

THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULÆ ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABROGATAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARIUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTONITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPTURÆ, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TODO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR. ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEN ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVENQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUIUS VERSIO NERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; NECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXXX.

THEODORETUS CYRENSIS EPISCOPUS.

EXCUBEATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE. OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1864

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce rachat divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyages, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'éditait; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le barnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on cliché. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge deux correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques* dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandait, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P.itra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COÛP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilege* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait pu réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V, ANNUS 458.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ,

ΑΠΑΝΤΑ.

THEODORETI,

CYRENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA :

POST RECENSIONEM JACOBI SIRMONDI,

*EDIDIT, GRÆCA E CODICIBUS LOCUPLETAVIT, ANTIQVIQRES EDITIONES ADHIBUIT, VERSIONEM
LATINAM RECOGNOVIT, LECTIONUM VARIETATEM, AMPLISSIMOS INDICES ADJECIT*

JOAN. LUDOV. SCHULZE

GR. ET OO. LL. IN ACAD. FRIDER. P. P. O.

(Halæ 1769 et ann. seqq.):

ACCESSIT AUCTARIUM THEODORETI QUOD OLIM ADORNAVIT JOAN. GARNERIUS :

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

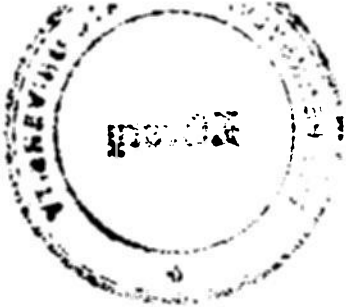

VENFUNT QUINQUE VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE. OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

1864

458970

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V, ANNUS 458.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO LXXX CONTINENTUR.

THEODORETUS, CYRENSIS EPISCOPUS.

Joannis Ludovici Schulzii Præfatio in omnia Theodoretæ opera.	<i>col.</i> 23
Ejusdem dissertatio de vita et scriptis Theodoretæ.	35
Theodoretæ Quæstiones in loca difficilia Scripturæ sacræ.	
Quæstiones in Genesim.	77
— in Exodum.	225
— in Leviticum.	298
— in Numeros.	350
— in Deuteronomium	401
— in Josuam.	438
— in Judices.	485
— in Ruth.	517
— in libros Regum.	529
— in Paralipomena.	801
<i>(Accedunt variæ lectiones et additamenta ex præstantissima Catena Lipsiensi deprompta)</i>	
Interpretatio in Psalmos.	857

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

Fontes. — Theodoretii ipsius opera, praesertim epistolae: S. Leonis Magni epistolae; Acta concilii Ephesini (Mansi t. IV et V) et Chalcedonensis (Mansi t. VI et VII), Synodicon Cassinense (Opp. Theod. t. IV). — **Subsidia:** J. Garnerii *Historia Theodoretii et Dissertatio II de libris Theodoretii in Auctario Theodoretii seu Opp. t. V.* Paris. 1684, fol., p. 109-238; J. V. Schulze *Dissertatio de vita et scriptis Theodoretii in hujus Opp. (ed. Schulze Italiae 1769) t. I,* p. 1-32; Dupin t. IV, p. 81-118; Tillemont t. XV: *Theodoret Bresque de Cyr,* p. 207-340 (cum notis p. 368-78); Ceillier t. XIV, chap. 4, (p. 32-267); Cas. Oudinot I, col. 1051-1134; G. Cave vol. I, p. 403-9; J. A. Fabricii *Biblioth. Graec.* vol. VIII, p. 377-509, et vol. VII, p. 429-32.

Theodoretus, matri sterili ob pias monachi cujusdam celebrati preces a Deo donatus, Antiochiaë c. a. 386 (vel 393) natus, et ab infantia Deo consecratus, mature disciplinas liberales et sanam fidem edoctus atque in sacris Litteris imbutus, præcepta simul et exempla sanctoris vitæ inter monachos hausit (a). Postquam non exiguo tempore in monasterio conversatus (b) atque lectoris et diaconi munere perfunctus esset, invitus ordinatus est episcopus Cyri in Syria (a. 423 vel 420 (c)).

In munere episcopali præclaris virtutibus eminebat, voluntaria paupertate, studio pacis, zelo fidei et operibus charitatis. Etenim non solum bona omnia, quæ post parentum obitum sibi contigerant, pauperibus distribuit, verum etiam reditus omnes ecclesiasticos in bonum publicum impendit, victu parco et habitu vili contentus; pacem adeo coluit, ut intra viginti annos nec ipse, nec ullus ex ejus clero coram iudice litis causa appareret; captivos, profugos et oppressos tam pecunia, quam patrocinio benignissime juvit (d). Sed maxime recte fidei tam in sua diocesi, quam in aliis Orientis regionibus sedulam gessit eam; etenim cum diocesan suam variis hæresibus, Marcionitarum præcipue et Arianorum, infectam reperisset, studio diligenti, nec labores, nec pericula veritus, cunctos erroribus liberatos in semitam veritatis reduxit, ita ut nullum pravæ doctrinæ germen in tota Cyrestica remaneret (e); Antiochiaë etiam frequenter pro vera fide sacras conciones habuit uberrimo cum fructu (f).

Gravissimis autem procellis jactatus est Theodoretus, dum lites Nestorianæ et Euty-chianæ ferverent. Quamvis enim fidem orthodoxam integre custodiret ac impigre defenderet, Joanni tamen Antiocheno ipsique Nestorio vetusta amicitia junctus, sinistris rumoribus de Cyrillo vulgatis fidem incaute adhibuit. Hinc scripta ejusdem contra Nestorium animo præoccupato legens, erroris Apollinarii in iis deprehendere sibi visus est, atque Nestorio injuriam fieri ratus, amici causam non facile deseruit, ortoque funesto schismate, ex parte Orientalium stetit. Ita contigit, ut ante Ephesinum concilium, mandante Joanne Antiocheno, Cyrilli anathematis, et postea ipsum quoque concilium Ephesinum scriptis editis vehementer impugnaret (g). Ast meliora edoctus post aliquot an-

(a) Vid. Theodoretii *Histor. religios.*, c. 15, 9 et 12; epist. 81, 88, et præfat. Commentar. in Daniel (Opp. t. II.) Cf. Garnerii *Historia Theodoretii* c. 1 et 2; Tillemont l. c., art. I-IV (p. 207-216) cum nota 1 et 2 (p. 868-70).

(b) Monasterium suum, quod prope Apameam situm, 75 milliariibus ab Antiochia distabat, ipse Theodoretus aliquoties memorat; vid. epist. 119 et Synodicon Cassin. c. 66 (etiam in Opp. Theodoretii ed. Schulze t. V). Cf. Tillemont l. c. Art. IV (p. 216).

(c) Theodoretii epist. 80 et 81. Cyrus autem civitas erat Syriae, caput Cyrhesticæ regionis, in provincia Euphratensi. Diocesis Cyrensis adeo ampla erat, ut octingentas numeraret parochias subjectas (Theodoretii epist. 113); ipse autem Cyrensis episcopus Hierapolim pro una Ecclesia metropolitana agnoscebat. Cf. Tillemont art. V (p. 217-18) et not. 2 (p. 869-70); item Garnerii *Historia Theodoretii* c. 2, n. 11.

(d) Vid. Theodoretii epist. 113, 79, 80, 81, 29-36 et 70, 23, 42-47, 52, 53, 114, 115; *Histor. religios.* c. 20. Cf. Garnerii *Historia Theodoretii* c. 5; item Tillemont l. c., art. IV (p. 216), art. VII

- VIII (p. 219-24) et art. XXII-III (p. 258-263).

(e) Vid. Theodoretii ep. 81, 113, 145; *Histor. religios.* c. 21 (Opp. t. III) Cf. Tillemont l. c. art. XIII (p. 236-239).

(f) Vid. Theodoretii ep. 83 et 147, ad Joannem Germaniciæ episcopum (Opp. t. IV. 1275). Cf. Tillemont l. c. art. XIV (p. 240-41).

(g) Vid. Theodoretii epist. 151, ad monachos Euphratesiæ, etc. (ed. Schulze) et 162, ad Andream Samosat. (ed. Schulze), Relatio ad Alexandrum Hierapolit. (in concil. Ephes. act. v, ap. Mansi t. IV, col. 1407-8); fragmenta homiliarum Theodoretii, quas ut Orientalium legatus Chalcedone habuit (l. c. col. 1408-10, et in concil. Constantinopolit. II, a. 553, collat. v, ap. Mansi t. IX, col. 292-95; item in Garnerii *Auctario* p. 34-59, et in Opp. Theodoretii ed. Schulze t. V, p. 104-114); denique ejusdem epist. ad populum Constantinopolitanum, et ad Candidianum comitem in Synodico Cassin. c. 40, 42, 47 (ap. Schulze t. V). De *Pentalogio*, quod contra synodum Ephesinam œcumenicam scripsisse perhibetur Theodoretus, cf. Garnerius in Opp. Marci Mercatoris p. II, p. 265 —

* Ex D. Josephi Fessler *Institutionibus Patrologiæ*. OEniponte 1851. Tom. II, p. 688.

nos tandem cum Cyrillo pacem atque communionem iniiit, licet Nestorii, quem orthodoxum iudicabat, damnationi non statim consentiret, et Cyrilli anathematismos, quos hæreticos censebat, per novam ejus formulam fidei retractatos assereret (h). Labes tamen Nestorianismi semel ipsi inhærens omnino deleri non potuit, præsertim cum Theodorum Mopsuestenum, Nestorianismi sontem, contra Cyrillum defendere institueret (i). Hinc ubi primum opposita Eutylianorum hæresis pullulare cœpit, Dioscorus patriarcha Alexandrinus, cum novam hæresin foveret acrioremque ejus adversarium sciret neminem, quam Theodoretum, machinas omnes in eum convertit per immissos primum calumniatores, qui illum in Oriente ut hæreticum Nestoriique fautorem infamarent; hujus enim nominis invidia catholicos percellere solebant Eutychiani (j). Deinde cum pseudo-synodus Ephesina jam pararetur, Dioscorus, quo Theodoretum absentem ipsamque veritatem facilius opprimeret, apud imperatorem egit, ne Theodoretus illuc veniret, sed domi consistere juberetur (k). Itaque absens et inauditus in pseudo-synodo Ephesina episcopatu spoliatus ac in exsilium pulsus est (l). Sed Leo pontifex, quem injuste depositus appellaverat (m), eum absolutum sedi propriæ restituit (n), eundemque mox synodus Chalcedonensis retractato judicio in cœtum suum ut orthodoxum admisit (o). Post illud concilium otio et pace ipsi frui licuit usque ad finem vitæ a. 458 (p).

THEODORETI OPERA.

Theodoretus varii generis scripta reliquit, I. *exegetica*, II. *historica*, III. *dogmatica*, et IV. *epistolas*.

I. OPERA EXEGETICA.

I. Primam eamque maximam horum librorum partem efficiunt *Commentarii*, quos in *S. Scripturam tum Veteris tum Novi Testamenti* exaravit. Huc pertinent:

1. *Quæstiones* (εις τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς κατ' ἐκλογὴν) in *Octateuchum* sive in V libros Mosis, in librum Josue, Judicum et Ruth; item

2. *Quæstiones in libros Regum et Paralipomenon* (t. I). Utrumque hoc opus dilecto cuidam juveni inscribitur, cujus precibus exoratus ultimis vitæ suæ annis tantum laborem, medullam veluti intelligentiæ S. Scripturæ brevi compendio exhibens, susceperat. Opera hæc non commentarium continuum, sed obscuriorum solummodo locorum interpretationem complectuntur, quæ in finem proponit quæstiones earumque solutiones subjungit, ea scilicet explanandi forma usus, quæ sibi videretur utilior et exemplo Christi similior, demum quæ fastidii minus tædiique haberet. In priori opere afferuntur quædam Origenis, Diodori ac Theodori Mopsuesteni testimonia, quæ utrum Theodoretus ipse, an alius quispiam adjecerit, inter eruditos non satis constat (q).

3. *Interpretatio in 150 Psalmos* (t. I) exarata est non multo post concilium Ephesinum. Opus hoc præstantissimum in gratiam præsertim clericorum et monachorum, qui dies noctesque Davidicos versus in ore habent, conscripsit, ut, quod cauuit, intelligerent.

72., ubi etiam *Fragmenta librorum quinque Pentalogii* inveniuntur, et Galland. Biblioth. t. IX, Prolegom. c. 13, n. 2-4; ejusdem operis alia quædam fragmenta Gr. et Lat. in Garnerii Auctario p. 40-50, ac in Opp. Theodoretii ed. Schulze t. V, p. 145-152; denique alia Latine tantum in Galland. t. IX, p. 418-22. Cf. etiam Tillemont l. c. art. XVII-VIII (p. 246-49); Chr. Lupi scholion in Synod. Cassin. c. 20, et Garnerii Historia Theodoretii c. 4 et 5.

(h) Vid. Theodoretii epist. 83. Cf. ep. 112. Huc pertinent complures Theodoretii epistolæ, quæ in Synodico Cassin. continentur c. 45, 60, 64, 66, 70, 71, 72, 81, 87, 88, 95, 97, 99, 110, 120, 128, 135, 138, 139, 146, 148, 151, 160, 161, 162, 166, 168, 170, 172. Cf. Tillemont l. c., art. XVIII-XX (p. 249-55) et C. Baron. Annal. ad a. 456, n. 10-11.

(i) Vid. concil. Constantinopolit. II (a. 553), Colat. v (Mansi t. IX, col. 252-54), et S. Cyrilli Alexandr. epist. ad Joannem Antioch. in Garnerii Auctario p. 97-98 (etiam in Theodoretii Opp. ed. Schulze epist. 179). Cf. Tillemont l. c. art. XXI (p. 236-58).

(j) « Quia Christi Domini duas naturas confitemur, ideo filios duos nos affirmare aiunt » Theodoretii ep. 145.

(k) Huc spectant Theodoretii epist. 79-112, epist. 16 et 145. Cf. Tillemont l. c. art. XXV-XXXIV (p. 266-89).

(l) Vid. Theodoretii epist. 9. Pariter huc pertinent epist. 114-135 et 136. Cf. Tillemont l. c. art.

XXXIV-VIII (p. 289-501). Naudquaquam vero certum est, omnes Theodoretii epistolas, quæ hæc et præcedenti nota indicantur, ad causam Eutylianam et persecutionem Dioscori pertinere, sed fortassis quædam ex iis conscriptæ sunt, cum Theodoretus post pacem inter S. Cyrillum et Joannem Antiochenum initam adhuc in schismate perseveraret. Cf. Chr. Lupus Opp. t. VII, p. 205; Tillemont l. c. art. XXXVIII (p. 301).

(m) Theodoretii epist. 113. Cf. ep. 116.

(n) Vid. Theodoretii epist. 137-146. Cf. Tillemont l. c. art. XXXIX-XL (p. 301-6).

(o) Concil. Chalcedon. act. I et VIII (Mansi t. VI col. 589-92, et t. VII, col. 187-92) Justinianum imp. epistola adv. defensores trium capitul. (Mansi t. IX, col. 637-40). Cf. Tillemont l. c. art. XLIII (p. 306-12).

(p) Vid. Theodoretii epist. 146; Gennad. *De scriptor. eccles.*, c. 89. Cf. Tillemont l. c. not. 13 (p. 875-76); Garnerii Historia Theodoretii, c. 13 (p. 148-50), et Schulze Dissert. cit. p. 26-27.

(q) Vid. Additamenta et lectiones varias ad utrumque opus in Opp. Theodoretii ed. Schulze t. V, p. 1175-1235 (quæ omnia ad tom. I revocavimus. Э. В. ПАТ.Н.) Cæterum de utroque opere cf. Sirmondii præfat. ad Lectorem, Garnerii Dissert. II, c. 5, § 1 (p. 181-83); Schulze Dissert. cit. p. 30-52, et t. V, Præfat. p. VI-VII; Tillemont l. c., art. LI (p. 336-38); Dupin t. IV, p. 86-88; Ceillier l. c. art. II, § 1-II (p. 46-61) et J. A. Fabricii *Biblioth. Græc.* vol. V, II, p. 179-85.

In ea brevitate non minus quam perspicuitate studuit, sensui litterari ita inhærens, ut in allegoriam nullibi deflecteret atque locos propheticos de Christo et Ecclesia diligenter exponeret (r).

4. *Interpretatio in Cantica canticorum* (t. II) librum adeo difficilem et sublimem simplici et perspicua ratione ita declarat, ut sponsi et sponsæ nomine Christum et Ecclesiam ubique intelligat (s).

5. *Commentarii in omnes prophetas majores et minores* (t. II) (t) simili ratione præclarum in modum conscripti sunt, quorum singulis argumenti nomine brevissimam introductionem præmittit.

6. *Interpretatio XIV Epistolarum sancti Pauli* (t. III) integra et continua brevissime in se complectitur, quidquid eleganter et apposite ad litteralem horum librorum sensum explicandum dici potuit, brevi pariter introductione (argumento) singulis Pauli Epistolis præmissa, ut revera commentarius iste reliquos omnes Theodoretii superare videatur (u).

Theodoretus in explananda S. Scriptura eundem secutus est modum, quem Patres antiquiores, celeberrimi Scripturæ interpretes, olim tenuerant. Etenim auxilium gratiæ divinæ exire præcatus, Patrumque vestigia diligenter secutus, purissima intentione amicis rogantibus volumina sacra explicavit (v). Persuasum quippe habens, cuius a Deo singulare donum esse concessum et quemlibet obligari, ut dono cælitus sibi commissum quam optime utatur, officii sui duxit, desiderio atque indigentiam studiosorum S. Scripturæ pro viribus satisfacere (x). Ac revera munere isto egregie defunctus est, cum ab allegorico interpretandi genere alienus et interpretationi morati haud nimis indulgens sensum litteralem quam brevissime simul et clarissime reddere studeret, quem in finem iis omnibus prædiis, quæ sacrarum Litterarum interpretem juvant, cognitione linguarum, usu variarum antiquarum versionum et expositionibus primbrum Patrum abunde munitus erat: præ omnibus tamen sanctum Chrysostomum sibi imitandum proposuit. Quapropter nullo non tempore iis annumeratus est, qui præcipuum locum inter S. Scripturæ interpretes jure suo obtinent (y); unde summopere commendandus est omnibus qui amant Scripturæ divinas earumque germanum sensum diligenter scrutantur.

II. THEODORETI OPERA HISTORICA. III. DOGMATICA. IV. EPISTOLÆ.

II. *Opera historica*, quibus pariter magnam sibi laudem conciliavit, hæc sunt:

1. *Historiæ Ecclesiasticæ Libri V* (t. III) præsertim fata hæresis Arianæ et res in patriarchatu Antiocheno gestas ab ejusdem hæresis ortu usque ad a. 429 enarrant (z); pluri-

(r) *Proœmium* (quo continentur varia de Psalterio ejusque auctore Davide, necnon de versionibus Græcis) et *Fragmenta Commentariorum in Psalmos* sub nomine Theodoretii, cui tamen ista non nisi ex parte tribui possunt, habentur in Garnerii Auctario p. 1-20 (et cum Admonit. ac notis in Opp. Theodoretii ed. Schulze t. V, p. 71-82, 1234-40). Cf. Garner. Dissert. II, c. 5, § 2 (p. 185-81); Schulze Dissert. cit. p. 32-34; Tillemont l. c. art. XLV (p. 320-21); Dupin t. IV, p. 88-90, et Ceillier l. c. art. II, § 3, n. 1-5 (p. 62-64).

(s) Hæc explanatio, quam nonnulli ex rationibus parum solidis Theodoro adjudicandam putabant, ex eodd. mss. et veterum, imò ipsius Theodoretii auctoritate, necnon ex omnium fere eruditorum consensu eundem recte tribuitur, cf. Garnerii dissert. II, c. 5, § 5 (p. 184-87); Schulze Dissert. cit. p. 34-37, et t. II, Præfat. p. vii; Tillemont l. c. art. XLV (p. 318-19) Dupin t. IV, p. 90-95; Ceillier l. c. art. II, § III, n. 4-5 (p. 64-71), et J. A. Fabricii *Biblioth. Græc.* vol. VIII, p. 283-84.

(t) Valde dolendum est Commentarios in Isaiam hodie integros non reperiri, sed qui in editione Opp. Theodoretii exhibentur, Sirmondi tantum studio et diligentia ex cæcis Græcis collectos esse, unde haud adeo certum est singula, quæ ibi Theodoretii nomine proferuntur, ab ipso vere profecta esse. Cf. Sirmondi Præfat. ad Lectorem in fronte t. I, et Schulze Præfat. ad Lectorem in fronte t. I, et Schulze Præfat. t. II, p. vii-xi. De omnibus his in prophetas Commentariis, cf. Garnerii Dissert. II, c. 4; (p. 187-89); Schulze Dissert. cit. p. 37-58 et t. II, Præfat.; item Tillemont l. c. art. XLV (p. 319-21), et Ceillier l. c. art. II, § 4, n. 1-5 (p. 71-74).

(u) Cf. Garnerii Dissert. II, c. 5, § 1 (p. 189-90);

Schulze Dissert. cit., p. 38-40; Tillemont l. c., art. XLVII (p. 326); Dupin t. IV, p. 95-94; Ceillier l. c., art. II, § 4, n. 7 (p. 75-77).

(v) Ita ipse Theodoretus in omnibus se. c. Præfationibus Commentariorum suorum. Vid. ex Gr. Præfat. Quæst. in Genes. (t. I, p. 1-2), Præf. Quæst. in libros Regum (t. I, p. 229), Præfat. et Conclusio interpretationis Psalm. (t. I, p. 594 et 982), Præfat. explanationis Cant. cantic. (t. I, 983-84); Præfat. interpretationis in Jerem. (t. II, p. 145), Præfat. interpretationis in Ezech. (t. II, p. 302), Præfat. interpretationis epist. S. Pauli (t. III, p. 1-2). Cf. Tillemont l. c., art. XLIV (p. 315-18).

(x) Præfat. interpretationis in Daniele (t. II, p. 341-45).

(y) Photii cod. 205 et 204 (p. 271-72); Rich. Simon. *Histoire critique du Vieux Testament* t. III, chap. 40 (Rotterdam 1685, in-4, p. 408), qui Theodoretii Quæstiones et Commentarios omnibus aliis S. Scripturæ cognitionem athelantibus præcipue commendat; item Schulze in Opp. Theodoretii t. II Præfat. p. iv. et Noesselt in eadem Schulzii edit. Opp. Theodoretii t. III, Præfat. p. iv.

(z) Vid. Theodoretii *Hist. eccles.* lib. v, c. 40 (ed. Sirmondi c. 39). Historiam hanc Garnerius eo consilio scriptam fuisse putat, ut ostenderentur fontes, ex quibus Theodoro viderentur orti errores, quos attingebat Catholicis et maxime Cyrillo; eam suspiciorum ingeniosius fortasse, quam veris ex ipsa Theodoretii historia enucleata confirmare studeat. Cf. Garnerii Dissert. II, c. 5, § 2 (p. 190-96), et Schulze Dissert. cit. p. 40-45; Tillemont l. c. art. XLIX (p. 308-33); Dupin t. IV, p. 94, 95; Ceillier l. c. art. II, § 5 (p. 77-92). Melior hujus historiæ editio, in qua capita singulorum librorum ratione a Sirmondiana nonnullis discrepantia dividuntur ac numerantur, adornata est per H. Valesium

mis epistolis synodici aliisque publicis testimoniis insertis, quæ brevibus narrationibus connectuntur. In ea tamen jure desideres diligentiorum temporum distinctionem rerumque ordinem; nimis quoque Theodori Mopsuesteni laudes, quem usque ad finem vitæ magnum Doctorem fuisse perhibet, in causa fuere, ut eam *historiam sedes apostolica accipere recuset* (a).

2. *Historia religiosa* (ἱστορία ἱεροπλοία, t. III) continet vitas et elogia triginta sanctissimorum ascetarum, qui partim in Oriente, partim in locis vicinis admirabilem vitam duxerunt, quorum agones spirituales Theodoretus vel ipse vidit, vel a testibus fide dignissimis accepit (b); unde quamvis nonnulla valde miranda ibi referantur, fidem tamen ejus narrationi detrabere minime licet, sed potius virtutem gratiæ Dei in hominibus juste cooperantibus admirari convenit. Hujus operis partem extremam constituit *Oratio de charitate* (c), luculenter exhibens causam, qua impulsus admirabiles isti homines ad certamina humanam naturam excellentia prodire; in ista proin operis conclusione charitatis naturam, præstantiam, effectus et causas copiose exponit.

3. *Hæreticarum fabularum compendium* (t. IV), post concilium Chalcedonense roganti Sporacio consulari scriptum, quinque libris absolvitur. In primis quatuor libris omnes hæreses inde a tempore apostolorum variosque singularum errores paucis describit; quibus libro v *summam fidei catholicæ* (θεῖων δογματικῶν ἐπιτομή) subjunxit, quo unusquisque veluti norma rectæ fidei inter multiplices errorum scopulos uti possit (d).

III. Opera dogmatica.

1. *Eranistes* seu *Polymorphus* (t. IV) (e) contra Eutylichianos c. a. 447 scriptus (f) libris quatuor continetur, quorum tres priores *Dialogi* formam habent, quartus inscribitur *Demonstratio per syllogismos*. Singulis istis Dialogis singulare nomen ab argumento inditum; primus inscribitur Ἀτρέπτος sive *Immutabilis* (lib. I), quia ibi probatur, immutabilem esse unigeniti Filii divinitatem; secundus Ἀσύγχυτος, *Inconfusus* (lib. II), in quo scilicet demonstratur, non permistam sive inconfusam in Christo Domino esse divinitatis et humanitatis unionem; tertius Ἀπαθής, *Impatibilis* (lib. III), ubi ostenditur, a passionibus liberam fuisse Salvatoris nostri divinitatem: atque hæc dogmata præcipue ex auctoritate SS. Patrum totius orbis catholici firmanantur. Demum libro IV quæ in Dialogis fusiis et oratorio modo disputaverat, in syllogismos contrahit, ut argumentorum vis apertior sit et efficacior. — Operi huic perquam erudito opusculum aliud jungi convenit inscriptum: *Quod et post humanitatis assumptionem unicus Filius sit Dominus noster Jesus Christus* (g), in quo Theodoretus fidem suam de incarnatione Filii Dei optime ac dilucide exponit, ex S. Scriptura et SS. Patrum consensu firmat, contra Nestorium et Eutychem defendit.

2. *De Providentia orationes X* (t. IV), Antiochiæ probabiliter dictæ, mira eloquentiæ

Gr. et Lat. cum notis Parisiis 1673, recus. Moguntiæ 1679 fol. et inter Scriptores Historiæ Eccles. Græc. t. III, ed. G. Reading. Cantabrigiæ 1720; iterumque Augustæ Taurin. 1748, fol.

(a) Theodoretus *Hist. eccles.* lib. V, c. 40 (ed. Sirmoudi c. 39); S. Gregorius M. lib. VII, ep. 34, ed. Maur., ubi tamen perperam Sozomenus pro Theodoro legitur. Cf. de Theodoro fide historica C. Baron. *Annal.* ad a. 378, n. 40-43.

(b) Cf. Garnerii *Dissert.* II, c. 5, § 5 (p. 196-204); Tillemont l. c. art. XLVIII (p. 327-30); Dupin t. IV, p. 95-101, et Ceillier l. c. art. II, § 6 (p. 92-120).

(c) Exstat in Opp. Theodoretus t. IV, Append., p. 680-95 (ed. Schulze t. III, p. 1296-1319). Cf. Garnerii *Dissert.* II, c. 5, § 4 (p. 204-5); Dupin t. IV, p. 109; Tillemont l. c., art. XLVIII (p. 329-30); Ceillier l. c., art. II, § 41, n. 1 (p. 186-87). et J. A. Fabricii *Biblioth. Græc.*, vol. VIII, p. 287 et 294.

(d) Cf. Garnerii *Dissert.* II, c. 6, § 2 (p. 244-46); Tillemont l. c., art. L. (p. 353-36); Dupin t. IV, p. 103-7; Ceillier l. c., art. IV II, § 9 (p. 156-67); Schulze *Dissert.* cit. p. 47-49. Cæterum libri IV caput 12, in quo hæresis Nestorii proponitur, a Garnerio (*Dissert.* II, c. 8, § 2, p. 251-55) ex rationibus internis Theodoro adjudicatur, qua in opinione Nestorium secuti sunt Cas. Oudin (t. I, col. 1104-8) et G. Cave (vol. I, p. 407.); alii tamen, ut Tillemont (vid. præsertim not. 17, p. 877-78), Dupin, Ceillier, Schulze locis supra cit. caput istud recte pro genuino agnoverunt. — *Epistola*, quæ inscribitur *ad Sporacium* (al. *ad Sporadium* vel etiam *liber contra Nestorium*) in Opp. Theodoretus t. IV, p. 1041-53, duabus revera constat partibus, quarum prior istud ipsum caput 12 libri IV *Hæret. Fabularum* iisdem verbis repetit, altera fidem de incarnationis mysterio exponens et B. Virgini Ma-

riæ titulum Deiparæ asserens, Nestorium directe alloquitur et impugnat, hinc a quodam Theodoro studioso nescio unde huc translata videtur. Cf. C. Baron. *Annal.* ad a. 449, n. 141-42; Tillemont l. c., art. L (p. 355); Dupin t. IV, p. 109 et 105; Ceillier l. c., art. II, § 41, n. 2 (p. 187); item Garnerii *Dissert.* II, c. 8, § 2 (p. 251-54) et c. 5, § 5, n. 9 (p. 205).

(e) *Eranistes* vel *Polymorphus* (ἐρανιστής, i. e. mendicicus, πολυμορφος, i. e. multiformis) ideo inscribitur hoc opus, quia Eutylichiani et a multis impiis hominibus (Simone Mago, Cerdone, Marcione, Valentino, Bardesane, Apollinari, Ario) infausta sua dogmata emendicantes, varium hoc et multiforme commentum proferunt (Theodoretus Præfat.) Quapropter etiam hæreticus in Dialogis istis nomine *Eranistes* loquens inducitur. Hujus operis ipsa Theodoretus meminit *epist.* 16, 83, 130; *Plot.* cod. 46 (p. 15) et Nicephor. *Hist. eccles.* lib. XIV, c. 54.

(f) Solus fere Garnerius putat opus hoc eo maligno consilio conscriptum fuisse a Theodoro, ut Cyrillum et Catholicos tecto nomine quasi Apollinaristas impugnaret, imo Nestorii doctrinam demonstratione firmaret (Theodoretus Auctar. p. 132, 240, 244, et in Opp. Marii Mercatoris parte II, p. 277). Sed hæc iniqua Garnerii suspicio laud immerito ab omnibus explosa (Tillemont l. c., art. XXVII, p. 270-78; Ceillier l. c., art. II, § 8, p. 149-56; Schulze *Dissert.* cit., p. 45-47) vel inde satis refellitur, quod in ipsis Dialogis S. Cyrillum inter præcipuos Ecclesiæ doctores retulerit (Dialog. II, p. 110-111).

(g) Opusculum hoc Gr. et Lat. habetur in Opp. Theodoretus ed. Schulze t. IV, p. 1307-13; Galland. *Biblioth.* t. IX, p. 412-15; Mansi t. V, col. 1039-46. Cf. Galland. l. c. Prolegom. c. 13, n. 1-2.

virtute et argumentorum copia nobile hoc thema pertractant, ita ut nemo alius antiquæ Græciæ scripturum hac in re ipsi par aut superior dici possit (h). Priores quinque complectuntur quæcumque ad probandam divinam providentiam faciunt, sive mundi hujus à mirabilis structura, sive corporis nostri fabrica, sive rerum omnium sapientissima gubernatio spectetur. Posteriores quinque eandem providentiam in rebus præsertim humanis earumque varia conditione, in divitiis et paupertate (or. VI) in dominatione et servitute (or. VII et VIII), tandem in sorte piorum præsentī atque futura, et maxime in mysterio Redemptionis generis humani conspicuam reddunt (or. IX et X).

3. *Græcarum affectionum curatio* (t. IV), duodecim libris absoluta, elegantissima atque eruditissima est apologia religionis Christianæ (i). Etenim cum gentiles frequenter Christianos deriderent, quasi solam fidem commendarent, insuper et martyres, homines misere defunctos, stulta præsumptione venerarent, Theodoretus religionem nostram defendendam suscepit. In præclaris hisce sermonibus fidem Christianorum defendit et scientiæ defectum in apostolis excusat (I), tum ex adverso ponit gentilium et Christianorum doctrinas de principio Universi (II), de creaturis spiritualibus (III), de mundi creatione (IV), de natura hominis (V), et de providentia (VI), sacrificia gentilium et Judæorum (VII), venerationem martyrum et cultum heroum (VIII), apostolos et gentium legesatores (IX), vaticinia prophetarum et oracula gentilium (X), doctrinam de fine mundi et judicio extremo (XI), denique præcepta morum in Evangelio et in libris philosophorum contenta ac vitam Christianorum et philosophorum (XII).

4. *Reprehensio 12 capitum seu anathematismorum Cyrilli* (t. V, p. 1-68), scripta c. a. 430, animam Cyrillo valde infensum prodit, unde et sententias ejus in partem deteriorem accipit et justo acrius in S. Patrem invehitur.

IV. *Epistolæ* fere 200 (j) partim sunt *dogmaticæ* (ep. 21, 83, 84, 85, 109, 125, 130, 143, 144, 145, 146), partim *consolatoriæ* (ep. 7, 8, 12, 14, 15, 17, 18, 27, 65, 69, 120, 132, 136), partim *heortastica* (ep. 4, 5, 6, 25, 26, 38-41, 53-56, 63, 64, 72, 74), seu in dies festos mitti solitæ; reliquæ varios vitæ ipsius eventus spectant, aut *familiares* sunt, commendatiivæ vel gratulatoriæ. Nihil eo in genere scribendi perfectius; nam quæ sunt epistolarum virtutes, brevitatis, perspicuitatis, elegantia, urbanitas, modestia, observantia decori, et ingeniosa prudentisque ac erudita simplicitas, in epistolis Theodoretī admirabiliter ita elucet, ut scribentibus exemplo esse possint (k).

Theodoretī scripta, quibus Nestorium ac Theodorum Mopsuestenum defendebat, sanctum Cyrillum et synodum Ephesinam impugnabat, ab Ecclesia catholica solemnī sententiā reprobata sunt (l). Inter opera ejus damnata, quæ hodieum supersunt, pertinet reprehensio anathematismorum sancti Cyrilli et complures epistolæ, præsertim epistola ad monachos Euphratesiæ etc. (m). Is post Theodorum Mopsuestenum primus inter Græcos fuisse videtur, qui in ista reprehensione anathematismorum Cyrilli processionem Spiritus sancti ex

(h) Argumentum totius operis ipse Theodoretus exhibet orat. 9 (p. 424-25). Cf. J. Garnerii Dissert. II, c. 6, § 3 (p. 246); Dupin t. IV, p. 107-8; Tillemont l. c., art. XLVI (p. 325-24) et Ceillier l. c., art. II, § 10, n. 4-5 (p. 167-70).

(i) Argumentum hujus operis ipse Theodoretus accurate proponit in prologo ejusdem. Cf. J. Garnerii Dissert. II, c. 6, § 4 (p. 246-49); Dupin t. IV, p. 108-9; Tillemont l. c. art. XLVI (322-23) et Ceillier l. c., art. II, § 10, n. 4-16 (p. 170-86).

(j) Nicephorus Callistus (*Histor. eccles.* lib. XIV, c. 54) supra quingentas Theodoretī epistolas legit, ex quibus fortasse quispiam Theodoretī studiosus pulcherrimas 147 selegit, quæ hodie una collectione habentur. Theodoretī epistolæ 146 in ejus Opp. t. III reperiuntur, quibus accedit ep. 147, ad Joannem Germaniciæ episcopum (de qua vid. Justiniani imp. epistolam adv. defensores trium capitul. ap. Mansi t. IX, col. 637-40.). His adjuugendæ complures epistolæ Theodoret in Garnerii Auctario p. 51-107, et quæ extant Latine tantum in Synodico Cassin. (supra in Vita Theodoretī relatæ). In edit. Schulziana omnes Theodoretī epistolæ, præter eas quas exhibet Synodicon Cassin., serie continua reperiuntur t. IV, parte II.

(k) Ita de epistolis Theodoretī judicat Garnerius, alias censor Theodoretī valde iniustus, in Dissert. II, c. 5, § 5, n. 10 (p. 205). Idem Garnerius l. c., § 5 (p. 205-38) de singulis 147 epistolis tractat earumque tempus singillatim determinat; epistolis vero in Auctario positīs notas fusiores subjicit, quæmadmodum et Chr. Lupus epistolis in Synodico

Cassin. contentis ejusmodi scholia adnexuit. Cf. Dupin t. IV, p. 111-17, et Ceillier l. c., art. II, § 7 (p. 120-49), item § 12, n. 6-9 (p. 193-99), et n. 11 (p. 201-2).

(l) « Condemnamus et anathematizamus, quæ impie Theodoretus conscripsit contra rectam fidem et contra duodecim capitula S. Cyrilli et contra Ephesinam primam synodum, et quæ ad defensionem Theodori et Nestorii ab eo scripta sunt, » (concil. Constantinopolit. II, collat. VIII, et cau. 13, ap. Mansi t. IX, col. 575-76, et 585-86; item P. Vigiliī epistola decretalis pro confirmatione v. synodi œcumenicæ ibid. col. 417-18). « Neque Theodoretī omnia scripta damnamus, sed sola quæ contra duodecim Cyrilli capitula, sola, quæ contra rectam fidem aliquando scripsisse monstratur, quæ tamen et ipse damnasse cognoscitur, qui in sancta Chalcedonensi synodo vera confessus invenitur.... Sola ejus hæretica scripta respuentes, alia scripta illius non solum recipimus, sed eis etiam contra adversarios utimur. » P. Pelagii II, epist. ad Eliam Aquilei, c. 20. (Mansi t. IX, col. 450-52.). — Ceterum de Theodoretī fide admodum fuse et erudite agit J. Garnerius in Dissert. II. (Auctar. p. 457-92). iterum edita cum notis in Opp. Theodoretī ed. Schulze t. V, p. 446-511.

(m) Epistola hæc, apud Sirmondum desiderata, apud Garnerium (in Auctar. p. 62-65) ex partē tantum Latine exstant, integra Gr. et Lat. reperitur in Opp. Theodoretī ed. Schulze t. IV, p. 1291-1296; Galland. t. IX, p. 405-12; Mansi t. V, col. 1025-53.

Filio negavit (*n*). Stylus ipsius admodum facilis, perspicuus et copiosus vere Atticam gratiam redolet, quæ et lectorem sine fastidio tenet, et perspicuitati brevitate non officit (*o*).

NOTA I. Haud pauca Theodoretæ opera modo *deperdita* sunt, ut ex ipsius epistolis liquet (vid. ep. 83, 113, 116, 143). Ex his præcipue memoratu digni sunt: *Liber mysticus* 12 sermones complectens (ep. 82, et *Hæret. Fabul.* lib. v. c. 18. Cf. Garnerii dissert. II, c. 9, § 1); *Libri seu Sermones de virginitate* (vid. ejus commentar. in I Corinth. VII, 54; Opp. t. III, p. 153); *Sermones quinque in S. Joannem Chrysostomum* (vid. fragmenta in Photii cod. 273, p. 827-30; Garnerii Auctar. p. 30-34, et Opp. Theodoretæ ed. Schulze t. V, p. 98-103. Cf. Ceillier l. c. art. II, § 12, n. 3, p. 190-91); tum *libri contra Judæos, contra Marcionem, contra Arianos et Macedonianos, contra Apollinaristas* (Cf. Garnerii Dissert. II, c. 9, § 2-4. Fragmenta quædam Theodoretæ de Trinitate, contra Sabellium et contra Arium exhibet Galland. Biblioth. t. IX, p. 416-17. Cf. ibid. Prolegom. c. 13, n. 4); denique Πενταλόγιον περί ἐνανθρώπησῶς; seu *Libri quinque de Incarnatione et Apologia Theodori Mopsuesteni* (Fragmenta in concil. Constantinopolit. II, Collat. v, ap. Mansi t. IX, col. 252-54.). Cf. etiam J. A. Fabricii Biblioth. Græc., vol. VIII, p. 306-7.

NOTA II. Dubius est *Sermo* seu *Encomium in nativitatem Joannis Baptistæ* (Gr. et Lat. in Garnerii Auctario p. 21-30, et in Opp. Theodoretæ ed. Schulze t. V, p. 84-97), Theodoretæ haud indignus (Tillemont l. c., art. LI, p. 338; Ceillier l. c., art. II, § 12, n. 5, p. 190), potiori tamen jure Theodoro Daphnopatæ juniore ascribitur, Cf. J. A. Fabricii Biblioth. Græc. vol. VIII, p. 296-97, et vol. X, p. 258.

NOTA III. *Opera valde dubia*, seu potius *supposititia* hæc sunt:

a) *Sermones* 17 adversus S. Cyrilli et Catholicorum aliquot sententias (*adversus varias propositiones*) cum epistola præfationis loco iisdem præfixa (Gr. et Lat. in Garnerii Auctario p. 685-726, et in Opp. Theodoretæ ed. Schulze t. V, p. 1113-74; item in Opp. S. Athanasii t. II, p. 491-514.), qui *Euthesium Tyanensem*, Nestorii atque Theodoretæ amicum, Mario Mercatore teste, auctorem habere videntur, licet Photius cod. 46 (p. 14-15) eas Theodoro ascribat; Cf. Garnierius et Schulze l. c. Montfaucon in Opp. S. Athanasii t. II, p. 472-73; Cas. Oudin t. I, col. 1131-32; Ceillier l. c. art. II § 11, n. 4 (p. 188) et J. A. Fabricii Biblioth. Græc., vol. VIII, p. 304-5.

b) *Dialogi VII, adversus Anomæos, Macedonianos et Apollinaristas* (Gr. et Lat. in Garnerii Auctario p. 273-406, et in Opp. Theodoretæ ed. Schulze t. V, p. 915-1112; item in Opp. S. Athanasii t. II, p. 407-491, et minus plene sub titulo: *Athanasii Dialogi V de S. Trinitate ed. Th. Beza. Paris. 1570 in-8*), quos Theodoro vindicare studuit Garnerius Dissert. II, Append. (Auctar. p. 259-72), antiqui, sed incerti auctoris sunt, forte S. Maximi Confessoris, Cf. Montfaucon Monit. in opp. S. Athanasii t. II, p. 406-7 et 472; Schulze in Opp. Theodoretæ t. V, p. 420; Tillemont l. c. art. XLVII (p. 321); Ceillier l. c. art. II, § 12, n. 10 (199-201), et J. A. Fabricii Biblioth. Græc. vol. VIII, p. 299. De aliis quibusdam operibus Theodoro suppositis vid. Garnerii Dissert. II, c. 8. (Auctar. p. 249-55).

EDITIONES: Theodoretæ episcopi Cyri Opera omnia Gr. et Lat. ed. Jac. Sirmondus S. J. Paris. 1642. tom. IV fol., quibus adjungendum est *Auctarium Theodoretæ, Cyrensis episcopi* seu Operum tomus V, ed. J. Garnerius (et Harduinus) Paris. 1684, fol. — Editionem hæc integram (ordine in tomis posterioribus paululum immutato, textu aliquoties emendato, præfationibus, observationibus, notis, indicibus et glossariis adjectis) denuo recensuit J. L. Schulze Halæ 1769-74. V Tomi in 8° (Singuli Tomi hujus editionis binis constant partibus). — Theodoretæ Opera Græce edita ab Eugenio, diacono Bûlgaricæ. Halæ Sax. 1768-75. V Tomi in-4.

(*n*) Ita enim Theodoretus in reprehens. anathematismi IX: « Proprium Spiritum Filii, siquidem ut ejusdem cum eo natura; et ex Patre procedentem dixit, simul confitebimur et tanquam piam suscipiemus vocem. Si vero tanquam *ex Filio aut per Filium* existentiam habeat, hoc ut *blasphemum* et impium rejiciemus. » (Opp. S. Cyrilli t. VI, p. 228; Opp. Theodoretæ t. IV, p. 718.). His affinia protulit Theodoretus in epist. 151, ed. Schulze t. IV, p. 1293, et in epist. ad Joannem Antioch. (Sy-

nodicôn Cassin. c. 95. Cf. ibid. scholion Chr. Lupi Opp. t. VII, p. 253-54). Præterea Cf. J. Garnerius in Dissert. III, c. 1 (Auctar. p. 458-61) et J. A. Fabricii Biblioth. Græc. vol. VIII, p. 279.

(*o*) Vid. Nicephori Callisti *Histor. eccles.* lib. XIV, c. 54. Ita et Photius cod. 51 (p. 8), cod. 46 (p. 15), cod. 56 (p. 22) et cod. 203. (p. 271); Tillemont l. c., art. IV (p. 215-16) et Ceillier l. c., art. IV, n. 1 (p. 261-64).

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

POST RECENSIONEM JACOBI SIRMONDI

DENUO EDIDIT

JOAN. LUDOVICUS SCHULZE.

SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, DOMINO
FRIDERICO
PRINCIPI REGIO, GLORIOSISSIMI STEMMATIS BRITANNICI CELSISSIMO DUCI GLOCESTRIE, LUNEBURGI, ETC.
ET
REVERENDISSIMO EPISCOPO
ECCLÆSIE CATHEDRALIS OSNABRUGENSIS, PIO AC FELICI
DOMINO MEO INDULGENTISSIMO
NECNON
EJUSDEM CATHEDRALIS ECCLÆSIE MAXIME REVERENDIS, ILLUSTRIBUS
AC GENEROSISSIMIS DOMINIS
CÆTERISQUE REVERENDISSIMI CAPITULI MEMBRIS, DOMINIS MEIS GRATIOSISSIMIS.

Serenissime Princeps,
Episcope reverendissime,
Viri maxime reverendi, perillustres ac generosissimi,

Haud e longinquo petendæ sunt rationes, quæ tantum apud me valuerunt, ut celsissimo nomine tuo, Reverendissime Episcope ac Princeps serenissime, huic operi quod episcopi gravissimi Scripta complectitur, perenne decus et adeo singulare ornamentum conciliare, simulque Vobis, Viri maxime reverendi ac perillustres, hunc librum, tanquam devotissimæ mentis testem ac pignus offerre auderem. Beati Theodoretæ hæc sunt scripta, Cyri quondam episcopi, de Ecclesia omnique adeo re sacra multis nominibus meriti, purioris doctrinæ sanctissimæque fidei propugnatoris maxime strenui, paganismi autem et hæreticarum fabularum adversarii acerrimi; viri denique, in quo omnes illæ virtutes, quæ episcopum decent, amico erant conjunctæ vinculo. Hinc spes enata est quam certissima, fore ut episcopi de Ecclesia adeo meriti Opera indulgentissimo aspectu tuo, Reverendissime Episcope ac Princeps Serenissime, haud careant, vobisque, viri maxime reverendi ac perillustres, haud omnino displiceant. Ita quidem ut augurari liceat, facit tua in pietatis studio assidua exercitatio, suadet etiam illa qua Ecclesiæ vestræ commodo invigilatis, cura indefessa, et in Scripta, quæ ad sanctissimam doctrinæ capita pertinent, prona voluntas.

Dignam episcopali munere imaginem, Reverendissime Episcope ac Princeps Serenissime, in his beati Theodoretæ Scriptis delineatam vides, quam in te aliquando expressam et illustriorem esse futuram, quis est qui dubitet? De splendidissimis dotibus a summo Numine tibi concessis, omnes qui invictissimi potentissimique magnæ Britannicæ regis sceptro subjecti sunt, teque in spem sæculi adolescere vident, merito lætantur: te quoque exteri admirantur, oculosque in te tanquam in virtutis exemplum sublimi in loco positum, conjiciunt. Faxit Deus T. O. M. ut sacratissimam episcopi personam tuearis quam diutissime; ut cum annorum tuorum incremento tuæ quoque Ecclesiæ salus stabiliatur, teque præside maneat inconcussa; utque cum totius celsissimæ regiæ domus Britannicæ salute ac incolumitate, tua quoque sit omni ære perennior.

Vosque, Viri maxime reverendi ac perillustres, in quibus vivit, novasque in dies vires acquirit Ecclesia vestro moderamine nixa, date, quæso, pietati in vos meæ, quæ esse debet maxima, ut hæc in Theodoro refingendo posita studia vobis probari cupiam quam maxime. Hoc si, non dicam sperare, sed omnino persuasum habere liceat, erit de quo læter

untique magnopere gratuler. Deum autem T. O. M. supplex rogo, ut vos, Viri maxime reverendi ac perillustres, in Ecclesiæ vestræ salutem, omnisque rei sacræ præsidium ac insigne ornamentum quam diutissime superstites esse jubeat, vestrisque conatibus Ecclesiæ saluberrimis in posterum quoque annuat quam clementissime.

Ita præcatûr, Deumque rogat, Serénissime Princeps ac reverendissime Episcopo, Viri maxime reverendi, perillustres, illustres ac generosissimi, summorum nominum vestrorum humillimus et devotissimus cûhór

JOAN. LUDOV. SCHULZE.

Dab. Halæ in Acad. Frideric. vi Kal. Octobris A. R. S. MDCLXVIII.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

[XIII] Alter jam agitur annus, ex quo nostrum de paranda nova Theodoretî Operum editione consilium cum Eruditis communicavimus; quod cum probaretur bonis omnibus, alacri animo hunc laborem suscepimus, ejus nec diuturnitatem nec magnitudinem magnopere metuentes. Quod Deus itaque faustum et felix esse jubeat! primus nunc in lucem emittitur editionis nostræ tomus, quem haud adeo longas traxisse moras putabunt, quotquot intelligunt, quantum operæ et temporis comparationi quatuor manuscriptorum codd. aliisque subsidiis ad hunc tomum locupletandum adhibitis, impendi debuerit. Quid præstitum sit à nobis, paucis nunc recensebimus, ita tamen ut æquis ac peritis lectoribus relinquamus judicium, quos magnopere rogamus, ut in rei litterariæ publicamque adeo utilitatem sua conferant consilia, si quid vel emendandum vel rectius disponendum esse videatur.

[XIV] Ordinem librorum eundem tenuimus, quem olim secutus est Jac. Sirmondus, cujus editioni nostram esse cupimus quam simillimam. Complectitur itaque hic tomus *Commentarios Theodoretî in historicos V. T. libros*, scilicet in Octateuchum, in quatuor libros Regum et Paralipomena, necnon *Interpretationem Psalmorum* uberrimam. Ulterius progredi jam non licuit, ne mole sua laboraret liber, si justos excederet limites. Hinc factum est ut Commentarii in Canticum canticorum ad proximum tomum remitti debuerint, utque a priori nostro consilio, Garnerii aliquot Dissertationes cum necessaria Epicrisi huic tomo præmittere, abstinendum esse putaverimus. Magnopere quidem placuit illud Oudini *De Script. eccles.* t. I, p. 1134, monitum, primam, secundam ac tertiam Dissertationem ex Garnerii Auctario præmittendam esse novæ, si unquam pararetur, Operum Theodoretî editioni; imo e re nostra esse videbatur scriptorem nostrum contra Garnerii cavillationes in ipso quasi Operis introitu defendere: tamen cum plura non caperet hic primus editionis nostræ tomus, et eruditil quibusdam, quorum magna debet esse auctoritas, aptum videretur, Dissertationes istas ultimo novæ editionis tomo comprehendere, mutavimus consilium. Ne vero bonæ Theodoretî causæ, quam post Sirmondi tempora male egit Garnerius, quidquam inhæreret maculæ, Dissertatio præmittenda fuit, quæ de Vita et Scriptis viri de Ecclesia meritissimi ita exponeret, ut lectoribus patere possit, quanta sit scriptoris nostri dignitas, et quam iniquum judicem egerit Garnerius. Et hoc quidem labore eo magis opus esse videbatur, quia Vita Theodoretî, quam olim Sirmondus editioni suæ præmisit, adeo brevitate laborabat, ut sitira excitare quidem, sed non restinguere putaretur.

In adornanda autem editione nova operam imprimis dedimus, ut textum Græcum emendatiorem, et quantum fieri posset locupletatiorem, exhiberemus. Multam quidem Sirmondus adhibuit diligentiam, ut Græca, quæ plurimis Theodoretî scriptis antea Latine tantum editis, primus e codicibus adjecit, quam castigatissima prodirent, nonnulla tamen sive supplenda, sive emendanda nobis reliquit. Cum enim Pici, Carasæ, Herveti aliorumque interpretationes Latinas [XV] in editionem suam receperit, hisque antiquioribus versionibus textum Græcum adjecerit, factum est ut hic illis non ubique responderet. Nunc enim plura, nunc pauciora, nunc vero longe alia in textu quam in versione erant expressa: imo lacuna quatuor linearum obvia erat in Commentario ad Psal. xviii, 6, 7, tomo I, p. 467 edit. Sirmondianæ. Quæ cum ita essent, facile cognovimus parum utilem fore novam hujus scriptoris editionem, nisi textus ad msc. codicum fidem iterum revocaretur, et Latina versio ita emendaretur, ut textui Græco responderet quam exactissime. Hæc cum meditaremur, et auxilia circumspiceremus, quæ obtinendo huic fini essent satis apta, providam summi Numinis curam, quam pio gratæ animo celebrare juvat, experti sumus. Brevi enim tempore factum est, ut summorum virorum, qui studiis nostris faverent, auxilio adjuti, plura quam sperari potuerant, obtineremus præsidia. Nec sumptibus in librum rei sacræ inter nos promovendæ apprime utilem, erogandis, parcendum esse putarunt venerandi illi viri, quorum insigni de bono publico bene merendi studio factum est, ut bibliopolium Orphanotrophei ne hoc quidem tempore, quo consilium de scriptore quodam ecclesiastico prelis iterum subjiciendo nullis minus opportunum videri potuisset, hæc studia nostra a se aliena putaret.

Quæ e codicibus ad ornandum hunc tomum accesserunt, multa sane et non spernenda, ea fere omnia debentur amplissimæ in commodum litterarium voluntati illustrium inclytæ urbis Augustæ Viadelicorum procerum, qui avitam istam cum summa laude tuentes gloriam, nostris, ut olim multorum, eximie favorunt studiis. Hanc litteris promovendis valde utilem bonisque omnibus charam mentem, ut silentio præterire nefas esset, ita committere non possumus ut publicum hoc pietatis nostræ animique tanta beneficiorûm magnitudine magnopere affecti desideretur monumentum. Debemus illud illustrium Bibliothecæ Augustanæ curatorum munificentia, qua usum manuscriptorum quæ locupletando scriptori nostro inseruire poterant, liberalissime nobis concedere haud dubitarunt. E numero illorum satis magno, hoc loco quatuor illi codices commemorandi erunt, quibus ad exornandum hunc tomum usi sumus. In horum autem descriptione, ut breviores simus, a laudibus nobis temperabimus, [XVI] quia Ehingeri, Hoeschelii et Reiseri Indices mss. bibliothecæ Augustanæ, codices istos jam satis inter eruditos commendarunt. Is quem primum adhibuimus, cum Theodreti Commentarius in Octateuchum prelo parandus esset, est chartaceus, sæculo xi, ut videtur, scriptus in fol. Complectitur Quæstiones in quinque libros Mosis, in librûm Josuæ, et maximam omnino partem libri Judicum, usque ad initium Quæstionis vicesimæ. In eodem codice exstant carmina Sibyllina, quæ ex illo olim edita sunt a Xysto Betuleio, cujus esse putantur notulæ ad marginem passim ascriptæ. Tres alii codices spectant ad Commentarium in Psalmos. Primas inter illos tenet is quem in editione nostra *primum* diximus, quia præstantior est reliquis duobus, quos etiam antiquitate superat. Quantum enim dicit Montfauconio, cujus in hunc finem consulimus Palæographiam Græcam, in re plerumque satis incerta assequi potuimus, eum ad sæculum x referendum esse putamus. Est membranaceus in 4, et ob minutum characterem ac singularia scribendi compendia lectû omnino difficilis. Comprendit vero unius Theodreti integrum in Psalmos Commentarium, et partem Præfationis, cujus initium incidit in verba illa *διουρῆται συμφορὰς* quæ exstant pag. 604 edit. nostræ. Præmissa sunt octo folia, quorum quatuor priora, quæ recentiorum manum aliumque scriptorem produnt, inscripta sùnt, *Προόμιον εἰς τὸν ψαλτῆρα καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν Δαβὶδ*, quatuor autem postrema adeo sunt vetustate detrita, ut litterarum characteres admodum exiles vix possint dignosci. Hæc sequitur Commentarius in Psalmos, quem, ut jam diximus, integrum, deinde excipit Expositio variorum auctorum in Canticum Mosis, satis male quidem, paulo tamen melius scripta, quam qui proximum tenet locum, Index Sermonum Chrysostomi. Finem codicis faciunt folia quædam admodum vetustate corrupta, quæ ad Gregorii Nysseni librum *De anima* pertinere videntur. Codex, quem *secundum* in editione nostra diximus, est chartaceus in 4, recentiori manu ab antiquiori quodam, ut putamus, descriptus, qui desinit in medio Commentarii ad psalmum nonagesimum quartum. In fine subjuncta est eadem, etsi in verbis paululum diversa, variorum auctorum Expositio Cantici Mosis, de qua jam diximus. Is denique codex quem *tertium* in Scholiis nostris dicere consuevimus, est membranaceus, in folio ut aiunt, sæculo x vel xi satis nitide scriptus, [XVII] et bene servatus. Complectitur Catenam in Psalmos ex Asterio, Basilio M., Cyrillo, Didymo, Eusebio et Nostro collectam, quæ incipit a psal. ix, 16, et progreditur usque ad finem psalmi quinquagesimi.

Præter hos quatuor cõdices Augustanos, quorum exactissimam cum textu Sirmondiano instituimus comparisonem, aliis quoque ad hunc tomum uti licuit subsidiis. Ad primam ejus partem, seu ad Commentarios in Octateuchum utiliter adhiberi potuit ac debuit editio mere Græca, quæ studio Joannis Pici Parisiis anno 1558 in 4 prodit. Cum vero in hac editione Pici, æque ac in codice Augustano antea commemorato, nonnullæ Quæstiones in librum Judicum et Commentarii in librum Ruth deessent, hunc defectum aliquo modo suppleri posse putavimus ex illis quæ Dav. Hoescheliis suis ad Photium Notis pag. 53 seq. e codice quodam Bavarico inserenda curavit. Ad libros Paralipomenon, post pag. 600, accesserunt variæ lectiones e præstantissimo codice Coisl. VIII collectæ. His ut frui nobis liceret, debemus illustri Schlægero, qui ut eruditionis fama multorum in Gallia et Italia eruditorum meruit amicitiam, ita quoque horum auxilio egregie conatibus nostris profuit, imo vel solo hoc nomine de nobis summopere meritus est, quod codicis istius Coisl. a Montfauconio Biblioth. Coisl. p. 50, dignis laudibus ornati, Excerptorûm copiam nobis fecerit per eruditum, quem Argentorati habet amicam. Præterea quoque ex amplissimo bibliothecæ Medicæ Laurentianæ thesauro quædam ad hunc tomum condecorandum accesserunt, operam nobis præstante Cl. Bandinio bibliothecæ præfecto. Hæc maxima ex parte desumpta sunt ex præstantissimo illo sæc. x, vel xi codice, quem ampl. Bandinius Catalogi codicum mss. jam dictæ bibliothecæ, pag. 87 seq., descripsit. Ad illûm enim pertinent omnia ista quæ ad psal. v—xxxv, in editione nostra relata sunt. Quæ vero ad psalmum lxxvii, pag. 1148, schol. 6, inserenda curavimus, descripta sunt e cod. XIV, cujus descriptio exstat l. c., pag. 34 seq., ad quem etiam pertinent, quæ pag. 1409 editionis nostræ allata sunt ad psal. cxii, 9.

Hactenus de codicibus Augustanis, Coislinianis ac Florentinis dictum est. Possent etiam hoc loco alia commemorari, quæ ad [XVIII] locupletandos proximos tomos, sive ex iisdem sive ex aliis celeberrimis bibliothecis collecta et fidei nostræ liberalissime concessa sunt. Ne autem justo prolixiores simus, aut ambitiosius de nobis prædicare videamur, non nisi illis quæ ad hunc tomum pertinent, inhærebimus; alio enim tempore de iis quæ ad reliquos spectant, dicendi erit opportunior locus. Paucis itaque adhuc commemoramus, suo loco sive scholiis inserta, sive, ubi textus Sirmondianus eadem habebat, brevissime indicata esse ea, quæ Garnerius Auctarii pag. 7-20., e codice Vat. 247, ad locupletandum Commentarium in Psal-

mos attulit. E Catena seu Expositione Patrum Græcorum in Psalmos, quam Balth. Corderius S. J. Antv. 1643-1646 edidit, multa potuissent in textum inferri, quæ tamen consulto omisimus, tum quia dubia plerumque est Catenarum fides, tum quia librùm istum facilius quam codices, quisquis adire potest. Satis itaque esse putavimus, si locorum quæ ad alium auctorem a Corderio relata sunt, vel tribus verbis mentio fieret.

Hæc fuerunt præsidia, quibus muniti accessimus ad textum Græcum, ubi opus esset, restituendum ac locupletandum. In hoc negotio peragendo egregiam utilitatem nobis præstiterunt codices Augustani, quorum ope supplevimus quæ in textu Sirmondiano desiderantur. Multis jam non opus erit testimoniis, quæ ex Scholiis nostris facile colligi possent: tamen, ut dictis fidem faciamus, unum alterumve adducere operæ erit pretium. Ita psal. lvi, 1, pag. 977 edit. nostræ c. cod. Aug. l. inserenda fuerunt verba ista, *ὁ μέγας Δαβὶδ*, ut textus Græcus responderet versioni Latinæ Carafæ, qui eadem legit, ut observatum est l. c. in schol. Sic quoque psal. cxviii, 139, pag. 1473 edit. novæ, ante nomen Stephani ex eodem codice supplevimus *ὁ καλλιπικος*, quod Carafa quidem, non autem Sirmondus in codice suo legerat. Sæpius quoque in versione Latina suppleri debebant, quæ non modo in textu Sirmondiano, sed nostris quoque codicibus exstabant. Hujus emendationis vel unicum e multis exemplum attulisse sufficiat, quod exstat psal. cxviii, 152, pag. 1476, ubi in Carafæ interpretatione desiderantur verba ista: *Descendens*, inquit, *contestare eos per caelum ac terram*. Sed de his satis. Magis lætati sumus de auxilio quod egregii isti codices nobis attulerunt, ut lacuna illa, de qua jam diximus, feliciter expleri posset, psal. xviii, 6, 7. Multa etiam, eaque nonnunquam satis proluxa loca in Commentario ad Psalmos [XIX] ex his codicibus accesserunt, quæ signo illo (») a textu Sirmondiano distinguere visum est. Sed non omnes istæ accessiones in textum recipi vel potuerunt vel debuerunt: magnam potius earum partem ad marginem remisimus, si vel nexus cum illis quæ præcedebant, erat minus aptus, vel apud Montfauconium in Collectione nova Patrum, apud Corderium, imo quoque in Chrysostomi aliorumque scriptis, eadem sub aliorum auctorum nomine expressa vidimus, vel denique aliæ dubitandi rationes adfuerunt. Speramus etiam, re quos harum rerum judices hoc nostrum consilium esse præbaturus. Maluimus enim in re satis gravi timidoiores quam audaciores videri, et a culpa ista immunes esse, quam illi sibi contraxerunt, qui ut scriptorem quemdam egregie locupletasse putarentur, obvia quæque minus caute arripuerunt.

Nunc paucis reddendæ erunt rationes, cur in Scholiis textui, parca licet manu, adjectis, tum receptam LXX Interpretum lectionem, tum Fragmenta reliquorum interpretum Græcorum, tum denique ipsius Græcæ versionis ab Hebraica veritate dissensum, passim attingere visum sit. Ad primum quod attinet, lectionibus versionis Græcæ restituendis admodum proficuum esse putamus, si in scriptis Patrum Græcorum lectiones illæ non negliguntur, quæ a recepta LXX Interpretum lectione recedunt. Ita enim haud raro genuinam et primitivam horum Interpretum lectionem deprehendimus, in qua vel omnes vel plurimi commentatores Græci consentiunt. Sic II Reg. xx, 18, recepta lectio versionis Græcæ est *ἐθελυτο*; Theodoretus autem, ut ad locum istum observavimus, legit *δέθελυτο*. Jam cum hæc posterior lectio in Commentariis Græcis tantum non omnibus obvia sit, specie haud caret conjectura, eam esse genuinam et primitivam, ex qua emendari possit recepta lectio. Alia hujus generis exempla in eodem libro exstant cap. xxi, 2, et cap. xxiv, 1. Observavimus autem, Theodoretum lectiones plerumque cōsistere cum codice Alexandrino et Oxoniensi, sicque cum editione Aldina, et, si fides debetur Bosii Excerptis, etiam cum Complutensi. Ad alterum quod attinet, antiquiorum interpretum Fragmenta adhibenda esse putavimus, ubi Theodoretus minus rectam LXX Interpretum versionem secutus erat, quod tamen rarius accidit, ut quæst. VI in librum Judicum. De reliquo laudandum est criticum Nostri studium, utpote qui haud raro falsas LXX Interpretum explicationes [XX] melioribus Symmachi aliorumque postposuit, ubi opus erat, reliquorum interpretationes recensuit. Multum itaque adjuvit Montfauconii et Drusii operam in colligendis antiquorum interpretum Græcorum Fragmentis positam; etsi in Scholiis passim a nobis indicata sint, quæ in Montfauconii Hexaplis desiderantur. Quod denique reliquum est, diversitas, quæ inter textum Hebraicum et versionem Græcam haud raro intercedit, et in Psalmis præcipue frequens est, vel idæo paucis indicanda fuit, ut cavere sibi discant alii, ne sensu alieno in S. Scripturam illato, ad alia quævis delabantur. Hoc enim Patribus Græcis sæpius accidisse, docet versionis Græcæ, quam sequi solent, cum Hebraica veritate comparatio.

Reliquum est, ut moneamus, ad intium paginarum editionis Sirmondianæ se referre asteriscos ad marginem in textu editionis nostræ appositos, ipsi autem Operi Indicem harmonicum, ut dicunt, paginarum utriusque editionis præmissum esse, quo in rem suam commode uti poterunt, qui locum ex editione Sirmondiana allegatum, in nostra quaerunt. Nec inutile visum est, ad finem Commentarii in Psalmos Græcum subjungere Indicem, secundum prima cujusvis psalmi verba, alphabetico ut aiunt ordine compositum. Loca etiam biblica in hoc Opere citata, non solo capitis numero, ut in priori editione, sed addito versiculorum numero exprimenda esse duximus. Laudandum quoque est studium cl. Bertrami A. M. qui omnem dedit operam, ut hæc nova editio, quantum fieri posset, ab erroribus typhothetarum esset immunis.

Deum rogamus, ut hos et reliquos conatus nostros in nominis sui gloriam et aliorum utilitatem cedere jubeat clementissime. Dab. Halæ in Acad. Frideric. vi Cal. Octobr. A. R. S. MDCLXVIII.

SIRMONDI PRÆFATIO.

[XXI] *Etsi non abs re fortasse poteram præfatione ista supersedere, atque in hac Theodoretæ editione nostrâ quid præstitum sit, oculis tuis potius, lector, et observationi relinquere: de paucis tamen quibusdam, in quibus hæcere te posse sentiebam, non ingratum fore visum est si breviter indicarem. Primum omnium de Quæstionibus in Octateuchum, quæ sunt in principio tomi primi, cum harum exemplum in Bibliotheca regia Joannes Picus interpres nullum ætate sua fuisse varret, optimum vetustissimumque in ea nunc esse, quod nobis non solum Theodoretæ præfationem hactenus non editam, cum iis quæ in Pici codice sub finem desiderabantur, exhibuit, sed et alia passim multa vel pleniora vulgatis vel emendatiora subministravit, perturbationemque illam discussit, quæ suspensos legentium animos in quæstione 20 morabatur. [XXII] Ubi cum de imagine Dei, quæmadmodum accipienda sit, veterum aliquot scriptorum opinionibus protulisset ac rejecisset Theodoretus, easdem ipsas quas improbatat, postmodum assèrere et confirmare videbatur, errore ut apparet hinc nato, quod, cum ex antiquis Catenis, quas vocant, excerptas Theodoretæ Quæstiones istas constat, qui codicem, quo usas est Picus, descripsit, cum Theodoretianis sententiis, Origenis quoque ac Diodori et Theodori sententiis illas quas rejecerat, prætermittis auctorum nominibus per imprudentiam subjunxit. Quo prorsus mendo caruit codex regius, qui quod Theodoretæ non sit hoc loco nihil habet. Hunc itaque nos secuti, ea quæ subsequerentur sic retinimus, ut Origenis, Diodori et Theodori præfixis vocabulis, non Theodoretæ, sed aliorum esse ostenderemus. Quin et hoc exemplo, non modo alia id genus aliorum auctorum commata, quæ aliis in locis occurrebant, et proprium nomen retinebant, non sustulimus, sed et ipsi nova quædam interdum, quæ ad Theodoretum facerent, eodem ex fonte petita, e re tua futurum id sperantes, indidimus: in secundo deinde tomo, qui prophetarum explanationes continet, ut Isaia Commentariorum, qui nusquam reperiuntur, jacturam aliqua ex parte resarciremus, ex iisdem Catenis ea delibavimus, quæ Theodoretæ nomen præferbant, quæ quidem cum medullam haud dubie omnium quæ in Isaiam scripserat, succumque complectantur, subsidio interim eruit, dum integrum opus emergat. Quanquam hujus potius spes jam dudum, ni fallor, apud Græcos ipsos interit: quippe qui ad jacturæ solatium Excerpta quoque istiusmodi aggressi sint, quorum exemplaria et Romæ et Parisiis videre nos incivimus, sed quæ ultra xv Isaia caput non procedebant. In tertio lucem nunc primum vident Theodoretæ Epistolæ CXLVII, paucæ videlicet, si cum iis conferantur, quas Nicæphorus abs se lectas Commemoravit numero quingentos. In his Vaticanum codicem exhibuimus, quo etiam usus est cardinalis Baroniæ in Annalibus. Postea Neapolitanum alterum hæc, varias ex eo lectiones Vaticano apographo castigatiores selegimus, suoque loco edendus [XXIII] curavimus. In quarto nihil est admodum quod Græce Latineque antehac excusum non sit, cum in cæteris Græce plurima nunc primum proferantur: in primo nimirum, Quæstiones in libris Regum, et Paralipomena, itemque Psalmorum interpretatio et Cantici canticorum: in secundo universa, hoc est prophetarum omnium, tum majorum præter Isaiam, tum minorum duodecim explanatio: in tertio denique, Expositio Epistolarum beati Pauli, religiosa eremitarum Historia, et Theodoretæ quas diximus Epistolæ. De versionibus Latinis hoc quoque admonendus es, lector, quoniam in Græco-Latina editione id præcipue spectandum videbatur, ut Latina Græcis, quoad ejus fieri posset, paribus spatiis responderent, brevitati autem Theodoretæ laciniosa quorundam interpretum oratio minime congruebat, faciendum necessario fuisse, ut huic incommodo mederemur. Quod nunc parcius, nunc liberius aliqua interpolando dum facimus, reprehensionem vereremur, nisi conscii nobis essemus, quanti omnium, qui in hac arena versati sunt, doctrinam facundiamque faceremus. Quorum etiam benefici memoria ne interiret, singulorum Epistolas, quid quisque primus in lucem protulerit explicantes, sed in aliis deinceps editionibus prætermittas, in hac nostra restituendas duximus. Ante omnia vero, Theodoretæ quoque ipsius vitam ex ejus polissimum Epistolæ concinnatam adjecimus. Tu æqui omnia consule, et vale.*

VETERUM ALIQUOT SCRIPTORUM

DE THEODORETO TESTIMONIA.

Sancti Leonis papæ in Epistola ad Theodoretum ipsum, quæ integra exstat in Appendice sub finem tomi IV editionis Sirmond.

Dilectissimo fratri Theodoro episcopo, Leo episcopus.

Benevolentibus ad nos fratribus et consacerdotibus nostris, quos ad sanctum concilium Sedes B. Petri

direxit, agnovimus dilectionem tuam superno adjutorio nobiscum tam Nestorianæ impietatis quam Euty-
chianæ vesaniæ exstitisse victricem. *Et post alia.* Sed benedictus Deus noster, cujus invincibilis veritas ab
omni hæreseos macula mundum te secundum sedis apostolicæ judicicia demonstravit. Cui dignam retribues
pro tot laboribus gratiam, si talem te, qualem probavimus ac probamus, pro universalis Ecclesiæ defensione
servaveris. Nam quod Deus omnium calumniatorum fallacias solvit, maximam beatissimi Petri curam
pro nobis cunctis agnoscimus, qui postquam suæ sedis judicium in fidei defensione firmavit, nec circa
cujusquam vestrum, qui nobiscum pro catholica fide laborastis, personam quidquam reprobam videri per-
misit : quia nec poterat Spiritu sancto judicante quisquam ex eis non victor exsistere, quorum jam vicerit
fides.

Genadii presbyteri, in libro De viris illustribus, cap. 89.

Theodoretus episcopus Cyri civitatis (a Cyro enim rege Persarum condita servat hodieque apud Syriam
nomen auctoris), scripsisse dicitur multa : ad meam tamen notitiam ista sunt quæ venerunt. De incarna-
tione Domini adversus Eutychem presbyterum, et Dioscorum Alexandriæ episcopum, qui humanam in
Christo carnem fuisse negant, scripta fortia, per quæ confirmat et ratione et testimoniis Scripturarum, ita
illum veram maternæ substantiæ carnem habuisse, quam ex matre Virgine sumpserat, sicut et veram
Deitatem, quam æterna nascibilitate a Deo Patre gignente ipse nascendo suscepit. Et decem *Historiæ ec-
clesiasticæ* libri, quos imitatus Eusebium Cæsariensem scripsit, incipiens a fine librorum Eusebii, usque
ad suum tempus, id est, a Vicennialibus Constantini usque ad imperium Leonis senioris, sub quo et mortuus est.

Theodori abbatis et philosophi in Argumento synodi Ephesinæ.

Εὐρέθη δὲ μετὰ Ἰωάννου Θεοδώρητός τις, ἔλλογι-
μώτατος Κύρρου ἐπίσκοπος πόλεως ἀνατολικῆς. Οὗ-
τος κατὰ Κυρίλλου λέγων, ἐπελαμβάνετο καὶ τῶν
δώδεκα κεφαλαίων, ὧν ἔγραφεν ἐν τῇ τρίτῃ ἐπιστολῇ
τῇ πρὸς Νεστόριον. Καὶ ἀνέτρεπεν αὐτὰ, λέγων ὅτι
Ἀρειανός ἐστιν ὁ ἅγιος Κύριλλος, καὶ τὰ Εὐνομίου
καὶ Ἀπολιναρίου φρονεῖ. Ὁ γὰρ Κύριλλος Νεστορικῶν
ἀπομαχόμενος τῷ διαιροῦντι τὴν οἰκονομίαν, τῆς
ἐνώσεως μᾶλλον φροντίδα πεποιήται· ὅθεν καὶ ἐδόκει
πως τῷ Θεοδώρητῳ ὡς μίαν φύσιν δοξάζων, ὡς οἱ
Ἀρειανοὶ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀπολιναρίου. Πλὴν οὕτε
Θεοδώρητος φαίνεται πώποτε τὸν Νεστόριον ὑπερ-
μαχόμενος, ἀλλὰ μόνον τὸν Κύριλλον ἀπομεμφόμενος
διὰ τὴν συμβᾶσαν εἰς Ἰωάννην ἀτιμίαν. Εἰ δὲ βού-
λεται τις γινῶναι, ὅτι Θεοδώρητος καὶ λαὸν ἐμίσει
Νεστόριον, ἀναγκῶν τὸ περὶ τῶν ἀτρέσεων αὐτῷ Θεο-
δώρητῳ γεγραμμένον βιβλίον.

Cum Joanne adfuit Theodoretus eloquentissimus
episcopus Cyri civitatis orientalis. Hic contra Cy-
rillum agens, duodecim ejus capitula reprehendebat,
quæ in tertia ad Nestorium epistola conscripsit; re-
sellebatque illa, dicens Arianum esse sanctum Cy-
rillum, et cum Eunomio et Apollinari sentire.
Cyrillus quippe Nestorio resistens incarnationem
dividenti, majorem unionis curam præ se tulit : unde
et Theodoreto unicam naturam docere videbatur,
sicut Ariani et Apollinaris. Sed neque Theodoretus
Nestorium defendere unquam visus est, sed Cyril-
lum duntaxat accusare ob iſtam Joanni contumeliam.
Quod si quis nosse velit exosum vehementer
Theodoreto fuisse Nestorium, librum legat quem
Theodoretus ipse *Adversus hæreses* composuit.

Joannis Eucharistæ in Elogiis scriptorum ecclesiasticorum.

Ἐπιστορήσας τοὺς σοφοὺς διδασκάλους
Καὶ τὸν Θεοδώρητον αὐτοῖς ἐγγράφω,
Ὡς ἄνδρα θεῖον, ὡς διδάσκαλον μέγαν,
Ὡς ἀκράδαντον ὀρθοδοξίας στύλον.
Ἄν δ' ἐκλονήθη μικρὸν ἐκ τίνος τύχης,
Ἄνθρωπος ἦν, ἄνθρωπε, μὴ κατακρίνης·
Οὐ γὰρ τοσοῦτον δυσσεβῆς ἦν ὁ κλόνος,
Ὅσον μετεῖχε τῆς ἐριστικῆς βίας.
Τί γάρ; Κύριλλον πανταχοῦ νικᾶν ἔδει,
Καὶ δογματιστὴν ὄντα, καὶ λογογράφον.
Ὅμως δὲ τοῦτω καὶ διώρωται πάλιν.
Τὴ δ' ἄλλα πάντα τῶν μεγίστων ποιμένων
Βλεπῶν τὸν ἄνδρα μηδενὸς ἀλείμμενον·
Ἐνταῦθα τοῦτοις εἰκότως συνεγγράφω.

Doctos magistros litteris dum prosequor,
Jure Theodoretus inter hos censendus est,
Divinus ut vir, ut nægister optimus,
Fidei orthodoxæ ceu columna immobilis.
Quodsi parumper forte quadam motus est,
Homo erat, qui homo es, ne crimen inferas, cave.
Non tam sinistrae motus hic sententiæ,
Quam pertinacis impetus pugnae fuit.
Quid enim? Cyrillum ubique vincere par erat,
Summæ virum doctrinæ et eloquentiæ,
Sed postea hoc ipsum ipse correxit tamen
Hunc ergo cernens cæteris in omnibus
Non imparem esse maximis pastoribus,
Merito inter illos hoc loco recensui.

(*) Τῆς εὐπειθείας καὶ λόγων εὐγλωττίας
 Καὶ ῥητορικῆς δεινότητος καὶ τέχνης
 Ὡς ἄγαμαί σε καὶ τέθηπά σε πλέον,
 Ὡς συγγραφεὺ ἄριστος καλλίστων λόγων.
 Ὅντως διαχυεῖς καὶ φασίνοι λυγίται.
 Καὶ μάργαροι στίλβοντες οἱ σοὶ δὴ λάγοι
 Καὶ πρόξενοι μὲν ἀρετῆς τῆς ἐνθέου,
 Τῆς ἀθέου δὲ στηλιτευταὶ κακίας.

Artis bene ac concinne dicendi
 Et rhetoricæ vis ac peritiæ exemplum,
 Quantopere amo te, imo cum stupore admiror
 Te qui præstantissimorum Auctor es Operum!
 Vere sunt limpida et instar lucernæ emittunt lucem,
 Et gemmæ splendorem imitantur verba tua.
 Ad divinam quoque nos adducunt virtutem,
 Impietatis autem et improbitatis nefanda produunt
 [crimina.

Claudii de Sainctes, episcopi postea Ebroicensis, de Theodoro Hexastichon.

Sacrorum interpres nemo sine numine divum;
 Si apte, si breviter, munera dupla putant.
 Nemo inter Græcos brevius, nemo aptius isto
 Scripturas aperit, hæreticosque premit.
 Certe illi faciunt divina charismata nomen,
 Ad sacra perque Domum est sarta tuenda datus.

(*) In hac nova editione desiderari nolimus elegantissimum hoc Anonymi epigramma, quod ex veteri codice olim descripsit Henricus Savilius.

TESTIMONIA QUÆDAM

De Theodoretii commentariis in Octateuchum, in libros Regum ac Paralipomenon.

Theodoretus ipse in Præfatione ad libros Regum singula commemorat.

Ἐπειδὴ τῆς θείας χάριτος ἀπολαύσαντες Μωϋσέως
 τοῦ νομοθέτου τὰς βίβλους, καὶ Ἰησοῦ τοῦ προφή-
 του, καὶ τῶν Κριτῶν, καὶ τῆς Ῥούθ ἠρμηνεύσα-
 μεν· φέρε πάλιν τοῦδε τοῦ φωτὸς τὴν ἀγλὴν λαβεῖν
 ἱκετεύσαντες, τὰς τῶν Βασιλειῶν ἀναπτύξωμεν ἱστο-
 ρίας.

Quoniam divina freti gratia interpretati sumus li-
 bros Mosis legislatoris, et Josuæ prophetæ, et Judi-
 cum, et Ruth, age splendorem hujus lucis ut accipi-
 amus iterum implorantes, explicemus Regnorum
 historias?

Idem in I Paralipomenon pag. 561.

Τὴν δὲ τῶν μουσικῶν ὀργάνων διαφορὰν ἐν ταῖς
 Βασιλείαις εἰρήκαμεν.

Musicorum autem instrumentorum differentiam
 diximus in libris Regum.

Photius in Bibliotheca, codice CCIV.

Ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ θεσπεσίου ἀνδρὸς, τοῦ μα-
 καρίου Θεοδοῦριτου, ἐξήγησις εἰς τὴν ὀκτάτευχον·
 ἐπιγραφὴν δ' ἔλαχε συμβαίνουσαν τῷ ἔργῳ. Εἰς τὰ
 ἄπορα γὰρ χρηματίζει τῆς Γραφῆς, ἐν οἷς ἐστὶ
 καὶ εἰς τὰ τῶν Βασιλειῶν, καὶ εἰς τὰ Παραλει-
 πόμενα. Χρήσιμον δὲ εἰς τὰ μάλιστα τὸ βιβλίον.

Legi ejusdem divini viri B. Theodoretii Explana-
 tionem in Octateuchum, quæ inscriptionem hæcta
 est Operi congruentem, in obscura et abstrusa
 Scripturæ loca, in quibus sunt et ad libros Regum,
 et in Paralipomena. Utilissimum autem in primis
 hoc opus.

Theodoretus ipse in epistola 82, ad Ensebium episcopum Ancyranum.

Διὰ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, καὶ τοὺς προφήτας
 ὅπαντας ἠρμηνεύσαμεν, καὶ τὸ Ψαλτήριον, καὶ τὸν
 Ἀπόστολον.

Quæ divina est gratia, et prophetas omnes com-
 mentariis exposui, et Psalterium, et Apostolum.

Idem in librum II Regum, quæst. XLIII, de hymno loquens, seu cantico Davidis ob victoriam.

Consonat autem psalmo xvii, vel potius idem est, paucas habens nominum mutationes. Ego autem cum aliis Psalmis hunc quoque interpretatus, super vacaneum existimavi secundam componere interpretationem.

Ἔστι δὲ σύμφωνος τῷ ἐν ψαλμῷ, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστίν, ὀλίγως ἔχων ὀνομάτων ἐναλλαγάς. Ἐγὼ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων Ψαλμῶν καὶ τοῦτον ἐρμηνεύσας, περιττὸν ὑπέλαβον δευτέραν ἐρμηνείαν ποιήσασθαι.

Nicephorus lib. xiv, cap. 51, Theodoretii opera enumerans.

Similiter et in Psaltem aliud opus reliquit.

Ἦσαύτως καὶ εἰς τὸν Ψαλτῆρα ἕτερον σύγγραμμα κατέλιπεν.

DISSERTATIO

DE VITA ET SCRIPTIS THEODORETI.

[3] Dignissima est quæ enarretur Vita Theodoretii, sive multiplicem viri doctrinam, sive variam ejus fortunam spectemus. Illa, ut admirationem omni jure meretur, ita quoque multam nos ad imitationem excitandi vim habet; hæc vero, etsi tanto Viro minus digna videri possit, tamen magnam nobis præstat utilitatem. Illustri enim exemplo suo nos docuit Theodoretus, tum quæ nobis ingredienda sit via, si de cœtu Christiano bene mereri volumus, tum quanta opus sit circumspectione, ne vite cum laude actæ et nominis gloriæ vel levis aspergatur macula. Norunt, quæ quot sæculi v et vi ac synodorum, quarum memoriâ in hæc tempora incidit, historiam consuluerunt, quam variam fortunam expertus sit Theodoretus, cujus eadem, quæ olim Eusebii Cæsariensis, sors fuit. Quem enim plurimi summis exornarunt laudibus, eundem alii de fide suspectum habuerunt, sua communione vix dignum putarunt, et quæ eorum temporum fuit iniquitas, anathemate fererunt. Haud multo [4] æquiores nostro etiam tempore quosdam invenit judices, contra quos difficile est Apologiam non scribere. Illis omnino accensendum esse putamus Garnerium, qui passim in Dissertationibus quas Auctario suo complexus est, acerbum adversus scriptorem nostrum egit judicem, cui tamen potius quam Theodoro accidisse existimamus, quod l. c. p. 113, de Nostro dicit, et id passus est, quod solent oculi vehementer affecti: visus est nempe sibi videre totam re ipsa hæresin, ubicunque vel minima species umbræ occurret. » Fuerunt autem omni tempore, qui causam Theodoretii defendentes ipsi veritati patrocinati sunt, etsi Cousinus, qui in Præfatione ad interpretationem Gallicam *Historiæ eccles.* Theodoretii magno cum ardore pro illo pugnavit, et forsitan nonnulli alii haud immerito nimis in illum voluntatis rei habeantur.

A Quæ cum ita sint, auream mediocritatem servare studebimus, ne vel iniquis accusationibus Viro optimo partem laudis detrahere, vel nimio laudandi, aut si quid humani passus est Noster, dissimulandi studio, a veritate aliena tradere videamur.

Ne ordine careat hæc omnis Disputatio, tres constituemus partes Vitæ Theodoretii. Prima narrabit ejus primordia, successus ac studia usque ad annum istum quo ad episcopalem dignitatem erectus est. Secunda exponet de rebus gestis ejus usque ad concilium Chalcedonense, seu œcumenicum quartum. Tertiâ denique recenset ultima ejus fata et motus post obitum illius ortos, quibus finem si non fecit, facere saltem debuit concilium Constantinopolitanum seu œcumenicum quintum.

B Quam nascendi sortem habuerit Theodoretus, ignoraremus, nisi ipse (*Hist. relig.* cap. 15) pauca attigisset, e quibus colligitur, eum Antiochiæ circa A. C. 386, in lucem editum esse, etsi [5] Fabricius (*Biblioth. Gr.* vol. VII, p. 430) natales ejus ad A. C. 595 referre maluerit. Non immorabimur miraculis recensendis quæ ipse loco jam citato de Macedonio Asceta refert, cujus precibus suam natiuitatem tribuit. Hæc ideo tantum attigimus, ut appareat, eum dictum fuisse Θεοδώρητον, quia parentibus a Deo quasi donatus erat. Non falluntur itaque qui nomen ejus Græce per η scribere jubent, quod in codicibus etiam fieri observavimus postquam primus hoc nos docuit Joa. Picus in Præf. ad Theodoretii Quæstiones in Octateuchum, quas Græce edidit Paris. a. 1558. Idem quoque defendere videtur Suidas, qui Θεωδῶρητος; quidem nomen proprium esse observat, alteram vero scribendi rationem meliorem esse haud obscure indicat, verbis istis quæ proxima sunt, Θεωδῶρητος δὲ δὲ τὸ ἡ ἢ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Nolumus tamen illis

magnopere adversari, qui nomen illud per scribere malunt, quia sic quoque in codicibus frequenter scribitur, imprimis in Acrostichide Canonis catanyci ad Servatorem, apud Lambec. lib. v, p. 268. Sed mittimus hæc, et ad historiam, a qua paululum digressi eramus, revertimur. Liberali, ut tempora ferebant, institutione frui licuit Theodoro. A prima enim juventute vitam egit in monasterio Euprepii prope Antiochiam, ubi prima eruditionis posuit fundamenta, adjutus favore Porphyrii, qui eo tempore Ecclesie Antiochenæ præerat. Monasticæ vitæ a parentibus inde a natiuitate consecratus, per triginta ad minimum annos in monasterio illo versatus est, nec inde digredere voluit, cum jam lectoris et diaconi honores in eum collati essent. Haud male vero ab illo collocatum fuisse tempus quod ibi trapsegit, testantur egregia illa ingenii fere divini et subacti iudicii specimina, quæ deinde, cum ad munus episcopale evectus esset, edidit. Libris [6] istis, qui magno numero supersunt, elaborandis, gravissimi-que illis negotiis quæ postea subiit, se, cum in hoc lateret monasterio, idoneum reddidit. Nec miramur, tantos illum in sacrarum Litterarum studio fecisse progressus, cum licuerit illi exoptatissima Joannis Chrysostomi disciplina et institutione uti. Quam sint felices, quibus contingit, probis innovescere viris, ab eorum præpendere, suamque ad illorum exemplum componere vitam, nisi omnium temporum doceret historia, hoc unico exemplo abunde posset comprobari. Concedimus quidem, ad summum illud in arte bene dicendi fastigium, quod inter rhetores sacros unus fere tenuit Chrysostomus, non assurrexisse Theodoretum, id tamen asserere non dubitamus, in scientia ista theologo apprime digna, quæ spectat ad interpretationem sacrarum Litterarum, non mysticam illam, sed planam, perspicuam et uniuscujusque captui accommodatam, vix esse quemquam qui Chrysostomo sit similior. In hoc imitando adeo felix fuit Theodoretus, ut si Commentarios ejus in sacros libros Novi potissimum Testamenti consulimus, haud raro ipsum Chrysostomum legere putemus. Sed non unicum hunc habuit artis suæ magistrum. Habuit etiam Theodorum, quem Mopsuestenum dicunt, de quo nescimus an satis recte judicent, qui cum Patribus synodi quintæ omnem ejus damnant memoriam. Paucissima illius ad nos venerunt scripta, Græco idiomate consignata, plura vero, ut bene contra Dupinium monuit Rich. Simon *Crit.* tom. I, p. 107, inter Syros quærenda sunt. Ex paucis illis, quæ sive temporis sive adversariorum ejus iniquitate nobis relicta sunt, vix satis judicare licet, quæ fuerit viri illius sic dicta improbitas. Summam tamen ejus in toto Oriente fuisse auctoritatem novimus, et si ex Fragmentis, quæ in Catenis passim obvia sunt, de [7] hoc Scriptore iudicium ferre licuerit, laude potius quam vituperatione dignum videbitur. Ipse Garnierius Anctarii, p. 184, lateri

A cogitur, talia subinde in Catenis legi ex Theodoro isto in Psalmos, quæ ostendant, ab ipso litteralem sensum feliciter expositum fuisse. Hæc licet haud adeo multum ad tuendam Theodori causam facere videantur, tamen, quia ab adversario eoque alias satis iniquo proficiscuntur, majorem ad eum commendandum vim habebunt, quam quæ Facundus multis complexus est libris. Quidquid vero sit, parum proficua fuit Theodoro familiaritas, quam cum illo contraxerat. Uterque enim, postquam satis diu funesta de tribus Capitulis agitata erat lis, in synodo v Constantinopolitana A. C. 553, damnatus est. De Nestorio autem quid dicamus? Opotandum sane esset, nullam Nostro cum illo intercessisse consuetudinem. Magna autem pietatis species, quam eo tempore, quo Theodoretus in monasterio versabatur, præ se ferebat Nestorius effecit, ut arctissima inter utrumque contraheretur amicitia, quæ maximis adversitatibus ægre dissolvi potuit. Theodoretus enim amicorum suorum erat studiosissimus et in defendendis illis constantissimus. Multorum hæc ipsi fuit causa malorum, de quibus in proxima hujus Dissertationis parte aptior erit dicendi locus. Hoc unicum nunc adjiciendum erit, errores viri, ejus personam colebat, magnopere detestatum esse Theodoretum, ut scripta ejus et Acta concilii Chalcedonensis testantur.

Quæ fuerint scriptoris nostri primordia, quo delectatus sit studiorum genere, quos habuerit præceptores, quosque coluerit amicos, hactenus vidimus. Verendum autem est, ne, ut justo diutius illum in cœnobio Sancti Euprepii delituisse nonnulli putant, ita quoque nos jam satis diu his vitæ ejus initiis immergati esse existimemus. [8] Comitemur itaque nunc Theodoretum ex angustiis monasterii illius cancellis in ampliorem et tanto viro digniorem personam prodeuntem. Vicenarius, quam deinde personam egerit, et quæ fuerit ejus in administrando munere episcopali rara assiduitas. Publicum Ecclesie doctorem jam agere cœperat, cum ab Alexandro Antiochiæ hoc tempore episcopo diaconus constitutus esset. Hoc munere, etsi e monasterio suo nondum egressus, summa cum laude functus est, cum in sermonibus, quos coram cœtu sacro recitabat, Apollinaristarum, Arjanorum aliorumque errores acriter perstringeret. Sacris hisce, si ita dicere fas sit, præliis, gravioribus quæ postea subiit, certaminibus quasi præcludere visus est, tantamque de se spem fecit, ut cum Cyri, Syriæ Euphratesiæ urbis, quam alii Chyrrum dicunt, episcopus vita defunctus esset, Theodotus eo tempore Antiochiæ præsul, Nostrum dignissimum putaret, qui sedi huic episcopali admoventur. Factum hoc esse putant Baronius et Tillemont A. C. 423. Sententiæ suæ fundamentum petunt ex Theodoro ad Leonem episcopum Romanum epistola, quæ est centesima decima tertia. In illa enim dicit, se sex et viginti annis a Deo sibi commissæ Ecclesie præfuisse. Eundem episcopalis muneris

annum ponit in epist. 116, quæ Renato presbytero inscripta est. Jam vero utraque hæc epistola non potuit scribi ante A. C. 449, in quam incidit synodus *ἁγσπεχῆ*, de qua in his litteris jure queritur. Recte itaque se habet calculus, si summæ annorum 449 detrahantur 26 anni. Aliam tamen computandi rationem sequuntur, qui annum ponunt 420. Huic sententiæ nos etiam subscribimus, tum quia confirmari videtur per epistolam 83 quæ scripta est ad Dioscorum episcopum Alexandriæ, tum quia alio duplici scriptoris nostri testimonio satis [9] munitur. Ad Eutrechium enim scribens (Epistola est octogesima numero) Pontificem se nominat qui episcopatum per 25 annos gesserit. Eundem numerum ponit in litteris quas ad Nonum consulem dedit (epistola est 81). Jam vero Nonus consul fuit ann. 445. Si itaque demas annos 25, incidit initium dignitatis episcopalis Theodoretii in ann. C. 420. In eadem ad Nonum epistola testatur, se invitum ordinatum esse. Quod ne miretur quisquam, duo commemoranda erunt, quæ in causa fuisse videntur, cur invitus hæc provinciam in se suscepit. Regio Cyrestica, licet octingentos vicos comprehenderet, ut ex epistola ad Leonem data (quæ est 113) patet, soli tamen sterilitate magnopere premebatur, montibusque, ut Noster ad Constantium præfectum scribit (epist. 42), inclusa erat multis et magnis, partim plane nudis, partim infructuosis arboribus consitis. Miseram quoque eam vocat regionem in litteris ad Pulcheriam Augustam datis (epist. 45). Magis autem deterrere eum poterat Marcionitarum Arianorumque nefanda hæresis, quæ tam altas ibi egerat radices, ut non sine summis difficultatibus extirpari potuerit. Sed quæ per extrema pericula et summas calamitates illustrior apparet, divina gratia, præsto fuit B. Theodoretus, animumque illi addidit, ut abjecto omni timore adiret provinciam, quæ, si ulla aliâ, fido et perito opus habebat antistite. Nec successu caruerunt conatus ejus, quibus eo major debetur laus, quo majores superandæ fuerunt difficultates. Has ipsius præstantissimi viri verbis ex epist. 81 desumptis Latino sermone recensere juvabit. « Octo, inquit, vicos Marciani hæresis infectos, æque ac locos vicinos, ad veritatem volentes perluxi. Vicum alium Eunomianis, alium Arianis refertum, ad divinæ cognitionis lucem adduxi, nullumque [10] apud nos, Dei beneficio, hæreticorum reliquum est lolium. Non sine periculis autem hæc præstiti, sed effuso sæpius sanguine meo, haud raro lapidibus ab ipsis petitis, et quasi ad ipsas inferni portas delatus. » His respondent, quæ idem Leoni episcopo Romano scribit (epist. 113), « Divina mihi succurrente gratia supra mille animas a Marcionis morbo liberavi, multasque alias quæ Arii et Eunomii partibus adhæserant ad Christum Dominum perduxi. Et octingentarum ecclesiarum pastor constitutus sum (tot enim Cyrus habet parochias) in quibus lolium nullum relictum est, sed omnibus hæretico-

rum erroribus grex noster creptus est. Novit quæ omnia videt, quot lapides a nefandis hæreticis in me coniectos exceperim, quam multis in urbibus Orientis certamina mihi subeunda fuerint adversus gentiles, adversus Judæos et adversus omnes hæreticorum errores. » Hæc autem ne quis justo ambiciosius a Nostro dicta esse putet, monendum erit, acerba viri multis calamitatibus eo tempore oppressi fata hæc vitæ quasi imaginem et defensionem efflagitasse. Alias enim in laudibus suis prædicandis, quod modestis proprium esse solet, est admodum parvus. Ecquis itaque est, qui non perspiciat, summo studio Nostrum in eo laborasse, ut puriorem suis traderet doctrinam, eamque contra quosvis errores masculine defenderet? Et quis non mirabitur assiduitatem et indefessum studium viri, qui cum octingentas curæ suæ commissas haberet Ecclesias, aliorum quoque multorum salutem prospexit? Hoc sibi datum esse negotium putavit Theodoretus, ut non Cyresticæ modo provinciæ, sed Antiochenis quoque, Berrhœcensibus aliisque pluribus cœlestis doctrinæ veritates occasione enata proponeret. Nec laude caret liberalitas, qua egentibus distribuit bona, quæ a parentibus acceperat, omnia, et redditus suos publicæ utilitati [11] consecravit. Quibus ut fidem faciamus, verba ipsius ex Epistola ad Leonem Romanorum episcopum apponimus. « Episcopatu inquit, tot annis gesto non domum acquisivi, non agrum, non opolum, non sepulcrum, sed sponte paupertatem amplexus sum, et ea, quæ a parentibus acceperam, post illorum mortem statim distribui, ut sciunt omnes qui habitant in Oriente. » Eadem fere sunt quæ ad Nonum consulem scribit, quæ ne longiores simus jam omitimus, et ista tantum ex hac epistola (quæ est octogesima prima) in rei fidem adducimus, quæ providam ejus de salute urbis suæ curam testantur. « Publicas, inquit, porticus, e redditibus ecclesiasticis erexi, pontes duos maximum extruxi, balneorum communium curam gessi, cumque ex alluente fluvio aquam in urbem nostram deferri invenirem, aquæ ductum parari curavi, et urbem aqua carentem aquis replevi. » Hæc insignia in cives urbis Cyri collata beneficia commemorat quoque in epistola ad Anatolium patricium (quæ est septuagesima nona numero) data. Mirentur, qui hæc legunt, raram Nostri in opibus dispendis collocandisque moderationem, quantum alfuere a lucri cupidine immoderatoque bonorum sæcularium usu, et quam dignum persona episcopi putaverit, non modo curam animarum gerere, sed salutem quoque externam suorum, eorumque necessitatibus invigilare. Studii hujus quod laudem sane meretur, et in quo vix sibi parem habuit Theodoretus, unum alterumve adhuc commemorare liceat testimonium. Euphratesiam ejusque primam urbem Cyrum, ingressus, cum opus esse videret medicis, omnem dedit operam, ut artis salutaris exercendæ peritos ad hanc provinciam incolendam

precibus adduceret, quorum unum magnopere commendavit Apellæ in epistola quæ est 115 numero. Nec [12] minus paternum, quo suos fovebat, amorem testatus est, cum Cyrestica terra oneribus publicis magnopere premeretur. Adeo ipsum angebat eorum quos curæ suæ commissos habebat miseria, ut pro levandis oneribus istis apud Pulcheriam Augustam et Constantium præfectum intercederet: quæ utraque epistola (42 et 43), ut argumento, sic quoque numero est cognata. Nec silentio prætereunda est eximia illa munificentia, qua post expugnatam a Vandalis et direptam Carthaginem haud paucos, qui cum extrema paupertate colluctabantur, liberaliter hospitio excepit, et provida sua cura dignatus est, in primis Celestiacum, quem postea amicis suis (epist. 29-36) de meliori commendavit. Hactenus in recensendis Theodoretii virtutibus, ut par erat, occupati fuimus, quæ omnes, si conjunctæ spectantur, amabilem veri dignique autistitis exhibent imaginem. Huic quid adjungi possit vel debeat, non videmus. Num, quæso, qui hæc omnia legerit, fidem nostram dubiam reddet, si dixerimus, eum qui de omnibus bene mereri, et non suis modo, sed exteris etiam benignum, liberalem ac munificum se exhibere studuit, pacem quoque coluisse, ita ut nec de vi aperta ulli illata, nec de dolo aliis structo unquam accusari, sive in jus vocari potuerit? Ita omni jure de Nostro statuendum, nec ullo amplius opus esse putamus testimonio. Tamen, ne vel levi suspicioni relinquatur locus, testem excitabimus epistolam quam dedit ad Nomum consulem. In hac (quæ ordine est 81) scribit: « Annos viginti quinque ita vixi, ut neque in jus vocatus sim a quoquam, neque ipse quemquam accusaverim. Totidem annis nullus religiosissimorum clericorum, quibus præeram, tribunalia frequentavit. Non obolum, non vestem a quoquam sumpsi: ne unicum quidem panem, aut ovum [15] ullus domesticorum meorum accepit unquam. Præter panniculos quibus amictus sum, nihil possidere volui. » Ita quoque ad Eutrechium præfectum, eodem, ut jam alibi notavimus, tempore, scribens (epist. 80) testatur, se nec forum judiciale interpellasse unquam, nec ab ullo criminis reum esse actum. Quis itaque de viri lenitate, æquitate et erga alios justitia jure dubitaverit? Magnopere itaque miramur, Oudino verba ista potuisse excidere, quæ exstant tomo I *De script. eccles.*, p. 1056. « Cum exereuerit tam grandes inimicitias adversus Cyrillum Alex. et ante synodum Ephesinam, quæ anno 431 facta est, et post synodum, amarulentis in eam conscriptis libris: miror, qua ratione Theodoretus gloriatur, sibi que potissimum de mititate ablandiatur in epistola 81 ad Nomum. » Hæc satis aperte produunt interpretationem a sensu scriptoris alienissimam. Cum enim Noster ad Nomum et Eutrechium scribit, nec se nec suorum quemquam frequentasse dixit, de criminibus intelligi voluit, quibus in

A foro civili pœnæ statuuntur, non autem de controversiis quæ de capitibus fidei agitantur, quales ipsi cum Cyrillo intercesserunt. Longiori contra Oudinum non opus erit disputatione, quam, ne scriptoris nostri causam deserere videremur, omittere quidem non potuimus, protrahere tamen nolumus, quia de controversia, quæ inter Nostrum atque Cyrillum agitata est, in proxima hujus Dissertationis parte, ad quam progredimur, sermo nunc instituetur.

B Viginti et quod excurrit annorum historia texenda est nobis, cum in altera Vitæ hujus parte de rebus gestis Theodoretii usque ad concilium Chalcædonense exponere constitutum sit. Rerum dicendarum ordo jubet ut initium faciamus ab illis quæ concilium [14] Ephesinum prius, quod in ann. 431 C. incidit, præcesserunt. Lites nunc enarrandæ sunt funestissimæ, quæ in causa Nestorii, impii hominis, non sine maxima animorum contentione, in Orientali et Occidentali Ecclesia eo tempore agitari cœperunt. His enim litibus adeo involuta est Theodoretii vita, ut, qui hanc describere aggreditur, illas attingat necesse sit. Ne autem quibusdam lectorum obscurum sit, unde orta fuerit acrior illa inter Cyrillum et Theodoretum disputatio, paulo altius repetendæ erunt ejus origines. Notissimum omnibus esse debet, minus recte de divina Christi natura et de incarnatione sensisse Nestorium, qui eo tempore Constantinopolitanæ Ecclesiæ erat præfectus. Per discipulos, ut fieri solet, impia spargebat dogmata sua, in primis per Anastasium, quem habebat presbyterum, qui pro concione aliquando dixerat, Deiparam Virginem Θεοτόκον dici non posse. Accusatus a clero Constantinopolitano, defensus autem est a Nestorio. Hinc illæ læcymæ. Ignis, qui primum in urbe regia gliscere videbatur, mox in flammam erumpebat, et non modo totum Orientem pervadebat, sed Romam quoque deferebatur. Cœlestinus, Ecclesiæ Romanæ hoc tempore antistes, a Cyrillo in subsidium vocatus, primis mali hujus initiis, ne mora diuturnitatem attraheret, obviam eundum esse putavit, igni vero oleum affundere visus est. Severiorem enim istam tulit sententiam, qua Nestorio injungebatur, intra decimum a publicata sententia diem, erroribus suis vale dicere, et duodecim capitulis sive anathematismis a Cyrillo compositis subscribere, addita, ut si secus faceret, episcopali sede ejiceretur, comminatione. Alia autem medendi ratione, et majori imprimis lenitate opus fuisset. Nestorius enim, sive ingenii quo pollebat acumjne, et eloquentia qua in multis suo [15] tempore superabat, fretus, sive aulicorum quos in urbe regia habebat fautores, amicitia, eaque qua in Oriente conspicuus erat auctoritate, sive denique aliorum quorundam episcoporum assensu, audacior factus, sprevit Cœlestini minas. Sic res delata est ad concilium Ephesinum prius, seu œcumenicum tertium, cui præsedit Cyrillus, qui, priusquam haberetur concilium illud, litteras

Cœlestini misit ad episcopos Antiochiæ et Hierosolymæ, ut hos a societate cum Nestorio iucunda deterreret. His litteris commotus Joannes Antiochiæ episcopus scripsit ad Nestorium, quem admonuit, ut ad sanio rem fidem rediret, motusque in Ecclesia excitatos sedaret. Hanc epistolam bonæ mentis testem charitatisque plenam nonnulli Theodoro nostro tribuunt, quam sententiam non sine multa fiducia proponit Garnerius Auct. p. 59 et p. 119, in dubio autem positam esse dicit ibid. p. 469 et p. 474. Quidquid sit, sciente et suadente Nostro composita esse videtur epistola illa, quæ obinendæ fini suo omnino erat aptissima, si mens non lava fuisset Nestorio. Illic vero, ut solent qui pertinacius adhærent consiliis suis, locum non dedit amicorum adhortationi, sed horum abusus iudicio rogavit Joannem, ut refutandorum duodecim Cyrilli anathematismorum operam, periculi tunc temporis plenam, deferret viris peritis. Sors ista Andræ Samosateno, est, quod dolemus, Theodoro obtigit. Ita factum est, ut qui ad ea usque tempora bene apud omnes audiverat, male apud multos audiret, et litibus sese ingereret, quas declinasse melius omnino fuisset. At vero multa sunt, quæ tuendæ Theodoro causæ inserviunt. Hæc Garnerii potius quam nostro nomine recensere juvabit, ut appareat, vel ipsis adeo adversariis patuisse, virum præstantissimum, etsi humani aliquid passus [16] sit, tamen non sine laude pugnam cum Cyrillo inivisse. Ita autem Garnerius Auct. p. 120 : « Ingererat sese occasio optatissima conserendæ pugnæ cum Cyrillo multarum palmarum duce, eoque totius fere orbis doctissimo, et tamen *opportuno vulneribus*, ut ipsi quidem videbatur. Audendi causa non tantum *honestæ*, amico laboranti opem ferre ; sed etiam *religiosa, obsistere homini partes Apollinarij in speciem tuenti*. Pulchrum erat auxiliari Nestorio urbis regis antistiti, aulæ gratioso, et simul oppugnare Cyrillum, cujus potentia, quo major ab Occidentis favore, eo invidiosior Orienti atque ipsis imperatoribus formidabilior : urgebat præsulis mandatum, cui parere pium, obsistere intutum. Anathematismos arguere, quid aliud..... videretur, quam lassere pugnam, quæ orbe toto spectante peragenda esset..... Quid multa? illecebrosum erat, dici ubique terrarum, quod solebat Antiochiæ, eloquentiæ miraculum et doctrinæ prodigium. » Multa his insunt, quæ recte et præclare dixit Garnerius ; sunt vero etiam, quæ infensam erga Theodoretum mentem testantur.

Signis utrinque datis quasi concurrebant acies. Ne vero dispar esset pugnæ ratio, quisquis dimicantium operam dabat ut quam plurimos ad partes suas alliceret. Hac mente Cyrillus epistolam ad monachos Ægypti scripsit, eosque hortatus est, ne Nestorii fallacis insidias sibi strui paterentur. Litteris hæc, ne successu carerent, adjunxit duodecim capitula, suisque effecit artibus, ut in ipsa adeo urbe regia multis metum incuteret. Ex altera

A autem parte Theodoretus litteras contra Cyrillum dedit ad monachos Euphratesiæ, Syriæ, Phœnicæ et Ciliciæ, quas integras Græcæ et Latine suo tempore, si Deus vitam [17] viresque concesserit, exhibebimus. Inter ἀνέκδοτα huc usque locum tenuit Epistola illa, cujus exiguam tantum partem ex Actis synodi v dedit Garnerius, Auct. p. 62, sed tantum Latine, quia apographo epistolæ quæ in cod. quodam Augustæ bibliothecæ Vindob. exstat, caruit, quo nobis jam frui licuit.

Rebus ita dispositis indictum est imperante Theodosio concilium Ephesi congregandum. Conveniunt magno numero Patres, primas tenuit Cyrillus, qui absente, seu, ut nonnullis visum est, consulto moras trahente Joanne Antiochiæ episcopo, feralem contra Nestorium dixit sententiam. Sed animis jam concitatis multæ obortæ sunt turbæ. Joannes enim Antiochenus cum advenisset, Cyrillo, Memnoni Ephesi episcopo, et toti concilio magnopere succensus, aliisque in societatem suam ascitis Cyrillum exauctoravit, graviterque in omnes animadvertit qui ab illius partibus steterant. Majora rei sacræ metuenda fuissent mala, nisi imperator Theodosius, de perturbato Ecclesiæ statu certior factus, providisset, ne quid ab utraque parte ageretur, donec causa esset cognita. Variis tamen artibus, comitumque, quibus rei cognoscendæ cura ab imperatore commissa erat, consiliis effectum est, ut tandem dimissis Patribus fere cuncta in pristino statu remanerent, confirmata tamen sententia contra Nestorium pronuntiata. Proximo post hoc concilium tempore odium, quod nondum sopitum erat, novas quasi recepit vires, et occasionem dedit celebratissimis illis quinque libris, quos Theodoretus contra Cyrillum et concilium Ephesinum composuisse dicitur. Hi magnopere displicuerunt Cyrilli sectatoribus, et Mario Mercatori adeo execrabilis visi sunt, ut scribere non erubuerit (Operum t. II, ed. Garn. p. 265) Nostrum instigante diabolo illos exarasse. Nec minus Garnerius ob libros [18] istos succensusit Theodoro : erravit autem, cum Auct. p. 125 scribit, illos jussu Theodosii imperatoris combustos esse, quod tamen p. 259, Dialogis istis qui *Eranistes* seu *Polymorphus* inscripti sunt, accidisse perhibet, notatus ideo ab Oudinô I, p. 1101.

Cyrillus, qui in synodo Ephesina ex arbitrio suo omnia disponere cœperat, adversam autem fortunam deinde expertus erat, mutata rerum facie pacis agitabat consilia. Parum enim proficua ipsi fuerat controversia ista cum Orientalibus, et gravissime premebatur scriptis a Nostro compositis. Nec Joannes Antiochiæ episcopus e re sua esse ducebat, litibus hæc diutius inhærere, cum nulla spes illi reliqua esset, fore ut quæ contra Nestorium Ephesi decreta erant, rescinderentur. Ita præparatis animis ex voto accessit imperatoris mandatum, ut Cyrillus omnes inimicitias deponeret et eorum quæ Ephesi expertus fuerat memoriam abjiceret, Joannes autem sententiæ contra Nestorium latæ subscriberet. Pace

his conditionibus restituta, otium quoque Theodoro redditum esse videbatur. Ab eo enim tempore amicitiam cum Cyrillo coluit, ut litteræ adhuc superstitibus testantur, quas vel accepit vel ad illum dedit. Fuerunt quidem, qui ex Epistolis quas hoc tempore ad Ilmerium et Andream Samosatenum misit, colligere voluerunt, simulatam fuisse Theodoretæ amicitiam; sed hi non cogitarunt hanc fuisse scriptoris nostri sortem, ut ab omnibus qui eo tempore male cupiebant Cyrillo, fides ejus tentaretur. Fieri itaque non potuit, quin ad castra e quibus egressus erat, nonnullis redlisse videretur. Ea autem fuit viri moderatio, ut post pacem Ecclesiæ redditam nihil novi moliretur, etsi a multis sollicitatus amicis suis libere animi sensus exprimeret. Unicum tamen est, quod contra sinceritatem in ita inter utrumque [19] amicitia non sine specie moneri posset. Scilicet, cum impia Nestorii scripta vindicibus flammis jussu imperatoris tradita essent, in locum eorum substituta sunt Excerpta e libris Theodori Mopsuesteni et Diodori Tarsensis, quæ cum multis displicerent, refutata sunt a Cyrillo, defensa a Theodoro. Ita in varias partes iterum abire visi sunt, qui vix in gratiam rediisse putabantur. Incertum autem est, num Cyrillo contradicendi studium, an potius veneratio quam utrique illi scriptori deberi existimavit, apud Nostrum, quem scimus in amicis defendendis constantissimum fuisse, plus valuerit. Quidquid sit, querelas suas ad Joannem Antiochenum detulit Cyrillus, cujus hac de re epistolam e cod. Vatic. editam, Vindicis synodi Ephes., etc., p. 141, inseruit Leo Allatius, necnon Garner. Auct. p. 97. Valde iniquum autem erga Theodoretum se exhibuit Liberatus, qui in Breviario suo, cap. 9, statuit, novam factionem Theodoro auctore ortam, Acephalorum nomen accepisse, quia nec Cyrillo nec Joanni ad hæserit. Cum Liberato, ut solet, facit Garnerius, qui in Auctario suo passim hujus sic dictæ factionis meminit. At vero jamdudum a Cotelerio, Dupinio aliisque explosa est fabula de hac Acephalorum classe et origine, cum notum sit, post hæc demum tempora Eutychnianis nonnullis nomen illud fuisse impositum. Nec fides ulla debetur epistolis illis, quæ sub Theodoretæ ac Nestorii nomine circumferuntur. Has enim omnes a Nestorianis suppositas esse, ut synodo Ephesinæ maculam aspergerent. jam observatum est a Leontio in libro *De sectis* (Biblioth. PP. t. I, p. 509), Allatio (l. c. p. 131) et aliis. Eadem est ratio epistolæ illius, quæ a Nostro statim post obitum Cyrilli scripta dicitur ad Joannem Antiochenum, cujus [20] hoc est initium: « Sero tandem et vix malus homo defunctus est. » Miramur, Garnerium his spurcissimis litteris ex Actis synodi v desumptis non modo locum concessisse Auct. p. 98, sed etiam defensionem eorum qui Nostro illas præpostero studio vindicant, in se suscepisse, cum jam Baronius, *Annal.* t. VI, p. 25 seqq., docuerit, quam aperta habeant νοθεύας indi-

cia. Idem quoque viderunt Possevinus, Lupus, Allatius, Aubertus Miræus, et quotquot acutioribus oculis præditi erant. Quis enim crederet, quæso, genuinas esse litteras istas, cum notissimum et extra omne dubium positum sit, aliquot annis ante Cyrillum fati jam defunctum esse Joannem Antiochenum? Sed ea fuit Garnerii, imo quoque Oudini (*De script. eccl.* t. I, p. 1056), qui illum cæco impetu in plerisque sequitur, iniquitas, ut in favorem malæ causæ, errorem in epistolæ hujus inscriptione latere stauerint, quasi pro Joannis nomine ponendum sit nomen Domni, quem successorem habuit. Opportune autem huic levi defensionem posset opponi, quod apud ipsum Garnerium loco quodam ubi contra Cousinum acerbius, ut solet, disputat, me legere memini, « Aut sic aut non debebat pugnari. » Quasi vero nondum satis injurius in boni viri memoriam fuerit Garnerius, protulit quoque Auct. p. 38, fragmentum ex Sermone quem Theodoretus Antiochiæ post Cyrilli mortem coram Domino habuisse dicitur. Hoc, ut alia ejusdem generis, desumpsit ex Actis synodi v, et sola Marii Mercatoris minus firma auctoritate nixus, pro genuino venditavit. Quo minus autem credulum viri, alioquin, si a Theodoretæ historia discesseris, acutissimi, animum multis accusemus, impedit diligentia et integritas Cousini, contra quem pugnavit quidem Garnerius in Notis [21] suis l. c., sed levissimis armis, quæ novum sane sustinere non possent impetum. Cum in eo jam elaboraverimus, ut varias maculas, quæ præstantissimi viri memoriæ ac nomini injectæ erant, abstergeremus, haud a re nostra alienum esse videtur, hanc Dissertationis nostræ partem, loco isto notatu dignissimo finire, quem Leo Allatius, l. c. p. 131, ex Cyrilli ad Valerianum epistola exhibet. Verba ita se habent: « Ἐάν τοίνυν καταψευδόμενοι τινες λέγωσιν ἑτέρα τινα παρά ταῦτα φρονεῖν αὐτούς, μή πιστευσθῶσαν, ἀλλ' ὡς ἀπατεῶνες καὶ ψεῦσαι κατὰ τὸν αὐτῶν πατέρα τὸν διάβολον ἀποπεμπέσθωσαν, ἵνα μὴ ταράττωσι τοὺς ἐθέλοντας ἐρθοποδεῖν. Ἐάν δὲ καὶ ἐπιστολὰς ἑαυτοῖς συντιθέντες τινὲς περιφέρωσιν, ὡς ἐκ προσώπου γραφείσας ἀνδρῶν ἐπιφανεστέρων, οὐκ ὀφείλουσι θαρσεῖσθαι. Οἱ γὰρ ἅπασί ἐγγράφως ὁμολογήσαντες τὴν πίστιν, πῶς ἑτέρα γράφειν δύνανται, καθάπερ ἐκ μετανοίας εἰς τὴ μηκέτι βούλεσθαι φρονεῖν ὀρθῶς παρενηνεγμένοι; Si qui igitur sint, qui illos (Orientales scilicet) ab his diversa sentire falso affirmaverint, nulla eorum dictis fides adhibeatur, sed ut impostores et mendaces instar patris sui diaboli, amendantur, ne illos qui recte incedere cupiunt, conturbent. Quod si autem fuerint, qui epistolas a se concinnatas circumferunt, tanquam quæ a viris spectatis editæ sint, eorum audacia nullo modo est admittenda. Qui enim semel fidem suam per scriptum aliquod professi sunt, qui fieri potest, ut jam contraria scribant, quasi penitentia ducti eo jam prolapsi sint, et recta sapere diutius nolint? Si licuisset Cyrillo ea videre quæ post fata ejus ab impudentis-

simis hominibus sub Theodoretis nomine ficta sunt, quales, quæso, illos reputaturus fuisset, quibus fraus non primo intuitu patet?

[22] Acerbiora erant fata, quæ Theodoretus deinde expertus est. Cyrillo in sede Alexandrina successit Dioscorus, vix dignus in quem tanti honores conferrentur. Ambitio ejus, ne de propensa illius in Eutychanos voluntate nunc quidquam dicamus, nullis continebatur limitibus, adeo ut in aliena quoque diœcesi jus exercere auderet, ut e sequentibus apparebit. Theodoro nostro in primis multarum calamitatum auctor fuit, non quasi de fidei capitibus cum eo decertasset, id enim honorificum videri poterat, sed quia Nostrum adversarium habuerat, cum de primatu inter Proclum et Cyrillum, seu potius hunc ipsum Dioscorum, Ecclesiæ Alexandrinæ eo tempore apocrisiarium, lis orta esset. Theodoretus admotus arripiebat occasionem quam sibi datam esse putabat, ut calamitates quibus Theodoretus hoc tempore premebatur, acerbiores redderet. Accusatus enim erat ille apud imperatorem Theodosium, ac si frequentes synodos prope Antiochiam congregasset, et in concionibus coram populo recitatis nefanda dogmata proposuisset. Tantum apud imperatorem valuerant hæ iniquæ accusationes, ut Commonitorio ipsius Theodosii manu scripto Noster prohiberetur, urbe Cyro egredi. Rem exponit in suis ad Eutrechium præfectum, Anatolium patricium et Eusebium Ancyræ episcopum litteris (epist. 78, 80, 82), et jure de tumultuario hoc judicio ac injuriis sibi facta queritur. Notatu in primis digna et illustrandæ historiæ apta sunt verba ista ex epistola ad Eutrechium. « Injuriæ, inquit, procul dubio me affecerunt, qui ambas aures calumniatoribus dederunt, nec alteram nobis servarunt. Nam et homicidis ac adulteris defensionis locus conceditur: nec prius sententiæ contra illos dicitur, quam præsentibus convicti fuerint, vel confessi, veram [23] esse accusationem. At pontifex calumniæ factus est ludibrium, ne id quidem quod sepulcrorum effractores solent, consecutus, ut interrogaretur, an vera sint, de quibus insinulatur. » Hanc parum æquam agendi rationem tenuit quoque Dioscorus. Cum enim Theodoretum hoc tempore honesto carceri quasi inclusum sciret, statim post accusationem a clericis Osroenis institutam anathemate Nostrum aggressus est, etsi nullum in alienæ regionis antistitem jus illi competeret, et Theodoretus contra injustas criminationes se in Epistola, quæ numero est octogesima tertia, egregie defendisset. Ita magnum impedimentum remotum esse putabat Dioscorus, quod promovendo Eutychie erroris, cui ipse magnopere favebat, obsistere potuisset. Damnatus quidem et ab officio sacerdotali depulsus est Eutyches in concilio Constantinopolitano, quod brevi post hæc tempore ann. C. 488, auctoritate Flaviani urbis regiæ episcopi frequentatum est, sed Eudoxiæ Augustæ et Chrysaphii eunuchi artibus effectus Dioscorus, ut proximo anno nova convoca-

retur synodus, in qua egit præsidem, Eutychieque causam armata manu adeo defendit, ut iste pro insonte declaratus in pristinam dignitatem restitueretur. Ab hac synodo Ephesina posteriori, quam ob nefanda in Flavianum aliosque purioris doctrinæ defensores commissa facinora, ληστρικὴν dicunt, mandato imperatoris Theodosii abesse jussus est Theodoretus. Mala sibi imminencia prævidebat, ut ex epistola (112) quam ad Dominum Antiochiæ episcopum dedit, colligimus. Nec vanus erat metus: nam cum multis aliis, quos laudis potius quam malorum socios fuisse dixeris, sede episcopali dejectus est. Sed gloriosum omnino tunc erat, iis adnumerari qui non sederunt in concilio impiorum. Adeo enim illi proterva audacia macularunt famam suam, qui a Dioscori partibus in hac synodo steterunt, ut turpius [24] fuerit immitti quam ejici. Acta autem hujus synodi rescissa sunt omnia, auctoritate concilii Chalcedonensis seu œcumenici quarti, quod precibus suis ab imperatore Marciano impetravit Leo M. Romanorum episcopus. Celebratum fuit concilium illud ann. C. 451, præsidem agente per quinque legatos Leone M. Præclara multa peregerunt Patres Chalcedone congregati, quorum frequentia insignem concilio illi dedit splendorem. Nos autem missis reliquis, illis tantum quæ ad scriptorem nostrum spectant, immorabimur. Sunt, qui putant, Theodoretum nonnisi octava sessione, in qua præter causam ejus fere nihil agitabatur, fuisse admissum. Facundus autem, quem alii sequuntur, ex Actis concilii evictum dedit, eum à primo inde initio interfuisse synodo, frustra renitentibus Ægyptiis aliisque multis. Quid actum sit sessione octava in causa Theodoretis, et quibus conditionibus sedi suæ restitutus sit, haud melius quam ex ipsis Actis hujus concilii recenseri poterit. Hæc autem ita se habent apud Harduinum in Collect. concil. t. II, p. 498 seq.

« Residentibus omnibus ante cancellos sanctissimi altaris reverendissimi episcopi clamaverunt: Theodoretus modo anathematizet Nestorium.

« Theodoretus reverendissimus episcopus transiens in medium dixit: Et preces obtuli divinissimo ac piissimo imperatori et libellos obtuli reverendissimis episcopis agentibus locum reverendissimi archiepiscopi Leonis; et si vobis videtur, legantur eoram vobis, ut sicut sapio, cognoscatis.

« Reverendissimi episcopi clamaverunt: Nihil re legi volumus; modo anathematiza Nestorium.

« Theodoretus reverendissimus episcopus dixit: Ego per Dei gratiam ab orthodoxis sum nutritus, et orthodoxo sum edoctus et orthodoxe prædicavi; et non solum Nestorium et [25] Eutychem, sed et omnem hominem, qui recte non sapit, aversor, et alienum existimo.

« Et dum diceret hæc, reverendissimi episcopi clamaverunt: Clare dic anathema Nestorio et dogmatibus ejus; anathema Nestorio et amantibus eum,

« Theodoretus reverendissimus episcopus dixit:

Vere non dico, nisi quomodo novi Deo placere. Prius satisfacio vobis, quia neque de civitate cogito, neque honore opus habeo, neque ob hoc adveni; sed quia calumniam passus sum, veni satisfacere, me esse orthodoxum; et omnem hæreticum qui converti noluerit, anathematizo, et Nestorium et Eutychem, et omnem hominem dicentem vel opinantem duos filios, anathematizo.

Et cum diceret, reverendissimi episcopi clamaverunt: Dic aperte anathema Nestorio et iis, qui ea quæ ejus sunt, sapient.

Theodoretus reverendissimus episcopus dixit: Ego nisi exposuero quomodo credo, non dico. Credo autem. . . . .

Et cum diceret, reverendissimi episcopi clamaverunt: Iste hæreticus est, iste Nestorianus est, hæreticum foras mitte.

Theodoretus reverendissimus episcopus dixit: Anathema Nestorio et ei qui non dicit Dei Genitricem Virginem Mariam, et qui in duos filios partitur unum Filium unigenitum. Ego autem et fidei definitioni subscripsi, et epistolæ sanctissimi et Deo amantissimi archiepiscopi domini Leonis, et sic sapio. Et post omnia hæc dixit, Salvete.

Gloriosissimi judices dixerunt: Omnis jam dubitatio de Theodoro reverendissimo episcopo est soluta; quippe et Nestorium coram vobis anathematizavit, et a sanctissimo et Dei amantissimo senioris urbis Romæ Leone susceptus est, et definitionem fidei a religiositate vestra prolatam libenter suscepit, [26] et insuper epistolæ memorati sanctissimi archiepiscopi Leonis subscripsit. Deest igitur, ut sententia proferatur a reverentia vestra, ut Ecclesiam suam recipiat, sicut et sanctissimus Leo episcopus judicavit.

Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt: Theodoretus dignus est sede, Ecclesia pastorem recipiat: orthodoxum doctorem Ecclesia recipiat, Theodoretus dignus est sede: archiepiscopo Leoni multos annos. Post Deum Leo judicavit: populus orthodoxum recipiat dignum sua sede. Theodoro catholico doctore reddatur Ecclesia.

Ad tertiam Vitæ hujus partem accedimus, quæ ultima Nostri fata, et motus post mortem ejus ortos exponet, sicque progredietur usque ad tempora synodi quintæ. Post concilium Chalcedonense plurimum quidem temporis spatium in monasterio prope Cyrum posito consumpsit Theodoretus, ita tamen ut Ecclesiæ suæ salutem summa cura invigilaret. Exoptatissimam fuisse hanc postremam vitæ ejus partem, colligimus ex epistola ad Joannem Œconomum data (146), in qua testatur, se delectari quiete et vita a curis libera. Ex eadem autem epistola perspicitur, novos eo tempore motus ortos esse culpa Actii archidiaconi, qui consuetam orationum et precum clausulam, quia te decet gloria et Christum tuum et sanctum tuum Spiritum (seu, ut alii dicere solebant, gratia et benignitas Christi tui, cum quate decet gloria cum sancto tuo Spiritu) ad-

mittere volebat, sed mandaverat, non oportere Christum dicere sed Unigenitum glorificare. Ut his temporibus magnæ de verbis agitari solebant lites, ita quoque sub hac verborum nimia distinctione hæretici aliquid latere putabant aliqui, nec absque ratione verebatur Theodoretus, ne idem quod ipse olim expertus erat, accideret Actio, ut scilicet duos in filios dividere [27] putaretur unum Dominum nostrum Jesum Christum, et Unigenitum quidem legitimum credere filium ac naturalem, Christum vero adoptivum ac nothum, sicque glorificatione indignum. Ita rei statum depingit Noster in Epistola quam modo allegavimus, ipse vero quod prudentis erat moderatoris, multo cum studio peregit, cum non modo in hac Epistola locum istum de incarnatione, de quo tunc temporis cum magna animorum contentione disputabatur, accurate exponeret, sed peculiarem quoque de hoc argumento librum componeret, cujus autem non nisi Fragmenta quædam ætatem tulerunt. Plures sine dubio scripsit libros, cum jucundo hoc otio abundaret. Sunt enim inter multos illos quos reliquit, nonnulli, de quibus satis certo constat, eos non ante concilium Chalcedonense tempora, seu, quod idem est, ante pacem et quietem Nostro tandem restitutam, esse compositos. Falluntur itaque Baronius et Sirmondus, qui putarunt, Theodoretum brevi post concilium illud tempore ann. C. 455 fatis functum esse. Contra hos pugnat in primis Gennadius, qui testatur, Nostrum in vita adhuc superstitem fuisse cum regnum capesseret Leo imperator, sicque ann. C. 457. Argumentum quod ex Chronico Marcellini duxit Labbeus, minus tutum esse videtur, quia in Chronico isto temporis nota haud satis determinata est. Multo minus insistendum esse videtur illis quæ e Theodori Lectoris Collectaneis Garnerius Auct. p. 148, attulit, ut probaret, Nostrum ann. C. 458 ex hac vita discessisse: quæ enim de Jacobo Thaumaturgo ann. C. 458 adhuc superstiti narrantur, vago Evagrii testimonio nituntur. Tutissimum itaque esse putamus, obitum Theodreti ann. C. 457 referre cum Tillemontio et aliis.

Hoc, ut putamus, anno, in pace Ecclesiæ obdormivit, et charam sui memoriam reliquit omnibus, qui libero a præjudiciis animo dignum [28] meritis statuebant pretium. Eandem tamen post fata etiam expertus est sortem, quam dum viveret, habuit valde iniquam. Ultima quidem rerum linea mors dicitur, et de mortuis non nisi bene dicendum esse sapienter præceperunt majores, sed Nostro non licuit esse adeo felici, ut illæsa post mortem frueretur fama. Redeundum itaque nobis est ad historiam cujus finem jam attingisse videbamur. Quam fieri potest, paucissimis adhuc enarrantis sunt motus, qui per integrum et quod excurrit sæculum turbant Orientem. Quæ solet esse magnorum virorum conditio, ut si vita excesserunt, piis eorum manibus haud raro insultent illi, quibus ora et linguas solvisse videtur defuncti obitus, cadem

quoque fuit sors Theodoretii. Vix enim e vita disceserat, cum Eutyechiani, qui aegre ferebant non Eutyechis tantum sed Dioscori quoque jacturam, acerbissimis calumniis viri optimi, imo totius synodi, Chalcedonensis memoriam male ad posteros commendare anniterentur. Si Victori Tunonensi et Evagrio, quem utrumque tamen parum fidum esse novimus, credendum sit, Anastasio imperante duæ congregatæ sunt synodi, Constantinopoli una, Sidone in Palæstina altera, in quibus damnata est Nostri memoria. Sed cum satis obscura sit utriusque synodi istius historia, utilius operam nostram collocabimus, si illis potissimum inhæremus, quæ ad invidiosam de tribus Capitulis controversiam pertinent. Turbarum quas Eutyechiani excitaverant pertæsus Justinianus imperator, qui fidei suo tempore acerrimus erat propugnator, pacem Ecclesiæ reddere voluit scripto contra Acephalos sive Eutyechianos directo. Hoc cum meditaretur, a Theodoro Cæsareæ hoc tempore episcopo, sibi persuaderi passus est, ut calamum potius contra sic dicta tria capitula, hoc est, contra Theodori Mopsuesteni, Theodoretii nostri, [29] et Iba Edesseni scripta, verteret. Ita enim se effecturum esse sperabat, ut Eutyechiani ad Ecclesiam catholicam redirent, et synodum Chalcedonensem amplecterentur. Imperator, etsi magnopere huic concilio faveret, tamen, quia non alio modo pacem Ecclesiæ reddi posse existimabat, promulgavit decretum, quo tria ista Capitula ut impia et blasphemata damnabantur. Votorum se compotes factos esse lætati sunt Eutyechiani, et Theodora Augusta quæ illis nimium favebat. Quo minus tamen ex votis cederet consilium, obstitit Occidentalium et præcipue Vigilii, Romanorum tunc episcopi, dissensus. Et dolendum sane est, Vigilium justam tandem deseruisse causam, quam tueri omnino potuisset. Inconstantiam ejus, de qua legenda est Dissertatio theologica, quæ haud ita pridem Præs. S. V. Schuberto ann. 1766 Gryphiswaldiæ prodiiit, satis testatur Historia sic dictæ synodi quintæ, seu concilii œcumenici quinti, quod in hac præcipue causa Constantinopoli convocatum est. Etsi Vigilius de bona causa quam defendendam habebat, ipsemet convictus, et ab Afris, Sardis, Illyricisque magnopere rogatus esset, ne in trium Capitulorum damnationem consentiret, tamen famoso illo, ut dicitur, *Judicato* assensum professus est. Nec Orientalibus nec Occidentalibus hoc indignum se approbare potuit facinus, quod imprimis Illyricorum, Afrorumque contra Vigilium excitavit odia, ne de Facundi justissima ira quidquam dicamus. Utinam omaem rei memoriam delere potuisset *Constitutio*, quod deinde edidit, ex quo hæc pauca tantum hoc loco inserenda sunt verba, quæ ad Nostrum se referunt, et ita se habent: « Statuimus atque decernimus, nihil in injuriam atque obtreptionem probatissimi in Chalcedonensi synodo viri, h. e. Theodoretii episcopi Cyri, sub taxatione nominis ejus a quoquam fieri vel proferri. » Sed

A quis non miretur summam viri inconstantiam, quæ tanta fuit, ut brevi post editum *Constitutum* tempore hoc iterum revocaret, non erga illos tantum quorum causa agebatur, sed erga seipsum quoque et famam suam maxime injurias. Testem hujus rei habemus epistolam quam ipse dedit ad Eutyechium Urbis regis episcopum, quæ exstat in Actis synodi Constantinopoli apud Harduinum, tom. III, p. 215 seqq. Garnerio autem adeo displicuit illa, ut in suis ad quintam synodum observationibus Liberati Breviario sub junctis, [50] magno quidem sed irrito conatu, ejus vobis nobis persuadere tentaverit. Vita ann. C. 555 defunctus Vigilius litem istam successoribus prosequendam reliquit, de horum autem successibus jam dicere nihil attinet.

Reliquum est, ut de scriptis, quæ Theodoretus magno numero reliquit, generatim dicamus: in quibus recensendis eundem tenebimus ordinem, quo tum in Sirmoudiana, tum in nostra editione se excipiunt. Primam eamque maximam horum librorum partem constituunt Commentarii, quos in sacram Scripturam tum Veteris tum novi Testamenti exaravit. In hoc litterarum genere magnopere excelluit Noster, quippe qui, judice Photio, at quanto viro! (cod. 203) palmam præripuit Hippolyto aliisque plurimis, sive ad dictionem ejus respexeris, quæ puris et significantibus vocibus abilita quæque revelat et jucunditate delectat, sive methodum ejus spectaveris, cujus hæc est præcipua laus, ut sine omnibus ambagibus ea quæ scire attinet, perspicue et ornate proponat, iis tamen non prætermittis quæ ad lectorem informandum facere possint. Ita fere judicat Photius, l. e., ubi Nostri Commentarios in Danielem iis exornat laudibus, quæ ad omnes ejusdem generis libros ab hoc auctore conscriptos merito applicari debeant. [31] Primum inter illos locum occupant *Quæstiones in Octateuchum* sive in V libros Mosis, in librum Josuæ, Judicium et Ruth. His statim adjungimus *Quæstiones*, quæ proximum tenent locum, in *libros Regum* (notum, in Bibliis Græcis libros Samuelis accenseri libris Regum) ac *Paralipomenon*: hæc enim cum illis conjunctæ olim fuisse videntur, a Photio saltem in uno codice (205) lectæ sunt *Quæstiones* priori loco commemoratas inscripsit εις τα &νορα της θειας Γραφης, quem titulum ut operi egregie congruentem laudat Photius. Eundem quoque cum modo loquendi hujus scriptoris convenire, ostendi potest e quæst. 28 in librum Judicium, ubi &ρον ευπειθειν εν &πόροις Nostro idem est quod: in re dubia exitum invenire. Docet itaque primo intuitu inscriptio, has *Quæstiones* non ad universos hosce libros, sed ad obscuriora duntaxat loca pertinere. Et in hoc quidem positum est discrimen, quod inter hos et reliquos Theodoretii Commentarios sacros intercedit. Illi enim qui sequuntur, continuum in universos libros sive Vet. sive N. T. exhibent Commentarium, hi priores autem non nisi obscuriorum locorum interpretationem complectuntur.

Singularis vero et quæ non omnibus se approbavit, A est methodus, quam in hisce libris adhibuit auctor, per quæstiones earumque solutiones lectorem instruens. Sed rationem ejus in Prologis aperuisse videtur, ubi Hypatium, cui uterque liber inscriptus est, nunc καλῶν φίλων, nunc vero ἐρασμιώτατον vocat, ὡς ποτε quo familiariter utebatur. quemque ultimis vite sue annis, in quos æra horum librorum incidit, lateri suo adherentem, et in munere episcopali laborum socium habebat. Senem quoque, et assiduo in scrutandis sacris Litterisposito studio exercitissimum doctorem decebat ista methodus. Ultimos autem hos esse librorum a Nostro [32] elaboratorum haud vana, ut putamus, conjectura statuitur, quia nec in ullo alio, nec in epistolis suis, illorum mentionem fecit, quod tamen in Epistola, quam ad Leonem Romanorum episcopum ann. C. 449, ut supra evictum dedimus, scripsit, imo etiam in ea quæ ad Eusebium Ancyranum directa est, ad sui defensionem facere potuisset. Quod reliquum est, in his ut in aliis Theodoretii libris quædam occurrunt, quæ Theodorum Mopsuestenum auctorem habent, alia quæ ad Origenem, alia quæ ad Diodorum Tarsensem jure referri delect. Haud raro enim culpa eorum qui Catenas e scriptis horum Patrum congesserunt, accidit, ut quæ unius sunt, alteri tribuantur, quod in primis de illo quem priori loco nominavimus, necnon de Theodoro Heracleota valet, ut jam observatum est a Montfauconio Palæogr. Gr. p. 347.

Commentarii in Psalmos nulla quidem apud Photium fit mentio: tamen, quia plura sunt Theodoretii scripta, quorum ille non meminit, hujusque præstantissimi operis in aliis libris quos ipse Photius commemorat, discrete injicitur mentio, non dubitandum est, quin ad Nostrum jure pertineat, cui etiam a Nicephoro *Hist. eccles.* lib. xiv tribuitur. Ipse auctor pro suo agnoscit hunc librum in epist. 82 quæ ad Eusebium Ancyranum scripta est, necnon quæstione 43 in librum secundum Regum. In Proœmio docet, qua interpretandi ratione usus sit, ut censuram effugeret, quam alii meruerant. Tria in primis ab eo notantur vitia, suppressis tamen, ne modestiam [33] læderet, scriptorum nominibus. Primo reprehendit nimium allegoriæ studium, quod in Apollinarium dictum esse putant Dupinius ac Garnerius. Deinde impugnat eos qui omnia vaticinia ad Judæos referunt, quin quidem accusationem ad Theodorum Mopsuestenum spectare satis aperte loquuntur ea quæ in actis synodi v, collat. 5, ex Hesychio Hierosol. leguntur apud Hard. l. c. tom. III, p. 104. Denique nimiam aliorum prolixitatem arguit, ad Chrysostomum sine dubio respiciens, quem in hoc, ut in plerisque aliis libris præ reliquis secutus est, ita tamen ut brevitati quam maxime studeret. Hac via ingressus felici successu labore hoc defunctus est, simulque hanc laudem meruit, ut critica diligentia alios sui temporis interpretes superaverit. Adhibuit enim Aquilæ, Sym-

machi et Theodotionis versiones, quarum multa fragmenta ex hoc in primis Commentario petit Montfauconius, qui etiam pag. 10 Prælim. ad Collectionem novam Patrum observat, Nostrum, etsi ab Eusebianis Psalmorum interpretatione plerumque deflectat, tamen subinde illam fere ab verbum xprimere, etsi breviori, ut plurimum, stilo. Idem Nostro quoad Chrysostomum objecit Garnerius Auet. p. 184. Sed utrumque non adeo miramur, cum satis constet quanta in Catenis facta sit nominum permutatio, quæ eo facilius locum invenire potuit, quo magis, teste Nicephoro l. c., Theodoretus stilum suum ad Chrysostomi exemplum formare studuit; quo factum est, ut si in codicibus passim nomen auctoris loco quodam neglectum esset, ne peritissimi quidem librarii satis certi fuerint, sitne ad hunc an ad illum referendus. Et quod in primis ad locum psal. l, 7, a Garnerio prolatum attinet, verum quidem est, pene eadem legi apud Chrysostomum (edit. Savilii t. I, p. 709 seq.): nolimus tamen in Variantibus textui subjectis quidquam de hoc loco monere, quia in codice Augustano quem tertium dicere consuevimus, et qui Catenam in Psalmos, ut in Præfatione pluribus indicatum est, continet, non Chrysostomi sed Nostri nomen ascriptum vidimus. [34] His tantum adjicimus, ex epistola 82 ad Eusebium scripta recte colligi posse, hunc librum inchoatum esse ann. C. 435

Ordine proximus est *Commentarius in Canticum canticorum*. Talem a se scriptum esse, ipse quidem Theodoretus in Prologo quem Psalmis præmisit, testatur; num vero is quo nunc utimur, jure ad illum pertineat, multis disputatum est. Recensebimus itaque paucis argumenta, quæ ab utraque parte in scenam producta sunt. Qui genuinum hunc fetum esse negant, objicere solent, auctorem in Proœmio de Chrysostomo ut vivo loqui, in Theodorum Mopsuestenum gravius invehi, de se ut de homine civilibus ac militaribus negotiis admodum distracto loqui, et de Manasse quædam tradere, de quibus ne γὰρ quidem apud Nostrum exstet. His addunt tum prolixitatem in dicendo, tum Nostri de hoc opere silentium, ubi de scriptis loquitur in quibus suam de incarnatione fidem testatus est, tum denique Catenarum auctoritatem. Ita paucis complectimur quidquid contra hunc librum dictum esse novimus. Hæc argumenta, etsi minus firma sint, tamen apud Caveum ac Garnerium tantum valuerunt, ut suum illis adjecerint calculum. Imo parum abfuit quin Garnerius in locum hujus libri alium substitueret fetum, quem Auctario suo insere promisit, pag. 258; verum his promissis non stetit, vel stare noluit, qui operis perficiendi curam post Garnerii obitum in se suscepit. Videamus autem, qua ratione omnis ista argumentatio refutari, et genuina libri indoles defendi possit. De Chrysostomo, etsi vita jam defunctus esset, jure dici poterat, ὁ τοῖς βέλμασι τῆς διδασκαλίας μέγχι καὶ

τῆμερον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀρδεύων vivebat enim in scriptis suis quorum fama tunc universum [35] orbem impleverat. Si verum est alterum, quod in Theodorum Mopsuestenum, quem alioquin magni faciebat, invehatur, hoc sane veritatis amorem et a partium studio liberum testatur animum: idem enim, ut jam vidimus, fecit in suo ad Psalmos Proœmio. Sed nondum satis liquet rei veritas. Nititur scilicet tota accusatio auctoritate Pelagii II, aut potius Gregorii M., qui in epistola tertia ad Eliam Aquileiensem et episcopos Istriæ scribit. « Cum Theodorus (Mopsuestenus) Canticum canticorum vellet exponere, Salomonem per hunc librum Æthiopissæ reginæ blanditum esse professus est: quod Theodoretus reprehendens nomen quidem Theodori suppressit, sed tamen vesaniam patefecit. » Tale autem apud Theodoretum l. c. non legimus. In eos tantum invehitur, qui vel putarunt, Salomonem de se ipso et Pharaonis filia in hoc libro loqui, vel pro Pharaonis filia Alisai Sunamitidem substituerunt. Nihil itaque de Æthiopissa regina hoc loco dictum deprehendimus; quæ tamen opinio, si illa Theodori sit, sub generali *fabularum anilium* nomine, quo Noster h. l. utitur, comprehendi potuit. Sunt enim omnino anilia et Christiano doctore indigna, quæ ex Theodori illius in hunc librum Commentariis exstant Fragmenta; apud Harduinum l. c. p. 88 seq. Sed ad ea progrediamur, quæ tertio loco objiciuntur. Si auctor horum Commentariorum multis non modo ecclesiasticis, sed civilibus quoque ac militaribus curis se distrahi questus est, non mirabuntur, qui e litteris Theodreti jam supra allegatis noverint, quantos labores quantaque pericula sustinuerit, ut perditos mores eorum emendaret, quorum curam sibi demandatam habuit. Gravius itaque sibi, quam militum ducibus, impositum onus ægre ferebat: omni enim adhibita diligentia vix petulantiam [36] hominum istorum coercere poterat. Ita rem expedire, et, si opus esset, tropicam quamdam dicendi rationem in his auctoris nostri verbis admittere mallems, quam absque historiæ fide cum nonnullis asserere, Cyresticam regionem eo tempore præsidiariorum militum effusa licentiâ misere turbatam fuisse. Porro, quod Manasses, rex impius, magnam sacrorum Librorum partem combusserit, ut in Proœmio ad hunc Commentarium dicitur, nullo quidem in loco a Nostro alibi asseritur, sed num omnia uno eodemque loco dicere necesse erat? Multa in suis ad libros Παρθολογον Commentariis supplevit, quæ in illis ad libros Regum eodem jure dicere potuisset, si necessitas hanc legem illi imposuisset. Quod prolixius in hoc quam forsitan in aliis libris meditationes suas exposuerit, dandum est non argumenti tantum, quod multum difficultatis habebat, conditioni, sed temporis etiam quo scripsit. Haud male enim ex ipso hoc paululum diffusio dicendi genere colligitur, hunc librum esse unum ex primis quos Noster composuit. Usu enim, ut fieri solet, acqui-

ritur peritia, multa paucis dicendi. Quod vero hujus libri nullam fecerit mentionem, ubi opus esse videbatur ad defendendam suam de incarnatione doctrinam, parum efficiet. Sive enim eo tempore Theodoro parcendum, sive hoc fidei suæ documento haud opus esse existimaverit, libera illi omnino fuit optio locorum quibus fides defendenda esset. Catenarum denique adeo nos non movet auctoritas, ut parum ab hoc argumento metuendum sit cause nostræ. Parvus est Catenarum in Canticum canticorum numerus, nec inter illas est quædam cujus memoria sit adeo obscura, quam ejus, quæ a Garnerio adducitur, et Neophyto cuidam tribuitur. Dantur tamen quædam, in quibus frequenter sunt Origenis aliorumque cum quibus Nostrum

[37] sæpius permutatum esse novimus, citationes, ut in illa quam Meursius edidit Lugd. Bat. a 1617. Facillime itaque potuit fieri, ut in hisce Catenis, quarum parvus est numerus, Nostri desideretur memoria, sive temporis hoc factum sit injuria sive librariorum negligentia. Hæc omnia itaque nos non impedient, quominus hunc Commentarium Nostro vindicemus. Ita enim jubet auctoritas codicum, quibus olim jam usi sunt Zinus ac Sirmondus, et magna quæ inter hunc aliosque Theodreti libros intercedit affinitas. Illustre ejus exemplum dat locus ille Ezechielis, qui in Proœmio ad hunc librum eodem modo, ut in Nostri ad hunc prophetam Commentario explicatur,

Proximum locum tenent *Interpretationes sedecim prophetarum*, Isaïæ scilicet, Jeremiæ (cui subjuncti sunt Threni et liber Baruch), Ezechielis, Danielis et duodecim prophetarum quos minores dicunt. Non eodem ordine scripti sunt Commentarii isti quo se excipiunt. Danielem primum fuisse quem Theodoretus interpretatus est, ipse in Præfatione ad librum illum monuit, causamque optionis suæ a Judæorum erga hunc prophetam odio petiit. Proximus fuisse videtur Ezechiel, de quo saltem ex Præfatione ad Jeremiam constat, in eum prius commentatum esse Nostrum quam ad Jeremiam illustrandum se accingeret. Quo ordine ad reliquos progressus sit, haud satis liquet: hoc tamen ex ipso auctoris testimonio perspectum habemus, ultimum horum laborum fuisse Commentarium in Threnos, cui his verbis finem fecit auctor: « Hanc etiam aliis propheticis libris adjicimus interpretationem, adeo ut per Dei gratiam nullam prophetiam interpretationis expertem reliquerimus. » Magnopere dolendum est, haud integrum [38] ad nos pervenisse Commentarium in Isaïam, cujus non nisi laciniæ habemus. Quæ Sirmondus e Catenis congeçssit, non omnia ad Nostrum pertinent, sed magna ex parte ad Theodorum Mopsuestenum, et, nostra adhuc est conjectura, ad Eusebium Cæsariensem referenda esse videntur. Antequam ad reliquos libros progrediamur, paucis monendum erit, errasse Garnerium, si Auct. p. 188, exeunte capite quarto refert, Nostrum in Commentario ad extrema verba Jeremiæ

prolixè adversus Apollinarii errores chiliasticos A disputasse. Sed disputatio ista non hoc loco, sed in fine Commentarii ad Ezechielem exstat, cui adjungenda sunt illa quæ ad finem Commentarii in Aggeum leguntur.

Utiles in primis sunt *Commentarii in XIV Epistolas sancti Pauli*, a Nostro tanta cum laude compositi, ut magnopere dolendum sit, reliquos Novi Fœderis libros non eundem nactus esse interpretem. Exstant autem nonnisi pauca Commentariorum in quatuor Evangelia fragmenta, quæ recensuit Monifauconius in Bibliotheca Coislin. Horum duo commemorat in Matthæum, p. 75 et 247, e Cod. Coisl. 24 et 195. Nonnulla in Lucam p. 251, e Cod. Coisl. 201, et p. 376 seq.; nonnisi unicum vero in Joannem, p. 68, e Cod. 23. In Matthæum quædam e Nostro congressit Petr. Possinus in *Catena Patrum Græcorum in sanctum Matthæum edita Tolosæ a. 1646*. Exstant etiam nonnulla Theodoretæ, sed Latine tantum, in Corderii *Catena in sanctum Lucam Antuerpiæ ann. 1623 edita*. Plura autem in Bibliothecis regis Galliæ superesse haud incertis indicis novimus. Qui vero inter nos superstites sunt in *Epistolas sancti Pauli Commentarii*, integram et continuam exhibent interpretationem, quæ unica in se complectitur, quidquid eleganter et apposite ad litteralem horum librorum sensum explicandum dici debuit. Nec alia a Nostro expectari potuerunt, [39] cum præceptore usus sit Chrysostomo, et Theodoro Mopsuesteno, qui posterior in explicandis N. T. libris felicior fuisse dicitur quam in scrutando sensu librorum V. T. Ad utrumque pertinere videntur, quæ Noster in limine Proœmii haud minus modeste quam honorifice monuit, verendum esse, ne sint, a quibus temeritatis accusetur, quod post *hunc et illum qui totius orbis sint lumina*, audeat ad apostolicorum scriptorum interpretationem accedere. E veteribus solus est Nicephorus, qui l. c. egregii hujus scripti mentionem iniecit: ipse vero auctor tum in Epistolis suis passim, tum quæstione prima in Leviticum ejus meminit. Dubitari itaque non potest, librum istum jure ad Nostrum referri: quo autem anno scriptus sit, minus certum videtur. Dolendum est, utramque illam epistolam, quæ inter reliquas Scriptoris nostri litteras agmen ducit, non satis distinctam habere temporis notam, quæ si nobis suppeteret, nullus controversiæ relinqueretur locus. Misit enim amico illi, ad quem directa est epistola prima, hos suos in apostolicas epistolas Commentarios, rogans, ut mentem de istis libere aperiret. Præterea in suis ad Eusebium Ancyranum et Leonem Romanorum episcopum litteris (epist. 82 et 115) hujus æque ac aliorum, qui eo tempore jam exstabant, librorum meminit quidem, sed nimis vage: recenset enim scripta omnia quæ tum ante synodum Ephesinam, tum primis post illam duodécim annis exposuerat. In primis in posteriori loco obscura est temporis nota, quia generaliiori librorum indici

verba ista præmittit: « Sunt quæ partim ante annos viginti, partim ante octodecim, partim ante quindecim, partim ante duodecim scripsi. » Incertum itaque esse debet, sicut libri qui deinde commemorantur, duodecimo vel vicesimo anno ante datas hasce litteras, vel intra hosce annos scripti? [40] Hoc tamen ex ista ad Leonem Romanum Epistola, quæ, ut jam dictum est, ad A. C. 449 pertinet, certo colligitur jam ante synodum *λειτουργίην* scriptos fuisse hos Commentarios. Garnerius existimat, æram illorum referendam esse ad eam annorum seriem, quæ inter concilium Ephesinum (prius) et ann. C. 433 intercessit. Argumenta ejus attentione quidem digna sunt, alio autem loco aptior de illis disputandi erit occasio. Hoc tamen jam B silentio præterire non possumus, male erga Nostrum affecti animi insigne specimen esse, quod idem prodit l. c. p. 190, ubi lectoribus suis persuadere conatur, Theoderetum in toto hoc libro quamcunque occasionem Cyrillum carpenti avide arripuisse, quia post synodum Ephesinam pacemque restitutam ipsi non licuerit publice contra adversarium suum pugnare. Meminerint autem lectores eorum quæ jam ineunte hac Dissertatione diximus, scilicet retorquendum esse in Garnerium, quod is Nostro perperam objectit; nam hæresin totam videre sibi visus est, ubi vel minima species umbræ que occurreret. Meminerint, rogamus, et vel judicent, vel suspendant judicium, donec novo iniquitatis indicio magis motam esse bilem sentiant. Sed cum ad alia nunc properandum sit, hoc unicum addimus, Græcum hujus libri textum Sirmondo deberi, qui primus illum e Codicibus orbi litterato delit, addita quidem Latina Herveti versione, sed minus caute adhibita, quod bene monuit Rich. Simon. l. c. p. 186.

Historiæ ecclesiasticæ libri sunt quinque, quos Theodoretus non minori cum laude quam elegantia eo consilio composuit, ut Eusebii Cæsariensis suppleret Historiam. Initium itaque fecit ab illis temporibus, quæ ultimam constituunt Historiæ Eusebianæ periodum, et progressus est usque ad finem imperii Theodosii Junioris. [41] Æmulos habuit Socratem atque Sozomenum, qui eodem consilio tunc temporis ad Historiam ecclesiasticam componendam animum adjecerunt, multa tamen Nostro, quæ sive suppleret sive corrigeret, reliqua fecerunt. Ita quidem statuit Photius (cod. 51) qui non modo dicendi genus historiæ aptissimum, sed etiam ubertatem rerum a Nostro enarratarum dignis extollit laudibus, cumque Socrati, Sozomeno ac Evagrio longe anteponendum esse judicat. Non potuit tamen peritissimi in his rebus arbitri oculos effugere nimia illa in metaphoris audacia, quæ etsi non omnino defendi, tamen genio populi et regionis in qua vixit, excusari quodammodo poterit. Alii vero, ne quid dissimulare videamur, sunt nævi hujus libri, quos vel recensuerunt vel emendaverunt Baronius, Dupinius, Valesius, et centuria-

tores Magdeburgici, ne quid de Garnerii nimia in scriptore nostro castigando diligentia nunc dicamus. De numero horum *Historiæ ecclesiasticæ* librorum dubitationem nonnullis iniecit Gennadius, qui c. 89 libri *De viris illustribus* refert, Nostrum decem hujus argumenti libros composuisse. Unicus qui huic narrationi favere videtur, est Gerh. Vossius, qui, cum de historicis Græcis dissereret, lectoribus persuadere voluit, duplicem olim existitisse *Historiæ ecclesiasticæ* Theodoretæ editionem, unam quæ non nisi sex priores, alteram vero quæ quinque posteriores complexa sit libros, quibus Historiam usque ad Leonis imperatoris tempora supplerit. Sed nulla omnino fides debetur huic fabulæ, cui non modo Photii, Nicephori, Cassiodori et Evagrii obstat auctoritas, sed ipsius quoque Theodoretæ nostri testimonium, quod exstat in fine libri ultimi seu quinti. « Ego vero, inquit, historiæ [42] finem hic faciens, lectores rogo, ut precibus suis laborem nostrum compensent. Quinque autem et centum annorum tempus hæc Historia complectitur, ab Arii vesania incipiens, et cum obitu laude dignorum virorum Theodori (sc. Mopsuesteni) et Theodoti (Antiocheni) desinens. » Et si vel maxime filium Historiæ voluisset prosequi, tamen summa viri prudentia ac modestia, quam ut par est admirati sunt Valesius et Beausobre *Hist. Manich.* t. I, p. 226, non permisisset, ut tempora ista attingeret, in quæ incidit invidiosa Nestorianæ controversiæ historia. Magnopere enim erraret, qui e silentio, quo Theodoretus lites istas premere voluit, inferret, eum ante synodi Ephesinæ tempora ad Historiam hanc scribendam accessisse. Quo minus enim hæc conjectura se tueri possit, impediunt quæ a Nostro de reliquiis sancti Chrysostomi Constantinopolim delatis, et de pietate Theodosii ac sororum ejus narratur lib. v, c. 36. Jam, cum e Socratis Historia appareat, Chrysostomi corpus decimo sexto Theodosii consulatu, sicque ann. C. 438, in urbem regiam delatum esse, dubium non est, Nostrum Historiam suam longo post concilium Ephesinum intervallo composuisse. Sola itaque viri moderatio effecit, ut de litibus eileret, quibus enarrandis maxime idoneus fuisset, si sine aliorum offensione fieri potuisset. Quæ cum ita sint, quis non videt, iniquum Nostri judicem esse Garnerium, cujus hæc sunt verba p. 192, seq. Auctarii. « Opinor, primum, hoc opus Theodoretæ aliud nihil esse præter historiam Arianæ hæreseos (eadem fere ibid. p. 194 exstant), sive in seipsa sive in propagine. Deinde, ipsam eo consilio scriptam fuisse, ut ostenderentur fontes, ex quibus Theodoretæ viderentur orti errores, quos affingebat Catholicis. Tertio, in Arianis, [43] unionis hypostaticæ defensores; in Eusebio Nicomediensi, Cyrillum; in Athanasio atque etiam in Chrysostomo,

A Nestorium; alios Nestorii amicos in aliis adumbratos esse. Quarto denique Cyrillum et Proclum in iis, qui Diodorum Tarsensem et Theodorum Mopsuestenum velut hæreticos scriptis factisque traduxissent, tacite nunc refelli, cum uterque velut fidei defensor inducitur. » Itane ingenio abutendum erat, ut, quacunque fieri posset ratione, suspecta redderetur viri boni integritas? Sed quid multa? Ex superioribus jam satis constare arbitramur, quam injuriosè in Theodoretum sit Garnerius. Plura qui cupit, legat Ittigium de Bibliothecis et Catenis Patrum, p. 729, et ejusdem Præfationem ad *Historiæ ecclesiasticæ* sæculi II capita, p. 8 seq. Parum æquiore se præbuit Garnerius erudito Cousino qui *Historiam ecclesiasticam* Theodoretæ in Gallicam linguam transtulit, nec minus eximie laudis viro, Henr. Valesio, qui multis nominibus de Nostro æque ac de aliis Historiæ ecclesiasticæ scriptoribus conjunctim editis, meruit, cujus novissima editio Augustæ Taurinorum ann. 1748, prodiit, multis eruditorum observationibus et variantibus lectionibus editioni Cantabrigiensi Guil. Reading aspersis, locupletata.

B Brevis erimus in recensenda *Historia religiosa*, quæ inscribitur *φιλθθεος ιστορια η ασκητικη πολιτεια*. Minor est utilitas, quæ e lectione hujus libri percipitur, utpote qui præter Ascetarum vitas nihil continet (a), sicque curiosos magis quam discendi cupidos lectores poscit. Singularia quidem sunt, quæ in hoc libro narrantur; nollemus tamen dicere, censura adeo dignum esse Theodoretum, ut Frid. Spanhemio aliisque visum est. Etsi enim inter nos fidem vix invenirent hujus generis homines, temporum tamen habenda [44] est ratio. Hujus operis partem quamdam constituit Oratio sive Dissertatio de charitate, quam Sirmondus Appendicis inseruit, Hervetus autem in versione sua Latina rectius huic libro subjunxit.

C Multo majorem utilitatem nobis præstant Epistolæ Theodoretæ, quæ proximum inter Opera illius locum tenent, eoque chariores nobis esse debent, quo majorem historiæ scriptoris nostri lucem accendunt. Numero sunt centum et quadraginta septem, una autem quæ scripta est ad Joannem D episcopum Germaniciæ, apud Sirmondum, tomo III, desideratur, cum locum nacla sit in Appendice, t. IV, p. 702. Supra quingentas Nostri epistolas legit olim Nicephorus, cujus fide si niti liceat, dolendum omnino est, tantam earum partem perivisse. Hanc jacturam aliquo modo resarcire voluit Garnerius tum Epistolis illis quas ad locupletandum tomum tertium editionis Sirmondianæ ab initio Auctarii sui exhibuit, tum dissertatione 5, ibidem inserta, quæ inscribitur *De Theodoretæ et Orientalium causa*. Hæc tota dissertatio, quæ expectationem multorum sefellit, nihil præter va-

(a) Ex hac tamen historia (cap. 15), et non aliunde, ea paucissima habemus quæ de seipso tradidit Theodoretus. EDIT. PATR.

riorum Patrum epistolas continet, primum a Christ. A Lapo, postea a Steph. Baluzio in nova Collectione conciliorum sub nomine Synodici adversus Tragediam Irenæi, editas. Jure autem dubitatur, num genuinæ sint istæ epistolæ, quas Garnerius Nostro vindicare voluit. Adeo enim fervore suo abreptus est, ut etiam illis fitem dederit, quæ apertissima *υόητας* habent indicia, qualis est illa quam de obitu Cyrilli ad Joannem Antiochenum scripsisse dicitur, de qua jam alio loco disputavimus. Nec multis urgendum erit, quod jam ex Leontio Alatio in superioribus evictum dedimus, multas sub Nostri nomine ab illis qui [45] Nestorii partibus addicti erant, fictas esse litteras. Quanta autem fuit Garnerii facilitas in admittendis illis epistolis, quas ad rem suam facere putavit, tanta ejus fuit morositas, si de illis agitata erat quæstio, quæ mentem Theodoretæ ab impiis Nestorii doctrinis alienam testantur. Hinc pro genuina non habuit Epistolam ad Sporacium, quæ a Sirmundo in Appendicem est relata, non quia spuriam putavit illam, ut Garnerius asserit, sed quia argumentum illius fere idem est cum capite 12 libri quarti *Hæreticarum fabularum*, sicque inter epistolas vix locum obtinere posse videtur. Quod reliquum est, varias harum epistolarum classes constituerunt Dupinius et Garnerius, sed parum certis fundamentis totum illud artificium nititur, quia de multis harum litterarum non satis constat, quo scriptæ sint tempore.

Dogmatici, vel polemi, ut videri posset, argumenti est *Eranistes* seu *Polymorphus*, liber apprimè utilis ad redarguendos Eutybianos, quorum erroribus oppositus, ab imperatore Theodosio autem, vel potius ab illis quorum artibus regebatur, adeo male exceptus est, ut jussu imperatoris flammis dignus haberetur. Hoc iniquo fato non imminuta quidem est libri dignitas; tamen, ne quid malæ notæ hæreret, cautum est a Marciano, qui istam Theodosii sanctionem rescindendam esse sapienter statuit. Tres Dialogos liber iste complectitur, quorum unusquisque nomen ab argumento nactus est. Primus inscribitur *Ἀτρεπτος*, secundus *Ἀσύγχτος*, tertius *Ἀπαθής*. In primo docet, immutabilem esse unigeniti Filii divinitatem; in secundo, non permistam sive inconfusam fuisse in Christo Domino divinitatis et humanitatis unionem; [46] in tertio denique, a passionibus liberam fuisse Salvatoris nostri divinitatem. His subjunguntur *Ἀποδείξεις διὰ συλλογισμῶν*, ubi validis ratiociniis impugnat errores, contra quos in hoc libro disputat. Genuinum hoc esse Theodoretæ scriptum vix dubitari poterit, cum non modo Photius, cod. 46, ejus mentionem fecerit, sed etiam Nicephorus, qui loco jam aliquoties citato hunc librum nomine isto *Λόγος τρεῖς περὶ θεῶν δογμάτων διαλογιστικῶς συνταχθέντες* indigitavit. Ipse quoque auctor illius meminuit, tum in epistola (16) ad Irenæum episcopum, tum in illa (83) quam ad Dioscorum Alexandriæ

episcopum dedit, quæ posterior haud obscurum suppetat temporis indicium, ex quo colligere possumus, hunc librum jam ante synodum *λειτουργικῆς* fuisse compositum. His denique adjungimus aliud testimonium, quod ex epistola (130) ad Timotheum episcopum scripta, petimus. Miramur itaque Barterio, præcocis ingenii juveni et temporis sui ornamento, in mentem venire potuisse, hos Dialogos non Theodoretæ nostro, sed forsitan juniore hujus nominis scriptori tribuendos esse, ei scilicet, cui nonnulli cum Garnerio libros illos Historiæ ecclesiasticæ ascribunt, quos Gennadius, ut supra diximus, Nostro absque ullo satis gravi causæ suæ fundamento tribuit. Tamen hanc sententiam non ut probabilem tantum proposuit in Appendice ad Anti-Artemonium Norimb. a 1755, editum, sed pertinacius quoque contra scriptores Memoriarum, ut dicuntur, *Trivulinarum* defendere voluit singulari libello, qui insertus est Bibliothecæ Germanicæ (Gallico idiomate, ut notum scriptæ) vol. XLVIII, p. 50 seq. Sed ea fuit juvenilis audacia, quæ non [47] omni laude caret. Et ipsa juvenis, qui ultra ætatem sapere visus est, disputatio habet nonnulla quæ ulteriori discussione non indigna essent, ea vero alii loco et tempore jam erunt relinquenda. Ad reliquos Scriptoris nostri libros progredimur, si paucis antea lectores de novo Garnerii lapsu monuerimus. Vix amplius quidquam addere opus erit. Latentem in herba anguem videbit, quisquis attente legerit ea quæ præcesserunt. Idem quod antea jam aliquoties dictum est contigit Garnerio, cum hunc librum legeret; in Cyrillum enim omnia dicta esse quis nisi ille somniasset? ut fidem faciamus verbis nostris, vel pauca hæc apponemus, quæ Auct. p. 152 exstant, et parum mutatis verbis recurrit p. 240: « In hoc, inquit, opere, mira quadam arte consilium dissimulat: nam cum per dialogismum in Apollinaristas disputare se fingit, Cyrillum revera et Catholicos impugnat, imo doctrinam Nestorii demonstratione, ut ipse quidem loquitur, confirmare nititur. Laudat quidem Cyrillum in Dialogo secundo, sed maligna laude, cæt. » Quidni hæc postrema sic imitari liceat, invehitur Garnerius in Theodoretum, sed odio maligno?

D Multiplicem Scriptoris nostri doctrinam testantur etiam *Hæreticarum fabularum libri quatuor*, in quibus hæreses tantum non omnes recenset, quæ inde a Simonis Magi diebus usque ad tempora Nestorii et Eutychis innotuerant: quibus omnibus expositis libro quinto subjunxit divinorum dogmatum Epitomen, ut ostenderet, quomodo inter se differant lux et tenebræ, quæ ipsius sunt verba ineunte libro ultimo. Hic sine dubio est liber ille cujus Nicephorus sub nomine *ψεύδους καὶ ἀληθείας διάγνωσις* meminit, [48] quo titulo etiam insignitur apud Possevinum Appar. sacri tom. II, p. 457, ubi inter libros a Nostro compositos commemoratur volumen quod *Mendacii et veritatis discrimen* inscribitur. Post concilium Chalcedonense hunc li-

brum a Nostro compositum esse haud obscuris indiciis prodit epistola, quæ præmittitur, ad Sporicium, cujus consilio et instituto laborem istum suscepit. Ilac temporis nota magnopere premuntur, qui cum Garnerio, Caveo, Oudino aliisque caput duodecimum libri quarti suppositum esse putant, quia in illo Nestorius atris, ut par erat, coloribus depingitur. Specie quidem non carere videntur argumenta, quibus usus est Garnerius, ut sententiam suam tueretur, satis autem ad ea omnia respondit Dupinius *Biblioth. scriptorum eccles. t. III.* Unius Theodori abbatis, ne de Photio jam dicamus, testimonium, omnibus exceptionibus diluendis sufficit. Hæc enim sunt verba ejus in argumento synodi Ephesinæ: *Εἰ δὲ βούλεται τις γινῶναι, ὅτι Θεοδώρητος καὶ λαὸν ἐμίσει Νεστόριον, ἀναγνῶν τὸ περὶ τῶν αἰρέσεων αὐτῷ Θεοδώρητῳ γεγραμμένον βιβλίον. Si quis nosse velit, valde exosum Theodoreto fuisse Nestorium, legat librum De hæresibus ab ipso Theodoreto scriptum.* Num ad alium quam hunc, librum, ejusque aliam partem, quam quæ exstat l. iv, cap. 12, hæc trahi possunt, nisi vis inferenda sit verbis? Adeo autem in ipsa veritatis luce cæcutire visus est Garnerius, ut non hanc modo libri quarti particulam Nostro denegandam esse, sed totum quoque de hæresibus librum Nestorio favere, Cyrillo autem adversari putaverit. Quod ne quis acerbius quam verius a nobis dictum esse putet, ipsa ejus verba ascribere haud piget. [49] Ita vero ille, *Auct. p. 145*: « Laboriosum, inquit, atque artificiosum dixi opus. Quantum enim labor ponendus fuit in evolvendis scriptoribus, qui in illum usque diem catholice fidei causam contra hæreses defenderant? sed quantæ artis erat, quamque callidæ, ita de singulis scribere, ut qui legeret, sensim sine sensu per se ipse invidia consensionis cum hæreticis oneraret unius naturæ Verbi incarnatæ defensores, liberaret duarum propugnatores; id est, ut erant tempora, aut certe opinio vulgi, accusaret Cyrillum, absolveret Nestorium. » Haud dissimilia sunt, quæ p. 245 l. c. leguntur, quæ tamen recitasse est refutasse. Adeat, cui placuerit, Itigii Dissertationem de hæresiarchis apostolicæ ætatis, p. 13.

Sequuntur Orationes sive Homiliæ decem de Providentia, in quibus exhausisse videtur, quidquid de nobili hoc argumento dici potest. Priores quinque complectuntur ea quæ ad probandam Providentiam divinam faciunt; sive mundi hujus admirabilem structuram, sive corporis nostri fabricam, sive res creatas omnes earumque sapientissimam gubernationem spectaveris: sexta et duæ proximæ versantur in diluendis objectionibus, quæ ab iniqua multorum hominum sorte peti possent. Duæ postremæ magnam ad virtutis studium incitandi vim habent. Docent enim Providentiæ divinæ illustra non inter Judæos modo, sed inter omnes homines exstare monumenta, pietatisque certissime expre-

ctandos esse fructus, etsi in hac vita nonnullis parum utilis videri posset. Homilias istas Antiochiæ olim a Nostro esse recitatas, multorum est conjectura, [50] specie haud carens. Æram illarum ad ann. C. 433 refert Dupinius Garnerius autem ad ann. C. 430 vel 431.

Idem argumentum illustrandum sibi sumpsit in elegantissimo illo opere, cui titulum fecit, *Curatio Græcarum affectionum*, cujus liber sextus agit de Providentia divina. Plura autem in isto simul præstitit: totam enim gentilium religionem, seu potius superstitionem, libris duodecim ita evertit, ut sanctioris fidei puritatem ac honorem egregie defenderit. Ingeniosior forsitan quam verior est Garnerii conjectura, hunc librum a Theodoreto scriptum esse contra imperatorem Julianum. Quidquid autem sit, non hujus tantum, sed omnium qui eo tempore ingenii et nominis fama inclaruerant, gentilium scripta, indefesso excussit studio, ut in primis observatum est a Sylburgio, cui Græco-Latinam eximii hujus operis editionem Heidelbergæ, ann. 1592, in lucem emissam, eamque præstantissimam, debemus. Silent quidem de hoc opere Photius et Nicephorus, meminit autem ejus Tzetzès Chil. ix, et ipse Theodoretus in epist. 113, ad Leonem Romanum, et in ea (116,) ad Renatum: necnon Quæstione prima in Leviticum. Magnopere itaque falluntur Rivetus et Cocus, qui hunc librum alius scriptoris esse putarunt. Ad istum in primis librum spectant duo epigrammata, quæ ut minus nota hoc loco inserere ab instituto nostro haud alienum esse putamus. [51] Primum ex codice quodam Augustano descriptum exstat apud Possevinum Appar. sacri tom. II, p. 457, et ita se habet:

Ὡς Νεῖλος ἄλλος πλημμυρῶν τοῖς σοῖς λόγοις
Θεοδώρητε τῶν Ἀχαιῶν τὴν πλάνην
Πνίγων, τῆς καλῶν πίστεως ἀβέεις σπόρον.

Alterum legitur in codice quodam Bibliothecæ Augustæ Vindob. (apud Lambec. lib. iv, p. 179) qui a Petro Patricio ex alio quodam pervetusto codice descriptus, et imperatori Leoni hoc Epigrammate dicatus est. Quia autem prolixior est locus, primos tantum hos apponimus στίχους, qui ad Nostrium spectant:

Καὶ τοῦτο τῆς σῆς ἀξιὸν μουσουργίας,
Αὐτοκράτορ μέγιστε, βιβλίον, λέον.
Φέρει γὰρ ἔνδον τῶν πρὶν Ἑλλήνων, ἀναξ,
Τὰς (b) σεμνοκομφοῦψευδομυθοπλαστίας
Ἀνατραπέλλας ἐκ σοφοῦ διδασκάλου
Καὶ μὴν γε χρησμούς δεικνύει τοῦ Λοξίου
Νόθους, βεθίλους, ἀγκύλους, λαοπλάνους·
Ἐξ ὧν περὶ οὖν πρὶν ἐξοφούντο τῇ πλάνῃ
Ἀποσφαλέντες πάντες εὐθελας τρίβου.
Ἄπλῶς τε κοινῶς τῶν ἐκείνων δογμάτων
Τρανῶς ἐλέγχει τοῦτο τὴν γλωτταλίαν.

(b) Lambec. in margine hanc notulam adjecit: *Notabile vocabulum undecim syllabarum.*

Genuinis Theodreti libris, quibus recensendis B hactenus operam dedimus, adjungendæ etiam sunt Reprehensiones duodecim capitum seu anathematismorum Cyrilli, quæ partem Appendicis ad tomam IV editionis Sirmondianæ constituunt. Quale sit argumentum hujus libelli, et quo tempore exaratus sit, ipsa docet inscriptio, ita ut de utroque prolixam disputationem instituere superfluum esset. Orationis de charitate, Epistolæ ad Sporacium, necnon alterius quæ ad Joannem [52] episcopum Germaniciæ data est, jam mentionem fecimus. Reliquum itaque est, ut de *Argumentis librorum XXVII adversus varias propositiones (Eutychianas)* paucis agatur, quorum incertus est auctor. Sirmondus non ipsos libros, sed solam eorum recensionem e Photii cod. 46 petitam exhibuit. Ipse itaque libri, de quibus ne verbum quidem a

Sirmondo dictum est, alibi sunt quærendi. Sed ubi? De hoc diversæ sunt eruditorum sententiæ. Priores sex vel septem e quorundam sententia perierunt; alii vero Fragmenta eorum superesse credunt in iis quæ reliqua nobis sunt de Pentalogio Theodreti, seu quinque libris de incarnatione. Reliqui horum viginti et septem librorum a multis Athanasio olim ascripti sunt, sed Joan. Dallæus ex auctoritate Photii eos Theodoro nostro vindicavit, Combesius autem Maximo, Marius Mercator denique et Garnerius, Eutherio Tyanensi. Hæc quæstio, cum altioris sit indaginis, prelis nunc ferventibus, alio tempore pluribus, si Deus voluerit, exponetur, cum de scriptis Theodreti sive ineditis sive fictis, ad Garnerii Auctarium dubia quædam modeste proponendi occasio exorta fuerit.

Paginæ editionis Sirmondianæ et novæ juxta hunc indicem sibi respondent.

Not. Ubi sic apponitur, latet error in paginis editionis Sirmondianæ.

Ed. Sirm. t. I.	Ed. Nov. t. I.	Ed. Sirm. t. I.	Ed. Nov. t. I.	Ed. Sirm. t. I.	Ed. Nov. t. I.
Pag. 1	Pag. 1	46	69	91	140
2	2	47	71	92	142
3	3	48	73	93	143
4	4	49	74	94	145
5	6	50	76	95	146
6	7	51	78	96	148
7	9	52	79	97	149
8	11	53	81	98	151
9	13	54	82	99	152
10	14	55	84	100	154
11	16	56	85	101	155
12	17	57	87	102	157
13	19	58	88	103	158
14	20	59	90	104	160
15	22	60	91	105	161
16	23	61	93	106	163
17	25	62	94	107	164
18	26	63	96	108	166
19	28	64	98	109	167
20	29	65	99	110	169
21	31	66	101	111	170
22	32	67	103	112	172
23	34	68	104	113	173
24	37	69	106	114	175
25	38	70	107	115	176
26	40	71	109	116	177
27	41	72	110	117	179
28	43	73	112	118	181
29	44	74	114	119	182
30	46	75	115	120	184
31	47	76	117	121	185
32	48	77	119	122	187
33	50	78	120	123	188
34	51	79	121	124	190
35	53	80	123	125	191
36	54	81	124	126	193
37	56	82	126	127	194
38	57	83	128	128	196
39	59	84	129	129	197
40	60	85	131	130	199
41	62	86	133	131	200
42	63	87	134	132	202
43	65	88	136	133	204
44	66	89	137	134	205
45	68	90	139	135	207

Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.
136	209	212	526	288	441
137	210	213	528	2-9	443
138	212	214	530	—	444
139	213	215	531	—	446
140	215	216	533	—	447
141	217	217	535	—	449
142	218	218	536	—	450
143	219	219	537	—	452
144	221	220	539	—	453
145	223	221	541	—	455
146	224	222	542	—	456
147	226	223	544	—	458
148	227	224	545	—	459
149	229	225	546	—	461
150	230	226	548	—	462
151	232	227	550	—	464
152	234	228	551	—	465
153	235	229	553	—	467
154	237	230	554	—	469
155	238	231	555	—	470
156	240	232	556	—	472
157	241	233	557	—	473
158	243	234	559	—	475
159	244	235	560	—	477
160	246	236	562	—	478
161	247	237	563	—	480
162	249	238	565	—	481
163	250	239	565	—	483
164	252	240	567	—	484
165	254	241	568	—	486
166	255	242	570	—	487
167	257	243	571	—	489
168	258	244	574	—	489
169	260	245	576	—	490
170	263	246	577	—	492
171	264	247	579	—	493
172	264	248	580	—	495
173	266	249	582	—	496
174	268	250	583	—	498
175	269	251	585	—	499
176	271	252	586	—	501
177	273	253	588	—	502
178	274	254	589	—	504
179	275	255	591	—	505
180	277	256	592	—	507
181	278	257	594	—	509
182	280	258	596	—	510
183	281	259	597	—	511
184	283	260	599	—	513
185	284	261	600	—	514
186	286	262	602	—	515
187	288	263	604	—	517
188	289	264	605	—	518
189	291	265	606	—	519
190	292	266	608	—	520
191	294	267	609	—	521
192	295	268	611	—	522
193	297	269	612	—	524
194	299	270	613	—	525
195	300	271	615	—	526
196	301	272	616	—	529
197	303	273	618	—	531
198	305	274	619	—	532
199	306	275	621	—	534
200	308	276	623	—	535
201	309	277	624	—	537
202	310	278	626	—	539
203	312	279	627	—	542
204	314	280	629	—	544
205	315	281	631	—	545
206	317	282	632	—	547
207	318	283	634	—	548
208	320	284	636	—	549
209	321	285	637	—	551
210	323	286	638	—	553
211	325	287	640	—	554

Ed. Strm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Strm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Strm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Strm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.
564	536	440	675	516	814		
565	538	441	677	517	816		
566	560	442	678	518	808		
567	561	445	691	519	809		
568	565	444	684	520	811		
569	564	445	686	521	812		
570	566	446	687	522	814		
571	567	457	689	525	815		
572	569	448	691	524	817		
573	570	449	692	525	818		
574	571	450	694	526	820		
575	574	451	696	527	821		
576	574	452	697	528	823		
577	576	453	699	529	825		
578	577	454	701	530	827		
579	579	455	702	531	828		
580	580	456	704	532	830		
581	582	457	706	532	832		
582	583	458	707	534	833		
583	585	457	709	535	835		
584	587	459	710	536	836		
585	588	460	712	537	838		
586	590	461	714	538	839		
587	591	465	715	539	841		
588	595	466 (sic)	717	540	841		
589	595	467	719	541	842		
590	596	468	721	542	844		
591	598	469	722	543	845		
592	599	470	724	544	847		
593	601	471	726	545	849		
594	602	472	727	545	850		
595	603	473	729	546	852		
596	605	475	731	547	854		
597	605	474	732	548	854		
598	607	475	731	549	855		
599	609	476	734	530	858		
600	610	477	736	530	858		
601	611	476 (sic)	738	551	860		
602	615	477	739	552	862		
603	615	478	741	553	865		
604	615	478	744	554	865		
605	617	479	745	554	865		
606	618	480	746	556	866		
607	620	481	746	557	868		
608	621	482	748	557	870		
609	625	483	750	558	871		
610	625	484	751	559	875		
611	626	485	752	560	875		
612	628	486	753	561	876		
613	628	487	755	562	878		
614	629	488	756	563	879		
615	631	488	758	563	881		
616	631	489	760	565	885		
617	633	490	762	566	885		
618	634	490	763	567	885		
619	635	491	765	568	888		
620	635	492	765	568	888		
621	637	493	766	569	889		
622	639	493	768	570	891		
623	640	494	769	571	894		
624	641	495	771	572	894		
625	643	496	772	573	896		
626	645	497	774	574	897		
627	646	498	776	575	899		
628	648	499	777	576	901		
629	649	500	779	577	905		
630	651	501	781	578	904		
631	652	502	781	578	904		
632	654	503	785	579	906		
633	654	504	784	580	907		
634	655	505	786	581	909		
635	657	506	788	582	911		
636	657	507	789	585	915		
637	658	508	791	584	914		
638	660	508	792	586	915		
639	662	509	794	587	919		
640	665	510	796	588	925		
641	666	511	798	588	925		
642	666	512	799	589	924		
643	669	513	801	590	926		
644	670	515	801	591	927		
645	672	515	802				
646	673	515					
647	673						
648	673						
649	673						
650	673						
651	673						
652	673						
653	673						
654	673						
655	673						
656	673						
657	673						
658	673						
659	673						
660	673						
661	673						
662	673						
663	673						
664	673						
665	673						
666	673						
667	673						
668	673						
669	673						
670	673						
671	673						
672	673						
673	673						

Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.
592	929	668	1084	744	1218
593	951	669	1086	745	1220
594	955	670	1087	746	1222
595	954	671	1090	747	1224
596	956	672	1092	748	1226
597	958	673	1094	749	1228
598	940	674	1096	750	1250
599	941	675	1097	751	1252
600	943	676	1099	752	1253
601	945	677	1101	753	1255
602	947	678	1105	754	1257
603	950	679	1105	755	1259
604	952	680	1107	756	1242
605	954	681	1108	757	1245
606	956	682	1110	758	1245
607	958	685	1112	759	1247
608	960	684	1114	760	1248
609	962	685	1116	761	1250
610	965	686	1117	762	1252
611	968	687	1119	763	1254
612	970	688	1121	764	1255
613	975	689	1125	765	1258
614	975	690	1124	766	1260
615	977	691	1126	767	1261
616	979	692	1128	768	1263
617	981	693	1150	769	1265
618	985	694	1152	770	1267
619	986	695	1154	771	1269
620	988	696	1156	772	1271
621	990	697	1158	773	1275
622	992	698	1159	774	1275
623	994	699	1141	775	1277
624	996	700	1142	776	1278
625	998	701	1144	777	1280
626	999	702	1145	778	1282
627	1001	703	1147	779	1284
628	1003	704	1149	780	1286
629	1005	705	1150	781	1288
630	1007	706	1152	782	1289
631	1008	707	1153	785	1291
632	1012	708	1154	784	1293
633	1015	709	1156	785	1295
634	1016	710	1158	786	1296
635	1017	711	1159	787	1298
636	1020	712	1161	788	1300
637	1022	713	1162	789	1301
638	1025	714	1164	790	1305
639	1025	715	1165	791	1305
640	1027	716	1167	792	1306
641	1030	717	1168	793	1308
642	1034	718	1170	794	1309
643	1037	719	1171	795	1311
644	1040	720	1175	796	1312
645	1042	721	1175	797	1314
646	1044	722	1177	798	1316
647	1047	723	1179	799	1318
648	1049	724	1181	800	1319
649	1051	725	1183	801	1320
650	1052	726	1184	802	1322
651	1054	727	1186	803	1325
652	1056	728	1188	804	1325
653	1058	729	1189	805	1327
654	1060	730	1191	806	1328
655	1062	731	1193	807	1329
656	1063	732	1195	808	1351
657	1065	733	1196	809	1352
658	1067	734	1198	810	1354
659	1069	735	1200	811	1355
660	1071	736	1202	812	1357
661	1075	737	1204	813	1358
662	1075	738	1206	814	1359
663	1077	739	1209	815	1341
664	1078	740	1210	816	1342
665	1080	741	1212	817	1344
666	1081	742	1214	818	1345
667	1083	743	1216	819	1346

Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.	Ed. Sirm. tom. I.	Ed. Nov. tom. I.
820	1518	875	1431	930	1510
821	1349	876	1432	931	1511
822	1351	877	1433	932	1512
825	1382	878	1435	933	1514
824	1384	879	1437	934	1515
825	1355	880	1438	935	1517
826	1357	881	1440	936	1518
827	1358	882	1441	937	1519
828	1360	883	1442	938	1520
829	1361	884	1444	939	1522
830	1363	885	1445	940	1523
831	1364	886	1447	941	1524
832	1366	887	1448	942	1526
833	1367	890 (sic)	1449	943	1527
834	1369	891	1451	944	1529
835	1370	892	1452	945	1530
836	1372	893	1454	946	1532
837	1375	894	1455	947	1535
838	1374	895	1457	948	1534
839	1376	894 (sic)	1458	949	1536
840	1377	895	1460	950	1538
841	1379	896	1461	951	1539
842	1380	897	1462	952	1541
843	1382	898	1464	953	1542
844	1383	899	1465	954	1544
845	1385	900	1467	955	1545
846	1386	901	1468	956	1547
847	1388	902	1470	957	1548
848	1389	903	1471	958	1549
849	1391	904	1475	959	1551
850	1392	905	1474	960	1552
851	1394	906	1475	961	1554
852	1395	907	1477	962	1555
853	1397	908	1478	963	1557
854	1399	909	1480	964	1558
855	1400	910	1481	965	1559
856	1401	911	1483	966	1561
857	1403	912	1484	967	1562
858	1404	913	1485	968	1564
859	1406	914	1487	969	1565
860	1407	915	1488	970	1567
861	1409	916	1490	971	1568
862	1411	917	1491	972	1570
863	1413	918	1492	973	1571
864	1415	919	1494	974	1575
865	1416	920	1495	975	1574
866	1417	921	1497	976	1575
867	1419	922	1498	977	1577
868	1420	923	1499	978	1578
869	1423	924	1501	979	1580
870	1425	925	1502	980	1581
871	1426	926	1504	981	1583
872	1428	927	1505	982	1585
873	1428	928	1507		
874	1429	929	1508		

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ,

III

ΤΑ ΑΠΟΡΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

ΚΑΤ' ΕΚΛΟΓΗΝ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS,

IN LOCA DIFFICILIA SCRIPTURÆ SACRÆ QUÆSTIONES SELECTÆ

Joanne Pico præside classium inquisitoriarum Senatus Parisiensis interprete.

I PRÆFATIO.

Ambiguas divinæ Scripturæ quæstiones et alii quidem studiosi viri enodandas susceperunt, ut in his vel sensum aperirent, vel causas ostenderent, omnia demum perspicua redderent, quæ vulgo abstrusiora viderentur. Tu vero me præ cæteris, filiorum charissimè Hypati, ut hoc præstarem magnopere hortatus es, utile **2** multis hoc etiam opus futurum omnino affirmans. Quomobrem licet infirma essem valetudine, laborem hunc non recusavi: haud mihi sane confidens, sed illi qui hæc ita conscribi jussit. Ipsius enim est, latentem in littera sententiam demonstrare. Nam et in sacris Evangeliiis per parabolas docebat, et eorum quæ obscurius dicta fuerant interpretationem proferebat. Ab eo igitur intelligentiæ radium implorans, Spiritus sancti adyta penetrare conabor. Sciendum autem est ante omnia, non eundem omnibus inquirendi scopum ac finem esse. Sunt enim qui impie sciscitantur, divinam Scripturam nunc tanquam non recta præcipientem, nunc veluti contraria docentem redarguere studentes: alii vero discendi studio quærunt, et invenire cupiunt quod quæritur. Nos ergo et blasphema illorum ora Deo favente obstruemus, divinæ Scripturæ ostendentes tum consonantem, tum optimam esse doctrinam; et istis, quoad consequi licebit, dubiarum quæstionum explanationem promemus. Principium autem ducemus ab ipso creationis principio. Hæc enim divinitus inspiratæ Scripturæ principium est et exordium.

(a) Abest a codice Augustano, qui inscribitur, *Τὸ μακαρίου Θεοδώρητου εἰς τὰ ἀπορὰ τῆς θείας Γραφῆς κατ' ἐκλογὴν*. Incipit hic codex, cujus va-

A

ΠΡΟΛΟΓΟΣ (a).

Καὶ ἄλλοι μὲν φιλομαθεῖς ἄνδρες ἐπιγγέλαντο διαλύσαι τῆς θείας Γραφῆς τὰ δοκοῦντα εἶναι ζητήματα· καὶ τῶν μὲν ἀναπτύξαι τὸν νοῦν· τῶν δὲ τὰς αἰτίας δηλώσαι· καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀποφῆναι σαφῆ τὰ τοῖς πολλοῖς οὐ τοιαῦτα φαινόμενα. Σὺ δὲ διαφερόντως, φίλτατε παῖδων Ὑπάτιε, τοῦτό με πρᾶξαι παρ' ὤστερνας· πολλοῖς ὠφέλιμον ἔσεσθαι καὶ τόδε τὸ σύγγραμμα λίαν ἰσχυρισάμενος. Οὐ δὲ ἕνεκα, καίτοι τοῦ σώματος οὐκ εὖ μοι διαχειμένου, τόνδε προειλόμεν τὸν πόνον· οὐκ ἑμαυτῷ γε θαρρῶν, ἀλλὰ τῷ ταῦθ' οὕτω συγγραφῆναι προστεταχότι. Αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἐπιδειξάει τὴν ἐν τῷ γράμματι κεκρυμμένην διάνοιαν. Αὐτὸς γάρ κἀν τοῖς ἱεροῖς Ἐδαγγέλοις, καὶ παραβολικῶς τὴν διδασκαλίαν προσέφερε· καὶ τῶν αἰνιγματωδῶς εἰρημένων ἐποιεῖτο τὴν ἐρμηνείαν. Παρ' αὐτοῦ τοίνυν τῆς νοερᾶς ἀκτίνος ἀντιβολήσας τυχεῖν, τῶν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀδύτων κατατολμῆσαι πειράσομαι. Ἰστέον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ὡς οὐχ ἅπαντες σύμφωνον ἔχουσι τῆς ἐρωτήσεως τὸν σκοπὸν. Ἄλλ' οἱ μὲν δυσσεβῶς ἐρωτῶσι, διελέγχειν οἰόμενοι τὴν θεῖαν Γραφήν· νῦν μὲν, ὡς οὐκ ὀρθὰ παιδεύουσιν· νῦν δὲ, ὡς ἐναντία διδάσκουσιν. Οἱ δὲ φιλομαθῶς ζητοῦσι, καὶ ποθοῦσιν εὑρεῖν τὸ ζητούμενον. Κακείνων τοίνυν ἐμφράζομεν, σὺν Θεῷ φάναι, τὰ βλάσφημα στόματα, τῆς θείας ἐπιδεικνύντες Γραφῆς καὶ τὴν συμφωνίαν, καὶ τὴν ἀρίστην διδασκαλίαν· καὶ τούτοις ὡς οἶόν τε τῶν ἐπαπορουμένων τὴν λύσιν προσοίσομεν. Ἀρχὴν δὲ τούτων ποιήσομαι τῆς κτίσεως τὴν ἀρχὴν. Αὕτη γὰρ ἀρχὴ καὶ προσοίμιον τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς.

riantes lectiones notatu digniores margini subjiciendas esse duximus, a quæstione secunda in Genesin.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ

IN GENESIN.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Τι δὴ ποτε μὴ προτέταχε τῆς τῶν ὄλων δημιουργίας θεολογίας ὁ συγγραφεύς;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Ματρεῖν εἴωθε τοῖς (1) παιδευομένοις ἡ θεία Γραφή τὰ μαθήματα· καὶ τοῖς μὲν τελείοις προσφέρειν τὰ τέλεια, τοῖς ἀτελέσι δὲ τὰ στοιχειώδη, καὶ τῆ σφῶν δυνάμει συμβαινόντα. Ἐπειδὴ τοῖνυν Αἰγύπτιοι τὴν ὀρωμένην κτίσιν ἐθεοποιούντο, τοῦτοι; δὲ συνδιὰγων ἐπὶ πλεῖστον ὁ Ἰσραὴλ ταύτης τῆς δυσσεβείας μετέλαχεν, ἀναγκαιῶς τὰ περὶ τῆς κτίσεως αὐτοῖς προσφέρει μαθήματα, καὶ διδάσκει διαβρήδην, ὅτι καὶ ἀρχὴν ἔσχε τοῦ εἶναι, καὶ ὅτι ποιητὴν ἔχει τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸν τῆς θεολογίας παραλλοιοπα λόγον. Τὸ γὰρ φάναι, τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἄλλα τῆς κτίσεως μόρια γεγονέναι, καὶ δεῖξαι τούτων δημιουργὸν τὸν τῶν ὄλων Θεόν, ἀρκοῦσαν τοῖς τότε θεολογίαν ἐπήνεγκε. Τῶν μὲν γὰρ ἐδήλωσε τὴν ἀρχὴν· τοῦ δὲ εὐρεῖν οὐκ ἴσχυσε τὴν ἀρχὴν. Καὶ αἰδίον τοῖνυν ἐγνωκῶς τὸν Θεόν, καὶ ποιητὴν τοῦ παντὸς ὀνομάσας, καὶ ἀγαθὸν ποιητὴν, τῷ φυσιολογικῷ τὸ θεολογικὸν μάλα σαφῶς ἑσυνήρμοσεν. Ἄλλως δὲ προμαθήκεσαν οἱ ταῦτα διδασκόμενοι τοῦ Θεοῦ τὸ αἰδίον. Ἀποσταλεῖς γὰρ εἰς Αἴγυπτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὁ θεσπίσιος Μωϋσῆς, προσετέθη τοῖς ὀμοφύλοις εἰπεῖν, «Ὁ δὴν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς.» Τὸ δὲ «Ὁ ὢν,» τοῦ αἰδίου δηλωτικὸν ἐστὶ. Δῆλον δὲ τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς ἐκεῖνα πρὸ τούτων ἐβρέθη. Ἐκείνην γὰρ αὐτοῖς τὴν διδασκαλίαν ἐτι τὴν Αἴγυπτον οἰκοῦσι προσήνεγκε· ταῦτα δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ συνέγραφε.

ΕΡΩΤ. Β'.

Τι δὴ ποτε τῆς τῶν ἀγγέλων οὐκ ἐμνήσθη δημιουργίας;

Οὐδὲν στεφθόν (2) εἶχον οὐδὲ βέβαιον οἱ νομοθετούμενοι· αὐτίκα γοῦν μετὰ τὰ πολλὰ καὶ ἄφραστα

* Exod. III, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI *.

1 Cat. p. 1. σαφῶς.

Α

3 INTERROGATIO I.

Quam ob causam ante rerum omnium opificium scriptor narrationem de Deo non instituit?

RESPONSIO.

Scriptura sacra res docendas meliori consuevit ex discipulis : ac perfectis perfecta proponere , rudibus autem elementa , eorumque facultati convenientia. Cum ergo Ægyptii creaturam , quæ conspicitur , Deum constituerent , Israel autem cum illis diutissime conversatus impietatem hanc imbibisset , necessario quæ de creatura scire expediat illis proponit , ac diserte docet illam habuisse initium , et ab universorum Deo creatam esse. Nec tamen theologicum sermonem prætermisit. Dum enim dixit cælum , terram , et alias naturæ partes creatas esse , horumque opificem esse Deum universorum demonstravit , theologiam iis , qui tunc erant , sufficientem proposuit. 4 Nam illorum declaravit originem : at hujus reperire nequivit initium. Ideoque cum Deum norit æternum , quem universi creatorem appellavit , et creatorem bonum , sapientissima conecordia quod theologicum est cum physiologico copulavit. Jam autem qui hæc docebantur , alias didicerant Deum esse æternum. Divinus enim Moses a Deo omniū missus in Ægyptum , jussus est dicere tribulibus suis , « Qui est , » æternitatem significat. Constat porro studiosis , illa prius quam hæc esse dicta. Illam enim disciplinam eis Ægyptum adhuc incolentibus exhibuit , hæc autem componebat in deserto.

INTERR. II.

Quamobrem non meminit creationis angelorum ?

Qui lege regebantur , solidæ vel constantis virtutis nihil habebant. Mox enim post plura et ineffa-

NOTÆ.

(1) In Codice quodam bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis legitur παπαιδευμένοις, monente Lambecio Commentar. de Biblioth. Cæsar. Vindobonens. lib. IV, p. 161, n. 164.

(2) Στεφθόν. Ita quoque codex Augustanus. In

* « Operæ pretium fuit ex præstantissima in Octateuchum et libros Regum catena, recens (an. 1772) Lipsiæ edita, de qua in præfatione (ad tom. V) dicimus, eas sive accessiones, sive lectiones, sive lectiones varietates quæ notatu digniores essent subjungere. His, cum ad libros Regum venerimus, adjiciemus varietatem lectionis e duobus codicibus olim Cosinianis desumptam. » Hæc Schutzius in Admonitione ad lectorem Adversus præmissa. Omnia, ut moris est nostræ, lætæ subjicimus. Edit.

D cod. 165 Bibliothecæ Cæs. Vindob. legitur ἑσπερον, (teste Lambecio lib. IV, p. 165) ex oscitantia, ut videtur, librarii, vocem ΓΕΡΡΟΝ legentis ἑσπερον, cui errori similitudo, quæ est inter Sigma veterum et E ψιλόν, ansam dare potuit.

alia miracula, imaginem vituli Deum salutarerunt. Quod si tam facile sibi Deos fluxerunt e jumentorum simulacris, quid non perpetraturi fuissent, invisibilis naturæ notitiam assecuti? Hujusce rei gratia Deus universitatis conditor neminem veterum allocutus est per angelum, usque ad tempora integerimi Abrahamæ. Primum enim tempore Agar divinus Moses meminit angeli, idque justissima de causa. Nam Agar typum gerebat veteris testamenti, secundum divinum Apostolum: « Agar enim, inquit, Sina mons est **5** in Arabia, conjunctus ei quæ nunc est Jerusalem ^b. » Cum igitur per angelos data sit lex, « Disposita enim, ait, per angelos manu Mediatoris ^c; et iterum: « Si qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus ^d, » aptissime profecto Deus omnium per angelum et servitutis meminit, et quæ ad puerum procreandum pertinebant effatus est. Quod autem naturam creatam habeant angeli atque archangeli, et si quid aliud est incorporeum, excepta sancta Trinitate, Scriptura divina nos docet aperte. Siquidem hos etiam ad laudandum hortatur David propheta: « Laudate, inquit, cum, omnes angeli ejus ^e, » et causam docens adjecit: « Quia ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt ^f, » et rursus in alio psalmo: « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis ^g. » Et beati tres pueri divinum hymnum lequentes in fornace, post præclarum et congruentissimum illud exordium: « Benedicite, omnia opera Domini, Domino, » mox addunt: « Benedicite, angeli Domini, Domino, omnes potestates Domini, Domino » benedicite. Sed de his plura loqui supervacaneum existimo, curæ hujus doctrinæ plena sit divinitus inspirata Scriptura inversa.

INTERR. III.

Præceduntne angeli creationem cæli et terræ, an una cum eis creati sunt?

Superfluas equidem hujusmodi quæstiones existimavi. **6** Nam quid juvabit nosse quando conditi sint angeli? Novi etiam, quod divinus Apostolus præcipiat admirando Timotheo, « denuntiari quibusdam, ne aliter doceant, neque intendant fabulis et genealogiis interminatis ^h. » Dicam tamen, quod divinæ Scripturæ instituto consentaneum arbitror. Incircumscriptam solam esse divinam naturam didi-

^b Galat. iv, 25. ^c Galat. iii, 19. ^d Hebr. ii, 2. ^e Psal. cxlviii, 2. ^f ibid. 5. ^g Psal. ciii, 1. ^h I Tim. i, 3, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^a Cat. p. 2. δι' ἀγγέλων. ^b εὐθύς — τὸν Κύριον des. ^c παρέλκον — πᾶσα γὰρ. ^d Cat. p. 3 παράγ-γαλε.

NOTÆ.

(3) Σινᾶ abest a Cod. August.
(4) ὕμνεϊν — προφήτης. Desunt.
(5) καὶ τὴν — ἐπήγαγεν. Des.
(6) Καὶ ἐγενήθησαν. Hæc finem hujus responsionis constituunt in codice nostro, et in editione

θαύματα, τὴν εἰκόνα τοῦ ὄψου Θεὸν ἀνηγόρευσαν· οἱ δὲ τὰ τῶν κτηνῶν ἰσάματα βραδίως οὕτως θεοποιήσαντες, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν γνώσιν ἐδέξαντο; Τοῦτου χάριν μέχρι τῆς τοῦ Ἀβραάμ τελειότητος, οὐδενὶ τῶν πάλαι ἀνθρώπων δι' ἀγγέλου ὁ τῶν ὄλων διελέθη θεός· ἐπὶ δὲ τῆς Ἄγαρ πρῶτον ἀγγέλου μνήμην ὁ θεοπέσιος ἐποίησατο Μωϋσῆς· καὶ μάλα εἰκότως· τύπος γὰρ ἡ Ἄγαρ τῆς παλαιᾶς διαθήκης κατὰ τὸν θεὸν Ἀπίστολον. « Τὸ γὰρ Ἄγαρ, φησὶ, Σινᾶ (3) ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ. » Ἐπειδὴ τοίνυν δι' ἀγγέλων ὁ νόμος ἐδόθη· « Διαταγὴς γὰρ, φησὶ, δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου· » καὶ πάλιν, « Εἰ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος· » καὶ μάλα προσφόρος ὁ τῶν ὄλων Θεός δι' ἀγγέλου ^a καὶ τῆς δουλείας ἀνέμνησε, καὶ τὰ περὶ τοῦ τεθησομένου παιδὸς προηγόρευσε. Ὅτι δὲ κτιστὴν ἔχουσι φύσιν καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ εἰ τι ἕτερον ἐστὶν ἀσωματον, πλὴν τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ θεία σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει Γραφή. Ὑμνεῖν γὰρ καὶ τούτοις Δαβὶδ παρακελεύεται ὁ προφήτης (4)· « Αἰνεῖτε γὰρ αὐτὸν, φησὶ, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. » Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων ἐπήγαγεν (5)· « Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν (6), αὐτὸς ἐνετελειώσατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Καὶ οἱ τρεῖς μακάριοι παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ τὸν θεὸν ὕμνον ὑφαίνοντες, καὶ τὸ πανάριστον ἔκλεινον καὶ λίαν ἀρμόδιον εἰρηκότες προσοίμουν· « Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον, » Εὐθύς ἐπήγαγον, « Εὐλογεῖτε ἀγγελίαι Κυρίου τὸν Κύριον ^b, πᾶσαι αἱ δυνάμεις Κυρίου τὸν Κύριον. » Ἀλλὰ γὰρ παρέλκον οἶμαι περὶ τούτων μακρηγορεῖν· πᾶσα γὰρ ^c ἡ θεόπνευστος Γραφή τῆς δε τῆς διδασκαλίας ἀνάπλωσ.

ΕΡΩΤ. Γ'.

Προσπάροισιν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἄγγελοι, ἢ σὺν αὐτοῖς (7) ἐγένοντο.

Περιττὰς μὲν ἐγὼ τὰς τοιαύτας ζητήσεις ὑπέληφα. Τίς γὰρ ὀνησις προσγενήσεται τοῖς ἐγνωκόσι τὸν τῆς τῶν ἀγγέλων δημιουργίας καιρὸν; Οἶδα ἐπὶ καὶ τὸν θεὸν Ἀπόστολον τῷ θαυμασίῳ Τιμοθέῳ παρεγγυῶντα· « Παραγγεῖλαι ^d (8-9) τισι, μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις. » Ἐρῶ δὲ ἡμῶς ὅπως συμβαίνειν ὑπέληφα τῷ σκοπῷ τῆς θείας Γραφῆς. Ἀπερίγραφον μόνην

Græca, quæ cura Joannis Pici Paris. a. 1558, 4, prodit.

(7) Cod. τούτους.
(8-9) Cod. παράγγελλε.

ἰδεδόχθην εἶναι τὴν θείαν φύσιν· ἄτε δὲ ἄκτιστον ὄσαν, καὶ ἀναρχον, καὶ ἀίδιον· τὰ δὲ γε ἀρξάμενα τοῦ εἶναι περιγεγραμμένον ἔχει δηλονότι τὸ εἶναι. Οὐκοῦν καὶ ἀσώματον λέγοντες εἶναι τῶν ἀγγέλων τὴν φύσιν, περιγεγράφθαι·⁶ φαμέν αὐτῶν τὴν ὑπόστασιν. Πῶς γὰρ ἂν τις νοήσει χιλίας χιλιάδας καὶ μυρίας μυριάδας, κατὰ τὸν θεῖον Δανιὴλ, μὴ ἕκαστον λογιζόμενος ἐν ἰδίᾳ εἶναι περιγραφῆ; Ἄλλ' ὅτι μὲν περιγεγραμμένην ἔχουσι οἱ ἄγγελοι τὴν οὐσίαν, οὐδένα ἀντερεῖν οἶμαι. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον ὑφ' ἐνὸς ἔφη τετάχθαι κηδεμονίαν· ὁ Δεσπότης Χριστός (11). «Ὁρᾶτε (12) γὰρ, φησὶ, μὴ καταφρονήσῃτε ἐνὸς τῶν ἐλαχίστων τῶν πιστευόντων ἐς ἐμέ· ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διαπαντός τὸ πρόσωπον ὁρώσι τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.» Καὶ ἐκάστῳ δὲ ἔθνη ἄγγελον ἐφέσταξαν· φησὶν ἡ θεία Γραφή. Ὁ γὰρ (13) τῷ προφήτῃ Δανιὴλ συνδιαλεγόμενος ἄγγελος, καὶ ἄρχοντα Περσῶν εἶρηκε, καὶ ἄρχοντα Ἑλλήνων, καὶ Μιχαὴλ ἄρχοντα τῶν Ἰουδαίων. Καὶ Μωσῆς δὲ ὁ μέγας ἐν τῇ ψῆφῃ φησὶν (14)· «Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.» Εἰ τοίνυν ὁ μὲν τούτων, ὁ δὲ ἐκείνων ἄρχειν· ἐτάχθη, ἕκαστος δὲ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὴν ἐνὸς (15) φροντίδα τελεῖ, εὐδελον ὡς περιγεγραμμένην ἔχουσι τὴν οὐσίαν. Εἰ δὲ τοῦτο γοῦν ἀληθές, ὥσπερ καὶ ἀληθές, τόπου ἄρα προσδέονται. Μόνον γὰρ τὸ θεῖον, ὡς ἀπερίγραφον, οὐκ ἐν τόπῳ. Εἰ δὲ τὸ περιγεγραμμένον ἐν τόπῳ, πῶς οἶόν τε¹⁰ προὔπαρχειν οὐρανοῦ καὶ γῆς τοὺς ἀγγέλους; Οὐ γὰρ ὄντος τοῦ φέροντος, πῶς ἔνεστι τὸ φερόμενον εἶναι;

A cimus, quippe quæ increata sit, et principii expers, et æterna. Quæ enim esse cœperunt, habent illa prorsus circumscriptam substantiam. Quare licet expertem corporum fateamur angelorum esse naturam, circumscriptam tamen illorum substantiam dicimus. Quomodo enim millia millium et decies centena millia, juxta divinum Danielem, intelligere quisquam possit, nisi unumquemque in propria circumscriptione concipiat? Quod autem angeli substantiam habeant circumscriptam, nempe assertor, repugnabit: cum Christus Dominus dixerit singulos homines subsesse singulorum angelorum procuratori. «Videte enim, inquit, ne contemnatissimum unum ex his minimis, qui in me credunt: quia angeli eorum vident semper faciem Patris mei, qui in cœlis est!» Quinetiam cuiusque genti proprium angelum præesse affirmat Scriptura. Qui enim cum Daniele propheta colloquitur angelus, et principem Persarum nominat, et principem Græcorum, et Michaelem principem Judæorum. Et magnus Moyses in cantico: «Quando dividebat, inquit, Altissimus gentes: quando separabat filios Adam, statuit terminos gentium pro numero angelorum Dei!...» Si igitur hic istis, ille vero illis præfectus est, singuli vero homines sub unius cura degunt, certum esse angelos circumscriptæ esse substantiæ. Quod si verum est illud, sicuti profecto est, loco utique opus habebunt. Nam sola divinitas, veluti minime circumscripta, non est in loco. At si, quod circumscriptum est, in loco est, quomodo potuissent angeli ante cælum et terram existere? Nam si non sit in rerum natura quod ferat, quomodo esse possit quod feratur?

ΕΡΩΤ. Δ'.

Ἀλλὰ, φασι τινες, χρῆναι λέγειν προὔπαρχειν οὐρανοῦ καὶ γῆς τοὺς ἀγγέλους. Ἀγγέλων γὰρ, φασι, οὐκ ὄντων πῶς ὁ τῶν ὄλων ὁμοῦ θεός;

Ἄλλ' οἱ ταῦτα λέγοντες, ἀγνοοῦσιν ὡς καὶ ἀνάρχος αὐτοῖς (16) καὶ ἀίδιος οὗτος ὁ λόγος ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἔδειτο τῶν ὁμοῦντων ὁ τῶν ὄλων θεός, αἰεὶ δὲ τούτους εἶχεν ὁμοῦντας, συναίτιοι ἄρα οἱ ἄγγελοι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. Εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ, ἀλλ' ὅτε περ ἤβουλησθι τούτους ἐδημιούργησεν, ἦν ἄρα τις αἰὼν, ἐν ᾧ περ τούτους ὁμοῦντας οὐκ εἶχεν ὁ τῶν ὄλων θεός. D

INTERR. IV.

Sed aiunt quidam, necessario dicendum, prius angelos existisse quam cælum et terram. Si enim angeli, inquit, non exsistebant, quomodo Deus omnium laudabatur?

Verum qui hæc dicunt, non animadvertunt quod hoc sermone angelos carere principio et æternos esse astruunt. Nam si Deus omnium laudatoribus indigebat, et hos semper habebat laudatores, coæterni igitur erant angeli cum Deo omnium. Quod si non semper erant, sed Deus eos condidit, quando id voluit, erat igitur sæculum quoddam, quo Deus

⁶ Matth. xviii, 10. ¹⁰ Deut. xxxii, 8.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶ περιγράφεσθαι. ⁷ τούτων κηδ. ⁸ Cat. p. 7. ἄρχων ⁹ ὥσπερ καὶ ἀλθεῖς des. ¹⁰ οἶονται pro οἶόν τε.

NOTÆ.

(10) ἐρῶ δὲ — περιγραφῆ. Desunt in cod. et in edit. Picini.

(11) Χριστός Deest.

(12) ὁρᾶτε — οὐρανοῖς. Hæc nonnihil a recepta lectione rececunt, maximaque ex parte lectionem codicis Cantabrigiensis, quo Beza usus est, expripiunt.

(13) ὁ γὰρ — υἱὸς Ἀδάμ. Desid. in cod. et apud Picum.

(14) Theodoretus secutus est versionem LXX interpretum, hoc loco, ut sæpius, a veritate Hebraica aberrantem, ad quam propius accedunt versiones Symmachi, Theodotionis et Samaritæ, quas exhibet Montf. Hexapl. Orig. tom. I, p. 192.

(15) In cod. vocem ἐνὸς hæc paucula excipiunt, ἦγουν ἀγγέλου, quæ glossemati, ut videtur, originem debent.

(16) αὐτοῖς καὶ ἀιδίου desunt.

universorum illos prædicatores non habebat. Non A indiget ergo Dominus Deus laudatoribus, quippe qui natura nullius indiget : sed sola bonitate ductus, angelis, archangelis, et universæ creaturæ largitus est ut essent. At vero quo ministerio fungebantur angeli, qui creationem præcedebant, cum nullus esset, qui indigeret eorum opera? Quod enim ad ministerium hominum Deo universorum B inseruiant, idoneus rei testis est divinus Apostolus, clamans : « Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis? » Constat igitur quod nos quidem illorum opera intelligemus, Deus vero nullius indiget : cum autem sit bonitatis abyssus, voluit iis qui omnino non erant, elargiri facultatem ut essent. Cæterum qui angelos præcedere cælum et terram astruunt, pro firmo et invicto fundamento nobis proponunt illud, quod ipsi Job Deus omnium conditor dixit : « Quando creabam astra, laudabant me omnes angeli mei ¹. » Et non advertunt, die quarta una cum sole et luna Deum omnium astra produxisse. Verisimile autem est angelos una cum cælo et terra creatos esse, ut lucem de nihilo faciam contuentes, et firmamentum in medio aquæ compactum, et humidam substantiam a terra discretam, ac terram solo Dei verbo generum omnium germinibus exornatam, aliaque omnia Dei nutu perfecta, seipsos pariter ex iis quæ cernebant intelligerent creatam habere naturam, et a Deo existentiam accepisse. Nam et divinus Apostolus mundo illos adjungit dicens : « Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus ^m. » Cæterum hæc ego non asseveranter dico : temerarium enim puto de iis pronuntiare, de quibus sacra Scriptura aperte nihil tradit; sed quod piis sensibus C congruere visum est, exposui. Illud porro scire necesse est, omnia quæcunque exstant, excepta sancta Trinitate, naturam habere creatam. Hoc autem concesso, si quis angelorum turbas ante cælum et terram conditas esse dixerit, non offendet verbum pietatis. At verbosis contentionibus insistere, « Quæ ad nihil aliud prosunt, quam ad subversionem audientium ⁿ, » expresse prohibet divinus Apostolus.

INTERR. V

Si terra erat, quomodo creata est? Ait enim scriptor:
« Terra autem erat. »

Levis nimium et stolidæ quæstio. Nam qui dixit :

¹ Hebr. i, 14. ¹ Job xxxviii, 7. ^m I Cor. iv, 9. ⁿ II Tim. ii, 14.

Ὁ κόσμος οὐ δέχεται τῶν ὑμνούμετων ὁ Δεσπότης Θεός· ἀνεκδέη γὰρ ἔχει τὴν φύσιν. Δι' ἀγαθότητα δὲ μόνη, καὶ ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πάση τῇ κτίσει τὸ εἶναι δεδωρηται· ποίαν δὲ καὶ λειτουργίαν εἶχον πρὸς τῆς κτίσεως ὄντες, οὐδενὸς ὄντος τοῦ τῆς τούτων ὠφελείας προσδεομένου; Ὅτι γὰρ εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων κηδεμονίαν ὑπουργοῦσι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος βοῶν· « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; » Οὐκοῦν εὐδελον, ὡς ἡμεῖς μὲν τῆς ἐκείνων ἐπιχορηγίας δεόμεθα· ὁ δὲ Θεὸς ἤκιστα μὲν τινος ἐκδεής· ἄβυσσος δὲ ὢν ἀγαθότητος, ἠδουλήθη καὶ τοῖς μηδαμῇ (17) μηδαμῶς οὐσι μεταδοῦναι τοῦ εἶναι. Ἀλλὰ γὰρ οἱ προὑπάρχοντες οὐρανοῦ καὶ γῆς τοὺς ἀγγέλους ἰσχυρίζομενοι, ὡς ἰσχυρὸν ἡμῖν καὶ ἄμαχον (18) προβάλλονται (19) ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πρὸς τὸν Ἰὼβ εἰρημένον· « Ὅτε ἐποίησον (20) ἄστρα, ἤνεσάν με πάντες (21) ἀγγελοὶ μου. » Καὶ οὐ συνερῶσιν, ὡς τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ σὺν τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ τὰ ἄστρα παρήγαγεν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Εἰκόδες (22) δὲ τοὺς ἀγγέλους σὺν οὐρανῷ δημιουργηθῆναι καὶ γῆ, ἵνα καὶ τὸ φῶς ὀρώμετες ἐξ οὐδενὸς ὑποκειμένου δημιουργούμενον, καὶ τὸ στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος συμπηγνύμενον, καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν χωριζομένην τῆς γῆς, καὶ τὴν γῆν ἄμα τῷ θείῳ λόγῳ παντοδαπῶς διακοσμουμένην βλαστήμασι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα πρὸς τὸ θεῖον γινόμενα βούλημα, γινώσκοντες δι' ὧν ὀρώσιν, ὅτι καὶ αὐτοὶ κτιστὴν ἔχουσι τὴν φύσιν παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι δεξάμενοι. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς Ἀπόστολος τῷ κόσμῳ αὐτοὺς συζεύγνυσι, λέγων, ὅτι· « Θεῖον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. » Ἐγὼ δὲ ταῦτα οὐκ ἀποφαινόμενος λέγω· τολημῶν γὰρ ἀποφαντικῶς οἶμαι λέγειν, περὶ ὧν ἡ θεία διαβήθησθαι οὐ λέγει Γραφή· ἀλλ' ὅπερ τοῖς εὐσεβείαι λογισμοῖς ἀρμόττειν ὑπέλαβον, εἶρηκα. Ἐκεῖνο μέντοι ἀναγκαῖον εἶδέναι, ὡς πάντα τὰ ὄντα, πλην τῆς ἁγίας Τριάδος, κτιστὴν ἔχει τὴν φύσιν. Συνομολογουμένου δὲ τούτου, τῷ τῆς εὐσεβείας οὐ λυμαινεται λόγῳ, τὸ πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς γεγενῆσθαι λέγειν τῶν ἀγγέλων τοὺς δῆμους. Τὸ δὲ λογομαχεῖν « εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούστων, » ἀπαγορεύει διαβήθησθαι ὁ θεὸς Ἀπόστολος.

D

EPOT. E'

El ἦν ἡ γῆ, πῶς ἐγένετο; λέγει γὰρ ὁ συγγραφεύς. « Ἡ δὲ γῆ ἦν. »

Ἥλιθιον ἔγαν καὶ ἀνόητον (23) τὸ ἐρώτημα. Ὁ

NOTÆ.

(17) Μηδαμῇ. v. est.
(18) Cod. ἀμήχανον.
(19) Cod. προβαλοῦνται.
(20) Pro ἐποίησον in versione Græca alias legitur vel ἐγενήθη vel ἐγενήθησαν. Utrumque ab Hebraico verbi alienum. Pro πάντες ἀγγελοὶ μου, apud Aquilam et Theodotionem rectius legitur ἄμα οὐκ Θεοῦ.

(21) Πάντες. Deest.

(22) Εἰκόδες — ὑπέλαβον, εἶρημα. Desunt in cod. nostro et apud Picum.

(23) Cod. et Pic., καὶ ἔγαν ἀνοήτων.

ἄρ εἰπὼν· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὐκ ἀίδιον ἔφη τὴν γῆν, ἀλλὰ μετὰ τὸν οὐρανὸν, ἢ σὺν τῷ οὐρανῷ δεξαμένην τὸ εἶναι. Ἄλλως τε οὐδὲ ἀπολύτως εἶπεν ὁ συγγραφεὺς, « Ἡ δὲ γῆ ἦν, » ἀλλὰ τὸ ἐξῆς συναρμόσας, « ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, » τοῦτ' ἐστίν, ἐγένετο μὲν ὑπὸ τοῦ τῶν ὕλων Θεοῦ· ἔτι δὲ ἀόρατος ἦν ἐπικειμένου τοῦ ὕδατος, καὶ ἀκατασκευάστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα τῇ βλάστῃ, μηδὲ ἀνθήσασα λειμῶνας, καὶ ἀλσῆ καὶ λήϊα.

ΕΡΩΤ. Γ'.

Οὐκ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Μωϋσῆς, ὅτι καὶ τὰ ὕδατα δημιουργήσεν ὁ Θεός.

Καὶ μὴν εἰρηκώς, « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, » εἰδείξε μετὰ τῆς γῆς δημιουργηθεῖσαν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν¹¹. Καὶ περὶ τοῦ Σαββάτου δὲ νομοθετῶν ὁ τῶν ὕλων Θεὸς οὕτως ἔφη, « Ἐξ ἡμέραις ἔργα, τῇ δὲ ἐβδόμῃ Σάββατον, ἀνάπαυσις Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου. Ἐν γὰρ ἐξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. » Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πᾶν ὅπου ἐν τούτοις ὄν, ἢ ὀρατὸν, ἢ ἀόρατον, ἢ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν, πλὴν τῆς θείας οὐσίας, χτιστὴν ἔχει τὴν φύσιν. Καὶ ὁ Θεοῦτατος δὲ Δαβὶδ εἰρηκώς, « Μακάριος, οὗ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ, ἡ ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἐπέγγαγε, » τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς (24). »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ (25).

Ποῦ τοῖσιν¹² φωτὸς ἀμοιρος ἀφριθίως ὁ ἐν τῷ κόσμῳ τόπος εὐρέθη, ὥστε τὸ σκότος ἐπάνω εἶναι τοῦ ὕδατος;

Λογιζόμεθα, ὅτι εἴπερ τι ἦν πρὸ τούτου τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐν φωτὶ ἂν ἦν δηλονότι. Οὕτε γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι οὔτε πᾶσαι αἱ ἐπουράνιοι στρατιαὶ ἐν σκότει διήγον Ἄλλ' ἐν φωτὶ καὶ πάσῃ εὐφροσύνῃ πνευματικῇ. Καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, ὅστις τὸ ὑπερουράνιον φῶς ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις ἐκδέχεται, περὶ οὗ Σολομών φησι· « Φῶς δικαίοις διαπαντός. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι (26) τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ. » Ἐπεὶ οὖν ἐγένετο ὁ οὐρανὸς προστάγματι Θεοῦ ἀθρόως περιταβείς τοῖς ἐντὸς ὑπὸ τῆς οἰκείας αὐτοῦ περιφερείας ἀπειλημένοις, σῶμα ἔχων δὲ συνεχές, ἰκανὸν τῶν ἐνδον διασπῆσαι τὰ ἔξω· ἀναγκαίως τὸν ἐναπολειφθέντα τόπον αὐτῷ ἀφεγγῆ κατέστρεψε τὴν

A In principio creavit Deus caelum et terram¹⁰, non aeternam dixit esse terram, sed post caelum aut cum caelo creatam esse. Alioqui nec absolute dixit scriptor, « Terra autem erat: » sed quod sequitur subjunxit, « terra autem erat invisibilis et incomposita, » hoc est, creata quidem est a Deo universorum: sed adhuc invisibilis erat, aquis nempe circumdata: et incomposita, eo quod nondum ornata erat germinibus, neque consita pratis, nemoribus et segetibus.

INTERR. VI.

Non docuit nos Moses, Deum creasse aquas.

B Atqui cum dixerit: « Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum », demonstravit cum terra creatam simul esse aquae naturam. Et Deus omnium, cum de Sabbato legem ferret, sic ait: « Sex diebus operaberis, septima vero Sabbatum et requies Domino Deo tuo. Sex enim diebus creavit Dominus Deus caelum et terram, et mare, et omnia quae in eis sunt⁹. » Ita ut sit in aperto, quod quidquid in eis est, visibile sit aut invisibile, sensu aut intellectu comprehendatur, excepta divina substantia, naturam habet creatam. Item perdivinus ille David, cum dixisset, « Beatus, cujus Deus Jacob adiutor, cujus spes in Domino Deo ipsius, qui fecit caelum et terram; » subjunxit, « mare, et omnia quae in eis sunt⁷. »

C

INTERROGATIO.

Cujusnam igitur luminis statim expers inventus est locus ille, qui erat in mundo, ut tenebrae essent super aquam?

D Existimamus, si quid ante hunc, quem sensu nostro percipimus, mundum, exstiterit, illud omnino in lumine fuisse: neque enim angelorum ordines, nec omnes caelestes exercitus in tenebris degabant, sed in lumine et in omni spirituali gaudio. Hisque nemo repugnabit, qui lumen supercaeleste inter bona promissa recipit, de quo lumine Salomo dicit: « Lumen perpetuum est justis. » Et Apostolus: « Gratias agentes Patri, qui nos idoneos fecit parte sortis sanctorum in lumine⁸. » Cum itaque caelum jussu Dei creatum, super omnia, quae intra ejus ambitum continentur, expansum sit, corpus autem habeat continuum, quod possit ea, quae intra se comprehendit, ab exterioribus separare, necesse est, ut locum, quem complectitur,

¹⁰ Gen. 1, 1, ⁹ Gen. 1, 2. ⁷ Exod. xx, 9-11. ⁸ Psal. cklv, 5, 6. ⁸ Coloss. 1, 12.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI

¹¹ ἐδίδαξε μετὰ τῆς δημιουργίας τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν. ¹² Sectio illa in catena p. 14 Basilio tribuitur.

NOTÆ.

(24) Cod. ἐν αὐτῇ.
(25) Hanc sectionem a Sirmonao omissam fide codicis Augustani inserendam curavimus, imitati exemplum Joannis Pici, in cujus editione Græca

hæc, p. 4, leguntur.
(26) ἐν τῇ μερίδι. Hæc a communi lectione, e: τὴν μερίδα. recedunt.

tenebrosum reddat, externum lumen excludens. **A** Ἐξώθεν αὐτὴν διακόψας. Τρία γὰρ δεῖ συνδραμεῖν ἐπὶ τῆς σκιᾶς, τὸ φῶς, τὸ σῶμα, τὸν ἀλαμπῆ τόπον. Τὰ τοίνυν ἐγκόσμιον σκότος τῆ σκιᾶ τοῦ οὐρανοῦ σώματος παρυπέστη.

INTERR. VII.

Si Deus lumen creavit, quomodo tenebras idem fecit, cum hæc invicem adversentur?

Sunt quidem inter se contraria, sed hominibus ambo necessaria. Lux enim hominum operibus et laboribus confert, et apparere facit ea quæ conspiciuntur, et quasi præparat nos, ut collaudemus horum auctorem. Tenebræ vero quiescere faciunt et renovant hominem, soluta lassitudine, quam ex labore contraxit. Similiter homines domum cogunt, bestiiis vero præbent securitatem pabuli. Et hoc aperte nos docet divinus David : « Posuisti, inquit, tenebras, et facta est nox. In ipsa pertransibunt omnes bestiarum agri : catullæ leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi. Exortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis collocabuntur. Exhibet homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperam¹. » Et his ita dictis admiratur magnificentiam Creatoris, inquiring : « Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti ». » Didicimus igitur aperte tenebras esse necessarias. Quod autem non sint substantia, sed res quædam accidentalis, facile est intelligere : sunt enim cæli et terræ adumbratio. Quamobrem oriente lumine evanescent tenebræ. **12** Lumen autem substantia est et subsistit : et cum occiderit, rursum oritur : et cum abierit, revertitur. Quomodo enim corpus nostrum est substantia, umbra vero, quam facit, accidens est, non substantia : ita cælum et terram, quæ maxima sunt corpora, substantiæ sunt diversæ : quæ vero ab his manat umbra, lumine non apparente, vocantur tenebræ. Lumen autem emergens tenebras delet. Hoc et aliter cognoscere licet. Domus enim fenestris carens tenebris plena est : eadem, si illata lampas fuerit, illustratur, non tenebris alio migrantibus (neque enim subsistunt, cum substantiæ sint expertes), sed luminis adventu pereuntibus. Quippe umbra sunt, quam lectum solumque et parietes conflant, luminis deinde splendor dissolvit. Quod ipsum fieri quotidie cernimus. Nam recedente lumine, cæli et terræ umbra tenebras producit : quæ oriente lumine rursum dissolvuntur. Non sunt igitur tenebræ substantia quædam increata, neque etiam substantia creata : sed usus quidam necessarius, ab his quæ facta sunt prove-

¹ Psal. ciii, 20-23   ² ibid. 24.

EPQT. Z'.

Εἰ τὸ φῶς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε, πῶς αὐτὸς (27) τὸ σκότος ἐποίησεν; ἐναντία γὰρ ταῦτα ἀλλήλοις.

Ἐναντία μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἀναγκαῖα τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρα. Τὸ μὲν γὰρ πρὸς ἐργασίαν τε καὶ φιλοπονήαν συνεργεῖ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὑποδείκνυσι τὰ ὀρώμενα, καὶ τὸν τούτων ποιητὴν ὑμνεῖσθαι παρασκευάζει. Τὸ δὲ διαπαύει (28) καὶ νεουργεῖ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐργασίας ἐγγινόμενον διαλύει πόνον. Καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲν οἴκαδε συναγείρει, τοῖς δὲ γε θηρίοις ἀδειαν παρέχει νομῆς. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ὁ θεὸς διδάσκει Δαβὶδ, « Ἐθου γὰρ, φησὶ, σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ, ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι, καὶ ζητήσῃσι παρὰ τῷ Θεῷ βρώσιν αὐτοῖς. Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται. » Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. Οὕτως ταῦτα εἰπὼν τὴν τοῦ ποιητοῦ θαυμάζει μεγαλουργίαν, καὶ φησιν, « Ὡς ἐμεγάλυνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. » Ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαῖον τὸ σκότος, ἀκριθῶς μεμαθήκαμεν. Ὅτι δὲ οὐκ οὐσία τίς ἐστίν, ἀλλὰ πρᾶγμα συμβεβηκός, καταμαθεῖν εὐπετέζ. Οὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ἐστὶν ἀποσκίασμα· διὰ τοῦτο τοῦτο φρούδον γίνεται τοῦ φωτὸς ἀνίσχοντος. Τὸ δὲ φῶς οὐσία ἐστὶ καὶ ὑφέστηκε· καὶ δυόμενον ἀνίσχει, καὶ ἀπὸν ἐπανέρχεται. Ὅσπερ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον οὐσία τίς ἐστίν, ἣ δὲ διὰ τούτου ἀποτελουμένη σκιά συμβεβηκός ἐστίν, οὐκ οὐσία· οὕτως ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τὰ μέγιστα σώματα, οὐσίαι εἰσὶ διάφοροι· ἡ δὲ ἐκ τούτων ἀποτελουμένη σκιά, τοῦ φωτὸς οἱ παρόντος, ὀνομάζεται σκότος· εἰσελθὼν δὲ τὸ φῶς ἀφανίζει τὸ σκότος. Τοῦτο (29) δὲ γινώσκεις ἂν καὶ ἐτέρωθεν. Οἶκος γὰρ οὐκ ἔχων φωταγωγὸς σκότους ἐστὶν ἀνάπλευς. Εἰσχομισθείσης δὲ λαμπάδος φωτίζεται· οὐ τοῦ σκότους ἄλλοσε μεταβαίνοντος· οὐ γὰρ ὑφέστηκεν, ἀνυπόστατον δὲ χρῆμά ἐστιν· ἀλλὰ πάμπαν διολλυμένου τῆ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ. Σκιά γὰρ ἐστὶ διὰ τῆς ὀροφῆς, καὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ τῶν τοίχων συνισταμένη, εἶτα ταῖς τοῦ φωτὸς διαλυομένη μαρμαρυγαῖς. Τοῦτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρώμεν ἐπιτελούμενον. Ὑποχωροῦντος γὰρ τοῦ φωτὸς, οὐρανοῦ καὶ γῆς ἡ σκιά τὸ σκότος ἀποτελεῖ· ἀνίσχοντος δὲ πάλιν, διαλύεται τοῦτο. Οὐ τοίνυν ἀγέννητος οὐσία τὸ σκότος, οὔτε μὴν γενετὴ τίς ὑπόστα-

NOTÆ.

(27) Cod. αὐτῶ.

(28) Cod. διαναπαύει.

(29) τοῦτο δὲ γινώσκει — ὑποχωροῦντος γὰρ τοῦ φωτὸς. Desunt.

ος· ἄλλ' ἐκ τῶν γενητῶν συνισταμένη χρῆσις ἀναγκαία, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν κηρύττουσα. Αὐτίκα γοῦν ὁ προφήτης τὸν τῶν ὄλων Θεὸν καὶ ἐνεῦθεν ὁμνεῖ. « Ὁ ποιήσας γὰρ, φῶς, καὶ κατασκευάζας σκότος. » Ἀρμοδίως δὲ ἄγαν ἐκάτερα τέθεικεν· τὸ μὲν ποιήσας ἐπὶ τοῦ φωτός, τὸ δὲ κατασκευάζας ἐπὶ τοῦ σκότους· συμβεβηκὸς γὰρ ἐστὶ, συνιστάμενον καὶ διαλυόμενον. Καὶ οἱ τρεῖς (30) δὲ μακάριοι παῖδες πᾶσαν τὴν κτίσιν εἰς ὁμωφίαν κατέσαντες, τῇ ἡμέρᾳ τὴν νύκτα συνέζευξαν, καὶ τῷ φωτὶ τὸ σκότος συνηρμωσαν. Ἐπὶ (31) δὲ ταῖς τούτων διαδοχαῖς, καὶ ὁ χρόνος μετρεῖται, καὶ ὁ τῶν ἀνθρώπων συνίσταται βίος.

ΕΡΩΤ. Η΄.

Ποῖον πνεῦμα ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος; B

Τισὶ δοκεῖ τὸ πανάγιον (32) Πνεῦμα ζωογονοῦν τῶν ὀδάτων τὴν φύσιν, καὶ διαγράφον τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν. Ἀληθέστερον μὲντοι ἐκεῖνον οἶμαι τὸν λόγον, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐνταῦθα τὸν ἀέρα καλεῖ. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐποίησε, καὶ τῶν ὀδάτων διὰ τῆς ἀδύσσου μνησθεὶς, ἀναγκαίως καὶ τοῦ ἀέρος ἐμνήσθη, ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιφανείας μέχρι τοῦ οὐρανοῦ διήκοντος. Ἀέρος γὰρ φύσις, τὸ τοῖς κάτω κειμένους ἐπιφέρεισθαι σώμασι. Μάλα δὲ ἀρμοδίως τὸ ἐπεφέρετο, καὶ οὐκ (33) ἐπέκειτο εἰρηκε· τὸ γὰρ ἐπεφέρετο τὴν κινήτικὴν τοῦ ἀέρος οὐσίαν παρεθῆλου. Εἰ δὲ τις τοῦτον οὐ προσέεται τὸν λόγον, ἐπειδὴ γέγραπται· « Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος, » ἀκούετω τοῦ μακαρίου Δαβὶδ λέγοντος περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων· « Πνεῦσαι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυήσεται ὕδατα. » Ὅτι δὲ τὸν ἀνεμὸν οὕτως ἐκάλεσε, δῆλόν ἐστι κἄν μὴ λέγω· Εὐρου γὰρ ἢ Νότου πνέοντος, τὸ πεπηγὸς ὕδωρ διαλύεσθαι πέφυκεν.

ΕΡΩΤ. Θ΄.

Τίτι λέγει ὁ Θεός· « Γενηθήτω φῶς, » καὶ, γενηθήτω στερῶμα; »

Οὐκ ἄλλω τινὶ κελεύει δημιουργεῖν, ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα καλεῖ· ἐνταῦθα δὲ πρόσταγμα τὸ βούλημα. « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Θεὸς ἐποίησεν. » Εἰ δὲ καὶ φωνῇ τινὶ ἐχρήσατο¹³, δῆλον ὡς οὐ τῶν ἀψύχων ἕνεκα στοιχείων, ἀλλὰ τῶν ἀοράτων χάριν δυνάμεων· ἵνα γινώσκιν, ὡς αὐτοῦ κελεύοντος τὰ μὴ ὄντα συνίσταται.

ΕΡΩΤ. Ι΄.

Διατί τέθεικεν ὁ συγγραφεὺς τὸ « Εἶδεν ὁ Θεός, » καὶ « καλόν; »

Ἴνα πείσῃ τοὺς ἀχαρίστους μὴ ψέγειν ἅπερ ἡθεῖα φῆφος ὀνομάζει καλὰ.

γ Isa. XLV, 7. x Gen. I, 2. γ Psal. CXLVII, 7. δ Psal. CXLIII 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹³ Cat. D. 18. δημιουργῶν ἐχρήσατο.

NOTÆ.

(30) Cod. οἱ τρισμακάριοι δέ.
(31) Cod. ἐπειδὴ γὰρ ταῖς τούτων.

A niens, et sapientiam Dei prædicans. Ecce enim propheta Deum universorum etiam ab his laudat : « Qui facio, ait, lumen, et præparo tenebras γ. » Aptissime autem utrumque posuit, faciendi verbum adaptans lumini, et dictione præparandi utens circa tenebras. Sunt enim accidens quoddam, quod et consistit et dissolvitur. Proinde tres beati illi pueri creaturam omnem provocantes ad laudes divinas, diei noctem conjunxerunt, et lumini tenebras addiderunt. Nam horum successionibus 13 tempus mensuratur, et hominum vita subsistit.

INTERR. VIII.

Qualisnam spiritus ferebatur super aquam? .

Quibusdam videtur fuisse Spiritus sanctus, qui vivificabat et secundabat aquarum naturam, designans quodam modo gratiam baptismi. Verius autem putaverim, quod hic aerem vocet spiritum. Nam cum dixisset Deum creasse cælum et terram, et aquarum meminisset sub nomine abyssi, necessario et aeris mentionem fecit, a superficie aquæ ad cælum usque permeantis. Aeris enim natura est, ut circa inferiora corpora feratur et agitetur. Aptissime autem non dixit *incumbebat*, sed *ferebatur*, quia verbum istud *ferebatur* substantiam aeris mobilem indicat. Quod si quis huic orationi non assentitur, propterea quod scriptum est : « Spiritus Dei ferebatur super aquam x, » audiat beatum David dicentem de Deo omnium conditore : « Flabit spiritus ejus, et fluent aquæ γ. » Quod vero ventum ita vocaverit, etiam me tacente manifestum est. Siquidem Euro aut Noto flante, aqua congelata dissolvi solet et liquefieri.

INTERR. IX.

Cuinam dixit Deus : « Fiat lux, » et « Fiat firmamentum? »

Non præcepit Deus alteri cuidam creare : sed quæ non sunt vocat, ita ut hic præceptum sit ipsa voluntas. « Omnia enim, ait, quæcunque voluit, Deus fecit x. » Quod si creando voce quadam usus est, certum est, hoc non elementorum inanimatorum 14 causa, sed invisibilium virtutum gratia D factum esse : ut sciant quod, ipso jubente, ea quæ non sunt subsistunt.

INTERR. X.

Quamobrem auctor hoc addidit, « Et vidit Deus quod bonum erat? »

Ut persuadeat ingratis, non damnare quæ sententia divina vocat bona.

(32) Cod. ἅγιον.
(33) Καὶ οὐκ — ἐπεφέρετο desunt.

INTERR. XI.

A

ΕΡΩΤ. ΙΑ'.

Estne unum caelum, an duo?

Cum Scriptura divina doceat, in principio Deum creasse caelum et terram, deinde post lucis creationem secunda die dicat firmamentum factum esse, incitiae plena videtur esse hujusmodi quaestio. Oportebat enim ex temporis ratione, et ipso creationis modo, caelorum diversitatem nosse, et unum luce prius, alterum vero post lucem, et illud quidem non ex aliqua alia materia, hoc autem ex aquis creatum esse. Nam inquit: « Fiat firmamentum in medio aquae, et sit discernens inter aquam et aquam ^a. » Deinde cum dixisset quod verbum res secuta est, hoc enim illa significant: « Et factum est ita, » tum postea docet quomodo facta sit. « Et fecit, inquit, Deus firmamentum, divisitque aquas quae erant sub firmamento, ab his quae erant super firmamentum. Vocavitque Deus firmamentum caelum ^b. » At prius caelum non est appellatum firmamentum, sed caelum ab initio vocatum est. Hoc enim ab ipsa re sortitum est appellationem. Siquidem cum ex aquarum fluida substantia compositum sit, et natura fluida condensata et consolidata fuerit, firmamentum nominatum est. Deinde quia sursum **15** collocatum est, prioris caeli usum commodo nostro perficiens, caeli nomen sortitum est. Bifariam autem Deus omnium divisit aquarum naturam: et quasdam sursum supra firmamentum collocavit, quasdam deorsum reliquit: ut superiores illae sua humiditate atque frigiditate non sinerent corrumpi firmamentum ab igne luminarium, reliquae vero quae deorsum remanserunt, suis vaporibus aerem foveant exustum et exsiccatum ab igne superiore. Qui igitur non credit secundum esse caelum, extra semitam rectam incedit: qui vero plures numerare conatur, adhæret fabulis, postposita divini Spiritus doctrina. Pluraliter autem divina Scriptura caelos nuncupat, dicens: « Caeli caelorum: » quoniam Hebraica lingua neque caelum, neque aquam singulari numero novit appellare. Reperire autem est similia multa inter dictiones Graecas. Nullus enim civitatem Athenam singulari numero vocitare solet, sed pluraliter Athenas. Similiter et Delphum civitatem nemo vocat, sed, numero plurali, Delphos. Non ergo tanquam plures sint caeli, plurali numero locuta est Scriptura: sed Hebraicae linguae servato idiomate. Quod quidem in alio psalmo manifestius nos docet, illius linguae praetermisso idiomate, dum inquit: « Caelum caeli Domino ^c. » Ita ut satis constet quod, quemadmodum caelum istud nobis est pro tecto, terra vero pro pavimento: ita caelum quod videmus, pro tecto superpositum caelum habet.

^a Gen. 1, 6. ^b ibid. 7, 8. ^c Psal. cxiii, 24.

Εἰς οὐρανός, ἢ δύο εἰσίν;

Τῆς θείας διδασκούσης Γραφῆς, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, εἶτα μετὰ τὴν τοῦ φωτὸς δημιουργίαν ἐν τῇ δευτέρᾳ λεγούσῃς ἡμέρᾳ τὸ στερέωμα γεγενῆσθαι, πολλὴν ἢ ἐρώτησιν τῶν πυνθανομένων ἐμφαίνει τὴν ἀνοιαν. Ἔδει γὰρ καὶ ἐκ τοῦ καιροῦ, καὶ μέντοι καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας, τὸ διάφορον γινῶναι. Ὁ μὲν γὰρ πρὸ τοῦ φωτὸς, ὁ δὲ μετὰ τὸ φῶς. Καὶ ὁ μὲν οὐκ ἐκ τινος ὁ δὲ ἐξ ὑδάτων. Ἐγενήθητο γὰρ, φησί, στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος: εἶτα εἰπὼν (34) ὡς ὁ λόγος ἔργον ἐγένετο τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ « Καὶ ἐγένετο οὕτως: » διδάσκει καὶ πῶς ἐγένετο. Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν. Ὁ δὲ πρότερος οὐρανὸς οὐκ ἐκλήθη στερέωμα, ἀλλ' οὐρανὸς ἐξ ἀρχῆς ὠνομάσθη. Οὗτος γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος τὴν προσηγορίαν ἐδέξατο. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς βούουτος τῶν ὑδάτων οὐσίας συνέστη, καὶ ἡ βυτὴ φύσιν στεγανωτάτη γέγονε καὶ στερέμνιος, προσηγορεύθη στερέωμα. Εἶτα ὡς ἀνωθεν ἐπικείμενος, καὶ προτέρου οὐρανοῦ τὴν χρεῖαν ἡμῖν πληρῶν, οὐρανὸς προσωνομάσθη. Διχῆ δὲ διεῖλε τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν ὁ τῶν ὕδατων Θεός: καὶ τὰ μὲν ἀνωθεν ἐπιτέθεικε τῶν στερεώματι, τὰ δὲ κάτω καταλείλοιπεν ἵνα τὰ μὲν ἀνωθεν ἐπικείμενα τῆ τε ὑγρότητι καὶ ψυχρότητι μὴ συγχωρῆ τῷ πυρὶ τῶν φωστῆρων λωδοῦσθαι τὸ στερέωμα: τὰ δὲ κάτω μεμενηκότα διατρέφῃ τοῖς ἀτμοῖς τὸν ἀέρα διαυαίνόμενον, καὶ ξηραίνόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνωθεν ἐπικειμένου πυρός. Τοιγαροῦν καὶ ὁ τῶν δευτέρῳ διαπιστῶν οὐρανῶν ἔξω βαίνει τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ ὁ πλείους πειρώμενος ἀριθμεῖν μύθος ἐπεταί, τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίας καταφρονῶν. Πληθυντικῶς δὲ ἡ θεία Γραφὴ τοὺς οὐρανοὺς ὀνομάζει, λέγουσα: « Οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν: » ἐπειδὴ τῶν Ἑβραίων ἡ γλώττα οὕτε τὸν οὐρανόν, οὕτε τὸ ὕδωρ οἶδεν ἐνικῶς ὀνομάσαι. Εὐροὶ δ' ἂν τις τοιαῦτα πολλὰ καὶ παρὰ τῆ Ἑλλάδι φωνῆ. Ἀθήνας γὰρ τὴν πόλιν οὐδεὶς ἐνικῶς ὀνομάζει, ἀλλ' Ἀθήνας πληθυντικῶς. Καὶ Δελφῶν πάλιν τὴν πόλιν οὐδεὶς Δελφόν, ἀλλὰ Δελφούς πληθυντικῶς. Οὐ τοίνυν ὡς πολλῶν ὄντων οὐρανῶν ἡ θεία πληθυντικῶς (35) εἶπε Γραφὴ: ἀλλὰ τὸ ἰδίωμα φυλάξασα τῆς Ἑβραϊδοῦ φωνῆς. Ἐπεὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ σαφέστερον ἡμᾶς: τοῦτο διδάσκουσα, καὶ παραλιπούσα τὸ τῆς γλώττης ἐκείνης ἰδίωμα, οὕτως ἐφη: « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. » Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καθάπερ οὗτος ὁ οὐρανὸς ἡμῖν ἐστὶν ὄροφος, ἢ δὲ γῆ ἔδαφος, οὕτως ὁ ὄρωμενος οὐρανὸς ὄροφος ἔχει τὸν ὑπερχειμένον οὐρανόν.

NOTÆ.

(34) Εἶτα εἰπὼν — ὠνομάσθη. Desunt.

(35) Πληθυντικῶς εἶπε. Desid.

ΕΡΩΤ. ΙΒ'.

Α

16 INTERR. XII.

Τι δὴ ποτε μίαν εἰκὼν τὴν τῶν ὑδάτων συναγωγὴν, πολλὰς μετὰ ταῦτα δηλοῖ; « Συγκληθήτω (56) γὰρ, φησί, τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. »

Μία μὲν ἐστὶ τῶν ὑδάτων συναγωγὴ· τὰ πελάγη γὰρ ἀλλήλοις συνήρμωστοι· τὰ μὲν κάτωθεν διὰ τῶν ὑπογείων πόρων· τὰ δὲ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν. Πληθυντικῶς δὲ πάλιν τὰς συναγωγὰς ὠνόμασεν· ἐπειδὴ ἄλλο μὲν τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος, ἄλλο δὲ τὸ Ποντικόν, καὶ τὸ Τυρρηνικόν ἕτερον. Καὶ ἄλλη μὲν ἡ Προποντις, ἄλλος δὲ ὁ Ἑλλήσποντος. Καὶ ὁ Αἰγαῖος ἕτερος, καὶ ἄλλος πάλιν ὁ Ἴωνιος κόλπος. Ἐξῶθεν δὲ πάλιν ἐπίκειται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὃ τινες μὲν Ἀτλαντικόν, τινὲς δὲ Ὀκεανὸν ὀνομάζουσι. Τούτου χάριν, ὡς μὲν συνημμένην, « συναγωγὴν μίαν » ὠνόμασεν· ὡς δὲ διηρημένης, συναγωγὰς.

Cur unam cum dixerit congregationem aquarum, multas postmodum designat? « Congregetur enim, inquit, aqua quæ sub cælo est, in congregationibus suas. »

Una quidem est aquarum congregatio, quoniam inter se maria conveniunt, quædam deorsum per meatus subterraneos decurrentia, alia secundum ipsam superficiem terræ. Sed plurali numero congregationes dixit, quoniam aliud est mare Indicum, aliud Ponticum, et aliud Tyrrhenum. Item aliud est Propontis, aliud Hellespontus. Similiter alius est Ægæus sinus, alius Ionius. Extra vero rureus adjacet maximum mare, quod nonnulli vocant mare Atlanticum, quidam vero Oceanum appellant. Hac de causa Scriptura sacra « congregationem unam aquarum, » veluti coadunatam appellavit: congregationes vero, tanquam distinctas.

ΕΡΩΤ. ΙΙ.

Τι δὴ ποτε τὰς οὐκ ἐδωδλιμοὺς βοτάνας βλαστῆσαι προσέταξεν ὁ Θεός;

Πολλὰ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ γένη· τὰ μὲν θηρία, τὰ δὲ κτήνη προσαγορευόμενα· καὶ τὰ μὲν ἔρπετά, τὰ δὲ πτηνά. Τούτοις ἅπασι τροφὴν προηυτρέπισεν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πεποίηκε χρείας. Αὐτίκα γοῦν καὶ δι' ἡμᾶς αὐτὰ φησι (37) διατρέφεσθαι. « Τῷ ἐξανατέλλοντι γὰρ, φησί, χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλειᾷ τῶν ἀνθρώπων. » Τὸ τοίνυν τούτῳ ἀχρηστον, ἐκείνῳ χρήσιμον, καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἀναγκαῖα (38), τοῖς δι' ἀνθρώπων¹⁶ γεγεννημένοις ἀρμόδια. Πρὸς δὲ τούτοις, προορῶν ὁ Κύριος, ὅτι καὶ πάθη προσγενήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἃ τε διὰ τὴν ἁμαρτίαν δεξαμένοις τοῦ θανάτου τὸν ὄρον, οὐ μόνον ἐδωδλιμοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀλεξικάκους τῶν παθημάτων βοτάνας βλαστῆσαι τῇ γῆ προσέταξε. Καὶ τοῦτο μάθου τις ἂν ἀκριθέστερον παρὰ τῶν τὴν ἱατρικὴν ἡσχημένων τέχνην· ὅτι καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι δηλητήρια, παθῶν ἐστὶν ἱατήρια· κερανύμενα γὰρ ἐτέραις βοτάναις ἀλεξικάκα γίνεται, καὶ ὕγιας παρεκτικὰ¹⁶.

ΕΡΩΤ. ΙΔ'.

Τῶν φωστήρων δημιουργηθέντων, τί γέγονε τὸ πρότερον φῶς;

Ὁ Δεσπότης Θεός καὶ ἐκ μὴ ὄντων ποιεῖ, καὶ ἐξ ὄντων δημιουργεῖ· τὸν μὲν γὰρ πρότερον οὐρανὸν ἐκ μὴ ὄντων ἐδημιούργησε· τὸν δὲ δεύτερον ἐξ ὕδατων ἐποίησεν. Οὕτω τὴν γῆν μὴ οὔσαν παρήγαγεν· τὰ γένη δὲ τῶν δένδρων καὶ τῶν σπερμάτων αὐτῆς (39)

INTERR. XIII.

Qua de causa Deus herbas non esculentas jussit germinare?

Multa sunt animalium irrationalium genera, quædam feræ, alia jumenta appellata: et nonnulla reptilia, alia volatilia. His igitur omnibus animalibus escam præparavit Deus, quæ etiam in hominum usum condidit. Unde et eis propter nos pabulum dari dicit: « Qui producit, inquit, fenum jumentis, et herbam commodo hominum. » Quod igitur huic inutile est, alteri maxime congruit, et quæ non sunt hominibus necessaria, iis quæ propter hominem creata sunt conveniunt. **17** Ad hæc prævidens Dominus, futurum ut homines in morbos prolaberentur, utpote qui sententiam mortis propter peccatum receperant, jussit terram herbas producere, non tantum esui, sed etiam morbis depellendis aptas. Et hoc diligentius quis nosse poterit ab his qui medicinæ artem exercuerunt, quod hæc quæ videntur esse venenosæ, morborum remedia continent. Permistæ enim aliis herbis morbis propellendis inserviunt, et sanitatem procurant.

INTERR. XIV.

Luminaribus creatis, quid iactum est priori luci?

Dominus Deus tum ex nihilo, tum ex his quæ sunt, creare solet. Nam prius cælum ex nihilo creavit, posterius autem ex aqua fecit. Sic et terram, quæ prius non erat, produxit: genera vero arborum et seminum germinare illam jussit. Igi-

^d Gen. 1, 9. ^e Psal. ciii, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁶ Cat. p. 28. δι' αὐτούς· ¹⁷ Nova quidem esse, et locum inter quæst. 13 et 14 sibi vindicare videntur, quæ in catena p. 29, ad Gen. 1, 12, legimus, addito Theodoretī nomine: Τὸ δὲ σπεῖρον σπέρμα, τουτέστι τὸ σπερμαῖον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, ὃν τρόπον καὶ Ἀκύλας ἠρμήνευσε. Sed his fere gemina exstant infra p. 65, ad finem quæst. 51, ubi ista desunt in catena.

NOTÆ.

(36) Cod. συνήγηθ.
(37) Φησί. Deest.

(38) Οὐκ ἀναγκαῖα — γεγεννημένοις. Desunt.
(39) Αὐτῆ. Deest.

itur et lucem creavit, quemadmodum ei libuit. A Sicuti vero firmamento distinxit aquarum naturam, et quasdam sursum collocavit, reliquas deorsum reliquit: sic lucem illam distinguens pro arbitrio suo, luminaria magna et parva condidit.

INTERR. XV.

Quid hoc est: « In signa, et in tempora, et in annos, et in dies? »

Sol ortu suo atque occasu dies facit: cum autem percurrerit australes atque aquilonares partes, annalem circulum perficit. Idemque solstitia efficit, quæ tempora Scriptura divina nominat. Transiens enim ab æquinoctio 18 ad aquilonem, ver facit: et inde rediens ad eorundem terminos, æstivale solstitium producit: procedente autem eo inde ad meridiem, autumnus nascitur: et inde revertens, hiemem producit. Ex cursu autem lunæ mensium numerum discimus. Nam cursu triginta dierum, demptis sex horis, suum cursum absolvit. Quam nempe ob causam tot dierum numerum mensem appellamus: siquidem et lunam vocant *μήνην*, *menen*. Quod autem dicitur, *in signa*, non intelligimus secundum opinionem quorundam stultorum. Siquidem vanam illam de cujusque nativitate disceptationem, nec Pythagoras, nec Socrates, nec Plato, nec Stoici receperunt. Quod si qui in fabulis educati sunt, hujus fabulæ impietatem execrantur, quis divinis sermonibus credens hæc non modo impia, sed valde etiam fatua recipiat? *Signa* igitur vocat Scriptura divina, quibus cognoscamus tempus opportunum seminandi, plantandi, purgandi, et ligna cædendi ad navium et domuum constructionem idonea. Inde etiam nautæ didicerunt, quando opportune navein subducere vel impellere conveniat, et quando vela pandere aut contrahere oporteat. Experientia enim ipsos docuit astrorum ortus et occasus. Sæpe etiam nos quoque hac ratione cometam, aut barbatam stellam, aut trabem videntes, incursus hostium novimus, aut locustæ irruptionem, aut jumentorum vel hominum cladem futuram. Hæc igitur *signa* vocavit Scriptura, non illa plane dementiæ atque impietatis plena.

19 INTERR. XVI.

Quare Deus creavit plantas ante luminaria, post illa vero condidit animalia?

Oculos habent animalia, nec lucis excessum ferre potuissent. Lux vero distributa in parva et magna luminaria convenientem oculis animalium splendorem reddit. Plantarum autem natura sensus prorsus est expers.

¹ Gen. 1, 14.

πλαστήσαι προσέταξεν. Καὶ τὸ φῶς τοῖνον ἐδημιούργησεν ὡς ἠθέλησεν. Ὅσπερ δὲ τῷ στερεώματι διεῖλε τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, καὶ τὰ μὲν ἐπιτέθεικεν ἄνωθεν, τὰ δὲ κάτωθεν καταλείπειν· οὕτως ἐκείνο τὸ φῶς διελὼν ὡς ἠθέλησεν, τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς κατεσκεύασεν.

EPQT. 1E.

Τί ἐστὶ τὸ « Εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς, καὶ εἰς ἡμέρας »

Ὁ ἥλιος ἀνίσχων μὲν καὶ δυόμενος τὰς ἡμέρας ποιεῖ· εἰς δὲ τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια μέρη διατρέχων, τὴν ἐνιαυσίον κύκλον ἀποτελεῖ. Οὗτος καὶ τὰς τροπὰς ἐργάζεται, ἃς καιροὺς ὠνόμασεν ἡ θεία Γραφή. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ἰσημερινοῦ τύπου πρὸς τὰ βόρεια μεταβαίνων, τὸ ἔαρ ποιεῖ· εἴτα ἐκείθεν ἐπανιών μέχρι τούτων τῶν ὄρων, τὴν θερινὴν κατασκευάζει τροπὴν· προϊόντος δὲ αὐτοῦ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ νότια, τὸ μετόπωρον γίνεται· ἐπανιών δὲ αὖτις, τὸν χειμῶνα ποιεῖ. Ἐκ δὲ τοῦ δρόμου τῆς σελήνης τὸν τῶν μηνῶν μαθάνομεν ἀριθμὸν. Διὰ τριάκοντα γὰρ ἡμερῶν, 30 (40) ὥρῶν δευσοῦν, τὸν οἰκεῖον δρόμον πληρῆ. Οὐ δὲ ἄρῃν τὸν τῶν τοσοῦτων ἡμερῶν ἀριθμὸν μὲν προσαγορεύομεν. Ἐπειδὴ καὶ τὴν σελήνην ὀνομάζουσι μήνην. Τὸ δὲ εἰς σημεῖα, οὐ κατὰ τοὺς ἀνοήτους νοοῦμεν ἡμεῖς. Τῆς γὰρ γενεθλιαλογίας τὴν ματαιολογίαν, οὐδὲ Πυθαγόρας, οὐδὲ Σωκράτης, οὐδὲ Πλάτων, οὐδὲ οἱ Στωϊκοὶ προσεδέξαντο. Εἰ δὲ οἱ τοῖς μύθοις ἐνθετραμμένοι τοῦδε τοῦ μύθου τὸ ἀσεβὲς ἐδεδούξαντο· τίς ἂν τοῖς θεοῖς πιστεύων λογίσις, τῶν οὐ δυσσεβῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνοήτων ἀνάσχοιτο λόγων; *Σημεῖα* τοῖνον ἡ θεία καλεῖ Γραφή, τὸ εἶδέναι σπόρου καιρὸν, τοῦ φυτεῦσαι, τοῦ καθάραι, τοῦ ξύλα τεμεῖν εἰς ναυπηγίαν καὶ οἰκοδομίαν ἐπιτηθεῖα. Ἐντεῦθεν (41) καὶ οἱ ναυτίλα χρώμενοι μεμαθήκασι, πότε μὲν ἀπάραι, πότε δὲ καθορμίσει τὸ σκάφος προσήκει· καὶ πότε μὲν πετάσαι δεῖ τὸ ἰστίον, πότε δὲ καθελεῖν. Ἡ πεῖρα γὰρ αὐτοὺς ἐξεπαίδευσε τὰς τῶν ἀστέρων ἀνατολάς τε καὶ δύσεις· πολλάκις δὲ καὶ ἡμεῖς κομήτην, ἢ πωγωνίτην, ἢ δοκίην (42) ἰδόντες, ἢ πολεμίων ἔγνωμεν προσβολὴν, ἢ ἀκρίδος ἐμβολὴν, ἢ κτηνῶν ἢ ἀνθρώπων φθοράν. Ταῦτα τοῖνον *σημεῖα* ἐκάλεσεν, οὐκ ἐκείνα τὰ πάσης ἀνοίας καὶ δυσσεβείας μετὰ.

D

EPQT. 1G'.

Τί δὴ ποτε τὰ μὲν φυτὰ πρὸ τῶν φωστῆρων ἐποίησε, τὰ δὲ ζῶα μετὰ τούτους;

Ὄφθαλμοὺς ἔχει τὰ ζῶα, καὶ τοῦ φωτὸς τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἂν ἤνεγκε. Τοῦτο δὲ διανεμηθὲν εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστῆρας σύμμετρον τῇ ὕψει τῶν ζῶων ἀφίησιν ἀγλήν. Τῶν δὲ φυτῶν ἡ φύσις αἰσθήσεως ἀμοιρος.

NOTE.

(40) Ἐξ ὥρῶν — ἀριθμῶν desunt
(41) Cod. et Pic. ἐνταῦθα.

(42) Cod. et Pic. pro ἢ δοκίην ἰδόντες. habent, εἰ δοκῆ δὲ καὶ ἡμεῖς. Sed minus bene.

ΕΡΩΤ. ΙΖ΄.

Πως χάριν τὰ μὲν φυτὰ οὐκ ἐβλάθησκ, τοῖς δὲ ζῴοις ἔζη· « Αὐξάνεσθε, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Τῶν λειμώνων, καὶ τῶν λήτων, καὶ παντοδαπῶν βοτανῶν καὶ δένδρων εὐθὺς ἐθαλίψας τὴν γῆν ἐπλήρωσεν ἅπασαν· τὰ δὲ γε ἄλογα (43) ζῶα ἀνὰ δύο παρήγαγεν. Εἰκότως τοίνυν αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν· ἵνα διὰ τῆς πολυγονίας· τὰ μὲν πελάγη, καὶ λίμνας, καὶ ποταμούς, τὰ δὲ τὸν ἄερα, τὰ δὲ πλερώσῃ τὴν γῆν.

ΕΡΩΤ. ΙΗ΄.

Διὰ τί τὰ θηρία, καὶ τὰ ἔρπετὰ πεποίηκεν ὁ Θεός;

Δεῖται τὰ παιδία καὶ μορμουκείων, καὶ ἱμάντων, καὶ ῥάβδων· καὶ τοῖς μὲν αὐτὰ δεδιτόμεθα, τοῖς δὲ καὶ παιδεύομεν· ἑκάτερα (44) δὲ δρώμεν, πᾶσαν αὐτοῖς εὐταξίαν πραγματευόμενοι. Ἐπειδὴ τοίνυν προῆδει ἡμᾶς ὁ Δεσπότης Θεός· εἰς ῥαθυμίαν ἐκκλινοῦντας, οἷον ἱμάντας τινὰς καὶ μορμουκεῖα προκατεσκεύασε τὰ θηρία· ἵνα τοῦτοις ἡμᾶς δεδιτόμενος, πρὸς ἑαυτὸν ἔλκη, καὶ καλεῖν εἰς σύμμαχίαν παρασκευάζῃ. Ἄλλ' ὡσπερ οἱ τέλειοι καὶ τῶν μορμουκείων, καὶ τῶν ἱμάντων καταφρονῶσιν, οὕτως οἱ τῆς ἀρετῆς τρόφιμοι τὰς τῶν θηρίων οὐ δειμαίνουσι προσβολάς. Καὶ γὰρ τῷ Ἄδῃμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας παρεστήκει· τὰ θηρία τὴν δουλείαν ὁμολογούντα, καὶ τῷ Νῶε πάλιν εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσίσιντι, δίκην προβάτων καὶ λέων ἠκολούθει, καὶ πάρδαλις, καὶ τῶν ἔρπετῶν τὰ πικρότατα· καὶ τῷ Δανιὴλ παρεστήκεισαν οἱ λέοντες, ὀρεγόμενοι μὲν τροφῆς, πελάσαι δὲ μὴ τολμῶντες. Τοὺς γὰρ θεοειδεῖς τῆς θείας εἰκόνας ἑώρων ἐν αὐτῷ χαρακτῆρας· οὕτως ἔχισ τῇ τοῦ Ἀποστόλου χειρὶ τοὺς δόντας¹ ἐμβαλοῦσα, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαῦνον καὶ χαλαρὸν οὐχ εὐρούσα, ἀπεπήδησε παραυτίκα, καὶ κατὰ τῆς πυρῆς ἤλατο, ὡσπερ δίκας ἑαυτὴν εἰσπραττομένη, ὅτι τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέδραλετο σώματι. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πολιτείαν οὐκ ἔχομεν. Καὶ οὕτω δὲ ῥαθυμούντων κηδόμενος ὁ Θεός, τοὺς ἐρηματέρους ἐκείνους ἀπεκλήρωσε τόπους, καὶ τὸν τῆς νυκτὸς αὐτοῖς καιρὸν ἀπένειμεν εἰς διατροφήν· « Ἐν αὐτῇ γὰρ, φησί, ζιλεῦσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. » Τοῖς ἔρπετοῖς δὲ, τοὺς (45) ἐν τῇ γῆ δέδωκε χηραμούς, ὅπως ἐν ἐκείνοις ἐγκρυπτόμενα μὴ λυμάνωσι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ἴνα δὲ μὴ παντάπασιν ἀλώθητοι διαμένοντες καταφρονῶμεν αὐτῶν, ὡς βλάπτειν ἔχιστα δυναμένων· ἔστιν ὅτε συγχωρεῖ δύο τινὰς ἢ τρεῖς ἐκ πολλῶν μυριάδων, ὁ (46) σοφῶς· τὰ καθ' ἡμᾶς πρυτανεύων, ἢ ὑπὸ σκορπίων κεντᾶσθαι, ἢ

Α

INTERR. XVII.

Cur Deus non benedixit plantis, animalibus autem dixit: « Crescite, et multiplicamini », et quæ sequuntur?

Deus pro nutu suo statim universam terram replevit pratis, segetibus*, et aliis omnis generis herbis et arboribus: bruta vero animalia bina creavit. Unde merito benedictionem eis largitus est, ut per multiplicationem quædam replerent maria, lacus et fluvios, quædam aerem, nonnulla vero terrain.

INTERR. XVIII.

Ad quid Deus creavit bestias et reptilia?

Pueri tum terriculamentis tum etiam loris et virgis indigent. Et per illa quidem ipsos terremus, per hæc autem erudimus, utraque vero facimus, honestatem omnem eis procurantes. Cum igitur Dominus Deus animadvertisset nos ad ignaviam proclives, bestias et reptilia prius condidit, veluti lora quædam et terriculamenta: ut per ea nos terrens ad se traheret, nosque, ut ejus auxilium imploraremus, adduceret. At quemadmodum qui perfectam ætatem attingerunt, terriculamenta hujusmodi et lora contemnunt: sic qui in virtute educati sunt, bestiarum incursus haud formidant. Siquidem Adamo, 20 prius quam peccasset, assistebant bestię obsequium deferentes. Et rursum, ipsum Noe ingredientem arcam, leo, pardus, et reptilium atrocissima quæque ovium more sequebantur. Et Danieli aderant leones, qui alioqui famelici accedere tamen ad eum non audebant, eo quod in illo specimen quoddam divinam imaginem præ se ferens conspicerent. Itidem vipera, quæ dentes injecerat in manum Apostoli^b, cum peccati nihil infirmum aut molle in eo reperisset, mox resiliit, et in ignem se conjecit, supplicium quodammodo de se ipsa sumens, quod corpus sibi nullatenus conveniens adorta esset. Nos autem ideo bestias formidamus, quia virtute præditis moribus non sumus. Et ob id Deus socordium etiam hominum curam agens, eas in remotiora loca relegavit, et iis nocturnum tempus ad escam quærendam largitus est. « In ipsa enim (nocte) ait, transibunt omnes bestię silvæ¹. » Reptilibus vero antra terræ præbuit, ut in eis latentia humano generi non nocerent. At ne bestias, velut ab his prorsus illæsi, contemnamus, quasi nobis minime nocere possint, nonnunquam duos aut tres e multis millibus vel a scorpionibus pungi, aut a serpentibus morderi permittit is qui sapienter res nostras gubernat: ut nos veriti, ne quid

¹ Gen. i, 22. ^b Act. xxviii, 5. ¹ Psal. ciii, 20.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ Cat. p. 38 τοὺς δόντας omi.

NOTÆ.

(43) Ἄλογα. Cod. et Pic. ἄλλα.
(44) Ἐκάτερα δὲ δρώμεν desunt.

(45) Cod. τοῖς.
(46) Ὁ Cod. et Pic. ὡς.

simile patiamur, Deum creatorem in auxilium invocemus, obsecrantes ut ille omnium malorum depultrice providentia nos teneat. Præterea et ad alia bestię non sunt nobis inutilia. Nam ex eis medici pharmaca non pauca componunt ad **21** morbos propulsandos. Nemo igitur bestiis per se consideratis de Creatore conqueratur, sed utilitatem investiget. Siquidem ipsum etiam corpus humanum, quamvis formosum, temperatum, et varia partium utilitate præditum, mucro tamen, et sputo, ac fetido stercore, quod excernit, non caret. Nullus tamen sanæ mentis ex his animal vituperat. Neque enim absque his agere vitam potest, sed per hæc firmum est et vegetum. Siquidem eget pituita, sanguine, et utraque bile. At quemadmodum per hæc consistit, sic per eadem dilabitur. Unius enim horum excessu aut defectu enecatur animal. Sic rursus digitorum articulum unum si quis abscindat, illum prorsus inutilem esse deprehendet. At conjunctus maximam corpori utilitatem præbet. Sic igitur et nos agere convenit, ut non singulas per se naturæ partes consideremus, sed earum in universo utilitatem spectemus. Nam et ignis adurendi vim habet, nec tantum corpora consumit, sed domos etiam incendit, et naves, et segetes. Et tamen unum est ex quatuor elementis, ex quibus omnia constant, et sine hoc vivere mortalium natura non potest. Et aqua similiter terram inundat, domos destruit, navigantium plurimos exhaurit, nocet etiam iis qui intempestive vel immodice bibere non verentur. Nemo tamen, nisi demens, perniciosam aquam appellavit. Hæc enim et terram irrigat, et plantas alit, et bruta animalia, ipsamque hominum naturam. Ad hunc ergo modum et aliorum unumquodque examinamus, non ipsum per se considerantes, noxiurne sit, **22** an commodum: sed an aliquam universo utilitatem conferat. Nam et feræ hominem reverentur propter attributam illi ab initio in ipsas potestatem. Interdum tamen illum velut divinæ legis prævaricatorem contemnuunt: quemadmodum improbi servi despiciere illos solent, qui eos regere a dominis jussi sunt, si eos viderint admissis criminibus auctoritatem amisisse. **Ιθύνειν αὐτοὺς παρὰ τῶν δεσποτῶν κεκελευσμένους, μόνους.**

* INTERR. XIX.

Cuinam dixit Deus: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? »

Exsecrandi quidam hæretici dixerunt Deum hæc locutum esse angelis et improbis dæmouibus: non intelligentes stupidi homines hujusmodi, quid sibi velit illud: « Ad imaginem nostram. » Substantia enim Dei et angelorum non est una, neque imago est eadem. Ille enim æternam habet naturam, hi

Α ὅπῳ ὅφρων ἐάκνεσθαι· ἐν ἡμεῖς, ὡς δεδιότες μὴ τι παραπλήσιον πάθοιμεν, εἰ ἐπικουρίαν καλῶμεν τὸν πεποιηκότα Θεὸν, καὶ ὅπῳ τῆς παναλακοῦς ἐκείνης προμηθείας φρουρησθαι παρακαλῶμεν. Ἄλλως τε οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡμῖν ἀχρηστα τὰ θηρία. Πολλὰ γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἀλεξίκακα λατρῶν παῖδες κατασκευάζουσι φάρμακα. Μηδεὶς τοίνυν αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ θηρίον ἐξετάζων ἐπιμεμψέσθω τῷ ποιητῇ, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν ἐπιζητεῖτω. Ἐπεὶ καὶ τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον πολλὴν ἔχει καὶ ὄραν, καὶ ἀρμονίαν, καὶ τῶν μορίων τὴν χρεῖαν· ἀλλ' ἔχει καὶ κόρυζαν (47), καὶ πτύελλον, καὶ δυσώδη κόπρον ἐκκρινόμενην. Ἄλλ' οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἀπὸ τούτων διαβάλλει τὸ ζῶον. Δίχα γὰρ τούτων βῖωναι τῶν ἀδυνάτων· διὰ γὰρ τούτων ἀρδευόμενος τέθληεν. Χρῆζει γὰρ καὶ φλέγματος, καὶ αἵματος καὶ χολῆς ἑκατέρας. Ἄλλ' ὡσπερ διὰ τούτων συνέστηκεν, οὕτως καὶ διὰ τούτων διόλυται. Ἐνδὸς γὰρ τῶν εἰρημένων ἡ πλεονασμὸς, ἢ ἔνδεια, διόλλυσι τὸ ζῶον. Οὕτω (48) πάλιν εἰ τις μίαν τῶν δακτύλων ἐκτέμῃ σκυταλίδα, ὄψεται παντελῶς αὐτὴν ἀχρηστον· ἀλλὰ συνημμένη πλείστην παρέχει τῷ σώματι τὴν χρεῖαν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡμᾶς προσήκει ποιεῖν· μὴ αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἕκαστον μέρος ἐξετάζει τῆς κτίσεως· ἀλλὰ ζητεῖν εἰ τῷ παντὶ χρησίμων. Ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ καυστικὸν ἐστὶ· καὶ οὐ μόνον σώματα διαφθείρει, ἀλλὰ καὶ οἴκους ἐμπύρῃσι, καὶ πλοῖα, καὶ λήθα. Ἄλλ' ὁμως ἐν ἐστὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων, δι' ὧν τὰ πάντα συνήρμωσται· καὶ δίχα τούτου τὴν θνητὴν φύσιν διαβιδῶναι τῶν ἀδυνάτων. Καὶ ὕδωρ ὡσαύτως ἐπικλύζει τὴν γῆν. οἰκίας καταλύει, παμπολλοὺς τῶν ναυτιλομένων διόλλυσι. Λυμάνεται δὲ καὶ τοὺς ἀκαίρως καὶ ἀμέτρως πίνειν ἀνεχομένους. Ἄλλ' οὐδεὶς μὴ κομιδῇ παραπαίων ὀλέθριον τὸ ὕδωρ ὠνόμασε. Τοῦτο γὰρ καὶ τὴν γῆν ἀρδεῖ, καὶ τὰ φυτὰ τρέφει, καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Οὕτω τοίνυν καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ἐξετάζομεν, μὴ αὐτὸ καθ' αὐτὸ βασιανίζοντες, εἰ τε λυμαντικὸν ἐστὶν, εἰ τε ὠφέλιμον· ἀλλ' εἰ τῷ κοινῷ συντελεῖ τινα χρεῖαν. Καὶ θηρία γὰρ αἰδεῖται μὲν τὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς δοθεῖσαν αὐτῷ κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν· ὡς παραβεθηκότος δὲ τὸν θεῖον νόμον, ἐστὶν ἄτε καταφρονεῖ· καὶ **Δ** γὰρ καὶ οἱ πονηροὶ δοῦλοι διαπτεύειν εἰώθασιν τοὺς ὅταν ἴδωσι διὰ πλημμελήματα παρῆρησίας ἐπιτερη-

ΕΡΩΤ. ΙΘ'.

Τίνι ὁ Θεὸς εἶρηκε, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν; »

Τινὲς μὲν τῶν δυσωνύμων αἰρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν εἰρηκέναι, καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἔφασαν· οὐ συνιέντες οἱ ἐμθρόντητοι τὸ « Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. » Θεοῦ γὰρ οὐσία καὶ ἀγγέλων οὐ μία (49), οὕτε εἰκῶν ἡ αὐτῆ· ὁ μὲν γὰρ ἀίδιον ἔχει τὴν φύσιν· οἱ δὲ αὐτὸν ἔχουσι ποιητὴν καὶ δημιουργ-

NOTÆ.

(47) Cod. κόρυζαν.

(48) Οὕτω — ἐστέρ. Des. in cod. et apud Pic.

(49) Καὶ — μία. Des.

γόν, παρ' αὐτοῦ δεδεγμένοι τὸ εἶναι, οἱ δὲ δαίμονες; A καὶ εἰς πονηρίαν ἔκόντες; ἐτρέπησαν. Ἄνοιας τοίνυν ἐσχάτης, τὸ μίαν ὑπολαβεῖν εἰκόνα τῶν πονηρῶν δαιμόνων, καὶ τοῦ πελάγους τῆς ἀγαθότητος. Ἰουδαῖοι ἔτι εἰς ἐτέραν ἐξήκειλαν παραφροσύνην. Φασὶ γὰρ πρὸς ἑαυτὸν εἰρηκέναι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τὸ « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » κατὰ τινα μέλησιν τῶν τὰς μεγάλας πεπιστευμένων ἀρχάς. Καὶ γὰρ ὕπαρχοι (50) καὶ στρατηγοὶ πληθυντικῶς εἰώθασιν λέγειν τὸ· Κελεύομεν, καὶ γράφομεν, καὶ προστάττομεν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Καὶ οὐ συνείδον οἱ παραπλήγες, ὡς ἐνικῶς τὰ πλεῖστα ὁ τῶν ὄλων λέγει Θεός. « Καίρως γὰρ, φησὶ, παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον μου, » καὶ « Ἐνεθυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον, » καὶ « Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον. » καὶ, « Οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ, » καὶ, « Ἴδοὺ ἐγὼ ποιῶ καινὰ, ἃ νῦν ἀνατέλλει, » καὶ, « Ἄνοιξτε ἐπὶ τῶν ὄρων πηγὰς, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν ποταμούς. » Καὶ ἐν πάσῃ δὲ ὡς ἐπίπαν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἐνικῶς ἔστιν ἀκοῦσαι τοῦ τῶν ὄλων διαλεγομένου Θεοῦ. Ὀλιγάκις δὲ πληθυντικῶς τὴν διάλεξιν σχηματίζει, τῶν τῆς Τριάδος προσώπων ἐμφαινῶν τὸν ἀριθμὸν. Καὶ γὰρ ἠλίκα τὰς γλώσσας συνέχευεν, οὐχ ἐνικῶς εἶπε, « Καταθήσομαι, καὶ (51) συγχέω τὰς γλώσσας; » ἀλλὰ, « Δεῦτε, καταβάντες; συγχέωμεν αὐτῶν τὰς γλώσσας. » καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ τὸ λογικὸν διέπλεττε ζῶον, ὃ μετὰ πολλὰς ἀνακατατίθειν ἡμελλε γενεάς· ταῖς τῆς βίβλας Τριάδος ἐπιπέσει τελεσιουργῶν τὸ πανάγιον βάπτισμα· μέλλων δημιουργεῖν τὴν ἐκείνα παραληφόμενῃ τὰ μυστήρια φύσιν· αἰνιγματικῶς καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας, καὶ τὸν τῶν προσώπων παρεδήλωσεν ἀριθμὸν. Τῷ φάναι μὲν γὰρ, « εἶπεν ὁ Θεός, » τὸ κοινὸν τῆς θείας ἐδήλωσε φύσεως· ἐπαγαγῶν δὲ τὸ ποιήσωμεν, ἐνέφησε τῶν προσώπων τὸν ἀριθμὸν. Οὕτω πάλιν ἐνικῶς μὲν εἶπὸν τὴν εἰκόνα, τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως ἔδειξεν. Οὐ γὰρ εἶπε κατ' εἰκόνας, ἀλλὰ « Κατ' εἰκόνα. » Ἡμετέραν δὲ εἰρηκῶς, τὸν τῶν ὑποστάσεων δεδήλωκεν ἀριθμὸν. Ἄπαντα γὰρ προορῶν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἦδη (52) γεγενημένα ἅ τὰ μῆψ γενόμενα, καὶ προθεορῶν τὴν τοῦ Μογογενοῦς σάρκωσιν τε καὶ ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ Παρθένου λήψεται, καὶ οὕτως ἑαυτῷ συναίψει τε καὶ ἐνώσει, ὡς ἐν (53) πρόσωπον Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπου νοεῖσθαι, καὶ μίαν αὐτῷ προσκύνῃσιν παρὰ τῆς κτίσεως ἀπάσης προσφέρεσθαι· μάλα εἰκότως καὶ αὐτὴν τοῦ γένους τὴν κρηπίδα τιμῆς μεγίστης ἤξωσε. Καὶ πρῶτον βουλὴν τῆς δημιουργίας προτάξας (54), ἵνα τοῦ δημιουργομένου (55) τὸ λογικὸν προσημάνῃ· ἵνα τῶν προσώπων παραδηλώσας τὸν ἀριθμὸν, ἵνα τοὺς ὕμνους ὁ μέλλων προσφέρειν

A vero opificem et creatorem habent ipsum, a quo acceperunt ut essent. Dæmones autem etiam sponte conversi sunt ad malitiam. Extremæ igitur dementiæ est fateri unam imaginem esse dæmonum improborum et immensæ bonitatis. Judæi vero ad aliam se converterit insaniam. Aiunt enim Deum universorum sibi ipsi dixisse, « Faciamus hominem, » eorum more quibus imperia summa credita sunt. Nam et præfecti, et magistri militum, plurali numero consueverunt dicere : « Jubemus, scribimus et mandamus, et quæ sunt hujusmodi. At insani non animadverterunt, quod plurima Deus omnium effari soleat singulari numero. « Tempus enim, inquit, omnis hominis venit coram me, » et : « Pœnitent me fecisse 23 hominem, » et, « Delebo hominem. » Item : « Non erunt tibi dii alii præter me, » et : « Ecce ego facio nova, quæ nunc orientur, » et : « Aperiam in montibus fontes, et in collibus flumina. » Et in universa plane Scriptura divina licet audire Deum omnium singulari numero loquentem. Rarè autem pluraliter sermonem format, nisi cum innuit numerum personarum Trinitatis. Etenim cum linguas confunderet, non dixit singulariter : « Descendam et confundam linguas, » sed : « Venite, descendeutes confundamus ipsorum linguas. » Et hoc igitur loco, quoniam Deus animal rationale formabat, quod postea renovaturus erat post multas generationes, sanctæ Trinitatis invocationibus sacrosanctum baptismum instituens, cum fabricaturus esset naturam cui hæc mysteria crederentur, subobscurè identitatem substantiæ et personarum numerum aperuit. Dum enim inquit, « dixit Deus, » communionem divinæ naturæ indicavit : subjungens autem illud, « faciamus, » expressit numerum personarum. Similiter cum iterum singulari numero dixit imaginem, eandem esse naturam ostendit. Non enim dixit, ad imagines, sed, « Ad imaginem. » Cum autem dixit « nostram, » numerum hypostaseon manifestavit. Deus enim, qui prænoscit omnia, quæ nondum facta sunt, tanquam jam facta, et qui prævidebat fore ut Unigenitus carnem et humanam naturam assumeret, utique ex Virgine hanc naturam sumpturus esset, quam sibi coaptaret et uniret sic, ut una persona Dei et hominis intelligatur, et una eademque illi 24 adoratio ab universa creatura deferatur : justa de causa et ipsam, velut generis fundamentum, summo honore dignatus est; atque in primis creationi consilium anteposuit, ut quod in creatura rationale erat præmonstraret; deinde personarum numerum

1 Gen. vi, 13. 2 ibid. 7. 3 Exod. xi, 3. 4 Isa. xliii, 19. 5 Isa. xli, 18. 6 Gen. xi, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

15 Cat. p. 41. τὰς γλώσσας αὐτῶν. 16 Cat. p. 41. ὡς ἦδη γεγεν.

NOTÆ.

(50) Pic. Ἰππαρχοί.
(51) καὶ — γλώσσας des.
(52) ἦδη. Cod. ὡς ἦδη.

(53) ὡς ἐν. cod. et Pic. εἰς ἐν.
(54) Cod. et Pic. προτάξας.
(55) Cod. et Pic. τοῦ δημιουργοῦ τὸν λογικόν.

insinuavit, ut qui laudes et hymnos oblaturus erat super terram, theologiæ ænigmata comprehenderet: et tanquam auctor hujusmodi creationis, majorem erga creaturam humanitatem patefecit Hoc ipsum et strenuus ille Job, ipsum alloquens, clamat: « Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me P. » His quoque verbis usus est David †, hoc ipsum etiam sane novit, qui sancto baptismate dignus habitus est: nempe quod is qui formavit salvavit, et qui salvavit formavit. Ad hæc et ipse Creator per Jeroniam et Isaiam ait: « Quoniam nos lutum, ipse vero est qui formavit nos †. » Atqui divinam naturam neque manus habere, neque consilio aut præmeditatione egere profitemur, ut ex Platonicis fabulis secundum eam quam conceperit ideam opus construat: sed unumquodque horum majorem Dei sollicitudinem erga animal hujusmodi demonstrat.

INTERR. XX.

Quid illud est, « ad imaginem? »

Quidam vocaverunt « imaginem Dei » id quod est in anima invisibile. Sed non recte dixerunt. Si enim invisibile animæ imago Dei esset, multo magis angeli, archangeli, et universæ naturæ sanctæ et incorporeæ, utpote a corporibus 25 prorsus liberæ, et impermistam invisibilem naturam possidentes, vocarentur imagines Dei. Quidam nimium simplices corpus humanum aiunt factum esse « ad imaginem Dei: » quoniam audiunt vocem divinam dicentem: « Aperi oculos tuos, et vide, et inclina aurem tuam, et audi *; » et: « Olfecit Dominus odorem suavitatis †; » et illud: « Os Domini locutum est ista †; » et: « In manu ejus sunt fines terræ †, » et similia. In quo stolidi non animadverterunt, Dominum Deum per homines hominibus loquentem, audientium infirmitati sermones accommodare. Et quoniam oculis non videmus, virtutem ejus per quam videt Scriptura vocat oculos: et rursus audiendi facultatem vocat aures, quoniam hisce partibus audimus: et mandatum Dei, os. Verum oportebat eos non solum supra dicta verba audivisse, sed etiam ea quæ docent Deum esse incircumscripsum. « Quo enim, inquit, ibo a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu ibi es: si descendero ad infernum, ades †, » et quæ sequuntur. Et Samaritanæ Dominus dixit: « Deus spiritus est, et oportet eos qui adorant ipsum, in spiritu et veritate adorare †. » Si autem Deus spiritus est, simplex igitur, incompositus, et figuram non recipiens. Atqui supervacuum est istum in longum producere sermonem. Satis enim patet horum insaniam. Hunc igitur locum: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, » aliqui doctores ita intellexerunt: nempe Deum omnium, cum creaturam sensitivam et intellectivam creasset, hominem postremo formasse, veluti sui quamdam imaginem,

Α ἐπὶ τῆς γῆς, λάβῃ θεολογίας αἰνίγματα· καὶ οἰοεὶ αὐτοῦργός τῆς διαπλάσεως γενόμενος, ἔδειξε τὴν πλείονα περὶ τὸ πλάσμα φιλοστοργίαν. Τοῦτο καὶ Ἰὼβ ὁ γενναῖος πρὸς αὐτὴν βοᾷ λέγων, « Αἰ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με. » Τοῦτο: ἐχρήσατο τοῖς λόγοις καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, καὶ τοῦτο καὶ ὁ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀξιούμενος γινώσκει σαφῶς, ὡς ὁ πλάσας διέσωσε, καὶ ὁ σώσας διέπλασε: Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ αὐτὸς ὁ Δημιουργός, καὶ διὰ Ἱερουλοῦ, καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν, « Ὅτι ἡμεῖς πηλὸς, αὐτὸς δὲ πλάστης ἡμῶν. » Ἄλλ' οὔτε χεῖρας ἔχειν τὸ θεῖον οὔτε δεῖσθαι βουλῆς τινος καὶ προθεωρίας φαμέν, ἵνα κατὰ τοὺς Πλάτωνος μύθους, πρὸς τὴν τῆς ἐνθυμησεως ἰδέαν κατασκευασθῇ τὸ ποίημα· ἀλλὰ τούτων ἕκαστον τὴν πλείονα τοῦ Θεοῦ περὶ τὸδα τὸ ζῶον κηδεμονίαν δηλοῖ.

B

ΕΡΩΤ. Κ'.

Τί ἐστι τὸ « κατ' εἰκόνα; »

Τινὲς τὸ ἀόρατον τῆς ψυχῆς εἰκόνα Θεοῦ κεκλήχασιν· ἀλλὰ οὐκ ἀληθῶς εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἀόρατον, μᾶλλον εἰκόνας τοῦ Θεοῦ κληθεῖεν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ πᾶσαι αἱ ἀσώματοι καὶ ἄγιοι φύσεις· ἅτε δὲ παντάπασι σωμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ ἀμιγῆς τὸ ἀόρατον ἔχουσαι. Τινὲς δὲ ὑπὸ πολλῆς εὐθειας τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον « κατ' εἰκόνα Θεοῦ » γεγενῆσθαι φασιν· ἐπειδὴ τῆς θείας λεγούσης· ἐπακούουσι φωνῆς· « Ἄνοιξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἀκουσον· » καὶ, « Ὁσφράνθη Κύριος ὁσμήν εὐωδίας· » καὶ, « Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα, » καὶ, « Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Καὶ οὐ συνεῖδον οἱ ἄγαν ἡλίθιοι, ὡς ἀνθρώποις δι' ἀνθρώπων διαλεγόμενος ὁ Δεσπότης Θεός, τῇ τῶν ἀκούοντων ἀσθενεῖα τοὺς λόγους μετρεῖ. Καὶ ἐπειδὴ δι' ὀφθαλμῶν ὀρώμεν ἡμεῖς, τὴν ὀπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὀφθαλμούς ὀνομάζει· καὶ αὐτὸ πάλιν τὴν ἀκουστικὴν, ὧτα, ἐπειδὴ διὰ τούτων τῶν μορφῶν ἀκούομεν· καὶ τὸ πρόσταγμα, στόμα. Ἐδεῖ δὲ αὐτοῦς μὴ τούτων μόνον ἀκούειν τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν τὸ ἀπερίγραστον τοῦ Θεοῦ διδασκόντων. « Ποῦ γὰρ. φησι, πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἅδην, πάρεῖ· » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τῇ Σαμαρείτιδι ὁ Κύριος ἔφη, « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Εἰ δὲ πνεῦμα ὁ Θεός, ἀπλοῦς ἄρα, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἀσχημάτιστος. Ἄλλὰ γὰρ περιττὸν τοῦτον μηχανεῖν τὸν λόγον· δῆλῃ γὰρ τούτων ἡ ἀνοία. Τὸ τοίνυν, « Ποιήσωμεν ἀνθρωποκατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » τινὲς τῶν διδασκάλων οὕτως ἐνόησαν· ὅτι τὴν κτίσιν τῆ αἰσθητῆν τε καὶ νοητῆν πεποιτικῶς ὁ τῶν ὀντων Θεός τὸν ἀνθρωπον διέπλασεν ἑσχατον, οἶόν τινα εἰκὼν ἑαυτοῦ ἐν μέσῳ τεθεικῶς τῶν ἀψύχων τε καὶ ἐμψύχων, καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν· ἵνα τὰ μὲν ἀψύχ.

† Job x, 8. † Psal. cxviii, 75. † Isa. lxxiv, 8. * IV Reg. xix, 16. † Gen. viii, 21. † Isa. i, 20
 † Psal. xciv, 4. † Psal. cxxxviii, 78. † Joan. iv, 24.

τε καὶ ἐμφύχα τούτου προσφέρῃ, ὡς περὶ τινὰ φόρον, ἅνθρωπον· αἱ δὲ νοηταὶ φύσεις, ἐν τῇ περὶ τούτου κριτικῇ τὴν περὶ τῶν πεποιητικῶν δεικνύουσιν εὐνοίαν. Τούτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐφη· «Ὁὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποτελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;» Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, «Ὁρᾶτε (56) μὴ καταφρονήσητε ἐνδὸς τῶν μικρῶν τούτων τῶν ἰλαχίστων. Ἀμήν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν καθ' ἡμέραν ὁρᾶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.» Τινὲς δὲ, «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» κατὰ τὸ ἀρχικὸν γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον ἐφασαν, παρσασάτω κεχρημένον τεκμηρίω, τῶ τὸν Ποιητὴν ἐπαγαγεῖν, «Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπύων ἐπὶ τῆς γῆς.» Ὁσπερ γὰρ αὐτὸς τῶν ὄλων ἔχει τὴν δεσποτείαν· οὕτω δέδωκε τῶ ἀνθρώπῳ τῶν ἀλόγων ζώων τὴν ἐξουσίαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα εὐρεῖν ὡς ἀρχετύπου μιμήματα. Δημιουργεῖ γὰρ καὶ ὁ ἄνθρωπος, κατὰ μίμησιν τοῦ πεποιητικῶς Θεοῦ, καὶ αἰκίας, καὶ τεύχεα, καὶ πόλεις, καὶ λιμένας, καὶ ναῦς, καὶ νεώρια, καὶ ἄρματα, καὶ ἕτερα μυρία· ὅσον οὐρανοῦ ἔκτυπώματα, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων, καὶ ἀνθρώπων ἰνδάλματα, καὶ ζώων ἀλόγων εἰκόνας· ἀλλ' ἀπειρον τὸ τῆς δημιουργίας διάστημα. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ ἐξ ἑνῶν καὶ ἐκ μὴ ἑνῶν δημιουργεῖ, καὶ διχα πόνου καὶ χρένου· ἅμα γὰρ τῶ βουλευθῆναι παράγει τὸ δόξαν· ἄνθρωπος δὲ δεῖται μὲν ὕλης, δεῖται δὲ καὶ ὀργάνων, καὶ βουλῆς, καὶ ἐνθυμῆσεων, καὶ χρόνου, καὶ πόνου, καὶ κτηνῶν ἑτέρων (57) εἰς τὴν τοῦ γενομένου κατασκευήν. Ὁ γὰρ οἰκοδόμος δεῖται χαλκίως, καὶ ὁ χαλκίως μεταλλίως (58) καὶ ἀνθρακίως· καὶ πάντες ἑμοῦ τῶν ὕλοτόμων (59), καὶ οἱ ὕλοτόμοι τῶν φυτωργῶν τε καὶ γεωργῶν· καὶ οὕτως ἐκάστη τέχνη παρὰ τῶν ἄλλων τεχνῶν τὴν οἰκίαν ἐρανεῖται (60) χρειαί. Ἀλλὰ καὶ οὕτω δημιουργῶν ὁ ἄνθρωπος μιμεῖται ἀμυγέπη τὸν Ποιητὴν, ὡς εἰκὼν τὸ ἀρχετύπον· καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχετύπου ἰνδάλματα. Ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει, τὰ δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς, δι' ἧς κινεῖται τὸ σῶμα. Οὕτω πάλιν καὶ βασιλεύει ὁ ἄνθρωπος, καὶ κρίνει κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς οὐ κατηγορῶν, οὐ μαρτύρων· δεῖται θεκάτων· οὕτω γὰρ καὶ τὸν Κἀὶν κατέκρινεν, ὡς αὐτόπτης τοῦ μύσου γεγενημένου. Ὁ δὲ ἄνθρωπος κρίνων καὶ μαρτύρων δεῖται, καὶ κατηγορῶν· ἀγκυεῖ γὰρ τὰ γεγενημένα. Οὕτω καὶ Θεὸς ὁ ἄνθρωπος ὠνομάσθη, ἐπειδὴ εἰκὼν προσηγορεύθη Θεοῦ· «Ἀνὴρ γὰρ, φησὶν, οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν

medium illum ponendo inter animata et inanimata, sensitiva et intellectiva: ut **26** utraque quidem, taui animata, quam inanimata, usum illi veluti tributum quoddam præberent: naturæ vero intellectivæ, dum hominis curam gerunt, benevolentiam erga Creatorem demonstrarent. Hoc enim etiam divinus Apostolus dixit: «Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis?» Et Dominus in Evangelis: «Videte, ne contemnuatis unum ex pusillis istis minimis. Amen dico vobis, quod angeli eorum quotidie vident faciem Patris mei, qui in cælis est.» Nonnulli dixerunt, «ad imaginem Dei» creatum esse hominem, secundum facultatem dominandi, argumento clarissimo usi, ex eo quod Creator subjunxit: «Et dominantur piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptentibus super terram.» Quemadmodum enim ipse omnium tenet imperium: ita dedit homini dominium animalium irrationalium. Facillime autem reperiuntur et alia, in quibus exemplar imitatur. Siquidem ad imitationem Dei Creatoris homo condit et fabricatur domos, parietes, civitates, portus, naves, navalia, currus, et alia infinita: veluti imagines et figuras cæli, solis, lunæ et stellarum, item hominum et animalium irrationalium formas. Infinita tamen est in ratione condendi diversitas. Nam Deus omnium ex iis quæ sunt et non sunt creat, idque sine labore et tempore: quia simul atque voluerit, producit quod ei placuerit. Homo **27** vero materia opus habet, indiget instrumentis, consilio et cogitatione, tempore et labore, ac cæteris artibus ad opus construendum. Siquidem architectus indiget fabro ærario, faber autem ærarius metallico et carbonario: et omnes simul iis qui ligna cædunt, et qui ligna cædunt, iis qui plantas aut terram excolunt. Atque hoc pacto ars unaquaque ab aliis artibus quod opus habet mutuatur. Verumtamen homo, dum ita quidpiam construit, imitatur quodammodo Creatorem, velut imago archetypum. Imago enim archetypi figuram habet. Verum cum membrorum speciem habeat, actiones tamen non habet: caret enim anima, per quam movetur corpus. Rursum ad instar Dei omnium Conditoris regnat homo et judicat. Verum Deus accusatoribus aut testibus minime indiget, quando iudicat. Sic enim Cain condemnavit, tanquam sceleris ejus testis oculatus. Homo vero iudicando testibus opus habet et accusatoribus, cum ignoret quæ perpetrata sunt. Et sic homo vocatus est Deus, quia

^a Hebr. i, 14. ^b Matth. xviii, 10. ^c Gen. i, 26.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁶. Cat. p. 43 οὐ μαρτύρων οὐ.

NOTÆ.

(56) ὀρᾶτε — ἐν οὐρανοῖς. Aliter se habent hæc verba, quam supra p. 6.

(57) ἐ-έρων. Cod. et Pic. στεβρῶν.

(58) Cod. et Pic. μεταλλίων καὶ ἀνθράκων.

(59) τῶν ὕλ. καὶ οἱ. Desunt.

(60) Cod. et Pic. ἐνάρεται.

imago Dei appellatus est: « Vir enim, ait, non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei ». At Deus omnium conditor naturam habet divinam, non appellationem nudam: homo autem, velut imago, tantum nomen habet, cum ipsa re careat. Sic et incircumscribendum esse, vere et proprie pertinet ad Deum omnium: imitatur autem id quodammodo mens humana, in momento perliustrans orientem et occidentem, aquilonem et meridiem, caelestia et subterranea, non revera, **28** sed sola rationis imaginatione. Deus autem secundum substantiam suam et sapientiam et virtutem minime circumscribitur. Invenire etiam poterit quispiam imitationem aliam aptiorem et convenientiorem in anima humana. Habet enim ipsa facultatem rationalem et vitam in se. Et mens quidem producit sermonem, procedit autem cum sermone spiritus, non generatus quidem, quemadmodum sermo, sed perpetuo consequens sermonem, et cum eo, dum editur, procedens. Sed huiusmodi adsunt homini tanquam imaginari: quamobrem nec sermo, nec spiritus per se subsistit. At in sancta Trinitate tres intelligimus hypostases, easque sine confusione unitas, et per se subsistentes. Nam ante saecula genitus est a Patre Deus Verbum: inseparabilis autem est a Genitore, et procedit a Deo et Patre Spiritus sanctus, qui et intelligitur in propria hypostasi. « Omnia enim operatur, inquit, unus et idem Spiritus, dividens sigillatim unicuique prout vult ». Verum de his non debet prolixius dici, quod huius rei infinitas demonstrationes reperire licet in sancta Scriptura.

DIODORI. Quidam ad imaginem Dei hominem creatum esse arbitrati sunt, secundum potentiam animæ invisibilem: non intelligentes, quod et angelus invisibilis est, similiter et demon. Quibus respondendum est id modo, quod inter homines masculus et femina secundum corpus et animam eandem sortiti sint naturam. Cur igitur **29** Paulus virum quidem imaginem Dei dixit, non etiam mulierem, si secundum partem animæ rationalem homo est imago Dei? Inquit enim: « Vir quidem, cum sit imago et gloria Dei, non debet velare caput: mulier autem gloria viri est ». Si ergo qui non debet velare caput, imago Dei est, profecto quæ velatur, non est imago Dei, quamvis ejusdem animæ sit particeps. Quomodo ergo homo est imago Dei? Secundum imperium et potestatem. Quod perhibere videtur etiam vox divina, quæ dicit: « Faciamus

κεφαλήν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Ἄλλὰ πάλιν ὁ μὲν τῶν ὄλων Θεὸς φύσιν ἔχει θείαν, οὐ προστηγορίαν ψιλὴν· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς εἰκὼν, τυνομα ἔχει μόνον, ἐστέρημένος ²⁸ τοῦ πράγματος. Οὕτω καὶ τὸ ἀπερίγραφον ἀληθῶς μὲν καὶ κυρίως ἐστὶ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Μιμείται δὲ οὕτω πως αὐτὸ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος· ἐν ἀκαρεῖ γὰρ περινοστεῖ καὶ τὰ ἔψα, καὶ τὰ ἐσπέρια, καὶ τὰ βόρεια, καὶ τὰ νότια, καὶ τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ὑπογῆνια· ἀλλ' οὐ τῆ οὐσίᾳ, μόνη δὲ τῆ τοῦ λογισμοῦ φαντασίᾳ. Ὁ δὲ γὰρ Θεὸς καὶ τῆ οὐσίᾳ καὶ τῆ σοφίᾳ ²¹, καὶ τῆ δυνάμει τὸ ἀπερίγραφον ἔχει. Εὗροι δ' ἂν τις καὶ ἑτέραν μίμησιν ἀκριβεστέραν ἐν τῆ τοῦ ἀνθρώπου πάλιν ψυχῇ. Ἐχει γὰρ αὐτὴ καὶ τὸ λογικόν, καὶ τὸ ζωτικόν ἐν αὐτῇ. Καὶ γεννᾷ μὲν ὁ νοῦς τὴν λόγον, συμπρόσειτι δὲ τῷ λόγῳ πνεῦμα, οὐ γεννώμενον καθάπερ ὁ λόγος· συμπαραμαρτοῦν δὲ αἰεὶ τῷ λόγῳ, καὶ συμπροῖεν γεννώμενον. Ἄλλὰ ταῦτα ὡς ἐν εἰκόني πρόσσειτι τῷ ἀνθρώπῳ· οὐ δὲ χάριν καὶ ἀνυπόστατος ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ τὸ πνεῦμα. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος τρεῖς νοούμεν τὰς ὑποστάσεις, καὶ ἀσυγχύτως (61) ἡνωμένας, καὶ καθ' ἑαυτὰς ὑπεστώσας. Γεγέννηται μὲν γὰρ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Θεὸς Λόγος· ἀχώριστος δὲ ἐστὶ τοῦ γεννησάντος· καὶ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ πανάγιον Πνεῦμα· νοεῖται δὲ καὶ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει. « Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ, φησὶ, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιρουῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Ἄλλὰ περὶ τούτων μηκύνειν τὸν λόγον οὐ δεῖ· μύρας γὰρ ἐστὶν εὐρεῖν ἀποδείξεις τούτου παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς.

(62) ΔΙΟΔΩΡΟΥ. Τινὲς ²² κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον ἐνόμισαν κατὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἀόρατον· καὶ οὐ συνῆκαν ὅτι καὶ ἄγγελος, ἀόρατος, καὶ δαίμων ἀόρατος. Πρὸς οὗς ἀναγκαῖον εἰπεῖν τοσούτον, ὅτι καὶ τὸ ἄρῶν ἐν ἀνθρώποις, καὶ τὸ θῆλυ, κατὰ τὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, τῆς αὐτῆς εἰληχε φύσεως. Τί δήποτε οὖν ὁ Παῦλος τὸν μὲν ἄνδρα εἰκόνα Θεοῦ λέγει, οὐκέτι δὲ καὶ τὴν γυναῖκα, εἶπερ κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς λόγον εἰκὼν Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος; Λέγει γὰρ, « Ἄνθρωπος μὲν γὰρ, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἐστίν. » Εἰ τοίνυν εἰκὼν Θεοῦ ὁ μη ὀφελῶν καλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, δῆλον, ὅτι ἡ καλυπτομένη οὐκ εἰκὼν Θεοῦ, τῆς αὐτῆς ψυχῆς μετέχουσα ²³. Πῶς οὖν Θεοῦ εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος; Κατὰ τὸ ἀρχικόν, κατὰ τὸ ἐξουσιαστικόν. Καὶ μάρτυς αὐτῆ τοῦ Θεοῦ φωνὴ ἡ λέγουσα, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον

¹ I Cor. xi, 7. ² I Cor. xii, 11. ³ I Cor. ii, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁸ ἐστέρημένος. ²¹ καὶ τῆ σοφίᾳ om. ²² Quæ hic Diodori nomen præ se ferunt, in catena p. 47 Theodoretæ vindicantur. ²³ Cat. p. 47. τῆς αὐτ. ψυχ. ὑπάρχουσα.

NOTÆ.

(61) ἀσυγχύτως. Cod. et Pic. repetunt νοούμεν, post ἀσυγχ.

(62) Nomen Diodori in cod. non ascriptum est. Aliorum etiam, quorum interpretationes in sequentibus exhibentur, nomina, in codice et apud Picam

desiderantur. Sunt qui putant, ea quæ hoc loco et passim in sequentibus e Diodoro aliisque scriptoribus inseruntur, non a Theodoretæ, sed ab aliis quondam esse addita. V. l. Oudin, *De scriptor. eccles.* t. I, p. 1068.

καὶ εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπέγραψα, « Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. » καὶ τὰ ἐξῆς ὡς περὶ τῶν ὄλων, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεύει. Τί οὖν; οὐκ ἄρχει καὶ ἡ γυνὴ τῶν προειρημένων; Ἀλλὰ κεφαλὴν ἔχει τὸν ἄνδρα, κρατοῦσα τῶν ἄλλων· ἄνθρωπος δὲ οὐκ ὑποτέτακται τῇ γυναικί. Διὸ δὴ καλῶς ὁ μακάριος Παῦλος τὸν ἄνδρα μόνον εἰκόνα Θεοῦ φησὶ εἶναι· καὶ δόξαν, τὴν δὲ γυναῖκα τὸν ἄνδρα δόξαν.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ. ὡς περὶ (65) εἰ τις βασιλεὺς πόλιν τινα μεγίστην κατασκευάσας, πολλοὺς τε αὐτὴν καὶ ποικίλους διακοσμήσας ἔργοις, μετὰ τὴν ἀπάντων ἐκπλήρωσιν, κελεύσειεν εἰκόνα αὐτοῦ γενομένην μεγίστην τινὰ καὶ εὐπρεπεστάτην, ἐν μέσῳ πάσης πόλεως, εἰς ἐλεγχον τοῦ τῆς πόλεως αἰτίου, ἣν ἀνάγκη καὶ ὡς εἰκόνα τοῦ πεποιηκότος τὴν πόλιν βασιλεύει παρὰ τῶν κατὰ τὴν πόλιν θεραπεύεσθαι πάντων, χάριν ὁμολογούντων διὰ τοῦτο τῷ κτίστῃ τῆς πόλεως, ὅτι περ αὐτοῖς ἐνδιαιτήματα δέδωκε τοιοῦτον. Οὕτω καὶ ὁ τῆς κτίσεως Δημιουργὸς ποίησε μὲν πάντα τὸν κόσμον, διαφόροις τε καὶ ποικίλοις καλλωπίσας τοῖς ἔργοις· τελευταῖον δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐν τάξει παρήγαγεν εἰκόνας οἰκείας· ὡς ἂν ἅπαντα ἡ κτίσις τῆ τοῦ ἀνθρώπου χρεῖα φαίνηται συνδουμένη· εἰ γὰρ ἐξ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ ὕδατος, καὶ φωστῆρων, οὗς ὁ οὐρανὸς φέρει ἐφ' ἑαυτοῦ, ἡ τῶν καρπῶν σύστασις; ἀποτελεῖται· ἡ δὲ τούτων ἀπολαύσις πᾶσι μὲν ἔστιν ἀνθρώποις ἀναγκαία· βραχέια δὲ τις αὐτῶν τοῖς ἀλόγοις νενέμηται μοῖρα πρὸς ὑπηρεσίαν τεταγμένοις ἀνθρώπων. Αἱ τε ἀράτοι δυνάμεις, ὅτι πᾶσι τοῖς θεοῖς βουλήμασιν ὑπηρετοῦνται πρὸς τὸ ἡμῖν λυσιτελοῦν, Παῦλος ὁ μακάριος διδάσκει λέγων· « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοῦς μέλλονας κληρονομεῖν σωτηρίαν; » Πρόδηλον τοίνυν, ὅτι ἕνα κόσμον ἀποτελεῖται τὸ σύμπαν βουληθεῖς ὁ Θεός, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐκ διαφόρων φύσεων συστάσαν, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, λογικῶν τε καὶ ἀλόγων, ὄρατῶν τε καὶ ἀόρατων, εἰς ἕν τι συναγαγεῖν ἐβελήσας, σύνδεσμον ἀπάντων τὸν ἄνθρωπον κατεσκεύασεν· οὕτω πάντα πρὸς αὐτὸν συναγαγὼν τῇ χρείᾳ, ὥστε συνῆρθαι τε τὴν σύμπασαν κτίσιν ἐν αὐτῷ, καὶ φιλία; αὐτὸν ἐνέχυρον ἐναργές εἶναι τῇ πάσῃ. Δέδωκε γοῦν αὐτῷ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα· τὸ μὲν ὄρατῶν, τοῖς ὄρατοῖς οἰκεῖον, ἐκ γῆς τε καὶ ἀέρος, καὶ ὕδατος, καὶ πυρὸς συνεστῶς, καὶ τοῖς ἐκ τούτων ἀποτελουμένοις καρποῖς τρεφόμενον, τὴν δὲ νοεράν τε καὶ ἀθάνατον

hominem a imagine et similitudinem nostram f. » Et modum subiungens ait : « Et dominentur piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis terræ , » et reliqua. Quemadmodum igitur Deus omnibus imperat, sic homo iis quæ sunt super terram. Quid ergo mulier non dominatur prædictis? At virum habet pro capite, quæ tamen reliqua sub potestate tenet : vir autem non subjectus est mulieri. Unde recte beatus Paulus ait, solum virum imaginem et gloriam Dei esse, mulierem vero gloriam viri.

THEODORI. Quemadmodum si rex quispiam, exstructa civitate amplissima, multisque et variis operibus exornata, omnibus absolutis, suam ipsius imaginem maximam et pulcherrimam in media civitate collocari jubeat, indicio futuram quod ab eo civitas sit condita, quam proinde necesse sit, tanquam regis conditoris imaginem, ab incolis omnibus observari, gratiam hoc modo urbis auctori habentibus, quod tale ipsis domicilium largitus sit. Sic rerum Opifex mundum quidem universum condidit, diversisque et variis operibus decoravit : ultimo vero loco, suæ imaginis vice hominem creavit, ut creaturam omnem ad utilitatem hominis conspirare apparat. Quoniam ex aere et terra, et aqua, cælique luminaribus, existere fructus ac per tei constat : horum autem usum plane hominibus esse necessarium, brutis vero ad hominum famulatum natis exiguam illorum partem attributam. Quæ autem sub oculos non cadunt virtutes, quod ad utilitatem quoque nostram divinæ voluntati obtemperant, beatus Paulus docet dicens : « Nunquid omnes administratorii sunt spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis? » P. let igitur Deum, cum ex hoc universo mundum unum efficere vellet, omnemque creaturam diversis ex naturis constantem, mortalium et immortalium, rationis participum et expertum, visibillum et invisibillum, in unum quidpiam concludere statueret, vinculum omnium hominem constituisse : in quem omnia utilitate ita congressit, ut in ipso cohæreant creaturæ universæ, et certum amicitie pignus ipse sit universis. Hac igitur de causa et animam illi tribuit et corpus ; hoc quidem aspectabile, propriumque eorum quæ sub aspectum cadunt, quodque ex terra, aere, aqua et igne concretum est, et fructibus alitur, qui ex illis nascuntur, illam vero intelligentia præditam, immortalem, et rationis competentem, invisibilibus et rationabilibus similem substantiis, ut non utilitate

¹ Gen. 1, 26. ² Hebr. 1, 14.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁶ ὁ ἄνθρ. τῶν ἐπιγεῶν. ²⁷ Cal. p. 48 plenius, ὡς ἂν ἅπαντα ἡ κτίσις ἐν τῇ περὶ τούτων σπουδῇ τε καὶ θεραπειᾷ τὴν προσήκουσαν ἀναφέρει τιμὴν τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἀόηλον, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις τῇ τοῦ ἀνθρώπου χρείᾳ φαίνεται συνδουμένη.

NOTÆ.

(53) ὡς περὶ — εἰσφέροντα χρεῖαν. Des. in cod. et in edit. Pici.

sola cohercant in ipso creaturæ, sed ipsa etiam A
 cognatione naturæ: imo vero ut propter **31** na-
 turæ cognationem ad illius utilitatem omnia con-
 currant, pro eo qui genere conjunctus cognatusque
 sit laborem suum libenter utilitatemque conferentia.
Et post alia. Mihi vero vehementer admirari subit
 eos, qui assequi ista non potuerunt: sed hominem
 ad imaginem Dei creatum esse dixerunt, partim
 quidem propter imperium et potestatem, partim
 vero secundum ratiocinandi vim, partim autem se-
 cundum intellectivam, risu plena manifeste profe-
 rentes; cum eos animadvertisse oporteret, quod
 solus homo dicatur imago Dei esse. Siquidem in
 ejus creatione sic ait: «Fæciamus hominem ad
 imaginem nostram ^b.» Et rursum in historia Noe
 dicitur, quod «ad imaginem Dei fecit hominem ^c.»
 Et beatus Paulus ait: «Vir non debet velari, cum
 sit imago et gloria Dei ^d.» Quod si solus homo ex
 omnibus creaturis imago Dei est, plane cum is solus
 sic appelletur, peculiarem quamdam rationem
 hujusce denominationis esse oportuit, non solum
 ob facultatem intellectivam aut rationalem, qua-
 rum participes esse virtutes invisibiles dicimus:
 imo neque ob facultatem dominandi, quam etiam
 competere virtutibus invisibilibus cernimus, sicut
 beatus Paulus ait: «Quoniam in ipso creati sunt
 omnia, quæ in cælis sunt et super terram, visibili-
 lia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes,
 sive Principatus, seu Potestates ^e.» Et alio loco:
 «Ut innotescat nunc Principatibus et Potestatibus
 in vocatibus ^f.» Unde et contrarias potestates
 ita vocat, tanquam quæ ceciderint ex illis ordinibus.
 «Non enim, inquit, est nobis collectatio adversus
 carnem et sanguinem, sed adversus Principatus
 et **32** Potestates, et adversus mundi rectores tene-
 brarum hujus sæculi ^g.» Sic et angeli vocantur:
 «Et Michael, ait, princeps vester, et princeps Per-
 sidis ^h.» Dictum est autem et de luminaribus:
 «Luminare majus in dominium diei, et luminare mi-
 nus in dominium noctis ⁱ.» Quod David potesta-
 tem appellavit, dicens: «Solem in potestatem diei,
 lunam et stellas in potestatem noctis ^j.» Quomodo
 igitur fieri poterat, ut homo diceretur imago Dei
 secundum quidpiam eorum quæ sunt communia
 multis creaturis, cum tamen ipse solus ad imagi-
 nem factus dicatur? Itaque perspicuum nobis est,
 certam quamdam causam esse oportere, cur ita so-

καὶ λογικὴν, ταῖς ἀοράτοις καὶ λογικαῖς εἰκοναῖς οὐ-
 σιαῖς, ἵνα μὴ τῇ χρεῖα μόνον ἐπ' αὐτὸν ἢ κτίσις
 συνάπτηται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῇ τῆς φύσεως οἰκειό-
 τητι· μᾶλλον δὲ, ἵνα ἐκ τῆς κατὰ τὴν φύσιν οἰκειό-
 τητος καὶ πρὸς τὴν χρεῖαν τὴν αὐτοῦ πάντα συν-
 ἀπτηται· ἡδέως ὑπὲρ τοῦ συγγενοῦς καὶ οἰκείου
 πονουντά τε καὶ τὴν ἐκείνην εἰσφέροντα χρεῖαν ³⁶
Kal meō' etera· Σφόδρα δέ μοι θαυμάζειν ἐπελή-
 λυθε τῶν ταύτη μὲν συνιδεῖν οὐχ οἶων τε γεγονότων,
 κατ' εἰκόνα δὲ τὸν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι, (64).
 πῆ μὲν κατὰ τὸ ἀρχικὸν εἰπόντων, πῆ δὲ κατὰ τὸ
 λογικόν ³⁷, πῆ δὲ κατὰ τὸ νοερὸν, γέλως μεστὰ
 σαφῶς ἀποφειγγομένων, δεῖον αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι
 εἰκὼν Θεοῦ μόνος ὁ ἀνθρώπος λέγεται γεγενῆσθαι.
 Ἐν μὲν γὰρ τῇ ποιήσει, φησὶ, «Ποιήσωμεν ἀνθρώ-
 πον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν.» Ἐπὶ δὲ τοῦ Νῶε, ὅτι
 «ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησε τὸν ἀνθρώπον.» Ὁ δὲ μα-
 κάριος Παῦλος· «Ἀνὴρ οὐκ ὑφέλει κατακαλύπτει-
 σθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων.» Εἰ δὲ μόνος
 ὁ ἀνθρώπος ἐν τοῖς γεγενῆσιν εἰκὼν, πρόδηλον, ὡς
 τούτου μόνου τούτου προσειρημένου, ἴδιαν τινὰ τῆς
 προσηγορίας προσῆκον εἶναι τὴν αἰτίαν· ἀλλ' οὔτε
 τὸ νοερὸν μόνον, οὔτε λογικόν· τοιαύτας γὰρ εἶνε·
 καὶ τὰς ἀοράτους φαιμέν δυνάμεις. Οὐ μὴν οἰεῖ τὸ
 ἀρχικόν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ταῖς ἀοράτοις προσὲν
 ὄρωμεν δυνάμεισιν, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος ποτὲ μὲν
 λέγει, «Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατά, καὶ τὰ ἀό-
 ρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε Κυριότητες, εἴτε Ἀρχαί, εἴτε
 Ἐξουσίαι· ποτὲ δὲ, «Ἴνα γνωσθῆ (65) νῦν ταῖς ἀρχαῖς
 καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.» Ὅθεν καὶ
 τὰς ἐναντίας οὕτω καλεῖ δυνάμεις, ὡς ἂν ἐξ ἐκείνων
 ἐκπεπωκωκίαις τῶν ταγμάτων. Οὐκ ἔστι γὰρ, φη-
 σὶν, ἡμῖν ἢ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς
 τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμο-
 κράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου ³⁸. Οὕτω
 καὶ ἀγγελοὶ καλοῦνται· «Καὶ Μιχαὴλ, φησὶν, ὁ
 ἀρχὼν ὑμῶν, καὶ ἄρχων Περσίδος (66).» Εἴρηται δὲ
 καὶ περὶ τῶν φωστήρων, «Τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν
 εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάττω
 εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός.» Ὅπερ Δαβὶδ ἐξουσίαν ἐκά-
 λεσεν, εἰπὼν· «Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας,
 καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστῆρας εἰς ἐξουσίαν τῆς
 νυκτός.» Πῶς οὖν οἶόν τε ἦν κατὰ τι τούτων λέγε-
 σθαι εἰκόνα τὸν ἀνθρώπον, ὃν δὴ μέτεστι πολλοῖς
 τῶν γεγονότων, μόνου γε αὐτοῦ κατ' εἰκόνα (67) γε-
 γενῆσθαι λεγομένου Θεοῦ; Ἀφ' οὗ δὴλον ἡμῖν, ὅτι

^b Gen. i. 26. ^c Gen. ix. 6. ^d I Cor. xi. 7. ^e Col. i. 16. ^f Ephes. iii. 10. ^g Ephes. vi. 12. ^h Dan. x. 21. ⁱ Gen. i. 16. ^j Psal. cxxxv. 8, 9.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁶ καὶ τὴν οἰκειάν, εἰς φ. γρ. ³⁷ πῆ δὲ κατὰ τὸ λογικόν om. ³⁸ τοῦ αἰῶνος τούτου om.

NOTÆ.

(64) Κατ' εἰκ. — γεγεν. Cod. et Pic. κατ' εἰκόνα δὲ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἀνθρώπον.

(65) Γνωσθῆ. Cod. et Pic. γνωρισθῆ, quæ est lectio recepta in hoc Epistolæ ad Ephes. loco.

(66) Καὶ ἀρχ. Περσ. Absunt a cod. et edit Pic. Nec ad hunc locum pertinent, sed e Dan. x. 20, ut videtur, sunt desumpta.

(67) Κατ' εἰκ. Desid. ἀγίους. Cod. et Pic. ὁμοίους.

μιν τινα προσῆκε τὴν αἰτίαν εἶναι, καθ' ἣν οὗτος ἄλλος προσηγέρεται μόνος, ἥς οὐδὲν μετέχει τῶν γεγονότων, ἅτε μηδὲ τῆς προσηγορίας μετέχον ταύτης. Ἔστι δὲ, ἣν ἔφθην εἰπών.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ. Προδιαληπτέον πρότερον, ποῦ συνίσταται τὸ, « Κατ' εἰκόνα, » ἐν σώματι, ἢ ἐν ψυχῇ; Ἰδόμεν δὲ πρότερον οἷς χρῶνται οἱ τὸ πρῶτον λέγοντες· ὧν ἔστι καὶ Μελίτων, συγγράμματα καταλειποῦς περὶ τοῦ ἐν σώματι εἶναι τὸν Θεόν. Μέλῃ γὰρ Θεοῦ ὀνομαζόμενα εὐρίσκοντες ὀφθαλμοῦς Θεοῦ ἐπιβλέποντας τὴν οἰκουμένην, καὶ ὡς αὐτοῦ εἶναι εἰς δέξιν δικαίων ἐπινενοκῶτα, καὶ, « Ὁσφράνθη Κύριος ὄσμην εὐωδίας, » καὶ, « Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλητε ταῦτα, » καὶ βραχίονα Θεοῦ, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ δακτύλους, ἀντικρυ; φάσκουσι ταῦτα οὐχ ἕτερόν τι διδάσκειν, ἢ τὴν μορφήν τοῦ Θεοῦ. Πῶς δὲ, φασί, καὶ ὠφθη ὁ Θεός; τῷ Ἀβραάμ, καὶ Μωσῇ, καὶ τοῖς ἁγίοις, μὴ μεμορφωμένοις; μεμορφωμένοις δὲ, κατὰ ποῖον χαρακτήρα, ἢ τὸν ἀνθρώπινον; Καὶ συναγοῦσι μυρία ῥητὰ, μέλη ὀνομαζόμενα Θεοῦ. Πρὸς οὓς ἀγωνιστέον πρῶτον ἀπὸ τῆς λέξεως· ἀντιπαρακαλούμεν δὲ ῥητὰ, τοῖς πλέον τοῦ γράμματος μηδὲν ἐπιστημένοις, ἐναντιούμενα αὐτῶν τῇ ὑπολήψει· ἐκ μὲν τοῦ Ζαχαρίου, ὅτι « Ἐπτὰ ὀφθαλμοὶ Κυρίου οἱ ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Εἰ δὲ ἐπτὰ ἔχει ὀφθαλμοῦς; ὁ Θεός, ἡμεῖς δὲ δύο, οὐ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γεγόναμεν. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπτερυγώμεθα, περὶ δὲ Θεοῦ λέγει ἐν ἐννενηχοστῷ ψαλμῷ, ὅτι « Ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπίζεις. » Εἰ δὲ ἡμεῖς μὲν πτέρυγας ἔχει, ἡμεῖς δὲ ἔσμεν ζῶον ἄπτερον, οὐ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. Πῶς δὲ ὁ σφαιροειδὴς οὐρανός, καὶ αἱ κινούμενοι, ἄβυσσος εἶναι δύναται, ὡς ὑπολαμβάνουσι, τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ πῶς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ; Ἀπαγγελλέτωσαν ἡμῖν. Ἄρα γὰρ τὸ ἀπὸ γονάτων μέχρι τῶν βάσεων σώμα τοῦ μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς περιέχοντος, ἐν μέσῳ δὲ οὐσῆς τῆς γῆς τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ περιεχομένης ὑπ' αὐτοῦ, ὡς γραμμικαῖς ἀποδείξεσι παρίσταται; παρ' ἡμῖν εἰσιν αἱ βάσεις τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τοῖς ἀντίχθοσι; καὶ ὅλην τὴν οἰκουμένην ἡμῶν πεπληρώκασιν, ἢ καὶ πλέον τι ἐπιλαμβάνουσιν, ἢ ἔλαττόν τι; διεστήκασιν οἱ πόδες αὐτοῦ διὰ τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ποταμούς, ἢ καὶ τοῖς ὕδασι ἐπιβαίνουσι; πῶς δὲ οὐ ὁ τηλικούτος οὐρανός θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν, ἐν μόνῳ (68) τῷ παραδεισῷ εὐρίσκεται περιπατῶν, ἢ ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ Σινᾶ φαίνεται τῷ Μωσῇ; Καὶ πῶς ταῦτά τις περὶ Θεοῦ δοξάζων οὐ μωρὸς λεχθήσεται; Εἶτα πολλὰ πρὸς ἀνατροπὴν εἰπὼν τῆς τοιαύτης διζῆς ἐπάγει. Ὁ δὲ φάσκων τὸ, « Κατ' εἰκόνα, » μὴ ἐν σώματι εἶναι, ἐν δὲ τῇ λογικῇ ψυχῇ, παραστήσει οὐκ εὐκαταφρόνητον δόγμα, καταλαθῶν, τίνες δυνάμεις εἰσὶν αὐτῆς. Ἡ γὰρ γνωστικὴ δύναμις ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, κριτικὴ τε καὶ εὐνοητικὴ, δικαιοπρα-

lus appelletur, cujus nulla reliquarum creaturarum sit particeps, ut quibus talis appellatio minime conveniat. Est autem illa, quam ante dixi.

ORIGENIS. Prius discutiendum est, ubi consistat illud, « ad imaginem » in corpore, an in anima. Et in primis videamus, quibus utantur, qui prius asserunt: e quorum numero est Melito, qui scripta reliquit, quibus asserit Deum corporeum esse. Membra enim Dei appellata cum reperiunt, oculos Dei respicientes terram, et aures ejus intentas esse ad preces justorum; et, « Offecit Dominus odorem suavitatis; » et, « Os Domini locutum est ista, » et brachium Dei, et manus, et pedes, et digitos; statim inferunt. hæc nihil aliud docere, quam formam Dei. Quomodo vero, aiunt, visus est Deus Abraham, Mosi, et sanctis, formam non habens? Si autem formam habet, 33 qualem formam, si non humanam? Et coacervant mille loca, quibus membra Dei appellantur. Adversus quos certandum est primum ex dictione Scripturæ. Et ex adverso opponimus his, qui præter litteram nihil norunt, Scripturæ verba eorum opinioni contraria: ex Zacharia dicente: « Septem oculi Domini respiciunt super universam terram &c. » Quod si Deus septem oculos habet, nos autem duos tantum, non ad similitudinem ejus creati sumus. Sed neque nos prædiximus alis, cum tamen de Deo dicitur in nonagesimo psalmo, « sub alis ejus sperabis &c. » Quod si Deus alas habet, nos autem sumus animalia minime pennata, non factus est homo ad imaginem Dei. At quomodo cælum, cum sit sphericum et semper volvatur, thronus Dei esse potest, ut ipsi existimant? Imo etiam terra quomodo scabellum pedum ejus? Respondeant nobis. Nunquid enim, cum corpus illud quod a genibus usque ad plantas protenditur, comprehendat hoc spatium, quod intercedit inter cælum et terram, cum terra sit in medio totius mundi, et contineatur ab ipso, ut demonstrationibus linearibus constat, apud nos sunt plantæ Dei, an apud antichthonas? et an universam terram nostram replent, aut etiam plus comprehendunt, minusve? distantne pedes ejus propter maria et flumina, aut etiam in aquis insistant? Sed quomodo is, cujus tantum cælum thronus est, ac terra pedum scabellum, invenitur deambulare in solo paradiso, aut apparet Mosi in vertice montis Sina? Et quomodo ille, qui talia de Deo existimaverit, non stultus dicetur? Deinde post multa, quæ disserit ad eversionem ejusmodi opinionis, subjicit. 34 Qui vero asseret illud, « ad imaginem, » non in corpore consistere, sed in anima rationali, dogma statuet non contemnendum, comprehendens quæ facultates sint ipsius. Nam quæ in homine est

³ Zachar. iv, 10   ⁴ vers. 4.

facultas cognoscendi, judicandi, bene merendi, A
agendi quæ justa sunt, fortitudinis, et, ut semel
dicam, omnis boni effectrix, a Deo ipsi creata est ad
imaginem. Quod autem non forma corporis, sed
actiones repræsentent nobis imaginem Dei, aperte
Apostolus in Epistola ad Corinthios dicit: « Quem-
admodum portavimus imaginem terreni hominis,
ita portemus et imaginem cœlestis ». » Et imagi-
nem quidem terrenam portat, qui secundum car-
nem vivit, et perficit opera carnis: imaginem vero
cœlestis, qui spiritu actus carnis mortificat. Et in
alia Epistola vitæ præcepta tradens inter alia præci-
pit, « ut sitis secundum imaginem ejus qui creavit ». »
Deus longanimis est: ita homo longanimis habet se
ad imaginem Dei. Justus et sanctus est Dominus, mi-
serator et misericors: qui igitur amat justitiam et
sanctitatem, et peragit atque observat præceptum
istud Salvatoris: » Estote misericordes, quemadmo-
dum Pater vester misericors est: » et: « Estote per-
fecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est ». » Sit
imago Dei per omnia. **35** « Et dominentur, inquit,
piscibus maris et volucris cœli, et pecoribus, atque
universæ terræ et omnibus reptilibus reptantibus in
terra ». » Observandum est, quod sicut præmittitur,
non omnia animalia propter hominem creata esse,
sed ea tantum, quibus dominari dicitur, scilicet pisces
maris, volucres cœli, et pecudes terræ; fortasse etiam
reptilia terræ, ob summe necessarios usus medica-
mentorum, quæ ex illis conficiuntur. Non tamen pro-
pter hominem sunt ceteri illi magni feræque terrestres.
Alioquin si in hæc etiam animalia data esset homi-
ni potestas, eorum quoque nomina addita fuissent:
non invenimus autem in Scriptura serpentis genus
inter reptilia positum, sed inter bestias. « Serpens
enim, inquit, callidior erat omnibus bestiis ». » Et
in Actis apostolorum: « Vipera, quæ momorderet
Paulum, pendebat ab ejus manu. » Et addit: « Viden-
tes autem barbari pendentem bestiam ». » In Levis-
tico autem vide, inter quæ ponat reptilia, quemodo
illa non annumeret iis quæ nunc ita vocari solent.
« Hoc, inquit, edite ex omni reptili voluctri, quod
ambulat quatuor pedibus, quod habet crura supra
pedes suos, quibus saliat super terram. Ex illis co-
medite hæc: bruchum et ei similia, locustam et ei
similia, attacum et ei similia, ophiomachus et ei
similia. Omne reptile e volatilibus quatuor pedes

* 1 Cor. xv, 49. * Coloss. iii, 10. * Luc. vi, 56. * Matth. v, 48. * Gen. i, 26. * Gen. iii, 1.
* Act. xxviii, 5, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁵ Καὶ ἀρχέτωσαν, etc. Hæc post alia interposita sequuntur in cat. p. 52, addito Origenis nomine;
frequentissima est sectio in unum in deas vel plures partitio; ejusmodi hæc primò in eadem illa excerptum.
³⁶ Cat. p. 52, ὅτι σεσωπῆται τὸ τῶν κητῶν γένος, καὶ τὸ τῶν θηρίων. Καὶ ἐπίστησαν, εἰ δυνατόν, διὰ τὸ
σεσωπῆσθαι μὴ πάντα τὰ ζῶα διὰ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἀλλὰ ταῦτα ὧν, etc.

NOTÆ.

(69) Ἀὐτῷ. Deest.

(70) Οὕτ. φερσε. Recepta lectio est φορέσωμεν.
Præstat autem lectio φορέσωμεν, quam multi quo-
que codices a Millio aliusque in subsidium vocati,
tuentur. Particula οὕτως h. l. bene additur.

(71) Τίς πρ. τ. σαρκ. Cod. et Pic. τῆς προστά-

τικῆ τῆ καὶ ἐβρωμένη, καὶ ἀπαξιαπλῶς παντός κα-
λοῦ ἐπιτελεστικῆ. κατ' εἰκόνα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγό-
νασιν αὐτῷ (69). Ὅτι δὲ τὸ κατ' εἰκόνα αἱ πράξεις
χαρακτηρίζουσι, καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ σώματος μορφή,
σαφῶς δ' Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί·
« Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτως
φορέσωμεν (70) καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρα-
νίου. » Εἰκόνα μὲν γὰρ φορεῖ χοϊκὴν ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, καὶ
ποιῶν τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς· εἰκόνα δὲ τοῦ ἐπουρα-
νίου ὁ ἴψῳ πνεύματι τὰς πράξεις τῆς σαρκὸς (71)
θανατῶν. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ Ἐπιστολῇ διδάσκων ὡς
δεῖ βιοῦν, ἐπιφέρει ταῖς ἐντολαῖς τῆ, « Ἴνα γένησθε
κατ' εἰκόνα τοῦ Κτιστῆτος (72). Κύριος μακρόθυ-
μος, καὶ ὁ μακρόθυμος ἄνθρωπος· ἔχει τὸ κατ' εἰ-
κόνα Θεοῦ. Δίκαιος καὶ δσιος· ὁ Κύριος, καὶ οἰκτιρ-
μων καὶ ἐλεημων ὁ Κύριος. Οὐκοῦν ὁ ἀγαπῶν δι-
καιοσύνην καὶ δσιότητα, καὶ πράττων καὶ τηρῶν
τὴν ἐντολήν τοῦ Σωτῆρος, τὴν, « Γίνεσθε οἰκτιρμω-
νες, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν οἰκτιρμων ἐστίν. » καὶ,
« Γίνεσθε (73) τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος
τέλειός ἐστιν, » εἰκὼν γίνεται κατὰ πάντα τοῦ Θεοῦ.
Καὶ ἀρχέτωσαν ³⁶, φησί, τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης
καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ
πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων
ἐπὶ τῆς γῆς. » Τηρητέον, ὅτι σεσωπῆται, μὴ τὰ
ζῶα πάντα διὰ τὸν ἀνθρώπον γεγονέναι· ἀλλὰ ταῦτα
ὧν ³⁶ ἄρχεν λέγεται, ἰχθύας θαλάσσης, καὶ πετεινὰ
οὐρανοῦ, καὶ κτήνη τῆς γῆς· τάχα δὲ καὶ ἐρπετὰ
τῆς γῆς, διὰ τὰς ἀναγκασιότατας τῶν φαρμάκων
χρείας ἀπ' αὐτῶν τελουμένας. Οὐ μέντοι γε διὰ τὸν
ἀνθρώπον τὰ κτήνη τὰ μεγάλα καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς.
Ἡ γὰρ ἂν προστεθῆ τῇ δεδομένῃ ἐξουσίᾳ τῶν ἀν-
θρώπων καὶ ἡ τούτων ὀνομασία, οὐχ εὐρίσκομεν δὲ
ἐν τῇ Γραφῇ τὸ τῶν ὄψων γένος ἐν ἐρπετοῖς τετα-
γμένον, ἀλλ' ἐν θηρίοις· « Ὁ γὰρ ὄψις, φησί, τὴν
φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων. » Καὶ ἐν ταῖς
Ἠράξεσι, « Ἐχίονα δακτύσα τὸν Παῦλον ἐκρέματο
κατὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ. » Καὶ ἐπιφέρει· « Ἰδόντες
δὲ οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον. » Ἐν δὲ τῷ
κευτικῷ, ἔρα ἐπὶ τῶν τῶν τῶν ἐρπετῶν, ὡς οὐδα-
μῶς ἐπὶ τῶν νῦν ἐν τῇ συναγωγῇ καλουμένων. « Ταῦτα
φάγεσθε, φησί, ἀπὸ τῶν ἐρπετῶν τῶν πετεινῶν, ἃ πο-
ρίζεται ἐπὶ τῶν τεσσάρων, ἃ ἔχει σκέλη ἀνώτερον
τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πηδᾶν ἐν αὐτοῖς; ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ
D ταῦτα φάγεσθε ἀπ' αὐτῶν, τὸν βροῦχον καὶ τὰ ὅμοια
αὐτῷ· καὶ τὴν ἀκρίδα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῇ· καὶ τὴν

ξεις τοῦ σώματος. Alludit Theodoretus ad locum
Paulinum Rom. viii, 15, ubi recepta lectio est τὰς
πράξεις τοῦ σώματος.

(72) Καὶ ἐν ἑτ. — κτιστῆτος. Des. in cod. et
Pici edit.

(73) Alia est lectio recepta hujus loci.

ἐπιπέτην καὶ τὰ ὄμοια αὐτῶ· καὶ τὴν ὄφιομάχην καὶ ἅ τὰ ὄμοια αὐτῶ³¹. Πᾶν ἔρπετόν ἀπὸ τῶν πετεινῶν, οἷς εἰσι τέσσαρες πόδες, βδέλυγμα (74) ὕμιν ἐστί· καὶ ἐν τούτοις μιν ἀποθήσασθε. » Οὐκ ἄρχει τοίνυν ὁ ἀνθρώπος οὕτε τῶν κτηνῶν τῶν μεγάλων³², οὕτε τῶν θηρίων, τάχα τὴν ἀρχὴν οὕτε δι' αὐτὸν γεγεννημένων. Τὸ δὲ ὅμοιον τοῖς ἐνθάδε ἀναγεγραμμένοις ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγεται· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν. » Κάνταῦθα (75) γὰρ τὰ κτήνη καὶ τὰ θηρία σσιωύεται (76).

habens abominabile est vobis, et illis pollucimini *. » **36** Non dominatur itaque homo bestiis illis magnis neque feris, quæ fortasse ab initio non propter illum creatæ sunt. Et simile quid his, quæ hic describuntur, ut hominis dominio subjecta, in octavo psalmo dicitur : « Omnia subiecisti pedibus ejus, oves et armenta cuncta, insuper quosque pecora campi, volucres cœli et pisces maris, qui ambulavit in semitis maris ». Hoc etiam in loco eccl̄i et seræ silentio prætermittuntur

ΕΡΩΤ. ΚΑ'.

B

INTERR. XXI.

Τί δὴ ποτε διαφωρόντως τὴν ἑβδόμην ἡμέραν εὐλόγησεν ὁ Θεός ;

Quamobrem supra ceteros septimo diei benedixit Deus?

Ἐκάστη τῶν ἄλλων ἡμερῶν ἴδιαν τινὰ δημιουργίαν ἐδέξατο. Ἐπειδὴ τοίνυν μέχρι ταύτης συμπάσαν τὴν κτίσιν ἐδημιούργησε, δίδωκεν ἀντὶ δημιουργίας τῆς ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ τὴν εὐλογίαν· ἵνα μὴ μόνη παρὰ τὰς ἄλλας ἀγέραςτος διαμείνη. Τὸ μόνον, « Ἦγιασεν αὐτήν, » ἀντὶ τοῦ ἀφωρίσασθαι τέθεικε. Πιλλὰγοῦ γὰρ οὕτω τοῦτο νοούμενον ἔστιν εὐρεῖν παρὰ τῆς ἁείτης Γραφῆς. Καὶ γὰρ περὶ τῶν Μήδων φησὶν, « Ἦγιασμένοι εἰσι, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς· » τοῦτέστιν, εἰς τοῦτο ἀφωρισμένοι. Ἄλλως τε καὶ Ἰουδαίους ταῦτα γράφων, ἀναγκαίως τὸ, « Ἦγιασεν αὐτήν, » τέθεικεν, ἵνα πλείον σέβας ἀπονεύμωσι τῷ Σαββάτῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ νομοθετῶν ἔφη, ὅτι, « Ἐν ἑξ(77) ἡμέραις ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός σου τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν· τῆ δὲ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν, καὶ ἠγιασεν αὐτήν. » ΘΕΟΔΩΡΟΥ. « Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεός ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ (78) τὰ ἔργα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε, καὶ κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, » καὶ τὰ ἐξῆς· δεικνύς ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς ἕκτης συμπληρώσκει πάντα, ἅτε μὴδὲν αὐτοῖς προστιθέσθαι μέλλον καινὸν, ἐπειδὴ μὴδὲ λείπειν τι αὐτοῖς ἠγεῖτο, ἐπαύσατο δὲ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ τοῦ ποιεῖν· τούτου γε ἕνεκεν τὴν ἡμέραν ταύτην προστέθεικεν (79) ἀπρακτον οὖσαν, καὶ ἐν ἡ καθάπαξ πεποίηκεν οὐδέν· ὡς ἂν τῇ κατὰ τὴν ἡμέραν ἀρχὴν δηλώσειεν, ὅτι πάντα ἔχει πέρας αὐτῆς. Ὁ γὰρ καὶ τῇ πρώτῃ, καὶ τῇ δευτέρᾳ, καὶ τῇ τρίτῃ, καὶ τῇ τετάρτῃ, καὶ τῇ πέμπτῃ, καὶ τῇ ἕκτῃ, ἀέτι καινὸν πεποιηκώς, ὃ λείπειν ἠγεῖτο (80) τῇ κτίσει (81), ἐσθλὸν ὅτι διὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ ἑβδόμῃ τοῦ

Unusquisque dierum reliquorum peculiarem quamdam creationem sortitus est. Cum igitur usque ad diem septimum Deus creaturam omnem consummasset, diei septimo in creationis locum largitus est benedictionem, ne solus ille dies præ cæteris honore careret. Posuit autem istud : « Sanctificavit eum, » pro segregavit. Sæpe enim hoc ita intellectum reperitur in Scriptura divina. Nam et de Melis ait : « Sanctificati sunt, et ego duco eos, » hoc est, ad hoc segregati. Maxime autem Judæis ista scribens, necessario posuit hoc : « Sanctificavit eam: » ut majoræ cultu prosequantur Sabbatam. Hoc enim in legibus quoque sanciendo ait : « Sex diebus creavit Dominus Deus tunc cœlum et terram, septimo autem die requievit ab omnibus operibus quæ patravit, et sanctificavit ipsum *. » **37** THEODORI. « Et consummavit Deus die sexto opera sua, quæ fecerat, et requievit die septimo^d, » et quæ sequuntur. Demonstrans quod sexto quidem die peregerat omnia, nempe nihil ejus novi adjecturus, siquidem in eis nihil desiderari putabat, cessavit ab opere, die septimo. Hac autem de causa diem hunc feriatum addidit, in quo nihil plane creavit, ut otio illo diurno certum esset ab eo omnia esse perfecta. Qui enim primo, secundo, tertio, quarto, quinto, et sexto die semper quidpiam creaverat, quod in creaturis desiderari putabat, manifestum est idcirco die septimo ab agendo cessasse, ut otio septimi diei creationem perfectam esse declararet. Unde et septem diebus

* Levit. xi, 21-24. b Psal. viii, 7-9. c Exod. xx, 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³¹ καὶ τὸν — ὄμοια αὐτῶ om. ³² Cat. p. 53. τῶν κτηνῶν τῶν μεγ.

NOTÆ.

(74) Cod. οὐ βδέλυγμα, et paucis interjectis, οὐ μιν ἀποθήσασθε, sed perperam, utroque enim loco particula οὐ est a verbis sacri scriptoris aliena.

(75) Cod. καὶ ταῦτα. In textum autem recipienda fuit lectio Picæ.

(76) Καὶ ἀρχέτωσαν — τὰ θηρία σσιωύηται. Hæc e codice nostro supplenda fuerunt, cum in edit. Sirmond. desiderarentur. Eadem serè sunt, quæ Picus, p. 17 sq. exhibuit.

(77) Ἐν ἑξ--ἠγιασεν αὐτήν. Hæc partim e loco Exod. xx, 11, partim e Gen. ii, 2 desumpta sunt.

(78) Ἐκτη. Cod. ἑβδόμη.

(79) Προστέθεικεν. Cod. et Pic. προστεθεικώς.

(80) Ὁ λείπειν ἠγεῖτο. Cod. et Pic. οὐ λείπειν ἠγεῖτο.

(81) Τῇ κτίσει — ἀρχή. Des. in cod.

circulum omnem dierum conclusit, cum hoc tamen ipsum sex diebus facere potuisset, quibus creationem consummaverat : ut sex quidem dies significatio sint eorum quæ creata sunt, septimus vero, omnia perfecta esse, et in eis nihil desiderari. Deinde ne quis existimaret septimum diem inutilem et superfluum esse, quod in eo Deus nullum opus fecerit, et ne detestandus omnibus putaretur, aut qui divinam operationem nullam promerisset, facile nimirum suspicante aliquo, Deum velut die minus fortasse idoneo, nihil in eo faciendum censuisse, quemadmodum nonnulli feriatos dies deteriores censere solent : ne quid tale de septimo die existimaretur, subiecit : « Et benedixit Deus diei septimo, et sanctificavit eum ». In quo demonstravit, **38** quod illum diem non inutilem putabat ad creandum, sed ad quietem accommodatum statuit. Itaque benedixit etiam ei : utpote qui reliquos quidem dies, aliquid in eis creando, summo honore prosecutus est : septimam autem, quod index sit opus creationis absolutum esse. Ob id « et sanctificavit eum » dixit, pro eo quod est, segregavit ad hoc, ut illius diei cessatione creationem adeptam esse finem demonstraret.

INTERR. XXII.

Quid est, « Fons autem ascendebat a terra, et irrigabat universam faciem terræ ? »

Summatim iterum Moses quæ pertinebant ad creationem recensuit, et docuit, Deum elementa quæ non erant, produxisse, eaque ab invicem separasse, et unumquodque horum exornasse pro arbitrio, et quod terra, nullo eam colente, neque nubibus ullis pluviam effundentibus, germinavit quemadmodum Creatori libuit, irrigata videlicet ab humore et vapore, qui supererat a separatione aquarum. Sic enim Aquila interpretatus est, et ebullitio ascendebat e terra, et irrigabat universam faciem terræ.

DIODORI. Hoc dicere voluit, quod terra incomparsa creata est. Neque enim quidquam produxerat ex iis, quæ Deus postea produci jussit. Utpote cum nec exstaret homo, qui terram coleret, nec etiam plueret, cum hoc Deus jubere nondum coepisset. Unde et rationem subjungens ait : « Fons autem ascendebat e terra, » **39** et reliqua. Ait enim

^d Gen. n. 2. * *ibid.* 3. † *ibid.* 6.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁹ Hæc qui sem in cat. aliis interpositis (et omisso εἶτα) sequuntur pag. 58; eorum autem loco hæc legitur p. 57, ex Theodoro : Εὐδὴλον γὰρ, ὡς οὐδὲν οὐκ ἐστὶ καινὸν μετὰ τὴν ἕκτην ἐγένετο, γινόμενον μὲν ἀπὸ καὶ φυτῶν, καὶ σπερμάτων, καὶ ζώων· οὐ καινῶν δὲ, ἀλλ' οὐδ' ἄπερ ἦν τὰ πρότερον γεγονότα κατ' ἐκείνου τὸν ὄρον, καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀπόφασίν τε καὶ εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, πάντων καθ' ἑκάστην ἐπιδιδόντων τὴν ἡμέραν. ³⁹ Cat. p. 59. τῶν νεφῶν ὑνῶτων. Sequitur ἀρδεῖαν εἶχε, omissis illis βεβλάστηκεν — ἠρέθησαν.

NOTÆ.

(82) Καὶ ὡς — ἐν αὐτῇ. Des.

(83) Cod. et Pic. δεικνύς.

(84) Πηγῇ. Ita quidem vox Hebr. טַר a LXX interpretibus exprimitur, præstat autem versio Aquilæ

ποιεῖν ἀνεπαύσατο, ὡς ἂν τῇ ἀρχῇ τῇ ἐν αὐτῇ δεῖξειε τὸ πέρας εἰληφέναι τὴν κτίσιν. Ὅθεν καὶ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις τὴν πάντα κύκλον τῶν ἡμερῶν περιέγραψε, δυνάμενος καὶ ἐν ταῖς ἐξ τούτου ποιῆσαι. ἐν αἷς συνεπλήρωσε τὴν κτίσιν· ἵνα αἱ μὲν ἐξ ὀφθαλμοῦ ὡς τῶν γεγονότων, ἡ δὲ ἐβδόμη τοῦ πάντα εἰληφέναι πέρας, καὶ μὴδὲν αὐτοῖς λείπειν ἐτι. Εἶτα ὡς μὴ ⁸² ἀχρηστος εἶναι τις καὶ περιττὴ νομίζοιτο ἡ ἐβδόμη οὐδὲν ἔργον δεξαμένη Θεοῦ, καὶ ὡς (82) μὴ βδελυκτὴ τις ὑπολαμβάνοιτο τοῖς πᾶσιν εἶναι, καὶ οὐκ ἡξιομένη θελας τινὸς ἐργασίας, εὐκόλως ἂν τινος ὑποπέυσαντος, ὅτι ὡς ἀνεπιτηδεῖα τάχα ἡμέρα οὐδὲ ποιῆται τι εἴλετο ἐν αὐτῇ, καθὼς ἔθος ἐνίοις τὰς φαυλοτέρας ἀπράκτους νομίζειν· ὡς ἂν μὴ τι τοιοῦτο καὶ περὶ τῆς ἐβδόμης ὑπολαμβάνοιτο, ἐπήγαγε· « Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτήν. » Ἐδεῖξε γὰρ, ὅτι οὐκ ἀχρηστον τὴν ἡμέραν πρὸς τὸ ποιεῖν ἡγήσατο· ἀλλ' ἀρμόδιον ἔθετο εἰς ἀνάπαυσιν. Εὐλόγησεν οὖν καὶ αὐτήν· ὅτι τὰς μὲν λοιπὰς τῶν τὴν ποιῆσαι ἐν αὐταῖς τιμῆσας, ταύτην δὲ τῶν ἐλεγχον εἶναι τοῦ πεπληρωθῆαι τὴν κτίσιν. Διὰ τοῦτο, « καὶ ἡγίασεν αὐτήν, » εἶπεν, ἀντι τοῦ, ἀφώρτισε πρὸς τοῦτο, ὡς τῇ ἐπ' αὐτῆς ἀρχῇ δεικνύεται (83) τὸ τῆς κτίσεως πέρας.

ΕΡΩΤ. ΚΙΒ'.

Τι ἐστὶ, « Πηγῇ (84) δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπίτιζε αὐτὴν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς; »

Ἐν κερφαλίῳ πάλιν ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τῆς κτίσεως διηγῆσατο· καὶ εἰδὼξεν, ὅτι μὴ ὄντα τὰ στοιχεῖα παρήγαγον ὁ Θεὸς, καὶ ὅτι ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διεχώρισε, καὶ ὅτι ἕκαστον τούτων διεκόσμησεν ὡς ἠρέθησε, καὶ ὅτι μῆτε τοῦ ἀνθρώπου γεωργοῦντος τὴν γῆν, μῆτε τῶν νεφῶν τὸν ὑπερὸν ὕδινούτων ³⁹, βεβλάστηκεν ὡς ὁ δημιουργήσας ἠρέθησεν, ἀρδεῖαν ἔχουσα τὴν μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν ὑδάτων ἐναπομείναισιν αὐτῇ νοτίᾳ τε καὶ ἰκμάδα· οὕτω γὰρ καὶ Ἀκύλας ἡρμήνευσε, καὶ ἐπιβλυστὸς (85) ἀνέθη ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐπότισε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

ΔΙΟΔΩΡΟΥ. Τοῦτο εἶπεν ἡβουλήθη, ὅτι ἀδιακόσμητος γέγονεν ἡ γῆ· οὐτε γὰρ ἐκδέδοτό τι ἐξ αὐτῆς, ὣν ὕστερον διέταξας γίνεσθαι ὁ Θεός. Ἐπεὶ μῆτε ἐργαζόμενος ἀνθρώπος ἦν, μῆτε ὑπερὸς κατενήνετο ὅτι μὴπω τῆς διατάξεως ταύτης λαθούσης ἀρχῆν. Ὅθεν καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγων λέγει, « Πηγῇ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Λέγει μὲν

ejus deinde mentio injicitur.

(85) Cod. et Pic. ἐπιφλυγμός. Utamque lectionem notarunt Montf. Hexapl. Orig. tom. I, p. 15 seq. et D. usius Fragm. interpr. vet., p. 5.

γιο (86) ὅτι ἐκαλύπτετο πᾶσα ὑπὸ τῶν ὕδατων· εἴ-
ρηκε δὲ αὐτὸ οὕτω πως, ὡς ἂν ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς βλύ-
ζοντά τε καὶ πηγάζοντα (87) τὰ ὕδατα, καὶ ἐξ ἀπά-
σης αὐτῆς φερόμενα, οὕτω πᾶσαν αὐτὴν συνεχάλυ-
πτου.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Εἰ ἐκ τοῦ Θείου ἐμφυσήματος γέγονεν ἡ ψυχή, ἐκ
τῆς οὐσίας ἤρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ψυχή;

Ἀθεθείας ἐσχάτης καὶ βλασφημίας ἡ τοιαύτη ἐν-
νοια. Τῆς γὰρ δημιουργίας τὴν εὐκολίαν ἔδειξε διὰ
τοῦτου ἡ Θεία Γραφή. Πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τῆς ψυχῆς
τὴν φύσιν αἰνίττεται, ὅτι πνεῦμά ἐστι κτιστὴν, ἀρά-
τῳν τε καὶ νοερῶν, τῆς τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένον
παχύτητος. Κάκεινο δὲ χρῆ συνιδεῖν, ὅτι δεῖ πρότε-
ρον νοῆσαι πνεύμονα, καὶ τοὺς ἀπολλίθοντας τοῦτον
μῦς, καὶ συστέλλοντας, καὶ τὴν συμπεφυκυῖαν ἀρ-
τηρίαν τοῦ πνεύμονι, καὶ ὑπερῶν, καὶ στόμα. εἶθ'
οὕτως δέξασθαι τὸ ἐμφύσημα. Εἰ δὲ τὸ Θεῖον ἀνώ-
ματον, θεοπρεπιῶς ἄρα καὶ τὸ ἐμφύσημα νοη-
τῶν (88).

ΕΡΩΤ. ΚΔ'.

Τί δήποτε τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς μέλ-
λων· ἐκείθεν τὸν Ἀδὰμ διὰ τὴν ἀμαρτίαν εὐ-
θύς ἐξορῆσει;

Πρώτον οὐκ ἀνέχεται ἐκ προγνώσεως κατακρίναι
ὁ δεσπότης Θεός. Διὸ καὶ τὴν παράβασιν προορῶν,
τῶν ἀγαθῶν αὐτῷ μετατέδωκεν. Ἐπειτα καὶ γυνῶναι
αὐτῶν τὰς θείας δωρεὰς ἡθουλήθη· ἵνα τούτων στε-
ρηθεὶς μισήσῃ τὴν ἀμαρτίαν, ὡς τοσούτων αὐτῶν
γεμνύσταν ἀγαθῶν. Πρὸς δὲ τούτοις, ἔδει τὴν δι-
καιον ἀγνωσθεῖν τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀθληταῖς προδει-
ναι τῆς νίκης τὰ ἄλλα. Οὐ δὴ χάριν καὶ περὶ τῆς βα-
σιλείας· ἔφη· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς
μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασι-
λείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. »

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Τιτὲς ἐν οὐρανῷ φασὶ τὸν παράδεισον εἶναι.

Τῆς θείας λεγομένης Γραφῆς· « Ἐξάνετειλεν ἔτι ὁ
Θεὸς ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὠρατὸν εἰς ὄρασιν, καὶ
καλὸν εἰς βρωσιν· » τολμηρὸν ἄγαν τὸ τοῖς οικείοις
ἀκολουθεῖν λογισμοῖς, καταλιπόντας τὴν διδασκαλίαν
τοῦ Πνεύματος. ΔΙΟΔΩΡΟΥ. « Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς
παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς (89). » Ἐδέμ οἱ
μὲν τὸν παράδεισον αὐτὸν λέγεσθαι φασιν⁸⁵. οἱ δὲ
τὸν τόπον πάντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ παράδεισος ἦν, ὅθεν
καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη, καὶ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ ἀπὸ τῆς γῆς,
ἐν Ἐδέμ γεγενῆσθαι προσηγορεύθη. Ἐδὼμ γὰρ τὸ

⁸⁵ Gen. II, 7. ⁸⁶ Matth. xxv, 34. ⁸⁷ Gen. II, 9. ⁸⁸ ibid. II, 8.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁹ Gal. p. 64. παράδεισον εἶναι φασιν.

NOTÆ.

(86) Μὲν γὰρ — πῶς, ὡς. Desid.
(87) Τε καὶ πηγάζοντα. Des.
(88) Νηπέον. Des.

A totam illam ab aquis fuisse contactam : ac si dice-
ret, ex ipsa terra scaturiebant et exundabant aquæ
quæ per eam fluebant, et ita universam terram to-
gebant.

INTERR. XXIII.

Si ex insufflatione Dei creata est anima, erit utique
anima ex substantia Dei ?

Extremæ impietatis est et blasphemix sententia
hujusmodi. Nam per hoc Scriptura divina facilitatem
creandi demonstravit. Præterea etiam ipsius
animæ naturam obscure indicat : nempe ipsam
esse spiritum creabilem, invisibilem, et intellecti-
vum, expertem crassitudinis corporeæ. Hoc autem
animadvertendum est, intelligere prius oportere
pulmonem, et musculos eum comprimentes et
constringentes, et palatum, et os, et innatam pul-
moni arteriam, deinde hoc modo insufflationem
accipere. Quod si Deus incorporeus est, prout
Deo convenit, intelligenda est insufflatio.

INTERR. XXIV.

Qua de causa Deus plantavit paradisum, statim ex-
pulsurus inde Adamum propter peccatum ?

In primis Dominus Deus non solet condemnare
ex præscientia. Quapropter transgressionem Adami
prævidens, bona illi concessit. Deinde voluit illum
cognoscere beneficia divina, ut iis privatus odio
prosequeretur peccatum, per quod tantis bonis
careret. Præterea conveniebat justum agonothetam
athletis virtutis proponere præmia victoriæ. Quare
et de regno ait : « Venite, **40** benedicti Patris mei,
possidete regnum vobis paratum a constitutione
mundi b. »

INTERR. XXV.

Quidam in cælo paradisum esse dicunt.

Cum divina Scriptura dicat : « Produxit etiam
Deus e terra omne lignum visu pulchrum, et bonum
ad vescendum i, » nimis est improbum, relicta
Spiritus doctrina, propriis opinionibus adhæ-
rere. ΔΙΟΔΟΡΙ. « Et plantavit Deus paradisum in
Edem ad orientem i. » Quidam paradisum ipsum
dici putant Edem : alii vero locum universum, in
quo etiam paradusis erat : unde et Adam formatus
est : et denominatus est Adam, ex eo quod ortus
sit a terra illa quæ est in Edem. Edom enim ru-

(89) Καὶ ἐφύτευσεν — ἀνατολὰς. Hæc in cod.
novam interrogationem constituunt. Responsio in-
cipit ab illis, Ἐδέμ οἱ μὲν κ. τ. λ.

fam significat: quemadmodum et Esau, qui pro lenticula rufa vendidit jura primogenituræ suæ, appellationem sortitus est; quod verius est.

INTERR. XXVI.

An lignum vitæ, et lignum scientiæ boni et mali, secundum intellectum accipienda sunt, an secundum sensum corporeum?

E terra orta esse hujusmodi ligna, perhibet Scriptura: non igitur alterius sunt naturæ quam reliquæ plantæ. Quemadmodum enim lignum crucis lignum est, et salutare appellatur, propter salutem nascentem ex fide quæ de eo est: sic et ista ligna sunt quidem plantæ e terra natæ, sed propter divinam sententiam, alterum ex iis « lignum vitæ » nominatum est, alterum vero, quia per ipsum sentiri **41** cœpit peccatum, appellatum est « lignum scientiæ boni et mali. » Et circa hoc quidem ipsi Adamo certamen indictum est. Lignum autem vitæ veluti quoddam præmium propositum erat observandi mandatum. Ita etiam patriarchæ et locis et puteis cognomina dederunt; et illum quidem vocaverunt puteum visionis **k**, non quod videndi facultatem conferret, sed quod apud eum apparuerit Dominus omnium. Hæm puteum latitudinis, quoniam sæpenumero, qui erant ex Geraris, dimicaverant pro aliis puteis, at propter hunc non interpellaverunt eos qui illum construxerunt ¹. Sic et puteum juramenti ², quod apud illum juramenta præstita sunt. Sic et *Luza* appellata est *Bethel* ³, hoc est *domus Dei*, quia apparuit Jacobo in illo loco Creator omnium. Et collis dictus est testis, non quod ille animatus esset, sed quod apud illum iorum inter se fœdera inierunt. Similiter aqua viva vocatur baptismus, non quod aqua baptismatis aliam habeat naturam, sed quia per illam aquam divina gratia donat vitam æternam. Ita « lignum vitæ » divina sententia vocatum est, et « lignum scientiæ, » eo quod inde cœpit esse sensus peccati. Cum enim peccati periculum necdum fecissent, ac deinde vetitum fructum gustassent, tanquam præcepti transgressores, conscientiæ stimulos senserunt.

42 INTERR. XXVII.

Ergo notitiam non habebant boni et mali, antequam prohibitum fructum attigissent?

Quomodo fieri poterat ut ii qui ratione ornati, et ad imaginem divinam creati erant, discretionem boni et mali non haberent? Quomodo vero de-

^k Gen. xvi, 14. ¹ Gen. xxvi, 22, 23. ² Gen. xxi, 32. ³ Gen. xxii, 19.

NOTÆ.

(90) Καλοῦ καὶ πονηροῦ. Cod. et Pic. καλὸν καὶ πονηρὸν.

(91) Ἐύλον ἔύλον — διὰ. Desid. Pro σωτήριον in cod. quodam Vindob. leg. σταυρός, teste Lambecio, lib. iv, p. 165.

(92) Θάτερον. Desid. in cod. et pro αὐτῶν leg. αὐτῶ.

(93) Τὸ δὲ τῆς ζωῆς. His verbis in cod. et apud

πυρρὸν, ὡς τοῦ καὶ ὁ Ἡσαῦ πυρρῶς φακῆς πεπρακὸς αὐτοῦ τὰ πρωτοτόκια τὴν προσηγορίαν εἰληφῆ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἀληθές.

EPOT. KQ.

Τὸ ἔύλον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ ἔύλον τοῦ εἰδέναί γινωσκτὴν καλοῦ καὶ πονηροῦ (90), νοητὰ χρὴ λέγειν. ἢ αἰσθητὰ;

Ἐκ τῆς γῆς καὶ ταῦτα βεβλαστηκέναι εἶπεν ἡ Θεία Γραφή· οὐ τοίνυν ἑτέραν τινὰ φύσιν ἔχει παρὰ τὰ ἄλλα φυτὰ. Ὡσπερ γὰρ τὸ τοῦ σταυροῦ ἔύλον ἔστι, καὶ σωτήριον ὀνομάζεται, διὰ (91) τὴν ἐκ τῆς περὶ αὐτὸ πίστεως σωτηρίαν προσγενομένην· οὕτω καὶ ταῦτα φυτὰ μὲν ἔστιν ἐκ τῆς γῆς βεβλαστηκότα· διὰ δὲ τὸν θεῖον ὄρον, θάτερον (92) αὐτῶν « ἔύλον ζωῆς » ὀνομάσθη· τὸ δὲ ἕτερον, διὰ τὸ περὶ αὐτὸ γενέσθαι τῆς ἀμαρτίας· τὴν αἰσθησιν, ἔύλον ἐκλήθη « γινωσκτὴν καλοῦ καὶ πονηροῦ. » Καὶ περὶ τούτου μὲν προετέθη ὁ ἀγὼν τῷ Ἀδάμ· τὸ δὲ τῆς ζωῆς (93), οἷόν τι ἐπαθλον προὔκειτο τετηρηκότι τὴν ἐντολήν. Οὕτω καὶ οἱ πατριάρχαι, καὶ χωριοὶ καὶ φρέασι τὰς ἐπιουμίας ἐπέθησαν. Καὶ τὸ μὲν ἐκάλεσαν φρέαρ ὀράσεως· οὐκ ἐπειδὴ ὀρατικὴν δύναμιν ἔχαριζετο, ἀλλ' ἐπειδὴ ὥφθη παρ' αὐτῶν τῶν ὄλων ὁ Κύριος. Καὶ φρέαρ εὐρυχωρίας· ἐπειδὴ περὶ τῶν ἄλλων φρεάτων πολλάκις οἱ ἀπὸ Γεράρων διαμαχεσάμενοι, οὐκ ἠνώχλησαν τοὺς τοῦτο κατεσκευασσοὺς τὸ φρέαρ. Οὕτω φρέαρ ὄρκου, διὰ τὸ παρ' αὐτῶν γενῆσθαι τοὺς ὄρκους. Οὕτως ἡ Λουζὰ Βαιθηλ (94) ὀνομάσθη, τουτέστιν οἶκος Θεοῦ· ἐπειδὴ ὥφθη τῷ Ἰακώβ ἐν ἐκείνῳ γε τῷ χωρίῳ ὁ τῶν ὄλων Ποιητής. Καὶ βουνὸς μάρτυς· οὐκ ἐπειδὴ ἐμφυχοῦς ἦν ὁ βουνός, ἀλλ' ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ πρὸς ἀλλήλους ἐπεποιήντο τὰς συνθήκας· οὕτως ὕδωρ ζῶν καλεῖται τὸ βάπτισμα· οὐκ ἐπειδὴ φύσιν ἑτέραν ἔχει τοῦ βαπτισματος ὕδωρ, ἀλλ' ὅτι δι' ἐκείνου τοῦ ὕδατος ἡ θεία χάρις τὴν αἰώνιον δωρεῖται ζωὴν. Οὕτω καὶ « ἔύλον ζωῆς » διὰ τὸν θεῖον ὄρον ἐκλήθη· καὶ « ἔύλον γνώσεως (95), » διὰ τὴν περὶ τοῦτο γεγεννημένην αἰσθησιν τῆς ἀμαρτίας. Οὐδέπω γὰρ πείραν εἰληφότες τῆς ἀμαρτίας (96), εἶτα τοῦ ἀπειρημένου μετεπιχότες καρποῦ, ὡς παραβεθηκότες τὴν ἐντολήν, τὰς τοῦ συνειδότος (97) ἀκίδας ἐδέξαντο.

EPOT. KZ.

Οὐκ οὖν εἶχον τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, πρὸ τῆς τοῦ ἀπειρημένου καρποῦ μεταλήψεως;

Καὶ πῶς οἶόν τε ἦν, τοὺς λόγῳ τετιμημένους, καὶ κατ' εἰκόνα θεῶν γεγεννημένους, οὐκ ἔχειν διάκρισιν (98) ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ; Πῶς δ' ἂν αὐτοῖς ἐπ-

Pic. bene additur. ἔύλον τῆς ζωῆς.

(94) Cod. Λιουζὰ Βεθὴλ.

(95) Γνώσεως. Cod. et Pic. ζωῆς.

(96) Οὐδέπω — ἀμαρτίας. Des.

(97) Ἀκίδας. Cod. et Pic. κακίας.

(98) Οὐκ ἔχειν διάκρισιν. Cod. οὐ καὶ χρεῖας, διακρίσιν. Pic. οὐ καὶ χρεῖα διακρίσιν.

ἔπειτα νόμον τῆς δικαιοσύνης ἢ ἄβυσσος, ταύτην οὐκ ἔχουσιν ἐν τῇ φύσει τὴν γνῶσιν· μηδὲ γινώσκουσιν ὡς ἀγαθὸν μὲν τὸ φυλάξει τὴν ἐντολὴν, ἀλλήθιον δὲ τὸ παραβῆναι; ἔχον οὖν ἄρα τὴν γνῶσιν· τὴν δὲ πείραν προσέλαβον ὕστερον.

ΕΡΩΤ. ΚΗ΄.

Πῶς οὖν³⁶ μετὰ τὴν βρώσιν ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν· πρὸ γὰρ τῆς βρώσεως ταύτην οὐκ εἶχον τὴν αἰσθησιν;

Οὐδὲ τὰ κομιθεῖα νέα παιδία ἐρυθριῶν πέφυκε τῆς ἐσθῆτος γεγυμνωμένα· κατὰ βραχὺ δὲ τοῦ σώματος αὐξανόμενου, καὶ τοῦ νοῦ λοιπὸν ἀρχομένου τὴν οὐκ αἰσθησιν ἐπιδεικνύουσι, οὐκέτι λοιπὸν φορητῆ τοῖς μακρῶσις ἢ γυμνωσίσι, ἀλλ' ἐρυθριῶσι, καὶ περιβάλλονται, κἂν τις ἀφῆλθαι τὴν ἐσθῆτα, ταῖς χερσὶ τὰ παιδογόνα καλύπτουσι μόρια. Πολλῶν (99) δὲ καὶ τὸ ἔθος ἀφαιρεῖται ταύτην τὴν αἰσχύνην. Καὶ γὰρ οἱ ναῦται γυμνοὶ πλέοντες, καὶ οἱ λουόμενοι γυμνοὶ ὑπ' ἀλλήλων ὀρώμενοι, ταύτην ἐνταῦθα τὴν αἰσχύνην οὐκ ἔχουσιν. Ἐάν δὲ τις ἐξω τῶν βαλανεῶν γυμνὸς ᾖ, λίαν ἐρυθριᾷ· οὕτω καὶ οἱ περὶ τῶν Ἀδάμ, εὐθύς μὲν διαπλασθέντες, οἷα δὴ νήπιοι, καὶ εὐθυγενεῖς (1), καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀμύητοι, οὐκ ἤσχύοντο δίχα περιβολαίων διάγοντες. Μετὰ δὲ τὴν πείραν, τοῖς φύλλοις ἐνία τοῦ σώματος συνεκάλυψαν μόρια.

³⁷ΘΕΟΔΩΡΟΥ. Ἐπειδὴ βράπτουτες ἔτι τὰ φύλλα, ἔκρουσαν τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος, ὑπὸ τὸ ξύλον ἐκρύβησαν· οὐκ ἄλλο δηλονότι, ἀλλ' ἢ οὐπερ ἐβράπτον τὰ φύλλα. Τοῦτο δὲ ἦν (2) ἐφ' ᾧ τὴν ἐντολὴν εἰλήφεισαν. Ὡς ὁ προφήτης γὰρ φησιν, « Ἐκρύβησαν ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου. » Ἀπ' αὐτοῦ δὲ καὶ βεβρωκότες, τὰ φύλλα ἐβράπτον, διὰ τὴν γενομένην αὐτοῖς αἰσχύνην ἐπὶ τῇ γυμνώσει. Ταῦτα (3) δὲ ἦν φύλλα συκῆς. Ἀναντιβῆτως ἄρα συκῆ τὸ δένδρον ἦν, ἐφ' ᾧ παρελήφεισαν τὴν ἐντολὴν. Ἀλλ' οὐ προσίενται τοῦτο τινες, διὰ πολλὴν εὐθεσίαν, ἐμοὶ δοκεῖ, οἰόμενοι χορῆναι καινόν τι εἶναι τὸ ξύλον· καὶ οὐ λογίζόμενοι, ὅτι μὴ τῇ ποιότητι τοῦ ξύλου, μηδὲ τῇ καινότητι τῆς βρώσεως τὰ ἀμαρτήματα κρίνεται· ἀλλὰ τῇ δόσει τῆς ἐντολῆς, ἣν ἐφ' ἧς οὐδέποτε παραβῆναι ἴσθη ἔχει τὴν μέμψιν.

ΕΡΩΤ. ΚΘ΄.

Πῶς ἐκ τοῦ παραδείσου φησὶν ὁ Μωσῆς τὸν Πιρρην ἐξίέναι, καὶ τὸν Εὐφράτην, οὓς φασὶ τρεῖς ἐκ τῶν ὀρίων ἀναβλύζειν τῆς Ἀρμενίας;

Ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἄλλους ποταμοὺς ἐτέρωθεν μὲν ἐξίοντας· ἔπειτα δὲ εἰς τὴν γῆν διὰ τινων καταδύσεων χωροῦντας, καὶ πάλιν ἀνωθεν ἀναβλύζοντας. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτων γεγένηται τῶν ποταμῶν. Ἐξίσαι μὲν

^o Gen. II, 14.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁶ Hæc ad Gen. III, 8, leg. in cat. pag. 85. ³⁷ Hæc exstant in cat. pag. 88, ad vers. 9.

NOTÆ.

(99) Πολλῶν. Cod. et Pic. πολλῶν.

(1) Cod. et Pic. εὐγενεῖς.

Quomodo igitur post esum agnoverunt quod nudi essent, qui ante esum nihil tale senserant?

INTERR. XXVIII.

Pueri juniores veste nudati erubescere natura non solent: paulatim autem crescente corpore, cum mens postea propriam naturam exserere cœperit, adulti jam non patienter ferunt se nudari, sed erubescunt, et conteguntur. Quod si quis vestem eis abstulerit, genitalia membra manibus abscondunt. Multos autem juvat, ad abolendum hunc pudorem, consuetudo vivendi. Siquidem nautæ nudi navigantes, et qui lavantur, dum se nudos mutuo conspiciunt, hoc pudore ibi non ducuntur. At si quis nudus sit extra balneas, vehementer erubescit. Ita de Adamo et ejus uxore sentiendum est: qui statim ubi formati sunt, velut infantes et recens nati, nullaque peccati macula polluti non affliciebantur verecundia sine amictu agentes. At periculo facto, quasdam partes corporis foliis occultaverunt.

⁴³ THEODORI. Quoniam dum adhuc consueverunt folia, audierunt vocem Dei deambulantis, sub arbore latitarunt, non alia videlicet, quam unde folia decerpserant. Hæc autem erat, de qua præceptum acceperant. Nam, ut propheta inquit, « absconditi sunt in medio ligni paradisi. » De eo autem cum manducassent, etiam folia texebant, propterea quod suæ nuditatis eos puderet. Hæc autem erant folia ficus. Ergo sine controversia arbor illa erat ficus, de qua præceptum acceperant. Sed non assentiuntur quidam, præ nimia, ut mihi videtur, simplicitate: qui putant oportere novum quoddam esse lignum, non attendentes, quod non ligni qualitate, neque novitate cibi, peccata censentur, sed ex præcepto dato: cujus transgressio quantulacunque pari reprehensione digna est.

INTERR. XXIX.

Qui sit, ut Moses asserat, Tigridem et Euphratem e paradiso fluere, quos aiunt nonnulli e montibus Armeniæ scaturire?

Videre licet et alia flumina aliunde quidem egredi, deinde in terram quibusdam ductibus fluentia, iterum sursum scaturire; quod et his fluminibus accidit. Exeunt enim illinc, ut ait Scriptura divina;

postea per quosdam meatus subterraneos transeuntia, hic originem aliam sumunt. Quod quidem non frustra omnium Deus ita dispensavit, sed ut amputaret superfluum hominum curiositatem. Nam si paterent eorum omnes meatus, quidam utique conarentur, eorum ripas prosecuti, locum paradisi **44** perlustrare; sed frustrarentur optatis, et longitudine itineris fessi, atque necessariorum penuria laborantes, modo in aspera loca incidentes, modo in deserta, interdum in manus crudelium et barbarorum hominum devenirent. Hæc igitur prævidens misericors Deus, ignotos illorum meatus reddidit.

INTERR. XXX.

Cur ex latere Adami mulierem formavit P?

Volebat Creator naturæ ad concordiam ad hucere unumquodque genus. Hac de causa Adamum quidem e terra formavit, ex Adamo vero mulierem: ut et eandem in illis esse naturam demonstraret, et naturalem quamdam benevolentiam mutuam in illis insereret. Si enim rebus sic se habentibus, viri cum mulieribus contendunt, et mulieres cum viris, quid non admisissent, si aliunde mulierem formasset? Sapienter igitur eos distinxit, et rursus copulavit. Nuptiæ enim in unum conciliant sexus diversos: « Erunt enim, inquit, duo in carnem unam ⁹. » Atque hoc verum esse testatur id quod inde nascitur. Siquidem per conversationem nuptialem fructus unus ex amobus oritur, * ab hoc quidem seminatus, ab illa vero enutritus, consummatus autem ab Opifice naturæ.

INTERR. XXXI.

Si prudens erat serpens, ob id laudandus erat, cum prudentia sit pars virtutis.

Multa nomina dicuntur æquivoce; nam et idola gentium deos vocaverunt. Hoc vero magis proprie dictum est de dæmone, qui per illum operabatur. Stolidi autem imperite eos **45** etiam qui fabulis studuerunt, sapientes appellarunt. Sic et Scriptura divina dicit: « Stulta hujus mundi elegit Deus, ut confundat sapientes ^r. » Et rursus: « Ubi sapiens *? » et per prophetam: « Sapientes sunt ad male agendum ^s. » Et hic sane serpentem prudentem nominavit, ut callidum et versutum. Sic enim et Aquila interpretatus est: « Et serpens erat versutus præ omnibus animalibus agri, quæ a Domino Deo creata sunt. »

^p Gen. ii, 21. ^q ibid. ii, 24; Matth. xix, 5; Marc. x, 8 · I Cor. vi, 16; Ephes. v, 31. · I Cor. 1, 27. ^r ibid. 20. ^s Jerem. iv, 22.

A γὰρ ἐκείθεν, ὡς φησὶν ἡ θεία Γραφή· εἶτα διὰ τικῶν ὑπογείων διούντας πόρων, ἐτέρας ἀρχὰς ἐνταῦθα λαμβάνουσι. Τοῦτο δὲ οὐ μάλιστα οὕτως φρονιμῶσαν ὁ τῶν ὀλων θεός, ἀλλὰ τὴν περιττὴν τῶν ἀνθρώπων πολυπραγμοσύνην ἐκκόπτων (4). Εἰ γὰρ δῆλος ἦν αὐτῶν ἅπας ὁ πόρος ἐπειράθησαν μὲν ἂν τινες, παρὰ τὰς τοῦτων ὄχθας ὀδεύοντες, τὸ τοῦ παραδείσου κατοπεύσαι χωρίον. Διημάρτανον δὲ τοῦ ποθομένου (5), καὶ τῷ μῆκει τῆς ὁδοπορίας κοπτόμενοι, καὶ τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων διαφθειρόμενοι· καὶ νῦν μὲν εἰς δυσχωρίας, νῦν δὲ εἰς ἐρημίας ἐμπίπτοντες· ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀπηνέσι καὶ βαρβάρους ἀνθρώποις (6) περιπίπτοντες. Καὶ τούτων τολύων προμηθούμενος ὁ φιλοκτερίμων θεός, ἀδήλους αὐτῶν τοὺς πόρους ἀπέφηνεν.

B

ΕΡΩΤ. Α'.

Τι δὴ ποτε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα διέπλασεν;

Εἰς ὁμίοναν ἠβουλήθη τὰ γένη συναγαγεῖν ὁ τῆς φύσεως Ποιητής. Τοῦτου χάριν τὸν μὲν Ἀδάμ ἀπὸ τῆς γῆς διέπλασεν, ἐκ δὲ τοῦ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα· ἵνα καὶ τὸ ταῦτον ἐπιδείξη τῆς φύσεως· καὶ φύσικὴν τινα φιλοστοργίαν αὐτοῖς περὶ ἀλλήλους ἐμφύση. Εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτω γεγεννημένων, καὶ ἄνδρες γυναῖξὶ διαμάχονται, καὶ γυναῖκες ἀνδράσιν, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ ἐτέρωθεν ποθεν τὴν γυναῖκα διέπλασε; Σοφῶς οὖν ἄρα καὶ διείλε, καὶ πάλιν συνήρμοσεν. Ὁ γὰρ γάμος εἰς ἓν συνάγει τὰ γένη· « Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές, μαρτυρεῖ (7) τὸ γενόμενον. Διὰ γὰρ τῆς γαμικῆς ὁμιλίας εἰς ἐξ ἀμφοῖν βλαστάνει καρπός, ἐκ μὲν τούτου σπειρόμενος, ἐκ δὲ ταύτης τρέφόμενος, τελεσιουργούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς φύσεως Δημιουργοῦ.

ΕΡΩΤ. ΑΑ'.

Εἰ φρόνιμος ὁ ὄφις, καὶ ἐπαιτούμενος· μόριον γὰρ ἢ φρόνησις ἀρετῆς.

Πολλὰ τῶν ὀνομάτων ὁμωνύμως προφέρεται· καὶ γὰρ τὰ ἰδιῶτα τῶν ἐθνῶν θεοὺς ὀνομάκασιν. Τοῦτο δὲ γε ἀκριβέστερον περὶ τοῦ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσαντος εἴρηται δαίμονος. Ἀμαθῶς δὲ οἱ ἀνόητοι καὶ τοὺς περὶ τοὺς μύθους ἐσχαλακώτας, σοφοὺς προσηγόρευσαν. Οὕτω καὶ ἡ θεία Γραφή λέγει, « Ἐξελέξατο ὁ θεός τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἵνα κατασχύνη τοὺς σοφούς. » Καὶ πάλιν· « Ποῦ σοφός; » καὶ διὰ τοῦ προφήτου· « Σοφοὶ εἰσι τοῦ κακοποιήσαι. » Τοιγαρτοὶ κἀναυθὶ φρόνιμον τὴν ἦρην ὀνόμασεν, ὡς πανούργον. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· « Καὶ ὁ ὄφις ἦν πανούργος ἀπὸ παντὸς ζώου τῆς χώρας, οὗ ἐποίησεν Κύριος; ὁ θεός. »

NOTE.

(4) Ἐκκόπτων. Cod. ἐγκόπτων.
(5) Ποθομένου. Cod. περιθόμενου.

(6) Ἀνθρώποις. Deest.
(7) Μάρτυς. Cod. μαρτυρεῖ.

ἜΡΩΤ. ΑΒ΄.

A

INTERR. XXXII.

Ἄλογος ὢν ὁ ὄφεις πῶς διελέχθη τῇ Ἐβᾶ;

Cum serpens facultate loquendi careat, quomodo allocutus est Evam?

Ὁργανον ἦν αὐτῶς τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ. Καὶ τοῦτο δεδήλωκεν ὁ Κύριος ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις. Εἰρηκῶς γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ, » ἐπήγαγεν· « Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. » Οὗτος τοίνυν διὰ τοῦ ὄφειος διελέχθη τῇ Ἐβᾶ. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἀλόγων ἀπάντων παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν ἡγεμονίαν εἰλήφεισαν, δι' ἐνὸς αὐτῆ τῶν ὑπερκῶν τὴν παγίδι προσήνεγκε, πιθανωτέραν οὕτω τὴν ἀπάτην κατασκευάσων. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διὰ τοῦ ὄφειος ἐνεργήσαντα, ὄφιν ἢ θεῖα προσαγορεύει Γραφή, μάρτυς Ἰσαΐας ὁ προφήτης (8) βρῶν. « Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ (9) ἐπέξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν αὐτοῦ τὴν ἀγίαν, τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυράν, ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν, τὸν σκολιὸν καὶ ἰσχυρόν· ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν (10), τὸν φεύγοντα, τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ (11). » Καὶ ὁ Κύριος δὲ τοῖς ἱεροῖς εἶρηκε μαθηταῖς· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν (12) τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφειων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. »

ἜΡΩΤ. ΑΓ΄.

Τὸ ἐστὶ « Διηνοληθῆσιν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο; »

Ὅτι καὶ πρὸ τῆς βρώσεως οὐ μεμυκῶτας εἶχον τοὺς ὀφθαλμούς, ὁῦλον τοῖς προσέχειν ἐθέλουσι. Πῶς γὰρ εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ ξύλον, ὅτι καλὸν εἰς βρώσιν, καὶ ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὠραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι, εἰ μὴ ἀνεπιγῶτας εἶχον τοὺς ὀφθαλμούς; Οὐκοῦν τὴν μετὰ ἀμαρτίαν αἰσθησιν οὕτω κέκληκεν ἡ θεῖα Γραφή. Εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν κεντᾶται τὸ συνείδησ'.

ἜΡΩΤ. ΑΔ΄.

Τι δὴ ποτε τοῦ διαβόλου τὴν ἀπάτην προσενήνοχεν ὁ Θεός. Ὅφεις γὰρ κάκεινος ὠνόμασται· οὐ ταύτην παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν φύσιν δεξάμενος· ἀγαθὸς γὰρ ἐκτίσθη, καὶ τοῖς ἀσωμάτοις συνεδημιουργήθη δυνάμεσιν· ἐπειδὴ δὲ ἐκὼν εἰς πονηρίαν ἀπέκλινε, καὶ τῆς τιμῆς ἧς ἐξ ἀρχῆς ἔλαχεν ἐστερήθη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπεβρίφη. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ζῶον εἰς θνησιν τῶν ἀνθρώπων (13) ἐδέξατο τὴν ἀράν. Ὁζῶντες γὰρ τὸν ὄφιν ἐπὶ τῆς γῆς συρό-

46 INTERR. XXXIII.

Quidnam est hoc, « Aperti sunt oculi amborum? »

Quod etiam ante esum non habebant oculos clausos, satis constat iis qui volunt attendere. Quomodo enim mulier lignum vidisset, et bonum ad escam, et oculis gratum ad videndum, et speciosum ad intelligendum, si non habuissent oculos apertos? Vocavit igitur divina Scriptura sic sensum illum, qui peccatum secutus est. Mox enim post admissum peccatum stimulator conscientia.

INTERR. XXXIV.

Quamobrem punitur serpens, cum sit diabolus qui deceptus?

Maledictionem Deus proprie intulit ei, qui malum perpetravit. Nam et ille serpens quoque appellatus est: non qui talem a Deo omnium conditore naturam acceperit, bonus enim creatus est, et una cum incorporeis virtutibus conditus; at uli sponte in nequitiam declinavit, tum honore privatus est, quem ab initio sortitus erat, et in terram projectus est. Sed et ipsum animal quoque ad hominum utilitatem maledictionem recepit. Itaque

u Joan. viii. 42. v Isa. xxvii. 1. x Luc. x. 19. y Gen. iii. 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

44 Quæstio 52 Diodoro tribuitur in cat. p. 80. 45 Inter quæst. 33 et 34 hæc sub Theodoretii nomine legitur in cat. p. 90, ad Gen. iii. 13: « Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦτο ἔφη ὁ Θεὸς τὴν γυναῖκα δέδωκα, ἵνα σοι κελεύη καὶ ἡγήται τῶν πρακτέων. Σε τοίνυν ἡγεῖσθαι προσήκον ἦν, ἐπεσθαι δὲ ἐκείνην. Καὶ μετ' αὐτῆς. Ἐθεὸς τοῖς ἀπατωμένοις μετὰ τὴν ἑκδασιν ἐπαισιθάνεσθαι τοῦ κακοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν, τῆς ἡδονῆς ἐπιχυρπούσας τὴν αἰσθησιν, οὐ γίνεται ἐπιγνωσις.

NOTÆ.

(8) Ὁ προσήτης. Abest.

(9) Ἐκείνη. Deest.

(10) Τὸν σκολιὸν — ὄφιν. Desunt.

(11) Τῇ ἡμέρᾳ — θαλάσῃ. Hæc e memoria, uti videtur, ita expressa sunt.

videtur, ita expressa sunt.

(12) Τὴν ἐξουσίαν. Cod. et P.c. addunt κατὰ πνευμάτων.

(13) Καὶ αὐτὸ — ἀνθρώπων. Des.

videntes serpentem repere, et volutari super terram, maledictionis antiquæ recordamur : et discimus, quanta mala peccatum accersat, non solum his qui illud admittunt, sed et illis qui subserviunt. At ipse quidem serpens nullum inde damnum accepit, cum ita gradi natus sit: hanc enim habet a natura motus speciem; nihil autem naturale molestum videtur esse. Homo vero multum inde commodi consequitur.

47 INTERR. XXXV.

Quare Deus serpentem creavit, cum prænosset illum futurum organum nequitia?

Hoc ipsum et de homine quispiam dicere possit. Præviderat enim Deus quod ille præceptum transgressurus esset. Cæterum diabolo perfacile erat, alterius bestia ministerio fallere.

INTERR. XXXVI.

Cur Deus creavit diabolum, cum sciret illum talem futurum?

Deus universam naturam incorporum creavit, rationalem eam et immortalem efficiens. Rationalis autem proprium est, libero arbitrio potiri. Horum autem alii benevolentiam erga Creatorem conservaverunt, reliqui vero declinaverunt in malitiam. Quod et inter homines reperire licet. Nam alii sunt virtutis amatores, alii vero nequitiam exercent. Si quis igitur de improborum creatione conqueratur, privat utique virtutis athletas præmiis victoriae. Si enim in electione voluntatis non haberent desiderium virtutis, sed natura immutabiles essent, ignoti essent egregii pietatis athlete. At cum voluntas habeat optionem bonorum et malorum, hi merito victoriae coronam consequuntur, illi vero pœnas luunt pro iis quæ volentes aduiserunt.

INTERR. XXXVII.

Cum Deum vocetis bonum, cur tantam severitatem illi tribuitis? Crudelitatis enim est et sævitiæ, modicum ob cibum tantum supplicium inferre, non solum his qui deliquerunt, sed etiam his qui ex illis orti sunt.

In primis hoc sibi persuasum habere debent, quæ pie vivere statuerunt, omne id quod ab omnium Deo fit aut præcipitur, sanctum et justum esse, et bonum, et ad hominum utilitatem institutum. Si enim constemur ipsum hæc omnia habere, procul dubio quæ ab ipso dispensantur aut jubentur, talia esse existimanda sunt. Deinde sciendum

Α μενόν τε καὶ λυσσώμενον, τῆς ἀρχαίας ἀρεῆς ἀναμνησθόμεθα· καὶ μανθάνομεν ὡς ἡλίκων πρόξενης ἡ ἀμαρτία κακίων, οὐ μόνον τοῖς ταύτην ἐνεργοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπουργοῦσι. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ θῆρις οὐδεμίαν ἐντεῦθεν δέχεται βλάβην, οὕτω βαδίζειν (14) πεφυκώς· ἐν τῇ φύσει γὰρ ἔχει τὸ τοῖνδε τῆς κινήσεως· εἶδος· οὐδὲν δὲ τῶν φυσικῶν φορτικὸν εἶναι δοκεῖ. Ὁ δὲ ἄνθρωπος πολλὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρποῦται.

ΕΡΩΤ. ΑΕ' 40.

Διὰ τί δὲ τὸν δῆριν ἐδημιούργησεν ὁ θεός, δργανον αὐτὸν προειδώς τῆς πονηρίας ἐσόμενον;

Τοῦτο ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· προῆδει γὰρ ὡς· καὶ οὗτος τὴν ἐντολὴν παραθήσεται. Ἄλλως τε βλάδιον ἦν τῷ διαβόλῳ, καὶ δι' ἐτέρου Θεοῦ τὴν ἀπάτην προσενεγκεῖν.

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Διὰ τί δὲ τὸν διάβολον ἐποίησεν, εἰδὼς τοιοῦτον ἐσόμενον;

Ὁ θεός πάσαν τῶν ἀσωμάτων τὴν φύσιν ἐδημιούργησε, λογικὴν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον ἀποφύνας· τοῦ λογικοῦ δὲ τὸ αὐτεξούσιον ἰδ.ον. Τοῦτων δὲ οἱ μὲν τὴν περὶ τὸν ποιητὴν ἐφύλαξαν εὐνοίαν, οἱ δὲ εἰς πονηρίαν ἀπέκλιναν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔστιν εὐρεῖν. Οἱ μὲν γὰρ εἰσι τῆς ἀρετῆς ἐρασταί, οἱ δὲ τῆς κακίας ἐργάται. Εἰ τοίνυν μέμφεται τις τῇ τῶν πονηρῶν δημιουργίᾳ, ἀποστραφῆ ἄρα τῶν τῆς νίκης βραβείων τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀυλιτάς 41. Εἰ γὰρ μὴ ἐν τῇ αἰρέσει τῆς γνώμης εἶχον τὸν πύθον τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ ἐμπεφυκὸς τὸ ἀτρεπτον, ἔλαθον ἂν οἱ ἀξιόνομοι τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταί· ἐπειδὴ δὲ τὴν αἵρεσιν τῶν ἀσθῶν, καὶ τῶν ἐναντίων, ἔχει ἡ γνώμη, δικαίως καὶ οὗτοι τυγχάνουσι τῶν νικηφόρων στεφάνων, κάκεινοι δίκας τινύουσιν ὑπὲρ ὧν κατὰ γνώμην ἐξήμαρτον.

ΕΡΩΤ. ΑΖ'.

Ἀγαθὸν τὸν θεὸν δογμαζοῦντες, πῶς αὐτῷ περιάπτετε τοσαύτην ἀποτομίαν; Ὁμύητος γὰρ καὶ ἀπηρίας, τὸ διὰ βρώσιν ὀλίγην τοσαύτην ἐπενεγκεῖν τιμωρίαν, οὐ τοῖς ἡμαρτηκόσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνων βεβλαστηκόσι.

Πρῶτον πεπεισθαι προσήκει τοὺς εὐσεβεῖν προαιρουμένους, ὡς πᾶν ὄντιον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων γινόμενον ἢ κελεύομενον, καὶ ὅσιον, καὶ δίκαιον, καὶ ἀγαθόν, καὶ φιλόανθρωπον. Εἰ γὰρ ταῦτα πάντα ἔχειν αὐτὸν ὁμολογοῦμεν· καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ οἰκονομούμενά τε καὶ προσταττόμενα χρῆ τοιαῦτα εἶναι νομίζομεν. Ἐπειτα εἰδέναι δεῖ, ὡς πᾶς νόμος, κἂν περὶ σμικρῶν

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

40 Quæst. 35 et 36 in cat. præmittuntur trigesimæ quartæ, secundum versiculorum ordinem. 41 Cat. p. 91. ἀποστραφῆ τῶν στεφάνων τοὺς τῆς ἀρετῆς ἐραστάς.

NOTÆ.

(14) Οὕτω βαδίζει cod. et Pic. ὡς τὸ βαδίζειν.

των διαγορεύη, την ἴσην ἔχει δύναμιν τῷ τὰ μέγιστα κελύουσι ποιεῖν, ἢ ἀπαγορεύοντι ὄρῶν· καὶ διαφερόντως· (15) πᾶς θεῖος νόμος· Αὐτίκα γοῦν ἐπεριτέμεσθαι κελύουσι, οὐδεμίαν παραβαινόμενος τῷ πάλαι· ἐργάζεται βλάβην. Ἄλλ' ὁμως ὁ νομοθέτης φησὶν, ὅτι « Πᾶς ἀπεριτέμετος ἄρσεν, ὃ· οὐ περιτεμήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται » Καὶ ἦν ὥρσει τοῖς ἀνδροφόνους καὶ τοῖς μοιχοῖς τιμωρίαν, ταύτην καὶ τούτῳ ἐκλήρωσεν. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς τοὺς δυσώνυμους αἰρετικούς, ἀντικρυς τῇ παλαιᾷ πολέμουνας Γραφῇ, καὶ τοῦδε κατηγορήσει τοῦ νόμου· ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς νομοθεσίας τὰς ἀποδείξεις ποιήσονται. Εὐρίσκομεν γὰρ ἐν ἐκείνοις τοῖς νόμοις, τὸν λάγνως ὀρώντα γύναιον μοιχείας κρινόμενον· καὶ τὸν εἰκῆ ὀργιζόμενον, ἔνοχον ὄντα τῇ κρίσει· τὸν δὲ βραχὺ τὸν ἀδελφὸν ὀνομάζοντα, γραφῆς πάλιν ὑπεύθυνον· τὸν δὲ μωρὸν ἀποκαλοῦντα, τῆς γέννησις ἄξιον· καὶ τὸν ὀμνύοντα, καὶ ἀληθεύειν ὀμνύειν. τῆς διαβολικῆς ὄντα συμμορίας. Τί δὴ ποτε τοῖνυν τούτου νόμῳ ἀγαθὸν ὀνομάζοντα, ἀπηγῆ δὲ τὸν τῆς παλαιᾶς νομοθέτην; ταῦτα γὰρ ἐκείνων κατὰ τὸν τούτων ὄρον ὀμότερα. Ἄλλὰ τῆς ἐκείνων ταῦτα βλασφημία; τολμᾶν. Ἡμεῖς δὲ χικείνους καὶ τούτους τοὺς νόμους ἐν ἡμεῖς Θεοῦ· τὸ δὲ διάφορον ἢ τῶν νομοθετουμένων ποιότης εἰργάσατο. Οἷα γὰρ σοφὸς διδάσκαλος, τοῖς μὲν ἀτελέσι τὰ ἀτελή, τοῖς δὲ τελείοις τὰ τέλεια προσεσήνοχεν· Πρὸς δὲ τούτοις σκοπητέον καὶ τοῦτο, ὡς τοῖς πρώτοις (16) παραβαίνουσι τοὺς νόμους ἐπιφέρονται δίχα συγγνώμης τιμωρίαι· ὥστε τοὺς ἄλλους ὀρώντας τὴν κίλασιν, μὴ τολμᾶν τὴν παράδασιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Σαββάτου νομοθεσίας ἐγένετο· τὸν γὰρ ἐν Σαββάτῳ τὰ ξύλα συλλέξαι τετολημκότα, καὶ πρῶτον τὸν περὶ τούτου παραβεβηκότα νόμον, ἅπας κατέλευσεν ὁ λαὸς· τοῦ Θεοῦ τοῦτο προστεταχότος, ἵνα αὐτωργοὶ τῆς τιμωρίας γινόμενοι, φρίττωσι τὴν παρανομίαν, ὡς τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσαν. Χρόνῳ δὲ ὕστερον, πολλῶν τὸν περὶ τοῦ Σαββάτου παραβεβηκότων νόμον, μακροθύμως ὁ νομοθέτης ἤνεγκε τὴν παράδασιν. Οὕτω τὸν Καὶν πρῶτον πεφονευκότα ταῖς ἀνηκέστοις ὑπέβαλε τιμωρίαις· ἵνα τοὺς ἐπὶ κείνῳ, καὶ μετ' ἐκείνων γεγεννημένους. δεδιξῆται τὰ παραπτώσια μὴ τολμᾶν. Πολλῶν δὲ ὕστερον ἀνδροφόνων γεγεννημένων, οὐ πραυτίκα τὰς τιμωρίας ἐπήγαγεν. Ἐδει τοῖνυν καὶ τὸν Ἀδάμ, πρῶτον δεξάμενον νόμον, καὶ νόμον κουφώτατον· τῶν παντοδαπῶν γὰρ αὐτῷ καρπῶν ἐδεδώκει τὴν ἀφθονίαν, ἐνὸς δὲ μόνου τὴν ἐδωδὴν ἀπηγορεύει· (17)· δοῦναι δίχην τοῦ πλημμελήματος· εἰς ὠφέλειαν τοῦ γένους. Εἰ δὲ δυσόργητος ὢν, ὡς ὁ δυσώνυμος ἔφη Μαρκίων, διὰ βρώσιν ὀλίγην τὴν τοῦ θανάτου τιμωρίαν ἐπήνεγκε, πῶς ἀνθρώπων ἀπάντων εἰς ἀσέβειαν καὶ παρανομίαν ἐξωκειλάντων, ἐσχάτην οὐ πανωλεθρίαν ἐπήνεγκεν· ἀλλὰ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δέδωκε, καὶ τὴν διὰ σταυροῦ καὶ πάθους ἐδω-

A est, omnem legem, licet de minimis quibusdam statuat quid agendum sit, parem habere vim cum ea quæ maxima præcipit aut prohibet: sed præcipue legem omnem divinam. Verbi gratia, qui transgreditur legem quæ circumcisionem jubet, proximo nullum damnum infert. Nihilominus legislator ait: « Omnis masculus incircumciscus, et qui non fuerit circumciscus octavo die, interimetur. » Et qualem homicidis et adulteris pœnam statuit, talem huic indicit. At quoniam verisimile est, infames hæreticos, palam Scripturæ veteris adversarios, hanc legem suggillaturos, ex evangelica legislatione eam demonstrabo. Reperimus enim in illis legibus, eum qui lascive mulierem aspexerit, fornicationis reum esse: et qui temere irascitur, reum esse iudicio: qui vero fratrem appellaverit, ræca, accusatione teneri: qui vero stultum, gehenna dignum esse: et qui Juraverit, licet verum dicat, diaboli socium fieri. Cur igitur hunc legis evangelicæ latorem bonum appellant, immitem vero antiquæ legis auctorem? Nam hæc, illorum sententia, sunt illis crudeliora præceptis. Verum quod ista audeant, illorum blasphemix est. Nos autem et has et illas leges ab uno Deo latas esse didicimus: sed diversitatem effecit eorum quæ lege jubentur qualitas. Velut enim præceptor sapiens, imperfectis imperfecta, et perfectis perfecta proposuit. 49 Præterea vero considerandum est, quod primis legum transgressoribus sine venia supplicia infliguntur, ut alii punitione conspecta transgredi non audeant. Quod et factum est circa legem de Sabbato latam. Eum enim, qui die Sabbati ligna colligere ausus erat, et ita primus legem transgredi, populus universus lapidavit. Id enim Deus præceperat, ut qui suis manibus de nocente supplicium sumpserant, deinceps legem transgredi reformidarent, tanquam supplicii causam. Longo vero post tempore, cum permulti legem de Sabbato latam violassent, transgressionem legislator patienter tulit. Sic et Cain, qui fuit primus homicida, inexpiabili affecit supplicio: ut tam hi qui tunc temporis erant, quam qui postea nati sunt, talia perpetrare non auderent. Posterioribus tamen temporibus, licet homicidæ multi fuerint, non protinus pœnas inlaxit. Conveniebat igitur Adamum, qui primus legem acciperat, et eam quidem levissimam (omnis enim generis fructuum Deus illi dederat copiam, unius tantum esu interdixerat), luere pœnas delicti, ad utilitatem generis humani. Quod si præ multa iracundia Deus, ut ait exsecrandus ille Marcion, pauculam ob escam supplicio mortis affecit, quomodo omnibus hominibus ad impietatem et transgressionem extremam de lapsis extrema supplicia non inlaxit, sed Filium suum dedit, et per crucem et

* Gen. xii, 14. * Math. v, 22 seqq.

NOTÆ.

(15) Cod. et Pic. διαφερόντως.

(16) Τοῖς πρώτοις. In cod. et apud Pic. sequitur

ἄλλαι.

(17) Cod. et Pic. ἀπηγόρευσεν.

passionem salutem concessit? Hæc autem dico adversus eos, qui arbitrantur Deum universorum ira quadam perniciosum ista perpetrasse, ignorantibus mysterium dispensationis. Certum enim esse puto iis qui doctrinam divinam didicerunt, **50** Deum universorum per pœnitentiam nihil agere solere: quoniam affectus hic proprius est eorum qui mutabilem habent naturam, et nunc quidem his, nunc vero illis delectantur, et quæ futura sunt penitus ignorant. At universorum Deus immutabilis est naturæ: quæ vero nondum facta sunt, perinde novit, ac si jam facta essent. Quapropter prævidens et præsciens futurum ut Adam mortalis fieret ob violatum mandatum, talem ejus naturam jam ante composuit; et in masculinum et femineum corpus formavit. Hæc siquidem est corporum mortalium, et procreatione liberorum indigentium ad conservationem generis, constructio. Nam immortalis natura non opus habet femineo sexu. Hæc de causa creator incorporearum creaturarum numerum simul produxit: mortalia vero animalia bina cujusque speciei creavit, masculum et femellam, quibus postea incrementi benedictionem donavit: « Crescite enim, inquit, et multiplicamini^b. » Sic et hominem formavit masculum et feminam, eandemque benedictionem illis dedit: « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et in eam imperium habete^c. » Hoc igitur prævidens Deus omnium, non solum eos ita formavit, sed etiam de edendo legem eis dedit. « Ecce enim, inquit, dedi vobis omnem herbam seminalem, seminans semen, quod est super universam terram: et omne lignum, quod habet fructum seminis seminalem, vobis erit in cibum, et omnibus bestiis terræ, et omnibus volatilibus cæli, et omni reptili repenti super terram, quod habet in seipso animam vitæ. Et omnem herbam viridem dedi vobis in escam^d. » **51** Hæc enim dixit Deus Adamo ante præceptum. Mortali autem creaturæ necessarius est cibus: nam immortalis natura cibo non indiget. Id quod Dominus docens ait: « Post resurrectionem nuptiis non tradunt, neque traduntur, sed sunt sicut angeli in cælis. » Igitur minime procedit ab ira tale supplicium, sed dispensatio est summæ sapientiæ. Nempe Deus sapientissimus post mandati transgressionem fert mortis sententiam, ut humanum genus prosequatur odio peccatum, quippe quod fuerit

ῥήσατο σωτηρίαν; Καὶ ταῦτα λέγω πρὸς τοὺς ὀνομένους ὀργῇ τινι: ταῦτα δεδραχένοι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, καὶ ἀγνοοῦντας τὸ τίς οἰκονομίας μυστήριον· δηλον γὰρ οἶμαι (18) τοῖς τὰ οὐα πεπαιδευμένοις, ὡς οὐδὲν ἐκ μεταμελείας εἰωθε ποιεῖν ὁ τῶν ὄλων Θεός· τοῦτο γὰρ δὴ τὸ πάθος ἴδιον τῶν τρεπτῆν ἐχόντων τὴν φύσιν, καὶ νῦν (19) μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκεῖνοις ἀρροσκομένω, καὶ τὸ μέλλον ἔσεσθαι παντάπασιν ἀγνοοῦντων. Ὁ δὲ τῶν ὄλων Θεός ἀτρεπτον μὲν ἔχει τὴν φύσιν· οἶδε δὲ, ὡς ἦδη γεγενημένα, τὰ μήπω γεγενημένα. Αὐτίκα γούιν καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἄδᾶμ προορῶν, καὶ προοινώσκων ὡς θνητῆ; γενήσεται τὴν ἐντολὴν παραβίς, τοιαύτην αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν προκατεσκευάσεν· εἰς ἀρῆν γὰρ καὶ θῆλυ τοῦ σώματος ἐσχρημάτισε τὴν διάπλασιν· τὸν δὲ θνητῶν, καὶ παιδοποιίας δεομένων εἰς τὴν τοῦ γένους διαμονήν, ἢ τοιαύτη τῶν σωμάτων κατασκευῆ. Ἡ γὰρ ἀθάνατος φύσις οὐ δεῖται τοῦ θήλεος· τούτου χάριν ὁ ποιητῆς ὁμοῦ τῶν τῶν ἀσωμάτων παρήγαγεν ἀριθμόν^α. Τῶν δὲ θνητῶν ζώων ἀνά δύο καὶ ἕκαστον ἐδημιούργησε γένος, ἄρσεν καὶ θῆλυ· καὶ τῆς αὐξήσεως αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν ἐπήνεγκεν. « Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. » Ταῦτα τοίνυν προορῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, οὐ μόνον αὐτοὺς οὕτω διέπλατεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπὶ τῆς βρώσεως αὐτοῖς δέδωκε νόμον. « Ἴδοὺ γὰρ, φησί, δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον σπείρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω τῆς γῆς· καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σποριμον^β, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηροῖς τῆς γῆς^γ, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν αὐτῷ ψυχὴν ζωῆς· καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν ὑμῖν δέδωκα εἰς βρώσιν. « Ταῦτα γὰρ πρὸ τῆς ἐντολῆς πρὸς τὸν Ἄδᾶμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός. Θνητῶν (20) δὲ ἡ βρώσις· ἀθάνατος γὰρ φύσις οὐ δεῖται τροφῆς. Καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ Κύριος ἔφη, ὅτι « Μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὔτε γαμοῦσιν (21), οὔτε γαμίσκονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς; (22). » Οὐ τοίνυν ὀργῆς ἢ τιμωρία, ἀλλ' οἰκονομία σοφίας μεγίστης^δ. Ἴνα γὰρ μισθὴ τὴν ἀμαρτίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὡς αἰτίαν θανάτου γεγενημένην, μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς ἐπιφέρει τοῦ θανάτου τὴν ψήφον ὁ πάνσοφος. Τούτῳ μὲν τὸ περὶ τὴν ἀμαρτίαν μηχανόμενος μίσος, προευτρεπιζῶν δὲ τῷ γένει τῆς σωτηρίας τὸ φάρμακον, τὸ διὰ τῆς (23) τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρωπήσεως; τὴν

^b Gen. i, 28. ^c ibid. ^d ibid. 29, 30. ^e Matth. xxii, 30.

VARIAE LECTIOES EX CATENA LIPSIENSI.

^α Cat. p. 97 παρήγ. ὀρθαθόν. ^β σπέρματος σποριμον. ^γ post τῆς γῆς sequitur in cat. p. 97, καὶ πᾶν ξύλον ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπόν. ^δ σοφίας μισθῆ.

NOTÆ.

(18) Cod. et Pic. δηλον γὰρ εἶναι οἶμαι.

(19) Καὶ νῦν μὲν—τὴν φύσιν. Desunt.

(20) Θνητῶν. Cod. et Pic. θνητῶ.

(21) Οὔτε γαμοῦσιν. Desunt.

(22) Μετὰ — οὐρανοῖς. Hæc a communi lectione recedunt.

(23) Τὸ διὰ τῆς κ. λ. Cod. et Pic. τὸ δὲ τῆς κ. λ.

ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἀθανασίαν πραγμα-
 τισάμενον⁴⁴. Τί δὲ ἀπηνῆς ἢ ἀπόφασις ἔχει, « Ἰῆ
 εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ; » Ἀπὸ γῆς σε, φησὶν,
 Ἐπλασα, καὶ εἰς ἀμείνω πολλῶ μετεσκεύασα (24) φύ-
 σιν. Ἐπειδὴ δὲ φυλάξει μου τὴν ἐντολὴν οὐκ ἠθέ-
 λησας, πρὸς τὴν προτέραν ἐπένελθε φύσιν. Ἀνθ'
 οὗτου δὲ σμικρὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἀμάρτημα; Πάντων
 αὐτῶ τῶν φυτῶν ἐδεδώκει τὴν ἐξουσίαν· ἐνδὸς δὲ μό-
 νου τὴν ἐδωδὴν ἀπηγορεύει. Ὁ δὲ τὰ ἄλλα πάντα
 καταλιπὼν, τοῦτον καὶ πρῶτον καὶ μόνον ἐτρύγησε
 τὸν καρπὸν. Τοῦτο γὰρ αὐτῶ καὶ ὁ Δεσπότης Θεὸς
 ἐμέμφατο· « Τίς γὰρ, φησὶν, ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυ-
 μνός, εἴ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐντειλάμην σοι
 τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; » Δεδη-
 λωκε δὲ τοῦτο καὶ ὁ διάβολος δι' ὧν ἔφη τῇ Εὐφ·
 « Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύ-
 λου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; » Εἰ δὲ εἶδεν ἐδηδοκῶτας,
 οὐκ ἂν ψήθη περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν δένδρων εἰλη-
 φένας τὴν ἐντολήν. Οὐ σμικρὰ τοιγαροῦν ἢ παράβα-
 σις. Πρῶτου γὰρ μετέλαβον, οὗ μόνου μὴ μετασχεῖν
 ἐκαλεῖσθησαν.

eos p̄ceptum accepisse de omnibus arboribus. Non igitur modica est hæc transgressio. Primum enim de eo sumpserunt, de quo solo sumere prohibiti erant.

EPQT. AH'.

*Τίνας ἔνεκα, τοῦ Θεοῦ εἰρηκότος, ἧ δ' ἂν ἡμέρα
 φάγη ἀπὸ τοῦ ξύλου, θανάτῳ ἀποθανῆ, οὐκ
 εὐθύς ἀπέθανε τὴν ἐντολὴν παραβάς⁴⁵;*

Ἐναντία αὕτη κατηγορία. Πρὸ βραχείου γὰρ ἀπηνῆ
 τὸν Θεὸν ἀποκαλοῦντες, νῦν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν
 κατηγορεῖτε. Ὑμνεῖν δὲ μᾶλλον ἐχρῆν, ἀλλ' οὐ κατ-
 τηγορεῖν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Εἶθε γὰρ μερίζονα
 μὲν ἀπελείν, ἐλάττους δὲ τῶν ἀπειλῶν τὰς τιμωρίας
 ἐπάγειν. Καὶ τοῦτο πολλὰ ἔσκον εὐρεῖν παρὰ τῇ
 θεῖᾳ Γραφῇ, Ἐνταῦθα μέντοι τὸν τῆς θνητότητος
 ὄρον ὠνόμασε θάνατον, οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος
 ἡρμήνευσεν· « Ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγη ἀπὸ τοῦ ξύλου,
 θνητὸς ἔσῃ. » Μετὰ γὰρ δὴ τὴν θεῖαν ἀπόφασιν, καθ'
 ἐκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν τὸν θάνατον προσ-
 ἐδέχτο· οὕτως οἱ πεπιστευκότες τῷ Δεσπότη Χρι-
 στῶ, καὶ σφαττόμενοι ζῶσι, προσμένοντες τὴν ἀνά-
 στασιν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. « Τῇ γὰρ
 ἐλπίδι ἐσώθημεν. »

EPQT. AΘ'.

Τοὺς χιτῶνας τοὺς δερματίνοὺς τί νοσητέον;

Οἱ μὲν ἀλληγορηταὶ τὴν θνητὴν σάρκα φασὶ τὰ
 δέρματα· ἄλλοι δὲ τινες ἀπὸ φλοιῶν δένδρων τούτους
 κατεσκευάσθαι εἰρήκασιν. Ἐγὼ δὲ γε οὐδέτερον τού-
 των προσείμαι. Τὸ μὲν γὰρ περιέργον, τὸ δὲ ἄγαν
 μυθώδες. Τῆς γὰρ θείας Γραφῆς καὶ πρὸ τῆς ψυχῆς
 τὸ σῶμα διαπεπλάσθαι φησάσης, πῶς οὐ μυθώδες τὸ

⁴⁴ Gen. iii, 19. ⁴⁵ ibid., 11. ⁴⁶ ibid., 1. ⁴⁷ Rom. viii, 24.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁸ τὴν ἀφθαρσίαν πραγματ. ⁴⁹ Cat. p. 99, τὴν ἐντ. παραβάς om.

NOTÆ.

(24) Μετεσκεύασα, Cod. με κατασκευάσα. Picus, σε κατασκευάσα.

animam, quomodo fabulosum non est dicere, accepisse illos carnem mortalem post transgressionem mandati? **53** Verum curiose inquirere, unde pelles Deus habuerit, et ob id novam amictus speciem excogitare, superfluum esse mihi videtur. Sunt igitur amplexanda, quæ scripta sunt, et sciendum, quod omnium Creatori nihil difficile aut impeditum est. Sed admirari oportet perennem ejus bonitatem, quippe qui etiam delinquentium curam gerat, nec vestimentis necessariis carere nudos permittat.

THEODORI. Quæsitum est, quæ sint vestes pellicæ? Nam si ex animalibus occisis facta sunt indumenta, perspicuum est quod occisorum animalium genus defecerit, cum Deus paulo ante masculum et feminam creasset, nec adhuc ulli partus exsistissent. Præterea nemo existimare potest Deum animalia jugulari præcepisse, quando nondum esus carni erant permissus hominibus. Multo minus decet nos arbitrari Deum vestes quæ non erant, produxisse: qui homine creato desiit quidquam creare, quod non esset, quasi in ipso creationem universi mundi concludens. Constat igitur Deum pelliceas vestes non creasse ex nihilo. Sed fortasse ignorabant, ut verisimile est, qui talia quærent, quod pelles non solum illæ dicuntur, quæ ab animalibus auferuntur, sed etiam quæ ab arboribus, quas cortices appellare vulgus consuevit. Igitur Adam indumenta confecit ex arboribus habentibus cortices aptas ad vestimenta componenda, Deo menti illius suggerente, quomodo id fieri deberet.

ORIGENIS. Quid existimare debemus esse vestes illas pelliceas? Valde quidem stolidum est, et anile, Deoque minime dignum, arbitrari Deum pelles animalium jugulatorum, **54** aut aliter mortuorum accepisse, et inde pelles illas consuendo, coriarii more, in vestimenti formam redeigisse. Rursus, ut vitetur hæc absurditas, dicere, vestes illas pelliceas nihil aliud esse quam corpora, probabile quidem est, et ad assensionem eliciendam efficax: at non evidens quod sit verum. Si enim pellicæ vestes sunt carnes et ossa, quomodo antea dixit Adam: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea? » His igitur ambiguitatibus obruti nonnulli, asseruerunt vestes pelliceas esse mortalitatem

† Gen. ii, 25.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵³ Cat. p. 100. τὴν ἀπόρρητον ἀγαθότητα · ὅτι καὶ παραβεβηκότων οὐχ ὑπερεῖδε, καὶ δεηθέντων περιβολαίων ἐπιμελεῖται μὴ εἶναι αὐτοὺς γυμνοὺς. ⁵⁴ Cat. p. 102. οὐδενὸς τεταγμένου. ⁵⁵ εἰς ἐνδύμ. κατασχ. αἱ περὶ τὸν Ἀδάμ ἦγον, τοῦ Θεοῦ, etc.

NOTÆ.

(25) Ἄπειρον. Cod. et Pic. ἀπόρρητον.
(26) Cod. et Pic. περιβολαίων.
(27) Cod. et Pic. τεταγμένου.

λέγειν μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς σάρκα αὐτοῦς εἰληφῆναι θνητὴν; Τὸ δὲ γε πολυπραγμανεῖν, πόθεν τῷ Θεῷ δέρματα, καὶ διὰ τοῦτο καινὸν εἶδος περιβολαίων ἐπινοεῖν, περιττὸν εἶναι μοι δοκεῖ. Χρὴ τοῖνον στέργειν τὰ γεγραμμένα, καὶ εἰδέναι ὡς οὐδὲν ἄπορον τῷ τῶν ὄλων Δημιουργῷ, καὶ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν ἄπειρον (25) ἀγαθότητα · ὅτι καὶ παραβεβηκότων ἐπιμελεῖται · καὶ δεηθέντων περιβολαίου (26), οὐ περιεῖδε γυμνοῦς ⁵⁴.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ. Ἐζητήται, τί ἐστὶ χιτῶνας δερματίνους · ἀλλ' εἰ μὲν ζῶων σφαγέντων ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο τὰ ἐνδύματα, εὐδηλον, ὅτι ἐπέλιπε τὸ γένος τῶν σφαγέντων · ἄρτι μὲν τοῦ Θεοῦ ἄρβεν τε καὶ θῆλυ πεποιηκότος, οὕτω δὲ οὐδενὸς (27) τετογμένου ⁵⁵, πρὸς τῷ κάκεινο μὴ ἐνδέχεσθαι νομίζειν, ὅτι ζῶα σφάττεσθαι ἐκέλευσεν ὁ Θεός, ὅτε μήπω κρεοφαγία ἦν ἐπιτετραμμένη τοῖς ἀνθρώποις · τοὺς μὴ ὄντας δὲ χιτῶνας ἐτι πλέον ἀπρεπὲς νομίζειν ὅτι παρήγαγεν ὁ Θεός, ὅς ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ποιήσει τοῦ ποιεῖν τι μὴ ὄν (28) ἀπαύσατο, ὡς ἐν τούτῳ τοῦ κόσμου παντὸς συμπεράνας τὴν ποιήσιν. Εὐδηλον οὖν, ὡς οὐδ' ἂν χιτῶνας δερματίνους ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρήγαγεν. Ἄλλὰ γὰρ ἠγνόησαν, ὡς εἰκεν, οἱ περὶ τούτων ζητοῦντες, ὅτι δέρματα οὐ μόνον τὰ ἐκ τῶν ζῶων ἀφαιρούμενα λέγεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῶν δένδρων, ἃ καὶ φλοιοὺς ὀνομάζειν ἔθος τοῖς πολλοῖς. Ἐκ δένδρων τοῖνον ἐπιτηδεῖους πῶς φλοιοὺς ἐχόντων εἰς ἐνδύματων κατασκευὴν, ἐποίησαν οἱ περὶ τὸν Ἀδάμ τὰ ἐνδύματα, τοῦ Θεοῦ ⁵⁶ κατ' ἔνοιαν αὐτοῖς ὑποθεμένου, πῶς χρὴ τοῦτο ποιῆσαι.

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ. Τί δεῖ νοεῖν τοὺς δερματίνους χιτῶνας; Σφόδρα μὲν οὖν ἡλίθιον, καὶ γραῶδες, καὶ ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ, τὸ οἰεσθαι ζῶων τινῶν περιελόντα δέρματα τὸν Θεόν, ἀναιρεθέντων, ἢ ἄλλως πῶς ἀποθανόντων, πεποιημένα σχήματα χιτῶνων, καταβράβαντα δέρματα δίχην σχυροτόμου. Πάλιν τε φυτῶνας τὸ οὕτως ἄτοπον, λέγειν τοὺς δερματίνους χιτῶνας οὐκ ἄλλους εἶναι, ἢ τὰ σώματα (29), πιθανὸν μὲν, καὶ εἰς συγκατάθεσιν ἐπισπάσασθαι δυνάμενον · οὐ μὴ σαφὲς ὡς ἀληθές. Εἰ γὰρ οἱ δερματῖνοι χιτῶνες σάρκες καὶ ὀστέα εἰσὶ, πῶς πρὸ τούτων φησὶν ὁ Ἀδάμ, « Τοῦτο νῦν ὄστούν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου; » Ταύτας οὖν τὰς ἀπορίας περιιστάμενοι τινες, δερματίνους χιτῶνας, τὴν

(28) Τὴ μὴ ὄν. Cod. et Pic. τίμιον.

(29) Οὐκ — σώματα. Cod. et Pic. οὐκ ἄλλο (in cod. ἄλλοι, perperam) εἶναι τοῦ σώματος.

νέκρωσιν, ἣν ἀμφιέννυσται ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἡ Εὐα, διὰ τὴν ἁμαρτίαν θανατωθέντες, ἀπεφάναντο τυγχάνειν. Οὐδὲ πάνυ τι οὐδὲ αὐτοὶ εὐχερῶς δυνάμενοι (30) παραστῆσαι, πῶς ὁ Θεὸς, καὶ οὐχὶ ἁμαρτία, νέκρωσιν ἐμποιεῖ τῷ παραθεθῆκότι. Πρὸς τοῦτοις, ἀνάγκην ἔχουσι λέγειν σάρκα καὶ ὀστέα τῷ ἰδίῳ λόγῳ μὴ εἶναι φθαρτά, εἰ γε ὕστερον τὴν νέκρωσιν οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰλήφασιν. Ἀλλ' εἰ (31) καὶ ὁ παράδεισος θεῖόν τι χωρίον ἐστὶ, λεγέτωσαν πῶς ἕκαστον ἐκεῖ τῶν μελῶν μὴ μάτην δεδημιουργημένον τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐνήργει (32). Περὶ μὲν οὖν τοῦ μυκτῆρα λέγεσθαι παρὰ τῷ Ἀκύλῳ καὶ Συμμάχῳ, ἢ πρόσωπον παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα τοῦ πεπλασμένου, εἰς δ' ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς πνοὴν ζωῆς· λεκτέον (33), ὅτι οὐ δεῖ περιέχεσθαι τοῦ γράμματος τῆς Γραφῆς ὡς ἀληθοῦς· τὸν δὲ κεκρυμμένον θησαυρὸν ἐν τῷ γράμματι ζητεῖν ⁵¹.

EPQT. M'.

Τι ἐστὶ τὸ, « Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἰς εἰς εἰς ἡμῶν (34) ; »

Ἐπειδὴ ὁ διάβολος εἶπεν, « Ἐσεσθε ὡς θεοὶ (35), γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν, » ἐδέξατο δὲ τοῦ θανάτου τὸν ὄρον τὴν ἐντολὴν παραβῆς, εἰρωνικῶς τοῦτο εἰρηκεν ὁ τῶν ὀλων Θεὸς, δεικνύς τῆς διαβολικῆς ἐπαγγελίας τὸ ψεῦδος ⁵². Μεταλαθεῖν δὲ αὐτὸν τοῦ καρποῦ (36) τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς διεκώλυσεν· οὐ φθορῶν αὐτῷ τῆς ἀθανάτου ζωῆς, ἀλλὰ τῆς ἁμαρτίας ἐπέχων τὸν ὄρομον. Ἰατρεία τοίνυν ὁ θάνατος, οὐ τιμωρία (37) ἐστίν. Ἐπέχει γὰρ τῆς ἁμαρτίας τὴν ὄρμη. « Ὁ γὰρ ἀποθανὼν, φησὶ, δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Καταντικρὺ δὲ τοῦ παραδείσου διάγειν αὐτὸν προσέταξεν· ἵνα τῆς ἀλύπου βιοτῆς εἰς μνημὴν ἐρχόμενος, μισθὴ τὴν ἁμαρτίαν, ὡς πρόξενον τῆς ἐπιπόνου ζωῆς.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ. Οὐκ ἀοράτους τινὰς δυνάμεις λέγει τὰ Χερουθίμ, ὡς τινὰς ὄνεται· ἐπεὶ μὴδὲ συνετέλει τι ἀόρατος φύσις ἐκεῖ, αἰσθητῆς ὄψεως ὀφειλοῦσης εἶναι τῆς τὸν Ἀδὰμ παιδεουούσης. Οὔτε οὖν ἡ φλογίνη ῥομφαία φύσις ἦν πυρὸς, ἀλλ' ὄψις τοιαύτη· οὔτε τὰ Χερουθίμ ζῶα, ἀλλ' ὄψις τοιαύτη. Ἐπεὶ καὶ Ἰεζεκιὴλ τετραπρόσωπα τὰ Χερουθίμ ὄρα· τετραπρόσωπος δὲ ἀοράτου φύσις οὐκ ἐστίν ⁵³. Ἀλλὰ Χερουθίμ καλεῖ πᾶν τὸ δυνατὸν. Οὕτως λέγει, « Ὁ

¹ Gen. III, 22. ¹ ibid. 5. = Rom. VI, 7.

VARLE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵¹ περὶ μὲν — ἐν τῷ γρ. ζητεῖν. Hæc in cat. leguntur p. 60, ad Gen. II, 7; sed πεπλανηκότος leg. pro πεπλασμένου, minus recte. ⁵² Illa, μεταλαθεῖν — δέδωκε ἀπὸ τ. ἁμαρτίας existant in cat. p. 103. Reliqua, Καταντικρὺ — ἐπιπόνου ζωῆς vero, ibid. p. 104. ⁵³ Cat. p. 104. τετραπρόσωπα δὲ ἀόρατος φύσις οὐκ ἐστίν.

NOTÆ.

(30) Cod. et Pic. δυναμούμενοι.

(31) Cod. et Pic. ἀλλὰ καὶ εἰ δ.

(32) Cod. et Pic. ἐνεργεῖ.

(33) Λεκτέον ὅτι. Des.

(34) In cod. August. hæc adjiciuntur : Ὅτι ψευ-

illam, qua circumdati sunt Adam et Eva, morti propter peccatum addicti. Sed isti non facile probare possunt, quomodo Deus, et non multo magis peccatum, mortalitatem pariat transgressori. Præterea necesse est eos dicere carnem et ossa propria ratione non esse corruptibilia, cum postea patres nostri propter peccatum mortalitatem conditionem acceperint. Cæterum, si paradisi est locus quidam divinus, exprimant, quomodo illic unumquodque membrum, non frustra creatum, propriam vim exercebat. Ac de eo quidem quod nasus dicitur apud Aquilam et Symmachum, apud Septuaginta vero facies, ea pars formati hominis, in quam Deus insufflavit spiritum vitæ; dicendum est non oportere adhærere nudæ litteræ Scripturæ, tanquam veræ: sed thesaurum in littera latentem quærere

55 INTERR. XL.

Quid illud est: « Ecce, Adam factus est ut unus ex nobis? »

Cum diabolus dixisset: « Eritis sicut dñi, cognoscetes bonum et malum ¹, » Adamus vero suscepisset sententiam mortis, quia transgressus erat in mandatum, Deus omnium hoc per ironiam dixit, demonstrans promissionis diabolicæ mendacium. Prohibuerat autem ipsi Deus, ne acciperet de ligno vitæ, non quod invideret homini vitam æternam: sed ut peccati cursum cohiberet. Medicina igitur mors est, non pœna. Reprimit enim peccati impetum. Nam « mortuus justificatus est, ait, a peccato ². » Jussit autem Deus Adamum e regione Paradisi agere, ut pristinam vitam dolore carentem revocans in memoriam, odio prosequeretur peccatum, tanquam auctorem laboriosæ et ærumnosæ vitæ.

THEODORI. Cherubim dicit non virtutes quasdam invisibiles, ut quidam existimant; quoniam invisibilis natura nihil illic contulisset; cum visio sensibilis esse deberet, quæ Adamum institueret. Neque igitur gladius ille flammeus natura ignis erat, sed visu talis: neque Cherubim erant animalia, sed talia videbantur. Siquidem et Ezechiel Cherubim videt habentes quatuor facies: cum tamen invisibilis natura quadruplicem faciem non habeat.

ὁς λέγει τὸ γράμμα τῆς θαλάσσης γραφῆς.

(35) Ὁς. Doest.

(36) Τοῦ καρποῦ. Cod. et Pic. τοῦ ξύλου.

(37) Ὁ θάνατος οὐ τιμωρία. Cod. et Pic. οὐ θάνατος ἡ τιμωρία.

Sed Cherubim vocat illud omne, quod potentia praeditum est. Sic dicit : « Qui sedet super Cherubim », hoc est, qui potenter regnat; et : « Ascendit super Cherubim, et volavit », hoc est, advenit cum multa virtute. Illud igitur : « Et statuit Cherubim », dixit, ut indicet potentem quamdam et terribilem visionem et **56** formam, quasi quorundam animalium collocatum esse in ingressu Paradisi, quibus inde Adamus arceretur.

• INTERR. XLJ.

Si tristatus est Cain non susceptis ejus oblationibus, ergo poenitentiam egit. Nam poenitentium est tristitia.

Angubat illum non peccatum ipsius, sed fratris prosperitas. Ad hoc enim Aquila alludit, dicens hunc in modum : « Et iracundia fuit Caino vehementer, et concidit vitulus ejus. Et dixit Dominus ad Cain : Ad quid iracundia tibi? »

INTERR. XLII.

Quod signum Deus apposuit Caino.

Ipsa Dei sententia, quae prohibebat illum occidi, signum erat : et ipsa membrorum concussio, notum manifestumque eum reddebat.

INTERR. XLIII.

Quam uxorem habuit Cain?

Certum est sororem duxisse in uxorem : hoc enim tunc temporis non damnabatur, cum nulla lex esset, quae istud prohiberet. Erat alioqui impossibile aliter augeri genus humanum. Voluit autem Deus ex uno viro et una muliere subsistere universas hominum gentes. Primum quidem, ut eandem esse naturam cognoscerent, ex uno pari prognati : deinde ut in concordiam coirent, tanquam ex una radice efflourissent. Nam si, cum **57** Deus universorum haec omnia ita ordinaverit, multae tamen

^a Psal. xcviij, 4. ^b Psal. xvij, 41. ^c Gen. iij, 24.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁶ Cat. p. 104, l. 34. δ δυνατὸς βασιλεὺς ὢν. ⁵⁵ Inter quaest. 41 et 42 haec ad Gen. iv, 15, sub Theodoretis nomine existant in cal. p. 113 : Ποία εἰσι τὰ ἐπιτὰ ἐκδικούμενα ; τούτῃ διὰ τὸ ἐπιτὰ ἐκδικήσεις ζητητέον. Καὶ διατὶ ἐπιτὰ ἐκδικήσεις ζητητέον, καὶ διατὶ ἐπιτὰ ὑπὲρ ἑνὸς φόνου. Ὅτι καὶ τὰ ἀμαρτήματα τοσαῦτα ἦν· τὰ γὰρ ἀπὸ γῆς προσάγων τῷ Θεῷ, ὕβρισεν ὅτι μὴ διεκρίνε, δέον τὰ ἐκλεκτὰ προσάγειν· ἐλυπήθη, ὅτι οὕτως ὕβρισας σου Θεόν, μὴ ἐδέχθη· ἠσχάσαι προσάχθεις παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἤρέμισεν· ἐθάσκηεν τὸν ἀδελφόν ὡς ἀδελφόν, ὅτι πιστευθεὶς ἐξαγαγὼν εἰς τὸ πεδίον ἀνέβη· ψεύδεται τῷ Θεῷ ἐρωτώμενος; « Ποῦ ἐστὶν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; » Ἐλύπησε τοὺς γεγεννηκότας, ἀνελών τὸν ἀδελφόν. Εἰκότως ἄρα τῶν ἐπιτὰ ἀμαρτημάτων τοσαύτας τιμωρίας ἀντιλαμβάνει. Πρώτην, τὸ τῆς ἐπικαταράτου γῆς, ἐπικαταράτον γενέσθαι· ἡ μὲν γὰρ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὁ δὲ δι' αὐτὸν ἐδέξατο τὴν καταράν· δευτέραν, τὸ μὴ τῶν πόνων κατ' ἀξίαν τὴν τῶν ἀπὸ γῆς προσφορὰν δέχεσθαι· τὸ μὲν γὰρ « Ἐργᾶ τὴν γῆν, » καὶ τῷ πατρὶ δέδοτο, τὸ δὲ « Οὐ προσθήσει δοῦναί σοι τὴν ἰσχὺν αὐτῆς, » τῷ Κάιν· τρίτην, τὸ στένειν· τετάρτην, τὸ τρέμειν, ἢ κατὰ ἄλλους ἐρμηνευτὰς ἀκαταστατεῖν, τούτῃσι τὸ πλανᾶσθαι ἐπὶ τῆς γῆς· πέμπτην τὴν ἀπάντων χαλεπωτέραν, τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ οικειώσεως ἄλλοτριωθῆναι· ὡσαύτως ὁ Κάιν, « Εἰ ἐκβάλλεις με ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυθῶσομαι. » ἕκτην, τὸ ταύτας τὰς τιμωρίας ὑπέχειν ἕως μακροῦ γῆρως, ὧν ἂν ἠῤῥατο πολλάκις θανάτω ἀπαλλαγῆναι· ἑβδόμη τὸ σημεῖον, ὅπως εἰληφεν, ὥστε μὴ ἀναρθεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἦν δὲ καὶ τοῦτο οὐκ ἀνεκτὴ κόλασις αὐτῷ, γνωρίζομένῳ δι' αὐτοῦ, καὶ ὅτι οἶα μαστιγίας δοῦλος ἐπὶ κακίᾳ ἄλους τὰ στίγματα περιέφερον ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

NOTÆ.

(38) Τῷ Κάιν. Cod. et Pic. τὸν Κάιν. Ita quoque Aquilæ lectionem exprimit Drusius Fragm. vet. interpr. Gr. p. 12, recte tamen monet legi debere τῷ Κάιν. quam lectionem etiam schedæ Combefisianæ confirmant, observante Montfauc. Hexapl.

Α καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἢ δυνατῶς βασιλεύων ⁵⁵· καὶ, « Ἐπέθη ἐπὶ Χερουβιμ καὶ ἐπετάσθη, ἢ ἀντὶ τοῦ, μετὰ πολλῆς παρεγένετο τῆς δυνάμεως. Τὸ οὖν, « Ἐταξέ τὰ Χερουβιμ, ἢ να εἴπη δυνάτην τινα καὶ φοβερὰν ὄψιν καὶ μορφήν, ὡσαύτῃ τινων ζώων, ἐπέστησε τῇ εἰσόδῳ τοῦ παραδείσου, ὥστε ἀπείργειν τὸν Ἀδάμ.

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

Εἰ ἐλυπήθη Κάιν μὴ δεχθέντων τῶν παρ' αὐτοῦ προσερχθέντων, δηλον ὅτι μετεμελήθη τῶν γὰρ μετεμελουμένων ἢ λύπη.

Ἦνλασεν αὐτὸν οὐχ ἡ αὐτοῦ πλημμέλεια, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀδελφοῦ εὐπραξία. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠνέξατο· ἔφη δὲ οὕτως, « Καὶ ὄργιλον τῷ Κάιν (38) σφόδρα, καὶ ἔπεσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Κάιν, Εἰς τί τὸ ὄργιλον σοι ⁵⁵; »

ΕΡΩΤ. ΜΒ'.

Ποῖον σημεῖον ἔθετο τῷ Κάιν ὁ Θεός;

Αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ ὄρος σημεῖον ἦν, κωλύων αὐτὸν ἀναρθεῖσθαι· καὶ αὐτὸς δὲ τῶν μελῶν ὁ κλόνος ἐπίσημον αὐτὸν καὶ δῆλον εἰργάζετο.

ΕΡΩΤ. ΜΓ'.

Τίνα ὁ Κάιν ἔσχε γυναῖκα;

Δῆλον ὅτι τὴν ἀδελφήν· οὐκ ἦν δὲ τοῦτο τῆνικαῦτα κατηγορία, οὐδενὸς ἀπαγορευόντος νόμου. Ἄλλως τε οὐδὲ οἷόν τε ἦν ἄλλως αὐξήθηναί τὸ γένος. Ἦβουλήθη δὲ ὁ Θεός, ἐξ ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ ἐκ μιᾶς γυναικὸς ἅπαντα συστήσαι τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔθνη· πρῶτον ἵνα τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως γινώσκωσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς ζεύγους (39) βεβλαστηκότας· ἔπειτα καὶ εἰς ὁμόνοιαν συνάπτωνται (40), ὡς ἐκ μιᾶς βίβης ἠθηκότες. Εἰ γὰρ καὶ τούτων παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πρυτανευθέντων μυρίαὶ τολμῶνται σφαγαί, τί οὐκ ἂν ἐτόλ-

Orig. tom. I, p. 20.

(39) Ζεύγους. Cod. γένους. Ita enim (uti etiam Picus habet) legendum est πρὸ γένος.

(40) Cod. et Pic. συνάπτω.

μησαν, εἰ ἐκ διαφόρων βεβλαστηκέναι πατέρων φήθησαν; Τοῦτου χάριν ἓνα μὲν ἐκ τῆς γῆς διέπλασεν ἄνδρα· ἐκ δὲ τοῦτου μίαν ἐδημιούργησε γυναῖκα· ἐκ δὲ τούτων πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τοῦ γένους ἐπλήρωσε. Διὰ τῆς αἰτίας, συνεχώρησεν ἐν ἀρχῇ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἐπιμιξίαν· ἐπειδὴ δὲ ἡύξθη τὸ γένος, ὡς παράνομον τοῦτον ἀπαγορεύει τὸν γάμον. Διὰ τοι τοῦτο σὺν τῷ Νῶε καὶ τοῖς υἱέσι, καὶ τὰς ἐκείνων γυναῖκας διέσωσεν ἐν τῇ κιβωτῷ, ἵνα ταῖς ἀνεψιαῖς οἱ ἐκείνων (41) συναφθῶσι πατρός.

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

Tiras arseiler ὁ Ἀδμυξ;

Οὗ δύο, καθάτινες ὑπειλήφασιν· οὐδὲ τὸν Κάιν, ὡς ἕτεροι μεμυθολογήκασιν· ἀλλ' ἓνα, καὶ τοῦτον Β Cain, ut alii fabulati sunt: sed unum, et hunc juvenem. «Virum enim, inquit, occidi in vulnus meum et adolescentulum in livorem meum;» hoc est, virum agentem juvenilem ætatem. Pœnam tamen evasit, propter peccati confessionem: et contra se ferens sententiam, evitavit sententiam divinam.

ΕΡΩΤ. ΜΕ'.

Pou metethken (43) ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὸν Ἐνώχ;
Οὐ δεῖ ζητεῖν τὰ σεσιγημένα· στέργειν δὲ προσέχει τὰ γεγραμμένα. Ἐγὼ δὲ οἶμαι τοῦτο πεποιηκέναι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, εἰς ψυχαγωγίαν τῶν τῆς ἀρετῆς ἀθλητῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἄβελ, πρῶτος γεγονὼς τῆς δικαιοσύνης καρπός, πρόωρός τε καὶ πρόβριζος ἐξεκόπη· ἐλπίς δὲ τῆς ἀναστάσεως οὐδέπω C τοὺς ἀνθρώπους ἐψυχαγῶγει, μετέθηκεν εὐαρεστήσαντα τὸν Ἐνώχ ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τῆς τῶν θνητῶν ἐχώρισε βιοτῆς· ἵνα ἕκαστος τῶν εὐσεβεῖν προαιρουμένων λογίζηται, οἷα δὴ λόγῳ τετιμημένος, ὡς ὁ τοῦτον τετιμηκώς, ἀγέραςτον οὐκ ἔασει τὸν Ἄβελ, ἄε δὴ δίκαιος ὢν, καὶ δικαίως ἰθύνων τὰ σύμπαντα. Τοῦτου δὲ χάριν, τὸν μὲν παρῆδεν ἀναιρούμενον, τὸν δὲ μετέθηκεν· ἵνα τῇ ἀναρρήσει τῇ τοῦτου μηνύσῃ τὴν ἐσομένην ἀνάστασιν. Ὁ γὰρ κατὰ τόνδε τὸν βίον τῶν τῆς ἀρετῆς μὴ τετυχηκώς ἀκτιδύσεων, δῆλον ὡς ἐν ἑτέρῳ τούτων ἀπολαύσεται βίῳ.

ΕΡΩΤ. ΜΓ' 66.

Ti dē tou 'Adām hmarthēkotos Ἄβελ ὁ δίκαιος ἐτελεύτησε πρῶτος;

Σαθρὸν ἠβουλήθη ὁ Θεὸς γενέσθαι τὸν τοῦ θανάτου θεμέλιον. Εἰ γὰρ Ἄδὰμ πρότερος ἐτελεύτησεν, ἔσχεν ἂν ἐκεῖνος ἰσχυρὰν τὴν κρηπίδα, πρῶτον νεκρὸν τὸν ἡμαρτηκῶτα δεξάμενος. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀδί-

Gen. iv, 23.

VARLÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ Quæstio 46 alio ordine ponitur in cat. p. 110.

NOTÆ.

(41) *Oi ἐκείνων*. Abest a cod. et edit. Pici.

(42) Cod. et Pic. cat' αὐτοῦ.

caedes admittuntur, quid non perpetrassent, si e diversis patribus ortos se esse existimassent? Hujus rei gratia unum quidem virum e terra formavit, et ex eo unam creavit mulierem, et ex eorum genere replevit universam terram. Hanc igitur ob causam Deus ab initio permisit fratrum commistionem: at postquam creavit humanum genus, hujusmodi nuptias, tanquam iniquas, prohibuit. Et ob id unum cum Noe et filiis ejus, Deus conservavit eorum uxores in arca, ut eorum liberi consobrinis copularentur.

INTERR. XLIV.

Quosnam interfecit Lamech?

Non duos, ut quidam putaverunt, neque ipsum Cain, ut alii fabulati sunt: sed unum, et hunc juvenem. «Virum enim, inquit, occidi in vulnus meum et adolescentulum in livorem meum;» hoc est, virum agentem juvenilem ætatem. Pœnam tamen evasit, propter peccati confessionem: et contra se ferens sententiam, evitavit sententiam divinam.

INTERR. XLV.

Quem in locum Deus omnium transtulit Enochum?

Non inquirenda sunt, quæ silentio sunt tradita, sed veneranda quæ scripta sunt. Ego vero puto Deum omnium hoc fecisse, ad consolandos virtutis athletas. Cum enim Abel primus justitiæ fructus, immaturus adhuc radicitus abscissus esset, et nondum resurrectionis spes homines 58 consolaretur, transtulit omnium Deus ipsum Enoch sibi gratissimum, eumque sejunxit a mortalium vita: ut quicumque pie vivere statuerit, ita ratiocinetur, utpote ratione præditus, cum Deus omnium, qui justus est, et juste gubernat universa, Enochum honore prosecutus sit, eum Abelem quoque ornamento carere non permisurum. Hac de causa illum quidem occidi permisit, Enochum autem transtulit: ut hujus prædicatione futuram indicaret resurrectionem. Qui enim in hac vita virtutis remunerationem non fuerit adeptus, illam in altera vita certo consequetur.

INTERR. XLVI.

Quare, cum Adam peccasset, justus Abel primus mortuus est?

Debile voluit Deus esse mortis fundamentum. Si enim Adam prior obiisset, firmiore fundamento mors niteretur, primum mortuum excipiens peccatorem. Quia vero primum recepit eum, qui in-

juste occisus erat, dubium fundamentum habet. A πως ἀνηρημένον ἐδέξαστο πρῶτον, σφαλερὸν τὸ θεμέλιον ἔχει.

INTERR. XLVII.

Quænam Moses vocavit filios Dei?

Quidam nimis stupidi et stolidi existimarunt eos angelos esse, putantes suæ forsân intemperantiæ patrocinium se habituros, si angelos ejusdem criminis reos tenerent. Oportebat autem eos audisse Deum omnium ita dicentem: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus illis in æternum, quia carnes sunt. Erunt autem dies illorum centum viginti anni *; » et inde perspicere naturam incorpoream carnes non habere, neque angelos vitam habere tempore definitam: immortales enim creati sunt. Et quæ sequuntur, sub eamdem **59** sententiam cadunt: « Videns enim, inquit, Dominus Deus: quod completæ essent nequitia hominum super terram, et quod unusquisque omni tempore in corde suo intentus esset ad mala, prænuntiavit Deum, quod fecisset hominem super terram. Et dixit Deus: Delebo hominem quem feci, a facie terræ, ab homine usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia cœli, quia prænitet me, quod fecerim ipsos * . » Et ipsi Noe dixit iterum: « Finis universæ carnis venit coram me. Quia repleta est terra iniquitate ipsorum, ecce disperdo eos, et terram * . » Hæc utique omnia indicant homines esse qui vitam iniquam amplexi sunt. Quod si angeli filiius hominum permisti essent, homines ab angelis essent injuriâ affecti, quia vi horum filias corrupissent. Injuriam quoque passi essent a Deo creatore, eo quod pro angelis, qui libidinosi fuerant, ipsi puniti essent. Verum hæc, ut arbitrator, ne pater quidem mendacili dicere auderet. Multis enim docuit sacra Scriptura tum homines deliquisse, tum adversus eos divinam sententiam esse latam. Cæterum plerique idcirco in ignorantiam incidunt, quod Scripturam divinam oscitantèr legant. Nam cum narasset Moses, quomodo Seth ex Adamo natus esset, ex Seth autem Enos, subjunxit: « Ille speravit invocare **60** nomen Domini Dei * . » Quod quidem Aquila interpretatus est sic: « Tunc cœptum est vocari nomine Domini. » Subindicat autem sermo ille, quod propter pietatem primus hic divinam appellationem sortitus esset, et a cognatis vocatus est Deus: unde et qui ex ea nati sunt, vocati sunt filii Dei:

* Gen. vi, 3. * ibid., 5-7. * ibid., 13. † Gen. iv, 26.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

** Cat. o. 127, εἰ τῶν — κατηγοροῦν om.

NOTÆ.

(44) Ἡμέρας. Cod. ἀμαρτίας. Minus bene.

(45) Ἐνεθυμήθη. Secundum lectionem codicis Vaticanæ; Alexandrinus autem habet, ἐθυμώθη.

(46) Λελαγγ. αὐτοί. Cod. λελατρευκότων αὐτοί. Pic. λελατρευκότων αὐτῶν.

(47) Οὐδὲ αὐτόν. Cod. et Pic. οὐδέν.

(48) Οὗτος — τοῦ Θεοῦ. Multos fefellit falsa LXX interpretum versio, cui omnino h. l. præferenda

EPQT. MZ'.

Τίνας υἱοὺς τοῦ Θεοῦ κέκληκεν ὁ Μωσῆς;

Ἐμβρόντητοί τινες καὶ ἀγαν ἠλίθοι, ἀγγέλους τοῦτους ὑπέλαβον, τῆς οἰκειᾶς [σωσ ἀκολασίας ἀπολογίαν σχήσειν ἠγούμενοι, εἰ τῶν ἀγγέλων τοιαῦτα κατηγοροῦν * . Ἐδεῖ δὲ αὐτοὺς ἀκοῦσαι τοῦ Θεοῦ τῶν ὀλων λέγοντος: « Οὐ μὴ καταμελῆν τῆ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτους εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας * . Ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἕτη ἕκατὸν ἑξοστὶ * » καὶ συνιδεῖν ἐντεῦθεν, ὡς οὔτε σάρκας ἔχει τῶν ἀσωμάτων ἡ φύσις, οὔτε χρόνῳ ῥητῶ περιωρισμένην ἔχουσι τὴν ζωὴν· ἀθάνατοι γὰρ ἐκτίσθησαν. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν: « Ἴδων γὰρ, φησί, Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ ποιηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας (44), καὶ ἐνεθυμήθη ὁ Θεός, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, καὶ ἀπὸ ἑρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ἐνεθυπάθη (45) ὅτι ἐποίησα αὐτούς. » Καὶ τῷ Νῶε πάλιν ἐφη: « Καίρις παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον μου * ὅτι ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας ἀπ' αὐτῶν * καὶ ἰδοὺ καταφθείρω αὐτούς, καὶ τὴν γῆν. » Ταῦτα δὲ πάντα ἀνθρώπους εἶναι δηλοῖ, τοὺς τὸν παράνομον βίον ἠγαπηκότας. Εἰ δὲ ἄγγελοι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπεμίγησαν θυγατέραςιν, ἠδίκηνται οἱ ἄνθρωποι παρὰ τῶν ἀγγέλων· βία γὰρ δηλονότι τὰς τοῦτων θυγατέρας διέφθειραν * ἠδίκηνται δὲ καὶ παρὰ τοῦ πεποικηκότος Θεοῦ, ὑπὲρ ἀγγέλων λελατρευκότων αὐτοὶ (46) κολαζόμενοι. Ἄλλὰ ταῦτα οὐδὲ αὐτὸν (47) οἶμαι φάναι τολμῆσαι τὸν τοῦ ψεύδους πατέρα. Διὰ πολλῶν γὰρ ἐδίδαξεν ἡ θεία Γραφή, καὶ ἀνθρώπους ἡμαρτηκέναι, καὶ κατ' ἀνθρώπων τὴν θείαν ἐξηγνέχθαι ψῆφον. Ποιεῖ δὲ τοῖς πολλοῖς τὴν ἀγνοίαν τὸ παρέργως ἀναγινώσκειν τὴν θείαν Γραφήν. Εἰρηκῶς γὰρ ὁ συγγραφεύς, ὅπως ἐκ μὲν τοῦ Ἀδάμ ὁ Σῆθ ἐγεννήθη, ἐκ δὲ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνὼς, προσέθηκεν, « Οὗτος ἠλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ (48). » Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως τοῦτο ἠρμήνευσεν, « Τότε ἤρχθη τοῦ καλεῖσθαι τῷ ὀνόματι (49) Κυρίου * » αἰνίττεται δὲ ὁ λόγος, ὡς διὰ τὴν εὐσέβειαν οὗτος πρῶτος τῆς θείας προσηγορίας τετύχηκε, καὶ ὑπὸ τῶν συγγενῶν ὠνε-

est Aquilæ interpretatio. ἤπῃ enim non descendit a ἤπῃ speravit, sed a solvit, ἤπῃ incepit. Vid. Drusius l. c. p. 91.

(49) Τοῦ καλεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Cod. et Pic. τοῦ καλεῖν ἐν ὀνόματι. Ita quoque Drusius l. c. pag. 14, legit. Cum Sirmondiana lectione convenit ea quam Montfauc. l. c. p. 20, exhibet, ubi tamen legitur ἐν ὀνόματι.

μάσθη Θεός· ὅθεν οἱ ἐκ τούτου φύντες υἱοὶ Θεοῦ ἐχρη-
 μάτιζον· ὥσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τοῦ Δεσπότη
 Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανοὶ καλούμεθα. Εἰ δέ
 τις ταύτην οὐ δέχεται τὴν διάνοιαν, διὰ τὸ τὸν Ἀκύ-
 λαν οὕτως ἠρμηνευκέναι, ἀκούσάτω τοῦ Θεοῦ διὰ Δα-
 θιδ τοῦ προφήτου λέγοντος· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστέ,
 καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Καί, « Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν
 συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρινεῖ. »
 Οὕτω δὲ ὀνομάζει τοὺς ἄρχοντας, ὡς δηλοῖ τὰ ἐξῆς,
 « Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἁμαρτω-
 λῶν λαμβάνετε; Κρίνετε ὄρφαν καὶ πτωχῶν, ταπει-
 νῶν καὶ πένητα δικαιοῦσατε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ αὖ-
 θις, « Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν
 γῆν. » Τούτων αὐτῶν δηλονότι τῶν χάριτι τῆς προση-
 γορίας ταύτης ἡξιωμένων. Οὕτω καὶ ὁ νομοθέτης
 φησὶ, « Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντας (50) τοῦ
 λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. » Κἀκεῖνοι τοίνυν ὡς εὐσε-
 βεῖς ὀνομάσθησαν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐχεχώριστο γάρ
 τοῦ Σῆθ τὸ γένος, καὶ οὐκ ἐπεμίγνυτο τοῖς ἐκ τοῦ
 Κάιν, διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν
 ὄλων ἄραν. Ἀλλὰ χρόνου συχνοῦ διεληθόντος· (μετὰ
 κλεινοῦ γὰρ ἡ διασχίλια ἔτη τὸν κατακλυσμὸν ἐπι-
 ἤγαγεν ὁ Θεός), εὐειδεῖς θεασάμενοι τῆς τοῦ Κάιν συγ-
 γενείας τὰς θυγατέρας, καὶ καταβελθόντες, ὡς εἶ-
 πός, τοῖς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθεῖσι μουσικοῖς ὄργα-
 νοῖς (ὁ γὰρ Ἰουθάλ ἐξ αὐτῶν ἀνήσας, ψαλτήριον
 καὶ κιθάραν κατέδειξεν), ἐπεμίγησαν αὐταῖς, καὶ δι-
 ἐφθειραν τὴν οἰκίαν εὐγένειαν· καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς
 Ἰσραηλιταῖς ὑπέμειναν, οἱ ταῖς τῶν Μαδιανιτῶν θυ-
 γατράσι μιγέντες, καὶ τῆς ἐκείνων δυσσεβείας μετ-
 ἔσχον, καὶ θεήλατον τιμωρίαν ἐδέξαντο. Περὶ τού-
 των καὶ ὁ θεὸς ἐφη Δαθιδ, « Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς
 ἔθνεσι, καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐδούλευσαν
 τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν. » Οὕτως οἱ ἐκ τοῦ Σῆθ τὸ γέ-
 νος κατὰγοντες, πάλαι μὲν ὡς ἀρετῆς ἐπιμελούμε-
 νοι υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτιζον· ὑπὸ δὲ τῆς ὥρας τῶν
 ἀνοσιῶν γυναικῶν δελεασθέντες, συνέχισαν μὲν δια-
 κεκριμένα τὰ γένη· καρπὸν (51) δὲ κληρονομίας τὴν
 παρωλεθρίαν ἐδέξαντο. Ἐκεῖνο μέντοι ἐπισημή-
 νασθαι χρῆ, ὡς οὐκ ἀπλῶς αὐτῶν ἁμαρτίαν ὁ θεὸς
 λόγος κατηγορεῖ· ἀλλὰ τὴν μετ' ἐπιμελείας καὶ σπου-
 δῆς παρανομίαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Πᾶς τις δια-
 νοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ
 πάσας τὰς ἡμέρας. » Οἱ μὲν γὰρ δυσχεραίνοντες
 τῆς ἁμαρτίας τὴν προσβολὴν, ἠττώμενοι δὲ διὰ τὴν
 τοῦ νοῦ βαθυμίαν τῇ πονηρίᾳ, εἰθ' ὕστερον ἀλοοῦντες
 καὶ στένοντες, ἔχουσι τινα μετρίαν ἀμηγῆπτη παραί-
 τησιν· οἱ δὲ εἰς ἀκολασίαν καὶ πονηρίαν παντάπασιν
 ἀποκλίνοντες, καὶ δούλον τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν

A quemadmodum et nos quoque ex nomine Christi
 Domini nuncupamur Christiani. Quod si quis hunc
 intellectum non recipit, propterea quod hæc inter-
 pretatio ab Aquila profecta est, Deum audiat di-
 centem per prophetam David : « Ego dixi : Dii estis,
 et filii Excelsi omnes ». Et : « Deus stetit in syna-
 goga deorum, in medio autem deos dijudicet ». Sic enim
 appellat principes et magistratus, ut sequentia
 declarant : « Quousque judicatis iniquitatem, et
 facies peccatorum sumitis? Judicate orphano et
 egeno, humilem et pauperem justificate », et quæ
 sequuntur. Et iterum : « Deus deorum Dominus
 locus est, et vocavit terram ». Illorum nempe,
 qui digni habiti sunt hac appellationis gratia. Sic
 et legislator ait : « Diis non detrahes, et principibus
 populi tui non maledices ». Illi igitur etiam, tanquam
 pii et boni, cognominati sunt filii Dei. Separatum
 enim erat genus Seth, et non permiscebatur cum
 cognatione Cain, propter illatam ab omnium Deo
 maledictionem. Multo autem post tempore (nam post
 annos plus bis mille diluuium induxit Deus), videntes
 filias cognationis Cain speciosas, et illecti, ut
 verisimile est, instrumentis musicis ab eis excogitatis
 (Jubal enim ex ipsis prognatus psalterium et citharam
 invenerat), permisti sunt illis, et contaminarunt
 suam nobilitatem : et eadem perpessi sunt, quæ
 Israelitæ, qui Madianitarum filiabus permisti,
 et impietatis eorum participes facti sunt, et divinam
 ultionem pertulerunt. De his divinus David inquit :
 « Permisti sunt inter gentes, et didicerunt opera
 eorum, et servierunt sculptilibus eorum ». Sic et
 hi qui ex Setho genus duxerunt, olim quidem,
 ut virtutum studiosi, vocabantur filii Dei. Verum
 impararum mulierum pulchritudine capti confuderunt
 familias alioqui distinctas, et pro fructu hæreditario
 commune exitium receperunt. Hoc tamen animadvertendum
 est, quod divinus Sermo non simpliciter peccatum
 eorum damnat, sed cura et studio quæsitam iniquitatem
 reprehendit. Hoc enim significat, quod ait :
 « Unusquisque meditatur in corde suo studiose
 mala peragenda omnibus diebus ». Qui enim ægre
 ferunt oblatam sibi peccandi occasionem, a nequitia
 tamen victi per mentis ignaviam, postea dolent
 et lugent, mediocrem quamdam aliquatenus
 habent excusationem. Qui vero declinant prorsus ad
 intemperantiam et malitiam, subservire facientes
 affectionibus rationem, ut etiam excogitent alias
 nequitie species, et hoc non semel aut bis, sed per

• Psal. LXXI, 6. • ibid., 1. • ibid., 2, 3. • Psal. XLIX, 1. • Exod. XXII, 28. • Psal. CV, 35, 36.
 • Gen. VI, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

• ἐκεῖνο μέντοι et quæ reliqua sunt ex hac sectione, exstant in cap. p. 133.

NOTÆ.

(50) *Recepta lectio cod. Vaticanæ æque ac Alex. est ἄρχοντα.*
 (51) *Cod. et Pic. παρὰ καρπὸν.*

totam vitam, qua venia digni sunt? quod supplicium illis non leve, qui ita seipsos exitio devoverint?

62 INTERR. XLVIII.

Quos vocat Scriptura divina gigantes?

Aiunt quidam eos esse, qui multos annos vixerunt. Nonnulli vero dicunt esse Dei osores, et Dei adversarios homines. Qui hæc sic intellexerunt, non dicunt illos grandiora cæteris hominibus habuisse corpora. Ego vero, cum audio Scripturam divinam dicentem de Enac ^c, quod « a gigantibus oriundus erat; » et de Og ^d: quod « cubile ipsius ferreum erat, habens longitudinem novem cubitorum, et latitudinem quatuor cubitorum, » et quod iste « reliquus factus est de Raphaim; » item cum audio exploratores narrantes ^e, quod « eramus in conspectu eorum tanquam locustæ, » et Deum confirmantem hos sermones, et dicentem ^f: « Tradidi tibi Amorrahæum, cujus altitudo erat tanquam cedri, et robustus erat ut quercus; » et de Goliath ^g: quod « longitudinem habebat quatuor cubitorum et palmi; » arbitror fuisse quosdam prægrandes homines. Deo hoc etiam sapienter dispensante, ut cognoscant Creatorem non infirmum tantam hominibus attribuisse mensuram: perfacile enim erat ei etiam majores homines creare, sed ut superbiæ tumorem reprimeret, et arrogantiam cohiberet, non dedit hominibus maxima corpora. Nam si exiguis corporibus præditi non contra se modo, sed contra Deum creatorem attolluntur, quid non commissent, si maxima corpora sortiti essent?

63 INTERR. XLIX.

Quare longo tempore vivebant antiqui?

Ut longiore temporis spatio augeri numero possent. Nam propter hoc etiam plures uxores ducebant. Itaque etiam post diluvium, usque ad tempora patriarcharum, longævi erant. Posteaquam autem terram repleverunt, diminutus est deinceps annorum numerus.

INTERR. L.

Cur diluvio multitudinem hominum delevit?

Delere sobolem Cain voluit: et quia piorum tribus illi permista erat, ob id supplicii particeps fuit. Volens enim Deus principium quoddam novæ vitæ facere, conservavit ipsum Noe et liberos ejus cum uxoribus: Noe, inquam, virum pium et justum, et

^c Num. xiii, 34. ^d Deut. iii, 2. ^e Num. xiii, 34.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^h Quæst. 49 in cat. p. 131 ponitur ante quæst. quæ exstat ibid.

NOTÆ.

(52) *Ἵτι—γιγάντων.* Hæc referunt sese ad verba illa Num. xiii, 34: Ἰδοὺς Ἐνὰκ ἐκ τῶν γιγάντων, quæ in versione LXX interpretum desunt, a Grabio autem et Breitingero asterisco addito inserta sunt.

Ἀποφαίνοντες, ὥστε καὶ προσεπινοεῖν ἐτέρας κακίας ἰδέας, καὶ τοῦτο οὐχ ἄπαξ ἢ δις, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον, ποίας ἄξιαι συγγνώμης; ποία δὲ κόλασις οὐ σμικρὰ τοῖς οὕτω σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδικασίαν εἰς δλεθρον;

EPQT. MH.

Τίνας καλεῖ γίγαντας ἡ θεία Γραφή;

Τινές φασὶ τοὺς ἔτη πολλὰ βεβιωκότας· τινὲς δὲ τοὺς θεομισεῖς καὶ ἀντιθέους ἀνθρώπους. Οἱ ταῦτα οὕτω νοησάμενοι, οὐ φασὶ τούτους μελίζονα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σώματα ἐσχηκέναι. Ἐγὼ δὲ ὅταν ἀκούσω τῆς θείας Γραφῆς λεγοῦσης περὶ τοῦ Ἐνὰκ, ὅτι « ἀπόγονος ἦν τῶν γιγάντων » (52)· καὶ περὶ τοῦ Ἵγ, ὅτι « ἡ κλίση αὐτοῦ σιδηρᾶ ἦν, ἔννεα πηχῶν τὸ μῆκος, καὶ τεσσάρων πήχεων τὸ εὖρος· » καὶ ὅτι οὗτος « ἐκ τῶν Ῥαφαῖν ὑπελείφθη. » Καὶ τῶν κατασκοπῶν διηγουμένων, ὅτι « ἤμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες· » καὶ τοῦ Θεοῦ βεβαιούντος τοὺς λόγους, καὶ λέγοντος, ὅτι « Παραδέδωκά σοι τὸν Ἀμορραῖον, οὗ τὸ ὕψος ἦν ὡς κέδρου, καὶ ἰσχυρὸς ἦν ὡς δρύς· » καὶ περὶ τοῦ Γολιάθ, ὅτι « τεσσάρων (53) πήχεων καὶ σπιθαμῆς τὸ μῆκος εἶχεν· » ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι τινὰς παμμεγέθεις ἀνθρώπους. Τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο σοφῶς (54) πρυτανεύσαντος, ἵνα γινώσκοντες ὡς οὐκ ἀσθενῶν ὁ Δημιουργὸς τοσοῦτον τοῖς ἀνθρώποις ἀπένειμε μέτρον· βᾶδιον γὰρ ἦν αὐτῷ καὶ μείζους δημιουργῆσαι· ἀλλὰ τὸν τύπον ἐκκόπτων, καὶ τὴν ἀλαζονείαν κωλύων, μέγιστα τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἔδωκε σώματα. Εἰ γὰρ ἐν σμικροῖς σώμασιν οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ μεγαλαυχοῦσι τοῦ ποιητοῦ, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν εἰ μεγίστων σωμάτων μετέλαχον;

EPQT. MΘ⁹⁹.

Διατί πολλὸν χρόνον ἔζωσιν οἱ παλαιοί;

Ἵστε αὐξήσθαι τῷ πλεονί χρόνῳ· διὰ τοῦτο καὶ πολλαῖς συνήπτοντο (55) γυναίξιν. Αὐτίκα γοῦν καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν μέχρι τῶν πατριαρχῶν μακρόβιοι ἦσαν· ἐπειδὴ δὲ τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσαν, ἡλαττώθη λοιπὸν ὁ τῶν ἐτῶν ἀριθμὸς.

EPQT. N^o.

Τι δὴποτε τῷ κατακλυσμῷ τὰ τῶν ἀνθρώπων πλήθη διεφθέρων;

Ἐξαλείψαι τοὺς Κάιν τὸ γένος ἠθέλησεν· ἀνεμίγη δὲ αὐτῷ καὶ τῶν εὐσεβῶν ἡ φυλὴ· διὸ καὶ τῆς τιμωρίας μετέσχηκεν. Ἀρχὴν δὲ τινα καινοῦ βίου ποιήσασθαι βουληθεὶς, τὸν Νῶε καὶ τοὺς ἐκείνου παῖδας σὺν ταῖς γυναίξιν διετήρησεν, εὐσεβῆ τε ὄντα

^f Amos ii, 9. ^g I Reg. xvii, 4.

καὶ δίκαιον, ἐκ τῆς τῶν εὐσεβῶν συγγενείας βλα-
στῆσαντα, καὶ τὴν τῆς παρανομίας ἐπιμιξίαν μισθ-
σαντα. Οὐ μὴν, ὡς τινὲς φασιν, ὀργῆ τι, καὶ με-
ταμελείᾳ ταῦτα πεποίηκε. Ταῦτα γὰρ τοὶ ἀνθρώπινα
πάθη ἢ δὲ θεῖα φύσις ἐλευθέρᾳ παθῶν. Ἄλλως τε
ἢ μεταμέλεια τοῖς μετὰ τὴν πείραν μανθάνουσι τῶν
πραγμάτων τὴν φύσιν κατάλληλος ἄγνοοῦντες γὰρ
τὸ ἐσόμενον, προβουλεύονται ἔπειτα τῇ πείρᾳ μανθά-
νοντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἐβουλεύσαντο, μεταμέλονται.
Ὁ δὲ Θεὸς οὕτως ὀρθᾶ τὰ μετὰ πολλὰς ἐσόμενα γε-
νεάς, ὡς ἕδῃ γεγεννημένα. Ὡς προορῶν τοῖνον καὶ
προοικνύσκων, οὕτως ἅπαντα πρυτανεύει. Τί δὴποτε
τοῖνον μεταμελεῖται, ἅπαντα πρὸς τὴν πρόγνωσιν
τὴν οἰκίαν οἰκονομῶν; οὐκοῦν ἐπὶ Θεοῦ (56) μετα-
μέλεια οἰκονομίας ἐστὶ μεταβολή. « Μεταμελέη-
μαι (57) γὰρ, φησὶν, ὅτι κέχρικα (58) τὸν Σαοὺλ εἰς
βασιλέα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐδοκίμασα μὲν παῦσαι τοῦτον,
ἕτερον δὲ χειροτονῆσαι. Οὕτω κἀναυθῶα, ἐνεθυμή-
θην ὅτι ἐποίησα τὸν ἀνθρώπον, ἐδοκίμασα διολέσαι
τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἄλλὰ φιλόανθρωπος ὢν
σπέρμα τὸν Νῶε τῇ φύσει (59) τετήρηκεν. Ἐπειδὴ
δὲ καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη τῆς τῶν ἀνθρώπων
ἕνεκα δεδημιούργηται χρεῖας, καὶ ταῦτα τοῖς ἀν-
θρώποις συνδιεφθάρη, πλην τῶν ἐν τῇ κιβωτῷ σὺν
τῷ Νῶε διασωθέντων⁶⁰. Ἐκέλευσε⁶¹ γὰρ ὁ Δεσπό-
της Θεὸς ἀνά δύο μὲν ἐξ ἐκάστου γένους τῶν δο-
κούντων ἀκαθάρτων διασωθῆναι, ἀνά ἑπτὰ δὲ τῶν
καθαρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλε συγχωρεῖν τοῖς ἀν-
θρώποις μεταλαμβάνειν κρεῶν, ἤμελλον δὲ καὶ θυ-
σίας αὐτῷ προσφέρειν τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι,
πλείονα τὰ καθαρὰ φυλαχθῆναι προσέταξε ἵνα
μὲν τρεῖς συζυγίας εἰς τὴν κιβωτὴν τοῦ γένους ἵνα
δὲ ἐν τῷ περιττῶν εἰς θυσίαν. Εὐθὺς γὰρ ὁ Νῶε, μετὰ
τὴν παῦσαν τῆς τιμωρίας, θυσίαν τῷ Θεῷ χρηστέ-
ριον προσενήνοχεν ἄπὸ πάντων, φησὶ, τῶν κτηνῶν
τῶν καθαρῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν
καθαρῶν. Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τούτουγε χάριν ἀνά
ἑπτὰ προσέταξεν ἐξ ἐκάστου γένους τῶν καθαρῶν
εἰς τὴν κιβωτὴν εἰσαχθῆναι, ἵνα τὸ ἐν ζῶον ἐξ ἐκά-
στου γένους ὁ Νῶε προσφέρων μὴ διαφθέρῃ τὰς
συζυγίας.

EPQT. NA'.

Τι ἦσθιεν ἐν τῇ κιβωτῷ τὰ θηρία;

Ἄηλον ὅτι χιλὸν τε καὶ σπέρματα. Ἐφη γὰρ πρὸς
αὐτὸν ὁ Θεός. « Σὺ δὲ λήψῃ σεαυτῷ ἀπὸ πάντων

^h 1 Reg. xv, 11. ⁱ Gen. viii, 20.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁰ Cat. p. 135. σὺν τῷ Ν. διαφυλαχθέντων. ⁶¹ Quæ in ed. nostra sequuntur, ἐκέλευσε, etc., exstant in
cat. p. 143, ad c. vii, 2. Præcedit autem in cat. p. 143 quæstio 51.

NOTÆ.

(56) Ἐπὶ Θεοῦ. Cod. et Pic. μετὰ Θεοῦ.
(57) Μεταμελέημαι. Ita legitur etiam, ut Lamh.
Bos testatur, in edit. Complut. Cod. Alex. et Va-
tic. habent παρακέλημαι.

(58) Κέχρικα. Recepta lectio est, ἔδοκίμασα.
Alii legunt Ἐχρισσα.
(59) Τῇ φύσει. Cod. et Pic. Ἐπὶ φύσει.

nibus cibus quos comeditis, et coacervabis apud A teipsum : et erunt tibi et illis esui. » 65 Hoc autem ipsum etiam hominibus edere lege præcepit : « Ecce enim dedi vobis omnem herbam seminalem, seminans semen, quod est super universam terram, et omne lignum habens in se fructum seminis seminalem erit vobis in cibum et universis bestiis terræ, et omnibus volatilibus cœli, et universo reptili repenti super terram, quod in se habet animam vitæ : et omnem herbam viridem dedi vobis in escam k. » Ita ut manifestum sit, quod et homines et animalia ab esu carniū abstinēbant : pro alimento vero, fructibus e terra nascentibus utebantur. Illud autem, « seminans semen, » Aquila interpretatus est, « produccens semen. »

INTERR. LII.

Quomodo intelligendum est illud : « Et recordatus est Dominus Noe? »

Scriptura divina loquitur, prout hominibus expedit, et pro captu auditorum varias habet loquendi formas. Quemadmodum ergo pœnitentia in Deo est administrationis adversitas : « Pœnitet enim me quod unxerim Saul in regem l, » pro eo quod est, decrevi alium in ejus locum constituere : sic et hic : « Pœnitet me quod feci hominem m, » pro eo quod est, statui hominibus inferre exitium. Hoc igitur : « Recordatus est Dominus Noe n, » non priorem fuisse oblivionem designat, sed maximam ipsius humanitatem denotat : quod summo erga eum amore jusserit infinitam illam et immensam C copiam aquarum quam citissime 66 exhauriri. Atque ut immensæ suæ bonitatis significationem præberet, addidit : « Quod etiam recordatus sit omnium pecorum et universorum volatiliū et reptiliū, quæ erant cum illo in arca o. » Nostra autem causa etiam his consulere dignatus est : quod et magnus ille David clamat : « Qui producit fenum jumentis, et herbam servituti hominum p. » Et iterum : « Homines et jumenta salvabis, Domine q. » Propter nos enim etiam nostra curat.

INTERR. LIII.

Quid est : « Olfecit Deus odorem suavitatis? »

Suscepit ipsius Noe promptitudinem animi, non quidem hoc nidore delectatus, nihil enim pejus D olet, quam ossa exusta, sed offerentis animum laudans. Non enim partes corporeas habet Deus, ut illi pares etiam tribuere possimus. Nam per nares

l Gen. vi, 21. k Gen. i, 29, 30. l l Reg. xv, 11. m Gen. vi, 7. n Gen. viii, 1. o ibid. 1. p Psal. ciii, 14. q Psal. xxxv, 7.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

66 Cat. p. 148, post Κύριε sequitur ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἐλεός σου ἐφ' ἡμᾶς. 66 Cat. p. 153. ὡσφρ. Κύριος ὁ Θεός.

NOTÆ.

(60) Σπερμαῖνον σπέρμα. Cod. σπαρμένον σπέρμα. Picus, ἐσπαρμένον σπέρμα, et sic quoque Drusus, l. c. p. 4, hanc Aquilæ versionem e Theodoro nostro protulit, qui tamen in Addendis p. 85, perperam substituit lectionem corruptam σπειρό-

των βρωμάτων ὧν ἐδεσθε, καὶ συνάξεις πρὸς ἐκυτόν, καὶ ἔσται σοὶ καὶ ἐκείνοις φαγεῖν. » Ταυτὴ δὲ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐσθίειν ἐνομοθέτησεν. « Ἰδοὺ γάρ, φησί, δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόρομον σπείρον σπέρμα ὃ ἐστίν. ἐπάνω πάσης τῆς γῆς καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπόριμον, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐρπετῶ ἐρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρώσιν. » Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ζῶα κρεωφαγίας ἀπέχοντο, τροφὴν δὲ εἶχον τοὺς ἀπὸ γῆς φουομένους καρπούς. Τὸ δὲ « σπείρον σπέρμα, » « σπερμαῖνον σπέρμα (60) » ὃ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν.

B

EPQT. NB.

Πῶς τοιτέον τὸ, « Ἐμνήσθη Κύριος τοῦ Νῶε ; »

Προσφόρως τοῖς ἀνθρώποις ἡ θεία Γραφή διαλέγεται καὶ ὡς ἀκούειν δύνανται μετασχηματίζει τοὺς λόγους. Ὡσπερ τοίνυν ἐπὶ Θεοῦ ἡ μεταμέλεια οικονομίας ἐστὶ διαφορά. « Μεταμετέλμαι γάρ ὅτι κέχρικα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλεία, » ἀντὶ τοῦ, Ἐδοκίμασα ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ καταστήσαι. οὕτω καὶ ἐνταῦθα νοητέον, « Ἐνεθυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον, » ἀντὶ τοῦ, Ἐδοκίμασα εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν ἐπαγαγεῖν. Καὶ τοῦτο τοίνυν τὸ, « Ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε, » οὐ προτέραν λήθην αἰνιττεται, ἀλλὰ τὴν ἀρῆστον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ. ὅτι διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνον φιλοστοργίαν προσέταξεν ὡς τάχιστα καταποθῆναι τὸ ἀπειρον ἐκεῖνο καὶ ἀμέτρητον ὕδωρ. Δῆλγν δὲ αὐτοῦ ποιῶν τὴν ἀφραστον ἀγαθότητα, προσέθηκεν, ὅτι « Καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάντων τῶν πετεινῶν, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν, ὅσα ἦν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ. » Ἡμῶν δὲ χάριν καὶ ταῦτα προμηθείας ἤξιωσεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ βοᾷ. « Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλειᾷ τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ πάλιν. « Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε 66. » Δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ τῶν ἡμετέρων ἐπιμελεῖται.

EPQT. NI.

Τί ἐστίν, « Ἐσφράνθη Κύριος 66 ὁσμήν εὐωδίας ; »

Ἐπεδέξατο τοῦ Νῶε τὸ εὐγνωμον, οὐ τῇ κνίσση D τερφθείς. ὁσῶν γὰρ καιομένων οὐδὲν δυσωδέστερον. ἀλλὰ τὴν τοῦ προσενηγοχότος ἐπαινέσας γνώμην. Οὐ γὰρ σωματικὰ ἔχει μύρια, ἵνα καὶ βίνας αὐτῷ περιθώμεν· διὰ βινῶν γὰρ ἡ ὄσφρησις. Ἀμεί-

NOTÆ.

66 Cat. p. 148, post Κύριε sequitur ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἐλεός σου ἐφ' ἡμᾶς. 66 Cat. p. 153. ὡσφρ. Κύριος ὁ Θεός.

θεται οὖν αὐτὸν τῇ εὐλογίᾳ· καὶ ἐπειδὴ σπέρμα τοῦ γένους ἦν, καὶ ῥίζα τῆς φύσεως, καὶ δεύτερος Ἀδὰμ, δίδωσιν αὐτῷ τὴν εὐλογίαν, ἧς ἐκείνος εὐθὺς διαπλοθεὶς ἀπολαύσει· « Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς »· καὶ ὁ φόβος ὑμῶν καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ « ἐπὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, ἃ ὑπὸ χεῖρα ὑμῶν δέδωκα. » Καὶ ὁ λόγος ἔργον γέγονε· δέδωκε γὰρ ἅπαντα καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ ἀνθρώπου σκιά, καὶ τὰ νηκτά, καὶ τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ πτηνά. Ἔτα τὸν περὶ τῆς κρεωφαγίας αὐτῷ δέδωκε νόμον, ὡς λαχάνων τῶν κρεῶν ἀπολαύειν κελεύσας.

EPOT. ND⁶⁶.

Τίτος χάριν ἀπαρρῦει τοῦ αἵματος τὴν μεταλήψιν (61);

Σαφέστερον ἐδίδαξεν ἐν τῷ νόμῳ· « Ὅπερ γὰρ ἔστι, φησὶν, ἀνθρώπου ψυχῆ, τοῦτο τοῖς ἀλόγοις τὸ αἷμα. » Δίχα τοίνυν τοῦ αἵματος τῶν κρεῶν μεταλαμβάνων, ὡς λαχάνων δῆπουθεν μεταλήψη· ἄψυχον γὰρ τὸ λάχανον. Εἰ δὲ μετὰ τοῦ αἵματος μεταλάβοις, ψυχὴν ἐθίσεις. Διὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα ἔφη, « Πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐκ ἔδεσθε. Καὶ γὰρ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζήτησω (62)· ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζήτησω αὐτό »· ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζήτησω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. » Ἐνταῦθα αἰνίττεται τὴν ἀνάστασιν· οὐχ ὡς τὰ θηρία παράξων εἰς τὸ κριτήριον, καὶ δίκας τῆς ἀνθρωποφαγίας εἰσπραξάμενος· ἀλλ' ὡς τὰ ὑπὸ τούτων καταναλωθέντα σώματα συνάξων τε καὶ συναναστήσων. « Ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς »· καὶ ῥάδιον αὐτῷ πάντοθεν συναγαγεῖν τὸ ἡμέτερον σῶμα· ἐνταῦθα μὲν αἰνιγματωδῶς τοῦτο δεδήλωκε· διὰ δὲ Ἰεζεκιὴλ σαφέστερον ἐκῆρυξε τὴν ἀνάστασιν.

EPOT. NE⁶⁷.

Διαστὶ δὲ ἄλλως τὴν κρεωφαγίαν ἐνομοθέτησεν;

Εὐθὺς δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον, τῆς γῆς αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐδώρησατο, ἀπὸ σπερμάτων καὶ δένδρων βιοτεύειν κελεύσας· μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν, πλείονα τοῦτον φιλοτιμεῖται τροφῆ (63), καὶ πετεινὰ καὶ νηκτά (64) καὶ χερσαῖα ζῶα θύειν τε καὶ ἐσθίειν κελεύσας· πάθει πάθος ἐξελαύνων, καὶ τῷ ἐλάττονι θεραπεύων τὸ μείζον. Προσρῶν γὰρ ὁ θεός, ὅτι ταῦτα πάντα « θεοποιήσουσιν οἱ εἰς ἐσχά-

⁶⁶ Gen. viii, 17. ⁶⁷ Gen. ix, 2, 3. ⁶⁸ Levit. vii, 26; xvii, 14. ⁶⁹ Gen. ix, 4, 5. ⁷⁰ Psal. xciv, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ καὶ ἐπειδὴ — κατακυρ. αὐτῆς in cat. p. 155, ad Gen. ix, 4; reliqua autem, καὶ ὁ φόβος — ἀπολ. κελεύσας, ibid. ad vers. 2 exstant. ⁶⁷ Cat. p. 155, ἐπὶ π. τ. θηρ. τ. γῆς καὶ om. ⁶⁸ Quæst. 54 in cat. p. 156, post quæst. 55 ponitur in duas sectiones divisa, quarum posterior exstat p. 157, ad Gen. ix, 5. ⁶⁹ ἐκ χειρὸς — ἐκζήτησω αὐτό om. ⁷⁰ Cat. p. 155. πάντα om.

NOTÆ.

(61) Cod. μεταβολήν. Ita quoque legit Picus, qui tamen in margine hanc apposuit notulam: « Legendum videtur τὸ μεταλαβεῖν, ut sensus constet. » (62) Ἐκζήτησω. In cod. additur, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.

A sit olfactus. Remunerat igitur illum benedictione: et cum esset semen generis, et radix naturæ, atque secundum Adam, largitur ipsi benedictionem, quam consecutus erat ille statim, ubi formatus est. « Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et domini sitis ejus ». — Et timor ac tremor vestri erit super omnes bestias terræ, et super omnia volatilia cæli, et super omnia quæ moventur super terram, et super omnes pisces maris: quæ sub manu vobis dedi *. » Et evenit, ut dictum est. Reformidant enim universa animalia vel ipsam hominis umbram, sive natatilia, sive terrestria, sive volatilia. * Postmodum dedit illi legem edendæ carnis, præcipiens carnibus vesci, quemadmodum et oleribus.

B

67 INTERR. LIV.

Quamobrem ne sanguinem degustarent prohibuit?

Apertius docuit in lege: « Quod enim homini est anima, inquit, hoc animalibus irrationalibus est sanguis ». Itaque si sumas sine sanguine carnes, utique tanquam olus manducabis: olus etiam anima caret. Quod si cum sanguine sumpseris, animam manducas. Propterea et hoc loco dixit: « Verumtamen carnem in sanguine animæ non comedetis. Etenim sanguinem animarum vestrarum requiram: de manu omnium bestiarum requiram illum, et de manu hominis fratris sui requiram animam ejus ». Hic insinuat resurrectionem: non quod bestias vocaturus sit in judicium, et de his supplicium sumpturus, eo quod homines devorarint: sed ut congregaturus corpora ab ipsis consumpta, et illa suscitaturus. « In manu enim ejus sunt omnes fines terræ », et est illi facile undecunquæ corpus nostrum congregare. Et hic quidem istud indicat subobscurè: per Ezechielem autem clarius resurrectionem prædicavit.

INTERR. LV.

Cur plane de carnibus edendis legem tulit?

Mox ubi creasset hominem, dedit illi terræ fructus, jubens illum vesci fructu seminum et arborum: post diluvium autem majores illi delicias munifice largitur, jubens occidere et comedere volatilia, et natatilia, et terrestria 68 animalia, affectum affectu repellens, et leviori curans graviolem. Prævidens enim Deus homines in extremam demerentiam lapsos, hæc omnia pro diis habituros, per-

(63) Πιστορι — τροφῆ. Cod. πλείονα φιλοτιμεῖται τροφῆν. Apud Picum deest πλείονα, reliqua cum codice consentiunt.

(64) Καὶ νηκτά. Desid. in cod.

misit illorum esum, ut impietatem illam cohiberet. Summa enim est insania, adorare quod comeditur. Propterea vero animalia quædam immunda dixit, alia vero munda: ut illa quidem tanquam immunda exhorrentes, non desicent; hæc vero, quæ comeduntur, non adorent.

INTERR. LVI.

Qui fit, ut Noe non sit redargutus, quod se inebriarit?

Ab imperitia proficiscebatur hæc passio. non ab intemperantia. Nam ille primus ex hominibus compresso vitis fructu, ignorans non solum quantum esset bibendum, sed etiam quomodo sumendum, nempe quod prius temperari debeat, et sic potari, incidit in ebrietatem. Quod vero nudatus est, nihil novi pertulit. Etenim etiam nunc quidam dormientes nudantur, somno sensum eripiente. Cum vero somno etiam accedit ebrietas, multo probabiliorem nuditatis excusationem reddit.

INTERR. LVII.

Cum nondum ulla esset lata lex, quæ juberet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut reus parricidii damnatur?

Leges necessarias per naturam sancivit Creator: et ita Cainum condemnavit, quoniam ipsum natura docebat eadem esse contra legem. Unde ille, usus dolo, fratrem a parentibus procul abductum interfecit. Deo autem interrogante: **69** « Ubi est Abel frater tuus? » negavit. Sciens procul dubio malum id esse, quod fecerat, pernegavit illud se facinus admisisse: convictus autem a justo iudice, confessus est se gravius peccasse, quam ut veniam mereretur: « Major est enim, inquit, iniquitas mea, quam ut mihi condonetur. » Verum Adam quoque cum divinam præsentiam sensisset, latere conatus est, quasi cognoscens furari malum esse. Ita et Cham parricidii reus habitus est, tanquam transgressus legem naturæ. Nam quod natura ipsa doceret venerari et colere parentes oportere, testificantur fratres ipsius Cham: a quo cum intellexissent, quod patri acciderat, multo cum pudore retro gradientes patrem operuerunt, ut minime viderent unde erant prognati. Itaque merito benedictionem a patre acceperunt.

ORIGENIS ⁷¹. Cur Scriptura, cum dixisset: « Et erant filii Noe, qui ab arca egressi sunt, Sem, Cham et Japhet, » addidit: « Et Cham ipse est pater Cha-

^x Gen. iv, 9. ^y ibid. 13

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁹ Cat. p. 156. ὡς ἐσθιόμενα. ⁷⁰ Cat. p. 164. ὑπὸ τοῦ δικαιοκρίτου. ⁷¹ Hic locus præmittitur in cat. p. 161 quæstioni 56 et 57.

NOTÆ.

(65) *Γυμνώσεως*. Cod. γνώσεως. Picus autem legit πιθανωτέραν τῆς γνώσεως τὴν αἰτίαν φθεῖρει.

(66) Cod. et Pic. ὡς.

την ἀλογίαν ἐκπεπωκότες, συγχωρεῖ τὴν βρώσιν, ἵνα τὴν ἀσέθειαν παύσῃ. Ἄβελτηρίας γὰρ ἐσχάτης, τὸ ἐσθιόμενον προσκυνεῖν. Διὰ τοῦτο, τὰ μὲν ἀκάθαρτα τῶν ζώων λέγει, τὰ δὲ καθάρα ἵνα τὰ μὲν ὡς ἀκάθαρτα βδελυτόμενοι μὴ θεοποιῶσι, τὰ δὲ μὴ προσκυνῶσιν ἐσθιόμενα ⁶⁹.

EPQT. NQ̄.

Τι δήποτε οὐκ ἐμέμφθη Νῶε μέθη περιπεσῶν,

Ἄπειρίας ἦν οὐκ ἀκρασίας τὸ πάθος. Πρῶτος γὰρ ἀνθρώπων ἀποθλίψας τὸν τῆς ἀμπέλου καρπὸν, καὶ ἀγνοῶν οὐ μόνον τὸ ποσὸν τῆς πόσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς μεταλήψεως, ὅτι δεῖ κερᾶσαι πρότερον, εἶθ' οὕτω πινεῖν, τὸν κάρων ὑπέμεινε. Καίνον δὲ οὐδὲν πέπονθε γυμνωθεῖς. Καὶ γὰρ καὶ νῦν τινες γυμνοῦνται καθευδόντες, ἀφαιρουμένου τοῦ ὕπνου τὴν αἰσθησιν· τῷ ὕπνῳ δὲ ἡ μέθη προσγινομένη, πιθανωτέραν τῆς γυμνώσεως (65) τὴν ἀπολογίαν ποιεῖ.

EPQT. NZ̄.

Τοῦ νόμου μηδέπω τεθέντος, ὅς διαγορεύει τιμῆν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, διὰ τί ὁ Χάμ ὡς πατραλοίας κρίνεται;

Τῇ φύσει τοὺς ἀναγκαίους τέθεικε νόμους ὁ (66) ποιητής. Οὕτω τὸν Κάιν κατέκρινεν, ἐπειδήπερ αὐτὸν ἡ φύσις ἐδίδασκεν, ὡς ὁ φόνος παράνομος. Αὐτίκα γοῦν δόλῳ χρησάμενος συνεργῶν, πόρρω τῶν γεγεννηκότων ἀπαγαγὼν, ἀνεῖλε τὸν ἀδελφὸν, καὶ τοῦ Θεοῦ πυνθανομένου, « Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; » ἠρνῆθη. Ἄλλον δὲ ὡς ἐπιστάμενος ὅτι κακὸν τὸ γεγεννημένον, ἠρνήσατο (67) τὸ τολμηθέν. Ἐλεγχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ δικαίου κριτοῦ ⁷⁰, ὠμολόγησεν ὑπὲρ συγγνώμην ἡμαρτηκέαι. « Μείζων γὰρ, φησὶν, ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναι με. » Καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἄδάμ τῆς θείας ἐπιφανείας αἰσθόμενος ἐπειράθη λαθεῖν, ὡς εἰδὼς ὅτι δὴ τὸ κλέπτειν κακόν· οὕτω καὶ ὁ Χάμ τὴν τοῦ πατραλοίου κατηγορίαν ἐδέξατο, ὡς παραβὰς τὸν τῆς φύσεως νόμον. Ὅτι γὰρ καὶ τὸ γεραίρειν τοὺς γεγεννηκότας ἡ φύσις ἐδίδασκε, μαρτυροῦσιν οἱ τοῦ Χάμ ἀδελφοί, οἱ παρ' ἐκείνου τὸ πάθος μεμαθηκότες τοῦ πατρὸς, μετὰ πολλῆς αἰδοῦς εἰς τοῦπίσω βαδίζοντες συνεκάλυψαν τὸν πατέρα, ὡς ἂν ἥμισυτα ἴδοιεν ὅθεν σπαρέντες ἐβλάστησαν. Τοιγάρτοι καὶ μάλα εἰκότως καὶ τοῦ πατρὸς τὴν εὐλογίαν ἐδρέψαντο (68).

ORIGENOUS. Τι δὴ ποτε εἰπούσα ἡ Γραφή, « Καὶ ἦσαν οἱ υἱοὶ Νῶε ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ, Σημ, Χάμ, Ἰάφεθ, » προσέθηκε, « Καὶ Χάμ οὗτος πατήρ

Χαναάν; » Εἰ γὰρ ἐχρῆν μνημονεῦσαι τῶν υἱῶν, ἄδει πάντων, καὶ μὴ μόνου Χαναάν. Ὁ Χαναάν καὶ αὐτὸς ἀσεθῆς ἐγένετο, ὡς ἡ ἱστορία δηλοῖ. Βουλόμενον οὖν τὸ πνεῦμα δεῖξαι τὴν οικειότητα (69) τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, τρῶπον τινὰ ἀπαλλοτριῶ τῆς τῶν ἀδελφῶν εὐσεβείας, προσθήκη τοῦ, « Χάμ ἦν (70) πατὴρ Χαναάν. » Ἵτι μὲν γὰρ πάντες τοῦ Νῶε τῶ γένει· μόνος δὲ οὗτος οὐχ υἱὸς τῶ τρῶπι· ἀλλὰ τοῦ ὁμοίου παιδὸς πατὴρ. Διόπερ ἐμφαντικῶς κεῖται, « Αὐτὸς πατὴρ Χαναάν. » Ἐφερε δὲ ὁ Ἑβραῖος τὰ ταῦτα εἰπὼν καὶ παραδόσιν τοιαύτην, ἐπενεγκῶν ἀπόδειξιν τῇ παραδόσει· ὡς ἄρα ὁ Χαναάν πρότερος εἶδε τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ πάππου, καὶ ἀνήγγειλεν αὐτοῦ τῶ πατρὶ μόνω, καταμικρῶντος ὡσπερ τοῦ γέροντος. Ὁ δὲ Χάμ δέων, ὁμοίως (71) τοῖς ἀδελφοῖς μὴ προσελθεῖν τῶ πατρὶ ἀσεθῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλῆξαι τῶ πρώτῳ θεασαμένῳ καὶ διαβάλλοντι, αὐτὸς δὲ καὶ πέπεισται, καὶ εἰσῆλθε, καὶ εἶδε, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ ταῦτα δὲ δοκεῖ μῦθος εἶναι, εἰ μὴ τὸ τῆς ἀποδείξεως ἦν ἰσχυρόν. « Καὶ ἐξυπνίσθη γὰρ, φησὶ, Νῶε ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος. » Μικρότερος (72) μὲν γὰρ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Χάμ οὐκ ἦν, ἀλλὰ δεύτερος. « Σὴμ γὰρ, φησὶ, καὶ Χάμ, καὶ Ἰάφεθ. » Καὶ εἰ τὸν μικρόν ἤθελε δεῖξαι, τὸν Ἰάφεθ ἂν εἶλεγεν. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἐκγόνους (75) υἱοῦς αἰεὶ λέγουσιν οἱ πάπποι, καὶ τοὺς μακρόθεν ἀπογόνους, τὸν βραχυτάτον τῶν ἐκγόνων (74) τὸν Χαναάν, εἰρηκεν ἡ Γραφή ἐγνωσθαι παρὰ τοῦ Νῶε, ὅτι αὐτὸς ἐποίησε ταῦτα. Καὶ ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, εὐθὺς ἐπάγει τὸ θεῖον λόγιον, καὶ εἶπεν. « Ἐπικατάρατος Χαναάν, δούλος δούλων (75) ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Εἰ δὲ τις θαυμάζοι, τι δήποτε ὁ Χάμ, καὶ αὐτὸς ἀσεθῆς ὢν, τὴν αὐτὴν κατάραν οὐκ ἔσχε τῶ υἱῶ, ἐπιγινώτω ὡς εἰ ἦν λελεγεμένον τῶ Χάμ, « Δούλος δούλων ἔσται, » τῆς δουλείας μετέσχον ἂν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὡς οἱ τοῦ Χαναάν ἀδελφοὶ δούλοι ἐγένοντο κατὰ τὴν κατάραν, ὢν δούλος ἀπεφάνθη Χαναάν.

EPQT. NH'.

Τι δήποτε τοῦ Χάμ ἐπικατάρατος, ὁ ἐκείνου παῖς ἐδέξατο τὴν ἄρὰν;

Κοινῇ πάντες μετὰ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦλαν τῆς θείας μετέλαθον εὐλογίας. Τολμηρόν τοίνυν ὑπέλαθεν ὁ Νῶε, ἐπαγαγεῖν ἄρὰν τῶ τῆς θείας εὐλογίας μετεληχότι· τούτου χάριν τῶ ἐκείνου παιδί

» Gen. ix, 18. » *ibid.*, 24. » *ibid.*, 40. » *ibid.*, 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

» Cat. p. 161. τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς.

NOTÆ.

(69) *Οικειότητα*. Cod. et Pic. ὁμοιότητα.
 (70) *ἦν*. Cod. et Pic. αὐτός.
 (71) *Δέων ὁμοίως*. Cod. et Pic. εἰ ὁμοίως ἦν. Ad marginem itaque notavit Picus: « Deest ἔδει aut simile. »
 (72) Cod. et Pic. μικρός.

naan *? » Nam si opus erat mentionem facere filiorum, omnium utique oportebat, et non solius Chanaan. Chanaan ipse etiam erat impius, ut historia declarat. Volens igitur spiritus divinus ostendere similitudinem patris et filii, eum quodammodo a suorum fratrum pietate distinguit, adjiciens: « Ipse Cham pater est Chanaan. » Genere siquidem erant omnes filii Noe. solus autem iste moribus non erat filius, sed sui similis filii pater. Quamobrem ad majorem demonstrationem positum est istud. « Ipse pater est Chanaan. » Qui vero hęc dixit Hebræus, hanc etiam traditionem afferbat, et traditionem ratione 70 confirmabat. Primum Chanaan verenda avi sui vidisse suoque solum patri narasse tanquam senem irridentem. Cham vero, cum similiter ac fratres non deberet impie ad patrem accedere, sed objurgare eum qui primus viderat, et illudebat; ipse quoque persuasus, et accessit, et vidit, fratribusque renuntiavit. Sed hęc viderentur esse fabulosa, nisi hoc quod sequitur demonstrationis vim haberet: « Et suscitatus est a somno suo, inquit, et cognovit quæcumque fecerat ei filius suus junior ». Cham autem non erat ejus filius junior, sed secundus. « S. m enim, inquit, et Cham, et Japhet ». Quod si filium minimum demonstrare volebat, Japhet nominasset. Quoniam vero avi nepotes, ac eos etiam qui ab his longa serie nascuntur, solent filios appellare, Chanaan nepotum minimum dicit Scriptura cognitum fuisse a Noe, sceleris hujus auctorem exstitisse. Et quod hoc ita se habeat, subjungit statim divinus Sermo, et ait: « Maledictus Chanaan, servus servorum erit fratribus suis ». Quod si quis miretur, quamobrem Cham, cum ipse quoque esset impius, eandem cum filio maledictionem non sit sortitus, cognoscat, quod si hanc sortitus esset, videlicet « servus servorum erit, » servitutis etiam participes fuissent fratres ejus. Nam ex maledictione fratres quoque Chanaan servi fuerunt eorum, quorum servus declaratus est Chanaan.

71 INTERR. LVIII.

Quare, cum Cham deliquisset, filius ejus maledictionem suscepit?

Cessante diluvio omnes pariter benedictionis diviniæ participes facti sunt. Temerarius igitur existimavit Noe maledictionem illi inferre, qui benedictionem divinam consecutus erat: quamobrem

(73) Cod. et Pic. ἐγγόνους.
 (74) Cod. et Pic. ἐγγόνων.
 (75) *Δούλος δούλων*. His verbis utitur Aquila. οἱ Ὁ habent παῖς οἰκέτης, quos alio loco sequitur Theodorctus. Vid. infra interrog. 12 in Josuam.

misit illorum esum, ut impietatem illam cohiberet. Summa enim est insania, adorare quod comeditur. Propterea vero animalia quædam immunda dixit, alia vero munda: ut illa quidem tanquam immunda exhorrentes, non desicent; hæc vero, quæ comeduntur, non adorent.

INTERR. LVI.

Qui fit, ut Noe non sit redargutus, quod se inebriarit?

Ab imperitia proficiscebatur hæc passio. non ab intemperantia. Nam ille primus ex hominibus compresso vitis fructu, ignorans non solum quantum esset bibendum, sed etiam quomodo sumendum, nempe quod prius temperari debeat, et sic potari, incidit in ebrietatem. Quod vero nudatus est, nihil novi pertulit. Etenim etiam nunc quidam dormientes nudantur, somno sensum eripiente. Cum vero somno etiam accedit ebrietas, multo probabiliorem nuditatis excusationem reddit.

INTERR. LVII.

Cum nondum ulla esset lata lex, quæ juberet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut reus parricidii damnatur?

Leges necessarias per naturam sancivit Creator: et ita Cainum condemnavit, quoniam ipsum natura docebat eadem esse contra legem. Unde ille, usus dolo, fratrem a parentibus procul abductum interfecit. Deo autem interrogante: **69** « Ubi est Abel frater tuus? » negavit. Sciens procul dubio malum id esse, quod fecerat, pernegavit illud se facinus admisisse: convictus autem a justo iudice, confessus est se gravius peccasse, quam ut veniam mereretur: « Major est enim, inquit, iniquitas mea, quam ut mihi condonetur. » Verum Adam quoque cum divinam præsentiam sensisset, latere conatus est, quasi cognoscens furari malum esse. Ita et Cham parricidii reus habitus est, tanquam transgressus legem naturæ. Nam quod natura ipsa doceret venerari et colere parentes oportere, testificantur fratres ipsius Cham: a quo cum intellexissent, quod patri acciderat, multo cum pudore retro gradientes patrem operuerunt, ut minime viderent unde erant prognati. Itaque merito benedictionem a patre accenserunt.

ORIGENIS ⁷¹. Cur Scriptura, cum dixisset: « Et erant filii Noe, qui ab arca egressi sunt, Sem, Cham et Japhet, » addidit: « Et Cham ipse est pater Cha-

× Gen. iv, 9. 7 ibid. 13

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁹ Cat. p. 156. ὡς ἐσθιόμενα. ⁷⁰ Cat. p. 164. ὑπὸ τοῦ δικαιοκρίτου. ⁷¹ Hic locus præmittitur in cat. p. 161 quæstioni 56 et 57.

NOTÆ.

(65) *Γυμνώσεως*. Cod. γνώσεως. Picus autem legit πιθανωτέραν τῆς γνώσεως τὴν αἰτίαν φθεῖρει.

(66) Cod. et Pic. ὡς.

την ἀλογίαν ἐκπεπωκότες, συγχωρεῖ τὴν βρώσιν, ἵνα τὴν ἀσέβειαν παύσῃ. Ἄβελτηρίας γὰρ ἐσχάτης, τὸ ἐσθιόμενον προσκυνεῖν. Διὰ τοῦτο, τὰ μὲν ἀκάθαρτα τῶν ζώων λέγει, τὰ δὲ καθάρα ἵνα τὰ μὲν ὡς ἀκάθαρτα βδελυττόμενοι μὴ θεοποιῶσι, τὰ δὲ μὴ προσκυνῶσιν ἐσθιόμενα ⁶⁹.

EPQT. NQ̄.

Τι δήποτε οὐκ ἐμέμφθη Νῶε μέθη περιπεσῶν,

Ἄπειρίας ἦν οὐκ ἀκρασίας τὸ πάθος. Πρῶτος γὰρ ἀνθρώπων ἀποθλιψας τὸν τῆς ἀμπέλου καρπὸν, καὶ ἀγνοῶν οὐ μόνον τὸ ποσὸν τῆς πόσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς μεταλήψεως, ὅτι δεῖ κεράσαι πρότερον, εἶθ' οὕτω πινεῖν, τὸν κάρον ὑπέμεινε. Καινὸν δὲ οὐδὲν πέποιθε γυμνωθεῖς. Καὶ γὰρ καὶ νῦν τινες γυμνοῦνται καθεύδοντες, ἀφαιρουμένου τοῦ ὕπνου τὴν αἰσθησιν· τῷ ὕπνῳ δὲ ἡ μέθη προσγινομένη, πιθανωτέραν τῆς γυμνώσεως (65) τὴν ἀπολογίαν ποιεῖ.

EPQT. NZ̄.

Τοῦ νόμου μηδέπω τεθέντος, ὅς διαγορεύει τιμῶν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, διὰ τί ὁ Χάμ ὡς πατραλοίας κρινεται;

Τῇ φύσει τοὺς ἀναγκαίους τέθεικε νόμους ὁ (66) ποιητής. Οὕτω τὸν Κάιν κατέκρινεν, ἐπειδὴ περ αὐτὸν ἡ φύσις ἐδίδασκεν, ὡς ὁ φόνος παράνομος. Αὐτίκα γοῦν δόλῳ χρησάμενος συνεργῶ, πόρῳ τῶν γεγεννηκότων ἀπαγαγὼν, ἀνεῖλε τὸν ἀδελφόν, καὶ τοῦ Θεοῦ πυθανομένου, « Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; » ἠρνῆθη. Ἄλλον δὲ ὡς ἐπιστάμενος ὅτι κακὸν τὸ γεγεννημένον, ἠρνῆσατο (67) τὸ τολμηθέν. Ἐλεγχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ δικαίου κριτοῦ ⁷⁰, ὠμολόγησεν ὑπὲρ συγγνώμην ἡμαρτηκέσαι. « Μείζων γὰρ, φησὶν, ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφελῆναί με. » Καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἄδάμ τῆς θείας ἐπιφανείας αἰσθόμενος ἐπειράθη λαθεῖν, ὡς εἰδὼς ὅτι δὴ τὸ κλέπτειν κακόν· οὕτω καὶ ὁ Χάμ τὴν τοῦ πατραλοίου κατηγορίαν ἐδέξατο, ὡς παραβὰς τὸν τῆς φύσεως νόμον. Ὅτι γὰρ καὶ τὸ γεραῖρειν τοὺς γεγεννηκότας ἡ φύσις ἐδίδασκε, μαρτυροῦσιν οἱ τοῦ Χάμ ἀδελφοί, οἱ παρ' ἐκείνου τὸ πάθος μεμαθηκότες τοῦ πατρὸς, μετὰ πολλῆς αἰδοῦς εἰς τοῦπίσω βαδίζοντες συνεκάλυψαν τὸν πατέρα, ὡς ἂν ἤκιστα ἴδοιεν ὅθεν σπαρέντες ἐδλάστησαν. Τοιγὰρ τοι καὶ μάλα εἰκότως καὶ τοῦ πατρὸς τὴν εὐλογίαν ἐδρέψαντο (68).

ORIGENOUS. Τι δὴ ποτε εἰπούσα ἡ Γραφή, « Καὶ ἦσαν οἱ υἱοὶ Νῶε ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ, Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ, » προτέθηκε, « Καὶ Χάμ οὗτος πατήρ

Χαναάν; » Εἰ γὰρ ἐχρῆν μνημονεῦσαι τῶν υἱῶν, ἄξει πάντων, καὶ μὴ μόνου Χαναάν. Ὁ Χαναάν καὶ αὐτὸς ἀσεβῆς ἐγένετο, ὡς ἡ ἱστορία δηλοῖ. Βουλόμενον οὖν τὸ πνεῦμα δεῖξαι τὴν οικειότητα (69) τοῦ πατρὸς ἢ πρὸς τὸν υἱόν, τρῶπον τινὰ ἀπαλλοτριῶ τῆς τῶν ἀδελφῶν εὐσεβείας, προσθήκη τοῦ, « Χάμ ἦν (70) πατὴρ Χαναάν. » Υἱοὶ μὲν γὰρ πάντες τοῦ Νῶε τῷ γένει ἰσὺς ὄντες οὐκ υἱὸς τῷ τρῶπῳ ἄλλὰ τοῦ ὁμοίου παιδὸς πατὴρ. Διόπερ ἐμφαντικῶς κεῖται, « Αὐτὸς πατὴρ Χαναάν. » Ἐφερὲ δὲ ὁ Ἑβραῖος ὁ ταῦτα εἰπὼν καὶ παράδοσιν τοιαύτην, ἐπενεγκῶν ἀπόδειξιν τῇ παραδόσει ὡς ἄρα ὁ Χαναάν πρότερος εἶδε τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ πάππου, καὶ ἀνήγγειλεν αὐτοῦ τῷ πατρὶ μόνῳ, καταμικρῶμενος ὡσπερ τοῦ γέροντος. Ὁ δὲ Χάμ δέων, ὁμοίως (71) τοῖς ἀδελφοῖς μὴ προσελθεῖν τῷ πατρὶ ἀσεβῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήξαι τῷ πρώτῳ θεασαμένῳ καὶ διαβάλλοντι, αὐτὸς δὲ καὶ πέπεισται, καὶ εἰσῆλθε, καὶ εἶδε, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ ταῦτα δὲ δοκεῖ μῦθος εἶναι, εἰ μὴ τὸ τῆς ἀποδείξεως ἦν ἰσχυρόν. « Καὶ ἐξυπνίσθη γὰρ, φησὶ, Νῶε ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος. » Μικρότερος (72) μὲν γὰρ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Χάμ οὐκ ἦν, ἀλλὰ δεύτερος. « Σῆμ γὰρ, φησὶ, καὶ Χάμ, καὶ Ἰάφεθ. » Καὶ εἰ τὸν μικρὸν ἤθελε δεῖξαι, τὸν Ἰάφεθ ἀνέλεγε. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἐχθόνους (73) υἱοὺς αἰεὶ λέγουσιν οἱ πάπποι, καὶ τοὺς μακρόθεν ἀπογόνους, τὸν βραχύτατον τῶν ἐχθόνων (74) τὸν Χαναάν, εἰρηκεν ἡ Γραφή ἐγνώσθαι παρὰ τοῦ Νῶε, ὅτι αὐτὸς ἐποίησε ταῦτα. Καὶ ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, εὐθὺς ἐπάγει τὸ θεῖον λόγιον, καὶ εἶπεν. « Ἐπικαστάρματος Χαναάν, δούλος δούλων (75) ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Εἰ δὲ τις θαυμάζοι, τί δήποτε ὁ Χάμ, καὶ αὐτὸς ἀσεβῆς ὢν, τὴν αὐτὴν κατάραν οὐκ ἔσχε τῷ υἱῷ, ἐπιγνώτω ὡς εἰ ἦν λελεγεμένον τῷ Χάμ, « Δούλος δούλων ἔσται, » τῆς δουλείας μετέσχον ἂν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὡς οἱ τοῦ Χαναάν ἀδελφοὶ δούλοι ἐγένοντο κατὰ τὴν κατάραν, ὃν δούλος ἀπεφάνθη Χαναάν.

EPOT. NH.

Τί δήποτε τοῦ Χάμ ἐπταικότος, ὁ ἐκείνου καὶ ἐδέξατο τὴν ἀράν;

Κοινῇ πάντες μετὰ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦλαν τῆς θείας μετέλαχον εὐλογίας. Τολμηρὸν τοίνυν ὕπελαβεν ὁ Νῶε, ἐπαγαγεῖν ἀρὰν τῷ τῆς θείας εὐλογίας μετεληχότι τοῦτου χάριν τῷ ἐκείνου παιδί

» Gen. ix, 18. « ibid., 24. » ibid. 18. « ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

» Cat. p. 161. τὴν ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς.

NOTÆ.

(69) *Οικειότητα*. Cod. et Pic. ὁμοιότητα.
 (70) *Ἦν*. Cod. et Pic. αὐτός.
 (71) *Δέων ὁμοίως*. Cod. et Pic. εἰ ὁμοίως ἦν. Ad marginem itaque notavit Picus: « Deest ἔδει aut simile. »
 (72) Cod. et Pic. μικρός.

naan »? » Nam si opus erat mentionem facere filiorum, omnium utique oportebat, et non solius Chanaan. Chanaan ipse etiam erat impius, ut historia declarat. Volens igitur spiritus divinus ostendere similitudinem patris et filii, eum quodammodo a suorum fratrum pietate distinguit, adjiciens: « Ipse Cham pater est Chanaan. » Genere siquidem erant omnes filii Noe. solus autem iste moribus non erat filius, sed sui similis filii pater. Quamobrem ad majorem demonstrationem positum est istud. « Ipse pater est Chanaan. » Qui vero hæc dixit Hebræus, hanc etiam traditionem asserbat, et traditionem ratione 70 confirmabat. Primum Chanaan verenda avi sui vidisse suoque solum patri narasse tanquam senem irridentem. Cham vero, cum similiter ac fratres non deberet impie ad patrem accedere, sed objurgare eum qui primus viderat, et illudbat; ipse quoque persuasus, et accessit, et vidit, fratribusque renuntiavit. Sed hæc viderentur esse fabulosa, nisi hoc quod sequitur demonstrationis vim haberet: « Et suscitatus est a somno suo, inquit, et cognovit quæcumque fecerat ei filius suus junior a. » Cham autem non erat ejus filius junior, sed secundus. « S m enim, inquit, et Cham, et Japhet b. » Quod si filium minimum demonstrare volebat, Japhet nominasset. Quoniam vero avi nepotes, ac eos etiam qui ab his longa serie nascuntur, solent filios appellare, Chanaan nepotum minimum dicit Scriptura cognitum fuisse a Noe, sceleris hujus auctorem existisse. Et quod hoc ita se habeat, subjungit statim divinus Sermo, et ait: « Maledictus Chanaan, servus servorum erit fratribus suis c. » Quod si quis miretur, quamobrem Cham, cum ipse quoque esset impius, eandem cum filio maledictionem non sit sortitus, cognoscat, quod si hanc sortitus esset, videlicet « servus servorum erit, » servitutis etiam participes fuissent fratres ejus. Nam ex maledictione fratres quoque Chanaan servi fuerint eorum, quorum servus declaratus est Chanaan.

71 INTERR. LVIII.

Quare, cum Cham deliquisset, filius ejus maledictionem suscepit?

Cessante diluvio omnes pariter benedictionis divinx participes facti sunt. Temerarium igitur existimavit Noe maledictionem illi inferre, qui benedictionem divinam consecutus erat: quamobrem

ejus filio maledictionem intulit. Est autem supplicium justum. Quia enim, cum filius esset, in patrem deliquit, ob id per filii maledictionem poenas luit. Ad hæc considerandum est illud, quod si ipse Cham maledictionem suscepisset, in totum genus maledictio ea pervagata fuisset. Verum, minimum filium ejusmodi castigatione increpavit. Hoc autem sciendum, quod verba justii, non maledictio, sed propheta sunt. Nam cum Israel ex Sem genus ducens, Palæstinam occupaturus esset, quam olim incoluerant, qui ex Chanaan descenderant, in maledictionis formam prophetiam effert; prædicens quidem futura, deterrens autem posteros, ne peccent in parentes. Id quod nos aperte docet benedictio Sem: « Benedictus, inquit, Dominus Deus Sem, et erit Chanaan servus ejus ^d. » Non enim

A περιτέθεικε τὴν ἀράν. Ἔχει δὲ καὶ ἡ τιμωρία τὸ δίκαιον. Ἐπειδὴ γὰρ υἱὸς ὦν ἐξήμαρτεν εἰς πατέρα, διὰ τῆς τοῦ παιδὸς αὐτοῦ ἀράς δέχεται τὴν τιμωρίαν. Πρὸς δὲ τούτοις σκοπητέον κἀκεῖνο, ὡς εἰ αὐτὸς ὁ Χάμ ἐδέξατο τὴν ἀράν, εἰς ὄλον ἂν διέβη τὸ γένος ἡ τιμωρία· εἰς δὲ τὸν νεώτατον υἱὸν τὴν παιδείαν παρέπεμψε ⁷⁶, καὶ τοῦτο δὲ δεῖ εἰδέναι, ὡς πρόρρησις ἐστίν, οὐκ ἀρὰ, τοῦ δικαίου τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ γὰρ ἡμελλεν ὁ Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ Σὴμ κατάγειν τὸ γένος, τῆς Παλαιστίνης παραλαμβάνειν τὴν δεσποτείαν· ταύτην δὲ πάλαι φησὺν οἱ ἐκ τοῦ Χαναάν βεβλαστηκότες· εἰς ἀράν σχηματίζει τὴν πρόρρησιν, προαγορεύων μὲν τὰ ἐσόμενα, δεδιττόμενος δὲ τοὺς ὑστερον ἐσομένους, μὴ πλημμελὲν εἰς γονέας. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τοῦ Σὴμ εὐλογία διδάσκει. « Εὐλογητὸς γὰρ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ· » καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ. « Οὐ γὰρ τοῖς δύο τοῦτον ὑπέταξεν (76) ἀλλὰ μόνῃ τῷ Σὴμ. Καὶ τοῦ μὲν Ἰάφεθ τὴν πολυγονίαν προεῖρηκε, τοῦ δὲ Σὴμ τὴν εὐσέβειαν· τὸν γὰρ Θεὸν ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ κατοικήσειν προεῖρηκε. Κατέκησε δὲ ἐν τοῖς ἐκ τοῦ Σὴμ πατριάρχαις, καὶ ἐν τοῖς ἐκ τούτων βεβλαστηκῶσι προφήταις· καὶ ἐν τῇ σκηνῇ πρότερον· καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ὑστερον. Ἀκριβῆς δὲ τέλος ἔσχεν ἡ προφητεία τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον· ὅτε αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Υἱὸς μονογενῆς, ἐσαρκώθη καὶ ἐνηθρώπησε καὶ ναὸν ἑαυτοῦ προσηγόρευσεν, ἦν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ ἔλαβε σάρκα. Ἐκ τοῦ Σὴμ γὰρ καὶ οὗτοι

C κατήγον τὸ γένος. Ἡ δὲ τοῦ Χαναάν δουλεία ἐν τοῖς Γαβαωνίταις τὸ τέλος ἐδέξατο.

INTERR. LIX.

Dixerunt quidam ex magistris bitumen esse calcem vivam.

Ignorantes, ut verisimile est, fontes in Assyria existentes, putaverunt ex calce viva turrim ædificatam esse. Ego vero diligenter didici ab iis qui illinc veniunt, esse fontes, qui hanc materiam cum aqua effundunt: et quod ædificiis construendis illam adaptantes, coctilem cum ea laterem componunt, atque hoc pacto turrim ædificatam esse aiunt. Et oculati testes affirmant se effregisse particulam aliquam, et probe novisse bitumen esse coctilibus lateribus substratum: asserentes alioqui penuriam esse lapidum in Assyria, et ob eam rem lateribus uti pro lapidibus. Atqui sine lapidibus quomodo calx viva confici possit?

^d Gen. ix, 26.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷³ Cat. p. 165. τὴν παιδ. διὰ τοῦτο παρέπεμψε. ⁷⁴ Quæst. 59 in cat. p. 175 ponitur post quæst. 60 et 61. ⁷⁵ Cat. p. 175. καὶ διορύξαι τι μέρος.

NOTÆ.

(76) Cod. et Pic. ὑπέδειξεν.
(77) *Τινὲς τῶν διδασκάλων.* Hebræus scilicet, ut Syrus interpres, ut e Diodoro liquet. Vide Montf. Hexapl. Orig. p. 27. In editione Græca ἰ Pici hæc interrogatio est pars præcedentis, in mar-

gine autem hanc notulam apposuit Picius: « Illic videtur ponenda alia quæstio, τί ἐστὶ ἀσφαλτος. »
(78) *Ταῖς οἰκοδ.* Cod. ταῖς ἐν ὕδασι οἰκοδομίαις, Pic. τὰς ἐν ὕδασι οἰκοδομίαις.

ΕΡΩΤ. Ε΄.

Α

INTERR. LX.

Ποία γλῶσσα ἀρχαιότερα,

Δηλοῖ τὰ ὀνόματα. Ἀδάμ γάρ, καὶ Κάιν, καὶ Ἄβελ, καὶ Νῶε, τῆς Σύρων ἴδια γλῶττης. Ἀδαμῶθ γὰρ τὴν ἐρυθρὰν γῆν ἔθος τοῖς Σύροις καλεῖν. Ἀδάμ τοῖνον, ἢ ὁ γῆινος, ἢ ὁ χοιρὸς ἐρμηνεύεται. Καὶ Κάιν πεῆσις, τοῦτο δὲ Ἀδάμ ὑμῶν Θεὸν εἰρκεν. « Ἐκτεσάμην ἀνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ Ἄβελ πένθος· πρῶτος γὰρ οὗτος ὤφθη νεκρός. Καὶ πρῶτος τοῖς γεγεννηκόσι προῦξένησε πένθος· καὶ Νῶε, ἀνάπαυσις.

ΕΡΩΤ. ΕΑ΄.

Ἡ οὖν Ἑβραῖα πόθεν ἤρξατο;

Οἶμαι αὐτὴν ἱερὰν εἶναι φωνήν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς νοῖσι ἴδιοι τινες ἦσαν χαρακτῆρες γραμμάτων, οὗς ἱερατικούς προσηγόρευον (79), οὕτω διὰ τοῦ Μωσέως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ταύτην ἔδωκε τὴν γλῶτταν, διδασκὴν οὖσαν, οὐ φυσικὴν. Τοιγάρτοι τῶν ἄλλων ἀπάντων κατὰ τὴν τῶν ἔθνῶν ἐν οἷς ἂν γεννηθῶσι φεγγερόμενων φωνῆν καὶ τῶν μὲν ἐν Ἰταλίᾳ τικτομένων, τῇ Ἰταλῶν κεχηρημένων· τῶν δὲ ἐν τῇ Ἑλλάδι τῇ Ἑλλήνων· καὶ τῶν ἐν Περσίῃ τῇ Περσῶν, καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τῇ Αἰγυπτίων· τὰ Ἑβραίων παιδία οὐ τῇ Ἑβραίων ἔστιν εἰρεῖν εὐθὺς κεχηρημένα φωνῆ, ἀλλὰ τῇ ἐκείνων παρ' οἷς ἐγεννήθησαν· εἶτα μειράκια γενόμενα, διδάσκειται τῶν γραμμάτων τοὺς χαρακτῆρας· μανθάνει δὲ διὰ τῶν γραμμάτων τὴν θεῖαν Γραφήν, τῇ Ἑβραϊκῇ γεγραμμένην φωνῇ. Οἶμαι δὲ τοῦτο αἰνέτεσθαι καὶ τὸν μακάριον Δαβὶδ ἐν τῷ ὄγδοηκοστῷ ψαλμῷ· « Γλῶσσαν ἦν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν. » Ἀλλὰ τινὲς φασιν ἀπὸ τοῦ Ἑβερ Ἑβραίων κεκληθῆσθαι τὴν γλῶσσαν. Ἐκείνον γὰρ μόνον ἐν τῇ προτέρᾳ μείναι φωνῇ, καὶ ἐκείθεν Ἑβραίουσ ὀνομασθῆναι (80). Ἐγὼ δὲ οἶμαι Ἑβραίουσ ὀνομασθῆναι ἐκ τοῦ τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ ἀπὸ τῆς Χαλδαίων χώρας εἰς τὴν Παλαιστίνην ἔλθειν τὸν Εὐφράτην ποταμὸν διαδάντα. Ἐβραὶ γὰρ τῇ Σύρων φωνῇ ὁ περάτης (81) ὀνομάζεται. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Ἑβερ Ἑβραῖοι καλοῦνται, οὐ μόνους ἔχρην ⁷⁹

* Gen. iv. 11. † Psal. lxxx, 6.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI

⁷⁹ Cat. p. 174. οὐ μόνον ἔχρην. Inter quæst. 61 et 62 hæc sub Theodoretī nomine leg, in cat. p. 185 sq., ad Gen. xii, 4 : Εἰ εἰρηκῶς ὁ Μωϋσῆς, « Καὶ ἔζησε Θάρρα ἐτὴ ἔβδομηκοντα, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἀβραμ καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ τὸν Ἀρράν. » εἶτα μετ' ὀλίγα γεγραφῶς, « καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Θάρρα ἐτὴ σε', καὶ ἀπέθανε Θάρρα ἐν Χαρράν, » μετὰ βραχεῖα φησίν, « Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἐτῶν σε', ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ Χαρράν. » Καὶ πῶς, εἰ ὁ Θάρρα ἔβδομηκονταετῆς γεγονῶς, ἔσπε τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ τὸν Ἀρράν, τῷ σ' δὲ εἶτε καὶ ε' ἀπέθανε, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξῆλθεν ἐκ Χαρράν ὁ Ἀβραὰμ ἔβδομηκονταπέντε ἐτῶν, δέον αὐτὸν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ρλε' ἐτῶν εἶναι; Ζήτημα οὖν τὸ ῥηθὲν τοῖς μὴ παρέργως ἀναγινώσκουσι. Νοεῖται γὰρ οὕτω τὸ Μωσαϊκὸν ῥητόν. Τριῶν μνημονεύει, τὴν ποσότητα δεικνύς· καὶ γὰρ τὸν Νῶε πεντακοσιοστῷ εἶτε, φησὶ, γεγεννηκέναι τρεῖς υἱούς, οὐδὲ τοῦτους τριδύμους· ἀλλ' ὁμοῦ τίθησιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοὺς κατὰ διαφόρους χρόνους αὐτῷ τεχθέντας. Ἴσμεν δὲ, ὅτι πολλοὶ ἀρτιγάμοι μὲν ὁ πρῶτότοκος τίκεται ἡ γηρωσί· δὲ ὁ νεώτατος· καὶ ἐστ' ὅτε τάχιστα τὴν ἀρχὴν τινες παιδοποιήσαντες, βραδυτάτα δεύτερον ἐσχῆκασι τέκνον. Ἀμέλει καὶ ὁ Ἀρράν οὕτω πρεσβύτερος τοῦ Ναχώρ, ὡς τὴν Σάρρα, θυγατέρα αὐτοῦ, γενέσθαι τῷ

NOTÆ.

(79) Cod. et Pic. προσηγόρευσεν.

(80) Ἀλλὰ — ὀνομασθῆναι. Hæc in cod. August. novam quæstionem faciunt, ascripta, ut solet, vocula, Ἐρωτήσις. Responsiō ad hanc quæstionem

incipit a verbis Ἐγὼ δὲ οἶμαι κ. τ. λ. In Pici codice hæc etiam ad quæst. 61 relata sunt.

(81) Ὁ περάτης. Pic. ὅπερ Εὐφράτης. Perperam, ut jam monuit Drusius l. c. p. 25.

termittam, ex eo orti sunt Ismaelitæ, et qui ex Chetura, Idumæi, Amalecitæ, Moabitæ, atque Ammonitæ, et qui Carras habitant, ex Nachor et Laban genus trahentes. Nullus tamen illorum Hebraica lingua usus est. Sic vero et ipse Abraham vocabatur, ut testis est divina Scriptura. Nam post captivitatem Lot, adveniens, ait ^ε, quispiam denunciavit Abrahamo, qui trajecerat fretum. Ego autem istud reperi in Hebræo sermone positum Hebri. Hebri autem Græca lingua formatum fit Hebræus. Nam et in illo loco, ubi Ægyptia de Joséph dixit : « Introduxisti nobis puerum Hebræum, ut illuderet nobis ^h, » in Hebræo sermone ponitur Hebri. Sed de hoc contendere * superfluum est. Nullum enim ex eo pietatis rationibus detrimentum accedit, sive hoc, sive illud recipiamus.

ζυγομαχείν περιττόν. Οὐδὲν γὰρ τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας λυμάνεται, κἄν τε τοῦτο, κἄν τε ἐκεῖνο δεξώμεθα.

INTERR. LXII.

Quidam ferunt Pharaonem rem habuisse cum Sara.

Quantæ igitur curæ fuit Abraham omnium Deo, si ejus uxorem adulterio stupratam neglexit? Cur vero afflictionibus magnis et sævis Pharaonem et totam domum ejus afflixit, si noluit cohibere congressum illum iniquum? Sed et ipse Pharaon ignorationem pro defensione proponit, et ⁷⁵ expostulat cum Abrahamo, quod uxorem suam vocavisset sororem : et ostendit, quod non eam acceperit, ut ea contumeliose uteretur, sed ut in uxorem haberet : « Quid hoc enim fecisti mihi, inquit, quia uxor tua est? Cur dixisti, soror mea est, et sumpsi eam mihi in uxorem? Et ecce nunc uxor tua coram te, accipe eam et abi ⁱ. » Et non solum dixit, sed etiam opere complevit, et omnimoda sollicitudine dignum æstimavit. « Præcepit enim, inquit, Pharaon viris de Abrahamo, ut deducerent illum. et uxorem ejus, et omnia quæcunque possidebat ⁱ. » Constat ergo, quod rapta Sara statim rector universorum Pharaonem obstrinxit morbo, qui libidinem ejus fregit :

^ε Gen. xiv, 13. ^h Gen. xxxix, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ἀδελφῷ αὐτοῦ γυναῖκα. Καὶ μὴ τις οἴσθω τότε πολὺ νεωτέρας εἶναι τῶν ἀνδρῶν τὰς γυναῖκας. Ἀκουέτω γὰρ τοῦ Μωσέως λέγοντος· « Καὶ ἐπεσον Ἀβραὰμ ἐπὶ πρόσωπον, καὶ ἐλάλησε, καὶ εἶπεν ἐν τῇ διανοίᾳ, λέγων. Εἰ τῷ ἑκατονταετεί παῖς γενήσεται, καὶ Σάρρα ἐννεμήκοντα ἐτῶν οὕσα τέκεται. » Εὐρίσκειται τοῖνον Ἀρρᾶν, οὗ μὲνῃται τελευταῖον Μωσῆς, ὅτε τοὺς τευχθέντας τῷ Θάρρα ἠρίθμει, τοσοῦτον τοῦ Ναχώρ μείζων, ὡς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ γενέσθαι γυναῖκα τῷ Ναχώρ. Εἰ δὲ τοῦ μείζονος οὐ μὲνῃται πρότερον, δηλον ὅτι τὸν Ἀβραὰμ, οἷα τελειότατον, πρῶτον τίθησιν, ἐπειδὴ καὶ δι' αὐτὸν αὐτὸ τὸ τῆς ἱστορίας ἀναγκαιότερον ἦν. Τὸν δὲ Ναχώρ, μέσον, καὶ τὴν ἡλικίαν μέσον δντα· ἐνθα μὲν γὰρ βούλεται δεῖξαι τὸ πρῶτόκοκος, τῇ τάξει τῶν ἡλικιῶν ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ· ὅπου δὲ μὴ εἴη τοῦτου χρεία, τὸν τιμιώτερον προτίθησι, κἄν τελευταῖος ἦ. Ὡς δὲ λόγος καὶ ἡ Σάρρα θυγάτηρ ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀβραὰμ ἐτύγγανεν, ὡς αὐτὸς φησι, « Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἀδελφὴ μου ἐστίν, ἀλλ' ἐκ πατρὸς, οὐκ ἐκ μητρός. » Ὡς πού καὶ τὸν Λώτ υἱὸν δντα τοῦ ἀδελφοῦ, ἀδελφὸν ἀποκαλεῖ. Εἰκόσ δὲ Ἀρρᾶν τοῦ ἀδελφοῦ κατοικομένου, τοὺς ἀδελφοὺς τὰς θυγατέρας ἀγαγέσθαι· οὕτε τοῦ Θάρρα οὕτε αὐτῶν ἀνεχομένων καταλιπεῖν αὐτάς τῇ Χαλδαίᾳ, ὅτε εἰς τὴν Χάρραν ἐξήεσαν.

⁷⁷ Cat. v. 189. τὴν Σάρραν μιγῆναι τῷ Φαραῶ. ⁷⁸ μεγ. καὶ πονηροῖς.

NOTÆ.

(82) Ἀπήλυσεν. Cod. et Pic. ἀπέλαθεν.
(85) Εἰ περιεῖδεν. Cod. et Pic. εἶπερ εἶδεν.

(84) Καὶ — γυναῖκα. Des. in cod. et apud Pic.
(85) Cod. παντοδαπῶς.

τούτους οὕτω προσαγορεύσθαι. Πολλὰ γὰρ ἔβνη ἐκ τοῦ Ἑβερ κατάγει τὸ γένος· καὶ ἵνα τοὺς ἄλλους πάντας παρῶ, ἐκ τούτου εἰσὶν Ἰσμαηλίται, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Χεττούρας, καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ Ἀμαληκίται, καὶ Μωαδίται, καὶ Ἀμμανίται, καὶ οἱ τὰς Κάρρας οἰκοῦντες· ἐκ τοῦ γὰρ Ναχώρ καὶ τοῦ Λάβαν τὸ γένος κατάγουσιν. Ἄλλ' οὐδεὶς τούτων τῆ Ἑβραϊδὶ κέχρηται· φωνῇ. Οὕτω δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀβραὰμ ἐκαλεῖτο. Καὶ μάρτυς ἡ θεία Γραφή. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Λώτ αἰχμαλωσίαν, ἐλθὼν τις, φησὶν, ἀνήγγειλε τῷ Ἀβραὰμ τῷ περᾷτη. Τοῦτο δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ κείμενον εὔρον Ἑβρεῖ. Τὸ δὲ Ἑβρεῖ ἐξελληνιζόμενον, Ἑβραῖος γίνεται. Καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ, ἐνθα ἡ Αἰγυπτία περὶ τοῦ Ἰωσήφ εφη· « Εἰσήγαγες ἡμῖν παῖδα Ἑβραῖον ἐμπαίζειν ἡμῖν· »

B παρὰ τῷ Ἑβραίῳ Ἑβρεῖ κέεται. Ἄλλὰ περὶ τούτου

ΕΡΩΤ. ΕΒ.

Τινές φασὶ τῇ Σάρρα μιγῆναι τὸν Φαραῶ ⁷⁷.

Ποίας οὖν κηδεμονίας ἀπήλυσεν (82) Ἀβραὰμ παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, εἰ περιεῖδεν (83) αὐτοῦ μοιχευομένην τὴν γαμετὴν; τί δὴποτε δὲ καὶ ἤτασεν ἑτασμοῖς μεγάλοις καὶ φοβεροῖς ⁷⁸ τὸν Φαραῶ, καὶ ἅπαντα τὸν οἶκον αὐτοῦ, εἰ μὴ κωλύσαι τὴν παράνομον ἠβούλετο συναφήν; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φαραῶ τὴν ἀγνοίαν εἰς ἀπολογίαν προβάλλεται· καὶ μέμφεται τῷ Ἀβραὰμ ἀδελφὴν κεκληκῶτι τὴν γαμετὴν· καὶ διδάσκει ὡς οὐχ ὑβρίσαι αὐτήν, ἀλλὰ γῆμαι βουλόμενος ἑλαθε. « Τί τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐποίησάς μοι, διὰ γυνὴ σου ἐστίν; Ἴνα τί εἶπας, Ἀδελφὴ μου ἐστίν, καὶ ἑλαθον αὐτὴν ἐμαυτῷ εἰς γυναῖκα (84); καὶ νῦν ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου, ἐναντίον σου, λαθὼν ἀπότρεγε. Καὶ οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἐπραξε, καὶ παντοδαπῆς (85) κηδεμονίας ἤξιωσεν. « Ἐνετείλατο γὰρ, φησὶ, Φαραῶ ἀνδράσι περὶ τοῦ Ἀβραὰμ συμπροπέμψαι αὐτὸν, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτῷ. » Ἀπὸν τοῖνον, ὡς εὐθύς ἀρπασθείσης τῆς Σάρρας, ἐπέδρασε τῇ νύσφ

τὸν Φαραὼ τῶν ὄλων ὁ Πρῦτανις· ἡ δὲ νόσος τὴν ἄνθρωπον ἔβρεξιν ἡμβλυνεν· καὶ τῶν δικτύων εἰσα τὴν θήραν ἔχων ὁ θηρευτὴς, οὐκ ἀπήλαυσε (86) τῆς ἀγρας· ἡ γὰρ νόσος ἐκώλυσε.

ΕΡΩΤ. ΕΓ'.

Καὶ τίνας ἐνεκεν ἐνταῦθα μὲν ἐσλίγησεν ἡ Γραφή τὸ φυλαχθῆναι τὴν Σάρραν ἀλώδητον, ἐν δὲ τῷ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ διηγήματι, σαφῶς τοῦτο δεδιήλωκε;

Ἐμελλεν ἡ Σάρρα τῆνικαῦτα τίκτειν τὸν Ἰσαάκ. Ἴνα τοίνυν μὴ ὑποπτον γένηται τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, σαφῶς ἐκεῖ δεδιήλωκεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι οὐχ ἤψατο αὐτῆς Ἀβιμέλεχ. Καὶ ἐντεῦθεν μέντοι κάκειθεν ἰστέον, ὡς καὶ τοὺς Βαρβάρους ἡ φύσις (87) ἐδίδαξεν, ὅτι πονηρὸν ἡ μοιχεία, καὶ τιμωρίας ἀξιον. Καὶ γὰρ ὁ Φαραὼ τοῦτο δεδιήλωκεν ἐπιμεμφάμενος τῷ Ἀβραάμ· καὶ ὁ Ἀβιμέλεχ πρὸς τὸν τῶν ὄλων ἐφη Θεόν· «Κύριε, ἔθνος ἀγνοοῦν καὶ δικαίον ἀποκτενεῖς; Οὐκ αὐτὸς μοι εἶπεν, ὅτι Ἀδελφὴ μου ἐστίν; Ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ χειρῶν ἐποίησα τοῦτο.» Τέθεικε δὲ ὁ συγγραφεὺς καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόκρισιν. «Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀβιμέλεχ καθ' ὑπνον. Κἀγὼ ἔγνων ὅτι ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ ἐποίησας τοῦτο, καὶ ἐφεισάμην σου τοῦ μὴ ἕψασθαι αὐτῆς (88) τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν εἰς ἐμέ· ἐνεκεν τούτου οὐκ ἀφῆκά σε ἄψασθαι αὐτῆς. Νῦν οὖν ἀπόδος τὴν γυναῖκα τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι προφήτης ἐστίν, καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ, καὶ σωθήσῃ, σὺ, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου (89). Εἰ δὲ μὴ ἀποδίδως, γινώθι ὅτι ἀποθανῆν σύ.» Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ὁ θεῖος λόγος, ὅτι τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἐραστὰς πλημμελεῖν ἐξ ἀγνοίας μέλλοντας οὐκ ἐᾷ. Ἀπὸ τούτου, ὡς καὶ τὸν Φαραὼ κωλύκεν ἀμαρτεῖν, ὡς ἀδελφὴν τοῦ Ἀβραάμ νόμῳ γάμου εἰληφότα (90). Ἐπειδὴ δὲ κρείττων ἦν, ὡς εἰκόσ, ὁ Ἀβιμέλεχ τοῦ Φαραὼ, ἐκεῖνον μὲν διὰ παιδείας τῆς παρανομίας ἀπεῖρξεν (91)· τούτῳ δὲ καὶ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ πλημμελήματος οὐκ ἔδωκεν αὐτὸς τὴν συγχώρησιν· ἀλλὰ τὸν ἠδικημένον αἰτεῖσαι αὐτὴν ἀνέμεινεν· ἐπιφανεῖας τε ἡμέρωσ (92) ἤξωσσε, καὶ λόγοις ἠπίοις ἐπέδειξε τὴν τετολμημένην παρανομίαν. «Εἶπε (93) δὲ ὁ Ἀβιμέλεχ τῷ Ἀβραμ· Τί ἐνιδὼν ἐποίησας (94) τὴ βῆμα τοῦτο; Εἶπε δὲ Ἀβραμ· Εἶπον γὰρ, μήποτε (95), οὐκ ἔστιν θεοσέβεια ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐμέ τε ἀποκτενοῦσιν ἐνεκεν τῆς γυναικός μου. Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἀδελφὴ μου ἐστίν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρός. Καὶ γὰρ (96) ἀληθῶς ἀδελφὴ μου, θυγάτηρ πατρὸς μου ἐστίν, πληρὸν οὐ θυγάτηρ μητρός μου.»

ⁱ Gen. xii, 18, 19. ^j ibid. 20. ^k Gen. xx, 4, 5. ^l ibid. 6, 7. ^m ibid. 11-12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENÀ LIPSIENSI.

ⁿ εἶπε δέ, etc. Hæc et quæ reliqua sunt, desiderantur.

NOTÆ.

(86) Cod. et Pic. ἀπέλαυσε.
 (87) Ἡ φύσις. Abest a cod. et edit. Pici.
 (88) Τοῦ — αὐτῆς. Hæc a Theodoro addita sunt, et versu 4, ut videtur, desumpta.
 (89) Σωθήσῃ — οἶκός σου. Pro ζήσῃ. ut habet versio Græca.
 (90) Κεκώλυκεν — εἰληφότα. Desid. in cod. et apud Pic.
 (91) Τῆς — ἀπεῖρξεν. Cod. τὴν παρανομίαν ἐδί-

A et venator habens intra retia prædam, capta frui non potuit, quia morbus non permisit.

INTERR. LXIII.

Et qua de causa hoc loco Scriptura silentio prætermisit, Saram illæsam esse servatam, in historia vero Abimelech hoc aperte declaravit?

Sara tunc erat paritura Isaac. Ne igitur semen Abrahæ suspectum esset, illic manifeste declaravit Scriptura divina, quod Abimelech illam non attigisset. Hinc tamen et illinc sciendum est naturam etiam Barbaros docuisse, adulterium esse pravum et ultione dignum. Quod Pharaon quoque patrefacit, qui objurgavit Abraham; et Abimelech Deum omnium sic allocutus est: «Domine, gentem insciam et justam interficies? Nonne mihi ipse dixit, soror mea est? 76 et ipsa dixit mihi, frater meus est? Cum corde puro et justitia manuum hoc feci k.» Addidit etiam scriptor responsum Dei: «Dixit enim, inquit, Deus ad Abimelech per somnium: Et ego scio quod corde puro hoc fecisti: et pepercit tibi, ut non attingeres illam, ne peccares in me. Hac de causa non permisi te illam tangere. Nunc igitur redde viro uxorem, quia propheta est, et orabit pro te, et salvaberis tu, et universa domus tua. Quod si non reddideris, scito, quod morieris tu l.» Docet quoque nos divinus sermo, quod amatores justitiæ, qui per ignorantiam peccaturi erant, Deus peccare non permittit. Liqueat igitur eum etiam Pharaonem peccare prohibuisse, qui tanquam sororem Abrahæ legitimam uxorem sibi junxerat. Quia vero probior erat Abimelech, ut verisimile est, Pharaone, illum castigatione colubuit ne peccaret: huic vero contumeliæ et delicti non dedit ipse veniam; sed exspectavit ut ab eo qui injuria affectus erat, illam peleret. Apparitione etiam benigna illum prosecutus est, et blandis sermonibus admittam iniquitatem indicavit. «Dixit autem Abimelech quid vidisti, ut hoc faceres? Dixit autem Abraham: cogitavi enim, forsitan ibi non erit pietas, sicque me interficient ob uxorem meam. Et enim vere soror mea est ex 77 patre, non autem ex matre. Vere enim soror mea est, quippe filia patris mei est, at vero non est filia matris meæ m.»

διέξεν. Pic. τὴν παρανομίαν ἐδίδαξεν, quod melius.
 (92) Cod. et Pic. ἡμέρας.
 (93) Reliqua e codice Augustano supplevimus, quæ etiam in Pici editione Græca iisdem fere verbis leguntur.
 (94) Ita Hebr. תָּיִתָּהּ תָּבֵרָה expriment ot O. Theodotio vertit, τί ἐώρακεις.
 (95) Pic. μή ποτέ ἐστι.
 (96) Γάρ. Brest apud Pic.

INTERR. LXIV.

A

ΕΡΩΤ. ΕΔ'.

Unde Melchisedech genus traxit ?

Cum divinus ille Paulus dicat : « sine patre, sine matre, et sine genealogia », quis veritatem hujus rei nosse potest? Verisimile est autem illum esse ex illis gentibus, quæ Palestinam incolebant. Nam illarum tum rex, tum sacerdos erat : sacerdos autem Dei omnium. « Erat enim, inquit, sacerdos Dei altissimi ». Unde etiam Abraham patriarcha obtulit ei spoliolum decimas, et cum justus esset, et amicus Dei, ab illo benedictionem percepit. Typum enim gerebat sacerdotii Domianici. Ideoque et Abrahæ panes et vinum vicissim dedit, ut qui fortasse solitus erat Deo omnium talia offerre. Oportebat enim et in hoc typum patetferi.

INTERR. LXV.

Quomodo fidelis appellatur Abraham, cum dixerit Deo, Ex quo cognoscami hoc, quod possessurus sim eam?

Istud : « Ex quo cognoscami hoc », non diffidentis est, sed modum possidendi scire desiderantis. Cum enim videret multa hominum millia Palestinam incolentium, discere volebat, quo pacto dominium illius tetræ accepturus esset : num jure belli, an sine armis : et an viventibus illis, an sublatis, aut prorsus ejectis. Hac de causa 78 sacrificio finito Deus omnium dixit : « Cognoscens cognoscens, quod semen tuum incola erit in terra non sua ; et servituti subjicient eos, et affligent illos, atque humiliabunt quadringentos annos. Gentem vero, cui servierint, judicabo ego. Postea vero egredientur huc cum apparatu multo. Tu vero decedes ad patres tuos in pace, nutritus in senectute bona. Quarta autem generatione revertentur huc. Nondum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque nunc ». Ex responsione divina formam interrogationis cognoscere licet. Nam postquam dixit : « Ex quo cognoscami, quod possessurus sim eam? » didicit, quantum temporis incolæ futuri essent, et quam misere tractandi, et quanta tandem providentia Dei excipiendi, tum supplicio sumendo de his, qui illis bellum inferre vellent, tum eorum bonis fruendo : et quod Abraham nulla horum experientia accepta, in pace et vita discessurus esset. Docuit pariter rationem dilationis, ne quis suspicaretur, ob numerosam incolarum multitudinem Dominum Deum non potuisse illis tradere domi-

ᵀ Hebr. vii, 3. ᵀ Gen. xiv, 18. ᵀ Gen. xv, 8. ᵀ Gen. xv, 15-16. ᵀ Gen. xv, 8.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ᵀᵀ Cat. p. 198. τοῦ Θεοῦ om. ᵀᵀᵀ δειχθ. τὸν τρόπον. ᵀᵀᵀᵀ Cat. p. 204. ἡ ἐξελαυνομένων om.

NOTÆ.

(97) Cod. et Pic. ἐκεῖνος.

(98) Καὶ οἶνον. Cod. et Pic. addunt, καὶ στέαρ.

(99) Τυχόν. In cod. et apud Pic. sequitur τινά.

(1) Ἐδεῦ. Cod. et Pic. εἶδεν.

Ἐκεῖνος ὁ Μελχισεδέχ πόθεν κατῆγε τὸ γένος ;

Τοῦ θεσπεσίου λέγοντος Παύλου, « Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, » τίς ἂν γνοίη τὸ ἀληθές ; Εἰκὸς δὲ αὐτὸν ἐκ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων εἶναι τῶν τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντων. Ἐκείνων γὰρ (97) καὶ βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς ἐτύγγανεν ὢν, ἱερεὺς δὲ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. « Ἦν γὰρ, φησὶν, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου. » Ὅθεν αὐτῷ καὶ Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης προσενήνοχε τὰς τῶν λαφύρων δεκάτας. Καὶ δίκαιος ὢν, καὶ τοῦ Θεοῦ φίλος, 'παρ' ἐκείνων τὴν εὐλογίαν καρποῦται. Τῆς γὰρ Δεσποτικῆς εἶχεν ἱερωσύνης τὸν τύπον. Διὸ δὲ καὶ ἄρτους τῷ Ἀβραὰμ, καὶ οἶνον (98) ἀντέδωκεν ὡς τοιαῦτα τυχόν (99) προσφέρειν, εἰσθῶς τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. Ἐδεῖ (1) γὰρ κἂν τούτῳ δειχθῆναι, τὸν τύπον ᵀᵀ.

B

ΕΡΩΤ. ΕΕ'.

Πῶς Ἀβραὰμ πιστὸς ὀνομάζεται εἰρηκῶς τῷ Θεῷ, Κατὰ τί γινώσκामी τούτο, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν ;

Τῆ, « Κατὰ τί γινώσκामी τούτο, » οὐκ ἀπιστοῦντός ἐστιν, ἀλλὰ μαθεῖν ποθοῦντος τῆς κληρονομίας τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔώρα πλήθη μυρία τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντα, μαθεῖν ἠθούλετο τίνι τρόπῳ παραλήφεται τῆς γῆς ἐκείνης τὴν δεσποτείαν ἢ πολέμου νόμῳ, ἢ δίχα πολέμου ἢ ζώντων ἐκείνων, ἢ ἀναιρουμένων (2), ἢ ἐξελαυνομένων ᵀᵀ. Τούτου χάριν μετὰ τὴν θυσίαν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἔφη : « Γινώσκων γινώσκων, ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν τῇ γῇ (3) οὐκ ἰδίᾳ καὶ δουλώσουσιν αὐτοῦς, καὶ κακώσουσιν αὐτοῦς, καὶ ταπεινώσουσιν ἐπὶ τετρακόσια. Τὸ δὲ ἔθνος, ᾧ ἂν δουλεύσῃς, κρινῶ ἐγώ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὡς μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς ὁ δὲ ἀπελεύσει πρὸς τοῦς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεὶς ἐν γῆρῃ καλῇ. Τετάρτη δὲ γενεὰ στραφήσονται ὡς οὐπω γὰρ ἀναπεπλήρωται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν. » Ἐκ τῆς θέλας ἀποκρίσεως ἐστὶ γινῶναι (4) τὸν τρόπον τῆς ἐρωτήσεως. Ἐπειδὴ εἶπε, « Κατὰ τί γινώσκामी ὅτι κληρονομήσω αὐτήν, » ἐδιδάχθη ὅσον μὲν παροικήσουσι χρόνον, καὶ ὅπως τάλαιπωρήσουσιν, ὅσης τε ἀζιωθήσονται προμηθείας, τῶν μὲν πολεμήσειν ἐθελόντων αὐτοῖς κολασθησομένων, τούτων δὲ τὰ ἐκείνων καρπωσαμένων ἢ καὶ ὅτι τούτων αὐτὸς οὐδεμίαν πείραν λαθῶν, ἐν εἰρήνῃ καταλύσει τὸν βίον. Ἐδιδάξε δὲ καὶ τῆς ἀναβολῆς τὴν αἰτίαν, ἵνα μὴ τις τοπάσῃ διὰ τὸ πλήθος τῶν ἐνοικούντων μὴ δυνηθῆναι τὸν Δεσπότην Θεὸν τῆς γῆς ἐκείνην αὐτοῖς παραδοῦναι

D

τὴν δεσποτείαν. Ἐφη δὲ οὕτως: « Ἰσὼν γὰρ ἀναπα-
πλήρωται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορρῶταιν ἕως τοῦ
νῦν. » Οὐδέπω, φησὶν, ἄξια πανωλεθρίας πεπρά-
χασιν· οὐ γὰρ δὲ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκ προγνώσεως
ἐπενεχθῆναι τὴν τιμωρίαν. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον (5)
κατ' ἐκαίνοιον τὸν καιρὸν εὐσεβεῖς, δῆλον ἐκ τοῦ Μελ-
χισεδέκ, καὶ τοῦ Ἀβιμέλεχ, καὶ τῶν τὴν Χεβρὼν
οἰκούντων. Καὶ γὰρ ἐκείνοι πολλῆς τὸν πατριάρχην
θεραπείας ἤξιωσαν· καὶ ἔστιν ἀκούσαι αὐτῶν βοών-
των· « Βασιλεὺς εἶ σύ παρὰ Θεοῦ ἐν ἡμῖν. Ἐν τοῖς
ἐκλεκτοῖς μνημείοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου. »

EPQT. ΕΣΓ'.

Διατί δὲ τυθῆναι προσέταξεν δάμωλιν τριετίου-
σαν, καὶ κριὸν τριετίοντα, καὶ τὰ ἐξῆς;

Αἰνίγματα ταῦτα ἦν τῶν τῷ γένει συμβησομένων. Β
Τοιγάρτοι μετὰ τὰς θυσίας ἐπήγαγε· « Γινώσκων
γνώση ** ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῆ
οὐκ ἰδίᾳ. » Καὶ προσέθηκε· « Τετάρτη δὲ γενεᾶ
ἀποσπρήσονται ὧδε. » Διὰ τοῦτο τρία τῶν καθαρῶν
τετραπόδων, καὶ ἕκαστον τριετὸς (6) τυθῆναι προσ-
έταξε, τῶν τριῶν γενεῶν εἰς δῆλωσιν, αἱ παροικου-
σαι διατελέσουσιν· ἡ δὲ τρυγῶν τὴν γενεάν ἐκεῖνην
ἐνέφηνε, τὴν οἰνεὶ ἀποπιπῶσαν μὲν καὶ ἐξελευθῶσαν
ἐξ Αἰγύπτου, ἐν δὲ τῇ ἐρήμῳ κατασκηνώσασαν·
φιλέρημον γὰρ τότε τὸ ὄνομα. Ἡ δὲ περιστερὰ τὴν
ἄλλην γενεάν παρεδήλου, ἡ τὴν ἐπηγγελμένην ἀ-
ελάμβανε γῆν· ἡμερον γὰρ τὸ ζῶον, καὶ ταῖς οἰκίαις
ἐμφιλοχωροῦν. Διὰ τοῦτο, τὰ μὲν οὐ διεῖλεν, ὡς
τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν αἰνιττόμενα. Τὰ δὲ τε-
τράποδα διεῖλεν, ἐπεὶ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ κακοχίαν C
ἐσφύμαινε. Τὰ δὲ γὰρ ἐφ' ἑπιτάμμενα τοῖς διχοτομήμασιν
ὄνομα, ἀπερὸ πατριάρχης ἐκ τῶν ἱεραίων ἐξήλαυσε,
τὴν φοινικὴν τῶν Αἰγυπτίων προσηνίτετο γνώμην·
τὴν ἀπρακτὸν ἀπέφηνεν ὁ Δεσπότης Θεός, τὰς πρὸς
τὸν Ἀβραάμ ἐμπεδῶν ὑποσχέσεις· ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ
τύπῳ τοῦς σαρκοκόρους ὄνομα ἐξήλαυσε Ἀβραάμ,
οὕτως ἡ τιμὴ τοῦ Ἀβραάμ τοῦς Αἰγυπτίους ἐκόλασε.
Τὸ δὲ περὶ ἡλίου δυσμὰς ὀφθῆναι τὸν καπνίζόμενον
κλίβανον, καὶ τὰς τοῦ πυρὸς λαμπάδας, ἐδήλου μὲν
καὶ τὸ δεχθῆναι τὰ θύματα· προσσήμαινε δὲ καὶ τὴν
παρὰ τὸ τέλος τοῦ προῤῥηθέντος χρόνου ἐσομένην
ἐπιφάνειαν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Διὰ πυρὸς γὰρ ἐφά-
νη ** καὶ Μωσῆ τῷ νομοθέτῃ, καὶ μετὰ ταῦτα παντὶ
τῷ λαῷ. Ἐδίδασκε δὲ πρὸς τούτους, καὶ ὅτι ταῦτα D
ὑστερον νομοθετῆσει τὰ ζῶα προσφύρεσθαι. Τινὲς
δὲ φασιν, ὅτι βεβαίαν ** δεῖξαι βουλόμενος ὁ Θεός
τὴν ὑπόσχεσιν, κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος ἐποίησατο τὰς
συνθήκας. Εἰκόθαι γὰρ, ὡς φασί, διχῆ τὰ ἱερεῖα
διαιρούντες, οὕτω ποιεῖσθαι τοῦς ὄρκους. Ἐγὼ δὲ

* Gen. xv, 16. † Gen. xxiii, 6. ‡ Gen. xv, 13.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

** Cat. p. 206. γινώσκων γνώσει. *** Cat. p. 206. ἐπαφάνη. **** βεβαίως.

NOTÆ.

(5) Cod. et Pic. εἶχον
(6) Τριετές. Cod. τραπές. Ex errore, ut videtur,

nium illius terræ. Dixit autem sic: « Nondum com-
pletæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque nunc. »
Nondum, inquit, communi exitio digna perpetr-
runt. Non decet autem ante peccatum ex præ-
scientia pœnam infligere. Quod autem illis tempori-
bus essent viri pii, constat ex Melchisedeco et Abi-
melecho, et his, qui incolebant terram Chebron.
Illi enim patriarcham magnopere venerati sunt.
Audiuntur itaque clamantes, « Rex es tu a Deo
apud nos. In 79 electis monumentis nostris sepeli
mortuum tuum. »

INTERR. LXVI.

Quare Deus præcepit, sacrificari sibi vaccam trien-
nem et hædum triennem? et reliqua.

Hæc erant illorum ænigmata, quæ posteris erant
obventura. Siquidem sacrificio peracto, subjunxit :
« Cognoscens cognosces, quod semen tuum peregrini-
num erit in terra non sua. » Et addidit : « Quarta
vero generatione revertentur huc. » Propterea ex
quadrupedibus mundis tria, et unumquodque eo-
rum trimum sacrificari præcepit, ad significandas
tres generationes, quæ in incolatu permansuræ
erant. Turtur autem generationem illam denotabat,
quæ ex Ægypto egressa velut avolavit, et habita-
vit in deserto. Hujusmodi enim avis est amans de-
serti. Columba autem generationem aliam innuebat,
quæ terram promissam accepit. Mansuetum enim
est hoc animal et domesticum. Quam ob causam,
hæc quidem minime divisit, ut liberationem a ser-
vitude significanti. Quadrupes autem partitus est,
eo quod indicarent quam male tractandi erant in
Ægypto. Aves autem illæ, quæ supra portiones
divisas volitabant, quas quidem patriarcha a sacri-
ficiis abigebat, sententiam Ægyptiorum significa-
bant, quæ omnes cædere decreverant : quam tamen
irritam Dominus Deus reddidit, volens ea firma rata-
que esse, quæ Abrahamo promiserat. Sicut enim
in figura aves illas prædatrices expellebat Abraham :
sic Abrahami honor repressit Ægyptios. Quod autem
dicitur, visum esse circa solis occasum clibanum fum-
mantem, et lampades ignis, significabat, suscepta
esse sacrificia : 80 et præterea, Deum omnium
fore conspicuum circa finem prædicti temporis.
Nam in igne visus est Mosi legislatori, deinde uni-
verso populo. Docebat etiam, quod posthac anima-
lia hujusmodi per se erant offerenda. At qui-
dam ferunt, quod Deus volens demonstrare, pro-
missionem suam firmam esse, de more, qui tum
obtenebat, pactiones iniverit. Solebant enim, ut

librarii. Apud Picum nullum hujus vocis est ve-
stigiū.

aiunt, victimas bipartito dividentes sic pactiones A και ταῦτα κάκεινα τέθεικα, ἵνα τὸ δοκοῦν ἀληθέστερον οἱ ἐντυγχάνοντες δέξωνται ⁸⁶.

INTERR. LXVII.

Per multū intemperantes inde suæ lasciviæ sumunt occasionem, quod patriarcha Abraham pellicem habuerit.

Unumquodque opus iudicatur ex facientium intentione. Sic igitur et ea, quæ ad Agarem spectant, contemplerur. Si enim attendamus patriarcham concupiscentiæ inservientem, rem reprehensione dignam vocabimus. Si vero uxor naturæ suæ infirmitatem declarans, et a Creatore sterilem sibi factum esse uterum dicens, exponensque quanto liberorum desiderio teneatur, rogavit ea de causa Abrahamum, ut cum Agar congregaretur, quo ipsa liberos inde susciperet, quid peccavit Abraham? Maxime, cum neque natura, neque lex ulla tum scripta, plures ducere uxores prohiberet: ipsa vero conjux sterilis obsecraret, virum ancillæ permisceri: non ut voluptati inserviret, sed ut ille quidem natura, ipsa vero adoptione vocarentur genitores. Nam sœda voluptate superiorem **81** fuisse virum illum⁸¹ divinum, non hæc tantum, verum etiam quæ secuta sunt, fidem faciunt. Cum enim Agar gravida esset, superbiendi occasionem inde accepit, et in dominam suam magna procacitate utebatur: quod ægre ferens Sara, apud patriarcham non recte con-
 C
 quæsta est. Ille vero valde patienter ferens petulantiam, neque exspectans donec ancilla peperisset puerum quem in utero gestabat, tradidit illam uxori puniendam. « Ecce, inquit, ancilla tua in manibus tuis: utere ea prout tibi placuerit ».

^v Gen. xvi 6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁶ Post δέξωνται ad eundem locum Gen. xiv, 9—11, hæc ex Theodoro sequuntur in cat. p. 206: Ἐδηλοῦντο μὲν ἄρα διὰ τῶν εὐτρεπισθέντων ζώων αἱ γενεαί· διὰ δὲ τοῦ τριετοῦ αὐτῶν, τὸ νεάζον ἐτι τοῦ λαοῦ, καὶ ἐν ἀκμῇ καθεστὸς. Καὶ ἡ μὲν δάμαλις πρώτη ληφθεῖσα, τὴν πρώτην εἰκότως ἐσήμαινε γενεάν· ὡς γὰρ ἡ δάμαλις ἀδάμαστος ἔστιν, ἀπειρος οὕσα ζυγοῦ, οὕτω καὶ ἡ τοῦ εἰς Αἴγυπτον κατελθόντος λαοῦ πρώτη φορά τῆς Αἰγυπτιακῆς σκληραγωγίας ἐλευθέρια διεφυλάχθη· ἡ δὲ αἰξ δευτέρα παρελήφθη μετὰ τὴν δάμαλιν, διὰ τὸ τὴν δευτέραν γενεάν προαινίττεσθαι. Ὡσπερ γὰρ ἡ αἰξ βραχεῖαν μὲν τοῖς δεσπόταις παρέχει τὴν πρόσοδον, παρέχει δ' ὅμως, οὕτως καὶ ἡ τοῦ λαοῦ δευτέρα φορά δουλείαν τοῖς Αἰγυπτίοις, εἰ καὶ μὴ πολλήν, ἀλλ' ὅμως παρείχετο. Τρίτος δὲ ὁ κριὸς προσαχθεὶς, τὴν τρίτην ἀντικρυς προσέμνηεν· ὁ τε γὰρ κριὸς πλεονα διδωσιν ἐξ αὐτοῦ τῷ δεσπότη τὸν πόρον· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπεκαρπώσαντο μάλιστα τὴν τρίτην γενεάν οἱ Αἰγύπτιοι. Ἡ γὰρ μὴν τρυγῶν μετὰ τῆς περιστερᾶς τοὺς ἐξεληθόντας ἐξ Αἰγύπτου δηλοῖ· καὶ ἡ μὲν τρυγῶν, ὡς φιλέρημος ὄρνις, τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγενόμενον γνωρίζει λαόν· ἡ περιστερὰ δὲ, ὡς ἡμερος καὶ ἀνθρώποις ἅμα κατοικοῦσα καὶ αὐλιζομένη, τὸν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας κατοικισθέντα λαόν. Τοῦτου γοῦν ἕνεκεν τὴν τε δάμαλιν καὶ τὴν αἰγα, καὶ τὸν κριὸν ἐν μέσῳ διεῖλε, καὶ τέθεικεν αὐτὰ ἀντιπρόσωπα. Διὰ μὲν τῆς τομῆς τὴν ἐν τῇ παροικίᾳ θλίψιν αὐτῶν καὶ τὴν συντριβὴν ὑπεμφαίνων· διὰ δὲ τῆς θέσεως τῆς ἀντιπρόσωπου, τὸ τῆς δουλείας ἀλλήλοις αὐτοὺς συμμετεσχῆναι δηλῶν. Τὴν μὲντοι τρυγῶνα καὶ τὴν περιστερὰν ἐφύλαξεν ἀδιάρητον, ὡς τῶν ἐξεληθόντων τὴν Αἰγύπτου, τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀπαλλαγέντων τάλαιπωρίας. Ἡ δὲ ἐπὶ τὰ διχοτομήματα τῶν ὀρνέων κατὰπτῆσις, τὴν κατὰ τοῦ λαοῦ τῶν Αἰγυπτίων ὁρμὴν προεμήνυσε. Τὸ δὲ συγκαθεσθῆναι αὐτοὺς ἀποσοδοῦντα τὸν Ἄβραμ, εἰδείκνυ τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ τὸν λαόν πρόνοιαν ἐσομένην διὰ τὰς πρὸς τὸν Ἄβραμ ὑποσχέσεις. Deinde ad versic. 12 cat. p. 208: Περὶ δὲ ἡλίου, φησὶ, δυσμᾶς· ἡ τῆς ἡμέρας συμπλήρωσις, τὴν συμπλήρωσιν τῶν χρόνων δηλοῖ. Ἐκστασις δὲ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν Ἄβραμ, καὶ ἰδοὺ μέγας φόβος καὶ σκοτεινὸς ἐπιπίπτει αὐτῷ, πρὸς τὸ ἀμετεώριστον αὐτὸν, οἶμαι, γενέσθαι, καὶ συντεταμένον εἰς τὴν τῶν λεγομένων ἀκρόασιν. ⁸⁷ Cat. p. 214. θέσει παίδων.

NOTÆ

(7) Cod. ἐπινοῆσαι. Pic. ἐπιγενῆσαι.
 (8) Στερίξ. Cod. στεριφῆς. Pic. στεριζῆς.
 (9) Κληθῶσι. In codice præcedit παίδων.

(10) Ὅτι — ταῦτα. Desid. in cod. et apud Picum.

ΕΡΩΤ. ΕΖ.

Πολλοὶ τῶν ἀκολάστων ἀφορμὴν εἰς λαγνείαν λυμβάνουσι τὸν πατριάρχην Ἄβραμ παλλακὴν ἐσχηκότα.

Ἐκαστον τῶν πραττομένων ἐκ τοῦ σκοποῦ κρίνεται τῶν διαπραττομένων. Οὕτω τοίνυν καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἄγαρ σκοπήσωμεν. Κἂν ἐπιθυμίᾳ δεδουλευκότα τὸν πατριάρχην ἴδωμεν, νεμεσητὸν πρᾶγμα καλέσωμεν. Εἰ δὲ τῆς ὁμοζύγου τῆς φύσεως ἐπιδειξάσης τὸ πάθος, καὶ τὸν ποιητὴν ἄγονον δεδημιουργηκέναι τὴν μήτραν εἰρηκυίας, καὶ τῆς παιδοποιίας δηλωσάσης τὸν πόθον, καὶ τούτου χάριν ἰκετευσάσης ὁμιλῆσαι τῇ Ἄγαρ, ἵνα αὐτῇ ἐκεῖθεν παῖδον ἐπινοῆσῃ (7), τί ἐξῆμαρτεν Ἄβραμ, οὔτε τῆς φύσεως, οὔτε νόμου τινὸς· ἐγγράφου τηρικαῦτα τὴν πολυγαμίαν κωλύοντος, τῆς δὲ ὁμοζύγου στειρίας (8) μὲν οὐσης, λιπαρησάσις δὲ τὸν ἀνδρα τῇ παιδίσκῃ μιγῆναι, οὐχ ἵνα ἡδουπαθεῖα δουλειῶσι, ἀλλ' ὅπως αὐτὸς μὲν φύσει, αὐτὴ δὲ θέσει ⁸⁷, κληθῶσι (9) γεννήτορας; Ὅτι γὰρ κρείττων ἦν αἰσχρᾶς ἡδονῆς ὁ θεὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, οὐ μόνον ταῦτα (10), ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκύμων ἡ Ἄγαρ γενομένη μεγαλαυχίας πρὸφασιν ἔσχε τὴν κύσιν, καὶ κατὰ τῆς δεσποίνης ἐλύττησεν, ἐδυσχέρανε μὲν ἡ Σάρρα, καὶ τοῦ πατριάρχου κατεβόησεν οὐκ ὀρθῶς· ὁ δὲ μάλα ἥπιως τὴν παροικίαν δεξάμενος, ἐξέδωκεν αὐτῇ τὴν παιδίσκην εἰς τιμωρίαν, οὐδὲ τεχθῆναι προσμείνας τὸ κυοφοροῦμενον βρέφος· ἔἴδου γὰρ, φησὶν, ἡ παιδίσκη σου ἐν ταῖς χερσὶ σου, χρῶ αὐτῇ ὡς ἀν σοὶ ἀρεστὸν ἦ.

ΕΡΩΤ. ΞΗ'.

A

Τι δήποτε περιμηθῆναι αὐτὸν προσέταξεν ὁ Θεός;

Προειπὼν τὴν παροικίαν, φυλακὴν τινα μηχανᾶται τῇ εὐσεβείᾳ, ἵνα τοῖς δυσσεβέσι ἀνθρώποις ἀναμιγνέσθαι, μὴ διαφθίρωσι τὴν εὐγένειαν, ἀλλὰ εἰς τὸ σημεῖον ὀρώσας, ἀσθεστον τοῦ δεδωκότος τοῦτο τὴν μνήμην φυλάττωσι. Καὶ οὗ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἡ ἔρημος μάρτυς (11). Τεσσαράκοντα γὰρ χρόνους (12) ἐν αὐτῇ διατρίψαντες, περιττὴν ἐνόμιζον τὴν περιτομὴν, τῶν ἐθνῶν κερχωρισμένοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς πολιτευόμενοι. Ἦνίκα δὲ λοιπὸν εἰς τὴν ἐπιγγελλέμενην εἰσήγοντο γῆν, τηνικαῦτα πάλιν ὁ τῶν ὁίων Θεὸς Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ προσέταξε περιτεμεῖν ἅπαντας· καὶ οὕτω τῆς γῆς παραδοῦναι τὴν δεσπότησαν. Ἐμελλον (13) γὰρ ἐθνεσι ἀλλοφύλοις προσπελάζειν· οὗ δὲ χάριν ἀναγκαίως τῆς σφραγίδος ἐδέοντο, τῆς ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν αὐτοὺς χωριζούσης ἐθνῶν. Εἰ δὲ μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ τῇ περιτομῇ Ἰουδαῖοι, μαθέτωσαν οὗτο (14) οὐ μόνος ὁ πατριάρχης περιτεμήθη, ἀλλὰ καὶ Ἰσμαὴλ ὁ ἡμιδουλος, καὶ οἱ οἰκογενεῖς οἰκέται, καὶ οἱ ἀργυρώνητοι, καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Κεττούρας. Ἐμαθον δὲ ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ Αἰγύπτιοι περιτεμένεσθαι. Οὐ τοίνυν ἡ περιτομὴ δικαίως ἐργάζεται. Οὗτοι γὰρ ἅπαντες, ὡς δυσσεβεῖς, ὑπὸ τῆς θείας κατηγοροῦνται Γραφῆς. Οὐκοῦν οὐδὲ τὸν Ἀβραάμ ἡ περιτομὴ ἐδικαίωσεν, ἀλλ' ἡ μὲν πίστις ἀπέφηνε δίκαιον· λαμπρότερον δὲ ἡ ἀρετὴ κατεσκεύασεν. Ἡ δὲ περιτομὴ σημεῖον ἐδόθη τῆς πίστεως⁸⁸.

88 ΕΡΩΤ. ΞΘ'.

Ἡ θεία Γραφὴ λέγει, ὅτι ἔφαγον οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ σκητῇ τοῦ Ἀβραάμ.

Καὶ ἡ αὐτὴ λέγει Γραφὴ, ὅτι ἄνδρας εἶδεν Ἀβραάμ. Εἰ τοίνυν γυμῶ προσεκτέον τῷ γράμματι, ἄνδρες, οὐκ ἄγγελοι ἔφαγον· εἰ δὲ τὸν νοῦν ἀναπτύσσωμεν, ὡς ὤφθησαν ἔφαγον. Ὡςπερ γὰρ ἀσώματον ἔχοντες (15) φύσιν, καὶ αὐτοὶ, καὶ ὁ τούτων δεσπότης, σώματα ἔχειν ἔδοξαν, οὕτως γὰρ ἐωράθησαν· οὕτως ἐσθίοντες ὤφθησαν, οὗτο στόματι καὶ γαστρὶ τὴν τροφὴν προσενεγκόντες· οὕτε γὰρ εἶχον σώματα ἀναλώσαντες δὲ αὐτὴν ὡς ἠθέλησαν. Ἀνοίας (16) γὰρ ἐσχάτης τὸ πολυπραγμονεῖσθαι (17) τῶν ἀρρήτων τὸν τρόπον.

ΕΡΩΤ. Ο'.

Διατί ὁ Λώτ οὐκ ἐνεκλήθη ταῖς θυγατράσι μισγῆς;

Ἐπειδὴ τοῖς ἐξ ἀγνοίας πλημμελουμένοις καὶ οἱ

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ Cat. p. 224. ὡς οὐ μόνον. ⁸⁹ Sequitur, ἵνα διὰ τῆς περιτομῆς γνώριμοι ὦσιν οἱ τοῦ πιστοῦ Ἀβραάμ. ⁹⁰ Quæst. 69 abest.

NOTÆ.

(11) Μάρτυς. Cod. μαρτυρεῖ.
(12) Τεσσαράκοντα γὰρ χρόνους. Cod. τεσσαράκοντος τινος γὰρ χρόνου. Pic. τεσσαράκοντα ἔτη γὰρ χρόνον.
(13) Cod. ἡμελλον.

INTERR. LXVIII.

Quare Deus jussit ipsum circumcidi?

Cum Deus prædixisset incolatum, pietatis custodiam excogitavit: ne hominibus impiis permisti, macularent nobilitatem, sed in signum intuentes, indelebilem memoriam ejus, qui dedit illud, conservarent. Atque hoc esse verum, testatur desertum. Nam cum in eo degerent quadraginta annos, superfluum existimabant circumcisionem: nempe a cæteris gentibus segregati, et quod secum inter se versarentur. Quando vero postea ingressi sunt terram promissam, tunc iterum Deus omnium præcepit Josuæ filio Nave, circumcidere omnes, et ita dominium terræ tradere. Erant enim futuri proximi populis alienigenis: quamobrem indigebant necessario signo quodam, quod illos distingueret ab alienigenis nationibus. Quod si Judæi gloriantur de circumcisione, discant quod non solus patriarcha circumcisis fuerit, sed etiam Ismael semiseruus, et vernæ, et pretio empti servi, et Idumæi, et qui ex Chetura orti sunt. Quin et Ægyptii quoque didicerunt ab Israelitis circumcidi. Non igitur circumcisio justos reddit. Isti enim omnes, tanquam impii, a divina Scriptura notantur. Ergo neque Abrahamum circumcisio justificavit, sed fides illum justum declaravit, et illustriorem reddidit virtus. Circumcisio autem data est veluti signum fidei.

C

INTERR. LXIX.

Scriptura divina perhibet angelos comedisse in tentorio Abrahami.

Eadem quoque Scriptura asserit Abrahamum viros vidisse. Si ergo litteram nudam attendamus, viri, non angeli comederunt: si vero mentem explicemus, visi sunt comedere. Quemadmodum enim illi, naturæ cum sint incorporeæ, tamen et ipsi et eorum Dominus visi sunt habere corpora, ita enim apparuerunt: sic visi sunt edere, non cibum inferentes in os et ventrem, neque enim corpora habebant; sed consumentes cibum prout illis placuit. Extremæ enim dementiæ est, rationem ac modum arcanorum curiose indagare.

D

INTERR. LXX.

Cur Lot non est accusatus, quod filiabus se miscerit?

Quia homines quoque solent illis ignoscere, qui

per ignorantiam delinquent. Nemo itaque merito Lotum reprehenderit ob illam misionem. Nesciebat enim quid ageret. Ebrietas vero illa quamdam habet reprehensionem venia temperatam: Siquidem anxius valde, jac mœrens, utpote omnibus simul bonis et uxore etiamsua spoliatus, permisit, ut filie **83** vinum largius affunderent, et quod struebatur ignorans, ad leniendam mitigandamque tristitiam id fieri suspicabatur. Illæ vero prorsus a crimine sunt immunes; quia, cum vidissent quatuor civitates et universos pagos ignea pluvia exarsisse, habitatores autem Segor, terræ hiatu absorptos (nomen enim ipsum id significat, quia Segor vertitur absorptio), arbitrabantur universam prorsus naturam hominum interiisse. Cumque præsentem solitudinem attenderent, et præviderent senectutis imbecillitatem, humano simul generi semen excogitare voluerunt, et sibi ipsis consolationem aliquam. Hac ratione ductæ, non ut libidini inservirent, auxilio vini usæ sunt: cumque patri sensum majore copia vini admissent, illum seminis auctorem reddiderunt.

INTERR. LXXI.

Quare Deus illegitimam commissionem non prohibuit?

Prævidebat impietatem generis humani. Moabitæ enim colebant Chamos, Ammanitæ Melchol. Ne igitur Israelitæ cum illis, ut cognatis, impietatis essent participes, non prohibuit illegitimas nuptias; ut hoc pacto execrandos illos et abominabiles Judæis redderet. Hoc autem Deus omnium declarat, præcipiens per **84** Mosen legislatorem: « Ammonita ei Moabita non ingredientur Ecclesiam Domini, usque ad decimam generationem, et usque in sæculum x. »

INTERR. LXXII.

Admodum crudele videtur, quod Ismael adhuc tenellus e domo paterna sit ejectus, cum matre sola, et utre aquæ.

Hoc ipsum potius virtutem Abrahami demonstrat. Nam cum Sara dixisset: « Ejice ancillam et filium ejus y, » morem illi non gessit. Ubi vero

x Deut. xxiii, 3. y Gen. xxi, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹¹ Cat. p. 256. συγγενέτι. Sequitur ἐπιμινύμενοι τούτοις. ⁹² Ὀμόν — τοῦ ὕδατος. πιας, et quæ sequuntur Καὶ τοῦτο — πεπλήρωκε, in cat. p. 270 ascriptum habent Ἀδῆλου. Illa ἕνα — πλήρες exstant in cat. p. 271 sub vago nomine Ἀδῆλου. Quæ sequuntur ὅτι — ἔρημος πλήρης desunt in cat. Reliqua ὁ μέντοι, x. τ. λ. exstant in cat. p. 274.

NOTÆ.

(18) Τούς δέ — ἐρμηνεύεται. His illustrandis apprime inserviunt duo loca, quæ Montfauc. Herapl. Orig. p. 35 e Catenis mss. Bibliothecæ Paris. in medium protulit, e quibus apparet, inter primos Ecclesiæ doctores fuisse quosdam, qui statuerint, incolas urbis Zoar (quæ a LXX interpretibus Σηγῶρ dicitur) non subversos sed absorptos fuisse, ideoque hanc urbem nomen Bala seu Bela actum esse. Falluntur itaque, qui Σηγῶρ idem esse

ἄνθρωποι συγγινώσκειν εἰώθησαν· οὐ τοίνυν οὐδὲ τῷ Λῶτ ἐπεμέμψαιτο ἂν τις δικαίως τῆς μίξεως ἕνεκα. Ἠγνόει γὰρ τὸ πραττόμενον. Τὸ δὲ τῆς μέθης ἔχει τινα μέμψιν κεκραμένην συγγινώμῃ. Ἀδημονῶν γὰρ κομιδῆ καὶ ἀλύων, ὡς πάντων ὁμοῦ τῶν ὄντων γεγυμνωμένος, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἄπασιν, καὶ αὐτῆς τῆς ὁμοζύγου, ἠνέσχετο τῶν θυγατέρων τὸν οἶνον προσφεροῦσῶν περαιτέρω τῆς χρείας· ἕτε δὲ τὸ μὲν κατασκευαζόμενον ἀγνοῶν, ψυχαγωγίαν δὲ καὶ παραμυθίαν τὸ δρώμενον ὑποπτεύων. Ἐκεῖναι δὲ παντάπασι εἰσι κατηγορίας ἀθῶοι· θεασάμεναι γὰρ τὰς μὲν τέσσαρας πόλεις, καὶ τὰς κώμας ἀπάσας ἐμπρησθίσας τῷ ὑέτῳ τοῦ πυρός, τοὺς δὲ τὴν Σηγῶρ οἰκοῦντας καταποθέντας (τοῦτο γὰρ σημαίνει καὶ τὸ νομα· κατὰ ποσιν γὰρ ἡ Σηγῶρ ἐρμηνεύεται [18]), ἐτόπασαν πᾶσαν ἄρδην ἀπολωλέναι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν· καὶ τὴν κατέχουσιν ἐρημίαν ὀρώσαι, καὶ τοῦ γῆρως προθεωρήσασαι τὴν ἀσθένειαν, ἡθουλήθησαν ἐπινοῆσαι καὶ σπέρμα τῷ γένει, καὶ ἑαυταῖς ψυχαγωγίαν τινα. Τούτῳ χρησάμεναι τῷ λογισμῷ, καὶ οὐκ ἐπιθυμίᾳ δουλεύσασαι, τὸν μὲν οἶνον ἔλαβον συνεργόν, ἔκλεψαν δὲ τῇ πλεονίᾳ πόσει τοῦ γεγεννηκότος τὴν ἀλσθησιν, ἀπέφηναν δὲ τὸν πατέρα σπορῶσα.

EPOT. OA'.

Τι δὴ ποτε ὁ θεὸς οὐκ ἐκώλυσε τὴν παρανομίαν;

Προεώρα τὴν τοῦ γένους ἀσέβειαν. Μωαβίται μὲν γὰρ ἐδούλευον τῷ Χαμῶς, τῷ δὲ Μελχὼλ Ἀμμανίται (19). Ἴνα οὖν (20) μὴ ὡς συγγενέσιν ⁹¹ οἱ Ἰσραηλίται μετάσχῳσι τῆς ἀσεθείας, οὐκ ἐκώλυσε τὸν παράνομον γάμον· ὅπως ταύτη γοῦν μισαρὸς αὐτοὺς ἀποφῆγη καὶ βδελυκτοὺς Ἰουδαίους. Ἀγροὶ δὲ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὄλων θεὸς διὰ Μωσέως τοῦ νομοθέτου διαγορεύων· « Ἀμμανίτης καὶ Μωαβίτης οὐκ εἰσελεύσονται (21) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. »

EPOT. OB'.

⁹² Ὀμόν ἄρα εἶναι δοκεῖ τὸ νέον ὄντα τὸν Ἰσμαῆλ ἐξελεθῆναι (22) τῆς πατρικῆς οἰκίας, μετὰ μόνῃς τῆς μητρὸς, καὶ τοῦ ἀσχοῦ τοῦ ὕδατος.

Καὶ τοῦτο ἀντικρὺς δείκνυσι τὴν τοῦ Ἀβραὰμ ἀρετὴν. Τῆς μὲν γὰρ Σάρρας εἰρηκυίας, « Ἐκβαλς τὴν παιδίσκη, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, » οὐχ ὑπήκουσε·

putant cum Græco κατάποσις, hæc enim interpretatio meliori jure ad nomen πλῆ transferretur. In cod.

August. pro κατάποσις leg. κατάπτωσις.

(19) Cod. Melchôm. Pic. Melchôm.

(20) Οὖν. Cod. et Pic. τοίνυν.

(21) Cod. et Pic. εἰσελεύσεται.

(22) Cod. et Pic. ἐξελεθῆναι.

τοῦ Θεοῦ δὲ καλεῖσταντος, εὐθύς τῷ λόγῳ τὸ ἔργον Α
 ἐπέθηκε (23) ἄ καὶ ταῦτα φιλοστόργως περὶ τὸν
 Ἰσραὴλ διακέμενος. Καὶ γὰρ ἦν ἵκα τὴν ἐκ τῆς
 Σάρρας παιδοποιῶν ὁ Θεὸς ἐπηγγεῖλατο, αὐτὸς
 ἐφη· « Ἰσραὴλ οὗτος ζήτω ἐναντίον σου. » Ἄλλ'
 ἄμωσ καὶ στέργων κομιδῇ τὸ παιδίον, πεποίηκεν ὅπερ
 ὁ Δεσπότης προσέταξεν. Οὕτω δὲ ταῖς θείαις ἐπαγ-
 γελίαις ἐπίστευσεν· ὅτι οὐ παῖδας, οὐ παιδίσκας,
 οὐ χρυσὸν, οὐκ ἄργυρον δεδωκώς, ἀπέλυσε τῆς οἰ-
 κίας τὸ παιδίον· ἀλλ' ἄρτους ὀλίγους, καὶ ἀσχὴν
 ὕδατος, καὶ τὴν μητέρα. Ἦδει γὰρ ὡς ἀψευδῆς ἡ
 τοῦ προστεταχότος ὑπόσχεσις. Ὑπέσχετο δὲ αὐτῷ (24)
 ὁ Θεὸς εἰς ἔθνος μέγα ποιήσῃν αὐτόν, ἅτε δὴ τῆς
 αὐτοῦ γεωργίας ἤξιωμένον. Ὁ δὴ καὶ πεπλήρωκεν.
 Ἄμα γὰρ ἔκλαυσε τὸ παιδίον πόματος ἐφιέμενον,
 καὶ ἄγγελος θεοθεν ἀποσταλεὶς φρέαρ ὑπέδειξε πο-
 τίμου ὕδατος πλήρες. Ὅτι δὲ καὶ τῆς παιδοποιίας
 τὸ πλῆθος δέδωκεν ὡς ὑπέσχετο, μαρτυρεῖ τὰ ὀρώ-
 μενα. Ἀπὸ γὰρ τῶν ὄρων Αἰγύπτου μέχρι Βαβυ-
 λῶνος, τοῦδε τοῦ γένους ἡ ἔρημος πλήρης. Ὁ μόντοι
 Ἀβραάμ καὶ τοῖς τόποις ἐκ τῆς εὐσεβείας ἐπιτέ-
 θεικε τὰ ὀνόματα. Φυτεύσας γὰρ ἄρουραν ἐπὶ τῷ
 φρέατι τοῦ ὄρκου, ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα τοῦ τόπου
 ἐκείνου (25), Θεὸς αἰώνιος.

jussit Deus statim verbis opus adjecit: et quidem
 benevolentia singulari prosequens Ismaelem. Cum
 enim Deus prolem ex Sara promississet, dixit:
 « Ismael iste vivat in conspectu tuo ». Verum-
 tamen etsi valde diligebat puerum, fecit tamen,
 quod Dominus præcepit: et sic promissionibus di-
 vinitis credidit, ut non datis illi servis, ancillis,
 auro vel argento, e domo jussisset abire puerum:
 sed matre sola cum panibus paucis et utre aquæ.
 Sciebat enim, certam esse promissionem illius,
 qui præceperat. Promiserat autem ei Deus, se fa-
 cturum esse puerum gentem magnam, ut quem
 videlicet cura sua dignum habuerat. Quod etiam
 adimplevit. Nam simul atque flevit puer, potum
 desiderans, angelus a Domino missus puteum os-
 tendit plenum aqua potabili. Quod autem prolem
 numerosam dederit, ut pollicitus erat, testificantur
 ea, quæ sunt ante oculos. A finibus enim Ægypti
 usque ad Babylonem hujus progenie desertum
 abundat. Cæterum Abraham etiam 85 locis ex
 religione indidit nomina, et agro plantato juxta
 puteum juramenti, nomen imposuit, Deus æternus.

ΕΡΩΤ. ΟΓ'.

INFERR. LXXIII.

Ἐπὶ πάντα ὁ Θεὸς προορινῶσκει, τίνος ἕνεκα τὸν
 Ἀβραάμ ἐπέλασε;

Quare Deus tentavit Abrahamum, cum omnia præ-
 noscat?

Οὐχ ἵνα αὐτὸς ἄπειρ ἠπίστατο μάθῃ· ἀλλ' ἵνα τοὺς
 ἀγνοῦντας διδάξῃ, ὡς μάλα δικαίως τὸν πατριάρ-
 χην ἠγάπησε. Τούτου χάριν ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ C
 τσσαύταις νυξὶ τὸν θεῖον ἐθασάνειζε πέθον. Μέσος
 γὰρ ὦν ὁ πατριάρχης φύσει ὡς τε καὶ πίστει, καὶ
 νυττόμενος ἐκατέρωθεν, ἔδωκε τῇ πίστει τὰ νικητή-
 ρια. Ὁ δὲ Θεὸς δεῖξας αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν, τὴν
 θυσίαν ἐκώλυσεν· ὁ γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀλόγων ἀπα-
 αγορεύων θυσίας, πῶς ἂν τοιαύτης ἱεροουργίας ἠνέ-
 σχετο; Τοῦτο γὰρ Ἰουδαίων κατηγορῶν διετέλεσε,
 καὶ διὰ μὲν Δαβὶδ τοῦ προφήτου βοᾷ· « Ἔθυσαν
 τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς
 δαιμονίοις, καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐ-
 τῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χανα-
 αάν. » Διὰ δὲ τοῦ Ἰεζεκιήλ· « Καὶ ἔλαθες τοὺς
 υἱοὺς σου, καὶ τὰς θυγατέρας σου, οὓς ἐγέννησας
 μοι, καὶ προσήνεγκας αὐτοὺς τοῖς ἑρασταῖς σου. » D
 Ἐἴτα δεῖκνύς τὴν τῆς ἀτοπίας ὑπερβολὴν, ἐπήγαγε
 τοῦτο· « Παρὰ πάνταν τὴν πορνείαν σου. » Ὁ τοίνυν
 τῶν ταῦτα τολμώντων κατηγορῶν, πῶς ἂν αὐτὸς
 ἠνέσχετο δέξασθαι παῖδα μονογενῆ παρὰ πατρός
 προσφερόμενον; Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα σκιά ἦν ὑπὲρ
 ἡμῶν γεγεννημένης οἰκονομίας. Ὑπὲρ γὰρ τῆς
 οἰκουμένης τὸν ἀγαπητὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ προσενῆ-

Non ut disceret ipse quæ sciebat, sed ut ignoran-
 tes doceret, quam justa de causa patriarcham di-
 ligeret. Hac de causa tres dies et totidem noctes
 amoris divini periculum in eo fecit. Nam patriar-
 cha medius inter naturam constitutus et fidem,
 cum utrinque stimularetur, fidei dedit palmam vi-
 ctoriæ. Deus autem patefaciens ejus pietatem, sa-
 crificium cohibuit. Qui enim prohibet sacrificari
 sibi animalia irrationalia, quomodo sacrificium tale
 pertulisset? Siquidem hanc ob rem Judæos sine in-
 termissione notat: et clamat per prophetam David:
 « Sacrificaverunt filios suos et filias suas dæmoni-
 is: et effuderunt sanguinem innocentem, sangui-
 nem filiorum suorum et filiarum suarum, quos im-
 molaverunt sculptilibus Chanaan ». Idem et per
 Ezechielem: « Accepisti filios tuos et filias tuas,
 quas genuisti mihi, et obtulisti eos amatoribus
 tuis ». Deinde demonstrans absurditatis exces-
 sum, subjunxit istud: « Supra fornicationem tuam
 universam. » Quomodo ergo is, qui damnat eos,
 qui talia perpetrant, filium unigenitum a patre sibi
 sacrificio oblatum pertulisset? Verum hæc erant
 umbra dispensationis pro nobis factæ. Siquidem
 Pater Filium dilectum obtulit pro mundo. Isaac

* Gen. xvii, 18. * Psal. cv, 37, 38. b Ezech. xvi, 20, 21.

NOTÆ.

(23) Τῷ λόγῳ — ἐπέθηκε. Cod. τῶν λόγων τὸ
 ἔργον ἀπέθηκεν. Picus, τῶν λόγων τὸ ἔργον ἐπέ-
 θεκε.
 (24) Cod. et Pic. αὐτῶν.

(25) Ἐπεκαλέσατο — ἐκείνου. Cod. et Pic. ἐπε-
 καλέσατο ἐκεί τὸ ὄνομα Κυρίου. Deinde sequitur,
 Θεὸς αἰώνιος.

enim typus erat divinitatis, aries autem humanita-
tis. **86** Tempus autem ipsum æquale, quia tres
dies et tres noctes et hic et illic.

INTERR. LXXIV.

Quid hoc est: « *Pone manum tuam super femur
meum c ?* »

Connubii contrahendi causa mittebat servorum
præfectum, sciens, progeniem Chanaan maledictam
esse, suam vero cognationem adeptam esse be-
nedictionem. Cum ergo in semine suo tum benedi-
ctionem tum promissionem bonorum suscepisset,
illic servum apponere manum jussit, ubi fidei si-
gnum recepit. Credens enim promissionibus divinis,
accepit signaculum circumcisionis. Illic autem ma-
num adhibere jussit, ut et promissionis divinæ et
circumcisionis memor, matrimonio cum alienigena
contracto nobilitatem Dominicam non inficeret.
Advertendum est autem quod manus ad femur ap-
posita, at jusjurandum per Deum omnium condi-
torem præstitum est: « *Adjuro te, inquit, per
Deum cæli et terræ, ut non accipias uxorem filio
meo Isaac de filiabus Chananæorum, cum quibus
ego habito d, » et quæ sequuntur. Prudentissima
vero fuit servi interrogatio: qui reveritus jusju-
randum, sibi clara volebat esse nuptiarum man-
data: « *Si enim, inquit, puella desponsata nolit
huc venire, sed jubeat sponsum ad illam accedere,
jubesne filium tuum ad gentem illam reverti e ?* »
Verum Abraham patriarcha, qui probe noverat,
se vocatione divina illuc eductum fuisse, **87** verum
de nuptiis legem a Deo non accepisse, cum esset
in religione pie educatus, voluit filio cum propria
cognatione uxorem desponsari: illudque prohibet
seri, quod divina lege potissimum erat inhibi-
tum: hoc autem divinæ permittit Providentiæ, qua
confusus servus profectus est. At vero non dubitando
protulit orationem illam, ut quidam nimium sim-
plices existimant: sed cum Deum illius desponsa-
tionis adiutorem accepisset, signa quædam sibi
monstrari postulabat, per quæ scire posset, an des-
ponsatio Deo placeret. Signum autem erat non
pulchritudo corporis, non generis nobilitas, neque
quidquam aliud ex iis quæ splendida putantur:
sed hospitalitas, affabilitas, et animi mansuetudo. **D***

c Gen. xxiv, 2. d ibid. 3. e ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹³ Ἰστέον — οἰκῶ ἐν αὐτοῖς. Hæc in cat. vid. p. 291. ⁹⁴ Illa σοφωτάτη — ἐξεδήμησεν vid. in cat. p. 293.
Reliqua, ἐκείνην — εὐώδ. τ. ὁδόν μου sequuntur p. 294, ad Gen. xxiv, 11—14.

NOTÆ.

- (26) Cod. et Pic. προσήνεγεν.
(27) Γάρ. Cod. et Pic. δέ.
(28) Cod. et Pic. κάκει καὶ ἐνταῦθα.
(29) Αὐτοῦ. Deest.
(30) Κατά. Cod. ὑπό. Pic. ἀπό.
(31) Cod. et Pic. ἐξορχίζω.
(32) Εἰ γάρ — ἀνελεῖν. Hæc e memoria alle-

A νοχε (26). Τύπος γὰρ (27) τῆς μὲν θεότητος ὁ
Ἰσαάκ· τῆς δὲ ἀνθρωπότητος ὁ κριός. Καὶ αὐτὸς
δὲ ὁ χρόνος ἰσάριθμος. Τρεῖς γὰρ ἡμέραι καὶ νύκτες
τρεῖς, καὶ ἐνταῦθα κάκει (28).

ΕΡΩΤ. ΟΑ'.

*Τί ἐστι, « ἑὸς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρόν
μου; »*

Ἐπὶ γάμον ἀπέστειλεν τῶν οἰκετῶν τὸν ἡγούμε-
νον ἐπάρατον μὲν ἐπιστάμενος τοῦ Χαναάν τὸ γένος,
εὐλογίας δὲ ἤξιωμένην τὴν οἰκίαν συγγένειαν. Ἐπει-
δὴ τοίνυν ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ (29) καὶ τὴν εὐλογίαν,
καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν ἐδέξατο, ἐκεῖ θεῖναι
τὸν παῖδα τὴν χεῖρα προσέταξεν, ἐνθα καὶ τῆς πίστεως
τὸ σημεῖον ἐδέξατο. Πιστεύσας γὰρ ταῖς θεαῖς ἐπαγ-
γελίαις ἔλαβε τῆς περιτομῆς τὴν σφραγίδα. Ἐκεῖ δὲ
θεῖναι τὴν χεῖρα προσέταξεν, ἵνα καὶ τῆς θείας ἐπαγ-
γελίας καὶ τῆς περιτομῆς μεμνημένος, ἀλλοφύλων γάμων
τὴν Δεσποτικὴν εὐγένειαν μὴ λιωθῆσεται. Ἰστέον ⁹³
δὲ ὡς ἡ μὲν χεὶρ ὑπὸ τὸν μηρόν ἐτέθη, ὁ δὲ ὄρκος
κατὰ (30) τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐγένετο· « Ὁρκίζω
σε (31), γὰρ, ἔφη, Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ
τῆς γῆς, ἵνα μὴ λάθῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαάκ ἀπὸ
τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, μεθ' ὧν ἐγὼ οἰκῶ
ἐν αὐτοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σοφωτάτη ⁹⁴ δὲ ἄγαν καὶ τοῦ
παιδὸς ἡ ἐρώτησις· δεῖσας γὰρ τὸν ὄρκον, δήλους
αὐτῷ γενέσθαι παρεκάλει τοῦ γάμου τοὺς ὄρους.
« *Εἰ γὰρ (32), φησί, μὴ ἔλοιτο ἐνταῦθα ἐλθεῖν ἡ
μνηστευομένη κόρη, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἀπελθεῖν τὸν
μνηστῆρα κελεύει, προστάττει τὸν υἱὸν εἰς ἐκεῖνο
τὸ ἔθνος (33) ἀνελεῖν; Ἄλλ' ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ
εἰδώς, ὡς ἐκεῖθεν μὲν αὐτὸν ἡ θεία κλήσις (34) ἐξ-
ήγαγε, περὶ δὲ τοῦ γάμου νόμον οὐκ ἐδέξατο θεῖον·
αὐτὸς δὲ ὡς εὐσεβεῖα συντετραμμένος, ἠθέλησεν ἐκ
τῆς συγγενικῆς οἰκίας τῷ παιδί καταγγυῆσαι γυ-
ναῖκα· ἐκεῖνο μὲν ἀπαγορεύει γενέσθαι, ἄτε δὴ θεῖον
νόμον κεκωλυμένον· τοῦτο δὲ θεῖα ἐγχειρίζει κηδε-
μονία. Ταῦτη θαρρήσας ὁ παῖς ἐξεδήμησεν. Ἐκει-
νην δὲ τὴν εὐχὴν οὐ συμβολικῶς προσενηόχεν, ὥς
τινες τῶν ἄγαν ἡλιθίων ὑπέλαβον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν
Θεὸν συνεργὸν ἔλαβε τῆς μνηστείας σημεῖά τινα
αὐτῷ δειχθῆναι ἰκέτευσ (35) δι' ὧν ἠβούλετο γῶ-
ναι, εἰ ἀρέσκει (36) τῷ Θεῷ ἡ μνηστεία. Τὸ δὲ ση-
μεῖον ἦν, οὐχ ὥρα σώματος, οὐδὲ περιφάνεια γένους,
οὐδὲ ἄλλο τι τῶν δοκούντων λαμπρῶν, ἀλλὰ φιλοξενία,
καὶ φιλοφροσύνη, καὶ ἠπιότης φρονήματος. « Ἔσται*

gata esse videntur; recedunt enim a lectionibus
exemplarium, quæ nota sunt, omnium.

- (35) Cod. et Pic. ἐπανελεῖν.
(34) Κλήσις. Cod. et Pic. ψήφος.
(35) Ἰκέτευσ. Cod. et Pic. παρεκάλει.
(36) Cod. et Pic. ἀρέσκουσα.

γάρ, φησίν, ἡ παρθένος, ἣ ἂν ἐγὼ εἶπω, Ἐπίκλιόν A
μοι τὴν ὕδριαν σου ἵνα πῖω, καὶ εἴπη μοι, Πίε, κύ-
ριε, καὶ τὰς καμήλους σου ποτιῶ ἕως ἂν παύσωνται
πιεῖν (37), ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου Ἰσαάκ·
καὶ ἐν τούτῳ γινώσκειαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεον μετὰ
τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ γάρ τούτοις
ἔκοσμεῖτο τοῖς πλεονεκτημασι διαφερόντως ὁ πα-
τριάρχης, ἡδουλήθη καὶ τὴν νύμφην συμβάλειν τῷ
τρόπῳ τοῦ κηδεστοῦ, ἵνα μὴ ἔριν τινὰ καὶ φιλοτι-
κίαν ὁ σκοπὸς (38) ἐργάσται. Ὅτι δὲ οὐ συμβολικὰ
ταῦτα ἦν, ἀλλὰ πλίστως καὶ εὐσεβείας δηλωτικὰ,
πρῶτον διδάσκει τὸ σπουδαῖον τῆς προσευχῆς·
ἔπειτα τὸ προσμένειν αὐτὸν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ·
τοῦτο γάρ ἡ θεία διδάσκει Γραφή· « Ὁ δὲ ἄνθρωπος
κατεμάνθανεν αὐτήν, καὶ παρεσιώπα τοῦ γινῶναι εἰ
εὐώδωκε Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἡ οὐ. » Ἐκεινῆς B
γάρ τὸ ὕδωρ ἀρουμένης, καὶ ταῖς καμήλοις προσ-
φερούσης τὸ νῆμα, ἀνέμενεν οὗτος ἰδεῖν εἰ πάσαις
παράσχη (39) τὴν χρεῖαν κατὰ τὴν αἴτησιν. Πιου-
σῶν δὲ τῶν καμήλων, εὐθὺς προσενήνοχε τῆς μνη-
στείας· τὰ σύμβολα (40). Γνοὺς δὲ τὸ γένος, καὶ τὴν
δεσποτικὴν συγγένειαν, εὐδοκήσας, φησίν, ὁ ἄνθρω-
πος προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ, καὶ εἶπεν· « Εὐλόγητός
Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, ὃς οὐκ
ἐγκατέλιπε τὴν δικαιοσύνην (41) αὐτοῦ, καὶ τὸν
ἔλεον (42) αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου μου. Κάμῃ (43) ἐν
ὁδῷ ἤγαγε (44) κύριος εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ
κυρίου μου. » Καὶ πᾶσα δὲ αὐτοῦ ἡ διάλεξις, τὸ
εὐσεβὲς κηρύττει τῆς γνώμης. Καὶ μέντοι καὶ μετὰ
τὴν διάλεξιν, τὸν αὐτὸν σημαίνει σκοπὸν. Συνθεμέ- C
νων γάρ τῶν τὴν κόρην γεγεννηκότων τὸν γάμον⁹⁸,
εὐθὺς αὐτὸς· « Προσεκύνησε, φησίν, ἐπὶ τὴν γῆν (45)
τῷ Κυρίῳ. » Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται δια-
βολίας· « Μὴ κατέχετε γάρ με, φησὶ, καὶ Κύριος εὐ-
ώδωκε τὴν ὁδὸν μου. »

EPQT. OE⁹⁶.

Διατὶ τῶν πατριαρχῶν αἱ γυναῖκες στειραὶ; Καὶ
γάρ Σάρρα στειρα, καὶ ἡ Ῥεβέκκα ὡσαύτως⁹⁷,
καὶ ἡ Ῥαχὴλ μέντοι, καὶ ἡ Λεία. « Ἰδὼν γάρ,
φησὶ, Κύριος, ὅτι μουσεῖται ἡ Λεία, ἀνέφξε (46)
αὐτῆς τὴν μήτραν.

Τὸ Ἰσραηλιτικὸν συστήσαι γένος βουληθεὶς ὁ Θεός,
δεικνυσιν οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν⁹⁸, ἀλλὰ κατὰ
τὴν τῆς χάριτος φιλοτιμίαν τὴν πολυγονίαν δεξιμέ-
νων. Ταύτης δὲ τῆς κηδεμονίας ἐκεῖνο τὸ γένος τε-
τύχηκεν, ἐπειδὴ περὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ μονογε- D
νῆς τοῦ Θεοῦ Υἱός⁹⁹, ἐκεῖθεν ἐμελλε τὸ κατὰ σάρκα
βλαστήσειν.

¹ Gen. xxiv, 14. ² ibid. 21. ³ ibid. 27. ⁴ ibid. 26. ⁵ ibid. 56. ⁶ Gen. xxix, 31.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁸ Cat. p. 295. τῷ γάμῳ. ⁹⁹ Qu. 75 exstat in cat. p. 362, ad Gen. xxix, 31. ⁹⁷ Cat. p. 362. ὡσαύτως
om. ⁹⁶ φυσικὴν ἀκολουθίαν. ⁹⁵ Cat. p. 362. ὁ μονογ. τ. Θ. Υἱός om.

NOTÆ.

(37) Cod. et Pic. πίνουσαι, quæ est communis
lectio huius loci.

(38) Ὁ σκοπός. Cod. addit ἐναντίος. Pious ha-
bet ὁ τρόπος ὁ ἐναντίος.

(39) Cod. et Pic. παρέχει.

(40) Cod. et Pic. τὸ σύμβολον.

(41) Δικαιοσύνην. Cod. et Pic. διαθήκην. Lec-
tionem Sirmond. tuentur Cod. Alex. et Vaticanus.

(42) Τὸν ἔλεον. Recepta lectio est, τὴν ἀλή-
θειαν.

(43) Κυρίῳ μου. Cod. et Pic. addunt, Ἀβραάμ.

(44) Κάμῃ — ἤγαγε. Codex Alex. habet ἐμὲ εὐώ-
δωκε, Vaticanus, ἐμὲ τ' εὐώδωκε.

(45) Φησὶν ἐπὶ τὴν γῆν. Desid.

(46) Cod. ἦνοιξε, Pic. ἦνοιγε.

INTERR. LXXVI.

A quo Rebecca scire voluit sortes infantum, quos in utero gerebat?

Quidam aiunt, ipsam abiisse ad Melchisedec, summum quippe sacerdotem Dei *αλισσιωι*, et pietate insignem et valde illustrem. Sed cum solerent patriarchæ altaria Deo, quibus in locis habitabant, construere, verisimile est, illam ad unum ex his profectam supplicasse Deo omnium, et quæ futura erant, cognovisse.

INTERR. LXXVII.

Quare Deus prohibet Isaaco proficisci in Ægyptum, fame præsertim ad hoc cogente?

Dominus Deus per omnia demonstrat sapientiam suam atque providentiam. Etenim perinisit patriarcham Abrahamum abire in Ægyptum, non, quod cum alere non posset in Palestina: sed ut Ægyptiis patefaceret viri pietatem et religionem, et provocaret illos ad imitandam patriarchæ virtutem. Isaac autem illic manere jussit, eique rerum necessariorum copiam suppeditavit: demonstrans, quod hæc etiam patri largiri poterat, quæ filio abunde præbuit. Cum enim omnes in summa inopia et necessariorum penuria constituti essent, et terra sterilis facta esset, ipse jacto semine multiplicem fructum collegit.

90 INTERR. LXXVIII.

Qua de causa volebat Isaac dare benedictionem Esauo?

Hoc volebat secundum legem naturæ. Esau enim primogenitus erat: primogeniti vero et primam et duplicem portionem accipiebant. Auxit etiam amoris vim obsequium: « Venatio enim illius, * inquit, erat illi pro cibo. » Obsequium autem potest etiam crudelissimos nosque mitigare: maxime patrem, patrem inquam liberorum amatissimum. Cæterum reperimus, etiam divinum Apostolum copiosis benedictionibus remunerasse eos qui illi obsequium præstitissent.

INTERR. LXXIX.

Unde Rebecca certior facta est, Jacobum consecuturum esse benedictionem, ejusque rei tantam habuit fiduciam, ut dixerit: « Super me sit maledictio tua, fili mi: tantum audi vocem meam. »

Prænoverat ex Deo omnium auctore, quod major serviturus esset minori ^a. Unde confidens illi prophetiæ, omnem movit lapidem, ut Jacob benedictionem paternam consequeretur.

¹ Gen. xxv, 28. ^m Gen. xxvii, 23: ⁿ Gen. xxv, 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ Quæst. 76 vide in cat. p. 311; proximam autem, quæ Theodoro tribuitur p. 518. ² τ. λιμ. τούτου καταναγκάζοντος.

NOTÆ.

- 47) Παρ' ἐν. Cod. et Pic. εἰς ἐν.
 (48) Cod. et Pic. γυνῶνα.
 (49) Cod. et Pic. ἐκδημησα.
 (50) Cod. et Pic. εἰσελθεῖν.
 (51) Cod. et Pic. ἐπιδείξεται.

ΕΡΩΤ ΟΣ' 1.

Διὰ τίνας μαθεῖν ἠθέλησεν ἡ 'Ρεβέκκα τὰ περὶ τῶν κυφορομένων παιδίων;

Τίνες φασὶ πρὸς τὸν Μελχισεδεχ αὐτὴν ἀπεληλυθῆναι, ἅτε δὴ καὶ ἀρχιερεὰ ὄντα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψέστου, καὶ ἐπίσημον ἐν εὐσεβείᾳ, καὶ λίαν περιφανῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκώθεισαν οἱ πατριάρχαι καὶ θυσιαστήρια τῷ Θεῷ κατασκευάζειν ἐν οἷς ἐσχίθουν χωριοῖς, ἐξέκως παρ' ἐν (47) τούτων ἀπελθοῦσαν αὐτὴν ἰκετεῦσαι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, καὶ γνωρίσαι (48) τὰ συμβησόμενα.

ΕΡΩΤ. ΟΖ'.

Διὰ τί κωλύει τὸν 'Ισαὰκ ὁ Θεὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδημησαί (49), τοῦ λιμοῦ τούτου πρᾶξιαι καταναγκάζοντος ¹;

Τὴν οικίαν σοφίαν τε καὶ κηδεμονίαν διὰ πάντων δηλοῖ ὁ Δεσπότης Θεός· καὶ γὰρ τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ διαθρέψαι, συνεχώρησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπελθεῖν (50)· ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιδείξῃ (51) τοῦ ἀνδρός τὴν εὐσέθειαν, καὶ ζηλωσαί προτροπῆ τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν. Τὸν δὲ Ἰσαὰκ αὐτοῦ (52) μετῆναι προσέταξε, καὶ τῇ τῶν ἀναγκαίων αὐτὸν περιέκλυσεν ἀφθονίᾳ, δεικνὺς ὡς καὶ τῷ πατρὶ ταῦτα παρασχέιν οἶός τε ἦν, ἃ καὶ αὐτῷ ἔδωκε φιλοτίμως. Πάντων γὰρ ἐν ἐνδείξ ὄντων καὶ σπάνει τῶν ἀναγκαίων, καὶ τῆς γῆς ἀγόνου γεγεννημένης, αὐτὸς σπειρας πολύχουν ἔλαθε τὸν καρπὸν.

ΕΡΩΤ. ΟΗ'.

Τίνας ἐνεκεν ὁ Ἰσαὰκ τῷ 'Ἰσακ δοῦναι τὴν εὐλογίαν ἠθέουλετο ^c;

Κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως· πρωτότακος γὰρ ἦν. Οἱ δὲ πρωτότοκοι καὶ πρῶτοι, καὶ διπλῶν ἐλάμβανον μοῖραν. Ἠξήσασθε δὲ καὶ ἡ θεραπεία τὸ φίλτρον· « Ἡ γὰρ θήρα αὐτοῦ βρώσις αὐτῷ. » Ἦν (53) ἰκανὴ δὲ ἡ θεραπεία καὶ τοὺς ὠμοτάτους ἐκμειλίζασθαι (54), μήτι γε (55) δὴ πατέρα, καὶ πατέρα φιλαστοργον. Εὖροι δ' ἂν τις, καὶ τὸν θεῖον Ἀπόστολον πλείστατ' ἔδασαι εὐλογίας τοὺς θεραπευεσκότητας αὐτὸν ἀμειψάμενον.

ΕΡΩΤ. ΟΘ'.

Πόθεν ἡ 'Ρεβέκκα τεθάρήκεν, ὅτι δὴ τεύξεται τῆς εὐλογίας ὁ Ἰακώβ· καὶ οὕτω τεθάρήκεν, ὡς πῖσις, « Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον, μόνον ἐπάκουσον τῆς φωνῆς μου; »

Προεγνώκει καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὅτι ὁ μεῖζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Ἐκεῖνη τῇ προρρήσει πιστεύουσα, πάντα ἐκίνησεν πόρον, ὡς τὸν Ἰακώβ τὴν πατρικὴν εὐλογίαν λαβεῖν.

(52) Τὸν δὲ Ἰσαὰκ αὐτοῦ. Cod. et Pic. τὸν δὲ τούτου υἱόν.

(53) Ἦν. Desid. in cod. et apud Pic.

(54) Cod. et Pic. μειλίζασθαι.

(55) Μήτι γε. Cod. et Pic. εἶπου γε δὴ.

ΕΡΩΤ. Π'.

Α

INTERR. LXXX.

Τί δήποτε τῷ Ἰσαὰκ τὸ βούλημα τὸ οὐκ αὐτὸν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός;

Ἦνα ἐναργῆς γένηται ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν Ἰακώβ κηδεμονία. Δείκνυσι δὲ τοῦτο, τὸ τὸν μὲν Ἰσαὰκ ἐσπουδακέναι τὸν Ἡσαῦ εὐλογῆσαι· τὴν δὲ θείαν χάριν· καὶ παρὰ γνώμην τοῦ Ἰσαὰκ, ἐπὶ τὸν Ἰακώβ ἐλκῦσαι τὴν εὐλογίαν. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς συνῆκεν ὁ Ἰσαὰκ. Ὡς γὰρ πάντα πόρον ἐκίνησε, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ἡσαῦ ἐπὶ τὴν θήραν, καὶ τοῦ Ἰακώβ τὴν τροφήν προσενηγοτός, πολλάκις ἤρετο εἰ αὐτὸς εἶη Ἡσαῦ ὁ πρωτότοκος (56)· καὶ οὐ μόνον ἤρετο, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας τῷ σώματι προσενήνοχεν. Εἶτα τοῦ Ἡσαῦ εἰσεληλυθός, τὸ γεγενημένον καταπλαγείς (57), οὐκ ἐγαλέπηεν ὡς παρὰ παιδὸς ἐξαπτηθείς, ἀλλὰ τὸν θεῖον ἔγνω σκοπόν, καὶ ἦν ἔδωκεν ἐδεδαιώσεν εὐλογίαν.

ΕΡΩΤ. ΠΑ'.

Εἶτα οὐ δοκεῖ ἐψεύσθαι (58) ὁ Ἰακώβ εἰπὼν, Ἐγὼ εἰμι Ἡσαῦ ὁ πρωτότοκος σου;

Πριάμνος ἦν τὸ τῶν πρωτοτοκίων πρεσβεῖα.⁴ Ἀληθεύων τοιγαροῦν ἑαυτὸν ἀπεκάλει πρωτότοκον.⁵

ΕΡΩΤ. ΠΒ'.

Τίς δὲ τῆς εὐλογίας ἡ ἐρμηνεία;

Ἐμελλεν ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα βλαστῆσειν ὁ Δεσπότης Χριστός, ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης καὶ Σωτὴρ καὶ Δεσπότης. Ταῦτα προορῶν (59) ὁ πατριάρχης, φησὶν· « Ἰδοὺ ὁσμή τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὁσμή ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησε Κύριος. » Ὅτι δὲ πολλάκις ἀγρὸν τὸν κόσμον ἡ θεία καλεῖ Γραφή, μάρτυς ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· τὴν παραβολὴν ἐρμηνεύων· « Ἀγρὸς γὰρ, φησὶν, ἔστιν ὁ κόσμος. Ὁ δὲ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Ὅρα τοιγαροῦν ἐν τῷ Ἰακώβ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὴν σωτηρίαν. Διὸ ἐπιύχεται αὐτῷ τοῦ οὐρανοῦ τὴν δρόσον, καὶ τῆς γῆς τὴν πίστην. Ἄ κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον καὶ ἐπιπόλαιον τοῦ γράμματος νόημα, δηλοῖ τὴν ἀνωθεν χάριν, καὶ τῶν ἀπὸ γῆς ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν· κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἀγροῦ ἐρμηνείαν, αἰνιττεται τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, διὰ τῆς δρόσου μὲν τὴν θεότητα, διὰ δὲ τῆς πίστεως τῆς γῆς τὴν ἐξ ἡμῶν ἀνθρωπότητα. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Δαβὶδ ταῦτα προαγορεύων ἔφη· « Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγόνας στάσουσι ἐπὶ τὴν γῆν (60). » Ὅσπερ γὰρ ἡ δρόσος ἀοράτως μὲν κάτεισι, κάτω δὲ συνισταμένη γίνεται

Quare Deus non revelavit Isaac voluntatem suam?

Ut pateficeret providentia Dei erga Jacobum. Quod satis constat ex eo, quod Isaac modis omnibus conabatur benedicere Esauo: sed gratia Dei contra quam volebat Isaac, transtulit benedictionem super Jacobum. Quod etiam intellexit ipse Isaac. Nam cum operam omnem dedisset, et misisset Esauum venatum, et Jacob illi cibum offerret, sæpius **91** interrogasset: « Esne tu Esau primogenitus meus? » nec solum rogasset, sed etiam manus corpori admovisset: postea Esauo ingresso stupefactus, ob id quod factum erat, non est indignatus, quasi a filio deceptus esset: sed intentionem divinam agnovit, et quam dederat benedictionem, confirmavit.

INTERR. LXXXI.

An non videtur Jacob esse mentitus, cum dixit: « Ego sum Esau, primogenitus tuus? »

Emerat privilegia primogenituræ; vere igitur seipsum appellabat primogenitum.

INTERR. LXXXII.

Sed quænam est benedictionis interpretatio?

Ex ipso secundum carnem nasci debebat Christus Dominus, qui erat exspectatio gentium, et totius mundi Salvator et Dominus. Hoc prævidens patriarcha dixit: « Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. » Quod autem sæpenumero Scriptura divina mundum appellet agrum, testis est Dominus in sacris Evangeliiis, cum parabolam interpretatur: « Ager enim, inquit, est mundus: qui autem seminat bonum semen, est Filius hominis. » Observa igitur in Jacobo salutem universi orbis. Quamobrem precatur illi rorem cœli, et pinguedinem terræ: quæ quidem facili et superficiali litteræ sensu denotant supernam gratiam, et honorum e terra nascentium abundantiam: sed secundum interpretationem agri, indicant Domini Christi, per rorem quidem, divinitatem, per pinguedinem autem terræ, **92** humanitatem a nobis acceptam. Etenim beatus David hæc prædicens, inquit: « Descendet ut pluvia in vellus, et sicut guttæ stillantes super terram. » Quæmodum enim ros invisibiliter quidem descendit, deorsum autem consistens manifesto apparet: sic

⁴ Gen. xvii, 24. ⁵ ibid. 19. ⁶ ibid. 27. ⁷ Matth. xiii, 37, 38. ⁸ Psal. lxxi, 6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹ Quæst. 81 in cat. p. 353. ponitur ante qu. 80. ¹⁰ Cat. p. 353. τὰ τῶν πρωτοτόκων. ¹¹ ἀλθ. τοιγ. ἀποκαλεῖ πρωτότοκον. Quæstionibus 82 hæc præmittuntur in cat. p. 356, ad Gen. xxvii, addito Theodoretici nomine: Διατι οὐχ ὡσπερ ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰακώβ τινὰς τῶν υἱῶν εὐλόγησεν, οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ τὸν Ἰσαὰκ; Ἰσως ἐπειδὴ προσήχθη ἱερεῖον τῷ Θεῷ, καὶ γέγονεν αὐτῷ κειμήλιον· περὶ οὗ ἐλέγετο, ὅτι Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, τὸ τῆς διαδοχῆς δηλονότι· οὐ χρεῖαν ἔσχεν εὐλογίας ἐτι. Deinde ad l. c. hæc subiiciuntur: Ὁ Σύρος ἀντὶ τοῦ ἀγροῦ, ἀρούρας ἔχει· τὸ δὲ πλήρης, πεπληρωμένας βλαστημάτων εὐωδουστάτων. ¹² Cat. p. 357. ἐν τοῖς θεοῖς καὶ ἱεροῖς Εὐαγγ.

NOTÆ.

(56) Πρωτότοκος. Cod. et Pic. ἀδύνη μου.

(57) Cod. et Pic. ἐκπλαγείς.

(58) Cod. et Pic. rectius, ψεύδουσα.

(59) Προορῶν. Deest in Cod. et apud Pic.

(60) Cod. et Pic. τῆς γῆς.

Deus, cum sit invisibilis, per carnem visus est in terra, et cum hominibus conversatus est, et apparuit in carne, secundum divinum Apostolum^t. Frumentum autem et vinum sunt ænigma divinarum mysteriorum. Et huic interpretationi consentiunt, quæ sequuntur: « Et servient tibi gentes ^u. — Omnes enim gentes servient illi, » ut ait divinus David ^v, « Et adorabunt te principes. Reges enim, inquit, Tharsis et insulæ munera offerent. Reges Arabum et Sabæ dona adducent, et adorabunt eum omnes reges terræ. » Hanc quoque benedictionem confirmavit, quando misit eum in Mesopotamiam. « Fias enim, inquit, congregationes populorum, et det tibi Dominus benedictionem Abrahami patris tui ^x. » Quænam autem esset benedictio, facile est discere volenti. Abrahamo enim dixit Deus omnium: « In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ ^y. »

INTERR. LXXXIII.

Cur Jacob tantas benedictiones adeptus, fratrem fugit, et solus, rebus necessariis carens, abit peregre?

Providentia divina manifestius declaratur in rebus, quæ videntur adversæ. Nam quibus omnia prospere cedunt, non **93** perinde intelligunt quantis bonis fruuntur. Hac de causa Jacob aufugit, et solus peregrinatur, ut locupletissimus rediens et ipse experiatur quanta sit Dei omnium providentia, et alios doceat. Hanc sollicitudinem suam apparitione confestim declaravit. Ostendit enim ei scalam ad cælum ipsum usque pertingentem, et sanctos angelos ascendentes et descendentes. Ipse vero Dominus sursum consistens confirmabat eum, et metum expellebat. Declarabant autem angeli ministerium divinum, de quibus beatus Paulus inquit: « Nonne sunt omnes administratorii spiritus, ad ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis? » Horum autem unumquodque poterat securum reddere patriarcham. Docetur enim nihil negligenter et sine cura ab omnium Deo administrari: sed ipsum omnia dispensare, sanctorum angelorum utentem ministerio. Ei quoque largitus est benedictionem, quam et patri et avo præbuerat, tum de multiplicando semine, tum de ortu Domini totius mundi: « Benedicentur enim, inquit ^a, in semine tuo omnes tribus terræ. » Postea illi pollicetur in præsentibus quoque rebus curam et auxilium. « Ecce enim, inquit ^b, tecum sum, custodiens te in via, qua ambulaveris. Et reducam te in terram hanc, quia non te derelinquam,

^t I Tim. iii, 16. ^u Gen. xxvii, 29. ^v Psal. lxxi, 10. ^x Gen. xxviii, 3, 4. ^y Gen. xxi, 18. ^a Hebr. i, 14. ^b Gen. xxviii, 14. ^c ibid. 15.

δήλη· οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ Θεὸς Λόγος (61) διὰ τῆς σαρκὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, καὶ ἐφανερῶθη ἐν σαρκί, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ ὁ σίτος δὲ καὶ ὁ οἶνος τῶν θείων ἐστὶ μυστηρίων ἀίνιγμα· τούτῳ συμφωνεῖ τῷ λόγῳ καὶ τὰ ἐξῆς: « Καὶ δουλεύσατέ μου εἴθνη. Πάντα γὰρ τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ, » φησὶν (62) ὁ θεὸς Δαβὶδ. « Καὶ προσκυνήσουσιν οἱ ἄρχοντες. Βασιλεῖς γὰρ, φησὶ, Θαρσεῖς (63) καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι. Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβῆ δῶρα προσάξουσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. » Ταύτην ἐκράτουν τὴν εὐλογίαν, καὶ ἠνίκα αὐτὸν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἐξέπεμψεν. « Ἐσθὶ γὰρ, φησὶν, εἰς συναγωγὰς ἔθνων, καὶ δόξῃ σοι Κύριος τὴν εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς σου (64). » Τίς δὲ ἡ εὐλογία, ῥάδιον τῷ βουλομένῳ καταμαθεῖν. Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός: « Ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογηθήσεται πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. »

ΕΡΩΤ. ΠΓ.

Τι δὴ ποτε τοσαύτας εὐλογίας λαβὼν ὁ Ἰακώβ ἀποδιδράσκει τὸν ἀδελφόν, καὶ μόνος ἀποδημεῖ τῶν ἀναγκαίων ἐστερημένος;

Ἐναργέστερον ἐν ταῖς δοκίμασι κακοπραγίαις ἡ τοῦ Θεοῦ κηδεμονία δηλοῦται. Οἱ γὰρ ἐν εὐκληρίᾳ ὄντες οὐχ οὕτως ἴσασιν ὅσων ἀγαθῶν ἀπολαύουσι. Τούτου χάριν ἀποδιδράσκει, καὶ μόνος ἀποδημεῖ, ἵνα μετὰ πολλῆς (65) τῆς περιουσίας ἐπανελθὼν, καὶ αὐτὸς γνῶ, ὅση τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἡ προμήθεια, καὶ τοὺς ἄλλους διδάξῃ. Ταύτην αὐτοῦ τὴν κηδεμονίαν παραυτίκα (66) διὰ τῆς ἐπιφανείας ἐδήλωσεν. Ἐπέδειξε μὲν γὰρ αὐτῷ κλίμακα μέχρις αὐτοῦ δικνουμένην τοῦ οὐρανοῦ· τοὺς δὲ ἁγίους ἀγγέλους ἀνιόντας καὶ κατιόντας. Αὐτοὺς δὲ ἄνωθεν ἐφ' ἑστώς παρεθάβρυνέ τε καὶ τὸ δέος ἐξήλαυεν (67). Ἐδήλουν δὲ οἱ ἄγγελοι τὴν θείαν διακονίαν. Περὶ τούτων γὰρ καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος, « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; » Τούτων δὲ ἕκαστον ἵκανὸν ἦν θάρσος ἐνθῆναι (68) τῷ πατριάρχῃ· διδάσκειται γὰρ, ὡς οὐδὲν ἀτημέλητον, οὐδὲ ἀκηδεμόνευτον παρὰ τῷ τῶν ὄλων Θεῷ· ἀλλ' αὐτὸς ἅπαντα πρυτανεῦει, διακόνους χρώμενος τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις. Ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν εὐλογίαν, ἣν καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ προπάτορι ἐδεδώκει, περὶ τε τῆς τοῦ σπέρματος πολυλογίας, καὶ περὶ τοῦ τῆς οἰκουμένης Δεσπότη. « Ἐνευλογηθήσονται γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ σπέρματι σου πάσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. » Ἔϊτα ὑποισχνεῖται αὐτῷ, καὶ τῆς ἐν τοῖς προκειμένοις κηδεμονίας. « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, μετὰ σοῦ εἰμι διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ ἢ ἐὰν πορευθῆς, καὶ ἀποστρέψω σε

NOTÆ.

(61) Λόγος. Des. in cod. et Pic.
(62) Φησὶν. Picus, ἢ φησιν. Bene.
(63) Θαρσεῖς. Abest a cod. et edit. Pici. Sed legendum est Θαρσεῖς, auctoritate codicis Alex. et Vatic.
(64) Σου. Cod. et Pic. μου.

(65) Πολλῆς. Cod. et Pic. παμπολλῆς.
(66) Κηδεμονίαν. In cod. et apud Pic. sequitur ἦν.
(67) Cod. et Pic. ἐξήλασεν.
(68) Col. et Pic. ἐπιθῆναι.

εις την γῆν ταύτη, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλείψω ἕως ἂν donec complevero omnia quæcumque locutus
τοῦ ποιῆσαι με πάντα ὅσα ἐλάλησα.) sum.)

ΕΡΩΤ. ΠΔ'.

Διατί τὸν λίθον ἀλείφει ὁ Ἰακώβ;

Οἷς εἶχε τὸν μεγαλῶδρον ἡμεῖς φησι Κύριον. Ὁρ-
θίσας γὰρ τὸν λίθον, ὃν ὑπέθηκε τῇ κεφαλῇ¹, κατ-
έχεεν αὐτοῦ ἔλαιον. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν ἔστιν εὐρεῖν
παρὰ πολλῶν γυναιῶν (69) τῶν τῷ Κυρίῳ πεπιστευ-
κῶτων γινόμενον. Εἰώθασι γὰρ ἐν τοῖς θεοῖς σηκοῖς
ἐλαίῳ χρίειν τὰς τῶν ἀνακτόρων κιγκλίδας, καὶ τῶν
ἀγίων μαρτύρων τὰς θήκας. Δηλοῖ δὲ τοῦτο τῆς
ψυχῆς τὴν εὐγένειαν (70). Δέχεται δὲ καὶ τὰ σμικρὰ
ὁ φιλόνητος Κύριος, ἀποδεχόμενος τὸν τοῦ γινο-
μένου σκοπόν.

ΕΡΩΤ. ΠΕ'.

Πολλοὶ πρόφρασι ἀκολασίας^α ποιοῦνται τὰ τέτ-
ταρας ἐσχηκέναι γυναικας τὸν Ἰακώβ.

Τὸν σκοπὸν ἐκάστου τῶν γινόμενων ἐξετάζειν
προσθήκει. Οὕτω γὰρ κρίνοντες εὐρήσομεν καὶ Ἰακώβ
τὸν πατριάρχην, τὴν μὲν Ῥαχὴλ μνηστευσάμενον
μόνην, παρὰ γνώμην δὲ συναφθέντα τῇ Λείᾳ. Πα-
ραυτικά^β γοῦν τῆς ἀπάτης αἰσθόμενος καὶ ἐδυσχέ-
ρα [i]νε, καὶ τοῦ κηδεστοῦ κατεβόησε. Τῇ δὲ Βαλλᾷ (71)
οὐ διὰ φιληδονίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς ἁμοζύγου παρα-
μυθίαν ἐμίγη. Τῆς γὰρ Ῥαχὴλ διὰ τὴν ἀπαιδίαν
ἀνωμένης, καὶ ἀλογίστως (72) λεγούσης· « Δός μοι
τέκνα (73), εἰ δὲ μὴ γε, ἀποθανοῦμαι. » ἐπέπληξε
μὲν εὐσεβῶς ὁ πατριάρχης, καὶ ἔδειξε τὸν τῆς φύ-
σεως ποιητὴν, καὶ ὅτι οὐχ ὁ γάμος ἐστὶ παιδῶν
δημιουργός, ἀλλὰ ὁ τοῦ γάμου νομοθέτης Θεός. Ἐφη
γὰρ πρὸς αὐτήν· « Μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοὶ εἶμι ἐγώ, ὅς
ἐστέρησέ σε καρπὸν κοιλίας; » Ψυχαγωγῶν δὲ ἄνωγας
αὐτήν, ἠνέσχετο τῆς αἰτήσεως, ἤτησε δὲ αὐτὸν τῇ
παιδείᾳ μιγῆναι, ἵνα τὸ ἐξ αὐτῆς φυόμενον οἰκεῖον
ἀποκαλέσῃ παιδίον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Ζέλφας (74)
ἐγένετο. Πάλιν γὰρ ἡ Λεία παυσάμενη τοῦ τίχτειν,
ἠγνιδόλησεν αὐτὸν εἰς ἐκείνην σπείραι τὴν ἄρουραν.
Ταῦτα (75) φιληδονίαν μὲν οὐδεμίαν αἰνίττεται, τὴν
δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιεικίαν δεικνύσει, καὶ ὅπως τὰς γυ-
ναίκας ἐσπουδαίεε θεραπεύειν. Πρὸς δὲ τούτῳ κά-
κεινο σκοπητέον, ὅτι νόμος οὐδεὶς τῆνικαῦτα ἦν τὴν
πολυγαμίαν κωλύων. Καὶ ὡς τρισολβίους ὑπελάμβαν-
ον τότε τοὺς πολλῶν παιδῶν γινόμενους πατέρας.
Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, αἱ οἰαὶ μαρτυροῦσιν
ἐπαγγελίαι. Τῷ γὰρ Ἀβραάμ ὁ τῶν ὄλων ἐφη Θεός·
« Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἴδε τοὺς ἀστέρας,

^α Gen. xxx, 1. ^β ibid. comm. 2. ^γ Gen. xv, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ Cat. p. 351. ὃν ὑπέθηκεν ἐν τῇ κεφ. ² Quæst. 85 in cat. p. 366 ponitur post qu. 86. ³ Cat. p. 366. τ.
πατρ. μνηστευσάμενον μίαν, ἀπατηθέντα δέ. ⁴ Ὁς καὶ παραυτικά, etc.

NOTÆ.

(69) Cod. et Pic. γυναικῶν.
(70) Cod. et Pic. εὐσέβειαν.
(71) Βαλλᾷ. Nomen ancillæ Rahelis, quæ Gen.
xxix, dicitur πητῶ.
(72) Ἀλογίστως. Cod. et Pic. ἀνοήτως.
(73) Τέκνα. Cod. et Pic. παιδία.

94 INTERR. LXXXIV.
Quamobrem Jacob inungit lapidem?

Quibus potuit donis, munificentissimum Domi-
num remuneratus est. Nam cum erexisset lapidem,
quem capiti supposuerat, perfudit eum oleo. Quod
etiam nunc fieri solere comperimus a permultis mu-
lierculis, quæ Domino crediderunt. Nam consue-
verunt in templis divinis oleo ungere adytorum
cancellos, et sanctorum martyrum thecas. Id vero
demonstrat animi pietatem. Non respuit autem
etiam minima benignissimus Dominus, gratam ha-
bens operis intentionem.

B INTERR. LXXXV.

Multi sibi prætulerunt occasionem lasciviæ quod qua-
tuor uxores Jacob habuerit.

Uniuscujusque facti scopus inquirendus est. Sic
enim judicantes, reperimus quidem patriarcham
Jacobum sibi Racheliam amore impulsum despon-
sasse, et præter animi voluntatem Leam attigisse.
Mox igitur, ut dolum sensit, ægre tulit, et cum
socero questus est. Balæ vero permistus est, non
voluptatis gratia, sed ut conjugem solaretur. Nam
cum Rachel angeretur, quod liberis careret, stolidæ
diceret: « Da mihi liberos, alioqui moriar »; pie
quidem objurgavit illam patriarcha, et docuit,
quisnam esset naturæ Creator: et quod nuptiæ non
darent liberos, sed qui nuptiis legem dedit, Deus.
Dixit enim ad illam: « Nunquid ego sum tibi pro Deo, qui te fructu ventris privavit? »
Attamen 95 illam placare volens, postulationi
annuit. Petierat enim ab eo, ut ancillæ misceretur,
ut puerum, qui ex illa nasceretur, suum vocaret.
Idem et in Zelpha contigit. Rursum enim Lea, cum
parere desiisset, rogavit eum ut in agrum illum
semen inmitteret: quod quidem nullam libidinem
denotat, sed viri mansuetudinem, qui uxoribus
inservire studebat. Ad hæc etiam illud adverten-
dum est, tunc temporis nondum fuisse ullam le-
gem, quæ multiplices nuptias prohiberet, et quod
felicitissimi tunc existimabantur, qui multorum li-
berorum patres erant. Et quod hoc verum sit, divi-
næ testificantur promissiones. Nam Abrahamo dixit
Deus omnium: « Respice in cælum, et intueere
stellas, num poteris eas numerare ». Et subjun-

(74) Ζέλφας. Cod. ἀδελφᾶς. Pic. Δελφᾶς. Minus
bene. Præstat h. l. lectio Sirmondiana. Ancilla
enim Leæ, quæ Gen. xxix πητῶ dicitur, a LXX,
interpretibus vocatur Ζελφά. Legendum videtur
Ζελφᾶς.
(75) Ταῦτα Deest.

xit: « Sic erit semen tuum^f. » Et iterum: « Efficiam semen tuum ut arenam, quæ est in litore maris, quæ non potest numerari præ multitudine s. » Nihil autem tale illi promississet, nisi copiosam soboïem maximum bonum esse existimasset.

INTERR. LXXXVI.

Cur uxores nutua zelotypia tenebantur?

Imperfectæ erant, et hominis impii filix: nempe qui simulacra deos nominabat. Hac de causa Deus, cum leges conderet, tales nuptias prohibuit: « Non accipies, inquit, uxorem super sororem ejus æmulam ejus^h. »

96 INTERR. LXXXVII.

Quare Scriptura meminit fortunæ?

Propria sunt sacræ Scripturæ, eloquia Spiritus sancti, divina præcepta, piorum hominum verba: reliqua autem historico more proferuntur. Non solum igitur sermo ipse spectandus est, sed etiam quæ loquitur persona. Porro verbum prosperæ fortunæ non est verbum Jacobi, sed uxoris ejus Leæ: quæ, ut dixi, in impietate fuerat educata, et parum in divinis instituta. Sic et pater ejus dixit: « Auguratus sum i. » At divina lex prohibet auguriis uti^k. Quare nemo putet, hujusmodi sermones esse Scripturæ divinæ. Si quidem auctor, ut qui historiam scribat, verba inserit, quæ ab impiis prolata sunt. Ita divinissimus Moses verba ponit Pharaonis blasphemix plena: « Non novi Dominum, et Israel non dimittit^l. » At non est divini Spiritus hic sermo, sed regis impii. Eodem modo rursum audimus Sennacherib dicentem: « Ne te decipiat Deus tuus, in quo confidisti dicens: Liberabit Dominus Jerusalem de manu mea^m. » Cæterum non discimus inde blasphemare, sed potius blasphemiam damnare.

INTERR. LXXXVIII.

Atqui Jacob ipse dixit ad Labanem: « Benedixit tibi Dominus ob pedem meumⁿ. »

Clara est hujus dicti sententia. Pedem enim vocavit adventum: perinde ac si dixisset, 97 Propter adventum meum, et sollicitudinem meam, Deus tibi bona impertivit. Ille enim animadvertens pietatem meam, omnimoda benedictione persecutus est ea, quæ abs te mihi commissa sunt.

^f Gen. xxxii, 12. ^g Gen. xxii, 17. ^h Levit. xviii, 18. ⁱ Gen. xxx, 11. ^j Gen. xxx, 27. ^k Levit. xix, 31. ^l Exod. v, 2. ^m IV Reg. xviii, 30 seqq. ⁿ Gen. xxx, 30.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ Cat. p. 368. τὰ — συγγράφων om.

NOTÆ.

(76) Cod. et Pic. τὴν ἄμμον, τὴν.
(77) *Εἶπαι*. Desid.
(78) *Ἰδία*. Cod. et Pic. διά, ex errore, ut videtur, librarii.
(79) *Εὐτύχημα*. Ita quoque legit Picus p. 55. Codex autem habet εὐτύχημα, quæ etiam est lectio mss. Oxoniensis et edit. Complut. in loco isto Gen.

εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς, » καὶ ἐπήγαγεν· « Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. » Καὶ πάλιν· « Ποίησω τὸ σπέρμα σου, ὡς ἡ ἄμμος (76) ἢ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. ἤτις οὐκ ἐξαριθμηθήσεται ἀπὸ τοῦ πλήθους. » Οὐκ ἂν δὲ αὐτῷ ταύτην ἔδωκε τὴν ὑπόσχεσιν, εἰ μὴ τὴν πολυγονίαν μέγιστον ἐνόμιζεν εἶναι (77) ἀγαθόν.

EPQT. ΠΓ'.

Τίτος χάριν αἱ γυναῖκες ἐξηλοτόπουν ἀλλήλους:
'Ατελεῖς ἦσαν, καὶ δυσσεβοῦς ἀνδρὸς θυγατέρες, τὰ ξόανα θεοῦς ὀνομάζοντος. Τοῦτου ἕνεκεν νομοθετῶν ὁ Θεὸς τὸν τοιοῦτον ἀπαγορεύει γάμον· « Οὐ λήψῃ γὰρ, φησὶ, γυναῖκα ἐπ' ἀδελφῇ αὐτῆς ἀντίζηλον αὐτῆς. »

EPQT. ΠΖ'.

Διατί ἡ Γραφὴ μέμνηται τύχης:
'Ἰδία (78) τῆς Γραφῆς, τὰ τοῦ πνεύματος λόγια, αἱ θεῖαι διατάξεις, τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων τὰ ῥήματα· τὰ δὲ ἄλλα ἱστορικῶς λέγει. Χρὴ τοίνυν μὴ μόνον προσέχειν τῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ λέγοντος. Τὸ τοίνυν εὐτύχημα (79), οὐ τοῦ Ἰακώβ ἐστὶ ῥῆμα, ἀλλὰ τῆς Λείας γυναίκος, ὡς ἔφη, ἐν δυσσεβεῖς τραφείσης, καὶ κατὰ βραχὺ τὰ θεῖα παιδευομένης. Οὕτω καὶ οὗτῃς πατὴρ ἔφη τὸ, « Οἰωνισάμην. » 'Ἄλλ' ὁ θεὸς ἀπαγορεύει νόμος τοῖς οἰωνοῖς κεχρῆσθαι. Μηδεὶς οὖν (80) τοὺς τοιοῦτους λόγους τῆς θείας νομιζέτω (81) Γραφῆς. Τὰ γὰρ παρὰ τῶν οὐκ εὐσεβῶν εἰρημένα τίθησιν ὁ συγγραφεὺς, ἅτε δὴ ἱστορίαν συγγράφων¹⁰· οὕτω τέθεικεν ὁ θεὸς τῆς Μωσῆς καὶ τοῦ Φαραὼ τὸν βλάσφημον λόγον· « Οὐκ ἴδρα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἐξαποστέλλω (82). » 'Ἄλλ' οὐ τοῦ θεοῦ Πνεύματος οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ δυσσεβοῦς βασιλέως. Οὕτω πάλιν ἀκούομεν τοῦ Σαναχρηεῖμ λέγοντος· « Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων ὅτι· 'Ρύσεται Κύριος τὴν Ἰερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου. » 'Ἄλλ' οὐ βλασφημεῖν ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ἀλλὰ βλασφημίας κατηγορεῖν.

EPQT. ΠΗ'.

'Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰακώβ ἔφη τῷ Λάβαν· « Εὐλόγησέ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου. »

Ἀπὸ τῆς ῥητοῦ ἡ διάνοια. Πόδα γὰρ τὴν παρουσίαν ἐκάλεσεν· ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας, καὶ τῆς ἐμῆς κηδεμονίας, τῶν θεοσδότην ἀπῆλυσας ἀγαθῶν. Εἰς γὰρ τὴν ἐμῆν εὐσέβειαν ἀφορῶν ὁ Θεός, τὰ ἐγχειρισθέντα μοι παρὰ σοῦ πάσης εὐλογίας ἤξλωσεν.

xxx, 11, ut Lamb. Bos in var. lect. ad h. l. monuit. In versione τῶν Ὁ exstant verba ἐν τύχῃ, unde illustrantur verba hujus Quæstionis, διὰ τί — τύχης.

(80) *Οὐρ*. Cod. et Pic. τοίνυν.

(81) *Νομιζέτω*. Cod. et Pic. præmittunt εἶναι.

(82) Cod. et Pic. ἐξαποστελώ.

ΕΡΩΤ. ΠΘ.

Α

INTERR. LXXXIX.

Τίνος ἔνεκεν τὰς ράβδους λεπτοὺς πλινθισιν ἔθηκε τοῖς προβάτοις;

Ὅσπερ ἠγάγετο (85) μὲν γυναῖκα, παιδοποιῆσαι ποθῶν, οὐκ ἐν τῷ γάμῳ δὲ εἶχε τὴν ἐλπίδα τῆς παιδοποιίας, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ γάμου νομοθέτῃ Θεῷ οὕτω καὶ τὰς ράβδους ἐλέπισεν, οὐ ταύταις θαρρῶν, ἀλλὰ τὴν θεῖαν ἐπικουρίαν προσμένων. Ὅθεν καὶ τῆς θεῆς ἐπιφανείας τετύχηκε, καὶ λέγοντος ἤκουσεν · « Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἴδε τοὺς τράγους, καὶ τοὺς κριοὺς ἀναβαλόντας ἐπὶ τὰς αἰγὰς, διαλεύκουσθε καὶ ποικίλους, καὶ σποδοειδεῖς βαντούς. Ἐώρακα γὰρ, ὅσα (84) σοὶ Λάβαν ποιεῖ. Ἐγὼ (85) εἰμι ὁ Θεὸς σου ὁ ὀφθαλμοῖς σου ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὗ ἤλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην, καὶ ἠῤῥω μοι εὐχὴν (86). » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ φαιὰ καὶ τὰ ποικίλα τοῖς υἱέσι τοῦ Λάβαν ἐνεχειρίσθη, καὶ τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀφ᾽ ἐστῆκεσαν ἐκεῖναι τούτων αἰ ποιμναι· δεικνυσιν αὐτῶν τῶν ἀδικουμένων ὁ πρόμαχος ποικίλους κριοὺς καὶ τράγους ὀχεύοντας, ἵνα τῇ πείρᾳ μάθῃ ὅσης ἀπολαύσουσι προμηθείας οἱ τεθαρόρηκότες τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. Ἐπισημήνασθαι δὲ ¹¹ προσήκει, ὡς ἄγγελον εἰρηκῶς τὸν ἄνω ὀφθέντα, εἰδείξεν τὸν αὐτὸν καὶ Θεόν · « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν ὁ Θεός ¹², ὁ ὀφθαλμοῖς σου ἐν τῇ ὁδῷ. » Εἶδε δὲ ἀγγέλου μὲν ἀνιόντα καὶ κατιόντα διὰ τῆς κλίμακος, τὸν δὲ Κύριον ἄνω ἐστῆριγγμένον · τοῦτον ἐνταῦθα καὶ ἄγγελον ὠνόμασε, καὶ Θεόν · Θεὸν μὲν, τοῦτο ¹³ τὴν φύσιν ὄντα (87), Ἄγγελον δὲ, ἵνα γινώμεν ὡς οὐχ ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱός. Τίνος γὰρ ἄγγελος ὁ Πατὴρ; Ὁ δὲ Υἱός, καὶ Θεός, καὶ μεγάλης βουλῆς ὁ ἄγγελος. Αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ἀπήγγειλε τοῦ Πατρὸς τὰ μυστήρια. « Ἄ γὰρ ἤκουσα, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. » Οὕτω καὶ τὸν κεκληχότα τὸν Ἀβραάμ (88), καὶ ἄγγελον ὠνόμασε, καὶ Θεόν.

ΕΡΩΤ. Ι'.

Τίς σκοπὸς τῆς τῶν εἰδώλων κλοπῆς;

Τίνες ἔφασαν, ἐτι διακειμένην περὶ αὐτὰ τὴν Ῥαχὴλ κεκλοφέναι αὐτὰ · ἐγὼ δὲ τὸναντιον ὑπολαμβάνω, ὅτι καὶ τὸν πατέρα τῆς δεισδαίμονιας ἐλευθερώσαι βουλομένη σεσύληκεν αὐτὰ. Τὸ γὰρ εὐσεβὲς αὐτῆς ἡ θεῖα διδάσκει Γραφή · « Ἐμνήσθη γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, Ῥαχὴλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ Θεός, καὶ ἀνέψεν αὐτῆς τὴν μήτραν. » Ἀκούσασα γὰρ παρὰ τοῦ Ἰακώβ, « Μὴ ἀντὶ Θεοῦ σοὶ ἐγὼ εἰμι, ὅς ἐστέ-

Qua de causa virgas decorticatas bibentibus oribus apposuit?

Quemadmodum uxores quidem duxit, liberos procreare cupiens, spem autem sobolis non posuit in nuptiis, sed in Deo qui nuptias sancivit: sic et virgis corticem detraxit, non illis quidem confidens, sed opem divinam exspectans. Unde factum est, ut divinam apparitionem adeptus sit, et audierit dicentem: « Intuere oculis tuis, et vide hircos et arietes ascendentes super capras, et eos quidem albos et varios, cinericios et sparsos. Vidi enim, quæ facit tibi Laban. Ego enim sum Deus tuus, qui apparui tibi in loco Dei, ubi unxisti mihi tumulum, et votum illic mihi novisti. » Cum enim animalia fusca et varia filiis Laban commissa essent, et greges illi ab istis trium dierum itinere distarent, Deus, qui certat pro injuriis passis, ostendit illi variegatos arietes et hircos coeuntes cum femellis: ut cognosceret per experientiam, quanta providentia fruuntur, qui confidunt in Deo omnium auctore. Notandum est autem, quod cum angelum dixerit cum, qui ante apparuit, eundem etiam Deum esse demonstrat. « Ego enim, inquit, sum Deus, qui apparui tibi in via. » Viderat autem angelos quidem ascendentes et descendentes per scalam, Dominum **98** vero cacumini ejus infixum: quem heic et angelum nominavit, et Deum. Deum, inquam, quod natura talis sit; angelum vero, ut sciamus, non esse Deum Patrem, qui apparuit, sed unigenitum Filium. Siquidem Pater cuiusquam angelus esse possit? Filius autem tum Deus, tum magni consilii est angelus. Nam ipse nobis annuntiavit mysteria Patris: « Quæ enim, inquit, audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Sed etiam eum, qui Abrahamum vocaverat, et angelum nominavit, et Deum.

INTERR. XC.

Quis idolorum subreptorum scopus?

Quidam dixerunt, Rachelem subripuisse idola, propter animi studium, quo adhuc amplectebatur illa. Ego vero contrarium puto, quod ea furto abstulerit, quia volebat patrem liberare ab impio demonum cultu. Pietatem enim ejus satis docet Scripturæ divina. « Recordatus est enim, inquit, Deus Rachelis, et exaudivit eam, et aperuit uterum ejus. » Cum enim audivisset a Jacobo: « Nunquid ego tibi

^o Gen. xxxi, 12 seqq. ^p Joan. xv, 15. ^q Gen. xxx, 22.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ ἐπισημ. δέ, etc. Hæc et quæ reliqua sunt, exstant in cat. p. 581, ad Gen. xxxi, 15. ¹² ὁ Θεός σου. ¹³ ὡς τοῦτο.

NOTE.

85) Ἠγάγετο μὲν γυν. Cod. et Pic. ἠγαγε τὸ μὲν. Sequitur παιδοποιῆσαι ποθῶν.

84) Ὅσα. Cod. et Pic. οἷα.

85) Ἐγὼ. Cod. et Pic. add int γάρ.

86) Ἠῤῥω μοι. Cod. et Pic. addant ἐκεῖ. Sic

quoque in versione τῶν Ο' legitur.

87) Τοῦτο — ὄντα. Cod. ὡς τοῦτο τῇ φύσει ὄντα. Pic. ὡς τοιοῦτον φύσει ὄντα.

88) Ἀβραάμ. Cod. et Pic. Ἰακώβ.

sumi pro Deo, qui te privavit fructu ventris? » Vehementiores Deo preces obtulit, et adepta est quod poscebat. Atque etiam post partum pietatem suam demonstravit. « Dixit, inquit enim, Rachel: Abstulit a me Deus opprobrium, et vocavit nomen illius Joseph, dicens: Addat mihi Deus alterum filium. » Quomodo igitur hoc in Deum affectu prædita, idolis, quæ non sunt dii, inservire potuisset? Verum arbitrator, et aliud per hæc significari. Typum enim Dei omnium gerebat Jacob. Nam 99 duos populos Deus habuit: seniore[m] quidem habentem super cor velamen, juniorem vero decore fidei exornatum. Ita Jacob duas uxores habebat, Leam videlicet, quæ oculos habebat infirmos, et Rachelem, specie pulchram et visu valde formosam: et seniore[m] liberis abundantem, juniorem vero sterilem. Nam ex gentibus congregata Ecclesia sterilis erat quondam, sed postea liberis fecunda facta est. Inquit enim: « Lætare, sterilis quæ non paris. Erumpe, et clama, quæ non parituris, quoniam plures erunt filii desertæ, quam ejus quæ virum habet. » Quoniam igitur Ecclesia, quæ Deo Salvatore credidit, majorum suorum errorem radicibus exstirpavit, hujus autem typus erat Rachel, furata est idola patris, ut in eo quoque veritatem adumbraret.

INTERR. XCI.

Quid est hoc: « Juravit Jacob per timorem patris sui Isaac? »

Timorem Isaac vocavit pietatem ipsius, hoc est Deum, cujus ille timorem in animo suo gestabat:

INTERR. XCII.

Quamobrem luctatur angelus cum Jacobo?

Illum fiducia roborat, qui fratrem metuebat. Quapropter etiam illi victoriam concessit, hoc prope modum dicens: Me vicisti, et hominem times? Ne vero superbiret, quod sibi Deum superasse videretur, tactu femoris se volentem victum esse indicavit. Tactu enim torporem induxit. At cum sensisset Jacob virtutem ejus qui apparuerat, postulavit ab eo benedictionem: 100 qui et dedit illi quod petierat, et nomen immutavit. « Non enim amplius, inquit, vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Quia fortis fuisti cum Deo, cum hominibus potens eris. » Indicavit etiam causam victoriæ. Ne timueris enim, ait, hominem,

† Gen. xxx, 2. † Gen. xxx, 23, 24. Isa. lxx, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

14 Cat. p. 383. ἐκάλεσε Ῥαχὴλ. 15 Cat. p. 396. μεγαλοφρονῆ.

NOTÆ.

(89) Cod. δῆλον ὅτι.

(90) Cod. et Pic. ἐτετυχήκει.

(91) Cod. et Pic. προσέθετο.

(92) Ita quoque vox φόβος tum hoc in loco, tum Hist. eccles. lib. iv, cap. 9, explicatur a Cotelerio

Ῥαχὴν σε καρπὸν κοιλίας; » δηλονότι (89) σπουδαιοτέραν τῷ Θεῷ προσετήνηχε προσευχὴν, καὶ τετυχήκει (90) τῆς αἰτήσεως. Καὶ μέντοι καὶ τεκούσα δεδήλωκε τὴν εὐσέβειαν. « Εἶπε γάρ, φησί, Ῥαχὴλ 14. Ἀφελέ μου, ὁ Θεός, τὸ θνείδος· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωσήφ, λέγουσα· Προσθήτω (91) μοι ὁ Θεός υἱὸν ἕτερον. » Πῶς τοίνυν ταύτην ἔχουσα περὶ τὸν Θεὸν τὴν διάθεσιν, τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς δουλεύειν ἠνέσχετο; Ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ ἕτερον ἐντεῦθεν προδηλοῦσθαι. Τύπον γάρ εἶχεν ὁ Ἰακώβ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Δύο γάρ καὶ ὁ Θεός ἔσχε λαούς· τὴν μὲν πρεσβύτερον, κάλυμμα ἔχοντα ἐπὶ τὴν καρδίαν· τὸν δὲ νεώτερον, τὸ τῆς πίστεως περικείμενον κάλλος. Καὶ ὁ Ἰακώβ δύο γυναῖκας· τὴν μὲν Λείαν ἀσθενεῖς ἔχουσαν ὀφθαλμούς, τὴν δὲ Ῥαχὴλ καλὴν τῷ εἶδει, καὶ ὠραίαν τῇ ἡψί· σφόδρα· καὶ πολυπαῖδα μὲν τὴν πρεσβυτέραν, στεριώτην δὲ τὴν νεωτέραν. Καὶ γὰρ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία στεῖρα ἦν πάλαι· ἀλλ' ἐγένετο μετὰ ταῦτα πολυπαῖς. « Εὐφράνθητε γάρ, φησί, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ Ἐκκλησία τῷ Σωτῆρι πεπιστευκυῖα Θεῷ, τὴν προγονικὴν πρόβριζον ἀνέσπασε πλάνην, τύπος δὲ ταύτης ἐτύγχανεν οὐσα ἡ Ῥαχὴλ, κέκλωκε τὰ εἰδῶλα τοῦ πατρὸς, ἵνα τὴν ἀλήθειαν κἀν τούτῳ σκιαγράφῃση.

ΕΡΩΤ. ΙΑ΄.

Τί ἐστίν, « Ὀμοσεν Ἰακώβ κατὰ τοῦ φόβου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ; »

Φόβον τοῦ Ἰσαάκ τὴν εὐσέβειαν ἐκάλεσε, τουτέστι τὸν Θεόν, οὗ τὸν φόβον ἐν τῇ ψυχῇ περιέφερον (92).

ΕΡΩΤ. ΙΒ΄.

Τίνος ἔνεκεν παλαίει τῷ Ἰακώβ ὁ ἄγγελος;

Δεδίῳτι τὸν ἀδελφὸν θάρσος ἐντίθησι· διὰ τοῦτο καὶ τῆς νίκης αὐτῷ παρεχώρησε, λέγων μονοουχί (93), Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἄνθρωπον δέδοικας; Ἴνα δὲ μὴ μέγα φρονῆ 15 δόξας νενικηκέναι Θεόν, τῇ ἀφῆ τοῦ μηροῦ τὸ ἐθελοῦσιον τῆς ἡττης ἐδήλωσε. Τῇ γὰρ ἀφῆ τὴν νάρκην εἰργάσατο. Γνοὺς δὲ τοῦ ἐπιφανέντος τὴν δύναμιν, τὴν εὐλογίαν αἰτεῖ· ὁ δὲ καὶ τὴν αἰτησὴν δίδωσι. Καὶ τὴν προσσηγορίαν ἀμείβει· « Οὐκέτι γάρ, φησί, κληθήσεται τὸ ὄνομα σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομα σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔση (94). » Ἐδείξε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς νίκης. Μὴ δείξης γάρ, φησὶν, ἄνθρωπον ἐμοῦ σοι τῆς νίκης

16 Gen. xxxi, 53. 17 Gen. xxxii, 28.

in notis ad tom. I Monum. Eccl. Gr. p. 719.

(93) Μονοουχί. Pic. οὐχί μόνον.

(94) Ἐση. Hoc additur in cod. Vatic., deest in Alex.

παραχωρήσαντος. Διέμεινε δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐργήγορ- A
 σιν ὁ μηρὸς ναρκῶν τε καὶ ὑποσκάζων, ἵνα μὴ φαν-
 τασίαν ὑπολάβῃ τὴν ἔψιν, ἀλλ' ἀκριθέστερον γινῶ
 τοῦ ἐνυπνίου (95) τὸ ἀληθές. Διὰ τοῦτο καὶ ἐρωτή-
 σας τίνα προσηγορίαν εἶχεν, οὐ μόνον διαμαρτάνει
 τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήττεται, ὡς ὑπερβὰς
 τὰ μέτρα τῆς φύσεως. « Ἴνα τί γὰρ ἐρωτᾷς, φησί,
 τὸ ὄνομά μου; καὶ τοῦτό ἐστι θαυμαστόν (96). »
 Ἐπισημαντέον δὲ κἀνταῦθα, ὡς τὸν αὐτὸν καὶ ἄν-
 θρωπον ἐκάλεισε, καὶ Θεόν. « Ἐνίσχυσας γὰρ, ἔφη,
 μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων ἔση δυνατός. Καὶ
 ἐκάλεισε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Εἶδος Θεοῦ (97).
 Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ
 ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. » Καὶ πάλιν « Ἀνέτειλεν δὲ
 αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡλίκα παρήλας τὸ Εἶδος τοῦ Θεοῦ¹⁶. »
 Διὰ τούτων δὲ πάντων μανθάνομεν, ὡς ὁ μονογενὴς
 Υἱὸς Θεοῦ καὶ (98) Θεὸς ἐπιφανῆ κἀνταῦθα τῷ
 Ἰακώβ.

Τι¹⁷ ἔστιν, « οὗτός ἐστιν ὁ (99) Ἄϊναδς (sic) (1)
 εἶπεν τὴν Ἰαμὴν (sic) (2) ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτε
 ἔνεμε τὰ ὑποζύγια Σεβεγῶν τοῦ πατρὸς; »

Ὁ Σύρος λέγει, πηγῆν (sic) (3) αὐτὸν εὐρηκέναι
 ἢ γὰρ πηγῆ (sic) Ἄϊνᾶ (sic) (4) καλεῖται τῇ Σύρων
 φωνῇ.

EPOT. 4Γ¹⁸.

Ὁ Ἰώβ πόθεν κατάγει τὸ γένος;

Ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ κατ' αὐτὸν
 ἱστορία διδάσκει. « Ἄνθρωπος; γὰρ ἦν, φησὶν, ἐν
 χώρα τῇ Αὐσιτίδι. » Δεδήλωκε δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακά-
 ριος Μωσῆς· τῶν γὰρ ἐκ τοῦ Ἡσαῦ βεβασιλευσάντων C
 τὰς διαδοχὰς συγγραψάντων, οὕτως ἔφη· « Ἀπέθανε

¹⁶ Gen. xxxii, 29. ¹⁷ ibid. 28, 30. ¹⁸ ibid. 31. ¹⁹ Gen. xxxvi, 24. ²⁰ Job i, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁶ εἶδον — εἶδος τοῦ Θεοῦ om. ¹⁷ Hæc in cat. p. 418 sub Diodori nomine (sed minus recte, ut ex scholio
 ibid. adjecto constat) ita legitur : Τί ἐστιν, οὗτός ἐστιν ὁ Ἄϊνᾶν, ὃς εἶρε τὸν Ἰαμεὶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτε
 ἔνεμε τὰ ὑποζύγια Σεβαιγῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; Ὁ Σύρος λέγει πηγῆν αὐτὸν εὐρηκέναι. Ἡ γὰρ πηγῆ
 Αἰνᾶν καλεῖται τῇ Σύρων φωνῇ. ¹⁸ Quæst. 93 vid. in cat. p. 420, ad Gen. xxxvi, 35.

NOTÆ.

(95) Ἐνυπνίου. Cod. et Pic. μυστηρίου.
 (96) Καὶ — θαυμαστόν. Hæc glossematis spe-
 ciem præ se ferunt, cum in textu Hebraico, Gen.
 xxxii, 29, desint. Nec in Alex. nec in Vatic. codice
 tale quidquam existat, sed in Aldina editione post ὄνο-
 μά μου sequitur, ὅ ἐστι θαυμαστόν.
 (97) Εἶδος Θεοῦ. Ita a LXX interpr. exprimitur D
 Hebr. אִימָן Gen. xxxii, 31, quod Aquila vertit,
 πρόσωπον ἰσχυροῦ, Symmachus autem, quem etiam
 Vulg. sequitur, Φανούηλ.
 (98) Υἱὸς Θεοῦ καὶ. Des. in cod. et apud Picum.
 (99) Nec Picus nec Sirmondus hanc quæstionem
 in lucem protulerunt, quæ in codice Augustano
 medium inter quæst. 92 et 93 locum occupat et ad
 Gen. xxxvi, 24 se refert. Maluimus ipsa codicis
 verba, etsi hoc loco librarii culpa admodum cor-
 rupta, exhibere, quam lectiones in ipso textu Græco
 immutare, sique lectores fallere. In versione tam-
 en, ubi opus erat, veram lectionem sequi de-
 buimus, ut sanus constaret sensus. Dubitatur autem,
 sintne hæc Theodoriti, an potius Diodori.
 (1) Ἄϊναδς. Perperam legendum Ἄϊνᾶ ὅς, cum
 sermo sit de filio Zibeonis, cui nomen fuit אִימָן,
 quod a Theodotione et Symmacho Græce exprimi-

tur Αἰνᾶν, ab Aquila Αἰνᾶς, a LXX int. autem se-
 cundum cod. Vatic. Ἄϊνᾶ, et in cod. Alex. Ἰνᾶν.
 (2) Ἰαμὴν. Scribendum Ἰᾶμεν, auctoritate cod.
 Alex. et Vatic. De sensu hujus vocis, quæ Hebrai-
 cum אִימָן exprimit, multis olim disputatum est,
 teste Hieronymo, cujus verba ad hunc locum illu-
 strandum attulit Montf. Hexapl. Orig. tom. I, p. 44.
 Nec mirum in varias sententias abiisse hos inter-
 pretes, cum etiam hodie nonnulli hanc vocem de
 gigantibus, alii de aquis calidis, alii vero rectius de
 mulis explicent.
 (3) Legendum omnino πηγῆν, et sic quoque pau-
 cis interjectis, πηγῆ. Ita jubet contextus, idem etiam
 vult scholion illud, quod Montf. l. c. e Catenis
 regis et Schedis Combefis, in medium protulit. Ὁ
 Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος τὸν Ἰαμεὶν ὕδωρ βούλονται
 λέγειν, ἀντὶ τοῦ, εἶρε πηγῆν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κ. τ. λ.
 Hoc scholion Diodoro tribuit Lamb. Bos in Notis
 ad h. l. Versionis τῶν Ὁ, sed apud Montf. l. c. post
 verba jam allata sequitur alterum scholion, quod
 Diodori esse dicitur, et cum verbis supra a notis
 in textu Græco expressis idem est.
 (4) Ἄϊνᾶ. Αἰνᾶν scribitur in scholio tertio apud
 Montf. l. c.

pro eo Jabab, filius * Zaram de Bosora * ; * quæ A

δὲ Βαλλὰξ (5), καὶ ἐβασίλευσαν ἀντ' αὐτοῦ Ἰουδαῖοι. υἱὸς Ζαρά ἐκ Βοσίρας * συμφωνεῖ δὲ ταῦτα τῆ τοῦ Ἰὼβ ἱστορίᾳ.

102 INTERR. XCIV.

Quare fratres Josephi inviderunt ei?

Josephi diligebatur a patre, tum quod sero natus, tum quod filius Rachelis, et virtute præstans esset. Invidiebant ergo fratres, quia videbant eum anteferri. Et in primis quidem tentaverunt ei conflare odium paternum, multis adversus eum conviciis utentes: sed cum intentione sua frustrati essent, cum interficere voluerunt: postremo consilio inito vendiderunt. Manipulorum autem somnium denotat futuram frumenti causa adorationem. Siquidem frumenti recipiendi gratia in Ægyptum profecti fratres secundum prophetiam eum adoraverunt.

INTERR. XCV.

Quare Thamar ornata meretricio habitu socerum decepit?

Illustre nimium evaserat genus Abrahami, propter eam quam colebat pietatem. Quod probe sciens Thamar, dabat operam, ut ex ea progenie liberos procrearet. Cum igitur socer eam non desponsasset filio suo postremo, metuens ne decederet, quemadmodum et fratres ejus; coacta est illa futuri procreandæ sobolis occasiones, eo quod illas palam sumere prohiberetur. Præterea redarguit illa socerum suum, qui cum minime temperans esset, eam tamen temperantiam servare cogeret. Quod etiam ille judicans patefecit: nam cum illam gravidam deprehensam morti addixisset, posteaquam novit, unde prægnans esset, illam innocentem declaravit, seipsum vero condemnavit. « Justior enim 103 est, inquit, Thamar, quam ego, propterea quod non tradidi illam filio meo Solum ^d. » Indicant autem, quæ secuta sunt, sobolis causa, non voluptatis, hoc commentam esse Thamar. Neque enim postea Judæ, aut alicui alteri copulata est: sed contenta fuit vocari mater eorum, qui ex illo semine nascerentur.

INTERR. XCVI.

Quid indicabant, quæ circa Zaram et Phares acciderunt?

Denotabant duos populos, Phares videlicet populum Judaicum, Zara vero eos, qui ex gentibus crediderunt. Nam etiam ante legem erant multi pietatis alumni, secundum fidem, non secundum

^c Gen. xxxvi, 55. ^d Gen. xxxviii, 26.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ τὸ δὲ, etc. Exstant illa in cat. p. 426, ad Gen. xxxvii, 6. ²⁰ προσεχ. τῷ Ἰωσήφ.

NOTÆ.

- (5) Βαλλὰξ καὶ ἐβασίλ. Cod. Βαλαάμ. Pic. Βαλαάμ. Uterque addit, καὶ βασιλεύει.
(6) Cod. et Pic. αὐτῷ.
(7) Cod. et Pic. χρυσάμενοι.
(8) Cod. et Pic. σιτοδείας πρὸ σιτοδείας.
(9) Cod. et Pic. ἔσχεν.

EPQT. 4A.

Διατί ἐφθόνησαν τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ;

Ἦγαπᾶτο παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ὡς ὀφίγονος, καὶ ὡς τῆς Ῥαχὴλ υἱός, καὶ ὡς ἀρετῇ διαπρέπων· ἐβάσκαλον τοίνυν ὄρωντες αὐτὸν προτιμώμενον. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπειράθησαν κακῶς αὐτὸν (6) παρὰ τῷ πατρὶ διαθεῖναι, πολλαὶς κατ' αὐτοῦ λοιδορίαις χρώμενοι (7)· τοῦ σκοποῦ δὲ διαμαρτόντες, ἀνελεῖν ἤβουλήθησαν. Εἶτα συμβουλευθέντες ἀπέβοντο. Τὸ δὲ ¹⁰ τῶν δραγμάτων ἕναρ προσημᾶναι τὴν διὰ τῶν πυρῶν γεγενημένην προσκύνησιν· σιτοδοχίας (8) γὰρ χάριν εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσελθόντες, κατὰ τὴν πρόβρῃσιν προσεκύνθησαν ²⁰.

EPQT. 4E.

Τι δὴ ποτε ἡ Θάμαρ ἐταίρικόν σχῆμα περιθεμένη τὸν κηδεστήν ἐξηπάτησεν;

Περιφανὲς ἄγαν ἐγεγόνει τοῦ Ἀβραάμ τὸ γένος, δι' ἣν εἶχεν (9) εὐσέθειαν. Τοῦτο ἡ Θάμαρ εἰδούσα, σπουδῆν ἔσχεν (10) ἐξ ἐκείνου παιδοποιῆσαι τοῦ γένους. Ἐπειδὴ τοίνυν αὐτὴν ὁ κηδεστής οὐ κατηγύθησε τῷ νεωτάτῳ (11) παιδί, δείσας μὴ τοῖς ἀδελφοῖς καὶ αὐτὸς παραπληρώως τελευτήσῃ, ἠναγκάσθη κλέψαι τῆς παιδοποιίας τὰς ἀφορμάς, ἐπειδὴ προφανῶς λαβεῖν αὐτὰς ἐκωλύετο. Πρὸς δὲ τούτῳ καὶ ἐλέγχει τὸν κηδεστήν, ὡς αὐτὸν μὲν οὐ σωφρονοῦντα, αὐτὴν δὲ σωφρονεῖν ἀναγκάζοντα. Τοῦτο δὲ κάκεινος κρίνων ἐδήλωσε· κύουσαν μὲν γὰρ αὐτὴν μεμαθηκῶς, κατεψηλώσατο θάνατον· γνοὺς δὲ θόεν ἐκύθησε, τὴν μὲν ἀθῶον ἀπέφηεν, ἑαυτὸν δὲ κατέκρινε. « Δεδικαίωται γὰρ, ἔφη, Θάμαρ ἡ ἐγώ, οὐ ἔνεκεν οὐ δέδωκα αὐτὴν Σηλώμ (12) τῷ υἱῷ μου. » Ὅτι δὲ παιδοποιίας χάριν, καὶ οὐ φιληδονίας, τοῦτο ἡ Θάμαρ ἐμηχανήσατο, τὰ μετὰ ταῦτα δηλοῖ. Οὐκ ἔτι γὰρ, οὔτε τῷ Ἰούδα, οὔτε ἄλλῳ συνήφθη τι, ἠρκέσθη δὲ μήτηρ (13) κληθῆναι τῶν ἐξ ἐκείνου βεβλαστηκῶτων τοῦ σπέρματος.

EPQT. 4G.

Τίτος ἦν μῆνυμα τὰ κατὰ (14) τὸν Ζαρά καὶ τὸν Φαρές;

Τῶν δύο λαῶν, ὁ Φαρές τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὁ Ζαρά τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκῶτων. Καὶ γὰρ πρὸ τοῦ νόμου ἦσαν πολλοὶ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, κατὰ πίστιν, οὐ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι. Διὰ τοῦτο ὁ

(10) Cod. et Pic. εἶχεν.

(11) Cod. et Pic. τῶν νεωτάτων.

(12) Cod. et Pic. Σιλώμ.

(13) Μήτηρ κληθῆναι. Cod. τὸ μηρῶν (leg. μήτηρ) κληθῆναι. Pic. τὸ μήτηρ κληθῆναι.

(14) Τὰ. Cod. et Pic. τὸ.

Ζαρά προσεξήνεγκε (15) τὴν χεῖρα, τὴν πρὸ τοῦ νόμου πολιτείαν, δεικνύς· εὐσεβεῖς γὰρ καὶ ἐνάρετοι γεγόνασι· καὶ πρὸ νόμου πολλοί²¹. Τὸ δὲ κόκκινον σπαρτίον μῆνυμα ἦν τῶν παλαιῶν θυσιῶν. Καὶ γὰρ ἐκείνοι θυσίαις τὸν Θεὸν ἐξήλοῦντο (16), καὶ Ἄβελ, καὶ Ἐνώχ, καὶ Νῶε, καὶ Μελχισεδέκ, καὶ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Εἶτα ἐκείνου τὴν χεῖρα συστράξαντος, ἐξῆλθεν ὁ Φαρές· μέσος γὰρ (17) ὁ νόμος τῶν πρὸ νόμου, καὶ μετὰ νόμον. Διὸ καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Νόμος δὲ παρεστῆθε· » διδάσκων, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ πίστιν ἐδικαιοῦντο, καὶ μετὰ τὴν νόμον ἡ χάρις διέλαμψε. Καὶ ὁ Κύριος δὲ κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ Φαρές ἐβλάστησεν. « Ὦν γὰρ, φησὶν, οἱ πατέρες (18), καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. » Καὶ ἐν τῇ²² πρὸς Ἑβραίους· « Προδὴλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰουδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ματθαῖος τὴν γενεαλογίαν συγγράφων ἐδίδαξε. Τοῦτο μέντοι τὸ διήγημα θέθεικεν ὁ μακάριος Μωσῆς (19), διδάσκων Ἰουδαίους²³, ὡς τοῦ Δαβὶδ τὸ πολυθρόλλητον γένος ἐκ γυναικῶν ἀλλοφύλων συνέστη· ἵνα μὴ κατὰ τῶν ἐξ ἑθνῶν πεπιστευκότων ἀλαζονεύωνται, ὡς ἀκήρατον φυλάξαντες τὴν εὐγενεῖαν.

ΕΡΩΤ. 17.

Θῶμεν (20), τὴν Λεῖαν, ὡς ἀτελῆ κατὰ τὴν εὐσεβείαν, εἰρηκέναι τὸ· « Ἡτύχηκα (21), » πῶς ὁ ιστοριογράφος τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ συγγράφων εἶπε τὸ, « Ἦν ἀνὴρ ἐπιτυχεῖαν; »

Ἀνάγνωθι τὸ προτεταγμένον ῥητὸν, καὶ εὐρήσεις τὴν λύσιν· εἰπὼν γὰρ, « Ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, » ἐπήγαγε, « Καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυχεῖαν. » καὶ προσθέθει, « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ οἴκῳ παρὰ τῷ κυρίῳ τῷ Αἰγυπτίῳ. Ἦδει δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ, ὅτι Κύριος μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἂν ποιεῖ Κύριος εὐδοί. » Οὐκοῦν εἰς ἅπαντα ἐπετύχανε, ἐπεὶ Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ· αὐτὸς γὰρ εὐδου τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα. Τοῦτο καὶ τὰ κατὰ δεσμοτήριον διηγούμενος ἐφη· « Πάντα γὰρ ἦν, φησὶ, διὰ χειρὸς Ἰωσήφ, διὰ τὸ τὸν Κύριον μετ' αὐτοῦ εἶναι, καὶ ὅσα αὐτὸς ἐποίει (22), Κύριος εὐδου ἐν ταῖς χειρσὶν αὐτοῦ. »

11²¹.

Πῶς εὐνούχος ὢν (25) ὁ ἀρχιμάγειρος γυναικὰ εἶχεν;

Μάλιστα μὲν οὖν καὶ τοὺς εὐνούχους καὶ τοὺς ἐξ-
 Rom. v, 20. ¹ Rom. ix, 5. ² Hebr. vii, 14.
³ ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²¹ Cat. p. 445. εὐσεβεῖς -- νόμ. πολλοὶ om. ²² καὶ εἰς τὴν. ²³ Ἰουδαίων. ²⁴ Quæst. 98 vid. in cat. p. 445, ante qu. 97.

NOTÆ.

(15) Προσεξήνεγκε — δεικνύς. Cod. et Pic. πολιτείαν δεικνύς καὶ τὴν χεῖρα προήγαγεν.
 (16) Cod. et Pic. ἠλοῦντο.
 (17) Cod. καί.
 (18) Οἱ πατέρες. Des.
 (19) Μωσῆς. Deest.

legem viventes. Quocirca Zara, tempus quod legem præcessit, demonstrans, manum prius porrexit. Permulti enim fuerunt: ante legem pii ac virtute præditi. Funiculus autem coccineus antiquorum sacrificia denotabat. Etenim etiam illi sacrificiis Deum placabant, ut Abel, Enoch, Noe, et Melchisedec, Abraham etiam, Isaac, et Jacob. Deinde cum ille manum subtraxisset, egressus est Phares. Lex enim media erat inter eos, qui ante legem fuerunt et qui post legem. Propterea beatus Paulus ait: « Lex autem subintravit »; decens, quod etiam ante legem secundum fidem justificabantur, et post legem gratia resplenduit. Sed et Dominus secundum carnem ex Phares natus est. « Quorum enim, inquit^f, patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus. » Et ad Hebræos: « Manifestum est, quod ex Juda ortus sit Dominus noster Jesus Christus ». Quod **104** etiam beatus Matthæus^h, genealogiam ejus conscribens, docuit. Hanc autem enarrationem tenuit beatus Moses, ut doceat Judæos, famosissimam illam progeniem Davidis ex mulieribus alienigenis constare: ne extollantur adversus eos, qui ex gentibus crediderunt, quasi nobilitatem integram servarint.

INTERR. XCVII.

Denus, Leam velut in cultu pietatis adhuc impersectam dixisse: « Prospera fortuna usu sum; » quomodo describens historiographus ea, quæ pertinent ad Josephum, dixit: « Vir erat bene fortunatus? »

Lege verba quæ præcesserunt, et reperies solutionem. Nam cum dixisset: « Dominus erat cum Josepho, intulit, et erat vir bene fortunatus i: » postea subjunxit: « Et erat in domo apud dominum Ægyptium. Sciebat autem dominus ejus, quod Dominus erat cum eo, et quod Dominus dirigebat quæcumque ille agebat j. » Per omnia igitur bene fortunatus erat, quia Dominus erat cum illo. Ipse enim faciebat, ut prospere succederent. Hoc ipsum etiam, enarrans quæ illi in carcere acciderant, dixit: « Omnia, inquit^k, administrabantur per manum Josephi, quia Dominus erat cum eo, et quæcumque faciebat, Dominus dirigebat in manibus ejus. »

INTERR. XCVIII.

Quomodo præfectus coquoꝝ, cum esset eunuchus, uxorem habebat?

Ut plurimum quidem eunuchos et excisos sub
 Math. 1, 3. ¹ Gen. xxxix, 2. ² ibid. 3, 4.

(20) Θῶμεν. Pic. τῷ μὲν.
 (21) Ἡτύχηκα. Conf. quæst. 87.
 (22) Ὅσα αὐτὸς ἐποίει. Col. et Pic. ὅσα ἂν ποιεῖ.
 (25) Ὀν. Des. in col.

eodem nomine vocant; absurdum tamen non est etiam eunuchum mulierem habere, quæ domi rem familiarem curet.

105 INTERR. XCIX.

Quæ de causa, tanto tempore elapso, nec Joseph certiores scit patrem de servitute, neque Deus illum revelatione patefecit ipsi Jacobo?

Oportebat ut, quemadmodum Abrahamo prædictum erat, Jacob descenderet in Ægyptum una cum filiis et nepotibus. Qui, si scivisset, quæ filio suo Josepho acciderant, procul dubio illum misso redemptionis pretio reduxisset. Hac de causa Deus non magnopere curavit quod lugeret, quo dispensationem adimpleret, et cum in gratiore vitæ ratione postea constitueret. Nam ipse etiam Joseph docet fratres dispensationem Dei: « Ut viveretis, inquit, misit me Deus ante vos, ut nutrirer populum multum ¹. » Quod etiam David non tacuit: « Et advocavit famem super terram, et omne firmamentum panis contrivit. Misit ante eos virum, in servum venundatus est Joseph ^m, » et reliqua. Atqui si patriarcha filii servitutem novisset, illum utique redemisset, redemptus autem carcerem nunquam intrasset: atque ita minime interpretatus esset servis illis somnia: hæc autem, nisi interpretatus esset, minime innotuisset Pharaoni: incognitus autem per somnia prophetiam non aperuisset: hoc autem non factum, regimen Ægypti nunquam illi fuisset creditum: quod nisi accepisset, minime patriarcham una cum familia introduxisset in Ægyptum. Igitur a postremo eventu dispensationis divine scopus declaratur.

106 INTERR. C.

Nequaquam igitur peccaverunt fratres, quoniam inservierunt dispensationi divinæ.

Opus illorum æmulatione et invidia plenum erat: Deus autem, cum sit sapiens, nequitia illorum usus est in contrarium finem. Quibus enim artibus illi conati sunt impedire somniorum eventum, iisdem Deus somniis consummationem imposuit.

* INTERR. CI.

Cur statim visis fratribus se duriores præbuit?

Memor Joseph eorum, quæ in illum commiserant, cum Benjaminem non videret, suspicatus est eos tale quiddam etiam in illum perpetrasse. At ubi

: Gen. XLV, 5. ^m Psal. CIV, 16, 17.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^m Cat. p. 466. ἐγνώρισεν τῷ Ἰακώβ. ^{aa} τὴν ἀρχὴν om. ^{aa} βασκανία καὶ φθόνος.

NOTÆ.

(24) Cod. et Pic. διεληλυθότος.

(25) Ἔδει. Cod. et Pic. ἐπειδὴ.

(26) Cod. et Pic. ἐγγύων.

(27) Οὐέλπωρ. Cod. addit, ἐκείνων.

(28) Εἰσήγαγεν. Cod. et Pic. ἤγαγεν.

α τομίας ἐμωνώμως καλοῦσιν. Οὐδὲν δὲ ἦν ἀπεικός, καὶ εὐνοῦχον ὄντα γυναῖκα ἔχον ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῶν ἐνδον ἐπιμελουμένην πραγμάτων.

ΕΡΩΤ. ΙΘ'.

Τίτος ἔρεκεν, χρόνον τοσούτου παρεληλυθότος (24), οὔτε Ἰωσήφ τῷ πατρὶ τὴν δουλείαν ἐγνώρισεν^{aa}, οὔτε ὁ θεὸς δι' ἀποκαλύψεως ἐδήλωσε τοῦτο τῷ Ἰακώβ;

Ἔδει (25) κατὰ τὴν πρόβησιν, τὴν πρὸς τὸν Ἀδραάμ γεγενημένην, τὸν Ἰακώβ μετὰ τῶν παίδων, καὶ τῶν ἐκγόνων (26), εἰς τὴν Αἴγυπτον καταλθεῖν. Εἰ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἐγνώκει, πάντως ἂν αὐτὸν λύτρα πεπομφῶς ἐπανήγαγε. Τούτου χάριν αὐτὸν ἀθυμοῦντα παρείδεν, ἵνα καὶ τὴν οἰκονομίαν πληρώσῃ, καὶ θυμηρεστέραν αὐτῷ μετὰ ταῦτα τὴν ζωὴν καταστήσῃ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰωσήφ τοῦ θεοῦ τὴν οἰκονομίαν διδάσκει τοὺς ἀδελφούς: « Εἰς γὰρ ζωὴν, φησὶν, ἀπέσταλκέ με ὁ θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, τοῦ διαθρῆψαι λαὸν πολύν. » Καὶ ὁ Δαβὶδ ταῦτά φησι: « Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, πᾶν στήριγμα ἄρτου συνέτριψεν, ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς δούλον ἐπράθη Ἰωσήφ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ δὲ ὁ πατριάρχης τοῦ παιδὸς τὴν δουλείαν ἐγνώκει, πάντως ἂν αὐτὸν ἐλυτρώσατο: λυτρωθεὶς δὲ οὐκ ἂν τὸ δεσμοτῆριον ᾗκει. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ἐγεγόνει, οὐκ ἂν τοὺς ὄνειρους τοῖς οἰκέταις ἐκείνοις ἤρμηνευσεν: μὴ ἐρμηνεύσας δὲ, γνώριμος οὐκ ἂν ἐγεγόνει τῷ Φαραῶ: γνώριμος: δὲ μὴ γενόμενος, οὐκ ἂν τὴν διὰ τῶν ὄνειρων (27) ἐσαφήνισε πρόβησιν. Τοῦτο δὲ μὴ δεδραχώς, οὐκ ἂν ἐπιστεῖθη τῆς Αἰγύπτου τὰς ἡνίας. Τῆς Αἰγύπτου δὲ μὴ παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν^{aa}, οὐκ ἂν τὸν πατριάρχην μετὰ τοῦ γένους εἰσήγαγεν (28) εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκ τοῦ τέλους δὲ οὖν (29) γίνεται δῆλος τῆς θείας οἰκονομίας ὁ σκοπός.

ΕΡΩΤ. Ρ'.

Οὐκοῦν οὐκ ἐξήμαρτον οἱ ἀδελφοὶ οἰκονομία (30) ὑποურγήσαντες θεία.

Τὸ μὲν ἐκείνων ἔργον βασκανίας καὶ φθόνου^{aa}, σοφὸς δὲ ὢν ὁ θεὸς, τῇ πονηρίᾳ (31) τῇ ἐκείνων εἰς τούναντιον ἐχρήσατο. Δι' ὧν γὰρ ἐπειράθησαν κωλύσαι τῶν ὄνειρων τὴν ἐκδοσιν, διὰ τούτων ἐπιτέθεικε τοῖς ὄνειροις τὸ τέλος.

ΕΡΩΤ. ΡΑ'.

Τίτος χάριν εὐθὺς ὀφθεῖσι τοῖς ἀδελφοῖς ὠμότερον προσηγάθη;

Μεμνημένος τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων, καὶ τὸν Βενιαμὴν οὐκ ἰδὼν, ὑπέσπασε κἀκείνον ταῦτά (32)

παρ' αὐτῶν πεπνυθέναι. Ἐπειδὴ δὲ ζῶντα τὸν ἀδελφὸν εἶδε, καὶ συγγνώμης, καὶ παντοδαπῶς κηδεμονίας ἤξιώσατο.

A *suppresitum fratrem vidit, tunc veniam, et tunc curam omnimoda illis excepit.*

EPQT. PB²¹.

Τίνα ἑρμηνείαν ἔχει, τὸ « Ψομιθὸμ (35) φανέχ²² »;

Τῶν ἀπορρήτων ἑρμηνεύσθη αὐτὸν κέκληκεν, ὡς τοὺς ὄνειρους διασαφήσαντα.

EPQT. PT²³.

Τίτος ἔτεκεν τὸν δευτέρον, καὶ οὐ τὸν πρῶτον, τῶν ἀδελφῶν καθειρχθῆναι προσέταξεν;

Ἐγνώκει τοῦ Ῥουβὴν τὸν σκοπὸν (34), καὶ ἤδει σαφῶς ὁπόσους ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐποίησατο λόγους, καὶ ὄσην (35) ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας εἰσηγήσεται (36) σπουδῆν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ συνήργησεν ὁ Συμεὼν τῷ Ῥουβὴν, μάλα δικαίως αὐτὸν καθειρχθῆναι προσέταξεν· ἀλλ' ἐκδεδημηκότων τῶν ἀδελφῶν, πάσης αὐτὸν θεραπείας ἤξιώσατο. Τούτων μέντοι γινόμενων, ἤσυχταν ἄγειν τὸ συνειδὸς οὐκ ἠνεύχετο, ἀλλὰ τῆς γεγεννημένης εἰς τὸν ἀδελφὸν παρανομίας ἀνέμνησεν. « Εἶπε γάρ, φησὶν, ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Ναί, ἐν ἀμαρτίαις γάρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπερέδομεν τὴν θλιψὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο ἡμῶν, καὶ οὐκ εἰσηκούσαμεν αὐτοῦ. Ἐνεκεν τούτου ἐπήλθεν ἐφ' ἡμᾶς πᾶσα ἡ θλιψὴς αὕτη. » Καὶ ὁ Ῥουβὴν δὲ εἰς καιρὸν ἐπάγει τὸν ἑλεγχον (37). « Εἶπε γάρ, φησὶν, αὐτοῖς, Οὐκ ἐλάλησα ὑμῖν, λέγων, Μὴ ἀδικήσητε τὸ παιδάριον, καὶ οὐκ εἰσηκούσατέ μου; Καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται. » Ἐνευθεν ἔστι γινώσκει σαφῶς τὸ ἀκλίανες τοῦ συνειδῶτος²⁴ κριτήριον. Τῆς γάρ πρὸ δύο καὶ εἰκοσι ἐτῶν γεγεννημένης ἀναμιμνήσκει παρανομίας.

EPQT. PA²⁵.

Διατί τῷ Ῥουβὴν οὐκ ἐθάρρησε δοῦναι (38) τὸν Βενιαμὴν ὁ πατήρ;

Ἵποπτος ἦν αὐτῷ διὰ τὴν παράνομον συνουσίαν, καὶ τῆς εὐνῆς παρουσίαν²⁶. ἤγνόει δὲ καὶ ὄσην ὑπὲρ τοῦ Ἰωσήφ εἰσηγήσεται σπουδῆν.

EPQT. PE²⁷.

Τί ἐστίν, « Ολωρισμῶ ὠλωρίζεται ἐν αὐτῷ »;

Αὐξῆσαι τῆς δοκίμης κλοπῆς τὸ ἐγκλημα βουλήθεις, μανταίας ὄργανον τὸ ποτήριον ὀνομάζουσι. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἔφη ὁ Ἰωσήφ· « Οὐκ οἴδατε ὅτι

²¹ Gen. xli, 45. ²² Gen. xlii, 21, 22. ²³ Gen. xlii, 15.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁴ Quaest. 102 in cat. p. 462 ante qu. 99, 100 et 101 ponitur. ²⁵ Cat. p. 462. Ψομοθμοφανήχ. ²⁶ Cat. p. 469. τὸ ἀληθές τοῦ συνειδῶτος. ²⁷ Cat. p. 472. εὐν. τὴν παρανομίαν. ²⁸ Qu. 105 in cat. p. 479 ponitur post qu. 106.

NOTÆ.

(35) Ψομιθὸμ φανέχ. Cod. Ψομιθὸμ φανέχ. Pic. Ψομιθὸμ φανέχ. Eodem fere modo legunt et Ὁ. Ψομοθμοφανήχ. Hoc Ægyptium nomen Hieronymus ad h. l. sic exponit : « Salvator mundi, eo quod orbem terræ ab imminente famis excidio liberavit. » Alias interpretationes dant Montf. in Hexapl. et Lam. Bos ad h. l. vers. τῶν Ὁ. Vid. quoque Ce-

INTERR. CII.

Quam interpretationem habent hæc, « Psomithom phamnech »?

Arcanorum interpretem ipsam appellavit, ut qui somnia exposuisset.

INTERR. CIII.

Qua de causa secundum e fratribus, et non primogenitum, vinculis includi mandavit?

Noverat intentionem Rubenis, et probe sciebat quanta defensione pro eo usus esset apud fratres, et quantum laborasset pro ejus salute. **107** Quia vero Simeon ipsum Ruben non juvit, jure præcepit eum vinculis includi. Nihilominus profectis fratribus illum omni studio curavit. Interea vero, dum hæc agerentur, conscientia illorum non sinebat illos quiescere : sed in memoriam revocabat nequitiam in fratrem admissam. « Dicebat enim, ait²⁸, quisque eorum fratri suo : certe, in peccatis sumus pro fratre nostro : quia contempsimus afflictionem animæ ejus, quando deprecabatur nos, et non exaudivimus eum. Propterea venit in nos hæc universa tribulatio. » Opportune vero Ruben redarguebat eos. « Dicebat enim, ait²⁹, illis, nonne locutus sum vobis dicens, ne noceritis puero : et non audistis me? Ecce nunc sanguis ejus repetitur. » Inle constare potest aperte, conscientia judicium esse inevitabile. Refrigit enim memoria sceleris ante duos et viginti annos admissi.

INTERR. CIV.

Quare pater noluit committere Benjaminem ipsi Rubeni?

Suspectus illi erat propter illegitimum congressum, et petulantiam in cubile patris commissam. Ignorabat autem quantum laborasset pro conservando Josepho.

INTERR. CV.

Quid hoc est, « Augurio auguratur in eo »?

Qui volunt augere crimen furti, vaticinii instrumentum poculum appellant, quod etiam ipse Joseph dixit : « An nesciebatis, quod augurio auguratur D homo, qualis ego? » **108** Hæc autem dicebat

leb. Jo. Simonis Onomast. V. T. p. 601.

(34) Cod. et Pic. Ρουβίν. Ita quoque in sequentibus.

(35) ὄσην. Cod. et Pic. ὄποσην.

(36) Εἰσηγήσεται. Cod. ἐνενηγέσει.

(37) Ἐλεγχον. Cod. et Pic. ἐλεγμόν.

(38) Δοῦναι. Abest a cod. et ab editione Pic.

non quod vaticinio aut auguriis uteretur, sed ser-
uonem effingens secundum materiam subjectam.
Conuenit autem admirari exquisitam ejus loquendi
rationem. Neque enim dissimulando apud fratres
augurandi peritiam sibi tribui passus est, sed cui-
piam alteri cui par imperii commissa potestas
esset. Non enim dixit, *auguror*, sed, « augurio au-
guratur homo qualis ego. »

INTERR. CVI.

Cur id quod de scypho narratur, fieri iussit?

Joseph experiri volens animum fratrum, et liqui-
do nosse, an Benjaminem calumniam passum de-
fenderent, ob id in ejus saccum scyphum abscondit.
At ubi non tantum patrocinari, sed et pro eo cer-
tare illos perspexit, persona ejus qui imperaret
deposita, fratrum vultum exhibuit, fratresque
trepidantes, et tantum non terram sibi dehisce-
re exoptantes, ipse bono animo esse iussit dicens:
« Nunc igitur nolite mœsti esse, neque durum
vobis videatur, quod vendidistis me huc. Nam ut
viveretis, misit me Deus huc ante vos. » Urbane
autem admodum dimittens illos hortatus est: « Ne
irascimini, inquit, in via; » quasi diceret, ne
talia perpetretis, qualia in me ausi estis commit-
tere.

INTERR. CVII.

*Cur Ægyptiorum pecora et terram regi Pharaoni
comparavit?*

Inopia frumenti laborantes neque nutrire pecora
valebant, nec 109 agros seminare. Hæc igitur
accepta tempore famis, postea reddidit, lege lata,
ut anni redditus quinta pars regi persolveretur: ut
tempore famis reposita haberent, unde viverent.
Solam vero terram sacerdotum ad regis obsequium
immunem ab ea præstatione reliquit (at vero sa-
cerdotes ejus qui vere Deus et non gaudent hac
immunitate). Tantopere venerabantur homines im-
pii eos qui non erant dii.

INTERR. CVIII.

*Quare Jacob sepeliri mandavit corpus suum in
Chebron?*

Non quod de sepultura valde sollicitus esset, ut
quidam putarunt: sed ut familiam suam consolaretur,
et doceret Dominum Deum tracturum illos
omnes ex Ægypto; et daturum illis terram promissam.

¶ Gen. XLV, 5. ¶ ibid. 24.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² οἰωνίζεται ἄνθρ. Sicque in fine quæstionis οἰωνεῖσθαι ἀλλ' οἰωνισμῶ οἰωνεῖται. ²⁴ Cat. p. 478. νῦν οὖν om. ²⁵ ὑμῖν φαίνεται. ²⁶ μάλα — τετολμήκατε, vid. cat. p. 485, ad Gen. XLV, 25, 24, ubi leg. παρήγει, et μηδενί pro μή. ²⁷ Cat. p. 496, ad Gen. XLVII, 20. Ἰωσήφ καὶ τ. γῆν. ²⁸ καὶ σπάνει στίλιον. ²⁹ εἰς θεραπ. — σέβας. Vid. cat. p. 497, ad Gen. XLVII, 22. ³⁰ ἀπολάβουσιν.

NOTÆ.

(39) Ἀδελφούς. Abest a cod. et edit. Pici.

(40) Cod. οἰωνεῖται, quæ etiam est lectio cod. Alex. et Vatic. Gen. 44, 15.

(41) χάναι. Cod. χῆναι. Dicit. σχῆναι.

(42) Δυκείσθε. Cod. et Pic. φοβείσθε.

οἰωνισμῶ οἰωνίζεται ἄνθρωπος ²² οἷος ἐγώ; » Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ μαντεία καὶ οἰωνοῖς κεχηρημένος, ἀλλὰ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν σχηματίζων τοὺς λόγους. Ἄξιον δὲ αὐτοῦ θαυμάσαι τῶν λόγων τὸ ἀκριβές. Οὐδὲ ἀδελφούς (39) γὰρ ὑποκρινόμενος ἠνέσχετο ἑαυτῷ τὸν οἰωνισμὸν περιθεῖναι, ἀλλ' ἄλλω τινι τὴν αὐτὴν πεπιστευμένῃ ἀρχῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, « οἰωνίζομαι, » ἀλλ', « οἰωνισμῶ οἰωνίζεται (40) ὁ ἄνθρωπος οἷος ἐγώ. »

EPQT. PΓ'.

Τι δήποτε τὸ κατὰ τὸ κόνδου κατασκευάσας δρᾶμα;

Βασανίσαι τῶν ἀδελφῶν ἠβουλήθη τὴν γνώμην, καὶ γνῶναι σαφῶς, εἰ τῷ Βενιαμὶν συκοφαντούμενον συναγωνίζονται· διὰ τοι τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἐκείνου σάκκον τὸ κόνδου κατέκρυψεν. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἀπλῶς συνηγοροῦντας, ἀλλὰ καὶ ὑπερμαχοῦντας ἐθεάσατο, βίψας τὸ προσωπεῖον τῶ ἀρχικῶν, τὸ ἀδελφικὸν ἐπέδειξε πρόσωπον. Ἐκείνων δὲ καταπηξάντων, καὶ μονονοῦχι χάναι (41) αὐτοῖς βουλευθέντων τὴν γῆν, αὐτὸς παραθάρβουει λέγων· « Νῦν οὖν ²³ μὴ λυπέισθε (42), μὴδὲ σκληρὸν ὑμῖν φανήτω ²⁴ ὅτι ἀπέδοσθέ με ὡς (43). Εἰς γὰρ ζωὴν ἀπέσταλκέ με ὁ Θεὸς ἐμπροσθεν (44) ὑμῶν. » Μάλα δὲ ²⁵ χαριέντως καὶ προπέμπων αὐτοὺς παρήνευσεν. « Μὴ ὀργίζεσθε γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ ὁδῷ, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ τοιαῦτα δράσητε, οἷα εἰς ἐμὲ τετολμήκατε.

EPQT. ΠΖ.

Τι δήποτε καὶ τὴν γῆν ²¹ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ τὰ κτήνη προσεπόρισεν τῷ βασιλεῖ;

Οὕτε τὰ κτήνη θρέψαι οἷοι τε ἦσαν ἐν σιτοδείᾳ καὶ σπικνοσιτίᾳ ²², οὕτε σπεῖραι τὴν γῆν. Ταῦτα τοίνυν λαθῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ ὑστερον ἀποδέδωκε, τῆς προσόδου τὸ πέμπτον εἰσφέρειν νομοθετήσας, ἵνα ἐν ταῖς ἐνδοξίαις ἀποκειμένης ἔχῃσι τὰς τῆς ζωῆς ἀφορμάς. Εἰς θεραπείαν ²³ δὲ τοῦ βασιλέως τὴν ἱερατικὴν γῆν ἀτελεῖ καταλέλοιπε μόνην. Ταύτης δὲ τῆς τιμῆς οἱ τοῦ Θεοῦ τοῦ ὄντος (45) οὐκ ἀπολαύουσιν ²⁴ ἱερεῖς. Τησοῦτον οἱ δυσσεβεῖς τοῖς οὐκ οὔσαι θεοῖς. ἀπέμενον σέβας.

EPQT. ΠΗ'.

Διατί ὁ Ἰακώβ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τὴν Χεβρὼν ταφῆναι κελεύει;

Οὐ τάφου φροντίζων, ὡς τινες ὑπελήφασιν, ἀλλὰ τὸ γένος ψυχαγωγῶν, καὶ διδάσκων ὡς ἅπαντας αὐτοῦς ὁ Δεσπότης Θεὸς μεταστήσει τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῖς ἀποδώσει γῆν. Τοῦτον δὲ

σφιστερον τον λόγον ο Ιωσήφ ἀπέφηνε· τελευτῶν γάρ οὕτως ἔφη· « Ἐγὼ ἀποθνήσκω, ἐπισκοπῆ δὲ ἐπισκέψεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἀνάξει ὑμᾶς ἐκ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσεν ὁ Θεὸς τοῖς πατέρι ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. » Καὶ ὤρακισεν Ἰωσήφ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ λέγων· « Ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἣ ἐπισκέψεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ συναυλώσετε τὰ ὀστέα μου ἐντεῦθεν μεθ' ὑμῶν, » ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι κἀκεῖνος, καὶ οὗτος, τὴν ἐπάνοδον προγορευόντες (46) τὰ περὶ τῆς ταφῆς ἐνετείλαντο

EPQT. PΘ.

Τι ἐστι· « Προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ (47) τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ ; »

Καὶ προσδύτης ὢν, καὶ ἀσθενῶς διακειόμενος, ἐπὶ τῆς κλίνης κατέκειτο. Γνοὺς δὲ τοῦ παιδὸς τὴν παρουσίαν, ἐξαναστὰς ἐκαθέσθη· βακτηρίᾳ δὲ κεχορημένῳ ἐπεστηρίχθη αὐτῇ, τοῦ μὲν ἄκρου ταύτης ἐπιληγμένῳ τῇ δεξιᾷ, ἐπιχειόμενον δὲ τὸ πρόσωπον ἔχων. Ἡσθεὺς τοίνυν ἐπ' αὐτῷ, καὶ τῇ τῆς ταφῆς ἐπαγγελίᾳ, προσεκύνησεν ἐπικλίνας τῇ ῥάβδῳ τὴν κεφαλὴν. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐνούπιον τὸ πέρας ἐδέξατο· « Εἶδε γάρ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ ἕνδεκα ἀστέρας προσκυνοῦντας αὐτῷ (48). » Πρὸς δὲ τούτοις, προαγορεύει καὶ τῆς (49) Ἐφραΐμ φυλῆς τὴν βασιλείαν, καὶ τῶν δέκα φυλῶν τὴν ὑποταγὴν. Ταῦτα (50) γάρ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη· « Πίστει Ἰακώβ ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσήφ ἐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. » Δέδωκε⁴¹ δὲ αὐτῷ καὶ κλῆρον διπλοῦν. « Ἐφραΐμ γάρ, φησί, καὶ Μανασσῆς (51), ὡς Ρουβεὶμ (52) καὶ Συμεὼν ἔσονται μοι. » Προφητικῶς δὲ (53) προέταξε⁴² τοῦ Μανασσῆ τὸν Ἐφραΐμ. Καὶ γάρ τοῦ Ἰωσήφ, ὡς πρωτοτόκῳ τῷ Μανασσῆ τὰ πρεσβεῖα φυλάξαντος, καὶ κατὰ τάξιν ἐκάτερον στήσαντος, ἐναλλάξας ὁ πατριάρχης τὰς χεῖρας ἐπιτέθεικε, τῷ νεωτέρῳ τὴν δεξιάν, τὴν εὐώνυμον δὲ τῷ πρεσβυτέρῳ. Εἶτα νομίσας ὁ Ἰωσήφ ἐξ ἀγνοίας δεδρακέναι τούτο τὸν Ἰακώβ⁴³, καὶ τοπάσας τοῦ πάθους εἶναι τῶν ὀφθαλμῶν τὴν αἰτίαν, καὶ εἰρηκῶς· « Οὐχ οὕτως, πάτερ, οὗτος γάρ ἐστιν ὁ πρεσβύτερος ; » ἤκουσεν· « Οἶδα, τέκνον, οἶδα· καὶ οὗτος ἔσται εἰς λαόν⁴⁴, καὶ οὗτος ὑψωθήσεται, ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος μείζων αὐτοῦ ἔσται. » Ἐπισημαντέον δὲ ὅτι πανταχοῦ τῶν πρωτοτόκων οἱ μετ' αὐτοὺς προτιμῶνται· καὶ γάρ τοῦ Κάιν προσεβίβη ὁ Ἀβελ, καὶ τοῦ Ἰάφεθ ὁ Σῆμ δευτέρος ὢν· « Ἀδελφός γάρ, φησὶν, Ἰάφεθ τοῦ μείζονος. » Καὶ

sam. Eumdem autem sermonem Joseph clarius expressit, qui moriens sic ait : « Ecce ego morior : sed visitatione visitabit vos Deus, et reducet vos e terra ista in terram, de qua Deus juravit patribus nostris, Abrahamo, Isaac et Jacobo. » Et iurejurando Joseph astrinxit filios Israel, dicens : « Cum visitatione visitabit vos Deus, efferetis otiam hinc ossa mea vobiscum ». » Ita ut certum sit, et illum et hunc prænuntiantes reditum hanc præcepisse de sepultura.

INTER. CIX.

Quid est hoc : « Et adoravit Israel ad summitatem baculi ejus ? »

Israel, cum esset senex et infirmus, decumbebat in lecto : **110** sed ubi filium advenire audivit, surgens sedit, et baculo innitebatur, dextra apprehendens summitatem ejus, innixum autem vultum habens. Delectatus igitur ejus conspectu, et promissione de sepultura facta, adoravit, inclinans caput ad baculum. Ac primum quidem somnium Joseph completum est : « Vidit enim solem et lunam et undecim stellas adorantes illum. » Præterea prædicat et tribus Ephraim regnum, et decem tribuum subjectionem. Quod et divinus Apostolus dixit : « Fide Jacob unicuique filiorum Josephi benedixit, et adoravit ad summitatem baculi ejus ». Dedit autem illi duplicem sortem. Nam dixit prophetizans : « Ephraim et Manasses ut Ruben et Simeon erunt mihi ». Prophetice autem præposuit Ephraim Manassæ. Nam cum Joseph Manassæ, tanquam primogenito, jus primigenium servasset, et utrumque statuisset secundum ordinem : permutato ordine patriarcha manus imposuit, nempe dexteram super juniorem et sinistram super seniore. Cumque Joseph arbitraretur Jacobum ignoranter hoc facere propter imbecillitatem oculorum, et diceret : « Non ita pater. Iste enim est senior ; » audivit : « Scio, fili, scio : et hic erit in populum, et exaltabitur : sed frater ejus junior major erit illo ». Animadvertendum est autem fere ubique primogenitis præferri natu posteriores. **111** Etenim Caino præpositus est Abel, et Japhetho antepositus est Sem, cum esset posterior. « Frater enim, inquit, Japheth majoris ». Et Ismaeli prælatus est Isaac, et Esavo prælatus est Jacob : et Joseph antepositus est Rubeni et Judæ, et Ephraim Manassæ. Idem et de reliquis, qui postea secuti sunt. Nam et Aaroni præpositus est

⁴¹ Gen. I, 24, 25. ⁴² Hebr. II, 21. ⁴³ Gen. XLVIII, 5. ⁴⁴ ibid. 19. ⁴⁵ Gen. X, 21.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴¹ δέδωκε — καὶ Συμεών. Vid. cat. p. 501, ad Gen. XLVIII, 5, ubi des. ἔσονται μοι. Reliqua, προφητικῶς — τῶν πατέρων ἡμῶν vid. in cat. p. 503, ad Gen. XLVIII, 14. ⁴² προέταξε. ⁴³ τούτο δεδο. τὸν πατέρα. ⁴⁴ καὶ οὗτ. ἐστ. εἰς λαόν om.

NOTÆ.

(46) Cod. et Pic. προαγορευόντες.
 (47) Ἐπὶ — αὐτοῦ. Secundum lectionem τῶν Θ. quos etiam sequitur Paulus ad Hebr. II, 21. Symmachus et Aquila ambiguum illud nomen ἡμῶν per κλίνη interpretari maluerunt.
 (48) Cod. et Pic. αὐτῶν.

(49) Καὶ τῆς — βασιλείαν. Des. in cod. et Pic
 (50) Cod. et Pic. τούτο.
 (51) Cod. et Pic. Μανασσῆ.
 (52) Ρουβεὶμ, contra lectionem in superioribus receptam, quæ erat Ρουβὴν. Cod. et Pic. Ρουβὴν.
 (53) Προέταξε. Cod. et Pic. προέταξε.

Moses, et David septem patribus suis, licet omnium A natu postremus esset. Cæterum patriarcha Jacob per prophetiam docuit sepulturæ causam: « Ecce enim, inquit, ego morior, et Deus erit vobiscum, et reducet vos in terram patrum nostrorum 7. »

σεως τῆς ταφῆς τὴν αἰτίαν. « Ἰδοὺ γὰρ, ἔφη (55), ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν, καὶ ἀποστρέψει ὑμᾶς ⁴⁵ εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων ἡμῶν. »

INTERR. CX.

Quomodo Jacob dicitur filiis benedixisse, cum nonnullis maledixerit?

Postrema verba patriarchæ neque sunt maledictiones, neque benedictiones, sed prophetiæ. Inquit enim: « Congregamini ut annuntiem vobis, id quod fiet vobis in extremis diebus 2. » Commemorat etiam quæ a nonnullis erant commissa: non ut filii puniantur ob scelera paterna, sed sermonem effluens in formam maledictionis et benedictionis ad communem quorumcunque utilitatem. Et primum Rubeni exprobrat petulantiam, et audaciam, et in cubile paternum insolentiam. Cujus rei causa, posteros ejus perpaucos fore prædicit. Hoc enim significat quod sequitur: « Tanquam aqua non fervesces ³; » perinde ac si dixisset, non calesces ad procreandum multos. Increpens autem Symeonem et Levi, **112** ac ægre ferens Sichimitarum injustum interitum, deprecatur, ne sit particeps nequitiæ illius. Maledicit autem non ipsis, sed eorum pravis affectibus, iræ videlicet et furori. Iram autem vocavit desiderium, quoniam ab hoc etymologiam habet ira. Nam qui irascitur, desiderat ulcisci de inimico. Et hoc supplicium, prophetia erat: « Dividam enim, inquit, eos in Jacob, et disseminabo eos in Israel ^b. » Atqui tribus Levitica propter summum honorem dispersa est, ita ut in unaquaque tribu essent Levitæ et sacerdotes, et ab eis fructum caperent. Qui propriam sortem non acceperunt; sed in qualibet tribu quædam civitates illis attributæ sunt, et definitus numerus cubitorum terræ ante urbes sitæ. Tribus autem Symeon sor-

7 Gen. XLVIII, 21. 2 Gen. XLIX, 1. 3 ibid. 4. b ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁵ ὑμᾶς ὁ Θεός. ⁴⁶ Prolixa qu. 110 in cat. dispescitur in 14 sectiones. 1.) Initium usque ad τῶν ἐντευξῶν ὠφέλειαν vid. p. 545, ad Gen. XLIX, 28. 2.) καὶ τῶ—εἰς πολυγονίαν, vid. ib. p. 509, ad vers. 4. 3.) νεμεσῆ ed. n. p. 111, l. ult. usque ad διεσπάρη φυλῶν p. 412 vid. ib. p. 513, ad vers. 7. 4.) τοῦ δὲ Ἰούδα—ἐγερω αὐτόν, p. 413, vid. ib. p. 516, ad vers. 9. 5.) προαγορεύει—προσδοκία ἔθνων, p. 414, vid. ib. p. 519 ad vers. 10. 6.) εἶτα δεικνύς—τῆς θου αὐτοῦ, p. 415, vid. ib. p. 522, ad vers. 11. 7.) εἶτα καὶ—στολὴν αὐτοῦ, p. 416, vid. ib. p. 525, ad l. e. 8.) εἶτα δέκνυσι—εὐλ. τὸν Ἰούδα, p. 416, vid. ib. p. 527, ad vers. 12. 9.) τοῦ δὲ Ζαβουλῶν—ἡ σωτηρία, p. 417, vid. ib. p. 532, ad vers. 17, 18. 10.) προλέγει—κάλλος, p. 418, vid. ib. p. 535, ad vers. 49. 11.) εἶτα τοῦ Ἰωσήφ—ὑπεξ. τ. βιον, p. 418, vid. ib. p. 540, ad vers. 25, 24. 12.) εἶτα ἐπεύχεται—περιφανέστατον, p. 419, vid. ib. p. 541, ad vers. 26. 13.) τὸν δὲ Βενιαμ.—διέδωκε, vid. ib. p. 545, ad vers. 28. 14.) ταῦτα et reliqua vid. ib. p. 517. ⁴⁷ Cat. p. 514. ὠρισμένων.

NOTÆ.

(54) Καὶ—Ἰωσήφ. Cod. et Pic. ὁ Ἰούδα; καὶ ὁ Ἰωσήφ.

(55) Ἐφην. Cod. et Pic. φησί.

(56) Cod. et Pic. ἀναγγεῖλω. Sic quoque οἱ Ο'.

(57) Cod. ἐσχότω. Ita quoque in edit. Complut. legitur Gen. XLIX, 1.

(58) Cod. et Pic. παρανομίαν.

τοῦ Ἰσμαὴλ ὁ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Ἠσαῦ ὁ Ἰακώβ, καὶ τοῦ Ρουβὴν καὶ Ἰούδα ὁ Ἰωσήφ (54), καὶ τοῦ Μανασσῆ ὁ Ἐφραΐμ. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα εὐροί τις ἄν. Καὶ γὰρ τοῦ Ἀαρὼν ὁ Μωσῆς προετάρχη, καὶ Δαθὶδ ὁ νεώτατος ὢν τῶν ἐπτὰ ἀδελφῶν. Ὁ μέντοι πατριάρχης Ἰακώβ ἐδίδαξε διὰ τῆς προρρήσεως τῆς ταφῆς τὴν αἰτίαν. « Ἰδοὺ γὰρ, ἔφη (55), ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν, καὶ ἀποστρέψει ὑμᾶς ⁴⁵ εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων ἡμῶν. »

ΕΡΩΤ. ΠΙ⁴⁶.

Πῶς εὐλογῆσαι λέγεται τοὺς παῖδας ὁ Ἰακώβ ἐνίοις ἐπαρασάμενος;

Οὔτε ἀρίε εἶσιν, οὔτε εὐλόγια, ἀλλὰ προρρήσεις οἱ τελευταῖοι τοῦ πατριάρχου λόγοι. « Συνάχθητε γὰρ, φησὶν, ἵνα ἀπαγγεῖλω (56) ὑμῖν τί ἀπαντήσεται ὑμῖν ἐπ' ἐσχάτων (57) τῶν ἡμερῶν. » Ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν παρ' ἐνίων γεγενημένων· οὐκ ἐπειδὴ δίκας οἱ παῖδες εἰσεπράττοντο τῶν πατρικῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ σχηματίζων εἰς ἀρὰν καὶ εὐλογίαν τοὺς λόγους, εἰς κοινήν τῶν ἐντευξομένων ὠφέλειαν. Καὶ τῶ μὲν Ρουβὴν αὐθάδειαν ἐπιτιμῆται καὶ θρασυτητα, καὶ τὴν εἰς τὴν πατρῴαν εὐνήν παροινίαν (58)· οὐ δὲ χάριν ὀλιγούς αὐτοῦ γεγενησθαι τοὺς ἀπογόνους προλέγει. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ὡς ὕδωρ μὴ ἐκζέση; » ἀντὶ τοῦ, μὴ πληθυνθείης (59) εἰς πολυγονίαν (60). Νεμεσῆ (61) δὲ καὶ τῶ Συμεῶν, καὶ τῶ Λευὶ, τῶν Σιχιμιτῶν ἀδικον τὸν δλεθρον ὀδυρόμενος, καὶ εὐχεται μηδεμίαν κοινωνίαν εἰς τὴν παρανομίαν ἔχειν ἐκεῖνην. Ἐπαρᾶται μέντοι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῖς πονηροῖς αὐτῶν πάθει, τῇ ὀργῇ, τῇ μῆνιδι. Ἐπιθυμίαν δὲ τὴν ὀργὴν ἐκάλεσεν· ἐκ ταύτης γὰρ καὶ ἡ ὀργὴ τὴν ἐτυμολογίαν ἔχει· ὀρέγεται γὰρ ὁ ὀργιζόμενος ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ τιμωρία προρρήσεως ἦν· « Διαμεριῶ γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, ἐν Ἰακώβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ. » Ἀλλ' ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διὰ τὴν ἄκραν διεσπάρη τιμῆν, ὡς (62) ἐκάστη φυλὴ συνεῖναι Λευίτας καὶ Ἰσραῆτας, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ὠφέλειαν καρποῦσθαι. Οὐκ ἐλαθον ἴδων κληρῶν, ἀλλ' ἐν ἐκάστη φυλῇ τινεὶς αὐτοῖς ἀπενεμήθησαν πόλεις, καὶ τῆς προαστείου γῆς ὠρισμένους ⁴⁷ πήχων ἀριθμῶς. Καὶ ἡ τοῦ Συμεῶν δὲ

(59) Πληθυνθείης. Cod et Pic. θερμανθείης. Ita quoque a Sirmundo vertitur, calesces.

(60) Cod. πολυγορίαν. Minus bene.

(61) Cod. νομέσας. Pic. νεμέσας, cum notula in margine; νεμσήσας vel νεμεσίσας videtur legendum.

(62) Ὡς. Cod. et Pic. ὥστε γάρ.

φυλή οὐκ εἶχε κληρὸν κεχωρισμένον, ἀλλὰ κατὰ τὴν Α
 τοῦ πατριάρχου πρόβησιν, μεταξὺ τῶν ἄλλων δι-
 εσπάρη φυλῶν (63). Τοῦ δὲ Ἰούδα πολλοὺς ἐπαίνοους
 διέξεισιν· « Ἰούδα, σὲ ἀνέστεισαν (64) οἱ ἀδελφοί σου·
 αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νότου τῶν ἐχθρῶν ⁶⁵ σου. Προσ-
 κνήσουςί σοι οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου. Σκύμνος λέοντος
 Ἰούδα. Ἐκ βλαστῶν, υἱέ μου, ἀνέβης, ἀναπετών
 ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος. Τίς ἐγερεῖ
 αὐτόν; » Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν τῷ Ἰούδα ἀρμόττει,
 ἀλλ' ἢ τῇ ἐκ τούτου βλαστησάσῃ φυλῇ. Βασιλική
 γὰρ ἦν αὕτη, πρῶτον μὲν τοῦ Δαβὶδ βασιλεύσαντος,
 εἶτα τῶν ἐξ ἐκείνου· καὶ πασῶν δὲ τῶν ἄλλων φυλῶν
 ἦν δυνατωτάτη. Καὶ γὰρ ἠνίκα Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς
 ἀριθμηθῆναι προσέταξε τὸν λαὸν, τετρακοσίας τοῦ
 Ἰούδα χιλιάδας εὔρε, τῶν δὲ ἄλλων φυλῶν ἑννακο-
 σίας. Καὶ μέντοι κἀν τῇ ἱρήμῳ διαριθμηθέντες Β
 πλείους ὤφθησαν τῶν ἄλλων φυλῶν. Ἀλλὰ τὸ ἀκρι-
 βὲς τῆς προβήσεως τὴν ἐκδασιν ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ
 δεσπότης Χριστοῦ, ὃς ἐκ βλαστῶν ἀνέτειλε, κατὰ
 τὴν πατριάρχην Ἰακώβ, καὶ κατὰ τὸν προφήτην
 Ἰσαίαν· « Ἐξῆλθε ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ
 ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀνέβη. » Αὐτῷ δὲ καὶ τό· « Ἀνα-
 πεσῶν ἐκοιμήθη ὡς λέων, ἀρμόττει, καὶ ὡς σκύμνος
 λέοντος. » Ὅσπερ γὰρ ὁ λέων καὶ (65) καθεύδων
 ἐστὶ φοβερός, οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος φοβερός
 καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαδόλῳ γεγένηται. Δέοντα
 δὲ (66) αὐτὸν καὶ σκύμνον κέκληκε λέοντος, ὡς
 βασιλέα καὶ βασιλέως υἱὸν, καὶ Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱόν·
 καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον (67) γὰρ ἐκ τοῦ Δαβὶδ
 ἐβλάστησε, καὶ ὡς Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς ἐγεννήθη. Καὶ τὸ, « Τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » τὴν
 ἄφατον αὐτοῦ δείκνυσσι δύναμιν. Αὐτὸς γὰρ ἐαυ-
 τὸν (68) ἀνέστησε, κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόβησιν. « Λύ-
 σατε ⁶⁹ τὸν ναὸν τούτου, καὶ (69) ἐν τρισὶν ἡμέραις
 ἐγερῶ αὐτόν. » Προαγορεύει καὶ τῆς ἐπιφανείας αὐ-
 τοῦ τὸν καιρὸν· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ
 ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ (70)
 ἀπύκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Τοῦτο τῆς
 τοῦ Κυρίου παρουσίας σημεῖον σαφέστατον. Ἐξέλιπον
 γὰρ τῶν Ἰουδαίων οὐχ οἱ βασιλεῖς μόνον ⁷⁰, ἀλλὰ καὶ
 οἱ ἀρχιερεῖς ⁷¹, καὶ οἱ προφῆται, ὥστε δειχθῆναι· τὸ
 τῆς προβήσεως τέλος. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν τί-
 κεσθαι μέλλοντος, ἀλλόφυλοι αὐτῶν ἐκράτησαν βα-
 σιλεῖς, ἵνα ὁ αἰώνιος δειχθῆ βασιλεὺς, ἢ τῶν ἐθνῶν
 προσδοκία, κατὰ τὴν δοθείσαν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν
 ὅλων τοῖς πατριάρχαις ἐπαγγελίαν. Καὶ γὰρ καὶ

tem distinctam non habuit, sed secundum prophe-
 tiam patriarchæ erat inter alias tribus dispersa.
 Judæ vero multas laudes persequitur : « Juda, lau-
 dent te fratres tui. Manus tua super dorsum inimi-
 corum tuorum. Adorabunt te filii patris tui. Catulus
 leonis est Juda. Ex germine, filii mi, ascendisti, de-
 cumbens dormisti ut leo, et velut catulus leonis.
 Quis excitabit illum. » Sed horum nullum ipsi
 Judæ convenit, verum tribui ab illo exortæ. Regia
 enim hæc erat : cum in ea primus David regnaverit,
 deinde qui ex ipso descenderunt. Et aliarum
 omnium tribuum eras potentissima. Etenim quando
 rex David jussit numerari populum, quadringenta
 millia reperit in tribu Juda, in aliis vero tribubus
 113 tantum nongenta. Atque etiam in deserto
 numerati plures inventi sunt, quam in cæteris tri-
 bubus. Verumtamen prophetia exacte completa est
 in Christo Domino, qui e germine hoc ortus est,
 secundum patriarcham Jacobum, et secundum
 Isaiam prophetam : « Egressa est virga de radice
 Jesse, et flos de radice ejus ascendit d. » Illi etiam
 quadrat, quod dicitur : « Decumbens dormisti ut
 leo, et velut catulus leonis e. » Quemadmodum
 enim leo etiam dormiens terribilis est : sic mors
 Domini formidabilis fuit et morti et diabolo. *Leo-
 nem* porro *et catulum leonis* ipsum vocavit, tanquam
 regem et regis filium, et tanquam Deum et Dei Fi-
 lium. Nam et secundum humanitatem ex Davide
 ortus est, et tanquam Deus ante sæcula ex Deo
 Patre genitus est. Hoc autem : « Quis excitabit
 illum ? » ineffabilem ejus potentiam declarat. Ipse
 enim se suscitavit, secundum prædictionem suam :
 « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo
 illud f. » Præannuntiat etiam tempus adventus illius :
 « Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femore
 ejus, donec veniat cui repositum est : et ipse est
 exspectatio gentium g. » Hoc adventus Domini indi-
 cium est clarissimum. Nam ut prophetiæ finis osten-
 deretur, defecerunt non tantum Judæorum reges,
 sed principes sacerdotum, et prophetæ. Siquidem
 cum Salvatoris nostri nativitas appropinquaret,
 exteri reges imperabant illis, ut æternus rex decla-
 raretur, qui erat gentium exspectatio, secundum
 promissionem ab omnium Deo 114 patriarchis
 factam. Etenim Deus omnium promiserat Abraha-
 mo, Isaaco, et Jacobo, in semine ipsorum se bene-

^c Gen. XLIX, 8, 9. ^d Isa, XI, 1. ^e Gen. XLIX, 9. ^f Joan. II, 19. ^g Gen. XLIX, 10.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

⁶³ Cat. p. 516. ἐπὶ νότων τ. ἐχθρ. ⁶⁴ Cat. p. 517. λύσατε γὰρ, φησί. ⁶⁵ Cat. p. 519. βῆς. μόνοι. ⁷¹ οἱ
 ιερεῖς.

NOTÆ.

(63) Διεσπάρη φυλῶν. Cod. φυλῶν διεσπαρμέ-
 von. Pic. φυλῶν διεσπαρμένον.
 (64) Cod. ἀνέστεισαν, ut videtur, pro ἀνέσαισαν,
 quæ est lectio cod. Alex. et Vatic. Gen. XLIX, 8.
 Pic. ἤνεσαν.
 (65) Καὶ. Deest.
 (66) Δέ. Cod. et Pic. γάρ.
 (67) Cod. et Pic. ἀνθρώπων.
 (68) Γάρ. Cod. καί.
 (69) Καί. Cod. et Pic. κἀγώ.
 (70) Ὁ Cod. et Pic. ὁ. Ita quoque pag seq.

dicturum omnibus gentibus terræ. Quod et hoc loco patriarcha Jacobus benedicens Judæ patefecit. « Non deficiet enim, inquit, princeps ex Juda, et dux de femore ejus, donec veniat cui repositum est : et ipse est expectatio gentium. » Deinde demonstrans populum ex gentibus et Judeis compositum : « Alligans, inquit, ad vitem pullum suum, et pampino vitis pullum asinæ suæ ^h. » Quod autem Israel dicatur vitis, omnes prophetæ docent. Etenim David dixit : « Vineam ex Ægypto transtulisti, » et cætera. Et Isaias : « Vineam facta est dilectio in cornu, in loco pingui. » Et per Jeremiam dixit omnium Deus : « Ego autem plantavi te vineam frugiferam, totam veram ^k ; » et per Moysen : « De vinea Sodomorum vinea eorum^l. » Et Dominus in sacris Evangeliiis : « Homo quidam plantavit vineam, et locavit illam agricolis, et peregre profectus est ^m. » Pullum autem appellat populum gentilem, tanquam indomitum, et rectore carentem. Hoc enim etiam Dominus obscure dixit, præcipiens apostolis : « Ut abirent in vicum e regione situm, et solverent asinam alligatam, et pullum ejus, super quem nullus hominum sedit ⁿ. » Neque enim patriarcha, neque legislator, neque propheta, sollicitus fuit de salute gentium. At divini apostoli, jussi docere gentes, et **115** baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ^o, solverunt asinam, hoc est, humanam naturam, vinculam calenis peccati : solverunt etiam pullum, nempe populum ex illa natum : et imponentes illi vestimenta sua, hoc est, gratiam quam erant consecuti. « Quicumque enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt ^p, » mansuetum reddiderunt pullum antea indomitum, et super eum sedere fecerunt Dominum, et alligaverunt eum viti, hoc est sibi ipsis. Ex Judæis enim erant apostoli. Nec illi tantum, sed et septuaginta discipuli, et ter mille, quos uno eodemque tempore piscatus est primus apostolorum, et quinque mille, et multe myriades, de quibus Jacobus ter beatus cum Paulo divinissimo loquitur. Non tantum igitur apostolis adhæserunt qui crediderunt, sed et apostolorum discipulis. Quod prævidens patriarcha dixit : « Alligans ad vitem, et pampino vitis pullum asinæ suæ ^q. » Princeps quoque prædicat passionem : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uræ amictum suum. Gratosi oculi ejus super vinum, et candidi dentes ejus quasi lac^r. » Et corpus quidem ejus stolam appellat, sanguinem vero vinum : quandoquidem

¹ Gen. xliix, 11. ⁱ Psal. lxxix, 8. ^j Isa. v, 1. ^k Jerem. ii, 21. ^l Deut. xxxvii, 52. ^m Luc. ix, 9. ⁿ Marc. ii, 2. ^o Matth. xxviii, 19. ^p Galat. iii, 27. ^q Gen. xlix, 11. ^r ibid. 11, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ εις τ. κατεν. πόλιν.

NOTÆ.

(71) Καὶ γὰρ καὶ τῷ. Cod. καὶ γὰρ ἐν τῷ. Pic. καὶ γὰρ τῷ.

(72) Οὐκ — ἄρχων. Des. in cod.

(73) Τῆν ὄνον. Cod. τὸν πῶλον. Ita quoque Sirmonda, infra in hac ipsa sectione pag. seq. legit.

τῷ (71) Ἀβραὰμ, καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰακώβ ὑπέσχετο ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἐν τῷ σπέρματι αὐτῶν εὐλογήσειν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Τοῦτο καὶ ἐν ταῦθα παρεδήλωσε τὸν Ἰουδαὺν εὐλογῶν ὁ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης. « Οὐκ ἐκλείψει γὰρ, φησὶν, ἄρχων (72) ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκίᾳ ἔθνῶν. » Εἶτα δεικνύς τὸν ἐξ ἔθνῶν καὶ Ἰουδαίων συστάντα λαόν· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν ὄνον (73) αὐτοῦ, καὶ τῆ ἔλικι τῆς ἄμπελου τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. » « Ὅτι δὲ ἄμπελος ὁ Ἰσραὴλ ὀνομάζεται, ἄπειντες οἱ προφῆται διδάσκουσι. Καὶ γὰρ Δαβὶδ φησὶν· « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Ἡσαίας· « Ἄμπελὸν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ (74) πόλι. » Καὶ διὰ τοῦ Ἰερμίου ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· « Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα ἡμεῖς ἄμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. » Καὶ διὰ τοῦ νομοθέτου· « Ἐκ γὰρ ἄμπελου Σοδόμων ἡ ἄμπελος αὐτῶν. » Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· « Ἀνθρωπὸς τις ἐφύτευσε ἄμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν. » Πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἔθνῶν ὀνομάζει λαόν, ὡς ἀδάμαστον ὄντα, καὶ πωλοδύμνην οὐκ ἐσχηκότα. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἠνείκατο τοῖς ἀποστόλοις προσηγορεύων· « Εἰς τὴν κατέναντι κόμην ⁸⁸ ἀπελθεῖν, καὶ λύσαι τὴν ὄνον τὴν δεδεμένην, καὶ τὸν ταύτης πῶλον, ἐφ' ὃν φησὶν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. » Οὕτε γὰρ πατριάρχης, οὕτε νομοθέτης, οὕτε προφήτης, τῆς τῶν ἔθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας. Οἱ δὲ θεοὶ ἀπόστολοι προσταχθέντες μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ βαπτίσειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔλυσαν μὲν τὴν ὄνον, τούτεστι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, τὴν δεδεμένην ταῖς τῆς ἁμαρτίας σειραῖς· ἔλυσαν δὲ καὶ τὸν πῶλον, τὸν ἐκ ταύτης βεβλαστηκότα λαόν· καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ τὰ ἱμάτια τὰ ἑαυτῶν, τούτεστι τὴν χάριν ἧς ἔτυχον· « Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο. » καὶ εὐνήν ἀπέφησαν τὸν ἀδάμαστον πῶλον, καὶ ἐπεκάθισαν αὐτῷ τὸν δεσπότην, καὶ προσέδησαν αὐτὸν τῇ ἄμπελῳ, τούτεστιν ἑαυτοῖς. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ ἀπόστολοι· καὶ οὐ μόνον αὐτοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑβδομήκοντα μαθηταί, καὶ οἱ τρισχιλιοὶ, οὗς κατὰ (75) ταῦτὸν ἐσαγήνευσε τῶν ἀποστόλων ὁ πρῶτος, καὶ οἱ πεντακισχιλιοὶ, καὶ αἱ πολυαὶ μυριάδες, περὶ ὧν ὁ τρισμακάριος Ἰακώβος τῷ θεοτάτῳ διελέχη Πῶλον. Οὐ μόνον τοίνυν τοῖς ἀποστόλοις συνήφθησαν οἱ πεπιτευκότες, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς· καὶ τοῦτο προορών ὁ πατριάρχης ἔφη· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν (76)

¹ Gen. xlix, 11. ⁱ Psal. lxxix, 8. ^j Isa. v, 1. ^k Jerem. ii, 21. ^l Deut. xxxvii, 52. ^m Luc. ix, 9. ⁿ Marc. ii, 2. ^o Matth. xxviii, 19. ^p Galat. iii, 27. ^q Gen. xlix, 11. ^r ibid. 11, 12.

(74) Ἐν τόπῳ. Cod. ἐν ὄρει. Pic. ἐν ἐλαίῳ.

(75) Cod. et Pic. κατ' αὐτόν.

(76) Τὸν πῶλον. Hoc loco cod. et Pic. habent τὴν ὄνον.

πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. » Εἶτα καὶ τὸ πάθος προλέγει. « Πλυνεῖ ἐν ὄνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ, χαροποιοὶ (77) οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ ὄνου, καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. » Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ στολὴν ὀνομάζει, τὸ δὲ αἷμα ὄνον· ἐπεὶ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ Δεσπότης. Ἀκούομεν δὲ καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου διδάσκοντος, ὡς τοῦ στρατιώτου νύξαντος αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. Οὗτοι δὲ οἱ κρουνοὶ διὰ τοῦ σώματος κατέρχονταν. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ πατριάρχης· « Πλυνεῖ ἐν ὄνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ⁷⁷. » Εἶτα (78) δείκνυσαι⁷⁸ τὴν ἀπὸ τοῦ πάθους γεννησομένην εὐφροσύνην⁷⁹. « Χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ ὄνου. » Εὐφροσύνη γὰρ τῆς οἰκουμένης, τὸ σωτήριον πάθος. Ὅτι δὲ οὕτω τὸ πάθος ἐκάλεσε, μάρτυς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. » Οὕτω καὶ τοῖς υἱοῖς ἔφη Ζεβεδαίου· « Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πιεῖν (79); » Τὸ τοίνυν χαροποῖον τῶν ὀφθαλμῶν τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ. Μετὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, εἰς πᾶσαν ἀπεστάλησαν τὴν οἰκουμένην οἱ μαθηταί, τὴν σωτηρίαν προσφέροντες τοῖς πιστεύουσιν. Τῆς δὲ γε διδασκαλίας τὸ διειδῆς, καὶ τὸ διεφανῆς, λευκοτάτοις ὁδοῦσιν ἀπέεικασεν· Ἄευκοι γὰρ, φησὶν, οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. » Τοσαῦτα προεῖρηκεν ὁ πατριάρχης εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν· τοῦ δὲ Ζαβουλὸν προεῖπε (80) τὴν παράλιον αἰκίαν· τοῦ δὲ Ἰσαάχαρ τὴν γηπονίαν· τοῦ δὲ Δᾶν, κατὰ μὲν τινάς, τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν γεγενημένα. Ἐκ ταύτης γὰρ ἦν τῆς φυλῆς· συνηριθμηταὶ δὲ καὶ τοῖς κριταῖς· καὶ διὰ τοῦτο φησὶν· « Δᾶν κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν, ὡσεὶ καὶ μία φυλὴ⁸⁰ ἐν Ἰσραήλ. » Ἔνιοι δὲ φασί, τὰ κατὰ τὴν Λάϊσαν τὴν νῦν Πανεάδα καλουμένην προαγορευῆσαι. Ἐξᾶπίνης γὰρ τινες ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τῆς φυλῆς ταύτης προσθαλόντες τῇ πόλει, εἰλὸν τε κατακράτος, καὶ ὤκησαν, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτῇ προσηγορίαν ἐπέθεσαν (81)· Δᾶν γὰρ αὐτὴν ἐκάλεσαν. Ἔγω δὲ οἶμαι, τὸ θεῖον Πνεῦμα τὰ κατὰ τὸν Σωτῆρα τὸν ἡμέτερον διὰ τοῦ πατριάρχου προθεσπίσαν, καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀντίχριστον διὰ ταύτης εἰπεῖν τῆς προρρήσεως. Σφόδρα δὲ αὐτῷ καὶ τὰ γεγραμμένα ἀρμόττει. « Δᾶν γὰρ, φησὶ, κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν, ὡσεὶ καὶ μία φυλὴ ἐν Ἰσραήλ. » Ὡσπερ γὰρ, φησὶν, ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν βλαστήσας διασώσει (82) τὴν οἰκουμένην, οὕτως ἐκ τῆς τοῦ Δᾶν φυλῆς ὄψις ὀλέθριος

A mysticum etiam vinum sanguinem vocavit Dominus. Sed et Joannem evangelistam audimus docentem, cum miles latus ipsius sauciasset, sanguinem et aquam effusisse. Hi vero fontes per corpus effusi sunt. Idcirco dixit patriarcha : « Lavabit in vino stolam 116 suam. » Postea demonstrat lætitiā ex passione procedentem : « Oculi ejus gratiosi super vinum. » Siquidem passio salutaris, lætitia est totius orbis. Quod autem passionem sic appellaverit, testis est ipse Dominus dicens : « Pater, si possibile est, transcat a me calix iste. » Ibidem et filiis Zebedæi dixit : « Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? » Gratia igitur illa oculorum lætitiā, gratia secuta est passionem et resurrectionem, indicat. Nam post passionem et resurrectionem missi sunt in universum orbem discipuli, salutem afferentes credentibus. Doctrinæ vero decorem atque splendorem candidissimis dentibus comparavit. « Candidi enim, inquit, dentes ejus plus quam lac. » Hæc universa patriarcha prædixit, dum Judæ benediceret. Adhæc Zabuloni habitationem prædixit maritimam. Isacharo autem agriculturam. De Dan, quorundam opinione, prædixit quæ gesta sunt a Samson. Ex hac enim erat tribu, et connumeratus est inter judices. Et propterea dicit : « Dan judicabit populum suum, tanquam una tribus in Israel. » Nonnulli vero dicunt prædixisse, quæ pertinent ad Laïsam, modo Paneada vocatam. Repente enim quidam erumpentes ex hac tribu urbem hanc aggressi, vi ceperunt, et inhabitarunt, et suam illi denominationem indiderunt, vocarunt enim Dan. Ego vero arbitror, Spiritum divinum, cum per patriarcham vaticinatus esset, quæ spectabant ad Salvatorem nostrum, hæc prophetia locutum etiam esse, de Antichristo. Nam illi valde conveniunt quæ scripta 117 sunt. « Dan enim, inquit, judicabit populum suum, sicut et una tribus in Israel. » Quemadmodum enim, ait, Salvator et Dominus nostrus ortus e tribu Judæ, salvaturus est orbem : ita serpens perniciosus egredietur ex tribu Dan. Hoc enim dicit : « Fiat Dan serpens in via, sedens in semita, mordens calcaneum equi. Et cadet equus retrorsum, exspectans salutem Domini. » Ob id enim quod omnimodis circumventionibus utens conatur prædari deceptos in exitium, assimilat ipsum serpenti cuidam juxta semitam latenti, et transeuntes inficienti. Puto autem illum vocare corpus equum

⁷⁷ Matth. xxvi, 39. ⁷⁸ Matth. xx, 22. ⁷⁹ Gen. xlix, 16. ⁸⁰ Judic. xviii, 27. ⁸¹ ibid. 29. ⁸² Gen. xlix 17.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁷ στολ. αὐτοῦ. Sequitur in cat. p. 525. καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. ⁷⁸ εἶτα δεικνύς
⁷⁹ Cal. p. 527. γεννησ. εὐθυμίαν. ⁸⁰ μιᾶ φυλῆ. Sic quoque p. 417.

NOTÆ.

(77) Χαροποιοὶ — στολὴν αὐτοῦ. Desunt.

(78) Cod. et Pic. δεικνύς.

(79) Πιεῖν. Cod. πίνειν. Sic quoque legitur apud Matth. l. c.

(80) Cod. et Pic. προεῖρηκε.

(81) Cod. et Pic. ἐπέθεσαν.

(82) Cod. et Pic. διασώζει.

sessorem vero animam. Retrorsum vero cadere, hoc est, supinum jacere, denotat mortem, solet enim esse ejusmodi morientium figura. Per calcaneum autem dolum innuit. Ex eo enim, quod quosdam decipit, alios vehementer affligit, per equum corpus indicavit, quo morsu affecto et labefactato statim mors sequitur, quæ spei fructum afferit expectantibus: cuius spei fructus est salus. Prænuntiat etiam Gado futuras ab incursionibus latronum insidias. Hoc enim dicit: « Piratarum turma prædabitur ipsum ». Prædicat autem et futuram ipsius victoriam. « Et ipse enim, inquit, prædabitur eum ad pedes ». Similiter et frugiferam regionem Aser prædicat, et Nephthalim in multitudinem augendum. Hoc enim dixit: « Virgultum **118** resolutum augens in procreandi ratione venustatem ». Postea, cum ostendisset invidiam in Josephum, et varias insidias, providentiam divinam laudat, per quam adversarios vicit. « Contrita sunt enim, inquit, cum potentia ipsorum jacula, et dissoluti sunt nervi brachiorum et manuum ipsorum, per manum potentis Jacobi. Illinc est, qui corrobora- vit te Israel, a Deo patris tui. Et auxiliatus est tibi Deus meus, et benedixit tibi benedictione cæli desuper, et benedictione terræ omnia producentis. Propter benedictionem uberum et uteri, et benedictionem patris tui et matris tuæ, prævaluisti supra benedictionem montium stabilium, et supra desiderium collium æternorum. Erunt in capite Josephi et in vertice fratrum, quorum dux fuit ». Per hæc omnia Deum suum extulit, qui illum superiorem declaravit, fratre illi bellum inferente; et inæxpugnabilem filium demonstravit, tot fratrum insidiis oppugnatum. Hanc, ait, providentiam consecutus es, recipiens mercedem obsequii tui erga parentes. Hoc enim dicit: « Propter benedictionem uberum et uteri, benedictionem patris tui et matris tuæ. » Studiosus enim erat curator senectatis paternæ. Quæ autem patri facta sunt, illi matrique communia dixit. Ejusdem enim et ipsa obsequii fructum consecuta esset, si non e vita decessisset. Tandem precatur illi splendorem et claritatem, ut ipse sit apud omnes illustri- **119** « Prævalebis enim, inquit, supra benedictionem montium stabilium, et supra desiderium collium æternorum. Erunt in capite Josephi et in vertice fratrum, quorum dux fuit. » Quod autem dicimus θίνας, id Aquila interpretatus est βουνοῦς,

• Gen. xlix, 19. • ibid. • ibid. 21. • ibid. 24-26.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

• Cat. p. 532. ἀγρεῦσαι εἰς θάνατον. • δυνάστου.

NOTÆ.

(83) *Eis τὰ ὀπίσω*. Des. in cod. Picus legit εἰ; τὰ ὀπίσω.

(84) Cod. et Pic. ἀπατᾶ.

(85) *Κατὰ πόδας*. Secundum versionem τῶν V, qui verum sensum non assecuti sunt. πρῶν enim h. l. idem est quod tandem.

(86) *Δυνατοῦ*. Cod. et Pic. δυνάστου, quæ est lectio cod. Alex. et Vatic.

(87) *Κατωχύσας*. Cod. et Pic. addunt σέ. Ita

ἐξελεύσεται. Τοῦτο γὰρ λέγει: « Καὶ γενηθήτω ἄστυς ἐφ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, δάκνων πτέρναν ἵππου, καὶ πετεῖται: ὁ ἵππευς εἰς τὰ ὀπίσω (83), τὴν σωτηρίαν περιμένων Κυρίου. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπάταις παντοδαπαῖς κεχρημένος, πειράται τοὺς φανακίζομένους ἀγρεῦσαι εἰς θάνατον, ὅφει τινὲς αὐτὸν ἀπεικάζειν παρὰ τινα τρίβον φωλεύοντι, καὶ τοῖς παριοῦσι λυμαινομένῳ ἵππον δὲ σῆμαι καλεῖν αὐτὸν τὸ σῶμα, ἐπιβάτην δὲ τὴν ψυχὴν· τὸ δὲ εἰς τοῦπίσω πεσεῖν, τουτέστιν ὑπτιον καίσθαι, τὸν θάνατον παραδηλοῖ. Τοιοῦτο γὰρ τῶν τεθνεώτων τὸ σχῆμα. Διὰ δὲ τῆς πτέρνας τὴν ἀπάτην ἠνίκατο. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς μὲν ἐξαπατᾶ (84), τοῖς δὲ παγκαλέπας ἐπιφέρει κολάσεις, διὰ τοῦ ἵππου τὸ σῶμα δεδήλωκεν, οὐ δακνομένου καὶ διαρθειρομένου ὁ θάνατος γίνεται, τοὺς τῆς ἐλπίδος τοῖς ὑπομένουσι κομίζων καρπὸς· καρπὸς δὲ τῆς τοιαύτης ἐλπίδος ἡ σωτηρία. Προλέγει καὶ τῷ Γὰδ τὰς ἐσομένας αὐτῷ παρὰ τῶν ληστικῶν ἐφόδων ἐπιβουλὰς. Τοῦτο γὰρ λέγει, « Πειρατήριον πειρατεύσει αὐτόν. » Προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτοῦ νίκην. « Καὶ αὐτὰς γὰρ, φησὶ πειρατεύσει αὐτὸν κατὰ πόδας (85). » Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν Ἄστυ τὴν σιτοφόρον χιώραν, καὶ τοῦ Νεφθαλεμ τὴν εἰς πλῆθος ἐπίδοσιν. Τοῦτο γὰρ ἔφη: « Στέλεχος ἀνειμένον ἐπιδοῦς ἐν τῷ γεννήματι κάλλος. » Εἶτα τοῦ Ἰωσήφ τὸν φθόνον καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐπιδείξας ἐπιβουλὰς, τὴν θείαν ὑμνεῖ κηδεμονίαν, δι' ἧς τοὺς πεπολεμηκότας νενίκηκε. « Συνετρίβη γὰρ, φησὶ, μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν διὰ χεῖρα (86) δυνατοῦ • Ἰακώβ. Ἐκείθεν ὁ κατισχύσας (87) Ἰσραὴλ παρὰ Θεοῦ τοῦ πατρὸς σου. Καὶ ἐδοθήσέ σοι ὁ Θεὸς ὁ ἐμὸς, καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν οὐρανοῦ ἀνωθεν, καὶ εὐλόγησαν γῆς ἐχούσης πάντα. Ἐνεκεν εὐλογίας μασθῶν καὶ μητρᾶς, εὐλογίας πατρὸς σου, καὶ μητρὸς σου, ὑπερῖσχυσας (88) ὑπὲρ εὐλογίας ὀρέων μονίμων, καὶ ἐπιθυμίας (89) θινῶν αἰωνίων (90), ἔσονται ἐπὶ κρηλαῖς Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν ἠγήσατο ἀδελφῶν. » Διὰ πάντων δὲ τούτων ὑμνησε τὸν οἰκεῖον Θεόν, ὃς καὶ αὐτὸν κρεῖττονα τοῦ πεπολεμηκότος ἀπέφηνεν ἀδελφοῦ, καὶ τὸν υἱὸν ἀμαχὸν εἰδείξεν παρὰ τοσοῦτων ἀδελφῶν ἐπιβουλεύθεντα. Ταύτης δὲ φησὶ τῆς κηδεμονίας τετύχηκας, τῆς εἰς τοὺς γεγεννηκότας θεραπείας μισθὸν κομισάμενος. Τοῦτο γὰρ λέγει: « Ἐνεκεν εὐλογίας μασθῶν καὶ μητρᾶς, εὐλογίας πατρὸς σου καὶ μητρὸς σου. » Γηροκόμος γὰρ σπουδαῖος ἐγεγόνει

quoque in cod. Alex.

(88) Ἐπερῖσχυσας. Hæc est lectio ms. Oxon. ut monet Lamb. Bos ad hunc locum versionis τῶν V. Communis lectio est, ὑπερῖσχυσεν.

(89) Ἐπιθυμίας. Recerta lectio Gen. xlix, 26. est, ἐπ' εὐλογίας.

(90) Αἰωνίων. Ita quoque leg. in edit. Aldina et Complut. Communis lectio est ἀενάων.

τοῦ πατρὸς. Τὰ δὲ εἰς αὐτὸν γεγεννημένα κοινὰ αὐτοῦ
 τε καὶ τῆς μητρὸς εἶναι φησιν. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἄν (91)
 κάκεινη τῆς κηδεμονίας ἀπήλαυσε, εἰ μὴ θάπτον
 ὑπέστηθε (92) τὸν βίον. Εἴτα ἐπεύχεται αὐτῷ περι-
 φάνειαν, ὥστε γενέσθαι αὐτὸν παρὰ πάντων ἐπίση-
 μον. « Ὑπερίσχυσας γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ εὐλογίας
 ὄρων μονίμων, καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αἰωνίων.
 Ἔσονται ἐπὶ κεφαλῆς Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν
 ἠγήσατο ἀδελφῶν. » Τοὺς δὲ θίνας ὁ Ἀκύλας βου-
 ροὺς ἠρμήνευσε. Ἐπειδὴ τοίνυν πόρρωθεν ὄρωνται
 καὶ οἱ βουροί, καὶ τὰ ὄρη, τοῦτοις παραπλησίως
 εὐχεται γνώριμον αὐτὸν γενέσθαι, καὶ πάντων
 περιφανέστατον. Τὸν δὲ Βενιαμὴν λύκον ἀρπαγα
 κέκληκε, διὰ τὸ συμβεβηκὸς πάθος τῆ τούτου φυλῆ.
 Διὰ ἐπήγαγε. Τὸ πρῶτον ἔδεται, καὶ εἰς τὸ ἑσπέρας
 διαδώσει τροφήν. « Ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευ-
 τέρῃ συμπλοκῇ νενικηκότες, ὕστερον ἀρδὴν ἀπό-
 λοντο, πλὴν ολίγων τινῶν ἀγαν εὐαριθμητῶν, οὓς οἱ
 νενικηκότες οἰκτείραντες, δοῦναι μὲν αὐτοῖς γυναῖ-
 κας διὰ τὴν ἔρκον ὑπέιδοντο, ἐτέρως δὲ αὐτοῖς τὸν
 γάμον ἐμηχανήσαντο. Εἰδέναι δὲ χρῆ, ὡς τινες εἰς
 τὸν θεσπέσιον Παῦλον τήνδε τὴν πρόβησιν εἰλκυ-
 σαν· λύκου γὰρ δίκην ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν
 κατὰ τοὺς σέκους εἰσπορευόμενος· ὕστερον δὲ τὴν
 πνευματικὴν τροφήν τῇ οἰκουμένῃ διέδωκε. Ταῦτα
 τοῦ Ἰακώβ εἰρηκότος, καὶ τὴν οἰκίαν τελευτήν με-
 μνησκότης, ὁ συγγραφεὺς ἔφη· « Καὶ ἐξάρas τοὺς
 πόδας ἐπὶ τὴν κλίνην ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς
 τὸν λαὸν αὐτοῦ. » διὰ δὲ τούτων τῶν λόγων ἠνίξατο
 τὴν ἐπιβία ἀναστάσεως. Εἰ γὰρ παντάπαι διεφείροντο, καὶ μὴ εἰς ἕτερον μετέβαινον βίον, οὐκ ἂν
 εἶπε, « Προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ. αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἔφη·
 « Σὺ δὲ ἀπελεύση πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ τριφεις ἐν γῆραι καλῷ. » Ἐνεσῆθεν δὲ καὶ ὁ Κύριος
 τὴν τῶν Σαδδουκαίων ἀπιστίαν διηλεγξεν, εἰρηκῶς· « Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροί, οὐκ ἀνέγνωτε· Ἐγὼ
 ὁ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς (93) Ἰσαάκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζών-
 των (94). »

^d Gen. xlix, 27. ^e ibid. 33. ^f Gen. xv, 15. ^g Math. xxii, 31, 32.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹¹ Cat. p. 541. ἐπὶ κεφαλῆς.

NOTÆ.

(91) Τῆς — *ar.* Cod. et Pic. ταύτης γὰρ ἄν. *cod. et apud Picum.*

Ἐπιτομῆ loco deest κάκεινη.

(92) Cod. et Pic. ἐστήθεον.

(93) Ὁ θεός. Hoc loco et ante Ἰακώβ, deest. in

(94) Ἀλλὰ ζῶντων. Cod. et Pic. addunt, αὐτῷ ἢ
 δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟΝ

IN EXODUM.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄.

Πῶς ροητέον τό· « Χυδαῖοι ἐγένοντο; »

Οὐκ ὡς τινες νενοήκασιν, ὕδριστικῶς αὐτὸ τέθει-
 κεν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος δεδήλωκεν. Οὕτως γὰρ, φησὶν,

^b Exod. i, 7.

C

120 INTERROGATIO I.

Quomodo intelligendum est istud, « Effusi
 facti sunt ^b ? »

Non contumeliose hoc posuit, ut quidam puta-
 runt; sed numerosam multitudinem declaravit.

Sic enim, inquit, creverunt, ut per universam illam terram sparsi essent. Sic etiam Aquila interpretatus est. Quod et per subsequencia innuitur: « Multiplicabat enim, inquit, ipsos terra ^b. » Et paulo post: « Quanto vero magis eos humiliabant, tanto plures nascebantur, et invalescebant valde, valde ⁱ. »

INTERR. II.

Quid est hoc: « Quoniam obstetrices metuebant Deum, fecerunt sibi domos i? »

Cum Pharaeo præcepisset obstetricibus perdere masculos, illæ, quia Deum verebantur, legi de interficiendis pueris obsequi noluerunt. Hac de causa Deus illas remunerans, copiam bonorum eis largitus est.

INTERR. III

Unde sciebat filia Pharaonis, puerulum esse Hebræum?

Ex circumcissione cognovit illud. Unde constat quod Ægyptii temporibus illis nondum circumcidebantur: postea vero **121** Hebræos imitati circumcissionis legem amplexi sunt. Unde et Deus omnium per Jeremiam ait: « Visitabo super omnes circumcisos in præputio suo, super Ægyptum, et super filios Edom ^k, » et quæ sequuntur.

INTERR. IV.

Quamobrem Moses uxorem alienigenam duxit?

Typus erat Christi Domini: qui cum ex Judæis secundum carnem natus esset, Ecclesiam gentium appellavit sponsam suam.

INTERR. V.

Quidam ferunt angelum apparuisse Mosi in rubo.

Hujus loci lectio declarat, quis sit qui visus est: « Apparuit enim, inquit, ipsi angelus Domini in flamma ignis e rubo ^l. » Et paulo post: « Ut autem vidit Dominus, quod accederet ad videndum, vocavit illum e rubo ^m. » Et iterum post pauca: « Et dixit illi, Ego sum Deus Abrahami, Deus Isaaci, et Deus Jacobi ⁿ. » Et mox addidit: « Avertit autem Moses vultum suum. Metuebat enim intueri coram Deo. » Et subjunxit: « Videns vidi afflictio-

Exod. i, 12. ⁱ ibid. 21. ^k Jer. ix, 25, 26. ^l Exod. ii, 2. ^m ibid. 4. ⁿ ibid. 6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^{oo} Cat. p. 562. ἐποίησατο νόμον. ^{o1} τοὺς περιτεμνομένους ἀκροβυστίαν αὐτῶν. ^{o2} Quæst. 5 abest a catena.

NOTÆ.

(1) Aquila et Theodotio usi sunt verbo ἐξήρπασαν, aut, ut legere mallet, ἐξήρπυσαν, *proreptarunt*, seu, more reptilium multiplicati sunt. Sic quoque Symmachus vertit ἐξήρπασαν, eadem usus Metaphora. Aliam autem explicationem dedit Procopius, cujus Scholion ad h. l. attulit Montf. l. c. t. i, p. 58.

(2) Σφόδρα. Abest postremo loco.

(3) Ἐποίησαν ἑαυταῖς. Secundum communem

ἠύξθησαν, ὡς κατὰ πάσης ἐκείνης ἐκχεθῆναι τῆς γῆς. Οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν ἠρμήνευσαν (1). Τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ· « Ἐπλήθους γὰρ, φησὶν, ἡ γῆ αὐτούς. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καθότι δὲ αὐτοὺς ἐταπεινούν, τοσοῦτον πλείους ἐγίνοντο, καὶ ἰσχυρὸν σφόδρα, σφόδρα (2).

EPQT. B.

Τι ἐστίν, « Ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν Θεόν, ἐποίησαν (3) ἑαυταῖς οικίας; »

Τοῦ Φαραὼ κελύσαντος διαφθεῖρειν τὰ ἄρρενα, ἐκεῖναι δι' εὐλάβειαν ὑπουργῆσαι τῷ τῆς παιδοκτονίας οὐκ ἠνέσχοντο νόμῳ. Οὐ δὴ χάριν ὁ Θεὸς αὐτάς ἀμειβόμενος, ἀφθονίαν αὐταῖς ἀγαθῶν ἐδώρησατο.

B

EPQT. Γ.

Πόθεν ἔγνω ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραὼ, ὅτι Ἐβραῖον ἦν τὸ παιδίον;

Ἡ περιτομὴ τοῦτο δεδήλωκεν. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς Αἰγύπτιοι κατ' ἐκείνον οὕτω περιετέμνοντο τὸν καιρὸν (4). Ὑστερον δὲ τοὺς Ἑβραίους ζηλώσαντες τὸν τῆς περιτομῆς ἠσπάζαντο νόμον ^{oo}. Ὅθεν καὶ διὰ Ἱερεμίου ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· « Ἐπισκέψομαι ἐπὶ πάντας περιτετμημένους ἀκροβυστίας αὐτῶν ^{o1}, ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἐδώμ, » καὶ τὰ ἐξῆς.

EPQT. Δ.

Διὰ τί ἀλλόφυλον γυναῖκα ἐγημεν ὁ Μωσῆς (5);

Τύπος ἦν τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, ὃς ἐξ Ἰουδαίων κατὰ σάρκα βεβλαστικῶς, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν νύμφην ἑαυτοῦ προσηγόρευσεν.

EPQT. Ε' ^{oo}.

Τινές φασιν ἀγγελὸν ὄφθῆναι τῷ Μωσῆ ἔν τῷ βάτῳ.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ χωρίου τὸν ὄφθῆντα δηλοῖ. « Ὄφθη γὰρ, φησὶν, αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τοῦ (7) βάτου. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ὡς δὲ εἶδε Κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάτου. » Καὶ πάλιν μετὰ βραχέα· « Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. » Καὶ εὐθὺς ἐπήγαγεν· « Ἀπέστρεψε δὲ Μωσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἠύλαθεῖτο γὰρ καταβλέψαι (8) ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἐτίσαν-

D

ἤγεν· ἰδῶν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς κραυγῆς αὐτῶν ἤκουσα· καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ αὖθις· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Τάδε ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς· Ἰσραὴλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Καὶ ὅλον δὲ τὸ χωρίον δεικνύσι θεὸν ὄντα τὴν ἐφύετα. Κέκληκε δὲ αὐτὸν καὶ ἄγγελον, ἵνα γινώμεν ὡς ὁ ὁμοθεὶς οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· τίος γὰρ ἄγγελος ὁ Πατὴρ; ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· ὁ τοῖς Ἰσραεῖσι μαθηταῖς εἰρηκῶς· Ἐ πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, δεδήλωκα ὑμῖν. Ὡς περ δὲ τὸ ἄγγελος ὄνομα τέθεικεν, οὐχ ὑποργίαν τινα σημαίνων, ἀλλὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐμφανῶν τὸ πρόσωπον· οὕτως πάλιν αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐξουσίαν κηρύττει, λέγων αὐτὸν εἰρηκῶς· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, καὶ ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ· τοῦτό μοι ὄνομα αἰώνιον· καὶ μνημόσυνον γενεῶν. Ταῦτα δὲ καὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν δηλοῖ, καὶ τὸ αἰώνιον καὶ τὸ ἀίδιον δεικνύσιν.

ΕΡΩΤ. Γ'.

Τί δηλοῖ τὸ, τὸν βίτον καίεσθαι, καὶ μὴ κατακαίεσθαι⁶³;

Τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλόφροναν κηρύττει, ὅτι δὴ φρυγανώδη οὐσαν (9) τὸ ἀσβεστον οὐκ ἀνήλυσκε πῦρ⁶⁴, οἶμαι δὲ καὶ ἕτερα διὰ τούτου παραέτλησθαι. Καὶ ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλεύμενος οὐκ ἀναλωθήσεται, ἀλλὰ κρείττων ἔσται τῶν πολεμούντων. Καὶ ὡς ὁ Μονογενὴς ἐνανθρωπήσας, καὶ παρθενικὴν οἰκήσας νηδύν, φυλάξει τὴν παρθενίαν ἀκήρατον. Φασι δὲ τινες, ἐν βάτῳ φαίνῃαι τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ φυτῷ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα ἐκ βάτου γλύψαι Θεόν. Εἰκόσ γὰρ ἦν Ἰουδαίους καὶ τοῦτο τολμῆσαι, εἴπερ ἐν ἄλλῳ ὄφθῃ φυτῷ.

ΕΡΩΤ. Ζ'.

Διατί προστάχθη ὁ Μωσῆς τὸ ὑπόδημα λῦσαι;

Τινὲς φασιν, ἵνα τὰς βωτικὰς ἀπορρίψῃ μερίμνας, τὰς τῷ θνητῷ βίῳ συνευγμένας. Νεκρὰ γὰρ τῶν ὑποδημάτων τὰ δέρματα. Τινὲς δὲ, ἵνα γυμνοῖς, φασι, τοῖς ποσὶν ἀγιάσῃ τὴν γῆν. Ἐγὼ δὲ οὐδέτερον τούτων προσείμαι. Πρῶτον μὲν γὰρ, οὐδέπω οὔτε ἀρχιερεὺς, οὔτε προφήτης ἐκεχειροτόνητο. Ἐπειτα δὲ, τοῦ Θεοῦ τὸν τόπον καθιερώσαντος, καὶ τούτου χάριν ἁγίον ὀνομάσαντος⁶⁵, περιττὸν οἶμαι λέγειν Μωσῆα (10) τοῖς ποσὶν ἀγιάσαι τὴν τόπον. Δύο τοίνυν ἡγοῦμαι διὰ τούτου δηλοῦσθαι. Πρῶτον μὲν γὰρ εὐλαβέστερον αὐτὸν τῷδε τῷ λόγῳ καθίστησιν, ὥστε

A nem populi mei, qui est in Ægypto, et clamorem eorum audisti⁶⁰, et reliqua. Et iterum: Ego sum, qui sum. Hæc dices filiis Israelis, qui est misit me ad vos p. Universus ille locus demonstrat Deum esse eum qui apparuit. Vocavit autem illum angelum, ut cognoscamus, quod is qui visus est, non sit Deus Pater (cujus enim angelus esset Pater?), sed unigenitus Filius, qui magni consilii est Angelus: qui sacris 122 discipulis dixit: Omnia quæcunque audiavi a Patre meo, nota feci vobis q. Quemadmodum autem *angelî* nomen posuit, non ministerium quodpiam innuens, sed personam Unigeniti demonstrans: sic iterum ipsius tum naturam tum potentiam prædicat, dum ait ipsum dixisse: Ego sum qui sum; et: Ego Deus Abrahami, Deus Isaac, et Deus Jacobi, hoc mihi nomen æternum, et memoriale per omnes generationes r. Hæc autem et substantiam divinam indicant, et æternitatem, atque perpetuitatem demonstrant.

INTERR. VI.

Quid sibi vult, ardere rubum, et non exuri⁶⁷?

Dei virtutem atque humanitatem prædicat, quod ignis inextinguibilis rubum aridum non consumebat. Ego vero arbitror etiam alia significari, nempe Israelæm Ægyptiorum insidius appetitum, non esse subjugandum, sed adversariis superiorem futurum. Item, Unigenitum humanitatem assumentem, et virginalem uterum inhabitantem, immaculatam servaturum esse virginitatem. Cæterum nonnulli dicunt, Deum in rubo, et non in alia planta apparuisse, quod nemo posset ex rubo Deum effingere. Erat enim verisimile, Judæos hoc ausuros esse, si in alia planta apparuisset.

INTERR. VII.

Quare jussus est Moses calceamentum solvere⁶⁸?

Dicunt nonnulli, ut sollicitudines sæculares abjiceret, huic mortali vitæ adherentes. Nam pelles calceamentorum vita carent. Alii vero dicunt, ut nudis pedibus sanctificaret terram. Sed 123 neutram ego sententiam amplector. Primum quidem, quia nondum neque pontifex, neque propheta constitutus fuerat: deinde vero, cum Deus locum illum sanctificasset, et proinde sanctum appellasset, supervacaneum puto dicere Mosen pedibus locum sanctificasse. Duo igitur arbitror per hoc significari. Primum enim religiosiorem hæc ratio

⁶⁰ Exod. ii, 6. p. *ibid.* 14. ⁶¹ Joan. xv, 15. ⁶² Exod. iii, 6, 15. ⁶³ *ibid.* iii, 2. ⁶⁴ *ibid.* iii, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁵ μὴ καταφλέγεσθαι. ⁶⁶ ὅτι φρυγανώδη ὄντα τὸν βᾶθον οὐ καταναλίσκεται πῦρ. ⁶⁷ καὶ τούτου ἁγίου ὄνομα.

NOTÆ.

(9) *Ὀδύνη*. Cod. et Pic. ὄντα.

(10) Cod. Μωσῆς. Pic. Μωσῆα.

illum reddit, ut cum metu audiat quæ imperantur: **A** μετὰ δέους τῶν προστατομένων ἀκούσαι· Ἐπειτα deinde prædocetur, qua ratione oporteat sacerdotes in tabernaculo deservire. Nudis enim pedibus illi ministeria divina peragebant, et sacrificia.

INTERR. VIII.

Cum Deus prænosset contumaciam Pharaonis, cur ab initio non punivit illum?

Satis aperuit, quod prænoverat. « Scio enim, inquit, quod non dimittet vos Pharaon rex Ægypti ut eatis, nisi per manum validam, extendamque manum meam, et percusiam Ægyptios^u. » Verum cum Deus bonus sit et humanus, non vult punire ex sola præscientia, sed expectat operum finem: et ita omnibus ostendit, quam juste puniat. Alioqui etiam longe æquius est, Pharaonis malitiam et nequitiam pateferi, quam Deum crudelem existimari. Nam si punivisset antequam redargueret, crudelis utique visus esset et iniquus: nunc autem perspicitur Dei longanimitas, et Pharaonis impietas atque feritas convincitur.

124 INTERR. IX.

Quare Deus primum signum dedit virgæ mutationem in serpentem?

Quia Pharaon, etsi naturæ compos rationalis, crudelitate usus est contra Hebræos, et quod in ipso divinum erat, belluinum reddidit: ideo præcepit Deus virgam, qua illum flagellaverat, in serpentem mutari, ad convincendam illius feritatem, et malevolentiam aperiendam. Siquidem maledictioni serpentis hoc quoque adjunctum est: « Inimicitias ponam inter te et mulierem^x, » et cætera.

INTERR. X.

Quid significat, quod munus reddita est leprosa?

Familia Jacobi in pietate educata profecta est in Ægyptum, sed illic impietatem Ægyptiorum didicit: liberata vero ab illorum servitute, Deum omnium agnovit. Indicat ergo per manus alterationem, illorum spurcitiā et lepram, et vicissim emundationem. Deinde Dominus Deus aliud etiam dispensabat. Nam cum de leprarum generibus legem laturus esset, et leprosos vocaturus immundos, nihil autem sit immundum, quod non est voluntarium: alia per hæc dispensans, his usus est legibus. Hæc, Deo volente, cum eo loci pervenerimus, demonstrabimus. Legislatoris manum infecit lepra, docens eos qui plenius instructi sunt, horum nihil esse immundum. Nam dextera, quæ

^u Exod. iii, 19, 20. ^v Exod. iv, 3. ^x Gen. iii, 15. ^y Exod. iv, 6.

EΠΩΤ. Η'.

Προειδὼς ὁ Θεὸς τοῦ Φαραὼ τὸ δυσκλιθεῖς, τί δήποτε μὴ ἐξαρχῆς (13) αὐτὸν ἐκόλυσεν;

Ἵτι προφῆει δεδήλωκεν. « Οὐδα γὰρ, φησὶν, ὅτι οὐ προησται (14) ὑμᾶς Φαραὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου, εἰ μὴ μετὰ χειρὸς κραταΐδας. Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, πατάξω τοὺς Αἰγυπτίους. » Ἄλλ' ὅμως ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλόανθρωπος κολάζειν ἐξ ἄμελλης προγνώσεως οὐκ ἀνέχεται· ἀλλὰ ἀναμένει τῶν πραγμάτων τὸ τέλος, καὶ δείκνυσιν ἅπασιν τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Ἄλλως τε καὶ πολλῶν δικαιοτέρων, τὸ τὴν ἐκείνου γυμνωθῆνα: κακίαν (15) καὶ πονηρίαν, τοῦ τὸν Θεὸν ἀπηγῆ νομισθῆναι. Εἰ γὰρ πρὸ πῶν ἐλέγχων ἐκόλυσεν, ἔδοξεν ἂν καὶ ὠμὸς εἶναι καὶ ἄδικος· νῦν δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ μακρόθυμον (16), δίδεσθαι, κακίαν τοῦ δυσσεβῆς καὶ θηριώδες ἐληλεγκται.

EΠΩΤ. Θ'.

Διατί πρῶτον σημεῖον δέδωκε τῆς βάρβδου τῆν -εις ὄφιν μεταβολήν;

Ἐπειδὴ λογικῆς ὁ Φαραὼ φύσεως ὢν ὠμότερι κατὰ τῶν Ἑβραίων ἐχρήσατο, καὶ τὸ θεοσεβῆς θηριώδες ἀπέφηνε, τὴν βάρβδον δι' ἧς αὐτὸν ἐμαστίζωσεν, εἰς ὄφιν μεταβληθῆναι προσέταξεν· εἰς ἐλεγχον μὲν τῆς ἐκείνου θηριωδίας, ἐμφατιν δὲ τῆς δυσμενείας. Καὶ γὰρ τῆ τοῦ ὄφινος ἀρῆ καὶ τοῦτο (17) προστέθεικεν· « Ἐθρῶν θήσω ἀναμέσον σου καὶ ἀναμέσον τῆς γυναίκος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

EΠΩΤ. Ι'.

Ἡ λέπρωσις τῆς χειρὸς τί δηλοῖ;

Ἐν εὐσεβείᾳ τραφὲν τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσετέλλουσιν· ἀλλ' ἐκεῖ τῶν Αἰγυπτίων μετέμαθε τὴν ἀσεβείαν· τῆς ἐκείνων δὲ δουλείας ἀπαλλαγὴν, τὸν τῶν ὄλων ἐπέγινω Θεόν. Δεδήλωκε τοίνυν διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τῆς χειρὸς τὴν λέπρωσιν αὐτῶν, καὶ τὴν κατὰ (18) τοῦτο κάθαρσιν. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερον ὁ Δεσπότης ψυχονόμευ Θεός· Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλε τὸν περὶ τῶν λεπρῶν τιθέναι νόμον, καὶ ἀκαθάρτους τούτους προσαγορεύειν· οὐδὲν δὲ τῶν ἀκουσίων ἀκάθαρτον· ἕτερα (19) διὰ τούτων οἰκονομῶν, τούτοις ἐχρήσατο τοῖς νόμοις· ἅπερ ἐν ἐκείνοις γενόμενοι τοῖς χωρίοις σὺν Θεῷ φάναι δηλώσωμεν. Ἐλέπρωσε τοῦ νομοθέτου τὴν χεῖρα, τοὺς τὰ τέλεια πεπαιδευμένους διδάσκων, ὡς

NOTÆ.

(11) Cod. et Pic. προπαίδεῦσαι.

(12) Ὀυσίας. Cod. et Pic. θείας.

(13) Cod. ἐξαυτῆς.

(14) Cod. et Pic. προῖστα.

(15) Κακίαν καὶ. Des. in cod. et apud Pic.

(16) Τὸ μακρόθυμον. In cod. legitur quidem τὸ

μακάριον, in margine autem eadem manu adscripta est lectio τὸ μακρόθυμον.

(17) Τοῦτο. Cod. ταῦτα.

(18) Κατὰ τοῦτο. Des. in cod. et apud Pic.

(19) Ἑτερα. Cod. et Pic. addunt δέ.

οὐδὲν τῶν τοιούτων ἀκάρατον. Ἡ γὰρ τὰ θαύματα ἐκεῖνα ἐργασαμένη δεξιὰ, λεπρὰ πρότερον γενομένη ταῖς θεοσημαίαις ὑπόργησε, καὶ τὰ στοιχεῖα μετέβαλεν (20). Ἐκ τούτου (21) ἐκ καὶ τὸν νομοθέτην ἐπαίδευε (22) μὴ μέγα φρονεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὴν φύσιν τῆς λεπρωθείας ἀναμιμνησκόμενον δεξιάς.

EPQT. IA'.

Ἐπουργῶ κεχηρημένος τῷ Μωσῇ ὁ τῶν δλων Θεός (25) τί δήποτε ἰσχυρόφωνον αὐτὸν διέπλασε καὶ βραδύγλωσσον;

Ἐπαῖθ' τοῦτο μάλλον τὴν δύναμιν ἐδείκνυε τῆν θείαν. Ὡσπερ γὰρ ἀλιείας, καὶ τελώννας, καὶ σκυτοτόμους, κήρυκας ἀληθείας καὶ διδασκάλους εὐσεβείας χειροτόνησεν, οὕτω διὰ φωνῆς ἀσθενοῦς, καὶ γλώσσης βραδείας, κατήγγυε τοὺς Αἰγυπτίους Β σοφούς.

EPQT. IB' 60.

Τὸ, ε Ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶ, πῶς γοητέον;

Μεῖλα βράδιον ἦν τῷ Θεῷ⁶⁷, μετὰ τὴν πρώτην ἀπειθειαν πανωλεθρίαν ἐπαγαγεῖν· ἀλλὰ ἀφράστῳ κεχηρημένος μακροθυμῆ μετρίας αὐτῷ παιδείας ἐπέγαγε. Ταῦτα δὲ ἀντίτυπον ἐπολεῖ τὴν ἐκείνου καρδίαν· οἴόμενος γὰρ μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν μείζονσι χρῆσασθαι τιμωρίαις, τῶν μετρίων κατεφρόνει μασιγῶν. Καὶ ὅτι τοῦθ' (24) οὕτως ἔχει, ἡ ἱστορία διδάσκει. Πρῶτον μὲν γὰρ τῶν θείων ἐκείνων (25) ἐπακούσας (26) βημάτων, ε Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα μοι λατρεύσωσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὁ ὑπολαβὼν C dixit: « Quis est Dominus, ut audiam vocem ejus? Non novi Dominum, et Israel non dimittam e. » Postmodum virga in serpentem mutata, divina sic ait Scriptura: « Et invaluit cor Pharaonis, et non audivit eos, quemadmodum locutus erat eis Dominus d. » Et mox addit: 126 « Dixit autem Dominus ad Moysen: Aggravatum est cor Pharaonis, ut non dimittat populum e. » Utraque vero ista, νεωρε, « Et invaluit cor Pharaonis; » et, « Aggravatum est cor Pharaonis, » denotant liberam animi voluntatem. Aggravatur enim cor, quando a nequitia pertrahitur. Quod nos aperte docet beatus David: « Iniquitates meae supergressæ sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me f. » Et Zacharias⁶⁸ conspexit iniquitatem plumbi D talentum in ore ferentem. Cor autem contumaciter se gerens, obfirmari dicitur, quasi reluctans

⁶⁰ Exod. iv, 10. ⁶¹ ibid. 21. ⁶² Exod. v, 1. ⁶³ ibid. 2. ⁶⁴ Exod. vii, 13. ⁶⁵ ibid. 14. ⁶⁶ Psal. xxxvii, 4. ⁶⁷ Zach. v, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁸ Satis prolixa quidem est quæstio 12; una vero serie illam exhibet catena p. 603 sqq. ⁶⁹ Cat. p. 603, τὸν Θεόν.

NOTÆ.

- (20) Cod. μετέλαθεν.
- (21) Ἐκ τούτου. Cod. et Pic. τοῦτο.
- (22) Cod. et Pic. ἐπαίδευσεν.
- (25) Ὁ — Θεός. Cod. et Pic. τῶν δλων ὁ Κύριος.
- (24) Τοῦθ'. Cod. ταῦθ'.

- (25) Ἐκεῖνον. Abest.
- (26) Cod. et Pic. ἀκούσας.
- (27) Οὕ. Cod. et Pic. οὕκ.
- (28) Ὡσει. Cod. ὡς εἰ. Sic quoque paucis interpositis, οἶον εἰ pro οἶονεἰ.
- (29) Cod. et Pic. Ζαχαρίας.

Domino Deo, et juvenili petulantia entens, ejus virtutem superare. Cor enim piū cedit et subji-
citur, quemadmodum admonet Propheta dicens :
« Subditus esto Domino, et ora eum ^b. » Cor au-
tem resistens et quasi lapideum, induratur. Unde
Deus omnium per prophetam Ezechielem de Judæis
dixit : « Et auferam ab illis cor lapideum ⁱ. » Pro-
pter hoc quoque beatus Moses, dum victoriæ can-
neret canticum de Pharaone et Ægyptiis, ait :
« Descenderunt in profundum quasi lapis ⁱ. » Et
iterum : « Submersi sunt quasi plumbum in aquis
vehementibus ^k. » Et quoniam aggravarunt cor
suum, submersi sunt quasi plumbum : quia vero
indurarunt, descenderunt in profundum quasi lapis.
Quod autem reluctatio cordis atque durities a no-
bis ipsis procedat, testatur divinus Apostolus, di-
cens : « Ignorans, quod benignitas Dei ad pœni-
tentiam te adducat : secundum duritiam autem
tuam et impœnitens cor, thesauri iustar reponis
tibi iram in **127** die iræ et revelationis, et justi
iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera
ejus ^l. » Ad hæc illud quoque animadvertendum
est, quod, si Pharaon natura malus fuisset, nun-
quam animum mutasset. Nunc autem videmus ip-
sum castigatione quidem emollitum, longanimitate
vero divina induratum. Nam castigatus obsecravit
Mosen : « Orate, inquit, pro me ^m. » Et rursum,
« Dominus est justus : ego et populus meus impii ⁿ. »
Cessante vero supplicio aggravabatur, et man-
datis divinis contradicebat. Et illata quidem plaga
muscarum caninarum, in Ægypto sacrificare Deo
jussit ; cumque Moses divinus diceret se non
posse hoc facere propter Ægyptios : « Sacrifica-
bimus enim, inquit, ea quæ ab illis pro diis co-
luntur, et hoc facto lapidibus obruent nos, atque
interficiet ^o, » tandem permisit eos in desertum
abire, et sacrificare. Postea cum orasset propheta,
et muscam caninam evanidam reddidisset : « Ag-
gravavit, inquit, cor suum etiam in hoc tempore,
et noluit dimittere populum ^p. » Idemque accidit
pecoribus peste morientibus. « Scivit enim, inquit,
Pharaon, quod ex omnibus pecoribus filiorum Israe-
litis ne unum quidem animal periisset. Et aggrava-
tum est cor Pharaonis, et non dimisit populum ^q : »
demonstrans per hæc omnia, se ex libera voluntate
agere. Atque etiam cum docuisset, quomodo illatus
sit ipsis pustularum morbus, qui etiam incantato-

φέρουσαν. Ἡ δὲ γε ἀπονοῖα (30) χρωμένη καρδία (31)
κατισχύειν λέγεται, ὡς ἀνθισταμένη τῷ Δεσπότη
Θεῷ (32), καὶ νικᾷν αὐτοῦ νεανειομένη τὴν δύνα-
μιν. Ἡ γὰρ εὐσεβῆς ὑποτάσσεται κατὰ τὴν προφη-
τικὴν παραίνεσιν, τὴν λέγουσαν, « Ὑποτάγῃ τῷ
Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσον αὐτόν. » Ἡ δὲ γε ἀντίτυπος
καὶ σινοὶ λίθινη σκληρύνεται. « Οὐδὲν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς
διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ περὶ τῶν Ἰουδαίων εφη·
« Καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν τὴν λίθινην ἐξ αὐτῶν. »
Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς, τὴν ἐπινοκίον
ἄδων ᾠδὴν περὶ τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων, εἴ-
ρηχε· « Κατέδυσαν εἰς βυθὸν ὡσεὶ λίθος. » Καὶ
πάλιν· « Ἐδυσαν ὡσεὶ μόλιθος ἐν ὕδατι σφοδρῷ. »
Ἐπειδὴ γὰρ ἐβάρυναν (33) ἑαυτῶν τὴν καρδίαν,
ἔδυσαν ὡσεὶ μόλιθος· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐσκήρυναν (34),
κατέδυσαν εἰς βυθὸν ὡσεὶ λίθος. « Ὅτι δὲ ἡ ἀντιτυ-
πία τῆς καρδίας, καὶ ἡ σκληρότης ⁶⁸, ὅψ' ἡμῶν
αὐτῶν γίγνεται, μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγων·
« Ἄγνωῶν ⁶⁹ ὅτι τὸ χρῆσθαι τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν
σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετα-
νόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ
ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ,
ὃς ἀποδώσει ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Πρὸς δὲ
τούτοις κάκεινο σκοπητέον ⁷⁰, ὡς εἰ φύσει πονηρὸς
ἦν ὁ Φαραῶ, οὐκ ἂν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἐντήλαξε·
νῦν δὲ ὀρώμεν ὑπὸ μὲν τῆς παιδείας αὐτὸν μαλατ-
τόμενον, ὑπὸ δὲ τῆς μακροθυμίας σκληρυνόμενον.
Παιδευόμενος γὰρ ἠντιβόλει τὸν νομοθέτην, « Προσ-
εῦξασθε περὶ ἐμοῦ, » λέγων· καὶ πάλιν, « Ὁ Κύ-
ριος δίκαιος, ἐγὼ καὶ ὁ λαὸς μου ἀσεβῆς (35). » Τῆς
δὲ τιμωρίας παυομένης ἐβάρυνετο ⁷¹, καὶ τοῖς προσ-
τάγμασι τοῖς θεοῖς ἀντέλεγε· καὶ τῆς μὲν κυνο-
μίας ἐπενεχθείσης, ἐν Αἰγύπτῳ θῦσαι προσέταξε
τῷ Θεῷ· τοῦ θειοτάτου δὲ Μωσέως εἰρηκότος μὴ
δύνασθαι τοῦτο δρᾶσαι διὰ τοὺς Αἰγυπτίους· « Τὰ
γὰρ ὑπ' ἐκείνων, φησί, θεοποιούμενα θύσομεν, καὶ
καταλεύοντες (36) ἡμᾶς ἀποκτενοῦσιν· » ἐπέτρε-
ψεν εἰς τὴν ερημὸν ἀπελθεῖν, καὶ τὰς θυσίας ἐπι-
τελέσαι. « Ἐπὶ τούτοις τοῦ προφήτου προσευξαμέ-
νου, καὶ τὴν κυνόμυϊαν ἀποφήναντος φροῦδον,
« Ἐβάρυνε, φησί, τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τούτου
τοῦ καιροῦ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν. »
Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ λοιμοῦ γεγένηται τῶν κτηνῶν·
« Εἶδε γὰρ, φησί, Φαραῶ, ὅτι οὐκ ἐτελεύτησεν ἀπὸ
πάντων τῶν κτηνῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ οὐδὲν (37), καὶ
ἐβάρυνθη ἡ καρδία Φαραῶ, καὶ οὐκ ἐξάπεσταιε τὸν
λαόν· » ἐν τούτοις ἅπασι δείξας τὸ τῆς γνώμης

^b Psal. xxxvi, 7. ⁱ Ezech. ii, 19. ^l Exod. xv, 5, 10. ^k ibid. ^l Rom. ii, 4-6. ^m Exod. viii, 8.
ⁿ Exod. ix, 27. ^o Exod. viii, 26. ^p ibid. 52. ^q Exod. ix, 7.

VARIÆ LECTIÖNĒS EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁸ Cat. p. 604. καὶ σκληρότης τιμωριαν ἐπάγει, μάρτυς, etc. ⁶⁹ ἀγνωῶν om. ⁷⁰ σκόπει. ⁷¹ ἐβάρυνετο καὶ ἐσκληρύνετο.

NOTÆ.

(30) Cod. et Pic. ἀπονοῖα.

(31) Καρδία. Desid. in cod. et apud Pic.

(32) Θεῷ. Cod. et Pic. Χριστῷ.

(33) Cod. et Pic. ἐβάρυνεν.

(34) Cod. et Pic. ἐσκήρυνεν.

(35) Ἀσεβῆς. Cod. δυσσεβῆς.

(36) Cod. et Pic. καταλεύοντες.

(37) Οὐδέν. Cod. οὐδὲ ἐν.

αἰθαίρετον. Καὶ διδάξα· (38) ὅπως αὐτοῖς ἐπιγνέ-
 χθη τῶν φλυκταινῶν (39) τὸ πάθος, καὶ ὅτι καὶ
 τοῖς φαρμακοῖς ἡ νόσος ἐπέσκηψε, καὶ οὐκ ἠδύναντο
 οἱ φαρμακοὶ στῆναι ἐναντίον Μωσῆ διὰ τὰ ἔλκη·
 ἤσχύοντο γὰρ καθηλωμένοι, καὶ σφίσειν αὐτοῖς
 ἐπαμύναι μὴ δυνάμενοι, ἐπήγαγε· Ἐκασκλή-
 ρυνε Κύριος τὴν καρδίαν Φαραῶ, καὶ οὐκ εἰσῆκου-
 σεν αὐτῶν, καθὰ συνέταξεν αὐτοῖς Κύριος. Ὁ Καὶ
 μετ' ὀλίγα πρὸς αὐτὸν ἔφη τὸν Φαραῶ· Ἐνεκεν
 τούτου διετηρήθης, ἵνα ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν
 ἰσχύν (40) μου, καὶ ὅπως διαγγεῖλῃ τὸ νομῶ
 μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Ὁ Καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγα, καὶ ταῦτα
 ἔφη· Ἰδὼν γάρ, φησί, Φαραῶ ὅτι πέπαυται ὁ ὕετός,
 καὶ ἡ χίλαζα, καὶ αἱ φωναὶ, καὶ προσέθετο Φαραῶ τοῦ
 ἀμαρτάνειν· καὶ ἐδάρυσε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ
 τῶν θεραπόντων αὐτοῦ· καὶ ἐσκήρυξε τὴν καρ-
 δίαν (41) Φαραῶ¹¹, καὶ οὐκ ἐξαπέστειλε τοὺς υἱοὺς
 Ἰσραὴλ, καθάπερ ἐλάλησε Κύριος τῷ Μωσῆ. Ὁ Τὸ
 εἶ, καθάπερ ἐλάλησε, τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ
 ἐργαῖοι, ἀντὶ τοῦ, οὐδὲν τούτων ἠγγύνησεν ὁ τῶν ὄλων
 θεῶν, ἀλλ' ἐξαρχῆς προείρηκε. Ταῦτα δὲ πάντα δι-
 ἐξήλθον, δεῖξαι βουλόμενος, ὡς οὔτε φύσεως ἦν ὁ
 Φαραῶ πονηρῆς, οὔτε ὁ Δεσπότης Θεῶν· σκληρὰν αὐ-
 τοῦ καὶ ἀντίτυπον τὴν γνώμην εἰργάσατο· ὁ γὰρ
 νῦν μὲν εἰς τοῦτο βλέπων, νῦν δὲ εἰς ἐκεῖνο, δείκνυσι
 τὸ τῆς γνώμης αἰθαίρετον. Ἴνα δὲ καὶ ἐκ τινος
 εἰκόνας (42) τὸ ἀμφιβαλλόμενον διαλύσωμεν· ὁ ἥλιος
 τῆ τῆς θερμῆς ἐνεργείᾳ τὸν μὲν κηρὸν ὑγρᾶνει, τὸν
 δὲ πηλὸν ξηρᾶνει, καὶ τὸν μὲν μαλάττει, τὸν δὲ
 σκληρύνει. Ὅσπερ τοῖνον οὗτος (43) τῆ ἐνεργείᾳ τῆ
 μᾶ τὰ ἐναντία ποιεῖ, οὕτω τῆ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων
 μακροθυμίᾳ, οἱ μὲν ὠφέλειαν, οἱ δὲ βλάβην καρ-
 ποῦνται· καὶ οἱ μὲν μαλάττονται, οἱ δὲ σκληρύν-
 ονται. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγε-
 λίοις δεδήλωκεν. Ἐἰς κρίμα γάρ, φησὶν, ἐγὼ εἰς
 τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέ-
 πωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Ὁ Τοῦτο
 δὲ οὐ τοῦ Δεσπότης ἐργαῖοι τὸν σκοπὸν. οὐδὲ γὰρ τού-
 του χάριν ἐλήλυθεν, ἵνα τυφλοὺς ἀποφῆνῃ τοὺς βλέ-
 ποντας· ἀλλὰ τὸ γεγεννημένον δεδήλωκεν. ἘΑὐτός (44)
 μὲν γὰρ βούλεται πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ
 εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ὁ Ἐπειδὴ δὲ τὸ
 αἰθαίρετον ἔχει τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οἱ μὲν
 πεπιστευκότες σωτηρίας ἀπήλασαν, οἱ δὲ ἀπιστή-
 σαντες πρόξενοι ἑαυτοῖς (45) τῆς γεέννης γεγέννη-
 νται. Οὕτως ὁ Ἰούδας βλέπων (ἀπόστολος γὰρ ἦν),
 ὑστερον ἐτυφλώθη· ὁ δὲ θεσπέσιος Παῦλος τυφλὸς
 ὢν πρότερον, ἀνέβλεψεν ὑστερον. Οὕτω διὰ τῆς τοῦ

res invaserat, ita ut non possent stare in conspe-
 ctu Mosis propter ulcera (pudebat enim eos ul-
 cerum, **128** et quod sibi ipsis non possent suc-
 currere), subjunxit: « Et induravit Dominus cor
 Pharaonis, et non audivit eos, quemadmodum sta-
 tuerat eis Dominus ». Et paulo post dixit ad Pha-
 raonem: « Hunc in finem conservatus es, ut os-
 tendam in te virtutem meam, et ut annuntietur no-
 men meum in universa terra ». Et iterum post
 pauca dixit etiam quæ sequuntur: « Videns Pha-
 rao, quod cessasset pluvia, grando et tonitrua,
 denuo peccavit Ph-rao, et aggravavit cor suum,
 et servorum suorum: et induravit cor Pharao, et
 non dimisit filios Israelis, sicuti dixerat Dominus
 Mosi ». Hæc autem verba, sicuti dixerat, præ-
 scientiam Dei indicant, quasi diceret: Nihil horum
 Deus omnium ignoravit, sed ab initio prædixit.
 Hæc autem universa recensui, docere volens, ne-
 que Pharaonem fuisse naturæ præ, neque Do-
 minum Deum animum ejus durum et reluctantem
 fecisse. Nam qui modo in hanc, modo in illam
 partem inclinat, demonstrat liberam animi volun-
 tatem. Cæterum, ut aliqua adducta similitudine
 controversiam dissolvamus, sol vi caloris sui ceram
 quidem liquefacit, lutum vero exsiccat: et illam
 quidem emollit, hoc autem indurat. Quemadmo-
 dum ergo sol iste una et eadem virtute contraria
 operatur: sic ex longanimitate Dei omnium non-
 nulli capiunt utilitatem, alii vero damnum: et illi
 emolliuntur, isti vero indurantur. Quod et Domi-
 nus declaravit in sacris Evangeliiis: « Ad judicium
 enim, inquit, ego in hunc **129** mundum veni, ut
 qui non vident, videant: et qui vident, cæci fiant ». Non
 quod per hoc declararetur talem fuisse Domini
 scopum: neque enim hujus rei gratia venit, ut
 reddat eos qui vident cæcos; sed id quod factum
 est indicavit: « Ipse enim vult omnes homines sal-
 vos fieri, et ad cognitionem veritatis venire ». Sed
 cum humana natura arbitrii habeat libertatem
 qui crediderunt, salutem sunt consecuti: qui vero
 non crediderunt, gehennæ sibi facti sunt auctores.
 Sic et Judas vidit, siquidem apostolus erat, post-
 ea vero excæcatus est: divinus autem Paulus, cum
 antea cæcus esset, postea visum recepit. Sic per
 adventum Salvatoris Judæorum plurimi excæcati
 sunt, gentes autem visum receperunt. Non tamen
 ob id, quod quidam non erant credituri, oportebat
 dispensationem Salvatoris nostri secundum carnem

¹ Exod. ix, 12. ² ibid. 16. ³ Exod. ix, 34, 35. ⁴ Joan. ix, 39. ⁵ I Tim. ii, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ Cat. p. 605. ἐσκήλ. ἡ καρδία Φαρ.

(38) Διδάξας. Cod. et Pic. δεῖξας.

(39) Cod. et Pic. φλυκτενῶν. Interpretes Græci usi sunt voce φλυκτίδες.

(40) Ἰσχύν. Cod. et Pic. δύναμιν, quæ est lectio cod. Alex. Fxind. ix, 16. Ita quoque legitur in Epist. B. Pauli ad Rom. ix, 17.

(41) Cod. ἐσκήρυξεν ἡ καρδία.

(42) Εἰκόνας. Des. in cod. et apud Pic.

(43) Cod. οὕτως.

(44) Αὐτός. Cod. οὕτως. Pic. οὗτος.

(45) Ἐαυτοῖς. Cod. et Pic. σφίσι.

non fieri: hoc enim privasset orbem salute. Sic et perdivinus Simeon dixit: « Ecce positus est hic in lapsum et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur ». Verumtamen hoc scire oportet, quod Deus omnium presentem vitam stadium hominibus esse constituit, ut qui certant in eo, proprium scopum declarent: in futuro vero sæculo juste judicans, illos ut victores athletas coronet, hos vero puniat ceu eos qui nequitia se dederunt. Et quia non omnes vitam futuram credunt, Deus omnium etiam in hac vita quosdam sapientissime punit flagitiose viventes, **130** et vicissim alios prædicat religionis studiosos non mediocriter. Quapropter divinus Apostolus quosdam iræ vasa, nonnullos vasa misericordiæ nominavit: quia per illos declaratur juste puniens Dominus Deus; per hos autem virtutis studiosos omni cura et providentia prosequens. Medicos autem, qui corpora curant, videre est cauteriis et incisionibus uti, ac abditos humores, qui morbum acerbiorum reddunt, educere et amovere, et latentes affectiones manifestare. Sic et Deus universi cogitationes improbas castigationibus revelat. Idque Israeli dixit in Deuteronomio: « Et recordaberis totius viæ, per quam adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret te, et nota fierent, quæ in tuo animo versabantur utrum custodires mandata illius, an non. Affixit itaque te, et fame te maceravit », et reliqua. Sicut ergo medici multis presentibus eos qui morbo laborant insanabili, secant, non tam ut iis succurrant, sciunt enim illorum morbum esse incurabilem, quam ut doceant discipulos rationem medendi: ita Deus Pharaonem crudelissimo et ferino animo indulgentem omnigenis suppliciis subiecit, plane docens omnes homines, quod ipse creaturam regat, qui iuste ulciscatur injuriam passos, et nocentes juste puniat. Quod et Pharaoni **131** dixit: « Ideo conservatus es, ut ostendam in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra ». Quod autem passim evulgata sit gestorum memoria, testatur Raab meretrix, quæ exploratoribus dixit: « Terror vester et tremor vestri cecidit super nos. Audivimus enim, quod Dominus Deus vester exsiccaverit mare Rubrum ante faciem vestram ». Testantur etiam id alienigenæ, qui procul arcam intuentes, vociferabantur: « Væ nobis, hic est Deus, qui percussit Ægyptum ».

A Σιωτήρος ἐπιφανείας, ἐτυφλώθησαν μὲν τῶν Ἰουδαίων οἱ πλεῖστοι, ἀνέβλεψαν (46) δὲ τὰ εὐοχ. Οὐ μὴν, ἐπειδὴ τινες ἔμελλον ἀπιστήσῃν, ἐχρῆν μὴ γενέσθαι τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Σιωτήρος ἡμῶν εἰκονομίαν· τοῦτο γὰρ ἀπεστέρει τὴν οἰκουμένην τῆς σωτηρίας. Οὕτω καὶ ὁ Θεότατος ἔφη Συμῶν· « Ἴδου οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Κάκεινο μέντοι εἰδέναι χρῆ, ὡς τὴν παρόντα βίον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς στάδιον τοῖς ἀνθρώποις ἀπέφηνεν, ἐν' ἐν τούτῳ ἀγωνιζόμενοι, δηλώσωσι τὸν οἰκεῖον σκοπὸν· ἐν δὲ γε τῷ μέλλοντι τὴν δικαίαν ποιοῦμενος κρίσιν, τοὺς μὲν ὡς νικηφόρους ἀγωνιστὰς στεφανώσῃ, τοὺς δὲ κολάσῃ ὡς τῆς κακίας ἐργάτας γεγεννημένους. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἅπαντες τῷ μέλλοντι πιστεύουσι βίῳ, μάλα σοφῶς (47) ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ κολάζει τινὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πονηρὰ συνεζηκότας, καὶ αὐτὸν πάλιν (48) ἄλλους ἀνακηρύττει εὐσεβείας πεφροντικότητας ὡς μάλιστα. Τούτου χάριν ὁ Θεὸς Ἀπόστολος, τινὰς μὲν σκευὴ ὀργῆς, τινὰς δὲ σκευὴ ἐλέους ἐνόμασεν, ἐπειδὴ δι' ἐκείνων ἡ μὲν δηλὸς γίνεται κολάζων ἐνδικῶς (49) ὁ Δεσπότης Θεός· διὰ δὲ τούτων ἐπιμελείας παντοδαπῆς ἀξίων καὶ προμθείας τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τῶν σωμάτων τοὺς ἰατροὺς τριμαί· καὶ κυτῆρι· (50), χρωμένους, καὶ τοὺς κεκρυμμένους χυμοὺς καὶ χαλεπὴν τὴν νόσον ἐργαζομένους, ἀναμοχλεύοντας (51) καὶ ἐξάγοντας, καὶ τὰ λαυθάνοντα πάθη δηλα ποιοῦντας. Οὕτως καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τῶν λογισμῶν τὴν πονηρίαν ταῖς παιδείαις γυμνοῖ. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἔφη· « Καὶ μνησθήτη πᾶσαν τὴν ὁδὸν, ἣν ἤγαγέ σε Κύριος ὁ Θεός σου τεσσαρακοστὴν ἔτος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως κακώσῃ σε καὶ πειράσῃ σε, καὶ διαγνωσθῇ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ φυλάξῃ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἢ οὐ. Καὶ ἐκάκωσέ σε, καὶ ἐλιμαγχόνῃσέ σε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καθάπερ δὲ πάλιν οἱ ἱατροὶ τοὺς ἀνηκέστως διακειμένους πολλῶν παρόντων τέμνουσιν, οὐκ ἐκείνοι τοσοῦτον ἐπικουροῦντες (ἴσασι γὰρ αὐτῶν τὴν νόσον ἀνίατον), ἀλλὰ τοὺς φοιτητὰς τὸν τῆς ἰατρείας διδάσκοντες τρόπον· οὕτω καὶ τὸν Φαραὼ ὡμοσάτη καὶ θηριώδει· χρησάμενον γνῶμῃ ταῖς παντοδαπαῖς τιμωρίαις ὑπέβαλεν ὁ Θεός, πάντας ὡς ἐπίπαν διδάσκων ἀνθρώπους, ὡς αὐτὸς ἰθύνει τὴν κτίσιν, καὶ τοῖς μὲν ἀδικουμένοις ἐπαμύνει δικαίως, κολάζει δὲ τοὺς ἀδικούντας ἐνδικῶς (52). Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη τὸν Φαραὼ, « Ἐνεκεν τούτου διετηρήθης, ἵνα ἐνδειξῶμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύον μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Ὅτι δὲ

* Luc. II, 34. † Rom. IX, 22, 23. ‡ Deut. VIII, 2, 5. § Exod. IX, 16; Rom. IX, 17. ‖ Josue II, 9, 10. ‡ I Reg. IV, 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

† Cat. p. 606. δ' ἐκείνους.

NOTÆ.

(46) Cod. et Pic. ἀνέβλεψε.
 (47) Σοφῶς. Cod. et Pic. σαφῶς.
 (48) Καὶ αὐτὸν πάλιν. Cod. ὡς μάλιστα.
 (49) Ἐνδικῶς. Cod. et Pic. μὲν δικαίως ὡς.
 (50) Κυτῆρισι -- χυμοῦς. Cod. et Pic. κυτῆρ-

σιν κατὰ τοὺς κεκρυμμένους χρωμένους χυμοὺς.
 (51) Ἀναμοχλεύοντας. Cod. πραγματίζει τὰ τούτων. Pic. καὶ τὰ τούτων.
 (52) Ἐνδικῶς. Cod. et Pic. ἐν δικῇ.

κίντοσε διέδραμα: τῶν πεπραγμένων ἢ μνήμη, μάρτυς ἢ ῥατὸ ἢ πόρνη εἰποῦσα τοῖς κατασκόποις, ὅτι « Ὁ φόβος ὑμῶν καὶ (53) ὁ τρόμος ὑμῶν ἐπέπεσαν ἐφ' ἡμᾶς ἡκούσαμεν γὰρ ὅτι (54) κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν πρὸ προσώπου ὑμῶν » μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ ἀλλόφυλοι πόρρωθεν τὴν κίβωτόν θρασυμένον, καὶ βοήσαντες, « Οὐαὶ ἡμῖν (55), οὗτος ὁ Θεὸς ὁ πατάξας τὴν Αἴγυπτον. »

ΕΡΩΤ. ΙΓ' ἰ.

Διατί δὲ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ταῦτα παθεῖν τὸν λαόν;

Ἦνα μὴ μόνον τοὺς Αἰγυπτίους, ἀλλὰ (56) καὶ τοὺς ἐκείνων μισήσωσι θεοὺς, ὡς τοιαῦτα παρ' αὐτῶν πεπονθότες· καὶ Ἦνα συντόμως ὑπακούσωσιν ἢ ἐξέλθειν (57) κελευόμενοι. Εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτω (58) γεγενημένων ἀνεμνήσκοντο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τρυφῆς⁷⁷, καὶ πολλὰκις ἐπειράθησαν ἀναστρέφαι, τίς ἂν αὐτοὺς ἔπεισε καταλιπεῖν τὴν Αἴγυπτον μηδὲν παρ' αὐτῶν (59) πεπονθότες θεινόν;

ΕΡΩΤ. ΙΔ'.

Διατί ἡθουλήθη ὁ ἄγγελος ἀνελεῖν τὸν Μωσῆν;

Ἦ γυνὴ μὲν ἐτόπασε διὰ τὸ θάτερον τῶν παιδίων μὴ περιτμηθῆναι κατὰ τὸν νόμον Ἐβραίων νόμον· παραυτίκα γοῦν αὐτῷ τὴν περιτομὴν προσενήνοχε. Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ πεμφθεὶς ἐπ' ἐλευθερίᾳ τῶν ὁμοφύλων κοινωτῶν εἶχε τῆς ὁδοῦ τὴν ὁμόζυγον (60). Οὗς ἐχρῆν συνιδεῖν, ὅτι πρὸς τὴν (61) πῆσαι τὸν κηδεστήν (62), ὡς οὐ καταφρονήσει τῆς γυναικὸς, οὐδὲ ἐτέραν αὐτῆς προτιμήσει, λαθεῖν αὐτὴν ἠναγκάσθη, ἀλλ' οὐ καταφρονητικῶς διακονῶν τῷ θεῷ προστάγματι. Αὐτίκα γοῦν λαθὼν τὴν ἀφορμὴν τοῦ ἀγγέλου, τὴν γυναῖκα πρὸς τοὺς οἰκείου ἀναστρέψαι προσέταξε. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἡ ἱστορία διδάσκει. Μετὰ γὰρ τὴν ἔξοδον τὴν ἐξ Αἰγύπτου, διαδόντων αὐτῶν τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, καὶ εἰς τὸ γίναιον παραγενομένων (63) ὄρος, ἀφίκετο σὺν τῇ γυναικὶ πρὸς αὐτὸν ὁ κηδεστής. Λέγει δὲ οὕτως ἡ ἱστορία: « Ἐλαθε δὲ Ἰοθὴρ ὁ (64) πενθερὸς⁷⁸ Μωσῆ Σεπφώραν (65) τὴν γυναῖκα Μωσῆ, μετὰ τὴν ἀφασιν αὐτῆς, καὶ τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ ἦλθε πρὸς τὸν Μωσῆν εἰς τὴν ἔρημον. » Τοιγάρτοι ἄλλο τι κατασκευάζων ὁ ἄγγελος ἔδειξε τὴν βομφαίαν γυμνῆν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μέγας Μωσῆς ἔδειξε τὸν Φαραῶν, καὶ πολλὰκις τοῦτο τὸ δέος ἐδήλωσε, νῦν μὲν λέγων, « Τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραῶν βασιλέα Αἰγύπτου; » νῦν, « Προχέρισται ἄλλον δυνάμενον ὄν ἐξαποστειλεῖς· » καὶ πάλιν, « Ἰσχυρότερος καὶ βραδύκωστος ἐγὼ εἰμι· » ἀπειλεῖ αὐτῷ τιμωρίαν ὁ

Α

INTERR. XIII.

Quare Deus Israeliticum populum hæc pati permisit?

Ut odio prosequerentur non tantum Ægyptios, sed et illorum deos, a quibus talia passi erant: et ut egredi jussi confestim parerent. Nam si his ita se habentibus, nihilominus recordabantur deliciarum Ægypti, et sæpenumero illuc redire conabantur, quis illis, si nullam ab eis molestiam passi essent, persuadere potuisset ut Ægyptium relinquerent?

INTERR. XIV.

Cur angelus voluit interficere Mosen^d?

Uxor Mosis arbitratur ob id factum esse, quia puerorum alter non esset circumciscus secundum legem Hebræorum: unde propterea eum circumcidit. Quidam autem aiunt id in causa fuisse, quod Moses missus ad liberandos 132 gentiles suos, conjugem itineris sociam habere voluit. Quos utique animadvertere oportebat, quod Moses, ut persuaderet socero suo, uxorem se non contempturum, neque illi alteram prælaturum illam assumere coactus est, non quasi perfunctorie præceptum divinum exsequens: mox enim occasionem nactus ab angelo, jussit uxorem ad suos familiares reverti. Atque hoc ita esse, docet historia. Nam statim ab egressu Ægypti, cum pertransissent mare Rubrum, et pervenissent ad montem Sina, accessit ad eum socer cum uxore. Sic itaque narrat historia: « Accepti autem Jethro, socer Mosis, Sepphoram uxorem Mosis, post dimissionem ejus, et duos filios ejus: et venit ad Mosen in desertum ». Verumtamen aliud quidpiam moliebatur angelus, dum gladium evaginatam ostentabat. Quoniam enim Moses magnus metuebat Pharaonem, quem metum sæpius manifestavit, modo dicens: « Quis sum ego, ut eam ad Pharaonem regem Ægypti? » modo autem: « Elige alium qui possit, quem mittes »; et rursus: « Exilis vocis, et tardæ linguæ sum ego »; minabatur

^d Exod. iv. 24. ^e Exod. xviii, 2 seqq. ^f Exod. iii, 11. ^g Exod. iv, 15. ^h ibid. 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁷ ἐπὶ παντὸς διέδρα. ⁷⁸ Quæstio 13 in cat. post qu. 14 ponitur p. 620, ad Exod. v, 9-14. ⁷⁹ ἀκοῦσιν. ⁸⁰ τροφῆς. ⁸¹ Ἰοθὸς ὁ γαμβρός.

NOTÆ.

(53) Καὶ — ὑμῶν. Des. in cod. et apud Pic.
(54) Ὅτι. Cod. ὅπως.
(55) Οὐαὶ ἡμῖν. Cod. addit ἀλλόφυλοι.
(56) Ἀλλὰ. Ahest a cod. et edit. Pici.
(57) Ἐξελεσθεῖν. Des. in cod. et apud Pic.
(58) Οὕτω. Des.
(59) Παρ' αὐτῶν. Des. in cod. et apud Pic.
(60) Cod. et Pic. τὸν ὁμόζυγα.

(61) Πρὸς τὸ. Des. in cod. et apud Pic.
(62) Κηδεστήν. Codex et Pic. addunt βουλόμενος.
(63) Cod. παραγενέσθαι. Pic. παραγίνεσθαι.
(64) Πενθερός. Cod. et Pic. γαμβρός. Ita quoque et Ὁ.
(65) Cod. et Pic. Σεπφώραν.

illi pœnis angelus, metum metu repellens, majore videlicet minorem; perinde ac si per hunc ense nudatum diceret: Si Pharaonem times, me multo magis time, qui modo invisibili possum te vulnerare.

133 INTERR. XV.

Quidnam hoc est: « Et nomen meum Dominus non indicavi illis? »

Ostendit quanto honore, quantaque benevolentia sit eum persecutus. Quod enim patriarchas celaverat nomen, hoc ipsi aperuit. Dixit enim illi: « Ego sum qui sum ». Hoc autem apud Hebræos dicitur inenarrabile: prohibitum enim est eis hoc lingua pronuntiare. Scribitur autem quatuor litteris, et ob id appellatur illud quadrilaterum. Inscriptum etiam fuit illud laminæ aureæ, quæ vittæ capitis alligata pendeat ad frontem pontificis. Samaritani porro vocant illud *Jabe*, Judæi vero *Aia*.

INTERR. XVI.

Qua de causa non tantum patrem uxoris Aaronis, sed etiam fratrem nobis indicavit? »

Tribum regiam cum sacerdotali mistam fuisse docet. Naasson enim filius erat Aminadab, Aminadab autem filius Arami, Aram autem filius Esromi, Esrom autem filius erat Phares, Phares autem filius Judæ. Naasson vero princeps erat tribus Judæ. Ex horum cognatione natus est Dominus secundum carnem. Non igitur frustra commistionem docuit sacerdotalis tribus cum regia; sed patefaciens, quod Christus Dominus ex utraque tribu natus sit, qui et secundum humanitatem rex et sacerdos fuit.

134 INTERR. XVII.

Quomodo Moses fuit deus Aaronis? »

Quemadmodum Deus imperabat Mosi, ita Moses ipsi Aaroni. Quamobrem etiam Aaron vocatus est propheta Mosis.

INTERR. XVIII.

Cur permisit Deus incantatoribus eadem facere, quæ Moses? »

Reperiuntur etiam nunc impii quidam, qui dicere audent, divinum Mosen admiranda illa fecisse arte

1 Exod. vi, 3. 1 Exod. iii, 14. k Exod. vi, 21.

ἄγγελος, φόβω φόβον ἐξελαίνων, τῷ μείζονι τὴν ἐλάττονα· μονονουχὶ λέγων διὰ τῆς γεγυμνωμένης βομφαίας, Εἰ τὸν Φαραὼ δέδοικας, μᾶλλον δεῖσον ἐμὲ τὸν καὶ ἀοράτως σοὶ τὴν πληγὴν ἐπενεγκεῖν (66) δυνάμενον.

ΕΡΩΤ. ΙΕ'.

Τί ἐστὶ, « Καὶ τὸ ὄνομά μου Κύριος οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς; »

Διδάσκει πόσης αὐτὸν καὶ τιμῆς καὶ εὐμενείας ἤξιωσεν. Ὁ γὰρ τοῖς πατριάρχαις οὐκ ἐδήλωσεν ὄνομα, τοῦτο αὐτῷ δῆλον ἐποίησεν· ἐφη γὰρ πρὸς αὐτὸν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Τοῦτο δὲ παρ' Ἑβραίοις ἀφραστον ὀνομάζεται· ἀπειρηται γὰρ αὐτοῖς τοῦτο διὰ τῆς γλώττης προφέρειν. Γράφεται δὲ διὰ τῶν (67) τεσσάρων στοιχείων· διδ καὶ τετράγραμμον αὐτὸ λέγουσι. Τοῦτο δὲ καὶ τῷ πετάλῳ ἐπεγέγραπτο τῷ χρυσῷ, ὃ τῷ μετώπῳ τοῦ ἀρχιερέως ἐπιτίθετο τῇ ταινίᾳ (68) τῆς κεφαλῆς προσδεσμούμενον. Καλοῦσι δὲ αὐτὸ Σαμαρεῖται μὲν Ἰαβὲ, Ἰουδαῖοι δὲ Ἀτά (69).

ΕΡΩΤ. ΙΓ'.

Τί δήποτε τῆς τοῦ Ἀαρὼν γυναικὸς, οὐ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν (70) δῆλον ἡμῖν πεποίηκεν? »

Τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τὴν ἐπιμιξίαν διδάσκει. Ὁ γὰρ Ναασσῶν υἱὸς τοῦ Ἀμιναδάβ· ὁ δὲ Ἀμιναδάβ (71) τοῦ Ἀράμ· ὁ δὲ Ἀράμ τοῦ Ἑσρῶν (72)· ὁ δὲ Ἑσρῶν τοῦ Φαρές· ὁ δὲ Φαρές (73) τοῦ Ἰούδα. Αὐτὸς δὲ ὁ Ναασσῶν φύλαρχος ἦν τοῦ Ἰούδα. Ἐκ τῆς τούτων συγγενείας ὁ Κύριος (74) κατὰ σάρκα γεγέννηται. Οὐ μάτην τοίνυν τῆς βασιλικῆς καὶ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς τὴν ἐπιμιξίαν ἐδείξαξεν· ἀλλὰ δεικνύς ὡς ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐξ ἀμφοτέρων ἐβλάστησεν, ὁ βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς (75) κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χρηματίσας

ΕΡΩΤ. ΙΖ'.

Ἦως ἐγένετο (76) τοῦ Ἀαρὼν ὁ θεὸς ὁ Μωσῆς; Ὅσπερ ὁ θεὸς προσέτατε τῷ Μωσῆ, οὕτως ὁ Μωσῆς τῷ Ἀαρὼν· διὸ δὴ καὶ προφήτης ὁ Ἀαρὼν προσηγορεύθη τοῦ Ἰωσέως.

ΕΡΩΤ. ΙΗ'.

Τί δήποτε συνεχώρησεν ὁ θεὸς τοῖς φαρμακοῖς ταῦτά δράσαι τῷ Μωσῆ;

Εἰσὶ τινες καὶ νῦν τῶν δυσσεβεῖα συζώντων, οἳ φασὶ γοητεῖα τελευματουργημένα τὸν θεοπέσιον (77)

1 Exod. vii, 1. m ibid. 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

79 Cat. p. 624. πεποίηκεν. Sequitur: Ἐλαβε δὲ Ἀαρὼν τὴν Ἐλισάβετ θυγατέρα Ἀμιναδάβ ἀδελφὴν Ναασσῶν γυναικα· καὶ ἔτεκεν αὐτῷ τὸν τε Ναζάβ, καὶ Ἀθιούδ, καὶ Ἐλσάzar, καὶ Ἰθάμρ. 80 Cat. p. 625. τοῦ Φαράω. Lectionem meliorem τοῦ Φαράω secutus est Noster in comment. ad ps. cxii, 7, 8. Aliibi expressit lectionem τῷ Φαράω. Vid. l. IV, p. 85. 81 οὕτως πάλιν et deinde ἀνηγορεύθη.

NOTÆ.

(66) Ἐπενεγκεῖν. Cod. et Pic. ἐὼνεν. (67) Δὲ διὰ τῶν. Cod. γὰρ αὐτοῖς τῶν. (68) Cod. et Pic. τενεῖχ. (69) Ἀτά. Cod. et Pic. Ἰά. (70) Pic. τῆν ἀδελφὴν. Minus bene. (71) Ὁ δὲ Ἀμιναδάβ. Des. (72) Τοῦ — Ἑσρῶν. Des. (73) Ὁ δὲ Φαρές. Des.

(74) Ὁ Κύριος — γεγέννηται. Des. (75) Ἱερεὺς. Cod. et Pic ἀρχιερεὺς. (76) Τοῦ Ἀαρὼν. Ita quoque Picus. Codex autem habet τοῦ Φαράω, quæ lectio propius ad textum Hebr. accedit, et consensu omnium interpretum Græcorum munitur. Vid. Montf. l. c. p. 1, p. 64. (77) Θεοπέσιον. Cod. et Pic. Θεομάσιον.

Μωσῆν. Τούτου χάριν ὁ Θεὸς ἐνέδεδωκε τοῖς φαρμα-
 κῆς ἕνα δρᾶσαι, ἵνα δευθῆ ἢ τὸ διάφορον. Μετέβαλον
 μὲν γὰρ καὶ αὐτοὶ τὰ βάρβιδος εἰς ὕδωρ· ἀλλ' ἡ
 Μωσῆος βάρβιδος τὰς ἐκείνων κατέπιεν, καὶ με-
 τέβαλον κίκαϊνοι εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ, ἀλλ' εἰς τὴν προ-
 τέραν ἐπαναγαγεῖν τὸ ὕδωρ οὐκ ἴσχυσαν φύσιν. Καὶ
 τοὺς βατράχους ἐξήγαγον, οὐ μὴν καὶ ἀπαλλάξαι
 αὐτῶν τὰς τῶν Αἰγυπτίων ἡδυνήθησαν οἰκίας. Καὶ
 εἰς μὲν τὸ παιδεύειν τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ τοὺς
 φαρμακοὺς ἐνεργεῖν ἐνεδίδου· εἰς δὲ τὸ πύειν τὴν
 τιμωρίαν οὐκέτι. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κολαζό-
 μενος τῶν Αἰγυπτίων ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἤρκαίτο ταῖς
 θελάτοις πληγαῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς φαρμακοῖς ἀβξεν
 τὴν τιμωρίαν ἐκέλευεν· καὶ διὰ τούτων αὐτὸν ἐκόλα-
 ζεν ὁ Θεός, μονονουχί (78) λέγων, Ἐπειδὴ τέρπη κολαζόμενος, καὶ διὰ τῶν ἐμῶν (79) θεραπόντων παι-
 δεύει, καὶ διὰ τῶν σῶν σε κολάζω· ἰδὼν δὲ πλέον
 αὐτὸν σκληρυνόμενον, ἐκόλυσε τὴν ἐνέβγειαν ἐκεί-
 νων· καὶ οἱ (80) τὸ μείζον ζῶον ἐξαγαγόντες τὸν βά-
 τραχον, τὸν σκνίπα τὸν σμικρότατον ἐξαγαγεῖν οὐκ
 ἴσχυσαν, ἀλλὰ δάκτυλον Θεοῦ τὴν πληγὴν προσηγό-
 ρησαν. Τὰς μέντοι (81) φλυκταίνας⁸¹ καὶ τοὺς
 ἐκείνων ἐπήνεγκε (82) σώμασιν, ἵνα καὶ αὐτοὶ μά-
 θωσι, καὶ ὁ ἀνόητος αὐτῶν βασιλεὺς, ὡς οὐ μόνον
 ἐπέχειν οὐ δύνανται τὰς θελάτους πληγὰς⁸², ἀλλὰ
 καὶ αὐτοὶ συντημωροῦνται τοῖς ἄλλοις. Ἀναιδεῖας
 τοῖνον τὸ λέγειν μαγγανεία τινὶ τεθαυματουργηκέ-
 ναι τὸν Μωσῆν, τῶν μάγων βωόντων ὅτι θείας ἦν
 δυνάμεως τὰ σημεῖα. Εἰ γὰρ φαντασία ἦν τὸ περ'
 αὐτοῦ δρώμενον, ἔδει κίκαϊνοὺς φαντάσαι, καὶ τὸν
 ὀμυτεχον διελέγξει· νῦν δὲ διαβρόβησεν βωῶσι· Δάκτυ-
 λος Θεοῦ ἐστὶ τοῦτο⁸³.

ΕΡΩΤ. 10^ο.

Τί δήποτε πρώτην αὐτοῖς (83) τὴν τοῦ ὕδατος
 ἐπήγαγε πληγὴν;

Πρῶτον ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ποταμῷ,
 καὶ Θεὸν τοῦτον ἐνόμιζον, τὴν τῶν νεφῶν αὐτοῖς παρ-
 ἔχοντα χοσίαν· ἔπειτα καὶ διὰ τὰ βρέφη τῶν Ἰου-
 δαίων εἰς τοῦτον παραπεμφθέντα· μεταβληθεὶς γὰρ
 εἰς αἷμα, τῆς γεγεννημένης κατηγορεῖ παιδοκτονίας.
 Τούτου χάριν καὶ τοὺς βατράχους ἀνέβλυσε τὰ
 ὕδατα, ἀντὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἀποπνευγέτων ἀναδο-
 θέντας παιδίων. Μιμῆται γὰρ πως τὰ βρέφη τοὺς
 βατράχους βαδίζοντα· μηδέπω γὰρ τοῖς ποσὶ μόνους
 κερῆσθαι δυνάμενα, ταῖς χερσὶν ἐπαμύνει τῆ τῶν
 ποδῶν ἀσθενείᾳ. Προσώζεσε δὲ ἐκ τῶν βατράχων
 ἡ γῆ· ἐπειδὴ προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν τῶν
 Αἰγυπτίων οἱ μώλωπες ἐκ τῆς πικρόλλης ποικη-
 ρίας.

⁸¹ Exod. vii, 19.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸² Cat. p. 629. τὰς μέντοι φλυκταίνας. ⁸³ Θεῶν. ὀργὰς. ⁸⁴ δάκτυλον τοῦ Θεοῦ τοῦτο.

NOTÆ.

(78) Cod. μόνον οὐχί.

(79) Ἐμῶν. Cod. et Pic. σου.

(80) Ol. Des.

(81) Cod. et Pic. φλυκταίνας.

(82) Cod. ὑπήνεγκεν.

(83) Αὐτοῖς. Cod. et Pic. αὐτῆν.

136* INTERR. XX.

A

EPOT. K'.

Si universa aqua mutata est in sanguinem, quomodo Ægyptiorum incantatores suis maleficiis eodem fecerunt, quæ Moses ° ?

Erat illis mare proximum : aqua vero potui apta conversa erat in sanguinem sola. Poterant ergo aquam e mari inferre in domum regiam et in colorem sanguineum convertere : Deo nempe id illis concedente, propter jam dictas causas. Sed hoc notandum est Mosen produxisse ex aquis ranas, et sciniphes e pulvere, muscas autem caninas unde voluit, ut discerent Ægyptii Deo esse perfacile, etiam sine terra et aquis, producere quæ libuerit. Hac de causa prædicat etiam supplicia, ne casu fortuito arbitrentur illa contingere : sed intelligant esse plagas a Deo illatas.

INTERR. XXI.

Quare grandinem illaturus demittavit illis, ut pecora domum cogerent ?

Dominus cum sit humanissimus, misericordia temperat supplicia. Alioqui etiam noverat quosdam esse venia dignos quod nos docet Scriptura divina : « Qui enim, ait, ex servis Pharaonis timuit verbum Domini, pecora sua domum coegit. Qui vero verbum Domini neglexit, pecora reliquit in agris P. » Grandinem autem et fulgura immisit illis, ostendens quod ipse sit Dominus omnium elementorum. Etenim quia tam Ægyptii, quam Græci **137** existimabant, quosdam deos esse cælestes, alios terrenos, alios subterraneos ; et hos quidem imperare terræ, illos vero mari ; et alios in montes, alios in agris imperium habere ; quapropter etiam Syri dicebant : Deus montium est Deus Israelis, et non Deus convallium : ob id merito Deus omnium non solum per fluvium et terram, sed etiam per aerem et mare castigavit illos ; et fulmina cælitus illis immisit, docens quod ipse sit omnium creator et Dominus. Quod et beatus Moses illi dixit : « Ut cognoscas, quod Domini sit terra, et tu, et servi tui q » Δεσπότης. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος εἶρηκε Μωσῆς καὶ σὺ, καὶ οἱ θεράποντές σου.

INTERR. XXII.

Cur interfecit primogenita Ægypti ?

Propterea quod Israelcem, primogenitum Dei, Pharaon nimis duræ subjecerat servituti. hoc enim

. Exod. vii, 20, 22. P Exod. ix, 20, 21. q Exod. ix, 29, 30.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁵ Quæstio 22 ad Exod. xii, 29, refertur in cat. p. 690. Sequens qu. 25 exstat ib. p. 698, ad Exod. iii, 22. ⁸⁶ Cat. p. 690. τῶν Αἴγ. ἀνεῖλε τὰ πρωτ.

NOTÆ.

(84) El. Cod. et Pic. τί.
(85) Cod. et Pic. ποτάμιον.
(86) Μόνον. Cod. et Pic. ἔλων.
(87) Cod. et Pic. χροάν.
(88) Αἰτίας. Cod. et Pic. χρεΐζες.

El (84) ἄλλο τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα μετεβλήθη, πῶς ἐποίησαν οἱ ἐπαιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν ὡσαύτως ;

Ἐπέλαζεν αὐτοῖς καὶ ἡ θάλαττα, τὸ δὲ πότιμον (85) ὕδωρ εἰς αἷμα μετεβλήθη μόνον (86). Ἡδύναντο τοίνυν μετακομίζεσθαι θαλάττιον ὕδωρ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ μεταβαλεῖν εἰς τὴν τοῦ αἵματος χροάν (87). Τοῦ Θεοῦ δὴλονότι συγγωροῦντος αὐτοῖς ἐνεργεῖν δι' ἃς εἰρήκαμεν αἰτίας (88). Ἐπισημῆνασθαι μέντοι καὶ τοῦτο δεῖ, ὡς τοὺς μὲν βασιλεῦς ἐκ τῶν ὑδάτων ἐξήγαγε, τοὺς δὲ σκνίπας ἐκ τοῦ χύματος, τὴν δὲ κυνόμυϊαν ὄθεν ἠθέλησεν, ἵνα μάθωσιν, ὡς ῥάδιον ἦν τῷ Θεῷ, καὶ δίχα γῆς, καὶ δίχα ὑδάτων, παραγαγεῖν (89) ἃ βούλεται. Τοῦτου χάριν καὶ προλέγει τὰς τιμωρίας, ἵνα μὴ ἀπὸ ταυτομάτου ταῦτα συμβαίνειν τοπάζωσιν, ἀλλὰ ἔγνωσιν θεηλάτους εἶναι πληγῶν.

EPOT. KA'.

Τί δήποτε μέλλων ἐπιφέρειν τὴν χάλαζαν παραγγύησεν αὐτοῖς εἰς τοὺς οἴκους τὰ κτήνη συναγαγεῖν ;

Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Δεσπότης, ἔλεψεν τὰς τιμωρίας κεράννουσιν. Ἄλλως τε καὶ ἤδει τινὰς ἀξίους φειδοῦς · τοῦτο γὰρ, καὶ ἡ θεία διδάσκει Γραφή · « Ὁ φοβούμενος γὰρ, φησὶ, τὸ ῥῆμα Κυρίου τῶν Θεραπόντων Φαραῶν, συνήγαγε τὰ κτήνη αὐτοῦ εἰς τοὺς οἴκους · ὅς δὲ οὐ προσέτεχε τῇ βουλή εἰς τὸ ῥῆμα Κυρίου, ἀφῆκε τὰ κτήνη ἐν τοῖς πεδίοις. » Τὴν δὲ χάλαζαν καὶ τοὺς σκηπτοὺς αὐτοῖς ἐπενήνοχε, δεικνύς, ὡς αὐτός ἐστι τῶν στοιχείων ἀπάντων Δεσπότης. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ Ἕλληνες, ἐνόμιζον τοὺς μὲν οὐρανίους, τοὺς δὲ ἐπιγείους, τοὺς δὲ ὑποχθονίους εἶναι Θεοὺς · καὶ τοὺς μὲν τῆς γῆς, τοὺς δὲ τῆς θαλάσσης δεσποῖεν · καὶ τοὺς μὲν τῶν ὀρέων, τοὺς δὲ τῶν πεδίων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν (διὸ καὶ οἱ Σύροι (90) ἔλεγον, Θεὸς ὀρέων ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ οὗ (91) Θεὸς κοιλάδων) ἀναγκαίως ἄγαν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς οὐ μόνον αὐτοῦς διὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἀέρος καὶ τῆς θαλάσσης ἐπαίδευσεν · καὶ οὐρανὸθεν αὐτοῖς κερανοῦς ἐπαφῆκε, διδάσκων ὡς αὐτός ἐστι τῶν ὄλων ποιητὴς καὶ πρὸς αὐτόν (92) · « Ἴνα γινῶς ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ.

D

EPOT. KB⁸⁸.

Διὰ τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἀνεῖλε πρωτότοκα⁸⁸ ; Ἐπειδὴ πρωτόγονον ὄντα τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰσραὴλ ἄγαν σκληρῶς ἐκείνος ἐδουλαγῶγει · τοῦτο γὰρ καὶ

αὐτὸς εἶρκεν ὁ Δεσπότης Θεός· ἡ γὰρ πρωτότοκος ἡμετέρα μου Ἰσραὴλ· μάλα δικαίως τὰ τῶν Αἰγυπτίων πρωτότοκα θανάτῳ παρέπεμψεν. Ἰστέον μέντοι, ὡς ὁ πρωτόγονος καὶ ἀδελφὸς ἔχει. Ὁ γὰρ πρωτόγονος, ἢ πρωτότοκος, πολλῶν (93) ἔστι πρῶτος. Γιωσκέτω τὸν υἱὸν ὁ Ἰσραὴλ, ὡς πρῶτος μὲν τοῦ Θεοῦ λαὸς ἐχρημάτισε. Πειπιστευκότα δὲ τὰ ἔθνη οὐ μόνον τῆς σωτηρίας τετύχηκεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρωτοτοκίων ἀπήλαυσε· ἡ λαὸς γὰρ, φησὶ, λαοῦ ὑπερέξει· καὶ ὁ μεῖζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. »

ΕΡΩΤ. ΚΓ΄.

Πι αἰτιῶνται τινας, τὸ προστεταχέναι τὸν Θεὸν τοῖς Ἑβραίοις αἰτηῖσαι τοὺς Αἰγυπτίους σκεῆ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καὶ ἐσθῆτα (94), καὶ σκευλεύσαι (95) τοὺς Αἰγυπτίους; οὕτω (96) γὰρ ὁ Σύμμαχος τὸ ἐ σκευάσασθαι ἢ ἠρμήνευσεν.

Πολὺν ἐν Αἰγύπτῳ χρόνον (97) ὑπέμεινε ὁ λαὸς κλιθουργῶν, καὶ τειχοποιῶν, καὶ πόλεις οἰκοδομῶν. Ἡβουλήθη τὸν υἱὸν μισθὸν αὐτοῦ τῶν πόνων λαβεῖν ὁ Δεσπότης Θεός. Αἰὶ δὴ καὶ ταῦτα δρᾶσαι (98) προσέταξε. Καὶ μηδεὶς ἄδικον νομιζέτω, τοῦ Φαραῶ τὸν λαὸν ἠδικηκότος, τοὺς Αἰγυπτίους τὸν μισθὸν εἰσπραχθῆναι. Ἐκονῶντων γὰρ κάκεινοι τῆς ἀδικίας, μιμούμενοι τὴν τοῦ βασιλέως ὠμότητα.

ΕΡΩΤ. ΚΔ΄⁸⁸.

Διατί ψεύγουσιν ἐπιτελεῖσαι προσέταξε τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτήν;

Ἀείμνηστον ἠβουλήθη φυλαχθῆναι τῆς σωτηρίας τὴν μνήμην. Διάτοι τοῦτο καὶ νομοθετῶν ἔλεγεν· Ἐάν ἐρωτήσῃ σε ὁ Υἱὸς σου λέγων, Τί ἐστὶν τὸ Πάσχα; εἰεῖς, ὅτι Ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐξήγαγε τοὺς πατέρας ἡμῶν Κύριος ὁ Θεός ἐκ τῆς γῆς Αἰγύπτου· καὶ ἐρρύσατο⁸⁹ τὰ πρωτότοκα ἡμῶν, ἦνλικα ὁ ὀλοθρευτὴν ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων. » Τούτου χάριν παρακελεύεται ταύτην ἐπιτελοῦντας τὴν ἑορτὴν τῆς ὁδοπορίας περικεῖσθαι τὸ σχῆμα. Ἐ Ἔστωσαν γὰρ, φησὶν, αἱ δσφύες ὑμῶν περιεζω-

⁸⁸ Exod. iv, 21. ⁸⁹ Gen. xiv, 23. ⁹⁰ Exod. xii, 36, coll. c. 3, 22. ⁹¹ Deut. vi, 20 seq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ ἠβουλήθη—Δεσπ. Θεός. His fere gemina sunt quæ sub Theodreti nomine in Cat. p. 692, ad Exod. xii, 35, legimus, quæque in editis desunt: Τῆς βιαίας ἐργασίας δικαίον ἀπαιτοῦντες μισθόν. ⁸⁸ Quæstio. 24 his quasi disjectis 15 membris constat: 2.) Ἀείμνηστον—προδιαγο. τ. τύπον, p. 139, vid. in cat. p. 682, ad c. ii, 11. 3.) κελεύει—τὸν ἔριπον, vid. ib. p. 666, a l c. xii, 5. 3.) παρσγγυᾶ—τοῖς Ἰουδαίοις, vid. ib. p. 666, ad vers. 6. 4.) μετὰ πικρῶν—καὶ Φαρσαίων, p. 140, vid. ib. p. 674, ad vers. 8. 5.) ἐκέλευσε—κοινων. τ. ἐορτῆς, vid. ib. p. 638, ad vers. 4. 6.) ταῦτα δὲ ἐπιθυμητόν, vid. ib. p. 671, ad vers. 7. 7.) ἀρμόττει—Ἦν. χάριτι, vid. ib. p. 674, ad vers. 9. 8.) τὸ δὲ μὴ—τὰ πράγματα, p. 141, vid. ib. p. 676, ad vers. 10. 9.) τὰ δὲ ὄσθα—ἀπέδειξαν, vid. ib. p. 677, a l eundem vers. 10.) τὸ δὲ μὴ—διέτρεψε, vid. ib. p. 668, ad vers. 5. 11.) καὶ ἡμῖν—μεθιστ. βίον, vid. ib. p. 679, ad vers. 11. 12.) διὰ τοῦτο—καὶ ἀληθεύς, p. 142, vid. ib. p. 685, ad vers. 14, 15. 13.) ἀνωθεν—αὐτόχθων τ. γῆς, vid. ibid. p. 687, ad vers. 19. 14.) καὶ τὸ ἐν οἰκίᾳ—βδελυτόμενοι, vid. ibid. p. 692, ad vers. 46. 15.) τὰ μέντοι πρωτότοκα, et reliqua vid. ibid. p. 699, ad Exod. xii, 10-12. ⁸⁹ Cat. p. 682. καὶ ἐρρύσατο—τῶν Αἰγυπτίων οπι.

NOTÆ.

(93) Ὁ γὰρ—πολλῶν. Cod. ὁ γὰρ πρωτότοκος πρωτόγονος πολλῶν. Pic. ὁ γὰρ πρωτόγονος; πολλῶν.

(94) Cod. et Pic. ἐσθῆτα.

(95) Σκευεύσαι. Pic. συνλεῦσαι, pro συλεύσαι, ut jam a Drusio observatum est, l. c. p. 150.

etiam ipse Dominus Deus dixit: « Filius meus primogenitus Israel »; » jure procul dubio primogenita Ægypti morti tradidit. Non est tamen ignorandum, quod primogenitus fratres etiam habeat. Primogenitus enim est, e multis primus. Cognoscat ergo Israel, quod primus quidem Dei populus appellatus est: gentes autem, quæ Deo crediderunt, non tantum salutem consecutæ sunt, sed etiam obtinuerunt jura primogenituræ: « Populus enim, inquit, populum superabit, et major serviet minori ».

138 INTERR. XXIII.

Quid conqueuntur nonnulli, Deum Hebræis præcepisse, ut peterent ab Ægyptiis vasa aurea, et argentea, et vestes, et eos spoliarent? Sic enim Symmachus interpretatus est: τὸ σκευάσασθαι¹.

Dutissime laboravit in Ægypto populus Israeliticus, conficiendis lateribus, et construendis parietibus ac civitatibus. Quamobrem voluit Dominus Deus illos laborum mercedem recipere: proinde ista fieri præcepit. Et nemo putet iniquum esse ab Ægyptiis mercedem reprecere, cum Pharao populum Israeliticum injuria affecerit. Nam Ægyptii quoque ejusdem iniquitatis erant socii, sævitiam regis æmulantes.

INTERR. XXIV.

Quare præcepit Hebræis ad fugam præparatis celebrare festum Paschæ?

Perpetuam servari voluit salutis memoriam. Propterea legem condens ait: « Cum interrogaverit Filius: Quid est pascha? respondebis, quod hodierno die Dominus Deus eduxit patres nostros ex Ægypto, et redemit primogenitos nostros, quando exterminator percussit primogenitos Ægyptiorum »). Hac de causa præcepit festum hoc celebrantes habitum indui viatorum. « Sint, inquit, renes vestri accincti, et calceamenta vestra in pedibus vestris, et baculi vestri in manibus vestris, 139

⁸⁸ Exod. iv, 21. ⁸⁹ Gen. xiv, 23. ⁹⁰ Exod. xii, 36, coll. c. 3, 22. ⁹¹ Deut. vi, 20 seq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ ἠβουλήθη—Δεσπ. Θεός. His fere gemina sunt quæ sub Theodreti nomine in Cat. p. 692, ad Exod. xii, 35, legimus, quæque in editis desunt: Τῆς βιαίας ἐργασίας δικαίον ἀπαιτοῦντες μισθόν. ⁸⁸ Quæstio. 24 his quasi disjectis 15 membris constat: 2.) Ἀείμνηστον—προδιαγο. τ. τύπον, p. 139, vid. in cat. p. 682, ad c. ii, 11. 3.) κελεύει—τὸν ἔριπον, vid. ib. p. 666, a l c. xii, 5. 3.) παρσγγυᾶ—τοῖς Ἰουδαίοις, vid. ib. p. 666, ad vers. 6. 4.) μετὰ πικρῶν—καὶ Φαρσαίων, p. 140, vid. ib. p. 674, ad vers. 8. 5.) ἐκέλευσε—κοινων. τ. ἐορτῆς, vid. ib. p. 638, ad vers. 4. 6.) ταῦτα δὲ ἐπιθυμητόν, vid. ib. p. 671, ad vers. 7. 7.) ἀρμόττει—Ἦν. χάριτι, vid. ib. p. 674, ad vers. 9. 8.) τὸ δὲ μὴ—τὰ πράγματα, p. 141, vid. ib. p. 676, ad vers. 10. 9.) τὰ δὲ ὄσθα—ἀπέδειξαν, vid. ib. p. 677, a l eundem vers. 10.) τὸ δὲ μὴ—διέτρεψε, vid. ib. p. 668, ad vers. 5. 11.) καὶ ἡμῖν—μεθιστ. βίον, vid. ib. p. 679, ad vers. 11. 12.) διὰ τοῦτο—καὶ ἀληθεύς, p. 142, vid. ib. p. 685, ad vers. 14, 15. 13.) ἀνωθεν—αὐτόχθων τ. γῆς, vid. ibid. p. 687, ad vers. 19. 14.) καὶ τὸ ἐν οἰκίᾳ—βδελυτόμενοι, vid. ibid. p. 692, ad vers. 46. 15.) τὰ μέντοι πρωτότοκα, et reliqua vid. ibid. p. 699, ad Exod. xii, 10-12. ⁸⁹ Cat. p. 682. καὶ ἐρρύσατο—τῶν Αἰγυπτίων οπι.

NOTÆ.

(93) Ὁ γὰρ—πολλῶν. Cod. ὁ γὰρ πρωτότοκος πρωτόγονος πολλῶν. Pic. ὁ γὰρ πρωτόγονος; πολλῶν.

(94) Cod. et Pic. ἐσθῆτα.

(95) Σκευεύσαι. Pic. συνλεῦσαι, pro συλεύσαι, ut jam a Drusio observatum est, l. c. p. 150.

(96) Οὕτω—ἠρμήνευσεν. Lectio Symmachi, quam Montf. l. c. p. 60 et Drusius exhibent, est συλεύσατε. Usus est itaque verbo συλεύω, non συλεύω. Sed utrumque idem est.

(97) Χρόνον. Cod. et Pic. πόνον.

(98) Δρᾶσαι. Desid. in cod. et apud Pic.

et comedetis illud cum velocitate. Pascha enim Domini est **v**. Pascha vero Philo interpretatus est διαβατήρια, id est, sacrificia quæ pro transitu fiunt: Josephus autem ὑπέρβασις, id est *transgressionem*: Symmachus vero ὑπερβάσις, id est, *transgressiones*: Theodotion φασέχ, Hebraica voce non mutata. Significat autem nomen Hebraicum, * *salutem primogenitorum*. Jusserat enim **x** accepto hyssopi fasciculo, sanguine mactatæ peculis tincto, postes et limen ungere: ut cum ingressus esset exterminator ad perdenda primogenita Ægyptiorum, aspecto sanguine præteriret domos Hebræorum. Non quod incorporea natura hujusmodi signis egeret, sed quia conveniebat, ut per symbolum intelligerent illi providentiam divinam: et nos, qui agnum immaculatam sacrificamus, cognosceremus typum ante descriptum. Mandat igitur illis, ut accipiant non tantum ex ovibus agnos anniculos, sed etiam ex capris hædos: non ut simul utrumque immolent, sed ut is qui ovem haberet, agnum immolet; qui ove careret, hædum. Præcipit autem, ut hunc accipiant decimo primi mensis, ut præparent ante festum, et sacrificent decimo quarto die sub vesperam. Sub hanc enim vesperam etiam Christus Dominus traditus est Judæis. Et cum lactucis agrestibus ipsam manducari jussit, **140** in memoriam durissimæ servitutis et acerbissimæ vitæ in Ægypto transactæ. Per azyma vero indicat, non tantum festinationem profectionis, et cibi tumultuarium apparatus, sed etiam quod nullum Ægyptiæ vitæ vestigium inferre conveniebat. Sic enim Dominus in Evangeliiis interpretatus est: « Cavete, inquit, a fermento Scribarum et Phariseorum **7**. » Præcepit quoque numero sufficientes ad esum agni simul immolare pascha, docens eos fraternam charitatem, et erga pauperes misericordiam. Idcirco admonet ut reliquiæ carniū comburantur, nec serventur in posterum diem: hoc pacto compellens illos accersere egenos ad festum communiter celebrandum. Hæc autem universa mysteriorum nostrorum sunt ænigmata. Nam et nos unguimus agni nostri sanguine non tantum limen, sed utrumque etiam postem, purgantes et sanctificantes exterius linguam et labra, interius autem et secundum intellectum, pro limine ratio-

v Exod. xii, 11. **x** ibid. 22, 23. **v** Matth. xvi, 6; Marc. viii, 15; Luc. xii, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁰ ὑμῶν om. ⁹¹ ὑπερβάσις. ⁹² Cat. p. 658. αὐτούς. ⁹³ Cat. p. 674. ζωῆς — χαλεπωτάτης. ⁹⁴ ἱεροῖς Εὐαγγελίοις.

NOTE.

(99) Τὸ δὲ πάσχα — θεοικῶς φωνήν. Hæc verba in edit. Romana vers. τῶν Ο', et in Notis, quas Lamb. Bos. suæ editioni adjecit, allegantur, ubi tamen pro ὑπέρβασις legitur ὑπερβάσις, pro ὑπερβάσει, vero ὑπέρβασις, et pro φασέχ est φασέχ. Codex August. in hoc tantum a lectionibus Sirmondii recedit, ut pro Ἑβραίων habeat Ἑβραίων. Miratur Montfaucon l. c. p. 70, versionem Aquilæ & Theodoretæ omissam esse. Existimat itaque, verba ea quæ medium locum tenent, ita esse le-

σμέναι, καὶ τὰ ὑποδήματα ὑμῶν ἐν τοῖς ποταμοῖς ὑμῶν, καὶ αἱ βακτηρίαι ὑμῶν ⁹⁰ ἐν ταῖς χερσίν ὑμῶν. καὶ ἔδεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς. Πάσχα γὰρ ἐστὶ Κουρίου. Ἐν τῷ δὲ πάσχα μὲν Φίλων ἠρμῆνευσε διαβατήρια· ὁ δὲ Ἰώσηπος ὑπέρβασις ⁹¹· ὁ δὲ Σύμμαχος ὑπερβάσις· ὁ δὲ Θεοδοτίων φασέχ, αὐτὴν τὴν Ἑβραίων θεοικῶς φωνήν (99). Σημαίνει δὲ τὸ ὄνομα τῶν Ἑβραίων, πρωτοτόκων (1) τὴν σωτηρίαν. Παρεκελεύσατο γὰρ δέσμη ὑσώπου λαβεῖν, καὶ τὴν αἷματι τοῦ θυομένου προβάτου ἐμβάψαντας τοὺς σταθμοὺς ἐπιχρίσαι καὶ τὴν φλάν, ἢ δταν εἰσέλθῃ (2) ὁ ὀλοθρεύων πατάξαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων. ἰδὼν τὸ αἷμα ὑπερβῆ τῶν Ἑβραίων τὰς οἰκίας. Οὐκ ἐπειδὴ τοιούτων εἶδειτο σημείων ἢ ἀσώματος φύσεως· ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ συμβόλου κάκεινους εἶδει μαθεῖν τὴν **B** τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν· καὶ ἡμᾶς τοὺς τὸν (3) ἄμωμον ἄμωνον θύοντας γινῶναι προδιαγραφέντα τὸν τύπον. Κελεύει τοίνυν αὐτοῖς ⁹² λαβεῖν οὐ μόνον ἐκ τῶν προβάτων ἀρνας ἐνιαυσίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αἰγῶν ἐρίφους· οὐχ ἵνα κατὰ ταυτὴν τοῦτον (4) κάκεινον θύσωσιν· ἀλλ' ἵνα ὁ μὲν πρόβατον ἔχων, θύσῃ τοῦτο· ὁ δὲ σπανίζων προβάτου, τὸν ἔριφον. Παρεγγυᾷ δὲ τοῦτο λαβεῖν τῇ δεκάτῃ τοῦ πρώτου μηνός, ἢ εὐτρεπίσῃ πρὸ τῆς ἑορτῆς· τῇ δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ πρὸς ἑσπέραν τυθῆναι. Κατὰ ταύτην γὰρ τὴν ἑσπέραν καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις. Μετὰ πικρίδων δὲ αὐτὸ βρωθῆναι προσέταξεν, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πικροτάτης ζωῆς, καὶ τῆς χαλεπωτάτης ⁹³ δουλείας. Διὰ δὲ τῶν ἀζύμων ἐμφαίνει οὐ μόνον τῆς ὀδοιπορίας τὸ σύντονον, καὶ τὸ τῆς τροφῆς αὐτοσχέδιον, ἀλλὰ καὶ ὅτι προσήκει μὴδὲ (5) ἔχνος τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐπιφέρεισθαι πολιτείας. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις ⁹⁴ (6) ἠρμῆνευσε, « Προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων. » Ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς ἀρχοῦντας εἰς ἔδωδὴν προβάτου κατὰ ταυτὸν θύσαι τὸ πάσχα, φιλαδελφίαν αὐτοὺς ἐκπαιδεύων, καὶ τὸν εἰς τοὺς πένητας ἔλσον. Διὰ τοῦτα παρεκελεύεται καὶ τὰ περιττεύοντα τῶν κρεῶν κατακαλεσθαι, καὶ εἰς τὴν ὑστερίαν μὴ φυλάττεσθαι· ταύτη καταναγκάζων αὐτοὺς καλεῖν τοὺς δεομένους εἰς κοινωνίαν τῆς ἑορτῆς. Ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἡμετέρων ἐστὶ μυστηρίων αἰνίγματα. Χρῖομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς τῷ αἷματι τοῦ ἡμετέρου ἄμωου, οὐ μόνον τὴν **D** φλάν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο σταθμούς· κατὰ μὲν τὸ

genda: Ἰώσηπος ὑπέρβασις· Σύμμαχος ὑπερβάσις· Ἀκύλας ὑπέρβασις. Sed auctoritas codicum desideratur.

(1) Πρωτοτόκων. Cod. præmittit θεοικῶς.

(2) Εἰσέλθῃ. Cod. et Pic. ἐπιστῆ.

(3) Τοὺς τὸν. Cod. et Pic. τοῦτον.

(4) Τοῦτον. Abest a cod. et ed. i. Pici.

(5) Μηδὲ. Col. et Pic. μηδέν.

(6) Ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις. Desid.

ὀρώμενον. τὴν γλώτταν καὶ τὰ χεῖλη καθαίροντές τε καὶ ἀγιάζοντες· κατὰ δὲ τὸ νοούμενον, ἀντὶ μὲν φιλίας· τὸ λογικὸν, ἀντὶ δὲ τῶν δύο σταθμῶν τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Ἀρμόττει δὲ ἡμῖν καὶ τὸ μήτε ὠμὰ μήτε ἐψημένα ἐσθίειν, ἀλλὰ ὀπτά πυρὶ. Οὕτε γὰρ μόνον τῷ γράμματι προσβλέπομεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν ἐρευνῶμεν. Οὕτε μὴ ἀνθρωπίνους (7) λογισμοὺς τοῖς θεοῖς ἐπεισάγομεν λογίους (8)· τοῦτο γὰρ καὶ Ἡσαΐας τινῶν κατηγορήσεν, ὡς ἀναμιγνύοντων ὕδατι τὸν οἶνον. Ἄλλὰ μόνον χρώμεθα τῷ θεῷ πυρὶ, τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτι. Τὸ δὲ μὴ καταλιπεῖν τι (9) τῶν κρεῶν εἰς τὴν ὑπεραίαν, οὕτω νοούμεν, ὅτι ὁ μέλλων βίος τῶν συμβόλων οὐ δεῖται· αὐτὰ γὰρ ὀρώμεν ἐν ἐκείνῳ τὰ πράγματα. Τὰ δὲ ὀπτά τοῦ προβάτου συντρέθουσιν οἱ κακῶς τὰ θεῖα νοούντες λόγια, καὶ εἰς τὴν οἰκείαν αὐτὰ ^α πειρώμενοι μεταφέρειν ἀπέθειαν. Τὸ δὲ μὴ μόνον ἐκ προβάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐρίφων λαμβάνειν, τὴν θεῖαν πάλιν κηρύττει φιλιανθρωπίαν. Οὐ γὰρ μόνον ὑπὲρ δικαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὸ σωτήριον ὑπομεμῆνκε πάθος. Οὕτω δὲ νοεῖν αὐτὸς ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν. Ἄμνοίς μὲν γὰρ τῶν τῶν ἀγίων ἀπέκασε σύλλογον· τὸ δὲ σύστημα τῶν ἀμαρτωλῶν (10) ἐρίφοις· Ἐρίφον γὰρ ὑπὲρ ἀμαρτίας ὁ νόμος προσφέρειν ^β ἐκέλευσε. Καὶ τῶν θεῶν δὲ μυστηρίων οἱ μεταλαμβάνοντες, οἱ μὲν ὡς προβάτου μεταλαμβάνουσιν, ἅτε δὴ τελείαν τὴν ἀρετὴν κεκτημένοι· οἱ δὲ ὡς ἐρίφου, διὰ μετανοίας ἐξαλειφόντες τὰς τῶν ἀμαρτημάτων κηλίδας. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, οὐκ ἐκ σιτίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ κριθίνων ^γ ἄρτων τοὺς συνελθυθότας διέθροψε. Καὶ ἡμῖν δὲ ὁ Δεσπότης ἐκέλευσεν ἔχειν τὰς ὀσφύας περιεζωσμένας, καὶ τοὺς πόδας ὑποδεδεμένους, καὶ τοὺς λύχνους καιομένους, ὡς οἰκέτας δεσπότην προσμένοντας. Ἄλλ' Ἑβραῖοι μὲν, ὡς Αἰγυπτίων ἀπαλλαττόμενοι, καὶ εἰς τὴν Χαναανίαν γῆν εἰσαγόμενοι, τοῦτο εἶχον τὸ σχῆμα· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἐντεῦθεν εἰς ἕτερον μεθιστάμενοι βίον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν ὁ θεὸς παρακαλεῖται Παῦλος, βοῶν, « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. » Καὶ ἐπήγαγε· « Καὶ γὰρ καὶ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Καὶ προστέθεικεν· « Ὡστε ἰορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἄζυμοῖς εὐκρινείας καὶ ἀληθείας. » Ἄνωθεν δὲ προμεμήνυκε τὴν τῶν ἐθνῶν ^δ σωτηρίαν ὁ τῶν ὄλων θεός. Καὶ γὰρ τοὺς προσηλύτους μεταλαγχάνειν τοῦ πάσχα προσέταξε. Γεωώραν (11) γὰρ τὸν προσήλυτον ἐκάλεσε (12), καὶ ἰσονομίαν αὐ-

^α Isa. i, 22. ^β I Cor. v, 7. ^γ ibid. ^δ ibid. 8. ^ε Levit. xix, 54.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^α αὐτῶν. ^β Gal. p. 668. ὁ νόμος προσέφερε.

NOTÆ.

(7) Ἀνθρωπίνους. Cod. et Pic. præmittunt ὡς.
(8) Cod. et Pic. λόγους.
(9) Tl. Des.
(10) Τὸ — ἀμαρτωλῶν. Cod. et Pic. τῶν δὲ τῶν κριούτων. Ἐπομένῳ loco legendum esse videtur τῶν

δὲ μὴ τοιούτων.
(11) Cod. et Pic. γεώραν.
(12) Ἐκάλεσε. Alii προσηγόρευσε. Ita legitur in Scholio, quod Lamb. Bos ad Exod. xii, 19, et Montf. l. c. p. 70, attulerunt.

qui in sola Ecclesia divina sumunt mysteria, exsecrationi habentes hereticorum cœtus. Cæterum primogenita boum et ovium Dominus lege jussit offerri, in memoriam revocans primogenitorum ipsorum salvationem: cum ipse alioqui victimis non egeret, sed Hebræorum commodum procuraret; quemadmodum et lex ipsa innuit: « Cum interrogaverit te filius tuus, dicens: Quid est hoc? respondebis ei: Manu forti eduxit nos Dominus e terra Ægypti, e domo servitutis. Nam cum induratus esset Pharaon, et nolet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenitis hominum usque ad primogenita jumentorum. Idcirco ego immolo Domino omne quod aperit uterum, masculini sexus: et omnia primogenita filiorum meorum redimam. Erit igitur quasi signum in manu tua, et monumentum perpetuum ante oculos tuos. Manu enim forti eduxit te Dominus ex Ægypto. » Itaque unumquodque istorum in gratiam et commodum populi fiebat, non autem quod iis Deus indigeret.

Κύριος ἐξ Αἰγύπτου. » Τοιγάρτοι τούτων ἕκαστον οὐ ἐγένετο ὠφέλειαν.

143 INTERR. XXV.

Quidam ferunt divisum fuisse mare Rubrum duodecim sectionibus, et unamquamque tribum seorsum transiisse: idque putant beatum David his verbis dixisse: « Qui divisit mare Rubrum in divisiones 5. »

Ego vero existimo bifariam tantum fuisse mare divisum, quemadmodum Scriptura divina docet, dicens: « Aqua autem erat illis murus a dextris, et murus a sinistris; » latamque viam fuisse, et numero transeuntium convenientem: « Duxit enim, inquit, eos in abysson, sicut in deserto; » quod videtur indicare amplitudinem viæ patentis. Non tamen ille prior intellectus rationibus pietatis adversatur. Utrumque enim est opus divinum et admirandum: sequi tamen debemus sacræ Scripturæ veritatem. Tradidit autem justissimus iudex exitio per aquas illas Pharaonem cum toto exercitu, quia per aquam interemerat infantes Hebræorum.

INTERR. XXVI.

Quale erat lignum, quod aquam dulcem reddidit in Merrha?

Superfluum atque inutile est quærere, quæ silentio tradita sunt. Nobis autem sufficit cognoscere aquam, quæ prius erat amara, per lignum in dulcem mutatam esse saporem. Quæ res salvationem nostram præfiguratur. Crucis enim salutare lignum mare gentium amarum dulce reddidit.

Exod. xiii, 2. † Exod. xiii, 14-16. § Psal. cxxxv, 13. † Exod. xiv, 22. † Psal. cv, 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁷ Cat. p. 699. ἐσκληρύνθη Φαραώ. ⁷⁸ Cat. p. 711. νομίζω διαίρεσιν. ⁷⁹ τῆ δὲ τοῦ ὕδατος πανωλ. τὸν Φαρ. πανστρατιᾶ παραδέδωκεν. Deinde post τὰ βρέφη hæc subjiciuntur, ut Theodoretus, ad eundem locum c. xiv, 22: Ἐπειδὴ ἴχνη τοῦ τότε γεγενημένου θαύματος εἰς ἐτι καὶ νῦν δείκνυται, τῆς Ἐριθρᾶς ἀμπωτιστικῆς

NOTÆ.

(13) Τοῦ Θεοῦ. Des. in cod. et apud Pic.

(14) Ὁ Υἱός σου. Cod. addit λέγων.

(15) Ἀπέκτεινε. In cod. præcedit καί.

(16) Δί'. Abest a cod. et edit. Pici.

(17) Cod. et Pic. πανστρατιᾶ.

(18) Ἴπρ. Abest a cod. et edit Pici.

τῷ μεταδέδωκεν. « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὡς ὁ αὐτόχθων τῆς γῆς. » Καὶ τὸ, « Ἐν οὐκία μίᾳ βρωθήσεται. » φυλάττουσιν οἱ πιστοὶ, ἐν μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ (13) ἐκκλησίᾳ τῶν θεῶν μεταλαμβάνοντες μυστηρίων, τὰς δὲ τῶν αἰρετικῶν συναγωγὰς βδελυττόμενοι. Τὰ μέντοι πτωτότοκα καὶ τῶν βοῶν καὶ τῶν προβάτων προσφέρεσθαι νομοθετήκεν ὁ Δεσπότης Θεός. τῆς τῶν πρωτοτόκων αὐτῶν σωτηρίας ἀναμιμνήσκων· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τῶν θυμάτων ἐδεῖτο, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν ἐπραγματεύετο. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος δηλοῖ. « Ἐάν ἐρωτήσῃ σε ἐ υἱός σου. (14) Τί ἐστὶ τοῦτο; καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτόν, ὅτι Ἐν χειρὶ κραταιᾷ ἐξήγαγεν ἡμᾶς Κύριος ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ ὄλου δουλείας. Ἦνίκα δὲ ἐσκληρύνε Φαραώ ⁷⁷ ἐξαποστειλῆαι ἡμᾶς, ἀπέκτεινε (15) Κύριος πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ ἀπὸ πρωτοτόκου ἀνθρώπων, ἕως πρωτοτόκου κτηνῶν. Διὰ τοῦτο ἐγὼ θύω τῷ Κυρίῳ πᾶν διανοήγον μήτραν, τὰ ἀρσενικά· καὶ πᾶν πρωτότοκον τῶν υἱῶν μου λυτρώσομαι. Καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρὸς σου, καὶ ἀσάλευτον πρὸ ὀφθαλμῶν σου. Ἐν γὰρ χειρὶ κραταιᾷ ἐξήγαγέ σε οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ χρείας ἔνεκεν, ἀλλὰ τῆς τοῦ λαοῦ

EPQT. KE'.

Τινὲς φασιν, εἰς δώδεκα διαίρεσιν διαίρεθῆναι τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκάστην φυλὴν καθ' ἑαυτὴν διαβῆναι· καὶ τοῦτο νομίζουσι τὸν μακθριον εἰρηκῆναι Δαβὶδ. « Τῷ καταδιέλντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσιν. »

Ἐγὼ δὲ διχῇ νομίζω τμηθῆναι ⁷⁸ τὸ πέλαγος· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ θεία διδάσκει Γραφή· « Τὸ δὲ ὕδωρ αὐτοῖς τεῖχος ἐκ δεξιῶν, καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων. » Τὴν δὲ ὁδὸν εὐρείαν γενέσθαι, σύμμετρον τῷ πλήθει τῶν παριόντων. « Ὀδήγησε γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ, ὡς ἐν ἐρήμῳ. » Τοῦτο δὲ τῆς ὁδοῦ τὴν εὐρυχωρίαν δηλοῖ. Οὐδὲ ἐκεῖνος μέντοι ὁ λόγος τῷ τῆς εὐσεθείας λυμαίνεται λόγῳ. Κάκεινο γὰρ καὶ τοῦτο τῆς θείας ἔργον θαυματουργίας· ἡρῆ μέντοι ἀκολουθεῖν τῇ τῆς θείας Γραφῆς ἀληθείᾳ. Τῇ δὲ δι' (16) ὕδατος πανωλεθρία τὸν Φαραῶν πανστρατὶ (17) παρέδωκεν ⁷⁹ ὁ δικαιοτάτος δικαστής, ἐπειδὴ περ δι' ὕδατος ἀνείλε τὰ τῶν Ἑβραίων βρέφη.

EPQT. KC'.

Ποῖον ἦν (18) τὸ ξύλον, τὸ γλυκῆναν ἐν τῇ Μερόῃ τὸ ὕδωρ;

Περὶ τὸν καὶ ἀνόνητον τὸ τὰ σασιγημένα ζητεῖν. Ἄρχει δὲ ἡμῖν μαθεῖν, ὡς διὰ τοῦ ξύλου τὸ πικρὸν ὕδωρ εἰς γλυκῆναν μετεβλήθη ποιότητα. Καὶ τοῦτο γὰρ τὴν ἡμετέραν προδηλοῖ σωτηρίαν. Τὸ γὰρ σωτήριον τοῦ σταυροῦ ξύλον τὴν πικρὰν τῶν ἐθνῶν ἐγλύκανε θάλατταν.

ΕΡΩΤ. ΚΖ.

A

INTERR. XXVII.

Πῶς ροητέον τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον, « Πάντες εἰς τὸν Μωσὴν ἐβαπτίσθησαν ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα ἢ πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον· ἔπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός; »

Τύπος ἦν τῶν νέων τὰ παλαιά· καὶ σκιά (19) μὲν ὁ νόμος Μωσέως, σῶμα (20) δὲ ἡ χάρις. Ἐπειδὴ τὸν ἐδῶκον τοὺς Ἑβραίους οἱ Αἰγύπτιοι, διαδάντες δὲ τὴν Ἐρυθρὰν θάλατταν οἱ Ἑβραῖοι τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἀπηλλάγησαν δεσποτίας· τύπον ἔχει τῆς κολυμβήθρας ἢ θάλαττα· ἡ δὲ νεφέλη, τοῦ πνεύματος· ὁ δὲ Μωσῆς, τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· τοῦ σταυροῦ δὲ, ἡ ῥάβδος· τοῦ διαβόλου, ὁ Φαραὼ τῶν δαιμόνων, οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς (21) τὸ δὲ τῆς πέτρας ὕδωρ, τοῦ σωτηρίου αἵματος. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνοι μετὰ τὸ διαβῆναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἢ, καὶ τῆς ξένης τροφῆς, καὶ τοῦ παραδόξου ἀπήλασαν νόματος· οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα τῶν θείων μεταλαμβάνομεν (22) μυστηρίων.

Quomodo intelligendum est illud, quod ab Apostolo dictum est : « Omnes in Mosen baptizati sunt, in nube et in mari : et omnes eandem escam spirituales 144 manducaverunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt; bibebant autem de spiritali sequente eos petra; petra autem erat Christus i? »

Vetera typum gerebant recentium, et umbra erat lex Mosis, corpus vero gratia. Quoniam igitur Ægyptii persequebantur Hebræos, mare autem Rubrum transeuntes Hebræi, ab Ægyptiorum permolesto dominio vindicati sunt, mare præ se fert typum lavacri, nubes autem spiritus. Moses item Christi Salvatoris, crucis autem virga. Et Phærao diaboli typum gerit, Ægyptii dæmonum, manna vero cibi cœlestis; aqua autem, quæ de petra egressa est, sanguinis salutaris. Quemadmodum enim illi, ubi mare Rubrum transierunt, cibo peregrino et aqua inopinata potiti sunt : ita nos post salutarem baptismum participes sumus divinorum mysteriorum.

ΕΡΩΤ. ΚΠ.

INTERR. XXVIII.

Διατί ἡ πέτρα Χριστὸς ὠνομάσθη;

Quamobrem petra vocata est Christus?

Ὁς τύπος γενομένη τοῦ δεσπότου Χριστοῦ. Οὕτω καὶ ἡ θάλαττα βάπτισμα προσηγορεύθη, καίτοι οὐδενὸς ἐν αὐτῇ βαπτισθέντος· κεκοιναμένος γὰρ μᾶλλον αὐτὴν, ἢ διάβροχος, διήλθεν Ἰσραὴλ ἢ.

Quia typus erat Christi Domini. Sic et mare dictum est baptisma, quamvis nullus in eo sit baptizatus. Nam populus Israeliticus pulvere potius aspersus, quam aqua, pertransiit illud.

ΕΡΩΤ. ΚΘ.

INTERR. XXIX.

Διατί ἄρτον ἀγγέλων τὸ μάννα προσηγόρευσε ὁ προφήτης ἢ;

Cur propheta vocavit manna panem angelorum ἢ?

Ὁς ἀγγέλων τῇ τούτου ὥρᾳ (23) διακεκορηκῶτων ἢ. Ἡ γὰρ ἀσώματος φύσις οὐ δεῖται τροφῆς. Οὕτως ἄρτος οὐρανοῦ (24) προσηγορεύθη, ἐπειδὴ ἀνωθεν κατηνέχθη· οὐκ ἐξ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀέρος. Οὕτω καὶ πετεινά οὐρανοῦ προσηγορεύονται τὰ τὸν ἀέρα διαπερῶντα.

Propterea quod angelorum ministerio datum est. Nam incorporea natura cibo non indiget. Sic etiam appellatum est panis cœli, quia 145 desuper veniebat, non ex ipso celo, sed ex æere. Quo pacto et volucres cœli dictæ sunt, quæ per aerem volant.

i I Cor. x, 2-4. ἢ Psal. lxxvii, 95. ἢ Exod. xvi, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

καὶ τῆς ἐπηργμένης παρὰ τοῦ Θεοῦ διωρεῖς τοῖς Ἑβραίοις ἀνάμνησιν παρεχομένης Ἑλληνες τὸ γινόμενον πρόφανιν λαμβάνουσι ἀσθεσίας, ἐν πλείοσι τῆς θαλάσσης τόποις δεικνύντες ἀμωτισμούς, φύσεως ἔργον, οὐ θεῖου θαύματος. Ἡμεῖς δὲ συγχωρήσαντες αὐτοῖς ὁ βούλονται νοεῖν, καὶ τῆς φύσεως εἶναι τὸν ἀμωτισμὸν τῆς Ἐρυθρᾶς κατὰ τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἀπύλοντο μὲν οἱ Αἰγύπτιοι, διεσώθησαν δὲ οἱ Ἑβραῖοι, δόντες, πειθόμεθα αὐτοῖς (ad marg. ἰσ. πυθόμεθα αὐτῶν), εἶπου τῆς θαλάσσης ἀμωτισμὸς μέσον τέμνει καὶ κόλπον· καὶ τοῦ τὸν σχοινοτάς, ὥστε γυμνοῦν τὸν κρυπτόμενον αὐτοῖς τόπον, καὶ ποιεῖν ἰσοδὴν πλατεῖαν, μᾶλλον δὲ ὁδοῦ εὐθείας, ἵπερ τοῖς Ἰσραηλίταις παρέσχε Θεὸς κατὰ τὸν Δαβὶδ, λέγοντα (Psal. cxxvii, 13)· τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεισις. Καὶ εἰ τὸ θαλάττιον ὕδωρ σχισθὲν ἐκ δεξιῶν τε καὶ ἐξ εὐωνύμων, φύσιν ἔχει στήναι, δίχην τειχῶν, ἀρῥαγές. Ὡσπερ ἐπὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν γέγονεν, ὁδῷ τοῖς θαλαττίοις τόποις χρωμένων. Εἰ δὲ ἀπιστεῖεν, ὅτι ταῦτα ποτε γέγονε, διατί μὴ τὰς κατὰ μέρος ἀντιλογίας ἀφέντες, αὐτὸ τοῦτο ζητοῦσι πρὸς ἡμᾶς διδασκάλῳ χρώμενοι τῇ ἀληθείᾳ, μᾶλλον δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐκ τῶν ἀποδεικνυμένων πραγμάτων διδασκόμενοι; Ἐγχορεῖ τὴν Ἐρυθρὰν ἀμωτιζεῖν, πῆ μὲν ἐπιτρέχουσαν, πῆ δὲ ἀναχωροῦσαν· ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν οὐκ ἦν ἀμωτισμὸς. Πῶς γὰρ τὴν σχισθῆναι τὴν θάλασσαν καὶ παρῆναι εἰς τείχων στάσιν, εἴη ἂν ἀμωτισμὸς; ἢ Quæst. 27 et 28 in cat. p. 744, ad Exod. xvii, 6, ροιηπιωι, longo post quæstiones in textu nostro sequente, ordine. ἢ Cat. p. 744. βρῶμα — καὶ πάντες τὸ αὐτὸ οἶν. ἢ θάλασσαν οἶν. ἢ παρῆλθεν ὁ Ἰσραὴλ. ἢ Cat. p. 734. ὁ προφ. Δαβίδ. ἢ διηκονηκῶτων.

NOTÆ.

(19) Σκιά — Μωσέως. Cod. et Pic. σκια μὲν ὁ νόμος ἔωκει. (20) Cod. et Pic. σωματι. (21) Τροφῆς. Cod. γραφῆς.

(22) Cod. et Pic. μεταλαγχάνομεν. (23) Ὁρῶν. Albrst a cod. (24) Οἰγανοῦ. Cod. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

INTERR. XXX.

Quare vocatum est Manna?

Cum primum Israelitæ viderunt illud, a se mutuo quærebant, « *Quid est hoc?* » Unde talem appellationem indiderunt, « *Quid hoc?* » Id enim significat manna. Et ita docet historia: « *Videntes enim, inquit, filii Israel, dixerunt alter ad alterum: Quid est? Ignorabant enim quid esset.* » Unde in nomen versa est interrogatio. Illud autem, veluti placenta melle permista, sic interpretatus est Symmachus, velut belliarum mellitum. Gomor autem mensura erat Hebraica, quæ, ut docet legislator, « *Decima pars erat trium mensurarum.* » Secundum vero Josephum, continet tres cotylas Atticas cum dimidia.

INTERR. XXXI.

Cur manna servatum in crastinum diem corruptebatur?

Propterea quod in legem committebatur. Nam docere volens eos vitæ rationem a curis liberam, pollicitus est illis se suppeditaturum singulis diebus escam necessariam: illi vero diffidentes, portionem aliquam ejus quod collegerant, in posterum diem servaverunt, quæ propterea computruit. Quod enim non manne vitio id acciderit, fidem facit Sabbatum, in quo integrum servabatur, quod pridie collectum esset. Illud item, quod multis sæculis in arca conservatum est incorruptum.

146 INTERR. XXXII.

Quare diebus Sabbati non dedit manna?

Cum illis solis lege præcepisset quiescere die Sabbati, docuit illos ipso facto servare præceptum. Non tamen cursum naturæ sistere voluit. Oritur enim sol et luna, itidem et nubes pluviam fundunt, flant quoque venti, mulieres pariunt, et brutorum animalium genera.

INTERR. XXXIII.

Quibus armis utebantur, cum pugnarent adversus Amalec?

Cum Ægyptii demersi essent, eorum corpora una cum armis in litus sunt depulsa: quæ illi spoliantes, ad bellicos usus sumpserunt.

INTERR. XXXIV.

Quomodo fiebat, ut extensis manibus Mosis Israel vinceret: remissis autem illis vinceretur?

Dum extendebat manus, typum gerebat ejus qui

= Exod. xv, 15. ° ibid. 36. ° ibid. 20. p Exod. xvi, 25, 26. q Exod. xvii, 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

* Quæstionis 30 prior particula Εὐθὺς — ἐν μέλιτι in cat. p. 740; posterior, τὸ δὲ γομόρ, etc., pr. 742 exstat. ° κοτύλας ἐχώρει. ° ἀναγκαστείς. ° Cat. p. 749. πολεμ. οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ.

NOTÆ.

(25) Ἐγκρίς. Ita quoque Cod. et Pic. Editiones autem Bibliorum Græcorum habet ἐγκρίς.

(26) Cod. et Pic. Γομόρ.

(27) Conferenda sunt, quæ Theodoretus ad Ezech. xlv observavit.

A

ΕΡΩΤ. Α'.

Διατί μάννα ἐκλήθη,

Εὐθὺς αὐτὸ θεασάμενοι ἀλλήλους ἠρώτων, . Τί τοῦτο; Ἐπέθεσαν τοίνυν αὐτῷ προσηγορίαν, « Τί τοῦτο; » τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ μάννα. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει ἢ ἰδόντες γὰρ, φησὶν υἱοὶ Ἰσραὴλ εἶπον ἕτερος τῷ ἑτέρῳ, Τί ἐστὶ τοῦτο; Ὁ γὰρ ἤδεναν τί ἦν. Ἐγένετο τοίνυν ἡ ἐρώτησις ὄνομα. Τὸ δὲ, « ὡς ἐγκρίς (25) ἐν μέλιτι, » ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν, « ὡς ἀμυλὸς ἐν μέλιτι. » Τὸ δὲ γομόρ (26), μέτρον ἦν Ἑβραϊκόν. Διδάσκει δὲ ὁ νομοθέτης, ὅτι « τὸ δέκατον ἦν τῶν τριῶν μέτρων » ὡς δὲ Ἰώσηπος ἔφη, τρεῖς ἡμῖς κοτύλας Ἀττικὰς ἔχει (27).

B

ΕΡΩΤ. ΑΑ'.

Διατί τὸ καταλειφθὲν εἰς τὴν ὑστεραίαν τοῦ μάννα διεφθάρη;

Ἐπειδὴ νόμου παράβασις ἦν. Διδάσκων γὰρ αὐτοὺς τῶν φροντιδῶν ἐλεύθερον βίον, ὑπέσχετο καθ' ἑκάστην αὐτοῖς ἡμέραν παρέχειν τὴν ἀναγκαίαν ὀτροφὴν· ἐκεῖνοι δὲ ἀπιστήσαντες, μέρος τι τοῦ συλλεγέντος εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐφύλαξαν· διὰ τοῦτο ἐπόρωςεν. Ὅτι γὰρ οὐ τῆς τοῦ μάννα φύσεως ἦν τὸ πάθος, μαρτυρεῖ τὸ Σάββατον, ἐν ᾧ ἀλώθητον διετηρήθη τὸ τῆ παρασκευῆ συλλεγόν. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ κιβωτῇ ἐπὶ πολλὰς διαφυλαχθὲν γενεάς.

ΕΡΩΤ. ΑΒ'.

Διατί ἐν τοῖς Σάββασιν οὐ παρείχε (28) τὸ μάννα;

Ἐπειδὴ μόνοις αὐτοῖς (29) τοῦ Σαββάτου τὴν ἀργίαν ἐνομοθέτησεν, ἐργῶ αὐτοὺς ἐδίδασκε φυλάττειν τὴν ἐντολήν. Τὸν δὲ τῆς φύσεως οὐκ ἐκώλυσε δρόμον. Ἄνισχει γὰρ ἥλιος καὶ σελήνη, ὡσαύτως καὶ τὰ νέφη τὸν ὑπερὸν ὠδίνει, καὶ ἀνεμοὶ πνέουσι, καὶ γυναῖκες τίκτουσι, καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη.

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Ποίοις ὄπλοις ἐχρῶντο τῷ Ἀμαλήκ πολεμοῦντες¹⁰;

Τῶν Αἰγυπτίων ὑποβρυχίων γεγεννημένων, ἐξεβράσθη αὐτῶν εἰς τὴν ἡῖονα (30) μετὰ τῶν ὄπλων τὰ σώματα· ταῦτα σκυλεύσαντες, ἐχρῶντο τούτοις ἐν τοῖς πολέμοις.

D

ΕΡΩΤ. ΑΔ'.

Διατί τῶν Μωσέως (31) χειρῶν ἐκτεταμένων ἐνέκα ὁ Ἰσραὴλ, καθιεμένῳ δὲ ἠετιάτο;

Τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν ἐπλήρου τὸν τύπον

= Exod. xv, 15. ° ibid. 36. ° ibid. 20. p Exod. xvi, 25, 26. q Exod. xvii, 11.

ἐκτείνων τὰς χεῖρας. Ἐδείχθη· κοῖνον καὶ ἐν τῷ A
 τύπῳ τῆς ἀληθείας ἢ δυνάμει. Ὡσπερ γὰρ τοῦ θε-
 ράποντος τὰς χεῖρας ἐκτείνοντος ἔπαιον Ἀμαλὴκ·
 οὗτος τοῦ Δεσπότητος τὰς χεῖρας ἐκτείνοντος, κατ-
 ἐλύθη τοῦ διαβόλου τὸ σίφος. Καὶ ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ
 πολέμῳ ὁ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁμῶνυμος τὸ τρόπιον
 ἔστησε (32) τότε ταύτην τὴν προσηγορίαν λαβὼν,
 καὶ τοῖς λογάσι χρησάμενος συνεργοῖς, ὡς ὁ Δε-
 σπότης Χριστὸς ὑπουργοῖς τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις.

EPQT. AE'.

Τί ἐστιν, « Ἐσσεθέ μοι λαὸς περιούσιος (33) ἀπὸ
 πάντων τῶν ἐθνῶν· ἐμὴ γὰρ ἐστὶ πᾶσα
 ἡ γῆ; »

Πάντων εἰμι, φησί, ποιητῆς καὶ Δεσπότης, καὶ
 πάντων ὡς ποιητῆς προμηθεύμαι· ὑμᾶς δὲ οἶόν τινα
 λαὸν ἐξαίρετον ἑμαυτῷ ἀφιέρωσα. Τοῦτο γὰρ ἐπ-
 ἔγγαγεν· « Ὑμεῖς δὲ ἔσσεθέ μοι εἰς (34) βασιλείου ἱε-
 ράτευμα, ἔθνος ἅγιον. » Ὡσπερ γὰρ (35) τοὺς Λευί-
 τας, Ἰσραηλῖτας ὄντας, τῶν ἄλλων φυλῶν προτετί-
 μηκε, καὶ εἰς τὴν θεῖαν ἀφιέρωσε λειτουργίαν¹¹·
 οὐ τῶν ἄλλων ἀμελῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτον τὴν ἐκείνων
 ποιούμενος ἐπιμέλειαν· οὕτω τὸ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ
 Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἐξελέξατο σπέρμα· πρῶτον
 ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ἡμελλε κατὰ σάρκα βλαστάνειν ὁ
 Δεσπότης Χριστὸς· ἔπειτα διὰ τῶν εἰς τούτους γινο-
 μένων (36) τὴν οἰκίαν ἐπιδεικνύς δύναμιν, καὶ
 πάντας ἀνθρώπους διδάσκων τὴν τῆς θεογνωσίας
 ὁδόν. Τούτων μέντοι εἰρημένων· « Ἀπεκρίθη πᾶς ὁ
 λαὸς, καὶ εἶπε· Πάντα ὅσα εἶπεν ὁ Θεὸς ποιήσομεν¹²,
 καὶ ἀκουσόμεθα. » Αὕτη δὲ τοῦ λαοῦ ἡ συνθήκη
 ὑπογραφῆ τινι· ἔοικε γραμματίου· ὅθεν τὴν οἰκίαν
 παραδάντες (37) ὁμολογίαν, ταῖς τῆς νομοθεσίας
 ἀραῖς ὑπεβλήθησαν, ὧν τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκό-
 τας ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἡλευθέρωσε. « Χριστὸς γὰρ,
 φησὶν, ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου,
 γενομένου ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. » Τὸ μέντοι περιού-
 σιος, ἐξαίρετος ὁ Σύμμαχος ἡρμηνεύσεν.

EPQT. AC'.

Τί δήποτε οὐ μόνον ἀγνισθῆναι, ἀλλὰ καὶ πλῦναι
 τὰ ἱμάτια προσετάχθησαν, ἡρίκα τὸν νόμον
 ἐδέχοντο;

Διὰ τῶν σωματικῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ πνευματικὰ
 ποδηγεῖ, καὶ δέος ἐντίθησι, καὶ εὐλαβεστέρους ποιεῖ.
 Ἐλογίζοντο γὰρ ἐκ τούτων, ὡς πολλῶ μᾶλλον τὴν
 διάνοιαν καθαρεύειν προσήκει. Διὰ τοι τοῦτο καὶ
 ἀπλῆγγων φωναί, καὶ κτύποι βροντῶν, καὶ γνῶφος,

¹¹ Exod. xix, 5. ¹² ibid. 6. ¹³ ibid. 8. ¹⁴ Galat. iii, 13. ¹⁵ Exod. xix, 10.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ Cat. p. 755. ἀφώρισε λειτουργῶν. ¹² εἶπεν ὁ Θεὸς ποιεῖν.

NOTÆ.

(32) Ἔστησε. Cod. et Pic. ἐτήρησεν.
 (33) Περιούσιος. Hæc vera est lectio Theodoretī,
 cui tamen Montf. l. c. tom. I, p. 76, tribuit lectio-
 nem Symmachi, ἐξαίρετος.
 (34) Εἰς. Abest a cod. et edit. Pici.

(35) Γὰρ. Cod. et Pic. καί.
 (36) Διὰ — γινομένων. Cod. et Pic. διὰ τούτων
 εἰς τοὺς ἐκ τούτων γινομένους.
 (37) Cod. et Pic. παραδάντων.

crucifixus est pro nobis. Declarata est igitur sub
 illa figura vis veritatis. Quæquammodum enim ser-
 vomanus extendente cecidit Amalec: ita cum Do-
 minus manus extendit, dissoluta est acies diaboli.
 In illo vero bello is qui Salvatore nostro cogno-
 minis erat tropæum erexit: hanc appellationem tum
 adeptus, ususque opera delectorum virorum, sicuti
 Christus Dominus sacrorum apostolorum usus est
 ministerio.

147 INTERR. XXXV.

Quid illud est: « Eritis mihi populus peculiaris præ
 gentibus omnibus. Mea enim est universa terra? »

Creator, inquit, omnium et Dominus ego sum, et
 tanquam creator omnium curam habeo: vos veluti
 populum quemdam electum mihi consecravi. Hoc
 enim subjunxit: « Vos autem eritis mihi regale
 sacerdotium, gens sancta ». Quemadmodum enim
 Levitas, qui etiam erant Israelitæ, reliquis tribubus
 prætulit, et ad officium divinum consecravit, non
 quod reliquas tribus negligeret, sed ut per hos illa-
 rum curam gereret: sic et semen Abrahami, Isaaci et
 Jacobi elegit, primum quod ex illis secundum car-
 nem Christus Dominus oriturus erat, deinde ut per
 ea quæ illorum gratia fiebant suam potentiam pate-
 faceret, et edoceret omnes homines cognoscendi
 Dei viam et rationem. Cum hæc ergo dixisset:
 « Omnis populus respondit, et dixit: Cuncta quæ
 dixit Deus faciemus, et audiemus ». Hoc vero
 pactum populi subscriptioni cuidam instrumenti
 simile est. Proinde contra conventionem propriam
 committentes, maledictionibus in lege contentis
 obnoxii facti sunt: a quibus Christus Dominus
 vindicavit credentes in ipsum: « Christus enim,
 inquit, redemit nos de maledictione legis, factus
 pro nobis maledictio ». Pro peculiaris, Symma-
 chus interpretatus est electus.

148 INTERR. XXXVI.

Qua de causa non sanctificari tantum, sed et lavare
 vestimenta jussi sunt, quando legem acceperant? »

Manu ducit eos ad spiritualia per ea quæ corporea
 sunt, et timorem illis ingerit, religiosioresque reddit
 illos. Ex his enim colligebant longe magis expurgan-
 dum esse animum. Propterea tubarum voces, et
 soni tonitruum, et caligo, et procella, et ignis in

vertice montis, et fumus iogens emissus : ut per hæc omnia cor illorum lapideum emolliret. Etenim quia plagas quidem Ægyptiis illatas conspexerant, ipsi vero castigationis specimen nullum senserant, ideo per hæc terret illos, ut pueros : ut non solum eum diligant propter immensa ejus beneficia, sed timeant etiam suppliciorum metu. Qua de causa de sacerdotibus etiam dixit : « Sacerdotes qui appropinquant Domino Deo, sanctificentur : ne forte recedat ab illis Dominus ». Cum enim par esset illos Deo confidere, ut quibus commissum esset officium divinum, ostendit, quo pacto sublimiores terrenis illos præcipue esse conveniat, quibus divinum munus creditum est.

INTERR. XXXVII.

Quomodo intelligendum est istud : « Non erunt tibi dii alieni, præter me ? »

Qui Trinitatis unam substantiam consilientur, divinæ vocis legem observant. Nihil enim aliud pro Deo coli permittunt, præter divinam naturam. Qui vero labe infecti sunt Arii atque Eunomii, manifeste in legem divinam committunt : **149** confitentes quidem Deum Filium, sed creatum asserentes, et a divina substantia alienum. Nam cum Deus dicat : « Non erunt tibi dii alii præter me, » isti Deum alium introducunt.

INTERR. XXXVIII.

Quomodo differunt idolum et similitudo ?

Idolum nullo modo subsistit : similitudo vero, est alicujus imago et (Iligies. Quia ergo Græci formas minime subsistentes effingunt, veluti Sphingas, Tritonas, et Centauros, Ægyptii vero Cynocephalos, et Bucephalos, tales rerum non subsistentium fictiones, idola vocat : similitudines autem, rerum subsistentium imagines, veluti solis, lunæ, stellarum, hominum, belluarum, reptilium, et his similia. Quæ omnia vetat adorare, aut colere. Non temere autem utramque prohibuit : sed quia sæpe contingit quosdam humano metu perterritos, adorare quidem, non tamen animo colere, propterea docuit utramque esse impiam.

* INTERR. XXXIX.

Quid sibi vult, Deus est zelotes ?

Lex sustinet personam viri, populus autem per-

* Exod. xix, 22. Exod. xx, 5. * *ibid.* 4. * *ibid.* 5.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁸ Cat. p. 757. τοῦ ὄρους ἀκρωρυχία. ¹⁹ τοὺς λειτ. Θ. προστεταγμένους. ¹⁸ Cat. p. 767. θεοὶ ἕτεροι. ¹⁶ Θεὸν μὲν τὸν Κύριον. ¹⁷ Cat. p. 768, τὰ τῶν ὑφ'εστ. εἰκάζματα ὀμ. ¹⁸ Qu. 39 in cat. p. 769 inscribitur : Τὸ, Θεὸς ζηλωτῆς, τί σημαίνει.

NOTÆ.

(38) *Θεοὶ*. Pic. addit ἄλλοτριοί. Codex autem, ἕτεροι, quam postremam lectionem ipse Theodor. in iis quæ sequuntur, amplexus est. Ita quoque legitur in versione τῶν Ο'.

(39) *Θεός*. Cod. et Pic. ἕνα.

(40) *Τολύρ*. Cod. et Pic. τίνες.

καὶ θύελλα, καὶ πῦρ ἐν τῇ τοῦ ὄρους ἀκρωρυχία ¹⁸, καὶ καπνὸς ἀφατος ἐκπεμπόμενος. ἵνα διὰ τούτων ἀπάντων τὴν λιθίνην αὐτῶν καταμαλάξῃ καρδίαν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰς μὲν τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπενεχθείσας ἐθεάσαντο τιμωρίας, αὐτοὶ δὲ πείραν τῆς παιδείας οὐκ ἔλαβον, διὰ τούτων δεδιττεται, οἷα δὴ παίδας. ὥστε μὴ μῖνον ἀγαπᾶν διὰ τὰς ἀβήτους εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ δεδιέναι διὰ τὰς τιμωρίας. Τούτου χάριν καὶ περὶ τῶν ἱερέων ἔφη. « Οἱ ἱερεῖς οἱ ἐγγίζοντες Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἀγιασθήτωσαν, μὴ ποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν Κύριος. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀβῆσειν, ἅτε δὴ τὴν θείαν λειτουργίαν πεπιστευμένων, διδάσκει ὡς διαφερόντως τοὺς λειτουργεῖν Θεῷ πεπιστευμένους ¹⁴ ὑπερέτους εἶναι τῶν γῆινων προσήκει.

B

ΕΡΩΤ. ΑΖ'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Οὐκ ἔσονται σοὶ (38) θεοὶ ¹⁸ πλὴν ἐμοῦ ; »

Οἱ μὲν οὐσίαν τῆς Τριάδος ὁμολογοῦντες φυλάττουσι τὸν νόμον τῆς θείας φωνῆς. Ἄλλο γὰρ τι παρὰ τὴν θείαν φύσιν θεσπιεῖν οὐκ ἀνέχονται. Οἱ δὲ τὴν Ἀρείου καὶ Εὐνομίου περικείμενοι λώδη, τὸν θεῖον νόμον ἀντικρυς παραβαίνουσιν. Θεὸν (39) μὲν τὸν Ἰῆν ¹⁶ ὁμολογοῦντες, κτιστὸν δὲ ἀποκαλοῦντες, καὶ τῆς θείας οὐσίας ἀλλότριον. Τοῦ γὰρ Θεοῦ λέγοντος, « Οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ, » οὗτοι Θεὸν ἕτερον ἐπιστάγουσιν.

ΕΡΩΤ. ΑΗ'.

Εἰδωλον καὶ ὁμοίωμα ποῖαν ἔχει διαφορὰν ;
Τὸ εἰδωλον οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει. τὸ δὲ ὁμοίωμα, τινὸς ἐστὶν ἰσάλαμα καὶ ἀπέκασμα. Ἐπειδὴ τῶν (40) « Ἑλλήνης ἀναπλάττουσι τὰς οὐχ ὑφ'εστῶσας Μορφάς, Σφίγγας, καὶ Τρίτωνας, καὶ Κενταύρους. καὶ Αἰγύπτιοι Κυνοπροσώπους, καὶ Βουκεφάλους. εἰδωλα καλεῖ τὰ τῶν οὐχ ὑφ'εστῶτων μιμήματα. ὁμοιώματα δὲ τὰ τῶν ὑφ'εστῶτων εἰκάζματα ¹⁷, οἷον ἡλίου καὶ σελήνης, ἀστέρων, ἀνθρώπων, θηρίων, ἔρπετων, καὶ τῶν τούτοις παραπλήσιων. Τούτοις (41) κελεύει μῆτε προσκυνεῖν, μῆτε λατρεύειν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἀπαγορεύει ἀμφότερα. ἀλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει τινας προσκυνῆσαι (42) μὲν διὰ φόβον ἀνθρώπινον, οὐ μὴν καὶ λατρεύσαι κατὰ ψυχὴν, εἰδίδασκεν ὡς ἑκάτερον ἀσεβῆς.

D

ΕΡΩΤ. ΑΘ'.

Τί τὸ, ὁ Θεὸς ζηλωτῆς ἐστί ;

Ὁ νόμος τάξιν ἐπέχει ἀνδρὸς, ὁ δὲ λαὸς γυναικός.

καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἐδιδάξαν ὁ Δεσπότης Θεὸς διὰ μὲν Ἀ
 'Ησαίου λέγων · « Ποῖον τοῦτα τὸ βιβλίον τοῦ ἀπο-
 στασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν ; » Διὰ δὲ 'Ιερεμίου ·
 « Καθὼς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνοικα αὐτῆ, οὕτως
 ἠθέτησεν εἰς ἡμᾶς ὁ οἶκος 'Ισραὴλ, καὶ ὁ οἶκος 'Ιούδα,
 λέγει Κύριος. » Καὶ πάλιν · « Ἐάν ἀποστείλῃ ἀνὴρ τὴν
 γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πορευθεῖσα γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ,
 μὴ ἀνακάμπτουσα ἀνακάμψει πρὸς αὐτὸν ἔτι ; οὐ
 μαινομένη μισθῆσεται ἡ γυνὴ ἐκεῖνη ; Σὺ δὲ ἐξ-
 πόντος εἰς ποιμένας πολλοὺς, καὶ ἀνέκαμπτες (43)
 πρὸς με, λέγει Κύριος. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δέ φησιν,
 ὅτι « Ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἕως ὅσον χρό-
 νον ζῆ. Ἡ γὰρ ὑπανδρὸς γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέ-
 δεται νόμῳ · ἐάν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται
 ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοι-
 χαλίβα γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Οὕτως καὶ ὑμεῖς
 ἐθανωτώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ,
 εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερ-
 θέντι. » Τοῦτου χάριν Θεὸς (14) ζηλωτὴν ὀνομάζει
 ἑαυτὸν · τοὺς ἀνθρωπίνους μὲν κεκρημένους ὀνόμασι,
 δεδιωτμένους δὲ αὐτοὺς, καὶ σφαιρονεφεὶ ἀναγκάζων,
 ὥσπερ ἀνὴρ βῆθιμον ἔχων γυναῖκα παραινῶν αὐτῆ
 λέγει · Ζηλώσω ἐμεῖ, οὐ δύναμαι βλέπειν σε ἄλλῳ
 προσδιαλεγομένην ἀνδρὶ · οὕτως ὁ Δεσπότης Θεὸς τῆς
 δεσπιδαιμονίας αὐτοὺς ἀπαλλάξαι βουλόμενος, εὐ μόνον
 ζηλωτὴν ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ πῦρ καταναλίσκων ἐκά-
 λισεν. Ὅτι ἐκ φιλοστοργίας ὁ τοσοῦτος ζῆλος, αὐτὸς
 τοῦτο δεδήλωκεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Τεζοκίηλ εἰπῶν ·
 « Διὰ τοῦτο ἀποστήσεται ὁ ζῆλός μου ἀπὸ σου. »
 τωτέστιν, ὅτε ἠγάπων, ἐχρώμην τῷ ζῆλῳ · ἀπώσα-
 μένος δὲ σε, καὶ τὸν ζῆλον ἔθεσσα. Τοῦτο καὶ δι' ἐτέ-
 ρου προφήτου δεδήλωκεν¹⁰ · « Οὐκ ἐπισκέψομαι ἐπὶ
 τὰς θυγατέρας ὑμῶν ὅταν πορνεύσωσι, καὶ ἐπὶ τὰς
 νόμφας ὑμῶν ὅταν μοιχεύσωσιν. » Ἀγάπης τολῶν δ
 ζῆλος δηλωτικὸς.

EPOT. M.

Ὡς τὸ δίκαιον σώζεται, τῶν παίδων ὑπὲρ τῶν
 πατέρων κολαζομένων ;

Μεϊζους αἱ ἀπειλαὶ τῶν κολάσεων παρὰ τῷ Δεσπό-
 τη Θεῷ. Καὶ τοῦτο ῥάδιον μαθεῖν παρὰ τῆς θείας
 Γραφῆς · « Πᾶς γὰρ, φησὶν, ἀπεριτέμτος ἄρσιν, ὅς
 οὐ περιτεμήθεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθή-
 σεται. » Ἀλλ' ἔστιν εὐρεῖν τοὺς μὲν περιτεμημέ-
 νους ἐν τῇ ἐρήμῳ διαφόρως ἀναιρεθέντας · τοὺς δὲ
 ἀπεριτέμτους μεμνηχότας τῆς τῶν προγόνων ἐπαγ-
 γελίας τετυχηκότας (45) · τοὺτους γὰρ ἐν Γαλαλίοις
 Ἰησοῦς περιέτεμεν. Ὁδὴ ταῖς ἐχούσαις ζύμην οἰ-
 κίας πανωλεθρίαν ἠπέλησεν · ἀλλ' οὐκ ἐπήγαγε τὴν
 ζωορίαν κατὰ τὴν ἀπειλήν. Καὶ ἐνταῦθα τολῶν, ὡς

^b Isa. l. 1. ^c Jerem. iii, 20. ^d ibid. 1. ^e Rom, vii, 4-4. ^f Ezech. xvi, 12. ^g O. ce iv, 14. ^h Gen. xvii, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ Gal. p. 200. δεδήλωκεν εἰπῶν.

NOTÆ.

(45) Cod. et Pic. ἀνέκαμπτες.
 (44) Θεὸς. Cod. Χριστόν. Pic. Θεός.

Α ὁμίαν uxoris. Quod nos Dominus Deus etiam do-
 cuit, per Isaiam dicens : « Quisquam iste est li-
 repudii matris vestrae b ? » Et per Jeremiam :
 « Quomodo mulier contempsit virum suum :
 sic contempsit me domus Israel, et domus Juda,
 dicit Dominus c. » Et rursum : « Si dimiserit vir
 uxorem 150 suam, et abierit illa ad alterum
 virum, nunquid revertens ad eum revertetur ultra?
 anne polluendo polluetur mulier illa? Tu autem
 fornicata es cum pastoribus multis : et revertetur
 ad me, dicit Dominus d. » Apostolus autem ait :
 « Lex dominatur homini, quandiu vivit. Quæ enim
 sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi.
 Si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege
 viri : ita ut non sit adultera, si fuerit alius viri. Sic
 et vos mortificati estis legi per corpus Christi : ita
 ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit e. »
 Quam ob rem Deus seipsum appellat zelotam, hu-
 mano more loquens, ut terreat homines, et illis
 sapere cogat. Sicut enim vir ignavam habens ux-
 orem, admonere solet illam his verbis : Zelotypus
 sum, videre non possum te cum altero viro lo-
 quentem ; ita Dominus Deus volens a cultu dæmo-
 num illos abalienare, non tantum seipsum zelotam
 appellavit, sed et ignem consumentem. Quod au-
 tem magni amoris sit tam ardens zelus, Deus ipse
 met demonstravit, per Ezechielem dicens : « Pro-
 pterea auferetur zelus meus a te f, » hoc est, eum
 te diligere, uterbar zelo ; ubi vero te repuli, zelum
 exstinxit. Idem et per alium prophetam declaravit :
 « Non visitabo super filias vestras, cum fornicatae
 fuerint : et super sponsas vestras, cum adulterium
 commiserint g. » Est igitur zelus amoris index.

151 INTERR. XI.

Quomodo jus servatur illis, cum filii plectuntur
 pro patribus ?

Apud Dominum Deum majores sunt commina-
 tiones quam pœnæ : quod ex Scriptura divina fa-
 cile percipitur. « Omnis enim, inquit, masculus
 incircumcisus, qui non fuerit circumcisus octavo
 die, delebitur h. » Reperimus tamen, multos cir-
 cumcisos variis i modis in deserto perisse : qui ve-
 ro incircumcisi remanserant, servatos esse, et pro-
 missiones majoribus factas esse consecutas : hos
 enim Josua Gilgale circumcidit. Sic et familiis ser-
 vamentum habentibus interitum minatus est, non ta-
 men pro modo minarum supplicium intulit. Hoc

(45) Τῆς — τετυχηκότας. Des. in cod.

igitur loco terret illos minis, qui filios diligunt, et eorum curam habent, et ait : « Reddens peccata patrum in filios usque ad tertiam et quartam generationem, his qui oderunt me ⁱ. » Quod autem iudam litteram attendere non sit religioni consentaneum, Deus ipse demonstrat, res contrarias lege imperans : « Non morientur enim, inquit, filii pro patribus, nec patres pro filiis : sed unusquisque pro peccato suo morietur ⁱ. » Et per Ezechielem prophetam ait : « Quæ est parabola vestra, quam dicitis, Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt? Vivo ego, dicit Dominus, non amplius erit hæc parabola : sed obstupescant dentes eorum qui comederunt uvam acerbam. Quoniam meæ sunt omnes animæ ^k. » Et quæ sequuntur ejusdem sunt sententiæ. Ego autem existimo potius clementiam divinam **152** comminationibus declarari. Adjectum est enim istud : « His qui oderunt me ⁱ : » hoc est, patientia utrorumque patres qui deliquerunt, itidem et erga filios. Si vero nepotes et posterii patrum et majorum nequitiam secuti fuerint, supplicium sumam : majorum vero pietas longe lateque salutem posteris conciliabit : « Faciens, inquit, misericordiam in millia et myriades, his qui diligunt me, et observant mandata mea ^m. » Reperiet autem quispiam in ipsa historia divinorum eloquiorum veritatem. Quinta enim generatione, inquit, filii Israelis ascendunt ex Ægypto : nihilominus non luerunt pœnas, qui in Ægypto coluerant deos Ægyptiorum, neque patres illorum, neque avi illorum : isti vero qui majorum illorum secuti sunt impietatem, supplicium passi sunt : quia post tanta beneficia accepta, et tam multa miracula edita, non abjecerunt impietatem. Horum autem filii, qui Deum Salvatorem dilexerunt, promissa facta majoribus obtinuerunt. Et cernimus ipsi veritatem promissionis factæ patriarchis, quod gentes per semen Abrahami consecutæ sunt benedictionem. Minatur ergo illis supplicium, quia vitulum erant adoraturi.

INTERR. XLI.

Quid sibi vult : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum ^{n.º} ? »

Quidam prohiberi dicunt, ne quis res vanas, hoc est idola, nomine Dei vocet : alii, ne quis jurando mentiatur. Ego autem puto, divinam legem statuere, ne quis nomen Dei pronuntiet sine aliqua ratione aut docendi, aut orandi, aut **153** necessariæ cuiuspiam occasionis. Solent enim nonnulli, etiam

ⁱ Exod. xx, 5. ^j Deut. xxiv, 16; Ezech. xviii, 20. ^k Ezech. xviii, 2-4. ^l Exod. xx, 5. ^m *ibid.* 6. ^{n.º} *ibid.* 7.

VARIAE LECTIGNES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ Cat. p. 769. ὡς φιλοπαιδείας πεφροντ.

NOTÆ.

(46) Ἠμωδίασαν. Cod. ὠμωδίασαν, Pic. αἰμωδίασαν.

(47) Αἰμωδιάσουσιν. Ita quoque Picus. Cod. ὠμωδιάσουσιν.

(48) Ἐκγονοί. Cod. et Pic. ἔγγονοί.

(49) Ἀπέκγονοί. Cod. et Pic. ἀπόγονοί.

φιλόπαιδας καὶ φιλοπαθείας πεφροντικότητας ¹⁰ διό τεταιται ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ φησιν· « Ἀποδοῦς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν τοῖς μισοῦσί με. » Ὅτι γὰρ τὸ γυμνῶ προσέχειν τῷ γράμματι δυσσεβές, αὐτὸς ὁ Θεὸς διδάσκει τἀναντία νομοθετῶν· « Οὐκ ἀποθανοῦνται γὰρ, φησὶ, παῖδες ὑπὲρ πατέρων, οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παίδων· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθανέεται. » Καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ φησὶ· « Τίς ὑμῖν ἡ παραβολὴ αὕτη λεγόντων· Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄψον, καὶ οἱ υἱοὶ ἐδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν (46), Ζῶ γὰρ ἐγὼ, λέγει· Κύριος, εἰ ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη, ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ὄψον αἰμωδιάσουσιν (47) οἱ υἱοὶ ἐδόντες· ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσι. » Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. Ἐγὼ δὲ οἶμαι μᾶλλον τὴν θεῖαν φιλανθρωπίαν ἐμφάνειν τὴν ἀπειλήν. Πρόσκειται γὰρ· « Τοῖς μισοῦσί με· » τούτέστι, μακροθυμῶ τοῖς πατέρας ἡμαρτηκόσι· μακροθυμῶ καὶ παισίν. Εἰ δὲ οἱ ἔκγονοι (48), καὶ οἱ ἀπέκγονοι (49), τὴν τῶν πατέρων καὶ προγόνων ζηλώσαιεν πονηρίαν, ἐπάξω τὴν τιμωρίαν· ἡ δὲ τῶν προγόνων εὐσέθεια μέχρι πολλοῦ τῷ γένει προξενήσει τὴν σωτηρίαν (50)· « Ποῶν γὰρ, φησὶν, ἔλεον εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ τοῖς φυλάττουσι τὰ προσταγμάτά μου. » Εὗροι δ' ἂν τις καὶ τῇ ἱστορίᾳ τὴν τῶν θεῶν λογίων ἀλήθειαν. Πέμπτη γὰρ γενεᾶ, φησὶν, ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου. Ἀλλὰ τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἐν Αἰγύπτῳ δεδουλωκότες θεοῖς, οὐκ ἔτισαν δίκας οὐτε οἱ πατέρες αὐτῶν, οὐτε οἱ προπάτορες αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ζηλώσαντες τὴν κελίαν ἀσέβειαν ἐκολάσθησαν· ὡς μετὰ τὸ αὐτὴν εὐεργεσίαν, καὶ τὰ μυρία θαύματα τὴν ἀσέβειαν οὐκ ἐκπέψαντες. Οἱ δὲ τούτων παῖδες, τὸν Σωτῆρα Θεὸν ἠγαπήκοτες, τῆς προγονικῆς ἀπίστευσαν ὑποσχέσεως. Καὶ ὁρῶμεν τὸ ἀψευδές τῆς πρὸς τοὺς πατριάρχας (51) γεγεννημένης ἐπαγγελίας· τὰ γὰρ ἔθνη διὰ τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ τῆς εὐλογίας τετύχηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸν μόσχον ἡμελλόν προσκυνεῖν, τὴν τιμωρίαν προσαπειλεῖ.

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

Τί ἐστίν· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ; »

Τινὲς φασὶν ἀπαγορεύειν τὸ ἐπιθεῖναι τοῖς ματαίοις, τούτέστι τοῖς εἰδώλοις, τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν· τινὲς δὲ τὸ ὁμωμοκότα ψεύσασθαι. Ἐγὼ δὲ οἶμαι, τὸν θεῖον παρακελεύεσθαι νόμον, δίχα (52) διδασκαλίας, ἢ προσευχῆς, ἢ ἀναγκαίας τινὸς χρείας, τὴν θεῖαν μὴ προφέρειν (53) προσηγορίαν. Καὶ γὰρ εἰώ-

(50) Ἡ ἐξ σωτηρίας. Des. in cod. et apud Pic.

(51) Cod. et Pic. πατέρας.

(52) Δίχα. Cod. et Pic. addunt γάρ.

(53) Προφέρειν. Cod. et Pic. προσφέρειν. Ἐτα quoque paucis interpositis.

θασί τινες, καὶ παίζοντες, καὶ γελῶντες, προφέρουσιν ἄνω ἔτυχε διὰ τῆς γλώττης τὸ σεβάσιμον ὄνομα. Τοῦτο οἶμαι τὸν θεῖον νόμον ἀπαγορεύειν. Εἰ γὰρ τὴν πολυτελεστέραν ἐσθῆτα ταῖς ἑορταῖς φυλάττειν εἰώθασιν οἱ πολλοί, πολλῷ μᾶλλον τὸ θεῖον ὄνομα προσευχαῖς καὶ διδασκαλίαι ἀφιερῶν δίκαιον.

ΕΡΩΤ. ΜΒ΄.

Διατί τὸ Σάββατον τῆ ἀργία τετιμήκεν;

Φιλανθρωπίαν τὸν λαὸν ἐξεπαίδευσεν. Ἐπήγαγε γάρ· « Ἴνα ἀναπαύσῃται ὁ παῖς σου, καὶ ἡ παιδίσκη σου, ὁ βοῦς σου, καὶ τὸ ὑπόζυγιόν σου, καὶ πᾶν κτήνός σου, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ παροικῶν ἐν σοί. »

ΕΡΩΤ. ΜΓ΄.

Καὶ διατί μὴ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ τοῦτο γινέσθαι προσέταξεν;

Τοῦτο ἂν τις εἴπε καὶ περὶ ἄλλης ἡμέρας, τί δῆποτε ταύτην ἐξελέξατο, καὶ οὐχ ἑτέραν. Εἶχε δὲ ὁμοῦ αὐτῆ λόγον τινὰ πεῖσαι δυνάμενον τὴν Ἰουδαίαν ὠμότητα, τῷ (54) τὸν τῶν ὄλων θεὸν ἐν ἑξ ἡμέραις τὰ πάντα δημιουργῆσαι, ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ μηδὲν ποιῆσαι, εὐλογία δὲ ταύτην τιμῆσαι. Τοῦτο γὰρ ἔφη Μωσῆς (55), ὅτι « Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησε (56) Κύριος ὁ θεός σου τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ ἡγάσεν αὐτήν. »

ΕΡΩΤ. ΜΔ΄.

Τί ἐστίν· « Ἐὰν δὲ ὀυσιαστήριον ἐκ λίθων ποιῆς (57) μοι, οὐκ οἰκοδομήσεις (58) αὐτοὺς τμητοῦς. Τὸ γὰρ ἐγγχειρίδιόν σου ἐπιπέδλημα ἐστὶν αὐτὸ (59), καὶ μεμάρται; »

Ἵτι σιδήρῳ ἐχρῶντο, καὶ οἱ τὰ ξύλα τῆς σκηνῆς τεκτυνᾶμενοι (60), καὶ οἱ τὸν χρυσὸν, καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χαλκὸν ἐργασάμενοι, οὐδένα ἀντερεῖν οἶμαι. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς ταῖς μαχαίραις ἱεράτευον (61) τὰς θυσίας, καὶ ἀπέδερον, καὶ ἔτρυνον, ἀναμφίλεκτον εἶναι οἶμαι καὶ τοῦτο. Ζητητέον τοίνυν, πῶς ταῦτα μὲν ὁ σίδηρος οὐκ ἐμίαινε (62), τοὺς δὲ τμητοῦς ἐμίαινε λίθους. Τοιγάρτοι δὴλόν ἐστιν ὡς εἶλα δι' ἄλλων κατασκευάσει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα διετέλεσαν ἔτη, συνεχῶς ἀπαίροντες, καὶ τοὺς τόπους ἀμείβοντες, ἀπαγορεύει ἐκ λίθων ²¹ εἰργασμένων (63) θυσιαστήρια οἰκοδομεῖσθαι, ἵνα μὴ τούτων τὴν γῆν τὴν ἐπηγγελμένην ἀπειληφότων, ἐν τοῖς θυσιαστήριοις τούτοις οἱ πλησιόχωροι τὰς τῶν δαιμόνων θυσίας ἐπιτελέσωσι. Διὰ τοῦτο προσέταξεν, ἢ ἐκ γῆς, ἢ ἐξ αὐτοφυῶν

¶ Exod. x. 10. † ibid. 11. † Exod. xx

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁹ Cat. p. 785. ἀπάγει ἐκ λίθων.

NOTÆ

- (54) Τῷ. Placet lectio cod. et Picī, τό.
 (55) Ἐφ' ἡ Μωσῆς. Cod. et Pic. καὶ ἐπήγαγεν
 (56) Ἐποίησε. Cod. præmittit τὰ πάντα.
 (57) Pic. ποιήσεις.
 (58) Cod. et Pic. οἰκοδομήσεις.

ludentes et ridentes, ut inciderit, reverendum nomen Dei lingua proferre. Hoc arbitror divina lege prohiberi. Si enim consueverunt multi pretiosiorum vestem diebus festis reservare, multo magis divinum nomen precibus atque docendi officio æquum est consecrare.

INTERR. XLII.

Quare Sabbatum quiete honoravit?

Ad humanitatem populum instruxit. Subjunct enim: « Ut requiescat servus tuus, et ancilla tua, bos tuus, et subjugale tuum, et omne jumentum tuum, et advena qui peregrinatur apud te. »

INTERR. XLIII.

Sed cur non alio die id fieri jussit?

Hoc ipsum et de alio die quispiam quærere posset, quare Deus illum elegisset, et non alium. Res tamen ratione non caret, etiam idonea ad fidem faciendam Judæis, alioquin incredulis. Nempe, quod Deus omnium sex diebus universa creavit, septimo vero die nihil fecit, sed hunc diem benedictione honoravit, quemadmodum ait Moses: « Sex diebus Dominus Deus tuus creavit cælum et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt. Et requievit die septimo, et sanctificavit illum. »

154 INTERR. XLIV.

Quid illud est: « Si mihi construxeris altare ex lapidibus, non ex sectis lapidibus edificabis illud. Cultrum enim tuum injecisti super illud, et inquinati sunt? »

Nemo, credo, negabit, quin uterentur ferro qui ligna tabernaculi concinnabant, iidem qui aurum, argentum, aut æs fabrefaciebant. Quod autem et sacerdotes gladiatorum * auxilio victimas immolabant, exoriant et dividebant, hoc quoque arbitror extra controversiam esse. Quærendum ergo nunc est, quo pacto ferrum non polluebat hæc universa, lapides autem sectos polluebat. Certum quidem est, quod alia ex aliis astruat. Etenim, quia Israelitæ quadraginta annos permanserunt in deserto, continenter abeuntes et loca mutantes, ideo vetat e lapidibus fabrefactis altaria construi: ne, cum hi terram promissam obtinuissent, in aris illis vicini dæmonum sacrificia celebrarent. Idcirco præcepit ex terra, aut e lapidibus, quales natura produxit, altaria construi. Nam utrumque facile dissolvitur.

- (59) Cod. et Pic. αὐτῷ.
 (60) Cod. et Pic. τεκτυνῶμενοι.
 (61) Cod. et Pic. ἱερευον
 (62) Cod. et Pic. ἐμίαινε.
 (63) Cod. et Pic. ἐργασμένων

Porro lex ipsa docet, post ædificatum templum non licuisse alibi sacrificare. Si vero lex sacrificare vetabat extra templum, eadem ratione, altare construi prohibebat. Unde ad convincendos impios, cum Elias ille magnus in monte Carmelo sacrificare coactus esset, lapides nativos composuit totidem numero, quot erant tribus, et super his victimam obtulit : ut quam citissime dissolvi posset ædificium **155** illud, et nemo alius in eo loco sacrificium offerret.

INTERR. XLV.

Quamobrem perforari jussit aurem Hebræi servi, libertatem recusantis ?

Docet illos rebus omnibus anteponere libertatem. Eum ergo, qui postposita libertate servitutem amplectitur, signum hoc ad ignominiam accipere jussit. Ad hæc signum illud et obedientiam per auditum significat, et quod extra ostium egredi non liceat injussu domini.

INTERR. XLVI.

Cur adjectum est : « Et serviet illi in sæculum, cum determinata sit humana vita ? »

Constat inde, quod sæculum non semper tempus infinitum significat : sed quandoque definitum. Ita etiam beatus David ait : « Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui ». Itaque sic appellavit humanæ vitæ spatium.

* INTERR. XLVII.

Qua de causa jussit eum fugere, qui præter voluntatem homicidium commisisset ?

Moderi volens eorum animis au cædes propensis, et instruens illos, quod si cædes præter voluntatem admissa supplicii reum constituit, multo magis ille supplicio dignus sit, qui dedita opera eadem admiserit. Præterea prudentiores illos reddit, qui ligna secant, aut qui ejaculantur lapides, et illos etiam instruit, qui aliud **156** quodvis opus tale exercent, ut reformident et timeant, ne vel præter animi voluntatem quempiam procul aut cominus stantem lædant. Fuga quoque ejus qui interfecit, occisi cognatorum iram frenat.

INTERR. XLVIII.

Quid est effigiatum ?

Ferunt, cum corpus in utero perfecte formatum

* Exod. xxi, 6. † ibid. ‡ Psal. lxxx, 8. † Exod. xxi, 13. ‡ Exod. xxi, 22.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

** Cat. p. 791. φεύγειν προτρέπεται. †† τοὺς παύοντας ξύλω. ††† ἀκοντ. λίθοις.

NOTÆ.

(64) Ἐτέρωθι. Cod. et Pic. ἐν ἐτέρω.

(65) Οἰκοδομῆν. Des. in cod. et apud. Picum.

(66) Τὸ. Abundare videtur h. l.

(67) Cod. πρόκειται.

(68) Cod. et Pic. δουλεύει.

Α λίθων ταῦτα κατασκευάζεσθαι · ἐπειδὴ περ ἐκάτερον εὐδιάλυτον. Ὅτι δὲ μετὰ τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν οὐκ ἐξῆν ἐτέρωθι (64) θύειν, αὐτὸς ὁ νόμος διδάσκει. Εἰ δὲ θύειν ἐξω τοῦ ναοῦ ὁ νόμος ἀπέργε, καὶ τὸ θυσιαστήριον οἰκοδομῆν (65) ὡσαύτως ἐκώλυεν · αὐτίκα γοῦν εἰς ἑλεγμὸν τῶν ἀσεβούντων, Ἥλιας ὁ πάνυ προσενεγκεῖν ἐν τῷ Κάρμηλῳ θυσίαν ἀναγκασθεῖς, Ἰσαρίθμους τῶν φυλῶν αὐτοφρεῖς συνέθηκε λίθους, καὶ ἐπὶ τούτων τὴν θυσίαν προσήνεγκεν, ὥστε τὴν οἰκοδομίαν εὐθὺς διαλυθῆναι, καὶ μηδένα ἕτερον ἐν ἐκεῖνῳ τῷ χωρῷ θυσίαν προσενεγκεῖν.

EPQT. ME'.

Διατὶ τοῦ Ἑβραίου, τοῦ τὴν ἐλευθερίαν δέξασθαι μὴ βουλομένου, διατηρηθῆναι τὸ ὡπίον προσέταξεν ;

Β Πάντων αὐτοῦς προτιμᾶν τὴν ἐλευθερίαν διδάσκει. Τὸν τοῖνον ταύτης οὐκ ἀντεγόμενον, ἀλλὰ τὴν δουλείαν ἀσπαζόμενον, εἰς ἀσχύνην τοῦτο λαβεῖν τὸ σημεῖον παρακελεύεται. Πρὸς δὲ τούτῳ. καὶ τὴν ὑπακοὴν διὰ τῆς ἀκοῆς τὸ σημεῖον ἐμφαίνει, καὶ τὸ παρὰ τὴν θύραν τὸ (66) μὴ ἐξεῖναι προβαίνειν οὐκ ἐπιτρέποντος τοῦ δεσπότη.

EPQT. MΓ'.

Διατὶ πρόσκειται (67), « καὶ δουλεύσει (68) αὐτῷ εἰς τὸν αἰῶνα, δὴλῆς οὐσης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ; »

Ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς οὐ πανταχοῦ ὁ αἰὼν τοῦ ἀπειρου δηλωτικὸς, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ ὠρισμένου χρόνου σημαντικὸς. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Δαβὶδ· « Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. » Τὸν δὲ ἄνθρωπινον οὕτως ὀνόμασε βίον

EPQT. ΜΖ'

Τὸν ἀκουσίως πεφονευκῆτα, διὰ τί φεύγειν παρακελεύεται **.

Τὴν φονικὴν αὐτῶν λατρεῶν γνώμην, καὶ (69) διδάσκων, ὡς εἰ τὸ παρὰ γνώμην ἀνελεῖν (70) ἔνοχον τῆ τιμωρίᾳ (71) ποιεῖ, πολλῷ μᾶλλον τὸ γνώμῃ φονεῦειν κολάσεως ἄξιον. Πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τοὺς τέμνοντας ξύλα ***, καὶ τοὺς ἀκοντίζοντας λίθους ††, προμηθεστέρους ἐργάζεται, καὶ μέντοι καὶ τοὺς ἄλλο τι τοιοῦτο δρῶντας παρασκευάζει δεδιέναι καὶ τρέμειν, ἵνα μὴ παρὰ γνώμην τινὰ τῶν πελαζόντων ἢ πόβρωθεν δυναν πημάλωσι. Χαλινοὶ δὲ καὶ τὸν τῶν συγγενῶν τοῦ πεφονευμένου (72) θυμὸν τῆ τοῦ πεφονευκῆτος φυγῆ.

EPQT. ΜΗ'.

Τι ἔστιν ἐξεικονισμένον,

Φασὶ τοῦ σώματος ἐν τῇ μήτρᾳ τελείου διαπλα-

σθέντος, τότε ἐμφυχοῦσθαι (75) τὸ ἐμβρυον. Καὶ γὰρ τοῦ Ἀδάμ τὸ σῶμα πρότερον ὁ ποιητῆς διαπλάσας, τότε ἐνεφύσησε τὴν ψυχὴν. Κελεύει τοίνυν ὁ νομοθέτης, γυναικὸς ἐγκύμονος ἀμβλωσάσης ἐν μάχῃ, εἰ μὴ ἐξεικονισμένον ἐξέλθοι τὸ βρέφος, τούτεστι μεμορφωμένον, φόνον τὸ πρᾶγμα καλεῖσθαι, καὶ τὴν ἴσῃν ὑπέχειν τιμωρίαν τὸν διδρακόμεν· εἰ δὲ μὴ ἐξέλθοι μεμορφωμένον, μὴ λογίζεσθαι φόνον, ἐπειδὴ περ εὐδέπω ψυχωθὲν ἐξημδλώθη· ἀλλὰ ζημίαν τινῶν (74) τὸν αἰτίον.

ΕΡΩΤ. ΜΘ'.

Διατί τὸν κερατιστὴν ταῦρον ἀναιρεῖσθαι κελεύει;

Καὶ (75) διὰ τῶν ἀλόγων παιδείων τοὺς λογικοὺς ἥλικον ὁ φόνος κακὸν (76).

ΕΡΩΤ. Ν'.

Διατί ὁ μύσχος κεκλοπῶς πενταπλάσια ἀπαιτεῖσθαι. (77) κελεύεται, ὁ δὲ πρόβατον τετραπλάσια;

Ἵτι τὰ μείζονα τῶν ἀμαρτημάτων μείζονων ἔξια τιμημάτων· οὕτω καὶ ὁ Κύριος; ἐδίδαξεν· Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησι, πολὺ δοθῆσεται, πολὺ καὶ ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ. »

ΕΡΩΤ. ΝΑ'.

Πῶς ροηθεὸν τὸ « θεοὺς οὐ κακολογήσεις; »

Τοὺς χριτὰς ὀνομάζει θεοὺς, ὡς κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ κρίνειν πεπιστευμένους. Καὶ τοῦτο σφρέστερον ἐδίδαξεν ὁ προφήτης Δαβὶδ· εἰπὼν γάρ, « Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει (78)· » ἐπήγαγεν· « Ἔως ποτε κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; Κρίνατε ὄρφανῶν καὶ πτωχῶν, ταπεινῶν καὶ πένητα δικαιοῦσατε. Ἐξέλεσθε πένητα καὶ πτωχόν· ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ῥύσασθε αὐτόν (79). » Ἐἶτα κατηγορῶν προστέθεικεν· « Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. » Ἐπιδείκνυσι δὲ καὶ τὴν οἰκείαν φιλοτιμίαν. « Ἐγὼ γάρ, φησὶν, εἶπον θεοὶ ἐστε, καὶ (80) υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Ὑμεῖς δὲ ὡς ἀνθρωποὶ ἀποθνῆσκατε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. » Οὕτω καὶ ἐναυθα, « θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. »

ΕΡΩΤ. ΝΒ'.

Τίνος ἔρεκεν θηριώματα (81) κρέα ἐσθίειν ἀγορεύει;

Λογικωτέρων αὐτοὺς διδάσκει ζωὴν, καὶ μὴδὲν ἔχειν παρεγγυᾶ (82) θηριώδες. Τὰ γὰρ θηρία οὐ θύει πρότερον, εἰδ' οὕτως ἐσθίει (85). Διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγα

⁷ Exod. xxi, 20. ² Exod. xxii, 1. ³ Luc. xii, 48. ⁴ ibid. 5. ⁵ ibid. 6, 7. ⁶ Exod. xxii, 31.

(75) Cod. et Pic. φυχοῦσθαι.

(74) Τινῶν. Cod. et Pic. τίνων.

(75) Καὶ. Des.

(76) Κακόν. Des.

(77) Ἀπαιτεῖσθαι κελεύεται. Cod. et Pic. ἐκτίθειν ἐκελεύθη.

(78) Διακρίνει. Cod. et Pic. διακρίνει. Utroque loco desid. ἐπήγαγεν.

(79) Ἔως ποτε — ῥύσασθε αὐτόν. Hæc in cod.

A fuerit, tunc foetum animari. Etenim Creator prius formavit corpus Adami, tum illi animum insufflavit. Statuit ergo legislator, quod si mulier gravida abortum fecerit in rixa, si effugiatus infans egredietur, hoc est fornicatus, factum illud homicidium vocandum, auctoremque sceleris poenas homicidii luere debere. Si vero partus egredietur informis, homicidium non censendum, quia nondum animatum erat abortivum; reum tamen de damno teneri.

INTERR. XLIX.

Quare iubet occidi taurum cornupetam? »

Ut ex animalibus irrationalibus doceat homines rationales, quantum malum sit homicidium.

INTERR. L.

Cur is qui vitulum subripuit, quintuplum solvere jubetur: qui vero ovem, quadruplum? »

Quia graviora delicta graviore supplicio sunt plectenda; et ita Dominus docuit: « Cui enim, inquit, multum datum est, multum exigent ab eo. »

157 INTERR. LI.

Quomodo intelligendum est illud: « Diis non detrahes? »

Judices appellat deos, ut quibus ad imitationem Dei omnium commissum est judicandi munus. Et hoc clarius docuit propheta David. Cum enim dixisset: « Deus stetit in synagoga decorum, in medio autem deos dijudicat, » adjecit: « Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? Judicate egeno et pupillo: humilem et pauperem justificat. Eripite pauperem et egenum, de manu peccatoris liberate illum. » Deinde accusans illos subjunxit: « Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulante. » Ostendit autem et propriam magnificentiam. « Ego dixi, inquit, dii estis, et filii Excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini: et sicut unus de principibus cadetis. » Sic et hoc loco: « Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices. »

INTERR. LII.

Quare velat edere carnes a bestiis captas? »

Docet illos mansuetiorem agere vitam, et ab omni feritate abhorrere hortatur. Siquidem bestiae antequam comedant non interficiunt. Quapropter paulo

⁷ Exod. xxii, 28. ⁸ Psal. lxxxii, 1. ⁴ ibid. 2-4.

NOTÆ.

apud Picum ad pauca ista rediguntur, ἔως ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ῥύσασθε αὐτόν.

(80) Καὶ υἱοὶ — πίπτετε. Hæc itidem contrahuntur in cod. et in edit. Pici, ubi legitur, καὶ ἔως πίπτετε.

(81) Cod. et Pic. θηριώματων.

(82) Cod. et Pic. θηριώδες παρεγγυᾶται.

(85) Τὰ γὰρ θηρία — θύει — ἐσθίει. Cod. et Pic. καὶ θηρία — θύειν — ἐσθίειν.

post jubet, etiam inimicorum curam habere, et A
inimici bovein errantem non præterire, sed redu-
cere domum ejus : et jumentum inimici, quod ce-
ciderit, levare : et ejusmodi beneficiis amicitiam
158 conciliare. Per hæc autem docet, quod idem
sit Veteris et Novi Testamenti legislator : et quod is
qui legem hanc condidit, evangelicam quoque do-
naverit.

INTERR. LIII.

Quid sibi vult illud : « Non apparebis in conspectu
Domini Dei tui vacuus h ? »

Accedens ad Dominum Deum adorandum, pro
tua facultate offer munera. Quibus verbis instrui-
mur, si locupletes sumus, elemosyna pauperibus
præstita Deum orare : si vero pauperem vitam ele-
gerimus, animam bonis minime vacuum, sed copia B
virtutum locupletatam gerere

INTERR. LIV.

Quale est festum messis primarum frugum, et quod
nam festum consummationis sub finem anni ?

Primorum fructuum festum appellat Pentecosten,
et festum consummationis in exitu anni, festum
Scenopægiæ. Quod docens, addit : « Tribus tempo-
ribus anni apparebit omnis masculus inter te in
conspectu Domini Dei tui ; » hoc est, in festo
Paschæ, Pentecostes, et Scenopægiæ. Cæterum
Pascha revocat in memoriam exitum ex Ægypto,
et præstitam liberationem : Pentecoste vero, ingres-
sum in terram promissionis. Illic enim qui semi- C
naverant, primitias frugum obtulerunt. Nam in
deserto edebant panem non cultum, nec semina-
tum. Scenopægia vero, transactam in deserto vitam
representat. In tentoriis enim continenter **159**
habitaverunt quadraginta annos. Itidem præcipit
diebus illis festis convenire in templo divino, ut be-
neficiorum divinorum memoriam renovarent, et
concordiam atque amicitiam conciliarent : et cum
festorum peramantes essent, sacris et delubris
demonum non delectarentur, sed in templo Crea-
toris, et bonæ suppeditantis, festivis fruerentur
epulis.

INTERR. LV.

Quid significat : « Non immolabis super fermento
sanguinem sacrificii mei h ? »

Panes non fermentatos, id est azymos, altari
offerebant, fermentatos autem offerre prohibet :
ea sensibilibus docens nos ea quæ pertinent ad in-
tellectum. Cum enim panis azymus quasi inelabo-
ratus fiat, fermentatus autem habeat aliquid fer-

^h Exod. xxiii, 15. ⁱ ibid. 16. ^j ibid. 17. ^k Exod. xxxiii, 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁵⁸ Qu. 54 In cat. p. 814 inscribitur : Ποία ἐστὶν ἑορτὴ ὁ θερισμὸς τῶν πρωτογεννημάτων, καὶ ποία ἐστὶ
τῆς συντ. ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἑνιαυτοῦ ; ¹⁵⁹ Cat. p. 816. αἶμα θυμιάματος.

NOTÆ.

(84) Cod. et Pic. ὡς ὁ τῆς.

(85) Καὶ ὁ τοῦτον. Cod. et Pic. τῆς δὲ καὶ ὁ
τοῦτον.

(86) Cod. et Pic. τὴν ἑορτὴν.

(87) Cod. et Pic. τὴν Πεντηκοστὴν.

(88) Cod. et Pic. τὴν σκηνοπηγίαν

(89) Cod. et Pic. Ἀπολύουσιν.

(90) Τl. Abest a cod. et edit. Pici.

θεσίαις τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀναμιγνύουσι διδασκαλίαις. A
 Οὕτως καὶ ὁ Κύριος τοῖς Ἰσραεὶς λέγει μαθηταῖς·
 «Προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Γραμματέων καὶ
 Φαρισαίων (91).»

ΕΡΩΤ. ΝΓ΄.

Ἦὼς ροητέον τὸ, «Ὅχι ἐψηθεὶς ἄρα ἐν γάλακτι
 μητρὸς αὐτοῦ;»

Πολλάκις ἔφη, ὅτι διὰ πάντων αὐτοὺς φιλανθρω-
 πικίαν διδάσκει. Τινὲς οὖν φασιν ἀπαγορεύειν τὴν νό-
 μον τὸ εὐθυγενὲς ἐσθλῆιν· τινὲς δὲ τῷ μητρῷ γά-
 λακτι μὴ συνεψῆν· τρόπον γάρ τινα καὶ τὴν μητέρα
 συνεψῆ. Ἀπαγορεύει δὲ καὶ τὸ τῷ Θεῷ προσφέρειν
 κατὰ ταυτὸν μητέρα, καὶ τὸ τεχθῆν ἐξ αὐτῆς. Καὶ
 αὐτοῖς δὲ παρεκελεύσατο στρουθῶν εὐρηκῶσι τὴν
 νεοτίαν, μὴ συνθηρεῖν τοὺς νεοττοὺς τὴν μητέρα·
 τοῦτο γάρ ἐστιν ἐξαλειῖναι τῶν ὀρνέων τὴ γέ- B
 νος.

ΕΡΩΤ. ΝΔ΄.

Ἦὼς ροητέον, «Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν²⁷ σου
 ἀναπληρώσω;»

Τὴν ὠρισμένην φησὶ τοῖς ἀνθρώποις ζωὴν· τουτ-
 ἔστιν, εἰς γῆρας μακρὸν ἔλθειν σε παρασκευάσω.

ΕΡΩΤ. ΝΕ΄.

Τι ἐστίν, «Ἀποστελῶ τὰς σφηκίας προτέρας
 σου;»

Ὡς τοῖς Αἰγυπτίοις βατράχους, καὶ σκνίπας, καὶ
 κυνόμυιαν ἐπεμψεν, οὕτως τοῖς Χαναναίοις, καὶ τοῖς
 ἄλλοις ἔθνεσι, τὰς σφηκίας. Τοῦτο δὲ δηλοῖ τὴν ὑπερ-
 βάλλουσαν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ὅτι καὶ διὰ τῶν σμι-
 κρῶν ζωῶν, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπικουρεῖ, καὶ τοῖς
 ἐναντίοις ἐπάγει τὸν θάνατον. Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ μα- C
 καρίου λέγει Δαβὶδ· «Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου,
 Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἄν
 τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσῃ· ἂντι τοῦ, εὐπε-
 τῶς ἂν μάλα καὶ ῥαδίως τοὺς πολεμουντας αὐτοὺς
 ἐξωλόθρευσα²⁸.

ΕΡΩΤ. ΝΘ΄.

Ἦὼς ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεὸς μέχρι τοῦ Εὐφράτου
 τοῦ ποταμοῦ παραδώσειν αὐτοῖς τὴν γῆν, οὐκ
 ἐκλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν;

Διὰ Ἰερεμίου (92) τοῦ προφήτου τοῦτο σαφέστερον
 πεποίηκεν (93) ὁ Θεός· «Πέρασ γάρ, φησὶ, λαλήσω
 ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλείαν, τοῦ οἰκοδομεῖν καὶ καταφυ-
 τεύειν· καὶ ἔσται, ἐὰν στραφῆν²⁹ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο
 ποιῆσθαι πονηρὰ, οὐ μὴ ἐπαγάγω ἐπ' αὐτῷ πάντα τὰ
 ἀγαθὰ ὅσα ἐλάλησα,» καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰσήγαγε τοῖσιν D

¹ Matth. xvi, 6. ² Exod. xiiii, 19. ³ Exod. xiiii, 26. ⁴ ibid. 28. ⁵ Psal. lxxx, 13, 14. ⁶ Exod. lxxii, 31; Deut. i, 7, 8. ⁷ Jerem. xviii, 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI

²⁷ Cat. p. 820. ἀρ. τ. ἡμερῶν. ²⁸ Cat. p. 822. αὐτοῖς ἐξωλόθρευσα. Additur: Ἐν τῷ μηδενὶ τοῦ ἐχθροῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκβαλεῖν ἐπαγγέλλεται. Οὐ γὰρ τὸ ζῶον νῦν τὴν σφηκίαν λέγει, τῷ δὲ ὀνόματι τοῦ ζῴου διὰ βραχέως προφάσεως μεγάλην παρέξειν ὑπισχεῖται τὴν βοήθειαν. ²⁹ Cat. p. 824. ἐὰν στραφῆ, εἰ deinde ποιῆσαι.

NOTÆ.

(91) Cod. Φαρισίων. Pic. Φαρισίων.
 (92) Ἰερεμίου. Cod. et Pic. Ἰεζεκιήλ. Utraque lectio potest defendi. Propius quidem ad Jerem. lxxiii, 9, spectant verba in textu allata, possunt au-

tem æque bene ad Ezechiel. c. xviii, vel xxxiii referri. E memoria enim, ut videtur, allegata sunt.
 (93) Πεποίηκεν. Cod. et Pic. δὲσῆλωκεν.

Deus in terram promissam; posteaquam vero noluerunt servare legem divinam, non praestitit illis universam, sed reliquit quosdam, qui cum illis assidue pugnarent, ut oppugnati divinum auxilium implorarent. Et hoc diserte narrat historia Judicium. Hos tamen subjecit regi David. Nam alienigenae solverunt illi tributa, et Syria Damasci, et Syria Suba. Salomon quoque, quandiu pie vixit, eo potitus est imperio: ubi vero declinavit ad impicitatem, privatus est imperio. Illis autem se daturum promisit, qui praecpta et legem observaturi essent.

INTERR. LX.

Quare jussit construi tabernaculum?

Rationem reddidit ipse Dominus Deus, dicens: **¶** Et conficies mihi sanctuarium, et apparebo inter vos. Faciesque juxta omnia quae ego monstro tibi in monte, juxta similitudinem tabernaculi, et juxta similitudinem omnium vasorum ipsius. **¶** Cum enim dedisset legem in monte Sinai verisimileque esset, quosdam existimaturos divinum numen loco circumscribi, jussit sibi construi tabernaculum, ut in hoc loco, ubi apparere solebat, doceret populum cultum pietatis. Sicut enim data eis terra promissionis templum aedificari sibi jussit, legemque dedit celebrandorum ibi divinorum officiorum, ne arbitrium **162** suum secuti in his peragendis, prolaherentur in errorem cultum dierum: ita peregrinantibus illis, ac desertum transeuntibus, tabernaculum aedificari praecipit, quod facile transferri posset, in quo preces et sacrificia offerrent. Et haec eorum gratia gesta sunt. Quia enim, cum magnus ille Moses per multos dies in monte moraretur, Aaronem ita sunt allocuti: **¶** Fac nobis deos, qui praecedent nos; **¶** et imagine vituli conflata, ducentes choreas clamarunt: **¶** Hi sunt dii tui, Israel, qui eduxerant te de terra Aegypti; **¶** Tabernaculum libe fibri mandavit Deus, et proficiscentibus illis praere jussit, et stationem habentibus

¹⁶² Exod. xiv, 8, 9. ¹⁶³ Exod. xxvii, 1. ¹⁶⁴ Ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁶⁵ Qu. 60 in 15 sectiones dispescitur in catena. 1.) Initium usque ad τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν, vid. in cat. p. 833, ad Exod. xxv, 9. 2.) εἶχε δὲ — τάξιν Melchisedech, p. 463, vid. ib. p. 854, ad cap. xxvi, 33. 3.) οὐκ οὖν — δέδωκε, καρπῶν, p. 464, vid. ib. p. 856, ad vers. 34, 35. 4.) πρὸ δὲ — ἱερουργίαν vid. ib. p. 864, ad cap. xxvii, 21. 5.) οὗτοι δὲ — ἐδέχοντο, p. 465, vid. ib. p. 852, ad cap. xxvi, 20-25. 6.) ἐκ μέντοι — προσκυνῶσι vid. ib. p. 862, ad cap. xxvi, 16. 7.) δρυφάκτω — ἡλεῖμ. χρυσῷ, vid. ib. p. 853, ad cap. xxvi, 20-25. 8) τὸν δὲ ὄρονον — φύσθητι λέγεται, vid. ib. p. 854, ad vers. 50-52. 9.) καὶ δέξῃς — φλογὸν, vid. ib. p. 849, ad cap. xxvi, 6, 7. 10.) καὶ τοῖς ἱερῶσι — περιιθῆναι, vid. ib. p. 867, ad cap. xxvii, 4. 1.) ὑπόδυστην — τῶν ποδῶν, p. 165, vid. ib. p. 870, ad cap. xxviii, 33. 12.) ἀπήρτησε — μετ. γένηται vid. ib. p. 881, ad cap. xxviii, 34, 35. 13.) ἐπέκειτο — ἁγίασμα Κυρίου vid. ib. p. 883, ad vers. 38. 14.) ἐκέλευσε — ἐγγεγραμμένας vid. ib. p. 868, ad cap. xxviii, 6. 15.) ἐπὶ τῷ et reliqua vid. ib. p. 876, ad cap. xxviii, 32. ¹⁶⁶ Cat. p. 855. πάντων om.

NOTE.

- (94) Πᾶσαν. Cod. πᾶσιν.
- (95) Συρία Συοῦβᾶ. Ita in vers. τῶν ὁ. vocatur ea pars Syriae, quae alias Κολλή Συρία, Hebr. מִצְרַיִם דְּסוּבָא dicitur solet. Conf. II Reg. x, 6, 8; II Esdr. ii, 2, 24, 27.
- (96) Ταύτην. Besid.
- (97) Haec quaestio ad caput xiv et tria proxima

- capita pertinet.
- (98) Ὁ Θεός. Abest a cod. et edit. Pici.
- (99) Cod. οὗτος.
- (1) Εὐσέβειαν. Cod. ἀσέβειαν. Minus bene.
- (2) Cod. et Pic. ἐκέθων.
- (3) Cod. et Pic. Μωσῆ
- (4) Γενέσθαι. Des. in cod. et apud. Pic.

καὶ ἀπαρτήτων ἡγείσθαι νομοθετήκει, καὶ αὐλιζο-
 μένων ἵστασθαι· ὥστε καὶ τοὺς ἱερέας ἐν αὐτῇ τὰς
 θυσίας ἐπιτελεῖν· εἶχε δὲ αὐτῇ τῆς κτίσεως τὴν εἰ-
 κώνα. Ὡσπερ γάρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὁ Δε-
 σπότης δημιουργήσας Θεός, μέσον πάλιν ἐξέτεινε τὸ
 ὑπερώμα, καὶ διῶρισε τὰ ὑπερῶα τῶν κάτω·
 ὅπου (5) μίαν μὲν προσέταξε γενέσθαι τὴν σπηρὴν,
 τρεῖς αἰσιν μὲν πῆχεων τὸ μήκος, ὅσα δὲ τὸ πῦρος
 ἔχουσαν· ἐν μέσῳ δὲ τὸ καταπέτασμα (6) διατελέας,
 ἐν τῷ ἄνω τῷ ὑπερῶματι, διχῆ διατελεῖν αὐτήν, καὶ τὸ
 μὲν περὶ τὴν θύραν μέρος ἐκάλεσον ἅγια, τὸ δὲ
 τοῦ καταπετάσματος ἔνδον, Ἅγια ἁγίων ὠνόμασε.
 Καὶ ὡσπερ λέγει Δαβὶδ· « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ
 τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς αἰοῖς τῶν ἀνθρώ-
 πων· » οὕτως ἔξω μὲν τοῦ καταπετάσματος εἰσι-
 τητός (7) ἦν τοῖς ἱερεῦσι· τὰ δὲ ἔνδον ἀφανοῦσα ἦν ⁸,
 καὶ ἄδοτα, καὶ ἀνάκτορα. Τὸν ἀρχιερεῖα γὰρ μόνον ⁹
 ἔπαζε τοῦ ἔτους νόμος ἦν εἰσιέναι. Ἦν δὲ ἐκεῖ τὰ τῶν
 Χερουβὶμ εἰκάζματα, τύπον τῶν ἀσωμάτων δυνά-
 μων ἔχοντα· ἐν μέσῳ δὲ τούτων ἡ κιβωτὸς ἔκειτο,
 τὰς πλάκας ἔχουσα τοῦ νόμου, καὶ τὴν σάββον τοῦ
 μάννα, καὶ τὴν ῥάβδον Ἀαρὼν τὴν βλαστήσανσαν.
 Ἐπέκειτο δὲ ταύτῃ τὸ ἱαστήριον, ταῖς πέτραις τῶν
 Χερουβὶμ σκιαζόμενον· ἐν τούτῳ δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς
 τὴν οἰκίαν ἐπιφανείαν ἐποιεῖτο. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ θεία
 φύσις (8) ἀνεῖθεός τε καὶ ἀσχημάτιστος, ἀόρατός τε
 καὶ ἀπερίληπτος, καὶ τῆς τοσαύτης οὐσίας εἰκόνα
 τεκτεῖσθαι παντάπασιν τῶν ἀδυνάτων, ἀ· σύμβολα
 τῶν μεγίστων αὐτοῦ δωρεῶν ἔνδον κείσθαι προ-
 ἔταξεν. Αἱ μὲν γὰρ πλάκες τὴν νομοθεσίαν ἐδήλου,
 τὴν ἱερουαὶν τὴν ῥάβδον, τὸ δὲ μάννα τὴν ἐν ἐρήμῳ
 τροφήν καὶ τὸν ἀχειροποίητον ἄρτον· τὸ δὲ γὰρ ἱα-
 στήριον τῆς προφητείας σύμβολον ἦν· ἐκεῖθεν γὰρ
 αἱ προβήσεις γίνοντο. Ὡσπερ γὰρ ἐκ μεγέθους
 καὶ καλλοῦς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γανειοουργὸς
 αὐτῶν θεωρεῖται, οὕτω διὰ τούτων ὁ μεγαλόδωρος
 ἐγνωρίζετο. Τὰ μὲν ὄν ἔνδον τῆς σπηρῆς τῶν ἐπου-
 ρανίων εἶχε τὸν τύπον ¹⁰, διὸ καὶ Ἅγια τῶν ἁγίων
 ὠνόμαστο. Καὶ οὕτω αὐτοῦ ἀληθὲς, μάρτυς ὁ θεὸς
 Ἀπόστολος οὕτως λέγων· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα
 Ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντιτυπα τῶν ἀληθινῶν·
 ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ
 προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. » Καὶ πάλιν, περὶ
 τῆς θείας ἐλπίδος διαλεγόμενος καὶ ταῦτα προσέ-
 θε· κεν· « Ἦν ὡς ἰγκυραν· ἔχομεν ἀσφαλῆ τς καὶ ¹¹
 βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην· εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ κα-
 ταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν
 Ἰησοῦς, γενόμενος ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελ-
 χισεδέκ. » Οὐκοῦν τὰ μὲν ἔνδον τοῦ καταπετάσμα-
 τος (9) τὴν τῶν ἐπουρανίων ¹² εἶχεν εἰκόνα· τὰ δὲ

A subsistere : quo sacerdotes in eo sacrificia per-
 agere possent. Ibidemque præ se ferebat creationis
 imaginem. Sicut enim Dominus Deus, caelo terraque
 creatis, medium expandit firmamentum, et supe-
 riora distinxit ab inferioribus : ita tabernaculum
 quidem unum exstrui præcepit, quod triginta cu-
 bitorum longitudinem, decem vero latitudinem,
 haberet : in medio autem velum extendens, instat
 firmamenti, in duas partes illud distinxit : et par-
 tem quidem quæ erat ostium versus, vocavit sancta
 : partem vero, quæ erat intra velamen, appel-
 lavit Sancta sanctorum. Et sicut David dicit :
 « Cælum cæli est Domini, terram autem dedit
 illis hominum » : sic pars quæ erat extra velamen,
 sacerdotibus erat pervia : quæ vero intra erat,
 neque attingi debebat, nec adiri. Soli enim in eam
 pontifici semel in anno licebat ingredi. Erantque
 ibi effigies Cherubim, ¹⁶³ virtutes incorporeas
 representantes : in quorum medio posita erat arca,
 tabulas legis continens, et urnam manna referentem,
 et virgam Aaronis, quæ fremderat. Huic autem
 impositum erat propitiatorium, aliis Cherubinorum
 abambratum : et in eo apparere solebat Deus om-
 nium. Nam cum natura divina sine forma sit et
 figura, invisibilis et incircumscripta, atque hujus-
 modi substantiæ imagines effigere sit proprus im-
 possibile, symbola liberalitatis ejus immensæ intro
 recondi jussit. Nam tabule legem datam indicabant,
 virga vero sacerdotium, manna autem cibum quo
 in deserto usi sunt, et panem non manufactum :
 propitiatoriam vero prophetiæ symbolum erat, nam
 inde oracula reddebantur. Quemadmodum enim
 ex magnitudine et pulchritudine creaturarum, pro-
 portione quadam creator ipsarum cognoscitur : ita
 per hæc declarabatur munificens largitor. Pars igitur
 interior tabernaculi celestia referebat : unde
 vocata est Sancta sanctorum. Quod verum esse
 testatur divinus Apostolus, ita dicens : « Non enim
 in manufacta Sancta Christus introivit, exemplaria
 verorum : sed in ipsum cælum, ut appareat nunc
 coram vultu Dei pro nobis. » Et iterum, dum de
 spe divina disputat, ista subjunxit : « Quam sicut
 anchoram habemus tutam ac firmam, et introentem pro
 nobis introivit Jesus, factus sacerdos secundum
 ordinem Melchisedech. » Itaque pars illa intra
 velum præ se ¹⁶⁴ ferebat imaginem celestium,
 altera vero extra velum terrestrium : ideoque in
 eam sacerdotes continenter ingrediebantur. Erat
 autem in ea, versus partem quidem meridionalem,

⁷ Psal. cxiii, 16. ⁸ Exod. xxvi, 31. ⁹ Sap. xiii, 5. ¹⁰ Hebr. ix, 24. ¹¹ Hebr. vi, 19, 20.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹² Cat. p. 854. ἀφανοῦσα ἦν εἰσιέναι. ¹³ μόνον om. ¹⁴ Cat. p. 855. τύπον. ¹⁵ Cat. p. 856. οὐρανῶν.

NOTÆ.

(5) Οὕτω. Abest a cod.
 (6) Cod. et Pic. παραπέτασμα.
 (7) Εἰσιτητόν — ἰάδονα. Des. φριμPit
 (8) Φύσις. Cod γραφή.
 (9) Ὀπου — ἔνδον τοῦ καταπετάσματος. Picus
 hæc pauca, omissis reliquis, habet. καὶ τὸ ἐσώτε-
 ρον τοῦ καταπετάσματος τὴν τῶν x. τ.)

lucerna septifida, septem quoque habens lychnos, numerum dierum septimanæ denotantes. A parte autem septentrionis, mensa aurea, super quam apponi jussit duodecim panes, et phialas aureas thure plenas et sale. In medio vero lucernæ et mensæ, positum erat thuribulum aureum. Hæc autem significabant terræ fruges hominibus datas. Pro foribus autem tabernaculi altare fuit æneum, quod excipiebat oblata sacrificia. Porro hoc indicat ista fuisse superflua, Deoque omnium minime grata. Unde illa permisit celebrari, propter Judeorum infirmitatem: sed extra tabernaculum sacrificia fieri jussit, quasi iis qui intus erant non necessaria. Nos autem sacrificium interiori parti attributum peragimus. Offerimus enim Deo incensum cum lumine lucernarum, et mysticum sanctæ mensæ sacrificium. Caterum facile est cognoscere, quod longitudo tabernaculi triginta cubitorum esset, latitudo vero decem. Pars enim australis viginti tabulis erat constructa, totidemque pars aquilonaris: tabulas enim columnas interpretes alii vocaverunt. Cuius autem unaqueque tabula sesquicubitalis esset, profecto viginti tabulæ triginta cubitos implebant. Similiter et pars occidentalis sex tabulis ejusdem mensuræ constructa erat, et duabus in angulis. E duodecim ergo cubitis 165 inde confectis, decem interiorum latitudinem perficiebant, duo vero alii utrinque latera copulabant. A parte vero orientis ostium construi præcepit, ut sol etiam ipse oriens quodam modo adorationem exhiberet vestibulo tabernaculi, radios suos illuc confestim dirigens: ii vero, quibus solum Deum adorare mandatum erat, a tergo solem habent, ad tabernaculum conversi: et ita non solem, sed hujus creatorem adorarent. Tabernaculum igitur erat tabulato simile, tabulas habens omni ex parte inter se connexas: quæ quidem habebant bases argenteas, et capitella similiter, utraque autem erant deaurata intus et foris. Tegebanturque variis texturis, diversis tinctis coloribus: quarum aliæ purpureo, aliæ rosaceo, vel cocco tincto, aliæ hyacinthino tinctæ erant, byssus autem colore erat candido. His porro quatuor elementa significabantur. Nam hyacinthus aeris similitudinem refert, rosaceus autem color, seu cocco tinctus, ignis: purpureus autem mare denotat, quod concham alit, unde color ejusmodi sumitur: byssus autem terram, unde nasci dicitur. Habuit et pelles cilicinas impositas, ac stragula varia, quæ arcerent tam pluviam, quam ardorem. Nec minus sacerdotes varie exornatos esse voluit, ut populo

A ἐκτὸς, τῶν ἐπιγεῖων· διὸ καὶ τοῖς ἱερῶσι διηνεκῶς ἦν βατά. Ἐἶχε δὲ ταῦτα λυχνίαν μὲν ἐν τῷ νοτίῳ μέρει κειμένην ἐπτάκαυλον, ἰσαριθμούς (10) ἔχουσα ἰσὺς λύχνους ἐπικειμένους. Ἐδήλου δὲ οὗτοι τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος τὸν ἀριθμόν. Τράπεζαν δὲ ἐν τῷ βορείῳ χρυσοῦν, ἐφ' ἧς ἄρτους προκείμεθα προσέταξε δυοκαίδεκα, καὶ φιάλας χρυσαῖς, πλήρεις λιθανωτοῦ καὶ ἁλῶν. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς τε λυχνίας καὶ τῆς τραπέζης, χρυσοῦν ἔκειτο θυμιατήριον. Ταῦτα δὲ ἦν αἰνίγματα τῶν ἀπὸ γῆς τοῖς ἀνθρώποις δεδορημένων καρπῶν. Πρὸ δὲ τῆς σκηνῆς ἔξω τὸ χαλκοῦν ἦν (11) θυσιαστήριον, τὸ τὰ προσφερόμενα δεχόμενον θύματα. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο, περιττὰ εἶναι ταῦτα, καὶ μὴ ἀρεστὰ τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. Ὅθεν ἐπιτελεῖσθαι αὐτὰ συνεχόρησε, διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσθένειαν· ἔξω δὲ τῆς σκηνῆς ἱερουργεῖσθαι προσέταξεν, ὡς τοῖς ἔνδον οὐκ ἀναγκαῖα. Ἡμεῖς δὲ τὴν τοῖς ἔνδον ἀπονεμηθεῖσαν λειτουργίαν ἐπιτελοῦμεν. Θυμίαμα γὰρ καὶ λυχνιαῖον φῶς προσφέρομεν τῷ Θεῷ, καὶ τὴν μυστικὴν τῆς ἀγίας τραπέζης ἱερουργίαν. Ὅτι δὲ τριάκοντα πήχων ἦν τὸ μήκος τῆς σκηνῆς, καὶ δέκα τὸ εὖρος, καταμαθεῖν εὐπετές. Εἴκοσι γὰρ σανίδας εἶχε τὸ νότιον μέρος, καὶ τοσαύτας τὸ βόρειον. Σανίδας γὰρ τοὺς στύλους ἰσὺς οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί. Ἐκάστης δὲ σανίδος πήχυν ἔχουσης καὶ ἡμισὺν πήχεως, τριάκοντα πήχεις αἱ εἴκοσι σανίδες ἐπλήρουν. Οὕτω πάλιν τὸ πρὸς δυσμὰς ἀποθιέπον ἐξ εἶχε σανίδας τὸ αὐτὸ μέτρον ἔχουσας, καὶ δύο ἐν ταῖς γωνίαις (12). Δώδεκα οὖν (13) πήχεις οἱ (14) ἐκ τούτων συναγόμενοι, οἱ μὲν δέκα τὸ ἔνδον εὖρος ἐπλήρουν, οἱ δὲ ἄλλοι δύο, τῶν ἐκατέρωθεν πλευρῶν τὰς ἀρμονίας ἐδέχοντο. Ἐκ μάλιστα τοῦ ἐφῶν μέρους τὴν θύραν γενέσθαι προσέταξεν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνίσχων ὁ ἥλιος οἶδῃ τινα προσκύνῃσιν προσφέρει τοῖς προφυλακτοῖς εὐθὺς ἔκεισε τὰς ἀκτῖνας ἐκπέμπων· καὶ οἱ τῷ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν προστεταγμένοι ὅπισθεν τὸν ἥλιον ἔχουσι πρὸς τὴν σκηνὴν τετραμμένοι, καὶ μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν τοῦτου ποιητὴν προσκυνῶσι. Δρυφάκτῳ τοίνυν ἡ σκηνὴ προσεφίκει, σανίδας ἔχουσα πάντοθεν συντηρομένης ἀλλήλαις. Εἶχον δὲ καὶ τὰς βάσεις ἀργυρᾶς, καὶ τὰς κεφαλίδας ὡσαύτως· καὶ αὗται δὲ καὶ ἐνδοθεν καὶ ἔξωθεν ἦσαν ἡλειμμέναι χρυσοῦ· τὸν δὲ ἕροφον εἶχον ἐξ ὑφασμάτων ποικίλων, ἐκ διαφόρων κατεσκευασμένων χρωμάτων. Τὸ μὲν γὰρ ἦν ὀλουργικὸν, τὸ δὲ ῥοδοειδὲς, ἢ κοκκοβαφές, τὸ δὲ ὑακίνθου προσεικός· ἡ δὲ βύσσος τὴν λευκὴν εἶχε χροίαν. Καὶ ταῦτα δὲ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἦν αἰνίγματα. Ὅ μὲν γὰρ ὑακίνθος τῷ ἀέρι προσείκει· τὸ δὲ (15) ῥοδοειδὲς ἢ κοκκοβαφές τῷ πυρὶ· τὸ δὲ ὀλουργικὸν

^b Exod. xxvii, 10 seqq. ^c Exod. xxxiii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^a ἔχουσαν.

(10) Cod. ἔχουσαν.
 (11) Θυμιατήριον — χαλκοῦν ἦν. Des. in cod. et apud Pic.
 (12) Ἐν ταῖς γωνίαις. Cod. et Pic. γωνίας.

NOTÆ.

(15) Οὖν. Cod. et Pic. δέ.
 (14) Οἱ. Des.
 (15) Τὸ δὲ — πυρὶ. Des. in cod.

μηνοί· τὴν θάλαττον· ἐκείνη γὰρ τρέφει τὸν (16) Ἀ κόχλον, ἐξ οὗ ὅτι τὸ τοιοῦτον γίνεται χρῶμα· ἡ δὲ βύσσοσ, τὴν γῆν· ἐκ ταύτης γὰρ φύεσθαι λέγεται. Καὶ δέβρεις δὲ εἶχε τριχίνας ἐπιχειμέννας, καὶ μέντοι καὶ διφθέρας ποικίλας, ὥστε καὶ τὸν ὑετὸν ἀπείργειν, καὶ τὸν φλογμόν. Καὶ τοῖς ἱερεῦσι δὲ παντοδαπὸν περιπέθεικε κόσμον· τὸν μὲν λαβὴν καταπλήττοντα τῷ διαφόρῳ τοῦ σχήματος, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἱερέας διδάσκοντα ὅπως χρῆ τὴν ψυχὴν ὠραῖζειν, καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς αὐτῆ κόσμον περιτιθέσθαι. Ὑποδύτην δὲ καλεῖ τὸν ἐνδότερον χιτωνίσκον· ἐπερδύτην δὲ, τὸν χιτῶνα τὸν ἐξωθεν, ὑακίνθινον δὲ τοῦτον γενέσθαι προσέταξε, καὶ ποδίρη (17) προσηγόρευσεν, ὡς μέχρις ἄκρων διήκοντα τῶν ποδῶν. Ἀπήρητσε δὲ τούτου καὶ κώδινας χρυσοῦς, καὶ ροῖσκους· Ἰνα (18) εἰς τὸ ἄδυτον καὶ ἀνάκτορον τῆς Β σπηνῆς εἰσιῶν, καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀποτελουμένην ἤχην (19) εἰσδεγόμενος (20), μετὰ δέους (21) τὴν λειτουργίαν ἐπιτελεῖ (22), εἰς μνήμην λαμβάνων τὸν ταῦτα προστεταχότα, καὶ τὴν προσφερομένην ἱερουργίαν δεχόμενος. Διὰ τοι τοῦτο γὰρ (23) τοῦ ἀέρος ὁ ποδίρης εἶχε τὸ χρῶμα· ὑάκινθος δὲ ἦν, ὡς ἂν καὶ εἰς τοῦτο ἀφορῶν μετάρσιος γένηται. Ἐπέκειτο δὲ τῇ κεφαλῇ κίθαρὶς τὸν οὐρανὸν μιμουμένη. Ἐκάλυπτε δὲ καὶ ταινία τὸ μέτωπον, ἣν μίτραν εἶπον οἱ Ἑβδομήκοντα. Εἶχε δὲ ἐν μέσῳ πέταλον αὐτῆ χρυσοῦν, ἐγγεγραμμένον ἔχον τοῦ Θεοῦ τὸ ἄφραστον ὄνομα, ὃ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τετράγραμμον (24). Εὐλόθειαν δὲ τὸν λαὸν ἐκπαιδεύων ὁ Δεσπότης Θεός, δι' αἰνίγματος τοῦτο δεδήλωκεν· « Ἐπιγράψεις αὐτὸ (25), φησὶν, ἀγίασμα Κυρίου. » C Ἐκέλευσε δὲ αὐτῷ καὶ ἐγχεστρίδα γενέσθαι, ἣν οἱ Ἑβδομήκοντα ἐπωμίδα ἐκάλεσαν· ἐν δὲ ταῖς Βασιλείαις εὐρίσκομεν (26) ἐφοῦδ αὐτὴν κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶτταν ὀνομασμένην. Αὐτῆ (27) εἶχεν ἐφ' ἑκατέρου μὲν ὠμοῦ δύο λίθους πολυτελεῖς, ἔχοντας τῶν φυλῶν τὰς προσηγορίας ἐγγεγραμμένας. Ἐπὶ τῷ στήθει τὸ καλούμενον λόγιον (28), τὴν λογικὴν συγκαλύπττον καρδίαν. Εἶχε δὲ καὶ τοῦτο δυσκαίδεκα λίθους προσηρμοσμένους διάφορον (29) ἔχοντας χροιάν (30) διὰ δὲ τούτων ἐδηλοῦτο (31) πολέμου συγκροτηθέντος ἡ νίκη, ἡ ἤττα· καὶ τοῦτο

essent admirationi, propter varietatem figurarum : et instruerentur ipsi sacerdotes, quomodo oporteat animam decorare, et illam ornamento virtutis circumdare. Appellat autem ὑποδύτην tunicam interiorem : 166 ἐπερδύτην vero, vestem exteriorem, quam hyacinthinam esse jussit, et ποδίρη appellavit, eo quod ad imos usque pedes porrigeretur. Huic autem appendit et tintinnabula aurea, et corymbos instar mali punici, ut ingressurus adytum et secretiorem partem tabernaculi, et sonitum ex illis excitatum audiens, cum timore sacra munera obiret, memoria recolens eum qui ista mandaverat, et oblatum ejusmodi sacrificium suscipiebat^d. Propterea et aeris colorem referebat vestis illa talaris : quæ ob id erat hyacinthina, ut sursum verteret animum illam intuens. Capiti vero imponebatur tiara, quæ cælum representabat. Et frontem tangebant lænia, quam Septuaginta mitram appellaverunt. Huic annexa erat in medio lamina aurea, cui insculptum erat inenarrabile nomen Dei, quod Hebræi vocant quadriliterum. Ut autem ad reverentiam populum incitaret Dominus Deus, hoc obscure significavit dicens : « Inscibes illam, inquit, sanctificatio Domini e. » Jussit quoque ipsi fieri vestem exteriorem, quam Septuaginta vocaverunt superhumeralis : in libro autem Regnorum Hebraica lingua ephod vocatam reperimus. Hæc habebat ab utroque humero duos lapides valde pretiosos, quibus erant inscripta tribuum nomina. Supra pectus autem erat quod rationale vocabatur, tegens 167 cor, partem rationalem. Quod ipsum quoque duodecim lapides habebat aptatos, diversis coloribus distinctos : atque ex his belli tempore cognoscebatur, victoriane an clades immineret : ut perspicuum est ex historia Regnorum. Nam cum alienigenæ coacto exercitu invaderent populum Israël, ante configere Saul non est ausus, quam victoriæ indicia perspexisset : « Applica, inquit, Ephod f. » Deinde cum victoriam futuram animadvertisset, addidit, « Contrahæ Ephod, » et ita populum armari jussit. Propterea cum dixisset Deus omnium : « Et impones rationale judicii supra pectus Aaronis, et aptabis illud

^d Exod. xxviii, 31. • Exod. xxviii, 36. † I Reg. xiv, 18, 19.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ Cat. p. 854. τὴν κόχλον ἐξ ἧς.

NOTÆ.

(16) Τὸν — οὗ. Cod. τὴν κόχλον ἐξ ἧς.
 (17) Ποδίρη. Exod. xxviii, 31; edit. Græbii (in edit. Rom. est vers. 27), hoc nomen datur tunicæ interiori ὑποδύτης dictæ.
 (18) Ἰνα. Abest a cod. et edit. Picl.
 (19) Ἠχὴν. Pic. ἰσῶν.
 (20) Cod. et Pic. εἰσδεγόμενος.
 (21) Δέους. Cod. et Pic. addunt δέ.
 (22) Cod. et Pic. ἐπιτελεῖν.
 (23) Γάρ. Cod. et Pic. καί.
 (24) Τετράγραμμον. Cod. et Pic. præmittunt τὴν.

(25) Αὐτὸ. Cod. et Pic. γάρ.
 (26) Εὐρίσκομεν. Cod. et Pic. præmittunt &ς. Picus autem hanc notulam apposuit : « Videtur vacare. »
 (27) Non modo in libris Regum sed alibi etiam voce Ἐφοῦδ utuntur οἱ Ὁ. Conf. Judic. viii, 27.
 (28) In Bibliis Græcis legitur λογιόν. Aquila et Symmachus habent λόγον.
 (29) Διάφορον — ἐδηλοῦτο. Des. in edit. Pici.
 (30) Cod. χροῖαν.
 (31) Cod. ἐδήλου τό.

superhumerali, « subjunxit, » et impones illi demonstrationem et veritatem ⁵. » Ac demonstrationem quidem appellavit indicia quæ in se petebantur: veritatem vero ipsam indiciorum certitudinem. Cæterum non est ignorandum, Dominum sapientissimum per signa corporea studuisse commodo eorum, qui crassioris adhuc erant ingenii, nec percipere ea quæ intellectualia sunt, poterant. Nos autem per rationale quidem intelligimus contemplationem intellectualium, per superhumerali vero operationem virtutis: conjunctionemque per copulationem rationalis cum superhumerali, concordiam fidei et bonæ operationis. Ex eo vero quod prius imponebatur superhumerali, postea rationale huic aptabatur, intelligimus, **168** operationem bonam gradum facere ad contemplationem.

τοῦ λογίου, τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν· διὰ δὲ τῆς ἐπωμίδος, τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν τοῦ λογίου καὶ τῆς ἐπωμίδος ἁρμονίαν τε καὶ συνάρθειαν (35) εἰς τὴν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγαθῆς πράξεως λαμβάνομεν συμφωνίαν. Τὸ δὲ πρῶτον ἐπιτίθεσθαι τὴν ἐπωμίδα. εἰθ' οὕτω ταύτη τὸ λόγιον συνάπτεσθαι, τὸ τὴν ἀγαθὴν πράξιν ὑποβάθραν (36) εἶναι τῆς θεωρίας.

INTERR. LXI.

Qua de causa sacerdotis victimis manus imponentes sic sacrificabant ¹ γ.

Non omnibus victimis manum imponebant, sed illis quæ pro ipsis offerebantur, et maxime pro peccato. Cæteris autem victimis hi qui offerebant manus imponebant. Hoc autem ipsum indicabat, hostiam illam in ejus locum, qui eam offerebat, suffici, ut quæ pro ipso moreretur. Notandum est autem, quod vitulus offerebatur pro pontifice, similiter et pro universo populo rursus vitulus: pro principe vero hircus, et pro unoquoque homine capra. Est enim res conveniens principi, masculus, subdito vero femina: quoniam ab initio mulierem Adam Deus subjecit. Cæterum vitulus, qui pro peccato immolabatur, exurebatur extra castra. « Qua de causa etiam Christus Dominus, ut divinus Apostolus ait, extra portam passus est ¹ », et figuræ veritatem adjecit. Offerebatur autem ad altare omentum. Hoc enim dicit: « Adeps super ventrem, et renes duo, et adeps super eos, et extrema pars jecoris ² : » quod quidem alii interpretes superfluum nominaverunt. Sunt autem hæc ænigmata passionum nostrarum. Nam adeps ventriculum tegens morbum gulæ significat: renes autem, voluptates sub ventre latentes: extrema vero pars

¹ Exod. xxviii, 12. ² ibid. 26. ³ Exod. xxix, 10.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁸ Quest. 61 quatuor sectiones complectitur. 1.) Initium vid. in cat. p. 888. 2.) τῷ δὲ θυσιαστ. — πωνηρὰς ἐνεργ. p. 169, vid. ib. p. 889, ad c. xxix, 12, 13. 3.) τοῦ δὲ — κελεύων, vid. ib. p. 892, ad vers. 21, 22. 4.) ὁ δὲ ἄρτος et reliqua vid. ib. ad vers. 23. ²⁹ Cat. p. 888. δεχ. ὄργην.

NOTÆ.

(32) Cod. et Pic. πατάξασθαι.

(33) Τὸ Ἐφοῦδ. In versione τῶν Ὁ legitur συναγάγε τὰς χεῖρας σου. Minus bene hi interpretes vers. 18, usi sunt voce Ἐφοῦδ, in textu enim Hebr. I Sam. xiv, 18, legitur עֲפֹדָי רִיבָה.

(34) Τὴν — ἀλήθειαν. Ita οἱ Ὁ exprimunt, quod in fonte Exod. xxviii, 30, dicitur עֲפֹדָי וְעֲפֹדָי.

τῶν Βασιλείων ἡ ἱστορία διδάσκει. Ἐπιστρατευσάντων γὰρ τῶν ἀλλοφύλων τῷ Ἰσραὴλ, οὐ πρότερον ἐτόλμησεν ὁ Σαοὺλ παρατάξασθαι (32), ἕως εἶδε τὰ τῆς νίκης μηνύματα. « Προσάγαγε γὰρ, φησὶ, τὸ Ἐφοῦδ. » Εἶτα τὴν νίκην μαθὼν, ἐπήγαγε: « συναγάγε (33) τὸ Ἐφοῦδ. » καὶ οὕτως ἐξέωπλισε τὴν λαόν. Διὰ τοῦτο εἰρηκῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Καὶ ἐπιθήσεις τὸ λόγιον τῆς κρίσεως ἐπὶ τὸ στήθος Ἀαρῶν, καὶ συναΐσεις αὐτὸ πρὸς τὴν ἐπωμίδα, ἐπήγαγε: « καὶ ἐπιθήσεις αὐτῷ (34) τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. » Καὶ δήλωσιν μὲν ἐκάλεσε τὰ ἐκεῖθεν μηνύματα· ἀλήθειαν δὲ τῶν μηνυμάτων τὸ ἀψευδές. Ἰστέον μέντοι, ὡς παχυτέροις οὖσι τοῖς τρικυαῦτα, καὶ τῶν νοητῶν ἐφικέσθαι μὴ δυναμένοις, διὰ τῶν σωματικῶν συμβόλων τὴν ὠφέλειαν ὁ πάνσοφος Δε-

σπότης ἐπραγματεύετο, ἡμεῖς δὲ νοοῦμεν διὰ μὲν ἐπωμίδος, τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν τοῦ λογίου καὶ τῆς ἐπωμίδος ἁρμονίαν τε καὶ συνάρθειαν (35) εἰς τὴν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγαθῆς πράξεως λαμβάνομεν συμφωνίαν. Τὸ δὲ πρῶτον ἐπιτίθεσθαι τὴν ἐπωμίδα. εἰθ' οὕτω ταύτη τὸ λόγιον συνάπτεσθαι, τὸ τὴν ἀγαθὴν πράξιν ὑποβάθραν (36) εἶναι τῆς θεωρίας.

EPQT. EA' 28.

Διατί οἱ ἱερεῖς τοῖς ἱερεῖσι τὰς χεῖρας ἐπιτιθέτετε οὕτως λέροντες;

Οὐ πᾶσι τοῖς ἱερεῖσι, ἀλλὰ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν προσφερομένοις, καὶ μάλιστα τοῖς ὑπὲρ ἁμαρτίας. Τοῖς δὲ ἄλλοις αὐτοὶ τὰς χεῖρας ἐπιτίθεσαν οἱ προσφέροντες. Ἦν δὲ τοῦτο σύμβολον τοῦ τὸ ἱερεῖν τὸν τόπον πληροῦν τοῦ προσφέροντος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δεχόμενον σφαγὴν ²⁸. Ἐπισημῆσθαι δὲ προσήκει, ὡς ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως προσεφέρετο μόσχος· ὑπὲρ δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ πάλιν μόσχος· ὑπὲρ δὲ τοῦ ἀρχοντος χίμαρος· ὑπὲρ ἐκάστου δὲ ἀνδρὸς χίμαριρα. Πρόσφορον (37) γὰρ τῷ μὲν ἄρχοντι τὸ ἄβρον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ καὶ τὴν γυναῖκα τῷ Ἀδάμ ἐξ ἀρχῆς ὑπέταξε ὁ Θεός. Ὁ δὲ μόσχος ὁ περὶ ἁμαρτίας θυόμενος ἐξω τῆς παρεμβολῆς κατακαίετο. « Τούτου χάριν καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἡ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ἐξω τῆς πύλης ἐπαθε, » καὶ τῷ τύπῳ τὴν ἀλήθειαν ἐπιτέθεικε. Τῷ δὲ θυσιαστηρίῳ προσεφέρετο τὸ ἐπίπλον (38). Τοῦτο γὰρ λέγει, « Τὸ στέαρ τὸ ἐπὶ τῆς κοιλίας, καὶ οἱ δύο (39) νεφροὶ, καὶ στέαρ τὸ ἐπὶ αὐτῶν, καὶ ὁ τοῦ ἥπατος λοβός, » ὅπερ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ περιττὸν προσηγόρευσαν. Διυλίματα δὲ ταῦτα τῶν ἐν ἡμῖν πλοημάτων. Τὸ μὲν γὰρ στέαρ τὸ τὴν κοιλίαν καλύπτει, σημαίνει τῆς γαστριμαργίας τὴν νόσον· οἱ δὲ νε-

¹ Hebr. xiii, 12. ² Exod. xxix, 13.

Reliqui interpretes habent τοὺς φωτισμοὺς καὶ τὰς τελειότητας.

(35) Συνάρθειαν. Cod. et Pic. συμφωνίαν.

(36) Cod. ὑποβάθραν, pro ὑπόβαθρον, ut videtur.

(37) Cod. et Pic. προσέφερον.

(38) Cod. et Pic. ἐπίπλον, pro ἐπίπλον, ut videtur.

(39) Cod. et Pic. τοὺς δύο νεφροὺς.

φροί τὰς ὑπογαστρίας ἡδονάς· ὁ δὲ λοβὸς τοῦ ἥπατος τὸ θυμοειδές. Ἐκείνῳ γὰρ συνῆπται τὸ χοληδόχον (40) ἀγγεῖον. Ταῦτα δὲ καθισροῦν κελεύει, καὶ οἰνωὶ νεκρᾶς αὐτῶν ἀποφαίνεῖν τὰς πονηρὰς ἐνεργείας. Τοῦ δὲ τῆς τελειώσεως κριοῦ τὸν βραχίονα τὸν δεξιὸν προσενεγκεῖν διηγόρευσε⁴⁰, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν δεξιᾶν οὖσαν, καὶ ἀρεστὴν (41) τῷ Θεῷ. προσφέρειν κελεύων. Ὁ δὲ ἄρτος, καὶ τὸ λάγανον, καὶ ἡ τοῦ οἴνου σπονδή, τοὺς ἀπὸ γῆς φρομένους δηλοῦσι καρπούς, ὧν τὰς ἀπαρχὰς προσφέρειν δεῖον τῷ Θεῷ.

ΕΡΩΤ. ΕΨ.

Τί ἐστιν, εἰς δέσμην εὐωδίας κάρπωμά ἐστὶ τῷ Κυρίῳ;

Διὰ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ θεῖα διδάσκει. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμεῖς καὶ; (42) εὐσμίατις⁴¹ τερπόμεθα, τὴν κατὰ νόμον γενομένην ἱεροουργίαν δέσμη εὐωδίας ὠνόμασαν. Ὅτι γὰρ οὐ δεῖ γυμνῶ προσέχειν τῷ γράμματι, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις διδάσκει· ἀσώματος γάρ· καὶ ἡ ὁσσομία τῶν καιομένων ὄστων. Τί γὰρ ἐκείνων ἐστὶ δυσωδέστερον; Οἱ μέντοι ἄλλοι ἐρμηνεύται *εὐαρεστίσεως* ἀντὶ εὐωδίας τεθεικάσιν.

ΕΡΩΤ. ΕΦ.

Προς χάριν δὲ ἐκάστης θυσίας ὑπὲρ σωτηρίας προσφερομένης τὸν ἱερέα λιμνάζειν τὸν βραχίονα τὸν δεξιόν, καὶ τὸ στηθύνιον προσέταξε (43);

Διὰ τοῦ στηθύνου τὸ λογικὸν καὶ τὸ θεωρητικὸν ἀπαιτεῖ τὸν ἱερέα· κάλυμμα γὰρ τὸ στηθύνιον τῆς καρδίας. Διὰ δὲ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, τὴν πρᾶξιν τὴν δεξιᾶν. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ δέεται τῶν ἔργων εἰς τελειότητα

ΕΡΩΤ. ΕΔ.

Τί ἐστὶ τὸ εἶν (44);

Μέτρον Ἑβραϊκὸν οἴνου καὶ ἐλαίου. Δέχεται δὲ, ὡς φησὶν Ἰωσήπος, δύο χοῦζ Ἀττικούς. Πιστευτέον (45) δὲ ἐν τούτοις αὐτῷ, ἀκριβῶς τοῦ ἔθνους τὰ μέτρα ἐπισταμένῳ.

ΕΡΩΤ. ΕΕ.

Περὶ τῶν Σαββάτων νομοθετῶν ἔφη· « Ἐστὶ γὰρ σημεῖον ἐμοὶ⁴² καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ (46) εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν· πῶς οὖν· τοῦτο νοήσομεν; » Ὅσπερ τῷ Ἀβραάμ τὴν περιτομὴν διδοὺς ἔφη· « Καὶ ἐστὶ εἰς σημεῖον ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν » οὕτω καὶ περὶ Σαββάτου νομοθετῶν ἔφη· « Ἐστὶ γὰρ σημεῖον ἐμοὶ (47) καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. » Τὸ γὰρ καινὸν τῆς πολιτείας δεῖ τοῦ νομοθέτου τὴν μνήμην ἀνεθεῖν παρεσκεύασε, καὶ τῶν

¹ Exod. xxix, 25. = ² ibid. 26. ³ ibid. 40. ⁴ Exod. xxxi, 13. ⁵ Gen. xvii, 11

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁰ προηγόρευσε. ⁴¹ Cat. p. 893. ταῖς εὐωδίας. ⁴² Cat. p. 905. ἐν ἐμοί.

NOTÆ.

(40) Cod. χοληδόχον.

(41) Cod. et P. c. ἀρίστην.

(42) Cod. εὐωδίας.

(43) Προσέταξε. Cod. et Pic. διηγόρευσε.

(44) Eiv. Cod. et Pic. Ἴν.

(45) Aliam de hac mensura sententiam profert infra ad Ezech. iv, et xiv. Totum hoc schozion ad

A jecoris, facultatem irascendi denotat, bilis enim adhæret receptaculum bilis. Quæ omnia sacrificare jubet, et morti **169** quasi traditas ostendere eorum improbas vires. Statuit quoque armum dextrum arietis impletionum offerre, virtutem activam, tanquam dextram et Deo acceptabilem offerri jubens. Panis autem, et laganum, ac libamen vini, fructus e terra nascentes indicant, quorum primitias offerre Deo sanctum est.

INTERR. LXH.

Quid tibi vult: « In odorem suavitatis est oblatio Domino¹? »

Per humana docet quæ sunt divina. Nam cum bonis odoribus delectemur, sacrificium secundum legem factum appellavit odorem suavitatis. Quod enim littera nuda non sit attendenda, et natura divina demonstrat, quæ incorporea est, et gravis odor ossium combustorum. Quid enim pejus olet, quam illa? Interpretes alii pro suavitatis odore, *acceptationis* dixerunt.

INTERR. LXIII.

Quamobrem statuit ex unaquaque victima pro salute oblata, sacerdotem sumere dextrum armum atque pectusculum²?

Per pectusculum exigit a sacerdote facultatem rationalem et contemplativam. Tegitur enim cor a pectusculo. Et per armum dextrum requirit in eo dexterarum actiones. Non enim sufficit sola fides ad salutem, sed operibus indiget ad perfectionem.

INTERR. LXIV.

Quid est hin³?

Genus est mensuræ vini et olei apud Hebræos, Continet autem, ut ait Josephus, duos **170** choas Atticos. Illi autem credendum est in his rebus, ut qui gentis illius mensuras probe norat.

INTERR. LXV.

Quomodo intelligimus illud, quod legem condens de Sabbatis dixit: « Est enim signum inter me et filios Israel in generationibus vestris⁴? »

Quemadmodum cum daret Abrahamo circumcisionem dixit: « Et erit signum inter me et vos⁵, » sic Sabbati legem ferens, ait: « Est signum inter me et filios Israel in generationibus vestris. » Novum enim genus politiæ efficiebat, ut legislatoris perpetuam memoriam conservarent, et a cæteris

Exod. xlii, 40, idem est cum eo, quod Montf. l. c. t. 1, p. 89, e Schedis Combefis. ad illustrandum hunc locum attulit; ubi tamen pro Eiv legitur Ἰίν.

(46) Ἐμοὶ — υἱοῖς. Cod. et Pic. ἀναπέσειν ἐμοῦ καὶ τῶν υἱῶν.

(47) Ἐμοί. Cod. et Pic. ἐν ἐμοί.

gentibus separabat eos. Quemadmodum enim notæ A grege et pecora designant, sic leges eximie in Hebræorum republica ab aliis eos segregabant, et legislatori adhærere docebant.

ἔθνῶν τῶν ἄλλων ἐχώριζε (48). Καθ' ἑπερ γὰρ τὰς ποιμένας καὶ τὰς ἀγέλας αἱ σφραγίδες δηλοῦσι· οὕτω τὰ τῆς τῶν Ἑβραίων πολιτείας ἐξείρετα, καὶ τῶν ἄλλων (49) αὐτοὺς διείργε, καὶ τὸν νομοθέτην προσεδρεύειν ἐδίδασκεν.

INTERR. LXVI.

Cur Aaron effinxit populo vitulum * ?

Intentio facti potissimum est inquirenda. Sic enim re discussa, Aaronem venia non prorsus alienum reperiemus. Nam cum frater ejus quadraginta dierum moram traxisset in vertice montis, insaniente populo, et in Ægyptum redire volente: primum quidem eorum impetum verbis * reprimere tentavit. Ut autem vidit eos nulla ratione adduci posse, postulavit a 171 mulieribus ornamenta aurea, affectum affectui opponens, cupiditatem scilicet pecuniæ et ornamentorum insano superstitionum amori. Sed neque inventum istud rabiem illorum extinxit: unde compulsus est vitulum effingere. Hanc autem intentionem cum habuisset, clementia tamen divina, ne pœnas daret, indignuit, quod divinus Moses in Deuteronomio patefecit: « Deprecatus sum enim, inquit, Dominum Deum meum pro Aaron fratre meo et non est mortuus »

INTERR. LXVII.

Quomodo intelligendum illud: « Et nunc dimitte me, et indignatus ira contra eos, atteram eos faciamque te gentem magnam * ? »

Verba hujusmodi Deum nulli passioni obnoxium C esse demonstrant, sed benignum. Nam qui ad aliquid agendum ira ducitur, iis etiam indignatur qui illum admonent. Deus autem dixit: « Dimitte me, et indignatus ira in eos atteram eos. » Atqui nemo exspectat monentem, ut irascatur, sed ut mitigetur potius. Hæc igitur verba: « Dimitte me, » dixit, pro eo quod est, cohibe me. Quia cum eximius ille Moses ignorabat iniquitatem populi, hanc Deus illi patefecit, atque ut pro eo intercederet excitavit. Verba autem hæc « faciam te in gentem magnam, » prædicunt quæ ad nos pertinent. Quod enim tunc non est factum, post adventum Salvatoris nostri completum est. Verum legislator, quamvis Deus dixisset, eum parem esse legationi pro populo obeundæ, non tamen se sufficientem existimavit ad placandam D iram Dei: sed precum vice patriarcharum 172 no-

ΕΡΩΤ. ΕΞ'

Τί δήποτε ὁ Ἄαρὼν τῷ λαῷ τὸν μόσχον διέφυλψεν;

Τὸν σκοπὸν τοῦ γινομένου προσήκει ζητεῖν. Οὕτω γὰρ ἐξετάζοντες, εὐρήσομεν αὐτὸν οὐ παντάπασι συγγνώμης ἐστέρημένον. Τοῦ γὰρ ἀδελφοῦ τεσσαράκοντα ἡμέρας διατρέψαντος ἐν τῇ τοῦ ὄρους ἀκρονυχία, καὶ τοῦ λαοῦ λυττήσαντος, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀναστρέψαι ὀρμήσαντος. Πρώτων μὲν ἐπειράθη λόγους αὐτῶν τὴν ὁρμὴν χαλινῶσαι. Ἐπειδὴ δὲ ἀπειθοῦντας εἶδεν, ἤτησε τῶν γυναικῶν (50) τὰ χρυσία, πάθει πάθος ἀντιστρατεύσας, τὸ φιλόκοσμον καὶ φιλοχρήματον τῇ τῆς δεισιδαιμονίας μανίᾳ. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ μηχανήμα τὴν ἐκείνων ἐσθεσε λύτταν. Ὅθεν ἠναγκάσθη διαγλύψαι τὸν μόσχον. Καὶ τοιοῦτω δὲ σκοπῷ χρυσάμενος, τῆς θείας ἐδεήθη φιλανθρωπίας, ὥστε τὴν τιμωρίαν διαφυγεῖν. Καὶ τοῦτο Μωσῆς ὁ θεϊότατος ἐν τῷ Δευτερονομίῳ δεδήλωκεν: « Ἐδεήθην γὰρ, φησὶ, τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ μου (51) περὶ Ἄαρὼν τοῦ ἀδελφοῦ μου, καὶ οὐκ ἀπέθανεν. »

ΕΡΩΤ. ΕΖ'.

Πῶς νοητέον τό· « Καὶ νῦν ἔασόν με, καὶ θυμῶθεις ὄργῃ εἰς αὐτοὺς, ἐκτρέψω αὐτοὺς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα; »

Καὶ τὸ ἀπαθὲς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ φιλάνθρωπον ὁ λόγος δηλοῖ. Ὁ γὰρ θυμῶ τι πράττων, καὶ τοὺς παρακαλοῦντας δυσχεραίνει· ὁ δὲ Θεὸς ἔφη· « Ἐασόν με, καὶ θυμῶθεις ὄργῃ εἰς αὐτοὺς, ἐκτρέψω αὐτοὺς. » Οὐδεις δὲ ἀναμένει τοὺς παρακαλοῦντας, ἵνα ὀργισθῆ, ἀλλ' ἵνα παρακληθῆ. Τὸ οὖν· « Ἐασόν με, » ἀντὶ τοῦ, κώλυσόν με, εἴρηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠγνόει Μωσῆς ὁ μέγας τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν, καὶ ταύτην αὐτῷ δεδήλωκεν ὁ Θεός, καὶ εἰς πρεσβείαν διήγειρε· τὸ δὲ « Ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, » τὰ ἡμέτερα προσημαίνει. Ὅπερ γὰρ τότε οὐ γέγονε, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν γέγονεν. Ὁ μέντοι νομοθέτης, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ ἀρκεῖν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβείαν εἰρηκότος, οὐκ ὑπέλαθεν ἰκανὸς εἶναι παῦσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὄργην· ὅθεν τῶν πατριάρχων τὰς προσηγορίας ἀνθ' ἰκετηρίας προσήγαγε (52), καὶ τῶν πρὸς ἐκείνους ὄρκων (53) ὑπέμνη-

* Exod. xxxii, 4. † Deut. ix, 20. * Exod. xxxii, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

51 Cat. p. 909. τοῦ Θεοῦ om. 52 Cat. p. 914. καὶ ἀμετάθετον.

NOTÆ.

(48) Καὶ — ἐχώριζε. Des. in Cod. et edit. Pici.

(49) Ἄλλων. Cod. et Pic. κακῶν.

(50) Cod. τὴν γυναῖκα.

(51) Τοῦ Θεοῦ μου. Des. in cod. et apud Pic.

(52) Ὅθεν — προσήγαγε. Cod. et Pic. ἕως ἐν τῇ τῶν πατριάρχων προσηγορία καὶ ἰκετηρίας προσήγαγεν.

(53) Τῶν — ὄρκων. Pic. τὸν — ὄρκον.

σε (54), καὶ τὰς γεγενημένας (55) συνθήκας ἐμπεδω-
θῆναι (56) ἐκέτευσεν.

ΕΡΩΤ. ΞΗ'.

Διατί τὰς πλάκας συνέτριψεν;

Ἀνάξιον κρίνας τὸν λαὸν τῆς θείας νομοθεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ προικῶν γραμματείων τύπον εἶχον αἱ πλάκες, ἡ δὲ νόμῳ πρὸ τῆς παστάδος εἰς μοιχείαν ἀπέκλινε, μάλα εἰκότως τὸ προικῶν διεβρήξῃ γραμματείων. Ἐπιστημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς τότε μὲν δεξιόμενος τὴν ἐκετεῖαν ὁ τῶν ὄλων θεός, ἀνεβάλετο τὴν τιμωρίαν. Προστέθεικε δὲ, « Ἡ δ' ἂν ἡμέρα ἐπισκέπτοιμαι, ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἀμαρτίαν αὐτῶν. » Ἔοικε δὲ τοῦτο τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένους · « Ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει · κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Ὁ μέντοι νομοθέτης ἀκούσας, ὡς οὐκ ἀνέξεται συνεῖναι αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων θεός διὰ τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀνεῖτυπον, ἀλλ' ἄγγελον αὐτοῖς ἐπιστῆσει · ἤτησε μὲν γινῶναι, τίς ὁ τὴν κηδεμονίαν αὐτῶν πιστευθείς · ἠντιβόλησε δὲ μὴ δοῦναι αὐτοῖς ὁμόδουλον ἡγεμόνα, ἀλλ' αὐτὸν αὐτῶν ἡγήσασθαι τὸν Δεσπότην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ταύτην ὑπέσχετο δώσειν αὐτῷ ⁴⁵ τὴν χάριν ὁ ἀγαθὸς θεός, ἔρωτι μεθύων ἐπαινουμένῳ, τῶν (57) ὑπὲρ ἀνθρώπων ἠράσθη, καὶ τὴν ἀθέατον φύσιν ἰδεῖν (58) ἐπεθύμησεν · ἀλλὰ μεμάθηκεν, ὡς ἐκείνην ἰδεῖν τὴν οὐσίαν ἀδύνατον. « Τὸν Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, » κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν · τὰς δὲ θείας οἰκονομίας τε καὶ ἐνεργείας · οὕτως γὰρ προσήκει νοεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ ὀπίσθια · θεωρηταί δυνάτῳ τοῖς ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' εἰς τὴν πέτραν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τοθεμένοις (59). Σημαίνει δὲ αὕτη τῆς πίστεως τὸ στερεῖον καὶ ἀκράδαντον · καὶ διὰ τῆς ὀπῆς τῆς πέτρας · ὁλοῖ δὲ αὕτη τὸν τῆς πίστεως ὀφθαλμὸν θεωροῦντα τὰ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνεφικτα καὶ ἀόρατα ⁴⁶.

ΕΡΩΤ. ΞΘ'.

Τι σημαίνει τὸ κάλυμμα τὸ ἐπιτεθὲν ἐφ' προσώπῳ τοῦ νομοθέτου;

Ἐχομεν τοῦ Ἀποστόλου τὴν ἐρμηνείαν · « Μέχρι γὰρ, φησὶ, τῆς σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείτοι μὴ ἀνα-

¹ Exod. xxxiii, 19. ² ibid. 34. ³ Rom. ii, 4, 6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁵ αὐτῷ om. ⁴⁶ Inter quæst. 68 et 69 hæc legimus in cat. p. 926, ad Exod. xxxiii, 21 : Τόπον, τὴν ἀγαθότητα καλεῖ, δι' ἣν ἀχώριστος ὢν τῇ φύσει, ὡς δυνάτῳ τοῖς ἀξίους χωρητός.

NOTÆ.

(54) Ὑπέμνησε. Cod. et Pic. ἀνέμνησε.

(55) Γεγενημένας. Abest a cod. et edit. Pici.

(56) Ἐμπεδωθῆναι. Picus in margine notavit : « Videtur esse negative legendum per οὐκ. » Sed si conjecturæ locus est, potius pag. præc. (C 6), pro τῷ κάλυσον videretur negative legendum esse, οὐ

κάλυσον.

(57) Τῶν. Pic. τόν.

(58) Ἰδεῖν. Cod. et Pic. addunt τὴν οὐσίαν. In Pici edit. desunt quæ sequuntur, ἐπεθύμησεν ἰδεῖν.

(59) Cod. et Pic. τοθεμένοις.

A mina protulit, et mentionem fecit jurisjurandi illis præstiti : et ut pacta conventa firmarentur, supplicavit.

INTERR. LXVIII.

Quare contrivit tabulas ?

Existimavit populum non esse dignum legislatione divina. Cum enim tabulæ ejusmodi dotalium instrumentorum formam haberent, sponsa vero ante ingressum thalami nuptialis in adulterium declinaverit, jure profecto dotales litteras effregit. Hoc tamen advertendum est, omnium Deum, qui supplicationem exaudierat, supplicium tunc distulisse. Quapropter addidit : « Quo autem die visitabo illos, adducam super eos omnem hanc iniquitatem eorum ». Quod affine est verbis Apostoli : « Ignorans, quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducat : sed secundum duritiam tuam, et impœnitens cor, thesauri instar reponis tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus ». Cæterum cum legislator audisset, quod Deus omnium nollet amplius conversari cum illis, propter eorum duritiam et pervicaciam, sed angelum illis præfecturum esset, scire voluit, cuiquam demandata esset illorum cura. Obsecravit autem Deum, ne conservus pro duce daretur illis, sed Dominus ipse dux eorum esset. Cum autem Deus optimus hanc quoque illi gratiam se facturum promisisset, **173** Moses, veluti amore quodam probo inebriatus, desideravit quod humanum captum superabat, et naturam divinam, alioqui invisibilem, videre concupivit : sed didicit, illam essentiam minimo cerni posse. « Deum enim nemo vidit unquam, » quemadmodum Dominus ait x. Divinas tamen dispensationes atque effectus (hæc enim sunt, quæ quasi a tergo Dei posita dicuntur) intueri licet iis, qui ut Moses virtute perfecti sunt. Et hoc non quomocunque, sed ubi collocati fuerint ab ipso Deo in petra, quæ soliditatem et constantiam fidei significat, et per foramen petræ, quod quidem foramen denotat oculum fidei, contemplantem ea, quæ sensibilibus oculis sunt inaccessibleia et invisibilia.

INTERR. LXIX.

Quid denotat velamen impositum super faciem Moysi ?

Habemus interpretationem Apostoli : « Nam usque in hodiernum diem, ait, cum legitur Moses, velamen positum est super cor eorum, non reve-

^x Joan. i, 18. ^y Exod. xxxiv, 33.

latum, siquidem in Christo aboletur. Quando vero A conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen². » Quemadmodum enim legislatoris facies tunc impleta est gloria divina, et splendor inde procedens fulgure clarior non sinebat obvius adversum intueri, sed compellebat aut vultum avertere, aut claudere oculos, et ea de causa velamine semper utebatur, cum populum alloqueretur, cum autem se converteret ad Deum, nuda facie erat: sic Judæi attendentes nudæ litteræ legis, gloriam minime vident, **174** sed solum velamen cernunt. Qui autem accedunt ad gratiam sancti Spiritus, liberantur a velamine, et spectantur gloriam, qua Moses impletus est. Hoc ipsum etiam dicit beatus Paulus: « Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini specularantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu ». Sic ut enim specula nitida inspicientium formas repræsentant: ita corda munda Dei gloriam suscipiunt. Quapropter etiam Dominus dixit: « Beati qui sunt mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt^b. » Et quo pacto Judas, cum diabolus admisisset, in seipso nequitiam illius expressit: ita qui accedit ad gratiam divinam, splendoribus inde magantibus reluctet. Ita quoque sicut is qui in tenebris sedet, tenebrosus efficitur, qui vero in sole, similis soli et lucidus; similiter qui Deo adhæret, Dei similes characteres recipit.

ται, ὁ δὲ ἐν ἡλίῳ, ἡλιοειδής καὶ φωτεινός· οὕτως ὁ τῷ Θεῷ προσεδρεύων θεοειδής λέγεται χαρακτηρισ.

INTERR. LXX.

Udenam habuerunt ligna imputribilia^c?

Erant tabulæ denuum cubitorum: quas verisimile est ditiores ex Ægypto transportasse, quando inde ingressi sunt. Pretiosos autem lapides, aurum, argentum, et æs ab Ægyptiis acceperunt, cum essent recessuri. Nam ex mandato divino « petiit mulier a vicina sua, et a contubernali sua, vasa argentea et aurea, ac vestimenta: et spoliaverunt Ægyptios^d. » Quapropter ea quæ offerebantur Deus omnium appellavit primitias, tanquam primitias spoliatorum.

175 INTERR. LXXI.

Quod gratia donum consecutus est Beseleel^e?

Donum peritiæ ædificandi. Quædam enim est D peritiæ texendi, alia colendi agros, alia medendi. Unaquæque tamen harum donum Dei est, ad usum hominum concessum.

^c II Cor. iii, 15, 16. ^d II Cor. iii 18. ^e Matth. v. 8. ^f Exod. xxxv, 24. ^g Exod iii, 22; xii, 36. ^h Exod. xxxv, 31.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ Cat. p. 934. τὸ ἐκεῖθεν. ² Ib. l. 34. ἀεὶ ὄν. ³ τὴν αὐτὴν δόξαν, omisso εἰς. ⁴ Κυρίου Πατρὸς.

NOTÆ.

(60) Μὴ — καταργεῖται. Hæc e vers. 14, hoc loco inserta sunt.

(61) Κυρίου. Cod. Θεοῦ.

(62) Εἰς. Abest a cod.

(63) Cod. μεμορφώμεθα

καλυπτόμενον, ὃ τι ἐν Χριστῷ καταργεῖται: (60) Ἦνίκα δ' ἐν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. » Ὡσπερ γὰρ τότε θείας ἐνεπλήσθη δόξης τοῦ νομοθέτου τὸ πρόσωπον, καὶ τὸ σέλας ἐκεῖθεν¹ ὑπὲρ ἀστραπὴν ἐκπεμπόμενον, ἀντιθέλειν οὐκ εἶα τοῦ; ἐντυγχάνοντας, ἀλλ' ἢ ἐτέρωθεν τὰ πρόσωπα τρέπειν, ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς μύειν ἡνδύκασε. Καὶ τοῦτου χάριτι ἀεὶ² ἐχρητο τῷ προκαλύμματι τῷ λαῷ διαλεγόμενος· πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφων, γομῶν εἶχε τὸ πρόσωπον· οὕτως Ἰουδαῖοι τῷ τοῦ νόμου προσέχοντες γράμματι, τὴν μὲν δόξαν οὐκ ὤρωσι, μόνον δὲ τὸ κάλυμμα βλέπουσι. Τῇ δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτι προσόντες, ἀπαλλάσσονται μὲν τοῦ προκαλύμματος, θεωροῦσι δὲ τὴν δόξαν, ἣς Μωσῆς ἐνεπλήσθη. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος; « Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου (61) κατοπτριζόμενοι, εἰς (62) τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφώμεθα (63) ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν³, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος⁴. » Ὡσπερ γὰρ τὰ διεῖδη κάτοπτρα τῶν εισορώντων τοὺς τύπους ἐκμάττεται, οὕτως αἱ καθαρὰ καρδίαι τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν εἰσδέχονται. Αἰδὲ δὴ καὶ ὁ Κύριος ἔφη· « Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. » Καὶ ὡσπερ Ἰουδαῖοι τὸν διάβολον εἰσδεξάμενος, τὴν ἐκείνου πονηρίαν (64) ἐνετύπωσαν ἐν ἑαυτοῖς· οὕτως ὁ τῇ θεῷ χάριτι προσίων, ταῖς ἐπιθετο φερομέναις μαρμαρυγαῖς καταργεῖται. Καὶ ὡσπερ (65) ὁ ἐν σκότει καθήμενος σκοτοειδής γίνεταί, ὁ τῷ Θεῷ προσεδρεύων θεοειδής λέγεται χαρακτηρισ.

C

ΕΡΩΤ. Ο'.

Πόθεν εἶχον τὰ ἐξόλα τὰ ἀσητά,

Σανίδες ἦσαν δεκαπῆχεις· εἰκὸς τοίνυν ταύτας ἐσχηκέναι τοὺς εὐπορωτέρους ἐξ Αἰγύπτου μετενεγκόντας, ἡνίκα ἐκεῖθεν ἐξῆλθον. Τοὺς δὲ πολυτιμητοὺς λίθους, καὶ τὸν χρυσὸν, καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χαλκὸν, παρ' Αἰγυπτίων λαθόντες, ἀπῆραν· κατὰ γὰρ τὴν θεῖαν ἐντολὴν « Ἦτησε γυνὴ παρὰ γείτονός καὶ συσκήνου αὐτῆς σκευὴ ἄργυρᾶ καὶ χρυσοῦ, καὶ ἱματισμῶν, καὶ ἐσκύλευσαν (66) τοὺς Αἰγυπτίους. » Αἰδὲ δὴ καὶ τὰ προσφερόμενα ἀπαρχὰς προσηγόρευσε ἐν τῶν ὄλων Θεός, ὡς ἀκροθίνια σκύλων.

ΕΡΩΤ. ΟΑ'.

Ποιὸν χάρισματος οἱ περὶ τὸν Βεσλεὴλ ἔτυχον. Σοφίας ἀρχιτεκτονικῆς. Ἔστι γὰρ σοφία ὀφανετικὴ, καὶ σοφία γεωργικὴ, καὶ σοφία λατρικὴ. Ἐκαστὸν δὲ τούτων δῶρον Θεοῦ, εἰς χρῆσιν τοῖς ἀνθρώποις δεωρημένον.

ΕΡΩΤ. ΟΒ

Α

INTERR. LXXII.

διατετῆ νομιμῆνι τοῦ πρώτου μηνὸς στηῆσαι τὴν σκητὴν προσέταξεν ὁ Θεὸς τῷ Μωσῆ (67);

Ἐπειδὴ κατὰ τοῦτον τὸν (68) καιρὸν τὴν κτίσιν ἐδημιούργησε. Καὶ μαρτυρεῖ τῷδε (69) τῷ λόγῳ τῶν δένδρων ἢ βλάστησις ⁶¹. « Βλαστησάτω γὰρ, φησὶν, ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ εἰς ὁμοιότητα ⁶² κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος (70), καὶ οἱ λειμῶνες ἀνθούσι, καὶ κυμαίνει τὰ λῆϊα, καὶ τὰ δένδρα φύει καρπὸν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἰσραὴλ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἠλευθέρωσε τῆς Αἰγυπτίων δουλείας· καὶ τῇ ἀγίᾳ Παρθένῳ Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος ⁶³ ἐκόμισε τῶν παραδόξων ὠδίνων τὰ εὐαγγέλια. Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὸ σωτήριο ὑπέμεινε (71) ^B πάθος. Μάλα τοίνυν εἰκότως τῇ μιᾷ τοῦ πρώτου μηνὸς στηῆσαι τὴν σκητὴν ὁ τῶν ὄλων (72) Δεσπότης ⁶⁴ Θεὸς προσέταξε· καὶ ὅτι τοῦ κόσμου παντὸς ἐκτύπωμα ἦν· καὶ ἵνα εὐτρεπίσῃ πρὸς τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ⁶⁵, ἣν πρώτην ἐπιτελεῖν νόμος ἦν Ἰουδαίος. Τότε δὲ καὶ πρώτον ταύτην ἐμελλον ἑορτάζειν τὴν ἑορτὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Δεύτερον γὰρ ἦν ἔτος μετὰ τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν.

¹ Exod. xl, 2. ² Gen. i, 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶¹ Cat. p. 949. τῶν λόγων ἡ δὴλωσις. ⁶² εἰς ὁμοιότητα om. ⁶³ ὁ ἄγγελος. ⁶⁴ δεσπότης. ⁶⁵ τὴν ἑορτὴν.

NOTÆ.

(67) Τῷ Μωσῆ. Abest a cod. et ab edit. Pici.

(68) Cod. et Pic. τοῦτον.

(69) Τῷδε. Des. in cod.

(70) Ἐαρος. Abest a cod., relicto tamen spatio

vacuo.

(71) Cod. ὑπέμεινε.

(72) Δεσπότης. Des. in cod. Apud Picum deest vox sequens Θεός.

ΕΙΣ ΤΟ ΛΕΥΙΤΙΚΟΝ.

IN LEVITICUM.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄.

С

176 INTERROGATIO I.

Τίνος ἔνεκεν τὰς θυσίας προσφέρουσιν προσέταξεν ὁ Θεός;

Qua de causa Deus offerri sibi sacrificia præcepit?

⁶⁶ Πολλαχοῦ μὲν ἡμῖν εἰρηται περὶ τούτων, κἀν τοῖς πρὸς Ἑλληνας συγγεγραμμένοις, κἀν τοῖς πρὸς τὰς αἰρέσεις, καὶ μέντοι κἀν τοῖς πρὸς τοὺς μάγους (1).

De his diximus multis in locis, tam in his quæ contra Græcos scripsimus, et adversus hæreses, tum in iis quæ adversus magos: præterea in enar-

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ Quæst. 4 his 13 absolvitur partibus. 1.) Initium usque ad ἐρφόεις ἀπειχάσας, p. 180, exstat in cat. p. 955 sq., ad Lev. i, 1, 2. 2.) προσεφέρετο— τὴν τροφήν. vid. ib. p. 963, ad cap. i, 16. 3.) ἐπισημήνασθα: — τὸ ἀψυγον, p. 181, vid. ib. p. 965, ad cap. 21. 4.) ἀπαγορεύει— φάγονται vid. ib. p. 966, ad vers. 8-12. 5.) τοὺς δὲ ἄλας — ἀλισθήσεται, p. 182, vid. ib. p. 967, ad vers. 13. 6.) ἀσινῆ — ἀπεν. χρεῖα, vid. ib. p. 974, ad cap. iii, 5-7. 7.) τοῖς μέντοι — προσευχάς, vid. ib. p. 972, ad vers. 9-11. 8.) ἐπιτίθει — προσέφερεν et 9.) αἵματος — δικαιοτάτων, p. 183, vid. ib. p. 972, ad Lev. iii, 12 et 15. 10.) τὸν δὲ ἄρχιερα — τέθεικε τοῦ λαοῦ, vid. ib. p. 974, ad cap. 4, 3. 11.) τὸν δὲ ἄρχοντα — πεπιστ. ἀρχὴν, vid. ib. p. 977, ad vers. 22, 23. 12.) τὸν δὲ μήτε — εἰρήκαμεν, vid. ib. p. 978 ab vers. 26-28. 13.) τὸν δὲ γς ἢ ἀκαθ. et reliqua, vid. ib. p. 980, ad cap. v, 2.

NOTÆ.

(1) Μάγους. Cod. et Pic. γάμους. Sed præferenda omnino lectio Sirmond.

PATROL. GR. LXXX.

10

rationibus prophetarum, et in Epistolarum apostolicarum commentariis. Nihilominus hoc quoque loco dicam in summa. Deum nulla re indigere, nec valde amentes, opinor, repugnabunt. Quod autem hujusmodi sacrificia non expetat, ipse per multos prophetas docuit. Cæterum quia populus, diuissime in Ægypto versatus, dæmonibus sacrificare didicerat, permisit sacrificia, ut illum a dæmonum cultu vindicaret. Quod enim his magnopere delectaretur, testantur quæ circa vitulum acciderunt. Hoc autem ipsum et per Ezechielem prophetam patefecit: « Vidi te sanguine tuo perfusam, et dixi tibi: In sanguine tuo vita; multiplicare h. » Dicit itaque, ubi animadverti te lætari sanguine sacrificiorum, permisi ut hoc fruaris desiderio. Præterea hoc modo aliud quoque salutare illis medicamentum comparavit. Nam ea sibi sacrificari iussit, quæ pro diis coluntur ab Ægyptiis: de numero quidem quadrupedum, vitulum, et hircum, et ovem: e volatilibus autem, turturem **177** et pullos columbarum. Nec ignoramus alia multa pro diis habuisse Ægyptios: sed ex his quæ pro diis colebant mansuetiora sacrificiis addidit; reliqua vero appellavit immunda, ut hæc quidem exsecrati tanquam impura, in deorum numero non ponerent: illa vero, ut quæ ipsi sacrificarent, pro diis non haberent, sed eum solum adorarent, cui convenit hæc offerri. Quia vero nonnulli eorum locupletes erant, alii vero inopes: illis quidem vitulum, vel agnum, aut capram offerre præcepit; his vero par. turturum, aut duos pullos columbarum: pauperrimis autem simillam exiguam oleo perfusam. Aptam enim cujusque facultati condens legem, horum quædam appellavit dona, quæ pio erga Deum animo, et non ex necessitate legis offerrentur; alia vero sacrificia salutis, quod nomen indicat liberationem ab ægrotudine, vel aliis quibusdam molestiis. Porro offerebantur sacrificia et pro peccato, pro delicto, ac pro ignorantia. Peccatum autem, legis alicujus transgressionem spontaneam significat: delictum, iniquitatem ex aliquo casu contingentem. Accidebat enim, ut quispiam præter opinionem appropinquaret ad leprosum, vel ad mortuum, aut seminifluum. Ignorantia vero manifestam habet interpretationem: quia non omnes sciunt omnes leges. Nam animæ peccata natura* docebat: hæc vero, quæ solis Judæis conveniebant, opus habebant magistris. Atque nonnulli quidem victimarum aliæ penitus com-

^b Ezech. xvi, 6.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^{a7} Cat. p. 955, ἢ ταῦτα προσφέρεται. ^{a8} συζώντες. ^{a9} Punctum non ad ἐλαίῳ, sed ad νομοθετῶν positum, omisso γὰρ post σύμμετρα.

NOTÆ

(2) Τῶν ἀποστολικῶν Ἐπιστολῶν. Cod. et Pic. τῶν ἀποστόλων.

(3) Καὶ εἶπον — αἱματι σου. Des. in cod. et apud Pic.

(4) Πολλά. Cod. et Pic. πᾶμπολλα.

(5) Αὐτῶν. Des. in cod. et apud Pic.

πρὸς δὲ τοῦτοις κἀν ταῖς τῶν προφητῶν ἐρμηνείαις, καὶ τοῖς τῶν ἀποστολικῶν Ἐπιστολῶν (2) ὑπομνήμασιν. Ἐρῶ δὲ ὁμῶς κἀνταῦθα ἐν κεφαλῇ, ὅτι μὲν ἀνευδὲς ὁ θεὸς, οὐκ οἶμαι οὐδὲ τοὺς ἀγὰν ἀντρεῖν ἀνοήτους. *Οἱ δὲ καὶ τὰς τοιαύτας οὐ προσέεται θυσίας, διὰ τῶν πλείστων ἐδίδαξε προφητῶν. Ἐπειδὴ δὲ χρόνον συχὸν ἐν Αἰγύπτῳ διατετελεκώς ὁ λαὸς θύειν δαίμοσιν ἐδιδάχθη, συνεχώρησε τὰς θυσίας, ἵνα τῆς δεισιδαιμονίας ἐλευθερώσῃ. *Ὅτι γὰρ ταῦτα ἔχαρον, μαρτυρεῖ τὰ περὶ τὸν μόσχον γεγενημένα. Τοῦτο καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ τοῦ προφήτου δεδήλωκεν. « Εἶδον γὰρ σε, φησὶ, πεφυρμένην ἐν τῷ αἵματι σου, καὶ εἶπὼν σοι· Ἐν τῷ αἵματι σου (3) ζῶη, πληθύνου. » Λέγει δὲ ὅτι θεασάμενός, σε τῷ τῶν θυσῶν αἵματι χείρουσαν, συνεχώρησά σοι τῆς τοιαύτης ἀπολαύειν ἐπιθυμίας. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ ἕτερον αὐτοῖς ἀλεξίκακον διὰ τούτου κατεσκεύασε φάρμακον. Θύεσθαι γὰρ αὐτῷ προσέταξε τὰ παρ' Αἰγυπτίων θεοποιούμενα· ἀπὸ μὲν τῶν τετραπόδων, μόσχον καὶ τράγον, καὶ πρόβατον· ἀπὸ δὲ τῶν πτηνῶν, τρυγῶνα καὶ περιστερῶν νεοτούς. Οὐκ ἀγνοοῦμεν οὖν, ὅτι καὶ ἄλλα πολλὰ (4) ἐθεοποιούν Αἰγύπτιοι· ἀλλὰ τῶν θεοποιουμένων τὰ ἡμερώτερα ταῖς θυσίαις ἀπένευμε· τὰ ἄλλα δὲ ἀκάθαρτα προσηγόρευεν· ἵνα τὰ μὲν ὡς ἀκάθαρτα βδελυττόμενοι μὴ θεοποιήσωσι· τὰ δὲ ὡς θύοντες μὴ θεοὺς ὑπολάβωσιν· ἀλλὰ μόνον προσκυνῶσι τὴν ᾧ ταῦτα προσφέρεσθαι ^{a7} χρῆ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν οὐκ ἔσαν ἐν εὐπορίᾳ χρημάτων, οἱ δὲ πένιαν συνέζων ^{a8}, τοῖς μὲν μόσχον προσφέρειν, ἢ ἄρνιον (6), ἢ αἶγα προσέταξε, τοῖς δὲ δύο τρυγῶνας, ἢ δύο νεοτούς περιστερῶν· τοῖς δὲ γε πνευστάτοις, σεμίδαλιον ὀλίγην ἀναμειγμένην ἐλαίῳ ^{a9}. Σύμμετρα (7) γὰρ τῇ δυνάμει νομοθετῶν (8), τούτων τὰ μὲν δῶρα προσηγόρευεν, ὡς οὐκ ἐκ νομικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ ἐκ φιλοθεοῦ προσφερόμενα γνώμης· τὰς δὲ θυσίας σωτηρίου· δηλοῖ δὲ καὶ τοῦνομα ἀβρωστίας, ἢ χαλεπῶν τινῶν ἐτέρων (9) ἀπλλαγῆν. Προσφέροντο δὲ καὶ ὑπὲρ ἁμαρτίας, καὶ πλημμελείας, καὶ ἀγνοίας ἱερουργίαι. Δηλοῖ δὲ ἡ μὲν ἁμαρτία νόμου τινὸς παράβασιν ἐθελοῦσιον· ἡ δὲ πλημμελία, τὴν ἐκ περιστάσεως τινος γεγενημένην παρανομίαν. Συνέβαινε γὰρ τινα παρὰ γνώμην, ἢ λεπρῷ πελάσαι, ἢ νεκρῷ, ἢ γονορρῦει. Ἡ δὲ ἀγνοία σαφῆ τὴν ἐρμηνείαν ἔχει· οὐ γὰρ πάντες ἅπαντας (10) τοὺς νόμους ἠπίσταντο. Τὰ μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς ἁμαρτήματα καὶ ἡ φύσις ἐδίδασκε. Ταῦτα δὲ γε, ἃ μόνους ἤρμωσεν Ἰουδαίους, διδασκάλων ἐδεδίτο. Καὶ (11) τούτων δὲ τῶν θυμάτων, τὰ μὲν

(6) Cod. et Pic. ἄρνιον.

(7) Cod. et Pic. σύμμετρως.

(8) Cod. et Pic. νομοθετεῖ.

(9) Ἐτέρων. Des.

(10) Ἄπαντας. Des. in cod. et apud Pic.

(11) Καὶ — κατεκαίετο. Des. apud Picum

διωτελῆ κατεκρίετο· τῶν δὲ μικρὰ τινα μόρια, ὃ ἄ
 τῆς κοιλίας ἐπίπλους, καὶ οἱ νεφροὶ, καὶ τὸ ἐπικεί-
 μενον αὐτοῖς στέαρ, καὶ τοῦ ἥπατος ὁ λοβός. Εἰρη-
 ται δὲ ἡμῖν τίνων ταῦτα δηλωτικά. Ἡ δὲ ὑπὲρ ἁμαρ-
 τίας προσφερομένη θυσία, δίχα ἐλαίου καὶ λιθανω-
 τοῦ προσεφέρετο. Οὐ γὰρ ἔχουσι τοῦ φωτὸς τὴν
 τροφήν οἱ ἐν τῷ σκότειν τῆς ἁμαρτίας καθήμενοι·
 οὐδὲ τὸ ἡλιρρὸν, οἱ στένειν ὑφείλοντες· κατὰ γὰρ τὸν
 προφήτην, « Τὸ πρόσωπον ἡλιρρύνει τὸ ἔλαιον· »
 οὐδὲ τὸ εὐώδες, οἱ τῆς πονηρίας μὴ (12) ἀφιέντες
 τὴν δυσσομίαν. Ἐπεὶ δὲ σκίαν εἶχε τῶν μελλόντων
 ὁ νόμος, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων,
 κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, καὶ ὡς ὑποδείγματι καὶ
 σκιᾷ τῶν ἔπουρανίων λατρεύειν (13) ἔδει⁶⁰ τοὺς
 ἐν τῷ νόμῳ· οὐκ ἀπὸ τρόπου νομίζω τι δρᾶν, ταῖς
 τῶν ἀλόγων ἱερείων διαφοραῖς ἐοικέναι λέγων τοὺς
 ἐκτουτοὺς τῷ Θεῷ προσφέροντας. Οἱ μὲν γὰρ τὸν
 ἀκτῆμονα καὶ φροντίδων ἐλεύθερον (14) ἀσπαζόμε-
 νοι βίον, ὅλους ἑαυτοὺς ἀφιερῶσι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ,
 καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀποφαίνουσιν ὀλοκαυτώμα⁶¹ τε καὶ
 ὀλοκαρπώμα⁶²· οὐδὲν τῷ παρόντι καταλείποντες
 βίον, ἀλλ' εἰς τὴν ἀγήρω πάντα μετατιθέντες ζωὴν⁶³.
 Οἱ δὲ τούτων ἐλάττους, τὰ μὲν τῷ θυσιαστηρίῳ, τὰ
 δὲ τοῖς ἱερεῦσι, τὰ δὲ λοιπὰ τῆ τοῦ σώματος ἀπο-
 νέμουσι χρεῖα. Καὶ οἱ μὲν προσφέρουσι τῶν προ-
 βάτων τὴν ἐπιείκειαν· οἱ δὲ τοὺς εὐπεθεῖσι μύσχοις
 παραπλησίως, φέρουσιν ἀσπασίως⁶⁴ τὸν χρηστὸν
 τοῦ Κυρίου ζυγόν· ἄλλοι δὲ τινες τὰς αἰγὰς μιμού-
 μενοι, οἷόν τι γάλα, τοῖς δεομένοις παρέχουσι τῆς
 χρεῖας τὰ περιττά, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νομοθε-
 σίαν τὴν λέγουσαν· « Τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ
 ἐκείνων ὑπέρημα. » Οἱ δὲ προσκομίζουσι τῶν τρυ-
 γόνων τὸ σῶφρον, καὶ φεύγουσιν ὡσαύτως τοῦ δευ-
 τέρου γάμου τὴν ζεύγλην· οἱ δὲ ἀπλότῃ (15) καὶ
 ἀκακίᾳ κοσμοῦσι τὴν γνώμην, μιμούμενοι τοὺς τῶν
 περιστερῶν νεοττοὺς. Οὐδὲ γὰρ τελείας (16) θύεσθαι
 ταύτας ἐνομοθέτησεν· ἐπειδὴ τότε τὸ ζῶον περὶ τὰς
 μίξεις θερμότατον· ἀλλὰ τούτων τοὺς νεοττοὺς,
 ἀκακίᾳ μὲν χρωμένους, συμπλοκῆς (17) δὲ οὐ γεγευ-
 μένους. Τὰ μέντοι πτηνὰ οὐτε ὁ πατριάρχης διεῖλεν,
 οὐτε ὁ νομοθέτης διαιρεθῆναι κελεύει. Οἱ γὰρ πτηνοὶ
 τὴν διάνοιαν, ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπῶντες τὸν Θεόν,
 οὐ διαιροῦσιν αὐτὴν εἰς τὰ γήϊνα καὶ οὐράνια, ἀλλ'
 ὅλην ἀναπέμπουσιν ἄνω. Οὕτω τὰ περὶ τῶν θυσιῶν
 ῥηθῆναι, εὐρήσομεν καὶ τῆ τῶν Ἰουδαίων ἀσθελεῖα
 τὸν περὶ τούτων (18) νόμον ἀρμόδιον· καὶ τῆ εὐαγ-
 γελικῆ τελειότητι τὴν τοιαύτην νομοθεσίαν οὐ πε-
 ριτήν. Οὕτω δὲ ταῦτα (19) νοεῖν καὶ ὁ θεὸς ἡμᾶς

burebantur, aliarum vero exiguæ quædam particule,
 veluti omentum ventris, renes, **178** et adjacens
 illis adeps, atque extrema pars hepatis. Quid vero
 ista significant, jam diximus. Cæterum sacrificium,
 quod offerri solebat pro peccato, sine thure et oleo
 offerebatur. Carent enim alimento lucis, qui sedent
 in tenebris peccati : et qui lugere debent, expertes
 sunt lætitiæ ; siquidem juxta Prophetam : « Oleum
 exhilarat faciem : » Carent etiam odore bono, qui
 nequitie fetorem non reliquerunt. Cum autem lex
 contineret umbram futurorum, et non ipsam ima-
 ginem rerum, secundum divinum Apostolum, eos-
 que, qui vivebant sub lege, oporteret exemplari et
 umbræ cælestium deservire : nihil abs re me factu-
 rum arbitrator, si dixerò eos, qui se Deo offerunt,
 B diversis hostiarum irrationalium generibus respon-
 dere. Nam qui vitam inopem et curis vacuam am-
 plectuntur, se totos consecrant omnium Deo, et
 seipsos exhibent in holocaustum et hostiam inte-
 gram, nihil huic vite reliquum facientes, sed omnia
 referentes ad vitam æternam. Qui vero sunt his
 inferiores, partem tribuunt altari, partem sacerdo-
 tibus, reliqua corporis necessitati. Quidam itaque
 ovium mansuetudinem offerunt : alii vitulorum fa-
 cile obedientium more, alacriter ferunt suave jugum
 Domini : alii capras imitati, quod ex usu quo-
 tidiano redundat, veluti lac quoddam, egentibus
 præbent, juxta præceptum Apostoli quo dicitur :
 « Ut copia vestra illorum inopiam suppleat. » Non-
 nulli continentiam turturum offerunt, et perinde
 C **179** fugiunt secundarum nuptiarum copulam.
 Alii pullos columbarum æmulantes, simplicitate et
 innocentia exornant animum. Neque enim jam
 adultas mactari has constituit, quod animal sit ad
 coitum calidissimum : sed harum pullos, simpli-
 citatem retinentes, et copulam nondum expertos.
 Volatilia porro nec patriarcha divisit, nec legislator
 dividi jubet. Nam qui mente sunt volucres, Deum
 ex toto corde diligentes, non partiuntur illam in
 terrena et cælestia, sed totam sursum ferunt. Hoc
 itaque modo sacrificia si intelligamus, legem repe-
 riemus et infirmitati Judæorum valde congruam,
 et evangelicæ perfectioni non inutilem. Hæc au-
 tem ita intelligenda esse divinus Paulus nos edocuit,
 qui, citata lege de bobus data, quæ bovi trituran-
 ti colligari os vetat, subjunxit : « Nunquid de bobus
 cura est Deo? Propter nos utique dicit : propter
 nos enim scriptum est, quod qui arat, in spe de-

¹ Psal. ciii, 15. ² II Cor. viii, 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁰ Cat. p. 955. λατρεύειν ἔφη. ⁶¹ ὀλοκαυτώματά τε καὶ ὀλοκαρπώματα. ⁶² Cat. p. 956. κατατεθέντες ζωῆν. ⁶³ διαφέρουσιν ἀσπασόμενοι.

NOTÆ.

(12) *Mij*. Abest a cod.

(13) *Ἐδει*. Cod. et Pic. ἔφη.

(14) *Φροντίδων ἐλεύθερον*. Cod. et Pic. ἀφρόν-
 τιδα.

(15) *Ἀπλότῃ*. Cod. et Pic. πράτῃτι.

(16) *Pic*. *πελείας*. Satis apposite autem ad mar-
 ginem notavit Picus : « Fortasse τελείας. »

(17) Cod. et Pic. συμπλοκῆν.

(18) *Περὶ τούτων*. Des. in cod. et apud Picum.

(19) *Ταῦτα*. Cod. et Pic. καὶ ταῦτα.

beat arare : et qui triturat , spei suæ participare in pace ^k. » Quod igitur in lege sensibile est atque superficialium , quadrat in Judæos : quod autem est spirituale , convenit iis , qui vitam evangelicam sunt amplexi . Neque debemus ignorare ea , quæ cedebant in holocaustum , mascula fuisse , virorum enim est perfectio : quæ vero pro peccato mactabantur , feminea . Nam si quæ **180** in nobis est princeps animi facultas debilitata fuerit , imperant affectiones . Hoc quoque notandum est , quod pro peccato non offerebantur agni , sed hirci : quod in sacris Evangeliiis indicat etiam Christus Dominus , qui justos quidem agnis assimilat , hædis autem peccatores . Offerebantur etiam e volatilibus holocausta : quia possunt etiam inopes perfectam atque philosophicam agere vitam . Sicut autem nec pellis , nec simus quadrupedum offerebantur Deo : sic etiam volatilium vesicula gutturis et pennæ procul ab ambitu castrorum mittebantur . Nec tamen hæc temere projiciebantur , sed mittebantur in quemdam locum mundum , in quem et cineres altaris reponi solebant ^l. Vesiculam gutturis autem Theodotion appellavit folliculum , Aquila vero interpretatus est alimentariam partem , quæ quidem cibum recipit , et reliquis partibus corporis suppeditat : unde et Septuaginta prolobum ipsam vocitaverunt , quod nempe cibum assumat . Sed notandum est quod similia offerri solitam , et panes in clibano coctos , et coctos in foco , et frixa in sartagine lagana sacrificium nominavit ^m, pauperes nomine consolans , ne ferrent iniquo animo quod animalibus carerent . Nec minus hoc est adnotandum , quod eum , qui offert animal , hominem vocat : « Homo , inquit , ex vobis , qui obtulerit donum Domino , ex junctis , bobus , aut ovibus offeret illi ⁿ. » Illum autem , qui similia affert , vocat animam . « Si enim anima , inquit , offerat donum **181** sacrificii Domino , similia erit donum ejus » Rationalis enim offert irrationale , et anima ^p inanimatum . Prohibet autem offerri panes fermentatos , ob causam quam dixi : nihil enim habere convenit , quod Ægyptiacam conversationem sapiat . Prohibet quoque offerri mel ad altare , eo quod apis , ut quidam volunt , in locis impuris sedeat , et undecunque conficiendi mellis materiam coacervet . Nonnulli vero dixerunt inde nos instrui , ex propriis laboribus persolvenda esse sacrificia , ex consilio Salomonis , quo dicitur :

^k I Cor. ix , 40. ^l Levit. i , 16. ^m Levit. ii , 1-8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^{aa} ἡ δι' ἡμᾶς. ^{bb} ἐν εἰσῆγῃ οὐκ. ^{cc} ὁ πρόβολος. ^{dd} αὐτό. ^{ee} θυσίαν.

NOTÆ.

(20) Ἀλώωντας. Des. in cod. et apud Pic.
(21) Κημοῦν. Idem quod φημοῦν , quo utuntur Græci interpretes , quos Paulus l. c. secutus est.
(22) Ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶ. Cod. et Pic. ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν. Ita quoque I Cor. ix , 40 , legitur.
(23) Μετέχει ἐν εἰρήνῃ. Rectius in cod. et apud Pic. leg. μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. Ita quoque in N. Test. l. c.

ἔξαιδέουσε Παῦλος· θεοικῶς γὰρ τὸν περὶ τῶν βοῶν νόμον , ὃς ἀπαγορεύει τοὺς βοῦς ἀλώωντας (20) κημοῦν (21) , ἐπήγαγε· « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; δι' ἡμᾶς ^{aa} πάντως λέγει· δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη , ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶ (22) , καὶ ὁ ἀλώων τῆς ἐλπίδος· αὐτοῦ μετέχει (23) ἐν εἰρήνῃ ^{bb}. » Οὐκοῦν τοῦ νόμου τὸ μὲν αἰσθητὸν καὶ ἐπιπόλαιον , Ἰουδαίους κατὰλληλον , τὸ δὲ πνευματικὸν τοῖς τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν ἀσπαζομένοις . Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο , ὡς τὰ μὲν ὀλοκαυτούμενα ἄρσενια ἦν· ἀνδρῶν γὰρ ἡ τελειότης· τὰ δὲ περὶ ἀμαρτίας θυόμενα , θήλια· ἀσθενούντος· γὰρ τῷ ἐν ἡμῖν ἡγεμονικοῦ , τὰ πάθη κρατεῖ . Ἐπισημηθῆσθαι δὲ καὶ τοῦτο δεῖ , ὡς ὑπὲρ ἀμαρτίας οὐκ ἄμνοί . ἀλλὰ χίμαροι προσεφέροντο . Δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις (24) , τοὺς μὲν δικαίους ἄμνοις , τοὺς δὲ ἀμαρτωλοὺς ἐρίφοις ἀπεικάσας . Προσεφέρετο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πτηνῶν ὀλοκαυτώματα . Πρόειται : (25) γὰρ καὶ τοῖς πενομένοις ὁ τέλειος καὶ φιλόσοφος βίος . Ὡσπερ δὲ τῶν τετραπόδων οὔτε τὸ δέρμα , οὔτε ἡ κόπρος τῷ Θεῷ προσεφέρετο· οὕτω καὶ τῶν πτηνῶν ὁ πρόβολος ^{cc} , καὶ τὰ πτίλα , πόρρω τῆς παρεμβολῆς ἐξεβάλλον· καὶ οὐδὲ ταῦτα ὡς ἔτυχεν ἐρρίπτετο , ἀλλ' ἐν καθαρῷ τινι χωρίῳ , ᾧ καὶ τοῦ βωμοῦ τὴν κόκιν ἐνέβαλλον . Πρόβολον δὲ ὁ Θεοδοσίω (26) τὴν φύσαν ἐκάλεσεν· Ἀκύλας δὲ τὴν σιτίζουσαν . Ἐκεῖνη γὰρ τὴν τροφὴν δεχομένη τῷ λοιπῷ σώματι χορηγεῖ· ὅθεν καὶ οἱ Ἑβδομήκοντα πρόβολον αὐτὴν προσηγόρευσαν , ἅτε δὴ προῦποδεχομένην (27) τὴν τροφήν (28) . Ἐπισημηθῆσθαι δὲ προσήκει , ὡς καὶ τὴν προσφερομένην σεμίδαλιν , καὶ τοὺς κλιβανίτας ἄρτους , καὶ τοὺς ἐσαρίτας , καὶ τὰ ἀπὸ τηγάνου λάγανα , θυσίαν καλεῖ , ψυγαγωγῶν τῷ ὄνοματι τοὺς πενία συζῶντας , ἵνα μὴ δυσχεραίνωσιν ὡς ζῶων σπανίζοντες . Ἐπισημαντέον δὲ καὶ τοῦτο ^{dd} , ὡς τὴν προσφέροντα ζῶων , ἀνθρωπον ὀνομάζει· « Ἀνθρωπος γὰρ , φησὶν , ἐξ ὕμων , ὃς ἐὰν προσφέρῃ δῶρον τῷ Κυρίῳ , ἀπὸ τῶν κτηνῶν , ἀπὸ τῶν βοῶν , ἢ ἀπὸ τῶν προβάτων , προσοίσεται αὐτῷ . Τὸν δὲ σεμίδαλιν προσκομίζοντα ψυχὴν καλεῖ· « Ἐὰν γὰρ ἡ ψυχὴ , φησὶ , προσφέρῃ δῶρον (29) θυσίαν· τῷ Κυρίῳ , σεμίδαλις ἔσται τὸ δῶρον αὐτοῦ . » Ὁ λογικὸς γὰρ τὸ ἀλόγον προσφέρει· ἡ δὲ ψυχὴ τὸ ἀψυχον . Ἀπαγορεύει δὲ ζυμίτας ἄρτους προσφέρεισθαι , ἵ ἦν ἐφην αἰτίαν . Οὐδὲν γὰρ ἔχειν δεῖ τῆς Αἰγυπτιακῆς πολιτείας . Ἀπαγορεύει καὶ μέλι προσφέρεισθαι τῷ

ⁿ Levit. i , 2. ^o Levit. ii , 1. ^p Levit. ii , 11.

(24) Εὐαγγέλιον. Cod. et Pic. præmittunt ἱεροῦς.
(25) Πρόειται. Cod. et Pic. πρόσκειται.
(26) Ὁ Θεοδοσίω. Ita quoque veriti Symmachus.
(27) Προῦποδεχομένην. Cod. et Pic. προσλαμβάνουσαν.
(28) Τροφήν. Cod. addit , δεχομένη τῷ λοιπῷ σώματι χορηγεῖν.
(29) Cod. θυσίαν.

βωμῶν⁶⁶· καὶ τινες μὲν φασι, ὡς τῆς μελίττης A καὶ ἀκαθάρτοις τόποις ἐφιζανούσης, καὶ πάντοθεν ἀθροιστικῆς τῆς μελιτουργίας τὰς ἀφορμὰς· τινὲς δὲ διδάσκονται ἡμᾶς εἰρήκασιν, ἐξ οἰκείων πόνων τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν, κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος παραίνεσιν, τὴν λέγουσαν· «Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῶ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης· Ὁ δὲ τῆς μελίττης καρπὸς, οὐχ ἡμέτερος, φασι, πόνος. Ἄλλ' οὗτος ὁ λόγος οὐκ ἔχει τὸ ἀκριβές. Καὶ γὰρ ἡ μελιτουργία τῶν ἀνθρώπων φιλοπονία⁶⁷. Οἱ μὲν γὰρ γηπονίας, οἱ δὲ προβαταίας φροντίζουσι· καὶ οἱ μὲν ἐμπορίας, οἱ δὲ μελιτουργίας. Οἴμαι τοίνυν, διὰ μὲν τῆς ζύμης, τὴν παλαιότητα τῆς πονηρίας αἰνίττεσθαι· διὰ δὲ τοῦ μελίτος, τὴν ἡδονὴν ἀπαγορεύεσθαι. Τοῖς μέντοι ἱερεῦσι καὶ τὰς τούτων ἐκέλευσε προσφέρειν ἀπαρχάς· οὗτοι γὰρ τὰς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων προσβαίας προσφέρουσιν· ὅθεν διὰ τοῦ προφήτου ἔφη περὶ αὐτῶν· «Ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγονται.» Τοῖς δὲ ἄλλας ἐπιβάλλεσθαι τοῖς ἱερεῖοις κελεύει, τὸ διακριτικὸν τῆς ψυχῆς διὰ τούτων σημαίνειν. Τούτου ἐστέρητο (30) ἡ τοῦ Κάιν θυσία· διὸ ἤκουσε παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ· «Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης.» Καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος νομοθετεῖ λέγων· «Ὁ λόγος ὑμῶν ἔστω πάντοτε ἄλατι ἡρτυμένος.» Καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις ἔφη· «Ἦμεῖς ἔστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται;» Ἀσινῆ δὲ καὶ ἄμωμα προσφέρειν ἅπαντα κελεύει τὰ θύματα· καίτοι διάφορα ὄντα, καὶ κατὰ διαφόρους προσφερόμενα τρόπους. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἐκάστη πολιτεία, τὸ ἄμωμον ἔχειν. Καὶ τοὺς παρθενίαν ἀπαζωμένους κατὰ τοὺς ταύτης πολιτεύεσθαι νόμους· τοὺς τοῦ γάμου τὸν ζυγὸν αἰρουμένους, τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ μὴ διαφθεῖραι τούτου τὴν ζεύγλην· τοὺς τὴν ἀσκητικὴν βιοτὴν προτιμῶντας, πᾶν τῆς τελειότητος διαφυλάττειν κανόνα. Καὶ συλήθῃν εἰπεῖν, τοὺς ἐν πλούτῳ, τοὺς ἐν πενίᾳ, τοὺς ἐν δουλείᾳ, τοὺς ἐν δυναστείᾳ, ἐν τοῖς οἰκείοις τάγμασι τὸ ἀλώθῃτον ἔχειν καὶ ἄμωμον. Τῶν δὲ θυομένων, πλὴν τῶν ὀλοκαυτωμάτων, τὰ μὲν τῷ βωμῶν προσεφέρετο, τὰ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἐδέδοτο· διὸ συμμερίζεσθαι αὐτοὺς τῷ θυσιαστηρίῳ ὁ θεὸς εἶπεν Ἀπόστολος. Τὰ δὲ λοιπὰ τῶν κρεῶν τῆ τῶν προσφερόντων ἀπενέμετο (31) χρεῖα. Τοῖς μέντοι ὀλοκαυτωμασιν ἐπετίθετο τὰ μερικῶς προσφερόμενα, ὅσον οἱ νεφροὶ, καὶ ἡ πιμελή, καὶ ὁ τοῦ ἥπατος λοβός· ἐξ ἐνίων δὲ ἱεραίων καὶ ἡ ὄσφυς, ἣ κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτὰς ἡ κέρκος. Ἐπειδὴ τοῖς ἐν ἀρετῇ τελείοις οἱ ἀτελεῖς χρώμεθα προσβευταῖς καὶ δι' ἐκείνων

«Honora Dominum ex justis laboribus, et præbe primitias illi de tuis fructibus justitiarum;» at fructus apis a labore nostro non procedit. Quæ quidem temere dicta esse videntur. Siquidem mellis confectio non caret hominum industria. Quidam enim colendæ terræ dant operam, nonnulli curant oves, alii mercaturæ student, alii vero melli conficiendo incumbunt. Quamobrem sub nomine quidem fermenti vetustatem nequitiae significari puto· mellis autem nomine voluptatem prohiberi. Jubet insuper horum primitias offerre sacerdotibus, quoniam pro peccatis nostris preces ipsi offerunt: unde per prophetam de illis ait: «Peccata populi mei comedunt.» Mandat etiam sacrificia sale conspergi, per hoc animæ dijudicandi facultatem innuens. Quo sale carebat sacrificium Caini: propterea audivit ab universorum Deo: «Nonne si recte obtuleris, recte autem non diviseris?» Et divinus Apostolus præcepit dicens: «Sermo vester semper sale sit conditus.» Et Dominus apostolis 182 ait: «Vos estis sal terræ. Quod si sal infatuatum fuerit, cum quo salietur?» Præcipit autem victimas omnes a noxa notaque immunes offerri, licet sint diversæ, et diversis modis offerantur. Ex quibus docet in omni vitæ genere vitio carere oportere. Nempè illos, qui virginitatem amplexi sunt, secundum leges virginitatis conversari debere; qui vero jugum nuptiarum elegerint, propter mutuam societatem illarum conjugationem non maculare; qui vitam asceticam prætulert, regulam perfectionis observare. Et, ut in summa dicam, et divites, et inopes, et servos, et dominos, in suis quosque ordinibus incorruptam atque irreprehensibilem vitam tenere. Verum ex iis quæ mactabantur, demptis holocaustis, partes nonnullæ offerebantur ad altare, nonnullæ sacerdotibus tradebantur, quos idcirco cum altari participare divinus dixit Apostolus. Reliquæ vero carniū portiones in usum offerentium cedebant. Holocaustis sane imponebantur ea quæ particulatim offerebantur, veluti renes, adeps, ac hepatis pars extrema, ex quibusdam autem hostiis etiam lumbus, aut secundum alios interpretes cauda; quoniam qui imperfectiores sumus, perfecta virtute præditis utimur intercessoribus, illorumque opera preces nostras offerimus. Qui vero victimam offerebat, imponebat super caput ejus manus, tanquam suas ipsius actiones (manus enim actiones denotant), pro quibus nimirum hostiam offerebat. Præcipit autem a sanguine et adipe abstinere, sed

⁶⁶ Prov. III, 9. ⁶⁷ Osee IV, 8. ⁶⁸ Levit. II, 31. ⁶⁹ Gen. IV, 7. ⁷⁰ Coloss. IV, 6. ⁷¹ Matth. V, 13. ⁷² Levit. III, 6; IV, 3. ⁷³ I Cor. IX, 13. ⁷⁴ Levit. III, 9, 10

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ Cat. p. 966. προσφ. τῷ Θεῷ. ⁶⁷ ἐστὶ φιλοπ.

NOTÆ.

(30) Ἐστέρητο. Cod. addit καί.

(31) Cod. ἀπενέμετα.

offerenda significat utraque altari, eo quod ille vitæ causa sit, hic vero virtutem innuat, **183** amboque Deo dedicare sit justissimum. Sacerdotem porro, qui in legem aliquam commiserit, vitulum immaculatum sacrificare jubet ^a, offerreque ad altare ea quæ ante diximus: carnes autem et pellem, cum fimo, extra castra cremare: quod quidem indicat peccatum a sacris septis alienum esse. Quod si populus universus tale aliquod crimen admisit, similem hostiam offerri statuit: docens ^b quanta sit sacerdotii dignitas, quam universo populo parem fecit. Principem autem, qui prætergressus fuerit legem aliquam, non vitulum, sed hircum, id est hædum anniculum offerre jussit ^c. Tam procul abest a sacerdotali dignitate is, cui corporeum imperium commissum est. Si autem qui peccavit, nec sacerdos sit, nec princeps, capram mactare constituit ^d. Principi enim conveniens oblatio masculus est, subdito vero femina, ut in superioribus diximus. At illum qui aliquod immundum ex his quæ prohibita sunt tetigerit, aut qui quempiam jurantem cum audierit, jusjurandum fallentem non coarguerit, aut qui ipse cum jurejurando adhibito se quidpiam facturum aut oblaturum Deo promiserit, re non præstitit quod verbo pollicitus erat, primum jubet ^e peccatum confiteri, tum agnam aut capram offerre, atque ita Deum sibi propitiū reddere. Quod si fuerit pauper, præcipit offerre par turturum, aut duo pullos columbarum. Si vero ne hæc quidem illi suppetant, **184** exiguam ^e similam sine oleo et thure asferre. Oleum enim lætitiæ indicat, thus autem suavem odorem: quorum utroque privatum est peccatum. Cæterum commodissime hæc duo conjunxit, immundum tangere, et celare cum qui juravit, et jusjurandum f. fellit. Nam et qui purus est, si tangat quidpiam immundum, pollutur: et qui non juravit peccati pejerantis est particeps, si non corripit illius mendacium. At convenit admirari bonitatem Domini, qui cum qui promisit se quidpiam oblaturum, promissionemque jurejurando firmavit, nec tamen opere adimplevit, non ut ingratum nec tanquam pejeratorem plectit, sed illum sanat modica multa.

ψευδός· ἄξιον δὲ θαυμάσαι τοῦ Δεσπότης τὴν ἀγαθότητα, ὅτι τὸν ἐπαγγεϊλάμενον τι προσενεγκεῖν, καὶ ὄρκω τὴν ἐπαγγελίαν κυρώσαντα, τῷ ἔργῳ δὲ μὴ (12) πληρώσαντα ¹², οὔτε ὡς ἀχάριστον, οὔτε ὡς ἐ- ὄρκον τιμωρεῖται, ἀλλὰ μικρὰ θεραπεύει ζημίᾳ.

^a Levit. iv, 3 seqq. ^b ibid. 13 seqq. ^c ibid. 22 seqq. ^d ibid. 27 seqq. ^e Levit. v, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ Cat. p. 974. κρέα σὺν τῷ δέρματι καὶ τ. κοπρῶν. ¹¹ Cat. 980. τοῦτου. ¹² ὁ μὴ ὀμωμοκῶς τῷ ψευσ. ¹³ ἐπαγγ. βεβαιώσαντα, τὸ δὲ ἔργον μὴ πληρ.

NOTÆ.

(52) Ἀμφότερα — διαγορεύει. Desunt id edit Pic. Cod. leg. ἀμφοτέρων
(55) Γάρ. Cod. καί.
(54) Cod. et Pic. παραβαίνοντα.
(35) Τουτέστιν. Des. in cod. et apud Pic.
(36) Cod. et Pic. ἐνιαύσιον.
(37) Cod. et Pic. ἐλέγξαντα.

(38) Ti. Des.
(59) Cod. et Pic. τοῦτο.
(40) Cod. λίθανος.
(41) Ὁ μὴ ὀμώσας. Pic. ὀμωμοκῶς. Eadem videtur esse lectio cod. August. qui habet ὀμωμοκ. . .
(42) τῷ, π. τηρώσαντα. Des. in cod. et apud Pic.

EPQT. B.

Τί ἐστι, « Ψυχὴ ἐάν (43) λάθῃ αὐτὴν λήθῃ (44), καὶ ἀμάρτη ἀκουσίως ἀπὸ τῶν ἀγίων Κυρίου »;

Συνέβαινε πολλάκις ἀσκολίᾳ τινὰ περιπεσόντα μὴ προσεγγεῖν εἰς καιρὸν τὰ τῷ Θεῷ ἀφιερωμένα, οἷον τὰ πρωτότοκα, ἢ τὰς ἀπαρχάς, ἢ τὰς ἐπαγγελίας. Τὸν ταύτῃ τοίνυν περιπεπτωκότα τῇ πλημμελείᾳ μίζονι ὑποβάλλει ζημίᾳ. Κελεύει γὰρ αὐτὸν πρότερον ἐκτίσαι τὸ θεῖον ὄφλημα, τῆς ἀξίας τιμῆς τὸ πέμπτον προσθετικῶτα· εἴθ' οὕτως ὑπὲρ τῆς πλημμελείας κριὸν πεντήκοντα σίκλων ἄξιον προσεγγεῖν εἰς Ἱερουργίαν, καὶ οὕτως λαβεῖν τῆς ἁμαρτίας τὴν ἄφεσιν. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια περὶ τῶν ἀκουσίως ἡμαρτηκότων νομοθετήσας, κελεύει καὶ τοὺς ἐκόντας ἡμαρτηκότας, καὶ ἢ ππρακαταθῆ- B κην δεξιμένους καὶ ψευσαμένους, ἢ ἀδικίᾳ τινὶ χρησαμένους, καὶ ὄρκῳ ψευδεῖ τὴν ἁμαρτίαν⁷⁵ αὐξήσαντας, πρῶτον ἀποδοῦναι τοῖς ἡδικημένοις ἀ παρανόμως ἀφείλον (45), καὶ προσθεῖναι τῷ κεφαλαίῳ τὸ πέμπτον· εἴθ' οὕτω κριὸν προσεγγεῖν, καὶ τὸν Θεὸν ἰλεώσασθαι. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ζαχαρίας πεποίηκεν. Ἀπέδωκε γὰρ ἅπερ ἡδίκησε τετραπλάσια· εἴθ' οὕτως τὰ ἡμίση (46) τῶν οἰκείων τοῖς πενομένοις (47) δέδωκε⁷⁶.

EPQT. Γ.

Διατί τοῦ ἱερέως τὴν θυσίαν ὀλοκαυτοῦσθαι προσ-
δέταξεν;

Τέλειον εἶναι διδάσκων τὸν ἱερέα, καὶ μὴ μερικῶς, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ἀναθεῖναι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ. C

EPQT. Δ.

Διατί ἐν τῷ τόπῳ τῶν ὀλοκαυτωμάτων, καὶ τὰς
περὶ ἁμαρτίας θυσίας ἴερον;

Εἰς ψυχαγωγίαν τῶν προσφερόντων· ἵνα γινῶσιν ὡς (48) οὐκ εἰσὶ τῶν ἀγίων ἀλλότριον διὰ μετανοίας ἱατρευόμενοι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἅγια ἀγίων αὐτὰ προσ-
ηγόρευον.

EPQT. Ε.

Τί ἐστι, « Πᾶς (49) ὁ ἀπτόμενος τῶν κρεῶν αὐ-
τῆς (50) ἀγασθήσεται »;

Εὐλάβειαν αὐτοῦς διδάσκει, καὶ μετὰ δέους τοῖς θεοῖς προσεῖναι κελεύει, καὶ πόρρω τῶν ἱερῶν ἐσ-
τάνα διαγορεύει (51)· τὸν δὲ πελάζειν τολμῶντα, D
εἴτα τοῦ αἵματος βανίδα δεχόμενον (52), τῷ ναῷ

⁷⁵ Levit. v, 15. ⁷⁶ Levit. vi, 25. ^h ibid. 25. ⁱ ibid. 27.

VARIE LECTIÖNES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁵ Cat. p. 985. ἀπὸ τ. ἀγ. Κυρίου ο.π. ⁷⁶ ὄρκῳ τινὶ τὴν ἁμαρτ. ⁷⁸ τ. πενομ. διένειμε.

NOTÆ.

(45) Ἐάν. Cod. et Pic. ἢ ἐάν.
(44) Cod. λάθῃ, ex errore, ut videtur librarii.
Pic. λήθῃ. Lectio Sirmond. melius defendi posset,
si pro λάθῃ quod præcedit, leg. λάθῃ.
(45) Cod. et Pic. ἀφείλαντο.
(46) Cod. et Pic. ἡμίσηα.
(47) Δέδωκε. Cod. et Pic. διέδωκε.

A

Quid est hoc : « Si quem sefellert oblivio, et peccaverit non sponte, (detrahens aliquid) de sanctis Domini ! ? »

Sæpenumero contingebat quempiam aliis occupatum suo tempore non offerre quæ Deo sunt consecrata, veluti primogenita, primitias, promissa. Hunc ergo qui sic deliquerit, graviore multa punit. Primum enim jubet illum exsolvere quod Deo debetur, addita justii preteritii quinta parte : tum pro delicto arietem in sacrificio offerre quinquaginta siclos valentem, et ita peccati remissionem consequi. Hæc itaque et horum similia cum statuisset de iis qui non sponte **185** peccarunt, præcipit etiam eos qui sponte peccaverint, aut depositum acceptum denegaverint, aut injuria quapiam utentes perjurio peccatum atrocius reddiderint, in primis restituere his qui passi sunt injuriam ea quæ inique abstulerunt, et præter debitum quintam ejus partem : et sic postea arietem offerre, ac Deum sibi propitium reddere. Quod quidem beatus Zacchæus præstitit. Reddidit enim quæ rapuerat inique, quadrupla : deinde honorum suorum dimidium dedit pauperibus.

INTERR. III.

Quare victimam, quæ pro sacerdote offertur, prorsus cremari præcepit ?

Ut perfectum sacerdotem esse demonstraret, qui non aliquatenus, sed totum plane se dedicaverit Deo universorum.

• INTERR. IV.

Quamobrem in holocaustorum loco victimas quæque sacrificabant, quæ pro peccato solebant offerri ?

Ad consolationem offerentium, ut cognoscant se non esse alienos a sanctis, cum per pœnitentiam sanantur. Ideo vocavit ea sanctissima.

INTERR. V.

Quid illud est : « Qui tetigerit carnes ejus, sanctificabitur ! ? »

Reverentiam illos docet, ac jubet rebus divinis assistere cum timore, et procul a sacris stare imperat. Eum autem qui ausus fuerit appropinquare, et guttam sanguinis receperit, præcipit templo as-

sidere, quasi sui dominus **186** amplius non sit. Assidere, inquam, non ut sacra faciat, sed ut aliquo alio ministerio fungatur. Propterea vestimenta, quæ guttis huiusmodi sanguinis respersa fuerint, lavari iubentur: vasa vero, si fuerint ænea, abstergi diligenter: si fictilia, conterri.

INTERR. VI.

Cur prohibet edere victimas servatas in tertium diem, penamque infligit transgredienti legem, asserens irritum esse sacrificium illud i?

Vult eos non solos epulari, sed etiam egenis de carnibus largiri. Idcirco primo quidem et secundo die de carnibus illis sumere jubet, quæ autem supersunt, igni mandari: ut ista necessitate compulsi, pauperes convivii sui socios habeant.

INTERR. VII.

Qua de causa prohibet eum qui tetigerit seminisuum, leprosum, morticinium, aut aliquid aliud eorum quæ immunda vocantur, vesci carnibus sacrificii k?

Per hæc levia graviore curat affectiones. Si enim ex lege naturalia polluant, multo magis ea quæ procedunt a voluntate, quæ proprie dicuntur contra legem facta. Hæc autem ita se habere, testificantur subsequencia. Nam cum præcepisset adipem omnem offerri ad altare, adipem morticiniorum et a bestiis captorum segregavit in usum hominum. Erat igitur immundus ille, qui talem adipem attigerat. Unde clarum est, quod alia de aliis lex statuat.

* **187** INTERR. VIII.

Ad quid dexteram sacerdotis aurem, ac dextram manum et pedem similiter ungebat sanguine et oleo l?

Hæc bonorum nostrorum typum gerebant: nempe sanguis, sanguinis salutaris, oleum autem, sacrosancti chrisma. Auris vero dextera probatæ obedientiæ signum erat: manus et pes, probarum actionum. Hac itaque de causa dextera manus et pes dexter ungebantur. Sunt enim et sinistræ actiones, et obedientia damnosa.

INTERR. IX.

Quomodo intelligi debet ignis alienus m?

Historia nos docuit, dum primo sacrificium celebraretur, igne divino victimas absumptas fuisse. Quem quidem ignem inextinctum Dominus Deus præceperat conservari, et illi noctu ac interdiu li-

ⁱ Levit. vii, 17 seqq. ^k ibid. 20. ^l Levit.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁷ Cat. p. 1008. θυσίας, τὸ πῦρ δ καταναλώθη, positu commate ad ἱερεῖα. ⁷⁸ διατηρηθῆνα: προσέταξεν ὁ θεός.

NOTÆ.

(53) Cod. et Pic. ἱερῶν.

(54) Ἀψάμενον. Cod. præmittit τῶν καλ. ἀκαθ. quæ in edit. Firm. sequuntur.

(55) Πολλῶ μᾶλλον. Hæc in cod. et apud Pic. sequuntur post τὰ γνωμικά. Utrouque loco deest ἄ.

προσεδρεύειν κελεύει, ὡς οὐκέτι ἑαυτοῦ κύριον ὄντα. Προσεδρεύειν δὲ, οὐχ ἱεροουργῶντα, ἀλλὰ τὴν ἄλλην λειτουργίαν ἐπιτελοῦντα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἱμάτια τὰ τοῦ αἵματος ἐκείνου τὰς βανίδας δεχόμενα πλύνεσθαι κελεύει· τὰ δὲ σκεῦη, εἰ μὲν χαλκᾶ εἴη, ἐπιμελῶς ἀποσμήχασθαι· εἰ δὲ κεράμια, συντρίβεσθαι.

ΕΡΩΤ. Γ'.

Διατί μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν οὐ κελεύει τῶν ἱερῶν (55) ἐσθίειν, τῷ δὲ παραβαίνοντι τὸν νόμον ἐπιφέρει ζημίαν, αὐτοῦ εἶναι λέγων τὴν θυσίαν ἐκείνην;

Βούλεται μὴ μόνους αὐτοὺς εὐωχεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐνδεέσι τῶν κρεῶν μεταδίδοναι. Τοῦτου χάριν τῇ πρώτῃ, καὶ τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, τῶν κρεῶν ἐκείνων μεταλαμβάνειν κελεύει· τὰ δὲ περιττεύοντα ἀποκαίεσθαι· ἕνα ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ταύτης ὠθοῦμενοι, κοινωνοὺς ἔχουσιν τοὺς πένητας τῆς εὐωχίας.

ΕΡΩΤ. Ζ'.

Διατί τὸν γονόρροϋς, ἢ λεπροῦ, ἢ θηησιμιλου, ἢ ἄλλου τινὸς ἀψάμενον (54) τῶν καλουμένων ἀκαθάρτων, ἀπαγορεύει τὸν τῆς θυσίας μεταλαμβάνειν κρεῶν;

Διὰ τῶν σμικρῶν τούτων τὰ μεγάλα θεραπεύει παθήματα. Εἰ γὰρ τὰ φυσικὰ μαινεῖ κατὰ τὸν νόμον, πολλῶ μᾶλλον (55) τὰ γνωμικά, ἃ κυρίως καλεῖται παράνομα. Ὅτι δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ. Κελεύσας γὰρ (56) πᾶν στέαρ τῷ θυσιαστηρίῳ προσφέρεσθαι, τῇ τῶν ἀνθρώπων χρεῖα τὸ τῶν θηησιμιλιῶν καὶ θηριαλιῶτων ἀψώρισε στέαρ (57). Ἀκάθαρτος οὖν ἄρα ἦν καὶ ὁ τοιοῦτου γε ἀπτόμενος (58). Δῆλον τοίνυν κἀντεῦθεν, ὡς ἄλλα δι' ἄλλων νομοθετεῖ.

ΕΡΩΤ. Η'.

Διατί αἵματι καὶ ἐλαίῳ καὶ τὴν ἀκοὴν τοῦ ἱερέως τὴν δεξιὰν ἔχρισε, καὶ τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν, καὶ τὸν πόδα ὡσαύτως;

Τύπος ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν· τὸ μὲν αἷμα τοῦ σωτηρίου αἵματος, τὸ δὲ ελαίον τοῦ παναγίου χρίσματος. Ἡ δὲ δεξιὰ ἀκοὴ σύμβολον τῆς ἐπαινουμένης ὑπακοῆς· ἡ δὲ χεῖρ καὶ ὁ ποὺς, τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο χεῖρ ἢ δεξιὰ, καὶ ποὺς ὁ δεξιὸς ἐχρίσθη. Εἶσι γὰρ καὶ εὐώνυμοι πράξεις, καὶ ὑπακοὴ βλαβερά.

ΕΡΩΤ. Θ'.

Πῶς νοητέον τὸ πῦρ τὸ ἀλλότριον,

Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ ἱστορία, ὡς τῆς πρώτης ἐπιτελουμένης θυσίας, τῷ θεῷ πυρὶ κατηναλώθη ⁷⁷ τὰ ἱερεῖα. Τοῦτο ἀσβεστον διαφυλαχθῆναι προσέταξεν ὁ Δεσπότης Θεός ⁷⁸, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ^{viii}, 23. ^m Levit. x, 4.

ἐλά τῷ πυρὶ χορηγεῖσθαι· ἵνα μὴ χειροποιήτον πῦρ ἄγνωστος ἐκείνη τῷ θεῷ πυρὶ. Ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτον παραβίασαν τὸν νόμον Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ, τοῦ Ἀαρῶν οἱ παῖδες, καὶ πῦρ εἰσῆνεγκαν χειροποιήτον, τὸ θεῖον αὐτοῦ· κατηνάλωσε πῦρ. Ἡμεῖς δὲ παιδεύομεθα διὰ τούτων, μὴ σθενύοναι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἀναζωπυρεῖν (59) ἦν ἐλάδομεν χάριν· καὶ μηδὲν ἀλλότριον ἐπεισάγειν τῇ θεῷ Γραφῇ, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ μυστάττεσθαι τὰς αἰρέσεις, ὧν οἱ μὲν μύθους τοῖς θεοῖς λογίοις προσέθενται· οἱ δὲ τοὺς δυσσεβεῖς αὐτῶν λογισμοὺς τῆς Γραφικῆς προετίμησαν (60) διανοίας.

ΕΡΩΤ. Ρ'.

Διατί τοὺς ἱερέας οἴνου κωλύει μεταλαμβάνειν;

Ὅτι παντάπασι ἀπηγόρευσε τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν λειτουργίας καιρὸν· κατὰ γὰρ διαδοχὰς ἐλειτούργουν, οἱ μὲν ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις, οἱ δὲ ἐν ἕλαις. Νηφάλοιον δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸν ἱερέα εἶναι κελεύει, καὶ τοὺς διακόνους μὴ οἴνω πολλῷ προτρέχοντας. Καὶ τῷ Τιμοθέῳ γράφων, οἴνω ὀλίγῳ κεῖσθαι προσέταξε διὰ τὰς συχνάς (61) ἀσθενείας. Τέλειον γὰρ εἶναι τὸν ἱερέα προσήκει, ὡς τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρεσβείαν πεπιστευμένον. Αὐτίκα γοῦν Μωσῆς ὁ νομοθέτης, θεασάμενος τὸν ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας⁶⁰ προσενεχθέντα χίμαρον ὀλοκαυθθέντα παρὰ τὸν⁶¹ θεῖον νόμον (62), ὠργίσθη τῷ τε Ἐλεάζαρ καὶ τῷ Ἰθάμαρ λέγων· « Διατί οὐκ ἐφάγετε τὰ περὶ τῆς ἀμαρτίας ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὅτι γὰρ Ἅγια ἁγίων (63) ἐστίν; οὐ (64) τοῦτο ἔδωκεν ὑμῖν⁶² Κύριος φαγεῖν, ἵνα ἀφέλητε τὴν ἀμαρτίαν τῆς συναγωγῆς, καὶ ἐξελίσθητε περὶ αὐτῶν ἔναντι (65) Κυρίου⁶³; » Διδασκόμεθα δὲ πάλιν ἐντεῦθεν, ὡς τὰ παρὰ τοῦ λαοῦ προσφερόμενα ἐσθίοντες, καὶ μὴ ἐνόμωως ζῶντες, μηδὲ σπουδαίως τὰς (66) ὑπὲρ τούτων προσφέροντες προσευχάς, δίκαις ὑπέροχον τῷ Θεῷ. Τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ Δεσπότης Θεός, διὰ τοῦ προφήτου ἐφη· « Ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγονται. »

ΕΡΩΤ. ΙΑ'.

Τι σημαίνει τὸ διχηλοῦν καὶ μηρυκόμενον;

Ἐὰν μὲν διχηλοῦν οἶμαι δηλοῦν τὴν τῶν ἀγαθῶν πράξεων, καὶ τὴν τῶν ἐναντιῶν⁶⁴ διάκρισιν· πρὸς δὲ τούτῳ, τὸ μὴ μόνον τῷ παρόντι βίβη ζῆν, ἀλλὰ καὶ τῷ μέλλοντι· καὶ τούτῳ μὲν ἀπονέμειν τὰ ἀναγκαῖα, ἐκεῖνῳ δὲ πάντα, τούτεστι καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα. Τὸ δὲ μηρυκώ-

gnæ suppeditari, ne manufactus ignis admisceretur igni divino. Quando ergo Nadab et Abiud, filii Aaronis, legem hanc transgressi sunt, et ignem manufactum intulerunt, ignis divinus consumpsit eos. Ex quibus docemur nos non extinguere Spiritum, sed exsuscitare gratiam quam accepimus, extraneumque nihil in sacram Scripturam inferre, sed contenti esse doctrina Spiritus, et abominari hæreses, quarum nonnullæ divinis eloquiis fabulas addiderunt, aliæ impias suas commentationes sententiæ Scripturæ prætulērunt.

188 INTERR. X.

Quare sacerdotibus interdicit vinum^a ?

Non prorsus hoc interdixit, sed eo solum tempore, quo ministrabant : per vices enim fungebantur munere, alii quidem his diebus, alii vero aliis. At sacerdotem Apostolus^o sobrium esse præcipit, et diaconos non multo vino deditos. Et scribens ad Timotheum^p, jubet uti modico vino propter crebras infirmitates. Nam esse debet sacerdos perfectus, ut cui creditum esse munus supplicandi pro populo. Hinc legislator Moses, statim ut vidit oblatum pro peccato caprum concrematum esse præter legem Dei, succensuit Eleazari et Ithamari, dicens : « Cur non comedistis hostias pro peccato in loco sancto, quoniam Sancta sanctorum^r sunt ? Nonne Dominus hoc vobis dedit ad edendum, ut auferatis peccatum Synagogæ, et pro eis rogetis in conspectu Domini^q ? » Hinc rursum docemur nos^j qui edimus ea quæ offeruntur a populo, et non secundum legem vivimus, nec pro illis diligenter Domino supplicamus, supplicium esse laturos a Deo. Quod obscure significans Dominus Deus per prophetam ait : « Peccata populi mei comedunt^r. »

INTERR. XI.

Quid sibi vult dividens unguam et ruminans^a ?

Arbitror unguæ divisionem significare bonarum actionum et contrariorum discretionem : 189 præterea vivendum esse non tantum præsentis vitæ, sed etiam futuræ : et illi quidem attribuenda, quæ sunt necessaria : huic autem omnia, id est, et animam et corpus, et quæ spectant ad corpus. Rumi-

^a Levit. x, 9. ^o I Tim. iii, 3, 8. ^p I Tim. v, 23. ^q Levit. x, 17. ^r Ose. iv, 8. ^s Levit. xi, 3.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁹ Questionis 40 initium usque ad πεπιστευμένον exstat in cat. p. 1011 ad Lev. x, 7-9. Reliqua vid. ibid. p. 1014, ad vers. 16-18. ⁶⁰ Cat. p. 1014. περὶ τ. ἀμαρτ. ⁶¹ Θεῖον. ⁶² ὅτι γὰρ ἅγ. ἁγ. ἐστίν, τοῦτο ἔδωκεν ὑμῖν et reliqua, omisso signo interrogandi post ἐστίν. ⁶³ ἐναντίον Κυρίου. ⁶⁴ τὴν τῶν ἀνατιῶν.

NOTÆ.

(59) Cod. et Pic. ἀεὶ ζωπυρεῖν.

(60) Cod. et Pic. προτετίμηκεν.

(61) Συχνάς. Recepta lectio l. c. est πυκνάς.

(62) Νόμον. Cod. et Pic. ναόν.

(63) Ὅτι — ἐστίν. Cod. ὅτι ἅγιασμα ἁγίων ἐστίν.

(64) Ὅθ. Abest a versione τῶν Ὁ', in qua deside-

ratur etiam signum interr. ad præcedentem vocem appositum.

(65) Cod. ἐναντίον.

(66) Μηδὲ — τὰς. Cod. et Pic. μη δὲ τῷ Δεσπότη ἀξίως τὰς x. λ.

nans autem, divinatorum eloquiorum meditationem designat. Quemadmodum enim ovis, et similia, cibum assidue ruminant: sic impiger et qui Deum diligit, ad Deum universum clamat: « Quomodo dilexi legem tuam, Domine! tota die meditatio mea est. » Sicut enim animalia quædam et ungulas divisas habent, et cibum repetunt; quædam neutrum horum agunt, velut asinus, mulus, equus et feræ: alia bisulca quidem sunt, al non ruminant, veluti sus; nonnulla ruminant quidem, sed non dividunt unguam, ut camelus et lepus: sic et inter homines quosdam reperire licet perfectos, qui et divinatorum eloquiorum meditationem amplectuntur, et virtutem colunt diligenter; quosdam autem imperfectos, qui divina quidem eloquia voce tenus pronuntiant, sed cameli more unguam dividere nequeunt. Nonnullos reperimus pietati nondum initiatos, qui eloquia divina non attingerunt, bonorum tamen operum sunt studiosi; alios denique, qui tum fidei, tum operationis bonæ, sunt prorsus expertes. Porro aquatiliū illa vocat munda, quæ squamis et pinnis prædita sunt: hæc enim aquis supernantant, quæ vero non sunt ejusmodi, deorsum et in luto voluntantur. Mundi sunt igitur ex illis, qui ratione præditi sunt, quotquot animum ad terrena **190** non affigunt, sed pennis fidei præditi, virtutis præsidio muniantur. Quod enim piscibus est squama, hoc hominibus est fides. Illis nos circumtegit bratus Paulus, pennas gratiæ et arma spiritus appellans. De volucribus autem illas assertit esse immundas, quæ sunt rapaces, quæve cadaveribus, et quæ tenebris gaudent: docens nos abstinere ab avaritia, putidumque peccati cibum aversari, et tenebras odio prosequi. Quod hæc autem non abs re sic intellexerimus, Actorum testificatur historia. « Vidit enim, inquit, beatus Petrus sindonem quatuor extremitatibus demissam, in qua erant omnia quadrupedia terræ et volatilia: audivitque vocem dicentem, Surge, Petre, occide, et manduca. » Deinde cum ille dixisset: « Nequaquam, Domine, quia nihil unquam comedi quod esset commune aut immundum; » ait Dominus Deus: « Quæ Deus purificavit, ne communia dixeris. » At hæc dicta esse gratia Cornelii, qui, cum esset gentilis, salvari cupiebat, subsequencia demonstrant. Dominus quoque dixit apostolis: « Multi venient ad vos in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces. » Et Judæis:

¹ Psal. cxviii, 97. ² Act. x, 11-15. ³ Matth. vii, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁷ καθάπερ δέ. ⁶⁸ ἄλλους δὲ καὶ πράξεων ἀμελοῦντας, καὶ πίστεως ἐρήμους. ⁶⁹ τὴν ὕλην ἐγκλι.
⁷⁰ ἔστιν ἡ πίστις. ⁷¹ τὰ ὄπλα τῆς πίστεως.

NOTÆ.

- (67) *ὄνκ.* Cod. et Pic. *καί.*
(68) *Υς.* Cod. et Pic. *βοῦς.*
(69) Cod. et Pic. *λαγός.*
(70) *Τῆς.* Cod. præmittit τῶν.
(71) Cod. et Pic. *ἄξιζ ἐπαίνων.*
(72) *Κάν.* Cod. et Pic. *καί.*
(73) *Σκέπη.* Cod. et Pic. *σσευή.*
(74) *Τούτο* — ἡ *πίστις.* Cod. *τούτο τοῖς ἀνθρώ-*

μενον τὴν τῶν θείων λογίων σημαίνει μελέτην. Ὡς περ γὰρ τὸ πρόβατον, καὶ τὰ τούτω προσόμοια, διηνεκῶς ἀναπεμπάζεται τὴν τροφήν· οὕτως ὁ ἐμμελής καὶ φιλόθεος πρὸς τὸν τῶν ὄλων βοῦθ Θεόν· « Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε, ἔλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. » Καθάπερ γὰρ ⁶⁷ τῶν ζώων τὰ μὲν διχληεῖ, καὶ τὴν τροφήν ἀναπεμπάζεται· τὰ δὲ οὐδέτερον αὐτῶν ποιεῖ· ὡς βνος, καὶ ἡμίονος, καὶ ἱππος, καὶ τὰ θηρία· Ἄλλα δὲ διχληεῖ μὲν, οὐκ (67) ἀναπεμπάζεται δὲ τὴν τροφήν, ὡς περ, ὕς (68) ἔτερα δὲ μηρυκάται μὲν, οὐ διχληεῖ δὲ, ὡς κάμηλος καὶ λαγός (69)· οὕτως ἐστὶ καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εὑρεῖν, τοὺς μὲν τελείους, καὶ τῶν θείων λογίων τὴν μελέτην ἀσπαζομένους, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπιμελῶς μετιόντας· τοὺς δὲ ἀτελεῖς, καὶ τὰ μὲν θεῖα λόγια διὰ τῆς γλιώτης προσφέροντας, διχληεῖν δὲ οὐκ ἀνεχομένους, καὶ τῇ καμῆλῳ προσοικίοντας· τινὰς δὲ τῆς (70) εὐσεβείας οὐδέπω γεγευμένους, τὰ μὲν θεῖα λόγια μὴ προσιεμένους, ἔργων δὲ ἀξιεπαίνων (71) φροντίζοντας· ἄλλους δὲ καὶ πίστεως ἐρήμους ⁶⁸, καὶ πράξεων ἀγαθῆς παντελῶς γεγευμένους. Τῶν δὲ ἐνυδρῶν καθαρὰ εἶναι λέγει τὰ λεπιδῶς ἔχοντα, καὶ πετερύγια· ταῦτα γὰρ ἀνω τοῖς ὕδασι ἐπινηχεται. Τὰ γὰρ οὐ τοιαῦτα κάτω περὶ τὴν ἰλὴν ἐγκαλινδεῖται ⁶⁹. Καθαροὶ τοίνυν κὰν (72) τοῖς λογικοῖς, οἱ μὴ τοῖς γηϊνοῖς προστετηκότες. ἄλλα τὰ περὰ τῆς πίστεως ἔχοντες, καὶ τῇ τῆς ἀρετῆς πεφραγμένοι σκέπη (73). Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἡ λεπὶς τοῖς ἰχθύσι· τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις ἡ ⁶⁸ (74) πίστις. Ταῦτα δὲ ἡμῖν ὁ μακάριος περιτίθεισι Παῦλος, τὰ περὰ λέγων τῆς χάριτος, καὶ τὰ ὄπλα τοῦ πνεύματος ⁶⁹. Τῶν δὲ πτηνῶν ἀκάθαρτα εἶναι φησι τὰ ἀρπακτικὰ καὶ νεκροβόρα, καὶ τὰ τῷ σκότει χαίροντα· διδάσκων ἡμᾶς, καὶ πλεονεξίας ἀπέχεσθαι, καὶ τὴν δυσώδη τῆς ἀμαρτίας τροφήν ἀποστρέφασθαι, καὶ τὸ σκότος μισεῖν. Ὅτι δὲ οὐκ ἀπὸ τρόπου ταῦθ' οὕτως ἔχειν (75) νοηήκαμεν, μαρτυρεῖ τῶν Πράξεων ἡ ἱστορία· « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ μακάριος (76) Πέτρος σινδόνα (77) τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην, ἐν ἣ ἦν πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἤκουσε φωνῆς λεγούσης (78)· Ἄναστας, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε. » Εἶτα εἰρηκότος ἐκεῖνου, « Μηδὲ μῶς, Κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. » Ἐφη ὁ δεσπότης Θεός· « Ἄ ὁ Θεὸς ἐκθάρασε, σὺ μὴ κοῖνου. » Ὅτι δὲ τοῦ Κορνηλίου χάριν ταῦτα ἐρρήθη, ἐθνικοῦ γε βντος (79) καὶ σωτηρίας ἐπιεμένου, δηλοῖ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Κύριος; δὲ

- ποις ἡ τῆς ἀρετῆς πανοπλία· καὶ ὅπερ ἐκεῖνοις τὰ πετερύγια, τοῦτο τοῖς ἀνθρώποις ἡ πίστις.
(75) *Ὅπως ἔχειν.* Cod. et Pic. *οὕτω.*
(76) *Μακάριος.* Cod. et Pic. *μέγας.*
(77) Cod. et Pic. *σινδόνην.*
(78) *Ἐλεγε* φωνὴν λέγουσαν.
(79) *Γε βντος.* Ἐτεριος γεγενότος.

τοῖς ἀποστόλοις ἔφη· « Πολλοὶ ἐλεύσονται πρὸς ὑμᾶς ἅ ἔνδύμασι προβάτων, ἔσθθαι δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες. » Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις· « Γεννήματα (80) ἐχιδνῶν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Βλέπετε τοὺς κύνας. » Καὶ τοῖς Ἐφεσίων πρεσβυτέροις· « Οἶδα ὅτι μετὰ τῆν ἀριζίν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου (81). » Καὶ οἱ προφήται, τοὺς μὲν ἵππους θηλυμανεῖς ὀνομάζουσι, τοὺς δὲ ὄφεις καὶ ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· « Ὁμοιωθή ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους ἰχθύων συναγαγούση (82). » Καὶ, « Ὅπου τὸ πτώμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἄστοι. » Συνάδει τοίνυν ἡ ἔρμηνεια τῆ τῆς θείας Γραφῆς διανοίξ. Ἡμεῖς μὲν οὖν ταύτην λαμβάνομεν ἐκ τούτων τῆν δυησιν. Ἰουδαίους γὰρ (83) διὰ τούτων αὐτῶν ἕτερον ὠφελείας προσενήνοχεν εἶδος. Διχῆ γὰρ διαίων καὶ τὰ χερσαία ζῶα, καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ τὰ ἐνυδρᾶ· καὶ τὰ μὲν ἀκάθαρτα, τὰ δὲ καθάρᾶ προσειπῶν, πεῖθει μὴδὲν τούτων ἠγεῖσθαι Θεόν. Πῶς γὰρ ἂν τις σωφρονῶν, ἢ τὸ ἀκάθαρτον ὀνομάσοι ἀληθινῶ Θεῷ προσφερόμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐσθιόμενον;

ΕΡΩΤ. ΙΒ'.

Τί δήποτε ἐάν μὲν εἰς ὀστράκινον σκεῖτος ἐμπέσῃ τι τῶν ἀκαθάρτων, συντριβεσθαι τοῦτο κελεύει· ἂν δὲ εἰς χαλκῶν, ἢ ξύλινον, ἢ σάκκον⁸⁰, ἢ ἱμάτιον, ὕδατι πλύνεσθαι;

Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς οὐδὲν φύσει ἀκάθαρτον, ἀλλὰ διὰ τινά αἰτίαν, τὰ μὲν εἶπεν ἀκάθαρτα, τὰ δὲ καθάρᾶ· εἰ δὲ φύσει ἀκάθαρτα ἦν, ἔδει καὶ τὰ χαλκᾶ συντριβεσθαι, καὶ τὰ ξύλινα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐῖ ἑτέραν αἰτίαν ἀκάθαρτα αὐτὰ προσηγόρευσε, τὰ μὲν πλείονος ἄξια ἦντα τιμῆς, πλύνεσθαι κελεύει, τὰ εὐωνα δὲ συντριβεσθαι· ταύτη μὲν τὸν περὶ τοῦ ἀκαθάρτου νόμον κρατύων· ἐκείνη δὲ παραδηλῶν τὸν τοῦ νόμου σκοπόν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ κλιδάνους καὶ χυτρίποδας καθαιρεῖσθαι κελεύει, εἴ τι τούτων ἐμπέτοι αὐτοῖς τῶν ζῶων· καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀγγείοις ὕδωρ ἀκάθαρτον ὀνομάζει ἐμπεσόντος αὐτοῖς θνησιμαίου⁸¹. Τὸ δὲ πηγαῖον ὕδωρ οὐκέτι, οὐδὲ τὸ λάκκιον· μικραῖς γὰρ ζημίαις τὰ τοιαῦτα περιορίζει. Μανθάνομεν δὲ πάλιν ἡμεῖς, ἡλίον ἢ ἁμαρτία κακόν· τὸν γὰρ ἀιτήθῃ μολυσμὸν ἐκείνη προστρίβεται.

ΕΡΩΤ. ΙΓ'.

Διὰ τί, ἂν μὲν δίχα ὕδατος σπέρματι ἐμπέσῃ θνησίμαϊον, οὐ μάλινει, ἂν δὲ μετὰ ὕδατος, ἀκάθαρτον ἀπογαίνει;

Ἐπειδὴ ἡ ὑγρότης τοῦ ἰχῶρος μεταλαμβάνειν παρασκευάζει τὸ σπέρμα. Διαφερόντως δὲ τὰ ἐπὶ τῆς κοιλίας ἰλυσπώμενα ἀκάθαρτα εἶναι φησιν· ἀρχέκακος γὰρ ὁ ὄφις, καὶ τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλής (84) ὑπουργός.

⁸⁰ Matth. xxiii, 33, ⁷ Philipp. iii, 2. ⁸¹ Act. xv, 29. ⁸² Jerem. v, 8. ⁸³ Matth. xiii, 47. ⁸⁴ Matth. xiv, 28. ^d Levit. xi, 32, 35. ^e ibid. 37, 38.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁰ Cat. p. 1024. σακκίον. ⁸¹ εἰ ἐμπέσῃ τι τούτοις θνησιμαίων.

NOTÆ.

(80) Cod. γέννημα.

(81) Μη — ποιμνίου. Des. in cod. et edit. Pici.

(82) Cod. et Pic. συναγούση.

(83) Γάρ. Uterque δέ.

(84) Τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλής. Cod. et Pic τοῦ διαβόλου.

« Genimina viperarum ». Apos'tolus autem : « Videte canes ». Et presbyteris Ephesiorum : « Scio post discessum meum ingressuros ad vos lupos graves, non parcentes gregi ». Et prophetæ quosdam nominant equos furentes in 191 feminas, alios vero serpentes, et genimina aspidum volantium. Rursum Dominus : « Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti ». Item : « Ubi cadaver, ibi congregabuntur et aquilæ ». Quare consonat interpretatio sententiæ Scripturæ divinæ. Nos ergo talem ex his fructum percipimus : Judæis enim ex iisdem aliud utilitatis genus allatum est. Cæterum dum animalia terrena, volatilia atque aquatilia bifariam partitus est, munda quædam et alia nominans immunda, suadet nobis ne quidquam horum esse Deum putemus. Quo enim modo sanæ quisquam mentis Deum nuncupavit id, quod aut tanquam immundum odio aversatur, aut quod vero Deo oblatum tandem ipse comedit? Θεόν, ὃ μυσσαστόμενος ἀποστρέφεται, ἢ τὸ τῷ

INTERR. XII.

Quare si quidpiam immundum ceciderit in vas stuceum, jubet illud conteri : si ceciderit in vas æneum, aut ligneum, aut super saccum, aut vestem, ea præcipit aqua lavari^d?

Hinc etiam constat, natura nihil esse immundum, sed certam ob causam immunda quædam, et alia munda dici. Quod si natura essent impura, tam ænea, quam lignea conteri conveniret. At quoniam alia de causa ipsa vocavit immunda, lavari præcipit quæ sunt magis pretiosa, quæ viliora, conteri : hinc quidem legem immunditiæ confirmandi, inde legis intentionem prodens. Eam ob rem etiam elibanos et ollas pedibus nixas destrui jubet, si quod ex hujusmodi animalibus in ea lapsum fuerit ; et aquam quæ in vasis est, immundam asserit, si 192 cadaver aliquod in ea ceciderit ; aquam vero fontis, aut lacus, non item ; exiguis enim damnis talia circumscribit. Discimus itaque, quantum malum sit peccatum, cum veram immunditiam illud conciliet.

INTERR. XIII.

Quamobrem si super sementem sine aqua ceciderit cadaver, non polluit : si vero cum aqua, reddit eam immundam^e?

Quoniam liquefactus cruor promptius invadit sementem. Præcipue autem ea dicit immunda, quæ super ventrem volutantur : auctor enim mali serpens, et diabolicæ fraudis minister.

INTERR. XIV.

Cur eam quæ marem peperit, quadraginta dies impuram esse dixit, quæ vero peperit feminam, bis totidem ?

Attendendum est ad scopum legis. Nam frequenter alia pro aliis docet, quod et ex hoc loco facile perspicitur. Si enim quæ peperit est immunda: utique etiam gravida impura est. Arbitror igitur legem jubere illam requiescere; ut quæ admodum laboraverit, et acerbos dolores pertulerit. Quod si lex hisce verbis simpliciter fuisset concepta, nunquam libidinem continuissent viri: at immundam illam esse audientes, communicationem vitant, ne contrahant immunditiam. Lex igitur impuritatis mentione appetitionem exstinguit. Discrimen autem illud dierum quidam sic interpretati sunt, quod gravius laborent mulieres, dum feminam pariunt: propterea legem duplo majus ad quietem tempus illis indulsisse.

193 INTERR. XV.

Quid sibi vult lex lata de lepra ?

Per affectiones corporeas indicat morbos animæ: et per ea quæ non sponte committuntur, arguit spontanea. Si enim naturalia quodammodo videntur esse impura, multo magis ea quæ pendent a voluntate. Porro varias lepræ species exponit, quia sunt etiam peccatorum discrimina: et lepræ quædam est origo, quoniam et origo peccati. Quem admodum itaque sacerdos lepram discernit^b, ita peccatorum animæ judicem ipsum esse oportet. Leprosus autem dicitur quod varietatem habet coloris: sic animam occupans vitium, leprosam ipsam efficit.

INTERR. XVI.

Cur prorsus leprosum appellat mundum ?

Hæc quoque lex plena est humanitatis. Sicut enim asseruit esse vas impurum, in quod cadaver cecidisset, non ita si lapsum esset in fontem, aut lacum: sic illum qui vario colore respersus est, ab aliis separat, ut qui spem purificationis habeat; qui vero penitus albus est, hunc cum cæteris conversari jubet, ne per totam vitam ab aliis hominibus segregatus degat. Et hoc porro continet figuram spiritualium. Siquidem lex divina ne edere quidem cum peccantibus permittit fidelibus: cum infidelibus autem ad convivium invitantibus manducare non prohibet. Sic itaque divinus Apostolus ait: « Si quis infidelium vocat vos, et vultis ire, omne quod vobis appositum fuerit edite, **194** nihil discernentes », et

^f Levit. xii, 2-5. ^g Levit. xiii et xiv. ^h ibid. 2 seqq. ⁱ ibid. 13. ^j I Cor. x, 27.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁹³ Cat. p. 1028. ἔτερα δι' ἐτέρων.

NOTÆ.

(85) *Τεσσαράκοντα*. Levit. xii, 2, legimus ἑπτὰ. His autem septem diebus annumerantur h. l. dies 33, quorum mentio fit ibid. c. xii, 4.
(86) *Διὰ* — *γνωμικά*. Confer ad h. l. interrog. 7,

A ΕΡΩΤ. ΙΑ'.

Διατί τὴν τεκοῦσαν ἄρβερ τεσσαράκοντα (85) ἡμέρας ἀκάθαρτον εἶναι φησι, τὴν δὲ θῆλυ δις τσαύτας;

Δεῖ τοῦ νόμου τὸν σκοπὸν ἐξετάζειν. Πολλάκις γὰρ ἔτερα ἀνθ' ἐτέρων¹⁹³ διδάσκει, καὶ τοῦτο βῆδιον ἐντεῦθεν καταμαθεῖν. Εἰ γὰρ ἡ τεκοῦσα ἀκάθαρτος, καὶ ἡ ἐγκύμων ἀκάθαρτος. Οἴμαι τοίνυν τὴν νόμον διαναπαύεσθαι κελεύειν αὐτὴν, ὡς σφόδρα πεπονηκυῖαν, καὶ τῶν πικρῶν ὠδίνων ἀνασχομένην. Ἄλλ' εἰ τοῦτο ἀπλῶς οὕτως διηγόρευσε, οὐκ ἂν ἐκράτησαν τῆς ἐπιθυμίας οἱ ἄνδρες· ἀκάθαρτον δὲ αὐτὴν διδασκόμενοι, φεύγουσι τὴν κοινωνίαν, ἵνα μὴ τῆς ἀκαθαρσίας μεταάχωσιν. Οὐκοῦν ὁ νόμος τῷ τῆς ἀκαθαρσίας λόγῳ τὴν βρῆξιν σθένυσι. Τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ἡμερῶν τινὲς οὕτως ἡρμήνευσαν, ὅτι πλεῖονα πόνον ὑπομένουσιν αἱ γυναῖκες γεννώσαι τὰ θήλα· διὸ διπλάσιον αὐταῖς εἰς ἀνάπαυαν ἀπένευμε χρόνον.

ΕΡΩΤ. ΙΕ'.

Τί βούλεται ὁ περὶ τῆς λέπρας νόμος;

Διὰ τῶν σωματικῶν παθημάτων τῆς ψυχῆς ἐπιδεικνυσι τὰ νοσήματα· καὶ διὰ τῶν ἀκουσίων τῶν ἔκουσίων κατηγορεῖ. Εἰ γὰρ τὰ φυσικὰ δοκεῖ πως εἶναι ἀκάθαρτα, πολλῷ μᾶλλον τὰ γνωμικά (86). Λέγει δὲ καὶ λέπρας διαφορὰν· ἐπειδὴ καὶ ἀμαρτημάτων ἐστὶ διαφορὰ· καὶ ἀρχὴ λέπρας, ἐπειδὴ καὶ ἀρχὴ ἀμαρτίας. Ἄλλ' ὡσπερ τὴν λέπραν ὁ ἱερεὺς διακρίνει, οὕτως χρὴ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἀμαρτημάτων αὐτὴν εἶναι· κριτὴν. Λεπρὸν δὲ καλεῖται τὸ ποικίλον τοῦ χρώματος· οὕτω κακία προσγενομένη ψυχῇ, λεπρὰν αὐτὴν ἀπεργάζεται.

ΕΡΩΤ. ΙΓ'.

Διατί τὸν ὄλον λεπρὸν γενόμενον καθαρὸν δρομάζει;

Φιλανθρωπίας καὶ οὗτος ὁ νόμος μεστός. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ θνησιμαίου διηγόρευσε, εἰ μὲν εἰς ἄγγελον ἐμπέσοι, ἀκάθαρτον εἶναι· εἰ δὲ εἰς πηγὴν, ἢ λάκκον, οὐκέτι· οὕτω τὸν ποικίλον δεξάμενον χρῶμα τῶν ἄλλων ἀποκρίνει, ὡς ἐλπίδα καθάρσεως ἔχοντα· τὸν δὲ ὀλόλευκον γενόμενον, ἀναμίγνυσθαι κελεύει τοῖς ἄλλοις, ἵνα μὴ παρὰ πάντα τὸν βίον τῶν ἄλλων πνευματικῶν ἐστὶ τύπος. Τοῖς μὲν γὰρ πιστοῖς ἀμαρτάνουσιν οὐδὲ συνεσθίειν ὁ θεὸς κελεύει νόμος· τοῖς δὲ γε ἀπίστοις εἰς ἐστίαςιν καλοῦσιν (87) οὐ κωλεῖ συνεστιάσθαι. Λέγει δὲ οὕτως ὁ θεὸς Ἀπόστολος: « Ἐάν τις καλῇ (88) ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες, » καὶ τὰ ἐξῆς. Περὶ δὲ τῶν ἀμαρτα-

supra, p. 186.

(87) Cod. et Pic. συγκαλοῦσιν.

(88) Ὑπερθε καλεῖ.

νότων πιστῶν οὕτως ἔφη· « Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος⁹³, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλόατρης, ἢ μέθυσος, ἢ λοιδόρορος, ἢ ἄρπαξ (89), τῷ τοιοῦτῳ μὴ συνεσθῆιν. » Καὶ πάλιν· « Στέλλεσθε ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος. » Οὕτως τοῖνον ἔοικε τῷ ἐκ μέρους λεπρῷ· ὁ δὲ ἄπιστος τῷ πᾶσαν τὴν φυσικὴν ἀπολέσαντι χροᾶν⁹⁴. Ἄλλὰ τοῖτοις καὶ προσδιαλεγόμεθα, καὶ συναναστρεφόμεθα· ἐκείνοις δὲ οὐκέτι. Καὶ τοῦτου μάρτυς ὁ θεὸς Ἄπόστολος· « Ἐγραψα γὰρ ὑμῖν, φησί, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τοῦτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἄρπαξιν, ἢ εἰδωλόατραις (90), ἀλλ' ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καθαρὸν μέντοι κέκληκε τὸν ὄλον (91) γενόμενον⁹⁵ λευκὸν, οὐχ ὡς ὑγιὲς ἔχοντα τὸ σῶμα, ἀλλ' ὡς μηκέτι τοὺς πελάζοντας κατὰ τὸν νόμον μολύνοντα.

ΕΡΩΤ. ΙΖ'.

Διατί τοῦ λεπροῦ ἀκάλυπτος⁹⁶ εἶναι κελεύει τὴν κεφαλήν, καὶ τὰ ἱμάτια παραλειμμένα (92);

Ἴνα γνώριμος ἦ, καὶ μὴ μεταλαγχάνωσι τῆς ἀκαθαρσίας οἱ πελάζοντες⁹⁷. Οὕτως ὁ Ἄπόστολος περὶ τῶν ἁμαρτανόντων ἔφη· « Στέλλεσθε ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν, ἣν παρελάβετε (93) παρ' ἡμῶν. » Καὶ· « Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλόατρης, ἢ μέθυσος, ἢ λοιδόρορος, ἢ ἄρπαξ (94), τῷ τοιοῦτῳ μὴ συνεσθῆιν.

ΕΡΩΤ. ΙΗ'.

Πῶς ροητέον ἱματίοις λέπρα (95) ἐγγενέσθαι⁹⁸;

Πολλὰς ὁ θεὸς αὐτοῖς τοιαύτας παιδείας ἐπήγαγεν (96)· αὐτίκα γοῦν καὶ περὶ λεπρῶν οἰκῶν (97) οὕτως ἔφη· « Ὡς ἂν εἰσέλθῃτε εἰς τὴν γῆν τῶν Χαναανίων, ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, καὶ δώσω ἄφην λέπρας ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς γῆς τῆς ἐγκτήτου ὑμῶν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὅτι θεήλατοι ἦσαν πληγαί, ποτὲ μὲν κατὰ ἱματίων (98) ποτὲ δὲ κατὰ οἰκῶν φερόμεναι. Ταῦτα δὲ τὴν ἄρατον φιλαν-

¹ I Cor. v, 11. ¹¹ II Thess. iii, 6. ² I Cor. v, 9-11. ³ Levit. xiii, 45. ⁴ II Thess. iii, 6. ⁵ I Cor. v, 11. ⁶ Levit. xiii, 47 seqq. ⁷ Levit. xiv, 34

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹³ Cat. p. 1035. ἢ πόρνος. Sic quoque l. ult. p. 194 et cat. p. 1041. ⁹⁴ χροϊάν. ⁹⁵ γεγεννημένον. ⁹⁶ Cat. p. 1041. ἀκατακάλυπτος. ⁹⁷ προσπελάζοντες. ⁹⁸ Cat. p. 1042. ἐγγίνεσθαι.

NOTÆ.

(89) Ἡ πλεονέκτης — ἄρπαξ. Cod. et Pic. hæc omittuntur, et factio vocum compendicio post πόρνος addunt, ἕως τῷ τοιοῦτῳ, κ. λ.
 (90) Καὶ οὐ — εἰδωλόατραις. In cod. August. hæc etiam compendii causa omittuntur. Picus h. l. corruptam lectionem in codice suo invenit, quam scholio in margine addito emendare aggressus est, sed minus feliciter.
 (91) Cod. et Pic. γεγεννημένον.
 (92) Καὶ — παραλειμμένα des. in cod. et apud Pic

quæ sequuntur. De fidelibus autem peccantibus sic ait : « Si quispiam qui frater nominatur, fuerit fornicator, aut avarus, aut idololatra, aut ebriosus, aut maledicus, aut rapax, cum tali non edite¹. » Et iterum : « Subducite vos ab omni fratre inordinate ambulante¹. » Talis igitur ei similis est, qui aliquatenus est leprosus : infidelis autem ei qui colorem omnem naturalem perdidit. Atqui cum talibus et colloquimur et conversamur : cum illis vero nequaquam. Cujus rei testis est divinus Apostolus : « Scripsi enim vobis, inquit, ne commisceamini fornicariis : et non omnino fornicariis mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idololatris : sed si is qui frater nominatur², » et quæ sequuntur. Mundum nihilominus eum dixit, qui totus evasit albus : non quod sano sit corpore, sed quod secundum legem inquinare non possit accedentem ad se.

INTERR. XVII.

Quare leprosum esse jubet aperto capite, et vestes dissulas habere³ ?

Ut notus sit, et ne fiant impuritatis participes qui accedunt ad illum. Ita de peccantibus Apostolus dixit : « Subducite vos ab omni fratre inordinate ambulante, et non secundum traditionem quam accepistis a nobis⁴. » Et : « Si is qui frater nominatur, aut fornicator, aut avarus, **195** aut idololatra sit, aut ebriosus, aut maledicus, aut rapax, cum hujusmodi non edere⁵. »

INTERR. XVIII.

Quomodo intelligendum est, vestimentis inesse lepram⁶ ?

Tales multas illis Deus præbuit instructiones. Nam et de leprosis domibus sic ait : « Cum ingressi fueritis in terram Chananeorum, quam ego do vobis, et dederam colorem lepræ in domibus terre possessæ a vobis⁷, » et quæ sequuntur. His autem docet, plagas fuisse a Deo missas interdum in vestimenta, interdum in domos, quæ quidem inenarrabilem Dei benevolentiam demonstrant.

(93) Παρελάβετε. Receipta lectio l. c. est παρέλαβε.
 (94) Ἡ πόρνος — ἄρπαξ. Hæc iterum omisssa sunt, factio per particulam ἕως compendio.
 (95) Πῶς — ἐγγενέσθαι; Cod. et Pic. Πῶς ἐν τοῖς ἱματίοις λέπρα ἐγένετο;
 (96) Πολλὰς — ἐπήγαγεν. Cod. Πολλὰς αὐτοῖς παιδείας ὁ θεὸς τοιαύτας ἐπήγαγεν. Idem verborum ordo est in edit. Pici, ubi tamen τοιαύτας decet.
 (97) Cod. et Pic. οἰκῶν.
 (98) Cod. ἱματίων.

Si enim peccabant homines, vestimentis aut domibus plagas indigebat, hoc pacto sanitatem conferens possessoribus illarum. Cæterum domui leprosus similis est domus Israel: de qua qui peccaverant, tanquam infecti lepra lapides, sublatis sunt, aliquando per Assyrios, aliquando per Babylonios, interdum per Macedones. Et quia adhærente lepra laborabant, illorum domum dirui funditus jussit legislator. Impuri sunt ergo qui introeunt in synagogas illorum, quasi leprosam in domum ingrediuntur.

INTERR. XIX.

Quid significant duo passeris, qui in purificatione leprosi offerebantur *?

Salutaris passionis tyrum continent. Nam quemadmodum ex passeribus 196 illis alter mactabatur, alter sanguine mactati tinctus dimittebatur: ita Dominus Christus pro humanitate lepra inquinata crucifixus est, carne quidem perferente mortem, divinitate vero passionem humanitatis sibi vindicante. Jam vero sicut leprosus reddebatur splendidus et purus, cum aspersus fuisset sanguine passeris * immolati misto aqua pura cum ligno cedrino, hyssopo, et coccino contorto: ita qui credit Christo Salvatori, sacrosancti baptismatis aqua lustratus, peccatorum maculis abstergitur. Porro lignum cedrinum, quod corruptioni minime est obnoxium, representat divinitatem passionis expertem: coccinum vero contortum, humanitatem ex anima et corpore constantem: hyssopus autem calorem et suavem odorem sancti Spiritus. Per hæc enim qui baptizantur ab animæ lepra liberantur. Hemina vero olei significat unguentum spirituale. Oleum autem, quo inungebantur auris dextera, et dextera manus, et pes dexter, innuit, auditum quidem dedicandum esse dextris sermonibus, manum autem et pedem dextris operationibus. Immissum vero capiti, consecrationem mentis indicat. Porro qui leprosus perdurabat, extra castra debebat, quemadmodum is qui sine pœnitentia delinquit, expellitur extra Ecclesiam.

INTERR. XX.

Quamobrem seminifluum dicit immundum *?

Jam dixi naturalia nos instruere de vitiis animi,

* Levit. xiv, 51 seqq. † Levit. xv, 3.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

** τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν δηλοῖ. † προσέφερε. ‡ εἰσιόντες οἰκ. § λεπρώσας οἰκίας. ¶ Qu. 19 duabus constat partibus. Prior exstat in cat. p. 1045, ad Lev. xiv, 4; posterior, καὶ ἡ κοιτὴν et reliqua, p. 1050, ad vers. 15-18. * Cat. p. 1045. βαπτίζομενον. † ξύλον. Sequitur, ὡς ξύλον.

NOTÆ.

(99) Οὗν. Cod. et Pic. τόνον.
(1) Λεπροῦ. Abest a cod. et edit. Pici.
(2) Cod. θύεται.
(3) Ὁ λεπρός. Cod. et Pic. præmittunt καθαριζόμενος.

Α Ὁρωπῖαν τοῦ Θεοῦ δηλοῖ**. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων ἀμαρτανόντων ἱματίοις καὶ οἰκίαις ἐπέφερε † τὰς πληγὰς, διὰ τούτων τοῖς ταῦτα κεκτημένοις τὴν θεραπεῖαν προσφέρειν. † Ἔοικε δὲ τῷ λεπρῶντι οἴκῳ ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, οὗ πολλάκις μὲν ἐξηρέθησαν, καθάπερ λίθοι τινὲς λεπρῶντες, οἱ πλημμελήσαντες, ποτὲ μὲν δι' Ἀσσυρίων, ποτὲ δὲ διὰ Βαβυλωνίων, ἀλλοτε δὲ διὰ Μακεδόνων. † Ἐπειδὴ δὲ παγίαν ἔσχον τὴν λέπραν, ἄρδην καταλυθῆναι τὴν οἰκίαν ὁ νομοθέτης ἐκέλευσαν. Ἀκάθαρτοι οὖν (99) εἰσιν εἰ εἰς τὰς τούτων συναγωγὰς εἰσιόντες ‡, ὡς εἰς λεπρῶσαν οἰκίαν § εἰσιόντες.

EPQT. 10^a.

Τι σημαίνει, τὰ δύο ὄρνιθια τὰ ὑπὲρ τοῦ καθαριζομένου λεπροῦ(1) προσφερόμενα;

Β Τοῦ σωτηρίου πάθος περιέχει τὸν τύπον. Ὡσπερ γὰρ τούτων τὸ μὲν ἐθύετο(2), τὸ δὲ εἰς τὸ τοῦ τυθέντος αἷμα βαπτίζομενον * ἀπελύετο, οὕτως ὑπὲρ τῆς λεπρώσεως ἀνθρωπότητος ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη Χριστὸς, τῆς μὲν σαρκὸς δεξαμένης τὸν θάνατον, τῆς δὲ θεότητος οἰκειωσαμένης τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πάθος. Καὶ καθάπερ ὕδατι καθαρῶν τοῦ σφαγέντος ὄρνιθίου τὸ αἷμα μγνύμενον διὰ κεδρίνου ξύλου καὶ ὑσσώπου, καὶ κοκκίνου κεκλωσμένου περιρινόμενος ὁ λεπρός (3) λαμπρός τε καὶ καθαρὸς ἀπεδείκνυτο (4) οὕτως ὁ τῷ Σωτῆρι πιστευῶν Χριστῷ, καὶ τῷ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ὕδατι καθαριζόμενος, τὰς τῶν ἀμαρτημάτων ἀποβάλλει κηλίδας. Σύμβολον δὲ τὸ μὲν κεδρίνον ξύλον τῆς ἀπαθούς θεότητος. Ἄσπτον γὰρ τότε τὸ (5) ξύλον † τὸ δὲ κόκκινον τὸ κλωστὸν, τῆς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρωπότητος: τὸ δὲ ὑσσωπον, τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος θερμότητος τε καὶ εὐοσμίας. Διὰ τούτων γὰρ οἱ βαπτίζομενοὶ τῆς ψυχικῆς ἀπαλλάττονται λέπρας. Καὶ ἡ κοιτὴν δὲ τοῦ ἐλαίου, τοῦ πνευματικοῦ μύρου σημαντικῆ. Δηλοῖ δὲ τὸ ἐπιχρῶμενον ἔλαιον τῷ ὀπίω τῷ δεξιῷ, καὶ τῇ δεξιᾷ χειρὶ, καὶ τῷ δεξιῷ ποδὶ, τὸ ἴην μὲν ἀκοήν τοῖς δεξιῷ; ἀφοριζέσθαι(6) λόγοις, τὴν δὲ χεῖρα καὶ τὸν πόδα τοῖς δεξιῷ πράξεσιν: ἐπιβαλλόμενον δὲ καὶ τῇ κεφαλῇ, δηλοῖ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ λογικοῦ. Ὁ μὲντοι διαμείνας λεπρός, ἔξω διῆγε τῆς παρεμβολῆς ὡς ὁ ἀμεταμέλητα πταίων(7) τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται

EPQT. K¹.

Διὰ τὸν ἰσορροπῆ ἀκάθαρτον ὀνομάζει; Καὶ ἦδη ἔφη, ὅτι διὰ τῶν φυσικῶν παιδεύει τὰ

γνωμικῶς, καὶ διδάσκει διὰ τούτων, ὅπως ἐνεῖνα παγ-
 χάλεπα. Εἰ γὰρ ἡ κατὰ φύσιν γινομένη ῥύσις ἀκά-
 θαρτος, πολλῶ μᾶλλον ἢ λαγνεῖα παράνομος. Δι-
 δάσκει δὲ πάλιν ἡμᾶς; φεύγειν τῶν τοιούτων τὰς
 συνουσίας (8). "Ἐφη γὰρ ἀκάθαρτον εἶναι τὸν τῷ
 γονοῦσιν προσπελάζοντα. "Ὅτι δὲ τῶν κατὰ φύσιν
 γιγνόμενων οὐδὲν ἀληθῶς ἀκάθαρτον, αὐτὸς (9) ὁ
 νόμος δηλοῖ. Εἰ γὰρ ὄστρακινου σκεύους ἄψαιτο ὁ
 γονοῦσιν, συντριβεσθαι τοῦτο κελεύει· εἰ δὲ χαλ-
 κῶ, ἢ ξυλίνου, ὕδατι ἀποσμηχέσθαι. "Ἐδει δὲ καὶ
 ταῦτα παραπλησίως τοῖς ὄστρακινοῖς συντριβεσθαι,
 εἰπερ ἄρα τῷ ὄντι ἀκάθαρτος ἦν, ὡς τὸδε τὸ πάθος
 συνδίδαιεν. Οὕτω καὶ τὸν ὄνειρώττοντα (10) ἀκά-
 θαρτον εἶναι φησι, καὶ τοὺς νόμῳ ὁ γάμου συναπτο-
 μένους· καίτοι αὐτοῦ τὸν περὶ τοῦ γάμου τεθεικότος
 νόμον, καὶ πρῶτον νόμον (11). « Ἀντὶ τούτου γὰρ,
 ἔφη, καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ
 τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν
 γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. »
 Πῶς οὖν ἀκάθαρτον καλεῖ τὸν κατὰ τὸν νόμον μιγνύ-
 μενον; Ἄλλὰ δηλὸν ἐστίν, ὡς καὶ τῆς κατὰ νόμον
 μίξεως (12) τὴν συμμετρίαν διδάσκει, καὶ παιδεύει
 παιδογονίας χάριν, ἀλλ' οὐ φιληθονίας γίνεσθαι τὴν
 συνάφειαν. Διὰ τοῦτο τοὺς μιγνυμένους ἀκαθάρτους
 καλεῖ· καὶ κελεύει καθαίρεσθαι (13), ἵνα κωλύῃ τῆς
 συνουσίας τὸ συνεχὲς ἢ περὶ τὴν κάθαρσιν ἀσχολία.
 Ὁ δὲ θεὸς Ἄποστολος τοῖς τελείοις γράφων (14)·
 « Τίμιος ὁ γάμος (15), καὶ ἡ καλὴ ἀμίαντος·
 πόρνος δὲ καὶ μοιχὸς κρινεῖ ὁ θεός. »

EPQT. KA'.

Διατὶ τὴν τὸ περιττὸν τοῦ αἵματος κατὰ φύσιν ὁ
 ἐκκρίνουσαν ἀκάθαρτον ὀνομάζει;

"Α περὶ τοῦ γονοῦσιν εἰρήκαμεν, ταῦτα καὶ
 περὶ ταύτης φασμέν. Πρὸς δὲ τούτοις, ἵνα μηδεὶς
 ταῖς τοιαύταις συνάπτηται. Φασὶ γὰρ τινες ἐκ τῆς
 ταύτης συναφείας καὶ λώθην καὶ λέπραν ἀπογεν-
 νᾶσθαι, τοῦ περιττώματος ἐκείνου τὰ διαπλαττόμενα
 πηλαίνοντος σώματα. Τούτου χάριν ἀκάθαρτον εἶναι
 φησι τὸν τῇ τοιαύτῃ συναπτόμενον. Συντόμως δὲ τῶν
 τοιούτων νόμων τὰς αἰτίας ἐδίδαξεν, εἰρηκώς· « Καὶ
 εὐλαβεῖς (16) ποιήσετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν
 ἀκαθαρσιῶν αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀποθανοῦνται διὰ τὴν
 ἀκαθαρσίαν αὐτῶν (17), ἐν τῷ μαινεῖν αὐτοὺς τὴν
 σκηνὴν μου τὴν ἐν αὐτοῖς. » Εἰ δὲ τὰ ἀκούσια μαι-
 νειν ἔφη δηλόν, ὅτι πολλῶ μᾶλλον ἐναγῆ τὰ
 ἐκούσια (18). Καὶ ταῦτα δὲ μάλα ἔρροσεν ἐκείνοις

et ex illis **197** nos doceri quam hæc sint atrocis.
 Nam si fluxus naturalis impurus est, multo magis
 contraria est legi lascivia. Docet nos quoque, ta-
 lium esse vitandos congressus. Dixit enim im-
 mundum esse, qui ad seminifluum accesserit. Quod
 vero nullum ex his quæ naturaliter eveniunt, re-
 vera immundum sit, lex ipsa ostendit. Siquidem
 ubi seminifluus scitile vas tetigerit, illud conteri
 jubet: sin æneum aut ligneum, aqua defricari. At-
 qui si verè immundus erat qui sic erat affectus,
 oportebat etiam hæc una cum scitilibus conteri.
 Sic etiam qui in somno semen emisserit, impurum esse
 ait, similiter eos qui lege nuptiarum se contingunt,
 cum tamen ipse de nuptiis legem eamque primam
 tulerit: « Propter hoc, inquit, relinquet homo pa-
 trem et matrem, et adhærebit uxori suæ: et erunt duo
 caro una ». Quo igitur modo eum asserit impurum,
 qui secundum legem permiscetur? Sed constat, il-
 lum nistionis quæ secundum legem sit, moderatio-
 nem docere, et jubere, ut liberorum procreandorum
 causa, non voluptatis gratia, bujusmodi copula-
 tio fiat. Hanc ob rem eos qui permiscerentur impu-
 ros appellat, et purgari præcipit, ut assiduitatem
 congregandi cohibeat purificationis occupatio. Di-
 vinus autem Apostolus scribens ad perfectos ait:
 « Honorabile connubium, et torus immaculatus:
 fornicatores autem et adulteros judicabit Deus ». »

198 INTERR. XXI.

Qua de causa dicit eam esse immundam, quæ san-
 guinis superfluitatem naturaliter excernit? *

Quæ diximus de seminifluo, eadem de ista dici-
 mus: ad hæc ne quis cum talibus commisceatur.
 Ferunt enim quidam ex eo congressu gigni dam-
 num et lepram, hac superfluitate lædente formata
 corpora. Propterea dicit illum immundum, qui ta-
 lem mulierem attigerit. Paucis autem harum legum
 causas patefecit, dum ait: « Et curabitis ut ab-
 stineant filii Israelis ab impuritate sua, et non mo-
 rientur propter immunditiam suam, cum pollue-
 rint tabernaculum meum, quod est inter eos ». »
 Quod si ea quæ non sponte committuntur asserit
 pollucere, patet multo magis detestanda esse vo-
 luntaria. Et hæc quidem valde congruebant illis,
 utpote maxime lascivis, et nequiter libidinosis.

* Gen. 11, 25. † Hebr. xiii, 4. * Levit. xv, 25. † ibid. 51.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

† Cat. p. 1057. ἀκάθαρτος καὶ παράνομος. ὁ ἐν νόμῳ. ὁ γράφει. †† Cat. p. 1062. κατὰ φύσιν.
 ††† μαινεῖ, omissis illis. ἔφη, δηλόν ὅτι.

NOTÆ.

(8) Συνουσίας. Cod. et Pic. θυσίας.

(9) Cod. et Pic. αὐτοῖς.

(10) Pic. ὄνειρώττοντα.

(11) Καὶ πρῶτον νόμον des. in cod. et apud Pic.

(12) Μίξεως. Cod. φύσεως. Pic. μιγνύμενον φύ-
 σεως.

(13) Col. καθαίρεσιν.

(14) Cod. γράφει.

(15) Ὁ γάμος. Cod. addit ἐμπάσι pro ἐν πάσι, ut
 legitur Hebr. xiii, 4.

(16) Cod. εὐλαβεῖν.

(17) Καὶ οὐκ — αὐτῶν deerant in cod. quo usus
 est Picus.

(18) Ἐκούσια. Cod. ἀκούσια. Minus bene.

Nam quod leve erat dum prætermittitur, observa- A λαγνιστάτοις οὐσι καὶ κακομάχοις (19). Τό τε γάρ
tum paratiores efficiebat ad potiora. παραβαίνόμενον οὐ μέγα, καὶ τηρούμενον ἐπιτηδαιο-
τέρους ἐιργάζετο πρὸς τὰ τέλεια.

INTERR. XXII.

*Quando summus sacerdos ingrediebatur in Sancta
sanctorum?*

Propitiationis die, quem celebrari statuit Deus decimo die septimi mensis. « Dixit enim, inquit, Dominus ad Moysen : Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni hora ingrediatur sanctuarium, quod est intra velum, ad faciem propitiatorii, quod est super arca testimonii, et non morietur : quia in 199 nube apparebo super propitiatorio ». » Constat ex hoc loco, Deum peculiarem sui præsentiam exhibuisse in propitiatorio : suam enim bonitatem demonstrans non in caligine, ac fumo et igne, sicut populo Israel, sed in nube perlucida conspiciebatur. Docuit quoque ritum sacrificiorum, quibus uteretur pontifex ingressurus adyta. Jussit enim vitulum sacrificare pro peccato, et arietem in holocaustum : et hæc quidem pro se offerre, pro universo autem populo duos hircos pro peccato sumere, et arietem unum in holocaustum. Præcepit quoque hircos sorte distingui : et unum quidem sacrificari, alterum autem in solitudinem mitti. Quod quidam non recte intelligentes, dæmonem quemdam emissarium arbitrati sunt, quia dixit : « Unum Domino, et unum emissario. » Sed hoc pro nimia stoliditate putaverunt. Quomodo enim fieri posset, eum qui dixit : « Non erunt tibi alii dii præter me ; » et : « Non adorabis, neque servies alteri deo præter me », dæmoni cuidam faciem dari jussisse victimam ? Atqui conveniebat illos advertere animum, et cognoscere Deum hircum etiam illum qui dimittitur offerri sibi jussisse. « Sumes enim, inquit, hircum vivum coram Domino, ad expiandum super eum, et ut emittatur in solitudinem ». » Hoc autem satis innuit, quod hircus ipse dictus sit emissarius, ut qui emittatur in desertum. Hoc enim ipsum denotant quæ sequuntur : « Et assumet hircus super se iniquitates ipsorum in deserto ». » Symmachus porro emissarium interpretatur, *In 200 hircum abscedentem ita ut emittatur in emissionem ;* Aquila autem *in hircum qui dimittitur in solitudinem*. Non igitur deo cuiquam aut dæmoni mittebatur : sed ambo quidem offerebantur Deo,

Πότε ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆγει ;

ΕΡΩΤ. ΚΒ' 19.

Ἐν τῇ τοῦ ἱλασμοῦ ἡμέρᾳ, ἣν ἐπιτελεῖσθαι προ-
έταξεν ὁ Θεὸς τῇ δεκάτῃ τοῦ ἐβδόμου μηνός - « Εἴ-
πε γάρ, φησί, Κύριος πρὸς Μωσὴν· Ἀάλησον πρὸς
Ἰακώβ τὸν ἀδελφόν σου, καὶ μὴ εἰσπορευέσθω
πᾶσαν 19 ὥραν εἰς τὸ ἅγιον ἐσώτερον τοῦ καταπε-
τάσματος, εἰς πρόσωπον τοῦ ἱλαστηρίου, ὃ ἐστὶν ἐπὶ
τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, καὶ οὐκ ἀποθανεῖται·
ἐν γὰρ νεφέλῃ ὀφθήσεται ἐπὶ τοῦ ἱλαστηρίου. »
Ἐντεῦθεν ὄφθλον, ὡς ἐν τῷ ἱλαστηρίῳ τὴν οἰκειάν
ἐπιφάνειαν ὁ Δεσπότης ἐποιεῖτο Θεός· καὶ τὴν οἰ-
κειάν ἐμφανίων ἀγαθότητα, οὐκ ἐν γνόφῳ καὶ καπνῷ,
καὶ πυρὶ, καθάπερ τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐν νεφέλῃ φω-
τοειδεῖ ἑωράτο. Ἐδίδαξε δὲ καὶ τῶν θυσιῶν τὸν τρύ-
πον, αἷς ἔδει τὸν ἀρχιερέα χρῆσάμενον τῶν ἀδύτων
κατατολῆσαι. Ἐκέλευσε γὰρ μόσχον μὲν ἱερῶτα
περὶ ἁμαρτίας, κριὸν δὲ ὀλοκαυτῶσαι· καὶ ταῦτα
μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσενεγκεῖν, ὑπὲρ δὲ παντὸς τοῦ
λαοῦ δύο τράγους περὶ ἁμαρτίας λαβεῖν, καὶ ἐν
κριὸν εἰς ὀλοκαύτωμα. Προσέταξε δὲ καὶ κλήρω (20)
διελεῖν τοὺς τράγους, καὶ τὸν μὲν ἱερῶσαι, τὸν δὲ
εἰς τὴν ἔρημον ἀποστεῖλαι. Τοῦτο δὲ τινες ἀνοήτως
νενοηκότες δαίμονά τινα ἀποπομπῶν ἐνόμισαν,
ἐπειδὴ ἔφη· « Ἐνα τῷ Κυρίῳ, καὶ ἕνα τῷ ἀποπομ-
παίῳ. » Τοῦτο δὲ γε ἐκ πολλῆς ὑπέλαβον εὐηθείας.
Πῶς γὰρ οἶόν τε ἦν τὸν εἰρηκότα· « Οὐκ ἔσονταί σοι
θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ, καὶ οὐ προσκυνήσεις οὐδὲ
λατρεύσεις Θεῷ ἑτέρῳ πλὴν ἐμοῦ (21), » δαίμονι τι-
τὴν ἴσῃ ἀπονείμαι κελεύσαι (22) θυσίαν ; Ἐδει δὲ
αὐτοὺς ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, ὅτι καὶ τὸν ἀπολυόμενον
τράγον ἑαυτῷ προσενεχθῆναι προσέταξε. Ἀθήνη γὰρ,
φησί, τὸν τράγον τὸν ζῶντα ἔναντι Κυρίου, τοῦ
ἐξιλάσασθαι ἐπ' αὐτοῦ, τοῦ ἐξαποστεῖλαι αὐτὸν εἰς
τὴν ἀποπομπὴν εἰς τὴν ἔρημον. » Τοῦτο δὲ δηλοῖ,
ὡς αὐτὸς ὁ τράγος ἀποπομπῶν ἐκλήθη, ὡς ἀποπομ-
πόμενος εἰς τὴν ἔρημον. Τοῦτο γὰρ καὶ τὰ ἐξῆς δη-
λοῖ· « Καὶ λήψεται ὁ τράγος ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ἀνο-
μίαν αὐτῶν εἰς τὴν ἄβαν. » Καὶ ὁ Σύμμαχος· δι-
τὸν ἀποπομπῶν οὕτως ἠρμήνευσεν, *Εἰς τράγον*
ἀπερχόμενον, ὥστε ἀποστεῖλαι αὐτὸν εἰς τὴν
ἀποπομπὴν· ὃ δὲ Ἀκύλας, Εἰς τράγον ἀπολυ-

² Levit. xvi, 2. ³ Exod. xx, 5-5. ⁴ Levit. xvi, 10. ⁵ ibid. 21.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁹ Qu. 22 his octo partibus constat. 1.) Initium usque ad ἐν νεφ. φωτ. ἑωράτο, p. 199, exstat in cat. p. 1063, ad Lev. xvi, 1, 2. 2.) ἐδίδαξε -- εἰς ὀλοκαύτωμα vid. ib. p. 1064, ad vers. 3. 3.) προσέταξε -- εἰσεληλύθασιν γῆν, p. 201, vid. ib. p. 1065, ad vers. 5-10. 4.) οὕτω -- τὸν ἑαυτοῦ vid. ib. p. 1069, ad vers. 12, 15. 6.) ἐκέλευσε -- τῆς λειτουργίας, p. 203, vid. ib. p. 1070, ad vers. 14-17. 7.) λέγει -- τ. νηστ. ὠνόμασεν, vid. ib. p. 1072, ad vers. 25-31. 8. εἶτα ἐπάγει et reliqua vid. ib. p. 1074, ad vers. 52-54. ²⁰ Cat. p. 1063. κατὰ πᾶσαν.

NOTÆ.

(19) Κακομάχοις. Cod. et Pic. κομιδῆ μαχί-
μοις.
(20) Cod. et Pic. κλήρον.

(21) Πλὴν ἐμοῦ abest a cod.
(22) Κελεύσει des. in cod. et apud Pic.

μον (23) εις την Ερημον. Ου τοίνυν Θεῷ τι, ἢ δαίμονι ἀπεστέλλετο, ἀλλ' ἀμφοτέροι μὲν τῷ Θεῷ προσεφέροντο· τοῦ δὲ ἐνὸς θυομένου, ὁ ἕτερος τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ ἀναλαμβάνων (24) εις την Ερημον ἀπεπέμπετο. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ καθαιρομένου λεπρού, τοῦ ἐνὸς ὀρθιθίου θυομένου, τὸ ἕτερον εἰς τὸ τοῦτου αἷμα βικτόμενον ἀπελύετο· οὕτως ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἀμαρτημάτων δύο τράγων προσφερομένων, ὁ μὲν ἐθύετο, ὁ δὲ ἀπεπέμπετο. Τύποι δὲ ταῦτα πάλιν τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ· τῶν δύο τούτων ζώων οὐκ εἰς δύο πρόσωπα, ἀλλ' εἰς δύο φύσεις λαμβανομένων. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οἶόν τε ἦν ἐν τῷ τράγῳ σκοιογραφηθῆναι καὶ τὸ θνητὸν, καὶ τὸ ἀθάνατον τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ (θνητὸς γὰρ μόνον ὁ τράγος), ἀναγκαίως δύο προσαχθῆναι (25) προστάξεν· ἵνα ὁ μὲν θυόμενος, τῆς σαρκὸς τὸ παθητὸν προτυπώσῃ· ὁ δὲ ἀπολυόμενος δηλώσῃ τὸ ἀπαθὲς τῆς θεότητος. Οὕτως καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν προθεσπίζων ἔφη· «Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ γῆ ἐσεισθή· καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. Ἐδιδάχθημεν (26) δὲ ὡς τοῦ Δεσπότης σταυρουμένου Χριστοῦ, καὶ γῆ ἐσεισθή, καὶ αἱ πέτραι ἐρράγησαν, ὁ δὲ οὐρανὸς διὰ τοῦ σκοτισθέντος ἡλίου ἐμήνυσε τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν. Ἡ δὲ γε Ερημος τοῦ θανάτου τύπος¹⁴. Τοῦτου γὰρ χάριν ἔφη· «Ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ.» Ἄλλὰ μηδεὶς ἀνάρμοστον ὑπολάβῃ τὸ τράγους¹⁵ προτυπῶν τοῦ Σωτήρος τὸ πάθος, ἐπειδὴ περ ἀμὸν αὐτὸν ὁ μέγας προσηγόρευσε Ἰωάννης· σκοπησάτω θε, ὡς οὐ μόνον ὑπὲρ δικαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν (27) ἑαυτὸν προσεσήνοχεν. Ἐρίφοις δὲ τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν συμμορίαν αὐτὸς ἀπέστειλεν ὁ Δεσπότης¹⁷. «Στήσει γὰρ, ἔφη (28), τοὺς μὲν¹⁸ ἀμνοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐρίφους ἐξ εὐωνύμων.» Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ περὶ ἀμαρτίας ἔριφος προσεφέρετο. Αὐτὸς δὲ γε ὁ Κύριος τὴν χαλκοῦν ὄφιν τύπον ἑαυτοῦ κέκλιχεν· «Καθὼς γὰρ, φησὶ, Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὴν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀποληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.» Εἰ τοίνυν ἀνάρμοστος τῶν τράγων ὁ τύπος, πολλῶ μᾶλλον ὁ τοῦ βρωγῶ. Ταῦτα μὲν οὖν προεδίδασκε (29) τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν. Ἰουδαίους δὲ οἷα δὴ νηπίους ἐψυχαγώγει, τὸ τὸν τράγον εἰς τὴν Ερημον ἀπάγειν τὴν ἀμαρτίαν (30).^D Ἀνεμίμησε γὰρ αὐτοὺς τῆς πολλῆς τολμηθείσης

at unus mactabatur, alter autem assumptis peccatis populi in solitudinem emittebatur. Quemadmodum enim in purificatione leprosi, uno passero mactato, alter illius sanguine tinctus dimittebatur: ita duobus hircis oblati pro peccatis populi, unus sacrificabatur, alter emittebatur. Hæc vero typum gerebant Christi Domini, ita ut hæc duo animalia non pro duabus personis accipiantur, sed pro duabus naturis. Cum enim per unum hircum adumbrari commode non possent mortalitas simul et immortalitas Christi Domini (nam hircus mortalitas est solum), necessario duos offerri jussit: ut ille qui mactabatur, carnis passibilem naturam figuraret: qui vero solvebatur, divinitatis indicaret naturam impassibilem. In hunc quoque modum beatus David prædicens Christi Domini passionem, resurrectionem, et ad cælos ascensionem, ait: «Deus, cum egredieris in conspectu populi tui, cum transires per desertum, terra commota est: etenim cæli stillaverunt^d.» Atqui cum Christus crucifigeretur, novimus terram esse commotam, et petras contractas, cælum autem per solis obtenebrationem declarasse impietatis excessum. Desertum vero mortis erat figura. Ob id enim dixit: «Cum transires per desertum.» **201** Porro nemo existimet ineptum, hircos præfigurare passionem Christi, cum ipsum magnus Joannes appellaverit agnum: sed perpendat potius, quod non pro justis tantum, sed etiam pro peccatoribus seipsum obtulerit. Hædis autem Dominus comparavit cælum peccatorum. «Statuet enim, ait, agnos a dextris, hædos autem a sinistris f.» Et in lege pro peccato offerebatur hædus, ac Dominus ipse æneum serpentem sui ipsius esse figuram dixit: «Sicut enim Moses, ait, exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam^e.» Quamobrem si non quadrat hircorum typus, multo minus serpentis. Hæc ergo prænuntiabant terræ salutem. Judæos vero tanquam infantes delectabat, quod hircus peccata in desertum auferret: quia reducebat illis in mentem scelus in deserto sæpius admissum, et inenarrabilem Domini benevolentiam, per quam justis supplicii evitatis in terram promissam ingressi sunt. Hæc ita fieri cum jussisset, docet etiam quo pacto pontificem ingredi conveniat in Sancta sanctorum. «Ad-

^d Psal. lxxvii, 7, 8. ^e Joan. i, 29. ^f Matth. xxv, 33. ^g Joan. iii, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ τύπος ἐστὶ. Deinde, τοῦτου χάριν ἔφησεν. ¹⁵ τοὺς τράγους. ¹⁷ ἀπεκάλεσεν ὁ Δεσπ. ¹⁸ μὲν οἱ.

NOTÆ.

(23) Ἀπολυόμενον. Hanc lectionem tuentur codex et editio Pici. Alii vero Aquilæ tribuunt lectionem ἀπολελυμένον. Vid. Montf. l. c. i. l, p. 150.

(24) Vul. et Pic. λαμβάνων.

(25) Προσαχθῆναι. Abest a cod. et Pico.

(26) Cod. ἐδιδάχθησαν.

(27) Cod. ἀμαρτίας.

(28) Ἐφη. Abest a cod.

(29) Cod. et Pic. προλέγει.

(30) Uterque ἀπαγαγεῖν.

ducet enim, inquit, Aaron vitulum pro peccato suo : et expiabit pro seipso et domo sua, et jugulabit vitulum pro peccato suo, accipietque thuribulum plenum prunis ignis ab altari quod est in conspectu Domini, et implebit manus suffitu subtiliter composito. Et intrabit intra velum : et suffitu super ignem posito in conspectu Domini, vapor suffitus operiet propitiatorium quod est supra arcam testimonii : et non morjetur ^b. » Ex hoc loco manifestum est extra velum situm fuisse altare suffitus : neque enim, si intra illud fuisset, prunas in thuribulo accipere jussus esset, et hunc intra velum inferre suffitum. Quod quidem nos etiam docuit beatus Lucas ⁱ, enarrans gesta Zachariæ patris Joannis Baptistæ. Illo enim tempore ingressus fuerat et ipse Sancta sanctorum, et angelica visione affectus. Adhæc mandavit sanguinem vituli et hirci aspergere digito e regione propitiatorii septies. Quia enim septem diebus vita revolvitur, et quotidie, ut verbo dicam, modicum aut graviter delinquimus, pro peccatis illis diebus commissis, sanguinis aspersio numero par offerebatur. Statuitque non eos tantum, sed etiam tabernaculum expiari. « Expiabit enim, inquit, sanctuarium ab immunditiis filiorum Israel, a prævaricationibus eorum, et cunctis peccatis ipsorum. Juxta hunc ritum faciet in tabernaculo testimonii, quod ædificatum est inter eos in medio impuritatis ipsorum ^j. » Prohibuit vero quemquam adesse, dum pontifex **203** munus illud peragebat. Notat etiam tempus, quo isthæc celebrari deceat : « Decimo, ait, die mensis affligetis animas vestras, nullumque opus facietis, sive indigena, sive advena, qui appositus est vobis. Hoc enim die expiabit pro vobis, ut mundet vos ab omnibus peccatis vestris coram Domino, et mundabimini. Sabbatum Sabbatorum requies erit vobis, et affligetis animas vestras lege perpetua ^k. » Sabbata porro Sabbatorum dixit, quemadmodum Sancta sanctorum : nam hoc festum longe celebrius est Sabbato. Jejunium vero afflictionem appellavit. Deinde subjungit : « Semel in anno fiet juxta ritum quem constituit Dominus Mosi ^l. » Cæterum hoc quoque præfiguratur dispensationem Salvatoris nostri secundum carnem. Sicut enim semel in anno pontifex ingrediens in san-

^b Levit. xvi, 11-13. ⁱ Luc. i, 9. ^j Levit. xvi, 16. ^k Levit. xvi, 29-31. ^l ibid. 34.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSÏENSI.

¹⁹ Cat. P. 1070. ἐκελεύσθη δὲ διαβρᾶναι.

NOTÆ.

(31) Τὸν περὶ ἑαυτοῦ. Cod. τὸν ἑαυτόν. Pic. τὸν ἑαυτοῦ.

(32) Καὶ τὸν ἑαυτοῦ. Des. in cod. et apud Pic.

(33) Cod. et Pic. ἐνδότερον.

(34) Καταπετάσματος. Cod. addit τὸ ἱλαστήριον.

(35) Τὸ θυσιαστήριον — καταπετάσματος. Hæc ob ὁμοιτέλευτα, ut videtur, e codice quo Picus usus fuit, exciderant. Notulam itaque in margine additionis suæ, p. 120, ad vocem ἐμβάλειν apposuit

ἐν τῇ ἐρήμῳ παρανομίας· καὶ τῆς ἀβρόητου τοῦ ἀσπύτου φιλανθρωπίας, δι' ἣν τὰς ἐνδίκους τιμωρίας διαφυγόντες, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσεληλύθασαι γῆν. Οὕτω ταῦτα γενέσθαι κελεύσας, διδάσκει καὶ ὅπως εἰσελθεῖν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τὸν ἀρχιερέα προσήκει. « Προσάξει γὰρ, φησὶν, Ἄραρον τὸν μόσχον τὸν περὶ ἀμαρτίας τὸν περὶ ἑαυτοῦ (31), καὶ ἐξιλάσεται περὶ ἑαυτοῦ, καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ· καὶ σφάξει τὸν μόσχον τὸν περὶ ἀμαρτίας τὸν ἑαυτοῦ (32)· καὶ λήψεται πλήρες τὸ πυρεῖον ἀνθράκων πυρὸς ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ ἀπέναντι Κυρίου, καὶ πλήσει τὰς χεῖρας αὐτοῦ θυμιάματος σουθέσεως λεπτιῆς, καὶ εἰσίοσει ἐσώτερον (33) τοῦ καταπετάσματος (34)· καὶ ἐπιθήσει τὸ θυμίαμα ἐπὶ τὸ πῦρ ἔναντι Κυρίου· καὶ καλύψει ἡ ἀτμίς τοῦ θυμιάματος τὸ ἱλαστήριον τὸ ἐπὶ τῶν μαρτυρίων, καὶ οὐκ ἀποθανεῖται. » Ἄγιον ἐντεῦθεν, ὡς ἐκτὸς τοῦ καταπετάσματος τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ἔκειτο. Οὐ γὰρ ἂν, εἰπερ ἔνδον ἦν, εἰς τὸ πυρεῖον τοὺς ἀνθράκας λαβεῖν ἐκελεύσθη, καὶ τοῦτο εἶσω τοῦ καταπετάσματος (35) ἐμβάλειν τὸ θυμίαμα. Ἐδίδαξε δὲ τοῦτο ἡμᾶς καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς, τὰ κατὰ τὸν Ζαχαρίαν διηγούμενος, τὸν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πατέρα. Κατὰ τοῦτον γὰρ κἀκείνος τὸν καιρὸν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσελήλυθε (36), καὶ τῆς ἀγγελικῆς ὀπτασίας ἀπήλαυσε (37). Ἐκέλευσε (38) δὲ καὶ διαβρᾶναι τῷ δακτύλῳ ἐπτάκις πρὸ τοῦ ἱλαστηρίου τοῦ αἵματος τοῦ τε μόσχου καὶ τοῦ τράγου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐπτά ἡμέραις ὁ βίος ἀνακυκλεῖται, καὶ ἐκάστην δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν, ἢ μικρὰ, ἢ μέγαρα πλημμυλούμεν, ἰσάριθμος προσεφέρετο ταῖς ἡμέραις ὁ τοῦ αἵματος ῥαντισμὸς ὑπὲρ τῶν ἐν ταύταις γινομένων πλημμυλημάτων. Λέγει δὲ τοῦτο, μὴ μόνον αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ τὴν σκηνὴν καθαίρειν. Ἐξιλάσεται γὰρ, φησὶ, περὶ τῶν ἁγίων (39) ἀπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀδικημάτων αὐτῶν περὶ πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν· καὶ οὕτω ποιήσει (40) τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου τῇ ἐκτισμένῃ ἐν αὐτοῖς ἐν μέσῳ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῶν. Ἐκέλευσε δὲ μὴδὲνα πρᾶξαι ταύτης ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως γινομένης τῆς λειτουργίας. Λέγει δὲ καὶ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν προσήκει καὶ ταῦτα γενέσθαι. « Δεκάτῃ γὰρ, φησὶ, τοῦ μηνὸς κακώσετε (41) τὰς ψυχὰς ὑμῶν· καὶ πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, ὁ αὐτόχθων, καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκείμενος ἐν ὑμῖν. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐξιλάσεται

« Deest οὐ δεῖ. » Sed ne sic quidem constaret sensus.

(36) Cod. et Pic. εἰσεληλύθει.

(37) Cod. et Pic. ἀπελελυχεῖ.

(38) Cod. ἐκελεύσθη. Bene.

(39) Περὶ τῶν ἁγίων. Præstat lectio τὰ ἁγίων, quam Levit. l. c. habent codices plurimi.

(40) Cod. ποιήσεις.

(41) Κακώσετε. Nonnulli codices habent ταπεινώσετε.

περι ὑμῶν καθαρῆσαι ὑμᾶς ἀπὸ πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν ἕναντι Κυρίου, καὶ καθαρῶσθεσθε. Σάββατα Σαββάτων ἀνάπαυσις αὐτῆς ἔσται ὑμῖν, καὶ κακώσετε εἰς ψυχὰς ὑμῶν νόμιμον αἰώνιον. » Σάββατα δὲ Σαββάτων, ὡς Ἅγια ἄγιων, ἐκάλεσε· πολλῶ γὰρ τοῦ Σαββάτου αὕτη σεβασμιωτέρα ἢ ἑορτῆ. Κάκωσω δὲ τὴν νηστείαν ὠνόμασεν. Ἐἴτα ἐπάγει· « Ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ποιηθήσεται (42). καθάπερ συνέταξε Κύριος τῷ Μωσῆ. » Καὶ τοῦτο δὲ προτυποῖ τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν. Ὡσπερ γὰρ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσιῶν αὐτῆν ἐπετελεῖ τὴν λειτουργίαν, οὕτως ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἅπαξ τὸ σωτήριον πάθος ὑπομείνας, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεβλήθυεν, αἰώνιαν λύτρωσιν εὐράμενος, ἧ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος.

ΕΡΩΤ. ΚΓ' 10.

Διὰ τι ἀπαγορεύει πόρρω τῆς σκηπῆς οὖσθαι τὰ ἐσθιόμενα θρόμματα;

Ἦδει τὴν ἐνίων ἀσέβειαν, καὶ ὅτι τοῖς δαίμοσι θυσίας προσοίσουσι. Προσέταξε τοίνυν πάντα θῦσαι ἢ βουλόμενον ἢ μόσχον, ἢ πρόβατον, ἢ αἶγα, παρὰ τὴν ὕβριν τῆς σκηπῆς ἀγαγεῖν, καὶ τὸ αἷμα ἐκχέαι, καὶ μεταλαθεῖν οἴκαδε τῶν κρεῶν· τὸν δὲ τοῦτο μὴ δρῶντα, ὡς φόνου ἐνοχὸν κατηγορεῖσθαι ἐκέλευεν. « Αἷμα γὰρ, φησὶ, λογισθήσεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνῳ· αἷμα ἐξέχεεν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. » Καὶ ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν ἐν ἑφῆν 20 ὁ νόμος, διδάξει τὰ ἐξῆς· « Ἀνοίσει γὰρ, φησιν, ὁ ἱερεὺς τὸ στόμα εἰς ὑμῖν εὐωδίας τῷ Κυρίῳ. Καὶ οὐ θύσουσιν ἐπὶ τὰς θυσίας αὐτῶν τοῖς ματαίοις, ὧν (43) αὐτοὶ ἐκπορευοῦσιν ἐπίσω αὐτῶν. Νόμιμον αἰώνιον ἔσται ὑμῖν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. » Οὕτως ὁ νόμος· μέχρι τοῦ παρόντος παρὰ Ἰουδαίους κρατεῖ. Ὁ γὰρ ἱερεὺς θύει τὰ ἐσθιόμενα ζῶα. Ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τὸ ἐσθίειν αἷμα, καὶ τὴν αἰτίαν οἰδίασεν· « Ἢ γὰρ ψυχὴ, φησὶ, πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστίν, καὶ ἐγὼ δέδωκα ὑμῖν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξιλάσκεσθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐξιλάσεται. Διὰ τοῦτο εἴρηκα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Πᾶσα ψυχὴ ἐξ ὑμῶν οὐ φάγεται αἷμα (44), καὶ ὁ προσήλυτος ὁ προσκείμενος ὑμῖν οὐ φάγεται αἷμα (45). » Ὡσπερ, φησὶ, σὺ ψυχὴν ἀθάνατον ἔχεις, οὕτω τὸ δόλον ζῶον ἀντὶ ψυχῆς ἔχει τὸ αἷμα. Οὐδὲ χάριν κελεύει τὴν τοῦ ἀλόγου ψυχὴν, τουτέστι τὸ αἷμα, ἀντὶ τῆς σῆς προσενηθῆναι ψυχῆς τῆς ἀθανάτου καὶ λογικῆς. Ἐν δὲ τοῦτο φάγησ, ψυχὴν ἐσθίεις· λογικῆς γὰρ ψυχῆς τοῦτο τάξιν πληροῖ. Διὸ καὶ φόνον τὴν βρωσιν ὠνόμασε. Τοῦτου ἕνεκεν καὶ τὰ τεθνηκότα τῶν ζῶων ἀπαγορεύει ἐσθίειν, ὡς τοῦ αἵματος μὴ χωρισθέντος τοῦ σώματος (46).

10 Hebr. ix, 12. 10 Levit. xvii, 5-6. 10 ibid. 4. 10 ibid. 7, 8. 10 ibid. 11, 12.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

10 Qu. 23 duabus absolvitur partibus. Prior exstat in cat. p. 1074, ad can. xvii, 1-4; posterior, ἀπηγόρευσε et reliqua p. 1075, ad vers. 5-11. 11 Cat. p. 1074. τὸν θῦσαι. 12 δ, ἑφῆν om. 13 Cat. p. 1075, κελεύω.

NOTÆ.

(42) Cod. et Pic. ποιήσετε.

(43) Ὡρ. Receipta lectio hujus loci est, οἷς.

(44) Αἷμα. Des. in cod.

(45) Αἷμα. Hoc loco des. in cod. et apud Pic.

(46) Σώματος. Cod. et Pic. ζῶον.

INTERR. XXIV.

Quidam arguunt leges latis de nuptiis, aiuntque illa a Deo esse interdicta, quæ nusquam unquam accidunt. Quis enim committat ut matri suæ perniscatur, aut coeat cum pecore?

Nunquam Deus interdixit quod a nemine tentatum est : et quod **205** ita se res habeat, testatur hujus legis præmium. Sic enim ait : « Secundum instituta terræ Ægypti, in qua habitastis, non facietis : et secundum instituta regionis Chanaan, ad quam ego introduco vos, non ageris : nec in legibus eorum ambulabitis ». Hæc ubi dixit, docet quæ perpetrata sunt ab eis, et talia prohibet agere. Quod autem similia permulta perpetrentur, testes sunt etiam Persæ in hunc usque diem, qui non sororibus solum, sed etiam matribus ac filiabus nuptiarum lege permiscerentur, et alia quoque scelera plures admittunt.

INTERR. XXV.

Quid hoc est : « Non dabis de semine tuo, ut seruiat principi, nec pollues nomen meum sanctum : ego Domitius » ?

Hebraica littera habet Moloch : quod reliqui etiam interpretes posuerunt. Hoc autem erat idolum. Propterea Deus per prophetam ait : « Nunquid victimas et hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, filii Israel? Et tamen recepistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rephan, figuras quas fecistis ut adoraretis eas ». Prohibet ergo ne filios suos offerant idolorum ministros : vel, ut quidam aiunt, ne dent pueros suos alienis principibus, ut sint illorum **206** servi, vel armigeri : ne participes fiant impietatis eorum.

INTERR. XXVI.

Quidnam illud est : « Ne vos exhorrescat terra cum eam pollueritis, sicut exhorruit gentes quæ vos præcesserunt » ? »

Ne vos exsecretur, quemadmodum exsecrata est Chanaanæos : pro eo ac si dicat, sicut eos funditus delevi propter multa scelera, tradidique vobis terram illorum, ita vos plectam, si similia perpetraveritis.

* Levit. xviii, 3. * ibid. 21. † Amos v, 25. † Levit. xviii, 28.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁰⁵ Cat. p. 1079. γεγενημένα. ²⁰⁶νομίμοις αὐτῶν. ²⁰⁷ Cat. p. 1082. ῥαφάν. ²⁰⁸ μετάσχωσιν ἀσεβ.

NOTÆ.

(47) Cod. et Pic γεγενημένα.

(48) Γῆς. Des. in cod. et apud Pic.

(49) Τὸ — ἀσεβείας. Integrum hunc locum e catenis Regis attulit Montf. l. c. t. I, p. 133, ad Levit. xviii, 21, non addito Theodoretii nomine.

(50) Φησίον. Apud Montf. præmittitur τούτου.

(51) Μολόχ. Loco cit. præcedit Θεοῦ.

(52) ῥαφάν. Hanc lectionem infra quoque ad Am. v, 25, sequitur Theod. Apud Montf. est ῥαφάν.

A ΕΡΩΤ. ΚΑ'.

Τινὲς μέφορται ταῖς περὶ τῶν γάμων νομοθεσίαις, λέγοντες ἀπαγορεύσαι τὸν θεὸν τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς γινόμενα ⁴⁷ (47). Τίς γὰρ, φησίον, ἠέσχετο τῇ ἑαυτοῦ μητρίαι μητρί ; ἢ τίς πάποτε συνηγέρετο κτήρει ;

Οὐκ ἂν ὁ θεὸς τὸ παρ' οὐδενός· τοιμηθὲν ἀπηγόρευσε · καὶ ὅτι ταυθ' οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ τὸ τοῦδε τοῦ νόμου προοίμιον. Ἐφη γὰρ οὕτως · « Κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς Αἰγύπτου ἐν ἣ παρωκῆσατε ἐν αὐτῇ, οὐ ποιήσετε, καὶ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς γῆς (48) Χαναάν, εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς, οὐ ποιήσετε, καὶ τοῖς νόμοις αὐτῶν ²⁵ οὐ πορεύσεσθε. » Οὕτω ταῦτα εἰπὼν, διδάσκει τὰ ὑπ' ἐκείνων τοιμηθέντα, καὶ τὴν τοιαύτην ἀπαγορεύει πρᾶξιν. Ὅτι δὲ πολλὰ τοιαῦτα τοιμάται, μαρτυροῦσι καὶ Πέρσαι. ^Bμέχρι τοῦ παρόντος, οὐ μόνον ἀδελφαίς, ἀλλὰ καὶ μητράσι καὶ θυγατράσι νόμῳ γάμου μιγνύμενοι · καὶ τὰς ἄλλας δὲ παρανομίας τοιμῶσι πολλοί.

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Τί ἐστιν · « Ἀπὸ τοῦ σπέρματός σου οὐ δώσεις λατρεῖν ἄρχοντι, καὶ οὐ βεβηλώσεις τὸ ὄνομά μου τὸ ἄγιον » ἐγὼ Κύριος ; »

(49) Τὸ Ἑβραϊκὸν τὸ Μολὸχ ἔχει, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ ἐρμηνευταὶ τοῦτο τεθείκασιν. Εἶδωλον δὲ τοῦτο ἦν. Διὸ καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησίον (50) ὁ θεός · « Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηγάκατέ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα, υἱοὶ Ἰσραὴλ ; Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ (51), καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν (52) ῥεφάν ²⁶, τοὺς τύπους οὓς ἐποίησατε προσκυνεῖν αὐτοῖς (53). » Ἀπαγορεύει τοῖνυν τὸ τὰς παῖδας ἱεροδούλους τοῖς εἰδώλοις (54) προσφέρειν · ὡς δὲ τινὲς φασί, τὸ τοῖς ἀλλοφύλοις (55) ἄρχουσι μὴ διδόναι τοὺς παῖδας, ὥστε εἶναι αὐτῶν οἰκέτας, ἢ δορυφόρους, ἵνα μὴ τῆς ἐκείνων μετάλαχωσιν (56) ἀσεβείας ²⁷.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τί ἐστιν · « Ἴνα μὴ προσοχθίσῃ ἡμῖν ἡ γῆ ἐν τῷ μάλισιν ὑμᾶς ἀτήν, ὃν τρόπον πρὸς ὡς ἡμῶν τοῖς ἐθνεσὶ τοῖς πρὸ ὑμῶν ; »

Μὴ βδελύξῃται ὑμᾶς, φησίον, ὡς ἐβδελύξατο τοὺς Χαναανίους · ἀντὶ τοῦ, ὡς περ ἐκείνους διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν παρανομίας πανωλεθρίᾳ (57) παραδοῦς, ὑμῖν τὴν γῆν παραδέδωκα, οὕτως ὑμᾶς τὰ ὅμοια δράσαντας τιμωρήσομαι.

(47) Cod. et Pic γεγενημένα.

(48) Γῆς. Des. in cod. et apud Pic.

(49) Τὸ — ἀσεβείας. Integrum hunc locum e catenis Regis attulit Montf. l. c. t. I, p. 133, ad Levit. xviii, 21, non addito Theodoretii nomine.

(50) Φησίον. Apud Montf. præmittitur τούτου.

(51) Μολόχ. Loco cit. præcedit Θεοῦ.

(52) ῥαφάν. Hanc lectionem infra quoque ad Am. v, 25, sequitur Theod. Apud Montf. est ῥαφάν.

(53) Προσκυνεῖν αὐτοῖς. Ita non modo apud Montf., sed etiam in N. T. legitur Act. vii, 43. Sed Am. v, 25, in Græca versione deest προσκυνεῖν, et pro αὐτοῖς plurimi cod. habent εὐτοῖς.

(54) Apud Montf. τῶν εἰδώλων.

(55) Apud Montf. ἄλλοις

(56) Apud Montf. μετάσχωσιν

(57) Cod. πανωθρία ex errore librarii, ut videtur.

EPQT. KZ'.

Πὼς ροητέον· « Τὰ κτήρη σου οὐ κατοχεύσεις ἐτέρω ζυγῷ (58), καὶ τὸν ἀμπελῶνά σου οὐ κατασπερείς διάφορον; » Καί, « Ἰμάτιον ἐκ δύο ὑφασμένον κίβδηλον οὐκ ἐπιβαλεῖς σεαυτῷ; » Πόλλάκις ἔφην, ὅτι διὰ τῶν αἰσθητῶν διδάσκει τὰ νοητά. Ἀπαγορεύει τοίνυν τῶν ἑτερογενῶν τὴν βίειαν· οἷον (59) Ἱππου καὶ βουοῦ· ἵνα μὴ διαβῇ ἀπὸ τῶν ἀλόγων εἰς τοὺς λογικοὺς ἢ παράνομος μίξις. Τοῦτου χάριν καὶ τὸ ἐξ ἐρίου καὶ λίνου ὑφασμένον ἱμάτιον κίβδηλον ὀνομάζει· διδάσκων πράξεις ἐναντίας (60) μηδαμῶς ἐπιτηδεύειν. Ὅτι γὰρ οὐ τὸ ἱμάτιον κίβδηλον λέγει, ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν διὰ τούτου ὁλοῖ, μαρτυρεῖ τῆς σκηνῆς τὰ καλύμματα ἐκ διαφόρων κατασκευασθέντα νημάτων. Οὕτω νοητέον καὶ τὰ περὶ τοῦ ἀμπελῶνος. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ τὴν πρὸς τοὺς ἀπίστους κοινωνίαν ἀπαγορεύει λέγων· « Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. »

EPQT. KH'.

Τι ἐστίν· « Οὐ ποιήσετε σισόην (61) ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν, οὐδὲ φθερίτε (62) τὴν ὄψιν τοῦ πώγωνος ὑμῶν, καὶ ἐντομίδας (63) ἐπὶ ὕψη οὐ ποιήσετε ἐπὶ σώματι ὑμῶν, καὶ γράμματα στικτὰ οὐ ποιήσετε ἐν ὑμῖν; »

Τινὲς τὸ σισόην²⁸ τὰς ἐξ ἐπιτηδεύσεως οὐλας γινόμενας τρίχας (64) ἠρμήνευσαν. Ἐγὼ δὲ οἶμαι (65) τὸν νόμον ἀπαγορεύειν ἄλλο. Εἰώθασιν Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παιδίων (66) τὰς κορυφάς, ἀλλὰ μάλῳς ἔφην (67), καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν (68). Εἰώθασιν δὲ καὶ τὰ γένητα ξυρᾶσθαι ἡνίκα ἐπέθουσαν, καὶ τέμνεσθαι τὰς παρειὰς εἰς τὴν τῶν τετελευτηκότων τιμῆν. Καὶ τινα δὲ τοῦ σώματος μόρια βελόναις ἐκέντουν, καὶ μέλαν ἐπέβαλλον, εἰς θεραπείαν τῶν δαιμόνων. Ταῦτα οὖν²⁹ ὁ θεὸς νόμος ἀπαγορεύει.

EPQT. KΘ'.

Τι ἐστίν ἐγγαστρίμυθος;

Τινὲς ὑπὸ δαιμόνων (69) ἐνεργούμενοι³⁰ (70), ἐξήπτουσαν πολλοὺς τῶν ἀνοητῶν, ὡς δὴθεν προσαγορευόντες (71)· οὓς ἐντερομάνεις³¹ οἱ Ἕλληνες προσηγόρευον (72), ὡς ἐνδοθεν δοκοῦντος τοῦ δαίμονος φθέγγεσθαι.

^v Levit. xix, 19. ^x II Cor. vi, 14. ^y Levit. xix, 27, 28. ^z ibid., 31; xx, 6.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁸ Cat. p. 1092. τὸν σισόην. ²⁹ οὖν om. ³⁰ Cat. p. 1093. ὑπὸ δαιμ. ἐγγαστρούμενοι. ³¹ στερνομάνεις.

NOTÆ.

(58) Ἐτέρω ζυγῷ. *Recepta lectio* l. c. in vers.

Gr. est ἑτεροζυγῷ.

(59) Ἰππο. Abest a cod. et Pico.

(60) Ἐναντίας. Cod. præmittit καὶ εἰς. Minus bene.

(61) Σισόην. Ita οἱ Ὁ. exprimunt Hebr. קַשְׁיָה, quod Aquila vertit κλίμα (alii legunt κλήμα), Symm.

ὄψιν, vel ut Montf. e cod. Basil. emendavit, πρόσψιν. Vid. Montf. ad h. l. p. 157.

(62) Οὐδὲ φθερ. Cod. φθειριεῖτε, omissa particula οὐδὲ. Minus bene.

(63) Ἐντομίδας. Emendandum scholion in edit. Vers. τῶν Ὁ. Lamb. Bosii, ubi ad hanc vocem Levit. xix, 28, obviā, notatur: « Theodore, leg. ἐκτομίδας. »

(64) Τρίχας. Abest apud Bosium l. c.

(65) οἶμαι. Bosius præmittit ἄλλο, quod deimle sequitur.

(66) Cod. et Pic. παιδων.

(67) Μαλλοὺς ἔφην. Prius abest a cod. nostro. Pic. μάλλον ἔφην τοὺς μαλλοὺς. Bosius l. c. ἔφην τοὺς μαλλοὺς.

(68) Τινὲς — δαίμοσιν. Hæc ad Levit. l. c. attulit Bosius, sed non prorsus eadem sunt.

(69) Δαιμόνων. Cod. et Pic. addunt τινῶν. Sic quoque legit Bosius, qui hæc verba ad Levit. xix, 31, attulit.

(70) Bos. l. c. ἐγγαστρούμενοι

(71) Cod. et Pic. προσαγορευόντες.

(72) Pic. et Bos. προσαγορεύουσιν.

A

INTERR. XXVII.

Quomodo intelligendum: « Jumenta tua non facies coire cum alterius generis animalibus; nec seres vineam tuam diverso semine; » et, « Veste e duobus texta adulterata non indueris v? »

Frequenter admonui, per sensibilia doceri: quæ spectant ad animum. Prohibet ergo diversorum generum coitum, veluti equi et asini: ne ab irrationalibus animalibus ad ratione præditos transeat illegitima permistio. Eamdem ob causam vestem ex lana et lino contextam vocat adulteram, docens contrarias operationes non exercere. Et quod his verbis non vestem, sed operationem adulteram innuat, probant velamenta tabernaculi ex variis filis contexta. Sic etiam intelligendum est quod dicitur de vinea. Apostolus autem contrahere societatem cum infidelibus prohibet, dum ait: « Nolite consociare vos infidelibus x. »

B

207 INTERR. XXVIII.

Quid est: « Non facietis sisoen ex coma capitis vestri, neque corrumpetis faciem barbæ vestræ; neque facietis ob animam incisiones in corpore vestro, neque facietis litteras impressas in vobis y? »

Sisoen quidam interpretati sunt *capillos* de industria crispis factos. Ego vero existimo lege alii interdici. Nam inanis est apud Græcos capita prærorum non attondere, sed sinere capillos promitti, et hos postea dæmonibus dedicare. Consueverant etiam radere barbam cum aliquem lugerent, et genas incidere in honorem defunctorum. Aliquas etiam corporis partes acubus compungebant, et atramentum immittebant in reverentiam dæmonum. Hæc igitur divina lex interdicit.

INTERR. XXIX.

Quidnam est *engastrimythus* z?

Quidam a dæmonibus agitati, simplices multos deceperunt, quasi prædicerent: quos Græci *ente-romantas* appellarunt: tanquam ex interioribus dæmon videatur vocem emittere.

208 INTERR. XXX.

Quare sacerdotibus potissimum leges de nuptiis præscribit^a?

Temperantiæ typum sacerdotem esse oportebat : et ut sincerum genus permaneret, nullam contumeliæ præbere occasionem conviciari volentibus. Propterea divinus Apostolus jubet Dei ministrum testimonium habere bonum etiam ab extraneis : « Ut non in opprobrium, inquit, incidat, et in laqueum diaboli^b. » Hac de causa scortum Israeliticum inferfici jubet, filiam autem sacerdotis consimilis sceleris ream flammis exuri^c. Imo propter querulam Judæorum naturam, neque ullum, qui maculam aliquam habebat in corpore, permisit ministerio fungi : per affectiones non sponte susceptas prohibens eas quæ procedunt a voluntate. Oculorum quippe obcæcatio cognitionis inopiam significat ; auris amputatio, inobedientiam ; naris autem ablatio, discretionis privationem ; manus abscissio, in agendo socordiam ; eodemque modo reliqua sunt intelligenda. Idcirco victimas omnibus membris integras offerre jubet : per ea quæ offeruntur instruens offerentes, ut habeant sinceram animæ operationes. Inter cætera vero abesse jubet^d eum cui genitalia abscissa sunt aut contusa : secundum enim bonis esse illum oportet, qui curat divinum ministerium.

INTERR. XXXI.

Cur primogenita pecorum post octavum diem offerri jussit^e?

209 Noverat quosdam impios esse, ac gulæ vitio laborare : quodque forsant intuentes primogenitum^a opimum esse ac speciosum, illud essent retenturi, et alterum oblaturi : propterea primo natum offerri præcepit.

INTERR. XXXII.

Quid est illud : « Non comedetis spicas novas tostas, donec vos obtuleritis dona Deo vestro »?

Terra Palæstinæ cum sit calidior, fructus fert præcoces. Idcirco mandat ne quis antea spicas novas audeat torrere, assare atque edere, quam ex iis Deo manipulum obtulerint. Jubet autem hunc offerri die Paschæ : tum ex eo die septem hebdomadas numerare, et festum Pentecostes celebrare. Sic enim ait : « Et numerabitis vobis a cra-

^a Levit. xxi, 13 seqq. ^b 1 Tim. iii, 7. ^c Deut. xxiii, 17 : Levit. xxi, 9. ^d Levit. xxi, 24. ^e ibid. 27. ^f Levit. xxiii, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² Qu. 30 tribus constat partibus. 1.) Ininitium exstat in cat. p. 1103, ad c. xxv, 13, 14, 2.) διὰ δὲ τὸ — τ. ψυχ. ἐνεργείας vid. ib. p. 1107, ad vers. 18, 19. 3.) ἀπαγορεύει et reliqua vid. ib. p. 1108, ad vers. 20. ²³ Cat. p. 1105. μηδὲ μιᾶς ὕδρευς. ²⁴ τὰ παραπλ. τολμ. ἐμπίπρασθαι. ²⁵ Cat. p. 1107. τῆς γνώμης. ²⁶ κελεύων ὕγ. ἔχειν. ²⁷ Cat. p. 1115. ἀσέθειαν καὶ om. ²⁸ Qu. 32 quatuor partibus constat. 1.) Ininitium usque ad τῷ Θεῷ δράγμα exstat in cat. p. 1120, ad cap. xxi, 14. 2.) κελεύει — οὐρανὸθεν φερομ. vid. ib. ad vers. 15. 3.) οὕτω διδάξας — τῷ νόμῳ μαχόμενοι p. 210, vid. ib. p. 1123, ad c. xxii, 1, 2. 4.) τῇ δὲ et reliqua vid. ib. p. 1127, ad vers. 13 et 14. ²⁹ ὡς ἂν ἐκ τούτ. ³⁰ Cat. p. 1120. τὸ δράγμα τούτο. Ad verba illa τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ in margine tentatur modus conciliandi hunc locum cum aliis apud Philonem, Josephum et Epiphanium. ³¹ ἐπιτελεῖσαι.

A ΕΡΩΤ. Α' ²².

Πῶς χάριν τοῖς ἱερεῦσι περὶ τῶν γάμων διαγορεύεται^a;

Ἔδει (72) τύπον εἶναι τὸν ἱερέα σωφροσύνης, καὶ ἵνα τὸ γένος ἀκραιφνὲς διαμείνη, μηδεμίαν ὕδρευς²² ἀφορμὴν ταῖς λοιδορεῖσθαι βουλομένοις παρέχον. Διὰ καὶ ὁ θεὸς Ἄποστολος ἀγαθὴν ἔχειν μαρτυρίαν καὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν τὸν τῷ Θεῷ λειτουργοῦντα διαγορεύει : « Ἴνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέση (73), καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου. » Τούτου χάριν τὴν μὲν Ἰσραηλίτιν πορνεύουσαν (74) ἀνακρίσθαι κελεύει. Τὴν δὲ τοῦ ἱερέως θυγατέρα παραπλήσια τολμῶσαν ἐμπίπρασθαι²³. Διὰ δὲ τὸ Ἰουδαίων μεμφίμορον, οὐδὲ τοὺς ἔχοντάς τινα μῶμον σωματικῶν λειτουργεῖν συγχωρεῖ, διὰ τῶν ἀκουσίων παθημάτων ἀπαγορεύων τὰ γυναικικά. Τυφλότης μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν τὴν τῆς γνώσεως²⁴ ἀνίττεται σέρισην· ἐκτομὴ δὲ ὠτὸς, τὴν παρακοὴν· βίβλος δὲ ἀφαίρεσις, τοῦ διακριτικοῦ τὴν ἀφαίρεσιν· ἀποκοπή δὲ χειρὸς, τὴν ἀργίαν τοῦ πρακτικοῦ· οὕτω καὶ τὰ ἄλλα νοητέον. Τούτου χάριν ἀρτιμελῆ κελεύει καὶ τὰ ἱερέα προσφέρειν, τοὺς προσφέροντας διὰ τῶν προσφερομένων παιδεύων ὕγιεις ἔχειν²⁵ τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας. Ἀπαγορεύει δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐκτομίαν, καὶ τὸν θλαδίαν. Γόνιμον μὲν γὰρ εἶναι δεῖ τῶν ἀγαθῶν (75) τὸν τῆς θείας θεραπείας φρονίζοντα.

ΕΡΩΤ. ΑΑ'.

Διὰ τί τὰ πρωτότοκα τῶν θρεμμάτων εἰς (76) τὴν ὀγδόην ἡμέραν προσφέρεσθαι διηγόρευσε;

Ἰδεῖν τὴν ἐνὶ μὲν ἀσέθειαν καὶ²⁷ (76) γαστριμαργίαν· καὶ ἐπιτυχόνετραφῆς αὐτὸ κελεύειδὲς θεασάμενοι, τοῦτο μὲν καθέξουσι, ἕτερον δὲ προσοίτουσι· τοῦτου χάριν εὐθυγενῆ προσενεχθῆναι προσέταξεν.

ΕΡΩΤ. ΑΒ' ²⁸.

Τι ἐστὶ, « Περυρμημένα νέα χιδρα οὐ φάγεσθε, ἕως ἂν προσενέγκητε ὑμεῖς τὰ δῶρα τῷ Θεῷ ὑμῶν ; »

Τῆς Παλαιστίνης ἡ γῆ θερμότερα οὕσα πρωίμους φέρει καρπούς. Κελεύει τοίνυν μὴ πρότερόν τινα (77) νέους ἀστάχως ἀφεῦσαι, καὶ φρύξαι, καὶ φαγεῖν, ἕως ἂν ἐκ τούτων²⁹ προσενέγκωσι τῷ Θεῷ δράγμα³⁰. Κελεύει δὲ τοῦτο προσενεχθῆναι τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ· εἶτα ἐκ ταύτης ἐπτά ἑβδομάδας ἀριθμῆσαι, καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἐκτελεῖται³¹ τὴν ἑορτήν. Οὕτω γὰρ

NOTÆ.

(72) Ἔδει. Cod. et Pic. ὄτι δεῖ.

(75) Ἐμπέση. Cod. et Pic. præmittunt φησίν.

(74) Cod. et Pic. πόρνην οὕσαν.

(75) Ἰόνιμον — τῶν ἀγαθῶν. Cod. et Pic. ὕγιᾶ

μὲν γὰρ εἶναι τῶν ἀγαθῶν πλήρη.

(76) Εἰς. Cod. et Pic. μετὰ.

(76) Ἀσέθειαν καὶ. Des. in cod. et apud Pic.

(77) Τινὰ. Cod. et Pic. τινί.

ἔφη · « Καὶ ἀριθμήσετε (78) ὑμῖν ἀπὸ τῆς ἑπαύριον τῶν Σαββάτων, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἂν προσενέγκητε τὸ θράγμα τοῦ ἀφορίσματος (79), ἑπτὰ ἑβδομάδας ὀλοκλήρους. » Ἡ δὲ τῆς Πεντηχοστῆς ἑορτῆ, μνήμη ἦν τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσόδου. Τότε γὰρ καὶ ἔσπειρον καὶ ἐθέριζον · ἐν γὰρ τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα ἦσθιον οὐρανόθεν φερόμενον. Οὕτω διδάξας ὅπως χρῆ καὶ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηχοστῆς ἐπιτελέσαι τὴν ἑορτὴν, διδάσκει καὶ τίνα χρῆ (80) πράξαι τῷ ἐβδόμῳ μηνί. Καὶ τῇ μὲν νομνηνίᾳ, τῶν σαλπίγγων τὴν ἑορτὴν ἐπιτελέσαι κελεύει · ἀνεμίμνησκον δὲ αὐταὶ τῶν (81) ἐν τῷ Σινᾷ ἔρει γεγενημένων σαλπίγγων, ἥνικα τὸν νόμον ὁ τῶν ὄλων ἐεδίδουκε Θεός. « Φωνὴ γὰρ, φησί, τῆς σάλπιγγος ἤκει μέγα. » Τῇ δεκάτῃ δὲ τοῦ μηνὸς τοῦ ἐβδόμου νηστεύσαι κελεύει. Ταύτην γὰρ τὴν ἡμέραν ἰασμοῦ ἡμέραν καλεῖ. « Ταπεινώσετε ⁸² γὰρ, φησί, τὰς ψυχὰς (82) ὑμῶν, ἀπὸ ἐναντίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ ⁸³ ἑσπέρας, ἕως δεκάτης τοῦ μηνὸς ἑσπέρας, σαββατίζετε τὰ Σάββata ὑμῶν ⁸⁴ (83). Καὶ πᾶσα ψυχὴ, ἣτις μὴ ταπεινωθῆσεται ἐν αὐτῇ, ἐξολοθρευθήσεται ἢ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. » Ἄλλ' οἱ (84) Ἰουδαῖοι κατ' αὐτὴν (85) τὴν ἡμέραν οὐ σκυθρωπάζουσιν, ἀλλὰ γελῶσι καὶ παίζουσι καὶ χορεύουσι, καὶ ἀκολάστοις βήμασι καὶ πράγμασι κέχρηται, ἀντικρινοὶ τῷ νόμῳ μαχόμενοι. Τῇ δὲ πεντεκαίδεκάτῃ, τὴν ἑορτὴν τῶν Σκηνῶν ἑορτάζει νομοθετεῖ, οὐ μέχρι τῆς ἐβδόμης, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἑορτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀγδόην ταῖς ἑπτὰ προσθεῖναι κελεύει. « Καὶ ἡ ἡμέρα γὰρ, φησὶν, ἡ ὀγδοὴ ἡ κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν, καὶ προσάξετε ὀλοκαυτώματα Κυρίου (86) ἐξ ὀδίου ἔστι · πᾶν ἔργον λατρευτῶν (87) οὐ ποιήσετε (88). » Τὸ δὲ ἐξόδιον τὸ τέλος σημαίνει τῶν ἑορτῶν (89) · ἡ δὲ τῶν Σκηνῶν ἑορτῆ, τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς ἀνεμίμνησκον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νομοθετῶν ἔφη · « Ὅτι ἐν σκηναῖς κατοικίσα τὸς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐν τῷ ἐξαγαγεῖν με αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Τοῦτου χάριν κλάδοις δένδρων τὰς οἰκίας κοσμεῖν διηγόρευσε · συνήριθμησε δὲ τοῖς ἄλλοις κλάδοις καὶ τὸν ἄγνον, ὡς σωρροσύνης δηλωτικόν, καὶ ἰδονῆς σβεστικόν (90). Φασὶ γὰρ αὐτὸν καὶ ἐσθίμενον, καὶ ὑποστρωνύμενον σβεννύναι τὴν φλόγα τῶν ἡδονῶν. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἱατρικῶς προσέταξε χρῆσασθαι τοῖς τοῦ ἄγνου κλάδοις, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνεῖς τῆς σωρροσύνης τὴν μνήμην.

⁸ Levit. xxiii, 15. ^h Exod. xix, 16. ⁱ Levit. xxiii, 29, 32. ^j ibid. 36. ^k ibid. 43.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸² Cat. p. 1134. ταπεινώσατε. ⁸³ ἀπὸ om. ⁸⁴ ἕως; — τὰ Σάββ. ὑμῶν om.

NOTÆ.

- (78) Cod. et Pic. ἀριθμηθήσεται.
 (79) Ἀφορίσματος. Recepta lectio Levit. xxiii, 15, est ἐπιθέματος.
 (80) Καὶ τοῦ — τίνα χρῆ. Des. in cod.
 (81) Cod. et Pic. ἀνεμίμνησκον δὲ αὐτοὺς τῶν x. 1.
 (82) Ὑμῶν. Des. in cod. et edit. Picī.
 (83) Ἀπὸ — ὑμῶν. Des. in cod.
 (84) Ἄλλ' οἱ. Cod. ἄλλ' ὡς. Pic. ἄλλως.
 (85) Κατ' αὐτὴν. Cod. κατὰ τὴν.

A stino die Sabbatorum, ab eo die quo manipulum separationis obtuleritis, septem hebdomadas integras ⁸. » Festum autem Pentecostes memoriam renovabat introitus in terram promissionis. Tum enim serere cœperunt, et metere; nam in deserto vescabantur manna labente de cœlo. Postquam ita docuit, quo ritu tum Paschæ tum Pentecostes solemnitatem celebrare oporteat, docet etiam quæ sint agenda septimo mense. Ac primo die mensis festum tubarum peragere jubet: illæ vero in memoriam revocabant eas tubas quæ erant in monte Sinai, quando Deus omnium dabat legem: « Vox enim, inquit, tubæ intense **210** sonabat ^h. » Decimo vero die septimi mensis jejunare præcipit. Illum enim diem appellat diem propitiationis. ^B « Humiliabit enim, inquit, animas vestras, a die nouo mensis a vespera usque ad decimum diem mensis sub vespera, celebrabitis Sabbata vestra. Et omnis anima quæ humiliata non fuerit eo die, peribit anima illa e populo suo ⁱ. » Atqui nunc illo die Judæi non præ se ferunt tristitiam, sed rident, ludunt, ac ducunt choreas, ac verbis et rebus obscenis utuntur, directe legem impugnant. At decimo quinto die mensis festum Tabernaculorum celebrari jubet, non usque ad septimum diem solum, ut in aliis festis, sed et septem diebus octavum addi præcipit: « Dies, inquit, octavus vocatus sanctus erit vobis, et offeretis holocausta Domino: exodium sive egressus est: omne opus servile non facietis ^j. » Egressus vero festorum indicat finem. Porro festum tabernaculorum vitæ in deserto transactæ memoriam refrebat: quod etiam legislator * dixit: « Quia in tabernaculis habitare feci filios Israel, cum educerem illos e terra Ægypti ^k. » Propterea præcepit ornare domos ramis arborum: et aliis ramis adnumeravit viticem, velut indicem temperantiæ et quæ exstinguit voluptatem. Aiunt enim, ipsam, sive edatur, sive substernatur, exstinguere flammam voluptatum. Verum non more medico jussit uti his **211** ramis viticis, sed ut sub ejus nomine temperantiæ memoriam refrearet.

- (86) Κυρίου. Cod. καί.
 (87) Pic. λαξευτόν.
 (88) Cod. et Pic. ποιηθήσεται.
 (89) Τὸ — ἑορτῶν. Huic explicationi favent etiam loca Num. xxix, 35; Deut. xvi, 8, ubi פֶּסַח in vers. τῶν O' per eandem vocem ἐξόδιον exprimitur. Nec spernenda interpretatio Samaritani, de qua conf. Drusius in Fragm. vet. interpr. 199, et Montf. l. c. t. I, p. 143.
 (90) Σβεστικόν. Cod. συνεκτικόν.

INTERR. XXXIII.

Quomodo intelligendum est illud : « Qui maledixerit Deo, reus erit peccati : qui vero nominaverit nomen Domini, morte moriatur ! »

Deprehensus est quidam, qui Deum omnium blasphemaverat : nondum autem lex erat scripta de blasphemia ; propterea legislator hunc custodiri jussit. Postero itaque die Moses interrogavit Dominum Deum, quid pati deberet nefarius ille. Dominus autem ipsum lapidibus obrui præcepit, primosque lapides mittere, qui audissent blasphemiam. Simulque de blasphemia legem tulit. Et Deum æquivoce vocavit eum, qui Deus falso nominatur, cui qui detrahit, hunc peccare quidem ait, nulla tamen pœna dignum judicavit. Peccat autem, non pius dum blasphemat falsi nominis Deum, sed qui credit in eum, et tamen conviciatur : blasphematum enim quem colit. Peccatum igitur ejusmodi blasphemiam appellavit, non propter ejus, cui blasphemiam infertur, dignitatem, sed propter ejus, qui blasphemat, opinionem, quia non ut Deum falso nominatum, sed tanquam verum Deum blasphemat. Eum autem qui verum Deum blasphemat, lapidibus interim mandavit. Meritoque his de blasphemia legibus homicidii legem conjunxit : quia blasphemator Creatorem eum interficere non possit, lingua ferit.

212 INTERR. XXXIV.

Cur oculum pro oculo erui, et dentem pro dente, et quæcunque similia, præcepit ?

Non hæc sancivit, ut ea paterentur, sed ne admitterent. Metus enim patiendi libidinem agendi coercerat.

* INTERR. XXXV.

Quam ob causam anno septimo terram conserere prohibet ?

Insatiabilem eorum animum lege plectit. Nam quia ideo continuo seminabant, ut plus haberent : terra vero minime quiescens, exiliiores fructus afferbat, constituit anno septimo non seminatum manere terram : quæ autem sponte nascerentur, ea prohibuit vindemiare aut metere, humanitatis officia illos docens. Jussit enim, ut viduæ, orphani et advenæ, una cum ipsis essent illorum fructuum participes. Præter hæc aliud etiam tractatur. Nam hoc anno nomina rescindebantur, et Hebræi servi libertate donabantur. Idcirco statuit etiam jubi-

¹ Levit. xxiv, 45, 46. ² ibid. 20. ³ Levit. xxv, 4.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁴ Qu. 33 duabus constat partibus. Prior exstat in cat. p. 4132, ad cap. xxiv, 12-16 ; posterior μάλα δὲ εἰκότως et reliqua, ib. ad vers. 17. ⁴⁵ ἐκέλευσε δέ.

NOTÆ.

(91) Ἄξιον. Abest a cod. et ab edit. Pici, ita tamen, ut in cod. vacuum sit relictum spatium.
(92) Ψευδώνυμον. Cod. et Pic. ὁμώνυμον.
(93) Ὁ σέβει. Des. in cod. et apud Pic. relicto

A ΕΡΩΤ. ΛΓ⁴⁸.

Πῶς νοητέον τό : « Ὅς ἂν καταράσῃται Θεόν, ἁμαρτίαν λήψεται, ὀρομάζων δὲ τὸ ὄρομα Κυρίου θανάτῳ θανατούσθω ; »

Ἐάλω τις blasphemήσας τὸν τῶν ὄλων Θεόν, οὐδέπω δὲ περὶ blasphemίας ἐγγράπτο νόμος : τοῦτου χάριν ὁ νομοθέτης, τοῦτον μὲν φυλαχθῆναι προσέταξεν. Ἦρето δὲ τῇ ὑστεραῖα Μωσῆς τὸν Δεσπότην Θεόν τί χρῆ παθεῖν τὸν ἀλάστορα. Ὁ δὲ τὸν μὲν καταλευσθῆναι προσέταξε, τῶν ἀνηκόστων τῆς blasphemίας πρώτων ἀφιέντων τοὺς λίθους. Ἔβηκε δὲ τὸν περὶ τῆς blasphemίας νόμον. Καὶ Θεὸν μὲν ὁμωνύμως ἐκάλεσε τὸν ψευδώνυμον : τὸν δὲ τοῦτῳ λοιδορούμενον ἁμαρτάνειν μὲν ἔφη, κολάσεως δὲ οὐκ ἔκριεν ἄξιον (91). Ἄμαρτάνει μὲν οὐχ ὁ εὐσεβῆς τὸν ψευδώνυμον (92) blasphemῶν Θεόν, ἀλλ' ὁ ἐκείνῳ πιστεύων μὲν, λοιδορούμενος δέ : blasphemεῖ γὰρ ὁ σέβει (93). Ἄμαρτιαν τοίνυν τὴν τοιαύτην ἐκάλεσε (94) blasphemίαν, οὐ διὰ τὴν τοῦ (95) blasphemουμένου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ blasphemούντος ὑπόληψιν. Οὐ γὰρ ὡς ψευδώνυμον, ἀλλ' ὡς ἀληθῆ Θεὸν blasphemεῖ. Τὸν μέντοι τὸν ἀληθινὸν blasphemούντα Θεὸν λίθοις ἀναιρεῖσθαι προσέταξε. Μάλα δὲ εἰκότως τοῖς περὶ τῆς blasphemίας νόμοις, καὶ τὸν περὶ τοῦ φόβου συνῆψεν : ἐπειδὴ καὶ ἡ blasphemῶν ἀνελεῖν μὴ δυνάμενος, τῇ γλώττῃ βάλλει τὸν Ποιητῆν.

ΕΡΩΤ. ΛΔ⁴⁹.

Διατί ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ ἐκκόπτεσθαι, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ ὅσα τοιαῦτα προσέταξε ;

Οὐχ ἵνα πάσχωσι ταῦτα νενομοθέτησεν, ἀλλ' ἵνα μὴ πράττωσι. Τοῦ γὰρ πάθους τὸ δέος τὴν πράξιν ἐκώλυσεν.

ΕΡΩΤ. ΛΕ⁵⁰.

Διατί τῷ ἐβδόμῳ ἔτει σπειραὶ τὴν γῆν ἀπαγορεύει ;

Τὸ ἀπληστον αὐτῶν κολάζει τῷ νόμῳ. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πλείονος ἐπιέμενοι διηνεκῶς ἔσπειρον : μὴ διαναπαυομένη δὲ ἡ γῆ ἐξίτηλους ἔφερε τοὺς καρπούς : τῷ ἐβδόμῳ ἔτει ἄσπαρτον ἔδσαι τὴν γῆν διηγόρευσε : τὰ δὲ αὐτομάτως φύομενα τρυγῆν ἢ θερίζειν ἐκώλυσε, φιλανθρωπιαν ἐκπαιδεύων αὐτούς. Ἐκέλευσε γὰρ ⁵⁰ σὺν αὐτοῖς καὶ χήρας, καὶ ὀρφανούς, καὶ προσηλύτους ἔξωθεν (95¹) μεταλαβεῖν τῶν καρπῶν. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ἕτερον πραγματεύεται : καὶ γὰρ ἀφεςὶς ὀφλημάτων κατὰ τόδε τὸ ἔτος ἐγίνετο, καὶ τῶν δουλεύοντων Ἑβραίων ἐλευθερία. Διὰ τοῦ

iterum in codice vacuo spatio.

(94) Ἐκάλεσε.

(95) Βλασφημίαν — τὴν τοῦ. Des. in cod.

(95¹) Ἐξώθεν. Cod. et Pic. ἐξ αὐτῶν.

τοῦτο καὶ τὸν Ἰσραηλῶν ἀργεῖν ἐνομοθέτησεν· ἔλευ-
θερίαν δὲ καὶ ἀφεςιν σημαίνει τὸ δνομα. Ἰσραηλῶν
δὲ τὸ πεντηκοστὸν προσαγορεύουσιν ἔτος· « Ἐπιτὰ
γάρ, φησὶν, ἑβδομάδας ἑτῶν ἀριθμήσεις, καὶ διαγ-
γείτε (96) σάλπιγγος φωνῇ ἐν πάσῃ τῇ γῆ ὑμῶν
τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τῆ ἡμέρας τοῦ ἐξίλασμοῦ· ἐν
ῆ, φησὶν, ἡμέρᾳ ἰλεοῦμαι ὑμῖν, καὶ τὰ πεπλημμε-
λημένα ὑμῖν ἀφήμι. Ἐν ταύτῃ μηνύσατε τὸ τῆς
ἀφέσεως ἔτος. » Ἐῖτα κελεύει· ἐν (97) τούτῳ τῷ ἔτει,
καὶ τὸν ἀγρὸν ἀναλαμβάνειν τὸν πεπραχότα, καὶ
τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίας, καὶ χρῶν ἀποκοπὰς γε-
νέσθαι, καὶ παιδῶν Ἑβραίων ἐλευθερίας. Ἐπειδὴ
δὲ εἰκὸς ἦν τινὰς ἐνοχλεῖν τοῖς ἀφείλουσιν, ὡς τοῦ
τῆς ἀφέσεως ἔτους πελάζοντος, ἀπηγόρευσε καὶ
τοῦτο γίνεσθαι παρ' αὐτῶν. « Ὅστε δὲ περὶ τῆς ἀναγ-
καίας μὴ ἐνδοιάζειν τροφῆς, ἅτε δὴ μὴ γεωργοῦν-
τας τὴν γῆν ἐν τοῖς τῆς ἀφέσεως ἔτεσι, ταῖς φιλο-
τίμοις ἐψυχαγωγῆσεν ὑποσχέσεσιν. Ἐπηγγεῖλατο
γάρ ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει οὐ διπλασίαν πρόσδοον χορη-
γήσειν μόνην (98), ἀλλὰ καὶ τριπλασίαν αὐτοῖς (99),
ἀποχρῶσαν καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ ἔτει
διαθρέψαι⁴⁷· ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ οὐδούου διαρκού-
σαν. « Σπερεῖτε γάρ, φησὶν, τὸ ἔτος τὸ οὐδούου, καὶ
φάγεσθε ἀπὸ τῶν γεν[ν]ημάτων παλαιὰ ἕως τοῦ ἔτους
τοῦ ἐννάτου, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ γεν[ν]ήματα αὐτῆς, φά-
γεσθε παλαιὰ παλαιῶν. » Ἐῖτα τῇ μνήμῃ τῆς δεσπο-
τείας κρατύνει τὸν νόμον. « Ἐμὴ γάρ ἐστι, φησὶν,
ἡ γῆ, διότι προσήλυτοι καὶ πάροικοι ὑμεῖς ἐστε ἐν-
αντίον μου. » Ἐγὼ, φησὶ, ταύτην ὑμῖν ἐδωρησάμην,
τοιγάρτοι ὡς Δεσπότης νομοθετῶ.

ΕΡΩΤ. ΛΓ' ⁴⁸.

Τί ἐστι, « Πέψουσι δέκα γυναῖκες τοὺς ἄρτους αὐ-
τῶν ἐν κλιβάνῳ ἐνὶ (1) ; »

Ὅς περὶ τὴν γῆν καχηνόςι, καὶ νομοθετεῖ, καὶ
ἀπειλεῖ. Καὶ γὰρ ἐννόμως (2) πολιτευομένοις, τῆς
γῆς αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται τὴν εὐκαρπίαν· καὶ αὐ-
τὰν παραβαίνουσι, καὶ γῆς ἀκαρπίαν, καὶ πολε-
μίῳν ἔφοδον ἀπειλεῖ, καὶ πένιαν ἐσχάτην. Τοῦτο καὶ
ἐνταῦθα δηλοῖ, ὅτι Ἰμαδς τοσαύτη καταλήφεται πε-
νία, ὡς δέκα γυναῖκας ἐν ἐνὶ κλιβάνῳ τοὺς ἄρτους
ποιεῖν διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἀναγκαίων· τοῦτο γὰρ
καὶ ἐπήγαγε· « Καὶ φάγεσθε, καὶ οὐ μὴ ἐμπλη-
σῆτε (3). »

* Levit. xxvi, 8, 9. † ibid. 22, 25. ‡ ibid. 26. § ibid. 34.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁷ οὐ διπλασίαν μόνην, ἀλλὰ καὶ τριπλασίαν αὐτοῖς πρόσδοον χορηγήσειν ἀποχρῶσαν, καὶ ἐν τῷ
ἕκτῳ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει διαθρέψαι καὶ. ⁴⁸ Qu. 37 duabus constat sectionibus. Prior exstat in cat p. 1150,
ad c. xxvi, 32-36; posterior, μετὰ μέντοι et reliqua, ib. ad vers. 42.

NOTÆ.

(96) Uterque διαγγαλείται.

(97) Ἐν. Abest a cod. et edit. Pici.

(98) Cod. et Pic. μόνον.

(99) Ἀλλὰ — αὐτοῖς des. in cod. et apud. Pic.

(1) Ἐνὶ. Des. utroque loco.

(2) Cod. et Pic. ἐν νόμῳ.

(3) Cod. et Pic. ἐμπλησθήσεσθε, quæ l. c. est le-
ctio quod Oxon.

214 INTERR. XXXVII.

A

ΕΡΩΤ. ΑΖ'.

Quid sibi vult : « Tunc Sabbatis requiescet terra et accepta habebit Sabbata sua omnibus diebus desolationis suae * ? »

Quod subsequitur, hujus est interpretatio. Ait enim : « Et vos eritis in terra hostium vestrorum ». Septuaginta quippe annos servierunt in Babylone. A regno autem Saulis usque ad captivitatem numerantur quadringenti nonaginta anni, quorum septimam partem faciunt septuaginta. Hoc ergo vult dicere : septuaginta annos terra manebit inculta, et non seminata, vobis terram alienam incolentibus : propterea quod una cum reliquis etiam Sabbati præceptum transgressi estis. Hoc enim subjunxit : « Et Sabbatis requiescet terra, quæ non quiescebat Sabbatis, cum incoletis eam †. » Comminationem quoque alteram addidit : « Et inducam formidinem in cor eorum, qui relictii fuerint in terra hostium suorum : et persequetur eos vox folii volantis, et fugient sicut qui fugiunt a conspectu belli ††, » et quæ sequuntur. Quæ etiam prophetia finem accepit. Nam cum obsiderentur a Chaldæis, multique in conflictu occubuissent, et multi fame periissent, captivis Babylonem translatis, qui manus hostium evitarant, in 215 Ægyptum confugerunt, incursionem Chaldeorum metuentes : quod divini Jeremiæ prophetia manifeste demonstrat. Post comminationes tamen dulcia promisit, et inter cætera reditum e captivitate, non quidem ob eorum merita, sed propter majorum suorum pietatem. Sic enim ait : « Et recordabor fœderis Jacobi, et fœderis Isaaci, et fœderis Abrahami, et recordabor fœderis eorum prioris, quando eduxi eos e terra Ægypti, e domo servitutis in conspectu gentium omnium, ut essem illorum Deus. Ego sum Dominus †††. » Docet autem his verbis causas humanitatis. Ob promissiones enim, ait, factas patribus illorum, iniquitatem eorum * fero : et quia cognoverunt omnes gentes per incredibilia miracula, sumnopere illos mihi esse curæ, et quod populus meus vocentur. Verum primo loco mentionem fecit Jacobi ; quoniam illorum omnium solus erat progenitor. Isaac enim etiam Idumæorum, Abraham etiam Ismaelitarum, et eorum qui a Chetura descenderunt. Ab imo igitur ducens ini-

* Levit. xxvi, 34. † ibid. †† ibid. 36. ††† ibid. 42, 45.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

69 Cat. p. 1150. τὸ εὐδοκῆσει ἡ γῆ τὰ Σάββατα. 70 τῶν αὐτῶν νόμων. 71 τ. καρδ. ὁμῶν.

NOTÆ.

(†) Τότε — Σάββατα. Ita quoque Picus. In cod. autem legitur Τότε εὐδοκῆσει ἡ γῆ τὰ Σάββατα, quæ desumpta sunt ex Levit. xxvi, 34. Lectionem cod. August. h. l. præferendam esse, docent prima, quæ sub initio responsionis sequuntur, verba. Hæc enim se referunt ad proxime sequentem versum 35, cujus prima hæc sunt verba, Καὶ ὑμεῖς — ἐχθρῶν ὑμῶν. Ipsa quoque vox τὸ ἐπαγόμενον indicat hanc questionem non e versu 35, sed ex 34 esse desumptam, sicque recte se habere lectionem codicis nostri. Viduo quidem in Grabii et Breitingeri edit. vers. Græcæ versum 35, incipere a verbis Πάσας τὰς

Τί ἐστι, ε Τότε Σαββατιεῖ ἡ γῆ, καὶ εὐδοκῆσει τὰ Σάββατα 69 (†) αὐτῆς ; (5) πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ἐρημώσεως αὐτῆς ; †

τὸ ἐπαγόμενον ἐρμηνεῖα τοῦτου ἐστίν. Ἐφη γάρ • « Καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε ἐν τῇ γῆ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν. » Ἐν Βαβυλῶνι γὰρ ἐβδομήκοντα ἔτη δουλεύοντες διετέλεσαν. Ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Σαοὺλ βασιλείας, μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τετρακόσια καὶ ἐνεήκοντα συναγεται ἔτη • τοῦτων δὲ τὸ ἔβδομον ἐβδομήκοντα. Τοῦτο τοίνυν φησίν, ὅτι ἀσπαρτος ἡ γῆ μενεῖ, καὶ ἀνέροτος ἐβδομήκοντα ἔτη, ὁμῶν τὴν ἀλλοτριαν ἐνοικοῦντων • ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἄλλων νόμων 70 παρεβήτε καὶ τοῦ Σαββάτου τὴν ἐντολὴν. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε • « Καὶ σαββατιεῖ ἡ γῆ, ἃ οὐκ ἐσαββάτισεν, ἥνικα B κατῴκητε αὐτήν. » Προστέθεικε δὲ καὶ ἐτέραν ἀπειλήν. « Καὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐξ ὑμῶν ἐπάξω δειλίαν (6) εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν 71 ἐν τῇ γῆ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν • καὶ διώξεται αὐτοὺς φωνὴ φύλλου φερομένου, καὶ φεύξονται ὡς φεύγοντες ἀπὸ πολέμου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ αὕτη δὲ ἡ πρόρρησις πέρας ἔλαβεν. Ἐν γὰρ τῇ τῶν Χαλδαίων πολιορκίᾳ, πολλῶν μὲν ἐν ταῖς συμπλοκαῖς ἀναιρεθέντων, πολλῶν δὲ λιμῶ διαφθαρέντων, τῶν ἀνδραποδισθέντων δὲ εἰς Βαβυλῶν μεταοικισθέντων • οἱ τὰς τῶν πολεμίων χεῖρας διαφυγόντες εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔφυγον, δείσαντες τῶν Χαλδαίων τὴν ἔφοδον. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἡ τοῦ θειοτάτου Ἱερειοῦ προφητεία διδάσκει. Μετὰ μὲντοι τὰς ἀπειλὰς ὑπέσχετο καὶ χρηστά, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον ἐπηγγείλατο, οὐ διὰ τὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν. Τοῦτο γὰρ ἔφη • « Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαὰκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ, καὶ μνησθήσομαι αὐτῶν διαθήκης τῆς προτέρας, ὅτε ἐξήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν (7), τοῦ εἶναι αὐτῶν Θεός • ἐγὼ εἰμι Κύριος. » Ἐδίδαξεν δὲ διὰ τούτων τὰς τῆς φιλανθρωπίας αἰτίας. Διὰ γὰρ τὰς (8) πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας, φησὶ, τῆς τοῦτων ἀνέχομαι παρανομίας • καὶ ἐπειδὴ ἔγνω πάντα τὰ ἔθνη διὰ τῶν παραδόξων θαυμάτων, ἐτι διαφερόντως τούτων ἐπιμελοῦμαι, καὶ λαὸς ἐμὸς χρηματίζουσι. Τοῦ μὲντοι Ἰακώβ ἐμνημόνευσε πρώτου, ἐπειδὴ τούτων (9) ἀπάντων μόνος ἦν πρόγονος (10). Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ καὶ τῶν Ἰδουμαίων, ὁ δὲ

ἡμέρας, κ. λ. Sed nihil impedit hæc varietas in versiculorum partitione. Nos seculi sumus edit. BUSH ad fidem Sixtinæ impressam.

(5) Αὐτῆς ἀβαστ a cod.

(6) Δειλίαν. Hæc est lectio exemplarium correctiorum, aptior altera lectione, quæ est δουλείαν.

(7) Ἐναντίον — ἐθνῶν. Hæc est lectio cod. Oxon. Reliqui legunt ἐναντί τῶν ἐθνῶν.

(8) Τὰς. Cod. τῆς.

(9) Τούτων. Cod. τοῦ τῶν.

(10) Πρόγονος. Cod. γόνος. Præstat lectio recepta.

Ἄβραμ, καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ Χετ-
τούρας· κάτωθεν τοίνυν ἀρξάμενος, κατὰ τάξιν ἐπὶ
τὸν Ἄβραμ ἀνελήλυθε, πρὸς ὃν ἐξαρχῆς ἐπεποιήτο
τὰς συνθήκας.

ΕΡΩΤ. ΑΗ'.

Τι ἐστίν, ε' Ὅς ἂν εἴξηται εὐχὴν ὥστε δοῦναι (11)
τιμὴν τῆς εὐχῆς¹¹ (12) αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ;

Εὐχὴν καλεῖ τὴν ὑπόσχεσιν, δ (13) πολλοὶ τάγμα
προσαγορεύουσι· τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἔστι καὶ νῦν
παρ' ἐνίοις Βαρβάροις εὐρεῖν φυλαττόμενον. Οἱ γὰρ
κλειστοὶ τῶν Νομάδων, λέγω δὲ τοὺς ἀπογόνους τοῦ
Ἰσμαήλ, ἀντιταλαντεύουσι τοῖς εὐθυγενέσι βρέφεσιν
ἄργυρον (14), καὶ τοῦτον¹² προσκομίζουσι τῷ Θεῷ.
Περὶ τοῦτου νενομοθέτηκεν ὁ Θεός· καὶ γινώσκων
ὡς Θεός, ὅτι τῶν ὑπισχνουμένων τινὲς δώσειν ὑπὲρ
ἐαυτῶν τιμὴν τῷ Θεῷ, παραθήσονται τὴν ὑπόσχεσιν
σικκρόντες τὴν τιμὴν, ἐκέλευσε πεντήκοντα εἶναι
διδραχμα τοῦ ἀρβένος τὴν τιμὴν, τῆς δὲ θηλειᾶς
τριάκοντα καὶ τῶν ἀκμαζόντων, καὶ τῶν γεγηρα-
κῶτων ὑπεξηρημένων. Τὴν γὰρ μέσην περιώρισεν
ἡλικίαν ἀπὸ εἰκοσαετοῦς εἰρηκῶς ἕως ἐξηκοντα-
ετοῦς¹³· τοῖς γὰρ τούτων νεωτέροις, καὶ πρεσβυ-
τέροις, ἄλλην ὤρισε τιμὴν. Τοὺς δὲ πέντητας ὑπὸ
τὴν τῶν ἱερέων καταλέλοιπε κρίσειν· ἐν, ἐκεῖνοι πρὸς
τὰς δυνάμεις ὀρίζωσι τὰς τιμὰς· τὰ δὲ ἀφιερύ-
μενα βλογα ἐναλλάττεσθαι παρὰ τῶν προσφερόντων
ἀπαγορεύει· καὶ ὥστε μὴ τοῦτο ὄραν, τὴν τῆς ζη-
μίας αὐτοῖς ἐπιτίθησιν ἀνάγκην· ε' Ἐάν γάρ, φησὶν,
ἀλλάσσω ἀλλάξῃ αὐτὸ, ἔσται αὐτὸ καὶ τὸ ἀλλαγμα
αὐτοῦ ἄγιον. Ὡς μέντοι ἀκχαρτων κτηνῶν ὀρίσαι
τὴν τιμὴν τὸν ἱερεῖα ἐκέλευσε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ οἰκίας,
καὶ ἀγροῦ γενέσθαι (15) ἐκέλευσεν¹⁴. Ὄρισε δὲ καὶ
τὴν τοῦ διδράχμου ποσότητα· εἰκοσι γὰρ ἐκέλευσεν
ἔλαειν ὄβολός· τὸ δὲ διδραχμον τινὲς τῶν ἔρμη-
νευτῶν στατήρα (16) ἐκάλεσαν. Τὰ μέντοι ἀνα-
τεθειμένα (17) τῷ Θεῷ προσέταξε μὴ λυτροῦσθαι.

¹¹ Levit. xxvii, 2. ¹² Ibid. 10.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ Cat. p. 1153. τιμ. τῆς ψυχῆς. ¹² ἀργύριον καὶ τοῦτο. ¹³ ἐξηκοντα ἔτους. ¹⁴ γενέσθαι προσέταξεν.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΡΙΘΜΟΥΣ.

IN NUMEROS.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Διατί προσέταξεν ἀριθμηθῆναι τὸν λαὸν ὁ Θεός;
ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Ἵνα τῆς οἰκείας ἐπαγγελίας δεῖξῃ τὸ ἀληθές. Ὑπ-
¹ Num. 1, 2 seqq.

NOTÆ.

(11) Δοῦναι. Hoc etiam loco expressam video le-
ctionem cod. Oxon.

(12) Εὐχῆς. Ita quoque cod. et Picus. Notatu di-
gna est hæc lectio, quam nec a Bosio nec a Breitingero
in var. lect. ad Levit. xxvii, 2, observatam
invenio. Recepta lectio est ψυχῆς.

A tium, gradatim ascendit ad Abrahamum, cum quo
peregierat ab initio fœdera.

INTERR. XXXVIII.

Quid est hoc: ε' Quicumque votum voverit, exsolvat
pretium toti sui Domino * ?

Promissionem appellat votum, quod vulgo τάγμα
nominant. **216** Hanc autem legem apud nonnullos
barbaros reperias observatam. Nam Nomadum plu-
rique, sic autem appello posteros Ismaelis, pro
capitibus infantium recens natorum argentum re-
pendunt, quod Deo offerunt. Hac de re legem tulit
Deus. Qui cum nosset utpote Deus, futuros aliquos,
qui cum promisissent se daturus Deo pretium pro
seipsis, diminuto pretio promissa fallerent: statuit
maris pretium esse quinquaginta didrachmorum,
femellæ vero triginta: exceptis tamen senibus ac
juvenibus. Mediam enim ætatem definivit, quæ est
a vicesimo anno ad sexagesimum: iis qui ipse. qui
his juniores vel seniores essent, aliud pretium
statuit. At inopes sacerdotum iudicio reliquit: ut
illi pro ratione facultatum pretia præscriberent.
Porro animalia ratione carentia, quæ consecrata
fuerint, ab offerentibus mutari prohibet: et ne tale
quid admittant, necessitatem pœnæ imponit: ε' Si
enim, inquit, permutans mutaverit illud; et ipsum
quod mutatum est, et illud pro quo mutatum est,
consecratum erit Domino γ. Animalium autem
immundorum jussit a sacerdote constitui pretium.
Quod ipsum cum agro domoque fieri præcepit. Di-
drachmi etiam valorem præfixit, statuitque valere
obolos viginti: porro interpretes nonnulli didrach-
morum staterem vocarunt. Quæ vero Deo dicata
sunt, redemptioni non esse obnoxia mandavit.

217 INTERROGATIO I.

Quare jussit Deus numerari populum * ?
RESPONSIO.

Ut veritatem suæ promissionis demonstraret. Pro-

(13) Ὁ. Lamb. Bos, qui prima hujus sectionis
verba in Notis ad Levit. l. c. attulit, legit οἱ.

(14) Ἀργυρον. Abest a cod. et edit. Pici.

(15) Γενέσθαι. Des. utroque loco.

(16) Cod. et Pic. στατήρας.

(17) Uterque ἀνατεθειμένα.

miserat enim Abrahamo, et dixerat : « Multiplicans A multiplicabo semen tuum tanquam sidera cœli, et sicut arenam quæ est in litore maris ». » Ostendit autem suæ promissionis veritatem : nam ex septuaginta quinque, qui descenderant in Ægyptum, sexcenta trîa millia quingenti quinquaginta viri intra paucos annos numerati sunt bello idonei, præter eos qui ætate erant vel immatura, vel proveciore, necnon feminas, et tribum Leviticam : neque enim hæc annumerata est cum cæteris. Hanc suam potentiam docens Deus per Isaiam quoque prophetam ait : « Intuemini in Abrahamum patrem vestrum, et in Saram quæ peperit vos, quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi illi, ac multiplicavi eum b. »

INTERR. II.

Cur minor fuit Levitarum numerus * ?

Tanquam imperantium : decet enim eos, qui præsent subditis, esse pauciores. Præterea ab onere militandi immunes erant, et soli cultui divino dabant operam.

218 INTERR. III.

Quo ergo pacto tribus Juda, cum esset regia numero vincebat omnes d ?

De tribu regia regnabat unus, sed omnes de tribu Levitica ministrabant, alii quidem sacrificantes, alii vero his subservientes. Decebat autem regiam tribum numero antecellere, tum ob benedictionem C Christi Domini, qui carnem ex ea tribu sumpturus erat, tum ut hi, qui reges crearentur, sufficienti suorum tribulium * præsidio munirentur. Constituit quoque hoc etiam loco sacerdotes prope tribum regiam : collocans enim tribum Judæ versus orientem, conjunxit illi cum arca sacerdotes. Tribui Dan attribuit septentrionem. « A facie enim boreæ, inquit, accenduntur mala contra omnes inhabitantes terram e. » Dixi nus autem in benedictionibus Jacobi, e tribu Dan oriturum quemdam perniciosum, qui Christum se dicens, contraria nomini suo peraget, et sibi nullo modo competentia vindicabit. Porro justissima de causa assignavit Judæ plagam orientalem : quoniam de Christo Domino divini vates clamant : « Ecce vir, Zemach nomen illi f. » Et : « Timentibus me orietur sol justitiæ, et sanatio sub alis ejus g. » Et « Seden-

^a Gen. xii, 17. ^b Isa. li, 2. ^c Num. i, 49 ; iii, 59. ^d Num. ii, 9. ^e Jerem. i, 14. ^f Zach. vi, 12. ^g Malach. iv, 2.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁸ cat. p. 1161. Ἐξακόσιοι πενήκοντα. ¹⁹ βλέψατε. ²⁰ Qu. 2 in cat. p. 1175 ponitur post tertiam, quæ exstat ib. p. 1164. ²¹ cat. p. 1164. τῷ ἀριθμῷ. ²² ἐξ αὐτῶν. Deinde, ἐμελλε τὸ κατὰ σάρκα λαμβάνειν.

NOTÆ.

(18) Cod. Ἐξακόσιοι. Minus recte et contra Num. i, 46.
(19) Ἐρ — ἔτεσιν. Des. in cod. et apud Pic.
(20) Ἐλάττωσ. Picus ad marginem editionis suæ hoc glossema apposuit, τοῦτ' ἐστὶ ὀλιγωτέρως.
(21) Εἰς — οὐ δέ. Cod et Pic. ἦσαν, ἐγγὺς δέ.

ισχοῦμενος γὰρ τῷ Ἀβραάμ ἔφη · « Πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. » Ἔδειξε δὲ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἀλήθειαν · ἐκ πέντε γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα τῶν εἰς Ἀίγυπτον κατεληλυθότων, ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ τρισχιλιοὶ καὶ πεντακόσιοι (18) καὶ πενήκοντα ¹⁹ ἠριθμήθησαν ἐν ὀλιγῶσι ἔτεσιν (19) ἄνδρες δυνάμενοι πολεμεῖν, καὶ τῆς ἐξώρου ἡλικίας καὶ τῆς ἀώρου κεχωρισμένης, καὶ μέντοι καὶ τοῦ θήλεως γένους, καὶ τῆς Λευιτικῆς φυλῆς · οὐδὲ γὰρ αὕτη ταῖς λοιπαῖς συνηριθμήθη. Ταύτην αὐτοῦ διδάσκων τὴν δύναμιν ὁ Δεσπότης Θεός, καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου ἔφη · « Ἐμβλέψατε ²⁰ εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὀδίνουσαν ὑμᾶς, ὅτι εἷς ἦν, καὶ ἐκά- B λησα αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. »

ΕΡΩΤ. Β' ²⁰.

Διατί ἐλάττωρ ἐστὶν ὁ τῶν Λευιτῶν ἀριθμὸς ;
Ὡς ἀρχόντων · δεῖ γὰρ τοὺς ἀρχοντας ἐλάττους (20) εἶναι τῶν ἀρχομένων. Ἄλλως τε καὶ τοῦ πολεμεῖν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι, καὶ μόνῃ τῇ θείᾳ λατρείᾳ προσήδρευον.

ΕΡΩΤ. Γ'.

Πῶς οὖν ἡ τοῦ Ἰουδα φυλῆς ὑπερέβαλε πάντας τὸν ἀριθμὸν ²¹, καίτοι οὐσα βασιλική ;

Ἐκ τῆς βασιλικῆς εἰς ἀνὴρ ἐβασίλευεν · οἱ δὲ (21) τῆς Λευιτικῆς ἅπαντες ἐλειτούργουν · οἱ μὲν ἱερατεύοντες (22), οἱ δὲ τούτοις διακονοῦντες. Ἔδει δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ὑπερχειν τῷ ἀριθμῷ, καὶ διὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ (23) · ἐξ αὐτῆς ²⁴ γὰρ ἐμελλεν κατὰ σάρκα βλαστάνειν · καὶ ὥστε τοὺς ἐξ αὐτῆς χειροτονουμένους βασιλέας ἀρκοῦσαν εἶχειν τῶν φυλετῶν τὴν ἐπικουρίαν. Συνέταξε δὲ κἀνταῦθα τῇ βασιλικῇ φυλῇ τοὺς ἱερέας · πρὸς ἡλίον γὰρ ἀνίσχοντα τὴν Ἰουδα τάξας φυλὴν, συνῆψεν αὐτοῖς τοὺς ἱερέας μετὰ τῆς κιβωτοῦ. Τῷ μέντοι Δάν τὸ βόρειον ἀπεκλήρωσε κλίμα (24). « Ἀπὸ προσώπου γὰρ, φησὶ, βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Εἰρηται δὲ ἡμῖν ἐν ταῖς τοῦ Ἰακώβ εὐλογίαις, ὡς ἐκ τῆς τοῦ Δάν φυλῆς ὁ ἀλάστωρ τευθήσεται, ὁ Χριστὸν μὲν ἑαυτὸν ὀνομάζων, τάναντια δὲ τῇ προσηγορίᾳ διαπραττόμενος, καὶ σφετεριζόμενος τὰ μηδαμόθεν προσήκοντα. Καὶ τῷ Ἰουδα δὲ μάλα εἰκότως τὸ ἔψον ἀπένειμεν · ἐπειδὴ καὶ περὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ οἱ θεοὶ βοῶσι προφήται · « Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολή (25)

²² ἦκοντα. Καὶ τῷ Ἰουδα δὲ μάλα εἰκότως τὸ ἔψον ἀπένειμεν · ἐπειδὴ καὶ περὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ οἱ θεοὶ βοῶσι προφήται · « Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολή (25)

ἄνομα αὐτῶ· » καί· « Τοῖς φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἡ
 ἥλιος δικαιοσύνης· καὶ ἰασίς ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐ-
 τοῦ. » Καί· « Τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθ-
 ἡμένοις φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. »

ΕΡΩΤ. Δ'.

*Tira hinc tā ἔργα τῶν ἱερέων, καὶ τίνα τὰ τῶν
 Λευιτῶν⁶¹;*

Αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων διδάσκει Θεός. « Εἶπε γάρ,
 φησὶ, Κύριος πρὸς Μωσῆν· Λάβε τὴν φυλὴν τοῦ
 Λευί, καὶ στήσεις αὐτὴν ἐναντίον Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως·
 καὶ λειτουργήσουσιν αὐτῶ, καὶ φυλάξουσι τὰς φυ-
 λακὰς αὐτοῦ, καὶ τὰς φυλακὰς⁶² τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ
 ἐναντίον (26) τῆς σκηπῆς τοῦ μαρτυρίου, ἐργάζεσθαι
 τὰ ἔργα τῆς σκηπῆς· καὶ φυλάξουσι πάντα τὰ σκευῆ
 τῆς σκηπῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ τὰς φυλακὰς τῶν
 υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ (27) πάντα τὰ ἔργα τῆς σκηπῆς·
 καὶ δώσεις τοὺς Λευίτας Ἀαρὼν τῶ ἀδελφῶ σου (28),
 καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τοῖς ἱερεῦσι. Δόμα δεδομένον (29)
 εἶδόν οὗτοι⁶³ ἀπὸ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ Ἀαρὼν
 καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καταστήσεις ἐπὶ τῆς σκηπῆς
 τοῦ μαρτυρίου· καὶ φυλάξουσι τὴν ἱερατεῖαν αὐτῶν,
 καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν βωμὸν, καὶ τὰ ἔσω τοῦ κατα-
 πετάσματος. Καὶ ὁ ἀλλογενὴς ὁ ἀπτόμενος ἀποθα-
 νεῖται. » Μεμαθήκαμεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οἱ μὲν ἱε-
 ρεῖς τὰς θυσίας προσέφερον, οἱ δὲ Λευῖται· τῶν μὲν
 ἱερέων (30) ὑπουργοί, τῆς δὲ σκηπῆς κατέστησαν
 φύλακες. Διδάσκει δὲ ἐν τοῖς ἐξῆς, τίνα μὲν ἔδει
 φέρειν τοῦ Καθὸ τὸν δῆμον, τίνα δὲ τὸν Γεδεῶν (31),
 τίνα δὲ τὸν Μεραρί.

ΕΡΩΤ. Ε'.

*Tiros ἐρεσκεν προσέταξεν ὁ Θεὸς ἀριθμηθῆναι C
 τοῦ λαοῦ τὰ πρωτότοκα;*

Ἐπειδὴ πᾶσαν τοῦ Λευί τὴν φυλὴν ταῖς θείαις
 ἀφιέρωσε λειτουργίαις, καὶ τοῦ πολεμεῖν ἠλευθέρω-
 σεν, εἰκὸς δὲ ἦν δυσχεραίνειν τῶν ἄλλων τινὰς, ὡς
 οὕτως προτιμηθέντων· πεῖθει (32) τοὺς δυσχερά-
 ροντας ὁ Δεσπότης Θεός, ὡς οὐδὲν προσέταξεν ἄδι-
 κων. Ἦνίκα γάρ, φησὶν, ὑμῶν χάριν ἀνῆρέθη τὰ
 τῶν Αἰγυπτίων πρωτότοκα, τὰ ὑμέτερα (33) δι-
 εσώθη πρωτότοκα. Ἄντι τούτων τοίνυν τὴν Λευίτι-
 κὴν φυλὴν ταῖς ἑμαῖς ἀπεκλήρωσα λειτουργίαις·
 καὶ ἀντι τῶν πρωτοτόκων τῶν ὑμετέρων (34) κτηνῶν,
 τῶν Λευιτῶν τὰ πρωτότοκα. Ἐπειδὴ δὲ πλείους
 ὤφθησαν τῶν Λευιτῶν τῶν ἄλλων φυλῶν οἱ πρώτο-
 τοκοί, προσέταξεν ἕκαστον τῶν μετὰ τὸν Ἰσον ἀρι-
 θμὸν, πέντε δοῦναι σίκλους τοῖς ἱερεῦσιν· εἰκοσι
 ὀβολοὺς ὀρίσας ἔχειν τὸν σίκλον, καὶ τὸν τοιοῦτον ἀρι-
 θμὸν ἅγιον ὀνομάσας, ὡς τοῖς θεοῖς ἀφωρισμένον,

^h Isa. ix, 1; Matth. iv, 16. ⁱ Num. iii, 6-10. ^j ibid. 40.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶¹ τίνα τῶν Λευιτ. ⁶² cat. p. 1171. αὐτοῦ — φυλακὰς. ⁶³ δόμα δεδομένοι οὗτοι.

NOTÆ.

(26) Ἐναντίον. Recepta lectio Num. iii, 7 est
 Ἐναντι.
 (27) Καί. In vers. τῶν O est κατά.
 (28) Τῶ ἀδελφῶ σου. Hæc non in omnibus codd.
 leguntur.
 (29) Cod. et Pic. διδομένον. Recepta lectio Num.

A tibus in tenebris et in umbra mortis, lux orta est
 iis ^h. »

INTERR. IV.

*Quenam erant officia sacerdotum, et quæ Levita-
 rum?*

219 Ipse Deus omnium docet. « Dixit enim
 Dominus, ait, ad Mosen : Sume tribum Levi, et sistes
 eam coram Aaron sacerdote, et ministrabunt ei, et
 observabunt custodias ejus et custodias filiorum Israel
 coram tabernaculo testimonii, ut exsequantur ope-
 ra quæ pertinent ad tabernaculum, et custodient
 omnia vasa tabernaculi testimonii, et custodias filio-
 rum Israel, et cuncta opera spectantia ad taberna-
 culum. Et dabis Levitas Aaroni fratri tuo, et filiis
 ejus sacerdotibus. Ipsi sunt donum datum a filiis
 Israel. Et constitues Aaronem et filios ejus super
 tabernaculum testimonii : et observabunt sacerdo-
 tium suum, et omnia quæ sunt altaris, et quæ intra
 velum continentur. Alienigena qui attigerit ea mori-
 etur ⁱ. » Ex hoc ergo loco didicimus, sacerdotes
 quidem victimas obtulisse : Levitas autem, sacer-
 dotum ministros, et tabernaculi custodes fuisse
 constitutos. In subsequentibus autem ostendit, quæ
 munera sint familiæ Caath, quæ Gedson, ei quæ
 Merari.

INTERR. V.

*Quamobrem Deus præcepit recenseri primogenita
 populi ?*

Quoniam universam tribum Levi divinis conse-
 cravit officiis, eamque liberavit ab onere militandi,
 et verisimile erat quosdam e reliquis ægre laturos,
 quod hi essent antepositi : suadet Dominus Deus
 indignantibus illis, senihil **220** iniquum statuisset.
 Quando enim, ait, vestro bono interfecta sunt
 Ægyptiorum primogenita, vestra sunt conservata.
 Horum igitur vice, ad ministeria mea peragenda
 Leviticam tribum reservavi : et pro primogenitis
 pecorum vestrorum, primogenita Levitarum. At
 quia plures reliquarum tribuum primogeniti visi
 sunt, quam Levitæ : constituit ut qui post æquatam
 numerum reperirentur, singuli quinque siclos sa-
 cerdotibus penderent, siclum obolis viginti taxans,
 atque hunc numerum sanctum appellans, tanquam
 ad divina segregatum, et non omnibus communem.

iii, 9 est δεδομένοι.

(30) Ἱερέων. Abest a cod. et edit. Pici.

(31) Cod. Γεδεῶν. Pic. Γεδτών.

(32) Πείθει. In cod. et edit. Pici sequitur οὖν.

(33) Cod. et Pic. ἡμέτερα.

(34) Cod. ἡμετέρων.

Alibi vero appellat obolos viginti didrachmum ^k : A quod didrachmum a Domino velut primogenito postulatum est.

καὶ οὐ παρὰ πᾶσι πολιτευόμενον. Ἀλλαγεῶ μέντοι διδραχμον ὀνομάζει τοὺς εἰκοσι ὀβολούς· τοῦτο τὸ διδραχμον καὶ ὁ Κύριος ὡς πρωτότοκος ἀπητήθη.

INTERR. VI.

Cur e vasis sacris quaedam hyacinthino tegi jussit amictu, quaedam vero purpureo ^l?

Pretiosiora hyacinthinis solis tegebantur. Color autem ille caelum denotat : quapropter interiora velaminis jussit hyacinthinis stragulis contegi, exteriora vero et purpureis et similibus, quia caelum mœnas nullas habet, terra vero propter legum transgressiones etiam recipit supplicia. At vero purpura regni est insigne. Dei autem regnum divinum est, et origine carens, et interitu. Ideo exterior tabernaculi superficies hyacinthinis stragulis atque purpureis tegebatur. Cum vero familia Caath curam gereret, statuit **221** ut prius sacerdotes adyta ingressi, arcam et reliquam suppellectilem praedictis teguminibus operirent, et ita deinde portarentur a familia Caath : ne videntes quæ tangere nefas est, aut videre, ex inopino conspectu morte plecterentur.

INTERR. VII.

Quem vocat immundum propter animam ^m?

Eum qui tetigerat mortuum, aut qui ad ossa defuncti proxime accesserat.

INTERR. VIII.

Quare praecepit et hos, et leprosos, et seminifluos, extra castra degere ⁿ?

Per leviora nos docet majora. Si enim qui tangit mortuum, est immundus, multo magis qui interficiendo mortuum effecerit : et si leprosus immundus, multo magis qui varias nequitiae species admiserit. Eodem modo per seminifluum damnatur adulterium. Nam si id, quod invitus quis patitur, execrandum est, multo magis quod quis sponte committit.

INTERR. IX.

Quid hoc est : « Si vir seu mulier commiserit ullum ex omnibus peccatis humanis ».

Humana vocat leviora peccata ; quia hominum

^k Matth. xvii, 24. ^l Num. iv, 6 seqq. ^m Num. v, 2. ⁿ ibid. 3. ^o ibid. 6. ^p Job xiv, 4, 5.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁴ cat. p. 1179. πορφύραν. ⁶⁵ cat. p. 1185. καὶ τούτους om. ⁶⁶ ἐργασάμενος ἑαυτόν. ⁶⁷ Qu. 9 diabolus constat partibus. Prior exstat in cat. p. 1187, ad Num. v, 4-7 ; posterior προσέταξε δὲ, p. 223, et rel. vid. ib. p. 1188, ad vers. 9. ⁶⁸ ποιήσει.

NOTÆ.

(35) Ἐπιβλήμασιν ὑακινθίνοις. Cod. et Pic. τούτοις τοῖς ἐπιβλήμασι.

(36) Τοιούτοις. Cod. et Pic. præmittunt οὐ. Satis bene.

(37) Θεοῦ. Uterque θεῖον.

(38) Cod. ὁστέων. Pic. ὁστέω.

(39) Τί. Cod. et Pic. præmittunt καί.

(40) Καὶ τούτους. Abest a cod. et edit. Pici.

(41) Cod. εἰργασμένος.

(42) Ἐἰ τις ποιήσει. Lectio recepta est ὅστις ἐάν (cod. Vatic. ἀν) ποιήσῃ.

EPQT. Γ'.

Τι δὴ ποτε τισὶ μὲν τῶν ἱερῶν σκευῶν ὑακινθίνα προσέταξεν ἐπιβληθῆναι καλύμματα, τισὶ δὲ πορφύρα ⁶⁹;

Τῶν τιμιωτέρων ὑακινθίνα μόνον τὰ καλύμματα ἦν. Αἰνίσσεται δὲ ἡ χρῶα τὸν οὐρανόν· τούτου χάριν καὶ μὲν ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος, ἐπιβλήμασιν ὑακινθίνοις (35) καλυφθῆναι προσέταξε, τὰ δὲ ἐκτὸς καὶ πορφύροις, καὶ τοιοῦτοις (36). Ὁ μὲν γὰρ οὐρανὸς τιμωρίας οὐκ ἔχει· ἡ δὲ γῆ διὰ τὰς τῶν νόμων παραβάσεις δέχεται καὶ κολάσεις. Τῆς δὲ βασιλείας ἡ πορφύρα δηλωτικὴ. Θεῖα δὲ καὶ ἀνερχός, καὶ ἀνώλεθρος ἡ τοῦ Θεοῦ (37) βασιλεία. Τούτου χάριν τὰ ἔξω τῆς σκηνῆς καὶ πορφύροις καὶ ὑακινθίνοις ἐπιβλήμασιν ἐκαλύπτετο. Προμηθεύμενος δὲ τοῦ δήμου τοῦ Καθθ, προσέταξε πρότερον τοὺς ἱερέας εἶπω τῶν ἀδύτων γενομένων, καλύπτειν τὴν κιβωτὴν καὶ τὰ ἄλλα σκευῆ τοῖς προεξηρημένοις καλύμμασιν· εἶθ' οὕτω τοῦ Καθθ τὸν δῆμον ταῦτα μετακαμιζῆσιν, ἵνα μὴ τὰ ἄψαστα καὶ ἀόρατα θεασάμενοι, ἐκ τῆς παραδόξου θέας ὑπομείνωσιν ἕλεθρον.

EPQT. Ζ'.

Τίνα καλεῖ ἀκάθαρτον ἐπὶ ψυχῇ;

Τὸν τοῦ τεθηγκότος ἀψάμενον, ἢ ὁστέοις (38) νεκροῦ πελάσαντα.

EPQT. Η'.

C

Τι (39) δὴ ποτε καὶ (40) τούτους ⁶⁴, καὶ τοὺς λεπρούς, καὶ τοὺς γονορροεῖς, ἔξω τῆς παρεμβολῆς διαγρεῖν ἐκέλευσεν ;

Ἀπὸ τῶν σμικρῶν τὰ μεγάλα παιδεύων. Εἰ γὰρ ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ ἀκάθαρτος, πολλῶ μᾶλλον ὁ νεκρὸν εἰργασάμενος (41) ⁶⁵ διὰ μαιφονίας. Καὶ εἰ ὁ λεπρὸς ἀκάθαρτος, πολλῶ μᾶλλον ὁ τὰ ποικίλα τῆς κακίας ἐργασάμενος εἶδη. Οὕτω διὰ τοῦ γονορροεῖς ἢ μοιχεῖα κατηγορεῖται. Εἰ γὰρ τὸ ἀκούσιον μυσάρον, πολλῶ δῆπουθεν τὸ κατὰ γνώμην τολμύμενον.

EPQT. Θ' ⁶⁷.

Τί ἐστίν, Ἀγῆρ ἢ γυνὴ εἰ τις (42) ποιήσῃ ⁶⁸ ἀπὸ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀνθρωπίνων ;

Τὰ σμικρότερα τῶν ἁμαρτημάτων ἀνθρώπινα καὶ

λάτρην ἕπειδὴ τρεπτὴν οὖσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν πάντων ἀπηλλάχθαι τῶν ἀμαρτημάτων οὐχ οἶόν τε. « Οὐδεὶς γάρ, φησί, καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ἡ ζωὴ αὐτοῦ. » Τοῦτου χάριν καὶ ὁ θεὸς βοᾷ Δαβὶδ· « Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ ἐνόμου σου, ὅτι οὐ δικαιοθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. » Μόνος γὰρ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, καὶ ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς θεὸς (43), τὸ ἄμωμον ἔχει. Καὶ τοῦτο προερῶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας δέδα (44)· « Ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ (45). » Τοῦτου χάριν καὶ τὰς ἄλλων ἀμαρτίας ἀνέλαβεν, οἰκείας οὐκ ἔχων. Οὗτος γὰρ φησί· « Τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ τὰ ἕπερὶ ἡμῶν ἰδουᾶται (46). » Καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης· « Ἴδε ὁ ἄμωμος τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου. » Διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλευθερός, ὡς ἀδικῶς ὑπομείνας τὸν θάνατον⁷⁰. Διδάσκει τοίνυν ὁ θεὸς νόμος πῶς θεραπευτέον (47) τοὺς τὰ μέτρια πλημμελήσαντας⁷¹. Κελεύει γὰρ τὸν ἐν τιτι συμβολαίοις ἡδικοῦντα, πρότερον⁷² ἐξαγορεύσει τὴν ἀμαρτίαν, εἴτα τῷ ἡδικομένῳ τὸ ληφθὲν ἀποδοῦναι προσθετικῶς τῷ κεφαλαίῳ τὸ πέμπτον. Εἰ δὲ συμβαῖη τὸν ἡδικομένον πρὸ τῆς τοῦ ἡδικοῦτος μεταμελείας καταλῦσαι τὸν βίον, ἐκτίσαι ταῦτα τῷ ἀγχισταύοντι. Ἀγχισταύοντα δὲ καλεῖ τὸν τῷ γένει προσήκοντα. Ἡ δὲ τάξις τοῦ γένους αὕτη· Πρῶτος υἱός, εἴτα θυγάτηρ, εἴτα ὁ τοῦ πατρὸς ἀδελφός, ἔπειτα ὁ τοῦ πάππου. Εἰ δὲ τούτων μηδεὶς εἴη, ὁ πλησιέστερος (48) συγγενής. Εἰ δὲ μὴ εὐρίσκειτο συγγενής, τῷ θεῷ τὰ προῤῥηθέντα προσενεγκεῖν διηγόρευσε. Τοῦτο γὰρ εἶπεν· « Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ τῷ ἀνθρώπῳ ἀγχισταύων, ὥστε ἀποδοῦναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα τὸ πρὸς αὐτὸν, τὸ πλημμέλημα τὸ ἀποδιδόμενον τῷ Κυρίῳ τῷ ἱερῷ ἔσται, πλὴν τοῦ κριοῦ τοῦ ἱλασμοῦ, δι' οὗ ἐξιλάσεται περὶ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. » Προσέταξε δὲ καὶ τὰς προσφερομένας ἀπαρχὰς τοὺς ἱερέας ἐσθίειν. Ἀπαρχὴ γὰρ ἦσαν τοῦ μὲν λαοῦ οἱ Λευῖται, τῶν δὲ Λευιτῶν οἱ ἀρχιερεῖς (49). Ὡς ἀπαρχαὶ τοίνυν τὰς ἀπαρχὰς ἐκομίζοντο.

ΕΡΩΤ. Ρ⁷³.

Ἀπὸ ἀλευρον κριθινον ὑπὸ τῆς ὑποπτευομένης μοιχοθυθῆναι προσεκομίζετο;

Αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἠρμήνευσεν. « Ἔστι γὰρ, ἔφη, θυσία ζηλοτυπίας, θυσία μνησύνου, θυσία ἀναμνήσκουσα ἀμαρτίαν. » Ὅθεν οὐδὲ ἔλατον αὐτήν, οὐδὲ λιβανωτὸν⁷⁴ (50) ἔχειν προσέταξεν· ἐστέρητο

⁷⁰ Psal. CXLII, 2. ⁷¹ Isa. LIII, 9. ⁷² ibid. 4. ⁷³ Joan. I, 29. ⁷⁴ Psal. LXXXVII, 5. ⁷⁵ Num. V, 8. ⁷⁶ ibid. 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁷ τὰ om. ⁷⁸ ὡς — θάνατον. ⁷⁹ πλημμελοῦντας. ⁸⁰ πρῶτον. ⁸¹ Qu. 10 tribus his constat partibus: 1.) Initium usque ad τὴν γυναῖκα exstat in cat. p. 1189, ad Num. V, 11-16. 2.) καὶ λήψεται — τὴ τιμωρία p. 224; vid. ib. p. 1190, ad vers. 17, 3.) τὸ δὲ ἐνόρκιον et rel. vid. ib. p. 1192, ad vers. 21. ⁸² λιβανον.

NOTÆ.

- (43) Καὶ ὡς θεός. Des. in cod. et apud Pic.
 (44) Cod. et Pic. βοᾷ.
 (45) Ὅς — αὐτοῦ. Eodem modo hæc Isaiæ verba exprimuntur I Petr. II, 22. Alias lectiones h. l. habet codex Vatic.
 (46) Τά. Abest a cod. et edit. Pic.

A naturam, cum mutationi sit obnoxia, ab omnibus immuncem esse peccatis est impossibile. « Nemo enim, inquit, purus est a sorde, nec si vita ejus fuerit unius diei p. » **222** Quapropter divinus quoque David clamat: « Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo ullus vivens q. » Solus enim Dominus Christus et ut homo, et ut Deus, macula caret. Quod providens Isaias propheta clamabat: « Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus r. » Unde factum est, ut aliena peccata assumeret, cum propria non haberet. Ita enim dicit: « Ille peccata nostra tulit, et pro nobis afflictus est s. » Et Joannes ille magnus: « Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi t. » Propterea dicitur u inter mortuos B liber, ut qui mortem injuste passus sit. Lex ergo divina docet, quomodo curandi sunt ii, qui medio-criter peccaverunt. Jubet enim eum, qui in contractibus quibusdam alteri damnum intulerit, primum annuntiare peccatum: tum quod sumptum est damnum passo restituere, addita sorti principali quinta parte. Si vero contigerit injuriam passum ante decedere quam pœnitentia ductus furris is qui damnum dedit, hæc propinquo ejus exsolvere præcipit. Propinquam autem appellat eum qui genere illum contingit. Jam ordo generis est iste: primo loco filius, deinde filia, postea patris frater, tum frater avi. Quod si nullus horum exstet, propinquior consanguineus. Si vero consanguineus non reperiat, Deo prædicta offerri statuit. Hoc enim dixit: « Si autem viro non fuerit propinquus cui restituatur delictum, delictum quod restituitur Domino, erit sacerdotis, excepto ariete, qui offertur pro expiatione, per quem **223** expiationem faciet pro eo r. » Constituit etiam ut sacerdotes edant primitias quæ offeruntur. Primitiæ enim populi erant Levitæ, Levitarum autem primitiæ sacerdotes. Hinc tanquam primitiæ primitias accipiebant.

INTERR. X.

Quare farina hordeacea offerebatur ab ea, quæ suspecta erat de adulterio?

Ipse Dominus interpretatus est. « Est enim, inquit, sacrificium zelotypiæ, sacrificium recordationis, sacrificium in memoriam reducens peccatum x. » Unde nihil olei vel thuris illud habere

- (47) Πῶς θεραπευτέον. Abest a cod. et edit. Pic.
 (48) Cod. πλησιαίτερος.
 (49) Cod. et Pic. ἱερείς.
 (50) Cod. λιβανον.

statuit : carebat enim tum odore bono, tum lumine justitiæ. Hoc igitur fieri præcepit Dominus Deus; quia cædis plenum illorum animum cognoscebat. Nam ne ex sola suspitione conjuges suas interficerent, jussit adulterii suspectam ad se adduci, ut qui cuncta probe norit, etiam quæ clam geruntur. « Adducet enim, inquit, sacerdos, et sistet coram Domino mulierem, et sumet sacerdos in vase fictili aquam mundam vivam coram Domino, et pauxillum terræ de pavimento tabernaculi testimonii, et sumens sacerdos immittet in aquam. Et statuet sacerdos mulierem ante Dominum, et revelabit caput mulieris, et dabit in manus illius sacrificium recordationis, et sacrificium zelotypiæ. In manu vero sacerdotis erit aqua redargutionis, in quam maledicta congressit 7. » Ista vero omnia fieri mandavit, mulierem suspectam perterrens, ut confiteatur si forte peccaverit, **224** et per pœnitentiam remissionem consequatur. Idcirco illam aperto capite coram Deo sisti jubet, docens omnia nuda esse et aperta in conspectu ejus, et nihil eorum quæ gerimus illum latere. Quod autem ad terrendam illam hæc celebrari jussit, indicant subsequencia : « Adjurabitque illam sacerdos, et dicet ei : Si quispiam tecum non dormivit, neque transgressa es ut pollueris, cum esses sub viro tuo, immunis esto ab aqua ista redargutionis maledictionibus plena. Si vero cum esses sub viro, transgressa es, aut polluta es, aut dormivit tecum alius quam vir tuus, tradat te Dominus in maledictionem, et jusjurandum in medio populi tui : concedatque ut concidat femur tuum, et dirumpatur uterus tuus 2. » Præcepit quoque, ut mulier consentiat maledictioni, et dicat fiat, fiat, utque maledictio scribatur, et deleatur aqua, et aquam bibat mulier illa. Verum ante omnia sacrificium offerri jussit, hoc est, farinam hordeaceam. Deinde docet fore ut si mulier fuerit innocens, incolumis servetur ; sin rea fuerit, et latuerit, maledictionis vim experientia discat, utero dirupto, et femore collapso. Per quæ enim quis peccat, per hæc et punitur. Jusjurandum autem ita intelligendum est. Cum quispiam gravia et intolerabilia patitur, solent nonnulli jurantes dicere : Non patiar ego quæ ille passus est.

7 Num. v, 16-18. 2 ibid. 19-21.

A γὰρ καὶ τῆς εὐωδίας, καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης φωτός. Τοῦτο μέντοι γίνεσθαι νενομοθέτηκεν ὁ Δεσπότης Θεὸς, τὴν μισαιφόνον αὐτῶν ἐπιστάμενος γνώμην. Ἴνα γὰρ μὴ ἐξ ὑποψίας ἀποκτείνωσι τὰς ὁμοζύγους, ἐκέλευσε τὴν ὑποπτειομένην αὐτῷ προσενεχθῆναι, ἅτε δὴ πάντα σαφῶς ἐπισταμένῳ, καὶ τὰ λάθρα γιγνόμενα. « Προσάξει γὰρ, φησὶν, ὁ ἱερεὺς, καὶ στήσει ἔναντι Κυρίου τὴν γυναῖκα · καὶ λήψεται ὁ ἱερεὺς ὕδωρ καθαρὸν ζῶν ἔναντι Κυρίου ἐν ἀγγείῳ ὄστρακινῳ, καὶ τῆς γῆς τῆς οὔσης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου · καὶ λαθῶν ὁ ἱερεὺς ἔμβαλει εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ στήσει ὁ ἱερεὺς τὴν γυναῖκα ἔναντι Κυρίου, καὶ ἀποκαλύψει τὴν κεφαλὴν τῆς γυναίκος, καὶ ὕψει ἐπὶ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὴν θυσίαν τοῦ μνημοσύνου, τὴν θυσίαν τῆς ζηλοτυπίας. » B ἐν δὲ τῇ χειρὶ τοῦ ἱερέως ἔσται τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ τοῦ ἐπικαταρωμένου τούτου (51). Ταῦτα δὲ πάντα γενέσθαι προσέταξε, τὴν γυναῖκα τὴν ὑποπτειομένην ἐκδειματῶν, ἵν' εἰ ἐξήμαρτεν ὁμολογήσει, καὶ διὰ μεταμελείας (52) λάθῃ τὴν ἀφροσύνην. Τοῦτου χάριν ἀκάλυπτον αὐτὴν τῷ Θεῷ προσενεχθῆναι κελεύει, διδάσκων ὅτι γυμνά πάντα καὶ τετραχηλισμένα ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν αὐτὸν ἐλάττει τῶν παρ' ἡμῶν γιγνόμενων. Ὅτι δὲ ταῦτα δεδιττόμενος αὐτὴν γενέσθαι κεκέλευε, τὰ ἐξῆς δηλοῖ. « Καὶ ὀρκίζει αὐτὴν ὁ ἱερεὺς, καὶ ἔρει τῇ γυναίκα · Εἰ μὴ κεκοίμηται τις μετὰ σοῦ, εἰ μὴ παραβέβηκας μιανθῆναι ὑπὸ τὸν ἄνδρα τὸν σεαυτῆς (53), ἀθῶος ἴσθι ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ (54) τοῦ ἐπικαταρωμένου τούτου · εἰ δὲ σὺ παραβέβηκας ὑπανδρὸς οὔσα, ἢ σὺ μεμίανσαι, ἢ C ἔδωκέ τις τὴν κοιλίην ἐν σοὶ πλὴν τοῦ ἀνδρός σου, δῶή σε (55) Κύριος ἐν ἀρᾷ, καὶ ἐνόρκιον ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸν μηρόν σου διαπεπτωκότα (56), καὶ τὴν κοιλίαν (57) πεπρησμένην. » Ἐκέλευσε δὲ καὶ τὴν γυναῖκα συντίθεσθαι τῇ ἀρᾷ, καὶ λέγειν· *Γένοιτο, γένοιτο* · καὶ γραφῆναι δὲ τὴν ἀρὰν προσέταξε, καὶ ἐξαλειφθῆναι ὕδατι, καὶ πειν τὴν γυναῖκα τὸ ὕδωρ · πρότερον δὲ τὴν θυσίαν προσενεχθῆναι, τούτεστι τὸ χρίθων ἀλευρον. Εἶτα διδάσκει ὡς ἀθῶος μὲν οὔσα ὑγίης φυλαχθήσεται · ἔνοχος δὲ οὔσα, καὶ κρύπτουσα, τῇ πείρᾳ μαθήσεται τῆς ἀρᾶς τὴν ἰσχὺν, καὶ τῆς κοιλίας διαρρήγνυμένης, καὶ τοῦ μηροῦ διαπύπτοντος. Δίῳ γὰρ ἡ ἁμαρτία, διὰ τούτων ἡ τιμωρία. Τὸ δὲ ἐνόρκιον (58) οὕτω νοητέον · Ὅτι· ἂν τις δεινὰ καὶ ἀνήκεστα πάθῃ, εἰδῶσά τινας ὁμιούντας λέγειν· *Μὴ πάθοιμι & ὁ δεῖνα πέπονθεν.*

NOTÆ.

(51) Τοῦ — τούτου. Cod. Alex. et quædam alia exemplaria habent τὸ ἐπικαταρωμένον τούτου.

(52) Cod. et Pic. μετανοίας.

(53) Ὑπό — σεαυτῆς. Hæc eundem sensum habere videntur cum illis quæ deinde sequuntur ὑπανδρὸς οὔσα. Fefellit enim interpretes Græcos anceps

particulæ *ἦν* significatio.

(54) Τοῦ ἐλεγμοῦ. Abest a cod.

(55) Σέ. Cod. et Pic. σοί.

(56) Cod. διαπεπτωκέναι.

(57) Κοιλίαν. Cod. et Pic. addunt σοῦ.

(58) Cod. et Pic. ὀρκιον.

Γι ἐστιν. « Ὅς ἂν μεγάλως εὐξῆται εὐχὴν ἀφαι-
γνίσασθαι ἡ ἀγγεῖται τῷ Κυρίῳ; »

Πολλὰ (59) τῆς ἐπαγγελίας εἶδη. Οἱ μὲν γὰρ θυσίας ἐπιγγέλλοντο, οἱ δὲ χρήματα, οἷε καὶ ἑαυτοὺς (60) · οἱ δὲ ῥητῶν ἡμερῶν ἀριθμὸν μὴ πτεῖν ὄϊνον, μὴ κείρασθαι τὴν κεφαλὴν. Τοιοῦτοι ἦσαν, περὶ ὧν ὁ θεὸς εἶπεν Ἰάκωβος τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ · « Εἰσὶ τινες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτοῖς · τούτους παραλαβὼν ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς⁷⁵, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτούς · » τούτέστι, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν προσφερομένας κατὰ τὸν νόμον θυσίας σὺ πάρασχε, ἵνα λύσης τὴν ὑπόβλην. Περὶ τούτων ἐνταῦθα ὁ νόμος διαγορεύει, καὶ κελεύει, τοὺς ταύτην ὑπισχνουμένους τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ ἕξους ἀπέχεσθαι, καὶ σταφυλῆς καὶ στεμφύλων, πάσας τῆς εὐχῆς τὰς ἡμέρας · εὐχὴν δὲ καλεῖ τὴν ὑπόσχεσιν · καὶ τὴν κεφαλὴν μὴ κείρασθαι, ἕως ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι ὅσας ἠῤῥετο τῷ Κυρίῳ. Ἄγιον δὲ καλεῖ τὸν τρέφοντα κόμην, ὡς τῷ Θεῷ τὴν κόμην ἀφιερῶσαντα. Τοῦτο γὰρ εἶπεν · « Ἄγιος ἔσται (61) ὁ τρέφων κόμην τρίχα κεφαλῆς, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς εὐχῆς αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ, » ἀντὶ τοῦ, ἅς (62) ἀφιέρῳσας (63) τῷ Θεῷ, μὴ κείρης (64) ἕως ἂν δῶς (65) τῇ ὑπόσχεσει τὸ πέρασ. Κελεύει δὲ αὐτὸν μὴ πατρὶ (66) τετελετωτηκότι πελάζειν, μὴ ἀδελφῷ, μὴ ἐτέρῳ τινί. Κὰν γὰρ ἐξαπίνης, φησὶ, τελευτήσαντός τινος παρεῖναι τοῦτον συμθῆ, ἀνάγκη πᾶσαν ἀφελᾶν τὴν τρίχα · καὶ οὐ τῇ πρώτῃ μόνον ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἑβδόμῃ · ἵνα καὶ αἱ διαφυγούσαι τὸν ξυρὸν τρίχες, ἐν ταῖς ἑπτὰ αὐξηθεῖσαι ἡμέραις περιαιρεθῶσιν · ἔπειτα τῇ ὀγδόῃ δύο τρυγόνες προσενεγκεῖν⁷⁶ τὴν μὲν περὶ ἀμαρτίας, τὴν δὲ εἰς ἄλοκαῦτωσιν · καὶ ἀμῶν ἕνα περὶ πλημμελείας. Ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν ἀκριβέστερον, ὡς περὶ πλημμελείας τὴν τῶν ἀκουσίων ἀμαρτημάτων καλεῖ · ἀκούσιον γὰρ καὶ τὸ τούτῳ (67) συμβάν · ἐξαπίνης γὰρ τινος τελευτήσαντος ὑπέμεινε μολυσμόν. Ἄνωθεν δὲ αὐτὸν ἀριθμῆσαι κελεύει τὸν τῶν ἐπιγγελλμένων ἡμερῶν ἀριθμὸν · « Ἀλόγιστοι (68) γὰρ, φησὶν, ἔσονται αὐτῶν αἱ πρότεραι ἡμέραι, ὅτι ἐμιάνητ, ἢ κεφαλὴ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ (69). » Ἐδίδαξε

Quid est hoc : « Quicumque summum voverit votum, nempe consecrare sanctimoniam Domino » ?

Promissionis species sunt multæ. Quidam enim victimas pollicebantur, quidam pecunias, alii et seipos : nonnulli certo ac stato dierum numero se vinum non bibituros, aut caput non rasuros. Hujus generis erant de quibus divinus Jacobus divino Paulo dicebat : « Sunt quidam voto obstricti, hos sume, et sanctificare cum eis, et impensas fac pro illis^b ; » hoc est, præbe tu victimas quæ secundum legem offerri solent pro illis, ut tollas suspicionem. De istis hoc loco lex statuit : et jubet eos qui talem promissionem dederint, etiam ab aceto, et uva, et acinis abstinere cunctis diebus voti sui (votum autem appellat promissionem), et non radere caput, donec compleantur dies quos voverit Domino. Sanctum autem vocat nutritem comam, ut qui comam Deo consecravit. Hoc enim ait : « Sanctus erit qui comam nutrit et capillum capitis omnibus diebus voti sui Domino^c ; » perinde ac si dicat : Quos consecrasti Domino, ne tondeas capillos, donec promissioni finem imposueris. Vetat autem illum accedere ad patrem mortuum, vel ad fratrem, seu quempiam alium. Si vero, inquit, ex improvise contigerit, aliquem interesse, dum quis vita decessit, necesse habet universum abradere capillum, idque non primo die 226 solum, sed etiam septimo : ut etiam capilli, qui novaculam effingerint, intra septem dies crescentes auferrant. Postea jubet octavo die offerre duos turtures, unum pro peccato, alterum in holocaustum, et agnum unum pro delicto. Hinc autem accuratius discimus, quod victimam pro delicto appellet, quæ pro peccatis non spontaneis offertur. Non spontaneum quippe est quod huic accidit. Aliquo enim repente mortuo polluebatur. Altius vero numerum dierum promissorum supputari præcipit : « Quia non computabuntur, inquit, priores dies, propterea quod pollutum sit caput voti ipsius^d. » Declaravit quoque quasnam victimas offerre deceat

^a Num. vi, 2. ^b Act. xxi, 23, 24. ^c Num. vi, 5, 6. ^d ibid. 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁵ Qu. 11 decem absolvitur partibus. 1.) Initium usque ad ἠῤῥετο τῷ Κυρίῳ exstat in cat. p. 1193, ad Num. vi, 1, 2. 2.) ἄγιον — τὸ πέρασ vid. ib. p. 1195, ad vers. 5. 3.) κελεύει — μολυσμόν, p. 926 vid. ib. p. 1196, ad vers. 8, 9. 4.) ἀνωθεν — εὐχῆς αὐτοῦ vid. ib. p. 1198, ad vers. 12. 5.) ἐδίδαξε — τοῦ σωτηρίου vid. ib. p. 1199, ad vers. 14, 15. 6.) ὁ δὲ βραχιῶν — Χριστὸς ἐν ὕμνῳ, p. 227; vid. ib. p. 1200, ad vers. 19. 7.) μετὰ ταῦτα — εὐλ. αὐτοῦ vid. ib. p. 1201, ad vers. 22, 23. 8.) λέγει — φυλάξαι τε, vid. ib. p. 1202, ad vers. 14. 9.) ἢ δὲ δευτέρα — σαρκὶ αὐτοῦ vid. ib. ad vers. 25, 26. 10.) ταῦτα περὶ ei rel. vid. ib. p. 1212, ad cap. vii, 89. ⁷⁶ cat. p. 1193. ἀφαγισθῆναι. ⁷⁷ καὶ om. ⁷⁸ πίνειν. ⁷⁹ πρός αὐτούς.

NOTÆ.

(59) Πολλὰ — εἶδη. Cod. Πολλὰ εἶδη. . . Pic.
Πολλὰ εἶδη εὐχῆς.
(60) Καὶ ἑαυτούς. Cod. αὐτούς. Pic. αὐτούς.
(61) Cod. et Pic. ἔστιν.
(62) Ἄς. Abest a cod. et edit. Pici.
(63) Cod. et Pic. ἀφιέρῳσας.
(64) Cod. κείρη. Pic. κείρω.
(65) Cod. et Pic. ἕψ.

(66) Πατρὶ. Cod. et Pic. πρὶν.
(67) Καὶ τὸ τούτῳ. Cod. καὶ τούτου. Pic. καὶ τούτου τῷ.
(68) Ἀλόγιστοι. Receipta lectio est ἄλογοι.
(69) Ἡ — αὐτοῦ. Haud inepte οἱ Ὁ vocem ἡρῆν l.

1. sic interpretati sunt, ut idem sit quod ἡρῆν ἡρῆν⁷⁹ vers. 9.

eum, qui purificationis votum impleverit : nempe agnum in holocaustum, et agnam pro peccato. Sexus enim sunt feminini hostiæ, quæ pro peccato offeruntur : quoniam laxiori molliorque reddita parte rationali, persilitur ad peccatum. Nihilominus et arietem immaculatum in salutem, et canistrum azymorum offerre mandavit : deinde dum sacrificium peragebatur, capillos povi super sacrificio eucharistico. Armus autem coctus, qui imponebatur manibus voventis, et a sacerdote capiebatur, denotabat actum promissum esse consummatum : operationem enim completam armus coctus significat. Caterum hæc non frustra lege sancivi, sed ut doceat non parvam esse adhibendam diligentiam, nec temere vovendum esse, et ubi voverint, promissa esse præstanda. Ex his etiam nos **227** docet, ut sanctioniam impollutam conservemus. Qui enim macula aliqua perfusus est, superna indiget purificatione, atque ut per poenitentiam a peccato immunis reddatur. Quod beatus Paulus scribens Galatis dicebat : « Filioli mei, quos iterum cum dolore pario, donec formetur Christus in vobis e. » Post hæc instruit sacerdotes quo pacto benedicere debeant, et quod nomen divinum suppeditet accedentibus benedictionem : « Imponent enim, inquit, nomen meum super filios Israel : et ego Dominus benedicam eis f. » Profert etiam ipsa benedictionis verba : « Benedicat tibi Dominus, et custodiat te. Ostendat Dominus faciem suam super te, et misereatur tui. Elevet Dominus vultum suum super te, et det tibi pacem g. » Ex his autem docemur oportere eos qui benedictionem consequi volunt, prius divina dona postulare, quod quidem significat illud, « Benedicat tibi ; » deinde donata conservare, subdidit enim, « Et custodiat te. » Secunda vero benedictio, Dei ac Salvatoris nostri adventum præannuntiat. « Ostendat enim, inquit, Dominus faciem suam tibi, et misereatur tui. » Nam misericordiæ plena est Dei atque Salvatoris nostri incarnatio : quapropter reconciliationem etiam cum Deo nobis largitus est : quod et constare potest ex benedictione sequenti : « Elevet Dominus vultum suum super te. » De hac pace beatus Paulus ait : « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceræ dissolvit, et inimicitias, per carnem suam h. » Hæc ubi de benedictione **228** disseruit propheta, et exposuit, quo pacto et tabernaculum unxit, et quænam principes tribuum obtulerint, declaravit qua ratione divinam

A δὲ καὶ τῆνας προσήκει θυσίας προσενεγκεῖν τὸν τοῦ ἁγνισμοῦ τὴν ἐπαγγελίαν πεπληρωκότα· ἀμνὸν μὲν εἰς ὀλοκαύτωσιν, ἀμνάδα δὲ ὑπὲρ ἁμαρτίας· θήλα γὰρ τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας ἱερεῖα, ἐπειδὴ χανουμένου τοῦ λογιχοῦ ἡ ἁμαρτία τοιμᾶται. Καὶ μέντοι καὶ κριὸν ἄμωμον εἰς σωτηρίαν, καὶ κανοῦν ἀζύμων προσενεγκεῖν διηγόρευσεν· εἶτα τῆς θυσίας ἐπιτελουμένης, τὰς τρίχας ἐπιθεῖναι τῇ θυσίᾳ τοῦ σωτηρίου. Ὁ δὲ βραχίων ὁ ἐφθός, ὁ ἐπιτιθέμενος ταῖς τοῦ εὐξαμένου χερσὶ, καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως λαμβανόμενος, δηλοῖ τελεθεῖσαν τὴν ἐπηγγελμένην πράξιν· πράξεως γὰρ γεγενημένης ὁ ἐφθός βραχίων δηλωτικός. Ταῦτα δὲ οὐ μᾶτην νενομοθέτηκεν, ἀλλ' ἀκριθείας ἐπιμελεῖσθαι διδάσκων, καὶ μήτε ὡς ἔτυχεν ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ ὑπισχνουμένους τὰ ἐπηγγελλόμενα πληροῦν. Παιδεύει δὲ καὶ ἡμᾶς διὰ τούτων καὶ (70) τὸν ἀνοσιμὸν φυλάττειν ἀμόλυντον· ὁ γὰρ κηλίδα δεχόμενος τῆς ἀνωθεν δέικται καθάρσεως, καὶ τῆς διὰ μετανοίας τῶν μολυσμῶν ἀφαιρέσεως. Τοῦτο γὰρ καὶ Γαλάταις ἐπιστέλλων ὁ μακάριος ἔλεγε Παῦλος· « Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἀχρὶς οὐ μορφωθῆι Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Μετὰ ταῦτα διδάσκει πῶς εὐλογεῖν προσήκει τοὺς ἱερέας, καὶ ὡς τὸ θεῖον ὄνομα χορηγεῖ τοῖς προσιοῦσιν εὐλογίαν. « Ἐπιθήσουσι γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ Κύριος εὐλογήσω αὐτούς. » Λέγει δὲ καὶ αὐτὰ τῆς εὐλογίας τὰ ῥήματα· « Εὐλογήσαι σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε, ἐπιφάναι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ ἐλεήσει σε· ἐπάραι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σοί, καὶ δώη σοι εἰρήνην. »

C Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὡς χρῆ πρότερον τοῖς εὐλογημένοις⁹⁰ (71) τὰς θείας αἰτεῖν δωρεάς· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Εὐλογήσαι σε· » εἶτα τὰ διδόμενα φυλαχθῆναι· ἐπήγαγε γὰρ, « Καὶ φυλάξει σε. » Ἡ δὲ δευτέρα εὐλογία τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν προθεσπίζει· « Ἐπιφάναι γὰρ, φησὶν, Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ⁸¹, καὶ ἐλεήσει σε· » ἐλέου γὰρ μεστὴ ἡ κατὰ σάρκα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν οἰκονομία. Διὸ καὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν καταλλαγὰς ἐδωρήσατο· τοῦτο γὰρ ἡ ἐξῆς εὐλογία διδάσκει· « Ἐπάραι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σοί, καὶ δώη σοι εἰρήνην. » Περὶ ταύτης τῆς εἰρήνης καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἔφη· « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρω ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ (72). » Ταῦτα περὶ τῆς εὐλογίας διδαχθεὶς (73) ὁ προφήτης, καὶ διηγησάμενος ὅπως καὶ τὴν σκηνὴν ἔχρισε, καὶ τίνα οἱ φύλαργοι προσεκέμισαν· εἰδίδασκεν ὅπως θεῖαν φωνὴν τοῖς ὡσὶν εἰσεδέ-

⁹⁰ Galat. iv, 19. ^f Num. vi, 27. ^g *ibid.* 24-26. ^h Ephes. ii, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁰ Cat. p. 1202. τοῖς εὐλογουμένοις. ⁸¹ ἐπὶ σοί.

NOTÆ.

(70) *Kal.* Abest a cod. et edit. Pici.

(71) Cod. εὐλογουμένοις.

(72) *Thr* — αὐτοῦ. Sic quoque infra ad Ephes.

ii, 14, hæc cum præcedentibus conjunguntur ita ut vers. 15, incipiat a verbis τὸν νόμον x λ

(73) Cod. διαλεχθεὶς. Pic. διελεχθεὶς.

ξίτο ἐκ τοῦ ἰλαστηρίου φερομένην · ὁ⁹³ ὑπέκειτο (74) ἂν μὲν τῆ κιβωτῆ, ταῖς δὲ τῶν Χερουβίμ συνεκαλύπτετο πέφυξι. Ταῦτα δὲ οὐ φιλοτιμούμενος γέγραφαν, ἀλλὰ διδάσκων ὡς ἐκεῖθεν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπασι τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰσοῦσι τὴν οἰκελαν ἐπιδαίξει⁹⁴ ὁ δόξαν ὁ Δεσπότης Θεός, ὅπως ἦν (75) ἰδεῖν οἶά τε τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις.

ΕΡΩΤ. ΙΒ'.

Τι δὴποτε τοὺς Λευίτας ἀγιασθῆναι κελεύσας, ἅπαν τὸ σῶμα τῶν τριχῶν γυμνωθῆναι προσέταξεν;

Δι τριχῶν τῆς νεκρώσεως σύμβολον · νεκροὶ γὰρ αὐταί, καὶ δόξης ἀσθησιν οὐ δεχόμεναι. Τὴν ἀληθῆ τοῖνον ζωὴν ἔχειν κελεύει τοὺς τῷ Θεῷ λειτουργούντας, καὶ μηδὲν νεκρὸν ἔχειν, μηδὲ δυσώδεις. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Θεσπέσιος ἡμᾶς διδάσκει Παῦλος · « Χριστῷ γὰρ, φησί, συνεσταύρωμαι · ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Ταῖς γὰρ θείαις, φησί, ἐνεργείαις ἐμαυτὸν ἀφιέρωσα.

ΕΡΩΤ. Η'.

Διατί μετὰ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος μέχρι τοῦ ἀετηχοστοῦ λειτουργεῖν τοὺς Λευίτας κελεύει;

Ἐπειδὴ ἡ μὲν πρώτη ἡλικία τελείαν οὐκ ἔχει τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν τὴν διάκρισιν. Ἡ τελευταία δὲ ἀσθενέστερον ἔχει τὸ σῶμα. Ἀποκρίναι τοῖνον καὶ τὴν νεότητα, καὶ τὸ γῆρας · τὴν μὲν (76) διὰ τὸ ἀταλὴ τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ διὰ τὸ τοῦ σώματος ἀσθενές.

ΕΡΩΤ. ΙΑ'⁹⁴.

Τίος χάριν οὐκ ἠδύνατο ἐπιτελεῖσαι τὸ Πάσχα οὐ ἀκάθαρτοι ἐπὶ ψυχῇ (77);

Συνῆπται ἡ αἰτία τῆ παραίτησει. Ὡς γὰρ ἀπὸ κήδους ὄντες, καὶ τινὰς τῶν οἰκείων ταφῇ παραδιδωκότες, ἀκάθαρτοι κατὰ τὴν τοῦ νόμου διαγόρευσιν ἦσαν. Δεδιώτες τοῖνον, μὴ τοῦ Πάσχα πληρῶντες τὴν ἐντολὴν, παραβῶσι τὴν περὶ τῶν ἀκαθάρτων κειμένην, καὶ ἀντινομίᾳ περιπέσωσι, τὴν αἰτίαν τὸν νομοθέτην ἐδίδαξαν · ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐτόλμησεν ἀποκρίνασθαι ἕως τὸν Δεσπότην ἠρώτησε. Ταῦτη γὰρ τῆ πλημμελείᾳ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ περιπέτωκε, πρὸ τῆς ἐρωτήσεως τοῦ Γαβαωνίτας δεξιόμενος. Προσέταξε τοῖνον ὁ Δεσπότης Θεός, τοὺς τῷ μισμῷ τούτῳ περιπίπτοντας, ἢ πόρρωθεν οἰκόντας, καὶ τοῦτου χάριν τῆ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ⁹⁵ τοῦ πρώτου μηνὸς ἐπιτελεῖσαι τὸ Πάσχα μὴ δυναμένους, τῆ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ δευτέρου μηνὸς ἐπιτελεῖσαι τὸ Πάσχα · ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς προσ-

vocem auribus audivit prodeuntem e propitiatorio, quod super arcam positum erat, quæ alis Cherubimorum tegebatur. Neque ista scripsit ambitiose : sed ut doceret, Dominum Deum pontificibus semel in anno illuc introeuntibus suam gloriam, quantum humana capere potest natura, demonstrare solitum.

INTERR. XII.

Quamobrem cum præcepisset sanctificari Levitas, statuit universum corpus illorum pilis denudari¹ ?

Pili mortuum quidpiam repræsentant : vita enim carent, neque dolorem sentiunt. Veram ergo vitam vult eos habere qui ministrant Deo, nec mortui quidquam aut male olentis gestare : quod et admirandus Paulus nos docet : « Cum Christo enim, inquit, crucifixus sum : vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus J. » Divinis enim operationibus ipse me consecravi.

INTERR. XIII.

Cur a vicesimo quinto anno usque ad quinquagesimum præcepit Levitas ministrare² ?

Quoniam prima ætas non habet plenam bonorum ac malorum discretionem : postrema vero debiliore est corpore. Secernit igitur tum juventutem, tum senectutem : illam quidem ob imbecillitatem animi, hanc vero propter corporis infirmitatem.

C

229 INTERR. XIV.

Quare non poterant celebrare Pascha, qui immundi erant ob mortuum¹ ?

Conjuncta est ratio cum excusatione. Nam ut recentes a funere, post aliquos nimirum e familiaribus suis sepulturæ traditos, immundi erant ex legis decreto et sententia. Veriti ergo, ne celebrantes Pascha committerent in præceptum de immundis traditum, et contra legem impingerent, causam detulerunt ad legislatorem. At ille non ausus est respondere, donec consulisset Dominum. Siquidem in hoc delictum inciderat Josua filius Nave, qui ante hanc consultationem Gabaonitas exceperat. Quapropter statuit Dominus Deus, ut qui lapsi erant in hanc pollutionem, aut procul habitabant, et propterea decimo quarto die primi mensis Pascha celebrare non potuerant, peragerent illud decimo quarto die secundi mensis. Jussitque advenas ejusdem conditionis esse. « Lex enim, inquit, erit vo-

¹ Num. viii, 7. ² Galat. ii, 20. ³ Num. viii, 24, 25. ⁴ Num. ix, 6.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹³ Cat. p. 1212. ἐπέκειτο. ⁹⁴ ἐπιδαίξει. ⁹⁵ Qu. 14 duæ sunt partes. Prior usque ad ἐπ.τ. τὸ πάσχα existat in cat. p. 1218, ad cap. ix, 4-8; posterior, ἐκέλευσε δὲ et rel. ib. p. 1220, ad vers. 14. ⁹⁶ τῆ δεκάτῃ τετάρτῃ.

NOTÆ.

(74) Cod. ἐπέκειτο, idque melius.

(75) Ὅπως ἦν. Cod. et Pic. ὁπόσων.

(76) Τὴν μὲν. Cod. μέντοι. Pic. καὶ τὴν μὲν.

(77) Ἐπὶ ψυχῇ vertendum esse duximus. ob mortuum, cum שׁוֹבֵב h. l. idem sit quod שׁוֹבֵב c. vi, 6. vid. p. 221, quæst. 7.

bis una, tam adventæ, quam indigentæ terræ m. » Per hæc autem prænuntiat vocationem gentium.

INTERR. XV.

Quomodo debet illud intelligi: « Buccinabitis classico, quando movebimini: quando vero congregabitis cælum, sine classico buccinabitis »?

Sapientissimus Paulus ait: « Nisi significantem vocem dederit tuba, quis præparabit se ad bellum? » **230** Erant igitur varii soni: unus qui requiescendum, alter qui proficiscendum esse significabat. Et cum unica tuba sonabat, convocabat principes: duæ vero populum ac principes. Solisque sacerdotibus erat datum canere tuba, quia vocationem divinam tuba denotabat. Hoc enim subjunxit: « Si exieritis ad bellum e terra vestra contra hostes qui dimicant adversus vos, classicum edetis tubis: et erit recordatio vestri coram Domino, et servabimini ab inimicis vestris. Et in diebus lætitiæ vestræ, et in festis vestris, et neomeniis vestris, canetis tubis super holocaustis, et super sacrificiis salutarium vestrorum. Et erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro. Ego Dominus Deus vester P. » Quoniam enim Deus, cum in monte Sinai legem daret, intensa tubarum voce auribus illorum insonuit, per sonum tubarum illius apparitionis suæ memoriam refricat. Unde beatus David canens ait: « Canite in neomenia tuba, in illustri die solemnitatis vestræ q. » Per hæc etiam nos docemur, cum universum populi cœtum congregamus, tubis canere, et non classicum edere. Obscure enim propter non initiatos disserimus de divinis mysteriis: his vero semotis, initiatos aperte docemus.

INTERR. XVI.

Quare divinus Moses cum in Exodo socerum suum appellasset Jethro, nunc vocat eum Raguelm'?

Binominis erat, sicut Jacob, qui et Israel, ut Simon Petrus, **231** velut Thomas, qui dicitur Didymus, ut Thaddæus, qui etiam Lebbaeus. Hujus itaque Raguelis filius erat Obab.

^m Num. ix, 14. ⁿ Num. x, 6, 7. ^o I Cor. xiv, 8. ^p Num. x, 9, 10. ^q Psal. lxxx, 3. ^r Num. x, 29.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁶ Cat. p. 1225. σαλπίζειν. ⁸⁷ σαφῶς om.

NOTÆ.

(78) *Σημασία*. Ita οι Ο' exprimunt Hebr. שִׁמְשִׁי. In Montf. Hexaplis ad Num. x, 6, legitur σημασίαν.

(79) Recepta lectio est σαλπιούσιν.

(80) Cod. et Pic. ἐξάρξει.

(81) Ὑμῶν. Recepta lectio est αὐτῶν.

(82) Cod. σαλπιέται.

(83) *Μὴ εὐσημιον*. Hæc e versu 9 irrepsisse videntur. Nam I Cor. xiv, 8, legitur ἄδῆλον.

(84) Σάλπιγγι. Pic. σαλπίζειν. Bene.

(85) Cod. et Pic. σημασίη.

ηλύτους τῶν ἰσων μεταλαχεῖν. « Νόμος γὰρ, φησὶν, εἰς ἔσται ὑμῖν, καὶ τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ αὐτόχθονι τῆς γῆς. » Διὰ δὲ τούτων τῶν ἐθνῶν προμηνύει τὴν κλήσιν.

EPQT. IE'.

Πῶς νοητέον τὸ. « Σημασία (78) σαλπιέται (79) ἐν τῇ ἐξάρσει (80) ὑμῶν (81) καὶ διατ συναγάγῃς τὴν συναγωγὴν, σαλπιέται (82) καὶ οὐ σημασία; »

Ὁ πάνσοφος λέγει Παῦλος. « Ἐὰν μὴ εὐσημιον (85) σάλπιγγε φωνὴν δῶ, τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον; » Διαφοραὶ τοίνυν ἦσαν ἡχῆς, καὶ ἡ μὲν τὴν ἀνάπαυαν, ἡ δὲ τὴν ὀδοπορίαν ἐδήλου· καὶ μία μὲν ἡχοῦσα σάλπιγγε ἐκάλεε τοὺς ἀρχοντας, αἱ δὲ δύο τὸν λαὸν καὶ τοὺς ἀρχοντας. Τὸ μὲν σαλπίζειν μόνους ἀπενεμήθη τοῖς ἱερεῦσιν, ἐπειδὴ τοῦ θεοῦ τὴν κλήσιν ἡ σάλπιγγε ἐμήνυε. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· « Ἐὰν δὲ ἐξέλθητε εἰς πόλεμον ἐν τῇ γῇ ὑμῶν πρὸς τοὺς ὑπεναντίους τοὺς ἀνθεστηκότας ὑμῖν, καὶ σημανεῖτε ταῖς σάλπιγγιν, καὶ ἀναμνησθήσεσθε Ἐναντι Κυρίου, καὶ διασωθήσεσθε ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς ὑμῶν, καὶ ἐν ταῖς νεομηνίαις ὑμῶν, σαλπιέτε ταῖς σάλπιγγιν ἐπὶ τοῖς ὀλοκαυτώμασι, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις τῶν σωτηρίων ὑμῶν, καὶ ἔσται ὑμῖν ἀναμνησις ἑναντίον τοῦ θεοῦ ὑμῶν, ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ νομοθετῶν ὁ θεὸς ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει μεγίστη σαλπύγγων ἡχῆ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν κατεκτύπησε, τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἐκείνης ἀναμνήσκει διὰ τῆς τῶν σαλπύγγων ἡχῆς· ὅθεν ὁ μακάριος Δαβὶδ μελωδῶν ἔφη· « Σαλπίζετε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. » Διὰ δὲ τούτων καὶ ἡμεῖς διδασκόμεθα πάνταν ἀθροίζοντες τοῦ λαοῦ τὴν συναγωγὴν σάλπιγγι (84), καὶ οὐ σημασίαις (85). Ἀσήμεως γὰρ διὰ τοὺς ἀμυήτους περὶ τῶν θείων διαλεγόμεθα μυστηρίων· τούτων δὲ χωριζόμενων, σαφῶς ⁸⁶ τοὺς μεμνημένους διδάσκομεν.

EPQT. IΓ' 87.

Διατ τὸν κηδεστὴν ὁ θεὸς Μωσῆς Ἰωθᾶρ ὀνομάσας ἐν τῇ Ἐξόδῳ, νῦν αὐτὸν ἐκάλεσε Πατρούηλ;

Διώνυμος ἦν, ὡς Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὡς Σίμων Πέτρος, ὡς Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, ὡς Θαδδαῖος ὁ καὶ Λεβθαῖος (86). Τούτου υἱὸς ἦν ὁ Ὠβάδ (87).

EPQT. IZ'.

Τίς ἦν ὁ τοῦ λαοῦ γυγγυσμός ;
Τὸν τῆς ὁδοιπορίας ἐδυσχεραίνον πόνον.

EPQT. IH' 88.

Τίτος ἔρεκεν ἀμαρτάνουσιν εὐθύς ἐπάγει τὰς
τιμωρίας.

Ἄρχην εἶχεν ὁ νόμος. Ἐδίδε τοίνυν τῆ τῶν παρα-
βαινόντων τιμωρίᾳ σωφρονίζεσθαι τοὺς λοιποὺς·
ἀρμόδιος γὰρ τοῖς ἀρχομένοις· ὁ φόβος· συνέζευκτο
μέντοι τῆ τιμωρίᾳ φιλανθρωπία. Μεταμελούμενοι
γὰρ εὐμενεῖς ἀπήλαυον. Αὐτίκα γοῦν τοῦ θεηλάτου
πυρὸς μέρος τι τῆς παρεμβολῆς ἀναλώσαντος, εἶτα
πάντων συνδεδραμηκότων εἰς δέησιν, ἤτησε μὲν ὁ
νομοθέτης τὴν ἀρεσιν, παρέσχε δὲ ταύτην (88) ὁ φι-
άνθρωπος Κύριος. Ὅτι δὲ ἀναγκαιῶς αὐτοῖς αἱ
τιμωρίαι προσήγοντο, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ. Εὐθύς γὰρ
μετὰ τὴν παύλαν τῆς τιμωρίας, τῆς Αἰγύπτου τὴν
μνήμην ἀνενεώσαντο, (89) καὶ τῶν χρομμύων, καὶ
τῶν σκορόδων (90), καὶ τῶν ἄλλων, ὧν τὴν ἐπιθυ-
μίαν τῆς γαστριμαργίας τὸ πάθος ἐπύρσευσε. Μάλα
τοίνυν εἰκότως τῆ ἐκείνων ἀχαριστιᾶ τὴν θείαν συν-
ῆψε φιλοτιμίαν ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τοῦ μάννα
διηγησάμενος, καὶ ὅτι οὐ μόνον ἄρτου χρεῖαν, ἀλλὰ
καὶ ὄψου ἐπλήρου. « Ἰλλεθον (91), γὰρ αὐτὸ (92),
φῆσιν, ἐν τῷ μύθῳ, καὶ ἔτριβον ἐν τῇ θυεῖᾳ (93),
καὶ ἤψουν ἐν τῇ χύτρᾳ, καὶ ἐποίησαν ἐγκρύφιας. »
Ἐκείνων δὲ ὀλοφυρομένων, χαλεπαίνει μὲν ὁ Δε-
σπότης Θεὸς, δυσχεραίνει δὲ ὁ προφήτης, καὶ βοᾷ
λίγων· « Ἴνα τί ἐκάκωσας τὸν θεράποντά σου (94),
ἐπιθεῖναι (95) τὴν ὀρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου ἐπ' ἐμέ ;
μὴ ἐγὼ ἐν γαστρὶ ἔλαθον τὸν λαόν 89 τούτον, ἢ ἐγὼ
ἔτεκον αὐτὸν, ὅτι λέγεις μοι, Ἀάβε 90 αὐτὸν εἰς τὸν
γίλπον σου, ὡσεὶ λάθοι τιθνηὸς τὸν θηλάζοντα, εἰς
τὴν γῆν, ἣν ὤμοσας (96) τοῖς πατράσιν αὐτῶν ; »
Δεδήλωκε δὲ διὰ τούτων τὸ ἀτελὲς αὐτῶν καὶ νη-
πιώδες· θεηλάτοι γὰρ αὐτοὺς ἀπέλειπασεν, ἄλλο μὲν
οὐδὲν ἐργάσασθαι δυναμένω, ἐκμυζῆν δὲ μόνον βου-
λομένω τὸ γάλα. Ἐπειδὴ δὲ σφόδρα ἦν τὰ ῥήματα
δυσχεραίνοντος· καὶ τὰ ἐξῆς γὰρ τούτου ἔχει τὸν
νοῦν· διδάσκειται παρὰ τοῦ Δεσπότης Θεοῦ, ὡς οὐκ
ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, θεῖα δὲ χάριτι τὸν λαὸν κυβερνᾷ.
Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτόν· « Συνάγαγέ μοι ἐβδόμηκοντα
ἀνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων Ἰσραὴλ, οὓς αὐτὸς
οἶδας ὅτι (97) αὐτοὶ εἰσι πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, καὶ
γραμματεῖς αὐτῶν· καὶ ἀξεῖς αὐτοὺς εἰς τὴν σκη-
νὴν τοῦ μαρτυρίου· καὶ στήσονται ἐκεῖ μετὰ σοῦ,
καὶ καταθήσομαι, καὶ λαλήσω ἐκεῖ μετὰ σοῦ, καὶ

* Num. xi 1. † ibid. ‡ ibid. 8. † Num. xi, 11, 12. x ibid. 16, 17.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

88 Qu. 18 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad πατράσιν αὐτῶν, p. 232, exstat in cat. p. 1229, ad Num. xi, 1. 2.) δεδήλωκε — σὺ μόνος, vid. ib. p. 1232, ad vers. xi, 12. 3.) μεμάθηκε et rel. vid. ib. p. 1233, ad vers. 17. 88 Cat. p. 1229. πάντα τὸν λαόν. 89 ὅτι λάβε.

NOTÆ.

- (88) Ταύτην. Des. in cod. et edit. Pici.
(89) Cod. ἀνενεώσαντες.
(90) Cod. σκορόδων.
(91) Cod. ἤλυθον. Pic. ἤλεον. Receipta lectio est ἤληθον.
(92) Αὐτό. Abest a cod.
(93) Cod. et Pic. θυεῖα.

(94) Θεράπ. σου. In cod. ex eodem vers. 11, hæc adjiciuntur, καὶ διατὶ οὐχ εὐρηκα χάριν ἐναντίον σου.

- (95) Ἐπιθεῖναι. Cod. addit μοί.
(96) Cod. et Pic. ὤμοσα.
(97) Αὐτοί. Des. in cod. et apud Pic.

spiritu qui est super te. » Non enim quod aliena virtute vel gratia indigeret, hoc dixit : sed ut illum doceret, quod accepisset gratiam ad usum sufficientem. Cæterum quod elargiendo septuaginta viris, nullo modo Mosis gratiam imminuit, **233** res gestæ testificantur. Nam et in regendo populo, et in prodigiis edendis, eadem agebat quæ gesserat antea. Quemadmodum enim qui ex una lucerna infinitas accendit, illam non minuit, et his lucem impertit : ita Deus omnium elargiens de gratia illius septuaginta viris, non diminuit illi concessam gratiam. Hoc adhuc fieri videmus. Siquidem et cum multæ myriades ab uno sacerdote baptizantur, et donum divinum accipiunt, sacerdotis gratiam non minuunt : nec dum a summis pontificibus ordinantur permulti, sacerdotalem dignitatem accipientes, ordinantis gratiam ullatenus imminuunt. Assensit itaque Dominus sententiæ servi. Dixit enim illi : Elige quos ipse nosti.

μεναι δωρεάν, οὐ σμικρύνουσι τοῦ ἱερέως τὴν χάριν· καὶ πάντοτε παρὰ τῶν ἀρχιερέων χειροτονούμενοι, καὶ τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν δεχόμενοι, τοῦ χειροτονούντος οὐκ ἐλαττοῦσι τὴν δωρεάν. Μεμαρτύρηκε μέντοι ὁ Δεσπότης τῆ τοῦ θεράποντος ψήφῳ· ἔφη γὰρ αὐτῷ, Ἐκλέξει οὖς αὐτὸς (98) οἶδας.

INTERR. XIX.

Quare cum Deus promississet se daturum carnes, propheta dubitabat ?

Quia non propheta solum, sed et homo erat. Edoctus est autem a Domino Deo, non hæsitare cum Deus aliquid promitteret. Dixit enim ei : « Nunquid manus Domini non sufficiet ? Jam nosces, an sermo meus eveniat tibi, an non ? » Promittens tamen se daturum, liberalitati supplicium adjunxit. Nam cum dixisset : « Usque ad mensem edetis carnes, donec egrediantur per nares vestras, » subdidit : « Et erunt vobis in nauseam », vel ut Symmachus, « in cruditatem. » Nam edacitas morbum, multisque **234** plaga divinitus illata morbum attulit. Unde divinus David dixit : « Adhuc esca erat in ore ipsorum, et ira Dei descendit super eos, et occidit plures ex illis ». Merito ergo sapientissimus Paulus admonet : « Et carnis curam ne habeatis ad concupiscentiam ». »

INTERR. XX.

Quamobrem septuaginta statim ut præfecti sunt, prophetarunt vobis vero minime ?

Quia non vaticinandi sed gubernandi causa eos præfecerat : quod munus etiam inter charismata Spiritus censetur. Unde beatus Paulus, cum apo-

γ Num. xi, 21. z ibid. 23. * ibid. 20. b Psal. lxxviii, 30, 31. c Rom. xiii, 14. d Num. xi, 25. • Ephes. iv, 11 ; 1 Cor. xii, 28.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ Cat. p. 1235. ἀπετέλει. ² τοῦ ἐνὸς ἱερέως. ³ ἐσαρκέση. ⁴ Cat. p. 1235. θεήλατος ὀργή.

NOTÆ.

(98) Αὐτὸς. Utrouque loco desid.
(99) Ἐφη. Cod. et Pic. ἐπήγαγε.

(1) Cod. et Pic. προεφήτευον
(2) Cod. et Pic. προεβέλετο.

Α ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω ἐπ' αὐτοὺς· καὶ συναντιλήφοντα μετὰ σοῦ τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ οὐκ ὀφείεις αὐτοὺς ἀνόμους. » Μεμάθηκε δὲ διὰ τούτων τῶν λόγων ὁ νομοθέτης, ὡς ἀποχρῶσαν ἔλαβε τῆ οικονομίᾳ τὴν χάριν. Διὰ τοῦτο εἶπεν· « Ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί. » Οὐ γὰρ σπανίζων ἐτέρας δυνάμεις, ἢ χάριτος, τοῦτο ἔφη, ἀλλ' ἐκείνον διδάσκων ὡς εἰλήφει δυνάμιν ἀρκούσαν τῆ χρεία. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἐδδομήκοντα θοὺς οὐκ ἐμείωσε τούτου τὴν χάριν, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ οικονομῶν, καὶ θαυματουργῶν διετέλει, ἀ καὶ πρότερον ἐπετέλει¹. Ὡσπερ γὰρ ἐκ μιᾶς θουαλλίδος μυριάς τις ἐξάπτων, οὔτε ταύτην μειοῖ, κάκεινους μεταδίδωσι τοῦ φωτός· οὕτως ὁ τῶν ὀλων θεὸς τῆς τούτου

Β χάριτος τοῖς ἐδδομήκοντα μεταδίδους, τὴν τούτῳ δοθεῖσαν οὐκ ἠλάττωσε χάριν. Τοῦτο καὶ νῦν ὀρωμεν γινόμενον. Πολλὰ γὰρ ἀνθρώπων μυριάδες ὑπὸ ἱερέως² ἐνὸς βαπτιζόμεναι, καὶ τὴν θεῖαν δεχόμεναι.

ΕΡΩΤ. 10^ο.

Τί δήποτε τοῦ θεοῦ ὑποσχομένου δώσειν κρέα, ὁ προφήτης ἀμφεβάλλεν ;

Ἐπειδὴ οὐ μόνον προφήτης, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἦν. Ἐδιδάχθη δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότητος θεοῦ μὴ ἐνδοκίσειν ὑπισχνουμένου θεοῦ. Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτόν· « Μὴ ἡ χεὶρ κυρίου οὐκ ἐσαρκέσει³ ; ἤδη γνώση εἰ ἐπικαταλήψεται σε ὁ λόγος μου, ἢ οὐ. » Ὑπισχνούμενος μέντοι δώσειν, τῆ φιλοτιμίᾳ τιμωρίαν συνῆψεν. Εἰπὼν γὰρ, ἔτι « Ἔως μηνὸς φάγεσθε κρέα, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τῶν μυκτῆρων ὑμῶν, » ἐπήγαγε· « Καὶ ἔσται ὑμῖν εἰς χολέραν, » ἢ ὡς ὁ Σύμμαχος, « εἰς ἀπεψίαν. » Ἡ γὰρ ἀδηφαγία τὴν νόσον ἐπήγαγε, καὶ πολλοὺς ἐν θανάτῳ ἢ θεήλατος πληγῆ⁴. Διὸ καὶ ὁ θεὸς ἔφη (99) Δαβὶδ· « Ἐτι τῆς βρώσεως οὐσίης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεοσίν αὐτῶν. » Εἰκότως τοίνυν ὁ πάνσοφος παραινεῖ Παῦλος· « Μὴ ποιείσθε τῆς σαρκὸς πρόνοιαν εἰς ἐπιθυμίαν.

ΕΡΩΤ. Κ'.

Β *Τίνος χάριν εὐθύς μὲν προεβλήθητε οἱ ἐδδομήκοντα προεφήτευσαν (1), μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι ;*

Ὅτι οὐ προφητείας χάριν, ἀλλ' οικονομίας αὐτοὺς προεβέλετο (2)· τῶν δὲ τοῦ πνεύματος χαρισμάτων καὶ τοῦτο. Ὅθεν ὁ μακάριος Παῦλος τοῖς

ἀποστόλοις, καὶ τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς διδασκά-
λοις, καὶ τοῖς χαρίσμασι τῶν λαμάτων, τὰς ἀντιλή-
ψεις καὶ κυβερνήσεις συνέταξε. Τοῦτου οἱ ἑβδομή-
κοντα τοῦ χαρίσματος ἡξιώθησαν. Ἴνα δὲ ⁹⁵ δῆλοι
γέωνται τῷ λαῷ, ὅτι δὴ τῆς θείας ἀπήλαυσαν δω-
ρεᾶς, εὐθύς τινα προηγόρευσαν.

EPOT. KA' 96.

Ἐἰδὸδ καὶ Μωδᾶδ (3) τί δὴ ποτε ⁹⁷ προσφῆτευσαν
μὴ συναριθμηθέντες τοῖς ἑβδομήκοντα;

Εἰκὸς αὐτοὺς ἰσοῦς εἶναι τὴν ἀξίαν τοῖς ἑβδομή-
κοντα, καὶ τοῦτου χάριν ἀπολαῦσαι τῆς δωρεᾶς. Αἰ-
νίττεται δὲ ὁ λόγος, ὅτι πολλάκις τοὺς ἀδοκίμους
παρὰ ἀνθρώποις (4) νομιζομένους ⁹⁸ δοκίμους οἶδεν
ὁ τὰ κεκρυμμένα γινώσκων (5). Οὕτως ἐπὶ τοῦ
Κορηθίου προῦλαβε τὴν τῶν ἀνθρώπων διακονίαν ἢ
θεία φιλοτιμία· πρὸ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἔδωκεν
αὐτῷ ⁹⁹ (6) τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ἐδείχθη δὲ
κίνησθα τοῦ νομοθέτου τὸ ἄφθονον. Τοῦ γὰρ Ἰησοῦ
εἰρηκότος, « Κύριε Μωσῆ, κώλυσον αὐτούς, » ὑπα-
λαβὼν ἔφη, « Μὴ ζηλοῖς σύ μοι (7)· καὶ τίς ἂν δῶῃ
πάντα τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας, ὅταν δῶ Κύριος
τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς; » Καὶ ὁ πανεύφημος
δὲ Ἰησοῦς οὐ τοῦ φθόνου τὸ πάθος ἔδειξατο, ἀλλ' αὐ-
θάδειαν καὶ τυραννίδα τὸ πρᾶγμα νομίσα, τοσαυ-
τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. Ὅτι γὰρ τοῦτου τοῦ πάθους
ἐλευθερὸς ἦν, ὁ ἔπαινος μαρτυρεῖ. Οὕτω γὰρ ἔφη·
« Καὶ ἀποκριθεὶς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ὁ παρεστηκὼς
Μωσῆ ὁ ἐκλεκτός (8) εἶπεν, Κύριε Μωσῆ, κώλυσον
αὐτούς. »

EPOT. KB'.

Ἦνα χρὴ νοῆσαι τὴν Αἰθίοπισσαν γυνῆκα, ἣν
ἔλαβε Μωσῆς;

Ἰώσηπος μὲν εἶπεν, ὡς (9) ἡνίκα ἐν τοῖς βασιλείοις
ἐτρέφετο, στρατηγὸς εἰς τὸν κατὰ τῶν Αἰθίοπων
χειροτονηθεὶς πόλεμον, εἶτα νικήσας, ἠγάγετο τοῦ
βασιλέως ἐκεῖνου τὴν θυγατέρα. Καὶ Ἀπολιναρίου δὲ
μῦθον ἀνέπλασε πολλῷ μυθωδέστερον τοῦτου. Ἐφη
γὰρ μετὰ τὴν Σεπφώραν ἄλλην αὐτὴν Αἰθίοπισσαν
ῥῆμαι· Ἰνα, φησὶ, γένηται τύπος τοῦ Δεσπότης Χρι-
στοῦ, ὃς μετὰ τὴν Ἰσραηλίτιν τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλη-
σίαν ἐμνήστευσεν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Σεπφώρα ἀλλόφυλος
ἦν. Τὸ τοῖνον πλάττειν μύθους, οὐ τοῦ θεοῦ Πνεύ-
ματος, ἀλλὰ τοῦ ἄνακτιος. Τοσαυτῆς γὰρ ἀγγελίας (10)
μετὰ τὴν κλῆσιν ὁ νομοθέτης ἐφρόντισεν, ὅτι καὶ τὴν
Σεπφώραν κατέλιπεν εἰς Αἴγυπτον εἰσιῶν. Μετὰ δὲ
τὴν ἐκεῖθεν ἔξοδον, ἀρίκετο πρὸς αὐτὴν ὁ κηδεστής
ἄγων ἐκεῖνην μετὰ τῶν παιδίων, καὶ προστέθεικεν

¹ Num xi, 25, 26. ² Act. x, 44 seqq. ³ Num. xi, 28, 29. ⁴ Num. xii, 4. ⁵ Exod. xviii, 2.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁵ Cat. p. 1237. δὴ ⁹⁶ Qu. 21 duæ sunt partes. Prior usque ad χάριν τοῦ Πνεύματος exstat in cat. p. 1237, ad Num. xi, 26; posterior, εἰδείχθη et rel. ib. p. 1238, ad vers. 29. ⁹⁷ τι ποτε. ⁹⁸ λογιζομένους. ⁹⁹ αὐτοῖς. ¹ ἐκλεκτός αὐτοῦ.

NOTÆ.

(3) Cod. et Pic. ὁ Μωδᾶδ. In versione τῶν O' leg. Μωδᾶδ.
(4) Ἄδοκίμους παρὰ ἀνθρ. Des. in cod. et apud Pic.
(5) Γινώσκων. Des. utroque loco.
(6) Αὐτῷ. Cod et Pic. αὐτοῖς.
(7) Σύ μοι. Cod. Vaticanus habet ἐμέ.

A stolis, cum prophetis, cum doctoribus, et dono
gratioso curatonum, opitulationes quoque et gu-
bernationes collocavit. Hoc autem gratiæ dono se-
ptuaginta ornati sunt. Et ut constaret populo, divi-
num munus illos esse consecutos, quædam statim
prædixerunt.

INTERR. XXI.

Cur Eldad et Modab vaticinati sunt, cum non es-
sent de numero septuaginta illorum ?

Verisimile est illos dignitate pares fuisse cum
septuaginta istis, et ob id donum illud esse adeptos.
Innuunt autem hæc verba, sæpenumero eos qui
reprobi censentur apud homines, probos agnosci
ab eo qui novit occulta. ⁵ Sic et quoad Cornelium
divina liberalitas præoccupavit hominum ministere-
rium. Siquidem antequam esset baptizatus, dedit
illi gratiam Spiritus. Perspicitur autem ex hoc
quoque candor legislatoris, quia cum **235** Josua
Mosi dixisset : « Domine, prohibe illos : » susci-
piens ait : « Ne æmuleris tu mihi. Utinam omnis
populus prophetet, et det Dominus spiritum suum
super eos ^h ! » At laudatissimus Josua non invidia
ducebatur : sed existimans rem esse contumacia et
tyrannide plenam, usus est his verbis. Quod enim
hac affectione careret, satis probat laus illius. Sic
enim ait : « Et respondens Josua filius Nave, ele-
ctus, qui assistebat Mosi. dixit : Domine Moses,
prohibe illos. »

INTERR. XXII.

Quænam intelligenda est mulier Æthiopissa, quam
duxit Moses ?

Josephus quidem ait Mosen, cum in regia educa-
retur, in bello contra Æthiopes ducem creatum
esse, partaque victoria regis illius filiam duxisse.
Apollinarius autem fabulam finxit hac longe fabu-
losiorem. Ait enim, post ¹ Sephoram illum duxisse
aliam Æthiopissam : ut esset, inquit, figura Chri-
sti Domini, qui Ecclesiam ex gentibus post Israeli-
ticam sibi desponsavit. Atqui Sephora etiam erat
extranea. Non est ergo divini Spiritus fabulas fin-
gere, sed contrarii. Tantæ enim castitatis studium
habuit legislator post vocationem suam, ut ingres-
saurus Ægyptum, Sephoram etiam domi reliquerit.
D Postquam autem illinc egressus est, accessit ad eum
socer adducens **236** eam una cum liberis : et ad-
didit ¹ : « quod post dimissionem adduxit eam. »

(8) Ὁ ἐκλεκτός. Ita interpretes Græci exprihunt
Hebr. מִן הַיְהוּדִים quod rectius verteres a juventute סמי,
cum præcedat מִן הַיְהוּדִים.
(9) Ὁς. Des. in cod. et apud Pic.
(10) Ἀγγελίας. Cod. et Pic. εὐγενείας.

Sephoram igitur appellavit Æthiopissam. Siquidem Saba gens est Æthiopica. Evangelista enim ait : « Regina Æthiopum surget, et condemnabit generationem istam * » Regnorum autem historia nuncupavit eam reginam Sabæ. Porro Saba gens Homeritarum appellatur, quibus vicini sunt Madianitæ. Cum ergo Aaron Israelitidem duxisset, Moses autem alienigenam, exorta similitate quadam, hoc illi exprobrarunt. Sed perfectissimam virtutem legislatoris confirmat fratrum protervia. Nempe cum alia carerent accusatione, uxoris probum objecerunt. Verbisque meis attestatur sententia justissimi iudicis. Ait enim : « Si fuerit inter vos propheta, in visione cognoscat ab eo, vel per somnium loquar ad illum. At non sicut servus meus Moses, qui in tota domo mea fidelis est. Ore enim ad os loquar cum eo, in specie, et non per ænigmata : et gloriam Domini vidit. Et quare non timuistis detrahere servo meo Mosi ? » Verax ergo est ille sermo, qui dicit : « Mili viuidicta, ego rependam, dicit Dominus m. » Itaque per hæc et per illa docemur, non esse ultionem sumendam de his qui inferunt injuriam, sed expectandam esse sententiam divinam, quæ curam gerit eorum, qui injuria sunt affecti : quemadmodum et tunc tacente Mose Miriam lepra percussit.

κουμένον προμηθουμένην, ὡσπερ ἀμέλει καὶ τότε ἤνεγκεν.

237 INTEBR. XXIII.

Quare cum ambo conviciati essent, illa sola (Miriam) pœnas luit ?

In primis quia gravius erat ejus delictum. Masculo enim et natura et lex feminam submitunt. Deinde viniam aliquam merebatur Aaron, et ut provecior ætate, et propter pontificiam dignitatem. Præterea quoniam leprosus secundum legem immundus esse videbatur, Aaron autem radix erat sacerdotum et columen, ne probum in totum transiret genus, parem ei pœnam non inlaxit : sed per sororem terruit illum simul et erudit. Tantum enim illi dolorem attulit plaga, ut pro ipsa quæ sauciata fuerat, injuriam passum deprecaretur, ut precibus hanc cladem averteret : quod ille non neglexit, sed confestim supplicationem obtulit. Deinde clementissimus Dominus docuit, se non judiciario more, sed paterno,

* Luc. xi, 31. † Num. xii, 6-8. ‡ Rom. xii, 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

* Initium qu. 23 usque ad ἰκατηρ. προσήνεγκεν exstat in cat. p. 1244, ad Num. xii, 9, 10. Reliqua vid. ib. p. 1246, ad vers. 14. † Cat. p. 1244. λοιδορησάντων.

NOTÆ.

(11) *Αἰθίοπων*. Recepta lectio Luc. xi, 31, est νότου. Et pro ἀναστήσεται ibid. legitur ἐγερόθησεται.

(12) *Κυρίου εἶδος*. Cod. ἦν εἶδεν.

(13) *Μου Μωσέως*. Cod. et Pic. Μωϋση, omisso μου.

(14) *Ἄγα*. Cod. et Pic. γάρ.

(15) *Ως* abest utriusque loco.

δτι : « μετὰ τὴν ἄρεσιν ἤγαγεν αὐτὴν. » Τὴν Σεφριώραν τοῖνον ὠνόμασεν Αἰθιοπίσσαν· τὸ γὰρ Σαβὰ ἔθνος Αἰθιοπικόν ἐστιν. Ὁ γὰρ Εὐαγγελιστὴς φησὶν· « Βασίλισσα Αἰθιοπῶν (11) ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεὶ τὴν γενεάν ταύτην. » Ἄλλ' ἢ τῶν Βασιλευῶν ἱστορία βασίλισσαν Σαβὰ προσηγόρευσε ταύτην. Σαβὰ δὲ καλεῖται τῶν Ὀμηρικῶν τὸ ἔθνος· τοῦτοις οἱ Μαδιηναῖοι πελάζουσιν. Ἐπειδὴ τοῖνον ὁ Ἀαρὼν Ἰσραηλίτιν ἠγάγετο, τὴν ἀλλόφυλον δὲ ὁ Μωσῆς, μικροψυχίας γενομένης, ταύτην αὐτῷ τὴν λοιδορίαν προσήνεγκαν. Καὶ μαρτυρεῖ δὲ τῇ τελειοτάτῃ ἀρετῇ τοῦ νομοθέτου τῶν ἀδελφῶν ἡ παροινία· ἀπορήσαντες γὰρ δηλονότι κατηγορίας ἐτέρας, τῆς γυναικὸς αὐτῶ τὸν ψόγον ἐπήνεγκαν. Μαρτυρεῖ δὲ μου τῷ λόγῳ καὶ ἡ ψῆφος τοῦ δικαιοτάτου κριτοῦ· Ἐφη γάρ· « Ἐάν γένηται προφήτης ὑμῖν, ἐν δράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὑπνῷ λαλήσω· οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεράπων μου Μωσῆς ἐν ὄλῳ τῷ ὄκῳ μου πιστός ἐστι· στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, καὶ τὴν δόξαν Κυρίου εἶδε (12). Καὶ διατί οὐκ ἐφοβήθητε καταλαθῆσαι τοῦ θεράποντός μου Μωσέως (13) ; » Ἀληθὴς ἄρα (14) ὁ λόγος ἐκεῖνος, ὁ φάσκων· « Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. » Διδασκόμεθα γὰρ καὶ διὰ τούτων, καὶ δι' ἐκεῖνων, μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἀδικούντας, ἀλλὰ τὴν θεῖαν ψῆφον προσμένειν, ὡς (15) μάλα τῶν ἀδικησάντων σιγῶντος τῇ Μαριάμ τὴν λέπραν ἐπε-

C

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τι δήποτε τῶν δύο λοιδορησάντων ἐκείνη δίκαιος ἔτις μόνη.

Πρῶτον ἐπειδὴ (16) μεῖζον ἦν τῆς γυναικὸς τὸ πλημμέλημα· τῷ ἄρρῳ γὰρ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος ὑποτάττει τὸ θῆλυ (17). Ἐπειτα εἶχε τινα μετρίαν συγγνώμην ὁ Ἀαρὼν, καὶ ὡς τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος, καὶ ὡς ἀρχιερωσύνης ἡξωμένος. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ ἀκάθαρτος ὁ λεπρὸς ἐδόκει εἶναι κατὰ τὸν νόμον, ῥίξα δὲ τῶν ἱερῶν καὶ κρητὶς ἦν ὁ Ἀαρὼν, ἵνα μὴ εἰς ἄπαν διαβῆ τὸ γένος τὸ θνείδος, τὴν ἰσὴν οὐκ ἐπήγαγεν αὐτῷ τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδελφῆς ἐφόβησεν ὁμοῦ καὶ ἐπαίδευσεν. Οὕτω γὰρ αὐτὸν τὸ πάθος ἠλίεσεν (18), δτι πρὸ τῆς τοῦτο δεξαμένης (19) αὐτὸς τὸν ἡδίκημένον ἰκέτευσε λύσαι τῇ πρεσβείᾳ τὴν συμφορὰν· ὁ δὲ οὐκ ἠμέλησεν (20), ἀλλ' αὐτίκα τὴν ἰκατηρίαν προσήνεγκεν. Εἶτα ὁ φι-

D

ἄνθρωπος ἐδίδαξε Κύριος, ὡς ὁ δικαιοδικῶς αὐτήν, ἀλλὰ πατρικῶς ἐπαίδευσεν. Ἐφη γάρ, « Εἰ ὁ πατήρ αὐτῆς πτύων²¹ ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, οὐκ ἐντραπήσεται (22); Ἐπτά ἡμέρας ἀφορισθήσεται· αἱ ἐξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται. » Συνέζευκται δὲ καὶ τιμὴ τῆ ἀτιμίας· οὐκ ἀπῆρε γὰρ ὁ λαὸς ἕως ἀπηλλάγη τοῦ πάθους.

ΕΡΩΤ. ΚΔ'.

Τίτος χάριτι κατασκόπους ἀποσταλῆναι προσέταξεν ὁ Θεός (23);

Ἵνα προμαθόντες τῆς γῆς τὴν εὐκαρπίαν, ἐπιθυμήσωσι μεταλαχεῖν τῶν ἐπαινουμένων καρπῶν· ὀκνοῦντες δὲ καὶ ὀκλαζόντες, μηδελίαν ἔχουσι παρ' αἰτίσιν κολαζόμενοι.

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Τὶ δὴ ποτε τὸν Αὐσὴν, ἠγίκα κατάσκοπον ἐπέμπευ, ἐκάλεσεν Ἰησοῦν;

Ὅτι τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, ὃς τὸ τῶν κατασκόπων ἐμιμήσατο σχῆμα, τὴν ἡμετέραν οἰκονομῶν σωτηρίαν. Καθάπερ γὰρ οἱ κατάσκοποι τῶ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἀ κατασκοποῦσι, καὶ σχηματικῶς χεῖρηνται καὶ φωνῆ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς Λόγος τὴν ἀνθρωπείαν περιθέμενος φύσιν, καὶ τῆ ταύτης γλώττῃ χρησάμενος, τὴν ἡμετέραν ψυκνόμενη σωτηρίαν.

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

Τίνα λέγει γενεάν Ἐνάκ;

Ὀνομαστότατος ἦν οὗτος, καὶ πολυθρόλλητος, ὡς εἶδος, διὰ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος· καὶ τὸ γένος δὲ πάντως τῶ προγόνῳ ἐψικαι.

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

Τὶ ἐστὶν ὁ, « Ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶσαν τὴν γῆν; »

Προλέγει τὴν Ἰουδαίαν ἀποβολὴν, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν· καὶ ὄκνον τῆ προβόρῃσει προσέτιθησι. « Ζῶ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ, καὶ ζῆ τὸ νομά μου, καὶ ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶσαν τὴν γῆν. » Εἶτα ἐκφέρει τὴν ψῆφον κατὰ τῶν ἀριθμηθέντων ἀπάντων, πλὴν Χαλὲβ υἱοῦ Ἰεφωνῆ, καὶ Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ¹, οἱ πρὸς τῆ ἀληθείᾳ τῶν μηνυμάτων, τὴν εὐσεβῆ παραίνεσιν προσήνεγκαν τῶ λαῶ (24). Ταύτη μέντοι παραβαλεῖν προσήκει τῆ ἀποφάσει τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένην· « Ἀρθήσεται ἀφ' ἡμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνοι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Τύπος γὰρ τῶν μὲν ἠπιστηκότων Ἰουδαίων (25), οἱ ἐν τῆ ἐρήμῳ (26) πεπτωκότες δι' ἀπιστίαν· τῶν δὲ πεπιστευκότων ἐθνῶν, οἱ ἀπερί-

A illum castigasse. Nam ait : « Si pater ejus conspuens spuisset in faciem illius, anne pudore suffunderetur? Septem diebus separabitur extra castra, postea revertetur »¹. Habet autem et annexum honorem hæc ignominia, quia non prius loco motus est populus, quam hæc a plaga liberata fuerit.

INTERR. XXIV.

Quam ob causam exploratores mitti mandavit Deus ?

Ut cum prænosset fertilitatem terræ, consequi tam uberes fructus optarent : cunctantes vero et **238** animum despondentes absque ulla excusatione plecterentur.

INTERR. XXV.

Quare Oseam appellavit Josuam, cum illum ad explorandum mitteret ?

Quoniam erat figura veri Jesu, qui imitatus est exploratores in peragenda salute nostra. Sicut enim exploratores præ se ferebant habitum et vocem gentium quas explorabant : ita et Deus verbum, humanam induens naturam, illius utens lingua salutem nostram procuravit.

INTERR. XXVI.

Quam dicit esse generationem Enak ?

Hic propter magnitudinem corporis, ut par fuit, famatissimus erat et vulgatissimus. Genus autem ac progenies ipsi omnino similis fuit.

INTERR. XXVII.

Quid hoc est : « Implebit gloria Domini omnem terram ? »

Prænuntiat rejectionem Judæorum, et orbis salutem : et jurejurando vaticinium confirmat : « Vivo enim, inquit, ego, et vivit nomen meum, et implebit gloria Domini universam terram »². Deinde profert sententiam contra omnes enumeratas, præter Chaleb filium Jephonæ, et Josuam filium Nave, qui præterquam quod vera retulerant, ad pietatem populum fuerant cohortati. Huic sententiæ conferenda est illa, quæ prolata est in Evangeliiis : « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus **239** ejus »³. Nam qui propter incredulitatem ceciderunt in deserto, Judæorum infidelium figuram gerebant : gentium vero quæ crediderunt figuram referebant incircumcisi pueri, qui

¹ Num. xii, 10. ² ibid. 14. ³ Num. xiiii, 17. xi, 43.

¹ ibid. 29. ² Num. xi 21. v, ³ ibid. ⁴ Math.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ ἰδὲ δαξεν, ὡς. ² ἐμπτύων. ³ Cal. p. 1255. Τὶ ἐστὶ. Καί. ⁴ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

NOTÆ.

(21) Cod. ἐμπτύων.
(22) Cod. ἐνετραπή.
(23) Ὁ Θεός. Abest a cod. et edit. Pici.
(24) Εἶτα -- τῶ λαῶ. Hæc apud Picum consti-

tuunt interrog. 28, ubi pro εἶτα legitur τί ὅτι. Responsio incipit a verbis ταύτη μέντοι x. τ. λ.
(25) Ἰουδαίων. Cod. ἔθνων.
(26) Ἐν τῇ ἐρήμῳ. Abest a cod.

Sephoram igitur appellavit Æthiopiissam. Siquidem A Saba gens est Æthiopica. Evangelista enim ait : « Regina Æthiopum surget, et condemnabit generationem istam ». Regnorum autem historia nuncupavit eam reginam Sabæ. Porro Saba gens Homeritarum appellatur, quibus vicini sunt Madianitæ. Cum ergo Aaron Israelitidem duxisset, Moses autem alienigenam, exorta similitate quadam, hæc illi exprobrarunt. Sed perfectissimam virtutem legislatoris confirmat fratrum protervia. Nempe cum alia carerent accusatione, uxoris probum objecerunt. Verbisque meis attestatur sententia justissimi iudicis. Ait enim : « Si fuerit inter vos propheta, in visione cognoscat ab eo, vel per somnium loquar ad illum. At non sicut servus meus Moses, qui in tota domo mea fidelis est. Ore enim ad os loquar cum eo, in specie, et non per ænigmata : et gloriam Domini vidit. Et quare non timuistis detrahere servo meo Mosi ? » Verax ergo est ille sermo, qui dicit : « Mili vindicta, ego rependam, dicit Dominus ». Itaque per hæc et per illa docemur, non esse ultionem sumendam de his qui inferunt injuriam, sed expectandam esse sententiam divinam, quæ curam gerit eorum, qui injuria sunt affecti : quemadmodum et tunc tacente Mose Miriam lepra percussit.

κουμένων προμηθουμένην, ὡσπερ ἀμέλει καὶ τότε ἤνεγκεν.

237. INTERR. XXIII.

Quare cum ambo conviciati essent, illa sola (Miriam) pœnas luit ?

In primis quia gravius erat ejus delictum. Masculo enim et natura et lex feminam submittunt. Deinde viniam aliquam merebatur Aaron, et ut provecior ætate, et propter pontificiam dignitatem. Præterea quoniam leprosus secundum legem immundus esse videbatur, Aaron autem radix erat sacerdotum et columen, ne probum in totum transiret genus, parem ei pœnam non inlaxit : sed per sororem terruit illum simul et erudit. Tantum enim illi dolorem attulit plaga, ut pro ipsa quæ sauciata fuerat, injuriam passum deprecaretur, ut precibus hanc cladem averteret : quod ille non neglexit, sed confestim supplicationem obtulit. Deinde clementissimus Dominus docuit, se non judiciario more, sed paterno,

^k Luc. xi, 31. ^l Num. xii, 6-8. ^m Rom. xii, 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^a Initium qu. 23 usque ad ιετηρ. προσήνεγκεν exstat in cat. p. 1244, ad Num. xii, 9, 10. Reliqua vid. ib. p. 1246, ad vers. 14. ^b Cat. p. 1244. λοιδορησάντων.

NOTÆ.

(11) Αἰθίοπων. Recepta lectio Luc. xi, 31, est νότου. Et pro ἀναστήσεται ibid. legitur ἐγεροθήσεται.

(12) Κυρίου εἶδε. Cod. ἦν εἶδεν.

(13) Μου Μωσέως. Cod. et Pic. Μωϋσή, omisso μου.

(14) Ἄγα. Cod. et Pic. γάρ.

(15) Ὡς abest utriusque loco.

δτι : « μετὰ τὴν ἀφεσην ἤγαγεν αὐτήν. » Τὴν Σεφριόραν τοῖνον ὠνόμασεν Αἰθιοπίσσαν. τὸ γὰρ Σαβὰ ἔθνος Αἰθιοπικόν ἐστιν. Ὁ γὰρ Εὐαγγελιστῆς φησιν : « Βασίλισσα Αἰθίοπων (11) ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεὶ τὴν γενεάν ταύτην. » Ἄλλ' ἡ τῶν Βασιλικῶν ἱστορία βασίλισσαν Σαβὰ προσηγόρευσε ταύτην. Σαβὰ δὲ καλεῖται τῶν Ὀμηριτῶν τὸ ἔθνος. τούτοις οἱ Μαδιηναῖοι πελάζουσιν. Ἐπειδὴ τοῖνον ὁ Ἀαρὼν Ἰσραηλίτην ἠγάγετο, τὴν ἀλλόφυλον δὲ ὁ Μωσῆς, μικροψυχίας γενομένης, ταύτην αὐτῷ τὴν λοιδορίαν προσήνεγκαν. Καὶ μαρτυρεῖ δὲ τῇ τελειοτάτῃ ἀρετῇ τοῦ νομοθέτου τῶν ἀδελφῶν ἡ παροινία. ἀπορήσαντες γὰρ δηλονότι κατηγορίας ἑτέρας, τῆς γυναικὸς αὐτῶν τὸν ψόγον ἐπήνεγκαν. Μαρτυρεῖ δὲ μου τῷ λόγῳ καὶ ἡ ψῆφος τοῦ δικαιοτάτου κριτοῦ. Ἐφη γάρ : « Ἐὰν γένηται προφήτης ὑμῖν, ἐν ὁράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὑπνῷ λαλήσω. οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεράπων μου Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστός ἐστι. στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, καὶ τὴν δόξαν Κυρίου εἶδε (12). Καὶ διατί οὐκ ἐφοβήθητε καταλαλῆσαι τοῦ θεράποντός μου Μωσέως (13) ; » Ἀληθῆς ἄρα (14) ὁ λόγος ἐκεῖνος, ὁ φάσκων : « Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. » Διδασκόμεθα γὰρ καὶ διὰ τούτων, καὶ δι' ἐκεῖνων, μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἀδικούντας, ἀλλὰ τὴν θεῶν ψῆφον προσμένειν, ὡς (15) μάλα τῶν ἀδικούντων σιγῶντος τῇ Μαριάμ τὴν λέπραν ἐπήνεγκαν.

C

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τι δήποτε τῶν δύο λοιδορηκότων^a ἐκείνη δίκαια ἔτισε μόνη.

Πρῶτον ἐπειδὴ (16) μείζων ἦν τῆς γυναικὸς τὸ πλημμέλημα. τῷ ἄρρηνι γὰρ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος ὑποτάττει τὸ θῆλυ (17). Ἐπειτα εἶχε τινα μετρίαν συγγνώμην ὁ Ἀαρὼν, καὶ ὡς τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος, καὶ ὡς ἀρχιερωσύνης ἡξιωμένος. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ ἀκάθαρτος ὁ λεπρὸς ἐδόκει εἶναι κατὰ τὸν νόμον, ῥίξα δὲ τῶν ἱερέων καὶ κληρικῶν ἦν ὁ Ἀαρὼν, ἵνα μὴ εἰς ἅπαν διαβῇ τὸ γένος τὸ ἁγίου, τὴν ἴσθη οὐκ ἐπήγαγεν αὐτῷ τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδελφῆς ἐφόβησεν ὁμοῦ καὶ ἐπαίδευσεν. Οὕτω γὰρ αὐτὸν τὸ πάθος ἠνίασεν (18), ὅτι πρὸ τῆς τοῦτο δεξιάμενης (19) αὐτοῦ τὸν ἡδίκημένον ἰκέτευσε λύσαι τὴν πρῆσβειάν τὴν συμφορὰν. ὁ δὲ οὐκ ἠμέλησεν (20), ἀλλ' αὐτίκα τὴν ἰκετηρίαν προσήνεγκαν. Ἐἶτα ὁ φι-

D

ἄνθρωπος ἐδίδαξε Κύριος, ὡς ὁ οὐ δικαστικῶς αὐτήν, ἀλλὰ πατρικῶς ἐπαίδευεν. Ἐφη γάρ, « Εἰ ὁ πατήρ αὐτῆς πύων^ο (21) ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, οὐκ ἐντραπήσεται (22) ; Ἐπτά ἡμέρας ἀφορισθήσεται· αἰ ἐξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται. » Συνέζευκται δὲ καὶ τιμὴ τῆ ἀτιμίας· οὐκ ἀπῆρε γὰρ ὁ λαὸς ἕως ἀπηλλάγη τοῦ πάθους.

ΕΡΩΤ. ΚΔ'.

Τίτος χάριτι κατασκόπους ἀποσταλῆναι προσέταξεν ὁ Θεός (23) ;

Ἴνα προμαθόντες τῆς γῆς τὴν εὐκαρπίαν, ἐπιθυμήσωσι μεταλαγεῖν τῶν ἐπαινουμένων καρπῶν· ὀκνοῦντες δὲ καὶ ὀκλάζοντες, μηδεμίαν ἔχουσι παραίτησιν κολαζόμενοι.

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Τι δὴ ποιεῖ τὸν Ἀδὴν, ἠρίκα κατασκόπον ἐπέμπευ, ἐκάλεσεν Ἰησοῦν ;

Ὅτι τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, ὃς τὸ τῶν κατασκόπων ἐμιμήσατο σχῆμα, τὴν ἡμετέραν οἰκονομῶν σωτηρίαν. Καθάπερ γὰρ οἱ κατασκόποι τῶ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἀ κατασκοποῦσι, καὶ σχήματι κέχρηται καὶ φωνῇ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς Λόγος τὴν ἀνθρωπείαν περιθέμενος φύσιν, καὶ τῆ ταύτης γλώττει χρησάμενος, τὴν ἡμετέραν ψκονόμησε σωτηρίαν.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τίνα λέγει γενεάν Ἐνάκ ;

Ὀνομαστότατος ἦν οὗτος, καὶ πολυθρύλλητος, ὡς εἶκος, διὰ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος· καὶ τὸ γένος δὲ πάντως τῷ προγόνῳ ἕψκει.

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

Τι ἐστίν ὁ, « Ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶσαν τὴν γῆν ; »

Προλέγει τὴν Ἰουδαίων ἀποβολὴν, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν· καὶ ὄρον τῆ προβόλλης προστίθει. « Ζῶ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ, καὶ ζῆ τὸ νομά μου, καὶ ἐμπλήσει ἡ δόξα Κυρίου πᾶσαν τὴν γῆν. » Εἶτα ἐφέρει τὴν ψῆφον κατὰ τῶν ἀριθμηθέντων ἀπάντων, πλὴν Χαλὲθ υἱοῦ Ἰεφωνῆ, καὶ Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ¹, οἱ πρὸς τῆ ἀληθείᾳ τῶν μηνυμάτων, τὴν εὐσεβῆ παραίνεσιν προσήνεγκαν τῷ λαῷ (24). Ταύτη μέντοι παραβαλεῖν προσήκει τῆ ἀποφάσει τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις εἰρημένην· « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνοι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Τύπος γὰρ τῶν μὲν ἠπιστηκότων Ἰουδαίων (25), οἱ ἐν τῆ ἐρήμῳ (26) πεπτωκότες δι' ἀπιστίαν· τῶν δὲ πεπιστευκότων ἐθνῶν, οἱ ἀπερί-

^ο Num. xii, 10. ^ρ ibid. 14. ^σ Num. xiii, 17. ^τ ibid. 29. ^θ Num. xi 21. ^ι ibid. ^κ Matth. xxi, 43.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^ο ἰδίβαξεν, ὡς. ^ρ ἐμπύων. ^σ Cat. p. 1255. ^τ Τι ἐστι. ^θ Καί. ^ι Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

NOTÆ.

(21) Cod. ἐμπύων.

(22) Cod. ἐνετραπή.

(23) Ὁ Θεός. Abest a cod. et edit. Picini.

(24) Εἶτα -- τῷ λαῷ. Hæc apud Picum consti-

A illam castigasse. Nam ait : « Si pater ejus conspuens spuisset in faciem illius, anne pudore suffunderetur? Septem diebus separabitur extra castra, postea revertetur »^ο. Habet autem et annexum honorem hæc ignominia, quia non prius loco motus est populus, quam hæc a plaga liberata fuerit.

INTERR. XXIV.

Quam ob causam exploratores mitti mandavit Deus ?

Ut cum prænosset fertilitatem terræ, consequi tam uberes fructus optarent : cunctantes vero et **238** animum despondentes absque ulla excusatione plecterentur.

INTERR. XXV.

Quare Oseam appellavit Josuam, cum illum ad explorandum mitteret ?

Quoniam erat figura veri Jesu, qui imitatus est exploratores in peragenda salute nostra. Sicut enim exploratores præ se ferebant habitum et vocem gentium quas explorabant : ita et Deus verbum, humanam induens naturam, illius utens lingua salutem nostram procuravit.

INTERR. XXVI.

Quam dicit esse generationem Enak ?

Hic propter magnitudinem corporis, ut par fuit, famatissimus erat et vulgatissimus. Genus autem ac progenies ipsi omnino similis fuit.

INTERR. XXVII.

Quid hoc est : « Implebit gloria Domini omnem terram ? »

Prænuntiat rejectionem Judæorum, et orbis salutem : et jurejurando vaticinium confirmat : « Vivo enim, inquit, ego, et vivit nomen meum, et implebit gloria Domini universam terram ». Deinde profert sententiam contra omnes enumeratos, præter Chalebium filium Jephonæ, et Josuam filium Nave, qui præterquam quod vera retulerant, ad pietatem populum fuerant cohortati. Huic sententiæ conferenda est illa, quæ prolata est in Evangeliiis : « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus **239** ejus ». Nam qui propter incredulitatem ceciderunt in deserto, Judæorum infidelium figuram gerebant : gentium vero quæ crediderunt figuram referebant incircumcisi pueri, qui

^ο ibid. 29. ^ρ Num. xi 21. ^σ ibid. ^τ Matth.

tunt interrog. 28, ubi pro εἶτα legitur τί ὅτι. Responsio incipit a verbis ταύτη μέντοι κ. τ. λ.

(25) Ἰουδαίων. Cod. ἔθνων.

(26) Ἐν τῇ ἐρήμῳ. Abest a cod.

Illorum loco per Josuam terram adepti sunt majoribus promissam.

Ἀ τμητοὶ παῖδες, οἱ ἀντ' ἐκείνων διὰ Ἰησοῦ τῆς γῆν ἀπειληφότες τὴν τοῖς προγόνους ἐπηγγελμένην *.

INTERR. XXVIII.

Cur tam multa per legem inculcat de iisdem sacrificiis * ?

Ut per frequentiam latarum legum firmam ipsarum memoriam efficiat.

INTERR. XXIX.

Quid est illud : « Anima quæ egerit manu sua superbe ? »

Cum lege sanxisset, quam victimam offerre debent, qui peccarunt imprudentes, nunc de sponte peccantibus legem condit. Varia sunt autem peccata. Nam quidam propter infirmitatem animi insultum affectionum sustinere nequeunt, et cedentes vincuntur : alii vero ex alia circumstantia prolabantur in peccata. Sunt etiam quidam, qui leges divinas aspernantur : et hos per arrogantiam peccare dicit, veluti sponte contemnentes leges. Talem delendum ait, et causam subdidit : « Quia verbum Domini contempsit, et præcepta ejus irrita fecit. Attritione atteretur anima illa : peccatum enim illius est in ipsa * . » Qui enim per imbecillitatem superatus ab affectionibus, postea luget et lamentatur, veniam aliquam saltem exignam meretur. Qui vero perversa amplectitur contemptis mandatis divinis, omni defensione caret.

240 INTERR. XXX.

Qua de causa lapidari jussit eum qui die Sabbati ligna collegerat * ?

Ut qui primus legem ausus esset prætergredi, ne fieret auctor transgrediendi leges : hujus enim castigatio metum omnibus incussit.

INTERR. XXXI.

Cur mandavit Deus, ut sumbriis ipsis vestimentorum vittam hyacinthinam apponerent * ?

Hyacinthina vitta cæli colorem refert. Hos ergo nieminisse volebat legislatoris, qui omnia quidem replet, cælum autem incolere videtur. « Cælum enim, inquit, cæli, est Domini ^b. » Et : « Qui habitat in cælis, deridebit eos ^c. » Hoc non minus lex docet : « Videbitis enim, inquit, sumbrias, et recordabimini mandatorum Domini, ut faciatis ea : neque conver-

EPOT. KII.

Τί δήποτε περὶ τῶν αὐτῶν θυσιῶν πολλὰ νενομοθέτηκεν ^b ;

Ἴνα τῇ συνεχείᾳ (27) τῆς νομοθεσίας παγίαν τῶν νόμων τὴν μνήμην ἐργάσται.

EPOT. KΘ'.

Τί ἐστι, « Ψυχὴ ἢ τις ποιήσει ἐν χειρὶ (28) ὑπερηφανίαν ¹⁰ ?

Περὶ τῶν ἀκουσίως ἡμαρτηκῶτων νομοθετήσας ὅποیان χρὴ θυσίαν προσενεγκεῖν, καὶ περὶ τῶν ἐκούσιως (29) τι ἡμαρτηκῶτων ¹¹ νομοθετεῖ. Διάφορα δὲ τὰ ἀμαρτήματα : οἱ μὲν γὰρ οὐ φέρουσι διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀσθένειαν τὴν τῶν παθῶν ἐπανάστασιν, καὶ ἐνδιδόντες ἠτῶνται : οἱ δὲ καὶ ἐξ ἐτέρας περιστάσεως ἀμαρτήμασι περιπίπτουσιν. Εἰσὶ δὲ, οἱ τινες ¹² καὶ καταφρονητικῶς περὶ τοὺς θεοὺς διάκεινται νόμου : τοὺτους ἐξ ὑπερηφανίας ἀμαρτάνειν ἐφη, ὡς ἐκόντας τῶν νόμων καταφρονούντας. Τὸν τοιοῦτον ἐξαλειφθήσεται ἐφη, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν : « Ὅτι τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐφαύλισε, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ διεσκέδασεν : ἐκτρίψει ἐκτριβήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη : ἀμαρτία γὰρ αὐτῆς ἐν αὐτῇ. » Ὁ μὲν γὰρ δι' ἀσθένειαν ἠτῶμενος τῶν παθῶν, εἶτα στένων καὶ ὀδυρόμενος, ἔχει τινὰ γοῦν σμικρὰν συγγνώμην : ὁ δὲ τὰ πονηρὰ ἀσκαζόμενος, καὶ τῶν θεῶν καταφρονῶν ἐντολῶν, πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται ¹³.

C

EPOT. A'.

Διατί τὸν, ἐν τῷ Σάββατῳ συλλέξαντα ξύλα καταλευσθήναι προσέταξεν ;

Ὡς πρῶτον τοῦτον παραβεβηκότα τὸν νόμον, ἵνα μὴ γένηται παρανομίας ἀρχέτυπον : ἡ γὰρ τοῦτου τιμωρία δῖος ἐνέθηκεν ἅπασιν.

EPOT. AA.

Τί δήποτε προσέταξεν ὁ Θεὸς αὐτοῖς τοῖς κρασπέδοις τῶν ἱματίων κλῶσμα ὑακίνθινον ἐπιθεῖναι ;

Τὸ ὑακίνθινον κλῶσμα (30) τοῦ οὐρανοῦ μιμεῖται τὴν χροάν. Ἀνεμίμνησκε τοῖνον αὐτοὺς τοῦ νομοθέτου, ὅς (31) πληροὶ μὲν τὰ πάντα, οἰκεῖν δὲ δοκεῖ τὸν οὐρανόν. « Ὁ οὐρανὸς γὰρ, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. » Καὶ, « Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐχγελάσεται αὐτούς. » Τοῦτο δὲ (32) καὶ ὁ νόμος διδάσκει : « Ὅψεσθε γὰρ, φησὶ, τὰ κράσπεδα, καὶ ἀνα-

* Num. xv, 1 seq. † Num. xv, 30. ‡ ibid. 31. § ibid. 35. ¶ ibid. 38. ^b Psal. cxiii, 16. ^c Psal. ii, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSĪ.

* τύπος — ἐπηγγελμένην. Hæc exstant quidam suo loco in cat. p. 1255, sub Theodoretī nomine; recurrunt autem, paucis mutatis, sub vago titulo Ἀδῆλου, p. 1259, ad cap. xiv, 7. ^b Cat. p. 126. πολυλάκις νενομοθ. ¹⁰ Cat. p. 1266. ὑπερηφανιάς. ¹¹ ἐκόντων ἡμάρτ. ¹² τινες οὐκ. ¹³ ἀπεστέρηται.

NOTÆ.

(27) Συνεχεία. Cod. et Pic. συγγενεία.
(28) Lectio recepta Num. xv, 30 est ὑπερηφανίας.
(29) Cod. ἐκόν.

(30) Κλῶσμα. Cod. et Pic. χρῶμα.
(31) Ὅς. Uterque ὡς.
(32) Δέ. Des. utroque loco.

μνησθήσεσθε ¹⁴ πάτας τὰς ἐντολάς (35) Κυρίου ποιῆσαι αὐτάς, καὶ οὐ διαστραφῆσεσθε ὀπίσω τῶν διανοῶν ὑμῶν, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, ἐν οἷς ὑμεῖς ἐκπορεύεσθε ὀπίσω αὐτῶν.

ΕΡΩΤ. ΑΒ'.

Τὸ μέντοι Κορὲ στασιάζει κατὰ τοῦ νόμοθέτου ¹⁵ ἔχει τινὰ λόγον· ἐκ γὰρ τῆς Λευιτικῆς ὑπῆρχε φυλῆς· Δαθάν δὲ, καὶ Ἀβειρών, καὶ Ἐλιὰς, ἐκ τοῦ Ρουβὴν τὸ γένος κατὰγοντες ¹⁶, πόλιαν ἔχουσι τῆς στάσεως ἀφορμὴν;

Πρωτότοκος ἦν ὁ Ρουβὴν· καὶ φήθησαν πρωτότοκος (33') τὴν ἱερωσύνην ἀρμόσσειν· καὶ οὐκ ἐσκόπησαν, ὡς ὁ πρόγονος αὐτῶν τῶν πρωτοτοκίων (34) διὰ τὴν παρανομίαν ἐξέπεσεν.

ΕΡΩΤ. ΑΓ' 17.

Τί ἐστι, « Μὴ πρόσχηξ ἐἰς τὴν θυσιαν αὐτῶν; » ^B

Ἄγων περὶ τῆς ἱερωσύνης ἐγένετο· καὶ μέλλοντες κίσειν καὶ οὗτοι (35) προσφέρειν θυμίαμα, κριτῆ ἔχρωντο τῷ Δεσπότῃ Θεῷ. Ἀθυμήσας τοίνυν ὁ προφήτης διὰ τοὺς τῆς στάσεως ἀρχηγούς, ἰκέτευε ¹⁸ τὸν Κριτὴν, μὴ δέξασθαι τὸ παρανόμιον ὑπὸ τῶν στασιαστῶν προσφερόμενον, καὶ εἰς μαρτυρίαν αὐτὸν τῆς οἰκειᾶς ἐπεικειάς καλεῖ· « Μὴ πρόσχηξ γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν θυσιαν αὐτῶν· οὐκ ἐπιθύμημα (36) οὐδὲν αὐτῶν ἐληψα, οὐδὲ ἐκάκωσα οὐδένα αὐτῶν. » Ἔργῳ δὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν (37) ἐδέβαλῶσεν ὁ Κριτῆς· « Ἀποσχίσθητε γὰρ, φησὶν, ἐκ μέθου τῆς συναγωγῆς ταύτης, καὶ ἐξανάλωσω αὐτοὺς εἰσάπαξ. » Δεδήλωκε δὲ πάλιν ¹⁹ ὁ πανεῦφημος Μωσῆς τὴν οἰκειάν πρὸς τὴν. Προκυλινδούμενος γὰρ τοῦ Κριτοῦ ἔβλα· ἰ Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων, καὶ πάσης σαρκὸς, εἰ ἄνθρωπος εἴς ἡμάρτην, ἐπὶ πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ἡ ὀργὴ Κυρίου; » Δεξάμενος δὲ ὁ φιλόανθρωπος Κύριος τὴν τοῦ θεράποντος ἰκετείαν, τῶν μὲν στασιαστῶν ἀποκριθῆναι κελεύει τοὺς ἄλλους· χῆναι δὲ κελεύσας τὴν γῆν (38), αὐτάνδρους τὰς σκηνὰς ὑποδρυλοῦς ἀπέφηνε· καὶ οἱ διὰ μέσης θαλάσσης ὀδεύσαντες, ἐν τῇ γῆ κατεπόθησαν. Ῥάδιον γὰρ τῷ Ποιητῇ καὶ ξηρὰν ὄδον ἐν τῇ θαλάττῃ δημιουργεῖν, καὶ τῇ γῆ πάλιν εἰς τιμωρίαν ἀντὶ θαλάσσης κεχρησθῆναι. Τοῖς μὲν γὰρ Αἰγυπτίοις τὸν δι' ὕδατος ἐπιγάγην διέβρον· τὸν δὲ Δαθάν καὶ Ἀβειρών, καὶ τοὺς ἄλλους, τοῖς γῆς συνεκάλυψε χύμασι ²⁰. Τούτους μὲν οὖν ζῶντας τῷ ἄθῳ παρέπεμψε, τοῦ δὲ Κορὲ τὴν συναγωγὴν πυρὶ κατηνάλωσεν.

^d Num. xv. 59. ^e Num. xvi, 15. ^f ibid. 21. ^g ibid. 22.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ Cat. p. 1269. ἀναμνησθήσεσθε. ¹⁵ Cat. p. 1270. Τὸ μὲν στασιάζει τὸν Κορὲ κατὰ τ. νόμ. ¹⁶ καταγόμενοι. ¹⁷ Initium qu. 35 usque ad εἰσάπαξ existat in cat. p. 1272, ad Num. xvi, 15. Reliqua vid. ib. p. 1273, ad cap. xvii, 3. ¹⁸ Cat. p. 1272. ἰκέτεύουσιν. ¹⁹ Cat. p. 1273. πάλιν οἶον. ²⁰ συνεχ. ὕδασι.

NOTÆ.

(35) Ἐντολάς. Cod. ἡμέρας.

(33') Cod. et Pic. πρωτοτόκων.

(34) Uterque πρωτοτόκων.

(35) Μέλλοντες — οὗτοι. Cod. et Pic. ἐμελλον καὶ οὗτοι.

(36) Ἐπιθύμημα. Errorem qui in hac voce latet, detexit Montf. in Hexapl. ad Num. xvi, 15.

(37) Αὐτῶν. Abest a cod. et edit. Pici.

(38) Κελεύσας τὴν γῆν. Cod. et Pic. νεύσας τῇ γῆ.

temini post cogitationes vestras, aut oculos vestros, quibus vos fornicamini post eos d. »

INTERR. XXXII.

Quod Core seditionem moverit adversus legislatorem, ratione fortasse non caret; nam erat ex tribu Leviitica: Dathan vero, et Abiron, et Eliab, cum ducerent originem a Rubene, quam seditionis occasionem habuerunt?

Ruben erat primogenitus, existimabantque primogenitis sacerdotium competere: nec animadvertunt progenitorem ipsum primogeniti jure propter iniquum facinus excidisse.

241 INTERR. XXXIII.

Quid sibi vult: « Ne attendas ad sacrificium eorum »?

Certabatur de sacerdotio: et cum utrique incensum essent oblaturi, iudice utebantur Domino Deo. Contristatus ergo propheta propter auctores seditionis, iudicem obtestatur, ne suscipiat quod a seditionis contra legem offerrebat: eumque vocat in testimonium æquitatis suæ. « Ne attendas, inquit, ad sacrificium illorum; nullius ipsorum rem desiderabilem accepi, neque quempiam eorum affixi; » cujus rei testimonium ipso facto Judex confirmavit. « Recedite enim, inquit, de medio congregationis hujus, et delebo eos una ». Denū vero celeberrimus Moses patefecit mansuetudinem suam. Nam provolutus ad pedes Judicis clamabat: « Deus spirituum, et universæ carnis: Si unus homo peccaverit, nam in omnem terram desæviet ira Domini? » At humanissimus Dominus exaudita supplicatione servi, jussit a seditiosis reliquos secerni: et cum imperasset terræ ut hiaret, effecit ut tentoria simul cum viris demergerentur: et qui per mare medium ambulaverant, per terram absorpti sunt. Est enim perfacile Creatori viam siccam in mari facere, et contra terra pro mari uti in supplicium. Siquidem Ægyptios interemit aqua: Dathanem vero et Abironem, ac reliquos, tetra fluctibus obruit. Illos igitur vivos tradidit inferno: cætam autem Core igne consumpsit.

ζῶντας τῷ ἄθῳ παρέπεμψε, τοῦ δὲ Κορὲ τὴν συν-

242 INTERR. XXXIV.

A

ΕΡΩΤ. ΑΔ' 21.

Quare Deus thuribula eorum, qui sacrificaverant, altari præcepit affigi ^h ?

Ad arguendos eos, qui contra sacerdotium aliquid committere audent, et ad confirmationem eorum, qui constituti erant ad sacra peragenda. Hæc enim subjunxit : « Ut sit monumentum filiis Israel, ne quis alienigena, qui non est de semine Aaron, accedat ad offerendum incensum coram Domino i. » Hanc etiam ob causam virgam quæ fronduit, reponi jussit in arcam. Rursum lege statuit, ut sacerdotes sacrificent, Levitæ vero subserviant, nec accedant ad altare, aut ad sacra vasa tractanda. Postea docet quænam sacerdotes sibi sumere conveniat. Nam primitias vini, frumenti, olei et panum, sibi oblatas jubet edere sacerdotes : porro quoque votiva et primogenita ipsos accipere statuit, animalium quidem immundorum definiens redemptionis pretium. « Redemptio enim, inquit, ab uno mense æstimatio quinque siclorum erit : juxta siclum sanctum, viginti oboli sunt i. » At primogenitorum mundorum sanguinem ad basin altaris effundi jussit, et adipem offerri, carnes autem illos accipere, sicut pectusculum et armum a reliquis sacrificiis accipiunt. Porro testamentum salis communicationem appellavit : quoniam secundum divinum Apostolum ^k, « Qui assident altari, de altari participant. » Quidam autem aiunt, quia Deus præceperat aspergi sale sacrificia, testamentum salis eum vocasse, quæ fuerant **243** sacerdotibus consecrata. Deinde docet sacerdotes et Levitas, se nolle ut sortem accipiant sicut aliæ tribus : sed ut ab omni populo sumant decimas fructuum, tam de terra, quam de ovibus et bobus nascentium : itidem et mercaturæ, aut alterius negotiationis. Levitas porro decimarum decimas sacerdotibus offerre jussit : atque hæc quidem in omni loco sumere, ea vero quæ separabantur ex sacrificiis pro ipsis, in templo edere jussit. Vocat autem decimas mercedem in utilitatem populi. Nam « interea dum agrum colitis, inquit, aut mercaturam exercetis, aut domi vitam ægitis, hi pro vobis omnibus servitio meo assistunt. Hoc enim ait : « Hæc est merces vestra pro ministeriis, quæ mihi exhibetis in tabernaculo testimonii l. »

Διατί προσέταξεν ὁ Θεὸς τὰ τῶν ²² θυσιαστῶν πυρεῖα (39) *τῷ θυσιαστηρίῳ γενέσθαι περιθήμει,*

Εἰς ἔλεγχον τῶν κατὰ τῆς ἱερωσύνης θρασυνομέων, καὶ βεβαίωσιν τῶν ἱερουργεῖν προσηταγμένων. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· « Μνημόσυνον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὅπως ἂν μὴ προσέλθῃ ²³ μηδεὶς ἀλλογενῆς, ὅς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀαρὼν, ἐπιθεῖναι θυμίαμα ἔναντι Κυρίου. » Τοῦτου χάριν καὶ τὴν βλαστήσασαν βῆθδον ἐντεθῆναι προσέταξεν εἰς τὴν κιβωτόν (40)· καὶ πάλιν ἐνομοθέτησε, τοὺς μὲν ἱερέας ἱερουργεῖν, τοὺς δὲ Λευῖτας ὑπουργεῖν, μήτε τῷ θυσιαστηρίῳ, μήτε τοῖς ἱεροῖς πελάζοντα, σκεύεσιν. Ἐἴτα διδάσκει καὶ τίνα χρῆ τῶν ἱερέας λαμβάνειν. Τὰς γὰρ αὐτῷ προσφερομένας ἀπαρχὰς ὀνου καὶ σίτου, καὶ ἐλαίου, καὶ ἄρτων, αὐτοὺς ἐσθίειν ἐκέλευσε. Καὶ μέντοι καὶ τὰ ἀναθήματα, καὶ τὰ πρωτότοκα αὐτοὺς πάλιν λαμβάνειν διηγήρευσεν· τῶν μὲν ἀκαθάρτων κτηνῶν ὄρισας τὰ λύτρα· « Ἡ λύτρωσις γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ μνησίου ἢ συντίμησις πέντε σίκλων, κατὰ τὸν σίκλον τὸν ἄγιον, εἴκοσι ὄβολοι εἰσι. » Τῶν δὲ καθαρῶν πρωτοτόκων (41), τὸ μὲν αἷμα ἐκχυσθῆναι προσέταξε παρὰ τὴν τοῦ θυσιαστηρίου βάσιν, τὸ δὲ στέαρ προσενεχθῆναι, τὰ δὲ κρέα αὐτοὺς λαμβάνειν, ὡσπερ δὴ τὸ στηθύνιον, καὶ τὴν βραχίονα, ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμάτων κομίζονται. Διαθήκην δὲ ἄλλοι τὴν κοινωνίαν ἐκάλεσαν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Τινὲς δὲ φασὶν ἐπειδὴ ταῖς θυσίαις ἐπιβάλλεσθαι τοὺς ἄλλας προσέταξεν ὁ Θεός, διαθήκην ἄλλοι τὰ ἀφιερωμένα τοῖς ἱερεῦσιν ὠνόμασεν (42). Ἐἴτα διδάσκει, καὶ τοὺς ἱερέας, καὶ τοὺς Λευῖτας ὡς οὐ βούλεται αὐτοὺς κληρὸν λαβεῖν, ὡς τὰς ἄλλας φυλάς· ἀλλὰ παρὰ πάντοδ' κομίζεσθαι τοῦ λαοῦ τοὺς Λευῖτας· ²⁴ (43)· καὶ τῶν ἀπὸ γῆς φρομένων τὰς δεκάτας, καὶ τῶν ἐκ ποιμνίων ²⁵ καὶ βουκολίων προσγινομένων κερδῶν, καὶ τῶν ἐξ ἐμπορίας, ἢ ἐτέρας τινὸς χρείας. Τοὺς δὲ Λευῖτας τῶν δεκατῶν τὰς δεκάτας προσφέρειν τοῖς ἱερεῦσιν· καὶ τοῦτων μὲν ἐν παντὶ τόπῳ κελεύει μεταλαγχάνειν· τὰ δὲ γε ἐκ τῶν θυσιῶν ἀφωρισμένα αὐτοῖς ἔνδον ἐσθίειν ἐν τῷ ναφ. Καλεῖ δὲ καὶ τὰς δεκάτας μισθὸν εἰς τὴν τοῦ λαοῦ ὠφέλειαν. Ὑμῶν γὰρ, φησὶν, γεωργούντων ²⁶ (44), ἢ ἐμπορευομένων, ἢ οἰκοι διαγόντων, οὗτοι ἀντὶ πάντων ὑμῶν τῇ ἐμῇ προσεδρεύουσι λειτουργίᾳ. Τοῦτο γὰρ ἔφη, ὅτι « Μισθὸς ὑμῶν οὗτός ἐστιν ἀντὶ τῶν λειτουργιῶν ὑμῶν, τῶν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

^h Num. xvi, 39. ⁱ ibid. 40. ^j Num. xviii, 16.

^k I Cor. ix, 13. ^l Num. xviii, 31.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²¹ Qu. 34 his septem constat partibus. 1.) Initium usque ad εἰς τ. κιβωτόν, existat in cat. p. 1277, ad cap. xvii, 17-19. 2.) καὶ πάλιν — σκεύεσιν, vid. ib. p. 1283, ad cap. xviii, 3. 3.) εἴτα κομίζονται vid. ib. p. 1285, ad cap. xviii, 12. 4.) διαθήκην — ὠνόμασεν, pag. 243, vid. ib. p. 1286, ad vers. 19. 5.) εἴτα — ἐτ. τινὸς χρείας; vid. ib. p. 1287, ad vers. 20, 21. 6.) τοὺς δὲ — ἐν τῷ ναφ vid. ib. p. 1288, ad vers. 24-28. 7.) καλεῖ δὲ et rel. vid. ib. p. 1290, ad vers. 29-31. ²² Cat. p. 1277. τὰ τῶν θυσιαστῶν. ²³ μὴ προσθῆ. ²⁴ Cat. p. 1287. τοῦ λαοῦ τὰς ἀπαρχὰς. ²⁵ ἐκ τῶν ποιμν. ²⁶ τῶν γεωργ.

NOTÆ.

(39) Cod. et Pic. πυρεῖα,

(40) *Εἰς τὴν κιβ.* Cod. τῇ κιβωτῷ.

(41) *Πρωτοτόκων.* Cod. et Pic. addunt ζῶων.

(42) *Ὁ Θεός — ὠνόμασεν.* Des. in Cod. et apud

Pic.

(43) *Ὡς — Λευῖτας.* Des. in cod. et Pic.

(44) *Γεωργούντων.* Uterque οικοδομούντων.

ΕΡΩΤ. ΑΕ' 17.

A

INTERR. XXXV.

Πώς γρητέον τὰ περὶ τῆς πυρρῆς δαμάλεως διηγερευμένα;

Προσνεχθῆναι μὲν ταύτην ὑπὲρ τῆς τοῦ λαοῦ ἁμαρτίας νενομοθέτηκε· προτυποὶ δὲ τὸ σωτήριον πάθος, ὃ τοῦ κόσμου παντὸς ἦρε τὴν ἁμαρτίαν. Πυρρῆν δὲ προσκομισθῆναι κελεύει δάμαλιν, ἵνα προτυπώσῃ τὸ γήϊνον σῶμα· καὶ γὰρ τοῦ Ἀδάμ ἡ προσηγορία τὴν ἐρυθρὰν αἰνίττεται γῆν, ἐξ ἧς αὐτοῦ διεπλάσθη τὸ σῶμα. Καὶ τὸ ἁμωμον δὲ τῆς δαμάλεως, τὸ ἀναμάρτητον προδιλοῖ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ. Καὶ τὸ ἄζυγα εἶναι τὴν δάμαλιν, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐλευθερίαν αἰνίττεται. Ὁ γὰρ ζυγὸς τὴν δουλείαν δηλοῖ· ὃ δὲ Κύριος τὸ διδραχμὸν ἀπαιτούμενος ἔφη, « Ἄρα γε ἐλεύθεροὶ εἰσιν οἱ υἱοί. » Ἡ δὲ ἐξω τῆς παρεμβολῆς σφαγὴ τῆς δαμάλεως, τὸ ἐξω τῆς πύλης γενόμενον τοῦ Σωτῆρος πάθος. Ταῦτα δὲ σφῆστερον διδάσκει ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ. Πᾶσαν δὲ τὴν δάμαλιν σὺν τῷ δέρματι καὶ τοῖς ἄλλοις κατακαυθῆναι προσέταξεν· ἐπειδὴ πάντα καθαρὰ τὰ Δεσπότης Χριστοῦ. Τὸ δὲ ξύλον τὸ κέδρινον τοῦ σταυροῦ σύμβολον ἦν. Ὡσπερ γὰρ τοῦτο ἄσχητον, οὕτως ἐκεῖνο ζωοποιόν. Τὸ δὲ κίρκινον, τοῦ Δεσποτικοῦ αἵματος. Τὸ δὲ γε ὕσσωπον, ὅτι ἡ ζωτικὴ θερμότης διέλυσε τοῦ θανάτου τὴν ψυχρότητα. Τὸν μόντον κατακαίοντα τὴν δάμαλιν ἀκάθαρτον μέχρις ἑσπέρας φησὶν εἶναι, εἰς τύπων τῶν τῶν Δεσπότην ἐσταυρωκότων Χριστόν. Ταύτη δὲ τῇ σποδῷ μεθ' ὕδατος χρωμένους ἐκέλευσε περιβραίνεσθαι τοὺς τῷ τεθνηκότι πελάζοντας, ἢ ὄστων ἀπτομένους, ἢ ἄλλω τινὶ τοιούτῳ μολυνομένους. « Καὶ ἄνθρωπος, φησὶν, ὃς ἐὰν μὴ ἀφαγινώσῃ, ἐξλοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐκ μέσου τῆς συναγωγῆς, ὅτι ὕδωρ βαντισμοῦ οὐ περιεβράντισθη ἐπ' αὐτόν. » Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη, « Ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Διὰ τί ἀκάθαρτον εἶναι λέγει μέχρις ἑσπέρας καὶ τὸν περιβραίνοντα καὶ τὸν περιβραίνόμενον;

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτος ἦν ὁ ἀπτόμενος ὄστέου νεκροῦ. Οὐκοῦν ἡ κάθαρσις τῇ ἀληθείᾳ συμβαίνει· διὰ Χριστοῦ γὰρ ἡ κάθαρσις· τὸ δὲ ἀκάθαρτον εἶναι τῷ νόμῳ· ὃ δὲ νόμος προετύπου τὴν χάριν. Καὶ οὗτοι δὲ ἀκάθαρτοι ἦσαν μέχρις ἑσπέρας, τουτέστι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ νόμου. Ὁρθρῳ γὰρ εἰκεν ἡ Δεσποτικὴ παρουσία. « Τοῖς γὰρ ἐν σκότει, καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις φῶς ἀνέτειλεν, » ἢ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαίας. Καὶ ἀλλαχῶ δὲ αὐτὸς εἰρη-

^m Num. xix, 1 seq. ⁿ Matth. xvii, 26. ^o Hebr. xii, 12, 13. ^p Num. xix, 20. ^q Joan. iii, 5. ^r Num. xix, 21. ^s Isa. ix, 8.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁷ Qu. 55 quinquae constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐπιστολῇ, p. 244, exstat in cat p. 1289, ad Num. xix, 1. 2.) πᾶσαν ἐξ — Χριστοῦ vid. ib. p. 1291, ad vers. 4. 5.) τὸ δὲ ξύλον — ψυχρότητα vid. ib. p. 1292, ad vers. 5. 4.) τὸν μόντον — Χριστόν vid. ib. p. 1295, ad vers. 6, 7. 5.) ταύτη et rel. vid. ib. p. 1394, ad vers. 12. ¹⁸ τὰ τοῦ. ¹⁹ τὸ σύμβολον.

Quomodo sunt intelligenda, quæ de vacca rufa cauta sunt?

Hanc quidem offerri pro peccato populi lege præcepit ^m: præfiguratur autem salutarem passionem, quæ totius mundi peccatum abstulit. Sed vaccam rufam offerri præcepit, ut corporis terreni esset symbolum: quia nomen Adami terram rubram significat, ex qua corpus ipsius formatum est. Quod autem vacca macula carebat, expertem peccati Christum Dominum innuit. Quod vacca jugum non subiisse debebat, Christi libertatem subindicat. Jugum enim denotat servitutem. At Dominus, cum ab eo postularetur didrachmum, dixit: « Siccine liberi sunt filii ⁿ? » Quod vero vacca mactabatur extra ^B 244 castra, passionem Salvatoris innuit, quam extra portam subiit. Sed hæc manifestius docet divinus Apostolus in Epistola ad Hebræos ^o. Totam porro vaccam una cum pelle et reliquis cremari mandavit: quia Christi Domini omnia erant munda. Lignum cedrinum crucis erat figura. Sicut enim illud immune a corruptela, ita lignum crucis vivificat. Coccinum autem, typus erat sanguinis Domini. Hyssopus etiam aderat, quia calor vivificus dissolvit frigiditatem mortis. Eum tamen qui cremavit vaccam, impurum esse dixit usque ad vesperam, ad eos denotandos qui Christum crucifixerunt Dominum. Atque hujus modi cinere aqua permisto conspergi præcepit eos qui appropinquasent mortuo, aut qui eorum ossa attigissent, aut aliquo id genus alio essent polluti: « Et si quis, inquit, non fuerit purificatus, peribit anima illa e medio synagogæ, quia expiationis aqua non fuerit lustratus ^p. » Ita Dominus in sacris Evangeliiis ait: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non ingredietur regnum cælorum ^q. »

INTERR. XXXVI.

Quare tam eum qui aspergit, quam aspersum, dicit esse immundum usque ad vesperam?

Quoniam impurus erat ex lege, qui tangebatur os defuncti. Purificatio igitur convenit veritati (quia per Christum est purgatio), impurum autem esse, legi: lex vero gratiam præfigurabat. Hi porro erant immundi usque ad vesperam, id est, usque ad finem legis. Nam diluculo similis est adventus Domini: « Sedentibus enim in tenebris, et in ²⁴⁵ umbra mortis, lux orta est, » sicut ait Isaias propheta ^r. Et alibi dixit ipse Deus: « Timentibus me orietur

Sol justitiæ, et sanatio in alis ejus ¹. » Et rursus : A
« Ecce vir, Zemaclh nomen illi ². »

κεν ὁ Θεός· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις με ἀνατελεῖ
Ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἑσπας ἐν ταῖς πέτραις
αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ ἀνήρ Ἀνατολῆ θνομε-
αὐτῶ. »

INTERR. XXXVII.

Quamobrem Dominus Deus succensuit Mosi et Aaroni,
cum aquam eduxerunt e vetra ³ ?

Ipsis de morte sororis dolentibus filii Israel, insta-
bant tumultuantes ob aquæ penuriam. Ideo moleste
ferentes eorum petulantiam, ambiguis usi sunt verbis,
dum educerent aquam. Sic enim ait legislator :
« Audite me, increduli, Num ex hac petra educam
vobis aquam * ? » Propterea Dominus Deus con-
tra eos sententiam tulit, dixitque in hunc modum :
« Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me
coram filiis Israel, idcirco vos non introducatis
multitudinem hanc in terram quam dedi illis ⁴. »
Hoc ipsum cavens David, ait : « Et vexatus est
Moses propter illos, quia exacerbaverunt spiritum
ejus. » Et : « Distinctionem fecit labiis suis ⁵. »
Nam cum iratus esset illis, ambigue sermonem
protulit. Erat non mentis ambiguitas, sed linguæ.
Hoc enim dicere videtur : « Et distinctionem fecit
labiis suis. » Sciendum est sane, Deum aliud pro-
curantem hanc tulisse sententiam : quod suo loco
monstrabimus.

246 INTERR. XXXVIII.

Qua de causa Deus instituit, ut per æneum serpen-
tem sanarentur serpentum morsus * ?

Istud etiam salutarem passionem præfiguratur. Nam
per serpentem natum est peccatum : unde et male-
dictionem accepit a Deo omnium. Erat itaque ser-
pens figura tum peccati, tum maledictionis. Quo-
niam igitur Dominus Christus in similitudine car-
nis peccati apparuit, ut ait divinus Apostolus ⁶ :
corpus enim vere sumpsit, peccatum autem non fe-
cit, nec inventus est dolus in ore ejus : innuitur
passio salutaris per serpentem, æneum. Quemad-
modum enim serpens æneus erat imago serpentum,
non tamen illorum venenum gerebat : ita filius
unigenitus corpus quidem habebat humanum, sed
peccatorum macula carebat. Et sicut a serpentibus
morsi, serpentem intuentes sanabantur : ita qui vul-

EPQT. AZ'.

Τι δήποτε ὠργίσθη τῷ Μωσῇ καὶ τῷ Ἀαρὼν ὁ
Δεσπότης Θεός, ἥτις τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας
ἐξήγαγον (45) ;

Ἄθυμοῦσιν αὐτοῖς διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς τελευτήν
ἐπέκειντο, διὰ τὴν τοῦ ὕδατος στασιάζοντες σπάνιν·
ἀσυχεραίνοντες οὖν τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀκρασίαν,
ἀμφιβόλοις ἐχρήσαντο ῥήμασιν τὸ ὕδωρ ἐξαγαγόντες·
Ἐφη γὰρ οὕτως ὁ νομοθέτης· « Ἀκούσατέ μου, ὧς
ἀπειθεῖς, Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξω (46) ὕμιν
ὕδωρ (47) ; » Τοῦτου χάριν ὁ Δεσπότης Θεός τῆν
κατ' αὐτῶν ἐξενήνοχε ψῆφον· Ἐφη δὲ οὕτως· « Ὅτι
οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι, ἀγιάσαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν
Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγω-
γὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς. » Τοῦτο
καὶ μελεπῶν ὁ θεὸς εἶπε Δαβὶδ· « Καὶ ἐκακώθη
Μωσῆς δι' αὐτοὺς, ὅτι παρεπίκραναν τὸ πνεῦμα αὐ-
τοῦ, » καὶ, « Διέστειλεν (48) ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. »
Ὅργιζόμενος γὰρ (49) ἐκείνοις, ἀμφιβόλως τὸν λό-
γον προήνεγκε· καὶ ἦν οὐ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῆς
γλώττης ἡ ἀμφιβολία. Τοῦτο γὰρ ἔφη, « Διέστειλεν
ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. » Ἰστέον μέντοι, ὡς ἕτερον
οἰκονομῶν ὁ Θεός ταύτην ἐξενήνοχε τὴν ἀπόφασιν·
ὅπερ εἰς καιρὸν δηλώσομεν.

EPQT. AH'.

Τι δήποτε διὰ τοῦ χαλκοῦ ὄφραως θεραπεῦ-
σαι ⁷ (50) προσέταξεν ὁ Θεός τὰ τῶν ὄφρων δῆ-
γματα ;

Προτυποὶ καὶ τοῦτο τὸ σωτήριον πάθος. Διὰ γὰρ
τοῦ ὄφραως ἡ ἀμαρτία ἐβλάστησεν· ὅθεν καὶ τὴν
κατάραν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐδέξατο. Τύπος
τοίνυν καὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῆς κατάρας ὁ ὄφρις·
Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐν ὁμοιώματι
σαρκὸς ἀμαρτίας, ἧ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ἐπι-
εφάνη· σῶμα μὲν γὰρ ἀληθῶς ἔλαβεν, ἀμαρτίαν δὲ
οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ἐάρθη ὄλος· ἐν τῷ στόματι αὐ-
τοῦ· προτυποῦται τὸ σωτήριον πάθος ἐν τῷ ὄφρι τῷ
χαλκῷ. Ὡς περ γὰρ ὁ χαλκοῦς ὄφρις ἑνδαλμα μὲν τῶν
ὄφρων ἦν, οὐκ εἶχε δὲ τῶν ὄφρων τὸν ἴον· οὕτως ὁ
μονογενὴς Υἱὸς σῶμα μὲν εἶχεν ἀνθρώπινον, κηλίδα
δὲ ἀμαρτημάτων οὐκ εἶχε. Καὶ καθάπερ οἱ ὑπὸ τῶν
ὄφρων δακνόμενοι, τὸν χαλκοῦν ἀπαθλέποντες ὄφρι

¹ Malach. iv, 2. ² Zach. vi, 12. ³ Num. xx, 12. ⁴ ibid. 10. ⁵ ibid. 12. ⁶ Psal. cvi, 32, 33.
⁷ Num. xxi, 9, ⁸ Rom. viii, 3.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁰ Cat. p. 1340. θεραπεύεσθαι.

NOTÆ.

(45) Cod. et Pic. ἐξήγαγεν.

(46) Ἐξάξω. Recepta lectio est ἐξάξομεν.

(47) Ὑδωρ In cod. sequitur ἐξαγαγόντες, quod
ex errore librarii e præcedentibus repetitum esse
videtur.

(48) Διέστειλεν. Hæc interpretum Græcorum

versio, quam Theodoretus more suo sequitur, mi-
nus apta est. Hebraicum enim מַצַּחֵי Psal. cvi, 33,
sensum exprimit, effudit, s. temere locutus est.

(49) Γάρ. Cod. δέ.

(50) Cod. et Pic. θεραπεύεσθαι.

σωτηρίας ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἁπλοῦς ἀν-
 πληττόμενοι, τῷ πάθει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀν-
 ενδοιάστως πιστεύοντες, χριστίως ἀποφαινόμενοι τοῦ
 θανάτου, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύουσιν.

ΕΡΩΤ. ΛΘ'.

Εἰ μάντις ἦν ὁ Βαλαάμ, τί δὴ ποτε τὸν Κύριον
 ἠρώτα;

Ἐπειδὴ μὲν οὐ τὸν ἀληθινὸν ἠρώτα Θεόν· ἀπεκρί-
 νασθε αὐτῷ, οὐχ ὁ παρ' αὐτῷ (51) κελούμενος, ἀλλ'
 ὁ παρ' αὐτοῦ ἀγνούμενος. « Ἦλθε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς
 πρὸς Βαλαάμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι
 παρὰ σοί; » Οὐκ ἐπειδὴ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκείνων παρ-
 ουσίας, ἠγνόει· ἀλλ' ἵνα παρὰ τοῦ μάντεως λαβὼν ἀφ-
 ορμὴν τὸ πρακτέον κελύσῃ.

ΕΡΩΤ. Μ'.

Τίνας χάριν κελύσας αὐτῷ μὴ ἀπελθεῖν, πάλιν
 ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν;

Ἐπειδὴ τῶν ἐπαγγελθέντων χρημάτων ὁ Βαλαάμ
 ἐρασθεὶς, ἤρετο πάλιν, εἰ χρὴ τοῖς ἀποσταλεῖσιν αὐ-
 τῷ (52) συναπελθεῖν, νομίσας μεταμελεῖα κεχρησθαι
 τὸν Δεσπότην Θεόν, ἐπέτρεψεν ἀπελθεῖν, μονονουχλ
 λέγων· Ἀπελθε μὲν, ἐπειδὴ τοῦτο πρᾶξι ποθεῖς,
 ἴσθι μόντοι, ὡς ἄπερ ἂν ἐθέλησω λαλήσεις (53).

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

Διατί κελύσας (54) ἀπελθεῖν, διὰ τοῦ ἀγγέλου
 τῆς πορείας κωλύει;

Δεδίττεται αὐτὸν καὶ τῆ τῆς θυοῦ φωνῆ παρὰ φύ-
 σιν γεγενημένη, καὶ τῆ τοῦ ἀγγέλου θεωρίᾳ, ἵνα
 γὰρ πόσην ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ ποιεῖται κηδεμονίαν. C
 Φασὶ δὲ τινες, τὸν ἀγγέλου Μιχαὴλ τὸν τοῦ λαοῦ
 προστατεύοντα εἶναι ²¹.

ΕΡΩΤ. ΜΒ' ²².

Καὶ ποῦρ ἰσχὺν εἶχεν ἡ τοῦ μάντεως ἀρὰ μὴ
 βουλομένου Θεοῦ;

Ἰσχὺν μὲν εἶχεν οὐδεμίαν· ψευδῆς (55) γὰρ ἦν ἡ
 περὶ αὐτοῦ κατέχουσα δόξα. Ἐπειδὴ δὲ συνεχῶς
 παρανομῶν ὁ λαὸς ὑπέμενε θεηλάτους πληγὰς ²³,
 πρὸς τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν τὰ κατὰ τὸν Βαλαάμ
 ὑκονόμησεν ὁ Δεσπότης Θεός. « Ἴνα γὰρ μὴ νομί-
 σωσι παρὰ τοῦ Θεοῦ παιδεύμενοι, διὰ τὰς τοῦ μάν-
 τεως ἀρὰς συμφοραῖς περιπίπτειν, οὐκ εἴασε τὸν
 μάντιν χρῆσασθαι ταῖς ἀραῖς, τὰς τῶν ἀνοήτων
 ἀφορμὰς περικόπτων. Ὅτι γὰρ, εἰ καὶ ἰσχὺν τινα D
 εἶχον αἱ τοῦ μάντεως ἀραὶ, ῥάδιον ἦν τῷ τὰ πάντα
 τεκτρημένῳ (56) ταύτας ἀπρωφῆσαι ματαίας, δὴλὸν
 τοῖς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις. « Κύριος γὰρ, φησὶ,

^b Num. xxii, 9. ^{b'} Num. xxii, 12, 20. ^c Ibid. 22 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²¹ Cat. p. 1324. τ. ἄγγ. τὸν Μιχ. εἶναι κ. τ. λ. προστ. ²² Qu. 42 tribus constat partibus. 1.) In-
 itium usque ad σπέρμα τούτων p. 248 exstat in cat. p. 1331, ad Num. xxii, 7, 8. 2.) ἐπειδὴ — τοῦ λαοῦ.
 vid. ib. p. 1333, ad vers. 13. 3.) εἰκότως et rel. vid. ib. p. 1333, ad vers. 15-20. ²³ Cat. p. 1331 θεηλ.
 ὄργας.

NOTÆ.

(51) Αὐτῷ. Uterque αὐτοῦ.
 (52) Αὐτῷ. Des. in cod. et Pic.
 (53) Ὡς — λαλήσεις. Uterque ὡς περ ἂν ἐθέ-
 λεις οὐ λαλήσεις.

(54) Κελύσας. Cod. addit αὐτόν.
 (55) Ψευδῆς. Cod. et Pic. ἀψευδῆς.
 (56) Cod. τεκτρημένῳ.

cerunt. **248** « Dominus enim, inquit, dissipat consilia gentium, reprobatur autem cogitationes populorum, et reprobatur consilia principum: consilium autem Domini manet in æternum^d. » Balaam nihilominus, etsi Dei providentiam didicerat, sacrificiis aliud ei persuadere nititur, unum ex iis falsis esse conjectans, quos mutabiles appellant qui illos colunt. Illud autem: « Ivit recta^e » significat vere illum instrui voluisse quid esset agendum: unde os impurum accepit virtutem Spiritus sancti, et loquitur quæ non vult, et clamat: « Quomodo maledicam ei, cui non maledixit Deus, et qua ratione detester quem non detestatus est Deus^f? » Prænuntiat etiam futura: « Ecce populus habitabit solus, et non computabitur inter gentes. Quis exacte recensuerit semen Jacobi? aut quis numerabit populos Israel^g? » Deinde optat cum illis habere societatem: « Morietur anima mea cum animabus iustorum, et fiat semen meum ut semen illorum^h. » At vero, quia Balac indignatus suspicabatur, ipsum, quia viderat multitudinem Hebræorum, benedictionem dedisse, abduxit illum in alterum locum, unde partem populi videre licebat: meritoque rursus Spiritus sanctus per illum ait: « Non est Deus quasi homo, ut suspendatur: nec ut filius hominis, ut minas patiatur. Ipse cum dixerit, nonne faciet? Loquetur quidpiam, et non permanebitⁱ? Mutationi, inquit Balac, aut alterationi non est obnoxia natura divina more hominum. Ad benedictum **249** assumptus sum: benedicam, nec divertar.

INTERR. XLIII.

Quid illud est: « Quasi gloria unicornis ei i? »

Monoceros est animal habens unicum cornu in capite, de quo Dominus Deo cum Job^k loquens ait: « Voleat tibi servire unicornis^k? » per hoc et animalis robur indicans, et quod servitutem ferre nequeat. Quidam ergo voluerunt huic assimilare Dominum Deum. Ego vero arbitrator hoc de populo dictum esse, quippe quemadmodum unicornis unicum habet cornu, sic populus vere pius unicum Deum adorat. Idcirco etiam beatus David dixit: « Tecum inimicos nostros feriemus cornu^l. » Quomodo vero intelligere debeamus unicum Deum, sæpenumero diximus. Illud porro: « Non erit auguratio in Jacobo, nec divinatio in Israele. In tempore dicetur Jacobo et Israeli quid factururus sit Deus^m, »

^d Psal. xxii, 10. ^e Num. xxiii, 4. ^f ibid. 8. ^g ibid. 9. ^h ibid. 10. ⁱ Num. xxiii, 19. ^j Num. xxiii, 22. ^k Job. xxxix, 9. ^l Psal. xlii, 5. ^m Num. xxiii, 23.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁴ στρεπτούς. ²⁵ διεδέξατο. ²⁶ ἀράσωμαι, et deinde καταράσωμαι. ²⁷ σπ. τοῦτο. ²⁸ παραπλησίαν. ²⁹ Initium qu. 43 usque ad εἰρήκαμεν exstat in Cat. p. 1336. Reliqua vid. ib. ad cap. xxiii, 23.

NOTÆ.

(57) *Μέρει*. Abest a cod.

(58) *Ἐπορ. ἐπ' εὐθεΐαν*. Hæc ab interpretibus Græcis addita sunt Num. cap. xxiii, et vel in fine vers. 3, vel incunte vers. 4, leguntur.

(59) *Διαρτηθῆναι*. Ita et Ὁ minus bene expri-

Α διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων· ἢ δὲ βουλή τοῦ Κυρίου μένει (57) εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὁ μέντοι Βαλαάμ, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν μεμαθηκώς, ταῖς θυσίαις μεταπεισάει πειράται· Ἐνα τῶν ψευδωνύμων εἶναι τοπάζων, οὗς καὶ τρεπτοὺς²⁴ ὀνομάζουσιν οἱ τούτων θεραπευταί. Τὸ δὲ, « Ἐπορεύθη ἐπ' εὐθεΐαν (58), » δηλοῖ ὅτι ἀληθῶς τὸ πρακτέον ἠβουλήθη μαθεῖν. Τούτου χάριν τὸ ἀκάθαρτον στόμα τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐδέξατο²⁵ τὴν ἐνέργειαν, καὶ φθέγγεται ἃ μὴ βούλεται· καὶ βοᾷ, « Τί ἀράσωμαι²⁶ ἐν μὴ ἀρᾷται Κύριος, καὶ τί καταράσωμαι ἐν μὴ καταρᾷται Θεός; » καὶ προαγορεύει τὰ ἐσόμενα· « Ἰδοὺ λαὸς μόνος κατοικήσει, καὶ ἐν ἔθνεσιν οὐ συλλογισθήσεται. Τίς ἐξηκριβώσατο σπέρμα²⁷ Ἰακώβ, καὶ τίς ἐξαριθμήσατο δῆμον Ἰσραήλ; » Ἐἶτα αἰτεῖ τῆς ἐκείνων μεταστῆναι κοινωνίας· « Ἀποθάνοι ἡ ψυχὴ μου ἐν ψυχαῖς δικαίων· καὶ γένοιτο τὸ σπέρμα μου ὡς τὸ σπέρμα τούτων. » Ἐπειδὴ δὲ δυσχεράνας ὁ Βαλακ, καὶ τοπάσας²⁸ ὅτι τῶν Ἑβραίων τὸ πλῆθος ἰδὼν, τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν, εἰς ἕτερον αὐτὸν ἀπήγαγε τόπον, ἐξ οὗ μέρος οἶόν τε ἦν ἰδεῖν τοῦ λαοῦ, εἰκότως πάλιν τὸ πανάγιον Πνεῦμα δι' ἐκείνου φησὶν· « Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς διαρτηθῆναι (59), οὐδὲ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἀπειληθῆναι· αὐτὸς εἰπὼν οὐχὶ ποιήσει; καλῆσει, καὶ οὐκ ἐμμενεῖ; Ἄτρεπτος, φησὶν, ὁ Βαλακ (60), καὶ ἀναλλοίωτος ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις· οὐκ ἔχει γνώμην τρεπτην τοῖς ἀνθρώποις παραπλησίως²⁹. Ἰδοὺ εὐλογίαν παρέλημμαι· εὐλόγησω, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῶ.

ΕΡΩΤ. ΜΓ' ²⁹.

Τί ἐστίν, « Ὁς δόξα (60') μονόκερωτος αὐτῶ; »

Ὁ μονόκερως ζῶν ἐστίν ἐν ἔχων κέρασ ἐν τῇ κεφαλῇ. Περὶ τούτου καὶ πρὸς τὸν Ἰωβ ὁ Δεσπότης ἐφη Θεός· « Βουλήσεται δὲ σοι μονόκερως δουλεύσαι; » διὰ τούτου διδάσκων καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ζώου, καὶ τὸ ἀδούλωτον. Τινὲς μὲν οὖν τούτῳ ἀπεικάσαν τὸν Δεσπότην Θεόν· γὰρ δὲ οἶμαι περὶ τοῦ λαοῦ τούτου (61) εἰρησθαι, ὅτι· καθάπερ ὁ μονόκερως ἐν ἔχει κέρασ, οὕτως ὁ εὐσεθεὶς λαὸς ἕνα πρῶτονκενέθεόν. Αἰδὲ καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ μακάριος λέγει· « Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. » Πῶς δὲ νοητέον τὸν ἕνα Θεόν, πολλάκις εἰρήκαμεν. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραήλ· κατὰ καιρὸν ῥηθήσεται τῷ Ἰακώβ, καὶ τῷ Ἰσραήλ, τί ἐπιτελέσει ὁ Θεός; » Οὕτω νοητέον, ὅτι κατὰ τὸ

munt Hebr. 2377 Num. xxiii, 19, quod Aquila et Symm. rectius per διαψευδέσθαι vertunt.

(60) *Ὁ Βαλακ*. Cod. et Pic. ὁ Βαλαάμ

(60') Cod. et Pic. δόξαν.

(61) *Τούτο*. Cod. τούτου.

Ἰασηλ τί ἐπιτελέσει ὁ Θεός (62), οὕτε μαντεία ἄστυγει, οὕτε οἰωνῶν ἡ παρατήρησις προοιπιῖν (63). Ὁ γὰρ Δεσπότης Θεός (64) διὰ τῶν οἰκειῶν προφητῶν καὶ τὰ ἐσόμενα αὐτῷ προλέγει, καὶ ὑποτίθεται τὸ πρακτέον.

ΕΡΩΤ. ΜΔ' ᾠ.

Πῶς ἴσθιν, « Οὐκ ἐπορεύθη Βαλαὰμ κατὰ τὸ εἰρηθὸς εἰς συνάντησιν τοῖς οἰωνοῖς; »

Τῇ κείρᾳ μαθῶν, ὡς οὐδὲν ὀνύησι τῇ ματαίᾳ χρώμενος τέχνη· ἀκείρῳ γὰρ τῷ μέτρῳ δυνατώτερος ὁ μεταφέρων αὐτοῦ τὴν γλῶτταν εἰς ἄπερ ἐθέλει· οὐκέτι τοῖς συνθήσεσι συμβόλοις ἐχρήσατο, ἀλλ' εἰς ὑπουργίαν τοῦ Θεοῦ τὴν γλῶτταν ἀφώρισεν. Ἰστίον μέντοι, ὡς τισὶν ἔδοξε μὴδὲν αὐτὸν περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν προειρηγέσθαι, οὗς ἐχρῆν συνιδεῖν, ὅτι καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ ἄγαν ἔντι δυσσεβεῖ, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν ἀπεκάλυψε παρουσίαν. Εἶδε γὰρ λίθον τμηθέντα ἀνευ χειρῶν, καὶ πατάξαντα τὴν εἰκόνα, καὶ συντρίψαντα τὸν χρυσοῦν, τὸν ἀργυροῦν, τὸν χαλκῶν, τὸν σιδήρον, τὸ δοκρακόν, καὶ γενόμενον ἕως μέγα, καὶ καλύψαντα πᾶσαν τὴν γῆν (65). Ὁ τοῖνον ἔκαίνα δι' ἐκείνου προεγαρεύσας, καὶ διὰ τούτου προείρηκε τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν· Ἰνα καὶ περὰ τοῖς ἔθνεσιν αἱ τοιαῦται προρρήσεις φυλίττωνται. Μαρτυρεῖ δὲ τῆδε τῇ προρρήσει τῶν πραγμάτων τὸ τέλος. Ὁ γὰρ ἐξ Ἰουδα κατὰ σάρκα βλαστήσας, οὐ μόνον τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς Σὴθ προενόμισεν· υἱοὶ δὲ τοῦ Σὴθ ἅπαντες ἄνθρωποι. Ἀπόγονος γὰρ ὁ Νῶε τοῦ Σὴθ· ἐκ δὲ τοῦ Νῶε ἅπαντα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις. Προεῖπε δὲ καὶ τὴν Μακεδόνων κατὰ Περσῶν νίκην· « Ἐξελεύσεται γὰρ, φησὶν, ἐκ χειρὸς Χετιμή (66), καὶ κακώσουσιν Ἀσσοῦρ, καὶ κακώσουσιν Ἑβραίους. » Ἀλέξανδρος μέντοι (67) τὴν Περσῶν κτελεῖται βασιλείαν· Ἀντιόχος δὲ Ἰουδαίους ἐπιστρατεύσας, καὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν (68) εἶλε, καὶ τὸν θεῖον νεῶν ἀπέφηεν Ἐρημον. Αἱ μέντοι προρρήσεις αὐταὶ οὐ τῆς ψευδοῦς εἰσι μαντείας (69), ἀλλὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐνεργείας. Ὁ γὰρ τὴν ἔνον ἀνθρωπιεῖα χρῆσασθαι φωνῇ παρὰ φύσιν κλυέσας, οὕτως καὶ διὰ τῆς γλώττης τοῦ μάντεως τὰ ἐσόμενα προηγόρευεν. « Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Τοῦτο γέγονε καὶ ἐν τῷ παρανόμῳ Σαοὺλ· ὅθεν διὰ τὸ παράδοξον καὶ ἡ παροιμία ἐγένετο, « Εἰ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις; » Τοσαύτην μέντοι κείρην παρὰ τοῦ Θεοῦ

ᾠ Num. xxiv, 1. ὁ Deo. ii, 34, 35. ᾠ Num. xxiv, 24. ᾠ Num. xxiv, 2.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ᾠ cat. p. 1336 παρατηρήσεις. ᾠ Initium qu. 44 usque ad γλῶτταν ἀφώρισεν existat in cat. p. 1339, ad cap. xxiv, 1. Reliqua vid. ib. ad vers. 2, 3.

NOTÆ.

(62) Π — Θεός. Des. In cod. Apud Picum hic integer locus in mendo cubat.

(63) Προοιπιῖν. Des.

(64) Θεός. Cod. Χριστός.

(65) Καὶ — τὴν γῆν. Cod. et Pic. δε γενόμενος ἐγένετο ἕως μέγα, καὶ ἐκάλυψε πᾶσαν τὴν γῆν.

(66) Χετιμή. Cuius sit hæc interpretatio, incertum est. Produxit eam e cod. Coislin Montf. l. c.

sic intelligendum est: Quid facturus sit Deus contra Israellem, prædicere neque divination potest, nec augurum observatio. Dominus enim Deus futura prædicit illi per prophetas suos, et suggerit quid agendum.

INTERR. XLIV.

Quid significat: « Non amplius ivit Balaam, ut consueverat, in occursum augurum? »

Cum experientia didicisset se arte vana utentem nihil proficere, infinitis enim partibus potentior erat qui linguam ejus vertebat quo vellet, non amplius usus est signis consuētis, sed linguam suam contulit in obssequium Dei. Nec tamen ignorandum est, quibusdam 250 placuisse, nihil illum prædixisse de Salvatore nostro. Qui utique debuerunt intelligere, ipsi quoque Nabuchodonosori, licet impiissimo, adventum Dei ac Salvatoris nostri revelatum esse. Vidit enim lapidem excisum sine manibus, qui percussit imaginem, et contrivit aurum, argentum, æs, ferrum ac testaceum, et factus est mons magnus, et tegens universam terram. Qui igitur per illum ista prædixit, per hunc etiam salutem orbis prænuntiavit: ut et apud gentes hujusmodi prænuntiationes conservarentur. Hinc autem prædictioni testimonium præbet rerum exitus. Nam qui secundum carnem ortus est ex Juda, non tantum duces Moab, sed et filios Sethi omnes deprædatus est. Filii vero Sethi omnes sunt homines. Si quidem Noemus oriundus erat ex Setho: ex Noemo vero universa hominum natura. Prædixit etiam Macedonum victoriam adversus Persas. « Egre dietur enim, ait, de manu Chetim, et affligent Assur, et affligent Hebræos P. » Alexander enim delevit regnum Persarum, Antiochus autem dimicans contra Judæos, et metropolim eorum cepit, et divinum templum desertum reddidit. Hujusmodi prædictiones igitur non a falsa divinatione, sed a virtute sanctissimi Spiritus processerunt. Qui enim mandavit asinae, ut præter naturam humana voce loqueretur, is ad hunc modum per linguam vatis futura 251 prædixit: « Fuit enim, inquit, Spiritus Dei in illo P. » Idem contigit et iniquo Sauli. Unde propter rem inopinatam factum est proverbium: « Num etiam Saul inter prophetas? » Cum igitur D falsus vates tantam a Deo accepisset experientiam, alios contra Deum machinatus est dolos. Nam probe

sciens illos invictæ fortitudinis esse, qui prote-
guntur a Deo, ad impietatem illos per intemperan-
tiam impulit, ut propter impietatem divino denu-
dati auxilio, facilius caperentur. Persuasit itaque
Madianitis, ut non viros, sed mulieres contra illos
armarent, quibus armorum vice corporis venustas,
et verborum illecebræ essent: ut pulchritudine capti,
ac verborum lenociniis illecti, illorum idolis servi-
rent. Quod nos docuit beatus Moses, post partam de
Madianitis victoriam objurgans eos, qui vivas cepe-
rant mulieres. Sic enim ait: « Quare vivas cepistis
feminas omnes? Illæ enim, juxta verbum Balaarii,
fecerunt ut filii Israel delicerent a Deo, et verbum
Domini contemnerent propter Phegor: et facta est
plaga in congregatione Domini ». Porro Phegor
nomen est idoli. Hujus impietatis divinus etiam
David meminit: « Et initiati sunt Beelphegori, et
comederunt sacrificia mortuorum ». Hanc enim
ob rem præcepit Deus, ut hostili animo prosequen-
rentur Madianitas: « Quia hostes, ait, ipsi sunt
vobis per dolum per Phegorem ». Cum ergo po-
pulus peccasset, suspensi sunt principes, ut Sym-
machus ait, quod malum ab ipsis non depetissent.
Ibidem autem: « Exaltabitur Gog regnum illius ». **252**
Symmachus ita interpretatus est: « Et exalta-
bitur super Og rex ejus. » Innuunt autem hæc verba,
fore ut, cum istis Og bellum intulerit, vincant
propter regem secundum carnem ex ipsis ori-
tarum.

INTERR. XLV.

Quare denuo recenseri populum Deus præcepit?

Quia jam tolerat sententiam contra prius nume-
ratos, illorum autem filios introducturus erat in
terram promissam, quos quidem asseruerant ipsi
fore captivos. Jussit item hos recenseri, ut sæ
benedictionis vim perspicuam redderet, quia nimi-
rum sublatis patribus numerus idem remanebat.

INTERR. XLVI.

Cur Deus mandavit sorte dividi terram?

Ut litem et controversiam omnem tolleret, tan-
quam Deo per sortem terram dividenda. Neque
enim fortunæ rem committi præcepit. Hoc ipsum
fecerunt etiam divini apostoli, antequam Spiritus
sanctus advenisset. Mittentes enim sortes, Deum

Num. xxxi, 16, 16. Psal. cv, 28. Num. xv, 18. Num. xxi, 7. Num. xxvi, 55.

VARLE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

cat. p. 1340. κατά τοῦ λαοῦ. τ. θείας γυμνούμενοι συμμαχίας. αὐτοῖς εἰ. πικ. πὸν πον. σπν. βασιλεύσουσα. cat. p. 1355. τ. γῆν νέμοντος.

NOTÆ.

- (70) Cod. κολασίας.
- (71) Cod. et Pic. Φογὸρ.
- (72) Uterque Βεελφεγὸρ.
- (73) Αὐτοῖς. Des. utroque loco.
- (74) Τό. Uterque τόν.
- (75) Ωγ. Scribendum esse Γώγ e codicibus jam

λαβὼν ὁ ψευδὸμαντις, ἐτέρας ἐπεκτίνετο κατὰ τοῦ
θεοῦ ἡ μηχανάς. Συννοήσας γὰρ ὡς ἀμαχον ἔχουσι
δύναμιν ὑπὸ τοῦ θεοῦ τειχιζόμενοι, τὴν διὰ τῆς
ἀκολασίας (70) αὐτοῖς ἀσέβειαν ἐπενόησεν. Ἰνα διὰ
τὴν ἀσέβειαν τῆς θείας γυμνούμενοι ἐπικουρίας
εὐάλωτοι γένωνται. Καὶ τοῖς Μαδιανίταις ὑπέθετο,
μὴ τοὺς ἀνδρας κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ τὰς γυναῖκας
ὀπλισαί, γενέσθαι δὲ αὐτοῖς ὄπλον τὴν τοῦ σώματος
ὤραν, καὶ τῶν λόγων τὸ δέλεαρ, ἵνα δειλασθέντες
ὑπὸ τοῦ κάλλους, καὶ τοῖς λόγοις καταβελθόντες,
τοῖς ἐκείνων εἰδύλοις λατρεύωσι. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ
μακάριος εἰδίδασκε Μωσῆς, μετὰ τὴν κατὰ τῶν Μα-
διανιτῶν νίκην ἐπιμεμφάμενος τοῖς τὰς γυναῖκας
ζωγρήσασιν. Ἐφη γὰρ οὕτως: « Ἰνα τί ἐζωγρήσατε
πᾶν θῆλυ; αὐταὶ γὰρ ἦσαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, κατὰ
τὸ ῥῆμα Βαλαάμ, τοῦ ἀποστῆναι, καὶ ὑπεριδείν τὸ
ῥῆμα Κυρίου ἔνεκεν Φογὸρ (71), καὶ ἐγένετο πληγὴ
ἐν τῇ συναγωγῇ Κυρίου. » Φογὸρ δὲ τοῦ εἰδύλου
τὸ ὄνομα. Ταύτης τῆς ἀσεθείας καὶ ὁ θεὸς ἐμνήσθη
Δαβὶδ: « Καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγὸρ (72), καὶ
ἔφαγον θυσίας νεκρῶν. » Τοῦτου χάριν καὶ ἐχθραί-
νειν τοῖς Μαδιανίταις προσέταξεν ὁ θεός, « Ὅτι
ἐχθραίνουσιν αὐτοῖς, φησί, ὑμῖν αὐτοῖς (73) ἐν δο-
λιότητι διὰ Φογὸρ. » Τοῦ μέντοι λαοῦ ἡμαρτηκότος,
οἱ ἀρχοντες ἐκρεμάσθησαν, ὡς ὁ Σύμμαχος ἔφη, ὡς
μὴ ἐξάραντα: τὸ (74) πονηρὸν ἐξ αὐτῶν. Τὸ δὲ,
« Ὑψωθήσεται ἡ Γὼγ βασιλεῖα αὐτοῦ, » ὁ Σύμμαχος
οὕτως ἠρμήνευεν: « Καὶ ὑψωθήσεται ὑπὲρ Ωγ (75)
βασιλεὺς αὐτοῦ. » Ἀλλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ τοῦ Ωγ
ἐπιστρατεύσαντος περιέσσονται διὰ τὸν ἐξ αὐτῶν
κατὰ σάρκα βλαστήσαντα βασιλέα.

EPQT. ME.

Τίτος ἐνεκα πάλιν ἀριθμηθῆναι προσέταξε τὸν λαόν ὁ θεός;

Ἐπειθὴ κατὰ τῶν ἀριθμηθέντων ἤδη τὴν ψῆφον
ἐξήνεγκεν, ἐμελλεν δὲ τοὺς ἐκείνων παῖδας εἰς τὴν
ἐπιγγελημένην εἰσαγαγεῖν γῆν, περὶ ὧν εἶπον ἐκεῖ-
νοι ὅτι (76) ἀιχμάλωτοι ἔσονται: ἐκέλευσεν ἀριθμη-
θῆναι καὶ τούτους, ἵνα δεῖξῃ τῆς οἰκειας εὐλογίας
τὴν δύναμιν, ὅτι καὶ τῶν πατέρων ἀναιρεθέντων ὁ
αὐτὸς διέμεινε ἀριθμός.

EPQT. MG.

Τι δὴποτε κλήρω μερισθῆναι τὴν γῆν προσέταξε ὁ θεός;

Ὅστε πᾶσαν ἔριν καὶ φιλονεικίαν σβέσαι, ὡς τοῦ
θεοῦ διὰ τοῦ κλήρου τὴν γῆν διανεμόντος: αὐτὸ
γὰρ τὴν ἐνὶ (77) τὸ πρᾶγμα πιστεῦσαι προσέταξε.
Τοῦτο πεποιθήσασιν καὶ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι πρὶν ἐπι-
φαιῆσαι τὸ πανάγιον. (78) Πνεῦμα κλήρους γὰρ

- evictum dedit. Montf. l. c. p. 165.
- (76) Ὅτι. Abest a cod.
- (77) Ὅστε — τινί. Cod. et Pic. οὕτως γὰρ ψῆφον τινί.
- (78) Uterque ἄγιον.

βαλόντες, ἐκέλευσαν (79) τὸν ἅπαντα σαφῶς ἐπι-
σάμενον, δεῖξαι τὸν ἀξιώτερον. Οὕτω καὶ ὁ θεός·
Παῦλος περὶ ἡμῶν ἔφη· « Ἐν ᾧ ἐκλήρωθμεν προ-
ορισθέντες, κατὰ πρόθεσιν τοῦ πάντα ἐνεργούντος
κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. »

ΕΡΩΤ. ΜΖ' 17.

Τὶ δὴ ποτε μαρτυρήσας ὁ Δεσπότης Θεὸς τῷ Ἰη-
σοῦ, ὅτι ἔχει Πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ, προσέτα-
ξεν τῷ Μωσῇ (80) ἐπιθεῖναι αὐτῷ τὰς χεῖρας;

Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Κορινθίου ἐγένετο. Μετὰ γὰρ
τὸ (81) λαβεῖν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, τότε τοῦ
βαπτίσματος ἠξιώθησαν. Καὶ μέντοι καὶ ὁ Δεσπότης
Χριστός, πάντα τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα κατὰ
τὸ ἀνθρώπειον πρὸ ὠδίνων δεξάμενος, τῷ Ἰωάννῳ
βαπτίσματι προσεβλήθη, καὶ ἐπιτεθῆναι αὐτοῦ
τῇ κεφαλῇ τὴν τοῦ θεράποντος προσέταξε χεῖρα· καὶ
ἔδειξε τὸ πινάγιον Πνεῦμα ἐν εἰδῇ περισσευῶς ἐρ-
χόμενον ἐπ' αὐτόν. Καὶ οἱ ἀπόστολοι Πνεῦμα ἅγιον
διὰ τοῦ Δεσποτικοῦ λαθόντες ἐμφυσήματος, ἐδέξαντο
τὴν ὠφρανθέν ἐπιφοιτήσασαν χάριν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ
Ἰησοῦ τοῦ Νικοῦ γεγέννηται. Ἐἶχε μὲν γὰρ τὴν χάριν
τοῦ Πνεύματος· ἵνα δὲ καὶ ὁ λαὸς πιστεύσῃ θεοῦ ἐν
αὐτῷ τὴν χειροτονίαν τῆς ἡγεμονίας δεδέχθαι αὐ-
τῷ, ἐπετέθησαν αὐτῷ τοῦ νομοθέτου αἱ χεῖρες, καὶ τοῦτο
ἔδρακεν ὁ θεὸς Μωσῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσταχθείς·
« Ἐπιθήσεις γὰρ, φησί, τὰς χεῖράς σου ἐπ' αὐτόν·
καὶ στήσεις ἐναντίον Ἐλεάζαρ τοῦ ἱερέως, καὶ ἐν-
τελήσῃ αὐτῷ ἐναντίον πάσης τῆς συναγωγῆς, καὶ δώ-
σεις τῇ δόξης (82) σου ἐπ' αὐτόν, ὅπως εἰσχωρούσ-
ω ἐν αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ· καὶ ἐναντίον Ἐλεάζαρ
τοῦ ἱερέως στήσεται αὐτῷ, ἵνα ἐπὶ τοῦ, τὴν ἰσὴν
ἐκείνου σχήσει τιμὴν, καὶ διὰ τοῦ λογίου τῆς
χρίσεως, ὃ τοῖς ἐκείνου στέρνοις ἐπέκειτο, τὸ πρα-
κτικὸν μαθησεται. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅπως οἱ
παρὰ τῶν ἀρχιερέων χειροτονίαν δεχόμενοι τῆς
πνευματικῆς μεταλλαγάνουσι χάριτος. Καὶ γὰρ ἐν-
τεῦθα ὁ Δεσπότης ἔφη Θεός· « Δύσεις τῆς δόξης σου
ἐπ' αὐτόν. » Θαυμάσαι δὲ ἄξιον τὸν προφητικόν, ὅτι
καὶ παῖδας ἔχων, καὶ ἀδελφῶν αὐτοῦ, καὶ ἀδελφίδων αὐ-
τοῦ, οὐδένα τούτων ἡγεμόνα προώβαλλετο, ἀλλὰ τὸν θεὸν
ἠρετο, καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθέντα χειροτόνησε.
Μετὰ ταῦτα τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν θυσιῶν ἀναμνήσας,
νομοθετεῖ περὶ τῶν ὑπισχνουμένων τί προσφέρειν τῷ
Δεσπότη Θεῷ. Καὶ πρῶτον μὲν διηγόρευσε πάντα ὑπ-
ιχνουόμενον ἔργον τὴν ὑπόσχεσιν ἐμπέδοῦν τῆς (83) δὲ

A omnia cognoscentem precati sunt, ut demonstraret,
uter esset dignior. Divinus quoque Paulus de nobis
loquitur hunc in modum : « In quo sorte vocati
sumus prædestinati secundum voluntatem ejus,
qui operatur omnia secundum consilium volun-
tatis suæ ».

253 INTERR. XLVII.

Cur Dominus Deus præcepit Moysi, ut imponeret ma-
nus suas super Josuam, cum ipsemet testatus esset,
eum in se habere Spiritum Dei ?

Illud ipsum in Cornelio accidit. Nam post acce-
ptam sancti Spiritus gratiam baptizati sunt. Quin
etiam Dominus Christus, cum omnia charismata
sancti Spiritus quatenus homo suscepisset ante-
quam natus esset, accessit ut baptizaretur a Joanne,
servique manum imponi capiti suo jussit : et ostendit
Spiritum sanctum in specie columbæ venientem
super se. Itidem apostoli per insufflationem Domi-
nicam Spiritum sanctum adepti, acceperunt gratiam
e cælo venientem. Hoc etiam in Josua filio Nave
accidit. Habuit enim gratiam Spiritus. Cæterum ut
populo persuasum esset illum a Deo ducem esse crea-
tum, impositæ sunt super eum manus legislatoris,
et hoc fecit Moses ex præcepto Dei : « Impones
enim, inquit, manus tuas super eum, et staves
eum coram Eleazare sacerdote, et mandabis ei co-
ram omni multitudine : et dabis de gloria tua super
eum, ut obediant illi filii Israel : et stabit coram
Eleazare sacerdote » ; pro eo ac si dixisset : Æqua-
lem ipsi honorem obtinebit, et per rationale judi-
cii, quod illius pectori adjacet, discet quid fuerit
agendum. Ex his autem discimus, quomodo hi qui
a summis sacerdotibus ordinantur, spiritualementem gra-
tiam consequuntur. 254 Hic enim dixit Deus :
« Dabis de gloria tua ei. » Porro convenit admirari
prophetam, qui cum haberet filios, et fratrem, et
fratris filium, nullum horum ducem præfecit, sed
Deum consuluit, et quem ipse decrevit, ordinavit.
Post hæc, repetito festorum ac sacrificiorum cultu,
legem fert de his qui Domino Deo quidpiam offerre
sponderint. In primisque statuit omnem pro-
mittentem opere promissum implere : patrem vero
ejus, quæ sub potestate patris agens quidquam pro-
miserit, promissionem firmare debere ; qui si a
promittente dissentiat, eam quæ promiserit culpa
non teneri. Si autem ea promittente aut consenserit

^x Ephes. i, 11. ^y Num. xxvii, 18. ^z ibid. 19, 20. ^a Num. xxx, 3 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁷ Qu. 47 quatuor constat partibus. 1.) Initium usque ad οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ extat in cat. p. 1564, ad Num. xxvii, 18. 2.) καὶ ἐναντίον — μαθησεται vid. ib. p. 1566, ad vers. 21. 3.) μανθάνομεν — χειροτόνησε vid. ib. p. 1565, ad vers. 20. 4.) μετὰ ταῦτα et rel. vid. ib. p. 1377, ad cap. xxx, 1-3. ⁴⁸ cat. p. 1564. ἐπιθεῖναι. ⁴⁹ τῆς ἡγεμονίας τὴν χάριν δεδέχθαι. ⁵⁰ cat. p. 1366. σταθῆσεται. ⁵¹ καὶ ἀδελφῶν. ⁵² καὶ ἀδελφίδων.

NOTÆ.

(79) Uterque ἐκέλευον.

(80) Τῷ Μωσῇ. Cod. Μωυσῆς. Pic minus bene ὁ θεὸς Μωυσῆς.

(81) Τῷ. Cod. τοῦ.

(82) Cod. et Pic. τὴν δόξαν. Ita quoque post pauca interposita.

(83) Τῆς. Cod. et Pic. τοῦς.

pater, aut tacuerit. præstari promissa debere: A quod quidem etiam in ea constituit, quæ conjuncta est viro: nimirum ut consensu viri firmetur promissum.

αγγελλομένης ἢ συγκατάθεται (85) ὁ πατήρ, ἢ σιγήσῃ (86), τὰ ἐπιγγελλόμενα πληροῦσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρὶ συνημμένης νομοθέτησε, καὶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς συγκατάθεσιν βεβαιοῦν ἐκέλευσε τὴν ὑπόσχεσιν.

INTERR. XLVIII.

Qua de causa legislator interfici jussit mulieres Madianitarum viro copulatas b?

Eo quod impictatis dogmata didicissent, et eos inquinare possent, qui illas bello ceperant.

INTERR. XLIX.

Quare legislator stationes descripsit?

Ut posteri cognoscerent Dei Providentiam, qui traducens filios Israel per invia et arida loca, large suppeditavit eis rerum necessariarum copiam.

255 INTERR. L.

Cur post obitum summi sacerdotis præscribit ei reditum, qui præter voluntatem interfecerat c?

Quia mors pontificis secundum ordinem Melchisedec, humani peccati fuit solutio. Hic reduxit in paradisum eos qui illinc fuerant ejecti. Porro temporis illius spatio fuga homicidæ propinquorum mollebat animum, ac cædis libidinem refrenabat. Quod autem post obitum pontificis de exsulantibus cessabat vindicta, satis valebat ad persuadendum propinquis, ut deinceps iram exstinguerent, tanquam mortuo pontifice, sub quo delictum fuit admissum: et quod legislator hunc tum delicto, tum vindictæ, præfinierit terminum.

INTERR. LI.

Quam ob causam statuit tribus esse discretas d?

Ut sincerum conservaretur semen Judæ, per quod Deus benedictionem gentibus pollicitus erat. Communicabant tamen inter se regia tribus ac sacerdotalls, propterea quod Christus Dominus secundum humanitatem rex futurus erat et pontifex.

^b Num. κκκ, 17. ^c Num. κκκiv, 28, 32. ^d Num. κκκv, 9.

VARLÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^{aa} cat. p. 1410. τοῦ om. ^{bb} τὴν τελ. τοῦ ἀρχιερέως.

NOTÆ.

(84) Uterque ὑποσχνομένους.
(85) Ἡ συγκατάθεται. Cod. μὴ συγκαθῆται. Pic. μὴ συγκατάθεται.
(86) Uterque σιγήσει.
(87) Uterque διαφθεῖραι.

(88) Uterque προσέταξεν.
(89) Cod. ἀρχιερέως.
(90) Cod. et Pic. φυλαχθῆ.
(91) Μέντοι. Cod. μὲν ταῖς.
(92) Χριστός. Abest a cod.

EPQT. MH'.

Διατὶ τῶν Μωδιανιτῶν τὰς ἀνδρὶ συνημμένας ὁ νομοθέτης ἀναιρεθῆναι προσέταξεν;

Ἦς πεπαιδευμένας τῆς ἀσεβείας τὰ δόγματα, καὶ διαφθεῖρειν (87) τοὺς ἐξανδραποδίσαντας δυναμένας.

EPQT. MΘ.

^B *Διατὶ τοὺς σταθμοὺς ἀναγράφτους ὁ νομοθέτης πεποίηκεν (88);*

Ὅστε τοὺς εἰς ὑστερον ἐσομένους γινῶναι τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν· δι' ἀβάτων γὰρ αὐτοὺς καὶ ἀνδρῶν ὀδηγήσας χωρίων, ἀφθόνως αὐτοῖς τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐχορήγησε χρεῖαν.

EPQT. N'.

Τὶ δὴ ποτε τῷ ἀκουσίως πεφονευκῶτι μετὰ τὴν τοῦ ἀρχιερέως τελευτὴν ὀρίξει τὴν κἀθοδον;

Ὅτι τοῦ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ^{aa} Μελχισεδὲκ ἀρχιερέως ὁ θάνατος λύσις τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας ἐγένετο. Οὗτος εἰς τὸν παράδεισον ἐπανήγαγε τὸν ἐκεῖθεν ἐξορισθέντα. Καὶ κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν ἐμάλαττεν ἡ φυγὴ τοῦ πεφονευκῶτος τὸν τῶν ἀγγιστευόντων θυμὸν, καὶ τὴν φονικὴν ὄρμην αὐτῶν ἐχαλλῖνου. Τὸ δὲ μετὰ τὴν τοῦ ἱερέως (89) τελευτὴν ^c λυθῆναι τοῖς φεύγουσι τὴν τιμωρίαν, ἱκανὸν ἦν πείσαι τοὺς ἀγγιστευόντας σέβσαι λοιπὸν τὴν ὀργὴν, ὡς τοῦ ἀρχιερέως τετελευτηκότος, ἐφ' οὗ τὸ πλημμέλημα γέγονε· καὶ τοῦ νομοθέτου ταύτην ὀρίσαντος, καὶ τῇ πλημμελείᾳ, καὶ τῇ τιμωρίᾳ τὴν λύσιν.

EPQT. NA'.

Τίνος χάριν τὰς φυλάς διακακρίσθαι προσέταξεν;

Ἴνα ἀκέραιον διαφυλαχθῆ (90) τοῦ Ἰουδα τοῦ σπέρμα, δι' οὗ τὴν εὐλογίαν τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο. Ἐκοινωνήσαν μέντοι (91) ἀλλήλαις ἡ βασιλικὴ καὶ ἡ ἱερατικὴ φυλὴ· ἐπειδὴ καὶ ἀρχιερεὺς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ βασιλεὺς ὁ Δεσπότης Χριστός (92).

ΕΙΣ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝΟΜΙΟΝ.

IN DEUTERONOMIUM.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Διατί τὸ πέμπτον βιβλίον τοῦ νομοθέτου Δευτερονόμιον ἐκλήθη;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου τὸν λαὸν ὁ Δεσπότης Θεὸς, ἔδωκεν ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει τὸν νόμον, καθ' ὃν ἐχρῆν αὐτοῖς πολιτεῦσθαι. Εἶτα τῷ δευτέρῳ ἔτει προσέταξε παραλαβεῖν τὴν γῆν, ἣν τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐπηγγελάτο δώσειν. Ἐκείνων δὲ ἀντειρηκότων, καὶ τοῦτο δράσαι μὴ βουληθέντων, ὤμοσε μηδενὶ τῶν ἀφθμεθέντων ὑπὸ τοῦ νομοθέτου⁸⁸ δώσειν ἐκεῖνην τὴν γῆν, ἀλλὰ τοὺτους ἅπαντας ἐν τῇ ἐρήμῳ καταλώσειν. Τεσσαράκοντα τοῖνον διεληλυθότων ἐτῶν, κακείνων κατὰ τὴν θέλαν ψῆφον διολωλότων, ἐκέλευσε τοὺς ἐκείνων ἀριθμηθῆναι παῖδας, τὴν αὐτὴν ἄγοντας ἡλικίαν, ἣνπερ ἦγον ἐκεῖνοι καθ' ὃν ἡριθμήθησαν χρόνον. Τοὺτους μέλλων εἰσαγαγεῖν ὁ Θεὸς εἰς ἣν ἐπηγγελάτο γῆν, διδάσκει⁸⁶ διὰ τοῦ προφήτου τὸν νόμον, ὃν τοῖς παρανόμοις αὐτῶν ἔδεδώκει (93) πατράσι. Τὸ (94) τοῖνον Δευτερονόμιον ἀνακεφαλαίωσιν ἔχει τῶν ἐν τῇ Ἑξῶδῳ, καὶ τῷ Λευϊτικῷ, καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς νενομοθετημένων τε καὶ πεπραγμένων, λέγει δὲ καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸν τόπον, καθ' ὃν καὶ ἐν ᾧ τῇ νεολαίᾳ ταύτῃ τὴν διδασκαλίαν προσήνεγκε. « Πέραν γάρ, φησὶ, τοῦ Ἰορδάνου, ἐν τῇ ἐρήμῳ, πρὸς δυσμάς⁸⁷ (95), ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει, ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ μηνί, μιᾷ τοῦ μηνός, μετὰ τὸ πατάξει αὐτὸν τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν. » Καὶ ὅτι οὐ δευτερονόμιον ἔδωκεν, ἀλλὰ τῆς προτέρης ἀναμνηστικῆς⁸⁹ νομοθεσίας, αὐτὸ διδάσκει τοῦ βιβλίου τὸ προοίμιον. « Ἦρξατο γάρ, φησὶ, Μωσῆς διασαφεῖσαι τὸν νόμον τοῦτον, λέγων, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Χωρήβ (96). » Εἶτα εἰρηκῶς, καὶ ὡς προσέταξεν αὐτοῖς εἰσελθόντας⁸⁸ κληρονομησαὶ τὴν γῆν, ἐπήγαγεν, ὡς κατ' ἐκεῖνον εἰρήκει τὸν καιρὸν, ὅτι Μάνος ἄγῳ οὐ δύναμαι τοσοῦτων προστατεύειν μυριάδων.

⁸⁶ Deut. 1, 1-4. ⁸⁷ ibid. 5, 6.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ cat. p. 1418. ὑπὸ τ. νομοθέτου om. ⁸⁹ διδάσκει αὐτοῦς. ⁸⁷ δυσμαῖς. ⁸⁸ εἰσελθόντας om.

NOTÆ.

(83) Ἐδεδώκει. Cod. ἐδηλώκει. Pic. ἐδεδηλώκει.

(94) Τό. Cod. τοῦτο.

(95) Cod. δυσμαῖς. φησὶ est recepta lectio L. c.

(96) Cod. et Pic. Χωρήβ.

256 INTERROGATIO I.

Quare quintus liber legislatoris dictus est Deuteronomium?

RESPONSIO.

Postquam Dominus Deus eduxit populum ex Ægypto, legem dedit in monte Sinai, secundum quam ipsi conversari debebant. Tum anno secundo mandavit ut acciperent terram, quam se daturum promiserat majoribus illorum. Illis vero repugnantibus, neque hoc facere volentibus, juravit se nulli eorum qui numerati erant a legislatore, daturum terram illam, sed eos universos in deserto deleturum. Transactis igitur annis quadraginta, illisque juxta decretum divinum interemptis, recenseri jussit eorum filios, eandem agentes ætatem, quam agebant illi tum quando sunt supputati. Hosce Deus introducturus in terram, quam erat pollicitus, docet ministerio prophetæ legem, quam patribus eorum transgressoribus dederat. Quare Deuteronomium continet summariam repetitionem eorum, quæ gesta et lege cauta sunt in libris Exodi, Levitici et Numerorum. Notat etiam tempus et locum, ubi et quando huic juvenum multitudini doctrinam proposuit. « Trans Jordanem enim, inquit, in deserto, ad occidentem, quadagesimo anno, undecimo mense, primo die mensis, postquam ipse percusserat Sihonem regem 257 Amorrhæorum, et Ogum regem Basanitidis. » Quod autem non secundam legem dederit, sed prius latam in memoriam⁸⁹ reduxerit, docet ipsum libri proœmium. « Cœpit enim, inquit, Moses explicare legem hanc, dicens: Dominus Deus noster locutus est nobis in Horeb⁸⁷. » Deinde cum retulisset, quo etiam pacto præceperit ut terram ingressi iure hæreditario possiderent eam, subjunxit quod eo tempore dixerat: Ego solus tot myriadibus præesse non possum; et propterea constitui, inquit, qui præfecti essent

millenis et centenis, ut eos haberem imperii socios. Porro horum verborum memoriam refricat, propterea quod constituerat Josuam filium Nave in regendo populo successorem: ostendens, quod superstes adhuc aliis præfecturam crediderit, et quod ei libenter parendum sit, jussaque peragenda. Revocat etiam illis in mentem, quomodo Deus jusserat ut possiderent terram quam promiserat: et quia ratione visum erat illis, ut prius exploratores mitterentur, quodque reversis illis, ac de terra illa renuntiantibus, non credidissent Deo qui salvaverat eos, ac consequi terram neglectissent: ita ut provocarent Dominum Deum ad sententiam ferendam adversus omnes illas myriades, eorum neminem ingressurum terram illam, præter Chaleb filium Jephonæ. « Is, inquit, videbit eam, et dabo illi terram ad quam ascendit, et filii ejus, propterea quod ipse adhæsit Domino ⁵. » Hujus sane solum mentionem fecit: Josuam vero velut **258** principem, ducem ac prophetam ordinavit, quod ex sequentibus constat. Nam dicit: « Et iratus est in me vestri causa Dominus Deus; » vobis scilicet tumultuantibus, non, ut æquum erat, obsecutus sum mandato divino, et ea de causa prohibitus sum introducere vos in terram illam. Recolite itaque memoriam eorum quæ sibi dicta fuerint a Deo: « Josua filius Nave, qui assistit tibi, hic ingredietur illuc: ipsum corrobora, quoniam is sorte dividet terram Israel ⁱ. » Hæc autem dicit, docens illum a Deo ducem esse creatum, ne denuo de imperio seditionem moverent. Exponit autem eis, quemadmodum postea penitentia ducti voluerint gerere bellum adversus Chananæos, et quo pacto Deus prohibuerit eos, qui tamen audacia permoti, et præter mandatum divinum ascendentes rediere victi. Item quantum temporis in solitudine consumpserint, circumeuntes terram illam inaccessam et aquis carentem; quænam nuntiantes Idumæis et Moabitibus amicum responsum non acceperint; et qua ratione Sihonem et Ogum reges Amorrhæorum cum toto exercitu, et urbium ac villarum habitatoribus, funditus deleverint. Refertque corporis ipsius Ogi magnitudinem. « Cubile enim, inquit, ipsius ferreum novem cubitorum habebat magnitudinem, et latitudinem cubitorum quatuor ⁱ. » Deinde **D** suadet et consulit, ut custodiant diligenter mandata Domini: « Audi enim, inquit, Israel, statuta et judicia quæ ego doceo vos hodie: ut faciatis ea, et vivatis, et ingressi possideatis **259** terram, quam Dominus Deus patrum vestro-

⁵ Deut. i, 36. ⁱ ibid. 37. ⁱ ibid. 58. ⁱ Deut. iii, 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

⁵⁵ οὐ συνέταξεν. ⁶⁰ δι' ἡμᾶς, et deinde Θεὸς ἡμῶν. ⁶¹ cat. p. 1419. αὐτῶν.

NOTÆ.

(57) Uterque αὐτοῖς.
(98) Uterque ἠξιώθησαν.
(99) Παρά. Uterque ἀπό.
(1) Cod. ἐλεύσεται.

καὶ διὰ τοῦτο κατέστησα, φησὶ, χιλιάρχους καὶ ἑκτοντάρχους, ὥστε εἶχειν αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς κοινωνοὺς. Τούτων δὲ τῶν λόγων ἀνέμνησεν, ἐπειδὴ περ Ἰησοῦν τὸν Ἰησοῦ κατέστησε τῆς ἡγεμονίας διάδοχον· διέδσκων ὡς καὶ ἐτι περιῶν ἑτέροις τὴν προστασίαν ἐπίστευσε, καὶ ὅτι χρὴ καὶ τούτῳ προθύμως ὑπακούειν, καὶ τὰ κελεύμενα δοῦν. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς, ὅπως μὲν ὁ Θεὸς προσέταξε παραλαβεῖν αὐτοὺς ἦν ἐπηγγείλατο γῆν· ὅπως δὲ κατασκόπους αὐτοὶ (97) πεμφθῆναι προτέροις ἠξίωσαν (98), καὶ ὅτι ἐκείνων ἐπανελθόντων, καὶ τὰ περὶ τῆς γῆς μεμνηκυότων, ἠπίστησαν μὲν τῷ σεσωκότι Θεῷ, ἀπολαβεῖν δὲ τὴν γῆν οὐκ ἠθέλησαν· ὡς χαλεπήναι μὲν τὸν Δεσπότην Θεὸν, ἀποφῆνασθαι δὲ κατὰ πασῶν ἐκείνων τῶν μυριάδων, ὥστε μηδένα ἐκείνων εἰς ἐκείνην τὴν γῆν εἰσελθεῖν, πλην Χαλεβ υἱοῦ Ἰεφωνῆ. « Οὗτος, φησὶν, ὄφεται αὐτὴν, καὶ τούτῳ δώσω τὴν γῆν ἐφ' ἣν ἐπέθη, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, διὰ τὸ προσκεῖσθαι αὐτὴν τὰ πρὸς Κύριον. » Τούτου μέντοι ἐμνημόνευσε μόνου· καὶ τὸν Ἰησοῦν ἔταξεν ⁵⁵ ὡς ἀρχοντα, καὶ στρατηγόν, καὶ προφήτην· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἐξῆς. Εἰπὼν γάρ, ὅτι « Κάμολ ὠργίσθη δι' ὑμᾶς ⁶⁰ ὁ Δεσπότης Θεός· » ὑμῶν γάρ με θορυβησάντων, οὐ κατὰ λόγον τῷ θεῷ προστάγματι διηκόνησα, καὶ τούτου χάριν εἰσαγαγεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν ἐκείνην κωλύμαι. Ἀνέμνησε δὲ τῶν παρὰ (99) Θεοῦ πρὸς αὐτὸν εἰρημένων· « Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ναυῆ, ὁ παρστηκώς σοι, οὗτος εἰσελεύσεται (1) ἐκεῖ· αὐτὸν κατίσχυσον, ὅτι αὐτὸς κατακληρονομήσει αὐτὴν τῷ Ἰσραὴλ. » Ταῦτα δὲ λέγει, διδάσκων αὐτοὺς, ὡς θεοῦ δὲ στρατηγὸς χειροτονίαν ἐδέξατο, ἵνα μὴ πάλιν περὶ τῆς ἀρχῆς στασιάζουσιν. Διηγείται δὲ αὐτοῖς, ὅπως μὲν ὑστερον μεταμεληθέντες ἐβουλήθησαν πολεμῆσαι τοῖς Χαναναίοις· ὅπως δὲ αὐτοὺς ὁ Θεὸς διεκώλυσε· καὶ ὅτι θρασυνόμονοι, καὶ παρὰ τὴν θεῖαν ἐντολὴν ἀναδάντες καὶ (2) ἠττηθέντες ἐπανήλθον· καὶ ὅσον ἐν τῇ ἐρήμῳ κατανώσαν χρόνον, τὴν ἄβατον γῆν ἐκείνην καὶ ἀνυδρον περιιόντες· τίνα τε Ἰθουμαίοις καὶ Μωαβίταις δεδηλωκότες φιλικῶν (3) οὐκ ἔτυχον ἀποκρίσεων· καὶ ὅπως τὸν Σηὼν, καὶ τὸν Ἦγ τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων πανστρατιᾷ μετὰ τῶν τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας οἰκούντων πανωλεθρία παρέδωσαν (4). Εἶπε δὲ αὐτοῦ ⁶¹ καὶ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος. « Ἡ γὰρ κλίνη, φησὶν, Ἦγ σιδηρᾶ, ἐννεὰ πήχεων τὸ μήκος αὐτῆς, καὶ τεσσαράρων πήχεων τὸ εὖρος αὐτῆς. » Ἐπειτα παρήγγειλε καὶ συνεβούλευσε φυλάττειν ἐπιμελῶς τοῦ Δεσπότητος τὰς ἐντολάς. « Ἄκουε γάρ, φησὶν, τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν χρημάτων, ὅσα ἐγὼ διδάσκω ὑμᾶς σήμερον ποιεῖν, ἵνα ζήτε, καὶ εἰσελθόντες κληρονομήσητε τὴν γῆν, ἣν Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν δέδωκεν

(2) Kal. Des. in cod. et apud. Pic.
(3) Cod. et Pic. φιλονεικούντων.
(4) Uterque παρέδωκεν.

ὄν. ὁ ἔπειτα ἀναγκαίως τοῦ Βεελφεγοῦ εἰς μέσον ἄφαιρει τὴν μνήμην, καὶ τῶν δι' ἐκείνην τὴν ἀσέβειαν ἐν τῇ ἐρήμῳ διολωθέντων. Ἐπειτα ἐκ παραλλήλου δείκνυσι τὰς θείας εὐεργεσίας. Ἐποῖον γὰρ, φησὶν, ἔθνος μέγα (5), ᾧ ἐστὶν αὐτῷ Θεὸς ἐγγύζων αὐτοῖς, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν ἅπασιν οἷς ἐν αὐτὸν ἐπικαλεσόμεθα; ὁ Κελεύει δὲ μὴ μόνον αὐτοὺς φυλάττειν τοῦ Θεοῦ τοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πατρίας καὶ τοὺς ἐκγόνοους (6) ἐν εὐσεβείᾳ διατρέφειν⁶⁵, καὶ παιδῶν τὰς θείας ἐντολάς ἐκπαιδεύειν. Ἐπειτα πάλιν αὐτοὺς ἀνέμνησεν, ὅπως αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων ἐπέφανε Θεός⁶⁶, λόγους (7) μὲν διὰ πυρὸς ἀφείλ⁶⁷ (8), οὐδὲν δὲ εἶδος ἐπιδεικνύς. Τοῦτο γὰρ ἐφη· Ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς φωνὴν βημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ ἴδετε, ἀλλ' ἡ φωνή. ὁ Ταῦτα δὲ λέγει παιδεύων αὐτοὺς μηδὲν ἰδοῦντα τεκτῆσθαι, μηδὲ παραβῆναι ποτε θεῖαν εἰκόνα κατασκευάσαι, ἐπειδὴ τοῦ ἀρχετύπου τὸ εἶδος οὐχ ἐωράκασι· ὅθεν πάλιν ἐπήγαγε· Ἐμὴ ἀνομήσητε (9), μηδὲ ποιήσητε ὑμῖν αὐτῶν γλυπτῶν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ· ὁμοίωμα παντὸς κτήνους, τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς· ὁμοίωμα παντὸς ὄρνέου πετομέλου, ὃ πέταται ὑπὸ τὸν οὐρανόν· ὁμοίωμα παντὸς ἐρπετοῦ, ὃ ἔρπει ἐπὶ τῆς γῆς· ὁμοίωμα παντὸς ἰχθύος, ὅσα ἐστὶν ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. ὁ Ταῦτα πάντα, φησὶν, εἰς χρεῖαν ὑμετέραν⁶⁸ πεποίηκεν ὁ Θεός· ἀνοίας τοίνυν ἐσχάτης, τὸ τὰς εἰκόνας τῶν ὑπάρχοντων θεοποιεῖν. Προστέθεικε (10) δὲ καὶ ταῦτα· Ἐμὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὴν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς, καὶ λατρεύσῃς αὐτοῖς⁶⁹, ἃ ἀπένευμε Κύριος ὁ Θεός σου αὐτὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. ὁ Ταῦτα γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων χρεῖαν κατεσκευάσεν ὁ Ποιητής· μὴ τοίνυν ὑπολάβῃς θεοὺς τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀφορισθέντας· ὡς ταῖς χρεῖαις τῶν ἀνθρώπων διακονεῖν. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ λοιποὶ (11) ἠρμήνευσαν· Ἐτινα διεκόσμησεν ὁ Θεός σου⁷⁰ εἰς τοὺς λαοὺς (12) ὑφ' ὄλον τὸν οὐρανόν. ὁ Ἐπειτα δεδιττεται αὐτοὺς ταῖς ἀπειλαῖς, ὡς εἰ τολμήσαιεν τὸν θεῖον παραβῆναι νόμον, καὶ τινος τῶν ὄντων ὁμοίωμα κατασκευάσαι καὶ θεοποιήσαι, εἰς πᾶσαν αὐτοῦς διασπερεῖ τὴν γῆν, καὶ ὡς δουλεύοντες τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς (13) προσκυνήσουσιν. Ἐπειτα πάλιν ἀπὸ συγκρίσεως δείκνυσι τὸ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ. Ἐπερωτήσατε γὰρ, φησὶν, ἡμέρας τὰς ἀρχαίας (14), τὰς γενομένας προτέρας σου, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἐκτίσεν ὁ Θεός τὸν ἀνθρώπον ἐπὶ τῆς γῆς,

rum dat vobis⁶⁵. ὁ Postea necessario idoli Beelphegor palam facit mentionem, et eorum qui propter impietatem illam perierunt in deserto. Tum ex adverso ponit ob oculos beneficia divina. Ἐπεὶ enim, ait, est gens magna, cui tam propinquus sit Deus, sicut nobis adest Dominus Deus noster in omnibus propter quæ eum invocaverimus⁶⁶? Præcepit autem, non solum eos servare leges divinas, sed et filios ac nepotes in cultu pietatis educare, et a pueritia in mandatis divinis erudire. Deinceps in memoriam revocat illis quo pacto Deus omnium se conspicuum illis præbuerit, verba quidem per ignem proferens, nullam tamen sui speciem exhibens. Hoc enim dixit: Ἐκ medio ignis vocem verborum vos audistis, similitudinem autem non vidistis, sed tantum vocem⁶⁷. ὁ Cæterum hæc dicit, instruens eos ne simulacrum ullum fabricent, neque tentent unquam imaginem Dei effingere, cum archetypum speciem minime viderint. Unde subjunxit iterum: Ἐ Ne feceritis iniquitatem, neque feceritis vobis ipsis similitudinem sculptilem, ullam imaginem, similitudinem maris aut femellæ, similitudinem ullius bestię, ex iis quæ sunt super terram, similitudinem ullius avis volatilis volantis sub cælo, similitudinem ullius reptilis quod reptat super terram, similitudinem ullius piscis quotquot sunt in aquis deorsum⁶⁸. ὁ Hæc omnia, inquit, in usum vestrum condidit Deus. Extremæ igitur est dementia imagines creaturarum²⁶⁰ nobis deservientium deos facere. Adidit etiam ista: Ἐ Ne respiciens in cælum, et videns solem et lunam, et omnem ornatum cæli, deceptus adores ea, et colas ea, quæ largitus est Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cælo sunt⁶⁹. ὁ Hæc enim, ait, Creator condidit in usum hominum. Ne putet ergo deos esse, quæ Deus omnium destinavit ut inservirent usibus hominum. Sic enim et reliqui interpretati sunt: Ἐ Quæ distribuit Deus tuus inter populos sub universo cælo. ὁ Postea terret eos comminationibus, si fuerint ausi transgredi legem divinam, et similitudinem rei cujusquam conflare, ac Deum facere, se dispersurum eos in universam terram, et quod servientes falsi nominis deos sint adoraturi. Tum rursus ex comparatione omnipotentiam Dei ostendit: Ἐ Interrogate enim dies priores, inquit, qui fuerunt ante te, ex quo Deus creavit hominem super terra, a summo cæli usque ad summum cæli, num

⁶⁵ Deut. iv, 1. ⁶⁶ ibid. 7. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ ibid. 16-18. ⁶⁹ Deut. iv, 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENÀ LIPSIENSIS.

⁶⁵ ἀνατρέφειν. ⁶⁶ ἔπειτα ἐπάγει, ὡς ὁ τῶν ὄλων αὐτοῖς ἐπέφανε Θεός. ⁶⁷ ἀφείλ. ⁶⁸ ἡμετέραν. ⁶⁹ καὶ λατρ. αὐτοῖς om. ⁷⁰ σου om.

NOTÆ.

(5) Μέγα. Abest a cod. et edit. Picl.

(6) Uterque ἐγγόνους, ut supra.

(7) Uterque λόγος.

(8) Cod. ἀφείλ.

(9) Ἀνομήσητε. Cod. et Pic. ἀνομάσητε.

(10) Προστέθεικε. In Cod. sequitur ὁ Θεός.

(11) Οἱ λοιποί. Non consentiunt tamen in omni-

bis h. i. Aquila, Symm. et Theodor., si Ades habenda est Montf. l. c. t. I, p. 177.

(12) Λαοὺς. Cod. et Pic. ἄλλους.

(13) Τοῖς — θεοῖς. Uterque τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς.

(14) Ἀρχαίας. Uterque προτέρας, quæ est recepta lectio Deut. iv, 52. ;

factum sit juxta verbum istud, num tale quid audiveritis, num gens aliqua audiverit vocem Dei viventis loquentis e medio ignis, quomodo tu audisti et vixisti P. » Narrat etiam qua ratione liberaverit eos a dura Ægyptiorum servitute. Proxime eos docet, quomodo Deus e caelo cum eis sit collocutus, ac e medio ignis vocem mittens leges condiderit, ut nullam imaginem construant invisibilis Dei. Sed et impossibile prorsus esse docet divinam imaginem exprimere. Non enim solum 261 est invisibilis naturæ, sed prorsus incircumscriptæ: « Dominus enim, ait, Deus tuus hic est Deus in caelo sursum, et super terra deorsum, nec est præter eum 9. » Sciendum tamen est cuncta hæc prophetam non unico die disseruisse, sed compluribus diebus doctrinam hanc illis tradidisse. Unde factum ut sæpius eosdem sermones repetat, ut continua iteratio firmiorem reddat memoriam. Mox igitur post sermonem hunc, narrat ea quæ spectant ad urbes, ad quas confugere jussit eos qui prolapsi essent in homicidium non spontaneum. Exponit deinde, se denuo congregasse populum, et legum a Deo datarum memoriam renovasse. Et quod non aliam legem dederit, sed in priore illos instituerit, qui legis promulgationem per infirmitatem ætatis audire non potuerant, ipsa prophetæ verba docebunt: « Dominus enim, inquit, Deus vester pepigit vobiscum fœdus in monte Horeb. Non cum patribus vestris iniiit Dominus pactum hoc, sed vobiscum 1. » Nam cum illi propter transgressionem periissent, his vero terram patribus promissam dedisset, hisce datam esse legem ait. Deinceps recenset præcepta, quorum intellectum explicavimus cum Exodum interpretaremur. Hic etiam ostendit quis fuerit feriarum Sabbaticarum scopus. Dixit enim: « Ut requiescat servus tuus, et ancilla tua, ac subjugale tuum 2. » Quemadmodum, inquit, horum opera perpetuo frueris: ita saltem semel per septem dies hebdomadis, servi, ancillæ, ac subjugalia quiete fruantur. 262 Tum mentione facta servitutis Ægyptiacæ compassionem excitat: « Quoniam servus eras, ait, in Ægypto, et inde te Dominus eduxit manu forti, et brachio excelso: propterea constituit Dominus Deus tuus, ut observares diem Sabbatorum, et sanctificares eum 3. » Expertus es, inquit, duritiam servitutis: memor horum, mitis et clemens esto erga subditos: et qua perpetuo quiete frueris, hanc illis concede septimo die hebdomadis. In iis quæ sequuntur opus spirituale non prohibuit. Dixit enim: « Omne

Ἀ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ (15), εἰ γέγονε κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦτο, εἰ ἤκουσατε τοιοῦτον, εἰ ἀκήκοεν ἔθνος φωνὴν Θεοῦ ζῶντος λαλοῦντος ἐκ μέσου τοῦ πυρός, ὃν τρόπον ἀκήκοας σὺ καὶ ἔζησας. » Ἐφη δὲ καὶ ὅπως αὐτοὺς ῥηλευθέρωσε τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων δουλείας. Συναχῶς μέντοι διδάσκει αὐτοὺς, καὶ ὡς οὐρανῶθεν αὐτοῖς ὁ τῶν ὧλων διελέχθη Θεός, καὶ ἐκ μέσου τοῦ πυρός φωνῆ κεχρημένος νομοθέτηκεν, ἵνα μηδεμίαν εἰκόνα κατασκευάσωσι τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Διδάσκει δὲ καὶ ὡς πάμπαν ἀμήχανον θεῖαν εἰκόνα κατασκευάσαι· οὐ γὰρ μόνον ἀόρατον ἔχει τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ πάμπαν ἀπερίγραφον. « Κύριος γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός σου, οὗτος Θεός (16) ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω (17), καὶ οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ. » Ἰστέον μέντοι, ὡς οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μὲν ταῦτα πάντα ὁ προφήτης τῷ λαῷ διελέχθη, ἀλλ' ἐν πολλαῖς αὐτοῖς ἡμέραις τὴν διδασκαλίαν προσήνεγκεν. Ὅθεν κολλᾶσθαι τοὺς αὐτοὺς λόγους ἀναγκαστοί, ἵνα τῆ συναχῆ παγίαν τὴν μνήμην ἐργάσθηται. Αὐτίκα γοῦν μετὰ τὴν διὰ λέξιν ταύτην, τὰ περὶ τῶν πόλεων ἱστορήσεν (18), εἰς ἃς καταφεύγει τοὺς ἀκουσίους περιπεπτωκότας; φόνοις ἐκέλευσεν. Εἶτα ἐδίδαξεν ὅτι πάλιν συνήθροισα τὸν λαόν, καὶ τῶν θεοσβότων ἀνέμνησε νόμων· καὶ ὅτι οὐχ ἕτερον δέδωκε νόμον, ἀλλὰ τὸν πρότερον ἐκπαίδευσεν τοὺς τῆς νομοθεσίας ἐκείνης διὰ τὸ τῆς ηλικίας ἀτελεῖς ἐπακουῶσαι μὴ δυνήθοντας, αὐτὰ διδάξει τοῦ προφήτου τὰ ῥήματα. « Κύριος γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός ὑμῶν διέθετο πρὸς ὑμᾶς διαθήκην ἐν Χωρὶθ. Οὐχὶ τοῖς πατράσιν ὑμῶν διέθετο Κύριος τὴν διαθήκην ταύτην, ἀλλὰ πρὸς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι παραβάντες διώλοντο, τοῦτοις δὲ τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένην ἐδίδου γῆν· τούτοις ἔφη τὸν νόμον δέδοσθαι. Εἶτα λέγει τὰς ἐντολάς, ὧν τὸν νοῦν ἀνεπέψαμεν τὴν Ἐξοδὸν ἐρμηνεύοντες· εἶδειξε (19) δὲ κἀναυθὰ τὸν τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου σκοπόν. Ἐφη γὰρ, « Ἴνα ἀναπαύσῃται ὁ παῖς 4 καὶ ἡ παιδεία σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου. » Καθάπερ, φησὶ, οὐ τούτων ἀπολαύεις διαπαντός, οὕτως ἀπαῖς γοῦν ἀπολαυσάτωσαν ἐν ταῖς ἑπτὰ τῆς ἑβδομάδος ἡμέραις οἱ θεράποντες, καὶ αἱ θεράπαιναι, καὶ τὰ ὑποζύγια. Ἐπειτα τῆ μνήμῃ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας τὴν συμπάθειαν πραγματεύεται· « Ὅτι οἰκέτης, φησὶν, ἦσθα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐξήγαγέ σε Κύριος ἐκείθεν ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ· διὰ τοῦτο συνέταξε Κύριος ὁ Θεός σου, ὥστε φυλάττεσθαι σε τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων, καὶ ἀγιάζειν αὐτήν. » Τῆ πείρᾳ μεμῆθηκας τὸ τῆς δουλείας πικρόν· ἐκείνων ἀναμνησκόμενος, ἡμερὸς γενοῦ τοῖς ὑπηκόοις, καὶ πρὸς, καὶ ἥς ἀπολαύεις ἀναπαύλης διηνεκῶς,

P Deut. iv, 32, 33. 9 ibid. 35. 1 Deut. v, 2, 3. 2 ibid. 14. 3 ibid. 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

4 ὁ παῖς σου οὐκ.

NOTÆ.

(15) Ἐως — οὐρανοῦ. Des. in cod. et apud Pic.

(16) Ὁδὸς Θεός. Cod. οὕτως δὲ Θεός.

(17) Ἐν — κάτω. Hæc absunt a textu Græco

Deut. iv, 35.

(18) Cod. ἱστορήσας.

(19) Ἐδίδεξε. Cod. et Pic. ἐδιδάξαμεν.

μετάθετος τούτους ἐν τῇ ἐβδόμῃ τῆς ἐβδομάδος ἡμέρᾳ· Ἐν δὲ ταῖς μετὰ ταῦτα τὸ πνευματικὸν οὐκ ἀπηγόρευσεν ἔργον. Ἐφ' ἧ γάρ· « Ἐάν ἔργον λατρευτὸν (20) ὁ ποιήσεται, ἢ πλὴν οὐα ποιηθήσεται ἐπὶ τῇ ψυχῇ, ὡς ἀναγνώσεις (21), θεῶν λογίων ἀκροάσεις, ψαλμῶδίας, ἱερουργίας (22), καὶ τὰ τούτοις προσόμενα »

A opus servile non facietis; dampnis his que sunt animæ causa, veluti lectiones et auscultationes sacrorum eloquiorum, psalmodiæ, sacrificia, et horum similia.

EPQT. B.

Πῶς νοητέον τὸ, « Κύριος, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός (23) σου »⁷⁰, Κύριος εἰς ἔστιν ;

INTERR. II.

Quomodo debet illud intelligi: « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est »?

Ἐλλάκις εἰρήκαμεν, ὅτι τὸ Κύριος⁷¹ (24) καὶ Θεός, τῆς θείας ἐστὶ (25) φύσεως ὁ τῆς τῶν (26) προσώπων διακρίσεως θηλωτικῶς· ὁ δὲ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον⁷², τῶν ἰσοτήτων σηματικῶς. Ἀλλὰ τοὺς ἀτελείαις Ἰουδαίους τὴν ἀκριθεῖ θεολογίαν προσερχθῆναι οὐχ οἶόν τε ἦν· ταύτην γάρ ἂν πολυθείας ἀφαιρῆναι ἐποίησαντο. Οὐ δὲ χάριν μοναδικῶς τὸ θεῖον ἐν τῇ Παλαιᾷ προφέρεται: (27) ὄνομα· ἔχει δὲ ὁμοίως τὰ τῆς Τριάδος αἰνίγματα. Τῇ γάρ, « Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος (28) εἰς ἔστι, ἢ καὶ τὸ τῆς οὐσίας διδάσκει μοναδικόν, καὶ παραθελοῖ τῶν προσώπων τὸν ἀριθμὸν· ἅπαξ γάρ τὸ Θεός, δις δὲ τὸ Κύριος τέθεικεν.

Frequenter diximus dictiones istas, Dominus et Deus, naturæ divinx, non distinctionis personarum esse significativas: has vero, Pater, Filius et Spiritus sanctus, proprietates indicare. Verum imperfectis Judæis exacta theologia exhiberi non poterat: quoniam inde plurium deorum occasionem copiasent. Idcirco nomen divinum in Veteri Testamento singulari numero pronuntiat; nihilominus habet Trinitatis²⁶³ occultas significaciones. Illud enim, « Dominus Deus tuus, Dominus unus est, » unitatem substantiæ innuit, et personarum numerum demonstrat: semel enim posuit Deus, bis autem Dominus.

EPQT. Γ.

Τὸ, « Ἀγαπήσεις (29) Κύριον τὸν Θεόν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας (30) σου »⁷³, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς, πῶς νοητέον (31);

INTERR. III.

Quid significat illud: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo », et quæ sequuntur?

Σαφῶς ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν, ὅτι οὐδεὶς δυσὶ Κυρίοις δουλεύειν δύναται. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν διδάσκόμεθα μὴ μερίζειν τὴν ἀγάπην εἰς Θεὸν καὶ χρυσόν, εἰς Θεὸν καὶ γυναῖκα (32), εἰς Θεὸν καὶ παῖδας, εἰς Θεὸν καὶ φίλους (33), ἀλλὰ πᾶσαν τῆς ἀγάπης τὴν δύναμιν ἀφιερῶν τῷ πεποιηκῶτι Θεῷ, μετὰ δὲ γε τὸν ποιητὴν, ἀπονέμειν ἐκάστῳ τὰ πρόσφορα, καὶ γονεῦσι δὲ, καὶ γυναίκει (34), καὶ παισὶ, καὶ ἀδελφοῖς, καὶ φίλοις. Τῆς γάρ τοῦ Θεοῦ ἀγάπης καὶ τὸ ταῦτα πληροῦν. « Ὁ ἀγαπῶν με γάρ, φησὶ, τὰς ἐντολάς μου πληρώσει »⁷⁴. ἢ Αἱ δὲ τοῦ Θεοῦ ἐντολαὶ περὶ τούτων διαγορεύουσιν.

Manifeste nos docuit Dominus neminem posse duobus dominis servire. Et hoc igitur loco docemur dilectionem non partiri inter Deum et aurum, inter Deum et uxorem, inter Deum et liberos, inter Deum et amicos: sed totam dilectionis vim creatori Deo consecrare, deinde post creatorem quæ unicuique conveniant tribuere, et parentibus, et uxori, et liberis, et fratribus, et amicis. Siquidem pertinet ad dilectionem Dei, hæc etiam præstare. « Qui enim diligit me, inquit, mandata mea servabit ». Mandata vero Dei ista præcipiunt.

EPQT. Δ.

Τί δήποτε κατὰ (35) τοῦ Θεοῦ ὀμνῆναι διαγορεύει ἐ νόμος;

INTERR. IV.

Quare lex jubet, ut jurent per Deum ?

Ἴνα μὴ κατὰ τῶν ψευδωνύμων ὀμνῶσι θεῶν. Τοῦτο γάρ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ἔφη· « Ἐάν ἐξήρης τὰ ὀνόματα τῶν Βααλιμ ἐκ τοῦ στόματός σου, »

Ne jurent per falsos deos. Idem enim per prophetam dixit: « Si abstuleris nomina Baalim de ore tuo, et juraveris: Vivit Dominus, cum veritate ». »

⁷⁰ Dent. vi, 4. ⁷¹ ibid. 5. ⁷² Joan. xiv, 23. ⁷³ Deut. vi, 13. ⁷⁴ Osee ii, 17.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁹ ὁμοίως. ⁷⁰ cat. p. 1451. σου om. ⁷¹ ὅτι τὸ Θεός ὄνομα καὶ τὸ Κύριος. ⁷² τὸ δὲ Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. ⁷³ cat. p. 1452. καρδ. σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου. ⁷⁴ ἐντ. μου τηρήσει.

NOTÆ.

- (20) *Λατρευτὸν*. Hæc restrictio ex Levit. xiiii, 36 addita est.
- (21) Cod. et Pic. ἀνάγνωσης.
- (22) Uterque ἀκροάσεις, ψαλμῶδίας ἱερουργι-
22ζ.
- (23) *Σου*. Lectio recepta l. e. est ἡμῶν.
- (24) *Κύριος*. In cod. præcedit τὸ ὄνομα.
- (25) *Ἐστὶ*. Abest a cod. et edit. Picini.
- (26) *Τῶν*. Pariter abest utroque loco.
- (27) Cod. et Pic. ἀποφέρεται.
- (28) *Κύριος*. Abest a cod.
- (29) *Τὸ ἀγαπήσεις*. Cod. et Pic. præmittit Τί ἐστὶ.
- (30) *Καρδίας*. Hæc est lectio cod. Alex. l. e. Cod. Vatic. habet διανοίας.
- (31) *Καὶ* — *νοητέων*. Des. utroque loco.
- (32) Cod. et Pic. γυναῖκας.
- (33) *Εἰς* — *φίλους*. Des. utroque loco.
- (34) *Καὶ* — *γυναίκει*. Pariter des.
- (35) *Καρδ.* Cod. et Pic. καί.

Et hic, postquam dixit : « Dominum Deum tuum a-
timebis, et illi soli servies, et adhaerebis illi, et per
nomen ejus jurabis », subjunxit. « Non ambula-
bitis post deos alienos, **264** qui sunt ex diis gen-
tium quæ in circuitu vestro sunt b. »

INTERR. V.

Quid est hoc : « Non tentabis Dominum Deum
tuum c? »

Dominus hoc exposuit in sacris Evangeliiis. Nam
cum diabolus dixisset : « Mitte te ipsum deorsum, »
ait : « Non tentabis Dominum Deum tuum d. » Tent-
tat autem Deum, qui sine ratione cum periculo
quidpiam agit.

INTERR. VI.

Cur lex prohibet contrahi connubia cum alienigenis
finitimis e? »

Lex non eget explanatione, cum seipsam inter-
pretetur. Ait enim : « Quia seducent filium tuum a
me, et serviet diis alienis f. » Necessario tamen
aperit etiam eis rationem divinæ sollicitudinis :
« Non enim eo quod numero vinceretis cæteras
gentes, ait, vos elegit Dominus, sed propter ma-
jorum pietatem, et promissionem eis factam g. »
Deinde verum id esse demonstrans subdidit : « Deus
verax est, custodiens pactum, et misericordiam
exercens erga diligentes eum, et custodientes man-
data illius, in mille generationes h. » At cum essent
infirmi, lacteo indigentes alimento, nec essent ca-
paces auditores æternorum bonorum, pollicetur eis
sobolis multiplicationem, et terræ fertilitatem, et
fecunditatem gregum et armentorum, corporum
denique bonam valetudinem, ac in bellis victoriam,
et alia ejusmodi. Postea renovat i memoriam in
deserto transactæ vite, et causas illius subjicit
oculis : **265** « Afflixit enim te, inquit, et fame pres-
sit, pavitque te inanna, ut te certiore faceret, quod
non solo pane vivat homo, sed omni verbo quod
procedit ex ore dei i. » Ex quibus et nos discimus,
non graviter ferre, si in calamitates aliquas incide-
rimus, sed bono animo amplecti divinas dispensatio-
nes, expectantes liberationem a tentationibus. Alia
quoque beneficia recenset : « Vestimenta tua non
sunt vetustate consumpta, nec occalluerunt pedes
tui; en quadragesimus annus est. Et noscas corde
tuo, quod sicut homo erudit filium suum, sic Deus

καὶ ὁμῶς. Ἡ Κύριος, μετὰ ἀπείρας. » Καὶ ἐν-
ταῦθα δὲ εἰρηκίως, « Κύριον τὸν Θεόν σου φρονηθήσῃ,
καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις (36), καθ' ἑαυτὸν καὶ
ἀληθῶς, καὶ τῷ (37) ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ, » ἐπιγγαγεν
« οὐ παρεύσεσθε (38) ὁπίσω Θεῶν ἄλλοτρίων (39)
ἀπὸ τῶν Θεῶν τῶν ἔθνῶν τῶν περικύκλω ὑμῶν. »

ΠΡΩΤ. Ε΄.

Πῶς νοητέον τὸ, « οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν
Θεόν σου; »

Ὁ Κύριος αὐτὸ ἐν τοῖς ἱερῶς Εὐαγγελίοις ἠρημη-
νευσε. Τοῦ γὰρ διαβόλου εἰρηκίως, « Βάλε σεαυτὸν
ἀνωθεν κάτω (10), » εἶπεν : « οὐκ ἐκπειράσῃς Κύριον
τὸν Θεόν σου. » Ἐκπειράσῃ δὲ τὸν Θεὸν ὁ ὄχι λαχι-
σμοῦ βυφοκινδύνως τι πράττων.

ΕΡΩΤ. Γ΄.

Β Τι δὴποτε ἀπαγορεύει ὁ νόμος τὰς πρὸς τοὺς ὁμό-
ρους ¹⁰ ἀλλοτρίους ἐπιγαμίας;

Ὁ δὲ δεῖται σαφηνείας ὁ νόμος : ἐαυτὸν γὰρ ἐρημη-
νεύει. Ἐφη γὰρ, « Ὅτι ἀποστήσους τὸν υἱὸν σου
ἀπ' ἐμοῦ, καὶ λατρεύσει θεοῖς ἑτέροις. » Ἀναγκάτως
μέντοι καὶ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ τῆς θείας διδάσκει κη-
δεμονίας : « οὐ γὰρ διὰ τὸ πλεῖστος εἶναι, φησί, τῶν
ἔθνῶν προέκρινεν ὑμᾶς ὁ Θεός : ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν
προγόνων εὐσεβείαν, καὶ τὴν γεγεννημένην πρὸς
ἐκείνους ὑπόσχεσιν. » Ἔστα τὸ ἀληθές αὐτοῦ (41)
δεικνύς, ἐπιγγαγεν : « Ὁ Θεός πιστὸς φυλάσσειν δια-
θήκην καὶ ἔλεον τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς φυ-
λάσσει τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, εἰς χιλίας γενεάς. »
Καὶ ἐπειδὴ ἀτελεῖς ἦσαν, καὶ τροφῆς γαλακτώδους
ἐδέοντο, καὶ ἀκούειν περὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν οὐκ
ἐδύνατο : ὑπισχνεῖται αὐτοῖς ποιουνοίαν, καὶ γῆς
εὐκαρπείαν, καὶ ποιμνίων καὶ βοουκόλων εὐεξίαν,
καὶ σωματικῶν ὑγείαν, καὶ τὴν ἐν πόλεμοις νίκην, καὶ
ὅσα τοιαῦτα (42). Ἐπειτα πάλιν αὐτοῖς ἀνέμνησε
τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγωγῆς, καὶ τὰς ταύτης αἰτίας
ἐδίδαξεν : « Ἐκάκωτε ¹¹ γὰρ, φησί, καὶ ἐλιμαγχό-
νησέ σε : καὶ ἐψώμισέ σε τὸ μάννα, ἵνα ἀναγγέλιη
σοι, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτι μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωπος, ἀλλ'
ἐπὶ παντὶ βῆματι ἐκπορευομένων διὰ στόματος
Θεοῦ (43). » Διὰ μέντοι τούτων καὶ ἡμεῖς παιδαυό-
μεθα μὴ δυσχεραίνειν δυσκολίας τισὶ περιπεσόντες,
ἀλλὰ στέργειν τὰς θείας οικονομίας, καὶ προσμένειν
τὴν λύσιν τῶν πειρασμῶν. Ἐπιδείκνυσι δὲ καὶ τὰς
ἄλλας εὐεργεσίας : « Τὰ ἱμάτιά σου οὐ (44) κατ-
ετρίβη ¹² ἀπὸ σοῦ, οἱ πόδες σου οὐκ ἐτυλώθησαν, ἰδοὺ
τεσσαράκοντα ἔτη. Καὶ γνώσῃ τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι

^a Deut. vi, 13. ^b Deut. vi, 14. ^c Deut. vi, 16. ^d Matth. iv, 6. ^e Deut. vii, 3. ^f ibid. 4. ^g ibid., 7.
^h ibid. 9. ⁱ Deut. viii, 3.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ Qu. 6 his constat partibus. 1.) Initium usque ad θεοῖς ἑτέροις exstat in cat. p. 1456, ad Deut.
vii, 3. 2.) ἀναγκάτως—ὕπόσχεσιν vid. ib. p. 1457, ad vers. 7, 8. 3.) εἶτα—γενεάς vid. ib. ad vers. 9
4.) καὶ ἐπειδὴ—ὅσα τοιαῦτα vid. ib. ad vers. 10-13. 5.) ἐπειτα—πειρασμῶν p. 265, vid. ib. p. 1461, ad
cap. viii, 3. 6.) ἐπιδείκνυται et rel. vid. ib. p. 1461 ad vers. 4-6. ¹¹ cat. p. 1456. τὰς ὁμόρους. ¹² cat.
1460. ἐκάκωσέ σε. ¹³ οὐκ ἀπετρίβη.

NOTÆ.

(36) Uterque λατρεύσῃ.
(37) Τῷ. Uterque præmittit ἐν.
(38) Cod. παρεύσεθε.
(39) Ἄλλοτρίων. Cod. et Pic. ἐτέρων, quæ est
recepta lectio l. e.
(40) Ἄνωθεν. Des. l. c. In loco parallelo Luc. iv,

9 legitur ἐντεῦθεν.
(41) Αὐτοῦ. Des. utroque loco.
(42) Καὶ ὅσα τοιαῦτα. Pariter des.
(43) Θεοῦ. Cod. et Pic. addunt, ζῆσεται ἄνθρω-
πος.
(44) Cod. et Pic. οὐκ ἐτρίβη.

ὡς εἴτις παιδεύσαι· ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτως ἄ tuus erudiat te : et custodias mandata Domini Dei
 Κυριος ὁ θεός σου (45) παιδεύσει σε, καὶ φυλάξεις tui, et ambules in omnibus viis ejus, et timeas
 τὰς ἐντολάς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, πορεύεσθαι ἐν illum i.) Post tentationem consolatio; post corre-
 πάσαις ⁷⁹ ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ φοβεῖσθαι αὐτόν.) ptionem, animi recreatio; fames et alimentum;
 Μετὰ τὸν πειρασμὸν ἢ παράκλησις· μετὰ τῆς παι- itineris labor et corporis prospera valetudo; neces-
 δεῖαις ἢ ψυχαγωγία· λιμὸς καὶ τροφή (46), ὁδοπο- sariorum inopia et incorruptarum vestium et calcea-
 ρίας κόπος καὶ σώματος εὐπάθεια, σπάνις ἀναγκαίων mentorum copia sufficiens. Tandem hortatur, ut
 καὶ τῶν ἀφθάρτων (47) ἱματίων καὶ ὑποδημάτων τὸ vincentes suis viribus victoriam non ascribant, sed
 διαρκές. Ἔπειτα παραίνει νικῶντας μὴ τῇ οἰκειᾷ βῶμῃ adjuutori ac propugnatori Deo.

EPOT. Z' ⁸⁰.

Tίνας λέγει υἱὸς Ἐνάκ,

Ἀπόγονοι γιγάντων ἦσαν, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει. E
 Τοῦτο γὰρ ἔφη· Ἐ Λαὸν πολλὸν καὶ εὐμήκη, υἱὸς B
 Ἐνάκ, οὗς οὐ οἶσθα· καὶ σὺ ἀκήκοας· τίς ἀντιστή-
 σεται κατὰ πρόσωπον υἱῶν Ἐνάκ; ἢ Τὸ δὲ, Ἐ Σὺ οἶσθα καὶ ἀκήκοας, ἢ τέθεικε, τῶν λόγων (48) ἀναμι-
 μνήσκων τῶν ἐκείνων (49) κατασκοπησάντων τὴν γῆν. Ἐκείνοι γὰρ ἔλεγον, ὅτι· Ἐ ἡμεῖς ἐνώπιον αὐ-
 τῶν ὡσεὶ ἀκρίδες. ἢ Οὕτω τὸν ἐπὶ τῇ βῶμῃ κατα-
 στελλας τύπον, διδάσκει αὐτοὺς μὴ δὲ ἐπὶ τοῖς τῆς C
 ψυχῆς κατορθώμασι μέγα φρονεῖν. Ἐ Μὴ εἴπῃς γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι· Διὰ τὰς δικαιοσύνας μου εἰσήγαγέ με Κύριος κληρονομήσαι τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν ταύτην. Διὰ γὰρ τὴν ἀσέβειαν τῶν ἐθνῶν τούτων, Κύριος ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου σου, οὐχὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου, οὐδὲ διὰ τὴν ὁσιό-
 τητα τῆς καρδίας σου σὺ εἰσπορεύῃ κληρονομήσαι τὴν γῆν. ἢ Ταῦτα δὲ ἔφη, δύο κατὰ ταυτὴν πραγμα-
 τεύμενος· καὶ μετριάζειν διδάσκων αὐτοὺς, καὶ τῇ D
 τοῦ Θεοῦ βοθηταῖα τὸ πᾶν ἐπιγράφειν· καὶ προλέγων, ὡς τὰ παραπλήσια πείσονται τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις, εἰ τὰ ὅμοια δράσαιεν. Εἰς καιρὸν δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ παρανομηθέντων ἀνέμνησε, τὸν λόγον ἐκείνων κρατούντων, ὡς οὐ διὰ δικαιοσύνας ⁸¹ αὐτῶν κληρονομήσουσι τὴν γῆν· Ἐ Μνήσθητι γὰρ, (50) ἔφη, καὶ μὴ ἐπιλάβῃ, ὅσα περὶ ἑξῆς Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν τῇ ἐρήμῳ. ἢ Ἦγαγε δὲ εἰς μέσον καὶ νῦν (51) τὴν τοῦ μόσχου λατρείαν· καὶ ὅτι διὰ τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν τὰς θεοδότους συνέτριψε πλάκας· καὶ ὡς σπουδαίαν ⁸² ἱκετείαν προσεγενῶν ἠλώσατο τὸν Θεὸν μάλα καὶ αὐταῖς καὶ τῷ Ἄαρὸν ὀργιζόμενον· Ἐ Ἐπὶ ⁸³ Ἄαρὸν γὰρ, φησὶν, ἐθυμώθη Κύριος σφόδρα ἐξολο-
 θρεύσαι αὐτόν, καὶ ἠρώξάμην περὶ Ἄαρὸν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. ἢ Οὕτω καὶ τὰ ἄλλα γεγενημένα δι-
 ελέβων φησι· Ἐ Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος ὁ Θεός

1 Deut. viii, 4-6. k Deut. ix, 2. l Num. xiii, 34. m Deut. ix, 4, 5. n ibid. 7. o ibid. 20.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS

⁷⁹ cat. p. 1461. πάσαις om. ⁸⁰ Qu. 7 his quinque constat partibus. 1.) Initium usque ad ὅμοια δρά-
 σαιεν, p. 266, exstat in cat. p. 1465, ad cap. ix, 1-4. 2.) εἰς καιρὸν — τῇ ἐρήμῳ vid. ib. p. 1467, ad
 vers. 6, 7. 3.) ἦγαγε — καιρῷ ἐκείνῳ vid. ib. p. 1469, ad vers. 19, 20. 4.) οὕτω — προγ. εὐστέθειαν p.
 267, vid. ib. p. 1472, ad cap. x, 12-15. 5.) ἐδίδαξε et rel. viii. ib. ad vers. 16. ⁸¹ cat. p. 1467. τὰς ὁ-
 κασις. ⁸² cat. p. 1469. σπουδαίως, et deinde προσαγαῶν. ⁸³ καὶ ἐπὶ.

NOTÆ.

(45) *Sou. Des. in utroque loco.*

(46) *Uterque τροφή.*

(47) *Ἀφθάρτων. Cod. εὐφθάρτων.*

(48) *Cod. et Pic. τῷ λόγῳ.*

(49) *Uterque ἐκείνῳ.*

(50) *Γάρ. Cod. δέ.*

(51) *Nῦν. Abest a cod.*

nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in omnibus mandatis ejus, et servias Domino Deo tuo ex toto corde tuo P? » Et ne suspicentur Deum ista pati, quod victimis indigeret, hæc subjicit: « Ecce Domini 267 Dei tui est cælum, et cælum cæli, et terra, et omnia quæ continentur in eis. Verumtamen prælegit Dominus patres vestros ut eos diligeret: et elegit semen eorum post eos, id est vos, præ cunctis gentibus ». His autem docemur, proborum virorum filios frui bonis propter majorum pietatem. Docuit præterea, quænam circumcisio sit Deo grata: « Circumcidetis enim, ait, duritiem cordis vestri, et cervicem vestram non indurabit amplius ». Hæc autem dicebantur iis qui nondum circumcisi erant. Josua enim filius Nave, transmissis Jordane, circumcidit eos Galgale. Attamen licet minime essent circumcisi, non præcepit ut circumciderent præputium, sed duritiem cordis et cervicem duram. Quare longe præstantior est circumcisio cordis. Eamdem porro illorum accusationem Dominus Deus instituit per Jeremiam prophetam: « Omnes enim gentes, inquit, carne sunt incircumcisæ: verum dominus Israel incircumcisæ habet corda ».

INTERR. VIII.

Quomodo intelligendum est illud: « Dominus enim Deus vester, ipse Deus deorum est, et Dominus dominorum »?

Deos appellat judices. « Diis enim, inquit, non detrahes, et principi populi tui non maledices ». Et ubi Septuaginta dixerunt: « Adduces eum in judicium »; Aquila et Symmachus interpretati sunt: « Adduces eum ad 268 deos; » vocantes deos judices. Horum deorum ipsum esse Deum dixit, non autem falso appellatorum deorum. Sed hæc jam pluribus explanavimus.

INTERR. IX.

Quid est hoc: « Non facietis omnia quæ nos facimus hic hodie, quisquis quod sibi placet »?

Ubicunque tentoria fixerant, obtulerunt Domino D
P Deut. x, 12. q ibid. 14, 15. r ibid. 16. s Jerem. ix, 26. t Deut. x, 17. u Exod. xxii, 28.
v Exod. xxi, 6. x Deut. xii, 8.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁴ cat. p. 1472. τοῦ λατρ. ⁹⁵ καὶ ὁ οὐρ. τ. οὐρ. καὶ om. ⁹⁶ καὶ διὰ τοῦ προσφ. Ἱερ. ⁹⁷ ἀπερίτμητος καρδία. ⁹⁸ cat. p. 1473. ἡμῶν. ⁹⁹ ἀξίεις αὐτούς. ¹⁰⁰ θεῶν τὸν Θεόν. ¹⁰¹ Qu. 9 tribus absolvitur partibus. 1.) Initium usque ad καὶ τὰ ἐξῆς exstat in cat. p. 1481, ad cap. xii, 7-9. 2.) τὰ δὲ δόματα — ἐθελήσητε vid. ib. p. 1482, ad vers. 10, 11. 3. εἴτα ἀπαγορεύσας et rel. vid. ib. p. 1483, ad vers. 15. ¹⁰² cat. p. 1481. ἕκαστος.

NOTÆ.

(52) Δέ. Des. in cod.
(53) Cod. ἀπολάβουσι.
(54) Ἐλέγετο — περιτμηθεῖσιν. Desid. in cod.
(55) Καὶ διαί. Forsan pro καρδίαις, ut leg. in edit. Aldina. Jerem. ix, 26. Recepta lectio est καρδίας.
(56) Θεοὺς — ὀνομάζει. Conf. supra, p. 157, quæst. 51, in Exodum.
(57) Καὶ ἔρθα — θεοὺς. Hæc pertinent ad Exod.

αἰτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ φοβείσθαι Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ. λατρεύειν ⁹⁴ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου; » Καὶ ἵνα μὴ τοπιάσῃ τὸν Θεὸν ταῦτα νομοθετεῖν, ὡς θυμάτων δεόμενον, ἐπήγαγεν: « Ἰδοὺ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ὁ οὐρανός, καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ⁹⁵ ἡ γῆ, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτοῖς: πλὴν τοὺς πατέρας ὑμῶν προεἴλετο Κύριος ἀγαπᾶν αὐτούς: καὶ ἐξελέξατο τὸ σπέρμα αὐτῶν μετ' αὐτοῦ: ὁμᾶς παρὰ πάντα τὰ ἔθνη. » Διδασκόμεθα δὲ (52) διὰ τούτων, ὡς ἀπολαύουσι (53) παιδὲς ἀγαθῶν διὰ τὴν τῶν προγόνων εὐσέβειαν. Ἐδίδαξε δὲ καὶ ποῖα περιτομῇ τῷ Θεῷ προσφιλέη. « Περιτεμείθε γὰρ, ἔφη, τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε ἔτι. » Καὶ ταῦτα ἐλέγετο τοῖς μηδέπω τὴν ἀκροβυστίαν περιτμηθεῖσιν (54). Τησοῦς γὰρ ὁ τοῦ Ναυῆ μετὰ τὸ διαβῆναι τὴν Ἰορδάνην ἐν Γαλιλαίᾳ αὐτοὺς περιέτεμεν. Ἄλλ' ὁμως καὶ ἀπεριτμητοῖς οὖσιν οὐκ ἐκέλευσε τὴν ἀκροβυστίαν περιτμηθῆναι, ἀλλὰ τὴν σκληροκαρδίαν καὶ τὸν τράχηλον ἐκ τῶν ἁλλῶν. Τοιγάρτοι τιμιωτέρα ἢ τῆς καρδίας περιτομῇ. Ταύτην δὲ αὐτῶν τὴν κατηγορίαν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου ⁹⁶ ὁ Δεσπότης Θεὸς ἐποίησατο. « Πάντα γὰρ, ἔφη, τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκί, ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ, ἀπερίτμητοι καρδίαι ⁹⁷ (55) αὐτῶν.

EPQT. H'.

Πῶς νοσητέον, « Ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. ⁹⁸ ὁδὸς Θεοῦ τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυρίων; »

C Θεοὺς τοὺς κριτὰς ὀνομάζει (56). « Θεοὺς γὰρ, φησὶν, οὐ καχολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. » Καὶ ἔθθα δὲ εἶπον οἱ Ἐβδόμηκοντα, « Ἄξις αὐτὸν εἰς τὸ κριτήριον, » οἱ περὶ τὸν Ἀκύλαν καὶ τὸν Σύμμαχον. « Ἄξις αὐτὸν ⁹⁹ πρὸς τοὺς θεοὺς (57), ἡρμήνευσαν, θεοὺς τοὺς κριτὰς ὀνομάσαντες. Τούτων αὐτὸν εἶπε θεῶν Θεόν ¹⁰⁰. οὐ γάρτοι τῶν (58) ψευδιονύμων. Καὶ ἤδη δὲ διὰ πλειόνων ἡρμηνεύσαμεν ταῦτα.

EPQT. Θ' ¹⁰¹.

Πῶς νοσητέον, « Οὐ ποιήσετε πάντα ἃ ἡμεῖς ποιούμεν ὡδὲ σήμερον (59), ἕκαστος ¹⁰² τὸ ἀρσετόν ἐνάτιον (60) αὐτοῦ; »

D Ἐν πᾶσιν οἷς κατεσκήνωσαν τόποις, θυσίας προσ-

xii, 6, ubi tamen in vers. τῶν Ὁ legitur προσάξει, non ἀξίεις. Ibid. leg. πρὸς τὸ κριτήριον pro εἰς x. λ.

(58) Οὐ γάρτοι τῶν. Cod. et Pic. οὐ γὰρ τοιούτων.

(59) Cod. et Pic. ἕκαστος. Bene secundum lectionem τῶν Ὁ, l. c.

(60) Ἐνάτιον. Uterque ἐνάτιον, quæ est lectio cod. Alex.

ἔργων τῶν Δεσπότη Θεοῦ, πρὶν μὲν τὴν σκηνὴν κατασκευάζεσθαι ⁶², ἐκ λίθων αὐτοφυῶν οἰκοδομοῦντες θυσιαστήρια, μετὰ δὲ τὴν ταύτης κατασκευὴν, ἐν αὐτῇ τὰς θείας λειτουργίας ἐπιτελοῦντες, οὐκ ἐν ἐλ μέντοι (61) τόπων ταύτας ἐπιτελοῦν, ἀλλ' ἐν ἐκάστῳ σταθμῷ. Συνεχῶς γὰρ μετέβαινον. Ἄτε δὴ (62) τεσσαράκοντα τὴν χρόνον ⁶³ ἐν τῇ ἐρήμῳ καταλύσαντες ⁶⁴ (63). Ἀπαγορεύει τοῖνον ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τὰ παρακλήσια ὄρν, ἵνα μὴ πρόφασιν ἰάβωσι τοῖς ψευδονύμοις θύειν (64) θεοῖς. Παρεγγυᾷ δὲ ἐν ἐκείνῳ μόνῳ τῷ τόπῳ ⁶⁵ τὰς θείας ἐπιτελεῖν λειτουργίας, ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός. Ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ καὶ θύειν καὶ εὐχαρισθῆναι (65) παρακελεύεται. Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὁ τόπος, ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός ὑμῶν, ἐπικληθῆναι ἐκεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐκεῖ ὀσσετε πάντα ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον, τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν, καὶ τὰ θυσιάσματα ὑμῶν (66), τὰ ἐπιδέκατα ⁶⁷ ὑμῶν, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν χειρῶν ὑμῶν (67), καὶ τὰ δόματα ὑμῶν ⁶⁸, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ δὲ δόματα οἱ λοιποὶ τὰ ἐκούσια ἠρμήνευσαν (68)· τουτέστιν, Ὅσα ἂν ἐκόντες προσενεγκεῖν ἐβελήσῃτε (69). Ἐἴτα ἀπαγορεύσας τὸ ἐν παντὶ τόπῳ τὰς θυσίας προσφέρειν, εἰ κρεῶν μεταλαβεῖν ἐπιθυμήσαιεν, μεταλαβεῖν ⁶⁹ συνεχώρησεν, ἐν αἷς κατοικοῦσι πόλει· τοῦ μὲν ἱερέως θύοντος, τοῦ δὲ αἵματος εἰς τὴν γῆν ἐκχεομένου· ἐκέλευσε δὲ καὶ τὸν ἀκάθαρτον σὺν τῷ καθαρῷ τῶν τριούτων ἀδιεφόρως ἀπολαῦσαι κρεῶν· διδάσκων ὡς τὰ τοιαῦτα θύματα κοινά ἐστί, καὶ οὐ θεῖα. Τῶν γὰρ δὴ (70) θυσῶν οὐκ ἐξὸν ἦν τοῖς ἀκαθάρτοις μεταλαμβάνειν (71). Ὅθεν εἰκότως ἐπήγαγεν· Ἐφάγετε αὐτὸ ὡς βορράδα ἢ ἐλαφόν. Ταῦτα δὲ καθαρὰ μὲν ἦν ¹, εἰς δὲ θυσίαν οὐ προσεφέρετο.

EPQT. I' 2.

Τὰς δεκάτας τοῖς ἱερεῦσι προσφέρειν νομοθετήσας, πῶς ἔφη, Ἐὐ θυτήση φαγεῖν ἐν ταῖς πόλεσί σου τὰ ἐπιδέκατα τοῦ σίτου σου, καὶ τοῦ ἐλαίου σου ²;

Δύο δεκάτας ἀφιερῶσθαι τῶν ἡντων προσέταξε· καὶ τὴν μὲν τοῖς ἑσπύταις προσφέρεισθαι, τὴν δὲ ἄλλην διαπιπράσκεσθαι, καὶ τὴν ταύτης τιμὴν εἰς τὴν αὐτῶν εὐωχίαν, καὶ τὴν τῶν χηρῶν, καὶ τῶν ὄρφανῶν, καὶ τῶν προσηλύτων ἀναλίσκεισθαι θεραπεῖαν. Εὐχαρισθῆναι δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσε παρὰ τὸν θεὸν νεῶν. Ταῦτα δὲ ὁ πάνσοφος νομοθέτησε

¹ Deut. xii, 11. ² ibid. 15. ³ ibid. 17.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶² κατασκευάσαι. ⁶³ τεσσαράκοντα χρόνους. ⁶⁴ καταναλώσαντες. ⁶⁵ ὃν τόπον ἂν. ⁶⁷ καὶ τὰ ἐπιδέκατα καὶ τὰς δόματα ὑμῶν om. ⁶⁸ cal. p. 1483. μεταλαβεῖν om. ¹ ταῦτα μὲν καθαρὰ ἦν. ² Quæstionibus 10 initium usque ad θεραπεῖαν exstat in cat. p. 1484, ad cap. xii, 17. Reliqua vid. ib. p. 1485, ad vers. 18. ³ cal. p. 1484. σίτου, καὶ τ. ὀνου, καὶ τ. ἐλαίου, καὶ τὰ ἐξῆς.

NOTÆ.

(61) Μέρτοι. Uterque μὲν.
(62) Ἄτε δὴ. Des. utroque loco.
(63) Ὑπὲρ τὴν καταναλώσαντες.
(64) θύειν. Des. utroque loco. Supplendam esse hanc vocem jam vidit Picus.
(65) Εὐχαρισθῆναι. Uterque εὐχεσθαι.
(66) Τὰ — ὑμῶν. Uterque καὶ τὰς θυσίας.

(67) Τὰ — χειρῶν ὑμῶν. Des. utroque loco.
(68) Τὰ — ἠρμήνευσαν. Hoc scholion sine Theodor. omine ad Deut. xii, 11 attulit Bosius.
(69) Uterque ἐβελήσας.
(70) Ἄη. Des. utroque loco.
(71) Uterque λαμβάνειν.

A Deo sacrificia, priusquam quidem constructum esset tabernaculum, ædificantes altaria ex rudi lapide; post illius vero constructionem, divina sacrificia in eo peragentes, non uno tantum in loco illa celebrabant, sed in unaquaque mansione. Siquidem continenter commigrabant, utpote qui spatium quadraginta annorum in deserto transegerint. Prohibet igitur in terra promissionis similia fieri: ne occasionem inde capiant falsis diis sacrificandi. Denuntiat autem, ut in eo solum loco sacrificia peragant, quem elegerit Dominus Deus. In eo loco præcepit ut sacrificent et epulentur. « Erit enim, inquit, locus quem elegerit Dominus Deus vester, ut invocetur ibi nomen ejus, ibi offerretis omnia, quæ ego præcipio vobis hodie, holocausta vestra, et sacrificia vestra, et decimas vestras, et primitias manuum vestrarum, et dona vestra, » et quæ sequuntur. Dona vero reliqui interpretati ²⁶⁹ sunt spontanea, id est, quæcumque offerre sponte volueritis. Deinde postquam inhiuit offerre sacrificia in omni loco, carnes edere volentibus permisit in urbibus, in quibus commorabantur, sacrificante sacerdote, et sanguine super terram effuso; jussitque ut sine discrimine, tam mundi quam impuri, carnibus utantur hujusmodi: docens hujusmodi victimas non esse divinas, sed communes. Nam de sacrificiis non licebat immundis hominibus quidquam sumere. Ude merito subjunxit: « Edite illud, veluti capream, aut cervum. » Hæc quippe munda quidem erant, non tamen offerebantur in sacrificium.

INTERR. X.

Cum lege caverit offerri decimas sacerdotibus, quomodo dixit: « Non poteris in urbibus tuis edere decimas frumenti tui, vini tui, et olei tui? »

Duas rerum decimas dedicari præcepit, et unam Levitis offerri, alteram autem vendi, et pretium ejus ad convivium ipsorum, et curam viduarum, orphanorum et advenarum adhiberi. Epulari vero eos jussit juxta sacrum templum. Porro sapientissimus Dominus ista lege complexus est, liberans eos ab errore falsorum deorum. Etenim quia do-

D

etor impietatis, humano genere gula et voluptatum illecebris subjugato, festis daemonum ludicra permulta inseruit, solertissimus Dominus, Israelem **270** ab illo errore liberaus, etiam de his quæ pertinent ad festa leges scripsit, et sacrificia permisit, et instrumenta musica toleravit, et iussit epulari, talibus oblectamentis idolorum impium cultum impediens.

καὶ εὐωχεῖσθαι προσέταξε, καὶ ταῖς τοιαύταις ψυχαγωγίαις τὴν τῶν εἰδώλων ἐκκόπτων ἀσέβειαν.

INTERR. XI.

Cur tam frequenter interdicit esum sanguinis b?

Ipsemet legislator asseruit sanguinem animalis esse ipsius animam. Existimo tamen et alium esse legis scopum, nempe ut cruentum eorum sanet **B** animum. Si enim manducare sanguinem animalium ratione carentium est animam edere, multo scelerius erit animam rationalem a corpore separare.

INTERR. XII.

Qua virtute propheta contraria docens edit miracula c?

Permittente Deo dæmones operantur. Sic et Pharaonis magi prodigium virgæ, et fluvii, et ranarum ediderunt, concedente sapientissimo Deo, propter ejus qui imperabat insaniam. Jussit enim ut plagas a Deo missas auferent ipsi, qui tamen dissolvere supplicia non potuerunt, nec sciniphes producere. Nam quæ Deus concessit, ea sola operati sunt: quod etiam hic declaravit. Dixit enim: « Si surrexerit in te propheta, qui somnium somniet, et ediderit signum vel prodigium, et venerit signum vel prodigium quod locutus est ad te, **271** et dixerit: Eamus et serviamus diis aliis quos nescitis, non audiat prophetam illum, vel eum qui somniavit illud somnium: quia tentat vos Dominus Deus vester, an diligatis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro, et ex tota mente vestra ^d. » Itaque permissu Dei pseudopropheta prodigiosa facit. Instruimur autem, non attendendum esse signis, quando is qui edit illa, pietati contraria docet. Jussit porro et pseudopropheta interfici, et liberari populum a prava doctrina: « Removebitis enim, ^e alt, malum e vobis ^e. » Et quia poterat accidere, ut frater, amicus, aut cognatus **D** huic inserviens errori conaretur aliis imponere, necessario de hoc etiam legem tulit, et constituit

^b Deut. xii, 23. ^c Deut. xiii, passim. ^d ibid. 4-5. ^e ibid. 5.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^b Qu. 12 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad διδάσκει exstat in cat. p. 1480, ad cap. xiii. 1-3. 2.) ἐκέλευσε — ὑμῶν αὐτῶν vid. ib. p. 1490, ad vers. 4. 3.) ἐπειδὴ et rel. ib. p. 1491, ad vers. 6-11. ^c cat. p. 1489. δὴ σοί.

NOTÆ.

(72) Κύριος. Abest a cod. et edit. Pici.

(73) Ψυχὴν — φαγεῖν. Des. in cod.

(74) Προσβάττοντος. Cod. et Pic. πράττοντος.

(75) Ἐὰν x. τ. λ. Hæc omnia fere secundum lectiones expressa cod. Alex. sunt.

A Κύριος, τῆς τῶν ψευδωνύμων αὐτοῦ θεῶν πλάνης, ἐλευθερῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς ἀσεβείας διδάσκαλος, διὰ γαστριμαργίας καὶ φιληθονίας ἐξανδραπαδίζουσιν τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ταῖς δαιμόνων ἑορταῖς πολλὰς ἀνέμιξε παιγνίας, ἐκείνης τὸν Ἰσραὴλ ἀπαλάττων τῆς πλάνης ὁ εὐμήχανος Κύριος (72), καὶ τὰ περὶ τῶν ἑορτῶν ἐνομοθέτησε, καὶ τὰς θυσίας συνεχώρησε, καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἰγέσχετο, καὶ τῶν εἰδώλων ἐκκόπτων ἀσέβειαν.

EPOT. IA'.

Τι δήποτε συνεχῶς ἀπαγορεύει τὴν τοῦ αἵματος βρώσιν;

Ἐφη μὲν καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης, ὅτι τὸ αἷμα αὐτοῦ ψυχὴ αὐτοῦ ἐστὶ. Πλὴν οἶμαι τὸν νόμον καὶ ἕτερον πραγματεῦσθαι. Τὴν μαιψόνον γὰρ αὐτῶν λατρεύει γνώμη. Εἰ γὰρ τὸ τῶν ἀλόγων αἷμα φαγεῖν, ψυχὴν ἐστὶ φαγεῖν (73), πολλῶ μᾶλλον ἀνόσιον τὸ τὴν λογικὴν ψυχὴν χωρῖσαι τοῦ σώματος.

EPOT. IB'.

Ἐκ ποίας δυνάμεως ὁ τὰ ἐναντία διδάσκων προφήτης θανατουργεῖ;

Τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος ἐνεργοῦσιν αἱ δαίμονες. Οὕτω καὶ τοῦ Φαραῶν οἱ φαρμακοὶ, καὶ τὸ τῆς βάβδου, καὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὸ τῶν βατράχων ἐργάσαντο· ἐνδεδακότες τοῦ πανσόφου Θεοῦ διὰ τὴν τοῦ προστάττοντος (74) ἄνοιαν. Ἐπιτείνειν γὰρ αὐτοῖς ἐκέλευσε τὰς θελήτους πληγὰς, λύειν μέντοι τὰς τιμωρίας οὐκ ἔσχον, οὔτε μὴ τὸν σκίπτα ἐξαγαγεῖν ἠδυνήθησαν. Ἄ γὰρ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ἐργάσαντο μόνον· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δεδήλωκεν. Εἰρηκῶς γὰρ, « Ἐὰν (75) ἀναστῆ ἐν σοὶ προφήτης ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον (76), καὶ δώσει ^e σημεῖον ἢ τέρας, καὶ ἔλθῃ τὸ σημεῖον ἢ τὸ τέρας, ὃ ἐλάλησε πρὸς σέ· καὶ εἴπη, Πορευθῶμεν, καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἑτέροις οἷς οὐκ οἴδατε· οὐκ εἰσακούσεσθε τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου τὸ ἐνύπνιον ἐκεῖνο, ὅτι πειράζει ὑμᾶς· Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, εἰ ἀγαπᾶτε Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ὑμῶν. » Τοιγάρτοι τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος ὁ ψευδοπροφήτης τερατουργεῖ. Διδασκόμεθα δὲ μὴ προσέχειν σημεῖοις, ὅτι· ἂν ὁ ταῦτα δρῶν ἐναντία τῆ εὐσεβείᾳ διδάσκει. Ἐκέλευσε δὲ καὶ τὸν ψευδοπροφήτην ἀποκτανθῆναι, καὶ τὸν λαὸν τῆς πονηρᾶς διδασκαλίας ἀπαλλαγῆναι. « Ἀφανιεῖτε γὰρ, φησί, τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ συνέβαινε, ἢ ἀδελφόν, ἢ

φίλον, ἢ συγγενῆ τῆ πλάνη δεδουλευκίτα πειραθῆναι: A
 φενακίσαι καὶ ἄλλους. ἀναγκαίως καὶ περὶ τοῦτου
 νενομοθέτηκε, καὶ προσέταξε δῆλον ἀποφανθῆναι
 τὴν τῆς ἀσεβείας (77) διδάσκαλον, καὶ πρῶτον
 ἀρεῖναι λίθον τὴν τῶν τοιούτων ὑπακούσαντα (78)
 λόγων· εἴθ' οὕτως πάντα τὴν λαὸν καταλεῦσαι τὸν
 ἀλιτήριον, καὶ τῆ τούτων (79) τιμωρῶν* σωφρονι-
 σθῆναι τοὺς ἄλλους.

ΕΡΩΤ. ΙΓ'.

Τί ἐστίν, « Οὐ φοιθήσετε (80), καὶ οὐκ ἐπιθή-
 σετε (81) φαλάκρωμα ἀνά μέσον τῶν ὀφθαλ-
 μῶν ὑμῶν ἐπὶ νεκρῶ; »

Τὸν εὐσεβεῶν ἔθνῶν ἀπαγορεύει τὰ ἔθνη· καὶ
 διὰ μὲν τοῦ, « Οὐ φοιθήσετε, » τὰς μαντείας ἐξέβαλε.
 φοῖβον γὰρ τὸν ψευδόμεντον ἐκάλουον τὸν Πύθιον.
 διὰ δὲ τοῦ, « Οὐ ποιήσετε φαλάκρωμα ἀνά μέσον
 τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν ἐπὶ νεκρῶ, » τὴν τοῦ πένθους
 ἀπηγόρευσεν ἀμετρίαν. Τινὲς μὲν γὰρ τῶν ἄλλο-
 φύλων ἔθνῶν τὰς τῆς κεφαλῆς ἀπεκείροντο τρίχας,
 καὶ ταύτας προσέφερον τοῖς νεκροῖς· τινὲς δὲ τὰς
 τῶν γενειῶν, ἄλλοι τὰς τῶν ὀφρύων. Ταῦτα γίνεσθαι
 ὁ θεὸς ἀπηγόρευσε νόμος. « Ὅτι δὲ δύο δεκάτας
 ἀφορίζεσθαι πάντων προσέταξε », σαφῶς ἐνταῦθα
 ἐδήλωκε (82). « Δεκάτην γὰρ, φησὶν, ἀποδεκα-
 τῶσαις παντὸς γεννήματος, τοῦ σπέρματός σου· τὸ
 γέννημα τοῦ ἀγροῦ σου ἐνιαυτὸν κατ' ἐνιαυτὸν· καὶ
 φαγῆ αὐτὸ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου (83), ἐν
 τῷ τόπῳ ᾧ εἰς ἐκλέξεται Κύριος ὁ Θεός σου ἐπι-
 κληθῆναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ. » Εἰ δὲ μία δεκάτη
 ἦν, πῶς οἶδόν τε¹ καὶ τοὺς Λευῖτας λαμβάνειν καὶ
 τοὺς προσκομιζόντας εὐχαρισθῆναι; ἀλλὰ δῆλον ὡς
 τοῖς μὲν Λευῖταις μίαν δεκάτην ἀπένειμεν, ταῖς δὲ
 τῶν προσφερόντων εὐχαρίαις ἐτέραν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ
 καὶ τὰ ἐπαγόμενα. « Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἡ (84) ἡ
 ὁδὸς μακρὰν ἀπὸ σοῦ, διαπώλησον, καὶ λαθὼν τὴν
 τιμὴν, εἰς ἐκεῖνον εἶ: τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξεται
 Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ δὲ τὸ ἀργύριον εἰς πᾶν ὃ
 ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, ἐπὶ βουσίῃ, ἢ ἐπὶ προβά-
 τοις, ἢ ἐπὶ οἴνῳ, ἢ ἐπὶ σίκερᾳ, ἢ ἐπὶ παντὶ ᾧ ἐπι-
 θυμεῖ ἡ ψυχὴ σου· καὶ φαγῆ ἐκεῖ ἐναντίον Κυρίου
 τοῦ Θεοῦ σου, σὺ καὶ ὁ οἶλός σου, καὶ ὁ Λευῖτης (85)
 ὃ ἐν ταῖς πόλεσίν σου, ὅτι οὐκ ἐστίν αὐτῷ μερὶς D

INTERR. XIII.

Quid sibi vult: « Non augurabimini, neque calvi-
 tium inducatis vobis inter oculos vestros super
 mortuo ! ? »

Arceat eos a moribus impiarum gentium. Et per
 illud quidem: « Non augurabimini, » exposcit vati-
 cinia. Phœbum enim falsum vatem Pythium ap-
 pellabant. Per ista vero: « Non facietis calvitium
 inter oculos vestros super mortuo, » luctum im-
 modicum prohibet. Quædam enim extranearum
 gentium pilos 272 capitis abradebant, et hos of-
 ferebant mortuis, alii pilos barbæ, alii supercilio-
 rum. Lex divina prohibuit ista fieri. Quod autem
 duas decimas omnium reram sepoui jusserit, hic
 manifeste declaravit. « Decimam enim, inquit,
 offeres omnium proventuum seminis tui, proventum
 agri tui quotannis, et comedes de eo coram Domi-
 no Deo tuo, in loco quem elegerit Dominus Deus
 tuus, ut invocetur nomen ejus ibi ε. » Quod si
 unica esset decima, quomodo fieri potuisset, ut
 eam Levitæ caperent, et eadem in convivium of-
 ferentium expenderetur? Verum satis constat eum
 C decimam unam Levitis attribuisse, alteram autem
 offerentium epulis: quod quidem etiam subsequen-
 tia demonstrant: « Si enim, ait, longior fuerit via,
 vende, et sumens pretium, ito ad locum quemcum-
 que elegerit Dominus Deus tuus, et da argentum
 pro omni quodcumque concupierit anima tua, de
 bobus, aut ovibus, aut vino, aut sicera, aut omni
 quod concupierit anima tua: et comedes ibi ante
 Dominum Deum tuum, et tu, et Levita qui est in
 urbibus tuis, quia non est illi pars, neque sors te-
 cum h. » Deinde statuit de his quæ dari debeant
 D Levitis: « Post tres annos afferes omnem deci-

¹ Deut. xiv, 4.   ^ε Ibid. 22, 23.   ^h ibid. 24-27.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^ε cat. p. 1491. τῆ τούτου τιμωρ.   ¹ Qu. 13 initium usque ad ἀπηγόρ. νόμος, p. 272, exstat in cat. p. 1493, ad cap. xiv, 1. Reliqua vid. ib. p. 1497, ad vers. 22-29.   ^ε cat. p. 1493. ἐνώπιον τῶν ὀφθ.   ^ε δύο δεκάτας προσάγειν νενομοθέτηκε τῷ λαῷ.   ^ε οἶδόν τε ἦν

NOTÆ.

(77) Ἀσεβείας. Cod. et Pic. εὐσεβείας. Minus bene.

(78) Ὑπακούσαντα. Uterque ἐπακούσαντα.

(79) Cod. τούτου.

(80) Οὐ φοιθήσετε. Hoc etiam loco exprimitur lectio cod. Alex. cum a Vatic. hæc absint:

(81) Cod. ἐπιθήσεται.

(82) Ἐνταῦθα δεδήλωκε. Cod. et Pic addunt: ὅτι δύο δεκάτας προσάγειν νενομοθέτηκε τῷ λαῷ.

μίαν τοῖς Λευῖταις, καὶ μίαν εἰς λόγον δοχῆς εὐ-
 χαρίας. Hæc a loco isto non aliena esse, patet ex se-
 quentibus.

(83) Τοῦ Θεοῦ σου. Cod. et Pic. facto compendia, ἕως ἐν τῷ τόπῳ κ. λ.

(84) Ἡ. Des. utroque loco, uti post μακρὰν sequitur εἶη.

(85) Καὶ ὁ Λευῖτης. Utrouque loco, per compendium, ἕως καὶ σὺ καὶ ὁ Λευ. κ. λ.

main fructuum tuorum in anno illo, et depones illam in urbibus tuis, et veniet **273** Levita, quia non est ei pars, neque sors tecum, et advena, et pupillus, et vidua, quotquot in urbibus tuis, et comedent, et sarabuntur, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omnibus operibus tuis, quæ egeris. » Scindendum, quod Josephus, inde nactus occasionem, aut potius Judæorum morem probe sciens, quippe cum esset Judæus, asseruerit legem constituisse, ut tres offerrentur decimæ, una Levitis, altera pupillis et viduis, tertia in epulum offerentium.

τρεις ἔφη δεκάτας προστεταχέναι τὸν νόμον προσφέρεσθαι, τὴν μὲν τοῖς Λευίταις, τὴν δὲ τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις, τὴν δὲ ἄλλην ταῖς τῶν προσφερόντων εὐωχίας.

INTERR. XIV.

Quare primogenitum mutilatum prohibet offerre i ?

Per ea quæ ratione carent instruens homines ratione præditos, ut perfectam mentem habeant ad omne opus bonum instructam.

INTERR. XV.

Quenam azymorum est ratio?

Lex docuit nos. Alii enim : « Septem diebus comedes panem afflictionis : quoniam cum festinatione egressi estis ex Ægypto ^k. » Sed jam abunde de hoc diximus, cum Exodum interpretaremur.

INTERR. XVI.

Quid hoc est : « Juste persequimini quod justum est ! »

Juxta viri justii intentionem, inquit, non ob vanam gloriam, neque ut homines demerearis, sed ipsius boni gratia bonum consecrare. Sunt enim quidam, qui animo quidem nihili faciunt quod justum est, attamen propter eos qui revera quod justum est amplectuntur, simulant honore se prosequi quod justum est.

274 INTERR. XVII.

Quid sibi vult hoc : « Si verbum tuum discernere non possit inter sanguinem et sanguinem, inter judicium et judicium, inter tactum et tactum », et quæ sequuntur ?

Si judicando non possis, inquit, investigare verum, aut probare sitne corpus leprosum (hoc enim tactum vocat), neque discernere utrum vitiligio sit, an lepra : ne damnaveris, neque judices ex conjectura, sed ad templum divinum confuge, et sacerdoti rem expone, aut ei cui tum regendi populi cura commissa fuerit : et quod ille jusserit, exse-

¹¹ Deut. xiv, 28, 29. ⁱ Deut. xv, 31. ^k Deut. xvi, 3. ^l ibid. 30. ^m Deut. xviii, 8.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI. •

¹¹ cat. p. 1497. χήρα, ἡ. ¹² cat. p. 1507. διώξει. ¹³ Qu. 17 initium usque ad πλήρωσιν existat in cat. p. 1511, ad cap. xvii, 8. Reliqua vid. ib. p. 1512, ad vers. 12, 13.

NOTÆ.

(86) Ὅτι — μετὰ σοῦ. Des. utroque loco.
(87) Τῶν — πόλεσι σου. Utrouque loco iterum factum est compendium, ἔωσ φάγονται καὶ κ. λ.
(88) Ἰστέον δέ. Cod. 184.

οὐδὲ κληρὸς μετὰ σοῦ (86). » Εἶτα περὶ τῶν ὀφειλόντων δοθῆναι τοῖς Λευίταις νομοθετεῖ. « Μετὰ τρία ἔτη ἐξήσεις πᾶν τὸ ἐπιδικατὸν τῶν γεννημάτων σου ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκεῖνῳ · καὶ θήσεις αὐτὸ ἐν ταῖς πόλεσι σου (87) · καὶ ἐλεύσεταί ὁ Λευίτης : ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ μερὶς οὐδὲ κληρὸς μετὰ σοῦ : καὶ ὁ προσήλυτος, καὶ ὁ ὀρφανὸς, καὶ ἡ χήρα, οἱ ἔν ταῖς πόλεσι σου · καὶ φάγονται, καὶ ἐμπλησθήσονται, ἵνα εὐλογῆσθε σε Κύριος ὁ θεὸς σου ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου οἷς ἂν ποιῆς. » Ἰστέον δὲ (88), ὡς Ἰωσήπος, ἐντεῦθεν λαθὼν ἀφορμὴν, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ Ἰουδαίων ἐπιστάμενος ἔθος ὡς Ἰουδαίως,

EPQT. IY.

Διὰ τὸ πενηρωμένον πρωτότοκον ἀπαγορεύει προσφέρειν ;

Διὰ τῶν ἀλόγων παιδεύων τοὺς λογικοὺς, ἄρτιον ἔχειν τὸ φρόνημα, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρισμένον.

EPQT. IE.

Τίς ὁ τῶν ἀζύμων λόγος,

Ὁ νόμος ἡμᾶς εἰδίδασκεν. Ἐφη γάρ, « Ἐπτά ἡμέρας φαγῆ (89) ἄρτον κακώσεως, ὅτι ἐν σπουδῇ ἐξήλθετε ἐξ Αἰγύπτου. » Ἀποχρώντως δὲ καὶ περὶ τούτου εἰρήκαμεν ἤδη τὴν Ἐξοδὸν ἐρμηνεύοντες.

EPQT. IG.

Τί ἐστι, « Δικαίως τὸ δίκαιον διώξετε » ;

Κατὰ τὸν τοῦ δικαίου, φησὶ, σκοπὸν, μὴ διὰ δόξαν κενὴν, μηδὲ διὰ θεραπείαν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν, μετέρχου τὸ ἀγαθὸν (90). Εἰσὶ γὰρ τινες, γνώμη μὲν οὐ τιμῶντες τὸ δίκαιον, διὰ δὲ τοὺς ἀληθῶς τιμῶντας τὸ δίκαιον, ὑποκρινόμενοι τιμᾶν τὸ δίκαιον.

EPQT. IZ.

Τί ἐστιν, « Ἐὰν ἀδυνατήσῃ ἀπὸ σοῦ ῥῆμα ἐν κρίσει ἀνὰ μέσον ἀμαρτωσῶν, καὶ ἀνὰ μέσον κρίσεως, καὶ ἀνὰ μέσον ἀφῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς ;

Ἐὰν ¹¹, φησὶ, μὴ δυναθῆς (91) εὐρεῖν τὸ ἀληθὲς δικάζων, ἢ τὸ σῶμα τὸ λεπρὸν δοκιμάζων · τοῦτο γὰρ ἀφῆν καλεῖ · μηδὲ διαγνώσῃς εἴτε ἀλφός ἐστιν, εἴτε λέπρα · μήτε κρίνης, μήτε δικάσης ἐξ ὑποψίας, ἀλλ' εἰς τὸν θεῖον νεῶν ἀπιθῆ, καὶ διδάξον ταῦτα τὸν ἱερέα, ἢ τὸν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὴν δημαγωγίαν πεπιστευμένον, καὶ τὸ κελεύμενον πλήρω-

σον. Εἰ δὲ τις τύφω χρώμενος τοῖς ὑπὲρ τοῦ ἀρχιε-
ράως, ἢ τοῦ κριτοῦ λεγομένοις ἀντίποι, θανάτῳ ζη-
μιούσθω, καὶ γινέσθω τοῖς ἄλλοις ὡφέλειās ἀρχέ-
τυπον.

ΕΡΩΤ. ΙΗ'.

Τι δὴ ποτε κελεύει τὸν ἄρχοντα ἱππους μὴ πλη-
θύνειν;

Βούλεται αὐτοὺς τῷ Θεῷ μόνῳ θαρρῆειν. Διὰ τοι-
τοῦτο καὶ Δαβὶδ ὁ μακάριος ἐβόα· « Οὐ σώζεται
βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθή-
σεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. Ψευδὴς ἱππος εἰς
σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθή-
σεται. »

ΕΡΩΤ. ΙΘ'.

Διὰ τί τὴν αἰχμάλωτον θρηγεῖν τοὺς οικείους κε-
λεύει βῆτόν ἡμερῶν ἀριθμὸν εἶθ' οὕτω συν-
αφθῆναι τῷ ταύτην ἀνδραραδίῳ;

Οὐ βούλεται ἀναμιγῆναι θρηγνον εὐφροσύνη, οὐδὲ
μευδίῳματι δάκρυον. Τοῦτου χάριν προσέταξε και-
ρὸν (92) αὐτὴν τοῦ πένθους λαβεῖν τριάκοντα ἡμέ-
ρας, εἶθ' οὕτως τοῦ πένθους (93) ἀπαλλαγεῖσθαι
μεταλαχεῖν ¹⁴ τῆς γαμικῆς ὀμείλιας. Πρὸς δὲ τοῦτο
καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἐκείνου κολάζει, κελεύων ¹⁵
μὴ τῆς ἡδονῆς τὸ πάθος, ἀλλὰ τὸν λογισμὸν τῆς
κοινωνίας ἡγήσασθαι. Ἐὰν δὲ μετὰ τὴν κοινωνίαν
παραιτήσῃται: (94) τὸν γάμον, ἀπολυθῆναι προσ-
έταξε, μισθὸν τῆς κοινωνίας τὴν ἐλευθερίαν λα-
βούσαν.

ΕΡΩΤ. Κ'.

Διὰ τί κοινὴν εἶναι βούλεται τὴν τῶν γονέων κατ-
ηγερίαν κατὰ παιδοὺς γιγνομένην;

Ἐπειδὴ μαρτυρεῖ τῇ τῆς κατηγορίας ἀληθείᾳ
τῶν κατηγορούντων ἢ συμφωνία. Συμβαίνει γὰρ
πυλλῆκις, μάτην τοῦ πατρὸς κατηγοροῦντος, ἀντει-
πεῖν τὴν μητέρα· ἢ τῆς μητρὸς αἰτιωμένης, ἀντει-
πεῖν τὸν πατέρα. Τὰ αὐτὰ καὶ ἀμφοτέρων
κατηγορούντων, δῆλον ἔσται τῆς κατηγορίας τὸ
ἀληθές. Οὐ δὲ χάριν ἀναιρεῖσθαι κελεύει τὸν οὕτω
κατηγορούμενον.

ΕΡΩΤ. ΚΑ'.

Τι δὴ ποτε τὸν νεοττοὺς ὀρνίθων εὐρηκότῃ, τού-
τους μὲν κελεύει λαβεῖν, τοὺς δὲ γεγενηκό-
τας ἀφείναι;

Φιλανθρωπίαν παιδεύει. Εἰ γὰρ τοὺς τεκόντας
λάβοι, καὶ καταλίποι τοὺς νεοττοὺς, ἀπόδονται
πάντως, οὐκ ὄντος τοῦ τρέφοντος. Εἰ δὲ καὶ τού-
τους κάκεινους θηρεύσοι, διαφθαρήσεται δηλονότι
τῶν ὀρνίθων ¹⁶ τὸ γένος, εἰ πάντες τὰ ὅμοια δρᾶ-
σαιεν.

¹⁴ Deut. xvii, 16. ¹⁵ Psal. xxxii, 16, 17. ¹⁶ Deut. xxi, 13. ¹⁷ ibid. 19. ¹⁸ Deut. xxii, 6, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

¹⁴ cat. p. 1537. τριάκοντα — πένθους. Post λαβεῖν sequitur καὶ ἀπαλλαγεῖσθαι, τότε μεταλαχεῖν.
¹⁵ κολάζων ἐκέλευσε. ¹⁶ τῶν ὀρνίθων om.

NOTÆ.

(92) Καῖρὸν. Uterque κόρον, forsā pro κόρην.

(94) Cod. παραιτήσαιτο.

(93) Πένθους. In cod. sequitur λαβεῖν.

INTERR. XXII.

A

Cur hortatus est ambitu circumdare lectum planum * ?

Subsequentia docent. Ait enim : « Et non committes eadem in domo tua, si cadat, qui * cadit ex ca¹. » Cum enim ratione nos cohonestaverit, ea vult nos uti quando res exigit, et omnibus consulere, **276** nec imprudenter omnia Deo committere, sed quæ in nobis sunt conferentes, auxilium inde sperare. Ita dum seminamus, non collocamus fiduciam in terra : sed benevolentiam divinam præstolamur. Et dum medicis utimur, certo scimus a Deo procedere, quæ per eos confertur, sanitatem. Tantum enim valet ars, quantum voluerit is qui donavit illam.

INTERR. XXIII.

Quid hoc est : « Non conseres vineam tuam variis, ne sanctificetur quod natum fuerit, et semen ipsum quodcumque seminaveris, una cum fructu vineæ tuæ * ? »

Et inexplebili siti occasionem præripit, et agricolis providet. Terra enim consita diversis seminibus, exiliores fructus producit. Præcipit ergo, neque permista semina spargere, neque vites conseri. Deinceps multa transgressori indicta, reprehendit lucri cupiditatem. Nam hæc sibi ipsi offerri jussit. Siquidem ait : « Ne sanctificetur quod natum est. »

INTERR. XXIV.

Cur iisdem pœnis plecti jubet eum qui desponsatam alteri corruperit, quibus adulterum * ?

Quoniam desponsationis ei coaptavit symbola : unde etiam ipsam uxorem appellavit : « Humiliavit enim uxorem proximi * . » Hunc in modum sancta quoque Virgo nuncupata est uxor Josephi. « Ne timeas, ait, accipere Mariam conjugem istam * . »

277 INTERR. XXV.

Cur eum, cui contriti aut excisi sunt testiculi, ardet ab ingressu in ecclesiam * ?

Sterilitas animæ per hæc denotatur. Alienum enim est a Deo, fructus bonorum operum non producere. Alioqui non solum in hominum genere, sed et in pecoribus tale quidpiam admitti prohibet : propterea quod ad multiplicationem generis create sint hæ partes genitales. Verum sicuti sterilitatem

* Deut. xxii, 8. † ibid. 9. ‡ ibid. † ibid. 22 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

¹⁷ Qu. 24 in cat. p. 1554 ascriptum habet vagum nomen Ἀδῆλου. ¹⁸ cat. p. 1554. Διατί. ¹⁹ αὐτούς. ²⁰ οὕτω καί. ²¹ Qu. 25 initium usque ad μόρια existat in cat. p. 1557, ad cap. xxiii, 1. Reliqua vid. ib. advers. 2. ²² Θεῶν καὶ τῶν ἀρετῶν.

ΕΡΩΤ. ΚΒ΄.

Τίτος χάριν στεφάνῳ τῷ δώματι γενέσθαι παρεκελεύσατο ;

Ἐβίδαξε τὰ ἐξῆς. Ἐφη γάρ : « Καὶ οὐ ποιήσεις φόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου, ἐὰν πέσοι ὁ πεσὼν ἀπ' αὐτοῦ. » Λόγω γὰρ ἡμᾶς τιμήσας, βούλεται τούτω εἰς δέον κεχρησθαι, καὶ πάντων προμηθεῖσθαι, καὶ μὴ ἀνοήτως πάντων παραχωρεῖν τῷ Θεῷ· ἀλλὰ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέροντας ἀναμένειν τὴν ἐκείθεν βοήθειαν. Οὕτω σπεύροντες οὐ θαρβρούμεν τῇ γῆ, ἀλλὰ τὴν θεῖαν φιλανθρωπίαν προσμένομεν· καὶ χρώμενοι ἰατροῖς, ἴσμεν ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ διὰ τούτων λάσασθαι. Τοσαῦτα γὰρ ἡ τέχνη δύναται, ὅσα περὶ οὗ ταύτην δεδωκώς βούλεται.

B

ΕΡΩΤ. ΚΓ΄.

Τί ἐστίν, « Οὐ κατασπερεῖς τὸν ἀμπελῶνά σου διάφορον, ἵνα μὴ ἀγίασθῇ τὸ γέννημα, καὶ τὸ σπέρμα, ὃ ἂν σπείρης μετὰ τοῦ γέννηματος τοῦ ἀμπελῶνός σου ; »

Καὶ τὴν ἀπληστίαν ἐκκλύπτει, καὶ αὐτῶν προμηθεῖται τῶν γεωργούντων. Πλείονα γὰρ ἡ γῆ σπέρματα δεχομένη, ἐξετῆλους δίδωσι τοὺς καρπούς. Κελεύει τοίνυν μῆτε ἀναμεμιγμένα σπέρματα καταβαλεῖν (95), μῆτε μὴν τὰς ἀμπέλους σπείρειν. Εἴτα τῷ παραβαίνοντι δίδωσιν ἐπιτίμιον, τὴν τοῦ κέρδους κολάζων ἐπιθυμίαν. Ἐκέλευσε γὰρ ἑαυτῷ (96) τὰ τοιαῦτα προσφέρεισθαι. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, « Ἴνα μὴ ἀγίασθῇ τὸ γέννημα. »

ΕΡΩΤ. ΚΔ΄.

C

Διατί¹⁸ τῷ μοιχῷ παραπλησίως κολάζεσθαι κελεύει τὸν φθείροντα τὴν ἄλλω μεμηνησμένῃν ;

Ἐπειδὴ τὰ τῆς μνηστείας¹⁹ (97) αὐτῇ συνήρμοσεν σύμβολα· ὅθεν καὶ γυναῖκα αὐτὴν (98) προσηγόρευσεν. « Ἐταπεινώσε γὰρ, φησί, τὴν γυναῖκα τοῦ πλεσίον. » Κατὰ τοῦτο καὶ²⁰ ἡ ἅγια Παρθένος γυνὴ τοῦ Ἰωσήφ ἐχρημάτισεν. « Μὴ φοβηθῆς γὰρ, φησί, παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου. »

ΕΡΩΤ. ΚΕ΄.

Διατί τὸν θλαδίαν καὶ τὸν ἐκτομίαν εἰσελθεῖν εἰς ἐκκλησίαν ἀπαγορεύει ;

Τὸ²¹ ἄγονον τῆς ψυχῆς διὰ τούτων αἰνίττεται. Ἄλλοτρία γὰρ Θεοῦ ἢ τῶν αγαθῶν²² ἀκαρπία. Ἄλλως δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν κτηνῶν ἀπαγορεύει τὰ τοιαῦτα ποιεῖν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ γένους αὔξησιν (99) τὰ γεννητικὰ δεδημιούργηται μόρια. Ὅσπερ δὲ τὴν ἀκαρπίαν

* ibid. 24. † Matth. i, 20. ‡ Deut. xxiii, 1.

NOTÆ.

(95) Cod. καταβάλλειν.
(96) Ἐαυτῷ. Cod. αὐτῶν. Pic. αὐτῷ.
(97) Cod. αὐτοῦ.

(98) Αὐτὴν — γυναῖκα. Hæc ob ὁμοιότητα, ut videtur, ommissa sunt in cod.
(99) Cod. et Pic. αὐξήν.

ἀπαγορεύει, οὕτως· καὶ τὸν πονηρὸν ἐκβάλλει καρ-
πὸν. « Οὐκ εἰσελεύσεται γὰρ (1), φησὶν, ἐκ πόρ-
νης (2) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. »

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τί δήποτε τὴν πρὸς Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας
ἐπιμειλίαν κωλύει, οὐ κατὰ ρητόν τινα χρόνον,
ἀλλ' ἕως εἰς τὸν αἰῶνα;

Πρῶτον²² διὰ τὴν πικρὰν αὐτῶν βίζαν· ἐκ πα-
ρνήμου γὰρ γεγέννηται (3) συνουσίας. Ἔπειτα διὰ
τὴν ἀσέβειαν, ἧς καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας μεταλαχεῖν
πικροσκέυασαν, ὠραίσαντες τὰς γυναῖκας, καὶ διὰ
τούτων αὐτοὺς εἰς τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν ἀγρεύ-
σαντες. Τὸν μόνον Ἰδομαίον, καὶ τὸν Αἰγύπτιον,
μετὰ τρίτην κελεύει προσέσθαι γενεάν· τὸν μὲν
ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς εὐεργέτην ἐν καιρῷ γεγενη-
μένων. Αἰμοῦ γὰρ προσπεσόντος, εἰς Αἴγυπτον (4) B
εἰσελθόντες οἱ πατέρες αὐτῶν διετράφησαν. Διδάσκει
τοῖνον ἡμᾶς²³ ὁ νόμος μηδὲ παλαιᾶς εὐεργεσίας
ἀμνημονεῖν (5).

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

Τί ἐστίν, « Ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου ἐμπεριπατεῖ
ἐν τῇ παρεμβολῇ σου; »

Οἶδε²⁴ (6) πολλάκις δυσσομίας ὁ ἀπὸ ἐμπειλάμενος
λοιμὸν ἐμποιεῖν. Ἐκέλευσε τοῖνον αὐτοῖς στρατοπε-
δευομένοις τὴν ἐκκρινόμενὴν καταγωννῶναι κόπρον.
Ἴνα δὲ μὴ ἀπειθήσαντες βλάβην εἰσεδέξωνται, ἀναγ-
καίως ἐπήγαγεν· « Ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου ἐμπε-
ριπατεῖ ἐν τῇ παρεμβολῇ σου, » καὶ τὴν αἰτίαν δι-
δάσκει· « Ἐξέλθετε (7) σε καὶ παραδοῦναι τὸν
ἐχθρὸν σου πρὸ προσώπου σου. » Διὰ δὲ τούτου παι-
δεύει· μηδὲν πράττειν παράνομον. Τοῦτο γὰρ ἐπ-
άγει· « Καὶ ἔσται (8) ἡ παρεμβολὴ σου ἁγία, καὶ
οὐχ εὐρεθήσεται (9) ἐν σοὶ ἀσχημοσύνη πράγματος. »

ΕΡΩΤ. ΚΗ'.

Τί ἐστὶ τελεσφόρος, καὶ τελισκόμενος, καὶ
τελισκομένη (10);

Ὅσπερ ἡμεῖς πιστοὺς ὀνομάζομεν τοὺς τῶν θείων
μυστηρίων μετέχοντας, οὕτως τετελεσμένους ἐκάλε-
ε τὰ ἔθνη τοὺς δαιμόνων τινῶν διδασκομένους μυστή-
ρια. Τελεσφόρον τοῖνον καλεῖ (11) τὸν μυσταγω-
γούοντα, τελισκόμενον δὲ τὸν μυσταγωγούμενον.

^a Deut. xxiii, 2. ^b ibid. 5. ^c ibid. 14. ^d ibid. 15. ^e ibid. 16. ^f ibid. 18.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² Qu. 26 initium usque ad ἀγρεύσαντες existat in cat. p. 1559, ad cap. xxiii, 6. Reliqua vid. ib. p. 1560, ad vers. 7, 8. ²³ ἡμᾶς. Deinde παλαιᾶς. ²⁴ Qu. 29 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad θλίψει μου, p. 279, existat in cat. p. 1567, ad Deut. xxiii, 23, 24, 2.) πάλιν — ἔπαυσε vid. ib. p. 1561, ad cap. xxiii, 8, 9, 3.) καὶ μόνον et rel. vid. ib. p. 1572, ad vers. 16.

NOTÆ.

(1) Φησὶν. Abest utroque loco.
(2) Uterque, πορνείας.
(3) Uterque γεγέννηται.
(4) Εἰς Αἴγυπτον. Des. utroque loco.
(5) In notis quas Lamb. Bos. editioni suæ versionis τῶν ὁ, adjecit, hæc ad Deut. xxiii, 3, leguntur : « Theodoretus in Expositione hujus loci hæc refert : Ἐν ἄλλω ἀντιγράφῳ οὕτως εὐρον· Οὐκ εἰσελεύσεται Μωαβίτης καὶ Ἀμμωνίτης εἰς Ἐκκλησίαν, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἕως δεκάτης γενεᾶς οὐκ εἰσελεύσεται. » Hæc quo jure ad Theod. pertineant, nescio.

A interdicat, ita fructum malum repellit : « Non enim ingreditur, inquit, ex meretrice natus in Ecclesiam Dei ». »

· INTERR. XXVI.

Quare non ad certum tempus, sed in perpetuum vetas eos misceri cum Moabitibus et Ammonitis ?

In primis propter nefandam eorum originem, cum ex illegitimo congressu nati sint. Deinde propter impietatem, ad quam tentaverunt adducere Israelitas, adornantes uxores, et per eas ad cultum idolorum illos allicientes. Idumæum tamen et Ægyptium post tertiam generationem admitti jubet : illum quidem tanquam fratrem, hunc vero tanquam beneficium tempore opportuno. Urgente enim fame, patres eorum in Ægyptum ingredienti-
entes acceperunt alimenta. Lex igitur docet nos beneficii olim in nos collati non oblivisci.

278 INTERR. XXVII.

Quid hoc est : « Nam Dominus Deus tuus deambulat in castris tuis ? »

Solet persæpe aer fetore perfusus pestem producere. Idcirco mandat agentibus in exercitu, ut quæ egeruntur excrementa, in terram defodiant. Ne autem non obedientes damnum aliquod inde sentirent, congruenter subdidit : « Quia Dominus Deus tuus deambulat in castris tuis, » et causam docet : « Ut eruat te, et tradat tibi hostem tuum ante faciem tuam ». Sicque docet nos nihil agere debere quod sit indecorum Hoc enim subiungit, « Et erunt castra tua sancta, et non invenietur in te rei turpitudinis ». »

INTERR. XXVIII

Quid significant hæc, initiatus, imitatus, et initiata ?

Quemadmodum nos fideles oppellamus eos qui sunt mysteriorum divinorum participes : ita gentes vocabant initiatos, qui dæmonum quorundam imbuti erant mysteriis. Initiantem igitur dicit eum qui sacris imbut : initiatum vero, qui sacris imbutur.

(6) Οἶδς. Mallet legere εἴωθε, si codicis cujusdani succurreret auctoritas.

(7) Cod. et Pic. ἐξελεύσεσθαι.

(8) Ἐσται. Des. utroque loco.

(9) Εὐρεθήσεται. Hæc lectio consentit cum cod. Oxon. Recepta lectio Deut. xxiii, 14. est ὀφθήσεται.

(10) Verba in quæ h. l. commentatur Theod. absunt a textu Hebraico. Desunt quoque in edit. Complut. Id monuit Bosius in Notis ad h. l. versionis Græcæ.

(11) Καλεῖ. Boslus l. c. ἐκάλεϊ.

INTERR. XXIX

A

ΕΡΩΤ. ΚΘ'.

Quid est hoc: « Quæ egrediuntur e labiis tuis servabis *? »

Ibi promiseris aliquid Deo, existima debitam esse quod pollicitus es. Da igitur operam, ut quamprimum eam præstes. Hoc enim ait: « Non tardabis reddere votum tuum, quoniam requirens requiret Dominus 279 Deus tuus a te: et erit tibi peccatum b. » Postea docens esse in facultate animi promittere, aut non, subjunxit: « Si autem nolueris votere, non erit tibi peccatum c. » Unde etiam beatus David dicit: « Reddam tibi vota mea quæ elixerunt labia mea: et locutum est os meum in afflictione mea J. » Denno ferens legem de lepra commemorat Mariam dicens: « Memineris quæ fecerit Deus tuus ipsi Mariam in via k. » Innuens fuisse plagam a Deo missam, quam peccantibus ipsis infixit Deus, et rursus cum pœnitentiam egissent cessare fecit. Cæterum solvit etiam dubium super comminatione erga filios. Dixit enim: « Non morientur patres pro filiis, neque filii pro parentibus. Unusquisque ob proprium peccatum morietur l. » Nam erat verisimile, et patres consulere quidem filiis quæ conducebant, nihil autem proficere propter illorum contumaciam, et filios patribus meliores esse.

INTERR. XXX.

Quare cum Deus præceperit m delinquentem vapulare quadraginta plagis, Judæi una minus inferunt?

Quia major numerus vapulantem infamat: « Si enim cæciderint cum pluribus, deformis erit frater tuus in conspectu tuo n. » Una minus infligunt, ne exactum observantes numerum, etiam nolentes vapulantem infament, redundantem inferentes.

280 INTERR. XXXI.

Quid est, « Non obligabis os bovis triturantis o? »

Hujus mandati spirituales intellectum aperte decuit sanctus Apostolus p. Attamen ipse litteræ sensus valde pius est. Siquidem periniquum est terram arantem, et messem cum labore triturantem, fructus non esse participem.

INTERR. XXXII.

Qua de causa conspui jubet fratrem defuncti sine liberis, uxorem ejus ducere nolentem q?

Necessitatem diligendi fratris imponens ex in-

^s Deut. xxiii, 25. ^b ibid. 21. ⁱ ibid. 22. ^j Psal. lxxv, 13. ^k Deut. xxiv, 9. ^l ibid. 16. ^m Deut. xxv, 3. ⁿ ibid. ^o ibid. 4. ^p I Cor. ix, 9, 10. ^q Deut. xxv, 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁴ cat. p. 1567. ἐν σοφ. ⁷ βῶξ Δαβὶδ. ⁹⁶ cat. p. 1571. πάλαι μέντοι. ⁹⁹ μεταβαλλομένων ἔπαυε. ⁹⁸ τὸ περιττόν.

NOTÆ.

(12) Cod. νομιζεν. Pic. νομιζων.
(15) Sol. Receipta lectio l. c. est ἐν σοφ.
(14) Μαρία. Cod. et Pic. rectius Μαρίας. Ita quod in præced. legendum est τῆς Μαρίας.
(15) Ἐαντὸν Cod. et Pic. ἔλι.

Τίρα ἐστὶ, « Τὰ ἐκπερευμένα διὰ τῶν χειλέων σου φυλάξῃ; »

Ἐπαγγελλόμενος τῷ Θεῷ, χρέος νόμιζε (12) τὴν ὑπόσχεσιν. Σπούδασον τοίνυν ταύτην ἀποδοῦναι συντόμως. Τοῦτο γὰρ ἔφη: « Οὐ χρονεῖς ἀποδοῦναι τὴν εὐχὴν σου, ὅτι ἐκζητῶν ἐκζητήσει Κύριος ὁ Θεός σου παρὰ σοῦ, καὶ ἔσται (13) σοὶ ἁμαρτία. » Ἐἶτα διδάσκων, ὅτι υποσχέσασθαι ἐστὶ τῆς γνώμης τὸ ὑποσχέσασθαι ἢ μὴ, ἐπήγαγεν: « Ἐάν δὲ μὴ θελήσῃς εὐξασθαι, οὐκ ἔσται σοὶ ἁμαρτία. » Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ⁷: « Ἀποδώσω σοὶ τὰς εὐχάς μου. ἃς ἐπέστειλε τὰ χεῖρά μου, καὶ ἐλάλησες τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου. » Πάλιν μέντοι⁹⁸ τὸν περὶ τῆς λέπρας θετικῶς νόμον, τῆς Μαρίας ἀνέμνησε, λέγων: « Μνήσθητι: ὅσα ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός σου τῇ Μαρίᾳ (14) ἐν τῇ ὁδῷ: διδάσκων ὡς θεήλατος ἡ πληγὴ, καὶ ταύτην αὐτοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐπέφεραν ὁ Θεός: καὶ αὐτὸ πάλιν μεταμελομένων ἔπαυσε⁹⁹. Καὶ μέντοι καὶ περὶ τῆς τῶν παίδων ἀπειλῆς τὸ ἀμφίβολον ἔλυσεν. Ἐφη γάρ: « Οὐκ ἀποθανοῦνται πατέρες: ὑπὲρ τέκνων, οὐδὲ τέκνα ὑπὲρ πατέρων. Ἐκαστος τῇ ἑαυτοῦ (15) ἁμαρτίᾳ ἀποθάνεται. » Εἰκόσ γὰρ καὶ πατέρες συμβουλεύσαι μὲν παισὶ τὰ συμφέροντα: μηδὲν δὲ διὰ τὴν ἐκείνων ἀπειθειαν ὀνησάσθαι: καὶ παῖδας κρεῖττους τῶν πατέρων γενέσθαι.

ΕΡΩΤ. Λ'.

Τι δὴ ποτε τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος τεσσαράκοντα λαμβάνειν τὸν πλημμελήσαντα μαστίγας (16), παρὰ μίαν πληγὴν ἐπιφέρουσιν οἱ Ἰουδαῖοι;

Ἐπειδὴ ὁ πλείων ἀριθμὸς τὸν αἰκίζόμενον ἀτιμῶι: « Ἐάν γὰρ προσθῶσι (17) μαστιγῶσαι αὐτὸν, ἀσχημονήσει: ὁ ὀδελφός σου ἐναντίον σου. » Παρὰ μίαν διδάσκειν, ἵνα μὴ τὸν ἀκριθεὶς φυλάττοντες ἀριθμὸν, καὶ ἄκοντες τὸν τυπτόμενον ἀτιμάσωσι, τὸν περιττόν⁹⁸ ἐπιφέροντες.

ΕΡΩΤ. ΛΑ'.

Τι ἐστὶν, « Οὐ φημίσεις βοῦν ἀλωῶντα; »

Τὸ μὲν τῆς ἀναγωγῆς νόημα σαφῶς ἡμᾶς εἰδίαξεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος (18). Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πρόχειρον εὐσεβές. Ἄδικον γὰρ τὸν ἀρόσαντα τὴν γῆν, καὶ τὰ δράγματα σὺν πόνῳ τέμνοντα, μὴ μετασχεῖν (19) τοῦ καρποῦ.

ΕΡΩΤ. ΛΒ'.

D

Τι δὴ ποτε ἐμπθέσθαι κελεύει τὸν τοῦ ἀπαιδοῦ ἀδελφοῦ τὴν γυναῖκα μὴ βουλόμενον γῆμαι;

Ἀνάγκην αὐτοῖς διὰ τῆς ἀτιμίας φιλαδελφίας

(16) Μαστίγας. Des. utroque loco.
(17) Προσθῶσι. Hec est lectio cod. Alex. et edit. Ald. ac Compl. Receipta lectio est προσθής.
(18) Ἀπόστολος. Cod. et Pic. Παῦλος.
(19) Ὑπερθε μεταλαγχάνειν.

ἐπιθεῖς. Ἄμεινον μὲν γὰρ ἦν διὰ τὴν φύσιν προμη-
θεῖσθαι τοῦ τεθνηκότος. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἅπαντες αἰ-
δύονται τὸν τῆς φύσεως νόμον, τὴν τῆς ἀτιμίας ἀ-
τιμίας ἀνάγκην ἐπέβηκεν.

EPQT. AI' 21.

Διατί παραλεθρίῳ κελεύει παραδοῦναι τὸν Ἀμα-
λίην;

Καὶ 21 δυσσεβεῖς ἦσαν, καὶ μισάδελφοι. Καὶ γὰρ
ἐκ τοῦ Ἡσαῦ κατάγοντες τὸ γένος, πρῶτοι τὸν κατὰ
τὸ Ἰσραὴλ ἀνεδέξαντο πόλεμον, καὶ ταῦτα πρό-
βωθεν θυτός, καὶ τοῖς ὁρίοις αὐτῶν μὴ πελάσαντος.
Ἐδίδαξε δὲ (20) πάλιν σαφέστερον, ὡς δύο ἀφορίζεσθαι
δεκάτας προσέταξεν. Ἐφη δὲ οὕτως: « Ἐὰν δὲ συν-
τέλεισθαι ἀποδεκατώσῃ πᾶν τὸ ἐπιδέκατον τῶν γεννη-
μάτων τῆς γῆς σου, ἐν τῷ ἔτει τῷ τρίτῳ, τὸ δεύ-
τερον ἐπιδέκατον δώσεις τῷ Λευίτῃ, καὶ τῷ προσ-
γλύτῳ, καὶ τῇ χήρᾳ, καὶ τῷ ὀρφανῷ καὶ φάγονται
ἐν ταῖς πόλεσί σου καὶ ἐμπλησθήσονται (21). » Ὅτι
μέντοι οὐκ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ λαῷ ταύτην τὴν διδ-
ασκαλίαν ὁ προφήτης προσήνεγκε, καὶ ταῦτα δηλοῖ.
« Προσέταξε γὰρ, φησὶ, Μωσῆς, καὶ ἡ γερουσία
Ἰσραὴλ, λέγοντες: Φυλάσσετε οὖν πᾶσας τὰς
ἐντολάς ταύτας, ὅσας ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμε-
ρον. » Ἐἶτα ἐκέλευσεν ὁ Δεσπότης Θεός, μετὰ τὸ
διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, δύο στήσαι λίθους μεγάλους,
καὶ κωνιάσαι αὐτούς, καὶ αὐτοῖς (22) ἐπιγράψαι τὰς
ἐντολάς: Ἐπειτα ἐκ λίθων αὐτοφῶν οἰκοδομησά-
θυσιαστήριον ἐν τῷ ὄρει Γεδάλ, καὶ τὰς νενομί-
σμένας ἐπιτελέσαι: θυσίας· καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις,
ὅν τινα χαριστήριον, τὴν τοῦ σωτηρίου· καὶ μετὰ
θεόν.

EPQT. AA'.

Τί δήποτε καταραῖς αὐτοῦς καὶ εὐλογίας ὑπ-
έβαλεν;

Ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὰ τέλεια μαθήματα τοῖς
τελείοις προσενεγκών, βασιλείαν μὲν οὐρανῶν τοῖς
ταῦτα πληροῦσιν ὑπέσχετο, ἠπειλήσεν δὲ τοῖς παρα-
δαίνουσι γέενναν. Ἰουδαῖοι δὲ ἡμαίπυτοι ἔχουσι
καὶ ἡμαίπυτοι φρόνημα, τὰς τῆ γῆ προσηκούσας
ἀρὰς καὶ εὐλογίας ἀπένευμεν. Οἱ γὰρ μὴδὲ τοῖς
ἑρωμένοις πιστεύσαντες θαύμασι, πῶς ἂν ἐδέξαντο
τὰ τῷ μέλλοντι βίῳ προσήκοντα; Ἐπισημησάθαι
δὲ γρη, ὡς τὰς μὲν εὐλογίας ταῖς ἐκ τῶν ἐλευθέρων
βεδλαστηκυλαῖς φυλαῖς ἀπένευμε, καὶ τὴν ἱερατικὴν
ἐνταῦθα τῷ λαῷ συνηριθμησε (25), καὶ τὴν τοῦ

Deut. xxv, 19. Deut. xxvi, 12. Deut. xxvii, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

21 Qu. 33 pariter tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad πελάσαντος exstat in cat. p. 1580, ad cap. xxv. 17-19. 2.) ἐδίδαξε — σήμερον, p. 281, vid. ib. p. 1581, ap. cap. xxvi, 7-12. 3.) εἶτα ἐκέλ. et rel. vid. ib. p. 1585, ad cap. xxvii, 1, 2. — Qu. 34 his octo absolvitur partibus. 1.) Initium usque ad τὴν φωνὴν p. 202, exstat in cat. p. 1586, ad cap. xxvii, 11, 12. 2.) τοῖς δὲ — ἀπολαύετε vid. ib. p. 1593, ad cap. xxviii. 9. 3.) τὸ μέντοι — ὀποκάτω vid. ib. ad vers. 13. 4.) εἶτα — οὐρανός, p. 233, vid. ib. p. 1595, ad vers. 24-25. 5.) Ἐπειτα — διάνοιαν, vid. ib. p. 1596, ad vers. 30, 31. 6.) προσ-
τίθησι — ἀπιστίαν vid. ib. p. 1598, ad vers. 32-43. 7.) προσήεν — ἐντολάς vid. ib. p. 1599, ad vers. 51-
55. 8.) ἠπειλήσεν et rel. vid. ib. p. 1602, ad vers. 67, 68.

NOTÆ.

(20) Ἐδίδαξε. Hæc et quæ proxima sunt, succin-
ctum commentarium in caput xxvi et xxvii com-
plectuntur.

(21) Ἐμπλησθήσονται. Recepta lectio est εὐ-

famia. Præstantius enim erat ex affectione natu-
rali consulere mortuo. Sed quia non omnes na-
turæ legem reverentur, infamiae necessitatem illis
imponit.

INTERR. XXXIII.

Cur mandat deleri prorsus Amalecitas?

Et impii erant, et fratres oderant. Nam cisi ab
Esauo genus ducerent, primi susceperunt bellum
adversus Israel, qui tamen procul erat, et nec-
dum attigerat terminos illorum. Deinde clarius
ostendit quod duas decimas seponi præceperit.
Sic autem ait: « Cum compleveris decimare
omnem decimam ex frugibus terræ tuæ, anno
tertio secundam dabis decimam Levitæ, advenæ,
viduæ, et pupillo: et comedent in urbibus tuis,
et saturabuntur. » Quod ergo non unico die
propheta doctrinam hanc populo proposuerit, ista
demonstrant. « Præcepit enim, inquit, 281 Mo-
ses et senatus Israel, dicentes: Videte ut implea-
tis omnia præcepta hæc, quæ ego præcipio vobis
hodie. » Postea jussit Dominus Deus, Jordane
transmisso, duos erigere lapides ingentes calce il-
litos, et illis hæc mandata insculpere: tum in
monte Gebal ædificari sibi altare ex lapidibus na-
turalibus et rudibus, et lege præscripta sacrificia per-
agere, et præter alia, velut gratiarum quoddam
sacrificium, sacrificium eucharisticum: postremo
epulari, Deum benefactorem collaudantes.

μετὰ ταῦτα εὐωχηθῆναι, τὸν εὐεργέτην ἀνομνούντας

INTERR. XXXIV.

Qua de causa subjecti eos maledictionibus et bene-
dictionibus?

Cum Dominus Christus sublimiores doctrinas
traderet perfectis, pollicitus est implentibus ista
regnum cælorum, transgressoribus autem gehem-
nam comminatus est. At vero Judæis præditis
animo humi repente, et terrena sapiente, terre-
nas maledictiones et benedictiones attribuit. Qui
enim ne conspicuis quidem miraculis credebant,
quomodo suscepissent quæ spectant ad vitam fu-
turam? Notandum est autem benedictiones eum
impertiisse tribubus, quæ ortum ducebant ex iis
qui nati erant liberi, et quod una cum populo

φρανθήσονται.

(22) Αὐτοῖς. Cod. et Pic. ταύτας.

(23) Cod. συνηρμήθησεν. Minus hęc.

tribum sacerdotalem connumeravit. Insuper tribum Josephi, quæ duplex erat, velut unicæ benedicere jussit. Maledictiones vero semiservis constituit: et cum ipsis propter numerum tribuum collocavit Rubenem et Zabulonem: illum ut in scelus prolapsus; hunc velut postremum filiorum Læa. Maledicti autem ante alios omnes jubet eos qui **282** sunt erga divinum Numen impii, et simulacra manufacta adorant. Secundo loco eos qui delinquant in patres. Æquum enim est secundum Deum eos colere, per quos consecuti sumus ut existamus. Tum illos qui cæcis illudunt, et eos a recta via seducere nituntur, et ut in universum dicam, omnes qui supradicta mandata prætergrediuntur. Sacerdotibus autem hæc pronuntiantibus jussit populum respondere, Fiat, fiat: veluti subscriptionem quamdam tabellæ vocem hanc ab ipsis referens. At vero mandata divina servantibus omnimodas contulit benedictiones, et urbes ac vicus habitantibus, filiorum prosperitatem et multitudinem, gregum et armentorum fecunditatem, terræ fertilitatem, tranquillitatem tempore pacis, in bellis denique victoriam, et his similia. Addidit etiam corporeis spirituales benedictionem: « Constituat te Dominus sibi populum sanctum, sicut juravit patribus tuis ». Adjecitque talem conditionem: « Si audieris vocem Domini Dei tui, et ambulaveris in viis ejus ». Qui enim isthæc viderint aut audierint, metuent, secum reputantes providentiam divinam qua fruimini. Porro illud: « Esse caput, et non caudam », imperantem et non servientem vult dicere. Hoc enim subdidit: « Et eris supra, et non subter ». Postea subjicit et maledictiones, contraria prædictis benedictionibus continentes, sterilitatem, infelicitatem, inopiam, morbos, miseriam, famem, pestem, bellum, cladem, pluviarum penuriam, **283** infecunditatem terræ. Hoc enim significat « terra ferrea, et cælum æneum ». Insuper quæ contingere solent in obsidione: « Accipies uxorem, et vir alius veniet, et ducet eam; ædificabis domum, et non habitabis in ea; plantabis vineam, et non vindemiabis eam. Mactabitur coram te vitulus, et non comedes de eo »; et quæ sequuntur ejusdem sunt sententiæ. Adjungit etiam comminationes ulcerum, et varias afflictiones, et mancipationes, et quod omnium gra-

Α Ἰωσήφ διπλὴν οὖσαν, ὡς μίαν προσέταξεν εὐλογεῖν. Τὰς δὲ καταράς τοῖς ἡμιδοῦλοις ἐκλήρωσε· συντάξας αὐτοῖς διὰ τὸν τῶν φυλῶν ἀριθμὸν, τὸν Ῥουβεὶν καὶ τὸν Ζαβουλὸν· τὸν μὲν ὡς ἁμαρτίαν (24) περιπεπτωκότα, τὸν δὲ ὡς ἔρχατον τῶν τῆς Λεῖας υἱῶν (25). Ἐπαρῆσθαι δὲ πρὸ τῶν ἄλλων πάντων ἐκέλευσε τοῖς εἰς τὸ Θεῖον ἀσεβοῦσι, καὶ τὰ χειροποίητα προσκυνοῦσιν ἀγάματα. Εἶτα τοῖς εἰς τοὺς πατέρας παρανομοῦσι. Μετὰ γὰρ τὰ θεῖα δίκαιον θεραπεύειν τοὺτους, δι' ὧν εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν. Ἔπειτα τοῖς ἐπικερτομοῦσι τοὺς²⁸ τὸ βλέπειν ἀφρημένους, καὶ τῆς εὐθείας αὐτοὺς ἐκτρέπειν ὁδοῦ πειρωμένοις· καὶ ἀπαξᾶπλῶς τοῖς τὰς προειρημένους παραβαίνουσιν ἐντολάς. Ταῦτα δὲ τῶν ἱερέων λεγόντων, ἐπιλέγειν ἐκέλευσε (26) τὸν λαὸν, Γένοιτο, Β γένοιτο (27)· ὅσον ὑπογραφὴν τινα γραμματείου ταύτην παρ' αὐτῶν κομιζόμενος τὴν φωνήν. Τίς δὲ τὰς θείας φυλάττουσιν ἐντολάς, τὰς παντοδατὰς δέδωκεν εὐλογίας, καὶ τοῖς τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας οἰκοῦσιν εὐπαιδίαν, πολυπαιδίαν, ποιμνίων καὶ βουκολίων πολυγονίαν, καὶ τὴν ἀπὸ γῆς εὐκαρπίαν, τὴν ἐν εἰρήνῃ διαγωγὴν, τὴν ἐν πολέμῳ νίκην· καὶ τὰ τοῦτοις προσδόμια. Τίς δὲ σωματικὰς καὶ πνευματικὴν εὐλογίαν προστέθεικεν· « Ἀναστήσει σε Κύριος ἐκ τῆς λατῆς ἁγίου, ὃν τρόπον ὤμοσε τοῖς πατράσι σου. » Καὶ (28) τοῦτον δὲ προστέθεικε τὸν διορισμὸν· « Ἐάν εισακούσης (29) τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ πορευθῆς ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. » Ταῦτα γὰρ οἱ μὲν ὁρῶντες, οἱ δὲ ἀκούοντες φοβηθήσονται, λογιζόμενοι τὴν θεῖαν κηδεμονίαν ἧς ἀπολαύετε (30). Τὸ μέντοι, « Γενέσθαι εἰς κεφαλὴν, καὶ μὴ εἰς οὐρανόν, » ἀρχοντα λέγει καὶ μὴ δουλεύοντα. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· « Καὶ ἔσῃ τότε ἐπάνω, καὶ οὐχ ὑποκάτω. » Εἶτα πάλιν ἐπιφέρει τὰς ἀρὰς τάναντία τῶν προβηθειῶν ἐγούσας εὐλογιῶν, ἀγονίαν (31), δυσκλήριαν, ἔνδειαν, νόσους, ταλαιπωρίαν, λιμὸν, λοιμὸν, πόλεμον, ἥτταν, ἀνομβρίαν, γῆς ἀκαρπίαν. Τοῦτο γὰρ ἐήσθη ἡ γῆ ὀηλοῖ, καὶ ὁ χαλκοῦς οὐρανός. « Ἐπειτα τὰ ἐν πολιορκίᾳ γινόμενα· » Γυναῖκα λήψῃ, καὶ ἀνὴρ ἕτερος ἦξει (32) καὶ ἄξει αὐτήν²⁸ οἰκίαν οἰκοδομήσεις, καὶ οὐκ ἐνοικήσεις ἐν αὐτῇ· ἀμπέλωνα φυτεύσεις, καὶ οὐ τραυγήσεις αὐτόν· ὁ μόσχος σου ἐσφαγμένος ἐναντίον σου, καὶ μὴ φάγη (33) ἐξ αὐτοῦ· καὶ τὰ ἐξῆς (34) τὴν αὐτὴν ἔχει (35) διάνοιαν²⁸. D Προστίθῃσι δὲ καὶ ἐλκῶν ἀπειλὰς, καὶ παθημάτων διαφορὰς, καὶ ἀνδραποδισμοὺς, καὶ (36) τὸ πάντων

^u Deut. xxviii, 9. ^v ibid. ^x ibid. 15. ^y ibid., 25. ^z ibid. 30, 31.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁸ cat. p. 1586, τοῖς et deinde ἀφρημένοις. ²⁹ cat. p. 1596, ἀνὴρ ἕτ. ἔξει αὐτήν. ²⁸ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν τοῦτοις ἔχ. διάνοιαν.

NOTÆ.

(24) Ὁς ἁμαρτία. Cod. τῆς ἁμαρτίας.
(25) Cod. υἱῶν, omisso accentu, pro υἱῶν.
(26) Ἐκέλευσε. Des. in cod, et apud. Pic
(27) Γένοιτο. Non repetitur utroque loco.
(28) Καί. Des. utroque loco.
(29) Cod. et Pic. εισακούση.
(30) Cod. ἀπολάβεται.

(31) Uterque ἀγωνίαν
(32) Ἦξει — αὐτήν. Cod. omittit ἦξει: καὶ. Pic. λήψεται αὐτήν.
(33) Μὴ φάγη. Uterque οὐ φάγεις.
(34) Ἐξῆς Cod. addit δέ.
(35) Ἐχει. Cod. præm. τοῦτοις.
(36) Καί. Des. utroque loco.

χαλεπώτατον· « Ὁ προσήλυτος, φησίν, ὅστις ἐστὶ σοι (57), ἀναθήσεται ἐπὶ σὲ ἄνω, σὺ δὲ καταβήσῃ κάτω. » Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τῶν ἐθνῶν τὴν εὐσεβείαν, καὶ τὴν αὐτῶν (38) ἀπιστίαν⁵⁷ προσίπεν αὐτοῖς, καὶ τὴν ὑπὸ Ἀσσυρίων, καὶ Βαβυλωνίων, καὶ Μακεδόνων, καὶ τὸ τελευταῖον τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων γεγεννημένης πολιορκίας (39) τὰς (40) συμφορὰς⁵⁸. « Φαγῆ γὰρ, ἔφη, τὰ ἔκγονα (41) τῆς κοιλίας σου, κρέα (42) υἰῶν σου καὶ θυγατέρων σου, ὅσα ἐδώκε σοι Κύριος ὁ Θεός σου (43), ἐν τῇ στενοχωρίᾳ σου⁵⁹, καὶ ἐν τῇ θλίψει σου, ἢ ὀλίψει σε ὁ ἐχθρός σου. » καὶ τὰ ἄλλα ὅσα μετὰ τὴν πείραν ὁ προφήτης Τερεμίας ἔφη τοὺς θρήνους συγγράφων. Ἠπέλησε δὲ οὐ μόνον ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πολλπλασίας ἐποίησεν αὐτοῖς τιμωρίας, τὰς θείας πορραδαίνουσιν ἐντολάς. Ἠπέλησεν αὐτοῖς καὶ τὴν Αἰγυπτίων δουλείαν, ἧς πείραν λαβόντες ἔναυλον εἶχον τὴν μνήμην. « Οἱ γὰρ ἐξανδραποδίζοντές σε, φησίν, ἐκεῖνοί σε ἀποδώσονται. »

ΕΡΩΤ. ΛΕ'.

Ταύτας (44) τὰς ἀράς, καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς τούτων οὐκ ἐδεδώκει πατέραςιν. Ἐχει τοίνυν ἡ βίβλος αὕτη καιρὴν τινα παρὰ τὰς ἄλλας διδασκαλίαν.

Ἐπεσημήνατο τοῦτο καὶ ὁ προφήτης. Πεπληρωκὴς γὰρ τὸν περὶ τῶν ἀρῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν λόγον, ἐπήγαγεν· « Οὗτοι οἱ λόγοι τῆς διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο⁶⁰ Κύριος τῷ Μωσῇ στήσαι τοῖς υἰοῖς Ἰσραὴλ ἐν γῇ Μωὰβ, πλὴν τῆς διαθήκης ἧς διέθετο αὐτοῖς ἐν Χωρῆβ. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν αὐτοὺς εἰσάγειν (45) εἰς τὴν ἐπηγγελίαν γῆν, ἀναγκαιώς καὶ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις προτρέπει, καὶ ταῖς τῶν τιμωριῶν ἀπειλαῖς καταπλήττει, καὶ πάντα κινεῖ πόρον εἰς τὴν τῶν ψυχῶν αὐτῶν λαιρείαν.

ΕΡΩΤ. ΛΓ'.

Τί δήποτε πλείους τῶν εὐλογιῶν αἱ ἀραί;

Τοὺς πονηροὺς οἰκέτας οὐ τοσοῦτον ὠφελοῦσιν αἱ τῆς ἐλευθερίας ἐπαγγελίαι, ὅσον τῶν μαστίγων αἱ ἀπειλαί.

ΕΡΩΤ. ΛΖ'.

Ὡς νοητέον τὸ, « Οὐκ ἔδωκε Κύριος ὁ Θεός ὑμῖν καρδίαν⁶¹ εἰδέναι, καὶ ὀφθαλμοὺς βλέπειν, καὶ ὠτα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης; »

Ὡς τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν. »⁶² καὶ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. » καὶ, « Ἐσκήρυνε Κύριος⁶³ τὴν καρδίαν Φαραώ. » Ἀγα-

^a Deut. xxviii, 43. ^b ibid. 53. ^c Deut. xxi, 4. ^d ibid. 4. ^e Rom. i, 26, 28.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁷ cat. p. 1598. ad ἀπιστίαν ponitur punctum, omisso commate post αὐτοῖς. ⁵⁸ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων γεγεννημένην πολιορκίαν, καὶ τῆς πολιορκίας τὰς συμφορὰς. ⁵⁹ ὅσα — στενοχ. σου om. ⁶⁰ cat. p. 1603. ὅσα ἐνετείλατο. ⁶¹ ὑμῶν καρδ. ⁶² Κύριος om.

NOTÆ.

(57) Ὅστις ἐστὶ σοι. Uterque δὲ ἐστὶν ἐν σοί. Ita quoque οἱ Ὁ'.

(38) Cod. αὐτὴν.

(39) Τῆς -- γεγεννημένης πολιορκίας. In cod. et apud Pic. hæc in accus. exprimuntur.

(40) Τὰς συμφορὰς. Uterque præm. καὶ τῆς πολιορκίας.

vissimum est: « Advena, inquit, qui est apud te, ascendet supra te: tu vero descendes deorsum^a. » Obscure per hæc innuit cultum divinum inter gentes, et ipsorum Judæorum incredulitatem prædixit ipsis, et futuræ ab Assyriis, Babylonis, Macedonibus, et tandem^a Romanis obsidionis calamitates: « Comedes enim, inquit, filios ventris tui, carnem filiorum tuorum ac filiarum tuarum, quæ tibi donaverit Deus, tempore angustiarum et afflictionis tuæ qua te affliget inimicus tuus^b; » et reliqua alia, quæ post eventum rei Jeremias propheta retulit in lamentationibus ab eo scriptis. Nec solum comminatus est ista, sed et alia omnium generum supplicia se illaturum ipsis transgredientibus mandata divina. Sed comminatus etiam est eis servitutem Ægyptiacam, quam erant experti, ejusque recentem habebant memoriam: « Qui enim te mancipaverint ait, te vendent. »

284 INTERR. XXXV

Maledictiones istas et benedictiones patribus eorum non dederat. Habet igitur liber iste præter cæteros novam quamdam doctrinam.

Hoc etiam propheta notavit. Nam completo sermone de maledictionibus et benedictionibus, subiunxit: « Hæc sunt verba testamenti, quod mandavit Dominus Mosi, ut constitueret cum filiis Israel in terra Moab, præter sædus quod pepigerat cum ipsis in monte Horeb^c. » Introducturus enim illos in terram promissam, opportune bonorum pollicitationibus blanditur, et pœnarum comminationibus terrefacit eos, omnem denique movet lapidem, ut eorum sanet animos.

INTERR. XXXVI.

Cur plures sunt maledictiones quam benedictiones?

Improbi servi non tam moventur promissionibus libertatis, quam plagarum comminationibus.

INTERR. XXXVII.

Quomodo intelligendum est illud: « Non dedit Dominus Deus vobis cor ad intelligendum, nec oculos ad videndum, neque aures ad audiendum, usque ad hodiernum diem^d? »

Intelligi debet sicut illud: « Tradidit illos in reprobum sensum; » et: « Tradidit eos in passiones ignominiarum^e; » et: « Induravit Dominus Deus cor

(41) Uterque ἔκγονα.

(42) Uterque, κρέας.

(43) Κύριος ὁ Θεός σου. Hæc inseruntur in cod. Alex. et Oxon.

(44) Ταύτας. Cod. Διὰ ταύτας. Rectius apud Pic. Διατὶ ταύτας, x. λ.

(45) Cod. et Pic. εἰσάγει.

Pharaonis f. » Bonorum enim auctor est Deus, A malorum autem minime. Nam quid sit agendum ostendit, et contraria dissuadet, non tamen cogit animum humanum, sed libero arbitrio cedit. *At quoniam contraria 285 permittit, quæ prohibere posset, non tamen prohibet ne vi et necessitate quadam fieri videatur quod agitur (quod enim a virtute procedit, tum laudatur quando voluntarium est), permissionem talem causam appellavit. Huic simile est quod in Evangeliiis divinis dictum est : « Excæcavit oculos eorum, et cor induravit e. » Itaque omnem lapidem movit, ut salutem consequerentur, edendo miracula, mutilata membra curando, nutriendo in deserto, et elementis imperando. Non igitur causa est incredulitatis eorum. Quamobrem vero testimonium propheticum evangelista citavit? B Ut manifestum faceret Deum nihil horum ignorasse, sed multo antè prædixisse. « Auditum enim, inquit, audietis, et non intelligetis : respicientes respicietis, et non videbitis h. » Sic intelligi debet quod hoc loco positum est : « Non dedit Dominus vobis cor ad intelligendum, nec oculos ad videndum, neque aures ad audiendum, usque ad hodiernum diem i. » Si vero Deus non concessit illis facultatem videndi, audiendi, aut ratiocinandi, cur maledixit illis, et plectit non sponte delinquentes? Atqui superfluum puto de hoc prolixius disputare. Perspiciunt enim etiam stupidi, quod is qui talem doctrinam proponit, non adimat visum, sed ducat et illustret, ac rectam viam ostendat : quod quidem constat ex sequentibus : « Non enim vobis solis propono fœdus istud, et maledictionem hanc, sed etiam his qui vobiscum ambulant hodie in conspectu Domini Dei vestri, et his quoque qui non adsunt 286 vobiscum hodie j. » Porro qui posteriorum curam habet, quomodo potest præsentibus, et eos qui legem excipiunt, negligere? Cur vero leges præseribebat intelligere non valentibus? Hoc porro sciendum est, sæpenumero prophetas uti humano more loquendi tanquam notiore. Solent enim nonnulli servos aut discipulos objurgantes dicere : Excæcavit Deus animum tuum, aut surdas tibi reddidit aures. Tale quidpiam agit hic propheta, et usitatis verbis stupiditatem eorum increpat.

Θῶν γὰρ αἴτιος ὁ Θεός, κακῶν δὲ ἀναίτιος. Ἐπίδει-
κνυσι γὰρ τὸ πρακτέον· καὶ ἀποτρέπει μὲν τῶν ἐν-
αντιῶν, οὐ βιάζεται δὲ τῶν ἀνθρώπων τὴν γνώμην,
ἀλλὰ τῷ αὐτεξουσίῳ παραχωρεῖ. Ἐπειδὴ δὲ συγ-
χωρεῖ γενέσθαι τάναντία κωλύσαι δυνάμενος, οὐκ
ἀνέχεται δὲ κωλύειν, ἵνα μὴ βία καὶ ἀνάγκη γένη-
ται τὸ πραττόμενον (τὸ γὰρ ἐθελούσιον τῆς ἀρετῆς
ἀξιεπαίνοιν), τὴν συγχώρησιν αἰτίαν ἐκάλεισε. Τοῦτω
ἔοικε τὸ ἐν τοῖς θεοῖς εὐαγγελίοις εἰρημένον· Ἐ-
τύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν
αὐτῶν τὴν καρδίαν. » Καὶ μὴ πάντα λόρον ἐκίνη-
σεν, ὥστε αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῆς σωτηρίας· θαυμα-
τουργῶν, τὰ πεπρωμένα μέλη θεραπεύων, ἐν ἐρή-
μῳ τρέφων, τοῖς στοιχείοις κελεύων. Οὐ τοίνυν αὐ-
τὸς τῆς ἐκείνων αἰτίας ἀπιστίας. Τί δὴποτε τοίνυν
ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν προφητικὴν τέθεικε μαρτυρίαν;
Ἴνα δεῖξῃ ὡς οὐδὲν τούτων ἠγνόησεν ὁ Δεσπότης Θεός·
ἀλλὰ πρόβρῳθεν αὐτὰ προηγόρευσεν. « Ἀκοῆ γὰρ,
ψησίν, ἀκούσετε (46), καὶ οὐ μὴ συνῆτε (47), καὶ
βλέποντες βλέψετε (48), καὶ οὐ μὴ ἴδητε. » Οὕτω νοη-
τέον καὶ τὸ ἐναυθα κείμενον· « Οὐκ ἔδωκε (49) Κύ-
ριος ⁴¹ ὑμῖν καρδίαν εἰδέναί, καὶ ὀφθαλμοὺς βλέ-
πειν, καὶ ὤτα ἀκοῦειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. »
Εἰ δὲ αὐτοῖς (50) οὐκ ἔδωκε τὸ βλέπειν, καὶ τὸ
ἀκοῦειν, καὶ τὸ λογίζεσθαι, τί δὴποτε καὶ ἐπαρᾶται,
καὶ τιμωρεῖται τοὺς οὐκ ἐκόντας παρανομήσαντας;
Ἄλλὰ περιττὸν οἶμαι περὶ τούτου μηκύνειν. Δῆλον
γὰρ καὶ τοῖς ἄγαν ἀνοήτοις, ὡς ὁ τοιαύτην (51) δι-
εσκχλίαν προσενεγκῶν, οὐκ ἀφαιρεῖται τὸ βλέπειν,
ἀλλὰ ποδηγεῖ, καὶ φωτίζει, καὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἐπι-
δείκνυσι. Διδάσκει δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐξῆς· « Οὐχ ὁμῶν
γὰρ μόνοις ἐγὼ διατίθεμαι τὴν διαθήκην ταύτην ⁴²
(52), καὶ τὴν ἀρὰν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀδεύουσι ⁴³
μεθ' ὑμῶν σήμερον ἕναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, καὶ
τοῖς μὴ οὖσιν ὡδε μεθ' ὑμῶν σήμερον. » Ὁ δὲ καὶ
τῶν μελλόντων ἔσεσθαι προμηθεύμενος, πῶς ἀντῶν
παρόντων καὶ (53) δεχομένων τὸν νόμον ἠμέλησε;
Τί δὴποτε δὲ καὶ ἐνομοθέτει τοῖς συνιέναι μὴ δυνα-
μένοις; Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τοῖς ἀνθρωπι-
νοῖς πολλὰκις οἱ προφήται κέχρηται λόγοις, ὡς μᾶλ-
λον γνωριμωτέροις. Εἰκόσθαι δὲ τινες καὶ οἰκέταις
ἐγκαλοῦντες, καὶ μαθηταῖς, λέγειν· Ἐτύφλωσεν ὁ
Θεός τὴν καρδίαν σου, ἐκώφωσεν ὁ Θεός (54) τὰ ὤτα
σου. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐναυθα ὁ προφήτης πεποίηκε,
καὶ διὰ τῶν συνήθων λόγων τῆς ἀνοίας αὐτῶν κατ-
ηγόρησε.

f Exod. x, 20. e Joan. xii, 40. h Isa. vi, 9. i Deut. xxix, 4. j ibid. 14, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴¹ Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. ⁴² ταύτην. ⁴³ τοῖς ὡδε οὔσι.

NOTÆ.

(46) Cod. et Pic. ἀκούσητε, quæ est lectio cod. Alex. l. c.

(47) Uterque συνεῖτε.

(48) Uterque βλέψητε.

(49) Uterque οὐκ ἔδωκεν.

(50) Cod. αὐτός.

(51) Cod. τοιαύτην.

(52) Ὁδεύουσι. Lectio recepta est, ὡδε οὔσι. No-
stram omisit Bosius.

(53) Καὶ. Des. in cod. et apud Pic.

(54) Ὁ Θεός. Ibidem desid.

EPOT. AH.

A

INTERR. XXXVIII.

Πῶς ροητέον, « Ἐάν τις ἀκούσῃ τὰ ῥήματα τῆς ἀρᾶς ταύτης, καὶ ἐπιζημιώσῃται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, λέγων· Ὅσιά μοι γένοιτο, δεῖ ἐν τῇ ἀποκλήσει τῆς καρδίας μου πορεύεσθαι; »

Τῶν ἡ κατὰ τῶν θείων θρασυνομένων ἐντολῶν ὁ λόγος διέγραψε. Πολλοὶ μὲν γὰρ διὰ βῆθυμῶν τὸν θεὸν παραβαίνουσι νόμον. Πολλοὶ δὲ δι' ἀθάδειαν καὶ τύπον καταφρονοῦσι τῶν ἐντολῶν. Τοῦτον ἐνταῦθα δεδήλωκεν, ὡς τὴν ἐναντίαν ὁδὸν προσιροῦμεν, καὶ τὴν πλανώσαν τῆς εὐθείας προκρίνοντα. Τοῦτω τὸν ἔσχατον ἠπειλήσεν θλεθρον· ὥστε καὶ τοῖς ὄρωσι, καὶ τοῖς ἀκούουσιν, ἀσεβείας ἡ (55) γενέσθαι παράδειγμα. Διδάσκων δὲ αὐτοὺς ὡς οὐδὲν ἀγκυλῶν λάθρα γιγνομένων, ἐπήγαγε· « Τὰ κρυπὰ Κυρίου τῷ Θεῷ ὑμῶν ἡ (56), τὰ δὲ φανερὰ ὑμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Ὡς περ, φησὶν, ὑμεῖς γινώσκετε τὰ προφανῶς γιγνόμενα, οὕτως ἐμοὶ δῆλα καὶ αὐτὰ τῶν λογισμῶν τὰ κινήματα. Εἰσάγει δὲ καὶ τὴν περὶ μετανοίας λόγον. « Ἐάν γὰρ, φησὶν, τὰς θείας παραθεθῆκως ἐντολὰς ταύταις (57) ταῖς ἀραῖς περιπέσης, καὶ δουράλως γενόμενος τὸν τῆς δουλείας δέξῃ ζυγόν· εἶτα σώφρονι χρησάμενος λογισμῷ, τὰς τῆς δουλείας αἰτίας ἐπιζητήσης, καὶ ἐξ-ἰεὺσῃ τὸν νομοθέτην, οἴκτω χρώμενος ἐπανάξει σε, καὶ τὴν πατρῴαν ἀποδώσει σοι γῆν. » Καὶ τοῦτο πολλὰκις γεγένηται, καὶ διδάσκει σαφῶς καὶ τῶν Κριτῶν ἡ βίβλος, καὶ τῶν Βασιλειῶν, καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ ἱστορία (58). Ὑστερον μέντοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος; λυτῆσαντες εἰς ἅπασαν μὲν γῆν καὶ θάλατταν διεσπάρησαν· τετρακοσίων δὲ διεληλυθότων ἐτῶν (59), οὐκ ἔτυχον ἀνακλήσεως. Ἐπέδειξε δὲ καὶ τῆς τῶν νόμων φυλακῆς τὴν εὐκολίαν· « Ἡ ἐντολή γὰρ, φησὶν, αὕτη, ἣν ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον, οὐχ ὑπέρογκος, οὐδὲ μακρὰν ἐστὶν ἀπὸ σοῦ· οὐκ ἐν τῷ ὄρανῳ ἐστὶ, λέγων· Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτήν, καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν ποιήσομεν; οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, λέγων· Τίς διαπεράσει εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης, καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτήν, καὶ ἀκουστήν ἡμῖν ποιήσει αὐτήν ἡ (60), καὶ ποιήσομεν; » Οὔτε περῶν σοι, φησὶ, χρεια εἰς πτήσιν, οὔτε πλοίων εἰς ἀποδημίαν, ἵνα διὰ δόξης τὸ πρακτέον· « Ἀλλ' ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα σῶμα ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό. » Δηλοῖ δὲ διὰ μὲν τοῦ στόματος, τὴν τῶν θείων λογίων μελέτην·

Quid est hoc : « Si quis audierit verba maledictionis hujus, et benedixerit sibi in corde suo dicens : Sancta mihi fiant, nempe in seductione cordis mei ambulabo k ? »

Hic sermo describit eum qui se contumacem reddidit adversus mandata divina. Multi enim per ignaviam * committunt in legem divinam. Plures etiam per contumaciam et superbiam spernunt mandata. Talem nobis hic ob oculos ponit, velut adversariam viam eligentem, et erroneam rectæ viæ præferentem; cui quidem extremum comminatus est interitum, ut omnibus tum videntibus tum audientibus sit impietatis exemplum. Docens autem eos, quod nihil eorum ignoret quæ clam sunt, subdidit : « Abscondita Domino Deo vestro, manifesta vero vobis et filiis vestris l. » Sicut vos, inquit, cognoscitis quæ conspiciuntur, ita mihi patent vel ipsi cogitationum motus. Deinde subiungit de pœnitentia 287 sermonem. « Si enim, inquit, mandata divina transgressus in maledictiones incideris, et in captivitatem relactus subieris jugum servitutis : ac postea resipiscens et in servitutis causis inquirens legislatorem tibi propitium reddideris : ille misericordia motus reducet te, et restituet tibi terram paternam m. » Quod quidem sæpenumero factum est, ut clarissime patet ex libro Judicum, et historia Regnorum, ac Paralipomenis. Postea vero qui debacchati fuerant in Salvatorem, per universam terram et mare dispersi sunt : et cum quadringenti anni effluerint, non revocati sunt. Observandarum quoque legum facilitatem ostendit : « Mandatum enim, ait, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, nec procul positum; non in cœlo, ut dicas : Quis ascendet in cœlum, et accipiet illud pro nobis, et audientes illud faciemus? neque trans mare positum, ut dicas : Quis poterit trajicere mare, et illud ad nos adducere : et audiendum dabit nobis illud, et faciemus n? » Non est tibi opus alis ad volandum, aut navibus ad peregrinandum, ut discas quid agere debeas. « Sed admodum propinquum tibi est verbum in ore tuo, in corde tuo, et in manibus tuis, ut facias illud o. » Indicat autem per os, eloquiorum divinatorum meditationem; per cor vero, promptitudinem animi; per manus, exsecutio-

k Deut. xxix, 19. l ibid. 29. m Deut. xxi, 1-5. n ibid. 11-13. o ibid. 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

Qu. 34 quinque constat partibus. 1.) Initium usque ad παράδειγμα exstat in cat. p. 1609, ad Deut. xxi, 6-21. 2.) διδάσκων — κινήματα vid. ib. p. 1609, ad vers. 29. 3.) εἰσάγει — ἀνακλήσεως, p. 287, vid. ib. ad cap. xxx, 1-3. 4.) ἐπέδειξε — πρακτέον vid. ib. p. 1611, ad vers. 1-15. 5.) ἀλλ' ἐγγύς et rel. vid. ib. ad vers. 14. 6) cat. p. 1607. εὐσεβείας. 7) ἡμῶν. 8) cat. p. 1611. καὶ ἀκ. ἡμ. ποιήσ. αὐτήν om.

NOTÆ.

(55) Ἀσεβείας. Cod. εὐσεβείας.
(56) Ὑμῶν. et paucis interpos. ὑμῖν. sunt lectiones cod. Oxon. pro ἡμῶν et ἡμῖν.
(57) Ταύταις. Deest in cod. et edit. Pici.

(58) Ἡ ἱστορία. Uterque ad ἱστορίας.
(59) Τετρακοσίων — ἐτῶν. Ad h. l. pertinet observatio Garnerii Auct. p. 185, quam suo loco exhibebimus integram.

nem uandatorum. Hoc etiam testimonio usus est A
divinus Paulus : « Si enim confessus fueris ore tuo
Dominum Jesum, **388** et credideris in corde tuo
quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris.
Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem con-
fessio fit ad salutem P. » Proposuit quoque obser-
vationis legum et transgressionis præmia, vitam et
mortem.

* INTERR. XXXIX.

*Quare post septennium librum hunc illis legi præ-
cepit legislator ?*

Non fuerat illis otium, cum bellum gererent, et
urbes obsiderent, et inde post victoriam terram
dividerent per tribus, per populos, per familias,
et in singulos, deinde ædificarent, terram colerent,
et alia peragerent, quæ facere oportet eos qui ter-
ræ peregrinæ dominium adipiscuntur. Idcirco anno
septimo, cum his curis essent liberati, hanc fieri
lectionem præcepit.

INTERR. XL.

*Qua de causa iussus est contestari cælum et ter-
ram ?*

Non quod hæc animata sint, et ratione prædita :
sed quia creaturas omnes comprehendunt. Hoc
idem fecit Isaias propheta : « Audi enim, inquit,
cælum, et ausculata, terra, quia Dominus locutus
est ». Idem et divinus Jeremias : « Obstupuit
enim, ait, cælum propter hoc, et inhorruit terra
vehementius, inquit Dominus ». Quoniam enim
vocavit ea in testimonium comminationis, merito
post transgressionem legum inhorruisse dicuntur,
et obstupuisse : sic Jacob et Laban ¹ tumulum vo-
caverunt *tumulum testimonii*; et Abraham patriar-
cha, et Abimelech rex Gerarorum ², **289** *puteum*
juramenti : eo quod illic cum jurejurando iniissent
lædera.

INTERR. XLI.

*Quid est hoc : « Ego ad iram provocabo vos per non
gentem, et per gentem insipientem exacerbabo
vos ? »*

Non una gens erant, sed infinitæ, illi qui Salva-
tori Christo crediderant. Et hæc quondam iusipien-
tes erant et stultæ, ut beatus Paulus ait : « Era-
mus enim aliquando etiam nos stulti, increduli,
errantes, inservientes desideriis et voluptatibus

¹ Rom. x, 9, 10. ² Deut. xxxi, 10 seqq. ³ Isa. i, 2. ⁴ Jerem. ii, 12. ⁵ Gen. xxxi, 47. ⁶ Gen.
xii, 51. ⁷ Deut. xxxii, 21.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

⁸⁸ Qu. 39 in cat. p. 1617, ad Deut. xxxi, 9-11 ponitur post qu. 40, quæ exstat p. 1614, ad cap. xxx, 16-
19. ⁸⁹ Cat. p. 1617. δήμ. καὶ οἰμ. ⁹⁰ Cat. p. 1636. ἐπ' ἔθνεσι om. ⁹¹ παροργ. αὐτούς.

NOTÆ.

(60) Cod. et Pic. ὁμολογεῖται.
(61) Τεύς. Cod. et Pic. τῆς.

διὰ δὲ τῆς καρδίας, τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν· διὰ
δὲ τῶν χειρῶν, τὴν πράξιν τῶν ἐντέλων. Ταύτη τῆ
μαρτυρία καὶ ὁ θεὸς ἐχρήσατο Παῦλος· « Ἐάν γάρ,
φρσίν, ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰη-
σοῦν, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐ-
τὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πι-
στεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται (60)
εἰς σωτηρίαν. » Ἐθέσκει δὲ καὶ τῆς τῶν νόμων φυλα-
κῆς καὶ τῆς παραβάσεως· τὰ ἄθλα, καὶ τὴν ζωὴν,
καὶ τὸν θάνατον.

ΕΡΩΤ. ΛΘ'.

*Τί διήποτε μετὰ ἑπτὰ ἔτη προσέτιξεν ὁ νομο-
θέτης ταύτην αὐτοῖς ἀναγνωσθῆναι τὴν βί-
βλον ;*

^B Οὐκ ⁸⁸ ἦγον σχολὴν πολεμοῦντες, καὶ τὰς πόλεις
πολιορκοῦντες· καὶ μέντοι, καὶ μετὰ τὴν νίκην,
κατὰ φυλάς τὴν γῆν μεριζόμενοι, καὶ κατὰ δήμους,
καὶ ⁸⁹ πατριάς, καὶ καθ' ἕνα· εἶτα οἰκοδομοῦντες,
καὶ γεωργοῦντες, καὶ τ' ἄλλα ποιοῦντες, ὅσα πράτ-
τειν ἀνάγκη τοὺς (61) ξένης γῆς τὴν δεσποτείαν παρ-
ειληφότες. Τοῦτου χάριν τῷ ἐβδόμῳ ἔτει, μετὰ τὴν
τούτων ἀπαλλαγὴν, γενέσθαι προσέταξε τὴν ἀνα-
γνωσιν.

ΕΡΩΤ. Μ'.

*Διατί τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν διαμαρτύρεσθαι
προσετάχθη ;*

Οὐκ ἐπειδὴ ἔμψυχα ταῦτα καὶ λογικά, ἀλλ' ὅτι
πάντων ἐστὶ τῶν κτισμάτων περιεκτικά. Τοῦτο καὶ
^C Ἡσαίας ὁ προφήτης πεποίηκεν· « Ἄκουε γάρ, φη-
σίν, οὐρανὸν, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησα. »
Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς Ἰερεμίας· « Ἐξέστη γάρ, φη-
σίν, ὁ οὐρανὸς ἐπὶ (62) τούτῳ, καὶ ἐφριξεν ἐπιπλεῖον
ἢ γῆ, λέγει Κύριος. » Ἐπειδὴ γάρ εἰς μαρτυρίαν
αὐτὰ τῆς ἀπειλῆς ὁ νομοθέτης ἐκάλεσεν, εἰκότως
μετὰ τὴν τῶν νόμων παράβασιν, καὶ φρίζαι λέγεται,
καὶ ἐκστήναι. Οὕτω καὶ Ἰακώβ καὶ ὁ Λάβαν τὸν
βουνὸν ὠνόμασαν *βουνὸν τῆς μαρτυρίας*· καὶ
Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης, καὶ Ἀδιμέλεχ τῶν Γερά-
ρων ὁ βασιλεὺς, *φρέαρ τοῦ ὄρκου*· ὡς ἐκεῖ μεθ'
ὄρκου ποιησάμενοι τὰς συνθήκας.

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

*Πῶς νοητέον τὸ, « Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ'
οὐκ ἔθνεσι ⁹⁰, ἐπ' ἔθνεσι ἀσυνέτῳ παροργίῳ
ὑμᾶς ⁹¹ ; »*

^D Οὐκ ἔθνος ἐνοὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ πεπιστευκότες,
ἀλλὰ μυρία. Καὶ ταῦτα δὲ ποτε ἀσύνετα ἦν, καὶ ἀνόη-
τα, ἧ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἥμεν γάρ ποτε
καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύον-
τες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἦσπερ τοίνυν, φησίν, ὑμεῖς τὸν ἕνα καταλιπόντες ἄλλοι πολλοὺς ψευδωνύμους προτετιμήκατε· οὕτως ἔγω τὸν ἕνα λαὸν ἀποβρίψας, πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παρέξω τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' ὑμεῖς (63) μὲν, τοὺς οὐκ ὄντας τετιμηκότες θεοὺς οὐκ ἀπεφήνατε θεοὺς. Ἐγὼ δὲ τὰ ἀσύνετα ἔθνη θείας ἐμπλήρωσα σοφίας· ὑμεῖς δὲ ὄρωντες τῷ φθόνῳ ταχέσεσθε.

ΕΡΩΤ. ΜΒ' 81.

Πῶς νοητέον τὸ, « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτοὺς πάντες ἄγγελοι Θεοῦ » (64);

Καὶ ἐξ Ἰουδαίων πολλὰ μυριάδες ἐπίστευσαν τῷ Δεσπότη Χριστῷ, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κατὰ τὴν αἰκυμένην ἔθνων· ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν διδασκαλίαν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες 81 παρέδωκαν (65). Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι. Ταῦτα τοίνυν προθεσπέζων ὁ προφήτης ἐφη· « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, » τούτεστι τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκῶν· « καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτοὺς πάντες ἄγγελοι Θεοῦ, » τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκώτας. Καὶ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεννηθέντος, χορὸς ἀγγέλων ὑμῖν τὴν θεῖαν φιλανθρωπίαν, βοῶν· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Καὶ τὰς ἀσπάρτους δὲ καὶ ἀλοχεύτους· ἐκείνας ὠδίνας Γαβριὴλ προεῖρηκεν ὁ ἀρχάγγελος. Κάν τῷ πρὸς τὸν διάβολον ἀγῶνι παρήσαν τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι. « Προσελθόντες γὰρ, φησίν, ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ. » Καὶ τῷ πάθει δὲ παρήσαν, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ τάφῳ προσήδρευον, καὶ ταῖς γυναῖξιν ἔλεγον· « Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; » Καὶ μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῖς ἱεροῖς ἔφασαν ἀποστόλοις· « Τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὴν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὴν οὐρανὸν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν 82 πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. » Καὶ τῷ Κορνηλίῳ ἄγγελος τὰ κατὰ τὸν μέγαν Πέτρον ἐμήνυσε. Καὶ ὁ θεὸς Ἄπόστολος ἐν τῷ πλοίῳ τοῖς συμπλεύουσιν ἐφη· « Ὁρθοί μοι ἄγγελος τοῦ Θεοῦ οὗ εἰμι. » Καὶ πολλὰ δὲ τοιαῦτα εὖροι τις ἄν, ἔπερ ἐθέλη (66). Ταῦτα μέντοι περὶ τῶν πεπιστευκῶτων εἰπῶν ὁ προφήτης, προλέγει καὶ τῶν ἀπίστων τὰς τιμωρίας, καὶ δήλας τούτων τὰς αἰτίας ποιεῖ. Ἐφη γὰρ οὕτως· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδικεῖται, καὶ ἐκδικήσεται, καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀνταποδώσει· καὶ ἐκκαθαρίσει Κύριος τὴν γῆν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Υἱοὺς δὲ

A variis x, » et que sequuntur. Quemadmodum ergo vos, uno Deo relicto, plures falsos deos anteposistis : sic ego relicto uno populo conferam omnibus gentibus salutem. Sed vos quidem, cum eos qui vere non erant dii coluistis, eos tamen deos efficere non potuistis. At ego gentes insipientes implebo spiritu sapientiæ : vos autem videntes contabescetis invidia,

INTERR. XLII.

Quomodo debet hoc intelligi : « Lætamini, gentes, cum populo ejus, et corroborent eos omnes angeli Dei? »

Et Judæorum multæ myriades crediderunt in Christum Dominum, et ex gentibus per orbem dispersa pars maxima : sed gentibus doctrinam illi tradiderunt qui crediderant ex Judæis. Siquidem erant ex Judæis divini apostoli. Hæc igitur prænuntians propheta ait : 290 « Lætamini, gentes, cum populo ejus, » id est, cum his qui ex Judæis crediderunt; « et corroborent eos omnes angeli Dei, » nempe illos qui in ipsum crediderunt. Nam quando natus est Salvator noster, chorus angelorum laudabat Dei erga homines amorem, clamans : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum x. » Partum quoque sine semine et sine partu doloribus futurum prædixit Gabriel archangelus. Et in certamine contra diabolium inito aderant angelorum cætus : « Accedentes enim, inquit, angeli ministrabant ei a. » Intererant etiam passioni, et post resurrectionem sedebant in monumento, dicebantque mulieribus : « Quid queritis viventem inter mortuos b? » Et post ascensionem ad cælos, dixerunt sacris apostolis : « Quid statis intuentes in cælum? Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, ita veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum c. » Cornelio etiam indicavit angelus d quæ ipsi a magno illo Petro imminabant. Similiter divinus Apostolus, dum navigaret, his qui simul navigabant dixit : « Apparuit mihi angelus Dei, cujus ego sum e. » Et similia non pauca reperiet quispiam, si velit. Hæc igitur de credentibus elocutus propheta, prædicat etiam infidelium supplicia, et horum causas aperit. Sic enim ait : « Quia sanguinem filiorum suorum ulciscetur, vindicabit et retribuet ultionem inimicis suis, et iis qui oderunt eum retribuet : et purgabit Dominus terram populi sui f. » Filios autem De-

x Tit. iii, 3. y Deut. xxxii, 43. z Luc. ii, 14. a Matth. iv, 11. b Luc. xxiv, 5. c Act. i, 11 d Act. x, 4 seqq. e Act. xxvii, 23. f Deut. xxxii, 43.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

81 Qu. 42 initium usque ad εἴπερ ἐθέλη, p. 299, exstat in cat. p. 1646, ad Deut. xxxii, 45. Reliqua vid. ib. p. 1647. 82 Cat. p. 1646. πάντες οἱ υἱοὶ Θεοῦ. 83 πεπιστευκότες. 84 νῦν αὐτόν.

NOTÆ.

(63) Ὑμεῖς. Cod. et Pic. οἱ.

(64) Εὐφράνθητε — ἄγγελοι Θεοῦ. Picus ad h. l. bene observat : « Adverte variam hic esse lectionem tam apud Hebræos, quam apud LXX. » Ex hoc etiam loco variæ lectiones quas Lamb. Bos. collegit, locupletari possunt. Conferenda sunt h. l.

quæ Dion. Petavius in notis suis ad Epiph. p. 189, pro defendendis lectionibus tum Theodoretæ, tum Epiphaniæ, disputat.

(65) Cod. et Pic. προσήνεγκαν.

(66) Τίς — ἐθέλη. Ὑτερque τίς ἄν ἐθέλησας.

nocavit sanctos, quos interfecerunt homicidæ. Nam ut omniam cædes **291** prophetarum, et passionem Domini salutarem, strenuum illum Stephanum lapidaverunt, fuste autem Jacobum magnum occiderunt: in gratiam eorum alterum Jacobum Herodes crudeliter interfecit, multasque alias cædes perpetrarunt, et Domino credentium domos depopulati sunt, quod declaravit divinus Apostolus in Epistola ad Hebræos: « Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio sustinistis ⁵. » Scribens quoque Thessalonicensibus sic ait: « Imitati estis sanctos, qui sunt in Judea. Eadem enim et vos passistis a contribulibus vestris, sicut et illi a Judæis, qui et Dominum Jesum occiderunt, et prophetas suos, et nos persequuntur, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur ^h. » De iisdem quoque Dominus accusavit eos in parabola vineæ ⁱ, quod ex servis hunc cæciderint, illum occiderint, alium lapidaverint: propterea dispersit eos per universam terram. ^{λῶνος παραβολῆς, ὅτι τῶν δούλων ὃν μὲν ἔδειραν, αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέσπειρεν.}

INTERR. XLIII.

Cur ob leve delictum jussus est Moses procul ascendere terram, populum autem prohibitus introducere i?

Per hæc docet nos Dominus, se summam virtutem a perfectis exigere: et cum erga alios homines graviter peccantes sit longanimis, sanctis tamen hanc veniam non concedere. Hoc et sapiens quidam dixit: « Tenuissimum venia et misericordia dignus: potentes autem valde torquebuntur ^k. » Et **292** Dominus in sacris Evangeliiis: « Cui modicum datum fuerit, modicum exigetur ab eo; cui autem multum datum fuerit, multum exigetur ab eo ^l. » Nec vero est ignorandum Dominum alia per alia ordinare. Sicut videlicet non permisit hunc summum prophetam introducere populum in terram promissionis, ne illum tanquam Deum colerent Israelitæ (qui enim anima carentia pro diis habuerant, et imaginem vituli Deum appellaverant, multo magis profecto cum ut Deum venerati fuissent, cujus ministerio tanta bona fuerant adepti); eadem de causa sepulcrum ejus latere voluit qui nostra sapienter administrat Deus. Porro sciendum est Mosen repræsentare legem, ideoque eam nomine Mosis vocitari: « Habent, inquit, Mosen, et prophetas ^m. » Et: « Usque in hodiernum diem, quando legitur Moses ⁿ. » Et: « Regnavit mors ab Adamo usque ad Mosen ^o. » Sicut enim Isaiam appellamus non prophetam solum, sed etiam librum illius, et Jeremiam ac Ezechielem, non homines tantum, sed etiam eorum libros, et Apostolum

Α τοῦ Θεοῦ κεκλήκε τοὺς ἁγίους, οὓς ἀνεῖλον οἱ μαιεφόνοι. Ἴνα γὰρ τῶν προφητῶν τὰς σφαγὰς καταλίπω, καὶ τοῦ Δεσπότητος τὸ σωτήριον πάθος, τὸν μὲν καλλινικὸν κατέλευσαν (67) Στέφανον, ξύλω δὲ τὸν μέγαν ἀνεῖλον Ἰάκωβον· εἰς θεραπείαν δὲ αὐτῶν καὶ τὸν ἕτερον Ἰάκωβον Ἡρώδης ἀπετυμπάνισε, καὶ πολλὰς δὲ ἄλλας μαιεφονίας ἐτόλμησαν· καὶ τῶν τῷ Κυρίῳ πεπιστευκότων τὰς οἰκίας ἐξεδόρθησαν. Καὶ τοῦτο ⁵⁵ δεδήλωκεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ· « Καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χάριος ⁵⁷ προσεδέξασθε. » Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ ἐπιστέλλων οὕτως ἔφη· « Μιμηταὶ γὰρ ἐγένεσθε τῶν ἁγίων τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ ὑμεῖς ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ ἐκείνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν ἀποκτεινάντων, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων ⁵⁸, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. » Ταῦτα καὶ ὁ Κύριος αὐτῶν κατηγόρησεν ἐν τῇ τοῦ ἀμπεν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν· τούτου χάριν

EPOT. MG.

Τι δὴ ποτε διὰ μικρὰν πλημμέλειαν πρόβωθεν ἰδεῖν ὁ Μωσῆς προσετάχθη τὴν γῆν, εἰσαγαγεῖν δὲ τὸν λαὸν ἐκωλύθη;

Διδάσκει διὰ τούτων ἡμᾶς ὁ Δεσπότης, ὡς τοὺς ἐν ἀρετῇ τελείους τὴν ἀκραν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ ⁵⁹, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις μεγάλη παρανομοῦσι μακροθυμῶν, τοῖς ἁγίοις ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῆς συγγνώμης. Τοῦτο καὶ σοφός τις ἔφη· « Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστὸς ἐστὶν ἐλέους, δυνατοὶ δὲ δυνατοὺς ἐσασθῆσονται. » Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· « Ὁ μὲν γὰρ ὀλίγον δοθήσεται, ὀλίγον καὶ ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ, ὃ δὲ πολὺ δοθήσεται, πολὺ ἀπαιτήσουσι παρ' αὐτοῦ (68). Ἰστέον μὲντοι καὶ τοῦτο, ὡς ἕτερα δι' ἐτέρων ὁ Δεσπότης οἰκονομεῖ. Ὅσπερ ἀμέλει καὶ τουτονὶ τὴν μέγαν προφήτην οὐκ εἶασεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπαγαγεῖν (69) τὸν λαὸν, ἵνα μὴ ὡς Θεὸν αὐτὸν σεβασθῶσιν ⁶⁰ οἱ Ἰσραηλιταί· οἱ γὰρ τὰ ἄψυχα θεοποιήσαντες, καὶ μόσχου εἰκόνα Θεὸν ὀνομάσαντες, δῆλον ὅτι πολλῶν μᾶλλον ὡς Θεὸν ἂν ἐσεβάσθησαν τὸν τοσοῦτον αὐτοῖς ἀγαθῶν γεγεννημένον διάκονον· τούτου χάριν αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἀδηλον πεποιήκεν ὁ σοφός τὰ καθ' ἡμᾶς πρυτανεύων Θεός. Εἰδέναι δὲ καὶ τοῦτο προσήκει, ὡς ὁ Μωσῆς τύπον ἔχει ⁶¹ τοῦ νόμου, διὸ καὶ Μωσῆς τὴν προσηγορίαν ὁ νόμος ἔχει· « Ἐχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσέα, καὶ τοὺς προφήτας. » Καὶ· « Ἔως σήμερον ἠνίκα ἀναγινώσκειται Μωσῆς ⁶². » Καὶ· « Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως. » Ὅσπερ γὰρ Ἠσαίαν καλοῦμεν οὐ τὸν προφήτην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνου βιβλίον· καὶ

⁵ Hebr. x, 34. ^h I Thess. ii, 14, 15. ⁱ Matth. xxi, 35 seqq. ^j Deut. xxxii, 48 seqq. ^k Sap. vi, 6. ^l Luc. xii, 48. ^m Luc. xvi, 29. ⁿ II Cor. iii, 14. ^o Rom. v, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁵ τοῦτο δέ. ⁵⁷ cat. p. 1647. μεθ' ἡδονῆς. ⁵⁸ ἀρεσάντων. ⁵⁹ cat. p. 1649. ἀκριβείαν ἀπαιτεῖ. ⁶⁰ σέβωσιν. ⁶¹ ἐπέχει. ⁶² ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν καίεται.

NOTÆ.

(67) Cod. κατέλευσεν.

(68) Ὁ δὲ — παρ' αὐτοῦ. Des. in cod. et apud Pic.

(69) Uterque εἰσαγαγεῖν.

Ἰησοῦν, καὶ Ἰεζεκιήλ, οὗ τοὺς ἀνδρας μόνον ἄλλ' καὶ τὰ ἐκείνων βιβλία· καὶ τὸν Ἀπόστολον, οὗ μόνον αὐτὸν τῆς ἀληθείας τὸν κήρυκα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκείνου βιβλίον· οὕτω Μωσῆς ὁ νόμος ὀνόμασται, Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ, τύπος (70) τοῦ Σωτῆρος τῆς οἰκουμένης. Ὡστερ τοίνυν Μωσῆς μὲν ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε γῆν· οὕτως ὁ νόμος μὲν τῆς ἐπιείκειας ἀπαλλάττει τοὺς πειθομένους, ἡ δὲ τῶν ὀργάνων.

non solum ipsum veritatis præconem, sed et illius librum : eodem modo lex appellata est Moses, Josua autem filius Nave tyrum gerit Salvatoris universæ terræ. Quemadmodum ergo Moses eduxit populum ex Ægypto, Josua vero ipsum in terram promissam introduxit : ita lex quidem ab impicitate liberat obediētes, evangelica autem gratia introducit in regnum cœlorum.

Εὐαγγελίων χάρις εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν

EPOT. ΜΑ΄.

293 INTERR. XLIV.

Πῶς νοητέον τὰς τῶν φυλῶν εὐλογίας :

Quomodo sunt intelligendæ benedictiones tribuum ?

Πρῶτον ἄνεμνησεν ὁ προφήτης τῆς θείας ἐπιφανείας τῆς ἐν τῷ Σινᾷ θρεῖ γεγενημένης. « Κύριος γάρ, φησὶν, ἐν Σινᾷ ἦκει (71), καὶ ἐπέφραεν ἡμῖν ἐκ Σειρ, καὶ κατέκαυσεν (72) ἐξ θροῦς Φαράν σὺν μυριάσι· Κάδης ἔκ δεξιῶν αὐτοῦ ἄγγελος μετ' αὐτοῦ. » Καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Φαράν, καὶ ἐν τῷ Σειρ, τῆς θείας κηδεμονίας ἀπήλασαν. Κάδης δὲ ἐνταῦθα οὗ τὴν ἐρήμον λέγει, ἀλλὰ τὴν τοῦ ὀνόματος ἐρημηλίαν. Τὸ γὰρ Κάδης τῇ Ἑβραίων φωνῇ τὸ ἅγιον ὀνομασθῆναι λέγει. Ἐφη τοίνυν, ὅτι πολλὰ μυριάδες ἁγίων ἀγγέλων τῷ ἁγίῳ Δεσπότη συνῆσαν, τῆς οἰκειᾶς αὐτοῦ ἀξιούσι κηδεμονίας. Ἀναγκαίως δὲ προστέθειται : « Καὶ πάντες ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ οὗτοι ὑπὸ σέ εἰσιν. » Εἰ γὰρ μὲν ἀόρατοι ἔχουσι τὴν φύσιν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν σὴν δεσποτείαν τιλοῦσι· σὲ γὰρ ἔχουσι ποιητήν. Προλέγει δὲ ὅτι ὁ νῦν τὸν Ἰσραὴλ ἐκλεξάμενος, μικρὸν ὕστερον καὶ πάντα καλεῖται τὰ ἔθνη, καὶ τούτων κἀκεῖνον αὐτὸς ἔσται ἄρχων καὶ βασιλεὺς. « Ἔσται γάρ, φησὶν, ἐν τῷ ἡγαπημένῳ ἄρχων, συναχθέντων λαῶν ἅμα φυλαῖς Ἰσραὴλ. » Ταῦτα εἰπὼν, πρῶτον εὐλογεῖ τὸν Ρουβὴν, καὶ λύει τὴν πατρῴαν ἄρᾶν, ἀντιτάξας τὴν φιλαδέλφειαν τῇ περὶ τὸν πατέρα παρανομίᾳ. Ἐξῆν δὲ ὡς νομοθέτη εἰς εὐλογίαν τὴν ἄρᾶν μεταθεῖναι. « Ζήτω Ρουβὴν, καὶ μὴ ἀποθανέτω, καὶ ἔσται (74) πολὺς ἐν ἀριθμῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πατήρ εἶπεν· « Ὡς ὕδωρ μὴ ἐκξέστης, » τοῦτέστι, Μὴ θερμανθῆς εἰς πολυγονίαν, εἰκότως αὐτῷ τῶν ἀπογόνων τὸ κληθὸς ἐπιῤῥατο. Ἔτα τὴν τᾶξιν ὑπερβάς, τῷ Ἰούδα τὴν εὐλογίαν προσφέρει, διὰ τὸν ἐκεῖθεν κατὰ σάρκα βεβλαστηκόσα Δεσπότην. « Πρόδηλον γάρ, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. » Προλέγει δὲ καὶ τὴν Δαυιτικὴν (75)

In primis propheta in memoriam revocat illis apparitionem divinam, quæ contigit in monte Sinai : « Dominus enim, ait, e Sinai venit, et apparuit nobis in Seir, et illuxit e monte Pharan cum millibus Cades : a dextris ejus angeli erant cum eo p. » Tam in solitudine Pharan, quam in Seir, divina providentia fruebantur. Cades autem hic non desertum dicit, sed nomen interpretatur. Cades enim Hebraica voce sanctum significat. Dicit ergo multa millia angelorum una fuisse cum sancto Domino, cum illos sua providentia dignaretur. Sed necessario addidit : « Et omnes sanctificati sub manibus ejus, et hi sub te sunt q. » Nam licet naturæ sint invisibilis, sub tuo tamen degunt imperio, cum te creatorem agnoscant. Porro pradicat quod is qui nunc elegit Israelæm, paulo post omnes etiam gentes sit vocaturus, et amborum rex et princeps futurus sit : « Erit enim, ait, apud dilectum princeps, congregatis populis cum tribubus Israelis r. » Hæc ubi dixit, primum benedicit Rubeni, et solvit paternam maledictionem, opponens fraternali amore sceleri in patrem admissio. Poterat autem tanquam legislator maledictionem in benedictionem commutare. « Vivat Ruben, et non moriatur, et erit multus numero ». » 294 Siquidem quia dixerat pater, « Non effervesces velut aqua t, » hoc est, non calescas ad multiplicandam sobolem, merito posterorum multitudinem illi precatur. Deinde transcendens ordinem, Judæ confert benedictionem, propter Dominum hinc secundum carnem oriundum : « Manifestum est enim, inquit divinus Apostolus, quod ex Juda ortus sit Dominus noster u. » Prænuntiat etiam regnum Davidi-

Deut. xxxiii, 2. q ibid. 3. r ibid 5. s ibid. 6. t Gen. xlix, 4. u Hebr. vii, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

Qu. 44 his novem constat partibus. 1.) Initium usque ad κηδεμονίας exstat in cat. pag. 2163, ad Deut. xxxiii, 2. 2.) αναγκαίως — ποιητήν, vid. ib. p. 1654, ad vers. 3. 3.) προλέγει — φυλαῖς Ἰσραὴλ vid. ib. ad vers. 5. 4.) ταῦτα — ἐπιῤῥατο, p. 294, vid. ib. p. 1656, ad vers. 6. 5.) εἶτα — μεταθεῖναι vid. ib. p. 1657, ad vers. 7. 6.) ὅτε — ἀνεμνησεν vid. ib. p. 1659, ad vers. 8. 7.) ὁ λέγων — συνηγαγὼν παῖδας, p. 295, vid. ib. p. 1661, ad vers. 9. 8.) οὕτω — θάνατον vid. ib. p. 1652, ad Deut. xxxi, 1, 12. 9.) εἶτα et rel. vid. ib. ad vers. 11. Cat. p. 1652. τὸν ἅγιον. ** ἄγιων.

NOTÆ.

(70) Τύπος. Cod. et Pic. præm. καί.

(71) Ἰερεμίας, ἦξει.

(72) Κατέκαυσεν. Recte lectio est κατέσπευσεν.

(73) Τὸ γὰρ — δηλοῖ. Eamdem, etsi minus aptam, interpretationem e catenis regis protulit Monif. l. c. t. I, p. 195.

(74) Ἔσται. Præstat lectio recepta ἔστω. Codex Alex. et edit. Ald. ac Complut. legunt καὶ Συμεὼν ἔστω, x. λ. Recte autem nomen Simeonis a Theodoro et aliisque Patribus omissum est, cum nulla ejus h. l. in textu Hebr. fiat mentio. Aliorum loca ad Deut. xxxiii, 6. Notis suis immiscuit Bosius.

(75) Cod. Δαυιτικὴν.

eum : « Exaudi, inquit, Dominus, vocem Judæ, et ad populum suum veniant manus ejus : judicabunt pro eo, et eris ei adjutor contra hostes ejus ». » Postquam regis tribui ita benedixit, transit ad sacerdotalem : « Date Levi manifestationes ipsius, et veritatem illius viro sancto ». » Pectori sacerdotis imponebatur rationale, quod continebat manifestationem et veritatem. Nam per illud multa declarabantur, manifestationibus autem cohæret veritas propter certitudinem declarationum. « Quem tentaverunt in tentatione, et conviciati sunt ei ad aquam contradictionis ». » Meminit eorum quæ in illum et fratrem commissa sunt. « Qui dixit patri suo et matri suæ : Non vidi te, et fratres suos non novit, et filios suos reprobavit. Custodivit eloquia tua, et pactum tuum observavit ». Perfectionem sacerdotum exponunt hæc verba. Nam omnia quæ spectant ad vitam, debet sacerdos contemnere, et in ministerio divino assidue versari. Propterea neque hæreditatem illis **295** dedit, nec eos possessionem habere sancivit; sed ab omni populo primitias atque decimas accipere : ut a curis hujus vitæ liberati, sancte peragerent ordinatam sanctificationem. Verbi gratia, Aaroni primo pontifici non fuit concessum ut filis defunctis funus pararet. Sic autem ait : « Cum seipsos perfecerint, docebunt Jacobum justificationes tuas, et legem tuam Israel, et imponent incensum in ira tua perpetuo super altare tuum ». » Quod factum est dum puniretur populus. Nam Aaron offerens incensum cohibuit mortem quæ a Deo mittebatur. Inde postulat ipsis benedictionem : « Benedic, Domine, fortitudini ejus, et opera manuum ejus accepta habeas ». » Qui enim Deo ministrant, valetudine corporis opus habent, ne quid obstet animi promptitudini : « Frange lumbos insurgentium inimicorum ejus : et qui oderunt eum ne consurgant ». » Per hæc autem tyrannorum audaciam reprimit, et in memoriam reducit ea quæ passi sunt Core, Dathan et Abiron, qui seditionem moverant in sacerdotes. *μνήσκει δὲ καὶ ὧν ἔπαθε Κορὲ, καὶ Δαθὰν, καὶ Ἀβιρῶν, τὴν στάσιν κατὰ τῶν ἱερέων κινήσαντες.*

INTERR. XLV.

Quare posuit quarto loco Benjaminem, cum prostratus esset?

Hujus tribus erat metropolis, in qua ædificatum

v Deut. xxxiii, 7. x ibid. 8. y ibid. x ibid. 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ Cat. p. 1657, hæc est interpunctio : Ἐλθοῖεν · αἱ χεῖρες αὐτοῦ διακρινούσιν αὐτῷ. ⁶⁷ Cat. p. 1659. παρεδουλοῦτο. ⁶⁸ Cat. p. 1662. εἶτα — εὐλογ. αἰτεῖ om. ⁶⁹ Qu. 4° octo constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐπιφ. ἐποιεῖτο, p. 296, exstat in cat. p. 1662, ad Deut. xxxiii, 12. 2.) μετὰ ταύτας — βᾶτω Θεοῦ vid. ib. p. 1664, ad vers. 11-16.

NOTÆ.

(76) Καὶ — ἔλθοῖεν. Magnus est circa hæc verba dissensus interpretum Græcorum. Vid. Montf. et Bosium ad Deut. xxxiii, 7. Pro ἔλθοῖεν in cod. et apud Pic. leg. ἔλθοι. Verba proxima αἱ χεῖρες αὐτοῦ rectius secundum lectionem receptam junguntur sequentibus, colo ante verba ista posito. Ita enim jubet textus Hebraici distinctio.

(77) Cod. et Pic. αὐτῆς.

βασιλείαν. Εἰσάκουσον γὰρ, φησί, Κύριε, φωνῆ Ἰούδα, καὶ εἰς τὴν λαὸν αὐτοῦ ἔλθοῖεν (76) αἱ χεῖρες αὐτοῦ · διακρινούσιν αὐτῷ ⁶⁶, καὶ βοηθὸς ἐκ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἔσθι. » Οὕτω τὴν βασιλικὴν εὐλογίαν· φυλὴν, εἰς τὴν ἱσραηλτικὴν μεταβαίνει · « Δότε Λεὺ δὲ φλους αὐτοῦ (77), καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ τῷ ἀνδρὶ τῆ ὄσφω. » Τῷ στέρνῳ τοῦ ἱερέως τὸ λόγιον ἐπέκειτο εἶχε δὲ τοῦτο τὴν δὴλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν · πολλὰ γὰρ ἐκεῖθεν παρεδουλοῦτο ⁶⁷ · συνήπται δὲ τοῖς δέησις ἢ ἀλήθεια, διὰ τὸ ἀψευδὲς τῶν δηλουμένων. « Ὁ· ἐπίερασαν αὐτὸν ἐν πείρᾳ, ἐλοιδορήσαν αὐτὸν ἐφ' ὕδατος ἀντιλογίας. » Τῶν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφῶν γεγενημένων ἀνέμνησεν · « Ὁ λέγων τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ, Οὐχ ἐώρακά σε · καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ οὐκ ἐπέγνω, καὶ τοὺς υἱούς αὐτοῦ ἀπέγνω (78). » Εφύλαξε τὰ λόγια σου, καὶ τὴν διαθήκην σου διετήρησε. » Τὸ τέλειον τῶν ἱερέων ὁ λόγος διδάσκει. Πίντων γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον καταφρονεῖν προσήκει τὸν ἱερέα, καὶ τῇ θεῷ προσεδρεύειν ἱερουργίᾳ. Τούτου χάριν οὐδὲ κληρὸν αὐτοῖς (79) ἀπένειμεν, οὐδὲ κτήσιν ἔχειν ἐνομοθέτησεν, ἀλλὰ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας παρὰ παντός κομίζεσθαι τοῦ λαοῦ, ἵνα τὸν βιωτικῶν ἀπληλαγμένοι φροντίδων, ἀγίως τὴν ἐγκεχειρισμένην ἀγιστείαν (80) ἐπιτελῶσιν. Αὐτίκα γοῦν Ἀαρὼν ὁ πρῶτος ἀρχιερεὺς, οὔτε κηδεῦσαι τοὺς τεθνηκότας συνεχωρήθη παῖδας. Οὕτω δὲ φησιν · « Ἐαυτοὺς τελειώσαντες δηλώσουσι τὰ δικαιώματά σου τῷ Ἰακώβ, καὶ τὸν νόμον σου τῷ Ἰσραὴλ · ἐπιθήσουσι θυμίαμα ἐν ὄργῃ (81) σου διὰ παντός ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον (82) σου. » Τοῦτο καὶ τοῦ λαοῦ τιμωρουμένου γεγένηται. Ὁ γὰρ Ἀαρὼν προσενεγκῶν τὸ θυμίαμα τὸν θεῖον ἐκόλυσε θάνατον. Εἶτα τὴν θεῖαν αὐτοῖς (85) εὐλογίαν αἰτεῖ ⁶⁸. « Εὐλόγησον, Κύριε, τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ δέξαι. » Χρεῖα γὰρ καὶ σωματικῆς δυνάμεως τοῖς λειτουργοῦσιν, ἵνα μηδὲν ἐμποδῶν γένηται τῇ προθυμίᾳ. « Κάταξον ὄσφυν ἀνθεστηκότων ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν μὴ ἀναστήτῳσαν. » Διὰ δὲ τούτων χαλινοὶ τῶν τυραννούντων τὴ θράσος · ἀναμνήσκει δὲ καὶ ὧν ἔπαθε Κορὲ, καὶ Δαθὰν, καὶ Ἀβιρῶν, τὴν στάσιν κατὰ τῶν ἱερέων κινήσαντες.

C

« Τούτο καὶ τοῦ λαοῦ τιμωρουμένου γεγένηται. Ὁ γὰρ Ἀαρὼν προσενεγκῶν τὸ θυμίαμα τὸν θεῖον ἐκόλυσε θάνατον. Εἶτα τὴν θεῖαν αὐτοῖς (85) εὐλογίαν αἰτεῖ ⁶⁸. « Εὐλόγησον, Κύριε, τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ δέξαι. » Χρεῖα γὰρ καὶ σωματικῆς δυνάμεως τοῖς λειτουργοῦσιν, ἵνα μηδὲν ἐμποδῶν γένηται τῇ προθυμίᾳ. « Κάταξον ὄσφυν ἀνθεστηκότων ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ οἱ μισοῦντες αὐτὸν μὴ ἀναστήτῳσαν. » Διὰ δὲ τούτων χαλινοὶ τῶν τυραννούντων τὴ θράσος · ἀναμνήσκει δὲ καὶ ὧν ἔπαθε Κορὲ, καὶ Δαθὰν, καὶ Ἀβιρῶν, τὴν στάσιν κατὰ τῶν ἱερέων κινήσαντες.

D

EPOT. ME'.

Πένος χόριν ἔσχατον ὄντα τέταρτον ἑτάξεν τὸν Βενιαμίν;

Ταύτης ⁶⁹ ἦν τῆς φυλῆς ἡ μητρόπολις · ἐν ἐκείνῃ

a ibid. 10. b ibid. 11. c ibid.

(78) Καὶ — ἀπέγνω. Des. utroque loco · (79) Uterque αὐτῆς. (80) Ἀγιστεῖαν. Uterque ἀγιστείαν. Forsan pro ἀγιστείαν. (81) Ὀργῇ. Cod. ὄσφω. (82) Cod. et Pic. τοῦ θυσιαστηρίου. (83) Cod. αὐτῆς.

ὁ ναός· ἔδομήθη. Τοιγάρτοι· εἰκότως· τῇ ἱερατικῇ A
 φυλῇ τὸν ἱερὸν ⁷⁰ συνένταξε τόπον. Καὶ ἡ εὐλογία ἐκ
 τοῦτο προσαγορεύει. « Ἥγαπημένος γάρ, φησὶν,
 ὑπὸ Κυρίου, κατασκηνοῦσαι πεποιθώς. » Ἐβείξε δὲ
 καὶ τὴν αἰτίαν τῆς πεποιθήσεως· καὶ ὁ (84) Κύ-
 ριος ⁷¹ σκιάζει ἐπ' αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας, καὶ
 ἀναιμέσον τῶν ὤμων αὐτοῦ κατέπαυσε. » Ἠλλάζων
 γὰρ τῷ θεῷ νεφὶ διηνεκῶς τῆς θείας ⁷² κηδεμονίας
 ἀπήλαυσε. Τὸ δὲ, « Ἐν μέσῳ τῶν ὤμων αὐτοῦ
 κατέπαυσε, » περὶ τοῦ Θεοῦ ἔφη, ὅς (85) ἐν τῇ
 Ἱερουσαλήμ τὸν ναὸν οἰκοδομηθῆναι κελεύσας, ἐν
 ἐκείνῳ τὴν οἰκίαν ἐπιφάνειαν ἐποίητο. Μετὰ ταῦτα
 τὰς φυλάς, τὸν Ἰωσήφ εὐλόγησε, καὶ ταῖς δύο φυ-
 λαῖς κατὰ ταυτὸν τὴν εὐλογίαν προσέφηγεν. « Ἄπ' ⁷³
 εὐλογίας Κυρίου ἡ γῆ αὐτοῦ· ἀπὸ (86) ὠρῶν ⁷⁴
 οὐρανοῦ καὶ ὀρόσου, καὶ ἀπὸ ἀβύσσων πηγῶν κάτω-
 θεν, καὶ καθ' ὥραν γεννημάτων ἡλίου τροπῶν, καὶ
 ἀπὸ συνόδου μηνῶν, καὶ ἀπὸ κορυφῆς (87) ὀρῶν
 ἀρχῆς ⁷⁵, καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν ἀενάων. » Ἠτή-
 σαν αὐτῷ τὰ οὐρανὸθεν δωροῦμενα ἀγαθὰ (88), τοὺς
 ἀπὸ τῆς γῆς παρεχομένους καρπούς· οὓς ἄρδουσι
 μὲν ὕετοί, τρέφουσι δὲ ὀρόσοι, πεπαινεὶ δὲ ἥλιος
 κατὰ τὰς τῶν ὠρῶν καὶ μηνῶν περιόδους. Φέρει δὲ
 τούτους οὐ μόνον ἡ ὑπερία γῆ, ἀλλὰ καὶ ἡ θρεος·
 εἰς βεβαίωσιν δὲ τῆς εὐλογίας ἀνέμνησε (89) τοῦ
 ἐβθέντος ἐν τῷ βᾶτῳ Θεοῦ. Λέγει δὲ αὐτὸν καὶ τῶν
 πρωτοκίων τετυχηέναι, καὶ τούτου χάριν διχῆ
 τὴν φυλὴν μερισθῆναι, καὶ δύο τὴν μίαν γενέσθαι·
 ἐπειδὴ διπλὴν μοῖραν ἐλάμβανον οἱ πρωτότοκοι.
 Καὶ τὸ δυνατὸν δὲ τῶν φυλῶν διδάσκων, μονοκέρωτι C
 καὶ ταύρῳ ἀπέκασε· καὶ προτέταξε τοῦ Μανασῆ
 τὸν Ἐφραΐμ κατὰ τὴν τοῦ προπάτορος εὐλογίαν.
 Τῷ δὲ Ζαβουλὸν, καὶ τῷ Ἰσάχαρ, τῷ μὲν ὡς τὴν
 παραλίαν οἰκοῦντι, τῷ δὲ ὡς γειτονεῦοντι, καὶ τὴν
 ἐν πολέμοις ἐπιτύξαιτο νίκην, καὶ τὴν θείαν ἐπικου-
 ρίαν, καὶ τὰ ἀπὸ θαλάσσης ἀγαθὰ. Ἔθνη γάρ, φησὶ,
 ἐξολοθρεύσουσι, καὶ ἐπικαλέσονται (90) ἐκεῖ, καὶ
 ὕψουσι θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ πλοῦτον θαλάσσης
 θηλάσουσι, καὶ ἐμπυρίαν παραλίαν κατοικοῦντων. »
 Οἱ γὰρ τῇ θαλάττῃ πελάζοντες, οὐ μόνον τῶν οἰκείων
 καρπῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πάντοθεν φερομένων ἀγαθῶν
 ἀπολαύουσι. Τὸν δὲ Γὰδ ἀπέκασε λέοντι· οὕτω γὰρ
 καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἔφη· « Γὰδ πειρατήριον
 πειρατεύσει (91) αὐτὸν, καὶ αὐτὸς δὲ πειρατεύσει

A est templum. Quapropter merito cum sacerdotail
 tribu sacrum locum collocavit. Hoc autem ipsa
 benedictio prædicit : « Dilectus enim, inquit, a Do-
 mino, habitabit confidenter d. » Et cau-am' il. luciae
 demonstrat : « Et Dominus obumbrat 296 eum
 omnibus diebus, et inter humeros ejus requie-
 vit o. » Appropinquans enim ad templum divi-
 num divina providentia perpetuo fructatur. Istud
 autem : « Inter humeros illius requievit, » de Deo
 dixit, qui Hierosolymis construi templum cum jus-
 sisset, in illo peculiariter apparebat. Post has tri-
 bus benedicit Josepho, et duabus tribubus simul
 confert benedictionem. « De benedictione Domini
 sit terra ejus : de tempestatibus cœli, et rore, et
 de abyssis fontium deorsum, et de fructibus tem-
 pestivis sole vertente sese, et junctis inter se men-
 sibus ; et de vertice montium antiquorum, et de
 vertice collium æternorum f. » Precatus illi est ea
 bona quæ donantur e cœlo, et fructus qui prove-
 niunt e terra, quos irrigant pluvix, rores fovent,
 concoquit sol secundum tempestatum et mensium
 vicissitudines. Producit autem illos terra non so-
 lum plana, sed etiam montana. Ad confirmandam
 benedictionem injicit mentionem Dei, qui apparuit
 in rubo. Ait autem illum et jus primogenituræ con-
 secutum esse : et propterea tribum bipartito divi-
 sam esse, duasque ex una factas, quia duplam
 portionem accipiebant primogeniti. Et ut tribuum
 ostenderet potentiam, cum tauro et monocerote
 comparavit eas : et juxta benedictionem avitam
 præposuit Ephraimum Manassæ. Zabulon autem
 et Issachar, illi quidem in regione maritima habi-
 tanti, huic autem ut vicinam terram incolenti,
 apprecatus est in bellis victoriam, et auxilium divi-
 num, ac bona e mari provenientia. 297 « Gentes
 enim, inquit, exterminabunt, et invocabunt ibi, ac
 immolabunt sacrificium justitiæ. Divitias marinas
 sugent, et mercaturam habitantium juxta mare g. »
 Qui proximi enim sunt mari, non tantum suis
 fructibus, sed et bonis undecunque allatis fruunt
 tur. Gad vero comparatur cum leone, de quo et
 patriarcha Jacob sic ait : « Piratarum dolus insi-
 diabitur Gado, sed ille parabit insidias ad pedes
 eorum h. » Cognominavit autem Danem catulum

d Deut. xxxiii, 12. e ibid. f ibid. 13, 14. g ibid. 19. h Gen. xlix, 19.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁰ ἱερατικόν. ⁷¹ ὁ Θεός. ⁷² τῆς θείας et i. 6 τῇ om. ⁷³ Cat. p. 1664. καὶ ἀπὸ ὠρ. ⁷⁴ καὶ ἀπὸ κορ.
 ἰρ. ἀρχῆς om.

NOTÆ.

(84) Κύριος. Cod. Θεός.
 (85) Ὁς. Uterque ὡς.
 (86) Ὁρῶν. Pic. ὀρῶν quam lectionem sequitur
 editio Ald. Deut. xxxiii. 13.
 (87) Ὁρῶν — κορυφῆς. Des. in cod.
 (88) Ἀγαθὰ. Des. utroque loco.

(89) Τῆς — ἀνέμνησε. Cod. τὴν εὐλογίαν ἀν-
 ἐμνησε. Pic. τὴν τῆς εὐλογίας ἀνάμνησιν.
 (90) Ἐπικαλέσονται. Ita leg. in cod. Alex. cu-
 jus pleræque sunt hujus vers. lectiones, quarum
 nonnullæ a Bosio non sunt observatæ.
 (91) Cod. et Pic. πειρατοῦται.

leonis prosillentem e terra Basan : quia ex inopinato irruentes in civitatem Laissam, hanc cepērunt, et interfectis habitatoribus ejus suum domicilium reddiderunt. Tribui Nephthali vero terræ et maris fecunditatem denuntiat, nam et hæc mare incolebat, habens ab austro Galilæam : quod quidem et propheta, * et evangelista dixit : « Terra Zabulon et terra Nephthali, et reliqui maritimam gentium Galilæam inhabitantes, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnamⁱ. » Porro illud : « abundantiam acceptabilium^j, » Symmachus interpretatus est, « satietatem beneplaciti : » quæ eandem habent sententiam, acceptabilia enim sunt quæ placent. Postremo pro Asser terræ fructus uberes et divitias marinas postulat. Istud enim : « Okeo tinget pedem suum, ac ferrum et æs erit calceamentum ejus^k, » honorum copiam significat.

298 INFERR. XLVI.

Cur non benedixit Simeoni ?

Fraternus amor Rubenis fuit illi benedictionis occasio. Nam illius ergo liberatus est a maledictione. Levi similiter per magnum illum Moſen benedictionem adeptus est : quandoquidem tribus illa, quæ dissolvebat aliorum maledictiones, multo magis suam solvebat. Porro Simeon nullam habuit causam, cur benedictionem consequi deberet. Ego vero arbitror eum auctorem fuisse præcipuum structurarum in Josephum insidiarum ; quod inde conjicere licet, quia vir ille admirandus alios omnes dimitti jusserit, hunc autem solum comprehendendi, et vinciri, et in carcerem trudi. Sed hic nihilominus benedictione non caruit : quia non solum peculiarem cuique tribui dedit benedictionem, sed omni etiam populo communem : « Habitabit enim, ait, Israel confidenter solus et in terra Jacobi, in terra frumenti et vini, et cælum tibi stillet rorem^l. » Multaque alia communi benedictioni addidit. Finitis igitur benedictionibus ostendit Deus prophetæ terram universam, sed eam ingrudi ipsum prohibuit. Quod quidem symbolum est ejus quod a Salvatore dictum est : « Multi prophete et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, D et audire quæ auditis, et non audierunt^m. »

* Isa. ix, 1, 2; Matth. iv, 15, 16. j Deut. xxxiii, 23. k ibid. l ibid. 28. m Matt. xiii, 17.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷² Galilæa, præmisso. ⁷³ commate. ⁷⁷ Cat. p. 1667. ἐπήγγειλεν δεκτόν. ⁷⁸ τῶν ἀναγκαίων. ⁷⁹ Cat. p. 1670. τ. ἀλλ' ἔλυσε τ. ἀράς. ⁸⁰ καὶ συλληφθῆναι. ⁸¹ οὐδὲ γάρ.

NOTÆ.

(92) Κατὰ πόδας. Vid. supra p. 117.

(95) Cod. ἐπήγγειλεν.

(94) Καὶ γὰρ τὸ. Cod. et Pic. τὸ γὰρ τοι.

(95) Οὐκ εὐλόγησεν. Nisi nomen Simeonis Deut. xxxiii, 6, a nonnullis insertum defendere quisquam voluerit. Vid. p. 293, n. 4.

A αὐτὸν κατὰ πόδας (92). Ἐκύμονον δὲ τὸν Δὴν ὠνόμασεν ἐκπηδῶντα ἐκ τοῦ Βασάν· ἐπειδὴ ἐξαπίνης τῇ Λαῖσσοῦ προσβαλόντες πόλει, καὶ αὐτὴν εἶλον, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀνείλον, καὶ οἰκειον ἀπέφτηναν οἰκητήριον. Καὶ τῷ Νεφθαλεὶμ δὲ τὴν ἀπὸ γῆς καὶ θαλάττης εὐπορίαν (93) ἀπήγγειλεν⁷²· πρόσσοικος γὰρ καὶ οὗτος ἦν τῆς θαλάσσης, ἔχων ἀπὸ νότου τὴν Γαλιλαίαν· τοῦτο δὲ καὶ ὁ προφήτης, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἔφη· Ἐἷ Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες Γαλιλαίαν⁷³ τῶν ἐθνῶν· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτεινῇ εἶδε φῶς μέγα. Ἐτὸ μέντοι· ἐ πλησμονῇ δεκτῶν⁷⁷, ἢ ἐ πλησμονῇ εὐδοκίας· ὁ Σύμμαχος ἰρμήνευσε· τὴν δὲ αὐτὴν ἔχει διάνοιαν· δεκτὰ γὰρ τὰ εὐδοκούμενα. Καὶ μέντοι· καὶ τῷ Ἀσῆρ, καὶ τῆς γῆς τὴν εὐχαρίαν, καὶ τὴν ἀπὸ θαλάττης εὐπορίαν αἰτεῖ. Καὶ γὰρ τὸ (94), Ἐβίβει ἐν ἐλαίῳ τὸν πόδα αὐτοῦ, καὶ σίδηρος καὶ χαλκὸς τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, ἢ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν⁷⁸ δηλοῖ.

EPQT. MÇ'.

Τί δήποτε τὸν Συμεῶν οὐκ εὐλόγησεν (95) ;

Ἐτὸ Ῥουβὴν ἔσχε τὴν φιλαδελφίαν ἀφορμὴν εὐλογίας. Διὰ γὰρ ἐκείνης τῆς ἀρᾶς ἀπηλλάγη· καὶ ὁ Λευὶ, διὰ Μωσῆν τὸν μέγαν τῆς εὐλογίας τετύχηκεν· ἢ γὰρ τοῖς ἄλλοις λύουσα τὰς ἀράς⁷⁹ πολλῶ μᾶλλον ἔλυε τὴν οἰκείαν. Ἐτὸ δὲ Συμεῶν οὐδεμίαν ἔσχε πρόσφορον ὥστε τῆς εὐλογίας τυχεῖν. Οἶμαι δὲ αὐτὸν καὶ ἀρχηγὸν τῆς κατὰ τοῦ Ἰωσήφ ἐπιβουλῆς γεγενησθαι· καὶ τοῦτο (96) τεκμηρίον, τὸ τὸν ἀξιάγαστον ἄνδρα ἐκείνον τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ἀπολύσαι, τοῦτον δὲ μόνον (97) συλληφθῆναι⁸⁰, καὶ δεθῆναι, καὶ καθειροθῆναι κελευσαι. Μετέσχε δὲ ὅμως καὶ οὗτος τῆς εὐλογίας· οὐ γὰρ⁸¹ μόνον ἰδίαν ἐκάστη φυλῆ δέδωκεν εὐλογίαν, ἀλλὰ καὶ κοινήν παντὶ τῷ λαῷ. Κατασκηνῶσει γὰρ, φησὶν, Ἰσραὴλ πεποιθῶς μόνος ἐπὶ γῆς Ἰακώβ, ἐπὶ γῆς σίτου καὶ οἴνου (98), καὶ ὁ οὐρανός σοι συννεφῆς δρόσω. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῇ κοινῇ εὐλογίᾳ προσέθηκε (99). Μετὰ μέντοι τὰς εὐλογίας, ἔδειξεν ὁ Ἀεσπότης Θεὸς τῷ προφήτῃ τὴν γῆν ἅπασαν (1)· εἰσελθεῖν δὲ αὐτὸν ἐκεῖ διεκώλυσεν. Προτυποὶ δὲ τοῦτο τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· Ἐ πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκούσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν.

(96) Uterque, τοῦτο.

(97) Συλληφθῆναι. Uterque præmittit καί.

(98) Ἐπὶ — οἴνου. Recepta lectio l. c. est, ἐπὶ σίτου καὶ οἴνου.

(99) Cod. προστέθεικε.

1) Ἄπασαν. Uterque ἀναπᾶσαν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΗΣΟΥΝ ΤΟΥ ΝΑΥΗ.

299* IN JOSUAM FILIUM NAVE.

ε Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίην Μωσῆ δουλοῦ Α Κυρίου (2)· εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ, τῷ ἰπουργῷ Μωσῆ, λέγων· Μωσῆς ὁ θεράπων μου τελευτήσκει. Νῦν οὖν ἀναστὰς διάβηθι τὸν Ἰορδάνην, οὐ καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὗτος, εἰς τὴν γῆν ἣν ἐγὼ δίδωμι αὐτοῖς. Ὁ πάνσοφος ἡμᾶς ἐδίδαξε Παῦλος, ὡς τύπος ἦν ἡ Παλαιὰ τῆς Καινῆς. ε Ταῦτα γὰρ πάντα, φησὶ, τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήνησεν. Ὁ Καὶ Γαλάταις δὲ ἐπιστέλλων οὕτως ἔφη· ε Γέγραπται ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης διὰ τῆς ἐπαγγελίας· ἀτινά εἰσιν ἀλληγορούμενα. Αὐταὶ γὰρ εἰσι δύο διαθήκαι, ὃ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ταῦτα γέγραφε, οὐ τὴν ἱστορίαν ἐκβάλλων, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ παραβάλλων τὸν τύπον, τὸν Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, τὰς γυναῖκας αὐτοῦ δύο ὡς διαθήκαι, τοὺς υἱοὺς τοῖς λαοῖς. Οὕτω τοίνυν κἀναυθὰ Μωσέα νοητέον τὸν νόμον· Ἰησοῦν, τὸν ὁμώνυμον ἐκείνῳ Σωτῆρα. Ὅτι δὲ καὶ ὁ νόμος Μωσῆς ἀνόμασται, ἀπεδείξαμεν (3) ἤδη ταῖς τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίαις χρησάμενοι· ε Ἐχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσέα, καὶ τοὺς προφήτας. Ὁ Καὶ, ε Μέχρι τῆς σήμερον, ἦν ἔτι ἀναγνώσκονται (4) Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. Ὁ Ὅσπερ τοίνυν κατὰ τὴν ἱστορίαν Μωσῆ τετελευτηκότος, Ἰησοῦς τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε γῆν, οὕτω μετὰ τὸ τοῦ νόμου τέλος ὁ ἡμέτερος ἐπιφανὲς Ἰησοῦς ἀνέφρα τῷ εὐσεβεῖ λαῷ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ε Τέλος γὰρ, φησὶ, νόμου Χριστός, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. Ὁ Καὶ, ε Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου προσφῆτευσαν (5)· ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἐρπάζουσιν αὐτήν. Ὁ

ε Et factum est post mortem Mosis servi Domini ut loqueretur Dominus ad Josuam filium Nave, ministrum Mosis, dicens : Moses servus meus mortuus est. Nunc ergo surge, et transi Jordanem, tu et omnis populus iste, in terram quam ego dabo illis. Ὁ Docuit nos sapientissimus Paulus, testamentum vetus novi fuisse figuram : ε Hæc enim omnia, inquit, in figura contingebant illis : scripta sunt autem in admonitionem pro nobis, in quos fines sæculorum devenerunt. Ὁ Et scribens ad Galatas sic ait : ε Scriptum est quod Abraham duos filios habuerit, unum ex ancilla, et unum ex libera. Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est : qui vero ex libera, per promissionem : quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta P, Ὁ et quæ sequuntur. Quæ quidem ita scripsit, non ut rejiciat historiam, sed ut cum veritate figuram comparet, Abrahamum cum Deo, duas uxores cum duobus testamentis, filios cum populis. Sic et hoc loco per Moysen debemus intelligere legem : per Josuam, ejusdem cum illo nominis Salvatorem. Quod autem lex appellata sit Moses, jam demonstravimus, usi testimonio Scripturæ divinæ : ε Habent enim, inquit, Moysen et prophetas. Ὁ Et : ε Usque in hodiernum diem, quando legitur Moses, velamen positum est super cor 300 eorum. Ὁ Quemadmodum igitur, defuncto secundum historiam Mose, Josua populum introduxit in terram promissam : ita finita lege, Jesus noster apparens, populo pio regnum cælorum aperuit : ε Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. Ὁ Et : ε Lex quidem, et prophetæ, usque ad Joannem prophetaverunt : a diebus autem Joannis regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Ὁ

* Jos. i, 1, 2. Ὁ I Cor. x, 11. Ὁ Galat. iv, 24. Ὁ Luc. xvi, 16; Matth. xi, 12, 13.

ε Luc. xvi, 29. Ὁ II Cor. iii, 15. Ὁ Rom. x, 4.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

ἄ cat. p. 1. δύο om.

NOTÆ.

(2) Δουλοῦ Κυρίου. Hæc in quibusdam ll. vet. ἄlibet.

(3) Ἀπεδείξαμεν, κ. τ. λ. Conf. p. 192.

(4) Cod. ἀναγνώσκειται, quæ est recepta lectio

l. c.

(5) Cod. et Pic. ἐπροφήτευσαν, ut nonnulli codd. Luc. xvi, 16, habent.

INTERROGATIO I.

Et quomodo nomen ministerii convenit Domino nostro Jesu Christo? Ait enim de Josua filio Nave: « Dixit Dominus Josuæ filio Nave ministro Moysi ». »

RESPONSIO.

Audivimus et quoque Apostolum dicentem: « Dico autem Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum ». Et rursus: « Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum legi subjectum, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut filiorum adoptionem acciperemus ». Factus igitur tanquam sub lege, sic declaratus est minister circumcisionis. Sic et Judæis dixit: « Si Mosi crederetis, crederetis et mihi: nam de me locutus est ille ». Nam et illi dixerant Josuæ filio Nave: « Juxta omnia in quibus audivimus Moysen, audiemus quoque te ».

301 INTERR. II.

Cur Deus cum promississet se daturum illis universum locum, quem calcavissent planta pedum suorum, nempe desertum et Antilibanum usque ad fluvium magnum Euphratem, non præsstiti quod erat pollicitus?

Verba sunt clara, nec multa interpretatione indigent. Nam dictum est primo: « Omnem locum, quem calcaveritis planta pedum vestrorum, dabo vobis. » Verisimile est igitur eos sub duce Josua terram aliam non calcavisse. Sed quod adjunctum est plane solvit questionem. Adjunxit enim: « Eo modo quo dixi Mosi; » illi autem non indefinite promissionem fecerat, sed « Si servaveritis mandata mea, et justa statuta mea. » Illi ergo mox delinquentes, quod promissum erat non plene sunt adepti. Divini autem apostoli non solum obtinuerunt ea loca quæ calcaverunt, sed etiam illa in quibus eorum sapientiae plena scripta lecta sunt: et quod desertum olim erat, paradisum divinum reddiderunt. De hujusmodi deserto dicebat Isaias: « Lætare, desertum sitiens, lætare, desertum, et pagi illius ». Et Dominus per illius linguam promissit se facturum desertum paludes aquarum, et terram sitientem in aquæ ductibus. Hoc desertum rursus futurum ut Carmelum ait: « Possede-

Kal pōs ἀρμόττει τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ τὸ τῆς ὑπουργίας ὄνομα; περὶ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἔφη. Ἐλες Κύριος Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ τῷ ὑπουργῷ Μωσῆ.

(6) ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Ἀκούομεν καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος: « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι (7) περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. » Καὶ πάλιν: « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον (8) ἐκ γυναικὸς ἁγίας, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃται, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὡς (9) ὑπὸ νόμον τοίνυν γενόμενος, οὕτω καὶ διάκονος ἐδείχθη περιτομῆς. Οὕτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἔφη: « Εἰ πιστεύετε ἐμοῦ Μωσῆ (10), ἐπιστεύετε ἅν ἐμοί: περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἐλάλησεν (11). » Καὶ γὰρ ἐκείνοι πρὸς Ἰησοῦν εἰρήκεισαν τὸν Ναυῆ, « Κατὰ πάντα ὅσα ἤκουσαμεν Μωσῆ, ἀκουσόμεθα καὶ σοῦ. »

EPQT. B' 87.

Τι δὴ ποτε ὁποσχόμενος ὁ Θεὸς πάντα τόπον δώσειν αὐτοῖς, οὐ ἂν ἐπιβῶσι τῷ Ἰγχει τῶν ποδῶν αὐτῶν, καὶ τὴν ἔρημον, καὶ τὸν Ἀντιλίβανον ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου, οὐκ ἐπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν;

Σαφὴς ὁ λόγος, καὶ οὐ πολλῆς ἐρμηνείας δεόμενος. Πρώτων μὲν γὰρ εἴρηται, ὅτι « Πᾶς τόπος οὐ ἔστιν (12) ἐπιβῆτε τῷ Ἰγχει τῶν ποδῶν ὑμῶν, ὑμῖν δώσω αὐτόν. » Εἰκόσ οὖν αὐτοῦς μὴ ἐπιβῆναι: τῆς ἄλλης γῆς Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγούτος. Ἡ ἐπαγωγὴ δὲ τέλειον λύει τὸ ζήτημα. Ἐπήγαγε γὰρ, « Ὅν τρόπον εἴρηκα τῷ Μωσῆ. » οὐκ ἀορίστως δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐποίησατο τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' « Ἐὰν φυλάξῃτε τὰς ἐντολάς μου καὶ δικαιοματά μου. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς εὐθὺς παραβεβηκότες τὸν νόμον, τῆς ἐπαγγελίας τελείας οὐκ ἔτυχον. Οἱ δὲ θεοὶ ἀπόστολοι οὐ μόνον ἐκείνων τῶν τόπων ἐκράτησαν ὧν ἐπέβησαν, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων ἐν οἷς αὐτῶν ἀνεγνώσθη τὰ πάντοτε γράμματα: καὶ τὴν πάλαι ἔρημον παράδεισον ἀπέφηναν θεῖον: περὶ ταύτης τῆς ἐρήμου καὶ ὁ προφήτης εἶπεν Ἡσαίας: « Εὐφράνθητι, ἔρημος διψώσα (15), καὶ εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς. » Καὶ ὁ Δεσπότης Θεὸς διὰ τῆς ἐκείνου γλώττης ὑπέσχετο ποιῆσειν τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψώσαν γῆν ἐν ὑδραγωγῶσι. Ταύτην πάλιν (14) γε-

^a Josue 1, 4. ^v Rom. xv, 8. ^x Galat. iv, 4, 5. ^y Joan. v, 46. ^z Josue 1, 17. ^{aa} Josue 1, 5, 4. ^{bb} ibid. ^{cc} Deut. xi, 22 seqq. ^{dd} Isa. xxxv, 1. ^{ee} ibid. 7. ^{ff} Isa. xxxii, 15.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^{aa} γενόμενον ἐκ γυν. ^{bb} ἐξαγοράσῃ. ^{cc} διάκονος ἐκλήθη. ^{dd} εἰ ἐπιστεύετε. ^{ee} Qu. 2 his octo absolutur partibus. 1.) Initium usque ad Κάρμηλον ἔφη exstat in cat. p. 4, ad Jos. 1, 3. 2.) ἐκκληρονόμησαν — ἀπέστ. Ἰησοῦς, p. 302, vid. ib. p. 5, ad vers. 4. 3.) καθάπερ — ὁ Ἐβραῖον Θεός, p. 303. vid. ib. p. 14, ad cap. ii, 17, 18. 4.) καὶ αὐ συνθήκαι — αἰων. ζωῆς, p. 504, vid. ib. p. 15, ad vers. 19. 5.) καὶ τὰ λοιπὰ

NOTÆ.

(6) Hæc in edit. Pici adjunguntur præcedentibus, quæ tamen, cum Proœmii speciem præ se ferant, rectius separantur.

(7) Uterque, γενέσθαι.

(8) Γεννώμενον. Bene, auctoritate codicum Stephani. Communis lectio l. e. est γενόμενον.

(9) Ὡς. Des. utroque loco.

(10) Εἰ — Μωσῆ. Hæc aberant a cod. Pici.

(11) Ἐλάλησεν. Recepta lectio Joan. v, 46, est ἔγραψεν.

(12) Οὐ ἔστιν. Sectio cod. Oxon. Reliqui habent ἐφ' ὧν ἔστιν.

(13) Διψώσα — ἔρημος. Des. in cod. et apud Pic.

(14) Πάλιν γενέσθαι. Uterque πάλαι γενέσθαι.

νήσεσθαι ⁸ τὴν Ἐρημον ὡς τὸν Κάμμηλον ἔφη. Ἐκληρονόμησαν δὲ καὶ τὸν Ἀντιλίβανον τῆς ἀληθίας οἱ κήρυκες· αἰνίττεται δὲ καὶ οὗτος τὴν τῶν ἔθνων σωτηρίαν· ἐπειδὴ καὶ Αἰθίανος ἡ Ἰερουσαλήμ ὠνομάσθη. « Ὁ ἀεὶς γὰρ, φησὶν, ὁ μεγαλοπτερυγός, ὃς ἔχει τὸ ἦγγμα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Αἰθίανον, καὶ ἀπέκνισαι τὰ ἀπαλά τῆς κέδρου, καὶ τῆς κυπαρίσσου. » Ἄετὸν γὰρ Βαβυλώνιον (15) κέκληκε, Αἰθίανον δὲ τὴν Ἰερουσαλήμ· τὰ ἀπαλά δὲ τῆς κέδρου καὶ τῆς κυπαρίσσου, τὸν βασιλεῦσα καὶ τοὺς ἄρχοντας. Τοῦτους οὐ μόνον κατασκόπους, ἀλλὰ καὶ στρατηγούς ὁ ἡμέτερος ἀπέστειλεν Ἰησοῦς. Καθάπερ δὲ οἱ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πεμφθέντες κατάσκοποι τὴν πεπιστευκυῖαν διέσωσαν πόρνην, σύμβολον αὐτῆ σωτηρίας δωδωκότες τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον· οὕτω εἰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι τὴν πάλαι πόρνην, τὴν διαφόροις εἰδώλοις ἀνακειμένην Ἐκκλησίαν, καὶ τῆς προτέρας ἀκολασίας ἀπέστησαν, καὶ τῶν αἰωνίων ἠξίωσαν ἀγαθῶν· οὐ σπαρτίῳ κοκκίῳ συμβόλῳ χρυσάμενοι, ἀλλὰ τῷ παναγίῳ αἵματι τὴν σωτηρίαν πραγματευσάμενοι. Μηδεὶς οὖν (16) νομιζέτω ἀνάξιον εἶναι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥαββ, τὸν τύπον ἀποστάτω δὲ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, « Ἦμεν γὰρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, συγυτοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους. » Καὶ πάλιν· « Ἀλλὰ τότε μὲν ὡς (17) οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ οὔσι φύσει (18) θεοῖς. » Καὶ ἄλλαχού· « Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Καὶ ἐτέρωθι· « Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὔτε (19) λοιδοροὶ, οὔτε μέθυσοι, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν (20). » Εἶτα ἐπέγγαγε· « Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Οὕτω καὶ Ῥαββ ἡ πόρνη τὸ πρότερον ἦν, ὑπεδέξατο δὲ τοὺς κατασκόπους πιστῶς, καὶ βασιλεῶς παραδοθῆναι τοῦτους προστατάχτος, οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ κατέκρυψεν· ἐπίστευσε γὰρ τῷ πῶν Ἑβραίων Θεῷ, καὶ δηλοῖ τὴν πίστιν τὰ ῥήματα· « Ἐπίσταμαι γὰρ, φησὶν, ὅτι παρέδωκε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν τὴν γῆν. Ἐπιπέπτωκε γὰρ ὁ φόβος ὑμῶν ἐφ' ἡμᾶς. » Ἀκηκόαμεν γὰρ ὅτι κατεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυθρὰν ἀπὸ προσ-

A runt quoque veritatis præcones Antilibanum, qui et ipse videtur obscure significare salutem gentium, quoniam Hierosolyma dicta est etiam Libanus. « Aquila enim, inquit, **302** amplis alis prædita statuit ingredi Libanum, et abscondit tenella cedri et cupressi ⁸. » Aquilam enim Babylonium appellavit, Libanum Hierosolymam, tenella vero cedri et cupressi regem et principes. Hos non solum exploratores, sed etiam duces emisit Jesus noster. Sicut autem qui ab Josua filio Nave missi sunt exploratores, credentem meretricem servaverunt, dato ei pro signo salutis funiculo coccineo : ita nostri Salvatoris apostoli meretricem quondam, id est variis idolis deditam Ecclesiam, et ab intemperantia pristina revocarunt, et bonis æternis dignam censuerunt; non funiculo coccineo utentes ut signo, sed sacratissimo sanguine salutem comparantes. Nemo igitur Rahab figuram indignam esse putet Ecclesia : verum audiat Apostolum dicentem : « Eramus enim aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desiderii et voluptatibus variis, in nequitia et invidia versantes, odio digni, odio prosequentes nos invicem ^h. » Et iterum : « Sed tunc ut ignorantem Deum serviistis iis qui natura non sunt dii ⁱ. » Et alibi : « Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino ^j. » Et alio in loco : « Nolite errare, neque fornicatores, neque adulteri, neque molles, neque qui cum masculis concumbunt, neque idololatræ, neque avari, neque fures, neque maledici, neque ebriosi, neque **C 303** rapaces regnum Dei possidebunt ^k. » Deinde subiicit : « Et hujusmodi eratis aliquando : sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis nomine Domini nostri Jesu Christi, et Spiritu Dei nostri ^l. » Sic et Rahab antea quidem erat meretrix, fideliter autem excepit exploratores, et cum rex præcepisset ut traderentur, non paruit, sed occultavit eos : credidit enim Deo Hebræorum, ejusque fidem verba satis ostendunt. « Scio enim, inquit, quod Dominus Deus vester tradiderit vobis terram. Incidit enim timor vestri super nos. Audivimus enim Domium Deum exsicasse mare Rubrum coram vobis, cum exiretis ex Ægypto : et quæcunque fecistis duobus regibus Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem, Siboni et Ogo, quos perdidistis. Nos itaque cum hoc audivimus, obstu-

⁸ Ezech. xvii, 3. 4. ^h Tit. iii, 3. ⁱ Galat. iv, 8. ^j Ephes. v, 8. ^k I Cor. vi, 9, 10. ^l ibid., 11.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

— εἰδέκχησα vid. ib. p. 18, ad cap. iii, 6, 7, 6.) προτυποῦσα: — βασιλείαν, p. 305, vid. ib. p. 19, ad vers. 8. 7.) καὶ μέντοι — θεμ. τέθεικα vid. ib. p. 20, ad vers. 11, 12. 8.) τὸ μέντοι et rel. vid. ib. p. 21, ad vers. 16.) ⁸⁸ cal. p. 4. γενέσθαι.

NOTÆ.

(15) Βαβυλώνιον. Pic. Λώνιον, minus bene. In cod. h. l. est spatium quoddam vacuum ante sex ultimas litteras hujus vocis.

(16) Μηδεὶς οὖν. Cod. et Pic. ἀλλὰ μηδεὶς.

(17) Ὡς. Des. l. c.

(18) φύσει. Abest utroque loco.

(19) Ὅτις — οὗτος. Uterque οὗ — οὗ.

(20) Κληρονομήσουσιν. Uterque præmittit, οὗ, quæ est lectio recepta l. c.

puimus corde nostro, nec substitit ultra spiritus in aliquo nostrum coram vobis, quia Dominus Deus vester est Deus in caelo sursum et in terra deorsum ^m. » Quapropter verus est sermo ille, quem Dominus Deus locutus est de Pharaone : « Hunc ipsum in finem excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra ⁿ. » Nam per ea quæ facta sunt adversus illum, innotuit omnibus Hebræorum Deus. At vero pactiones exploratorum valde consonant veritati. « Quicumque enim, dixerunt, egressus fuerit ostium domus tuæ foras, ipse sibi reus erit, et nos innocentes erimus quantum ad verbum tuum ^o. » **304** Nobis autem quoque salus per Ecclesiam provenit : qui vero sunt extra illam, non fruuntur æterna vita. Quæ porro supersunt in historia, typum referunt veritatis. Nam cum essent transituri Jordanem, dixit Dominus ad Josuem : « Hodie die incipiam exaltare te in conspectu florum Israel ^p. » Hoc ipsum et in veritate factum est. Sicut enim Josua filius Nave ex miraculo apud Jordanem edito innotuit esse vir a Deo dilectus : ita Jesus noster, post Jordanem et susceptum a Joanne baptisma, doctrinæ et miraculorum fecit initium. At quibusdam videbitur forsitan incongruum illud : « Hodie incipiam exaltare te, » si Domino Salvatore nostro applicetur. Sed audiant illum Patri dicentem : « Pater, glorifica me ea gloria, quam habebam apud te priusquam mundus esset ^q. » Apostolus quoque ait : « Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen ^r. » Exaltatus porro non est adeptus quod non habebat, sed patefecit quod habebat : utpote qui ignorabatur esse Filius Dei omnium, declaratus est talis, Patre apud Jordanem dicente : « Hic est Filius meus dilectus, quo delector ^s. » Sacerdotes etiam, qui portabant arcam fœderis Domini, repræsentant Joannem Baptistam. Erat enim ille sacerdos, et pontificis filius. Sicut ergo sacerdotibus gestantibus arcam et Jordanem primo ingressis, et cum Josua duce et propheta populus omnis transiit : ita plane postquam Joannes incepit baptizare, et Jesus Salvator sanctificavit aquarum **305** naturam, pius populus per sacrosanctum baptisma regnum caelorum ingreditur. Duodecim autem viri, ac totidem numero lapides, designabant chorum apostolorum. Iidem enim

ώπου ὑμῶν, ὅτε ἐξῆς πορεύεσθε ἐξ Αἰγύπτου· καὶ ὅσα ἐποίησατε ^o τοῖς δυοῖν βασιλεῦσιν τῶν Ἀμορραίων, οἳ ἦσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Σηὼν καὶ Ὠγ, οὓς ἐξώλο-
 θρεύσατε αὐτούς ^p. Καὶ ἀκούσαντες ἡμεῖς ἐξέστη-
 μεν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι (21) πνεῦμα (22)
 ἐν οὐδενὶ ἀπὸ προσώπου ὑμῶν, ὅτι Κύριος ὁ θεὸς
 ὑμῶν, θεὸς ἐν οὐρανῷ ἔσται, καὶ ἐπὶ γῆς ^q κάτω. »
 Ἀληθὴς ἄρα ὁ λόγος ἐκεῖνος, ὃν ὁ Δεσπότης θεὸς
 περὶ τοῦ Φαραῶ ἔφη· « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε,
 ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως
 διαγγελῆ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Διὰ γὰρ
 τούτων ^r (23) τῶν εἰς ἐκεῖνον γεγεννημένων δῆλος
 ἅπασιν γέγονεν ὁ Ἑβραίων θεός. Καὶ αἱ συνθήκαι· δὲ
 τῶν κατασκόπων σφόδρα τῇ ἀληθείᾳ συμφωνοῦ-
 σι ^s (24). « Πᾶς γὰρ, ἔφασαν, ὃς ἂν ἐξέλθῃ τὴν ὕρην
 τῆς οἰκίας σου (25) ἐξω, ἐνοχος ἐαυτῷ ἔσται, ἡμεῖς
 δὲ ἀθῶοι τῷ λόγῳ σου τούτῳ. » Καὶ ἡμῖν δὲ σωτηρία
 οὐκ ἀπολαύσει τῆς αἰωνίου ζωῆς. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ
 τῆς ιστορίας προδιέγραψε (26) τὴν ἀλήθειαν. Ἦνίκα
 γὰρ ἡμελλον διαβαίνειν τὸν Ἰορδάνην, εἶπεν ὁ Κύριος
 πρὸς Ἰησοῦν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀρχομαι ὑψῶσαι
 σε κατενώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς
 ἀληθείας ἐγένετο. Ὡσπερ γὰρ ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς
 ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰορδάνην θαύματος δῆλος γέγονε
 θεοφιλῆς ὢν ἀνὴρ· οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος Ἰησοῦς
 μετὰ τὸν Ἰορδάνην, καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, τῆς
 διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων τὴν ἀρχὴν ἐποίησατο.
 Ἄλλ' ἴσως τιτὼν ἀνάγνωστον εἶναι δοκεῖ τὸ, « Ἐν τῇ
 ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀρχομαι ὑψῶσαι (27) σε, ἐπὶ τοῦ Κυ-
 ρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν τιθέμενον. Ἄλλ' ἀκουσάτω-
 σαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα λέγοντος· « Πάτερ, δόξα-
 σόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον ^q παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κό-
 σμον εἶναι. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ φησὶ· « Διὸ καὶ ὁ
 θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα
 τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα. » Ὑψωθείς δὲ οὐκ ἔλαβεν ὁ μὴ
 εἶχεν· ἀλλ' ἔδειξεν ὅπερ εἶχεν· ἀγνοούμενος γὰρ ἔτι
 Υἱός ἐστι τοῦ τῶν ὄλων θεοῦ, ἐδείχθη τοῦτο ὢν, τοῦ
 Πατρὸς παρὰ τὸν Ἰορδάνην εἰρηκότος· « Οὗτός ἐστιν ὁ
 Υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα. » Προτυποῦσι
 δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ ἀφροντεσ τῆν κιβωτὸν τῆς διαθή-
 κης Κυρίου τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην. Ἱερεῖς γὰρ
 κἀκεῖνοι, καὶ ἀρχιερεῶς υἱός. Ὡσπερ τοίνυν τῶν ἱε-
 ρέων τὴν κιβωτὸν φερόντων, καὶ πρῶτον εἰς τὸν
 Ἰορδάνην εἰσεληλυθόντων, καὶ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ ^r τοῦ
 προσφῆτου καὶ στρατηγοῦ ἅπας διελέλυθεν ὁ λαός,
 οὕτως Ἰωάννου τοῦ πάντων βαπτίζεω ἀρξαμένου, καὶ

^m Josue II, 11. ⁿ Exod. IX, 16. ^o Josue II, 10. ^p Josue III, 7. ^q Joan. XVII, 5. ^r Philipp. II, 8.
^s Matth. III, 17.

VARLE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^o cat. p. 14. ὅσα ἐποίησε. ^p αὐτούς om. ^q καὶ θεός ἐπὶ τ. γῆς. ^r τούτων om. ^s cat. p. 15. τῇ ἀλ.
 συμβαίνουσι. ^t cat. p. 18. ἦν εἶχον. ^u cat. p. 19 μετὰ τοῦτο μετὰ Ἰησοῦ.

NOTÆ.

(21) *Esti.* Recepta lectio I. c. est ἔστη, quam
 etiam Picus in versione expressit.
 (22) *Πνεῦμα.* Cod. et Pic. addunt οὐκ ἔστι.
 (23) *Τούτων.* Utroque loco desit

(24) Cod. συμβαίνουσιν.
 (25) *Σου.* Abest utroque loco.
 (26) Cod. προέγραψεν. Pic. προδιέγραψε.
 (27) *Ἐψῶσαι.* Cod. πραγμ. τοῦ.

Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἀγιαστάντος τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, ὁ εὐσεβὴς λαὸς διὰ τοῦ παναγίου βαπτίσματος εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν εἰσεσι βασιλείαν. Καὶ μέντοι καὶ οἱ ἑξήδεκα ἄνδρες, καὶ οἱ ἰσάριθμοι λίθοι, τὸν θεῖον προετύπωσαν τῶν ἀποστόλων χορὸν. Οἱ γὰρ αὐτοὶ καὶ οἰκοδόμοι, καὶ θεμέλιοι· « Οἰκοδομηθέντες γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τῷ θεμέλιῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ προσφητῶν. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἔφη· « Ἐγὼ ὡς (28) σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Τὸ μέντοι πῆγμα, ἄσκωμα ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. Ἐπερχομένη γὰρ τῶν ὑδάτων ἡ ῥύμη ὅσον ἡσκουτο, καὶ ἐκορυφούτο· παντὸς γὰρ ἀδαμαντίνου τειχους πλείον ἐπέειχεν αὐτὴν ὁ τοῦ δημιουργήσαντος ὄρος. Καὶ πρὸ τοῦ πάσχα δὲ γέγονεν ἡ διάβασις· τῇ δεκάτῃ γὰρ διαβάσαντες, ἐπετέλεσαν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ σωτήριον βάπτισμα ἡ τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ μετάληψις γίνεται.

ΕΡΩΤ. Γ.

Πῶς νοσητέον τὸ, « Περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου; »

Τὴν ἀλήθειαν ὅτι μάλιστα οὗτος ὁ λόγος προδιαγράφει⁹⁸. Τοῖς γὰρ τὴν Μωσαϊκὴν δεξαμένους περιτομὴν τὴν πνευματικὴν προσήνεγκαν περιτομὴν (29) τῶν Εὐαγγελίων οἱ κήρυκες. « Πιστεύσατε γὰρ, λέγον, καὶ βαπτισθήτω⁹⁹ ἕκαστος ὑμῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ταύτην ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἀχειροποίητον περιτομὴν προσηγόρευσε. Καὶ ἀλλαχοῦ, « Περιτομὴ γὰρ, φησὶ, καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ (30) γράμματι. » Οἱ τοίνυν ἐξ Ἰουδαίων τῷ Σωτῆρι πεπιστευότες, τὴν Μωσαϊκὴν περιτομὴν ἔχοντες, προσέλαβον τὴν πνευματικὴν. Τὸ τοίνυν ἐκ δευτέρου τὴν ἀλήθειαν προτυποῦσιν γὰρ σάρκα δις περιτηθῆναι τῶν ἀδυνάτων. Ἡ δὲ ἐξεπιτολῆς τοῦ γράμματος διάνοια τοῦτο δηλοῖ· ὅτι καθάπερ τῷ Ἀβραάμ τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἐδεδώκει τὸν νόμον, οὕτως ἐκ δευτέρου προσέταξε τῷ Ἰησοῦ τοὺς ἀπεριτμήτους περιτεμεῖν. Ὁρῆσαι δὲ ἄξιον Ἰουδαίους, συνιδεῖν οὐ δυναμένους, ὡς οἱ περιτετμημένοι μὲν (31) ἀνηρέθησαν διαφοροῖς τιμωρῆσις περιπεσόντες, οἱ δὲ ἀπεριτμητοὶ διεσώθησαν· καὶ οἱ μὲν πατέρες διώλοντο, οἱ δὲ παῖδες τὴν ἀπαγγελίαν⁹⁹ (32) ἐδέξαντο. Οὕτω καὶ ἡμεῖς παῖδες ὄντες τὴν τῶν οὐρανῶν προσδεχόμεθα βασιλείαν· Ἰουδαῖοι δὲ τάξιν ἔχοντες πατέρων τῶν αἰωνίων ἐξέπεσον ἀγαθῶν, καὶ τῆς τῶν πατριαρχῶν ἐξελήθησαν συγγενείας. Ἐχρῆν τοίνυν αὐτοὺς διὰ τούτων μαθεῖν, ὡς οὐκ ἀεὶ τῆς περιτομῆς ἀναγκαῖον τὸ χρῆμα. Προμηνύσας γὰρ τῷ Ἀβραάμ τῆς παρ-οικίας τὸν χρόνον ὁ Δεσπότης θεός, περιτμηθῆναι

A erant et structores, et fundamenta : « Superædificati, inquit, super fundamentum apostolorum et prophetarum¹. » Et rursus idem Apostolus ait : « Ego tanquam sapiens architectus fundamentum posui². » Cæterum πῆγμα³, id est, condensationem, Symmachus interpretatus est ἄσκωμα, hoc est, tumorem more utris inflati. Retentus enim impetus aquarum instar utris tumescebat, et in fastigium attollebatur : quia terminus ab opifice positus quovis adamantino muro fortius ipsas retinebat. Ante Pascha vero transitus factus est⁴, quia cum decimo die transissent, decimo quarto festum Paschalis celebraverunt. Siquidem et in veritate post salutare baptismi agni immaculati participatio peragitur.

Πάσχα τὴν ἑορτὴν. Ἐπειδὴ κἀν τῇ ἀληθείᾳ μετὰ τὸ

INTERR. III.

Quomodo debet illud intelligi : « Secundo circumcidit filios Israel ? »

Hæc verba veritatem quam maxime prænuntiant. Nam his qui Mosaicam circumcisionem susceperant, spiritualem circumcisionem attulerunt præcones Evangeliorum. « Credite enim, dixerunt, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi, et accipietis promissionem Spiritus sancti⁵. » Hanc circumcisionem non manufactam appellavit Apostolus⁶. Et alibi : « Circumcisio cordis, ait, in spiritu, non in littera⁷. » Qui igitur ex Judæis in Salvatorem crediderant, 306 Mosaicam habentes circumcisionem, spiritualem præterea suscipiebant. Itaque illud secundo veritatem præfiguratur, cum alioqui secundum carnem ex circumcidi sit impossibile. Sententia autem ex superficie litteræ sumpta, hoc innuit, quod quemadmodum Deus ab initio dederat hanc legem Abrahamo, ita secundo præcepit Josuæ, ut circumcideret eos qui non erant circumcisi. Lugendi sunt itaque Judæi, qui videre nequeunt, circumcisos quidem variis suppliciis affectos interiisse, incircumcisos autem servatos esse : et patres periisse, filios accepisse quod erat promissum. Ita nos, qui sumus filii, regnum cælorum accipimus : Judæi vero, qui patrum locum tenebant, bonis æternis exciderunt, et cognatione patriarcharum sunt expulsi. Hinc ergo discere illos oportebat, circumcisionem non fuisse rem semper necessariam. Siquidem Dominus Deus cum prædiceret Abrahamo tempus incolatus, jussit ut circumcideretur : cum vero liberati essent ab Ægyptiorum servitute, et degerent in deserto, non

¹ Ephes. II, 20. ² I Cor. III, 10. ³ Josue III, 16. ⁴ Josue IV, 19. ⁵ Josue V, 2 seqq. ⁶ Act. II, 38. ⁷ Coloss. II, 11. ⁸ Rom. II, 29.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁸ cat. p. 27. διαγράφει. ⁹⁹ βαπτισθήτε. ⁹⁹ ἐπαγγελίαν.

NOT.Æ.

(28) Ὁς. Cod. δ.

(29) Τὴν — περιτομὴν. Des. utroque loco.

(30) Πνεύματι οὐ. Des. in cod.

(31) Μέρ. Cod. et Pic. præνυτῶν.

(32) Cod. ἐπαγγελίαν.

postulavit ut hæc lex ab illis servaretur, neque pœnas transgressionis exegit. Quoniam seorsim viventes, non permisti nationibus alienis, non egebant signaculo circumcisionis. At vero postea, cum introduxit illos in terram promissam, circumcidi præcepit, ne per conversationem cum extraneis pietas labefactaretur. Si enim contigerat quempiam decipi, facile erat perspecta nota in gregem recipi: sicut oves aliquo signo notatæ, si errent, facile reperiuntur.

καὶ τὴν ἀγέλην καταλαβεῖν· τὰ γὰρ ἐσφραγισμένα πρόβατα, κἂν ἀπόληται, βῆθ' ὁδῶς εὐρίσκειται.

307 INTERR. IV.

Cur ipsos circumcidi jussit cultris lapideis ?

Circumcidendorum ingens erat numerus, et circumcisionem fieri celeriter oportebat, et ita celebrare festum Paschatis. Erat ergo verisimile eos qui vixerant in deserto tantum temporis, paucos habuisse cultros ferreos. Alioqui repræsentant etiam illi cultri lapidei nostram circumcisionem. Petra enim est Dominus Christus. « Bibebant enim, ait, de spirituali sequente petra: petra autem erat Christus d. » Ipse quoque dictus est gladius: « Vivus enim, ait, est Sermo Dei et efficax, penetrabilior omni gladio ancipite. » At salutaris illius doctrina spiritualem nobis affert circumcisionem. Cæterum historia nos docet plures in Ægypto natos non fuisse circumcisos, metuentibus forte parentibus filiorum interitum si circumcidissent illos. Incircumcisi autem, paucis exceptis, prope modum omnes permanserunt qui nati sunt in deserto. Locus autem appellatus est Galgala, quod nomen *libertatem* denotat. Tunc dixit Deus omnium: « Hodie abstuli a vobis opprobrium Ægypti f. » Quæ verba liberationem significant ab Ægyptiaca servitute et impietate, et promissæ terræ adeptionem. Nos vero discimus eum, qui sacratissimo baptismate dignus habitus fuerit, et circumcisionem spiritualem acceperit, peccati contumeliam deponere.

308 INTERR. V.

Quis esse putandus est princeps exercitus Domini ?

Aiunt quidam apparuisse Deum Verbum: ego autem arbitrator esse Michaellem archangelum. Quando

• Josue v, 2. d I Cor. x, 4. • Hebr. iv, 12. f Josue v, 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

•• καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ζῶντες. ¹ Qu. 4 initium usque ad μεμενῆσας exstat in cat. p. 28, ad cap. v, 2. Reliqua vid. ib. p. 31, ad vers. 7, 8. ² cat. p. 31. ἐλευθ. μηνύει. ³ ὡς πᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξ.

NOTÆ.

(33) Cod. εἰσήγε.

(34) H. Des. utroque loco.

(35) Ως. Abest a cod. et edit. Picl.

προσέταξε· τῆς Αἰγυπτίων δὲ δουλείας ἀπαλλαγέντας, καὶ ἐν ἐρήμῳ διάγοντας, οὐκ ἀπήτησε τοῦδε τοῦ νόμου τὴν φυλακὴν, οὐδὲ τῆς παραβάσεως εἰσέπραξε δίκας. Ἐπειδὴ καθ' ἑαυτοὺς ζῶντες ••, καὶ τῆς τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν ἐπιμιξίας ἀπηλλαγμένοι, τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς οὐκ ἐδέοντο. Ὅτε δὲ λοιπὸν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε (33) γῆν περιτμηθῆναι προσέταξεν, ἵνα μὴ ἡ (34) ἐπιμίξια τῇ εὐσεβείᾳ λυμῆνηται. Εἰ γὰρ καὶ συνέβαινε περιπεσεῖν ἀπάτη τινὰ, βῆθ' ὁδῶν ἦν τὸ σημεῖον ἰδεῖν,

ΕΡΩΤ. Δ' ἰ.

Διατί μαχαίραις αὐτοὺς πετρίναις περιτμηθῆναι προσέταξεν;

Πάμπλου πλῆθος ἦν τὸ περιτεμνόμενον, καὶ συντόμως ἔδει περιτμηθῆναι, καὶ ἐπιτελεῖσαι τοῦ Πάσχα τὴν ἑορτήν. Εἰκὸς οὖν ἦν, τοὺς ἐν ἐρήμῳ τοσοῦτον διάγοντας χρόνον μὴ ἔχειν πολλὰς ἐκ σιδήρου κατασκευασμένας μαχαίρας. Ἄλλως τε καὶ προτυποῦσιν αἱ πέτριναι μάχαιραι τὴν ἡμετέραν περιτομὴν. Πέτρα γὰρ ὁ Δεσπότης Χριστός. « Ἐπῖνον γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ μάχαιρα κέκληται· « Ζῶν γὰρ, φησὶν, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. » Ἡ δὲ σωτήριος αὐτοῦ διδασκαλία τὴν πνευματικὴν ἡμῶν προσφέρει περιτομὴν. Ἡ μέντοι ἱστορία ἐδίδαξεν, ὅτι πολλοὶ καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τεχθέντων τὴν περιτομὴν οὐκ ἐδέξαντο, δεισάντων, ὡς (35) εἰκὸς, τῶν ἐκείνους γεγεννηκότων, διὰ τὴν τῶν βρεφῶν ἀναίρεσιν, προσενεγκεῖν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν. Ἄπαντες δὲ, ὡς ἔπος εἶπεῖν, πλὴν ὀλίγων, οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ φῦντες ἀπερίτμητοι μεμενῆσας. Γάλαγα δὲ ὁ τόπος ὠνομάσθη, τὸ νόμα δὲ τὴν ἐλευθερίαν δηλοῖ ². Τότε ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· « Ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφείλον τὸν ὄνειδισμον Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος τὴν τῆς Αἰγυπτιακῆς δουλείας καὶ δυσσεβείας ἀπαλλαγὴν, καὶ τῆς ἐπηγγελμένης γῆς τὴν ἀπόληψιν. Καὶ ἡμεῖς δὲ μανθάνομεν, ὡς ὁ τοῦ παναγίου βαπτίσματος (36) ἀξιούμενος ³, καὶ τὴν πνευματικὴν (37) περιτομὴν δεχόμενος, τὸ τῆς ἀμαρτίας βνείδος ἀποτίθεται.

ΕΡΩΤ. Ε'.

Τίρα ροητέον τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς δυνάμεως Κυρίου;

Τινές φασὶ τὸν Θεὸν Λόγον ὀφθῆναι· ἐγὼ δὲ οἶμαι Μιχαὴλ τὸν ἀρχάγγελον εἶναι. Ἦνικα γὰρ ἐπλημμέ-

λησαν, ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· ἔ Οὐ μὴ συναναβῶ μετὰ σοῦ διὰ τὸ τὸν λαὸν σκληροτράχηλον εἶναι· ἀλλ' ἀποστελῶ τὸν ἄγγελόν μου πρὸς προσώπου σου πρῶτον σου. » Τοῦτον οἶμαι νῦν ἐφθῆναι τῷ Ἰησοῦ παραβήδυνοντα, καὶ τὴν θεῖαν (38) βοήθειαν προσημαίνοντα.

EPQT. Γ'.

Πῶς τοίνυν τοῖς θεοῖς ἐχρήσατο ῥήμασι; ἔ Λῦσον γάρ, φησὶ, τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γάρ τόπος ἐφ' ᾧ σὺ ἐστήκας ἁγίος ἐστίν· ἔ

Ἐπειδὴ ἔφη πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἔ Ὡς ἐγεγόνη μετὰ Μωσῆ, ἔσομαι καὶ μετὰ σοῦ. » Τοῦτου χάριν ὧν ἤκουσεν ἐκείνος, ἀκούει καὶ οὗτος, ἵνα θαρσαλέωτερος (39) γένηται, ὡς τῆς αὐτῆς ἀξίας τετυχηώς.

EPQT. Δ'.

Διὰ τί τὴν Ἱεριχὼ πόλιν ἀναθεματισθῆναι προσέταξεν;

Πρώτην ταύτην εἶλον πόλιν μετὰ τὸ διαθῆναι τὸν ποταμόν. Ὡς περ τοίνυν προσέταξεν αὐτοὺς τῶν καρπῶν προσφέρειν τὰς ἀπαρχάς· οὕτως ἐκέλευσεν καὶ τὰ τῶν σκύλων προσενεγκεῖν ἀκροθίνια. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ γυμνάζει (40) αὐτοὺς διὰ τούτων τῶν νόμων, ὥστε τοὺς ἀναγκαίους νόμους διατηρεῖν. Τὴν οἰκίαν δὲ αὐτοῖς ἐπιδεικνύς δύναμιν, τὴν πρώτην πόλιν δίχα ὀπλων καὶ μηχανημάτων ελεῖν παρεούσας, καὶ μόνῃ κατέλυσε τῇ τῶν σαλπύγγων ἡχῇ· ἵν' ὅτ' ἂν ἠττηθῶσι παραταττόμενοι, γινώσιν ὅτι αὐτοὶ ἔπαρέσχον τῆς ἡττης τὰς ἀφορμάς, τῶν θείων νόμων καταφρονήσαντες.

EPQT. Ε'.

Τι δὴ ποτε ἀλλόφυλος ὄσα ἢ Ραῦβ κατώκησεν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ὡς ἐκ ἱστορίας διδάσκει;

Καὶ τοῦτο προτυποὶ τὰ ἡμέτερα. Ἐφη γάρ ὁ Δεσπότης· ἔ Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἐστίν (41) ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης, κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποιμήν, καὶ εἷς ποιμήν. » Τοῦτου χάριν καὶ νομοθετῶν ἔφη· ἔ Εἷς νόμος ἔσται τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ ἀδόκθῳ. » Διὰ τοῦτο δὲ Μωσῆς ὁ νομοθέτης οὐκ ἐκώλυσε τῶν Αἰγυπτίων τοὺς συναπάραι αὐτοῖς ἰθαλήσαντας. Ἐδει δὲ καὶ ὡς ἀγριέλαιον ἐγκεντρισεῖν εἰς τὴν καλλιέλαιον, ἢ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος.

^ε Exod. xxxiii, 2, 3. ^δ Josue v, 16. ^ι Josue i, 5. ^ι Josue vi, 17. ^κ ibid. 25. ^ι Joan. x, 40. ^λ Num. xv, 29. ^μ Rom. ii, 24.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^δ cat. p. 33. ἐφ' ᾧ νῦν ἐστήκας, τόπος ἁγ. ἐστίν. ^ε τὸν Ἰορδάνην ποταμόν. ^ζ ὡς αὐτοί. ^η cat. p. 40 καὶ τοῦτο οὐδὲ Μωσῆς ὁ νομοθ. ἐκώλυσε.

NOTÆ

(38) *Ositar.* Des. utroque loco.
(39) *Cod.* θαρσαλέωτερος.

(40) Uterque γυμνάζειν.
(41) Ἐστίν. *Cod.* εἶσιν.

A enim deliquerunt, dixit Deus-universorum : r Non ascendam tecum, quia populus es duræ cervicis : sed mittam angelum meum ante faciem tuam, qui præcedet te. » Hunc puto modo conjunctum fuisse a Josua, bono animo illum esse jubentem, et certiore facientem de auxilio divino.

INTERR. VI.

Quomodo igitur usus est verbis divinis : ἔ *Solve enim ait calcementum pedum tuorum, quia locus in quo stas sanctus est* h ? »

Quoniam dixerat ei Deus omnium : ἔ *Quemadmodum fui cum Mose, etiam ero tecum* i. » Propterea quæ audierat Moses, addidit et iste : ut confidentior evaderet, velut eandem dignitatem assecutus.

INTERR. VII.

Quamobrem urbem Jericho anathematizasse jussit i ?

Hanc urbem primam post trajectum flumen occuparunt. Sicut ergo præcepit eis, ne offerrent primitias fructuum : ita mandavit offerri primitias spoliolorum. Præterea exercebat eos per has leges in observandis legibus necessariis. Patefecit autem eis potentiam suam in urbe prima capienda sine armis aut machinis, quæ dissoluta est solo tubarum sonitu : ut cum in acie vincerentur, agnoscerent se succumbendi ~~309~~ dedisse occasiones, divinas leges contemnendo.

INTERR. VIII.

Qua de causa Rahab, cum esset extranea, habitavit inter filios Israel, sicuti docet historia k ?

Istud etiam præfiguratur ea quæ nostra sunt. Alit enim Dominus : ἔ *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili : et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor* l. » Propterea dum legem conderet, etiam dixit : ἔ *Una lex erit advenæ et indigenæ* m. » Idcirco legislator Moses non prohibuit Ægyptios, qui cum filiis Israel abire voluerunt. Conveniebat itaque velut oleastrum in bonam olivam inseri, D quemadmodum ait beatus Paulus n.

• INTERR. IX.

▲

ΕΡΩΤ. Θ'.

Quid est hoc: « Per primogenitum suum fundabit eam, et cum minimo filiorum ponet portas ejus? »

Quoniam hanc civitatem Deo dedicaverat, ab ipso merito eversa fuit. Absurdum enim esse putabat, habitaculum fieri commune, quod Deo donatum esset. Maledixit autem iis qui illam instaurarent: ita ut si quis decretum prætergredi tentaret, qui fundamenta jaceret, filiorum primogenitum amitteret, et ultimum, qui portas adjiceret. Hujus autem maledictionis facit etiam mentionem historia Regnorum P.

INTERR. X.

Quare castigatus est omnis populus, cum Achar sursum commisisset q?

Qui subriperat, putabat perinde latere Deum, ac homines. Voluit igitur Deus et hunc prodere, **310** et omnibus incutere metum, ut qui divinarum legum sunt observatores, coarguant transgressores, alioqui insidendi supplicii futuri participes. Vestem variam Aquila stolam interpretatus est, Josephus penulam, linguam vero, massam auream. Constat autem ex hoc loco, quod quæ dicitur a prophetis vallis Achor, ea est in qua Achar obrutus est lapidibus. Enimvero Emek-Achor, vallis Achor vertitur.

INTERR. XI.

Cur præcepit Deus, ut prius struerent insidias contra Ai r?

Docet, uti quoque debere inventis humanis, qui confidunt auxilio divino. Postquam enim solo tubarum sono primam urbem ceperant, merito sane discunt certare, et labori ineumbere, et suppetias divinas expectare. Confestim ergo dimicantibus illis succurrit Deus, et fugientes omnes violentis fulminibus et grandine consumpsit. Porro gæsum, quo latentes in insidiis excitabat Josua ⁹, clypeum interpretatus est Josephus, itidem et Symmachus.

• Josue vi, 26. P III Reg. xvi, 34. q Josue vii, 13. r Josue viii, 2. • ibid. 18.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹ Qu. 10 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad τιμωρίας exstat in cat. p. 44, ad cap. vii, 3-5. 2.) τὴν δὲ — χρυσῆν vid. ib. p. 46, ad vers. 11-21. 3.) δῆλον δὲ et rel. vid. ib. p. 47, ad vers. 22-24. ¹⁰ cat. p. 47. δῆλον δὲ καί. ¹¹ Qu. 11 (præmissa decimæ) incipit in cat. p. 43, ad cap. vii, 2. Ultima, τὸ μέντοι et rel. vid. ib. p. 51, ad cap. vii, 10-17. ¹² cat. p. 43. τ. σαλπ. φωνῆς. ¹³ cat. p. 51. τὸν μέντοι γαισόν.

NOTÆ.

(42) Uterque ἐπιθῆσαι.

(43) Uterque, αὐτοῦ.

(44) Uterque κατέσκαψαν.

(45) Ἄτοπον. Uterque addit γάρ.

(46) Ὀσπερ. Uterque addit καί.

(47) Cod. et Pic. μεθέξονται.

(48) Δέ. Uterque addit καί.

(49) Καλουμένη. Des. utroque loco.

(50) Cod. Ἀχάρ. In edit. Pici des. Ἀχώρ — δ.

Τι ἔστιν, Ἐν τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ θεμελιώσῃ αὐτήν, καὶ ἐν τῷ ἐλαχίστῳ ἐπιστήσῃ (42) τὰς πύλας αὐτῆς (43); »

Ἐπειδὴ τὴν πόλιν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, εἰκότως αὐτὴν κατέσκαψεν (44) ἄτοπον (45) ἡγήσαμνος οἰκητήριον γενέσθαι κοινὸν τῷ Θεῷ ἀπονεμηθέν. Ἐπιηράσατο δὲ τοῖς ταύτην οἰκοδομοῦσιν ὥστε τὸν ἐπιχειροῦντα παραβῆναι τὸν ὄρον, τὰ θεμέλια μὲν πηγνύοντα, τῶν υἰῶν ἀποβαλεῖν τὸν πρωτότοκον. τὰς δὲ πύλας ἐπιτιθέντα, τὸν ἔσχατον. Μέμνηται δὲ τῆς ἀρᾶς καὶ ἡ τῶν Βασιλείων ἱστορία.

ΕΡΩΤ. Ι'.

Β Τι δὴ ποτε τοῦ Ἀχαρ κεκλοφῶτος ἄπας ὁ λαὸς ἐπαιδεύθη;

Ἵπέλαθεν ὁ κεκλοφῶς, ὡσπερ (46) τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω δὲ λήσειν καὶ τὸν Θεόν. Ἡβουλήθη τοίνυν κάκεινον διελέγξει, καὶ πᾶσιν ἐνθεῖναι δέος, ὅπως οἱ τοὺς θεοὺς νόμους φυλάττοντες τοὺς παραβαίνοντας διελέγξωσιν, ὡς τῆς ἐπαχθισομένης μεθέξοντες (47) τιμωρίας. Τὴν δὲ φύλιν ὁ Ἀκύλας στολήν ἡρμήνευσεν ὁ δὲ Ἰώσηπος, χλιανίδα τὴν δὲ γλῶσσαν, μάζαν χρυσῆν. Δῆλον δὲ ⁹ (48) ἐνεῦθεν, ὡς ἡ ὑπὸ τῶν προφητῶν καλουμένη (49) κοιλάς Ἀχώρ, αὕτη ἐστὶν ἐν ἧ ὁ (50) Ἀχαρ κατελεύσθη. Καὶ γὰρ ἡ Ἐμεκαχώρ φάραγξ (51) Ἀχώρ ἐρμηνεύεται.

ΕΡΩΤ. ΙΑ'.

Γ Διατι προσέταξεν ὁ Θεὸς προλοχῆσαι τὴν Γατ;

Διδάσκει καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἐπινοαῖς κεκρῆσθαι, πιστευόντας δηλονότι τῇ θεῖα ροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ μόνης τῆς τῶν σαλπύγγων ἡχῆς ¹¹ εἰλον τὴν πρώτην πόλιν, μάλα εἰκότως μανθάνουσιν ἀγωνίζεσθαι καὶ πονεῖν, καὶ τὴν θεῖαν προσμένειν ἐπικουρίαν. Αὐτίκα γοῦν πολεμοῦσιν αὐτοῖς ἐπικούρησε, καὶ τοὺς (52) πεφευγῶτα; σκηπτοῖς καὶ χαλάσῃ κατηνάλωσεν (53) ἅπαντας. Τὸ μέντοι (54) γαισόν ¹² ᾧ τοὺς λοχῶντας (55) διήγειρεν Ἰησοῦς, ἀσπίδα ἡρμήνευσεν ὁ Ἰώσηπος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος.

ΕΡΩΤ. ΙΒ΄.

Α

INTERR. XH.

Τινὲς ὠμότητα τοῦ προφήτου κατηγοροῦσιν, ὅτι καὶ πάντας ἀρῆν ἀνήρει, καὶ τοὺς βασιλέας ἐστυύρου.

Ὁ τοῦ προφήτου κατηγορῶν, τοῦ ταῦτα προσεταχότος κατηγορεῖ. Αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν ὄλων (56) Θεὸς ¹³ διὰ Μωσέως τοῦ νομοθέτου προσέταξε, πάντας ἀρῆν ἀναιρεθῆναι τοὺς τὴν γῆν ἐκείνην οἰκήσαντας ἅτε δὴ πανωλεθρίας ἀξια πεπραχότας, καὶ εἰς ἔσχατον παρανομίας ἐλάσαντας. Τούτου χάριν καὶ τὸν κατακλυσμὸν ἐπενήνοχε πάλαι, καὶ τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα πυρὶ κατηνάλωσε· καὶ τοὺς ἀρχοντας δὲ προσέταξεν ὁ προφήτης ἐπιθεῖναι τοὺς πόδας τοῖς τῶν βασιλέων τραχήλοις· ἵνα θάρσῃσαντες προθυμότερον παρατάξωνται. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν προσέταξεν Ἰησοῦς. « Ἴδου γὰρ, εφη, ^B δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπιῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Εἴη τοίνυν καὶ ἡμᾶς ἐπιθεῖναι τοὺς πόδας ἡμῶν ἐπὶ τοὺς τραχήλους τῶν ἀντικειμένων πνευμάτων.

ΕΡΩΤ. ΙΓ΄.

Διατί ξυλοκόπους ¹⁴ καὶ ὕδροφόρους τοὺς Γαβαωνίτας ἀπέφηνεν;

Ἐξηπάτησαν καὶ τῷ σχήματι, καὶ τῷ ψεύδει τῶν λόγων. Καὶ δεόν ἐρεσθαι τὸν Δεσπότην Θεόν, εἴθ' οὕτως τὰς πρὸς αὐτοὺς συνθήκας ποιήσασθαι· τοὺς ψευδέσι λόγοις αὐτῶν πεπιστευκότας ἐπέλασαντο, καὶ τὰς συνθήκας ἐκράτουναν ὀρκῶ. Προσετετάχει δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς πάντας ἐκείνους παραδοθῆναι θανάτῳ. Τῆς θείας τοίνυν ἐντολῆς, καὶ τῶν ὄρκων ^C μέσος ἀποληφθεὶς, ὑπηρέτας αὐτοὺς τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἀπέφηνεν. Οὐκ ἀτιμία δὲ τὸ διακοπεῖν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ (57) μεγίστη τιμὴ. Ἔδει δὲ καὶ τοῦ Νῶε τὴν πρόβησιν πέρας λαθεῖν. Ἔφη γὰρ, « Ἐπικατάρατος Χαναάν παῖς, οἰκίτης ἴσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. » Ἐν δὲ τοῖς Γαβαωνίταις ἡ πρόβησις τὸ πέρας ἐδέξατο (58).

ΕΡΩΤ. ΙΔ΄.

Τί ἐστι τὸ, « Οὐχὶ τοῦτο (59) γέγραπται ἐπὶ τὸ βιβλίον τὸ εὐρεθῆν ¹⁵ (60); »

Διδάξας ἡμᾶς ὁ συγγραφεὺς τοῦ προφήτου (61) τὴν δύναμιν, ὅτι λόγῳ μόνῳ χρησάμενος προβῆναι τοὺς μεγάλους φωστῆρας κεκώλυκεν. Ἔως κατὰ κράτος ἐνίκησεν, ὀπειδόμενος (62) μὴ τις ἀπιστήσῃ ^D τῷ λόγῳ (63), εφη τοῦτο ἐν τῷ παλαιῷ εὐρεθῆναι ¹⁶

¹ Josue VIII, 25, 28. ² Luc. x, 19. ³ Josue IX, 27. ⁴ Gen. IX, 25. ⁵ Josue x, 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹³ cat. p. 51 ὁ τῶν ὄλ. Θεός. ¹⁴ cat. p. 58. ξυλοφόρους. ¹⁵ cat. p. 60. βιβλίον τοῦ εὐθεοῦς, ¹⁶ εὐρηκέναι.

NOTÆ.

(56) Ὁ — Θεός. Des. in cod. et apud Pic.

(57) Ἀλλὰ. Cod. et Pic. addit καί.

(58) Vid. p. 72, interr. 58, in Gen.

(59) Τοῦτο. Cod. et Pic. αὐτό.

(60) Hæc interrog. pertinet ad verba ea quæ in cod. Oxon. tantum leguntur Josue x, 13, οὐχὶ αὐτὸ γέγραπται ἐπὶ βιβλίον τὸ εὐρεθῆν; Hæc desunt quidem in Bibliis Græcis impressis, sed in edit. Ald.

et Compl. legitur, οὐχὶ τοῦτο γεγραμμένον ἐπὶ βιβλίον τοῦ εὐθεοῦς; Huc respexisse videtur Picus, qui in margine ad h. l. observat, « βιβλίον τοῦ εὐθεοῦς apud LXX. »

(61) Προφήτου. Cod. et Pic. addunt τούτου.

(62) Cod. ἐπιδόμενος. Pic. ὀπειδόμενος. Mianis bene.

(63) Uterque, τῶν λόγων.

Quare constat ex hoc loco, posteriorum quempiam alium librum hunc conscripsisse, ex alio libro capta occasione. Istud porro præfiguratur etiam prodigiosum facinus Salvatoris. Sicut enim pugnante propheta sol stetit, ita cum Salvator noster morte sua mortem dissolveret, sol 'continuit radios suos et in meridie tenebris replevit terram' 2.

INTERR. XV.

Quomodo debet illud intelligi: « A Domino factum est ut confortaretur cor eorum, et pugnantes occurrerent Israeli, ut trucidarentur, nec veniam ullam consequerentur, sed deleterentur, quemadmodum dixerat Dominus Mosi? »

De aliis gentibus Deus Israeli dederat legem b, ut si obsidentibus Israelitis oppidum aliquod legationem mitterent illi, et amicitiam postulerent, susciperent legationem, et obsidionem solverent, 313 inirentque pacem cum illis. Hoc igitur sermone docemur, quod Deus omnia ad trutinam et mensuram gubernans, permittat istis, ut ex adverso pugnent contra Israel, ne consequantur ullam veniam, sed juxta divinam sententiam deleantur.

INTERR. XVI.

Cur Moses quibusdam sortes terræ distribuit, aliis vero Josua c?

Hoc denuo veritatem præfiguratur. Siquidem iis citra Jordanem, Moses terram divisit: iis vero trans Jordanem, Josua. Et illi quidem, qui per Mo- sen sortes acceperunt, Judæorum figuram gerunt: qui vero per Josuam, gentium quæ crediderunt. Et quoniam Israel erat primogenitus, per manum Mo- sis primogeniti sortes sunt consecuti, Ruben, Gad et Manasses. Qui tamen et ipsi accincti et expediti transierunt ante cæteros: quandoquidem qui crediderunt ex Judæis, salutem gentibus attulerunt. Derelicti sunt nihilominus et Jebusæi, et Chananæi, aliæque gentes extraneæ, et habitarunt cum Israele: hujusque figuræ veritatem reperire licet. Non enim omnes salutare verbum receperunt, sed quidam, tam ex Judæis quam Græcis, restiterunt indurati, in iisdem tamen urbibus et pagis nobiscum habitantes: quos si quis Jebusæos, Chittæos et Chananæos appellarit, non erraverit. Et hac quidem cognomina- tione digni sunt, qui amplectuntur abominanda hæ- resium dogmata. Propterea divinus Paulus ait: Nunc autem nondum videmus ipsi omnia esse

συγγράμματι. Ἀήλον τοίνυν κάναυθεν, ὡς ἄλλοις τις τῶν μεταγενεστέρων τὴν βίβλον ταύτην συν- ἔγραψε, λαβὼν ἐξ ἑτέρας βίβλου τὰς ἀφορμὰς. Καὶ τοῦτο δὲ προτυποὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος θαυματουργίαν. Ὅσπερ γὰρ τοῦ προφήτου πολεμοῦντος ὁ ἥλιος ἔστη, οὕτως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θανάτῳ τὸν θάνατον καταλύοντος, ἐπέσχε τὰς ἀκτίνας ὁ ἥλιος καὶ σκότους (64) ἐν μεσημβρίᾳ τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε.

EPQT. 1E.

Πῶς γοητέον τὸ, « Παρὰ Κυρίου ἐγένετο κατισχύσει τὴν καρδίαν αὐτῶν, ὥστε συναγεῶν αὐτοὺς εἰς πόλεμον ἐπὶ Ἰσραὴλ, ἵνα ἐξολοθρευθῶσι, καὶ ὅπως μὴ δοθῆ (65) αὐτοῖς ἔλεος τοῦ ἀφανισθῆναι αὐτοὺς, ὃν τρόπον εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν; »

Ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐνομοθέτησε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός· ὥστε εἰ πολιορκούντων αὐτῶν τὴν πόλιν πρεσβεύσαιτο ἐκεῖνοι, καὶ φιλίαν ἀσπάζαιτο, δεῖξασθαι τὴν πρεσβείαν, καὶ λύσαι τὴν πολιορκίαν, καὶ σπεισασθαι 17 τὴν εἰρήνην. Διδάσκει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, ὡς σταθμῶ καὶ μέτρῳ πάντα πρυτανεύων ὁ Θεὸς συνεχωρεῖ τούτοις ἀντιπαρατάττεσθαι τῷ λαῷ, ἵνα μηδεμίαν ἀξιωθῶσι φειδοῦς, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον ὄρον ἀνααιρεθῶσιν.

EPQT. 1G.

Διὰ τί τοῖς μὲν Μωσῆς διανέμει τοὺς κλήρους τῆς γῆς, τοῖς δὲ Ἰησοῦς;

Καὶ τοῦτο πάλιν προτυποὶ τὴν ἀλήθειαν. Τοῖς μὲν γὰρ ἐπέκεινα τοῦ Ἰορδάνου Μωσῆς διεῖλε τὴν γῆν· τοῖς δὲ μετὰ τὸν Ἰορδάνην ὁ Ἰησοῦς. Καὶ τῶν μὲν Ἰουδαίων ἔχουσι τὸν τύπον οἱ διὰ Μωσέως εὐληφότες τοὺς κλήρους· οἱ δὲ γε διὰ Ἰησοῦ, τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν. Καὶ ἐπειδὴ πρωτότοκος ὁ Ἰσραὴλ, οἱ πρωτότοκοι διὰ Μωσέως τοὺς κλήρους ἐδέξαντο, Ῥουβὴν, καὶ Γὰδ, καὶ Μανασσῆς. Διαβαίνουσι μέντοι καὶ οὗτοι εὐζωνοὶ πρὸ τῶν ἄλλων. Οἱ γὰρ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες τοῖς ἔθνεσι τὴν σωτηρίαν προσήνεγκαν. Κατελείφθησαν (66) δὲ ὁμοῦ καὶ Ἰεβουσαῖοι, καὶ Χαναναῖοι, καὶ ἕτερα ἔθνη τῶν ἀλλοφύλων, καὶ συνώκουσιν (67) τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ τούτου δὲ τοῦ τύπου τὴν ἀλήθειαν ἔστιν εὐρεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἅπαντες τὸν σωτήριον ἐδέξαντο λόγον, ἀλλ' ἐπέμειναν ἀντιλέγοντες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, τὰς αὐτὰς ἡμῖν καὶ πόλεις καὶ κώμας οἰκοῦντες· οὓς οὐκ ἂν τις ἀποσφαλεῖ 18 Χαναναίους, καὶ Χετταίους, καὶ Ἰεβουσαίους ὀνομάζων. Ταύτης δὲ ἀξιοῖ τῆς προσηγορίας καὶ οἱ τὰ μυστὰ τῶν αἰρέσεων θρησκοῦντες δόγματα. Διὰ τοῖ (68) τοῦτο καὶ ὁ

2 Matth. xxvii, 45. a Josue ii, 20. Coll. ad Exod. Coll. xxxiv, 12 seqq. b Deut. xx, 10, 11. c Josue xii, 7 seq.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

17 cat. p. 68. ἐπισπάζασθαι. 18 cat. p. 71. ἀμάρτοι.

NOTÆ.

(64) Καὶ σκότους. Hæc utroque loco ponuntur post ἐν μεσημβρίᾳ.
(65) Ἐπερὶ με μεσημβρίᾳ.

(66) Cod. ὑπελείφθησαν. Pic. ἐπελείφθησαν.
(67) Ἐπερὶ με συνώκει.
(68) Τοι. Abest a cod.

εὐχῆς Ἀπόστολος ἔφη· « Nūn δὲ ¹⁹ οὐπω ὀρώμεν A subjecta d. » Et iterum : « Oportet enim ipsam autē τὰ πάντα ὑποτεταγμένα. » Καὶ πάλιν· « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ (69) ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. »

EPQT. IZ'.

Τί δήποτε τὴν Χεβρών ὁ Χαλεβ ἤτησεν ;

Εὐσεβεῖα κοσμούμενος πάντων προτέταχε τὴν πόλιν, ἐν ἣ παρόκησαν οἱ παντάριστοι πατριάρχαι, καὶ ταφῆ παρεδόθησαν. Δηλοὶ δὲ ὁ τοῦτου λόγος, ὡς ἐπαιτηὶ πολεμήσαντες χρόνον τὴν γῆν διενείμαντο. Ἐφη γὰρ οὕτως ὁ Χαλεβ· « Τεσσαράκοντα ἐτῶν ἤμην, ὅτι ἀπέστειλέ με Μωσῆς ὁ παῖς Κυρίου ἐκ Κάδης Βαρνή κατασκοπεῦσαι (70) τὴν γῆν, καὶ νῦν διέβρεψέ με Κύριος ὃν τρόπον εἶπε. Τοῦτο τεσσαράκοντον καὶ πέμπτον ἔτος ἀφ' οὗ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν. » Μετὰ δὲ τὴν τῶν (71) ἑξακοσίων χιλιάδων ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ, τριάκοντα καὶ ὀκτώ διετέλεσαν ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ διάγοντες· ἑπτὰ τοῖνον ἐστὶ τὰ λειπόμενα τοῖς πέντε καὶ ὄγδοηκοντα. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης διὰ τοῦ θεοτάτου προεῖρηκε Μωσέως· « Ὡς ἂν (72) εἰσαγάγῃς Κύριος ὁ Θεός σου εἰς τὴν γῆν ἣν ἐπηγγέλιτο τοῖς πατράσι σου, μετὰ ἑπτὰ ἔτη ἀναγνώσῃ τὴν νόμον τοῦτον παντὶ τῷ λαῷ. » Ἐπιστημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ Ἰεβοὺς ὀνομάζει· καὶ ταύτην λέγει τῷ Βενιαμὶν κληρωθῆναι. Ὁ δὲ γε Συμεὼν κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ²⁰ πρόβρῃσιν διεσπαρμένον ἔσχε τὸν κλῆρον. « Ἐγενήθη γὰρ, φησὶν, ἡ κληρονομία αὐτοῦ ἀνὰ μέσον κλήρου υἱῶν Ἰούδα. » Ἐτα τὰς πόλεις εἰπὼν, ἐπήγαγεν· « Ἄντη ἡ κληρονομία φυλῆς υἱῶν Συμεών. Ὅτι ἐγενήθη ἡ μερὶς τῆς κληρονομίας υἱῶν Ἰούδα μείζων αὐτῶν· καὶ ἐκληρονόμησαν υἱοὶ Συμεὼν ἐν μέσῳ τοῦ κλήρου αὐτῶν. »

EPQT. III'.

Πρὸς ἕνα τοῖς ἄλλοις διασείμας τὴν γῆν ὁ θεοτάτος Ἰησοῦς, οὐκ ἀπένειμεν αὐτῷ (73) κλῆρον, ἀλλὰ παρὰ τοῦ λαοῦ τὴν Θαμνασαχάρ (74) ἔκομισατο ;

Μιμεῖται κἀν τούτῳ (75) τοῦ Δεσπότη τοῦ μετριότητα. « Μάθετε γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Καὶ τὴν ἐσχάτην δὲ μετήλθε πεινίαν, ὡς μηδὲ οἰκίας εὐπορήσαι. « Ὁ γὰρ Υἱὸς φησι τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν

314 INTERR. XVII.

Qua de causa Caleb postulavit Chebronem ?

Cum pietate polleteret, omnibus anteposuit urbem, in qua optimi patriarchæ habitaverunt, et sepulti sunt. Porro constat ex ejus sermone, eos post septennium in bellis consumptum terram divisisse. Sic enim loquitur Chaleb : « Quadraginta annorum eram, quando misit me Moses servus Domini in Cades Barne ad explorandum terram. Et nunc enutrivit me Dominus quemadmodum dixit. Hic est quadagesimus quintus annus, ex quo locutus est Dominus ad Mosen ». At post sententiam Dei adversus sexcenta millia virorum latam, triginta et octo annos transegerunt in deserto : quare septem desiderantur anni ad conficiendum annos octoginta quinque. Quod etiam prædixerat omnium Deus per divinissimum Mosen : « Si introduxerit te Dominus in terram quam promisit patribus tuis, post septem annos recitabis hanc legem universo populo ». Notandum est autem eum Hierosolymam appellare Jebus, quam ait Benjamin sorte obvenisse. Simeon autem juxta patris prædictionem dispersam habuit sortem. « Obvenit enim, ait, hæreditas ejus in medio sortis filiorum Judæ ». Deinde cum civitates recensuisset, subjunxit : « Hæc est hæreditas tribus filiorum Simeon. Quoniam portio hæreditatis filiorum Juda vincit numerum illorum, nati sunt filii Simeon hæreditatem in medio sortis ipsorum ».

315 INTERR. XVIII.

Quare perdivinus Josua, cum aliis terram disper-tiret, sibi non distribuit aliquam portionem, sed urbem nomine Thammassar accepta a populo ?

Imitatur in hoc quoque modestiam Domini : « Discite enim, ait, a me, nam mitis sum, et humilis corde et inveniatis requiem pro animabus vestris ». Extremam itaque expertus est inopiam, ita ut ne domum quidem haberet : « Filius, inquit, hominis non habet ubi reclinet caput suum ». Cum itaque

¹⁹ Hebr. ii, 8. • I Cor. xv, 25. † Josue xiv, 43. ‡ Josue xiv, 10. ^h Deut. xxxi, 40, 20. ⁱ Josue xiii, 28. ^j Gen. xlii, 7. ^k Josue xix, 4. ^l ibid. 8, 9. ^m Josue xix, 49, 50. ⁿ Matth. xi, 29. ^o Matth. viii, 20.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁹ νῦν δὲ om. ²⁰ cat. p. 77. προπάτορος.

NOTÆ.

(69) Αὐτοῦ. In quibusdam codd. additur I. c.

(70) Cod. et Pic. κατασκοπεῖσθαι.

(71) Τῶν. Cod. præm. κατὰ.

(72) Ὡς ἂν. Des. utroquo loco.

(73) Ἐαυτῷ. Cod. et Pic. αὐτῷ.

(74) In vers. τῶν Ὁ vocatur Θαμνασάρχ. Nostram lectionem omisit Bosius in Notis ad h. l.

(75) Κἀν τούτῳ. Uterque καὶ τοῦτο.

ejusdem nominis Josua typus esset ipsius, partem sibi non impertivit, sed eam quæ oblata est accepit: docens eos qui in aliquo magistratu sunt constituti, non suis commodis, sed utilitati subditorum inservire debere.

* INTERR. XIX.

Cur in tribu Judæ, in tribu Benjamin, et in tribu Simeon, urbes concessit sacerdotibus ?

In deserto quoque, dum iter facerent, adjuncti sunt tribui Judæ. Siquidem tam sacerdotes, quam tribus Juda, orientalem sortiti sunt partem: et hic denuo hæreditatem cum tribu Juda sortiti sunt, quoniam permistio etiam fiebat harum trium. Nam primus pontifex Aaron filiam Aminadab duxit, et Judæ præclarissimus pontifex sororem Ochosiæ. Has autem tribus misceri permisit Dominus, qui secundum carnem e tribu Juda natus, non rex solum, sed etiam pontifex **316** fuit. Illos autem etiam in tribu Benjamin habitare conveniebat, cum in illa tribu ædificandum esset templum divinum. Acceperunt et civitates nonnullas ex tribu Simeon, eo quod sors illius vicina esset templo. Quemadmodum enim fructuum e terra nascentium et pecorum decimas concessit sacerdotibus et Levitis: sic et urbium veluti decimas ipsis dari præcepit. Has sane patriarcha Jacob se donaturum Deo decimas pollicitus erat: « Omnium enim, inquit, quæ dederis mihi, decimas tibi præstabo ». Paternum igitur debitum exsolvebat populus, non donum offerebat. Præterea illorum terræ portionem comprehendebat. Finito autem bello, factaque divisione, discesserunt qui trans flumen sortes acceperant. Sed priusquam fluvium trajicerent, construxerunt ingens altare. Cujus ædificationis intentionem cum ignorarent qui de novem reliquis erant tribubus, suspicantes hanc structuram impietatis esse initium, statuerunt plane, anteposita cognationi religione, contra illos communem expeditionem inire. Verum sapientissimi Josua et Eleazar miserunt Pineasum, ut qui zelo vehementi ultus erat impietatem in deserto, ut reduceret eis in memoriam majores illorum et beneficia divina, et eos ab iniquitate revocaret. Postquam autem abierunt, et cognoverunt, non cultus ac religionis causa illam introductam esse novitatem, sed vocari altare illud communionis sacrorum monumentum perspexerunt, ut

¶ Josue xxi, 4. ¶ Gen. xxviii. 22. ¶ Josue xxii, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²¹ Qu. 19 sex constat partibus. 1.) Initium usque ad κλῆρον τ. γῆς, p. 316. exstat in cat. p. 98. ad Jos. cap. xxi, 4. 2.) πυσσαμένου — προστύπου, p. 317, vid. ib. p. 105, ad cap. xxii, 5-20. 3.) μέλλων — ἠναγκάζοντο vid. ib. p. 109, ad cap. xxiii, 1-13. 4.) θαυμαστός — ἐνετ. ὁμίν, p. 318, vid. ib. p. 110, ad vers. 14-16. 5.) διδάσκων — σεσωκ. Θεῶ, p. 319, vid. ib. p. 112, ad cap. xxiv, 1-11. 6.) προστέθεικε et rel. vid. ib. p. 114, ad vers. 14-26. ²² χρ. τ. πατρ. ἐζητήσεν.

NOTÆ.

- (76) *Κλίραι*. Rec. lectio l. c. est κλίην.
 (77) *Ἐῶρον*. Uterque εὐώνυμον.
 (78) *Ἐλαχον*. Uterque διέλαχον.
 (79) *Ὅς ἐκ*. Uterque Θεὸς ἐπειδὴ, κ. λ. Satis

κλίαι: (76). Ἐπειδὴ τοίνυν τύπος αὐτοῦ ἦν ὁ ὁμῶνυμος Ἰησοῦς, οὐκ ἀπένειμεν αὐτῶ κλῆρον, τὸν δὲ προσενηχθέντα ἐδέξατο· διδάσκων τοὺς ἀρχῆν τινα πεπιστευμένους, μὴ τῆς οἰκειᾶς θεραπείας, ἀλλὰ τῆς τῶν ὑπηκόων ὠφελείας φροντίζειν.

EPQT. 10²¹.

Τί διήποτε τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῇ Ἰουδα φυλῇ, καὶ τῇ Βενιαμιν, καὶ τῇ Συμῶν, τὰς πόλεις ἀπένειμεν;

Κὴν τῇ ἐρήμῳ τὴν πορείαν ποιοῦμενοι τῇ Ἰουδα φυλῇ συνεζεύχθησαν. Τὸ γὰρ ἔῶρον (77) Ἐλαχον (78) τμήμα, καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ ἡ Ἰουδα φυλὴ· καὶ ἐνταῦθα πάλιν συνεκληρώθησαν τῇ Ἰουδα φυλῇ, ἐπειδὴ καὶ ἐπιμειζία τούτων ἐγένετο τῶν φυλῶν. Ἀαρὼν γὰρ ὁ πρῶτος ἀρχιερεὺς τὴν τοῦ Ἀμιναδὰβ ἡγάγετο θυγατέρα· καὶ Ἰωδαὶ ὁ πανεὐφημος ἀρχιερεὺς τοῦ Ὑχοζίου τῆς ἀδελφῆν. Συνεχώρησε δὲ τὰς φυλάς ταύτας ὁ Θεοπότης ἐπιμιγῆναι, ὅς ἐκ (79) τῆς Ἰουδα κατὰ σάρκα βλαστήσας, οὐ βασιλεὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρχιερεὺς ἐκρημάτισεν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς καὶ ἐν τῇ Βενιαμινίτι φυλῇ κατοικεῖν· ἐπειδὴ καὶ ὁ θεὸς νεὼς ἐν τῇ ἐκείνων ἐμελλεν οἰκοδομεῖσθαι φυλῇ. Ἐλαβον δὲ καὶ ἐκ τῆς Συμειωνίτιδος φυλῆς ἑνίας πόλεις· ἐπειδὴ καὶ ὁ τούτων κλῆρος ἐπέλαζε τῶ νεῶ. Καθάπερ γὰρ τῶν ἀπὸ γῆς καρπῶν καὶ τῶν βοσκημάτων τὰς δεκάτας τοῖς ἱερεῦσι καὶ (80) τοῖς Λευίταις ἀπένειμεν· οὕτω καὶ τῶν πόλεων οἶον δεκάτας αὐτοῖς δοθῆναι προσέταξε. Ταύτας μέντοι δώσειν τῷ Θεῷ τὰς δεκάτας ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἐπηγγεῖλατο. « Πάντων γὰρ, ἔφη, ὧν ἐάν μοι δῶς, δεκάτην ἀποδεκατώσω αὐτά σοι. » Χρέος τοίνυν πατρῶν ἐξέτινεν ²² ὁ λαός, οὐ δῶρον προσέφερε. Πρὸς δὲ τούτῳ, κατεῖχεν αὐτῶν καὶ τὸν κλῆρον τῆς γῆς. Πυσσαμένου (81) μέντοι τοῦ πολέμου, καὶ τῆς διαιρέσεως γενομένης, ἀπελύθησαν μὲν οἱ πέραν τοῦ ποταμοῦ τοὺς κληρῶν εὐφρότες, Πρὶν δὲ γε διαβῆναι τὸν ποταμὸν, βωμῶν ὑποδόμησαν μέγιστον. Τὸν δὲ τῆς οἰκοδομίας ἠγνοηκότες σκοποῦν οἱ τῶν ἐννεα φυλῶν, ἀσεβείας δὲ ἀρχὴν τὴν οἰκοδομίαν τοπάσαντες, πανδημει στρατεύσαι κατ' αὐτῶν ἠβόληθησαν, τῆς συγγενείας προτιμήσαντες τὴν εὐσέβειαν· ἀλλ' οἱ πάνσοφοι Ἰησοῦς καὶ Ἐλεάζαρ τὸν Φινεὲς ἀπέστειλαν, ὡς τῷ ζήλῳ κατὰ τῆς ἀσεβείας ἐν τῇ ἐρήμῳ χρυσάμενον· ὥστε καὶ τῶν προγόνων, καὶ τῶν θεοσδότην ἀγαθῶν ἀναμνησθῆναι, καὶ τὴν τολμηθεῖσαν παῦσαι παρανομίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπελθόντες ἔγνωσαν οὐ θρησκείας

- bene.
 (80) *Kal*. Cod. ἐν.
 (81) Cod. et Pic. πυσσάμενοι.

χρῆν τολμηθεῖσαν τὴν καινοτομίαν (82), ἀλλὰ τῆς ἀποστολῆς ἐπιπέσειαν κοινωρίας (83) μνημεῖον κληθῆναι ὅτι γεγενημένον συνείδον (84) βωμόν· ἔν' ἔχοιεν οἱ ἀπόγονοι δεικνύουσι τοῦτον ⁸⁵ εἰς ἐλεγχον τῶν ἀπειργεῖν αὐτοῦ τῶν θεῶν πανηγύρεων περὶ τῶν ἀντιπρῆσαν (85) γεγενηθέντων, καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες ἐπὶ τῇ τῶν ἀδελφῶν εὐσεβείᾳ, καὶ τῇ κοινῇ πάντων εὐφροσύνῃ. Τοῦτο ἐχρῆν καὶ τοὺς νῦν Ἰουδαίους εἰδέναι τε καὶ λέγειν, ὡς ὁ βωμὸς αὐτῶν οὐ τὸ ἀληθινὸν ἦν θυσιαστήριον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν προσετύπου. Μέλλων τοίνυν ⁸⁶ τὸν βίον ὁ προφήτης ὑπεξίεται, συνεκάλεσε πάντα τὸν λαὸν καὶ παρήγει ⁸⁷ αὐτοῖς (87), ὥστε μηδεμίαν πρὸς ἐγχωρίους ἐπιγαμίαν ποιήσασθαι, ὡς τῆς σαυῆς ἐπιμιξίας τὰς τῆς ἀσεβείας παρεχούσης προφάσεις· προστέθεικε δὲ τῇ παραινέσει καὶ ἀπειλά· Ἐὰν γὰρ, φησὶ, τοῦτο ποιήσητε, γινώσκατε ὅτι οὐ μὴ προσθῆ Κύριος ἐξολοθρεῦσαι τὰ ἔθνη ταῦτα ἀπὸ προσώπου ὑμῶν· καὶ ἔσται ὑμῖν εἰς παγίδα, καὶ εἰς σκάνδαλα ἐν ταῖς πλευραῖς ὑμῶν, καὶ σκόλα (88) ἐν τοῖς ὑφθαλμοῖς ὑμῶν, ἕως ἂν ἀπόληθε ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς ταύτης, ἣν ἔδωκεν ὑμῖν Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Ταῦτα δὲ σαφέστερον ἡμᾶς εἰδίδασκεν ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορία. Ἐγνωμεν δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν κατὰ τὴν θεῖαν ἐπαγγελίαν οὐκ ἀπάσης τῆς γῆς τὴν δεσποτείαν παρέλαβον. Ἀσπασάμενοι γὰρ τῶν δυσσεβῶν ἔθνων τὴν συγγένειαν, καὶ μιμησάμενοι τὴν ἀσεβείαν, τῆς θείας ἐγμνωθήσαν προμηθείας, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς ἠναγκαζόντο. Θαυμαστὸς δὲ αὐτοῦ καὶ φιλόσοφος (89) καὶ ὁ περὶ θανάτου λόγος· Ἐγὼ γὰρ, ἔφη, ἀποτρέψω τὴν ὄδον καθὼς πάντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς. Δείκνυσσι δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ τῆς θείας προδρόμῆσεως ἀφελῆς· Καὶ γινώσκατε ἐν (90) τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑμῶν, διότι οὐ διέπεσε λόγος εἰς ἀπὸ πάντων τῶν λόγων τῶν καλῶν, ὧν εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς (91)· πάντα ἃ ἐρῆκεν ἡμῖν, ἔδωκεν ἡμῖν ⁹² οὐδὲν διαπεφώνηκεν ἐξ αὐτῶν. Ἐν ἀληθείᾳ, φησὶ, τῶν θεῶν ἐπαγγελῶν ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν μεμαθήκατε. Πηλῆρωκε γὰρ ἄπερ ὑπέχετο. Τοιγαρῶν ἐντεῦθεν μάθετε καὶ τὸ τῶν ἀπειλῶν ἀφελῆς. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· Καὶ ἔσται ὅτι ὅσον ἦλθεν ἐφ' ὑμᾶς πάντα τὰ ῥήματα τὰ καλὰ, ἃ ἐλάλησε Κύριος ἐφ' ὑμᾶς (92)· οὕτως ἐπάξει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς πάντα ῥήματα τὰ πονηρὰ, ἕως ἂν (93) ἐξολοθρεῦσῃ ὑμᾶς ἀπὸ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς ταύτης, ἣν ἔδωκεν ὑμῖν Κύριος, ἐν τῷ παραθεῖναι ὑμᾶς τὴν

posterius **317** exhibere possent illud seu argumentum adversus eos qui vellent illos a divinis solemnitatibus excludere, læti recesserunt, laudantes Deum ob fraternam pietatem et communem omnium concordiam. Hoc etiam nunc Judæi scire et confiteri debent, altare suum non fuisse verum altare, sed verum allare præsignasse. Itaque decessurus vita propheta, convocavit populum universum, et admonuit illos ne matrimonia contraherent cum indigenis, quod hæc commistio datura esset impietatis occasionem. Et huic adhortationi comminationes addidit: « Si enim, inquit, hoc feceritis, cognoscite quod Dominus non amplius deleturus sit gentes istas a facie vestra, sed erunt vobis laquei, et scandala in lateribus vestris, et aculei ante oculos vestros, donec disperdamini ab hac terra bona, quam dedit vobis Dominus Deus vester ». Sed hæc manifestius nos docet Judicium historia. Novimus etiam causam, propter quam non acciperent dominium universæ terræ sicuti promiserat Deus. Cum enim amplexi essent impiarum gentium cognationem, et earum impietatem imitati, spoliati sunt auxilio divino, et illis servire compulsi sunt. Porro admirandus et philosophia plenus est de obitu illius sermo: « Ego enim, ait, abeo via, qua abeunt omnes qui sunt super terra ». Ostendit autem eis certitudinem divinæ prænuntiationis: « Et cognoscetis corde **318** vestro et anima vestra, quod ne unum quidem verbum implemento caruerit ex omnibus sermonibus prospera promittentibus, quos locutus est vobis Dominus Deus vester: omnia quæ dixit nobis, præstitit nobis: nihil ex ipsis inane fuit ». Veritatem, inquit, promissionum divinarum didicistis ex beneficiis præstitis. Implevit enim quæ pollicitus erat. Hinc ergo discite comminationum quoque certitudinem. Hoc enim subjunxit: « Et eveniet, ut quomodo venerunt super vos omnia verba bona, quæ locutus est Dominus super vos, ita super vos adducat Dominus omnia verba mala, donec penitus deleat vos ex hac terra bona quam dedit vobis Dominus, si transgressi fueritis pactum Domini Dei vestri quod pepigit vobiscum ». Volens autem eos docere, hæc non esse humana verba, subjunxit: « Quia hæc dicit Dominus Deus Israel ». Meminitque Tharæ patris Abrahami et Nachoris; ubi Nachorem commemoravit propter

⁸⁵ Josue xxiii, 15. ⁸⁶ ibid. 14. ⁸⁷ ibid. ⁸⁸ Josue xxiii, 15, 16. ⁸⁹ Josue xxiv, 2.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸² cat. p. 105. τοῦτο. ⁸³ cat. p. 109. μέλλων μέντοι. ⁸⁴ παραινέσι. ⁸⁵ cat. p. 110. ὑμῖν.

NOTÆ.

- (82) Ἐπειδὴ — καινοτομίαν. Desid. utroque loco.
 (83) Περὶ — κοινωρίας. Uterque, περὶ τῆς εὐσεβείας καινοτομίας.
 (84) Συνείδον. Des. utroque loco. Lacunam ex ingenio supplere voluit Picus, quem vide.
 (85) Ἀντιπρῆσαν. Cod. et Pic. ὑπέστρεψαν.
 (86) Τόινυν. Cod. μέντοι.
 (87) Πάντα — αὐτοῖς. Uterque ἔπαντας, καὶ τὰ

- εἰκότα παρήγαγεν.
 (88) Σκόλα. Uterque σκόλοπος.
 (89) Φιλόσοφος. Uterque præm. ὁ.
 (90) Ἐγ. Uterque loco abest. Ita quoque abest ante τῇ ψυχῇ,
 (91) Ὑμᾶς. Cod. et Pic. ἡμᾶς.
 (92) Ἄ — ὑμᾶς. Cod. ὅσα ἐλάλησε πρὸς ὑμᾶς.
 (93) Ἐως ἂν. Cod. ὅς.

genus maternum : ab illo enim ortum ducebant Rebecca, Lea et Rachel. * deinde docet, quod Thara coluerit deos alienos, et propterea Dominus Deus segregans Abrahamum, in terram illam transtulerit J. Insuper addidit ingressum Jacobi in Ægyptum, et exitum opera Mosis perfectum, editumque in mari miraculum, vitam transactam in deserto, Amorrhæorum internecionem, insidias Balac, et benedictiones contra voluntatem a Balaamo donatas, inaviditiam fluminis trajectionem, et insurgentes hostes deletos, omnis denique generis bonorum fruitionem. **319** Suadetque ab alienorum deorum cultu recedere, et soli Deo Creatori ac Salvatori servire. Proposuit autem illis optionem : « Eligite enim, ait, vobis ipsis hodie cui serviat : aut diis patrum vestrorum, qui habitaverunt trans fluvium ; aut diis Amorrhæorum, inter quos hodie habitatis in terra ipsorum ». Et sic aliis proposita eligendi facultate, animi sui declarat pietatem. Inquit enim : « Ego vero et domus mea serviemus Domino Deo, quia sanctus est ». Deinde cum populus respiciet cultum falsorum deorum, promittens soli Salvatori Deo servire, divinus Josua suscipiens sic ait illis : « Non poteritis servire Domino, quia Deus sanctus est ; et qui zelo vos prosequitur, non feret iniquitates vestras et peccata vestra, quando dereliqueritis Dominum, et servieritis diis alienis, et abiens affliget vos, et consumet vos pro beneficiis quibus vos affecit ». Ne expectetis, inquit, vos etiam inique agendo iisdem beneficiis esse fructuros. Novit enim Dominus Deus non solum bonis afficere, sed etiam plectere transgressores. Talem autem propositionem amplectentibus illis, et Domino servire promittentibus, congruenter addidit : « Testes estis contra vos, quod elegeritis Dominum ad serviendum ei ». Hoc vero etiam docet historia, quod cum admonuisset illos ut se liberarent a cultu deorum alienorum, et de religione leges dedisset, hæc sine litteris non reliquit, **320** sed scriptis eorum memoriam commendavit.

ἀλλὰ καὶ κολάζειν τοὺς παραβαίνοντας ὁ Δεσπότης Θεός. Ἐκείνων δὲ καὶ ταύτην δεξαμένων τὴν πρότασιν, καὶ ὑποσχόμενων τῷ Κυρίῳ ²⁷ δουλεύειν, ἀναγκαίως ἐπήγαγε : « Μάρτυρες ὑμεῖς καθ' ὑμῶν ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξασθε Κύριον λατρεύειν αὐτῷ. » Ἐδίδαξε δὲ καὶ ταῦτα ἡ ἱστορία, ὡς παραίνεσας αὐτοῖς τῆς τῶν ἀλλοτρίων θεῶν ἀπαλλαγῆναι λατρείας, καὶ τὰ περὶ τῆς εὐσεβείας νομοθετήσας, οὐκ ἄγραφα ταῦτα κατέλιπε, ἀλλ' ἀνάγραπτον αὐτῶν τὴν μνήμην (4) ἐποίησεν ²⁸.

J Josue xxiv, 3. * Josue xxiv, 15. a ibid. b ibid. 19, 20. e ibid. 22.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁷ cat. p. 112. εἰσοδον. ²⁸ cat. p. 114, ἐπελθῶν. ²⁹ μόνῳ τῷ Κυρ. ³⁰ μνήμ. ἐφύλαξε.

NOTÆ.

(94) In vers. Gr. vocantur Θάρα.
(95) Κάθοδον. Uterque εἰσοδον.
(96) Καὶ — θαῦμα. Pic. legebat, καὶ τὸ θαῦμα. Minus bene.
(97) Cod. λατρεύετε. Pic. λατρεύετε.
(98) Uterque, προστέθεικε.

(99) Cod. ἀπέδειξεν.
(1) Τῷ Θεῷ. Abest utroque loco.
(2) Uterque ἐπελθῶν, quæ est recepta lectio l. e.
(3) Ὅτι. Abest utroque loco.
(4) Ἐποίησεν. Uterque, ἐφύλαξεν.

ΕΡΩΤ. Κ' 21.

A

INTERR. XX.

Τι δήποτε τὸν λίθον στήσας εἰρηκεν· εἰ Ἰδοῦ (5) ὁ λίθος οὗτος ἐστὶ ἐν ὑμῖν εἰς μαρτύριον, ὅτι οὗτος ἀκήκος πάντα τὰ λεχθέντα παρὰ Κυρίου, ἢ ἐλάλησε πρὸς ὑμᾶς σήμερον;

Quare cum erexisset lapidem, dixit: «Lapis iste vobis erit in testimonium, quia is audivit omnia quæ dicta sunt a Domino, quæ locutus est vobis hodie?»

Ἄψυχος μὲν ὁ λίθος· εἰς ἑλεγχον δὲ τῶν ἐμφύχων καὶ λογικῶν, διὰ τῶν ἀψύχων μαρτύρεται· ἐχρήσατο δὲ καὶ τῷ ἔθει τῷ παλαιῷ. Καὶ γὰρ ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Λάβαν ποιησάμενοι τὰς συνθήκας, τὸν βουνὸν ἐκάλεσαν μάρτυρα τῶν συνθηκῶν. Ὅσον μόντοι ὀνήθειον ἄρχων εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, ἡ ἱστορία διδάσκει. εἰ Ἐλάτρευσε γὰρ, φησὶν, Ἰσραὴλ τῷ Κυρίῳ (6) πάσας τὰς ἡμέρας Ἰησοῦ, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῶν προεσδυτέρων, ὅσοι ἐφέλιχσαν τὸν χρόνον μετὰ (7) Ἰησοῦ 21, καὶ ὅσοι εἶδον πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, ὅσα ἐποίησε μετὰ τοῦ Ἰσραήλ. » Μετὰ δὲ τὴν τούτων τελευτῆν, ἀπέκλιναν εἰς ἀσεβείαν· τοῦτο γὰρ καὶ τῆς ἱστορίας τὸ τέλος εἰδίδασκεν. Ἄλλ' ἔδοσαν δίκας τῆς ἀσεβείας· τῆς γὰρ θείας γυμνωθέντες κηδεμονίας, ὑπεδλήθησαν τῷ τῆς δουλείας ζυγῷ, καὶ Δεσπότην ἔσχον τὸν τῶν Μωαβιτῶν βασιλεῖα. Ἄλλ' ὁ φιλένθρωπος Κύριος, τῆς πρὸς τοὺς πατέρας μεμνημένος ἐπαγγελίας, ὀκτωκαιδεκαετὶ χρόνῳ (8) περιώρισε τὴν δουλείαν.

Lapis quidem expers est animæ; verum ad arguendos illos qui anima præditi sunt et ratione, utitur inanimorum testimonio, secutus morem antiquum. Nam Jacob et Laban iuncto foedere, collem appellarunt testem pactionum. Cæterum quantum conferat princeps pius et amans Dei, perspicuum facit historia. « Servivit enim, ait, Israel Domino cunctis diebus Josuæ, et seniorum quicumque trauserant tempus cum Josua, et qui viderant omnia opera Domini quæ fecerat Israeli f. » At post obitum eorum declinaverunt ad impietatem; hoc enim docet finis historiæ. Sed impietatis suæ pœnas lærunt; quia divino privati auxilio, redacti sunt sub jugum servitutis, habueruntque pro domino regem Moabitarum. Verumtamen humanissimus Dominus, promissionis patribus factæ memor, decem et octo annis definivit tempus servitutis.

1 Josue xxiv, 27. 2 Gen. xxxi, 47. 3 Judic. ii, 7, 4 Judic. iii, 14.

VARÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

21 Qu. 20 initium usque ad συνθηκῶν existat in cat. p. 114. Reliqua vid. ib. p. 115. 22 cat. p. 115. Ἰησοῦν.

NOTÆ.

- (5) Ἰδοῦ. et post pauca, ἐν, Desid. utroque loco. (8) Cod. ὀκτωκαιδεκαετὶ χρόνον. Sirm. ὀκτωκαιδεκαετῶν χρόνον. (6) Τῷ Κυρίῳ. Des. in cod. (7) Μετὰ Ἰησοῦ. Des. in cod.

Εἰς τοὺς κριτάς. IN JUDICES.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

C

321 INTERROGATIO PRIMA.

Διατί κριταὶ τὸ βιβλίον ὠνόμασται (8);

Quare liber Judicum appellatus est?

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

RESPONSIO.

Ὅσπερ τῶν βασιλειῶν ἡ βιβλὸς πολλὰ μὲν ἔχει καὶ διάφορα διηγήματα, ὠνομάσθη δὲ βασιλείαι, ἐπειδὴ τὰ τῷ λαῷ συμβεβηκότα κατὰ τὸν τῶν βασιλέων καιρὸν ἱστορεῖ· οὕτω καὶ τὸ προκείμενον βιβλίον προσηγορεύθη κριτῶν, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὸν τῆς θεμαγωγίας καιρὸν γεγενημένα διδάσκει. Τὴν μόντοι εἴσδε τῆς ἱστορίας ἀρχὴν ἀνακεφαλαίωσιν οἶμαι εἶναι τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κατορθωμένων. μεμνηται γὰρ καὶ τοῦ Ἀδωνιβεζέκ, καὶ τοῦ κατ'

Quemadmodum Regnorum liber rerum multarum et variarum narrationem continet, vocatur autem Regna, propterea quod recenset ea quæ temporibus Regum contingere populo; ita liber iste Judicum appellatus est, quia docet illa, quæ tempore, quo populus regebatur a iudicibus, evenerunt. Initium autem hujus historiæ arbitror esse summariam repetitionem quamdam præclare gestorum a Josua filio Nave. Meminit enim et Adonibezec, bellique

1 Judic. 5, 1.

NOTÆ.

(8) Διατί. — ὠνόμασται. Hæc inscriptio deest in cod. Aug. et edit. Pici.

adversus illum gesti, et quomodo victus sit atque deletus. Mentionem quoque facit i terræ Chebron attributæ Chalebo; necnon trium Gigantum interfectorum, nempe Essi, Achman et Tholomi; quos filios Enac appellavit. Atque probabile est tum illorum cædem fuisse prænuntiatam, postea vero prædictionem completam.

* INTERR. II.

Si jam tunc eversa fuit Hierosolyma, quomodo David, cum regnaret, postea illam obsidione cepit i ?

Vicissitudines permultas passus est populus, ut Judicium docet historia. Nam interdum **322** vincebant, aliquando vincebantur; interdum imperabant extraneis, quandoque serviebant illis. Quare perspicuum est, Hierosolymam prius exustam, ab Jebusæis, Amfictionis populi occasione captata, instauratam fuisse. Porro librum hunc posterius scriptum fuisse arbitror, argumentum ex eo capiens, quod historia civitatem vocet Hierosolymam, quod nomen illi postea inditum est, cum Jebus antea diceretur.

INTERR. III.

Quid sibi vult hoc : « Da mihi redemptionem aquæ, redemptionem superiorum, et redemptionem inferiorum k ? »

Symmachus [irrigationem aquæ interpretatur, et pro inferiorum, dixit campestrium. Instigata autem est Aschan ab Othoniele viro suo, ut postularet agrum; petiit ergo irrigationem aquæ, et adepta est quod postularat, non solum terram planam, sed etiam montosam. Nam illud *secundum cor suum*, desiderabile significat. Superiora autem vocavit montana, plana vero inferiora.

INTERR. IV.

Quomodo hoc loco socerum legislatoris vocat Jobab, qui in superioribus historiis Jothor et Raguel appellatus est i ?

Jain dixi, Jobabum esse filium illius; socerum autem eum vocavit, ut fratrem uxoris. Multi enim etiamnum tales appellant socellos. Jobabi ergo filii nepotes sunt Jothoris.

i Judic. 1, 10. j Judic. 1, 8; I Paral. 11, 4 seqq. k Judic. 1, 15. l ibid. 16.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

** cat. p. 121. πολιορκήσας. ** cat. p. 124. ἔγγονοι.

NOTÆ.

(9) Ἐσσί — Ἀχμάν — Θολομί. Uterque, Σεσσί, Ἐχιμάν et Θολόμ. Ita quoque ol O' quod ad priora duo nomina attinet.

(10) Ὑστερον. Pic. δεύτερον.

(11) Cod. et Pic. τεκμήριον.

(12) Γὰρ ταύτην. Pic. δὲ πάλιν.

(13) Ὀνομασμένη. Uterque πρότερον ὀνομαζο-

αὐτὸν πολέμου, καὶ τῆς ἤττης αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναίρεσεως. Μένονται δὲ καὶ τῆς Χεθρών, ὡς ἀπονεμηθείσης τῷ Χαλὰδ, καὶ τῆς τῶν τριῶν γιγάντων ἀναίρεσεως, τοῦ Ἐσσί, καὶ τοῦ Ἀχμάν, καὶ τοῦ Θολομί (9) οὗς τοῦ Ἐνάκ ἀπογόνους ὠνόμασεν. Εἰκό; δὲ τότε μὲν προῤῥήθηαι τὴν τούτων ἀναίρεσιν, ὕστερον δὲ λαβεῖν τὴν προῤῥήσιν τέλος.

ΕΡΩΤ. Β'.

Εἰ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἀνάστατος Ἰερουσαλήμ ἐγεγόνει, πῶς ὕστερον (10) αὐτὴν βασιλεύων ὁ Δαβὶδ εἴλε πολιορκίᾳ **;

Πολλὰς ἔσχε μεταβολὰς ὁ λαὸς, ὡς ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορία διδάσκει. Ποτὲ μὲν γὰρ ἐνίκων, ποτὲ δὲ ἠτῶντο· καὶ ποτὲ μὲν ἦρχον τῶν ἀλλοφύλων, ποτὲ δὲ ἐδούλευον. Ἀἴθλον τοίνυν, ὡς ἐμπρησθεῖσαν τὴν Ἰερουσαλήμ πάλιν ἀνωκοδόμησαν οἱ Ἰεθουσαῖοι, τῆς τοῦ λαοῦ δυσκληρίας ἐπιλαβόμενοι. Καὶ ταύτην δὲ ὕστερον οἶμαι συγγραφῆναι τὴν βίβλον, τεκμήριον (11) χρώμενος τῷ τήνδε τὴν πόλιν Ἰερουσαλήμ ὀνομάζαν τὴν ἱστορίαν· ὕστερον γὰρ ταύτην (12) ἔσχε τὴν προσηγορίαν, Ἰεθούς ὠνομασμένη (13).

ΕΡΩΤ. Γ'.

Τί ἐστι, « Δός μοι λύτρωσιν ὕδατος, καὶ λύτρωσιν ταπεινῶν; »

Οἱ περὶ τὸν Σύμμαχον ἀρδεῖαν ὕδατος· καὶ ἀντὶ τοῦ ταπεινῶν, πεδινῶν ἠρμήνευσαν. Ὑπεβλήθη δὲ παρὰ τοῦ Γοθουιηλ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἡ Ἀσχάν αἰτίσαι ἀγρόν· ἤητε τοίνυν ἀρδεῖαν ὕδατος· καὶ ἔλαβεν ὡς περ ἤησεν οὐ μόνον πεδιάδα γῆν, ἀλλὰ καὶ ὄρειον. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ τὴν καρδίαν αὐτῆς, τὸ καταθύμιον σημαίνει. Μετέωρα δὲ τὰ ὄρεα κέκληκε, ταπεινά δὲ τὰ ὕπτια.

ΕΡΩΤ. Δ'.

Πῶς ἐνταῦθα τοῦ γομοθέτου τὸν κηδεστήν Ἰωθάβ (14) ὠνόμασεν, Ἰωθάρ καὶ Ραγουήλ ἐν ἐκείναις ταῖς ἱστορίαις ὀνομασμένον;

Καὶ ἦδη ἔφην (15), ὡς ὁ Ἰωθάβ ἐκείνου ἦν υἱός· πενθερὸν δὲ αὐτὸν κέκληκεν, ὡς τῆς γαμετῆς ἀδελφόν. Καὶ γὰρ νῦν πολλοὶ τοὺς τοιοῦτους πενθερίδας (16) καλοῦσι. Τοῦ Ἰωθάβ τοίνυν οἱ παῖδες (17) ἔγγονοι ** τοῦ Ἰωθάρ εἰσιν.

ΕΡΩΤ. Ε.

A

Πόλιν φοινίκων ποίαν καλεῖ;

Τὴν Ἱεριχώ. Νομίζω δὲ οὕτως αὐτὴν προσαγορεύεσθαι διὰ τὸν τῶν φοινίκων καρπὸν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸ ταύτης βίβλῳ, εὐθὺς ²⁵ τοῦ λαοῦ διαβάντος εἰν Ἱορδάνην, ὁ συγγραφεὺς ἔφη ὅτι· « Ἐφαγον ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῆς γῆς ἄζυμα (18) καινὰ ²⁶, καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐξέλιπε τὸ μάννα, μετὰ τὸ βεβρωκέναι αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ αἵτου τῆς γῆς. Καὶ οὐκ ἔτι ὑπῆρχε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ μάννα· ἐκαρπώσαντο δὲ τὴν γῆν τῶν φοινίκων ἐν τῷ ἔνιαυτῷ ἐκεῖνῳ. » Καὶ ἡ δευτέρα δὲ τῶν Παραλειπομένων περὶ ὧν ἡμαλώτευσαν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς αἱ δέκα φυλαὶ διηγουμένη οὕτως ἔφη· « Καὶ κατέστησαν αὐτοὺς εἰς Ἱεριχώ τὴν πόλιν τῶν φοινίκων πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν. »

B

ΕΡΩΤ. Γ'.

Πῶς νοητέον, « Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰούδα, καὶ ἐκληρονόμησε τὸ ὄρος, ὅτι οὐκ ἐδύνατο κληρονόμησαι τοὺς κατοικοῦντας τὴν κοιλάδα, ὅτι Ῥηχάβ διωστειλάτο αὐτοῖς (19); »

Τοῦ Ῥηχάβ, ὡς εὐσεβοὺς ἄγαν πολλαχοῦ ἡ θεία μνημονεύει Γραφή· καὶ ὅτι μέχρι τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ διέβραμεν ἡ εὐσέβεια· τοῦτον εἰσηγήσασθαι λέγει τῇ Ἰούδα φυλῇ, τὴν κοιλάδα καταλιπεῖν, καὶ τὸ ὄρος οἰκῆσαι. Ἦν δὲ καὶ αὐτὸς τῆς Ἰούδα φυλῆς, ὡς ἡ τῶν Παραλειπομένων διδάσκει βίβλος. Οἶμαι δὲ αὐτὸν συμβεβουλευκέναι τὴν κοιλάδα φυγεῖν διὰ τὴν τῶν περιοίκων ἀσέβειαν· καὶ μέντοι καὶ διὰ τὸ τῆς θαλάττης γειτόνημα. Οἱ γὰρ θαλάττη πελάζοντες, καὶ τοὺς πύργους καταπιόντας δέχονται, καὶ αὐτοὶ ναυτιλίας ἑρέγονται. Ἦ δὲ τῶν ἄλλογενῶν ἐπιμίξια, τὴν νομικὴν ἑλυμαίνοτο πολιτείαν.

C

ΕΡΩΤ. Ζ'.

Τί δήποτε μὴ πάσας εἰλον τὰς πόλεις, ἀλλὰ πλῆθος αὐτοῖς συνῆκει τῶν ἀλλοφύλων ἔθνων ²⁷;

Πρῶτον διὰ νοθεῖαν πάσης τῆς γῆς οὐκ ἐκράτησαν· ἔπειτα καὶ διὰ πλεονεξίαν. « Ἔθετο γὰρ, φησὶ, τὸν Χαναανίον εἰς φόρον, καὶ ἐξαιρῶν οὐκ ἐξῆρεν αὐτόν. » Καὶ τοῦτο περὶ ἐκάστης ὁ συγγραφεὺς εἶπε φυλῆς. Πρὸς δὲ τούτοις, τὸν θεῖον παραβάντες νόμον, καὶ τοῖς τῶν ἀλλοφύλων δεδουλευκότες θεοῖς, τῆς θείας ἐγυμνιώθησαν προμηθείας (20). Οὐ δὲ χάριν ὁ πάνσοφος Κύριος οὐκ ἄρδην τὸ τῶν Χαναανίων ἔθνων διέφθειρε γένος· ἀλλ' εἶασε πολλοὺς γειτονεῖν αὐτοῖς· ἵνα πολεμούμενοι, καὶ δουλεύειν ἀναγκασμένοι, αἰσθάνωνται μὲν τῆς ἀπὸ τῆς πλά-

D

323 INTERR. V.

Quam dicit urbem palmarum? -

Jerichuntem. Arbitror autem illam sic appellatam ob fructum palmarum. Nam in proximo superiore libro, mox ubi populus trajecisset flumen, auctor ait : « Comederunt azyma nova de fructu terræ, et eo die defecit manna, posteaquam manducaverunt de frugibus terræ, nec ultra adfuit manna illis Israel : comederant autem de fructu regionis palmarum in anno illo. » Et secundus liber Paralipomenon, de iis referens quos captivos duxerunt decem tribus e tribu Juda, sic ait : « Et collocaverunt eos Jerichunte, in urbe palmarum, apud fratres suos. »

INTERR. VI.

Quomodo debet intelligi : « Et erat Dominus cum Juda, et possedit montem : quia eos possidere non potuit qui vallem incolebant, quia Rechab edixerat eis P? »

Meminit passim Scriptura divina Rechabi tanquam valde pii viri, et quod ejus religio ad posterum etiam dimanaverit. Ait hunc suasisse tribui Judæ, ut relinqueret vallem, montemque occuparet. Nam erat et ipse de tribu Juda, sicuti docet liber Paralipomenon. Existimo autem, **324** illum eis consuluisse ut vallem fugerent, tum propter accolarum impietatem, tum etiam ob vicinum mare. Siquidem qui mari sunt proximi et appellentes e longinquis regionibus excipiunt, et ipsi navigationem expetunt. At conversatio cum extraneis legalem vivendi rationem corrumpbat.

INTERR. VII.

Quare non omnes urbes ceperunt, sed ingens extraneorum gentium numerus habitavit cum eis?

In primis propter ignaviam minime positi sunt universa terra, deinde ob immodicam avaritiam : « Subjecit enim, ait, Chananæum tributo, nec delendo delevit eum. » Et hoc dixit auctor de unaquaque tribu. Præterea transgressi sunt legem divinam, ac diis alienis servierunt : ideoque divina providentia sunt privati. Quare sapientissimus Dominus Chananæorum gentem non prorsus delevit, sed plures prope illos habitare permisit, ut bello superati, et in servitutem redacti, procedens ab errore damnum sentirent, et confugerent ad con-

²⁵ Jud. 1, 16. ²⁶ Josue, v, 11. ²⁷ cat. p. 127, ἐθνῶν om. r ibid. 29.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁵ εὐθύ. ²⁶ καὶ νέα. ²⁷ cat. p. 127, ἐθνῶν om.

NOTÆ.

(18) *Kainá*. Des. utraque loco. Lectio recepta l. c. est καὶ νέα.

(19) *Ὅτι* — *αὐτοῖς*. Jure hæc omissa sunt in cod. nostro, quæ apud Picum leguntur, sed addita notula ista : « Hæc non habentur in Hebraica versione. » At vero exstant quidem in textu Hebr. ;

PATROL. GR. LXXX.

alienum tamen sensum, ut sæpius, ita hoc quoque loco, amplexi sunt ol U', quos Noster plerumque sequitur. In Hebr. est, *Nam currus ferrei erant illis*. Sicque reliqui interpretes Græci hæc bene exprimunt, ἄρματα σιδηρὰ αὐτοῖς.

(20) *Τῆς* — *προμηθείας*. Des. utroque loco.

servatorem Deum, ejusque auxilio fruerebantur. Quod autem non humanis adductus commentis hæc dicam, sed ab ipsa edoctus historia, mox patefaciam : « Ascendit enim, ait, angelus Domini de Galgal ad locum flentium, et ad Bethel, et ad domum Israel de Galgalis ». Galgal vero dictus est præputiorum locus, quod nomen Hebraica voce significat *libertatem*. Inde mittit angelum, revocans illis in memoriam trajectionem fluminis, et **325** factam circumcisionem. Postea quædam ab angelo dicta recenset : Dominus reduxit vos ex Ægypto, introduxitque in terram, quam jurejurando promiserat se daturum patribus vestris, et dixit vobis : Non rumpam fœdus meum quod pepigi vobiscum in sæculum. Et vos non inibitis fœdus cum his qui habitant in terra ista, neque deos illorum adorabitis, sed eorum sculptilia conteretis, et aras eorum evertetis. Verum non audiistis vocem meam quando hoc egistis. Et ego, ait, non porro migrare faciam populum hunc, quem expulsum me dixeram a conspectu vestro : sed erunt vobis tendiculæ, et dii eorum vobis erunt scandalum. Transgressi estis legem meam, inquit, neque servastis præcepta mea. Pacem iniistis cum impietatis magistris, et diis illorum serviistis. Fruamini igitur eo quod petebatis, et manipulos seminum vestrorum metite. Qui enim effugerunt mortem in bello vobis inferre bellum non desinent, eorumque dii mancipabunt animas vestras. Hæc ubi dixit angelus, flevit populus : unde locus illo flentium locus appellatus est. Ex his conjeci, majorem partem eorum quæ dicta sunt, esse summariam repetitionem gestorum sub Josua. Sic enim ait auctor : « Et dimisit Josua populum, et abierunt filii Israel quisque in **326** locum suum et hæreditatem suam ad possidendam terram. Et servavit populus Domino omnibus diebus Josuæ, et omnibus diebus seniorum qui longo vixerunt tempore post Josuam, qui noverant omne opus insigne, quod peregit Dominus in Israele ». Refert etiam quot annos natus decesserit, et ubi sepultus sit. Addiditque, quod surrexerit generatio altera post eos, qui non norant Dominum, nec opus quod fecit in Israele : qui etiam cum Chananeis, Pheræis, et reliquis alienigenis conversantes, cum illis contraxerunt connubia, et per connubia consortes impietatis facti sunt. Servierunt enim Baa-

* Judic. II, 1. † Ibid. 4-3. ‡ Ibid. 6, 7.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³²⁵ ἀπὸ Γαλαάδ. ³²⁶ καὶ Γάλαγα. ³²⁷ τὴν τῶν Ἑβραίων ἔλευθ. ³²⁸ τ. φων. αὐτοῦ. Deinde οὐδὲ ταῦτα ἐπ. ³²⁹ τὰς ἐντολάς, οὐκ ἐφυλ. μου τὸν νόμον. ³³⁰ τῆς ἀσεβείας. ³³¹ διεκφυγόντες. ³³² ἡμετέρας. ³³³ ἕκαστος εἰς τ. τόπον αὐτ. καὶ οἰμ. ³³⁴ τοῦ κατακληρονομήσαι. ³³⁵ ἦν ὅτε ἐτελεύτησε.

NOTÆ.

(21) Cod. semper Γάλαγα. Apud Pic. h. l. quædam desunt.
(22) Cod. et Pic. προσκυνήσητε
(23) Cod. εἰσακούσατε.
(24) Μοῦ, στα. Cod. αὐτοῦ, ὅτι.
(25) Οὐ — προσώπου ὑμῶν. Magna est h. l. eodd. varietas, de qua vid. Bosius ad Judic. III, 3.

Α νης γεγεννημένης βλάβος, προσθῶσι δὲ τῷ σεσωκέντι Θεῷ, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ βροπῆς ἀπολαύσει. Καὶ ὅτι ταῦτα οὐ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους κεχρημένος λέγω, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς διδαχθεὶς τῆς ἱστορίας, αὐτίκα σηλώσω. « Ἀνέβη γάρ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου ἀπὸ Γαλαάλ ³²⁵ ἐπὶ τὸν κλαυθμῶνα, καὶ ἐπὶ Βαιθῆλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἀπὸ (21) Γαλαγάλων. » Καὶ Γάλαγα ³²⁶ δὲ ὁ τῶν ἀκροβουστιῶν ὠνομάσθη τόπος. Διηγεῖ δὲ τοῦνομα κατὰ τὴν Ἑβραίων φωνήν, τὴν ἔλευθερίαν ³²⁷. Ἐκείθεν πέμπει τὸν ἄγγελον ἄναμιμνήσκων αὐτοὺς τῆς τε τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως, καὶ τῆς γεγεννημένης περιτομῆς. Εἶτα λέγει καὶ τίνα τὰ βροθέντα ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Κύριος ἀνήγαγεν ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, καὶ εἰσήγαγεν ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσιν ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν, καὶ εἶπεν ὑμῖν, Οὐ μὴ διασκεδάσω τὴν διαθήκην μου τὴν μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ὑμεῖς οὐ διαθήσεσθε διαθήκην τοῖς ἐγκαθημένοις ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, οὐδὲ τοῖς θεοῖς αὐτῶν οὐ μὴ προσκυνήσατε (22), ἀλλὰ τὰ γλυπτὰ αὐτῶν συντριβέτε, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτῶν κατασκάψετε· καὶ οὐκ εἰσηκούσατε (23) τῆς φωνῆς μου ³²⁸, ὅτε (24) ταῦτα ἐποιήσατε. Καὶ ἐγὼ, φησὶν, οὐ προσθήσω τοῦ μετοικίσαι τὸν λαόν, ὃν εἶπον τοῦ ἐξῶσαι αὐτὸν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν (25)· καὶ ἔσονται ὑμῖν εἰς συνοχάς· καὶ οἱ θεοὶ αὐτῶν ἔσονται ὑμῖν εἰς σκάνδαλον. Παρέβητέ μου, φησὶ, νόμον, οὐκ ἐφυλάξατε ³²⁹ τὰς ἐντολάς μου (26)· εἰρήνην ἐσπειράσατε πρὸς τοὺς τῆς (27) ἁμαρτίας ³³⁰ διδασκάλους, καὶ τοῖς τούτων θεοῖς ἐδουλεύσατε. Ἀπολαύετε (28) τοιγαροῦν ὧν ἐποθήσατε, καὶ ἀμήσατε τῶν σπερμάτων ὑμῶν τὰ δράγματα. Οἱ τε γὰρ διαφυγόντες ³³¹ τὸν ἐκ πολέμου θάνατον, πολεμοῦντες ὑμῖν διατελέσουσι· καὶ οἱ τούτων θεοὶ τὰς ὑμετέρας ³³² ἐξανδραποδιοῦσι (29) ψυχάς. Τούτων ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου βροθέντων, ἐβροθήσεν ὁ λαός· ὅθεν καὶ ὁ τόπος ὠνομάσθη κλαυθμῶν. Ἐντεῦθεν ὑπέλαβον τὰ πλείονα τῶν εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσιν εἶναι τῶν ἐπι τοῦ Ἰησοῦ πεπραγμένων. Ἐφη γὰρ ὁ συγγραφεύς : « Καὶ ἐξάπειται ἐν Ἰησοῦς τὸν λαόν, καὶ ἀπῆλθον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἕκαστος εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ ³³³ ἕκαστος εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, κατακληρονομήσαι ³³⁴ τὴν γῆν (30). Καὶ ἐδουλεύσεν ὁ λαός τῷ Κυρίῳ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας (31) τῶν πρεσβυτέρων, ὅσοι ἐμακροήμερουσαν μετὰ Ἰησοῦν· ὅσοι ἐγνώσαν πᾶν τὸ ἔργον Κυρίου τὸ μέγα, ὃ ἐποίησε τῷ Ἰσραὴλ. » Λέγει δὲ καὶ ὅσων ἐτῶν ἐτελεύτησε ³³⁵, καὶ ἔθθα

(26) Μου. Abest a cod.
(27) ἁμαρτίας. Cod. ἀσεβείας.
(28) Ἐτέρω ἀπολαύσατε.
(29) Ἐτέρω ἐξανδραποδίσουσι.
(30) Καὶ — τὴν γῆν. Hæc potissimum lectiones edit. Ald. expriment.
(31) Τοῦ — ἡμέρας. Des. utroque loco.

ἐτάφη· και προστεθεικεν, ὅτι ἀνέστη γενεὰ ἐτέρα αὐτοῦς, και οὐκ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, και τὸ ἔργον ὃ ἐποίησε τῷ Ἰσραήλ. Καὶ ὅτι (32) τοῖς Χαναναίοις, και τοῖς Φερεζαίοις, και τοῖς ἄλλοις συνοικούντες ἀλλοφύλοις, τὰς τε πρὸς αὐτοῦς ἐπιγαμίας ἐποιήσαντο, και διὰ τῆς ἐπιγαμίας τῆς ἀσεβείας μετέλαχον. Ἐλάτρευσαν γὰρ τοῖς Βααλεῖμ, και τοῖς Ἀσταρώθ. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων, ὅσον τοὺς ὑπηκόους δύννησιν ἢ τῶν ἀρχόντων εὐσέβεια, και ὅσον ἡ ἀναρχία λυμáίνεται, και αὐτὴ πάλιν ἡ τῶν πονηρῶν ἡγεμονία. Τοῦτο γὰρ και ἦδε ἡ ἱστορία διδάσκει. « Ἡγεῖρες γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, Κύριος Κριτὰς, και ἔσωσεν αὐτοῦς ἐκ χειρὸς τῶν προνομιευσάντων (35) αὐτούς. » Καὶ ὅτε ἤγειρεν αὐτοῖς τοὺς Κριτὰς, και ἦν Κύριος μετὰ τοῦ Κριτοῦ, και ἔσωσεν αὐτοῦς ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ Κριτοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα · « Καὶ ἐγένετο ὡς ἀπέθνησκεν ὁ Κριτὴς, και ἀπέστρεφον και διέφθειρον πάλιν ὑπὲρ τοὺς πατέρας αὐτῶν τοῦ πορευθῆναι ὅπως θεῶν ἐτέρων, τοῦ λατρεύειν αὐτοῖς, και προσκυνεῖν αὐτοῖς. » Οἶμαι δὲ και ἐτέρων αἰτίαν εἶναι, δι' ἣν οὐ πᾶσαν τὴν ἐπηγγελμένην ἰκομίσαντο γῆν· ἐστὶ δὲ αὕτη. Στενωτάτης ἐδαίτο γῆς τῆς νομικῆς πολιτείας ἡ φυλακὴ· τρις γὰρ τοῦ ἔτους ἐορτάζειν ὁ νόμος ἐκέλευσεν εἰς ἕν πάντας χωρὶον συντρέχοντας, ἐν ᾧ τὸν θεῖον νεῶν (34) ἐδομήσαντο. Ἐκεῖ και τὰς ἀπαρχὰς, και τὰς δεκάτας, και τὰ τῶν ἱεραμάτων πρωτότοκα, και μέντοι και τὰς ἄλλας θυσίας κομίζειν ἐκέλευσεν. Εἰκότως τοίνυν αὐτοῦς μικρῶ περιώρισε τόπων, ὥστε βραδίως και τοὺς νεοεῖς εἰς τὸν ἀφιερωμένον νεῶν συναγεῖρεσθαι.

EPQT. H'.

Πῶς ῥητέον τόδε τὸ χωρίον, « Ταῦτα τὰ ἔθνη ἀφῆκεν » Ἰησοῦς, ὥστε πειρᾶσαι ἐν αὐτοῖς τὸν Ἰσραήλ, πάντας τοὺς μὴ ἔγνωστας τοὺς πολέμους (35) Χαναάν· πλὴν διὰ τὰς γενεὰς τῶν νεῶν Ἰσραήλ, τοῦ διδάξαι αὐτοὺς πολεμεῖν (36)· πλὴν οἱ ἐμπροσθεν αὐτῶν οὐκ ἔγνωσαν αὐτά; »

Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγούντος οὐ κατὰ πολεμικὴν τέχνην ὁ λαὸς ἐνίκα παραταττόμενος, ἀλλὰ τῆς ἐκθεῖν ἀπολαύων ἐπικουρίας· « Ἀποστελῶ γὰρ, φησὶ, τὰς σφηκίας ἐμπροσθεν ὑμῶν· και ἐξολοθρεύσει τὸν Χανααν, και τὸν Χετταῖον, » και τὰ ἐξῆς. Καὶ μέντοι και σκηπτοῦς ἐκθεῖν ἀφίεις, και χάλιασαν λίθων ἔχουσαν μέτρον, τοὺς πολεμίους ἀνήλισκε. Αἰεὶ τοίνυν, ὅτι τούτου χάριν οὐ πάντας ἀρδὴν διώλεσε τοὺς τὴν γῆν ἐκεῖνην οἰκοῦντας Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγούντος, ἵνα και οἱ μετ' ἐκείνων τῆ πεῖρα τὴν τοῦ Θεοῦ διδάχῃσι κηδεμονίαν, και διὰ τὴν πολεμικὴν ἀνάγκην τὸν Δεσπότην καλώσιν εἰς

A libus et Astaroith. Ex his itaque discimus, quantum juvet subditos pietas principum, quantumque noceat carere principe, aut e diverso improborum principum regi imperio. Hoc enim etiam præsens docet historia : « Suscitavit enim illis, ait, iudices Dominus, et liberavit eos de manu deprædantium eos ». » Et cum suscitabat illis iudices, Dominus erat cum iudice, et liberabat eos e manu hostium suorum omnibus diebus iudicis. Et paulo post : « Et factum est, postquam decessisset iudex, de-flectebant, et deteriores iterum efficiebantur patri-bus suis, ita ut sequerentur deos alienos, quos colebant et adorabant ». » Aliam etiam causam esse puto, propter quam non obtinuerunt integram terram promissam, quæ est huiusmodi. Observatio legalis conservationis angustissimam terram postulabat, quia ter in anno lex statuerat cunctos festa 327 celebrare in unum locum convenientes, in quo templum divinum construxerant : ubi etiam primitias, et decimas, et primogenita ovium, et alia sacrificia offerre jusserat. Merito itaque con-clusit eos in arcum locum, ut facile vel ipsi pigri in æde consecrata congregari possent.

C

INTERR. VIII.

Quomodo intelligendus est hic locus : « Has gentes reliquit Josua, ut tentaret per illas Israel, cunctos qui non noverant bella Chanaan : imo ob generationes filiorum Israel, ut doceret eos bellum. Quippe qui fuerant ante illos, hæc non noverunt? »

Cum duce Josua filio Nave bellum gereretur, vincebat populus, non secundum artem militarem instructus, sed superno nixus auxilio : « Mittam enim, inquit, examina vesparum ante vos, quæ interiment Chanaanæum et Chittæum », et reliqua. « Quin et missis desuper fulminibus, et grandine lapidis modum exæquante, consumpsit adversarios. Ait ergo se hac de causa non ad unum omnes terræ illius habitatores perdidisse duce Josua filio Nave, ut posteri ejus divinam providentiam experientia cognoscèrent, et necessitate belli compulsi, Domini auxilium implorarent. At pro tentare, Sym-

† Judic. II, 46. ‡ ibid. 49. † Judic. III, 4, 2. † Exod. XXIII, 28.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI

† cat. p. 133, & ἀφῆκεν.

NOTÆ.

(32) Ὅτι. Uterque Est.

(35) Uterque προνομιευσάντων.

(36) Post νεῶν col. et Pic. e præc. repetunt συν-τρέχοντας.

(35) Τοὺς πολέμους. Uterque præm. πάντας. Ita quoque legitur in edit. Ald. et Compl. I. c.

(36) Uterque πόλεμον, quæ est lectio rec. τῶν O', I. c.

machus voluisse ait *exercere illos*, et artem bellicam edocere. Quod vero *tentare* dixerunt Septuaginta, non indicat Deum quidpiam ignorare. Siquidem non ea de causa tentabat **328** Abrahamum, ut ejus animum cognosceret : quia illo etiam loco satis docuit, quod nosset Deus Abrahamum mandaturum esse filiis suis ac familiae et posteritati suae, ut observarent omnia judicia Domini Dei. Non igitur ideo tentat ut ipse discat, sed ut ignorantibus doceat. Quemadmodum ergo delerat mandatum Adamo ad exercendam facultatem rationalem, ita hoc loco nonnullas reliquit gentes, ut horum perspecta esset pietas, illarum autem impietas convinceretur. Istud enim est quod dicitur : « Ut tentaret per ipsa Israel, et cognosceret an obtemperaturi essent mandatis quae praeceperat patribus eorum per manum Moysi^a. » Quinctiam res ipsae docent, eos in causa fuisse cur non prosum liberati sint ab impiis illis gentibus. Nam Josua cum agmine suo, licet urbe careret, ac propugnaculis, et milites in arte bellica exercitatos non haberet, viginti et novem reges percussit, Jerichuntis et Ai ducibus non numeratis. Qui vero post illum vixerunt, quamvis munitis urbibus abundarent, ac divitias ex spoliis plurimas compassent, et qualibet armatura, murisque et vallibus muniti essent, ob suam tamen impietatem reliquias gentium superare non potuerunt.

329 INTERR. IX.

Quomodo Othoniel potest esse et frater Chalebi et filius Kenesi, cum ipse Caleb sit filius Jephonae^b?

Verisimile est Jephonam binominem fuisse, vocatumque etiam esse Kenez. Probabile quoque est eos, cum unius essent matris, diversos patres habuisse : et Chalebi quidem patrem fuisse Jephonem : post hujus autem obitum, matrem nupsisse Keneso, ac peperisse Othonielem. Quod autem Jerichuntem appellavit urbem palmarum, constat ex gestis Egloni : « Profectus est enim, ait, Eglom, et percussit filios Israel, et possedit urbem palmarum^c. » Et paulo post : « Et reversus est Eglom ab idolis quae erant Galgale. Et dixit Ehu ad Eglon

^a Judic. iii, 4. ^b ibid. iii, 9. ^c ibid. 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁰ ἀσκησαι ἠρμηνεύσεν· ἀσκησαι γάρ. ⁸¹ καὶ τῷ οὐκῶ αὐτοῦ om. ⁸² μετ' αὐτοῦ. ⁸³ ἐντολὰς Κυρίου. ⁸⁴ τοῦ μή. ⁸⁵ Qu. 9 quatuor constat partibus. 1.) Initium usque ad Γοθονιήλ exstat in cat. p. 137, ad Jud. iii, 13, 16. 2.) ὅτι — βασιλεῦ vid. ib. p. 136, ad vers. 13, 14. 3.) ἡ δέ — παλάζει vid. ib. p. 138, ad vers. 19-21. 4.) φλόγα δὲ et rel. vid. ad vers. 22. ⁸⁶ εἶδ. ἐν Γάλγ.

Α συμμαχίαν. Τὸ μέντοι *πειρᾶσαι* ὁ Σύμμιχος *ἀσκήσαι*⁸⁰ φησιν αὐτοὺς ἠθουλήθη, καὶ διδάξει τοῦ πολέμου τὴν τέχνην. Καὶ τὸ *πειρᾶσαι* δὲ κατὰ τοὺς Ἐβδόμηοντα κείμενον, οὐ τὴν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ δηλοῖ. Οὐδὲ γὰρ τὸν Ἀβραάμ τούτου χάριν ἐπειραζεν, ἵνα μάθῃ τοῦ Ἀβραάμ τὴν γνώμην. Κάκει γὰρ ἐδίδασκεν, ὅτι ἦδει ὁ Θεός, ὅτι συντάξει Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ οὐκῶ αὐτοῦ⁸¹ μετ' (57) αὐτὸν⁸², φυλάσσειν πάντα τὰ κρίματα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἵνα τοῖνον (38) αὐτὸς μάθῃ πειράζει, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξῃ. Ὡσπερ τοῖνον εἰς γυμνασίαν τοῦ λογικοῦ τῷ (39) Ἀδάμ ἐδεδόκει τὴν ἐντολήν· οὕτω κἀνταῦθα ἔνια τῶν ἐθνῶν καταλέλοιπεν· ὥστε τῶν μὲν δεξιῶν τὸ εὐσεβές, τῶν δὲ διελέγξει τὸ δυσσεβές. Τούτο γὰρ λέγει (40)· « Ὡστε πειρᾶσαι ἐν αὐτοῖς τὸν Ἰσραήλ, τοῦ γινῶναι εἰ ἀκούσονται τὰς (41) ἐντολὰς⁸³, ἃς ἐνετείλατο τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν χειρὶ Μωσῆ. » Καὶ αὐτὰ δὲ διδάσκει τὰ πράγματα, ὡς αὐτοὶ αἴτιοι γεγέννηται τῶν μὴ⁸⁴ παντάπασιν ἀπαλλαγῆναι τῶν δυσσεβῶν ἐκείνων ἐθνῶν. Ἐννέα γὰρ καὶ εἴκοσι βασιλέας, δέκα τῶν τῆς Ἰερριχῶν καὶ τῆς Γαὶ στρατηγῶν, ὁ Ἰησοῦς σὺν ταῖς στρατείαις αὐτῶν κατηκόντισε, μὴ πόλιν ἔχων, μὴ ὄρμητήριον, μὴ στρατιώτας ἐμπειρίαν ἰσχυρίων πολεμικῆν. Οἱ δὲ γε μετ' ἐκείνων, καὶ πόλεις ὀχυράς ἐσχηκότας, καὶ πλοῦτον ὅτι μάλιστα πείστον ἐκ τῶν λαφύρων κτησάμενοι, καὶ πανοπλίαις ἔχοντες, καὶ τεῖχη καὶ περιβάλλουσιν, περιγενέσθαι τῶν ὑπολειφθέντων οὐκ ἴσχυσαν διὰ τὴν οἰκίαν **C** ἀσέβειαν.

ΕΡΩΤ. Θ⁸⁵.

Πῶς (42) ὁ Γοθονιήλ καὶ τοῦ Χαλέβ (43) ἀδελφοί, καὶ τοῦ Κερέζ υἱός; ὁ γὰρ Χαλέβ Ἰεφρονῆ (44) υἱός ἦν (45).

Εἰκὸς καὶ διώνυμον εἶναι τὸν Ἰεφρονῆ, καὶ καλεῖσθαι καὶ Κενέζ. Εἰκὸς καὶ ἐκ διαφόρων εἶναι πατέρων αὐτοὺς, μιᾶς δὲ μητρός· καὶ τὸν μὲν Χαλέβ τὸν Ἰεφρονῆ ἐσχηκέναι πατέρα· μετὰ δὲ τὴν τοῦτου τελευτήν γήμασθαι τὴν αὐτοῦ μητέρα τῷ Κενέζ, καὶ τεκεῖν τὸν Γοθονιήλ. Ὅτι μέντοι τὴν Ἰερριχῶν τὴν πόλιν φοινίκων ὠνόμασε, τὰ κατὰ τὸν Ἐγλώμ διδάσκει· « Ἐπορεύθη γὰρ, φησίν, Ἐγλώμ, καὶ ἐπάταξε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, καὶ ἐκκληρόνησε τὴν πόλιν τῶν φοινίκων. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ Ἐγλώμ ἀνέστρεψεν (46) ἀπὸ τῶν εἰδώλων τῶν ἐν Γαλγάλοις⁸⁶. Καὶ

NOTÆ.

(37) Uterque αὐτοῦ.
(38) *Τοῖνον*. cod. τινά.
(39) *Τῷ*. Des. utroque loco.
(40) *Λέγει*. Des. utroque loco.
(41) *Ἐντολὰς*. Cod. addit Κυρίου.
(42) *Πῶς* x. τ. λ. Tota hæc sectio abesse potuisset. Othoniel enim Judic. iii, 9, tum in textu Hebr., tum in vers. Gr. non frater Chalebi, sed filius Kenasi fratris Chalebi, dicitur. Errori, in quo Noster fuit,

occasionem dedit, ut puto, locus iste cap. i, 45, ubi pro ἀδελφοῦ Χαλέβ in cod. Alex. et edit. Compl. minus bene legitur ἀδελφός Χαλέβ.

(43) *Χαλέβ*. Ita cod. et Pic. habent. Alias scribi solet Χάλεβ.

(44) Pic. Ἰεφρονῆ.

(45) *Ἦν*. Deest utroque loco.

(46) Uterque ἀπέστρεψεν.

εἶπεν Ἀὐτῷ τῷ Ἐγλώμ· Λόγος μοι κρύφιος πρὸς σέ, ἅ βασιλεῦ. » Ἢ δὲ Γάλγαλα τῆ Ἱεριχώ πελάζει. Φλόγα δὲ τὸ σιῶήριον τῆς μαχαίρας ὠνόμασε, παραξίφιδα δὲ τὴν λαβὴν. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Καὶ ἔλαβε τὴν μάχαρην αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μηροῦ αὐτοῦ τοῦ δεξιῦ, καὶ ἐπέπηξεν αὐτὴν εἰς τὴν κοιλίαν Ἐγλώμ, καὶ ἐπέιστηγκεν καὶ τὴν λαβὴν ὅπως τῆς φλογὸς, καὶ ἀπέκλεισε (47) τὸ στέαρ τὴν παραξίφιδα (48). »

ΕΡΩΤ. Γ.

Τὰ κατὰ τὸν Ἰαβὴν τὸν βασιλέα Ἀσὼρ ἱστορεῖ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἰησοῦ· εἰ τὸν ἐπ' ἐκείνου ἀνηρέθη, πῶς μετὰ πολὺν χρόνον ἐπανέστη τῷ Ἰσραήλ;

Ἄλλος ἦν ἐκεῖνος, καὶ ἄλλος οὗτος· ὁμώνυμοι δὲ ἦσαν, τὴν αὐτὴν ἐσχηκότες βασιλείαν. Εἰκὸς δὲ τοῦτον καὶ οὖν ἐκεῖνου γενέσθαι. Ἔστι γὰρ πολλοὺς εὐρεῖν τὰς τῶν πατέρων ἐσχηκτάς (49) προσηγορίας· αὐτίκα γοῦν Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ὁ πρῶτος υἱὸς Κωνσταντῖνος ὠνόμασται.

ΕΡΩΤ. ΙΑ' 87.

Ἄλλ' ἡ τοῦ Ἰησοῦ (50) ἱστορία οὐ μόνον τὸν Ἰαβὴν εἶπεν ἀναιρεθῆναι (51), ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀσὼρ ἐμπρησθῆναι.

Οὐδὲν ἀπεικὸς καὶ τότε κατασκαφῆναι, καὶ αὐτοῖς ἀικοδομηθῆναι. Πλὴν ἐνταῦθα μέμνηται μὲν τῆς Ἀσὼρ, οὐ μὴν ἐν αὐτῇ κατοικεῖν αὐτὸν ἐφησεν, ἀλλὰ τὴν Ἀσσηρώθ (52). Ἐπισημαντέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι Κιναιούς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰαθὼρ καλεῖ.

ΕΡΩΤ. ΙΒ'.

Τι δὴ ποτε γυνὴ προφητεῦει;

Ἐπειδὴ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μία ἡ φύσις. Ἐκ γὰρ τοῦ Ἀδάμ ἡ γυνὴ διεπλάσθη, καὶ λόγου μετέληχεν ὡς ἐκεῖνος. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος φησιν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐνὶ ἄρρην καὶ θῆλυ. » Οὕτω καὶ Μωσῆς προφήτης, καὶ Μαριάμ προφήτις. Οἶμαι δὲ καὶ τὴν Δεβθώραν εἰς ἔλεγχον τῶν τότε ἀνδρῶν τῆς προφητείας ἀξιοθῆναι. Οὐδενὸς γὰρ ἐξ ἐκείνων εὐρεθέντος ἀξίου τῆς χάριτος, αὕτη τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος τετύχηκε δωρεὰς· καὶ οὕτω δῆλη ἦν 88, ὅτι τῆς ἀνωθεν ἤξιστο χάριτος, ὡς τὸν Βαράκ μὴ τολμήσαι· δίχα ταύτης εἰς τὴν παράταξιν ἐξελθεῖν· τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ ψῆθῃ αὐτῆς ἔφη· « Ἐξέλιπον οἱ κρατοῦντες (53) ἐν τῷ Ἰσραήλ, ἕως οὗ ἐξάνεστη

num: Est mihi secretus sermo tecum, o rex d. » Galgal vero non procul distabat a Jerichunte. Flammam autem appellavit ferrum gladii: paraxiphidem vero, capulum. Hoc enim innuit: « Et accepit gladium a dextro femore suo, et infixit in ventrem Eglomi, ac immisit capulum post flammam, et conclusit adeps capulum ». »

INTERR. X.

Quæ pertinent ad Jabinem regem Asor, narrat etiam historia Josuæ. Si ergo interfectus est ejus temporibus, quomodo multo post tempore insurrexit in Israellem ?

330 Alius erat ille, et alius iste. Et ejusdem erant nominis, eodemque regno potiebantur. Verisimile est autem hunc illius esse filium. Multos enim reperias, qui nominibus patrum suorum appellati sunt, verbi gratia, Constantini imperatoris filius primogenitus dictus est Constantinus.

INTERR. XI.

At retulit historia Josuæ non solum Jabinem interfectum fuisse, sed etiam urbem Asor exustam &.

Non est alienum a verisimili urbem illam tum eversam fuisse, postea vero instauratam. Verum quamvis hoc loco faciat mentionem urbis Asor, non tamen asserit ipsum Jabinem in ea habitasse, sed in urbe Aseroth b. Notandum hoc etiam est, eum posteros Jothor vocare Cinæos.

INTERR. XII.

Qui fit ut mulier prophetizet ?

Quia virorum ac mulierum eadem est natura. Nam ex Adamo formata est mulier, et particeps rationis facta est, sicut et ille. Quapropter etiam inquit Apostolus: « In Christo Jesu non est masculus et femina i. » Sic et Moses propheta fuit, et Miriam prophetissa. Existimo autem, etiam Deborah in contumeliam virorum prophetiæ donum adeptam esse. Nam cum ex viris nullus inveniretur dignus qui gratiam promereretur, hæc donum sanctissimi Spiritus est consecuta. Atque tam clare constabat eam esse nactam gratiam supernam, ut Barac absque ea progredi non auderet in aciem: quod quidem ipsa in cantico etiam suo dicit·

^d Judic. III, 19. ^e ibid. 21-22. ^f Judic. IV, 2 seqq. coll. Josue II, 1 seqq. ^g Josue II, 10, 11. ^h Judic. IV, 2. ⁱ Galat. III, 28.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ Qu. 11 initium usque ad Ἀσσηρώθ exstat in cat. p. 141, ad cap. IV, 1-4. Reliqua vid. ib. p. 145, ad vers. 10, 11. Quæstio 12 quatuor constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐν Ἰσραήλ p. 351, exstat in cat. p. 142, ad cap. IV, 6, 7, 2.) λέγει—προτιθεῖς vid. ib. p. 148, ad cap. V, 8, 3.) δηλοῖ—δικαιοσ. τῷ θεῷ vid. ib. ad vers. 9, 4.) Μοφαθὲμ (cat. Μοφαδὲμ) et rel. vid. ib. p. 155, ad vers. 16. ⁸⁸ cat. p. 142. ὅλον ἦν.

NOTÆ.

(47) Ἐπεκλείων.

(48) Ἐπεκλείων τῆ παραξίφιδι.

(49) Ἐσχηκτάς. Ἐπεκλείων εὐρηκτάς.

(50) Ἰησοῦ. Cod. et Pic. Ἰαβὴν.

(51) Ἐπεκλείων ἀναιρεῖσθαι.

(52) Ἐπεκλείων Ἀσσηρώθ.

(53) Κρατοῦντες. Ita habet cod. Oxon. Receipta. lectio l. c. est δυνατοί.

« Defecerunt **331** potentes in Israel, donec surrexit Behora mater in Israel ». Declaratque contribulium quoque suorum impietatem : « Elegerunt deos novos tanquam panem hordeaceum ^k. » Summam illorum amentiam per similitudinem coarguit. Ut enim compos mentis non habetur is qui triticis panibus hordeaceos anteponeat : ita supra modum stupidus est, qui falsos deos vero præfert. Perspicuam autem facit animi fiduciam : « Si videro, ait, lancearum quadraginta millia, tamen cor meum ad ea intentum est quæ disposita sunt Israelii ^l. » Hæc autem firmavit lex divina : « Si enim videris multitudinem hostium, et equorum, et curruum, ne timeas, quoniam Dominus Deus tuus pugnavit pro te ^m. » Porro non solum pauperibus, sed etiam his qui de suis opibus gloriantur, præcipit ut extollant Deum. « Potentes, inquit, populi benedicite Dominum : et vectijumentis Madaroth, qui super currus sedetis, emittite vocem instar eorum qui pulsant in medio lætantium. Illi dabitur justitiam Deo ⁿ. » Cæterum *mosphatem agros* interpretantur, *madaroth* autem *privationem visus* p. *Yhud* autem, *maledicere in Mazar* q, maledicere **332** in potente. Discimus autem ex historia, quo pacto Dominus Deus, utens paterna dilectione, populum delinquentem tradebat extraneis, veluti virga quadam atque flagello utens illis : et vicissim poenitentia ductus miserabatur, ac omnibus modis succurrebat. Ilaque statim post acceptum Deboræ ministerio beneficium, prolapsus ad impietatem tradidit Madianitis. Deinde post illam castigationem, ope sua dignatus est, impietate illorum prius per quemdam prophetam reprehensa. Commemoravit rursus beneficia quæ acceperant : postea per angelum quemdam Gedeonem corroborans, jussit ut adversus hostes aciem instrueret.

Δεβθώρα μήτηρ ἐν Ἰσραήλ. Ἀλεγει δὲ καὶ τὴν τῶν ὁμοφύλων ἀσέθειαν· « Ἠρέτισαν θεοὺς κενοὺς (54), ὡς ἄρτον κριθίνον (55). » Τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀφροσύνην διὰ τῆς εἰκόνης διήλεγξεν (56). Ὡς περ γὰρ ἀνόητος ὁ τῶν πυρίκων ἄρτων προτιμῶν τοὺς κριθίνους, οὕτως ἄγαν ἐραβώντητος, ὁ τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς τοῦ ἀληθινοῦ προτιθεῖς. Διγλοῖ δὲ (57) καὶ τὸ πιστὸν τῆς γνώμης· « Ἐὰν γὰρ ἴδω, φησί, σειρομαστῶν (58) τεσσαράκοντα χιλιάδας (59), ἡ καρδία μου ἐπὶ τὰ διατεταγμένα τῷ Ἰσραήλ. » Ταῦτα δὲ ὁ θεὸς διηγόρευσε νόμος. « Ἐὰν γὰρ, φησὶν (60), ἴδῃς πλῆθος πολεμίων, καὶ ἵππων ^o, καὶ ἄρμάτων (61), μὴ φοβηθῆς, ὅτι Κύριος ὁ θεὸς σου πολεμήσει ὑπὲρ σοῦ. » Κελεύει δὲ οὐ μόνον τοῖς πένησιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπὶ πλούτῳ μέγα φρονοῦσιν, ὑμνεῖν τὸν θεόν. « Οἱ δυνάσται γὰρ, φησί, τοῦ λαοῦ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, ἐπιβεβηκότες ἐπὶ ὑποζυγίων, καθήμενοι ἐπὶ λαμπίνων καὶ (62) φθόγγασθε φωνὴν ἀνακρουομένων ἀναμέσων εὐφραينوμένων. Ἐκεῖ δώσουσι δικαιοσύνην ^p τῷ θεῷ (63). » *Μοσφαθέμ* δὲ, ἀγροὶ ἐρμηνεύονται, *μαδάρωθ* (64) δὲ, *ἀδελφία*. Τὸ δὲ *καταράσασθαι μαζῶρ* (65), *καταράσασθαι ἐν τῷ κραταιῷ*. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τῆς ιστορίας, ὡς πατρικῆ φιλοστοργίᾳ κεχηρημένος ὁ Δεσπότης θεός, καὶ παρνομοῦντα τὸν λαὸν παρεδίδου τοῖς ἀλλοφύλοις· οἷόν τινα βράδω κεχηρημένος, καὶ μάλιστα· καὶ πάλιν μεταμελόμενος (66) ἔλειε ^q, καὶ παντοδαπῆς ἡξίου ^r κηδεμονίας. Αὐτίκα γαῦν μετὰ τὴν διὰ (67) τῆς Δεβθώρας εὐεργεσίαν, εἰς ἀσέθειαν ἐξωκελιαντα (68) Μαδιθηναίους παρέδωκεν. Εἶτα μετὰ τὴν παιδείαν, τῆς επικουρίας ἡξίωσε. Διὰ τίνος δὲ τοῦ προφήτου πρῶτον ἐξήλεγξεν αὐτῶν τὴν ἀσέθειαν. Ἀνέμνησε δὲ καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ὧν ἀπτήλαυσαν· εἶτα διὰ τίνος ἀγγέλου τὸν Γεδεὼν παραθαρήνας παρατάξασθαι (69) τοῖς πολεμοῖς ἐκέλευσεν.

ⁱ Judic. v, 7. ^k ibid. 8. ^l ibid. 8, 9. ^m Num. xx, 4. ⁿ Judic. v, 9, 10. ^o ibid. 16. ^p ibid. 22. ^q ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^o cat. p. 148. καὶ ἄρματα καὶ ἵππων. ^p δώσουσιν εὐφροσύνην. ^q cat. p. 153. μεταμελόμενον ἔλειε. ^r ἀξιοῖ.

NOTÆ.

(54) *Κενούς*. Præferenda est lectio rec. καινούς, quam etiam Picus in versione Lat. secutus est, ubi nihil mutandum esse putavimus.

(55) *Ὡς ἄρτον κριθίνον*. Ita in cod. Alex. et Oxon. minus bene exprim. verba textus *ὡς ἄρτον κριθίνον* quasi esset *ὡς ἄρτον κριθίνον*. Magis ad Hebr. veritatem h. l. accedit versio quam habet cod. Vatic. τότε ἐπολέμησαν πόλεις ἀρχόντων.

(56) Uterque ἡλεγξεν.

(57) *Δέ*. Uterque addit αὐτῶν.

(58) *Ἐὰν* — *χιλιάδας*. Hæc nullius interpretum Græcorum, quorum h. l. maxima est diversitas, auctoritate muniuntur.

(59) Uterque *σειρομαστῶν*. In cod. Alex. leg. *σειρομαστῶν*.

(60) *Φησὶν*, et deinde *πλῆθος* — *φοβηθῆς*, desunt apud Pic.

(61) *Καὶ* — *ἄρμάτων*. Cod. καὶ ἄρματα καὶ ἵππων.

(62) *Οἱ δυνάσται* — *δικαιοσ*. τῷ θεῷ. Hæc fere omnia exprimunt lectiones codicis Alex.

(63) *Καθήμενοι* — *καὶ*. Des. utroque loco.

(64) *Μοσφαθέμ* — *μαδάρωθ*. Cod. et Pic. *Μοσφαθέ* δὲ ἀγροὶ ἐρμηνεύονται· ἄμα, *μαδάρωθ*. Nec Monif. nec Drusius has lectiones notarunt, quæ etiam in Bosii Notis ad Judic. v, 16, 22, desiderantur.

(65) *Καταρ*. *μαζῶρ*. Des. utroque loco. Pro *καταράσασθαι*, quod sequitur, cod. et Pic. habent καὶ ἀράσασθαι.

(66) *Cod.* μεταμελόμενον ἔλειε.

(67) *Διὰ*. Des. utroque loco.

(68) Uterque *ἐξωκελιαντας*.

(69) Uterque *πατάξασθαι*.

ΕΡΩΤ. II* 42.

Τι ἔστι· « Πορεύου ἐν τῇ ἰσχυί σου ταύτῃ, καὶ σώσεις τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Μωδιὰμ; »

Προτραπείς ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου στρατηγήσαι, καὶ τοῦ πολέμου καταθάρσῃσαι (70), ἔφη πρὸς αὐτόν· « Καὶ εἰ ἔστι Κύριος ἐν ἡμῖν, ἵνα τί εὗρεν ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα; Καὶ τοῦ ἔστι τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, ὅσα διηγῆσαντο ἡμῖν (71) οἱ πατέρες ἡμῶν, λέγοντες ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἀνήγαγεν ἡμᾶς Κύριος. Καὶ νῦν ἀπόστατο ἡμᾶς Κύριος, καὶ παρέδωκεν ἡμᾶς εἰς χεῖρας Μωδιὰμ 42. » Ἐπειδὴ τοίνυν ἔσχε (72) τὴν μνήμην τῆς τοῦ Θεοῦ θαυματουργίας, καὶ βεβαίαν ἐπέκτετο τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ δόξαν, ὅτι βράδιον αὐτῷ βουληθέντι τῶν κατεχουσῶν (73) αὐτοῦς συμφορῶν ἀκαλλάξαι, ἔφη (74) ὁ ἄγγελος· « Πορεύου ἐν τῇ ἰσχυί σου ταύτῃ, καὶ σώσεις τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Μωδιὰμ 43. » ἀντὶ τοῦ, « Μετὰ ταύτης παράταξαι τῆς πίστεως, καὶ νικῆσεις. Μηδεὶς δὲ τοῖς ἐξῆς ἐπιμεμφέσθω. Οὐ γὰρ ὡς τῷ Θεῷ ἀπιστῶν ἔφη· « Ἡ χιλιάς μου ταπεινότερα ἐστὶν ἐν Μανασσῇ· καὶ ἐγὼ σμικρότερος (75) ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου 44. » ἀλλὰ μετρίῳ κεχρημένος· φρονήματι. Ὅθεν ὑπολαβὼν ὁ ἄγγελος ἔφη· ὅτι Κύριος (76) μετὰ σοῦ, καὶ ἀποκτενεῖς τὸν Μωδιὰμ ὡσεὶ ἄνδρα ἓνα. 45. » Εὐθύς γοῦν πιστεύσας θυσίαν (77) προσήνεγκεν. Ὁ δὲ ἄγγελος οὐκ ἔρπασε τὴν θυσίαν τιμῆν· ἀλλ' ἱερώως χρεΐαν ἐπλήρωσε, καὶ βράδῳ πατάξας τὴν πέτραν, ὠλοκαύωσε τὴν θυσίαν παραδόξῳ πυρὶ.

ΕΡΩΤ. ΙΔ'.

Τι δήποτε τὸν τῷ Βααλ τρεφόμενον μόσχον τῷ Θεῷ προσενεχθῆναι προσέταξε;

Μετατιθεὶς αὐτοῦς ἐκ τῆς πλάνης πρὸς τὴν ἀληθειαν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὸν ἐκεῖνου βωμὸν κατασκαφῆναι παρηγγύησε, καὶ τὸ ἄλλος ἐκκοπήναι. Ἐδει γὰρ ἐν τῆς τοιαύτης 46 χάριτος ἀξιωθέντα, μὴ μόνον εὐσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων γενέσθαι διδάσκαλον.

ΕΡΩΤ. ΙΕ'.

Τίτος σύμβολον ὁ πόκος ὁ τὴν δρόσον δεξάμενος;

Πρῶτον ἤτησεν ὁ Γεδεὼν ἐν τῷ πόκῳ γενέσθαι: τὴν δρόσον, πᾶσαν δὲ τὴν γῆν διαμειναι ξηράν· μετὰ δὲ ταῦτα, τὴν μὲν γῆν ὑδρανθῆναι 46, μόνον δὲ τὴν πόκον ἴμοιρον διαμειναι τῆς δρόσου. Διπλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὡς πάλαι μὲν ὁ Ἰσραὴλ τῆς θείας ἀπήλαυσε χάριτος, ὡς ὁ πόκος τῆς δρόσου· ὕστερον δὲ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις τῶν πνευματικῶν τετύχηκε δωρεῶν. Ἐρπμος δὲ τούτων ὁ Ἰσραὴλ γέγονε, καθάπερ ὁ πόκος ἐστερήθη τῆς δρόσου.

* Judic. vi, 14. * ibid. 13. † ibid. 15. ‡ ibid. 16. †† ibid. 25. ††† ibid. 38.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

42 Qu. 13 initium usque ad ἄνδρα ἓνα, p. 333, exstat in cat. p. 163, ad cap. vi, 14. Reliqua vid. ib. p. 165, ad vers. 21. 43 cat. p. 163, ἐν χειρὶ Μωδ. 44 cat. p. 166, τοσαύτης. 45 cat. p. 168, ὑγρὰνθῆναι.

NOTÆ.

(70) Uterque καθάρσῃσαι.

(71) Ἡμῖν. Des. utroque loco.

(72) Ἔσχε. Uterque εἶχεν.

(73) Cōil. κατεχόντων.

(74) Ἐφη. Hoc loco quædam desunt apud Pic.

(75) Cod. σμικρός.

(76) Κύριος. Uterque addit ἔσται.

(77) Uterque, θυσίας.

A

INTERR. XIII.

Quid sibi vult: « Vale in hac fortitudine tua, et liberabis Israel em manu Madianitarum 47? »

Cum ahortatus esset eum angelus ad cogendum exercitum, et ineundum bellum, dixit Gedeon ad eum: « Si Dominus nobiscum est, cur apprehenderunt nos cuncta mala ista? Et ubi sunt mirabilia ejus, quæ narraverunt patres nostri? ac dixerunt: Ex Ægypto reduxit nos Dominus. Nunc autem repulit nos Dominus, et tradidit in manus Madianitarum 47? » Quoniam ergo memor erat mirabilium Dei, firmamque de Deo tenebat opinionem, illum, si vellet, eos facile liberare posse a calamitatibus quibus delincebantur, dixit angelus: « Proficiscere in fortitudine ista tua, et 333 salvabis Israel de manu Madianis; » quasi diceret: Cum hac fide aciem instrue, et vinces. Neque damnet quisquam ea quæ sequuntur. Non enim velut diffidens de Deo dixit: « Familia mea humillima est in tribu Manasse, et ego minimus in domo patris mei 48; » sed de se modeste sentiens. Quapropter angelus respondens ait: « Dominus tecum erit, et interficies Madianitas, sicut virum unum 49. » Confestim ergo dictis fidem adhibens obtulit sacrificium. Sed angelus honorem Deo debitum non subripuit: verum sacerdotis officio functus est, virgaque percutiens petram, igne prodigioso hostiam totam exussit.

B

INTERR. XIV.

Quare Deo jussit offerri vitulum qui pro Baale nutriebatur 49?

Quia traducebat eos ab errore ad veritatem. Propterea illius aram everti, et lucum abscindi præcepit. Decebat enim cum qui talem gratiam erat adeptus, non solum pium esse, sed aliis quoque pietatis esse magistrum.

C

INTERR. XV.

Quid significabat vellus illud quod rorem suscipiebat 50?

Postulavit primo Gedeon ut rore perfunderetur vellus, tota vero terra sicca permaneret: post hæc autem, ut humectaretur terra, solum autem vellus rore careret. Quæ verba innuunt Israelitas olim quidem gratia potitos esse, sicuti vellus rore: postea vero universam hominum naturam adeptam esse spiritualia 334 dona, quibus tanquam rore vellus Israel privatus est.

D

INTERR. XVI.

Cur eos solum in aciem descendere jussit, qui more canis biberant? 7

Dominus Deus rationem ipse aperuit: « Multus enim, inquit, est populus tecum, ut tradam Madianitis in manum eorum, ne quando gloriatur Israel contra me, dicens: Manus mea liberavit me. » Quare maxima parte dimissa, eos qui reliqui erant ad fluvium jubet adduci: e quibus cum plures celeriter se demittentes genu flexo biberent, trecenti vero per ignaviam hoc non agentes manu aquam ori admovent, hos solos ut ignavos et socordes jussit in hostes irruere, ut omnibus perspectum esset auxilium divinum. Hunc etiam in modum, per duodecim piscatores et publicanos, et unum coriariam, dæmonum exercitum fudit, et naturam humanam salvavit. Unde propheta Isaias componens illa cum istis ait: « Virgam infidelium dissipavit Dominus sicut die Madianitarum. » Sicut enim hoc loco nudis usus est militibus, sinistra quidem gestantibus lucernas in urnis latentibus, dextra vero tubas: ita sacros apostolos misit nudos per universam terram, ferentes lucernam miraculorum, et prædicationum tubam. Ιερους ἀποστόλους γυμνούς εις την οικουμένην ἀπέστειλε, φέροντας την λαμπάδα των θαυμάτων, και την σάλπιγγα των κηρυγμάτων.

335 INTERR. XVII.

Quid est: « Fecit ex illis Gedeon ephod, et statuit illud in civitate sua Ephrata? »

Contra legem quidem erat quod factum fuit. Nam solis sacerdotibus ephod uti licebat: per illud enim revelabatur quid facto opus esset. Gedeonis tamen intentio minime vergebat ad impietatem: sed cum esset princeps et dux exercitus, volebat cognoscere per ephod, quid agere deberet. At hoc populo conciliavit contagionem iniquitatis: « Fornicatus enim est, inquit, cunctus Israel post illud ibi: et factum est Gedeoni et domui ejus in scandalum. » Ephod autem interpretatus est in Exodo *superhumeralis*, cui copulabatur rationale: per illud vero indicabatur futura in bello victoria. Quod clarius cognoscitur ex historia Regnorum. Cum enim alienigenæ coegissent exercitum, præcepit Saul sacerdoti ut afferret ephod: tum ubi cognovisset hostes esse perturbatos, declaratamque victo-

7 Judic. vii, 5 seqq. 2 ibid. 2. 3 Isa. ix, 4. 4 Judic. viii, 27. 5 ibid. 6 I Reg. xiv, 18, 19.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁷ cat. p. 169. τελώνου. ⁶⁸ Κύριος om. ⁶⁹ Qu. 17. initium usque ad αυτό κέκληκεν exstat in cat. p. 180, ad cap. viii, 27. Reliqua vid. ib. p. 190, ad cap. ix, 56, 57. ⁷⁰ cat. p. 180, αυτό. ⁷¹ δι' εκ δε. ⁷² τῷ Γεδ. και om.

NOTÆ.

(78) Uterque, πεπτωκότων.
(79) Cod. ἀλιάστων. Minus bene.
(80) Cod. συντόμου. Pic. συντοτόμου. Utrumque minus recte.
(81) Cod. παρέλαθεν.

ΕΡΩΤ. ΙΣ΄.

Τί δήποτε τούς κυρί παραπλησίως πεπωκότας μόνους ἐκέλευσε παρατάξασθαι;

Δεδήλωκε την αιτίαν αὐτός ὁ Δεσπότης Θεός. « Πολύς γάρ, φησί, ὁ ὄχλος ὁ μετὰ σοῦ, ὥστε παραδοῦναι με την Μαδιὰν ἐν χειρὶ αὐτῶν, μήποτε καυχῆσθαι Ἰσραὴλ ἐπ' ἐμὲ, λέγων· Ἡ χεὶρ μου ἔσωσέ με. » Τῶν πλείστων τοίνυν ἀπολυθέντων, τοὺς ὑπολειφθέντας τῷ ποταμῷ προσαχθῆναι προσέταξεν, εἴτα τῶν πλείονων εἰς γόνυ κλιθέντων, και πεπωκότων (78) συντόμως· τῶν δὲ τριακοσίων τοῦτο μὲν δι' ὄκνον οὐ πεποικηκότων, τῇ δὲ χειρὶ τὸ νᾶμα πρὸς ενεγκόντων τῷ στόματι, τούτους μόνους ἐκέλευσε, ὡς ἀργούς και νωθεῖς, κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὀρμησάι· ἵνα γένηται δὴλη πᾶσιν ἡ θεία ῥοπή. Οὕτω και διὰ δώδεκα ἀλιέων (79) και τελωνῶν ⁶⁷, και σκυτοτόμου (80) ἐνός, την τῶν διαμόνων κατέλυσε φάλαγγα, και τῶν ἀνθρώπων την φύσιν διέσωσε. Τούτου χάριν ὁ προφήτης Ἡσαίας τούτοις ἐκεῖνα παρέβαλλεν (81), και εφη· « Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπειθούτων (82) διεσκέδασε Κύριος ⁶⁸, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιὰμ. » Ὡσπερ γὰρ ἐνταῦθα γυμνοὶ ἐχρήσατο στρατιώταις, τῇ μὲν λαιᾷ φέρουσι κεκρυμμένας ἐν ἀμφορῶσι λαμπάδας· τῇ δεξιᾷ δὲ τὰς σάλπιγγας· οὕτω τοὺς

ΕΡΩΤ. ΙΖ΄.

Τί ἐστίν· « Ἐποίησεν (83) αὐτὰ Ἰσραὴλ Γεδεὼν εἰς ἐφοῦδ, και ἔστησεν αὐτὸ ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ ἐν Ἐφραθᾷ; »

Παράνομον μὲν τὸ γεγονός. Τῷ (84) γὰρ ἐφοῦδ μόνους ἐξῆν κεχρησθαι τοῖς Ιερῶσι· δι' ἐκεῖνου ⁷¹ γὰρ τὸ πρακτέον ἀπεκαλύπτετο. Ὁ μόντοι τοῦ Γεδεὼν σκοπὸς οὐκ εἰς ἀσέβειαν ἀπέκλινεν, ἀλλ' ὡς ἄρχων και στρατηγὸς ἐβούλετο διὰ τοῦ ἐφοῦδ τὸ πρακτέον μανθάνειν· τῷ δὲ λαῷ πρόξενον παρανομίας ἐγένετο. « Ἐξεπόρνευσε γάρ, φησί, πᾶς Ἰσραὴλ ὀπίσω αὐτοῦ ἐκεῖ· και ἐγενέτο τῷ Γεδεὼν, και ⁷² τῷ οὐκῆ αὐτοῦ, εἰς σκάνδαλον. » Τὸ δὲ ἐφοῦδ, ἐπωμίδα ἐν τῇ Ἐξιδῶ (85) ἠρμήνευσεν, ἥ τὸ λόγιον συνήπτετο· δι' ἐκεῖνου δὲ ἡ ἐν πολέμοις ἐσηλοῦτο νίκη. Ἡ δὲ τῶν Βασιλείων ἱστορία σαφέστερον τοῦτο διδάσκει. Τῶν γὰρ ἀλλοφύλων συνηθροισμένων, ἐκέλευσε ὁ Σαουλ ἄραι τὸ ἐφοῦδ (86) τὸν Ιερέα· εἴτα τεταραγμένους τοὺς πολεμίους ἰδὼν, και την νίκην δεδηλωμένην ⁷³ « Συνάγαγε, φησί, τὸ ἐφοῦδ. » Ἀῆλον τοίνυν ὡς

(82) Ἀπειθούτων. Rec. lect. l. c. est ἀπειτούντων.
(83) Uterque, αὐτοῖς.
(84) Uterque τό.
(85) Ἐξιδῶ. Vid. supra, p. 166.
(86) Τὸ ἐφοῦδ. Vid. supra, p. 167.

ὑρασμα ἦν τοῖς ἱερεῦσι περιτιθέμενον, καὶ πρό-
 μγνόν τὸ πρακτέον, καὶ ὁ Ἀκύλας δὲ ἐπέδουμα
 αὐτὸ κέκληκεν. Τὰ δὲ κατὰ τὸν Ἀδιμέλεχ, καὶ τοὺς
 Σικημίτας, διδάσκει ἡμᾶς, ὡς ἡ πονηρὰ συμφωνία
 τοῖς χρωμένοις ἐπάγει πανωλεθρίαν εἰς διχόνοιαν
 τελευτώσα. Κοινῇ γὰρ τοῦ Γεδεὼν ἀνελόντες τοὺς
 παῖδας, ὅπ' ἀλλήλων διώλοντο.

ΕΡΩΤ. ΙΗ' 78.

Τί ἐστίν· « Ἐσπείρεν ἐν αὐτῇ (87) ἄλας ; »

Τὴν ἀκαρπίαν τοῦτο⁷⁴ δηλοῖ· οὐδὲν γὰρ ἐξ ἄλων
 φύεται. Ἐπισημῆνασθαι δὲ δεῖ, ὅτι μικρὰς ἀνακα-
 χῆς ἀπολαύοντες, εὐθύς τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρουον·
 ἢ Προσέθεντο γὰρ, φησὶν, οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ποιῆσαι τὸ
 πονηρὸν ἐναντι Κυρίου, καὶ ἐλάτρουσαν τοῖς Βα-
 λείμ, καὶ τοῖς Ἀσταρόθ, καὶ τοῖς θεοῖς Σιδῶνος, καὶ
 τοῖς θεοῖς Μωάβ, καὶ τοῖς θεοῖς Ἀμμών, καὶ τοῖς
 θεοῖς τῶν ἀλλοφύλων. ἢ Ἐπειδὴ δὲ ὀργισθεῖς⁷⁵ ὁ
 θεὸς ἐπέστησεν αὐτοῖς τὸν τῶν Ἀμμαϊτιῶν βασι-
 λέα, ἐβόησαν μὲν πρὸς τὸν σωτήρα θεόν, καὶ σφῶν
 αὐτῶν κατηγόρησαν, ὅτι τὸν εὐεργέτην καταλιπόν-
 τες, καὶ ἀληθινὸν θεόν τε καὶ Κύριον, τοῖς ψευδω-
 νόμοις ἐλάτρουσαν· εἶτα διελέγξας αὐτῶν ὁ φιλά-
 θρωπος Κύριος τὴν ἀχάριστον γνώμην· πολλῆς γὰρ
 πωλλῆς ἀπολαύσαντες κηδεμονίας, τὴν τῶν εἰδώ-
 λων προετίμησαν θεραπείαν· καὶ ἀπειλήσας ὡς οὐ-
 δεμιᾶς αὐτοὺς ἀξιώσει κηδεμονίας. « Οὐ προσθήσω
 γὰρ, φησὶν, εἰ⁷⁶ σῶται (88) ὑμᾶς, βαδίζετε καὶ
 βοῶτε πρὸς τοὺς θεοὺς οὓς ἐξελέξασθε ἑαυτοῖς, καὶ
 αὐτοῖς⁷⁷ σωσάτωσαν ὑμᾶς ἐν καιρῷ ὀλιψέως ὑμῶν. »
 Ἐπειδὴ τοίνυν⁷⁸ καὶ τὰς οικείας ὁμολόγησαν παρα-
 νομίας, καὶ μετέστησαν τοὺς θεοὺς τοῦς ἄλλοτριους
 παρ' αὐτοῦ βοήθειας ἀπήλασαν.

ΕΡΩΤ. ΙΘ'.

Τί ἐστίν· « Εἶπατε δὴ σύνθημα (90) ; »

Οἱ τῆς Ἐφραΐμ φυλῆς ἐπεστράτευσαν τῷ Ἰεφθάε,
 χλευσάνοντες ὅτι δὴ τῆς κατὰ τῶν Ἀμμαϊτιῶν οὐκ
 ἐκινώνησαν νίκης· εἶτα δυσπραγήσαντες ἔφυγον.
 Ἄλλὰ λόγον τινὰ τῶν συστρατευομένων ἀποστείλας
 ὁ Ἰεφθάε διαβῆναι τὸν ποταμὸν αὐτοὺς διεκώλυσεν.
 Ἐπειτα πειρωμένοις ἐξαπατήσασθαι, καὶ λέγοντας ἐκ
 τῶν ἄλλων εἶναι (91) φυλῶν, ἐκέλευσεν ἐπερωτᾶσθαι
 τινὰ λόγον, ὃς ἐπέφερε διὰ τῆς γλώττης τὸν ἔλεγχον.
 Ὅσπερ γὰρ Ὀσροηνοὶ, καὶ Σύροι, καὶ Εὐφρατῆσιοι,
 καὶ Παλαιστῖνοι, καὶ Φοίνικες, τῇ Σύρων χρῶνται

⁷⁴ Judic. ix, 45. ⁷⁵ Judic. x, 6. ⁷⁶ ibid. 13, 14. ⁷⁷ Judic. xii, 6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷² Qu. 18 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐξ ἄλ. φύεται exstat in cat. p. 188, ad cap. ix, 45. 2.) ἐπισημῆνασθαι — ἀλλοφύλων, p. 336, vid. ib. p. 191, ad cap. x, 6. 3.) ἐπειδὴ et rel. vid. ib. ad vers. 10. ⁷⁴ cat. p. 188, τοῦτο οἰμ. ⁷⁵ cat. p. 191, ὀργισθεῖς αὐτοῖς. ⁷⁶ φησὶ, τοῦ. ⁷⁷ καὶ αὐτοῖς οἰμ. ⁷⁸ τοίνυν. ⁷⁹ ἄλλοτρ. ἐκ μέσου αὐτῶν.

NOTÆ.

(87) Ἐν αὐτῇ. Ita leg. in cod. Oxon. Reliqui
 habent, αὐτήν.

(88) Ἐτι σῶσαι. Cod. ἐπισῶσαι.

(89) Ὀπίσω. Uterque, ἐκ μέσου.

(90) Σύνθημα. Ita in cod. Alex. et Oxon. expri-

riam : « Contrahere, inquit, ephod. » Constat ergo
 texturam quamdam fuisse, quæ sacerdotibus cir-
 cumponebatur, prænuntiantem quid agere conve-
 niret. Aquila vero vocavit illud, *superindumentum*.
 Cæterum ex his quæ contigerunt Abimelecho et Si-
 chemitis, discimus improbam consensionem irte-
 ritum afferre utentibus ea, et in dissensionem de-
 sinere. Qui enim liberos Gedeonis simul interfece-
 rant, mutuis plagis perierunt.

INTERR. XVIII.

Quid hoc est : « Consersit eam sale ? »

Hoc denotat sterilitatem : quoniam ex sale nullus
 fructus **336** nascitur. Sed hoc utique notandum
 est, quod brevibus induciis usi mox redierint ad
 serviendum idolis : « Addiderunt enim, inquit,
 filii Israel, ut facerent malum in conspectu Domini,
 et coluerunt Baalim, et Astaroth, deos Sidonis,
 Moab, et Ammon, deos denique extraneorum gen-
 tium f. » At cum Deus ira permotus suscitasset in
 illos regem Ammonitarum, clamaverunt ad Deum
 conservatorem, seipsos accusantes, quod relicto
 benefico ac vero Deo et Domino, falsos deos coluis-
 sent. At cum increpasset benignus Dominus in-
 gratum eorum animum (multiplicem enim provi-
 dentiam ejus sæpius experti, idolorum cultum præ-
 posuerant), et comminatus esset nullas se posthac
 laturum supplicias : « Non enim porro, inquit, libe-
 rabo vos, ite et invocare deos, quos ipsi vobis ele-
 gistis, et liberent vos tempore afflictionis vestræ. »
 Ubi suas iniquitates confessi sunt, alienosque deos
 removerunt a se, servientes Domino, auxilium ejus
 senserunt.

ὄπίσω (89) αὐτῶν ⁷⁹, καὶ ἐλάτρουσαν τῷ Κυρίῳ, τῆς

INTERR. XIX.

Quid illud est : « Dicite tesseram h. ? »

Qui erant de tribu Ephraim, ægre ferentes quod
 victoriæ ab Ammonitis reportatæ participes non
 fuissent, prælium inierunt adversus Jephtham :
 deinde cum res illis male successissent, fugerunt.
 Tunc Jephtha missa cohorte ex iis quos secum ha-
 bebatur, impedivit ne flumen trajicerent. Et cum eum
 circumvenire tentarent, **337** et ex aliis tribubus
 se esse dicerent : præcepit ut interrogarentur ver-
 bum quoddam, ex cujus pronuntiatione argueren-
 tur. Quemadmodum enim Osrhoeni, et Syri, et Eu-

(91) Εἶναι. Abest a cod.

pharacæ, et Palæstini, ac Phœnices, lingua Syrorum A
untur, longe tamen diversa est singulorum lo-
quendi proprietas : ita Hebrææ quidem erant duo-
decim tribus, sed, ut verisimile est, habebant sua
idiomata, non aliter quam illa. Nam, ut Syrus refert,
aliis spicam appellantibus *embla*, qui sunt de tribu
Ephraim ex quadam consuetudine *embelo* dicebant.
Hoc probe sciens Jephtha pronuntiare jussit, et
convictos interemit.

INTERR. XX.

*Quamobrem permisit Dominus Deus mactari filiam
Jephthæ ?*

Nimis stolidi erant Jephthæ pollicitatio. Animad-
vertere enim debebat, ut fieri poterat, canem vel
asinum illi primum occurrere posse, quæ tamen ex
lege immunda sunt animalia. Dominus igitur Deus
per illum erudiens cæteros, ut prudenter et discretè
promissiones suas emittant, cædem hanc non co-
hibuit. Quod tamen hujusmodi victimas damnet,
testis est beatus David, clamans : « Et immolave-
runt filios suos et filias suas dæmonis : et effude-
runt sanguinem innocentem, sanguinem * filiorum
suorum et filiarum, quas sacrificaverunt sculptilibus
Chanaan, et infecta est terra sanguinibus i, » et
quæ sequuntur. Ipse quoque Dominus Deus per
Ezechielem prophetam ait : « Et accepisti filios
tuos et filias 338 tuas, quos genuisti mihi, et
obtulisti illos amatoribus tuis : hoc supra omnem
fornicationem tuam i. » Atque ut indicaret impie-
tatis excessum, addidit : « Quod non cogitaram,
nec ascenderat in cor meum. » Quinetiam Abra-
hami dilectionem erga Deum cum exercere vellet,
præcepit ut sacrificaret filium : cumque ipsius ju-
sti demonstrasset animum, ne mactaretur inibuit.
Reliqua declarant ipsius Jephthæ imperfectionem.
Nam cum promisisset se oblaturum in sacrificium
quidquid primum occurreret, ut vidit filiam hoc
fecisse, et vestem scidit, et acerbe flevit, eique spa-
tio primum ad legendum concesso, tunc cum im-
molavit. Longe autem illo melior filia : « Si enim,
inquit, de me os tuum aperuisti ad Dominum, fac
mihi sicut exiit ore tuo, pro eo quod tibi fecit Do-
minus ultionem de hostibus tuis, de filiis Ammon k. »
Ut ergo doceret Dominus Deus quo pacto emit-
tendæ sint erga eum promissiones, immolationem
non compescuit. Deinceps historia nos instruit

φωνῆ· πολλὴν δὲ ὄμως ἢ διάλεξις⁸⁰ ἔχει διαφωρὰν·
οὕτως Ἑβραῖοι μὲν ἦσαν αἱ δυοκαίδεκα φυλαὶ, εἶχον
δὲ τινα ὡς εἰκὸς ἰδιώματα, ὥσπερ ἀμέλει καὶ αὐτῆ.
Ἄς γὰρ⁸¹ ὁ Σύρος φησὶ, τῶν ἄλλων τὸν ἀσταχυὸν
ἐμβλά (92) καλούντων, οἱ τοῦ Ἑφραΐμ ἐκ τινος συν-
ηθείας ἐμβελῶ (95) ἔλεγον. Τοῦτο γινώσκων Ἰεφθαῆ
λέγειν ἐκέλευσε, καὶ διαλεγχομένους ἀνήρει.

EPOT. K.⁸².

*Τί δήποτε συνεχώρησεν ὁ Δεσπότης Θεὸς τοῦ
Ἰεφθάε σφαγῆναι τὴν θυγατέρα ;*

Ἀνόητος ἦεν ἢ τοῦ Ἰεφθάε ὑπόσχεσις. Ἐδει γὰρ
αὐτὸν συνιδεῖν, ὡς εἰκὸς, κῶνα πρῶτον ἢ ὄνον συν-
αντῆσαι, τὰ κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτα. Παιδεύων
B τοῖνον δι' ἐκείνου τοὺς ἄλλους ὁ Δεσπότης Θεός, ὥστε
μετὰ συνέσεώς τε καὶ γνώσεως ποιεῖσθαι τὰς ὑπο-
σχέσεις, οὐκ ἐκώλυσε τὴν σφαγὴν. Ὅτι γὰρ τῶν τρι-
ούτων θυμάτων κατηγορεῖ, μάρτυς ὁ μακάριος Δαβὶδ
βοῶν· « Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς
θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις· καὶ ἐξέγεαν αἶμα
ἀθῶων, αἶμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν
τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν (94), καὶ ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ
ἐν τοῖς αἵμασι, » καὶ τὰ ἐξῆς (95). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ
Δεσπότης Θεός δι' Ἰεζεκιὴλ τοῦ προφήτου φησὶ·
« Καὶ ἔλαβες τοὺς υἱοὺς σου, καὶ τὰς θυγατέρας
σου, οὓς ἐγέννησάς μοι⁸³, καὶ προσήνεγκας αὐτοὺς
τοῖς ἔρασταῖς σου· τοῦτο παρὰ πᾶσαν τὴν πορνείαν
σου. » Καὶ δεικνύς τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν,
προσέθηκεν· « Ὁ οὐκ ἐνεθυμήθην, οὐδὲ ἀνέβη εἰς
τὴν καρδίαν μου. » Καὶ τοῦ Ἀβραάμ δὲ γυμναῖσαι τὸ
φιλόθεον βουληθεῖς, προσέταξε μὲν τὸν υἱὸν ἱερῶ-
σαι· δεῖξας δὲ τοῦ δικαίου τὴν γνώμην, ἐκώλυσε τὴν
σφαγὴν. Ἀλλοὶ δὲ καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Ἰεφθάε τὸ ἀτελής.
Ἰποσχόμενος γὰρ πᾶν πρῶτον ὑπαντῶν εἰς Θυσίαν
προσοίσειν, εἶτα τὴν παῖδα τοῦτο δράσανσαν θεασά-
μενος, καὶ τὴν ἐσθῆτα διέβρῆξε, καὶ πικρῶς ὠλο-
φύρατο, καὶ θρηνῆσαι αὐτῇ συνεχώρησε πρότερον,
εἰθ' οὕτω κατέθυσεν. Ἀμείνων δὲ αὐτοῦ ἢ θυγάτηρ
πολλῶ· « Εἰ ἐν ἐμοὶ γὰρ, φησὶν, ἦνοιξας τὸ στόμα
σου πρὸς Κύριον, ποιεῖ μοι ὅν τρόπον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ
στόματός σου, ἀνθ' ὧν ἐποίησέ σοι Κύριος ἐκδίκησιν
ἐκ τῶν ἐχθρῶν σου, ἐκ τῶν υἱῶν Ἀμμών. » Διδά-
σκων τοῖνον ὁ Δεσπότης Θεός, πῶς δεῖ ποιεῖσθαι τὰς
D πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις, οὐκ ἐκώλυσε τὴν σφαγὴν.
Μετὰ ταῦτα⁸⁴ διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἱστορία τῶν ἀγγέλων

ⁱ Psal. cv, 37, 38. ^j Ezech. xvi, 20, 22. ^k Judic. xi, 36.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁰ cat. p. 205. ἢ λέξις. ⁸¹ αὐτοί. Καὶ γὰρ, etc. ⁸² Qu. 20 (quæ in cat. decimæ nonæ præmittitur)
initium usque ad ἐκώλυσε τ. σφαγὴν, p. 338, exstat in cat. p. 200, ad cap. xi, 39. Reliqua vid. ib.
p. 208, ad cap. xiii, 16. ⁸³ cat. p. 200. ἄς ἐγ. μοι. ⁸⁴ μετὰ ταῦτα om.

NOTÆ.

(92) Ἐμβλά. Uterque σεμβλά.
(95) Ἐμβελῶ. Cod. σεμβελός. Pic. Σεμβελ ὡς.
(94) Καὶ — Χαναάν. Des. utroque loco.

(95) Καὶ τὰ ἐξῆς. Hæc in cod. August. fluoni
faciunt.

τὴν περὶ τὴν Θεὸν εὐνοίαν. Τοῦ Μανωῆ γὰρ ἔριψον αὐτῷ προσενεγκεῖν ἐθελήσαντος, ἔφη ὁ θεὸς ἄγγελος· « Ἐὐν παραδίδοσθ (96) με, οὐ φάγομαι τῶν ἄρτων σου. Καὶ ἐὰν ποιήσης ὀλοκαύτωμα, τῷ Κυρίῳ ἀνοίσεις αὐτό. » Τροφῆς, φησὶν, οὐ δέομαι· θυσίαν οὐ δέχομαι. Τοῦτο μὲν γὰρ Θεοῦ, ἐκεῖνο δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον. Ἐγὼ δὲ οὐτε ὡς ἀνθρώπος χρήζω τροφῆς, οὐτε τὴν θείαν ἀρπάζω τιμὴν. Καὶ ἐντεῦθεν ὁ ἄγγελος, ὡς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ δεξιωθέντες, ἐτέρῳ τινὶ τρόπῳ τὴν παρατεθεισάν τροφὴν κατηνάλωσαν (97).

(Hactenus Joannis Pici versio, deinceps Gentiani Herveti.)

(98) ΕΡΩΤ. ΚΑ' 65.

Πῶς ὁ Σαμψών ἐκδεδημημένως (99) καὶ παρανόμως τῶν πνευματικῆς ἀπὸ πηλασσε χάριτος;

Καὶ ἐντεῦθεν δὴλον, ὡς καὶ ἀναξίσις ὁ Δεσπότης ἐτέρως χάριν οικονομίας τῆς θείας μεταδίδοσι δωρεᾶς. Τοῦτο κἀν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις δεῖκνυσθαι ὁ Σωτήρ (1)· « Πολλοὶ γὰρ, φησὶν, ἐλεύσονται (2) ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, καλῆροῦσά μοι (5), Κύριε, Κύριε, οὐ (4) τῷ σπὸνόμεναι προσφητεύσαμεν, καὶ τῷ σπὸνόμεναι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ ἐρῶ αὐτοῖς· Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ (5) οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· οὐκ οἶδα (6) τίνας ἐστέ. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν ὁ Δεσπότης Θεός. Τῶν γὰρ ἀλλοφύλων ἐθελήσας καταλύσαι τὸ κράτος, διὰ τῆς πνευματικῆς χάριτος βίωμην αὐτῷ καὶ δύνάμιν ἰδωρήσατο. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχώρησεν αὐτὸν ἄλλοφύλων γῆμαι γυναῖκα. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· « Καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι παρὰ Κυρίου ἐστίν, ὅτι ἀνταπόδομα αὐτῷ (7) ζητεῖ ἀπὸ τῶν ἀλλοφύλων. » Τὸ δὲ « Παρὰ Κυρίου ἐστίν, » οὐ τὴν ἐνέργειαν τὴν θείαν, ἀλλὰ τὴν συγχώρησιν τὴν θείαν δηλοῖ.

ΕΡΩΤ. ΚΒ' 66.

Τι δὴποτε καὶ Ναζωραῖος (8) ὤν, καὶ ὑπὸ τὸν νόμον τελῶν, ἔφαγε τὰ ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος, καὶ νεκροῦ (9) ὄντος, κατὰ σκευασθέντα κηρία.

Ἀπὸ καὶ τοῦτο τῶν τοσούτων νόμων οὐ πᾶσιν (10) ἀναγκασίαν τὴν χρεῖαν (11). Οὐδεὶς γὰρ τῶν τούτων

¹ Judic. xiii, 16. ² Math. vii, 22, 23. ³ Judic. xiv, 4. ⁴ ibid. 9.

VARIÆ LECTIOES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁵ ἐντεῦθεν δέ. ⁶⁶ Qu. 21 initium usque ad τῶν ἀλλοφύλων exstat in cat. p. 210, ad cap. xiii, 25. Reliqua vid. ib. p. 211, ad cap. xiv, 4. ⁶⁷ cat. p. 270. συνεχ. αὐτός. ⁶⁸ Qu. 22 in cat. tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad ἰσάτος χρεῖαν exstat p. 213, ad cap. xiv, 9. 2.) ἀλλὰ τούτων — ἀπ' αὐτοῦ vid. ib. p. 227, ad cap. xvi, 20. 3.) οὐ παντελῶς et rel. vid. ib. p. 230, ad vers. 28-30. ⁶⁹ cat. p. 213, νεκροῦ λέοντος.

NOTÆ.

(96) Παραδίδοσθ με. Lectio cod. Oxon. Judic. xiii, 16.

(97) Κατηνάλωσαν. Hoc in loco desinit editio Pici.

(98) Variantes lectiones, quas ad reliqua libri Judicium capita et ad librum Ruth exhibemus, debentur studio Dav. Hoeschellii, qui suis ad Phœtium Notis, p. 53 seqq. proximas sectiones e cod. quodam Bavarico inscripsit.

(99) Cod. Bavar. ἐκδιαιτώμενος.

(1) Δείκνυσθαι ὁ σωτήρ. Cod. Bavar. δεδῆλωκε.

quænam sit angelorum in Deum benevolentia. Nam divinus angelus Manœ hædam illi offerre volenti dixit : « Si tæ cogis, non comedam de panibus tuis. Si autem vis holocaustum facere, offeres illud Domino !. » Esca, inquit. non indigeo : sacrificium non suscipio. Hoc enim Dei, illud autem humanæ nature proprium. Ego vero nec iustar hominis opus habeo cibo, nec honorem Deo debitum rapio. Unde perspicuum est angelos ab Abrahamo exceptos quodam alio modo propositam escam consumpsisse.

339 INTERR. XXI.

Quomodo Samson dissolute et fugitive vivens, spirituales gratias est assecutus?

Perspicuum hinc est, quod Dominus propter aliam dispensandi rationem etiam indignis divinum donum impertiat. Hoc etiam significavit in Evangeliiis Salvator : « Multi enim venient in illo die, et dicent mihi : Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus, et in tuo nomine multa præclaræ virtutis opera fecimus? Et dicam eis : Recedite a me, qui operamini iniquitatem, non novimus quoniam sitis. » Hoc etiam hic fecit Dominus Deus. Nam cum alienigenarum vellet frangere potentiam, per gratiam spiritualem ei donavit robur et vires. Propter hoc certe concessit etiam ei ut externi generis duceret uxorem. Et hoc quoque docet historia, dicens : « Et pater et mater ejus nesciebant quod esset a Domino, quod retributionem ille quæreret ex alienigenis. » Illud autem : « Est a Domino, » non divinam significat actionem, sed concessionem.

INTERR. XXII.

Quare cum esset Nazaræus, et sub lege viveret, færum comedit, qui in ore leonis, et quidem mortui, paratus fuerat?

340 Hoc quoque significat usum harum legum non omnibus esse necessarium. De nullo enim ex

(2) Φησὶν, ἐλεύσονται. Cod. ἐροῦσι μοί φησιν, omisso ἐλεύσονται.

(3) Καὶ ἐροῦσί μοι. Des.

(4) Κύριε οὐ. Cod. οὐκ ἐν, omisso Κύριε.

(5) Ἀπ' ἐμοῦ. Cod. addit πάντες.

(6) Οἶδα. Cod. addit ὅτι.

(7) Cod. αὐτός, quæ est lectio recepta. c.

(8) Cod. Ναζωραῖος.

(9) Καὶ νεκροῦ ὄντος. Des.

(10) Πᾶσιν. cod. Bavar. πᾶσαν.

(11) Χρεῖαν. Cod. χάριν.

iis qui has leges essent transgressi, sumptum est supplicium. Si quispiam autem existimat hoc fecisse Samsonem, ut qui non fuerit exactus et diligens legum observator, rursus consideret quod sitienti ei laticem dederit ex concava asini maxilla scaturire jussum. Ipsa autem ex lege erat immunda triplici ratione. Nam et asinus vivus est immundus, et mortuus rursus est immundus : et quod cædis fuerat instrumentum, ac mille alienigenas occiderat, aliam contraxerat immunditiam. Sed legislator tamen ex ea, et non aliunde, ei præbuit usum aquæ. Cæterum hunc ipsum invictum et inexpugnabilem, qui multis nuper alienigenarum millibus erat formidabilis, in captivitatem redegit meretrix muliercula : adeo bellica acie est gravius bellum cupiditatis. Eum enim qui se fortissime gesserat, et propter præclara et admirabilia facinora celebrabatur laudibus, captivum fecit voluptas. Ipsa enim cum divina nudavit gratia : « Excitatus est enim, inquit, Samson e somno suo, et dixit : Egrediar, et faciam sicut semper, et me executiam. Et ipse nescivit quod Dominus ab eo recesserit p. » Non eum autem omnino reliquit benignus et clemens Deus : sed cum eum vidisset probris affectum et contumeliis, misertus est, et precantem exaudiit, et tantas vires ei suppeditavit, ut et concuteret columnas quæ ferebant templum idolorum, **341** et tectum simul cum eis dejiceret, ac tria virorum millia simul obrueret, et onage majorem numerum mulierum.

INTERR. XXIII.

Undenam Samson tot venatus est vulpes?

Erat mons apud eos, qui alebat multas vulpes ; et hoc docet historia : « Cæpit enim, inquit, Amorhæus habitare in monte myrteti, ubi sunt ursi et vulpes q. »

INTERR. XXIV.

Quid est : « Fecit Micha ephod et theraphim » ?

De ephod sæpe diximus, quod fuerit vestis sacerdotum Judic. xvi, 20. q Judic. i, 35. r Judic. xvii, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁰ ζῶν ⁹¹ cat. p. 227. πολλὰ τ. ἀλλ. μυρ. ⁹² τὰς ὑπερφυεῖς. ⁹³ αὐτὸν ἀπεγύμνωσε. ⁹⁴ cat. p. 250, αὐτὸν om. ⁹⁵ φιλοκτιρῶν. ⁹⁶ κλονῆσαι μέν. ⁹⁷ συγκατενεγκεῖν. ⁹⁸ cat. p. 216, αἱ ἄρκοι. ⁹⁹ Qu. 24 iulium usque ad τοῦ Ἐφραῖμ exstat in cat. p. 232, ad cap. xvii, 4, 5. Reliqua vid. ib. ad vers. 6. ¹ cat. p. 232, ἐποίησεν ἑαυτῷ. ² εἰρήκαμεν, omisso καί.

NOTÆ.

(12) Cod. μετέσχεν.
(15) Ζῶν, et post pauca, καὶ — ἀκάθαρτος, desunt.

(14) Cod. κατακοντίσσι.

(15) Χρστάρ. Cod. χάριν.

(16) Πάλαι. Cod. πολλαί.

(17) Φιλάνθρωπος. Cod. φιλοκτιρῶν.

(18) Cod. ὑπήκουσε.

(19) Cod. Bavar. συγκατενεγκεῖν.

(20) Ἄνδρας συγχῶσαι. Cod. συνέχουσε, ita ut desit ἄνδρας.

(21) Πολλαπλαστίονα. Cod. πολυπλάσιον.

A τοιούτους παραβεβηκότων νόμου εἰσεπράχθη ἔκκλις·
Εἰ δέ τις ὑπέληψε τοῦτο πεπραχέναι τὸν Σαμψῶν, ὡς οὐκ ἀκριβῆ φύλακα τοῦ νόμου γεγενημένον, σκοπησάτω πάλιν, ὡς διψήσαντι νᾶμα δέδωκεν ὁ θεὸς, τὸ κοῖλον τῆς τοῦ θου σιαγῶνος ἀναβλῦσαι κελεύσας. Αὕτη δὲ κατὰ τὸν νόμον τριπλῆς μετεῖχεν (12) ἀκαθαρσίας. Καὶ γὰρ (13) ζῶν⁹⁰ ὁ θεὸς ἀκάθαρτος, καὶ νεκρὸς πάλιν ἀκάθαρτος, καὶ τὸ φονικὸν γενόμενον ὄργανον, καὶ χιλίους κατακοντίσαν (14) τῶν ἀλλοφύλων, ἄλλην εἶχεν ἀκαθαρσίαν ἄλλ' ὁμως ὁ τοῦ νόμου νομοθέτης ἐντεῦθεν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, παρέσχε τὴν τοῦ ὕδατος χρεῖαν (15). Ἄλλὰ τοῦτον τὸν ἀχείρωτον, τὸν ἀήτητον, ὃν πάλαι (16) τὸν ἀλλοφύλων ἐφριξαν μυριάδες⁹¹, ἔσται: κὼν ἐξηθροπόδισε γύναιον. Τοσοῦτον χαλεπώτερος τῆς ἐν πολέμοις παρατάξεως τῆς ἐπιθυμίας ὁ πόλεμος. Τὸν γὰρ οὕτω γενναίως ἠρίστεικότα, καὶ διὰ τῆς ὑπερφυεῖς⁹² ἀνδραγαθίας πηλυθρόλλητον γεγενημένον, δορυάλωτον ἀπέφηνεν ἡ ἡδονή. Αὕτη καὶ τῆς θείας τοῦτον ἐγύμνωσε⁹³ χάριτος. « Ἐξηγήθη γὰρ, φησὶ, Σαμψῶν ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ εἶπεν · Ἐξελύσομαι, καὶ ποιήσω καθὼς ἀεὶ, καὶ ἀποτινάξομαι. » Καὶ αὐτὸς οὐκ ἔγνω ὅτι ἀπίστη Κύριος ἀπ' αὐτοῦ · οὐ παντελῶς δὲ αὐτὸν⁹⁴ κατατέλοι: πεν ὁ (17) φιλάνθρωπος⁹⁵ θεός· ἀλλ' ἰδὼν ἐπικερτομούμενον, ἔκτειρε καὶ εὐξαμένον ἐπήκουσε (18), καὶ τοσαύτην ἰσχὺν ἐχορήγησεν, ὡς κλονῆσαι⁹⁶ τοὺς φέροντας κίονας τὸν τῶν εἰδώλων σηκὸν (19), συναπενεγκεῖν⁹⁷ δὲ τούτοις τὸν ὄροφον, καὶ τρισχιλίουσιν ἄνδρας συγχῶσαι (20), καὶ γυναικῶν πολλοπλαστίονα (21) ἀριθμὸν.

(22) ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Πόθεν ὁ Σαμψῶν τοσαύτας ἀλώπεκας ἤγρευσεν ;

Ἄλλοτε ἐστὶ παρ' αὐτοῖς πολλὰς ἀλώπεκας τρέφον· καὶ τοῦτο ἡ ἱστορία διδάσκει· « Ἦρξατο γὰρ, φησὶν, ὁ Ἀμορραῖος τοῦ κατοικεῖν ἐν τῷ ὄρει τοῦ μωρσινῶνος· οὐ οἱ ἄρκοι⁹⁸ καὶ αἱ ἀλώπεκες (23). »

ΕΡΩΤ. ΚΔ'.

Τί ἐστίν· « Ἐποίησε ἡ Μιχὰ ἐφοῦδ καὶ θεραφίμ ; »

Περὶ τοῦ ἐφοῦδ πολλὰκις εἰρήκα⁹⁹, καὶ ὅτι ὕφα-

(22) Hæc, et tres proximæ quæstiones, abfuerunt a cod. Bavar. quo Hoeschelius usus est.

(23) Οὗ — ἀλώπεκες. Hæc unde in Græcam versionem irrepererint, incertum est ; in textu Hebr. Judic. i, 35, tale quidquam non exstat. Putaverim, nomen urbis מִיכָאָב ab interpretibus Græcis cum מִיכָאָב, duplex autem præfixum (scribitur enim l. c. מִיכָאָב־מִיכָאָב cum voce מִי permutatum fuisse. Hanc conjecturam tuctur codex Alex., a quo nomen hujus urbis abest, quod in reliquis codd. scribi solet Θαλαβῖν.

σμα ἦν ἱερατικόν, καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς τὸ πρακτικόν ἄγγελλον. Τὸ δὲ θεραφίμ τοιούτοτρόπον τι ἦν εἰδῶλοις, ἀλλὰ οὐ τῷ Θεῷ ἀνακειμένον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἱστορία διδάσκει. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, γλυπτὸν καὶ χωνευτόν. » Εἶτα ἐπάγει. « Καὶ ἐποίησε Μιχαὶ ἐφὸς καὶ θεραφίμ, καὶ ἐπλησε τὴν χεῖρα ἐνὸς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ εἰς ἱερέα. » Τῆς δὲ λευιτικῆς οὐκ ἦν οὗτος φυλῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ Ἐφραΐμ. Ἐδίδαξε δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παρανομίας. « Ἐν ταῖς ἡμεραῖς γὰρ, φησὶν, ἐκείναις οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ· ἀνήρ ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν (24) ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐποίει. » Τοσαύτης πρόξενος βλάβης ἡ ἀναρχία.

ΕΡΩΤ. ΚΕ΄.

Τὰ ἐξῆς πολλὴν ἔχει ἀμφιβολίαν. « Ἦν γὰρ, φησὶ, παιδάριον ἐκ Βηθλεὲμ δῆμον Ἰούδα, ἐκ συγγενείας Ἰούδα, καὶ αὐτὸς Λευιτικῆς καὶ αὐτὸς πορφύκει ἐκεῖ. » Εἰ γὰρ Λευιτικῆς, πῶς ἐκ συγγενείας Ἰούδα;

Δῆμον Ἰούδα τὴν Βηθλεὲμ ὠνόμασεν· ὡς δὲ νομίζω, καὶ συγγένειαν Ἰούδα τὴν αὐτὴν προσηγόρευσε κόμην. Εἰρήκαμεν δὲ (25), ὡς τοῖς ἱερεῦσι καὶ Λευιταῖς ἴδιον κληρὸν οὐκ ἀφώρισεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν ἀπάσαις αὐτοῦς διέσπειρε ταῖς φυλαῖς, ἵν' ἔχωσιν ἅπαντες τῆς εὐσεβείας διδασκάλους. Τοιγάρτοι καὶ οὗτος Λευιτικῆς ὦν ἔχει τὴν Βηθλεὲμ, οὕσαν τοῦ ἔθμου καὶ τῆς συγγενείας Ἰούδα. Εἰ δὲ τις βεβιασμένην ταύτην ὑπέβλεπε τὴν ἐρμηνείαν, ἀναμνησθήτω τῶν ἤδη παρ' ἡμῶν εἰρημένων, ὡς ἐπεμίσθησαν ἀλλήλαις αἱ δύο φυλαὶ, ἡ τε βασιλική, καὶ ἡ ἱερατικὴ. Εἰκόσ δὲ τοῦτον Λευιτικῆς μὲν εἶναι πατρός, μητέρα δὲ ἐκ τῆς Ἰούδα ἐσχηκέναι φυλῆς. Πολλὴ μέντοι τοῦ ἀνδρός ἡ παρανομία. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν σκητὴν ἐν τῇ Σιλῶμ κήσαντος, ἐν ἑτέρῳ παρὰ τὴν θεῖον νόμον ἐλειτούργει· χωρίζω. Ἐπειτα χειροποιήτους εἰδῶλους (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ γλυπτὸν καὶ τὸ χωνευτόν), τὰς θυσίας προσέφερε. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ ἄλλην ἐτόλμα παράδρασιν. Ἰερατῆσι γὰρ τοὺς Λευίτας ὁ νόμος ἐκώλυε· τοῖς δὲ ἱερεῦσιν ἐκέλευε λειτουργεῖν. Τοιγαροῦν καὶ τοῦτον παρέβη τὸν νόμον ἱερατεῦσαι τολμήσας. Ἀχάριστος δὲ καὶ περὶ τὸν ταθεραπευκότα γεγένηται· λαβὼν γὰρ τῆς ἀπάτης τὰ ὄργανα, τοῖς ἐκ τῆς Δάν ζυλῆς ἠκολούθησε, καὶ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης ἐγένετο πρόξενος.

ΕΡΩΤ. ΚΓ΄¹⁰.

Τί ἐστίν· « Ἐν κοιλάδι ἡ ἦν τοῦ οἴκου (26) Ἰηζάβη; »

Ἠπρ' ἐκείνην, ὡς εἰκόσ, τὴν πόλιν ἔκρησεν ὁ Ἰη-

³ Judic. xvii, 5. ⁴ ibid. 6. ⁵ Judic. xvii, 7. ⁶ Judic. xviii, 20 seqq. ⁷ Judic. xviii, 28.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸ ἡ ἱστορὸς δεδήλωκεν. ⁹ φησὶν ἑαυτῷ. ¹⁰ cat. p. 233. ἐν Βηθλ. ¹¹ ἐκ δῆμου. ¹² εἰκόσ τοίνυν τοῦτου Λευ. εἶναι. ¹³ πρῶτον γάρ. ¹⁴ λειτουργεῖ ἐν εἰδέσ προσφέρει. ¹⁵ Qu. 26 initium usque ad ὀνομάζεττε existat in cat. p. 238, ad cap. xviii, 15 28. Reliqua vid. ib. ad vers. 30, 31. ¹⁶ cat. p. 238, αὐτὴ ἐν κοιλάδι οἴκου Ἰηζάβη. Sequitur, οἱ ἐβδομήκοντα τοῦ οἴκου Ἰεζάβη.

NOTÆ.

(24) Ἀρεστόν. Hanc lectionem omisit Bosius in Notis ad l. c.
(25) Εἰρήκαμεν δὲ, κ. τ. λ. Conf. p. 315, quæst. 49.

talit, et per eam significaverit Deus quid esset agendum. Theraphim autem tale quidpiam erant, dedicatum idolis, non Deo. Hoc enim hic etiam docet historia. « Fecit enim, inquit, sculpsit et conflavit. » Deinde subjungit : « Et fecit Michae ephod et theraphim, et implevit unius filiorum suorum manum, et factus est ei sacerdos. » Non erat autem hic ex tribu Levitica, sed ex tribu Ephraim. Docuit etiam causam cur legem est transgressus : « In illis enim, inquit, diebus non erat rex in Israel : unusquisque faciebat gratum in oculis suis. » Tam multa mala conciliat nullum habere rectorem aut magistratum.

342 INTERR. XXV.

Quæ deinceps sequuntur, magnam habent dubitationem : « Erat enim, inquit, adolescens de Bethleem de tribu Juda, ex cognatione Judæ, eratque ipse Levita, et habitabat ibi. » Si enim Levita, quomodo ex cognatione Judæ?

Tribum Juda Bethleem nominavit; ut autem arbitrator, etiam cognationem Judæ vicum ipsum appellavit. Diximus autem, quod sacerdotibus et Levitis propriam sortem Deus non attribuerit; sed eos disperserit per omnes tribus, ut omnes haberent magistros pietatis. Iste ergo, cum esset Levita, habitabat in Bethleem, quæ erat ex tribu et cognatione Judæ. Si quis autem existimat coactam esse hanc interpretationem, recordetur eorum quæ jam a nobis dicta sunt quod nempe inter se commistæ fuerint duæ tribus, regia et sacerdotalis. Est ergo probabile hunc fuisse quidem Levitam ex patre, matrem autem habuisse ex tribu Juda. Cæterum viri hujus multiplex fuit legis transgressio. Nam primum quidem cum Deus fixisset tabernaculum in Silo, in alio loco contra legem fungebatur suo munere. Deinde manufactis idolis (hoc enim significat sculpsit et conflavit) offerebat sacrificia. Præterea in alio quoque ausus est legem transgredi. Lex enim prohibuit Levitis ne sacerdotali fungerentur munere, sed jussit eos ministrare sacerdotibus. Et hanc ergo legem est transgressus, cum ausus sit fungi sacerdotio. Fuit etiam ingratus in eum qui obsequium præstiterat; nam fraudis acceptis instrumentis, secutus est eos qui erant ex tribu Dan, et fuit conciliator erroris in adorandis idolis.

343 INTERR. XXVI.

Quid est : « Ipsa erat in valle domus Rechab? »

Apud illam urbem, ut est verisimile, habitavit

Rechab. Ipsa autem olim quidem Laisa est appellata; ab his autem expugnata, nomine mutato, dicta est Dan: nunc autem appellatur Paneas. Atque hic quidem hujus Levitæ genus aperte didicimus: «*Jonathān enim, inquit, filius Manassæ, filii Gersom, filii Mosis. Ipse et filii ejus erant sacerdotes tribus Dan, usque ad transmigrationem terræ. Et constituit eis Micha sculptile, quod fecit, omnibus diebus quibus domus Dei erat in Silo.*» Præter legem ergo sacrificabant, non solum colentes idola, sed etiam audentes fungi munere sacerdotali: erant enim Levitæ; non sacerdotes; solus enim Aaronis genus jussit Deus sacrificare. Existimo autem, propterea quod legislator uxorem duxerat alienigenam, eos qui ex ipso nati erant jussisse referri in numerum Levitarum, non sacerdotum, ne contumelia afficeretur dignitas sacerdotalis, si exprobraretur cognatio. Si enim frater et soror legislatori hoc convitium intulerunt, quid non ausi essent qui propensiores erant ad seditionem et tyrannidem? Qui enim adversus Aaronem fuerunt insolentes, qui puellam duxit uxorem ortam ex tribu regia, quid non fecissent adversus filios Mosis, qui duxerat filiam Madianitæ et sacerdotis idolorum?

344. INTERR. XXVII.

Quamnam ob causam zelo motus Israel, cum pietatem prætulisset cognationi, fuit superatus?

Quoniam similibus usi erant iniquitatibus, et aliorum quidem videbant libidines et flagitia, sua autem non aspiciabant. Hoc etiam dicebat divinus Apostolus: «*In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas; eadem enim agis qui judicas.*» Et rursus: «*Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, fore ut effugias judicium Dei? An divitias bonitatis ejus, et patientiæ et longanimitatis contemnis? Ignoras benignitate Dei ad pœnitentiam te adduci? Secundum duritiam tuam autem, et impœnitens cor, instar thesauri tibi recondis iram in die iræ et revelationis justii judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus.*» Hoc et istis accidit. Justa enim ira moti adversus eos qui se scelerate gesserunt in Gabaon, armaverunt quadringenta millia hominum. Deus autem volens eos castigare, ut qui agerent similia, et in aliis quidem malum cernerent, in seipsis hoc nollent facere, permisit ut semel et bis superarentur, et multa ex iis millia interficerentur. Postquam autem vidit eos et disciplinam accepisse,

γ Judic. xviii, 30, 31.   δ Exod. vi, 23.   ε Judic. xi, 21, 25.   ζ Rom. ii, 1.   η ibid. 3-6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

¹³ ἡ αὐτὴ et deinde Λαϊσὰ προσηγορεύετο. ¹⁴ υἱοῦ Ἰσραὴλ. ¹⁵ δυσγένηται. ¹⁶ Qu. 27 initium usque ad ἀναρθεῖναι exstat in cat. p. 248, ad cap. xx, 22, 25. Reliqua vid. ib. p. 249, ad vers. 28. ¹⁷ cat. p. 248, κατακρίνεις. ¹⁸ οὐ ἐκφεύξει. ¹⁹ ἐν Γαβαὼν παρανομηκότων.

NOTÆ.

(27) Ἰλὶδς — Μωσῆ. Nullus interpretum Græcorum, quantum scimus, Mosis h. l. meminit. Bosius autem hoc scholion ad l. c. attulit: Ἰωνάθαν φησὶ, υἱὸν Μανασσῆ, υἱὸν Ἰσραὴλ υἱοῦ Μωσῆ.

(28) Γάρ. Cod. Bavar. Hoeschelii addit φησὶν.
(29) Cod. δικαίως.
(30) Τῆ Γαβαὼν. Cod. Γαβαῶν, quod melius.
(31) Cod. παρανομηκότων.

Α χάβ. Αὐτὴ ¹³ δὲ πάλαι μὲν Λαϊσὰ προσηγορεύετο· πολιορκηθεῖσα δὲ ὑπὸ τούτων μετεκλήθη Δάν· ὃν δὲ Πανεὰς ὀνομάζεται. Ἐνταῦθα μέντοι τοῦτο τοῦ Λευῖτου τὸ γένος σαφῶς μεμαθῆκαμεν. «*Ἰωνάθαν γάρ, φησὶν, υἱὸς Μανασσῆ, υἱοῦ Γηρσοῦ, υἱοῦ (27) Μωσῆ ¹⁴, αὐτοῦ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἦσαν ἱερεῖς τῆ φυλῆ Δάν, ἕως τῆς μετοικεσίας τῆς γῆς. Καὶ ἔταξεν αὐτοῖς τὸ γλυπτὸν Μιχὰ, ὃ ἐποίησεν, πάσας τὰς ἡμέρας, ὅσας ἦν ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐν Σιλῶμ.*» Παρνομῶς τοιγαροῦν ἰσράτευον, οὐ μόνον εἰδῶλαι λατρεύοντες, ἀλλὰ καὶ ἱερατικὸν ἔργον τολμῶντες πληροῦν. Λευῖται γὰρ ἦσαν, οὐχ ἱερεῖς· μόνον γὰρ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ γένος ἰσρατεύειν ὁ Δεσπότης θεὸς διηγόρευσε. Καὶ νομίζω διὰ τὸ ἀλλόφυλον ἀγαθέσθαι γυναῖκα τὸν νομοθέτην, τοὺς ἐκ τούτου φύνας τοῖς Λευῖταις συνταχῶσθαι, καὶ οὐ τοῖς ἱερεῦσι προέταξεν· ἵνα μὴ τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα καθυβρίζεται ὀνειδίζομενον τὴν συγγένειαν ¹⁵. Ἐὶ γὰρ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ ταύτην τῶν νομοθέτη τὴν λοιδορίαν ἐπέτηξαν, τί οὐκ ἂν ἐτόλμησαν οἱ περὶ τὸ στασιάζειν καὶ τυραννεῖν προχειρότεροι; Οἱ γὰρ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ θρασυνομῶντες, ὅς κόρην ἐγημεν ἐκ τῆς βασιλικῆς βεβλαστηχουαν φυλῆς, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν κατὰ τὸν Μωσῆ παίδων, ὅς Μαδιθαίου καὶ εἰδῶλων ἱερέων; ἦγαγε θυγατέρα;

ΕΡΩΤ. ΚΖ' ¹⁶.

Τι δήποτε ζήλω κινηθεὶς ὁ Ἰσραὴλ τῆς συγγενείας τὴν εὐσέβειαν προτιμήσας ἠτήθη;

Ὅτι ταῖς ὁμοίαις παρανομίαις ἐκέχρητο, καὶ τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἀκολασίας ἐύρων, παρεύρων δὲ τὰς οἰκείας. Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη· «*Ἐν ᾧ γὰρ (28) κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις ¹⁶. τὰ γὰρ αὐτὰ πράττεις ὃ κρίνων.*» Καὶ πάλιν· «*Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὃ ἄνθρωπε, ὃ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας, καὶ παιῶν αὐτὰ, οὐκ ἐκφεύξει ¹⁷ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμτανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρασίας Θεοῦ, ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.*» Τοῦτο καὶ οὕτω πεπόνθασι. Δικαίῳ (29) γὰρ χρησάμενοι κατὰ τῶν ἐν τῇ Γαβαὼν (30) παρανομησάντων (31) ¹⁸ θυμῷ, τὰς τετρακοσίας ἐξέπλισαν χιλιάδας· παιδεῦσαι δὲ αὐτοὺς βουλῆθεὶς ὁ Θεός, ὡς τὰ ὁμοία δρώντας, καὶ ἐν ἄλλοις μὲν τὸ κακὸν θεωροῦντας, ἐν ἑαυτοῖς δὲ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἐθέλοντας· καὶ ἅπαξ καὶ δις συνεχώρησεν

ἤττηθῆναι, καὶ πολλὰς αὐτῶν χιλιάδας ἀνααιρεθῆναι (32). Ἐπειδὴ δὲ εἶδε καὶ τὴν παιδείαν δεξαμένου; (33) καὶ ποτνωμένους, καὶ πολλὰ προχέοντας δάκρυα, συνήργησε τῇ προθυμίᾳ, καὶ τὴν παράνομον φυλὴν ἄρδην ἀπώλεσε, πλὴν ὀλίγων ἄγαν εὐαριθμίων. Καὶ γὰρ τῶν ἀκολάστων χεῖρους οἱ ἐκείνων προκινδυνεύσαντες. Ἐξαιτούντων γὰρ τῶν ὁμοφύλων τοὺς τὴν πικρανομίαν τετολημηκότας, οὐ μόνον οὐκ ἐξέδοσαν, ἀλλὰ καὶ προθύμως αὐτῶν ὑπερῆσπισαν (34). Οὐ δὴ χάριν κοινὸν ὑπέμειναν διεθρον. Οἶμα δὲ τοῦτον τὸν πόλεμον πρὸ τῶν ἄλλων γεγενῆσθαι πολέμων, οὐ μετὰ πολὺν χρόνον τῆς Ἰησοῦ τελευτῆς (35). « Φινεὲς γὰρ, φησὶν, υἱὸς Ἐλεάζαρ, υἱοῦ Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως, παρεστήκει ἐνώπιον τῆς κλισίας ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις. » Ὁ δὲ Ἐλεάζαρ εὐθύς μετὰ τὸν Ἰησοῦν τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἐδέξατο· διεδέξατο δὲ τὴν ἱερωσύνην ὁ Φινεὲς. Καὶ τοῦτο ἡμῖν; εἶδραξε τὸ τέλος τῆς Ἰησοῦ Ναυῆ συγγραφῆς. Οἶμα τοίνυν τῆνδε ³⁰ τὴν ἱστορίαν συγγραφηκότα οὐχ ὡς ἔτυχε τάξαι τελευταῖα τὰ πρῶτα γεγενημένα. Ἠβουλήθη γὰρ τὰς τῶν Κριτῶν ἡμῖν πρότερον διαδοχὰς ἐπιδειξάσαι, καὶ τίς πρῶτος, τίς δευτέρως, τίς τρίτος ἠγγήσατο· εἶθ' οὕτω τὰ δύο αὐτὰ ἁΐσάν, καὶ τὸ κατὰ τὸ γύναιον, ὅπερ ἡ μανικὴ τῶν

ΕΡΩΤ. ΚΗ'.

Τι δήποτε προσέταξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τοῖς διακόσιοις τοῖς ³¹ ἐκ τοῦ Βενιαμίν, ἐκ τῶν ἐν Σιλῶμ χορευουσῶν παρθένων ἀρπάσαι τε καὶ γῆμαι; Αἱ τῆς φυλῆς αὐτῶν γυναῖκες ἅπασαι κατεσφάγησαν. Αὐτοὶ δὲ ὁμιωμόκεισαν μὴ κατεγγυῆσαι αὐτοῖς τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας. Ἴνα τοίνυν μὴ βιασθέντες ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἄλλοφύλους γυναῖκας ἀγάγηται, πόρον εὔρον ἐν ἀπόροις, καὶ τὴν ἀρπαγὴν ἐπέκησαν.

^d Judic. xx, 28. • Judic. xxi, 20 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI

³² cat. p. 249. δεξαμένους. Sequitur, καὶ τῷ δικαίῳ θυμῷ κεχρημένους, καὶ ὀλοφυρομένους. ³⁰ τὸν τῆνδε, etc. ³¹ τοῖς om.

NOTÆ.

(32) Καὶ — ἀνααιρεθῆναι. Des.

(33) Δεξαμένους. Cod. addit, καὶ τῷ θυμῷ κειρημένους καὶ ὀλοφυρομένους.

(34) Cod. Bavar. ὑπόησπισαν.

(35) Τελευτῆς. In cod. præm. Ἰησοῦ, Quæ reliqua sunt, una cum interr. 28, aberant a codice Hoeschelii.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΟΥΘ.

IN RUTH.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Τι δήποτε τὸ κατὰ τὴν Ρουθ σινεργάφη διήγημα;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Πρῶτον μὲν ³⁰ (36) διὰ τὸν Δεσπότην Χριστόν. Ἐξ

D

346 INTERROGATIO I.

Cur scripta est de Ruth historia?

RESPONSIO.

Primam propter Christum Dominum. Ex ea enī

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁰ cat. p. 257 μὲν om. deinde συγγραφηκότα.

(36) Μέν. Abest a cod. Hoeschelii.

lamentarique, et multas fundere lacrymas, adjuvit eorum animi alacritatem, inquamque et sceleratam tribum perdidit penitus, præter admodum paucos. Libidinis enim illis erant pejores qui pro eis decertarant. **345** Nam cum noscerent contribules eos qui scelus admiserant, non solum non tradiderunt, sed etiam prompto animo eos defenderunt. Quam ob causam subierunt commune exitium. Existimo autem hoc bellum gestum esse ante alia bella, non longo tempore post mortem Josuæ: « Phineas enim, inquit, filius Eleazaris, filii Aaronis sacerdotis, astitit ante arcam in diebus illis ^d. » Eleazar B autem statim post Josuam mortuus est; sacerdotio autem successit Phineas. Idque nos docuit finis libri Josuæ filii Nave. Arbitror ergo eum qui hanc conscripsit historiam, non temere posuisse ultima quæ prima facta sunt. Voluit enim nobis prius ostendere successiones Judicum, et quis fuerit primus, quis secundus, quis tertius, et deinde has duas ponere narrationes, nempe de Michæ, et Laisa, et de hac muliercula, quam interemit insana libidinosorum petulantia.

διηγήματα θεῖναι· τό, τε κατὰ Μιχάν, καὶ τὴν ἀκολάστων ἀνεῖλε λαγνεία.

INTERR. XXVIII.

Cur jusserunt filii Israel ducentis qui erant ex tribu Benjamin, ut raperent ex virginibus quæ choros ducebant in Silo, et uxores ducerent? ^e

Omnes ex tribu ipsorum mulieres interfectæ fuerant. Illi autem jurarant se non desponsuros eis suas filias. Ne ergo coacti a necessitate uxores ducerent alienigenas, in re dubia exitum invenerunt, et raptum excogitarunt.

ortus est secundum carnem. Et ideo divinus quoque Matthæus conscribens genealogiam, virtute quidem insignes ac celebres prætermisit mulieres, Saram, et Rebeccam, et alias : Thamar autem et Rahab meminit ^f, et Ruth, et uxoris Uriæ, docens quod propter omnes homines unigenitus Dei Filius homo factus sit, tum Judæos, tum alias gentes, tum peccatores, tum justos. Nam Ruth quidem erat Moabitica. Bersabee autem nefarie fuit conjuncta regi. Rahab autem erat meretrix : sed per fidem est consecuta salutem ; sic quoque Thamar eadem illustrata est. Non enim propter intemperantiam consuetudinem habuit cum socero : sed videns eum nolle sibi filium conjungere, suffurata est concubitum, ut produceret benedictionem. Itaque post hanc progeniem, aliam non accepit, sed abstinnit matrimonio. Videre autem potest quisquis, quomodo Ruth propter pietatem ac religionem parentes quidem reliquerit, socrum autem **347** secuta sit. Dixit enim Ruth : « Absit ut te relinquam, aut post te revertar : quocunque enim perrexeris, pergam, et ubi morata fueris, morabor ; populus tuus, populus meus ; ubicunque mortua fueris, moriar, et ibi sepeliar. Hæc mihi faciat Dominus, et hæc addat, nisi sola mors me et te separaverit ^g. » Et hoc dixit a socru sæpe rogata, ut rediret ad parentes : « Revertimini enim, dicebat, filiæ meæ, et cur necum venietis ? Num amplius habeo filios in utero meo, ut viros ex me sperare possitis ? Revertimini, filiæ meæ. Jam enim senectute confecta sum, nec apta vinculo conjugali : et sicut dixi, non jam possum concipere. Et si pariam filios, num eos expectabitis donec viri evadant, et ob eos detinebinini ne viro nubatis ? Nequaquam, filiæ meæ. Acerbius enim cruciata sum quam vos, quoniam egressa est erga me manus Domini ^h. » Neque, inquit, sum prægnans, ut exspectetis conjungi iis quos paritura sim, neque possum viro nubere propter senium, ut exspectetis meas nuptias, et filiorum procreationem, et illorum educationem : ego enim a Deo immissam accepi plagam. Opor-

α αὐτῆς γὰρ κατὰ σάρκα βεβλάσθηκε (37). Διὸ δὲ καὶ ὁ Θεός (38) Μιτθαῖος τὴν γενεαλογίαν συγγράφων, τὰς μὲν ἐπ' ἀρετῇ πολυθρυλήτους γυναῖκας κατέλιπε, τὴν Σάρραν, καὶ τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ τὰς ἄλλας · τῆς δὲ γε Θάμαρ ἐμνημόνευσε, καὶ τῆς Ῥαὰβ, καὶ τῆς Ῥούθ · καὶ μέντοι καὶ τῆς τοῦ Οὐρίου, διδάσκων ὡς πάντων ἀνθρώπων χάριν ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱὸς ³⁹ ἐνηθρώπησε, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀμαρτωλῶν ⁴⁰ (40) καὶ δικαίων (41). Ἡ μὲν γὰρ Ῥούθ Μωαβίτις ⁴¹, ἡ δὲ γε Βεραβεεὶ (42) παρανόμως συνήφθη τῷ βασιλεῖ. πόρνη δὲ (43) καὶ ἡ Ῥαὰβ, ἀλλὰ διὰ πίστεως τῆς σωτηρίας τετύχηκε · καὶ ἡ Θάμαρ δὲ ταύτῃ λαμπρύνεται. Οὐ γὰρ ἀκολασίας ἕνεκα τῷ κηδεστῇ κεκοινωνήκεν · ἀλλ' ὄρωσα μὴ βουλόμενον αὐτῇ συναΐσαι τὸν παῖδα, ἔκλεψε (44) τὴν γεωργίαν, ἵνα βλαστῆσθαι τὴν εὐλογίαν. Αὐτίκα γοῦν μετὰ τοῦτον τὸν σπόρον ἄλλον οὐκ ἐδέξατο σπόρον, ἀλλὰ τὴν ἀγαμίαν ἠγάπησεν. Ἰδοὶ δ' ἂν τις καὶ τὴν Ῥούθ, διὰ τὴν εὐσέθειαν, τοὺς μὲν γεγεννηκότας καταλιπούσαν, ἀκολουθήσασαν δὲ τῇ πενθερᾷ. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ἡ Ῥούθ · « Μὴ μοι γένοιτο τοῦ (45) καταλιπεῖν σε, ἡ τοῦ ἀποστρέψαι ὑπισθὲν σου ⁴⁶, ὅτι οὐ ἂν πορευθῆς σὺ, πορεύσομαι · καὶ οὐ ἂν αὐλισθῆς (46) αὐλισθήσομαι ἐκεῖ · ὅτι ὁ λαὸς σου ⁴⁷ λαὸς μου · καὶ οὐ ἂν ἀποθάνῃς (47), ἀποθανοῦμαι, καὶ ἐκεῖ ταφῆσομαι. Τάδε (18) ποιῆσαι μοι Κύριος, καὶ τάδε προσειπῆ, ὅτι ὁ θάνατος διαστελεῖ ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Καὶ ταῦτα εἶρηκε πολλαίκις ὑπὸ τῆς κηδεστρίας παρακληθεῖσα πρὸς τοὺς γεγεννηκότας ἐπανελθεῖν · « Ἀποστράφητε (19) γὰρ, ἔφη, θυγατέρες μου · καὶ ἴνα τί πορεύεσθε μετ' ἐμοῦ ; Μὴ ἔτι μοι υἱοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ μου, καὶ ἔσονται ὑμῖν εἰς ἀνδρας ; Ἀποστράφητε δὴ ²⁰ θυγατέρες μου, ὅτι γεγήρακα, τοῦ μὴ εἶναι ἀνδρὶ, καὶ ὅτι εἶπον · οὐκέτι μοι ὑπόστασις τοῦ γενέσθαι με ἀνδρὶ. Καὶ ἐξομαι υἱοὺς, μὴ αὐτοὺς προσδέξεσθε ἔω ; οὐ ἀνδρυνθῶσιν, ἡ αὐτοὺς κατασχεθῆσεσθε τοῦ μὴ γενέσθαι ἀνδρὶ ; Μὴ δὴ θυγατέρες μου, ὅτι ἐπικράνη με ὑπὲρ ὑμᾶς, ὅτι ἐξῆλθεν ἐν ἐμοὶ χεῖρ Κυρίου. » Οὕτε, φησὶν, ἐγκύμων εἶμι, ἵνα τοῖς ὑπ' ἐμοῦ τεθη-

^f Matth. 1, 5, 6. ^g Ruth 1, 16, 17. ^h ibid. 11, 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁹ υἱὸς om. ⁴⁰ τῶν πάντων ἐθνῶν, καὶ ἀμαρτ. ⁴¹ ἡ μὲν γὰρ Ῥούθ Μωαβίτις. Hæc in cat. plenius ita leg., ἡ μὲν γὰρ Θάμαρ καὶ ἡ Ῥαὰβ · ἡ δὲ Ῥούθ Μωαβίτις. ⁴² ἀπὸ ὑπισθεν. ⁴³ λαὸς μου. Sequitur, καὶ ὁ Θεός σου, Θεός μου. ⁴⁴ δὴ et mox ὅτι om.

NOTÆ.

- (37) Cod. ἐβλάσθησε.
 (38) Cod. θεϊότητος.
 (39) Υἱός. Des.
 (40) Ἀμαρτωλῶν. Cod. præm. καὶ.
 (41) Δικαίων. In cod. sequitur : ἡ μὲν Θάμαρ καὶ ἡ Ῥαὰβ καὶ ἡ Ῥούθ ἀλλόφυλοι · Χαναναῖαι γὰρ ἡ Θάμαρ καὶ ἡ Ῥαὰβ · ἡ δὲ Ῥούθ χ. τ. λ.
 (42) Cod. Βηρσαβεε. Ita in cod. Alex. nomen Bethsabæ exprimitur II Reg. 11,
 (43) Δέ. Des.

- (44) Cod. διέκλεψε.
 (45) Μὴ — τοῦ. lectio cod. Oxon. l. c. pro μὴ ἀπαντῆσαι μοι τοῦ κ. λ.
 (46) Πορεύσομαι — αὐλισθῆς, et deinde καὶ desunt.
 (47) Οὐδ' ἂν ἀποθάνῃς. Cod. οὐ ἂν ἦς.
 (48) Τὰ δε — ἐδεξάμην πληγῆν. Codex, his omissis, habet, καὶ τὰ ἐξῆς.
 (49) Ἀποστράφητε. Recepta lectio l. c. est ἐπιστρέφητε.

σομένους ἀναμείνῃτε συναφῆσαι, ὅτε ἀνδρὶ με γῆ-
μασθαὶ δυνατὸν διὰ τὸ γῆρας· ἵνα προσμένῃτέ μου
τὸν γάμον, καὶ τὴν παιδοποιίαν, καὶ τὴν ἐκαίτων
ἀναστροφὴν ²⁹. Ἐγὼ γάρ θεήλατον ἐδεξάμην πλη-
γὴν. Ἐδεῖ μὲν οὖν καὶ διὰ τὸν Δεσπότην ἀνάγκρα-
πον γενέσθαι τῆς Ρουθ τὸ διήγημα· ἰκανὴ δὲ ὁμῶς
καὶ αὐτὴ κατ' αὐτὴν ³⁰ ἡ ἱστορία πᾶσαν προσενεγ-
καὶν ὠφέλειαν τοῖς τὰ τοιαῦτα κερδαίνουσιν ἐπιστα-
μένοις. Διδάσκει γάρ (50) ἡμᾶς καὶ τῆς Νοεμὶν τὰς
χαλεπὰς συμφορὰς, καὶ τὴν ἐπιανετὴν καρτερίαν,
καὶ τῶν νομῶν τὴν τε σωφροσύνην, καὶ τὴν περὶ
τὴν πενθερὰν φιλοστοργίαν· καὶ διαφερόντως τῆς
Ρουθ, ἡ γεγρακυῖαν γυναῖκα καὶ πεπονημένην (51)
τῶν γεγεννηκότων προὔτιμῃσε διὰ τὴν τῆς γνώμης
εὐσέβειαν, καὶ τὴν τοῦ ὁμοζύγου ³¹ μνήμην. Ἐδί-
δαξε δὲ ἡμᾶς καὶ τοῦ Βοόζ τὴν ἀρετὴν. Οὐ γὰρ
μόνον φιλοτίμως τῇ Ρουθ τοῦ καρποῦ μετέδω-
κεν (52), ἀλλὰ καὶ λόγοις ἔψυχαγώγησε. « Μὴ πο-
ρευθῆς γάρ, ἔφη, θύγατερ, ἐν ἀγρῶ ἐτέρῳ (53) συλ-
λέξαι· ἀλλ' ὧδε κολλήθητι μετὰ τῶν κορασιῶν
μου. » Καλεύσας δὲ αὐτὴ καὶ συνεσθίειν καὶ συμπί-
νειν τοῖς θερίζουσιν, ἐπήγαγεν· « Ἀπαγγεῖλι
ἀπηγγέλη μοι, ὅσα πεποίησας μετὰ τῆς πενθερᾶς
σου, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν ἀνδρα σου, καὶ πῶς κά-
τελιπες τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ
τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου, καὶ ἐπορεύθης πρὸς
λὼν, ὃν οὐκ ᾔδεις· ἐχθὲς καὶ τρίτης (54). Ἀποτίσαι
σοὶ (55) Κύριος τὴν ἐργασίαν σου, καὶ γένοιτο ὁ
μισθός σου πλήρης παρὰ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, πρὸς
ὃν ἤλθες πεποιθῆναι ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ. »
Καὶ τεύχην ἡ εὐλογία τέλους. Ἔλαβε γὰρ τὸν
μισθὸν πλήρη παρὰ Κυρίου, πρόγονος γενομένη τῆς
μετ' ἐθνῶν εὐλογίας. Οὐ μόνον δὲ αὐτῇ τροφῆς
μετέδωκεν· ἀλλὰ καὶ ἀντουργὸς τῆς θεραπείας
ἐγένετο· οὐκ ἄλλω διακονῆσαι προστάξας, ἀλλ'
αὐτὴς κατασκευάσας τὰ ἄλιφα, καὶ τοὺς ἄρτους
μία φιλοτίμως προσενεγκῶν. Κορεσθεῖσα γὰρ
ἀπήγαγε τὸ περιτεῦσαν τῇ πενθερᾷ. Εὐγνωμόνως
εὐλογίας ἡμείψατο. Ἐφη γὰρ, Εἴη ὁ ἐπιγινούς σε
εὐλογημένος, (57) ὅτι ἐχόρτασε ψυχὴν κενὴν, καθὼς
ἐποίησε μεθ' οὗ ἐποίησεν (58). Οὐ γὰρ εἰς τὴν σὴν,
ἐς διηγόρευσε πᾶσαν ποιῆσαι τῶν χηρῶν ἐπιμέλειαν.

ΕΡΩΤ. Β' ³².

Ἐαυμείζονται τινες καὶ τῇ Νοεμὶν καὶ τῇ Ρουθ,
τῇ μὲν ὡς ὑποθεμετή, τῇ δὲ ὡς ὑπακουσάσῃ
τε καὶ ἀρεξάσῃ, καὶ παρὰ τοὺς πόδας καθευ-
δησάσῃ τοῦ Βοόζ (59).

Ἀκούσασα ἡ Ρουθ εἰρηκυίας τῆς πενθερᾶς, ὅτι

¹ Ruth 11, 8. ² ibid. 11, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁹ ἀνατροφὴν. ³⁰ καθ' ἑαυτὴν. ³¹ ὁμοζύγος. ³² Qu. 2 his novem constat partibus. 1.) Initium usque ad ἦτοι πάσιων, pag. 350, exstat in cat. p. 269, ad cap. 11, 4. 2.) δεδῆλωκας — τὸ θύγατερ vid. ib. p. 270, ad vers. 10. 3.) καὶ δις — ποιῆσαι vid. ib. ad vers. 11, 12. 4.) ἐπειδὴ — συνηρμόσθη vid.

NOTÆ.

(50) Γάρ. Des.

(51) Cod. Bavar. πεπονημένην.

(52) Cod. μεταδέδωκεν.

(53) Ἐτέρῳ. Des.

(54) Καὶ τὴν — τρίτης. Des.

(55) Σοὶ. Cod. σου. Hoeschl. autem addit, Alii σοί.

A lebat igitur etiam propter Dominum scripto tradi narrationem de Ruth : et tamen idonea est ipsa quoque historia, ut omnem afferat utilitatem iis qui talia sciunt lucrifacere. Nos enim docet et Noemæ graves calamitates, et laudabilem constantiam, et nuruum temperantiam, **348** amoremque in socrum, et præcipue ipsius Ruth, quæ mulierem senio confectam et paupertate laborantem prætulit parentibus, propter animi pietatem, et conjugis memoriam. Nos autem Booz quoque virtutem edocuit. Ruth enim non solum fructuum per liberalitatem ejus particeps facta est, sed etiam verbis consolatus est eam : « Ne vadas, inquit, o filia, in alterum agrum ad colligendum, sed hic conjungere cum puellis meis i. » Cum autem eam jussisset comedere et bibere cum messoribus, subjunxit : « Nuntiata sunt mihi omnia quæ feceris socrui tuæ post mortem viri tui : et quomodo reliqueris patrem tuum et matrem tuam, et terram in qua nata es, et veneris ad populum quem antea nesciebas. Reddat tibi Dominus pro opere tuo, et fiat merces tua plena a Domino Deo Israel, ad quem venisti, ut consideres sub alis ejus i. » Finem autem consecuta est benedictio. Recepit enim plenam mercedem a Domino, ut quæ fuerit progenitrix benedictionis gentium. Non solum autem eam cibo impertiit, sed ipse quoque fuit sui officii administrator : ut qui non alii jusserit ministrare, sed ipse paraverit farinas, et panes admodum liberaliter attulerit. Satiata enim, quod supererat tulit ad socrum. At socrus grati animi memor absentem benefactorem remunerata est benedictione. Dixit enim : Sit benedictus qui agnovit te, quoniam satiavit animam inanem, sicut fecit per id quod **349** fecit. Non enim respexit, inquit, ad paupertatem tuam, sed ad legislatorem, qui præcepit, ut summa cura gereretur viduarum.

δὲ καὶ ἡ κηδέστρια τὸν ἀπόντα (56) εὐεργέτην ταῖς
εὐλογημένους, (57) ὅτι ἐχόρτασε ψυχὴν κενὴν, καθὼς
ἐποίησε μεθ' οὗ ἐποίησεν (58). Οὐ γὰρ εἰς τὴν σὴν,
ἐς διηγόρευσε πᾶσαν ποιῆσαι τῶν χηρῶν ἐπιμέλειαν.

D

INTERR. II.

Reprehendunt quidam tuam Noemam, tum Ruth : illam quidem, quod suggesserit, hanc vero, quod obsecuta sit et egerit, et ad pedes Booz dormierit.

Cum Ruth audisset socrum dicentem : Hæc vir

est nobis propinquus, et conjunctus sanguine, recordata est magni ejus officii, et existimavit Boozum, ut consanguineum mariti, velle ei ex lege conjungi, ut ejus qui decesserat conservaret memoriam. Hoc enim significant ea quæ deinceps sequuntur. Dixit enim, inquit, Ruthi socruī suae, quod dixerit: Conjungere puellis meis, donec uenerint totam messem meam. Hoc cum audiisset Noemi, suggerit ei ut dormiat ad pedes Boozī; non ut fornam suam vendat: contrarium enim significant verba suasionis: « Venies enim, inquit, et reteges partem pedum: et dormies, et ipse dicet tibi quæ facies ^k. » Adeo confidebat viri temperantiae et justitiae. Sermones autem confirmarunt ipsæ actiones. Nam, ut monuerat socrus, cum omnes teneret somnus, Ruth jacuit ad pedes Boozī. Ille vero rogavit quænam esset: et illa ei revocavit in memoriam defuncti cognationem. Ille autem factum quidem laudavit, temperantiam autem non prodidit, sed legi conservavit nuptialem congressum: « Benedicta, inquit, **350** es a Domino filia, quoniam priorem misericordiam tuam posteriore superasti: quia non es secuta juvenes, seu pauperes, seu divites ^l. » Ostendisti, inquit, per ea quæ egisti, quod hoc non feceris voluptati serviens. Alioquin ivisses ad eos, qui sunt juvenili et florente ætate, nullam habens rationem divitiarum, nec paupertatis, sed solius fructuæ voluptatis. Sed venisti ad virum qui est tibi loco patris: hoc enim significat illud: « Filia » (bis autem eam sic vocavit): « Noli, filia, metuere, sed quidquid dixeris mihi faciam tibi. Novit enim omnis tribus populi mei strenuam mulierem te esse, et quod revera simi tibi propinquus ^m. » Nemo, inquit, me reprehendet. Nam et tu laudaris ab omnibus, et ego propter cognationem, non propter intemperantiam, faciam nuptias. Sed quoniam est alter genere propinquior, ille est prius mihi conveniendus, ut, siquidem voluerit, nuptias convenienter legi: sin minus, ego tibi ex lege imponam jugum matrimoniale. Tanta erat viri virtus, ut cum formosa puella noctu ad eum venisset, conservavit temperantiam, remque ex lege transigi voluerit, et neque ad nuptias contra legem convolarit: sed cum propinquiori de matrimonio verba fecerit, deinde cum ille recusas-

Α ἐγγίξει ἡμῖν ὁ ἀνὴρ, ἐκ τῶν ἀρχισταυόντων ἡμῖν ἔστι, τῆς πολλῆς ἀνεμνήσθη θεραπείας, καὶ ἐψήθη τὸν Βοὺζ, ὡς τοῦ ἀνδρὸς συγγενῆ συναφθῆναι αὐτῇ κατὰ τὸν νόμον ἐθέλειν, ὥστε τοῦ τετελευτηκότος φυλάξει τὴν μνήμην. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἐξῆς. Εἶπε γὰρ, φησί, Ῥούθ πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτῆς· καὶ ὅτι εἶπε, Μετὰ τῶν κορασιῶν μου κολλήθητι, ἕως ἂν τελέσωσιν ὅλον τὸν ἀμπερὸν τὸν ὑπάρχοντά μοι. Β Τούτων ἀκούσασα τῶν λόγων ἡ Νοεμῖν, ὑποτίθεται αὐτῇ παρὰ τοὺς πόδας καθευθῆσαι τοῦ Βοὺζ, οὐχ ἵνα τὴν ἕρπαν ἀποδώται· τούναντιον γὰρ δηλοῖ τὰ τῆς εἰσηγήσεως ῥήματα. « Ἐλευθή γὰρ, φησί, καὶ ἀποκαλύψεις τὰ περὶ (60) ποδῶν ²² αὐτοῦ, καὶ κοιμηθήσῃ, καὶ αὐτὸς ἀπαγγελεῖ σοὶ ἅ ποιήσεις. » Οὕτως ἐθάβρει τῇ τοῦ ἀνδρὸς καὶ σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ. Β Ἐβεβαίωσαν δὲ τοῦ; λόγους αἱ πράξεις. Κατὰ γὰρ τὰς ὑποθημοσύνας τῆς πενθερᾶς, πάντων ὑπὸ κατεχομένων, προσελθὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Βοὺζ ἡ Ῥούθ· ὁ δὲ ἤρετο τίς εἴη· ἡ δὲ τῆς τοῦ τετελευτηκότος συγγενείας ἀνεμνήσεν. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρᾶξεν ἐπήνεσε, τὴν δὲ σωφροσύνην οὐ προδύκων, ἀλλὰ τῷ νόμῳ τὴν γαμικὴν διετήρησεν ὁμιλίαν. « Ἐυλογημένη γὰρ, ἔφη, σὺ τῷ Κυρίῳ Θεῷ, θύγατερ, ὅτι ἠγάθυνας τὸν ἑλεόν σου τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τὸν πρῶτον, τοῦ μὴ πορευθῆναι σε ὀπίσω νεανίσκων, ἦτοι πτωχῶν, ἦτοι πλουσίων (61). Δεδήλωκας, φησί, δι' ὧν ἔπραξας, ὡς οὐκ ἐπιθυμία δουλεύσασα τοῦτο δέδρακας. Ἡ γὰρ ἂν πρὸς τοὺς νέαν ἄγοντας ἠλικίαν ²³ ἐφοίτησας, εὐπλοῦτον, οὐ πένταν, ἀλλὰ μόνην λογιζομένη τῆς ἡδονῆς τὴν ἀπόλαυσιν. Ἄλλ' ἐλήλυθας πρὸς ἄνδρα πατρός σου ²⁴ τάξιν πληροῦντα. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ « θύγατερ. » Καὶ δις δὲ αὐτὴν οὕτω κέκληκε (62). Καὶ νῦν, θύγατερ, μὴ φοβοῦ· πάντα ὅσα ἂν εἴπῃς ποιήσω σοι. Οἶδε γὰρ πᾶσα φυλὴ τοῦ λαοῦ μου, ὅτι γυνὴ δυνάμεως εἶ σὺ, καὶ ὅτι (63) ἀληθῶς ἀρχιστεύς ἐγὼ εἰμι. » Οὐδαίς μοι, φησὶν, ἐπιμέμφεται· σὺ τε γὰρ ἐπαινῆ παρὰ πάντων· καὶ γὰρ διὰ τὴν συγγένειαν, οὐ διὰ τὴν ἀκολασίαν, τὸν γάμον ποιήσομαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἕτερος πλησιαιτέρος συγγενῆς, ἐκέλευε με δεῖ πρότερον διαλεχθῆναι, ἵνα εἰ μὲν ἔλοιτο, γήμη κατὰ τὸν νόμον ²⁵. εἰ δ' οὐ, ἐγὼ δὴ σοὶ τότε τὸν γαμικὸν ἐπιθήσω ζυγόν. Τοσαύτη ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ, ὅτι κόρης νέας εὐπρεποῦς νύκτωρ πρὸς αὐτὸν φοιτησάσης, τὴν σωφροσύνην ἐφύλαξε, καὶ τῷ νόμῳ τὸ πρᾶγμα

^k Ruth iii, 4. ^l ibid. 10. ^m ibid., 11, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ib. p. 271, ad vers. 13. 5.) ἀξιάγασα — τὴν μνήμην, pag. 351, vid. ib. p. 273, ad cap. iv, 1-5. 6.) ἐπειδὴ δὲ — φυλῆς αὐτοῦ vid. ib. ad vers. 8, 9. 7.) ἀξίον — σπουδάζων vid. ib. ad vers. 10. 8.) ἐκράτουναν — ἐπιστρ. ψυχὴν, p. 352, vid. ib. p. 273, ad vers. 11, 12. 9.) τοῦτο δὲ et rel. vid. ib. p. 276, ad vers. 14, 15. ²² cat. p. 268. τὰ πρὸς ποδῶν. ²³ cat. p. 270. πρὸς νέαν ἄγοντας τὴν ἡλικίαν. ²⁴ σοι. ²⁵ cat. p. 271. (post ὃν νόμον) εἰ δὲ μὴ πείθοιτο κατὰ τὸν νόμον.

NOTÆ.

(60) *Pspl.* Lectio recepta Ruth iii, 4, est πρὸς. (61) *Ἦτοι — πλουσίων.* Recepta lectio l. c. est εἶτοι πτωχός, εἶτοι πλούσιος.

(62) *Καὶ — κέκληκε.* Scilicet vers. 10 et 11. (63) *Καὶ ὅτι.* Lectio cod. Alex. pro καὶ νῦν, ut in reliquis codicibus l. c. legitur.

ειρήνηκε, καὶ οὐδὲ τῷ γάμῳ παρὰ τὸν νόμον προσ-
 ἔδραμεν, ἀλλὰ τῷ πλησιαιτέρῳ τοῦ περὶ τοῦ γάμου
 προσενήνοχε λόγους· εἶτ' ἐκείνου παραιτησαμένου
 τὸν γάμον, τότε λοιπὸν τῇ ἀξιεπιτῆνῳ γυναικὶ συνηρ-
 μόσθη. Ἀξιάγαστα δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ πρὸς ἐκείνον
 ῥήματα. Οὐ γὰρ πρῶτους αὐτῷ τοὺς περὶ τοῦ
 γάμου²⁷ προσενήνοχε λόγους· ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν
 ἀγρῶν κτήσεως διελέχθη. Ἐπειτα ἐκείνου τὸ συμ-
 βόλαιον ἀσπαστῶς δεξαμένου, τὸν περὶ τοῦ γάμου
 λόγον προστέθεικεν· εἰρηκῶς δίκαιον εἶναι τὸν τοῦ
 τετελευτηκῶτος κτῶμενον τοὺς ἀγρούς, γῆμαι καὶ
 τὴν γυναῖκα, καὶ φυλάξαι τῇ παιδοποιῶν τοῦ κατοι-
 χουμένου τὴν μνήμην. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν γάμον καὶ
 τὸ τῶν ἀγρῶν ἐκείνος ἠρνήσατο²⁸ συμβόλαιον, ὑπ-
 εἰλάτο μὲν κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸ ὑπόδημα δέδωκεν·
 ἠγάγετο δὲ ὁ Βοὺζ τῆν Ῥούθ. Ὅτι δὲ οὐχ ἴδοντῆ
 δουλεύων ἠνέσχετο γῆμαι, θελοὶ αὐτοῦ καὶ τὰ
 ἀξιεπίαινα ῥήματα. « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Βοὺζ τοῖς πρε-
 σβυτέροις, καὶ παντὶ τῷ λαῷ· Μάρτυρες ὑμεῖς σήμε-
 ρον, ὅτι κέκτημαι πάντα τὰ τοῦ Ἀδὴμῆλεχ²⁹ (64),
 καὶ πάντα ὅσα ὑπάρχει τῷ Μααλῶν, καὶ τῷ Χελεὼν
 ἐκ χειρὸς Νοεμίν· καὶ γε Ῥούθ τὴν Μωαβίτιν,
 τὴν γυναῖκα Μααλῶν, κέκτημαι ἐμαυτῷ εἰς γυναῖ-
 κα, τοῦ ἀναστῆσαι τὸ δνομα τοῦ τεθνηκῶτος ἐπὶ
 τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐξολοθρευθήσεται
 τὸ ὄνομα τοῦ τεθνηκῶτος ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, καὶ
 ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ. » Ἀξίον θεωμάσαι τὸν εἰρη-
 μένων καὶ τὸ εὐσεβές, καὶ τὸ ἀκριβές. Οὐ παρ-
 βαινω γὰρ, φησὶ, τὸν νόμον, Μωαβίτιν γυναῖκα λαμ-
 βάνων, ἀλλὰ τὸν θεῖον νόμον πληρῶ, τοῦ τετελευτη-
 κῶτος ἀσθεστον φυλαχθῆναι τὴν μνήμην σπουδάζων.
 Ἐκράτουναν δὲ καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῇ εὐλογίᾳ τὸν
 γάμον. Εἶπον δὲ οὕτως· « Δῶν Κύριος τὴν γυναῖκά σου
 τὴν εἰσπορευομένην εἰς τὸν οἶκόν σου, ὡς Ῥαχὴλ
 καὶ Λείαν, αἱ ὑποκόμησαν ἀμφοτέραι τὸν οἶκον
 Ἰσραὴλ, καὶ ποιῆσαι (65) δύναμιν ἐν Ἐφραθᾶ·
 καὶ ἔσται ὄνομα ἐν Βηθλεὲμ παρὰ πᾶσιν αἰσίδιμον
 ἀνθρώποις. Καὶ γένοιτο ὁ οἶκός σου, ὡς οἶκος Φαρές,
 ὃν ἔτεκε Θάμαρ τῷ Ἰουδᾷ, καὶ ἐκ τοῦ σπέρματος
 σου δῶν³⁰ σοι Κύριος (66) ἐκ τῆς παιδείας ταύ-
 της. » Αἰνιττονται τῆς εὐλογίας οἱ λόγοι καὶ ἔτεραν
 αὐτὸν ἐσχηκέναι γυναῖκα. Διὸ καὶ τῆς Ῥαχὴλ, καὶ
 τῆς Λείας, κατὰ ταυτῶν ἐμνημόνευσαν, καὶ ἐπι-
 ἴταγον, « Αἱ ὑποκόμησαν ἀμφοτέραι τὸν οἶκον Ἰσ-
 ραὴλ. » Τὸ δὲ, « ποιῆσαι δύναμιν ἐν Ἐφραθᾶ, καὶ
 ἔσται ὄνομα ἐν Βηθλεὲμ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις
 αἰσίδιμον³¹, » τὸν σωτήριον προθεσπίζει τόκον, δι'
 ὃν γέγονεν ἡ Βηθλεὲμ αἰσίδιμος παρὰ πᾶσιν ἀνθρώ-
 ποις. Τῆς δὲ Θάμαρ ἐμνημόνευσαν, ἐπειδὴ κάκεινη

set, tunc de cætero cum muliere laude digna fuerit
 conjunctus. Sunt autem admiratione digna ejus
 quoque ad ipsam verba. Non enim primos cum eo
 sermones contulit de nuptiis, sed de possessione
 agrorum est locutus. Deinde cum ille pactum li-
 berter accepisset, **351** adjecit sermonem de nu-
 ptiis, dicens æquum esse, ut qui agros defuncti
 possideat, uxorem quoque ejus ducat, et liberorum
 procreatione defuncti conservet memoriam. Quo-
 niam autem propter matrimonium ille de prædiis
 quoque recusavit pactum, convenienter legi cal-
 ceum solvit ac dedit, tum Booz Ruth uxorem duxit.
 Quod autem non voluptati serviens induxerit in
 animum ut duceret uxorem, ostendunt ejus quo-
 que verba laude digna : « Dixit enim, inquit, Booz
 senioribus et universo populo : Testes vos estis hodie,
 quod possederim omnia quæ sberunt Abimelechii,
 et omnia quæ fuerunt Maalonis et Cheleonis,
 ex manu Noemæ : et Ruth Moabitidem uxorem
 Maalonis in conjugium sumpserim, ut suscitem
 nomen defuncti in hæreditate sua, et non pereat
 nomen defuncti de fratribus et de tribu ejus^a. »
 Jure est admiranda eorum quæ dicta sunt pietas et
 exacta ratio. Legem, inquit, non transgredior, Moa-
 biticam ducens mulierem : sed impleo legem divi-
 nam, studens ut defuncti non extincta conserve-
 jur memoria. Confirmarunt autem etiam seniores
 benedictione sua matrimonium. Sic enim dixerunt :
 « Faciat Deus tibi mulierem, quæ ingreditur do-
 mum tuam sicut Rachelem et Leam, quæ ædifica-
 runt ambæ domum Israel, et faciat virtutem in
 Ephraja, et habeat celebre nomen in Bethleem in-
 ter omnes homines : et sit domus tua tanquam do-
 mus Phares, quem peperit Thamar Judæ. Et ex se-
 mine **352** tuo det tibi Dominus ex hac ancilla^o. »
 Tacite significant verba benedictionis, eum aliam
 quoque uxorem habuisse. Quamobrem et Rachelis et
 Leæ simul meminerunt, et subjunxerunt : Quæ ædifi-
 cavit ambæ domum Israelis. » Illud autem : Et ut
 faciat virtutem in Ephrata, et habeat in Bethleem ce-
 lebre nomen inter omnes homines, » prædicat par-
 tum salutarem, per quem Bethleem facta est cele-
 bris inter omnes homines. Meminerunt autem
 Thamar, quoniam illa quoque, cum esset alieni-
 gena, peperit Pharesum, ex quo David rex genus
 ducit, et Davidis nepos et herus, filius et Domi-
 nus. Ex ea natus est Obed, pater Jesse, qui genuit
 Davidem. Hunc infantem cum ad Noemam attulis-
 sent mulieres, dixerunt : « Benedictus Dominus,

^a Ruth iv, 9, 10. ^o ibid. 11, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIIENSI.

[†] cat. p. 273. περὶ τὸν γάμον. ²⁸ cat. p. 273. ἠρνήθη. ²⁹ Αδὴμῆλεχ. ³⁰ cat. p. 275. οὐ δῶν. ³¹ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις.

NOTE.

(64) Ἀδὴμῆλεχ. Ita habet cod. Alex. Rectius in cod. Vatic. legitur Ἐλεμῆλεχ.

(65) Ποιῆσαι. In cod. Vatic. leg. ἐποίησαν.

(66) Καὶ — Κύριος. Præstat lectio cod. Vatic. ἐκ τοῦ σπέρματος οὐ δῶναι Κύριός σοι ἐκ, x. λ.

qui non destituit te hodie quodam propinquo genere, ut vocarent nomen tuum in Israel, et erit tibi restaurator vitæ p. » Hoc autem, quod attinet ad sensum qui est in promptu, significat illius consolationem : quod ad veritatem, conversionem mundi. Inde enim mundi salus effluit.

οὐ κατέλυσέ σοι σήμερον τὸν ἀγγιστεύοντα καλέσαι τὸ θνομά σου ἂν ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται εἰς ἐπιστρέφοντα ψυχὴν. » Τοῦτο δὲ, κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον νόημα, τὴν ἐκείνης ψυχαγωγίαν δηλοῖ· κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν, τὴν τῆς οἰκουμένης ἐπιστροφὴν. Ἐκεῖθεν γὰρ κινήσας τῆς οἰκουμένης ἡ σωτηρία.

» Ruth iv, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ὁ τοῦ Δαβὶδ ἀπόγονος. ἂν τοῦτο γὰρ τὸ βρ. ἂν σου οἰμ.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΑ ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ

ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΩΝ.

BEATI THEODORETI

DE QUÆSTIONIBUS AMBIGUIS

IN LIBROS REGNORUM

ET PARALIPOMENON

(Gentiano Hervato Aurelio Remensi canonico interiore.)

353 PRÆFATIO.

Quoniam divina freti gratia interpretati sumus libros Mosis legislatoris, et Josuæ prophetæ, et Judicum, et Ruth, age, splendorem hujus lucis ut accipiamus iterum precati, explicemus Regnorum historias, ea quidem quæ sunt aperta, prætermittentes, quæ autem declaratione indigent, lectoribus declarantes, ne tuam petitionem, o filiorum amabilissime Hypati, relinquamus imperfectam. Ob-

B

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ἂν.

Ἐπειδὴ τῆς θείας χάριτος ἀπολαύσαντες, Μωσέως τοῦ νομοθέτου βιβλίον ἂν (δ7), καὶ Ἰησοῦ τοῦ προφήτου ἂν, καὶ τῶν Κριτῶν, καὶ τῆς Ῥούθ ἡρμηνεύσαμεν, φέρε πάλιν τοῦδε τοῦ φωτὸς τὴν ἀγλὴν λαβεῖν ἱκετεύσαντες, τὰς τῶν Βασιλειῶν ἀναπτύξωμεν ἱστορίας· τὰ μὲν σαφῆ παριόντες, τὰ δὲ σαφηνείας δεόμενα δῆλα τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἀποφαίνοντες· ἵνα σου τὴν αἴτησιν, ἐρασιμιώτατε παίδων Ἰπάτιε, μὴ

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

Ex codicibus olim Coislinianis VII et VIII (quorum hic per litteras C a, ille per C b significatur) quasdam varias lectiones illis quas catena Græca suppeditavit admiscimus.

ἂν In tres partes præfatio dispescitur in cat. 1.) Initium usque ad μὴ καταλ. ἀτελῆ exstat in cat. p. 277. 2.) ἀκτίον -- ἐκεῖνα μεστὰ, p. 354, vid. ib. 3.) πρῶτον et rel. vid. ib. ἂν cat. p. 277 τὰς βίβλους. ἂν Ἰησ. τοῦ κριτοῦ. Cod β' καὶ Ἰησοῦ μετὰ τῶν κριτῶν, καὶ αὐτῶν τῶν κριτῶν.

NOTÆ.

(67) Βιβλίον. In codice apud Lambec. IV, p. 62, leg. τὰς βίβλους.

καταλείπωμεν ἀπελῆ. Ἀκτιον δὲ ¹⁸ γε τῆς ἀσαφείας, καὶ τὸ σπουδάσαι τοὺς ἐρμηνεύσαντας περὶ πόδα τὴν ἐρμηνείαν ποιήσασθαι· ταυτὸ δὲ τοῦτο πάσχοι καὶ οἱ τὴν Ἰταλῶν φωνὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταφέροντες γλώττιαν. Πολλῆς γὰρ ἀσαφείας ἔχεινα μεστά. Πρῶτον ¹⁹ δὲ τῆς ἱστορίας ἔρω τὴν ὑπόθεσιν (68). Πλείστοι προφηταὶ γεγέννηται, ὧν τὰς μὲν βίβλους ὡχ εὐρομεν, τὰς δὲ προσηγορίας ἐκ τῆς τῶν Παραλειπομένων μεμαθήκαμεν ἱστορίας. Τοῦτων ἕκαστος εἴθε συγγράφειν ὅσα συνέβαινε γίνεσθαι κατὰ τὸν οἶκτον καιρὸν. Αὐτίκα γοῦν καὶ ἡ πρώτη τῶν Βασιλειῶν, καὶ παρ' Ἑβραίοις, καὶ παρὰ Σύροις, προφητεία Σαμουὴλ ὀνομάζεται. Ἄλλὰ τοῦτο γινώμαι βῆδιον τῷ βουλομένῳ τὸ προειρημένον ἀναγνώσει βιβλίον. Οἱ τοίνυν τῶν Βασιλειῶν τὴν βίβλον συγγεγραφοίτες, ἐξ ἐκείνων τῶν βιβλίων τὰς ἀφορμὰς εἰληφότες, μετὰ πλείστον ²⁰ συνέγραψαν χρόνον. Πῶς γὰρ οἶόν τε ἦν τῷ Σαοὺλ, ἢ τῷ Δαβὶδ συνηκμάτοι τὰ ἐπὶ Ἐζεκιίου καὶ Ἰωσίου γεγονότα συγγράφαι ²¹· καὶ τὴν τοῦ Ναβουχοδονόσορ στρατιάν, καὶ τῆς Ἰερουσαλήμ τὴν πολιορκίαν, καὶ τοῦ λαοῦ τὸν ἀνδραποδισμὸν ²², καὶ τὴν εἰς Βαβυλῶνα μετάστασιν, καὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν τελευταίαν; Δῆλον τοίνυν, ὡς τῶν προφητῶν ἕκαστος συνέγραψε τὰ ἐν τοῖς οἰκείοις πεπραγμένα καιροῖς. Ἄλλοι δὲ πνεύματα συναγαγόντες, τὴν τῶν Βασιλειῶν συντελεῖσαι βίβλον. Καὶ αὐτὸ πάλιν, τῶν ὑπὸ τούτων παραλειφθέντων ²³ ἕτεροὶ τινες ἱστοριογράφοι γεγέννηται· καὶ τὴν παρὰ σφῶν συγγραφείσαν Παραλειπομένων προσηγόρευσαν βίβλον· ὡς τὰ παρὰ τῶν ^C προτέρων παραλειφθέντα διδάσκουσιν.

A scurritatem vero et illud fecit, quod studuerint interpretes ad verbum interpretari. Quod ipsum iis etiam accidit, qui voces Latinas in Græcam linguam **354** transferunt. Sunt enim illa quoque plena magnæ obscuritatis. Primum autem dicam argumentum historiæ. Plurimi fuerunt prophetæ, quorum libros quidem non invenimus, nomina autem didicimus ex historia Paralipomenon. Horum unusquisque consueverat scribere quæcunque contingerant suo tempore. Atque inde est quod primum Regnorum, et apud Hebræos, et apud Syros, nominatur prophetia Samuelis, quod ei facile est cognoscere, qui prædictum librum legere voluerit. Qui ergo Regnorum librum scripserunt, ex scriptis illis accepta occasione, post plurimum tempus scripserunt. Quomodo enim fieri potuisset, ut is qui vixit cum Saule aut Davide, ea scriberet quæ facta sunt tempore Ezechie et Josie, et Nabuchodonosoris bellicam expeditionem, et Hierosolymorum obsidionem, et populi captivatem, et transmigrationem in Babylonem, et mortem Nabuchodonosoris? Perspicuum ergo est unumquemque ex prophetis ea conscripsisse, quæ gesta sunt ipsius temporibus. Alii autem quidam cum illa collegissent, composuerunt librum Regnorum. Et rursum fuerunt aliqui alii historiographi eorum, quæ ab illis fuerant prætermissa, qui de his conscriptum librum appellarunt Paralipomenon, ut qui doceret ea quæ fuerant a prioribus prætermissa.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ.

IN LIBRUM PRIMUM REGNORUM.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α' ²⁴.

¹ Ο Σαμουὴλ ἱερεὺς ἦν, ἢ Λευίτης,

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Τῶν ὁ Λευὶ γεγέννηται πατρὸς πατὴρ τοῦ Γηρῶν (69), τοῦ Καάθ, καὶ τοῦ Μεραρή. Τοῦ δὲ Καάθ ἐγένοντο παῖδες Ἀμβράμ, καὶ Ἰσαάρ, καὶ Χεβρώμ,

² Exod. vi, 16-24

D

355 INTERROGATIO I.

Samuel fuitne sacerdos, an Levita?

RESPONSIO.

Levi fuit pater trium filiorum ἢ, Gerson, Caath, et Merari. Caath autem filii fuerunt, Ambram, et Isaar, et Chebron, et Oziel; Ambrami autem, Aa-

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁸ αἴτιον δὲ et rel. Hæc in cat. p. 277 ita leg., Τίς ἡ αἰτία τῆς ἐν τῇ Γραφῇ ἀσαφείας; ἢ ἐξ ἐτέρας γλώττις εἰς ἐτέραν μεταβολή· καὶ τὸ σπουδάσαι τοὺς ἐρμηνευτὰς περὶ πόδα τὴν ἐρμηνείαν ποιήσασθαι. ¹⁹ Πρῶτον, etc. Cat. l. c. ita: Τίς ἡ τῶν Βασιλειῶν τῆς ἱστορίας ὑπόθεσις; Sequitur, Πρῶτον μὲν τῆς ἱστορίας, etc. ²⁰ ἐξ ἐκείνων λαθόντες τὰς ἀφορμὰς, μετὰ πλείστον, etc. ²¹ πῶς γὰρ οἶόν τε ἦν Σαμουὴλ τὸν τοῦ Σαοὺλ, ἢ καὶ τῷ Δαβὶδ συνηκμάτοι τὰ ἐπὶ Ἐζεκ. καὶ Ἰωσίου συγγράφαι. ²² στρατιάν καὶ τὸν ἀνδραποδισμὸν, omissis reliquis. ²³ ὑπολειφθέντων. ²⁴ Qu. 1 exstat in cat. p. 297, ad cap. ii, 11.

NOTÆ.

(68) Πλείστοι — διδάσκουσιν. Ad hunc locum spectant ea quæ disputantur p. 605 seqq. partis III Criticæ Rich. Simon in Dupinâ Bibliothecam auctorum eccles.

(69) Γηρῶν. Non eadem est scribendi ratio hujus et sequentium nominum propriorum, cum ea quam in superioribus expressam vidimus. Vid. Pag. 249, ad Num. cap. iii.

ron et Moses, et Mirjam. Isaaris autem filius qui-
dem Core, nepos vero Elcana, pater Samuelis. Sam-
uel ergo decimus quintus a Levi. Erat autem
ex familia Caath, quæ prælata fuerat allis, quod ex
ea floruerunt pontifices, et ideo eis attributum
fuerat ut ferrent vasa sancta.

INTERR. II.

Cur Elcana duas habuit uxores ?

Neque jussit lex cum duabus aut pluribus le-
gitime conjungi uxoribus, sed neque prohibuit;
concedens minus ut prohiberet majus. Ex eorum
enim qui accipiebant potentia metiebatur leges.
Hoc divinus etiam dicit Apostolus: « Nihil enim
ad perfectum deduxit lex ». »

INTERR. III.

Quid est: « Clausit Dominus uterum ejus ? »

Docet lectores hæc oratio, non matrimonio con-
siderare, sed creatoris invocare auxilium. Quomodo
enim agricolæ quidem est proprium semina spar-
gere: Dei **356** autem, sparsa perficere: ita ma-
trimonii quidem est propria conjunctio, Dei autem
est proprium, annuere naturæ, ut effingat et for-
met animal. Hoc satis aperte scivit Anna; nam
cum longo tempore cum viro habitasset, et fru-
ctum non produxisset, confugit ad ipsum Opifi-
cem: et intenta oratione ac lacrymis mutilatam
curavit matricem, et clausam aperuit. Est autem
operæ pretium admirari etiam ejus morum modes-
tiam. Probro enim affecta quasi esset ebria, leniter
tulit, et depulsa falsa suspicione, docuit ærumnam
qua laborabat, et pontificalem assecuta fuit bene-
dictionem: Audivit enim: « Vade in pace: Do-
minus Deus Israel det tibi omnem petitionem tuam,
quam ab ipso petisti ». » Tanta autem fide audiit
benedictionem, ut omnem abjecerit tristitiam, et
cum fiducia ad virum redierit, et coierit, et con-
ceperit. Et cum peperisset, implevit promissum.
Conservavit enim ejus comam, et eum docuit aquæ
potum; ea enim est lex Nazæorum. Cum primum
autem ablactavit, eum obtulit Deo, et cum eo
vitulum ei tempore æqualem, qui pro eo accepit

† I Reg. 1, 2. * Hebr. vii, 10. † I Reg. 1, 5. * ibid., 17.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

356 cat. p. 279. Ούτε ἐκώλυσεν. 357 ἢ πλείοσιν ὀμιλεῖν ἐννόμως. 357 οὐτε μὴν προσέταξε. 358 μετρεῖται νόμος.
359 Qu. 3 his sex constat partibus. 1.) Initium usque ad ἀνέωξεν, p. 356, exstat in cat. p. 280, ad cap. 1,
5. 2.) ἀξιον δὲ — ἤτησω παρ' αὐτοῦ vid. ib. p. 288, ad vers. 17. 3.) οὕτω θεὸς — Ναζαρ. ὁ νόμος vid. ib. advers.
eundem. 4.) εὐθύς δὲ — πρὸς. χαρίτων vid. ib. p. 290, ad vers. 23-25. 5.) ἀξιάγατος — δυσκληρίαν, 357,
vid. ib. 296, ad vers. 10. 6.) καὶ μέντοι et rel. vid. ib. p. 294, ad vers. 4. 60 cat. p. 288. τὴν ἐφευσμέ-
νην οἴμ. 61 τῆς ἱεραρχικῆς εὐλογίας τετύχηκεν.

NOTÆ.

(70) Ἐν — ὁ Θεός. Ita habet editio Complut.
teste Bosio. Recepta lectio l. c. est, εἰς εἰρήνην ὁ
Θεός, omisso nomine Κύριος.

(71) Οὗ. Rec. lectio est 6. Nostra apud Bosium

A καὶ Ὁσίηλ· τοῦ δὲ Ἀμβράμ Ἀαρὼν, Λίωτης, καὶ
Μαριάμ. Τοῦ δὲ Ἰσαὰρ Ἐγκονος μὲν ὁ Κορὲ, ἀπό-
γονος δὲ Ἐλκανὰ τοῦ Σαμουὴλ ὁ πατήρ. Ὁ τοῖνον
Σαμουὴλ πέμπτος καὶ δέκατος μὲν ἀπὸ Λευὶ· τῆς
δὲ Κὰθ ἢ πατριᾶς· ἢ τῶν ἄλλων προσκέκριτο,
τῷ τοῖς ἀρχιερέας ἐξ αὐτῆς ἠνοηκέναι· διὸ δὴ καὶ
φέρειν αὐτοῖς ἀπενεμήθη τὰ σκευὴ τὰ ἅγια.

EPOT. B.

Διατί ὁ Ἐλκανὰ δύο εἶχε γυναῖκας;

Ούτε ἐπέτρεψεν 356 ὁ νόμος δυσὶν ἢ πλείοσι γυ-
ναῖξιν ἐννόμως 356 συναφθῆναι, οὐτε μὴν ἐκώλυσε 357·
συγχωρῶν τὸ ἔλαττον, ἵνα κωλύσῃ τὸ μείζον. Τῇ
δυνάμει γὰρ τῶν δεχομένων ἐμέτρει τοὺς νόμους 358.
Τοῦτό φησι καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Οὐδὲν γὰρ
B ἐτελείωσεν ὁ νόμος. »

EPOT. Γ. 35.

*Τί ἐστι τὸ, « Ἀπέκλεισε Κύριος τὰ περὶ τῆν
μήτραν αὐτῆς; »*

Διδάσκει τοὺς ἐντυγχάνοντας οὗτος ὁ λόγος, μὴ τῷ
γάμῳ θαρραλεῖν, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν εἰς ἐπικουρίαν κα-
λεῖν. Ὡσπερ γὰρ ἴδιον μὲν τοῦ γεωργοῦ τὸ κατα-
βάλλειν τὰ σπέρματα, τοῦ δὲ θεοῦ τὸ τελεσιουργεῖν
τὰ σπειρόμενα· οὕτως ἴδιον τοῦ γάμου μὲν ἡ κοινω-
νία, τοῦ δὲ θεοῦ τὸ νεῦσαι τῇ φύσει, καὶ διαπλάσαι
τὸ ζῶον. Τοῦτο ἡ Ἄννα σαφῶς ἐπισταμένη (πολὺν
γὰρ τῷ ἀνδρὶ συνοικήσασα χρόνον, κάρπτον οὐκ
ἐδλάστησε), πρὸς αὐτὸν ἔδραμε τὸν Δημιουργόν, καὶ
τῇ σπουδαίᾳ προσευχῇ, καὶ τοῖς δάκρυσι, τὴν πε-
πρωμένην ἐθεράπευσε μήτραν, καὶ κεκλεισμένην
ἀνέωξεν. Ἄξιον δὲ αὐτῆς θαυμάσαι καὶ τὴν τῶν
ἡθῶν μετριότητα. Παρουνομένη γὰρ ὡς μεθύουσα
πρῶτος ἤνεγκε, καὶ τὴν ὑπόψιν ἀποσκαθεασαμένην
τὴν ἐφευσμένην 359, τὸ πάθος ἐξίθαξε, καὶ τῆς ἀρχ-
ιερατικῆς ἔτυχεν 361 εὐλογίας. Ἦκουσε γὰρ, « Πο-
ρεύου ἐν εἰρήνῃ, Κύριος ὁ Θεός (70) Ἰσραὴλ δέη-
σαι πᾶν αἰτημά σου, οὗ (71) ἤτησω παρ' αὐτοῦ. » Οὕτω
δὲ πιστῶς τῆς εὐλογίας ἐπήκουσεν, ὡς πᾶσαν ἀπορ-
ρίψαι ἀχθηθόσα, καὶ μετὰ θάρρους ἐπανελθεῖν πρὸς
τὸν ἄνδρα, καὶ παραυτίκα συνελθεῖν, καὶ κυῆσαι.
Καὶ τεκοῦσα δὲ πεπλήρωκε τὴν ὑπόσχεσιν. Ἐφύ-
λαξε γὰρ αὐτοῦ τὴν κόμην, καὶ τὴν ὑδροποσίαν ἐδί-
δαξεν. Οὗτος γὰρ τῶν Ναζαϊαίων (72) ὁ νόμος. Εὐ-
θύς δὲ μετὰ τὴν θηλὴν αὐτὸν προσενήνοχε τῷ Θεῷ,

l. c. est ommissa.

(72) Ναζαϊαίων. Supra p. 339, interr. 23, cum ἡ
scribebatur.

καὶ σὺν αὐτῷ μόνον ἐμόχρονον, τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ σαγήνην καὶ ἱερουργίαν δεξάμενον. Ἀνελάθε δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ παῖδας ἑτέρους· τρεῖς μὲν υἱοὺς, θυγατέρας δύο. Φιλότιμος γὰρ καὶ μεγαλόδωρος ὁ Κύριος περὶ τοὺς μεμνημένους τῶν προτέρων χαρίτων. Ἀξιάστος δὲ αὐτῆς καὶ ἡ ὑμνωδία ⁶⁰. Οὐ γὰρ μόνον ἐφ' οὗς ἔλαθεν ἀνούμνησεν τὸν δοτῆρα ⁶¹, ἀλλὰ καὶ κροφηεῖται τὸν ὕμνον ἑκέρασε, καὶ τῆς τοῦ παιδὸς μετέλαχε χάριτος. Κυήσασα γὰρ προφήτην, κροφηεῖται μετὰ τὸν τόκον ⁶². Τὸ γὰρ, « Κύριος ἀσθενῆ ποιήσῃ τὸν ἀντίδικον αὐτοῦ, » προδηλοῖ τὴν τοῦ διαβόλου κατάλυσιν· καὶ τὸ, « Κύριος ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐβρόντησε, » τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν προεσιπίζει, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων τὸ μεγαλόφωνον. Καὶ μέντοι καὶ τὴν δευτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ Δεσπότητος προαγορεύει Χριστοῦ· « Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, κρινεῖ ἄκριτ γῆς δίκαιος ὢν (73). » Προλέγει δὲ αὐτοῦ καὶ τοὺς κατὰ σάρκα γεγεννημένους προγόμους, οἱ ἀπὸ Δαβὶδ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας διήρκεσαν. « Δώσει γὰρ, φησὶν, ἰσχύον τοὺς βασιλεύουσιν ἡμῶν. » Καὶ διδάσκουσα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐκεῖνοι τῆς θείας ἀπῆλυσαν προμηθείας ⁶³, ἐπήγαγε· « Καὶ ὑψώσει κέρας Χριστοῦ αὐτοῦ. » Πρὸς δὲ τοῦτοις, ἐδίδαξε μὴ πλούτῳ θαρῆσαι, μὴ σοφίᾳ, μὴ δυναστείᾳ, ἀλλὰ μόνῳ τῷ δυναμένῳ καὶ ζωὴν χορηγεῖν, καὶ θάνατον ἐπάγειν ⁶⁴, καὶ τὴν εὐπραξίαν μεταβάλλειν εἰς δυσπραξίαν, καὶ τὴν εὐκληρίαν εἰς δυσκληρίαν. Καὶ μέντοι καὶ τὸ, « Στεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ, » τὴν τῆς Ἐκκλησίας προκηρύττει πολυγονίαν. Ὁ γὰρ ἑπτὰ ἀριθμὸς τοῦ πληθους δηλωτικός. Ἐν ἑπτὰ γὰρ ἡμέραις ἅπας χρόνος ἀνακυκλεῖται, καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ παῖδες τὴν οἰκονομήν ἐπλήρωσαν. « Ἢ δὲ πολλὰ ἐν τέκνοις ἡσθένησε. » Πολύταις γὰρ οὖσα ἡ Τουβαία, καὶ πολλοὺς προφήτας καὶ δικαίους γεγεννηκυῖα, νῦν ἀκαρπίαν νοσεῖ.

ΕΡΩΤ. Δ'.

Ἡλεὶ (74) ὁ ἀρχιερεὺς ἐκ ποίας ἦν πατριᾶς;

Ἐκ τῆς τοῦ Ἰθάμαρ· ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν παίδων κληρίαν ⁶⁵, ἅπαν αὐτοῦ τὸ γένος τῆς ἀρχιερατικῆς ἑτερέθη τιμῆς. Ἡλίαις γὰρ ἐτόλμων παρανομίας, ἡ ἱστορία διδάσκει.

ΕΡΩΤ. Ε'.

Τί ἐστὶν Ἐφοῦδ,

Ὁ Ἀκύλας ἐπέκδυμα ἐξαίρετον τοῦτο κέκληκεν. Εἰρήκαμεν δὲ ἤδη, καὶ τὴν Ἐξοδὸν ἐρμηνεύοντες, καὶ μέντοι καὶ τοὺς Κριτάς, ὡς διὰ τοῦτου πλείστα προσηλοῦ τῶν ἀγνωσμένων ὁ Δεσπότης Θεός.

^v I Reg. II, 10. ^v ibid. ^x ibid. ^v ibid. ^z ibid. ^o ibid. 5. ^b ibid.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁰ cat. p. 296. ἀξίαγ. δὲ τῆς Ἄννης ἡ ὕμν ⁶¹ ἀνούμν. τὸν Σωτ. ⁶² τὸν τόκον. Sequitur in cat. καὶ Ἀναδέσσει δὲ τῆς Ἰωάννου μετέλαθε χάριτος, καὶ ἡ Μαρία τῆς Ἰησοῦ. ⁶³ τ. θείας ἔκτυχον χάριτος. ⁶⁴ θάνατον ἀπάγειν. ⁶⁵ cat. p. 282. τ. παίδων παρανομίαν.

NOTÆ.

(73) Δίκαιος ὢν. Hæc duo verba, quæ etiam Augustinus ad textum loci citati retulit, exstant tantum in edit. Ald. et Complut., ut jam observavit Bossius ad l. c.

A inactationem et sacrificium. Vtissim autem a Deo accepit alios liberos, tres filios, et duas filias. Est enim Deus liberalis et magnificus erga eos, qui prioris gratiæ memores fuerunt. Admiratione quoque dignus est ejus hymnus. Neque solum enim ob ea quæ accepit laudibus celebravit donatorem, sed etiam hymnum temperavit prophetia, **357** et filii gratiæ fuit particeps. Nam cum concepisset prophetam, prophetat post partum. Illud enim: « Dominus infirmum reddet adversarium suum v, » significat diaboli eversionem; hoc vero, « Dominus ascendit in cælos, et tonuit v', » prædicat Servatoris nostri assumptionem, et adventum sanctissimi Spiritus, et quod ad apostolicas prædicationes attinet, vocis magnitudinem. Prædicat etiam secundam Christi Domini apparitionem: « Ipse enim, inquit, judicabit extrema terræ, quia justus est z. » Prædicat etiam qui fuerint ejus majores secundum carnem, qui durarunt a Davide usque ad captivitatem. « Dabit enim, inquit, robur regibus nostris v. » Tum ut causam indicaret, ob quam illi obtinuerunt, ut Deo curæ essent, adjecit: « Et in altum extollet cornu Christi sui z. » Docuit etiam non fidendum divitiis, non sapientiæ, non potentia: sed ei soli qui potest et vitam suppeditare, et mortem inferre, et mutare prosperitates in ærumnas, et res secundas in adversas. Porro autem illud quoque: « Sterilis peperit septem a, » prænuntiat Ecclesiæ fecunditatem. Numerus enim septem dierum spatium volvitur totum tempus, et filii Ecclesiæ impleverunt orbem terræ. « Quæ autem multos habebat filios, infirmata est b. » Nam cum multos filios haberet Judæa, et multos prophetas genuisset et justos, nunc laborat sterilitate.

358 INTERR. IV.

Ex qua familia erat Eli pontifex?

Ex familia Ithamaris, sed propter filiorum nequitiam, totum genus ejus fuit privatum honore pontificali. Docet enim historia quanta admiserint scelera ac flagitia.

INTERR. V.

Quid est ephod?

Aquila hoc vocavit superindumentum eximium. Diximus autem jam interpretantes Exodum, et Judices, quod per ipsum plurima ex his quæ erant, ignota significabat Dominus Deus.

(74) Ἡλεὶ. In Bibliis Græcis scribi solet Ἡλί. (75) Τὴν Ἐξοδὸν — Κριτάς. Conf. pag. 167 et 341.

INTERR. VI.

A

ΕΡΩΤ. Γ'.

Cur Samuel, cum esset Levita, usus est ephod, cum id tantum summo sacerdoti esset attributum?

Est verisimile, quod Heli, cum in eo florentem divinam vidisset gratiam, essetque natus admirabiliter, et ante nativitatem promissus, et intus aleteretur in tabernaculo, tanquam sanctum et Nazareum, et a Deo petitum (hoc enim significat nomen Samuel), etiam admodum juvenem eo honore impertierit. [Diodori] Dei erat dispensatio, quod Samuel a Deo vocatus abiret ad Heli, existimans se ab eo vocari, et semel, et bis, et ter. Nam quia Deus illi mala erat prædicturus per Samuelem, ne videretur Samuel finxisse revelationem, Deus rem ita dispensabat, ut ille ab Heli se vocari existimans ad ipsum iret, ut cum Heli notum foret a Deo vocari Samuelem, 359 ille autem postea renuntiaret quæ dicta sunt a Deo, non esset suspectus tanquam qui fluxisset, sed ei fides haberetur, quod ei vere divina facta esset revelatio.

INTERR. VII.

Quamobrem Heli luit penas pro suis filiis, idque cum eos monuisset ut conveniebat d?

Filiorum iniquitas non egobat lenibus medicamentis, sed acerrimis et asperrimis. Oportebat ergo, cum post primam et secundam admonitionem perseverassent in nequitia, eos a templi ambitu expellere. Nam non ipsi soli legem transgrediebantur, sed etiam erant aliis exemplum ut transgredierentur. Quoniam autem pluris fecit naturam quam creatorem, a Deo data gratia fuit privatus. Hæc ei significavit etiam Dominus per prophetam: « Cur enim, inquit, aspexisti sufflitum meum et sacrificium meum impudente oculo, et supra me glorificasti filios tuos, ut benedicerent primitiis omnis sacrificii Israel ante me? Propterea hæc dicit Dominus Deus Israel: Dixi, domus tua, et domus patris tui transibunt coram me usque in sæculum. Et nunc, non sic, inquit Dominus, erit mihi. Sed eos qui me glorificent glorificabo, et qui me nihili pendunt, nihili penduntur e. » Et videtur quidem prædictio genus ejus privare sacerdotio: tacite autem significant minæ illæ cessationem Judaici sacerdotii. « Dixi enim, inquit, domus tua et domus

Τί δήποτε Λευίτης ὦν ὁ Σαμουὴλ τῷ ἐφοῦδ' ἐκέχρητο; μόνῳ γὰρ ἀφ' ὧριστο τῷ ἀρχιερεῖ.

Εἰκὸς ὅς τὸν Ἥλαι, τὴν θείαν αὐτῷ χάριν ἐπανθοῦσαν ἐωρακότες, καὶ παραδόξως τεχθέντα, καὶ πρὸ ὁδῶνων ἐπέγγελόντα, καὶ ἔνδον τρεφόμενον ἐν τῇ θεῖᾳ σκηνῇ, ὡς ἀγίῳ καὶ Ναζιραίῳ, καὶ θεαίτητ'· τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τοῦ Σαμουὴλ τοῦνομα ὅς· καὶ κομῶν γέφυ μεταδοῦναι ταύτης τῆς τιμῆς. [Διοδώρου:] Οἰκονομίας δὲ Θεοῦ ἦν, τὸ τὸν Σαμουὴλ καλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, ἀπιέναι πρὸς Ἥλαι οἰόμενον ὑπ' αὐτοῦ καλεῖσθαι, καὶ ἅπαξ, καὶ δις, καὶ τρίτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν ὁ Θεὸς τῷ Ἥλαι κακὰ προλέγειν διὰ τοῦ Σαμουὴλ, ἵνα μὴ νομισθῆ πλάσαι ὁ Σαμουὴλ τὴν ἀποκάλυψιν, φησὶν οὖν ὁ Θεὸς ἐκεῖνον οἰηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἥλαι καλεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἀπιέναι· ἵνα ὅτ' ἂν ὁ μὲν Ἥλαι νοήσῃ ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ καλῶν τὸν Σαμουὴλ, ἐκείνος δὲ μετὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διαγγέλλων, μὴ ὑποπιτεῖθῃ, ὡς πλάσάμενος τὴν ἀποκάλυψιν· ἀλλὰ πιστεῦθῃ, ὅτι ἀληθῶς ὁ Θεὸς ἀποκάλυψιν ἀνήγγειλεν.

ΕΡΩΤ. Ζ' 18.

Τίνος χάριν ὁ Ἥλαι δίκας ὑπὲρ τῶν παίδων εἶπες; καὶ ταῦτα παραινεύεις αὐτοὺς τὰ προσήκοντα;

Οὐκ ἠπίων ἔδειτο φαρμάκων ἢ τῶν παίδων παρανομία, ἀλλ' αὐστηροτάτων καὶ δριμυτάτων. Ἐδεῖ τοίνυν μετὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν παραινεῖσιν τῇ πονηρίᾳ προσμείναντας ἐξελάσαι τῶν ἱερῶν περιβόλων. Οὐ γὰρ μόνον αὐτοὶ παρηγόμουν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐγίνοντο παρανομίας ἀρχέτυπον. Ἐπειδὴ δὲ πρότετιμῆκε τοῦ πεποικηκότος τὴν φύσιν, τῆς θεοσδότου χάριτος ἐγυμνώθη. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ καὶ διὰ τοῦ προφήτου δεδήλωκεν ὁ Θεός· « Ἴνα τί γὰρ, φησὶν, ἐπέδελψας ἐπὶ τὸ θυμίαμά μου, καὶ ἐπὶ τὴν θυσίαν μου ἀναιδεῖ ὀφθαλμῷ, καὶ ἐδόξασα; τοῦς υἱοῦς σου ὑπὲρ ἐμέ, ἐν τῷ εὐλογεῖσθαι (76) ἀπαρχὴν πάσης θυσίας Ἰσραὴλ ἔμπροσθέν μου; Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ· Εἶπον, Ὁ οἰκὸς σου, καὶ ὁ δίκος τοῦ πατρός σου, διελεύσονται (77) ἐνώπιόν μου ἕως αἰῶνος. Καὶ νῦν οὐχ οὕτω (78), φησὶ Κύριος, μηδαμῶς ἐμοί, ἀλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, καὶ οἱ ἐξουθενούντές με ἐξουθενωθήσονται (79). » Καὶ δοκεῖ μὲν ἡ πρόβρῃσις τὸ τοῦτου γένος τῆς ἀρχιερωσύνης γυμνοῦν· ἀνίσταται δὲ πάσης τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱερωσύνης τῆν παῦλαν. « Εἰ-

e I Reg. II, 18. d ibid., 31 seqq. e ibid. 29, 30.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ἅ cat. p. 299, εἰκὸς οὖν. ὅς καὶ τοῦνομα δηλοῖ. τῷ cat. p. 305. Hæc ita contrahuntur in catena: Τίνος δὲ χάριν ὑπὸ Θεοῦ καλούμενος Σαμουὴλ ἀπῆει πρὸς Ἥλαι, οἰόμενος ὑπ' αὐτοῦ καλεῖσθαι; Ἐπειδὴ ἤμελλεν ὁ Θεός, etc. τῷ διαγγέλλει. τῷ Qu. 7 quatuor constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐξουθενωθήσονται existat in cat. p. 302, ad cap. II, 29. 2.) καὶ δοκεῖ — ἐπαγόμενα, p. 360, vid. ib. ad vers. 30. 3.) ἰδοὺ — δεδήλωκεν vid. ib. p. 303, ad vers. 31, 32. 4.) ἀναστήσω et rel. vid. ib. p. 304, ad vers. 33-35. τῷ cat. p. 302. ἐξελάσαι λοιπὸν τούτους. τῷ ἐν οἴῳ. τῷ διὰ τοῦτο οἴῳ. τῷ ἀρχιερωσύνης.

NOTÆ.

(76) Recepta lectio est ἐνευλογεῖσθαι.

(77) Ita legitur in edit. Complut. pro διελεύσονται.

(78) Οὐχ οὕτω. Hæc absunt a l. c., nec unâ cum sequentibus μηδαμῶς ἐμοί commode locum habere

possunt.

(79) Οἱ — ἐξουθενωθήσονται. Lectio recepta est, ὁ ἐξουθενῶν με ἀτιμωθήσεται, nostram habet editio Complut.

πον γὰρ, φησὶν, Ὁ οἶκος σου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου, διελεύσονται ἐνώπιόν μου ἕως αἰῶνος. Ὁ τοῦτο δὲ οὐ τῷ Ἰθάμαρ ὑπέσχετο, ἀλλὰ τῷ Ἀαρών. Οὐκ οὖν κατὰ πάσης αὐτῶν ἀπεφάνετο τῆς φυλῆς. Καὶ μαρτυρεῖ τὰ ὁρώμενα. Ἐξ οὗ γὰρ ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη Χριστός, καθηρέθη μὲν αὐτῶν ὄναος, ἔρημα δὲ γεγέννηται: τῶν ἁγίων τὰ Ἅγια, καὶ ἀρχιερωσύνης καὶ προφητείας ἐπέτηνται. Τοῦτο δηλοῖ καὶ τὰ ἐπαγόμενα ⁷⁷. « Ἰδοὺ γὰρ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ ἐξολοθρεύσω τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ σπέρμα τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ οὐκ ἔσται σου (80) πρεσβύτης ἐν οἴκῳ. Καὶ ἐπιθλέψει κραταίωμα ὃν ἐν πᾶσιν ὡς ἀγαθῶναι τὸν Ἰσραὴλ (81). Καὶ οὐκ ἔσται πρεσβύτης πάσας τὰς ἡμέρας ἐν τῷ οἴκῳ σου. » — « Κραταίωμα δὲ ὃν » τοῦ ὄντος λέγει Θεοῦ. « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ὢν. » Καὶ Ἰερεμίας, « Ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε. » Τοῦτο κραταίωμα κέκληκε τὴν ἰερωσύνην, τὴν κατὰ τὴν τάξιν Μελεχισδέκ. Τοῦτο δὲ σαφέστερον μετ' ὀλίγα δεδήλωκεν. « Ἀναστήτω γὰρ, ἔρη, ἐμαυτῷ ἱερέα πιστὸν, ὃς πάντα τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, καὶ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ μου ποιήσει· καὶ οἰκοδομήσω αὐτῷ οἶκον πιστὸν, καὶ διελεύσεται ἐνώπιον τῶν χριστῶν (82) μου πάσας τὰς ἡμέρας. » Ταῦτα δὲ ἀρμόττει ἀνθρώπων μὲν οὐδενί, μόνῳ δὲ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὃς ἀρχιερεὺς ἡμῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὠνομάσθη. « Ἐχόντες γὰρ, φησὶν, ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν. » Καὶ πάλιν « Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν· πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας. » Καὶ τὸ « πάσας τὰς ἡμέρας, » οὐ προσήκεν ἀνθρώποις θνητοῖς ὀλίγον βιοτεύουσι χρόνον. Χριστὸς δὲ αὐτοὺς κέκληκε τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους ⁷⁸, καὶ τοὺς τὴν ἐκείνων διαδεξαμένους διδασκαλῶν. Οὐκοῦν ἢ πρόβρῃσις κυρίως μὲν ἀρμόττει τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ⁷⁹· κατὰ δὲ ἱστορίαν τῷ Σαδούκ, ὃς ἐκ τοῦ Ἐλεάζαρ κατὰ τὸ γένος, τὴν ἀρχιερωσύνην διὰ τοῦ Σολομῶντος ἐδέξατο (83).

EPOT. H'.

Πῶς ροητέον τὸ, « Ὁ λύχνος τοῦ Θεοῦ πρὶν ἢ κατασκευασθῆναι ⁸⁰ (84) ; »

Αἰνιττεται ὁ λόγος, ὡς εὐθὺς μετὰ τὴν ἐσπέραν, ἀρξαμένων τῶν ἀνθρώπων καθευδεῖν ⁸¹, ἐπεφάνη τῷ Σαμουὴλ ὁ Δεσπότης Θεός. Ἐν ἐσπέρᾳ γὰρ τὸν ἰε-

⁷⁷ I Reg. II 31, 32. ⁷⁸ Exod. III, 14. ⁷⁹ Jerem. IV, 10. ⁸⁰ I Reg. II, 35. ⁸¹ Hebr. IV, 14. ⁸² I Reg. III, 5.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁷ καθηρέθη — τὰ ἐπαγόμενα. cat. p. 302 ita, οὔτε νεὸς οὔτε ἅγια ἁγίων παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἀρχιερωσύνη, οὐ προφητεία, ἀλλὰ πάντων ἔρημοι. Τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τὰ ἐπόμενα. ⁷⁸ cat. p. 304. χρ. δὲ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καλεῖ. ⁷⁹ Χριστῷ μὲν οὖν κυρίως προσήκεν ἢ πρόβρῃσις. ⁸⁰ cat. p. 305, ἐπισκευασθῆναι. Sic quoque in fine questionis. ⁸¹ ἀρξ. αὐτῶν καθευδεῖν.

NOTÆ.

(80) Σου. Ita habet co. l. Alex., in Vatic. legitur σοι.

(81) Καὶ — Ἰσραήλ. Hæc a Bosio ad I Reg. II, 32, citantur, ita tamen ut pro ὃν scribatur ὢν. Lectionem istam κραταίωμα ὢν rejicit Montf. ad l. c. eamque culpa librarii ortam esse putat ex κραταίωμα Μάων, quæ est Theodotionis versio. Quidquid sit, præferenda est interpretatio Symmachii, καὶ ἔπειθ' ἔστιν ἐν, x. λ. Hæc enim ad veritatem Hebraicam proxime accedit.

patris tui transibunt coram me usque in sæculum. **360** Hoc autem non est pollicitus Ithamari, sed Aaroni. Ipse ergo id pronuntiavit adversus omnia illarum tribum. Ea porro quæ cernuntur ferunt testimonium. Ex quo enim Christus Dominus fuit actus in crucem, dirutum fuit eorum templum, et deserta fuerunt Sancta sanctorum, privati que sunt et sacerdotio et prophetia. Hoc significant etiam quæ sequuntur : « Ecce enim dies veniunt, et funditus perdam semen tuum, et semen domus patris tui : et non erit senex in domo. Et aspiciet, cum sit firmamentum, in omnibus in quibus benefaciet Israeli. Et non erit senex omnibus diebus in domo tua ^l. » Illud autem, « cum sit firmamentum, » dicit de Deo qui est. « Ego enim, inquit, sum qui sum ^e. » Jeremias quoque, « Qui es, Domine ^h. » Hujus firmamentum vocavit sacerdotium quod est secundum ordinem Melchisedec. Hoc autem post pauca significavit apertius : « Excitabo enim, inquit, mihi sacerdotem fidelem, qui faciet omnia quæ sunt in corde meo et anima mea, et ædificabo ei domum fidelem, et transibit ante unctos meos omnibus diebus ⁱ. » Hæc autem nulli quidem homini conveniunt, sed soli Domino nostro Jesu Christo, qui secundum humanitatem nominatus fuit Pontifex noster : « Habentes enim, inquit, Pontificem magnum * qui penetravit cælós, Jesum Dominum nostrum ^l. » Et rursus : « Non enim habemus Pontificem, qui non possit compari infirmitatibus nostris : lentum **361** autem per omnia pro similitudine absque peccato ^k. » Et illud, « omnibus diebus, » non convenit hominibus mortalibus, qui vivunt brevi tempore. Unctos autem vocavit ipsos sanctos apostolos, et qui illorum doctrinæ successerunt. Ergo prædictio proprie quidem convenit Servatori Christo : sed si spectes historiam, Sadóc, qui genus ducens ab Eleazare, sacerdotium accepit per Salomonem.

INTERR. VIII.

Quomodo est intelligendum illud : « Lucerna Dei priusquam instructa esset ! ? »

Significat oratio, quod statim post vespem, cum ipsi cœpissent dormire, apparuerit Samueli Ddminus Deus. Vespere enim solebant accendere sacram

^l I Reg. II, 31, 32. ^e Exod. III, 14. ^h Jerem. IV, 10. ⁱ I Reg. II, 35. ^l Hebr. IV, 14. ^k ibid. 15.

cam proxime accedit.

(82) Χριστῶν. Ita leg. in edit. Complut. pro Χριστοῦ.

(83) Χριστὸς — ἐδέξατο. Hæc fere eadem sunt cum scholio quod ex edit. Rom. ad I Reg. II, 35, attulit Bosius.

(84) Ἡ κατασκευασθῆναι. Rec. lectio est ἐπισκευασθῆναι.

lucernam : circa mediam vero noctem infundebant oleum. Volens ergo scriptor significare tempus, dixit lucernam nondum fuisse instructam.

INTERR. IX.

Quamobrem Samueli, cum esset admodum juvenis, universorum Deus apparuit ?

Ad arguendum pontificem qui senuerat, adolescentulus dignus est habitus cui Deus appareret. Erat enim adeo juvenis, ut Dei doctrinam nondum posset suscipere. Heli itaque post tertiam vocationem intelligens quod Deus sit qui vocat, supervacaneum duxit dicere Deum esse qui vocabat, sed dixit : « Si te vocet qui vocat, dices : Loquere, Domine, quoniam audit servus tuus ». Sed tamen eam ætatem senectuti prætulit Deus : et eum, qui octo et nonaginta annos vixerat, et quadraginta annis duplici magistratus honore dignus fuerat habitus (erat enim et iudex et pontifex) despiciens, locutus est cum parvo puero, docens quanto sit canitie melior juvenus ornata virtute. Atque perspicuum quidem est quod Heli recte factis esset ornatus, sed propter filiorum suorum pravitatem exitii acceperit sententiam. Ejus autem pietatem verba quoque ostendunt. Nam primitim quidem non puduit eum rogare adolescentem, ut ei declararet quæ a Deo fuerant annuntiata. Sed et eum astrinxit iurejurando et execrationibus, ut nihil eum celaret ex iis quæ sibi significata fuerant. Deinde cum latam didicisset sententiam, laude dignam emisit vocem : « Dominus est, faciet quod placitum fuerit coram ipso ». Quin etiam cum filiorum suorum cognovisset eandem, non pusillo et abjecto animo id tulit pater et senex : cum autem percipisset arcam captam fuisse ab hostibus, e sella quidem cecidit : ingenti autem animi motore confectus, vite finem accepit.

INTERR. X.

Cur Deus permisit ut arca caperetur ab hostibus ?

Quod factum est duplicem produxit utilitatem.

^m I Reg. iii, 10 seqq. ⁿ ibid. 9. ^o ibid. 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸² Qu. 9 initium usque ad κοσμουμένη, p. 362, exstat in cat. p. 306, ad cap. iii, 6-11 Reliqua vid. ib. p. 308, ad vers. 15-18. ⁸³ cat. p. 306. μειρακιλλιον. ⁸⁴ περι omi. ⁸⁵ και omi. cod. β περιττον μὲν υπελαθεν. ⁸⁶ cod. β της παλαιας. ⁸⁷ cat. et cod. β διπλ. τιμης. ⁸⁸ pro καταλιπων utroque loco leg. παριδων, et deinde διελεχθη. ⁸⁹ utroque loco edesato. ⁹⁰ utroque loco ψηφον ακουσας. ⁹¹ εστι om. ⁹² Qu. 10 septem absolvitur partibus. 1.) Initium usque ad την ισχυν, p. 363, exstat in cat. p. 314, ad cap. iv, 4-11. 2.) πρωτον μὲν — τιμωριαν edesato vid. ib. p. 311, ad cap. v, 1-4. 3.) τοπασαντες — αυτων αι εδραι vid. ib. p. 376, a l vers. 8, 9. 4.) των δε — θεηλ. πληγας, p. 364, vid. ib. p. 316, ad vers. 10. 5.) ειτα μηδεμ. — εν παση πληγη vid. ib. p. 317, ad cap. vi, 1. 6.) και μετα — και απηλθον vid. ib. p. 317, ad vers. 2-5. 7.) αλλα ταυτα et reliqua vid. ib. p. 319, ad vers. 9. ⁹³ cod. β ανεβλასτησε.

NOTÆ.

(95) *Kat.* Redundare videtur.
(96) *'O kalōn.* Hæc tantum in edit. Ald. leguntur.

Α ρὸν λύχρον ἄπτειν εἰώθασι· περὶ μέσας δὲ τὰς νύκτας ἐπέβαλλον ἑλαιον· Τὸν καιρὸν τοίνυν ὁ συγγραφεὺς δηλώσας· ὁμολήσας, ἔφη μηδέπω κατασκευασθῆναι τὸν λύχρον.

EPQT. 9°.

Τι δὴποτε κομιδῆ νέφ δρτι τῷ Σαμουηλ ὁ τῶν ἑλων ὠρθη θεός ;

Εἰς ἑλεγχον τοῦ γεγραμμένου ἀρχιερέως τὸ μειράκιον ⁸² ἤξιώθη τῆς θείας ἐπιφανείας. Οὕτω γὰρ ἦν ἄγαν νέος, ὡς τὴν περὶ ⁸³ τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν μηδέπω δύνασθαι δεξέσθαι. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ἥλι μετὰ τὴν τρίτην κλήσιν συνεῖς ὡς ὁ Θεός ἐστιν ὁ καλῶν, περιττὸν μὲν εἰπεῖν, (85) καὶ ⁸⁴ υπελαθεν ὡς ὁ Θεός ἐστιν ὁ καλῶν· ἔφη δὲ· « Ἐὰν καλέσῃ σε ὁ καλῶν, ἐρεῖς, Ἄλλει (86), Κύριέ μου, ἔτι ἀκούει ὁ δοῦλός σου. » Ἀλλ' ὁμῶς καὶ τὴν τοιαύτην ἡλικίαν τῆς πολιᾶς ⁸⁵ προτετιμῆκεν ὁ Θεός· καὶ τὸν ἑκτῶ καὶ ἐνενήκοντα ἔτη βεβιωκότα, καὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀρχῆς ἀξιώθηέντα διπλῆς ⁸⁷ (καὶ κριτῆς γὰρ ἦν, καὶ ἀρχιερέως) καταλιπὼν ⁸⁸, τῷ σμικροτάτῳ διειλέχθη παιδίῳ· διδάσκων ὅσῳ πολιᾶς ἡμείνων νεότης ἀρετῆ κοσμουμένη. Ὁ μέντοι Ἥλιε δηλός ἐστιν οἰκείος μὲν κοσμούμενος κατορθώμασι· διὰ δὲ τὴν τῶν παιδων πονηρίαν τῆς πανωλεθρίας τὴν ψῆφον δεξάμενος ⁸⁹. Δηλοῖ δὲ αὐτοῦ τὴν εὐσέθειαν καὶ τὰ ῥήματα. Πρωτον μὲν γὰρ οὐκ ἠσχύνθη παρακαλέσαι τὸν νέον μνηῦσαι τὰ θεῶθεν ἀπαγγελθέντα· ἀλλὰ καὶ ὄρκους αὐτὸν κατέδρσε καὶ ἀραις, ὥστε μηδὲν ἀποκρύψαι τῶν δηλωθέντων. Εἶτα τὴν ἐξενεχθεῖσαν ψῆφον μαθῶν ⁹⁰, τὴν ἀξίειπαινον ἀφήκε φωνήν· « Κύριός ἐστι ⁹¹, τὸ ἀρεστὸν (87) ἐνώπιον αὐτοῦ ποιήσει. » Καὶ μέντοι καὶ τῶν υἱῶν τὴν σφαγὴν ἐγνωνκώς, οὐκ ἀγεννῶς ἤνεγκεν ὁ πατὴρ καὶ κρυσθύτης· τὴν δὲ γε κλωτῶν δορυάλωτον γεγενῆσθαι μαθῶν, κατέπεσε μὲν ἀπὸ τοῦ δίφρου, τῇ δὲ τῆς ἀθυμίας υπεβδολῆ τῷ βίῳ τὸ τέλος ἐδέξατο.

EPQT. 1°.

Τι δὴποτε συνεχώρησεν ὁ θεός δορυάλωτον γενέσθαι τὴν κλωτῶν ;

Διπλῆν τὸ γεγονός ὠφέλειαν ἐβλάστησε ⁹². Τοῦς

μὲν γὰρ ⁸⁵ Ἑβραῖους ἐδίδαξεν, ἐνόμως μὲν βιού-
 τας τῆ τοῦ Θεοῦ προμηθεΐα θαρρῆεῖν· παρανομοῦν-
 τας δὲ μήτ' αὐτῷ, μήτε τῆ ἀφάστῳ ⁸⁶ κιβωτῷ πε-
 ποιθέναί· τί δὴ ποτε ⁸⁷ γὰρ εἰς ἐπικουρίαν ἔλαβον
 παρανομοῦντες τὴν τὸν νόμον ἔνδον ἔχουσαν ἀποκει-
 μενον ⁸⁸; Οὗτοι μὲν οὖν ταύτην ἐνετεύθεν τὴν ὠφέ-
 λειαν ἐδέχοντο. Οἱ δὲ γε ἀλλόφθοι, δεισαντες μὲν
 ἡνίκα φανεύσης τῆς κιβωτοῦ ἠλάλαξαν οἱ Ἑβραῖοι·
 καταφρονήσαντες δὲ μετὰ τὴν νίκην, καὶ οἰοναὶ ἀκρο-
 θίνων ταύτην τοῖς οἰκείοις ἀναθεθεϊκότας εἰδώλοισι ⁸⁹,
 ἔμαθον τῆ περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύϊ ⁹⁰. Πρῶτον μὲν
 γὰρ εἶδον περὶ τῆς κιβωτοῦ πεπωκότα τὸν οἰκαῖόν
 θεόν, καὶ τῆς προσκυνήσεως ἐπιδεικνύτα τὸ σχῆμα.
 Ἐἶτα τοῦτον ἀναστήσαντες εὗρον τῆ ὕστεραία συν-
 τετρίμμενον, καὶ τῶν ἄκρων πάντων ἑστρημένον.
 Ἐπειτα τὸ διάφορον γινῶναι μὴ βουλευθέντες, καὶ τῆ
 κιβωτῷ τὸ προσήκον μὴ ἀπονεύσαντες σέβας, ποι-
 κίλοισι νοσήμασι περιέπεσον. Ὡς μὲν γὰρ οἱ Ἑβδο-
 μήκοντα ἠρμήνευσαν, « Εἰς τὰς ἔδρας ἐπλήγησαν »·
 ὡς δὲ ὁ Ἀκύλας, « τὸ τῆς φαγεδαίνης ἐσχῆκασιν
 ἔλκος »· Ὁ δὲ γε Ἰωσήπος τὸ τῆς δυσεντερίαις αὐ-
 τοῖς ἔγγενέσθαι πάθος ἐδίδαξεν (88)· ἀλλὰ μηδὲς δια-
 φωνίαν ⁹¹ νομιζέτω τὰς διαφόρους ἐκδόσεις. Τὴν
 γὰρ δυσεντερίαν τὸ τῆς ἔδρας διεδέξατο πάθος. Τὸ
 γὰρ συχρὸν τῆς ἐκκρίσεως τὸ τῆς ἐκκρίσεως κατ-
 ἔκαυσε μόριον· εἰς φαγεδαίναν δὲ τῷ χρόνῳ τὸ ἔλ-
 κος μετέπεσε. Τὸ δὲ τῆς ἔδρας ὑπέμειναν πάθος,
 ὡς δυσσεθῶς τὴν κιβωτὸν τὴν θείαν ἐδράσαντες παρὰ
 τὸν θεὸν τὸν ψευδῶγομον. Ταύτην οἱ Ἀζύτιοι πρῶ-
 τοι τὴν τιμωρίαν ⁹² ἐδέξαντο. Τοπάζαντες γὰρ οἱ Γετ-
 θαῖοι (89), μὴ θεήλατον εἶναι τὴν πληγὴν, ἀλλὰ νό-
 σον ἐκ λοιμικῆς τινος καταστάσεως γενομένην, μετ-
 ἔθεσαν εἰς τὴν Γεθ τὴν τοῦ Θεοῦ κιβωτόν· ἀλλὰ
 παραυτίκα ταῖς αὐταῖς ἐπεβλήθησαν συμφοραῖς. Τὸ
 δὲ, « Ἐποίησαν ἑαυτοῖς οἱ Γεθθαῖοι ἔδρας χρυσᾶς, »
 οἱ λοιποὶ (90) οὕτως ἠρμήνευσαν, « Καὶ περιελύ-
 θησαν αὐτῶν αἱ ἔδραι (91). » Τῶν δὲ Γεθθαίων εἰς
 Ἀσάλωνα μεταθεῖναι τὴν κιβωτὸν πειραθέντων,
 ἀντιπεῖον ἔκείνοι, δεισάντες τὰς θεηλάτους πληγὰς.
 Ἐἶτα μηθεμιᾶς πόλεως δέξασθαι τολμώσης τὴν κι-
 βωτόν, ἐν ὑπαίθρῳ ταύτην ἐξω κατέλιπον τόπων ⁹³.
 Τοῦτο γὰρ ὁ ἱστοριογράφος ἐδίδαξεν ⁹⁴· « Ἐγένετο
 γὰρ, φησὶν, ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν ἀλ-

A Nam Hebræos quidem docuit, ut legitime viventis
 in Dei confiderent providentia : at legem transgre-
 dientes, neque in ipso, neque in arca non tangenda
 confiderent. Cur enim legem transgredientes, ar-
 cam ad auxilium traherent, quæ legem intus habe-
 bat positam? Atque isti quidem ab ea hanc acci-
 piebant utilitatem. Alienigenæ autem, cum timuis-
 sent, quando apparente arca vociferati sunt Hebræi,
 post victoriam autem eam despexissent, **363** et eam
 veluti manubias suis dedicassent idolis, experientia
 Deididicere potentiam. Nam primum quidem viderunt
 ante arcam suum cecidisse deum, et adorationis pre-
 se ferre figuram. Deinde cum eum crexissent, postri-
 die eum invenerunt contritum, et extremis omnibus
 partibus privatum. Post hæc cum noluisent cogno-
 scere differentiam, et arcæ quem conveniebat cul-
 tum non tribuissent, inciderunt in varias ægritu-
 dines. Nam, ut Septuaginta quidem sunt inter-
 pretati : Percussi sunt in sedibus : ut autem
 Aquila, « laborarunt exedente ulcere. » Josephus
 autem docuit eis fuisse morbum dysenteria. Sed
 nemo existimet esse inter se discrepantes diversas
 illas editiones. Nam dysenteria successit morbus
 sedis : frequens enim excretio inflammavit partes
 illas excretionis, et exedens ulcus tandem contraxe-
 runt. Ideo autem sedis morbum passi sunt, quia
 arcam divinam impie locaverant, apud deum falso
 appellatum. Primi Azotii hoc subierunt supplicium.
 Coniicientes autem Getthæi non esse plagam a Deo
 immissam, sed casu morbum ortum ex pestilenti
 constitutione, arcam Dei transtulerunt in urbem
 Geth : sed protinus subierunt eandem calamitates.
 Illud vero : « Getthæi fecerunt sibi sedes aureas, »
 cæteri sic sunt interpretati, « et fuerunt eorum sedes
 sedes undique resolutæ. » Cum autem **364** Get-
 thæi tentassent arcam transferre Ascalonem, illi
 contradixerunt, formidantes plagas divinitus im-
 missas. Deinde cum nulla civitas auderet arcam
 excipere, eam foris reliquerunt sub dio. Sic enim
 docuit historiographus. « Fuit enim, inquit, arca
 Dei in campo alienigenarum per menses septem. »
 Postquam autem existimarunt, foris manente arca,
 se esse liberatos a plagis a Deo immissis, intulit

† I Reg. v, 12, coll. vers. 5, 6, 9. † ibid. 9. † I Reg. vi, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁵ cod. β γὰρ et mox μὲν om. ⁸⁶ cat. p. 311 et cod. β ἀφάστῳ om. ⁸⁷ δὴ ποτε utroque loco oim.
⁸⁸ ἔλαβον — ἀποκειμενον. cat. παρανομοῦντες ἔλκον· τὴν κιβωτὸν ἔχουσαν τὸν νόμον ἀποκειμενον ἔνδον.
⁸⁹ cat. τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἀναθεθ. θεοῖς. cod. β τοῖς οἰκείοις θεοῖς αὐτῶν ἀναθεθέντες. ⁹⁰ πρῶτον μὲν —
 νοσήμασι περιέπεσον. cat. p. 314 ita : Πίπτει μὲν γὰρ αὐτῶν ὁ θεὸς αὐτίκα τὸ τῆς κιβωτοῦ τῆς προσκυνή-
 σεως ἐπιδεικνύς σχῆμα. Ἐἶτα ἀνωτῶσι μὲν ἔκείνοι· ἔκείνος δὲ τῆ ὕστεραία καὶ πίπτει καὶ συνερίθεται, τῶν
 ἄκρων αὐτοῦ περιβραυσθέντων πάντων. Ἐἶτα δ' οὕτω συνόντες ποικίλοισι παθήμασι (ita quoque cod. β) περι-
 ἔπεσαν. ⁹¹ αὐτοῖς deest utroque loco. ⁹² utroque loco ταῦτα διαφωνίαν. ⁹³ utroque loco om. τὰς διαφ.
 ἐκδόσεις. ⁹⁴ cod. β εἰς φαγεδ. — μετέπεσε om. ⁹⁵ πρῶτην τιμ. ⁹⁶ cat. p. 317. Ἦ. β ἐν ὑπαίθρῳ διέμεινα
 τόπων. ⁹⁷ cod. β τοῦτο — ἐδίδαξεν om.

NOTÆ.

(88) Ὁ — ἐδίδαξεν. Idem putavit auctor scholii
 quod Montf. l. c. l. i, p. 279, e cod. quodam Regio
 ad I Reg. v, 6, protulit.

(89) Γεθθαῖοι. Cod. Alex. I Reg. v, 12, habet
 Γεθθαῖοι, Vatic. Γεθαῖοι.

(90) Οἱ λοιποὶ. Montf. l. c. p. 278, soli Aquilæ
 hanc interpretationem tribuit, nixus auctoritate

codicis quo usus est.

(91) Καὶ — ἔδραι. Hæc quomodo ad illa ἐποίη-
 σαν — χρυσᾶς se referant, non videmus. Refertur
 potius debent ad ea quæ in versione τῶν Ὁ proxime
 præcedunt, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἔδρας αὐ-
 τῶν.

Deus est Dominus supplicia etiam rebus inanimatis. Immisit enim murium multitudinem in vites et segetes, qui omnes eorum fructus perdiderunt. Per hæc autem docuit, quod ipse quoque Ægyptiis diversas intulit plagas. Quod enim recentem illorum habent memoriam, testantur quæ ab eis dicta sunt. Etenim cum in bello arcam essent conspicati, timore sunt repleti, et lamentantes clamabant : « Væ nobis, quis nos liberabit a manu huius Dei fortis ? Hic est Deus, qui percussit Ægyptum omni plaga ». Porro autem, postquam hæc mala fuerunt experti, eorum sacerdotes et vates eis dixerunt, ut arcam cum donis remitterent : « Ut Dominus, aiebant, levet manum suam a vobis, et a diis vestris, et a terra vestra. Et cur aggravatis corda vestra, sicut aggravavit Ægyptus et Pharaon cor suum? Annon quando illudit eis, emisit populum suum, et abierunt ? » Sed cum hæc consuluissent impij, et suorum deorum inefficacem imbecillitatem (nam primum Deus eos contrivit, deinde eos qui adorabant castigavit, et tunc mures immisit in germina terræ), voluerunt discere per experientiam, plagane esset a Deo immissa, an ea casu accidisset. Nam cum plastrum novum construxissent, et vaccas quæ recens pepererant, separatas a vitulis subiunxissent, arcam imposuerunt, quinque civitatum totidem numero mures et sedes ex auro fabricatas, dono miserunt ad Deum qui eos castigaverat. Ea autem posuerunt in quodam vase, quod Septuaginta quidem vocarunt *boergaz*, Josephus autem dicit *loculum*. In trivio autem absque auriga dimissis vaccis, expectabant ut viderent, an ad vitulorum mugitum revertantur, an ad aliam viam declinent, relicta via quæ ferebat ad Hebræos : ut si ex his quidem duobus fieret alterum, tanquam imbecillam condemnarent arcam. Sin autem vacce, aliis viis relictis, et spretis suis vitulis, abirent ad tertiam Israeliticam, vere cognoscerent illas plagas fuisse a Deo immissas. Quamobrem et secuti sunt eminus : nequæ prius destiterunt, donec qui ex Hebræis habitabant in confiniis, rem novam et

• I Reg. iv, 8. • I Reg. vi, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

• utroque loco μενούσης αὐτῆς. • μῶων — ἐπενήν. πληγὰς. cat. p. 317 ita, καὶ τοῖς λητοῖς γὰρ καὶ ταῖς ἀμπέλοις μῶων πλῆθος ἐπὶ λύμῃ κατέπεμψε. δι' ὧν ἐδίδαξεν, ὡς ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ αὐτοὶ δὲ ὧν λέγουσι μαρτύρουσι. Θεασάμενοι γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ τὴν κιβωτὴν δέους ἐπλ. • utroque loco ἐξελείπαι. • utroque loco οἱ χρησμ. οὕτως ἔλεγον. • ἀλλὰ ταῦτα — συμβεβ. γενομένη cat. p. 319 paucis ita : 'Αλλ' οὖν καὶ μετὰ ταῦτα οἱ δούσεθεῖς πείρα μαθεῖν ἠβουλήθησαν, εἴ τε θεήλατοι αὶ πληγαί, εἴ τε καὶ μή. Ita quoque cod. β. • cat. l. c. et cod. β. ἐσὼ ἀπέστειλλον. • ἀποκλίνουσι om. utroque loco, et deinde ἢ τὴν πρὸς Ἑβρ. φέρουσαν, omisso etiam in cat. καταλιπούσαι. • utroque loco εἰ μὲν οὐχὶ πρὸς τὴν ἄγουσαν εἰς Ἑβραίους. • εἰ δὲ τὰς — τὰς γεγεν. πληγὰς.

NOTÆ.

(92) Ἐπήγαγεν — τιμωρ. Hæc ad verba ista spectare videntur, quæ I Reg. vi, 4, ἦ: versione τῶν O' addita, et aliunde petita sunt : καὶ ἐξέζεσεν ἡ γῆ αὐτῶν μῶας.

(95) Τίς — τούτου. Receipta lectio est, τίς ἐξελείπαι ἡμῶν ἐκ χειρὸς τῶν θεῶν τῶν στερεῶν τούτων ;

(94) Βοεργάζ. Quis interpretum vocem בּוֹרְגָז I Sam. vi, 8, 11, 15, obviam ita expresserit, in-

λοφύλων μῆνας ἐπτά. • Ἐπειδὴ δὲ ᾤθησαν ἐξω μενούσης • τῆς κιβωτοῦ τῶν θεηλάτων ἀπρηλλάχθαι πληγῶν, ἐπήγαγεν ὁ θεὸς καὶ δεσπότης, καὶ τοῖς ἀψύχοις τὰς τιμωρίας (92). Μῶων • γὰρ τι πλῆθος καὶ ταῖς ἀμπέλοις, καὶ τοῖς λητοῖς ἐπέπεμψεν, οἱ πάντας αὐτῶν ἐλυμήναντο τοὺς καρπούς. Ἐδίδαξε δὲ διὰ τούτων, ὡς αὐτὸς καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις τὰς διαφοροῦς ἐπενήνοχε πληγὰς. Ὅτι γὰρ ἔναυλον εἶχον ἐκείνων τὴν μνήμη, μαρτυρεῖ ¹⁰ τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα. Καὶ γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ τὴν κιβωτὴν θεασάμενοι, δέους ἐπλήσθησαν, καὶ θρηνοῦντες ἐβόων. • Οὐαὶ ἡμῖν, τίς ἐξέλπαι ¹¹ ἡμῶν ἐκ χειρὸς τοῦ θεοῦ τοῦ στερεοῦ τούτου (93) ; Οὗτος ὁ θεὸς ὁ πατάξας τὴν Αἴγυπτον ἐν πάσῃ πληγῇ. • Καὶ μετὰ τὴν πείραν δὲ τῶν κακῶν, οἱ ἱερεῖς αὐτῶν καὶ οἱ χρησμοῦδοι πρὸς αὐτοὺς ἔλεγον ¹², μετὰ δώρων ἐκπέμψαι τὴν κιβωτὴν, • Ὅπως κούφισθαι Κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀπ' ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν θεῶν ὑμῶν, • καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ὑμῶν • καὶ ἵνα τί βαρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐβάρυνεν Αἴγυπτος καὶ Φαραὼ τὰς καρδίας αὐτῶν ; Οὐχὶ ὅτε ἐνέπειξεν αὐτοῖς, ἐξάπέστειλε τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπήλθον ; • Ἀλλὰ ταῦτα ¹³ συμβεβουλεύκοτες οἱ ἀσεβεῖς, καὶ δειξάντες τῶν οἰκείων θεῶν τὴν ἀσθένειαν (πρῶτον γὰρ αὐτοὺς συνέτριψεν ὁ θεὸς, εἶτα τοὺς προσκυνοῦντας ἐπαίδευσεν • καὶ τότε τοὺς μῦς κατὰ τῶν τῆς γῆς βλαστημάτων ἐξέπεμψε), πείρα μαθεῖν ἠβουλήθησαν, εἴτε θεήλατος ἢ πληγῇ, εἴτε κατὰ τι συμβεβηκὸς γενομένη. Καίνην γὰρ κατασκευάσαντες ἄμαξαν, καὶ βοῦς ἀρτιτόκους ὑπόζειζαντες τῶν μόσχων κεχωρισμένας, ἐπέθεσαν τὴν κιβωτὴν, καὶ τῶν πέντε πόλεων Ἰσραήλους μῦς τε καὶ ἔδρας ἐκ χρυσοῦ κατασκευασμένας, δῶρα τῷ πεπαιδευκῷ θεῷ ¹⁴. Ἐνέθεσαν δὲ ταῦτα σκευαίτινι, ὃ οἱ μὲν Ἐβδομήκοντα προσηγόρευσαν βοεργάζ (94). Ἰώσηπος δὲ γλωσσόκομος. Ἐν τριόδῳ δὲ ἠνιόχου διέλα τὰς βοῦς ἀπολύσαντες, ἀνέμενον ἰδεῖν, εἴτε πρὸς τὸν τῶν μόσχων μυκηθμὸν ἀποστρέφονται, εἴτε πρὸς ἄλλην ὁδὸν ἀποκλίνουσι ¹⁵, τὴν πρὸς Ἑβραίους φέρουσαν ¹⁶ καταλιπούσαι. ἵνα εἰ μὲν τούτων δυοῖν θάτερον γένοιτο, ὡς ἀσθενοῦς καταγῶσι τῆς κιβωτοῦ. Εἰ δὲ τὰς ¹⁷ ἄλλας ὁδοὺς αἰ

βρες καταλιπούσαι, καὶ τῶν οἰκείων καταφρονήσασαι ἅλιαν ἀνθρώπων ἰθυνομένην, φορτίον δὲ καὶ ἡνίοχον τὴν κιβωτὸν ἔχουσαν, προσέδραμον ἄσμενοι, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν νίκην ἐθαύμασαν.

ΕΡΩΤ. ΙΑ' 19.

Διατί τὸν λαὸν ἐπάταξεν ὁ Θεὸς ἐπιανελλούσης τῆς κιβωτοῦ;

Σαφῶς ἐδίδαξεν ἡ ἱστορία. « Οὐκ ἤσμενισαν γὰρ, φησὶν, υἱοὶ Ἰεχονίου ἐν τοῖς ἀνδράσι Βεθσάμοις (95), ἵτι εἶδον τὴν κιβωτὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἐπάταξεν ἐν αὐτοῖς ἐβδομήκοντα ἄνδρας, καὶ πενήτηκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν ἐκ τοῦ λαοῦ. » Ἄλλ' οἱ μὲν Ἰεχονίου παῖδες, ὡς δυσσεβεῖς, καὶ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντες, ἐδυσφόρησαν ἰδόντες τὴν κιβωτὸν, καὶ ⁹⁰ μάλα εἰκάζως τὴν τιμωρίαν ἐδέξαντο ὅτι οὐκ ἔπαυθη, ὡς τῆς κιβωτοῦ προκινδυνεύσαι μὴ βουληθεῖς, καὶ ἐπὶ μῆνας ⁹¹ αὐτὴν παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις καταλιπόντων, καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς οὐκ ἀναδεξάμενος πόλεμον ⁹². Δείξας τοίνυν ὁ Δεσπότης Θεός, ὡς τῆς αὐτῶν ⁹³ συμμαχίας οὐ δεῖται καὶ δείξας ⁹⁴ ὅσον ἔσχε σέβας παρὰ τῶν δυσσεβῶν ἀλλοφύλων, ἐκόλασεν αὐτοὺς ὡς τῶν ἀλλοφύλων δυσσεβεστέρους ⁹⁵. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν Βεθσάμοις δέισαντες τὴν κιβωτὸν ἀπέπεμψαν, εἰρηκότες, « Τίς δυνήσεται παραστήναι (96) ἐνώπιον Κυρίου τοῦ ἁγίου τούτου ⁹⁶; προθύμως ⁹⁷ δὲ ταύτην ὁ Ἀμιναδάβ ἀπεδέξατο πάσης αὐτοῦ τὴν οἰκίαν εὐλογίας ἐνέπλησεν. Ὅτι δὲ ἀσεβῶς ⁹⁸ ὁ λαὸς τῆς κιβωτοῦ καταφρόνησε, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ. Ὁ γὰρ θεϊότατος Σαμουὴλ παρήνευσεν αὐτοῖς ⁹⁹ ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ¹⁰⁰, καὶ ἐξῆς ¹⁰¹ αὐτοῦ τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ τὰ ἄλλα. Τὰ δὲ ἄλλα Ἀστάρωθ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε, τουτέστι τὰ τῆς Ἀστάρτης ἀγάλματα. Ἀστάρτην δὲ καλοῦσι τὴν Ἀφροδίτην, ἐκ τοῦ ἄστρου τὴν ἐπιωνυμίαν πεποιηκότες. Αὐτῆς γὰρ εἶναι τὸν Ἐωσφόρον μυθολογοῦσι (97).

ΕΡΩΤ. ΙΒ'.

Τί δήποτε τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος διὰ τοῦ νόμου ἐν ἐνὶ τόπῳ λατρεύειν, θυσιαστήριον ὁ Σαμουὴλ ὠκοδόμησεν ¹⁰²;

Οὐδέπω ὁ Θεὸς ναὸς ὠκοδόμητο, καὶ ἐν διαφόροις

⁹⁰ I Reg. vi, 19. ⁹¹ ibid. 20. ⁹² I Reg. vii, 17.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁰ utroque loco θεασ. πρᾶγμα. ⁹¹ Qu. 11 initium usque ad καὶ τὰ ἄλλα (exeunte pag. 366) ex stat in cat. p. 322, ad cap. vi, 19. Reliqua vid. ib. p. 323, ad cap. vii, 4. ⁹² cat. p. 322 et cod. β διὰ καί. ⁹³ utroque loco ἀλλ' ἐπὶ τὰ μ. ⁹⁴ cod. β καὶ τὸν — πόλεμον om. ⁹⁵ cat. l. c. παρ' αὐτῶν. ⁹⁶ utroque loco δείξας om. ⁹⁷ utroque loco, παρὰ τ. δυσσ. καὶ ἀλλοφύλων δυσσεβεστέρους τούτους ἀπῆλεγξεν. ⁹⁸ εἰρηκότες — ἁγίου τούτου om. utroque loco. ⁹⁹ προθύμως — ἐνέπλησεν. Utrouque locq̄ ita, ὅτι Ἀμιναδάβ προθύμως ὑπεδέξατο, πάσης εὐλογίας ἔσχε τὸν οἶκον πληρούμενον. ¹⁰⁰ utroque loco ἀσεβῶν. ¹⁰¹ utroque loco αὐτοῦς. ¹⁰² cod. β ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ. om. ¹⁰³ utroque loco ἐξῆς. ¹⁰⁴ cat. p. 323. ὁ Ἰσραὴλ ὠκοδ.

NOTÆ.

(95) Οὐκ — Βεθσάμοις. Hæc non inveniuntur l. c. in textu Hebraico.

(96) Παραστήναι. Ita habet editio Complut., teste Bosio. Lectio rec. est, διεπλεῖν.

alienam conspiciat, nempe plaustrum quod a nullo homine regelatur, habebat autem arcam et onus et aurigam, libentes accurrerunt, et Dei victoriam admirati sunt.

366 INTERR. XI.

Cur Deus percussit populum, cum reversa esset arca?

Pulehre docuit historia. Dicit enim : « Non libenter exceperunt eam filii Jechoniae de viris Bethsames, cum viderunt arcam Domini, et percussit de eis septuaginta viros, et quinquaginta millia virorum de populo. » Sed filii quidem Jechoniae, ut impii et servientes idolis, ægre tulerunt videntes arcam, et merito fuerunt supplicium : populus autem fuit castigatus, quod noluerit pro arca adire periculum, et septem menses eam reliquerit apud alienigenas, et pro ea bellum non susceperit. Cum ergo ostendisset Deus quod eorum non egeat auxilio, et quantum cultum et honorem acceperit ab impiis alienigenis docuisset, eos castigavit, utpote qui magis impii quam alienigenæ fuissent. Postquam autem Bethsamitæ timentes arcam remiserunt, dicentes : « Quis poterit stare coram Domino hoc sancto ? » prompto autem et alacri animo eam excepit Aminadab, totam ejus domum implevit benedictione. Quod autem impie populus arcam contempserit, testantur quæ sequuntur. Divinissimus enim Samuel eos est exhortatus, ut converterentur ad Dominum toto corde suo, et auferent deos alienos de medio sui, et lucos. Lucos autem Astaroth interpretatus est Aquila, hoc est, simulacra Astartes. Astartem autem vocant Venerem, ab astro accepta denominatione : 367 fabulantur enim ejus esse Luciferum.

* INTERR. XII.

Cur cum Deus jusserit per legem in uno loco adorare, Samuel ultare edificavit ?

Sacrum templum nondum erat ædificatum, et

Deum colebant in diversis locis. Cæterum hinc quoque discimus, quod cum sciret Deus populi propensionem ad impietatem, divinum cultum uno loco circumscripsit. Piis enim et scopum legis scientibus, quilibet locus erat consecratus ad Dei cultum. Nam et celeberrimus ille Elias, cum divinum templum omnes ad se vocaret ex lege, in Carmelo exstruxit altare, et obtulit sacrificium γ.

INTERR. XIII.

Quare Samuel non luit pœnas propter scelera filiorum *?

Erat injustitia quæ ab eis admittebatur, non impietas. Neque enim violarunt matrimonia, nec ejusmodi libidinibus opprobrio affecerunt divinum tabernaculum: neque ventri suo dabant primitias hostiarum, everso ordine sacrificiorum. Eos autem solum accusat historia, quod corrumpentur muneribus: neque hoc sciebat propheta, ut qui procul ab eis habitaret. Nam ipse quidem Armathem incolebat, illi vero urbem Bersabee α.

INTERR. XIV.

Quomobrem doluit cum regem petiisset populus β?

Quoniam petitio erat præter legem divinam. Dominus enim Deus et Dei et regis implebat munus: 368 propheta autem erat administer, et veluti quidam præfectus, aut magister militum, aut tribunus plebis. Atque hoc Deus ei significavit, dicens: « Audi vocem populi: quoniam non te spreverunt, sed me, ut non regnum super eos, secundum omnia opera eorum, quæ fecerunt mihi, a quo die eduxi eos ex Ægypto, usque ad hunc diem c. »

INTERR. XV.

Quomodo bonum nominavit Saulem δ?

Non dedit ei testimonium virtutis animæ, sed formæ et proceritatis. Sic enim dicit: « Nullus erat bonus in filiis Israel supra ipsum. Supra humeros et ultra erat procerus super omnem terram δ. »

γ III Reg. xviii, 20 seqq. α I Reg. viii, 3. β ibid. 4. γ ibid. 6. δ I Reg. viii, 8. ε I Reg. xi, 2; x, 23. δ ibid. ix, 2. ε ibid 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

α Qu. 13 ita in cat. (p. 329, ad cap. viii, 3) legi tur: Καὶ πῶς οὐκ ἔτισε δίκας ὑπὲρ τῶν παιδῶν Σαμουὴλ, ὡς περ Ἡλ; Τα ὑπὸ τούτων τοίνυ γεγόμενα, ἀδικήματα ἦν, οὐκ ἀσεβήματα, καθάπερ ἐκείνων. Οἱ γὰρ λαγνείαις τὴν θείαν σκηνὴν κατεμόλυναν, καὶ τὰ πρωτεῖα τῶν ἱερῶν ὑφῆρπαζον· οὗτοι δὲ ἑωροδουκίαν κατηγοροῦνται· καὶ ταύτην ἠγνόησε Σαμουὴλ. Ὀκει γὰρ πόρρω τῶν παιδῶν ἐν Ἀρμαθαίμ, ἐκείνων οἰκούντων ἐν Βηρσαβέ. Ἄλλο δὲ ἐστὶν εἰς Θεόν, καὶ ἄλλο εἰς ἀνθρώπων ἀμαρτήσαι. β cat. p. 330 post ἀττήσαις ἦν σέκνιυτ, τοῦ δοθῆναι αὐτοῖς βασιλεία. γ c. χρεῖαν αὐτοῖς. δ cat. p. 352. Οὐ ψυχ. αὐτῶ ἀρετῆ, ἀλλ' εἶδος; καὶ μέγεθος μαρτυρεῖ. ε ἐπάνω ὑψ. γὰρ ὑπὲρ π. τ. γῆν.

NOTÆ.

(98) Ἀρμαθὲμ et Βερσαβέ. In Bibliis Græcis II. cc. legi solet Ἀρμαθαίμ vel Ἀρμαθαίμ, et Βηρσαβέ.

τόποις ἐλάτρευον τῷ Θεῷ. Πλὴν καὶ ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὡς τοῦ λαοῦ τὸ πρόχειρον εἰς ἀσεβείαν ἐπιστάμενος; ὁ Θεός, ἐνὶ τὴν θείαν λατρείαν περιώρισε τόπων. Τοῖς γὰρ εὐσεβέσι, καὶ τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν ἐπιστάμενοις, ἅπας εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν καθιέρωτο τόπος. Καὶ γὰρ Ἡλίας ὁ πάνυ, τοῦ θείου νεῶ πρὸς ἑαυτὸν ἅπαντας κατὰ τὸν νόμον καλοῦντος, ἐν τῷ Καρμηλῷ θυσιαστήριον ὑκοδόμησε, καὶ θυσίαν προσήνεγκε.

EPQT. II* 22.

Τίτος χάριν Σαμουὴλ διὰ τὰς τῶν παιδῶν παρανομίας οὐκ ἔτισε δίκας;

Ἀδικήματα ἦν, οὐκ ἀσεβήματα, τὰ παρὰ τοῦτον γινόμενα. Οὐτε γὰρ γάμους διέβησαν, καὶ ταῖς τοιαύταις λαγνείαις καθύβρισαν τὴν θείαν σκηνήν· οὐτε τῇ γαστρὶ τὰ πρωτεῖα τῶν ἱερῶν ἀπένεμαν, τὴν τῶν θυσιῶν ἀναστρέψαντες τάξιν. Δωροδοκίαν δὲ μόνον αὐτῶν ἡ ἱστορία κατηγορεῖ. Καὶ οὐδὲ ταύτην ὁ προφήτης ἠπίστατο. Πόρρωθεν γὰρ αὐτῶν διήγεν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὄκει τὴν Ἀρμαθὲμ, ἐκείνοι δὲ τὴν Βερσαβέ (98).

EPQT. IA.

Τίτος ἔρεκεν ἡλιγησεν αἰτήσαντος τοῦ λαοῦ βασιλέα;

Ἐπειδὴ παρὰ τὸν θεῖον νόμον ἡ αἰτήσις ἦν. β Ὁ Δεσπότης γὰρ Θεός, καὶ Θεοῦ καὶ βασιλέως ἐπλήρωσεν τὴν χρεῖαν γ· ὁ δὲ προφήτης ὑπουργός ἦν, οἷον τις ὑπαρχος, ἡ στρατηγός, ἡ δημαγωγός. Καὶ τοῦτο ἐδήλωκεν ὁ Θεός, εἰπὼν πρὸς αὐτόν: « Ἄκουε τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ· ὅτι οὐ σὲ ἐξουθενήκασι, ἀλλ' ἐμὲ ἐξουθενήσαν, τοῦ μὴ βασιλεύειν ἐπ' αὐτούς, κατὰ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀ ἐποίησαν μοι, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξήγαγον αὐτούς ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, δ καὶ τὰ ἐξῆς.

EPQT. IE.

Ἄγαθὸν πῶς ἀνόμασε τὸν Σαούλ;

Οὐ ψυχῆς ἀρετὴν αὐτῶ μεμαρτύρηκεν γ, ἀλλ' εἶδος καὶ μέγεθος. Τοῦτο γὰρ λέγει: « Οὐκ ἦν ἀνὴρ ἀγαθός οὐδαὶς ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ ὑπὲρ αὐτόν· ὑπεριόμειν καὶ ἐπάνω ὑψηλὸς ἐπὶ πάντων τὴν γῆν δ (99). »

(99) Ἐπὶ — γῆν. Præstat I. c. lectio quorundam librorum veterum, ὑπὲρ πάντα τὸν λαόν, ut c. xi, 25.

ΕΡΩΤ. ΙΓ΄.

A

Τινές φασί τὸν Σαυὸν ἐπὶ χρήμασι προσητη-
σαι, τῷ εἰπεῖν τὸν Σαουλ, « Ἴδού πορευσόμε-
θα ³⁸, καὶ τί ἀποίσωμεν ³⁹ τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ
θεοῦ ⁴⁰, ὅτι οἱ ἄρτοι ἡμῶν ἐκλελοιπασι; »

Τούτου τῆς τοῦ Σαουλ ὑποψίας, οὐ τῆς τοῦ προφή-
του δωροδοκίας τεκμήριον. Ἐτόπασε γὰρ χρῆναί τε
αὐτῷ προσενηθῆναι, ὡς ἄρχοντι καὶ προφήτῃ· ἀλλ’
ὠκὲν προσενηθῆκεν· ἀλλὰ τὸναντίον φιλοφροσύνης
παμπόλλης ἀπήλαυσε. Τοῦ δὲ προφήτου τὸ ἀδωρο-
δόκτον διδάσκουσιν αὐτοῦ οἱ λόγοι ἐπὶ τοῦ λαοῦ
παντὸς εἰρημένοι ⁴¹. « Μόσχον γὰρ, φησὶ, τίνος ὑμῶν
εἴληφα; ἢ τίνα ὑμῶν ⁴² καταδεδυνάστευκα; ἢ τίνα
ἐξεπίετα ὑμῶν; ἢ ἐκ χειρὸς τίνος ὑμῶν εἴληφα ἐξ-
ῆμαμα, ἢ ὑπόδημα, καὶ ἀπέκρυφα τοὺς ὀφθαλμούς
μου ἐν αὐτῷ (1); εἶπατε κάμοι ⁴³, καὶ ἀποδίσσω
ὑμῖν. » Καὶ ἐθεθαίωσε τοῦ προφήτου τοὺς λόγους ἢ
τοῦ λαοῦ μαρτυρία.

ΕΡΩΤ. ΙΖ΄.

Διατί βλέποντα τὸν προφήτην ἐκάλουν;

Ὅτι τὰ μέλλοντα προορῶντα. Οὐ γὰρ τῶν τοῦ σώ-
ματος ὀφθαλμῶν τούτου τὸ ὄνομα· ἀλλὰ τῆς πνευμα-
τικῆς θεωρίας. (2) Τὴν μέντοι βαμὰ, ὑψηλὴν ἔ’ Ἀκύ-
λας (3) ἠρμήνευσεν· γαβαὰ δὲ, τὸν βουνόν (4)· ἐξέ-
τους δὲ, τοὺς κεκλημένους· τὴν δὲ κωλέαν, κνή-
μην ⁴⁴. Ταύτην δὲ αὐτῷ παρατίθεικεν, ὡς μέλλοντι
βασιλεύειν καὶ τοῦ λαοῦ προκινδυνεύειν. Τούτου γὰρ
ἐπήγαγεν· « Ἰδοὺ μαρτύριον (5), παράθεσ αὐτὸ ἐν-
ώπιόν σου, καὶ φάγε, ὅτι εἰς μαρτύριον (6) τέθεικά
σοι (7) παρὰ τοῦ λαοῦ ⁴⁵.

ΕΡΩΤ. ΙΗ΄.

Τίνος χάριν χρίσας αὐτὸν κατεφίλησεν;

Τῆς ἐνούσης αὐτῷ χάριτος μεταδέδωκε. Καὶ γὰρ
καὶ ὁ Κύριος ἐμφυσήσας τοῖς ἀποστόλοις ἔφη· « Λά-
βετε Πνεῦμα ἅγιον. »— « Ἐκ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐ-
τοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Οὕτως ὁ προφήτης τὸν
χειροτονηθέντα κατεφίλησε βασιλέα, ἵνα τῆς ἐνοικου-
σης αὐτῷ χάριτος ⁴⁷ μεταδῷ.

ΕΡΩΤ. ΙΘ΄.

Τι δὴ ποτε πολλὰ δέδωκεν αὐτῷ σημεῖα;

Εἶδεν αὐτὸν ἀμφιβάλλοντα, καὶ τὴν οἰκείαν ὁμολο-
γῶντα πενίαν. « Οὐχ υἱὸς γὰρ, φησὶν, Ἰεμιναιῶν

¹ I Reg. ix, 3. ² ibid., 9 seqq. ³ ibid. 12, 13. ⁴ ibid. 15. ⁵ ibid. 24. ⁶ ibid. ⁷ I Reg. x, 1.
⁸ Joan. xi, 22. ⁹ Joan. i, 16. ¹⁰ I Reg. x, 1, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁸ om. cod. β. πορευσομαι. ³⁹ cat. p. 333. ἐποίσωμεν. ⁴⁰ cod. β τοῦ Θεοῦ om. ⁴¹ utroque loco
εἰρημένοι om. ⁴² cod. β ἢ τίνα ὑμῶν — τίνος ὑμῶν. ⁴³ εἶπατε κατ’ ἐμοῦ, utroque loco. ⁴⁴ Qu. 17
libris constat partibus. 1.) Initium usque ad θεωρίας exstat in cat. p. 335, ad cap. ix, 9. 2.) τὴν μέντοι
— κνήμην vid. ib. ad vers. 13. 3.) ταύτην δὲ et rel. vid. ib. p. 357, ad vers. 24. ⁴⁵ cat. p. 335. κνήμην,
δὲ εἶτιν ἀγκύλην. ⁴⁶ Brevius in cat. p. 357, τούτου γὰρ μαρτύριον, ἐπήγαγε, τέθεικά σοι παρὰ τοῦ Θεοῦ.
⁴⁷ cat. p. 339. ἐνούσης αὐτῷ χάριτος.

NOTÆ.

(1) Καὶ — αὐτῷ. Hæc in versione τῶν O de-
sunt.

(2) Τὴν — κνήμην. Hæc fere eadem sunt cum
scholio Anonymi apud Bosium ad I Reg. ix, 13.

(3) Ὁ Ἀκύλας. Si Montf. fides debetur, Aquila l.
c. hanc vocem v, 12, per ὑψωμα, et v. 13 per ὑψι-
λόν, vertit.

(4) Γαβαὰ — βουνόν. Hæc observatio pertinet
ad c. x, 26, ubi hanc Aquilæ interpretationem de-
prehendimus.

INTERR. XVI.

Quid in dicunt Samuelen prophetasse propter pecu-
nias, quia dixit Saul: « Ecce ibimus, et quid
afferemus homini Dei, quoniam panes nostri de-
fecerunt? »

Hoc est indicium suspiciorum Saulis, non quod
propheta munera acciperet. Conjecit enim, ad eum
aliquid esse afferendum, tanquam ad principem et
prophetam: at nihil attulit, sed contra ejus pluri-
mam est expertus benignitatem. Quod autem pro-
pheta non corrumpetur muneribus, docent ejus
verba quæ fecit ad populum universum. « Cujas
vestram, inquit, vitulum accepi? aut quem oppres-
si vestrum? aut quem gravi? aut de cujus manu
accepi aliquid ut placarer aut calceum, et clavi
oculos meos in ipso? dicite contra me, et reddam
369 vobis. » Et confirmavit verba prophetæ
populi testimonium.

INTERR. XVII.

Cur videntem appellabant prophetam? »

Ut qui prævideret futura. Non est enim hoc no-
men oculorum corporis, sed spiritualis contem-
plationis. Cæterum bama quidem Aquila interpre-
tatus est ἢ *excelsam*: gabau vero, *collem*: ho-
spites item, eos qui vocati fuerant: coxam autem
tibi i. Hanc porro ei apposuit, tanquam regna-
turo, et pro populo periculum adituro. Hoc enim
subjecit: « Ecce testimonium, appone illud coram
te, et comede, quia in testimonium positum est
tibi a populo ^k. »

INTERR. XVIII.

Cur cum eum unxisset, osculatus eum est? »

Gratia quæ sibi inerat, eum impertit. Nam Do-
minus quoque cum insufflasset in apostolos, dixit:
« Accipite Spiritum sanctum ^m. » Etenim « Ex
plenitudine ejus nos omnes accepimus ⁿ. » Sic
propheta deosculatus est regem consecratum, ut
eum gratia quæ sibi inerat impertiret.

370 INTERR. XIX.

Quamobrem ei multa dedit signa? »

Vidit eum dubitantem, et suam confidentem pau-
peratatem: « Annon sum, inquit, filius viri Jemi-
i ibid. 15. j ibid. 24. k ibid. l I Reg. x, 1.

l ibid. 15. j ibid. 24. k ibid. l I Reg. x, 1.

³⁸ om. cod. β. πορευσομαι. ³⁹ cat. p. 333. ἐποίσωμεν. ⁴⁰ cod. β τοῦ Θεοῦ om. ⁴¹ utroque loco
εἰρημένοι om. ⁴² cod. β ἢ τίνα ὑμῶν — τίνος ὑμῶν. ⁴³ εἶπατε κατ’ ἐμοῦ, utroque loco. ⁴⁴ Qu. 17
libris constat partibus. 1.) Initium usque ad θεωρίας exstat in cat. p. 335, ad cap. ix, 9. 2.) τὴν μέντοι
— κνήμην vid. ib. ad vers. 13. 3.) ταύτην δὲ et rel. vid. ib. p. 357, ad vers. 24. ⁴⁵ cat. p. 335. κνήμην,
δὲ εἶτιν ἀγκύλην. ⁴⁶ Brevius in cat. p. 357, τούτου γὰρ μαρτύριον, ἐπήγαγε, τέθεικά σοι παρὰ τοῦ Θεοῦ.
⁴⁷ cat. p. 339. ἐνούσης αὐτῷ χάριτος.

NOTÆ.

(1) Καὶ — αὐτῷ. Hæc in versione τῶν O de-
sunt.

(2) Τὴν — κνήμην. Hæc fere eadem sunt cum
scholio Anonymi apud Bosium ad I Reg. ix, 13.

(3) Ὁ Ἀκύλας. Si Montf. fides debetur, Aquila l.
c. hanc vocem v, 12, per ὑψωμα, et v. 13 per ὑψι-
λόν, vertit.

(4) Γαβαὰ — βουνόν. Hæc observatio pertinet
ad c. x, 26, ubi hanc Aquilæ interpretationem de-
prehendimus.

(5) Μαρτύριον. Interpretatio ista, quæ etiam apud
Procopium obvia est, Theodotionis esse videtur.
Reliqui enim omnes vocem μαρτυρία l. c. rectius de
residuo explicarunt.

(6) Μαρτύριον. Hoc loco in cod. Alex. legitur
μαρτυρίαν.

(7) Παρὰ τοῦ λαοῦ. Hanc etiam esse Theodotio-
nis versionem colligitur ex iis quæ Montf. l. c. t. I,
p. 282, e cod. quo iam regio observavit.

naei, minimi sceptri ex tribus Israel, et cognatio mea est minima omnium cognationum. Benjaminus? Propterea confirmat regni promissionem per predictiones de omnibus. Et primum quidem adducit eos qui de asinis bonum ei nuntium afferunt. Deinde eos qui vadunt Bethleem ad Deum adorandum, et ex iis quae Deo offeruntur, ad eum afferunt primitias. « Te enim, inquit, rogabant pacem: et dabunt tibi primitias panum, et accipies ex manu eorum. » Deinde chorum prophetarum, et caetum eorum qui cum eis choreas ducunt, tibiis utentes et cithara, et nabliis, et tympanis, et illinc exsipientem gratiam Spiritus, efficiantem, ut ipse prophetet.

INTERR. XX.

Quid est: « Transmutando dedit ei Deus cor aliud? »

Quoniam erat rusticus, sciens non nisi terram colere, cum eum regem constituisset, dedit ei spiritum regium.

INTERR. XXI.

Quid est, « Desiit prophetare? »

Non habuit perpetuum donum prophetiae: ad declarandum autem et ostendendum spirituale donum prophetavit illo tempore. Ita etiam septuaginta seniores, quos elegit 371 magnus Moses, statim quidem electi, digni sunt habiti prophetica operatione. Postea autem minime quidem prophetabant, sed dono divino redditi sapientes, componebant populi controversias.

INTERR. XXII.

Cur, cum Saulem unxisset Samuel, et ab universorum Deo audiisset, quod oporteret eum creare regem, iussit tribus mittere sortes? »

Ne divinis quidem credebant prophetis, qui improbam agebant vitam. Ne ergo conijcerent esse humanae gratiae electionem, iussit mitti sortes. Deinde cum sors cecidisset in tribum Benjamin, et rursus esset divisa in familias, et domos, et viros, sors cecidit super Saulem. Cum autem tentasset latere, videbat enim potestatem suam excedere dignitatem, a Deo indicatus est propheta, et ab universo populo accepit electionem.

¶ I Reg. ix, 21. ¶ I Reg. x, 4. ¶ ibid. 9. ¶ ibid. 15. ¶ Num. xi, 25. ¶ I Reg. x, 20.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁸ cat. p. 340 et cod β ex τῶν υἱῶν. ⁴⁹ ἀπάντων τούτων utroque loco. ⁵⁰ utroque loco προσφέροντας. ⁵¹ cat. p. 342 προφητεύειν. ⁵² οὗς ὁ μέγ. ἐξελ. Μωσ. om. ⁵³ εὐθύς et reliqua. cat. l. c. ita: εὐθύς μὲν ἐκλεγέντες ὑπὸ Μωϋσέως, προφητεύειν ἤξιώνται· οὐ μὴν ἐτι καὶ μετὰ ταῦτα. Σοφίζόμενοι δὲ παρὰ Θεοῦ, τοῦ λαοῦ τὰς ἀμφισθητήσεις διέλυον. Τὸ δὲ οἰκτιρῶν αὐτοῦ, Ἀκύλας φησὶν, ὁ πατράδελφος. ⁵⁴ cat. p. 343. ὡς ἂν οὐκ μὴ τοπ. ⁵⁵ κλ. βλ. προσετ· cat. l. c. κλήρω τὴν κρίσιν ἐπέτρεψε τὸ δοκοῦν ἐμφαίνοντι τῷ Θεῷ. ⁵⁶ πειραθεὶς et reliqua. cat. p. 344 ita: Κληρωθεὶς δὲ Σαούλ ἐπεισθὲν λαθεῖν, ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν ὄριον, ὑπὸ Θεοῦ δὲ τῷ προφήτῃ δειχθεὶς, τὴν ἐπὶ παντός τοῦ λαοῦ χειροτονίαν ἐδέξατο.

Α ἄνδρὸς ἐγὼ εἰμι, τοῦ μικροτέρου σκήπτρου ἐκ τῶν φυλῶν ⁴⁸ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἡ πατριά μου ὀλιγοστὴ παρὰ πάσας τὰς πατριὰς τοῦ Βενιαμίν; » Τούτου χάριν βεβαίως τὴν τῆς βασιλείας ἐπαγγελίαν ταῖς περὶ τῶν ἀπάντων ⁴⁹ προῤῥήσεις. Καὶ πρῶτον τοὺς τὰ περὶ τῶν ὄνων αὐτῷ κομίζοντας εὐαγγέλια. Ἔπειτα τοὺς εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνησιν εἰς Βαθὴλ ἀπύοντας, καὶ ἐκ τῶν τῷ Θεῷ κομιζομένων ἀπαρχὰς αὐτῷ προσκομίζοντας ⁵⁰. « Ἐρωτήσουσι γὰρ σε, φησὶ, τί εἰς εἰρήνην, καὶ δώσουσι σοι ἀπαρχὰς ἄρτων, καὶ λήψῃ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν. » Ἐπειτα τῶν προφητῶν τὸν χορὸν, καὶ τὴν σὺν αὐτοῖς χορευόντων τὸν θίασον, ἀλόοις καὶ κινύρα κερρημένων, καὶ ναύλαις, καὶ τυμπάνοις, καὶ τὴν ἐκείθεν ἐκπηδῶσαν τοῦ Πνεύματος χάριν, καὶ αὐτὸν προφητεύσαι παρασκευάζου-
Β σαν.

ΕΡΩΤ. Κ'.

Τί ἐστὶ, « Μετέστρεψεν αὐτῷ ὁ Θεὸς καρδίαν ἑτέραν; »

Ἐπειδὴ ἄγροικος ἦν, γεωργεῖν ἐπιστάμενος μόνον, χειροτονήσας αὐτὸν βασιλεῖα, βασιλικὸν αὐτῷ φρόνημα δέδωκε.

ΕΡΩΤ. ΚΑ'.

Τί ἐστὶ, « Συντέλεσε προφητεύων? »

Οὐκ ἔσχε διηνεχὲς τῆς προφητείας τὸ χάρισμα. Εἰς ἔμφασιν δὲ καὶ δῆλωσιν τῆς πνευματικῆς δωρεᾶς κατ' ἐκεῖνον προεφίτευσε τὸν καιρὸν. Ὅτε καὶ οἱ ἑβδομήκοντα πρεσβύτεροι, οὗς ὁ μέγας ἐξελέξατο Μωϋσῆς ⁵¹, εὐθύς ⁵² μὲν ἐκλεγέντες προφητικῆς ἡξιώθησαν ἐνεργείας. Μετὰ δὲ ταῦτα προεφίτευον μὲν ἥκιστα· ὑπὸ δὲ τῆς θείας σοφίζόμενοι δωρεᾶς, τοῦ λαοῦ τὰς ἀμφισθητήσεις διέλυον.

ΕΡΩΤ. ΚΒ'.

Τί διήποτε χρίσας ὁ Σαμουὴλ τὸν Σαούλ, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀκούσας, ὡς αὐτῷ προσήκει βασιλεῖα χειροτονεῖν, κλήρους βαλεῖν ἐκέλευσε τὰς φυλάς,

Οὐδὲ τοῖς θεοῖς προφήταις ἐπίστευον οἱ πονηρῶς συζῶντες. Ἴνα τοίνυν μὴ τοπάσωσι ⁵³ χάριτος ἀνθρωπίνης εἶναι τὴν ψῆφον, κλήρους βληθῆναι προσέταξεν ⁵⁴. Ἔπειτα τῆς Βενιαμινίτιδος κατακλήρωθεὶς φυλῆς, καὶ πάλιν εἰς πατριὰς, καὶ οἴκους, καὶ ἄνδρας διαιρεθείσης, τῷ Σαούλ ψῆφος ἀπεκληρώθη. Πειραθεὶς ⁵⁵ δὲ λαθεῖν (ἑώρα γὰρ τὴν ἐξουσίαν ὑπερβίνουσαν αὐτοῦ τὴν ἀξίαν), ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ προφήτῃ κατεμνήθη, καὶ τὴν ἐπὶ παντός τοῦ λαοῦ χειροτονίαν ἐδέξατο.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Πinos χάριν Naas ὁ Ἀμμωνίτης τῶν Ἰσραηλιτῶν τοὺς δεξιούς ἐξέκοπεν ὀφθαλμούς;

Ἀγρήτους αὐτοὺς εἰς πόλεμον ἀποφθῆναι βουλόμενος. Ὁ γὰρ 81 τὴν ἀσπίδα τῆ εὐωνύμῃ χειρὶ προβαλλόμενος, συγκαλύπτει ταύτη τὸν εὐώνυμον ὀφθαλμόν, τῷ δεξιῷ δὲ τοὺς πολεμίους ὄρᾳ. Ὁ τοίνυν τὸν δεξιὸν ἀφηρημένους εὐάλωτος ἐγένετο πολεμῶν.

ΕΡΩΤ. ΚΔ' 88.

Διατί τὸν Σαούλ πρῶτον αὐτοῖς ἔδωκε βασιλεία; Ἐπειδὴ τῆς ἐν πολέμοις ἀνδραγαθίας ἕνεκα χειροτονηθῆναι αὐτοῖς ᾔτησαν βασιλεία, καὶ οὐκ εὐθεσίας χάριν, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ θεῖα παιδεύεσθαι τὸν πάντων μέγιστον ἐξελέξατο, ἐπειδὴ περ οὐ ψυχῆς ἀρετὴν 89, ἀλλὰ σώματος ἐθαύμαζον μέγεθος.

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Πinos ἕνεκα συναθροίσας τὸν λαὸν ὁ προφήτης, τῆς σικείας αὐτοῦ πολιτείας ἀνέμνησεν;

Κριτῆς ὢν ἐξίστατο τῆς ἐξουσίας, καὶ ταύτην παρείδου τῷ βασιλεῖ. Μάλα τοίνυν 86 εἰκότως τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγῆσατο, καὶ τῆς ἀξιεπαίνου πολιτείας σύμφηρον ἐποίησατο τὸν λαόν, τὴν ἔννομον ἐκείνον ἐξουσίαν διδάσκων.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Πῶς νοητέον τὸ, «Υἱὸς ἐνιαυτοῦ Σαούλ (8) ἐν τῷ βασιλευεῖν αὐτόν»;

Ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν. «Υἱὸς ὢν ἐνιαυσιαῖος 81 Σαούλ ἐν τῷ βασιλευεῖν αὐτόν.» Δηλοῖ δὲ 88 τὸ αὐτὸ τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς, ἣν εἶχεν ὁ Σαούλ, ἤλικα τῆς βασιλείας τὴν χειροτονίαν ἐδέξατο. Ταύτη δὲ οὐκ ἐπὶ πλείστον ἐχρήσατο. Ὅθεν ὁ ιστοριογράφος ἐπήγαγε. «Καὶ δύο ἔτη ἐπὶ Ἰσραὴλ ἔβασίλευσεν,» ἀντὶ τοῦ, Μετὰ τῆς ἀπλότητος ταύτης δύο ἔτη ἔβασίλευσεν. εἴτα εἰς πονηρίαν ἀποκλίνας, τῆς θείας χάριτος ἐγυμνώθη. Ὅθεν ὁ λοιπὸς χρόνος, ὃν βασιλεύων διετέλεσε, τῆ τοῦ Σαμουὴλ δημαγωγία λελόγισται (9).

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

Πῶς νοητέον τὸ «Ἐπάταξεν Ἰωνάθαν τὸ ὑπόστημα (10) τῶν ἀλλοφύλων, τὸ ἐν τῷ βουρῷ»;

Οἱ ἀλλόφυλοι τοὺς Ἑβραίους νενικηκότας ἐν τοῖς θυρωτέροις χωρίοις φρουρὰς ἐγκατέστησαν, Ὑπό-

A

* INTERR. XXIII.

Cur Naas Ammonita effodiebat dexteros oculos Israelitarum?

Volens eos ad bellum inutiles reddere. Nam qui sinistra manu obijcit clypeum, ea legit sinistrum oculum, dextero autem aspiciit hostes. Cui ergo dexter ablatus est oculus, bellum gerens facile potest capi.

INTERR. XXIV.

Cur Saulem eis primum dedit regem?

Quoniam ad bella fortiter gerenda petierunt ut rex sibi eligeretur, non autem propter pietatem, 372 ut in rebus divinis ab eo erudirentur; ideo elegit omnium maximum, quoniam non animæ virtutem, sed corporis mirabantur magnitudinem.

INTERR. XXV.

Quamobrem populo congregato commemorat propheta suam reipublicæ administrationem?

Cum esset iudex, discedebat a potestate, et eam tradebat regi. Erat ergo consentaneum ut quæ a se gesta erant narraret, et quod in republica gerenda cum laude esset versatus, consentientem faceret populum, legitimam illum docens potestatem.

INTERR. XXVI.

Quomodo est intelligendum illud: «Filius anni erat Saul, cum ipse regnaret?»

Symmachus sic edidit: «Filius unius anni Saul, dum regnaret ipse.» Hoc autem significat animi simplicitatem, qua præditus erat Saul, quando fuit rex electus. Illa autem non diu est usus. Unde suljunxit historiographus: «Et per duos annos regnavit super Israel.» Nempe cum ea simplicitate regnavit per duo annos; deinde declinans ad vitæ improbitatem, nudatus fuit divina gratia. Unde reliquum tempus, quo perrexit regnare, imputatum est administrationi Samuelis.

INTERR. XXVII.

Quomodo est intelligendum: «Perussit Jonathān stationem alienigenarum quæ erat in colibus?»

Alienigenæ, victis Hebrais, collocarunt præsidia in locis 373 munitioribus. Stationem ergo vo-

† I Reg. xi, 2. * I Reg. xii, 2 seqq. † I Reg. xiii, 1. * ibid. * ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

81 ὁ γὰρ et rel. in cat. p. 345 ita leg.: Ὁ γὰρ εὐώνυμος ὀφθαλμὸς τῆ ἀσπίδι καλύπτεται, ὁ δὲ δεξιὸς τοῦ πολεμίους ὄρᾳ. Οὐ τις ἐστερημένος, εὐάλωτος. Οὕτω καὶ δυνάμεις αἱ πονηραὶ τὰ δεξιὰ τῶν νοημάτων περικόπουν ἐπαίρονται. 88 Qu. 24 proximum post qu. 18 locum tenet in cat. p. 359, ad cap. x, 1. 89 οὐ γὰρ ψυχ. ἀρετὴν. 90 μάλα τοίνυν et rel. in cat. p. 350 ita leg.: καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν εἰπὼν, καὶ σύμφηρον λαβὼν τὸν λαόν, τὴν ἔννομον ἐκείνον ἐξουσίαν εἰδίδασκε. 61 cat. p. 355. υἱὸς ἐνιαύσιος. 68 δηλοῖ δὲ et rel. in cat. l. c. ita leg. Δηλοῖ δὲ τοῦτο τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Σαούλ, ἣν εἶχε βασιλεύων, ἥπερ οὐκ ἐπὶ πλείστον ἐχρήσατο. Ὅθεν πρόσκειται τὸ, «Καὶ δύο ἔτη ἔβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ αὐτός.» ἀντὶ τοῦ, μετὰ τῆς ἀπλότητος ταύτης: δύο ἔτη ἔβασίλευσεν, μετ' ἀποκλίνας πρὸς πονηρίαν, τῆς θείας γεγύμνωται χάριτος. Ὅθεν ὁ λοιπὸς ὃν ἔβασίλευσε χρόνος, τῆ τοῦ Σαμουὴλ δημαγωγία λελόγισται.

NOTÆ.

(8) Υἱὸς — αὐτόν. Hæc desunt in cod. Alex. et Vatic., leguntur autem in edit. Complut. I Reg. xiii, 1.

scholio apud Montf. l. c. t. I, p. 287. (10) Τὸ ὑπόστημα. Hæc interpretatio Aquilæ præferenda est illi quam οἱ Ὁ l. c. habent, τὸν Νασίβ.

(9) Ὁ — λελόγισται. Hæc fere eadem sunt cum PATROL. GR. LXXX.

cavit praesidium, quod funditus delevit Jonathan. **A** στήμα τοίνυν ἐκάλεσε τὴν φρουράν. Ταύτην ἄρδην ⁶² Illud autem, « spreverunt servi ^b, » Aquila exposuit, « audiant Hebraei. »

INTERR. XXVIII.

Quid est, « Et distulit septem dies testimonio, sicut dixit Samuel ^c ? »

Denuntiavit Samuel Sauli ut eum expectaret septem dies, et deinde, cum rite sacrificasset, instrueret aciem. Saul autem, cum vidisset congregatos alienigenas, non expectavit prophetam ut praeciperat. Unde, cum eum sacrificantem deprehendisset propheta, vehementer eum increpavit, et ei praedixit regni privationem. « Quæret enim, inquit, sibi Dominus hominem secundum cor suum, et mandabit ut sit sibi dux super populum suum, quoniam non custodiisti quæ tibi mandavit Dominus ^d. » Hinc præclarus ille victor Stephanus hausit illud : « Inveni Davidem filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas ^e. » Hæc enim propheticæ prædixit divinisimus Samuel. Gabaa ^f autem, terram quæ est in Sahaim, Aquila interpretatus est, terram quæ est in valle Caprearum.

INTERR. XXIX.

Quam ob causam ferrum non habebat Israel ^g ?

Cum eos vicissent alienigenæ, universum ferrum acceperunt, et **374** prohibuerunt ne possiderent aliud; unde apud eos siccabat agri colendi instrumenta. *Dentem* autem Symmachus quidem interpretatus est vomerem, Aquila vero aratrum. **Sic- C** lum porro vocarunt staterem. Ratione ponderis autem siclus erat ponderis semiunciæ; ratione pecuniæ vero, erat viginti obolorum.

INTERR. XXX.

Cur Jonathan, volens irruere in hostes, dedit quædam signa armigero ^h ?

Non dedit symbolice, sed ut fidelis voluit nosse Dei voluntatem, et signa sibi ipsi dedit divinæ voluntatis: ut si ab ipsis quidem essent vocati, in

^b I Reg. xiii, 3. ^c ibid. ^d ibid. 14. ^e Act. xiii, 22. ^f I Reg. xiii, 18. ^g ibid. 19, 20. ^h I Reg. xiv, 9 seqq.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSICIENSIS.

⁶² cat. p. 355. φρουράν ταύτην, ἣν ἄρδην, etc. ⁶³ Qu. 28 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐνεστ. σοι Κύριος exstat in cat. p. 356, ad cap. xiii, 8, 9, 2.) ἐντεῦθεν—Σαμουήλ vid. ib. p. 357, ad vers. 13-14, 3.) Γαθαά et rel. vid. ib. ad vers. 15. ⁶⁴ cat. p. 356. τοῦ προφήτου. ⁶⁵ cat. et cod. β' αὐτῶ. ⁶⁷ Qu. 29 initium usque ad ὄργανα p. 374, exstat in cat. p. 358, ad vers. 19. Reliqua vid. ib. p. 359, ad vers. 21. ⁶⁸ cat. p. 358 et cod. β' κτήσασθαι αὐτούς. Mox cod. β' ὅθεν — ὄργανα om. ⁶⁹ δόδοντα et rel. in cat. p. 359 ita: Ὀδόντα μὲν ὁ μὲν Σύμμαχος τὸ ἄροτρον ἠρμήνευσεν· τὸν δὲ σίκλον, στατήρα. Ἐπὶ σταθμοῦ δὲ ὁ σίκλος λαμβανόμενος ἡμιούγκιον εἶλκεν· ἐπὶ δὲ ἀργύριον εἴκοσι ὀβολούς. Ita fere cod. β'. ⁷⁰ Qu. 30 initium usque ad τῶν ἀλλοφύλων, p. 375, exstat in cat. p. 361, ad cap. xiv, 8-10. Reliqua vid. ib. p. 364, ad vers. 24. ⁷¹ cat. p. 361 et cod. β' τὸ θέλημα. ⁷² utroque loco βουλῆματος.

NOTÆ.

(11) Ἀκουσάτωσαν οἱ Ἑβραῖοι. Ab hac interpretatione parum recedit Symmachi versio.

(12) Τῶ μαρτυρῶ. Rectius ἡγήσῃ l. c. ab Aquila et Symm. exprimitur εἰς συνταγήν, et a Theodotione, εἰς τὸν καιρὸν.

(13) Στέφανος. Sed, quæ deinde ex Act. xiii, 22, citantur, verba, non Stephani sunt, sed Pauli. Conf. tamen Act. vii, 46.

(14) Γαθαά. Non est nomen loci.

(15) Τῆρ — ἠρμήνευσεν. Theodotionis hanc esse versionem putavit Montf. l. c. p. 287, sed contra fidem codicis Regii, cujus ipse meminit p. 288.

(16) Ἦνεν. Ita legendum esse, non ἦνεν, ut quædam exemplaria habent, statuit Montf. ad I Reg. xiv, 21. Conf. scholion ad h. l. in edit. Bosii, ubi quædam est lectionum varietas.

EPQT. KH⁶⁴.

Τι ἔστι, « Καὶ διέλιπεν ἐπτά ἡμέρας τῷ μαρτυρῶ (12), ὡς εἶπε Σαμουήλ ; »

Παρηγγύησεν ὁ Σαμουήλ τῷ Σαούλ ἐπτά αὐτὸν προσμεῖναι ἡμέρας, εἰθ' οὕτω καλλιεργήσμενον παρατάξασθαι. Ὁ τοίνυν Σαούλ τοὺς ἀλλοφύλους ἀθροισθέντας ἰδὼν, οὐκ ἀνέμεινε κατὰ τὰς ἐντολάς τῶν προφήτην ⁶⁵. Ὅθεν αὐτὸν θύοντα καταλαβὼν ὁ προφήτης, σφόδρα χαλεπῶς ἐπετίμησε, καὶ τῆς βασιλείας αὐτῶ τὴν στέρηντιν προεμήνευσε. « Ζητήσει γάρ, φησίν, ἑαυτῷ Κύριος; ἀνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν **B** αὐτοῦ ⁶⁶. καὶ ἐντελεῖ αὐτὸν Κύριος εἰς ἀρχοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὅσα ἐνετείλατό σοι Κύριος. » Ἐντεῦθεν ὁ καλλίνικος Στέφανος (13) τέθεικε τὸ, « Εὐρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, τὸς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. » Προφητικῶς γάρ ταῦτα προειρήκει ὁ θεότατος Σαμουήλ. Γαθαά (14) δὲ τὴν ἐν Σαβαῖν γῆν, τὴν ἐν τῇ κολαδί τῶν δορκάδων ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν (15).

EPQT. KΘ⁶⁷.

Διὰ ποίαν αἰτίαν σίδηρον οὐκ εἶχεν ὁ Ἰσραήλ ;

Νενικηκότας αὐτοὺς οἱ ἀλλοφύλοι πάντα τὸν σίδηρον ἔλαβον, καὶ κτήσασθαι ⁶⁸ ἕτερον διεκώλυον· ὅθεν παρ' αὐτοῖς τὰ γεωργικὰ κατεσκευάζον ὄργανα. Ὀδόντα ⁶⁹ δὲ ὁ μὲν Σύμμαχος ὄνιν (16), ὁ δὲ Ἀκύλας τὸ ἄροτρον ἠρμήνευσεν. Τὸν δὲ σίκλον στατήρα ἐκάλεσαν. Ἐπὶ δὲ σταθμοῦ ὁ σίκλος λαμβανόμενος, ἡμιούγκιον εἶλκεν· ἐπὶ δὲ ἀργυρίου, εἴκοσιν ὀβολούς.

EPQT. Λ⁷⁰.

Τι ἰδέποτε ὁ Ἰωνάθαν προσβαλεῖν τοῖς πολεμίοις βουλόμενος, σημεῖα τινα δέδωκε τῷ ἀποφόρῳ ;

Ὁ συμβολικῶς δέδωκεν, ἀλλ' ὡς πιστὸς γυνῶναι ἠθέλησε τὸ βούλημα ⁷¹ τοῦ Θεοῦ, καὶ σημεῖα ἑαυτῷ δέδωκε τοῦ θεοῦ θελήματος ⁷². ἵνα εἰ μὲν κληθεῖεν

ὡς αὐτῶν προσβάλωσιν, ὡς⁷⁴ τοῦ Θεοῦ προφανῶς ἅσιν ἐπισημαίνοντες⁷⁵. Τοῦτο γὰρ ἐξηγῶ· «Καὶ ἀναβησόμεθα, ἕτι παρέδωκεν αὐτούς⁷⁶ Κύριος εἰς τὰς χεῖρας ἡμῶν· τοῦτο ἡμῖν τὸ σημεῖον.» — «Ἐάν δέ, φησὶν, εἰπωσιν ἡμῖν, Ἄποστῆτε ἐκεῖ, οὐκ ἀναβησόμεθα ἐπ' αὐτούς.» «Ὅτι δὲ τῷ Θεῷ θαρρόησας εἰς κρούπτου ἐαυτὸν ἐξέδωκε κίνδυνον, μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι. «Δεῦρο γὰρ, φησὶ, διαδῶμεν εἰς τὴν ὑπόστασιν (17) τῶν ἀπεριτμητῶν τούτων, εἴπως (18) ποιήσει τι Κύριος ἡμῖν, ὅτι οὐκ ἔστι τῷ Κυρίῳ συνέχόμενον σώζειν ἐν πολλοῖς ἢ ἐν ὀλίγοις.» Ταῦτα δὲ τὰ βήματα ψυχῆς ἔστι τῷ Θεῷ πεποιθυίας. Οὕτω δὲ θαρρόησας οὐκ ἐφεύσθη τῆς ἐλπίδος. Εὐθύς γὰρ προσβαλὼν, καὶ βέλος ἀφίει, καὶ λίθους ἀκοντίσας, συνέχευε τὴν τῶν πολεμίων παρεμβολήν. Ἄγνοοῦντες γὰρ ἀλλήλους ἀνήρουν ἐκείνοι, ἐκ διαφόρων⁷⁷ συνειλεγμένοι πόλεων ὄντες, καὶ ἀλλήλοις ὡς πολεμίους ἐκέχρητο. Τοῦτο πόρρωθεν ὁ Σαούλ ἠεασάμενος, καὶ διὰ τῆς ἱερατικῆς στολῆς τὴν νίκην μεμαθηκώς, ἔρμησε καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων⁷⁸· εἶτα τραπέντας ἐκείνους ἰδὼν, ἀνοήτως καὶ ἄγαν ἠλιθίως ἀνεθεμάτισε τὸν τροφῆς ἢ ποτοῦ πρὸ τῆς ἐσπέρας μεταλαμβάνοντα.

ΕΡΩΤ. ΑΑ'.

Εἰ ἀνοήτως ἀνεθεμάτισε, τί δὴ ποτε ὁ Θεὸς τὸν ἀναθεματισμὸν ἐβεβαίωσεν; Ἐρομένῳ γὰρ, εἰ πολεμητέον, οὐκ ἀπεκρίνατο.

Πρῶτον αὐτὸν διελέγχει παραλόγως ἑπαρασάμενον. Ἐπειτα διδάσκει μηδὲ τῶν τοιούτων ἀναθεμάτων καταφρονεῖν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ μὲν σκοπὸς εὐσεβῆς ἦν· εἰς Θεοῦ γὰρ ὠρίσθη τιμῆν. Ἄλλ' ἔδει σκοπεῖσαι τῶν πολεμουμένων τὸν νόνον, καὶ ὡς εἰκὸς ἦν τινὰς τῷ πόνῳ τρυχομένους πιεσθῆναι διψεῖν, καὶ βιασθῆναι παραδῆναι τὸν ὄρον⁷⁹. Τοῦτο γὰρ πέπονθε καὶ Ἰωνάθαν ὁ θαυμάσιος· ἀλλ' ἄγνοων παρέδθη τὸν τοῦ ἀναθέματος ὄρον. Μετὰ γὰρ δὴ τὴν τοῦ μέλιτος γεῦσιν, ἤκουσε τοῦ πατρὸς τὴν ἀρὰν, ἐτέρων ἀπαγγελάντων⁸⁰. Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ τὴν τῆς ἀγνοίας ἔχων ἀπολογίαν, ἄχρις αὐτῆς ἐκινδύνευσε τῆς ζωῆς. Ἀπηλάγη δὲ τῆς σφαγῆς διὰ τὴν τοῦ λαοῦ δικαίαν συνηγορίαν καὶ ἐκτελεία σπουδαίαν.

ΕΡΩΤ. ΑΒ'.

Πῶς νοσητέον τὸ, Μεταμετέλημαι (19) ὅτι ἔχρισσα (20) τὸν Σαούλ εἰς βασιλεύειαν;

Πολλάκις εἰρήκαμεν, ὅτι μεταμέλεια Θεοῦ ἢ τῆς

· I Reg. xiv, 10. · i ibid. 9. · k ibid. 6. · l ibid. 37. · = I Reg. xv, 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁴ cod. β' ὡς om. ⁷⁵ cat. ἐνεργούντος. ⁷⁶ cod. β' αὐτούς om. ⁷⁷ ἐκ διαφ. — ἐκέχρητο, cat. l. c. ἐκ διαφόρων γὰρ ἦσαν ἐκεῖνοι συνειλεγμένοι πόλεων. ⁷⁸ κατὰ τῶν πολεμίων. ⁷⁹ cod. β' καὶ μὴ ἐασθῆναι παραδῆναι τ. ὄρον. ⁸⁰ τοῦτο—ἀπαγγειλάντων cat. p. 367 et cod. β' ita: ἢ μηδὲ τὴν ἀρὰν ἀκούσαντας (cod. β' ἀκούσαντας) εἰς βρωσίαν τινος ἢ πόσιν ἐλθεῖν. Καὶ γὰρ ὁ παῖς μετὰ τὴν τοῦ μέλιτος γεῦσιν ἤκουσε τ. π. τ. ἀρὰν, ἕτ. ἀπαγγεῖλ.

NOTÆ.

(17) *Τὴν ὑπόστασιν.* Ita habet editio Compl. Reccepta lectio l. c. est eis Μεσασάθ.
(18) *Εἴπως ποιήσει τι.* Hæc etiam ad lectiones edit. Compl. accedunt, teste Bosio.

eos inuenirent, tanquam Deo aperte opem ferente Hoc enim dixit: «Et ascendemus, quoniam tradidit eos Dominus in manus nostras: hoc esto nobis signum!» — «Sin autem, inquit, dixerint: Abscedite illuc, non ascendemus ad eos!» Quod autem in Deo confidens in præcisum se dederit periculum, testantur verba. «Huc enim, inquit, transeamus ad stationem horum incircumcisorum, an aliquid pro nobis facturum sit Dominus. Quoniam non est difficile Domino servare multis, aut paucis!» Hæc autem verba sunt animæ quæ in Deo confidit. Cum autem sic confideret, non fuit spe frustratus. Nam cum primum irruisset, et jaculum emisisset, et lapides esset jaculatus, fuit castra hostium. Illi enim ignorantes se invicem interimebant, ut qui essent collecti ex diversis civitatibus, et se invicem **375** habuerunt pro hostibus. Hoc Saul eminus conspicatus, cum per vestem sacerdotalem didicisset victoriam, ipse quoque impetum fecit in alienigenas; deinde illos videns in fugam versos, stulte et insipienter subiecit anathemati eum qui cibi et potus ante vesperam factus esset particeps.

INTERR. XXXI.

Si stulte subiecit anathemati, cur Deus confirmavit anathematismum? Sciscitanti enim num esset bellandum, non respondit l.

Primum quidem eum arguit, quod præter rationem esset execratus. Deinde docet, ne ejusmodi quidem anathemata esse contemnenda. Hic autem pius quidem erat scopus: erat enim præscriptum ac definitum ad Dei honorem. Sed oportebat considerare laborem belligerantium, et quod erat verisimile fore ut aliqui labore cruciati, premerentur siti, et cogrentur non stare decreto. Hoc enim accidit etiam mirabili Jonathani: sed inscius anathematis legem transgressus est. Nam postquam mel gustasset, audivit execrationem patris, aliis renuntiantibus. Sed tamen habens quo se defenderet ob ignorantiam, venit usque ad vitæ suæ periculum. Liberatus est autem a cæde propter justum populæ patrociniū et seriam supplicationem.

INTERR. XXXII.

Quomodo est intelligendum: «Pænitet me quod unxerim Saulem regem?»

Sæpe diximus quod Dei penitentia sit mutatio

(19) *Μεταμετέλημαι.* Lectio Compl. pro recepta παρακέλημαι.
(20) *Ἐχρισσα.* Rec. lectio est ἐβασίλευσα.

dispensationis. Quale est quod jussit Saulem eligi, A propter corpus spectatu dignum : non quod ipse magnis delectetur corporibus (ipse enim est et magnorum **376** et parvorum creator), sed populo gratificans, qui solis utebatur oculis sensibilibus. Quod enim sæpe præferat et parva corpora magnis, et juvenes senibus, testis est Zacchæus, qui cum parvus esset, accepit Dominum ; testis quoque Samuel, qui cum esset juvenis, dignus est habitus cui appareret Dominus ; testis porro David, qui et corpore et natu majoribus prælatus fuit fratribus. Hunc cum Deus voluisset regem eligere, et semini ejus regnum servare, propter eum qui ex ipso erat secundum carnem nasciturus rex creaturæ, verbis usus est humanis loquens cum hominibus, et dixit : « Pœnitet me quod unxerim Saulem regem, » pro eo quod est : Volo alii dare regni potestatem, facere autem ut hic a regno cesset.

INTERR. XXXIII.

Cur tandem propter suam benignitatem eum privavit regno ?

Prævidit ejus futuras iniquitates, et insidias in eos qui de eo bene erant meriti, sacerdotum cædes, jurisjurandi transgressiones, protectionem ad ventriloquam. Sufficit autem vel sola transgressio præcepti de Amalec ad ultimum ei inferendum supplicium. Oportebat enim stultum intelligere, quod una gutta divinæ benignitatis et clementiæ vincit omnem hominum bonitatem. Sed infelix, cum Deus jussisset punire, miserus est : et cum Deus morte damnasset, ipse, ut existimavit, vitam tribuit : et cum Deus jussisset ut ex præda nihil lucrifaccret, ipse referens plurima eaque pulcherrima ex gregibus et armentis, et aliis omnibus, reversus est. **377** Et ipse quidem cum anathemate sanxisset ut nemo sumeret cibum, aut potum, illum quidem, qui ex ignorantia decretum erat transgressus, voluit interimere : cum Deus autem universorum Amalec subjecisset anathemati, non propter illius in ipsum impietatem, sed propter illius in populum malevolentiam, non pauca ac parva aliqua, sed plurima accepit ex anathemate. Neque cum Acharis ^o eruditum exemplum. Non fuit ergo parvum, sed maximum peccatum. Revocavit ergo D ei in memoriam propheta ea quæ dicta fuerant ante

^o I Reg. xv, 26. ^o Josue vii, 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^o cat. p. 374 et cod. β' καὶ μόνοις. ^o ὅτι γὰρ et rel. in cat. l. c. ita leg. Τὸν τοίνυν Δαβὶδ τῶν μεζόνων καὶ πρεσβυτέρων ὁ Θεὸς προκρίνας ἀδελφῶν, καὶ θελήσας βασιλεῖα χειροτονῆσαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ φυλάξαι τὴν βασιλείαν, διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ τεχθῆσομενον κατὰ σάρκα βασιλεῖα τῆς κτίσεως, ἀνθρωπίνους ἐχρήσατο ῥήμασιν ἀνθρώποις διαλεγόμενος ; καὶ εἶπε, « Μεταμεμέλημαι ὅτι ἔγρισα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλεῖα » ἀντὶ τοῦ, « Ἐτέρῳ βούλομαι δοῦναι τῆς βασιλείας τὴν ἐξουσίαν, τοῦτο δὲ παῦσαι τῆς δυναστείας διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν. cod. β' hoc loco mancus est. ^o Qu. 33 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad μὴ βασιλεύειν ἐπὶ Ἰσραὴλ, p. 378, exstat in cat. p. 377, ad cap. xv, 24-26. 2.) τὸ δὲ θεοφ. — πρόσ. συμφορῶν vid. ib. p. 376, ad vers. 23. 3.) διδάσκων et rel. vid. ib. p. 378, ad vers. 29. ^o cat. p. 377 et cod. β' τῆς πρῆς τοῦ Σαμουὴλ. ^o utroque loco ὑπερὶ καὶ. ^o ἐπανήλθε utroque loco. ^o τὸν ἐξ — ὄρον. cat. et cod. β' ita, τὸν ἐξ αὐτοῦ φόντα καί τοι κατ' ἀγνοίαν παραβέβηκότες τὸν ὄρον. ^o cat. l. c. εἰς τὸν λαόν.

οἰκονομίας μεταβολῆ. Ὁ τὸν χειροτονηθῆνα: προσέταξε τὸν Σαοὺλ διὰ τὸ τοῦ σώματος ἀξιοθέατον· οὐκ ἐπειδὴ μεγίστοι; αὐτὸς ἐπιτέρεται σώμασιν· αὐτ' ἰ γὰρ ἐστὶ καὶ τῶν μεγάλων, καὶ τῶν μικρῶν δημιουργός· ἀλλὰ τῷ λαῷ χαρίζομενος, τοῖς αἰσθητοῖς μόνοις ^o ὀφθαλμοῖς κεχρημένῳ. Ὅτι γὰρ ^o προτιμᾷ πολλᾶκις καὶ μικρὰ σώματα μεγάλων, καὶ νέους γεγηραχότων, μάρτυς ὁ Ζακχαῖος μικρός ὢν, καὶ τὸν Δεσπότην ὑποδεξάμενος. Μάρτυς ὁ Σαμουὴλ νέος ὢν, καὶ τῆς θείας ἐπιφανείας ἀξιοθεῖς. Μάρτυς ὁ Δαβὶδ τῶν μεζόνων καὶ πρεσβυτέρων προτιμηθεὶς ἀδελφῶν. Τοῦτον ἐθέλητας βασιλεῖα χειροτονῆσαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ φυλάξαι τὴν βασιλείαν, διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ τεχθῆσομενον κατὰ σάρκα βασιλεῖα τῆς κτίσεως, ἀνθρωπίνους ἐχρήσατο ῥήμασιν ἀνθρώποις διαλεγόμενος, καὶ εἶπε· « Μεταμεμέλημαι ὅτι ἔγρισα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλεῖα, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐτέρῳ βούλομαι δοῦναι τῆς βασιλείας τὴν ἐξουσίαν, τοῦτο δὲ παῦσαι τῆς δυναστείας.

ΕΡΩΤ. ΛΓ' ^o.

Καὶ τί δήποτε διὰ φιλανθρωπίαν αὐτὸν τῆς βασιλείας ἐγρύμωσεν ;

Προῦδει μὲν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐσομένας παρανομίας, τὰς κατὰ τῶν εὐεργετούντων ἐπιβουλὰς, τὰς τῶν ἱερέων σφαγὰς, τῶν ὄρκων τὰς παραβάσεις, τὸν πρὸς τὴν ἐγγαστρίμυθον δρόμον. Ἀπόκρη δὲ καὶ μόνῃ τῆς περὶ τοῦ Ἀμαλήκ ^o ἐντολῆς ἡ παράβασις ἐσχάτην αὐτῷ τιμωρίαν ἐπενεγκεῖν. Ἐδεῖ γὰρ συνιδεῖν τὸν κλίθιον, ὡς μία σταγὼν τῆς θείας φιλανθρωπίας πᾶσαν τὴν ἀγαθότητα τῶν ἀνθρώπων νικᾷ ^o. Ἄλλ' ὁ δειλαῖος κατὰ Θεοῦ κολάσαι κελεύσαντος ὤκτειρε, καὶ τοῦ Θεοῦ καταφθισαμένου θάνατον, αὐτὸς ἀπένευμεν, ὡς ἐνόμιζε, τὴν ζωὴν καὶ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος μὴδὲν ἐκ τῆς λείας κερᾶναι, αὐτὸς τὰ πῖονα ^o τῶν ποιμνίων, καὶ τῶν βουκολίων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τὰ κάλλιστα κομισάμενος ἐπανῆκε ^o. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀναθεματίσας μὴδὲνα τροφῆς μεταβαλεῖν, ἢ ποτοῦ, τὸν ἐξ ἀγνοίας παραβάνας τὸν ὄρον ^o ἀνελεῖν ἔβουλήθη· τοῦ δὲ τῶν ὄλων Θεοῦ τὸν Ἀμαλήκ ἀναθεματίσαντος, οὐ διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀσέβειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν περὶ τὸν λαόν ^o δυσμένειαν, οὐ σμικρὰ τινα, ἀλλὰ τὰ πλείεστα τοῦ ἀναθήματος ἔλαβε. Καὶ οὐδὲ τοῦ Ἀχὴρ αὐτὸν ἐπαφρόνισε τὸ ὑπόδειγμα. Οὐ τοίνυν σμικρὸν, ἀλλὰ μέγιστον τὸ ἀμάρτημα. Ἀνέμνησε δὲ αὐτὸν ὁ προφήτης τῶν πρὸ τῆς βασιλείας λόγων. οὕτως εἰπὼν· « Οὐχὶ σμικρὸς σὺ ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς ἠγούμενον ἐκ

σχήπτρου Βενιαμίν, τῆς ἐλαχιστοτέρας φυλῆς τοῦ Ἰσραήλ (21); ὁ Οὐ ταῦτα, φησίν, ἔλεγε, ὅτι ἡ Ἀνὴρ Ἰεμιναιὸς ἐγὼ εἰμι, τῆς σμικροτέρας φυλῆς παρὰ πάσας τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραήλ; ὁ Ἄλλ' ὅμως ἔχρισέ σε Κύριος εἰς βασιλεία ἐπὶ πάντα Ἰσραήλ· καὶ ἀπέστειλέ σε Κύριος ἐν ὁδοῖς. Ἔπειτα λέγει, ὅσας μὲν αὐτῷ ἔδωκεν ἐντολάς, ὅπως δὲ ταύτας παρέβη ὀρμήσας ἐπὶ τὰ σκύλα. Οὐ τοσοῦτον γὰρ αὐτὸν ὁ παράνομος κατέκρινεν ἔλεος, ὅσον ἡ ἀπληστία, καὶ ἡ πλεονεξία, καὶ τῆς φιλοχρηματίας τὸ πάθος, ᾧ δουλεύσας παρέβη τὴν ἐντολήν⁹⁹. Ἄλλ' ὁ Σαουλ τοῖς τοῦ Ἀδάμ ἐχρήσατο βήμασιν. Ἐφη γάρ· Ἐὰν τὰ ἀκοῦσαι με τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ. Ὁὕτω γὰρ κάκεινος εἶπεν· Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὐτῇ μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον. ὁ Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν εἰς θυσίαν ἐνηνοχέειν τὰ βουκόλια καὶ τὰ ποιμνία, ἤκουσε παρὰ τοῦ προφήτου· Ἐἶδὸν οὐ θέλει Κύριος ὀλοκαυτώσεις (22) καὶ θυσίας, ὡς τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Ἰδοὺ γὰρ ἀκοή ἀγαθὴ ὑπὲρ θυσίαν, καὶ ἀκράσις ὑπὲρ στέαρ κριῶν (23)· ὅτι οἰώνισμα ἁμαρτιά ἐστι, παραπικρασμὸς ἀδικία· καὶ θεραφίμ ἐδύνην καὶ πόνους ἐπάγουσιν. Ἄνοθ' ὧν ἐξουδένωσας τὸ βῆμα Κυρίου, ἐξουδένωσέ σε Κύριος, τοῦ μὴ βασιλεύειν ἐπὶ Ἰσραήλ. ὁ Τὸ δὲ θεραφίμ ὁ Ἀκύλας *θεραπειαν* καὶ *ἀνθυφαίρεσιν*¹⁰⁰ ἠρμήνευσεν (24). Τὸ δὲ οἰώνισμα αἰνέττεται, ὡς οἶμαι, τὴν ἐνίων ἄνοϊαν. Εἰκόσ γὰρ τινὰς οἰωνῶν ὑποπτεῦσαι καλὸν, τὸ νενικηκότα μὴ κερδᾶναι τὴν λείαν¹⁰¹. Καὶ τὸ *θεραφίμ* δὲ ἀντὶ τῆς ἐπιτηρήσεως¹⁰² (26) τέθεικεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ ἐφοῦδ ἀνέκειτο τῷ Θεῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τοῖς ἔρωτων ἔσημαίνετο τὸ πρακτέον· οὕτω διὰ τοῦ *θεραφίμ* αἱ τῶν εἰδώλων ἐδηλοῦντο προρόθσεις. Κατὰ γὰρ μίμησιν ἐκείνου τοῦτο τοῦτοις ἀνέκειτο. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ἐν τῇ τῶν Κριτῶν ἐδηλώσαμεν βίβλῳ. Κατὰ δὲ τὴν τοῦ Ἀκύλα ἔκδοσιν, ἐστὶ καὶ ἐτέρως νοῆσαι. Θεραπεύει γὰρ, φησὶ, τὸν Θεὸν τὸ τὰ προσηταγμένα πληροῦν, οὐ τὸ δῶρα προσφέρειν (27). Ἄδεκτος γὰρ ἢ παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλην γενομένη θεραπεία, καὶ πρόξενος συμφορῶν. Διδάσκων δὲ ἄλυτον τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόφασιν ὁ προφήτης ἐπήγαγεν¹⁰³· Ὁὐκ ἐπιστρέψει, οὐδὲ μετανοήσει (28) ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι οὐκ ὡς ἀνθρωπός ἐστι τοῦ μετα-

regnum, sic dicens : « Numquid tu parvus es in oculis ejus, ut sis dux de sceptro Benjamin, minima tribu Israel P ? » Annon, inquit, hæc dicebas ? « Vir Jemineus ego sum, minimæ tribus inter omnes tribus Israel ». Sed tamen unxit te Dominus regem super omnuem Israel, et misit te Dominus in via. Deinde dicit ejusmodi mandata ei dederit, et quomodo ea sit transgressus irrumpens in spolia. Non tantum enim eum condemnavit ea qua præter legem usus est misericordia, quantum avaritia, et plura habendi insatiabilitas, et amor pecuniæ, cui serviens transgressus est mandatum. Sed Saul usus est verbis Adami. Dixit enim : « Propterea quod audiivi vocem populi ». Nam ille quoque sic dixit : « Mulier quam dedisti mihi, ipsa mihi de ligno dedit, et comedi ». Et quoniam dixit se in sacrificium tulisse armenta et greges, audit a propheta : « Ecce non tam vult Dominus holocausta et sacrificia, quam audiri vocem suam. Ecce enim auditio melior 378 est sacrificio, et obedientia potior est adipe arietum. Augurium peccatum est, exacerbatio est iniquitas, et theraphim dolorem et labores inducunt. Propterea quod nihili fecisti verbæ Dei, te nihili faciet Deus, ut non regnes super Israel. » Theraphim autem vertit Aquila *cultum* et *subtractionem*. Augurium autem, ut opinor, tacite innuit nonnullorum amentiam. Est enim verisimile nonnullos malum suspicatos esse augurium, quod qui vicisset, prædam non esset luertus. Theraphim autem posuit pro *observatione*. Quomodo enim ephod dedicatum erat Deo, et per illud sciscitantibus significabatur quid agendum : ita per theraphim significabantur idolorum prædictiones. Ad illius enim imitationem hoc eis erat dedicatum. Hoc autem apertius declaravimus in libro Judicum. Ex Aquilæ autem editione licet etiam aliud intelligere, nempe quod Deum colere sit præcepta implere, non dona offerre. Non est enim suscipiendus cultus, qui factus est præter ejus consilium, et conciliat calamitates. Ut autem doceret inevitabilem esse Dei sententiam, adjecit propheta : « Non convertetur, neque pœnitentia ducetur san-

⁹⁹ I Reg. xv, 17. ¹⁰⁰ I Reg. ix, 21. ¹⁰¹ I Reg. xv, 20. ¹⁰² Gen. iii, 12. ¹⁰³ I Reg. xv, 22, 23.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁹ ὅσον — *προέβη* τ. ἐντ. cat. p. 378 brevius ita, ὅσον ἡ τῆς φιλοχρηματίας ἀπληστία. Ita quoque cod. β'.
¹⁰⁰ cat. p. 376. *θεραπεία* καὶ *ἀνθυφαίρεσις*. ¹⁰¹ ὑποπτ. — τ. λείαν. cat. ὑποπτεῦσαι, τὸν νενικηκότα τὰ λάφυρα μὴ κερδᾶναι. ¹⁰² cat. τῆς ἐπιτηρήσεως. eod. β' ἐπιτηρήσεως. ¹⁰³ εἶδ. δὲ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποφασίν, ἐπάγει.

NOTÆ.

(21) *Σχήπτρου* — Ἰσραήλ. Rec. lectio est, σχήπτρου φυλῆς Ἰσραήλ.

(22) *Οὐ θέλει* — *ὀλοκαυτώσεις*. Incertum, utrius hæc sit interpretatio, quam sub vago nomine Ἄλλος exhibet Montf. ad I Reg. xv, 22.

(23) *Ἰδοὺ* — *κριῶν*. Hæc ad lectiones Compl. proxime accedunt.

(24) *Παραπικρασμὸς ἀδικία*. Hæc in edit. Compl. tantum exstant, ommissa in reliquis exemplaribus, licet omnino, ad textum pertineant.

(25) *Τὸ* — *ἠρμήνευσεν*. Hæc eadem cum scho-

lio anonymi apud Montf. et Bosium ad h. l. Montf. tamen suspecta visa est lectio quæ h. l. Aquilæ esse dicitur.

(26) *Ἐπιτηρήσεως*. Emendatorem hanc lectionem vocat Bosius altera *ἐπιστερήσεως*.

(27) *Θεραπεύει* — *προσφέρειν*. Ex his colligi posset, Aquilæ tribuendam esse interpretationem quam in præcedentibus secutus est Noster *ἀκοή ἀγαθὴ ὑπὲρ θυσίαν*.

(28) *Οὐκ* — *μετανοῆσαι*. Hæc rectissime secundum lectiones edit. Complut. expressa sunt.

etus Israel : quoniam non est sicut homo, ut pœnitentat eum ^a. » Ex hoc etiam explicandum est illud, *Pœnitent me.*

379. INTERR. XXXIV.

Cur Agagum occidit propheta v?

Sicut Pineasus Zambrin. Nam quidquid a Deo jubetur, pium est.

INTERR. XXXV.

Cur propheta jussus timuit ungere Davidem x?

Quoniam non solum propheta, sed etiam homo erat. Si enim prophetae Dominus, Dominus noster Jesus Christus, salutarem suscipiens passionem, timore humanam ostendit naturam, quis est adeo liber a passionibus, ut timenti prophetae succenseat?

INTERR. XXXVI.

Audent quidam Deum reprehendere, quasi prophetam docuerit mendacium. « Accipe enim, inquit, juvencam boum, et dices : Venio Deo sacrificatum. »

Sed hoc non est mendacium. Vere enim perfecti sacrificium. Ei ergo dictum est, ut opus quidem celaret, diceret autem id quod erat præter opus.

INTERR. XXXVII.

Quam ob causam electum nesciebat propheta ?

Quoniam non erat Deus, sed homo. Dei enim est omnia scire, prophetæ vero, ea quæ a Deo indicantur. Deinde prophetæ ignorantia divinam revelabat sententiam. Si enim ad Davidem recta esset profectus, venisset in suspicionem quod hoc fecisset ex aliqua subornatione. Quoniam autem venit ad primum, et secundum, et tertium, et deinceps ad septimum, cognoverunt quod Deus esset qui hos quidem rejiceret, illum vero eligeret. Nam cum etiam sic facta **380** electione, aperuerint fratres suam inviam, fratrem in acie conspicati, quid non fecissent, nisi hoc modo facta esset?

INTERR. XXXVIII.

Quomodo est intelligendum, « Spiritus malus a Domino suffocabat Saulem ? »

Cum divinus recessisset Spiritus, locum est sortitus malignus spiritus. Hinc autem docemur clamare cum Davide : « Spiritum sanctum tuum ne auferas a me ^a. » Sic cum apostolica gratia Judam reliquisset, in eum ingressus est diabolus ^b.

^a I Reg. xv, 29. ^v ibid. 53. ^x I Reg. xvi, 9.

^y ibid. 5. ^z ibid. 14. ^a Psal. l, 11. ^b Joan. xiii, 27.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁹ cat. p. 581. Ἰησ. Χρ. ἐν τῷ πάθει. Ita quoque cod. β', in quo sequitur, τὴν δειλίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἔδειξε. ⁹⁹ cat. et cod. β' δείτταντι ἐπιμέμφασθαι. ⁹⁹ Θεοῦ γὰρ — ψῆφον. cat. p. 382. οὐ γὰρ τὸ πάντα εἰδέναι προφήτου. Ἡ ἀγνοία δὲ τῆς θείας ἀπεχ. ψῆφον. ⁹⁷ cat. p. 585 et cod. β' καταλ. ἀντείσχηθη αὐτῷ.

NOTÆ.

(29) Ἐπιγιγ. Ita οἱ Ο'. exprimunt vocem יתקרב I Sam. xvi, 14. Propius ad Hebr. veritatem accedit versio Aquilæ ἐθὺρθε.

Α νοῦται. » Ἐντεῦθεν καὶ τὸ Μεταεμελίημαι νοσητέον.

EPQT. ΛΔ'.

Διατί τὸν Ἀγάγ ἐσφαξεν ὁ προφήτης;

Ἦς ὁ Φινεὲς τὸν Ζαμβρί. Πᾶν γὰρ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελεύμενον εὐσεβές.

EPQT. ΛΕ'.

Διατί ἔδεισεν ὁ προφήτης, χρίσται τὸν Δαβὶδ κελευσθεὶς;

Ἐπειδὴ οὐ μόνον προφήτης, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἦν. Εἰ γὰρ ὁ τοῦ προφήτου Δεσπότης, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς⁹⁹, τὸ σωτήριον καταδεξάμενος πάθος, τῇ δειλίᾳ τὴν ἀνθρωπείαν ἔδειξε φύσιν, τίς οὕτω παθῶν ἐλεύθερος, ὡς τῷ προφήτῃ δεισάναι **B** νεμεσῆσαι⁹⁹;

EPQT. ΛΓ'.

Τολμῶσι τινες ἐπιμέμφασθαι τῷ Θεῷ, ὡς ψεῦδος τὸν προφήτην διδάξαντι. « Ἄδθε γάρ, φησὶν, εἰς τὴν χεῖρά σου δάμαλιν βοῶν, καὶ ἔρεις, θύσαι τῷ Κυρίῳ ἦκω. »

Ἄλλὰ τοῦτο οὐ ψεῦδος. Ἀληθῶς γὰρ ἐπετέλεσε τὴν θυσίαν. Ἐρρέθη τοίνυν αὐτῷ, κρύψαι μὲν τὸ ἔργον, εἰπεῖν δὲ τὸ πάρεργον.

EPQT. ΛΖ'.

Τίτος χάριν τὸν ψηφισθέντα ὁ προφήτης ἠγνόησεν;

Ἵτι οὐ θεὸς ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος. Θεοῦ γὰρ⁹⁹ τὸ πάντα εἰδέναι · προφήτου δὲ, τὸ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεικνύμενα. Ἄλλως τε καὶ τοῦ προφήτου ἡ ἀγνοία τὴν θεῖαν ἀπεκάλυπτε ψῆφον. Εἰ γὰρ εὐθὺς ὠρμησεν ἐπὶ τὸν Δαβὶδ, ὑποπεύθη ἂν ἐκ προλήψεως τινος τοῦτο πεποιηκέναι. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τὸν πρῶτον ἦλθε, καὶ τὸν δεῦτερον, καὶ τὸν τρίτον, καὶ τοὺς ἑπτὰ, ἔγνωσαν ὡς ὁ θεὸς ἦν ὁ τούτους μὲν ἀποκρίνων, ἐκείνον δὲ ψηφίζομενος. Εἰ γὰρ καὶ τῆς χειροτονίας οὕτω γεγεννημένης, ἐγύμνωσαν οἱ ἀδελφοὶ τὸν φθόνον, ἐν τῇ παρατάξει τὸν Δαβὶδ θεασάμενοι, τί οὐκ ἂν ἔπαθον, εἰ μὴ τοῦτον ἐγεγόνει τὸν τρόπον;

EPQT. ΛΗ'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Πνεῦμα πονηρὸν παρὰ Κυρίου ἐπιγιγ. (29) τὸν Σαούλ; »

Τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀποστάντος, χώραν ἔλαβε τὸ καμπόνηρον πνεῦμα. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ Δαβὶδ βοᾶν · Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντιανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Οὕτω τῆς ἀποστολικῆς χάριτος τὸν Ἰούδαν καταλιπούσης, εἰσελήλυθεν εἰς αὐτὸν⁹⁷ ὁ διάβολος.

ΕΡΩΤ. ΑΘ'.

Ὡς τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος τὸ πονηρὸν ἠσύχαζε πνεῦμα :

Τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὁ Δαβὶδ τὴν χάριν ἐδέδεκτο. Τοῦτου τοίνυν διὰ τοῦ Δαβὶδ ἐνεργοῦντος, τὸ πονηρὸν¹⁰ ἠσύχαζε πνεῦμα.

ΕΡΩΤ. Μ'.

Τί ἐστι τὸ, « Ἐρσουθὰ αὐτῶν λήψῃ (30); » Ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν Ὅσα χρήζουσι γνώσῃ τὸν σκοπὸν αὐτῶν μάθης (31).

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

Διατί ὁ Σαοὺ¹¹, πάντων τῆν πρός τὸν Γολιάθ μορομαχίαν παραιτησάντων, ἀποτρέπει τὸν Δαβὶδ τοῦτο προθυμούμενον¹² δρᾶναι;

Μετρίκιον ἦν πεντεκαίδεκα ἐτῶν, ἢ ἑκκαίδεκα. Ἐβδομηκοντοῦτης μὲν γὰρ ἐτελεύτησε, τεσσαράκοντα δὲ ἐβασίλευσεν ἔτη. Τοιγάρτοι τριακοντοῦτης ἦν, ἥνικα Σαοὺλ ἀνῆρέθη. Προεῖρηται (33) δὲ, ὡς ἔσο ἔτη ὁ Σαοὺλ βασιλεύσας ἐννόμως, τῆς θείας χάριτος ἐγυμνώθη¹³. Τὸν ἄλλον τοίνυν ἅπαντα χρόνον πολεμίων τῷ Δαβὶδ διετέλεσε· πεῖθει δ' ὁμοῦς ὁ Δαβὶδ τὸν Σαοὺλ θαρρῆσαι τὴν νίκην¹⁴. Ἦναγκάσθη γὰρ ἐξεῖπεν, ὅπως ποιμαίνων λέοντα καὶ ἄρκτον ἐποῦσαν ἀπέπνιξεν¹⁵. « Καὶ ἔσται, φησὶν, ὁ ἀλλόφυλος οὗτος ὁ ἀπερίτμητος, ὡς ἐν τούτων· οὐχὶ πορεύσασθαι καὶ πατάξω αὐτὸν, καὶ ἀφελεῖν σήμερον διειδὸς ἀπὸ Ἰσραὴλ; Ὅτι τίς ἐστιν ὁ ἀπερίτμητος οὗτος, ἔτι ὠνείδισε παράταξιν Θεοῦ ζῶντος¹⁶; » Οὐδὲν, φησὶν, θηρίων διενήνοχεν ὁ δυσσεβεῖς συζῶν, καὶ τῆς θείας ἐπικουρίας γεγυμνωμένος. Ἐγὼ δὲ ἐξέστη πέποιθα τῇ βροπῇ. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε. « Κύριος, ὃς ἐξελετό με ἐκ στόματος (34) λέοντος, καὶ ἐκ χειρὸς τῆς ἄρκτου, αὐτὸς ἐξελεῖται με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀλλοφύλου τοῦ ἀπεριτμήτου τούτου. » Μετὰ τῆς ταύτης ὁρμήσας τῆς πίστεως, οὐ διήμαρτε τῆς ἐλπίδος· ἀλλὰ γυμνὸς ὢν τὸν καθωπλισμένον ἐν-

¹ I Reg. xvi, 23. ^d I Reg. xvii, 18. ^e ibid. 33. ^f ibid. 36. ^g ibid. 37.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁰ cat. p. 388. τὸ καμπόνηρον. ¹¹ Qu. 40 in cat. p. 391, sub vago Ἀδὶλου nomine ita legitur, et iisdem fere verbis in cod. β': Τί ἐστιν; Ἐσοῦθ αὐτῶν λήψῃ; Τὸ, Ἐσοῦθ Ἑβραίων γλώττῃ ἀναστροφή λέγεται καὶ ἡ διαγωγή. Διὰ τούτου Ἰεσοὺ πέμπων τὸν Δαβὶδ, ἔλεγε· Καὶ τὸ Ἐσοῦθ αὐτῶν λήψῃ, » τούτέστι τὴν ἀναστροφήν αὐτῶν ἀναγγελεῖς (cod. β' ἀπαγγελεῖς) μοι. Καὶ τί διάγουσι πρᾶττοντες (cod. β' addit οἱ θεοί, omisiss illis οἱ Ἐβδομήκοντα). Οἱ ἐβδομήκοντα, καὶ ὅσα ἂν χρήζωσι, γνώσῃ. Τῷ χιλιάρχῳ (cod. β' χιλίαρχον) δὲ προσκομίζεται ἐχρῆν τι, ὅψ' ὄν τετάχθαι τοὺς τρεῖς αὐτοῦ συνθάινεν ἀδελφοὺς, ὡς ἂν δι' ἐκείνου γνῶσι (cod. β' γνόντα) τὰ κατ' αὐτούς. Ex his emendanda, quæ Noster de Symmachi interpretatione attulit. Qu. 41 quinque constat partibus. 1.) initium usque ad διετέλεσε exstat in cat. p. 593, ad cap. xvii, 33. 2.) πεῖθει — κάλλους ὀφθαλμῶν, exente p. 381, vid. ib. p. 394, ad vers. 31-37. 3.) ἐμμοῦντο — εἰς χεῖρας ἡμῶν, vid. ib. p. 396, ad vers. 42. 4.) προφητεύει — κεφ. γωνίας, vid. ib. p. 398, ad vers. 46. 5.) καὶ τῇ βροπῇ. et et rei. vid. ib. p. 400, ad vers. 50, 51. ¹ cod. β' Διατί οὐ Σαοὺλ, etc. ² cat. p. 393 et cod. β' παραιτούμενον. ³ cat. l. c. ἐβασίλευσεν ἐννόμως, εἶτα τ. θείας ἐγυμν. ⁴ cat. p. 394 et cod. β' θαρρῆσαι τῇ νίκῃ. ⁵ ἠναγκάσθη — ἀπέπνιξε. cat. ἀναγκασθεὶς ἐξεῖπεν τὰ κατὰ τὰς ποιμένας ἔργα αὐτοῦ, ὅτι λέοντα καὶ ἄρκτον ἐπιόντας ἀπέπνιξε. Ita fere cod. β'. ⁶ ὅτι τίς — Θεοῦ ζῶντος. cat. καὶ ἐξῆς. ⁷ μετὰ — μαγεῖται. cat. et cod. β' μετὰ δὲ ταύτης ὁρμήσας τῆς ἐλπίδος περὶ δόξαν (cod. β' παρὰ δόρυ) ἔσχε τὸ κράτος, ἀνελὼν τὸν ὑπεραντίον τὸν ὑπεραιρέμενον.

NOTÆ.

γνώσῃ.

(32) Τὸν — μάθης. Hæc non sunt Symmachi, sed illustrationis causa a Nostro adduntur. Rectius in citato cod. Coislin. sensus horum verborum ita exprimitur: Τὸ ἐσοῦθ αὐτῶν λήψῃ· τούτέστι τὴν ἀναστροφήν αὐτῶν ἀπαγγελεῖς μοι, καὶ τί διάγουσι πρᾶττοντες.

(33) Προσῶ. Vid. supra p. 372, quest. 26.

(34) Στόματος. Ita habet editio Compl. teste Bosio. Rec. lectio est χειρὸς.

(30) Ἐρσουθὰ — λήψῃ. Hæc e fragmentis Aquilæ petita sunt, et spectant ad verba ista I Sam. xvii, 18, קָחַ אֶת הַקָּרְנַיִם arrham scil. pignus eorum accipies. Horum loco in cod. Alex. legitur, καὶ ὅσα ἂν χρήζωσιν γνώσῃ, quæ versio parum differt ab ea quam Noster tribuit Symmacho. Pro ἐρσουθὰ autem Monif. l. c. p. 294, habet ἐσοῦθὰ, et hanc lectionem auctoritate cod. Coislin. confirmat.

(31) Χρήζουσι. Monif. l. c. habet χρήζωσι. Idem I Beodotiani tribuit interpretationem ὃ ἐάν χρήζουσι

vicit armatum, et qui pascibat oves, eum qui erat exercitatus in bellis et tropæis; et qui erat parvus et juvenis, eum qui de tanta se jactabat magnitudine. « Vidit enim eum, inquit, Goliath, et eum nihili fecit, quoniam esset puer, et ipse rufus cum pulchritudine oculorum ^{h.} » **382** Imitabantur enim animi oculos oculi corporis. Illi enim acutum cernebant, et contemplantur eum qui non cadit sub aspectum. Dicebat itaque: « Ego ad te venio in nomine Domini Sabaoth, Dei exercitus Israel, quem tu exprobrasti hodie, et concludet te Dominus hoïie in manibus meis; et occidam te, et auferam caput tuum a te, et dabo membra tua, et membra castrorum alienigenarum hodie volucris cœli, et bestiis terræ; et cognosceat omnis hæc ecclesia, non per lanceam, neque per gladium servare Dominum. Quoniam Domini est bellum, et tradet vos in manus nostras ^{i.} » Prophetat autem, cum esset in acie, et prædicat universi orbis terræ Dei cognitionem. « Cognosceat enim, inquit, omnis terra, quod est Deus in Israel ^{l.} » Et os quidem fundit oracula: manus autem se fortiter gerit, et lapide perimit alienigenam; quandoquidem hymnis et laudibus celebrat illum lapidem, qui ex ipso fuit excisus secundum carnem. « Lapis enim, inquit, quem reproboverunt ædificantes, hic factus est caput anguli ^{k.} » Porro autem gladio quoque usus alienigenæ, amputavit ejus caput, ejus qui ex ipso germinavit secundum carnem præfigurans victoriam. Diabolus enim, cum Dominum nostrum cruci affixisset, per crucem excidit tyrannide. Et quomodo, cum David vicisset, Israelis exercitus fudit ac profligavit agmen alienigenarum; ita cum Deus noster et Servator diabolum superasset, qui in ipsum crediderunt, fuderunt et profligarunt phalangem dæmonum.

383 INTERR. XLII.

Cum nondum habitasset Hierosolymis, quomodo in hanc urbem intulit caput alienigenæ ^l ?

Jebusæi quidem adhuc eam inhabitabant: eis autem terrorem incussurus, ostendit illis caput viri insignis fortitudine.

INTERR. XLIII.

Quomodo Saul ignoravit Davidem ^m ?

Duorum alterum est intelligendum. Vel quo ^l fu-

^h I Reg. xvii, 42. ⁱ ibid. 45-47. ^j ibid. 46. ^k Psal. cxvii, 22. ^l I Reg. xvii, 54. ^m ibid. 55 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^a cat. p. 596 et cod. β' τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς. ^b καὶ τῆ ῥομφ. etc. His fere gemina ex Procopio leg. in cat. p. 400. ^c cat. p. 400 e col. β' β:βλαστηχότος. ^d utroque loco διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τ. τυρ. ^e cat. l. c. et cod. β' φοδῆσαι. Deinde ἀπέδειξεν ei τοῦ μεγίστου ἀριστ. ^f κεφαλῆν. cat. addit: οἱ δὲ (suppl. φασί) ὅτι μετὰ ταῦτα τοῦτο ἐποίησεν, ὅτε ἐκράτησε τῆς Ἱερουσαλήμ.

NOTÆ.

(55) Ἐξουδένωσεν. Hæc quoque est lectio edit. Compl.
(56) *Or. Præferenda est hæc lectio receptæ ἡν.
(57) Γνώσεται — Ἰσραήλ. Sic e vers. 46 sup-

Α κητε· καὶ ὁ πρόβητα νέμων τὴν ἐν πολέμοις καὶ τροπαίοις γεγυμνασμένον· καὶ ὁ σμικρὸς; ὢν καὶ νέος, τὴν ἐπὶ τοσοῦτῃ γαυριώντα μεγέθει. « Εἶδς γὰρ αὐτὸν, φησὶ, Γολιάθ, καὶ ἐξουδένωσεν (55) αὐτὸν, ὅτι ἦν παιδάριον· καὶ αὐτὸς πυρβόλας μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν. » Ἐμιμοῦντο γὰρ τοὺς τῆς ψυχῆς ^a οἱ τοῦ σώματος. Ὅξυ γὰρ ἐώρων ἐκείνοι, καὶ τὴν ἀόρατον ἐθεώρουν· ὅθεν ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἔρχομαι πρὸς σὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, Θεοῦ παρατάξεως Ἰσραήλ, ὃν (56) ὠνείδισας σήμερον· καὶ συγκλείσει σε Κύριος σήμερον εἰς τὰς χεῖράς μου, καὶ ἀποκτενῶ σε, καὶ ἀφελῶ τὴν κεφαλὴν σου ἀπὸ σου· καὶ δώσω τὰ κῶλά σου, καὶ τὰ κῶλα τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀλλοφύλων, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς· καὶ γνώσεται πᾶσα ἡ ἐκκλησία αὕτη, ὅτι οὐκ ἐν δόρατι, οὐδὲ ἐν μαχαίρᾳ σώζει Κύριος· ὅτι τοῦ Κυρίου ὁ πόλεμος, καὶ παραδώσει ὑμᾶς εἰς χεῖρας ἡμῶν. » Προφητεῦει δὲ παρατασσόμενος, καὶ προαγορεύει τὴν τῆς οἰκουμένης θεογνωσίαν· « Γνώσεται γὰρ, φησὶ, πᾶσα ἡ γῆ, ὅτι ἐστι Θεὸς ἐν Ἰσραήλ (57). » Καὶ τὸ μὲν στόμα χρησμολογεῖ, ἡ δὲ χεὶρ ἀριστεῦει, καὶ λίθῳ τὸν ἀλλοφύλου ἀναίρει. Ἐπειδὴ τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα τμηθέντα λίθον ὑμεῖς. « Λίθον γὰρ, φησιν, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Καὶ τῆ ῥομφαλῆ ^b τοῦ ἀλλοφύλου χρησάμενος, ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, τοῦ ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα βλαστήσαντος ^c προδιαγράφων τὴν νίκην. Σταυρῷ γὰρ ὁ διάβολος τὸν ἡμέτερον προσηλώσας Δεσπότην, διὰ σταυροῦ τῆς τυραννίδος ^d ἐξέπεσε. Καὶ ὡσπερ τοῦ Δαβὶδ νενικηκότος, ἡ τοῦ Ἰσραήλ στρατιὰ τὸ τῶν ἀλλοφύλων κατηκόντισε σίφος, οὕτω τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος τὸν διάβολον καταλύσαντος, οἱ πεπιστευκότες εἰς αὐτὸν τὴν τῶν δαιμόνων ἐτρέψαντο φάλαγγα

EPQT. MB'.

Μηδέπω τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκίσας, πῶς εἰσ-ἐκόμισεν εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ ἀλλοφύλου κεφαλήν;

Οἱ Ἰεβουσαῖοι μὲν ἔτι κατέκων αὐτήν. Δεδίτεσθαι ^e δὲ αὐτοὺς ἐθαλήσας, ἐπέδειξεν αὐτοῖς τοῦ μεγάλου ἀριστέως τὴν κεφαλὴν ^f.

EPQT. MG'.

Πῶς ἠγνώσεν ὁ Σαουλ τὸν Δαβὶδ (58);
Δυσὸν θάτερον νοητέον· ἢ ὅτι κορυθαντιῶν οὐκ

^g I Reg. xvii, 54. ^h I Reg. xvii, 54. ⁱ ibid. 55

plentur que in præced. omissa erant.
(58) Πῶς — Δαβὶδ. Locus I Reg. xvii, 55-58, ad quem hæc spectant, abest a cod. Vatic. et editionibus ad fidem ejus a'ornatis.

ἤσθάνετο τῇ κινύρᾳ χρωμένους¹¹. ἢ ὅτι ο φθόνος; A rore percitus non sentiebat eum pulsantem citharam; vel quod invidia eum in furor-em verterit, ita ut exacte scire vellet undenam esset.

ΕΡΩΤ. ΜΥ¹².

Ti ἐστι μανδύας;

Εἶδος (39) ἐστὶν ἐφροστρίδος. Οἶμαι δὲ ἢ ἀρκαδίειν¹³ εἶνα: ἢ τὸ παρὰ πολλῶν *mantior* (40) ὀνομαζόμενον. Καὶ γὰρ τῶν Ἑβδομήκοντα εἰρηκότων περὶ τοῦ μεμηνηυκότος τῷ Ἠλαί τῶν υἱῶν τὴν ἀναίρεσιν, ὅτι διεβήγγεμένα τὰ ἱμάτια εἶχεν, ὁ Ἀκύλας ἐφη ἰ μανδύαν διεβήγγεμένον (41). » Καὶ τῶν Ἀμμωνιτῶν ὁ βασιλεὺς τῶν πρὸς αὐτὸν ἀποσταλέντων παρὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ τοὺς πύγωνας ἐξύριτε, καὶ τῶν μανδύων ἀπέριε τὸ ἡμισυ, ἕως τῆς ἀναβολῆς τῶν ἰσχιῶν αὐτῶν¹⁴.

ΕΡΩΤ. ΜΕ¹⁵.

Ti ἐστίν, ἰ Ἠγάπησεν αὐτὸν ψυχὴν ἀγαπῶντος αὐτόν (42);

Ἐ Ὁ Ἀκύλας ἐφη ἰ Κατὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς νόμος παρεγγυᾷ ἰ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν. »

ΕΡΩΤ. ΜΓ¹⁶.

Πῶς ῥοπήσει τὸ, ἰ Πνεῦμα πονηρὸν ἔπαισε τὸν Σαούλ, καὶ προσφῆτευσεν ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου αὐτοῦ; »

Οἱ ψευδοπροφήται ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πνεύματος ἐνεργούμενοι τοῖς Κορυθαντιῶσιν ὁλοκασί. Τοῦτο καὶ ὁ Σαούλ ὑπέμεινεν ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐνοχλούμενος. Τὸ δὲ προσφῆτευσεν ἑμουνύμως τέθεικεν. Καὶ γὰρ τοὺς ψευδοπροφήτας¹⁷ προφήτας ὠνόμαζον, καὶ θεοὺς τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν τῆς θείας χάριτος ἐγυμνώθη ὁ δὲ Δαβὶδ ταύτης ἐπιστήμῳ ἀπήλαυε καὶ¹⁸ ψάλλων τὴν μὲν τοῦ δαίμονος ἐκείνου μανίαν ἐπράυνε, τὸν δὲ τοῦ Σαούλ οὐκ ἔπαυε¹⁹ φθόνον. Ὅσῳ δὲ πλεόν ἐυηργέτητο, τοσοῦτῳ πλεόν κατασφάττειν ἠπέριετο²⁰. Καὶ τὴν αἰχμὴν ἀπέριε κατ' αὐτοῦ, καὶ διαμαρτῶν, ἐγνω μὲν ὅτι Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ, διετέλει δὲ πολεμῶν. Περὶ δὲ τοῦ Δαβὶδ ἡ θεία λέγει Γραφή, ὅτι ἰ Ἦν συνιῶν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Καὶ Κύριος²¹ παντοκράτωρ μετ' αὐτοῦ. Ὅσῳ δὲ τὸ πανάγιον ὠνόμασε Πνεῦμα. Ταύτης γὰρ ἦν ἡξιωμένος τῆς χάριτος.

¹¹ I Reg. xviii, 4. ¹² I Reg. iv, 12. ¹³ II Reg. x, 4. ¹⁴ I Reg. xviii, 1; coll. xx, 17. ¹⁵ Matth. xxii, 39. ¹⁶ I Reg. xix, 23. ¹⁷ I Reg. xviii, 14.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ Δροῖν — χρωμένους. cat. p. 401 ita: ἢ ὅτι μεμηκῶς οὐκ ἤσθάνετο τῇ κινύρᾳ χρωμένους. Deinde ἀπρ. μαθ. εἶν. ¹² Qu. 44 in cat. p. 395, ad cap. xviii, 38 ponitur. ¹³ cat. p. 395. ἀρκαδίειν. cod. α' ἀρκαδίειν. ¹⁴ col. α' ἰσχ. αὐτοῦ. ¹⁵ Qu. 46 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad ἔπαυε φθόνον exstat in cat. p. 404, ad cap. xviii, 10. 2.) ὅσῳ — πολεμῶν vid. ib. p. 405, ad vers. 11. 3.) περὶ δὲ et rel. vid. ib. ad vers. 12-14. ¹⁶ cat. p. 404 et cod. β' καὶ τ. ψευδ. ¹⁷ cod. β' ταύτ. φιλ. ἀπηλ. καὶ om. ¹⁸ cat. et cod. α' οὐ κατέπαυε. ¹⁹ cod. β' ὅσῳ — ἠπέριετο om. Deinde, ἀλλὰ καὶ τ. αἰχμ. ²⁰ cat. p. 405 et cod. β' εἶτα καὶ Κύρ.

NOTÆ.

(39) *Εἶδος* — ἰσχιῶν αὐτῶν. Eiusdem argumenti est Scholion Procopii apud Moisl. ad I Reg. xvii, 38.

(40) *Mantior*. Apud Montf. l. c. est μάντιον.

(41) *Μανδύαν διεβήγγεμένον*. Vitiatam hanc lectionem esse putat Montf. l. c. At verc in verbis nihil est vitii: hac itaque esse videtur mens ejus,

ut διεβήγγεμένον minus recte a Nostro additum sit, quod tamen excusari potest, cum et Ὁ hoc verbo usi sint.

(42) ἰ Ἠγάπησεν — αὐτόν. Vel ante ψυχὴν suppleendum est κατὰ, vel negligenda est vox αὐτόν post ἡγάπησεν. Recepta lectio I Reg. xx, 17, est ἡγάπησε ψυχὴν ἀγαπῶντος αὐτόν.

INTERR. XLVII.

Cur Davidi invidens, et valde infensus, ei despondit filiam ?

Docuit historia scopum illius. Dixit enim Saul : « Ne sit manus mea super ipsum, sed erit super ipsum manus alienigenarum ». Et rursus : « Dabo eam ipsi, et erit ei in scandalum, et erit super ipsum manus 385 alienigenarum ». Erant ergo nuptiæ insidiarum, non beneficentiæ.

INTERR. XLVIII.

Quanam de causa petiit, non capita, sed præputia ?

Improbe cogitans, conjecit fore ut occisis aliquibus sui generis, afferret eorum capita ; ea de causa jussit afferri præputia. Præputium enim indicat alienigenam. Omnem autem movebat lapidem, moliens cædem sui benefactoris, et neque beneficium ullam habebat rationem, neque reverebatur jusjurandum. Juraverat enim Jonathæ, quod eum non esset interfectorus : « Juravit, inquit, Saul dicens : Quam vere vivit Dominus, non morietur J. »

INTERR. XLIX.

Quidnam est intelligendum per cenotaphia, et jecur caprarum ?

Cenotaphia, hoc est, sepulcra inania, Aquila interpretatus est « effigies, » et jecur caprarum, « vestium multitudinem, et pilos in orbem redactos. » Nam cum juratus Saul jusjurandum esset transgressus, et hastam immississet in Davidem, et ille declinato impetu hastæ, secessisset in domum suam, Melchol notas habens patris insidias, ei quidem consulit aufugere, et demisit eum per fenestram ; ejus autem lectum concinnavit in speciem agrorantis, vestium quidem injiciens multitudinem, 386 vestibibus autem supponens pilos in orbem redactos, ut imitarentur caput. Nonnulli autem effigies intellexerunt imaginem Davidis, et eam dixerunt fuisse coopertam vestibibus, præter aliquas partes vultus, fuisse autem suppositum jecur caprarum, ut, cum moveretur, signum efficeret verisimile. Aiunt enim jecur caprarum diu moveri. Tanta autem perpetuo cædis cupiditate flagrabat,

u I Reg. xviii, 17. v ibid. 21. x ibid. 25. y I Reg. xix, 6. z ibid. 16.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

385 cat. p. 406. επιβουλῆς ἐνεκα οὖν ἦν. 386 Qu. 49 initium usque ad μέγρι πολλοῦ, p. 386, exstat in cat. p. 411, ad cap. xix, 13. Reliqua viid. ib. ad vers. 14, 15. 387 cat. p. 411 et cod. α', β' τὸ πᾶν πληθος. 388 εἰς οἶκον. — ἐσχημα. τύπον. cat. εἰς τὴν οἰκίαν ἐχώρησε γυνῶσα δὲ ἡ Μελχὼλ τὰς κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιβουλὰς τοῦ πατρὸς, τούτῳ μὲν συνεβούλευσε τὴν φυγὴν· αὐτῇ δὲ τὴν κλίνην εἰς ἀβρωστοῦντος ἐσχημάτισε τύπον. 389 καὶ ταύτην, etc. Hæc et reliqua desunt in cod. β'.

NOTÆ.

(43) Καὶ — ἀλλοφύλων. Ita fere l. c. habet editio Compl. teste Bosio. Preferenda est hæc lectio communi, καὶ ἦν ἐπὶ Σαούλ χειρὶ ἀλλοφύλων.
(44) Τὰ — αἰγῶν. Satis lepidæ sunt hæc interpretationes, quæ si cum verbis textus I Sam. xix, 16 comparantur, ab omni destituuntur veri specie.
(45) Κενοτάφια. Ita οἱ Ο'. minus bene l. c. exprimiunt vocem קִנּוֹת.

ΕΡΩΤ. ΜΖ'.

Τι δὴ ποτε καὶ φοβῶν τῷ Δαβὶδ, καὶ λίαν αὐτῷ ἐχθραίνων, τὴν θυγατέρα αὐτῷ κατηγύησεν ;

Ἐδίδαξεν ἡ ἱστορία τὸν ἐκείνου σκοπόν. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Σαοὺλ· « Μὴ ἔστω ἡ χεὶρ μου ἐπ' αὐτόν, ἀλλ' ἔστω ἐν αὐτῷ ἡ χεὶρ τῶν ἀλλοφύλων. » Καὶ πάλιν· « Δώσω αὐτὴν αὐτῷ, καὶ ἔσται αὐτῷ εἰς σκάνδαλον, καὶ ἔσται ἐπ' αὐτόν ἡ χεὶρ τῶν ἀλλοφύλων (45). » Τοιγαροῦν ἐπιβουλῆς ἦν³⁸⁵, οὐκ εὐεργεσίας ὁ γάμος.

ΕΡΩΤ. ΜΗ'.

Τίνος χάριν οὐ κεφαλάς, ἀλλ' ἀκροβυστίας ἤτησεν ;

Πονηροὶς χρησάμενος λογισμοῖς, ἐτόπασεν ὅτι τῶν ὀμοφύλων τινὰς ἀνελὼν, οἴσει τούτων τὰς κεφαλάς· τούτου χάριν ἀκροβυστίας κομισθῆναι προέταξεν. Ἡ γὰρ ἀκροβυστία δηλοῖ τὸ ἀλλόφυλον. Πάντα δὲ πόρον ἐκίνει, τὴν τοῦ εὐεργέτου κατετύων σφαγὴν· καὶ οὕτε τὰς εὐεργεσίας ἤδειτο, οὕτε τοὺς ὄρκους ἠλάθεϊτο. Καὶ γὰρ τῷ Ἰωνάθαν ὀμωμόκει, ὅτι δὴ αὐτόν οὐκ ἀποκτενεῖ. « Ὄμωσε γὰρ, φησὶ, Σαοὺλ λέγων· Ζῆ Κύριος, εἰ ἀποθανεῖται. »

ΕΡΩΤ. ΜΘ'.

Πῶς νοητέον τὰ κενοτάφια, καὶ τὸ ἦπαρ τῶν αἰγῶν (44).

Ὁ Ἀκύλας τὰ κενοτάφια (45) « μορφώματα » (46) ἠρμήνευσε, καὶ τὸ ἦπαρ τῶν αἰγῶν (47), « ἱματίων πληθος³⁸⁷, καὶ στρογγύλωμα τριχῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ὀμωμοκῶς ὁ Σαοὺλ παρέβη τὸν ὄρκον, καὶ τὴν αἰγμὴν τῷ Δαβὶδ ἐπαφῆκεν· ἐκκλίνας δὲ ἐκεῖνος τὴν τοῦ δόρατος ῥύμην εἰς οἰκίαν³⁸⁸ ἀνεχώρησεν· γυνῶσα δὲ τοῦ πατρὸς ἡ Μελχὼλ τὰς ἐπιβουλὰς, τούτῳ μὲν συνεβούλευσεν ἀποδράσαι· καὶ δὴ καὶ καθῆκεν αὐτὸν διὰ τῆς φωταγωγῆς· αὐτοῦ δὲ τὴν κλίνην εἰς ἀβρωστοῦντος ἐσχημάτισε τύπον, ἱματίων μὲν πληθος ἐπιβαλοῦσα, στρογγύλωμα δὲ τριχῶν ὑποθεῖσα τοῖς ἱματίοις, ὥστε μιμῆσθαι τὴν κεφαλὴν. Τινὲς δὲ μορφώματα τοῦ Δαβὶδ νενοήκασιν τὴν εἰκόνα· καὶ ταύτην³⁸⁹ ἔφασαν τοῖς ἱματίοις συγκαλυφθῆναι, πλην ἐνίων τοῦ προσώπου μορίων· τὸ δὲ τῶν αἰγῶν ἦπαρ ὑποτεθῆναι, ἵνα κινούμενον τὸ σῆμα πιθανὸν ἀπεργάσθαι (48). Καὶ γὰρ φασὶ τῶν αἰγῶν τὸ ἦπαρ κινεῖσθαι μέχρι πολλοῦ. Οὕτω

(46) Μορφώματα. In margine codicis Coisl. versio Aquilæ sic exprimitur, αὶ προτομᾶι, teste Montf. ad l. c.
(47) Ἰματίων πληθος. Legendum esse videtur τὸ πᾶν πληθος. Hanc enim Aquilæ versionem in margine codicis Coisl. notari observat Montf. l. c.
(48) Ἴνα — ἀπεργάσθαι. Hanc sententiam tuetur Josephus, Antiq. jud. lib. vi, cap. 11.

μέντοι διατέλει φωνῶν, ὅτι καὶ ἀβήωστούντα μεμα-
θηκῶς ἀχθῆναι προσέταξεν αὐτὸν, ὥστε δέξασθαι
τὴν σφαγὴν ²⁰. Ἐπειδὴ δὲ ²¹ ἔγνω τὴν φυγὴν,
κατὰ τοὺς θηρευτὰς κύνας ἰχνηλατῶν αὐτὸν ²¹ δι-
ετέλει.

EPQT. N°.

Τί δήποτε οἱ παρ' αὐτοῦ πεμφθέντες πρὸς τὸν
Δαβὶδ καὶ τὸν Σαμουὴλ, προσήτευσαν ὕσ-
τερον δὲ καὶ αὐτός;

Διάφορα τοῦ Δεσπότη τοῦ θήρατρα. Τοὺς μὲν γὰρ
δι' ἀνθρώπων ἀγρεύει, τοὺς δὲ ἀορασίᾳ θηρεύει.
Τοῦτο γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἐλισσαίου γεγένηται. Τούτους
ὁ δὲ διὰ προφητικῆς ἐξώγησης χάριτος καὶ τὸν Δα-
βὶδ ἀποκτείνει κεκώλυκεν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο τὴν φο-
νικὴν αὐτοῦ κατεπράυνε γνώμην. Ἀπέστειλε γὰρ
καὶ δις ἐπ' αὐτόν καὶ πάλιν μεμαθηκῶς τὰ θεῖα
δεσμὰ, προσέθετο, φησὶν, ἀποστειλαὶ καὶ ἄλλους·
καὶ τούτων δὲ ὡσαύτως ἐπιγχεθέντων ὑπὸ τῆς χά-
ριτος, ὕστερον αὐτὸς ἀπέτληθε, καὶ τετύχηκε καὶ
αὐτὸς τῶν τῆς φιλανθρωπίας δεσμῶν. Ἄλλὰ προ-
εφήτευσεν μὲν, οὐχ ὁμοίως δὲ τοῖς ἄλλοις. Ἀνάξιος
γὰρ τῆς χάριτος ἦν. Οὐ δὲ χάριν γυμνωθεὶς τῆς
ἐσθῆτος πανημέριον ἔκτιστο· ἐδήλου δὲ τὸ σχῆμα τὴν
τῆς βασιλείας ἀφάρσει.

EPQT. NA' 22.

Τί δήποτε μηνύσαι βουλόμενος τῷ Δαβὶδ ὁ Ἰωνά-
θαν τὰς τοῦ πατρὸς ἐπιβουλὰς, διὰ τῶν βελῶν,
ἦγον τῶν ἀκορτίων, ἐμήνυσεν;

Τινὲς φασὶ διὰ τὸν συνόντα οἰκέτην, ἵνα μὴ τὰ
μηνύμενα γνῶ. Ἄλλ' εὐπετὲς ἦν αὐτῷ καὶ μόνῳ πα-
ραγενέσθαι. Οὐκοῦν ἕτερον ἔχει τὸ γεγενημένον
σκοπόν. Ἴνα γὰρ μὴ δῆλος γένηται τοῦ πατρὸς τὴν
μειζόφρον ²³ γνώμην καταμηνύων τῷ φίλῳ, τὴν τῆς
τοξείας ὑποκρίνεται γυμνασίαν. Καὶ τοῖς μὲν πρὸς
τὸν οἰκέτην λόγοις αἰνιγματωδῶς τῷ Δαβὶδ παραδη-
λοῖ τὴν σφαγὴν ²⁴. Τὸν ὀπλοφόρον δὲ μετὰ τῶν ὀπλων
εἰς τὴν πόλιν προπέμψας, καὶ τὰ εἰρημμένα δεδη-
λωκε, καὶ φυγεῖν συνεβούλευσε, καὶ τὸ τῆς βασι-
λείας αὐτῷ προηγόρευσε ²⁵ κράτος, καὶ τὰς τῆς
φιλίας ²⁶ συνθήκας ἐκράτυεν ὄρκους. Τὸ δὲ Τρισ-
σεύσεις, ἀντὶ τοῦ, « Τρεῖς ἡμέρας ἀναμενεῖς. »
Τῆ γὰρ νομηνίᾳ τοπάσσα· ὁ Σαουλ, ὡς μὴ κεκα-
θαρμένον, μηδὲ ²⁷ ἡγιασμένον τὸν Δαβὶδ παραιτή-
σασθαι τὸ συμπόσιον, ἐσίγησεν· « Οὐκ ἐλάλησε ²⁸
γὰρ, φησὶ, Σαουλ οὐδὲν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη· ὅτι
εἶπε· Σύμπτωμά τι φαίνεται, μὴ καθαρὸς εἶναι,
διότι οὐ κεκάθαρται. » Τῆ δὲ δευτέρᾳ ἡμερᾷ· « Τί
οὐ παρεγένετο υἱὸς Ἰεσσαὶ καὶ χόες, καὶ σήμε-
ρον ἐπὶ τὴν τράπεζάν; » Τῆ δὲ τρίτῃ πρὸ τοῦ ἄστεος
ὁ Ἰωνάθαν τὰ εἰρημμένα μεμήνυκεν. Τὸ δὲ τρισ-
σεύσω ἀντὶ τοῦ· « τρεῖς ἀφῆσω σχιζίας. » Τὰς δὲ
σχιζίας βέλη ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν. Τὴν δὲ ἀματά-

ut etiam cum accepisset eum ægrotare, jussit
ipsum adduci ut occideretur. Postquam autem co-
gnovit ejus fugam, non secus ac venatores canes,
eum assidue investigabat.

INTERR. L.

Cur qui fuerunt ab ipso missi ad Davidem et Samuel-
lem, prophetarunt, et ipse quoque postea?

Diversæ sunt venandi rationes Domini. Nam alios
quidem venatur per homines; alios autem captat
cæcitate. Hoc enim factum est tempore Elisei. Hos
autem cepit per gratiam propheticam; et prohib-
uit occidere Davidem. Sed neque hoc sedavit ejus
animum spirantem cædes. Bis enim misit ad eum;
et cum rursus divina didicisset vincula, alios adhuc
misit; et cum hi similiter retenti essent a gratia,
ipse postea abiit, et est ipse quoque expertus vin-
cula benignitatis et clementiæ. Sed prophetavit qui-
dem; verum non similiter atque alii, erat enim in-
dignus gratia. Quamobrem nudatus veste jacuit
toto die; significabat autem figura regni ablatio-
nem.

387 INTERR. LI.

Quamobrem Jonathas volens significare Davidi in-
sidias patris, id significavit per tela aut jacula?

Nonnulli dicunt hoc factum esse propter famu-
lum qui aderat, ne cognosceret quæ indicabantur.
Sed potuisset facilesolus accedere. Habet ergo alium
scopum id quod factum est. Ne enim esset perspi-
cium, eum indicare amico cædis spirantem pa-
tris animum, sagittandi simulat exercitationem. Et
verbis quibus alloquebatur famulum, ænigmatico
Davidi significabat cædem. Cum autem armigerum
cum armis præmisisset in urbem, et ea quæ dicta
fuerant significavit, et ut fugeret consuluit, et regni
futuram ei potentiam prædixit, et amicitiae fœdera
sacramentis firmavit. Illud autem, Tertiabis, poni-
tur pro, « Tres dies expectabis. » Nam cum primo
die mensis conjecisset Saul recusasse convivium
Davidem, quod non esset mundatus, nec purgatus:
« Nihil locutus est, inquit, Saul illo die, quoniam
dicebat: Videtur accidisse aliquid ut non sit mun-
dus, propterea quod non fuit mundatus. » Secundo
autem die interrogavit: « Cur non adesset
filius Jesse et heri et hodie, ad mensam. » Tertio
demum significavit Jonathas ante civitatem ea quæ
prius dicta sunt. Tertiabo autem dictum pro « tres
emittam sagittas. » Aquila autem σχιζίας jacula
vertit. Ἀματάραν autem in Hebraicorum nominum

^a I Reg. xix, 20 seqq. ^b I Reg. xx, 19 seqq. ^c ibid. 19. ^d ibid. 26. ^e ibid. 27. ^f ibid. 20.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁰ προσέτ. αὐτὸν εἰς σφαγὴν. ²¹ ἐπειδὴ δὲ, etc. Hæc desunt in cod. α'. ²² Qui. 51 tri-
bus constat partibus. 1.) Initium usque ad ἐκράτ. ὄρκους exstat in cat. p. 419, ad cap. xx, 21-23. 2.) τὸ
δὲ τρισσεύσεις — μεμήνυκεν vid. ib. p. 418, ad vers. 19. 3.) τὸ δὲ et rel. vid. ib. ad vers. 20. ²³ cat.
p. 419 et cod. β' τ. μιαιφόνων. ²⁴ cat. l. c. τῷ δὲ Δαβὶδ παρεδίδου τὴν φυγὴν. cod. β' παραδηλοῖ τ. φυγὴν.
²⁵ utroque loco διηγόρευσε. ²⁶ cat. l. c. τὰς τῆς βασιλείας. ²⁷ cod. κεκαθ. μηδὲ om. ²⁸ cod. β' οὐκ ἐλά-
λησε — οὐ κεκάθαρται om.

interpretatione sic inveni positam, apud Græcos **A** quidem τάρρον, apud Romanos autem fossatum, apud Syros **388** vero scopum, in quem qui exercentur jacula mittere consueverunt. Argum autem Aquila interpretatus est: « Juxta locum meridionalem ⁵. » Ego autem arbitror ita fuisse vocatum locum aliquem concavum. Dixit enim historia: « Et David surrexit ab Argum, et cecidit in faciem sup' r terram ⁶. »

INTERR. LII.

Quomodo passus est David, ut esset sanctorum panum particeps?

Ne tunc quidem fuit reprehensus, sed et Dominus in Evangeliiis eum liberavit a reprehensione ¹; hoc enim narravit ad discipulorum suorum defensionem. **B** Præfiguratur autem, dum particeps fit eorum quæ solis sacerdotibus attributa erant, mysticam mensam piis omnibus proponendam. Non enim ii soli qui sunt consecrati, sunt particeps Dominici corporis et sanguinis, sed omnes sanctum assecuti baptismum.

INTERR. LIII.

Quid est: « Si hæc via profana, hodie sanctificabitur per vasa mea ¹? »

Cum sacerdos rogaret an illo die castus esset, dixit se per tres dies fuisse castum; et adjecit quod propter viam propositam necessario sacri alimenti particeps esse debeat, ut eo roboratus sibi proposita recte gerat. Profanum autem dixit, non de immundo, sed de non sacro. Non profanum enim et sanctum, quod est sacerdotibus assignatum: profanum autem, quod aliis omnibus **389** est attributum. Unde etiam Aquila non dixit profanum, sed laicum. Hoc est: « Elsi non sum sacerdos, prophetiam tamen gratiam sum assecutus. Existimo enim hoc significare: « Sanctificabuntur propter vasa mea. » Vasa enim ejus et armatura donum erat spirituale.

INTERR. LIV.

Quid est: « Qui obstrictus erat neasar coram Domino ¹? »

Hoc nomen « tentationem lentam angustiae, » inveni explicatum in libro Nominum Hebraicorum. **D** ¹ I Reg. xx, 19, 41. ² ibid. 41. ³ Luc. vi, 3 seq. ⁴ I Reg. xxi, 5. ⁵ ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁰ cat. p. 418. τοῖς Σύροις. ⁴⁰ cat. l. c. et cod. β πέμπουσι. ⁴¹ cat. ἀργάδ. Deinde ἀργάδ. ⁴² ἀλλὰ — βαπτ. cat. p. 426 et cod. β' ἀλλὰ καὶ τῶν πιστῶν καὶ εὐσεβοῦντων ἕκαστος. ⁴³ cat. l. c. et cod. β' ἀγνεύει. ⁴⁴ Qu. 54 initium usque ad ἱερεῖς κατέχτεινεν exstat in cat. p. 427, ad cap. xxi, 7. Reliqua vid. ib. p. 452, ad cap. xxii, 16-19. ⁴⁵ cat. p. 427, cod. β' Τούτο τὸ δνομα πειράσεως καὶ ἀπειλῆς συνοχῆ εὔρον ἐρμην.

NOTÆ.

(49) Τὴν δὲ — εἰώθασι. Eadem fere sunt, quæ Procopius ad h. l. observat Vid. Montf. l. c. p. 501.

(50) Ἀματάραν. Minus bene of O' vocem אִמְאָרָן nomen loci est putarunt.

(51) Ἀργούρ. Legendum esse videtur ἀργάδ vel ἐργάδ. Ita enim I Reg. xx, 41, secundum lectionem cod. Vatic. exprimitur Hebr. אֲרָגָד alii sine dubio substitutis litteris Conf. Montf. ad h. l. p. 501.

ραν (19) ἐν τῇ τῶν Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἐρμηνείᾳ εὔτως εὔρον κατεμένην. παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι τάρρον, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις φουσσάτον, παρὰ δὲ τῷ Σύρῳ ²⁰ σκοπόν, εἰς ὃν οἱ γυμναζόμενοι τὰ βέλη πέμπειν ⁴⁰ εἰώθασι (50). Τὸ δὲ (51) Ἀργούρ ⁴¹ ὁ Ἀκύλας « Ἐχόμενα τοῦ νοτίου (52) » ἠρμήνευσεν. Ἐγὼ δὲ οἶμαι κολλῶν τινα οὕτω κεκλιθῆσθαι τόπον. Ἐφ' ἧν ἡ ἱστορία, « Καὶ Δαβὶδ ἀνέστη ἀπὸ τοῦ Ἀργούρ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. »

EPQT. NB.

Πῶς ἠγέσχετο τῶν ἀφιερωμένων ἄρων μεταλαβεῖν ὁ Δαβὶδ;

Ὅστε τότε μέμψιν ὑπέμεινε, ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ἔδειξεν αὐτὸν κατηγορίας ἐλεύθερον· εἰς γὰρ τὴν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἀπολογίαν τοῦτο εἰρηκε τὸ διήγημα. Προδηλοῖ μέντοι, τῶν μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἀπονενεμημένων μεταλαβῶν, τὴν πᾶσι προτεθεισομένην τοῖς εὐσεθεῖσι τράπεζαν μυστικὴν. Οὐ γὰρ οἱ ἱερωμένοι μόνοι μεταλαμβάνουσι τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος τε καὶ αἵματος, ἀλλὰ ⁴² πάντες οἱ τετυχηκότες τοῦ ἀγίου βαπτίσματος.

EPQT. NF.

Τι ἐστὶ, « Εἰ βέθηλος ἡ ὁδὸς αὐτῆ, σήμερον ἀγιασθήσεται διὰ τὰ σκεύη μου. »

Ἐρομένου τοῦ ἱερέως, εἴ γε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἠγνεύκει ⁴³, τρεῖς ἔφη ἡμέρας ἠγνεύκειναι καὶ προστέθεικεν, ὅτι διὰ τὴν προκειμένην ὁδὸν ἀναγκαίως τῆς ἱερᾶς τροφῆς μεταλήψεται, ἐν ὑπ' αὐτῆς κρατυνθεῖς τὰ προκείμενα κατορθώσῃ. Τὸ δὲ βέθηλον οὐκ ἐπὶ τοῦ ἀκαθάρτου τέθεικεν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μὴ ἱεροῦ. Ἀβέθηλον γὰρ καὶ ἅγιον, τὸ τοῖς ἱερεῦσιν ἀφωρισμένον· βέθηλον δὲ, τὸ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπονενεμημένον. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀκύλας (53) οὐ βέθηλον εἶπεν, ἀλλὰ λαϊκῶν. Τουτέστιν, εἰ καὶ ἱερεὺς οὐκ εἶμι, ἀλλὰ προφητικῆς τετύχηκα χάριτος. Οἶμαι γὰρ τοῦτο παραδηλοῦν τὸ « Ἀγιασθήσεται διὰ τὰ σκεύη μου. » Σκευὴ γὰρ αὐτοῦ καὶ πνευμάτια, ἡ πνευματικὴ δωρεά.

EPQT. NA' 44.

Τι ἐστὶ, συνεχόμενος νεασάρ (54) ἐνώπιον Κυρίου;

Τούτο τὸ δνομα « πειρασμὸν ἀπαλλῶν συνοχῆς ἐρμηνευόμενον ⁴⁵ εὔρον ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Ἑβραϊκῶν

⁴⁵ I Reg. xxi, 5. ⁴⁶ ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁰ cat. p. 418. τοῖς Σύροις. ⁴⁰ cat. l. c. et cod. β πέμπουσι. ⁴¹ cat. ἀργάδ. Deinde ἀργάδ. ⁴² ἀλλὰ — βαπτ. cat. p. 426 et cod. β' ἀλλὰ καὶ τῶν πιστῶν καὶ εὐσεβοῦντων ἕκαστος. ⁴³ cat. l. c. et cod. β' ἀγνεύει. ⁴⁴ Qu. 54 initium usque ad ἱερεῖς κατέχτεινεν exstat in cat. p. 427, ad cap. xxi, 7. Reliqua vid. ib. p. 452, ad cap. xxii, 16-19. ⁴⁵ cat. p. 427, cod. β' Τούτο τὸ δνομα πειράσεως καὶ ἀπειλῆς συνοχῆ εὔρον ἐρμην.

NOTÆ.

(49) Τὴν δὲ — εἰώθασι. Eadem fere sunt, quæ Procopius ad h. l. observat Vid. Montf. l. c. p. 501.

(50) Ἀματάραν. Minus bene of O' vocem אִמְאָרָן nomen loci est putarunt.

(51) Ἀργούρ. Legendum esse videtur ἀργάδ vel ἐργάδ. Ita enim I Reg. xx, 41, secundum lectionem cod. Vatic. exprimitur Hebr. אֲרָגָד alii sine dubio substitutis litteris Conf. Montf. ad h. l. p. 501.

(52) Νοτίου. Apud Montf. l. c. legitur νότου.

(53) Ὁ Ἀκύλας. In codice quodam Coisl. hæc interpretatio tribuitur quoque Symmacho et Theodotioni, quod tamen Montf. suspectum visum est.

(54) Νεασάρ. Cod. Alex. I Reg. xxi, 7, habet νεασάραν, Vatic. νεεσσαράν. In edit. Compl. deest, idque bene: verbo enim Hebr. נָסַר I Sam. xxi, 8, jam respondet vox συνεχόμενοι.

νομάτων. Δῆλος τοίνυν ἐστὶν ὁ Δωτῆς ὑπὸ τινος ἄ
ἐνοχλούμενος δαίμονος ⁴⁶, ἢ νόσῳ κατεχόμενος, καὶ
τούτου χάριν τῇ θεῖᾳ προσεδρεύσας ⁴⁷ σκηπῆ. Ἄλλ'
ὁ πυρπότηρος οὐ μόνον κατεμήνησε τῷ Σαούλ τὰ
παρὰ τοῦ Ἀθιμέλεχ ⁴⁸ εἰρημένα καὶ δεδομένα ⁴⁹,
ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἱερεῖς κατέκτεινε. Αὕτη
τοῦ Σαούλ ἡ μαιφονία πασῶν τῶν ἄλλων ἀμαρτάδων
δυσσεβεστέρα. Τοῦ μὲν γὰρ Θεοῦ προστεταχότος
ἀρετῆν διολέσαι τὸν Ἀμαλήκ, οὐ μόνον τὸν Ἀγάγ
ἀπέκλειον, ἀλλὰ καὶ ποίμνια, καὶ βουκόλια, καὶ τοὺς
ἀμπελιώνας, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἦν ἀξιώκτητα. Τοῦ
θεοῦ δὲ μόνου κεκινήτοτος, οὐ μόνον τοὺς ἱερεῖς
κατέκτεινε, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν διώλεσεν
αὐτανδρον· οὐ μειράκιον, οὐ βρέφος, οὐ γύναιον
διασωθῆναι κελεύσας. Ἀξιέπεινοι δὲ τοῦ Σαούλ οἱ
ὄρωφθοροι· οὐδὲ γὰρ τοῦ βασιλείως προστεταχότος
ἰνέσονται τῇ κατὰ τῶν ἱερέων μαιφονίᾳ μῖαναι τὰς
χεῖρας· ὁ δὲ Δωτῆς τὸν δυσσεβῆ τοῦτον ἐτόλμησε
φόνον, καὶ τοὺς πενήκοντα καὶ τριακασίους ἱερεῖς
κατέφαξεν. Πρόσκειται δὲ τὸ· « Πάντας αἵροντας
ἐφοῖδ, » εἰς κατηγορίαν πλείονα τοῦ τολμήματος ⁵⁰.
Οὐ γὰρ λευτεῖται ἦσαν, ἀλλ' ἐξ ἀρχιερατικῆς βίβης
κατήγον τὸ γένος.

EPH. NE' 51.

Πι δὴ ποτε τὴν ἐπίληψιν ὁ Δαβὶδ ὑπεκρίνετο;

Τοῦ Σαούλ ἀποδιδράσκων κατέφυγεν εἰς τὴν Γέθ.
Οὐ γὰρ ὑπέλαθε δῆλος ἕσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἦσθετο ⁵¹
ἐγνωκὸς ἐκείνους, ὡς αὐτὸς αὐτῶν ἀνηρῆκει τὸν
πρόμαχον ⁵², μανίαν ὑποκρινάμενος διέφυγε τοῦ
θανάτου τὸν κίνδυνον. Δηλοὶ δὲ αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν
ἢ θεῖα Γραφή. Ἄει γὰρ τοῦ Θεοῦ πυνθανόμενος, καὶ
παρετάττετο, καὶ ἠτύχαζεν. Αὐτίκα γοῦν μαθὼν,
ὡς ἐπεισε Σαούλ, ἐν τῇ Κεῖλᾷ διάγειν αὐτὸν ἐγνω-
κὸς ⁵³, ἦρετο εἰ ἐκδώσουσιν αὐτὸν οἱ δι' αὐτοῦ τῆς
σωτηρίας ⁵⁴ τετυχηκότες· καὶ μαθὼν ὡς ἐκδώσουσιν,
εἰς ἕτερον μετέστη χωρίον. Τὸ δὲ, « Ἐπορεύοντο ⁵⁵
οὐ ἐάν ἐπορεύοντο, » τὸν πλάνον δηλοῖ· ποτὲ μὲν
γὰρ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ διήγον.
Τὸ δὲ « Ἐκάθισε Δαβὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν Μεσεράμ, »
οἱ λοιποὶ (55) ἐρμηνεύεται « Ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῖς
ὄρησι; » ἐκδεδώκασιν. Ὁ μόντοι Ἰωνάθαν δῆλος
ἦν θερμότερον περὶ τὸν Δαβὶδ διακείμενος. Καὶ γὰρ
τοῦ πατρὸς κατ' αὐτοῦ φονούντος ⁵⁶, καὶ θηρεύσαι
πυθόντος, οὐκ ἤνεγκε τοῦ πόθου τὰ κέντρα· ἀλλ'
ἔθα διήγεν ἀφιέκτο, καὶ παραθάρρυνας τῇ τῆς βασι-
λείας προρόήσει, τὰς γεγεννημένας συνθήκας αὐθις

¹ I Reg. xxii, 18. ² I Reg. xxi, 13 seqq. ³ I Reg. xxiii, 13. ⁴ ibid. 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁶ cod. β' δαίμονος om. ⁴⁷ cat. προσήδρευε, cod. β' προσέδραμε. ⁴⁸ cat. et cod. α', β' Ἀχιμέλεχ. ⁴⁹ cod.
β' καὶ δεδομένα om. ⁵⁰ cat. p. 432 et cod. β' τοῦ τετολμηκότος. ⁵¹ Qu. 55 sex complectitur sectiones.
1.) Initium usque ad θαν. τὸν κίνδυνον exstat in cat. p. 428, ad cap. xxi, 21-13. 2.) δηλοῖ— ἠτύχαζεν vid.
ib. p. 434 ad cap. xxiii, 4. 3.) αὐτίκα— διήγον vid. ib. p. 435, ad vers. 9-13. 4.) τὸ δὲ ἐκάθισε— ἐκδεδώ-
κασιν vid. ib. ad vers. 14. 5.) ὁ μόντοι— τοῖς ὄρησι; pag. 391, vid. ib. p. 436, ad vers. 16-18. 6.) ἐδειξε
δὲ et rel. vid. ib. p. 438, ad vers. 27-28. ⁵² cat. et cod. β' ἐπεὶ δὲ εἶδεν. ⁵³ cat. et cod. β' ὡς αὐτὸς εἶπεν
ὁ τῶν (leg. videtur τὸν) ἐκείνων ἀνελὼν πρόμαχον. ⁵⁴ cat. et cod. β' διαγ. αὐτ. ἐγνωκὸς om. ⁵⁵ cat. l. c.
οἱ δι' αὐτοῦ σωθέντες. ⁵⁶ cod. β' εἰς ἐτ. χωρίον ἐπορεύετο. Proxima, τὸ δὲ—δηλοῖ desunt. ⁵⁷ cat. p. 436.
τοῦ πατρ. φονούντος.

NOTE.

(55) Οἱ λοιποὶ. Teste Montf. l. c. p. 505, hæc solius Theodotionis est interpretatio.

Est ergo perspicuum quod Doec vexatus fuerit ab aliquo dæmone, aut morbo quodam laboraverit, et ea de causa divino assederit tabernaculo. Sed scilicet non solum significavit Sauli omnia quæ dicta et data fuerant ab Abimelecho, sed etiam omnes occidit sacerdotes. Hæc Saulis crædes superavit omnia alia peccata. Nam cum Deus jusset ut penitus perderet Amalecitas, non solum servavit Agagum, * sed etiam greges, et armenta, et vineas, et alia quæcunque erant digna quæ possiderentur. Sed cum sola eum movisset ira, non solum occidit sacerdotes, sed etiam cum civibus ipsis, civitatem delevit, ut qui jusserit ut non adolescens, non infans, non muliercula esset salva. Digni autem laude sunt satellites Saulis. Neque enim cum rex jusset, tolerarunt inquinare manus cæde sacerdotum. Doec autem hanc impiam fecit cædem, et occidit **390** trecentos et quinquaginta sacerdotes. Adjectum est autem, « Omnes portantes ephod ¹, » ad majorem audacis facinoris reprehensionem. Non erant enim Levitæ, sed ex pontificali stirpe genus ducebant.

INTERR. LV.

Cnr epilepsiam simulavit David ?

Saulem fugiens aufugit in urbem Geth. Non enim existimabat futurum ut esset manifestus. Sed postquam sensit eos nosse quod ipse interfecisset eorum præcipuum defensorem, se insauire simulans evasit periculum mortis. Divina autem Scriptura ostendit ejus pietatem. Semper enim Deum consulens, et aciem instruebat, et quiescebat. Cum itaque didicisset Saulem accedere, et nosset eum degere Cellæ, sciscitatus est num eum essent dedituri, qui per ipsum fuerant servati : et audiens esse dedituros, migravit in alium locum. Illud autem : « Ambulabant, quo ambulabant ², » errantem fuisse significat : aliquando enim considebant in Judæa, aliquando vero in solitudine. At illud : « Et conedit David in deserto Meseram ³, » cæteri interpretes reddiderunt : « In speluncis munitis. » Porro autem Jonathan ostendebat se ardentem esse affectum in Davidem. Nam cum pater ejus spiraret cædem et eum persequi cuperet, non tulit stimulum desiderii : sed illuc abiit ubi degebat, et cum prædicatione regni ei animum addidisset, pacta con-

venta rursus confirmavit. Aquila porro καινήν interpretatus est *P silbam*; Gabaad **391** vero, *collem*; in deserto subjecto autem, *in planis*. At Dominus suam de illo curam ostendit. Nam cum Davidem esset capturus, incursione alienigenarum ejus contra Davidem impetum inhibuit. Nam cum hoc scivisset Saul, est reversus.

• INTERR. LVI.

Quomodo est intelligendum illud: « Ingressus est Saul in speluncam ad deponendum »?

Septuaginta honeste sunt interpretati. Aquila autem dixit apertius. « Ingressus est enim, inquit, ad evacuandum. » Josephus autem, « ad naturalem faciendam excretionem. » Erat autem maxima spelunca. Habebat enim intus et Davidem, et eos qui cum ipso erant latentes. Aperuit autem hic quoque David suam sapienter agendi rationem. Nam cum ii qui cum ipso erant, tentassent interficere Saullem, cædem prohibuit dicens: « Absit a me per Dominum ut hoc faciam domino meo, uncto Domini: ut inferam manum meam in ipsum, quoniam est unctus Domini! » Chlamydis autem oram abscidit, ad convincendam ejus malitiam, ostendendamque suam prudentiam. Docuit autem nos historia vires modestæ et temperantis cogitationis. « Percussit enim, inquit, Davidem cor ejus, quod abstulerit oram chlamydis ejus. » Pro eo quod est: Eo usque concessit progredi conatum, sed prohibuit ulterius. Tentavit autem placidis verbis uederi ejus invidiæ et iram exstinguere; « Cur audis, inquit, verba populi, dicentium: Ecce David quaerit animam tuam? **392** In hac quidem hora viderunt oculi tui quod tradiderit te Dominus Deus in manus meas hodie; neque volui te occidere, et tibi percipi, et dixi: Non inferam manum meam, quoniam is est unctus Domini, et pater meus. » Quis non admiretur virtutem prophetæ? Insidiatorem vocavit patrem, et dominum, ipse qui regni acceperat consecrationem; et unctum Domini, cum qui gratia privatus erat: reverebatur enim quoque abdicatam a Deo consecrationem. Ut verba autem confirmaret, ostendit oram vestimenti, ut prospecta

A ἐκράτυνα. Τὴν δὲ καινήν (56), *δρυμόν* (57) ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν⁸⁸· τὴν Γαβαὰδ δὲ, *βοιπόρ*· τὸ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ ἐπηκόῳ (58), *ἐν τοῖς ὄμαλοις*. Ἔδειξε δὲ καὶ ὁ Κύριος τὴν οἰκείαν κηδεμονίαν. Μέλлонτος γὰρ θηρεύεσθαι τοῦ Δαβὶδ, τῇ τῶν ἀλλοφύλων ἐφόδῳ τὸν κατὰ τοῦ Δαβὶδ ἐπέδρασε δρυμόν. Τοῦτο γὰρ ἐγνωνικῶς ἀνέστρεψεν ὁ Σαούλ.

EPQT. NCT⁸⁹.

Πῶς ῥοητέον τὸ, « Εἰσήλθε Σαυὶλ (59) ἀρασκευάσασθαι⁹¹ εἰς τὸ σπήλαιον;

Σεμνῶς ἠρμηνεύθη παρὰ τῶν Ἐβδομήκοντα. Ὁ δὲ Ἀκύλας αὐτὸ σαφέστερον εἴρηκεν. « Εἰσήλθε γὰρ, φησὶν, ἀποκωνῶσαι. Ὁ δὲ Ἰώσηπος (60), « τὰς φυσικὰς ἐκκρίσεις ποιήσασθαι. » Μέγιστον μέντοι τὸ σπήλαιον ἦν. Εἶχε γὰρ ἔδον καὶ τὸν Δαβὶδ, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κεκρυμμένους. Ἐγύμνωσε δὲ κἀναυθὰ τὴν οἰκείαν φιλοσοφίαν ὁ θεὸς Δαβὶδ. Τῶν γὰρ σὺν αὐτῷ ἀνελεῖν⁹² τὸν Σαούλ πειραθέντων⁹³, τὴν μὲν σφαγὴν διεκώλυσε, εἰρηκῶς· « Μηδαμῶς ἔμοι παρὰ Κυρίου, εἰ ποιήσω τὸ βῆμα τοῦτο τῷ κυρίῳ μου, τῷ χριστῷ Κυρίου· ἐπενεγκεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν. » Τῆς διπλοῦδος δὲ τὸ περὺγιον ἔτεμεν· εἰς ἐλεγχον μὲν τῆς ἐκείνου πονηρίας⁹⁴, ἀπόδειξιν δὲ τῆς οἰκείας φιλοσοφίας. Ἐδίδαξε δὲ ἡμᾶς ἡ ἱστορία τοῦ σώφρονος λογισμοῦ τὴν ἰσχύν. « Ἐπίταξε γὰρ, φησὶ, τὸν Δαβὶδ ἡ καρδία αὐτοῦ, ὅτι ὄφειλε τὸ περὺγιον τῆς διπλοῦδος· » ἀντὶ τοῦ, Μέχρι τοῦτου τὴν ἐπιχειρήσιν συνεχώρησε, περαιτέρω δὲ παραβῆναι⁹⁵ κεκώλυκεν. Ἐπειράθη δὲ τοῖς ἡπίοις λόγοις τὸν φθόνον ἰάσασθαι, καὶ τὸν θυμὸν κατασβέσαι· « Ἴνα τί γὰρ, φησὶν, ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ λεγόντων, Ἰδοὺ ὁ Δαβὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου⁹⁶; Καὶ γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐωράκασιν οἱ ὀφθαλμοὶ σου, ὡς παρέδωκέ σε Κύριος ὁ θεὸς εἰς τὰς χεῖράς μου· καὶ οὐκ ἠβουλήθη ἀποκτεῖναι σε, καὶ ἐφεισάμην σου, καὶ εἶπον, Οὐκ ἐπόισα τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν κύριόν μου, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστὶν αὗτος, καὶ πατὴρ μου (61). » Τίς οὐκ ἀν' ἀγαθείῃ· τοῦ προφήτου τὴν ἀρετὴν; Πατέρα κέκληκε τὸν ἐπίβουλον, καὶ κύριον ὁ τῆς⁹⁷ βασιλείας τὴν χειροτονίαν δεξάμενος· καὶ χριστὸν Κύριον τὸν ἐστερημένον τῆς χάριτος· ἡσχύνετο

P I Reg. xxiii, 16, 19, 24. q I Reg. xxiv, 4. r ibid. 7. s ibid. 6. t ibid. 10, 11.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ cat. αὐθὺς τὰς συνθ. ἐκράτυνα. ⁸⁹ cat. et cod. β' ἐκάλασε. Deinde Kād (cod. β' præmittit τὸν) δέ. ⁹⁰ Qu. 56 septem constat partibus. 1.) Initium usque ad κεκρυμμένους exstat in cat. p. 438, ad cap. xxiv, 4. 2.) ἐγύμνωσε — Χριστὸς Κύρ. ἐστὶν vid. ib. p. 441, ad vers. 7. 3.) τῆς διπλ. — φιλοσοφί ας vid. ib. p. 439, ad vers. 5. 4.) ἐδίδαξε — κενώλυκεν vid. ib. p. 440, ad vers. 6. 5.) ἐπειράθη — πατὴρ μου, p. 392, vid. ib. p. 442, ad vers. 10. 6.) τίς οὐκ — χειροτονίαν vid. ib. p. 443, ad vers. 11. 7.) εἰς βεβαίωσιν et rel. vid. ib. p. 444, ad vers. 12. ⁹¹ cat. p. 438 et cod. α', β' παρασκευάσασθαι. ⁹² cat. p. 441 et cod. α', β' σὺν αὐτῷ εἰς καιρὸν ἀνελ. ⁹³ post πειραθέντων, cat. αὐτὸς κωλύων φησὶ. ⁹⁴ cat. p. 439. τ. ἐκ. τιμωρίας. ⁹⁵ cat. p. 440 et cod. α', β' προβῆναι. ⁹⁶ cat. p. 442. ὁ Δαβ. ζητεῖ τ. ψ. σου εἰς κακὴ; Reliqua contrahuntur formula in allegationibus frequentissima, καὶ ἐξῆς. ⁹⁷ cat. p. 443 et cod. β' τὸν ἐπίβουλον καλεῖ, καὶ κύριον τῆς βασιλείας, ὁ τῆς etc.

NOTÆ.

(56) *Καινήν*. Non probanda est hæc τῶν Ὁ. interpretandi ratio. Litteram γ vocis ψ̄ηη cum *Daleth* permutasse videntur.

(57) *Δρυμόν* — ἠρμήνευσεν. Sed v. 16 idem habet ἔλην.

(58) *Ἐπηκόφ*. Recepta lectio I Reg. xxiii, 24, est *Μαών*.

(59) *Ἀρασκευάσασθαι*. Recepta lectio l. c. est *παρασκευάσασθαι*.

(60) *Ἰώσηπος*. *Antiq. Jud.* lib. vi, c. 13.

(61) *Καὶ πατὴρ μου*. Hæc non nisi in paucissimis exemplaribus adduntur I Reg. xxiv, 14. Pertinent enim ad vers. 12.

γάρ καὶ λυθείσαν τὴν τοῦ Θεοῦ χειροτονίαν. Εἰς Α βεβαίωσιν δὲ τῶν λόγων ἐπέδειξε τὸ πτερύγιον· ἵνα γνοῦς τὴν φιλοσοφίαν⁶⁰ αἰδεσθῆ τὴν εὐεργεσίαν. Τοῦτο γάρ καὶ εἶπε· Ἐγὼ οὐκ εἶμι ἐν τῇ χειρὶ μου κακία, οὐδὲ ἀθέτησις, οὐδὲ ἀσθένεια· καὶ οὐχ ἡμαρτον εἰς σέ. »

EPQT. NZ⁶⁹.

Πῶς νοητέον⁷⁰, « Ἐξ ἀνόμων ἐξελεύσεται πλημμύεῖα, καὶ ἡ χεὶρ μου οὐκ ἔσται ἐπὶ σέ; »

Τὰ καθ' ἑαυτὸν τῆς θείας ἐξήρησε κρίσεως. Εἶπε γάρ, « Κρίναι Κύριος ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ· ἡ δὲ χεὶρ μου οὐκ ἔσται ἐπὶ σέ. Εἶτα προσέθηκε τὴν παραβολὴν. Ἀηλοὶ δὲ αὐτῆ, ὡς τῶν παρανόμων τὸ ἀμαρτάνειν, τῶν δὲ φιλοσοφῶν πεπαιδευμένων τὸ φέρειν⁷¹ τὰ πλημμυεῖα. Ἀμέτροι δὲ κεχρημένοι· μετριότητι, « τεθνηκότα κύνα⁷², καὶ ψύλλαν » ἑαυτὸν ὀνομάζει· ὅπως τῆς ταπεινότητος ὑπερβολῆ⁷³ τὴν ἀτεράμονα καταμάλαξῃ καρδίαν. Αὐτίκα γοῦν πληγείσθε ἐκείνος ὠμολόγησε τὴν εὐεργεσίαν. Εἶπε γάρ πρὸς Δαβὶδ⁷⁴, « Δίκαιος σὺ ὑπὲρ ἐμέ· ὅτι σὺ μὲν ἀνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ· ἐγὼ δὲ ἀνταπέδωκά σοι κακὰ. » Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοὺς ἐπαίνους ἔχει, καὶ μετὰ τοὺς ἐπαίνους⁷⁵, τῆς βασιλείας ἀσπὲρ προσημαίνει⁷⁶ τὸ κράτος. « Γινώσκω γάρ, ἔφη, ὅτι βασιλεύων βασιλεύσεις, καὶ στήσεται ἡ βασιλεία Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ σου. » Ἠξίωσε δὲ ἕξ ἀπήλαυσε κηδεμονίας καὶ τὸ γένος⁷⁷ τυχεῖν. « Ὅμοσον γάρ μοι, φησὶ, κατὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῆς τὸ σπέρμα μου ὀπίσω μου⁷⁸· καὶ μὴ ἀφανίης τὸ ὄνομά μου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου. Καὶ ὤμοσε Δαβὶδ τῷ Σαούλ. » Τοσαύτη ἡ τῆς κακίας ἀσθένεια. Ὁ τοσοῦτων⁷⁹ μυριάδων ἠγούμενος, καὶ φυγάδα⁸⁰ παρεκάλει, καὶ ὁ⁸¹ μετὰ πλήθους στρατευῶν τὸν ἀποδιδράσκοντα μεταδούναί οἱ φιλοανθρωπίας ἔκτενε.

EPQT. NH⁸².

Ἐποσημένιος ἐν τοῖς κατὰ τὸν Σαούλ ἐπιδείξεις⁸³ μακροθυμίαν, τί διήσποτε τὸν Νάβυλ ἀνελεῖν ἐπειράθη;

Πολλῆς καὶ οὗτος εὐεργεσίας ἀπήλαυσε. Συνδιατρίβων γάρ τοῖς τούτου ποιμαῖσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ⁸⁴, οὐ μόνον τοὺς οἰκέλους ἀφελεῖν τι τῶν ἐκείνων⁸⁵ προσηκόντων ἐκώλυσεν· ἀλλὰ καὶ τὰς ἐτέρωθεν ἐπιγινομένας διεσκέδασε βλάβας⁸⁶. Τοῦτο γάρ οἱ ποιμένες τὴν Ἀβιγαίαν εἰδὼσαν, ὅτι « Ἀγαθοὶ ἡμῖν οἱ ἄνδρες

prudencia, revereretur beneficentiam. Hoc enim dixit : « Et cognosce et vide hodie non esse in manu mea malitiam, neque contemptum, neque impietatem : quippe in te non peccavi¹. »

INTERR. LVII.

Quomodo intelligendum est illud : « Ab iniquis egredietur delictum, et manus mea non erit super te²? »

Et se et sua vult a divino pendere iudicio. Dixit enim : « Judicet Dominus inter me et te, manus autem mea non erit super te. » Deinde adjecit parabolam. Ea autem ostendit quod iniquorum est peccare, eorum autem qui prudenter agere solentis sunt, ferre delicta. Immensa autem usus moderatione, se vocat « mortuum canem, ac pulicem³, » ut summa humilitate cor durum emolliat. Statim ergo ille ictus confensus est beneficium. Dixit enim Davidi : « Tu es justior me : quoniam tu retribuisti mihi bona : ego vero retribuisti tibi mala. » Et quæ porro deinceps 393 sequuntur, ad laudem ejus pertinent. Et post laudes, regni potestatem ei prædicens : « Novi, inquit, fore ut regnes, et stabit regnum Israelis in manu tua⁴. » Rogavit etiam ut genus suum ei esset curæ, qualeni erat expertus. « Jura enim, inquit, mihi per Dominum, te non perditurum esse semen meum post me, et non defuturum nomen meum ex domo patris mei. Et juravit David Sauli⁵. » Tanta est malitiæ imbecillitas. Qui tam multis millibus imperabat, rogabat fugitivum : et qui erat cum multitudine militum, rogabat eum qui aufugiebat ut ipsum impertiret benignitate.

INTERR. LVIII.

Quamobrem is qui in Saule tantam ostendit lenitatem et patientiam, Nabulem tentavit occidere?

Multis et iste beneficiis sæpe fuerat affectus. Nam cum ejus pastoribus versans in solitudine, non solum prohibuit suos aliquid auferre eis iuxta quæ ad ipsum pertinebant, sed etiam malitiam damna quæ aliunde ei afferebantur. Hoc enim pastoribus docebat Abigæam : « Valde boni nobis fue-

¹ I Reg. xxiv, 12. ² ibid. 14. ³ ibid. 13. ⁴ ibid. 15. ⁵ ibid. 18. ⁶ ibid. 21. ⁷ ibid. 22

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁰ cat. p. 444. ἵνα γνοῦς τὴν φιλοανθρωπίαν. ⁶¹ Qu. 57 quatuor constat partibus. 1.) Initium usque ad κατὰ μ. καρδίαν existat in cat. p. 445, ad cap. xxiv, 14, 15. 2.) αὐτίκα — ἐπαίν. ἔχει, p. 395, vid. ib. p. 446, ad vers. 18. 3.) καὶ μετὰ — ἐν χειρὶ σου vid. ib. p. 447, ad vers. 21. 4.) ἠξίωσε et rel. vid. ib. p. 448, ad vers. 22. ⁷⁰ cat. p. 445 et cod. β' Πῶς νοητέον τὴν παραβολὴν. ⁷¹ cat. et cod. β' φιλοσόφων δὲ τὸ φέρειν, etc. ⁷² cat. et cod. β' κύνα ὀδωδῶτα. ⁷³ utroque loco τῆς ἠπιότητος ὑπερβ. ⁷⁴ cod. β' πρὸς Δαβὶδ om. ⁷⁵ cat. p. 447 et cod. β' μετὰ δὲ τὸν ἐπαῖνον. ⁷⁶ cod. β' προσημαίνων, omisso γάρ post γινώσκω. ⁷⁷ cod. β' καὶ τὸ γένος om. ⁷⁸ ὀπίσω μου — πατρός μου, cat. p. 448. εἶτα μετ' ὀλίγα. ⁷⁹ cat. l. c. ὅτι ὁ τοσοῦτων. ⁸⁰ cat. et cod. β' τὸν φυγάδα. ⁸¹ cod. β' καὶ ὁ — ἀποδιδράσκοντα om. Deinde, καὶ μετὰ. ⁸² cat. p. 451 et cod. β' Ὁ τοσαύτην ἐπὶ Σαούλ ἐπιδείξασθαι. ⁸³ cod. β' ἐν τῇ ἐρήμῳ om. ⁸⁴ cat. τι τῶν ἐκείνων. ⁸⁵ cat. ἀλλὰ καὶ τὰς ἐτέρας βλάβας ἀνεκοφε.

runt viri : et neque nos prohibuerunt, neque nobis imperarunt omnibus diebus quibus fuimus apud ipsos, et cum essemus in agro, fuerunt circa nos tanquam murus, et interdiu et noctu, omnibus diebus quibus fuimus cum ipsis, et pavimus greges nostros ^b. » Ac tanta quidem fuit beneficentia : postulatio autem erat moderata, et significans egestatem rerum necessarium. « Inveniant, inquit, pueri tui gratiam in oculis tuis : quoniam bono **394** die venimus. Da quod invenerit manus tua pueris filii tui David ^c. » Quid differunt hæc verba a verbis quibus utuntur mendaci? Sed vir ferus non modo non dedit, sed etiam a contumeliis sibi non temperavit. « Quis est enim, inquit, David, et quis filius Jesse? Hodie multiplicati sunt servi qui aufugiunt singuli a facie dominorum ^d. » Recordatus ergo David illorum beneficiorum, et auditis his conviciis, venit armatus. Cogitabat enim quod Saul quidem incitamentum Injuriæ haberet potentiam, et regni invidiam : iste autem nullam habens occasionem arrogantiae, adversus eum extremis usus sit conviciis.

INTERR. LIX.

Cur cum jurasset se et ipsum et qui cum eo erant, occisurum, transgressus est jusjurandum?

Jusjurandum quidem justæ fuit iræ : pepercisse autem, sapientis et moderatæ cogitationis. Accepta enim Abigææ supplicatione exstinxit iram. Melius enim erat transgredi minarum jusjurandum, quam tantam cædem facere. Hyphi ^e autem Aquila interpretatus est *sata*. Gomor autem æqualis esse mensuræ ac hyphi, didicimus ex prophetia divini Ezechielis. Nomen autem Nabal, si transferatur in linguam Græcam, significat insipientiam. Hoc enim et Abigæa significat, et liber interpretationis Nominum Hebraicorum. Sic autem dixit **395** Aquila : « Nabal est nomen ei, et cum eo est effluxio ^f. Habet autem eundem sensum : effluente enim et exstincta vi rationis, succedit affectio insipientiæ. Illud autem : « Sicut prohibuit Dominus ne tu venias ad sanguinem innocentem, sicque servares

^b I Reg. xxv, 15, 16. ^c ibid. 8. ^d ibid. 10. ^e ibid. 18. ^f ibid.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ cat. et cod. β' εὐεργί. πολλή, et deinde αἰτησις μικρά. ⁸⁷ cod. β' προσφ. λόγων om. ⁸⁶ cat. ἐξέλιων om. ⁸⁵ cat. et cod. β' ἀλαζονείας om. ⁸⁴ Qu. 59 septem habet partes. 1.) Initium usque ad ἐργασφόνον exstat in cat. p. 456, ad cap. xxv, 54. 2.) τὸ δὲ — προφητείας vid. ib. p. 452, ad vers. 17, 18. 3.) τὸ δὲ — πάτος p. 395, vid. ib. p. 454, ad vers. 25. 4.) τὸ δὲ, καθὼς — ἀναπλησθῆς vid. ib. p. 435, ad vers. 26. 5.) καὶ τὸ — εὐλόγητος vid. ib. p. 436, ad vers. 31. 6.) τὸ δὲ ὑπὸ — μεταλαγείν vid. ib. ad vers. 32, 35. 7.) τὸν μέντοι et rel. vid. ib. p. 449, ad vers. 2. ⁸¹ cat. p. 456. καὶ om. cod. β' ὁμωμοκὸς κτείνεν αὐτόν. ⁸⁰ cod. β' ῥητέον οὖν, ὡς ὁ μὲν ὄρκος ἦν, etc. ⁷⁹ cat. p. 452 et cod. β' μεμαθ. δὲ τοῦτο καί. ⁷⁸ cat. p. 454 et cod. β' καὶ ἡ βίβλος τῶν Ἑβρ. ὀνομάτων. ⁷⁷ cod. β' αὐτῶ om. ⁷⁶ cat. l. c. et cod. β' ὑπορρέοντος. ⁷⁵ utriusque loco ἐλθεῖν.

NOTÆ.

(62) Ἐπιτετάχασιν. Hanc interpretationem sub vago nomine Ἄλλος recenset Montf. ad I Reg. xxv, 15. Rec. lectio est ἐνετέλιαντο.

(63) Τὸ δὲ — προφητείας. Hæc fere eadem sunt cum scholio quod et Procopio et cod. quodam regio ad I Reg. xxv, 18 attulit Montf. l. c. p. 309. Ad Nostrum autem hæc pertinere, apparet ex loco simili ad Ezech. xlv. Colligimus etiam ex hoc loco,

σφῶδρα, καὶ οὐκ ἀπεκώλυσαν ἡμᾶς, οὐδὲ ἐπιτετάχασιν (62) ἡμῖν πάσας τὰς ἡμέρας, ἃς ἤμεν παρ' αὐτοῖς· καὶ ἐν τῷ εἶναι ἡμᾶς ἐν ἀγρῷ, ὡσεὶ τεῖχος ἦσαν περὶ ἡμᾶς, καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, πάσας τὰς ἡμέρας ποτιῖα ἡμῶν μετ' αὐτῶν, καὶ ποιμαίνοντων τὰ βοῦντα ἡμῶν. » Ἡ μὲν οὖν εὐεργεσι τοσαύτη ⁸⁶· ἡ δὲ αἰτησις μετρία, καὶ τὴν σπάνιων ἀναγκαίων μηνύουσα· « Εὐρέτω γὰρ, φησί, τὰ παιδάρια χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς σου, ὅτι ἐφ' ἡμέραν ἀγαθὴν ἡμεῖς ἔχομεν. Δὸς δὲ ὃ ἂν εὕρη ἡ χεὶρ σου τοῖς παισὶ τοῦ υἱοῦ σου Δαβὶδ. » Τί διαφέρει ταῦτα τὰ βήματα τῶν παρὰ τῶν προσαιτούντων προσφερομένων λόγων ⁸⁷; Ἄλλὰ ὁ θηριώδης ἀνὴρ οὐ μόνον οὐκ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ προσεπαροίγησε. « Τίς γὰρ, φησί, Δαβὶδ, καὶ τίς υἱὸς Ἰεσσαί; Σήμερον πεπληθυσμένοι εἰσὶν οἱ δούλοι, οἱ ἀποδιδράσκοντες ἕκαστος ἀπὸ προσώπου τῶν κυριῶν αὐτῶν. » Τῶν εὐεργεσιῶν τοῖνυν ἐκέλιων ⁸⁸ ὁ Δαβὶδ μεμνημένος, καὶ τῆς παροινίας ἀκούσας ὄρμησεν ὀπισθήμενος. Ἐλογίσαστο γὰρ, ὡς ὁ μὲν Σαοὺλ εἶχεν ἀφορμὴν τῆς ἀδικίας τὴν δυναστείαν, καὶ τὸν φθόνον τῆς βασιλείας· οὗτος δὲ οὐδεμίαν πρόφασιν ἔχων ἀλαζονείας ⁸⁹, ταῖς ἐσχάταις κατ' αὐτοῦ λοιδορίαις ἐχρήσατο.

EPQT. NΘ ⁹⁰.

Τί δήποτε ὁμωμοκῶς καὶ ⁹¹ αὐτόν, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κτείνεν, παρέδθη τὸν ὄρκον;

Ὁ μὲν γὰρ ὄρκος, ⁹² τοῦ δικαίου θυμοῦ, ἢ δὲ φειδῶ τοῦ σώφρονος λογισμοῦ. Δεξάμενος γὰρ τῆς Ἀβιγαίας τὴν ἰκετείαν, ἔσβεσε τὸν θυμόν. Ἄμεινον γὰρ ἦν παραδῆναι τῆς ἀπειλῆς τὸν ὄρκον, ἢ τοσοῦτον ἐργασσασθαι φόνον. Τὸ δὲ ὑφεί (65), σάτα ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσε· τὸ δὲ γόμορ ἰσόμετρον εἶναι τῷ ὑφεί μεμαθηκαίμεν ⁹³ ἐκ τῆς τοῦ θεσπεσίου Ἐξεκίηλ προφητείας (64). Τὸ δὲ Νάβαλ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μεταβαλλόμενον, τὴν ἀφροσύνην σημαίνει. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ Ἀβιγαία δεδήλωκε, καὶ τῆς τῶν Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἐρμηνείας ἡ βίβλος ⁹⁴. Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως ἐφη, « Νάβαλ ὄνομα αὐτῶ ⁹⁵, καὶ ἀπορρέοντος μετ' αὐτοῦ. » Τὴν αὐτὴν δὲ ἔχει διάνοιαν ἀπορρέοντος ⁹⁶ γὰρ τοῦ λογικοῦ, καὶ σθενυμένου, τὸ τῆς ἀφροσύνης ἐπιγίνεται πάθος (65). Τὸ δὲ, « Καθὼς ἐκώλυσέ σε Κύριος, τοῦ μὴ εἰσελθεῖν ⁹⁷ σε

commentarios hosce in libros Regum et Paralip. ordine temporis posteriores esse illis quos scripsit in Ezechielem.

(64) Ὑφεί. Legere mallet vel οἶφι vel οἶφι.

(65) Ἀπορρέοντος — πάθος. Hæc parum differunt a scholio quod ex edit. Rom. in suam transtulit Bosius ad I Reg. xxv, 25.

εις αἵμα ἰθῶον, καὶ σώσεις τὰς χεῖράς σου ⁹⁸ σοι ὁ ἄκυλας εἶπε ἔτι μισάσεις (66) εἶρηκεν, ἀντὶ τοῦ ἵνα μὴ μύσους ἐκ τῆς μαιφονίας ἀναπλησθῆς. Καὶ τὸ, οὐκ ἔσται ⁹⁹ σοι βδελυγμὸς καὶ σκάνδαλον καρδίας τῷ κυρίῳ μου ἂντὶ τοῦ βδελυγμὸς, νυγμὸς (67) ὁ ἄκυλας εἶρηκεν ἰ. ἀντί-τεται δὲ τὰς τοῦ συνεδέτος ἀκίδας. Τὸ δὲ Βαροῦχ, Κύριος εὐλογητός. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ εἰρημέ-
 von ⁹⁵ εὐλογημένη σὺ εἶ, ἀποκωλύσασά με σήμε-
 ρον ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ μὴ εἰσελθεῖν εἰς αἵματα,
 καὶ σώσαι τὴν χεῖρά μου ἐμοί, ὁ ἀμάρτημα γρα-
 φικὸν εἶναι ὑπολαμβάνω. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ
 εἰ μὴ μισώσαι εἰρηκασιν, ἀντὶ τοῦ, εἰ μὴ μύσους
 μεταλαχεῖν (68). ὁ Τὸν μέντοι ὁ Κάρμηλον ἐνταῦθα
 Εὐσέβιος, ὁ Καισαρεὺς οὐ τὸ ὄρος εἶρηκεν, ἀλλὰ κώ-
 μῃν τινὰ μέχρι τοῦ νῦν οὕτως ὀνομαζομένην, νοσ-
 θεν τῆ; Ἱερουσαλήμ κειμένην, ἐν ἣ φασιν ὠκηκέναι
 τὸν Νάβαλ.

manum tuam tibi ; Aquila dixit : « Ut non pol-
 luas te, » pro eo quod est, « ne abominatione ro-
 plearis ex caele ». Et illud : « Non erit tibi abo-
 minatio, et scandalum cordis domino meo ^h, » pro
 abominatio, Aquila vertit *compunctio* (intelligit au-
 tem stimulos conscientiae); Baruch vero, « bened-
 dictus Dominus. » Quod autem dictum est a Davide :
 « Benedicta es tu, quae me prohibuisti hodie, ne ven-
 nam ad sanguinem, et ut servem manum meam
 mihi ⁱ, » existimo esse erratum scriptoris. Alii
 enim interpretes dixerunt, « ut non abominer, »
 id est, « ne sim particeps abominationis. » Carme-
 lum autem Eusebii Caesariensis hic dixit non esse
 montem, sed vicum quendam situm ad australem
 plagam Hierosolymae, qui usque in hodiernum
 diem sic nominatur, in quo aiunt habitasse Naba-
 lem.

ΕΡΩΤ. Ξ ὁ.

Πῶς ροητέον τὸ εἰσαὐτὸν ἐκάθειδεν ὁ ἐν τῇ (69) λαμπίνῃ;

Λαμπίνῃ μὲν ἐστὶν εἶδος ἀρμαμάξης, ὡσπερ αὖ
 καὶ ἀπίνῃ. Ὁ δὲ ἄκυλας οὐκ εἶπε λαμπίνῃ (70),
 ἀλλὰ τῇ στρογγυλώσει (71) ὁ δὲ λόγος, τὸ
 ἐν μέτῳ τοῦ λαοῦ κατακεκλιῆσθαι ὁ βασιλεὺς,
 καὶ πανταχόθεν ὁ ὑπὸ τῶν ὀπλοφόρων τευχίζεσθαι
 καὶ τοῦτο μᾶλλον ἀληθέστερον εἶναι νομίζω. Εἶπε
 γὰρ, φησὶ, Δαβὶδ πρὸς (72) Ἀχιμέλεχ τὸν Χε-
 ταιὸν, καὶ πρὸς Ἀβεσαὶ υἱὸν Σαρουῖα, ἀδελφὸν Ἰωῶβ,
 λέγων Τίς εἰσελεύσεται μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν παρεμ-
 βολὴν πρὸς Σαοὺλ. Τοιγάρτοι δεδήλωκεν ὁ λόγος,
 ὡς μεταξὺ τῆς στρατιᾶς ἐκάθειδεν ὁ βασιλεὺς. Ἄλλ'
 εἰσηλθε μὲν θαρράλειως, ἐφεύρατο δὲ σωφρόνως,
 καὶ πεπεδημένον ὑπὸ λαβῶν οὐκ ἀπέκτεινεν
 ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀβεσαὶ τοῦτο δρᾶσαι βουληθέντα κε-
 κώλυκεν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, πρὸς αὐτόν. Μὴ δια-
 φθείρης (73) αὐτόν, ὅτι τίς ἐπολεσε χεῖρα αὐτοῦ
 ἐπὶ χριστὸν Κυρίου, καὶ ἀθωωθήσεται;

396 INTERR. LX.

Quid est : « Saul dormiebat ἐν τῇ λαμπίνῃ ? »

Λαμπίνῃ quidem est genus currus, sicut etiam
 ἀπίνῃ. Aquila vero non dixit λαμπίνῃ, sed στρογ-
 γυλώσει : quod quidem significat, in medio exerci-
 tus decubuisse regem, et undique fuisse munitum
 stipatoribus, et hoc existimo esse verius : « Dixit
 enim, inquit, David ad Achimelechum Chettæum,
 et ad Abessam filium Sarviae, fratrem Joabi, di-
 cens : Quis veniet mecum in castra ad Saulem ? »
 Hoc itaque significavit oratio, quod rex dormiret in
 medio exercitus. Sed ingressus quidem est auda-
 cter, pepercit autem moderate, et cum somno pra-
 peditum deprehendisset regem, non occidit eum,
 et Abessam hoc volentem facere prohibuit : « Ei
 enim dixit, Ne eum interimas. Quis enim inferet
 manus in unctum Domini, et erit innocens ^l ? »

⁹⁵ I Reg. xxv, 29. ^h ibid. 31. ⁱ ibid. 53. ^j I Reg. xxvi, 7. ^k ibid. 6. ^l ibid. 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁸ Utrouque loco τὴν χεῖρά σου, omisso σοί. ⁹⁹ cat. p. 456 et cod. β οὐκ ἔστι. ¹ cod. β νυσταγμὸς ὁ ἄκυλας ἠρμήνευσεν. cat. ἐρμήνευσεν. ² cod. β ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἶρημ. ³ τὸν μέντοι, etc. cat. p. 449. Κάρμηλον ἐνταῦθα οὐ τὸ ὄρος εἰρηκέναι φησὶν Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ἀλλὰ κώμῃν τινὰ μέχρι καὶ νῦν οὕτως ὀνομαζομένην, νοσθθεν τῆς Ἱερουσαλὴμ κειμένην, ἐν ἣ φασιν ὠκηκέναι τὸν Νάβαλ. ⁴ Qu. 60 initium usque ad ἐκάθ. ὁ βασ. exstat in cal. p. 458, ad cap. xxvi, 5. Reliqua vid. ib. p. 460, ad vers. 6-9. ⁵ cat. p. 458 et cod. β Σαοὺλ ἐκάθητο. ⁶ Utrouque loco λαμπίνῃ. ⁷ cod. β ὁ δὲ — στρογγυλώσει: om. ⁸ cod. α et β τοῦ στρατοῦ. ⁹ cat. l. c. et cod. α, β κατακεκλιῆσθαι. Deinde cod. β τοῦ βασιλέως. ¹⁰ cat. l. c. καὶ πανταχ. — τευχίζεσθαι om. ¹¹ cat. et cod. β Ἀχιμέλεχ. ¹² cat. p. 460 καὶ et cod. β ὑπὸν om. ¹³ cat. ἐποιήσε χεῖρας ἐπὶ, etc.

NOTÆ.

(66) *Μὴ μισάσεις*. Simili loquendi modo reliqui interpretes Græci utuntur v. 53, teste Montf. l. c. pag. 508.

(67) *Νυγμὸς*. Sunt qui Aquilæ tribuunt versionem λυγμὸς, hancque vocem ortam esse putant e βδελυγμὸς, omisis tribus primis litteris Vid. Montf. l. c. p. 509.

(68) *Ἀμάρτημα — μεταλαχεῖν*. Ad hæc verba Montf. l. c. observat : « Frustra certe hic errorem in versione τῶν Ὁ. suspicatur Theodoretus : nam illi cum Hebræo consentiunt. » At vero non dissensum a textu Hebr. spectasse videtur Noster, quem scimus plerumque Græcos interpretis sequi.

Non alio respectu h. l. a librario peccatum fuisse indicare voluit Noster, quam quatenus a reliquis h. l. discrepat versio τῶν Ὁ.

(69) *Λαμπίνῃ*. Mallem legere λαμπίνῃ.

(70) *Δαμπίνῃ — βουσιλέα*. Hæc lere eadem sunt cum scholio Procopii apud Montf. l. c. p. 510.

(71) *Στρογγυλώσει*. Montf. l. c. Aquilæ tribuit interpretationem τῇ κώμῃ.

(72) *Ἀχιμέλεχ*. Hæc lectio præferenda est receptæ Ἀχιμέλεχ I Reg. xxvi, 6.

(73) *Διαφείρης*. Ita omnes legunt l. c. præter cod. Vatic. qui habet ταπεινώσης.

INTERR. LXI.

A

EΠΟΤ. ΞΑ' 14.

Quomodo est intelligendum : « Nisi Dominus percusserit eum, vel veniat dies ejus, et moriatur m? » et cætera.

Illud, « Dominus percusserit eum, » significat plagam a Deo immissam, quam sustinuerunt et primogenita Ægyptiorum, et populus in deserto sæpè numero, et Nabal Carmelius. Illud autem, « vel dies ejus venerit, » significat mortem secundum naturam, quæ solet evenire vel ex abundantia, vel ex defectu, vel redundante aliquo ex 397 iis qui insunt nobis humoribus. Quæ autem accidit in bello, est magis violenta. Occiduntur enim qui sunt robustis corporibus. Hastam autem et aquæ lenticulam mirabilis David accepit, ut rursus collatum ostenderet beneficium. Ubique autem scriptor divinam prædicat Providentiam. Nam cum dixisset quod omnes dormiebant, subjunxit : « Stupor Domini cecidit super eos n. » Sunt autem admirabilia etiam ipsa prophetæ verba. Ostendit enim quam impii regis gerebat curam : « Vivit enim, inquit, Dominus, quod filii mortis estis, qui non servatis dominum vestrum, regem, unctum Domini o. » Et præterea cum dixisset, « ingressus est quidam ex populo ad occidendum dominum meum regem, » ostendit hastam et lenticulam. Cum autem fraudulentus et sceleratus Saul voce agnita dixisset : « Voxne tua hæc, o fili David p? » respondens vir divinus dixit : « Vox mea est, Domine mi; servus tuus sum, Domine mi rex q. » Et qui erat regiam consecutus consecrationem, et spiritualem gratiam adeptus, seipsum nominabat servum ejus qui privatus erat gratia, et qui sanguinem sitiebatur : « Cur persequitur dominus meus rex servum suum? Quid peccavi, aut quod in me inventum est vitium? Et nunc audiat dominus meus rex verba servi sui. Si Dominus te in me incitat, uretur sacrificium tuum. Si autem filii hominum, exsecrati sint ipsi coram Domino. » Dixit etiam causam cur eos est exsecratus : « Quoniam ejecerunt me hodie, 398 ne confirmatus sim in hæreditate Domini, dicentes, Vade, et servi diis alienis r. » Hoc autem non dicebant verbis, sed rebus

Πῶς νοητέον : « Ἐὰν μὴ Κύριος παύσῃ αὐτὸν, ἢ ἡ ἡμέρα αὐτοῦ ἔλθῃ καὶ ἀποθάνῃ; » καὶ τὰ ἕξῃς.

Τὸ, « Κύριος παύσῃ αὐτὸν, τὴν θεήλατον σημαίνει πληγὴν, ἣν καὶ 15 τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων ὑπέμεινε, καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ πολλαίως, καὶ Νάβαλ ὁ Καρμηλίος. Τὸ δὲ, « ἡ ἡμέρα αὐτοῦ ἔλθῃ, » τὸν κατὰ φύσιν ἐπαγόμενον 16 θάνατον, ὃς γίνεσθαι 17 πέφυκεν, ἢ ἐκ πλησμονῆς, ἢ ἐξ ἐνδείας, ἢ τινος τῶν ἐν ἡμῖν χυμῶν πλεονάσαντος. Ὁ δ' ἐν πολέμῳ γινόμενος βίαιος μᾶλλον ἐστίν· ἐβρωμένοι γὰρ τὰ σώματα κατακτείνονται 18. Τὸ μέντοι δόρυ, καὶ τοῦ ὕδατος τὸν φακὸν εἰληφεν ὁ Δαβὶδ ὁ Θαυμασίος, ἵνα τὴν γεγενημένην πάλιν εὐεργεσίαν ἐπιδείξῃ. Πανταχῆ δὲ ὁ συγγραφεὺς τὴν θέλαν κηρύττει προμύθειαν. Εἰρηκῶς γὰρ ὅτι πάντες ἐκάθευδον, ἐπήγαγεν, ὅτι « Θάμβος Κυρίου ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτούς. » Ἀξιάγαστα δὲ καὶ αὐτὰ τοῦ προφήτου τὰ ῥήματα. Δηλοῖ γὰρ ἣν πεποιήται τοῦ δυσμενοῦς βασιλείως κηδεμονίαν· « Ζῆ γὰρ Κύριος, φησὶν, ὅτι υἱὸι θανάτου ὄμεις, οἱ μὴ (74) φυλάττοντες τὸν κύριον ὤμων ἐν βασιλείᾳ τὸν χριστὸν Κυρίου. » Καὶ πρὸς τούτοις εἰπὼν, ὡς « εἰσῆλθέ τις τοῦ λαοῦ ἀποκτείνει τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα, » ὑπέδειξε τὸ δόρυ καὶ τὸν φακόν. Ἐπειδὴ δὲ Σαοὺλ ὁ παλιμβουλος, καὶ παμπόνηρος, τὴν φωνὴν ἐπιγούους εἰρηκεν, « Ἡ φωνή σου αὕτη, τέκνον Δαβὶδ; » ὑπολαβὼν ὁ θεὸς 19 εἶπεν ἀνὴρ, « Φωνή μου, Κύριέ μου 20· δούλος σός, Κύριέ μου βασιλεῦ. » Καὶ τῆς βασιλικῆς χειροτονίας γεγενημένης, καὶ τῆς πνευματικῆς χάριτος 21 μεταστάσης, δούλον ἑαυτὸν ὠνόμαζε τοῦ γεγυμνωμένου τῆς χάριτος 22, καὶ τοῦ διψώντος τοῦ αἵματος. Εἶτα πρῶως τῷ τῆς σφαγῆς 23 ἐπιμέμφεται πόθῳ· « Ἴνα τί τοῦτο καταδιώκει ὁ κύριός μου ὁ βασιλεὺς ὅπισθε τοῦ δούλου αὐτοῦ; Τί ἡμαρτον, ἢ τίς ἐν ἐμοὶ κακία εὑρέθη; Καὶ νῦν ἀκουσάτω δὴ ὁ κύριός μου ὁ βασιλεὺς τὰ ῥήματα τοῦ δούλου αὐτοῦ. Εἰ ὁ θεὸς ἐπισειε σε ἐπ' ἐμὲ, ὀσφρανθεῖ 24 ἡ θυσία 25 σου. Εἰ δὲ υἱὸι ἀνθρώπων, ἐπικατάρατοι οὗτοι ἐνώπιον Κυρίου. » Ἐφ' ἧ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν 26, δι' ἣν αὐτοῖς ἐπηράσατο· ὅτι « Ἐξέβαλον με σήμερον, μὴ ἐστηρίχθαι ἐν κληρονομίᾳ Κυρίου, λέγοντες, Πορεύου καὶ δούλευε θεοῖς ἑτέροις. » Τοῦτο δὲ οὐ διὰ ῥημά-

m I Reg. xxvi, 10. n ibid. 12. o ibid. 16. p ibid. 17. q ibid. 18, 19. r ibid.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

14 Qu. 61 his septem constat partibus. 1) Initium usque ad κατακτείνονται, p. 397, exstat in cat. p. 460, ad cap. xxvi, 10. 2) τὸ μέντοι— ἐπ' αὐτούς vid. ib. ad vers. 11, 12. 3) ἀξιάγαστα— τὸν φακὸν vid. ib. p. 461, ad vers. 16. 4) ἐπειδὴ— τοῦ αἵματος vid. ib. p. 462, ad vers. 17. 5) εἶτα— εὑρέθη vid. ib. ad vers. 22, 23. 16 cod. β ἦν καὶ— Καρμηλίος om. 17 cod. β ἐπαγόμενον om. 18 cod. β γίνεσθαι— πλεονάσαντος om. 19 cod. β κτείνονται. 20 cat. p. 462 et cod. β ὁ θεὸς ἐκείνος. 21 cod. β κύριέ μου, βασιλεῦ. 22 cat. l. c. χάριτος ἀπολαβόν. 23 τοῦ γεγ. τ. χάριτος. cat. et cod. β τοῦ ἐκατέρωθεν γυμνωθέντος. cod. β omittit proxima καὶ— αἵματος. 24 cod. β τῷ τῆς σφαγῆς om. 25 cod. β ὀσφρανθεῖ. 26 cat. θυσίας. 27 cat. et cod. β εἶτα καὶ τ. αἰτ. Deinde catena, δι' ἣν αὐτοῖς ἐπηράσατο, ἐπάγει.

NOTÆ.

(74) Μη. Bene h. l. et in edit. Compl. I Reg. xxvi, 16 additur hæc particula, quæ tamen abest secundum r.c. lectionem.

των ελεγον, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ἠνάγκαζον δρᾶν. **A** cogebant facere. Eum enim undique expellentes, aderebant necessitatem ut confugeret ad munitas urbes alienigenarum. Reddidit autem et hastam et leaticulam : et justo iudici eum commisit iudicium.

EPQT. EB'.

Τι δῆποτε τὰ περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Σαμουὴλ συγγράψας ἔμπροσθεν, πάλιν αὐτῆς ἐμνήσθη;

Μέλλων τὰ κατὰ τὴν ἐγγαστριμύθον διηγεῖσθαι, ἠναγκάσθη μνησθῆναι ³⁰ Σαμουὴλ τελευτῆς.

EPQT. EG'.

Ὡς τὰ κατὰ τὴν ἐγγαστριμύθον νοητέον;

Τινὲς φασιν, ἀληθῶς; αὐτὴν ἀνενηνοχῆναι τὸν Σαμουὴλ. Τινὲς δὲ τοῦτον ³⁰ μὲν τὸν λόγον ἀνέτρεψαν, δαίμονα δὲ τινα λαοπλάνον ἐφησαν δεῖξαι τὸ σχῆμα τοῦ Σαμουὴλ ³¹, καὶ εἰπεῖν ³² ἃ πολλὰκις ἀκήκοε τοῦ Σαμουὴλ εἰρηκότος; ἀγνοῆσαι δὲ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Σαουλ τελευτῆς ³³. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνόσιον ἡγοῦμαι καὶ δυσσεβές ³⁴. Οὐ πείθομαι γὰρ τὰς νέκυσας, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν ἀνάγειν ψυχὴν, μήτοιγε προφήτου, καὶ τοσοῦτου προφήτου. Δῆλον γὰρ, ὡς ἐν ἄλλω τινὶ χωρίῳ διάγουσιν αἱ ψυχαὶ, προσμένουσαι τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Τοιαῦτοι κακομῆθι δυσσεβεῖς; τὸ πιστεῦεν τοσαύτην ἔχειν τὰς ἐγγαστριμύθους ἰσχύν. Τὸ δὲ γε δεύτερον ἀνοίας ³⁵ μᾶλλον, ἢ δυσσεβείας ἐστί. Τὸν ἀνόσιον γὰρ ἐκείνον ἀνατρέψαι πειραθέντες λόγον, ψευδῆ τὴν γεγενημένην ὑπέλαβον πρὶ βήρησιν, καὶ τοῦτου χάριν αὐτὴν τοῖς τοῦ ψεύδους διδασκάλοις ἀνέθεσαν δαίμοσιν· ἐγὼ δὲ ἀναγνὼς τῶν Παραλειπομένων ³⁶ τὴν βιβλον, εἶρον οὕτως εἰρηκότα τὸν τὴν ἱστορίαν συγγεγραφέα· « Καὶ ἀπέθανε Σαουλ ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτοῦ, εἰς ἠνόμησεν ἐν Κυρίῳ ³⁷ κατὰ τὸν λόγον ³⁸ Κυρίου· διότι οὐκ ἐφύλαξεν αὐτὸν, καὶ ὅτι ³⁹ ἐπηρώτησε Σαουλ ἐν τῇ ἐγγαστριμύθῳ τοῦ ἐκζητήσαι· καὶ ἀπεκρίνατο αὐτῷ Σαμουὴλ ὁ προφήτης (75). Καὶ οὐκ ἐξέζητησεν ἐν Κυρίῳ· καὶ ἀπέκτεινε αὐτόν. » Δῆλον τοίνυν ἐνεῦθεν, ὡς αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός, σχηματίσας ὡς ἠβουλήθη τὸ εἶδος τοῦ Σαμουὴλ, ἐξήνεγκε τὴν ἀπόφασιν, οὐ τῆς ἐγγαστριμύθου δρᾶσαι ⁴⁰ τοῦτο δυνηθείσης ⁴¹, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἐξενεγκόντος ⁴² τὴν ψῆφον. Ἀκούομεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, « Κἂν ἀπέλθῃ πρὸς τὸν ψευδοπροφήτην, ἐγὼ Κύριος ἀποκριθήσομαι αὐτῷ. » Οὕτω καὶ διὰ

INTERR. LXII.

Cur, cum antea scripsisset de obitu Samuelis, ejus rursus meminuit * ?

Narraturus de ventriloqua, necesse habuit commemorare mortem Samuelis.

INTERR. LXIII.

Quomodo intelligenda est narratio de ventriloqua ?

Nonnulli dicunt cum vere retulisse Samuelem. Nonnulli autem hoc quidem refellerunt; dixerunt **B** autem quemdam dæmonem populi deceptorem ostendisse figuram Samuelis, et dixisse quæ sæpe audierat dicentem Samuelem, ignorasse autem tempus mortis Saulis. Ego autem primum quidem existimo esse nefarium et impium : nec enim credo mulieres necromanticas vel quamlibet reducere animam, tantum abest ut prophetæ, et tanti prophetæ. Est enim perspicuum quod in aliquo alio loco degunt animæ, exspectantes resurrectionem corporum. Quare valde impium est credere ventriloquas habere vim tantam. Secundum autem est amantia potius quam impietatis. Tentantes enim evterere impiam illam opinionem, existimaverunt falsam fuisse prædictionem, et ideo eam attribuerunt **399** mendacii magistris dæmonibus. Ego autem **C** legens librum Paralipomenon, inveni eum sic dixisse qui scripsit historiam : « Et mortuus est Saul in suis iniquitatibus, quibus inique egerat contra Dominum, secundum eloquium Domini : propterea quod hoc non observavit, et quod interrogavit Saul ventriloquam ut eam requireret. Et respondit ei Samuel propheta : et non requisivit Dominum, et occidit eum ⁴. » Hinc est ergo perspicuum, quod ipse Deus universorum, efformata ut voluit specie Samuelis, protulerit sententiam, cum hoc non potuisset facere ventriloqua, sed Deus, qui etiam per adversarios sententiam protulit. Audimus enim eum dicentem : « Et si abierit ad pseudopphetam, ego Dominus respondebo ei. » Ita etiam per Balaam benedixit populo, et per

* I Reg. xxviii, 5, coll. c. 25. † I Paral. x, 13, 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

³⁰ cat. ἠνάγκαζον. ³¹ cat. πόλεις τὰς ὀχυράς. ³² cat. p. 466. πάλιν μνησθῆναι. ³³ cat. p. 468 et cod. β brevius, τινὲς δ' οὐ. ³⁴ cod. β ἐφησαν ἐν σχήματι δεῖξαι τοῦ Σαμ. ³⁵ cod. β καὶ εἰπεῖν — εἰρηκότος οἷα. ³⁶ cod. β διὰ καὶ ἀγνοεῖν αὐτὸν τὸν χρ. τ. τ. Σ. τελευτῆς. ³⁷ post δυσσεβές cat. l. c. ita, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τυχόντος ψυχὴν δυνατὸν τὰς ἐγγαστριμύθους, μήτοιγε προφήτου καὶ τηλικούτου ἀνενεγκεῖν. Δῆλον, etc., cod. β omittit illa, οὐ πείθομαι γὰρ τ. νέκυσας, et sic pergit : οὐδὲ γὰρ — ἀνενεγκεῖν (ut in cat.), et addit, τὸ δὲ δαπεῖν (leg. τότε δ' εἰπεῖν) ἀγνοίας μᾶλλον ἢ δυσσεβείας ἐστί. ³⁸ cat. ἀγνοίας. ³⁹ cat. et cod. β Ἐγὼ δὲ ἐν τοῖς Παραλειπομένοις, et deinde, τὸν συγγεγραφέα ⁴⁰ Utrouque loco, ἠνόμεσεν Κυρίῳ. ⁴¹ cod. β κατὰ τὸν λόγ. — ἐφύλ. αὐτὸν οἷα. ⁴² Utrouque loco εἶτα καὶ ὅτι. ⁴³ cod. β δρᾶσαι οἷα. ⁴⁴ cod. β δυνηθείσης· ἀπαγε. sequitur ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. ⁴⁵ cod. β ἐξηνέγοντες.

NOTÆ.

(75) Καὶ ἀπεκρίνατο — προφήτης. Hæc desunt l. c. tum in textu Hebr. tum in edit. Compl., testo Bosie.

imprium vatem prædixit futura, et orbis terræ prænu-
tiavit salutem, non loquente execrando spiritu,
sed sanctissimo Spiritu operante. Quoniam autem
quidam existimant falsam esse prædictionem, operæ
pretium esse existimo de hac etiam re breviter
disserrere. Prius dixit scriptor : « In illis diebus
alienigenæ cogebant exercitum adversus Israel :
et exibant, et castrametabantur in Sonam. Et cogebat
Saul omnem virum Israelitam, et castrame-
tabantur in Gelboe. Et vidit Saul castra alienigena-
rum, et timuit, et expavit valde cor ejus : et
rogavit Saul per **400** Dominum, et non respondit
ei Dominus, nec per somnos, nec per manifesta-
tiones, nec per prophetas ^u. » Manifestationes
autem vocavit responsa, quæ significabantur per
ephod : « Et dixit Saul famulis suis : Querite
mihî mulierem ventriloquam ^v. » Patet ergo Sau-
lem, cum Hebræi et alienigenæ castrametati essent,
exquisivisse ventriloquam : « Vidit enim, inquit,
castra alienigenarum, et timuit, et expavit cor ejus
valde. » Cum autem abiisset ad ventriloquam, et a
Deo accepisset sententiam, statim cecidit, cum ne-
que noctu comedisset, quando clam relicto exer-
citu, ventriloquam sciscitaturus accessit, neque
per totum diem illum. Mulieris demum hortatu
cœnavit, et noctu pervenit ad exercitum. Hoc enim
docuit historia : « Et apposuit coram Saule, et cor-
ram pueris ejus, et comederunt, et surgentes abie-
runt nocte illa ^x. » Deinde orta luce commissum est
prælium. Vera ergo fuit prædictio : « Crastino die
tu morieris, et Jonathan filius tuus tecum : et
castra Israelis dabit Dominus in manus alienigena-
rum ^y. » Eorum autem nihil prædixerat Samuel,
cum esset superstes, sed solius regni privationem :
Jonathan autem nullam fecerat mentionem. Hic
autem et ipsius et Jonathan prædixit interitum, et
stragem populi, et victoriam alienigenarum. Sed
suspiciantur plures intercessisse dies, et scriptorem
juxta morem Scripturæ narrationem belli resum-
pisse. Et nolunt considerare quod, cum Samuclis
quoque mortem **401** antea dixisset historiogra-
phus, dixit rursus post multas narrationes : « Et
Samuel est mortuus, et planxit eum totus Israel.
Et sepeliverunt eum in Armathaim civitate ejus ^z. »
Repetiit autem hanc narrationem, ut, sicut dixi,

Α τοῦ Βαλαάμ ἠλόγησε τὸν λαόν, καὶ διὰ τοῦ δυνά-
στου μάντειος προηγόρευσε τὰ ἐσόμμενα, καὶ ^u τῆς
τῆς οἰκουμένης προεθέσπισε σωτηρίαν, οὐ τοῦ μί-
αρου πνεύματος φθεγγαμένου, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ καὶ
παναγίου Πνεύματος ἐνεργήσαντος ^v. Ἐπειδὴ δὲ
τινες ψευδῆ τὴν πρόβησιν ὑπειλήφασιν, πρῶτον
νομίζω καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξελθεῖν. Προεί-
πεν ^u ὁ συγγραφεὺς, ὅτι « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις
συναθροίζουσιν οἱ ἀλλόφυλοι τὰς παρεμβολὰς αὐτῶν,
τοῦ ἐξελθεῖν εἰς πόλεμον ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ ἐξέρχον-
ται, καὶ παρεμβάλλουσιν εἰς Σωνάμ. Καὶ συναθροί-
ζει Σαοὺλ πάντα ἄνδρα Ἰσραὴλ, καὶ παρεμβάλλου-
σιν εἰς Γελβουέ ^u. Καὶ εἶδε Σαοὺλ τὴν παρεμβολὴν
τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἐφοβήθη ^v, καὶ ἐξέστη ἡ καρδία
αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ἐπρώτησε Σαοὺλ διὰ τοῦ Κυρίου,
καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ Κύριος, καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις, ^B
καὶ ἐν τοῖς δῆλοις, καὶ ἐν τοῖς προφήταις· ὁ Δῆλος
δὲ ἐκάλεσε τὰ διὰ τοῦ ἐφοῦδς σημερινόμενα· « καὶ
εἶπε ^u Σαοὺλ τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Ζητήσατέ μοι γυ-
ναῖκα ἐγγαστρίμυθον. » Ἄηλον ^v τοῖνον, ὡς τῶν
Ἑβραίων καὶ τῶν ἀλλοφύλων ἐστρατοπεδευκότων,
ἐπεζήτησε τὴν ἐγγαστρίμυθον ὁ Σαοὺλ· « εἶδε γάρ,
φρσι, τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἐφοβήθη,
καὶ ἐξέστη ἡ καρδία αὐτοῦ σφόδρα. » Ἀπελθὼν ἐκ
πρὸς τὴν ἐγγαστρίμυθον, καὶ θεοθεν δεξάμενος τὴν
ἀπόφασιν, ἔπεσε παραυτίκα, οὔτε νύκτωρ ^u φαγῶν,
ἤνικα λάθρα καταλιπὼν τὸ στρατόπεδον, τῆς ἐγγα-
στρίμυθου πεισόμενος παρεγένετο ^v· οὔτε διὰ πά-
σης τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Δεξάμενος δὲ τῆς γυναικὸς
τὴν παράκλησιν ^u ἐδείπνησε, καὶ διανυκτερεύσας
κατέλαθε τὴν παράταξιν. Τοῦτο γὰρ ἐδίδαξεν ἡ ἱστο-
ρία ^v· « Καὶ προσήνεγκεν ^u ἐνώπιον Σαοὺλ, καὶ ἐν-
ώπιον τῶν παιδῶν αὐτοῦ, καὶ ἔφαγον, καὶ ἀναστάντες
ἀπῆλθον τὴν νύκτα ἐκείνην. » εἶτα τοῦ φωτὸς ἀνα-
σχόντος· γέγονεν ἡ παράταξις. Ἀληθὲς ^v τοῖνον ἡ
πρόβησις, ὅτι « Ἀβριον σὺ ἀποθανῆ, καὶ Ἰωνάθαν
υἱὸς σου μετὰ σοῦ, καὶ τὴν παρεμβολὴν Ἰσραὴλ, καὶ
σὲ ^u δώσει Κύριος εἰς χεῖρας τῶν ἀλλοφύλων. »
Τούτων ^v δὲ οὐδὲν ἐστὶ περιῶν ὁ θεὸς Σιμουὴλ
προειρήκει, ἀλλὰ μόνον τῆς βασιλείας τὴν στέρησιν·
τοῦ δὲ γε ^u Ἰωνάθαν οὐδεμίαν ἐποιήσατο μνήμη.
Ἐνταῦθα δὲ καὶ αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ἰωνάθαν προεῖπε
τὸν θλεθρον, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἤτταν, καὶ τῶν ἀλλο-
φύλων τὴν γίκτην. Ἄλλ' ὕποπτέουσι ^v πλείους ἐν
τῷ μεταξύ διεληλυθέναι ἡμέρας· καὶ τὸν ^u συγγρα-

^u I Reg. xxviii, 4. 6. ^v ibid. 7. ^x ibid. 25. ^y ibid. 19. ^z ibid. 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^u cod. β προηγόρευσε τὰ ἐσ. καὶ om. ^v cod. β καὶ παναγ. Πν. ἐνεργ. om. ^v cat. p. 469 et cod. β ἡ δὲ
πρόβησις ἡ περὶ (cod. β παρά) τοῦ Σαοὺλ οὐ ψευδῆς, ὡς δὲ ἄηλον. προεῖπεν, etc. ^v παρεμβ. ἐν Γελβουέ
(leg. Γελβουέ, ut pulo). Deinde, καὶ εἶδε Σαοὺλ, etc. ^v cod. β' καὶ ἐφοβήθη om. ^v cod. β' καὶ εἶπε—ἐγ-
γαστρίμυθον om. ^v δῆλον—ἐπεζ. τ. ἐγγ. ὁ Σαοὺλ. cat. εἶτα τῶν Ἑβραίων κατὰ τῶν ἀλλοφύλων, ὡς δὲ ἄ-
ηλον, ἐστρατοπεδευκότων (In his consentit cod. β, qui reliqua omittit) ἀπῆει Σαοὺλ πρὸς τὴν ἐγγαστρίμυθον.
^u cat. et cod. β' οὔτε νύκτα. ^v τῆς ἐγγ. πεισ. παρσεγ. cat. et cod. β' ἤκε πρὸς τὴν ἐγγαστρίμυθον. ^v utro-
que loco δεξάμενος δ' ὅμως τὴν τοῦ γυναικὸς παράκλησιν. ^v Utrouque loco ταῦτα γὰρ σαφῶς ἡ ἱστορία δι-
δάσκει. ^v cod. β καὶ προσήνεγκεν—νύκτα ἐκείνην om. ^v cat. et cod. β ὡς τε ἀληθῆς. ^v cat. καὶ σὲ om.
^v τούτων—στέρησιν. cat. οὐδὲν δὲ τῶν εἰρημένων ὁ θεὸς Σιμουὴλ περιῶν τῷ βίῳ προειρήκει (sic quo-
que cod. β) μόνον δὲ τῆς βασιλ. τὴν στέρησιν. ^v τοῦ δὲ γε—τὴν νίκτην. cod. β τὸ (leg. vid. τῷ) δὲ καὶ
τὸν τοῦ Σαοὺλ θλεθρον αὐτῷ λέγων, καὶ τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ στρατεύματος (ita etiam cat. pro λαοῦ) τὴν ἤ-
τταν, ἀλλ', etc. ^v cat. p. 470. ὕποπτ. τινες. ^v καὶ τὸν—διήγησιν. cat. l. e. ita, τῆς Γραφῆς ἀναλαθούσας
τὴν περὶ τοῦ πολέμου διήγησιν. Ad Eusathium Antiochenum hæc, ut videtur, spectant. Ex illo quædam ad
h. l. allata sunt in catena.

φία, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς, ἀναλαβεῖν τὴν Ἀ
περὶ τοῦ πολέμου διήγησιν. Καὶ συνιδεῖν ⁶¹ οὐκ
ἐθέλουσιν, ὅτι καὶ τοῦ Σαμουὴλ τὴν τελευταίην
κραιπῶν ὁ ἱστοριογράφος, πάλιν μετὰ πολλὰ ἐφη
ἀγγήματα· « Καὶ Σαμουὴλ ἀπέθανε, καὶ ἐκόψατο
αὐτὸν πᾶς Ἰσραὴλ, καὶ θάπτουσιν αὐτὸν ἐν Ἀρμ-
αθὲμ τῇ πόλει αὐτοῦ. » Ἀνάλαβε ⁶² δὲ τοῦτ' ἐπὶ
διήγημα, ἴν' ὡς ἐφην, τὰ κατὰ τὴν ἐγγαστριμυθον
διηγήσεται. Οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἀνέλα-
θεν, ἵνα διδάξῃ ὅπως οἱ σατράπαι τῶν ἀλλοφύλων
συμπαρατάσσονται σφίσι τὸν Δαβὶδ διεκώλυσαν ⁶³.
ὅπως δὲ τὴν Κεϊλάν καταλάβαν ἀνάστατον εὗρε γε-
γεννημένον, καὶ ὅτι διώξας τοὺς Ἀμαληκίτας κατὰ
κράτος ἐνίκησε, καὶ πλὴν ὀλίγων κατηκόντισαν ἅπαν-
τας, καὶ τὴν λείαν ἄπασαν ἐπανήγαγε, τὴν τε οἰ-
κείαν καὶ τὴν ἐκείνων. Αὐτίκα ⁶⁴ γοῦν τοῦτο πεπλη-
ρωκὼς τὸ διήγημα, ἀνέλαβε τὸν περὶ τοῦ πολέμου
τῶν ἀλλοφύλων λόγον· καὶ ἐδίδαξεν ὅπως Ἰωνά-
θαν ⁶⁵ καὶ Σαοὺλ ἀνῆρέθησαν. Μαρτυρεῖ δὲ ⁶⁶ τῷ
χρόνῳ καὶ ἡ τῆς δευτέρας ἱστορίας τῶν Βασιλείων
ἀρχή. « Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν
Σαοὺλ, καὶ Δαβὶδ ἀνέστρεψε τύπταν τὸν Ἀμαλῆκ,
καὶ ἐκάθισε Δαβὶδ ἐν (76) Σεκελά ⁶⁷ ἡμέρας δύο. Καὶ
ἐγένετο ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἦλθεν ἐκ
τῆς παρεμβολῆς τοῦ λαοῦ τοῦ μετὰ Σαοὺλ, καὶ τὰ
ἱμάτια αὐτοῦ διεβρώγῳτα, καὶ γῆ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
αὐτοῦ. » Ἀλλὰ γὰρ ἀναγκαῖον οἶμαι πάλιν ἐν κεφα-
λαίῳ θεῖναι τὰ ῥήματα. Τῆς στρατιᾶς τῶν ἀλλο-
φύλων ἀθροισομένης, εἶδον οἱ σατράπαι σὺν τῷ Ἀγ-
χοῦς (77) τὸν Δαβὶδ, καὶ δυσχεράναντες ἐπεισαν ὡς
πολέμιον ἀπολύσαι τὸν Δαβὶδ. Ἀναστρέψας δὲ εὗρε
πρωθηθεῖσαν τὴν Κεϊλάν. Εὐθύς οὖν ὀρμήσας καὶ
τοὺς Ἀμαληκίτας εὗρων τοῖς σκύλοις ἐντροφῶντας,
κατὰ κράτος ἐνίκησε, καὶ σὺν τοῖς οἰκείοις τὸν ἐκεί-
νων ἐκομίσατο πλούτον. Τοῦτων γινομένων, κατα-
λιπὼν ὁ Σαοὺλ τὸ στρατόπεδον, πρὸς τὴν ἐγγαστρι-
μυθον ἦκε. Δεξάμενος δὲ τὴν ἀπόφασιν, καὶ μετ' ὀδύ-
νης δεδειπνηκὼς, διὰ πάσης μὲν τῆς νυκτὸς ἐποιή-
σατο τὴν πορείαν, ἔωθεν δὲ κατέλαβε τὸ στρατόπε-
δον. Εἶτα τῆς συμπλοκῆς γενομένης ἐσφάγη. Ἀλη-
θῆς τοίνυν ἡ πρόβησις· θεῖα γὰρ ἦν· οὐ διὰ τοῦ
Σαμουὴλ, ὡς ⁶⁸ οἶμαι, γεγεννημένη. Ἐκείνη μὲν γὰρ
εἴρηκεν ὁ ἐθεάσατο σχῆμα· ὁ δὲ Σαοὺλ ἐκ τοῦ σχή-

^a II Reg. 1, 1, 2.

narraret de ventriloqua. Eam quoque de bello re-
petiit, ut doceret quomodo satrapæ alienigenarum
prohibuerunt ne David simul cum eis descenderet
in aciem: et quomodo cum venisset Ceilam, eam
invenit eversam, et quod persecutus Amalecitas
eos expugnavit, et præter paucos omnes prostravit,
et prædam omnem reduxit, tam suam, quam
illorum. Cum ergo hanc implevisset narrationem,
repetiit institutam orationem de bello alienigenarum,
et docuit quomodo Jonathan et Saul fuerunt
interempti. Tempori autem fert testimonium et
secundi libri Regnorum initium. « Factum enim
est, inquit, postquam mortuus est Saul, et David
percussis Amalecitis rediit, et sedit David in Seccla
per dies duos. Et factum est die tertio, et ecce,
B vir venit ex castris populi qui erat cum Saule, et
vestes ejus erant laceratæ, et terra super caput ejus. »
Cæterum existimo necessarium rursus summatum
verba ipsa perstringere. Cum cogeretur exercitus
alienigenarum, viderunt satrapæ Davidem cum An-
chuso, et agre ferentes persuaserunt ut Davidem
dimitteret tanquam hostem. Reversus autem in-
venit vastatum Ceilam. Statim ergo profectus, in-
ventus spoliis inhiantes Amalecitas vi superavit,
402 et una cum suis opes illorum reportavit.
His gestis, Saul relictis castris abiit ad ventrilo-
quam. Accepta autem sententia, postquam cum
dolore cœnavit, per totam noctem iter fecit, mane
autem pervenit ad exercitum: deinde commisso
prælio fuit interfectus. Vera ergo fuit prædictio.
C Fuit enim divina: « non per Samuelem, ut arbi-
tror, facta. Nam illa quidem dixit quam viderat
figuram. Saul autem ex figura conjecit esse Sa-
muelem. Historia vero eum qui conspectus est
nominat Samuelem, propterea quod ille sic credi-
derit. Ita etiam angelos, qui Abraham apparue-
runt, et illorum Dominum, viros nominavit, quan-
doquidem id arbitratus patriarcha mensam appo-
suit. Sic etiam eos qui non sunt dii deos nominat
Dominus noster qui est super omnes deos. Ita etiam
hic eum qui conspectus est in figura Samuelis.
sive angelum, sive spectrum Samuelis figuram præ-
se ferens, Samuelem vocavit, ut fideliter accepta
sententia, gemens excederet e vita.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶¹ cod. β καὶ συνιδεῖν — διηγήσασθαι om. ⁶² ἀνέλαβε — πολ. ἀνέλαθεν. cat. et cod. β ita, ἀναλαμ-
βάνει δὲ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον, ἵνα διδάξῃ, etc. ⁶³ cod. β τῷ Δαβ. ἐκώλυσαν. ⁶⁴ αὐτίκα — λόγον. cat.
et cod. β πεπληρωκὼς δὲ τὰ διηγήματα ταῦτα, αὐτίκα ἐπὶ τὸν πόλεμον ἀνέρχεται. Καὶ ἐδίδαξεν, etc.
⁶⁵ cod. β ὅτι Ἰωνάθ. etc. ⁶⁶ μαρτυρεῖ δὲ, etc. In cat. et ex parte etiam in cod. β hæc præmittuntur,
καὶ ὄθλον, ὡς μετὰ τὴν κατὰ τῶν (cod. β μετὰ τὴν τῶν) Ἀμαληκίτων νίκην τοῦ Δαβὶδ, ὁ Σαοὺλ
λιπὼν τὸ στρατόπεδον, ἐπὶ τὴν ἐγγαστριμυθον τρέχει (reliqua desunt in cod. β, qui sic pergit: μαρ-
τυρεῖ δὲ, etc.) εἶτα τῇ ἐπαύριον καταλαμβάνει, καὶ παρατάσσεται καὶ σφάζεται. Ἡ οὖν περὶ τὸν Δαβὶδ
μεταξὺ λογηθεῖσα ἱστορία πλάνην ἐμποιεῖ τοῖς ἀπειροτέροις τῶν ἰδιωμάτων τῆς Γραφῆς, ὡς μετὰ τὸ ἀπὸ τῆς
ἐγγαστριμυθου ἐπαναστρέψαι τὸν Σαοὺλ ἐκεῖνα συνέπεσε. Διὸ καὶ πλείονα διελεῖν νομίζουσι χρόνον μεταξὺ
τῶν προβήσεων καὶ τῆς σφαγῆς· τὸ δὲ οὐκ ἔστιν ἔχον οὕτως, ἀνάπαλιν δέ· μετὰ γὰρ τὸ πάντα τὰ κατὰ τὸν
Δαβὶδ τελεσθῆναι, τότε Σαοὺλ καὶ ἐπὶ τὴν ἐγγαστριμυθον τρέχει, καὶ ἐκεῖθεν τῇ ἐπαύριον τὸ στρατόπεδον
καταλαβὼν τελευτᾷ. Μαρτυρεῖ δὲ, etc. ⁶⁷ cat. et cod. β ἐν Κεϊλά. ⁶⁸ cod. β ὡς om. Post γεγεννημένην in

NOTÆ.

(76) In vers. τῶν Ὁ. leg. Σεκελάx vel Σεκε-
λάγ.

(77) Ἀρχοῦς. Ita ab interpretibus Græcis I Reg.

xxi et xxix, vocatur rex ille qui in textu Hebr.
appellatur שׂוֹן.

ματος ἐτόπασεν εἶναι τὸν Σαμουὴλ ἡ δὲ ἱστορία τὸ ὄφθην ⁶⁹ Σαμουὴλ ὀνομάζει, διὰ τὸ οὕτω ἐκείνον πεπιστευκένας. Οὕτω τοὺς ὄφθέντας τῷ Ἀβραάμ ⁷⁰ ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐκείνων δεσπότην, ἄνδρας ὀνόμασεν ἕπειδὴ ⁷¹ τοῦτο νενομικῶς ὁ πατριάρχης παρατέθεικε τράπεζαν. Οὕτω τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ὀνομάζει θεοὺς καὶ (78) ὁ Κύριος γὰρ ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς οὕτω κἀνταῦθα τὸν ὄφθέντα ἐν σχήματι τοῦ Σαμουὴλ, εἴτε ἀγγελον, εἴτε φάσμα τοῦ Σαμουὴλ τὸ σχῆμα δεικνύον, ὀνόμασε Σαμουὴλ ἵνα πιστῶς ⁷² δεξάμενος τὴν ἀπόφασιν στένων ἐξέλθῃ τὸν βίον (79).

INTERR. LXIV.

A

ΕΡΩΤ. ΕΔ'.

Undenam ventrilloqua Saulem cognovit ^b ?

Καὶ πόθεν ἡ ἐγγαστριμυθος τὸν Σαοὺλ ἐπέγνω;

Erat facile dæmoni qui populum decipit, docere quisnam loqueretur. Quod autem David non fuerit in acie cum alienigenis ^c, existimo fuisse divinæ dispensationis. Neque enim neglexisset pereuntem populum, sed et populi, et Saulis omnem curam gessisset.

Ἐδοκίμοις ἦν τῷ λαοπλάνῳ δαιμονι διδάξαι τίς ὁ διαλεγόμενος. Τῷ μὲντοι τὸν Δαβὶδ μὴ συμπαρατάξασθαι τοῖς ἀλλοφύλοις, θείας οικονομίας εἶναι ὑπέληφα. Οὐ γὰρ ἂν περιεῖδε τὸν λαὸν διολλύμενον ἄλλὰ πᾶσαν ⁷³ καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ Σαοὺλ ἐποήσατο πρόνοιαν.

403 INTERR. LXV.

Cur Deus permisit ut eorum uxores et filii adducerentur in captivitatem ^d ?ΕΡΩΤ. ΕΕ' ⁷⁴.

Ut dolore affecti expeditionem facerent adversus Amalecitas, et juxta divinam prædictionem eos penitus perderent: et præterea, ut plurimam prædam adeptus, mitteret ad alienigenas, et eos ad majorem aufereret benevolentiam. Agmen ^e autem Hebræus vocat *gaddur*, quod alibi interpretari solet *agmen piratarum*: sic autem vocatur cælus latronum. Ducentos autem viros, qui ex itineris cursu erant infirmi, mansisse dicit Aquila, quibus quidam improbi noluerunt tribuere partem convenientem ^f. Sed rex justissimus non solum tunc dedit, sed etiam legem constituit, ut qui ferunt sarcinas et impedimenta, et apud ea manent, æqualem habeant partem cum iis qui sunt in acie. Sciendum est autem Aquilam, qui sequitur Hebræum, non separavisse primum libram a secundo Regnorum, sed ex duobus unum fecisse.

Τι δήποτε συντελέρησεν ὁ Θεός, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐξανδροποδισθήναι, καὶ τὰ παιδία;

Ἴν' ἀλγοῦντες ⁷⁵ τοῖς Ἀμαλιχίταις ἐπιστρατεύσωσι, καὶ τὴν πανωλεθρίαν αὐτοῖς κατὰ τὴν θείαν ἐπενέγκωσι πρόβῃσιν ἑκείνων. πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ ἵνα λείαν ⁷⁶ πλείστην λαθῶν ⁷⁷ πέμψῃ τοῖς ἀλλοφύλοις ⁷⁸, καὶ εἰς εὐνοίαν αὐτοὺς ἀφελκῶσται ⁷⁹ πλείονα. Τὸ δὲ σύστρεμμα (80) γαδδούρ (81) ὁ Ἑβραῖος καλεῖ, ὃ ἐτέρωθι ἐρμηνεύεται *πειρατήριον*. Καλεῖται δὲ οὕτω τὸ ληστρικὸν σύστημα. Τοὺς δὲ διακοσίους ἄνδρας, ἀτονήσαντας ἐκ τοῦ δρόμου ⁸⁰, μεμενηκέναι φησὶν ὁ Ἀκύλας (82) ὅς πονηροὶ τινες οὐκ ἔβουλήθησαν ἀπονεῖμαι ⁸¹ τὴν προσήκουσαν μοῖραν. Ἄλλ' ὁ δικαιοτάτος βασιλεὺς οὐ μόνον τότε δίδωκεν, ἀλλὰ καὶ νόμον τέθεικεν, ὥστε τοὺς σκευοφόρους τῶν ἰσῶν τοῖς παρατατομένοις μεταλαγχάνειν. Ἰστέον μὲντοι, ὡς ὁ Ἀκύλας τῷ Ἑβραίῳ ἐπάμενος οὐ διεῖλεν ἀπὸ τῆς πρώτης τὴν δευτέραν ⁸² τῶν Βασιλείων ἱστορίαν, ἀλλὰ μίαν τὰς δύο πεποίηκεν.

^b I Reg. xxviii, 12. ^c I Reg. xxix, 11. ^d I Reg. xxx, 2. ^e ibid. 15. ^f ibid. 22.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

cat. p. 471 et in cod. β sequitur, οὕτε μὴν διὰ τινος δαιμονίου φίλου, ἀλλ' ὅπερ ἔφη, Θεοῦ τοῦ ταύτην χρησαντος, οἷς αὐτῶς ἐπίσταται τρόποις. Deinde utroque loco, τὸ δὲ γύναιον εἶρηκεν ὃ ἐθεάσατο, etc. ⁶⁹ cat. et cod. β τὸν ἀρθέντα. ⁷⁰ Utrouque loco, διὰ τὸ οὕτως ἐκείνον νομίσαι: ἕπειδὴ καὶ τοὺς ὄφθέντας τῷ (cod. β αὐτῷ) Ἀβραάμ, etc. ⁷¹ ἕπειδὴ etc. Utrouque loco sic, κατὰ τὴν ὑπόληψιν τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ καὶ τράπεζαν αὐτοῖς ὁ πατριάρχης ὡς ἀνθρώποις παρέθηκεν. Οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ὀνομάζει θεοὺς. Καὶ ὁ Κύριος γὰρ, etc. ⁷² Utrouque loco οὕτω καὶ νῦν τὸν ὄφθέντα ἐν τῷ τοῦ προφήτου σχήματι (cat. addit, εἴτε ἀγγελον, εἴτε φάσμα τοῦ Σαμουὴλ τὸ σχῆμα δεικνύον) Σαμουὴλ ὀνομάζει. Ἐφάνη δ' αὐτῷ ἐν τοιοῦτω σχήματι, ἵνα πιστῶς, etc. ⁷³ ἀλλὰ πᾶσαν, etc. cod. β ἐξ οὗ καὶ τοῦ Σαοὺλ ἀνεποήσατο πρόνοιαν. ⁷⁴ Qu. 65 quatuor constat partibus. 1) Initium usque ad ἀφελκ. πλείονα exstat in cat. p. 483, et cap. xxx, 2. 2) τὸ δὲ — σύστημα vid. ib. p. 485, ad vers. 8. 3) τοὺς δὲ — μεταλαγχάνειν vid. ib. p. 488, ad vers. 18-25. 4) Ἰστέον et rel. vid. ib. p. 492, ad cap. xxxi, 11-13. ⁷⁵ cat. p. 483. Ἴν' ἀλγοῦντες. ⁷⁶ cod. β καὶ ἵνα φίλαν. ⁷⁷ cod. β λαθῶν om. ⁷⁸ cat. et cod. β τοῖς ὀμοφύλοις. ⁷⁹ cat. ἐφελκῶσται. ⁸⁰ cod. β κατὰ τοῦ δρόμου. ⁸¹ cat. νεῖμαι. ⁸² cod. β οὐ διεῖλεν τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς δευτέρας.

NOTÆ.

(78) *Kat.* Vel hæc particula, vel sequens γὰρ redundare videtur.

(79) *Tὸν βίον.* An τοῦ βίου?

(80) *Τὸ δὲ — σύστημα.* Hæc eadem sunt cum Scholio anonymi ad I Reg. xxx, 15, apud Bosium.

(81) *Γαδδούρ.* Pro γαδδούρ, ut scribi deberet.

(82) *Μεμενηκέναι* — Ἀκύλας. Teste Montf. l. c. p. 314, Aquila I Reg. xxx, 10, eadem voce ἀτονεῖν usus est, quam h. l. Noster e versione Symmachi desumpsit.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ.

* IN LIBRUM II REGNORUM.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄.

Τινὲς ἐπιμέμφορται τῷ Δαβὶδ, ὡς περὸνεν -
κῆτι τὸν μμηρυκὸτα τὸν θάνατον τοῦ
Σαοῦλ;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Θαυμάζειν οὖν, ἀλλ' οὐ ψέγειν, καὶ διὰ τοῦτο προσ-
ήκει, τὸν προφήτην καὶ βασιλέα. Δυσμενοῦς γὰρ ἀν-
δρὸς ἀκούσας σφαγὴν ἐθρήνησεν· καὶ οὐ μόνον ἐθρή-
νησεν, ἀλλὰ καὶ πικρῶς ὠλοφύρατο ⁸⁸· ὁ δὲ μεμη-
ρυκὸς οὐδὲν ἠδικημένος ἐπετώθαζε τῷ θανάτῳ· καὶ
ταῦτα οὐ μόνον τοῦ Σαοῦλ πεπτωκὸτος, ἀλλὰ καὶ
τοῦ Ἰωνάθαν, ὃς ἀξιέπαινος ἦν, καὶ πλείστου στρα-
τοῦ σὺν ἐκαίνους. Ἐπειτα καὶ ψεῦδος τοῖς λόγους
προσέθηκεν, ἑαυτὸν σφαγέα τοῦ Σαοῦλ ὀνομάσας.
Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ Ἀμαληκίτης ἦν, καθ' οὗ ὁ τῶν
ἄλων Κύριος πάλαι τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον ἐξενή-
κον. Ἀξιάγαστα δὲ καὶ αὐτὰ τοῦ προφήτου τὰ ῥή-
ματα· « Πῶς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐφοβήθης ἐπενεγκεῖν
τὴν χεῖρά σου διαφθεῖραι τὸν χριστὸν Κυρίου; Τὸ
αἷμά σου ἐπὶ τὴν κεφαλὴν σου· ὅτι τὸ στόμα σου
ἀπεκρίθη κατὰ σοῦ, λέγων, Ἐγὼ τεθανάτωκα τὸν
χριστὸν Κυρίου. »

ΕΡΩΤ. Β΄.

Τί ἐστὶ χλιδῶν;

Κόσμος ἐστὶ χρυσοῦς, ἢ τοῖς βραχίονσι περιτιθέ-
μενος ⁸⁹, ἢ τοῖς καρποῖς τῶν χειρῶν. Τοῦτο κἀν-
ταῦθα δεδήλωκε, καὶ τὸν γλιδῶνα, τὸν ἐπὶ τοῦ βρα-
χιονος αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Ἀκύλας βραχιάλιον ⁹⁰ (83)
αὐτὸ κέκληκεν.

ΕΡΩΤ. Γ΄.

Τίνος χάριν ὁ προφήτης ἐπέστησεν ⁹¹;

Πολλὰ τὸν θρῆνον εἰργάσατο. Τοῦ Ἰωνάθαν ὁ πό-
θος, ἢ περὶ τὸν λαὸν φιλοστοργία, τῶν δυσσεβῶν ἀλ-
λοφύλων ἢ νίκη· καὶ πρὸς τούτοις, τοῦ Σαοῦλ ἡ
σφαγή ⁹². Ὅν γὰρ ἠδεῖτο ζῶντα, πολλῶ μᾶλλον
ἠλέει τεθνηκότα. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει·
« Καὶ ἐκόψαντο, καὶ ἔκλαυσαν, καὶ ἐνήστεισαν ἕως
δεῖλης, ἐπὶ Σαοῦλ, καὶ ἐπὶ Ἰωνάθαν τὸν υἱὸν αὐ-

⁸ II Reg. 1, 13. ^h ibid. 14, 16. ⁱ ibid. 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ Pag. 404. l. 8. cod. β δυσμ. γ. ἀνδρ. σφαγὴν πικρῶς ὠλοφύρατο. cod. β καὶ οὐ μόνον—ὠλοφύρατο
om. ⁸⁹ τὸ αἷμα—χριστ. Κυρίου. cat. καὶ ἐξῆς. ⁹⁰ cod. β ἐπιτιθέμενος. ⁹¹ cod. α βραχιάριον. ⁹² cod.
α ὁ προφ. ἐθρήνησεν ⁹³ cod. β et cat. p. 495. Ἐτι καὶ ἡ τοῦ Σαοῦλ σφαγή.

NOTÆ.

(83) Βραχιάλιον. Alii aliam esse perhibent
Aquilæ interpretationem Monif. l. c. p. 318. Hæc

404 INTERROGATIO I.

Quidam reprehendunt Davidem, quod eum inter-
fecerit qui mortem Saulis ei significaverat ⁸.

RESPONSIO.

Admirari, non autem vituperare propterea oportet prophetam et regem. Malevoli enim viri audita cæde, et luxit, et non solum luxit, sed etiam acerbè est lamentatus (is autem qui significaverat, nulla affectus injuria mortem deridebat) : idque cum non solum cecidisset Saul, sed etiam Jonathan, qui erat laude dignus, et cum illis maxima pars exercitus. Verbis quoque addiderat mendacium, se nominans occisorem Saulis. Ad hæc accedit quod fuerit etiam Amalecita, in quem universorum Deus jam olim tulerat sententiam mortis. Sunt autem admiratione digna ipsa prophetæ verba : « Quomodo, inquit, non timuisti inferre manum tuam, ut interficeres unctum Domini? Sanguis tuus sit super caput tuum, quia os tuum respon- dit adversus te, dicens : Ego morte affeci unctum Domini ^h. »

INTERR. II.

Quid est chlidon ?

Est ornamentum aureum, quod imponitur bra-
chiiis, aut carpis manu. Hic quoque idem signifi-
ficavit dicens, et chlidonem, qui erat in brachio
ejus. Unde Aquila id vocavit brachiale.

405 INTERR. III.

Qua de causa luxit propheta?

Multa faciebant ut lugeret. Jonathæ desiderium, amor in populum, victoria impiorum alienigenarum, et præterea cædes Saulis. Quem enim rev-
rebatum vivum, ejus multo magis miserebatur mor-
tuis. Hoc vero etiam docet historia : « Et planxerunt, et fleverunt, et jejunarunt usque ad vesperam, propter Saulem, et propter Jonathanem filium ejus,

et propter populum Juda, et propter domum Israel, **A** τοῦ, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν Ἰούδα, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραήλ, ὅτι ἐπλήγησαν ἐν βρομφαίᾳ. »

INTERR. IV.

Quisnam est liber rectus ^k ?

Hinc est perspicuum, quod liber Regnorum sit conscriptus ex multis libris prophetiis. Nam cum dixisset scriptor de luctu, subiunxit: « Ecce scripta sunt et in libro recto. »

INTERR. V.

Quomodo est intelligendum illud: « Sollicite age, Israel, circa mortuos tuos vulneratos ^l ? »

Ne parvam, inquit, nec minimi momenti existimes esse acceptam plagam: sed considera quinam sint qui ceciderunt: nempe rex, et filius regis, et præstantissimi quique contribulium. Quod autem **B** eum valde anxerit animi dolor, testantur quæ sequuntur: « Ne eatis versus Geth, neque annuntietis in viis Ascalonis, ne latentur filiæ alienigenarum, neque exsultent filiæ incircumcisorum ^m. »

406 INTERR. VI.

Quamobrem est male precatus montibus Gelboe ⁿ ?

Hoc quoque indicat summum dolorem. Quomodo enim qui aliqua parte corporis sunt male affecti, aut parieti, aut lecto manus allidunt propter stimulos doloris: ita etiam vir divinus, nimia ardens animi ægritudine, male precatur inanibus montibus.

INTERR. VII.

Quidam vituperant quod dictum est de Jonathan: « Incidit amor tuus in me, sicut amor mulierum ^o. »

Stulti sunt, quibus hoc accidit. Oportebat enim eos intelligere quod, volens ostendere vehementiam et sinceritatem amoris, eam adduxerit similitudinem. Tanta est enim viri affectio in mulierem, ut dicat lex de matrimonio: « Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo caro una ^p. » Hoc etiam ostendit Eleana, qui Annam consolans: « Nonne, inquit, sum tibi melior decem filiis ^q ? » Quemadmodum ergo eos qui sunt conjuncti lege matrimonii,

ⁱ II Reg. 1, 12. ^k ibid. 18. ^l ibid. 19. ^m ibid. 20. ⁿ ibid. 21. ^o ibid. 26. ^p Gen. II, 24. ^q I Reg. 1, 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁹ post πεπτωκότες, cat. p. 497. βασιλεὺς γὰρ αὐτός. ¹⁰⁰ οἱ ἄριστοι ἔπεσον. ¹⁰¹ cat. p. 498 et cod. β ἐκεῖνος. ¹⁰² Ὑποκειμένου ἔπηρᾶτο. ¹⁰³ cat. p. 500 ἀγάπης. ¹⁰⁴ cat. l. c. brevius ita, ὡς πατέρα ἢ μητέρα δευτέρους ποιεῖν εἰς ἀγάπην. « Ὅσπερ τοίνυν ὁ ἔνομος γάμος τοὺς συναφθέντας σάρκα μίαν ποιεῖ, οὕτως ἢ εὐλαχρῆς διὰθεσις τῶν ἀγαπησάντων ἐν ποιεῖ τὰς ψυχάς. Quæ in editione nostra leguntur, ibidem iisdem fere verbis Procopio vindicantur.

NOTÆ.

(84) Βιβλίον τὸ εὐθέες. Vid. supra, p. 512.

(85) Ἀκρίθασαι—τραυματιῶν. Ita quoque, teste Bosio, habet edit. Compl. Reccepta lectio est στήλων σου Ἰσραήλ ὑπὲρ τῶν τεθνηκότων ἐπὶ τὰ ὕψη σου τραυματιῶν. Minus recte interpretes Græci vocem ἰσραήλ pro Verbo habuerunt.

Ποῖόν ἐστι τὸ βιβλίον τὸ εὐθέες (84),

Δηλόν ἐστι κἀντεῦθεν, ὡς ἐκ πολλῶν προφητικῶν βιβλίων ἢ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία συνεγράφη. Εἰπὼν γὰρ ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τοῦ θρήνου, προσέθηκεν: « Ἰδοὺ γέγραπται ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ εὐθούς. »

EPQT. Δ'.

Ποῖόν ἐστι τὸ βιβλίον τὸ εὐθέες (84),

Δηλόν ἐστι κἀντεῦθεν, ὡς ἐκ πολλῶν προφητικῶν βιβλίων ἢ τῶν Βασιλειῶν ἱστορία συνεγράφη. Εἰπὼν γὰρ ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τοῦ θρήνου, προσέθηκεν: « Ἰδοὺ γέγραπται ἐπὶ τοῦ βιβλίου τοῦ εὐθούς. »

EPQT. E'.

Πῶς ροητέον, « Ἀκρίθασαι, Ἰσραήλ, περὶ τῶν τεθνηκότων σου τραυματιῶν (85); »

Μη σμικρὰν τινα, φησί, καὶ τὴν τυχοῦσαν ὑπολάβης εἶναι τὴν γεγεννημένην πληγὴν· ἀλλὰ λόγισαι τίνας οἱ πεπτωκότες, ὅτι βασιλεὺς ⁹⁹, καὶ βασιλεῖος υἱός, καὶ τῶν ὁμοφύλων οἱ ἄριστοι ¹⁰⁰. Ὅτι δὲ σφόδρα αὐτὸν ἠνίκα τὸ πάθος, μαρτυρεῖ τὰ ἐξῆς: « Μη ἀπέλθετε (86) γὰρ, φησὶν, εἰς Γέθ, μηδὲ εὐαγγελισθε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἀσάλωνος, ὅπως μὴ εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἀλλοφύλων, μηδὲ γαυριάσωσι θυγατέρες ἀπεριτμητῶν. »

EPQT. Γ'.

Τι δῆποτε τοῖς ὄρεσιν ἐπηράσατο τοῖς Γελβοῦ;

Δηλοῖ καὶ τοῦτο τὴν τῆς ὀδύνης ὑπερβολὴν. Καὶ ἄπερ γὰρ οἱ μόριόν τι τοῦ σώματος κακῶς διακείμενοι, ἢ τοῖς τοίχοις, ἢ τῇ κλίνῃ προσαράσσουσι τὰς χεῖρας, διὰ τὰς τῆς ἀλγηδόνας ἀκίδας· οὕτως ὁ θεῖος ἐκεῖνος ¹⁰¹ ἀνὴρ, ὑπὸ τῆς πολλῆς ἀθυμίας φλεγόμενος, τοῖς ἀψύχοις ὄρεσιν ἐπηράσατο ¹⁰².

EPQT. Ζ'.

Τινὲς κωμωδοῦσι τὸ περὶ τοῦ Ἰωνάθαν εἰρημέρον, « Ἐπέπεσον ἢ ἀγάπη σου ἐπ' ἐμέ, ὡς ἢ ἀγάπη τῶν ¹⁰³ γυναικῶν (87). »

Ὡς ἠλίθιοι τοῦτο πύσχουσιν. Ἔδει γὰρ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὡς δεῖξαι βουληθεὶς τῆς φιλοστοργίας τὸ θερμόν τε καὶ γνήσιον, τὴν εἰκόνα παρήγαγε. Τοσαύτη γὰρ ἐστὶ τοῦ ἀνδρὸς ἢ περὶ τὴν γυναῖκα διάθεσις, ὡς τὸν περὶ τοῦ γάμου νόμον ¹⁰⁴ εἰπεῖν: « Ἄντι τοῦτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Τοῦτο καὶ ὁ Ἑλκανᾶ δεδήλωκε τὴν Ἄνναν ψυχαγωγῶν: « Οὐκ ἀγαθὸς σοι γὰρ ἐγὼ, ἔφη, ὑπὲρ δέκα

ⁱ II Reg. 1, 12. ^k ibid. 18. ^l ibid. 19. ^m ibid. 20. ⁿ ibid. 21. ^o ibid. 26. ^p Gen. II, 24. ^q I Reg. 1, 8.

(86) Ἀπέλθετε. Legere mallet ἀπαγγεῖλητε. Ita enim jubet textus Hebr., sicque legitur in edit. Compl. cujus lectiones quoad reliqua etiam h. l. ut plerumque, expressas videmus.

(87) Ἐπέπεσον — γυναικῶν. Rec. lectio l. c. est εὐαμαστώθη ἢ ἀγάπησις σου ἐμοὶ ὑπὲρ ἀγάπης γυναικῶν.

τέκνα; » Ὅσπερ τοίνυν τοὺς νόμῳ γάμου συνελθόν-
τας ἡ συνάφεια σώρκα μίαν ἀποτελεῖ, οὕτω τῶν
εἰλικρινῶς ἀγαπώντων ἐνοὶ τὰς ψυχὰς ἡ διά-
θεσις.

EPQT. H' 90.

Τίνος χάριν ὁ Θεὸς τὸν Δαβὶδ πρῶτον εἰς τὴν
Χεβρών ἀνελθεῖν 90 προσέταξεν;

Τὸ μὲν ἀληθές αὐτὸς ὁ κελεύσας ἐπίσταται· ἐγὼ
δὲ οἶμαι διὰ τὸ τοὺς πατριάρχας κατ' ἐκείνην 97 τὴν
πόλιν καὶ ζῶντας οἰκῆσαι, καὶ τελευτήσαντας ἀξιο-
θῆναι ταφῆς 98. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ δι' ἕτερον, ἐκ
τῆς Ἰούδα φυλῆς ὁ θεοτάτος Δαβὶδ· ταύτης δὲ τῆς
φυλῆς κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν μητρόπολις ἦν ἡ Χε-
βρών· ἔτι γὰρ τὴν Ἰερουσαλήμ 99 οἱ Ἰεβουσαῖοι
κατείχον. Ἡ δὲ τοῦ Ἰούδα φυλὴ τὸν Δαβὶδ, ὡς φυ-
λέτην, πλεόν τῶν ἄλλων ἠγάπα. Ὅτι δὲ τῶν ἄλλων
ἐπρώτευσεν ἡ Χεβρών, ἡ ἱστορία διδάσκει. « Ἀνῆλ-
θον γὰρ, φησί, καὶ κατοίκησαν ἐν ταῖς πόλεσι Χε-
βρών. » Ὅτι δὲ καὶ τὸ ἕτερον ἀληθές, δηλοῖ τὰ ἐξῆς·
« Καὶ ἔρχονται· οἱ ἄνδρες Ἰούδα, καὶ χρίουσιν ἐκεῖ
τὸν Δαβὶδ, τοῦ βασιλεύειν ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα. »
Τὸ δὲ, χρίουσιν ἀντὶ τοῦ χειροτονοῦσι τέθεικεν 2.
Ἐκεχρίκει γὰρ αὐτὸν τῷ θείῳ ἐλαίῳ Σαμουὴλ ὁ προ-
φήτης 3. Ὁ δὲ Ἀβεννήρ ἀντεχειροτόνησε τὸν Μεμ-
φιδοσθε, τὸν υἱὸν τοῦ Σαοῦλ, ὃν οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ
Ἰσαάκ ὀνομάζουσι (88)· καὶ καταλιπὼν τὴν Ῥαμὰ
καὶ τὴν Γαβαὼν, τὰ τοῦ Σαοῦλ οἰκητήρια, διέβη τὸν
Ἰορδάνην, καὶ τὰς καλουμένας παρεμβολὰς βασι-
λικὴν ἀπέσφηγε πόλιν (89).

EPQT. Θ' 1.

Πῶς τοιτέον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀβεννήρ εἰρημένον,
« Ἀραστήτω 4 δὴ παιδάρια ἐνώπιον ἡμῶν, καὶ
παίζάτωσιν; »

Ἀγῶνα πολεμικὸν τοῖς τῶν νέων ἀρίστοις προτέ-
θεικε. Παίγριον δὲ καὶ Παιδιάρ τὴν τούτων προσ-
ηγόρευσε συμπλοκὴν, τῇ κοινῇ καὶ μεγίστῃ παρα-
τάξει παρεξετάζων τὴν μερικὴν. Ἰσάριθμοι δὲ τῶν
φυλῶν ἐξ ἑκατέρᾳ; συνελήγσαν φάλαγγος. Ἡ σφα-
γὴ δὲ τούτων οὐκ ἔπαυσε τὴν συμπλοκὴν, ἀλλ' ἠρέ-
τισε 5. Τῆς δὲ τροπῆς γενομένης, καὶ τῆς μὲν τοῦ
Ἀβεννήρ στρατιᾶς κατατάχος φευγούσης, τοῦ δὲ
Ἰωάβ κατακράτος διώκοντος 7, ὁ Ἀσαήλ ὁ νεώτα-
τος τοῦ Ἰωάβ ἀδελφός, ὠκύτατος ὢν, καὶ 6 τοῖς ὄξυ-
τάτοις ἀμιλλώμενος 8 ζῶσις, οὐδένα μὲν τῶν ἄλλων
ἐδίωκεν, ἐγλίχετο δὲ μόνον κατακοντίσαι τὸν Ἀβεν-
νήρ. Ὁ δὲ καὶ διωκόμενος πρῶτος ἄγαν καὶ φιλικῶς

7 II Reg. II, 1. 8 ibid. 2. 1 ibid. 4. 2 ibid. 14.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

90 Qu. 8 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad οἶκον Ἰούδα exstat in cat. p. 500, ad cap. II, 1. 2)
τὸ δὲ—ὁ προφήτης vid. ib. p. 501, ad vers. 2-4. 3) ὁ δὲ Ἀβεννήρ et rel. vid. ib. p. 502, ad vers. 5-9.
97 cod. β ἀπελθεῖν. Deinde, Τὸ μὲν γάρ, 98 cat. et cod. α, β παρ' ἐκείνην. 98 ἀξιοθ. ταφῆς. cod. β
et cat. ταφῆται. Deinde, ἔτι δὲ καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἦν ὁ θεοτάτος Δαβὶδ. 99 cat. τὴν γὰρ Ἰερουσ.
1 cat. ἐρχομαι, φησί. 2 cod. β τέθεικεν om. 3 cod. β ὁ προφήτης om. 4 Qu. 9 initium usque ad ἠρέ-
τισε exstat in cat. p. 503, ad cap. II, 14-17. Reliqua vid. ib. p. 504, ad vers. 18, 25. 5 cat. et cod. β
ἀναστήτῳσαν. 6 cod. β ἀλλ' ἠρέτισε om. (cat. ἠρέτισε). 7 cat. τῆς δὲ τοῦ Ἰωάβ κατὰ κράτος διωκούσης.
8 cod. β ὠκύτ. ὢν, καὶ om. 9 cat. et cod. β τ. ὄξυτ. ἐν τοῖς ποτῖν, ἀμιλλ.

NOTÆ.

(88) Ὅρ — ὄνομ. Montf. l. c. ad II Reg. III, 8,
reliquis interpretibus tribuit lectionem Ἰεσαάκ.

(89) Τὰς — πόλιν. Scilicet οἱ Ὁ nomen

A conjunctio efficit unam carnem : ita etiam eorum
qui sincere amant animas unit affectio.

INTER. VIII.

Cur Deus jussit Davidi ut primum ascenderet
Chebronem 7 ?

Verum quidem scit is qui jussit : ego autem
hanc esse causam opinor, propterea quod patriar-
chæ in illa civitate et vivi habitaverunt, et mortui
407 fuerint sepulti. Præterea quod accedit, ex
tribu Juda erat divinus David : hujus autem
tribus illo tempore metropolis erat Chebron, Hiero-
solymam enim adhuc tenebant Jebusæi. Tribus au-
tem Juda præ cæteris Davidem diligebat, ut qui ex
ea esset tribu. Quod autem inter alias primas partes
teneret Chebron, docet historia : « Ascenderunt
enim, inquit, et habitaverunt in civitatibus Che-
bron ». » Quod autem secundum quoque sit verum,
ostendunt quæ sequuntur : « Et veniunt viri Judæ,
et unguunt ibi Davidem regem super domum Judæ ». »
Ungunt autem posuit pro eligunt : divino enim oleo
eum unxerat Samuel propheta. Abenner autem
regem creavit Memphibosthen filium Saulis, quem
alii interpretes nominant Isbaal ; et relictis Rama
et Gabaon, Saulis habitaculis, transjecit Jorda-
nem, et quæ vocabantur castra civitatem effecit
regiam.

INTER. IX.

Quomodo est intelligendum quod dictum est ab
Abennere : « Surgant pueri coram nobis, et lu-
dant 7 ? »

Proposuit certamen bellicum præstantissimis
juvenum. Ludum autem et ludicrum appellavit eo-
rum congressum, cum communi maximoque certa-
mine comparans particulare. Numero autem tri-
buum pares collecti sunt ex utroque exercitu.
Horum autem cædes non repressit congressum cer-
taminis, sed provocavit. Fuis autem adversariis,
cum 408 Abenneris quidem exercitus celerrime
fugeret, Joab autem magna vi persequeretur, Azael
minimus natu fratrum Joab, cum esset velocissi-
mus, et cum velocissimis certaret animalibus, nul-
lum quidem alium persequeretur, solum autem
Abennerem cupiebat confodere. At ille, quamvis

habuerunt pro nomine urbis, idque interpretati
sunt Μαναέμ.

persequentem, benigne admodum et amice admonuit, ut iram suam effunderet in aliquem alium ex fugientibus militibus: ac ne hunc quidem ut perimeret, sed solum arma caperet suasit, ut sui laboris aliquem fructum haberet. Cum autem vidisset eum non parere, placide ei est minatus: « Recede a me, ne te humi prosternam: et quomodo attollam faciem meam ad Joabum fratrem tuum? » Postquam autem vidit eum cædis suæ esse avidum, eum posteriori cuspidē lanceæ confodiens, et cursum repressit, et vitam ei abstulit.

INTERR. X.

Quomodo est intelligendum: « Num ad victoriam comedit gladius? »

Abenneris fugientes milites confugerunt in quemdam collein. Joab autem cum suis parabat eos aggredi. Rursus ergo Abenner prudenter et placida belli mutationes duci in memoriam revocavit. Hoc enim illa significant: « Num ad victoriam comedit gladius? nescis acerbum esse futurum finem? Et quousque non dicis populo ut revertatur a persecutionis fratribus suis? » Et cognitionem in memoriam revocavit, ut odium reprimeret, et belli mutationes commemoravit: sæpe enim vincuntur qui vincunt, et qui persequuntur fugiunt. Alioqui non est æquum, inquit, ut qui vincunt, fugam cernentes, 409 interitum victis afferre studeant: hoc enim significat illud: « Num ad victoriam comedit gladius? » His cessit verbis, et canens receptui, repressit persecutionem.

INTERR. XI.

Cum lex prohibeat ne mulier quæ discedit a viro, et conjungitur alii, revertatur ad priorem maritum, quomodo beatus David in animum induxit ad se recipere Melcholem, quæ nupserat alteri? »

Lex jussit ne ea quæ a viro erat dimissa, et alii conjuncta, revertetur ad priorem maritum. Hoc enim Deus significavit etiam per Jeremiam prophetam. Sic enim dixit: « Si vir dimittat uxorem suam, et vadat, et facta sit uxor alterius, nunquid revertens revertetur ad eam amplius? nonne polluta polluetur mulier illa? Tu autem fornicata es cum multis pastoribus, et reversa es ad me, dicit Dominus. » Sed rex David non dimiserat Melcholem: sed pater illius eam inique abductam a con-
D

† II Reg. II, 22. † ibid. 26. † II Reg. III, 14, † Jerem. III, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSISIENSIS.

¹⁰ Utrouque loco κενῶσαι. ¹¹ cod. β μόνον om. ¹² cat. repetit ἀπόστηθι. ¹³ cod. β αὐτοῦ om. ¹⁴ cat. et cod. β προσφεῖλεν ¹⁵ Qu. 10 initium usque ad ἡ ῥομφαία, p. 409, exstat in cat. p. 505, ad cap. II, 26. Reliqua vid. ib. p. 506, ad vers. 27, 28. ¹⁶ cod. β τὸν ἀντιστράτηγον. ¹⁷ cat. p. 505 et cod. α ὁ λόγος ὁλοῖ. ¹⁸ cat. I. c. τὰς ἀνεπίστους ἐδήλωσε. ¹⁹ cod. β πολλαῖς — φεύγουσιν om. ²⁰ τοὺς νικ. — ζητεῖν. cod. β τοὺς νικῶντας πανωλεθρίας τρόπον ἐπάγειν. ²¹ cod. β μακάριος om. ²² cat. β ἀναλαβεῖν. ²³ cat. et cod. β ἐκέλευσε om. ²⁴ Utrouque locu ἀπολουμένην. Deinde in cat. συναπτομένην. ²⁵ μὴ ἐπὶ τὸν πρότερον ἀναστρέφειν ἐθέσπισε. Ita fore cod. β. ²⁶ cod. β τοῦτο γὰρ — λέγει Κύριος omi. ²⁷ ἀλλ' ὁ βασιλ. — ἐτέρω cod. β τὴν δὲ Μελχὼλ οὐκ ἄνῃρ, ἀλλ' ὁ πατὴρ παρανόμως διαστήσας τοῦ ἀνδρὸς ἐτέρω βίᾳ ἐδεδώκει.

NOTÆ

(90) *Εἰς νίκος*. Rectius h. l. Hebr. נצחִי vertitur *εις τέλος*.

παρήνεσε τὸν θυμὸν εἰς ἄλλον τινὰ κατακενῶσαι ¹⁰ τῶν φευγόντων στρατιωτῶν, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἀνελεῖν, ἀλλὰ μόνον ¹¹ λαβεῖν τὴν σκευὴν πρηγγύησεν, ἵνα ἐχθρὸν τινὰ τοῦ πόνου καρπὸν. Ἀπειθούντα δὲ ἰδὼν, ἡμέρωσ ἠπειλήσεν, εἰ Ἀπόστηθι ¹² ἀπ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ πατάξω σε εἰς τὴν γῆν· καὶ πῶς ἄρῳ τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Ἰωάβ τὸν ἀδελφόν σου; » Ἐπειδὴ δὲ εἶδε τῆς αὐτοῦ ¹³ σφαγῆς ὀρεγόμενον, τῷ σαυρωτῆρι κλήξας, καὶ τὸν δρόμον ἔπαυσε, καὶ τὴν ζωὴν προσαφείλετο ¹⁴.

EPOT. F ¹⁵.

Ἐὼς νοητέον, εἰ Μὴ εἰς νίκος (90) καταφάγεται ἡ ῥομφαία· »

Οἱ τοῦ Ἀδεννήρ στρατιῶται φεύγοντες εἰς τινὰ λόφον κατέφυγον. Ὁ δὲ Ἰωάβ σὺν τοῖς ὑπηκόοις προσθαλεῖν ἐπεχειρεῖ. Πάλιν τοίνυν συνετῶς καὶ πρῶτος ὁ Ἀδεννήρ ἀνέμνησε τὸν ἀρχιστράτηγον ¹⁶ τῶν τοῦ πολέμου μεταβολῶν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ¹⁷, εἰ Μὴ εἰς νίκος καταφάγεται ἡ ῥομφαία; οὐκ οἶδας, ὅτι πικρὰ τὰ ἔσχατα, καὶ ἕως πότε οὐ μὴ εἴπης τῷ λαῷ ἀποστρέφειν ἀπὸ θύσθεν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν; » Καὶ τῆ; συγγενείας ἀνέμνησεν, ἵνα τὴν δυσμένειαν παύσῃ, καὶ τῶν πολέμων ἐδήλωσε ¹⁸ μεταβολάς· πολλαῖς ¹⁹ γὰρ οἱ νικῶντες ἠτῶνται, καὶ οἱ διώκοντες φεύγουσιν. Ἄλλως τε οὐδὲ δίκαιόν φησι τοὺς νικῶντας ²⁰ θεασαμένους τροπὴν πανωλεθρίαν ἐπαγαγεῖν τοῖς ἠττημένοις ζητεῖν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ εἰς νίκος καταφάγεται ἡ ῥομφαία; » Τούτοις εἶξε τοῖς λόγοις ὁ Ἰωάβ· καὶ τῆ σάλπιγγι σημάνας, τὴν δίωξιν ἔπαυσεν.

C

EPOT. IA ²¹.

Τοῦ νόμου διαγορευόντος, τὴν ἀρισταμένην τοῦ ἀνδρὸς γυναῖκα, καὶ ἐτέρω συναπτομένην, μὴ ἐπανίεταί πρὸς τὸν πρότερον ἄνδρα, πῶς ὁ μακάριος ²² Δαβὶδ ἠθέσπισε τὴν Μελχὼλ πάλιν λαβεῖν ²³ γημομένην ἐτέρω;

Ὁ νόμος ἐκέλευσε ²⁴ τὴν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ἀπολυθεῖσαν ²⁵, καὶ συναφθεῖσαν ἐτέρω, μὴ ἀναστρέφειν πρὸς τὸν πρότερον ἄνδρα ²⁶. Τοῦτο γὰρ ²⁷ καὶ διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου δεδήλωκεν ὁ Θεός. Ἐφη δὲ οὕτως· « Ἐὰν ἀπολύσῃ ἄνῃρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πορευθῆ, καὶ γένηται ἄνδρι ἐτέρω, μὴ ἀνακάμπτουσα ἀνακάμψῃ πρὸς αὐτὸν ἔτι; οὐ μαινομένη μαινεθήσεται ἡ γυνὴ ἐκείνη; Σὺ δὲ ἐξεπόρνευσας εἰς ποιμένας πολλοὺς, καὶ ἀνεκάμψες πρὸς με, λέγει Κύριος. » Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ²⁸ Δαβὶδ οὐκ ἀπολελύκει τὴν Μελχὼλ· ὁ δὲ ἐκείνης πατὴρ παρανόμως αὐτὴν τοῦ

D

ὁμοζύγου ἀποστήσας, ἐδεδώκει ἐτέρῳ. Βία τοίνυν, A οὐ γάμος ἦν ἢ πρὸς ἐκείνον συνάφεια²⁸. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη· « Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλῆς χρηματίζει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ. » Ἀκουσα δὲ αὕτη συνήφθη ἐτέρῳ. Οὐ τοίνυν²⁹ Δαβὶδ παρέβη τὸν νόμον, ἀλλ' ὁ ταύτην ἐτέρῳ συνάψας. Οὐδὲ γὰρ γάμος ὁ παρανόμως γεγεννημένος· τῇ δὲ τοῦ πατρὸς βία συγγούς ὁ Δαβὶδ ἀνέλαβε τὴν γυναῖκα.

EPOT. IV²⁰.

Τίνος ἔνεκα τὸν Ἀβεννήρ ἀπέκλειον ὁ Ἰωάβ; Πρόφασιν μὲν ἔσχε τοῦ Ἀσαήλ τὴν σφαγὴν· ἀληθῆ δὲ αἰτίαν, τὸν φθόνον. Ἦδει γὰρ ὡς τῆς στρατηγίας ἐκείνης ἀξιοθῆσεται³¹, πάντα τῷ βασιλεὶ προσάγων τὸν Ἰσραήλ. Ἡ φιλαρχία τοίνυν αὐτὸν εἰς τὴν μαιφονίαν καθώπλισεν³². ὁ δὲ τὰ πάντα ἄριστος βασιλεὺς³³, καὶ τὸν ἀδίκως ἀνηρημένον ἐθρήνησε, καὶ τὸν ἀδίκως ἀνηρηκότα πολλὰς ὑπέβαλε καὶ παντοδαπαῖς³⁴ ἀραῖς. « Ἀθῶος γὰρ, φησὶν, ἐγὼ, καὶ ἡ βασιλεῖά μου ἀπὸ Κυρίου, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἔω; τοῦ αἰῶνος. Αἷμα Ἀβεννήρ υἱοῦ Ἰηρ ἐπὶ κεφαλῇ Ἰωάβ, καὶ ἐπὶ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ· καὶ μὴ ἐκλίπη ἐκ τοῦ οἴκου Ἰωάβ γονορρύθης, καὶ λεπρὸς, καὶ κρατῶν σκυτάλην, καὶ πίπτων ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐλαττούμενος ἀρτων. » Γονορρύθης δὲ καὶ λεπρὸς κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτος³⁵, καὶ τῆς κοινῆς πολιτείας κεχωρισμένος. Σκυτάλη δὲ χρῶνται οἱ σώμα πεπρωμένοι. Ὅθεν ὁ Ἀκύλας τυφλὸν τὸν τοιοῦτον ὠνόμασεν (91). Ἐπηράσατο τοίνυν τῷ ἐκείνου γένει, παντοδαπὴν ἀσθένειαν σώματος, πενίαν ἐσχάτην, τὴν διὰ ξίφους σφαγὴν³⁶· καὶ μέντοι καὶ τελευτῶν αὐτὸν ἀναιρεθῆναι προσέταξεν³⁷.

EPOT. II'.

Τί ἐστιν· « Εἰ κατὰ θάνατον Νάβαλ (92) ἀποθνήσκει Ἀβεννήρ; »

Ἐκεῖνος, φησὶν, ὡς ἀπηνής, καὶ ἀδίκος, καὶ ἀκάριστος, μάλα δικαίως ὑπεβλήθη θεηλάτῳ πληγῇ. Ὁ δὲ Ἀβεννήρ, καὶ ἐν συμβουλαῖς³⁸ ἴσος, καὶ ἐν πολέμοις ἀνδρείος. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· « Αἱ χεῖρές σου οὐκ ἐδέθησαν, οὐδὲ οἱ πόδες σου³⁹ ἐν πέδις· ἐνώπιον υἱοῦ ἀδικίας ἔπεσας. » Οὐ παραταττόμενος, φησὶν, ἤτηθης, καὶ ὡς δορυάλωτος⁴⁰ ἐπεδήθης· ἀλλ' ὑπόκρισις σοι φιλίας ἐπήνεγκε τὴν πληγὴν. Ὁ μὲν οὖν D

* Rom. vii, 3. b II Reg. iii, 27. c ibid, 28, 29. d ibid. 33. e ibid. 34.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁸ βία—συνάφεια. cod. β οὐ γάμος τοίνυν ἢ παρανομία αὕτη ἦν. ²⁹ οὐ τοίνυν—γυναῖκα. Ih. συγγνώμης δὲ τὴν γυναῖκα ἀξίαν ἔκρινεν ὁ Δαβὶδ, ὡς τῇ τοῦ πατρὸς ἀνάγκῃ καὶ βίᾳ ὑπαγθεῖσαν. ³⁰ Qu. 12 initium usque ad καθώπλισεν existat in cat. p. 509, ad cap. ii, 15—27. Reliqua vid. p. 510, ad vers. 28, 29. ³¹ cat. p. 509 et cod. β ὡς τῆς στρατηγικῆς ἀξίας νομισθῆσεται τιμῆς. ³² Utroque loco ὁ δὲ βασιλεὺς ἄριστος ὢν. ³³ cod. β καὶ παντοδαπαῖς om. ³⁴ cat. et cod. β ἀκάθαρτοι, et deinde κεχωρισμένοι. ³⁵ cod. β' ἐπηρ. τοίν. τῷ ἀν. γένει ταῦτα· καὶ πενίαν ἐσχάτην, καὶ διὰ ξίφους σφαγὴν. ³⁶ cat. et cod. β ὕστερον δὲ καὶ τοῦτον ἀναιρεθῆναι προσέταξεν. ³⁷ cat. p. 511. συμβολοίσις. ³⁸ cod. β σου om. ³⁹ cat. et cod. β οὐδ' ὡς δορυάλ.

NOTÆ.

(91) Γονορρύθης — ὠνόμασεν. Similem observationem e Procopio attulit Montf. l. c. t. I, p. 322, ubi tamen alia legitur Aquilæ versio.

(92) Εἰ — Νάβαλ. Præeuntibus fere omnibus interpr. Græcis Noster vocem נָבַל II Reg. iii, 33, habuit pro nomine proprio.

lit. Atque rex quidem dolore motus est lamentatus, lamentatio autem auxit populi benevolentiam.

INTERR. XIV.

Cur post nefuriam eadem non interfecit Joabum?

Ipse verbis his ostendit: « Isti enim, inquit, viri filii Sarviae sunt me duriores f. » Unde eos tradidit Deo: « Reddat, inquit, Dominus facienti mala, secundum malitiam ejus s. » Nam ubi est ei facile justa uti ira, nulla utitur dilatione. Protinus scilicet eos qui Memphibosthen occiderant, et ejus caput attulerant, extremis membris mutilatos exit in cracem b, licet existimarent se universum Israelis regnum ad eum adducere illius caede, qui rex illorum erat. Atque illos quidem sic necavit, caput

Α βασιλεύς ἀλλήσας ἐθόρηνησεν · ὁ δὲ Ὀρῆνος τοῦ λαοῦ τὴν εὐνοίαν ἠδύσησεν.

ΕΡΩΤ. ΙΔ' α'.

Τί δὴ ποτε μετὰ τὴν ἀδικίαν σφαγὴν οὐκ ἀνέλε τὸν Ἰωάβ;

Αὐτὸς ἐν τοῖς λόγοις δεδήλωκεν · « Οὗτοι γὰρ, φησὶν, οἱ ἄνδρες οἱ υἱοὶ Σαρουὶτ ἀκληρότεροί μου εἰσίν. » Ὅθεν αὐτοὺς τῷ Θεῷ παραδέδωκεν · « Ἄντα ποδῷ Κύριος τῷ ποιούντι πονηρά β κατὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ. » Ἐνθα γὰρ αὐτῷ ῥάδιον χρῆσασθαι β τῷ δικαίῳ θυμῷ, οὐδεμίαν ποιεῖται φειδώ. Αὐτίκα γοῦν τοὺς τὸν Μερφιοσθὲ πεφονευκότας, καὶ τὴν ἐκείνου κομίσαντας κεφαλὴν, ἀκροτηρέσας ἐσταύρωσε, καί τοι νενομικώτας β πᾶσαν αὐτῷ προσάγειν τοῦ Ἰσραὴλ τὴν βασιλείαν τῇ τοῦ βασιλεύσαντος ἐκείνων σφαγῇ β. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν οὕτως ἀνέλε · τὴν δὲ τοῦ δυσμενοῦς κεφαλὴν ἐντίμως β ταφῇ παρέδωκεν.

ΕΡΩΤ. ΙΕ'.

Τίνος χάριν ὁ Δαβὶδ τρίτον ἐγρίσθη,

Τῆς μὲν β βασιλικῆς χρίσεως διὰ τοῦ Σαμουὴλ ἠξιώθη · τὰς δὲ τοῦ λαοῦ χειροτονίας χρίσεις ἡ ἱστορία καλεῖ. Πρωτέρα μὲν γὰρ αὐτὸν β ἐχειροτόνησεν ἡ Ἰούδα β φυλὴ. Ἐπιτὰ δὲ ἔτεσιν ὑστερον καὶ ἄλλαι β φυλαὶ κατεδέξαντο β βασιλέα. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία δεδήλωκε · « Καὶ χρίουσι τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ. » Εἶτα ἐπήγαγε · « Τριάκοντα ἐτῶν Δαβὶδ ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτὸν, καὶ τσσαράκοντα ἔτη ἐβασίλευσεν · ἐν Χεβρών καὶ ἐπὶ Ἰούδαν ἔτη ἑπτὰ μῆνας ἕξ · καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ β τριάκοντα καὶ δύο ἔτη καὶ μῆνας ἕξ, ἐπὶ πάντα Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδαν. »

ΕΡΩΤ. ΙΓ' β.

Πῶς ροητέον τὸ, « Πᾶς ὁ τύπτων Ἰεθουσαϊὸν ἀπέσθω ἐν παραξίφιδι. »

Ἐβραϊὸς τις β εἶπε τὸ, « Πᾶς τύπτων Ἰεθουσαϊὸν ἀπέσθω ἐν παραξίφιδι, » ἐκδεδικέναι τὸν Ἀκύλαν, « Ἀπτόμενος ἐν τῷ κρουνῷ (93) · » τοῦτο λέγων, ὅτι φειδόμενος ὁ Δαβὶδ τοῦ τείχους τῆς πόλεως, διὰ τοῦ ὄλου τοῦ ὕδατος ἐπέταττε τοῖς ὀπλίταις εἰσὼ παραελθεῖν τῆς πόλεως. Οἱ γὰρ β Ἰεθουσαῖοι μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ β κατείχον τὴν Ἱερουσαλήμ. Παραυτίκα β γοῦν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου παυσασμένου, κατὰ τούτων ἐστράτευσε πρῶτον ὁ βασιλεύς. Ἐκείνοι δὲ καταφρονούντες τῆς στρατιᾶς β, τοὺς τὸ σῶμα πε-

f II Reg. iii, 39. g ibid. h II Reg. iv, 42. i II Reg. v, 3. j ibid. 4. k ibid. 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSISIENSIS.

⁴¹ Qu. 14 initium usque ad φειδῷ exstat in cat. p. 512, ad cap. iii, 39. Reliqua vid. ib. p. 514, ad cap. iv, 8-12. ⁴² cat. et cod. β τὰ πονηρά. ⁴³ cod. β ῥάδιον τίσασθαι. ⁴⁴ cat. et cod. β νενομικ. διὰ τῆς ἀναίρεσως ἐκείνου. ⁴⁵ Utrouque loco om. τῇ τοῦ — σφαγῇ. ⁴⁶ cod. β ἐντίμω. ⁴⁷ cod. β μὲν et χρίσεως om. ⁴⁸ cod. β γὰρ αὐτὸν om. ⁴⁹ cod. α τοῦ Ἰούδα. ⁵⁰ cod. β αὶ ἄλλαι. ⁵¹ cod. β κατεδέξαν. ⁵² cat. p. 516 ἐν Ἱερουσα. et mox καὶ δύο om. ⁵³ Qu. 16 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad γεγεν. ἀπόφασιν exstat in cat. p. 517, ad cap. v, 7. 8. 2) γενικηκώς — τ. οἶκον αὐτοῦ vid. ib. p. 518, ad vers. 9. 3) εἶτα διδ. et rel. vid. ib. pag. 535, ad vers. 20-27. ⁵⁴ cod α et β Ἐβραϊὸς — παρελθ. τ. πόλεως om. ⁵⁵ Utrouque loco γὰρ om. ⁵⁶ cod. β τοῦ καιροῦ om. ⁵⁷ παραυτίκα — ὁ βασιλ. cod. β μετὰ δὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον αὐτίκα στρατεύει κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεύς. ⁵⁸ cod. β καταφρ. τ. στρατ. om.

NOTÆ.

(93) Ἐβραϊὸς — κρουνῷ. Hæc per compendium sed sine auctoris nomine exhibentur in scholio apud

Bosium ad II Reg. v, 8, ubi etiam leg. κρουνῷ, pro quo Montf. p. 325. habet κρουνησῶ.

πρωμένους ἐπὶ τὸ τεῖχος· ἀναβιβάσαντες ἐπιτωθάζειν ἐκέλευον, καὶ λέγειν, ὡς οὐκ εἰσελεύσεται Δαβὶδ εἰς τὴν πόλιν. Ἐλὼν τοιγαροῦν τὴν ἀκρόπολιν· ταύτην γὰρ λέγειν περιοχὴν· ἤλαυε κατακράτος τοὺς πολεμίους, εἰς ἀνδρείαν παραθήγων τοὺς στρατιώτας, καὶ πάντα ἄρδην κατακοντίζειν κελεύων, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Θεοῦ γεγενημένην ἀπόφασιν. Νενικηώς δὲ, καὶ τῶν ἀλλογενῶν ἐλευθερώσας τὴν πόλιν, Δαβὶδ αὐτὴν προσηγόρευσε πόλιν. Οὕτω δὲ τὴν Σιών ὀνομάζει, τοιούτῃ τὴν ἄνω πόλιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία φησὶ· «Καὶ ἐκάθισε Δαβὶδ ἐν τῇ περιοχῇ, καὶ ἐκλήθη αὕτη ἡ πόλις Δαβὶδ. Καὶ ἔφυγε τὴν πόλιν κύκλῳ ἀπὸ τῆς ἄκρας, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ (94).» Εἶτα διδάσκει καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ συμμαχίαν· «Καὶ ἐπορεύετο Δαβὶδ πορευόμενος, καὶ μεγαλυνόμενος, καὶ Κύριος παντοκράτωρ μετ' αὐτοῦ.» Οὗτος δὲ ὁ λόγος τῶν τῶν πανάγιον Πνεῦμα σμικρύνειν πειρωμένων⁹⁹ ἐλέγχει τὴν βλασφημίαν. Κύριος γὰρ παντοκράτωρ ὀνομάσθη πολλάκις¹⁰⁰.

ΕΡΩΤ. ΙΖ'.

Κουλάδα Τιτάνων τίνα λέγει;

Τοὺς γίγαντας καὶ Τιτάνας ὀνόμαζον· ὁ δὲ Ἑβραῖος *Ραφασίμ* αὐτοὺς κέκληκεν. Ἔσχε δὲ τούτους ἄνδρας καὶ ἡ Χεβρών, καὶ ἡ Γέθ· καὶ ἐκ τούτων ἦν καὶ ὁ Γολιάθ, καὶ ἄλλοι τινές, ὧν ὁ συγγραφεὺς ἐμνήσθη τῶν ἀριστέων¹⁰¹, τοῦ Δαβὶδ τὰς ἀνδραγαθίας συγγράφων. Εἰκόσ τοίνυν ἐν τῷδε τῷ χωρῷ πάλαι τινὰ τούτων γενέσθαι παράταξιν, καὶ λαβεῖν ἐκ τούτων τὴν ἐπωνυμίαν τὸν τόπον.

ΕΡΩΤ. ΙΗ'.

Τι δήποτε ποτὲ μὲν καλεῖται τῷ Δαβὶδ ὁ Θεὸς συμπλακῆναι τοῖς ἀλλοφύλοις, ποτὲ δὲ κωλύει;

Ὡς πάνσοφος παιδοτροφὸς αὐτὸν γυμνάζει πρὸς ἀρετὴν, καὶ πείθει μὴ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει θαρρῆσθαι, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ προσμένειν ἐπικουρίαν. Ὅθεν αὐτῷ καὶ σημεῖα δίδωσι τῆς οἰκειᾶς ἐπιφανείας. «Ὅταν γὰρ ἴδης, φησὶν, αὐτομάτως ἀνέμου δίχα τὰ ἔλση κινούμενα (95), τότε κατὰθεθι εἰς τὸν πόλεμον· ὅτι τότε ἐξελεύσεται Κύριος ἔμπροσθέν σου τύπειν ἐν τῷ πολέμῳ τοὺς ἀλλοφύλους.»

ΕΡΩΤ. ΙΘ'.

Τίτος ἔνεκεν ὁ Ὄζαρ θεηλάτῳ πληγῇ ἐτελεύτησεν;

Τινὲς μὲν προπετείας αὐτὸν δοῦναι δίκας εἶπον, D

A ut David non ingrediatur civitatem. Cum itaque cepisset arcem (eam enim dicit periochen), summis viribus urgebat hostes, milites incitans ad strenue pugnandum, et jubens ut omnes telis confoderent, juxta latam quondam a Deo sententiam. Parta autem victoria, cum ab alienigenis liberasset civitatem, appellavit eam civitatem David. Ita autem nominat Sionem, nempe superiorem civitatem. Hoc enim quoque dicit historia: «Et sedit David in arce, et ea vocata est civitas David. Et ædificavit civitatem in orbem a vertice, et domum suam¹.» Deinde docet etiam Dei auxilium: «Et ambulabat David ambulans et magnificatus, et Dominus omnipotens erat cum eo^m.» Hoc autem dictum 413 redarguit blasphemiam eorum qui conantur deprimere Spiritum sanctum. Dominus enim omnipotens sæpe nominatus est.

INTERR. XVII.

Quamnam dicit vallem Titanumⁿ?

Gigantes appellabant etiam Titanes. Hebræus autem eos vocavit *Raphaim*. Habebat autem viros ejusmodi et Hebron, et Geth, et ex iis etiam fuit Goliath, et aliqui alii viri fortes, quorum^m meminisset scriptor, cum describit præclara facinora Davidis. Est ergo verisimile, fuisse olim in hoc loco aliquam eorum aciem et ex ea locum accepisse cognomen.

INTERR. XVIII.

Quamobrem aliquando quidem jubet Deus Davidi ut manus conserat cum alienigenis, aliquando vero prohibet?

Ut sapientissimus doctor eum in virtute exerceret, et suadet ne suis fidat viribus, sed ejus expectet auxilium. Unde etiam dat ei signa sui adventus: «Nam quando, inquit, videris silvas sua sponte moveri absque vento, tunc descende ad bellum, quia tunc egredietur Dominus ante te, ad feriendos in bellum alienigenas.»

INTERR. XIX.

Quam ob causam mortuus est Ozan plaga a Deo immissa^p?

Quidam dicunt eum dedisse pœnas suæ temeri-

¹ II Reg. v, 9. ^m Ibid. 10. ⁿ Ibid., 18, 22. ^o Ibid. 24. ^p II Reg. vi, 7.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁹ cod. β σμικρ. βουλομένων. ¹⁰⁰ cod. β post πολλάκις addit: Ἑβραῖός τις φησὶ, τὸν Ἀκύλαν ἐκδεδωκέαι ἀντὶ Πᾶς τύπτων Ἰεβουσαίων ἀπέσθω ἐν παραξίφιδι, ἀπτόμενος ἐν κρουνοῦ· τοῦτο λέγων, ὅτι φειδόμενος Δαβὶδ τοῦ τείχους τῆς πόλεως, διὰ τοῦ ὄγκου τοῦ ὕδατος ἐπέταττε τοῖς ὀπλισταῖς εἶσω παρελθεῖν τῆς πόλεως. Fere eadem sunt cum illis, quæ in codice illo ab initio quæstionis desunt. ¹⁰¹ cod. β τῶν ἀριστέων om. Sequitur τὰς ἀνδραγαθίας συγγράφων τοῦ Δαβὶδ.

NOTÆ.

(94) Τὸν οἶκον αὐτοῦ. Rectius a Symmacho l. c. νοῖν πῆρ᾽ vertitur ἔσω.

(95) Ὅταν—κινούμενα. Hæc aliena sunt a textu Hebr. l. c.

tatis, ut qui tentaverit arcæ opem ferre, quæ cum universum populum tueretur, non egebat auxilio aliorum. Josephus autem dicit quod luit pœnas, propterea quod, cum non esset Levita, ausus sit arcam tangere. Est autem perspicuum hoc esse falsum: 414 erat enim filius Aminadabi, cui arcam dederunt Bethsamitæ, dimissam ab alienigenis. Is autem erat ex tribu Levitica, ut historia ipsa docet: « Sanctificavit enim, inquit, filium suum Eleazar, ut custodiret arcam testamenti Domini ». Quod autem hic quoque esset filius Aminadab, docet historia: « Et imposuerunt arcam Dei in currum novum, et sustulerunt eam ex domo Aminadabi, quæ erat in colle, et Ozan, et fratres ejus, filii Aminadab, ducebant currum cum arca Dei; et Ozan et fratres ejus ambulabant ante et a lateribus arcæ ». Non erat ergo ex alia tribu, ut dicit Josephus, sed etiam erat Levita. Sed neque luit pœnas propter temeritatem. Inclinatio enim plaustro, manum applicare oportebat. Sed alterius delicti luit pœnas. Nam cum Deus jussisset ut sacerdotes arcam suis ferrent humeris, præter legem eam tulerunt in plaustro. Hoc autem eos fefellit, quod ea sic emissa ab alienigenis nemini nocuisset. Sed oportebat considerare, quod neque legem noverant alienigenæ, neque aderant sacerdotes, ut convenienter legi eam portarent. Quod autem hoc sit verum, docent ea quæ sequuntur. Nam cum cecidisset Ozan, rex veritus non tulit arcam in regiam, ubi divinum construxerat tabernaculum, sed in domum Abeddara. Postquam autem vidit domum illam tribus 415 mensibus repletam omnis generis benedictione, statim eam transulit in regiam, non usus plaustro, sed sacerdotibus, legi convenienter. « Erant enim, inquit, cum eo tollentes arcam Domini septem chori, et victima vituli et agni: et David pulsabat instrumenta harmonica coram Domino. Erat autem ipse indutus veste eximia: » ita autem nominavit vestem variam. Apertius autem hoc docuit liber Paratipomenon. « Tulerunt enim, inquit, arcam, sicut jussit Moses, juxta sermonem Domini Dei Israelis, et vectibus eam portabant super humeris, juxta scripturam. »

ὡς ἐπαμῦναι περιθέντα τῇ κιβωτῷ, ἢ παντὸς τοῦ λαοῦ⁶⁵ προστατεύουσα, τῆς ἐτέρων⁶⁶ ἐπικουρίας οὐκ ἔχρησεν. Ἰώσηπος δὲ φησὶν, ἐπειδὴ Λευίτης οὐκ ἂν ἐτόλμησεν ἀψασθαι τῆς κιβωτοῦ, τὴν τιμωρίζον ἐδέξατο· τοῦτο δὲ ψευδὲς ἀντικρυς· τοῦ γὰρ Ἀμιναδάβ ἦν υἱὸς, ᾧ παρέδοσαν τὴν κιβωτὸν οἱ ἐν Βεθσάμοις, ἀφειθέσαν ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων⁶⁷· τῆς δὲ Λευιτικῆς ἦν εὗτος φυλῆς· καὶ τοῦτο ἡ ἱστορία διδάσκει· « Καὶ ἠγάσθη γὰρ, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἐλεάζαρ, φυλάσσειν τὴν κιβωτὸν διαθήκης⁶⁸ Κυρίου. » Ὅτι δὲ καὶ οὗτος τοῦ Ἀμιναδάβ ἦν υἱὸς, ἡ ἱστορία διδάσκει· « Καὶ ἐπεθίβασαν τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἄμαξαν καινὴν, καὶ ἦραν αὐτὴν ἐκ τοῦ οἴκου Ἀμιναδάβ τοῦ ἐν τῷ βουνῷ· καὶ Ὀζάν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ (96), οἱ υἱοὶ Ἀμιναδάβ, ἦγον τὴν ἄμαξαν σὺν τῇ κιβωτῷ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ Ὀζάν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπορεύοντο ἔμπροσθεν⁶⁹, καὶ ἐκ πλαγίων (97) τῆς κιβωτοῦ. Οὐκ ἐξ ἄλλης τοιγαροῦν ἦν φυλῆς, ὡς ὁ Ἰώσηπος ἔφη, ἀλλὰ καὶ Λευίτης ἦν. Οὔτε μὴν διὰ προπέτειαν τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο. Κλιθεῖσης γὰρ τῆς ἀμάξης, ἔχρησεν⁷⁰ προσερεῖσαι τὴν χεῖρα· ἀλλ' ἐτέρας παρανομίας ἔτισε δίκας. Τοῦ γὰρ Θεοῦ προσταταχὸς⁷¹ τοὺς ἱερεῖς ἐπ' ὤμων φέρειν τὴν κιβωτὸν, παρὰ τὸν νόμον ἐφ' ἀμάξης ἐκόμισαν. Ἐξηπάτησε δὲ αὐτοὺς τὸ παρὰ τῶν ἀλλοφύλων οὕτως ἐκπεμφθεῖσαν μηδὲνα λυμῆσασθαι. Ἄλλ' ἔχρησεν συνιδεῖν, ὡς οὔτε τὸν νόμον ἤδεισαν οἱ ἀλλοφύλοι, καὶ ἱερεῖς οὐ παρήσαν, ἵνα κατὰ τὸν νόμον αὐτὴν μετενέγκωσιν. Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθὲς, τὰ ἐξῆς διδάσκει. Τοῦ γὰρ Ὀζάν πεπτωκὸς, δεισας ὁ βασιλεὺς οὐκ εἰς τὰ βασίλεια τὴν κιβωτὸν ἐξενήνοχεν⁷², ἐνθα καὶ τὴν θείαν κατεσκευάκει σκηνὴν, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον Ἀβεδδάρᾳ (98). Ἐπειδὴ δὲ εἶδε παντοδαπῆς εὐλογίας ἐν τρισὶ μῆσι τὴν οἰκίαν πληθθεῖσαν ἐκείνην, εὐθὺς αὐτὴν εἰς τὰ βασίλεια μετεκόμισεν, οὐκ ἀμάξῃ χρησάμενος, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῖσι κατὰ τὸν νόμον. « Ἦσαν γὰρ, φησὶ, μετ' αὐτῶν οἱ αἵροντες τὴν κιβωτὸν Κυρίου ἑπτὰ χοροὶ, καὶ θῦμα μόσχου καὶ ἀρνός (99)· καὶ Δαβὶδ ἀνεκρούετο ἐν ὀργάνοις ἡρμοσμένοις ἐνώπιον Κυρίου (1)· καὶ ἀόρτας ἐνδοξυμένους στολὴν ἐξαλλοῦ (2)· οὕτω δὲ τὴν ποικίλην ἀνόμασε. Σαφέστερον δὲ τοῦτο ἐδίδαξεν ἡ βίβλος τῶν Παραλειπομένων· « Ἦσαν γὰρ, φησὶ, τὴν κιβωτὸν, ὡς ἐνετείλατο Μωσῆς ἐν λόγῳ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ, ἐπ' ἀναφορεῖσι, κατὰ τὴν γραφὴν, ἐν ὤμοις αὐτῶν. »

¶ I Reg. vii, 1. ¶ II Reg. vi, 3, 4. ¶ ibid. 13, 14. ¶ I Paral. xv, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁵ cat. p. 523 et cod. β ἦτις π. τ. λαοῦ. ⁶⁶ cod. β ἐτέρας. ⁶⁷ cod. ἀπὸ τ. ἄλλοφ. ⁶⁸ cat. et cod. β τῆς διαθ. ⁶⁹ cod. β ἔμπρ. καὶ om. ⁷⁰ cod. β ἔχρησεν om. Deinde προσήρεισε. ⁷¹ cod. β οὕτω γὰρ Θεοῦ προστ. ⁷² cat. et cad. β εἰσενήνοχεν.

NOTÆ.

(96) *Oi ἀδελφοὶ αὐτοῦ.* Ita οἱ Ὀ exprimunt Hebr. *וְיָהוּ* II Reg. vi, 3, 4, quod alii interpretes pro nomine proprio habuerunt.

(97) *Καὶ ἐκ πλαγίων.* Horum nec in textu Hebr. nec in versione τῶν Ὀ est vestigium.

(98) *Ἀβεδδάρᾳ.* Nomen viri hujus I Paral. xv et xvi, scribitur *Ἀβδεδόμ.* Rectius in edit. Complut.

legitur Ὀθὴδ Ἐδώμ.

(99) *Ἦσαν — ἀρνός.* Propius ad Hebr. veritatem accedit h. l. Symmachi versio.

(1) *Καὶ — Κυρίου.* Præferenda est h. l. Aquilæ interpretatio. Vid. Montf. ad h. l.

(2) *Στολὴν ἐξαλλοῦ.* In loco parallelo I Paral. xv, 27, οἱ Ὀ utuntur verbis στολὴ βυσσίνη.

ΕΡΩΤ. Κ' 70.

A

INTERR. XX.

Διατί κατερέλασεν ἡ Μελχὼλ τοῦ Δαβὶδ ;

Ἠθῆ βασιλέως ἀλλότριον τὸ δημοσίᾳ χορεύειν· οὐ γὰρ ἦδει τοῦ θεοῦ πόθου τὰ κέντρα. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς σφοδρότερον ἐπετίμησεν αὐτῇ· « Ἐναντίον⁷¹ γάρ, φησί, Κυρίου ὀρχήσομαι καὶ παίζομαι⁷²· ἤ Κύριος, ὃς ἐξελέξατό με ὑπὲρ τὸν πατέρα σου καὶ ὑπὲρ πάντα τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ καταστῆσαι⁷³ με εἰς ἡγούμενον ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν Ἰσραήλ. » Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. Εἶτα ἐδίδαξεν ἡ ἱστορία, ὅτι τῇ Μελχὼλ θυγατρὶ Σαοὺλ οὐκ ἐγένετο παιδίον, ἕως⁷⁴ τῆς ἡμέρας τοῦ ἀποθανεῖν αὐτὴν. Ἄλλ' οὐ μόνον διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν στεῖρα μεμύνηκεν⁷⁵· ἀλλ' ὥστε μηδένα ἐξ ἐκείνου βασιλεύσαι τοῦ σπέρματος. Εἰκόσ γὰρ ἦν, τὸν λαὸν⁷⁶ τὸν ἐκατέρωθεν εὐγενεῖα λάμποντα προσιμῆσαι τῶν ἄλλων.

ΕΡΩΤ. ΚΑ' 71.

Προφήτης ὢν ὁ Νάθαν πῶς ἠγνόησε τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ τῷ Δαβὶδ οἰκοδομησάτω τὸν θεῖον οἶκον προσέταξεν ;

Καὶ ἦδη ἔφη, ὡς οὐκ ἤδεισαν⁷⁷ ἅπαντα οἱ προφῆται, ἀλλ' ὡσπερ⁷⁸ ἡ θεία χάρις αὐτοῖς ἀπεκάλυπεν. Οὕτως ὁ Σαμουὴλ⁷⁹ ἠγνόει τίνα χρίσασαι προσήκει· οὕτως ὁ Ἐλισσαῖος τὸ τῆς Σωμαντιδοῦ πάθος· « Ἄφες γὰρ αὐτὴν, ἔφη, ὅτι κατώδυνος ἡ ψυχὴ αὐτῆς, καὶ Κύριος ἀπέκρυψεν ἀπ' ἐμοῦ. » Οὕτω καὶ ὁ Νάθαν ἐπαινέσας τὸν τοῦ βασιλέως σκοπὸν, ἐνόμισεν ἀρέσκειν⁸¹ τῷ τῶν ἄλλων Θεῷ. Ὅθεν εἶπε· « Πάντα ὅσα ἐν τῇ καρδίᾳ σου βιάζεαι καὶ ποιεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς μετὰ σοῦ. » Ἀλλὰ νύκτωρ⁸² ἐπιφανεὶς ὁ Δεσπότης Θεὸς ταῦτα ἔφη πρὸς τὸν Νάθαν· « Πόρευε, καὶ εἰπὲ τῷ δούλῳ μου Δαβὶδ· Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ εὐ οἰκοδομήσεις⁸³ οἶκον τοῦ κατοικῆσαι με, ὅτι οὐ κατώκηκα ἐν οἴκῳ, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ἕως⁸⁴ τῆς ἡμέρας ταύτης. » Καὶ πρῶτον μὲν ἐψυχαγωγῆσεν αὐτὸν τῇ τῆς δουλείας⁸⁵ προσηγορίᾳ· « Εἰπὲ γὰρ, φησί, τῷ Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου· ἄκρα δὲ τιμὴ τὸ δούλον ὀνομασθῆναι Θεοῦ. Ἐπειτα τὸ ἀνευθεὺς τῆς οικίας ἐδίδαξεν φύσεως· « Οὐ κατώκηκα γὰρ, φησὶν, ἐν οἴκῳ. » Τὸ δὲ, « Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνήγαγον⁸⁶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, » ἀντὶ τοῦ, πάντα χρόνον ὃν συναγερόμην ὑμῖν, ἐν τε τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐν

Cur Melchol Davidem irrisit ?

Existimavit esse a rege alienum publice choros ducere, nesciebat enim stimulos divini amoris. Unde rex vehementer eam increpabat : « Nam coram Domino, inquit, saltabo et ludam. Vivit Dominus, qui me elegit supra patrem tuum et supra omnem domum ejus, ut me constitueret ducem super omnem populum suum Israel v. » Porro autem ea quoque quæ sequuntur, habent eundem sensum. Deinde docuit historia, Melcholi filix Saulis non fuisse filium usque ad diem mortis ejus. Neque tamen propter eam tantum causam mansit sterilis : sed ut nullus regnaret ex eo semine. Erat enim verisimile, populum fuisse prælaturum eum qui utrinque fulgeret claritate generis.

416 INTERR. XXI.

Nathan cum esset propheta, quomodo nesciit Dei voluntatem, et jussit Davidi ut edificaret domum Dei?

Jam dixi, non omnia scivisse prophetas, sed sicut Dei gratia revelabat. Ita Samuel ignorabat, quem oporteret ungere : ita etiam Elisseus, quid accidisset Sumanitidi : « Missam enim fac eam, inquit, quoniam tristis est anima ejus, et Dominus me celavit x. » Ita etiam Nathan, cum laudasset scopum regis, existimavit opus placere universorum Deo. Unde dixit : « Omnia quæ sunt in corde tuo vade et fac, quoniam Deus est tecum γ. » Sed Dominus Deus cum noctu ei apparuisset, hæc dixit Nathani : « Vade, et dic servo meo David : Hæc dicit Dominus : Non edificabis domum quam inhabitavi ; quoniam non habitavi in domo, ex quo eduxi filios Israelis ex Ægypto, usque ad hunc diem x. » Et primum quidem eum consolatus est appellatione servitutis : « Dic, inquit, Davidi servo meo ; » est autem summus honor nomen gerere servi Dei. Deinde docuit suam naturam nulla laborare indigentia : « Non habitavi enim, inquit, in domo. » Illud autem : « Ex quo eduxi filios Israelis ex Ægypto, » dicitur pro eo quod est, omni tempore quo sum versatus vobiscum, tam in deserto quam in hac terra. Quod enim neque ante hoc

• II Reg. vi, 20. • ibid. 21. • IV Reg. iv, 27. • II Reg. vii, 3. • ibid. 5, 6, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁰ Qu. 20 initium usque ad ἔχει διάνοιαν existat in cat. p. 527, ad cap. vi, 20-22. Reliqua vid. ib. p. 528, ad vers. 25. ⁷¹ cat. p. 527 et cod. β ἐνώπιον. Utrouque loco Μελχὼλ. ⁷² cod. β καὶ παίζομαι om. ⁷³ co-l. β τοῦ καταστ. — τὸν Ἰσραὴλ om. ⁷⁴ ἕως — ἀποθ. αὐτὴν. cat. p. 528 et cod. β solum ὡς. ⁷⁵ Utrouque loco στεῖρα γέγονεν. ⁷⁶ cod. β τῷ λαῷ. ⁷⁷ Qu. 21 novem constat partibus. 1) Initium usque ad ὁ Θεὸς μετὰ σοῦ existat in cat. p. 527, ad cap. vii, 3. 2) ἀλλὰ νύκτωρ — οἶκον κέδρινον, p. 417, vid. ib. p. 529, ad vers. 4-7. 3) ἔπειτα — εὐεργέτην vid. ib. p. 352, ad vers. 8, 9. 4) ὑπέσχετο — μεταβολῶν vid. ib. ad vers. 10. 5) εἶτα τὸν — οἶκον. ἐαυτῷ, p. 418, vid. ib. p. 354, ad vers. 11. 6) περὶ δὲ — ἕτερον δέξασθαι, p. 415, vid. ib. p. 532, ad vers. 11-16. 7) τούτων ἀκούσας — μέγας, p. 430, vid. ib. p. 534, ad vers. 17, 18. 8) εἶτα τὸ — παραβαλλόμενα vid. ib. ad vers. 19. 9) ἔπειτα et rel. vid. ib. pag. 535, ad vers. 20-27. ⁷⁸ cat. p. 527 et cod. β ὡς οὐ πάντα προῆδσαν. ⁷⁹ cod. α, β ἀλλ' ἄπερ. ⁸⁰ cod. β οὕτως ὁ Σαμ.—ὁ Θεὸς μετὰ σοῦ om. ⁸¹ cod. α ἀρέσκειν τὸ ἔργον. ⁸² cat. p. 529 καὶ νύκτωρ. ⁸³ cod. β διὸ καὶ νύκτωρ. ⁸⁴ cat. et cod. α, β οἶκον. μοι. ⁸⁵ cat. et cod. α, β καὶ ἕως. ⁸⁶ cod. β τῇ τοῦ λαοῦ. ⁸⁷ cod. β ἀνήγαγον om.

tempus templum habuerit, veteres docent historiae. A Deinde ostendens infinitam virtutem et benignitatem, subjunxit: « Et fui in tentorio inambulans et in tabernaculo, ubicunque transii per universum Israel. » Et adjecit, quod nulli ex Judicibus, qui erant ex diversis tribubus, aut jusserit aedificare templum, aut reprehenderit quod hoc non fecisset. Hoc enim ait dicens: « Num locutus sum ad unam tribum Israelis, cui mandavi pascere populum Israel, dicens: Cur non aedificastis mihi domum cedrinam? » Deinde, cum usus esset nominis benevolentiae, et *servum suum* appellasset, ei revocavit in memoriam custodiam ovium, et aliam paupertatem. Significavit etiam regni altitudinem, et reliquae in eum providentiae suae liberalitatem: « Eram enim, inquit, tecum ubicunque ambulabas, et exterminavi omnes inimicos tuos coram facie tua, et feci tibi nomen magnum juxta nomen magnorum qui sunt in terra. » Haec autem dixit ad confirmandam ejus pietatem et aequitatem, ut memor beneficiorum coleret benefactorem. Pollicitus est etiam populi curam gerere: « Ponam enim, inquit, locum populo meo Israel, et plantabo eum, et per se habitabit. » Nam ex divina lege vitam instituens, separatus erat ab aliis gentibus. Illud autem: « Non amplius filius iniquitatis humiliabit eum, » exponunt ea quae sequuntur. « Sicut ab initio, inquit, et a diebus quibus constitui Judices super populum meum Israel. » Nam quoniam tempore Judicum servierunt aliquando quidem Ammanitis et Moabitibus, aliquando autem Madianitis et alienigenis, pollicitus est se eis regnum conservaturum integrum, et a frequentibus hisce liberaturum mutationibus. Deinde promisit ratione praeditum cultum, seque divinum et salutare eis templum aedificaturum. « Annuntiabit enim inquit, tibi **418** Dominus, se aedificaturum esse sibi domum. » Quod autem sumptum ex sancta Virgine carnem et ipse aedificaverit, et ipsam templum appellaverit, Joannes evangelista nos docuit, qui Judaeorum interrogationem et Christi Domini responsionem inseruit libro sacrorum Evangeliorum. Nam cum dixissent Judaei: « Quod nobis signum ostendis, fore ut haec facias? » respondens Dominus dixit: « Solvite templum hoc, et intra

ταύτη τῇ γῆ. Ὅτι γὰρ οὐδὲ πρὸς τοῦτου τοῦ χρόνου νεὼν ἔσχεν, αἱ πάλαι⁸⁷ διδάσκουσιν ιστορίαι. Εἶτα τὴν ἄπειρον δύναμιν καὶ⁸⁸ φιλανθρωπίαν δεικνύς, ἐπήγαγε· « Καὶ ἤμην ἐμπεριπατῶν⁸⁹ ἐν καταλύματι, καὶ ἐν σκηνῇ, ἐν πᾶσιν οἷς διήλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ⁹⁰. » Καὶ προστέθεικεν, ὡς οὐδενὶ τῶν κριτῶν, οἱ ἐκ διαφόρων ἦσαν φυλῶν⁹¹, ἢ προσέταξεν οἰκοδομῆσαι ναὸν, ἢ ἐνεκάλεισεν ὡς τοῦτο μὴ δεδρακότι. Τοῦτο γὰρ εἶπεν· « Εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετειλάμην⁹² ποιμαίνειν τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ λέγων· Τί ὅτι οὐκ ᾠκοδομήσατέ μοι οἶκον κέδρινον; » Ἐπειτα αὐτοῦ προσαγορεύσας, ἀνέμνησε⁹³ τῆς προβατείας, καὶ τῆς ἄλλης πενίας· ἐπέδειξε⁹⁴ δὲ τῆς βασιλείας τὸ ὕψος, καὶ τὴν τῆς ἄλλης κηδεμονίαν; φιλοτιμίαν. « Ἦμην γάρ, φησί, μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου, καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα μέγα (3), κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ταῦτα⁹⁵ δὲ εἰς τὴν τῆς εὐσεβείας καὶ εὐνομίας βεβαίωσιν εἰρηκεν, ἵνα τῶν εὐεργεσιῶν μνησθῆναι θεραπείη τὸν εὐεργέτην. Ὑπέσχετο δὲ καὶ τοῦ λαοῦ προμνησθῆναι· « Θήσομαι γάρ, φησί, τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτόν, καὶ κατασκηνώσει καθ' ἑαυτόν (4). » Κατὰ τὸν θεῖον γὰρ πολιτευόμενος νόμον, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐκχώριστο. Τὸ δὲ, « Οὐ προσθήσει υἱὸς ἀδικίας τὸ ταπεινώσαι αὐτόν, » τὰ ἐξῆς ἐρμηνεύει· « καθὼς ἀπ' ἀρχῆς, φησί, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ὧν ἔταξε κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κριτῶν, ποτὲ μὲν Ἀμμανίταις καὶ Μωαβίταις, ποτὲ δὲ Μαδιηνίταις καὶ ἀλλοφύλοις ἐδόλευσαν, ὑπέσχετο αὐτοῖς ἀκεραίαν σώζειν τὴν βασιλείαν, καὶ τῶν συχῶν τούτων ἀπαλλάξειν μεταβολῶν. Εἶτα τὸν λογικόν, καὶ θεῖον, καὶ σωτήριον αὐτοῖς⁹⁶ οἰκοδομήσειν ναὸν ἐπηγγέλματο. « Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι γάρ, φησί, Κύριος, ὅτι οἰκοδομήσει οἶκον ἑαυτῷ (5). Ὅτι δὲ τὴν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σάρκα καὶ αὐτὸς ᾠκοδόμησε, καὶ⁹⁷ αὐτὴν ναὸν προσεγύρουσεν⁹⁸, ὃ εὐαγγελιστὴς ἡμῶν Ἰωάννης ἐδίδαξε, τὴν Ἰουδαίων⁹⁹ ἐρώτησιν καὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τὴν ἀπόκρισιν τῇ συγγραφῇ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἐντεθεικώς. Τῶν γὰρ Ἰουδαίων εἰρηκότων· Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς; » ὑπολαβὼν ὁ Κύριος εἶπη· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρι-

^a II Reg. vii, 7. ^b ibid. ^c ibid. 9. ^d ibid. 10. ^e ibid. 11. ^f ibid.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ cod. β αἱ παλαιαί. ⁸⁸ cat. et cod. β δύναμιν καὶ om. ⁸⁹ cod. β περιπατῶν. ⁹⁰ cod. β Ἰσραὴλ, ᾧ ἐπορεύομεν. ⁹¹ cat. et cod. β Κριτῶν, τῶν ἐκ διαφόρων φυλῶν. cod. β addit Ἰσραὴλ. ⁹² cat. οἷς ἐνετειλ. ⁹³ cat. p. 530 et cod. α' ἀνέμνησε μὲν αὐτόν. cod. β' αὐτῶν τῶν προβάτων. ⁹⁴ cat. et cod. β' εἰδείξε. ⁹⁵ cod. β ταῦτα — εὐεργέτην om. ⁹⁶ cod. β αὐτοῦ, omisso οἰκοδομήσειν. ⁹⁷ cat. p. 531 et cod. β καὶ om. ⁹⁸ post προσεγύρουσεν cat. et cod. β καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις. cod. β addit εἰπὼν. ⁹⁹ τὴν Ἰουδαίαν. — εὐαγγελιστὴς ἐπήγαγεν om.

NOTÆ.

(3) Ἐποίησα — μέγα. Recepta lectio est ἐποίησα σε ὀνομαστὸν x. λ. Cum nostra consentit edit. Compl., teste Bosio.

(4) Καθ' ἑαυτόν. Rectius a Symmacho vertitur

ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ.

(5) Οἰκοδομήσει — ἑαυτῷ. Rec. lectio est εἶπον οἰκοδομήσει; αὐτῷ. Propius autem ad verbatim Hebr. accedit lectio edit. Compl. οἰκοδομήσει σε.

οἶν ἡμέραις ἐγερω̄ αὐτόν. » Τριπασάντων δὲ τῶν Ἰουδαίων περὶ τοῦ ἀφύγου ταῦτα εἰρησθαὶ νουοῦ, ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπήγαγεν · « Αὐτὸς δὲ ἔλεγε ¹ περὶ τοῦ νουοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ² ἠγγέρθη ἐκ τῶν νεκρῶν, ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. » Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος καὶ τῶν πιστῶν τὸν σύλλογον οἶκον Θεοῦ προσηγόρευσε. « Χριστὸς γὰρ, φησὶν, ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὐ ὁ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς. » Ταῦτα προσηγόρευσεν ὁ προφήτης · « Καὶ ἀπαγγελεῖ σοὶ Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσει ἑαυτῷ. » Περὶ δὲ τοῦ χειροποιήτου νεῶ οὕτως ἔφη · « Καὶ ἔσται ὡς ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆς ³ μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσῃ τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ · ὅς ἔσται ⁴ ἐκ τῆς κοιλίας σου · καὶ ἐτοιμάσω τῆν βασιλείαν αὐτοῦ. ⁵ Οὗτος οἰκοδομήσει οἶκον τῷ ὀνόματί μου. » Ταῦτα περὶ τοῦ Σολομῶντος εἰπὼν ἀναμίγνυσι τῇ προῤῥήσει τὰ περὶ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ · « Ἀνορθώσω γὰρ, ἔφη, τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα · καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. » Ὅτι δὲ ταῦτα περὶ τοῦ Δεσπότη ἐῤῥέθη Χριστοῦ, μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὕτως εἰπὼν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ · « Τίνι γὰρ ποτε τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ⁶ εἶπεν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε ; » καὶ πάλιν, « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν ; » Εἶτα διδάσκει πόσης διὰ τοῦτον τὸν υἱὸν οἱ κατὰ σάρκα πρόγονοι, καὶ παρανομοῦντες ⁷, ἀπολαύουσι προμηθείας ⁸ · « Ἀμαρτάνοντας γὰρ ⁹, φησὶν, ἐλέγξω μὲν καὶ παιδεύσω · τὸν δὲ ἑλεόν ¹⁰ μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτῶν, καθὼς ἀπέστησα ἀπ' ὧν ἀπέστησα (6). » Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφίξι υἱῶν ἀνθρώπων, » ἀντὶ τοῦ, Ταῖς δι' ἀνθρώπων παιδεύσεις, τέθεικεν ¹¹ · ἐπειδὴ διὰ χειρῶν καὶ ἡ ἀφή, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σφαγή. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ πάλιν ἤκριστα μὲν τοῖς τοῦ Ἰσραὴλ βασιλευσὶν ἀρμόττει · ἐπὶ δὲ μόνου τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ τὸ ἀληθές αὐτῶν δείκνυται. « Πιστωθήσεται γὰρ, φησὶν, ὁ οἶκος αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου ¹², καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ (7) ἔσται ἀκωροβόμος εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὁ δὲ Σολομῶν οὐδὲ τὸ μακρόδιον ¹³ τῶν ἄλλων ἔσχεν ἀνθρώπων, οὐδὲ εἰς τὸ τοῦ πατρὸς ἐφθασε γῆρας · καὶ τοὺς ἐκ τούτου δὲ ἅπαντας κοινὸν διεδέξατο τέλος. Δυσὶν τοῖνυν ἄτερον ἀνάγκη · ἢ τῷ Δεσπότη ταῦτα ἀρμο-

A tres dies erigam illud ⁵. » Cum autem Judæi con-jecissent hæc dicta esse de templo inanimato, sub-junxit evangelista : « Ipse autem dicebat de tem-ple corporis sui. Et cum surrexisset a mortuis, cognoverunt discipuli ejus, quod hoc dixerit Do-minus, et crediderunt Scripturæ, et sermoni quem dixit Jesus ^h. » Divinus autem Apostolus fide-lium quoque conventum appellavit domum Dei : « Christus enim, inquit, tanquam filius super do-mum ejus, cujus domus sumus nos. » Hæc prædi-xit propheta : « Et annuntiabit tibi Dominus, se ædificaturum esse sibi domum ⁱ. » De templo au-tem manufacto sic dixit : « Et erit, postquam im-pleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit ex ventre tuo, et præparabo regnum ejus. Is ædifi-cabit domum nomini meo ⁱ. » Hæc cum dixisset de Salomone, admiscet prædictioni ea quæ ad Chri-stum Dominum spectant : « Erigam enim, inquit, sedem ejus usque in sæculum : et ego ero pater ejus, et ipse erit filius meus ^k. » Quod autem hæc dicta sint de Christo Domino, testis est divinus Apostolus in **419** Epistola ad Hebræos, sic dicens : « Cui autem angelorum unquam dixit : Filius meus es tu, ego hodie genui te ^l ? » et rursus : « Ego ero pater ejus, et ipse erit filius meus. » Deinde docet quanta cura et providentia, propter hunc filium, ejus secundum carnem progenitores gavisii fuerint, etiam legem transgredientes : « Arguam enim, in-quit, et castigabo peccantes : misericordiam autem meam non auferam ab eis, sicut abstuli ab illis a quibus abstuli ^m. » Illud autem : « Ictibus filio-rum hominum, » posuit pro eo quod est « casti-gationibus per homines : » quoniam per manus fit ictus et cædes hominum. Quæ autem deinceps por-ro sequuntur, minime conveniunt regibus Israelis, in solo autem Christo Domino eorum veritas os-tenditur : « Et erit, inquit, domus ejus fidelis, et re-gnum ejus in sæculum coram me : et thronus ejus erit erectus in æternum ⁿ. » Salomo autem neque eam vitæ habuit longitudinem, quam alii homines : neque pervenit ad senectutem patris. Eos quoque omnes qui ex eo duxerunt originem, communis excepit finis. Duorum ergo alterum necesse est, aut ut hæc Christo Domino convenient, aut ut dicamus esse falsam Dei universorum prædictionem. Sed hoc est

⁵ Joan. ii, 18. ^h ibid. 21, 22. ⁱ Hebr. iii, 6. ^l II Reg. vii, 14, 15. ^m ibid. 16.

ⁱ II Reg. vii, 12, 15. ^k ibid. 13, 14. ^l Hebr. i, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ cod. β ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε. ² cod. β καὶ ὅτε — εἶπεν ὁ Ἰησοῦς om. ³ cat. p. 532 et cod. β κοιμηθήτη. ⁴ cod. β ὅς ἔσται — βασιλ. αὐτοῦ. omi. ⁵ cod. β καὶ μετ' ὀλίγον · οὗτος οἰκοδ. ⁶ cod. β αὐτοῦ om. ⁷ cat. p. 532 οἱ κατὰ σ. αὐτοῦ προπάτορες καὶ παρην. cod. β οἱ κ. σ. προπάτορες παρην. ⁸ cat. et cod. β προνοίας (cod. α ἀπολαύσουσι). ⁹ cod. β ἀμαρτ. γὰρ om. ¹⁰ cat. et cod. β τὸ δὲ ἔλεος. ¹¹ cod. β τέθεικεν om. ¹² cod. β ἕως αἰῶν. ἐνώπ. μου om. ¹³ cat. et col. β οὐδὲ μακρότερον βίον.

NOTE.

(6) Καθὼς — ὧν ἀπέστησα. Cum textu Hebr. magis consentit versio Synmachi, καθὼς ἀφείλον παρὰ Σαούλ.

(7) Αὐτοῦ — αὐτοῦ. Utroque loco omnes præter O' Interpretes Græci consentiunt in versione σου, quæ melior est.

tempus templum habuerit, veteres docent historiae. A Deinde ostendens infinitam virtutem et benignitatem, subjunxit : « Et sui in tentorio inambulans et in tabernaculo, ubicunque transii per universum Israel^e. » Et adjecit, quod nulli ex Judicibus, qui erant ex diversis tribubus, aut jusserit aedificare templum, aut reprehenderit quod hoc non **417** fecisset. Hoc enim ait dicens : « Num locutus sum ad unam tribum Israelis, cui mandavi pascere populum Israel, dicens : Cur non aedificastis mihi domum cedrinam ? » Deinde, cum usus esset nomine benevolentiae, et *servum eum* appellasset, ei revocavit in memoriam custodiam ovium, et aliam paupertatem. Significavit etiam regni altitudinem, et reliquæ in eum providentiæ suæ liberalitatem : « Eram enim, inquit, tecum ubicunque ambulabas, et exterminavi omnes inimicos tuos coram facie tua, et feci tibi nomen magnum juxta nomen magnorum qui sunt in terra^c. » Hæc autem dixit ad confirmandam ejus pietatem et æquitatem, ut memor beneficiorum coleret benefactorem. Pollicitus est etiam populi curam gerere : « Ponam enim, inquit, locum populo meo Israel, et plantabo eum, et per se habitabit^d. » Nam ex divina lege vitam instituens, separatus erat ab aliis gentibus. Illud autem : « Non amplius filius iniquitatis humiliabit eum, » exponunt ea quæ sequuntur. « Sicut ab initio, inquit, et a diebus quibus constitui Judices super populum meum Israel^e. » Nam quoniam tempore Judicum servierunt aliquando quidem Ammanitis et Moabitibus, aliquando autem Madianitis et alienigenis, pollicitus est se eis regnum conservaturum integrum, et a frequentibus hisce liberaturum mutationibus. Deinde promisit ratione præditum cultum, sequæ divinum et salutare eis templum aedificaturum. « Annuntiabit enim inquit, tibi **418** Dominus, se aedificaturum esse sibi domum^f. » Quod autem sumptam ex sancta Virgine carnem et ipse aedificaverit, et ipsam templum appellaverit, Joannes evangelista nos docuit, qui Judæorum interrogationem et Christi Domini responsionem inseruit libro sacrorum Evangeliorum. Nam cum dixissent Judæi : « Quod nobis signum ostendis, fore ut hæc facias ? » respondens Dominus dixit : « Solvite templum hoc, et intra

ταύτη τῆ γῆ. "Οτι γὰρ οὐδὲ πρὸ τούτου τοῦ χρόνου νεὼν ἔσχεν, αἱ πάλαι⁸⁷ διδάσκουσιν ἱστορίαι. Εἶτα τὴν ἀπειρον δύναμιν καὶ⁸⁸ φιλανθρωπίαν δεικνύς, ἐπήγαγε · « Καὶ ἤμην ἐμπεριπατῶν⁸⁹ ἐν καταλύματι, καὶ ἐν σκηνῇ, ἐν πᾶσιν οἷς διῆλθον ἐν παντὶ Ἰσραὴλ⁹⁰. » Καὶ προστέθεικεν, ὡς οὐδενὶ τῶν κριτῶν, οἱ ἐκ διαφόρων ἦσαν φυλῶν⁹¹, ἢ προσέταξεν οἰκοδομῆσαι ναὸν, ἢ ἐνεκάλεισεν ὡς τοῦτο μὴ δεδρακότι. Τοῦτο γὰρ εἶπεν · « Εἰ λαλῶν ἐλάλησα πρὸς μίαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ, ᾧ ἐνετετεύλαμην⁹² ποιμαίνειν τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ λέγων· Τί ὅτι οὐκ ᾠκοδομησάτε μοι οἶκον κέδρινον; » Ἐπειτα τῷ τῆς εὐνοίας χρῆσάμενος ὀνόματι, καὶ δούλον αὐτοῦ προσαγορεύσας, ἀνέμνησε⁹³ τῆς προβατείας, καὶ τῆς ἄλλης πενίας · ἐπέδειξε⁹⁴ δὲ τῆς βασιλείας τὸ ὕψος, καὶ τὴν τῆς ἄλλης κηδεμονίας φιλοτιμίαν. « Ἡμῶν γὰρ, φησί, μετὰ σοῦ ἐν πᾶσιν οἷς ἐπορεύου· καὶ ἐξωλόθρευσα πάντας τοὺς ἐχθρούς σου ἀπὸ προσώπου σου, καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα μέγα (3), κατὰ τὸ ὄνομα τῶν μεγάλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ταῦτα⁹⁵ δὲ εἰς τὴν τῆς εὐσεβείας καὶ εὐνομίας βεβαίωσιν εἴρηκεν, ἵνα τῶν εὐεργεσιῶν μεμνημένος θεραπεύῃ τὸν εὐεργέτην. Ἵπέσχετο δὲ καὶ τοῦ λαοῦ προμηθεῖσθαι · « Θήσομαι γὰρ, φησί, τόπον τῷ λαῷ μου Ἰσραὴλ, καὶ καταφυτεύσω αὐτόν, καὶ κατασκηνώσει καθ' ἑαυτὸν (4). » Κατὰ τὸν θεῖον γὰρ πολιτευόμενος νόμον, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἐκχώριστο. Τὸ δὲ, « Οὐ προσθήσει υἷδς ἀδικίας τοῦ ταπεινώσαι αὐτόν, » τὰ ἐξῆς ἐρμηνεύει · « καθὼς ἀπ' ἀρχῆς, φησί, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ὧν ἔταξα κριτὰς ἐπὶ τὸν λαόν μου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κριτῶν, ποτὲ μὲν Ἀρμανίταις καὶ Μωαβίταις, ποτὲ δὲ Μαδιηνίταις καὶ ἀλλοφύλοις ἐδόλευσαν, ὑπέσχετο αὐτοῖς ἀκεραίαν σώζειν τὴν βασιλείαν, καὶ τῶν συγχῶν τούτων ἀπαλλάξειν μεταβολῶν. Εἶτα τὸν λογικόν, καὶ θεῖον, καὶ σωτήριον αὐτοῖς⁹⁶ οἰκοδομήσειν ναὸν ἐπηγγείλατο. « Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι γὰρ, φησί, Κύριος, ὅτι οἰκοδομήσει οἶκον ἑαυτῷ (5). "Οτι δὲ τὴν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σάρκα καὶ αὐτὸς ᾠκοδόμησε, καὶ⁹⁷ αὐτὴν ναὸν προσηγύρευσε⁹⁸, ὃ εὐαγγελιστὴς ἡμῶς Ἰωάννης ἐδίδαξε, τὴν Ἰουδαίων⁹⁹ ἐρώτησιν καὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τὴν ἀπόκρισιν τῆ συγγραφῆ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἐντεθεικώς. Τῶν γὰρ Ἰουδαίων εἰρηκότων · « Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς; » ὑπολαβὼν ὁ Κύριος εἶπε · « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρι-

^a II Reg. vii, 7. ^b ibid. ^c ibid. 9. ^d ibid. 10. ^e ibid. 11. ^f ibid.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ cod. β αἱ παλαιαί. ⁸⁸ cat. et cod. β δύναμιν καὶ om. ⁸⁹ cod. β περιπατῶν. ⁹⁰ cod. β Ἰσραὴλ, ᾧ ἐπορεύομεν. ⁹¹ cat. et cod. β Κριτῶν, τῶν ἐκ διαφόρων φυλῶν. cod. β ἀδιδί Ἰσραὴλ. ⁹² cat. οἷς ἐνετετεύλα. ⁹³ cat. p. 530 et cod. α' ἀνέμνησε μὲν αὐτόν. cod. β' αὐτῶν τῶν προβάτων. ⁹⁴ cat. et cod. β' ἐδειξε. ⁹⁵ cod. β ταῦτα — εὐεργέτην om. ⁹⁶ cod. β αὐτοῦ, omisso οἰκοδομήσειν. ⁹⁷ cat. p. 531 et cod. β καὶ om. ⁹⁸ post προηγύρευσε cat. et cod. β καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. cod. β addit εἰπών. ⁹⁹ τὴν Ἰουδ. — εὐαγγελιστὴς ἐπήγαγεν om.

NOTÆ.

(5) Ἐποίησα — μέγα. Recepta lectio est ἐποίησά σε ὀνομαστὸν x. λ. Cum nostra consentit edit. Compl., teste Bosio.

(4) Καθ' ἑαυτὸν. Rectius a Symmacho vertitur

ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ.

(5) Οἰκοδομήσει — ἑαυτῷ. Rec. lectio est οἶκον οἰκοδομήσεις αὐτῷ. Proprius autem ad veritatem Hebr. accedit lectio edit. Compl. οἰκοδομήσει σοι.

ἐν ἡμέραις ἐγεῖρω αὐτόν. » Τοπασάντων δὲ τῶν Ἰουδαίων περὶ τοῦ ἀψύχου ταῦτα εἰρησθαι νουῦ, ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπήγαγεν· « Αὐτὸς δὲ ἔλεγε ¹ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ² ἠγέρθη ἐκ τῶν νεκρῶν, ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. » Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος καὶ τῶν πιστῶν τὸν σύλλογον οἶκον Θεοῦ προσηγόρευσε. « Χριστὸς γὰρ, φησὶν, ὡς υἱὸς ἐπὶ τῶν οἶκον αὐτοῦ, οὐ ὁ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς. » Ταῦτα προσηγόρευεν ὁ προφήτης· « Καὶ ἀπαγγελεῖ σοὶ Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσει ἑαυτῷ. » Περὶ δὲ τοῦ χειροποιήτου νεῦ οὕτως ἔφη· « Καὶ ἔσται ὡς ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῆς ³ μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ· ὅς ἔσται ⁴ ἐκ τῆς κοιλίας σου· καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. ⁵ Οὗτος οἰκοδομήσει οἶκον τῷ ὀνόματί μου. » Ταῦτα περὶ τοῦ Σολομῶντος εἰπὼν ἀναμίγνυσι τῇ προῤῥήσει τὰ περὶ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ· « Ἀνορθώσω γὰρ, ἔφη, τὸν θρόνον αὐτοῦ ἕως εἰς τὴν αἰῶνα· καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. » Ὅτι δὲ ταῦτα περὶ τοῦ Δεσπότη ἐῤῥέθη Χριστοῦ, μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὕτως εἰπὼν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ· « Τίνι γὰρ ποτε τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ⁶ εἶπεν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; » καὶ πάλιν, « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν; » Εἶτα διδάσκει πόσης διὰ τοῦτον τὸν υἱὸν οἱ κατὰ σάρκα πρόγονοι, καὶ παρανομῶντες ⁷, ἀπολαύουσι προμηθείας ⁸. « Ἀμαρτάνοντας γὰρ ⁹, φησὶν, ἐλέγξω μὲν καὶ παιδεύσω τὸν δὲ ἑλεόν ¹⁰ μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτῶν, καθὼς ἀπέστησα ἀφ' ὧν ἀπέστησα (6). » Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφ᾿ ἑσῶν υἱῶν ἀνθρώπων, » ἀντὶ τοῦ, Ταῖς δι' ἀνθρώπων παιδείαις, τέθεικεν ¹¹· ἐπειδὴ διὰ χειρῶν καὶ ἡ ἀφή, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σφαγή. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ πάλιν ἤκριτα μὲν τοῖς τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεῦσιν ἀρμόττει· ἐπὶ δὲ μόνου τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ τὸ ἀληθὲς αὐτῶν δείκνυται. « Πιστωθήσεται γὰρ, φησὶν, ὁ οἶκος αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου ¹², καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ (7) ἔσται ἀνωρωμένος εἰς τὴν αἰῶνα. » Ὁ δὲ Σολομῶν οὐδὲ τὸ μακρόδιον ¹³ τῶν ἄλλων ἔσχεν ἀνθρώπων, οὐδὲ εἰς τὸ τοῦ πατρὸς ἔφθασε γῆρας· καὶ τοὺς ἐκ τούτου δὲ ἀπαντας κοινὸν διεδέξατο τέλος. Δυσὶν τοίνυν ἄτερον ἀνάγκη· ἢ τῷ Δεσπότη ταῦτα ἀρμο-

A tres dies erigam illud ⁵. » Cum autem Judæi conjecissent hæc dicta esse de templo inanissimo, subjunxit evangelista : « Ipse autem dicebat de templo corporis sui. Et cum surrexisset a mortuis, cognoverunt discipuli ejus, quod hoc dixerit Dominus, et crediderunt Scripturæ, et sermoni quem dixit Jesus ⁶. » Divinus autem Apostolus fidelium quoque conventum appellavit domum Dei : « Christus enim, inquit, tanquam filius super domum ejus, cujus domus sumus nos. » Hæc prædixit propheta : « Et annuntiabit tibi Dominus, se ædificaturum esse sibi domum ⁷. » De templo autem manufacto sic dixit : « Et erit, postquam impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit ex ventre tuo, et præparabo regnum ejus. Is ædificabit domum nomini meo ⁸. » Hæc cum dixisset de Salomone, admiscet prædictioni ea quæ ad Christum Dominum spectant : « Erigam enim, inquit, sedem ejus usque in sæculum : et ego ero pater ejus, et ipse erit filius meus ⁹. » Quod autem hæc dicta sint de Christo Domino, testis est divinus Apostolus in **419** Epistola ad Hebræos, sic dicens : « Cui autem angelorum unquam dixit : Filius meus es tu, ego hodie genui te ¹⁰ ? » et rursus : « Ego ero pater ejus, et ipse erit filius meus. » Deinde docet quanta cura et providentia, propter hunc filium, ejus secundum carnem progenitores gavisii fuerint, etiam legem transgredientes : « Arguam enim, inquit, et castigabo peccantes : misericordiam autem meam non auferam ab eis, sicut abstuli ab illis a quibus abstuli ¹¹. » Illud autem : « Ictibus filiorum hominum, » posuit pro eo quod est « castigationibus per homines : » quoniam per manus fit ictus et cædes hominum. Quæ autem deinceps porro sequuntur, minime conveniunt regibus Israelis, in solo autem Christo Domino eorum veritas ostenditur : « Et erit, inquit, domus ejus fidelis, et regnum ejus in sæculum coram me : et thronus ejus erit erectus in æternum ¹². » Salomo autem neque eam vitam habuit longitudinem, quam alii homines : neque pervenit ad senectutem patris. Eos quoque omnes qui ex eo duxerunt originem, communis excepit finis. Duorum ergo alterum necesse est, aut ut hæc Christo Domino convenient, aut ut dicamus esse falsam Dei universorum prædictionem. Sed hoc est

⁵ Joh. II, 18. ⁶ ibid. 21, 22. ⁷ Hebr. III, 6. ⁸ II Reg. VII, 14, 15. ⁹ ibid. 13, 14. ¹⁰ Hebr. I, 5.

¹¹ ibid. 13, 14. ¹² Hebr. I, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ cod. β ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε. ² cod. β καὶ ὅτε — εἶπεν ὁ Ἰησοῦς om. ³ cat. p. 532 et cod. β κοιμηθήτη. ⁴ cod. β ὅς ἔσται — βασιλ. αὐτοῦ. omi. ⁵ cod. β καὶ μετ' ὀλίγον· οὗτος οἶκος. ⁶ cod. β αὐτοῦ om. ⁷ cat. p. 532 et κατὰ σ. αὐτοῦ προπάτορες καὶ παρὰ. cod. β οἱ x. σ. προπάτορες παρὰ. ⁸ cat. et cod. β προνοίας (cod. α ἀπολαύουσι). ⁹ cod. β ἀμαρτ. γὰρ om. ¹⁰ cat. et cod. β τὸ δὲ ἔλεος. ¹¹ cod. β τέθεικεν om. ¹² cod. β ἕως αἰῶν. ἐνώπ. μου om. ¹³ cat. et col. β οὐδὲ μακρότερον βίον.

NOTE.

(6) Καθὼς — ὧν ἀπέστησα. Cum textu Hebr. magis consentit versio Symmachii, καθὼς ἀφείλον παρὰ Σαουλ.

(7) Αὐτοῦ — αὐτοῦ. Utroque loco omnes præter O' interpretes Græci consentiunt in versione σου, quæ melior est.

impium et execrandum. Necessè est ergo, etiam si nolint Judæi, alterum admittere. His auditis, rex liberalem et munificum Deum laudibus est prosecutus. Et primum confessus est suam ignobilitatem: « Quis ego sum, Domine mi, Domine, et quænam est domus patris mei, quod me co¹ usque dilexeris? » Ostendit autem oratio donorum magnitudinem. **420** Deinde docens Domini omnipotentiam subjunxit: « Et parva facta sunt hæc parva coram te, Domine mi, Domine P. » Admiratus sum, inquit, summam promissorum magnitudinem, ad me respiciens: parva autem sunt, si conferantur cum tua potestate. Deinde hymnum producens, et ut promissa confirmetur obsecrans, subjunxit: « Et nunc, Domine mi, Domine, verbum quod locutus es de servo tuo, et de domo ejus, fidele fiat usque in æternum q. » Quod autem supplicet ut promissum illud confirmetur, testantur quæ subjunguntur: « Quoniam tu, Domine omnipotens Deus Israel, revelasti aurem servi tui, dicens, Domum illam ædificabo tibi r. » Tu, inquit, docuisti me ignorantem, fore ut domum illam ædifices, per quam ero conspicuus omnibus hominibus: hoc mihi promissum confirmari rogo.

INTERR. XXII.

Quomodo est intelligendum: « Percussit David Moabitias, et mensus est funiculo, sternens eos super terram? »

Tanta erat vis victoriæ, et tanta multitudo eorum qui capti fuerant vivi, ut eorum numerus iniri non potuerit. Jussit enim eos dejici pronos in terram, divisos trifariam: et duas quidem partes occidit, unam autem vivam cepit, et jussit ferre tributum. Monilia autem Syrorum interpretatus est Aquila torques **421** aureos; Emath autem Epiphaniam Syriæ.

INTERR. XXIII.

Quam ob rem confregit plurimos currus Syrorum? »

Lex divina jussit reges non uti multis equis, ut D

• II Reg. vii, 18. r ibid., 19. q ibid. 25. r ibid. 27. s II Reg. viii, 2. t ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ Utroque loco et cod. a προσαρμόσαι. ¹⁵ ἀλλὰ — ἀνόσιον. Utroque loco οὕτως τί' ἂν εἴη δυσσεβέστερον ἢ ἀνοσιώτερον. ¹⁶ cod. a et β Κύριέ μου om. ¹⁷ cod. β οἴκου σου. ¹⁸ cat. p. 555. πιστευθήτω. cod. β πιστωθήσεται. ¹⁹ cod. β ἰκετεύει. ²⁰ cat. et cod. β ἐκείνον om. ²¹ cod. a παρὰ πᾶσιν ἀνθρ. ²² Qu. 22 initium usque ad ἐκέλευσε exstat in cat. p. 555, ad cap. viii, 2. Reliqua vid. ib. p. 537, ad vers. 7. ²³ cod. a, β ἐν om. ²⁴ cat. p. 555 et cod. a, β κοιμήσας. ²⁵ cat. et cod. β τοσοῦτον om. ²⁶ cod. a κατακλιθῆναι. ²⁷ Qu. 25 octo partes habet. 1) Initium usque ad οὐ σωθήσεται exstat in cat. p. 556, ad cap. viii, 4. 2) πεπλήρωκε — ἐν αὐτῇ. vid. ib. p. 537, ad vers. 6. 3) τὸ δὲ πάση — τὸ τέλος vid. ib. p. 538, ad vers. 9-13. 4) ὁ δὲ συγγρ. — λαὸν αὐτοῦ vid. ib. p. 539, ad vers. 15. 5) εἶτα λέγει — ἐπιστεύθη, p. 422, vid. ib. ad vers. 16. 6) ἐμνήσθη — τοξότας καλεῖ vid. ib. p. 540, ad vers. 17, 18. 7) ὁ δὲ — δυσμένειαν vid. ib. p. 539, ad cap. ix, 1. 8) εἶτα ἀξιοῖ et rel. vid. ib. p. 540, ad vers. 2-7.

NOTÆ.

(s) Τοῦ πατρός. Hæc desunt l. c. secundum reclectionem.

(9) Κατεσμίχρυνται σμικρὰ ταῦτα. Receipta lectio est κατεσμιχρύνθη (cod. Vatic. habet κατεσμιχρύνθη) μικρόν. Cum nostra consentit editio Compl., teste Bosio.

Ασαι ¹⁴ Χριστῷ, ἢ ψευδῆ φάναι τοῦ Θεοῦ τῶν δλων τῆν πρὸρρῆσιν· ἀλλὰ τοῦτο δυσσεβὲς καὶ ἀνόσιον ¹⁵. Ἄνάγκη τοίνυν, κἂν μὴ θέλωσιν Ἰουδαῖοι, τὸ τερον δέξασθαι. Τοῦτων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, τὸν μεγαλόδωρον ὕμνησε Κύριον· καὶ πρῶτον ὠμολόγησε τὴν οικειαν εὐτέλειαν· « Τίς εἰμι ἐγὼ, Κύριέ μου ¹⁶, Κύριε, καὶ τίς ὁ οἶκος τοῦ πατρός (8) μου, ὅτι ἡγάπησάς με ἕως τούτου; » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος τῶν δωρεῶν τὸ μέγεθος. Εἶτα τὸ παντοδύναμον τοῦ Δεσπότης διδάσκων ἐπήγαγε· « Καὶ κατεσμίχρυνται σμικρὰ ταῦτα (9) ἐνώπιόν σου, Κύριέ μου, Κύριε. » Ἐθαύμασα, φησὶ, τὴν τῶν ἐπηγγελμένων ὑπερβολὴν, εἰς ἑμαυτὸν ἀποβλέψας· σμικρὰ δὲ ταῦτα τῆ σῆ δυνάμει παραβαλλόμενα. Ἐπειτα τὸν ὕμνον ἐπένας, καὶ βεβαιωθῆναι τὰς ἐπαγγελίας ἀντιβολήσας, **B** ἐπήγαγε· « Καὶ νῦν, Κύριέ μου, Κύριε, τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησας ὑπὲρ τοῦ δούλου σου, καὶ ὑπὲρ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ¹⁷ πιστωθήτω ¹⁸ ἕως αἰῶνος. » Καὶ ὅτι τὴν ἐπαγγελίαν ἐκείνην ἰκέτευε ¹⁹ βεβαιωθῆναι, τὰ ἐπαρόμενα μαρτυρεῖ· « Ὅτι σὺ, Κύριε πάντοκράτωρ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπεκάλυψας τὸ ὠτίον τοῦ δούλου σου λέγων, Οἶκον ἐκείνον ²⁰ οἰκοδομήσω σοι. » Σὺ, φησὶν, ἀγνοοῦντα δίδαξας, ὅτι τὸν οἶκον ἐκείνον οἰκοδομήσεις, δι' οὗ περιδλεπτος ἔσομαι πᾶσιν ἀνθρώποις ²¹. ταύτην ἐμπεδωθῆναι τὴν ἐπαγγελίαν παρακαλῶ.

EPQT. KB' 22.

C Πῶς νοητέον τὸ, « Ἐπάταξε Δαβὶδ τὴν Μωᾶβ, καὶ διεμέτρησεν αὐτοὺς ἐν ²² σχοιρίῳ, κοιμήσας ²³ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν γῆν; »

Τοσοῦτον ἦν τῆς νίκης τὸ κράτος, καὶ τοσοῦτον ²⁴ τῶν ζωγρηθέντων τὸ πλήθος, ὥς μὴ ἀνασχέσθαι τοῦτους ὑποβαλεῖν ἀριθμῷ. Ἐκέλευσε γὰρ αὐτοὺς ἐπὶ τῆς γῆς καταβληθῆναι ²⁵ πρηγεῖς, τριχῆ διελών· καὶ τὰς μὲν δύο μοίρας κατέκτεινε· τὴν δὲ μίαν ἐξώγησε, καὶ φόρον φέρειν ἐκέλευσε. Τοὺς μὲντοι χλιδῶνας τῶν Σύρων τοὺς χριστοῦς κλοισύς (10) ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν· Ἐμᾶθ δὲ τὴν Ἐπιφάνειαν τῆς Συρίας (11).

EPQT. KΓ' 27.

Τι δήποτε τὰ ἄρματα τῶν Σύρων τὰ πλεῖστα διέλυσεν;

Ὁ Θεὸς παρακλεῖσεται νόμος, μὴ πολλοῖς ἵπποις

• II Reg. viii, 2. t ibid. 4.

(10) Κλοισύς. Alias Aquilæ interpretationes recenset Montf. l. c. t. I, p. 328.
(11) Ἐμᾶθ — Συρίας. Hæc ad II Reg. viii, 9 pertinere videntur. Montf. ad l. c. observat, nomen ἦν quod ὁ Ὁ' interpretati sunt δύνάμιν, ab Aquila verti ἐπιφάνειαν.

κερχῆσθαι τοὺς βασιλεῖς ¹⁸, ἵνα μὴ αὐτοῖς, ἀλλὰ ἅ
τῇ θεῖᾳ δυνάμει θαρβῶσι. Τοῦτον τηρῶν ¹⁹ τὸν νό-
μον ²⁰, τὰ πλεῖστα τῶν ἀρμάτων διέλυσεν. Ἔστι δὲ
αὐτοῦ ²¹ ἀκούσαι καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς μελωδοῦντος,
καὶ λέγοντος ²²· « Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν
δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ²³ ἐν πληθει ἰσχύος
αὐτοῦ. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πληθει
δυνάμει αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. » Πεπλήρωκε δὲ
καὶ Ἰσαὰκ τοῦ πατριάρχου τὴν εὐλογίαν τὴν τῷ
Ἰακώβ δοθεῖσαν· « Γίνου γάρ, ἔφη, κύριος τοῦ ἀδελ-
φοῦ σου. » Αὐτὸς δὲ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπάταξε, καὶ
ἔθετο φρουρὰν ἐν αὐτῇ. Τὸ δὲ, « Πᾶση τῇ Ἰδουμαίᾳ ²⁴
ἔθηκεν ἐστηλωμένους (12), » δηλοῖ ὡς ἐν ἐκάστη πόλει
κατέστησε τοὺς φρουροὺς. Οὗς γὰρ τινες καλοῦσιν
ἐγκαθέτους, ἐστηλωμένους ὠνόμασεν. Εἶτα ἐπ-
ήγαγε· « Καὶ ἐγένοντο, φησὶ ²⁵, πάντες οἱ Ἰδουμαῖοι
δοῦλοι τῷ Δαβὶδ. » Ἐπέθηκε ²⁶ τὸν οὖνον τῇ προγονικῇ
προρρήσει τὸ τέλος. Ὁ δὲ συγγραφεὺς ²⁷ διηγεῖσθαι
μέλλων τὴν παρανομίαν, ἣ περιπέπτωκεν ὁ θεὸς
ἀντὶ, ἀναγκαῖον ᾤθη πρῶτον ἐπιδείξει τὴν τοῦ
ἀνδρὸς ἀρετὴν· ἵνα γινώμεν ὡς οὐ γνώμησ' ἦν, ἀλλὰ
περιστάσιως τὸ πλημμελημα. « Ἦν γάρ, φησὶ,
Δαβὶδ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην εἰς πάντα τὸν
λαὸν αὐτοῦ. » Εἶτα λέγει τοὺς ἀρχοντας, οἳ δὲ δεῖνα
μὲν τῆνδε τὴν ἀρχὴν, ὁ δὲ δεῖνα δὲ τῆνδε ἐπιστεῦθη.
Ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν ἱερέων, τοῦ Σαδὼκ καὶ τοῦ
Ἀβιάθαρ. Ἐνταῦθα δὲ οἷμαι γραφικὸν εἶναι ἀμάρ-
τημα. Οὐ γὰρ ὁ Ἀχιμέλεχ ²⁸ υἱὸς Ἀβιάθαρ, ἀλλ'
ὁ Ἀδιάθαρ υἱὸς Ἀχιμέλεχ (13). Τὸν δὲ Φελεθὶ καὶ
τὸν Χερεθὶ, τοὺς σφενδονήτας καὶ τοὺς τοξότας κα-
λεῖ (14). Ὁ δὲ περὶ τοὺς ἐχθροὺς φιλόνητος, οὐκ
ἀρα ἤμελλεν ἀμνημονῆσειν ²⁹ τῶν φίλων. Ὅθεν
ἤρετο, « Εἰ ἐστὶ τις ἐτι ὑπολειμμένος τῷ οἴκῳ
Σαούλ, καὶ ποιήσω μετ' αὐτοῦ ἔλεος ἕνεκεν Ἰω-
νάθαν, » διὰ γὰρ ³⁰ τὴν περὶ τοῦτον εὐνοίαν παρεώρα
τὴν ἐκεῖνου δυσμένειαν. Εἶτα ³¹ ἀξιοῖ τὸν Μεμφι-
θαὰλ (15) θεραπείας, πάντων μὲν αὐτὸν ἀποφήνας
εἶναι τῶν τοῦ Σαούλ κτημάτων δεσπότην· συνεῖναι
δὲ αὐτῷ κελεύσας, καὶ ὁμοδίαιτον ³² εἶναι διηγεκῶς.

• Psal. xxxii, 16, 17. • Gen. xxvii, 29. • II Reg. viii, 14. • Ibid. • II Reg. ix, 1. • Ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁸ cod. a, β τὸν βασιλεῖα. ¹⁹ cat. p. 536. πληρῶν. ²⁰ cod. β τὸν νόμον om. ²¹ cod. β αὐτοῦ om. ²² cod. β καὶ λέγοντος om. ²³ cod. β καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ο. u. ²⁴ cod. β τῇ Ἰουδαίᾳ. ²⁵ cat. et cod. a β φησὶ om. ²⁶ cod. β ἐπέθηκε — τέλος om. ²⁷ ὁ δὲ συγγρ. — ἀρετὴν. cat. p. 539. Μέλλων δ' ὁ συγγραφεὺς τὴν παρανομίαν διηγεῖσθαι, πρῶτον αὐτοῦ καταλέγει τὰς ἀρετὰς, omissis illis ἣ περιπέπτωκεν — ᾤθη, quæ eiam in cod. β desunt. ²⁸ cod. a Ἀχιμέλεχ. ²⁹ cat. p. 539 et cod. β ἀμνημονεῖν. ³⁰ cod. β διὰ γὰρ — δυσμένειαν om. ³¹ cat. p. 540 et cod. a, β εἶτα πάσης. ³² cod. β ὁμοδίαιτον διὰ παντός.

NOTÆ.

(12) Ἐθηκεν ἐστηλωμένους. Hæc tantum in cod. Alex. et edit. Compl. l. c. leguntur.

(13) Ἐνταῦθα — υἱὸς Ἀχιμέλεχ. Hæc eadem sunt cum scholio quod Bosius ac Drusius, et ex hoc quoque Montf. ad II Reg. viii, 17, attulerunt, qui tamen Nostri nomen non adjecerunt. Notanda in primis sunt quæ Drusius, Fragm. vet. int. pag. 256, disputat : « Verum, inquit, est Abiathar fuisse filium Abimelech, I Sam. xii, 27 (leg. vers. 20). Falsum est Abimelech non fuisse filium Abiathar. Sic Achimelech I Paral. xvii, 16, Abimelech vocatur. » Ita quidem dissensus professorus est Drusius ; precario tamen sumpsisse videtur quod probandum erat. Si diversa scribendi ratio nominum

Ἀχιμέλεχ et Ἀχιμέλεχ, huic liti dirimendæ sufficeret, non opus fuisset ad locum I Paral. xvii provocare, cum in ipso illo loco I Reg. xii, 20, codex Vatic. habeat Ἀχιμέλεχ, Alex. autem Ἀχιμέλεχ.

(14) Τῶν — καλεῖ. Hæc fere eadem sunt cum scholio apud Montf. l. c. t. I, p. 329. Idem l. c. et cod. Coislin. hæc sub Theodoreti nomine protulit, quæ ad vocem צַוָּת II Reg. viii, 18, pertinent : τὴν κατάστασιν ἔχοντας τῆς βασιλικῆς οἰκίας, ἐν δὲ ταῖς Παράλειπτωμαῖς φησὶ δομῆστικοι.

(15) Μεμφιθαὰλ. Montf. l. c. e. cod. Coislin. ad II Reg. ix, 6, hæc observat : « Μεμφιθωθὲ λέγεται ἐν τῷ Ἐξελῶ παρὰ πάντων ἐν ἄλλῳ δὲ Μεμφιθαὰλ.

INTERR. XXIV.

A

ΕΡΩΤ. ΚΔ' 43.

Quomodo, cum superius dixisset Adraazarem fuisse prostratum^b, dixit eum venisse ut auxilium ferret Ammonitis^c?

Superatum quidem dixit fuisse Adraazarem, non autem occisum. Conveniunt autem quæ 423 nunc dicuntur, prioribus: « Misit enim, inquit, Adraazar, et eduxit Syrum qui erat trans fluvium Chalama. » Si autem proprias habuisset copias, non eguisset alienis. Quantum ergo prosit calamitas, et afflictio, et sollicitudo, vel ex hac discimus historia. Divinus enim David, cum Saul eum persecueretur, se sapienter gessit in omnibus: et cum esset in acie, bellicisque curis mentem exercebat, ex legibus divinis vitam administrabat. Parvas autem assecutus inducias, illum passus est lapsum:

« Factum est enim, inquit, tempore pomeridiano, et surrexit David a suo cubili, et ambulavit super tectum domus regis, et vidit ex tecto mulierem quæ lavabatur, et erat mulier aspectu valde pulchra^d. » Vere magnum et vehementem est bellum, remissio, et deliciæ, et regnum, et potestas, et forma corporis, et post cibi satietatem insultus: quo tempore etiam religiosis accenditur scintilla, ut quæ tanquam olei irrigationem accipit alimentum. Est autem perspicuum, eum habuisse natura vehementiorem cupiditatis affectionem. Non enim pluribus usus esset uxoribus, nisi ei vim attulisset natura ut illud faceret. Sed illud quidem nulla lex prohibuit: hoc autem lex divina aperte prohibuit. Cum ergo simpliciter, non autem curiose inspexisset: « vidit mulierem quæ lavabatur. » Sed non effugit conspectum revera perniciosum, sed formæ inescatus pulchritudine devoravit hamum 424 peccati. Et hoc quidem peccatum ei conciliavit cupiditas, alterum autem pudor. Nam cum rescivisset mulierem esse gravidam, subveritus est ne convinceretur: omnem autem movit lapidem ut in secundam

Πῶς τοῦ Ἀδρααζάρ (16) τὴν πυνωλεθρίαν προειρηκώς, πάλιν⁴⁴ αὐτὸν εἶπε εἰς συμμαχίαν τῶν Ἀμμωνιτῶν ἀρικήσθαι;

Τοῦ⁴⁵ Ἀδρααζάρ ἤτταν εἶπε, σφαγὴν οὐκ εἶπε. Συνάδει δὲ καὶ τὰ νῦν εἰρημένα τοῖς ἔμπροσθεν. « Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶν, Ἀδρααζάρ, καὶ ἐξήγαγε τὸν Σύρον, τὸν ἐν τῷ πέραν (17) τοῦ ποταμοῦ Χαλαμά (18) ⁴⁶. » Εἰ δὲ δύναμιν εἶχεν οικείαν, οὐκ ἂν ἐτέρας προσεδέθη. Ὅσον (19) μέντοι δόνησι συμφορᾶ, καὶ θλίψις, καὶ μέριμνα, καὶ ἐκ τῆσδε τῆς ἱστορίας μανθάνομεν. Διωκόμενος γὰρ, φησὶν⁴⁷, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ὁ θεῖος Δαβὶδ⁴⁸, πᾶσαν κατώρθου φιλοσοφίαν· καὶ παραταττόμενος⁴⁹

δὲ, καὶ ταῖς φροντίσι τῶν πολέμων ἐνασχολῶν τὴν διάνοιαν, κατὰ τοὺς θεοὺς ἐπολιτεύετο νόμους. Ἀναχωχῆς δὲ ὀλίγης τυχῶν, τὸν δλισθον ἐκείνου ὑπέμεινεν· « Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς δελίης (20), καὶ ἀνέστη Δαβὶδ ἀπὸ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ οἴκου τῶν βασιλείων, καὶ εἶδεν ἀπὸ τοῦ δώματος γυναῖκα λουομένην, καὶ ἡ γυνὴ καλὴ τῆ ὕψι σφόδρα. » Πολὺς ὁ πόλεμος καὶ σφοδρὸς, ἀνεσι καὶ τρυφή, καὶ βασιλεία, καὶ ἐξουσία, καὶ σώματος ὥρα, καὶ μετὰ τροφῆς κόρον⁵⁰ ἢ προσβολή· ὅτε καὶ τοῖς ἀσχοῦσιν ὁ σπινθὴρ ὑποτύφεται, οἷον ἀρδείαν ἐλαίου δεχόμενος τὴν τροφήν⁵¹. Δῆλος δὲ ἐστὶ καὶ σφοδρότερον [ἢ] κατὰ φύσιν ἐσθηκῶς τῆς ἐπιθυμίας τὸ πάθος. Οὐ γὰρ ἂν πλείοσιν ἐχρήσατο γυναῖξί, μὴ τῆς φύσεως τοῦτο δρᾶσαι βιασαμένης.

Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν οὐδεὶς ἐκάλυψε νόμος· τοῦτο δὲ γε ἀντικρυς ὁ θεὸς ἀπηγόρευσε νόμος. Διακύψας τοῖνον ἀπλοϊκῶς, οὐ⁵² περιέρχως, « εἶδε τὸ γύναιον λουόμενον· ἄλλ' οὐκ ἔφυγε τὴν θέαν, ὡς ὀλεθρίαν· ἀλλὰ καταβελχθεὶς τῷ τῆς ὥρας δελείαι, τὸ τῆς ἁμαρτίας κατέπειν ἀγκιστρον. Καὶ ταύτην μὲν αὐτῷ τὴν ἁμαρτίαν ἡ ἐπιθυμία προὔξεν· τὴν δὲ ἐτέραν αἰδώς. Κύειν γὰρ τὴν γυναῖκα μεμαθηκῶς, ὑπεῖδετο⁵³ μὲν τὸν ἔλεγχον, πᾶσαν δὲ μηχανὴν ἐκίνησεν, ὥστε τῆ

^b II Reg. viii, 9. ^c II Reg. x, 16 seqq. ^d I Reg. xi, 2.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴³ Qu. 24 habet 16 partes. 1) Initium usque ad προσεδέθη, p. 423, exstat in cat. p. 544, ad cap. x, 15, 16. 2) ὅσον — ἀγκιστρον, p. 424, vid. ib. p. 545, ad cap. xi, 2. 3) καὶ ταύτην — γάμος ἐγένετο vid. ib. p. 547, ad vers. 6. 4) ἀλλ' οὐκ — ἐνώπι. Κυρίου vid. ib. p. 550, ad vers. 9 26. 5) ἐπέμφθη — παραν. ὑπερβολὴν vid. ib. ad cap. xii, 1-3. 6) ἐν δὲ γε — ἀμνάδα, p. 426, vid. ib. p. 552, ad vers. 4. 7) οὕτω τῆς — ἐφείσατο vid. ib. p. 553, ad vers. 5, 6. 8) ἐπειδὴ — Ἰσρ. καὶ Ἰουδα vid. ib. p. 554, ad vers. 7. 9) εἶτα — καθὼς ταῦτα vid. ib. ad vers. 8. 10) ἔπειτα — νόμους vid. ib. p. 555, ad vers. 9. 11) εἶτα ἡ — παρανόμω, p. 427, vid. ib. ad vers. 10. 12) εἶτα τὰς — ψυχ. πατρὸς vid. ib. ad vers. 11. 13) προσέθηκε — κατάδηλον vid. ib. p. 556, ad vers. 12. 14) τούτων — ὁμολογία vid. ib. ad vers. 13. 15) παντοδαπαῖς — ὅλων θεοῦ vid. ib. p. 558, ad vers. 14. 16) πρῶτον μέντοι et reliqua vid. ibid. ad vers. 15. ⁴⁴ cat. p. 544 et cod. β πάλιν ἔχειν, omisso ἀρικήσθαι. ⁴⁵ cod. α Τοῦ — προσεδέθη om. ⁴⁶ cat. et cod. β Χαλαμάξ. ⁴⁷ cat. et cod. β φησὶν om. ⁴⁸ cat. p. 545. προφήτης Δαβὶδ. ⁴⁹ cod. β καὶ παρατ. — ἐπολ. νόμους om. ⁵⁰ cod. β καὶ τροφῆς κόρος. ⁵¹ cod. β οἷον ἀνδρίαν ἐχόμενος τ. τρυφήν. ⁵² cod. β οὐ om. ⁵³ cat. p. 547. ὑπαιδεῖτο.

NOTÆ.

(16) Ἀδρααζάρ. Hic in textu Hebr. II Sam. viii et x, vocatur Adadeser.

(17) Ἐξήγαγε — πέραν. Ita leg. edit. Complut.

(18) Χαλαμά. Nomen huius fluvii abest a textu Hebr. II Sam. x, 16, nec in Aquilæ et Symm. versione exprimitur. Deest etiam in textu τῶν Ὁ' codicis

Alex.; sed Vaticanus habet Χαλαμάξ.

(19) Ὅσον, x. τ. λ. Quæ reliqua sunt, pertinent ad historiam peccati cum Bathseba commissi.

(20) Ἐρ — δελίης. Ita habet ed. Compl. Recepta lectio est πρὸς ἐσπέραν.

δευτέρα μὴ περιπεσῆν ἀδικίᾳ. Μετεπέμφατο γὰρ τὸν Αὐρίαν, ὑπολαβὼν ὅτι διὰ χρόνου τὴν πόλιν καταλα-
 τῶν συνελθεῖν ἐπιθυμήσει τῇ γυναίκαί. Ἐπεὶ δὲ ἐκεῖ-
 νος τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὴν περὶ
 αὐτὴν εὐνοίαν εἰδείξεν (ἐν γὰρ τοῖς προδόμοις τῶν
 βασιλείων μετὰ τῶν σωματοφυλάκων τὸν ὕπνον ἐδῶ-
 ξατο), μετεπέμφατο μὲν αὐτὸν τῇ ὑστεραῖ· ἐμέμ-
 ψατο δὲ ᾧ τὸ σῶμα τῆς προσηκούσης οὐκ ἤξιωσε
 παραμυθίας ⁵⁴. Ὁ δὲ, Οὐ δίκαιον ὑπολαμβάνω, φησι,
 τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης ἐν πολέμῳ
 καὶ πολιορκίᾳ ταλαιπωρούντων ⁵⁵, ἐμέ τινα τῷ σώ-
 ματι προσενεγκεῖν ὀφραπειᾶν καὶ τόνδε ⁵⁶ τὸν λόγον
 ἐθεβαλῶσαν ὄρατω. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς πάλιν ἐπιμένει
 αὐτὸν προστάξας ἐστίας, καὶ ταῖς συχαῖς φιλοτη-
 σιαῖς πέρην τοῦ μέτρου πιεῖν κατηνάγκασεν, ἵνα τὴν
 ἐπιθυμίαν ἀρδεύσας ὁ οἶνος αὐτὸν ἐρεθίσῃ πρὸς κοι-
 νωνίαν. Ἐπεὶ ⁵⁷ δὲ ἅπαντα εἶδεν ἀσθενῆ τὰ σοφίσμα-
 τα (πάλιν γὰρ ἐκεῖνος ἐν τῷ προδόμῳ τῶν βασιλείων
 σὺν τοῖς βασιλικοῖς ἐκαθεύδων δορυφόροις), ὑπὸ τῆς
 αἰσχύνης κεντούμενός τε καὶ βιαζόμενος, τὰ πρὸς τὸν
 στρατηγὸν ὑπηγόρευσε γράμματα. Ὁ δὲ τῶν γε-
 γραμμένων οὐδὲν ἐπιστάμενος ἀπῆει, τὸ ξίφος φέ-
 ρων τῆς οἰκείας σφαγῆς. Εἶτα μετὰ τὴν ἐκείνου τε-
 λεύτην, καὶ τὸ πένθος τῆς γυναίκος, ὁ γάμος ἐγένετο.
 Ἄλλ' οὐκ εἶπασε τὸ πάθος ἀνάτονος ὁ τῶν ψυχῶν λα-
 τρὸς, οὐδὲ τὴν ἀδικον τελευτὴν περιεῖδεν ⁵⁸· οὐδὲ διὰ
 τὴν ἄλλην τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν τὸν ἡδικοημένον ⁵⁹ εἶπασεν
 ἀνεκδίκητον. « Ἐφάνη γὰρ, φησι, πονηρὸν τὸ πρῶ-
 γμα ⁶⁰ ἐνώπιον Κυρίου. » Ἐπέμφθη τοίνυν Νάθαν ὁ
 προφήτης κατηγορῆς ⁶¹ περιθεὶς εὐπρεπὲς προσ-
 ωπεῖον. Ἐτέρως γὰρ ἐν ἄλλοις ⁶² θεωροῦμεν τὴν
 ἀμαρτίαν, καὶ ἄλλως θεωροῦμεν τὰ οἰκεῖα κακά.
 Ὅθεν ⁶³ οὐχ ὁμοίως ἡμῖν αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δι-
 κάζομεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ ἄλλων δικαίαν ⁶⁴ τὴν ψῆφον
 ἐκφέρομεν· πολλὰκις δὲ καὶ ὠμότεραν τὴν πλῆγην
 ἐπιφέρομεν. Αὐτοὶ δὲ πλημμελοῦντες, ἢ παντάπασι
 τὴν ἀσθησίαν τῆς διανοίας ἐκβάλλομεν, ἢ ὀρῶντες τὴν
 ἀμαρτίαν, συγγνώμην ὀρέγομεν. Τοῦτου χάριν ὁ προ-
 φῆτης τὸ τοῦ πλουτοῦ καὶ τοῦ πένθους συντέθεικε
 ὄραμα· καὶ τοῦ μὲν τὸν πλοῦτον διέγραψε, τοῦ δὲ
 τὴν ἐσχάτην πενίαν ἐλεεινῶς ἐτραγώδησεν· « Οὐκ ἦν
 γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ἄλλο οὐδὲν, ἀλλ' ἡ ⁶⁵ μία ἀμυγ-
 λή, ἣν ἐκτέησατο, καὶ περιποιήσατο, καὶ ἐξέθρε-
 ψεν· καὶ συνανεστράφη (21) μετ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ
 τῶν τέκνων αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἐκ τοῦ ἄρτου αὐτοῦ ⁶⁶
 ἔσθιε, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ ἔπινε, καὶ ἐν τῷ
 κλῆπ αὐτοῦ ἐκάθευθε, καὶ ἦν αὐτῷ ὡς θυγάτηρ αὐ-

A non incideret injustitiam. Nam accersito Uria, ra-
 tus est fore ut post longum tempus in urbem re-
 versus desideraret congredi cum uxore. Ubi autem
 ille et temperantiam, et animi fortitudinem, et
 suam in eum ostendit benevolentiam (nam in regie
 vestibulo cum protectoribus somnum cepit), ipsum
 quidem postridie accersivit, reprehendit autem,
 quod corporis congruentem curam non gereret.
 Ille vero : Non æquum, inquit, existimo, ut cum
 dux et exercitus totus in bello et in obsidione labo-
 rent, ego corpori meo curam adhibeam; et sermo-
 nem jurejurando confirmavit. Sed rex, cum eum
 rursus jussisset manere, convivio exceptit, frequen-
 tique ac liberali invitatione ultra modum coegit bi-
 bere, ut irrigata cupiditate vinum eum incitaret
 ad conjunctionem. Postquam autem imbecilla vi-
 dit omnia quæ excogitavit (ille enim rursus dor-
 miit in vestibulo regie cum regis satellitibus), pu-
 dore stimulatus et coactus, litteras scripsit ad du-
 cem exercitus. Ille autem nihil sciens ex iis quæ
 scripta fuerant, abiit ferens gladium suæ cædis.
 Deinde post illius mortem, et mulieris luctum, fa-
 ctæ sunt nuptiæ. Sed non sivit animarum medicus
 morbum esse immedicabilem, neque injustam neg-
 lexit cædem; neque propter aliam Davidis virtu-
 tem, inultum sivit eum qui passus erat injuriam.

425 « Visa enim est, inquit, res mala in con-
 spectu Domini ». Missus est ergo Nathan prophe-
 ta, accusationi decoram inducens personam. Aliter
 enim in aliis cernimus peccatum, et aliter nostra
 mala aspicimus. Unde non similiter nos et alios
 judicamus. Nam in aliis quidem justam ferimus
 sententiam : sæpe autem etiam graviolem plagam
 inferimus. Ipsi autem delinquentes, aut mentis
 sensum omnino ejicimus, aut videntes peccatum,
 veniam damus. Ea de causa divitis et pauperis fa-
 bulam composuit propheta, et illius quidem de-
 scripsit divitias; hujus autem extremam paupertatem
 miserabiliter et tragico more expressit : « Ei
 enim, inquit, nihil erat aliud nisi una ovicula,
 quam acquisierat, et reservaverat, et enutriverat
 eam, et cum eo conversabatur, et cum ejus filiis
 simul comedebat de eodem pane, et bibebat ex
 eodem poculo, et dormiebat in ejus sinu, et erat ei
 tanquam filia ejus ». Hæc autem omnia narrat,
 volens ostendere summam iniquitatem. In sequen-
 tibus autem, defensionem quamdam orationi atte-

⁵⁴ II Reg. xi, 27. ⁵⁵ II Reg. xii, 3.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁴ περιμυθίας (cod. α θεραπειάς) cat. p. 517 addit, καὶ προὔτρεψατο πρὸς τὴν οἰκίαν ἀπελθεῖν· καὶ οὐχ
 ἀπαξ, ἀλλὰ καὶ δις. καὶ οὐκ ἔπεισεν (similia est lectio in cod. β). Sequitur, εἶπε γὰρ, οὐ δικ. ὑπολ.
⁵⁵ col. β πολιορκία καὶ ταλαιπωρία θνητων. ⁵⁶ col. β καὶ τόνδε — κοινωνίαν om. ⁵⁷ ἐπεὶ — σοφίσματα.
 col. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔπειθεν. ⁵⁸ cat. p. 550, — παρεῖδεν. ⁵⁹ ἡδικοητότα. Deinde ἀτιμώρητον. Ita quoque
 col. β. ⁶⁰ col. β τὸ πρῶγμα δ ἐποίησε Δαβὶδ. ⁶¹ cat. et col. β τῇ κατηγ. ⁶² Utrouque loco ἐν τοῖς
 ἄλλοις. ⁶³ col. β ἔθεν — θυγάτ. αὐτοῦ om. ⁶⁴ cat. δικαίως. ⁶⁵ ἀλλ' ἡ.

NOTÆ.

(21) *Συνανεστράφη*. *Recepta lectio* l. c. est ἡδρῶνθη. Sed editio Complut., teste Bosio, habet *συν-
 εστράφη*.

xit. Viatorem enim vocavit malam cupiditatem, ut quæ nunc ad hunc, nunc ad illum veniat. Hospitem autem rursus eam nominavit, ut quæ Davidi fuerit insolita, et non ante cognita. Hoc enim effecit ut ipse consequeretur veniam. Non enim in malis studiis fuerat educatus : neque ex animi instituto, sed fortuito casu vulnus acceperat : ac negligentiae peccatum erat, non malitiæ. Sed in iis quæ deinceps sequuntur auxit **426** accusationem. Oportebat enim ex propriis immolare, non alienam eamque solam oviculam. Cum sic in aliena persona facta fuisset accusatio, iudex justam tulit sententiam : « Vivit enim, inquit, Dominus, dignus est morte qui hoc fecit ; et oviculam reddet quadruplam, propterea quod hanc rem fecit, et eo quod non pepercerit ». » Cum itaque qui accusabatur, contra se tulisset sententiam, de cætero abjecta persona, propheta nudum ostendit reum. Dixit enim : « Hæc dicit Dominus Deus Israel, ego te unxi regem super Israel, et ego te eripui e manu Saulis, et ego tibi dedi quæcumque erant domini tui ; et uxores ejus in sinum tuum ; et dedi tibi domum Israelitalem : « Et si pauca fuerint tibi, addam sicut hæc. » Afflictionem præcedit sanatio, supplicium consolatio : « Et si pauca fuerint tibi, addam sicut hæc. » Deinde sequitur probatio criminationis : « Et quod nibili fecisti Dominum, ut faceres malum coram eo. » Contempsisti leges meas. Non existimasti me intueri actiones hominum. Te bonis meis implevisi, et in me qui dedi insultasti : « Uriam Cheththæum gladio percussisti, et ejus uxorem duxisti, et ipsum occidisti gladio filiorum Ammon ; » eum qui in te tanta fuit benevolentia tradidisti hostibus, et propter medicam voluptatem duas leges conculcasti. Deinde supplicium. « Et nunc auferetur gladius a domo **427** tua in æternum, propterea quod me nihil fecisti, et duxisti uxorem Uriæ Cheththæi. » Tacite autem significat oratio Dominum Deum magis succensuisse ob matrimonium, quam ob prius admissum adulterium. Nam illud quidem erat vehementissimæ cupiditatis, quæ rationi quasi torporem induxerat : hoc autem habet etiam assensum ipsius rationis, quam post iniquam causam oportebat lamentari ac

του. » Ταῦτα ⁶⁶ δὲ πάντα διέξεισι, δείξει βουλόμενος τὴν τῆς παρανομίας ὑπερβολὴν. Ἐν ἑὲ γε τοῖς ἔξῃς ἀπολογίαν τινὰ συνυφαίνει τοῖς λόγοις. Ὅδοιπὶρον γὰρ τὴν κακὴν ἐπιθυμίαν ὠνόμασεν· ὡς νῦν μὲν παρὰ τοῦτον, νῦν δὲ παρ' ἐκείνου ⁶⁷ φοιτῶσιν. Ἔξον δὲ πάλιν αὐτὴν προσηγόρευσεν, ὡς ἀθήη τοῦ Δαβὶδ ⁶⁸, καὶ γνώριμον οὐδὲ πώποτε γεγεννημένον. Τοῦτο γὰρ αὐτὸν τῆς ⁶⁹ συγγνώμης μεταλαχθεῖν παρεσκεύασεν. Οὐ γὰρ πονηροῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐνετράφη, οὐδὲ ἐκ γκώμης, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως ἐδέξατο τὴν πληγὴν· καὶ βραθυμίας ἦν, οὐ κακοθηλείας, ἢ ἀμαρτίας. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἔξῃς τὴν κατηγορίαν ἠύξησεν. Ἔδει γὰρ ἐκ τῶν οικείων θῦσαι, καὶ μὴ τὴν ἀλλοτρίαν καὶ ⁷⁰ μόνην ἀμνάδα. Οὕτω τῆς γραφῆς ἐν ἀλλοτρίῳ γεγεννημένης προσώπῳ, ὁ δικαστὴς δικαίαν τὴν ψήφον ἐξήνεγκε· « Ζῆ γὰρ, ἔφη, Κύριος, ὅτι ἀξίως θανάτου ὁ ἀνὴρ ὁ ποιήσας τοῦτο· καὶ τὴν ἀμνάδα ἀποτίσει τετραπλάσιον ⁷¹ (22), ἀνθ' ὧν ἐποίησε τὸ πᾶγμα τοῦτο, καὶ ὑπὲρ οὗ οὐκ ἐφείσατο ⁷². » Ἐπειδὴ ⁷³ ὁ κατηγορούμενος τὴν καθ' ἑαυτοῦ ἀπόφασιν ἐξηήνοχε, τότε λοιπὸν ῥίψας ὁ προφήτης τὸ προσωπίον, γυμνὸν ἔδειξε τοῦ κατηγορουμένου τὸ πρόσωπον. Ἔφη γὰρ, « Τὰδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἐγὼ ἔχρισά σε εἰς βασιλεία ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ ἐξεϊλόμην σε ἐκ χειρὸς Σαουλ, καὶ ἔδωκά σοι τὰ πάντα τοῦ κυρίου σου, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτοῦ εἰς τὸν κόλπον σου· καὶ ἔδωκά σοι τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα. » Εἶτα ἐδήλωσε τῆς φιλοτιμίας τὸ ἄμετρον ⁷⁴. « Καὶ εἰ ὀλίγα σοὶ ἐστὶ, προσθήσω καθὼς ταῦτα. » Πρὸ τῆς τομῆς ἢ θεραπείας, πρὸ τῆς τιμωρίας ἢ ψυχαγωγίας· « Καὶ εἰ ὀλίγα σοὶ ⁷⁵ ἐστὶ, προσθήσω ⁷⁶ καθὼς ταῦτα. » Ἐπειτα τῆς κατηγορίας ὁ ἔλεγχος· « Καὶ ὅτι ⁷⁷ ἐξουδένωσας τὸν Κύριον τοῦ ποιεῖν πονηρὸν ⁷⁸ ἐνώπιον αὐτοῦ. » Κατεφρόνησά· μου τῶν νόμων, οὐκ ὠθήσῃ ἐφορᾶν ⁷⁹ με τῶν ἀνθρώπων τὰς πράξεις· ὑπερετρώφησάς μου τοὺς ἀγαθοὺς, κατ' ἐμοῦ τοῦ δειδωκότος ἐσκήρτησας ⁸⁰. « Τὸν Οὐρίαν τὸν Χεθθαῖον ἐπάταξας ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ τὴν γυναῖκα ⁸¹ αὐτοῦ ἔλαθες σεαυτῷ γυναῖκα, καὶ αὐτὸν ἀπέκτεινας ἐν ῥομφαίᾳ τῶν υἱῶν Ἀμμών ⁸². » Τὸν οὕτω· εἵδον περὶ σὲ γεγεννημένον τοῖς πολεμοῖς ἐξέδωκας, καὶ δι' ἧρνήν ὀλίγην δύο πεπάτηξας νόμους. Εἶτα ἡ τιμωρία· « Καὶ νῦν οὐκ ἐξαρθήσεται ⁸³ (25) ῥομφαία ἐκ τοῦ οἴκου σου εἰς τὸν αἰῶνα ⁸⁴. Ἐνεκεν τοῦτου οὐ ἐξουδένωσά· με, καὶ ἔλαθες τὴν γυναῖκα Οὐρίου τοῦ Χεθ-

⁶⁶ H Reg. xii. 5, 6. ⁶⁷ ibid. 7, 8. ⁶⁸ ibid. 9.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ ταῦτα -- ὑπερβολὴν. cat. p. 530 et cod. β καὶ καλῶς τὸ δρᾶμα συνθεῖς, καὶ τὰ τοῦ δράματος ἐπὶ λεπτοῦ διεξελάθων, ἵνα δείξη τὴν ὑπερβολὴν τῆς παρανομίας. ⁶⁷ cod. β νῦν δὲ παρὰ τοῦτον. ⁶⁸ cod. β τοῦ Δαβὶδ οὐσαν, omisiss illis καὶ γνώριμον — γεγεν. ⁶⁹ cat. p. 532. καὶ τῆς. ⁷⁰ cod. β καὶ om. ⁷¹ cod. α τετραπλάσιον. cod. β ἑπταπλάσιον. ⁷² cod. β καὶ ὑπὲρ οὗ οὐκ ἐφείσατο om. ⁷³ ἐπειδὴ δέ. ⁷⁴ cod. β εἶτα — ἄμετρον om. ⁷⁵ cod. β σοὶ om. ⁷⁶ cat. et cod. α προσθήσω σοι. ⁷⁷ cat. p. 555 et cod. α, β καὶ τί ἐστι ⁷⁸ cat. et cod. β τοῦ ποιῆσαι τὸ πον. ⁷⁹ cod. β καθορᾶν. ⁸⁰ cat. et cod. β ὑπερετρώφησας — ἐσκήρτησας om. ⁸¹ cod. β εἰς γυναῖκα. ⁸² καὶ αὐτὸν — Ἀμμών om. ⁸³ cat. et cod. β ἀρθήσεται. ⁸⁴ cod. β εἰς τ. αἰῶνα om. Deinde cod. α ἐνεκεν αὐτοῦ, ὅτι.

NOTÆ.

(22) *Τετραπλάσιον*. Hoc quoque cum edit. Compl. consentit. Rec. enim lectio est vel ἑπταπλάσιον vel ἑπταπλάσιον.

(25) *Ἐξαρθήσεται*. Secundum lectionem ed. Compl.

θαίου σου εἰς ⁸⁸ γυναῖκα. Ἄνίσταται δὲ ὁ λόγος, ἅ
 ὅτι πλέον ὁ Δεσπότης Θεὸς ἐγαλέπηθεν ἐπὶ τῷ γάμῳ,
 ἢ τῇ πρὸ τούτου γενομένῃ ⁸⁶ μοιχείᾳ. Ἐκεῖνο μὲν
 γὰρ ἐπιθυμίας ἦν σφοδροτάτης κάρων ἐργασαμένης
 τῷ λογισμῷ· τοῦτο δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ λογισμοῦ τὴν
 συγκατάθεσιν ἔχει, ὃν ἐχρῆν ⁸⁷ μετὰ τὸν ἀδικον φόνον
 θρηνεῖν καὶ στῆναι, οὐ γάμῳ συναίνειν παρανόμῳ.
 Εἶτα τὰς χαλεπὰς ἀπειλεῖ τιμωρίας, αἱ λαμπρότερον
 ἔδειξαν τοῦ θαυμαστοῦ βασιλέως τὸ κλέος. Αἱ γὰρ
 θεῖλαι τοὶ πληγαὶ τὴν νόσον ἐκείνην ἐξήλασαν, καὶ τὴν
 πρότεραν ὑγίαν ἀπέδυσαν. Τούτου γὰρ δὴ χάριν αὐ-
 τὰς ἐπενήνοχεν ⁸⁹ ὁ τῶν ψυχῶν ἱατρός. Προσέθηκε δὲ
 ταῖς ἀπειλαῖς, ὅτι· «Σὺ μὲν ἐποίησας ἐν κρυπτῷ·
 ἐγὼ δὲ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐνώπιον παντὸς τοῦ
 λαοῦ τούτου ⁹⁰. » Λιθεῖν, φησὶν, ἐθέλησας, τὸν φόνον
 ἐκάτυσας· ἀλλ' ἐγὼ σου τὴν ἀμαρτίαν ἄπαισι ποιή-
 σω ⁹⁰ κατάδηλον. Τούτων ὁ Δαβὶδ ἀκούσας τῶν λόγων,
 οὐκ ἐδυσφόρησεν ὡς ὕπ' ἀνδρὸς πένητος ἐλεγχόμενος.
 ἤδει γὰρ τὸν ⁹¹ δικαίον τούτου φρονηθέντα ⁹², καὶ
 εἰδόντα· « Ἠμάρτηκα τῷ Κυρίῳ. » Ἄλλ' εὐθύς ὁ
 προφήτης, τὴν τῆς ἀμαρτίας ὁμολογίαν δεξιόμενος,
 καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ⁹³ φιλανθρωπία ὑπεβήσας, ἐπήγαγε·
 « Καὶ Κύριος ἀφέιλε (24) τὸ ἀμάρτημά σου, οὐ μὴ
 ἀποθάνῃς. » Διπλοῦν ὠφείλε θάνατον· καὶ γὰρ ⁹⁴ ὁ
 μοιχὸς καὶ ὁ ἀνδροφόνος ἀνηροῦντο κατὰ τὸν νόμον·
 ἀλλ' ἔλυσε τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον ἡ τῆς ἀμαρτίας
 ὁμολογία. Παντοδαπαῖς δὲ αὐτὸν, οἷα δὴ πάνσοφος
 ἱατρός, παιδείαις ὑπέβαλε· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία
 διδάσκει. Εἰρηκῶς γὰρ ὁ προφήτης, « Οὐ μὴ ἀποθά-
 νῃς, » ἐπήγαγε· « Πλὴν ὅτι παροργίζων παρώργισας
 ἐν τοῖς ὑπεναντίοις τὸν Κύριον ⁹⁵ ἐν τῷ λόγῳ τού-
 τῳ (25). » Τοῦτο δὲ σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνησε,
 « Παρεξύκων παρώξυνας τοὺς ἐχθροὺς Κυρίου (26). »
 Γυμνωθεὶς γὰρ τῆς θείας κηδεμονίας, παρεσκεύασε
 τοὺς ἀλλοφύλους νικᾶν, καὶ μέγα φρονεῖν κατὰ τοῦ
 τῶν ἔλων Θεοῦ. Πρῶτον μόνον τὸ μοιχίδιον παιδίον
 ἐπάταξεν ὁ Θεός. Ὁ δὲ Οὐρίας ἔοικεν ἐκ μὲν τῶν
 ἄλλοφύλων ὠρμηθεῖν ⁹⁶, προσήλυτος δὲ γεγενῆσθαι·
 Χεθθαῖον γὰρ αὐτὸν ὁ τῶν ἔλων Θεός ⁹⁷ προσηγόρευσε·
 καὶ εἰδὼς ὡς ἀδικούμενον οὐδένα περιορᾷ ⁹⁸,
 ἀλλὰ κἄν ἀλλόφυλος ὁ ἀδικούμενος ἦ, ὁ δὲ ἀδικῶν
 Ἑβραῖος, ἐκείνῳ μὲν ἐπαμύνει, τὸν δὲ ἀδικούντα
 κολάζει.

lugere, non nefario assentiri matrimonio. Deinde
 graviora minatur supplicia, quæ regis admirabilis
 gloriam effecerunt splendidiorem. A Deo enim im-
 missæ plagæ morbum illum expulerunt, et prio-
 rem reddiderunt sanitatem. Ea enim de causa eas
 intulit medicus animarum. Minis autem addidit :
 « Tu fecisti in occulto : ego autem faciam hoc
 coram toto hoc populo i. » Voluisti, inquit, latere.
 cædem es dolo machinatus : sed ego tuum pecca-
 tum faciam omnibus manifestum. Hæc verba cum
 audiisset David, non aegre tulit, ut qui argueretur
 ab homine paupere. Noverat enim eum qui per
 ipsum loquebatur ; sed clamavit : « Peccavi contra
 Dominum k. » Sed statim propheta, peccati accepta
 confessione, Dei fretus clementia, subjunxit : « Et
 Deus abstulit peccatum tuum, non morieris l. »
 Duplicem debebat mortem : nam et adulter et homi-
 cidæ secundum legem interimebantur, sed morti-
 sententiam solvit peccati confessio. Eum porro
 tanquam sapientissimus medicus subiecit omne ge-
 nus castigationibus : nam hoc docet historia. Nam
 cum dixisset propheta : « Non morieris, » subjun-
 xit : **428** « Verum per hoc ad iram excitasti in ad-
 versariis Dominum. » Hoc autem apertius interpreta-
 tus est Aquila : « Irritans irritasti inimicos Do-
 mini. » Dei enim cura nudatus effecit ut alienige-
 næ vincerent, et adversus Deum universorum ma-
 gnos spiritus conciperent. Atque primum quidem
 percussit Deus infantem natum ex adulterio. Vide-
 tur autem Urias quidem ortus esse ex alienigenis,
 fuisse autem proselytus. Eum enim Cheththæum ap-
 pellavit Deus universorum, et ostendit se nullum
 injuria affectum despiciere : sed etiamsi sit alie-
 nigena qui afficitur injuria, qui autem afficit He-
 bræus, illi quidem fert opem, punit autem eum qui
 facit injuriam.

EPOT. KE'.

INTERR. XXV

Πιθήσῃ τὸ ἀρτιγενὲς παιδίον θανάτῳ παρ-
 ἔδωκεν ὁ Θεός ;
 ἤμελλεν εἶναι ζῶν τῆς παρανομίας ἑλεγχός, D

Quamobrem infantem recens natum morti tradidit
 Deus m ?
 Vivus erat futurus argumentum iniquitatis, et

II Reg. xii, 12. k ibid. 13. l ibid. m ibid. 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁶ cod. β εἰς om. ⁸⁸ cat. τῇ προγεγεννημένῃ. Cod. α γεγεννημένῃ. ⁸⁷ cod. β ὃν ἐχρῆν — πα-
 ρανόμῳ. ⁸⁹ cat. προσεπήνοχε. Cod. β προσεπήνοχε ⁸⁹ cod. α τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἡλίου
 τούτου. ⁹⁰ cat. p. 556. λαθεῖν γὰρ, φησὶν, ἠθέλησας τὸν φόνον, ἐγὼ δὲ πᾶσι κατάδηλον τὴν ἀμαρτίαν σου
 ποιήσω. ⁹¹ cod. α, β εἶδε γὰρ τὸν, etc. ⁹² cat. et cod. β δι' αὐτοῦ φ). ⁹³ cat. et cod. α, β τῆ τοῦ Δε-
 σπότη. ⁹⁴ cat. γὰρ — νόμον. cat. καὶ ὡς ἀνδροφόνος καὶ ὡς μοιχός. Ita fere cod. β. ⁹⁵ τ. Κύριον, λέγων.
⁹⁶ cat. et cod. β ἐκ τῶν ἄλλοφ. ὀρμώμενος. ⁹⁷ cat. et cod. β ὁ τῶν ἔλ. Θεός om. Deinde προσαγορεύει.
⁹⁸ Utroque loco περιορᾷ ὁ Θεός. Deinde cod. β καὶ γὰρ ἀλλόφυλος ἦν, ὁ δὲ ἀδικῶν Ἑβραῖος. ἐκείνῳ
 μὲν, etc.

NOTÆ.

(21) Ἀφεῖλε. Rec. lectio est παρεβίβασε. Sed
 editio Compl. habet ἀφέιλετο.
 (25) Ἐρ — λόγῳ τούτῳ. Hæc omnia consentiunt
 cum edit. Compl. Præstat autem lectio recepta l. c.
 τοῖς ἐχθροῖς Κυρίου ἐν τῷ ῥήματι τούτῳ.

(26) Παροξύνων — Κυρίου. Hæc est lectio τῶν
 O' in edit. Rom. Montfauc. l. c. t. I, pag. 533, hæc
 esse dicit Aquilæ versionem, ὅτι διασύρων διέσυρας
 τοὺς ἐχθροὺς Κυρίου.

pii regis opprobrium. Curam itaque prophetae ge-
rens Dominus, non sivit eum vivere.

INTERR. XXVI.

Quid significat Ieddidi o?

Aquila interpretatus est, propter Dominum. Sym-
machus autem, segregatum in regem.

INTERR. XXVII

*Quidam accusant Davidem ut sævum et imitem,
ut qui Ammonitas punivit ejusmodi suppliciis o.*

429 Recordari oportet eorum quæ ausi sunt
adversus Israellem. Dexteros enim oculos eis effo-
derunt, et alias eorum crudelitates docent pro-
phetæ. Pares ergo iis quæ admittere ausi sunt
pœnas luerunt.

INTERR. XXVIII.

*Cur Jonadab filium Samaa nominavit prudentem,
cum dederit ejusmodi consilium P?*

Etiam serpentem eo modo Moses dixit esse pru-
dentissimum omnium bestiarum quæ sunt super
terram. Sciendum est igitur quod non ubique
Scriptura prudentem cum laude commemorat.
« Sunt enim, inquit, sapientes ut faciant mala q. »
« Et elegit, inquit, Deus stulta mundi, ut confundat
sapientes r. » Et : « Salomo fuit sapiens super
omnes sapientes Ægypti » ; impii autem erant
Ægyptii. * Non laudavit hic divina Scriptura con-
siliium Jonadab, sed illius ingenium, quod fuisset
idoneum ad perspicendum quid esset agendum.
At non est usus ingenio ut postulabat natura : sed
Ammonis libidini opem tulit, et particeps factus est
nefarium scelus : « Si videbas enim, inquit, furem,
currebas cum eo, et cum adultero portionem tuam
ponebas t. » Tunicam talarem Aquila interpretatus
est καρπωτόν, quia fructus habebat intextos :
quod hodie plumaricon vocant. Josephus vero :

¶ II Reg. xii, 25. ° ibid. 31. P II Reg. xiii, 3.
† Psal. xlix, 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

° cat. p. 559 et cod. β ὁ θεὸς κηδόμενος. Deinde, τοῦ ζῆν αὐτὸ ὁ Δεσπότης ἐξήγαγε. 1 cat. p. 562
et cod. β Τινὲς ἀπήνεον τοῦ Δαβὶδ ἐν ταῖς τῶν Ἀμμωνιτῶν τιμωρίαις κατηγοροῦσιν. 2 Quæst. 28 con-
stat 14 partibus. 1) Initium usque ad ἐπίθεις exstat in cat. p. 562, ad cap. xiii, 1-3. 2) τὸν δὲ — δι-
ήκοντα vid. ib. p. 564, ad vers. 18, 19. 3) ἡ μέντοι τὸν Ἀμῶν, p. 430, vid. ib. p. 565, ad vers. 20-22.
4) εἶτα πρὸς — ἀναρεθέντα vid. ib. p. 568, ad vers. 37. 5) τριῶν — θυνάμενον vid. ib. p. 567, ad cap.
xiii, 1-3. 6) ἡ δὲ — ὀργιζόμενον, p. 431, vid. ib. p. 568, ad vers. 4-7. 7) τούτοις — τὴν ἀκοήν vid. ib.
p. 569, ad vers. 8-10. 8) ἐπειδὴ δὲ — τὸν οὖν vid. ib. ad vers. 11-13. 9) εἶτα περὶ — βιοτεύσης vid.
ib. ad vers. 14. 10) οὕτω — μετὰ σοῦ ἔσται, p. 432, vid. ib. p. 570, ad vers. 15-17. 11) τούτων — μετα-
δῶς vid. ib. ad vers. 18-20. 12) τούτοις εἴξα; — παράκλησιν, p. 433, vid. ib. p. 571, ad vers. 21-25.
13) ἀλλὰ τεσσάρων — φυγὴν vid. ib. p. 574, ad cap. xv, 7-11. 14) ἠκολούθησε δὲ et rel. vid. ib. p. 575,
ad vers. 12-22. ° cod. β τὸν Ἰωνάθαν. ° cat. et cod. α, β συμβολαῖς. ° cat. et cod. α, β οὕτως om.
Deinde cat. φρονιμώτατον τῶν θηρίων ἐφησε πάντων ὥστε οὐκ ἀεὶ τὸ φρόνιμον παρὰ τῆς θεῆς Γραφῆς ἐπα-
νο συναίγει. Ita fere cod. β. ° cod. β φησι om. 1 καὶ ὁ Σολ. — γραφῆ. cod. β σοφοί. καὶ πολλὰ τοιαῦ-
τα. Nῦν δὲ ἡ Γραφὴ οὐ τὴν συμβουλὴν Ἰωνάθαν συναίγει. Ista καὶ πολλὰ — συναίγει in cat. ponuntur post
σοφοί, sed ibi leg. Ἰωνάδαδ, ut in ed. nostra. ° Utrouque loco φρ. ὡς εὐ χούσας συνορ. τὸ πρ. Cat. pergit,
εἰ καὶ μὴ αὐτὸς πρὸς τὸ δέον τῆ φύσει ἐχρήσατο. ° μετέλαχεν. cat. ὡς συμβολοὺς ἐκονώνησεν. 10 cat. p.
561, et cod. α, β καρπ. ὀνόμασεν.

NOTÆ.

(27) Ἐρεξερ Κυρίου. Hæc exstant quidem in
versione Aquilæ, ad hoc nomen autem non perti-
nent. Eadem quoque in versione τῶν Ὁ leguntur.
(28) Εἰς βασιλέα ἀφωρισμένον. Recte monuit
Montf. l. c. p. 354, hæc pro scholio, non autem
pro interpretatione nominis ἡγῆγῆ esse habenda.

καὶ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως θνεῖδος. Τοῦ προφῆτου
τοῖνον κηδόμενος °, ζῆν αὐτὸ οὐκ εἶπεν ὁ Δεσπότης.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τι ἐρμηνεύεται τὸ Ἰεδδίει;

Ὁ Ἀκύλας, ἔνεκεν Κυρίου (27), ἠρμήνευσεν
ὁ δὲ Σύμμαχος, εἰς βασιλέα ἀφωρισμένον (28).

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

*Τινὲς ὡς ἀπηγῆ τὸν Δαβὶδ ἐπιμέμμενται τριαύ-
ταις τιμωρίαις τοῦς Ἀμμωνίτας κολάσαντα 1.*

Ἀναμνησθῆναι δεῖ ὧν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τετολ-
μήκασι (29). Τοὺς δεξιούς γὰρ αὐτῶν ὀφθαλμούς
ἐξόρυττον καὶ τὰς ἄλλας δὲ αὐτῶν ὀμότητας οἱ
προφῆται διδάσκουσι. Τὴν Ἰσθν τοῖνον ὧν ἐτόλμησαν
ἔτισαν ποιήν.

ΕΡΩΤ. ΚΗ' 2.

B *Τὸν Ἰωνάδαδ 2 τοῦ Σαμαὰ τὸν οὖν τι δῆλασε
φρόνιμον ὀνόμασε, τοιαύταις χρῆσάμενον συμ-
βουλαῖς 3;*

Καὶ τὸν ὄριν οὕτως 4 ὁ Μωϋσῆς φρονιμώτατον εἶπεν
εἶναι πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τοιγάρ-
τοι ἰστέον, ὡς οὐ πανταχῆ τὸ φρόνιμον ἐπὶ ἐπίκου
τάττειν εἶωθεν ἡ θεῆς Γραφῆ. « Σοφοὶ γὰρ εἰσιν,
φησὶ, τοῦ κακοποιῆσαι. » — « Καὶ ἐξελέξατο, φη-
σὶν 5, ὁ θεὸς τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἵνα καταίσχη
τοὺς σοφοὺς. » Καὶ ὁ Σολομὼν 6 ἐσοφίστατο, ὡς ὑπὲρ
πάντας σοφοὺς Αἰγύπτου· ὁ δὲ σοφὸς δὲ ἦσαν οἱ Αἰ-
γύπτου σοφοί. Ἐνταῦθα οὐ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἰω-
ναδάδ ἐπήνευσεν ἡ θεῆς Γραφῆ, ἀλλὰ τὰς ἐκείνου
φρένας, ὡς ἐπιτηδέως ἐσχηκυίας πρὸς τὸ συνορῆν
τὸ πρακτέον 8. Ἄλλ' οὐκ ἐχρήσατο εἰς δέον τῆ φύ-
σει· ἀλλὰ τῆ τοῦ Ἀμῶν ἀκολασίᾳ συνέπραξε, καὶ
τῆς τολμηθείσης παρανομίας μετέλαχεν 9. « Εἰ ἐθεώ-
ρεις γὰρ, φησὶ, κλέπτῃν, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ
μοιχοῦ τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. » Τὸν δὲ (30) χιτῶνα
τὸν ἀστραγαλωτόν, ὁ μὲν Ἀκύλας καρπωτόν ἠρμή-
νευσεν 10, ἀντὶ τοῦ καρποῦς ἐνυφασμένους ἔχοντα.

q Jerem. iv, 22. ° I Cor. i, 27. ° III Reg. iv, 30.

(29) Ἐπὶ — τετολμήκασι. Vid. supra, p. 571, q. 25.
(30) Τὸν δὲ — διήκοντα. Hæc eadem sunt cum
scholio Procopii apud Montf. ad h. l. Drusius l. c.
p. 257, καρπωτόν interpretatus est *manuleatum*,
quam huic voci non satis aptam explicationem
Montf. se commendasse miramur.

οὐ νῦν δὲ αὐτὸν καλοῦσι *πλουμαρικόν*. Ὁ δὲ Ἰώ-
 στας, ἐ τὸν μέχρις ἀστραγάλων διήκοντα. Ἡ
 μέντοι κατὰ τὴν θάμαρ ὑπόθεσις ἀρχὴ τις ἐστὶ καὶ
 ρίζα τῶν τῆς βασιλικῆς οἰκίας συμφορῶν. Ἠγγισε
 μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς τὴν παρανομίαν μαθὼν ¹¹ φι-
 λωστόργως δὲ ὡς περὶ πρωτότοκον υἱὸν τὸν Ἀμνῶν
 διακείμενος, τῆς πονηρᾶς πράξεως οὐκ εἰσέπραξε
 δίκα. Ὁ δὲ ὁμογάστριος αὐτῆς ἀδελφός ¹², καὶ ἄλ-
 λως αὐθάδης ὢν καὶ θρασὺς, παρατυχῶς μὲν ἔκρυψε
 τὴν ὀργὴν ¹³, δύο δὲ διεληλυθότων ἐτῶν, εἰς τὴν τῶν
 προβάτων κούραν τοὺς ἀδελφοὺς συγκαλέσας, κατέ-
 κεινε τὸν Ἀμνῶν. Εἶτα πρὸς τὸν πάππου ἀπέ-
 ἔδραμε ¹⁴ τὸν πρὸς μητρός. Μαχαί γὰρ ἡ μήτηρ
 αὐτοῦ θυγάτηρ ἦν τοῦ θολμη, ὃς τῆς Γεσσῆρ ἐβασί-
 λευσεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπὶ πλείστον ἐθρήνησεν ἀμ-
 φοτέρους, καὶ τὸν ἀνηρηκότα, καὶ τὸν ἀναιρεθέντα. ^B
 Τριῶν δὲ διεληλυθότων ἐτῶν, καὶ τῆς ὀργῆς ¹⁵ τῷ
 χρόνῳ σεσθεΐσης, μηχανάται τοιοῦτόν τι ὁ στρα-
 τηγός ¹⁶. Ὑπέθετο γυναικί τινι συνετῇ δρᾶμα διαπλά-
 σας ¹⁷, εἰς οἶκτον ἐκῦσαι τὸν βασιλεῖα δυνάμενον.
 Ἢ δὲ τῷ βασιλεῖ προσελθοῦσα ¹⁸, κατὰ ¹⁹ τὰς ὑπο-
 θήκας τοῦ στρατηγοῦ, χήρα ²⁰ μὲν ἔφησεν εἶναι, ὅτι
 δὲ μόνους παῖδας γεγεννηκέναι· τούτους δὲ εἰς ἄν-
 δρας τελέσσαντας εἰς ἕριν χαλεπὴν ἐμπέσειν, ἐκ δὲ
 τῆς ἔριδος τεχθῆναι διαμάχην· διαλύσαι δὲ ταύτην
 ὠδεῖνδ· ἐθελήσαντος, θάτερον ὑπὸ θατέρου πληγέντα
 τοῦ βίου τὸ τέλος καταλαθεῖν. Ἄλλ' οἱ τὴν ἔριν ἐκεί-
 νην διαλύσαι μὴ βουληθέντες, νῦν ἀθροισθέντες ἐκ-
 δοθῆναι σφίσι ἀπαιτοῦσι τὸν ἕτερον. Εἰ δὲ τοῦτο
 γένοιτο, ἐγὼ μὲν πρὸς τῇ χηρείᾳ, καὶ τὴν ἀπαιδίαν ^C
 ὀλοφυρομένη διατελέσω· σεσθεῖσεται δὲ παντάπασιν
 ἑ τοῦ γένους σπινθήρ, καὶ τοῦ ²¹ ἀνδρός μου ἡ μνήμη
 παραδοθήσεται λήθη· τὸν βασιλεῖα δὲ διὰ τούτων ²²
 ἤνιττετο, μήτε τὸν Ἀμνῶν κολάσαντα, μήτε τοῦ
 Ἰδεδσαλῶμ τὴν ἀθυμίαν διασχεδάσαντα, ²³ ἀνηκέ-
 στου δὲ τοῦ πράγματος γεγονότος, διακενῆς ὀργιζό-
 μενον. Τούτοις ²⁴ δὲ ὄμως καταβληθέντος τοῖς λόγοις
 τοῦ βασιλέως, καὶ προστάξειν ὑπισχυομένου τῷ
 στρατηγῷ παύσειν τῶν φυλετῶν τὴν ὄρμην, πάλιν
 ἡ γυνὴ θεραπευτικοῖς ἐχρήσατο λόγοις ²⁵, κατακη-
 λούσα τοῦ βασιλέως ²⁶ τὴν ἀκοήν. Ἐπειδὴ δὲ ὤμοσεν
 ὁ βασιλεὺς· Ἐ Ζῆ γὰρ, ἔφη, Κύριος, εἰ πεσείται
 ἀπὸ τῶν τριῶν τοῦ υἱοῦ σου ἐπὶ τὴν γῆν, εὐθύς
 ἐπήγαγεν ἡ γυνὴ, ὡς οὐχ οἶόν τε διαφυγεῖν τὸν υἱὸν
 αὐτῆς τὴν σφαγὴν, μὴ πρότερον τοῦ υἱοῦ τοῦ βασι-
 λέως ἐκ τῆς φυγῆς ἐπανελθόντος ²⁷. Ἐκεῖνο γὰρ,
 φησὶν, ἔσται τούτου παράδειγμα. Εἰ δὲ ἐκεῖνο μὴ

« Tunicam pertingentem usque ad talos. » Quod
 autem Thamari accidit, quoddam fuit principium
 et radix calamitatum **430** domus regiae. Nam rex
 quidem re cognita dolore est affectus; sed cum
 Amnon, filium suum primogenitum, valde amaret,
 de nefario flagitio non sumpsit poenas. Frater au-
 tem ejus uterinus, cum esset alioqui arrogans et
 audax, in praesentia quidem celavit iram; sed
 cum duo anni praeteriissent, convocatis fratribus
 ad tonsuram ovium, occidit Amnionem. Deinde au-
 fugit ad avum maternum; nam Machaa ejus mater
 erat filia Tholmi, qui fuit rex Gessir ^u. Rex porro
 plurimum luxit ambos, nempe et eum qui interemerat,
 et eum qui fuerat interemptus. Cum tres autem anni
 praeteriissent, et tempore exstincta esset ira, tale quid
 machinatur dux exercitus. Suggestit mulieri prudenti
 ut effingeret fabulam quae posset regem movere ad
 misericordiam. Illa autem accedens ad regem ut ei
 suggererat dux exercitus, se quidem dixit esse
 viduam, duos autem solos peperisse filios; eos,
 cum ad virilem pervenissent aetatem, in gravem
 incidisse litem, ex lite autem natam esse pugnam;
 cum autem nemo eam voluisset dirimere, alterum
 ab altero percussum, vitae finem accepisse. Sed
 qui illam litem noluerunt componere, nunc, ait,
 congregati petunt ut sibi alter tradatur. Quod si
 fiat, ego quidem praeter viduitatem deslebo etiam
 orbitatem liberorum; extinguetur autem omnino
 scintilla generis, et mariti mei in memoria tradetur
 oblivioni. Per haec autem tacite significabat regem,
 qui neque Amnonem castigasset, neque Absalonis
 moerorem discussisset; et cum immedicabile ma-
 lum esset factum, **431** in cassum exarsisset. His
 tamen verbis cum delinitus rex esset, ac promit-
 teret se jussurus duci exercitus ut sedaret iram
 tribulorum, rursus usa est mulier verbis lenibus ac
 placidis, regis aures demulcens. Postquam autem
 rex jurasset: « Quam vere vivit Dominus, non ca-
 det capillus filii tui in terram ^v, » statim subjunxit
 mulier fieri non posse ut filius mortem evaderet,
 nisi prius filius regis rediret ab exsilio. Illud enim,
 inquit, erit hujus exemplum. Si autem illud non
 fiat, contradicent tribules, justam causam habentes
 filii regis exsiliium. Hoc enim dicit: « Et dixit
 mulier: Quare sic cogitatum est super populum
 Domini, et ex eo quod rex transgrediatur verbum
 hoc, cum se obfirmaverit rex non reducere expul-

• II Reg. xiii, 57. • II Reg. xiv, 11.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ cod. β τὴν παραν. μαθὼν om. ¹² cod. β ἀδελφός om. ¹³ cod. β post ὀργὴν ita, μετὰ δὲ δύο ἡμέρας
 ἔκτεινε τὸν Ἀμνῶν. ¹⁴ cod. α ἀπέδρα. ¹⁵ cat. p. 567 et cod. β τῆς κατὰ τοῦ ἀνηρηκότος ὀργῆς. ¹⁶ cod. β ὁ
 ἀρχιστρατήγος. ¹⁷ cod. β διαπλάσαι. ¹⁸ cat. p. 568 et cod. β πρόσσεισι. ¹⁹ cod. β κατὰ—στρατηγοῦ. ²⁰ χήρα
 — τὸν ἕτερον. cat. καὶ χήρα μὲν εἶναι φησι, δύο δὲ παῖδων γενέσθαι μήτηρ. Οἷτινες εἰς ἔριν ἐμπέσόντες,
 ἐκείθεν δὲ εἰς χαλεπὴν μάχην, οὐκ ἔγοντες τὸν αὐτοὺς διαλύοντα, εἰς ἄκρον διήκον κακοῦ, καὶ ὁ μὲν ἐπληξεν,
 ὁ δὲ πίπτει νεκρός. Ἄλλ' οἱ τὴν ἔριν αὐτῶν διαλύσαι οὐκ ἐθελήσαντες, νῦν ἐκδοθῆναι θανάτῳ βιάζονται καὶ τὸν
 ἕτερον. Ita fere cod. β. ²¹ cod. β καὶ τοῦ—λήθη om. ²² cat. διὰ τῶν λόγων τούτων. ²³ Sic leg. in cat. ἀπο-
 σχεδάσαντα, ἀλλ' εἰς ἀνήκεστα τὸ πάθος ἔλθειν συγχωρήσαντα. Ita fere cod. β. ²⁴ τούτοις — τὴν ὄρμην. cat.
 p. 569 et cod. β Ἐπειδὴ δὲ προστάζειν (cod. β προστάξειν) ὑπέσχετο ὁ βασιλεὺς τῷ στρατηγῷ παύσειν τὴν
 ὄρμην τῶν ἐπιζητούντων καὶ τὸν ἕτερον υἱόν· πάλιν, etc. ²⁵ cod. β θεραπ. ἔχρ. λόγ. om. ²⁶ cat. et cod. β
 κατακ. τοῦ τοιοῦτου βασιλ. cod. α κατακ. τούτοις, etc. ²⁷ cod. α κατελθόντος.

sum a se, quoniam mortuus est filius tuus? Quomodo potes, inquit, filium meum liberare a cæle, non reducens filium tuum? Deinde consolatur eum de mortuo. Filius tuus est mortuus, et sicut aqua in terram effusa non colligetur, et non sperabit in eo anima. Non potes, inquit, illum a mortuis excitare: cur studes hunc quoque interimere, ut vivas privatus duobus? Cum sic injecisset sermonem de Absalone, rursus videtur loqui de eo quod sibi acciderat, ne videretur hæc dixisse de industria: « Et nunc ejus causa venio ut dicam regi hunc sermonem. Et videbit me populus, et dicet ancilla tua: Loquatur ancilla tua domino meo regi, an facturus sit rex verbum ancillæ suæ, quoniam audiet rex et eripiet me ex manu ejus qui quærit me exterminare et filium meum simul ab hæreditate Domini. Et dicet ancilla tua: Fiat sermo domini mei regis loco sacrificii. Quoniam sicut angelus Dei, ita et dominus meus rex, ut exaudiat bonum et malum: et Dominus Deus tuus erit tecum. » Hæc cum dixisset mulier, rex intellexit argumentum fabulæ, et rogavit mulierem an Joab hæc suggesserit. Illa autem confessa Joabum horum singula suggessisse: « Ut circumduceret, inquit, faciem sermonis hujus, fecit Joab servus tuus hunc sermonem. » Non licebat, inquit, recta via tibi supplicare: quamobrem suggessit mihi ut uterer hoc circuitu verborum, ut in ficto casu tuum ipsius videns, quod mihi eras adhibiturus medicamentum, hoc tibi ipsi adhiberes: et quam opem filio meo impertiturum te pollicitus es, hanc tuo impertires. Rex his verbis cedens, jussit quidem redire Absalonem, * ipsum autem videre 433 prohibuit. Postea autem hoc quoque fecit motus Joabi adhortatione. Sed cum præterissent quatuor anni, verborum blanditiis comparata sibi tyrannide, sacrificii offerendi prætextu venit Hebronem; ibi autem arripuit paternum regnum, patrisque cædem est machinatus. Quo rex cognito, reliquit metropolin, optimam expeditionem ratus fugere ad tempus. Eum autem secuta est scutatorum hastatorumque

* II Reg. xiv, 13. † ibid. 14. ‡ ibid. 15-17. • ibid. 20.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁸ cod. β γένηται. ²⁹ cat. ὅτι τέθνη. ὁ υἱός σου. Sic quoque deinde. cod. β ὅτι εἰ τέθνηκεν ὁ υἱός σου. cod. α ad marginem: "Ἄλλη γραφή ὡς κατ' ἐρώτησιν ἔχει οὕτως, ὅτι: τέθνηκεν ὁ υἱός σου. Quæ in Excerptis ex isto cod. subjiciuntur, αὐτὸν τοῦ ἐπειθεῖ ἀπέθανε Ἄμυὼν πάντας δεῖ ἀποθανεῖν, de mendis suspecta sunt. ³⁰ cod. α καὶ τοῦτον ἀναίρεις. ³¹ cat. p. 570 et cod. α, β ὅπως ποιήση. ³² cod. β τὸ ῥῆμα — ὁ βασιλεύς om. ³³ cod. β τοῦ ἀνδρ. τοῦ om. ³⁴ cod. α εἴρετο. ³⁵ εἰ — ἐχρήσατο. cat. et cod. β εἰ Ἰωάβ ὑπέθετο ταῦτα. ³⁶ cat. et cod. β ὁμολογήσασα. ³⁷ cod. α κυκλώσαι. ³⁸ cat. ὁ δοῦλ. σου om. ³⁹ cat. et cod. α ἐπιτιθέναι. ⁴⁰ cod. β καὶ ἦς — μεταδώς om.

NOTÆ.

(31) *Ira* — ὁ υἱός σου. Hæc propius ad Theodotionis quam τῶν Ὁ' versionem accedunt.

(32) *Kal* — ψυχή. In versione τῶν Ὁ' leg. καὶ λήψεται ὁ Θεός ψυχήν. Sed hoc quoque in loco Theodot. versio exprimitur.

(33) *Υπερ* — λαλήσαι. Cujus hæc sit interpretatio, in codicibus suis non invenit Montf. Sed vix dubitandum hæc etiam esse Theodotionis.

(34) *Ὀψεται* — λαός. Sensum obscurum reddiderunt οἱ Ὁ' qui ἰσχυρὸν timorem injecerunt mihi.

γένοιτο ²⁸, ἀντιλέξουσιν οἱ φυλέται, εὐλογοὶ αἰτίαν ἔχοντες τὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως φυγὴν. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ· "Ἰνα (31) τί ἐλογίσθη οὕτως ἐπὶ λαὸν Κυρίου, καὶ ἐκ τοῦ παρελθεῖν τὸν βασιλέα τὸν λόγον τοῦτον, τοῦ ἐγκρατεύσασθαι τὸν μὴ ἀποστρέψαι τὸν βασιλέα τὸν ἀπωσμένον ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι τέθνηκεν ὁ υἱός σου ²⁹; » Πῶς δύνασαι, φησὶ, τὸν υἱόν μου τῆς σφαγῆς ἀπαλλάξαι μὴ ἐπαν' ἄγων σου τὸν υἱόν; Εἶτα περὶ τοῦ τεθνηκότος ψυχαγωγεῖ, ὅτι τέθνηκεν ὁ υἱός σου, καὶ ὡς περ τὸ ὑδιον τὸ ἐκχεόμενον ἐπὶ τὴν γῆν οὐ συναχθήσεται, καὶ οὐκ ἐλπίζει ἐπ' αὐτῷ ψυχή (32). Ἄναστῆσαι, φησὶν, ἐκείνον οὐ δύνασαι, τί δὴ ποτε καὶ τοῦτον σπεύδεις ἀναίρησαι ³⁰, ἵνα ἐστερημένος τῶν δύο βιοτεύης; Οὕτω τὸν περὶ τοῦ Ἀδεσσαλῶμ παρεμβαλοῦσα λόγον, πάλιν περὶ τοῦ οικείου δοκεῖ διαλέγεσθαι πάθους· ἵνα μὴ δόξη ταῦτα ἐξεπίτηδες εἰρηκέναι· « Καὶ νῦν ὑπερ ὧν ἤκω λαλήσαι (33) πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ὄψεται με ὁ λαός (34), καὶ ἐρεῖ ἡ δοῦλη σου, λαλησάτω δὴ ἡ δοῦλη σου πρὸς τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα, εἰ πως ποιήση ³¹ ὁ βασιλεύς τὸ ῥῆμα ³² τῆς παιδίσκης αὐτοῦ· ὅτι ἀκούσεται ὁ βασιλεύς, καὶ ἐξελεύεται με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ³³ ζητούντος ἐξολοθρεῦσαι με, καὶ τὸν υἱόν μου κατὰ τὸ αὐτό, ἐκ τῆς κληρονομίας Κυρίου. Καὶ ἐρεῖ ἡ δοῦλη σου· Γεννηθήτω δὴ ὁ λόγος τοῦ κυρίου μου τοῦ βασιλέως εἰς θυσίαν (35)· ὅτι καθὼς ἄγγελος Κυρίου, οὕτως καὶ ὁ κύριός μου ὁ βασιλεύς, τοῦ εἰσακούειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν· καὶ Κύριος ὁ Θεός σου μετὰ σοῦ ἔσται. » Τούτων παρὰ τῆς γυναικὸς εἰρηκέναι, συνῆκεν ὁ βασιλεύς τοῦ δράματος τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἤρατο ³⁶ τὴν γυναῖκα, εἰ ³⁷ γυνῆμ τοῦ Ἰωάβ τοῖσδε τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. Ἡ ἐκ συνωμολόγησε ³⁸ τούτων ἕκαστον τὸν Ἰωάβ ὑποθέσθαι· « Ὅπως, φησὶ, κυκλώση ³⁷ τὸ πρόσωπον τοῦ λόγου τούτου (36), ὃ ἐποίησεν Ἰωάβ ὁ δοῦλός σου ³⁸ τὸν λόγον τοῦτον. » Ἐξ εὐθείας, φησὶν, οὐκ ἦν ἰκετεύσαι σε· ὅθεν ὑπέθετο χρῆσασθαι με τῷ κύκλῳ τῶν λόγων τούτων, ἵνα ἐν τῷ πεπλασμένῳ πάθει τὸ οικεῖον ἰδὼν, ἦν ἐμελλεῖς ἐπιθεῖναι ³⁹ θεραπείαν ἐμοί, ταύτην ἐπιθή; σαυτῷ· καὶ ἦς ⁴⁰ μεταδώσειν ἐπικου-

Β Οὕτω τὸν περὶ τοῦ Ἀδεσσαλῶμ παρεμβαλοῦσα λόγον, πάλιν περὶ τοῦ οικείου δοκεῖ διαλέγεσθαι πάθους· ἵνα μὴ δόξη ταῦτα ἐξεπίτηδες εἰρηκέναι· « Καὶ νῦν ὑπερ ὧν ἤκω λαλήσαι (33) πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ὄψεται με ὁ λαός (34), καὶ ἐρεῖ ἡ δοῦλη σου, λαλησάτω δὴ ἡ δοῦλη σου πρὸς τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα, εἰ πως ποιήση ³¹ ὁ βασιλεύς τὸ ῥῆμα ³² τῆς παιδίσκης αὐτοῦ· ὅτι ἀκούσεται ὁ βασιλεύς, καὶ ἐξελεύεται με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ³³ ζητούντος ἐξολοθρεῦσαι με, καὶ τὸν υἱόν μου κατὰ τὸ αὐτό, ἐκ τῆς κληρονομίας Κυρίου. Καὶ ἐρεῖ ἡ δοῦλη σου· Γεννηθήτω δὴ ὁ λόγος τοῦ κυρίου μου τοῦ βασιλέως εἰς θυσίαν (35)· ὅτι καθὼς ἄγγελος Κυρίου, οὕτως καὶ ὁ κύριός μου ὁ βασιλεύς, τοῦ εἰσακούειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν· καὶ Κύριος ὁ Θεός σου μετὰ σοῦ ἔσται. » Τούτων παρὰ τῆς γυναικὸς εἰρηκέναι, συνῆκεν ὁ βασιλεύς τοῦ δράματος τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἤρατο ³⁶ τὴν γυναῖκα, εἰ ³⁷ γυνῆμ τοῦ Ἰωάβ τοῖσδε τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. Ἡ ἐκ συνωμολόγησε ³⁸ τούτων ἕκαστον τὸν Ἰωάβ ὑποθέσθαι· « Ὅπως, φησὶ, κυκλώση ³⁷ τὸ πρόσωπον τοῦ λόγου τούτου (36), ὃ ἐποίησεν Ἰωάβ ὁ δοῦλός σου ³⁸ τὸν λόγον τοῦτον. » Ἐξ εὐθείας, φησὶν, οὐκ ἦν ἰκετεύσαι σε· ὅθεν ὑπέθετο χρῆσασθαι με τῷ κύκλῳ τῶν λόγων τούτων, ἵνα ἐν τῷ πεπλασμένῳ πάθει τὸ οικεῖον ἰδὼν, ἦν ἐμελλεῖς ἐπιθεῖναι ³⁹ θεραπείαν ἐμοί, ταύτην ἐπιθή; σαυτῷ· καὶ ἦς ⁴⁰ μεταδώσειν ἐπικου-

II Sam. xiv, 15, retulerunt ad rad. $\eta\eta\eta$ sed minus bene. (35) *εἰς θυσίαν*. $\eta\eta\eta\eta$ legerunt οἱ Ὁ', cum tamen aptiorem sensum det lectio rec. $\eta\eta\eta\eta$ ad quietem, s. solatiū, (36) *Ὅπως* — τούτου. Sub vago nomine Ἄλλος hanc interpretationem reconset Montf. p. 337. Eam pariter ad Theodotionem esse referendam, e superioribus colligi potest.

ρίας ὑπέσχου τῷ ἐμῷ παιδί, ταύτης τῷ σὺ μετα-
 ζῆς. Τούτοις εἶξας τοῖς λόγοις ⁴¹ ὁ βασιλεὺς, ἐπαν-
 ελθεῖν μὲν τὸν Ἀβσσαλώμ παρηγγύησεν, ἰδεῖν δὲ
 αὐτὸν διεκώλυσεν· ὕστερον δὲ καὶ τοῦτο δέδρακε,
 τοῦ Ἰωάβ δεξάμενος τὴν πράκλῃσιν. Ἀλλὰ τεσσα-
 ρων διεληλυθότων ἐτῶν, τῇ χρηστότητι τῶν λόγων
 προκατασκευάσας τὴν τυραννίδα, τῇ σκῆψει μὲν τῆς
 θυσίας εἰς τὴν Χεβρών ἀπελήλυθεν· ἐκεῖ δὲ τὴν
 πατρικὴν ἤρπασε βασιλείαν· ἐμελέτησε δὲ καὶ τοῦ
 πατρὸς τὴν σφαγῆν. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς, κατ-
 ἔλιπε τὴν μητρόπολιν, ἀρίστην ἡγούμενος στρα-
 τηρίαν καὶ τὴν εἰς καιρὸν γενομένην ⁴² φυγῆν. Ἠκο-
 λούθησε δὲ αὐτῷ καὶ τῶν ἀσιπιδόφρων καὶ δορυφό-
 ρων πλῆθος. Ἠκολούθησε ⁴³ δὲ καὶ Ἰεθὶ (57) ὁ
 Γεθθαῖος σὺν ἑξακοσίοις λογάσιν, ἄρτι μὲν τὴν οἰ-
 κείαν πατρίδα καταλιπὼν, προσήλυτος δὲ μετὰ τῶν
 ὑπῆκόων γενόμενος. Τοῦτον ὁ βασιλεὺς πείσαι μὲν
 ἐπιχείρησεν ἀναστρέφαι, ἵνα μὴ εὐθύς αὐτοῖς συνοι-
 κήσας πάλιν γένηται μετανάστης· « Τί γάρ, φησὶ,
 πορεύῃ σὺ μεθ' ἡμῶν; Ἀνάστρεφε καὶ κάθισον μετὰ
 τοῦ βασιλέως, ὅτι ἀλλότριος σὺ, καὶ ὅτι ⁴⁴ μετώκη-
 σας ἐκ τοῦ οἴκου σου· εἰ ἐχθὲς παραγέγονας ⁴⁵ σὺ,
 καὶ σήμερον κινήσω σε τοῦ πορεύεσθαι μεθ' ἡμῶν·
 ἐγὼ δὲ πορεύσομαι οὐ ἔάν πορεύωμαι ⁴⁶. » Ἐμὲ,
 φησὶ, ἀνάγκη μεταναστεύειν, σὲ δὲ οὐ δίκαιον ἀρ-
 τείως ἀφιγμένον σὺν ἡμῖν ὑπομένειν τὸν πόνον ⁴⁷.
 Ἄξιον δὲ θαυμάσαι τοῦ Δαβὶδ τὴν πραότητα. Καὶ
 δωκόμενος γάρ ⁴⁸, καὶ πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ παμ-
 μάρου ⁴⁹ παιδὸς, οὐ πατραλοῖαν, οὐκ ἀδελφοκτόνον,
 ἀλλὰ βασιλεία ὠνόμαζε· καὶ πολλῆς ⁵⁰ δέξιμος
 βσηθείας, τῆς τοῦ προσήλυτου σωτηρίας ⁵¹ ἐφρόντιζεν·
 « Ἀνάστρεφε γάρ, φησὶ, καὶ ἀπόστρεψον ⁵²
 τοὺς ἀδελφοὺς σου μετὰ σοῦ, καὶ Κύριος ποιήσει μετὰ σοῦ
 ἔλεος καὶ ἀλήθειαν. » Ἄλλ' ὅσῳ τὴν περὶ
 αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐδέεικνυ κηδεμονίαν, τοσοῦτ' ἐκείνου
 μείζονα τὴν εὐνοίαν ἀπεδείκνυτο. « Ζῆ γάρ,
 φησὶ, Κύριος, καὶ ζῆ ἡ ψυχὴ σου, κύριέ μου βασιλεῦ,
 ὅτι εἰς τὸν τόπον οὐ ἔάν ᾤ κύριός μου ὁ βασι-
 λεύς, ἔάν τε εἰς θάνατον, ἔάν τε εἰς ζῶην, ἐκεῖ
 ἔσται ὁ δοῦλός σου. » Τούτων ἕκαστον εἰς ἡμετέραν
 προεγράφη διδασκαλίαν, ἵνα μάθωμεν, ὡς οὐ χρὴ εὖ
 μὲν πράττουσι τοῖς φίλοις συνεῖναι, δυσπραγίᾳ δὲ περι-
 πεσόντας εἶν.

ΕΡΩΤ. ΚΘ ⁵³.

Τι δὴποτε τοὺς ἱερεὺς καὶ τὴν κιθωτὸν ἀκολου-
 θεῖν κενώλυκε;

Καὶ εὐσεβῆς ὢν, καὶ προφητῆς, ᾔδει τί πέπονθεν
 ἡ κιθωτὸς εἰς ἐπικουρίαν τῶν παρανόμων ληψθεῖσα.

^b II Reg. xv, 19, 20. ^c ibid. ^d ibid. 21.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴¹ cod. β τοῖς λόγοις om. ⁴² cod. β γενομένην om. ⁴³ ἠκολούθησε—πορ. σὺ μεθ' ἡμῶν. cat. p. 575 et cod. β
 καὶ δὴ καὶ Ἰεθὶ ὁ Γεθθ. σὺν ἑξακοσίοις λογάσιν, ἄρτι προσήλυτος μετὰ τῶν ὑπῆκόων γενόμενος,
 καὶ τὴν οἰκείαν πατρίδα λιπὼν· ὃν ὁ βασιλεὺς ἀναστρέφειν ἐπιχειρεῖ, ἵνα μὴ πρὶν καλῶς οἰκῆσαι,
 πάλιν γένηται μετανάστης· ἀλλ' οὐκ ἐπειθεν. Ὁ μὲν γὰρ βασιλεὺς φησιν· Οὐ πορεύῃ σὺ μεθ'
 ἡμῶν. ⁴⁴ cat. ἀλλότριος εἶ, ὅτι, etc. ⁴⁵ cat. παρεγένου. ⁴⁶ cat. et cod. β πορεύσομαι. ⁴⁷ cat.
 et cod. β καὶ τὸν πόνον. cod. α τὸν πλάνον. cat. addit, ὁ δὲ, Ζῆ Κύριος, φησὶ. καὶ ζῆ ἡ ψυχὴ σου,
 κύριέ μου βασιλεῦ, ὅτι εἰς τὸν τόπον οὐ ἔάν ᾤ κύριός μου ὁ βασιλεὺς, ἔάν τε εἰς θάνατον, ἔάν τε εἰς ζῶην,
 ἐκεῖ ἔσται ὁ δοῦλός σου. Ἄξιον δὲ, etc. ⁴⁸ cod. β καὶ διώκ. γάρ om. ⁴⁹ cat. et cod. β καὶ ὑποστρέφειν αὐτὸν συνεβού-
 λευεν, εἰ καὶ τὸ εὐνοῦν ἐκείνου ἐπὶ πλεόν ἐξεκαλύπτετο· καὶ γὰρ συνεῖπετο. Τούτων ἕκαστον εἰς ἡμετέραν
 διδασκαλίαν προεγράφη· ἵνα μάθωμεν, ὡς οὐ χρὴ εὖ μὲν πράττουσι συνεῖναι τοῖς φίλοις, ἔάν δὲ δυσπραγοῦσι.
⁵⁰ Qu. 29 tribus constat partibus. 1) Ininitium usque ad ἡ στρατιά, p. 455, exstat in cat. p. 577, ad cap.
 xv, 23-30. 2) οὕτω — ἀσύνητον vid. ib. ad vers. 31. 3) τὸ δὲ ῥῶς et rel. vid. ib. p. 578, ad vers. 32.

NOTÆ.

(57) Ἰεθὶ. Codex Vaticanus II Reg. xv, 9, habet Ἰεθί, Alex. Ἰεθίσι.

gressoribus legis. Nam illi quidem fuerunt intercepti : ipsa autem bello capta data est alienigenis. Hæc cum didicisset, dixit Sadoco sacerdoti : « Reduc arcam Dei in civitatem, et maneat in loco suo. Si invenero gratiam coram Domino, et me reduxerit, videbo eam, et ejus decorem ; et si mihi dixerit : Nolui te, ecce me, faciat mihi quod est gratum coram eo * . » Non possum, inquit, mecum circumferre accusatorem. Intus audio legem dicentem : « Non mœchaberis, non occides. » Ego autem duplicem conculcavi legem. Quando legislator mundaverit oculum animæ meæ, tunc poterò videre decorem ejus. Sin autem me omnino privaverit sua cura et sollicitudine, est dominus, ego vero servus me subjiciens ejus castigationi. Hæc autem lacrymans dicebat vir divinus, lugubri habitu **435** indutus : erat enim operus capite, nudis vero incedebat pedibus : ejus autem luctus particeps erat exercitus. Sic fugiens cognovit prodicionem Achitophelis : sed confestim ad suum confugit Dominum, non rogans ut feriretur fulmine, sed ut inane et vanum redderetur ejus consilium. Dixit enim : « Domine Deus meus, effice inane et vanum Achitophelis consilium † . » Illud autem : « Effice inane et vanum, » Aquila dixit, *infatua*, pro eo quod est, ostende stultum et insipientem. *Ros* autem dixit *verticem* ‡ . Cum enim, inquit, ascendisset in *Ros*, hoc est in verticem. Dicit autem *Olivetum*, ex quo assumptus est Christus Dominus. Adoravit ibi Deum, respiciens, ut verisimile est, ad tabernaculum et arcam quæ in eo erat C sita.

INTERR. XXX.

Quidam non laudant quod mentitus sit Chusi.

Et bonorum et malorum examinandus est scopus. Sic enim judicantes inveniemus accusari veritatem : « Herodes enim, et propter jusjurandum, inquit, et propter eos qui simul accumbebant, occidit Joannem ^h. » Sed nemo adeo desipit ut laudet veritatem propter cædem. Nam melius erat non jurasse : sed postquam juravit, mendacium fuisset potius eligendum quam cædes. Ergo hic

* II Reg. xv, 25, 26. † ibid. 31. ‡ ibid. 32. ^h Matth. xiv, 9.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ cat. p. 577 et cod. α, β *παρεδόθη*. ¹⁵ cod. β *ὅτι οὐ θελήθη*. ¹⁶ cod. β *ἐγὼ εἶμι om.* ¹⁷ cod. β *οὐ φονεύσεις om.* ¹⁸ cat. et cod. β *καθαρίστη*. ¹⁹ *ἐάν — γυμνώση*. cat. et cod. β *εἰ δὲ μή*. ²⁰ cod. β *ταῦτα δὲ δακρ.* ²¹ cod. β *ὁ θεὸς ἀνήρ om.* Deinde *καὶ τὸ πανθ.* ²² cod. β *κερημένος om.* ²³ cat. et cod. β *καὶ ἡ στρατ.* ²⁴ cod. α, β *αὐτοῦ om.* ²⁵ cat. et cod. β *συμβ.* αὐτοῦ. Deinde cat. *Κύριε γὰρ, φησὶν, etc.* ²⁶ cat. p. 578 *εἰς τὴν ἄκραν.* ²⁷ cat. et cod. β *ἄφ' οὗ ἀνελήθη ὁ Χριστός.* ²⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ²⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ³⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁴⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁵⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁶⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁷⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁸⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹¹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹² *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹³ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁴ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁵ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁶ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁷ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁸ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ⁹⁹ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.* ¹⁰⁰ *Ἐπιτοχὴ γὰρ, φησὶν, etc.*

NOTÆ.

(38) *Kal — αὐτῆς*. Hæc desunt in textu Hebr. II Sam. xv, 25, et non nisi in edit. Compl. leguntur, teste Bosio.

(39) *Ποιῶμαι — αὐτοῦ*. Hæc sunt Theodotionis, teste Montf. l. c. t. I, p. 338. Ad eundem, ut puto, referenda sunt quæ præcedunt, et sub nomine ἄλλος a Montf. recensentur.

(39') *Muzalwoor*. Hanc interpretationem, quam sequitur editio Compl., codex quidam Coislin. tri-

A Ἐκείνοι μὲν γὰρ ἀνηρέθησαν· αὐτὴ δὲ ἰουδαίας ἐδόθη ³⁴ τοῖς ἄλλοφύλοις. Ταῦτα δεδιδασμένοι, πρὸς Σαδούκ εἶπε τὸν ἱερέα, εἰ Ἀπόστρεψον τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πόλιν, καὶ καθίσάτω εἰς τὸν τόπον αὐτῆς (38). Ἐάν εὖρω χάριν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐπιστρέψῃ με, καὶ ὄψομαι αὐτὴν, καὶ τὴν εὐπρέπειαν αὐτῆς· καὶ ἐάν εἴπη μοι, Οὐ θελήκα ³⁵ σε, ἰδοὺ ἐγὼ ³⁶, ποιῶμαι μοι τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ (39). Ὁ δὲ δύναμαι, φησὶ, μετ' ἑμαυτοῦ τὸν κατηγοροῦν περιφέρειν. Ἐνδοθεν ἀκούω φεθγομένου τοῦ νόμου· Ὁ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις ³⁷· ἐγὼ δὲ τοὺς δύο πεπάτηκα νόμους. Ὅταν ὁ νομοθέτης καθαρίσῃ ³⁸ μου τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν, τότε ἰδεῖν δυνήσομαι τὴν εὐπρέπειαν αὐτῆς· ἐάν ³⁹ δὲ με παντάπασι τῆς οἰκειας κηδεμονίας γυμνώσῃ, Δεσπότης ἔστιν, ἐγὼ δὲ οἰκέτης ἑμαυτοῦ ὑποτιθεὶς ταῖς παιδείαις. Ταῦτα δακρῶν ⁴⁰ ἔλεγεν ὁ θεὸς ἀνὴρ ⁴¹, τὸ πένθιμον περιχειμενος σχῆμα· ἐκεκάλυπτο μὲν γὰρ τὴν κεφαλὴν, γυμνοῖς δὲ τοῖς ποσὶ κερημένος ⁴² ἐβάδιζεν· ἐκοινωνεὶ δὲ τοῦ πένθους ἡ στρατιά ⁴³. Οὕτω φεύγων ἔγνω τοῦ Ἀχιτόφελ τὴν προδοσίαν· ἀλλ' εὐθὺς πρὸς τὸν οἰκεῖον Δεσπότην κατέφυγεν, οὐ κεραυνοῖς αὐτὸν βληθῆναι παρακαλέσας, ἀλλὰ ματαίαν αὐτοῦ ⁴⁴ ἀποφανθῆναι τὴν συμβουλὴν ⁴⁵. Καὶ γὰρ φησὶν, εἰ Ὁ Θεός μου, ματαίωσον (39') δὴ τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ. Ἐτὸ δὲ εἰ ματαίωσον ὁ Ἀκύλας, ἀφρόνησον, εἰρηκεν (40), ἀντὶ τοῦ, δεῖξον ἄφρονα καὶ ἀσύνετον. Ἐτὸ δὲ ῥῶς (41) τὴν ἄκραν ⁴⁶ λέγει. Ἀνελθὼν γὰρ, φησὶν, εἰς ῥῶς, τουτέστιν εἰς τὴν ἄκραν (λέγει δὲ τὸν ἐλαιῶνα, ἄφ' οὗ ὁ Δεσπότης ἀνελήθη Χριστός ⁴⁷), προσεκύνησεν ἐκεῖ τῷ Θεῷ ⁴⁸, εἰς τὴν σκηνὴν, ὡς εἰκόσ, ἀποβλέψας, καὶ ⁴⁹ τὴν κιβωτὸν τὴν ἐν αὐτῇ κειμένην.

ΕΡΩΤ. Α'.

Τινὲς οὐκ ἐπαιροῦσι τοῦ Χουσί τὸ ψεῦδος.

Καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐναντιῶν τὸν σκοπὸν ἐξετάζειν προσήκει. Οὕτω γὰρ κρίνοντες εὐρήσομεν καὶ κατηγορουμένην ἀλήθειαν ¹⁰. εἰ Ὁ γὰρ Ἡρώδης διὰ τοὺς ὄρκους, φησὶ, καὶ τοὺς συνανακειμένους, ἀπέκτεινε τὸν Ἰωάννην. Ἄλλ' οὐδεὶς οὕτως ἠλίθιος, ὡς ἐπαινέσαι τὴν ἐπὶ σφαγῇ γεγενημένην ἀλήθειαν. Ἄμεινον γὰρ ἦν μὴ ὁμῶσαι· ἐπεὶ δὲ ὁμοσε, τὸ ψεῦδος αἰρετώτερον τῆς σφαγῆς. Καὶ

D ὁμοσε, τὸ ψεῦδος αἰρετώτερον τῆς σφαγῆς. Καὶ

buit Theodotioni. Vid. Montf. ad. h. l. Rec. lectio est *διασκεδάσον*.

(40) Ὁ — *εἰρηκεν*. Alii, teste Montf., Aquilæ tribuunt versionem *κακοφρόνησον*.

(41) ῥῶς. Codex Vatic. II Reg. xv, 35, habet ῥῶς, Alex. ῥῶς. Ultraque lectio satis aperte prodit originem ab Hebr. *רָוַח* Cum Aquila consentit Symmachus.

ἐναυθα τοίνυν ἡ ὑπόκρισις, οὐκ ἐπὶ κέρδει χρημάτων, οὐκ ἴ ἐπὶ λύμῃ ἐτέρων, ἀλλ' ἐπὶ ζήλῳ προφήτου καὶ βασιλείῳ εὐσεβοῦτος, ἐγένετο.

ΕΡΩΤ. ΑΑ' 75.

Μεμφονται 75 τινες τῷ Δαβίδ, ὡς τοῦ Σιδῶ δεξιμένῳ τοὺς λόγους.

Πολλάκις εἶπον, ὡς οὐκ ἅπαντα 76 ἐγίνωσκον οἱ προφῆται· οὗτος δὲ καὶ πιθανοὺς ἐχρήσατο λόγους. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἀφίκετο πρὸς τὸν θεῖον Δαβίδ, ἐκείνῳ δὲ ἔφη τὴν βασιλείαν φαντάζεσθαι. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ δῶρα προσήνεγκε, τὴν οἰκείαν ἐπίδεικνύς εὐνοίαν. Ὑστερον δὲ καὶ τοῦ Μεμφιθαλ τοὺς λόγους δεξιόμενος, ἀμφοτέροις μὲν τὴν κτήσιν διένειμεν, ἐκείνῳ δὲ πάλιν τῆς αὐτῆς κηδεμονίας ἔξισσε· καὶ τοῦ λιμοῦ γενομένου, καὶ τῶν Γαβαωνιτῶν ἐπὶ τῶν τοῦ Σαουλ συγγενῶν 78 αἰτησάντων, οὐκ ἐξέδωκε τὸν Μεμφιθαλ, ἀλλὰ τὰς πρὸς τὸν Ἰωνάθαν γεγενημένας συνθήκας ἐπλήρωσεν. Ἀξίᾳ δὲ τοῦ Δαβίδ καὶ τὰ περὶ τοῦ Σεμεὶ πρὸς τὸν Ἀβεσσά εἰρημένα. Ἐκείνῳ 77 γὰρ αὐτὸν λίθοις βάλλοντος, καὶ τὸν χοῦν αὐτοῦ καταχέοντος, καὶ λόγους ἐτέροις 78 καὶ ἔργοις προφητικίζοντος, καὶ ἀνδρῶν αἱμάτων καὶ παράνομον ἀποκαλοῦντος, ὁ μὲν Ἀβεσσά ὑποστράτηγος ὢν 79 τὴν παροῖαν οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλ' ἔφη, « Ἴνα τί καταρᾶται ὁ κύων 80 ὁ ἐπικατάρατος (42) οὗτος τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα; διελεύσομαι δὴ, καὶ ἀφελῶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Ἄλλ' ὁ πάντων πραότατος 81 ὑπολαβὼν ἔφη, « Τί ἐμοὶ καὶ σοί, υἱὲ Σαρουῖα; ἄφετε αὐτὸν, διότι καταρᾶται με, ὅτι ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβίδ (43), καὶ τίς ἐρεῖ αὐτῷ, Τί ὅτι 82 πεποίηκας οὕτως; » Ἰμάς ἐστὶν οὗτος, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, καὶ βέβηδος. Οὐχ ὀρῶ τὸν ἱμάντα, ἀλλὰ τὸν μαστιγοῦντα· ταῖς ἑμαυτοῦ παρανομίαις ἐπιγρᾶφω τὰς συμφοράς· οὐχ ἄπτομαι τῆς βέβηδος, ἵνα μὴ παροξύνω τὸν παῖοντα. Συμφωνεῖ δὲ τούτοις 83 καὶ τὰ ἐξῆς· « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Δαβίδ πρὸς Ἀβεσσά (44), καὶ πρὸς πάντας τοὺς παῖδας αὐτοῦ, Ἰδοὺ ὁ υἱὸς μου, ὁ ἐξελθὼν ἐκ τῆς κοιλίας μου, ζητεῖ τὴν ψυχὴν μου. Εἰ δὲ καὶ νῦν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰεμιναίου, ἄφετε αὐτὸν, καταράσθω 84, ὅτι Κύριος εἰρηκεν αὐτῷ, ὅπως ἴδω 85 τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος ἀγαθὰ ἀντὶ τῆς κατάρας αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ 86. » Οὗτος, φησὶν, ἐκ τῆς τοῦ Σαουλ ἐστὶ συγγενείας,

A quoque fuit simulatio, non propter lucrum pecuniæ, neque ad damnum 436 aliorum, sed studio pii prophetæ ac regis.

* INTERR. XXXI.

Nonnulli reprehendunt Davidem, quod aures præbuerit iis quæ dicebat Siba

Sæpe dixi prophetas non omnia scivisse: ille autem et verbis usus est probabilibus. Nam et ipse venit ad divinum Davidem; illum autem dicebat regnum animo agitare 1. Quin etiam dona ei obtulit, suam ostendens benevolentiam. Postea autem auditis iis quæ dixit Memphibaal, utrisque quidem distribuit possessionem: illius autem rursus eandem quam prius curam gessit 1. Et cum orta esset fames, et Gabaonitæ petissent septem ex cognatis Saulis, non dedit Memphibaalem, sed stetit promissis Jonathani datis 2. Sunt autem admiratione digna et illa quæ de Semei ad Abessam dicta sunt a Davide. Nam cum ille eum lapidibus appeteret, et pulverem in eum jaceret, verbisque et factis ei insultaret, virumque sanguinum et iniquum eum appellaret, Abessa quidem, qui erat subpræfectus in exercitu, non tulit contumeliam, sed dixit: « Cur maledicit canis iste exsecrandus domino meo regi? transibo et auferam ei caput ejus 1. » Ille autem omnium hominum mitissimus dixit: « Quid mihi et tibi, fili Sarviæ? Dimitte eum, quoniam mihi maledicit, quia dixit Dominus ut malediceret Davidi. Et quis dicet ei: Cur sic fecisti? » Est iste, inquit, lorum Dei et virga. Non video lorum, 437 sed video eum qui me flagro cædit; meis iniquitatibus ascribo calamitates; non tango virgam, ne eum irritem qui percutit. Conuenientem autem ea quoque quæ deinceps sequuntur. « Dixit enim David ad Abessam, et ad omnes servos suos: Ecce filius meus, qui egressus est ex ventre meo, quærit animam meam. Nunc quoque si hic filius Jemini id fecerit, missum facite eum ut maledicat, quoniam Dominus dixit ei: forsitan inspiciet Dominus humilitatem meam, et reddet mihi bona pro ejus maledictione hoc ipso die 2. » Iste, inquit, est ex cognatione Saulis, habet veterem in me malevolentiam: et est verisimile esse qui dicant quod inventa occasione aperuerit inimicitias. Fi-

1 II Reg. xvi, 1 seqq. 2 II Reg. xix, 29. 3 II Reg. xxi, 7. 4 II Reg. xvi, 9. 5 ibid. 10. 6 ibid. 11, 12

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

71 οὐδέ. 72 Qu. 31 initium usque ad ἐπλήρωσεν exstat in cat. p. 579, ad cap. xvi, 1-4. Reliqua vid. ib. p. 581, ad vers. 5-12. 73 cat. p. 579 et cod. β Τί δήποτε μέμονται. 74 cod. β ἅπαντες. 75 πρὸς τὸν βασιλέα, ἐκείνῳ, etc. 76 cod. β συγγενῶν om. 77 cod. β ἐκείνου — ἀποκαλοῦντος om. 78 cod. α ἐτέροις om. 79 cod. β ὑποστρ. ὢν om. 80 cat. p. 581 et cod. β τ. παραιν. ἐκείνου τὴν κατὰ τοῦ βασιλείου μὴ φέρων, ἵνα τί καταρᾶται, ἔφη, ὁ κύων. 81 Utrouque loco, ὁ δὲ πάντων ἀνθρώπων πραότατος φησὶ. 82 Utrouque loco ὅτι om. 83 cod. β τούτοις om. 84 cat. et cod. β καὶ καταρ. 85 cat. et cod. β εἰ πως εἰδώς. 86 cod. β ἐν τ. ἡμ. om.

NOTÆ.

(42) Ἐπικατάρατος. Rec. lectio l. c. est τεθηκώς.

(43) Διότι — τὸν Δαβίδ. Hæc ad lectiones edit. Complut. accedunt.

(44) Ἀβεσσά. Non dubitavimus hoc nomen pro Ἰωάβ, ut minus recte expressum erat, reponere, auctoritate textus Hebr. II Sam. xvi, 11, et τῶν O'.

lium meum a me satum et eductum, et ad eam pro-
 vectum salutem et honorem, quis in me arma-
 vit? Liquet igitur cœlitus · latam esse sententiam,
 Deumque iis quæ prædixit finem imposuisse. Ego
 autem fero et me contumeliis afficientes, et eandem
 mihi parantes, ea ratione placaturus Dei iram.
 Atque hæc quidem dixit vir divinus. Sciendum
 est autem quod non divinæ sit operationis, neque
 Amnonis nefarius concubitus, neque Absalomi fra-
 terna cædes, nec furor in patrem; sed domus nu-
 data divina Providentia, erat instar scaphæ caren-
 tiis gubernatore, et vehementes fluctus insanorum
 dæmonum excipiebat.

INTERR. XXXII.

*Quomodo Achitophelæ consiliario utebatur divinus
 David mala consulente?*

Sceleratissimi homines celant suam nequitiam
 conversantes cum bonis : sed si invenerint aliquem
438 qui eorum delectetur studiis, eam aperiunt,
 et ea loquuntur quæ apta sunt audientibus. Iste
 quoque erat talis. Nam et divino Davidi eas adhi-
 bebat suasiones et consilia, quæ optimo ejus sco-
 po convenirent : et ea Absalomo consulabat, quæ
 ejus congruebant moribus. Timens enim ne natura
 eos rursus conjungeret, deinde, si fieret reconci-
 liatio, pœnas daret proditiōnis, extremam illam
 suggerebat iniquitatem, ut reconciliationi nullus
 pateret aditus. Statim autem dedit pœnas illius
 impiæ et nefariæ suasionis : et quoniam in patrem
 armavit filium, ipse rursus in se armavit manus :
 et iis laqueum collo injiciens, miserrimum susti-
 nuit finem. Nam cum ad rerum exitum prospicien-
 dum esset idoneus, non admissa ejus suasio, Da-
 vidis futuram victoriam cognovit, et timens pro-
 ditionem sua manu de se sumpsit supplicium. Do-
 cuit autem divina Scriptura quod Deus Chusi
 openi tulerit : « Dominus enim, inquit, mandavit
 ut dissiparet consilium Achitophelis bonum °, »
 pro eo quod est tyrannidi conducibile. Ea de causa
 psallens dicebat beatus David : « Ecce parturit in-
 justitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem.
 Lacum fodit, et effodit eum, et incidet in foveam
 quam fecit P. »

° II R. g. xvii, 14. P Psal. vii, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ cod. β πρὸς ἐμέ. ⁸⁸ cat. et cod. β υἱὸν μου τὸν ἐκ τῶν σπλάγγνων μου. ⁸⁹ cod. β τὸν ὑπ' ἐμοῦ — τῆς
 τιμῆς om. ⁹⁰ cat. et cod. β ἐπενήνεκται. Deinde cat. εἶτα καὶ οἷς προεῖπον. cod. β καὶ οἷς — πέρας om.
⁹¹ ταῦτα — ἀνὴρ. cat. et cod. β ἀλλ' ὁ μὲν Δαβὶδ οὕτως εἶπεν. ⁹² cod. β τοῦ Ἀμνὼν ἡ παρανομία. ⁹³ cat.
 et cod. β γεγεννημένη om. ⁹⁴ Qu. 32 tres habet partes. 1) Initium usque ad συνεβούλευε exstat in cat. p.
 585, ad cap. xvi, 15-23. 2) δεδιὼς — ἐδέξατο vid. ib. p. 587, ad cap. xvii, 21-23. 3) ἐδίδαξε et rel. vid.
 ib. p. 585, ad vers. 6-14. ⁹⁵ cod. β ἄνδρες om. ⁹⁶ cat. p. 585 et cod. β εὐρόντες δὲ χαίροντας τοῖς
 τοιοῦτοις, ἀπογυμνοῦσιν ἑαυτοὺς. Τοιοῦτος, etc. ⁹⁷ cat. et cod. β ἦν καὶ ὁ Ἀχιτόφελ. ⁹⁸ cod. β τὴν ἐσχ.
 — ὑπέθετο om. ⁹⁹ cod. β ποιήν om. Deinde, ἀνοσίας γενέσθαι εἰσηγήσεως ποιήν. ¹ cod. β ἐξώπλισεν.
² καὶ ταῦταις — ὑπέμ. τέλος om. ³ cod. β ix. γὰρ ἦν. ⁴ ἔγνω — νίκην. cat. p. 587 et cod. β ἐν τῷ Δαβὶδ
 ἐσομένην τὴν νίκην συνεῖδα. Deinde δέσας οὖν τὴν, etc. ⁵ cod. β: αὐτόχειρ. ⁶ cat. et cod. β ἐδέξατο,
 βρόχῳ τὸ ζῆν ἀπορόραγεις. ⁷ Utroque loco ἐξάλλε Δαβὶδ.

παλαιὰν ἔχων περὶ ἐμέ ⁸⁷ τὴν δυσμένειαν · καὶ εἰκόσ
 τινας εἰπεῖν, ὅτι καιρὸν εὐρῶν ἐγύμνωσε τὴν ἀπέγ-
 θειαν. Τὸν υἱὸν μου ⁸⁸, τὸν ὑπ' ἐμοῦ ⁸⁹ καὶ σπαρέντι,
 καὶ τραφέντα, καὶ εἰς τοῦτο ἡλικίας ἐλάταντα καὶ
 τιμῆς, τίς ἐκπεπολέμηκέ μοι ; Δῆλον τοίνυν ὡς ἡ ψί-
 φος ἀνωθεν ἐξενήνεκται ⁹⁰ · καὶ οἷς προεῖπεν ἐπιφέρει
 τὸ πέρας. Ἐγὼ δὲ φέρω καὶ τοὺς παροινούντας, καὶ
 τοὺς φονῶντας, ἵνα ταύτῃ πραῦνω τὴν θεῖαν ὀργήν.
 Ταῦτα ⁹¹ μὲν οὖν ὁ θεῖος οὕτως εἶπεν ἀνὴρ. Εἰδέναι
 δὲ χρῆ, ὡς οὐ τῆς θείας ἐστὶν ἐνεργείας, οὔτε τοῦ
 Ἀμνὼν ἡ παράνομος ⁹² συνουσία, οὔτε τοῦ Ἀβεσ-
 σαλὼμ ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ ἡ κατὰ τοῦ πατρὸς γε-
 γεννημένη ⁹³ μανία · ἀλλὰ τῆς θείας Προνοίας ἡ
 οἰκία γυμνωθεῖσα σκάφος ἀκυβέρνητων ἐμμεῖτο,
 καὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων τὰς τριχυμίας ἐδέχετο.

B

ΕΡΩΤ. ΑΒ' ⁹⁴.

*Πῶς ἐχρητο συμβούλῳ τῷ Ἀχιτόφελ ὁ θεῖος
 Δαβὶδ ποιητὰ συμβουλεύοντι;*

Οἱ παμπόνηροι ἄνδρες ⁹⁵ κρύπτουσι τὴν πονηρίαν
 συνόντες τοῖς ἀγαθοῖς · εὐρόντες ⁹⁶ δὲ τίνα τοῖς αὐτῶν
 ἐπιτηδεύμασι χαίροντα, γυμνοῦσι ταύτην, καὶ τὰ
 πρόσφορα τοῖς ἀκούουσι φθέγγονται. Τοιοῦτος ἦν καὶ
 οὗτος ⁹⁷. Καὶ γὰρ τῷ θεῷ Δαβὶδ πρὸς τὴν ἀριστον
 αὐτοῦ σκοπὸν τὰς εἰσηγήσεις προέφερε, καὶ τῷ
 Ἀβεσσαλὼμ τὰ τῷ τρόπῳ κατάλληλα συνεβούλευε.
 Δεδιὼς γὰρ μὴ συναγάγῃ πάλιν αὐτοὺς ἡ φύσις,
 εἶτα τῶν καταλλαγῶν γενομένων δίκας ἀπαιτηθῆ
 προδοσίας, τὴν ἐσχάτην ἐκείνην παρανομίαν ὑπέθε-
 το ⁹⁸, ὥστε μηδεμίαν παρείδουσιν γενέσθαι κατα-
 λαγῶν. Ἐτίσε δὲ παραυτίκα ποιήν ⁹⁹ τῆς ἀνοσίας
 ἐκείνης καὶ πονηρᾶς εἰσηγήσεως · καὶ ἐπειδὴ κατὰ
 τοῦ πατρὸς ὤπλισε τὸν υἱόν, αὐτὸς πάλιν καθ' ἑαυ-
 τοῦ τὰς χεῖρας καθώπλισε ¹ · καὶ ταῦταις ² ἐμβα-
 λῶν τῷ τραχήλῳ τὸν βρόχον, τρισάθλιον ὑπέμεινε
 τέλος. Ἰκανὸς γὰρ ὢν ³ προῖδειν τῶν πραττομένων
 τὸ τέλος, μὴ δεχθείσης τῆς εἰσηγήσεως, ἔγνω ⁴ τοῦ
 Δαβὶδ ἐσομένην τὴν νίκην · καὶ δέσας τὴν προδο-
 σίαν, αὐτόχειρ ⁵ τῆς τιμωρίας ἐδέξατο ⁶. Ἐδίδαξε
 δὲ ἡ θεία Γραφή, ὡς ὁ Θεὸς συνέπραξε τῷ Χουσί.
 Ἐ Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐνετείλατο τοῦ διασκεδάσαι
 τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ τὴν ἀγαθὴν, ἀντὶ τοῦ, τὴν τῆ
 τυραννίδι συμφέρουσαν. Τοῦτου χάριν ψάλλον ὁ
 μακάριος ἔλεγε Δαβὶδ ⁷ · Ἴδου ὠδίνθησεν ἀδικίαν,
 συνέλαβε πόνον, καὶ ἔσκεν ἀνομίαν. Λάχκον ὄρωζε,
 D καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ἃν
 εἰργάσατο. »

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Τι ἔστι, « Καὶ νῦν ἀφαιρεθήσεται ἐξ ἡμῶν ἡ γῆ δέκα χιλιάσι (45) ; »

Κοινωνῆσαι τῆς συμπλοκῆς βουλευθέντα τὸν βασιλέα διεκώλυσεν ὁ στρατηγός, καὶ δεδιὼς μὴ τι πάθῃ (εἰκὸς γὰρ ἦν κατ' αὐτοῦ μόνου χωρῆσαι ὁ τοὺς δεσμενεῖς), καὶ ἀγωνιῶν μὴ νικήσας οἰκτείρη τὸν τύραννον. Ἐφασαν τοίνυν, ὅτι Ἐὰν ἡττηθέντες ἀποδράσωμεν¹⁰, τὴν ζωὴν¹¹ ἔχομεν ἀποχρώσων παραψυγῆν¹²· ἐὰν δὲ τι σὺ πάθῃς, χωρήσει κατὰ πάντων ἡ συμφορά. Σὺ γὰρ μόνος μυριάσις μισθίων ὑπερέχεις πάντων ἡμῶν. Ταύτην γὰρ τὴν ἔννοιαν ὁ Σύμμαχος τέθεικεν· « Καὶ σὺ ὡς ἡμεῖς δέκα χιλιάσιν. » Ὁ δὲ δίκαιος Κριτὴς τῷ μὲν Δαβὶδ ταύτας ἐπενεθῆναι τὰς συμφοὰς συνεχώρησε, τὴν γεγεννημένην παρανομίαν ἰώμενος· ἐκείνον δὲ τὸν ἀλιτήριον ὀίκας ἀξίας εἰσέπραξεν¹³. Ἐλαύνοντι γὰρ ἐν τῷ ἔρυμφῷ παρεσκευάσεν ὑπὸ φυτῶν εἰσελθεῖν, ὃ δὺο κλάδους εἶχεν ἐπικλινεῖς ἔγκαρσίως βεβλασθηκότας, οὗ πολὺ διεστῶτας ἀλλήλων. Ἐκεῖθεν παριοῦσης τῆς ἡμίονου, ἐνεπάρη μὲν μεταξὺ τῶν κλάδων ἡ κεφαλὴ ἐξηρπῆθη δὲ ἅπας· διήλασε δὲ τὴν ἡμίονον τῶν φύλλων ὁ κτύπος· μεμνημένος δὲ ἐκείνος ἐξηρτημένος, ἤδιστα τὸν θάλαμον τοῦ εὐσεβέτι γενόμενος, καὶ τῆς πάντα πρυτανευούσης Προνοίας τὴν ψῆφον ἐπιδεικνύς. Τοῦτο τις τῶν ἄλλων στρατιωτῶν θεασάμενος, οὐκ ἐτόλμησεν ἐπενεγκεῖν¹⁴ αὐτῷ τὴν πληγὴν· ἐδεδῆκε γὰρ τοῦ βασιλέως τὸν νόμον. Ὁ δὲ στρατηγός, τὸν πατέρα κεχρησθαι τῇ εὐσπλαχνίᾳ καταλιπὼν¹⁵, ἐν τῇ μυσταρωτάτῃ καρδίᾳ τὰ βέλη κατέπερξεν. Ἐἶτα καθελὼν, καὶ¹⁶ εἰς τὴν παρακειμένην φάραγγα βίψας¹⁷, τὸν λαὸν ἅπαντα καταλεῦσαι προσέταξεν¹⁸, ὥστε γενέσθαι αὐτῷ τάφον τὴν τιμωρίαν.

ΕΡΩΤ. ΑΔ'.

Τι δὴ ποτε ἄνω μὲν ὁ συρραφεὺς εἰρηκεν ἕτι τρεῖς ἔσχευ υἱοὺς¹⁹, μίαν δὲ θυγατέρα· νῦν δὲ τοῖναντιόν δεδήλωκεν, ὅτι στήλην ὑποδόμησεν, ὡς υἱὸν οὐκ ἔχων, τὴν δι' αὐτῆς²⁰ αὐτῷ μηχανώμενος μνήμην;

Ἐκάτερον ἀληθές· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν καὶ παιδοποιῆσαι²¹, καὶ τετελευτηκέναι τοὺς παῖδας. Ἰώσηπος (46) δὲ ἔφη τοῦτο αὐτὸν δεδρακέναι, ὡς τῶν παίδων μὲν ἐπὶ πολὺ διαρκεῖν οὐ δυναμένων, τῆς δὲ οἰκοδομίας μᾶλλον φυλαττούσης τὴν μνήμην.

D

¶ II Reg. xviii, 3.   ¶ II Reg. xiv, 27.   ¶ II Reg. xviii, 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¶ Qu. 53 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad δέκα χιλιάσιν p. 439 exstat in cat. p. 588, ad cap. xviii, 1-3. 2) ὁ δὲ — ἐπιδεικνύς vid. ib. p. 590, ad vers. 9. 3) τοῦτο et rel. vid. ib. p. 592, ad vers. 10-17. 4) cod. β κατὰ τοῦ αὐτῶν νόμου χωρήσει. 5) ἀποδράσωσι μὲν. 6) cat. et cod. β τὴν σὴν ζωὴν. 7) Ἰεροσολομοῦ ἀπασαν παραψ. 8) εἰσέπραξεν — τοῦ βασιλ. τ. νόμον. cod. β ἔξω ἀναρτήσας ἡδὺ τι θέαμα τοῖς εὐσεβέτι γενόμενος. Τοῦτο τις τῶν στρατιωτῶν θεασάμενος οὐκ ἐτόλμα πληγῆν τῷ διὰ τῆς κόμης πεδθῆντι ἐπενεγκεῖν. Ἰδοὶ γὰρ τοῦ βασιλέως τὸν νόμον. 9) cat. p. 592 pariter οὐκ ἐτόλμα πληγῆν τῷ διὰ τῆς κόμης πεδθῆντι ἐπενεγκεῖν. 10) cat. τὸν πατέρα τῇ εὐσπλαχνίᾳ κεχρησθαι γινώσκων, καταλιπὼν. 11) cod. β καὶ om. 12) cod. β καὶ βίψας. 13) cod. β καταλ. πεποίηκε. 14) cat. p. 593 et cod. β ἔσχ. υἱός· ὁ Ἀβεσσαλώμ. 15) τὴν διὰ ταύτης. 16) cat. p. 595 et cod. β καὶ ἀποβαλεῖν τ. παῖδ.

NOTÆ.

(45) Καὶ νῦν — χιλιάσι. Hanc satis obscuram interpretationem esse Theodotionis, e cod. quodam Coisl. observavit Montf. ad h. l. Præstat vero ver-

INTERR. XXXIII. *Quid est: « Et nunc auferetur terra ex nobis decem millibus? »*

Regem volentem esse belli socium prohibuit dux exercitus, et veritus ne ei aliquid accideret (erat enim verisimile 439 adversus eum solum processuros inimicos), et magnopere timens ne, si vicisset, miseretur tyranni. Dixerunt ergo: Si vieti aufugerimus, vitam habemus sufficiens solatium: sin autem aliquid tibi acciderit, adversus omnes procedet calamitas. Tu enim solus potior es omnium nostrum infinita multitudo. Hanc enim sententiam posuit Symmachus: « Et tu, sicut nos, in decem millibus. » Justus autem Judex permisit ut Davidi hæ inferrentur calamitates, ab eo admisæ iniquitati medelam afferens. De illo autem scelerato justas sumpsit pœnas. Effecit enim ut in silvam ingressus veniret sub arborem quæ duos ramos habebat inclinatos, oblique protensos, nec multum inter se distantes. Ibi, cum transiret mulus, inter ramos infixum fuit ejus caput, et totus pependit; incitavit autem mulum foliorum strepitus, et ille mansit suspensus, jucundissimum spectaculum viris piis, et omnia administrantis Providentiæ justam ostendens sententiam. Hoc conspicatus quispiam ex aliis militibus, non ausus est ei plagam infligere, timebat enim legem regis. Dux autem exercitus, sinens patrem misereri, in eor exsecrandissimum tela defixit. Deinde eum dejectum cum in prope sitam vallem profundam abjecisset, jussit toti populo ut lapidibus obrueret, adeo ut supplicium ei esset sepulcrum.

INTERR. XXXIV.

Quamobrem dixit quidem scriptor superius quod tres habuerit filios, unam autem filiam, nunc autem dicit contrarium, quod erexerit columnam, ut qui non haberet filium per eam careret ne sui periret memoria?

440 Est utrumque verum: est enim verisimile illum et liberos procreasse, et eos decessisse. Josephus autem dicit eum hoc fecisse, quod filii non possent diu durare: ædificium autem posset diutius conservare memoriam.

σίου τῶν Ὁ quæ est, ὅτι σὺ ὡς ἡμεῖς δέκα χιλιάδας. (46) Ἰώσηπος, x. λ. Antiquit. Jud. lib. vii, cap. 10.

INTERR. XXXV.

A

EPQT. ΛΕ'

Quam ob rem David tantopere luit filium sceleratissimum?

Et filios amabat, et benignus erat. Hujus autem rei quoque est indicium ejus de Saule luctus. Hic vero natura quoque majores effecit dolores. Ad hæc accedit, quod tanquam pius luit eum qui non poterat amplius curari per pœnitentiam. Nam post mortem plaga peccati est immedicabilis.

INTERR. XXXVI.

Cur pollicitus est Abessæ eum futurum ducem exercitus, cum Joab multos labores et pericula pro eo subiisset?

Joabi audaciam perpetuo odio habuit. Tolerabat autem illum propter ejus benevolentiam, et suspectum eum habens, ne quid novi in eum moliretur. Cum autem vidisset Abessam (erat autem ipse hic quoque patruelis) a tyranno fuisse creatum ducem totius exercitus, evocavit illum, pollicitus se ei daturum imperium exercitus quod habebat Joab. Hæc cum rescivisset Joab, invidiæ stimulo percussus ob ea quæ fuerant ipsi signifiata, cædem ei intulit simulans benevolentiam et amicitiam.

441 INTERR. XXXVII.

Quomodo est intelligendum: «Decem mihi manus in rege?»

Cum orta fuisset lis et contentio, et aliæ tribus accusarent tribum Juda, quod ea regi prior occurrisset, illi respondententes dixerunt, regem suum esse tribulem, et magis ad eos attinere propter propinquiores cognationem. Ea de causa dixerunt quierant ex aliis tribubus, se decem manus habere in rege. Nam tribus Benjamitica conjuncta erat tribui Juda. Addiderunt autem quod haberent privilegia primogenitorum, et propter Rubenem ut natura primogenitum, et propter Josephum, cui propter virtutem hæc sors obtigit. Primogeniti enim accipiebant duplicem sortem paternæ hæreditatis. Et ideo patriarcha dicebat Josepho: «Ephraim et Manasses tanquam Ruben et Simeon erunt mihi.» Magnus itaque Moses et Josua Nave ejus successor, duplicem eis tribuerunt sortem.

¹ II Reg. xix, 43. ² II Reg. xi, 10. ³ II Reg. xix, 43. ⁴ Gen. xlviii, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² πόνους και om. ²³ cod. β ἐπέστειλεν om. cat. p. 596 ἀπέστειλεν. cod. β post στρατιᾶς, ταύτην αὐτῷ ἐπικυρώσειν προσόντι ὑπέσχετο. Ὁ δὲ Ἰωῶβ ἐπὶ τούτου τοῦ φθόνου τὴν ἀκίδα δεξάμενος. ²⁴ cod. β και — μεμνημένοις om. ²⁵ cod. β και διαμάχης om. ²⁶ cat. p. 600 et cod. β δέκα χ. εἶναι τῷ βασιλεῖ, και ταύτας αὐτοῦς ἔχειν. ²⁷ cod. β προσέθηκε. ²⁸ cod. β ὡς πρωτότοκον ἔχουσι. ²⁹ cod. β ὁ τούτου διάδοχος om.

NOTÆ.

(47) Ἀβессᾶ. Legendum esse existimo vel Ἀμσαῖ, vel Ἀμισσαῖ. Ita enim variat lectio cod. Vatic. et Alex. II Reg. xix, 43. Permista sunt h. l.

Τίτος ἔνεκεν τοσούτων ἐθρήνησεν ὁ Δαβὶδ τὸν μαρτώτατον παῖδα;

Καὶ φιλόπαις ἦν, και φιλόανθρωπος. Τεκμήριον δὲ τούτου και τὸ ἐπὶ τοῦ Σαοὺλ γενόμενον πένθος. Ἐνταῦθα δὲ και ἡ φύσις μελίκους τὰς ὀδύνας εἰργάσατο. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐθρήνησεν ὡς εὐσεθὴς τὸν διὰ μεταμελείας λαθῆναι μηκέτι δυνάμενον. Μετὰ γὰρ δὴ τὴν τελευταίαν ἀνάτασ ἡ τῆς ἀμαρτίας πληγή.

EPQT. ΛΓ'.

Τι δὴ ποτε τῷ Ἀβессᾶ (47) τὴν στρατηγίαν ἐπηγελάτο, τοῦ Ἰωῶβ ὑπὲρ αὐτοῦ πολλοὺς ὑπομείναντος πόνους και κινδύνους;

Τὸ θρασὺ τοῦ Ἰωῶβ ἀεὶ μισῶν διετέλεσεν. Ἦν ἔσχετο δὲ αὐτοῦ, διὰ τε τὴν εὐνοίαν, ἤν εἶχε, και ὑφορώμενος μὴ τι νεώτερον βουλευσῆται κατ' αὐτοῦ. Θεασάμενος δὲ τὸν Ἀβессᾶ ἀδελφιδούς δὲ αὐτοῦ και οὗτος ἐτύχχανεν ὁ (48) στρατηγὸν ὑπὸ τοῦ τυράννου πάσης χειροτονηθέντα τῆς στρατιᾶς, ἐπέστειλεν ²², ὑποσχόμενος αὐτῷ παραδώσειν τὴν τοῦ Ἰωῶβ στρατηγίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ἰωῶβ, και ²³ τοῦ φθόνου τὴν ἀκίδα δεξάμενος, και πληττόμενος ἐπὶ τοῖς μεμνημένοις, ἐπηγεγκεν αὐτῷ τὴν σφαγὴν, εὐνοίαν και φιλίαν ὑποκρινάμενος.

EPQT. ΛΖ'.

Ἦως ῥοητέον τὸ, «Δέκα μοι χεῖρες ἐν τῷ βασιλεῖ;»

Ἐρίδος γενομένης και διαμάχης ²⁴, και τὴν φυλὴν τοῦ Ἰούδα τῶν ἄλλων αἰτιασάμενων, ὅτι δὴ προλαβοῦσα ὑπήντησε τῷ βασιλεῖ, ὑπολαβόντες ἔφασαν αὐτοῖς, φυλὴν αὐτῶν εἶναι τὸν βασιλεῖα, και μᾶλλον αὐτοῖς προσήκειν διὰ τὴν πλησιαιτέραν συγγένειαν. Τούτου χάριν εἰρήκασιν οἱ τῶν ἄλλων φυλῶν, δέκα χεῖρας ἔχειν ἐν τῷ βασιλεῖ ²⁵. Ἡ γὰρ Βενιαμῖτις τῇ Ἰούδα συνῆπτο. Προσέθησαν ²⁶ δὲ, ὅτι και τῶν πρωτοτοκίων ἔχουσι τὰ πρεσβεῖα, διὰ τε τὸν Ῥουβελμ, ὡς φύσει πρωτότοκον ²⁷, και διὰ τὸν Ἰωσηφ, ὡς διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦδε τοῦ κλήρου τετυχηκότα. Διπλὴν γὰρ μοῖραν οἱ πρωτότοκοι τῆς πατρῴας κληρονομίας ἐλάμβανον. Διὸ και ὁ πατριάρχης πρὸς τὸν Ἰωσηφ ἔφη, «Ἐφραῖμ και Μανασσῆς ὡς Ῥουβελμ και Συμεὼν ἔσονται μοι.» Αὐτίκα γοῦν και Μωσῆς ὁ μέγας, και Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, ὁ τούτου διάδοχος ²⁸, διπλοῦν αὐτοῖς ἀπένειμαν κλῆρον.

D

nomina *Abisai* et *Amasa*: coll. c. xvii, 25.
(48) *Or.* Malletm legere τόν.

ΕΡΩΤ. ΛΙΥ.

Τίτος χάριν Δαβὶδ καθείρξει τὰς παλλακὰς παρὰ γνάμην τῷ δυσσεβεῖ τυράννῳ συγγενομέναις;

Ἄνοσιον ὑπέλαβε συνελθεῖν αὐταῖς μετὰ τὴν μυσσάρην τοῦ παιδὸς συνουσίαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος ἔντικρυς ἀπηγόρευεν. Ἐτέρῳ δὲ οὐ συνῆψεν, ἵνα μὴ καὶ τοῦτο πρόφρασις γένηται τυραννίδος. Ἄλλως τε ³⁰ δὲ οὐδὲ γάμος ἦν ὁ τοιοῦτος. Ζῶντος γὰρ τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίζει, ἐν γέννηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ ὁ νόμος ἐπέτρεπε τὸν ἀπεσθανόμενον τῇ γυναικὶ βιβλίον ³¹ ἀποστασίῳ δίδόναι· ἀλλ' ἐνταῦθα οὐ μίσος ἐχώριζεν, ἀλλ' ἡ τοῦ παιδὸς παράνομος συνουσία. Τοῦτου χάριν εἰς ἑτέραν αὐτὰς μετέστρεψεν οἰκίαν, πάσης ἀξιών θεραπείας.

ΕΡΩΤ. ΛΘ³⁰.

Πῶς νοητέον, « Εἰ ἐξέλιπον ³² αὐτὸν διέθετο (49) οἱ πιστοὶ τοῦ Ἰσραὴλ; »

Ὁ Σαβὴε τυραννήσας, εἶτα φυγὼν, εἰς τὴν Ἀβὴλ κατέφυγε πόλιν· ἔστι δὲ αὕτη πόλις τῆς Παλαιστίνης, Ἀβελὰ νῦν ὠνομασμένη. Τοῦ στρατηγοῦ ³³ τοῖνον εἰς πολιορκίαν τὴν στρατιᾶν παραστήσαντος, τῶν θείων αὐτὸν ἀνέμνησε νόμον ἢ σοφωτάτη γυνή. Ὁ γὰρ θεὸς ἐκίλευσε νόμος πρεσβεῖα κεχρησθαι εὐότερον ³⁴, εἶθ' οὕτως τοὺς ἀντιλέγουσι παρατάττεσθαι. Τοῦτο ἔφη καὶ αὐτῇ· « Εἰ ³⁵ ἐξέλιπον αὐτὸν οἱ πιστοὶ τοῦ Ἰσραὴλ; » τούτοις, μὴ παραβῆναι χρὴ τὰ διηγορευμένα τοῖς νόμοις. Εἶτα ἐπήγεγεν· « Ἐγὼ δὲ εἰμι ³⁶ εἰρηνικὴ τῶν στηριγμάτων (50) Ἰσραὴλ· σὺ δὲ ³⁷ ζητεῖς θανατῶσαι πόλιν καὶ μητρόπολιν Ἰσραὴλ· καὶ ἵνα τί ἐτι καταποντίζεις κληρονομίαν Κυρίου; » Ἐπειδὴ ³⁸ σὺ, φησὶ, κατὰ τὸν θεῖον νόμον οὐκ ἐχρήσω τῇ πρεσβεῖα· ἐγὼ σε δαδάσκω, ὡς πολεμικὸν ἢ πόλις οὐκ ἔχει σκοπὸν, ἀλλ' εἰρήνης ὀρέγεται. Μὴ τοῖνον ἀνάστατον ἀποφῆνης πόλιν, οὐκ ἀλλόφυλον, ἀλλ' ὁμόφυλον, καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τελοῦσαν θεὸν καὶ Δεσπότην. Τοῦτων ἀκώσας τῶν λόγων ὁ στρατηγὸς ἔφη, μήτε πολέμου, μήτε πολιορκίας ἔρῃ· μόνον δὲ ἐθέλειν χειρῶσασθαι τὸν κατὰ τοῦ βασιλέως τυραννίδι χρησάμενον. Μαθοῦσα τοῖνον τὴν αἰτίαν τῆς πολιορκίας ἢ σοφωτάτη γυνή, τοὺς ἡγουμένους τῆς πόλεως ἔπεισε μὴ περιθεῖναι τῇ πόλει τοῦ πολέμου τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἀναμνησθῆναι τῆς τοῦ βασιλέως εὐσε-

A

INTERR. XXXVIII.

Cur David inclusit concubinas, quas invitæ coierant cum tyranno ?

Existimavit impium, cum eis habere consuetudinem post execrandum filii coitum. Nam lex quoque aperte hoc prohibuit. Cum alio autem non conjunxit, ne hoc quoque esset occasio tyrannidis, et alioqui nec fuisset quidem hoc matrimonium. Vivente enim marito appellatur adultera, si sit alterius viri, ut dicit divinus Apostolus ². Quod si etiam lex permittebat ei qui uxorem odio prosequeretur, ut ei daret libellum repudii: at hic non separabat ~~442~~ odium, sed nefarius filii concubitus. Ea de causa illas traduxit in aliam domum, omnem earum curam gerens.

B

INTERR. XXXIX.

Quomodo est intelligendum: « Num defecerunt quæ disposuerunt fideles Israelis ? »

Sabæe cum invasisset tyrannidem, deinde fugisset, confugit in civitatem Abel: ea autem est civitas Palæstinæ, quæ nunc nominatur Abela. Cum ergo dux exercitus adduxisset exercitum ad eam obsidendam, sapientissima mulier divinarum legum eum admonuit. Jussit enim lex divina, ut primum mitteretur legatio, deinde instrueretur acies adversus contradicentes. Et dixit ei, « Num defecerunt quæ disposuerunt fideles Israelis? » hoc est, non sunt transgredienda quæ sunt statuta legibus. Deinde subjunxit: « Ego autem sum pacifica pro firmitate Israelis. Tu autem quæris morte afficere civitatem et metropolin in Israel; cur demergis civitatem Domini? » Quoniam, inquit, tu non misisti juxta legem Domini legationem; ego te doceo civitatis scopum non esse hostilem, sed eam expetere pacem. Noli ergo evertere civitatem, quæ non est alterius, sed ejusdem gentis, et quæ est sub eodem et Deo et Domino. His verbis auditis dux exercitus dixit, se nec belli nec obsidionis teneri cupiditate: sed solum velle eum in potestatem suam redigere qui adversus regem struxerat tyrannidem. Cum ergo causam obsidionis intellexisset sapientissima femina, persuasit ducibus ~~443~~ civitatis ne periculo belli subjicerent civitatem, sed recordarentur pietatis et æquitatis regis, et in bello

¹ II Reg. xx, 3. ² Rom. vii, 3. ³ II Reg. xx, 48. ⁴ ibid. 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁰ cod. β ἄλλως τε — Ἀπόστολος οἴμ. ³¹ cod. β μισοῦντα τῇ γυναικὶ δίδόναι βιβλίον ἀποστασίῳ καὶ ἀφέναι. ³² Qu. 39 initium usque ad καὶ Δεσπότην, exstat in cat. p. 603, ad cap. xx, 12-19. Reliqua vid. ib. p. 604, ad vers. 20-22. ³³ cat. p. 603 et cod. β ἐξέλιπον. ³⁴ cat. et cod. β τοῦ στρατ. τοῖνον πολιορκεῖν ἐπιχειροῦντος ἀνέμνησεν αὐτὸν ἢ σοφ. γυνή τ. θ. νόμων. ³⁵ πρότερον. cat. et cod. β καὶ μὴ κειθόμενῃ (cod. β κειθόμενῳ) τότε πόλεμον συνάπτειν. Διὰ τοῦτο ἔφη· Εἰ ἐξέλιπον, etc. ³⁶ cat. τούτέστιν εἰ. ³⁷ cat. εἶτα, ἐγὼ εἰμι, φησὶν. ³⁸ cat. σὺ δὲ — μητρ. Ἰσραὴλ om. cod. α ζητ. θανατ. πόλιν ἐν Ἰσραὴλ. Deinde τί καταποντίζεις, etc. ³⁹ cat. ἐπειδὴ σὺ, φησὶ, οὐκ ἐχρήσω τῷ θεῷ νόμῳ διαπρεσβευσάμενος, ἐγὼ et rel.

NOTÆ.

(49) Διέθετο. Rec. lectio II Reg. xx, 18, est θῆντο. Desunt autem in textu Hebr. verba ista εἰ ἐξέλιπον — Ἰσραὴλ.

(50) Τῶν στηριγμάτων. Ita minus bene οἱ V^o exprimunt vocem שְׁרָיִתָא quæ potius h. l. adjective explicanda est.

gerendo virtutis, et se propter illius labores frui A
pace stabili. His verbis usa, tyranni cepit pro-
jecit in castra, et solvit obsidionem.

INTERR. XL.

Quid est: « Super laterculum, et super po-
tentem? »

Laterulam existimo appellari, quod apud scri-
ptores externos appellatur *πλαίσιον*. Est autem hoc
genus militaris ordinis habentis figuram quadra-
tam. Quomodo ergo nunc apud Romanos qui nomi-
natur magister, imperat peditibus qui sunt circa
imperatorem, nempe scutatis et hastatis, ita præ-
erat Baneas regis custodibus corporis, cum reli-
quus exercitus pareret Joabæ duci exercitus.

INTERR. XLI.

Quomodo est intelligendum: « Sadoe et Abiathar
sacerdotes, et Jodæ filius Jether erat sacerdos
Davidis? »

Sadoe et Abiathar habebant dignitatem pontifi-
calem. Iste autem cum esset sacerdos, debebat intra
regiam, arcae divinae semper assidens, et regia per-
agens sacrificia.

INTERR. XLII.

Cur cum Saul sustulisset Gabaonitas, post mor-
tem illius fuit castigatus populus?

444 Totus populus fecerat foedus cum Gabaon-
itis: jurisjurandi autem particeps fuit et sacerdos
Eleazar, et Josua propheta. Oportebat ergo postea
eorum qui jurarant, facta foedera non transi-
tere, regi autem contra legem facienti persuadere
ut servaret jusjurandum. Propterea etiam, post il-
lius mortem, sustinuerunt famis castigationem.
Per hæc autem nos docet qui omnia sapienter ad-
ministrat, quod etiam diuturna utens lenitate,
non inferat statim pœnam legis non observatae,
postea tamen justa exigat supplicia: sicut tunc
erat, cum quadraginta anni præterissent, nubes
quidem alligavit ne parerent, sterilitatis autem
morbæ terram subiecit: fame autem perivit ejus
habitatores. Rex autem, ignorans causam plagæ a
Deo immissæ, justum rogavit judicem. Cum ergo
cognovisset, quod de iniqua cæde Gabaonitarum D

θείας και εὐνομίας, και τῆς ἐν πολέμοις ἀνδραγα-
θίας, και ὡς διὰ τοὺς ἐκείνου πόρους εἰρήνης στερ-
ρᾶς⁴⁰ ἀπολαύουσι. Τοῦτοις χρησαμένη τοῖς λόγοις,
τοῦ τυράννου τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐβ-
ρίψε, και τὴν πολιορκίαν διέλυσεν.

EPQT. M.

Τί ἐστίν, « Ἐπὶ τοῦ πλινθίου, και ἐπὶ τοῖς δυ-
ρατοῦς (51); »

Πλινθίον οἶμαι καλεῖσθαι, ὃ παρὰ τοῖς ἔξωθεν
συγγραφεῦσι *πλαίσιον* ἐνομάζεται. Εἶδος τοῦτο
στρατιωτικῆς παρατάξεως τετράγωνον ἐχούσης τὸ
σχῆμα. Ὅπως τοῖνον ὁ νῦν παρὰ Ῥωμαίους μά-
γιστρος ἐνομαζόμενος τῶν περὶ τὸν βασιλεῖα πεζαι-
τέρων, ἀσπιδιφόρων φημί και δορυφόρων, τὴν ἡγε-
μονίαν πεπίστευται· οὕτω, ὁ Βανέας τῶν βασιλικῶν
σωματοφυλάκων ἡγεῖτο, τῆς ἄλλης στρατιᾶς; τελοῦ-
σης ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἰωάβ.

EPQT. MA.

Πῶς νοστέον τὸ, « Σαδὼν και Ἀβιάθαρ ἱερεῖς, και
Ἰωδᾶ ὁ Ἰεθὲρ (52) ἦν ἱερεὺς τῷ Δαβὶδ; »

Ὁ Σαδὼν και ὁ Ἀβιάθαρ τὴν ἀρχιερατικὴν εἶχον
ἀξίαν· οὗτος δὲ ἱερεὺς ὢν ἐνδον ἐν τοῖς βασιλείοις
διῆγε, τῇ θείᾳ κιθαρῷ προσεδρεύων, και τὰς βασι-
λικὰς ἱερειῶν θυσίας⁴¹.

EPQT. MB.

Τι δὴποτε τοῦ Σαοὺλ τοὺς Γαβαωνίτας ἀνηρη-
κότος, μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν ὁ λαὸς
ἐπαυθεύθη;

Ἄπας ὁ λαὸς ἐπεισώθηκει τὰς πρὸς τοὺς Γαβαο-
νίτας συνθήκας· ἐκινώνησε δὲ τῶν ὄρκων και
Ἐλεάζαρ ὁ ἱερεὺς, και Ἰησοῦς ὁ προφήτης. Ἐδεῖ
τοῖνον τῶν ὀμωμοκῶτων τοὺς ἀπογόνοους τὰς γενη-
μένας μὴ παραβῆναι σπονδὰς, πείσαι δὲ και τὸν
παρανομοῦντα βασιλεῖα φυλάξει τὸν ὄρκον. Τούτου
χάρων και μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν, τοῦ λιμοῦ τὴν
παιδείαν⁴² ὑπέμειναν. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων ἡμᾶς
ὁ σοφῶς⁴³ ἅπαντα πρῶτα κεύων, ὅτι κἂν παρανομία
μακροθυμήσας μὴ ἐπενέγκῃ τὴν ὑπὲρ τῶν παρα-
βεβασημένων νόμων ποινήν, ἀλλ' οὖν ὕστερον δίκας
ἀξίας εἰσπράττεται⁴⁴. Ὅπως ἀμέλει και τότε, τεσα-
ραράκοντα ἦδη διεληλυθόντων ἐτῶν, ἐπέδρησε μὲν τῶν
νεφῶν τὰς ὕδνας· τῷ δὲ τῆς ἀκαρπίας πάθει τὴν
γῆν περιέβαλεν· ἐκόλασε δὲ λιμῷ τοὺς ταύτης
οἰκήτορας. Ἄγνοων δὲ τὴν αἰτίαν ὁ βασιλεὺς τῆς
D θεηλάτου πληγῆς, τὸν δίκαιον ἤρετο δικαστήν. Γνοῦς

• II Reg. xx, 25. d ibid. 25, 26.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁰ εἰρ. σταθρᾶς. ⁴¹ cat. p. 606 et cod. β τὰς βασιλ. ἱερουργῶν θυσ. ⁴² Qu. 42 quatuor habet partes. 1.) Initium usque ad παράδοσις γίνεται, p. 445, exstat in cat. p. 605, ad cap. 1-3. 2.) οἱ μέντοι — βουλὴς ἐνομάζεται vid. ib. p. 607, ad vers. 46. 3.) ἐν ἐκείνω — υἱοὶ αὐτοῦ vid. ib. ad vers. 7-9. 4.) ὕστερον δὲ et rel. vid. ib. p. 608, ad vers. 10-14. ⁴³ utroque loco λιμῷ παιδεύονται. ⁴⁴ cat. πανσόφως. cod. β πάνσοφος. ⁴⁵ post εἰσπράττεται cat. et cod. β και γὰρ και τότε μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη λιμῷ τοὺς παρανομο-
μηχότας ἐτιμωρήσατο. Ἄγνοων δὲ, etc.

NOTÆ.

(51) Ἐπὶ — *δυνατοῦς*. Rec. lectio II Reg. xx, 23, est ἐπὶ τοῦ Χερεθὶ και ἐπὶ τοῦ Φελεθὶ. Nostram appositio nomine Ἄλλο; recenset Montf. l. c. t. I, p. 345, ubi tamen leg. τοὺς δυνάστας. Conf.

ad h. l. quæst. 23, p. 422.

(52) Καὶ — *Ἰεθέρ*. Hæc sub incerto nomine Ἄλλο; exhibet Montf. l. c. Rec. lectio est, και Ἰράς ὁ Ἰαρὶν.

τοίνυν, ὡς τῆς ἀδικου τῶν Γαβαωνιτῶν ἀναίρεσως ἄξιον εὐθύναι εἰσπράττεται, αὐτοῖς ἐχρήσατο τοῖς ἡδικημένοις κριταῖς. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Δαβὶδ πρὸς τοὺς Γαβαωνίτας⁶⁶, Τί ποιήσω ὑμῖν, καὶ ἐν τίνι ἐξιλῆσμαι, καὶ εὐλογήσατε τὴν κληρονομίαν Κυρίου; » Ἀλλὰ τούτων οὐκ ἐπακούουσιν Ἰουδαῖοι τῶν λόγων, οὗτις τῆς Χαναανίων εὐλογίας τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ ἐδέθη· ἀλλ' ἐπὶ τοῖς προγόνοις μέγα φρονοῦσι, καὶ συνιδεῖν⁶⁷ οὐκ ἐθέλουσιν, ὡς ἀρετῆ πολλῶ περιφανεστέρα προγονικῆς εὐγενείας· καὶ κρινεῖ, κατὰ τὴν θεῖον Ἀπόστολον, ἡ ἐκ φύσεως ἀκροθυσία, τὸν νόμον πληροῦσα, τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου. Ὅσπερ τοίνυν οἱ τῆνικαδὲ ἡμερηχότες Ἰσραηλῖται τῆς Χαναανίων ἐδέθησαν εὐλογίας· οὕτω καὶ οἱ τὸν Δεσπότην ἐσταυρωκότες τῆς προγονικῆς ἐξέπεσον εὐλογίας⁶⁸, καὶ τῆς τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν διδασκαλίας προσδέονται. Κάκεινο δὲ πρὸς τοῦτους ἐπισημῆνασθαι δεῖ, ὡς ὁ Σαοὺλ ζήλω χρησάμενος μετὰ τῶν ἄλλων Χαναανίων τοῦς Γαβαωνίτας κατέκτεινε. Τοῦτο γὰρ ἡ θεία διδάσκει Γραφή· « Οὐκ ἦσαν γὰρ, φησὶν, οἱ Γαβαωνίται ἐκ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, οὗτις ἀπὸ τῶν καταλοῖπων (53) Ἀμορραίων ἦσαν· καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ὤμοσαν αὐτοῖς μὴ ἀπολέσαι αὐτούς (54)⁶⁹· καὶ ἐξήτησε Σαοὺλ τοῦ πατῆρα αὐτοῦ ἐν τῷ ζῆλωσι αὐτὸν τοῦς υἱοῦς Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα. » Διδάσκει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ παραβαίνεν τὰς ἐπὶ Θεοῦ μεθ' ὅρων γινομένας συνθήκας, κἂν εἰς ἄλλων ὠφέλειαν ἢ παράβασις γίνηται· οἱ μέντοι Γαβαωνίται ἐπὶ ἤτησαν ἄνδρα; τῆς Σαοὺλ συγγενείας, Ἰσραὴλους ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς ὁ χρόνος ἀνακυκλεῖται· « Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμῖν, ἔφασαν, ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον μετὰ Σαοὺλ, καὶ μετὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ἡμῖν θανατώσει ἄνδρα ἐκ παντὸς Ἰσραὴλ. Ὁ ἀνήρ ὁ συντελέσας ἡμᾶς, καὶ διώξας ἡμᾶς, καὶ ὃς παρελόγησατο ἐξολοθρεῦσαι ἡμᾶς, ἀφανίσομεν αὐτὸν τοῦ μὴ καθίστασθαι⁷⁰ αὐτὸν ἐν παντὶ ὄρει Ἰσραὴλ. Καὶ δοθήτωσαν ἡμῖν ἐπὶ ἄνδρες ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξελασθήμεθα ἐν αὐτοῖς τῷ Κυρίῳ ἐν τῷ βουνῷ τοῦ Σαοὺλ (55) ἐκλεκτοῦς τῷ Κυρίῳ. » Ἡ οὖν τῶν Γαβαωνιτῶν μητρόπολις Γαβαὼν ἐκαλεῖτο· μεταβαλλόμενον δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν βουνὸς ὀνομάζεται. Ἐν ἐκείνῳ τοίνυν τῷ χωρίῳ τοῦς ἐκδοθέντας αὐτοῖς ἀνεσκόλοπισαν ἄνδρας, ἐν ᾧ τὰς παρανόμους ἐτόλμησεν ἐκεί-

exigantur pœnae, iis ipsis qui injuria affecti fuerant usus est iudicibus. « Dixit enim David Gabaonitis : Quid vobis faciam, et per quid placabo, et benedicetis hereditati Domini *? » Sed hæc verba non audiunt Judæi, quod semen Abrahami opus habuerit benedictione Chananzorum sed de suis majoribus efferuntur, nec volunt intelligere, quod virtus est longe illustrior nobilitate majorum : et juxta divinum Apostolum †, quod est ex natura præputium legem consummans, eum judicabit qui per litteram et circumcisionem transgressor * est legis. Quomodo ergo qui tunc peccarunt Israelitæ opus habuerunt benedictione Chananzorum : ita etiam qui Dominum in cruce egerunt, exciderunt majorum nobilitate, et egent doctrina eorum qui ex gentibus crediderunt. **445** Illud quoque præter hæc oportet adnotare, quod Saul zelo usus cum aliis Chananzæis Gabaonitis occiderit. Hoc enim docet divina Scriptura : « Non erant enim, inquit, Gabaonitæ ex filiis Israel, quoniam erant ex reliquiis Amorrhæorum; et filii Israel eis juraverant se non esse perdituros eos : et quæsit Saul, ut perderet illos in zelo pro Israele et Juda †. » Nos ergo docet oratio, ne transgrediamur fœdera quæ sunt adhibito Dei jurando, etiamsi fiat transgressio in aliorum utilitatem. Atque Gabaonitæ quidem poterunt septem viros ex cognatione Saulis, numero pares diebus in quibus tempus volvitur. « Non est enim, dixerunt, nobis argentum nec aurum cum Saule, et cum domo ejus : nec mens nostra est morte afficere quemquam ex universo Israele. Vir qui nos consummavit, et est persecutus, et qui nos decepit ut lunditus perderet, eum delebimus, et non persistat in universis finibus Israelis. Dentur nobis septem viri ex filiis ejus : et ad solem exponamus eos Domino in colle Saulis, electos Domino †. » Metropolis ergo Gabaonitarum appellabatur Gabaon. Translatum autem hoc nomen in linguam Græcam, nominatur *collis*. In eo ergo loco viros sibi traditos palo affixerunt, in quo ille ausus viros admittere iniquas cædes. Pro illo enim : « Soli **446** exposuerunt, » Aquila dixit : *Suffecerunt*. Isti autem fuerunt duo filii Saulis nothi, et quinque ejus nepotes. Postea eos quoque pius rex donavit sepultura.

• II Reg. xxi, 3. † Rom. ii, 27. † II Reg. xxi, 2. † ibid. 4-6.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ cat. καὶ φησὶ πρὸς τ. Γαβ. ⁶⁷ cod. β καὶ συνιδεῖν — παραβ. νόμου οἴν. ⁶⁸ cat. et cod. α, β ἐξέπ. εὐγενείας. ⁶⁹ cod. β' μὴ ἀπολ. αὐτούς ἐν τῷ ζῆλῳ τοῦ Ἰσραὴλ. cod. α' addit καὶ τοῦ Ἰούδα. Utroque loco desunt proxima, usque ad διδάσκει τοίνυν. ⁷⁰ cod. α ἀντικαθίστασθαι.

NOTÆ.

(53) Ἀπὸ τῶν καταλ. Rec. lectio, II Reg. xxi, 2, est ἐκ τοῦ ἐλλείμματος. Vid. tamen Bosium et Montf. ad h. l.

(54) Μὴ ἀπολ. αὐτούς Bene hæc adjiciuntur, etsi a versione Græca absint.

(55) Ἐν τῷ — Σαοὺλ. Hanc lectionem a Theodotione desumptam habet edit. Complut. Sed ubi ea quæ proxime sequuntur, pro βουνῷ mallem legere Γαβαὼν, quæ etiam est rec. lectio II Reg. xxi, 6.

Sumpto autem de eis supplicio placatus fuit Dominus, et effecit ut nubes parturientes parerent : et jussit terræ ut more solito produceret fructus. Nos autem per hæc discimus Dominum non agnoscere differentiam generis, sed eos qui sunt injuria affecti ulcisci, etiamsi sint alienigenæ.

τῆ γῆ συνήθως δοῦναι προσέταξε τοὺς καρπούς, τῆ γῆ συνήθως δοῦναι προσέταξε τοὺς καρπούς, σπότης οὐκ οἶδε διαφορὰν, ἀλλὰ τοῖς ἡδικημένοις,

INTERR. XLIII.

Qui factum est ut David deficeret in acie ?

Erat senex : vincebat autem animi alacritate imbecillitatem corporis. Cum autem in conflictu multum * sustinisset laborem (erat enim primus pugnans in acie), defecit non ferens laborem. Cum autem in periculum venisset ne occideretur ab eo qui primus pugnabat inter alienigenas, fuit servatus præter opinionem, eum protegente Abessa, et magnum illum hostem perimente. Hinc igitur licet etiam discere, quod gigantes nominaverint eos qui maxima habebant corpora. Iste enim genus ducebat a gigantibus, ut docuit historiographus. Cum autem regis periculum rescivisset exercitus, juravit se non amplius permissurum ut ipse socius esset in committendo prælio : æquum enim esse et expedire ut cedat senectuti, et intus sedens ordinet aciem. Meminit autem historiographus aliorum quoque gigantum, quos propter robur et magnitudinem corporis tunc ita nominabant, et non tanquam impios, ut nonnulli dixerunt, vel qui longo vixissent tempore. Post hæc autem bella, David Deo hymnum composuit triumphalem. Consonat autem cum psalmo xvii, vel potius 447 idem est, habens paucas nominum mutationes. Ego autem cum aliis psalmis hunc quoque interpretatus supervacaneum existimavi secundam componere interpretationem. Habet autem etiam prædictionem de Servatore Christo : « Eripuisti me, inquit, a populo : constituisti me lucem gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi : auditu auris obedivit mihi i. » Fuit autem lux gentium non David, sed qui e Davide secundum carnem nasciturus erat, Davidis et dominus et filius. Demus autem, etiam Davidem fuisse lucem gentium, scilicet, quatenus melodia illustrat eos qui Christo Domino crediderunt. Per omnes enim in orbe ter-

i II Reg. xxi, 16 seqq. i II Reg. xxii, 44, 45.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

* cod. β, ἐπηξε, φησίν. ** cat. p. 608 et cod. β τῶν νεφῶν λύσας. ** post ὠδίνας cat. et cod. β τῆ γῆ τοὺς συνήθεις καρπούς ἀναδοθῆναι προσέταξε ἡ μανθάνομεν δὲ διὰ τούτων, ὡς ὁ Θεὸς γένους οὐκ οἶδε διαφορὰν, ἀλλὰ τοῖς ἡδικημένοις, κἂν ἀλλόφυλοι εἴεν, δικαίως ἐπαμύνει. Hoc loco desinunt excerpta ex cod. Coisl. β. ** Qu. 43 his sex constat partibus. 1.) Initium usque ad τὴν στρατιάν exstat in cat. p. 609, ad cap. xxi, 15-17. 2.) ὁ δὲ χρόνον vid. ib. p. 610, ad vers. 18, 19. 3.) μετὰ — ποιήσασθαι, p. 447, viii. ib. p. 609, ad cap. xxii, 1. 4.) ἔχει δὲ — ψυχὰς vid. ibid. p. 625, ad vers. 44. 5.) ἐπειδὴ — αὐτῶ ὁ Θεὸς vid. ib. p. 627, ad cap. xxiii, 1-3. 6.) ὅσον μέντοι et rel. vid. ib. p. 631, ad vers. 46, 16, 17. ** cat. p. 609 et cod. α μὲντοι συμπλοκῆς. ** cod. α ἐν ἀπάσαις.

NOTÆ.

(56) Μετὰ τούτους, x. τ. λ. Incipit h. l. succinctorum Commentarius in cap. xxii.

(57) Ἐς φῶς δὲ, x. τ. λ. Sed recepta lectio tum

νος σφαγᾶς. Τὸ γὰρ « ἐξήλιασαν, » ὁ Ἀκύλας ἀπέφησεν εἶπεν⁵¹. Οὗτοι δὲ ἦσαν δύο μὲν υἱοὶ τοῦ Σαοὺλ νόθοι, πέντε δὲ υἱωνοὶ αὐτοῦ. Ὑστερον δὲ ταφῆς καὶ τούτους ἡξίωσεν ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς. Τῆσδε τῆς τιμωρίας γεγεννημένης, ὡς ὁ Δεσπότης ἔγένετο, καὶ τῶν νεφῶν ἔλυσε⁵² τὰς ὠδίνας⁵³, καὶ ἡμεῖς δὲ διὰ τοῦτο μανθάνομεν, ὡς γένους ὁ Δεσπότης οὐκ οἶδε διαφορὰν, ἀλλὰ τοῖς ἡδικημένοις, κἂν ἀλλογενεῖς ὦσιν, ἐπαμύνει δικαίως.

ΕΡΩΤ. ΜΓ⁵⁴.

Πόθεν ὁ Δαβὶδ παραταττόμενος ἐξελεύθη ;

Πρεσβύτερος ἦν ἔνικα δὲ τῆ προθυμίας τοῦ σώματος τὴν ἀσθένειαν. Πολὺν δὲ πόνον ὑπομείνας ἐν τῇ συμπλοκῇ (πρόμαχος γὰρ τῆς φάλαγγος ἦν), διελύθη τὸν πόνον οὐκ ἐνεγκών. Ἀναίρεθῆναι δὲ κινδυνεύσας ὑπὸ τοῦ προμάχου τῶν ἀλλοφύλων, παρὰ δόξαν ἐσώθη, τοῦ Ἀβέσσα προστασίσαντος, καὶ τὸν μέγιστον ἐκείνον πολέμιον κτείναντος. Κάντευθεν τοίνυν ἔστι μαθεῖν, ὡς γίγνεται ὠνόμαζον τοὺς μεζονα σώματα ἔχοντας. Καὶ γὰρ οὗτος ἀπόγονος ἦν γιγάντων, ὡς ὁ ἱστοριογράφος εἰδίδασκε. Τοῦ δὲ βασιλέως τὸν κίνδυνον μαμαθῶς ὁ στρατὸς, ὡμοσε μηκέτι⁵⁵ συγχωρήσειν αὐτῶ, συμπλοκῆς κοινωνήσειν. Καὶ δικαίον γὰρ καὶ συμφέρον εἶναι τῷ γῆρα, καὶ ἔνδον κατῆμενον διατάττειν τὴν στρατιάν. Ὁ δὲ ἱστοριογράφος καὶ ἄλλων ἐμνησθῆναι γιγάντων, οὐς διὰ βῶμην καὶ μέγεθος σώματος οὕτως οἱ τότε ὠνόμαζον, καὶ οὐτε ὡς ὠσεβεῖς, καθὰ τινες ἔφρασαν, οὐτε ὡς πολλὸν βιώσαντας γρόνον. Μετὰ τούτους (56) δὲ τοὺς πολέμους ἐπινίκιον τῷ Θεῷ συντέθεικεν ὕμνον ὁ θεὸς Δαβὶδ. Ἔστι δὲ σύμφωνος τῷ ἐπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ ἡ μάλλον δὲ [ὁ] αὐτός ἐστιν, ὀλίγας ἔχων ὀνομάτων ἐναλλαγὰς. Ἦγῶ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ψαλμῶν καὶ τούτων ἐρμηνεύσας, περιττὸν ὑπέλαβον δευτέραν ἐρμηνεῖαν ποιήσασθαι. Ἔχει δὲ καὶ πρόρρησιν περὶ τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ : « Ἐξείλω με γὰρ, φησίν, ἐκ λαοῦ, ἔθου με εἰς φῶς ἐθνῶν. Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνων ἐδούλευσέ μοι : εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μου. » Εἰς φῶς δὲ (57) ἐθνῶν γέγονεν οὐχ ὁ Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ὁ τοῦ Δαβὶδ καὶ κύριος καὶ υἱός. Εἰ δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ γέγονεν εἰς φῶς ἐθνῶν, δηλονότι τῆ μελωδία καταυγάζων τοὺς τῷ Δεσπότη πεπιστευκότας Χριστῶ. Ἀπάσαις⁵⁶ γὰρ ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαις ἡ πνευματικὴ τοῦ Δαβὶδ ὕμνος τὰς τῶν εὐσεβῶν φωτίζει ψυχὰς. Ἐπειδὴ (58) δὲ Ἰουδαῖοι προφήτην αὐτὸν ὀνομάζειν

h. l. tum Psal. xvii, 43, est eis κεφαλῆν.

(58) Ἐπειδὴ, x. τ. λ. Hæc et quæ sequuntur, pertinent ad c. xxiii.

οὐ βούλονται, ὡς ἐναργῶς ἄγαν τὰ⁵⁷ περὶ τοῦ Σω-
 τήρος ἡμῶν καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν προθεσπίσαντα⁵⁸
 πίστεως, ἀκουσάτωσαν αὐτοῦ λέγοντος⁵⁹, « Πιστὸς
 Δαβὶδ ἐ υἱὸς Ἰεσσαί, πιστὸς ἀνὴρ, οὐ ἀνέστησεν ὁ
 Θεὸς χριστὸν, ὁ Θεὸς⁶⁰ Ἰακώβ (59). Καὶ ὠρατὸς ὁ
 ψαλμὸς τοῦ Ἰσραὴλ· Πνεῦμα Κυρίου ἐλάλησεν ἐν
 ἐμοί, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐπὶ γλώσσης μου. Εἶπεν
 ὁ Θεὸς Ἰακώβ ἐν ἐμοί λαλήσαι. » Εἰ δὲ καὶ Πνεῦμα
 Κυρίου ἐλάλησεν ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ εὐδό-
 κησεν ἐν αὐτῷ λαλήσαι, προφήτης ἄρα ἐστὶ, καὶ
 προφήτης μέγιστος· ἐπειδὴ τὰ ἄδρα καὶ τὰ κρύ-
 φια τῆς σοφίας αὐτοῦ ἐδήλωσεν αὐτῷ ὁ Θεός. Ὅσον
 μέντοι ὤνησεν αὐτὸν ἡ παιδεία, ἡ ἱστορία διδάσκει.
 Τῇ περὶ γὰρ μαθῶν, ὅσων ἡ ἐπιθυμία πρόξενος
 συμφορῶν, ὠρέχθη μὲν ὕδατος ψυχροῦ, ἀνεμνήσθη
 δὲ τοῦ ἐν Βηθλεέμ. Τρεῖς δὲ⁶¹ τῶν ἀριστεῦσιν εἰωθό-
 των ἐν μάχαις τῶν ἀλλοφύλων, περὶ τὴν Βηθλεέμ
 ἐστρατοπεδευκῶν, ἐσπούδασαν, καὶ μὴ προστετα-
 χῶτος τοῦ βασιλέως, κομίσαι τὸ ὕδωρ. Καὶ μέσση
 διεθρόντες τῶν πολεμίων τὴν στρατιάν, καὶ τὸ ὕδωρ
 ἀνιμῆσαντο, καὶ κατατάχος ἀνέστρεψαν, οὐδενὸς τῶν
 ἀλλοφύλων προσβαλεῖν ἐπιχειρήσαντος. Ἐδείσαν γὰρ
 αὐτῶν τὴν τῆς εὐτολμίας ὑπερβολήν. Ἄλλ' ὁ πάντα
 ἄριστος βασιλεὺς οὐκ ἠνέσχετο τοῦ ὕδατος ἐκείνου
 τοῦ ποθομένου μεταλαχεῖν· ἀλλ' εὐσεβεὶ λογισμῷ
 τῆς ἐπιθυμίας ἐκράτησεν· αἶμα γὰρ αὐτὸ τῶν κο-
 μισάντων ὠνόμασεν· ἐπειδὴ τοῦ βασιλέως τὴν θερα-
 πείαν τῆς οἰκείας προτιμῆσαντες σωτηρίας βίφοκιν-
 δύνως διέκοψαν τῶν πολεμίων τὴν φάλαγγα, καὶ
 παραδόξως ἐσώθησαν. Ὅθεν αὐτὸ σπονδὴν προσεκό-
 μισε τῷ σεσωκῶτι Θεῷ· εἰς τοσαύτην αὐτὸν ἡ παι-
 δεῖα φιλοσοφίαν ἤγαγεν.

ΕΡΩΤ. ΜΔ' 62.

*Πῶς νοητέον, « Ὁὗτος ἦν ὀνομαστός ἐν τοῖς τρι-
 σίν, ἐρδοξος ὑπὲρ τοὺς δύο, καὶ ἦν αὐτοῖς εἰς
 ἀρχόντα, καὶ ἕως τῶν τριῶν οὐκ ἤρχετο; »*

Τῶν τριῶν καὶ τὴν βώμην καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπ-
 ἤνευσε. Τὸν δὲ Ἀθεσσαῖ τῶν δύο μὲν εἴρηκε κρείττονα,
 τοῦ πρώτου δὲ ἦττονα. Ἐκείνος γὰρ ἐννακοσίους
 ἀνῆρει παραταττόμενος, ἐξεκοσίους (60) δὲ οὗτος.
 Πρώτος δὲ τῶν τριῶν, οὐ κατὰ τὸ ἔργον, ἀλλὰ κατὰ
 τὴν ἀρχήν. Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς Βανέας υἱὸς
 Ἰοδαὲ ἀδελφιδούς ἦν τοῦ βασιλέως· Ἐχγονον γὰρ

⁶² II Reg. xxiii, 1-3. ¹ Psal. l, 6. ² II Reg. xxiii, 15 seqq. ³ ibid. 18, 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁷ cat. ὡς ἐναργῶς ἄπαντα τὰ. ⁵⁸ τ. τ. ἐθνῶν κλήσεως προθεσπίσαντα. ⁵⁹ cat. λέγοντος, Δαβὶδ υἱὸς Ἰεσσαί,
 πιστὸς ἀνὴρ. ⁶⁰ cat. χριστὸν, ὁ Θεὸς om. ⁶¹ τρεῖς δὲ et reliqua in cat. p. 631 ita, τρεῖς δὲ τῶν ἐν μάχαις
 ἀριστέων ἐσπούδασαν, ἀγνοοῦντος τοῦ βασιλέως, τὴν αὐτοῦ πληρῶσαι ἐπιθυμίαν. Ἦς δὲ τὸ ὕδωρ τοὺς πο-
 λεμίους διακλύσαντες ἐκόμισαν, ἐθαύμασε μὲν, καὶ ἀπεδέξατο τῆς τε περὶ αὐτὸν σπουδῆς καὶ εὐτολμίας τοὺς
 ἀνδρας, οὐκ ἠνέσχετο δὲ μετασεγῆν· ἀλλ' εὐσεβεὶ λογισμῷ τῆς ἐπιθυμίας κρατήσας, καὶ αἶμα αὐτὸ τῶν κε-
 κμηκῶτων (cod. α κεκομηκῶτων) ὀνομάσας, διὰ τὸ βίφοκινδύνως ἐπὶ θεραπείᾳ αὐτοῦ προσενεγκεῖν αὐτοὺς
 διὰ μέσον τῶν πολεμίων, σπονδὴν αὐτὸ προσήγαγεν ὑπὲρ αὐτῶν τῷ σεσωκῶτι Θεῷ. Εἰς τοσαύτην αὐτὸν ἡ
 παιδεία φιλοσοφίαν ἤγαγε. Multa quidem alia ad cap. xxiii ex Theodoro allata sunt in catena, sed om-
 nia ex interpretatione psalmi xvii desumpta. ⁶² Qu. 44 initium usque ad τὴν ἀρχὴν exstat in cat. p. 632,
 ad cap. xxiii, 18, 19. Reliqua Isatōn δὲ, etc., vid. ib. p. 635, ad vers. 22, 25.

NOTÆ.

(59) Ὁ Θεός — Ἰακώβ. Rec. lectio l. c. est Κύ-
 ριος ἐπὶ χριστὸν Θεοῦ, Ἰακώβ. Nostra lectio con-
 sentit cum edit. Compl.

(60) Ἐννακοσίους — ἐξεκοσίους. Uterque nu-
 merus diversus est ab eo qui in textu Hebr. II Sam.
 xxiii, ponitur.

Jesse, filium vero Jodæ filii Jesse. Cum autem sæpe dixisset ejus fortitudinem, adjecit quod « fuerit clarus et insignis super tres, ad tres autem non accesserit. » Nam cum minoris esset 449 roboris quam tres, clarus erat : ut cui mandata esset custodia regis. Rex enim David præfecit eum custodiæ suæ.

INTERR. XLV.

Cur cum David numerasset populum, populus luit supplicium?

Populus luit pœnas propriæ iniquitatis. Relicto enim rege pio, militavit sub impio tyranno et parricida filio, qui moliebatur cædem pii patris ac prophetæ, et qui a Deo universorum acceperat regni inaugurationem. Auget autem eorum crimen, quod Saulem condemnatum, et divina privatum gratia, non reliquerint, donec pervenerit ad finem vitæ, idque cum David fuisset unctus a propheta; eum autem qui bona innumerabilia eis conciliaverat, et alienigenarum frugerat audaciam, et Amalecitas quidem penitus deleverat, Idumæos autem et Moabitas et Ammanitas et Syros utrosque subjugaverat, et in servitute redegerat, et ferre tributa coegerat, et propheticam obtinebat gratiam, non solum reliquerint, sed etiam adversus eum in acie steterint, et hostilia gesserint, crudelique, impio et scelerato filio auxilium tulerint. Propter hæc ergo justus judex de iis pœnas sumpsit, et per Davidem sumpsit, quoniam eum affecerant injuria. Hoc autem etiam docet historia : « Et iterum exarsit ira 450 Dei in Israel. » Non dixit, in Davidem, sed, « in Israel. » Itaque prætextus supplicii fuit facta numeratio : « Commovit enim, inquit, Davidem in eos, dicens : Vade, numera Israel et Judam P. » Sed non jussus est verbis : revera enim, cum ab eo pœnæ exigenterentur ob enumerationem, dixisset, Tu ipse jussisti numerum iniri. At hoc non dixit, sed confessus est se peccasse. Non ergo verbo jussit

• II Reg. xxiv, f. • ibid.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶³ cod. a' υἱὸν δὲ τοῦ Ἰωάβ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. ⁶⁴ cod. a' φησὶ οἱ. ⁶⁵ cat. p. 633 et cod. a' φυλακῆ αὐτοῦ. ⁶⁶ Qu. 45 undecim habet partes. 1.) Initium usque ad ἱστορία διδάσκει existat in cat. p. 638, ad cap. xxiv, 15. 2.) καὶ προσέθετο — εἰθ' οὕτως ἐκόλασε, p. 454, vid. ib. p. 634, ad vers. 1. 3.) Γὰρ δὲ — ἀποστ. με vid. ib. 637, ad vers. 10-13. 4.) ὁ δὲ — ἐμπέσω vid. ib. p. 638, ad vers. 14. 5.) καὶ ἐξελ. — ὁ χρόνος p. 453, vid. ib. p. 639, ad vers. 15. 6.) αὐτίκα — συγγνώμην αἰτήσῃ vid. ib. p. 640, ad vers. 6. 7.) ἀξιάγαστα — τῶν προβάτων vid. ib. p. 641, ad vers. 17. 8.) δεξάμενος — ἐκόλυσε ἔλεος vid. ib. p. 642, ad vers. 18. 9.) τὸ δὲ — μεταβολὴν vid. ib. p. 640, ad vers. 16. 10.) παραυτίκα — Θεὸν ἠλώσατο, pag. 454, vid. ib. p. 643, ad vers. 19-24. 11.) ἰστέον δὲ et rel. vid. ib. p. 644, ad vers. 25. ⁶⁷ cat. p. 638. ἀριθμῆσ. τὴν λαόν. Deinde ἐδέξατο τὴν τιμωρίαν. ⁶⁸ cat. δίκην. ⁶⁹ cat. καταφ. ὑπὸ Θεοῦ. ⁷⁰ post θράσος cat. καὶ τοὺς μὲν πανωλεθρίῳ διαφθεύραντα, τοὺς δὲ φόρους φέρειν ἀναγκάσαντα, καὶ προφητικῆς ἤξιωμένον χάριτος. ⁷¹ cat. καὶ ὁρ. τὰ πολεμ. οἱ. ⁷² cat. συμπτ. κατ' αὐτοῦ παιδί μαιφρόν. ⁷³ cat. ἐπειδὴ τούτων ἠδίκησαν, omissis illis, τούτο — διδάσκει. ⁷⁴ cat. p. 634, ἐπεισε γὰρ, φησὶ.

NOTÆ.

(61) Ἐπὶ τὴν φυλακὴν. Nec Montf. nec Bosius ad II Reg. xxiii, 25, meminerunt hujus interpretationis, quæ e permutatione nominis וְנִשְׁמַרְתָּ eum וְנִשְׁמַרְתָּ orta esse videtur. Rectius si O' habent πρὸς τὰς ἀγκῶνας αὐτοῦ. Aqu. ἐπὶ ὑπακλήν αὐτοῦ.

αὐτὸν ἐκάλει τοῦ Ἰεσσαί, υἱὸν δὲ τοῦ Ἰωάβ υἱοῦ Ἰεσσαί⁶³. Καὶ τούτου δὲ τὴν ἀνδραγαθίαν πολλὰς εἰπὼν, προστέθεικεν, ὅτι « Ὑπὲρ τοὺς τρεῖς ἔνδοξος ἦν, καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς οὐκ ἤρχετο. » Τῆς γὰρ τῶν τριῶν λειπόμενος ῥώμης, ἔνδοξος ἦν, ὡς τὴν φυλακὴν τοῦ βασιλέως πεπιστευμένος· κατέστησε γὰρ αὐτὸν, φησὶ⁶⁴, Δαβὶδ ἐπὶ τὴν φυλακὴν⁶⁵ (61).

ΕΡΩΤ. ΜΕ⁶⁶.

Τι δήποτε τοῦ Δαβὶδ ἀριμωσαντος⁶⁷, ὁ λαὸς τὴν τιμωρίαν ἀνεδέξατο;

Θικεῖας (62) παρανομίας δίκας⁶⁸ ἔτισεν ὁ λαός, Καταλιπὼν γὰρ τὸν εὐσεβῆ βασιλέα, τυράννην δυσσεβεῖ καὶ πατραλοῖα παιδί συνεστράτευσσε, φωνῶντι κατὰ πατρὸς εὐσεβοῦς καὶ προφήτου, καὶ παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ τῆς βασιλείας διεξαμένου τὴν χειροτονίαν. Ἀββεῖ δὲ αὐτῶν τὴν κατηγορίαν, τὸ τὸν μὲν Σαοὺλ καταψηφισθέντα⁶⁹, καὶ τῆς θείας χάριτος γυμνωθέντα, μὴ καταλιπεῖν ἕως τοῦ βίου τὸ τέρμα κατέλαθε, καὶ ταῦτα τοῦ Δαβὶδ ὑπὸ προφήτου χρισθέντος· τὸν δὲ μυρίων αὐτῶς ἀγαθῶν γενόμενον πρόξενον, καὶ τὸν τῶν ἀλλοφύλων καταλύσαντα θράσος⁷⁰, καὶ τὸν μὲν Ἀμαλήκ παραδόντα πανωλεθρίῳ, Ἰθουμάλους δὲ, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἀρμανίτας, καὶ Σύρους ἑκατέρους καὶ χειρωσάμενον καὶ δουλωσάμενον, καὶ φέρειν ἀναγκάσαντα φόρους, καὶ προφητικῆς ἀπολαύσαντα χάριτος, μὴ μόνον καταλιπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀντιπαράταξασθαι, καὶ ὀρᾶσαι τὰ πολεμίων⁷¹, καὶ συμπρᾶξαι μαιφρόν⁷² καὶ δυσσεβεῖ καὶ παρανόμῳ παιδί. Τούτων οὖν αὐτοῦς ὁ δίκαιος κριτῆς εἰσεπράξατο δίκας, καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ εἰσεπράξατο, ἐπειδὴ περ αὐτὸν ἠδίκησαν⁷³. Τούτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· « Καὶ προσέθετο ὀργὴ Θεοῦ, τοῦ θυμωθῆναι ἐν Ἰσραὴλ (63). » Οὐκ εἶπεν, Ἐν Δαβὶδ, ἀλλ', « Ἐν Ἰσραὴλ. » Τοιγάρτοι πρόφασις ἦν τῆς τιμωρίας ὁ γενόμενος ἀριθμός· « Ἐπέσεισε γὰρ, φησὶ⁷⁴, τὸν Δαβὶδ εἰς αὐτοὺς, λέγων, Πορεύθητι, ἀρίθμησον τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν. » Ἄλλ' οὐ διὰ λέγων ἐκαλεύσθη· ἡ γὰρ ἄν, εὐθύναις τῆς ἀριθμήσεως εἰ-

(62) *Olextar*, x. τ. λ. Merito Photius mem. 250, p. 876, edit. Hoeschel, laudat responsionem quam Noster h. l. dedit, eamque *Emlogianus* præferendam esse putat.

(65) *Καὶ* — Ἰσραὴλ. Hanc versionem Theodotionis esse monuit Montf. l. c. t. I, p. 318.

πραττόμενος εἶπεν, ὡς Ἄβυδος ἐκέλευσας ⁷⁶ ἀριθμηθῆναι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη πεπλημμεληκέναι δὲ ὠμολόγησεν ⁷⁶. Οὐ τοίνυν λόγῳ προσέταξε τὴν Ἰσραὴλ ἀριθμηθῆσαι ⁷⁷, ἀλλ' ἐνδεδώκε τούτῳ χρῆσασθαι τῷ λογισμῷ ⁷⁸ τὸν Δαβίδ. Ἦλωσ γὰρ ὢν ὁ Δεσπότης καὶ Θεὸς, ἐμποδῶν γίνεται τοῖς συνοίσειν οὐ μέλλουσι λογισμοῖς. Καὶ γὰρ βουλευσαμένῳ ⁷⁹ τὸν θεῖον οἰκοδομησάμενον διὰ τοῦ προφήτου Ναθάν δεδήλωκε μὴ ζῆν τοιοῦτον βουλευσάσθαι ⁸⁰, ἀλλὰ τῷ παιδί τὴν τῆς οἰκοδομῆς φυλάξει φροντίδα. Ὅτι δὲ οὐκ ἐξ ἐνεργείας ⁸¹, ἀλλ' ἐκ συγχωρήσεως ὁ τοιοῦτος αὐτῷ γέγονε λογισμὸς ⁸², σαφέστερον ἢ τῶν Παραλειπομένων ἐδίδαξε βίβλος. Λέγει δὲ οὕτως ⁸³· « Καὶ ἀνέστη Σατὰν ἐπὶ Ἰσραὴλ (64), καὶ ἐπέσειε τὸν Δαβίδ, τοῦ ἀριθμηθῆσαι τὸν Ἰσραὴλ. » Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀνέστη Σατὰν ἐπὶ Δαβίδ, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. » Σατὰν δὲ τὸν ἀντικείμενον, ἢ ἀποστάτην, ἢ Ἑβραίων γλῶττα καλεῖ ⁸⁴. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐναντίος ταῖς θεαῖς ἐπαγγελίαις ὁ τοιοῦτος ἦν λογισμὸς (τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεὸς, « Ποίησω τὸ σπέρμα σὸν ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, ἥτις οὐκ ἀριθμηθήσεται ἀπὸ τοῦ πλήθους »), τούτου χάριν Σατὰν τὸν τοιοῦτον ὠνόμασε λογισμὸν, ὡς ἐναντίον τῆ ὑποσχέσει τῆ βίβλ'· ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ τιμωρίαν ὁ τοιοῦτος ἐγένετο λογισμὸς· « Ἀνέστη γὰρ, φησὶν, Σατὰν ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπέσειε τὸν Δαβίδ ⁸⁵, τοῦ ἀριθμηθῆσαι ⁸⁶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδα. » Οὕτω κἀναυθῆ, « Προσέθετο ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θυμωθῆναι ἐπὶ Ἰσραὴλ· καὶ ἐπέσειε τὸν Δαβίδ εἰς αὐτούς, λέγων, Πορεύθητι, ἀριθμήσον τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδα. » Εἰ δὲ αὐτὸς προσέταξε, τί δὴποτε χαλεπαίνει; Οὐκοῦν τὴν θεῖαν συγχώρησιν διὰ τούτων δεδήλωκεν. Εἰ δὲ ὁ Δεσπότης Θεὸς τοῦτο προσετέταχεν γενέσθαι, τί δὴποτε μεταμελεῖται ὁ Δαβίδ τὴν θεῖαν πεπληρωκῶς ἐντολήν; « Ἐπάταξε γὰρ, φησὶν, ἡ καρδία Δαβίδ αὐτὸν μετὰ ταῦτα, ὅτι ἤριθμησε τὸν λαόν· καὶ εἶπε Δαβίδ, Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ τοῦ ποιῆσαι τὸ βῆμα τοῦτο. Καὶ νῦν, Κύριε, περίελε τὴν ἀδικίαν τοῦ δούλου σου, ὅτι ἐματαιώθη σφόδρα. » Δῆλον τοίνυν, ὡς τὴν συγχώρησιν ἐκάλεισεν ἐντολήν· ἐπειδὴ κωλύσαι δυνάμενος οὐκ ἐκώλυσε, παθεῦσαι διὰ τούτου τοὺς παρανόμους βουλόμενος. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἠθέλησε τῆς πρὸς τοὺς πατέρας γεγενημένης ἐπαγγελίας ἀναμῆσαι, καὶ δεῖξαι ταύτης τὸ ἀληθές· ἔπειτα δίδασκει, ὡς ἐξ

ut numeraret Israel: sed Davidi permisit ut hac uteretur cogitatione. Nam cum misericors sit Dominus et Deus, impedimentum affert cogitationibus quæ non fuerint profuturæ. Etenim cum vellet extruere templum Domini, significavit per Nathanem prophetam, ne de eo consilium caperet, sed ædificationis curam reservaret filio suo. Quod autem non ex operatione, sed ex concessione illi fuerit hæc cogitatio, manifestius docuit liber Paralipomenon. Sic autem dicit: « Et surrexit Satan adversus Israel, et commovit Davidem ut numeraret Israel. » Et non dixit, Surrexit Satan adversus Davidem, sed « adversus Israel. » Satan autem vocat lingua Hebræa *adversarium* aut *apostatam*. Quoniam ergo divinis promissionibus erat contraria ejusmodi cogitatio (Abrahamo enim dixerat Deus universorum: « Faciam semen tuum sicut arenam quæ est in littore maris, quæ non numerabitur propter multitudinem »), ea de causa Satan nominavit eam cogitationem, ut quæ sit contraria promissioni divinæ. Sed ad puniendum Israel, fuit hæc cogitatio. « Surrexit enim, inquit, Satan adversus Israel, et commovit in eos Davidem, **451** ut numeraret Israel et Judam. » Sic etiam hoc loco: « Et iterum exarsit ira Dei in Israel, et commovit Davidem in illos, dicens: Vade, numera Israel et Judam. » Quod si ipse jussit, cur tandem succenset? Itaque his verbis permissionem divinam declaravit. Si autem Dominus jussit hoc fieri, cur pœnitentia movetur David, qui divinum impleverit mandatum? « Percussit enim, inquit, cor Davidis ipsum postea, quod numeraverit populum; et dixit David: Peccavi contra Dominum, quod fecerim verbum hoc. Et nunc, Domine, aufer iniquitatem servi tui, quoniam fuit valde insipiens. » Est ergo perspicuum quod permissionem vocat mandatum, quoniam, cum posset prohibere non prohibuit, per hoc volens castigare iniquos. Et primum quidem eis voluit revocare in memoriam promissionem factam patribus, et ejus ostendere veritatem: deinde docere, ex uno Jacobo tot orta esse millia, et tamen illos tanto affecto beneficio, malum semper animum præ se tulisse. Ea de causa permisit primum numerari, deinde vero punit. Misit autem Gad prophetam ad

¶ I Paral. xxi, 1. ¶ Gen. xv, 5, et xxvi, 4. ¶ II Reg. xxiv, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁶ cod. a αὐτὸς ἐκέλευσε. ⁷⁶ cat. ἀλλ' ἐνέδωκε πεπλημμεληκέναι ὁμολογήσας. ⁷⁷ cat. τὸν Ἰσρ. ἀριθμηθῆσαι om. ⁷⁸ cat. τὸ δὲ συγχωρῆσαι τούτῳ χρῆσασθαι τῷ λογισμῷ τὸν Δαβίδ ἐβρέθη τὴν ἀριθμῆσιν προστάξει. Ὡς γὰρ ὢν Δεσπότης καὶ Θεὸς, ἐμποδῶν γίνεται τοῖς οὐ συνοίσειν μέλλουσι λογισμοῖς. ⁷⁹ cat. βουληθέντα et deinde ναόν. ⁸⁰ cat. διὰ τ. πρ. Ναθ. κωλύει, καὶ τὸν παῖδα προαγορεύει ἀνοικοδομησάμενον. ⁸¹ cod. a ἐνεργείας θείας. ⁸² cat. ὁ τῆς ἀριθμῆσεως αὐτῷ γέγονε λογισμὸς. ⁸³ cat. λέγει δὲ οὕτως om. ⁸⁴ cat. post καλεῖ, p. 635, ita, καὶ γὰρ ἐναντίος ἦν καὶ ἀντικείμενος ὁ τῆς ἀριθμῆσεως λογισμὸς τῆς πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἀριθμοῦ κρείττον γενέσθαι τὸ σπέρμα αὐτοῦ διηγόρουσιν. Διὰ μέντοι τὴν τοῦ Δαβίδ τιμωρίαν εἰς τοιοῦτον ἦλθε λογισμὸς. ⁸⁵ cat. καὶ ἐπέσειεν αὐτούς. ⁸⁶ τοῦ ἀριθμῆσαι. — εἰθ' οὕτως ἐκόλασεν. cat. ita: λέγων, Πορεύθητι, ἀριθμήσον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἰούδα. Διὰ ἀριθμῆσας, ὕστερον καὶ μεταμελεῖται. Ἐπάταξε γὰρ, φησὶ, Δαβίδ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ εἶπεν, Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ. Καὶ νῦν, Κύριε, περίελε τὴν ἀδικίαν τοῦ δούλου σου, ὅτι ἐμα-

NOTÆ.

(64) Καὶ — Ἰσραὴλ. Rec. lectio l. c. est, καὶ ἔστη διάβολος ἐν τῷ Ἰσραὴλ.

eum qui numeraverat, ut tres proponeret conditiones, aut famem trium annorum, aut irruptionem hostium tribus mensibus vincenium et persequeuntium, aut mortem ex peste quæ duraret tribus diebus. Hæc autem cum dixisset propheta regi et prophetæ, urgebat ut acciperet responsum : « Nunc ergo, inquit, statue, quod verbum respondeam ei qui me misit ¹. » Rex autem sapientissimus et justissimus, cogitans **452** quod ipse quidem famem posset effugere, ut rex qui multum frumenti haberet reconditum ; in solos autem pauperes grassaretur supplicium : et quod in bello posset effugere manus hostium, primum quidem quod arces haberet munitissimas et validissimas præsidia, deinde quod stiparetur a viris illis fortissimis, non æquum esse existimavit suæ salutis curam gerere, sed inflictæ castigationis participem esse cum populo. Pestis autem est ejusmodi, quæ pauperis et divitis non novit discrimen, neque timidi et fortis, neque servi et domini, neque privati et regis, sed omnes similiter invadit. Ea de causa hoc supplicium præposuit aliis, cujus ipse distributor est, qui castigat : « Dixit enim, inquit, David Gado : Valde anxium me faciunt hæc tria. Sed incidam in manus Domini, quoniam admodum multæ sunt ejus miserationes. Non incidam autem in manus hominum. Et elegit sibi David mortem ². » Nec eum spes fefellit. Trium enim dierum mortem Deus minatus, sex tantum horis mortem intulit. Quod si dies numerentur cum noctibus, invenitur pars solum duodecima minarum illata esse populo. Ita Deus benignus et clemens majoribus quidem usus est minis, peccatores terrenis ; minis autem longe minora infert supplicia. Ex nongentis enim millibus, quæ inventa sunt Israelis, et Judæ **453** quadringentis, nimirum eorum qui erant ætatis militaris, exceptis scilicet iis qui eam ætatem nondum attigerant vel qui excesserant, et præterea mulieribus, Levitis item et tribu Benjamitica (nam cum pœnitentia motus esset David, non sunt numerati), interempta sunt solum ab angelo scriptuaginta millia ; idque cum potuissent omnes per-

¹ II Reg. xxiv, 13. ² ibid. 14, 15.

A ἐνδὸς τοῦ Ἰακώβ τσαυτάται μυριάδες ἐγένοντο, καὶ οὗτοι τσαυτῆς τετυχηκότας εὐεργεσίας ἀεὶ πονηρῶν ἐπέδειξαντο γυνώμη. Τοῦτου χάριν ἀριθμηθῆναί συνεχώρησε πρῶτον · εἰδὼς οὕτως ἐκόλασεν, ἢ δὲ τὸν προφήτην πρὸς τὸν ἀριθμητὰν πέπομφε τρεῖς αἰρέσεις προσεῖναι ⁸⁷ · ἢ λιμὸν τρισὶ συμμετρούμενον ἔτεσιν, ἢ πολεμίων ἔφοδον ⁸⁸ ἐπὶ μῆσὶ τρισὶ κατακράτος νικῶντων καὶ διωκόντων, ἢ τὸν ἐκ τοῦ λοιμοῦ θάνατον ἐν τρισὶν ἡμέραις γινόμενον ⁸⁹. ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ προφήτης τῷ προφήτῃ καὶ βασιλεῖ, ἤπεισε λαβεῖν τὴν ἀποκρίσιν · « Καὶ νῦν γὰρ, φησὶ, γυνώθι καὶ ἴδε τί ἀποκριθῆ βῆμα τῷ ἀποστείλαντί με. » Ὁ δὲ σοφώτατος καὶ δικαιοτάτος ⁹⁰ βασιλεὺς, λογισάμενος ὡς τὸν λιμὸν αὐτὸς διαφυγεῖν δυνήσεται, πολλῶν ὡς βασιλεὺς ἔχων ἀποκείμενον σίτον ⁹¹ · κατὰ **B** μόνων δὲ τῶν πενήτων ἢ τιμωρία χωρήσει · καὶ ἐν τῷ πολέμῳ δὲ δυνατὸν αὐτὸν διαφυγεῖν τῶν πολεμίων τὰς χεῖρας, πρῶτον μὲν τοῖς ὀχυρωτάτοις καὶ δυσάλωτοις φρουροῖς χρησάμενος, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς ἀριστεύουσιν ἐκείνοις περιφραττόμενος · οὐκ ᾤθηθη δίκαιον τῆς οικείας σωτηρίας φροντίσαι, ἀλλὰ συμμετασχεῖν τῶν ἐπιφερομένων κολάσεων τῷ λαῷ · τοιοῦτος δὲ ⁹² ὁ λοιμὸς, διαφορὰν πλουσίου καὶ πένης οὐκ εἰδὼς, οὐδὲ δειλοῦ καὶ ἀνδρείου · οὐδὲ δούλου καὶ δεσπότου, οὐδὲ ἰδιώτου καὶ βασιλέως · ἀλλὰ κατὰ πάντων ὁμοίως χωρῶν. Τοῦτου χάριν ταύτην τὴν τιμωρίαν τῶν ἄλλων προσέλετο, ἦς αὐτὸς ἔστιν ὁ κολάζων διανομῆς · « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Δαβὶδ πρὸς Γάδ · Στενά μοι σφόδρα ἐστὶ καὶ τὰ τρία ⁹³. **C** Πλὴν ἐμπεσοῦμαι εἰς χεῖρας Κυρίου · οὗτοι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ σφόδρα · εἰς δὲ χεῖρας ἀνθρώπων οὐ μὴ ἐμπέσω ⁹⁴ · καὶ ἐξελέξατο ἑαυτῷ Δαβὶδ τὸν θάνατον, » καὶ τῆς ἐλπίδος οὐκ ἐφεύθη. Τριῶν γὰρ ἡμερῶν ὁ Θεὸς θάνατον ἀπειλήσας, ἐν ἑξέ μόναις ὥραις τὸν θάνατον ἐπήνεγκε. Συναριθμουμένων δὲ τῶν νυκτῶν ⁹⁵ ταῖς ἡμέραις, τὸ δωδεκαήμερον εὐρίσκειται τῆς ἀπειλῆς ἐπενεχθῆναι τῷ λαῷ. Οὕτως ὁ φιλόανθρωπος Κύριος μετῴσει μὲν κέχρηται ταῖς ἀπειλαῖς τοῦ ἀμαρτανόουτος δεδιττόμενος · πολλῶν δὲ τῶν ἀπειλῶν ἐλάττους ἐπιφέρει τὰς τιμωρίας. Καὶ γὰρ, ἐννακοσίω (63) χιλιάδων τοῦ Ἰσραὴλ εὐεργεσιῶν,

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ταῖσθην σφόδρα · ἐξ ὧν μάλιστα καταφανὲς, ὡς οὐ προστάξεως ἦν Θεοῦ, οὐδὲ θέλας ἐνεργείας, ἀλλὰ μόνης συγχωρήσεως τὸ ἀριθμηθῆναι Δαβὶδ τὸν λαόν, ὑπὸ τῶν ἐναντίων λογισμῶν ἐνκηθηθέντα. Τὴν οὖν θέλαν συγχώρησιν, ἐντολὴν ἐκάλεσεν · ἐπειδὴ κωλύσαι δυνάμενος οὐκ ἐκώλυσε · παιδεύσαι δὲ διὰ τούτους τοὺς παρανόμους βουλόμενος, πρῶτον μὲν τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἀνέμνησιν, ἔπειτα ὡς ἐξ ἐνδὸς τοῦ Ἰακώβ τσαυτάται μυριάδες ἐγένοντο, ὅσην τε εὐεργεσίας ἀπέλασαν, καὶ οὗτοι ἀεὶ πονηρῶν ἀντεπεδείξαντο γυνώμη. Διὸ καὶ αὐτὸς καὶ τὴν ἐξαριθμησὶν συγχωρεῖ, καὶ τὴν τιμωρίαν τοῖς ἐπὶ πολλοῖς αὐτὴν παρανόμοις ἔργοις ὀφειλοῦσιν ἐπάγει. ⁸⁷ cat. p. 657. αἰρέσεις προτείνας. ⁸⁸ cat. post ἔφοδον ἴτα, τσοσούτοις μῆσὶ κατὰ κράτος διωκόντων. ⁸⁹ cat. γινόμενον οὐκ. ⁹⁰ cat. p. 638. σοφὸς καὶ δίκαιος. ⁹¹ post σίτον cat., οἱ πένητες δὲ μᾶλλον ἀλώσονται · καὶ ἐν τῷ πολέμῳ πάλιν δυνατὸν αὐτὸν εἶναι διαφυγεῖν, καὶ πολλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμούντων, καὶ τοῖς ὀχυρωτέροις ἀναφυγόντα · οὐκ ᾤθηθη, εἰς. ⁹² cat. τοιοῦτος δὲ ὁ θάνατος, καὶ μάλιστα ὁ ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἐπὶ πάντας ὁμοῦ ἔρπων. Τοῦτου χάριν καὶ ταύτην τὴν τιμωρίαν, εἰς. ⁹³ cat. τὰ τρία πάντοθεν. ⁹⁴ cat. οὐκ ἐμπεσοῦμαι. ⁹⁵ cat. p. 659 τὸν γὰρ ἐν ἡμέραις τρισὶν ἀπειληθέντα θάνατον, ἐξ συνεπέραναν ὥραι. Ἀριθμουμένων δὲ τῶν νυκτῶν, εἰς.

NOTÆ.

(65) Ἑρρακοσίω — τετρακοσίω. Omnes fere interpretes Græci consentiunt cum textu Hebr., a quo nostra lectio recedit. Nam II Sam. xxiv, 9, λέγεται, Israelitarum octingenta millia, virorum Judæ autem quingenta millia fuisse interempta. Sed Montf.

ad h. l. observat, se in cod. quodam Coislin. notatum invenisse, solum Theodotionem h. l. pro ὀκτακόσiais habere ἐννακοσίαις, pro πεντακόσiais αὐταῖς τετρακόσiais.

καὶ τοῦ Ἰούδα τετρακισίων⁶⁶, δηλονότι τῶν τὴν στρα-
 τίσιμον ἤλικιαν⁶⁷ ἀγόντων, καὶ τῶν προώρων καὶ
 τῶν ἐξώρων, καὶ μέντοι καὶ γυναικῶν ἐξηρημένων,
 προσέει δὲ καὶ τῶν Λευιτῶν, καὶ τῆς Βενιαμίνιδος
 φυλῆς· μεταμεληθέντος γὰρ τοῦ βασιλέως οὐκ ἤρι-
 θμήθησαν· ἐβδομήκοντα χιλιάδες ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου
 ἀνῆρέθησαν μόναι· καὶ ταῦτα πάντων ἐν ἀκαρεῖ⁶⁸
 διαφθαρῆναι δυναμένων. Οὐ γὰρ ἐδείτο χρόνου τι-
 μωρὸς ἀγγελοῦ. Ἐν ἀκαρεῖ γὰρ ἀνέειλε καὶ τὰ τῶν
 Αἰγυπτίων πρωτότοκα, καὶ τὰς ἐκατὸν ὀγδοήκοντα
 πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων. Τῆς φιλανθρωπίας
 τοίνυν, ἀλλ' οὐ τῆς ἀδυναμίας, ὁ χρόνος. Αὐτίκα
 γοῦν τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπιβὰς ὤφθη ὁ ἀγγελοῦ τῷ Δα-
 θιδ, τὴν βομφαίαν ἔχων γυμνήν, ἵνα τὴν συγγνώμην
 αἰτήσῃ. Ἀξιόγαστα δὲ καὶ αὐτὰ τοῦ βασιλέως τὰ
 ῥήματα· « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ
 ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποίμνιον τί
 ἐποίησαν; γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ
 ὄκῳ τοῦ πατρὸς μου⁶⁹. » Ἀγνοῶν τὴν αἰτίαν, οὐ-
 κελαν ἀμαρτίαν τὴν γεγενημένην ἐκάλεσε· καὶ αὐτῷ
 καὶ τῷ γένει δικαίαν ἐπενεχθῆναι ψῆφον ἐκέλευσε,
 λόγος χρησάμενος ποιμένος ἀληθινοῦ, καὶ τὸν υἱὸν
 αὐτοῦ καὶ Κύριον μιμησάμενος, ὃς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
 ἴθηκεν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Δεξιόμενος δὲ τὴν ἐκ-
 τελετὴν ὁ ἀγαθὸς Κύριος, ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ θυσια-
 στήριον οἰκοδομηθῆναι προσέταξεν, ἐν ᾧ τὴν τιμω-
 ρίαν ὁ θεὸς ἐκώλυσε ἐλεος. Τὸ δὲ, « Μεταμελήθη (66)
 Κύριος, » περιττὸν ἐρμηνεύειν. Πολλάκις γὰρ αὐ-
 τοῦ εἰρήκαμεν τὴν διάνοιαν, καὶ ὅτι τὴν τῆς οἰκονο-
 μίας σημαίνει μεταβολήν. Παραυτίκα τοίνυν ὁ βα-
 σιλεὺς δραμῶν⁷⁰ ἤστησεν Ὀρνίαν (67)⁷¹ τὸν Ἰεβου-
 σαϊὸν ἀποδόσθαι τὴν ἄλω. Ἐκείνου δὲ πρότερον δώ-
 σαι ὑποσχομένου καὶ τὴν ἄλω, καὶ τοὺς βοῦς, καὶ
 τὸν ἀρότρων τὰ ξύλα, ἵνα ἐν ἐκείνῃ μὲν δομησῆται
 τὸν βωμὸν, τοῦτους δὲ λαρεῦση, τοὺς δὲ ξύλους προ-
 σενέγκῃ τὸ πῦρ⁷², δικαίον εἶπεν ὁ βασιλεὺς, μὴ ἐξ
 ἄλλοτριῶν τῷ θεῷ δῶρα προσφέρειν⁷³, ἀλλ' ἐξ οἰ-
 κίων. Ταῦτα παρ' αὐτοῦ μεμαθηκῶς ὁ υἱὸς αὐτοῦ
 Σολομών, παραινέει λέγων, « Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ
 ὧν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ ὧν καρ-
 πῶν δικαιοσύνης. » Ταῦτα πληρῶν ὁ βασιλεὺς⁷⁴,
 κριάμενος τὸν βωμὸν ὑποδόμησε, καὶ τὴν θυσίαν
 προσήνεγκε, καὶ τὸν θεὸν ἠλώσατο. Ἰστέον δὲ ὡς
 ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ τὸν νεὼν ὑποδόμησεν ὁ σοφὸς⁷⁵
 Σολομών. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· « Προ-
 ἔθηκε γὰρ, φησὶν, ὁ Σολομών ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον

A imi in momento temporis. Neque enim tempore
 egebat ultor angelus. Momento enim temporis per-
 emit et primogenita Ægyptiorum, et centum et
 octoginta quinque millia Assyriorum. Tempus ergo
 benignitatis fuit, non impotentie. Protinus ergo
 super Hierosolyman ascendens visus est Davidi
 angelus Domini, nudum habens enssem, ut peteret
 veniam. Digna autem admiratione sunt ipsa verba
 regis : « Ecce enim, inquit, peccavi ; et ego pastor
 malum feci, isti autem qui sunt grex quid fecerunt ?
 Sit manus tua super me, et super domum patris
 mei ». Ignorans causam, suum peccatum vocavit
 quod fuerat factum ; et ut in se et in suum genus
 justa ferretur sententia supplicavit, utens verbis
 boni pastoris, et imitans filium suum et Dominum,
 B qui animam suam posuit pro ovibus. Exaudita au-
 tem supplicatione, bonus Deus jussit in illo loco
 exstrui altare, in quo supplicium divina cohibuit
 misericordia. Hæc autem : « Pœnituit » Domi-
 num⁷⁶, » supervacaneum est interpretari. Ejus
 enim sensum sæpe exposuimus, et quod dispensa-
 tionis significet mutationem. Protinus ergo rex pro-
 fectus, petiit ab Orniam⁷⁷ Jebusæo, ut venderet
 sibi aream. Illo autem promittente se gratis datu-
 rum et aream, et boves, et ligna aratorum, ut in
 illa quidem aram ædificet, hos vero sacrificet, lignis
 autem ignero admoveat, rex æquum esse dixit, non
 ex alienis, sed ex suis dona Deo offerre. Hæc cum
 ab eo didicisset filius ejus Salomon, hortatur dicens :
 « Honora Dominum ex justis tuis laboribus, et ei
 offer primitias ex tuis fructibus justitiæ ». Quæ rex
 implens, ubi emisisset, aram ædificavit, et sacrifi-
 cium obtulit, et Deum placavit. Sciendum est au-
 tem, quod in illo loco templum ædificavit sapiens
 Salomon. Hoc enim docet etiam historia : « Et ad-
 jecit, inquit, Salomo post hæc altare, quod primo
 erat parvum ». Postea historiographus ea narrat
 quæ ad Orniam spectant, sive Aloniam (duplici
 enim fuit nomine) ; quomodo tyrannidem affecta-
 rit, et quomodo convivium splendidum apparavit,
 priuarios habens convivas Joabum duccem exerci-
 tus et Abiatharem sacerdotem. Celebravit autem
 convivium ad fontem quemdam, qui ante civitatem
 fovebat, ubi hortus regius virescebat. Sic enim
 D loquitur Josephus. Synmachus vero Aina fontem
 interpretatus est, quem Syrus quoque Aina vocat.

⁶⁶ II Reg. xxiv, 17. ⁶⁷ ibid. 16 ⁶⁸ Prov. iii, 9. ⁶⁹ II Reg. xxiv, 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ cat. τετρακ. χιλιάδων, omisso δηλονότι. ⁶⁷ cat. τ. στρατ. ἤλικ. ἐχόντων, δηλονότι χωρὶς τῶν προώρων
 καὶ ἐξώρων, τῶν τε γυναικῶν δὴ καὶ τῶν Λευιτῶν καὶ τῆς Βενιαμίνιδος φυλῆς· μεταμεληθεὶς γὰρ ὁ βασι-
 λεὺς οὐκ ἠρίθμησε ταύτας· μόναι χιλιάδες ἀνῆρέθησαν ἐβδομήκοντα· καὶ ταῦτα, etc. ⁶⁸ cat. ἐν ἀκαρεῖ
 χρόνου. ⁶⁹ cat. p. 641. ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τ. π. μου. ⁷⁰ cat. p. 643 δραμῶν om. ⁷¹ cat. et cod.
 α Ὀρνάν. ⁷² cat. ἀνάψῃ τὸ πῦρ. ⁷³ μὴ ἐξ ἄλλοτριῶν δῶρα προσενέγκαι. ⁷⁴ cat. ἀ πληρῶν ὁ Δαβίδ. ⁷⁵ cat.
 p. 644 ὁ σοφὸς om.

NOTÆ.

(66) Μεταμελήθη. Rec. lectio II Reg. xxiv, 16,
 αἰ· παρεκλήθη. Nostram lectionem habent Theo-

dotio et ed. Complutensis. Vide supra pag. 65.
 (67) Ὀρνίας. Alias vocatur Ὀρνά.

ἐπ' ἐσχάτων, ὅτι μικρὸν ἦν ἐν πρώτοις (68)· ἢ μετὰ (69) ταῦτα τὰ κατὰ Ὀρνίαν, ἢ Ἀδωνίαν (70) (διώνυμος γὰρ ἦν). ὁ ἱστοριογράφος συνέγραψεν ὅπως μὲν ἐμαλέτησε τυραννίδα· ἔπως δὲ συμποσίον λαμπρὸν ἐπέτελεσε*, πρωτοκλίτους ἔχων τοῦ συμποσίου τὴν στρατηγὸν Ἰωάβ, καὶ Ἀδιάδωρον τὸν ἱερέα. Ἐτέλεσε δὲ τὸ συσσίτιον παρὰ τινα πηγὴν, πρὸ τοῦ ἄστεως ἀναβλύζουσαν, πρὸ ἦν βασιλικὰς ἐτεθήλει παράδεισους. Οὕτω γὰρ ὁ Ἰώσηπος; (71) ἔφη, καὶ ὁ Σύμμαχος δὲ τὴν Ἄϊν πηγὴν ἠρμήνευσεν (72). Ἄϊνὰ δὲ αὐτὴν καὶ ὁ Σύρος καλεῖ (73).

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

* cat. μετὰ γὰρ ταῦτα Ὀρνάν ἢ Ἀδωνίαν. ° cat. βασιλ. ἐπετέθη. ° ὁ Σύρος λέγει.

NOTÆ.

(68) Προσέθηκε — πρώτοις. Hæc in textu Hebr. et edit. Complut. desiderantur.

(69) Μετὰ — ὁ Σύρος καλεῖ. Hæc quidem ad initium libri II Reg. pertinent, Montf. autem in eod. libro suis notatum invenit, Diodorum et Theodoretum ea quæ usque ad mortem Davidis acciderunt, retulisse ad librum II Regum. Vid. p. 459. et Montf. l. c. p. 350, et Biblioth. Coislin. p. 38.

(70) Ὀρνίαν ἢ Ἀδων. Adonia distinguendus est ab Orna; error itaque subesse videtur, qui ex per-

mutatione litterarum Resch et Daleth facile oriri potuit. Vid. Montf. l. c. t. I, p. 350, ubi quoque ex Procopio notatur, Adoniam fuisse binominem.

(71) Ἰώσηπος, Antiq. Jud. lib. vii, cap. 14.

(72) Παρὰ — ἠρμήν. Hoc scholion, omisso auctoris nomine, exhibet Drusius l. c. t. p. 260 ad III Reg. i, 9.

(73) Ἄϊνὰ — καλεῖ. Vid. Montf. l. c. t. I, p. 349.

EIS THN TPITHN TΩN ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ.

IN LIBRUM III REGNORUM.

455 INTERROGATIO I.

Quidam existimant ægre tulisse Nathanem quod non fuerit invitatus ad convivium, et ideo effecisse ut Bersabee indicaret regi quæ facta sunt.

RESPONSIO.

Valde desipiunt qui hoc suspicantur. Propheta enim norat Dei sententiam: per eum enim significavit regi: « Non tu ædificabis mihi domum ut habitem in ea, sed ecce illius nascitur tibi. Is erit vir quietis; et faciam cum quiescere ab inimicis suis in circuitu. Salomo nomen ei; et pacem et quietem dabo in Israel in diebus ejus. Is ædificabit domum nomini meo. » Hæc cum sciret propheta, et consideraret Ornam ratusse regnum præter Dei voluntatem et consilium, admonuit regem per Bersabee de divina prædicatione, deinde ingressus verba illius confirmavit.

INTERR. II.

Geon quemnam vocat b?

Geon quidem nominatus est Nilus; est enim unus

a H Reg. vii, 13; III Reg. v, 5. b III Reg. i, 38.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

° cat. p. 651. Τινὲς ἀνοήτως ὑπέλαβον. ° cat. τούτου χάρι. ποιῆσαι. ° cat. et cod. α οἰκοδ. μοι, amisse με post κατοικήσαι.

NOTÆ.

(74) Γῶν. Rec. lectio III Reg. i, 38 est Γῶν.

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Τινὲς ὑπολαμβάνουσιν ὁ ἀληθεῖς τὸν Νάθαν, ὡς μὴ κληθέντα εἰς τὸ συσσίτιον· καὶ τοῦτου χάρι παρασκευάσαι ἢ τὴν Βερσαβὲ τὰ γενησόμενα μνηύσαι τῷ βασιλεῖ.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Ἀνοήτως ἔγαν τήνδε τὴν ὑπόθεσιν ἐσχίσασιν. Ὁ γὰρ προφήτης, τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον εἰδώς· (δι' αὐτοῦ γὰρ ἐδήλωσε τῷ βασιλεῖ, « Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις ὁ οἶκον τοῦ κατοικήσαι με ἐν αὐτῷ· ἀλλ' ἰδοὺ υἱὸς ἐκτεταί σοι, οὗτος ἔσται ἀνὴρ ἀναπαύσεως, καὶ ἀναπαύσω αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κυκλόθεν. Σολομὸν ὄνομα αὐτοῦ· καὶ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν δώσω ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ. Οὗτος οἰκοδομήσει οἶκον τῷ ὀνόματι μου. ») ταῦτα εἰδώς ὁ προφήτης, καὶ θεασάμενος τὸν Ὀρνίαν παρὶ τὴν θεῖαν βουλήν τὴν βασιλείαν ἀρκάσαντα, ἀπέμνησε διὰ τῆς Βερσαβὲ τὸν βασιλέα τῆς θεῖας προβήσεως· εἶτα εἰσελθὼν τοὺς ἐκείνης ἐδεδείκτε λόγους.

ΕΡΩΤ. Β'.

Τὸν Γῶν (74) τίνα καλεῖ,

Γῶν μὲν ὁ Νεῖλος ὀνόμασται· εἰς γὰρ τῶν πο-

ταμῶν ἐστὶ τῶν τεσσάρων. Καὶ τοῦτο ¹⁸ σαφῶς εὐ-
 τὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου ἐδίδαξεν αἰπῶν · « Καὶ νῦν
 εἰ σοὶ καὶ τῇ ὁδοῦ Αἰγύπτου, τοῦ πλεῖν ὕδωρ Γηῶν; »
 Ἐπωνόμασαν δὲ καὶ τὸν Σιλοάμ Γηῶν· ἢ ὡς ἄγαν
 μικρὸν εἰρωνικῶς οὕτω καλέσαντες ¹⁴ · ἢ ἐπειδὴ καὶ
 αὐτὸς ἐξ ἀφανῶν ἐξείσιν ὑπονόμων, ὡς περὶ ὁ Νεῖλος.
 Χρῖσαι ¹⁵ δὲ τὸν Σολομῶντα προσετάχθησαν Σαδὼκ
 ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ Νάθαν ὁ προφήτης. Προτέτακται
 τοῦ προφήτου μὲν ὁ ἀρχιερεὺς, τοῦ στρατηγοῦ δὲ ὁ
 προφήτης. Συναπεστάλησαν δὲ καὶ οἱ σφενδονῆται
 καὶ οἱ τοξῆται · τούτους γὰρ καλεῖ Χερεθὶ καὶ Φε-
 λεθὶ (75).

ΕΡΩΤ. Γ' ¹⁶.

Πι δὴ ποτε καὶ οἱ ἀρχοντες τὸν βασιλέα τὸν νέον
 ἐπὶ τοῦ πατρὸς εὐλογοῦντες εὐκλεέστερον
 γερῆσθαι τοῦ πατρὸς καὶ περιφανέστερον ἡθ-
 ξητο; « Ἀγαθῦναι γῆρ, ἔφασαν, Κύριος τὸ
 ὄνομα τοῦ υἱοῦ ¹⁷ Σολομῶντος ὑπὲρ τὸ ὄνομα
 σου, καὶ μεγαλῦναι τὸν θρόνον αὐτοῦ ὑπὲρ
 τὸν θρόνον σου. »

ἤθεσαν ὡς οὐδαὶς ἔχων πατρικὴν φιλοστοργίαν
 ἐζηλοτύπησε παῖδας ¹⁸ · καὶ ¹⁹ ὡς ἴδιον πατέρων
 τὸ βούλεσθαι τοὺς παῖδας καὶ αὐτῶν λαμπροτέρους
 ὄρξν. Ἄρειος γὰρ καὶ οἱ τοῦτου παῖδες ταύτην
 μόνι νοσοῦσι τὴν ἀνοίαν. Ὁ δὲ γε Δαβὶδ οὕτως τοῖς
 παρὰ τῶν ἀρχόντων εἰρημένους ἐφήσθη. ὅτι καὶ
 τοῦ γήρωσ αὐτῶν ἀναστήσαν κωλύοντες, κατακεκλι-
 μένος προσεκύνησε τὸν Θεόν, τὸν ταῖς ὑποσχέσεσι
 δεδοκῆκα τὸ πέρας · « Εὐλογητὸς γὰρ, φησί, Κύ-
 ριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὃς ἔδωκε σήμερον ἐκ τοῦ σπέρ-
 ματός μου καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ οἱ
 ὀφθαλμοὶ μου βλέπουνσι. » Τῷ μὲν οὖν Θεῷ τοῦ-
 τὸν τὸν θυμὸν προσήνεγκε, τῷ δὲ διαδόχῳ τῆς βασι-
 λεῖας παιδὶ φυλάττειν ἀκήρατον τὴν εὐσέβειαν παρ-
 εγγύησε. Πρῶτον δὲ τὸ κοινὸν ἐπέδειξε τέλος · « Ἐγὼ
 γὰρ, ἔφη, πορεύσομαι ἐν ὁδοῦ πάσης τῆς γῆς, καὶ
 κρηταιωθήσῃ, καὶ ἔσῃ εἰς ἄνδρα δυνάμεως (76),
 καὶ φυλάξεις τὴν φυλακὴν τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ
 πορεύεσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ φυλάσσειν τὴν ὁδὸν (77)
 αὐτοῦ · καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ἀκριβάσμα-
 τα (78) αὐτοῦ, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ, ἐντολάς αὐτοῦ,
 καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ
 νόμῳ Μωσείως. » Μηδὲ τὸ τυχόν τῶν γεγραμμένων
 παραθεῖναι τολμήσης. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἢ τὰ ἀκρι-
 βάσματα, καὶ τὰ κρίματα, καὶ τὰ μαρτύρια, καὶ

A ex quatuor fluviiis. Idque Deus ipse aperte docuit
 per Jeroniam, dicens : « Et nunc quid tibi et viæ
 Ægypti, ut bibas aquam Geon? » Cognominarunt
 autem etiam Siloam Geon, vel tanquam valde par-
 vum ironice sic eum vocantes, vel quoniam ipse
 quoque exit ex obscuris sub terra meatibus, sicut
 Nilus. Salomonem **456** autem ungere jussi sunt
 Sadoc pontifex et Nathan propheta. Prælatas est
 autem prophetae pontifex, duci exercitus propheta.
 Simul autem missi sunt et funditores et sagittarii;
 hos enim vocat Crethi et Pholethi.

INTERR. III.

Cur principes apud patrem regi juveni benedicentes,
 optarunt eum fieri patre clariorum et illustriorem?
 « Deus, inquit, sicut ut sit nomen filii tui Salo-
 monis bonum super nomen tuum, et magnificet
 sedem ejus super sedem tuam d. »

Sciebant neminem, qui paternam habet dile-
 ctionem, zelotypia prosequi filios; et proprium esse
 patrum velle videre filios se clariores. Aris enim
 et ejus tantum filii hac laborant amentia. David
 autem adeo lætatus est de iis quæ dicta fuerant a
 principibus, ut etiam cum senectus vetaret ne sur-
 geret, inclinatus Deum adoraverit, qui promissis
 finem dederat : « Benedictus enim, inquit, Dominus
 Deus Israel, qui dedit hodie ex semine meo seden-
 tem super thronum meum; et oculi mei aspi-
 ciunt e. » Atque Deo quidem hunc obtulit hym-
 num; regni autem successori filio jussit ut inte-
 gram conservaret pietatem. Primum autem com-
 munem ostendit finem : « Ego, inquit, vadam in
 via universæ terræ; et corroboraberis, et cras vir
 potens, et custodies custodiam Dei Israelis, ut
 ambules coram **457** ipso ad custodiendam viam
 ejus, et præcepta ejus, exacta statuta ejus, et judi-
 cia ejus, mandata ejus, et testimonia ejus, sicut
 scriptum est in lege Moysis f. » Neque quodlibet ex
 iis quæ scripta sunt transgredi audeas. Hoc enim
 significant, « exacta statuta, et judicia, et testimo-
 nia, et mandata, et præcepta. » Et statim ostendit
 hæc quod inde oritur : « Ut recte succedant
 omnia quæ feceris, et quocumque oculos convertes-

* Jerem. II, 18. ^d III Reg. I, 47. ^e ibid. 48. ^f III Reg. II, 2, 3.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ καὶ τοῦτο—Αἰγύπτου. cat. p. 653 ὡς Ἱερεμίας φησὶ· καὶ σοὶ καὶ τῇ γῇ Αἰγύπτου. ¹⁵ cat. οὕτω κα-
 λέσαντες om. cod. a αὐτὸν οὕτω καλ. ¹⁶ χρῖσαι — Φελεθὶ. cat. τάξει δὲ κέχρηται προτάξας Σαδὼκ τὸν
 Ἱερέα, εἶτα Νάθαν τὸν προφήτην, καὶ μετὰ ταῦτα Βαβατὰν υἱὸν Ἰωνᾶ τὸν στρατηγὸν ἔχοντα σφενδονήτας
 καὶ τοξῆτας, τὸν Χερεθὶ καὶ Φελεθὶ. ¹⁷ Qu. 3 tribus constat partibus. 1.) Initium usque ad βλέπουνσι
 evincit in cat. p. 655, ad cap. I, 34-48. 2.) τῷ μὲν — ἐπιβλέψης ἐκεῖ, p. 457, vid. ib. ad cap. II, 1-3. 3.)
 τούτων et rel. vid. ib. p. 657, ad vers. 4. ¹⁸ cod. a τοῦ υἱοῦ σου. ¹⁹ cod. a et cat p. 655 παῖδα. ²⁰ καὶ
 — ἐφήσθη. cat. οἱ γὰρ τοιοῦτοι καὶ λαμπροτέρους εὐχονται τοὺς παῖδας ἰδεῖν. Τογαροῦν καὶ Δαβὶδ οὕτως
 ἐφήσθη τοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων εἰρημένους, ὅτι καὶ, εἰς.

NOTÆ.

(75) Τούτους — Φελεθὶ. Vid. supra p. 422.

(76) Εἰς ἄνδρα δυν. Hanc interpretat. sub vago
 nomine, ἄλλος, exhibet Montf. l. c. t. I, p. 350.

Rec. lectio est, εἰς ἄνδρα.

(77) Τὴν ὁδόν. Rec. lectio l. c. v. 3, est τὰς

ἐντολάς. Interpretatio quam Noster h. l. sequitur,
 parum recedit ab ea quam Montf. l. c. absque au-
 ctoris nomine protulit.

(78) Ἀκριβάσματα. Aquilæ hanc esse versionem
 putavit Montf. l. c.

vis ἔ. » Nam si hæc a te flant, implebit bonus noster Dominus promissionem, quæ ab ipso facta est mihi, Tibi non, dicendo, deficiet vir in throno Israel.

ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν Κύριος τὴν παρ' αὐτοῦ πρὸς ἐμὲ ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ θρόνου Ἰσραήλ.

INTERR. IV.

Quare cum ipse non punierit Joabum, jussit filio ut hoc faceret?

Primum quidem eum est reveritus, ut qui fuerat laborum et periculorum socius. Postea vero suspectam habuit ejus audaciam. Hoc enim significavit per hoc quod dixit: « Filii Sarviæ sunt in e duriores ἔ. » Ad hæc cum rescivisset eum Ornizæ adornare ac struere tyrannidem, timuit ne solita utens malitia despiceret juventutem Salomonis, et duorum faceret alterum; nempe ut aut prætextu utens benevolentia eum interimeret, sicut occidit Abennerem et Abessam; aut aperte adversam strueret aciem, et divideret Israel. Eum etiam docuit Berzellai benevolentiam, 458 et jussit ut ejus filiorum omnem curam gereret, se hoc illi debere conditens.

INTERR. V.

Cur cum Semeio dedisset veniam, Salomoni jussit ut ipsum puniret?

Virum noverat tyrannicum et valde audacem; et filii sui providens salutem, cum docuit quæ ausus sit, ut a viri pravitate caveret sibi. Sciebat etiam ut propheta, fore ut periret transgrediens mandata Salomonis. Vir enim erat scelestus, et auctor seditionum.

INTERR. VI.

Quid est civitas David?

Sionem appellat civitatem Davidis Scriptura sacra. Sic autem et superior civitas fuit vocata; tota vero nunc Hierosolyma nominatur. In ea dicit Josephus et ipsum fuisse sepultum, et qui post ipsum fuerunt reges; monumentum autem esse prope Siloam, figuram autem habere antro similem et plane regia structum esse magnificentia. Dicit autem multum quoque auri cum eo fuisse infossum a filio Salomone; et hoc fuisse perspicuum ex iis quæ postea acta sunt. Hircanum quippe pontificem, cum obsideretur civitas ab Antiocho filio Demetrii, monumentum effodisse, et tria talentorum millia illinc eduxisse. Rex autem David septuaginta annos

⁶ III Reg. II, 3. ^h II Reg. III, 39. ⁱ III Reg. II, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁰ cod. a ὅτι οὐκ ἐξαρθήσεται. ³¹ Qu. 4 initium usque ad διέλη τὸν Ἰσρ. exstat in cat. p. 657, ad cap. II, 5, 6. Reliqua vid. ib. ad vers. 7. Qu. 6 initium usque ad τρισχίλια exstat in cat. p. 638, ad cap. II, 8, 9.

³² cod. a καὶ om.

ἐντολᾶς, καὶ προστάγματα ἔδιδασκε δὲ καὶ τὸ ἐν τεῦθεν φυόμενον κέρδος. « Ὅπως εὐδωθῆ πάντα ἀ ποιήσεις, καὶ πανταχῆ οὐ ἐὰν ἐπιβλέψῃς ἐκεῖ (79). » Τούτων γὰρ, φησι, παρὰ σοῦ γινομένων, ἐμπεδώσει γεγεννημένην ὑπόσχεσιν, ὅτι Οὐ μὴ ἐξαρθήσεται³⁰ σο

ΕΡΩΤ. Δ' ἂ.

Τίτος χάριν αὐτὸς μὴ κολάσας τὸν Ἰωάβ, τῷ παιδί τούτῳ δρᾶσαι προσέταξε;

Πρῶτον μὲν ἠδέσθη αὐτὸν, ἅτε τῶν πόνων καὶ κινδύνων γενόμενον κοινωνόν. Ἐπειτα δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ θρασὺ ὑφωρᾶτο. Τούτο γὰρ ἐδήλωσε δι' ὧν εἴρηκεν, ὅτι « Υἱοὶ Σαρουῖα σκληρότεροί μοῦ εἰσι. » Πρὸς δὲ τούτοις, μαθὼν συγκατασκευάζοντα αὐτὸν τῷ Ὀρνιζῆ τὴν τυραννίδα, ἔδεισε μὴ τῇ συνήθει κακοθηεῖα χρησάμενος, καταφρονήσῃ τῆς τοῦ Σολομώντος νεότητος, καὶ δυσὶν ἵατερον δράσῃ. ἢ εὐνοίας προσωπεῖω χρησάμενος ἀνέλη λαθῶν, ὡσπερ δὲ τὸν Ἀδωνηὴρ καὶ τὸν Ἀβессαῖ κατέκτεινεν. ἢ προσηῶς ἀντιπαρατάξῃται, καὶ διέλη τὸν Ἰσραήλ. Ἐδίδαξε δὲ αὐτὸν καὶ τοῦ Βερσελῆ τὴν εὐνοίαν, καὶ τοὺς ἐκείνου παιδᾶς πάσης ἀξιοθῆναι κηδεμονίας ἐκέλευσεν, ἵνα λειν αὐτῷ τούτῳ χρέος ὁμολογῶν.

ΕΡΩΤ. Ε'.

Διατί τῷ Σεμει δωδωκῶς τὴν συγγνώμην, τῷ Σολομῶντι κολάσαι τούτον προσέταξε;

Τυραννικὸν ἦδει τὸν ἄνδρα, καὶ ἄγαν θρασὺν καὶ τῆς τοῦ παιδὸς προμηθοῦμενος σωτηρίας, ἐδίδαξεν αὐτὸν ἅ τετόλμηκεν, ἵνα τὴν τοῦ ἀνδρός φυλάτῃται πονηρίαν. Ἐδεισε δὲ καὶ, ὡς προφήτης, ὅτι τοῦ Σολομῶντος παραβαίνων τὰς ἐντολὰς διαφθαρήσεται. Μιαρὸς γὰρ ἦν ὁ ἄνθρωπος, καὶ στάσεων ἀρχηγός.

ΕΡΩΤ. ΣΤ'.

Τι ἐστὶν ἡ πόλις Δαβὶδ;

Τὴν Σιών ἢ θεία Γραφῆ πάλιν προσαγορεύει Δαβὶδ. Οὕτω δὲ καὶ ³¹ ἡ ἄνω πόλις ἐκέκλητο. πᾶσα δὲ νῦν Ἰερουσαλὴμ ὀνομάζεται. Ἐν ταύτῃ φησὶν ὁ Ἰώσηπος; (80) καὶ αὐτὸν ἀξιοθῆναι ταφῆς, καὶ τοῦ; μετ' αὐτὸν βασιλεῖς. τὸ δὲ μνημα παρὰ τὴν Σιλοάμ εἶναι, ἀντροειδὲς ἔχον τὸ σχῆμα, καὶ τὴν βασιλικὴν δηλοῦν πολυτέλειαν. Ἐφη δὲ καὶ πολλὸν αὐτῷ συγκαταφυγῆναι χρυσὸν παρὰ τοῦ παιδὸς Σολομῶντος. καὶ τοῦτο γενέσθαι ὄφλον ἐκ τῶν ὕστερον γενομένων. Ἰρκανὸν γὰρ τὸν ἀρχιερέα, πολιτοκρομένης τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Δημητρίου παιδὸς, ἀνέξαι τὸ μνημα, καὶ τάλαντα ἐκεῖθεν ἐκφορῆσαι τρισχίλια. Δαβὶδ μέντοι ὁ βασιλεὺς ἐβδομηκοντούτης,

NOTÆ.

(79) Ὅπως — ἐκεῖ. Hæc eadem sunt cum iis quæ Monif. I. c. e cod. quodam Coislin. descripta dedit.

(80) Ἰώσηπος. Antiq. Jud. lib. VII, cap. 15. Eiusdem farinae sunt quæ idem I. c. cap. 15 et 16 narrat.

γενόμενος ἐδέξατο τοῦ βίου τὸ πέρασ. Τριακοντούτης μὲν γὰρ ἐβασιλευσε, τεσσαράκοντα δὲ βασιλεύων ἐξήνυσεν ἐτη.

Aut vltimū animum accepit. Nam triginta quidem annos natus regnum adeptus est, quadraginta autem annos transegit in regno.

459 Græca exemplaria Theodoretī superiora libro II attribuunt, et ab hoc deinceps loco exordium ducunt libri III Regnorum (81).

EPQT. Z'.

Νεμεσῶσι τῷ Σολομῶντι τινας, ὡς ἀποκτείναντι τὸν ἀδελφόν.

Διάφοροι τῶν ἀνθρώπων οἱ βιοί. Οἱ μὲν γὰρ τὴν ἀκραν φιλοσοφίαν ασκῶσιν, οἱ δὲ τὴν καλουμένην πολιτικὴν ἀρετὴν· ἄλλοι βασιλείαν, ἢ στρατηγίαν ἰθύνουσι. Χρὴ τοίνυν ἕκαστον ἐξετάζειν πρὸς τὴν πολιτείαν ἣν μέτεισι· τοιγάρτοι τὸν Σολομῶντα οὐ προφητικὴν ἀπαιτητέον, οὐδὲ ἀποστολικὴν τελειότητα. ἀλλὰ τὴν βασιλεύσιν²² ἀρμόττουσαν. Ἦδει δὲ αὐτὸς τὸν Ὀρνίαν ἐπιέμενον τυραννίδος· καὶ γὰρ ἐπιράβη τὴν βασιλείαν ἀρπάσαι. Τῷ μὲν οὖν προτέρῳ συνέγω τολμήματι, καὶ σωτηρίας ἀξιῶσιν ὑπέσχετο σωφρονεῖν ἀνεχόμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτησε τὴν σύμβουον τοῦ πατρὸς, οὐκ ἔδωκε²³ μὲν τὴν αἴτησιν τυραννίδος οὖσαν ὁδόν· τῇ βασιλείᾳ δὲ τὸ ὀσασίαςτον μηχανώμενος, ἀναίρεθῆναι²⁴ προσέταξεν.

EPQT. H' 26.

Τι δέποιτε τὸν Ἰωάβ τῷ Θεῷ προσπεφυγόντα²⁵ κατέκτεινε;

Ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τοῦτο γενέσθαι διηγόρευσε· τὸν προσφεύγοντα γὰρ ἀνδροφόνον ἀναίρεισθαι προσέταξεν. Ὁ δὲ Σεμεὶ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτὸν εἰλικυσε τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον· τὴν γὰρ μητρόπολιν οἰκεῖν ὑποσχόμενος, καὶ ὄρκω τὴν ὑπόσχεσιν κρατύνας, παρέδωκε τὸν ὄρκον, καὶ παρὰ τὰς συνθήκας ἐκδημήσας τετόλμηκεν.

EPQT. Θ'.

Τίνας χάριν τὸν Ἀβιάθαρ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγύμνωσεν;

Ἐκοινώνησε μὲν τῷ Ὀρνίᾳ τῆς τυραννίδος. Τοῦτο γὰρ ὀλοὶ καὶ τοῦ Σολομῶντος τὰ βήματα· Ἐὰν τρεχῆ γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν ἀγρόν σου, καὶ εἰς τὸν ὄλεόν σου, ὅτι ἀνὴρ θανάτου σὺ εἶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· καὶ οὐ θανατώσω σε, ὅτι ἤρας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης Κυρίου ἐνώπιον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς μου· καὶ ὅτι ἐκακουχῆθης ἐν πᾶσιν οἷς ἐκακουχῆθη ὁ πατήρ μου. Ἐπέκειτο μὲν οὖν, ὡς ἔφη, καὶ τῇ κατηγορίᾳ τῆς τυραννίδος, ὅτε²⁶ δὴ συνεργὸς γεγενημένος τῆς τοῦ Ὀρνία θρασυτήτος. Πλὴν ὁ Σολομῶν καὶ τῆς θείας προβόρῆσεως γέγονεν ὑπουργός. Τῷ γὰρ Ἠλεὶ, καὶ διὰ τοῦ πανευφήμου Σαμουὴλ, καὶ μέντοι καὶ δι' ἄλλου προφήτου, προηγόρευσε ἐθεὸς τοῦ γένους τὴν ἀτιμίαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διεβλῶκεν· λέγει γὰρ οὕτως· Ἐκαὶ ἐξέβαλε

i III Reg. 11, 25. k ibid. 31 seq. l ibid. 26, 27. m ibid. 26. n ibid. 27.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² cat. p. 660 τοῖς βασιλ. Deinde αὐτόν. ²³ οὐκ ἐπέδωκε. ²⁴ cat. ἀναίρ. τὸν Ὀρνίαν. ²⁵ Qu. 8 (quæ in cod. a post nonam ponitur) initium usque ad προσέταξεν exstat in cat. p. 661, ad cap. 11, 28, 31. Reliqua vid. ib. p. 663, ad cap. 11, 36-46. ²⁶ cat. p. 661 προσφεύγοντα. ²⁷ cat. p. 660, ἄτε — θρασυτήτος, οὐκ.

(31) Vid. supra pag. 454.

INTERR. VII.

Quidam reprehendunt Salomonem, quod fratrem suum occiderit i.

Diversa sunt hominum vitæ genera. Nam alii quidem summam exercent philosophiam; alii autem virtutem, quæ dicitur politica aut civilis; alii vero regnum aut imperium administrant. Oportet ergo unumquemque dijudicare ex vitæ ratione quam sequitur. Non est itaque a Salomone exigenda prophetica, neque apostolica perfectio: sed ea quæ convenit regibus. Sciebat autem ipsum Orniam affectare tyrannidem: conatus enim erat regnum arripere. In priori ergo quod aggressus erat audaci facinore ei ignoverat, et salvum futurum eum promiserat, dummodo modeste se gereret. Postquam autem petiit patris conjugem, non ei quidem concessit postulatum, quod viam strueret ad tyrannidem: sed regni prospiciens tranquillitati, eum jussit interfici.

INTERR. VIII.

Cur Joabum qui ad Deum confugerat, occidit k ?

Lex Dei jussit hoc fieri. Sanxit enim, ut interimeretur homicida qui ad altare confugeret. Semel autem ipse sibi conscivit sententiam mortis. Nam cum in metropoli se habitaturum esset pollicitus, et jurejurando confirmasset promissum, legem est transgressus, et præter pacta conventa ausus est peregrinari.

* INTERR. IX.

Quamnam ob causam Abiatharem privavit pontificatu l ?

460 Fuit socius tyrannidis Ornîæ. Hoc enim ostendunt verba Salomonis: « Revertere, inquit, in agrum tuum et in domum tuam, quoniam tu es filius mortis: hodie te morte non afficiam, quoniam tulisti arcam fœderis coram Davide patre meo, et quoniam afflictus fuisti omnibus malis quibus pater meus fuit afflictus ». Erat ergo, ut dixi, ipse quoque obnoxius criminis tyrannidis, ut qui opem tulisset Ornîæ. Sed divinæ prædictionis administer fuit Salomo. Etenim et per celeberrimum Samuelem, et per alium prophetam, prædixit Deus generis ignominiam. Hoc autem historia quoque ostendit, dicens: « Et ejecit Salomo Abiatharem ut non esset sacerdos Domini, ut implerentur verba Domini, quæ locutus erat Silunte super domum Eli ».

NOTÆ.

Σολομών τὸν Ἀδιάρθαρ, τοῦ μὴ εἶναι εἰς ἱερέα Κυρίου τοῦ πληρωθῆναι τὸ ῥῆμα Κυρίου, ὃ ἐλάλησεν ἔν Σηλῶμ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἡλεὶ. »

INTERR. X.

Quomodo est intelligendum: « Multiplicata est sapientia Salomonis super prudentiam omnium priorum antiquorum, ei super omnes prudentes Ægypti? »

Ex mutua comparatione voluit historiographus ejus ostendere sapientiam. Ea de causa et veterum qui olim fuerunt sapientium indefinite meminit: et adjecit Ægyptios, ut qui supra omnes viderentur esse sapientes. Nam, ut narrant Græci, et Pherecydes Syrus, et Pythagoras Samius, et Anaxagoras Clazomenius, et Plato Atheniensis, apud eos sunt peregrinati, sperantes futurum ut discerent ab eis theologiam et philosophiam accuratorem. Porro autem divina quoque Scriptura **461** narrans de Mose legislatore, dixit eum fuisse eruditum in omni sapientia Ægyptiorum. Hos, inquit, omnes obscuravit Salomo, ut qui a Deo acceperit donum sapientiæ. Laudi autem ejus sapientiæ conjunxit reprehensionem. Transgressus est enim aperte legem latam de matrimonio, quæ prohibuit ne conjungerentur cum feminis alienigenarum. Ipse enim primus duxit uxorem filiam Pharaonis.

* INTERR. XI.

Quid est, « Et Achicam filius Tharac erat super exportationes? »

Is præerat iis qui transportabant lapides et ligna. Hos liber Paralipomenon *bajulos* vocavit: homines autem nostri temporis *omophoros* appellant, id est, humeris portantes. Ostendit autem historia, quod finem acceperit Dei promissio. Promiserat enim se daturum Israeli terram a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem: « Imperabat enim, inquit, Salomo omnibus regibus a fluvio, usque ad terram alienigenarum, et usque ad terminos Ægypti p. »

INTERR. XII.

Quomodo est intelligendum: « Et populus erant adolentes et sacrificantes in excelsis? »

Non hic eos reprehendit, quod sacrificarent idolis, sed quod præter legem in locis excelsis Deo offerrent sacrificia. Lex enim jussit Deum colere in uno loco. Veniam tamen sunt adepti, quoniam divinum templum nondum fuerat ædificatum. Nam hoc **462** quoque docuit historia: « Erant enim adolentes et sacrificantes in excelsis: quoniam ad hoc usque tempus non fuerat domus ædificata no-
o III Reg. iii, 1. p III Reg. iv, 21, ed. Grab. q III Reg. iii, 2.

VARLE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁰ cod. a ἐλάλησεν Κύριος. ²¹ cod. a ἐπληθύνθη. ²² cod. a παρὰ πάντων εἶναι σοφοῖς. ²³ cat. p. 665 ἐπαυθεῖν, φησὶν. ²⁴ cod. a κωλύει. ²⁵ cod. a οὗτος γὰρ πρῶτος. ²⁶ cat. p. 666 μετακ. τὰς ἀρσεις καὶ ξύλα. ²⁷ ιστορ. διδάσκει. ²⁸ Qu. 12 tres habet partes. 1.) Initium usque ad oik. διαδραμεῖν, p. 465, « stat in cat. p. 667, ad cap. iii, 2-5. 2.) ἀξιάγιστα ταύτας μέντοι et rel. vid. ib. p. 669, ad vers. 14. ²⁹ cat. p. 667 et cod. a ἦσαν θυμ. ³⁰ cat. εἰδωλοθυσίαν. ³¹ cod. a γὰρ om.

NOTA.

(82) Hæc quæstio ad caput iv libri III Reg. pertinet. Cum autem distinctio versiculorum hujus capitis adeo diversa sit in libris veteribus, haud sa-

A

EPOT. I.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἐπλήθυνεν ἡ σοφία Σολομώντος ὑπὲρ τὴν φρόνησιν πάντων τῶν πρῶτων ἀρχαίων, καὶ ὑπὲρ πάντας φρονίμους Αἰγύπτου; »

Ἐκ παραλλήλου δεῖξαι αὐτοῦ τὴν σοφίαν ὁ ιστοριογράφος ἠθέλησεν. Τοῦτου χάριν καὶ τῶν πάλαι γεγενημένων σοφῶν ἀορίστως ἐμνήσθη· καὶ τοῦς Αἰγυπτίους προστέθεικεν, ὡς δοκοῦντας παρὰ πάντας εἶναι σοφοῦς²¹. Καὶ γὰρ, ὡς Ἕλληνες ιστοροῦσι, καὶ Φερεκύδης ὁ Σύρος, καὶ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, καὶ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, καὶ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος, πρὸς τούτους ἐξεδήμησαν, καὶ θεολογίαν καὶ φυσιολογίαν ἀκριβεστέρην μαθήσασθαι παρὰ τούτων ἐλπίσαντας. Καὶ ἡ θεία δὲ Γραφή τὰ κατὰ τὸν Μωσῆν ιστοροῦσα τὸν νομοθέτην ἐφη, ὅτι ἐπαυθεῖν²² ἐν πάτῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. Τούτους, φησὶν, ἅπαντας ὁ Σολομὼν ἀπέκρυψεν, ἅτε δὲ θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ τὸ ὄψων δεξάμενος· τῷ δὲ τῆς σοφίας ἐπαίνῳ συνῆψε κατηγορίαν. Τὴν γὰρ περὶ τοῦ γάμου κείμενον ἀντικρυς νόμον παρέδωκε, ὃς ταῖς ἀλλοφύλοις ἐκώλυε²³ συνάπτεσθαι γυναίξιν. Αὐτὸς γὰρ πρῶτος²⁴ ἔλαβε γυναίκα τοῦ Φαραῶ τὴν Ουγατέρα.

EPOT. IA' (82).

Τι ἐστὶ, « Καὶ Ἀχικὰμ υἱὸς Θαράκ ἐπὶ τὰς ἀρσεις; »

Ἀρχὼν ἦν τῶν μετακομιζόντων τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα²⁵. Τούτους δὲ τῶν Παραλειπομένων ἡ βιβλος *νωτοφόρους* ἐκάλεσεν· ὡμοφόρους δὲ αὐτοῦς οἱ νῦν ὀνομάζουσι. Ἡ μέντοι ιστορία δηλοῖ²⁶, ὡς πέρας ἔλαβεν ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεσις. Ἐπηγγεδιατο γὰρ δώσειν τῷ Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου, ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου. « Ἦν γὰρ, φησὶν, ἀρχὼν ὁ Σολομὼν ἐπὶ πᾶσι τοῖς βασιλευσὶν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἕως γῆς ἀλλοφύλων, καὶ ἕως ὄριων Αἰγύπτου. »

EPOT. IB' 22.

Πῶς νοητέον, « Καὶ ὁ λαὸς ἦν θυμῶντες καὶ θύοντες ἐν τοῖς ὑψηλοτάτοις; »

Οὐκ εἰδωλολατρεῖαν²⁷ αὐτῶν ἐνταῦθα κατηγορεῖ, ἀλλ' ὅτι παρὰ τὸν νόμον ἐν τοῖς ὑψηλοτάτοις χωρίοις τῷ Θεῷ θυσίας προσέφερον. Ὁ γὰρ νόμος ἐν ἐνὶ τόπῳ λατρεῖσιν προσέταξεν. Συγγνώμης δὲ διμῶς ἀπήλων, ἐπειδὴ οὐδέπω ὁ θεὸς ναὸς ἐδέδομητο. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ιστορία δεδήλωκεν: « Ἦσαν γὰρ²⁸ θυμῶντες καὶ θύοντες ἐν τοῖς ὑψηλοτάτοις, ὅτι οὐκ ἠνομοθετήθη ὁ οἶκος τῷ ὀνόματι Κυρίου ἕως τοῦ νῦν. »

o III Reg. iii, 2.

ἔντεϋθεν ⁴¹ νοητέον τὰ περὶ τῶν ἄλλων ἱστοροῦ-
 μεθα βασιλέων, ὅτι ἐξῆραν τὰ ἄλλα, καὶ τὰς στήλας
 τοῦ Βαὰλ συνέντριψαν· πλὴν τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆραν.
 Καὶ γὰρ Ἀσά, καὶ Ἰωσαφάτ, καὶ ἄλλοι τινές, τὸ
 τοῖς δαίμοσι θύειν ἐκόλλυσαν, καὶ τὰ ἐκείνων τεμένη
 κατέλυσαν· οὐ μὴν ἐπαύσαντο τοῦ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς
 τὰς θυσίας προσφέρειν ⁴². Τῷ μέντοι ⁴³ Ἰεζεκιὰ, καὶ
 τῷ Ἰωσάφ, ταύτην τὴν τελειότητα μεμαρτύρηκεν ἡ
 θεία Γραφή. Ὅτι δὲ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τῷ Θεῷ τῶν
 ἄλλων τὰς θυσίας προσέφερον, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ·
 « Ἠγάπησε γὰρ, φησί, Σολομών τὸν Κύριον, τοῦ
 πορεύεσθαι ἐν τοῖς προτάγμασι Δαβὶδ τοῦ πατρὸς
 αὐτοῦ· πλὴν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἔθουε καὶ ἔθουμα· »
 τωπίστου οὐ πρὸ τῆς σκηνῆς, οὐδὲ πρὸ τῆς κιβωτοῦ,
 κατὰ τὸν θεῖον νόμον. Ὅτι δὲ οὐ τοῖς εἰδώλοις, ἀλλὰ
 τῷ Θεῷ τότε τὰς ἐκατόμβας καὶ χιλιόμβας ⁴⁴ προσ-
 έφερε, σαφῶς ἡμῶς ἡ ἱστορία δεικνύει· « Ἐπορεύθη
 γὰρ, φησί, Σολομών εἰς Γαθαὼν θύσαι ἐκεῖ, ὅτι
 αὐτὴ ὑψηλοτάτη καὶ μεγάλη, χιλιῶν (85) ἀλοκαύτω-
 σιν δεχομένη ⁴⁵. Καὶ ἀνήνεγκε Σολομών ἐπὶ τὸ θυ-
 σιαστήριον τὸ ἐν Γαθαὼν, καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Σο-
 λομῶντι ⁴⁶ ἐν ὕπνῳ τὴν νύκτα· καὶ εἶπεν αὐτῷ,
 Αἴτησαι αἴτημα σεαυτοῦ. » Οὐκ ἂν δὲ ⁴⁷, εἰ τοῖς εἰ-
 δώλοις τὰς θυσίας προσενηθῶκε, ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀντα-
 πέδωκε τὰς παντοδαπὰς δωρεάς. Τούτων γὰρ ἀπάν-
 των ἡμῶν τῶν κατὰ τὸν βίον, ἢ ὄντων, ἢ δοκούντων
 ἀγαθῶν τὴν σοφίαν προσλομένου, δέδωκεν ὁ μεγαλό-
 δωρος σοφίας μὲν χάριν, ὅσην ἡ φύσις ἐδέχεται· πλοῦτον
 δὲ καὶ δυναστείαν, καὶ τὴν ἐν εἰρήνῃ βασιλείαν, ὑπὲρ
 πάντας τοὺς τηνικὰδε βασιλέας· ὥστε τούτου τὸ
 κλῆος πάσαν τὴν οἰκουμένην ⁴⁸ διαθραμεῖν. Ἀξί-ἀγα-
 στα δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς προσευχῆς τὰ ῥήματα. Ἀνα-
 μνήτας γὰρ τῶν ὑπαρξάντων ἀγαθῶν τῷ πατρὶ, καὶ
 τὸν τούτων χορηγὸν ἀνυμνήσας, τὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ⁴⁹
 ἱκετείαν προσήνεγκε· « Καὶ νῦν, Κύριέ μου, Κύριε,
 οὐ ἔδωκας τὸν δούλον σου ἀντὶ τοῦ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς
 μου· καὶ ἐγὼ εἶμι παιδῆριον μικρὸν, καὶ οὐκ οἶδμι
 τὴν εἰσοδὸν μου καὶ τὴν ἐξοδὸν μου. Καὶ ὁ δούλος
 σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ὃν ἐξελέξω λαὸν πολλὸν,
 ὡς ἡ ἄμμος ⁵⁰ τῆς θαλάσσης (84), ἣ οὐ διαριθμηθή-
 σεται ἀπὸ τοῦ πλήθους, καὶ οὐ διηγηθήσεται·
 καὶ δώσεις τῷ δούλῳ σου καρδίαν φρονιμίην,
 τοῦ ἀκούειν καὶ διακρίνειν τὸν λαὸν σου ἐν δικαιοσύ-
 νῃ, καὶ τοῦ συνίναμι ἀναμείσον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. »
 Διὰ δὲ τούτων καὶ τῆς φύσεως ἔδειξε τὴν ἀσθένειαν,
 καὶ τῆς ἡλικίας τὸ ἀτελές, καὶ τῆς δοθείσης ἐξου-

A mini Domini. » Sunt itaque hinc intelligenda
 quæ narrantur de aliis regibus, quod sustulerint
 lucos, et statuas Baal contriverint, cæterum excelsa
 non sustulerint. Nam et Asa, et Josaphat, et aliqui
 alii, prohibuerunt sacrificare dæmoniiis, et templa
 eorum diruerunt: non tamen cessarunt offerre sa-
 crificia in excelsis. Ezechiæ autem et Josiæ hujus
 perfectionis testimonium fert divina Scriptura. Quod
 autem in excelsis Deo universorum offerrent sacri-
 ficia, sequentia testantur: « Dilexit, inquit, Salomo
 Dominum, quod ambularet in præceptis Davidis pa-
 tris sui: cæterum in excelsis sacrificabat et adole-
 bat: » hoc est, non ante tabernaculum, neque
 ante arcam, ut lex jubebat divina. Quod autem
 non idolis, sed Deo universorum tunc offerret cen-
 tenas et millemas victimas, nos aperte docet histo-
 ria: « Ivi, inquit, Salomo Gibeonem, ibi sacrifici-
 cabam, quoniam ea est altissima et magna, mille
 holocaustorum capax. Et obtulit Salomo super aram
 quæ erat in Gibeone, et apparuit Dominus in som-
 nis noctu Salomoni, et dixit ei, Petendo pete
 tibi ». Si autem sacrificia obtulisset idolis, Deus
 non remuneratus fuisset eum omne genus donis.
 Nam cum sapientiam magis elegisset, quam omnia
 quæ sunt aut videntur in vita bona, dedit ei in-
 numerabilis Deus sapientiæ gratiam, quantum 408
 capiebat natura, et divitias ac potentiam, pacatumque
 regnum supra omnes qui tunc fuerunt reges, ita ut
 ejus gloria pervaderet universam orbem terræ. Di-
 gna quoque sunt admiratione verba orationis ejus.
 C Nam cum in memoriam revocasset bona quæ fue-
 rant patris, et eum laudasset qui ea suppeditarat,
 obtulit pro se supplicationem: « Et nunc, Domine
 mi, Domine, tu substituisi servum tuum in locum
 Davidis patris mei. Ego autem sum parvus puer:
 et nescio ingressum meum, et exitum meum. Et
 servus tuus est in medio populi tui quem elegisti
 populum multum, sicut arena maris, quæ non nu-
 merabitur præ multitudine, et non recensabitur. Et
 dabis servo tuo cor prudens, ad audiendum et ju-
 dicandum populum tuum in justitia, ut discernat
 inter bonum et malum ». Per hæc autem docuit
 et naturæ imbecillitatem, et ætatis imperfectionem,
 et datæ potentiam, et multitudinem, et judiciorum
 pericula, et necessitatem, et petitionis
 D prudentiam. Quæ Dominus Deus, laudata

⁴¹ III Reg. III, 3. ⁴² ibid. 4, 5. ⁴³ ibid. 7, 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴¹ cat. ὥστε οὖν ἐντεϋθεν. ⁴² cat. et cod. a τῷ Θεῷ τὰς θυσίας προσφ. ⁴³ τῷ μέντοι — γραφή. καὶ
 μόνος δὲ Ἰωσάφ καὶ Ἰεζεκιὰς εἰς τὴν τελειότητα ἦγεν. ⁴⁴ cod. a τὰς χιλιόμβας. ⁴⁵ cod. a δεχομένη
 om. ⁴⁶ cod. a καὶ εἶπε Κύριος τῷ Σολομῶντι. ⁴⁷ οὐκ ἂν δὲ — τηνικ. βασιλ. cat. p. 668, εἰ δὲ τοῖς εἰδώλοις
 ἔθουε, οὐκ ἂν ὤφθη Κύριος, οὐκ ἂν ἀνταπέδωκεν αὐτῷ παντοδαπὰς δωρεάς· σοφίας τε χάριν, ὅσην ἡ φύσις
 ἐδέχεται, πλοῦτόν τε καὶ δυναστείαν καὶ εἰρήνην, καὶ βασιλείαν ὑπὲρ πάντας τοὺς τηνικὰδε βασιλέας ἐχαρι-
 σατο. ⁴⁸ cod. εἰς ἅπασαν τ. οἰκουμ. ⁴⁹ p. 668 ὑπὲρ αὐτοῦ. ⁵⁰ cat. ὡς τὴν ἄμμον.

NOTÆ.

(85) Χιλίαν. Ita quoque Græbuis legit III Reg.
 III, 4, et feliciter emendavit lectionem cod. Alex.
 lian. Omisit vero vocem δεχομένη, utpote quæ a
 textu Hebr. abest.

(84) Ὡς — θαλάσσης. Satis apposite hæc inserta
 sunt, quæ tamen in cod. Vatic. et Alex. l. c. desi-
 derantur.

petitione, et eam dedit, et a te addidit. Hanc etiam legem tulit in sacris Evangelicis : « Petite enim, inquit, regnum Dei, et iustitiam eius, et cætera omnia adjicientur vobis ». » Atque hæc quidem dona dedit Deus Salomoni, pollicitus est autem se omnem ejus curam gesturum : « Nam si ambulaveris, inquit, in via mea, ut custodias mandata mea et præcepta mea, in quibus ambulavit David **464** pater tuus, tuos quoque dies producam ». » Θεός, πάσης δὲ αὐτὸν ἀξιώσειν προμηθείας ὑπέσχετο : « Ἐὰν πορευθῆς γάρ, φησὶν, ἐν τῇ ὁδῷ μου, τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς μου, καὶ τὰ προστάγματα μου, ἐν οἷς ἐπορεύθη Δαβὶδ ὁ πατήρ σου, καὶ μακρυνεῖς ¹ (86) τὰς ἡμέρας σου. »

INTERR. XIII.

Quomodo est intelligendum, « Expergestus est Salomon, et ecce erat somnium » ?

Cum, inquit, surrexisset, recordatus est somni, et intelligens id divinam esse revelationem, reversus quidem est in metropolim, ante divinam autem arcam obtulit sacrificium gratiarum actionis.

INTERR. XIV.

Quare narrationem de duabus meretricibus instituit qui scripsit historiam ?

Voluit ostendere regis sapientiam. Est enim mentis revera sapientissimæ, ea quæ latent ostendere, quæ sunt occulta aperire, quæ naturæ sunt explorare, et in re controversa ei dandam permittere sententiam. Protinus ergo altera quidem ostensa est mater, altera vero fuit refutata.

INTERR. XV.

Cum Abiatharem movisset pontificatu, quomodo eum rursus collocavit una cum Sadoco ?

Magistratum ei eripuerat, non sacerdotii dignitatem. Nam sacerdotii dignitatem non ex electione habebant, sed ex majorum suorum successione.

INTERR. XVI.

Quæ suppeditabantur mensæ regis, quinam consumebant ?

Non solum ministri, sed etiam multitudo custodum corporis, scutati et hastati, et qui cum eo convivebantur principes.

465 INTERR. XVII.

Quinam sunt Ætham et Æman, quos Salomo superavit sapientia ?

Illo tempore nonnulli erant insignes sapientia:

¹ Matth. vi, 33.

² III Reg. iii, 14.

³ ibid. 15.

⁴ ibid. 16 seqq.

⁵ ibid. iv, 4.

⁶ ibid. 22 seqq.

⁷ III Reg. iv, 31.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸¹ cat. et cod. προστέθεικε. ⁸² cod. α νενομοθέτηκεν. ⁸³ cat. καὶ ταῦτα προστέθ. ⁸⁴ cat. p. 669 et cod. α δὲδωκώς. ⁸⁵ cat. et cod. α μακρυνῶ. ⁸⁶ cod. α κατὰ τὰς ἑτέρας τὰς δύο. cat. p. 670 κατὰ τ. δύο ἑταιρίδας. ⁸⁷ cat. βουληθεὶς σοφίαν. ⁸⁸ cat. p. 671 εἶχε. ⁸⁹ cod. α μόνοι. ⁹⁰ cat. p. 675 Ἀδάμ. ⁹¹ cat. κατ' ἐκεῖνον καιρὸν. cod. α κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, mox utroque loco ἐπὶ σοφία.

NOTÆ.

(85) *Αἰτεῖτε*. Rec. lectio l. c. est ζητεῖτε πρῶτον.

(86) *Μακρυνεῖς*. Rec. lectio l. c. est πληθυνῶ. Editio Complut. habet μακρυνῶ, quam secutus est Interpres.

πίας τὸ μέγεθος, καὶ τὸ τῆς κρίσεως ἐπικρίδουν, καὶ τῆς φρονήσεως τὸ ἀναγκάζον, καὶ τὸ συνειτὸν τῆς αἰτήσεως. Ὅθεν ὁ Δεσπότης Θεὸς ἐπαινέσει· τὴν αἰτήσιν, καὶ ταύτην ἔδωκε, καὶ τὰλλα προὔτειθεῖκε ⁸¹. Τοῦτο κἀν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ Δεσπότης ἐνομοθέτησεν ⁸². « Αἰτεῖτε (85) γάρ, φησὶν, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα προστεθήσεται ⁸³ ὑμῖν. » Ταῦτα μέντοι τῷ Σολομῶντι τὰς δωρεὰς δίδωκεν ⁸⁴ ὁ Θεός, ἐν τῇ ὁδῷ μου, καὶ τὰ προστάγματα μου, ἐν οἷς ἐπορεύθη Δαβὶδ ὁ πατήρ σου, καὶ μακρυνεῖς ⁸⁵ (86) τὰς ἡμέρας σου. »

B

EPOT. II'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἐξηνείσθη Σολομῶν, καὶ ἰδοὺ ἐνύπνιον » ;

Διαναστάς, φησὶ, τοῦ ὄνειρατος ἀνεμνήσθη· καὶ συνειὶς θεῖαν οὖσαν τὴν ἀποκάλυψιν, ἐπανήλαθε μὲν εἰς τὴν μητρόπολιν, πρὸ δὲ τῆς θείας κιβωτοῦ χαριστήριον θυσίαν προσήνεγκεν.

EPOT. IA'.

Τὸ κατὰ τὰς δύο ⁸⁶ ἑταιρίας διήγημα τίνος χάρις τέθεικεν ὁ τῶν ἱστοριῶν γραψάμενος ;

Ἐπιδειξάει τὴν τοῦ βασιλέως ἐβουλήθη σοφίαν ⁸⁷. Σοφωτάτης γὰρ τῷ ὄντι διανοίας, τὸ τὰ λανθάνοντα δεῖξαι, καὶ τὰ κεκρυμμένα δηλώσαι, καὶ προσενεγκεῖν τῇ φύσει τὴν βάσανον, καὶ αὐτῇ τῆς δίκης ἐπιτρέψαι τὴν ψήφον. Αὐτίκα γοῦν ἡ μὲν μήτηρ ἐδείχθη, ἡ δὲ οὐ μήτηρ ἠλέγχθη,

EPOT. IE'.

Παύσας τὸν Ἀδιάθαρ πῶς αὐτὸν πάλιν συνέταξε τῷ Σαδῶκ ;

Τὴν ἀρχὴν ἀφείλετο, οὐ τῆς ἱερωσύνης ἐγύμνωσεν. Τὴν γὰρ τῆς ἱερωσύνης ἀξίαν οὐκ ἐκ χειρωτορίας, ἀλλ' ἐκ γονικῆς εἶχον ⁸⁸ διαδοχῆς.

EPOT. IG'.

Τὰ χορηγούμενα τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως τίνος ἀνήμισκον ;

Οὐχ οἱ θεράποντες μόνον ⁸⁹, ἀλλὰ καὶ τῶν σωματοφυλάκων τὸ πλῆθος· ἀσιτιδηφόροι καὶ δορυφόροι, καὶ οἱ συνεσιθίμενοι ἄρχοντες.

EPOT. IZ'.

Τίνος οἱ περὶ τὸν Αἰθάμ ⁹⁰ καὶ Αἰμάν (87), οὗς ἀπέκρυψεν ὁ Σολομῶν τῇ σοφίᾳ ;

Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ⁹¹ ἦσαν τινες ἐν σοφίᾳ ἐπι-

σημοι· ὄθεν αὐτῶν καὶ ὀνομαστὶ ἐμνησθη ⁸². Ὁ δὲ Α A
Αἰθάμ καὶ Αἰμάν τῶν ψαλμοῦδων ἦσαν, ἐν κινύ-
ραις, καὶ ναύλαις, καὶ κυμβάλοις τὸν Θεὸν ἀν-
υμνοῦντες.

unde etiam eorum nominatim meminit. *Ætham*
autem et *Æman* erant ex psalmistis, Deum lau-
dantes in citharis, nabliis, et cymbalis.

ΕΡΩΤ. ΙΗ΄.

INTERR. XVIII.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἐλάλησε περὶ τῶν ξύλων,
ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ, καὶ ἕως τῆς
ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης ἐκ τοῦ τοίχου, »
καὶ τὰ ἐξῆς.

Quomodo est intelligendum illud: « *Locutus est de*
lignis, a cedro quæ est in Libano, usque ad hy-
sosorum quæ exit ex pariete », et cætera?

Καὶ τὰς φύσεις, καὶ τὰς δυνάμεις, καὶ τῶν βοτα-
νῶν, καὶ τῶν δένδρων, καὶ μέντοι καὶ τῶν ἀλόγων
ζῴων πεφυσιολογηθέναι αὐτὸν εἴρηκεν· ἐντεῦθεν ⁸³
οἶμαι καὶ τοὺς τὰς ἰατρικὰς βιβλούς συγγεγραφέτας
ἐρανίσασθαι πάμπολλα· καὶ τῶν θερμῶν καὶ ψυ-
χρῶν, καὶ μέντοι καὶ τῶν ξηρῶν καὶ τῶν ὑγρῶν συν-
θεῖναι τὰς τάξεις, καὶ ἦγε τῆσδε τῆς βοτάνης ὅσω ⁸⁴
καὶ μέτρον θερμότερα ἢ ψυχρότερα· καὶ τοῦδε τοῦ
ζῴου τῆδε τὸ μόνον τίνος πάθους ἀλεξιφάρμακον·
ὅλον ἢ τῆς αἰνῆς χολῆ, ἢ τὸ λέοντειον στέαρ, ἢ τὸ
τύριον αἶμα, ἢ τῶν ἐχιδνῶν αἱ σάρκες. Περὶ τοῦ-
των γὰρ οἱ σοφοὶ τῶν ἰατρῶν συγγεγράφασιν, ἐκ τῶν
Σολομώντι ⁸⁵ συγγεγραμμένων εἰληφότες ⁸⁶ τῶν
πρώτων τὰς ἀφορμάς.

Dicit cum philosophando disseruisse de natura
et potestatibus herbarum, et arborum, et bruto-
rum etiam animalium: adeo ut hinc plurima, ut
arbitror, mutuati sint, qui libros scripserunt me-
dicinæ, calidorumque et frigidorum, siccorumque
et humidorum ordinem composuerunt, et quanto
B hæc herba sit illa calidior aut frigidior, et hæc pars
istius animalis cujus sit morbi medicamentum:
verbi gratia, fel hyænae, aut adeps leonis, aut tau-
rinus sanguis, aut viperarum carnes. De his enim
sapientes medici scripserunt, ab iis quæ scripta
sunt a Salomone scribendi primam accipientem
occasionem.

ΕΡΩΤ. ΙΘ΄.

466 INTERR. XIX.

Τί ἐστι, « Καὶ ἔδωκεν αὐτὰς Φαραὼ ἀποστολάς
τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ, γυναικὶ Σολομώντος (88);
Ἄς εἶλε πόλεις προίκα αὐτῇ δέδωκε, τῷ Σολο-
μῶντι. κατεγγυήσας (89).

Quid est: « *Et remisit ipsas Pharaõ filiæ suæ uxori*
Salomonis »?

Quas cepit urbes, ei dedit dotem, cum eam de-
spunderet Salomoni.

ΕΡΩΤ. Κ΄.

INTERR. XX.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἀπέστειλε Χιράμ βασιλεὺς
Τύρου τοὺς παῖδας αὐτοῦ (90), χρίσαι τὸν Σο-
λομῶντα ἀντὶ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ⁹¹;
Χρίσιν τὴν ⁹² χειροτολίαν ἐκάλεσεν· οὐχ ὅτι ὁ ἀλ-
λόφουλος ἔχρισε τοῦ Ἰσραὴλ τὸν βασιλέα· ἀλλ’ ὡς πα-
τρόφης φίλος, σύμψηφος ἐγένετο τῇ βασιλείᾳ.

Quomodo est intelligendum illud: « *Misit Chiram*
rex Tyri servos suos ad unguendum regem Salo-
monem pro Davide patre suo »?

Unctionem appellavit electionem: non quod alie-
nigena ungeret regem Israelis: sed ut paternus
amicus regnum suo approbavit suffragio.

ΕΡΩΤ. ΚΑ΄.

INTERR. XXI.

Τὸ μαχεῖρ (91) τί σημαίνει;
Μέτρον ἐρμηνεύεται· « Ἐδωκε γὰρ, φησὶν, ὁ Σο-
λομῶν τῷ Χιράμ εἴκοσι χιλιάδας κόρων πυροῦ μαχεῖρ
τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ εἴκοσι χιλιάδας βῆθ (92) ἐλαίου
κεκομμένου. » Τὸ δὲ βῆθ οἱ ἄλλοι (93) βάτον ἤρ-

• III Reg. iv, 33. d ibid. 34, edit. Rom. • III Reg. v, 4. f ibid. 11.

Quid sibi vult machir?
Exponitur mensura. « Dedit enim, inquit, Salo-
mon Chiramo vicies mille coros frumenti machir
domui ejus, et vicies mille beth olei contusi. » Illud
beth alii interpretati sunt batum. Batus autem est

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸² cod. a ἐπεμνήσθη. ⁸³ ἐντεῦθεν — πάμπολλα. cat. p. 674, ὡς ἐντεῦθεν δομᾶσθαι καὶ τοὺς τὰς
ἱστορικὰς βιβλούς συγγεγραφέτας, καὶ ἐρανίσασθαι πάμπολλα. ⁸⁴ cat. et cod. a πόσω. ⁸⁵ cat. τοῦ Σολο-
μῶντος. ⁸⁶ Post συγγεγρ. utriusque loco, ὡς οἶμαι, τῶν πρώτων εἰληφότες (cod. a εἰληφότων) τὰς
ἀφορμάς. ⁸⁷ cod. a ἀντὶ Δ. τ. π. αὐτοῦ. ⁸⁸ cat. p. 675. Χρίσιν νῦν τῆν, etc. Mox post ἐκάλεσεν sic,
⁸⁹ γὰρ ὡς ἀλλόφουλος ἔχρισε τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα· ἀλλ’ ὡς πατρόφίλος σύμψηφος ἐγένετο τῆς βασιλείας.

NOTÆ.

(88) Καὶ ἔδωκεν — Σολομῶντος. Hæc non nisi
in cod. Vatic. ad finem cap. iv leguntur. Desunt
in textu Hebr. in cod. Alex. ac in edit. Ald. et
Compl.

(89) Ἄς — κατεγγυήσας. Hæc in Hexaplo ad cap. 9
relata fuisse patet e Scholiis editioni Rom. insertis.
Vid. Bosius in Not. ad finem cap. iv et ix, et Monf.
l. c. t. I, p. 357.

(90) Χρίσαι — αὐτοῦ. Ita leg. l. c. in cod. Va-
tic. Sed Alex. ac editio Ald. et compl. habent ἤκουσε
γὰρ ὅτι αὐτὸν ἔχρισαν εἰς βασιλεία ἀντὶ κ. τ. λ. Hæc
posterior interpretatio præferenda est, propius
enim ad textum Hebr. I Reg. v, 45, accedit, et re-
liquorum interpretum consensu munitur. Hæc vero

alium locum in Hexaplo nacta esse patet e scholio
cod. Coislin. apud Monf. l. c. p. 352.

(91) Μαχεῖρ. Ita in cod. Vatic. exprimitur vox
מַחֵיִר cibus I Reg. v, 25, quam Symm. bene per τρο-
φήν, Aquila autem per διατροφήν vertit; idem enim
est quod הלֶחֶם Isa. ix, 4, 18. Sed codex Alex. et
ed. Compl. habent μαχάλ, ed Ald. μαχίλ. Errasse
videtur Bosius, qui in Nolis ad III Reg. v, 11, ob-
servat, Nostrum legisse μαχλέτ.

(92) Βῆθ. In textu Hebr. l. c. est טַבַּח sicque h. l.
etiam debuisset poni κόρους. In cod. Vatic. leg.
βαθ.

(93) Οἱ ἄλλοι. De Symmacho testis est Monf. l. c.

mensura Palestinae, quæ continet, ut dicit Josephus, septuaginta et quatuor choas, seu congios.

467 INTERR. XXII.

Cur non statim quam primum rex factus est, sed quarto anno cepit ædificare templum ?

Prius paravit materiam, deinde jecit fundamenta. Hoc etiam docuit historiographus : « Et paravit lapides et ligna tribus annis ad ædificandam domum h. »

INTERR. XXIII.

Si templum ædificavit lapidibus non cæsis securibus, cur opus fuit tot latomis ?

Ipsum templum ædificavit ex lapidibus non cæsis, cum divina voluisset Providentia ut invenirentur ejusmodi sua sponte nati lapides, ut ad eos compingendos nullo ferro esset opus, sed supra omnem artem ædificandi apte inter se conjungerentur. Sectis autem lapidibus exstructus fuit templi ambitus, et regia, et murus metropolis, et aliæ urbes quas effecit munitiores. Summatim autem exponam templi ædificium. Ejus longitudo erat sexaginta cubitorum : latitudo autem viginti. Versum autem erat non ad orientem, ut qui precabantur non adorarent solem orientem, sed Dominum solis. Nemo autem miretur si, cum dixerit Scriptura xi cubitorum longitudinem, xx autem latitudinem, ego longitudinem dixerim esse lx. Nam 468 paulo post meminit etiam aliorum viginti, Sancta sanctorum commemorans. Hæc etiam Dabir nominat. Ergo templum quidem reliquum xi. erat cubitorum, xx autem cubitorum erant Sancta sanctorum. Cum templo rursus ædificata fuerant aliæ quoque extrinsecus domunculae, ut et ædificium contingerent, et nullus ex Levitis tangeret parietes templi. Solis enim sacerdotibus ingredi licebat ad prius templum, quod vocabatur Sancta. In adytum autem interius, quod appellavit Sancta sanctorum, ne ipsis quidem licebat ingredi. Soli enim Pontifici mandatum erat ut ea tangere auderet quæ non erant tangenda : et neque ei semper, sed mense septimo, die propitiationis. In illis autem

6 III Reg. vi, 1. h III Reg. v, 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁹ cat. p. 677, ἐδομ. ξέστας. ⁷⁰ cat. τέσσαρας χόας (cod. α χόεις) χωρῶν, ὡς φησιν Ἰώσηπος. ⁷¹ cod. α τῷ τετάρτῳ. ⁷² cod. α, τοῦτο δὲ καὶ. Deinde cat. p. 678, διδάσκει λέγων. ⁷³ οἰκοδ. τοῦ ναοῦ. ⁷⁴ Qu. 23 initium usque ad ὄχυρωτ. ἀπέφηθεν exstat in cat. p. 678, ad cap. v, 17. Reliqua vid. ib. p. 680, ad cap. vi, 2-6. ⁷⁵ cat. p. 680, μήκος αὐτοῦ πήχεις ἐξήκοντα, εἴκοσι, etc. ⁷⁶ cat. ἦλλον ἀνατέλλοντα. ⁷⁷ Θαυμαζέτω—ἀγίων τὰ ἅγια. cat. λέγει δὲ ἡ Γραφή τέσσαράκοντα πήχεις ἔχειν τὸ μήκος τῶν ναῶν, ἀλλ' οὐκ ἐναντιοῦται. Χωρὶς γὰρ τῶν λεγομένων Ἅγια ἁγίων, ἃ καὶ Δαβὶδ ὀνομάζει, ὁ ἄλλος ναὸς τέσσαράκοντα πήχων ἦν. Αὐτὰ δὲ τὰ Ἅγια ἁγίων ἄλλων εἴκοσι πήχων ἦν, Συνοκοδ., etc. ⁷⁸ cat. εἰς τὸν καλ. ἄγ. post. ἅγια, cat. brevius, εἰς γὰρ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων οὐδὲ τούτοις ἐπιβαίνειν ἐξῆν.

NOTÆ.

(94) Ἐβδομήκοντα καὶ τέσσαρας χόας. Josephus, *Ant. Jud.* lib. viii, eximie cap. 2, refert, batum unum cepisse 72 sextarios. In scholio autem jam citato apud Montf., ubi etiam Josephi auctoritas interponitur, legimus, batum tenuisse 70 sextarios et 10 choas.

(95) Τὸ δὲ — ἐζησηεν. Cum his confer scholion apud Montf. l. c. p. 552

(96) Ἐξήκοντα. Codex Vatic. III Reg. vi, 2, ha-

μήνευσαν. Ὁ δὲ βᾶτος μέτρον ἐστὶ Παλαιστίνων, ἐβδομήκοντα ⁶⁹ καὶ τέσσαρας χόας ⁷⁰ (94) χωρῶν, ὡς Ἰώσηπος ἐφησεν (95).

EPQT. KB'.

Τί δήποτε οὐκ εὐθὺς βουσιλεύσας, ἀλλ' ἐν τετάρτῳ ⁷¹ ἔτει τῆς οἰκοδομίας ἤρξατο;

Τὰς ὕλας ἠγρέπισε πρότερον· εἶθ' οὕτω κατέπηξε τὰ θεμέλια· τοῦτο καλ ⁷² ὁ ἱστοριογράφος ἐδίδαξε· « Καὶ ἠτοίμασε τοὺς λίθους, καὶ τὰ ξύλα, τρισὶν ἔτεσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ οἴκου ⁷³. »

EPQT. KIΓ'.

Εἰ λίθοις ἀπελεκήτοις τὸν ναὸν ὠκοδόμησε, ποῦ τοσοῦτων ἔδειτο λατόμων;

Αὐτὸν τὸν ναὸν ἐξ ἀπελεκῆτων ὠκοδόμησε λίθων, τῆς θείας Προνοίας τοιοῦτους αὐτοφύεις εὐρεθῆναι λίθους ἐθελησάσης, ὥστε μηδεὺς εἰς ἄρμονίαν δεηθῆναι σιδήρου, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων οἰκοδομικῆν τέχνην ἀλλήλοις συναρμοσθῆναι. Τοῖς δὲ τμητοῖς λίθοις τὸν τοῦ ἱεροῦ περιβόλον ἐδομήσατο, καὶ τὰ βασιλεια, καὶ τὸ τῆς μητροπόλεως τεῖχος, καὶ τὰς ἄλλας πόλεις, ἃς ὄχυρωτέρας ἀπέφηθεν. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ τοῦ νεῦ τὴν οἰκοδομίαν ἐκφράσω. Τοῦτο τὸ μήκος ἐξήκοντα (96) πήχων ἦν, εἴκοσι ⁷⁵ δὲ τὸ εὖρος. Ἐτέτραπτο δὲ οὐ πρὸς ἔω· ἵνα οἱ προσευχόμενοι μὴ τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα ⁷⁶ προσκυνῶσιν, ἀλλὰ τὸν τοῦ ἡλίου Δεσπότην. Θαυμαζέτω ⁷⁷ δὲ μηδεὶς, εἰ τῆς θείας Γραφῆς τέσσαράκοντα πήχων τὸ μήκος, εἴκοσι δὲ τὸ εὖρος εἰρηκυίας (97), τὸ μήκος ἐξήκοντα εἶπον ἐγώ. Μετ' ὀλίγα γὰρ καὶ τῶν ἄλλων εἴκοσι ἐπιμέμνηται, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἐπιδεικνύσα. Ταῦτα καὶ Δαβὶρ (98) ὀνομάζει. Οὐκοῦν τέσσαράκοντα μὲν πήχων ὁ ἄλλος ναὸς ἦν, εἴκοσι δὲ τῶν ἁγίων τὰ Ἅγια. Συνοκοδομητο δὲ τῷ ναῷ καὶ ἐξῴθεν οἰκίσκοι ἕτεροι, ὥστε καὶ τὴν οἰκοδομὴν συνέχειν, καὶ μηδένα τῶν Λευιτῶν προσφάσειν τοῖς τοῦ ναοῦ τοίχοις. Μόνους γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν εἰσιτητὸν ἦν εἰς τὸν πρῶτον ναὸν τὸν καλούμενον Ἅγια ⁷⁸· εἰς δὲ τὸ ἄδυτον καὶ ἀνάκτορον, ἅπερ Ἅγια τῶν ἁγίων ὀνόμασεν, οὐδὲ τοῦτοι· ἐπιβαίνειν ἐξῆν. Μόνος γὰρ ὁ ἀρχιερεὺς τῶν ἀψάυτων κατατολμᾶν ἐπετέτακτο· καὶ οὐδ' οὗτος ἀεὶ, ἀλλ' ἐν τῷ ἐβδομῷ μηνί, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἰλασμοῦ. Ἐν δὲ γε τοῖς οἰκίσκοις ἐκείνοις, τοῖς ἐν κύκλῳ τοῦ ναοῦ δεδο-

μὲν τέσσαράκοντα, nostrā autem lectio in scholis edit. Rom. ad h. l. ea dicitur quæ in Hexaplo et exemplaribus accuratioribus inventa sit.

(97) Τῆς — εἰρηκυίας. At vero in textu Hebr. I Reg. vi, 2, longitudo dicitur fuisse sexaginta, latitudo autem 20 cubitorum. Conf. Montf. l. c. p. 255.

(98) Δαβὶρ. Alii legunt Δαβίρ. Hac voce Hebraica in primis Aquila et Symm. utuntur.

μημένους, τὰ τῆς θείας λειτουργίας ἀπειθόντες ἄσχευη. Τοῦ δὲ τοῦ ναοῦ προπύλαιον, ὅπερ (99) Αἰ-λάμ ὠνόμασται τῇ Ἑβραίων φωνῇ, ἰσόμετρον μὲν εἶχε τῷ πλάτει τοῦ ναοῦ τὸ μήκος, δέκα δὲ πήχεων τὸ εὖρος. Φωταγωγούς δὲ ὁ ναὸς εἶχεν, ἐνδοθεν μὲν εὐρείας, ἐξωθεν δὲ στενὰς ἄγαν, διατρήτους δὲ λίθοις κεκαλυμμένας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ. « Ἐποίησε τῷ οἴκῳ θυρίδας δικτυωτάς (1) κρυπτάς⁹⁹. » *Μελάθρα* δὲ καλεῖ, τοὺς ἐν κύκλῳ τοῦ ναοῦ δεδομημένους¹⁰⁰ οἰκίσκους (2) · θαυμαζέτω δὲ μηδεὶς, εἰ πενταπήχεις μὲν οἱ ἐπιπέδοι ἦσαν, ἑξαπήχεις δὲ οἱ διώροφοι¹⁰¹, ἑπταπήχεις δὲ οἱ τριώροφοι. Οἱ τοίχοι γὰρ ἦσαν εὐρύτεροι κάτω, ὥστε φέρειν τῆς οἰκοδομίας τὸ βάρος. Ἀραιροῦμένου δὲ κατὰ μέρος τοῦ εὗρους, προσετίθη τῶν μὲν διωρόφων ὁ πῆχυς, τοῖς δὲ τριωρόφοις οἱ δύο. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἱστοριογράφος ἐδήλωσεν, ὅτι διὰ στήμα ἔδωκε τῷ τοίχῳ κύκλιον τοῦ οἴκου, ὅπως μὴ ἐπιλάβωνται τῶν τοίχων τοῦ οἴκου. Ἰώσηπος (3) μέντοι φησὶ, καὶ αὐτὸν τὸν ναὸν διώροφον γεγενῆσθαι, καὶ πᾶν τὸ ὕψος ἑκατὸν εἴκοσι πήχεις εἶναι. Τοῦτο δὲ καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος διδάσκει¹⁰².

ΕΡΩΤ. ΚΔ' 93.

Πῶς τοιτέον τὸ, « Σφύρα καὶ κέλιξ, καὶ πᾶν σκεῦος σιδηροῦν οὐκ ἠκούσθη ἐν τῷ οἰκοδομεῖσθαι αὐτόν; »

Καὶ ἦδη ἔφη, ὅτι τὸν ναὸν ἐξ αὐτοφωῶν ἠκοδόμημα λίθων · τοὺς δὲ γε τριητούς λίθους, δὲ ὦν τοῦ ναοῦ τὸν περίθελον κατασκεύασεν, ἐν τῷ ὄρει ἑσθῆναι, καὶ ἀλλήλοις συναρμοθῆναι¹⁰³ προσέταξεν, ἵνα μηδεμίαν λοιπὴν ἐργασίαν προσδετῶσι. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁ συγγραφεὺς ἠνέλετο, ὡς ὑπερῶα εἶχεν ὁ ναός. « Εἰλικτῆ (4) γὰρ, φησὶν, ἦν ἡ ἀνάβασις· εἰς τὴν μέσην, καὶ ἐκ τῆς μέσης ἐπὶ τὰ τριώροφα. » Εὐρύτατος γὰρ ὁ τοίχος ὦν κοχλιώδῃ¹⁰⁴ τὴν ἀνάβασιν εἶχε· τοῦτο γὰρ εἶπεν εἰλικτῆν. Συναίσι δὲ αὐτὸν κεδρίνας συνακάλυψεν¹⁰⁵ ἅπαντα · καὶ πάλιν χρυσῶ τὰς σκιάδας κατέκρυψεν. Ἐνδέσμοις δὲ τὰς ἱμαντίας ἐκάλυπεν. Ἐφη δὲ ταῦτα,¹⁰⁶ ἐκ κέδρου κατασκευά-

domineulis, quæ erant ædificate in circuitu templi, reponebantur va a divini ministerii. Templi autem vestibulum, quod lingua Hebraea nominatum fuit *Ælam*, habebat quidem longitudinem latitudini templi mensura æqualem, decem autem cubitorum latitudinem. Habebat porro templum fenestras intrinsecus latas, extrinsecus autem valde angustas, oblectas perforatis lapidibus. Hoc enim significat illud : « Fecit autem ædi fenestras reticulatas occultas i. » *Μελάθρα* autem vocat i domunculas in circuitu templi ædificatas. Nemo autem miretur ea quæ in solo erant quinque fuisse cubitorum, sex autem quæ in secunda contignatione, septem quæ in tertia. Nam parietes inferius latiores erant, ut ferrent **469** pondus ædificii. Ablata autem sensim latitudine, secundo tabulato adjectus est cubitus, duo item tertio. Docuit autem hoc etiam historiographus, quod intervallum dederit parieti in circuitu domus, ne attingerent parietes templi. Josephus autem dicit ipsum etiam templum fuisse duorum tabulatorum, et universam altitudinem fuisse centum et viginti cubitorum. Hoc autem significavit etiam liber Paralipomenon.

• INTER. XXIV.

Quomodo est intelligendum quod malleus et securis, et quodvis instrumentum ferri, non fuerit auditum, cum templum ædificaretur¹⁰⁷?

Jam dixi quod templum ædificaverit ex sponie natis lapidibus; sectos autem lapides, quibus construxit ambitum templi, jusserit in monte poliri, et inter se concinnari, ut nulla de cætero egerent operatione. Hic autem tacite significavit scriptor, quod tabulata haberet templum : « Volubilis enim, inquit, in medio erat ascensus, et ex medio ad tertia tabulata¹⁰⁸. » Murus enim cum esset latissimus, habuit ascensum instar cochleæ, hoc enim; dixit volubilem. Tabulis autem cætrinīs contextit omnia, et cursus auro obduxit tabulas. Ligamenta autem vocavit¹⁰⁹ contignationes. Dixit autem eas fuisse constructas ex cedro, secundum quinque

¹ III Reg. vi, 4. ⁱ ibid. 5. ^κ ibid. 7. ^λ ibid. 8. ^μ ibid. 10.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁹ cat. καὶ κρυπτάς. ¹⁰⁰ cat. τοὺς οἰκίσκους τοὺς ἐν κύκλῳ τοῦ ναοῦ ἔδομ. ¹⁰¹ cat. διώροφοι et τριώροφοι, sicque deinde. ¹⁰² cat. ἡ βίβλος δεδήλωκε. ¹⁰³ Qu. 24 tredecim habet partes. 1) Initium usque ad προσδεθῆσθαι exstat in cat. p. 681, ad cap. vi, 7. 2) καὶ — εἰλικτῆν vid. ib. p. 682, ad vers. 8. 3.) συναίσι — κατέκρυψεν vid. ib. p. 683, ad vers. 9. 4) ἐνδέσμοις — δεθῆναι vid. ib. ad vers. 10. 5) ὅτι λυχνίαν, p. 470, vid. ib. p. 684, ad vers. 11-20. 6.) εἶτα — ἱερουργίαν, p. 471, vid. ib. p. 485, ad vers. 23-30. 7) κατασκεύασε — ἔχοντα vid. ib. p. 688, ad cap. vii, 15-18. 8) ἐπόσμου — τῷ πάχει, vid. ib. ad vers. 19, 20. 9) ἐποίησε — μιμούμενον vid. ib. p. 689, ad vers. 25-26. 10) τὰς δὲ — βάσεις εἶπα vid. ib. ad vers. 27. 11) τοὺς δὲ — ἐπετίθετο, p. 472, vid. ib. p. 694, ad vers. 58. 39. 12) Θερμαστρεῖς — εἰώθαμεν vid. ib. ad vers. 40. 13.) κατεσκεύασε et rel. vid. ib. p. 692, ad vers. 41-49. ¹⁰⁴ cod. α συναρμοσθῆναι. cat. p. 681 προσαρμοσθῆναι. ¹⁰⁵ Utroque loco ἐλικτῆ sicque deinde passim. ¹⁰⁶ Utrouque loco κοχλιωειδῆ. ¹⁰⁷ cat. p. 683 ἐνεκάλυψεν. ¹⁰⁸ κατὰ π. λίθ. τιθεῖς ἱμαντίας, καὶ ταῦται; etc.

NOTÆ.

(99) Προπύλαιον ὅπερ. x. τ. λ. Symmachus vocem ΠΥΛΗΝ interpretatur πρόπυλον, Aquila autem πρόδομον, III Reg. vii, 6. (1) Δικτυωτάς. Hæc lectio, quæ desideratur apud Bosium, parum differt ab ea quam ed. i. o Compl. et codex Coisl. a Montf. p. 352 citatus, habent.

Utrouque loco leg. δεδικτυωμένας. Rec. lectio in versione τῶν Ο'. l. c. est παρακρυπτομένης. (2) *Μελάθρα* - οἰκίσκους. Conf. p. 471. (3) *Ἰώσηπος*. *Antiq. Jud.* lib. viii, cap. 3. (4) *Εἰλικτῆ*. Ita habet codex Alex. sed in Vatic. leg. ἐλικτῆ.

cubitos lapidum : his totum ædificium fuisse devinctum. Quod autem templum esset sexaginta cubitorum, hinc licet discere. **470** Cum enim dixisset quadraginta cubitorum fuisse longitudinem, postea rursus adjecit : « Et ædificavit viginti cubitos, ab extremo muro latus unum, a pavimento usque ad trabes. Et fecit usque ad Dabir parietem ad Sancta sanctorum. Et quadraginta cubitorum erat ipsum templum, quod erat e regione Dabir, in medio domus intrinsecus, ut poneret ibi arcam fœderis Domini. Viginti cubitorum longitudo, et viginti cubitorum latitudo, et viginti cubitorum altitudo ejus : et vestivit illud auro conclusum ⁿ. » Sexaginta ergo cubitorum erant quæ dicuntur Sancta, viginti autem Sancta sanctorum, quæ Dabir etiam vocata sunt. Hoc vero in iis quæ sequuntur clarius licet videre. « Fecit enim, inquit, altare e regione Dabir ^o. » Altare enim suffitus situm erat ante velum, hinc quidem habens mensam, illuc vero candelabrum. Deinde rursus nos docuit quod *Dabir* vocet Sancta sanctorum. « Fecit enim, inquit, in Dabir duo Cherubim ^p. » Eorum unusquisque decem erat cubitorum, ita ut altera quidem ala tangeret parietes, alarum autem extremitates simul conjungerentur, et arcam cooperirent. Omnia autem cooperta fuerant auro, et tectum, et pavimentum, et Cherubini, et parietes, et ostia, adeo ut intus nulla cerneretur alia materia. Sicut autem interna erant bifariam divisa, ita etiam quæ erant sub dio. Ex his enim alia quidem toti populo pervia erant : alia vero sacerdotibus et Levitis. Hos autem ab illis arcebat septum non admodum altum : sic ut illi qui separati erant, extrinsecus ministeria sacrificiorum cernerent. **471** Fecit autem duas quoque columnas ex materia ænea, et forma et materia spectabiles. Nam altitudo quidem, absque capitellis, octodecim erat cubitorum ; quatuordecim autem circuitus. Imposuit etiam illis et capitella ex eadem materia, et lilia maxima capitellis, et reticulatum quoddam ornamentum appensa habens mala punica. Hæc vero ornabant vestibulum, ferentia melathron factum ex eadem materia. *Melathron* autem vocavit, quod nunc ab aliis vocatur *epistylum*. Hoc autem ostendit etiam historia, dicens : « Additamentum melathron super utriusque columnæ crassitudinem ^q. » Fecit etiam labrum æneum, quod propter magnitu-

σθαι, καὶ κατὰ πέντε λίθων πηχεις (5) τούτων ἄπασαν τὴν οἰκοδομίαν δεσῆναι (6). Ὅτι δὲ ἐξήκοντα πήχειων ἦν ὁ ναὸς, ἐντεῦθεν⁸⁹ καταμαθεῖν εὐπετέι. Εἰρηκῶς γὰρ ἦδη, ὅτι τεσσαράκοντα πήχειων ἦν τὸ μῆκος, μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπήγαγε· « Καὶ ὠκοδόμησε τοὺς εἴκοσι πηχεις, ἀπ' ἄκρου τοῦ τοίχου τὸ πλεῦρον τὸ ἐν, ἀπὸ ἐδάφους ἕως τῶν δοκῶν, καὶ ἐποίησεν ἕως τοῦ θαβείρου τὸν τοίχον εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Καὶ τεσσαράκοντα πήχειων ἦν αὐτὸς ὁ ναὸς ὁ καταπρόσωπον τοῦ θαβείρου· ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου ἔσωθεν, τοῦ δοῦναι ἐκεῖ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης Κυρίου. Εἴκοσι πήχειων τὸ μῆκος, καὶ εἴκοσι πήχειων τὸ πλάτος, καὶ εἴκοσι πήχειων τὸ ὕψος αὐτοῦ, καὶ περιέσχεν αὐτὸ ⁹⁰ χρυσίῳ συγκεκλεισμένον (7). »

B Ἄγια· εἴκοσι δὲ τὰ ἅγια⁹¹ τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ καὶ θαβείρου ὀνόμαστο. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξῆ; σαφέστερον ἴδοι τις ἂν. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, θυσιαστήριον κατὰ πρόσωπον τοῦ θαβείρου. » Τὴ γὰρ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος πρὸ τοῦ καταπετάσματος ἔκειτο, ἔνθεν μὲν ἔχον τὴν τράπεζαν, ἔνθεν δὲ τὴν λυχνίαν. Εἶτα πάλιν ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὡς θαβείρου τὰ ἅγια τῶν ἁγίων καλεῖ. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, τὸ θαβείρου δύο Χερουθὶμ. » Τούτων δὲ ἕκαστος δεκάπηχυς ἦν, ὥστε ὀλίτερον μὲν τῶν πτερῶν τοῖς τοίχοις πελάζειν, τὰς δὲ τῶν ἐτέρων ἀρχὰς ἀλλήλοις συνάπτεισθαι, καὶ συγκαλύπτειν τὴν κιβωτὸν· πάντα⁹² μέντοι χρυσῷ συνεκαλύπτο· καὶ ὁ ὄροφος, καὶ τὸ ἔδαφος, καὶ τὰ Χερουθὶμ, καὶ οἱ τοῖχοι, καὶ αἱ θύραι· ὥστε μηδεμίαν ἐτέραν ἔνδον ὕλην ὄρασθαι.

C Ὅτι περὶ δὲ τὰ ἔνδον διγῆ διήρητο· οἷτω δὴ καὶ τὰ ὑπαίθρα. Τούτων γὰρ τὰ μὲν ἦν βατὰ παντὶ τῷ λαῷ, τὰ δὲ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευίταις. Διείργε δὲ τοῦτους⁹³ ἀπ' ἐκεῖνων θριγκίον οὐχ ὑψηλόν, ὥστε καὶ τοὺς ἀπεσοχονισμένους τῶν ἔνδον, ἔξωθεν θεωρεῖν τὴν τῶν θυσῶν ἱερουργίαν. Κατεσκευάσατο δὲ καὶ δύο στύλους ἐξ ὕλης χαλκοῦ, ἀξιοθέατον καὶ εἶδος καὶ μέγεθος ἔχοντας. Τὸ μὲν γὰρ ὕψος, δίχα τῶν κεφαλίδων, ὀκτωκαίδεκα πήχειων ἦν, τεσσαρεσκαίδεκα δὲ εἶχεν ὁ κύκλος. Τούτους καὶ κεφαλίδας ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐπέθηκε, καὶ κρίνα μέγιστα ταῖς κεφαλαῖς, καὶ δικτυοειδῆ τινα κόσμον ῥόας ἐξηρητημένας ἔχοντα. Ἐκόσμου δὲ τὸ προπύλαιον οὗτοι, μέλαθρον φέροντες ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης πεποιημένον. *Μέλαθρον*

D δὲ κέλληκε τὸ νῦν παρὰ τινῶν ἐπίστυλον προσαρρυσόμενον⁹⁴. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία δεδήλωκεν, εἰπούσα· « Ἐπίθεμα τὸ μέλαθρον, ἐπ' ἀμφοτέρων

ⁿ III Reg. vi, 16-20. ^o ibid. 20. ^p ibid. 25. ^q III Reg. vii, 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA-LIPSIENSIS.

⁸⁹ cat. p. 684. ἐντεῦθεν ἔστι. ⁹⁰ cod. a αὐτὸν utroque loco, συγκεκλεισμένῳ. ⁹¹ Utrouque loco τὰ καλούμενα ἅγια. ⁹² cat. p. 685. πάντα μὲν συνεχᾶ, λυπτεν ὁ χρυσοῦς, καὶ τὸν ὄροφον καὶ τοὺς τοίχους· καὶ τὰς θύρας. Ita fere cod. a. ⁹³ τοῦτους. ⁹⁴ ἐπίστ. ὀνομαζόμενον.

NOTÆ.

(5) Κατὰ — πηχεις. Hæc l. c. v. 10 distinctius ita exprimitur, πέντε ἐν πηχει (Compl. πηχειων) τὸ ὕψος αὐτοῦ.

(6) Δεσῆναι. Huc pertinet scholion quod in edit. Rom. ad III Reg. vi, 11, 14. (quam totam pericopam Noster h. l. omisit) subjungitur, quodque in-

tegrum apponendum esse putamus. Ἐν τισὶ μέντοι τῶν ἀντιγράφων ταῦτα (scil. v. 11-14.) οὐ κεῖται· οἷς οἶμαι καὶ Θεοδώρητον ἀκολουθοῦντα ταῦτα μὴ τεθεικέναι.

(7) Συγκεκλεισμένον. Rec. lectio l. c. est συγκεκλεισμένον.

τῶν σούλων τῆ πάχει. Ἐποίησε δὲ καὶ λουτήρα χαλκῶν, ὃν διὰ τὸ μέγεθος ἐκάλεσε θάλασσαν. Εἶχε μὲν γὰρ εἶδος ἡμισφαιρίου δέκα πήχειν τὴν διάμετρον. Τρεῖς δὲ καὶ τριάκοντα πήχεις εἶχεν ὁ κύκλος ἐπιπέδου σπιθαμῆς εἶχε μέτρον τὸ πάχος. Τῶν γὰρ δύο σπιθαμῶν, τῆς ἐντεῦθεν φημι, καὶ τῆς ἐκείθεν, τῆ διαμέτρου συμμετρούμενων, ἔνδεκα πήχεις εὐρίσκονται. Τριπλασιαζόμενοι δὲ οὗτοι ποιοῦσι τρεῖς καὶ τριάκοντα. Ταύτην ἔφερον δουκαίδεκα μόσχοι, ἀνὰ τρεῖς πρὸς ἕκαστον ἄνεμον ἀποβλέποντες. Τοῦ δὲ λουτήρος τὸ χεῖλος ἐπικλινές εἰς τὸ ἔξω ἦν, τοῦ κρίνου τὰ φύλλα μιμούμενον. Τὰς δὲ μεχωνῶθ (8) τῶν Παλαιπομένων ἢ βίβλος λουτήρας ὠνόμασεν. Ὁ δὲ Ἰώσηπος (9) τὰς μεχωνῶθ βάσεις εἶπε, τοὺς δὲ χυτρογαύλους (10) λουτήρας ἐπιχειμένους ταῖς βάσεσιν. Ἐν δὲ τούτοις ἐπλυνον τὰ ἱερεῖα, καὶ τὰ τούτων ἐνδῆ, καὶ τοὺς πόδας. Τοῦτο γὰρ σαφῶς ἡ τῶν Παλαιπομένων βίβλος ἐδίδαξε: Ἐ τοῦ πλύνειν γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς τὰ ἔργα τῶν ὀλοκαυτωμάτων, καὶ ἐπικλύζειν (11) ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ θάλασσα εἰς τὸ νίπασθαι τοὺς ἱερεῖς ἐν αὐτῇ⁹⁵. Ἐ τὰς δὲ τῶν λουτήρων βάσεις, ἃς μεχωνῶθ προσηγόρευσε, τετραγώνως εἶπε κατεσκευασθαι⁹⁶, τροχῶς ἐχούσας ὑποκαμένους ἀρματιαίους εἰκίτας τροχοῖς. Εἶχον δὲ οὗτα ἴσως χειρῶν ἐκτυπώματα, στεφανοειδῆ φέροντα κύκλον⁹⁷, ᾧ ὁ λουτήρ ἐπετίθετο. *Θερμιστρεῖς* δὲ κέκληκε τοὺς θερμαντήρας, ἐν οἷς τὸ ὕδωρ θερμαίνεν εἰώθαμεν. Κατεσκεύασε δὲ καὶ δέκα λυγνῆας χρυσεῖς, ἃς ἐν τῇ ναῷ τέθεικε κατὰ πρόσωπον τοῦ Δαβὲρ, τούτεστι τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων.

EPQT. KE'.

Πῶς νοητέον τὸ, *Εἰσήνεγκε Σολομὼν τὰ ἅγια Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ ἅγια Σολομῶντος* (12);

Ἄγια κέκληκε⁹⁸ τὰ τῷ Θεῷ ἀνατεθέντα, καὶ τὰ ἐκ τῶν πολέμων⁹⁹ ἀκροθίνια προσενηχθέντα· οἷον ἀνεθεμάτισεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ τὴν Ἱεριχώ, πάντα τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρὸν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. Ἄγια τοίνυν κέκληκε τὰ ἀρρησθέντα τῷ τῶν ὄλων Θεῷ.

EPQT. KΓ'.

Τίνα καλεῖ οἶκον δρυμοῦ τοῦ Λιβάνου (15);

Μέγιστον ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδομήτην οἶκον, τοῦ

¹ II Paral. iv, 6. ² III Reg. vii, 40, 45. ³ ibid. 51.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁵ cat. p. 691. αὐτοῖς. ⁹⁶ κατασκευασθῆναι. ⁹⁷ cod. α κυκλόθεν. ⁹⁸ cat. p. 695 Ἄγια κχλεῖ. ⁹⁹ cat. πολέμων. ¹ Qu. 26 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad τὸ σορ, p. 475, exstat in cat. p. 695, ad cap. vii, 1. 2) Αἰλῆμ — τῶν χειρῶν vid. ib. p. 694, ad vers. 25-9. 3) ὅτι δὲ, etc. vid ib. p. 695.

NOTÆ.

(8) *Μεχωνῶθ*. Soli οι Ὁ retinuerunt vocem quam Aquila interpretatur ὑποθέματα, Symm. βίσεις.

(9) *Ἰώσηπος*. *Antiq. Jud.* lib. viii, cap. 3.

(10) *Χυτρογαύλους*. Ita l. γ. in cod. Alex. ac edit. Aid. et Compl. III Reg. vii, 38. Sed codex Vatic. habet *χυτρογαύλους*, sicque Nostrum etiam legisse putat, sed non probat, Bosius ad h. l. Josephus, l. c. p. 544, t. I edit. Hudson. habet *χυτρογαύλους*.

A dinem vocavit mare. Nam habebat quidem formam dimidii globi, decem cubitorum autem diametrum: et tres ac triginta cubitos habebat orbis, quoniam palmi mensuram habebat crassitudo. Nam si duo palmos hinc et illinc dimetiatis cum diametro, inveniuntur undecim cubiti: ii vero triplicati faciunt triginta tres. Hoc ferebant duodecim vituli, tres ad unumquemque ventum respicientes. Labri autem ora foras inclinabatur, imitans folia lilii. Porro *mechonoth* liber Paralipomenon appellavit labra, Josephus autem *mechonoth* dixit bases esse, *chytrogaulos* autem labra basibus imposita. In his autem lavabant hostias, et earum intestina, et earum pedes. **472** Hoc enim aperte docuit liber Paralipomenon: « Ad lavandas enim, inquit, in eis hostias holocaustorum, et in eis emundandas. Mare autem ad lavandum in eo sacerdotes ». Has autem labrorum bases, quas appellavit *mechonoth*, dixi constructas fuisse quadratas, habentes rotas subiectas similes rotis currus. Eæ autem habebant sursum expressas manuum effligies, ferentes circumculum coronæ similem, cui imponebatur labrum. Appellavit autem *thermastres* lebetes in quibus solennius aquam calcifacere. Construxit etiam decem candelabra aurea, quæ posuit in templo e regione Dabir, hoc est, Sancti sanctorum.

C

INTERR. XXV.

Quomodo est intelligendum illud: « Intulit Salomon sancta Davidis patris sui, et omnia sancta Salomonis »?

Sancta vacavit quæ sunt Deo dedicata, et quæ ex bellis oblatae sunt exuviae et spolia: sicut Josua Nave Jerichuntem anathema esse voluit, omneque aurum et argentum Deo dedicavit. *Sancta* ergo vocavit, quæ Deo universorum sunt consecrata.

INTERR. XXVI.

Quannam vocat domum silvæ Libani?

Maximam domum ædificavit in regia, praetorii

cubitos lapidum : his totum ædificium fuisse devin-
 ctum. Quod autem templum esset sexaginta cubi-
 torum, hinc licet discere. **470** Cum enim dixisset
 quadraginta cubitorum fuisse longitudinem,
 postea rursus adjecit : « Et ædificavit viginti cubi-
 tos, ab extremo muro latus unum, a pavimento
 usque ad trabes. Et fecit usque ad Dabir parietem
 ad Sancta sanctorum. Et quadraginta cubitorum
 erat ipsum templum, quod erat e regione Dabir,
 in medio domus intrinsecus, ut poneret ibi
 arcam fœderis Domini. Viginti cubitorum longitudo,
 et viginti cubitorum latitudo, et viginti cubitorum
 altitudo ejus : et vestivit illud auro conclusum ^o. » Sexaginta
 ergo cubitorum erant quæ dicuntur Sancta, viginti
 autem Sancta sanctorum, quæ Dabir etiam
 vocata sunt. Hoc vero in iis quæ sequuntur clarius
 licet videre. « Fecit enim, inquit, altare e regione
 Dabir ^o. » Altare enim suffitus situm erat ante ve-
 lum, hinc quidem habens mensam, illi ne vero can-
 delabrum. Deinde rursus nos docuit quod *Dabir*
 vocet Sancta sanctorum. « Fecit enim, inquit, in
 Dabir duo Cherubim ^p. » Eorum unusquisque decem
 erat cubitorum, ita ut altera quidem ala tan-
 geret parietes, alarum autem extremitates simul
 conjungerentur, et arcam cooperirent. Omnia autem
 cooperta fuerant auro, et tectum, et pavimentum,
 et Cherubini, et parietes, et ostia, adeo ut
 intus nulla cerneretur alia materia. Sicut autem
 interna erant bifariam divisa; ita etiam quæ erant
 sub dio. Ex his enim alia quidem toti populo per-
 via erant: alia vero sacerdotibus et Levitis. Hos
 autem ab illis arcebat septum non admodum altum:
 sic ut illi qui separati erant, extrinsecus
 ministeria sacrificiorum cernerent. **471** Fecit
 autem duas quoque columnas ex materia aenea, et
 forma et materia spectabiles. Nam altitudo quidem,
 absque capitellis, octodecim erat cubitorum;
 quatuordecim autem circuitus. Imposuit etiam illis
 et capitella ex eadem materia, et lilia maxima capi-
 tellis, et reticulatum quoddam ornamentum ap-
 pensa habens mala punica. Hæc vero ornabant vestibulum,
 ferentia melathron factum ex eadem materia. *Melathron*
 autem vocavit, quod nunc ab aliquibus vocatur
epistylum. Hoc autem ostendit etiam historia,
 dicens : « Additamentum melathron super utriusque
 columnæ crassitudinem ^q. » Fecit etiam labrum æneum,
 quod propter magnitu-

σθαι, καὶ κατὰ πάντα λίθων πήχεις (5)· ταύτῃσι
 ἄπασαν τὴν οἰκοδομίαν δεθῆναι (6). Ὅτι δὲ ἐξηχόντα
 πήχειων ἦν ὁ ναὸς, ἐντεῦθεν⁸⁹ καταμαθεῖν εὐπετέε·
 Εἰρηκῶς γὰρ ἤδη, ὅτι τεσσαράκοντα πήχειων ἦν τὸ
 μήκος, μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπήγαγε· « Καὶ ἑικοδό-
 μησε τοὺς εἴκοσι πήχεις, ἀπ' ἄκρου τοῦ τοίχου τὸ
 πλευρὸν τὸ ἐν, ἀπὸ ἐδάφους ἕως τῶν δοκῶν, καὶ
 ἐποίησεν ἕως τοῦ Δαβείρ τὸν τοίχον εἰς τὰ Ἅγια
 τῶν ἁγίων. Καὶ τεσσαράκοντα πήχειων ἦν αὐτῆς ὁ
 ναὸς ὁ καταπρόσωπον τοῦ Δαβείρ· ἐν μέσῳ τοῦ ὄγκου
 ἔσθθεν, τοῦ δοῦναι ἐκεῖ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης
 Κυρίου. Εἴκοσι πήχειων τὸ μήκος, καὶ εἴκοσι πήχειων
 τὸ πλάτος, καὶ εἴκοσι πήχειων τὴ ὕψος αὐτοῦ, καὶ
 περιέσχεν αὐτὸ⁹⁰ χρυσοῖον συγκεκλεισμένον (7). »
 Οὐκοῦν τεσσαράκοντα μὲν πήχειων ἦν τὰ λεγόμενα
 Ἅγια· εἴκοσι δὲ τὰ Ἅγια⁹¹ τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ
 καὶ Δαβείρ ὀνόμαστο. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξῆ; σαφέ-
 στερον ἴδοι τις ἂν. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, θυσιαστή-
 ριον κατὰ πρόσωπον τοῦ Δαβείρ. » Τὸ γὰρ θυσιαστή-
 ριον τοῦ θυμιάματος πρὸ τοῦ καταπετάσματος ἔκει-
 το, ἔνθεν μὲν ἔχον τὴν τράπεζαν, ἔνθεν δὲ τὴν λυ-
 χνίαν. Εἶτα πάλιν ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὡς Δαβείρ τὰ
 Ἅγια τῶν ἁγίων καλεῖ. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, τῷ
 Δαβείρ δύο Χερουβίμ. » Τούτων δὲ ἕκαστος δεκά-
 πηχυς ἦν, ὥστε ὁάτερον μὲν τῶν πτερῶν τοῖς τοί-
 χους πλάσσειν, τὰς δὲ τῶν ἐτέρων ἀρχὰς ἀλλήλοισι
 συνάπτειν, καὶ συγκαλύπτειν τὴν κιβωτὸν· πάντα
⁹² μέντοι χρυσοῖον συνεκαλύπτο· καὶ ὁ ὄροφος,
 καὶ τὸ ἐδαφος, καὶ τὰ Χερουβίμ, καὶ οἱ τοῖχοι, καὶ
 αἱ θύραι· ὥστε μηδεμίαν ἐτέραν ἔνδον ὕλην ὀραῖσθαι.
 Ὅτι περὶ δὲ τὰ ἔνδον διχῆ διήρητο· οὕτω δὴ καὶ τὰ
 ὑπαίθρα. Τούτων γὰρ τὰ μὲν ἦν βατὰ παντὶ τῷ
 λαῷ, τὰ δὲ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευίταις. Διείργε δὲ
 τοῦτους⁹³ ἀπ' ἐκείνων θρηγκίον οὐχ ὕψηλόν, ὥστε καὶ
 τοὺς ἀπεσχοινισμένους τῶν ἔνδον, ἐξῴθεν θεωρεῖν
 τὴν τῶν θυσίων ἱερουργίαν. Κατεσκεύασε δὲ καὶ δύο
 στύλους ἐξ ὕλης χαλκοῦ, ἀξιοθέατον καὶ εἶδος καὶ
 μέγεθος ἔχοντας. Τὸ μὲν γὰρ ὕψος, δίχα τῶν κεφα-
 λίδων, ὀκτωκαίδεκα πήχειων ἦν, τεσσαρεσκαίδεκα δὲ
 εἶχεν ὁ κύκλος. Τούτους καὶ κεφαλίδας ἐκ τῆς αὐτῆς
 ὕλης ἐπέθηκε, καὶ κρίνα μέγιστα ταῖς κεφαλῖται, καὶ
 δικτυοειδῆ τινα κόσμον ῥόας ἐξηρητημένας ἔχοντα.
 Ἐκόσμων δὲ τὸ προπύλαιον οὗτοι, μέλαθρον φέ-
 ροντες ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης πεποιημένοι. *Μέλαθρον*
 δὲ κέκληκε τὸ νῦν παρά τινων ἐπίστυλον προσγο-
 ρουόμενον⁹⁴. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία δεδήλωκεν,
 εἰπούσα· « Ἐπίθεμα τὸ μέλαθρον, ἐπ' ἀμφοτέρων

^o III Reg. vi, 16-20. ^o ibid. 20. ^p ibid. 25. ^q III Reg. vii, 19.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁹ cat. p. 684. ἐντεῦθεν ἐστὶ. ⁹⁰ cod. a αὐτὴν utroque loco, συγκεκλεισμένῳ. ⁹¹ Utrouque loco τὰ
 καλούμενα ἅγια. ⁹² cat. p. 685. πάντα μὲν συνεχά, λυπτεν ὁ χρυσοῖον, καὶ τὸν ὄροφον καὶ τοὺς τοίχους
 καὶ τὰς θύρας. Ita fere cod. a. ⁹³ τούτοις. ⁹⁴ ἐπίστ. ὀνομαζόμενον.

NOTÆ.

(5) Κατὰ — πήχεις. Hæc l. c. v. 10 distinctius
 ita exprimuntur, πέντε ἐν πήχει (Compl. πήχειων)
 τὸ ὕψος αὐτοῦ.
 (6) Δεθῆναι. Huc pertinet scholion quod in edit.
 Rom. ad III Reg. vi, 11, 14. (quam totam perico-
 pam Noster h. l. omisit) subjungitur, quodque in-

tegrum apponendum esse putamus. Ἐν τισὶ μέντοι
 τῶν ἀντιγράφων ταῦτα (scil. v. 11-14.) οὐ κεῖται.
 οἷς οἶμαι καὶ Θεοδώρητον ἀκολουθοῦντα ταῦτα μὴ
 τεθεικέναι.
 (7) Συγκεκλεισμένον. Rec. lectio l. c. est συγ-
 κελκισμένῳ.

τῶν σφύλων τῷ πάχει. Ἐποίησε δὲ καὶ λουτήρα
 χυκλῶν, ὃν διὰ τὸ μέγεθος ἐκάλεσε θάλασσαν. Εἶχε
 μὲν γὰρ εἶδος ἡμισφαιρίου δέκα πήχεων τὴν διάμε-
 τρον. Τρεῖς δὲ καὶ τριάκοντα πήχεις εἶχαν ὁ κύκλος·
 ἐπιπῆ σπιθαμῆς εἶχε μέτρον τὸ πάχος. Τῶν γὰρ δύο
 πηχυῶν, τῆς ἐντεσθῆν φημι, καὶ τῆς ἐκείθεν, τῆ
 ἀμέτρου συμμετρούμενων, ἔνδεκα πήχεις εὐρί-
 πωνται. Τριπλασιαζόμενοι δὲ οὗτοι ποιοῦσι τρεῖς καὶ
 τριάκοντα. Ταύτην ἔφερον δουκαδέκα μάχοι, ἀνά
 τρεῖς πρὸς ἕκαστον ἄνεμον ἀποδιέποντες. Τοῦ δὲ
 λουτήρος τὸ χεῖλος ἐπικλινῆς εἰς τὸ ἕξω ἦν, τοῦ κρί-
 νου τὰ φύλλα μειοῦμενον. Τὰς δὲ *μεχωρῶθ* (8) τῶν
 Παραλειπομένων ἢ βίβλος λουτήρας ὠνόμασεν. Ὁ
 ἢ Ἰώσηπος (9) τὰς *μεχωρῶθ* βάσεις εἶπε, τοὺς δὲ
προροαύλους (10) λουτήρας ἐπικειμένους ταῖς βάσε-
 σιν. Ἐν δὲ τούτοις ἐπλυνον τὰ ἱερεῖα, καὶ τὰ τούτων
 ἐσθῆς, καὶ τοὺς πόδας. Τοῦτο γὰρ σαφῶς ἡ τῶν
 Παραλειπομένων βίβλος ἐδίδαξε. Ἐπιπύειν γὰρ,
 ἔστιν, ἐν αὐτοῖς τὰ ἔργα τῶν ὀλοκαυτωμάτων, καὶ
 ἐπιπύειν (11) ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ θάλασσα εἰς τὸ νί-
 πεσθαι τοὺς ἱερεῖς ἐν αὐτῇ. Ἐπιπύειν γὰρ, ἔστιν,
 τὰς δὲ τῶν λουτή-
 ρων βάσεις, ἃς *μεχωρῶθ* προσηγόρευσε, τετραγῶ-
 νος εἶπε κατεσκευασθαι, τροχῶς ἐχούσας ὑπο-
 κειμένους ἀρματιαίους ἐοικίτας τροχοῖς. Εἶχον δὲ
 ἐν αὐτοῖς χεῖρων ἐκτυπώματα, στεφανοειδῆ φέροντα
 κύκλον, ᾧ ὁ λουτήρ ἐπετίθετο. *Θερμιαστρεῖς*
 δὲ κέκληκε τοὺς θερμαντήρας, ἐν οἷς τὸ ὕδωρ θερμαίνε-
 ιν εἰώθαμεν. Κατεσκευάσατε δὲ καὶ δέκα λυχνίας
 χρυσεῖς, ἃς ἐν τῷ ναῷ τέθεικε κατὰ πρότωπον τοῦ
 ἁβελρ, τουτέστι τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων.

Ad dinem vocavit mare. Nam habebat quidem formam
 dimidii globi, decem cubitorum autem diametrum :
 et tres ac triginta cubitos habebat orbis, quoniam
 palmi mensuram habebat crassitudo. Nam si duo
 palmos hinc et illinc dimetiatis cum diametro, in-
 veniuntur undecim cubiti : ii vero triplicati faciunt
 triginta tres. Hoc ferebant duodecim vituli, tres
 ad unumquemque ventum respicientes. Labri au-
 tem ora foras inclinabatur, imitans folia lilii. Por-
 ro *mechonoth* liber Paralipomenon appellavit *labra*,
 Josephus autem *mechonoth* dixit bases esse, *chytrou-
 guulos* autem *labra* basibus imposita. In his autem
 lavabant hostias, et earum intestina, et earum pe-
 des. **472** Hoc enim aperte docuit liber Paralipo-
 menon : « Ad lavandas enim, inquit, in eis hostias
 holocaustorum, et in eis emundandas. Mare au-
 tem ad lavandum in eo sacerdotes r. » Has autem
 labrorum bases, quas appellavit *mechonoth*, dixi
 constructas fuisse quadratas, habentes rotas sub-
 jectas similes rotis currus. Ee autem habebant
 sursum expressas manuum effligies, ferentes cir-
 culum coronæ similem, cui imponebatur labrum.
 Appellavit autem *thermastres* lebetes in quibus
 solems aquam calefacere. Construxit etiam decem
 candelabra aurea, quæ posuit in templo e re-
 gione Dabir, hoc est, Sancti sanctorum.

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Πῶς ροητέον τὸ, Εἰσηγήθη Σολομών τὰ ἅγια
 Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ ἅγια
 Σολομώντος (12) ;

Ἅγια κέκληκε τὰ τῷ Θεῷ ἀνατεθέντα, καὶ τὰ
 ἐκ τῶν πολέμων ἀκροθίνια προσενηχθέντα· ὅσον
 ἀθεμελίτισεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ τὴν Ἱερικῶν,
 πάντα τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρον ἀνέθηκε τῷ Θεῷ.
 Ἅγια τοίνυν κέκληκε τὰ ἀφορισθέντα τῷ τῶν ὄλων
 Θεῷ.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τίνα καλεῖ οἶκον δρυμοῦ τοῦ Λιβάνου (13) ;
 Μέγιστον ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδόμησεν οἶκον, τοῦ

¶ II Paral. iv, 6. ¶ III Reg. vii, 40, 45. ¶ ibid. 51.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¶ cat. p. 691. αὐτοῖς. ¶ κατασκευασθῆναι. ¶ cod. a κυκλόθεν. ¶ cat. p. 695 Ἅγια καλεῖ. ¶ cat. p. 695, ad cap. vii, 4. 2) Αἰλίμ — τῶν γαισῶν vid. ib. p. 694, ad vers. 25-9. 3) ὅτι δέ, etc. vid ib. p. 695.

NOTÆ.

(8) *Μεχωρῶθ*. Soli οι Ὁ retinuerant vocem
 quam Aquila interpretatur ὑποθέματα, Symm. βί-
 βλις.
 (9) Ἰώσηπος. *Antiq. Jud.* lib. viii, cap. 5.
 (10) *Χυτροαύλους*. Ita l'g. in cod. Alex. ac edit.
 Ald. et Compl. III Reg. vii, 38. Sed codex Vatic.
 habet *χυτροαύλους*, sicque Nostrum etiam legisse
 putat, sed non probat, Bosius ad h. I. Josephus,
 l. c. p. 544, t. I edit. Hudson. habet *χυτροαύ-
 λους*.

(11) *Ἐπιπύειν*. Rec. lectio l. c. est ἀνακλύ-
 ζειν.
 (12) *Καὶ* — *Σολομώντος*. Hæc in textu Hebr.
 I Reg. vii, 51, et in edit. Compl. desunt.
 (13) *Τίνα* — *Λιβάνου*. Hæc respiciunt ad ea quæ
 in textu Hebr. et in cod. Alex. initium capituli vii,
 libri III Regum (in Hebr. autem *primi*) constituent.
 Sed in cod. Vatic. hæc narratio subjuncta est ad
 finem istius capituli.

vestibulum. Ejus longitudo erat centum, latitudo autem quinquaginta cubitorum. Habebat vero columnas cedrinas centum triginta quinque. Existimo autem eam esse vocatam domum silvæ Libani, **473** quoniam habebat multas columnas cedrinas quæ imitabantur nemus Libani. *Ælam* autem rursus nominavit vestibulum, cujus longitudo quidem erat mensuræ æqualis latitudini domus. Longitudo enim erat quinquaginta, latitudo autem triginta cubitorum. Quod autem ea domus esset connexa prætorio, docet historia, dicens: « Et vestibulum thronorum, ubi judicabit. Vestibulum prætorii, et domus eorum in qua sedebitur ^u. » Quod autem ad hæc ædificia usus sit sectis lapidibus, docent ea quæ deinceps sequuntur. « Hæc omnia, inquit, erant sculpta ex pretiosis lapidibus ex intervallo intrinsecus, et a fundamentis usque ad summitates parietum ^v. » Quod autem *Dabir* vocet Sancta sanctorum, apertius discimus ex historia. Nam cum dixisset scriptor quod, cum finem accepisset ædificium, convocaverit populum ut celebraret festum dedicationis, subjunxit: « Et censerunt sacerdotes arcam foederis Domini in locum suum in *Dabir* domus, in Sancta sanctorum, sub alis Cherubim ^x. »

INTERR. XXVII.

Quomodo est intelligendum: « Quæ locutus es in nomine tuo, et manibus tuis implevisti, sicut hic dies ^y? »

Per linguam verba proferimus, per manus autem operamur. Humano ergo more utens verbis, dixit: « His quæ dixisti finem imposuisti. » Patri enim meo, tuo autem famulo, pollicitus te, et cum qui ex ipso natus esset regem **474** electurum, et per ipsum templum tuum ædificaturum, ostendisti tuorum verborum veritatem. Nam cum naturam habens incomprehensibilem, et neque cælo quod cernitur, neque eo quod est superius contineris, manufactum templum tibi construxisti, non eo circumscriptus, sed in eo tuam faciens apparitionem. Hoc enim indicat verbis istis: Ut sint oculi tui noctu et interdiu aperti super hanc domum: ut et per se singuli, et communiter populus te rogans

^u III Reg. vii, 7. ^v ibid. 9. ^x III Reg. viii, 6. ^y ibid. 24.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ cat. *πρόδρομον*. ² cod. a. καὶ κληθῆναι. ³ post *λίθους*, cat. p. 694 *κάντεῦθεν* δηλον. ⁴ cat. ἐκ λίθων τμητῶν. ⁵ cod. a. *ἔσωθεν*. πρόσκειται ἐν τῷ ἑξαπλῷ καὶ ἔξωθεν. ⁶ cat. p. 695. *σαφ. μανθάνομεν* ἐντεῦθεν. ⁷ cod. a. *εἰσφέρουσιν*. ⁸ cat. τῆς διαθήκης. ⁹ Qu. 27 quatuor habet partes. 1) Initium usque ad λόγων ἀλήθειαν, p. 474, exstat in cat. p. 696, ad cap. 8, 8-24. 2.) φύσιν — *δωραὶς* vid. ib. p. 697, ad vers. 28, 29. 3) *ἰκετεύω* — *χορηγῆσθαι* vid. ib. p. 698, ad vers. 31, 32. 4) *εἰ δὲ καὶ*, etc. vid. ib. p. 699, ad vers. 33, 34. ¹⁰ cod. a. ἐν τῷ στόματι. ¹¹ cat. p. 696. *δι' αὐτοῦ*. cod. a. διὰ τούτου. ¹² cat. *ἐδίδαξας* τὴν τῶν σῶν, etc. ¹³ cat. et cod. a. *χωρούμενος* οὐρανῷ.

NOTÆ.

(14) *Πάλιν*. Vid supra, p. 468.
(15) *Καὶ — ἐκεῖ*. Hæc in cod. Alex. ab initio capituli vii, leguntur v. 7, 8.
(16) *Ταῦτα — γεισῶν*. Hæc ibidem exstant, v. 9.
(17) *Κεκολλημένων*. Rec. lectio l. c. est *κεκολλημένα*.

δικαστηρίου πρόδρομον¹. Τοῦτου ἑκατὸν πήχεων ἦν τὸ μῆκος, πενήτηντα δὲ τὸ εὖρος. Εἶχε δὲ στύλους κεδρίνους πέντε καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατόν. Οἶμαι τοίνυν αὐτὸν κληθῆναι² οἶκον δρυμοῦ τοῦ Λιβάνου, ἐπειδὴ πλῆθος εἶχε κίωνων κεδρίνιων, μιμουμένων τοῦ Λιβάνου τὸ ἄλσος. *Ἀλλήμι* δὲ πάλιν (14) τὸ προπύλαιον ὠνόμασεν· οὐ τὸ μῆκος ἰσόμετρον ἦν τῷ πλάτει τοῦ οἴκου· πενήτηντα γὰρ πήχεων τὸ μῆκος, τριάκοντα δὲ τὸ εὖρος. « Ὅτι δὲ τῷ δικαστηρίῳ συνήρμοστο οὗτος ὁ οἶκος, ἱστορία διδάσκει. » Καὶ τὸ *Ἀλλὰμ* τῶν θρόνων, οὗ κρινεῖ ἐκεῖ (15). *Ἀλλὰμ* τοῦ κριτηρίου, καὶ ὁ οἶκος αὐτῶν, ἐν ᾧ καθύσταται ἐκεῖ, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ὅτι δὲ εἰς τὰςδε τὰς οἰκοδομίας τοῖς τμητοῖς ἐχρησάτο λίθοις³, τὰ ἐξῆς διδάσκει. » Ταῦτα (16) γὰρ πάντα, φησὶν, ἐκ λίθων τιμίῶν⁴ κεκολλημένων (17), ἐκ διαστήματος ἔσωθεν⁵, καὶ ἐκ τῶν ὀσμειῶν ἕως τῶν γεισῶν (18). » « Ὅτι δὲ *δαθεῖρ* τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων καλεῖ, σαφέστερον ἐκ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν⁶. » Εἰπὼν γὰρ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι τῆς οἰκοδομῆς τέλος λαβούσης συνήγαγε τὸν λαόν, ὥστε τῶν ἐγκαινίων ἐπιτελέσαι τὴν ἑορτὴν, ἐπήγαγε· « Καὶ ἐκφέρουσιν⁷ (19) οἱ ἱερεῖς τὴν κιβωτὸν διαθήκης⁸ Κυρίου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, εἰς τὸ *δαθεῖρ* τοῦ οἴκου, εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῶν Χερουβείμ. »

EPOI. KZ.

Πῶς ροητέον, « Ἄ ἐλλήθησας ἐν τῷ (20) ὀνόματι¹¹ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ἐπλήρωσας, ὡς ἡ ἡμέρα αὐτῆ; »

Διὰ τῆς γλώσσης λόγους προφέρομεν· διὰ δὲ τῶν χειρῶν ἐργαζόμεθα. Ἀνθρωπίνως τοίνυν τοῖς λόγοις χρησάμενος εἴρηκεν, ὅτι Ὁ Θεὸς εἶπας τὸ πέρας ἐπέθηκα. « Ἐπαγγελόμενος γὰρ τῷ ἐμῷ πατρὶ, σὺ δὲ θεράποντι, καὶ βασιλεῖα χειροτονήσῃς τὸν ἐξ αὐτοῦ¹², καὶ δι' αὐτὸν τὸν σὸν οἰκοδομήσῃς ναόν, ἐδείξας τῶν σῶν¹³ λόγων ἀλήθειαν. Φύσιν γὰρ ἀπερίληπτον ἔχων, καὶ μήτε τῷ ὀρωμένῳ, μήτε τῷ ὑπερτέρῳ χειρούμενος οὐρανῷ¹⁴, χειροποιήτην ναὸν σαυτῷ κατεσκεύασας, οὐκ ἐν τούτῳ περιγραφόμενος, ἀλλ' ἐν τούτῳ τὴν οἰκίαν ποιούμενος ἐπιφάνειαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, τοῦ εἶναι τοὺς ὀφθαλμοὺς σου ἀνεωγμένους εἰς τὸν οἶκον τοῦτον ἡμέρας καὶ νυκτός· ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

^D ὥστε καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν προσευχόμενον, καὶ κοινῇ

τῶν λαῶν σου δεόμενον, τῶν αἰτήσεων ἀπολαύειν, καὶ μὴ τοὺς ἰθαγενεῖς μόνον¹⁸, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλοθεν ἐρχομένους¹⁹, καὶ τῆς σῆς ἀγαθότητος δεόμενος, ταῖς σαῖς ἐπικλύζεσθαι δωρεαῖς. Ἰκετεύω δὲ καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας μὲν, μεταμελεῖα δὲ κερημένους²⁰, καὶ προσευχομένους ἐπιμελῶς, φειδύς ἐξυῦσθαι, καὶ τοῦ σοῦ ἐλέους τοὺς κρουνοὺς αὐτοῖς ῥορραῖσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἤττηθεις ἐν πολέμῳ, διὰ τὰς τολμηθείσας παρανομίας δορυάλωτος ὁ λαός σου γένοιτο, εἶτα δουλεύον εἰς αἰσθησὶν ἔλθοι τῶν ἐπιτασμένων, καὶ οἴκτου τυχεῖν ἰκετεύσοις εἰς τοῦτον τὸν ναὸν ἀποβλέπων, ἐπίβλεψον οὐρανῶθεν ἐξ ἐκείνω τοῦ ἀκηράτου ναοῦ σου, καὶ τὴν προγονικὴν αἰχρῆς ἐλευθερίαν προσευξαμένοις ἀπόδος. Ταῦτα καὶ περὶ πολέμων, καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεηλάτων πλετῶν τὸν φιλόανθρωπον Δεσπότην ἰκετεύσεν· ὥστε τοὺς μὲν ἐν τῇ πατρίδι διάγοντας, καὶ εἰς τὸν θεῖον ναὸν συνθέοντας, καὶ θερμῶς ἰκετεύοντας, τυγχάνωμις τυχεῖν. Τοὺς δὲ πόρῳ ὄντας, καὶ εἰς τὴν πρὸς τοῦτον φέρουσαν τρεπομένους ὁδὸν, καὶ ἰκετεύσθαι, καὶ τῶν καταθυμίων τυγχάνειν.

ΕΡΩΤ. ΚΙΗ΄.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἦλιον ἔστησεν (21) ἐν οὐρανῷ Κέριος, καὶ εἶπε τοῦ κατοικεῖν ἐν γνόφῳ (22); »

Μελεπδῶν ὁ μακάριος; ἔφη Δαβὶδ, « Νεφέλη καὶ γνόφος κύκλω αὐτοῦ. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « Καὶ ἐκλινεν οὐρανός, καὶ κατέβη, καὶ γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καὶ ἐπέβη²¹ ἐπὶ Χερουβὶμ, καὶ ἐπετάσθη ἐπετάσθη ἐπὶ πετερύγων ἀνέμων, καὶ ἔθετο σκότος²² ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. » Σκότος δὲ καὶ γνόφος τῆς θείας ἀνίτεται οὐσίας τὸ ἀόρατον. Ἐφη τοίνυν ὁ Σολομών, ὅτι τὸν ἦλιον ἐν οὐρανῷ τεθεικώς, ὥστε τοὺς ἀνθρώπους ἀπολαύειν τοῦ φωτός, αὐτὸς εἶπε « τοῦ κατοικεῖν ἐν γνόφῳ. » Οἶμαι δὲ ἐνταῦθα τὸν ναὸν αἰκίτεσθαι. Φωταγωγούς γὰρ εἶχε ἄγαν σμικροτάτους, ἐπειδὴ καὶ ἐτέρους οἰκίστους εἶχε δεδομημένους²³. Τοῦτο γὰρ ἐπέγγαγεν· « Οἰκοδόμησον οἶκόν μοι (23), οἶκον εὐπρεπῆ σεαυτῷ, τοῦ κατοικεῖν ἐπὶ κενότητος²⁴. » Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο τῆς τοιαύτης οἰκοδομίας, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων χρείαν οἰκοδομηθῆναι προσέταξεν. Ἰστέον μὲντοι, ὡς τῆς οἰκοδομίας τὸ σκάριφον, καὶ τὰ μέτρα, καὶ τὸν χρυσοῦν, καὶ τὸν ἀργυρον, καὶ τὸν τῶν ἱερῶν²⁵ ἀριθμὸν, ὁ θεῖος Δαβὶδ ἐδεδώκει τῷ Σολομῶντι. Λέγει γὰρ ταῦτα καὶ τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος²⁶. « Καὶ ἔδωκε Δαβὶδ Σολομῶντι τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὸ παράδειγμα τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν οἰκῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπερ-

A impetret postulata : et non soli indigenæ, sed etiam qui aliunde veniunt, et tua bonitate indigent, donis tuis circumfluant. Supplex autem peto ut et peccatoribus penitentibus, pieque et attente precantibus pareas, et tuæ misericordiæ rivos eis suppedites. Quod si etiam in bello superatus, propter ea quæ admisit scelera, captivus abductus sit populus tuus, deinde serviens se offendisse senserit, et ut misericordiam impetret supplicarit, ad hoc templum respiciens, respice de cælis ex illo tuo impoluto templo, et illis majorum suorum libertatem precantibus restitue. Hæc et de bellis, et de aliis divinitus immissis plagis a benigno et elementi Domino supplex petit, ut ii qui in patria degunt, et ad Dei templum confugiunt, et ardentem supplicent, veniam consequantur : ii autem qui procul sunt, et ad viam quæ ad illud tendit se converterint, Deumque peccati fuerint, a rebus adversis liberentur, et quæ eis grata sunt adipiscantur.

τὸν θεὸν ἀντιβουλοῦντας, καὶ τῶν δυσχερῶν ἀπα-

475 INTERR. XXVIII.

Quomodo est intelligendum illud : « Solem statuit in cælo, et dixit ut habitaret in caligine ? »

Psallens beatus David dixit : « Nubes et caligo in circuitu ejus^a. » Et alibi : « Inclinavit cælos et descendit : et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super Cherubim et volavit : volavit super pennis ventorum, et fecit tenebras latibulum suum^b. » C Tenebræ autem et caligo tacite significant divinam essentiam non cadere sub aspectum. Dixit ergo Salomon quod, cum solem posuisset in cælo, ut homines fruerentur luce, ipse dixerit « ut habitaret in tenebris. » Existimo autem^c eum hic tacite significare templum. Habuit enim fenestras admodum parvas : quandoquidem habebat etiam alias domunculas in orbem ædificatas. Hoc enim subjunxit : « Ædifica domum mihi, domum decoram tibi ad inhabitandum in inanitate^c. » Ipse enim non egebat ejusmodi ædificio : sed propter usum hominum illud jussit ædificari. Sciendum est autem, quod ædificii descriptionem, et mensuras, et aurum, et argentum, et numerum vasorum sacrorum divinus David dedit Salomoni. Hæc enim dicit etiam liber Paralipomenon. « Et dedit David Salomoni filio suo exemplar templi, et ædium ejus, et cœnaculorum, et interiorum ejus penetralium,

1 Reg. viii, 55. ^a Psal. xcvi, 2. ^b Psal. xvii, 10-12. ^c III Reg. viii, 18.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁸ cod. a μόνους. ¹⁹ cod. a ἀνωθεν ἀφίκν. ²⁰ cod. a μετανοία δὲ κερη. ²¹ καὶ ἐπέβη — ἀνέμων cod. p. 701, εἶτα καὶ πάλιν· καὶ ἔθετο etc. ²² cod. a τὸ δὲ σκότος καὶ ὁ γνόφος. ²³ cat. ἐπ' οἶκ. κύκλω δεδομ. εἶχε. ²⁴ cat. et cod. a κενότητος. ²⁵ cat. et cod. a ἱερῶν σκευῶν. ²⁶ cat. ἡ βίβλος σαφῶς.

NOTÆ.

(21) Ἐστησεν. Rec. lectio est ἐγνώριεν.

(22) Ἦλιον — γνόφῳ. Hæc pertinent ad Addit.

quod in vers. Græca accessit ad III Reg. viii, 53

(23) Μοι. Rec. lectio est μου.

et propitiarii : et exemplum omnium quae in animo suo volebat, et atriorum domus Domini, et omnium thalavorum adjacentium, qui erant prope conclavia domus 476 Domini, et conclavium sanctorum : et divisiones numerum sacerdotalium per vices, et leviticorum, ad omne ministerium domus Domini, et repositiorum vasorum ad ministeria cultus domus Domini, et aurum ad ista, et libram ponderis eorum in omnibus vasis d. » Et deinde enumerat, et candelabra, et mensas, et thuribula, et forcipes, et phialas. Et quod ostenderit ei exemplum figurae Cherubinorum, qui alis erant extensis, et obumbrabant ipsam arcem foederis Domini. Omnia in Scriptura ex manu Domini dedit David Salomoni. Est ergo perspicuum, sicut magno Mosi ostendit Deus exemplum tabernaculi, et dixit ei : « Facies omnia secundum exemplum quod tibi ostensum est in monte e ; » ita etiam beatum Davidem docuisse gratiam Spiritus formam aedificii, ipsum autem hoc ostendisse filio. Est autem notandum Dominum appellari ab eo sanctissimum Spiritum. Nam cum dixisset scriptor, quod dederit ei exemplum omnium quae animo agitabat, paulo post adjecit : « Omnia in Scriptura ex manu Domini dedit David Salomoni f. » Ut autem rursus docuit liber Paralipomenon, etiam marmoribus ornatum fuit templum. « Paravi enim, inquit, lapides onychinos, et implementi, lapides praecelarios, et omnem lapidem pretiosum, et lapides Parios satis multos g. »

INTERR. XXIX.

Quid est : « Nomine ecce haec scripta est in libro Cantici? »

477 Saepè dixi multos fuisse libros propheticos: et hoc, si Deus velit, accuratius ostendemus interpretantes librum Paralipomenon.

INTERR. XXX.

Quomodo est intelligendum : « Gaudens et laudans coram Deo septem dies, et quatuordecim dies, octavo emisit populum h ? »

In festo Tabernaculorum convocavit populum. Festos igitur celebrarunt quatuordecim dies, septem quidem dedicationis, septem vero festi tabernaculorum. Octavum ergo diem vocat eum qui secutus est septem dies ultimos. Post finem autem

d I Paral. xxviii, 41-44. e Exod. xxv, 40. f I Paral. xxviii, 49. g I Paral. xxix, 2. h III Reg. viii, 65, 66.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

25 cat. εις τας υποθηκας. 26 cod. a διαπεπταμένον. 27 cod. a οτι om. 28 cat. οτι εδειξεν αυτω το παρὰδ. ἐπήγαγε. 29 cat. ἐπήγαγε om. 30 cod. a πάλιν om. 31 cat. p. 702, et cod. a οὐκ ἰδοῦ. 32 Qu. 50, tribus constat partibus. 1) Initium usque ad τέλος. ἡμέραν exstat p. 704, aii cap. viii, 54-66. 2) μετὰ δὲ — τῶν λαοῦν vid. ib. ad cap. ix, 1-7. 3) καὶ ὁ οἶκος et rel. vid. ib p. 705. ad vers. 8, 9. 33 cod. a ἡ μὲν ἐπὶ τὰ ἡμ.

ἔφω, καὶ τῶν ταμείων αὐτοῦ τῶν ἐσωτέρων, καὶ τοῦ ἱλαστηρίου· καὶ τὸ παράδειγμα πάντων, ἃ ἦν ἐν πνεύματι μετ' αὐτοῦ, καὶ τῶν αὐλῶν οἴκου Κυρίου, καὶ πάντων παστοφορίων τῶν κύκλων, τῶν εἰς τὰς ἀποθήκας, 25 οἴκου Κυρίου, καὶ τῶν ἀποθηκῶν τῶν ἁγίων· καὶ τὰς διαίρέσεις τῶν ἐφημεριῶν τῶν ἱερέων καὶ τῶν Λευϊτῶν, εἰς πᾶσαν ἐργασίαν λειτουργίας οἴκου Κυρίου, καὶ τῶν ἀποθηκῶν τῶν λειτουργησίων σκευῶν λατρείας οἴκου Κυρίου· 26 καὶ τὸ χρυσοῦν καὶ τὸ σταθμὸν τῆς ὀγκῆς αὐτοῦ, πᾶσι τοῖς σκεύεσι. » Καὶ ἐφεξῆς καταλέγει καὶ τὰς λυχνίας, καὶ τὰς τραπέζας, καὶ τὰ πυρεῖα, καὶ τὰς κρεάθρας, καὶ τὰς φιάλας· καὶ ὅτι ὑπέδειξεν αὐτῷ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ σχήματος τῶν Χερουβὶμ τῶν διαπετομένων 27 ἐν ταῖς πτέρυξι, καὶ σκιαζόντων ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τῆς διαθήκης Κυρίου. Πάντα ἐν γραφῇ ἐκ χειρὸς Κυρίου ἔδωκε Δαβὶδ τῷ Σολομῶντι. Δῆλον τοίνυν, ὅτι καθάπερ τῷ μεγάλῳ Μωσῇ ἔδειξεν ὁ Θεὸς τῆς σκηνῆς τὸ παράδειγμα, καὶ ἐξη πρὸς αὐτὸν, ὅτι 28 « Ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δευθέρου σοι ἐν τῷ ὄρει. » οὕτως τὴν μακάριον Δαβὶδ ἐδίδαξεν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος· τῆς οἰκοδομίας τοῦ εἶδος· αὐτὸς δὲ τοῦτο ὑπέδειξε τῷ παιδί. Ἐπιστημῆνασθαι δὲ χρῆθ, ὅτι Κύριον τὸ πανάγιον ὠνόμασε Πνεῦμα. Εἰρηκῶς γὰρ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι « Ἐδωκεν αὐτῷ 29 τὸ παράδειγμα πάντων ὧν ἦν ἐν πνεύματι μετ' αὐτοῦ, » ἐπήγαγε 30 μετ' ὀλίγα, « Πάντα ἐν γραφῇ ἐκ χειρὸς Κυρίου ἔδωκε Δαβὶδ τῷ Σολομῶντι. » Ὡς δὲ ἡ τῶν Παραλειπομένων

ΕΡΩΤ. ΚΘ.

Τι ἐστίν, « Ἰδοὺ 30 αὕτη γέγραπται ἐπὶ βιβλίου τῆς ψόης (27) ; »

Πολλάκις ἐξηγῶ, ὅτι πολλὰ ἦν βιβλία προφητικά· καὶ τοῦτο, σὺν Θεῷ φάναι, δηλώσωμεν ἀκριβέστερον ἐρμηνεύουσας τῶν Παραλειπομένων τὴν βιβλίον.

ΕΡΩΤ. Λ'. 31

Πῶς νοητέον, « Εὐφρανόμενος καὶ αἰνῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἡμέρας 31, καὶ τεσσαρεσκαίδεκα ἡμέρας (28), καὶ τῆ ἡμέρᾳ τῇ ὁ δὸν ἐξαπέστειλε τὸν λαόν ; »

Ἐν τῇ τῆς Σκηνοπηγίας ἑορτῇ συνεκάλεσε τὸν λαόν. Ἐπανηγύρσαν οὖν τεσσαρεσκαίδεκα ἡμέρας· ἐπὶ μὲν τῶν ἐγκαίνιων· ἐπὶ δὲ τῆς σκηνοπηγίας. Ὅγδοῦν τοίνυν καλεῖ, τὴν μετὰ τὰς ἐπὶ τὰς τελευταίας ἡμέραν 32. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς ἑορτῆς,

NOTAE.

(21) Κενότης. Rec. lectio est κενότητος.
 (22) Αἰθούσας. Omissum est ἠτοιμάσα, quod l. c. praeceluit.
 (26) Ὁρυχος. Ita l. c. habet editio Compl. Rec. lectio est λίθους Σοῶμ vel Σοῶμ.
 (27) Ἰδοὺ — Ὡδῆς. Haec etiam desunt in textu
 II. hr I Reg. viii, 55. Supplendum est οὐκ ante ἰδοῦ.
 (28) Ἐπὶ — τεσσαρεσκαίδεκα ἡμέρας. Haec e cod. Alex. ita emendanda sunt, ἐπὶ ἡμέρας, καὶ ἐπὶ ἡμέρας· τεσσαρεσκαίδεκα ἡμέρας. Ita enim textu Hebr. III Reg. viii, 65 jubet.

ὁπείθεται πάλιν ὁ Δεσπότης Θεὸς τῷ Σολομῶντι, ἅ
 πῶς τὴν σωτηρίαν πραγματουόμενος²⁶. Ἴνα γὰρ
 εἰς τῆς φροντίδος ἀπαλλαγῆς εἰς ῥαθυμίαν ἀπο-
 κλῖνῃ, καὶ τῶν νόμων αὐτῶν ἀναγκάτως ἀνέμνησε,
 καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα γεγεννημένην ἐπαγγελίαν
 ἐπαθεῖν ὑπέσχετο, καὶ ἐλευθρον ἠπειλήσε παρα-
 εἶπαι τοὺς νόμους, καὶ τὸν ἀγίασθάντα νεῶν ἔρημον δι-
 εῖπὸς καταλείψειν· « Ἐάν γὰρ, φησὶν, ἀποστραφέν-
 ται ἀποστραφῆτε ὑμεῖς, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀπ' ἐμοῦ,
 καὶ τὰ προστάγματά μου²⁷, ἃ ἔδωκε Μωσῆς ἐνώπιον
 ἑσῶν, μὴ φυλάξῃτε, καὶ πορευθῆτε καὶ δουλεύσητε
 ἑσὶς ἑτέροις, καὶ προσκυνήσητε αὐτοῖς· καὶ ἐξαρθ-
 ρῶ τὴν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς ἧς ἔδωκα αὐτοῖς, καὶ τὴν
 οἰκίαν τοῦτον, ἣν ἠγάσσα τῷ ὀνόματι μου, ἀπορρίψω
 ἐκ προσώπου μου· καὶ ἔσται Ἰερουσαλὴμ εἰς ἀφα-
 ραθὴν, καὶ εἰς λάλημα εἰς πάντας τοὺς λαούς· καὶ
 ἡ οἰκία οὗτος ὁ ὑψηλὸς²⁸, πᾶς πορευόμενος δι' αὐ-
 τῶν ἐκτῆσεται καὶ συριεῖ· » καὶ τὰ ἐξῆς, ἃ δηλοῖ
 τὴν αἰτίαν τοῦ συριεῖν· « Πυθιανόμενοι γὰρ, φησὶ,
 εἰ δὴ ποτε ταῦτα πέποιθεν Ἰσραὴλ, μαθήσονται ὡς
 ἡμεῖς καταλείψω αὐτοὺς τὸν Κύριον τὸν Θεόν, ὃς τῶν
 Αἰγυπτίων²⁹ αὐτοὺς ἐλευθερώσας δουλείας, ταύτην
 αὐτοῖς τὴν γῆν ἔδωκεν· »

ΕΡΩΤ. ΑΑ'.

Ποία ἐστὶν ἡ Γασίων γαβέρ;

Ἦς Ἰώσηπος (29) ἔφη, ἡ νῦν καλουμένη Βερονί-
 κη· ἔστι δὲ αὕτη παράλιος πόλις Αἰθιοπίων³⁰ τῶν
 πρὸς Αἰγύπτω.

ΕΡΩΤ. ΑΒ'.

Σοφερὰ (30) ποία ἐστὶν;

Χώρα τις ἔστι τῆς Ἰνδίας, ἣν οἱ γεωγράφοι χρο-
 σὶν ὀνομάζουσι γῆν.

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Σαβᾶ ποῖον ἐστὶν ἔθνος;

Αἰθιοπικόν. Ἐντεῦθεν δὲ αὐτοὺς καλεῖσθαι φασὶ τῆς
 ἐξέσεως τῆς Ἰνδικῆς. Ὀνομάζουσι δὲ αὐτοὺς Ὀμη-
 ρίτας. Κατάντικρον δὲ εἰσι τῶν Αὐξουμιτῶν· μέση
 ἔστι τούτων καὶ ἐκείνων ἡ θάλασσα. Τούτων ἐβασίλευ-
 σεν ἡ θαυμασία ἐκείνη γυνὴ, ἧς ἐπήνεσε³¹ τὴν
 σπουδὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ Δεσπότης
 Χριστός. Ἀκούσασα γὰρ τὰ περὶ τῆς τοῦ Σολομῶ-
 νος σοφίας· θρυλλόμενα, ὄδον παμπόλλων ἐξήνυσεν
 ἡμερῶν, καὶ κέρδος τὸν πόνον ὑπέλαβε, καὶ τοῦτον
 αὐτῆς ἐν βασιλείᾳ τρωφῆς³² προτετίμηκε, καὶ διὰ
 τοῦ Σολομῶντος τὸν τῆς σοφίας ἀνύμνησε χορηγόν.
 « Γένοικε γὰρ, ἔφη, Κύριος ὁ Θεός σου εὐλογημένος,
 ὁ

festi, rursus Deus admoret Salomonem eorum qua
 faciunt ad salutem. Ne enim liberatus a sollicitudine
 inclinet ad socordiam, et legem ei necessario revo-
 cavit in memoriam, et patri factam promissionem
 se firmam ratamque præstiturum promisit, et exi-
 tium est minatus iis qui fuerint transgressi legem,
 et sanctificatum templum se propter ipsos dereli-
 cturum desertum : « Si enim, inquit, aversi aver-
 temini vos, et filii vestri a me; et præcepta mea
 quæ dedit Moses coram vobis non custodieritis. et
 ambulaveritis et servieritis diis alienis, et adorave-
 ritis eos : tollam Israel a terra quam dedi illis,
 et domum hanc quam sanctificavi nomini meo abji-
 ciam a facie mea : et erit Hiero-olyma ruina et
 sermo inter omnes populos : et ad domum hanc
 excelsam quod attinet, omnis qui per ipsam ingre-
 ditur, atnepit et sibilabit, » et quæ sequuntur,
 quæ ostendunt etiam causam 478 sibilationis.
 « Rogantes enim, inquit, cur hæc passus sit Israel,
 audient : Propterea quod ipsi reliquerunt Dominum
 Deum suum, qui eos liberavit a servitute Ægyptio-
 rum, et hanc terram eis donavit i. »

INTERR. XXXI.

Quia est, Gasion gaber i ?

Ut dicit Josephus, est ea quæ nunc vocatur Be-
 ronice. Ea autem est civitas maritima Æthiopum
 qui vergunt ad Ægyptum.

INTERR. XXXII.

Quid est Sophera k ?

Est quedam regio Indiæ, quam geographi nomi-
 nant auream terram.

INTERR. XXXIII.

Quænam est gens Saba l ?

Æthiopica. Sitos autem eos dicunt esse citra
 mare Indicum. Nominant autem eos Homeritas.
 Sunt autem e regione Auxumitarum. Inter hos au-
 tem et illos medium est mare. Eorum regina fuit
 admirabilis illa mulier, ejus studium laudavit
 Christus in sacris Evangeliiis^m. Nam cum audivisset
 quæ vulgo jactabentur de sapientia Salomonis,
 confecit viam multorum dierum, et labore existima-
 vit esse lucrum, et eum prætulit deliciis quibus
 fruebatur in regia, et per Salomonem lau-lavit Lar-
 gitorem sapientiæ. « Sit enim, inquit, Dominus
 Deus tuus benedictus, qui voluit te dare super thro-

ⁱ III Reg. ix, 6-9. ^j ibid. 26. ^k ibid. 28. ^l III Reg. x, 1. ^m Matth. xii, 42; Luc. xi, 31.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁶ cat. om. p. 704, et cod. a τὰ τὴν σωτηρ. πραγματουόμενα. ²⁷ cod. a om. μκ. ²⁸ cod. a ὑψηλὸς
 ἐστὶν. ²⁹ cat. ὃς τῆς Αἰγ. ³⁰ Utrouque loco, ἔστι δὲ πόλις Αἰθιοπίων παραλλία. ³¹ ἧς ἐπήνεσε — χορη-
 γόν. cat. p. 707. ἧς τὴν σπουδὴν καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐπήνεσεν. Ἦτις κατ' ἔρωτα
 ἧς ἐν Σολομῶντι σοφίας τοσαύτην ὄδον ἀναμετρήσασα, καὶ διὰ τοῦ Σολομῶντος τὸν τῆς σοφίας ἀνύμνησε
 χορηγόν. ³² cod. a τρωφῆς.

NOTÆ.

(29) Ἰώσηπος. Ant. Jud. lib. viii, cap. 6.

(30) Σοφερὰ. In cod. Alex. l. c. nomen Ophir scribitur Σωφερὰ, in cod. Vatic. autem Σωφερὰ.

num Israelis, ut statuas eum in aeternum : et posuit te regem super ipsam, ut exerceas iudicium in iustitia, et in iudiciis eius. » Ego autem doctrinae apostolicæ sum recordatus, quæ eos laudavit qui sine lege **479** sunt iustificati : « Quando enim, inquit, gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciunt, ipsi legem non habentes, sibi sunt lex. » Ipsa enim cum esset alienigena, et neque divinam accepisset legem, neque propheticam percepisset culturam, contenta fuit lege naturæ, et admirata fuit iustitiam, et iustum commendavit iudicium, et per eum qui sapientiæ donum accepit, laudavit datorem sapientiæ.

INTERR. XXXIV.

Quod est discrimen inter nablum et citharam ?

Decem quidem sonos habet hæc et illa. Aiunt autem nablum quidem pulsari digitis, citharam autem plectro.

INTERR. XXXV.

Non dolata quænam vocat ligna ?

Lævia, ut opinor, et recta, et quæ sunt liberata a ramis. Josephus autem ea dixit picea, piceis quæ sunt apud nos minime similia. Ficulneis enim lignis dixit et albiora esse, et laxiora ac rigidiora.

INTERR. XXXVI.

Quænam civitas est Tharsis ?

Hic quamdam Indicam vocavit regionem. Qui autem interpretati sunt Ezechielem, sic appellarunt Carthaginem, quæ præest Libya. Salomon autem ille celeberrimus, qui tam multa dona a Deo est assecutus, et vicinos reges habuit tributarios, et iis qui habitabant ab Euphrate usque ad Nilum imposuit vectigalia, **480** diviuorum donorum est oblitus. Nam cum factus esset libidinosissimus, habuit consuetudinem cum multis mulieribus. Nec fuit contentus indigenis : sed præter legem duxit etiam alienigenas. Primum quidem filiam Pharaonis, deinde Moabitidas, et Syras, et Idumæas, et Amorrhæas, cum quibus Deus prohibuit contrahi matrimonia, ne earum amor cogeret deos illarum colere. Hoc enim illi quoque accidit. Ædificavit

^a III Reg. x, 9. ^o Rom. II, 14. ^p III Reg. x, 12. ^q ibid. 11. ^r ibid. 22. ^s III Reg. xi, 7 seq.

VARIÆ LLECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ cod. a ἐπὶ θρόνου Ἰσραὴλ, διὰ τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ, τοῦ στήναι, etc. ² cat. εἰς βασιλέα. ³ cat. δέχα νόμου τὰ τοῦ νόμου ποιῶντας ἐθαύμασε. ⁴ cat. τὸ τῆς σοφ. δῶρον. ⁵ Τίνα — ἔχει; cat. p. 710. Ναύλας καὶ κινύρας τίς τούτων ἢ διαφορὰ; ⁶ post φθόγγους, cat. ἔχει τούτων ἑκάτερον. ⁷ Qu. 56 quatuor habet partes. 1) Initium usque ad ἐκάλεσαν exstat in cat. p. 712, ad cap. x, 22. 2) Σολομῶν — πατὴρ αὐτοῦ, p. 480, vid. ib. p. 715, ad cap. II, 1-8. 3) καὶ ὠργίσθη — ἐπέλευσε, p. 481, vid. ib. p. 714, ad vers. 9, 10. 4) ἐπειδὴ, etc. vid. ib. p. 715, ad vers. 11-13. ⁸ cat. p. 712, et cod. a οὕτως ὠνόμασεν. ⁹ Καρχ. τὴν τῆς Αἰθιοπίας. ¹⁰ cod. a πελάσαντας. ¹¹ cat. p. 715. ταῖς ἔγχιουσ. ¹² cat. ὁ τῶν ὄλων Θεός, col. I. α ὁ δεσπότης Θεός.

NOTÆ.

(51) Χώρα — γῆν. Eadem refert Josephus l. c. p. 356, t. I edit. Hudson.

(52) Ναύλα. Mallet legere νάβλα. Conf. Joseph. Ant. Jud. lib. VII, c. 12.

(53) Ἀπελέκητα. Ita habet cod. Alex. I. c., sed in cod. Vatic. leg. πελάσητά.

(54) Γώσηπος. l. c. I. VIII, cap. 7.

(55) Θαρσεῖς. Codex Alex. I. c. habet Θαρσεῖς, Vatic. Θαρσίς.

(56) Σολομῶν μέντοι x. τ. λ. Hoc loco incipit succinctus Comment. in cau. XI.

A δ; ἠθέλησεν ἐν σοὶ δοῦναι σε ἐπὶ θρόνον Ἰσραὴλ. τοῦ στήναι αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ἔθετό σε βασιλέα. ἐπ' αὐτούς, τοῦ ποιεῖν κρίμα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν κρίμασιν αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ τῆς ἀποστολικῆς ἀνεμνήσθητι διδασκαλίας, ἣ τοὺς δέχα νόμου δίκαιω θέντας ἐθαύμασεν. Ὅταν γάρ, φησὶν, ἔθνη τὰ μὴ ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμου φύλος οὔσα, καὶ μῆτε νόμον δεξαμένη θελον, μῆτε προφητικῆς ἀπολαύσασα γεωργίας, ἠρκέσθη τῷ τῆ φύσεως νόμῳ, καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐθαύμασε, καὶ τὴν δικαίαν κρίσιν εὐφήμεσε, καὶ διὰ τοῦ δεξαμένου τῆς σοφίας τὸ δῶρον, τὸν μεγαλόδωρον ὑμνησαν.

ΕΡΩΤ. ΑΔ'.

Tίρα (52) διαφορὰν ἢ ναύλα. πρὸς τὴν κινύρα ἔχει;

Ἀνὰ δέχα μὲν φθόγγους καὶ αὐτὴ κάκεινη ἔχει. Φασι δὲ τὴν μὲν ναύλαν δακτύλοις, τὴν δὲ κινύρα ἀνακρούεσθαι πλῆκτρῳ.

ΕΡΩΤ. ΑΕ'.

Ἐύλα ἀπελέκητα ποῖα καλεῖ;

Οἶμαι ὅτι τὰ λεῖτα, καὶ ὀρθὰ, καὶ ὄζων ἀπηλλαγμένα. Ὅ δὲ Ἰωσήπος (54) πεύκινα αὐτὰ εἶρηκεν, ἦν στα τοῖς παρ' ἡμῖν εἰκότα πευκίνοις. Τοῦ συκίνου γὰρ ξύλου καὶ λευκότερα εἶναι, καὶ λειότερα, καὶ στρυφνότερα εἶρηκε.

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Ποῖα πόλις ἐστὶν ἡ Θαρσεῖς (55);

Ἐνταῦθα Ἰνδικὴν τινὰ χώραν ὠνόμασεν. Οἱ δὲ τὸν Ἐξεκίηλ ἐρμηνεύσαντας, τὴν Καρχηδόνα τῆς γῆς Αἰθιοπίας; προκαθημένην οὕτω; ἐκάλεσαν. Σολομῶν μέντοι (56) ὁ πολυθρόνητος, ὁ τοσοῦτων παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρεῶν ἀξιοῦσθεις, καὶ τοὺς βασιλεῖς τοὺς πελάζοντας ὕποτελεῖς ἐσχικώς, καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Ἐυφράτου μέχρι Νείλου δασμὸν ἐπιθεῖς, τῶν θεῶν δωρεῶν ἐπέλησθη. Λαγνίστατος γὰρ γενόμενος, παμπόλλαις μὲν ὠμίλησε γυναῖξιν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τοῖς ἐγγωρλαῖς, ἀλλὰ παρὰ τὸν νόμον καὶ ἀλλοφύλους ἠγάγετο. Πρῶτον μὲν τὴν Φαραῶν τὴν Ουγατέρα, ἐπειτα δὲ Μωαβιτιδας, καὶ Σύρας, καὶ Ἰδομαίας, καὶ Ἀροβράας, ἐξ ὧν ἀπηγόρευσε ὁ Θεός. τὰς ἐπιγαμίας ποιῆσθαι, ἵνα μὴ ὁ περὶ ταύτας ἔρωσ δουλεύσαι τοῖς τούτων ἀναγκάσῃ θεοῖς. Τοῦτο γὰρ καὶ οὗτος

είδωμεν. Ἐκοδόμησε γὰρ ὑψηλὸν ⁵³ τῷ Χαμῶς εἰδώ-
 λῶ μοῦσθ, καὶ τῷ Μελαχῶλ (37) εἰδώλω υἱῶν Ἀμμῶν,
 καὶ τῷ Ἀστάρτῃ θεοτύγατι Σιδωνίων. « Καὶ οὕτως
 ἐποίησε πάσι ταῖς γυναῖξιν αὐτοῦ ταῖς ἀλλοτριαῖς.
 Ἐποίησεν καὶ εἶθε ⁵⁴ ταῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » Οἱ δὲ ἄλ-
 λοτριῶν (38) ἐρμηνεύονται « Ἐθουμίων, εἶπον, καὶ εἶθουον ⁵⁵. »
 Ἐποίησεν δὲ ὁ λόγος, ὅτι αὐτὸς μὲν ⁵⁶ ἠκοδόμησεν αὐ-
 τῷ τὰ τεμένη, ἐκεῖναι δὲ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον.
 Ἦν οὖν οὕτω τῆς κατηγορίας ἦν ⁵⁷ ἐλεύθερος.
 Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, ὁ Σολομῶν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον
 Κυρίου, καὶ οὐκ ἐπορεύθη ὀπίσω Κυρίου, ὡς Δαβὶδ
 πατὴρ αὐτοῦ (39). Καὶ ὠργίσθη Κύριος ἐπὶ Σολο-
 μῶνι, ὅτι ἐξέκλιπε τὴν καρδίαν ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ
 Ἰσραὴλ τοῦ ἀφέντος αὐτῷ δις, καὶ ἐντειλαμένου αὐ-
 τῷ ἐπὶ τοῦ λόγου τούτου, τὸ παράπαν μὴ πορευθῆ-
 ῖν ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων, καὶ φυλάξαι καὶ ποιῆσαι
 ἐπιτάκτω αὐτοῦ Κυρίου (40). Οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐ-
 τοῦ (41) τελεία μετὰ Κυρίου κατὰ τὴν καρδίαν Δαβὶδ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. » Εἰς ἐπίτασιν δὲ κατηγορίας,
 τῆς θεῆς ἀποκαλύψεως τῆς δις γενομένης ⁵⁸ ἐμνη-
 σθη. Οὐδὲ γὰρ δι' ἄλλου προφήτου, φησὶ, τὸ πρα-
 τίον αὐτῷ ὑπέδειξε· ἀλλ' αὐτὸς αὐτῷ πρὸ πάντων
 κηρύσσει τῶν ψευδωνύμων θεῶν τὴν λατρείαν·
 εἰς καὶ τοὺς ἄλλους νόμους φυλάττειν ἐκέλευσεν.
 Ἐποίησεν δὲ διὰ τῆς ἀκολασίας εἰς ἀπέθειαν ἀπέκλιπε,
 καὶ γέγονεν ἡ λαγνεία τῆς τῶν εἰδώλων πρόξενος
 κραιπρίας, τῆς οἰκειᾶς κηδεμονίας αὐτὸν ἐγύμνωσεν.
 Ἐμνήσθη γὰρ, ἔφη, τὴν βασιλείαν ἐκ χειρὸς σου,
 καὶ ἔδωκα αὐτὴν τῷ δούλῳ σου. » Εἶτα δείκνυσι
 τὴν ἄμετρον ⁵⁹ ἀγαθότητα· « Πλὴν ἐν ταῖς ἡμέραις
 ταύταις ποιῶ ταῦτα διὰ Δαβὶδ τὸν πατέρα σου· ἐκ
 χειρὸς τοῦ υἱοῦ σου λήψομαι αὐτήν. » Σὺ μὲν γὰρ
 ἔμελλες ἐπικουροῦντα ⁶⁰ τὸν πατέρα· ἐκεῖνος δὲ πατρι-
 κῆς φοβείας γεγύμνωται. « Πλὴν ὅλην τὴν βασιλείαν
 ἐμὴν ἴδω. Ἐν σκήπτρον δώσω τῷ υἱῷ σου, διὰ
 τοῦ ὅτι ἐν ὀφθαλμοῖς μου, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ, τὴν πό-
 λιν ἣν ἐξελεξάμην. » Προσθήσω, φησὶ, τὸν Βενιαμιν
 τῷ τῷ Ἰούδα φυλῆ. Μάλα δὲ εἰκότως συνῆψε τὰς
 ἐπιτάκτας· τὸ μὲν γὰρ βασιλικὸν γένος· εἶγεν ἡ τοῦ
 Κυρίου, τὸν δὲ θεὸν αὐτὸν τῆς Βενιαμινίτιδος ὑπῆρχε φυ-
 λῆς. Ἐντεῦθεν δὲ ⁶¹ λέγει τοὺς ἐπαναστάντας πολε-
 μήτας τῷ Σολομῶντι, ὅτι ἕως μὲν τῆς θεῆς ἀπέβλαυσ
 τραχηλείας, ἐν εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ διήγε, πάντας
 ἔργον ὑποκειμένου, καὶ δασμὸν κομίζοντας ὅτι μάλι-
 στα πλείστον. Ἐπειδὴ δὲ ταύτης ἐγυμνώθη, τοῖς δυσ-
 μῶνι ἐνεπείχετο ⁶² γέγονεν.

A enim excelsum Chamoso idolo Moab, et Melcheli
 idolo filiorum Ammon, et Astartæ abominabili ido-
 lo Sidoniorum. « Et sic fecit omnibus suis mulieri-
 bus alienigenis. Adolat et sacrificabat earum ido-
 lis ¹. » Alii autem interpretes ediderunt : « Ado-
 lebant et sacrificabant. » Perspicua autem est ora-
 tio, quod ipse quidem eis ædificaverit templa : illæ
 autem colebant idola. Sed ne sic quidem fuit liber
 ab accusatione. « Fecit enim, inquit, Salomo ma-
 lum coram Domino : et non ambulavit post Domi-
 num, sicut David pater ejus. Et iratus fuit Domi-
 nus in Salomonem, quod corde suo declinaverit
 a Domino Deo Israel, qui ei bis apparuerat, et
 hoc ei mandaverat, ne omnino ambularet post deos
 alienos, et custodiret et faceret quæ jussit Dominus.
 Non erat cor ejus perfectum cum Domino secundum
 cor Davidis patris sui ². » Ad amplificandam
 autem criminationem, meminit divinæ revelationis
481 quæ bis ei facta fuit. Neque enim per alium,
 inquit, prophetam ei ostendit quid agendum esset,
 sed ipse ei ante omnia prohibuit cultum deorum
 qui falso nominantur : deinde alias jussit servare
 leges. Quoniam autem per libidinem et intempe-
 rantiam declinavit ad impietatem, et fuit ei impu-
 dicitia conciliatrix cultus idolorum, cum privavit
 sua cura et providentia : « Abripiam enim, inquit,
 regnum e manu tua, et dabo illud servo tuo ³. »
 Deinde ostendit immensam bonitatem. « Sed in
 diebus tuis, inquit, non faciam hæc, propter Da-
 videm patrem tuum : e manu filii tui auferam
 illud ⁴. » Nam tu quidem habes patrem in auxilium :
 ille autem privatus est paterno auxilio. « Sed non
 auferam totum regnum. Unum sceptrum dabo filio
 tuo, propter Davidem servum meum, et propter
 Hierosolymam civitatem quam elegi ⁵. » Addam
 autem, inquit, Benjamin tribui Juda. Jure autem
 optimo conjunxit duas tribus. Nam regium genus
 habuit tribus Juda, divinum autem templum tribus
 Benjamin. Sors enim Hierosolymæ fuit tribus Ben-
 jamiticæ. Post hæc autem dicit de hostibus qui
 insurrexerunt adversus Salomonem. Nam quandiu
 quidem divina fruebatur Providentia, in pace de-
 gebat et tranquillitate, omnes habens subjectos, et
 tributum afferentes quam plurimum. Postquam
 D autem ea fuit privatus, facile patuit inimicorum
 insultibus.

¹ III Reg. xi, 8. ² ibid. 6 seqq., edit. Rom. ³ ibid. 11. ⁴ ibid. 12. ⁵ ibid. 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵³ cat. ὑψηλὸν τόπον. ⁵⁴ cat. εἶθεν ἐν. ⁵⁵ cat. ἐθουμίων καὶ εἶθουον ἐκδοδοίκασι et post εἶθουον, δηλοῦ,
 etc. ⁵⁶ cod. a μὲν om. ⁵⁷ cod. a ἦν om. ⁵⁸ cat. p. 714, et cod. γεγεννημένης. ⁵⁹ cod. a
 ἐμνήσθη. ⁶⁰ cat. p. 715. ἐπικουρίαν. ⁶¹ cod. a δὲ om. cat. πολέμους. ⁶² cod. a εὐεπιχέριτος.

NOTÆ.

(37) Τῷ Μελαχῶλ. Cod. Vatic. III Reg. ii, 7 ha-
 bet τὸ βασιλεὶ αὐτῶν Alex. τῷ Μελαχ, ed. Compl.
 Μελαχῶμ.
 (38) Οἱ δὲ ἄλλοι. Non omnes, sed tantum oi O'.
 Aquila enim et Symm. habent θυμῶσις καὶ θυσα-
 ῶσις, quod melius.

(59) Ἐποίησε — πατὴρ αὐτοῦ. Hic versiculus
 abest a textu Hebr. et a cod. Alex.
 (40) Καὶ — Κύριος. Præstat lectio edit. Complut.
 καὶ οὐκ ἐφύλαξεν.
 (41) Οὐκ — αὐτοῦ. Hæc desid. in textu Hebr. et
 cod. Alex.

482 INTERR. XXXVII.

Α

ΕΡΩΤ. ΑΖ' 62.

Quemnam dicit Satan ?

Tiva λέγει Σατῶρ ;

Eum qui defecit, eum qui adversatur, eum qui est contrarius. Quod autem duas tribus reliquerit regno Davidico, ostendunt quæ sequuntur. Nam Aelia propheta Sionites, divisa veste in duodecim partes, jussit Jeroboamo decem accipere. Deinde solvit ænigma : « Ecce ego scindam regnum a manu Salomonis : et dabo tibi decem sceptrum, et duo sceptrum dabo ei, propter Davidem servum meum, et propter urbem Hierosolymam quam elegi mihi ex omnibus tribubus Israel. Propterea quod me reliquit, et serviit Astartæ abominabili idolo Sidoniorum, et Chamoso idolo Moab, et Melcholi offendiculo filiorum Ammon ». Ex his est perspicuum quod ipse quoque coluerit idola.

INTERR. XXXVIII.

Quid est : « Ut voluntas David servi mei maneat per omnes dies coram me in Hierosolyma, quam mihi elegi ut ponam nomen meum illic » ?

Ab alto prævidens virtutem Davidis, elegi eum, inquit, et delectatus sum eo (hoc enim dicit voluntatem), et constitui ipsum, et genus ejus, ut regnaret in Hierosolyma, in qua volui nomen meum coli. Historiographus autem cum implesset res gestas Salomonis, subjunxit : « Et reliqua de Salomone, et omnia quæ fecit, et omnis ejus prudentia, nonne ecce hæc scripta 483 sunt in Annalibus Salomonis ? ». Hoc autem ostendit liber Paralipomenon, alium esse librum qui hæc significet. Regnavit autem, juxta Scripturam quidem, annos quadraginta; juxta Josephum autem, octoginta : decessit autem, ut ille ait, annorum quatuor et nonaginta. Eo autem mortuo, Roboam filius ejus regnum suscepit.

* INTERR. XXXIX.

Quid est : « Parvitas mea est crassior lumbis patris mei » ?

Liber Paralipomenon hoc apertius significat : « Minimus, inquit, meus digitus est crassior lumbis patris mei ». Sic autem interpretatus est etiam Syrus, et Josephus similiter.

z III Reg. xi, 43, 44. a ibid. 51-53. b ibid. 36. c ibid. 41. d III Reg. xii, 10. e II Paral. x, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

62 Qu. 37 initium usque ad ἐναντιούμενον vid. ib. p. 716, ad vers. 14. Reliqua vid. ib. p. 718, ad vers. 29-33. 64 cat. p. 718 et cod. a ῥήσω. 66 cod. a ἀνθ' ὧν. 66 cat. et cod. a ἐστι οὐκ. 67 Qu. 38 tres habet partes. 1) Initium usque ad ὄνομα σέβεσθαι exstat. in cat. p. 719, ad vers. 34-36. 2) ὁ δὲ — σημαίνουσιν vid. ib. p. 720, ad vers. 41. 3) ἔβασίλευσε, etc. vid. ib. ad vers. 42-44. 68 cod. a τούτου ἢ τῶν τῶν παραλειπομένων βίβλον δηλοῖ, ἢ ἑτέραν ταῦτα σημαίνουσιν. 69 cat. p. 720. ἐνεεν. ἐτών. 70 cat. ἐδέξατο.

NOTÆ.

(42) Ὅπως — διαμείρη. Rec. lectio l. c. est ὅπως ἢ θέσις τῶν δούλων μου Δαβὶδ κ. λ. Rectius Aquila et Symm. τῶν vertunt λόγων.

(45) Λόγων τῶν ἡμερῶν. Hæc est lectio edit. Compl. Rec. lectio est ῥημάτων.

(44) Ἰώσηπος. Ant. Jud. lib. viii, 7 excunte.

Τὸν ἀποστάτην, τὸν ἀντιστάμενον, τὸν ἐναντιούμενον. Ὅτι δὲ δύο φυλὰς τῇ Δαβιδικῇ καταλέλοιπε | σιλεῖν, τὰ ἐξῆς δηλοῖ. Ἀγχι γὰρ ὁ προφήτης ὁ λωνιτης διελὼν τὴν ἀμπεχόνην εἰς δυοκαίδεκα μόρ δέκα λαβεῖν προσέταξε τῷ Ἰεροβοάμ. Εἶτα λύει αἰνίγμα · « Ἰδοὺ ἐγὼ ῥήσω ἴσ τὴν βασιλείαν ἐκ γ ρὸς Σολομῶντος, καὶ δώσω σοι τὰ δέκα σκῆπτρα, : δύο σκῆπτρα δώσω αὐτῷ διὰ Δαβὶδ τὸν δούλον μ καὶ διὰ Ἰουσαλήμ τὴν πόλιν, ἣν ἐξελεξάμην ἔμαυ ἐκ πασῶν φυλῶν Ἰσραὴλ, ἀνθ' οὗ ὅς ἐγκατέλιπέ | καὶ ἐδούλευσε τῇ Ἀστάρτῃ βδελύγματι Σιδωνίε καὶ τῷ Χαμῶς εἰδώλῳ Μωάβ, καὶ τῷ Μελεχὸλ πρ σολθίσματι υἱῶν Ἀμμών. » Ex τούτων δὴλόν ἐστι | ὅτι καὶ αὐτὸς τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευσεν.

ΕΡΩΤ. ΑΗ' 67.

Τί ἐστιν, « Ὅπως ἢ θέλῃσις Δαβὶδ τοῦ δούλου μ διαμείρη (42) πάσας τὰς ἡμέρας ἐνώπιόν μ ἐν Ἱερουσαλήμ, τῇ πόλει ἣν ἐξελεξάμην ἔμαυ τῷ, τοῦ θέσθαι τὸ ὄνομά μου ἐκεῖ ; »

Ἄνωθεν, φησί, πρυιδὼν τὴν τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν, ἐ ἐλεξάμην αὐτὸν, καὶ εὐδόκησα ἐν αὐτῷ · τοῦτο γέ λέγει ὀλέθριν · καὶ ὄρισα καὶ αὐτὸν, καὶ τὸ γέν αὐτοῦ, βασιλεύειν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ἣ ἡβουλήθη τὸ ἐμὸν ὄνομα σέβεσθαι. Ὁ δὲ ιστοριογράφος, τὰ κα τὸν Σολομῶντα πεπληρωκῶς ἐπήγαγε · « Καὶ τ λοιπὰ τῶν λόγων Σολομῶντος, καὶ πάντα ὅσα ἐποίη σε, καὶ πᾶσα ἡ φρόνησις αὐτοῦ, οὐκ ἰδοὺ ταῦτα γέ γραπτὰ ἐν βίβλῳ λόγων τῶν ἡμερῶν (45) Σολομῶντος ; » Τοῦτο δὲ ὅς καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων βίβλο δηλοῖ, ἑτέραν εἶναι βίβλον ταῦτα σημαίνουσιν. Ἐβα σίλευσε δὲ κατὰ μὲν τὴν Γραφὴν τεσσαράκοντα ἔτη κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον (44), ὀγδοήκοντα · ἐτελεύτησ δὲ, ὡς ἐκαίνος ἔφησε, τετάρων καὶ ἐνενήκοντα 69 Τούτου δὲ τελευτήσαντος, τὴν βασιλείαν Ἰεροβοάμ υἱὸς αὐτοῦ διεδέξατο 70.

ΕΡΩΤ. ΑΘ'.

Τί ἐστιν, « Ἡ σμικρότης μου παχύτερα ἐστὶ τῆ ὀσφύος τοῦ πατρός μου ; »

Τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος σαφέστερον τοῦτε δηλοῖ · « Ὁ βραχύτερος γὰρ μου, φησί, δάκτυλος παχύτερος τῆς ὀσφύος τοῦ πατρός μου ἐστίν. » Ὁὕτω δὲ καὶ ὁ Σύρος ἠρμήνευσε · καὶ Ἰώσηπος (45) ὡσαύτως (46).

ΕΡΩΤ. Μ' 11.

A

INTERR. XL.

ἡσυχίαν, ἡ Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λαοῦ, ὅτι παρὰ Κυρίου ἦν ἡ μεταστροφή· ὡς καὶ ἐξήκει·

Ἐπεί, ἡ Ἐσκήρυνε Κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ· ὡς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τινα καταλείπη¹¹, ὡς ἀκούσαν φέρεται σκάφος· ἀλλ' ὅμως τοῖς ἀνοήτοις πῶς γηραΐμενος λόγους, πληρωθῆναι παρεσκευαστοῦ θεοῦ τὴν ἀπόφασιν. Τούτων δὲ οὕτω βρῆθ' ἐπιπίπτει· μὲν αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ χριστονοῦσι τὸν Ἰεροβοάμ βασιλέα· μόνων δὲ τῶν δύο φυλῶν ὁ Νάαμ ἐβασίλευσε, καὶ τῶν λοιπῶν ὅσοι τούτοις ἦσαν, ἐκ¹² τῶν ἄλλων ὄντες φυλῶν. Εἶτα βουλήθη καταστῆσαι¹³ κατὰ τῶν δέκα φυλῶν, διὰ Σαμάρην τὴν προφήτου κεκώλυκεν· ἡ Ἀναστρέφετω τὴν ἐξ¹⁴ ἑκάστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅτι ἐξ ἑκάστου τὸ βῆμα τοῦτο· ἡ Ἀγροὶ δὲ ὁ ἱστοριογράφος καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Ἰεροβοάμ τὸ γένος, εἰς ἐξήγησιν τοῦ γεγεννηκότος παρανομίας· ἡ Ὄνομα πατρὸς τῆς μητρὸς¹⁵ αὐτοῦ Νααμὰ, θυγάτηρ Ἀνάμ, κόρης βασιλέως οὐδὲν Ἀμμών. ἡ Ἰκανὸν δὲ τοῦτο πρὸς Ἰουδαίων βδελυρίαν ἐντρέψαι, ὅτι ἐπὶ τῇ εὐφροσύνῃ βροῦνται¹⁶, καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων τῷ Σωτήρι κατακτάς ἄλλογενεῖς ὀνομάζουσιν. Ἐύρισκεται τὰ οὐδὲν καὶ τὸ βασιλικὸν γένος ἀλλοφύλον· ὁ δὲ Νάαμ τῆν τοῦ πατρὸς παρανομίαν ἐξήλωσεν.

Quomodo est intelligendum : « Et non audivit rex populum, quoniam a Domino facta erat transmutatio », et que sequuntur ?

Sicut illud : « Induravit Deus cor Pharaonis ». Quando enim, inquit, Deus aliquem relinquit, fertur tanquam scapha absque gubernatore. Sed tamen stultis illis verbis utens, effecit ut impleretur Dei sententia. His autem ita dictis, deficiunt quidem decem tribus, et eligunt Jeroboamum regem : solarum autem duarum tribuum rex fuit Roboam, et ex reliquis, quicumque simul cum eis habitabant, cum essent ex aliis tribubus. Deinde volentem bellum adversus decem tribus gerere, prohibuit per prophetam Samaram : « Revertatur enim, inquit, unusquisque in domum suam, 484 quoniam ex me factum est hoc ». Ostendit autem historiographus etiam genus matris Roboami, ad arguendum scelus ejus qui genuit. « Nomen enim matris ejus, inquit, erat Naaman, filia Anan, filii Naas regis filiorum Ammon. » Sufficit autem hoc ad confundendam Judæorum nugacitatem, qui se jactant ad nobilitate generis, et eos qui ex gentibus crediderunt Servatori, alienigenas vocant. Invenitur enim eorum etiam genus regum ex alienigenis. Roboam autem est æmulatus patris iniquitatem.

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

INTERR. XLI.

ἡ Ἐστὶ καὶ δις τὰ αὐτὰ ὁ ἱστοριογράφος λέγει, καὶ πολλὰς τὰ ὑστερὰ πρότερα; καὶ τῇ ἑταῖα τὴν κατὰ τοῦ παιδὸς Ἰεροβοάμ ἀπόφασιν ἀποτέμει τῆς βασιλείας τέθεικεν (48);

ἡ μὲν τὰ αὐτὰ καὶ πολλὰς ἀναγκάζεται λέγειν· καὶ περὶ δύο βασιλείων διηρημένων συγγράφει· καὶ πρὸς τὴν πολλὰ περὶ θατέρως τιθεὶς διηγήματα, καὶ εἰς τὴν ἑτέραν διαβαίνων, ἀναγκάζεται ἀναλαβεῖν τὴν προσηρημένα, ὥστε τὴν ἀκολουσίαν φυλάξαι. ἡ δὲ τοῦ παιδὸς ἀβρόστια, καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ προσηρημένη ἀπόφασιν, δηλονότι (49) μετὰ τὴν ἀσέβειαν γένου. Προειπὼν γὰρ τοῦ παιδίου τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν, καὶ τὴν κατὰ παντὸς τοῦ γένους ἐξήγησιν ἔθετο. Ὁ μὲν γὰρ Ἰεροβοάμ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ξενίων πρὸς τὸν προφήτην ἀπέστειλεν. ἡ Ἰουδαίων δὲ ὁ πρεσβύτερος ἔνδον καθήμενος ἡ πρὸς τὸν ἀφικνουμένους ἐκεῖνης, καὶ τὸν

Cur historiographus bis dicit eadem, et sæpe prius ea quæ sunt posteriora? Nam hic quoque posuit sententiam adversus illum Jeroboamum ante regnum.

Necesse habet eadem iterum iterumque dicere, quia scribit de duobus regnis divisus : sitque nonnunquam ut de altero magnam interponens narrationem, deinde transiens ad alterum, necesse habeat repetere ea quæ jam prius dicta sunt, ut servet ordinem. Filii autem morbus, et quæ adversus ipsum lata est sententia, hand dubie post impietatem contigerunt. Nam cum pueri decessum prædixisset propheta, tulit quoque sententiam adversus universum genus. Nam Jeroboam quidem misit mulierem cum muneribus ad prophetam. Caligans autem oculis senex, illam intus sedens venientem sensit eminus : 485 et mittens ministrum, cito

11 III Reg. xii, 15. 12 Exod. ix, 12. 13 III Reg. xii, 24.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

11 Qu. 40 quatuor constat partibus. 1) Initium usque ad τὴν ἀπόφασιν exstat in cat. p. 722, ad cap. xii, 15. 2) τούτων — φυλῶν vid. ib. p. 723, ad vers. 19, 20. 3) εἶτα — τὸ βῆμα τοῦτο, q. 484, vid. ib. p. 724, ad vers. 21 24. 4) δηλοῖ δὲ et reliqua vid. ib. ad l. c. 5) cat. p. 722 et cod. a ὅταν γὰρ καὶ ὁ θεὸς καταλείπη. 6) cod. a ἐξ οὐ. 7) cat. p. 724, καταστρατεῦσαι. 8) cod. a ἐξη om. 9) cat. p. 725. 10) cat. p. 725, ὅτι ἐπὶ τῇ εὐφ. βροῦθ. 11) cat. p. 725, ἄλλον ὅτι.

NOTÆ.

(11) Ὄνομα — Ἀμμών. Hæc pertinent ad ea res, quorum nonnulli narrationem de morte filii Jeroboami capite xii, alii cap. xiv, exhibent (49) Δηλοῦνται. Mallet legere ἄλλον ὅτι.

(12) καὶ — τέθεικεν. Differunt h. l. libri veteres.

eam jus-sit ingredi tanquam injucunda audituram. A ὀνηρέτην ἀποστείλας, συντόμως αὐτὴν εἰσελθεῖν ἔκέλευσεν, ὡς ἀλεγνὰ πευτομένην. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιμέμφεται τοῖς δώροις· « Ἴνα (50) — ἰ ἐνήνοχάς; μὲν ἄρτους, καὶ σταφυλὴν, καὶ κολλύρια, καὶ στάμμον μέλιτος; » Τὸ δὲ δηλῶσαι τὰ κομισθέντα πείθει τοὺς ῥηθισομένους πιστεῦσαι. Εἶτα τοῦ παιδὸς ἀπαγγέλλει τὴν τελευταίαν, ἐπήγαγεν, οἷ « Τάδε λέγει Κύριος Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξολοθρεύσω τοῦ Ἰερβοθάμ οὐρούνην πρὸς τοῖχον. » Καὶ οὐ μόνον σφαγὴν αὐτοῖς προηγήρευσεν, ἀλλὰ καὶ ἀτάφους ἔμειναι μετὰ σφαγῆν, καὶ προτεθῆναι θούνην καὶ βορὰν οἰωνοῖς καὶ θηρίοις. Ἐπειτα τὴν αἰτίαν ἐπάγει, « Ὅτι οὐχ (51) εὐρέθη ἐν αὐτῷ ῥῆμα καλὸν περὶ τοῦ Κυρίου. » Οὐρούνητα δὲ πρὸς τοῖχον λέγει τὸν ἀτόνως διακείμενον, καὶ στήναι δὲ δίχα τοῦ εἰρεῖσθαι τῷ τοίχῳ παντελῶς μὴ δύνα

B μενον.

EPQT. MB¹.

INTERR. XLII.

Cur superius quidem dixit Achiam Siloniten rupisse vestimentum, et dedisse decem fragmenta Jeroboamo; hic autem Sameam Elamiten?

Ἦαὲ bis facta sunt. Nam Achias quidem vivente Salomone, et serviente Jeroboamo, rupit vestem. Unde cum bona spe fugit Jeroboam in Aegyptum. Sameas autem Elamites, post mortem Salomonis et reditum Jeroboami, hoc fecit, ei revocans in memoriam divinam predictionem: ut disceret regnum a Deo esse datum, et divinis legibus ornaret potestatem. Sed miser et ter infelix, cum a Deo accepisset 486 potestatem, aggressus est eam habere humanis et impiis artibus. Cum enim apud se cogitasset legem sacrificiorum cogere omnes ire ad metropolim, ascendentes autem, ut inter se conjungantur adduci posse, et subijci regno Davidico, fabricatus est duas juvenecas aureas, et posuit in terminis regum: ut hi quidem ad hanc, illi vero ad illam venientes, et quod prope essent minime indignantes, libenter admitterent quod non esset eis eundem in metropolim. Terminus autem regni decem tribuum, erat ab austro quidem Bethel, Dan autem ab aquilone. Oportebat autem stolidum intelligere, cum qui dederat regnum, id posse illi confirmare. Expulit autem et sacerdotes et Levitas, qui in decem tribubus habitabant, et juvenecarum sacerdotes plebeios quoslibet elegit. Quod quidem solum fecit convenienter rationi: non oportebat D enim Dei sacerdotes deos qui non sunt colere.

Τὴ δὴποτε ἄνω μὲν τὸν Ἀχιά τὸν Σιλωνίτην εἶπε ῥῆσαι τὸ περιβόλαιον, καὶ δοῦναι δέκα ῥήγματα τῷ Ἰερβοθάμ, ἐνταῦθα δὲ Σαμαίαν τὸν Ἐλαμίτην.

Δις ταῦτα ἔγεννηται. Ὁ μὲν γὰρ Ἀχιά ζῶντος ἔτι τοῦ Σολομῶντος, καὶ τοῦ Ἰερβοθάμ δουλεύοντος, τὴν ἀμπεχόνην διέβροξεν. Ὅθεν μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος Ἰερβοθάμ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔφυγε. Σαμαίας δὲ ὁ Ἐλαμίτης μετὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος τελευτήν, καὶ τοῦ Ἰερβοθάμ τὴν ἐπάνοδον, ταῦτ' οὗτο πεποίηκεν, ἀναμιμνήσκων αὐτὸν ὅτι τῆς θεῆς προβόλλεως, ὥστε ἔμειναι θεόδοτον εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ τοὺς θεοῖς νόμοις κατακοσμησάτω τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ ὁ δειλαῖος καὶ τρισάθλιος, θεοθετὴν δυναστείαν λαβὼν ἄνθρωπίνως αὐτὴν καδυσσεβέειν ἔχειν ἐπεχειρήσε μηχαναῖς. Λογισάμενος γὰρ, ὡς ὁ τῶν θυσῶν νόμος ἔδραμειν ἅπαντας εἰς τὴν μητρόπολιν ἀναγκάζει, ἀνιόντες δὲ συναφθῆναι τοῖς ἄλλοις πεισθήσονται, καὶ ὑπὸ τὴν δαδιδικὴν βασιλείαν γενήσονται, δύο δαμάλλεις χρυσῶ κατεσκευάσασθε, καὶ τοῖς ὁρίοις τῆς βασιλείας ἐπίστησεν· ἴν' οἱ μὲν πρὸς ἐκείνην ἀποτρέχοντες, καὶ διὰ τοῦ πελάξουσιν μὴ δυσχεραίνοντες, ἀσπαστῶς δέξονται τὸ μὴ τρέχειν εἰς τὴν μητρόπολιν. Ὅριον δὲ τῆς τῶν δέκα φυλῶν βασιλείας ἀπὸ νότου μὲν, Βαιθήλ· ἀπὸ βορρᾶ δὲ, ἡ Δάν. Ἐδεῖ δὲ συνιδεῖν τὸ ἐμβρόντητον, ὡς ὁ δουρησάμενος τὴν βασιλείαν ἐκὼς ταύτην κρατῆναι. Ἐξήλασε δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς Ἰεραῖς, τοὺς ἐν ταῖς δέκα φυλαῖς οἰκοῦντας, καὶ τῶν ἐπαμάλων τοὺς τυχόντας· ἱερεῖς

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁰ cat. ἐλθεῖν αὐτὴν. ⁷¹ cat. τὸ ἀτάφους. ⁷² Qu. 42 tres habet partes. 1) Initium usque ad τὴν ἐξουσίαν existit in cat. p. 726. 2) ἀλλὰ ὁ δειλαῖος—κρατῆναι vid. ib. p. 728, ad cap. xii, 25-28. 3) ἐξήλασε et rel. vid. ib. ad vers. 50, 51. ⁷³ cod. a τὰ αὐτά. ⁷⁴ cod. a ζώντος et καὶ τ. ἱερ. δουλεύοντος om. ⁷⁵ cat. p. 727 ἀναμιμνήσκει οὖν. ⁷⁶ ὥστε ἐξουσίαν. cat. ὥστε μαθόντα θεοδ. εἶναι τὴν ἐξουσίαν, τοῖς θεοῖς κοσμησάτω νόμοις τὴν βασιλείαν. ⁷⁷ cod. a τὴν ἐξουσίαν λαβὼν. ⁷⁸ cod. a ὁ τῶν ἑορτῶν νόμος. ⁷⁹ cod. a ἀναγκάσει. ⁸⁰ συναφθ. — γενήσονται cat. p. 728. συνάπτονται τοῖς ἄλλοις, καὶ πεισθήσονται τὸ ὑπὸ τῆ δαδιδικὴν βασιλ. γενήσασθαι. ⁸¹ cat. ὡς ἂν οἱ, etc. ⁸² cod. a συντρέχοντες. ⁸³ καὶ τοὺς — ἔχειροτ. ca δὲ ἔχειροτόνησεν ἐβδόμηκοντα, τοῦτο μόνον, etc.

NOTÆ.

(50) Ἴνα — μέλιτος. Ἦαὲ, et quæ paucis interjectis allegantur, verba, itidem ex Additamento] commemorato desumpta sunt.

(51) Οὐχ. Abest l. c.

χειροτόνησε. Τοῦτο μόνον κατὰ λόγον παποικτικός· οὐ γὰρ ἔδει τοῦ Θεοῦ τοὺς ἱερεῖας τοῖς οὐκ οὔσι λατρεύειν θεοῦ.

ΕΡΩΤ. ΜΓ' 98.

Εἰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἰούδα ἐποίησεν Ἰεροβοάμ ἐν Βαιθήλ, πῶς ἔφη ὁ συγγραφεὺς, « Ἐν τῇ ἑορτῇ ἦν 98 ἐπλάσαστο ἀπὸ καρδίας αὐτοῦ; »

Τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ ἐβδόμου μηνὸς ἐπιτελεῖν 98 εἰώθασι κατὰ τὸν νόμον τῆς σκηνοπηγίας; τὴν ἑορτὴν· οὗτος δὲ τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς τῶν θαμάλων ἐπιτέλεσε τὴν πανήγυριν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως παρῆεν αὐτὸν πλανώμενον ὁ φιλόσοφος Κύριος. Ἀπέστειλε γὰρ προφήτην, ἐντειλάμενος αὐτῷ, μὴδὲν μὲν πρὸς ἐκεῖνον εἰπεῖν, τῷ ἀψύχῳ δὲ θυσιαστηρίῳ προσεναγκεῖν τὴν ἀπόφασιν· Ἐθυσιαστήριον, θυσιαστήριον, τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ οὐδὲ τίκεται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, Ἰωσίας θνομα αὐτῷ, καὶ θύσαι ἐπὶ σὰ τοὺς ἱερεῖας τῶν ὑψηλῶν, καὶ τοὺς 99 θύοντας ἐπὶ σέ· καὶ ὅσα ἀνθρώπων κατακαύσει ἐπὶ σέ. » Εἶτα δίδωσι πέρας τῇ θαυματουργίᾳ 97, δεικνύς τῶν εἰρημένων τὰ ἀψευδές· « Ἰδοὺ 99 γὰρ, ἔφη, βραχύνεται τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἐκχυθήσεται ἡ πίστις ἡ οὐσα ἐπ' αὐτῷ. » Ἄλλ' ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος, δέον ἐκπλαγῆναί τοῦ προφήτου τὸ θαῦμα, καὶ εἶσαι τὸν πεπομφότα, ἐκτείνας τὴν χεῖρα συλλεγθῆναι τὸν προφήτην προσέταξεν· ἄλλ' ἔμεινε τὸ τῆς ἐκτάτεις ἔχουσα σχῆμα ἡ χεῖρ 99, τῶν μυῶν καὶ τῶν νεύρων διαλυθέντων 1. Καὶ τοῦ μὲν βρομοῦ τὸ πάθος αὐτὸν οὐ κατέπληξε· τὸ δὲ τῆς χειρὸς ἄγαν ἰνίασε. Ἄταν δὲ ἡλίθιος ὢν, προφήτην ἰκέτευσεν 2 αἰτῆσαι αὐτῷ παρὰ τοῦ πεπομφότος, οὐ τῆς παρανομίας τὴν ἄφροσιν, ἀλλὰ τῆς χειρὸς τῆς ξηραθείσης τὴν ἰασιν. Ἐδειξε δὲ καὶ ὁ προφήτης τὸ ἦμερον, καὶ ὁ Θεὸς τὸ φιλόσοπον. Καὶ οὗτος γὰρ ἤτησε· καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἰασιν ἔδωκεν 3. Ὁ δὲ γε προφήτης φανακισθεὶς ἀνιαροῖς περιέπεσεν· ὁ μὲν γὰρ βασιλεὺς αὐτὸν κοινωῆσαι οἱ τραπέζης ἀξιόσας οὐκ ἔπεισεν. Ἐφη γὰρ τὸν πεπομφότα προστεταχέναι 4, μὴ τροφῆς, μὴ ποτοῦ μεταλαβεῖν 5 ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Ἄλλος δὲ τις προφήτης, ὃν τινες ψευδοπροφήτην νομίζουσι, λόγοις αὐτὸν ἐξαπατήσας μεταλαβεῖν σιτίων ἀνέπεισεν 6. Ἐγὼ δὲ τοῦ Θεοῦ μὲν καὶ τὸν ἄλλον προφήτην ὑπέληφα· ψευδὲς δὲ χρῆσασθαι λόγοις πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἴνα τοῦτον βιάσῃ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μεταλάβῃ τῆς εὐλογίας 8. Τοῦτο γὰρ ἡ ἱστορία διδάσκει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι προφήτης καὶ προσβύτης κατῴκει ἐν Βαιθήλ· ἀλλὰ « καὶ προφήτης ἄλλος προσβύτης 9 κατῴκει ἐν Βαιθήλ. » Δηλοὶ δὲ προφήτην 10 ὄντα, καὶ οὐ ψευδο-

A

INTERR. XLIII.

Si festum Judæ Jeroboam celebravit Bethel, quomodo dixit scriptor : « In festo quod sinit ex corde suo ? »

Die decimo quinto mensis septimi consueverunt peragere ex lege festum tabernaculorum : iste autem decimo quinto octavii mensis peregit festum juvenearum. Sed ne sic quidem errantem eum despexit benignus et clemens Deus. Misit enim prophetam cum mandato ut nihil ei diceret, sed contra altare inanimatum proferret sententiam : « Altare, altare, hæc dicit Dominus : Ecce nascitur filius domui 487 David, Josias nomen erit ipsi, et sacrificabit super te sacerdotes excelsorum, et eos qui sacrificant super te : et ossa hominum comburet super te i. » Deinde miraculo finem facit, ostendens non esse falsa quæ dicta sunt : « Ecce enim, inquit, rumpetur altare, et effundetur pinguedo quæ est super illo ». Sed ille sceleratissimus, cum oporteret eum admirari prophetæ miraculum, et timere eum qui miserat, extensa manu jussit apprehendi prophetam : sed manus mansit habens figuram extensionis, musculis et nervis resolutis. Et quod aciderat altari, cum non stupefecit : sed id quod manni, valde auxit. Cum autem esset valde stultus, supplex rogavit prophetam ut, si peteret ab eo qui miserat, non sceleris remissionem, sed manus arefactæ curationem. Ostedit autem et propheta mansuetudinem, et Deus clementiam. Nam et propheta petiit, et Deus dedit medelam. Propheta autem deceptus in gravia mala incidit. Nam cum rex rogasset ut esset sibi in mensa conviva, non persuasit. Dixit enim eum qui miserat jussisse ut in illa terra neque cibum neque potum sumeret. Quidam autem alius propheta, quem quidam existimant pseudo-prophetam, blandis et fallacibus verbis ei persuasit ut cibum sumeret. Ego autem existimo alium quocumque fuisse Dei prophetam : falsis autem verbis usum esse apud hominem Dei, non ut eum læderet, sed ut benedictionem ab eo acciperet. Hoc enim docet historia. Non enim dixit absolute, propheta et senex habitabat Bethel, sed « alius propheta senex habitabat Bethel ». Ostendit autem eum fuisse prophetam, 488 et non pseudopropheta, quod et Deus per ipsum prædixerit homini Dei id

B

C

D

i III Reg. xii, 31. j III R. g. xiii, 2. k ibid. 3. l ibid. 41.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

98 Qu. 43. sex constat partibus. 1) Initium usque ad τὴν πανήγυριν exstat in cat. p. 728, ad cap. xii, 32. 35. 2) ἀλλ' οὐδὲ κατακ. ἐπὶ σὰ, vid. ib. p. 729, ad cap. xiii, 1. 2. 3) εἶτα — ἐπ' αὐτῷ vil. ib. p. 750, ad vers. 3. 4) ἀλλ' ὁ — ἦνλασε vid. ib. ad vers. 4. 5) ἄταν δὲ — ἔδωκεν vil. ib. p. 750, ad vers. 5, 6. 6) ὁ δὲ γε προφήτης et rel. vid. ib. p. 753, ad vers. 7-32. 99 cat. ἦ. 99 ἐπιτ. — ἑορτῆν. cat. ἐπιτελεῖται ἡ τῆς σκηνοπηγίας ἑορτή. 99 cod. a τοὺς om. 99 cat. p. 750. τέρας· τῆς θαυματουργίας. 99 cat. καὶ ἰδοὺ, etc. mox. cod. a βήγνυται τὸ θυσιαστ. 99 cod. a ἡ χεῖρ om. 1 cat. διαταθέντων. 99 cod. a τὸν προσφ. ἔκετ. 99 cat. τὴν αἰτησιν ἔδωκεν. 99 cat. p. 755. τ. πεπ. ἐντελλασθαι. 1 cat. μὴ ποπ. γεύσασθαι. 6 cat. ἔπεισεν. 7 cat. ἵνα αὐτόν. cod. a ἵνα ἐξείνων. 8 cat. ἵνα μεταλάβῃ αὐτοῦ τ. εὐλ. 9 cat. προσβύτης om. 10 cat. αὐτὸν προφήτην.

num Israelis, ut statuas eum in aeternum : et posuit te regem super ipsos, ut exerceas iudicium in iustitia, et in iudiciis eius. » Ego autem doctrinae apostolicae sum recordatus, quae eos laudavit qui sine lege sunt justificati : « Quando enim, inquit, gentes quae legem non habent, natura quae legis sunt faciunt, ipsi legem non habentes, sibi sunt lex. » Ipsa enim cum esset alienigena, et neque divinam accepisset legem, neque propheticae percipisset culturam, contenta fuit lege naturae, et admirata fuit iustitiam, et iustum commendavit iudicium, et per eum qui sapientiae donum accepit, laudavit datorem sapientiae.

INTERR. XXXIV.

Quod est discrimen inter nablam et citharam ?

Decem quidem sonos habet haec et illa. Aiumt autem nablam quidem pulsari digitis, citharam autem plectro.

INTERR. XXXV.

Non dolata quoniam vocat ligna ?

Laevia, ut opinor, et recta, et quae sunt liberata a ramis. Josephus autem ea dixit picea, piceis quae sunt apud nos minime similia. Ficulis enim lignis dixit et albiora esse, et laeviora ac rigidiora.

INTERR. XXXVI.

Quoniam civitas est Tharsis ?

Hic quamdam Indicam vocavit regionem. Qui autem interpretati sunt Ezechielem, sic appellarunt Carthaginem, quae praest Libya. Salomon autem ille celeberrimus, qui tam multa dona a Deo est assecutus, et vicinos reges habuit tributarios, et iis qui habitabant ab Euphrate usque ad Nilum imposuit vectigalia, 480^a divinum donum est oblitus. Nam cum factus esset libidinosissimus, habuit consuetudinem cum multis mulieribus. Nec fuit contentus indigenis : sed praeter legem duxit etiam alienigenas. Primum quidem filiam Pharaonis, deinde Moabitidas, et Syras, et Idumaeas, et Amorrhaeas, cum quibus Deus prohibuit contrahi matrimonia, ne earum amor cogeret deos illarum colere. Hoc enim illi quoque accidit. Aedificavit *

* III Reg. x, 9. ° Rom. II, 14. P III Reg. x, 12. q ibid. 41. r ibid. 22. ° III Reg. xi, 7 seq.

VARIAE LLECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ cod. a ἐπὶ θρόνου Ἰσραὴλ, διὰ τὸ ἀγαπᾶν Κύριον τὴν Θεὸν Ἰσραὴλ, τοῦ στήναι, etc. ² cat. εἰς βασιλέα. ³ cat. δὶχα νόμου τὰ τοῦ νόμου ποιῶντας ἐθαύμασε. ⁴ cat. τὸ τῆς σοφ. ὧρον. ⁵ Τίνα — ἔχει; cat. p. 710. Ναύλας καὶ κινύρας τίς τούτων ἢ διαφορὰ; ⁶ post φθόγγους, cat. ἔχει τούτων ἐκάτερον. ⁷ Qu. 56 quatuor habet partes. 1) Initium usque ad ἐκάλεσαν exstat in cat. p. 712, ad cap. x, 22. 2) Σολομών — πατὴρ αὐτοῦ, p. 480, vid. ib. p. 715, ad cap. II, 1-8. 3) καὶ ὠργίσθη — ἐπέλευσεν, p. 481, vid. ib. p. 714, ad vers. 9, 10. 4) ἐπειδὴ, etc. vid. ib. p. 715, ad vers. 11-13. ⁸ cat. p. 712, et cod. a οὕτως ὠνόμασεν. ⁹ Καρχ. τὴν τῆς Λιβύης. ¹⁰ cod. a πελάσαντας. ¹¹ cat. p. 715. ταῖς ἐγχωρ. ¹² cat. ὁ τῶν ὄλων Θεός. cod. l. a ὁ δεσπότης Θεός.

NOTÆ.

(51) Χώρα — γῆν. Eadem refert Josephus l. c. p. 356, t. I edit. Hudson.

(52) Ναύλα. Mallet legere νάβλα. Conf. Joseph. Ant. Jud. lib. vii, c. 12.

(53) Ἀπελέκητα. Ita habet cod. Alex. l. c., sed in cod. Vatic. leg. πελάκητά.

(54) Ἰώσηπος. l. c. l. viii, cap. 7.

(55) Θαρσεῖς. Codex Alex. l. c. habet Θαρσεῖς, Vatic. Θαρσίς.

(56) Σολομών μέντοι κ. τ. λ. Hoc loco incipit succinctus Comment. in ead. xi.

A δ; ἠθέλησεν ἐν σοὶ δοῦναι σε ἐπὶ θρόνον Ἰσραὴλ ¹, τοῦ στήσαι αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα · καὶ ἔθετό σε βασιλέα ² ἐπ' αὐτούς, τοῦ ποιεῖν κρίμα ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίμασιν αὐτοῦ. » Ἐγὼ δὲ τῆς ἀποστολικῆς ἀνεμνήσθητι διδασκαλίᾳς, ἣ τούς δίχα νόμου δίκαιωθέντας ἐθαύμασεν ³. « Ὅταν γάρ, φησὶν, εἴθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες ἑαυτοὺς εἰσι νόμος. » Καὶ αὕτη γὰρ ἀλλόφυλος οὐσα, καὶ μήτε νόμον δεξαμένη θεῖον, μήτε προφητικῆς ἀπολαύσασα γεωργίας, ἠρκέσθη τῷ τῆς φύσεως νόμῳ, καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐθαύμασε, καὶ τὴν δικαίαν κρίσιν εὐφῆμιζε, καὶ διὰ τοῦ δεξαμένου τῆς σοφίας τὸ δῶρον ⁴, τὴν μεγαλόδωρον ὑμνητεν.

EPQT. ΛΔ'.

Τίνα (52) διαφορὰν ἢ ναύλα ⁵ πρὸς τὴν κινύραν ἔχει;

Ἄνὰ δέκα μὲν φθόγγους ⁶ καὶ αὕτη κάκεινη ἔχει. Φασὶ δὲ τὴν μὲν ναύλαν δακτύλοις, τὴν δὲ κινύραν ἀνακρούεσθαι πλῆκτρον.

EPQT. ΛΕ'.

Εὐλα ἀπελέκητα ποῖα (53) κα. l. εἰ;

Οἶμαι οὐτὶ τὰ λεία, καὶ ὀρθὰ, καὶ ὄζων ἀπηλλαγμένα. Ὅ δὲ Ἰώσηπος (54) περὶ αὐτὰ εἶρηκεν, ἦκιστα τοῖς παρ' ἡμῖν ἐσικότα πευκίνοις. Τοῦ συκίου γὰρ ξύλου καὶ λευκότερα εἶναι, καὶ λειότερα, καὶ στρυφνότερα εἶρηκε.

EPQT. ΛΓ'.

Ποῖα πόλις ἐστὶν ἡ Θαρσεῖς (55);

Ἐνταῦθα Ἰνδικὴν τινα χώραν ὠνόμασεν ⁷. Οἱ δὲ τὸν Ἑξκεῖλ ἐρμηνεύσαντες, τὴν Καρχηδόνα τῆς γῆς Λιβύης; ⁸ προκαθήμενην οὕτως ἐκάλεσαν. Σολομών μέντοι (56) ὁ πολυθρόλλητος, ὁ τοσοῦτων παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρεῶν ἀξιωθεὶς, καὶ τοὺς βασιλεῖς τοὺς πελάζοντας ⁹ ὑποτελεῖς ἐσχηκίως, καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι Νείλου δασμὸν ἐπιθεῖς, τῶν θείων δωρεῶν ἐπελήσθη. Λαγνίστατος γὰρ γενόμενος, παμπόλλαις μὲν ὠμίλησε γυναῖξιν· οὐκ ἠρκέσθη δὲ τοῖς ἐγχωραῖς ¹⁰, ἀλλὰ παρὰ τὸν νόμον καὶ ἀλλοφύλους ἠγάγετο. Πρῶτον μὲν τοῦ Φαραῶ τὴν θυγατέρα, ἐπειτα δὲ Μωαβίτιδας, καὶ Σύρας, καὶ Ἰδομαίας, καὶ Ἀμορραίας, ἐξ ὧν ἀπήγγουσεν ὁ Θεός ¹¹ τὰς ἐπιγαμίας ποιεῖσθαι, ἵνα μὴ ὁ περὶ ταύτας ἔρωσ δουλεύσαι τοῖς τούτων ἀναγκάσῃ θεοῖς. Τοῦτο γὰρ καὶ οὗτος

ὕψαινε. Ἐκοδόμησε γὰρ ὑψηλὸν ⁵⁵ τῷ Χαμῶς εἰδώ-
 λῳ Μωάβ, καὶ τῷ Μελαχάλ (57) εἰδώλῳ υἱῶν Ἀμμών,
 καὶ τῇ Ἀστάρτῃ βδελύγματι Σιδωνίων. « Καὶ οὕτως
 ἐποίησε πάσαις ταῖς γυναῖξιν αὐτοῦ ταῖς ἄλλοτριαις.
 Ἐθυμία καὶ ἔθου ⁵⁶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » Οἱ δὲ ἄλ-
 λοι (58) ἐρμηνεύονται « Ἐθουμίων, εἶπον, καὶ ἔθουον ⁵⁵. »
 Ἄλλοι δὲ ὁ λόγος, ὅτι αὐτὸς μὲν ⁵⁶ ὑκοδόμησεν αὐ-
 ταῖς τὰ τεμένη, ἐκείνοι δὲ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον.
 Ἄλλ' οὐδὲ οὕτω τῆς κατηγορίας ἦν ⁵⁷ ἐλευθερος.
 « Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, ὁ Σολομών τὸ πονηρὸν ἐνώπιον
 Κυρίου, καὶ οὐκ ἐπορεύθη ὀπίσω Κυρίου, ὡς Δαβὶδ
 ὁ πατήρ αὐτοῦ (59). Καὶ ὠργίσθη Κύριος ἐπὶ Σολο-
 μῶνι, ὅτι ἐξέκλινε τὴν καρδίαν ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ
 Ἰσραὴλ τοῦ ὀρθέντου· αὐτῷ δις, καὶ ἐντειλαμένου αὐ-
 τοῦ περὶ τοῦ λόγου τούτου, τὸ παράπαν μὴ πορευθῆ-
 ναι ὀπίσω Θεῶν ἄλλοτριῶν, καὶ φυλάξαι καὶ ποιῆσαι
 ἃ ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος; (40). Οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐ-
 τοῦ (41) τελεία μετὰ Κυρίου κατὰ τὴν καρδίαν Δαβὶδ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. » Εἰς ἐπίτασιν δὲ κατηγορίας,
 τῆς θείας ἀποκαλύψεως τῆς δις γενομένης ⁵⁶ ἐμνή-
 σθη. Οὐδὲ γὰρ δι' ἄλλου προφήτου, φησὶ, τὸ πρα-
 κτέον αὐτῷ ὑπέδειξεν· ἀλλ' αὐτὸς αὐτῷ πρὸ πάντων
 ἀπηγόρευσε τῶν ψευδωνύμων θεῶν τὴν λατρείαν·
 εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους νόμους φυλάττειν ἐκέλευσεν.
 Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς ἀκολασίας εἰς ἀπέθειαν ἀπέκλινε,
 καὶ γέγονεν ἡ λαγνεία τῆς τῶν εἰδώλων πρόξενος
 θεραπειας, τῆς οικείας κηδεμονίας αὐτὸν ἐγύμνωσεν.
 Διαβρόχῳ γὰρ, ἔφη, τὴν βασιλείαν ἐκ χειρὸς σου,
 καὶ δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου. » Εἶτα δείκνυσσι
 τὴν ἀμετρον ⁵⁹ ἀγαθότητα· « Πλὴν ἐν ταῖς ἡμέραις
 σου οὐ ποιήσω ταῦτα διὰ Δαβὶδ τὸν πατέρα σου· ἐκ
 χειρὸς τοῦ υἱοῦ σου λήψομαι αὐτήν. » Σὺ μὲν γὰρ
 ἐχρῆς ἐπικουροῦντα ⁶⁰ τὸν πατέρα· ἐκεῖνος δὲ πατρι-
 κῆς βοηθείας γεγύμνωται. « Πλὴν ὄλην τὴν βασιλείαν
 οὐ μὴ λάθω. Ἐν σκῆπτρον δώσω τῷ υἱῷ σου, διὰ
 Δαβὶδ τὸν δούλόν μου, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ, τὴν πό-
 λιν ἣν ἐξελεξάμην. » Προσθήσω, φησὶ, τὸν Βενιαμὴν
 τῇ τοῦ Ἰούδα φυλῇ. Μάλα δὲ εἰκότως συνῆψε τὰς
 ὅσους φυλάς· τὸ μὲν γὰρ βασιλικὸν γένος· εἶχεν ἡ τοῦ
 Ἰούδα, τὸν δὲ θεῖον ναὸν ἡ τοῦ Βενιαμίν. Τῆς γὰρ
 Ἱερουσαλήμ ὁ κληρὸς τῆς Βενιαμίνιδος ὑπήρχε φυ-
 λῆς. Ἐντεῦθεν δὲ ⁶¹ λέγει τοὺς ἐπαναστάντας πολε-
 μίους τῷ Σολομῶντι, ὅτι ἕως μὲν τῆς θείας ἀπῆλθαι
 προμηθείας, ἐν εἰρήνῃ καὶ γαλήνῃ διῆγε, πάντας
 ἔχων ὑποκειμένους, καὶ δασμὸν κομίζοντας ὅτι μάλι-
 στα πλεῖστον. Ἐπειδὴ δὲ ταύτης ἐγυμνώθη, τοῖς δυσ-
 μενέσιν εὐεπιχειρωτός ⁶² γέγονεν.

A enim excelsum Chamoso idolo Moab, et Melcheli
 idolo filiorum Ammon, et Astartæ abominabili ido-
 lo Sidoniorum. « Et sic fecit omnibus suis mulierib-
 us alienigenis. Adolat et sacrificabat earum ido-
 lis ». Alii autem interpretes ediderunt : « Ado-
 lebant et sacrificabant. » Perspicua autem est ora-
 tio, quod ipse quidem eis ædificaverit templa : illæ
 autem colebant idola. Sed ne sic quidem fuit liber
 ab accusatione, « Fecit enim, inquit, Salomo ma-
 lum coram Domino : et non ambulavit post Domi-
 num, sicut David pater ejus. Et iratus fuit Domi-
 nus in Salomonem, quod corde suo declinaverit
 a Domino Deo Israel, qui ei bis apparuerat, et
 hoc ei mandaverat, ne omnino ambularet post deos
 alienos, et cuspidet et faceret quæ jussit Dominus.
 Non erat cor ejus perfectum cum Domino secun-
 dum cor Davidis patris sui ». Ad amplificandam
 B 481 quæ his ei facta fuit. Neque enim per alium,
 inquit, prophetam ei ostendit quid agendum esset,
 sed ipse ei ante omnia prohibuit cultum deorum
 qui falso nominantur : deinde alias jussit servare
 leges. Quoniam autem per libidinem et intempe-
 rantiam declinavit ad impietatem, et fuit ei impu-
 dicitia conciliatrix cultus idolorum, cum privavit
 sua cura et providentia : « Abripiam enim, inquit,
 regnum e manu tua, et dabo illud servo tuo ». Deinde ostendit immensam bonitatem. « Sed in
 diebus tuis, inquit, non faciam hæc, propter Da-
 videm patrem tuum : e manu filii tui auferam
 illud ». Nam tu quidem habes patrem in auxilium :
 C ille autem privatus est paterno auxilio. « Sed non
 auferam totum regnum. Unum sceptrum dabo filio
 tuo, propter Davidem servum meum, et propter
 Hierosolymam civitatem quam elegi ». Aldam
 autem, inquit, Benjamin tribui Juda. Jure autem
 optimo conjunxit duas tribus. Nam regium genus
 habuit tribus Juda, divinum autem templum tribus
 Benjamin. Sors enim Hierosolymæ fuit tribus Ben-
 jaminicæ. Post hæc autem dicit de hostibus qui
 insurrexerunt adversus Salomonem. Nam quandiu
 quidem divina fruebatur Providentia, in pace de-
 gebat et tranquillitate, omnes habens subjectos, et
 tributum afferentes quam plurimum. Postquam
 D autem ea fuit privatus, facile patuit inimicorum
 insultibus.

¹ III Reg. xi, 8. ² ibid. 6 seqq., edit. Rom. ³ ibid. 11. ⁴ ibid. 12. ⁵ ibid. 13.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁵ cat. ὑψηλὸν τόπον. ⁵⁶ cat. ἔθουεν ἐν. ⁵⁷ cat. ἐθυμίων καὶ ἔθουον ἐκδεδοίκασι et post ἔθουον, δηλοῖ,
 ὅτι, etc. ⁵⁸ cod. a μὲν om. ⁵⁹ cod. a ἦν om. ⁶⁰ cat. p. 714, et cod. γεγεννημένους. ⁶¹ cod. a
 ἀμείρητον. ⁶² cat. p. 715. ἐπικουρίαν. ⁶³ cod. a δὲ om. cat. πολέμους. ⁶⁴ cod. a εὐεπιχειρήτος.

NOTÆ.

(57) Τῷ Μελαχάλ. Cod. Vatic. III Reg. ii, 7 ha-
 bet τῷ βασιλεὶ αὐτῶν Alex. τῷ Μελαχ, ed. Compl.
 Μελαχίω.

(58) Οἱ δὲ ἄλλοι. Non omnes, sed tantum oi O.
 Aquila enim et Symm. habent θυμώσας καὶ θυσι-
 ζούσας, quod melius.

(59) Ἐποίησε — πατήρ αὐτοῦ. Sic versiculus
 abest a textu Hebr. et a cod. Alex.

(40) Καὶ — Κύριος. Præstat lectio edit. Complut.
 καὶ οὐκ ἐφύλαξεν.

(41) Οὐκ — αὐτοῦ Hac desid. in textu Hebr. et
 cod. Alex.

482 INTERR. XXXVII.

Quemnam dicit Satan ?

Eum qui defecit, eum qui adversatur, eum qui est contrarius. Quod autem duas tribus reliquerit regno Davidico, ostendunt quæ sequuntur. Nam Achia propheta Silonites, divisa veste in duodecim partes, jussit Jeroboamo decem accipere. Deinde solvit ænigma : « Ecce ego scindam regnum a manu Salomonis : et dabo tibi decem sceptrum, et duo sceptrum dabo ei, propter Davidem servum meum, et propter urbem Hierosolymam quam elegi mihi ex omnibus tribubus Israel. Propterea quod me reliquit, et serviit Astartæ abominabili idolo Sidoniorum, et Chamoso idolo Moab, et Melcholi offendiculo filiorum Ammon a. » Ex his est perspicuum quod ipse quoque coluerit idola.

INTERR. XXXVIII.

Quid est : « Ut voluntas David servi mei maneat per omnes dies coram me in Hierosolyma, quam mihi clegi ut ponam nomen meum illic b ? »

Ab alto prævidens virtutem Davidis, elegi eum, inquit, et delectatus sum eo (hoc enim dicit voluntatem), et constitui ipsum, et genus ejus, ut regnaret in Hierosolyma, in qua volui nomen meum colli. Historiographus autem cum impleret res gestas Salomonis, subjunxit : « Et reliqua de Salomone, et omnia quæ fecit, et omnis ejus prudentia, nonne ecce hæc scripta 483 sunt in Annalibus Salomonis c ? » Hoc autem ostendit liber Paralipomenon, alium esse librum qui hæc significet. Regnavit autem, juxta Scripturam quidem, annos quadraginta; juxta Josephum autem, octoginta : decessit autem, ut ille ait, annorum quatuor et nonaginta. Eo autem mortuo, Roboam filius ejus regnum suscepit.

* INTERR. XXXIX.

Quid est : « Parvitas mea est crassior lumbis patris mei d ? »

Liber Paralipomenon hoc apertius significat : « Minimus, inquit, meus digitus est crassior lumbis patris mei e. » Sic autem interpretatus est etiam Syrus, et Josephus similiter.

z III Reg. xi, 13, 14. a ibid. 31-33. b ibid. 36. c ibid. 41. d III Reg. xii, 10. e II Paral. x, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵³ Qu. 37 initium usque ad ἐναντιούμενον vid. ib. p. 716, ad vers. 14. Reliqua vid. ib. p. 718, ad vers. 29-33. ⁵⁴ cat. p. 718 et cod. a ῥήσσω. ⁵⁵ cod. a ἀνθ' ὧν. ⁵⁶ cat. et cod. a ἐστι omi. ⁵⁷ Qu. 38 tres habet partes. 1) Initium usque ad ὄνομα σέβεσθαι exstat. in cat. p. 719, a-l vers. 34-36. 2) ὁ δὲ — σημαίνουσαν vid. ib. p. 720, ad vers. 41. 3) ἐβασίλευσε, etc. vid. ib. ad vers. 42-44. ⁵⁸ cod. a τούτω ἢ τῶν τῶν παραλειπομένων βίβλον δηλοῖ, ἢ ἐτέραν ταῦτα σημαίνουσαν. ⁵⁹ cat. p. 720. ἐνεν. ἐτών. ⁷⁰ cat. ἐδέξατο.

NOTÆ.

(42) Ὅπως — διαμείνη. Rec. lectio l. c. est ὅπως ἢ θέσις τῶν δούλων μου Δαβὶδ κ. λ. Rectius Aquila et Symm. τῶν vertunt λόχων.

(45) Λόγων τῶν ἡμερῶν. Hæc est lectio edit. Compl. Rec. lectio est ῥημάτων.

(44) Ἰώσηπος. Ant. Jud. lib. viii, 7 exeunte.

(45) Ἰώσηπος. l. c. lib. viii, cap. 8, ubi tamen breviter legitur.

(46) Τῶν — ὡσαύτως. Hæc fere eadem sunt cum scholio quod ex edit. Rom. in suam transtulit Bossius ad III Reg. xii, 10.

A

ΕΡΩΤ. ΑΖ' ⁶³.

Τίνα λέγει Σατῶρ ;

Τὸν ἀποστάτην, τὸν ἀνθιστάμενον, τὸν ἐναντιούμενον. Ὅτι δὲ δύο φυλὰς τῇ Δαβιδικῇ καταλείοιτε βραχίονα, τὰ ἐξῆς δηλοῖ. Ἀγχι γὰρ ὁ προφήτης ὁ Σιλωνίτης διεῖλον τὴν ἀμπεχόνην εἰς δυοκαίδεκα μέρη, δέκα λαβεῖν προσέταξε τῷ Ἰεροβοάμ. Εἶτα λύει τὸ ἀνιγμα · « Ἰδοὺ ἐγὼ ῥήσω ἡ τὴν βασιλείαν ἐκ χειρὸς Σολομῶντος, καὶ δώσω σοι τὰ δέκα σκῆπτρα, καὶ δύο σκῆπτρα δώσω αὐτῷ διὰ Δαβὶδ τὸν δούλον μου, καὶ διὰ Ἰουσαλίμ τὴν πόλιν, ἣν ἐξελεξάμην ἑμαυτῷ ἐκ πασῶν φυλῶν Ἰσραὴλ, ἀνθ' οὗ ⁶⁴ ἐγκατέλιπέ με, καὶ ἐδούλευσε τῇ Ἀστάρτῃ βδελύγματι Σιδωνίων, καὶ τῷ Χαμῷ εἰδώλῳ Μωάβ, καὶ τῷ Μελεχὸλ προσοχίσματος υἱῶν Ἀμμών. » Ἐκ τούτων δηλόν ἐστι ⁶⁵, B ὅτι καὶ αὐτὸς τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευεν.

ΕΡΩΤ. ΑΗ' ⁶⁷.

Τί ἐστιν, « Ὅπως ἡ θελήσει Δαβὶδ τοῦ δούλου μου διαμείνη (42) πάσας τὰς ἡμέρας ἐνώπιόν μου ἐν Ἱερουσαλίμ, τῇ πόλει ἣν ἐξελεξάμην ἑμαυτῷ, τοῦ θέσθαι τὸ ὄνομα μου ἐκεῖ ; »

Ἄνωθεν, φησὶ, προῖδον τὴν τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν, ἐξελεξάμην αὐτὸν, καὶ εὐδόκησα ἐν αὐτῷ · τούτω γὰρ λέγει ὀθλησιν καὶ ὄρισα καὶ αὐτὸν, καὶ τὸ γένος αὐτοῦ, βασιλεύειν τῆς Ἱερουσαλίμ, ἐν ἣ ἡβουλήθη τὸ ἐμὸν ὄνομα σέβεσθαι. Ὁ δὲ ιστοριογράφος τὰ κατὰ τὸν Σολομῶντα πεπληρωκῶς ἐπήγαγε · « Καὶ τὰ λοιπὰ τῶν λόγων Σολομῶντος, καὶ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ πάσα ἡ φρόνησις αὐτοῦ, οὐκ ἰδοὺ ταῦτα γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων τῶν ἡμερῶν (43) Σολομῶντος ; » Τούτω δὲ ⁶⁶ καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων βίβλος δηλοῖ, ἐτέραν εἶναι βίβλον ταῦτα σημαίνουσαν. Ἐβασίλευσε δὲ κατὰ μὲν τὴν Γραφὴν τεσσαράκοντα ἔτη κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον (44), ὀγδοήκοντα · ἐτελευτήσας δὲ, ὡς ἐκεῖνος ἔφησε, τεττάρων καὶ ἐνενήκοντα ⁶⁸. Τούτου δὲ τελευτήσαντος, τὴν βασιλείαν Ἰεροβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ διεδέξατο ⁷⁰.

ΕΡΩΤ. ΑΘ'.

Τί ἐστιν, « Ἡ σμικρότης μου παχύτερα ἐστὶ τῆς ὀσφύος τοῦ πατρός μου ; »

Τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος σαφέστερον τούτω δηλοῖ · « Ὁ βραχύτατος γὰρ μου, φησὶ, δάκτυλος παχύτερος τῆς ὀσφύος τοῦ πατρός μου ἐστίν. » D Οὕτω δὲ καὶ ὁ Σύρος ἠρμήνευσε · καὶ Ἰώσηπος (45) ὡσαύτως (46).

ΕΡΩΤ. Μ' 11.

A

INTERR. XL.

Πῶς γεητέον, « Καὶ οὐκ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λαοῦ, ὅτι παρὰ Κυρίου ἦν ἡ μεταστροφή » καὶ τὰ ἐξῆς;

Ἡ δὲ τὸ, « Ἐσκήρυνε Κύριος τὴν καρδίαν Φαραώ. » Ὅταν γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τινα καταλείπη¹², ὡς ἀνυβέρητον φέρεται σκάφος· ἀλλ' ὁμως τοῖς ἀνοήτοις κινήσας χρησάμενος λόγοις, πληρωθῆναι παρεσκευάσεν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόφασιν. Τούτων δὲ οὕτω ρηθέντων, ἀφίστανται μὲν αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ χειροτονοῦσι τὸν Ἱεροβοάμ βασιλέα· μόνων δὲ τῶν δύο φυλῶν ὁ Ἱεροβοάμ ἐβασίλευσε, καὶ τῶν λοιπῶν ὅσοι τοῦτοις τμήμασιν, ἐκ¹³ τῶν ἄλλων ὄντες φυλῶν. Εἶτα βουληθέντα στρατεῦσαι¹⁴ κατὰ τῶν δέκα φυλῶν, διὰ Σαμαρίου τοῦ προφήτου κεκώλυκεν· « Ἀναστρέφετώ γάρ, ἔφη, ¹⁵ ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅτι ἐξ ἐμοῦ γέγονε τὸ ῥῆμα τοῦτο. » Ἀγροῖ δὲ ὁ ἱστοριογράφος καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Ἱεροβοάμ τὸ γένος, εἰς ἕκαστον τῆς τοῦ γεγεννηκότος παρανομίας· « Ὅνομα γάρ, φησὶ, τῇ μητρὶ¹⁶ αὐτοῦ Νααμὰ, θυγατὴρ Ἀνάμ, κόρη Ναὰς βασιλέως υἱῶν Ἀμμών. » Ἰκάνον δὲ τοῦτο καὶ τὴν Ἰουδαίων βδελυρίαν ἐντρέψαι, οἳ ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ βρενθύονται¹⁷, καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων τῷ Σωτῆρι πιστευκότας ἀλλογενεῖς ὀνομάζουσιν. Εὐρίσκεται γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ βασιλικὸν γένος ἀλλόφυλον· ὁ δὲ Ἱεροβοάμ τὴν τοῦ πατρὸς παρανομίαν ἐξήλωσεν.

Quomodo est intelligendum : « Et non audivit rex populum, quoniam a Domino facta erat transmutatio », et quæ sequuntur?

Sicut illud : « Induravit Deus cor Pharaonis ». Quando enim, inquit, Deus aliquem relinquit, fertur tanquam scapha absque gubernatore. Sed tamen stultis illis verbis utens, effecit ut impleretur Dei sententia. His autem ita dictis, deficiunt quidem decem tribus, et eligunt Jeroboamum regem : solarum autem duarum tribuum rex fuit Roboam, et ex reliquis, quicumque simul cum eis habitabant, cum essent ex aliis tribubus. Deinde volentem bellum adversus decem tribus gerere, prohibuit per prophetam Samariam : « Revertatur enim, inquit, unusquisque in domum suam, **484** quoniam ex me factum est hoc ». Ostendit autem historiographus etiam genus matris Roboami, ad arguendum scelus ejus qui genuit. « Nomen enim matris ejus, inquit, erat Naaman, filia Anan, filii Naas regis filiorum Ammon. » Sufficit autem hoc ad confundendam Judæorum nugacitatem, qui se jactant de nobilitate generis, et eos qui ex gentibus crediderunt Servatori, alienigenas vocant. Invenitur enim eorum etiam genus regum ex alienigenis. Roboam autem est æmulatus patris iniquitatem.

ΕΡΩΤ. ΜΑ'.

INTERR. XLI.

Τι εἰπάτε καὶ δις τὰ αὐτὰ ὁ ἱστοριογράφος λέγει, καὶ πολλάκις τὰ ἕρτα; ἢ πρότερον; καὶ γὰρ ἐνταῦθα τὴν κατὰ τοῦ παιδὸς Ἱεροβοάμ ἀπόφασιν ἀποτέμει τῆς βασιλείας τέθεικεν (48);

Cur historiographus bis dicit eadem, et sæpe prius ea quæ sunt posteriora? Nam hic quoque posuit sententiam adversus illum Jeroboamum ante regnum.

Αἱ μὲν τὰ αὐτὰ καὶ πολλάκις ἀναγκάζεται λέγειν· ἐπειδὴ περὶ δύο βασιλείων διηρημένων συγγράφει· καὶ ἔπειτα ὅτε πολλὰ περὶ θατέρας τιθεῖς διηγήματα, εἶτα εἰς τὴν ἑτέραν διαβαίνων, ἀναγκάζεται ἀναλαβεῖν τὰ ἕρτα προσηρμένα, ὥστε τὴν ἀκολουσίαν φυλάξει. Ἡ δὲ τοῦ παιδὸς ἀβρώστια, καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ γεγεννημένη ἀπόφασιν, δηλονότι (49) μετὰ τὴν ἀσέβειαν γέγονε. Πρὸς τὴν γὰρ τοῦ παιδίου τὴν τελευτήν ὁ προφήτης, καὶ τὴν κατὰ παντὸς τοῦ γένους ἐξενήργησε ψῆφον. Ὁ μὲν γὰρ Ἱεροβοάμ τὴν γυναῖκα μετὰ τῶν ξενίων πρὸς τὸν προφήτην ἀπέστειλεν. Ἀβελωώτων δὲ ὁ προσβύτης ἐνδον καθήμενος ἔβητο πῆρρωθεν ἀρικνουμένης ἐκαίνης, καὶ τὸν

Necesse habet eadem iterum iterumque dicere, quia scribit de duobus regnis divisus : sitque nonnunquam ut de altero magnam interponens narrationem, deinde transiens ad alterum, necesse habeat repetere ea quæ jam prius dicta sunt, ut servet ordinem. Filii autem morbus, et quæ adversus ipsum lata est sententia, hanc dubie post impietatem contigerunt. Nam cum pueri decessum prædixisset propheta, tulit quoque sententiam adversus universum genus. Nam Jeroboam quidem misit mulierem cum muneribus ad prophetam. Caligans autem oculis senex, illam intus sedens venientem sensit eminus : **485** et mittens ministrum, cito

12 III Reg. xii, 15. 13 Exod. ix, 12. 14 III Reg. xii, 24.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

11 Qm. 40 quatuor constat partibus. 1) Initium usque ad τὴν ἀπόφασιν exstat in cat. p. 722, ad cap. u. 11-15. 2) τούτων — φυλῶν vid. ib. p. 725, ad vers. 19, 20. 3) εἶτα — τὸ ῥῆμα τοῦτο, q. 484, vid. ib. p. 724, ad vers. 21-24. 4) δηλοῖ δὲ et reliqua vid. ib. ad l. c. 15 cat. p. 722 et cod. a ὅταν γὰρ πᾶσα ὁ Θεὸς καταλείπη. 16 cod. a ἐκ οἴ. 17 cat. p. 724. καταστρατεῦσαι. 18 cod. a ἐφη οἴ. 19 cat. τῆς μητρὸς. 20 cat. ὅτι ἐπὶ τῇ εὐγ. βρενθ. 21 cat. p. 725. ἕρτων ὅτι.

NOTÆ.

(47) Ὅνομα — Ἀμμών. Hæc pertinent ad ea que III Reg. xii, in cod. Vatic. inter vers. 24 et 25, inserta sunt. (48) Καὶ — τεθεικεν. Differunt h. l. libri veteres, quorum nonnulli narrationem de morte filii Jeroboami capite xii, alii cap. xiv, exhibent (49) Δηλονότι. Mallem legere δηλον ὅτι.

eam jussit ingredi tanquam injucunda auditoram. Et primum quidem dona reprehendit : « Cur, inquit, attulisti mihi panes, et uvam, et collyria, et vas mellis? » Dum autem indicabat ea quæ allata fuerant, id persuadebat ut crederet iis quæ erant dicenda. Deinde cum pueri necem denuntiasset, adjecit : « Hæc dicit Dominus : Ecce ego penitus perdam Jeroboamo mingentem ad parietem. » Neque solum eis prædixit eadem, sed etiam futurum ut maneant insepulti post eadem, et exponantur devorandi avibus et feris. Deinde subjungit causam : « Quoniam non est inventum, inquit, in eo quidquam bonum a Domino. » Mingentem autem ad parietem cum dicit, qui est adeo infirmus, ut stare non possit nisi innitatur parieti.

INTERR. XLII.

Cur superius quidem dixit Achiam Siloniten rupisse vestimentum, et dedisse decem fragmenta Jeroboamo; hic autem Sameam Elamiten?

Hæc bis facta sunt. Nam Achias quidem vivente Salomone, et serviente Jeroboamo, rupit vestem. Unde cum bona spe fugit Jeroboam in Ægyptum. Sameas autem Elamites, post mortem Salomonis et reditum Jeroboami, hoc fecit, ei revocans in memoriam divinam prædictionem : ut disceret regnum a Deo esse datum, et divinis legibus ornaret potestatem. Sed miser et ter infelix, cum a Deo accepisset **486** potestatem, aggressus est eam habere humanis et impiis artibus. Cum enim apud se cogitasset legem sacrificiorum cogere omnes ire ad metropolim, ascendentes autem, ut inter se conjungantur adduci posse, et subijci regno Davidico, fabricatus est duas juvenas aureas, et posuit in terminis regni : ut hi quidem ad hanc, illi vero ad illam venientes, et quod prope essent minime indignantes, libenter admitterent quod non esset eis eundem in metropolim. Terminus autem regni decem tribuum, erat ab austro quidem Bethel, Dan autem ab aquilone. Oportebat autem stolidum intelligere, cum qui dederat regnum, id posse illi confirmare. Expulit autem et sacerdotes et Levitas, qui in decem tribubus habitabant, et juvenearum sacerdotes plebeios quoslibet elegit. Quod quidem solum fecit convenienter rationi : non oportebat enim Dei sacerdotes deos qui non sunt colere.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁹ cat. ἐλθεῖν αὐτήν. ⁸⁰ cat. τὴν ἀτάφους. ⁸¹ Qu. 42 tres habet partes. 1) Initium usque ad τὴν ἐξουσίαν existat in cat. p. 726. 2) ἀλλὰ ὁ δεῖλαιος—κρατῦναι vid. ib. p. 728, ad cap. xii, 25-28. 3) ἐξήλασε et rel. vid. ib. ad vers. 30, 31. ⁸² cod. α τὰ αὐτά. ⁸³ cod. α ζῶντος et καὶ τ. Ἱερ. δουλεύοντος om. ⁸⁴ cat. p. 726. ἀναμνησκει οὖν. ⁸⁵ ὥστε ἐξουσίαν. cat. ὥστε μαθόντα θεοδ. εἶναι οὖν ἐξουσίαν, τοῖς θεοῖς κοσμησάμενοι τὴν βασιλείαν. ⁸⁶ cod. α τὴν ἐξουσίαν λαθῶν. ⁸⁷ cod. α ὁ τῶν ἐσθίων νόμος. ⁸⁸ cod. α ἀναγκάσει. ⁸⁹ συναφθ.—γενήσονται cat. p. 728. συνάπτονται τοῖς ἄλλοις, καὶ πεισθήσονται τὸ ὑπὸ τὴν δαβιδικὴν βασιλ. γενήσασθαι. ⁹⁰ cat. ὡς ἂν οἱ, etc. ⁹¹ cod. α συντρέγοντες. ⁹² καὶ τοὺς — ἐχειροτ. cat. ὅς ἐχειροτόνησεν ἐδόμοφκοντα, τοῦτο μόνον, etc.

NOTÆ.

(50) *Tra* — μέλιτος. Hæc, et quæ paucis interjectis allegantur, verba, itidem ex Additamento jam commemorato desumpta sunt.

(51) *Ὀύχ*. Abest l. e.

ὑπρέστην ἀποστείλας, συντόμωις αὐτὴν εἰσελοεῖν ⁷⁹ ἐκέλευσεν, ὡς ἀλαγνὰ πεισομένην. Καὶ πρώτον μὲν ἐπιμέμφεται τοῖς δώροις : « Ἴνα (50) τί ἐνήνοχάς μου ἄρτους, καὶ σταφυλὴν, καὶ κολλύρια, καὶ στάμνον μέλιτος; » Τὸ δὲ δηλῶσαι τὰ κομισθέντα πείθει τοῖς ῥηθρομένοις πιστεῦσαι. Εἶτα τοῦ παιδὸς ἀπαγγεῖλα; τὴν τελευταίην, ἐπήγαγεν, ὅτι « Τάδε λέγει Κύριος Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξηλοθρεύσω τοῦ Ἱεροβοάμ οὐρούντα πρὸς τοῖχον. » Καὶ οὐ μόνον σφαγὴν αὐτοῖς προηγήρευσεν, ἀλλὰ καὶ ἀτάφους ⁸⁰ μέναι μετὰ σφαγῆν, καὶ προτεθῆναι θοῖνῃν καὶ βορᾶν οἰωνοῖς καὶ θηρίοις. Ἐπειτα τὴν αἰτίαν ἐπάγει, « Ὅτι οὐχ (51) εὐρέθη ἐν αὐτῷ ῥῆμα καλὸν περὶ τοῦ Κυρίου. » Οὐρούντα δὲ πρὸς τοῖχον λέγει τὸν ἀθηνῶς διακαίμενον, καὶ στήναι δίχα τοῦ ἐρεῖδῆσθαι τῷ τοίχῳ παντελῶς μὴ δυνάμενον.

ΕΡΩΤ. ΜΒ' ⁸¹.

Τι δήποτε ἄνω μὲν τὸν Ἀχιά τὸν Σιλωτῆτην εἶπε ῥῆξαι τὸ περιβόλαιον, καὶ δοῦναι δέκα ῥήγματα τῷ Ἱεροβοάμ, ἐνταῦθα δὲ Σαμαίαν τὴν Ἐλαμίτην.

Δις ταῦτα ⁸² γεγένηται. Ὁ μὲν γὰρ Ἀχιά ζῶντος ⁸³ ἔτι τοῦ Σολομῶντος, καὶ τοῦ Ἱεροβοάμ δουλεύοντος, τὴν ἀμπερόνην διέβρῆξεν. Ὡθεν μετὰ χρηστῆς ἐλπίδος Ἱεροβοάμ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐφυγε. Σαμαίας δὲ ὁ Ἐλαμίτης μετὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος τελευταίην, καὶ τοῦ Ἱεροβοάμ τὴν ἐπάνοδον, ταυτὸ τοῦτο πεποίηκεν, ἀναμνηστικῶν αὐτῶν ⁸⁴ τῆς θεῖας προρῆσεως, ὥστε ⁸⁵ μαθεῖν θεόδοτον εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς θεοῖς νόμοις κατακοσμησάμενοι τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ ὁ δεῖλαιος καὶ τρισάθλιος, θεθῆναι τὴν δυναστείαν λαθῶν ⁸⁶, ἀνθρωπίναις αὐτὴν καὶ δυσσεβέσιν ἔχειν ἐπεχείρησε μηχαναῖς. Λογισάμενος γὰρ, ὡς ὁ τῶν θυσιῶν νόμος ⁸⁷ δραμεῖν ἅπαντας εἰς τὴν μητρόπολιν ἀναγκάζει ⁸⁸, ἀνιόντες δὲ συναφθῆναι ⁸⁹ τοῖς ἄλλοις πεισθήσονται, καὶ ὑπὸ τὴν δαβιδικὴν βασιλείαν γενήσονται, δύο δαμάλαις χρυσῶς κατεσκεύασε, καὶ τοῖς ὄροις τῆς βασιλείας ἐπέστησεν· ἴν' οἱ ⁹⁰ μὲν πρὸς ἐκαίνην ἀποτρέγοντες ⁹¹, καὶ διὰ τοῦ πελάζειν μὴ δυσχεραίνοντες, ἀσπαστῶς δέξοιντο τὸ μὴ τρέχειν εἰς τὴν μητρόπολιν. Ὅριον δὲ τῆς τῶν δέκα φυλῶν βασιλείας ἀπὸ νότου μὲν, ἡ Βασιθὴλ· ἀπὸ βορρᾶ δὲ, ἡ Δάν. Ἐδεῖ δὲ συνιδεῖν τὴν ἐμβρόντητον, ὡς ὁ δωρησάμενος τὴν βασιλείαν ἱκανὸς ταύτην κρατῦναι. Ἐξήλασε δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖας καὶ τοὺς ⁹² λευίτας, τοὺς ἐν ταῖς δέκα φυλαῖς οἰκοῦντας, καὶ τῶν ἐπαλάμων τοὺς τυχόντας ἱερεῖας

χειροτόνησε. Τοῦτο μόνον κατὰ λόγον πεποικώς· οὐ γὰρ ἔδει τοῦ Θεοῦ τοὺς ἱερέας τοῖς οὐκ οὔσι λατρεύειν θεοῖς.

EPOT. MI⁹.

Εἰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἰούδα ἐπέσησεν Ἰεροβοάμ ἐν Βαιθήλ, πῶς ἔφη ὁ συγγραφεὺς, « Ἐν τῇ ἑορτῇ ἦν⁹ ἐκλίωστο ἀπὸ καρδίας αὐτοῦ; »

Τῇ πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς ἐπιτελείν⁹ εἰώθασι κατὰ τὸν νόμον τῆς σκηνοπηγίας· τὴν ἑορτὴν· οὗτος δὲ τῇ πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ ὀγδόου μηνὸς τῶν δαμάλων ἐπετέλεσε τὴν πανήγυριν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως παρείδεν αὐτὸν πλανώμενον ὁ φιλόδηρος Κύριος. Ἀπέστειλε γὰρ προφήτην, ἐντεταλμένος αὐτῷ, μηδὲν μὲν πρὸς ἐκείνον εἰπεῖν, τῷ ἀψύχῳ δὲ θυσιαστήριον προσενεγκεῖν τὴν ἀπόφασιν· « Θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ υἱὸς τίθεται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, Ἰωσίας· ὄνομα αὐτῷ, καὶ τοῦς ἐπὶ σὲ τοὺς ἱερέας τῶν ὑψηλῶν, καὶ τοὺς ὄντες ἐπὶ σὲ καὶ ὅσα ἀνθρώπων κατακύσει ἐπὶ σέ. » Ἔτα δίδωσι πέρας τῇ θαυματοργίᾳ⁹, δεῖκνυς τῶν εἰρημένων τὸ ἀψευδές· « Ἰδοὺ γὰρ, ἔφη, ραγήσεται τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἐκχυθήσεται ἡ πίστις ἡ οὔσα ἐπ' αὐτῷ. » Ἄλλ' ὁ παμπόνηρος ἐκείνος, δέον ἐκπλαγῆναι τοῦ προφήτου τὸ θαῦμα, καὶ δεῖσαι τὸν πεπομφότα, ἐκτείνας τὴν χεῖρα συλλεγῆναι τὸν προφήτην προσέταξεν· ἀλλ' ἔμεινε τὸ τῆς ἐκτάτῳ ἔχουσα σχῆμα ἡ χεὶρ⁹, τῶν μυῶν καὶ τῶν νεύρων διαλυθέντων¹. Καὶ τοῦ μὲν βρομοῦ τὸ πάθος αὐτῶν οὐ κατέπληξε· τὸ δὲ τῆς χειρὸς ἄγαν ἤνισσε. Ἄταν δὲ ἡλίθιος ὢν, προφήτην ἰκέτευσεν² αἰτῆσαι αὐτῷ παρὰ τοῦ πεπομφότου, οὐ τῆς παρανομίας τὴν ἄφεσιν, ἀλλὰ τῆς χειρὸς τῆς ξηρανθείσης τὴν ἴασιν. Ἐδειξε δὲ καὶ ὁ προφήτης τὸ ἡμέρον, καὶ ὁ θεὸς τὸ φιλόδηρον. Καὶ οὗτος γὰρ ἤτησε³ καὶ ὁ θεὸς τὴν ἴασιν ἔδωκεν⁴. Ὁ δὲ γε προφήτης φανακισθεὶς ἀνιαιροῖς περιέπεσεν· ὁ μὲν γὰρ βασιλεὺς αὐτὸν κοινωνῆσαι οἱ τραπέζης ἀξιώσας οὐκ ἔπεισεν. Ἐφη γὰρ τὸν πεπομφότα προσεταχέναι⁵, μὴ τροφῆς, μὴ ποτοῦ μεταλαβεῖν⁶ ἐν ἐκείνῃ τῇ γῆ. Ἄλλος δὲ τις προφήτης, ὃν τινες ψευδοπροφήτην νομίζουσι, λόγοις αὐτὸν ἐξαπατήσας μεταλαβεῖν σιτίων ἀνέπεισεν⁷. Ἐγὼ δὲ τοῦ Θεοῦ μὲν καὶ τὸν ἄλλεν προφήτην ὑπέληφα· ψευδεῖσι δὲ χρῆσασθαι λόγοις πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἵνα τοῦτον βιάψῃ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μεταλάβῃ τῆς εὐλογίας⁸. Τοῦτο γὰρ ἡ ἱστορία διδάσκει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι προφήτης καὶ πρεσβύτερος κατόκει· ἐν Βαιθήλ· ἀλλὰ καὶ προφήτης ἄλλος· πρεσβύτερος⁹ κατόκει ἐν Βαιθήλ. Ἀηλοὶ δὲ προφήτην¹⁰ ὄντα, καὶ οὐ ψευδο-

A

INTERR. XLIII.

Si festum Judæ Jeroboam celebravit Bethel, quomodo dixit scriptor : « In festo quod finxit ex corde suo ? »

Die decimo quinto mensis septimi consueverunt peragere ex lege festum tabernaculorum : iste autem decimo quinto octavi mensis peregit festum juvencarum. Sed ne sic quidem errantem eum despexit benignus et clemens Deus. Misit enim prophetam cum mandato ut nihil ei diceret, sed contra altare inanimatum proferret sententiam : « Altare, altare, hæc dicit Dominus : Ecce nascitur filius domui 487 David, Josias nomen erit ipsi, et sacrificabit super te sacerdotes excelsorum, et eos qui sacrificant super te : et ossa hominum comburet super te j. » Deinde miraculo finem facit, ostendens non esse falsa quæ dicta sunt : « Ecce enim, inquit, rumpetur altare, et effundetur pinguedo quæ est super illo k. » Sed ille sceleratissimus, cum oporteret eum adm'rari prophetæ miraculum, et timere eum qui miserat, extensa manu jussit apprehendi prophetam : sed manus mansit habens figuram extensionis, musculis et nervis resolutis. Et quod acciderat altari, eum non stupefecit : sed id quod manus, valde anxii. Cum autem esset valde stultus, supplex rogavit prophetam ut, si peteret ab eo qui miserat, non sceleris remissionem, sed manus arefactæ curationem. Ostendit autem et propheta mansuetudinem, et Deus clementiam. Nam et propheta petiit, et Deus dedit medelam. Propheta autem deceptus in gravia mala incidit. Nam cum rex rogasset ut esset sibi in mensa conviva, non persuasit. Dixit enim eum qui miserat jussisse ut in illa terra neque cibum neque potum sumeret. Quidam autem alius propheta, quem quidam existimant pseudopropheta, blandis et fallacibus verbis ei persuasit ut cibum sumeret. Ego autem existimo alium quocumque fuisse Dei prophetam : falsis autem verbis usum esse apud hominem Dei, non ut eum læderet, sed ut benedictionem ab eo acciperet. Hoc enim docet historia. Non enim dixit absolute, propheta et senex habitabat Bethel, sed « alius propheta senex habitabat Bethel l. » Ostendit autem eum fuisse prophetam, 488 et non pseudopropheta, quod et Deus per ipsum prædixerit homini Dei id

B

C

D

i III Reg. xii, 31. j III R.g. xiii, 2. k ibid. 3. l ibid. 41.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁹ Qu. 43. sex constat partibus. 1) Initium usque ad τὴν πανήγυριν exstat in cat. p. 728. ad cap. xii, 32. 33. 2) ἀλλ' οὐδὲ καταχ. ἐπὶ σέ, vid. ib. p. 729, ad cap. xiii, 1. 2. 3) εἶτα — ἐπ' αὐτῷ vid. ib. p. 730, ad vers. 5. 4) ἀλλ' ὁ — ἤνισσε vid. ib. ad vers. 4. 5) ἄταν δὲ — ἔδωκεν vid. ib. p. 730, ad vers. 5, 6. 6) ὁ δὲ γε προφήτης et rel. vid. ib. p. 733, ad vers. 7-32. ⁹⁹ cat. ἦ. ⁹⁹ ἐπιτ. — ἑορτῆν. cat. ἐπιτελεῖται ἡ τῆς σκηνοπηγίας ἑορτῆ. ⁹⁹ cod. a τοὺς om. ⁹⁹ cat. p. 730. τέρας· τῆς θαυματοργίας. ⁹⁹ cat. καὶ ἰδοὺ, sic. mox. cod. a βήγνυται τὸ θυσιαστ. ⁹⁹ cod. a ἡ χεὶρ om. ¹ cat. διαταθέντων. ² cod. a τὸν προφ. ἴκετ. ³ cat. τὴν ἀήτησιν ἔδωκεν. ⁴ cat. p. 733. τ. πεπ. ἐντελασθαι. ⁵ cat. μὴ ποπ. γεύσασθαι. ⁶ cat. ἔπεισεν. ⁷ cat. ἵνα αὐτόν. cod. a ἵνα ἐκείνον. ⁸ cat. ἵνα μεταλάβῃ αὐτοῦ τ. εὐλ. ⁹ cat. πρεσβύτερος om. ¹⁰ cat. αὐτὸν προφήτην.

quod erat evertendum, et quod præterea crediderit ea quæ prædicta fuerant de Josia, et quod filiis suis mandarit ut, cum decessisset, cum ejus corpore sepeliretur. Hic cum audisset narrantes filios ea quæ facta fuerant circa altare juvenearum, primum quidem mutavit faciem suam, divinis stupefactus miraculis: deinde vero, cum didicisset quæ via iter faceret, stravit asinam, viam autem confecit quam celerrime. Ipsum autem assecutus est secentem sub umbra quercus: et sciscitatus quis esset, cum intellexisset quod desiderabat, supplicavit ut reverteretur, et cum ipso cibum sumeret. Rursus autem, cum ille dixisset quæ Deus jusserrat, et quod mandatum Dei non liceret transgredi (jussus enim fuerat nec cibum nec potum sumere in illa terra), respondens dixit: « Sum et ego quoque propheta, sicut tu, et mecum locutus est angelus verbo Dei, dicens: Reduc eum tecum in domum tuam: et comedat panem, et bibat aquam ». Deinde subjunxit historiographus: « Et mentitus est ei. » In his equidem hoc peccatum dico senem prophetam, et in hoc tantum esse pseudopropheta, ut qui divinas voces finxerit. Non tamen existimo hominem usum esse aliqua malitia: sed potius propter desiderium benedictionis, mendacio illivisse sermonem: « Postquam autem reversus est, et cibum sumpsit, factum est, inquit, verbum Domini ad prophetam qui reduxerat ipsum: et dixit homini Dei qui veniebat ex Juda: Ille dicit Dominus omnipotens: propterea quod exacerbasti **489** verbum Domini, et non custodiisti mandatum quod mandavit Dominus Deus tuus, et reversus es, et comedisti panem, et bibisti aquam in loco isto, in quo locutus sum tibi, dicens, ne comedas panem, et ne bibas aquam, non ingredietur corpus tuum in sepulcrum patrum tuorum ». Cum igitur prophetam illum appelleret divina Scriptura, doceatque Deum per illum adversus alterum prophetam sententiam tulisse, temerarium arbitror pseudopropheta illum vocare. Quam enim ob causam, ut alterum, non punivit Deus, si utique pseudopropheta sciebat illum esse, atque adversus prophetam malitia usum esse? Fortasse enim et ejus scopum intuens Deus, veniam dedit mendacio.

προφήτην, τὸ καὶ τὸν Θεὸν δι' αὐτοῦ προσηγορεῖν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ τὸ ἐσόμενον πάθος, καὶ πρὸς τοῦτοις τὸ πιστεῦσαι τοῖς περὶ τοῦ Ἰωσίου προφηθείαι, καὶ τοῖς υἱοῖς ἐντειλάσθαι, ὥστε αὐτὸν τελευτήσαντα ¹¹ ἐκείνου τῷ σώματι συνθάψαι. Ὑποτοῦ τῶν υἱῶν ἀκούσας διηγουμένων τὰ περὶ τὴν τῶν δαμάλεων γεγενημένα βωμὸν, πρῶτον μὲν ἐπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ¹² ἐκπλαγεὶς τὰς θείας θαυματουργίας· εἶτα μεμαθηκώς ¹³ διὰ ποίᾳ ὁδοῦ τὴν πορείαν πεποιήται ¹⁴, ἐπέσταξε μὲν τὴν ὁδὸν, ἐξήνυσε ¹⁵ δὲ τὴν ὁδὸν ὅτι τάχιστα. Κατέλαθε δὲ αὐτὸν ὑπὸ δρυὸς σκιᾶν καθεζόμενον ¹⁶· καὶ πυθόμενος ὅστις εἶη, καὶ μαθὼν τὸ ποθοῦμενον, ἐκίτευσεν ἀναστρέφαι, καὶ σὺν αὐτῷ τροφῆς μεταλαχεῖν ¹⁷. Ἐκείνου δὲ πάλιν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευθέντα εἰρηκότος ¹⁸, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τε τὸν θεῖον παραθεῖναι νόμον· προσετάχθη γὰρ, μὴ τροφῆς, μὴ ποτοῦ μεταλαχεῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ γῆ· ὑπολαβὼν ἔφη, « Κἀγὼ προφήτης εἰμι ὡς σὺ, καὶ ἄγγελος ἐλάλησε πρὸς με ἐν λόγῳ Κυρίου λέγων, Ἐπίστρεψον αὐτὸν μετὰ σοῦ εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ φαγέτω ἄρτον, καὶ πίτω ὕδωρ. » Εἶτα καὶ ὁ ἱστοριογράφος ¹⁹ ἐπήγαγε· « Καὶ ἐψεύσατο αὐτῷ. » Τοῦτο ἔγωγε ἐν τοῦτοις μαρτυρήσαντι τὸν πρεσβύτην ²⁰ φημί, καὶ κατὰ τοῦτο ²¹ μόνον ψευδοπροφήτην εἶναι, ὡς θείας φωνᾶς διαπλάσαντα. Οὐ μὴν κακοηθεῖα ²² τιμὴ χρῆσασθαι ἰγούμαι τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ τῆς εὐλογίας ἐπιθυμίᾳ τῷ ψεύδει καταχρῶσθαι τοὺς λόγους. « Ἐπειδὴ δὲ ἀνέστρεψε, καὶ σιτίων μετέλαθεν, ἐγένετο, φησὶ, λόγος Κυρίου πρὸς τὸν προφήτην τὸν ἐπιστρέψαντα αὐτὸν, καὶ εἶπε πρὸς τὸν ἀνθρώπον τοῦ Θεοῦ τὸν ἦκοντα ἐξ Ἰούδα· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ ²³· Ἄνθ' ὧν παρεπίκρανας τὸ βῆμα Κυρίου, καὶ οὐκ ἐφύλαξας τὴν ἐντολήν, ἣν ἐνετείλατό σοι Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ ἐπέστρεψας, καὶ ἔφαγες ἄρτον, καὶ ἐπιες ὕδωρ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐν ᾧ ἐλάλησα (52) πρὸς σέ, λέγων, Μὴ φάγῃς ἄρτον, καὶ μὴ πίῃς ὕδωρ, οὐ μὴ εἰσελθῇ τὸ σῶμά σου εἰς τὸν τάφον τῶν πατέρων σου. » Τῆς θείας τοῖνον Γραφῆς, καὶ προφήτην αὐτὸν καλοῦσης ²⁴, καὶ διδασκούσης ²⁵ ὡς δι' αὐτοῦ τὴν κατὰ τοῦ ἑτέρου ψῆφον ἐξηγήνησεν ὁ Θεός, τολμηρὸν οἶμαι ψευδοπροφήτην ἰνομάζειν αὐτόν. Τί δήποτε γὰρ αὐτὸν ὡς ἐκείνον οὐκ ἐκόλασεν ὁ Θεός, εἶπερ ἄρα καὶ ψευδοπροφήτην αὐτὸν ὄντα

^m III Reg. xiii, 18. ⁿ ibid. 20-22.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹¹ cat. et cod. α ὥστε αὐτοῦ τελευτήσαντος. Deinde cod. α ἐκείνου τὸ σῶμα συνθάψαι. ¹² cod. α αὐτοῦ οπι. ¹³ cat. μαθὼν. ¹⁴ cod. α πορ. πεποιήκεν. ¹⁵ ἐξήνυσε — αὐτόν. cat. καὶ τὴν ὁδὸν ἐξανύσας τάχιστα κατέλαθεν αὐτόν. ¹⁶ cat. καθήμενον. ¹⁷ cat. μεταλαχεῖν. πάλιν δὲ ἐκείνου εἰς. ¹⁸ cat. κελ. προβεβληκότος. ¹⁹ cat. καὶ ὁ συγγραφεὺς. ²⁰ τοῦτο — τοὺς λόγους. cat. p. 734 κατὰ τοῦτο τὸ διαψεύσασθαι φαίην ἂν κἀγὼ τὸν ἀνθρώπον ψευδοπροφήτην, ὡς ἀληθείας φωνᾶς διαπλάσαντα· οὐ μὴν ὡς δαιμονίαν προφήτην. ἐπειδὴ δὲ, etc. ²¹ cod. α πρεσβ. προφήτην. ²² cod. α καὶ κακοηθεῖα. ²³ cod. α ἐξ Ἰούδα, λέγων. Ib. l^o ult. cod. α παντοκράτωρ οπι. ²⁴ cat. προφ. αὐτ. λεγούσης. ²⁵ καὶ διδ. — ἀπένειμεν. cat. καὶ οὐ κακοηθεῖα κατὰ τοῦ θεοῦ προφήτου χρησάμενον· ἴσως γὰρ καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καθορῶν ὁ φιλόσοφος Θεός, καὶ τῷ ψεύδει συγγνώμην ἐνεῖμε. Ὁ δὲ τοῦ, etc.

NOTÆ.

(52) Ἐν ᾧ ἐλάλησα. Lectio rec. l. c. ᾧ ἐλάλησα.

ἴδει, καὶ κατοικήσει κατὰ τοῦ θεοῦ προφήτου χρη-
 σάμενον; ἴσως γὰρ καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καθορῶν
 ὁ θεός, καὶ τῷ ψεύδει συγγνώμην ἀπένευμεν. Ὁ δὲ
 τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος εὐθὺς ἐκδημήσας περιέπεσε
 λέοντι. Καὶ ἀνέβλε μὲν αὐτὸν το θηρίον, μεταλαβεῖν
 δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἐτόλμησε· ἀλλ' εἰστήκει, καὶ
 τὴν ἕβαν καὶ τὸ σῶμα φυλάττων, ὥστε μηδὲν ἄλλο
 θηρίον ἢ πετηνὸν τολμήσας λυμήνασθαι αὐτό. Τοῦτου
 δὲ μνησθέντος ²⁶ ἔδραμε πάλιν ὁ προφήτης. Διηγεῖται δὲ
 αὐτοῦ τὸ εὐσεβὲς καὶ τὰ ῥήματα. « Εἶπε γὰρ, φη-
 σὶν, Ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ οὗτος, ὃς παρεπίκρανε τὸ
 ῥήμα Κυρίου. » Εἶτα δραμίων εὔρε τοῦ μὲν προφή-
 του τὸ σῶμα νεκρὸν, ἀλώδητον δὲ τὴν ἕβαν· τὴν
 λέοντα δὲ οἶδόν τινα φύλακα παρεστῶτα· ὃς ἰδὼν
 αὐτὸν ἀφριγμένον ὑπεχώρησεν, ὡς οὐκέτι φυλακῆς
 δεομένου τοῦ σώματος. Ἐπειτα μετακομίσας, καὶ
 τῶν νομιζομένων ἀξιόσας, ἐνετείλατο τοῖς υἱεῖσι μιᾶ
 θύκῃ ἀμφοτέρω παραδοῦναι τὰ σώματα, ὡς τῆς
 θείας προβήσεως δεξαμένης τὸ πέρας. Ἐκ δὲ τοῦτου
 τοῦ διηγήματος διδακόμεθα, ὡς δυνατοὶ δυνατῶς
 ἐτασθήσονται. Οὐ γὰρ ἔδει τὸν τῆς θείας ἀκηκόα
 φωνῆς ἀνθρωπίνῃ πιστεύσαι τάναντία λεγούσῃ, ἀλλ'
 ἀναμείναι τὸν προσεταχότα λύσαι ὅσαρ γενέσθαι
 προσέταξεν. Ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ εἰς βεβαίωσιν τῆς
 περὶ τοῦ θυσιαστηρίου προβήσεως τήνδε γενέσθαι
 τὴν τιμωρίαν. Οὐ γὰρ οἶδόν τε ἦν λαθεῖν ἀνδρὸς
 τοσοῦτου διηγήματα ²⁷· τοῖς δὲ ἀκούουσιν ἰκανὸν ἦν
 τοῦτο δεῶς ἐνθεῖναι. Εἰ γὰρ τροφῆς μετάληψις παρὰ
 τὴν θεῖαν ἐντολὴν γενομένη, καὶ οὐκ ἐξ ἡδονῆς, ἀλλ'
 ἐξ ἀπάτης γεγενημένη, τοσαύτην ²⁸ ἀνδρὶ δικαίῳ
 τιμωρίαν ἐπήγαγεν, ὅποιας περιπεσοῦνται κολάσ-
 σιν οἱ τὸν μὲν πεποιηκότα καταλειποῦτες θεῶν, τὰ
 δὲ τῶν ἀλόγων προσκυνούντες ἰνδάλματα; Τετίμηκε
 δὲ αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν ὁ θεός. Ἐπέστησε ²⁹
 γὰρ αὐτῷ φύλακα τὸν φονέα· ταύτη μὲν τιμὴν ὡς
 προφήτην, ἐκεῖνη δὲ κολάζων ὡς παραβάτην· δεδι-
 τόμενος δὲ καὶ τοὺς τηλικάδε, καὶ τοὺς νῦν, ὥστε
 μηδὲ τῶν σμικρῶν τοῦ θεοῦ καταφρονεῖν ἐντολῶν.
 Μηνύει δὲ τοῦ προφήτου τὸ πάθος τῶν νεκρῶν τὴν
 ἀνάστασιν. Ὁ γὰρ περιόντα μὲν ἐκδεδωκὸς τῷ θη-
 ρίῳ, τελευτήσαντα δὲ ἀξιώσας τιμῆς, καὶ τιμῆσας
 οὐ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ τὸ σῶμα μόνον, δῆλον ὡς οὐ
 περιόφεται διαλυθὲν καὶ φθαρὲν, ἀλλ' ἀναστήσει, καὶ
 τῇ ψυχῇ τὸ ὄργανον ἀποδώσει, δι' οὗ τὸν ποιετὴν
 θεοράπουσεν. Ἄνθρωπος μέντοι θεοῦ οὐ πᾶς προ-
 φῆτης ὀνόμασται, ἀλλ' οἱ τελείαν τὴν ἀρετὴν κεκτη-
 μένοι, ὡς Μωσῆς καὶ Ἠλίας, καὶ εἰ τις ἐκείνοις
 παρόμοιος ³⁰. Δεδήλωκε τοίνυν ἡ προσήγορα ³¹, ὡς
 τοῦ πρεσβύτου προφήτου πολλῷ τιμιώτερος ἦν.

ΕΡΩΤ. ΜΔ'.

Πῶς νοητέον τό· « Ὁ βουλούμενος ²² ἐπλήρου τὴν
 χεῖρα αὐτοῦ; »

Τὸ ἐπαγόμενον δηλοῖ· « Καὶ ἐγένετο ἱερεὺς τῶν

• III Reg. XIII, 26. P. ibid. 53.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² καὶ ἀνέβλε— μνησθέντος. cat. p. 755. ὅφ' οὗ αὐτίκα μὲν ἀνηρέθη, ὄψαστον δὲ τὸ σῶμα τροφῆς
 ἔνεκα διατηρούμενον ἔσχεν. Οὗ μνησθέντος ἔδραμε, etc. ²⁷ cat. ἀνδρὸς τοσοῦτους τοιοῦτου διηγήματος.
²⁸ cat. τοσαύτην. ²⁹ cat. ἐπήγαγε. ³⁰ cat. ὁμοίως. cod. α. προσόμοιος. ³¹ cat. προσήγορα τοῦ πρεσβύτου,
 ὡς προφήτου πολλῷ τιμιώτερος ἦν. ³² cat. p. 756, πῶς νοητ. ὅτι ὁ βουλ., etc.

PATROL. GR. LXXX.

Homo autem Dei statim egressus incidit in leonem.
 Et cum quidem interemit fera : non est autem
 ausa corpori dentem indigere : sed stabat et asi-
 nam simul et corpus custodiens, ut ne alia vel fera
 vel volucris laderet illud auderet. Quod cum fuis-
 set ei significatum, rursus accurrit propheta.
 Ostendunt autem ipsius pietatem ejus verba. « Di-
 xit enim, inquit, Hic est homo Dei, qui exacerba-
 vit verbum Domini ». » Deinde accurrens invenit
 quidem prophetæ mortuum corpus, illæsam autem
 asinam, et leonem tanquam custodem astantem,
 qui cum eum advenisse vidisset, recessit, utpote
 quod corpus non amplius egeret custodia. Deinde
 cum ipsum transtulisset, et ei justa fecisset, man-
 davit filiis ut in uno loculo deponerent ambo cor-
 pora, utpote quod suem accepisset divina prædici-
 tio. Discimus autem ex hac narratione, **490** a
 magnis magna requiri. Non enim oportebat eum
 qui vocem audierat diviniæ, credere humanæ dici-
 centi contrarium : sed exspectare ut qui jusserat,
 solveret quod jusserat fieri. Ego autem arbitror
 ad confirmandam factam de altari prædictionem,
 accidisse hoc supplicium. Neque enim fieri poterat
 ut tanti viri lateret narratio, quæ sufficiebat ad in-
 cutiendum terrorem audientibus. Si enim cibus
 sumptus præter Dei mandatum, idque non volu-
 ptate, sed fraude, viro justo tantum intulit suppli-
 cium : quales luunt pœnas, qui Deum quidem reli-
 querunt qui ipsos fecit, adorant autem simulacra
 ratione destitutorum animalium? Deus autem eum
 honoravit etiam post decessum. Nam occisorem ei
 constituit custodem; hac quidem ratione honorans
 ut prophetam, illa vero puniens tanquam trans-
 gressorem : et eos qui tunc erant, et qui nunc
 sunt, deterrens, ut ne parva quidem Dei mandata
 despiciant. Id autem quod prophetæ accidit, signifi-
 cat mortuorum resurrectionem. Nam qui super-
 stitem tradidit feræ, honore autem mortuum est
 prosecutus, et honoravit non animam, sed solum
 corpus, perspicuum est fore ut illud non despiciat
 dissolutum et corruptum, sed excitet et restituat
 animæ instrumentum, per quod Deum coluit. Ho-
 mo autem Dei appellatus est, non quilibet pro-
 pheta : sed ii qui perfectam habent virtutem, ut
 Moses et Elias, et si quispiam est illorum similis.
 Declaravit ergo appellatio, quod longe honorabilior
 fuerit, quam senex propheta.

491 INTERR. XLIV.

Quomodo est intelligendum illud : « Qui volebat,
 implebat manum suam P? »

Ostendit id quod subjungitur : « Et fiebat sacer-

dos excelsorum : » nempe fungebatur sacerdotio, et manibus offerrebat suffitum.

INTERR. XLV.

Prævidens Deus fore ut populus esset impius, cur concessit fieri divisionem ?

Quid enim proffit Judæ et Benjamin habere templum Dei? Nam isti quoque eandem prævaricationem ausi sunt : « Non ædificaverunt, inquit, sibi excelsa, et statuas, et nemora, super omnem collem excelsum, et sub omni ligno frondoso. Et colligatio facta est in terra. » Colligationem autem posuit pro defectione. Nam Jezebel cum rescivisset mortem Jorami, et regis Jehu electionem, exclamavit, *Colligatio, colligatio*, hoc est, defectio et tyrannis. Hoc autem ostendunt etiam quæ sequuntur : « Et fecerunt omnes abominationes gentium quas ejecerat Dominus e conspectu filiorum Israel. » Non ergo propter regni divisionem impegerunt in impietatem decem tribus, sed propter suam iniquitatem. Itaque propheta magis accusant tribum Juda. Etenim jussus est Osee meretricem ducere uxorem, ad arguendam apertam impietatem decem tribuum (est enim manifesta meretricis impudicitia), adulteram autem in typum Judææ : quoniam cum conjuncta cum Deo videretur per templum, clanculum serviebat 492 idolis. Jeremias autem propheta dicit : « Justificavit seipsam aversio Israelis præ prævaricatricem Juda. » Ezechiel vero propheta non solum Samariam, sed etiam Sodomam, vocavit sororem Hierosolymæ. Cum defecissent a pietate, divina privati sunt Providentia. Nam Susacim rex Ægyptiorum multas quidem cepit urbes Judæorum, ut docuit liber Paralipomenon, ingressus est autem etiam Hierosolymam, et non modo regios, sed etiam sacros thesauros deprædatus est. Abstulit autem arcam quoque auream, et quæ rex David acceperat a Syris, et quæ fecerat Salomo. Οησαυρούς. Ἐλαθε δὲ καὶ τὰ ὄπλα τὰ χρυσᾶ, καὶ ἃ Σολομών ἐπεποιήκει.

INTERR. XLVI.

Quid est : « Et reponebant ea in Thecve celerum ? »

In Hebraicorum nominum interpretatione, invenitur Thecve scriptum, *pulsatio ei cantus tubæ*. Liber autem Paralipomenon hæc sic docet : « Et fecit rex Roboam pro iis clypeos æneos : et posuit

¶ III Reg. xiv, 23, 24. ¶ Jerem. iii, 11. * III Reg. xiv, 28.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¶ cod. a τὸ ὄμμα προσεφ. ¶ Qu. 45 initium usque ad ἐκάμ. ἀδελφῶν, p. 492, exstat in cat. p. 758, ad cap. xiv, 1-24. Reliqua vid. ib. p. 759, ad vers. 25, 26. ¶ cat. p. 758, γενέσθαι οπι. ¶ cat. et cod. a ἐπυτοῖς. ¶ cod. a ξύλου συσπίου. ¶ cat. ἀποστάσις. ¶ cat. τοῦτο γὰρ καί. ¶ cat. διὰ τὴν αἵρεσιν τῆς βασιλείας. ¶ τῶν δώδεκα φυλῶν. ¶ cat. μόνην. ¶ cat. p. 759. καὶ τοὺς θεοὺς. ¶ cat. p. 740. θεῖ. ¶ τὸ — εὐρον. cat. ἀντὶ τοῦ θεῖ, Θεκουῖ καί μενον εὐρομεν, ἐρμηνευόμενον κρουσμός καὶ σαλπιαμός.

NOTÆ.

(55) Ἀλσώδου. Omnes interpretes Græci, III Reg. xiv, 25 habent συσπίου.

(54) Καί — σύνδεσμος. Hæc Athalia, non Jezebelis sunt verba. Conf. IV Reg. ii, 14.

(55) Ἐδικαίωσεν — Ἰσραήλ. Præstat lectio rec. l. c. ἐδικαίωσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (Ald. et Compl.

ὑψηλῶν : » τούτέστιν ἰεράτευσε, καὶ ταῖς χερσὶ τὸ θυμίαμα προσέφερεν 25.

EPQT. ME' 25.

Προειδὼς ὁ Θεὸς ὡς ἀσεβήσῃ οἱ λαὸς, τί δήποτε γενέσθαι τὴν διαίρεσιν συνεχώρησεν ;

Τί γὰρ τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Βενιαμὴν ὠνήσε τὸ τὸν θεῖον ἔχειν νεῶν ; Τὴν γὰρ αὐτὴν καὶ οὗτοι παρανομίαν ἐτόλμων. Ἐφροδύμησαν γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς 25 ὑψηλὰ καὶ στήλας, καὶ ἄλση, ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου 27 ἀλσώδους (55). Καὶ σύνδεσμος ἐγένετο ἐν τῇ γῆ. Ἐ τὸν δὲ σύνδεσμον ἀντὶ τῆς ἀποστάσεως θέθεικε. Καὶ γὰρ ἡ Ἰεζάβελ τοῦ Ἰωρὰμ μεμαθηκυῖα τὴν τελευταίην, καὶ τὸν Ἰού τῆς βασιλείας τὴν χειροτονίαν δεξάμενον, ἐδόξε, Σύνδεσμος (54), σύνδεσμος, τούτέστιν Β ἀποστασία 28 καὶ τυραννίς. Τοῦτο δὲ καὶ 29 τὰ ἐξῆς δηλοῖ. Καὶ ἐποίησαν ἀπὸ πάντων βδελυγμάτων τῶν ἔθνῶν, ὧν ἐξώρισεν Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Ὁ οὐ τοῖνον διὰ τὴν τῆς βασιλείας 30 διαίρεσιν ἐξώκειλαν εἰς ἀσέβειαν αἱ δέκα φυλαί, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκειάν παρανομίαν. Αὐτίκα γοῦν μείζους ποιοῦνται τῆς Ἰούδα φυλῆς οἱ προφήται κατηγορίας. Καὶ γὰρ Ἄστη πόρνην μὲν προστάχθη λαβεῖν, εἰς ἕλεγχον τῆς προφανοῦς ἀσεβείας τῶν δέκα φυλῶν 31· προφανῆς γὰρ ἡ τῆς πόρνης ἀκολασία· μοιχεύτριαν δὲ εἰς τύπον τῆς Ἰουδαίας, ὅτι τῷ θεῷ διὰ τοῦ ναοῦ συνῆφθαι δοκούσα, λάθρα τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευεν. Ἰερεμίας δὲ ὁ προφήτης φησὶν. Ἐδικαίωσεν αὐτὴν ἡ ἀποστροφή Ἰσραήλ (55) ἀπὸ τῆς ἀσυνθέτου Ἰούδα. Ἰεζεκιήλ δὲ ὁ προφήτης, οὐ τὴν Σαμάρειαν μόνον 32, ἀλλὰ καὶ τὰ Σόδομα τῆς Ἱερουσαλήμ ἐκάλεσεν ἀδελφῆν. Ἀποστάντες τῆς εὐσεβείας τῆς θείας ἐγυμνώθησαν προμηθείας. Σουσακεῖμ γὰρ τῶν Αἰγυπτίων ὁ βασιλεὺς πολλὰς μὲν τῶν Ἰουδαίων εἶλε πόλεις, ὡς ἡ τῶν Παραλειπομένων ἐδίδαξε βίβλος· ἐπέσθη δὲ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐ μόνον τοὺς βασιλικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοὺς 33 ἐσύλησε Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τῶν Σύρων ἐιλήφει, καὶ ἃ ὁ

EPQT. MΓ'.

Τί ἐστίν· Ἐληρηθόντο αὐτὰ εἰς τὸ Θεκουῖ (56) 34 τῶν παρατρεχόντων ;

Ἐν μὲν τῇ τῶν Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἐρμηνεῖα τὸ 35 Θεκουῖ, κρουσμός καὶ σαλπιαμός κείμενον εὐρον. Ἡ δὲ τῶν Παραλειπομένων βίβλος οὕτω ταῦτα διδάσκει. Καὶ ἐποίησε Ῥοβοὰμ ὁ βασιλεὺς ἀντὶ

αὐτῆς) Ἰσραήλ.

(56) Θεκουῖ. Vitiatam hanc lectionem esse putarem, nisi Montf. l. c. p. 365, eandem e cod. quodam Coislin. produxisset. Præferenda tamen est lectio rec. Θεῖ, quæ propius accedit ad Hebr. καὶ conclave.

αὐτῶν θυρεοὺς χαλκοῦς, καὶ κατέστησεν ἐπὶ χεῖρας **A** ἀρχόντων (57) τῶν παρατρεχόντων, τῶν φυλασσόντων τὰς θύρας τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως. Καὶ ἐγένετο ἀπὸ Ἰακωβῶ, ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι τὸν βασιλέα εἰς οἶκον Κυρίου, εἰσεπορεύοντο οἱ φυλάσσοντες, καὶ οἱ παρατρεχόντες· καὶ οἱ ἐπιστρέφοντες εἰς ἀπάντησιν τῶν παρατρεχόντων, ἐλάμβανον τοὺς θυρεοὺς, καὶ ἀποκαθίστων εἰς τὴν τάξιν τῶν παρατρεχόντων. Ἐδίδοτο, φησὶ ⁴⁶, τοῖς δορυφόροις καὶ ἀσπίδοφόροις τοῖς περὶ τὸν βασιλέα ⁴⁷, οἱ παρὰ τὰς θύρας τῶν βασιλείων ⁴⁸ ἐστῶτες τὰς εἰσόδους· ἐφρούρου. Προϊόντος δὲ τοῦ βασιλέως, οἱ μὲν προηγούντο ⁴⁹, οἱ δὲ παρέτρεχον. Ἦνλικα δὲ εἰς τὴν ναὸν περιεγένετο, ἀπήντων οἱ ἐπιστρέφοντες, ἀντὶ τοῦ, οἱ τοῦ ναοῦ φύλακες ⁵⁰, καὶ ἐδέχοντο ταῦτα παρ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ ταῦτα κατέχοντες πρὸ τῆς πύλης εἰστήκεισαν τοῦ νεῶ, ἵνα τὰ μὲν ὄπλα μείνη **B** πρὸ τῶν θυρῶν, οἱ δὲ ταῦτα κομίζοντες σὺν τῷ βασιλεὶ τὸν Θεὸν προσκυνησῶσιν. Εἰλικὸς δὲ καὶ οἶκον ἀφικνουμένου, τοὺς ὄπλοφόρους· ἐκεῖ τὰ ὄπλα ἀποτίθεισθαι.

EPQT. MZ' ⁵¹.

*Pōs rohtēon tō, oti e Diā Dauid ēdōken autō
ō theos katāleimma, ina sthēsē tā tēkna autō
mēt' autōn;*

Διηγτούμενος καὶ τοῦ Ῥοβοᾶμ καὶ τοῦ Ἀβιά (58) τὴν ἀσέβειαν, τοῖσδε τοῖς λόγοις ἐχρήσατο, διδάσκων ὡς διὰ τὸν πρόγονον μέχρι πολλοῦ τῶν ἀπογόνων τὴν βασιλείαν ἐφύλαξεν. Εἶτα ἐπαινέσας τὴν τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν, τῆς μιᾶς ἀμαρτίας ἐμνήσθη. Ἐποίησε γὰρ, φησὶ, Δαβὶδ, τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου, καὶ οὐκ ἐξέκλιεν ἀπὸ πάντων ὧν ἐνετείλατο αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐκτὸς ἐν βήματι Οὐρίου τοῦ Χεθθαίου (59). Τοῦ δὲ Ἀβιά τὰ πρῶτα ἐπήνεσε τῶν Παραλείπομένων ἢ βίβλος· τῶν δὲ τελευταίων ὁμοίως καὶ αὐτὴ κατηγορήσε. Σαφέστερον ⁵² δὲ ταῦτα δηλώσωμεν ἐκείνην ἐρμηνεύοντες, σὺν Θεῷ φάναι, τὴν βίβλον. Τοῦ δὲ Ἀσά τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας ⁵³ ἢ τῶν Βασιλείων ἐπήνεσε βίβλος ⁵⁴. Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, Ἀσά τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου, ὡς ὁ Δαβὶδ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· καὶ ἀφείλε τὰς στήλας (60) ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐξῆρε πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα, ἃ ἐποίησαν οἱ πατέρες αὐτοῦ, καὶ τὴν Ἄνναν τὴν μητέρα αὐτοῦ μετέστη τοῦ μὴ εἶναι **D** ἡγουμένην, καθότι ἐποίησε σύνοδον ἐν τῷ ἄλσει αὐτῆς· καὶ ἐξέκοψεν αὐτὰ (61) Ἀσά, καὶ πάσας τὰς κατα-

¹ II Paral. xii, 40, 41. ² III Reg. xv, 4. ³ ibid. 5. ⁴ ibid. 11-14

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁶ cod. a ἐδόθη, φησὶ. ⁴⁷ cod. a ἀσπίδ. τοῖς τὸν βασιλέα φυλάττουσιν. ⁴⁸ cod. a τῶν βασιλείων. ⁴⁹ ἡγούοντο. ⁵⁰ cat. ἐπιστρ. ἀπὸ τοῦ οἴκου οἱ φύλακες. ⁵¹ cod. a οἶκον γεγενῆσθαι. ⁵² ὡστε — ἀποτιθ. cat. ἵνα τοῦ βασιλ. ἀφικν. οἱ ὄπλοφόροι ἐκεῖ τὰ ὄπλα ἀποτίθενται. ⁵³ Qui. 47 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad τοῦ Χεθθαίου exstat in cat. p. 741 ad cap. xv, 1-5. 2) τοῦ δὲ — τὴν βίβλον vid. ib. pag. 742, ad vers. 6-8. 3) τοῦ δὲ Ἀσά et reliqua vid. ib. ad vers. 9-15. ⁵⁴ cat. p. 742 σαφέστερον — τὴν βίβλον om. ⁵⁵ cat. τῆς βασιλείας om. ⁵⁶ cat. post βίβλος addit, κατὰ πάντα μιμητὴν ἀποκαλοῦσα τοῦ Δαβὶδ.

NOTÆ.

(57) Ἐπὶ — ἀρχόντων. Bene h. l. expressa es. lectio edit. Compl., quæ longe præferenda est receptæ κατέστησεν ἐπ' αὐτὸν Σουσακαὴμ ἀρχοντας παρατρεχόντων.

(58) Ἀβιά. In versione τῶν Ο' vocatur Ἀβιού.

A in manus principum celerum custodientium portas domus regis. Et factum est postea, cum ingrederetur rex in domum Domini, ingrediebantur qui custodiebant, et præcurrebant, et qui revertebantur, in occursum cursorum, sumebant clypeos, et **493** referebant ad locum cursorum ¹. ² Dabantur, inquit, hastatis et scutatis regis, qui stantes circa portas regis custodiebant aditus. Procedente autem rege, alii quidem præcedebant, alii autem juxta currebant. Quando autem veniebat in templum, occurrebant illi qui revertebantur a domo, hoc est, templi custodes, et ea ab ipsis accipiebant, et ipsi ea tenentes stabant ante portam templi, ut arma quidem pro foribus manerent; qui vero illa gestabant, una cum rege Deum adorarent. Est autem **B** verisimile, fuisse domum ante portas, ut cum rex veniret, armigeri illic arma reponerent.

γενέσθαι ³ πρὸ τῶν θυρῶν, ὥστε ⁴ τοῦ βασιλέως

INTERR. XLVII.

Quomodo est intelligendum illud: « Dedit ipsi Deus reliquias propter Davidem, ut statueret filios ejus post ipsum? »

Cum narrasset impietatem Roboam et Abiæ, usus est his verbis, docens quod propter eum e quo genus duxerant, nepotum regnum longo tempore custodiverit. Deinde, cum laudasset virtutem Davidis, meminit unius peccati: « Fecit, enim inquit, David rectum coram Domino, et non declinavit ab omnibus quæ ei mandavit, omnibus diebus vitæ suæ, præterquam erga Uriæam Cheththæum ¹. » Abiæ autem prima laudavit liber Paralipomenon, postrema autem similiter etiam vituperavit. Apertius autem hæc declarabimus, illum librum, si Deus velit, interpretantes. Asæ autem prima laudavit **494** liber Regnorum. « Fecit enim, inquit, Asa rectum coram Domino, sicut David pater ejus: et sustulit statuas ex terra, et amovit quidquid invenerant patres ejus: et Annam matrem suam removit ut non præssset: siquidem conventum fecerat in suo nemore. Et excidit ea **D** Asa, et omnia lustra ejus, et ea igne exussit in torrente Cedron. Excelsa autem non sustulit ². » Rursus hic quoque ostendit quod idolorum qui-

(59) Ἐκτὸς — Χεθθαίου. Hæc desunt in cod. Vatic. Exstant autem in textu Hebr. l. c. et in cod. Alex.

(60) Στήλας. Rec. lectio est τελετάς.

(61) Αὐτὰ et καὶ ante πάσας redundare videntur.

dem templa diruerit, et lucos radicibus exciderit, quæ autem Deo in excelsis dedicata erant altaria reliquerit. Idque divina opem ferente gratia apertius ostendemus interpretantes id quod narratum est de Ezechia. Ostendit autem et pro Deo zelum, cum et matrem potestate privavit, propter conventum et festum quod peregit in ludo, et ipsum lucum exciderit, et omnia ejus loca idololatrica diruerit, et igni tradiderit. Adjecit autem quod etiam columnas, quas ipse et pater ejus ex materia argentea et aurea construxit, et regiaeductas Deo Domino dedicavit, et aliud plurimum aurum et argentum, signatum et non signatum, vasaque sacra et magnifica: et tamen eum imperfectum nominavit. Dixit enim: « Sed cor ejus non erat perfectum cum Domino omnibus diebus ejus. » Hoc autem apertius docet historia Paralipomenon.

495 Fideliter autem precat, superavit decies centena millia Æthiopum, et omnes funditus prostravit. Cum autem Baasa rex decem tribuum eum invasisset, et Ramam conatus esset munire, relicto Deo, amplexus fuit auxilium Syrorum.

Αἰθίοπων κατηγωνίσαστο μυριάδας, καὶ ἄρδην κατηκόντισεν ἅπαντας. Βασά δὲ τοῦ τῶν δέκα φυλῶν βασιλέως ἑπιθεμένου, καὶ τὴν Ῥαμὰ ἐπιταίχεται πειραθέντος, καταλιπὼν τὸν Θεόν, τὴν τῶν Σύρων ἵπτάσαστο συμμαχίαν.⁵⁷

INTERR. XLVMI.

Quomodo est intelligendum illud: « In tempore senectutis fecit Asa malum, et laboravit pedibus suis? »

Hoc quoque apertius docuit liber Paralipomenon. « In sua, inquit, infirmitate non quæsit Dominum, sed medicos. » Ego autem duorum alterum existimo, aut eos qui incantationibus utuntur ac beneficiis vocatos esse medicos, vel quod solum crediderit medicis, in Deum spem non habens. Nam qui vera pietate sunt præditi, utuntur medicis tanquam Dei ministris: scientes quod etiam medicinam ipse dederit hominibus, sicut et alias artes, et herbas ipse jusserit germinare e terra. Sciunt tamen quod nihil possit ars medicorum Deo nolente: sed tantum potest, quantum ipse vult. Domus autem Jeroboami penitus interiit, juxta prædictionem Achie Silonitæ. « Percussit

δύσεις αὐτῆς, καὶ ἐνέπρωσεν ἐν πυρὶ ἐν τῷ χειμάρρῳ κεδρῶν⁵⁷. Τὰ δὲ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρε. » Πάλιν ἐνταῦθα δεδήλωκεν, ὡς; ⁵⁸ τὰ μὲν τῶν εἰδῶλων τεμένη κατέλυσε, καὶ πρόβριζα τὰ ἄλση ἐξέκοψε· τὰ δὲ τῷ Θεῷ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἀνακειμένα θυσιαστήρια κατέλειπε. Καὶ τοῦτο ⁵⁹, τῆς θείας χάριτος συνεργούσης, σαφέστερον ἀποδείξομεν ἐρμηνεύοντες τὸ κατὰ τὴν Ἐζεκιάν διήγημα. Ἐδείξει μέντοι καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον, καὶ τὴν μητέρα τῆς ἐξουσίας γυμνώσας, διὰ τὴν σύνοδον καὶ τὴν ἑορτήν, ἣν ἐπέτελεσεν ἐν τῷ ἄλσει, καὶ αὐτὸ ἐκκόψας, καὶ πάντα τοὺς εἰδωλικούς αὐτῆς καταλύσας τόπους, καὶ πυρὶ παραδούς. Προσέθηκε δὲ, ὅτι καὶ τοὺς κίονας, οὓς καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐξ ὕλης ἀργύρου κατασκεύασε καὶ χρυσοῦ, τῶν βασιλείων ἐξενεγκῶν ἀνέθηκε τῷ Δεσπότην Θεῷ· καὶ ἄλλον πλεῖστον καὶ ἀργυρον καὶ χρυσόν, ἐπίσημόν τε καὶ ἄσημον, καὶ σκεύη ἱερὰ καὶ πολυτίμα· ἀτελεῖ δὲ αὐτὸν ὁμοῦ ὠνόμασεν. Ἐφη γάρ· « Πλὴν ἡ καρδία Ἀσά οὐκ (62) ἦν τελεία μετὰ Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο σαφέστερον ἢ τῶν Παραλειπομένων ⁶⁰ ἱστορία διδύκει. Πιστῶς δὲ προσευξάμενος, τὰς ἐκατὼν τῶν

EPQT. MH' 61.

Πῶς νοητέον· « Ἐν τῷ καιρῷ τοῦ γήρωος ἐποίησεν Ἀσά τὸ πονηρὸν (63), καὶ ἐπόνησε τοὺς πόδας αὐτοῦ; »

Σαφέστερον καὶ τοῦσο τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος ἐδίδαξεν. « Ἐν γὰρ τῇ ἀρρώσσει αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἐζήτησε τὸν Κύριον, ἀλλὰ τοὺς ἱατρούς. » Ἐγὼ δὲ δυοῖν ὁύτερον ὑπολαμβάνω, ἢ τοὺς ἱερωτάς καὶ χρημένους καὶ μαγγανείαις κληθῆναι ἱατρούς, ἢ ὅτι μόνον ἐπίστευε τοῖς ἱατροῖς, τὴν εἰς τὸν Θεὸν οὐκ ἔχων ἐλπίδα. Οἱ γὰρ εὐσεβεῖς κοσμοῦμενοι κέχρηται μὲν τοῖς ἱατροῖς, ὡς ὑπουργοῖς τοῦ Θεοῦ, εἰδότες ὅτι καὶ τὴν ἱατρικὴν αὐτὸς ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις, ὡσερ δὴ καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, καὶ τὰς βοτάνας αὐτὸς ἐκ τῆς γῆς βλαστήσασαι προσέταξεν. Ἴσασι δὲ ὅμοις, ὡς οὐδὲν ἰσχύει τῶν ἱατρῶν ἢ τέχνη μὴ βουλομένου Θεοῦ· ἀλλὰ τὸσαῦτα δύναται, ὅσα αὐτὸς βούλεται. Τοῦ δὲ Ἱεροβοάμ ὁ οἶκος τὴν

7 III Reg. xv, 14. 2 ibid. 25. 3 II Paral. xvi, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

⁵⁷ cat. χειμ. Κεδρῶν. ⁵⁸ cat. πλὴν ὅτι τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρε, καὶ δηλοῖ ἐνταῦθα, ὡς, etc. ⁵⁹ cat. καὶ τοῦτο — διήγημα om. ⁶⁰ τῶν Παραλ. βίβλος. ⁶¹ cod. α βασιλέως om. ⁶² cat. ἠτήσαστο συμμαχ. ⁶³ Qu. 48 sex habet partes. 1) Initium usque ad αὐτὸς βούλεται existat in cat. p. 746, ad cap. xv, 25. 2) τοῦ δὲ — Σιλωνίτου vid. ib. ad. vers. 21-30. τὰ αὐτὰ — κατελ. οἶκον, p. 496, vid. ib. p. 748, ad cap. xvi, 1-13. 3) τοῦ δὲ — κεχηρημ. — αὐτοῖς vid. ib. p. 749, ad vers. 14-19. 4) ἐπειδὴ — Σαμαρείται vid. ib. p. 750, ad vers. 24. 5) ταῦτα περὶ et rel. vid. ib. p. 751, ad vers. 25-28. ⁶⁴ cod. α τὸν om. ⁶⁵ cat. p. 746 et cod. α μόνος. ⁶⁶ cod. α ἱατρικὴν ἐπιστήμην. ⁶⁷ cod. α τέχνας om.

NOTÆ.

(62) Οὐκ, Delenda esse videtur hæc particula, quæ a textu Hebr. abest, et ab omnibus interpretibus Græcis omissa est. Sed nolimus eam expungere quia Nostrium in Commentario ad II Paral.

huic lectioni etiam favere videmus.

(63) Ἐποίησεν — πονηρὸν. Hæc desid. in textu Hebr. et vers. τῶν O.

πανωλεθρίαν ὑπέμεινε, κατὰ τὴν πρόβρῃσιν Ἀχιὰ Α τοῦ Σιλωνίτου. « Ἐπάταξε γάρ, φησὶ ⁶⁸, Βαασά βασιλεὺς Ἰσραὴλ ὅλον τὸν οἶκον Ἰεροβοάμ· καὶ οὐχ ὑπελείπετο πᾶσα πνοή (65') ⁶⁹ ἐν τῷ Ἰεροβοάμ, ἕως τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτὸν πάντας κατὰ τὴν ῥῆμα Κυρίου, ὃ ἐλάλησεν ἐν χειρὶ τοῦ δούλου αὐτοῦ Ἀχιὰ τοῦ Σιλωνίτου. » Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Βαασά πέπονθε. Τὴν αὐτὴν γὰρ καὶ αὐτὸς δυσσέβειαν ⁷⁰ καὶ παρανομίαν ἠσπάσατο. Κεϊλά (64) δὲ ὁ τοῦτου παῖς παρὰ Ζαμβρῆ ἐδέξατο τὴν πληγὴν ⁷¹. Οὗτος δὲ πάλιν, κατὰ τὴν γεγεννημένην πρόβρῃσιν, πάντα τὸν τοῦ Βαασά κατέλυσε οἶκον. Τοῦ δὲ λαοῦ τὸν Ζαμβρῆ χειροτονήσαντος βασιλέα, πολιορκούμενος ὁ Ζαμβρῆ τὸν οἶκον ἐν ᾧ διῆγεν ἐνέπηρσε, καὶ σὺν ἐκείνῳ καυθεὶς τετελεύτηκε. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ἡμεῖς, ὡς τοὺς πονηρὰ συζῶντας δι' ἀλλήλων Δεσπότης κολάζει Θεός. Καὶ τῷ πονηροτέρῳ τὸν πονηρὸν παραδίδωσιν, ἵδὲν τισὶ θεμίους κεχρημένους αὐτοῖς. Ἐπειδὴ δὲ τινες ζητοῦσι, πῶθεν οἱ Σαμαρείται τήνδε τὴν προσηγορίαν ἐσχάκασιν, ἐκ τῆς προκειμένης ἱστορίας τοῦτο καταμαθεῖν εὐπετές. Ἐκτίσαστο γάρ, φησὶ, Ζαμβρῆ τὸ ὄρος τῶν Σεμερῶν ⁷² παρὰ Σεμμήρ τοῦ Κυρίου αὐτοῦ δύο ταλάντων ἀργυρίου, καὶ ψυχοδόμησε τὸ ὄρος, καὶ ἐπεκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ⁷³ τοῦ ὄρους, οὗ ψυχοδόμησεν, ἐπὶ τῷ ὄνοματι Σεμμήρ τοῦ κυρίου τοῦ ὄρους Σομόρων. » Τοιγαρτοῦν ἀπὸ τοῦ Σεμμήρ τὸ ὄρος ὠνομάσθη Σομόρων, ἀπὸ δὲ τοῦ ὄρους ἡ πόλις Σαμάρεια. Σαμάρεια δὲ ἔστιν ἡ νῦν Σεβαστή προσαγορευομένη. Ἐν ταύτῃ δὲ ⁷⁴ ἦν τῶν δέκα φυλῶν τὰ βασίλεια. Ἐξανδραποδισθεισῶν δὲ τῶν δέκα φυλῶν, καὶ τῆς γῆς ἐκείνης ἐρήμου γεγεννημένης, μετέστησάν τινες ἐκ τῶν ἐφών μερῶν εἰς ἐκεῖνας τὰς πόλεις τῶν Ἀσσυρίων οἱ βασιλεῖς. Οὗτοι δὲ ἐκ τῆς Σαμαρείας ὠνομάσθησαν Σαμαρείται. Ταῦτα περὶ Ζαμβρῆ εἰρηκῶς, ἐπὶ τὸν Ἰούθαν μετέβη· καὶ θεαύμακε μὲν ⁷⁵ τὸν Ἰωσαφάτ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἔφη αὐτὸν τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου πεποικέναι. Ἐμῆψατο δὲ, ὡς τὴν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς λατρείαν μὴ παύσαντα· ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀχαάθ τὴν συγγένειαν ἀσπατάμενον. Ταῦτα δὲ σαφέστερον ἢ τῶν Παραλειπομένων βιβλός ἐδίδαξεν. Οὗ δὲ χάριν καὶ ὁ τὴν ἱστορίαν συγγεγραφῶς εἰς ἐκείνην ἡμᾶς παρέπεμψεν.

EPOT. MΘ.

Πῶς νοητέον· « Οὐκ ἰδοὺ ταῦτα γέγραπται ἐπὶ βιβλίῳ ⁷⁶ Λόγων τῶν ἡμερῶν τῶν βασιλέων Ἰούδα; »

Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς ἅπαντα συνεγράφη καὶ τὴν καυτὰ γενόμενα· καὶ ἐξ ἐκείνων τῶν βιβλίων, τὰς μὲν οὗτος ὁ συγγραφεὺς, τὰς δὲ οἱ τὰς Παραλει-

^b III Reg. xv, 29. ^c III Reg. xvi, 10. ^d ibid. 24. ^e ibid. 31.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁸ cat. ὁμως φησίν. ⁶⁹ cod. a πᾶσαν πνοήν. ⁷⁰ cod. a καὶ οὗτος ἀσεβείαν. ⁷¹ cat. p. 748 et cod. a τὴν σφαγὴν. ⁷² cat. p. 750 et cod. a τὸ ὄρος τῶν Σομορίων. ⁷³ Ἐτιοῦσε loco αὐτοῦ om. ⁷⁴ cod. a ἐν αὐτῇ δέ. ⁷⁵ cod. a μὲν om. ⁷⁶ cat. p. 752, ταῦτα γεγραμμένα ἐπὶ βιβλίῳ.

NOTÆ.

(63') Πᾶσα πνοή. Rec. lectio l. c. est πᾶσαν π. οήν.

(64) Κεϊλά. Legendum esse videtur Ἰλά. Na enim nomen filii Baasæ πῆχ exprim. in versione τῶν Ο'.

perunt Paralipomena, acceperunt occasionem et argumentum historiae.

πομένας συγγεγραφότες, ἔλαβον τῆς ἱστορίας τὰς ἀφορμάς.

INTERR. I.

Quemnam dicit Baal ?

Ut dicit Josephus, iste erat Deus Tyrionum, Astarte autem Sidoniorum. Hoc vero antea quoque docuit, scribens de Salomone, quod aedificavit templum Astartæ abominabili idolo Sidoniorum. Ei etiam nemora plantantes dedicarunt. Astarte autem est quæ apud Græcos Aphrodite, id est Venus.

INTERR. LI.

Anne videtur nimium audax illud quod dictum est ab Elia : « Non erit his annis pluvia super terram nisi per os meum ? »

Est nimium audax adversus viros spirituales huiusmodi cogitationes admittere. Erat enim propheta, et summus prophetarum, divinoque zelo inflammatus. Et hæc dixit divino operante Spiritu. Unde et finem acceperunt.

498 INTERR. LIH.

Cibum a corvis allatum quomodo comedebat, cum esset sanctus, et ex lege vitam ageret ?

Ipse legislator hunc ei per corvos afferebat. Ipse enim et eum jussit latere in torrente Chorran, promittens per corvos se illi alimenta missurum, et promissum præstitit. Corvi enim ei afferebant mane panes, sub vespera autem carnes. Per hæc autem nos docet legislator quod propter Judæorum imbecillitatem eas leges tulerit quas aliquando quidem ipse jussit transgredi. Sabbatho enim septies Jerichuntem circumdare jussit Josuam prophetam, et Eleazarum pontificem, et qui cum eo erant sacerdotes et Levitas, et universum populum : et nunc magnum Eliam accipere alimentum quod afferebatur per corvos. Aliquando autem non reprehendit eos qui illas leges essent transgressi. Nam Samson quidem propter ebrietatem et libidinem fuit gratia privatus : cum autem comedisset favum mellis, quem in mortuo leone contexuerant apes nullam subiit reprehensionem.

† III Reg. xvi, 32. * III Reg. xvii, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷¹ cat. τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. ⁷² cod. α τῆ Ἀστ. βασιλίσση. ⁷³ cat. p. 750 τὸ παρά τοῦ. ⁷⁴ cod. α ζῆ Κύριος εἰ ἔσται. ⁷⁵ cat. ἐπὶ τὰ ἔτη. ⁷⁶ cat. ἐπὶ τῆς γῆς om. Deinde cat. et cod. α ἐὰν μὴ διὰ λόγου στόματός μου. ⁷⁷ Πῶς—τροφῆν; cat. p. 758. Τὴν διὰ κοράκων κομιζομένην αὐτῷ τροφήν, πῶς ἄγιος ὦν, καὶ κατὰ νόμον πολιτευόμενος, ἦσθιεν; ⁷⁸ cod. α ἐν τ. χειμ. λαθεῖν. Deinde cat. τῷ χορράθ. ⁷⁹ cat. τέθεικε. ⁸⁰ cat. προσέταξε. ⁸¹ cod. α αὐτῷ om. ⁸² cod. α τοῖς τοῖς τοιοῦτ. παραβ. cat. τοῖς παραβ. αὐτούς. ⁸³ cod. α ἐμέμψατο. ⁸⁴ cat. ὄπαρ, deinde cod. α ἐξύφανα.

NOTÆ.

(65) Ἰώσηπος. Ant. Jud. lib. viii, c. 13.
(66) Χορράθ. Rec. lectio III Reg. xvii, 3, 4, est Χορράθ.

EPQT. N°.

Tira èè λέγει τὸν Βαάλ ;

Ὡς Ἰώσηπος (65) ἔφη, Τυρίων ἦν οὗτος θεός· ἡ δὲ Ἀστάρτη Σιδωνίων. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ⁷⁷ ἐδίδαξε τὰ περὶ τοῦ Σολομώντος συγγράφων, ὅτι τέμενος ἐκοδόμησε τῇ Ἀστάρτῃ ⁷⁸ βδελύγματι Σιδωνίων. Ταύτῃ καὶ τὰ ἄλλα φυτεύοντες ἀνετίθεσαν· Ἀστάρτη δὲ ἐστὶν ἡ παρ' Ἑλλήσιν Ἀφροδίτη προσαγορευομένη.

EPQT. NA'.

Οὐ δοκεῖ τολμηρὸν εἶναι τὸ περὶ τοῦ Ἡλιοῦ ῥηθῆν, « Εἰ ἔσται ⁸⁰ τὰ ἔτη ⁸¹ ταῦτα δρόσος ἢ ⁸² ὑετός ἐπὶ τῆς γῆς ⁸³, εἰ μὴ διὰ στόματός μου ; »

Τολμηρὸν ἐστὶ τὸ κατὰ τῶν πνευματικῶν ἀνδρῶν τοιοῦτους εἰσδέχεσθαι λογισμούς. Προφήτης γὰρ ἦν, καὶ προφητῶν κορυφαῖος, καὶ τῷ θεῷ πυρπολούμενος ζήλω. Καὶ ταῦτα τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐνεργούντος εἴρηκεν. Ὅθεν καὶ τὸ πέρασ ἐληφεν.

EPQT. NB'.

Πῶς ⁸⁴ ὁ ἄγιος ὦν, καὶ κατὰ νόμον πολιτευόμενος; ἦσθιεν τῆρ διὰ τῶν κοράκων αὐτῷ κομιζομένην τροφήν;

Αὐτὸς ὁ νομοθέτης ταύτην αὐτῷ διὰ τῶν κοράκων προσέφερεν. Αὐτὸς γὰρ αὐτῷ καὶ προσέταξεν ἐν τῷ χειμάρρῳ διάγειν τῷ χορράθ (66) ⁸⁵, ὑποσχόμενος πέμψειν αὐτῷ διὰ κοράκων τροφήν, καὶ πεπλήρωκε τὴν ὑπόσχεσιν. Προσέφερον γὰρ οἱ κόρακες ἄρτους μὲν ἔωθεν, δειλῆς δὲ κρέα. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων ἡμᾶς ὁ νομοθέτης, ὡς τῆς Ἰουδαίων ἀσθενείας ἕνεκα τοῖς τοιοῦτοις ἐθεθεῖκε νόμους, οὓς ποτὲ μὲν αὐτὸς παραθῆναι προσέταττεν· ἐν σαββάτῳ γὰρ ἐπτάκις κυκλῶσαι τὴν Ἱερικῶν, καὶ Ἰησοῦν τὸν προφήτην, καὶ Ἐλεάζαρ τὸν ἀρχιερέα, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ἱερέας καὶ λευίτας ἐκέλευσε ⁸⁶, καὶ ἅπαντα τὸν λαόν· καὶ νῦν τὸν μέγαν Ἡλίαν δέχεσθαι τὴν διὰ τῶν κοράκων κομιζομένην αὐτῷ ⁸⁷ τροφήν· ποτὲ δὲ τοὺς τοιοῦτους παραβέθηκόντι ⁸⁸ νόμους οὐκ ἐπέμειψατο ⁸⁹. Καὶ γὰρ ὁ Σαμφὼν διὰ μὲν τὴν μέθην, καὶ τὴν λαγνείαν, τῆς θείας ἐγυμνώθη χάριτος· φαγὼν δὲ τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος, ⁹⁰ ἐν νεκρῷ λέοντι ἐξύφηναν μέλισσαι, κατηγορίαν οὐδεμίαν ⁹¹ ἐδέξατο.

ΕΡΩΤ. ΝΓ' 91.

A

INTERR. LIII.

Τίνος χάριν πρὸς χήραν ἀλλόφυλον ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀπελθεῖν⁹¹.

Quamobrem enim jussit abire ad viduam alienigenam^b ?

Καὶ τοῦτο πάλιν τῶν τοιοῦτων νόμων τὰς αἰτίας δίδασκει. Εἰ γὰρ ᾤδεῖ στερρῶν τῶν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα, καὶ τὴν πίστιν ἔδρασαν, οὐκ ἂν αὐτοῖς⁹² φυγεῖν τῶν ἀλλοφύλων⁹³ ἐπιμιξίαν προσέταξεν· ἀλλὰ τούναντιον⁹⁴ ἐκέλευσεν ἂν αὐτοῖς συνδιαγεῖν, καὶ κηρύττειν αὐτοῖς τὴν εὐσέβειαν. Τοῦτο⁹⁵ γὰρ δίδασκει καὶ ἡ τοῦ νόμου αἰτία. Εἰρηκῶς γάρ· « Οὐ δώσεις τὰς θυγατέρας σου τοῖς υἱοῖς τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν⁹⁷ τοῖς υἱοῖς σου, » ἐπήγαγεν· « Ἴνα μὴ ἐκπορνεύσωσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν τὰς θυγατέρας ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῶν τοὺς υἱοὺς ὑμῶν, ὁπισθεν Κυρίου⁹⁸ τοῦ Θεοῦ ὑμῶν. » Τὸν δὲ γε προφήτην, ὡς εὐεργετήσαι δυνάμενον, οὐ μόνον οὐκ ἐκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ προσέταξεν ἀπελθεῖν. Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ δεῖξαι βουλόμενος αὐτῷ δαπανωμένην τῷ λιμῷ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, πρῶτον μὲν εἰς τὸν χειμάρρουν ἐπήγαγεν⁹⁹· εἶτα τοῦτον ξηράνας, πρὸς τὴν χήραν ἀπήγαγε γυναῖκα, οὐδὲν ἔχουσαν πλὴν ὀλίγης τροφῆς εἰς μίαν ἀποχρώσιν· ἡμέραν. « Ζῆ γὰρ. ἔφη, Κύριος ὁ Θεός σου, εἰ ἔστι μοι ἔγκρυφός, ἀλλ' ἢ ὅσον δρᾶξ ἀλεύρου ἐν τῇ ὄρεϊ, καὶ ὀλίγον ἔλαιον ἐν τῷ καψάκῃ (67), καὶ ἰδοὺ συλλέξω¹ δύο ξυλάρια, καὶ εἰσελεύσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὸ ἑμαυτῇ καὶ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φαργόμεθα καὶ ἀποθανούμεθα. » Μόνην, φησὶν, ἔχω τὴν τελευταίαν τροφήν, μεθ' ἣν τὴν τοῦ λιμοῦ προσμένω πληγὴν. Ἐγὼ δὲ ἀγαμαι τῆς γυναικὸς τὸ πρῶτον τῆς ἀποκρίσεως. Οὐ γὰρ ἐδυσχέρανεν, ὡς ἐν τηλικαύταις συμφοραῖς αἰτηθεῖσα τροφήν, ἀλλὰ μόνην ἔδειξε τὴν ἐσχάτην πενίαν. Ἀλλ' ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ δίκαιος ἀνὴρ ὑπέσχετο μὲν τὰς τοῦ ἀλεύρου καὶ ἐλαίου πηγὰς. Προσέταξε δὲ αὐτῷ πρῶτω ποιῆσαι καὶ κομίσαι τὸν ἄρτον. Ἦ δὲ πάλιν οὐκ ἐδυσχέρασεν, ὡς πενίας, καὶ χηρείας, καὶ παιδοτροφίας τηρομένην φροντίσιν· ἀλλὰ τὴν ἐπαγγελίαν δεξιαμένη πιστῶς, προσήνεγκε τὴν τροφήν, καὶ ταῦτα οὐκ εἰδυῖα τὸν ἀνθρώπων· ἀλλόφυλος γὰρ ἦν· προφητικῆς δυνάμεως πείραν οὐ δεδεγμένη. Οἶμαι δὲ ἐν ταύτῃ προτυπωθῆναι τὴν ἐξ ἑθῶν Ἑκκλησίαν. Τὸν γὰρ ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν διωκόμενον πιστῶς ὑπέδέξατο, καθάπερ καὶ ἑκκλησία τοὺς ἀποστόλους ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐξελαθέντας.

^b III Reg. xvii, 9. ⁱ Deut. vii, 3 ; Exod. xxxiv, 16. ^j III Reg. xvii, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹¹ Qu. 53 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad προσετ. ἀπελθεῖν exstat in cat. p. 759, ad cap. xvii, 8, 9. 2) οἶμαι — πενίαν vid. ib. p. 761, ad vers. 12. 3) ἀλλ' ὁ μέγας, etc. vid. ib. p. 765, ad vers. 14. ⁹² cat. p. 759. ἀπελθεῖν αὐτῷ: ⁹³ cat. αὐτός. ⁹⁴ cod. α τὴν τ. ἀλλοφ. Deinde ⁹⁵ cat. ἐκέλευσεν. ⁹⁶ cat. ἀλλὰ τόν. καὶ συνδιαγεῖν αὐτούς προσέταξεν ἂν. ⁹⁷ τοῦτο — ἐπήγαγεν. cat. brevius, διὸ καὶ κωλύσας τὴν ἐπιμιξίαν, ἐπάγει καὶ τὴν αἰτίαν ἵνα μὴ, etc. ⁹⁸ cod. α τοῖς υἱοῖς αὐτῶν, οὐδὲ λήψῃ τὰς θυγατ. αὐτῶν. ⁹⁹ cod. α ἀπὸ ὁπισθεν Κυρίου. ¹ cat. p. 761, μετήγαγε. ² cod. α συλλέγω. ³ cod. α καὶ δίκαιος.

NOTÆ.

(67) Ita leg. in edit. Compl. Recepta lectio est καψάκη.

INTERR. LIV.

A

ΕΡΩΤ. ΝΔ^ο.

Quam ob causam permisit Deus ut filius viduæ moreretur k ?

Τίνος χάριν τὸν τῆς χήρας τελευτῆσαι υἱὸν συν-εχώρησεν ὁ Θεός;

Affatim fruens alimento propheta oblitus est calamitatis aliorum hominum. Quamobrem Deus adversus eum armavit viduæ ejulatus. Agnovit autem ipse quoque causam : « Heu mihi, inquit, Domine, qui es testis viduæ, quacum ego habito : tu eam afflixisti, ut morte afficeres filium ejus¹. » Sunt autem admiratione digna verba viduæ : « Ingressus es enim, inquit, ad me, ut in memoriam revocares peccata mea, et morte afficeres filium meum². » Tu, inquit, lumine aperta sunt mea, quæ occulta erant, peccata. Neque dixit, tanquam alienigena, Fuisti mihi malum auspiciam, mala conciliavit mihi tuus adventus : sed potius suis peccatis tribuit quod acciderat. Tantum ei profuit prophetæ doctrina. Itaque propter ipsam etiam fuit filii ejus decessus, ut conspecta illius præter naturam facta resurrectione, confirmaretur in pietate. Propheta autem Deum precatus est pro puerulo mortuo, et cum post preces ter insufflasset in puerum, eum reduxit ad vitam. Significat autem numerus adorandam Trinitatem : insufflatio autem, ab initio factam animæ creationem. Sed propheta insufflans non aliam animam creavit, sed a corpore separatam reduxit. Benignus autem et clemens Deus videns perire humanum 301 genus, et prophetam petere misericordiam velle, illos quidem miserans et festinans dare misericordiam, hunc vero remuncians, et præter ejus voluntatem non sustinens lantam rescindere sententiam, ipse venit legatus ad servum dominus, ad lutum opifex, et persuadet ut nubium partus solvat lingua, quæ alligat : « Et factum est, inquit, post multos dies, et factum est verbum Domini ad Eliam anno tertio, dicens : Vade, et appare Achabo, et dabo pluviam super faciem terræ³. »

Ἀφρόνως ὁ προφήτης ἀπολαύων τροφῆς τῆς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐπελάθετο συμφορᾶς. Οὐ δὴ χάριν καὶ τῆς χήρας αὐτῷ ὁ Θεός ἐπεστράτευσεν οἰμωγᾶς¹. Ἐπέγνω δὲ καὶ αὐτὸς τὴν αἰτίαν · οἶμοι γάρ, φησί, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας μεθ' ἡς ἐγὼ οἰκῶ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐκάκωσας · τοῦ θανατώσαι τὸν υἱὸν αὐτῆς. Ἀξιάγαστα δὲ τῆς χήρας τὰ ῥήματα · « Εἰσετήθεις γάρ, φησί, πρὸς με, τοῦ ἀναμνήσαι τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ θανατώσαι τὸν υἱὸν μου. » Τῷ σὺ φωτὶ, φησὶν, ἐγυμνώθη τὰ κεκρυμμένα μου πηλὴ μελήματα · καὶ οὐκ εἶπεν, οἶα δὴ ἀλλόφυλος οὖσα. Οἰωνός μοι γέγονας πονηρός, πρόξενος² κακῶν μοι ἢ ἡ σὴ γεγένηται παρουσία· ἀλλὰ μᾶλλον ταῖς οἰκειαῖς ἁμαρτίαις τὸ συμβᾶν ἀναπέθεικε. Τοσοῦτον ὦνησεν αὐτὴν ἡ τοῦ προφήτου διδασκαλία. Τοιγάρτοι καὶ δι' αὐτὴν ἡ τοῦ παιδὸς γέγονε τελευτῆ· ἵνα θεασαμένη τὴν παρὰ φύσιν γεγεννημένην ἀνάστασιν, βεβαίαν δέξεται τὴν εὐσέβειαν. Ὁ δὲ προφήτης προσήξατο πρὸς Κύριον περὶ τοῦ τεθνηκότος παιδάρου · μετὰ τὴν προσουχὴν δὲ τρὶς ἐμφυσήσας τῷ μεираκίῳ εἰς ζωὴν ἐπανήγαγε. Ἀλλοὶ δὲ ὁ μὲν ἀριθμὸς τὴν προσκυνουμένην Τριάδα · τὸ δὲ ἐμφύσημα, τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς ψυχῆς γεγεννημένην δημιουργίαν. Ἄλλ' ὁ προφήτης ἐμφυσήσας οὐκ ἄλλην ψυχὴν ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ τὴν χωρισθεῖσαν τοῦ σώματος ἐπανήγαγεν. Ὁ δὲ φιλόκωπος καὶ φιλοκτείρων Θεός, τῶν ἄλλοῦ-
C πων τὸ γένος ὄρων διολλύμενον, καὶ τὸν³ προφήτην αἰτήσαι τὸν ἕλεον μὴ βουλόμενον, καὶ τοὺς μὲν οἰκτείρων, καὶ δύναι τὸν ἕλεον ἐπειγόμενος, τὸν δὲ γεραίρων, καὶ παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην λύσαι τὴν ἐξενεχθεῖσαν οὐκ ἀνεχόμενος ψῆφον, αὐτὸς ἐρχεται πρεσβευτὴς πρὸς τὸν οἰκέτην ὁ δεσπότης, πρὸς τὸν πηλὸν ὁ δημιουργός, καὶ πείθει λύσαι τὸν νεφῶν τὰς ὠδῶνας τὴν πεδῆσαντων γλώσσων · Ἐγένετο γάρ, πρὸς Ἡλίαν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ τρίτῳ, λέγον· Πορεύου τῆς γῆς. »

INTERR. LV.

ΕΡΩΤ. ΝΕ^ο.

Quomodo est intelligendum illud : « An est gens, aut regnum, quo non miserit Dominus meus te quitum, et dixi, Non est⁴ ? »

Πῶς νοητέον · « Εἰ ἔστιν ἔθνος ἢ βασιλεία, οὗ οὐκ ἀπέσταλκεν ὁ Κύριος μου ζητεῖν σε, καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔστιν ; »

Postquam propheta dixerat Achabo : « Quam vere vivit Dominus Deus, non erit his annis pluvia, nisi per sermonem oris mei⁵, » Achab accepta experientia veritatis verborum, necessario requirebat eum qui lingua sua nubes clauserat, ut alterum ex duobus faceret, aut persuaderet aperire, aut non persuasum perderet. Abdias autem tunc erat valde

Ἐπειδὴ ὁ προφήτης εἰρήκει τῷ Ἀχαάβ, « Ζῆ Κύριος ὁ Θεός μου, εἰ ἔσται τὰ ἔτη ταῦτα ὑετός ἢ δρόσος, εἰ μὴ διὰ λόγου στόματός μου, » λαβὼν τῆς τῶν λόγων ἀληθείας τὴν πείραν ὁ Ἀχαάβ, ἀναγκαίως ἐπεζήτει τὸν τῆ γλώττη τὰ νέφη καθείρξαντα, ἵνα δυοῖν θάταρον δράσῃ, ἢ ἀνοίξαι πείση, ἢ μὴ πειθόμενον διολέσῃ. Ὁ δὲ Ἀβδίου τῶν ἀγαν ἦν εὐσεβῶν ·

^k III Reg. xvii, 17. ¹ ibid. 18. ² ibid. 20. ³ III Reg. xviii, 1. ⁴ ibid. 10. ⁵ III Reg. xvii, 1.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹ Qu. 54 pariter tribus constat partibus. 1) Initium usque ad τὴν εὐσέβειαν exstat in cat. p. 766, ad cap. vii, 17. 2) ὁ δὲ — ἐπανήγαγεν vii, ib. p. 768, ad vers. 21, 22. 3) ὁ δὲ — φιλόκωπος, etc., vid. p. 769, ad cap. xviii, 1. ⁴ cat. p. 766. ὁ δεσπ. τὰς τῆς χήρας αὐτῷ ἐπεστράτευσεν οἰμωγᾶς. ⁵ cat. σὺ ἐκακοποίησας. ⁶ πρόξενος — παρουσία. cat. καὶ τὰ τοιαῦτα. ⁷ τῶν — διολλύμενον. cat. p. 769, ὄρων τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος διολλύμενον. ⁸ καὶ τὸν — ψῆφον. cat. καὶ τοῦ προφήτου μὲν τὴν ψῆφον οὐκ ἐθέλειον ἀτιμάσαι, οἰκτείρων δὲ τὸ γένος, ἐκείνον δὲ μὴ καμπόμενον βλέπων ἐπὶ τὸ αἰτῆσαι τὸν ἕλεον, αὐτὸς ἐρχεται πρεσβ., etc.

καὶ τοῦτο διδάσκει οὐ μόνον αὐτοῦ τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀναρουμένους ὑπὸ τῆς Ἰεζάβελ τούς προφήτας ὄρων, οὐ μόνον κατέκρυψεν, ἀλλὰ καὶ διέθρεψε, καὶ οὐ τρεῖς, οὐδὲ τέσσαρας⁹, οὐδὲ πέντε, καὶ δέκα, ἀλλ' ἑκατὸν διχῆ διεκόν. Καὶ οὐκ ἔδαισε τῆς κρατούσης¹⁰ μαιφονίαν, ἀλλὰ πάντων προετίμησε τὴν εὐσέβειαν. Ἐπειτα δὲ τὸν μέγαν Ἠλίαν ἰδὼν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· « Εἰ σὺ εἶ αὐτός, κύριέ μου Ἠλίας¹¹; » Καὶ τὰ ἔξης δὲ δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν εὐσέβειαν. « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅτε ἀπέλθω¹² ἀπὸ σοῦ, καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἄρῃ¹³ σε εἰς γῆν ἣν οὐκ οἶδα. » Ἀνόρος γὰρ ταῦτα μελετῶντος τὰ θεῖα, καὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐπισταμένου τὴν δύναμιν.

ΕΡΩΤ. ΝΓ'.

Τί δήποτε, τοῦ νόμου διαγορευόντος ἐν ἐνὶ τόπῳ λατρεύειν, ὁ Ἠλίας ἐν τῷ Κυρήλιῳ θυσιαστήριον φιλοδόμησεν;

Ἵτι ἐν τῷ δικαίῳ νόμῳ οὐ κεῖται, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνοποτάτοις. » Καὶ γὰρ τὸν Ἰσραὴλ διὰ τὴν εὐκολίαν¹⁴ τῆς γνώμης ἐν ἐνὶ χωρίῳ λατρεύειν ἐνομοθέτησεν, ἵνα μὴ λαβόντες θείαν προσκυνῆσαι καὶ τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς. Ὁ δὲ προφήτης δεῖξαι ἠβουλήθη τῶν μὲν λαοπλάνων ταυμάτων τὸ ἀσθενές, τοῦ δὲ Θεοῦ τῶν ὄλων τὸ παντοδύναμον· ἀγαγεῖν δὲ αὐτοὺς εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν οὐχ οἶδν τε ἦν, διχῆ τῆς βασιλείας ἀπρημένης. Ὅθεν αὐτοὺς ἀνήγαγεν εἰς τὸν Κάρμηλον, ἐνθα τὰς πλείους ἐποίητο διατριβάς.

ΕΡΩΤ. ΝΖ'.

Πῶς ποτήριον· « Ἐως πότε χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφότεροις ταῖς ἰγνύουσ ἡμῶν (68); »

Καὶ τὸν Θεὸν προσεκύοντων, καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. Ὅθεν ἐπήγαγεν· « Εἰ ἔστι Κύριος ὁ Θεός, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ὀπίσω αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ Βάαλ ἔστιν, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ. » Οὕτε ὁ Θεός βούλεται, φησὶ, τιμᾶσθαι τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς, ὅστε αὐτοὶ τὸν ἀληθινὸν προσκυνῆσαι Θεόν. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα χάκεῖνα πριεῖτε, καὶ οὐδετέρῳ¹⁵ φυλάττετε βεβαίαν τὴν εὐνοίαν.

ΕΡΩΤ. ΝΗ'¹⁶.

Τίνας ἔνεκα τοῖς ἱερεῦσι τοῦ Βάαλ τὸν πλοῖον (69) βοῖν ἐκλέξασθαι, καὶ πρώτοις ἐπιτελεῖσαι τὴν θυσίαν προσέταξεν¹⁷;

Ὁ ὄντως Θεός οὐδενὸς τούτων ἐνδεής ἐστιν. Ἴνα τοίνυν καταισχυθέντες οἱ τοῦ ψεύδους ὑπηρεταί¹⁸ μὴ ἐκπῶσι χαλεπαίνειν τὸν Βάαλ, ὡς μὴ τὸ πρῶτον ἐξέταξεν γέρας, τῶν πρωτείων αὐτοῖς παρεχώρη-

9 III Reg. xviii, 7. 10 ibid. 12. 11 I Tim. i, 9. 12 III Reg. xviii, 21. 13 ibid. 14 ibid. 15 ibid. 16 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹ cat. p. 770 et cod. α ἡ τέσσαρας. Deinde cod. α ἡ πέντε. cat. autem, οὐ πεντεκαίδεκα. ¹⁰ cat. τὴν τοῦ κράτους. cod. α τὴν τῆς κρατούσης. ¹¹ cat. ὁ Κύριός μου Ἠλιού. ¹² cod. α ἐὰν ἀπέλθω. ¹³ cat. et cod. α ἀρεῖ. ¹⁴ cat. p. 772 δυσκολίαν, deinde venomothētēken. ¹⁵ cat. ὑμεῖς δὲ καὶ ταῦτα χάκεῖνα ποιούντες οὐδετέρῳ, etc. ¹⁶ Qu. 58 quatuor habet partes. 1) Initium usque ad τερ. ἐπέθρεψεν, p. 504, exstat in cat. p. 773, ad cap. xviii, 22-51. 2) ἐν κύκλῳ — δεξαμένην vid. ib. p. 774, ad vers. 52. 3) προσήνεγκε — ἀριθμὸν vid. ib. p. 775, ad vers. 53-55. 4) βοῖ δὲ et rel. vid. ib. ad vers. p. 776, 36, 40. ¹⁷ ἐπέτρεψεν.

NOTÆ.

(68) Ἐπ' — ἡμῶν Præstat versio Symmachi, ἕως πότε χωλανετε ἐπὶ δυσὶν ἀμφιδόλω;

A rius, idque docent non solum ejus verba, sed etiam res ipsæ. Nam primum quidem cernens prophetas occidi a Jezabele, non solum occultavit, sed etiam pavit, et non tres, nec quatuor, nec quinque et decem, sed centum bifariam divisos. Neque timuit ejus quæ dominabatur, cruentam sævitiam : sed omnibus prætulit pietatem. Postea autem cum magnum vidisset Eliam, cecidit in faciem, et dixit : « An tu es ipse, domine mi Elia ? » Et quæ deinde porro sequuntur, ostendunt ejus pietatem. « Erit, inquit, 502 quando recessero a te : et Spiritus Domini deportabit te in terram quam non novi r. » Hæc enim sunt viri divina meditantis, et scientis vim divini Spiritus.

INTERR. LVI.

B Cur, cum lex jubet Deum in uno loco colere, Elias in Carmelo adificavit altare ?

Quia « Justo lex non est posita, » ut divinus dicit Apostolus⁹, « sed iniquis et inobedientibus. » Israel enim propter animi facilitatem in uno loco jussit cultum præstare, ne si eis data esset libera potestas, adorarent etiam falso nominatos deos. Propheta autem voluit ostendere, dæmonum quidem qui populos decipiunt imbecillitatem, Dei autem universorum potentiam. Fieri autem non poterat ut eos adduceret in templum quod erat Hierosolymis, cum esset regnum bifariam divisum. Unde eos deduxit in Carmelum, ubi plurimum versabatur.

INTERR. LVII.

C Quomodo est intelligendum : « Quousque claudicabitis utrisque poplitibus ? »

Et Deum adorabant, et idola colebant. Unde subjunctum : « Si Dominus⁹ est Deus, adeste et ambulemus post eum. Sin autem Baal, ambulate post ipsum¹⁰. » Neque Deus, inquit, vult deos qui falso nominantur coli : neque ipsi Deum verum adorari. Vos autem et hæc et illa facitis, et neutri stabilem conservatis benevolentiam.

503 INTER. LVIII.

Quamobrem sacerdotibus Baal jussit eligere bovem pinguem, et primos peragere sacrificium ?

Qui est vere Deus, nullius horum indiget. Ne ergo pudore affecti ministri mendacii dicerent ægre ferre Baalem quod non primus accepit munus, eis cessit primas partes. Cum autem etiam his factis

9 III Reg. xviii, 7. 10 ibid. 12. 11 I Tim. i, 9. 12 III Reg. xviii, 21. 13 ibid. 14 ibid. 15 ibid. 16 25.

nihil effecissent : simulacra enim gentium argentum. A et aurum, opera manuum hominum, aures habent et non audiunt, eos ludibrio habens dixit propheta : « Vocate eum ad unum omnes elata voce : an forte sit ei aliqua confabulatio, aut aliquod negotium pecuniarum, aut dormiat, et excitabitur ^z. » Est, inquit, verisimile eum dormire, aut aliqua alia administrare aut aliis rebus vacare, quo fit ut ab uno vocatus non exaudiat. Oportet ergo omnes simul clamare, ut magnitudo clamoris somnum abigat. Verbis autem inducti sunt stolidi, et clamorem communiter emisissent, et se gladiis ac lanceolis considerunt usque ad effusionem sanguinis. Nam cum hominum eadem spirent dæmones, hominum sanguine delectantur. Idcirco hoc modo eos colebant sacerdotes. Hoc autem scriptor significavit dicens : « Conscindebantur suo more. » Eorum fraudem cum hic aperuisset, et cedendo primas partes, et totum fere diem eis concedendo, circa occasum solis (hoc enim significavit historia : « Fuit enim, inquit, circa tempus 504 ascensus sacrificii ^z), coegit universum populum : et numero tribuum pares, non decem, sed duodecim lapides iubens afferri, altare quod destructum fuerat ædificavit, et lignis congestis imposuit hostiam. In orbem autem fodiens fecit aquæ receptaculum. Hoc Hebræus quidem appellavit *thaala*. Josephus vero δεξαμενήν. Admovit autem lignis non ignem, sed aquam. Nam cum rursus tribuum numero pares afferri jussisset amphoras, et eas implevisset aqua, infudit super ^z sacrificium. Non semel autem solum, nec bis, sed ter hoc fecit, adorandæ Trinitatis rursus indicans numerum. Clamore autem usus, Deo patrum supplicavit ut ostenderet differentiam, et deceptum converteret populum, et igne divino sacrificium faceret holocaustum. Nondum autem finitis precibus, descendit ignis, et consumpsit non solum ligna et sacrificium, sed et pulverem et aquam et lapides : ne afficeretur injuria divinum altare, si impii illi sacrificia in eo dæmonibus offerrent. Hoc facto miraculo, jussit interfici prophetas mendacii, et tunc effecit ut quem parturiebant nubes imbrem effunderent ^z. D

σεν. Ἐπει δὲ καὶ τούτων γεγενημένων οὐδὲν ἐπε-
ραῖνον· τὰ γὰρ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ
χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ὧτα ἔχουσι καὶ
οὐκ ἀκούσονται· ἐπικερτομῶν αὐτοῖς ἔλεγεν ὁ προ-
φήτης· « Ἐπικαλεῖσθε ἐν φωνῇ μεγάλη ἄμα, μή-
ποτε ἀδολεσχία τις αὐτῷ ἐστί· μήποτε χρηματίζει
αὐτὸς, ἢ μήποτε καθεύδει, καὶ ἐξαναστήσεται. »
Εἰκὸς αὐτὸν, φησὶ, καθεύδειν, ἢ ἑτέρα τινα πρυτα-
νεύειν, ἢ περὶ ἄλλα σχολάζειν, ὅθεν ἐνδὸς οὐκ ἐπαῖη
καλοῦντος. Προσῆκει τοῖνυν κοινῇ πάντας βοηῆσαι,
ἵνα τὸ μέγα τῆς βοῆς ἐξελάσῃ τὸν ὕπνον. Ἰπὴχθη-
σαν δὲ τοῖς λόγοις οἱ λίαν ἀνόητοι ¹⁸, καὶ κοινῇ
ἀφῆξαν βοήν, καὶ κατετέμνοντο ἐν μαχαίραις καὶ
σειρομάταις ἑαυτοὺς ἕως ἐκχύσεως αἵματος. Μιαί-
φθοι· γὰρ ὄντες οἱ τῶν ἀνθρώπων ἀλάστορες τοῖς
τῶν ἀνθρώπων αἵμασιν ἐπιτέρονται. Οὐ δὴ χάριν
τοῦτον αὐτοὺς τὸν τρόπον οἱ ἱερεῖς ἐθεράπευον. Καὶ
τοῦτο δεδήλωκεν ὁ συγγραφεὺς εἰρηκῶς, « Κατετέ-
μνοντο κατὰ τὸν ἐθισμόν αὐτῶν. » Τούτων οὕτως
τὴν ἀπάτην γυμνώσας, καὶ τῷ τῶν πρωτεῶν παρα-
χωρηῆσαι, καὶ τῷ πᾶσι αὐτοῖς σχεδὸν τὴν ἡμέραν
ἐνδοῦναι, περὶ αὐτὰς τὰς ἡλίου δυσμὰς· τοῦτο γὰρ
ἡ ἱστορία δεδήλωκεν· ὡς· « Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἐ-
καιρὸς τοῦ ἀναβῆναι τὴν θυσίαν. » συνήθοι· σὲ μὲν
ἅπαντα τὸν λαόν, Ἰσραὴλίτους δὲ τῶν φυλῶν αὐτῶν,
οὐ τῶν δέκα, ἀλλὰ τῶν δυοκαίδεκα λίθους κομισθῆναι
κελεύσας, τὸ κατεσκευασμένον τοῦ Θεοῦ θυσιαστήριον
ψυχοδόμησε· καὶ τὰ ξύλα συνθετικῶς, τὸ ἱερεῖον
ἐπέθηκεν. Ἐν κύκλῳ δὲ διορύξας ¹⁹, δοχεῖον ἐποίησεν
ὑδάτος. Τοῦτο ὁ μὲν Ἑβραῖος *Thaala* ²⁰ προσηγόρευ-
σεν (70), ὁ δὲ Ἰώσηπος (71) *δεξαμενήν*. Προσ-
ήνεγκε δὲ οὐ πῦρ, ἀλλ' ὕδωρ τοῖς ξύλοις. Ἰσραὴλίτους
γὰρ πάλιν τῶν φυλῶν ἀμφορέας ἐνεχθῆναι κελεύ-
σας, καὶ τούτους ὑδάτος ἐμπλήσας, ἐπέχεεν τῇ
θυσίᾳ. Οὐχὶ ἅπαξ δὲ μόνον, οὐδὲ δις ²¹, ἀλλὰ καὶ
τρὶς τοῦτο πεποίηκε, τῆς προσκυνουμένης πάλιν
Τριάδος ἐμφανῶν τὸν ἀριθμόν. Βοῆ δὲ χρησάμενος
ἐκέτευσεν τὸν τῶν πατέρων Θεὸν δεῖξαι τὸ διάφορον,
καὶ τὸν ἐξαπατημένον ἐπιστρέψαι λαόν, καὶ θεοσό-
την πυρὶ τὴν θυσίαν ὀλοκαυτῶσαι· καὶ τῆς εὐχῆς
μηδέπω δεξαμένης τὸ πέρας, κατηνέχθη τὸ πῦρ,
D καὶ κατηνάλωσεν οὐ μόνον τὰ ξύλα καὶ τὸ θύμα,
ἀλλὰ καὶ τὸν χοῦν, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τοὺς λίθους· ὥστε μὴ καθυβρισθῆναι τὸ θεῖον θυσιαστήριον, τῶν
δυσσεδῶν ἐν ἐκείνῳ προσφερόντων θυσίας τοῖς δαίμοσι. Τοῦτου γενομένου τοῦ θαύματος, προσέταξεν
ἀναιρεθῆναι τοὺς τοῦ ψεύδους τεχνίτας, καὶ τότε τῶν νεφῶν ἔλυσε τὰς ὠδύνας.

INTERR. LIX.

Cur cum tantas haberet vires, solam timuit Je-
zabel ^a ?

Quoniam non solum erat propheta, sed etiam

^z III Reg. xviii, 27. ^z ibid. 29. ^z ibid. 32-46. ^a III Reg. xix, 3.

EPQT. N° 21.

Τίνος ἔνεκεν τοσαύτην ἔχωρ δύναμιν ἐφοβήθη
μόνην ²² τὴν Ἰεζάβελ;

Ἵτι οὐ μόνον προφήτης, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁸ cat. ἀσύνητοι. ¹⁹ cat. p. 774 ὀρύξας. ²⁰ cat. θάλασσαν. ²¹ cat. p. 775. οὐχ ἅπαξ δὲ μόνον, οὐ δις.
²² Qu. 59 initium usque ad ἐλευθεραὶ exstat in cat. p. 777, ad cap. xix, 3. Reliqua vid. ib. p. 785,
ad vers. 11, 12. ²³ cod. a μόνην om.

NOTÆ.

(70) Τοῦτο — προσηγόρευσεν. Vocem ἡγήνησι οἱ Ὁ vertunt θάλασσαν.

(71) Ἰώσηπος. Antiq. Jud. lib. viii, c. 15.

ἦν ἄλλως τε καὶ τῆς θείας ἦν οικονομίας τὸ δέος. Ἄ
 ἵνα γὰρ μὴ τῆς θαυματουργίας τὸ μέγεθος ἐπάρῃ
 τὸ φρόνημα, ἐνδίδωκεν ἡ χάρις φύσει τὴν δειλίαν
 εἰσδέξασθαι, ἵνα ἐπιγνῶ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν.
 Τούτου χάριν αὐτῷ καὶ μεμψυκεν ὁ Δεσπότης, ὅτι
 χιλιάδες ἐπὶ διέμειναν τῆς ἀσεβείας ἐλεύθεραι ²⁴.
 Πρὸς δὲ τούτοις ἐδίδαξεν αὐτὸν, ὡς ἡμερότητι καὶ
 μακροθυμίᾳ πρωτανεύειν ἐδοκίμασε τῶν ἀνθρώπων
 τὸ γένος · καὶ ὅτι βῆδιον ἦν αὐτῷ, καὶ κεραυνὸς
 καὶ σκηπτὸς ἐπιπέμψαι τοῖς δυσσεβέσι, καὶ κλονή-
 σει τὴν γῆν, καὶ τάφον αὐτοῖς αὐτοσχέδιον ἀποφῆναι,
 καὶ βιαίοις ἀνέμοις ἄρδην ἅπαντας ²⁵ διολέσαι.
 Τοῦτο γὰρ ἔφη · « Καὶ πνεῦμα μέγα κραταίειν, καὶ
 διαλύειν ὄρη, καὶ ²⁶ συντρίβειν πέτρας, ἐνώπιον Κυ-
 ρίου · οὐκ ἐν τῷ πνεύματι Κύριος · καὶ μετὰ τὸ
 πνεῦμα, συσσεισμὸς, καὶ οὐκ ἐν τῷ συσσεισμῷ ^B
 Κύριος · καὶ μετὰ τὸν συσσεισμὸν πῦρ, καὶ οὐκ ἐν
 τῷ πυρὶ Κύριος · καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ αὔρας
 λεπτῆς. » Διὰ δὲ τούτων ἔδειξεν, ὅτι μακροθυμία
 καὶ φιλανθρωπία μόνῃ φιλῆ Θεῷ · ἕκαστον δὲ
 τῶν ἄλλων ἢ πονηρία τῶν ἀνθρώπων ἐφέλκεται.

EPOT. E'.

Τι δὴ ποτε τὸν Ἀζαήλ, καὶ τὸν Ἰού ²⁷, καὶ τὸν
 Ἐλισσαῖον χρίσαι προσταχθεῖς, μόνον τὸν
 προφήτην ἔχρισεν ;

Εἰ τὸν προφήτην ἔχρισε, καὶ τῆς πνευματικῆς
 αὐτῷ μετέδωκε χάριτος, ταύτη καὶ τοὺς ἄλλους
 ἔχρισε. Καὶ γὰρ ὁ Ἐλισσαῖος, δι' αὐτοῦ τὴν προφη-
 τικὴν δεξιόμενος χάριν, προσήνεγκεν ἐκείνοις τὸ
 χρίσμα, καὶ τῆς βασιλικῆς αὐτοῖς μετέδωκε χά-
 ρτος ²⁸.

EPOT. EA'.

Τι ἔστιν · « Εὐλόγησε (72) Ναβουθαί Θεὸν καὶ
 βασιλέα (75) ; »

Ἡ παμμίαρος Ἰεζάβελ τὴν συκοφαντίαν ἐξέφηνης ²⁹
 καὶ πρῶτον μὲν ἐκέλευσεν αὐτὸν τῆς συνήθους
 ἀξιοθῆναι τιμῆς, καὶ προεδρεύσαι ³⁰ τῶν ἄλλων·
 εἶτα τοὺς συκοφάντας εἰσενεγκεῖν ³¹, καὶ τὴν τῆς
 βλαστημίας γραφὴν προθέσθαι · εὐφῆμως γὰρ τὸ
 Εὐλόγησε τίθεικεν, ἀντὶ τοῦ ἐβλασφημήσῃ. Τὴν δὲ
 νηστείαν γενέσθαι προσέταξεν, ὥστε ταύτη δείξαι
 τοῦ φόνου τὸ δίκαιον.

EPOT. EB' ³².

Πῶς ὁ Ἀχαάβ ἐρεχθεὶς τοῦ ἀμπελώρος, καὶ δυσ-
 χεράνας ὅτι δὴ τοῦτον οὐκ ἔλαθεν, ἤληγσεν
 ἐπὶ τῇ τοῦ Ναβουθαί τελευτῇ ;

Κούφος ἦν ὁ τρισάθλιος, καὶ βρῆδως τῆδε κάκεισε

homo : et alioqui timor erat divinæ dispensationis.
 Nam ne miraculi magnitudo spiritus ejus nimis at-
 tolleret, **505** concessit gratia naturæ ut timorem
 susciperet, ut suam agnosceret imbecillitatem. Ea
 de causa ei etiam significavit Dominus permansisse
 septem millia ab impietate libera. Præter hæc autem
 ipsum docuit quanta cum lenitate et clementia re-
 gere et administrare statuerit humanum genus, et
 quam facile posset fulmina et fulgura immittere in
 impios, et terram quassare, et præter expectatio-
 nem eis efficere sepulcrum, et ventis violentis uni-
 versos perdere. Hoc enim dixit : « Et ventus magnus
 et vehemens, et dissolvens montes, et conterens
 petras coram Domino : non in vento Dominus, et
 post ventum concussio : non in concussione Do-
 minus, et post ignem vox auræ tenuis ^b. » Per
 hæc autem ostendit, solam lenitatem, benignitatem
 et clementiam esse Deo gratam : unumquodque
 autem aliorum attrahere hominum improbita-
 tem.

INTERR. LX.

Cur jussus ungere Azaelem, et Jehu, et Elisam, so-
 lum unxit prophetam ?

Si prophetam unxit, et ipsum spirituali gratia
 impertiit, ea etiam unxit alios. Etenim Elisa spiri-
 tuali per eum accepta gratia, attulit illis charisma,
 et spirituali gratia eos impertiit.

INTERR. LX..

Quid est : « Benedixit Naboth Deo et regi ^d ? »

506 Scelerata Jezabel contexit calumniam, et
 primum quidem jussit eum consueto affici honore,
 et sedere ante alios. Deinde venire calumniatores,
 et blasphemix dicam ei impingere. Bona enim verba
 usurpans : *Benedixit* posuit pro *blasphemavit*. Jussit
 autem fieri jejunium, ut hac ratione ostenderet, eum
 fuisse jure casum.

INTERR. LXII.

Quomodo Achab cupiens vineam, et agre ferens
 quod eam non acceperit, propter Nabothi eadem
 doluit ?

Levis erat infelicissimus ille, et facile huc et

^b III Reg. xix, 11, 12. ^c ibid. 15 seqq. ^d III Reg. xx, 13 edit. Rom. ^e III Reg. xx, 16.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁴ cat. p. 777. τ. ἀσεβ. ἀνώτεροι. ²⁵ cod. a ἅπαντα. Deinde cat. p. 783, ἀπολέσαι. ²⁶ cat. καὶ om.
²⁷ cat. p. 784 et cod. a Ἰηού. ²⁸ cat. τὸ χρίσμα. ²⁹ cat. p. 788. ἐξύφηνε. ³⁰ cat. προεδρεύειν. ³¹ cat.
 εἰσελάθειν. Deinde cod. a καὶ ἐπὶ προθέσθαι om. ³² Qu. 62 quatuor constat partibus. 1) Initium usque ad
 τῶν ὠτῶν Ἰσρ. exstat in cat. p. 789, ad cap. xx, 11-16. 2) τὸν δὲ — ὀνομάζεται vid. ib. p. 791, ad vers. 25.
 3) ἡ δὲ — ἐχαρίσατο vid. ib. ad vers. 27-29. 4) αὐτίκα et rel. vid. ib. p. 794, ad cap. xxi, 10.

NOTÆ.

(72) Εὐλόγησε. Bene, et ad fidem codicis Alex. ;
 sed Vaticanus habet εὐλόγηκας.
 (75) Τι — βασιλέα. Inverso ordine historia Na-
 bothi a Nostro præmittitur narrationi de Samaria
 per Syros obsidione cincta. Ita quoque rerum
 gestarum narratio in cod. Vatic. disponitur, sed
 minus bene. Rectius in cod. Alex. et edit. Compl.
 ut in textu Hebr. et in Hexaplo, historia obsesse
 Samariæ præponitur.

illuc transferebatur. Quo factum est ut scelerata muliercula eum in impietatis barathrum injecerit. Hoc enim et historia docet : « Gratis enim, inquit, venundatus est Achab, ut faceret malum coram Domino, sicut pervertit eum uxor ejus Jezabel : et factus est abominabilis valde, ut iret post omnes abominaciones, secundum omnia quæ fecit Amorrhæus, quem perdidit Dominus e conspectu filiorum Israel ^f. » Amorrhæum autem hic dicit, non gentem, sed omnes Chananæos. Amorrhæus enim voce Hebraica nominatur etiam qui habitat. Bonitatis autem abyssus Dominus Deus, propter cædem quidem minatus est exitium : propter lamentationem autem, quam fecit ob cædem, largitus est dilationem supplicii. Cum jam enim Syri adversus eum cogissent plurima millia, et fremerent, et dicerent : **507** « An suffecerit pulvis Samaritæ pugillis toti populo pedibus meis ? » (hæc autem dicebant mianantes obsidionis aggres), misit Deus prophetam, et infelicis regis solvit metum, his utens verbis : « Vidisti omnino strepitum hunc magnum. Ecce ego do ipsum in manus tuas : et cognosces me esse Dominum ^h. » Valde autem apposite nominavit *strepitum* minacium verborum sonum : divini enim auxilii nutu fuit brevi dissolutus.

INTERR. LXIII.

Quid sibi vult illud : « In pueris principum regionum ⁱ ? »

Non indigeo, inquit, multitudine. Per paucos enim adolescentes, et belli imperitos, perdam maximum hunc exercitum. Cum itaque eos numerasset Achab, invenit ducentos et triginta. Per hos Deus omnipotens profligavit exercitum triginta duorum regum. Ei autem plenam victoriam assecuto significavit Syrorum anno proximo futuram incursionem. « Dicent enim, inquit, Syri : Deus montium est Deus Israel, non autem Deus vallium ^j ; » hoc est, vires habet in montibus, vincitur autem in campis. Nam quoniam existimabant deos suos esse hujusmodi, putarunt etiam verum Deum et creatorem universitatis esse Deum in parte. Sed et suis et alienis suas vires ostendit. Nam in campis commisso prælio, centum et viginti millia adversario-

^f III Reg. xx, 25, 26. ^g III Reg. xxi, 10, edit. Rom. ^h ibid. 13. ⁱ III Reg. xxi, 14 edit. Rom. ^j ibid. 25-28.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² cat. p. 789. τὸ παμύαρον. ²³ cat. μεταβέβληκα. ²⁴ cat. Ἀχαάβ ἐπράθη. ²⁵ cat. et coil. α ἐδδελύχθη σφόδρα τοῦ πορευθῆναι ὀπίσω τ. βδελ. ²⁶ cat. p. 794. εἰ ἐκπ. Σαμαρείαι. ²⁷ cod. α τὸν προφ. δὲ ἀποστ. ²⁸ cat. πάντως. ²⁹ cod. α ἐγὼ οὐκ. ³⁰ Qu. 65 initium usque ad διέλυσε στρατιῶν existat in cat. p. 796, ad cap. xxi, 14, 15. Reliqua vid. ib. p. 797, ad vers. 22, 23. ³¹ cat. p. 796, τριάκοντα καὶ δύο εὗρε πρὸς τοὺς διακκοσίους Ita fere cod. a. ³² cat. p. 797. τοὺτους δέ. ³³ cat. ἐσομ. εἰς τὸ ἐπίον. ³⁴ cod. α φησὶν οὐκ. ³⁵ cod. α κοιλῶδος. ³⁶ cod. α καὶ τ. ὄλ. δημ. ³⁷ cod. α τὴν οἰκίαν ἰσχύον.

NOTÆ.

(74) Δωρεάν — Ἀχαάβ. Codex Vatic. l. c. habet, Πλὴν ματαίως Ἀχαάβ, ὅς ἐπράθη, κ. λ. Alex. autem, Πλὴν ματαίως ἐπράθη Ἀχαάβ, ὅς ἐπράθη, κ. λ.

(75) Ἐδδελύχθη. Supplementum est h. l. πορευέ-

μεταφερόμενος ἔθεν αὐτὸν καὶ τὸ παμπόνθηρον ²² γύναιον εἰς τὸ τῆς ἀσεθείας ἐμβέβληκα ²³ βάραθρον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει : « Δωρεάν γὰρ, φησὶν, ἐπράθη ²⁴ ὁ Ἀχαάβ (74), τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, ὡς μετέστησεν αὐτὸν Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ αὐτοῦ· καὶ ἐδδελύχθη ²⁵ (75) ὀπίσω τῶν βδελυγμάτων, κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἀμορρῆαιος, ὃν ἐξολόθρευσε Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » Τὸν δὲ Ἀμορρῆαιον ἐναυθα οὐ τὸ ἔθνος λέγει, ἀλλὰ πάντας τοὺς Χανααίους. Ἀμορρῆαιος γὰρ τῇ Ἑβραίων φωνῇ καὶ ὁ κατοικῶν ὀνομάζεται. Ἡ δὲ τῆς ἀγαθότητος ἄβυσσος ὁ Δεσπότης Θεός, διὰ μὲν τὴν μαιφονίαν τὴν πανωλεθρίαν ἠπέλησε· διὰ δὲ τὸν ἐπὶ τῷ φόνῳ θρήνον, τὴν τῆς τιμωρίας ἀναβολὴν ἐχαρίσατο. Αὐτίκα γοῦν τῶν Σύρων πολλὰς κατ' αὐτοῦ μυριάδας συνεληχότων, καὶ βρενθουμένων, καὶ λεγόντων, « Εἰ ἐκποιήσει ὁ χοῦς Σαμαρείας ²⁶ ταῖς δραξί (76) παντὶ τῷ λαῷ τοῖς πεζοῖς μου ; » ταῦτα δὲ ἔλεγον ἀπειλοῦντες τῇ πολιορκίᾳ τὰ χῶματα· τὸν προφήτην ἀποστείλας ²⁷ ὁ Δεσπότης Θεός, διέλυσε τοῦ τρισαθλίου βασιλέως τὸ δέος, τοιοῦτο τοῖς λόγοις χρησάμενος : « Ἐώρακας πάντα ²⁸ τὸν ἦχον (77) τὸν μέγαν τοῦτον. Ἰδοὺ δίδωμι αὐτὸν ἐγὼ ²⁹ εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Μάλα δὲ ἀρμόδιως ἦχον ὠνόμασε τῶν ἀπειλητικῶν ῥημάτων τὸν φόβον· διελύθη γὰρ συντόμως τῇ θεῖᾳ ῥοπῇ.

EPQT. ΣΓ ³¹.

Πῶς νοητέον τό· « Ἐν τοῖς παιδαρίοις τῶν ἀρχόντων τῶν χωρῶν ; »

Οὐ χρήζω πλήθους, φησὶν, ἐγὼ. Ἐν ὀλίγοις γὰρ μισραχίοις, καὶ πολέμοις ἀπειροῖς, τὴν παμπόλλην ταύτην στρατιάν διοκῶσω. Ἀριθμήσας γοῦν αὐτοὺς Ἀχαάβ τριάκοντα καὶ διακοσίους ³² εὗρε. Διὰ τούτων ὁ παντοδύναμος Κύριος τριάκοντα καὶ δύο βασιλέων διέλυσε στρατιάν. Τούτῳ δὲ ³³ κατακράτος νενικηκότε προμηθεύει τῶν Σύρων τὴν ἐφοδον, τὴν ἐσομένην εἰς νέωτα ³⁴. « Ἐρῶσι γὰρ, φησὶν ³⁵, οἱ Σύροι· Θεὸς ἱρέων ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ οὐ Θεὸς κοιλῶδων ³⁶. » τούτῃστιν, ἐν τοῖς ὄρεσιν ἔχει τὴν δύναμιν, ἐν δὲ τοῖς πεδίοις ἡττᾶται. Ἐπειδὴ γὰρ τοιούτους εἶναι τοὺς ἐκείους θεοὺς ὑπελάμβανον, ψήθησαν καὶ τὸν ἀληθινὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν ³⁷ μερικὸν εἶναι Θεόν. Ἄλλ' ἔδειξε καὶ τοῖς οἰκείοις, καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις, τὴν ἰδίαν ἰσχύον ³⁸. Τῆς γὰρ

^f III Reg. xx, 25, 26. ^g III Reg. xxi, 10, edit. Rom. ^h ibid. 13. ⁱ III Reg. xxi, 14 edit. Rom. ^j ibid. 25-28.

σθαι, vel, ut quidam libri veteres habent, πορευθῆναι.

(76) Δραξί. Ita habet editio Complut. Receipta, sed minus apta, lectio l. c. est ἀλωπέξι.

(77) Ἦχον. In vers. τῶν Ὁ leg. ἔχλον.

συμπλοκῆς ἐν πεδίῳ γεγεννημένης, δυοκαίδεκα μυ-
ρίδας τῶν ἀντιπάλων ὁ Ἰσραὴλ κατηκόντισεν.
Ἴνα δὲ κάκεινοι καὶ οὗτοι μάθωσιν, ὡς θεήλατος ἦ
πληγὴ, τῶν διαφυγόντων εἰς τὴν Ἀφηγὰ πόλιν κα-
ταπεφυγόντων ⁵⁰ καταπεσον τὸ τεῖχος ἑπτὰ καὶ
εἴκοσι χιλιάδας^c κατέχωσεν.

ΕΡΩΤ. ΕΔ'.

Διατὶ παραβολαῖς οἱ προφηταὶ κερημένοι τὰς
θείας προφῆσεις προφέρουσιν;

Ἴνα ἀγνοοῦντες ⁵⁰ οἱ τῶνδε τῶν λόγων ἀκούοντες,
ὡς καθ' ἑαυτῶν τὴν ψῆφον ἐκφέρουσι, δικαίως ψη-
φίσονται. Ἄλλως γὰρ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἄλλως ἐν
ἄλλοις⁵¹ τὴν ἀμαρτίαν ὀρώμεν. Ταῦτα καὶ Νάθαν
πεποίηκεν. Οὐ γὰρ εὐθύς τῷ Δαβὶδ τὸν ἐλεγχον
προσηνέχον· ἀλλὰ πρότερον τοῦ πένητος τὴν συμ-
φορὰν διηγῆσατο· εἶτα δικαίαν τὴν ψῆφον ἰδὼν, τὸ
τῆς κατηγορίας ἐγύμνωσε πρόσωπον⁵². Τοῦτο καὶ
ἐνταῦθα πεποίηκεν ὁ προφήτης. Τελαμῶν γὰρ τὸ
πρόσωπον, καὶ τὰς ὄφρυς συγκαλύψας, τῷ Ἀχαῖβ
προσεήλυθεν. Εἶτα ἐδίδαξεν, ὡς ἐν τῷ πολέμῳ
θυροῦλωτος· αὐτῷ παρεδόθη, φυλάξαι τοῦτον τοῦ
παραδεδωκτός κελεύσαντος, καὶ προσαπειλήσαντος,
ὡς εἰ φύγοι θανάτῳ ζημιωθήσεται. Ἐμοῦ δὲ, φησί,
τὴν παράταξιν θεωμένου, πέφευγε χώραν λαθῶν.
Τούτων ἀκούσας ὁ Ἀχαῖβ, ἀνδροφόνον αὐτὸν ἀπεκά-
λεσεν. Ἐμοῦ γὰρ, φησί, δικαστῆς σὺ (78) παρ'
ἐμοῦ ἐφόνευσας· ὁ πολέμιον γὰρ ἀπέλυσας, ἵνα
πολλοὺς ἐκεῖνος πάλιν ἐργάσῃται φόνους. Τότε
λοιπὸν ὁ προφήτης τελαμῶνα ⁵³ λύσας, ἔδειξεν
ὅστις ἐστὶ ⁵⁴· καὶ προσήνεγκε τὴν θείαν ἀπόφασιν·
Ἰδὲ λέγει Κύριος· Διότι ἐξαπέστειλας ἄνδρα
ἄεθριον ἐκ τῆς χειρὸς σου, ἰδοὺ ἡ ψυχὴ σου ἀντὶ
αὐτοῦ. »

ΕΡΩΤ. ΕΕ' ⁵⁵.

Καὶ ⁵⁶ διατὶ φιλανθρωπίας ἀπητήθη δίκας;

Ἵτι χρητῆ φιλανθρωπία συγκιρῶν τὸ δίκαιον.
Ἵτος δὲ ὠμότῃ χρησάμενος κατὰ τῶν προφητῶν,
καὶ πάντας ἄρδην βουληθεὶς διαφθεῖραι, καὶ τοὺς
ἀδύνας ἀνελῶν ἅπαντας, περὶ τὸν τοῦ Ἰσραὴλ πο-
λέμιον τὸ ἡμέρον ἔδειξεν. Ὅτι δὲ πλεῖστα ἐξήμαρτε
διὰ τὴν εὐκολίαν τῆς γνώμης⁵⁷, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ.
Ἐπῆλθε γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ συνεχό-
μενος (79) καὶ κλαίων. » Πείραν γὰρ τῶν θείων
ἔχων προῤῥήσασιν· δις γὰρ ἐνίκησε κατὰ τοὺς θεοὺς
χρησμούς⁵⁸· τὴν προσενηθεῖσαν ἔδειξεν ἀπειλήν·
ἀλλ' εὐθύς πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανήλθεν ἀσε-
βειαν.

^k III Reg. XXI, 40. ^l ibid. 42. ^m ibid. 43.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁰ cat. διαπεφυγόντων. ⁵¹ cat. p. 801 Ὡς ἂν ἀγν. ⁵² cat. ἐν ἐτέροις. ⁵³ cat. et co l. a τὸ μέτωπον.
⁵⁴ Utroque loco τὸν τελαμῶνα. ⁵⁵ cat. et cod. a ὅστις ἦν. ⁵⁶ Qu. 65 initium usque ad ἡμέρον ἔδειξεν exstat
in cat. p. 802, ad cap. XXI, 42. Reliqua vid. ib. ad vers. 43. ⁵⁷ cat. p. 802 et cod. a Καὶ om. ⁵⁸ cat.
συγκωμῆς. ⁵⁹ cod. a τοὺς θεοὺς θεσμούςς.

NOTE.

(78) Ἰδοὺ—δικαστῆς σὺ. In textu Hebr. I Reg.
xx. 40. leg. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ quorum sensum parum
feliciter expresserunt interpretes Græci. Nostram

rum fudit Israel. Ut autem et hi et illi scirent fuisse
plagam a Deo immissam, ex iis qui evaserant in
508 civitatem Apheca, cadens murus obruit se-
ptem et viginti millia.

INTERR. LXIV.

Cur prophetæ utentes parabolis, divinas proferunt
prædictiones?

Ut qui hujusmodi verba audiunt, nescientes quod
adversus se ferant sententiam, juste judicent. Aliter
enim in nobis ipsis, et aliter in aliis peccatum vi-
demus. Hæc etiam fecit Nathan. Non enim statim
Davidi intulit reprehensionem: sed prius narravit
calamitatem pauperis: deinde justam videns sen-
tentiam, accusationis personam aperuit. Hoc etiam
hic fecit propheta. Fascia enim vultu contacto et
superciliis, accessit ad Achabum. Deinde docuit
quod quidam in bello captus fuerit ei traditus, ju-
bente eo qui tradiderat ut custodiret, et minante
fore ut si effugisset morte mulcetur. Me autem,
inquit, spectante aciem arrepta occasione aufugit.
Hæc cum audisset Achab, ipsum appellavit homici-
dam: « Ecce enim, inquit, tu judex apud me cæ-
dem fecisti ^k: » hostem enim solvisti, ut ille mul-
tas faceret cædes. Tunc de cætero soluta fascia
propheta ostendit quisnam esset, et divinam protu-
lit sententiam: « Hæc dicit Dominus: Quoniam
virum perniciosum tu e manu tua dimisisti, ecce
anima tua pro anima ejus, et populus tuus pro po-
pulo ejus erit ^l. »

509 INTERR. LXV.

Cur propter humanitatem sumptum est supplicium?

Quoniam cum humanitate miscenda est justitia.
Iste autem, cum usus esset sævitia adversus pro-
phetas, et omnes prorsus occidere voluisset, et
quos ceperat omnes e medio sustulisset, in hostem
Israelis ostendit mansuetudinem. Quod autem plu-
rimum peccarit propter nimiam mentis facilitatem,
declarant quæ sequuntur: « Abiit enim, inquit, rex
Israel compressus et lacrymans ^m. » Nam expertus
divinas prædictiones (bis enim vicerat ex divinis
oraculis), intentatas timuit vitas, sed statim ad
suam rediit impietatem.

lectionem, quæ reliquis præferenda est, habeditio
Compl., teste Bosio.

(79) *Συνεχόμενος*. Rec. lectio l. c. est *συγκε-
χυμένος*.

INTERR LXVI.

Quomodo intelligendum est : « Percute me juxta verbum Domini » ? »

Non ego, inquit, tibi impero, sed qui in me est Spiritus. Quam ob causam nimirum, ei qui contradixerat, per leonem Deus necem intulit. Alius autem hoc facere jussus fideliter paruit, et percutiens contrivit, hoc est vulneravit.

INTERR. LXVI.

Quomodo est intelligendum illud : « Quomodo tu, sic et ego : sicut populus tuus, ita et populus meus » ? »

Rogatus Josaphat ut belli iniret societatem, hoc se facturum est pollicitus. Eadem, inquit, ego, quæ tu, faciam; ut tu in acie stabis, stabo et ego, et ut populus tuus bellum geret, meus quoque populus bellum geret. Ostendit tamen suam pietatem. Existimavit enim necessarium prius sciscitari Deum universorum : « Dixit enim, inquit, 510 Achabo, Sciscitemur Dominum ». Et cum ille congregasset prophetas Baalis, rursus Josaphat illos est abominatus, divinum autem perquisivit prophetam : « Estne enim, inquit, hic propheta Domini, ut Dominum per ipsum sciscitemur ? » Cum ille autem dixisset esse quidem, et vocari Michæam : sed se eum odio habere, quoniam grata non respondeat, pie respondit Josaphat : « Ne sic dicat rex ». Sed in his quidem est laude dignus. Ejus autem pietatem labefactavit amicitia et cognatio, hoc enim nobis explicavit liber Paralipomenou. Propheta autem Michæas, etiamsi eunuchus qui ad eum missus fuerat hortaretur ut bona renuntiaret, non induxit in animum ut per mendacium regi gratificaretur : Dixit enim : « Quam vere vivit Dominus, quæ mihi dixerit Dominus, ea loquar ». »

INTERR. LXVIII.

Quam ob causam ab Achabo rogatus : An ascendam in Ramoth Galaad, dixit : Ascende, et prosperum successum dabit Dominus per manum regis ? »

Expectavit ut jurejurando adigeretur, atque ita deinde verum diceret. Nam quoniam Achab existimabat prophetam propter odium prædicere ea quæ erant molesta, prius dixit ea quæ erant jucunda. Deinde jurejurando adactus divina ostendit. Nam cum dixisset Achab : « Quoties te adjuro ego, ut dicas mihi veritatem in nomine Domini ? » (illud

III Reg. XXI, 35, 37. ° III Reg. XXII, 5. ° Ibid. 7. ° Ibid. 8. ° Ibid. 14. ° Ibid. 15. ° Ibid. 16.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSIS.

° Qu. 66 in cat. et cod. α ponitur ante qu. 64 et 65. ° cod. α πάταξον δη με. ° Qu. 67 initium usque ad Ιστέρηος βίβλος, p. 510, exstat in cat. p. 805, ad cap. XXII, 5-8. Reliqua vid. ib. p. 804, ad vers. 9-14. ° cat. p. 805. ως ο λαός σου πολεμεί και ο λαός μου πολ. ° cod. α εφη. ° cat. et cod. α ευσεβώς. ° cod. α προσαγγείλαι. ° cod. α Κύριος ομ. ° Qu. 68 quatuor habet partes. 1) Initium usque ad στρατιάν διαλύσατε, p. 511, exstat in cat. p. 805, ad cap. XXII, 15-17. 2) του δε 'Αχ. — άλλ' η κακά, p. 512, vid. ib. p. 806, ad vers. 18-23. 3) και νυν — εν εμοι vid. ib. p. 808, ad vers. 24-28. 4) και τούτων δε et rel. vid. ib. p. 809, ad vers. 29-38. ° cod. α 'Ραβώδ.

NOTÆ.

(80) 'Er λόγῳ Κυρίου. Desid. in textu Græco

l. c. (81) 'Ira. Legendum esse videtur, ei.

(82) 'Er χειρῶ. Ita leg. in edit. Compl. Rec. lectio est εις χείρα.

INTERR LXVI.

A

ΕΡΩΤ. ΕΖ' 60.

Πώς ροητέον : « Πάταξόν με εν λόγῳ Κυρίου (80) ; »

Οὐκ ἐγώ σοι, φησιν, ἐπιτάσσω, ἀλλὰ τὸ ἐν ἐμοὶ Πνεῦμα. Διὲ δὴ τῶ ἀντειπόντι τὸν διὰ τοῦ λέοντος ἐπήνεγκεν δλεθρον. Ἄλλος δὲ τοῦτο δρᾶσαι κελουσθεις πιστῶς ὑπήκουσε, καὶ πατάξας συνέτριψε, τουτέστιν ἐτραυμάτισεν.

ΕΡΩΤ. ΕΖ' 61.

Πώς ροητέον : « Καθὼς σὺ, οὕτω καὶ γώ· και καθὼς ὁ λαός σου, οὕτως και ὁ λαός μου ; »

Παρακληθεὶς ὁ Ἰωσαφάτ κοινωνῆσαι τῆς παρατάξεως τοῦτο δρᾶσεν ὑπέσχετο. Τὰ αὐτὰ σοι, φησὶ, δρᾶσω· ὡς παρατάττη παρατάττομαι· και ὡς ὁ λαός σου, και ὁ ἐμὸς πολεμησει 60. "Ἐδειξε δ' ὄμω; αὐτοῦ τὴν εὐσέθειαν· πυθέσθαι γὰρ πρότερον τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀναγκαῖον ὑπέλαβεν· « Εἶπε γὰρ, φησὶ, πρὸς Ἄχαάβ· Ἐρωτήσωμεν δὴ τὸν Κύριον. » Ἐκείνου δὲ τοὺς προφήτας τοῦ Βαβλ ἄθροίσαντος, πάλιν ὁ Ἰωσαφάτ ἐκείνους μὲν ἐβδελύξατο, θεῖον δὲ προφήτην εὐσεβῶς ἐπεζητήσεν· « Οὐκ ἐστὶ γὰρ, φησὶν 61, ὧδε προφήτης Κυρίου, και ἐπερωτήσομεν τὸν Κύριον δι' αὐτοῦ; » Ἐκείνου δὲ εἰρηκότος εἶναι μὲν, και Μιχαὶαν κεκληθῆσαι· ἐχθραίνειν δὲ αὐτῶ, ὡς οὐ τὰ θυμῆρη χρησιμολογούντα, ὁ Ἰωσαφάτ εὐλαδῶς 62 ἀπεκρίνατο· « Μὴ λεγέτω οὕτως ὁ βασιλεὺς. » Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν ἀξίεπαινος. Ἐλωθῆσατο δὲ αὐτοῦ τὴν εὐσέθειαν ἡ φιλία και ἡ συγγένεια· τοῦτο γὰρ τῶν Παραλειπομένων Ιστέρησε βίβλος. Ὁ δὲ προφήτης Μιχαίας, και τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποσταλέντος εὐνοῦχου χρηστὰ ἀπαγγείλαι 63 παρεγγυήσαντος, οὐκ ἠνέσχετο χαρίσασθαι τὸ ψεῦδος τῶ βασιλεὶ. « Ζῆ γὰρ, εφη, ὁ Κύριος, ὅτι ἂν εἶπη Κύριος 64 πρὸς με, ταῦτα λαλήσω. »

ΕΡΩΤ. ΕΙΠ' 67.

Τίος οὖν ἔρεκεν ἔρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀχαάβ, Ἰνα (81) ἀναβῶ εις Ῥαμώθ 65 Γαλαὰδ, εφη, Ἀνάβαινε, και εὐδοώσει Κύριος ἐν χειρῶ (82) τοῦ βασιλέως;

Ἀνέμεινεν ὀρκωθῆναι, εἶθ' οὕτω φάνατ τὸ ἀληθές. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπελάμβανεν Ἀχαάβ διὰ μίσος τὴν προφήτην προλέγειν τὰ λυπηρὰ, πρότερον τὰ καταθύμια εἶρηκεν. Εἶτα ὀρκωθεὶς τὰ θεῖα μεμήνυκε. Τοῦ γὰρ Ἀχαάβ εἰρηκότος· « Ποσάκις ὀρκίζω σε ἐγώ, ὅπως λαλήσης πρὸς με ἀλήθειαν ἐν ὀνόματι Κυρίου; » τὸ δὲ ποσάκις ἀντὶ τοῦ πολλάκις τέθει-

κεν· ἐπήγαγεν ὁ Μιχαίας· « Οὐχ οὕτως⁸³, » ἀντὶ Α
 τοῦ, « οὐ καλῶς, ἔφη·ν ἔχεινα. Ἐώρακα γὰρ πάντα
 τὸν Ἰσραὴλ διεσπαρμένον ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς πρό-
 βωτα οἷς οὐκ ἔστι ποιμήν. » Διηλοῖ δὲ διὰ τούτων, ὡς
 ἡ ἐκείνου πονηρία τὴν ἤταν ἐργάζεται· εἰ γὰρ ποι-
 μὴν ἔτυχον εὐσεβοῦς, κατακράτος ἂν τοὺς πολεμίους
 ἐνίκησαν. Εἶτα καὶ τρόπον ἀποδείκνυσαι σωτηρίας⁷⁰.
 « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύριος⁷¹· Εἰ κυρίως αὐτοὶ πρὸς
 θεὸν (83), ἀποστραφήτω δὴ ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐ-
 τοῦ ἐν εἰρήνῃ. » Εἰ πιστεύοντες τῷ Θεῷ μαθεῖν
 βούλεσθε παρ' αὐτοῦ τὸ πρακτέον, τὴν στρατιὰν
 διαλύσατε. Τοῦ δὲ Ἀχαὰβ πρὸς τὸν Ἰωσαφάτ εἰρη-
 κτός· « Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι· οὐ προφητεύει οὗτος
 ἐμοὶ καλὰ, ἀλλ' ἢ κακὰ; » εἶπεν ὁ προφήτης· « Οὐκ
 ἐγὼ· ἀκουσον τὸν λόγον Κυρίου. Εἶδον Κύριον τὸν
 θεὸν Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ θρόνου⁷² αὐτοῦ, καὶ
 πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ εἰστήκει περὶ αὐτὸν ἐκ
 δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξ εὐωνύμων⁷³ αὐτοῦ, καὶ εἶπε·
 Τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαὰβ βασιλεῖα Ἰσραὴλ, καὶ ἀνα-
 ῥήσεται εἰς Ῥαμὸθ⁷⁴ Γαλαὰδ, καὶ πεσεῖται ἐκεῖ;
 Καὶ εἶπεν οὕτως οὗτος, καὶ οὗτος οὕτως. Καὶ εἶπεν,
 Οὐ δύνησιν (84). Καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα, καὶ ἔστη ἐν-
 ὤπιον Κυρίου, καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. Καὶ
 εἶπε Κύριος πρὸς αὐτὸν⁷⁵, Ἐν τίνι; Καὶ εἶπεν·
 Ἐξελεύσομαι, καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς ἐν στόματι
 πάντων αὐτοῦ τῶν προφητῶν, καὶ ἀπατήσω αὐτόν.

A autem quoties dixit pro sapius,) subjunxit Michæas :
 « Non sic, » pro eo quod est, « non recte, inquit,
 illa dixi. Vidi enim universum Israel dispersum
 in montibus, sicut oves quibus non est pastor v.
 Per hæc autem ostendit quod **511** illius pravitas
 causa sit stragis. Nam si bonum ac pium habuissent
 pastorem, viribus superassent hostes. Deinde osten-
 dit etiam modum assequendæ salutis : « Dixit enim
 Dominus, inquit, si vere illi ad Deum (pertinent),
 revertatur unusquisque ad locum suum in pace. »
 Si Deo creditis, et vultis ex eo scire quid agendum,
 dimittite exercitum. Cum autem Achab dixisset ad
 Josaphatum : « Nonne dixi tibi quod iste non præ-
 dicat mihi bona, sed mala ? » dixit propheta :
 « Non ego : audi verbum Domini. Vidi Dominum
 Deum Israel sedentem super thronum suum, et
 universus exercitus cæli stabat circa ipsum a dex-
 teris ejus et a sinistris, et dixit : Quis decipiet
 Achabum regem Israel, ut ascendat ad Ramoth Ga-
 laad, et cadat ibi? Et iste quidem sic dixit, ille vero
 sic. Et dixit, non poteris. Et egressus est spiritus,
 et stetit coram Domino, et dixit : Ego decipiam
 illum : et Dominus dixit ei, quo modo? Et dixit,
 Egrediar et ero spiritus mendax in ore omnium ejus
 prophetarum, et decipiam ipsum. Et dixit : Pote-
 ris, egredere et fac. » Hæc est autem quedam proso-

v III Reg. xxii, 47. x ibid. 22 seqq.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁹ cat. p. 805 οὐκ ἀγαθός. ⁷⁰ cod. α τρόπον ἐπιδεικνύς σωτηρ. ⁷¹ cat. p. 806, sub nomine
 Procopii (α) « Καὶ εἶπε Κύριος, Τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαὰβ; » Τοῦτω δὲ ὁμοιον τὸ ὑπὸ Παύλου
 λεγόμενον, « Πέμψει ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης τοῖς τὴν ἀλήθειαν μὴ παραδεξαμένοις. » Ἄλλ' ἐρμη-
 νεύει τῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως τυγχάνουσιν αἱ ὄπτασιαι, οὐχ ὅπερ ἔστιν αὐτὸ δεικνύουσαι, σωμα-
 τικὸς δὲ σχήμασι καὶ ἀνθρωπίνους λόγους διατυπῶσαι τὰς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας, ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς φησὶν·
 « Ἐγὼ ὄρασεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὁμοιωθήν. » Οὐκ αὐτὸς φαίνεται, ἀλλ' ὄρασεις
 πληθύνει, καὶ ὁμοίωμα δείκνυσαι τοῖς προφήταις. Βασιλείας μὲν, ὅταν ἐπὶ θρόνου καθιζόμενον ὀρίσῃ, καὶ περὶ
 αὐτὸν τὴν οὐράνην στρατιάν· κρίσεως δὲ, ὅταν πολλὸν βλέπουσι λευκοὶ ἱματίους κοσμούμενον, διὰ τὴν κρίσεως
 σοφὸν τε ἅμα καὶ καθαρὸν. Ὁρᾷ καὶ Ζαχαρίας ἀνέμους ἀνθρωπίνῃ φωνῇ χρωμένους, καὶ « Περιωδεύσαμεν τὴν
 γῆν λέγοντας, καὶ ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ κατοικεῖται (Zach. i, 14). » Καθάπερ γὰρ ἐν εἰκόσιν οἱ γραφεῖς πόλεμον
 τε καὶ εἰρήνην, νίκην καὶ φιλίαν, καὶ ὅσα ἄλλα σχηματίζουσιν εἰς ἀνθρωπείων σωματῶν εἰκόνας, τοῖς τοιοῦτοις
 ἁμαλώμασι τὸ βούλημα δείκνυντες ἐναργέστερον· κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφήταις τε καὶ
 ἀποστόλοις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὴν ἀρὰν τὴν κατὰ τῶν ἐπιόρκων καὶ
 ἐτέρων τινῶν ἐμφύχων ἢ ἀψύχων. Καὶ ὅπερ βούλεται μὲν ὁ Θεὸς πληρῶσαι, αἱ δὲ ἐξῆς δυνάμεις πληροῦσιν·
 ἢ ὅσα τολμᾷ μὲν ὁ διάβολος ἐπιβουλεύειν, συγχωρεῖ δὲ Θεὸς, ταῦτα τυποῖ διὰ τῶν ὄπτασιῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ
 Ἰωβ. Αἱ γὰρ ὄπτασιαι, καὶ τὰ ἐν ταῖς ὄπτασιαις ῥήματα μέρος ἔστι τῆς τοῦ Θεοῦ συγκαταβάσεως· οὔτε γὰρ
 περιστέρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔτε εἰς τό· « Ὅς ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ
 ἡμῶν (Rom. viii, 34), » οὕτως, ὡς εἰρηται, νοήσομεν· ὡς ἐν τόπω μὲν ὄντος τοῦ Θεοῦ, δεομένου δὲ τῆς
 ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Μονογενοῦς ἐντυχίας. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐδὲ αἱ τῶν προφητῶν ὄπτασιαι καὶ αἱ φωναὶ
 τοῦ ἦσαν ὅπερ εἰδείκνυντο, τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν βούλησιν ἐσήμαινον ἢ τὴν συγχώρησιν, καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν
 ὑπακούοντων, καὶ τὴν ἐπιχειρήσιν τῶν τολμῶντων, ὡς που καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ψευδόμενον διὰ στόματος
 τῶν ψευδοπροφητῶν, Θεοῦ συγχωρήσαντος, καὶ ὁ πειράσας δὲ τὸν Ἰωβ διάβολος, Θεοῦ μὴ κωλύσαντος· δι'
 ὅπερ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ Γραφή, ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ κτίσεως ἔστι καὶ τῆς δεσποτείας, παρεστῶς τῷ πάντων
 Δεσποτῇ, οὐ τῇ τῆς προθέσεως ὑπακοῇ, ἀλλὰ τῇ τῆς γενετῆς φύσεως ἀκολουθίᾳ, τὴν μὲν γινώμην ἀλλοτριω-
 θεῖς, τὴν δὲ οὐσίαν, τοῦ Θεοῦ τυγχάνων. ⁷² cod. α ἐπὶ τοῦ θρόνου. ⁷³ cod. α καὶ ἐξ ἀριστερῶν. ⁷⁴ cat.
 Ῥεμμά. cod. α Ῥαμὸθ. ⁷⁵ cat. πρὸς αὐτόν.

(n) In catena Veneta, f° 205, ad III Reg. xxii, 19, ubi de Michææ visione verba sunt, prolixum fragmentum
 scribitur sub titulo Θεωδωρήτου ἐκ τοῦ γ' λόγου τοῦ κατὰ Μανιχαίων· Theodoretus ex tertio libro contra Manichæos,
 quod certe esset incognitum Theodoretus opus; verumtamen hoc idem prorsus fragmentum vidi editum in catena
 Lipsiensi ad prædictum Bibliorum locum sub Procopii nomine. Sane Procopium confecisse catenas scimus, et qui-
 dem aliquas continuato sermone suppressisse auctorum variorum nominibus. Nihil ergo obstat quominus Procopius
 a Theodoretis hunc locum sumpserit; quanquam ego in hoc dubio nihil debui. Ang. Mai, Biblioth. nova Patrum,
 III, 448.

NOTÆ.

(83) Εἰ — Θεός. Præferenda est recepta lectio,
 οὐ Κύριος τούτοις Θεός; Nostram omisit Bosius in
 Notis ad l. c.

(84) Καὶ — δύνησιν. Hæc des. in textu Hebr.
 et vers. τῶν O' l. c.

μυροῦσα, quæ docet divinam permissionem. Non enim verus Deus, et magister veritatis jussit ut deciperetur Achab, qui dixit per prophetam: « Si vere illi ad Deum, revertatur unusquisque in locum suum in pace. » Per hæc ergo docuit propheta, spiritum fraudis, impiis hominibus utentem tanquam instrumentis, falso promittere victoriam. Hoc autem fiebat Deo permittente. Nam cum prohibere posset, **512** non prohibuit, quoniam indignus erat Achab, cujus Deus curam gereret. Josephus autem dixit esse Michæam, qui jam ante usus erat fascia, et qui molesta prædixerat Achabo: conjiciens ex eo quod dixerit Achab: Odi eum, quoniam non dicit de me bona, sed mala; et nunc etiam misit ipsum in carcerem, jubens ut ei parum daretur cibi, quo solum prohiberetur ne fame interiret. Sed non ideo propheta desit loqui libere: sed dixit clamans: « Si revertens revertaris in pace, non est locutus Dominus per me γ. » Et hæc verba cum audiisset, profectus est ad bellum. Cum eo autem simul abiit Josaphat, sua pietate faciens indigna. Nam cum quævisset prophetam, et amandasset falsos prophetas, et quid esset agendum didicisset per Michæam, pietati prætulit amicitiam. Cæterum propter aliam ejus virtutem, curæ fuit divinæ providentiæ. Nam cum Syri ex vestimentis regis conjecissent eum esse regem Israelis, et ad eum contendissent, ipse quidem Dei invocavit auxilium, Deus autem ei protinus præbuit salutem. Divina autem prædictio finem accepit. Sauciatius enim Achab, diu mansit in curru, ne fuga esset causa ut fugaretur exercitus. Fluens autem sanguis infixus fuit currui. Eum in fonte, qui erat prope urbem, abluit auriga: canes vero linxerunt. Meretrices autem sub auroram de more lavabant sese, non consulto volentes se lavare in sanguine, sed in aqua fontana, ut consueverant: ea autem erat colorata sanguine.

τῷ ἄστει πελάζουσαν ὁ ἡνίοχος ἐπλυνεν⁸⁰· οἱ δὲ κύνες ἐξέλειγον. Αἱ δὲ πόρνοι ὑπὸ τὴν ἔω κατὰ τὸ ἔθος ἐλούσαντο, οὐκ ἐξεπίτηδες εἰς τὸ αἷμα βουλόμεναι λούσασθαι, ἀλλ' εἰς τὸ πηγαῖον ὡς εἰώθησαν ὕδωρ· τοῦτο δὲ ἦν κεχρωσμένον τῷ αἵματι.

γ III Reg. xxii, 28.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁶ cat. καὶ ἐξελεθε, ⁷⁷ ὁ ἀληθὴς Δεσπότης. ⁷⁸ cat. et cod. α ἀποστραφῆτω ἕκαστος. ⁷⁹ cat. ἐπειδὴ γάρ. ⁸⁰ cat. καλὰ, ἀλλ' ἦ κακά. ⁸¹ cat. p. 808 et cod. α μόνη. ⁸² cat. τῆς προβόρῆσεως. ⁸³ cod. α ἀπέπλυνεν.

NOTÆ.

(83) Ἰώσ. *Antiq. Jud.* lib. viii, c. 15.

Καὶ εἶπε, Δυνήση, ⁷⁶ ἐξελεθε καὶ ποίησον. Ἐὰν ταῦτα δὲ προσωποποιία τίς ἐστί, διδάσκουσα τὴν θείαν συγχώρησιν. Οὐ γὰρ ὁ ἀληθῶς Θεός⁷⁷ καὶ τῆς ἀληθείας διδάσκαλος προσέτατεν ἀπατηθῆναι τὸν Ἀχαάβ, ὁ δὲ διὰ τοῦ προφήτου εἰπὼν· « Εἰ κυρίως αὐτοὶ πρὸς Θεὸν, ἀναστραφῆτω δὴ ἕκαστος⁷⁸ εἰς τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἐν εἰρήνῃ. » Διὰ τούτων τοῦτον ὁ προφήτης ἐδάδαξεν, ὡς τὸ πνεῦμα τῆς ἀπάτης, ὀργάνοις χρωμένον τοῖς δυσσεβέσις ἀνθρώποις, ψευδῶς ὑπισχνεῖται τὴν νίκην. Τοῦτο δὲ γίνεται τοῦ Θεοῦ συγχωρησαντος. Κωλύσαι γὰρ δυνάμενος, οὐκ ἐκώλυσεν, ἐπεὶ περ⁷⁹ ὁ Ἀχαάβ τῆς θείας ἦν κηδεμονίας ἀνάξιος. Ὁ δὲ Ἰωσήπος (83) τὸν Μιχαῖαν ἔφησεν εἶναι, τὸν ἦδη πρότερον τῷ τελαμῶνι χηρσάμενον, καὶ τὰ λυπηρὰ τῷ Ἀχαάβ προαγγείλαντα, τεχμαιρόμενος τῷ φάναι τὸν Ἀχαάβ, ὅτι Μεμίστηκα αὐτὸν, ὅτι οὐ λέγει περὶ ἐμοῦ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἦ κακά⁸⁰. Καὶ νῦν δὲ αὐτὸν εἰς τὴν δεσμοτήριον ἐπεμψεν, τροφῆς αὐτὸν ὀλίγης ἄγαν μεταλαμβάνειν προστεταχώς, ἢ μόνον⁸¹ κωλύειν ἐμελλε τὴν ἐκ λιμοῦ τελευτήν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ὁ προφήτης ἐξέστη τῆς παρβόρησις⁸², ἀλλ' ἔφη βοῶν· « Ἐὰν ἐπιστρέφων ἐπιστρέψῃς ἐν εἰρήνῃ, οὐ λελάληκε Κύριος ἐν ἐμοί. » Καὶ τούτων δὲ ἀκούσας τῶν λόγων ὤρμησεν εἰς τὸν πόλεμον· συναπῆρε δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Ἰωσαφάτ, τῆς οἰκείας εὐσεβείας ἀνάξια δεδρακώς. Ἐπιζητήσας γὰρ προφήτην, καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας ἀποπεμφάμενος, καὶ τὸ πρακτεῖον παρὰ τοῦ Μιχαίου μεμαθηκώς, τῆς εὐσεβείας προτιμήκε τὴν φιλίαν. Πλήν διὰ τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἀρετὴν τῆς βασιλικῆς ἀμπεχόνος τοπασάντων αὐτὸν εἶναι τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ κατ' αὐτοῦ χωρησάντων, ὁ μὲν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπικουρίαν ἐκάλυπεν· ὁ δὲ συντόμως αὐτῷ τὴν σωτηρίαν ἐπόρισεν. Ἡ δὲ θεία πρόβόρησις τὸ πέρας ἐδέξατο. Τρωθεὶς γὰρ ὁ Ἀχαάβ ἐπὶ πλείστον ἐστὼς ἐπὶ τοῦ ἄρματος διετέλεσεν, ἵνα μὴ τροπὴν ἐργάζηται τῇ φυγῇ· τὸ δὲ αἷμα φερόμενον ἐνεπάγη τῷ ἄρματι. Τοῦτο παρὰ κρήνην τινὰ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ.

513 IN LIBRUM IV REGNORUM.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Πῶς ροητέον τὸ « Ἡθέτησε Μωὰβ ἐν Ἰσραὴλ ; »

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ.

Δασμὸν ἔφερον οἱ Μωαβίται τῷ Ἀχαάβ, ὡς ὑπήκοοι· τελευτήσαντος δὲ ἐκείνου, κατεφρόνησαν τοῦ υἱοῦ⁸⁴, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀρχεσθαι.

ΕΡΩΤ. Β'.

Ὅποιόν ἐστι τὸ δικτυωτὸν ὑπερφῶνον ;

Ὀἶκος ἦν ὥρῃ θέρους ἐπιτήδειος (86), πολλὰς ἔχων φωταγωγούς δικτυοειδῶς κατεσκευασμένας, ἃς διατρήτους ὀνομάζουσι οἱ πολλοί.

ΕΡΩΤ. Γ'.

Προσόχθισαι⁸⁵ τί ἐστι ;

Καὶ προσοχθίσματα καὶ βδελύγματα, τὰ εἴδωλα Β προσαγορεύειν εἰσθεν ἢ θεία Γραφή. Καὶ γὰρ βδελυγμίας μεστὰ, καὶ μίσους ἄξια. Τὸ γὰρ προσόχθισμα⁸⁶ τὸ μίσος δηλοῖ. Οὕτω γὰρ καὶ εἰρηκεν ὁ Ἰσαάκ⁸⁷. « Προσώχθισα τῇ ψυχῇ μου διὰ τὰς θυγατέρας τῶν Χαναανίων »· τούτέστι, μεμίσηκα. Καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἔφη⁸⁸. « Παρέστη πάση ἑδῶ οὐκ ἀγαθῇ, κακία δὲ οὐ προσώχθισε »· τούτέστιν, οὐκ ἐμίσησε τὴν κακίαν. Ἄξιον δὲ θρηγῆσαι τῶν δυσσεβῶν τὴν ἀλογίαν. Οὐ γὰρ μόνον τὰ μέγιστα τῶν ζῶων ἐθεοποίησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ σμικρότατα καὶ εὐτελέστατα, καὶ μύσους μεστά. Τί γὰρ μυσσαρότερον μυίας ; Ἄλλ' ὅμως τὴν εἰκόνα⁸⁹ ταύτης⁹⁰ θεὸν ἀνηγόρευσαν, καὶ τὸν ὄντως⁹¹ καταλειπότες θεὸν, τὸ αὐτῆς ἑνδαγμα περὶ ζωῆς ἐπηρώτων· καὶ ἦν ζῶσαν ταῖς βίπτειν ἐλαύνουσι, ταύτης τὸν τύπον θεὸν προσηγόρευσαν. C

ΕΡΩΤ. Δ'.

Τιὰς ὁμότητες τοῦ προφήτου κατηγορήσαν, ὅτι δὴ τοὺς δύο πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ὑπηρέτων οὐρανῶν περὶ παραδόξωσαν.

Οἱ τοῦ προφήτου κατηγοροῦντες κατὰ τοῦ Θεοῦ

⁸⁴ IV Reg. 1, 1. ⁸⁵ ibid. 2. ⁸⁶ Gen. xxviii, 1. ⁸⁷ Psal. xxxv, 5.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁴ cat. p. 811 τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Deinde (etiam in cod. a) οὐκ ἠνέσχοντο. ⁸⁵ cat. p. 814. Προσόχθισμα (ita quoque cod. a) ποῖόν ἐστι. ⁸⁶ cat. Καὶ προσόχθισμα καὶ βδελύγμα. ⁸⁷ cod. a οὕτω γὰρ καὶ ἡ μακαρία Ρεβέκκα πρὸς τὸν πατριάρχην εἶπεν Ἰσαάκ. Omnino præferri meretur hæc lectio; sunt enim verba illa noni Isaac, sed Rebecæ. vid. Gen. xxvii, 46. ⁸⁸ cod. a ἔφη om. cat. φησὶ γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ. ⁸⁹ cat. et cod. a ἀλλ' ὅμως καὶ τὴν εἰκ. ⁹⁰ cat. αὐτῆς. cod. a τῆς ταύτης. ⁹¹ cat. et cod. a τὸν τῶν ἔλων. Deinde cod. a καταλειπότες, mox cat. τὸ ταύτης.

NOTÆ.

(86) Ὀἶκος — ἐπιτήδειος. Hæc eadem sunt cum scholio apud Montf. l. c. t. I, p. 368.

tæ linguam movent. Ipse enim immisit ignem. Est ergo nimis audacia, divinæ irasci administrationi. Oportet enim scire æquitatem divinæ providentiæ: et quod juste puniat peccatores, et beneficio afficiat suos cultores. Est autem perspicuum, pentecontarchas, et qui eis parebant, convenisse cum scopo ejus qui illos misit. Unde etiam a Deo immissa sustinuerunt supplicia. Tertius enim pentecontarcha, æquitate et fide ornatus, et qui experientia prophetæ virtutem didicerat, usus verbis placidis effugit supplicium.

INTERR. V.

Quomodo est intelligendum illud: « Tunc regnavit super Israellem Joram frater Ochoziæ loco ejus, quod non esset ei filius. »

Lex erat, ut regum filii regnum hæreditate possiderent; si autem non essent filii, frater natus maximus, aut qui erat ei consanguinitate proximus. Davidis quidem certe regnum, usque ad captivitatem, filii a patribus accipientes administrant. Cum autem Jechonias in captivitatem abductus **515** esset antequam liberos procreasset, tenuit regnum ejus Metthanias, qui et Sedecias, cum esset ejus patruus.

INTERR. VI.

Quosnam filios prophetarum vocat divina Scriptura ^d?

Ipsos prophetas, Hebræorum et Syrorum idiomate. Sic enim etiam homines solita est nominare: « Filii enim, inquit, hominum, usquequo gravi estis corde? » Et: « Secundum altitudinem tuam amplificasti filios hominum ^f, » hoc est homines. Ostendunt autem ipsa quoque verba multos fuisse prophetas. Nam qui inhabitabant Jerichuntem et Bethelem, præsciverant et prædixerant assumptionem magni Eliæ. Cognoverat hoc quoque qui primas partes inter cæteros obtinebat, præclarus ille Elisa. Quamobrem et illis dixit: « Et ego novi, tacete. » Tanta autem erat prophetarum multitudo, ut etiam quinquaginta secuti sint eos e longinquo. Post magni autem illius Eliæ assumptionem, persuaserunt hæredi gratiæ simul congregati, ut mitteret aliquos ad quærendum communem magistrum: et miserunt accinctos quinquaginta: eos enim appellavit viros virtutis, hoc est, potentes ac strenuos. Porro ex iis qui missi sunt considerandum est quanta fuerit eorum multitudo qui miserunt.

^d IV Reg. II, 3. ^e Psal. IV, 2. ^f Psal. II, 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹² cat. p. 816. τὴν γλώτταν. Deinde cod. α αὐτὸς γὰρ αὐτοῖς ἐπαφῆκε ⁹³ cod. α οὐ γὰρ τοι τρίτος. ⁹⁴ Utroque loco Ὁχοζίου. ⁹⁵ cod. α παῖδες. ⁹⁶ cod. α ἐκονόμησαν. mox cat. p. 818 παιδογονίας. ⁹⁷ Qu. 6. Initium usque ad ἠκολούθησαν exstat in cat. p. 819, ad cap. II, 1-7. Reliqua vid. ib. p. 824, ad vers. 17, ante quæst. 7, 8 et 9 posita. ⁹⁸ cat. p. 819, τοὺς προφ. οὕτω καλεῖ. ⁹⁹ cat. τούτῃ τ. ἀνθρ. οἰμ.; mox αὐτὸς ὁ λόγος. ¹ cod. α οἱ τὴν Βαιθ. ² cat. ἐγν. δὲ τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων προφητῶν Ἐλισσ

α τοῦ προφήτου κινουσι τὰς γλώττας ⁹². αὐτὸς γὰρ ἐπαφῆκε τὸ πῦρ. Τολμηρὸν τοίνυν ἄγαν τὸ νεμεσησαι ταῖς θελαῖς οικονομίαις. Χρῆ γὰρ εἶδέναι τῆς θελαῖς προμηθείας τὸ δίκαιον, καὶ ὡς ἐνδίκως κολάζει τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ εὐεργετῆ τοὺς θεραπεύοντας. Δῆλοι δὲ ἦσαν οἱ πεντηκόνταρχοι, καὶ οἱ τούτων ὑπηκοοὶ, συμβαλίνοντες τῇ σκοπῇ τοῦ πεπομφότος. Ὅθεν καὶ τὰς θεηλάτους τιμωρίας ὑπέμειναν. Ὁ γὰρ τρίτος ⁹³ πεντηκόνταρχος, ἐπιεικέα καὶ πίστει κοσμούμενος, καὶ τῇ πείρᾳ μαθὼν τοῦ προφήτου τὴν δύναμιν, ἱπτοῖς λόγοις χρησάμενος τὴν τιμωρίαν διέφυγεν.

ΕΡΩΤ. Ε'.

Πῶς νοητέον τό· Ὅτε ἐλασίλευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ Ἰωραμ ἀδελφὸς Ὁχοζίου ⁹⁴ ἀντ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτῷ υἱός;

Νόμος ἦν τῶν βασιλέων τοὺς παῖδας τὴν βασιλείαν κληρονομεῖν. Παῖδων δὲ οὐκ ὄντων, τὸν πρεσβύτατον ἀδελφόν, ἢ τὸν ἐπιτηδεϊότατον. Αὐτίκα γοῦν τὴν Δαβιδικὴν βασιλείαν μέχρι τῆς αἰχμάλωσις παῖ; ⁹⁵ παρὰ πατρός (87) παραλαμβάνοντες; διετέλεσαν οικονομούντες ⁹⁶. Τοῦ δὲ Ἰεχονίου πρὸ τῆς παιδοποιίας δορυαλῶτου ληφθέντος (88), Μετθανίας, ὁ καὶ Σεδεκίας, κατέσχε τὴν βασιλείαν, θεῖος αὐτοῦ ὢν πρὸς πατρός.

ΕΡΩΤ. Γ' ⁹⁷.

Τίνας υἱοὺς τῶν προφητῶν ἢ θελα προσαγορεύει Γρυψή;

Αὐτοὺς τοὺς προφήτας ⁹⁸, κατὰ τὸ Ἑβραίων καὶ Σύρων ἰδίωμα. Οὕτω γὰρ καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰσθεν ὀνομάζειν. « Υἱοὶ γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; » Καὶ· « Κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων » τούτῃ τὸς ἀνθρώπους ⁹⁹. Δῆλοι δὲ καὶ ὁ λόγος πολλοὺς γεγενῆσθαι προφήτας. Καὶ γὰρ οἱ τὴν Ἰεριχώ καὶ τὴν Βαιθλ' οἰκοῦντες, καὶ προεγνώκεισαν καὶ προειρήκεισαν τὴν τοῦ μεγάλου Ἡλιοῦ ἀνάληψιν. Ἐγνώκει δὲ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὄλων πρωτεύων Ἐλισσαῖος ¹ ὁ πάντων. Διὸ καὶ τοῦτοις ἔφη κάκεινοις· « Καὶ γὰρ ἐγὼ ἔγνωκα, σιωπᾶτε. » Τοσοῦτον δὲ ἦν τῶν προφητῶν τὸ πλῆθος, ὅτι πεντήκοντα μὲν αὐτοῖς πρόβρωθεν ἠκολούθησαν. Μετὰ δὲ τὴν Ἡλιοῦ τοῦ μεγάλου ἀνάληψιν, τὸν τῆς χάριτος κληρονόμον συναθροισθέντες ἐπεισαν ἀποστελεῖν τινας εἰς ἐπιζήτησιν τοῦ κοινου διδασκάλου· καὶ ἀπέστειλαν εὐζώνους πεντήκοντα· τοὺς γὰρ τοιοῦτους υἱοὺς δυνάμει; προσηγόρευσεν, ἀντὶ τοῦ, δυνατοῦς. Ἐκ δὲ τῶν ἀποσταλέτων σκοπητέον τῶν ἀποστειλάντων τὸ πλῆθος.

NOTÆ.

(87) Νόμος — πρὸς πατρός. Hæc parum differunt a scholio quod Bosius in notis suis ad h. I. attulit.

(88) Alias vocatur Ματθανίας.

ΕΡΩΤ. Ζ.

Τί δήποτε, τοῦ Ἐλισσαίου διπλῆν τοῦ πνεύματος τὴν χάριν αἰτησαμένον, ὁ μέγας εἶπεν Ἥλιας, Ἐσκληρύνας τοῦ αἰτῆσαι³ ;
 Οὐ φθονῶν τῆς χάριτος τῷ μαθητῇ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων κηδόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τρισὶν ἔτεσι⁴ καὶ μησὶν ἐξ λιμῶ δυσσεβοῦντας τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευσεν· ἀνάγκη δὲ ἦν, τὸν τῆς διπλῆς κληρονομοῦντα χάριτος διπλάσια ἐργάζεσθαι θαύματα⁵. Ἐν δὲ τούτων ἦν ἡ διὰ τοῦ λιμοῦ τιμωρία : ζειδῶ⁶ κεχρημένος εἶπεν· Ἐσκληρύνας τοῦ αἰτῆσαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν. Ἐπτά γὰρ ἔτεσιν⁷ ἐπιγένηθη τοῖς ἀνθρώποις ἡ τιμωρία⁷.

ΕΡΩΤ. Η'.

Πῶς ροητέον· Ἐπίτερ, πάτερ, ἄρμα Ἰσραὴλ, καὶ ἰππεὺς αὐτοῦ ;

Οἱ τῶν ἄλλων ἐθνῶν βασιλεῖς ἵππους κεχρημένοι καὶ ἄρμασι παρετάττοντο. Τοῦτου χάριν τὸν μέγαν Ἥλιαν ἄρμα Ἰσραὴλ καὶ ἰππέα⁸ προσηγόρευσεν, ὡς ἀποκρῶντα καὶ μόνον καταλύσαι τοὺς πολεμίους, καὶ παρασχεῖν τοῖς ὁμοφύλοις τὴν νίκην.

ΕΡΩΤ. Θ.

Πῶς ροητέον· Ἐποῦ ἐστιν⁹ ὁ Θεὸς Ἡλιοῦ ἀφφῶ (89) ;

Διαδῆναι βουλῆθει· τὸν Ἰορδάνην ὁ προφήτης ἐμίμνησεν τὸν διδάσκαλον, καὶ τῇ μνηλωτῇ τὸ ὕδωρ ἐπάταξεν οὐδὲν εἰρηκῶς, ἀλλ' ἀποκρῆν νομίσας εἰς θαυματουργίαν τὴν μνηλωτῆν. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ὑπήκουσε τῶν ὑδάτων ἡ φύσις, ἐκάλεσε τὸν τοῦ διδασκάλου Θεόν, τὸν τοῖς ἀνθρώποις ἀράτον καὶ ἀνέφικτον. Ἀφφῶ γὰρ ὁ κρύφιος (90) ἐρμηνεύεται, κατὰ τὴν ἐκδοσὶν τῶν ἄλλων ἐρμηνευτῶν (91).

ΕΡΩΤ. Ι'.

Τίτος χάριν δι' ἄλων τὴν πικρὰν τῶν ὑδάτων λάσατο φύσιν ;

Μωσῆς ὁ μέγας ξύλον ἐμβαλὼν τὴν πικρὰν τῶν ὑδάτων ποιότητα εἰς γλυκίαν μετέβαλεν. Οὗτος δὲ¹⁰ τοῖς ἄλοι τῆς λυμαντικῆς ἠλευθέρωσεν ἐνεργείας. Ῥόδιον γὰρ τῷ Δεσπότῃ Θεῷ καὶ βουλῆσει, καὶ λόγῳ, καὶ δι' ὧν ἐθέλει, μεταβάλλειν τῶν στοιχείων τὰς φύσεις¹¹.

ΕΡΩΤ. ΙΑ'¹².

Τί ἐστι· Καὶ Μωσὴ βασιλεὺς Μωὰβ ἦν (92) ῥωκηδεῖ¹³ ;

Οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ τὸ ῥωκηδεῖ ἔρχονται ἐπισημαίνοντες ἡμῶν. Δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἦν φέρων¹⁴

A

INTERR. VII.

Quamnam ob causam, cum petiisset Elisa duplicem gratiam, magnus dixit Elias, Rem difficilem petiisti ?

Hoc dixit, non invidens gratiam discipulo, sed curam gerens 516 aliorum hominum. Nam quoniam tribus annis et sex mensibus, impie se gerentes fame castigavit homines : necesse autem erat ut, qui duplicis erat hæres gratiæ, duplo majora quoque miracula ederet ; ex iis autem erat pœna irroganda per famem, ei parcens dixit : « Rem difficilem petiisti. » Hoc autem discimus etiam ex historia. Nam septem annis illatum fuit hominibus supplicium per famem.

INTERR. VIII.

Quomodo est intelligendum illud : « Pater, pater, currus Israel, et eques ejus ? »

Reges aliarum gentium equis utentes et curribus aciem instruebant. Ea de causa magnum Eliam appellavit currum et equitem Israel, ut qui solus sufficeret et ad fundendos ac profigendos hostes, et ad dandam gentilibus suis victoriam.

INTERR. IX.

Quomodo est intelligendum illud : « Ubi est Deus Eliæ, aphpho ? »

Cum vellet propheta transire Jordanem, imitatus est magistrum, et pelle ovina percussit aquam nihil dicens, sed existimans sufficere ad faciendum miraculum pellem ovinam. Postquam autem non obediit natura aquarum, vocavit Deum sui magistri, qui ab hominibus cerni vel adiri non potest. Aphpho enim explicatur occultus, secundum editionem aliorum interpretum.

517 INTERR. X.

Quanam de causa medicatus est salibus naturam aquarum ?

Magnus ille Moses, ligno injecto, amaram aquarum qualitatem transmutavit in dulcem : hic autem sale aquam liberavit a noxia operatione. Est enim facile Deo universorum et voluntate, et verho, et per ea quæ velit, mutare naturas elementorum.

INTERR. XI.

Quid est : « Et Mosa rex Moab erat ῥωκηδεῖ ? »

Alii interpretes dicunt, « principem pastorum. » Id autem ostendunt etiam ea quæ deinceps sequuntur¹⁵

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³ cod. a αἰτήσασθαι. ⁴ cod. a ἐπὶ τρισὶν ἔτεσιν. ⁵ cod. a ἐργάζεσθαι θαυμάσια. ⁶ cod. a ἐν ἐπτά γὰρ ἔτ. ⁷ cod. a ἡ τοῦ λιμοῦ τιμωρία. ⁸ cod. a ἄρμα καὶ ἰππέα τοῦ Ἰσρ. ⁹ cod. a ποῦ δὴ ἐστιν. ¹⁰ cod. a ἔσ om. ¹¹ cat. p. 826. τὴν φύσιν. ¹² Qu. 11 initium usque ad κριῶν ἐπιχώπων exstat in cat. p. 829, ad cap. III, 1-4. Reliqua vid. ib. p. 830, ad vers. 11-13. ¹³ cod. a ῥωκηδ.

NOTÆ.

(89) Ἀφφῶ. In textu Hebr. II Reg. II, 14, leg. כִּי הָיָה, pro quo interpretes Græci, qui hanc minus aptam interpretationem dederunt, legisse videntur פִּינָה aut נִפְיָה. Hanc conjecturam tuetur iocens x, 10, ubi textus Hebr. habet נִפְיָה, versio græca autem, ἀφφῶ.

(90) Ὁ κρύφιος. Hæc vox suspecta visa est Drusio, quem vide l. c. p. 272.
 (91) Τῶν ἄλων ἐρμηνευτῶν. At quorum ? Aquile et Symmachi non esse hanc interpretationem, discimus e Montf. l. c. t. I, p. 368.
 (92) Ῥωκηδεῖ. Legendum esse videtur ῥωκηδ, ut habet codex Vatic. l. c.

tur : « Et pendebat vectigal regi Israelis centum millia agnorum, et centum millia arietum cum velere suo. » Pro laude autem dixerunt de Elisa quod infunderet aquam in manus Eliæ. In tanta habebant admiratione magnum illum prophetam. Necessitas autem coegit etiam impios reges confugere ad celeberrimum Elisam. Ille autem usus magistri loquendi libertate : « Quid mihi, inquit, et tibi? Vade ad prophetas patris tui, et ad prophetas matris tuæ ¹. » Necessitas etiam audaces efficit mites. Protinus itaque Joram placide respondens dixit : « Num vocavit Dominus hos tres reges, ut eos traderet in manus Moab? » Sed ne sic quidem persuasit prophetæ, ut non argueret ejus impietatem. Dixit enim : « Quam vere vivit Dominus exercituum, coram quo asto, nisi respirerem faciem Josaphati regis Judæ, te non aspexissem et vidissem ^m. » Cum itaque **518** potentia fastum necessitas depressisset, opportune reprehensio adhibebatur.

INTERR. XU.

Quomodo est intelligendum illud : « Sumite mihi psallentem ^{n?} »

Divinissimus David, qui et regia et prophetica donatus est, gratia, sapienter etiam ordinavit ministerium sacerdotale, et sacerdotes quidem convenienter legi Mosaisæ jussit uti tubis, Levitas autem citharis, et psalteriis, et cymbalis, et aliis instrumentis. Utebatur autem ipsi spirituali Davidis modulatione. Ex iis unum jussit acciri propheta. Illo autem psallente, quod erat ageadum significavit gratia spiritus. In torrente enim jussit ingentes fossas fodi, ut procul illato aquæ **θεωτο**, aqua implerentur fossæ, et exercitui usum exhiberent necessarium. Notandum autem quod manum Domini gratiam vocarit spiritualitatem. Fuit enim, inquit, super illum manus Domini, et dixit : **Ἄε** ait Dominus.

INTERR. XIII.

Quomodo est intelligendum illud : « Et fuit pœnitentia magna in Israel. ^{o?} »

Cum Moabitæ funditus de medio tollerentur, tentavit quidem fugere rex eorum. Sed quoniam valida et strenua cohors ei non permisit, filium primogenitum, et regni successorem, in quadam turri igne consumpsit. Hoc cum conspexisset multitudo hostium, miserata est casum illum, et solvit obsidionem.

¹ IV Reg. III, 13. ^m ibid. 14. ⁿ ibid. 15. ^o ibid. 27.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ cat. et cod. a ἄν om. Deinde cod. a ἢ εἶδόν σε. ¹⁵ cod. a τῆς γὰρ χρείας κατεν. ¹⁶ cod. a ἐγένετο — λέγει Κύριος om. ¹⁷ cat. p. 854 ἐνέδωκε. ¹⁸ cat. υἱόν, καὶ τῆς βασιλείας διάδοχον. ¹⁹ cod. a κατέλιπεν.

A φόρον (93) τῷ βασιλεῖ Ἰσραὴλ ἑκατὸν χιλιάδας ἀρνῶν, καὶ ἑκατὸν χιλιάδας κριῶν ἐπιπόκων. Ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐγκωμίου μέντοι περὶ τοῦ Ἐλισσαίου εἰρήκασον, ἦτι ἐπέχεον ὕδωρ ἐπὶ χειρᾶς Ἡλιοῦ. Τοσοῦτον εἶχον θαῦμα τοῦ μεγάλου προφήτου. Ἡ δὲ χρεία καὶ τοὺς δυσσεβοῦντας βασιλεῖς ἠνάγκασε πρὸς τὸν πανεύφημον Ἐλισσαίον δραμεῖν. Ὁ δὲ τῆ τοῦ διδασκάλου παρρησία χρησάμενος, « Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, ἔφη; Δεῦρο πρὸς τοὺς προφήτας τοῦ πατρὸς σου, καὶ πρὸς τοὺς προφήτας τῆς μητρὸς σου. » Ἡ δὲ ἀνάγκη καὶ τοὺς θρασεῖς ἐπιεικεῖς ἀπεργάζετο. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ἰωρὰμ πρῶτος ὑπολαβὼν ἔφη· « Μὴ ὅτι κέκληκε Κύριος τοὺς τρεῖς βασιλεῖς τοῦτους, τοῦ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς χεῖρας Μωάβ; » Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἐπισσε τὸν προφήτην, μὴ διελέγξει αὐτοῦ τὴν ἀσέθειαν. Ἐφη γάρ· « Ζῆ Κύριος τῶν δυνάμεων, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅτι εἰ μὴ πρόσωπον Ἰωσαφάτ βασιλεῶς Ἰουδα ἐγὼ λαμβάνω, εἰ ἐπέδελφα ἂν ¹⁴ πρὸς σέ, καὶ εἶδόν σε. » Τῆς χρείας οὖν κατενεγκάσθη ¹⁵ τῆς δυναστείας τὸν τύρον, εἰς καιρὸν ὁ ἐλεγχος προσεφέρετο.

EPQT. IV.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἀδέτε μοι ψάλλοντα; »

Ὁ θεϊότατος Δαβὶδ, καὶ βασιλικῆς καὶ προφητικῆς χάριτος ἤξιωμένος, καὶ τὴν ἱερατικὴν σοφίαν ἐταξε λειτουργίαν, καὶ τοὺς μὲν ἱερέας κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ταῖς σάλπιγγι κεχρησθαι προσέταξε, τοὺς δὲ Λευῖτας ταῖς κινύραις, καὶ νάβλις, καὶ κυμβάλοις, καὶ τοῖς ἄλλοις ὄργάνοις. Ἐχρῶντο δὲ οὗτοι τῇ πνευματικῇ τοῦ Δαβὶδ μελωδίᾳ. Τούτων ἕνα μετακληθῆναι προσέταξεν ὁ προφήτης. Ἐκείνου δὲ ψάλλοντος, ἢ τοῦ πνεύματος χάρις τὸ πρακτεῖον ἐσήμαινεν· ἐν γὰρ τῷ χειμάρρῳ βόθρους μεγίστους ὀρυγῆναι προσέταξεν· ἕνα τῆς χαράδρας πόρρωθεν ἐνεχθείσης, πληρωθῶσιν οἱ βόθροι τοῦ ὕδατος, καὶ τὴν χρεῖαν παρέσχωσι τῷ στρατῷ. Ἐπισημαντέον δὲ, ὡς χεῖρα Κυρίου τὴν πνευματικὴν ὠδύμασε χάριν. Ἐγένετο ¹⁶ γὰρ, φησὶν, ἐπ' αὐτὸν χεῖρ Κυρίου, καὶ εἶπε· Τάδε λέγει Κύριος.

EPQT. IIΓ.

Πῶς νοητέον· « Καὶ ἐγένετο μετὰ μελος μέγας ἐπὶ Ἰσραὴλ; »

Τῶν Μωαβιτῶν ἄρην ἀναρουμένων, ἐπειράθη μὲν τούτων φυγεῖν ὁ βασιλεὺς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ στέρβον καὶ γενναῖον τῆς φάλαγγος οὐκ ἐνέδωκε ¹⁷, τὸν πρωτότοκον υἱόν, ὃν τῆς βασιλείας εἶχε διάδοχον ¹⁸, ἐπὶ τινος ὠλοκαύτους πύργου. Τοῦτο θεασάμενον τῶν πολεμίων τὸ πλήθος, ᾤκτερε τὸ πάθος καὶ τὴν πολιορκίαν κατέλυσεν ¹⁹.

NOTÆ.

(93) ἢν φέρων φόρον. Ita leg. in edit. Complut. Rec. lectio est ἐπέστρεψε.

EPQT. ΙΔ' 30.

Περὶ τίτος ἐξήσαν ἡ γυνή· « Ὁ δοῦλος σου ἀνὴρ μου³¹ τεταλεύτηκε, καὶ σὺ οἶδας, ὅτι δοῦλος ἦν τοῦ Κυρίου; »

Τινές φασ· τὸν Ἀβδίου³² εἶναι τὸν οἰκονόμον τοῦ Ἀχαάβ, ὃς τοὺς ἐκατὸν ἀνδρας ἐν δυαὶ κατακρύψας σπηλαίοις, διέθρεψεν αὐτοὺς ἄρτω³³ καὶ ὕδατι· καὶ τὸ χρέος διὰ τὴν ἐκείνων ἐπιμέλειαν γεγενῆσθαι. Θαυμάσαι δὲ ἀξίον τῶν προφητῶν τὴν δύναμιν, ὅτι τὰ δυνατὰ πηγάζειν παρασκευάζοντες, παρέχουσι τοῦ βίου τὰς ἀφορμάς. Καὶ γὰρ ὁ μέγας Ἠλίας τὸ βραχύτατον ἀλευρόν τε καὶ ἔλαιον ἐπὶ πλείστον ἐξαρκέσθαι πεποίηκε· καὶ ὁ διπλασίαν τὴν ἐκείνου χάριν δεξάμενος, τῆς ἐτέρας χήρας τὸ ὀλίγιστον³⁴ ἔλαιον παμπόλλοις ἀγγείοις ἐμδληθῆναι³⁵ κελεύσας, καὶ τοῦ ἀνδρός· ἐξέτισσε τὸ χρέος, καὶ αὐτὴν καὶ τοὺς πλίδας διέθρεψε. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ βόδιον γίνωαι, ὡς καὶ τοῦ λαοῦ παρανομούντος, καὶ ὁσσεβούντων τῶν βασιλέων, ἡσάν τινες εὐσεβεῖς³⁶. Ἐκ τούτων γὰρ ὁ Ἀβδίου, καὶ οἱ ἐπακισχυλιοί, οἱ μὴ κάμψαντες γόνυ τῇ Βάαλ³⁷· καὶ ἡ θαυμασία Σωμαντίτις, ἡ πολλῆς θεραπείας τὸν προφήτην ἡξίου. Ἦς τὴν ἐπιμέλειαν ἀμειβόμενος ὁ προφήτης, ἔρετο εἰ ἔστιν αὐτῇ λόγος λαλήσαι πρὸς τὸν βασιλέα, ἢ³⁸ πρὸς τὴν ἄρχοντα τῆς δυνάμεως· καὶ δυνάμενος αὐτῇ παρασχέιν τὴν θείαν ἐπικουρίαν, καὶ οὐσίας.

EPQT. ΙΕ'.

Τι ἔστιν· « Ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ μου ἐγὼ κατοικῶ; »

Ἀπραγμοσύνη, φησι, χάρις, καὶ εἰρηνικῶς ἐσθίω, καὶ πρὸς τινα ἔχειν ἀμφισβήτησιν οὐκ ἀνεχομαι³⁹.

EPQT. ΙΖ' 30.

Ὡς ροητέον· « Κατὰ τὸν⁴⁰ καιρὸν τοῦτον, ὡς ἡ ὥρα αὐτῆ, ζῶσα σὺ, καὶ συμπεριεληλυθία υἱόν⁴¹; »

Τοῦτο καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ ὁ τῶν ὧων ἔφη Θεός· « Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρῃ υἱός. » Ἀηλοὶ τοῖνον δι' ὧν εἰρηκεν ὁ προφήτης, ὡς αὐτὸς ἐφθέγγετο δι' αὐτοῦ ὁ τῶν ὧων Κύριος⁴². Οὐ δὴ χάριν καὶ ἀποφαντικῶς δέδωκε τὴν ὑπόσχασιν⁴³ ὑπερβαίνουσαν τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν. Τῇ πείρᾳ μένοι· μαθοῦσα τοῦ προφήτου τὴν δύναμιν, καὶ τελευτήσαν τὸ παιδίον ἡλιπτεν ἀναστήσεσθαι. Ἐν τῇ κλίνῃ γὰρ τοῦτο τοῦ προφήτου νεκρὸν κατακλίναςα, καὶ τὴν θύραν ἀποκλείσασα⁴⁴, βαδίζουσα πρὸς τὸν προφήτην ἀφίκετο,

† IV Reg. iv, 1. † ibid. 15. † ibid. 16. † Gen. xviii, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁰ Qu. 14 initium usque ad προφ. ἡξίου exstat in cat. p. 836, ad cap. iv, 1-7. Reliqua vid. ib. p. 837, ad vers. 11-13. ³¹ cod. a ὁ ἀνὴρ μου. ³² cod. a Ἀβδίουθ. ³³ cod. a ἐν ἄρτω. ³⁴ cod. a ὀλιγωστὸν. ³⁵ cod. a ἐπιβλήθηναί. ³⁶ post εὐσεβεῖς, cod. a τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ἀβδ. ³⁷ cod. a τῇ Βάαλ. ³⁸ cod. a πρὸς τὸν βασιλέα ἢ om. ³⁹ post ἀνεχομαι in cat. p. 837 sequitur, οὕτω καὶ ψυχὴν πάσαν, ἐπειδὴν τὰς κοσμικὰς ἀποκρίσεις ἀπέσει, τὸ Πνεῦμα ἅγιον στείραν εὐσαν, ἀπεργάζεται γόνιμον. ⁴⁰ Qu. 16 quatuor consistat partibus. 1) Initium usque ad τὴν ἀσθένειαν exstat in cat. p. 837, ad cap. iv, 14-16. 2) τῇ πείρᾳ — βούλομαι vid. ib. p. 838, ad vers. 17-23. 3) πόρρωθεν — τὰ δάκρυα vid. ib. ad vers. 24-26. 4) ἀναστήσαι et rel. vid. ib. p. 839, ad vers. 27. ⁴¹ cat. τὸ κατὰ τόν, etc. ⁴² cat. ζῶσα σὺ, περιεῖλ, υἱόν. ⁴³ cat. ὡς αὐτὸς ὁ τῶν ὧων Κύριος ἐλάλησεν. ⁴⁴ post τὴν ὑπόσχασιν in cat. et cod. a sequitur, οὕτω δὲ ἀπεγύωκει τὴν πατῆσαιαν ἢ γυνή, ὅτι καὶ πρὸς τὸν προφήτην ἔφη· μὴ ἐγγελάσης (ἐγγελάση, cod. a) τὴν δοῦλῃν σου. Ἐώρα γὰρ ὑπόσχασιν ὑπερβ., etc. ⁴⁵ cod. a καὶ τ. ὁ. ἀποκλείσασα om.

A

519 INTERR. XIV.

De quonam dixit mulier : « Servus tuus maritus meus est mortuus, et tu nosti eum fuisse servum Domini ? »

Aliqui dicunt eum esse Abdiam Achabi dispensatorem, qui centum viros in duabus absconditis speluncis pane et aqua nutritiv : et ex eorum cura debitum contractum fuisse. Jure autem est admiranda vis prophetarum, quippe cum efficiant ut facultatibus abundemus, vitæ præbent adminicula. Etenim magnus Elias effecit ut pusillum farinæ et olei ad multum tempus sufficeret : at ille qui duplicem ejus gratiam adeptus erat, alterius viduæ parum olei cum in vasa plurima jussisset infundi, et mariti exsolvit debitum, et ipsam et filios aluit. Hinc autem facile est cognoscere quod, contra legem faciente populo, et impie se gerentibus regibus, fuerint quidam pii. Ex iis enim erat Abdias, et illi septies mille qui non flexerunt genu ante Baal, et admirabilis Somanitis, quæ in prophetam valde fuit officiosa. Cujus officii et curæ vicem rependens propheta, eam rogavit an esset aliquid quod vellet dici regi, aut duci exercitus : et cum posset ei divinum exhibere auxilium, vult eam humanam etiam poscere curam.

τῆς ἀνθρωπίνης αὐτῇ ἀξιώσει βούλεται προμη-

INTERR. XV.

Quid sibi vult : « In medio populi mei ego habitabo ? »

Mihi, inquit, placet otium, et tranquille vivo, neque in animum induco ut cum ullo aliquam habeam controversiam.

520 INTERR. XVI.

Quomodo est intelligendum illud : « Hoc tempore ut hora hæc est, vivens tu concipies filium ? »

Hoc etiam patriarchæ Abrahamo dixit Deus universorum : « Hoc tempore veniam, et erit Saræ filius ». Significat ergo propheta per ea quæ dixit, quod ipse universorum Dominus per eum loquebatur. Quamobrem affirmative dedit promissum quod naturæ superat imbecillitatem. Cum autem experientia didicisset prophetæ virtutem, speravit etiam fore ut puerum mortuum suscitaret. Nam cum in prophetæ lecto collocasset mortuum, clauso ostio profecta est ad prophetam, ne maritum quidem significata causa profectionis. Ille itaque

tur: « Et pendebat vectigal regi Israelis centum millia agnorum, et centum millia arietum cum velere suo. » Pro laude autem dixerunt de Elisa quod infunderet aquam in manus Eliæ. In tanta habebant admiratione magnum illum prophetam. Necessitas autem coegit etiam impios reges confugere ad celeberrimum Elisam. Ille autem usus magistri loquendi libertate: « Quid mihi, inquit, et tibi? Vade ad prophetas patris tui, et ad prophetas matris tuæ ¹. » Necessitas etiam audaces efficit mites. Protinus itaque Joram placide respondens dixit: « Num vocavit Dominus hos tres reges, ut eos traderet in manus Moab? » Sed ne sic quidem persuasit prophetæ, ut non argueret ejus impietatem. Dixit enim: « Quam vere vivit Dominus exercituum, coram quo asto, nisi respicerem faciem Josaphati regis Judæ, te non aspelissem et vidissem ^m. » Cum itaque **518** potentiae fastum necessitas depressisset, opportune reprehensio adhibebatur.

INTERR. XU.

Quomodo est intelligendum illud: « Sumite mihi psallentem ⁿ? »

Divinissimus David, qui et regia et prophetica donatus est gratia, sapienter etiam ordinavit ministerium sacerdotale, et sacerdotes quidem convenienter legi Mosæ jussit uti tubis, Levitas autem citharis, et psalteriis, et cymbalis, et aliis instrumentis. Utebatur autem ipsi spirituali Davidis modulatione. Ex iis unum jussit acciri propheta. Illo autem psallente, quod erat ageadum significavit gratia spiritus. In torrente enim jussit ingentes fossas fodi, ut procul illato aquæ **θεωται**, aqua implerentur fossæ, et exercitui usum exhiberent necessarium. Notandum autem quod manum Domini gratiam vocavit spiritualitatem. Fuit enim, inquit, super ⁿ illum manus Domini, et dixit: **Ἄεαι** ait Dominus.

INTERR. XIII.

Quomodo est intelligendum illud: « Et fuit pœnitentia magna in Israel. ^o? »

Cum Moabitæ funditus de medio tollerentur, tentavit quidem fugere rex eorum. Sed quoniam **valida** et strenua cohors ei non permisit, filium primogenitum, et regni successorem, in quadam turri igne consumpsit. Hoc cum conspexisset multitudo hostium, miserata est casum illum, et solvit obsidionem.

¹ IV Reg. III, 13. ^m ibid. 14. ⁿ ibid. 15. ^o ibid. 27.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁴ cat. et cod. a **ἄν** om. Deinde cod. a **ἢ** εἶδόν σε. ¹⁵ cod. a **τῆς** γὰρ **χρείας** κατεν. ¹⁶ cod. a **ἐγένετο** — λέγει Κύριος om. ¹⁷ cat. p. 854 **ἐνέδωκε**. ¹⁸ cat. **υἱόν**, καὶ **τῆς βασιλείας** διάδοχον. ¹⁹ cod. a **κατέλιπεν**.

A φόρον (93) τῷ βασιλεῖ Ἰσραὴλ ἑκατὸν χιλιάδας ἀρνῶν, καὶ ἑκατὸν χιλιάδας κριῶν ἐπιπόκων. Ἄντι ἐγκωμίου μέντοι περὶ τοῦ Ἐλισσαίου εἰρηκασιν, ὅτι ἐπέχεεν ὕδωρ ἐπὶ χειρας Ἡλιοῦ. Τοσοῦτον εἶχον θαῦμα τοῦ μεγάλου προφήτου. Ἡ δὲ χρεία καὶ τοὺς δυσσεβοῦντας βασιλεῖς ἠνάγκασε πρὸς τὸν πανεύφημον Ἐλισσαῖον δραμεῖν. Ὁ δὲ τῆ τοῦ διδασκάλου παρῶρησι χρησάμενος, « Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, ἔφη; Δεῦρο πρὸς τοὺς προφήτας τοῦ πατρὸς σου, καὶ πρὸς τοὺς προφήτας τῆς μητρὸς σου. » Ἡ δὲ ἀνάγκη καὶ τοὺς θρασεῖς ἐπεικεῖ; ἀπεργάζεται. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ἰωραμ πρῶτος ὑπολαβὼν ἔφη· « Μὴ ὅτι κέκλιθε Κύριος τοὺς τρεῖς βασιλεῖς τούτους, τοῦ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς χειρας Μωάβ; » Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἐπίσπε τὸν προφήτην, μὴ διελέγξαι αὐτοῦ τὴν **B** ἀσέθειαν. Ἐφη γάρ· « Ζῆ Κύριος τῶν δυνάμεων, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅτι εἰ μὴ πρόσωπον Ἰωσαφάτ βασιλεῶς Ἰουδα ἐγὼ λαμβάνω, εἰ ἐπέδλεψα ἄν ¹⁴ πρὸς σέ, καὶ εἶδόν σε. » Τῆς χρείας οὖν κατενεγκάσθη ¹⁵ τῆς δυναστείας τὸν τύρον, εἰς καιρὸν ὁ ἐλεγχος προσεφέρετο.

ΕΡΩΤ. ΙΒ΄.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ἀδθετέ μοι ψάλλοντα; »

Ὁ θεϊότατος Δαβὶδ, καὶ βασιλικῆς καὶ προφητικῆς χάριτος ἤξιωμένος, καὶ τὴν ἱερατικὴν σοφίαν ἔταξε λειτουργεῖν, καὶ τοὺς μὲν ἱερέας κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ταῖς σάλπιγγι κεχρησθαι προσέταξε, τοὺς δὲ Λευῖτας ταῖς κινύραις, καὶ νάβλις, καὶ κυμβάλοις, καὶ τοῖς ἄλλοις ὄργανοις. Ἐργῶντο δὲ οὗτοι τῆ πνευματικῇ τοῦ Δαβὶδ μελωδίᾳ. Τούτων ἕνα μετακληθῆναι προσέταξεν ὁ προφήτης. Ἐκείνου δὲ ψάλλοντος, ἢ τοῦ πνεύματος χάρις τὸ πρακτεῖον ἐσήμαινεν· ἐν γὰρ τῷ χειμάρρῳ βόθρους μεγίστους ὀρυγῆναι προσέταξεν· ἕνα τῆς χαράδρας πόρρωθεν ἐνεχθείσης, πληρωθῶσιν οἱ βόθροι τοῦ ὕδατος, καὶ τὴν χρεῖαν παρὰσχωσι τῷ στρατῷ. Ἐπισημανθῶν δὲ, ὡς χεῖρα Κυρίου τὴν πνευματικὴν ὠδόμασε χάριν. Ἐγένετο ¹⁶ γὰρ, φησὶν, ἐπ' αὐτὸν χεῖρ Κυρίου, καὶ εἶπε· Τάδε λέγει Κύριος.

ΕΡΩΤ. ΙΓ΄.

Πῶς νοητέον· « Καὶ ἐγένετο μετὰ μελος μέγας ἐπὶ Ἰσραὴλ; »

Τῶν Μωαβιτῶν ἄρδην ἀναιρουμένων, ἐπειράθη μὲν τούτων φυγεῖν ὁ βασιλεὺς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ στέρβον καὶ γενναῖον τῆς φάλαγγος οὐκ ἐνέδωκε ¹⁷, τὸν πρωτότοκον υἱόν, ὃν τῆς βασιλείας εἶχε διάδοχον ¹⁸, ἐπὶ τινος ὠλοκαύτωσε πύργου. Τοῦτο θεασάμενον τῶν πολεμίων τὸ πλήθος, ᾤκτειρε τὸ πάθος καὶ τὴν πολιορκίαν κατέλυσεν ¹⁹.

NOTÆ.

(93) Ἦν φόρων φόρον. Ita leg. in edit. Complut. Rec. lectio est ἐπέστρεψε.

EPQT. IA' 20.

Περὶ τίνος ἔφησεν ἡ γυνή· « Ὁ δοῦλος σου ἀνὴρ μου²¹ τετραετέηκε, καὶ σὺ οἶδας, ὅτι δοῦλος ἦν τοῦ Κυρίου; »

Τινὲς φασὶ τὸν Ἀβδιῶν²² εἶναι τὸν οἰκονόμον τοῦ Ἀχιάβ, ὃς τοὺς ἑκατὸν ἀνδρας ἐν δυαὶ κατακρύψας σπηλαίοις, διέθρεψεν αὐτοὺς ἄρτω²³ καὶ ὕδατι· καὶ τὸ χρέος διὰ τὴν ἐκείνων ἐπιμέλειαν γεγενῆσθαι. Θαυμάσαι δὲ ἀξίον τῶν προφητῶν τὴν δύναμιν, ὅτι τὰ ὄντα πηγάζειν παρασκευάζοντες, παρέχουσι τοῦ βίου τὰς ἀφορμάς. Καὶ γὰρ ὁ μέγας Ἡλίας τὸ βραχύτατον ἀλευρόν τε καὶ ἔλαιον ἐπὶ πλείστον ἐξαρκέσθαι πεποίηκε· καὶ ὁ διπλασίαν τὴν ἐκείνου χάριν διέξάμενος, τῆς ἐτέρας χήρας τὸ ὀλιγίστον²⁴ ἔλαιον παμπόλλοις ἀγγείοις ἐμβλήθη²⁵ καλεύσας, καὶ τοῦ ἀνδρός ἐξέτισε τὸ χρέος, καὶ αὐτὴν καὶ τοὺς παῖδας διέθρεψε. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ βῆδον γῶναι, ὡς καὶ τοῦ λαοῦ παρανομοῦντος, καὶ δυσσεβούντων τῶν βασιλέων, ἡσάν τινες εὐσεβεῖς²⁶. Ἐκ τούτων γὰρ ὁ Ἀβδιῶν, καὶ οἱ ἐπακισχίλιοι, οἱ μὴ κάμψαντες γόνυ τῇ Βάαλ²⁷· καὶ ἡ θαυμασία Σωμαντίτις, ἡ πολλῆς θεραπείας τὸν προφήτην ἤξιον. Ἦς τὴν ἐπιμέλειαν ἀμετῶμενος ὁ προφήτης, ἔρετο εἰ ἔστιν αὐτῇ λόγος λαλήσαι πρὸς τὸν βασιλέα, ἢ²⁸ πρὸς τὸν ἀρχοντα τῆς δυνάμεως· καὶ δυνάμενος αὐτῇ παρασχέει τὴν θείαν ἐπικουρίαν, καὶ θείας.

EPQT. IE'.

Τι ἔστιν· « Ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ μου ἐγὼ κατοικῶ; »

Ἀπραγμοσύνη, φησί, χαίρω, καὶ εἰρηνικῶς διαίτω, καὶ πρὸς τινα ἔχειν ἀμφισβήτησιν οὐκ ἀνέχομαι²⁹.

EPQT. IΓ' 30.

Πῶς νοητέον· « Κατὰ τὸν³¹ καιρὸν τοῦτον, ὡς ἡ ὥρα αὕτη, ζῶσα σὺ, καὶ συμπεριεληλυθία υἱόν³²; »

Τοῦτο καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη θεός· « Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός. » Δηλοῖ τοίνυν δι' ὧν εἰρηκεν ὁ προφήτης, ὡς αὐτὸς ἐφθέγγετο δι' αὐτοῦ ὁ τῶν ὄλων Κύριος³³. Οὐ δὴ χάριν καὶ ἀποφαντικῶς δέδωκε τὴν ὑπόσχασιν³⁴ ὑπερβαίνουσαν τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν. Τῇ πεῖρα μέντοι μαθούσα τοῦ προφήτου τὴν δύναμιν, καὶ τελευτήσαν τὸ παιδίον ἠλπισεν ἀναστήσεσθαι. Ἐν τῇ κλινῇ γὰρ τοῦτο τοῦ προφήτου νεκρὸν κατακλίνας, καὶ τὴν θύραν ἀποκλείσασα³⁵, βαδίζουσα πρὸς τὸν προφήτην ἀφίκετο,

† IV Reg. iv, 1. † ibid. 15. † ibid. 16. † Gen. xviii, 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²⁰ Qu. 14 initium usque ad προφ. ἤξιον exstat in cat. p. 836, ad cap. iv, 1-7. Reliqua vid. ib. p. 837, ad vers. 11-13. ²¹ cod. α ὁ ἀνὴρ μου. ²² cod. α Ἀβδιῶθ. ²³ cod. α ἐν ἄρτω. ²⁴ cod. α ὀλιγιστόν. ²⁵ cod. α ἐπιβλήθη. ²⁶ post εὐσεβεῖς, cod. α τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ἀβδ. ²⁷ cod. α τῷ Βάαλ. ²⁸ cod. α πρὸς τὸν βασιλέα ἢ om. ²⁹ post ἀνέχομαι in cat. p. 837 sequitur, οὕτω καὶ ψυχὴν πάσαν, ἐπειδὴν τὰς κοσμικὰς ἀποκλύσει σφέσεις, τὸ Πνεῦμα ἅγιον στεῖραν εὔσαν, ἀπεργάζεται γόνυμον. ³⁰ Qu. 16 quatuor constat partibus. 1) Initium usque ad τὴν ἀσθένειαν exstat in cat. p. 837, ad cap. iv, 14-16. 2) τῇ πεῖρα — βούλομαι vid. ib. p. 838, ad vers. 17-23. 3) πόρρωθεν — τὰ δάκρυα vid. ib. ad vers. 24-26. 4) ἀναστήσει et rel. vid. ib. p. 839, ad vers. 27. ³¹ cat. τὸ κατὰ τὸν, etc. ³² cat. ζῶσα σὺ, περιεὶλ. υἱόν. ³³ cat. ὡς αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Κύριος ἐλάλησεν. ³⁴ post τὴν ὑπόσχασιν in cat. et cod. α sequitur, οὕτω δὲ ἀπεγνώκει τὴν παιδοποιαν ἢ γυνή, ὅτι καὶ πρὸς τὸν προφήτην ἔφη· μὴ ἐγγελάσης (ἐγγελάση, cod. α) τὴν δοῦλὴν σου. Ἐώρα γὰρ ὑπόσχασιν ὑπερβ., etc. ³⁵ cod. α καὶ τ. 0. ἀποκλείσασα om.

A

519 INTERR. XIV.

De quonam dixit mulier: « Servus tuus maritus meus est mortuus, et tu nosti eum fuisse servum Domini? »

Aliqui dicunt eum esse Abdiam Achabi dispensatorem, qui centum viros in duabus absconditis speluncis pane et aqua nutritiv: et ex eorum cura debitum contractum fuisse. Jure autem est admiranda vis prophetarum, quippe cum efficiant ut facultatibus abundemus, vitæ præbent adminicula. Etenim magnus Elias effecit ut pusillum farinæ et olei ad multum tempus sufficeret: at ille qui duplicem ejus gratiam adeptus erat, alterius viduæ parum olei cum in vasa plurima jussisset infundi, et mariti exsolvit debitum, et ipsam et filios aluit. Hinc autem facile est cognoscere quod, contra legem faciente populo, et impie se gerentibus regibus, fuerint quidam pii. Ex iis enim erat Abdias, et illi septies mille qui non flexerunt genu ante Baal, et admirabilis Somanitis, quæ in prophetam valde fuit officiosa. Cujus officii et curæ vicem rependens propheta, eam rogavit an esset aliquid quod vellet dici regi, aut duci exercitus: et cum posset ei divinum exhibere auxilium, vult eam humanam etiam poscere curam.

τῆς ἀνθρωπίνης αὐτὴν ἀξιώσαι βούλεται προμη-

INTERR. XV.

Quid sibi vult: « In medio populi mei ego habito? »

Mihi, inquit, placet otium, et tranquille vivo, neque in animum induco ut cum ullo aliquam habeam controversiam.

520 INTERR. XVI.

Quomodo est intelligendum illud: « Hoc tempore at hora hæc est, vivens tu concipies filium? »

Hoc etiam patriarchæ Abrahamo dixit Deus universorum: « Hoc tempore veniam, et erit Saræ filius. » Significat ergo propheta per ea quæ dixit, quod ipse universorum Dominus per eum loquebatur. Quamobrem affirmative dedit promissum quod naturæ superat imbecillitatem. Cum autem experientia didicisset prophetæ virtutem, speravit etiam fore ut puerum mortuum suscitaret. Nam cum in prophetæ lecto collocasset mortuum, D clauso ostio profecta est ad prophetam, ne marito quidem significata causa profectionis. Ille itaque

ignorans, eam rogabat : « Quid est ut hodie ad eum proficiscaris? Non est novilunium, neque Sabbatum ^t. » Nam in Sabbatis et in novilunio solebant diem festum agere. Illa vero dixit, *Pax*. Volo, inquit, eum alloqui. Cum autem eam procul vidisset propheta, rogavit per Giezi, quomodo se habeat et ipsa, et ejus maritus, et puer eorum. Hoc enim significat : Pax tibi? pax marito tuo? pax puero? pro eo quod est, Recte vos habetis? valetis? Illa autem Giezi quidem dixit, *Pax* : prophetae autem apprehensis pedibus, ei significavit quid accidisset, doloremque ostenderunt lacrymæ. Cum autem vellet Giezi facere ut surgeret, dixit propheta : « Missam fac eam, tristis enim est ejus anima, et Dominus nie celavit, et mihi non renuntiavit ^u. » Hinc ergo est perspicuum quod non omnia præsciverint prophetae, sed ea quæ divina gratia eis revelavit.

521 INTERR. XVII.

Quamnam ob causam mittens Giezi ad suscitandum puerum, jussit : « Si aliquem inveneris in via, ne benedicas ei, et si benedixerit tibi, ne respondeas illi ^v? »

Sciebat eum esse honoris et inanis gloriæ cupidum, et futurum ut occurrentibus in via sui cursus causam indicaret : inanis autem gloria impedimento esse solet, ne fiat miraculum.

INTERR. XVIII.

Quid significat : « *Incurvavit se super ipsum* ^x? »

Hoc alii interpretes dixerunt, *Insufflavit*. Quomodo enim conditor universorum corpus Adami fabricatus, per insufflationem indidit animam : ita propheta, cum insufflasset, suscitavit adolescentem. Sed creator quidem insufflando creavit animam quæ non erat : propheta autem eam quæ erat in suum reduxit corpus. Illud autem *inspiravit in ipsum*, alii dixerunt *cooperuit*. Suorum autem sensuum organa illius organis applicavit, oculos oculis, os ori, manus manibus, ut mortuus viventis esset particeps vitæ, gratiæ nimirum spiritualis, quæ vitam largitur.

^t IV Reg. iv, 23. ^u ibid. 27. ^v ibid. 29. ^x ibid. 34.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

^{aa} αὐτίκα γοῦν ἐκεῖνος. ^{ab} cod. α καὶ οὐ Νουμηνία, καὶ οὐ Σάββατον· καὶ γὰρ ἐν τοῖς σάββ. etc. ^{ac} cod. α αὐτῆς οὐκ. ^{ad} cat. p. 838 τὸ παιδίον αὐτῶν. ^{ae} cat. εδείκνυ δὲ τ. ἐδύν. ^{af} cod. α ἀνεξ αὐτῆν. ^{ag} cat. p. 839 κατώδυνος ἐστίν. ^{ah} cod. α δηλοῖ τοῖνον. ^{ai} cat. p. 840 ἐάν τῳ ἐν τῇ ὁδῷ τινα. Deinde, καὶ εὐλόγοντος αὐτὸν ἄλλου μὴ ἀνταποκριθῆνα· αὐτῷ. ^{aj} cod. α τοῦ δρόμου πάντως τὴν αἰτ. ἐρεῖ. ^{ak} cat. ἐγλαδέ. ^{al} cod. α ἐκάλυψεν. ^{am} cat. τεθνηκώς.

NOTÆ.

(94) *Ἐλαῦδ*. Vexatissima est lectio hujus vocis. Sunt qui legere jubent *Ἐγλαδέ*, alii *Ἐγλα δέ*, alii demum vel *ἐλαδέ*, vel ut Montf. in cod. quodam Regio invenit, *ἐγλαῶδ*. Hæ omnes lectiones toto cælo distant ab Hebr. *עֲלָוִד*, quod Symmachus haud male vertit, καὶ ἐπέπεσεν *et procidit*, et ol O', συν-

οὐδὲ τῷ ἀνδρὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀποδημίας μὴνύσασα. Ἐκεῖνος οὖν ^{aa} ἀγωνῶν ἤρετο· « Τί ὅτι σὺ πορεύῃ σήμερον πρὸς αὐτόν; Οὐ νομηνία, οὐδὲ Σάββατον. » Καὶ ἐν τοῖς Σάββασι ^{ab}, καὶ ἐν ταῖς νομηνίαις γὰρ ἑορτάζειν ἐβόθεισαν. Ἡ δὲ εἶπεν, *Ἐιρήνη*· προσεῖπέν αὐτὸν, φησὶ, βοῦλομαι. Πόρρωθεν δὲ αὐτὴν ὁ προφήτης ἰδὼν, ἤρετο διὰ τοῦ Γιεζεὶ ὅπως ἔχουσι καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ^{ac}, καὶ τὸ παιδάριον ^{ad}· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Ἐιρήνη σοί*; *εἰρήνη τῷ ἀνδρὶ σου*; *εἰρήνη τῷ παιδαρίῳ*; ἀντὶ τοῦ, *Καλῶς διάγεται, ὑγιαίνει*; Ἡ δὲ πρὸς μὲν τὸν Γιεζεὶ εἶπεν, *Ἐιρήνη*, τῶν δὲ τοῦ προφήτου ποδῶν ἐπιλαβομένη, τὸ πάθος ἐμήνυσεν. Ἐδῆλον δὲ τὴν ὁδύνην ^{ae} τὰ δάκρυα. Ἀναστῆσαι δὲ αὐτὴν πειρωμένου τοῦ Γιεζεὶ, ὁ προφήτης εἶπεν· « Ἄφες αὐτὴν ^{af}, ὅτι κατώδυνος ^{ag} ἢ ψυχὴ αὐτῆς, καὶ Κύριος ἀπέκρυψεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἀνήγγειλέ μοι. » Δῆλον τοίνυν ^{ah} κἀντεῦθεν, ὡς οὐκ ἅπαντα προῆδεισαν οἱ προφῆται, ἀλλ' ἅπερ ἠθελε χάρις αὐτοῖς ἀπεκάλυπτεν.

EPOT. IZ'

Τι δὴποτε εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ παιδὸς ἀποστείλας τὸν Γιεζεὶ, παρηγγύησεν αὐτῷ· « Ἐάν εὖρησ τινὰ ἐν τῇ ὁδῷ ^{aa}, μὴ εὐλόγησας αὐτόν· καὶ ἐάν εὐλογῆσας σέ τις, μὴ ἀποκριθῆς αὐτῷ; »

Ἦδει αὐτὸν φιλότιμον καὶ κενόδοξον, καὶ ὅτι τοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν ἐντυγχάνουσι τοῦ δρόμου τὴν αἰτίαν ἐρεῖ ^{ab}· ἢ δὲ κενοδοξία τὴν θαυματουργίαν κωλύει.

EPOT. IH'.

Τι δηλοῖ τὸ, Ἐλαῦδ (94) ^{aa} ἐπ' αὐτόν; »

Τοῦτο οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ *ἐνεφύσησεν* εἰρήκασιν. Ὡσπερ γὰρ τῶν δλων ὁ ποιητῆς τοῦ Ἀδάμ τὸ σῶμα δημιουργήσας, διὰ τοῦ ἐμφυσήματος ἐνεφύσησεν τὴν ψυχὴν· οὕτως ὁ προφήτης ἐμφυσήσας ἀνέστησε τὸ μείρακιον. Ἄλλ' ὁ μὲν δημιουργὸς ἐμφυσήσας ἐδημιούργησε τὴν οὐκ οὔσαν ψυχὴν· ὁ δὲ γε προφήτης τὴν οὔσαν εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπανήγαγε σῶμα. Τὸ δὲ *ἐνέπνευσεν* (95) ἐπ' αὐτόν, *συνεκάλυψεν* ^{ab} οἱ ἄλλοι εἰρήκασιν (96). Τὰ δὲ οἰκεῖα αἰσθητήρια τοῖς ἐκείνου προσήρμωσεν, ὀφθαλμοὺς ὀφθαλμοῖς, στόμα στόματι, χεῖρας χεράσιν· ἵνα τῆς τοῦ ζῶντος ὁ τεθνεὼς ^{ac} μεταλάβῃ ζωῆς, τῆς πνευματικῆς δηλονότι χάριτος τὴν ζῶν ἠορηγοῦσης.

ἐκαμψεν, incurvavit sese. Drusus, l. c. p. 272, legere jubet vel *ἀγάρα*, vel *ἐγλαῶδ*. Huic posteriori sententiæ calculum quoque dedit Montf. l. c. p. 369.

(95) *Ἐνέπνευσεν*. Ita v. 35, idem verbum *עֲלָוִד* ab Aquila exprimitur.

(96) *Συνεκάλυψεν* — *εἰρήκασιν*. In codice que

ΕΡΩΤ. 16^{ος}.

Τι ἐστὶ ἐ συλλέξαι ἀριώθ (97);

Οἱ ἄλλοι (98) ἄγρια λάχανα⁹⁸ ταῦτα ἤρμηνευσα). Τούτοις τὴν τολύπην (99) οἱ συλλέγοντες ἀγνοοῦντες ἀνέμιξαν· ἀλλὰ τοῦ δηλητηρίου τὴν ἐνέργειαν ἠμβλυνεν ὁ προφήτης, ἀλευρον ἐπιβληθῆναι⁹¹ κελεύσας τῷ λέβητι. ἠμβλυνε δὲ οὐχ ἡ τοῦ ἀλεύρου φύσις, ἀλλ' ἡ τοῦ προφήτου χάρις. Οὕτω καὶ τῶν ὑδάτων ἀγνοῦσαν εἰς πολυγονίαν οὐχ οἱ ἅλες μετέβαλον, ἀλλ' ἡ τοῦ προφητικικοῦ πνεύματος δύναμις. Τῶν μέντοι προφητῶν τὸν ἀκτῆμονα βίον ἡ ἱστορία διδάσκει. Ὁ γὰρ τούτων πρωτεύων νῦν μὲν ἀγρίους αὐτοὺς λαχάρους εἰσίσιασε· νῦν δὲ κριθίνους εἴκοσιν ἑκατὸν ἀνδράσι⁹⁶ παρέθηκε, καὶ τούτους ὕψ' ἐτέρων προσενεχθέντας. Τοσαύτης δὲ αὐτοῖς εὐλογίας μετέδωκεν, ὡς καὶ τῶν ἑκατὸν πληρῶσαι τὴν χρεῖαν, καὶ μετὰ τῶν ἑκαίνων⁹³ κόρον ἰκανοὺς περιτεύσαι. Τοσαύτη δὲ ἦν τῆς πενίας ἐκείνης ἡ δύναμις, ὡς τὸν βασιλεῦ τῶν Σύρων ἐκείνης δεηθῆναι τῆς χάριτος, καὶ Νεεμᾶν ἀποστελεῖαι τὸν στρατηγόν, ὥστε αὐτὸν διὰ τῆς προφητικῆς προσευχῆς⁹⁵ ἀπαλλαγῆναι τῆς λέπρας· καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἰσραὴλ⁹² τοῖς τοῦ Σύρου ἐντυχῶν γράμμασι, δι' ἀπορίας τὴν ἐσθῆτα διέρρηξεν. Ὁ δὲ γε προφήτης ὁ πένης αὐτῷ μὲν ἐνεμέστησεν· ἀποσταλῆναι δὲ αὐτῷ τὸν Νεεμᾶν παρηγγύησε, καὶ ἰδεῖν μὲν αὐτὸν, ὡς λεπτὸν, οὐκ ἠνέσχετο τὸν νόμον φυλάττων, ὡς ὑπὸ τῷ νόμῳ πολιτευόμενος· ἐπτάκις δὲ λούσασθαι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ αὐτὸν⁹⁴ προσέταξε ποταμῷ. Σώματος δὲ ἦν⁹⁷ ἡ λέπρα· ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τούτο στοιχείων συνέστηκεν· ἐν ἐπτά δὲ ἡμέραις ὁ παρὼν βίος ἀνακυκλοῦται. Τῆς δὲ ψυχῆς ἡ καθαρισμὸς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἁγίας ἀποτελεῖται Τριάδος. Ὁ δὲ Νεεμᾶν τὸ πρῶτον μὲν ἀντίπερ, βελτίους εἶναι τοὺς Δαμασκοῦ ποταμοὺς εἰρηκίως· τὴν εἰσῆγγισιν δὲ τῶν οἰκείων δεξιόμενος, ἀπελήλυθε· καὶ τοῦ⁹⁸ πάθους ἀπαλλαγῆς προσελήλυθε τῷ προφήτῃ. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτῷ τὰ πολυτίμα⁹⁹ προσενήνοχε ὄψωρ· ὁ δὲ προφήτης τὴν πολυπόθητον πενίαν παντὸς προτετίμηκε πλοῦτου, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν νομοθεσίαν πρὸ τῆς νομοθεσίας πεπλήρωκε. « Δωρεᾶν γὰρ, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεᾶν δότε. » Ὁ δὲ θαυμάσιος

γ IV Reg iv, 39. * Matth. x, 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁸ Qu. 19 novem constat partibus. 1) Initium usque ad πν. δύναμις exstat in cat. p. 842, ad cap. iv, 35-41. 2) τῶν μέντοι — περιτεύσαι vid. ib. p. 844, ad vers. 42-44. 3) τοσαύτη — παρεγγύησε vid. ib. ad cap. v, 1-8. 4) καὶ ἰδεῖν — τῷ προφήτῃ, p. 523, vid. ib. p. 845, ad vers. 9-12. 5) καὶ πρῶτον — δωρεᾶν δότε vid. ib. p. 848, ad vers. 13-16. 6) ὁ δὲ — Θεραπειας, p. 524, vid. ib. ad vers. 17, 18. 7) ἄξιον — ἡσπάσατο vid. ib. p. 850, ad vers. 19, 27. 8) οὐδὲ — εὐδῶσον δὴ vid. ib. ad cap. vi, 1-5. 9) παραδίξως et rel. viii. ib. p. 851, ad vers. 6, 7. ⁹⁰ cat. p. 842. ἀγριολάχανα. ⁹¹ cat. κελεύσας ἐπιβληθῆναι. ⁹² cat. p. 844 νῦν δὲ κριθίνους εἴκοσι ἄρτους εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδράσι, etc. ⁹³ cat. et cod. α μετὰ τῶν ἑκαίνων. ⁹⁴ cat. προφητικῆς χάριτος. ⁹⁵ cod. α καὶ ὁ μὲν τοῦ Ἰσρ. βασιλεὺς. ⁹⁶ cod. α αὐτὸν om. ⁹⁷ cod. α σώμ. γὰρ ἦν. ⁹⁸ καὶ τοῦ — προφήτῃ. cat. p. 845 καὶ ἐπνήνηκε καθαρὸς. ⁹⁹ cat. p. 848. πρῶτον τῷ προφήτῃ ἐπανίων πολυτίμα, etc.

NOTÆ.

Montf. usus est, interpretatio non *aliis*, sed *alii*, qui Theodotio esse videtur, tribuitur. Non omittenda sunt h. l. quæ Lamb. Bos. in notis suis ad IV Reg. vi, 35, observavit: « Et verbum quidem συνεχάλωψεν reperitur in aliquot libris, in scholio tamen quod ex Theodoro videtur derivatum, legitur, τὸ δὲ ἐνεγώωσεν ἐπ' αὐτὸν, συνεχάλωψεν οἱ ἄλλοι εἰρηκισιν. »

(97) Ἀριώθ. Mallem legere ὠρώθ. In textu enim Hebr. II Reg. iv, 39, est אֲרִיּוֹת *olera*. Vid. Drus. l. c. p. 273.

(98) Ἄγρια λάχανα. Omnes, a quibus hæc verba allegari videntur, habent ἀγριολάχανα.

(99) Τολύπηρ. Codex Coislin. teste Montf. l. c. t. 1, p. 369, habet κολοκυνθία.

ignorans, eam rogabat : « Quid est ut hodie ad eum proficiscaris ? Non est novilunium, neque Sabbathum ¹. » Nam in Sabbatis et in novilunio solebant diem festum agere. Illa vero dixit, *Pax*. Volo, inquit, eum alloqui. Cum autem eam procul vidisset propheta, rogavit per Giezi, quomodo se habent et ipsa, et ejus maritus, et puer eorum. Hoc enim significat : Pax tibi ? pax marito tuo ? pax puero ? pro eo quod est, Recte vos habetis ? valetis ? Illa autem Giezi quidem dixit, *Pax* : prophetæ autem apprehensis pedibus, ei significavit quid accidisset, doloremque ostenderunt lacrymæ. Cum autem vellet Giezi facere ut surgeret, dixit propheta : « Misam fac eam, tristis enim est ejus anima, et Dominus me celavit, et mihi non renuntiavit ». Hinc ergo est perspicuum quod non omnia præciverint prophetæ, sed ea quæ divina gratia eis revelavit.

521 INTERR. XVII.

Quamnam ob causam mittens Giezi ad suscitandum puerum, jussit : « Si aliquem inveneris in via, ne benedicas ei, et si benedixerit tibi, ne respondeas illi ? »

Sciebat eum esse honoris et inanis gloriæ cupidum, et futurum ut occurrentibus in via sui cursus causam indicaret : inanis autem gloria impedimento esse solet, ne fiat miraculum.

INTERR. XVIII.

Quid significat : « Incurvavit se super ipsum ? »

Hoc alii interpretes dixerunt, *Insufflavit*. Quomodo enim conditor universorum corpus Adami fabricatus, per insufflationem indidit animam : ita propheta, cum insufflasset, suscitavit adolescentem. Sed creator quidem insufflando creavit animam quæ non erat : propheta autem eam quæ erat in suum reduxit corpus. Illud autem *inspiravit in ipsum*, alii dixerunt *cooperuit*. Suorum autem sensuum organa illius organis applicavit, oculos oculis, os ori, manus manibus, ut mortuus viventis esset particeps vitæ, gratiæ nimirum spiritualis, quæ vitam largitur.

¹ IV Reg. iv, 25. ² ibid. 27. ³ ibid. 29. ⁴ ibid. 34.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁵⁰ αὐτίκα γοῦν ἐκεῖνος. ⁵¹ cod. a καὶ οὐ Νουμηνία, καὶ οὐ Σάββατον· καὶ γὰρ ἐν τοῖς 366, etc. ⁵² cod. a αὐτῆς οἰμ. ⁵³ cat. p. 838 τὸ παιδίον αὐτῶν. ⁵⁴ cat. εἰδείκνυ δὲ τ. ἰδῶν. ⁵⁵ cod. a ἀνεξ αὐτῆν. ⁵⁶ cat. p. 839 κατωδυνός ἐστιν. ⁵⁷ cod. a δηλοῖ τοῖνον. ⁵⁸ cat. p. 840 ἐὰν ἴδῃ ἐν τῇ ὁδῷ τινα. Deinde, καὶ εὐλογοῦντος αὐτὸν ἄλλου μὴ ἀνταποκριθῆνα· αὐτῆ. ⁵⁹ cod. a τοῦ δρόμου πάντως τὴν αἰτ. ἐρεῖ. ⁶⁰ cat. ἐγλαδέ. ⁶¹ cod. a ἐκάλυψεν. ⁶² cat. τεθνηκώς.

NOTÆ.

(94) *Ἐλαδ*. Vexatissima est lectio hujus vocis. Sunt qui legere jubent *Ἐγλαδ*, alii *Ἐγλα δέ*, alii demum vel *ἐλαδέ*, vel ut Montf. in cod. quodam Regio invenit, *ἐγλαάδ*. Hæ omnes lectiones toto cælo distant ab Hebr. *עֲלָאָד*, quod Symmachus haud male vertit, καὶ ἐπέπεσεν *et procidit*, et ei O', συν-

οὐδὲ τῷ ἀνδρὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀποδημίας μηνύσασα. 'Ἐκεῖνος οὖν' ἀγνοῶν ἤρετο· 'Τί ὅτι σὺ πορεύῃ σήμερον πρὸς αὐτόν; Οὐ νομηνία, οὐδὲ Σάββατον.' Καὶ ἐν τοῖς Σάββασιν, καὶ ἐν ταῖς νομηνίαις γὰρ ἑορτάζειν εἰώθεισαν. 'Ἡ δὲ εἶπεν, *Εἰρήνη*· προσεπειν αὐτὸν, φησὶ, βούλομαι. Πόρρωθεν δὲ αὐτὴν ὁ προφήτης ἰδὼν, ἤρετο διὰ τοῦ Γιεζεῖ ὅπως ἔχουσι καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ τὸ παιδάριον· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Εἰρήνη σοί; εἰρήνη τῷ ἀνδρὶ σου; εἰρήνη τῷ παιδαρίῳ;* ἀντὶ τοῦ, *Καλῶς διάγετε, ὕγιαίνετε;* 'Ἡ δὲ πρὸς μὲν τὸν Γιεζεῖ εἶπεν, *Εἰρήνη*, τῶν δὲ τοῦ προφήτου ποδῶν ἐπιλαβομένη, τὸ πάθος ἐμήνυσεν. 'Ἐδίλου δὲ τὴν ὁδὸν τὰ δάκρυα. 'Ἀναστῆσαι δὲ αὐτὴν πειρωμένου τοῦ Γιεζεῖ, ὁ προφήτης εἶπεν· 'Ἄφες αὐτὴν, ὅτι κατωδυνός ἡ ψυχὴ αὐτῆς, καὶ Κύριος ἀπέκρυψεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἀνήγγειλέ μοι.' Δὴλον τοῖνον κάντευθεν, ὡς οὐχ ἅπαντα προφήδεισαν οἱ προφῆται, ἀλλ' ἅπερ ἡ θεία χάρις αὐτοῖς ἀπεκάλυπτεν.

ΕΡΩΤ. ΙΖ'

Τι δήποτε εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ παιδὸς ἀποστείλας τὸν Γιεζεῖ, παρηγγύησεν αὐτῷ· 'Ἐὰν εἴρῃς τινα ἐν τῇ ὁδῷ, μὴ εὐλογῆσης αὐτόν· καὶ ἐὰν εὐλογῆση σέ τις, μὴ ἀποκριθῆς αὐτῷ;'

'Ἡδεῖ αὐτὸν φιλότιμον καὶ κενόδοξον, καὶ ὅτι τοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν ἐντυγχάνουσι τοῦ δρόμου τὴν αἰτίαν ἐρεῖ· ἡ δὲ κενοδοξία τὴν θαυματουργίαν κωλύει.

ΕΡΩΤ. ΙΗ'.

Τι δηλοῖ τὸ, 'Ἐλαδ (94) ἐπ' αὐτόν;'

Τοῦτο οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ ἐνεφύσησεν εἰρήχασιν. Ὡσπερ γὰρ τῶν ὄλων ὁ ποιητῆς τοῦ Ἀδάμ τὸ σῶμα δημιουργήσας, διὰ τοῦ ἐμφυσήματος ἐνεφύσησεν τὴν ψυχὴν· οὕτως ὁ προφήτης ἐμφυσήσας ἀνέστησε τὸ μεράκιον. Ἄλλ' ὁ μὲν δημιουργὸς ἐμφυσήσας ἐδημιούργησε τὴν οὐκ οὔσαν ψυχὴν· ὁ δὲ γε προφήτης τὴν οὔσαν εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπανήγαγε σῶμα. Τὸ δὲ ἐνέπνευσεν (95) ἐπ' αὐτόν, *συνεκάλυψεν* ἂν οἱ ἄλλοι εἰρήχασιν (96). Τὰ δὲ οἰκεῖα αἰσθητήρια τοῖς ἐκεῖνον προσήρμυσεν, ὀφθαλμοὺς ὀφθαλμοῖς, στόμα στόματι, χεῖρας χερσίν· ἵνα τῆς τοῦ ζῶντος ὁ τεθνεὺς μεταλάβῃ ζωῆς, τῆς πνευματικῆς δηλονότι χάριτος τὴν ζωὴν χορηγούσης.

ἐκαμψεν, *incurvavit sese*. Drusius, l. c. p. 272, legere jubet vel *ἀγαάρ*, vel *ἐγλαδ*. Huic posteriori sententiæ calculum quoque dedit Montf. l. c. p. 369.

(95) *Ἐνέπνευσεν*. Ita v. 35, idem verbum *עֲלָאָד* ab Aquila exprimitur.

(96) *Συνεκάλυψεν* — *εἰρήχασιν*. In codice quo

EPQT. 10⁴⁰.

Τί ἐστι· « συλλέξαι ἀριώθ (97); »

Οἱ ἄλλοι (98) ἄγρια λάχανα⁴⁰ ταῦτα ἤρμηνευσα. Τούτοις τὴν πολύτην (99) οἱ συλλέγοντες ἀγνοοῦντες ἀνέμιξαν· ἀλλὰ τοῦ δηλητηρίου τὴν ἐνέργειαν ἤμβλυεν ὁ προφήτης, ἀλευρον ἐπιβληθῆναι⁴¹ κελεύσας τῷ λέβητι. Ἡμβλυεν δὲ οὐχ ἡ τοῦ ἀλεύρου φύσις, ἀλλ' ἡ τοῦ προφήτου χάρις. Οὕτω καὶ τῶν ὕδατων ἀγνοίαν εἰς πολυγονίαν οὐχ οἱ ἄλλες μετέβαλον, ἀλλ' ἡ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος δύναμις. Τῶν μέντοι προφητῶν τὸν ἀκτῆμονα βίον ἡ ἱστορία διδάσκει. Ὁ γὰρ τούτων πρωτεύων νῦν μὲν ἀγρίοις αὐτοὺς λαχάνοις εἰσίασε· νῦν δὲ κριθίνους εἰκοσιν ἑκατὸν ἀνδράσι⁴² παρέθηκε, καὶ τούτους ὕφ' ἐτέρων προσενεχθέντας. Τοσαύτης δὲ αὐτοῖς εὐλογίας μετέδωκεν, ὡς καὶ τῶν ἑκατὸν πληρῶσαι τὴν χρεῖαν, καὶ μετὰ Β τὸν ἐκείνων⁴³ κόρον ἱκανοὺς περιττεῦσαι. Τοσαύτη δὲ ἦν τῆς πενίας ἐκείνης ἡ δύναμις, ὡς τὸν βασιλέα τῶν Σύρων ἐκείνης δεηθῆναι τῆς χάριτος, καὶ Νεεμᾶν ἀποστελεῖν τὸν στρατηγόν, ὥστε αὐτὸν διὰ τῆς προφητικῆς προσευχῆς⁴⁴ ἀπαλλαγῆναι τῆς λέπρας· καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ἰσραὴλ⁴⁵ τοῖς τοῦ Σύρου ἐντυχῶν γράμμασι, δι' ἀπορίαν τὴν ἐσθῆτα διέρρηξεν. Ὁ δὲ γε προφήτης ὁ πένυς αὐτῷ μὲν ἐνεμέτρησεν· ἀποσταλῆναι δὲ αὐτῷ τὸν Νεεμᾶν παρηγγύησε, καὶ ἰδεῖν μὲν αὐτὸν, ὡς λεπρὸν, οὐκ ἠνέσχετο τὸν νόμον φυλάκτων, ὡς ὑπὸ τῷ νόμῳ πολιτευόμενος· ἐπτάκις δὲ λούσασθαι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ αὐτὸν⁴⁶ προσέταξε ποταμῷ. Σώματος δὲ ἦν⁴⁷ ἡ λέπρα· ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τούτου στοιχείων συνέστηκεν· ἐν ἐπτά δὲ ἡμέραις ὁ παρὼν βίος ἀνακυκλοῦται. Τῆς δὲ ψυχῆς Γ ἡ κάθαρσις κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀγίας ἀποτελεῖται Τριάδος. Ὁ δὲ Νεεμᾶν τὸ πρῶτον μὲν ἀνταίπε, βελτίους εἶναι τοὺς Δαμασκοῦ ποταμοὺς εἰρηκῶς· τὴν εἰσῆγησιν δὲ τῶν οἰκειῶν δεξιόμενος, ἀπελήλυθε· καὶ τοῦ⁴⁸ πάθους ἀπαλλαγῆς προσελήλυθε τῷ προφήτῃ. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτῷ τὰ πολυτίμα⁴⁹ προσενήνοχε δῶρα· ὁ δὲ προφήτης τὴν πολυπόθητον πενίαν παντὸς προτετίμηκε πλοῦτου, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν νομοθεσίαν πρὸ τῆς νομοθεσίας πεπλήρωκε. « Δωρεάν γὰρ, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεάν δότε. » Ὁ δὲ θαυμάσιος

γ' IV Reg iv, 39. ἂ Matth. x, 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁰ Qu. 19 novem constat partibus. 1) Initium usque ad πν. δύναμις exstat in cat. p. 842, ad cap. iv, 35-41. 2) τῶν μέντοι — περιττεῦσαι vid. ib. p. 844, ad vers. 42-44. 3) τοσαύτη — παρεγγύησε vid. ib. ad cap. v, 1-8. 4) καὶ ἰδεῖν — τῷ προφήτῃ, p. 523, vid. ib. p. 845, ad vers. 9-12. 5) καὶ πρῶτον — δωρεάν δότε vid. ib. p. 848, ad vers. 13-16. 6) ὁ δὲ — θεραπείας, p. 524, vid. ib. ad vers. 17, 18. 7) ἀξιόν — ἡσπάσατο vid. ib. p. 850, ad vers. 19, 27. 8) οὐδὲ — εὐδῶσον δὲ vid. ib. ad cap. vi, 1-5. 9) παραδόξως et rel. vid. ib. p. 851, ad vers. 6, 7. ⁴¹ cat. p. 842. ἀγριολάχανα. ⁴² cat. κελεύσας ἐπιβληθῆναι. ⁴³ cat. p. 844 νῦν δὲ κριθίνους εἰκοσιν ἄρτους εἰκοσιν καὶ ἑκατὸν ἀνδράσι, etc. ⁴⁴ cat. et cod. α μετὰ τῶν ἐκείνων. ⁴⁵ cat. προφητικῆς χάριτος. ⁴⁶ cod. α καὶ ὁ μὲν τοῦ Ἰσρ. βασιλεὺς. ⁴⁷ cod. α αὐτὸν om. ⁴⁸ cod. α σώμ. γὰρ ἦν. ⁴⁹ cat. καὶ τοῦ — προφήτῃ. cat. p. 845 καὶ ἐπνήθη καθαρὸς. ⁵⁰ cat. p. 848. πρῶτον τῷ προφήτῃ ἐπανίων πολυτίμα, etc.

NOTÆ.

Montf. usus est, interpretatio non *aliis*, sed *alii*, qui Theodoti esse videtur, tribuitur. Non omittenda sunt h. l. quæ Lamb. Bos. in notis suis ad IV Reg. vi, 35, observavit: « Et verbum quidem συνεκάλυψεν reperitur in aliquot libris, in scholio tamen quod ex Theodoro esse videtur derivatum, legitur, τὸ δὲ ἐνεγύωσεν ἐπ' αὐτὸν, συνέκαμψεν οἱ ἄλλοι εἰρηκασιν. »

(97) Ἀριώθ. Mallet legere ὠρώθ. In textu enim Hebr. II Reg. iv, 39, est אֲרִיּוֹת *olera*. Vid. Drus. l. c. p. 273.

(98) Ἄγρια λάχανα. Omnes, a quibus hæc verba allegari videntur, habent ἀγριολάχανα.

(99) Τοῦτότην. Codex Coisl. teste Montf. l. c. t. I, p. 569, habet κολοκυνθίδα.

holocausta, aut sacrificium diis alienis, sed soli Domino. Et propterea propitius erit Dominus mihi servo tuo, dum ingreditur dominus meus in aedem Reeman ut ibi adoret, quoniam ipse requiescere solitus est super inanium meam. Et dum adorabit ipse in domo Reeman, adorabo cum ipso Dominum Deum, et propitius erit Dominus servo tuo propter hoc ^a. » Necesse est, inquit, mihi, ut simul cum rege, cum adorare vult, eam ad Deum falso nominatum. Verum ego, cum ingressus fuero, verum Deum adorabo, supplex petens ut veniam consequar, quoniam regis causa cogor ingredi ad Deum falso nominatum. **524** Hoc enim significavit cum dixit: « Propterea propitius erit Dominus mihi servo tuo. » Hæc autem verba accusant turbam Judaicam, quod cum et legem haberent, et prophetas et sacerdotes, et miracula viderent et signa divina, cultum idolorum prætulert Dei cultui. Prophetæ autem jure est admiranda et vis gratiæ, et justa sententia. Nam et furtum Giezi cognovit, et Neemanis lepram ei adjudicavit: « Nonne, inquit, cor meum erat tecum, quando desiliit Neeman a curru suo ut obviam iret tibi? Et nunc accipisti pecuniam et vestes, et accipies tibi hortos, et oliveta, et vineas, et greges, et armenta, et servos, et ancillas; et lepra Neeman tibi adhærebit, et semini tuo usque in æternum. ^b Sed ille quidem pecuniæ amore captus, evasit leprosus. Chorus autem prophetarum summam amabat paupertatem. Non enim habebant domos, sed utebantur tuguriis. Quamobrem a magno illo propheta supplices petierunt ut una veniret cum ipsis ligna secantibus ad ea construenda. Tanta autem vivebant in paupertate, ut ne securim quidem sustinerent possidere. Itaque cum una ceridisset * in fluvium, dixit qui eam acceperat commodato: « O Domine, et ipsum fuerat datum commodato ^c. » Nemo autem existimet hanc vocem esse blasphemam. Nam et propheta David in spirituali modulatione dixit, « O Domine, salvum me fac: o Domine, bene prospera ^d. » Admirabili autem modo propheta sursum eduxit ferrum. Injecto enim ligno **525** effecit ut ferrum supernataret. Hoc autem rursus præfiguravit Servatoris nostri dispensationem. Quomodo

Α ἐκεῖνος ἀνὴρ, καὶ αὐτὴν τοῦ Ἰσραὴλ τὴν γῆν ἡγιασθαι πιστεύων ⁶⁰, ἤξιωσε δύο γόμους (1) ἡμιονικοῦς ἐκ ταύτης λαβεῖν, ὥστε ἐπὶ ταύτης μόνω (2) προσφέρειν τῷ Δεσπότη Θεῷ τὰς νενομισμένας θυσίας. « Οὐ γὰρ ποιήσῃ, φησὶν, ὁ δοῦλος σου δλοκαύτωμα ἢ θυσίαν ⁶¹ θεοῖς ἐτέροις, ἀλλ' ἢ τῷ Κυρίῳ μόνω ⁶². Καὶ περὶ τοῦ λόγου τούτου ἰλάσεται μοι Κύριος τῷ δούλῳ σου, καὶ ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι τὸν κύριόν μου εἰς οἶκον Ῥεεμάν (3) προσκυνήσῃ ἐκεῖ, ὅτι αὐτὸς ἐπαναπαύεται ⁶³ ἐπὶ τῆς χειρὸς μου· καὶ ἐν τῷ προσκυνεῖν αὐτὸν εἰς οἶκον Ῥεεμάν, προσκυνήσω ἅμα αὐτῷ Κυρίῳ τῷ Θεῷ, καὶ ἰλάσεται Κύριος τῷ δούλῳ σου περὶ τοῦ λόγου τούτου. » Ἀνάγκη με ⁶⁴, φησὶ, συνεισιέναι τῷ βασιλεῖ τὸν ψευδώνυμον θεὸν προσκυνεῖν βουλομένην. Ἄλλ' εἰσιῶν ἐγὼ τὸν ἀληθινὸν προσκυνήσω Θεόν· συγγνώμης τυχεῖν ἰκετεύω, ὅτι δὴ διὰ τὴν βασιλικὴν ἀνάγκην εἰσελθεῖν πρὸς τὸν ψευδώνυμον θεὸν ἀναγκάζομαι. Τοῦτο γὰρ δεδήλωκεν, εἰρηκῶς· « Ἰλάσεται μοι Κύριος τῷ δούλῳ σου περὶ τοῦ λόγου τούτου. » Ταῦτα δὲ ⁶⁵ τὰ ῥήματα τῆς Ἰουδαϊκῆς πληθῆος κατηγορεῖ, ὅτι καὶ νόμον ἔχοντες, καὶ προφήτας, καὶ ἱερέας, καὶ θαυματουργίας καὶ θεοσημίας ὄρωντες, τὴν τῶν εἰδώλων θεοραπειαν τῆς τοῦ Θεοῦ ⁶⁶ προτετιμῆκασι θεοραπειας. Ἄξιον δὲ θαυμάσαι τοῦ προφήτου καὶ τῆς χάριτος τὴν ἰσχὺν, καὶ τῆς ψήφου τὸ δίκαιον. Καὶ γὰρ ἔγνω τοῦ Γιεζελ τὴν κλοπὴν, καὶ τὴν λέπραν αὐτῷ τοῦ Νεεμάν ἀπεκλήρωσεν. « Οὐχὶ ἡ καρδία μου, φησὶν, ἦν μετὰ σοῦ, ὅτε κατεπήδησε Νεεμάν ἀπὸ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ εἰς συνάντησίν σου ⁶⁷; Καὶ νῦν ἔλαβες τὸ ἀργύριον, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ (4) λήψῃ ἐν αὐτῷ ⁶⁸ κήπους, καὶ ἐλαιῶνας, καὶ ἀμπελῶνας ⁶⁹, καὶ ποιμνία, καὶ βουκόλια, καὶ δούλους, καὶ δούλας· καὶ ἡ λέπρα Νεεμάν κολληθήσεται ἐν σοὶ, καὶ ἐν τῷ σπέρματι σου ἕως αἰῶνος. » Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ⁷⁰ ἐραστῆς χρημάτων ⁷¹ γεγονὼς ἀπεφάνθη λεπρὸς· ὁ δὲ τῶν προφητῶν χορὸς τὴν ἐσχάτην πενίαν ἠσπάσατο. Οὐδὲ γὰρ ⁷² οἰκίας εἶχον, ἀλλὰ καλύθαις ἐχρῶντο. Διὸ τὸν μέγαν προφήτην ἰκέτευσαν συναπελθεῖν αὐτοῖς ξύλα τέμνουσιν εἰς τὴν τούτων κατασκευὴν. Τοσαύτη δὲ ἐχρῶντο πενία, ὥς μὴδὲ ἀξίτην ἀνέχεσθαι κτήσασθαι. Αὐτίκα γοῦν μίαις εἰς τὸν ποταμὸν ἐμπεσοῦσης ⁷³, εἰρηκεν ὁ ταύτην χρῆσάμενος, « Ὡ δὴ Κύριε, καὶ αὐτὸ κεχρημένον (5). » Ἄλλὰ μηδεὶς ἡγε-

^a IV Reg. v, 17, 18. ^b ibid. 26, 27. ^c IV Reg. vi, 5. ^d Psal. cxvii, 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁰ cat. ἡγιασθαι νομιζῶν. ⁶¹ cat. δλοκαυτώματα et θυσίας. ⁶² cod. a ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ μόνω. ⁶³ cat. αὐτὸς ἐναναπέπαυται. ⁶⁴ cat. ἀνάγκη μοι. ⁶⁵ cod. a δὲ om. ⁶⁶ cat. et cod. a Θεοῦ τῶν ὄλων. Deinde cat. προτετ. λατρειας. ⁶⁷ cod. a σοι. ⁶⁸ cat. p. 850 λήψῃ σεαυτῷ. ⁶⁹ cod. a καὶ ἀμπελῶνας om. ⁷⁰ cod. a μὲν om. ⁷¹ cod. a χρηματος. ⁷² cat. γὰρ om. Deinde, εἶχον οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν. ⁷³ cat. εἰσπεσοῦσης. Deinde, ὁ ταύτη χρωμένος.

NOTÆ.

(1) Γόμους. Codex Alex. et editio Ald. habent γόμορ. Recepta lectio IV Reg. v, 17, est, δοθήτω δὴ τῷ δούλῳ σου γόμος ζεύγος ἡμιόνων.
(2) Μόνω. Nonnulli legunt μόνον.
(3) Rec. lectio est Ῥεεμάν.

(4) Καὶ — ἀμπελῶνας. Ita leg. in edit. Ald. et Complut.

(5) Κεχρημένον. Rec. lectio est κεχυρμμένον. Editio Complut. habet κεχρησμένον.

οὗ μάλιστα τὴν φωνήν. Ἐπεὶ καὶ ὁ προφήτης
 Δαβὶδ ἐν τῇ πνευματικῇ μελωδίᾳ φησὶν· « Ὁ Κύριε,
 κῶσον δὴ, ὦ Κύριε ⁷⁵, εὐδώσον δὴ. » Παραδόξως δὲ
 ἄγαν ὁ προφήτης ἀνήγαγε τὸ σιδήριον. Ξύλον γὰρ
 ἐμβαλὼν, παρεσκεύασεν ἐπιπολάσαι τὸ σιδήριον.
 ἡμῶν ⁷⁶ οἰκονομίαν. Ὅσπερ γὰρ τὸ μὲν κουφότατον
 ἀνάβασιν.

ΕΡΩΤ. Κ' ⁷⁸.

Τί ἐστίν· « Εἰς τὸν τόπον τὸν Φελμουρί ⁷⁹; »
 Ὅς ἂν τις εἴποι, « Εἰς τὸνδε τὸν τόπον. » τοῦτο
 γὰρ δηλοῖ τὸ *φελμουρί* (6). Ἀξιόγαστον δὲ τοῦ προ-
 φήτου καὶ τοῦτο. Θηρευθεὶς γὰρ ἐθήρευσε τοὺς θη-
 ρεύσαντας, καὶ ἀγλὺν τοῖς τούτων ὀφθαλμοῖς ἐπαγα-
 γῶν ⁸⁰, εἰς τὴν βασιλεύουσαν αὐτοῦ εἰσήγαγε
 πλῆν. Εἶτα τὴν ἀγλὺν ἀποσκεδάσαι τὸν Θεὸν ἰκα-
 τεύσα· γινῶναι παρεσκεύασεν ὡς εἶσω τῶν ἀρκύων
 ἐλήφθησαν· καὶ οὕτω ζωγρησάμενοι πεπραθέντες ἐζώ-
 γρηνται. Ἀξιέπαινον δὲ αὐτοῦ κάκεινο. Τοῦ γὰρ
 βασιλέως ἀνελεῖν πειραθέντος, ἔφη· « Οὐ πατάξεις
 οὐς οὐκ ἤχημαλῶτευσας ⁸¹ ἐν ῥομφαίᾳ σου καὶ τόξῳ
 σου. Παράθες αὐτοῖς ἄρτους καὶ ὕδωρ, καὶ φαγέτω-
 σαν, καὶ πιέτωσαν, καὶ ἀποστατήτωσαν ⁸² πρὸς τὸν
 κύριον αὐτῶν. » Εἰ σφαγῆεν ⁸³, φησὶν, οὐ γνωσθήσε-
 ται τῆς θαυματουργίας· τὸ μέγεθος· εἰ δὲ ὕγειε
 ἀπέλθοιεν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα, μαθήσεται κάκεινος
 τοῦ Θεοῦ τοῦ ἡμετέρου τὴν δύναμιν.

ΕΡΩΤ. ΚΑ' ⁸⁴.

Ἡ κόπρος τῶν περιστερῶν ποίαν χρῆσιν
 ἐκλήρου;

Ἡ τῆς πολιορκίας ἀνάγκη, καὶ τοῦ λιμοῦ τὸ μέ-
 γεθος, ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἀντὶ ἀλῶν κεχρησθαι τῇ
 κόπρῳ.

ΕΡΩΤ. ΚΒ' ⁸⁵.

Τί δήποτε προσέταξεν ὁ προφήτης κλεισθῆναι
 τὴν θύραν, καὶ ἐπισχεθῆναι τὸν παρὰ τοῦ βα-
 σιλέως σταλέντα ⁸⁶;

Ὁ ἐμβρόντητος βασιλεὺς, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς
 μητρὸς τὴν μαιφονίαν ἐξηλωκὼς, προσέταξεν ἀπο-
 τεμῆναι τοῦ προφήτου τὴν κεφαλὴν· καὶ ταῦτα σάκ-
 κων περιεβλημένος, καὶ τὸν Θεὸν ἰκατεῦων λύσαι
 καὶ σκεδάσαι τὸ στυγνὸν ἐκεῖνο νέφος καὶ τετρα-
 γῶν. Καὶ δεῖν ἰκατεῦσαι τὸν προφήτην, ὥστε τὴν
 ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβεῖν προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ, τοῦτο
 μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἠπειλήσεν δὲ κατασφάττειν ὡς ἀμε-
 λῶντα, ἢ ὡς ἐκόντα παρορῶντα τῆς συμφορᾶς τῆν

* IV Reg. vi, 8. † ibid. 22. ‡ ibid. 32.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁵ cod. α ὦ Κύριε — παραδόξως om. ⁷⁶ cod. α τότε πάλιν. ⁷⁷ cat. p. 851 et cod. α τοῦ
 Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. ⁷⁸ Utroque loco, ὁ δὲ βαρύτερος ἐπεπόλασε σιδήρος. ⁷⁹ Qu. 20 tribus
 constat partibus. 1) Initium usque ad *φελμουρί* exstat in cat. p. 852, ad cap. vi, 8. 2) ἀξιόγαστον —
 ἐζώγρηται vid. ib. p. 853, ad vers. 11-20. 3) ἀξιέπαινον et rel. vid. ib. p. 854, ad vers. 21. ⁸⁰ cat. p.
 852 Ἐλμουρί, sicque deinceps. ⁸¹ cod. ὀφθαλμοῖς ἐκπάσαι. ⁸² cat. p. 854. οὐ πατάξεις, εἰ μὴ οὐς ἤχημα.
⁸³ cat. καὶ ἀπελεύσονται. ⁸⁴ cat. σφαγήσονται. ⁸⁵ Qu. 22 initium usque ad ἀθρ. διέλυσος exstat in cat.
 p. 857, ad vers. 32, 33. Reliqua vid. ib. p. 861, ad cap. vii, 1. ⁸⁶ τὴν θύραν ἀποκλείσαι. ⁸⁷ cod. α ἀπο-
 σταλέντα.

NOTÆ.

(6) *φελμουρί*. Rec. lectio, IV Reg. vi, 8, est
 ἐλμουρί, pauci libri veteres habent *φελμουρί*. Montf.
 l. c. t. I, p. 371, observat, in cod. quodam Regio

A enim lignum quidem, quod est levissimum, fuit
 demersum, ferrum autem, quod gravissimum, su-
 pernatavit: ita divinæ naturæ descensus effecit ut
 humana natura ascenderet.

Τοῦτο δὲ πάλιν ⁷⁸ προετύπου τὴν τοῦ Σωτῆρος
 ξύλον ὑποβρύχιον γέγονεν, τὸ δὲ βαρύτερον ἐπεπό-
 λασε σιδήριον ⁷⁷. οὕτω τῆς θείας φύσεως ἢ κατάβασις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπραγματεύσατο τὴν

INTERR. XX.

Quid est: « In hunc locum *Phelmuni* *? »

Ut si quis dixerit: « In huncce locum; » hoc
 enim significat illud *Phelmuni*. Est autem in hoc
 quoque propheta dignus admiratione. Venando
 enim captus cepit venantes: et cum eorum oculis
 induxisset caliginem, eos introduxit in civitatem.
 Deinde a Deo suppliciter precatus ut discerneret ca-
 liginem, effecit ut cognoscerent se esse comprehen-
 sos retibus, et conantes capere se factos esse capti-
 vos. Est autem illius quoque hoc dignum laude.
 Nam cum rex Israel tentasset eos de medio tollere,
 dixit: « Non percutes quos non cepisti gladio tuo,
 et arcu tuo. Appone illis panes et aquam: come-
 dant et bibant, et revertantur ad Dominum suum †. »
 Si interficiantur, inquit, non cognoscetur magnitudo
 miraculi. Sin autem revertantur sani ad eum
 qui misit, ille quoque discat Dei nostri potentiam.

526 INTERR. XXI.

Cui usui erat stercus columbarum?

Necessitas obsidionis, et magnitudo famis, eos
 ongebat stercore uti pro sale.

INTERR. XXII.

Cur jussit propheta claudi ostium, et detineri eum
 qui missus fuerat a rege ⁸⁷?

Rex stolidus, æmulatus patris et matris cruen-
 tum animum, jussit amputari caput prophetæ, idque
 sacco indutus, et cum a Deo precibus contenderet,
 ut solveret ac dissiparet horrendam illam et stri-
 dentem nubem. Et cum oporteret supplicare pro-
 phetæ, ut Deo pro ipso offerret intercessionem, hoc
 non fecit: sed minatus est se eum interempturum,
 ut qui negligeret, vel sponte despiceret summam
 calamitatem. Sed statim ductus pœnitentiæ occurrit

ad marginem legi hanc notulam, ἐν ἑτέροις βιβλίοις
 γράφεται εἰς τὸν τόπον *φελμουρί*. Rectius vertit
 Aquila, εἰς τὸν τόπον τὸν δεῖνα.

cædem reprimens. Hoc enim ipse quoque significavit propheta : « Anne vidistis quod iste filius homicidæ miscrit ad amputandum caput meum ? Videte cum venerit nuntius, claudite ostium, et comprimite eum in ostio. An non, inquit, strepitus pedum domini ejus est post ipsum ^h ? » Sed tamen, quamvis hæc pateretur propheta, Domino supplicavit, et repente solvit obsidionem. Post hanc narrationem, qui conscripsit historiam, nos docuit quomodo propheta prædixerit Somanitidi futuram famem. Significavit autem etiam tempus. « Dominus enim, inquit, vocavit famem super terram, **527** et aderit super terra septem annis ⁱ. » Tacite autem indicat oratio Israelitas fame poenas luisse. Quamobrem præcepit Somanitidi dicens : « Surge, et vade tu, et filius tuus, et domus tua, et habita ubi inveneris ^j. » Quod si universæ terræ communis famæ fuisset, nequaquam alio ipsam misisset. Est ergo perspicuum quod plagis a Deo immissis castigatus sit Israel, ut qui post tantam quæ ejus causa gerebatur curam, impie vitam ageret. Hinc autem etiam discimus quod propheta duplicem gratiam consecutus sit ; est enim duplum tempus hujus famis.

INTERR. XXIII.

Cur cum propheta prædixisset Azaeli mortem Baradad, jussit ei dicere, Vita vives ^k ?

Universorum Deus jussit magno Eliæ ut ungeret Elisam prophetam, Azaelem autem regem Syriæ, et Jehu regem Israel. Sed Elisam quidem unxit ut jussus fuerat ; reges autem non unxit : fuit enim prius assumptus. Elisa autem duplici illius accepta gratia, primum abiit in Damascus ut ungeret Azaelem. Baradad ergo (unum est enim nomen, filius Ader), cum rescivisset adventum prophetæ, misit Azaelem et munera magnifica ac pretiosa, ut disceret an liberaretur ab ægritudine. Cum ergo advenisset Azael, ei prædixit propheta, et ipsum regem futurum, et mortem ejus qui ipsum miserat. Jussit **528** autem ne mortem ei significaret, ne tristis e vita excederet. Cum Azaelem ergo vidisset propheta, emisit rivos lacrymarum : prævidit enim per ipsum futuras Israeli calamitates. Hoc enim ei quoque prius significavit.

^h IV Reg. vi, 32. ⁱ IV Reg. viii, 1. ^j ibid. ^k ibid. 10.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁷ cat. et cod. α καὶ om. ⁸⁸ cod. α παρέσται ἐπὶ τ. γῆν om. ⁸⁹ cod. α αινίττ. δὴ. ⁹⁰ cat. p. 864. ὡς Ἰσρ. μόνος τῷ λιμῷ ἔπαιδ. ⁹¹ cat. et cod. α διπλάσιος τετυχ. χάριτος. ⁹² cat. p. 863 παρεκελεύσατο et μοχ ζωὴν ζήση. ⁹³ cod. α εἰς προφήτην. ⁹⁴ cat. ὁ Ἐλισσ. γάρ. ⁹⁵ cod. α ὑπεξέλιθ τὸν βίον. ⁹⁶ cod. α ἐσομένας διὰ τούτου.

NOTÆ.

(7) Legendum esse videtur παρέστη, ut editio Complut. habet. Rec. lectio est ἔλθεν.

(8) Καὶ — σου. Hæc desid. in textu Hebr. et versione τῶν Ὁ'.

(9) Οὐ — ἐκεῖ. Ita fere Symmachus vertit, οὐ

ὑπερβυλὴν. Ἄλλ' εὐθὺς μεταμεληθεὶς ἔδραμεν ἐπέχων τὸν φόνον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης δεδήλωκεν · « Ἐὶ ἐωράκατε γὰρ, φησὶν, ὅτι καὶ ⁸⁷ ἀπέστειλεν ὁ υἱὸς τοῦ φονευτοῦ οὗτος ἀρελεῖν τὴν κεφαλὴν μου ; Ἴδετε ὡς ἐὰν εἰσέλθῃ ὁ ἄγγελος, ἀποκλείσατε τὴν θύραν, καὶ ἐκθλίψατε αὐτὴν ἐν τῇ θύρᾳ · οὐκ ἰδοὺ ἡ φωνὴ τῶν ποδῶν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ κατόπισθεν αὐτοῦ ; » Ἄλλ' ὁμως καὶ ταῦτα πάσχων ὁ προφήτης ἰκέτευσε τὸν δεσπότην, καὶ τὴν πολιορκίαν ἀθρόως διέλυσε. Μετὰ τοῦτο τὸ διήγημα, ὁ τὴν ἱστορίαν συγγράψας ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὡς τῇ Σωμανιτιδῶν τὸν ἐσόμενον λιμὸν ὁ προφήτης προείρηκεν. Μεμήνυκε δὲ καὶ τὸν χρόνον. « Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ παρέσται (7) ἐπὶ τὴν γῆν ⁸⁸ ἑπτὰ ἔτη. » Αἰνίττεται δὲ ⁸⁹ ὁ λόγος, ὡς ὁ Ἰσραὴλ τοῦ λιμοῦ τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο. Διὸ δὴ τῇ Σωμανιτιδῶν παρεγγύησε λέγων · « Ἀνάστηθι καὶ πορεύου σὺ, καὶ ὁ υἱὸς σου (8), καὶ ὁ οἶκός σου · καὶ παροίκει οὐ ἐὰν εὐρῆς ἐκεῖ (9). » Εἰ δὲ κοινὸς ἦν πάσης τῆς γῆς ὁ λιμὸς, οὐκ ἂν αὐτὴν ἐτέρωσε ἀπεστάλκει. Δῆλον τοίνυν, ὡς ὁ Ἰσραὴλ ταῖς θεηλάτοις πληγαῖς ἐπαιδέυετο⁹⁰, ὡς μετὰ τοσαύτην ἐπιμέλειαν δυσσεβῶς πολιτευόμενος δὲ καὶ ἐντεῦθεν, ὡς διπλῆς τετύχηκε χάριτος ; ⁹¹ ὁ προφήτης τοῦδε γὰρ τοῦ λιμοῦ ὁ χρόνος διπλάσιος.

ΕΡΩΤ. ΚΓ'.

Τί δήποτε τοῦ Baradad (10) ὁ προφήτης τὴν τελευταίην προειπὼν τῷ Ἀζαήλ, παρεκελεύσατο ⁹² εἰπεῖν αὐτῷ, Ζωὴν ζήση ;

Ὁ τῶν ὄλων θεὸς Ἥλιος τῷ μεγάλῳ παρεκελεύσατο χρίσαι μὲν τὸν Ἐλισσαῖον προφήτην ⁹³, τὸν δὲ Ἀζαὴλ εἰς βασιλέα Συρίας, καὶ τὸν Ἰηοῦ εἰς βασιλέα Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ τὸν μὲν Ἐλισσαῖον ἐχρῖσεν, ὡς προετάχθη, τοὺς βασιλεῖς δὲ οὐκ ἐχρῖσεν · ἔφρασε γὰρ ἀναληφθῆναι, Ὁ δὲ Ἐλισσαῖος ⁹⁴, διπλῆν τὴν ἐκείνου χάριν δεξάμενος, πρῶτον εἰς τὴν Δαμασκὸν ἀπελήλυθεν, ὥστε χρίσαι τὸν Ἀζαήλ. Ὁ τοίνυν Baradad (ἐν γὰρ ἔστιν ὄνομα, υἱὸς Ἀδερ), μαθὼν τοῦ προφήτου τὴν παρουσίαν, ἀπέστειλε τὸν Ἀζαήλ, καὶ δῶρα πολυτελεῖ καὶ φιλότιμα, ὥστε μαθεῖν εἰ τῆς ἀβρωστίας ἀπαλλαγῆσεται. Ἀφικομένῳ τοίνυν τῷ Ἀζαήλ ὁ προφήτης προεῖπε καὶ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν, καὶ τοῦ πεπομφότος τὸν θάνατον. Εἶπε δὲ αὐτῷ, μὴ μὴνῦσαι τὸν θάνατον, ἵνα μὴ ἀθυμῶν ὑπεξέλιθ τοῦ βίου ⁹⁵. Ἰδὼν μὲντοι τὸν Ἀζαήλ ὁ προφήτης, ⁹⁶ τὰς τῶν θακρῶν ἀφῆκε λιβάδας · προεώρα γὰρ τὰς ἐσομένας δι' αὐτοῦ ⁹⁶ τῷ Ἰσραὴλ συμφοράς · Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτῷ προεμήνυκεν.

ΕΡΩΤ. ΚΔ' 97.

A

Πώς ροητέον τὸ· « Ἐλαβε » τὸ στρώμα (11), καὶ ἔβαψεν αὐτὸ ὕδατι, καὶ ἐπέχευεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν ; »

Ὁ Ἰώσηπος τὸν Ἀζαήλ εἴρηκε τοῦτο πεποιηθέντι, καὶ βιαίαν ἐπενεγκεῖν αὐτῷ τελευτήν (12). Δυσσεβῆς γὰρ ἦν καὶ μαιφόνος. Αὐτὸς γὰρ εἴρηκε· « Θεὸς ὁρέων ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ οὐ Θεὸς κοιλάδων » καὶ σωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀχαάβ ἀχάριστος περὶ τὸν εὐεργέτην ἐγένετο. Ἐδίδαξε δὲ ἡμᾶς ἡ ἱστορία τῆς κακῆς συγγενείας τὴν βλάβην· ὁ γὰρ ἕτερος Ἰωράμ, ὁ τῆς Ἰούδα φυλῆς βασιλεὺς, ἔφυ μὲν ἐκ τοῦ Ἰωσαφάτ ἀνόρθος εὐσεβοῦς· τοῖς δὲ τῆς ὁμοζύγου ὑπαχθεὶς λόγοις, τῆς ἀσεβείας μετέλαχεν· « Ἐπορεύθη γὰρ, φησὶν, ἐν ὁδῷ » τῶν βασιλέων Ἰσραὴλ, καθὼς ἐποίησεν ὁ οἶκος Ἀχαάβ, ὅτι θυγάτηρ Ἀχαάβ ἦν αὐτῷ εἰς γυναῖκα, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἕναντι Κυρίου ». »

ΕΡΩΤ. ΚΕ'.

Πώς ροητέον τὸ· « Ἐπάταξε τὸν Ἐδὼμ, καὶ τὸν λαὸν τὸν κυκλῶντα αὐτόν, καὶ τοὺς ἄρχοντας μετὰ τῶν ἀρμάτων, καὶ ἔφυγεν ὁ λαὸς εἰς τὰ σπηνώματα αὐτοῦ ; »

Ἦρχε τῶν Ἰδουμαίων ὁ τῆς Ἰούδα φυλῆς βασιλεὺς· ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πατριάρχου Ἰσαὰκ προφητείαν², τὴν τῆς δουλείας ἀπεισεῖσαντο ζεύγλην. « Ἔσται γὰρ, φησὶ, καιρὸς, ἡνίκα ἂν καθέλης τὸν ζυγὸν³ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τραχήλου σου. » Στρατεύσαντες τοίνυν κατ' αὐτῶν, ἐκείνους μὲν ἀνεῖλον, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανήλθον γῆν. Οἱ δὲ Ἰδουμαῖοι καὶ νικηθέντες ἄρχεσθαι λοιπὸν οὐκ ἠνέσχοντο.

ΕΡΩΤ. ΚΣ'.

Τίτος χάριν δι' ἄλλου προφήτου τὸν Ἰηοῦ κέχρικεν ὁ Ἐλισσαίη ;

Λάθρα τοῦτο γενέσθαι συνέφερεν, ὥστε συντόμως ἀνααιρεθῆναι τὸν Ἰωράμ· εἰ γὰρ προήθητο, παρατάτατο ἂν. Ἐν δὲ τῇ παρατάξει, καὶ πολλοὺς ἦν ἀνάγκη πεσεῖν ἐκατέρωθεν.

ΕΡΩΤ. ΚΖ'.

Διατί δὲ χρίσονται φυγεῖν εὐθὺς παρηγγύησεν ;

Ἴνα μὴ συλληφθεὶς κινδυνεύσῃ· βούλεται γὰρ ἡμᾶς Δεσπότης Θεὸς καὶ ἀνθρωπίναις οἰκονομίαις κεχρησθαι. Τοὺς γὰρ λόγῳ τιμηθέντας εἰς δέον προσήκει κεχρησθαι τῷ λόγῳ.

ΕΡΩΤ. ΚΗ'.

Διατί ἐπὶ ληπτὸν τὸν προφήτην ἐκάλεσαν⁴ ;

Ὅς δυσσεβοῦντες ὑβρίζον τοὺς θεράποντας τοῦ Θεοῦ· καὶ μαινομένους ἐκάλουν, ὡς παρβήσιφ χρωμένους· ὁ δὲ Ἰηοῦ οὐκ ὡς παροιῶν ἀδολεσχηγὴν ὠνό-

¹ IV Reg. viii, 15. ² III Reg. xx, 23, 25. ³ IV Reg. viii, 18. ⁴ ibid. 21. ⁵ Gen. xxvii, 40. ⁶ IV Reg. ix, 5. ⁷ ibid. 11.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁹⁷ Qu. 24 initium usque ad ἐγένετο exstat in cat. p. 864, ad cap. viii, 13-15. Reliqua vid. ib. p. 865, ad vers. 16-18. ⁹⁸ cat. p. 864 τὸ καὶ ἔλαβε. cat. καὶ ἔβαλεν. ⁹⁹ cod. α φησὶν οὐ. ¹ cat. p. 865 ἐνώπιον Κυρίου. ² cat. p. 866 κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. ³ cat. et cod. α ἡνίκα ἂν καθέλης καὶ ἐκλύσῃ τὸν ζυγόν. ⁴ cod. α ἐκάλεσεν.

NOTÆ.

(11) Τὸ στρώμα. Ita ad fidem Aquilæ et Symm. vertitur ⲉⲓⲛⲓⲛⲓ in edit. Compl. IV Reg. viii, 15; sed et Ὁ ipsam vocem Hebr. retinuerunt. Codex Vatic.

habet τὸ Μαχδάρ, Alex τὸ Ναβρά. Josephus Ant. Jud. lib. ix, c. 4. vertit δίκτυον, rete.

(12) Ὁ — τελευτήρ. Hanc Josephi sententiam sacræ Litteræ tuerunt.

INTERR. XXIV.

Quomodo est intelligendum : « Et accepit stragulam, et tinxit illam aqua, et jecit super faciem ejus, et mortuus est ! ? »

Josephus dixit Azaclem hoc fecisse, et violentam ei mortem attulisse : erat enim impius et sævus ac cædem spirans. Ipse enim dixit : « Deus montium est Deus Israel, et non Deus vallium », et conservatus ab Achabo, ingratus fuit in benefactorem. Nos autem docuit historia quid damni afferat mala cognatio. Nam alter Joram, rex tribus Juda, prognatus quidem fuit ex Josaphato viro pio : seductus autem verbis conjugis, fuit particeps ejus impietatis : « Ambulavit enim, inquit, in via regum Israel, sicut fecit domus Achabi, quoniam filiam Achabi duxerat uxorem : et fecit malum coram Domino ». »

INTERR. XXV.

Quomodo est intelligendum : « Et percussit Edomum et populum qui cingebat eum, et principes cum curribus, et fugit populus ad tabernacula sua ? »

Imperavit Idumæis rex tribus Judæ : sed congruenter prophetiæ patriarchæ Isaac, 529 servitutis jugum excusserunt : « Erit enim, inquit, tempus, quando auferes et solves jugum ejus a collo tuo P. » In eos ergo facta expeditione, illos quidem sustulerunt, et in suam terram redierunt. Idumæi autem etiam victi non amplius sustinuerunt ut subirent imperium.

INTERR. XXVI.

Quam ob causam per alium prophetam Elisa unxit Jehu ?

Hoc clam fieri expediebat, ut cito de medio tolleretur Joram ; nam si præsensisset, aciem instruxisset : in acie autem necesse fuisset ut multi utrinque caderent.

INTERR. XXVII.

Cur eum simul ac unxisset jussit fugere ?

Ne si fuisset comprehensus, fuisset in periculo. Vult enim nos Dominus Deus humana etiam uti cautione et prudentia. Qui enim ratione sunt præditi, eos ratione oportet uti ad id quod convenit.

INTERR. XXVIII.

Cur prophetam epilepticum appellarunt ?

Ut impii, Dei famulos affliciebant contumelia, et insanos appellabant, quod libere loquerentur ; Jehu autem, non ut contumelia afficeret, eum nomina-

vit nugatorem : sed celare volens ea quæ dicta fuerant. Postquam autem vidit se ab illis urgeri, indicavit.

530 INTERR. XXIX.

Quid est : « Et accepit quilibet vestem suam, et posuit sub Jehu in unum garim * ? »

Quæ sequuntur explicant loci obscuritatem : « Adduxit ad unum graduum. » Cum autem divinam nosset electionem, tanquam regi detulerunt honorem. Aramin autem vocavit Syros¹. Arama enim est Syri. Sic enim etiam alii sunt interpretati.

INTERR. XXX.

Quomodo est intelligendum : « Et ductus, ductus Jehu filii Namesi, quia inæqualitas ducebat * ? »

Cum procul vidisset speculator eos qui missi fuerant non reverti, dux autem multitudinis videtur esse Jehu (hoc enim significabat habitus), indicavit id quod vidit. Nonnulla certe exemplaria habent : « Et ducens ducebat Jehu, » hoc est Deus.

INTERR. XXXI.

Quid est : « Et locutus est Dominus contra eum assumptionem hanc * ? »

Prophetias et visiones appellabant, et assumptiones. Nam ex prophetis, 531 alii quidem aut per somnia, aut vigilantes videbant aliqua ; et hoc genus dicebatur visio : aliqui vero divino Spiritu per eos operante dicebant et prædicebant futura ; hoc appellabant assumptionem. Revocabat autem Jehu in mentem magni illius Eliæ prædictionem, fore ut ubi canes lincerint Nabothi sanguinem, ibi lingant Achabi. Quamobrem jussit etiam Jorami corpus illuc abjici. Et cum edoctus esset corpus quoque Jezabelis consumptum fuisse a canibus, admiratus est Jehu prophetiæ veritatem : « In parte enim, inquit, Jesdrael, comedent canes carnes Je-

* IV Reg. ix, 13. † ibid. 16. ‡ ibid. 20. ▽ ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

* χρ. τὰ εἶρ. βουλόμενος. † Qu. 29 initium usque ad τὴν τιμὴν exstat in cat. p. 868 ad cap. ix 13. Reliqua vid. ib. p. 869, ad vers. 14-16. ‡ pag. 530. l. 2. cod. a καὶ om. § cat. ἐν τ. γαραμίν. ¶ cod. a ἐπήγαγεν γάρ. †† cat. p. 869. Γαραμίν δέ, et deinde Γαραμὰ γάρ. ††† cat. εἰκεν. †††† cat. εἶχε. ††††† Qu. tres habet partes. 1) Initium usque ad προσέταξε p. 531, exstat in cat. p. 871, ad cap. 9, 24-26, 2) καὶ τῆς — τὰ ἐξῆς, vid. ib. p. 872, ad vers. 54-57. 3) τῶν δὲ et rel. vid. ib. p. 874 ad cap. x, 9-10 †††††† lb. l. 24. cat. p. 871. et cod. a Κύριος ἔλαθεν. ††††††† cat. τὰς προφητικὰς δράσεις καὶ λήμματα ἐγάλουν. †††††††† cat. et cod. a δὲ om. cat. p. 872. et cod. a. Ἰεζράελ καταφάγονται.

NOTÆ.

(13) Ἀρῆρ. Hæc est Aquilæ versio, quam habet ed. Complut. Rec. lectio est ἕκαστος.

(14) Ἐφ' — γαρείμ. Cujus hæc sit interpretatio, incertum est. Codex Vatic. l. c. habet ἐπὶ τὸ γαρείμ τῶν ἀναβαθμῶν, in cod. Alex. legitur ἐπὶ γάρ ἕνα τῶν ἀναβ. Præstat versio Theodotionis ἐπὶ γαρείμ ἕνα τῶν ἀναβαθμῶν. Satius erat h. l. vocem difficiliorē Ⲅⲗⲁ retinere, quam pro libitu interpretari, ut Aquila fecit, qui vertit πρὸς δεσπῶδες, seductus significatione quæ alias huic nomini propria est.

(15) Ἐπήγαγεν — ἀραβ. Glossematis speciem hæc referunt, ad textum enim l. c. non pertinent.

(16) Cod. Vatic. habet Ἀραμίν.

(17) Οἱ Σύροι. Mallem legere ἢ Συρία.

μασεν, ἀλλὰ κρῦψαι τὰ εἰρημένα πειρώμενο, Ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἐπιχειρούμενος, ἐμήνυσεν.

EPQT. KΘ' 6.

Τί ἐστι : « Καὶ ἔλαθεν ἀρῆρ (13) τὸ ἰμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἔθηκεν ὑποκάτωθεν Ἰηοῦ ἔφ' ἐν τῶν γαρείμ * (14) ; »

Τὰ ἐξῆς ἐρμηνεύει τοῦ λόγου τὸ ἀσαφές : « Ἐπήγαγεν * ἐπὶ μίαν τῶν ἀναβαθμῶν (15). » Γνώστες δὲ τὴν θέαν χειροτονίαν, ὡς βασιλεῖ προσήνεγκαν τὴν τιμὴν. Ἀραμίν * (16) δὲ τοὺς Σύρους ἐκάλεσεν Ἀραμὰ γὰρ οἱ Σύροι (17). Οὕτω δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἠρμήνευσαν.

EPQT. Λ'.

Πῶς νοητέον : « Καὶ ἡ ἀγωγή, ἀγωγή Ἰηοῦ υἱοῦ Ναυμοσῆ (18), διότι ἡ παραλλαγή ἤγεν ; »

Πρόβουθεν ὁ σκοπὸς θεασάμενος, ὡς οἱ μὲν ἀποσταλέντες οὐκ ἀνέστρεψαν, ὁ δὲ τοῦ πλῆθους ἠγούμενος ἐφκει¹¹ εἶναι Ἰηοῦ (τοῦτο γὰρ τὴ σχῆμα ἐδήλου), ἐμήνυσεν ὅπερ ἑώρακεν. Ἐνια μέντοι τῶν ἀντιγράφων ἔχει¹², « Καὶ ὁ ἄγων ἤγε τὸν Ἰηοῦ », τοὔτέστιν ὁ Θεός (19).

EPQT. ΛΑ' 12.

Τί ἐστι : « Καὶ Κύριος (20) ἐλάλησεν¹³ ἐπ' αὐτὸν τὸ λῆμμα (21) τοῦτο ; »

Τὰς προφητείας καὶ δράσεις ἐγάλουν¹⁴ καὶ λήμματα. Οἱ μὲν γὰρ τῶν προφητῶν ἢ δι' ἐνυπνίων, ἢ ὑπαρ ἑώρων τινά· καὶ τοῦτο τὸ εἶδος ὄρασις ἐκαλεῖτο. Τινὲς δὲ τοῦ θεοῦ Πνεύματος δι' αὐτῶν ἐνεργούντος ἐφθέγγοντο, καὶ προὐλεγον τὰ ἐσόμενα τοῦτο ἐγάλουν λήμματα. Ἀνεμίμησκει τοίνυν ὁ Ἰηοῦ τῆς Ἡλιοῦ τοῦ μεγάλου προβόρῆσεως, ὅτι ἐνθα τοῦ Ναβουθὲ ἐλειξαν οἱ κύνες τὸ αἷμα, ἐκεῖ τὸ αἷμα τοῦ Ἀχαάβ λείψουσιν. Οὐ δὲ χάριν καὶ τοῦ Ἰωράμ ἐκεῖ τὸ σῶμα βιφῆναι προσέταξε· καὶ τῆς Ἰεζάβελ δὲ¹⁵ τὸ σῶμα μεμαθηκώς ὑπὸ κυνῶν ἀνηλώσθαι, ἐθαύμασεν ὁ Ἰηοῦ τὸ τῆς προβόρῆσεως ἀψευδέες. « Ἐν τῇ μερίδι γάρ, ἔφη, Ἰεσδραήλ (22) καταφάγον-

(18) Καὶ — Ναυμοσῆ. Hæc fere omnia cum ed. Complut. consentiunt. Rec. lectio est, καὶ ὁ ἄγων ἤγε τὸν Ἰηοῦ υἱὸν Ναυμοσῆ.

(19) Τοὔτέστιν ὁ Θεός. Sine dubio Noster participium ἔγωγ, quod ad aurigam referendum esse videtur, per ellipsin vocis ὁ Θεός explicare voluit.

(20) Ἐλάλησεν. Ita habet ed. Ald. Receipta, sed minus apta, lectio est ἔλαθεν.

(21) Τὸ λῆμμα. Hanc lectionem exhibet cod. Vatic., sed præferenda est lectio cod. Alex. τὸ βῆμα τοῦτο. ⲛⲉⲗⲁ enim h. l. ut passim in orationibus prophetarum, de tristi et ingrato sermone sumitur.

(22) Rec. lectio est Ἰεζράελ.

ται οὐ κύνες τὰς σάρκας Ἰεζάβαλ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπισημασθέντων δὲ ἄλλων παιδῶν τοῦ Ἀχαάθ ἀνααιρεθέντων ὑπὸ τῶν θραυμασμένων, σοφῶς ἄγαν πρὸς τὸν λαὸν ὁ Ἰηοῦ¹⁷ ἔφη· « Ἰδοὺ ἐγὼ συνεστράφημι ἐπὶ τὸν ἐμαυτοῦ κύριον, καὶ ἀπέκτεινα αὐτὸν, καὶ τούτους πάντας τίς ἐπάταξεν; Ἰδοὺ ἀφῶ, ὅτι οὐ πεσεῖται ἀπὸ τῶν λόγων Κυρίου ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἐλάλησε κατὰ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀχαάθ. » Ἐγὼ, φησὶν, ὡς τυραννήσαι βυβλόμενος; ἀνεῖλον τὸν Ἰωράμ· τοὺς ἀδελφούς¹⁸ αὐτοῦ ἐδομήχοντα θύνας τὸν ἀριθμὸν τίς ἀνεῖλεν; Οὐχὶ ἡ θεύλατος ὀργὴ τοῖς οἰκαιοτάτοις ὑπουργοῖς χρησαμένη; Ἀψευδεῖς ἔρα τῶν προφητῶν αἱ προβήσεις.

ΕΡΩΤ. ΑΒ'.

Γνώστας (25) τίνας καλεῖ;

Τοὺς μάντις, τοὺς οἰομένους εἰδέναι τὰ μέλλοντα. Ὡς περ γὰρ ὀρῶντας καὶ βλέποντας τοὺς προφήτας ὠνόμαζον¹⁹, ὡς τὰ μέλλοντα²⁰ προορῶντας· οὕτω καὶ τοὺς μάντις γνώστας ἐκάλουν, ὡς καὶ γινώσκειν τὰ κεκρυμμένα οἰομένους, καὶ προγινώσκειν τὰ μηδέπω γεγεννημένα.

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Τί ἐστὶν « Ἰωραθάβ ὁ τοῦ Ῥηθάβ; »

Εὐσεβῆς ἀνὴρ ἦν²¹ καὶ αὐτός, καὶ τὸ γένος αὐτοῦ²². Ἐν σκηναῖς γὰρ διετέλεσαν κατοικοῦντες, καὶ τῆς τοῦ οἴκου πίσεως ἀπεχόμενοι. Τούτων καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας σὺν ἐπαίνοις ἐμνήσθη. Καὶ αὐτὸ δὲ ἡ ἱστορία διηλοῖ αὐτῶν τὴν εὐσεβείαν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἰδὼν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς Ἰηοῦ²³ εὐλόγησεν αὐτὸν, οὐτέστι προσεῖπεν αὐτῷ²⁴. Ἔπειτα ἔρητο· « Εἰ ἐστὶν εὐθεία ἡ καρδία σου μετὰ τῆς καρδίας μου, καθὼς ἐστὶν ἡ καρδία μου μετὰ τῆς καρδίας σου²⁵; » Τοῦ δὲ εἰρηκότος· « Ἐστὶν, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰηοῦ· « Εἰ ἐστι, ὁδὸς τὴν χειρὰ σου. » Ἐπειτα αὐτὸν συνέδρον εἰς τὸ ἄρμα αὐτοῦ λαβὼν ἔφη· « Δεῦρο μετ' ἐμοῦ, καὶ ἴδε ἐν τῷ ζηλωσάί με τῷ Κυρίῳ· καὶ ἐπεκάθισεν αὐτὸν ἐν τῷ ἄρματι αὐτοῦ²⁶. » Καὶ ἐντεῦθεν τοῖνυμδιηλόν, ὡς καὶ ἐν ταῖς δέκα φυλαῖς ἦσαν τινες εὐσεβεῖς κοσμούμενοι²⁷, δι' οὓς καὶ τῶν ἄλλων ὁ σοφῶς πάντα πρυτανεύων ἠνείχτο²⁸.

ΕΡΩΤ. ΑΔ' ²⁹.

Τί δήποτε μέλλων κατασφάττειν τῶν εἰδώλων τοὺς ἱερεῖς ἐψεύσατο; Ἐφη γὰρ· « Ἀχαάθ ἐδοῦλενε τῷ Βάαλ ὀλίγα, καὶ γὰρ ἐγὼ δουλεύσω αὐτῷ πολλά. »

Καὶ τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων τὸν σκοπὸν ἐξετάζειν δεῖ³⁰. Τοῦτο κἀναυθὰ ποιητέον. Καὶ γὰρ ὁ

• IV Reg. ix, 36. • IV Reg. x, 9, 10. • ibid. 11. • ibid. 15. • ibid. 16. • ibid. 18.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹⁷ ὑπὸ — Ἰηοῦ ἔφη. cat. οὐχ ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐν Σαμαρείᾳ, ἐκεῖνον μέντοι γνώμη, σοφῶς ὁ Ἰηοῦ πρὸς τὸν λαὸν ἔφη. ¹⁸ cat. καὶ τοὺς ἀδελφούς. ¹⁹ cat. p. 875. τοὺς προφ. ἐκάλουν. ²⁰ ὡς τὰ — μηδ. γεγεν. cat. ὡς καὶ γινώσκειν τὰ κεκρυμμένα δυναμένους καὶ προγινώσκειν τὰ μηδέπω γεγεννημένα· οὕτω καὶ γνώστας τοὺς μάντις. ²¹ cod. α ἦν om. ²² cod. α αὐτοῦ om. ²³ cod. α Ἰηοῦ om. ²⁴ cod. α αὐτόν. ²⁵ cat. p. 876. καθὼς — καρδ. σου om. cod. α καθ. ἐστ. ἡ ἐμὴ καρδία μετὰ τ. x. σου. ²⁶ lb. l. 16. cod. α αὐτοῦ om. ²⁷ cat. κεκοσμημένοι. ²⁸ cat. καὶ τῶν ἄλλων ἐκῆδετο ὁ πρυτανεύων ἅπαντα σοφῶς. cod. α τῶν ἄλλων ὁ σοφῶς ἅπαντα πρυτανεύειν ἠνείχ. ²⁹ Qu. 34 tribus constat partibus. 1) Initium usque ad παραγένονται existat in cat. p. 877, ad vers. 17, 18. 2) ἴνα δὲ — κατηκ. ἅπαντας vid. lb. ad vers. 19-23. 3) καὶ τοῦ Βάαλ et rel. vid. lb. p. 878, ad vers. 24-29. ³⁰ lb. l. 30. cod. α ἐξετάζειν δικαίον.

NOTÆ.

(25) Γνώστας. Ita habet ecd. Alex. Sed præstat lectio rec. γνωστός.

A zabel x, » et quæ sequuntur. Aliis autem Achabi filiis interfectis ab iis qui eos educarant, sapienter Jehu dixit populo : « Ecce ego conversus sum adversus dominum meum, et occidi eum : hos omnes autem quis percussit? Videte, non cecidisse in terram quidquam ex verbis Domini, quæ locutus est adversus domum Achabi γ. » Ego, inquit, volens regnum occupare, consulto sustuli Joramum : fratres autem ejus, qui erant numero septuaginta, quis occidit? Annon ira a Deo immissa, quæ familiarissimis usa est administris? Sunt ergo certæ et non fallaces prophetarum prædictiones.

INTERR. XXXII.

Cognitores quosnam vocat ?

Vates, qui existimant se scire futura. Sicut enim videntes et aspicientes appellabant prophetas, ut qui futura præviderent : sic etiam vates cognitores vocabant, ut qui existimarent se scire et cognoscere occulta, et præscire ea quæ nondum facta fuerant.

532 INTERR. XXXIII.

Quid est : « Jonadab filius Rechab ? »

Erat hic quoque vir pius, et ejus prosapia. Nam in tabernaculis perpetuo habitabat, et a vini potu abstinēbat. Horum etiam propheta Jeremias meminit cum laude, et ipsa historia ostendit eorum pietatem. Nam primum quidem rex Jehu, cum eum vidisset, ei benedixit, hoc est, eum salutavit. Deinde rogavit : « Estne cor tuum rectum cum corde meo, sicut cor meum cum corde tuo? » Cum autem dixisset : Est, dixit ei Jehu : « Si ita est, da manum tuam. » Deinde assumens eum in currum, dixit : « Veni mecum, et vide quod zelo motus sum pro Domino : et jussit eum sedere in curru suo b. » Hinc ergo perspicuum est quod etiam in decem tribubus fuerint quidam viri pietate præditi, propter quos etiam Deus, qui sapienter regit omnia, cæteros tolerabat.

INTERR. XXXIV.

Cur mentitus est, cum esset interfectorum sacerdos idolorum? Dixit enim : « Achab parum servivit Baali, ego ei multum serviam c. »

Et verborum et factorum examinandus est scorpus. Quod hic quoque est faciendum. Jehu enim, cum

vellet nullum effugere cædem, illis verbis usus est, ut omnes confidenter accederent. Ne autem ullus ex Dei sacerdotibus esset pœnæ socius, quasi festo indignos expelli jussit : atque ita illos solos omnes confodit. Baalis quoque statuam combussit, et nemora excidit, et ab aliis idolis liberavit omnem terram **533** Israel. Juvencas autem aureas perpetuo coluit. Baalim autem appellavit sanum Baalis. ἤλευθέρωσε. Τὰς δὲ γε χρυσᾶς δαμάλεις σέβων διατετέλεκε ²¹. Βααλεῖμ δὲ τὸν τοῦ Βάαλ σηκὸν προσήγούρυσεν.

INTERR. XXXV.

Quam ob causam suos etiam nepotes sustulit Gotholia ?

Ut impia et tyrannica, voluit omne genus Davidis tanquam pium radicitus excindere : ut arrepto imperio populum suam doceret impietatem. Sed qui omnia sapienter regit Dominus, rursus effecit ut regiæ tribui admisceretur sacerdotalis : et Jodæ apertissimus sacerdos duceret uxorem Josabee, filiam Jorami, ut conservaretur scintilla regii seminis. Hæc enim videns perimi genus regium, suffurata est et occultavit fratris filium Joasum : et perpetuo intus in templo eum aluit. Et sex quidem annos tenuit regni administrationem execranda Gotholia : anno autem septimo sapientissimus pontifex regnum reduxit ad genus regium.

INTERR. XXXVI.

Quosnam vocat prope currentes d ?

Eos qui regem antecederent : Chorri vero et razim, hastiferos et scutiferos. Hos cum divisisset trifariam, alios quidem jussit custodire domum regis, alios autem aditum divini templi, alios autem aliam portam.

INTERR. XXXVII.

Quid sibi vult : « Custodite custodiam domus messæ » ?

534 Illud messæ cæteri dixerunt interpretes a corruptione, hoc est, cum omni cautione, ut nullum detrimentum in domo divina accidat. Illud autem : « Duæ manus vobis †, » hoc est, estis integri et sani, ac sufficientes ad custodiendam domum Dei et domum regis. Jussit autem Levitas ferre gladios, et regem custodire. Illud autem : « Ingrediens in saderoth morietur ‡, » liber Paralipomenon * sic

^d IV Reg. xi, 4. * ibid. 6. † ibid. 7. ‡ ibid. 8.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIIENSIS.

²¹ cat. p. 877. ἵνα δὲ μηδεὶς τ. θ. ἱερ. μεταλάβῃ, etc. ²² cod. α ἐκείνους om. ²³ cat. p. 878 διετέλεσε. ²⁴ cod. α ἀνήρει. ²⁵ cat. p. 879. τρέφουσα. ²⁶ cod. α ἔτει om. ²⁷ cat. p. 882. τοῦ οἴκου Μεσίας, sicque deinceps. ²⁸ cod. α ἐκέλευσεν δὲ καὶ τοὺς Λευ.

NOTÆ

(24) *Παρατρέχοντας*. Vid supra, p. 492, quæst. 46.

(25) *Μεσσαῖ*. Drusius et Bosius l. c. Nostro trihunt lectionem *μεσσαῖ*. Nomen illud omiserunt οι υ.

(26) *Οι — εἰρήκασι*. Montf. l. c. p. 373, scholion quoddam e cod. Coisl. attulit, ex quo colligitur, nec hanc nec illam interpretationem in Hebræo inventam fuisse. Verba ultima hujus scholii, ἐν

Ἰηοῦ μηδένα διαφυγεῖν βουλέμενος τὴν σφαγὴν, ἐκείνοις ἐχρήσατο τοῖς λόγοις, ἵνα θαρρήσαντες, πάντες παρατένονται. Ἴνα δὲ μή τις τῶν θείων ἱερέων μεταλάβῃ ²¹ τῆς τιμωρίας, ὡς ἀναξίους ὄντων τῆς ἑορτῆς ἐξελασθῆναι προσείραξεν· εἶθ' οὕτω μόνους ἐκείνους ²² κατηκόντισεν ἅπαντας. Καὶ τοῦ Βάαλ δὲ τὴν στήλην ἐνέπρησε, καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκαψε, καὶ τῶν ἄλλων εἰδώλων πᾶσαν τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ διατετέλεκε ²³. Βααλεῖμ δὲ τὸν τοῦ Βάαλ σηκὸν προσήγούρυσεν.

ΕΡΩΤ. ΑΕ'.

Τίνος χάριν ἡ Γοθολία καὶ τοὺς ἐκτόνους ἀνείλεν ²⁴ ;

Ὡς δυσσεβῆς καὶ τυραννικῆ, ἅπαν τοῦ Δαβὶδ τὸ γένος, ὡς εὐσεβῆς, ἐκκόψαι πρόβρίζον ἠβουλήθη· ἵνα ἐπειλημμένη τῆς δυναστείας ἐκπαιδεύσῃ τὸν λαὸν τὴν οἰκείαν ἀσέβειαν. Ἄλλ' ὁ πάντα σοφῶς ἰθύνων Δεσπότης παρεσκεύασεν αὐθις τῇ βασιλικῇ τὴν ἱερατικὴν μιγῆναι φυλὴν, καὶ τὸν Ἰωδαῖ τὸν σοφώτατον ἱερέα γῆμαι τὴν Ἰωσαβὲ τοῦ Ἰωραμ τὴν θυγατέρα, ἵνα φυλαχθῇ τοῦ βασιλικοῦ σπέρματος ὁ σπινθήρ. Αὕτη γὰρ ὄρῳσα τὸ βασιλικὸν ἀναιρούμενον γένος, καὶ ἐκλεψε καὶ ἔκρυψε τὸν ἀδελφιδούον Ἰωῶς, καὶ διετέλεσεν ἔνδον ἐν τῷ ναῷ διατρέφουσα ²⁵, καὶ ἐξ μὲν ἔτη κατέσχε διέπουσα τὴν βασιλείαν ἡ μιαιρωτάτη Γοθολία· τῷ ἑβδόμῳ δὲ ἔτει ²⁶ ὁ πάνσοφος ἀρχιερεὺς τὴν βασιλείαν εἰς τὸ βασιλικὸν ἐπανήγαγε γένος.

ΕΡΩΤ. ΑΓ'.

Παρατρέχοντας (24) τίνας καλεῖ ;

Τοὺς ἡγουμένους τοῦ βασιλείως· *Χορρί* δὲ καὶ *Ρασεῖμ* ἀσπίδηφόρους καὶ δορυφόρους. Τοῦτους τριχῇ διελῶν, τοὺς μὲν ἐκέλευσε φυλάσσειν τοῦ βασιλείως τὸν οἶκον, τοὺς δὲ τὴν εἰσοδὸν τοῦ θείου ναοῦ, τοὺς δὲ τὴν πύλην τὴν ἐτέραν.

ΕΡΩΤ. ΑΖ'.

Τι σημαίνει τὸ « Φυλάξατε τὴν φυλακὴν τοῦ οἴκου (25) μεσσαῖ ²⁷ ; »

Τὸ *μεσσαῖ* οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ ἀπὸ διαφορᾶς εἰρήκασι (26), τουτέστι μετὰ πάσης φυλακῆς, ὥστε μηδεμίαν γίνεσθαι βλάβην ἐν τῷ οἴκῳ τῷ θείῳ. Τὸ δὲ, « Δύο χεῖρες ὑμῖν (27), » ἀντὶ τοῦ, ἀρτιοί ἐστε καὶ ὕγιαι, καὶ ἱκανοὶ φυλάξαι καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν τοῦ βασιλείως. Ἐκέλευσε δὲ τοὺς Λευίτας ²⁸ μαχαιροφόρους εἶναι, καὶ τὸν βασιλέα φρουρεῖν. Τὸ δὲ, « Εἰσερχόμενος εἰς τὰ σαδερῶθ (28) ἀποθανεῖ-

δὲ τῷ Ἑβραῖῳ ἀμμελέχ, in mendo cubant, et ad finem præcedentis v. 5, ut puto, respiciunt.

(27) *Δύο — ὑμῖν*. Litteræ nimis inhæserunt interpretes Græci. τῆν enim l. c non manus sed partes significat.

(28) *Εἰς τὰ σαδερῶθ*. Pro τὰ in versione τῶν Ὁ legitur τὰς. Aquila et Theodotio habent πρὸς τοὺς περιβόλους.

ται, τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος οὕτως ἔχει· Ἐισπορευόμενος εἰς τὸν οἶκον³⁹ ἀποθαναίται. Ὁὕτω δὲ καὶ ὁ Ἰώσηπος (29) εἶρηκε. Τὸ δὲ, « Ἀπὸ τῆς ὠμίας τοῦ οἴκου τῆς δεξιᾶς, ἕως ὠμίας τοῦ οἴκου τῆς ἀριστερᾶς, » δηλοῖ ὡς μονοειδὲς σῆμα οἱ Λευῖται πεποιηκότες, τὰ κέρατα εἶχον συνημμένα τῷ οἴκῳ, καὶ ἐν μέσῳ δὲ ὄντα τὸν βασιλεῖα ἀφρούρου, ὁ δὲ στρατὸς ὀπλοφόρων⁴⁰ ἔξω εἰστέθει, τοὺς εἰσεῖναι περωμένους ἐπέχων.

ΕΡΩΤ. ΑΗ' 41.

Τί ἐστίν· « Ἐδωκεν⁴² ἐπ' αὐτὸν τὸ ἀγίασμα (30) καὶ τὸ μαρτύριον; »

Ἡ βίβλος τῶν Παραλειπομένων οὕτως ἔχει· « Ἐδωκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ βασιλεῖον, καὶ τὸ μαρτύριον· καὶ ἐβασίλευσαν αὐτὸν, καὶ ἔχρισαν αὐτὸν Ἰωδαὲ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ εἶπον, Ζήτω ὁ βασιλεὺς. » Ὡς εἶναι^B δὴλον, ὅτι τὸ μὲν ἀγίασμα χρίσμα⁴³ ἐκάλεσε· μαρτύριον δὲ τὸν βασιλικὸν στέφανον, ὡς τῆς βασιλείας ἐπλωτικόν (31)· σύνδεσμον δὲ τὴν τυραννίδα εἰώθασι νομαζέειν (32). Τοιαύτη δὲ ἦν τῆς Γοθολίας ἡ πονηρία, ὅτι τὸν ἔχγονον βεβασίλευκὸτα θεασαμένη, καὶ τὴν ἐσθῆτα διέβρηξε, καὶ ἐδόθησε· Ἐξυμνησμός, σύνδεσμος. Ἄλλὰ καὶ τοῖς ἑκατοντάρχοις ἐκέλευσεν ὁ σοφώτατος Ἰερὺς· Ἐξω τῶν ἱερῶν ἀνελεῖν αὐτὴν περιβάλλον. Κάνταυθα δὲ ἡ μὲν τῶν Βασιλείων βίβλος, ἐξωθεν τῶν σαδερῶθ, ἔχει, τῶν δὲ Παραλειπομένων, ἐκτὸς τοῦ οἴκου. »

ΕΡΩΤ. ΛΘ' 44.

Πῶς νοητέον τὸ· « Διέθετο Ἰωδαὲ ὁ Ἰερὺς διαθήκην ἀναμέσον Κυρίου⁴⁴, καὶ ἀναμέσον τοῦ λαοῦ, τοῦ εἶναι εἰς λαὸν Κυρίου⁴⁵; »

Τῆς διαθήκης πανταχοῦ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ συνηχῆσαν· εἰρήκασιν. Τέθεικε, φησὶ, καὶ ὄρους καὶ νόμους, καὶ τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ λαῷ, ὥστε μόνῃ τῷ Κυρίῳ δουλεύειν, καὶ κατὰ τοὺς αὐτοῦ πολιτεύεσθαι νόμους. Ὅσον δὲ ὀνίνησι διδάσκαλος εὐσεβῆς, καὶ ἡ ἱστορία ἐδάσκει· Ἐποίησε γάρ, φησὶ, Ἰωδὰς τὸ εὐθὲς ἐκῶπιν Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας, ἃς ἐφώτισεν αὐτὸν Ἰωδαὲ ὁ Ἰερὺς. Τὸ δὲ ἀτελὲς καὶ τοῦδὲ τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ λαοῦ, ὁ ἱστοριογράφος ἐδίδαξεν. Ἐπήγαγε γάρ· Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν οὐκ ἀπέστησαν (33)· Ἐπὶ ὁ λαὸς ἐθυσάζον καὶ ἐθυμῶν ἐν τοῖς μετεώροις. Ὅμαι δὲ νῦν μὴ τῶν ψευδωνύμων αὐ-

effert : « Ingrediens autem domum morietur^h. » Sic etiam dixit Josephus. Illud autem : « A latere dextro ædis usque ad latus ædis sinistrum^l, » significat quod Levitæ, lunatam figuram facientes, habuerint cornua ædi conjuncta, et regem qui erat in medio custodierint : exercitus autem armatorum stabat foris, arcens eos qui conabantur ingredi.

INTERR. XXXVIII.

Quid est : « Dedit super eum sanctificationem et testimonium i ? »

Liber Paralipomenon sic habet : « Et dedit super eum insigne regale, et testimonium : et constituerunt eum regem, et unxerunt eum Jodæ et filii ejus, et dixerunt, Vivat rex^h. » 535 Quo fit perspicuum quod sanctificationem vocavit unguentum, seu chrisma : testimonium autem coronam regiam, ut quæ significaret regnum. Colligationem autem elebant vocare tyrannidem. Gotholiam autem tanta erat nequitia, ut nepotem suum regnare conspiciat, vestem sciderit et exclamarit : « Colligatio, colligatio^l. » Sed et centurionibus jussit sapientissimus sacerdos, ut eam « extra sacra septa necarent^m. » Et licet quidem Liber Regum habet « extra saderoth » Liber autem Paralipomenonⁿ, « extra ædem. »

INTERR. XXXIX.

Quomodo est intelligendum illud : « Fecit Jodæ sacerdos testamentum inter Dominum, et inter populum, ut esset populus Domini^o? »

Testamentum ubique alii interpretes dixerunt pactum, seu foedus. Posuit, inquit, decreta et leges regi et populo, ut soli Domino servirent, et ex ejus legibus vitam instituerent. Quantum autem juvet pius doctor, ipsa historia docet : « Fecit enim, inquit, Joas rectum coram Domino omnibus diebus quibus illuminavit eum Jodæ sacerdos^r. » Imperfectionem autem et regis hujus et populi docuit historiographus. Subjunxit enim : « Cæterum ab excelsis non discesserunt : adhuc sacrificabat et adolebat populus in excelsis locis^q. » Existimo autem, hoc loco non reprehendi in eis

^h II Paral. xiiii, 7. ⁱ IV Reg. xi, 11. ^l ibid. 12. ^h II Paral. xiiii, 11. ^l IV Reg. xi, 14. ^m ibid. 15. ⁿ II Paral. xiiii, 14. ^o IV Reg. xi, 17. ^p IV Reg. xii, 2. ^q ibid. 3.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

³⁹ cod. a καὶ ὁ εἰσπορ. εἰς τ. οἶκον. ⁴⁰ cat. ὀπλοφορῶν. ⁴¹ Qu. 38, tres habet partes. 1) Initium usque ad δηλωτικὸν p. 535, exstat in cat. p. 882. ad cap. xi, 12. 2) σύνδεσμον — σύνδ. σύνδεσμος vid. ib. p. 885, ad vers. 13, 14. 3) ἀλλὰ καὶ et rel. vid. ib. ad vers. 15, 16. ⁴² cod. a ἔδωκεν αὐτόν. ⁴³ cod. a τὸ χρίσμα. ⁴⁴ Qu. 39 initium usque ad πολιτ. νόμους exstat in cat. p. 884, ad cap. i, 17. Reliqua vid. ib. p. 885, ad cap. 12, 1-3. ⁴⁵ post Κυρίου, cod. a habet καὶ ἀναμέσον τοῦ βασιλέως καὶ ἀναμέσον τοῦ λαοῦ. ⁴⁶ cod. a εἰς λαὸν τῷ Κυρίῳ.

NOTÆ.

(29) Ἰώσ. Ant. Jud. l. ix, c. 7.

(30) Τὸ ἀγίασμα. Hanc lectionem habet ed. Compl. sed in cod. Vatic. leg. νεζέρ, in Alex. ξζερ. A nostra lectione parum recedit Synim., qui vertit τὸ ἅγιον. Nullus tamen interpretum Græcorum, quorum h. l. magnus est dissensus, verum vocis ἅγιον

significatum assecutus est. Nihil aliud enim h. l. quam coronam regiam denotare potest, sicque II Paral. xiiii, 11, bene vertitur τὸ βασιλεῖον.

(31) Ὁς δηλωτικόν. De sensu vocis prioris jam dictum est. Posteriorem de libro legis intelligendam esse puto, pro recepta vocis ΠΠΥ in V. T. significatione.

(32) Σύνδεσμον — ὀνομάζειν. Vid. supra pag. 491.

(33) Οὐκ ἀπέστησαν. Ita habet ed. Compl. Rectio est, ὃ μετεστᾶθησαν.

cultum falsorum deorum, sed quæ præter legem A τοῖς θεῶν ἐπιμέμφεσθαι λατρείαν, ἀλλὰ τὰς παρὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ἔξω τοῦ Θεοῦ νεῶν ὡς γεγενημένας θυσίας.

536 * INTERR. XL.

Quid est : « Pecunia pretii æstimationis viri, pecunia pretii æstimationis animæ ? »

Horum sensum, Deuteronomium interpretantes, ostendimus. Sanxit enim Dominus, quot siclos dare oporteat eos qui promittunt pro se pretium offerre Deo Servatori. Rex Joas ergo jussit ut omnem pecuniam quæ offerebatur sacerdotes acciperent, et ipsi congruentem templi curam gererent. Hoc enim dicit : « Ipsi confirmabunt bedec domus Domini, ad omnia quæ inventa fuerint ibi ». Bedec autem vocat, corruptorum lapidum aut lignorum instauracionem. Liber autem Paralipomenon, pro « facere bedec, » dicit, « instaurare domum Domini; » et rursus : « Ad curandam et instaurandam domum Domini. »

INTERR. XLI.

Quid est : « Et pœnituit Dominum, et misertus est eorum propter fœdus suum cum Abrahamo, Isaac et Jacobo ? »

Joachaz filius Jehu, rex decem tribuum, declinans ad impietatem, habuit populum socium et participem cultus idolorum. Deus ergo de eis pœnas sumens, eos tradidit Azaeli, quem regem Syriæ creans Elisa ille magnus plurimas effudit lacrymas, 537 ut prævidens exitum quod erat allaturus decem tribuum. Ita enim eos consumpsit, ut soli equites quinquaginta superessent illis, et currus decem, peditum vero decem millia. Habuerant autem sæpe plus quam decies centena millia. Sed eorum rursus misertus est Deus, et eis proprias reddidit civitates. Hanc auctor libri vocavit pœnitentiam, hoc est, mutationem a rebus adversis ad secundas.

INTERR. XLII.

Quamnam ob causam moriturus propheta Joachazo filio Joas, per arcum et sagittam futuram significavit victoriam ?

Non tam credebant verbis quam iis quæ per facta fiebant prædictionibus. Idcirco et arcum intendere, et illi sagittam applicare jussit. Arbitratus

* IV Reg. xii, 4. * ibid. 5. † II Paral. xxiv, 12. † IV Reg. xiii, 23. † ibid. 15 seqq.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴⁷ cat. p. 885. et cod. a ἔξω τοῦ θεοῦ νεῶν. ⁴⁸ cod. a ὑπὲρ αὐτῶν. ⁴⁹ cat. et cod. a. θεραπ. τοῦ θεοῦ νεῶν. ⁵⁰ cod. ποιῆσαι τὸ om. ⁵¹ cod. a τὴν πρὸς Ἀβρ. ⁵² cat. p. 892. ποιεῖν. cod. a ἐποίησεν. Deinde cat. δώδεκα. ⁵³ cod. a ἄρματα δώδεκα. ⁵⁴ cod. a. ἔκτ. πάλ. αὐτ. ὡς φιλοκίτρμων Δεσπότης, καὶ τὰς οἰκείας, etc. ⁵⁵ Qu. 42 initium usque ad οὐ δεχομένης exstat in cat. p. 890, ad cap. xiii, 15-19. Reliqua vid. ib. p. 891, ad vers. 21. ⁵⁶ cod. a προεμήνυσεν.

NOTÆ.

(34) Ἄνδρὸς — ψυχῶν. Rec. lectio est ἀνὴρ ἀργύριον λαβὼν συντιμήσεως, omisso nomine ψυχῶν.

(35) Κραταῖωσουσι. Ita habet ed. Compl. l. c. sed in cod. Alex. leg. κρατήσωσιν, in Vatic. κρατήσουσι.

(36) Καλεῖ — θεραπ. Montf. Bosius et Drusius legerunt καλεῖται ἢ θεραπ. Fallitur Drusius qui l. c. p. 275, radici קרא significationem in-

staurandi vindicare voluit.

(37) Πῶς — Ἰακώβ. Hac ad IV Reg. xiii, 23, se referunt. Haud vana est conjectura ea, quam Montf. l. c. p. 374, et cod. Coislin. protulit. Nostrum ea quæ in Hexaplo aliisque libris veteribus v. 23 leguntur, in codice suo post v. 3 hujus capituli invenisse.

(38) Ἰωάχας. In textu Hebr. et vers. Græca Joas.

EPŌT. M'.

Τι ἔστι : « Ἀργύριον συντιμήσεως ἀνδρὸς, ἀργύριον συντιμήσεως ψυχῶν (34); »

Τούτων τὸν νοῦν ἐν Δευτερονόμιον ἐρμηνεύοντες δεδηλώκαμεν. Προσέταξε γὰρ ὁ Δεσπότης τοὺς ὑπαικουμένους τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ⁴⁸ τιμὴν προσφέρειν τῷ Σωτῆρι Θεῷ πόσους σίκλους προσήκει δίδοιαι. Ἐκέλευσε τοίνυν ὁ βασιλεὺς Ἰωά; ἅπαν τὸ προσφερόμενον ἀργύριον τοὺς ἱερέας κομίσασθαι, καὶ αὐτοὺς ποιεῖσθαι τὴν προσήκουσαν θεραπείαν τοῦ νεῶν ⁴⁹. Τοῦτο γὰρ λέγει, « Αὐτοὶ κραταῖωσουσι (35) τὸ βεδέκ οἴκον Κυρίου, εἰς πάντα οὐ ἔαν εὐρεθῆ ἔκεῖ. » Βεδέκ δὲ καλεῖ τῶν ἐφθαρμένων ξύλων ἢ λίθων τὴν θεραπείαν (36). Ἡ δὲ τῶν Παραλειπομένων βίβλος ἀντι τοῦ « ποιῆσαι τὸ ⁵⁰ βεδέκ, » ἐπισκευάσαι τὸν οἶκον Κυρίου, λέγει, καὶ πάλιν, « τοῦ θεραπεύσαι τὸν οἶκον Κυρίου. »

EPŌT. MA'.

Πῶς ροητέον · Καὶ μετεμελήθη Κύριος, καὶ ἔκτειρεν αὐτοὺς διὰ τὴν διαθήκην αὐτοῦ πρὸς Ἀβραάμ ⁵¹, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ (37);

Ἰωάχας ὁ τοῦ Ἰησοῦ υἱός, ὁ τῶν δέκα φυλῶν βασιλεὺς, εἰς ἀσέβειαν ἀποκλίνας, κοινῶν ἔσχε τὸν λαὸν τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας. Αἰκίας τοίνυν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰσπραττόμενος, τῷ Ἀζαήλ παρέδωκεν ἐν χειροτονῶν βασιλεῖα Συρίας Ἐλισσαῖος ὁ μέγας πλείστα ἐξέχεε δάκρυα · ἄτε δὴ προβλέπων τὸν θάνατον, ἐν ἔμελλεν ποιήσων ⁵² ταῖς δέκα φυλῶν. Οὕτω γὰρ αὐτοὺς ἀνήλωσεν, ὡς ἱππεῖς μὲν αὐτοὺς ὑπολειφθῆναι πενήτηκοντα, ἄρματα δὲ δέκα ⁵³, πεζοὺς δὲ μυριοῦς. Πλείους δὲ πολλάκις τῶν ἑκατὸν ἐσχήκασιν μυριάδων. Ἄλλ' ἔκτειρε πάλιν αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ τὰς οἰκείας ⁵⁴ αὐτοῖς ἀποδέδωκε πόλεις. Ταύτην ἐκάλεσεν ὁ συγγραφεὺς μεταμέλειαν, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς δυσκληρίας εἰς εὐκληρίαν μεταβολήν.

EPŌT. MB'.

Τι δήποτε μέλλων τελευτῆν ὁ προφήτης Ἰωάχας (38) τῷ τοῦ Ἰωᾶς διὰ τὸς του καὶ βέλους τὴν ἐσομένην ἐμήνυσεν ⁵⁵ ἡκίην;

Οὐχ οὕτως ἐπίστευεν τοῖς λόγοις, ὡς ταῖς δι' ἔργων προρῆσεν. Οὐ δὴ χάριν καὶ τόξον τεῖναι ἐκέλευσε, καὶ προσαρμόσαι τούτῳ τὸ βέλος. Ὑπολαβὼν δὲ ὡς

κνώματος ἢ ἀφήσει πολλά, ἐφη τοῦ πρώτου παμ-
φθόντος, « Βέλος σωτηρίας Κυρίου, καὶ βέλος σωτη-
ρίας ἐν Ἰσραὴλ (39), καὶ πατάξεις τὴν Συρίαν ἐν
Ἄρξιν ἕως συντελείας. » Ἐπειδὴ δὲ τρία μόνον ἐξ-
έπεμψεν, ἤχθησθη λίαν ὁ προφήτης, ὡς τρις τῆς Συ-
ρίας μόνον ἤττωμένης, καὶ πανωλεθρίαν οὐ δεχομέ-
νης. Ὁ δὲ προφήτης καὶ τελευτήσας τὸν νεκρὸν
ἀνέστησε τὸν πελάσαντα· ἵνα καὶ τοῦτο μαρτυρῇ τὸ
θεῖον, ὡς διπλασίαν τοῦ διδασκάλου τὴν χάριν ἐδέ-
ξατο.

EPQT. MI'.

Πι δηλοῖ ἡ παραβολὴ τοῦ ἄκαν, καὶ τῆς κέδρου ;
Ὁ Ἀμεσσίας τῶν Ἰδουμαίων πολέμου νόμου κρα-
τήσας, ἤλπισε καὶ τὰς δέκα νικήσειν φυλάς, καὶ τὸν
ἐκείνων εἰς μάχην προύκαλέσατο βασιλέα. Ἐκείνος
ἔδ' ἀντεδήλωσεν, ὡς ὁ ἄκαν τῇ κέδρῳ δεδήλωκε κατε-
γγυῆσαι τῷ παιδί τὴν θυγατέρα. Τῶν δὲ περὶ τοῦ
γάμου γινομένων λόγων, τὰ θηρία διεληθόντα συνεπά-
τησε τὸν ἄκαν καὶ διέφθειρε. Διὰ δὲ τούτων τῶν λό-
γων ἀπέκασεν ἑαυτὸν μὲν τῇ κέδρῳ, τὸν δὲ Ἰδου-
μασίαν τῷ ἄκαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἐξῆς· « Πα-
τάξας γὰρ, φησὶν, ἐπάταξας τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ
ἐκῆρέ σε ἡ καρδία σου ἡ βαρεῖα (40) ἢ ἐνδοξάσθη-
τι, ἐνδοξάσθητι ἐν τῷ οἴκῳ σου. Καὶ ἵνα τι ἐρίξεις ἐν
κακίᾳ ; Καὶ πεσῇ σὺ, καὶ ὁ Ἰούδας μετὰ σοῦ. » Ἀυτῇ
ἔῃ ἡ παραίνεσις ἀλαζονικῆ μὲν, συμφέρουσα δὲ· καὶ
τὸ τέλος ἐδίδαξε ἢ. Μὴ πεισθεὶς γὰρ ὁ Ἀμεσσίας
παρτάξατο μὲν, ἠττηθεὶς ἢ δὲ καὶ δορυάλωτος γε-
νόμενος, εἰσαγαγεῖν τὸν πολέμιον εἰς τὴν πόλιν τὴν
βασιλικὴν ἠναγκάσθη ἢ. Ὁ δὲ τῶν Ἱεροσολύμων γε-
νόμενος ἐγκρατής, τετρακοσίους πήχεις τῶν περιδύ-
λων κατέλυσε, καὶ τοὺς θεοὺς θησαυροῦς, καὶ τοὺς
βασιλικούς συλήσας ἀνέστρεψεν. Ἔλαβε δὲ καὶ τοὺς
υἱοὺς τῶν συμμίξεων τῶν βδελυγμάτων (41), τουτέστι
τοὺς τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἱερέας.

EPQT. MA'.

Ποία πόλις Αἰλῶν (42) ;

Ἦν νῦν ὀνομάζουσαν Αἰλῶν. Καίτιαι δὲ ἐν τῷ στό-
ματι τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου, ὃν Ἐρυθρὸν προσαγο-
ρεύουσι θάλασσαν.

EPQT. ME'.

Τὴν ταῖς Βασιλείαις ἐγκαιμένην προφητείαν ἢ
τοῦ Ἰωάνου οὐχ εὑρομεν ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωάνου.

Τὰ κατὰ τὴν Νινευὴ ἐν ἐκείνῃ μόνον συνέγραψε ἢ.

ἢ IV Reg. xiii, 17. ἢ ibid. 21. ἢ IV Reg. xiv, 9. ἢ ibid. 10. ἢ ibid. 22. ἢ ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

ἢ cod. α αὐτόματος. ἢ cod. α μὲν et δὲ om. ἢ cat. p. 894 et cod. α post βαρεῖα ita : ἐνδοξάσθητι,
καθήμενος ἐν τῷ οἴκῳ σου. ἢ cat. ὡς τὸ τέλος ἐδείξε. ἢ ἠττήθη. ἢ cat. ἠνάγκασται. ἢ cat. p. 896.
Τὴν ἐν ταῖς βασιλ. κειμένην προφ. Deinde cod. α ἐν τῷ βίβλῳ. ἢ cat. Τὰ γὰρ κατὰ τ. Νιν. ἐν ἐκ.
μῶνι συνεγ., deinde τοῦτ. χάριν οὐ συνέγραψε προφητείαν.

NOTÆ.

(39) Ἰσραὴλ. Legendum esse videtur Συρία, præeunte textu Hebr. et versione Græca.

(40) Ἡ βαρεῖα. Desid. in textu Græco l. c. Reti-
tissime se habet Drusii observatio, l. c. p. 276 :
« In Commentariis Græcis legitur, ἡ καρδία σου ἡ
βαρεῖα, ἐνδοξάσθητι. Sunt autem duæ interpreta-
tiones vocis καρδία quæ bene ita redditur ἐνδοξά-
σθητι· sed qui olim veritū ἡ βαρεῖα, cum puncta
deessent, legit καρδία aliis vocalibus. » Glossema ita-

A autem fore, ut sua sponte multas jaceret, prima
emissa dixit : « Sagitta salutis Domino, et sagitta
salutis in Israel, et percuties Syriam in Aplem us-
que ad consummationem ». Postquam autem tres
solum emisit, valde succensus est propheta, quod
Syria ter solum esset vincenda, nec penitus vastan-
da. Propheta autem etiam mortuus mortuum
suscitavit, qui ei appropinquaret : ut hoc etiam
miraculum testaretur, cum accepisse duplicem ma-
gistri gratiam.

INTERR. XLIII.

Quid significat parabola cardui et cedri ?

Amessias, jure belli superatis Idumæis, speravit
se etiam superaturum decem tribus : et illorum
538 regem provocavit ad prælium. Ille autem
contra exposuit, quod carduus cedro significaverit,
ut filiam suam filio ejus desponderet. Cum autem
loquerentur de nuptiis, transeuntes bestiarum concu-
carunt et corruerunt carduum. Per hæc autem
verba se quidem assimilavit cedro, Amessiam au-
tem carduo. Hoc enim significant ea quæ deinceps
sequuntur : « Percuties enim, inquit, percussisti
Idumæam, et te extulit cor tuum : gloriari, glo-
riari sedens in domo tua. Et cur litigas in impro-
biate ? et cades tu, et Juda tecum ». Hæc autem
admonitio erat quidem arrogans, sed conducibilis,
ut finis ostendit. Non persuasus enim Amessias
aciem instruxit : superatus autem et abductus ca-
ptivus, coactus fuit introducere hostem in urbem
regiam. Potitus vero ille Hierosolymis, diruit qua-
dringentos cubitos murorum civitatis, et Dei et
regis raptis thesauris est reversus. Accepit autem
filios quoque commistionum abominationum, nempe
sacerdotes deorum qui falso nominantur.

INTERR. XLIV.

Quænam civitas est Aila ?

539 Quæ nunc nominatur Aila. Sita est au-
tem in ostio sinus Arabici, quem vocant mare
Rubrum.

INTERR. XLV.

Prophetiam Jonæ, quæ est in libris Regum ἢ, non
invenimus in libro Jonæ.

Ea sola scripsit in eo, quæ facta sunt in civitate

Ninive : ea de causa prophetiam alteram illis non immiscuit. Α τούτου χάριν ἑτέραν οὐ συνῆψε προφητείαν ἐξειμίσκει.

INTERR. XLVI.

Quare factus est Ozias leprosus b**?

Dilucidius de eo scripsit liber Paralipomenon c. Illud ergo interpretantes, si Deus velit, causam dicemus. Illud autem : « Sedit in domo Aphlusoth d, » reliqui verterunt *oculto*, hoc est, in thalamo a nullo conspectus. Regnum autem rexit ejus filius Joatham, atque hæc, cum regnarit Ozia quinquaginta et duos annos. Cumque decessisset pater, ipse fuit hæres regni, et populum quidem liberavit ab alia impietate, et templi Dei altam portam ædificavit. Non fuit autem laus ejus perfecta, et omni ex parte absoluta, quia non repressit idolorum cultum qui fiebat in excelsis. Achaz autem ejus filius impietatis excessu aliorum obscuravit impietatem.

INTERR. XLVII.

Quomodo est intelligendum illud : « Traduxit filios suos per ignem o? »

Josephus quidem dixit ipsum unum ex filiis suis obtulisse holocaustum Baali. Ego autem existimo, id quod dicitur, tacite significare genus erroris, quod ad nos usque pervenit. 540 Vidi enim in aliquibus civitatibus semel in anno accendi rogos in plateis, et trans eos saltare aliquos, non solum pueros, sed etiam viros : infantes autem per flammam ferri a matribus. Videbatur autem istud quædam esse expiatio et purgatio. Existimo autem hoc quoque fuisse Achasi peccatum.

INTERR. XLVIII.

Cuinam jussit Achaz ædificari aram in templo Dei i?

Non opinor ipsum exstruxisse Deo universorum, sed alicui ex iis qui falso nominantur dii. Hoc enim innuit Paralipomenon. Sic autem dicit : « Et amplius recessit Achaz a Domino. Et dixit rex Achaz, Quæram deos Damasci, qui me verberant. Et dixit, Dii regis Syriæ ipsi confortant eos. Ipsi ergo sacrificabo, et me defendent. Et ipsi facti sunt illi scandalum, et omni Israël e. » Hoc etiam significant ea quæ deinceps sequuntur : « Et abduxit Achaz

b** IV Reg. xv, 5. c II Paral. xxvi, 19. d IV Reg. xv, 5. e IV Reg. xvi, 5. f ibid. 11. g II Paral. xxviii, 22, 23.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁶⁶ cat. p. 897. οἱ ἄλλοι. ⁶⁶ cat. ὑπὸ μηδενός. ⁶⁷ cat. et cod. α ὁ υἱὸς αὐτοῦ. ⁶⁸ cat. τῆς ἀσεβείας. ⁶⁹ cat. p. 902. καὶ τὴν αὐτοῦ υἱὸν ὠλοκαύτωσε τῷ Βάαλ. ⁷⁰ cat. ἔθος. ⁷¹ cat. ἐν ταῖς πόλεσιν. ⁷² cod. α πλατείας πολλὰς ἀναπτομένας πυρᾶς. ⁷³ cod. α, ἀποτροπ. τῆς. ⁷⁴ cod. α ταύτην — κατηγορίαν om. ⁷⁵ Qu. 48 quinque habet partes. 1.) Initium usque adποίησιν αὐτοῦ, p. 541, exstat in cat. p. 905, ad cap. xvi, 10, n. 2.) ἀτίκα — ἔθ. τόπω vid. ib., ad vers. 12-14. 3.) ὅτι — λουτήρα vid. lib. p. 905, ad vers. 15-17. 4.) ἐτόλμησε — κατώκει vid. ib. p. 906, ad vers. 18. 5.) μαναὰ et reliqua vid. ib. p. 905, ad cap. xvii, 5. ⁷⁶ cod. α προσέταξεν. ⁷⁷ cod. α αὐτόν. ⁷⁸ cod. α τοῦ ἀποστήναι Κυρίου.

NOTÆ.

(45) Ἐν οἴκῳ Ἀφρουσῶθ. Codex regius quo Montf. usus est, habuit Ἰαφρουσῶθ.

(44) Τοὺς υἱούς. Rec. lectio est τὴν υἱόν.

(45) Ἰώσ. Ant. Jud. l. ix, c. 9.

(46) Ζητήσω. Ita habet editio Compl. Rec. lectio l. c. est ἐκζητήσω.

EPOT. MΓ'.

Διατί Ὀζίας ὁ βασιλεὺς ἐλεπρώθη :

Σαφέστερον τὰ κατὰ τοῦτον ἢ τῶν Παραλειπομένων ἐδίδαξε βίβλος. Ἐκείνην τοῖνον ἐρμηγεύοντες, σὺν Θεῷ φάναι, τὴν αἰτίαν ἐροῦμεν. Τὸ δὲ, « Ἐκάθητο ἐν οἴκῳ Ἀφρουσῶθ (45), » κρυφαίως οἱ λοιποὶ ⁶⁶ ἐκοδῶκασι· τουτέστιν, ἔνδον ἐν θαλάμῳ ὑπ' οὐδενός ⁶⁶ ὁρώμενος. Ἰθὺνε δὲ τὴν βασιλείαν Ἰωαθάμ ὁ τούτου υἱός ⁶⁷· καὶ ταῦτα δύο καὶ πενήκοντα τοῦ Ὀζίου βασιλεύσαντος ἔτη. Καὶ τοῦ πατρὸς δὲ τελευτήσαντος, αὐτὸς τῆς βασιλείας ἐγένετο κληρονόμος, καὶ τῆς μὲν ἄλλης ἀσεβείας τὸν λαὸν ἠλευθέρωσε, καὶ τοῦ θεοῦ νεώ τὴν πύλην τὴν ὑψηλὴν ὑποδόμησε. Τελείαν δὲ οὐκ εἶχε τὴν εὐφημίαν· τὴν γὰρ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς λατρείαν οὐκ ἔπαυσεν. Ἀχαζ δὲ ὁ τούτου υἱὸς τῆς δυσσεβείας ⁶⁸ ὑπερβολῇ τῶν ἄλλων ἀπέκρυψε τὴν ἀσεβείαν.

EPOT. MZ'

Πῶς ροητέον τὸ, « Διήγε τοὺς υἱούς (44) αὐτοῦ ἐν πυρῇ ; »

Ὁ μὲν Ἰώσηπος (45) ἐφη, καὶ τὸν ἕνα αὐτῶν τῶν υἱῶν ὠλοκαύτωσε τῷ Βάαλ ⁶⁹. Ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ μέγιστον ἡμῶν φθάσαν τῆς πλάνης εἶδος ⁷⁰ τὸν λόγον αἰνίττεσθαι. Εἶδον γὰρ ἐν τισὶ πόλεσιν ἀπαξ τοῦ ἔτους ἐν ταῖς πλατείαις ⁷¹ ἀπτομένας πυρᾶς ⁷², καὶ ταύτας τινὰς ὑπεραλλομένους, καὶ πηδῶντας, οὐ μόνον παιδάς, ἀλλὰ καὶ ἀνδράς· τὰ δὲ γὰρ βρέφη παρὰ τῶν μητέρων παραφερόμενα διὰ τῆς φλογός. Ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀποτροπισμὸς εἶναι ⁷³ καὶ κάθαρσις. Ταύτην οἶμαι καὶ τοῦ Ἀχαζ γεγενῆσθαι τὴν κατηγορίαν ⁷⁴.

EPOT. MH' 18.

Τίνι τὸ θυσιαστήριον ἐπέταξεν ⁷⁶ ὁ Ἀχαζ οἰκοδομηθῆναι ἐν τῷ βελῳ νεῷ ;

Οὐκ οἶμαι αὐτὸν ⁷⁷ τῷ τῶν ἄλλων κατασκευαζέαι Θεῷ, ἀλλὰ τινὶ τῶν ψευδωνύμων θεῶν. Τοῦτο γὰρ ἢ τῶν Παραλειπομένων αἰνίττεται βίβλος. Λέγει δὲ οὕτως· « Καὶ προσέθηκεν Ἀχαζ ἀποστήναι ἀπὸ τοῦ Κυρίου ⁷⁸, καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀχαζ, Ζητήσω (46) τοὺς θεοὺς Δαμασκού τοὺς τύποντάς με· καὶ εἶπεν, ὅτι Θεοὶ βασιλέως Συρίας· κατασχύουσιν αὐτούς. Τοῖνον θύσω αὐτοῖς, καὶ ἀντιλήψονταί μου. Καὶ ἐγένοντο αὐτῷ αὐτοὶ εἰς σκόλον, καὶ παντὶ Ἰσραήλ. » Καὶ τὰ

ἐξῆς δὲ τοῦτο ἐγίλοι· Ἐ Καὶ ἀπέστησεν Ἄχαζ τὰ σκευή A
οἴκου Κυρίου, καὶ κατέκοψεν αὐτὰ, καὶ ἀπέκλεισε τὰς
θύρας οἴκου Κυρίου, καὶ ἐποίησεν ἐαυτῷ θυσιαστή-
ριον ἐν πάσῃ γωνίᾳ Ἱερουσαλὴμ ⁷⁹. Ὡς ταῦτα καὶ τού-
τοις ἀκόλουθα ⁸⁰ διεπράττετο ⁸¹. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῶν
Βασιλειῶν βίβλος τοῦτο σημαίνει. Ἐπορεύθη γάρ,
φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ ἐπὶ συνάντησιν τῷ Θε-
γλαθφαλασάρ βασιλεῖ Ἀσσυρίων εἰς Δαμασκόν· καὶ
εἶδε τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐν Δαμασκῷ, καὶ ἀπέστειλεν
ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ πρὸς Οὐρίαν τὸν ἱερέα τὸ μέτρον,
καὶ τὴν ὁμοίωσιν (47), καὶ τὸν ῥυθμὸν αὐτοῦ κατὰ
(48) πᾶσαν ποίησιν αὐτοῦ. Ὡς αὐτίκα γοῦν καὶ τὸ
χαλκοῦν θυσιαστήριον, ὁ Σολομῶν κατεσκευάκει, με-
τέθηκε· τὸ δὲ νεοποίητον ἐν τῷ ἐκείνου ἐθήκε τόπων.
Ἵτι δὲ καὶ αἱ μεχωνῶθ βᾶσεις ἦσαν (49), τὰ ἐξῆς δι-
δάσκει. Ἐ Συνέκοψε γάρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ τὰ
συγκλείσματα τῶν μεχωνῶθ, καὶ μετήρεν ἀπ' αὐτῶν
τὸν λουτήρα. Ὡς Ἐτόλμησε δὲ καὶ ἑτέραν ἀσέβειαν.
Τῶν γάρ βασιλείων τὴν θύραν ἔνδον ἐν τῷ θείῳ ναῷ
μετέθηκε ⁸², τὴν διόδον διὰ τῶν ἱερῶν περιβόλων
ποιούμενος. Καὶ τοῦτο δὲ ἡμᾶς ἡ ἱστορία διδάσκει,
ὡς Ἀδραμέλεχ ὁ Αἰθίοψ ἐν Αἰγύπτῳ κατῴκει. Μα-
ραὰ δὲ δῶρα ἠρμήνευσαν οἱ λοιποὶ (50).

ΕΡΩΤ. ΜΘ ⁸³.

Τί ἐστίν, Ἐ Ἀπὸ πύργου φυλασσόντων, ἕως πό-
λεως ὀχυράς;

Ἐν παντὶ τόπῳ, φησὶ, βωμοὺς τοῖς δαίμοσιν ὀχο-
δόμησε, καὶ οὐ μόνον ἐν πόλει αὐτῶν καὶ κώμαις, ἀλλὰ
καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν πύργοις, ἐν οἷς ἕλιγοι τι-
νὲς εἰῶθαι φρουρεῖν. Ἐνταῦθα δὲ τὰ ὑψηλὰ τὰ τε-
μένη τῶν εἰδώλων ἐκάλεσεν. Ἐ Ὀχοδόμησαν γάρ,
φησὶν, ἑαυτοῖς ὑψηλὰ ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν αὐτῶν·
καὶ ἐστήλωσαν ἑαυτοῖς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ στήλας καὶ
ἄλση, ἐν παντὶ βουνῷ ὑψηλῷ, καὶ ὑποκάτω παντὸς
ξύλου ἀλσώδους· καὶ ἐθυμίων ἐκεῖ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς,
καθὼς τὰ ἔθνη ἃ ἀπύκτισε Κύριος ἐκ προσώπου αὐ-
τῶν. Ὡς Κοινωνοὺς δὲ οἶμαι εἰρησθαι τὴν πρὸς τὰ
ἔθνη συμφωνίαν, καὶ τοῦ· ἐξ ἐκείνων ὀρμωμένους,
καὶ διδάξαντας τῆς ἀσεβείας τοὺς νόμους. Τοῦτο γάρ
εἰνίτεται τὰ ἐξῆς· Ἐ Καὶ ἐποίησαν κοινωνοὺς (51), καὶ
ἠρξάντο (52) παροργίσαι Κύριον ⁸⁴, καὶ ἐλάτρευσαν
τοῖς εἰδώλοις, οἷς εἶπε Κύριος αὐτοῖς, Οὐ ποιήσετε
τὸ ῥῆμα τοῦτο. Ὡς Πανταχοῦ δὲ ἄλλοι οἱ λοιποὶ Ἀστα-
ροῦθ ἠρμήνευσαν. Ἀλλοὶ δὲ τοῦτο τὴν Ἀστάρτην,

⁷⁹ ἢ Paral. xxviii, 24. ⁸⁰ IV Reg. xvi, 10. ⁸¹ ibid. 17. ⁸² IV Reg. xvii, 3. ⁸³ ibid. 9. ⁸⁴ ibid. 9-11.
⁸⁵ ibid. 11, 12.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁷⁹ cod. a ἐν Ἱερουσ. ⁸⁰ cod. a τούτων ἀκόλουθα. ⁸¹ διεπράττετο om. ⁸² μετατέθεικεν. ⁸³ Qu. 49
pariter quinque constat partibus. 1.) Initium usque ad προῤῥήσεις, p. 542, exstat in cat. p. 907, ad
cap. xvii, 7-12. 2.) Ἰνα δὲ — ἐξ αὐτῶν vid. ib. p. 908, ad vers. 13-19. 3.) ὅτι δὲ — συγγεγραφὸς vid.
ib. p. 909, ad vers. 20-23. 4.) ἐδίδαξε — ἀπ' ἀρχῆς vid. ib. p. 910, ad vers. 24-34. 5.) ταῦτα et reliqua
vid. ib. p. 911, ad cap. xviii, 1-4. ⁸⁴ cou. a καὶ ἐχάραξαν τοῦ παροργίσαι Κύριον.

NOTÆ.

(47) Τὸ — ὁμοίωσιν. Rec. lectio l. c. est τὸ ὁμοίωμα
τῷ θυσιαστηρίῳ.

(48) Κατὰ. Rec. lectio est κατὰ.

(49) Ὅτι — ἦσαν. Vid. supra, p. 471.

(50) Μαρά — λοιποὶ. Teste Montf. l. c. t. I,
p. 376, vocem מְרַבִּים Aquila vertit δῶρον, Symm.

φῆρον.

(51) Καὶ ἐποίησαν κοινωνοὺς. In textu Hebr.
est מִיָּגֵר מִיָּגֵר יָצַו quæ Aquila bene vertit, καὶ
ἐποίησαν ῥήματα κακά.

(52) ἠρξάντο. Legendum esse videtur ἐχάρα-
ξαν. Hanc quoque lectionem, quæ est recepta in
Versione τῶν Ο', videmus sequi interpretem La-
tinum.

Quod autem attinet ad ista : « Fecerunt ephod et theraphim, » ephod quidem ad imitationem vestis sacerdotalis compositum erat, theraphim autem conveniebant magicis prædictionibus. Ne quispiam autem ad Israelis excusationem afferret, quod causa impietatis fuerit regni divisio, et quod procul ab Hierosolymis degerint, necessario ostendit impietatem tribus Judæ. Sic autem dixit : « Quin etiam ipse quoque Juda non servavit mandata Domini Dei sui, et ambulavit in statutis totius Israelis quæ fecerunt, et expulerunt a se Dominum. » Quod autem posteriori tempore conscriptus sit liber Regnorum ex iis quæ a prophetis quovis tempore scripta fuerant, hic etiam locus indicat : « Translatus est, inquit, Israel e terra sua ad Assyrios in hunc usque diem. » Et hoc sæpe dixit qui scripsit historiam. Docuit etiam et de iis qui nunc dicuntur Samaritani, unde migrarint, et quemadmodum coacti sint servare legem Mosaicam. Nam cum a feris consumerentur, supplicarunt ut ad se mitteretur unus ex sacerdotibus Israeliticis, ut ipse eos docens legem terræ, eos liberaret a damno quod incumbebat. Existimabant enim Deum universorum esse **543** Deum particularem. Sed tamen et misso sacerdote, et legem docente : « Et Dominum, inquit, timebant, et deos suos colebant ritu gentium. » Unde etiam eos procul inde translulit usque in hodiernum diem. Sic itaque faciebant ritu suo antiquo. Hæc cum dixisset de Samaritanis, transiit ad tribum Judæ, et Ezechiam laudavit, ut qui Deum universorum coluerit similiter atque David. Non solum enim contrivit statuas, et lucos conscidit, sed etiam excelsa sustulit, id quod ante ipsum nullus fecerat. Contrivit autem et æneum serpentem, quem magnus Moses condiderat, non ut adoraretur, sed ut salutarem præfiguraret passionem : « Ei, inquit, populus perpetuo adolebat, et vocabat eum Neesthan. » Hoc autem in Hebraicorum nominum interpretatione invenimus expositum, « Ista est æs. » Cæteri autem Neesthan interpretati sunt *Naas*. Hinc existimo etiam Ophitas (est autem hæresis pessima), appellatos esse Naasenos.

σθάν *Naas* (56) ⁹⁰. Ἐντεῦθεν οἶμαι καὶ τοὺς ὄφιτας, ἄρσεις δὲ αὕτη δυσσεβεστάτη, Ναασηνοὺς ⁹¹ ὀνομάζεσθαι (57).

• IV Reg. xvii, 19. • *ibid.* 23. • *ibid.* 33. • IV Reg. xviii, 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ cod. a τὸ δὲ θεραφ. τὸ ταῖς μαντ. ἀρμ. πρ. ⁸⁹ cod. a προσφέρη. ⁹⁰ cod. a συγγρ. κατὰ καιρὸν. ⁹¹ cod. a ἀπὸ αὐτ. ἐκείθεν. ⁹² post ἀπ' ἀρχῆς, cat. p. 911 Διεξελθὼν δὲ τὰ περὶ τῶν Σαμαρειτῶν. ⁹³ cod. a ἐξέκοψεν. ⁹⁴ cod. a συνέκοψεν. ⁹⁵ cod. a ἐκάλεσεν. ⁹⁶ cat. ἐρμηνευόμενον εὐρον. ⁹⁷ cat. χαλκὸς ἀγλή. Deinde post λοιποὶ, cat. τὸν Ἐσθάν ἡρμήνευσαν. ⁹⁸ cat. Νεασθηνόμους. cod. a Νασηνοὺς.

NOTÆ.

(53) *Τὸ μὲν*, x. τ. λ. Nec de ephod, nec de theraphim quidquam l. c. legimus. Videntur autem hæc ad v. 17 pertinere.

(54) *Καὶ — αὐτῶν*. Differunt h. l. libri veteres. In cod. Vatic. leg. καὶ ἀπώσαντο τὸν Κύριον. Editio Compl. teste Bosio habet, καὶ ἀπώσαντο Κύριος ἄπαν τὸ σπέρμα Ἰσραήλ.

ἤγουν τὴν Ἀφροδίτην. Τὸ δὲ « Ἐποίησαν ἐφοῦδ καὶ θεραφίμ » τὸ μὲν (55) ἐφοῦδ κατὰ μίμησιν τοῦ ἱερατικοῦ ἐνδύματος, τὸ δὲ θεραφίμ ταῖς μαντικαῖς ἦν ἀρόμττον προῤῥήσεσιν ⁸⁸. Ἴνα δὲ μὴ τις εἰς ἀπολογίαν προσφέρῃ ⁸⁹ τοῦ Ἰσραήλ, τὸ τῆς ἀσεβείας αἰτίαν γενέσθαι τὴν τῆς βασιλείας διαίρεισιν, καὶ τὸ πόρρω τῶν Ἱεροσολύμων διάγειν, ἀναγκαίως τῆς Ἰούδα φυλῆς ἀπέδειξε τὴν ἀσεβείαν. Ἐφη δὲ οὕτως : « Καὶ γε καὶ Ἰούδας καὶ αὐτοὺς οὐκ ἐφύλαξε τὰς ἐντολάς Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθη ἐν τοῖς δικαίωμασι παντὸς Ἰσραήλ οἷς ἐποίησαν, καὶ ἀπώσαντο τὸν Κύριον ἐξ αὐτῶν (54). » Ὅτι ἐξ χρόνων ὑστερον τῶν Βασιλειῶν συνεγράφη ἡ βίβλος ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν προφητῶν καθ' ἕκαστον συγγραφέντων καιρὸν ⁸⁷, καὶ τότε τὸ χωρίον διδάσκει. « Ἀπῆκίσθη γὰρ, φησὶν, Ἰσραήλ ἀπὸ τῆς γῆς αὐτοῦ εἰς Ἀσυρίους ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. » Καὶ τοῦτο πολλάκις εἶρηκεν ὁ τῆν ἱστορίαν συγγεγραφώς. Ἐδίδαξε δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς νῦν καλουμένους Σαμαρείτας, ὅθεν τε μετῴκηθησαν, καὶ ὅπως τὸν Μωσαϊκὸν φυλάττειν ἠναγκάσθησαν νόμον. Ἵπὸ γὰρ τῶν θηρίων ἀναλισκόμενοι, ἐκέτευσαν ἕνα τῶν Ἰσραηλιτῶν αὐτοὺς ἱερέων ἀποσταλῆναι, ἵνα οὗτος ἐκπαιδεύων αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς τὸν νόμον, τῆς ἐπιχειμένης λύθης ἐλευθέρωσιν. Ἐτόπαζον γὰρ μερικὸν εἶναι τῶν ὄλων τὸν ποιητῆν. Ἄλλ' ὅμως καὶ τοῦ ἱερέως ἀποσταλέντος, καὶ τὸν νόμον διδάσκοντος, « Τὸν Κύριον, φησὶν, αὐτοὶ ἐφοβούντο, καὶ τοῖς θεοῖς δὲ αὐτῶν ἐλάτρευον κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἔθνων. » Ὅθεν ἀπῆκισεν αὐτοὺς ἐντεῦθεν ⁸⁸ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Οὕτως ἐποίησαν κατὰ τὸ κρίμα αὐτῶν τὸ ἀπ' ἀρχῆς ⁸⁹. Ταῦτα περὶ τῶν Σαμαρειτῶν εἰρηκώς, ἐπὶ τὴν Ἰούδα μετέβη φυλὴν, καὶ τὸν Ἐζεκιῶν ἠγάσθη, ὡς τῷ Δαβὶδ παραπλησίως τὸν τῶν ὄλων τεθεραπευκώτα Θεόν. Οὐ γὰρ μόνον τὰς στήλας συνέτριψε, καὶ τὰ ἄλλα συνέκοψεν ⁹⁰, ἀλλὰ καὶ τὰ ὕψηλά ἐξήρσεν, ὅπερ οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ πεποίηκε. Συνέτριψε ⁹¹ δὲ καὶ τὸν χαλκοῦν ὄφιν, ὃν ὁ μέγας Μωσῆς κατεσκεύασεν, οὐχ ἵνα προσκυνῆται, ἀλλ' ἵνα προτυπώσῃ τὸ σωτήριον πάθος : « Τούτῳ, φησὶν, ὁ λαὸς θυμιῶν διετέλεσε, καὶ ἐκάλεσαν ⁹² αὐτὸν Νεεσθάν. » Τοῦτο δὲ ἐν τῇ τῶν Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἐρμηνείᾳ κείμενον εὐρον ⁹³, « Χαλκὸς αὕτη (55). » Οἱ δὲ λοιποὶ, τὸν Νεεσθάν ⁹⁴, καὶ τοὺς ὄφιτας, ἄρσεις δὲ αὕτη δυσσεβεστάτη, Ναασηνοὺς ⁹⁵ ὀνομάζεσθαι (57).

(55) *Χαλκὸς αὕτη*. Montf. l. c. p. 376. ad vocem Νεεσθάν observat, ἄλλοι, χαλκός.

(56) *Οἱ — Naas*. Hæc nominis scribendi ratic desideratur inter illas quas Montf. l. c. recenset.

(57) *Ἐντεῦθεν — ὀνομάζεσθαι*. Plura de Ophitis vel Ophianis vide infra l. c. i, *Hæret. fabul.* c. 14, *ibid.* c. 13, Ναασηνοὶ vocantur.

EPQT. N°.

A

INTERR. L.

Τι ἔστιν, εἰς τὸ τέλος (58) τριῶν ἐτῶν ;)

Τρία τέλεια, φησὶν, ἔτη ἐπὶ τῆς Σαμαρείας κατέστηεν ἢ πολιορκία.

Quid est : « Ad finem trium annorum ? »)

Tres, inquit, integros annos duravit obsidio Samariæ.

EPQT. NA'.

INTERR. LI.

Τι δὴ ποτε δῶρα δώσιν τῷ Σαναχρηϊμ ὁ Ἐζεκίας ὑπέσχετο ;

Ἄχαζ ὁ πατήρ αὐτοῦ τὸν Θεγλαθφασάρ εἰς σύμμαχίαν κατὰ τῶν Σύρων καλέσας, φόρον τελέσειν ὡς ὑπέσχετο. Τοῦτον ὡς ἐκείνος διετέλεσε παρέχων. Ὁ δὲ Ἐζεκίας τὸν ἐπιχειρῶντα δασμὸν οὐκ ἐξέτισε τὴν δὲ στρατιάν θεασάμενος, δώσιν ὡς ὑπέσχετο, καὶ ἔδωκε τριακόσια τάλαντα ἀργυρίου, καὶ τριακόσια τάλαντα χρυσοῦ. Τοσοῦτον γὰρ ὁ Ἀσσύριος δασμὸν παρέχειν ἐκέλευσεν.

Cur promisit Ezechias, se dona missurum Senacherimo ?

544 Achaz pater ejus, vocato Theglathphalsare, ad belli societatem contra Syros, pollicitus est se daturum tributum. Ille perpetuo id præbuit. Ezechias autem tributum impositum non solvit. Viso autem exercitu, promisit se daturum : et dedit trecenta argenti talenta, et trecenta auri talenta. Tantum enim tributi Assyrius jussit eum solvere.

EPQT. NB'.

INTERR. LII.

Τι δὴ ποτε τὸ Θεῖον θεραπεύειν σπουδάξων, ἐκ τῶν ἱερῶν χρημάτων περὶ σὺς τὸν φόρον ;

Ὅτι ἀπέχρων ὁ βασιλικὸς θησαυρὸς. Ἔθος οὖν ἐν ταῖς τοιαύταις ἀνάγκαις καὶ τοὺς ἱεροὺς θησαυροὺς δαπανᾶν, καὶ πάλιν αὐτοὺς ἐκ τῶν πολεμίων ἀναπληροῦν. Ἡ ἀνάγκη δὲ παρεσκεύασε καὶ τὰς πύλας χωνεῦσαι τὰς χρυσοῦς, ἃς οὗτος κατεσκεύασε, καὶ τοὺς σταθμοὺς τῶν θυρῶν. Τοῦτους γὰρ ἐστηριγμένους οἶμαι κληθῆναι ἵνα μὴ πολέμῳ κρατήσας ὁ Σαναχρηϊμ, καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν ἐμπρήσῃ καὶ ἐνταῦθα δὲ πάλιν δεδῆλωκεν ὅτι ἱστορίαν συγγράψας, ὅτι οὐ μόνον τὰ τεμένη τῶν εἰδωλῶν ὑψηλὰ ὀνομάζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν Θεῶν τῶν ὄλων ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τόποις δεδομημένα θυσιαστήρια. Ἐν γὰρ εἰπητε, φησὶ, πρὸς με, ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθήμενοι οὐχὶ αὐτὸς Ἐζεκίας ἀπέστησε τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτοῦ, λέγων τῷ Ἰούδα καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ, Ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου (59) προσκυνήσατε ἐν Ἱερουσαλήμ ; Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ Παψάκης, Ἐδραῖος ὢν (60) οἶμαι, πρὸς ἐκείνους αὐτοῦ-

Cur Deum studens placare, tributum præbuit ex sacris pecuniis ?

Non sufficiebant thesauri regii. Mos igitur erat in ejusmodi necessitatibus, sacros etiam thesauros consumere, et eos rursus replere ex hostibus. Necessitas autem effecit ut etiam conflaret portas aureas, quas ipse construxerat, et postes portarum. Hos enim arbitror indicari per ἐστηριγμένα, id est, firmata : ne si bello superior fuisset Senacherim, et templum et urbem incenderet. Porro autem hic quoque rursus ostendit qui historiam conscripsit, quod excelsa vocant non solum templa idolorum, sed etiam altaria quæ Deo universorum in locis excelsis exstructa erant : « Nam si, inquit, mihi dixeritis : In Domino Deo nostro confidimus : nonne ipse Ezechias abduxit ejus excelsa, et ejus altaria, dicens Judæ et Hierosolymæ : Ante altare hoc adorate Hierosolymæ ? » Et hæc dicebat Rapsaces, cui cum esset, ut puto, Hebræus, et ad illos sponte transfugisset, aut cum captivis certe abductus, in Assyriis suam ostendisset benevolentiam.

• IV Reg. xviii, 10. ὁ ἰbid. 44. ὁ IV Reg. xviii, 15. ὁ ἰbid. 22.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSĪ.

⁵⁶ cat. p. 915. τελεῖν. ⁵⁷ cod. α τοῦτο. ⁵⁸ cod. α ἐπηγγείλατο δώσιν. ⁵⁹ legendum esse videtur, καὶ τριάκοντα τάλ. χρυσ. ¹ Qu. 52 novem habet partes. 1) Initium usque ad πόλιν ἐμπρήσῃ existat in cat. p. 915, ad cap. xviii, 15, 16. 2) καὶ ἐνταῦθα — τοὺς λόγους, p. 545, vid. ib. p. 915, ad vers. 22. 3) αὐτίκα — ἀπεικάζας Θεὸν vid. ib. p. 916, ad vers. 26, 28, 4) ἀλλ' ὁ σοφώτατος — καλ. Θεῶν vid. ib. p. 919, ad cap. xix, 1, 4. 5) παραυτίκα — δειλίας vid. ib. p. 920, ad vers. 7. 6) ἢ δὲ τοῦ — ἐπιστολήν, p. 546, vid. ib. p. 921, ad vers. 8, 9. 7) ἀλλὰ ταύτην — ἀνέπτυσσα vid. ib. ad vers. 10-19. 8) συντόμως — ἔρμην. ποιήσασθαι, p. 547, vid. ib. p. 926, ad cap. xix, 35-37. 9) τὸ μέντοι et reliqua vid. ib. p. 928, ad cap. xx, 8-11. Præterea autem quæ hanc quæstionem constituunt, multa sub Theodoretī nomine in cat. ad cap. xviii et xix leguntur. ² cat. οὐκ ἀπήρχουν. ³ cod. α ἔθος δὲ ἦν ἐν ταῖς. ⁴ cod. α θησαυροὺς om. ⁵ cod. α τὰς θύρας. ⁶ cat. αὐτὸς κατεσχ. ⁷ post ἐμπρήσῃ inserenda sunt, quæ in cat. p. 915, ad cap. xviii, 18-21, sub Theodoretī nomine leg. : Δὴλην ἡμῖν ποιήσον τοῦ θράσους τὴν αἰτίαν. Ὁ γὰρ χρῆμα νῦν βουλῆς. ἀλλὰ συμπλοκῆς οὐκ ἔστιν ὁ καιρὸς λόγων, ἀλλ' ἔργων οὐ πρὸς βεβαίαν, ἀλλὰ παρατάξιως ἀλλ' ἴσως τῇ Αἰγυπτίων ἐπικουρίᾳ θαρρείς. Καλάμῳ εἰκόσασι, καὶ τούτῳ τεθλασμένῳ, καὶ τοὺς ἐπιχειρῶντες οὐ μόνον οὐκ ἐρείδοντι, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτων χεῖρα τιτρώσκοντι. ⁸ cat. δεδῆλ. ὁ συγγραφεύς. ⁹ cod. α τεμένη τῶν δαιμόνων. ¹⁰ cod. α καὶ εἶπεν τῷ Ἰούδα. ¹¹ cod. α θυσιαστ. τούτου. ¹² cod. α ὡς οἶμαι.

NOTÆ.

(58) Εἰς τὸ τέλος. Ita habet ed. Complut. Rec. lectio est ἀπὸ τέλους.
(59) Θυσιαστ. Post hanc vocem supplementum

est τούτου.
(60) Ὁρ. Leg. esse videtur ὡς.

tim, commissum fuerat imperium exercitus. 545 A Hebraico enim sermone verba faciebat : unde principes eum rogarunt ut loqueretur Syriace, ut ea quæ dicebantur populus non intelligeret. Ille autem sentiens, moleste ferre principes, quod populus perciperet ea quæ dicebantur, Hebræorum lingua utens, ausus est illas impias expromere blasphemias, diis falso nominatis Deum verum assimilians. Sed rex sapientissimus, non arma illius blasphemias, sed preces, et lacrymas, et saccum opposuit, et rogavit Isaiam prophetam ut esset intercessor. Sunt autem ejus quoque verba digna laude. « Dies enim, inquit, afflictionis, et opprobrii, et redargutionis, et ad iram irritationis est dies iste, quoniam venerunt filii usque ad dolorem partus, et parienti non est virtus ». » Excandescimus, inquit, et ira accenditur, auditis nefandis his blasphemias. Punire autem viros illos impios non possumus. Unde supplices rogamus Dominum qui audivit illas blasphemias, ut doceat impios, quod non sit unus ex iis qui dii vocantur. Protinus autem audita supplicatione, benignus et elemens Deus discussit regis timorem : Ecce enim, inquit, ego dabo illi spiritum, et audiet malum nuntium, et revertetur in regionem suam : et prosternam ipsum gladio in terra sua. Illud autem : « Ecce ego dabo illi spiritum, » puto significare timorem. Divinus enim Apostolus sic dixit : « Non enim dedit nobis spiritum timoris ». » Dei autem præ-

λήσας, ἢ τοῖς ἐξανδραποδισθεῖσιν ἤδη συναπαχθεῖς, καὶ ὡς εὐνοῖαν δεῖξας τοῖς Ἀσσυριοῖς τὴν στρατηγίαν θαρρήθεις· τῇ γὰρ Ἑβραϊδὶ φωνῇ χρώμενος¹³ ἐποιεῖτο τοὺς λόγους¹⁴· αὐτίκα γοῦν αὐτὸν οἱ ἄρχοντες¹⁵ διαλεχθῆναι Συριστὶ παρεκάλεσαν, ὥστε μὴ γυνῶναι τὸν λαὸν τὰ γενόμενα¹⁶ (61). Ἐκείνος δὲ μαθὼν ἀνίστην τοὺς ἄρχοντας τὸ τὸν λαὸν ἐπαίειν τῶν λεγομένων, τῇ Ἑβραίων φωνῇ χρώμενος¹⁷ τὰς δυσσεβεῖς ἐκείνας βλασφημίας ἐτόλμησε, τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς τὴν ἀληθινὴν ἀπεικάσας Θεόν¹⁸. Ἄλλ' ὁ σοφώτατος βασιλεὺς, οὐχ ὄπλα ταῖς ἐκείνου βλασφημίας, ἀλλὰ προσευχὴν καὶ δάκρυα, καὶ σάκκον ἀντέταξε, καὶ τὸν προφήτην Ἰσαΐαν γενέσθαι πρεσβευτὴν ἠντιθέλησεν. Ἀξιάγαστα δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ ῥήματα. « Ἡμέρα γὰρ, ἔφη, θλίψεως, καὶ ὄνειδισμοῦ, καὶ ἐλεγμοῦ, καὶ παροργισμοῦ ἡ ἡμέρα αὕτη, ὅτι ἦλθον οἱ υἱοὶ ἕως ὧδινω, καὶ οὐκ ἔστιν ἰσχύς τῇ τικτούσῃ. » Ἐμπιπράμεθα, φησὶ, καὶ ἐξαπτόμεθα τῷ θυμῷ, τῶν ἀρρήτων ἐκείνων βλασφημιῶν ἐπακούσαντες¹⁹, κολάσαι δὲ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς δυσσεβεῖς οὐ δυνάμεθα. Ὅθεν ἰκετεύομεν τὸν τῶν βλασφημιῶν ἐκείνων ἀκηκόετα Δεσπότην, διδάξαι τοὺς ἀνοήτους, ὡς οὐκ ἔστιν εἰς τῶν καλουμένων θεῶν²⁰. Παραυτίκα δὲ τὴν ἰκετείαν δεξάμενος ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς²¹, ἀπεσκέδασε τοῦ βασιλέως τὸ δόος. « Ἰδοὺ γὰρ, ἔφη, δίδωμι πνεῦμα ἐν αὐτῷ, καὶ ἀκούσεται ἀγγελίαν πονηρὰν, καὶ ἀποστραφήσεται εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ· καὶ καταβῶ αὐτὸν ἐν ῥομφαίᾳ ἐν τῇ γῆ αὐτῶν²² (62). » Τὸ δὲ, « Ἰδοὺ, ἐγὼ δίδωμι

¹³ IV Reg. xix, 3. ¹⁴ ibid. 7. ¹⁵ II Tim. i, 7.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

¹³ cod. a κεχρημένος. ¹⁴ post τοὺς λόγους inserenda sunt quæ in cat. p. 916 leg. ad cap. xviii, 23-25 : Ἀπλὸς ἐστὶν ὁ τρισάβλιος οὗτος Ἀμορραῖος ὢν, καὶ εἰδὼς, ὅτι πολλάκις αὐτοὺς ὁ Θεὸς δίκας τῆς ἀσεβείας ἐσπραττόμενος, ἀλλοφύλοις παρέδωκεν ἔθνησι, τοῦτοίς τοῖς λόγοις ἐχρήσατο. Καὶ δυοῖν θάτερον· ἢ αὐτομολήσας προσχώρησεν ἐκείνοις, ἢ αἰχμάλωτος ἀπαχθεῖς, ἠνίκα τὰς δέκα φυλάς καταλύσαντες ἠνδραπόδισαν. ¹⁵ cat. p. 916 αὐτίκα γοῦν καὶ οἱ ἄρχ. ¹⁶ cat. τὰ λεγόμενα. ¹⁷ cat. μαθὼν ἐν τούτῳ τοὺς ἀρχοντας μᾶλλον τῇ Ἑβρ. φωνῇ χρώμενος. ¹⁸ post τὸν Θεὸν inserenda sunt, quæ in cat. p. 918 leg. ad vers. 29-52. : Ὅτε οὗτος τῆς λύτης, οὗτε ὁ Δεσπότης Θεὸς μακροθυμίας ὑπερβολὴν κατέλιπεν. Οὗτος μὲν γὰρ πλήττειν οὐ δυνάμενος ἔβαλεν· ὁ δὲ πάντα δυνάμενος ἔφερε. Ἀπλὸς δὲ ἦν ὁ Ῥαψάκης ἄλλοις ἐπιστρατεύσαι βουλόμενος. Διὸ δὴ ἔφη, « Ἔως ἂν ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς. » cat. p. 919 ἀκούσαντες. ¹⁹ post καλοῦμαι. θεῶν inserenda sunt quæ in cat. p. 919 ad eumdem locum (cap. xix, 1-4) sequuntur : Ἐδραμε πρὸς τὸν σὺν αὐτῷ πολεμούμενον τὸν τῶν ἀπάντων Δημιουργόν· μέτρα δὲ τῆς ἀρετῆς διακρίνειν εἰδὼς, οὐ μόνον ἰκετεύει τὸν τῶν ὧδινω Θεόν, ἀλλὰ τὸν προφήτην Ἰσαΐαν εἰς ἐπικουρίαν καλεῖ, καὶ πρεσβευτὴν γενέσθαι παρακαλεῖ. Τάδε λέγει Ἐξεκίας. Ἐντεῦθεν ἐστὶ καταμαθεῖν τὴν διαφορὰν τοῦ ῥήματος· ὁ μὲν γὰρ Ῥαψάκης ἔλεγε· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. » Οὗτοι δὲ τὸ μέτριον τοῦ πεπομφότος δηλοῦντες καὶ δεικνύντες, οὔτε βασιλεῖα αὐτὸν ὀνομάζουσιν, ἀλλὰ μόνον τοῦ ὀνόματος μέμνηται. « Ὀνειδίξειν Θεὸν ζῶντα. » Ὀνειδισμὸν καλεῖ τὴν ἐκείνου βλασφημίαν· ἡμεῖς γὰρ αἱρετοὶ τῆς βλασφημίας παρανόμως ποιούντες, καὶ ἀέλους ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποφαίνοντες τῆς τιμωρίας. Ἄλλ' ὅμως ὀργίζομεθα μὲν διὰ τὴν τῆς βλασφημίας ὑπερβολὴν, καὶ κολάσαι τὸν ἀλιτήριον ἐπιμέμεθα· ἐπιθεῖναι δὲ τῇ προθυμίᾳ τὸ πέρασ οὐκ ἔτι δυνάμεθα· καὶ εἰκόκαμεν γυναικὶ κυοσση μὲν, καὶ δεδεγμένη τῶν ὧδινω τὴν προσβολὴν, τεκεῖν δὲ ἂν ἄνοιαν οὐ δυναμένην. Ἀπλοῖ δὲ καὶ ταῦτα τοῦ βασιλέως τὴν ἀρετὴν· ἐπαμύναται γὰρ αὐτῷ τὸν Θεὸν ἰκετεύει, οὐ διὰ τὴν εὐσέθειαν, ἧς πολλὴν ἐποιεῖτο φροντίδα· ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ ἀλάστορος ἐκείνου μανιώδη βλασφημίαν. Τοῖς γὰρ οὐκ οὐσί θεοῖς, φησὶ, παραπλησίως τὸν δντα ὀνειδίξει. Ἐπειδὴ δὲ τὰς δέκα φυλάς ἠνδραπόδισε, καὶ πλείστας τῆς Ἰουδαίας ἐπολιόρχει, εἰκότως τοὺς εἰς τὴν Ἰερουσαλήμ καταπεφυγότας λείψανον ὀνομάζει. Deinde ad cap. xix, 5, 6, hæc subjiciuntur in cat. p. 920, præmisso Theodoretii nomine : Ταῦτα ὁ μὲν Ἐξεκίας ἐδήλωσεν. Οἱ δὲ γε σταλέντες τὸν προφήτην ἐδίδοξαν· ὁ δὲ τοῦ προφήτου Θεὸς προλαμβάνει τοῦ προφήτου ἰκετείαν, καὶ ἐπήκοος αὐτῷ γέγονε, κατὰ τὸ λεχθὲν, Ἐτι λαλοῦντός σου ἐγὼ, Ἐγὼ πᾶραι· « Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας. » Ἐγὼ σοὶ ἐκωνύνησα τῆς λυθορίας, ἐγὼ σοὶ κοινωνήσω τῆς μάχης, ἐγὼ τὴν βλασφημίαν ἀνεδεξάμην, ἐγὼ τὴν τιμωρίαν παρέξω. ²¹ cod. a Θεὸς οἶμ. ²² cat. 920 et cod. a. τῇ γῆ αὐτοῦ.

NOTÆ.

(61) Ἐνδραπέρα. Anne potius λεγόμενα?

(62) Αὐτῶν. Legendum esse existimo αὐτοῦ.

πνεῦμα ἐν αὐτῷ, ἢ τὴν δειλίαν οἶμαι δηλοῦν. Καὶ γὰρ ἡ βίβλος Ἀπόστολος οὕτως ἐφη ²²· « Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ²³ πνεῦμα δειλίας. Ἡ δὲ ²⁴ τοῦ Θεοῦ πρόβρῃσις εὐθύς τὸ τέλος ἐδέξατο. Φήμησιν γὰρ θρυλληθείσης ἄς τῶν Αἰθίοπων ὁ βασιλεὺς ἐπέστράτευσεν, δείσας ὁ Σαναχρηεὶμ ὑπεχώρησε τῆς πάσης δυσσεβείας μεστήν ἀποστείλας ἐπιστολήν. Ἀλλὰ ταύτην ὁ σοφώτατος βασιλεὺς ἀναπτύξας ἐν τῷ ναφῷ, τὴν θαυμασίαν ἐκείνην προσενήνοχε φωνὴν ²⁵· « Κύριε παντοκράτωρ ὁ Θεός Ἰσραὴλ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουδιμ, σὺ εἶ ὁ Θεός μόνος ἐπὶ πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς· σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἐκείνοί σε, φησὶν, ἕνα νομίζουσι ²⁷ τῶν πολλῶν τῶν οὐκ ὀντων· ἐγὼ δὲ σε μόνον οἶδα Θεόν, ποιητὴν τῶν ἀπάντων· « Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, καὶ ἄκουσον ²⁸· ἄκουσον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου ²⁹, καὶ ἴδε· καὶ ἄκουσον τῶν λόγων ³⁰ Σαναχρηεὶμ βασιλέως Ἀσσυρίων, οὗς ἀπέστειλεν ὀνειδίζειν Θεὸν ζῶντα. » Τὸ δὲ, « Κλῖνον καὶ ἄκουσον, ἢ ἀνθρωπίνως τέθεικε, μετ' εὐμενείας δεχθῆναι τὴν ἱκετείαν ἀντιβολῶν. « Ἐπ' ἀληθείας γὰρ, Κύριε, ἠρήμωσαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων καὶ τὰ ἔθνη, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν, καὶ ἔδωκεν τοὺς θεοὺς αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ ἦσαν θεοί, ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα καὶ λίθοι, καὶ ἀπώλεσαν αὐτούς. » Τοῦτο, φησὶ, τὸν ἀνόσιον τοῦτον ἐκίνησεν εἰς ἀτίθειαν. Ἐβίβη γὰρ ὁμοίον σε εἶναι τῶν οὐκ ὄντων θεῶν· ἀλλὰ τῇ περὶ μαθέτω, Δέσποτα, ὅσον τὸ διάφορον ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ψευδοῦς. Ἀλλὰ ³¹

A dictio statim finem accepit. Sparso enim rumore quod rex Æthiopum fecisset expeditionem, timens **546** Senacherim recessit, omni impietate plena missa epistola. Sed rex sapientissimus cum eam in templo explicasset, protulit vocem illam admirabilem : « Domine omnipotens Deus Israelis, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus super omnia regna terræ : tu fecisti cælum et terram ». » Illi, inquit, te esse arbitrantur unum ex multis qui non sunt : ego autem te solum scio Creatorem esse omnium : « Inclina, Domine, aurem tuam, et exaudi ; aperi oculos tuos, et vide, et audi verba Senacherim regis Assyriorum, quæ misit ad exprobrandum Deo viventi ^b. » Illud autem : « Inclina et audi, » more humano posuit, rogans ut benevole B preces admitterent. « Revera enim, Domine, reges Assyriorum desertas fecerunt gentes et terram ipsarum : et tradiderunt deos ipsarum igni. Non enim erant dii, sed opera manuum hominum, ligna et lapides, et perdididerunt ipsos ^c. » Hoc, inquit, movit hunc nefarium ad impietatem. Existimavit enim te esse similem diis qui non sunt : sed experientia discat, o Domine, quantum sit discrimen veri Dei et falsi. Cæterum existimo supervacaneum eadem dicere: Nam Isaiam prophetam interpretans hæc explicavi. Dicam ergo breviter. Dominus exaudita supplicatione, noctu in momento centum et octoginta quinque millia Assyriorum

^a IV Reg. xix, 15. ^b ibid. 16. ^c ibid. 18.

VARIAE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

²² cat. ὁ θεὸς Παῦλος οὕτω φησὶν. ²³ cod. a. ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός. ²⁴ ἡ δὲ τοῦ—ἐπιστολήν. cat. p. 921 hæc præmittit : Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαφάκης. Κατὰ τὴν θείαν πρόβρῃσιν ἀνεχώρησεν· οὐ μὴ τὴν δούτις ἐπαύσατο. ²⁵ cod. a. πρῶτον. προσευχήν. ²⁶ cat. p. 921. ἐπονομάζουσιν ἐνα. ²⁷ cat. ἐπάκουσον. ²⁸ cod. a. ἀνοιξόν, Κύριε, τ. ὀφθ. σου. ²⁹ cat. ἄκουσον τοὺς λόγους. cod. a. ἀκ. τὸν λόγον. ³⁰ ἀλλὰ—ἀνεπτύξα. cat. ἀλλὰ γὰρ οἶμαι τὰ αὐτὰ λέγειν τὸν προφήτην Ἡσαΐαν. Ἐκείνων γὰρ ἐρμηνεύων ταῦτα ἀνεπτύξα. Octo in cat. sequuntur sectiones, quæ in editis desiderantur. I. Ad eundem locum cap. xix, 10-19, hæc subjiciuntur p. 922 : Εἰπὼν δὲ, ἴνα γνῶσι πᾶσα : αὐ βασιλείαι τῆς οἰκουμένης, ὅτι σὺ εἶ Θεός μόνος, δηλοῖ ὅτι πρόγινωσις θεοσεβείας ἡ ἡμετέρα σωτηρία γενήσεται, ὅταν τοὺς μὲν ἄλλους πάντας εἰδῶσιν ἠττηθέντας, ἡμᾶς δὲ μόνους κερκατηκότας. Ἰδόντας δὲ τὸ διάφορον καὶ μαθήσονται ὅτι σὺ μόνος ὑπάρχεις Θεός. II. Ad vers. 20-22 hæc legimus p. 922 : Θυγατέρα αὐτῆς ὀνομάζει, τὴν οικειότητα δεῖκνύς· τὴν αὐτὴν δὲ καλεῖ καὶ Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ. Εὐτελὴ σε, φησὶν, ἐνόμισε καὶ εὐχειρωτον, ὡς οὐδὲ διαχιλίων εὐποροῦσαν ἰπέων, ἀλλὰ τῆς Αἰγυπτίων δεομένην ἐπικουρίας, καὶ ἀπειλῶν σοι τὸν θλιερόν ἐκίνε τὴν κεφαλὴν. Ἐνόμισας ἕνα με τῶν ἄλλων εἶναι τῶν ψευδωνύμων θεῶν· δέον εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψαι, καὶ τὴν ἐμὴν δεσποτείαν ἰδεῖν. Ἰκανὰ δὲ ἦν καὶ τὰ περὶ τὸν Ἰσραὴλ γεγενημένα τὴν ἐμὴν διδάξαι δύναμιν· ἀλλὰ τῇ ῥώμῃ καὶ τῇ δυναστείᾳ θαρβῶν συνιδεῖν οὐκ ἠθέλησε τὸ διάφορον. III. Ad vers. 23, 24, ita p. 923 : Τροπικῶς ἅπαντα εἴρηκε· κέρδους καὶ κυπαρίσσου τοὺς βασιλέας καὶ τοπάρχας· καλῶν· Αἰθίον δὲ τὰ ἔθνη· Κάμηλον δὲ τὸν Ἰσραὴλ ὀνόμασεν. Ὅθεν ἐπὶ μὲν τοῦ Αἰθίου, καὶ τὰ ἔθνη τούτου τέθεικε· ἐπὶ δὲ τοῦ Κάμηλου, μέρος ἐφη· δεῖκνύς, ὅτι τῶν μὲν ἔθνων ἐκείνων ἀπάντων ἐκράτησεν, τοῦ δὲ Ἰσραὴλ οὐ παντός. Διέμεινε γὰρ ἀχειρωτός ἡ μητρόπολις· ὕδατα δὲ τὰ πλήθη καλεῖ. IV. Ad vers. 25, 26, l. c. ita : Ἦνθησαν, φησὶ, καθ' ὅσον ἠθέλησα χρόνον. Ἐἶτα τῆς ἐμῆς αὐτοῦ κηδεμονίας ἐγύμνωσα, καὶ τὸ πρότερον ἀπέβαλον ἄνθος. V. Ad. vers. 27, 28, l. c. ita : Ὡς ἀλόγω κέρχρηται τῷ τὸ λογικὸν διαφθεῖραντι· « Ἐν χαλινῷ γὰρ, φησὶ, καὶ κημῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἔγχεῖς, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ἐδειξε δὲ αὐτὸν καὶ δουλικὴν ἔχοντα φύσιν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ τοῖς αἰκέταις περιτεθέασιν τοὺς ἐκ δερμάτων κημούς, εἰκότως ὡς οἰκέτη πονηρῷ ἀπειλήσεν αὐτῷ τὸν κημὸν περιθήσειν. VI. Ad vers. 29, l. c. ita : Ἐπειδὴ γὰρ πολιορκούμενοι γεωργεῖν οὐκ ἠδύναντο, αὐτοφρεῖς αὐτοῖς δέδωκε καρπὸς ὁ Θεός· καὶ τῷ δευτέρῳ εἶτε ὡσαύτως, διὰ τὴν σπάνιν, ὡς οἶκος, τῶν σπερμάτων καὶ τῶν βοῶν· εἶτα τῷ τρίτῳ εἶτε παντοδαπῶν αὐτοῖς καρπῶν ἀφθονίαν ὑπέσχετο. VII. Ad vers. 30, 31, ita p. 924 : Οἱ ἀναυχοῦμενοι ἐξ ἄβρους Σιών· ἐκεῖ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἦνθησε σωτηρία· καὶ τὸ ἐκείνων κατάλειμμα, τούτεστιν οἱ θεοὶ ἀπόστολοι, τὴν οἰκουμένην εἰς θεογονίαν ἐπέστρεψαν. Τούτων δὲ πάντων αἰτίας ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαῶθ ἐποίησε ταῦτα· τούτεστιν, ἐπὶ πλείστον αὐτῶν φυλάξω τὸ γένος. Ζηλώσας γὰρ διὰ τὸ δυνεῖδος τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ διὰ τὴν βλασφημίαν, παρέξει τὴν σωτηρίαν. VIII. Ad vers. 32-34 cat. l. ita : Ἐλεγχος ταῦτα τῶν τὴν πόλιν οἰκοῦντων. Δι' ἐμὲ γὰρ, ἐφη, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν πατέρα μου τῆς πόλεως φρονιῶν, διὰ τὴν ἐμὴν ἀγαθότητα, καὶ διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην. Οἰκιστὴς γὰρ ἐκείνους τῆς πόλεως, καὶ γνήσιος θεράπων ἐμός. Ζητητέον δὲ τί δήποτε οὐ τοῦ Ἐξεκίου, ἀλλὰ τοῦ Δαβὶδ ἐμνημόνευσεν. Ἔγωγε οἶμαι, ὅτι τὸ φρόνημα κωλύων, οὐκ αὐτῷ τὴν αἰτίαν τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ τῷ Δαβὶδ ἀνατέθεικεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτως εἰρημένων, ἡ ἱστορία φησὶν, ὅτι μετὰ ταῦτα ὑφώθη ἡ καρδία Ἐξεκίου τοῦ βα-

mortem tradidit. Senacherim autem mortem effugit, ut ostenderet omnibus, quanta sit virtus Dei Judæorum. Statim autem a filiis suis justam accepit plagam. Quoniam enim adversus eum qui ipsum fecerat rabie fuerat percitus, 547 ab iis qui ex ipso procreati fuerant fuit interfectus. Ararat autem vocavit Armeniam. Etenim Isaiaë prophetia interpretationem istam habet. Ea vero quæ ad ægrotationem pertinent in divini Isaiaë prophetia cum satis declararim, supervacaneum existimo his eandem facere interpretationem. Miraculum autem in sole factum pervasit universon orbem terræ. Omnibus enim fuit cognitum, solem retro cessisse. Quamobrem rex Babyloniorum, cum et interitum rescivisset, et quæ in sole admirabiliter facta erant didicisset, misit et legatos et dona ad regem Judæorum : et quos solebant abducere in captivitate, eos tanquam præstantiores honorarunt. Ita eos reddidit insignes Deus quem coluerunt.

παραδόξως γεγενημένα μεμαθηκώς, και πρέσβεις και δώρα τῶ των Ἰουδαίων ἀπέστειλε βασιλεῖ· και οὕς ἐξανδραποδίζειν εἰώθησαν, τούτους ὡς κρείττους ἐτίμησαν. Οὕτως αὐτοὺς ἐπισήμους ὁ παρ' αὐτῶν θεραπευθεῖς Θεὸς ἀπέφηνεν 55.

INTERR. LIII.

Cur fuit rex Ezechias reprehensus, quod ostenderit thesauros legatis Babyloniorum a?

Quod, cum oporteret Dei docere virtutem, et curam quam nactus erat, ostenderit divitias quæ nihil habent firmum ac stabile. Quod autem non natura, sed voluntas dominetur in hominibus qui terrena sapiunt, testatur Manasses, relicto pio patris tramite, in contrarjio incedens. « Ædificavit enim, inquit, excelsa, quæ diruit et demolitus est Ezechias pater ejus, et erexit aram Baali : et fecit lucos, quomodo fecerat Achab rex Israel, 548 et adoravit omnem exercitum cæli, et servivit ipsis ». « Exercitum autem cæli dicit solem et lunam, et stellas. Et quod est omnium maxime impium, « ædificavit altare in domo Domini, de qua dixerat, Hierosolymæ ponam nomen meum f. » Nec unum solum, sed etiam plu-

a IV Reg. xx, 16. e IV Reg. xxi, 3. f ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

σιλέως, τί οὐκ ἂν ἐπαθεν αὐτὸς τῆς σωτηρίας αἰτίας ὀνομασθεῖς ; τούτου χάριν οὐδὲ τὸν Ἡσαΐαν, καίτοι προφήτην ὄντα, καὶ προφήτην ἐπισημότατον, ἀξιώχρων ἐκάλεσε τῆς πόλεως σύμμαχον· ἀλλὰ τοὺς δυνατοὺς καταλιπὼν εἰς ἀρετὴν, μνήμην τῶν παρελθόντων ποιεῖται, και διδάσκει, ὡς ἀνθεὶ παρ' αὐτῶ διηγεκῶς τῶν δικαίων ἢ μνήμη. 55 cod. a. Γ' αὐτὸς ἅπασιν μνηύση. 56 cat. p. 926. τ. δικαίαν σφαγὴν. 57 τὸν τῶν Ἀσσυρίων θλεθρον ἐγνωκῶς. 58 cat. 928. Δεσπότης ἐποίησεν, cod. a. Δεσπ. ἀπέφηνεν. Questioni 53 hæc præmittuntur in cat. p. 928, ad cap. 20, 2-7. Διδάσκει ἡμᾶς ὁ λόγος τὴν ἱατρικὴν μὴ ἀποσεισθαι τέχνην· και γὰρ αὐτὴ δῶρον Θεοῦ· προσήκει δὲ μὴ τῇ τέχνῃ θαρρῆναι, ἀλλὰ τῶ ταύτης ὀστῆρι. Τοιαῦτα γὰρ αὐτὴ δύνανται, ὅσα ἂν ἐκεῖνος βούληται. Καὶ πολλάκις μὲν διὰ μικρῶν φαρμάκων μεγάλα τραύματα θεραπεύει· πολλάκις δὲ διὰ μεγάλων ἐλέγγεται· ἵνα μὴ ταύτη, τῇ δὲ ταύτην δωδωκῶτι θαρρῶμεν. 59 Qu. 53 quinque habet partes. 1) Initium usque ad ἔχοντα μόνιμον exstat in cat. p. 930, ad cap. xx, 14-18. 2) Ὅτι δὲ ἀστέρων, p. 548, vid. ib. ad cap. xxi, 1-3. 3) και τὸ — ψυχοδόμησε vid. ib. p. 931, ad vers. 4, 5. 4) και ἐκλήθ. — κληθῆναι vid. ib. ad vers. 6. 5) τὸ δὲ et rel. vid. ib. ad vers. 7. 6) cod. a. πλουτ. ἐπέδειξε. 7) τοῦ πατρὸς πορταν. 8) cod. a. και κατέσπασεν om. 9) cod. a. στρατιάν δὲ οὐρανοῦ τὸν ἥλιον ἔφη.

NOTÆ.

(63) Ἀραράτ. Quidam libri veteres habent Ἀραράθ.

(64) Τὴν — ἐκάλεσεν. Sic etiam reliqui interpretes substituerunt vocem Ἀρμενίας, quos secutus est Vulgatus. Vid. Monif. l. c. t. 1, p. 377.

γὰρ περιττὸν οἶμαι ταυτολογεῖν. Ταῦτα γὰρ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐρμηνεύων ἀνέπτυσσα. Συντόμως τὸν ἐρῶ, ὡς τὴν ἰκεταίαν ὁ Δεσπότης δεξάμενος, νύκτωρ ἐν ἀκαρεῖ ὀκτῶ και δέκα μυριάδας τῶν Ἀσσυρίων, και πεντακισχιλίους, τῷ θανάτῳ παρέπεμψεν. Ὁ δὲ Σαναχηρείμ τὸν θάνατον διέφυγεν· ἵνα πᾶσι μνηύση 55 ὅση τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων ἡ δύναμις. Εὐθὺς δὲ παρὰ τῶν παιδῶν ἐδέξατο τὴν δικαίαν πληγὴν 56. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τοῦ πεπονηκότος ἐλύτησεν, ὑπὸ τῶν φύντων ὑπέμεινε τὴν ἀναίρεσιν. Ἀραράτ (63) δὲ τὴν Ἀρμενίαν ἐκάλεσεν (64). Ἡ γὰρ προφητεία τοῦ Ἡσαΐου ταύτην ἔχει τὴν ἐρμηνείαν. Καὶ τὰ περὶ τῆς ἀβρωστίας δὲ ἐν τῇ τοῦ θεσπεσίου Ἡσαΐου προφητεία δὴλα πεπονηκῶς, παρέλκον οἶμαι δις τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν ποιήσασθαι. Τὸ μὲντοι κατὰ τὸν ἥλιον θαῦμα εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέδραμε. Πᾶσι γὰρ ἐγένετο γνῶριμος ἀναστρέψας ὁ ἥλιος. Οὐ δὲ χάριν τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, και τὸν θλεθρον ἐγνωκῶς 56, και τὰ κατὰ τὸν ἥλιον

ΕΡΩΤ. ΝΓ' 56.

Τί δήποτε μέμψιν ὑπέμεινεν Ἐζεκιᾶς ὁ βασιλεὺς, τοὺς θησαυροὺς τοῖς τῶν Βαβυλωνίων πρεσβευταῖς ὑποδείξας ;

Ὅτι δέον τοῦ Θεοῦ διδάξαι τὴν δύναμιν, και τὴν κηδεμονίαν ἧς ἔτυχε, τὸν πλουτον ὑπέδειξε 57, τὸν οὐδὲν ἔχοντα μόνιμον. Ὅτι δὲ οὐ φύσις, ἀλλὰ γνώμη ἐν τοῖς ψυχικοῖς κρατεῖ, μαρτυρεῖ Μανασσῆς, τὴν εὐσεβίαν τοῦ πατρὸς πολιτείας 58 καταλιπὼν, και τὴν ἐναντίαν ὀδούσας. « Ψυχοδόμησε γὰρ, φησι, τὰ ὑψηλά, ἃ κατέσκαψε και κατέσπασεν 59 (65) Ἐζεκιᾶς ὁ πατήρ αὐτοῦ, και ἀνέστησε θυσιαστήριον τῷ Βαάλ· και ἐποίησεν ἄλση, καθὼς ἐποίησεν Ἀχαάβ βασιλεὺς Ἰσραὴλ· και προσεκύνησε πάση τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· και ἐδούλευσεν αὐτοῖς. » Στρατιάν δὲ λέγει τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ἥλιον 60, και τὴν σελήνην, και τοὺς ἀστέρας· και τὸ πάντων δυσσεδέστατον, ὁ ψυχοδόμησε θυσιαστήριον ἐν ὀκτῶ Κυρίου, ἐν ᾧ (66) εἶπεν, Ἐν Ἱερουσα-

(65) Κατέσκαψε και κατέσπασεν. Coniunctæ sunt h. l. variæ lectiones textus Græci. Nam cædex Vatic. l. c. habet κατέσπασεν, Alex. κατέσκαψε.

(66) Ἐρ φ. Mallem legere ἐφ ᾧ.

λήμ θήσω τὸ ὄνομά μου. » Καὶ οὐχ ἔν μόνον, ἀλλὰ κλει-
στα. Πάτη γὰρ τῆ στρατιᾶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν ταῖς δύο αὐ-
λαῖς οἴκου Κυρίου ψυχοδόμησε · καὶ ἐκληθόνεζτο, καὶ
οἰωνίζετο, καὶ ἐποίησεν ἐγγαστριμύθους καὶ γνώστας
ἐπλήθυνε. Κληθῶν δὲ ἐστὶν ἡ διὰ λόγων παρατήρη-
σις · οἰώνισμα (67) δὲ ἡ διὰ πτηνῶν. Γνώστας δὲ
οἶμαι τοὺς δι' ἡπατος μαντευομένους κληθῆναι (68).
Τὸ δὲ πάντων ἀνοσιώτατον, τὸ ἐν τῷ θείῳ ⁴² στήσαι
ναῶ τὸ τῆς ἀκολάστου δαίμονος ἀγαλμα (69). « Ἐθῆκε
γὰρ, φησί, τὸ γλυπτὸν τοῦ ἄλλους ἐν τῷ οἴκῳ Κυ-
ρίου. » Καὶ τὰ ἐξῆς διδάσκει τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερ-
βολήν.

EPQT. ΝΔ' ⁴³.

Πῶς ροητέον τὸ, « Ἐκτενῶ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ τὸ
μέτρον Συμαρείας; »

Ταῖς αὐταῖς, φησί, καὶ τούτους περιβαλῶ συμφο-
ραῖ; ⁴⁴. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνων τοὺς μὲν ὁ λιμὸς, τοὺς
δὲ ὁ πόλεμος ἐδαπάνησε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐξανδραπο-
δίσταντες εἰς ἐτέραν μετέστησαν γῆν · οὕτω καὶ τοῖς
ἐν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦσι τοσαύτας τιμωρίας ἐποίησω ⁴⁵.
Καὶ ὡσπερ τοῦ Ἀχαάβ τὸν οἶκον πανωλεθρίᾳ παρ-
έδωκα · οὕτω τῆς Ἱερουσαλήμ μεταβαλῶ τὴν ὑπερ-
ηφανίαν εἰς εὐτέλειαν ⁴⁶. Οὐ γὰρ μόνον εἰς τὴν τῶν
εἰδύλων ἐλύττησε πλάνην, ἀλλὰ καὶ αἶμα ἀθῶων ἐξ-
έχεε Μανασσῆς σφόδρα, ἕως οὗ ἐνέπλησε ⁴⁷ τὴν Ἱε-
ρουσαλήμ στόμα ἐπὶ στόμα (70). Ἀνήρει δὲ δια-
φερδῶτως τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀντεχομένους, καὶ
τὴν θεῖαν ὀργὴν αὐτοῖς σημαίνοντας ⁴⁸. Τοῦτόν
φασὶ καὶ τὸν προφήτην Ἡσαϊαν διαπρίσαι ξυ-
λίῳ ⁴⁹ χρησάμενον πρίονι. Ἄλλ' οὗτος μὲν, ὡς
ἡ τῶν Παραλειπομένων ἐδίδαξεν ἱστορία, μετα-
C ⁵⁰ μελεῖα χρησάμενος τῆς ἀφέσεως ⁵¹ ἔτυχεν. Ἀμ-
μῶν δὲ ὁ τοῦτου υἱὸς, τὴν μὲν τοῦ πατρὸς ἐμιμήσατο
πονηρίαν · τὴν δὲ μεταμέλειαν οὐκ ἐζήλωσεν. Ὁ δὲ
ἐχθρονος ⁵² τὴν ἀκραν ἤσκησεν ἀρετὴν, καὶ τοῦ προ-
γόνου Δαβὶδ ἐκτήσατο τὴν εὐσέθειαν. Καὶ πρῶτον
μὲν τὰ θεραπειὰς δέομενα τοῦ θεοῦ νεῶ πάσης ἐπι-
μελείας ἤξίωσεν · ἔπειτα τῶν θεῶν λογίων ἀκούσας,
τῶν ⁵³ ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ κειμένων, καὶ τὴν
ἐσθῆτα διέβρῆξε, καὶ ἐπὶ πλείστον ⁵⁴ ἐθρήνησε, καὶ
μαθεῖν τὸ πρακτέον περὶ τοῦ Θεοῦ ⁵⁵ τῶν ὄλων ἐζή-
τησεν. Εἰς τοσαύτην δὲ τῶν θεῶν ἀμέλειαν ἐξώκει-
λαν ἅπαντες, ὡς μηδὲ τῶν θεῶν ἐπακοῦειν λογίων.
Τοῦτο γοῦν τὸ βιβλίον ἐν τινι τῶν ἱερῶν οἴκων Χελ-
κίας ὁ ἀρχιερεὺς ἐβρίμμενον εὐρῶν, ἀπέστειλε τῷ

⁵⁶ IV Reg. xxi, 7. ⁵⁷ ibid. 13. ⁵⁸ II Paral. xxxiii, 13.

VARIE LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁴¹ cod. α οἰωνισμὸς δέ. ⁴² cat. p. 931. καὶ τὸ ἐν τῷ θείῳ. ⁴³ Qu. 54 quinque constat partibus. 1) Initium usque ad εὐτέλειαν exstat in cat. p. 952, ad cap. xxi, 8-15. 2) οὐ γὰρ — εὐσέθειαν p. 549, vid. ib. p. 935, ad vers. 14-16. 3) καὶ πρῶτον — βασιλεῖ vid. ib. p. 935, ad cap. xxii, 1-11. 4) ὁ δὲ βασ. — ὀνέησι, p. 550, vid. ib. p. 936, ad vers. 12-20. 5) τοσοῦτον et rel. vid. ib. p. 958, ad cap. xxii, 4, 5. ⁴⁴ posī συμφοραῖς cat. p. 932, ἐκεῖνων γὰρ τοὺς μὲν etc. ⁴⁵ cat. τοῖς Ἱερουσαλήμ γῆν οἰκοῦσι ποιήσω. cod. α οἰκοῦσι τὰς αὐτὰς τιμωρίας ἐποίησω ⁴⁶ cod. α τὴν περιφάνειαν. ⁴⁷ cat. p. 933. ἐπλησε. ⁴⁸ cat. τοὺς μηνύοντας τὴν θεῖαν ὀργὴν. cod. τὸς τὴν θεῖαν ὀργ. αὐτῷ προσημαίνοντας. ⁴⁹ cat. ξύλῳ. ⁵⁰ cat. τ. ἀνακλήσεως. cod. α τῆς ἀνέσεως. ⁵¹ cat. ὁ δὲ τοῦτου ἐχθρονος, omisso Δαβὶδ. ⁵² cat. τῶν — κειμένων om. ⁵³ cat. ἐπὶ πλείον. ⁵⁴ cod. α παρὰ τοῦ Θεοῦ.

NOTÆ.

(67) Οἰώνισμα. Bosius, qui hæc verba ad IV Reg.

xxi, 6 allegat, legit οἰωνισμὸς.

(68) Γνώστας — κληθῆναι. Vid. p. 551, quæst.

52.

A rima. Universo enim exercitui cœli in duobus atriis domus Domini ædificavit, et hariolatus est, et auguratus est, et comparavit ventriloquos, et cognitores multiplicavit. Κληθῶν autem est, quæ per aves. Cognitores autem opinor vocatos esse, qui per jecur vaticinantur. Et quod est omnium maxime impium, in Dei templo statuit simulacrum impuræ et impudicæ dæmonis. « Posuit enim, inquit, idolum sculptum luci in domo Domini ». » Et quæ deinceps sequuntur, docent summam impietatem.

* INTERR. LIV.

Quomodo est intelligendum : « Et extendam super Hierosolymam mensuram Samariæ ^b ? »

B Hos quoque, inquit, in eandem conjiciam calamitates. Et quemadmodum illorum alios quidem consumpsit fames, alios vero bellum, cæteros in captivitate redactos in aliam terram transtulerunt : ita etiam iis qui habitant Hierosolymis totidem afferam supplicia. Et quomodo domum Achabi delevi funditus, ita etiam Hierosolymæ superbiam reducam ad humilitatem. Non enim solum in furorem idolorum actus est, sed etiam innoxium sanguinem effudit Manasses plurimum, donec totam ad os, ut aiunt, implevit Hierosolymam. **549** Eos autem præcipue de medio tollebat qui pietatem defendebant, et divinam iram eis prædicebant. Eum aiunt Isaiam quoque prophetam serra lignea usum dissecuisse. Cæterum iste quidem, ut docuit historia Paralipomenon ⁱ, motus pœnitentia revocationem obtinuit ab exsilio. Ammon autem ejus filius patris quidem pravitate est imitatus, pœnitentiam autem minime est æmulatus. Ejus vero nepos summam exercuit virtutem, et parentis sui Davidis possedit pietatem. Et primum quidem quæ instauranda erant in templo Domini summa cura diligentia. Deinde cum divina audisset eloquia quæ sunt in Deuteronomio, et vestem discidit, et diu luxit, et quid esset agendum ex universorum Deo discere studuit. Porro in tantam rerum divinarum incuriam et despectum eruperant omnes, ut ne divina quidem eloquia audirent. Hunc igitur librum cum invenisset in aliqua ex sacris ædibus abjectum Chelcias pontifex misit ad regem. Rex

(69) Τὸ — ἀγαλμα, scilicet Veneris. Conf. p. 550, quæst. 55.

(70) Στόμα ἐπὶ στόμα. Symmachus τῷ τῷ ver-
tit ὡσπερ ἀγγέλιον ἄχρη στόματος

autem cum ea quæ in ipso erant cognovisset, et pontifices et principes misit ad Oldam prophetissam. Deus autem per eam adversus populum et templum et civitatem tulit sententiam, propter scelera quæ ipsi admiserant: pio autem regi bona et fausta prædixit: « Propterea quod, inquit, audisti verba mea, et emollitum est cor tuum, et pudore suffusus es coram me, postquam audiisti quæ locutus sum contra hunc locum et eos qui habitant in ipso, ut deleatur: et scidisti **550** vestimenta tua, et flevistis coram me, ecce ego audivi, dicit Dominus. Non sic: ecce ego appono te ad patres tuos, et colligeris in sepulcrum tuum in pace: et non videbunt oculi tui omnia mala, quæ ego adduco super hanc domum, et eos qui habitant in ea. » Tantum juvat compunctio et lacryma eos qui utuntur illis. Tantum boni pius rex affert suis subditis, quantum impii afferunt nocuenti. Quemadmodum enim Ammon et Manasses inclinarunt populum ad impietatem, et lucos plantantes, et templa dæmonibus excitantes: ita Josias rex pius, vasa quæ constructa fuerant Baali, et Astartæ, et cæteris idolis, contrivit et conflavit in torrente Cedron, et in Bethel interfecit sacerdotes idolorum. Μαζουρώθ autem puto esse nomen stellæ, et conjicio sic nominatum esse Luciferum. Nam sic dixit: « Et adolebant Baali, et soli, et lunæ, et Mazuroth, et universo agmini cæli ^k. » τοπάζω τὸν ἑωσφρόν οὕτως ὀνομάσθαι. Ἐφη γὰρ τῆ σελήνῃ, καὶ τοῖς Μαζουρώθ, καὶ πάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. »

INTERR. LV.

Quamnam dicit domum τῶν Καθησεῖμ, qui erant in domo Domini ^l?

Per homonymiam appellavit dæmones, sanctos. Cades enim explicatur sanctus. « In ea autem domo, inquit, mulieres texebant vestes luco ^m. » Lucum autem alii interpretes, ut sæpe dixi, **551** nominant Aseroth, vel Asturoth. Est autem hoc nomen Veneris, eam enim appellant Astarten. Ejus autem simulacrum quoque staturum in templo Dei. Sed rex admirandus et lucum excidit, et simulacrum dejecit, et igni tradidit. Aquila autem Καθησεῖμ sic est interpretatus: « Ubi faciebant indu-

^l IV Reg. xxii, 19, 20. ^k IV Reg. xxiii, 5. ^l ibid. 7. ^m ibid.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ cat. ἀναγούς. Deinde, τὸν ἀρχιερέα et τὸν ἀρχοντα. ⁸⁹ cat. et cod. α. ὁ δὲ τῶν ὄλων Θεός. cat. omittit διὰ ταύτης. ⁹⁰ cat. μου om. ⁹¹ cod. α. πημαίνουσιν. Deinde cat. p. 938 ὡσπ. γὰρ Ἀμώς. ⁹² cod. α. ἐξέμηναν. ⁹³ cod. α. ἀλση φύσαντες. ⁹⁴ cat. τῆ Ἀσταρώθ. cod. α. Ἀστηρώθ. ⁹⁵ Qu. 55 initium usque ad ἀπὸ Κυρίου. p. 551, exstat in cat. p. 959, ad cap. xxiii, 6, 7. Reliqua vid. ib., ad vers. 8, 9. ⁹⁶ cat. p. 939. Τίνας λέγει Καθησεῖμ. ⁹⁷ cat. et cod. α. ἐκάλεσαν. ⁹⁸ utroque loco ἄγιον. ⁹⁹ cat. ἄλλοι ἐρμην. καὶ Ἀσταρώθ ὄνομα. ¹⁰⁰ cat. ἐν τῷ ναφ τῷ θείω. ¹⁰¹ cat. ζόανον ἐξέβαλε.

NOTÆ.

(71) Ἡκουσας — μου, καὶ. Hæc in textu Hebr. et versione τῶν Ὁ d'siderantur. Eadem autem lectionem habet editio Complut.

(72) Ἐπὶ — αὐτόν. Loco citato non nisi hæc pauca leguntur, ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον.

(73) Τὸ δὲ Μαζουρώθ, x. λ. Vid. Drus. l. c. p. 277.

(74) Τὸ — ἐρμην. Conf. supra p. 293.

A βασιλεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὰ ἐγκείμενα γνοὺς ⁸⁵, καὶ τοὺς ἀρχιερέας, καὶ τοὺς ἀρχοντας πρὸς Ὀλδάν ἀπέστειλε τὴν προφήτιν. Ὁ δὲ Θεός ⁸⁶ διὰ ταύτης κατὰ μέν τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ τῆς πόλεως, τὴν ψήφον ἐξήνεγκε διὰ τὰς παρ' αὐτῶν τολμηθείσας παρανομίας· τῷ εὐσεβεῖ δὲ βασιλεῖ χρηστὰ προηγόρευσεν· « Ἀνθ' ὧν γὰρ, φησὶν, ἤκουσας τῶν λόγων μου ⁸⁷, καὶ (71) ἠπαλύνθη ἡ καρδία σου, καὶ ἐνετράπησ ἀπὸ προσώπου μου, ὡς ἤκουσας ὅσα ἐλάλησα ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῷ, τοῦ γενέσθαι εἰς ἀφανισμόν, καὶ διέβρῆξας τὰ ἰμάτιά σου, καὶ ἐκλαυσας ἐνώπιόν μου· καὶ γὰρ ἐγὼ ἤκουσα, φησὶ Κύριος. Οὐχ οὕτως· ἰδοὺ ἐγὼ προστίθημι σε πρὸς τοὺς πατέρας σου, καὶ συναχθήσῃ εἰς τὸν τάφον σου ἐν εἰρήνῃ· καὶ οὐκ ὄψονται οἱ ὀφθαλμοί σου πάντα τὰ κακὰ, ἃ ἐπάγω ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτόν (72). » Τοσοῦτον κατὰ νουξίαι καὶ δάκρυον τοὺς χρωμένους ὀνίνησι· τοσοῦτον εὐσεθεῖς εὐεργετῆ βασιλεὺς, ὅσον οἱ δυσσεθεῖς τοῖς ἀρχομένοις πημαίνονται ⁸⁸. Ὡσπερ γὰρ Ἀμμών καὶ Μανασσῆς εἰς ἀσέθειαν ἐξέκλιναν ⁸⁹ τὸν λαόν, καὶ ἄλση φύσαντες ⁹⁰, καὶ τεμένη τοῖς δαίμοσιν ἀναστήσαντες· οὕτως Ἰωσάφας ὁ εὐσεθεῖς βασιλεὺς τὰ τῷ Βάαλ, καὶ τῇ Ἀστάρτῃ ⁹¹, καὶ τοῖς ἄλλοις εἰδώλοις κατασκευασθέντα σκευὴ ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν κέδρων συνέτριψε καὶ ἐχώνευσεν· ἐν δὲ τῇ Βαυθὴ τούτῳ τῶν εἰδώλων ἱερέας κατέκαυσε. Τὸ δὲ Μαζουρώθ (73) ἀστέρος οἶμαι ὄνομα εἶναι, καὶ οὕτως· « Καὶ ἐθυμίω τῷ Βάαλ, καὶ τῷ ἡλίῳ, καὶ

EPOT. NE' 88.

Τίνα λέγει τὸν οἶκον τῶν Καθησεῖμ ⁸⁸, τῶν ἐν οἴκῳ Κυρίου;

Ὁμωνύμως ἐκάλεσεν ⁸⁸ ἄγιους τοὺς δαίμονας. Τὸ γὰρ Κάδης ἄγιος ⁸⁹ ἐρμηνεύεται (74). « Ἐν τούτῳ δὲ τῷ οἴκῳ ὕφαινον, φησὶν, αἱ γυναῖκες στολάς (75) τῷ ἄλσει. » Τὸ δὲ ἄλσος, ὡς ἔφην πολλακίς, οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύεται ἢ Ἀσηρώθ, ἢ Ἀσταρώθ ὀνομάζουσιν ⁹⁰. Ὄνομα δὲ τοῦτο τῆς Ἀσροδίτης· αὐτὴν γὰρ καλοῦσιν Ἀστάρτην. Ταύτης δὲ καὶ τὸ ζόανον ἐνδον ἔστησαν ἐν τῷ θείῳ ναφ ⁹¹ (76). Ἄλλ' ὁ ἀσιάγαστος βασιλεὺς καὶ τὸ ἄλσος ἐξέκοψε, καὶ τὸ ζόανον ἐξενήνοχε ⁹², καὶ πυρὶ παραδέδωκεν· οἱ δὲ περὶ τὸν

^l IV Reg. xxii, 19, 20. ^k IV Reg. xxiii, 5. ^l ibid. 7. ^m ibid.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸⁸ cat. ἀναγούς. Deinde, τὸν ἀρχιερέα et τὸν ἀρχοντα. ⁸⁹ cat. et cod. α. ὁ δὲ τῶν ὄλων Θεός. cat. omittit διὰ ταύτης. ⁹⁰ cat. μου om. ⁹¹ cod. α. πημαίνουσιν. Deinde cat. p. 938 ὡσπ. γὰρ Ἀμώς. ⁹² cod. α. ἐξέμηναν. ⁹³ cod. α. ἀλση φύσαντες. ⁹⁴ cat. τῆ Ἀσταρώθ. cod. α. Ἀστηρώθ. ⁹⁵ Qu. 55 initium usque ad ἀπὸ Κυρίου. p. 551, exstat in cat. p. 959, ad cap. xxiii, 6, 7. Reliqua vid. ib., ad vers. 8, 9. ⁹⁶ cat. p. 939. Τίνας λέγει Καθησεῖμ. ⁹⁷ cat. et cod. α. ἐκάλεσαν. ⁹⁸ utroque loco ἄγιον. ⁹⁹ cat. ἄλλοι ἐρμην. καὶ Ἀσταρώθ ὄνομα. ¹⁰⁰ cat. ἐν τῷ ναφ τῷ θείω. ¹⁰¹ cat. ζόανον ἐξέβαλε.

NOTÆ.

(71) Ἡκουσας — μου, καὶ. Hæc in textu Hebr. et versione τῶν Ὁ d'siderantur. Eadem autem lectionem habet editio Complut.

(72) Ἐπὶ — αὐτόν. Loco citato non nisi hæc pauca leguntur, ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον.

(73) Τὸ δὲ Μαζουρώθ, x. λ. Vid. Drus. l. c. p. 277.

(74) Τὸ — ἐρμην. Conf. supra p. 293.

(75) Στολάς. Ita in edit. Complut. exprimitur ⁹¹ quod Aquila vertit ὀγκους. In versione τῶν Ὁ leg. χεσττίμ, pro quo legendum esse videtur βεττιεμ, ut habet Theodotus.

(76) Τῷ θείῳ ναφ. Hæc fere eadem sunt cum illis quæ Mon. f. l. c. t. l, p. 379, e codice Regio ad l. c. attulit.

Ἀκύλων τὸ καθιθεῖν αὐτῶς ἠρμήνευσαν, ἢ ὅτι ἐποιοῦν ἐνδύματα τοῖς ἐκπορνεύουσιν ἀπὸ Κυρίου (77). » Ὅτι δὲ ὑψηλὰ ὡς μόνον οἱ τῶν εἰδώλων ἐκαλοῦντο βωμοί, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς χωρίοις δομηθέντα τῷ Θεῷ θυσιαστήρια, πάλιν ἡ ἱστορία διδάσκει. Λέγει γὰρ οὕτως: « Πλὴν οὐκ ἀνέβησαν οἱ ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν πρὸς τὸ θυσιαστήριον Κυρίου ἐν Ἱερουσαλήμ, εἰ μὴ ἐφαγον ἄζυμα ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. » Ἀπὸ τούτου δὲ, ὅτι ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ ἔγενον ὑπάρχον οὗτοι. Εἰ δὲ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευσαν, οὐκ ἂν αὐτοὺς ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς συγγνώμης ἤξιωσεν.

EPQT. NQ. 71.

Τὸ Ταφὲθ τί δηλοῖ;

Ἐν τῇ τῶν Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἑρμηνείᾳ πτωχῶν εὐρον σημαίνει τὸ ὄνομα. Τόπος δὲ ἦν οὗτος, ἐν ᾧ διῆγον ἐν πυρὶ τὰ παιδία τῷ Μελχὼλ (78). Ἀμμανιτῶν δὲ ἦν τοῦτο τὸ εἶδωλον 72. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία δεδήλωκεν. « Ἐμίανε γάρ, φησί, τὸ Ταφὲθ πρὸ ἐν φάραγγι υἱοῦ Ἐννομ, τοῦ μὴ (79) διάγειν ἀνδρα τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ τῷ Μελχὼλ. » Τὸ δὲ φρουρίον τοῦ φρουρίου 73 (80) οἱ περὶ τὸν Σύμμαχον ἠρμήνευσαν. Ὅπως δὲ τοῦτον ἐμίανε ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς, ἡ ἱστορία διδάσκει: « Ἐπλησε γάρ, φησί, τοῖς τόποις αὐτῶν ὀστέων ἀνθρώπων. » Καὶ πάλιν: « Ἀπέστειλε καὶ ἔλαβε τὰ ὀστέα ἐκ τῶν τάφων, καὶ κατέκαυσε αὐτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κατὰ τὸ ῥῆμα Κυρίου, ὃ ἐλάλησεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ἐστῆναι Ἱεροβοὰμ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον 74 ἐν τῇ ἑορτῇ. » Ὅτι δὲ οὐ ψευδοπροφήτης ἦν ὁ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ παραπεισας τροφῆς μεταλαβεῖν 75 παρ' αὐτῷ, καὶ ἐντεῦθεν καταμαθεῖν εὐπετέες. Διεσώθη γὰρ, φησί, τὰ ὀστέα τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ προφήτου 76, τοῦ κατοικοῦντος ἐν Βαιθήλ, μετὰ τῶν ὀστέων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ ἤκοντος ἐξ Ἰούδα, καὶ λελαληκότες πάντα τὰ ἔργα 77, ἃ ἐποίησεν Ἰωσίας.

EPQT. NZ. 78.

Τι δὴ ποτε καὶ περὶ τοῦ Ἐζεχίου, καὶ περὶ τοῦ Ἰωσίας, τὰ αὐτὰ ἔφη: ὅτι ὁμοίος αὐτοῦ οὐκ ἐγένετο ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτὸν οὐκ ἀνέστη ὁμοίος αὐτῷ;

Οὕτε ἐκεῖνον τούτῳ συνέκρινεν, οὕτε τοῦτον ἐκεῖνον, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις τοῖς δόξασιν εὐσεβεῖν 78, τῷ Ἀσᾶ, καὶ τῷ Ἰωσαφάτ, καὶ τῷ Ἰωάθαμ· καὶ τοῦτον κάκεινον παρεξέτασας, τούτους 80 κρείττους

72 IV Reg. xxiii, 9. 73 ibid. 10. 74 ibid. 14. 75 ibid. 16. 76 ibid. 18. 77 ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

72 cat. et cod. α τὰ ὑψηλά. 73 cod. α ὡς ἐκ τοῦ ἱερατ. 74 Qu. 56 initium usque ad τῇ ἑορτῇ, p. 552, exstat in cat. p. 940, ad cap. xxiii, 10, 11. Reliqua vid. ib. p. 941, ad vers. 17, 18. 75 cod. α Ἀμμ. δὲ τοῦτο τὸ εἶδ. ἦν. 76 cod. α φρουροῦ. 77 cod. α ἐπὶ τὸ θυσιαστ. καὶ ἐμίανε τὸ θυσιαστήριον. 78 cat. p. 941. μετασχεῖν. 79 cat. τοῦ προφ. τοῦ πρεσβυτέρου. 80 cat. λελαλ. κατὰ τὰ ἔργα ταῦτα. cod. α πάντα τὰ ἔργα ταῦτα. 81 Qu. 57 initium usque ad παρεξ. βασιλεύσει, p. 553, exstat in cat. p. 942, ad cap. xxiii, 24, 25. Reliqua vid. ib. p. 957, ad cap. xxv, 27-29. 82 cod. α εὐσεβεῖν. 83 cod. α τούτους om.

NOTÆ.

(77) Ὁδ — Κυρίου. Aliam Aquilæ versionem habet Monif. l. c. t. p. 578.

(78) Με. λχὼλ. Rec. lectio IV Reg. xxiii, 10, est Μολόχ.

(79) Μή. Des. l. c. additur autem in edit. Complut.

(80) Φρουρίου. Montf. et Drusius Synmacho tribuunt lectionem φρουροῦ.

dat litteram, inveniatur et ille et iste Davidem su-
perasse. Et de illo enim et de hoc dixit : « Ei simi-
lis non fuit rex ante ipsum. » Sed est perspicuum
quod nec Ezechiam Davidi prætulit, neque Josiam
Ezechia et Davide prænotiaverit esse meliorem, sed
eos cum aliis piis contulerit. Si quis autem existimet
reprehendi Ezechiam, ut qui fuerit magni et elati spi-
ritus, et Babyloniorum legatis thesauros ostenderit,
videbit etiam Josiam non esse liberum ab omni repre-
hensione. Etenim quando Pharaon Nechao suscepit ex-
peditionem adversus Assyrios, studuit opem ferre
Assyriis : **553** et ut docuit liber Paralipomenon,
dixit ei Pharaon : « Quid mihi et tibi, rex Juda? Non
ad te venio hodie ad bellum gerendum, sed ad locum
belli, et Deus dixit ut festinarem. Cave tibi a Deo
qui est tecum, ne te perdat. Et non avertit Josias
faciem suam ab eo, sed confortatus est ad impu-
gnandum illum, et non audivit Josias sermonem
Pharaonis Nechao ex ore Domini : et venit ad bel-
landum in campo Mageddo. Et jaculati sunt sagit-
tarii Pharaonis adversus regem Josiam. Et dixit
rex pueris suis : Educite me, quoniam valde ægroto »,
Esdras autem sic dicit : « Et misit rex Ægypti ad
Josiam, dicens : Quid mihi et tibi, rex Judææ? Non
ad te missus sum a Domino Deo tuo. Ad Euphra-
tem enim nunc mihi est bellum : et nunc Dominus
est tecum qui urget. Recede, et noli adversari
Domino. Et non reversus est Josias ad currum
suum : sed aggressus est contra eum bellum gerere,
non attendens dictum Jeremiæ prophetæ ex ore
Domini, sed adversus ipsum conflavit prælio in
campo cum iniquo. » Non ergo eos inter se com-
parat, neque alterum alteri anteponebat ; ita enim
sentire est extremæ amentię : sed eos comparavit
cum aliis regibus. De Joachimo autem, et Joacimo,
et Jechonia, et Sedecia, fusius scripsit divinus Je-
remias. Illum autem librum per divinam gratiam
totum interpretati sumus. Supervacaneum itaque
existimo eosdem sermones bis revolvere. Joachi-
mum autem, filium Joacim, divinus Jeremias ap-
pellat Jechoniam : **554** liber autem Paralipome-
non Joachimum. Eum Evilat Merodach e carcere
liberatum convivam habuit et commensalem. Nam
qui percutit et sanat, cum eum tradidisset hosti-
bus, dignatus est eum rursus liberare.

Tὸν δὲ Ἰωαχὶμ, τὸν τοῦ Ἰωακὴμ υἱόν, ὁ θεὸς Ἰερεμίας Ἰεχονίαν καλεῖ· ἡ δὲ τῶν Παραλειπομένων
βίβλος Ἰωακὴμ. Τοῦτον ὁ Εὐϊλάτ Μερωδάχ τῆς εἰρκτῆς ἀπαλλάξας, ὁμοδίαιτον εἶχε καὶ ὁμοτράπε-
ζον. Ὁ τύπτων γὰρ καὶ ἰώμενος τοῖς πολεμοῖς ἐκδεδικώς, πάλιν αὐτὸν ἐλευθερίας ἔξωκτισεν.

^u II Paral. xxxv, 21-23.

VARIÆ LECTIONES EX CATENA LIPSIENSI.

⁸¹ cat. et cod. a p. 942 τοῦ Βαβυλωνίου. ⁸² cod. a ἐπιδειξάντα. ⁸³ cat. ἐστράτευσεν καὶ ἐπικ.
⁸⁴ cod. a πολεμῶς μου ἐστίν. ⁸⁵ cod. a Κύριος μετ' ἐμοῦ ἐστίν, καὶ μετ' ἐμοῦ ἐπισπ. ἐστίν. ⁸⁶ cod. a
πολεμεῖν αὐτῷ ἐπέχειρε. ⁸⁷ cod. a τὰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωάχαζ καὶ Ἰωακὴμ καὶ Ἰωαχὶμ καὶ Ἰεχονίαν εἰς.
⁸⁸ cod. a ἀνελεῖται.

NOTÆ.

(81) 'A. J. J. ἡ — πολεμῶν. Hæc tantum in edit. Ald. et Complut. adduntur.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΩΝ.

IN LIBRUM I PARALIPOMENON.

Τῆς βίβλου τῶν Παραλειπομένων τὴν ὑπόθεσιν ἡ Ἀ
προσηγορία δηλοῖ. Ὅσα γὰρ παρέλειπεν ὁ τὰς Βασι-
λείας συγγεγραφώς, ταῦτα συντίθεικεν ὁ τόνδε τὸν
πόνον ἀναδεξάμενος, ἐκ πολλῶν αὐτὰ προφητικῶν
βιβλίων ¹ συναγαγών. Πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἐκεῖ συγγε-
γραμμένων ² τούτοις συνήρμωσεν, ἵνα φυλάξῃ τῆς
ἱστορίας τὴν ἀρμονίαν. Ἄνωθεν δὲ ἀπὸ τῆς γενεα-
λογίας ἤρξατο, ἵνα δείξῃ συντόμως, ὡς ἐξ ἑνὸς ἀν-
θρώπου πάντα τὰ φύλα τῶν ἀνθρώπων ἐβλάστησεν.
Ἐπειδὴ δὲ μόνος τῆς Ἰούδα βασιλείας ποιεῖ τὴν μνή-
μην, διδάσκει τίνες αἱ τούτων πόλεις καὶ κῶμαι,
καὶ ἐκ τίνων τὰς προσηγορίας ἐσχίσκασιν. Ἐντεῦθεν
μανθάνομεν ὡς Νάθαν, ἐξ οὗ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον
ἡμῶν ἐγενεαλόγησεν ὁ Λουκᾶς ὁ θαυμάσιος, καὶ
τοῦ Δαβὶδ ἦν υἱός, καὶ τοῦ Σολομῶντος ἡμομήτριος
ἀδελφός. « Οὗτοι γάρ, φησὶ, τῷ Δαβὶδ ἐτέχθησαν ἐν
Ἱερουσαλὴμ, Σαμαά ³, καὶ Σωδὰβ, καὶ Νάθαν, καὶ
Σολομών, ⁴ υἱοὶ τέσσαρες τῆς Βηρσαβὲ θυγατρὸς
Ἠλᾶ ⁵. » Καὶ τὸν Ῥηγάβ δὲ, τὸν πολλαχοῦ τῆς
Γραφῆς ἐπαινούμενον, αὕτη δεῖκνυσιν ἡ βίβλος.
ἐκ τῆς Ἰούδα ὄντα φυλῆς. Διδάσκει δὲ σαφέστερον
τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ μὲν Ῥουβεὶμ ⁶ τῶν πρωτοτο-
κίων ἐξέπρασεν, ὁ δὲ Ἰωσήφ τούτων τετύχηκεν, ἡ δὲ
Ἰούδα φυλὴ τιμῆς ἀπήλαυσε πλείονος. « Υἱοὶ γάρ,
φησὶ, Ῥουβεὶμ πρωτοτόκου Ἰσραὴλ, οὗτοι αὐτὸς ὁ
πρωτότοκος. Ἐν δὲ τῷ βεβηλωσάσῃ τὴν στρωμνὴν ⁷
τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἔδωκε τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ τοῖς
υἱοῖς Ἰωσήφ ⁸, καὶ οὐκ ἐγενεαλόγηθη εἰς πρωτοτόκια
ὁ Ῥουβεὶμ, οὗτος Ἰούδας δυνατὸς ἰσχύει ἐν τοῖς ἀδελ-
φοῖς αὐτοῦ, καὶ εἰς ἡγούμενον ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὰ
πρωτοτόκια τῷ Ἰωσήφ ⁹. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὡς τὰ
μὲν πρεσβεῖα τῶν πρωτοτοκίων ὁ Ἰωσήφ ἐχομίσατο,
τὴν δὲ ἡγεμονίαν Ἰούδας ¹⁰ ἐδέξατο διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ
κατὰ σάρκα βλαστήσαντα Κύριον. Τοῦτο γὰρ αἰνίτ-
τεται τὸ εἰς ἡγούμενον ἐξ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ μόνους
τοὺς ἐξ αὐτοῦ βασιλέας ὁ λόγος δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν
αἰώνιον βασιλέα, ὃς οὔτε ἀρχὴν ἔσχεν ἡμερῶν, οὐδὲ ¹¹

Argumentum libri Paralipomenon declarat ipsa
appellatio. Quæ enim prætermisit qui scripsit li-
brus Regnorum, ea congescit, qui hunc laborem
suscepit, collecta ex multis libris propheticis. Multa
autem etiam ex iis quæ ibi scripta sunt, addidit,
ut servaret historiæ concentum. Alius autem in-
cepit genealogiam, ut compendio ostenderet, quod
ex uno homine germinarint omnia genera homi-
num. Quoniam autem facit mentionem solius re-
gni Judæ, docet quænam sint eorum urbes et pagi
et a quibus sua habuerint nomina. Hinc discimus
Nathanem, a quo divinus Lucas deduxit genealo-
giam Servatoris et Domini nostri, et Davidis fuisse
filium, et Salomonis fratrem uterinum : « Isti, in-
quit, nati sunt Davidi in Hierosolyma, Samaa, et
Sobab, et Nathan, et Salomon, filii quatuor Ber-
sabee 555 filiaæ Ela ». Et Rechabum, qui lau-
datur in multis locis Scripturæ, hic liber ostendit
fuisse ex tribu Juda. Docet autem manifestius cau-
sam, cur Ruben exciderit primogenitura, et Jo-
seph eam sit assecutus, tribus autem Juda am-
pliolem adeptus sit honorem. « Filii enim Ruben,
inquit, primogeniti Israel : quoniam ipse erat pri-
mogenitus, eo autem quod profanarint cubile patris
sui, dedit suam primogenituram filiis Joseph, et
in genealogia non fuit relatus Ruben ut primoge-
nitus, quoniam Juda erat potens viribus inter fra-
tres suos, et dux ex ipso et primogenitura erat
Joseph ». Docet autem hic sermo, quod Joseph
prærogativam primogenituræ sortitus sit : prin-
cipatum vero acceperit Juda, propter Dominum,
qui ex ipso natus est secundum carnem. Hoc enim
tacite significat illud, dux ex ipso. Non enim solos
reges ex ipso oriuros significat oratio, sed et Re-
gem æternum, qui neque initium habuit dierum,
neque finem accipiet. Docet etiam, quomodo quæ
erant trans Jordanem tribus, Ruben et Gad, et di-

¹ I Paral. III, 5. ² I Paral. v, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ cod. Coisl. βίβλων. ² cod. C. γεγραμμένων. ³ cod. C. Σαάμ. ⁴ cod. C. οί. ⁵ Ἠλᾶ. Rec. lectio l. c. est Ἀμεθλ. ⁶ cod. C. Ῥουβὴν semper. ⁷ Ἐν — στρωμνῆν. Hæc est lectio ed. Compl. Recepta lectio l. c. est, ἐν τῷ ἀναβῆναι ἐπὶ τὴν κοίτην. ⁸ Ἐδωκε — Ἰωσήφ. Rec. lectio est, ἔδωκε τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰωσήφ. Editio Compl. habet ἐδόθη τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ υἱοῖς Ἰωσήφ. ⁹ Τὰ — Ἰωσήφ. Ita habet editio Compl. Rec. lectio est ἡ εὐλογία τοῦ Ἰωσήφ. ¹⁰ cod. C. præm. ὁ. ¹¹ cod. C. οὔτε.

midia tribus Manasse, conflixerunt cum Agarenis et Ituræis, et Naphisæis, et cum eis qui cum illis fuerunt in acie; et quomodo valido commisso prælio, pervicerunt, et Agarenos expulerunt. Dicit etiam causam victoriæ: « Quod Deum, inquit, invocarunt, et eos exaudivit, **556** quoniam confidebant in eo ^v. » Descripsit etiam numerum prædæ: « Acceperunt, inquit, quinquaginta millia camelorum, et ovium ducenta quinquaginta millia, et bis mille asinos, et animarum hominum centum millia: erant enim multi sauciati, quoniam a Deo erat bellum, et pro ipsis habitarunt usque ad transmigrationem ^z. » Refert etiam ^a genealogiam sacerdotum et Levitarum, et dicit, Sadocum qui fuit pontifex tempore Davidis, fuisse undecimum ab Aarone; Azariam autem, qui erat nepos Sadoci, sacerdotali officio primum esse functum in templo quod exstruxit Salomo. Ex his erat etiam Josedec, qui bello captus cum aliis fuit abductus in Babylonem. Hujus filius erat Josua, magnus ille sacerdos, qui cum Zorobabele reduxit turbam captivam, et Dei templum ædificavit. Hinc discimus, quod Core, qui adversus magnum illum Moysen excitavit seditionem, fuerit nepos Isaaris, qui Caathi quidem erat filius, frater autem Amrami patris Aaronis et Moysis. Erat itaque patruelis legislatoris. Sed ipse quidem in deserto dedit pœnas affectatæ tyrannidis, filii autem non fuerunt socii pœnæ genitoris. Jani vero magnus ille Samuel ex eo ducit genus. Porro autem Æman, qui canebat psalmos, erat nepos Samuelis prophetæ: erat enim filius Joel, filii Samuelis. Asaph autem, qui erat etiam unus ex cantoribus ducebat genus ex Gersone, qui erat filius Levi, et frater Caathi. Æthiam autem (erat vero is quogue ex cantoribus), proavum habuit Merari, tertium filium Levi. Docet **557** autem etiam differentiam sacerdotum et Levitarum. Dicit enim Levitas fuisse ordinatos ad omne ministerium tabernaculi domus Dei: « Et Aaron, inquit, et filii ejus, adolescentes super altare holocaustorum, et super altare thymiamatis, et ad omnia opera Sancti sanctorum, et ad placandum pro Israele, secundum omnia quæ mandavit Moses servus Dei ^b. » Videtur autem mihi hic liber fuisse scriptus post reditum a Babylone. Nam et meminit captivitatis, et ejus docet causam. « Unversus enim, inquit, Israel relatius est in genealogiam: et ecce scripti sunt in libro Dierum regum Israel et Juda, et translati sunt in Babylonem propter prævaricationem qua se ini-

τέλος λήφεται. Διδάσκει δὲ, ὅπως καὶ αἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου φυλαὶ, ἡ τοῦ Ρουβεὶμ, καὶ ἡ τοῦ Γὰδ, καὶ τὸ ἤμισυ τῆς Μανασσήτιδος ¹³ φυλῆς, συνεπλάκησαν τοῖς Ἀγαρηνοῖς, καὶ τοῖς Ἰτουραίοις ¹⁴ καὶ Ναφισαίοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς μετὰ τούτων παρατασσομένοις ¹⁵, καὶ ὡς μάχης καρτερᾶς γενομένης κατακράτος ἐνίκησαν, καὶ τοὺς Ἀγαρηνοὺς ἐξήλασαν. Λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς νίκης, « Ὅτι τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐδόθησαν ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῶν, ὅτι ἐπεποίησαν ἐπ' αὐτῷ. » Συνέγραψε δὲ καὶ τῆς λείας τὸν ἀριθμὸν. « Πεντήκοντα γὰρ, φησὶ, χιλιάδας καμήλων ¹⁶ ἔλαθον, καὶ προβάτων διακοσίας καὶ πενήκοντα χιλιάδας, καὶ θύους δισχιλίους, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων ἑκατὸν χιλιάδας. Τραυματῖαι γὰρ πολλοὶ ἦσαν, ὅτι παρὰ Θεοῦ ἦν ὁ πόλεμος, καὶ κατόπισαν ¹⁷ αὐτῶν ἕως τῆς ἀποικίας. » Γενεαλογεῖ δὲ καὶ τοὺς ἱερέας, καὶ τοὺς Λευίτας: καὶ λέγει τὸν Σαδοὺκ, τὸν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ἀρχιερατεύσαντα ¹⁸, ἐνδέκατον ἀπὸ Ἀαρὼν γεγενῆσθαι. Ἀζαρίαν δὲ, ὃς ἐκγονος ἦν τοῦ Σαδοὺκ, πρῶτον ἐν τῷ ναῷ οἰκοδομηθέντι ὑπὸ τοῦ ¹⁹ Σολομῶντος ἱερατεύσαι. Ἐκ τούτων ἦν καὶ Ἰωσεδὲκ, ὃς δορυάλωτος ²⁰ εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν ἄλλων ἀπήχθη. Τούτου υἱὸς ἦν Ἰησοῦς, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, ὃς σὺν τῷ Ζοροβάβελ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπανήγαγε, καὶ τὸν θεῖον ναὸν ψυχοδόμησεν. Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὡς Κορὲ ὁ κατὰ Μωσῆ ²¹ τοῦ μεγάλου τὴν στάσιν ἐγείρας, τοῦ Σισαάρ ²² ἦν ἐκγονος. ὃς τοῦ μὲν Καάθ ἦν υἱὸς, ἀδελφὸς δὲ Ἀμβράμ ²³ τοῦ πατρὸς Ἀαρὼν καὶ Μωσῆ. τοιγάρτοι ἀνεψιδοὺς ἦν τοῦ νομοθέτου. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἐν τῇ ἐρήμῳ δίκας εἰσεπράχθη τῆς τυραννίδος. οἱ δὲ υἱοὶ τῆς τιμωρίας οὐκ ἐκοινωνήσαν τῷ γεννήτορι. Αὐτίκα γοῦν Σαμουὴλ ὁ μέγας ἐκ τούτου κατάγει τὸ γένος. Καὶ Αἰμάν δὲ ὁ ψαλτωδὸς ἐκγονος ἦν Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. υἱὸς γὰρ ἦν Ἰωὴλ τοῦ υἱοῦ Σαμουὴλ. Ὁ δὲ Ἀσάφ, εἷς δὲ καὶ οὗτος τῶν ψαλτωδῶν, ἐκ τοῦ Γερσῶν ²⁴ κατήγε τὸ γένος, ὃς υἱὸς μὲν ἦν τοῦ Λευὶ, ἀδελφὸς δὲ τοῦ Καάθ. Ὁ δὲ Αἰθάμ, καὶ οὗτος δὲ τῶν ψάδων ἐτύγχανεν ὄν, πρόγονον εἶχε ²⁵ τὸν Μεραρὶ, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Λευὶ ²⁶. Διδάσκει δὲ καὶ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν Λευιτῶν τὸ διάφορον. Λέγει γὰρ τοὺς Λευίτας δεδῶσθαι εἰς πᾶσαν δουλείαν τῆς σκηνῆς οἴκου τοῦ Θεοῦ. « Καὶ Ἀαρὼν, φησὶ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, θυμῶντες ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν ὀλοκαυτωμάτων, καὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων, καὶ τοῦ ἐξιλιάσκεισθαι περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ πάντα ὅσα ἐνετελεῖτο Μωσῆ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. » Δοκεῖ δὲ

^v I Paral. v, 20. ^z ibid. 21, 22. ^a I Paral. vi, 1. ^b ibid. 49.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ cod. C. Μανασσήτιδος. ¹⁴ cod. C. Τυρίοις. ¹⁵ cod. C. μετ' αὐτῶν παραταττομένοις. ¹⁶ Πεντήκοντα — χιλιάδας καμήλων. Rec. lectio l. c. est καμήλους πεντακισχιλίους. ¹⁷ cod. C. κατόπισαν. ¹⁸ cod. C. eandem lectionem ἀρχιερατεύσαντα habet, quam loco prioris ἀρχιερευτήσαντα substituiimus. ¹⁹ Τοῦ ἀβελ a cod. C. ²⁰ cod. C. δωριάλωτος pro δοριάλωτος, ut videtur. ²¹ cod. C. Μουσοῦ, semper. ²² Σισαάρ. Legendum esse puto Ἰσαάρ. ²³ cod. C. Ἀμβραμ, sed μ prius eraso, remanet Ἀβραμ. ²⁴ Γερσῶν (Ed. prior habebat Γερσῆν.) cod. C. Γεδῶν. ²⁵ cod. C. ἤρχε. Lectio suspensa. ²⁶ cod. C. τοῦ Λευὶ τὸν τρίτον υἱόν.

καὶ αὐτὴ ἡ βιβλος μετὰ τὴν ἐπάνοδον συγγρα-
 φῆναι τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας. Μέννηται γὰρ καὶ τῆς
 αἰχμαλωσίας, καὶ ταύτης τὴν αἰτίαν διδάσκει.
 « Πᾶς γὰρ, φησὶν, Ἰσραὴλ ἐγενεαλογήθησαν, καὶ
 ἰοῦ εἰσι γεγραμμένοι ἐπὶ βιβλίου ἡμερῶν βασιλέων
 Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα, καὶ ἀπικίσθησαν εἰς Βαβυλώνα
 διὰ τὴν ἀσυνθεσίαν αὐτῶν, ἣν ἠδίχησαν· καὶ οἱ
 κατοικοῦντες πρότερον ἐν ταῖς κατασχέσεσιν αὐτῶν,
 καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ ἱερεῖς,
 καὶ οἱ Λευῖται, καὶ οἱ Ναθιναῖοι.²⁵ Ταῦτα δὲ ὁ
 δεῖξαι μεταγενεστέραν εἶναι τῆς αἰχμαλωσίας τὴν συγγρα-
 φῆν. Οὐδεὶς γὰρ ἱστορίαν συγγράφων τὰ μεταγενέ-
 στερα λέγει, ἀλλ' ἢ τὰ πρότερα, ἢ τὰ ἐπ' αὐτοῦ
 γεγεννημένα. Προφητῶν γὰρ ἴδιον τὸ προλέγειν τὰ
 μέλλοντα. Ἐφη δὲ, ὅτι σὺν αὐτοῖς ἠχμαλωτεύθησαν
 καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν τὴν γῆν ἐκείνην κατεσχόκητες.
 Πολλοὶ γὰρ καὶ Χαναταῖοι, καὶ Χεθθαῖοι,²⁶ καὶ
 Ἰεβουσαῖοι συνώκουν αὐτοῖς, καὶ τῆς συμφορᾶς
 ἐκοινωνήσαν. Σὺν τῷ Ἰσραὴλ δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ
 οἱ Λευῖται ἀπήχθησαν δορυάλωτοι. Ναθιναίους δὲ
 οἶμαι καλεῖσθαι τοὺς ἱεροδούλους ὀνομαζομένους.
 Πολλοὶ γὰρ ἑαυτοὺς ἀφιέρουν εἰς τὰς τῶν ἱερέων
 καὶ Λευιτῶν ὑπουργίας. Ἐχρῆν γὰρ καὶ τοὺς ἐκ
 τῶν ἄλλων φυλῶν, καὶ ὑδροφορεῖν, καὶ ξυλοκοπεῖν,
 καὶ τέλλα ὅσα τοιαῦτα ἐργάζεσθαι. Εἰ γὰρ τοὺς
 Γαβωνίτας, ἀλλοφύλους ὄντας, Ἰησοῦς ὁ πανεύφη-
 μος ἐκέλευεν ὑδροφόρους εἶναι τῆς σκηνῆς, καὶ
 ξυλοκόπους, πολλῶ μᾶλλον Ἰσραηλίταις ἢ τοιαύτη
 πρόσφορος ἦν λειτουργία. Ἐθρον δὲ καὶ ἐν τῇ τῶν
 Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ἐρμηνείᾳ τοῦτο δηλοῦν τὸ
 ἔνομα δόσιν Ἰαὼ, τούτεστι, τοῦ δότος Θεοῦ. Μέννη-
 ται δὲ καὶ τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκητόρων· καὶ
 λέγει τούτους εἶναι ἐκ τῶν υἰῶν Ἰούδα, καὶ Βεν-
 ιαμῖν, καὶ Ἐφραῖμ, καὶ Μανασσῆ. Μέννηται καὶ
 ἱερέων καὶ Λευιτῶν, τῶν ἐκείνην ψυχκῶτων τὴν
 πόλιν. Κορηνοὺς δὲ καλεῖ τοῦ Κορὲ τοὺς ἀπογόνους.
 Ἐκ τούτων λέγει καὶ πλωροῦς τῷ θεῷ γεγενῆ-
 σθαι ναῶ ²⁷· καὶ τὴν διάταξιν ταύτην ὑπὸ Σαμουὴλ
 καὶ Δαβὶδ γεγονέναι. « Τούτους γὰρ, φησὶν, ἠρίθ-
 μησε καὶ ²⁸ ἔστησε Σαμουὴλ καὶ Δαβὶδ ὁ ὄρων ²⁹
 ἐν τῇ πίστει αὐτῶν· οὗτοι καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἐπὶ
 τῶν πλῶν οἴκου Κυρίου, καὶ τοῦ οἴκου τῆς σκηνῆς,
 τοῦ φυλάσσειν αὐτὴν εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους. »
 Τῆς δὲ σκηνῆς ἐμνημόνευσε, ἐπειδὴ ὑπὸ Σαμουὴλ
 καὶ Δαβὶδ οὐδέπω ὁ θεὸς ναὸς ³⁰ ὠκοδόμητο, ἀλλ'
 ἐν τῇ σκηνῇ ἐπετέλουσιν τὰς ἱερὰς λειτουργίας.
 Ἡρμήνευσε δὲ καὶ τὰς ἐφημερίας. Οὐ γὰρ καθ'
 ἐκάστην ἡμέραν ἡμεῖδοντο, ἀλλὰ κατὰ ἐπὶ τὰς ἡμερῶν
 ἀριθμῶν. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε. « Καὶ οἱ ἀδελφοὶ
 αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαύλεσιν αὐτῶν ἤρχοντο εἰς τὰ

A que gesserunt, et habitabant prius in possessioni-
 bus eorum, et in civitatibus Israel, et sacerdotes
 et Levitæ et Nathinæi c. » Hæc autem ostendunt,
 scriptionem hujus libri esse posteriorem captivi-
 tate. Nemo enim scribens historiam ea dicit quæ
 postea facta sunt : sed vel quæ antea, vel quæ sua
 ætate acciderunt. Est enim prophetarum proprium
 prædicere futura. Dicit autem quod etiam cum eis
 fuerint facti captivi ii qui ante ipsos illam habue-
 rant terram. Nam multi cum eis habitabant et Cha-
 nanæi, et Cheththæi, et Jebusæi, et fuerunt socii ca-
 lunitatis. Cum Israelitis autem abducti sunt cap-
 tivi et sacerdotes et Levitæ. Nathinæos autem
 opinor appellari eos qui dicuntur sacrorum servi.
 Multi enim seipsos consecrabant ad ministeria sa-
 cerdotum et Levitarum. Oportebat enim etiam **558**
 eos qui erant ex aliis tribubus, et aquam ferre, et
 ligna scindere, et quæcumque sunt hujusmodi alia
 operari. Nam si Gabaonitas, qui erant alienigen-
 næ, jussit omnibus laudibus prosequendus Josua
 esse aquæ bajulos tabernaculi, et ligna scindere :
 multo magis Israelitis conveniebat tale ministe-
 rium. Inveni autem etiam in Hebraicorum nomi-
 num interpretatione, nomen hoc significare *do-
 num Jao*, hoc est, *Dei qui est*. Meminit etiam ha-
 bitatorum Israelis, et dicit eos ex filiis Juda, et
 Benjamin, et Ephraim, et Manasse. Meminit etiam
 sacerdotum et Levitarum, qui illam habitarent
 civitatem. Corenos autem dixit eos, qui ex Core du-
 xerunt originem. Ex his dicit fuisse etiam janitores
 templi Dei, et hanc constitutionem factam fuisse a
 Samuele et Davide. « Eos enim, inquit, numeravit et
 statuit David et Samuel, videns, fide sua. Isti et filii
 eorum præerant januis domus Domini et domus ta-
 bernaculi, ut illud custodirent ad quatuor ventos d. »
 Meminit autem tabernaculi, quoniam a Samuele
 et Davide templum Dei nondum fuerat ædificatum,
 sed in tabernaculo sacra obibant ministeria. Expli-
 cavit etiam vices. Non enim quotidie succedebant,
 sed pro septenario numero dierum. Hoc enim sub-
 junxit : « Et fratres eorum in atriis suis, ut ve-
 nirent septimo quovis die, ad ingrediendum per
 septem dies, a tempore ad tempus, cum eis e. »
559 Vasa quoque ministerii erant aliis credita :
 D « Quidam eorum erant, inquit, super vasa ministe-
 rii : quoniam juxta numerum inferent, et juxta
 numerum efferent. Et ex iis erant constituti super
 vasa, et super omnia vasa sancta, et similaginem,
 et vinum, et oleum, et thus, et aromata f. » Thy-
 miama autem componebant sacerdotes. « A sacerdo-

c I Paral. ix, 1, 2. d I Paral. ix, 22-24. e ibid. 25. f ibid. 28, 29.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ cod. C. μοί. ²⁷ cod. C. μετ' αὐτῆν. ²⁸ Πᾶς κ. λ. Totus iste locus consentit cum lectio-
 nibus edit. Compl. ²⁹ Ναθιναῖοι. Rec. lectio I Paral. ix, 2 est δεδομένοι. ³⁰ cod. C. τοῦτο. ³¹ cod. C.
 Χετταῖοι, semper. ³² cod. C. αὐτοῦς. ³³ Prior editio habebat νεῶ. Ita quoque codex, ³⁴ Ἡρλήμους καί.
 Hæc in edit. Ald. et Compl. inserta sunt. ³⁵ Ὁ ὄρων. Rec. lectio l. c. est, ὁ βλέπων. Videns h. l. i. q.
 Propheta Conf. p. 396, quæst. 17. ³⁶ Οἱ abest a cod. C. ³⁷ cod. C. ἐπί. ³⁸ cod. C. νεὸς, pro νεῶς, sive
 dubio. ³⁹ Ἐπαύλεσιν. Communis lectio est ἀυλαῖς.

tibus enim, inquit, unguentarii unguenti in aromatis 6. » De sepulcro autem Saulis hic scriptum est apertius. Nam in libris quidem Regnorum legitur, quod sumpserint ossa ejus, et sepelierint in agro in Jabes : hic vero h, sub quercu in Jabes. De ventriloqua quoque hic dictum est apertius : « Mortuus est, inquit, Saul in iniquitatibus suis, quibus inique se gessit erga Dominum, secundum verbum Domini, quoniam non custodivit ipsum, et quoniam sciscitatus est Saul per ventriloquam ut exquireret, et respondit ei Samuel propheta i. » Ostendit autem oratio, quod non ventriloquæ præstigiis reduxerit Samuelem : sed quod ille quidem impie et nefarie petiit ut hoc per illam fieret. Deus autem tulit in ipsum sententiam supplicii. Hæc autem aperte docent, quod non fuit falsa, ut quidam opinantur, prædictio, « Respondit enim ipsi, inquit, Samuel propheta. » Puto autem sic nominatam fuisse visionem, quoniam desideravit Saul a Samuele discere quid agendum. Sive autem visus fuerit angelus, in figura Samuelis formam exhibens, sive anima ipsius Samuelis, sciendum est, hoc non fuisse 560 factum præstigiis ventriloquæ, sed Dei sapientia et virtute, qui etiam per homines impios sæpe multa prædixit futura : * per Pharaonem, fertilitatem et famem : et per Nabuchodonosorem, maxima regna orbis terræ. Sed de his satis dictum est in interpretatione Regnorum. Pergendum est ergo ad reliqua. Dixit i, Davidem fuisse unctum in Chebron, secundum verbum Domini, per manum Samuelis, quoniam Deus mandavit Samueli ut eum ungeret. Illud autem : « Procedebat David procedens et magnificatus, et Dominus omnipotens erat cum eo k, » ostendit dignitatem sanctissimi Spiritus. Dominum enim omnipotentem, vocavit sanctissimum Spiritum. Quinque autem cubitorum dixit l fuisse Ægyptium, quem occidit Baneas. Quomodo ergo dicunt aliqui non fuisse aliquos qui magna haberent corpora? *Gedur* vero nominavit *catervam Amalecitarum*. Liber autem Regnorum eam appellavit *globum*. Recensens porro scriptor eos qui convenerunt in Chebron, hæc quoque dicit : « Et ex filiis Isaar, cognoscentes prudentiam in temporibus suis, cognoscentes quid faceret Israel in principatibus suis, ducenti : et omnes fratres eorum cum D

A ἑβδομα τῶν καιρῶν 66, τοῦ εἰσπορεύεσθαι κατὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μετὰ τούτων. » Καὶ τὰ σκευὴ δὲ τῆς λειτουργίας ἕτεροι ἦσαν λευῖται πεπιστευμένοι. « Καὶ ἐξ αὐτῶν γάρ, φησὶν, ἐπὶ τὰ σκευὴ τῆς λειτουργίας ὅτι ἐν ἀριθμῷ εἰσοίσουσι, καὶ ἐν ἀριθμῷ ἐξοίσουσι αὐτὰ· καὶ ἐξ αὐτῶν καθιστάμενοι 67 ἐπὶ τὰ σκευὴ, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ σκευὴ τὰ ἄγια, καὶ ἐπὶ τῆς σεμιδάλευς, καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τοῦ ἐλαίου, καὶ τοῦ λιθάνου, καὶ τῶν ἀρωμάτων. » Τὸ μέντοι θυμίαμα οἱ ἱερεῖς κατεσκεύαζον. « Ἀπὸ γὰρ τῶν ἱερέων, φησὶ, μυρεψοὶ τοῦ μύρου ἐν τοῖς ἀρώμασι 68. » Περὶ δὲ τοῦ τάφου τοῦ Σαοὺλ σαφέστερον ἐνταῦθα συγγέγραπται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς Βασιλείοις ἀνεγνώμεν, ὅτι ἔλαβον τὰ ὀστέα αὐτοῦ, καὶ ἔθαψαν ὑπὸ 69 τὴν ἀρουραν ἐν Ἰαβεῖς· ἐνταῦθα δὲ ὑπὸ τὴν δρυῖν ἐν Ἰαβεῖς. Καὶ τὰ περὶ τῆς ἐγγαστριμύθου σαφέστερον ἐνταῦθα δεδήλωται. « Ἀπέθανε γὰρ, φησὶ, Σαοὺλ ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτοῦ, ἀξὺ ἠνόμησε 70 Κυρίῳ, κατὰ τὸν λόγον Κυρίου, διότι οὐκ ἐφύλαξεν αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐπηρώτησε Σαοὺλ ἐν τῇ ἐγγαστριμύθῳ τοῦ ἐκζητήσου· καὶ ἀπεκρίνατο αὐτῷ Σαμουὴλ ὁ προφήτης. » Ἀλλοὶ δὲ ὁ λόγος, ὡς οὐχὶ γοητείας 71 τῆς ἐγγαστριμύθου τὸν Σαμουὴλ ἀνήγαγεν· ἀλλ' ὅτι μὲν ἐκείνου δυσεσθῶς καὶ παρανομῶς δι' ἐκείνης ἤτησε τοῦτο γενέσθαι· ὁ δὲ Θεὸς κατ' αὐτοῦ τῆς τιμωρίας τὴν ψῆφον ἐξήνεγκε. Διδάσκει δὲ ταῦτα σαφῶς, ὡς οὐ ψευδῆς, καθ' ἃ τινες εἶπον 72, ἡ γενομένη 73 πρόβῃσις. « Ἀπεκρίθη γὰρ αὐτῷ, φησὶ, Σαμουὴλ ὁ προφήτης. » Οἷμαι δὲ οὕτως ὀνομάσθαι τὴν ὄψιν, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Σαμουὴλ ὁ Σαοὺλ μαθεῖν τὸ πρακτέον ἐπόθησεν. Εἴτε δὲ ἄγγελος ἦν ὁ ὀφθαλμῶν, ἐν τύπῳ τοῦ Σαμουὴλ τὸ σχῆμα δεικνύων· εἴτε αὐτοῦ 74 τοῦ Σαμουὴλ ἡ ψυχὴ ἐν ταύτῃ τῇ ὄψει· ἰστέον ὡς οὐ τῇ μαγανείᾳ τῆς ἐγγαστριμύθου τοῦτο γέγονται· ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ τε καὶ δυνάμει· ὅς καὶ διὰ δυσεσθούτων 75 πολλὰ τῶν ἐσομένων πολλάκις προεῖρηκε· διὰ τοῦ 76 Φαραῶν, τὴν εὐθηνίαν καὶ τὸν λιμὸν· καὶ διὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, τὰς μεγίστας βασιλείας τῆς οἰκουμένης. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπογοώντως περὶ τούτων ἐν τῇ τῶν Βασιλείων εἰρήκαμεν ἐρμηνείᾳ. Ἐπὶ τὰ λοιπὰ τούτων ἰτέον. Τὸν Δαβὶδ ἐφη κερχεῖσθαι ἐν τῇ Κεβρών κατὰ τὸν λόγον Κυρίου, διὰ χειρὸς Σαμουὴλ, ἐπειδὴ τῷ Σαμουὴλ ἐνετελεῖτο 77 ὁ Θεὸς χρίσαι αὐτόν. Τὸ δὲ, « Ἐπορεύετο Δαβὶδ, πορευόμενος καὶ μεγαλυνομένος, καὶ Κύριος παντοκράτωρ ἦν 78 μετ' αὐτοῦ, » δηλοῖ τὸ πανάγιον Πνεύματος τὴν ἀξίαν. Κύριον γὰρ παντοκράτορα τὸ πανάγιον ἐκάλεσε Πνεῦμα. Πεντάτηχον δὲ τὸν Αἰγύπτιον ἐφη, ὃν Βανέας ἀνέλε. Πῶς οὖν ἐφασάν τινες μὴ γεγενῆσθαι τινὰς μεγάλα σώματα ἐσχηκότας; Γεδούρ 79 δὲ

6 I Paral. ix, 30. h I Paral. x, 12. i ibid. 13. j I Paral. xi, 3. k ibid. 9. l ibid. 23.
m I Paral. xii, 32.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

66 Ἡρχοντο — καιρῶν. Hæc desunt in cod. Alex. et Vatic. Editio autem Compl. et Ald. cum nostra lectione consentiunt, præterquam quod pro ἡρχοντο habeant ἐρχεσθαι. 67 cod. C. καθεσταμένοι. 68 Ἐν τοῖς ἀρώμασιν. Rec. lectio est, καὶ εἰς τὰ ἀρώματα. 69 cod. C. ἐπὶ. 70 cod. C. ἠνόμησεν ἐν. 71 Ὁς οὐχὶ κ. τ. λ. Ad totum h. l. conf. qu. 63 in librum I Reg. p. 398 seqq. 72 cod. C. εἰρήκασιν. 73 cod. C. γεγενῆσθαι. 74 cod. C. αὐτῷ. 75 cod. C. præm. τῶν. 76 cod. C. δι' αὐτοῦ τοῦ. 77 cod. C. πρᾶν m. ὁ Δεσπότης. 78 Abest a cod. C. 79 Γεδούρ. Pro γεδούρ, ut videtur. Vid. p. 403, cod. C. Γεδούρ.

των Ἀμαληκιδῶν τὸ στίφος ὠνόμασεν ἡ δὲ τῶν Βασιλειῶν βίβλος σύστρεμμα αὐτὸ κέκληκε. Καταλέγων δὲ τοὺς συνελθόντας εἰς τὴν Χεβρών ὁ συγγραφεὺς, ἔφη καὶ ταῦτα· Ἐπὶ τῶν υἱῶν Ἰσαὰρ, γινώσκοντες σύνεσιν εἰς τοὺς καιροὺς αὐτῶν, γινώσκοντες τί ποιήσει Ἰσραὴλ εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, διακόσιοι, καὶ πάντες ἀδελφοὶ αὐτῶν μετ' αὐτῶν. Ὁ τούτους δὲ ἐπὶ σφίσι τεθλόμακιν, ὡς καινοὺς καὶ δεινοὺς ἰδεῖν τὸ πρακτέον, καὶ προὔειν, οὐ προφητικῶς, ἀλλὰ συνειτῶς, τὰ ἐσόμμενα, καὶ τὰ συμφέροντα εἰσηγήσασθαι. Τῆς κιθωτοῦ δὲ περικουρισμένης, ὁ Ὀζὰ περιτρεπομένην ἰδὼν προσήρεισε τὴν χεῖρα· ἐκολάσθη δὲ, ὡς Λευίτης ὢν, καὶ οὐχ ἱερεὺς, ὅτι πελάσαι ταύτη τεθλόμακε. Μόνων γὰρ ἦν τῶν ἱερέων τὸ ταύτην φέρειν ἐπ' ὤμων. Ἐπειδὴ δὲ δειτὰς ὁ Δαβὶδ εἰς τὸν βασιλικὸν αὐτῆν οἶκον εἰσαγαγεῖν οὐκ ἐτόλμησεν, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον Ἀβεδδαρῶν τοῦ Χεθθαίου κατέστησε· δεικνύς ὁ θεός, ὡς οὐκ οἶδεν Ἰσραηλίου καὶ ἀλλοφύλου διαφορὰν, ἀλλ' εὐσέβειαν μόνην τιμᾶ, ἐπέκλ.σε παντοδαπαῖς εὐλογίαις τοῦ ἀλλοφύλου τὴν οἰκίαν. Ταῦτα δὲ τῆν αἰτίαν τῆς τοῦ Ὀζὰ τιμωρίας· οὐ δὴ χάριν αὐτῆν οὐδὲ ἀμάξης, ἀλλὰ διὰ τῶν ἱερέων μετήνεγκεν. Ἐβραν γὰρ αὐτῆν, φησὶν, ὡς ἐνετείλατο Μωσῆς· εἰτα λέγει καὶ τὰς διατάξεις τῶν ψαλμῶδων, καὶ τίνες μὲν ἐν κινύραις ἦδον, τίνες δὲ ἐν αὐδαίαις, τίνες δὲ ἐν κυμβάλοις. Τὴν δὲ τῶν μουσικῶν ὀργάνων διαφορὰν ἐν ταῖς Βασιλείαις εἰρήκαμεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄.

Πῶς ὁ Δαβὶδ οὐκ ὦν ἱερεὺς ἐφοῦδ ἡμπισχετο; Καὶ ἐπὶ Δαβὶδ γὰρ, φησὶν, ἐφροῦδ μόνον.

Πολλὰκις εἰρήκαμεν, ὅτι τὸ ἐφοῦδ ἐπένδυμα ὁ Ἀκύλας εἶπεν· ὁ δὲ Σύμμαχος ἐπωμίδα. Ἄλλ' ἦν ἐπεζύματα ἱερατικὰ, ἦν δὲ καὶ κοινά. Δῆλον δὲ, ὡς ὁ μέγας Δαβὶδ, καὶ θεοσεβῆς ὢν καὶ θεοφιλῆς ἀνὴρ, οὐκ ἂν παρέβη τὸν νόμον, οὐδ' ἱερατικὴν ἐτόλμησε περιβαλέσθαι στολήν. Ἀλλὰ διδάσκει λόγος, ὡς ἠγούμενος τῆς κιθωτοῦ, καὶ χορευῶν, οὐ τὸ βασιλικὸν περιεβέβητο σχῆμα, ἀλλ' ἐξωμίδα μόνην, ἣν νῦν καλοῦσιν Ἀρκαδίειν. Τὸ δὲ χειρὰ ἀντὶ κολλυρίδα ἐν ταῖς Βασιλείαις εὐρήκαμεν. Αἰνίττεται δὲ ἡ βίβλος, ὡς τοῦ πανευφήμου Δαβὶδ εἰσιν ἅπαντες οἱ ψαλμοί. Λέγει δὲ οὕτως· Ἐταξ ἁδὶδ ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύριον ἐν χειρὶ Ἀσάφ, καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Διηγεκῶς δὲ τῆς ὑμνῳδίας ἐπετέλουσαν τὰς λειτουργίας, τῇ διαδοχῇ τὸν πόνον σὺλῶντες. Νῦν μὲν γὰρ οὗτοι, νῦν δὲ ἐκαῖνοι, ἢ ποιητῆ τῶν ὄλων ὕμνον προσέφερον. Δέγει δὲ ὅτι καὶ ἐν τῇ Γαβαὼν Σαδοὺκ τὸν ἱερέα προσφέρειν τὰς θυσίας ἐκέλευσεν, ἐπειδὴ περ ἡ

¹ I Paral. xv, 15. ² ibid. 27. ³ I Paral. xvi, 7.

eam fulciendam. Punitus autem fuit quod, cum esset Levita, non sacerdos, tamen ausus sit ad eam appropinquare. Erat enim solorum sacerdotum eam ferre humeris. Postquam autem timens David non ausus est eam in domum regiam inducere, sed eam statuit in domo Abedlara Geththai, ostendens Deus se non nosse differentiam Israelitæ et alienigenæ, sed solam honorare pietatem, effecit ut domus alienigenæ abundaret omne genus benedictionibus. Hos fontes David conspicatus, in regiam eam cursum transtulit. Cognovit autem causam eam punitus fuisse Oza: quomobrem non in curru eam transtulit, sed per sacerdotes. Sustulerunt enim, inquit, eam, sicut mandavit Moses, juxta sermonem Domini Dei Israel, secundum scripturam cum vectibus super humeros suos. Deinde dicit etiam constitutiones cantorum: et quinam cantarent citharis, quinam nabliis, quinam vero cymbalis. Musicorum autem instrumentorum differentiam diximus in libris Regnorum.

Ταῦτα δὲ Δαβὶδ τὰς πηγὰς θεασάμενος, εἰς τὰ βασιλεία πάλιν τὴν κιθωτὴν μετατέθεικεν. Ἐγνώ δὲ τὴν αἰτίαν τῆς τοῦ Ὀζὰ τιμωρίας· οὐ δὴ χάριν αὐτῆν οὐδὲ ἀμάξης, ἀλλὰ διὰ τῶν ἱερέων μετήνεγκεν. Ἐβραν γὰρ αὐτῆν, φησὶν, ὡς ἐνετείλατο Μωσῆς· εἰτα λέγει καὶ τὰς διατάξεις τῶν ψαλμῶδων, καὶ τίνες μὲν ἐν κινύραις ἦδον, τίνες δὲ ἐν αὐδαίαις, τίνες δὲ ἐν κυμβάλοις. Τὴν δὲ τῶν μουσικῶν ὀργάνων διαφορὰν ἐν ταῖς Βασιλείαις εἰρήκαμεν.

INTERROGATIO I.

Quomodo David, cum sacerdos non esset, induebatur ephod? Erat enim, inquit, super David ephod solium.

Sæpe diximus quod ephod Aquila interpretetur ἐπένδυμα, id est, superindumentum: Symmachus autem ἐπωμίδα, id est, superhumeralia. Sed erant superindumenta sacerdotalia, erant et communia. Est autem perspicuum quod magnus David, cum esset pius ac religiosus, legem non sit transgressus, neque sacerdotalem ausus esset induere vestem. Sed docet oratio quod, cum arcam præcederet et saltaret, non fuerit vestibibus amictus regis, sed superhumerali sola, quam nunc vocant Arcadicam. Illud autem χειρὰ in libris Regnorum invenimus pro κολλυρίδα. Tacite autem significat liber quod omnes psalmi sint celeberrimi Davidis. Sic autem dicit: Tunc ordinavit David in principio ad laudandum Dominum per manum Asaphi et fratrum ejus. Porro hymnodicæ munus perpetuo obibant, alterna successione laborem sustinentes: nunc enim isti, nunc vero illi, omnium auctori laudem offerebant. Ait autem quod et in Gabaon

⁴ ibid. 39.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁶ Η — κέκληκε. Vid. ibid. ⁵⁷ Abest a cod. C. ⁵⁸ Ἀπό. cod. C. præm. καί. ⁵⁹ Ἰσαὰρ. Legendum esse videtur Ἰσάααρ. cod. C. præm. Ἰσραήλ. ⁶⁰ Εἰς. Abest a cod. C. ⁶¹ cod. C. præm. οἱ. ⁶² cod. C. συνιδεῖν. ⁶³ δέ. Abest a cod. C. ⁶⁴ Ὀζὰ. Supra p. 415, quæst. 19, vocabatur Ὀζάν. ⁶⁵ cod. C. εἰτα. ⁶⁶ cod. C. βασιλείων. ⁶⁷ Ἀβεδδαρῶν. Sic I Paral. xiii, 13, 14, vocabatur Ἀβεδδαρά. ⁶⁸ cod. C. ἐπαναφορεῖσιν. ⁶⁹ cod. C. ἐν. ⁷⁰ Εἰρηκαίμεν. Vid. supra p. 479, quæst. 54. ⁷¹ cod. C. ἀμπισχετο. ⁷² Ἐφοῦδ μόνον. Editio Compl. l. c. pro στολή βουσίγη, quæ est recepta lectio, habet ἐφοῦδ βούσιγον, unde conjici posset hoc loco vitium latere in voce μόνον. ⁷³ cod. C. ἐπωμίδα. ⁷⁴ Τὸ — εὐρήκαμεν. Nihil quod huc pertinet, in Commentariis ad libros Regum occurrit. Pro χειρὰ autem legere mallem χέγερ. Hæc enim lectio, quam habet edit. Compl., parum differt a 725 I Paral. xvi, 2. ⁷⁵ cod. C. præm. τόν. ⁷⁶ cod. C. Σαδοὺκ, semper.

jussit sacerdotem Sadoc offerre sacrificia, quoniam tabernaculum a Mose constructum in ea civitate fuerat fixum. Quando autem mors a Deo inflicta fuit populo, et conspexit angelum interitum inferentem, in area Ornæ construxit altare, et pro populo obtulit sacrificium: non tanquam divinam legem transgrediens, quæ jussit offerre sacrificia in altari quod erat ante tabernaculum: sed propter supplicium quo afflicebatur populus, festinavit Deum placare. Nam hoc etiam docuit historia. « Tabernaculum enim, inquit, Domini, quod fecerat Moses in deserto, et altare holocaustorum, in illo tempore erant Bamæ, quæ est in Gabaon: et non poterat David ire ante illud, ad exquirendum Deum, quoniam non habuit spatium requiescendi **563** coram gladio angeli Domini. » Deinde locum in quo Deum placavit, sacrificio oblato consecravit, ut in eo ædificaretur templum Dei. « Dixit enim, inquit: Haec est, domus Dei, et hoc altare ad offerendum holocaustum Israel. » Quod autem non sit reprehensus procul a tabernaculo offerens sacrificium, docet historia. Hostias enim combussit non ignis manu factas, sed e caelo demissus: « Clamavit enim, inquit, David ad Dominum, et audivit eum Dominus in igne e caelo ad altare holocausti. » Jussit etiam numerari omnes proselytos: et alios quidem fecit lapidas, alios jussit portare eos lapides qui secabantur. Mandavit autem ut in lapidinis lapides cæderentur et polirentur, atque ita deinde asportarentur. Illud porro: « Tu non ædificabis domum nomini meo, quoniam multum sanguinem effudisti super terram coram me, » puto esse dictum ad utilitatem eorum qui nefarias cædes committunt. Non enim de justa cæde regem reprehendisset, qui justam cædem, quam fecerat Phinees, appellavit sacrificium. Et quidem Phinees laudatus erat sacerdos. « Phinees enim, inquit, filius Eleazar, repressit iram meam, eo quod ipse æmulatus est zelum meum. » Ipse quoque propheta David dixit post multas generationes: « Stetit Phinees, et placavit, et cessavit quassatio: et reputationem est ei pro justitia in generationem et generationem usque in sæculum. » Moses quoque legislator interfecit **7** ter mille, qui vitulo se **564** consecraverant, Levitis usus administris; et magnus Samuel sua manu occidit Agagum; magnus quoque Elias interfecit **a** octingentos et quinquaginta prophetas et sacerdotes Baalis. Itaque ob aliam cau-

ἄ ὑπὸ Μωσῆ κατασκευασθεῖσα σκηνὴ ἐν ἐκείνῃ ἐπέπηγει τῇ πόλει. Ἦνίκα δὲ ὁ θεήλατος θάνατος ἐπηνέχθη τῷ λαῷ, καὶ τὸν ἄγγελον ἐπάγοντα τὸν ἐλεθρον ἐθεάσατο, ἐν τῇ ἀλφ' Ὀρνᾶ θυσιαστήριον ψυχοδόμησεν, καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσήνεγκεν· οὐχ ὡς τὸν θεῖον παραβαίνων νόμον, δὲ ⁷⁶ ἐκέλευσεν ἐν τῷ πρὸ τῆς σκηνῆς θυσιαστηρίῳ τὰς θυσίας προσφέρειν· ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ λαοῦ τιμωρίαν ἠπειχθη τὸν θεὸν ἰλιώσασθαι. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία ἐδίδαξε. « Καὶ ἡ σκηνὴ γὰρ, φησὶ ⁷⁷, Κυρίου, ἦν ἐποίησε Μωσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν ὀλοκαυτωμάτων, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦν ⁷⁸ ἐν Βαμὰ τῇ ἐν Γαβαὼν· καὶ οὐκ ἠδυνήθη ⁷⁹ Δαβὶδ τοῦ πορευθῆναι ἐμπροσθεν αὐτῆς ⁸⁰ τοῦ ἐκζητῆσαι τὸν θεὸν, ὅτι οὐ ⁸¹ κατέπαυσεν ἀπὸ προσώπου τῆς βροφάλας τοῦ ἀγγέλου Κυρίου. » Ἐἶτα τὸν τόπον, ἐν ᾧ τὸν θεὸν ἰλιώσατο τὴν θυσίαν προσενεγκῶν, ἀφίερωσεν, ὥστε ἐν αὐτῷ τὸν θεῖον οἰκοδομηθῆναι ναόν. « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Δαβὶδ, Οὗτός ἐστιν ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ ⁸², καὶ τοῦτο τὸ θυσιαστήριον εἰς ὀλοκαύτωσιν τῷ Ἰσραὴλ. » Ὅτι δὲ ⁸³ οὐκ ἐμέμφθη πόρῳ τῆς σκηνῆς τὴν θυσίαν προσενεγκῶν, ἡ ἱστορία διδάσκει. Τὰ γὰρ ἱερεῖα κτετέκασεν οὐ χειροποιήτων πῦρ, ἀλλ' οὐρανόθεν καταπεμφθέν. « Ἐβόησε γὰρ, φησὶ, Δαβὶδ πρὸς Κύριον, καὶ ἤκουσεν ⁸⁴ αὐτοῦ Κύριος ἐν πυρὶ ⁸⁵ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῆς ὀλοκαυτώσεως. » Ἐκέλευσε δὲ καὶ πάντας ἀρθμυθῆναι τοὺς προσηλύτους· καὶ τοὺς μὲν λιθοτόμους ἀπέφηνε, τοὺς δὲ μετακομίζειν τοὺς τμηνομένους λίθους ⁸⁶ προσέταξεν. Ἐνετείλατο δὲ τοὺς λίθους ἐν αὐταῖς ταῖς λιθοτομίαις καθαρῶς καθαίρεισθαι καὶ ἀποξέεσθαι, εἶθ' οὕτω μετακομίζεσθαι. Τὸ δὲ, « Σὺ ⁸⁷ οὐκ οἰκοδομήσεις οἶκον τῷ ὀνόματι μου, ὅτι αἵματα πολλὰ ἐξέχεας ἐπὶ τῆς γῆς ἐναντίον μου, » εἰρησθαι οἶμαι εἰς ὠφέλειαν τῶν τὰς μαιφονίας ἐργαζομένων. Οὐ γὰρ ἂν δίκαιον φόνον ἐπιμέμφατο βασιλεῖ, ὁ τοῦ Φινεὲς τὸν δίκαιον φόνον θυσίαν προσαγορεύσας. Καίτοι ⁸⁸ Φινεὲς ἱερεὺς ἦν ἐπαινούμενος. « Φινεὲς γὰρ, φησὶν, υἱὸς Ἐλεάζαρ ἔστη ⁸⁹ τὸν θυμὸν μου ἐν τῷ ζηλωσῆν αὐτὸν τὸν ζῆλόν μου. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προφήτης Δαβὶδ μετὰ πολλὰς ἔφη γενεάς· « Καὶ ἔστη Φινεὲς, καὶ ἐξιλιάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἕως τοῦ αἰῶνος. » Καὶ Μωσῆς δὲ ὁ νομοθέτης τρισχιλίου ἀνεῖλε τελεσθέντας τῷ μόσχῳ, τοῖς λευταῖς χρυσάμενος ὑπουργοῖς· καὶ Σαμουὴλ δὲ ⁹⁰ ὁ μέγας αὐτόχειρ ἐγένετο τοῦ Ἄγαθ· καὶ Ἡλίας ὁ μέγας ⁹¹ πενήτηκοντα πρὸς τοῖς ὀκτακοσίοις κατέκτεινε τοῦ

⁷⁶ I Paral. xxi, 29, 30. ⁷⁷ I Paral. xxii, 1. ⁷⁸ I Paral. xxi, 26. ⁷⁹ I Paral. xxii, 8. ⁸⁰ Num. xxv, 11. ⁸¹ Psal. cv, 30, 31. ⁸² Exod. xxxii, 28. ⁸³ I Reg. xv, 33. ⁸⁴ III Reg. xviii, 40.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ cod. C. ὁ γὰρ νόμος. ⁷⁷ Γὰρ, φησὶ. Des. in cod. C. ⁷⁸ Ἦν et τῇ des. in cod. C. ⁷⁹ cod. C. ἐδυνήθη, ⁸⁰ cod. C. αὐτοῦ. ⁸¹ Οὐ κατέπαυσεν. Rec. lectio, quam etiam editio Compl. l. c. v, 30, exhibet, est, οὐ κατέπαυσεν. sed codex Cantabr., teste Bosio, et cod. C. habet, κατέπαυσεν, omissa partic. οὐ. Ad aliam lectionem respiciant necesse est, quæ Bosius in notis ad l. c. observat: « Varius hoc loco videtur fuisse Theodoretus, nam in recitatione verborum videtur negationem οὐ posuisse, non posuisse in explicatione sententiae. » ⁸² cod. C. πρῶμ. Κυρίου. ⁸³ Δέ. Abest a cod. C. ⁸⁴ cod. C. ἐπήκουσεν. ⁸⁵ Ἐν πυρὶ. In cod. C. ponitur post οὐρανοῦ. ⁸⁶ Προσέταξεν — λίθους. Des. in cod. C. ⁸⁷ Σὺ. Des. in cod. C. ⁸⁸ Καίτοι. cod. C. ὁ. ⁸⁹ Ἐστήσε. Pro κατέκτεινε, ut l. c. legitur. ⁹⁰ Δέ. Abest a cod. C. ⁹¹ cod. C. ὁ πάνυ.

Βάαλ προφήτας καὶ ἱερέας. Δι' ἑτέραν τοιγαροῦν αἰ-
 τίαν οὐκ αὐτὸς, ἀλλ' ὁ τοῦτου παῖς, τὸν θεῖον νεῶν
 ψυχοδόμησεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ὁ Χριστὸς⁹², ὁ
 κατὰ σάρκα μὲν υἱὸς τοῦ Δαβὶδ, ὡς Θεὸς δὲ, καὶ⁹³
 κύριος τοῦ Δαβὶδ καὶ δεσπότης, τὰς κατὰ πάσαν
 τὴν οἰκουμένην οἰκοδομήσεν ἐκκλησίας, οὐκ εἶασε
 τὸν Δαβὶδ τὸν Ἰουδαϊκὸν οἰκοδομήσαι νεῶν· ἀλλὰ τὸν
 ἐκείνου υἱὸν τοῦτο δρᾶσαι προσέταξεν, οὗ ἡ προση-
 γορία τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προετύπου εἰρήνην.
 Καὶ γὰρ Σολομῶν εἰρηνηκοῦς ἐρμηνεύεται· καὶ ὁ
 Κύριος ἡμῶν εἰρήνην προσαγορεύεται. Καὶ μάρτυς ὁ
 μακάριος Παῦλος βοῶν· « Αὐτό⁹⁴ ἐστὶν ἡ εἰρήνη
 ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμώφερα ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον
 τοῦ φραγμαίου λύσας. » Ἡ μέντοι ἱστορία διδάσκει
 τὸν τῶν Λευϊτῶν ἀριθμὸν, καὶ πόσαι μὲν χιλιάδες τῇ
 οἰκοδομίᾳ ἐπιτάτατεν προσετάγησαν⁹⁵, πόσαι δὲ κρι-
 νειν, καὶ παιδεύειν τὸν νόμον, πόσαι δ' αὖ πάλιν
 πωλορεῖν, καὶ φυλάσσειν τοῦ ναοῦ τὰς εἰσόδους, πό-
 σαι δὲ ἄδειν καὶ τῶν ὄλων τὸν Κύριον ἀνυμνεῖν.
 Λέγει δὲ ὅπως καὶ τοῦ Μωσῆος τοὺς ἀπογόνους τοῖς
 Λευῖταις συνέταξ· « Μωσῆς γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπος
 τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἐκλήθησαν ἐπὶ τῆς φυλῆς
 Λευί. » Ἐδίδαξε δὲ καὶ ὡς Σαδοὺκ ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ
 Ἐλεάζαρ ἀπόγονος ἦν, ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ⁹⁶ τοῦ Ἰθάμαρ·
 καὶ ὅτι πλειόνων εὐρεθέντων ἀπὸ⁹⁷ τοῦ Ἐλεάζαρ
 καταγόντων τὸ γένος, δύο μοίρας ἐν ταῖς ἐφημερίαις
 ἀπένειμε τούτοις, μίαν δὲ τοῖς ἀπὸ τοῦ Ἰθάμαρ·
 « Διέλε γὰρ καὶ αὐτοὺς, φησὶ, Δαβὶδ τοῖς υἱοῖς
 Ἐλεάζαρ ἀρχοντας κατ' οἴκους πατριῶν αὐτῶν⁹⁸,
 καὶ διεῖλεν αὐτοὺς ἐν κληρίοις. » Τούτων τῶν ἐφ-
 ημεριῶν καὶ ὁ μακάριος μέμνηται Λουκάς ἐν αὐτῇ τῇ
 τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχῇ. Ἐφη γὰρ εἶναι τὸν Ζαχαρίαν
 ἐξ ἐφημερίας Ἀβιδ· τοῦτον δὲ τὸν Ἀβιδᾶν ἐβδόμον
 εἰληχέναι κληρὸν ἡ προκειμένη βίβλος· ἐδίδαξε. Τὸν
 δὲ Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν, καὶ Ἰδιθούμ τῶν ψαλτωδῶν
 τοὺς ἀρχοντας, τινὲς μὲν ἔφασαν οὐ τοῦ Θεοῦ κε-
 κλησθαι προφήτας, ἀλλὰ τοῦ Δαβὶδ, ἐπειδὴ παρ'
 αὐτοῦ τοὺς ὕμνους λαμβάνοντες ἦδον ἐν τοῖς ὄργα-
 νοῖς. Ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ αὐτοὺς προφητικῶ⁹⁹ μετε-
 ληχέναι χαρίσματος. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἱστορία διδά-
 σκει· « Ἔστησε γὰρ, φησὶ, Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, καὶ
 οἱ ἀρχοντες τῆς δυνάμεως, εἰς τὰ ἔργα τοὺς υἱοὺς
 Ἀσάφ, Αἰμάν καὶ Ἰδιθούμ, τοὺς προφητεύοντας⁹
 ἐν κινύραις, καὶ νάβλαις, καὶ κυμβάλοις. » Καὶ μετ'
 αὐτῶν· « Υἱοὶ Ἀσάφ ἐχόμενοι Ἀσάφ τοῦ προφήτου,
 ἐχόμενοι τοῦ βασιλέως. » Καὶ πάλιν τῷ Ἰδιθούμ,
 « Οἱ υἱοὶ Ἰδιθούμ ἐχόμενοι τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ἰδιθούμ
 ἐν κινύραις τοῦ προφητεύοντος ἐξομολόγησιν καὶ αἰ-
 νουσι τῷ Κυρίῳ. » Καὶ μετὰ βραχέα· « Πάντες οὖ-

A sam, non ipse, sed ejus filius templum ædificavit.
 Nam quoniam Christus, secundum carnem quidem
 Davidis filius, ut Deus autem, dominus et herus
 Davidis, erat ædificaturus ecclesias quæ sunt in
 toto orbe terrarum, non sivit Davidem ædificare
 templum Judaicum : sed jussit illius filium hoc fa-
 cere, cujus appellatio præfigurabat pacem nostri
 Servatoris. Salomo enim exponitur *pacificus* : et
 Dominus noster *pax* appellatur. Testis est beatus
 Paulus clamans : « Ipse [est] pax nostra, qui fecit
 utraque unum, et parietem intermedium seipmenti
 solvit ^b. » Ipsa autem historia docet numerum Le-
 vitarum, et quot millia jussa sint præesse ædifica-
 tioni, et quot judicare et legem docere, quotque
 præterea esse janitores, et observare ingressus
 templi jussa fuerint : et quot canere, hymnisque
 et laudibus Dominum universorum celebrare.
 Dicit etiam quomodo Mosis nepotes Levitis con-
 junxerit : « Moses autem, inquit, homo Dei,
 et filii ejus, vocati sunt in tribu Levi ^c. » Docuit
 etiam quod Sado Pontifex fuerit nepos Eleazari,
 Abimelech autem Ithamari : et quod, cum in-
 venti essent plures qui genus ducerent ab Eleazaro,
 eis duas partes tribuerit in vicibus, unam autem iis
 qui genus ducebant ab Ithamaro : « Distribuit enim
 eos, inquit, David inter filios Eleazari principes
 secundum domos suarum familiarum, et eos divisit
 565 per sortes ^d. » Harum vicium meminit etiam
 beatus Lucas in initio Evangelii. Dixit enim
 Zachariam fuisse ex vice Abiæ. Hunc autem Abiam
 septimam sortitum esse sortem docuit hic liber.
 Asaph autem, et Æman, et Idithum, principes psal-
 lentium, quidam dixerunt non esse appellatos Dei
 prophetas, sed Davidis, quoniam ab ipso hymnos
 accipientes canebant cum instrumentis. Ego autem
 existimo eos quoque fuisse participes prophetici
 charismatis. Hoc enim ipsa etiam docet historia :
 « Constituit enim, inquit, David rex et principes
 exercitus, ad opera, filios Asaph, Æman, et Idithum,
 qui prophetabant in citharis, et nabiis, et cym-
 balis ^e. » Et paulo post : « Filii Asaph adhærentes
 Asapho prophetæ, adhærentes regi ^f. » Et rursus :
 « Filii Idithum adhærentes patri suo Idithum, in
 citharis, qui prophetabat confessionem et laudem
 Domino ^h. » Et paulo post : « Omnes isti erant filii
 Æman videntis regi in verbis Dei, ad extollendum
 cornu. Et dedit Deus Æmani filios quatuordecim et
 filias tres. Omnes isti cum patre eorum hymnos
 canebant in domo Domini cum cymbalis, et nabiis,

^b Ephes. II, 14. ^c I Paral. xxiii, 14. ^d I Paral. xxiv, 4, 5. ^e Luc. I, 5. ^f I Paral. xxv, 4.
^g ibid. 2. ^h ibid. 3.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹² Χριστός. Cod. C. præm. Δεσπότης. ⁹³ Καὶ abest a cod. C. ⁹⁴ Αὐτός. Cod. C. add. γάρ. ⁹⁵ cod. C. προσ-
 ἐτάχθησαν. ⁹⁶ cod. C. Ἀχιμέλεχ semper. ⁹⁷ cod. C. præm. τῶν. ⁹⁸ Πατριῶν αὐτῶν. Cod. C. add.
 ἐκκαίβηκα. . . υἱοὺς Ἰθάμαρ κατ' οἴκους πατριῶν αὐτῶν ὀκτώ. Lacuna ista per καὶ τοῖς sive τοῖς explenda
 est. Conf. I Paral. xxiv, 4. ⁹⁹ cod. C. προφητικῆς. ¹ cod. C. χάριτος. ² Τοὺς προφητεύοντας. In ver-
 sione τῶν Ὁ leg. τοὺς ἀποφθεγγομένους. Sed Aquila habet τῶν προφητῶν, Symm. τῶν προφητευ-
 σάντων.

et citharis, servientes domui Dei, adhaerentes regi, A et Asaph, et Idishum, et Aeman i. » Magni quoque Mosis nepotes constituit custodes sacrorum thesaurorum. In iis autem reponerantur et quæ ex bellis capta erant spolia, et dona quæ Deo offerebantur : « Quæcunque, inquit, sanctificavit David rex, et principes 566 familiarum, tribuni, et centuriones, et principes exercitus, quæ acceperunt ex bellis et ex spoliis, et sanctificavit de ipsis, ut non deficeret ædificatio domus Domini : et super omnia sancta Dei, quæcunque sanctificaverat Samuel videns, et Saul filius Cis, et Abner filius Ner, et Joab filius Sarvia, et omnis sanctificans per manus Salometh et fratrum ejus i. » Nemo autem existimet esse discrepantiam, quod in libris quidem Regnorum Bancas dictus sit atrii præfectus, et regis patrue-
lis, hic autem sacerdos. Erant enim ejusdem nominis : sed iste quidem erat ex tribu sacerdotali, non autem ex tribu regia. Admirabilis autem est Davidis admonitio, quam facit filio suo. « Cogno-
sce, inquit, Deum patrum tuorum, et servi ei corde perfecto, et anima volente, quoniam omnia corda exquirit Dominus, et omnem mentium cogitationem cognoscit k. » Coactam, inquit, servitutem non admittit, voluntariam autem laudat, et diligit perfectam animi alacritatem : « Si cum quæras, invenietur a te : et si cum deseras, te derelinquet tandem. » Evangelica promissio : « Quærite enim, inquit, et invenietis, pulsate et aperietur vobis l. » Et : « Vide ergo, inquit, quod te prælegerit ad ædificandam C
ei domum in sanctificationem : confortare, et fac. » Te, inquit, mihi prætulit : ego volui ædifi-
care, et tibi opus mandavit. Omni ergo animi ala-
criteate imple quod jussum est. Deinde tanquam adolescenti, et ignorantî modum et formam ædifi-
candi, id dedit adumbratum et delineatum. « Dedit enim, inquit, Salomoni filio suo exemplar templi, 567 et domorum et conclavium ejus, et cœnacu-
lorum, et penetralium interiorum, et domus propitiatorii n. » Et docens quod ea non humana de-
scripserit ratio, sed gratia spiritus, subjunxit : « Exemplar omnium quæ animo agitabat, et atrii-
rum domus Domini, et omnium cellarum quæ sunt in circuitu, quæ pertinebant ad conclavia domus Domini o. » Docebat etiam quanti ponderis oporteat esse candelabra aurea, et quanti mensas. Similiter et thuribula, et fuscinas, et crateres, et phialas ;
καφωρὲ αὐτεῖν vocal vasa quædam aurea et ar-
gentea, in quibus conspergebant simillam oleo. Et alia omnia cum percensisset, subjunxit : « Omnia in scriptura de manu Domini dedit David Salomoni,

i I Paral. xxv, 5, 6. j ibid. 26-28. k I Paral. xxviii, 9. l Matth. vii, 7. m I Paral. xxviii, 10-11. n ibid. 12.

τοι υἱοὶ τοῦ Αἰμάν τοῦ ὀρώντος τῷ βασιλεὶ ἐν λόγοις Θεοῦ ὁ τοῦ ὑψῶσαι κέρασ. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Αἰμάν υἱοὺς τέσσαρας καὶ δέκα, καὶ θυγατέρας τρεῖς. Πάντες οὗτοι μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ὑμνοῦν-
τες ἐν οἴκῳ Κυρίου ἐν κυμβάλοις, καὶ ἐν ᾠδαῖς, καὶ κινύραις, εἰς τὴν δουλείαν οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐχόμενοι τοῦ βασιλέως, καὶ Ἀσάφ, καὶ Ἰδιθούμ, καὶ Αἰμάν. » Καὶ Μωσέως δὲ τοῦ μεγάλου τοὺς ἀπο-
γόνους τῶν ἱερῶν θησαυρῶν ἀπέφηνε φύλακας. Ἀπέκριντο δὲ ἐν τούτοις, καὶ τὰ ἐκ τῶν πολέμων ἀκροβίνια, καὶ τὰ δῶρα τὰ προσφερόμενα τῷ Θεῷ. « Ὅσα γάρ, φησὶν, ἤγασε Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν πατριῶν, χιλιάρχοι, καὶ ἑκατόνταρχοι, καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς δυνάμεως, ἃ ἔλαβον ἐκ τῶν πολέμων, καὶ ἐκ τῶν λαφύρων, καὶ ἤγασεν ἀπ' αὐτῶν τοῦ μὴ καθυστερησαὶ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ οἴκου Κυρίου, καὶ ἐπὶ πάντων ἁγίων τοῦ Θεοῦ, ὅσα ἤγασε Σαμουὴλ ὁ ὀρών, καὶ Σαοὺλ ὁ τοῦ Κίς ᾧ, καὶ Ἀβεννήρ ὁ τοῦ Νηρ, καὶ Ἰωάβ ὁ τοῦ Σαρουτα, καὶ πᾶς ὁ ἀγιάζων διὰ χειρὸς Σαλωμῆθ, καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. » Μηδεὶς δὲ νομίζεται διαφωνίαν εἶναι, τῷ τὸν Βανέαν ἐν ταῖς Βασιλείαις αὐλάρχην εἰρη-
σθαι, καὶ τοῦ βασιλέως ἀδελφιδού, ἐνταῦθα δὲ ἱερεῖα. Ὁμῶνυμοι γὰρ εἰσὶν ἄλλ' οὗτοι ἢ μὲν ἐκ τῆς ἱερατικῆς, καὶ οὐκ ἔκ τῆς βασιλικῆς ἦν φυλῆς. Ἀξιάγαστος δὲ τοῦ Δαβὶδ ἡ παραίνεσις, ἣν πρὸς τὸν υἱὸν ἐποίησατο. Ἐνῶθι γάρ, ἔφη, τὸν Θεὸν τῶν πατέρων σου, καὶ δούλευε αὐτῷ ἐν καρδίᾳ τελεῖσθαι καὶ ψυχῇ θελοῦσθαι, ὅτι πάσας καρδίας ἐξετάζει ὁ Κύριος, καὶ πᾶν ἐνθύμημα διανοιῶν γινώσκει. » Τὴν ἀναγκαστήν, φησὶ, δουλείαν οὐκ ἀποδέχεται τὴν δὲ ἐθελούσιον ἐπαινεῖ, καὶ τὴν τελείαν ἀγαπᾷ προθυμίαν. Ἐὰν ζητήσης αὐτὸν, εὑρεθήσεται σοι, καὶ ἂν ἐγκαταλείψῃς αὐτὸν, ἐγκαταλείψῃ σε εἰς τέλος. » Εὐαγγελικῆ ὑπόσχεσις : « Ζητεῖτε γάρ, φησὶ, καὶ εὑρήσετε ἢ κρούετε καὶ ἀνοίγησεται ὑμῖν. » — « Ἴδε τὸινυν ὅτι προσέλετο ὁ ἀνοίγησεται ὑμῖν. » — « Ἴδε αὐτῷ οἶκον εἰς ἁγίασμα ἀνδρίζου καὶ ποιεῖ. » Προέκρινε σε, φησὶν, ἐμοῦ ἢ ἐγὼ ἐβουλήθην οἰκοδομήσαι, καὶ σοὶ τὸ ἔργον ἐπέστρεψε. Σὺν πάσῃ τοιγαροῦν προθυμίᾳ τὸ κελευσθὲν ἀποπλήρωσον. Εἶτα ὡς νέφ, καὶ ἀγνοοῦντι καὶ τὰ μέτρα καὶ τὸ σχῆμα τῆς οἰκοδομίας, σκαριφεύσας ἔδωκεν. Ἐδῶκε γάρ, φησὶ, Δαβὶδ Σολομῶντι τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὸ παράδειγμα τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν οἰκῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀποθηκῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπερήμων, καὶ τῶν ταμιείων αὐτοῦ τῶν ἐσωτέρων, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ ἱλαστηρίου. Καὶ διδάσκων, ὡς οὐ λογιμὸς ἀνθρώπινα; ταῦτα δι-
ἐγραψεν, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἐπήγαγε. Καὶ τὸ παράδειγμα πάντων ὧν ἦν ἐν πνεύματι μετ' αὐτοῦ, καὶ τῶν αὐλῶν οἴκου Κυρίου, καὶ πάντων

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἰ Θεοῦ. Cod. C. præm. τοῦ. ἰ Ev. Abest a cod. C. ἰ Καί. Des. ibid. ante Μωσέως. ἰ Ἀγίων. Cod. C. præm. πῶν. ἰ Κίς. Cod. C. Κσίς. ἰ Σαλωμῆθ. In textu Græco τῶν ὀ vocatur Σαλωμῆθ, Cod. C. Σαλωμῆθ, ἰ Εἶναι. Abest a cod. C. ἰ cod. C. αὐτός. ἰ Καὶ οἴκ. cod. ἐκείνοι δὲ. ἰ Hy. Abest a cod. C. ἰ cod. C. ἐκζητεῖ. ἰ cod. C. εἰάν. ἰ Προσέλετο σε ἐμοῦ. Rec. lectio est, ἡρέτηκέ σε. ἰ φησὶν ἐμοῦ. Des. in cod. C.

απτοφορίων τῶν κύκλιφ, τῶν εἰς τὰς ἀποθήκας οἰκου Κυρίου. Ἐδίδαξε δὲ αὐτὸν καὶ πόσου¹⁷ σταθμοῦ προσήκει εἶναι τὰς λυχνίας τὰς χρυσαῶς, πόσου¹⁸ δὲ εἰς τραπέζας. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ πυρεῖα, καὶ τὰς κρεάγρας, καὶ τὰ σπονδία, καὶ τὰς φιάλας. Καρρωρὲ¹⁹ δὲ καλεῖ σκεύη τινὰ χρυσαῖα καὶ ἀργυρᾶ, ἐν οἷς ἐρύρων τὴν σεμίδαλιν τῷ ἔλαιφ. Καὶ ἄλλα²⁰ δὲ πάντα διεξελθὼν, ἐπήγαγε. Ἐπαντα ἐν γραφῇ ἐκ χειρὸς Κυρίου ἔδωκε Δαβὶδ τῷ Σολομῶντι, κατὰ τὴν περιγεννηθεῖσαν αὐτῷ σύνεσιν, τοῦ συνιέναι τὴν καταργασίαν τοῦ παραδείγματος. Ἐπισημαντέον δὲ, ὡς ἄνω μὲν ἐν πνεύματι δεδύσθαι τὴν γνῶσιν εἰρηκεν· ἐνταῦθα δὲ, ἐκ χειρὸς Κυρίου. Κύριος ἄρα τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἂν μὴ θέλωσιν οἱ τῷ Πνεύματι πολεμοῦντες. Μετὰ διορισμοῦ δὲ τὴν θείαν αὐτῷ κηδεμονίαν ὑπέσχετο. Ἐοὐκ ἀνήσει γὰρ σε, φησὶν, οὐδὲ μὴ²¹ ἐγκαταλίπη, ἕως τοῦ συντελέσαι σε πάσαν²² ἐργασίαν οἴκου Κυρίου. Οἰκοδομῶν γὰρ ἠδύσθει, καὶ τῆς θείας προνοίας ἀπήλαυσε· μετὰ δὲ τὴν οἰκοδομίαν, εἰς ἀσέθειαν ἀποκλίνας, ἔρημος τῆς θείας κηδεμονίας ἐγένετο. Ὅτι δὲ καὶ μαρμάρους ὁ ναὸς ἐπισοικίλιτο, ἢ ἱστορία διδάσκει. Ἀθίους γὰρ, φησὶν, ἄνυχοι, καὶ λίθους πληρώσεως, λίθους πολυτελεῖς καὶ πικίλους, καὶ πάντα λίθον τίμιον, καὶ λίθους Παρίους εἰς πλῆθος. Δείξας δὲ ὁπόσας μυριάδας ταλάντων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου συνήγαγε, καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον ὑπερβαίνοντα τοὺς τῶν ἀνθρώπων²³ λογισμοὺς, πρόετρεψε τοὺς ἀργοντα· ἐκόντας προσενεγκεῖν δῶρα τῷ Δεσπότη Θεῷ. Τοῦτο γὰρ ἔφη. Ἐκαὶ τις ἐκουσιάσεται πληρῶσαι τὰς χεῖρας αὐτοῦ σήμερον τῷ Κυρίφ; Ἐτὴν δὲ τοῦ λαοῦ θεασάμενος προθυμίαν, ὕμνον τῷ μεγαλοδῶρφ Δεσπότη Θεῷ²⁴ προσήνεγκε. Τίς γὰρ, φησὶν, εἰμὶ ἐγὼ, καὶ τίς ὁ λαὸς μου, ὅτι ἰσχυσάμεν τοῦ ἐκουσιάσασθαι σοι οὕτως²⁵, ὅτι σά ἐπι τὰ πάντα, καὶ ἐκ τῶν σῶν δεδῶκαμέν σοι. Ὅτι παροικοὶ ἐσμεν ἐναντίον σου, καὶ παρεπίδημοι²⁶ καθὼς πάντες οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσμεν²⁷, καὶ ὡσεὶ σκαὶ αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν ὁμολογήσας, ἤτησε καὶ τῷ λαφ, καὶ τῷ βασιλεῖ τῆς εὐσεβείας τὴν κτήσιν. Ἄδς γὰρ αὐτῷ, φησὶ, καρδίαν ἀγαθὴν τοῦ²⁸ ποιῆν τὰς ἐντολάς σου, καὶ τὰ μαρτυρία σου, καὶ τὰ προστάγματά σου. Ἐἶτα πάντα τὸν λαὸν κοινῶσαι τῆς ὁμνυφείας παρεγγυῶ, καὶ κοινῶ πάντας κίναί τὰ γόνατα, καὶ προσενεγκεῖν τὴν προσκύνησιν. Ἐπειτα χιλιόμβην προσενεγκῶν, καὶ θυσίας ἐτέρας ἐπιτελέσας, τοῦ λαοῦ παρόντος ἐχειροτόνησε τὸν υἱόν. Τὸ δὲ, Ἐκάθισε Σολομῶν²⁹ ἐπὶ θρόνου Κυρίου εἰς βασιλείαν³⁰ ἀντὶ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, Ἐἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθέντα θρόνον ἐκάθισε. Ἀντὶ δὲ τῆς προτέρας ἱστορίας τὸ τέλος, ὡς καὶ Σαμουὴλ ὁ ὄρων, καὶ Νάθαν δὲ ὁ προφήτης, καὶ Γὰδ ὁ ὄρων βίβλους εἶχον συγγεγραμμένας.

¶ I Paral. xxviii, 19.   § ibid. 20.   † I Paral. xxix, 2.   * ibi l. 5.   † ibid. 14.   † ibid. 19.   † ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ cod. C. ὁπόσου.   ¹⁸ cod. C. ὁπόσου.   ¹⁹ Καρρωρὲ. Leg. esse videtur καρρωρὲ, ut οἱ O. I Paral. xxviii, 17 habent. Ita quoque legit Bosius, qui hæc verba ad l. c. allegavit.   ²⁰ Ἄλλα. Cod. C. ἄλλα.   ²¹ Μη. Cod. C. addit σέ.   ²² Πάσαν. Abest a cod. C.   ²³ Ἀνθρώπων. cod. C. ἀνθρώπων.   ²⁴ Θεφ. Abest a cod. C.   ²⁵ Τοῦ — οὕτως. Rec. lectio l. c. est προθυμηθῆναι σοι κατὰ ταῦτα.   ²⁶ Παρεπίδημοι. cod. C. πάροικοι.   ²⁷ Ἐσμέν. Abest a cod. C.   ²⁸ Τοῦ. Desjd. ibid.   ²⁹ Ἐπὶ — Δαβὶδ. Rec. lectio l. c. his paucis continetur : ἐπὶ θρόνου Δαβὶδ.   ³⁰ Εἰς βασιλείαν. Des. in cod. C.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΑΝ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΩΝ
· IN LIBRUM II PARALIPOMENON.

569 Secundus liber Paralipomenon docet, tabernaculum quod construxit magnus Moses, stetit in Gabaon, arcam autem in regia, opertam alio tabernaculo. Salomo autem, cum in altari Moisaico sacrificasset mille hostias, suppliciter a Deo petit ut sapientiam consequeretur et intelligentiam. Scribens autem ad Chiram, ostendit suam de Deo cognitionem: « Quis enim, poterit edificare domum Deo, quoniam caelum et caelum caeli non ferent eum? Et quis ego sum, aedificans ei domum, nisi ut adoleam coram eo? » Meum, inquit, officium impleo. Ipsius enim naturam ne superius quidem caelum potest capere. Volens autem ei offerre quem possum cultum, manu factam domum aedifico. Quantum autem juvet piorum amicitia, docet Chiram rescribens. Sic enim dicit: « Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit caelum et terram. Qui dedit regi Davidi filium sapientem, et instructum prudentia et scientia, qui aedificavit domum Domino. » Est autem perspicuum quod ex ea quae ei fuit cum Davide consuetudine didicerit Deum Israel esse creatorem caeli et terrae. Nemo autem existimet hunc librum dissentire a libris Regnorum, quoniam templi longitudinem hic quidem invenimus sexaginta cubitorum, illic autem quadraginta. Inveniet enim praeter **570** quadraginta, alios viginti ejus quod vocatur *Dabir*, hoc est, *Sancti sanctorum*: viginti autem abjectis quadraginta, fiunt sexaginta. Sic rursus altitudinem viginti quidem et quinque cubitorum in libris Regnorum invenimus: hic autem centum et viginti. Sed in exemplo ostendit divinus David quod non unam solum contignationem habuerit Dei templum: « Domum enim, inquit, et ejus contignationes facies. » Regnorum quoque docet historia quod domus Dei non solum habebat duas contignationes, sed etiam tres. Civitatem autem David nominavit Sion. « Convocavit, inquit,

Ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων⁵⁶⁹ βιβλος διδάσκει, ὡς ἡ σκηνὴ μὲν, ἣν ὁ μέγας Μωσῆς κατασκεύασεν, ἐν τῇ Γαβαὼν εἰστήκει, ἡ δὲ κιβωτὸς ἐν τοῖς βασιλείοις, τῇ ἐτέρᾳ κεκαλυμμένη σκηνῇ. Ὁ δὲ Σολομὼν ἐν τῇ Μωσαϊκῇ θυσιαστηρίῳ χιλιόμβας⁵⁷⁰ ἱερατεύσας, ἰκέτευσεν τὸν Θεὸν καὶ σοφίας τυχεῖν⁵⁷¹ καὶ συνέσεως. Τῷ δὲ Χειράμ ἐπιστέλλων, τὴν οἰκίαν θεογονωσίαν ἀπέδειξε· « Τίς γάρ, φησὶν, ἰσχύσει οἰκοδομῆσαι οἶκον⁵⁷² τῷ Θεῷ, ὅτι ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ὑποίπσουσιν αὐτόν; Καὶ τίς εἶμι ἐγὼ ὁ οἰκοδομῶν αὐτῷ οἶκον, ἀλλ' ἡ τοῦ θυμιᾶν κατέναντι αὐτοῦ; » Τὴν ἑαυτοῦ, φησὶ, χρεῖαν πληρῶ. Τὴν αὐτοῦ γὰρ χωρῆσαι φύσιν οὐδὲ ὁ ὑπέρτερος οὐρανὸς δύναται· προσφέρειν δὲ αὐτῷ τὸ δυνατόν ἐμοὶ βουλόμενος σέβας, χειροποίητον οἶκον οἰκοδομῶ. Ὅσον δὲ ὀνήνησιν ἡ τῶν εὐσεβῶν φίλια, δεδήλωκεν ὁ Χειράμ ἀντιγράφων. Οὕτως γὰρ ἔφη· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ὃς ἔδωκε τῷ βασιλεῖ Δαβὶδ υἱὸν σοφόν, καὶ εἰδὸτα φρόνησιν καὶ ἐπιστήμην, ὃς οἰκοδομήσει οἶκον τῷ Κυρίῳ. » Ἀἴτιον δὲ, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸν Δαβὶδ συνηθείας μεμάθηκεν οὗτος, ὡς τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐστὶ⁵⁷³ ποιητὴς. Μηδεὶς⁵⁷⁴ δὲ νομιζέτω, τῆνδε τὴν βίβλον πρὸς τὰς Βασιλείας διαφωνεῖν, ἐπειδὴ τοῦ ναοῦ τὸ μῆκος ἐξήκοντα μὲν πήχεων ἐνταῦθα εὐρίσκομεν, ἐκεῖ δὲ τεσσαράκοντα. Εὐρήσει γὰρ πρὸς τοὺς τεσσαράκοντα ἄλλους εἴκοσι⁵⁷⁵ τοῦ καλουμένου Δαβὶρ, τουτέστι τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων· εἴκοσι δὲ προστιθεμένων τοῖς τεσσαράκοντα, ἐξήκοντα⁵⁷⁶ γίνονται. Οὕτως πάλιν τὸ ὕψος πέντε μὲν καὶ εἴκοσι πήχεων ἐν ταῖς Βασιλείαις εὐρίσκομεν, ἐνταῦθα δὲ⁵⁷⁷ εἴκοσι καὶ ἑκατόν. Ἄλλ' ἐν τῷ παραδείγματι δεδήλωκεν ὁ θεὸς Δαβὶδ, ὡς οὐχ ἓνα μόνον ὄροφον εἶχεν ὁ θεὸς νεῶς· « Τὸν οἶκον γὰρ, φησὶ, καὶ τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ ποίησεις. » Καὶ ἡ ἱστορία δὲ⁵⁷⁸ τῶν Βασιλείων διδάσκει, ὅτι οὐ μόνον διώροφα, ἀλλὰ καὶ τριώροφα εἶχεν ὁ οἶκος. Πόλλιν δὲ Δαβὶδ τὴν Σιών ὠνόμασεν⁵⁷⁹. « Ἐξεκκλησίασε γὰρ, φησὶν, ὁ Σολομὼν

⁵⁶⁹ II Paral. II, 6. ⁵⁷⁰ Ibid. 12. ⁵⁷¹ I Paral. xxviii, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁶⁹ Τῶν Παραλειπομένων. Des. in cod. C. ⁵⁷⁰ cod. C. χιλιόμβην. ⁵⁷¹ Τυχεῖν. Cod. C. addit ἤτης. ⁵⁷² Οἶκον. Abest a cod. C. ⁵⁷³ Ἐστὶ. Des. ibid. ⁵⁷⁴ Μηδεὶς δὲ κ. τ. λ. Vid. supra p. 467, quæst. 25. ⁵⁷⁵ Εἴκοσι. Cod. C. præm. τῶν. ⁵⁷⁶ Ἐξήκοντα. Cod. C. præm. οί. ⁵⁷⁷ Δέ. Abest a cod. C. ⁵⁷⁸ Δέ. Abest etiam. ⁵⁷⁹ Πόλλιν — ὠνόμασεν. Vid. p. 458, qu. 6.

πάντας τοὺς πρεσβυτέρους Ἰσραὴλ, καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας τῶν φυλῶν, καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν πατριῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τοῦ ἀνενεγκεῖν τὴν κιβωτὸν διαθήκης Κυρίου ἐκ πόλεως Δαβὶδ· αὕτη δὲ Σιών^α. Ὁὕτω δὲ καλεῖ τὴν ἀνωτέραν πόλιν. Ὡς ὀχυρωτέραν γὰρ τεχίσασ, ἐν αὐτῇ τὰ βασιλεία ἐκοδόμησε· Ἐκαὶ ἐξεκκλησιάσθη πρὸς τὸν βασιλεῖα Σολομῶντα πᾶς ἀνὴρ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἑορτῇ· οὗτος μὴν ἕβδομος. Ἐορτὴν δὲ τὴν σκηνοπηγίαν καλεῖ· αὕτη γὰρ τρίτη ἦν ἑορτή. Ἐκαὶ εἰσήνεγκαν οἱ ἱερεῖς τὴν κιβωτὸν διαθήκης Κυρίου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, εἰς τὸ Δαβειρ τοῦ οἴκου, εἰς τὴν Ἁγία τῶν ἁγίων, ὑποκάτω τῶν Χερουβείμ^β. Ἐκαὶ ἐντεῦθεν οὖν^γ ἔβηλον, ὡς Δαβειρ τὸ ἄδυτον, καὶ ἀψαυστον, καὶ ἀνάκτορον ἐκάλεσε τοῦ ναοῦ, ὅπερ Ἁγία ἁγίων ὀνομάζειν φίλον τῇ θεῷ Γραφή. Τοῦ μέντοι Σολομῶντος προσευξαμένου, καὶ πέρας ἐπιτεθεικότος τῇ προσευχῇ, πῦρ κατενεχθὲν οὐρανῶθεν τὰς προσενεχθείσας θυσίας ἀνάλωσε. Πάλιν μέντοι ἡ ἱστορία διδάσκει, ὡς τοῦ πανευφημίου Δαβὶδ εἰσιν οἱ ψαλμοί. Λέγει δὲ οὕτως· Ἐκαὶ οἱ Λευῖται ἐν ὄργανοις ψῶν Κυρίου, ὧν ἐποίησε Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, τοῦ ἐξομολογεῖσθαι ἔναντι Κυρίου, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐν ἡμῶσι Δαβὶδ διὰ χειρὸς αὐτοῦ. Ἐτοσαύτη δὲ ἦν ἡ τοῦ Σολομῶντος εὐσέβεια, ὅτι τοῦ Φαραὼ τὴν θυγατέρα εἰς τὰ νεώδητα μετέστησε βασιλεία, λέγων· Ἐὐ κατοικήσει ἡ γυνὴ μου ἐν οἴκῳ Δαβὶδ βασιλέως Ἰσραὴλ, ὅτι ἅγιος οὗτος, ὃς εἰσῆλθεν ἐκεῖ ἡ κιβωτὸς Κυρίου^δ. Κατέστησε δὲ καὶ τοὺς πυλωροὺς, καὶ τοὺς ψῆδους, κατὰ τὰς τοῦ Δαβὶδ διατάξεις. Τὰ δὲ ἄγώγιμα ξύλα πεύκινα δ' Ἰώσηπος κέκληκε^ε. Ταῦτα τῶν μὲν Βασιλειῶν ἡ βίβλος ὑποστηρίγματα ἔφη γεγενῆσθαι τοῦ οἴκου Κυρίου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως· ἡ δὲ προκειμένη ἱστορία, ἀναβάσεις τῶν οἴκων Κυρίου, καὶ τῶν οἴκων τοῦ βασιλέως. Πάλιν μέντοι μανθάνομεν ἐντεῦθεν, ὡς Νάθαν ὁ προφήτης, καὶ Ἁγία ὁ Σιλωνίτης^ς, καὶ Ἰωὴλ ὁ κατὰ τοῦ Ἱεροβοάμ τὴν ψῆφον ἐξενεγκῶν, βέβλους εἶχον συγγεγραμμένας. Ἐκαὶ οἱ καταλόγοι γὰρ, φησὶ, τῶν λόγων Σολομῶντος, οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι, οὐκ ἰδοῦ οὗτοι γεγραμμένοι ἐπὶ τῶν λόγων Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων Ἁγία τοῦ Σιλωνίτου, καὶ ἐν ταῖς δράσεσιν Ἰωὴλ τοῦ ὀρωντος περὶ^ζ Ἱεροβοάμ οἰοῦ Νάβāt; Ἐμεμαθήκαμεν δὲ ἐντεῦθεν, καὶ ὅτι^η ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ὁ τὸ ἐν Βαιθὴλ^θ θυσιαστήριον βραγῆναι κελύσας, ὃν ὁ λέων συνέτριψε τοῦ Θεοῦ παραβεβηκότα τὴν ἐντολήν, Ἰωὴλ προσηγορεύετο.

ΕΡΩΤ. Α'.

Πῶς νοητέον τὸ, Ἐὐκ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λαοῦ, ὅτι ἦν μεταστροφή ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα στήσῃ^α Κύριος τὸν λόγον αὐτοῦ, ὃν ἐλάλησεν ἐν χειρὶ Ἁγία τοῦ Σιλωνίτου;

Οἱ τῆς θείας κηδεμονίας ἀπολαύοντες συνορῶσι τὸ

^α II Paral. v. 2. ^β ibid. 3. ^γ ibid. 7. ^δ II Paral. v. 12-13. ^ε II Paral. viii, 14. ^ς II Paral. ix, 20. ^ζ II Paral. x, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^α Αὕτη δὲ Σιών. Cod. C. ἐστὶν Σιών. ^β Τῶν Χερουβείμ. In vers. τῶν Θ' et in cod. C. precedit τῶν πτερύγων. ^γ Οὖν. Absent a cod. C. ^δ Ὡς — γραφή. Vid. p. 470. 473. ^ε Κυρίου. cod. C. πραγμ. τοῦ. ^ς Πεύκινα — κέκληκε. Vid. p. 479, 3. ^ζ cod. C. Σηλωνίτης semper. ^η Περί. Cod. C. κε'. ^θ Ὅτι. Cod. C. ὡς. ^ι cod. C. Βεθὴλ. ^κ cod. C. ἀναστήση.

A in concione omnes seniores Israel, et omnes principes tribuum, et omnes duces familiarum filiorum Israel, ut adducerent arcam fœderis Domini ex civitate David: ea est Sion^a. Sic autem appellat superiorem civitatem. Tanquam tutiorem enim cum munivisset, in ipsa ædificavit regiam: « Et congregatus est ad regem Salomonem omnis vir Israel in festo: is autem erat mensis septimus^b. » Festum autem vocat σκηνοπηγίαν, id est, *festum tabernaculorum*. Hoc enim erat tertium festum: « Et intulerunt sacerdotes arcam fœderis Domini in locum suum, in adytum domus, in Sancta sanctorum sub Cherubinos^c. » Hinc ergo etiam liquet quod Dabir vocaverit adytum et penetrabile, ac velut regiam templi, quod solet divina Scriptura nominare Sancta sanctorum. Cum autem precatus esset Salomo, et precationi finem imposuisset, ignis e cœlo demissus consumpsit oblata sacrificia. Rursus autem docet historia **571** quod psalmi sint celeberrimi Davidis. Sic autem dicit: « Et Levitæ cum instrumentis canticorum Domini, quæ fecerat rex David, ad constendum coram Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus, cum hymnis Davidis ab eo compositis^d. » Tanta autem erat Salomonis pietas, ut Pharaonis filiam traduxerit in regiam recens ædificatam, dicens: « Non habitabit uxor mea in domo David regis Israel, quoniam ea est sancta, in quam ingressa est arca Domini^e. » Constituit autem et janitores, et cantores, ex Davidis constitutionibus. Quæ advehebantur autem ligna, picea vocavit Josephus. Ea liber quidem Regnorum dicit fuisse fulcra domus Domini, et domus regis: præsens autem historia, ascensus ducentes ad domum Domini et domum regis. Hinc autem rursus discimus quod Nathan propheta, et Achia Silonites, et Joel qui tulit sententiam adversus Jeroboamum, libros conscripserint: « Reliqua, enim inquit, verba Salomonis, et prima et ultima, an non ecce ea sunt scripta in verbis Nathan prophetæ, in verbis Achia Silonitæ, et in visionibus Joel videntis de Jeroboamo filio Nabat^f? » Hinc autem didicimus etiam quod homo Dei qui jussit frangi altare quod erat in Bethel, quem leo contrivit quod Dei mandatum esset transgressus, appellabatur Joel.

INTERR. I.

Quomodo est intelligendum illud: « Non audivit rex populum, quoniam **572** erat aversio a Deo, ut stabiliret Dominus verbum suum, quod locutus erat per Achiam Silonitam^g? »

Quorum Deus curam gerit, ii perspiciunt quid sit

agendum, a Deo instructi. Qui ea autem privati sunt gratia, temere feruntur. Hoc enim hic quoque declaratio, quod visum sit Domino Deo bifariam regnum scindere propter scelera patris. Cum autem facta fuisset divisio, et Jeroboam fabricatus esset juvenas aureas, qui in decem tribubus habitabant sacerdotes et Levitæ, migrarunt ad regnum Davidicum: in illo enim erat templum Dei. Hic autem docet historia quod eos invitos eiecerit Jeroboam, et filii ejus, ut Domino non ministrarent: siquidem constituerat sibi sacerdotes excelsorum, et idolis, et vanis, et juvenis quas fecerat Jeroboam. Secuti sunt autem sacerdotes et Levitas etiam ex aliis tribubus pii viri: « Abierunt enim, inquit, post eos ex omnibus tribubus Israel, qui dederant cor suum ad querendum Dominum Deum Israel. » Et: « Venerunt Hierosolymam ad sacrificandum Deo patrum suorum, et confirmandum regnum Judæ. » Benignus autem et clemens Deus, Jeroboamum quidem, qui se impie gesserat, tradidit regi Susacim. Cum autem per prophetam Samæam ipsi dixisset, et principibus: « Vos me reliquistis, et ego relinquam vos in manu Susacim, » postquam eos vidit pudore affectos, et confessos suam impietatem, dixit propheta: « Pudore sunt affecti, non disperdam eos, et ego eos tanquam ad breve tempus dabo ad salutem; pro eo quod est, scintillam benedictionis orbis terræ in eis conservabo: 573 » Et non stillabit ira mea super Hierosolymam per manum Susacim. » Non nunc, inquit, tradam eos exitio, sed in posterum reservabo supplicium: in præsentia autem imponam ipsis jugum servitutis. « Erunt enim, inquit, ei pro servis, et cognoscent servitutem meam, et servitutem regni terræ. » A comparatione, inquit, eos docebo quam suave sit meum jugum, et quam grave sit jugum hominum. Rursus autem docti sumus, alios quoque fuisse libros propheticos: « Verba enim, inquit, Roboam, prima et novissima, an non ecce scripta sunt in verbis Samææ prophetæ, et Jadoe videntis ad recensendam genealogiam et facta ejus? » Jure autem est admiranda concio Abiæ. Nam cum vidisset ex decem tribubus octingenta millia adversus se stare in acie (ducebat autem illa Jeroboam), iste cum quadringentis millibus in acie ductis dixit adversariis: « An non licet vobis cognoscere quod Dominus Deus Israel dederit regnum Davidi super Hierosolymam in æternum, et filiis ejus, testamentum salis æternum? » Annon, inquit, vos scire oportebat quod a Deo datum sit regnum Davidi, et finem non accepturum sit, juxta divinam promissionem? Quomodo igitur constituistis

Α αρχιτέον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σοφισζόμενοι. Οἱ δὲ ταύτης ἔσπερημένοι τῆς χάριτος, ὡς ἔτυχε φέρονται. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ὁ λόγος δεδήλωκεν, ὅτι ἔθοξε τῷ Δεσπότη Θεῷ ῥῆξι: διχῆ τὴν βασιλείαν διὰ τὰς τοῦ πατρὸς παρανομίας. Τῆς μέντοι διαιρέσεως γενομένης, καὶ τοῦ Ἰεροβοάμ τὰς χρυσᾶς διαμάλεις κατασκευάσαντος, οἱ ἐν ταῖς δέκα φυλαῖς οἰκοῦντες ἱερεῖς καὶ Λευῖται πρὸς τὴν Δαβιδικὴν μετέστησαν βασιλείαν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ ὁ Θεὸς ναός. 573. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι καὶ ἄκοντα; αὐτοὺς ἐξέβαλεν Ἰεροβοάμ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, τοῦ 54 μὴ λειτουργεῖν τῷ Κυρίῳ· καὶ κατέστησεν αὐτῷ ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν, καὶ τοῖς εἰδώλοις, καὶ τοῖς ματαίοις, καὶ ταῖς διαμάλεσιν αἷς ἐποίησεν Ἰεροβοάμ. Ἠκολούθησαν δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ τοῖς Λευῖταις, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων 55 φυλῶν εὐσεβεῖς: « Ἀπῆλλον γὰρ, φησὶν, ὀπίσω αὐτῶν ἀπὸ πασῶν φυλῶν Ἰσραὴλ, οἱ ἔδωκαν καρδίαν αὐτῶν ζητῆσαι Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ. » Καί, « Ἦλθον εἰς Ἱερουσαλήμ ὄψαι Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν 56, καὶ κατισχύσαι τὴν βασιλείαν Ἰουδα. » Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Δεσπότης δυσσεδῆσαντα μὲν τὸν Ἰεροβοάμ 57 τῷ Σουσακίμ παραδίδωκε 58. Διὰ Σαμαίου δὲ τοῦ προφήτου καὶ αὐτῷ καὶ τοῖς ἀρχουσιν εἰπὼν 59, « Ὑμεῖς ἐγκατελείπετε 60 με, καὶ ἐγὼ ἐγκαταλείψω ὑμᾶς ἐν χειρὶ Σουσακίμ: » ὡς εἶδεν ἐντραπέντας, καὶ τὴν ἀσέβειαν ὁμολογήσαντας, ἔφη τῷ προφήτῃ· « Ἐντραπέτησαν, οὐ καταφθερῶ αὐτοὺς, καὶ δώσω αὐτοὺς ὡς εἰς σμικρὸν εἰς σωτηρίαν. » ἀντὶ τοῦ, τὸν σπινθῆρα τῆς εὐλογίας τῆς οἰκουμένης ἐν αὐτοῖς C διαφυλάξω· καὶ οὐ μὴ στάξῃ ὁ θυμός μου ἐπὶ Ἱερουσαλήμ ἐν χειρὶ Σουσακίμ 61. » Οὐ νῦν αὐτοὺς φησὶ, παραδύσω πανωλεθρίᾳ, ἀλλ' εἰς ὑστερον φυλάξω τὴν τιμωρίαν· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος αὐτοῖς τὸν τῆς δουλείας ἐπιθήσω ζυγόν. « Ἔσονται γὰρ αὐτῷ, φησὶν, εἰς δούλους, καὶ γνώσονται τὴν δουλείαν μου, καὶ τὴν δουλείαν τῆς βασιλείας τῆς γῆς. » Ἀπὸ συγκρίσεως, φησὶν, αὐτοὺς διδάξω, ὅπως χρηστὸς ὁ ἐμὸς ζυγὸς, καὶ ὅπως βαρὺς ὁ τῶν ἀνθρώπων ζυγός. Πάλιν δὲ καὶ ἑτέρας ἐδιδάχθημεν γεγενῆσθαι βίβλους προφητικάς: 62· « Οἱ λόγοι γὰρ, φησὶ, Ἰεροβοάμ, οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι, οὐκ ἰδοὺ εἰσι γεγραμμένοι ἐν τοῖς λόγοις Σαμαίου τοῦ προφήτου, καὶ Ἰαδώκ 63 τοῦ ὀρωντος τοῦ γενεαλογῆσαι, 64 καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ; » Ἄξιον δὲ 65 θαυμάσαι τὴν τοῦ D Ἀβιά 66 δημογορίαν. Τῶν γὰρ δέκα φυλῶν ὀκτακοσίας χιλιάδας κατ' αὐτοῦ στρατευομένης 67 ἰδὼν ἤγειτο δὲ αὐτῶν Ἰεροβοάμ· οὗτος μετὰ τετρακοσίων χιλιάδων παραταττόμενος, πρὸς τοὺς ἀντιπαρατασσομένους ἔφη· « Οὐχ ὑμῖν γινῶναι, ὅτι Κύριος ὁ

⁵⁴ H Paral. xi, 44. ⁵⁵ ibid. 46, 17. ⁵⁶ H Paral. xii, 5. ⁵⁷ ibid. 7. ⁵⁸ ibid. 8. ⁵⁹ ibid. 15. ⁶⁰ H Paral. xiii, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵³ cod. C. νεώς. ⁵⁴ Τοῦ. Ἄβησ a C. ⁵⁵ Καὶ ἐκ τῶν ἄλλων. Cod. C. καὶ οἱ τ' ἄλλων. ⁵⁶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν. cod. C. Κυρίῳ τῶν πατρῶν (sic) αὐτῶν. ⁵⁷ cod. C. Ἰεροβοάμ. ⁵⁸ cod. C. παρέδωκε ⁵⁹ Ἐπίπῳ. Cod. C. εἰρηκεν. ⁶⁰ cod. C. ἐγκατελείπατε. ⁶¹ Ἐν χειρὶ Σουσακίμ. Hæc in edit. Compl. adduntur auctoritate textus Hebr. ⁶² Πάλιν — προφητικάς. Vid. p. 477 et 568. ⁶³ Ἰαδώκ. In textu Hebr. l. c. vocatur Ἰῳ, in vers. Græca Ἀδδῶ vel Ἀδδῶ. ⁶⁴ Τοῦ γενεαλογῆσαι. Hæc absunt a cod. Alex. et Vatic. bene autem supplentur in edit. Compl. ⁶⁵ Ἄξιον δὲ x. τ. λ. Vid. p. 493, quæst. 47. ⁶⁶ cod. C. Ἀβιάδ. ⁶⁷ cod. C. στρατευομένης.

Θεός Ἰσραὴλ ἔδωκε βασιλείαν τῷ Δαβὶδ ἐπὶ Ἰερουσαλήμ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ διαθήκην ἄλλοις αἰώνιαν ⁶⁶; Οὐχ ὑμεῖς, φησὶν, ἔδει γινῶναι, ὡς Θεόδοτος ἡ τοῦ Δαβὶδ βασιλεία, καὶ τέλος οὐ δεχομένη κατὰ τὴν θεῖαν ὑπόσχεσιν; Πῶς οὖν ἀνεστήσατε τύραννον τοῦ πατρὸς μου τὸν δούλον; Διαθήκην δὲ ἄλλοις αἰώνιαν τὸ βέβαιον τῆς βασιλείας ἐκάλεσαν· ἐπειδὴ καὶ βάρβαροι πολλάκις συνεσθίοντες πολεμίοις βεβαίαν εἰρήνην φυλάττουσι, τῶν ἄλλων μεμνημένοι. Ἄλλ' ὁ ἐμὸς πατήρ, φησὶ, διὰ νεότητα καὶ βεβίαν παρεχώρησε τῇ τυραννίδι· ἐγὼ δὲ ὑμῖν ἐπιμέμφομαι, ὅτι κατὰ τῆς θείας βασιλείας θρασύνεσθε, ἣν τῷ γένει τοῦ Δαβὶδ ὁ τῶν ὄλων ἐδωρήσατο Κύριος· καὶ θαρρῆτε τῷ πλήθει, καὶ ταῖς χρυσαῖς δαμάλεσι, δι' ἃς καὶ τοῦ Θεοῦ τοὺς ἱερέας ἐξέλασαντες ⁶⁷, ἑτέροισι αὐτῶν κατεστήσατε, παραπλήσια δρῶντες τοῖς ἔθνεσι. Καὶ γὰρ ἐκείνοι τοὺς τυχοῦντας ἱερέας χειροτονοῦσι τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Ἡμεῖς δὲ τῷ ἀληθινῷ θαρρῶμεν Θεῷ, οὐ καὶ τοὺς ἱερέας, καὶ τοὺς λευίτας γεραίρομεν, καὶ κατὰ τὸν θεῖον νόμον τὰς θυσίας προσφέρομεν, καὶ κατὰ τὰς τούτου διατάξεις παρασσύμεθα, ταῖς θείαις σάλπιγγι τὸν πόλεμον προσημαίνοντες. Δὶ παρεγγυῶ μὲν ὑμῖν μὴ ἀντιπαρατάξασθαι τῷ δεσπότῃ Θεῷ, ὃς τῆς ἡμετέρας φάλαγγος στρατηγεῖ. Μεταγνώσεσθε γὰρ τοῦτο ποιήσαντες. Τούτων εἰρημένων, ἐκύκλωσαν μὲν τὴν Ἰουδαίαν αἱ δέκα φυλαὶ ἡλάλαξαν δὲ οὗτοι, καὶ τὴν θεῖαν ῥοπήν εἰς ἐπικουρίαν ἐκάλεσαν. Ὁ δὲ κληθεὶς εἰς συμμαχίαν Θεός εἰς δεξιάν τῶν πολεμίων τὸ θράσος μετέβαλε καὶ τραπέντες ἀπέθρασαν πάντες, καὶ πεντήκοντα μυριάδες ἀνηλώθησαν ⁷⁰ φεύγουσαι. Λέγει δὲ καὶ τῆς φυγῆς τὴν αἰτίαν· « Καὶ κατήχυσαν οἱ ⁷¹ υἱοὶ Ἰουδα, ὅτι ἤλπισαν ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν τῶν πατέρων ⁷² αὐτῶν. » Ἐλαβον δὲ καὶ πόλεις ὑποκειμένας ἐκείνοισι. Τὸν δὲ Ἰεροβοὰμ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός τῷ θανάτῳ παρέδωκεν. Ἐπαίνει δὲ καὶ τοῦ Ἀσά τὴν προτέραν εὐσέβειαν· « Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, Ἀσά τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπέστησε τὰ θυσιαστήρια τὰ ἄλλότρια, » τούτεστι, τὰ τῶν εἰδώλων. Εἶτα ἐπήγαγε, « καὶ τὰ ὑψηλά. » Ἐγὼ δὲ οἶμαι διὰ τούτων αἰνέττεσθαι τὰ παρανόμως τῷ Θεῷ ἐν τοῖς βουνοῖς ἀνακείμενα. « Καὶ συνέτριψε τὰς στήλας, καὶ ἐξέκοψε τὰ ἄσχη. » Καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς δὲ τὸς ἐπαίνους ⁷³ διέξεισι. Μετὰ τῆς εὐσεβείας ^D δὲ ⁷⁴ ταύτης παραταξάμενος ἐτρέψατο τοὺς Αἰθιοπας, καὶ διώκων ἅπαντας κατηνάλωσεν ⁷⁵. Ὀμόρους δὲ λέγει τούτους αὐτῶν γεγενῆσθαι. « Ἐσχύλευσαν γὰρ, φησὶ, σκύλα πολλὰ, καὶ ἐξέκοψαν τὰς κώμας αὐτῶν κύκλῳ Γεράρων ⁷⁶, ὅτι ἐγένετο ἔκστασις Κυρίου ἐπ' αὐτούς· καὶ διήρπασαν τὰς πόλεις αὐτῶν,

A tyrannum patris mihi servum? Testamentum autem salis æternum appellavit regni firmitatem, quoniam etiam Barbari simul **574** vescentes cum hostibus, pacem servant firmam ac stabilem, salis recordantes. Sed pater meus, inquit, propter juventutem et timiditatem cessit tyrannidi: ego autem vos arguo, quod adversus regnum divinum audeatis arma movere, quod Dominus donavit generi Davidis, et confidatis in multitudine et aureis juvenia, propter quas et adjectis Dei sacerdotibus, alios pro eis sufficiatis, facientes similia gentibus. Nam et illi quosvis sacerdotes creant iis qui dii non sunt. Nos autem in vero Deo confidimus, cuius et sacerdotes et Levitas honoramus, et ex lege divina sacrificia offerimus: et ex ejus constitutionibus aciem instruimus, divinis tubis bellum antea significantes. Quomobrem vobis denuntio ne aciem dirigatis adversus Dominum Deum, qui est imperator nostri exercitus. Pœnitebit, enim vos si feceritis. His dictis, Judam quidem circumdederunt decem tribus. Ipsi vero vociferati sunt, et divinum auxilium implorarunt. Deus autem ad belli auxilium vocatus, hostium audaciam convertit in timorem, et conversi aufugerunt omnes, et cæsa sunt quingenta millia in fugam versa. Dicit etiam fugæ causam: « Et invalnerunt filii Juda, quod speraverunt in Domino Deo patrum suorum P. » Ceperunt etiam civitates illis subjectas. Jeroboamum autem ipse universorum Deus morti tradidit. Laudat autem etiam Asæ priorem pietatem: « Fecit enim, inquit, Asa rectum coram Domino Deo suo, et amovit altaria aliena q, » hoc est, altaria idolorum. Deinde subjunxit: « Et excelsa. » Ego autem existimo per ea tacite significari ista quæ præter leges **575** Deo erant dedicata in collibus: « Et contrivit statuas, et excidit lucos. » In his porro quæ sequuntur, persequitur ejus laudes. Cum hac autem pietate aciem instruens, fudit et fugavit Æthiopes, et persequens omnes consumpsit. Dicit autem eos fuisse ipsorum finitimios: « Multa enim, inquit, ceperunt spolia, et exciderunt eorum pagos in circuitu Gerarorum: quoniam fuit pavor Domini super eos, et diriperunt eorum civitates, quoniam fuerunt eis multa spolia. Exciderunt etiam tentoria pecorum et Amazonim, et acceperunt multas oves, et camelos, et reversi sunt Hierosolimam r. » Quod autem Gerara sit Palæstinæ, neminem puto contradicturum. Nam circa Eleutheropolin quæ vocatur, Gerarenorum, Salton in præsentem usque diem est nominatum. Est ergo verisimile, coloniam ab Æthiopibus deductam illam habitasse regionem, et quosdam etiam alios nominatos Amazonim, quos quia

¶ II Paral. xiii, 18. q II Paral. xiv, 2, 3. r ibid. 13-15.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Διαθήκην ἄλλοις αἰώνιαν. Rec. lectio l. c. est διαθήκη ἄλλοις. ⁶⁷ Ἐξέλασαντες (quod in locum lectionis ἐξελάζοντες substituiimus) existat in cod. C. ⁷⁰ cod. C. ἀναλώθησαν. ⁷¹ Ol. Abest a cod. C. ⁷² cod. C. πατρῶν semper. ⁷³ Ἐπαίνους. cod. C. add. αὐτοῦ. ⁷⁴ Δέ. Abest a cod. C. ⁷⁵ cod. C. κατανάλωσεν. ⁷⁶ Γεράρων. Rec. lectio l. c. est Γεδώρ.

cum eis susceperant expeditionem, omnes occidit penitus. Post victoriam autem, Azarias filius Oded propheta, repletus Spiritu sancto, occurrens exercitui, et divini memoriam revocavit auxilli, et hortatus est ut perseverarent in pietate : « Si enim, inquit, quasiveritis eum, inveniatur a vobis : et si eum dereliqueritis **576** derelinquet vos ». Ostendit autem eis decem tribuum impietatem. « Multi enim, inquit, dies agentur Israeli sine Deo vero, et sine ostendente sacerdote, et sine lege. Et sederunt in angustiis : et convertentur in afflictione ad Dominum Deum Israel : et quærent ipsum, et inveniuntur ab eis ». Nolite, inquit, æmulari fratrum vestrorum impietatem. Illi enim non verum Deum, sed falso sic dictos colunt : et privati sunt sacerdotibus et doctoribus qui docent Dei legem. Nam cum incidierint in omne genus calamitatis, divinum quærent auxilium, et id assequuntur propter bonitatem ineffabilem. Prædicat etiam incursionem Assyriorum : « In illis enim, inquit, temporibus non est pax egredienti, quoniam pavor Domini super omnes qui inhabitant terras. Et bellabit gens adversus gentem, et civitas adversus civitatem : quoniam Deus conturbavit eos omni afflictione ». Deinde admonet illos ut firmam et constantem in Deo spem retineant : « Vos enim, inquit, estote fortes, et ne dissolvantur lumbi vestri, quoniam est merces operi vestro ». Rex his auditis, quæcunque erant reliqua ex templis idolorum diruit : et quascunque cepit civitates ex decem tribubus, expurgavit. Hæc quoque docuit historia quod magna multitudo ex aliis tribubus, cum didicisset experientia pietatem duarum tribuum, et quam earum Deus gesserit curam, suas quidem reliquerint civitates, ad eorum autem civitates **577** confugerint, et maluerint esse inquilini in alienis, quam in suis habitare. Hos cum duabus tribubus congregans Asa, peregit festum victoriæ, et plurimas hostias Deo obtulit, et effecit ut omnes jurent se a legitima vitæ institutione non recessuros, sed solum Deum veneraturos esse, qui eis dederal salutem. Adeo vero ardentem divinas leges est amplexus, ut ipsam etiam matrem suam, quæ maluit colere Astartem, regno privaverit, et confractum idolum combusserit in torrente Cedron. Sed non

δτι σκῦλα πολλὰ ἐγενήθη αὐτοῖς. Καὶ γὰρ τὰς ἑπτὰ σκηνὰς κτηνῶν⁷⁷, καὶ τοὺς Ἀμαζονεῖμ⁷⁸ ἐξέκοψαν, καὶ ἔλαβον πρόβατα πολλὰ, καὶ καμηλοῦς, καὶ ὑπέστρεψαν⁷⁹ εἰς Ἱερουσαλήμ. » Ὅτι δὲ τὰ Γέραρα τῆς Παλαιστίνης ἔστιν, οὐδένα ἀντερεῖν οἴμαι. Περὶ γὰρ τὴν καλουμένην Ἐλευθερόπολιν Γεραρηνῶν⁸⁰ σαλτὸν⁸¹ μέχρι τοῦ παρόντος ὠνόμασται. Εἰκὸς τοίνυν ἀποίκους Αἰθιοπῶν ἐκείνην οἰκῆσαι τὴν χώραν· καὶ ἄλλους δὲ τινὰς Ἀμαζονεῖμ ὠνομασμένους, οὓς κατ' αὐτῶν στρατεύσαντας ἄρθῃν κατέκτειναν ἅπαντας. Μετὰ μὲντοι τὴν νίκην, Ἀζαρίας υἱὸς Ὀδῆδ⁸² ὁ προφήτης Πνεύματος Θεοῦ πλησθεὶς ἀπαντήσας⁸³ τῇ στρατιᾷ, καὶ τῆς θείας ἐπικουρίας ἐμνημόνευσε⁸⁴, καὶ προσμένειν τῇ εὐσεβείᾳ παρέτρεψεν⁸⁵. « Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἐκζητήσῃτε αὐτὸν, καὶ⁸⁶ εὐρεθήσεται ὑμῖν· καὶ ἐὰν ἐγκαταλείπητε⁸⁷ αὐτὸν, ἐγκαταλείψει ὑμᾶς. » Ἐπιδείκνυσσι δὲ αὐτοῖς καὶ τῶν δέκα φυλῶν τὴν ἀσέβειαν· « Ἡμέραι γὰρ, φησὶ, πολλαὶ τῇ Ἰσραὴλ ἐν οὐ Θεῷ ἀληθινῷ. καὶ οὐχ ἱερέως ὑποδεικνύντος, καὶ ἐν οὐ νόμῳ. Καὶ⁸⁸ ἐκάθισαν⁸⁹ ἐν στενότητι· καὶ ἐπιστρέψουσιν ἐν θλίψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ· καὶ ζητήσουσιν αὐτὸν, καὶ εὐρεθήσεται αὐτοῖς. » Μὴ ζηλώσητε, φησὶ, τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τὴν ἀσέβειαν. Ἐκεῖνοι γὰρ οὐ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ, ἀλλὰ τοῖς ψευδωνύμοις λατρεύουσι· καὶ ἐστέρηνται ἱερέων καὶ διδασκάλων ἐκπαιδευόντων τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον· ἀλλὰ μαθήσονται τῇ πείρᾳ ὅσον κακὸν ἡ ἀσέβεια. Παντοδαπαῖς γὰρ συμφοραῖς περιπεσόντες τὴν θείαν ἐπικουρίαν ζητήσουσι· καὶ τεύχονται ταύτης διὰ τὴν ἄρατον ἀγαθότητα. Προλέγει δὲ καὶ τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἔφοδον· « Ἐν γὰρ τοῖς καιροῖς, φησὶν, ἐκεῖνοις οὐκ ἔστιν εἰρήνη τῷ ἐκπορευομένῳ⁹⁰, ὅτι ἕκστασις Κυρίου πολλὴ ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας γαίας. Καὶ πολεμήσει ἔθνος πρὸς ἔθνος, καὶ πόλις πρὸς πόλιν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξέστρεψεν αὐτοὺς ἐν πάσῃ θλίψει. » Εἶτα αὐτοῖς εἰσηγεῖται τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδα κατέχειν ἀσάλευτον· « Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἰσχύσατε· καὶ μὴ ἐκλυέσθωσαν αἱ ὀσφύες⁹¹ ὑμῶν, ὅτι ἔστι μετῶς τῆς ἐργασίας ὑμῶν. » Τούτων ὁ βασιλεὺς ἀκούσας, ὅσα⁹² ἦν ὑπόλοιπα τῶν εἰδῶλων τεμένη κατέλυσε, καὶ ὅσας παρέλαβε τῶν δέκα φυλῶν ἐξέκάθηρε πόλεις. Ἐδίδαξε δὲ ἡ ἱστορία καὶ τοῦτο⁹³, ὡς ἐκ τῶν ἄλλων φυλῶν πληθεὶς πολὺ τῇ πείρᾳ μεμαθηκὸς τῶν δύο φυλῶν τὴν εὐσεβείαν, καὶ τὴν θείαν κηδεμονίαν, ἧς ἀπολαύουσι, τὰς μὲν

• II Paral. xv, 2. † ibid. 3, 4. † ibid. 5, 6. † ibid. 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ Τὰς. Abest a cod. C. ⁷⁸ Κτηνῶν. Cod. Alex. et Vatic. l. c. habent κτήσεων. ⁷⁹ Rec. lectio l. c. est Ἀλιμαζονεῖς. Pro Ἀμαζονεῖμ leg. esse videtur Ἀμαζονεῖς. Ita enim; Monif. l. c. t. 1, p. 388, hanc lectionem sine auctoris nomine exhibet, hac nota addita : « Quid legerint qui ita vertierunt, non satis video, LXX duplicem versionem exhibent, τοῦ ἰσραὴλ ἵππῃς nempe σκηνὰς κτήσεων et Ἀλιμαζονεῖς. » Ad hunc quidem locum quod attinet, cum Monif. consentimus; patet autem ex sequentibus gentem quamdam hoc nomine fuisse insignitam, quod satis aperte ex iis quæ Noster deinde ad c. xvi observat, colligi potest. Ibi enim Libyis hoc nomen tribuit. cod. C. Ἀμαζονεῖμ semper. ⁸⁰ cod. C. ἐπέστρεψαν. ⁸¹ Γεραρηνῶν σαλτὸν. cod. C. γομαρηνῶν σάλτων. ⁸² Σαλτὸν. Ἄν ἄλλος? ⁸³ Ὀδῆδ. Codex Alex. habet Ἀδᾶδ, Vat. Ὀδῆδ. Alii legunt Ἀδᾶδ. ⁸⁴ cod. C. ὑπαντήσας. ⁸⁵ cod. C. ἀνέμνησε. ⁸⁶ cod. C. προέτρεψεν. ⁸⁷ Καὶ. Abest a cod. C. ⁸⁸ cod. C. ἐγκαταλείπητε. ⁸⁹ Καὶ — εὐρεθήσεται αὐτοῖς. Rec. lectio est, καὶ ἐπιστρέψει αὐτοὺς ἐπὶ Κύριον Θεὸν Ἰσραὴλ, καὶ εὐρεθήσεται αὐτοῖς. ⁹⁰ cod. C. ἐκάθισεν. ⁹¹ Ἐκπορευομένῳ. Sequitur l. c. καὶ τῷ εἰσπορευομένῳ. cod. C. καὶ τῷ εἰσπορευομένῳ. ⁹² Ὅσους. Rec. lectio l. c. χεῖρες. ⁹³ cod. C. ἄς. ⁹⁴ cod. C. ταῦτα.

οικείας κατέλιπον πόλεις, εἰς δὲ τὰς τούτων κατέφυγον, καὶ τὸ παροικεῖν ἐν ἀλλοτρίαις τοῦ τὰς οικείας οἰκεῖν προετίμησαν. Τούτους μετὰ τῶν δύο φυλῶν συναγαγὼν ὁ Ἀσά, ἔορτην ἐπιπέμει ἐπέστειλε· καὶ πᾶν-πολλὰ θύματα προσενεγκὼν τῷ Θεῷ, ὁμοῖαι παρεσκευάσεν ἅπαντας, ὡς τῆς ἐνόμου πολιτείας οὐκ ἀποστήσονται, ἀλλὰ μόνω λατρεύσουσι τῷ σεσωκότῃ Θεῷ. Οὕτω δὲ θερμῶς τοὺς θεοὺς ἠσπάσατο νόμους, ὅτι καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ⁹⁸, τῇ Ἀστάρτη λατρεύσαι προειλομένην, τῆς βασιλείας ἐγύμνωσε· καὶ τὸ εἰδῶλον συγκόφας κατέκαυσεν ἐν τῷ χειμάρρῳ Κέδρων. Ἄλλ' οὐκ ⁹⁹ ἐν ἅπασι τέλειος ἦν. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἅπαντα ἐξῆρε τὰ ὑψηλά, τούτεστι τοὺς ἐν τοῖς ὑψηλοῖς χωρίοις ἀνακειμένους τῷ Θεῷ τῶν ὄλων βωμούς. Ἀπηγόρευτο γὰρ ἐτέρωσε θύειν· ἐνὶ γὰρ ἡ κατὰ νόμον λατρεία περιώριστο τόπω. ^B Ἐπειτα δὲ τοῦ Βασσᾶ στρατεύσαντος κατ' αὐτοῦ, καὶ τὴν Ῥαμὰ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιτειχίσαντος, θεὸς εἰς συμμαχίαν καλέσας τὸν τοσοῦτων ἀγαθῶν ¹⁰⁰ αὐτῷ γενόμενον χορηγόν, τὸν βασιλέα τῆς Συρίας εἰς συμμαχίαν ἐκάλεσεν· ἐκ τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, καὶ μέντοι καὶ τῶν θείων, χρυσὸν αὐτῷ πέμψας ὅτι μάλιστα πλείστον. Ἄλλ' οὐκ ἔλασεν αὐτὸν ἀνίατον ὁ φιλόανθρωπος Κύριος· Ἀνανὶ δὲ τὸν προφήτην ἀποστείλας, τὴν ἀπίστην διήλεγξε, τάδε εἰπὼν· « Ἐν τῷ πεποιθῆναι ἰσε ἐπὶ βασιλέα Συρίας, καὶ μὴ πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον τὸν Θεόν σου, διὰ τοῦτο διεσώθη ἡ δυνάμις βασιλέως Ἰσραὴλ ¹⁰¹. » Ἡ σὴ, φησὶν, ἀπίστεια προῦξένησεν ¹⁰² ἐκείνοις τὴν σωτηρίαν. Εἰ γὰρ συνήθως ἐπίστευσας, ἄρδην ἂν πάντας ^C κατέκτεινας. Ἀναμνήσκει δὲ αὐτὸν καὶ τῶν Διδύπων, καὶ τῶν Λιδύων, καὶ τῶν Ἰππων, καὶ τῶν ἀρμάτων, καὶ τῆς αὐτοῦ πίστεως, δι' ἣν αὐτοὺς κατηνάλωσεν ¹⁰³ ἅπαντας· ὅτι « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου, φησὶν, ἐπιθλέπουσιν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, κατισχύσει ἐν πάσῃ καρδίᾳ ¹ πλήρει ² πρὸς αὐτόν. » Πᾶς γὰρ, φησὶ, γησίως αὐτὸν καλῶν, τεύξεται τῆς σωτηρίας. Ἐἴτα σαφέστερον ἐλέγχει· « Ἠγνόησας ἐπὶ τούτῳ· » Ἐπειτα προλέγει τὰ ἐσόμενα σκυθρωπά· « Ἀπὸ τοῦ νῦν γὰρ, φησὶν, ³ ἔσται σοι πόλεμος. » Ἐντεῦθεν ⁴ ἔστι μαθεῖν ⁵, ὡς οἱ Ἀμαζονεῖμ Λιδυκὸν ἔστιν ἔθνος. Οὐς γὰρ ἄνω Ἀμαζονεῖμ ὠνόμασεν, ἐνταῦθα Λίδυας κέκληκεν. Ὁ δὲ Ἀσά, θεὸς ἀλγῆσαι, καὶ θρηνησαι, καὶ τὴν θείαν καλέσαι φιλοανθρωπίαν, οὐ μόνον ὠργίσθη, ἀλλὰ καὶ δεσποτηρίῳ ^D τὸν προφήτην ⁶ παρέδωκε. Συναπήλαυσε δὲ καὶ ὁ λαὸς τῆς τούτου πλημμελείας. « Ἐλυμήνατο γὰρ, φησὶν, Ἀσά ἐν τῷ λαῷ, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ⁷. » Ἐπιμέμφεται δὲ αὐτῷ, ὅτι ἀβρωστήσας ⁸ οὐ τὸν Κύριον ἐξήτησεν, ἀλλ' ⁹ ἰατρούς. Ἄλλ' ¹⁰ τούτου τὴν

A fuit perfectus in omnibus. Nam primum quidem non omnia abstulit excelsa, hoc est altaria quæ Deo universorum erant dedicata in locis excelsis. Prohibitum enim erat alibi sacrificare, quod uno loco circumscriptus esset secundum legem Dei cultus. Deinde cum Bassa adversus eum fecisset expeditionem, et muniisset Ramia adversus Hierosolymam, et oportuisset vocare in auxilium eum qui tot bona ei suppeditaverat, regem Syriæ vocavit in auxilium, magno auri numero ad eum misso ex thesauris regis et divinis. Sed eum cura sua non destituit benignus et clemens Dominus : sed misso propheta Anania, arguit ejus incredulitatem, hæc dicens : « Eo quod fiduciam habueris in rege Syriæ, non autem in Domino Deo tuo, propterea salvus fuit exercitus regis Israel ». ^B Tua, inquit, incredulitas illis procuravit salutem. Nam si credidisses, ut consueveras, funditus eos occidisses. Ei autem in memoriam revocavit **578** Æthiopes et Libyes, et equos, et currus, et ipsius sidem, per quam omnes consumpsit : « Oculi enim Domini, inquit, intuentur in universam terram, ad eos roborandos, quorum totum cor ipsi adheret ». ^C Omnis enim, inquit, qui vere et sincere ipsum invocat, consequetur salutem. Deinde apertius arguit : « Ignorasti in hoc, » et deinceps prædicit tristitia et gravia quæ sint futura : « Nam ab hoc, inquit, tempore erit tibi bellum ². » Hinc licet discere quod Amazonim est gens Libyca. Nam quos superius nominavit Amazonim, hic appellavit Libyes. Asa autem, cum porteret dolere et flere, et divinam implorare clementiam, non solum fuit iratus, sed etiam in carcerem conjecit prophetam. Populus autem ex ejus quoque peccato sensit aliquid : « Nocuit enim, inquit, Asa populo tempore illo ^a. » Eum autem reprehendit quod etiam, cum ægrotaret, non quæsierit Dominum, sed medicos. Sed cum hujus rei explicationem posuerim in libro quarto Regnorum, pergam ad id quod restat interpretandum. Laudat Josaphatum historia, ut qui in initio æmulatus sit virtutem Davidis : hoc enim dicit illud : « In primis ^b. » Narrat etiam præclara ejus facta et laude digna : « Dominum enim, inquit, Dei patris sui quæsit, et in mandatis ejus ambulavit, non autem secundum opera Israel ^c. » Ostendit autem horum quoque fructum : « Et direxit Dominus regnum in manu ejus, et fuerunt ei divitiæ et gloria multa ^d. » Illud autem : « Et elatum fuit cor ejus ^e, » non dixit in vituperationem, sed in laudem. Subjunxit enim : « In viis Domini ; et abstulit lucos a terra Juda. » Præposuit etiam **579** universo populo doctores divinæ legis, et sacerdotes, et Le-

^a II Paral. xvi, 7. ^b II Paral. xvi, 9. ^c ibid. ^d ibid. 10. ^e II Paral. xvii, 3. ^f ibid. 4. ^g ibid. 5. ^h ibid. 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ Αὐτοῦ. Abest a cod. C. ⁹⁹ Οὐκ. Vid. p. 494. ¹⁰⁰ Τὸν—χορηγόν. cod. C. τὸν τοσοῦτων γενόμενον χορηγὸν ἀγαθῶν. ¹⁰¹ Διεσώθη — Ἰσραὴλ. Hæc interpretatio præferenda est lectioni receptæ, quæ ita se habet, ἐσώθη ἡ δυνάμις Συρίας ἀπὸ τῆς χειρὸς σου. ¹⁰² cod. C. προῦξένισεν. ¹⁰³ cod. C. κατανάλωσεν, ¹ Ἐν πάσῃ καρδίᾳ. cod. C. μετὰ πάσης καρδίας. ² Πλήρη. Abest a cod. C. ³ Γὰρ, φησὶν. Des. ibid ⁴ Ἐντεῦθεν — ἔθνος. Vid. p. 575. ⁵ Ἐστι μαθεῖν. cod. C. δῆλον. ⁶ Προφήτην. cod. C. προφητικῶν ⁷ cod. C. præm. καί. ⁸ Ἀβρωστήσας. cod. C. præm. καί. ⁹ Ἄλλ'—τεθεικός. Vid. p. 495 ¹⁰ Ἄλλ' cod. C. ἀλλὰ τοὺς.

vitas, et principes. Accepit autem a Domino Deo A præmia pietatis : « Fuit enim, inquit, terror super omnia regna terræ, quæ sunt circa Judam : et bellum non gesserunt cum Josaphato f. » Tantus autem timor incussus est omnibus, ut etiam alienigenæ et Arabes ei tributum afferrent. Hanc habens rerum copiam, et urbes ædificavit, et domos construxit, et vicos non minus munit. Voluntarie autem offerentem Domino dicit eum qui non offert pro peccatis, sed qui dona offert ad Deum. Eum autem reprehendit quod matrimonialem affinitatem contraxerit cum Achabo g. Gotholiam enim filiam Achab despondit filio suo. Posuit etiam de Michæa narrationem, et de falsis prophetis, quam interpretati sumus in libris Regnorum. Quod autem ab illo scriptore prætermisimus, hic B vero est positum, necesse dicere existimo. Josaphato enim revertenti ab illo conflictu occurrit Jehu propheta, filius Anani, et dixit ei : « Rex Josaphat, sicine peccatori tu fers auxilium, et cum eo inis amicitiam qui odio habetur a Domino ? propterea erga te accensa est ira domini, attamen in te inventa sunt bona quædam, quia abstulisti lucos a terra Juda, et direxisti eor tuum ad quærendum Dominum h. » Hinc discimus quod minuunt peccatorum pœnas, quæ prius fuerunt recte facta. Justus enim iudex et hæc et illa ex adverso metiens fert sententiam. Hoc etiam fecit in isto. Et quidem succensebat propter 580 cognationem : propter aliam autem virtutem, eum liberavit ab irruentibus et circumeuntibus hostibus. Oportet ergo nos, cum hæc didicerimus, fugere amicitiam et cognationem eorum qui Deo sunt invisi. Scriptor autem relicta vituperatione transit ad laudum catalogum, et docet lectores quod, cum rex accepisset reprehensionem, studuerit piis laboribus delere maculam cognationis : « Rursus enim, inquit, egressus est Josaphat ad populum, a Bersabee usque ad montem Ephraim : et convertit eos ad Dominum Deum suum i. » Neque solum curam gessit pietatis, sed etiam alterius justitiæ : « Constituit enim, inquit, iudices in omnibus civitatibus Judæ munitis j. » Admiranda sunt autem etiam ejus verba, quæ dixit iudicibus : « Videte enim, inquit, quid vos facitis : quoniam non homini vos judicatis, sed Domino, et vobiscum verba iudicii. Nunc itaque sit timor Domini super vos. Et observate et facite : quoniam non est apud Dominum Deum vestrum iniustitia, nec solet admirari faciem, aut accipere dona k. » Inspectorum universorum eis ostendit, ejusque in-

σάφηνειαν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν τεθεικίαι, ἐπὶ τὰ ἐξῆς βαδιοῦμαι τῆς ἐρμηνείας. Ἐπαιεὶ τὸν Ἰωσαφάτ ἡ ἱστορία, ὡς κατ' ἀρχὰς τοῦ Δαβὶδ ζῆλώσαντα ¹¹ τὴν ἀρετὴν· τοῦτο γὰρ λέγει τὸ ¹² « Ἐν ταῖς πρώταις. » Διηγείται δὲ αὐτοῦ ¹³ καὶ τὰ ἀξιέπαινα κατορθώματα. « Κύριον γὰρ, φησὶ, τὸν Θεὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐξεζήτησε, καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ ἐπορεύθη, καὶ οὐ κατὰ τὰ ἔργα Ἰσραὴλ. Δείκνυσι δὲ καὶ τὸν τούτων καρπὸν· « Καὶ κατεύθυνε Κύριος τὴν βασιλείαν ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ πλοῦτος καὶ δόξα πολλή. » Τὸ δὲ, « Ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ, » οὐκ ἐπὶ κατηγορίας, ἀλλ' εὐφημίας ¹⁴ ἔθηκεν ¹⁵. Ἐπήγαγε γὰρ, « Ἐν ὁδοῖς Κυρίου, καὶ ἐξῆρε τὰ ἄλση ¹⁶ ἀπὸ τῆς γῆς Ἰούδα. » Ἐπέστησε δὲ καὶ παντὶ τῷ λαῷ διδασκάλους τοῦ Θεοῦ νόμου ¹⁷, καὶ ἱερέας, καὶ Λευίτας, καὶ ἄρχοντας. Ἐκομίζετο δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότου Θεοῦ τῆς εὐσεβείας τὰ ἐπιχειρεῖα. « Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἑκστασις ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς τῆς κύκλω Ἰούδα· καὶ οὐκ ἐπολέμουν τῷ Ἰωσαφάτ. » Τοσοῦτο δὲ πᾶσιν ἐπέπεσε δόξας, ὅτι καὶ ἀλλόφυλοι καὶ οἱ Ἀραβες δασμὸν αὐτῷ προσεκόμιζον. Ταύτην ἔχων τὴν ἀφθονίαν, καὶ πόλεις ὑποδόμησε, καὶ οἰκίας ἐδάμαστο, καὶ τὰς ἀτειχίστους ὠχύρωσε κώμας. Ἐκουσιαζόμενον δὲ τῷ Κυρίῳ λέγει τὸν οὐχ ὑπὲρ ἀμαρτημάτων προσφέροντα, ἀλλὰ δῶρα προσκομίζοντα τῷ Θεῷ. « Ἐπιμέμφεται δὲ αὐτῷ τὴν γαμικὴν ἐπιμιξίαν, ἣν πρὸς τὸν Ἀγαθὸν ἐποίησεν. » Γοθολλαν γὰρ τοῦ Ἀγαθοῦ τὴν θυγατέρα κατηγγύησε τῷ παιδί. Τέθεικε δὲ καὶ τὸ κατὰ τὸν Μιχαῖαν διήγημα, καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας ¹⁸, ὑπερῖν ταῖς Βασιλείαις ἡρμήνευται παρ' ἡμῶν. Τὸ δὲ παρ' ἐκείνου τοῦ συγγραφέως παραλειφθὲν, ἐνταῦθα δὲ θεθῆν, ἀναγκαῖον οἶμαι εἰπεῖν. Ἐπανιόντι γὰρ ἀπ' ἐκείνης τῆς παρατάξεως, τῷ Ἰωσαφάτ ἀπήνητησεν Ἰηοῦ ὁ τοῦ Ἀνανὶ ὁ προφήτης, καὶ εἶπεν αὐτῷ· « Βασιλεῦ Ἰωσαφάτ, εἰ ἀμαρτωλῶ σὺ βοηθεῖς, εἰ μισουμένῳ ὑπὸ Κυρίου σὺ φιλιάζεις ; διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ σὲ ὄργη παρὰ Κυρίου· ἀλλ' ἢ λόγοι ἀγαθοὶ εὐρέθησαν ἐν σοὶ, ὅτι ἐξῆρας τὰ ἄλση ἀπὸ τῆς γῆς Ἰούδα, καὶ κατηύθυνας τὴν καρδίαν σου ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον. » Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὡς ἐλαττοῖ τὰς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι τιμωρίας τὰ προγεγενημένα ¹⁹ κατορθώματα. Καὶ γὰρ ²⁰ ὁ δίκαιος κριτὴς ταῦτα ἐκείνοις ἀντιμετρῶν οὕτως ἐκφέρει : τὴν ψῆφον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτου πεποίηκεν. Ἐγαλέπαινε ²¹ μὲν γὰρ κατ' αὐτοῦ διὰ τὴν συγγένειαν· διὰ δὲ τὴν ἀλλοτρίαν ἀρετὴν, τῶν προσβαλόντων καὶ κυκλωσάντων ἠλευθέρωσε πολεμίων. Προσθήκει τοῖσιν ἡμᾶς, ταῦτα μεμαθηκότας, φεύγειν τῶν θεομισῶν καὶ τὴν συγγένειαν, καὶ τὴν φιλίαν. Ὁ δὲ

f II Paral. xvii, 10. g II Paral. xviii, 1. h II Paral. xix, 2, 5. i ibid. 4. j ibid. 5. k ibid. 6, 7.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ cod. C. ἐζηλωτά. ¹² Τό. Abest a cod. C. ¹³ Δὲ αὐτοῦ. Des. ibid. ¹⁴ Εὐφημίας. cod. C. præm. ἐπί. ¹⁵ ἔθηκεν. Cod. C. τέθεικεν. ¹⁶ Τὰ ἄλση. cod. C. add. καὶ τὰ εἰδωλα. ¹⁷ cod. C. τοῦ ἡρμήνευται. Vid. p. 510, qu. 68. ¹⁸ cod. C. προγεγενημένα. ¹⁹ Καὶ γὰρ ὁ. cod. C. ὁ γὰρ. ²¹ cod. C. νόμου τοῦ Θεοῦ. ²⁰ Ὅπερ — ἐγαλέπηεν.

συγγραφεύς τὸν ψῆφον καταλιπὼν, εἰς τὸν τῆς εὐφρο-
 μιας μετέβη κατάλογον, καὶ διδάσκει τοὺς ἐντυγχί-
 νοντας, ὡς τὸν ἑλεγχον ὁ βασιλεὺς δεξάμενος, ἐσπού-
 δασεν ἐν τοῖς εὐσεβείαι πόνοις τὴν τῆς συγγενείας
 ἐξαλειψαί κηλίδα. « Πάλιν γάρ, φησὶν, ἐξῆλθεν
 Ἰωταφάτ εἰς τὸν λαὸν ἀπὸ Βερσαβῆ ἕως θρου-
 ῖ Ἐφραΐμ, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ Κύριον τὸν
 Θεὸν αὐτῶν. » Καὶ οὐ μόνον τῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ
 καὶ τῆς ἀλλῆς ἐφρόντισεν εὐνοίας. « Κατέστησε
 γάρ, φησὶ, κριτὰς ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι Ἰουδα ταῖς
 ὄχυραῖς. » Ἀξιόγαστα δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ πρὸς τοὺς
 κριτὰς ῥήματα. « Ἴδετε γάρ, φησὶ, τί ὑμεῖς ποιεῖτε,
 ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ὑμεῖς κρίνετε, ἀλλ' ἢ τῷ Κυρίῳ,
 καὶ μεθ' ὑμῶν λόγοι κρίσεως. Καὶ νῦν γενέσθω ὁ
 φόβος Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ φυλάσσετε, καὶ ποιεῖτε,
 ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ Κυρίου Θεοῦ ὑμῶν ἄδικία, οὐδὲ
 θαυμάσια ἄδικοι, οὐδὲ λαβεῖν δῶρα. » Ἐδει-
 ξεν αὐτοῖς τὸν τῶν ὄλων ὀπτήρα, καὶ τὸ τοῦτου
 δέος ἐντέθεικεν, ἵνα μὴ δύροις, μηδὲ φιλῖα πωλώσι
 τὸ δίκαιον. Παραπλησίως δὲ καὶ τοῖς τῆς Ἱερουσαλήμ
 κριταῖς ἐνετείλατο, ὥστε μὴ μόνον τοῖς πολίταις δικά-
 ζειν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐτέρωθεν ἀφικνουμένων τὰς ἀμφι-
 βολίας διαλύειν ἐνδίκωι, καὶ παραινέειν τὰ προσήκον-
 τα. « Διαστελεῖτε γάρ αὐτοῖς, φησὶ, καὶ οὐκ ἄμαρτη-
 ζονται τῷ Κυρίῳ. καὶ οὐκ ἔσται ὀργὴ ἐφ' ὑμᾶς, καὶ
 ἐπὶ τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν. Οὕτω ποιήσετε, καὶ οὐκ
 ἄμαρτησεσθε. » Ἐπέστησε δὲ αὐτοῖς Ἀμαρίαν τὸν
 ἱερέα, ὥστε εἰ ἀγνοοῖεν οἱ δικάζοντες, ὅπως ἐξ-
 ενεγκεῖν τὴν ψῆφον, παρὰ τοῦ Θεοῦ μάθοισιν δι'
 ἐκείνου. « Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, Ἀμαρίας ὁ ἱερεὺς ἠγού-
 μενος ἐφ' ὑμᾶς εἰς πάντα λόγον Κυρίου. καὶ Ζαβα-
 δίας υἱὸς Ἰσραὴλ, ἠγούμενος τῷ οἴκῳ Ἰουδα εἰς
 πάντα λόγον τοῦ βασιλέως. καὶ γραμματεῖς, καὶ ὅι
 Λευῖται ἐνώπιον ὑμῶν. » Εἰ τι οὖν ἐρεσθαι τὸν
 Θεὸν βούλεσθε, διὰ τοῦ ἱερέως τούτου γινέσθω. εἰ
 δὲ τὸν βασιλέα, διὰ τοῦ ἀρχοντος. εἰ δὲ τὰ δοκοῦντα
 τῷ νόμῳ μαθεῖν θέλετε, παρὰ τῶν Λευιτῶν τῶν
 διδασκόντων τὸν νόμον μάθετε. Τοὺς γάρ διδασκά-
 λους γραμματέας ἐκάλεσεν. Εἶτα ἐπήγαγεν. « Ἀν-
 δρίζεσθε, καὶ ποιεῖτε, καὶ ἔσται Κύριος μετὰ τοῦ
 ἀγαθοῦ. » Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, μεθ' ὑμῶν, ἀλλὰ ἐ μετὰ
 τοῦ ἀγαθοῦ, τούτέστι, τοῦ σκοποῦ ἀγαθὸν ἔχοντος,
 καὶ πρὸς τοῦτο βέποντος. Καὶ τῶν παμπόλλων δὲ
 πολεμίων κατ' αὐτοῦ στρατευσάντων, οὕτε τῷ πλήθ-
 ει τῶν ὑπάρχων, οὕτε τοῖς ὅπλοις ἐθάρρησεν.
 Ἄλλ' ἐ ἔδωκε, φησὶ, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐκζητή-
 σαι τὸν Κύριον. καὶ ἐκήρυξε νηστείαν ἐν παντὶ
 Ἰουδα. » Εἶτα πάντων συνειλεγμένων, καὶ τὸν Θεὸν
 ἱεσουμένων, αὐτὸς τὴν ὑπὲρ ἀπάντων προσενήνοχε
 προσευχὴν, Κύριον μὲν αὐτὸν καὶ Θεὸν τῶν πατέρ-
 ων ὀνομάσας, οὐρανοῦ δὲ καὶ γῆς ποιητὴν, καὶ τῶν
 ἐθνῶν ἀπάντων Δεσπότην. Εἶτα ἀναμνησθεῖ τῆς

didit timorem, ne donis, neque amicitia jus ven-
 derent. Similiter etiam mandavit iudicibus Hierosolymæ,
 ut non solum jus dicerent civibus, sed etiam eorum qui aliunde venirent, iuste
 componerent controversias, et eis ea suaderent quæ decet. « Præcipietis, enim inquit, eis, et non peccabunt Domino, et non erit ira super vos, et super fratres vestros. Sic facietis, et non peccabitis¹. » Præfecit autem eis Amariam **581** sacerdotem, ut si ignorarent iudicantes quomodo ferant sententiam, a Deo per illum discerent: « Ecce enim, inquit, Amarias sacerdos est dux super vos ad omne verbum Dei: et Zabadias filius Ismael dux domui Judæ, ad omnem sermonem regis: et scribæ et Levitæ coram vobis^m. » Si quid ergo vultis Deum rogare, hoc fiat per sacerdotem: sin autem regem, per principem. Sin autem ea quæ videntur legi vultis discere, a Levitis qui legem docent discite. Doctores enim appellavit scribas. Deinde subjunxit: « Estote fortes, et facite, et erit Dominus cum bono. » Non dixit simpliciter vobiscum, sed e cum bono, id est, qui bonum habet scopum, et ad eum tendit. Porro autem, cum plurimi hostes adversus eum suscepissent expeditionem, neque in multitudinem subditorum, neque in armis fiduciam habuit. Sed dedit, inquit, faciem suam ad quærendum Dominum: et prædicavit jejuniium in omni Iudæaⁿ. » Deinde omnibus collectis et Deum placantibus, ipse pro omnibus preces obtulit, ipsum nominans Dominum et Deum patrum, factorem cœli et terræ, et Dominum omnium gentium. Deinde commemorat pristina beneficia, et miracula: « Tu enim, inquit, es Dominius Deus noster, qui funditus exterminasti eos qui habitabant hanc terram a facie populi tui Israel: et eam dedisti semini Abrahamæ amici tui^o. » In memoriam autem revocavit progenitorem, ut propter promissionem illi factam assequeretur auxilium. Dixit autem et quemadmodum **582** templum fuerit ædificatum, et quomodo Salomo orans petierit ut, si incursione facta ab hostibus populus accurreret ad templum, et ejus invocaret Deum, supernum adipiscerentur auxilium. Noati, inquit, quod patres nostri pervadentes desertum et venientes in hanc terram, neque Idumæis, neque Ammanitis, neque Moabitibus damnum affulerint trausentes, secundum mandata tua. Sed isti quidem nunc congregati conantur nos expellere a te nobis data hereditate. Deinde per interrogationem addidit: « Nonne iudicabis in eis? » Constituitur autem etiam suam imbecillitatem: « Non sunt nobis, inquit, vires ad resistendum huic tam magnæ multitudini, quæ ad-

¹ II Paral. xix, 40. ^m ibid. 44. ⁿ II Paral. xx, 3. ^o ibid. 7. ^p ibid. 12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ἰμῶν. Ita leg. in cod. Alex., sed præstat lectio cod. Vat. ἡμῶν. ² Οὐδὲ θαυμάσια πρόσωπον. Abest a cod. C. ³ Μη. cod. C. add. τε. ⁴ cod. C. ποιήσατε. ⁵ cod. C. ἔστησε. ⁶ cod. C. ἔργον. ⁷ Ἐξενεγκεῖν. cod. C. προσεγκεῖν προσήκει. ⁸ Εἰ τι οὖν ἐρεσθαι. cod. C. εἰ τὸν Θεὸν φησὶν ἐρεσθαι. ⁹ cod. C. καὶ παρὰ τοῦτο.

versus nos venit. Neque scimus quid nos facturi
 sumus : quoniam super te sunt oculi nostri ^{9.} »
 Hæc cum dicerentur, tota stabat multitudo cum
 clamore Deo supplicans. Mulieres autem cum eju-
 latu et ploratu preces offerebant. Deus autem mi-
 sericors, usus administro Jezeel Levita, solvit me-
 tum honorum promissione : « Fuit enim, inquit,
 super eum spiritus Domini in concione, et dixit :
 Audite, omnis Juda, et qui habitatis in Hierosoly-
 ma, et rex Josaphat ^{7.} » Divisio honoris : seorsum
 enim meminit regis, et seorsum eorum qui habita-
 bant Hierosolymæ. (Multi autem etiam ex aliis tri-
 bus habitabant in illa civitate.) « Hæc vobis di-
 cit Dominus, Ne timeatis vos, neque terreamini a
 facie multæ hujus turbæ, propterea quod non est
 vobis acies instructa, sed Deo ^{8.} » Deinde jubet eos
 stare in quodam cacumine, et esse spectatores
 pugnæ : « Non enim, inquit, est vestrum bel-
 lare hac de causa. State, et intelligite, et videte sa-
 lutem Domini vobiscum. Juda et Hierosolyma, ne
 timeatis, neque formidētis cras exire in occursum
 ejus, et Dominus erit vobiscum ^{1.} » Dedit et pi-
 gnus confidentiæ, et ejecit humanum metum. His
 dictis ab Jezeele, adorarunt omnes. Levitæ autem
 usi sunt hymnodiis. Exeuntibus autem postridie
 rex animum addidit, dicens : « Audite me, filii Ju-
 da, et qui habitatis Hierosolymæ, credite Domino
 Deo nostro, et fideles sitis. Confidite in prophetis
 ejus, et res vobis recte succedent ^{2.} » Deinde exer-
 citum jussit præcedere, non propugnatores arma
 portantes, sed Levitas hymnos canentes. Qui au-
 tem dissipat consilia gentium, et populorum irri-
 tas facit cogitationes, et principum abrogat con-
 silia, et avertit prudentes retrorsum, et eorum
 infatuat consilium, hostes inter se invicem con-
 citavit. Et primum quidem Ammanitæ et Moabitæ
 deleverunt Idumæos. Deinde inter se congregien-
 tes, se invicem similiter confecerunt. Rex autem
 cum subjectis aspiciebat stragem hostium. Post-
 quam autem omnes ceciderunt, et nemo effugit, ut
 quod acciderat suis renuntiaret, secure mortuos
 spoliarunt, et omnem prædam abduxerunt. Cum
 tribus autem ³ diebus hoc fecissent, quarto die
 hymnis celebrarunt datorem victoriæ. Accepit au-
 tem etiam campus ille cognomen benedictionis :
 fuit enim appellatus ⁴ Vallis benedictionis. Admi-
 rabilis ⁵⁸⁴ autem eventus victoriæ terruit omnes
 reges finitimos. Sed hoc etiam maximo miraculo
 facto : « Populus, inquit, non direxit cor suum
 ad Dominum Deum patrum suorum ^{5.} » Meminit

Α γενημένης εὐεργεσίας τε καὶ θαυματουργίας·
 « Σὺ γὰρ εἶ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐξολο-
 θρεύσας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ταύτην ἀπὸ προσ-
 ὄπου τοῦ ³¹ λαοῦ σου Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκας αὐτὴν τῷ
 σπέρματι Ἀβραὰμ τοῦ φίλου σου ³². » Ἀνέμνησε
 δὲ τοῦ προπάτορος, ἵνα διὰ τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἐπαγ-
 γελίας τύχη ³³ τῆς βοηθείας. Ἐφη δὲ καὶ ὅπως ὁ
 ναὺς ³⁴ ὠκοδομήθη, καὶ ὅπως Σολομῶν προσευξάμε-
 νος ἤτησεν, ὡς εἰ πολεμῖον ἐπεληλυθότων προσ-
 δράμη ὁ λαὸς τῷ ναυῷ, καὶ τὸν τοῦτο καλέσῃ Θεὸν,
 τῆς ἄνωθεν αὐτοῦ ἀπολαῦσαι βοήθης. Οἶδας δὲ, φη-
 σὶν, ὡς οἱ πατέρες ἡμῶν, διτόντες τὴν ἔρημον, καὶ
 εἰς τὴνδε τὴν γῆν ἀφικνούμενοι, οὐτε τοῖς ³⁵ Ἰδου-
 μαίοις, οὐτε τοῖς Ἀμμανίταις, οὐτε Μωαβίταις ἐλυ-
 μήναντο παριόντες κατὰ τὰς σὰς ἐντολάς. Ἄλλ' οὐ-
 τοι νῦν κατὰ ταυτὸν ἀθροισθέντες ἐξελάσαι πειρῶν-
 ται ἡμᾶς τῆς ὑπὸ σοῦ ἡμῖν ³⁶ δεδομένης κληρονομίας.
 Εἶτα ἐρωτηματικῶς· « Οὐ κρίνεις ἐν αὐτοῖς ; »
 Ὁμολογεῖ δὲ καὶ τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν· ὅτι· « Οὐκ
 ἐστὶν ἡμῖν ἰσχύς τοῦ ἀντιστῆσαι ³⁷ πρὸς τὸ πλῆθος
 τὸ πολὺ τοῦτο τὸ ἐλθόν ἐφ' ἡμᾶς. Καὶ οὐκ οἶδαμεν
 τί ποιήσομεν ³⁸ ἡμεῖς, ὅτι ἐπὶ σοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ
 ἡμῶν. » Τοῦτων λεγομένων, ἅπαν εἰστήκει τὸ πλῆ-
 θος μετὰ βοῆς τὸν Θεὸν ἱκετεύον. Αἱ δὲ γυναῖκες σὺν
 ὀλολυγμῷ ³⁹ καὶ κωκυτῷ τὰς ἱκετηρίας ⁴⁰ προσέφε-
 ρον. Ὁ δὲ φιλοκίτριμων Θεὸς, Ἰεζεὴλ ⁴¹ τῷ Λευίτῃ
 χρησάμενος ὑπουργῷ, ἔλυσε τὸ δέος τῆ τῶν ἀγαθῶν
 ὑποσχέσει· « Ἐγένετο γὰρ, — φησὶν, ἐπ' αὐτὸν
 πνεῦμα Κυρίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ εἶπεν· Ἀκού-
 σατε, πᾶς Ἰούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ,
 καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωσαφάτ. » Τιμῆς ἡ διαίρεσις· χω-
 ρὶς γὰρ τοῦ βασιλέως ἐμνήσθη, καὶ χωρὶς τῶν τὴν
 Ἱερουσαλὴμ οἰκούντων· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ⁴² ἄλλων
 φυλῶν ὄκουν ἐκεῖνην τὴν πόλιν. « Τάδε λέγει Κύ-
 ριος ἡμῖν· Μὴ φοβηθῆτε ὑμεῖς, μηδὲ ⁴³ πτοηθῆτε
 ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄχλου τοῦ πολλοῦ τούτου· ὅτι οὐχ
 ὑμῖν ἐστὶν ἡ παράταξις, ἀλλ' ἡ τῷ Θεῷ. » Εἶτα
 κελεύει ἐπὶ τίνος στήναι κορυφῆς, καὶ θεατὰς γενέ-
 σθαι τῆς παρατάξεως· « Οὐχ ὑμῖν γὰρ, φησὶ, πολε-
 μήσαι ἐν ταύτῃ. Στήτε, καὶ συνίετε, καὶ ἴδετε τὴν
 σωτηρίαν Κυρίου τὴν μεθ' ὑμῶν. Ἰούδα καὶ Ἱερου-
 σαλὴμ, μὴ φοβεῖσθε, μηδὲ δειλιᾶτε ἐξελεῖν αὐριον
 εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ, καὶ ὁ Κύριος μεθ' ὑμῶν. »
 Ἐδωκε τὸ τοῦ θάρρους ἐνέχυρον, καὶ ἐξήλασε τὸ
 ἀνθρώπινον δέος. Τοῦτων εἰρημένων ὑπὸ τοῦ Ἰεζεὴλ,
 προσεκύνησαν ἅπαντες· οἱ δὲ Λευῖται ταῖς ὑμ-
 νωδίας ἐχρήσαντο. Ἐξιώντας δὲ τῇ ὑστεραίᾳ ὁ βασι-
 λεὺς περιεθάρρυνε ⁴⁴, λέγων· « Ἀκούσατέ μου,
 υἱοὶ ⁴⁵ Ἰούδα, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ, πι-
 στεύσατε Κυρίῳ ⁴⁶ τῷ Θεῷ ὑμῶν, καὶ ἐμπιστεύ-

9 H Paral. xx, 12. 10 ibid. 14. 11 ibid. 15. 12 ibid. 17. 13 ibid. 20. 14 ibid. 26. 15 ibid. 33.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³¹ Τοῦ. Abest a cod. C. ³² Τοῦ φίλου σου. Rec. lectio l. c. est τοῦ ἀγαπημένου σου. ³³ Τύχη. cod. C. τύχοι. ³⁴ cod. C. νιὸς semper. ³⁵ Τοῖς. Abest in cod. C. ³⁶ ἡμῖν. Des. ibid. ³⁷ cod. C. ἀντιστή-
 ναι. ³⁸ Ποιήσομεν. cod. C. add. αὐτοῖς. ³⁹ cod. C. ὀλολυγῆ. ⁴⁰ cod. C. ἱκετείας. ⁴¹ Ἰεζεὴλ. Hic in
 vers. Græca II Paral. xx, 14, vocatur Ὀζιήλ, editio Compl. autem habet Ἰεζεὴλ. cod. C. Ἰεζεὴλ. ⁴² Πολλοὶ
 δὲ καὶ τῶν. cod. C. πολλοὶ γὰρ τε ἐκ τῶν. ⁴³ cod. C. μή. ⁴⁴ cod. C. παρεθάρρυνεν. ⁴⁵ Υἱοὶ. Abest a
 cod. C. ⁴⁶ Κυρίῳ. cod. C. præm. ἐν.

ατε ⁴⁷ ἐν τοῖς προφήταις αὐτοῦ, καὶ εὐδωθήσθε. » Εἶτα τῆς στρατιᾶς ἠγείσθαι προσέταξεν, οὐ τοὺς προμάχους ὀπλοφοροῦντας, ἀλλὰ τοὺς Λευίτας ὑμνοῦντας. ⁴⁸ Ὁ δὲ διασκεδάζων φυλάς ⁴⁹ ἐθνῶν, καὶ ἀβετῶν λογισμῶς λαῶν, καὶ ἀβετῶν βουλᾶς ἀρχόντων ⁵⁰, καὶ ἀποστρέφων φρονίμους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν μωραίνων, κατ' ἀλλήλων τοὺς πολεμίους διήγειρε. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀμμωνίται καὶ Μωαβίται τοὺς Ἰδουμαίους ἀνήλωσαν· εἶτα κατ' ἀλλήλων χωρήσαντες τὰ παραπλήσια ἀλλήλοις διέθησαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς σὺν τοῖς ὑπηκόοις τὰς τῶν πολεμίων θεάτρειε σφαγὰς. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντες ἔπεσον, καὶ οὐδὲ εἰς διέφυγεν, ἵνα τοῖς οἰκείοις μὴνύσῃ τὸ πάθος, ἀδεῶς τοὺς νεκροὺς ⁵¹ ἐσχύλευσαν, καὶ τὴν λείαν ἀπήγαγον ἅπασαν. Ἐν τρισὶ δὲ τούτῳ δεδρακότες ἡμέραις, τῆ τετάρτῃ τὸν δευτῆρα τῆς νίκης ἀνύμνησαν. Ἐλαβε δὲ καὶ τὸ πῆδλον ἐκεῖνο τῆς εὐλογίας τὴν ἐπωνυμίαν. *Κοιλὰς γὰρ εὐλογίας* ἐκλήθη. Τὸ δὲ τῆς νίκης παράδοξον ἐξεδειμάτωσεν ἅπαντας τῶν ὁμόρων τοὺς βασιλεῖς. Ἀλλὰ καὶ τῆς μεγίστης ταύτης θαυματουργίας γεγεννημένης ἔτι, φησὶν, « Ὁ λαὸς οὐ κατηύθυναν τὴν καρδίαν αὐτῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν. » Ἐμνημόνευσε δὲ πάλιν ἡ ἱστορία τῆς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ἀνανι ἐγγράφου προφητείας. Ἐφη δὲ οὕτως· « Καὶ οἱ λοιποὶ ⁵² λόγοι Ἰωσαφάτ, οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι, οὐκ ἴδου γεγραμμένοι εἰσὶν ἐν λόγοις Ἰησοῦ ⁵³ Ἀνανι, ἑδῆ κατέγραψεν ἐπὶ βιβλίῳ λόγων βασιλέων Ἰσραὴλ; » Ἐπιμέμφεται δὲ πάλιν τῷ Ἰωσαφάτ, ὅτι τῷ Ὁχοζιζ τῷ υἱῷ Ἀχαάβ ἐκοινώνησε· καὶ ἐπήγαγε· « Καὶ αὐτὸς ἠνόμησε τοῦ ποιῆσαι καὶ πορευθῆναι ⁵⁴ εἰς Θαρσεῖς· καὶ ἐπόθησε ναῦς ἐν Γασίων Γαδέρ. » Καὶ ἤδη ⁵⁵ δὲ ἔφη, ὅτι πόλις ἦν αὐτῇ τῷ Ἰνδικῷ πλάγαι παρακειμένη, Αἰθίοπας οἰκήτορας ἔχουσα. Καλοῖσι δὲ αὐτὴν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν Βερονίκτην. Ὁ δὲ τῶν ψυχῶν ἱατρὸς, Ἐλιέζερ ⁵⁶ τὸν τοῦ Δωδίου, τὸν προφήτην, πρὸς τὸν Ἰωσαφάτ ἀποστελάς, ἐπεμέμφατο τῇ φιλίᾳ, καὶ τὴν παιδείαν προεῖπεν· « Ὡς ἐφιλάσας ⁵⁷ γὰρ, φησὶ ⁵⁸, τῷ Ὁχοζιζ, καὶ ἐκοινώνησας μετ' αὐτοῦ, διέκοψε Κύριος τὰ ἔργα σου, καὶ συνετριβήσαν αἱ νῆες σου, καὶ οὐκ ἴδυνήθησαν τοῦ πορευθῆναι εἰς Θαρσεῖς. » Ὅσων δὲ κακῶν πρόξενος· ἡ δυσσεβὴς ἐκείνη συγγένεια, τὰ ἐξῆς διδάσκει τῆς ἱστορίας· Ἰωρὰμ γὰρ, ὁ τοῦ Ἰωσαφάτ υἱός, Ἀχαάβ τοῦ κηδεστοῦ ἐζήλωσε τὴν ἀσέβειαν. ⁵⁹ Οὗτος καὶ τοὺς ἀδελφούς κατέκτεινεν ἅπαντας, καὶ διὰ πάσης ᾤδευσε πονηρίας. « Ἐπορεύθη γὰρ, φησὶν, ἐν

A autem rursus historia scriptæ historiæ Jehu Anani filii. Sic autem dixit : « Et reliqua de Josaphato prima et ultima, an non scripta sunt in verbis Jehu filii Anani, quæ descriptis in libro Verborum regum Israel ? » Reprehendit autem rursus Josaphatum, quod cum Ochozia filio Achabi inierit societatem : et subjunxit : « Et ipse deliquit, quod fecerit et iverit ad eum, et communicaverit cum eo ad faciendum naves quæ irent in Tharsis : et fecit naves in Gasion Gaber ⁵⁴. » Jam autem dixi quod hæc civitas sit mari adjacens Indico, quæ Æthiopes habet habitatores. Vocant autem eam Græca voce Beronicen. Animarum autem medicus, Eliezerem filium Dodiaë prophetam mittens ad Josaphatum, et reprehendit amicitiam, et castigationem prædixit : « Quoniam, inquit, amicitiam et societatem iniisti cum Ochozia, discidit Dominus facta tua, et contritæ sunt naves tuæ, et non potuerunt proficisci in Tharsis ⁵⁴. » Quanta autem mala conciliaverit impia illa cognatio, docent quæ deinceps sequuntur in historia. Joram enim, filius Josaphati, æmulatus est impietatem Achabi soceri sui. Is et fratres suos omnes occidit, et per omne vitium ac scelus est ingressus. « Ambulavit enim, inquit, in **565** via regum Israel, sicut fecerat domus Achabi, quoniam filia Achabi erat uxor ejus : et fecit malum coram Domino : sed noluit Dominus penitus perdere domum Davidis, propter testamentum quod fecerat cum Davide : prout dixerat se daturum esse ei et filiis ejus lucernam omnibus diebus ⁵⁶. » Hinc discimus quantum prosit pietas majorum. Nam malos etiam tolerat benignus et clemens, memor virtutis defunctorum. Collegit etiam fructus pietatis. Excussit enim Idumæa jugum servitutis, excussit etiam Lomna, quæ est civitas Judææ. Dominus autem per Eliam eximium adversus eum tulit sententiam. Sed non accessit ipse propheta : verum per litteras significavit divinam sententiam : « Venit enim, inquit, scriptura ab Elia propheta, dicente : Hæc dicit Dominus Deus patris tui : Propterea quod non ambulasti in via Josaphati patris tui, et in viis Asæ regis Juda, sed ambulasti in viis regum Israel, et fornicari fecisti Judam et eos qui habitant in Hieresolyma, quomodo fornicata est domus Achabi : et fratres tuos filios patris tui, meliores te, interfecisti ; propterea ecce Dominus percutit plagam magnam in

γ II Paral. xx, 34. = ibid. 35, 36. = ibid. 37. ** II Paral. xxi, 6, 7.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁷ Ἐμπιστευόσθε. Omissum est, quod in versione τῶν Ὁ præcedit, καὶ ἐμπιστευθήσθε, ab interprete Latino supplementum. cod. C. ἐπιστευθήσθε, pro ἐμπιστευθήσθε, ut videtur. ⁴⁸ Φυλάς. Aut potius βουλὰς. Ita quoque puto legisse Hervetum. cod. C. βουλὰς. ⁴⁹ Κατ' ἀρχόντων. Desid. in cod. C. ⁵⁰ Τὸς νεκροὺς. cod. C. præm. καί. ⁵¹ cod. C. πολλοί. ⁵² Ἰησοῦ. cod. C. υἱοῦ. ⁵³ Πορευθῆναι εἰς Θαρσεῖς. Codex Vatic. l. c. ita habet : Πορευθῆναι πρὸς αὐτὸν τοῦ ποιῆσαι πλοῖα τοῦ πορευθῆναι εἰς Θαρσεῖς. Hanc pleniorē lectionem in versione sua expressit Hervetus, ita tamen ut ex parte accesserit ad lectiones editi. Compl. πορευθῆναι erasum est. codex C. addit καὶ ἐκοινώνησεν μετ' αὐτοῦ ποιῆσαι πλοῖα καὶ πορευθῆναι εἰς Θαρσεῖς. ⁵⁴ Ἡδῆ—Βερονίκτην. Vid. p. 478, quæst. 31. ⁵⁵ cod. C. Ἐλιέζερ. ⁵⁶ Ἐφιλάσας—ἐκοινώνησας. Duzæ diversæ interpretationes h. l. coaluerunt. Utrumque enim verbum exprimit illud *תְּרַחֵץ* II Paral. xx, 37. ⁵⁷ Φησὶ. Abest a cod. C.

populo tuo, et in filiis tuis, et in uxoribus tuis, A et in omni tua supellectile. Et tu laborabis infirmitatibus malis, infirmitate ventris tui : donec 586 exierint intestina tua propter infirmitatem per multos dies b. » Hinc discimus quod Asa et Josaphat non fuerint omnino reprobi, sed etsi in aliquibus deliquerint, in pluribus Deum coluerint. Nam et isti crimini datum est quod iter illorum reliquerit. Finem autem accepit prædictio. Non solum enim alienigenæ militarunt adversus Joramum, sed etiam Arabes, et accolæ Æthiopum, et irruentes devicerunt, et civitatem ceperunt, et multitudinem abduxerunt in captivitatem, et filios ejus et filias occiderunt, et opes regias usurparunt. Solus autem effugit Ochozias filiorum natu minimus. Porro autem ei quoque, sicut prædictum fuerat, incubuit morbus ventris : neque post mortem regiam assecutus est sepulturam : « Non paravit enim, inquit, ei populus funus et combustionem secundum combustionem patrum ejus, et sepelierunt eum non in sepulcris Regum c. » Revera « horrendum est incidere in manus Dei viventis d. » Sicut enim est misericordia ejus ineffabilis, ita etiam pœna intolerabilis. Ex hac historia discimus quod Amazonii sunt accolæ Æthiopum. Superius enim hostes qui invaserunt Joramum, scriptor docuit esse finitimos Æthiopum. Hic autem, cum dixisset quod Ochoziam filium ejus minimum pro eo regem constituerint, subjunxit e quod omnes natu majores occiderit turba prædonum in eos irruens a Barbaris et ab Amazoniis, in castris. Et iste quoque æmulatus fuit impietatem patris. 587 Habuit enim magistram sceleratissimam matrem. Eum interfecit Jehu cum Joram rege Israel. Adeptus est autem sepulturam, propter avi pietatem : eum enim sepelit Jehu : « Quoniam, inquit, est filius Josaphati, qui quæsit Dominum toto corde suo f. » Deinde exponit de Joaso ea quæ in quarto libro Regnorum interpretati sumus. Dicemus autem quæcunque non invenimus posita in illo libro. Nam qui scripsit Paralipomena, docuit g quod ab admirabili pontifice in zelum inflammatus populus diruerit statuam Baalis, et eam contriverit, et a fundamentis destruxerit altaria, et dæmonum comminuerit simulacra. Matthianem autem Baalis sacerdotem occidit. Sacerdotum vero vices confirmavit, et Levitarum ordinem, et alia, ut paucis dicam, quæ rex David constituit ad cultum Dei. Iis autem quæ a pontifice gerebantur opem rex conferebat ab ipso illumina-

τη ὁδῷ βασιλέων 60 Ἰσραὴλ, ὡς ἐποίησεν οἶκος Ἀχαάθ, ὅτι θυγάτηρ Ἀχαάθ ἦν αὐτῷ γυνή· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ οὐκ ἠδούλετο Κύριος ἐξολοθρεῦσαι τὸν οἶκον Δαβὶδ διὰ τὴν διαθήκην, ἣν διέθετο τῷ Δαβὶδ, ὃν τρόπον εἶπε δοῦναι αὐτῷ λύχνον, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας. » Ἐντεῦθεν ἐδιδάχθημεν ὅσον ὀνίτην ἢ τῶν προγόνων εὐσεβεία. Ἀνέχεται γὰρ καὶ πονηρῶν ὁ φιλόανθρωπος, τῆς τῶν κατοικομένων ἀρετῆς μνηστικός. Ἐδρέφατο δὲ καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας 61 καρπούς. Ἀπόστατο γὰρ Ἰδοῦμαλα τὸν τῆς δουλείας ζυγόν· ἀπέστη δὲ καὶ Λομνά 62, πόλις οὖσα τῆς Ἰουδαίας. Ὁ δὲ Δεσπότης διὰ Ἠλίου τοῦ πάνου τὴν ψῆφον κατ' αὐτοῦ ἐξενήνοχεν. Ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ὁ προφήτης ἀφίκετο, διὰ γραμμάτων δὲ μεμήνηκε τὴν θεῖαν ἀπόφασιν. « Ἦλθε γάρ, φησὶν, ἐγγραφή 63 παρὰ Ἠλίου τοῦ προφήτου λέγοντος· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου· Ἄνθ' ὧν οὐκ ἐπορεύθης ἐν ὁδῷ Ἰωσαφάτ τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐν ὁδοῖς Ἀσά βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐπορεύθης ἐν ὁδοῖς βασιλέων 64 Ἰσραὴλ, καὶ ἐξεπύρνευσας 65 τὴν Ἰούδαν, καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἰερουσαλήμ, ὃν τρόπον ἐξεπύρνευσεν ὁ οἶκος Ἀχαάθ· καὶ τοὺς ἀδελφούς σου, καὶ τοὺς υἱούς 66 τοῦ πατρὸς σου τοὺς ἀγαθοὺς ὑπὲρ σὲ ἀπέκτεινας· διὰ τοῦτο Ἰδοῦ Κύριος πατάσσει πληγὴν μεγάλην ἐν τῷ λαῷ σου, καὶ ἐν τοῖς υἱοῖς σου, καὶ ἐν ταῖς γυναῖξί σου, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκίᾳ 67 σου. Καὶ σὺ ἔση ἐν ἀβρωστίαις πονηραῖς, ἐν ἀβρωστίᾳ κοιλίας σου, ἕως οὗ ἐξέλθῃ τὰ 68 ἔντερά σου ἀπὸ τῆς ἀβρωστίας ἐξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας. » Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὡς καὶ Ἀσά καὶ Ἰωσαφάτ οὐ παντάπασιν ἦσαν ἀδόκιμοι· ἀλλ' εἰ καὶ τινα ἐπλημμέλησαν, ἐν τοῖς πλείοσι τὸν Θεὸν ἐθεράπευσαν. Καὶ γὰρ οὗτος ἐνεκλήθη, ὡς τὴν ἐκείνων πορείαν καταλιπών. Ἐλαθε δὲ πέρας ἡ πρόβησις. Οὐ γὰρ μόνον ἀλλόφυλοι τῷ Ἰωράμ ἐπυρράτευσαν, ἀλλὰ καὶ Ἀραβες, καὶ τῶν Αἰθίοπων οἱ πρόσκοι, καὶ προσβαλόντες κατακράτος ἐνίκησαν, καὶ τὴν πόλιν ἀνείλον, καὶ τὸ πλῆθος ἐξηνδραπόδισαν, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὰς θυγατέρας πατέκτειναν, καὶ τὸν βασιλικὸν ἐσφτερίσαντο πλοῦτον. Μόνος δὲ Ὀχοζίας διέφυγε, τῶν παιδῶν ὁ νεώτατος. Ἐπέσκηψε δὲ αὐτῷ καὶ τῆς γαστρὸς τὸ πάθος, κατὰ τὴν πρόβησιν, καὶ οὐδὲ μετὰ θάνατον βασιλικῆς ἡξιώθη ταφῆς 69. « Οὐκ ἐποίησε γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ὁ λαὸς ἐκφορὰν καὶ καῦσιν 70, κατὰ τὴν καῦσιν τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἔθαψαν αὐτὸν οὐκ ἐν τάφοις βασιλέων. » Ἀληθῶς φοβερὸν τὸ ἐμπασεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. « Ὄσπερ γὰρ ὁ ἔλεος αὐτοῦ 71 ἀρήτος, οὕτω καὶ 72 ἡ κό-

b II Paral. xxi, 42-45. c ibid. 19, 20. d Hebr. x, 51. e II Paral. xxii, 4. f ibid. 9. g II Paral. xxiii, 47 seqq.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

60 cod. C. βασιλέως. 61 Εὐσεβείας. Legendum videtur ἀσεβείας. 62 cod. C. Λομνά. 63 Ἐγγραφή. Præstat lectio recepta l. c. ἐν γραφῇ. cod. C. ἐν γραφῇ. 64 cod. C. βασιλέως. 65 cod. C. οἱ ἐξεπύρνευσαν. 66 Υἱούς. Abest a cod. C. 67 Οἰκία. Rec. lectio, quam Herveus sequitur, est, ἀποσκευῆ. cod. C. ἀποσκευῆ. 68 Τὰ—ἀβρωστίας. Rec. lectio l. c. est, ἡ κοιλία σου μετὰ τῆς μαλακίας. 69 cod. C. τιμητῆ. 70 Καῦσιν. cod. C. καύσιν. 71 Αὐτοῦ. Abest a cod. C. 72 Καί. Abest a cod. C.

λασις ἀνυπόστατος. Ἐκ ταύτης τῆς ἱστορίας μαν- A
θάνομεν, ὡς ⁷¹ οἱ Ἀμαζονεῖμ πρόσοικοι Αἰθίοπων
εἰσίν. Ἄνω γὰρ τοὺς ἐπελθόντας πολέμους τῷ Ἰω-
ρὰμ ὁ συγγραφεὺς ἐδίδαξεν ὁμύρους εἶναι τῶν Αἰ-
θίοπων. Ἐνταῦθα δὲ εἰπὼν ⁷², ὅτι καὶ τὸν Ὀχοζῖαν
ἐδασαλευσαν ἀντ' αὐτοῦ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν νεώτερον,
ἐπήγαγεν, ὅτι πάντας τοὺς πρεσβυτέρους ἀπέκτεινε
τὸ ληστήριον, τὸ ἔλθον ἐπ' αὐτοὺς ἀπὸ ⁷³ τῶν
βαρβάρων, καὶ ἀπὸ τῶν Ἀμαζονεῖμ ἐν τῇ παρεμ-
βολῇ. Καὶ οὗτος δὲ τοῦ πατρὸς ἐζήλωσε τὴν ἀσέθειαν.
Διδάσκων γὰρ εἶχε τὴν μιαιωτάτην μητέρα. Τοῦ-
τον ἀνεῖλεν ὁ Ἰησοῦ, σὺν τῷ Ἰωρὰμ τῷ βασιλεὶ
Ἰσραὴλ. Ἐτυχε μέντοι ταφῆς διὰ τὴν τοῦ πάππου
εὐσέθειαν · ἐθαψε γὰρ αὐτὸν ⁷⁴ Ἰησοῦ, « Ὅτι, εἶπεν,
υἱός ἐστιν Ἰωσαφάτ, ὅστις ἐζήτησε τὸν Κύριον ἐν
ᾧ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Μετὰ ταῦτα ἐξηγεῖται ⁷⁵ τὰ B
κατὰ τὸν Ἰωὰς, ἅπερ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν
ἠρμηνεύσαμεν · ἐροῦμεν δὲ ὅσα ἐν ἐκείνῃ τῇ βίβλῳ
μὴ εὐρήκαμεν κείμενα. Ὁ γὰρ τὰς Παραλειπομέ-
νας συγγραφῶς βίβλους ⁷⁶, ἐδίδαξεν, ὡς ὑπὸ θαυ-
μαστοῦ ⁷⁷ ἀρχιερέως εἰς ζῆλον ὁ λαὸς πυρσευθεὶς ⁷⁸
κατέσπασε τοῦ Βάαλ τὴν στήλην, καὶ συνέτριψε,
καὶ ἐκ βάρθρων ἀνέσπασε τὰ θυσιαστήρια, καὶ τὰς
τῶν δαιμόνων εἰκόνας ἐλέπτυνε. Ματθᾶν ⁷⁹ δὲ τοῦ
Βάαλ τὸν ἱερεῖα κατέκτεινε · τὰς δὲ τῶν ἱερέων ἐφ-
ημερίας ἐκράτυνε, καὶ τῶν Λευϊτῶν τὴν τάξιν, καὶ τὰ
ἄλλα ἀπαξασπῶς, ὅσα Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν τοῦ
Θεοῦ διετάξατο θεραπεῖαν. Συνήργει δὲ τοῖς ὑπὸ τοῦ
ἀρχιερέως πραττομένοις ὁ βασιλεὺς φωτιζόμενος
ὑπὸ αὐτοῦ · « Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, Ἰωὰς τὸ εὐθὲς C
ἐνώπιον Κυρίου πάσας τὰς ἡμέρας Ἰουδαῖ ἱερέως ⁸⁰. »
Προσήνεκε δὲ καὶ τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ναοῦ τὴν ἀρ-
μύττουσαν θεραπεῖαν. Ἐν γὰρ ⁸¹ τῷ παρελθόντι χρόνῳ
ἡμελίσθη, ὅτι « Γοθολία, φησὶν, ἡ ἄνομος, καὶ οἱ υἱοὶ
αὐτῆς, κατέσπασαν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ πάντα ⁸²
τὰ ἄγια Κυρίου ἐποίησαν τοῖς Βααλεῖμ. » Τοῦτων δὲ
πάντων ὁ ἀξιάστος ἀρχιερεὺς αἰτιώτατος, ὃς διὰ
τὴν εὐσέθειαν, καὶ τὴν πολλὴν ἀρετὴν, ἐβίω μὲν ἑτη
τριάκοντα καὶ ἑκατὸν, θήκης δὲ ἡξιώθη βασιλικῆς.
« Ἐθαψαν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν πόλει Δαβὶδ μετὰ
τῶν βασιλείων, ὅτι ἐποίησεν ἀγαθωσύνην ἐν Ἰσραὴλ,
καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. » Ἐκείνου
δὲ τελευτήσαντος, ὁ Ἰωὰς ἀπέκλινεν εἰς ἀσέθειαν
ὡς ἀρχοῦσιν ὑπαχθεὶς · ἀλλ' οὐκ ἡμέλησεν ὁ τῶν
ψυχῶν ἱατρός. « Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶν, Κύριος εἰς ⁸³ D
αὐτοὺς προφήτας, ἐπιστρέψαι αὐτοὺς πρὸς Κύριον ·
καὶ διεμαρτύρατο ⁸⁴ αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἤκουσαν ⁸⁵. »
Ἐνὸς δὲ προφήτου καὶ ὀνομασίᾳ ἐμνήσθη · « Πνεῦ-
μα γὰρ, φησὶν, Κυρίου ἐνέδυσε τὸν Ζαχαρίαν, τὸν
τοῦ Ἰωδαῖ ⁸⁶ τοῦ ἱερέως, καὶ ἀνέστη ἐπάνω τοῦ λαοῦ,

tus : « Fecit enim, inquit, Joas rectum coram
Domino omnibus diebus Jodae sacerdotis ^b. » Ex-
hibuit etiam ædificio templi quod debuit officium.
Tempore enim præterito neglectui erat habitum,
quod « Iniqua, inquit, Gotholia, et filii ejus, domum
Dei diruerant, et omnia sancta Domini consecra-
verant ipsis Baalin ⁱ. » Horum autem omnium ad-
miratione dignus pontifex præcipuus fuit auctor,
qui propter pietatem et nullam virtutem, vixit qui-
dem centum et triginta annos, monumento autem
dignatus est regio. « Sepelierunt, inquit, eum in
civitate David cum regibus, quod **588** fecerit bo-
nitatem in Israel, et cum Deo, et cum domo ejus ^j. »
Cum ille autem decessisset, Joas declinavit ad
impietatem, inductus a principibus. Sed non abjecit
curam ejus animarum medicus. « Misit enim, inquit,
Dominus ad ipsos, prophetas, ad convertendum
ipsos ad Dominum, et contestatus est eis, sed non
audiverunt ^k. » Meminit autem nominatim unius
prophetæ : « Spiritus enim Domini, inquit, induit
Zachariam filium Jodae sacerdotis, et surrexit erga
populum, et dixit ei : Hæc dicit Dominus : Cur vos
transgredimini mandata Domini? Hinc non pro-
sperabimini, quoniam dereliquistis Dominum, ideo
derelinquet vos ^l. » Sed non solum verbis divinis
resisterunt et contradixerunt, sed etiam prophetam
lapidibus obruerunt intus in atrio templi. Tanto
iste laboravit ingrati animi crimine, et in eum qui
salutem ei dederat, et in Deum qui salutis fuerat
administer. Hoc enim docet historia. « Et non
meminit, inquit, rex Joas misericordię quam Jo-
dæ pater ejus exhibuerat ei : et morte affecit fi-
lium ejus post ipsum. Cum autem moreretur, di-
xit : Videat Dominus et judicet ^m. » Neque sua
excidit petitione. Nam cum præterisset annus, in
eos impetum fecit modicus quidem Syrorum exer-
citus, sed traditi sunt a Domino qui ab eis fue-
rat contemptus : et alios quidem interemerunt,
aliis vero in captivitatē redactis abierunt. Isto
autem cum incidisset in infirmitatem, occisus fuit
a subditis. Hanc enim adversus ipsum sententiam
tulit Dominus, ut dixit historiographus : « Et erga
Joasum exercuit judicia, et invaserunt Joasum
589 servi ejus ob sanguines filiorum Jodæ sacer-
dotis, et cum morte affecerunt in lecto suo, et
mortuus est, et sepelierunt eum in civitate David,
et non sepelierunt eum in sepulcro regum ⁿ. » Ve-
rum ergo est id quod dictum fuit ad Noam : « Qui
effundit sanguinem hominis, bibit illum, pro san-
guine sanguis ejus effundetur, quoniam in imagine

^a II Paral. xxiv, 2. ⁱ ibid. 7. ^j ibid. 16. ^k ibid. 19. ^l ibid. 20. ^m ibid. 22. ⁿ ibid. 24, 25. Gen. ix, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷¹ Ὡς — εἰσίν. Vid. p. 575 et p. 578. ⁷² cod. C. εἰρηκώς. ⁷³ Ἀπὸ. Des. ante τῶν Ἀμαζ. ⁷⁴ Ἀν-
τόρ. cod. C. add. φησὶν, ὁ. ⁷⁵ Ἐξηγεῖται. cod. C. add. ἡ ἱστορία. ⁷⁶ Βίβλους. Abest a cod. C. ⁷⁷ Θαυ-
μαστοῦ. cod. C. præm. τοῦ. ⁷⁸ cod. C. πορευθεὶς. ⁷⁹ cod. C. μαθὼν. ⁸⁰ cod. C. præm. τοῦ. ⁸¹ Ἐν
τῷ — ἡμελίσθη. cod. C. ἐν τῷ παρελθόντι γὰρ ἡμελίσθη χρόνῳ. ⁸² Πάντα. cod. C. præm. γὰρ. ⁸³ Εἰς.
cod. C. πρὸς. ⁸⁴ cod. C. διεμαρτύρατο. ⁸⁵ ἤκουσαν. cod. C. ἠθέλησαν. ⁸⁶ Ἰωδαῖ. cod. C. Ἰωαθάβ.

Dei feci hominem ¹. » Atque hos Joasi filius Amasias regnans occidit. Non enim peremerant divino zelo accensi, sed sævo et sanguinolento animo incitati. Pro eo autem regnavit ejus filius Amasias. Is cum vellet facere expeditionem adversus Idumæos, conduxit centum millia Israelitarum totidem talentis. Sed propheta ad eum a Deo missus hæc dixit : « O rex, ne proficiscatur tecum exercitus Israelis, quoniam non est Dominus cum Israele, ex omnibus filiis Ephraim. Nam, si existimes te in his superiorem fore in bello, te profligabit Dominus ex adverso hostium tuorum : quoniam virtus est Domino, ut opem ferat, et evertat ². » Sufficio tibi, inquit, ad auxilium. Non opus habes multitudine in acie. Ne assumas in auxilium eos qui sunt nudati pietate. Cum is autem dixisset : « Et quid faciam centum talentis quæ dedi exercitui Israel ? » respondens propheta dixit : « Est in potestate Domini ut tibi daret plura hæc ³. » Credens autem iis quæ dicta fuerunt abiit, et occidit decem millia : totidem autem vivos cepit. Sed divinum assecutus auxilium, non cognovit benefactorem. Deos enim eorum **590** qui fuerant superati, quos reportaverat cum spoliis, tanquam victoriæ datores honoravit, et sacrificiis est prosecutus. Sed ejus impietatem Deus arguit per prophetam, et ait : « Cur quæstivisti deos populi, qui non eripuerunt populum solum e manu tua ⁴ ? » Longo, inquit, tempore eos coluerunt Idumæi : sed ⁵ cultus eorum nihil profuit illis : nullam enim auxilium ab eis sunt assecuti. Tu autem mea ope fretus non solum illos occidisti, sed istos etiam abduxisti in captivitatem. Nihil horum profuit insipienti. Dixit enim prophætæ : « Num dedi te consiliarium regis ? cave tibi, ne te percutiam. » Propheta autem dixit libere : « Scio consilium iniisse Dominum tui perdendi, quoniam fecisti hoc, et non audisti consilium meum ⁶. » Ita divino nudatus auxilio, ad bellam quidem provocavit regem Israelitarum : passus est autem ea quæ diximus in libris Regum. Patris autem fini similem habuit finem. Oziam autem laudat divina Scriptura. « Quærebat enim, inquit, Dominum in timore Domini in diebus Zachariæ intelligentis in visione Dei ⁷. » Dicit etiam fructus pietatis. « Et in diebus ejus quæsitivum Dominum, et direxit eum Dominus Deus ⁸. » Hinc discimus quod multi fuerint Zachariæ. Etenim et filius Judæ, quem Joas obruit lapidibus, nominatus fuit Zacharias : **591** et iste, qui fuit tempore Ozis, appellatus fuit Zacharias. Existimo autem eum esse de quo dixit Deus ad

¹ Gen. ix, 6. ² II Paral. xxv, 7, 8. ³ ibid. 9. ⁴ ibid.

A καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Τὰδε λέγει Κύριος· Ἴνα τί ὑμεῖς παραπορεύεσθε τὰς ἐντολάς Κυρίου ; Καὶ οὐκ ἐ-
οδωθήσεσθε, ὅτι ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ ἐγ-
καταλείψετε ὑμᾶς. Ἐν ἅλλ' οὐ μόνον τοῖς θεοῖς λόγοις
ἀντεῖπον, ἀλλὰ καὶ κατέλευσαν τὴν προφήτην, τοῦ
βασιλεὺς κελύσαντος, καὶ κατέλευσαν αὐτὸν ¹ ἔν-
δον ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τοῦ ναοῦ. Τοιαύτην οὗτος ἀχα-
ριστίαν ἐνόησε, καὶ περὶ τὸν σεσωκότα Θεὸν, καὶ
περὶ τὸν ² ὑπουργηκότα τῇ σωτηρίᾳ. Τοῦτο γὰρ ἡ
ἱστορία ³ διδάσκει. « Καὶ οὐκ ἐμνήσθη, φησὶν ⁴,
Ἰωᾶς ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐλεύου, οὐ ἐποίησεν Ἰωδαὲ ⁵
ὁ πατὴρ αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐθανάτωσε τὸν υἱὸν
αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἀπέθνησκεν, εἶπεν· Ἴδοι
Κύριος, καὶ κρίνει. » Καὶ οὐ δὲ μαρτε τῆς αἰτή-
σεως. Ἐνιαυτοῦ γὰρ διελεύσαντος, ὀλίγη μὲν αὐτοῖς
B Σύρων προσέβαλε στρατιὰ· ἐξεδόθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ
καταφρονηθέντος Δεσπότου· καὶ τοὺς μὲν ἀνεῖλον,
τοὺς δὲ ἐξανδραποδίσαντες ὄχλοντο. Οὗτος δὲ ἀβρω-
σίᾳ περιπεσὼν ὑπὸ τῶν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἐσφάγη. Ταύτην
γὰρ κατ' αὐτοῦ τὴν ψῆφον ἐξήνεγκεν ὁ Δεσπότης,
ὡς ⁶ ὁ ἱστοριογράφος· ἐφη· « Καὶ μετὰ Ἰωᾶς ἐποίησε
κρίματα, καὶ ἐπέθεντο τῷ ⁷ Ἰωᾶς· οἱ παῖδες αὐτοῦ
ἐν αἵμασιν υἱῶν Ἰωδαὲ τοῦ ἐρέως, καὶ ἐθανάτωσαν
αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐθαψάν
αὐτὸν ἐν πόλει Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἐθαψάν ⁸ αὐτὸν ἐν τῷ
τάφῳ ⁹ τῶν βασιλέων. » Ἀληθὴς ἄρα ὁ λόγος ¹⁰ ὁ
πρὸς τὸν Νῶε ρηθείς, « Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου,
πίνει αὐτὸ ¹¹, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται,
ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. » Καὶ τού-
C τος δὲ ὁ τοῦ Ἰωᾶς υἱὸς Ἀμασίας βασιλεύσας κατε-
κτείνεν. Οὐ γὰρ ζήλω θεῖῳ πυρθευθέντες ἀνεῖλον,
ἀλλὰ μαιψόνῳ χρησάμενοι γνώμῃ. Ἄντ' αὐτοῦ ¹² δὲ
ἀβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμασίας. Οὗτος στρατεῦ-
σαι βουληθεὶς κατὰ τῶν Ἰδουμαίων, ἐμισθώσατο
Ἰσραηλιτῶν ἑκατὸν χιλιάδας Ἰσραὴθμων ταλάντων.
Ἄλλ' ὁ προφήτης πρὸς αὐτὸν θεόθεν ἀποσταλείς
ταῦτα ἐφη· « Βασιλεῦ, μὴ πορευέσθω μετὰ σοῦ δύ-
ναμις Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἔστι Κύριος μετὰ Ἰσραὴλ
πάντων τῶν υἱῶν Ἐφραΐμ. Ὅτι ἐὰν ὑπολάβῃς κατε-
ισχύσῃ ἐν τούτοις· ἐν τῷ πολέμῳ, τροπώσεται σε Κύ-
ριος ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν σου, ὅτι ἐστὶν ἰσχύς τῷ
Κυρίῳ τοῦ βοηθήσαι καὶ τοῦ τροπώσασθαι. » Ἀρχῶ
σοι, φησὶν, εἰς βοήθειαν· οὐ χρήσεις πλήθους παρα-
τασσόμενος, μὴ λάβῃ ¹³ εἰς ἐπικουρίαν τοὺς εὐσεβεῖας
D γεγυμνωμένους. Τούτου δὲ εἰρηκότος, « Καὶ τί ποιή-
σω τοῖς ἑκατὸν ταλάντοις, οἷς ἔδωκα τῇ δυνάμει
Ἰσραὴλ ; » ὑπολαβὼν ὁ προφήτης ἐφη· « Ἔστι τῷ
Κυρίῳ δοῦναι σοι πλεον ¹⁴ τούτων. » Πιστεύσας δὲ
τοῖς εἰρημένους ἀπῆλθε ¹⁵, καὶ κατέκτεινε μυρίους,
ἐξηνδραπόδισε δὲ τοσοούτους· ἀλλὰ τῆς θείας ἐπικου-

¹ ibid. 15. ² ibid. 16. ³ II Paral. xxvi, 5.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ἀπόδ. Abest a cod. C. ² Kal. Des. ibid. ³ Ἡ ἱστορία. cod. C. præm. καὶ. ⁴ φησὶν. Abest a cod. C. ⁵ Ἰωδαὲ. Des. ibid. ⁶ Ὡς. cod. C. τούτου γὰρ καὶ. ⁷ Τῷ. Abest a cod. C. ⁸ Ἐθαψάν αὐτόν. In codice C. additur (ex errore librarii, ut videtur), ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐθαψάν αὐτόν. ⁹ Τάφῳ. cod. C. τόπῳ. ¹⁰ Ὁ λόγος. cod. C. ὁ θεῖος λόγος ἐκείνος. ¹¹ Πίνει αὐτό. Hæc suspecta sunt, cum nec in textu Græco τῶν Ὁ' l. c. nec apud quemquam eorum qui fragmenta reliquorum interpretum collegerunt, legantur. Πίνει αὐτό des. in cod. C. ¹² Ἄντ' αὐτοῦ — Ἀμασίας. Des. in cod. C. ¹³ Λάβῃ. cod. C. λάβῃς. ¹⁴ Πλεῖον. cod. C. πλείω. ¹⁵ Ἀπῆλθε — μυρίους. cod. C. ἀπῆλθεν καὶ νενικηκώς ἐπανήλθεν καὶ κατέκτεινε μὲν μυρίους.

ρίας τυχῶν, οὐκ ἔγνω τὸν εὐεργέτην. Τῶν γὰρ ἡττη-
θέντων τοὺς θεοὺς, οὓς μετὰ τῶν λαφύρων ἐκόμισεν,
ὡς ὁδοῦρας τῆς νίκης ἐτίμησε, καὶ ἱεροουργίας
ἐγέγραπεν. Ἄλλ' ἤλεγξεν ἄυτοῦ τὴν ἀσέθειαν ὁ θεὸς
διὰ τοῦ προφήτου. Εἶπε γὰρ αὐτῷ, « Τί ἐξήτησας
τοὺς θεοὺς τοῦ λαοῦ, οἳ οὐκ ἐξείλοντο ὁ τὸν λαὸν αὐ-
τοῦ ἐκ χειρὸς σου ; » Ἐπὶ πολλῶν, φησί, χρόνον ὁ τού-
του; ἐθεραπευσαν Ἰδουμαῖοι, ἀλλ' οὐκ ἀπώσαντο τῆς
θεραπείας· οὐδεμιὰς γὰρ παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας
ἀπήλαυσαν. Σὺ δὲ τῆς ἐμῆς ἀπολαύσας ῥοπῆς, οὐ μόνον
κατέκτεινας ἐκείνους, ἀλλὰ καὶ τούτους ἐξη-
ηδραπόδισας. Τούτων οὐδὲν ὠνησε τὸν ἀνόητον.
Ἐπὶ γὰρ πρὸς τὸν προφήτην, « Μὴ σύμβουλον τοῦ
βασιλέως; δέδωκά σε; πρόσεχε σεαυτῷ, ἵνα μὴ πα-
τάξῃ ὁ σ. » Ὁ δὲ προφήτης εἶπε ὁ σύν παρῳήσια·
« Ἐγνων ὅτι ἐβουλεύσατο Κύριος τοῦ διαφθεῖραι σε,
ὅτι ἐποίησας τοῦτο, καὶ οὐκ ἤκουσας τῆς συμβουλίας
μου. » Οὕτω τῆς θείας γυμνωθείς προμηθείας, προ-
σκοπλεῖται μὲν εἰς πόλεμον τοῦ Ἰσραὴλ τὸν βασι-
λέα· πέπονθε δὲ ἄπειρ ὁ ἐν ταῖς βασιλείαις εἰρήκα-
μεν. Ὁμοίως δὲ τῷ πατρὶ καὶ τὸ πέρας ὁ ἐδέξατο.
Ἐπαινεῖ δὲ ὁ τὸν Ὅσιαν ἡ θεὰ Γραφή. Ἦν γὰρ,
φησὶν, ἐκζητῶν τὸν Κύριον ἐν ὀφῶ Κυρίου, ἐν ταῖς
ἡμέραις Ζαχαρίου τοῦ συνιόντος ἐν ὀράσει Θεοῦ. ὁ
λέγει δὲ καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας καρπούς· « Καὶ ἐν
ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ἐξεζήτησε τὸν Κύριον, καὶ ὁ
κατηύθυνεν αὐτὸν Κύριος ὁ θεός. » Ἐντεῦθεν μαν-
θάνομεν, ὡς πολλοὶ Ζαχαρίαι γεγέννηται. Καὶ γὰρ ὁ
τοῦ Ἰωδαὲ υἱός, ὃν Ἰωδὰς κατέλυσε, Ζαχαρίας ὠνό-
μασται· καὶ εὐτος ὁ ἐπὶ τοῦ Ὁζίου Ζαχαρίας κέκλη-
ται. Οἶμαι δὲ τοῦτον εἶναι, περὶ οὗ πρὸς τὸν Ἡσαΐαν
ἔφη ὁ θεός· « Ποίησόν μοι μάρτυρας πιστοὺς ἀν-
θρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν ἱερέα, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν
Βαρχίου. » Καὶ γὰρ ὁ Ἡσαΐας κατ' ἐκείνον προ-
εφήτευσεν τὸν καιρὸν· « Ὅρασις γὰρ, φησὶν, ἦν εἶδεν
Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας,
καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ, ἐν ἡμέραις Ὁζίου, καὶ Ἰωά-
θιμ ὁ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἳ ἐδασίλευσαν τῆς
Ἰουδαίας. » λέγει δὲ αὐτὸν καὶ ἐν πολέμοις ἀνδρείων,
καὶ ἐν οἰκοδομαῖς ὁ φιλότιμον, καὶ ἐν γεωργίαις φι-
λόκαλον. Πέτρας ὁ δὲ τῆς πόλεως τοὺς οἰκήτορας
Ἄραβας ὀνομάζει. Ἄλλ' οὐκ ἤκουσε τοῦ προγόνου
δαδὶδ, λέγοντος, « Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης ὁ. »
Ἀλαζονικῶ γὰρ φρονήματι χρυσάμενος, ἔργον ἄρ-
χερατικὸν ἐπιτελεῖσαι τετόλμηκεν· ὡς γὰρ κατ-

A Isaiam : « Adhibe mihi testes fideles homines, Uriam
sacerdotem, et Zachariam filium Barachie 1'. »
Isaias enim prophetavit illo tempore : « Visio enim,
inquit, quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit
contra Judæam, et contra Hierosolymam, in diebus
Oziæ, et Joathami, et Achasi, et Eccehiæ, qui fue-
runt reges Judææ 2. » Dicit autem ipsum quoque
in bellis fortem, et in arduis magnificum, et in
agris colendis gnavum ac diligentem. Petræ autem
civitatis habitatores nominat Arabes 3. Sed non
audivit parentem suum Davidem dicentem : « Ne
corrumpas penitus 4. » Superbo enim et arroganti
ductus spiritu, ausus est fungi munere sacerdotali :
« Postquam autem validus, inquit, et potens factus
erat Ozias, elatum est cor ejus ut perderet sese, et
injuste se gessit erga Dominum Deum suum, et in-
gressus est in templum Domini ad adolendum, ad
altare sufflitus 5. » Non enim super altari holocau-
storum id agere ausus est, sed intus in templo.
Non tamen cessit tanquam regi pontifex, sed eum
libere arguit. « Ingressus est, enim, inquit post
ipsum pontifex Zacharias, et cum ipso octoginta
sacerdotes filii strenui, et steterunt circa regem
Oziam, et dixerunt ei : Non est tuum, o Ozia, ad-
olere Domino, sed sacerdotum filiorum 592 Aaron
sanctificatorum. Recede a sanctuario, quoniam de-
fecisti a Domino, et non cedet tibi in gloriam coram
Domino Deo 6. » Definita sunt, inquit, a Deo
quæ regibus conveniunt, et quæ sacerdotibus con-
gruunt. Gentilitium munus habent sacerdotes, quid
conculcas legem a Deo datam? cur transgredieris
terminos? Rapiens ea quæ tibi non conveniunt, tua
etiam perdes. At non solum non cessit, sed etiam
verba ægre tulit, et perstitit in sacro ministerio
insolescens. Sed pro gloria collegit ignominiam.
« Exorta est enim, inquit, lepra in fronte ejus, in
domo Domini coram sacerdotibus, super altare thy-
miamatum 7. » Protinus autem sacerdotes iram a
Deo immissam conspicati, etiam invitum e templo
expulerunt, et eadem ei acciderunt quæ primo
parenti Adamo. Ille enim cum desiderasset fieri
Deus, Dei quoque imaginem referre desiit : et hic
conatus rapere sacerdotium, etiam regnum amisit.
Intus enim sedit in thalamo, lepra, quæ erat in
fronte, arcente ne cum populo versaretur, et li-
bere loqueretur. Ferebat enim in fronte argumen-

1 Isa. viii, 2. 2 Isa. i, 1. 3 II Paral. xxvi, 7. 4 Psal. xliii, 23. 5 II Paral. xxvi, 16
6 ibid. 17, 18. 7 ibid. 19.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ὡς. cod. C. ἀλλ' ὡς. Ἄλλ' ἤλεγξεν — προφήτου. cod. ἀλλὰ πάλιν ὁ φιλότιμος Κύριος διὰ
τινός τῶν προφητῶν ἤλεγξεν τὴν ἀσέθειαν. Sequitur εἶπε x. τ. λ. cod. C. ἐξείλοντο. Ἐπὶ—χρόνον.
cod. C. ἐπὶ πολλῶν, φησὶ, χρόνω. 7 πατάξω. cod. C. πατάξωσιν. 8 cod. C. ἐφη. 9 Ἄπειρ — εἰρήκαμεν.
Vid. p. 538, quæst. 45. 10 Καὶ πέρας. cod. C. καὶ τοῦ βίου τὸ πέρας. 11 Ἐπαινεῖ, x. τ. λ. Historiam
Oziæ nunc pluribus exponit Noster, ut promiserat. Vid. p. 559, quæst. 46. 12 Δέ. Abest a cod. C. 13 Kal.
Abest a cod. C. 14 Κατηύθυνεν αὐτόν. Rec. lectio l. c. est εὐώδωσεν αὐτῷ. Nostra consentit cum le-
ctione edit. Compl., et videtur esse Aquilæ. Vid. Montf. l. c. p. 390. 15 Ἐφη. cod. C. præm ὁ τῶν
ἄλων. 16 Ἰωθάμ. cod. C. Ἰάθαμ. semper. 17 Οἰκοδομαῖς. cod. C. οἰκοδομαῖς. 18 Πέτρας — ὀνο-
μάζει. Nihil de urbe hujus nominis l. c. legimus. Cum autem ὁ Ὁ vocem קִרְיָא h. l. verterint ἐπὶ πῆς
πέτρας, vix dubitandum est quin pro קִרְיָא legerint γ. 19 Διαφθείρης. Rec. lectio l. c. est ἀπόση.

tum iniquitatis. Joatham autem ejus filius regnum perpetuo administrabat. Nam et ipse patre mortuo accepit scepra. Is autem se quoque fortiter gessit in bellis, et cogit Ammanitas pendere tributum ^b. Dicit autem scriptor causam, « quod paraverit vias suas coram Domino Deo suo ^c. » Achaz autem ejus filius in inventis impietatis obscuravit omnes sui similes. Hoc autem liber quoque Regnorum **593** docuit. Hæc autem præterea historia docuit, quam sustinuerit calamitatem ^d. Nam primum quidem traditi fuerunt Syris, et multi occisi, multi quoque captivi abducti sunt. Deinde Phacee, rex decem tribuum, in uno conflictu occidit eorum centum viginti millia, et filios regis, et duces exercitus: ducenta vero millia duxit in captivitatem. Ojed autem propheta occurrens victoribus, eis minuatus est iram Dei, quoniam præter Dei legem abduxerant in servitutem eos quos in bello ceperant. « Ecce, inquit, ira Dei patrum nostrorum est super Judam: et tradidit eos in manus vestras, et occidistis eos in ira, et pervenit usque ad cælos. Et nunc dicitis vos possidere filios Judæ et Hierosolymæ, ut ærvos et ancillas. » Ecce non sum vobiscum, testatur Dominus Deus noster. Et nunc audite me, et avertite turbam captivam, quam cepistis, ab oculis vestris, quia ira furoris Domini super nobis ^e. » Volebat, inquit, Dominus Deus ab illis pœnas sumere de impietate. Ea fuit causa ut et illi vincerentur, et vos victoria potiremini. Vos autem parta victoria oblitii estis propinquitatis: neque naturæ vinculum vobis venit in mentem, sed contribules tractastis tanquam barbaros et alienigenas. Neque vobis suffecerunt cædes innumerabiles: sed et servire cogitis eos qui sunt ejusdem generis. Testificor ergo fore ut graviora patiamini. Cesserunt principes prophetæ, et populum **594** sunt adhortati, et captivorum curam gesserunt. Nulos enim, inquit, induerunt, eosque unxerunt, et alimenta eis porrexerunt, et imbecillioribus jumenta præbuerunt, et deduxerunt eos usque ad civitatem Jericho. Notandum est autem quod Jerichuntem appellaverit civitatem palmarum. « Eos enim, inquit, constituerunt in civitate palmarum Jerichunte ^f. » Docuit autem hoc quoque historia, quod cum permansisset in impietate, traditi sint alienigenis, et hostes habitaverunt in eorum civitatibus: « Humiliavit enim, inquit, Dominus Judam, propter Achaz regem Judæ, propterea quod manifestavit in Juda impietatem, et defecit defectione a Domino ^g. » Illud autem, *manifestavit*, ponitur pro eo quod est, docuit illum ea quæ non oport-

διαφθεῖραι, καὶ ἡδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, τοῦ θυμιατῆται ἐπὶ τὴν θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων. » Οὐ γὰρ ἐν τῷ βωμῷ τῶν ὀλοκαυτωμάτων τοῦτο δρᾶσαι τετόλμηκεν, ἀλλ' ἐνδον ἐν τῷ ναῷ. Ἄλλ' οὐ παρεχώρησεν ὡς βασιλεὶ ὁ ἀρχιερεὺς, ἀλλ' ἐν ³⁰ παρῆρησά διήλεγεν. « Εἰσῆλθε γὰρ, φησὶν, ὀπίσω αὐτοῦ Ζαχαρίας ³¹ ὁ ἀρχιερεὺς ³², καὶ μετ' αὐτοῦ ὀδοῦχοντα ἱερεῖς, υἱοὶ δυνάμεως· καὶ ἐπέστησαν τὸν Ὁζίαν τὸν ³³ βασιλέα, καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὐ σοί, Ὁζία, τοῦ θυμιατῆται τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Ἀαρῶν, τοῖς ἡγιασμένοις τοῦ θυμιατῆται. Ἐξέλθε ἀπὸ τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀπέστης ἀπὸ τοῦ Κυρίου· καὶ οὐκ ἔσται σοι εἰς δόξαν παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Διόρισται, φησὶ, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ τοῖς βασιλεῦσι προσήκοντα, καὶ τὰ τοῖς ἱερεῦσιν ἀρμόττοντα. Γενικὸν ἔχουσι τὸ γέρας οἱ ἱερεῖς. Τί πατεῖς τὸν θεόδοτον νόμον; τί παραβιάζεις τοὺς ὅρους; ἀρπάζων τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τὰ οἰκεία προσαπολέσεις. Ἄλλ' οὐ μόνον οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ καὶ ἐχάλειπνε πρὸς τοὺς λόγους, καὶ ἐπέμεινε τῆς ἱερουργίας κατατολμῶν. Ἄλλ' ἀντὶ τῆς δόξης ἀτιμίαν ἐδρέψατο. « Ἀνέτειλε γὰρ, φησὶν, ἡ λέπρα ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου ἐναντίον τῶν ἱερῶν, ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου τῶν θυμιαμάτων. » Παραντίκα δὲ οἱ ἱερεῖς τὴν θεήλατον πληγὴν θεασάμενοι, καὶ ἄκοντα αὐτὸν ἐξήλασαν τοῦ νεῷ· καὶ τὰ αὐτὰ πέπονθεν Ἀδὰμ τῷ προπάτορι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐπιθυμήσας γενέσθαι Θεοῦ, καὶ τὸ εἶναι εἰκὼν Θεοῦ προσαπώλεσεν· καὶ οὗτος πειραθεὶς τὴν ἱερωσύνην ἀρπάσαι, καὶ τῆς βασιλείας ἐξέπεσεν. Ἐνδον γὰρ ἐν θαλάμῳ ἐκάθητο ³⁴, τῆς ἐν τῷ μετώπῳ λέπρας τὴν ἐν τῷ ³⁵ πλήθει διατριβὴν καὶ παρῆρησάν ἀπειροῦσης. Ἐρερε γὰρ ἐν τῷ μετώπῳ τῆς παρανομίας τὸν ἔλεγχον. Ἰωάθαμ δὲ ὁ τοῦτου παῖς ἰθὺν διατέλει τὴν βασιλείαν. Αὐτὸς γὰρ ³⁶ καὶ τοῦ πατρὸς τελευτήσαντος τὰ σκήπτρα παρέλαβεν ³⁷. Ἡρίστευσε δὲ καὶ οὗτος ³⁸ ἐν πολέμοις, καὶ τοὺς Ἀμμανίτας δασυὸν φέρεσιν ἠνάγκασε. Λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ὁ συγγραφεὺς, « ὅτι ἠτοίμασε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἐναντὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ. » Ἄχαζ δὲ ὁ τοῦτου παῖς ἐν ταῖς τῆς ἀσεβείας ἐπινοίαις τοὺς ὁμοίους ἀπέκρυψεν ἅπαντας. Τοῦτο καὶ τῶν Βασιλείων ἡ βίβλος ἐδίδαξεν. Αὕτη δὲ πρὸς τοῦτοις ἡ ἱστορία καὶ τὴν συμφορὰν ἐδήλωσεν, ἣν ὑπέμεινε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐξεδόθησαν Σύροις· καὶ πολλοὶ μὲν ἀνηρέθησαν, πολλοὶ δὲ ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἐπειτα δὲ Φακεὲ, τῶν δέκα φυλῶν ὁ βασιλεὺς, ἐν μιᾷ συμπλοκῇ δώδεκα αὐτῶν μυριάδας κατέκτεινε, καὶ τοῦ βασιλέως τοὺς παῖδας, καὶ τοὺς στρατηγούς· εἰκοσι δὲ μυριάδας ἐξηνδραποδίσεν. Ὡδέδ ³⁹ δὲ ὁ προφήτης τοῖς νενικηκόσιν ὑπαντήσας ἠπειλήσε τοῦ Θεοῦ τὴν

^b II Paral. xxvii, 5. ^c ibid. 6. ^d II Paral. xxviii, 5 seqq. ^e II Paral. ix, 11. ^f II Paral. xxviii, 15. ^g ibid. 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁰ Ἄλλ' ἐν. cod. C. ἀλλὰ σύν. ³¹ Ζαχαρίας. Leg. esse videtur Ἀχαρίας. ³² Ἀρχιερεὺς. cod. C. ἱερεὺς. ³³ Τὸν. cod. C. πρὸν. ἐπὶ. ³⁴ cod. C. καθήστο. ³⁵ Τῆς ἐν τῷ — ἀπειροῦσης. Des. in cod. C. ³⁶ Ἰωάθ. Abest a cod. C. ³⁷ Παρέλαβεν. cod. C. κατέλαβεν. ³⁸ Οὗτος. cod. C. ὁ αὐτός. ³⁹ cod. C. Ὁδῶδ.

ὄργην, ὅτι δὴ παρὰ τὸν θεὸν νόμον εἰς δουλείαν ἤγον οὐκ ἠμαλώτευσαν. Ἐξ ἰδοῦ γὰρ, φησὶν, ὄργη τοῦ θεοῦ τῶν πατέρων ἡμῶν ἐπὶ Ἰούδαν· καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν, καὶ ἀπεκτείναντες ἐν αὐτοῖς ἐν ὄργῃ, καὶ ἔω; τῶν οὐρανῶν ἐφθασε. Καὶ νῦν υἱὸς Ἰούδα καὶ Ἰερουσαλήμ ὑμεῖς λέγετε κατακτεῖσθαι εἰς θούλους καὶ δούλας. Ἰδοῦ οὐκ εἶμι μεθ' ὑμῶν, μαρτύρεται. Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν. Καὶ νῦν ἀκούσατέ μου, καὶ ἀποστρέψατε τὴν αἰχμαλωσίαν ἣν ἠμαλώτευσάτε ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, ὅτι ὄργη θυμοῦ Κυρίου ἐφ' ἡμᾶς. Ἠβουλήθη, φησὶν, ὁ Δεσπότης Θεὸς δίκαια ἐκείνοις εἰσπράξασθαι τῆς ἀσεβείας. Τοῦτο κἀκεῖνοις τὴν ἤσαν, καὶ ὑμῖν παρέσχε τὴν νίκην. Ὑμεῖς δὲ νεγκηκότες ἐπελήθητε τῆς συγγενείας, τὴν φύσιν εἰς νόον οὐκ ἐλάβετε, ἀλλ' ὡς βαρβάρους καὶ ἀλλοφύλους τοῖς ὁμοφύλοις ἐχρήσασθε. Καὶ οὐκ ἠρκέσθητε ταῖς μυρίαις σραγαῖς, ἀλλὰ καὶ δουλεύειν τοὺς ὁμογενεῖς ἀναγκάζετε. Μαρτύρομαι τοίνυν ὑμᾶς, ὡς χλιεπώτερα πείσεσθε. Εἶξαν οἱ ἄρχοντες τῷ προφήτῃ· καὶ τῷ λαῷ παρήνεσαν, καὶ ἰατρὰς τοὺς θορυαλώτους ἤξιωσαν. Ἐνέδυσαν γὰρ, φησὶ, τοὺς γυμνοὺς, καὶ ἀλοῖψαν αὐτοῖς προσθήνησαν καὶ τροφήν, καὶ τοῖς ἀσθενεστέροις ἔδωκαν ὑποζύγια, καὶ μέγροι τῆς Ἰεριχοῦς ἀπήγαγον πόλεως. Ἐπιστηματέον δὲ, ὅτι πόλιν φοινίκων τὴν Ἰεριχὺν κελίκα. Κατέστησαν γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, εἰς τὴν Ἰεριχὺν, τὴν πόλιν τῶν φοινίκων. Ἐδίδαξε δὲ καὶ τοῦτο ἡ ἱστορία, ὡς ἐπιμειναντες τῇ ἀσεβείᾳ παρεδίδθησαν τοῖς ἀλλοφύλοις, καὶ εἰς τὰς τοῦτων πόλεις ἔκησαν οἱ πολέμοιοι. Ἐταπεινώσε γὰρ, φησὶ, Κύριος τὸν Ἰούδα, διὰ τὸν Ἀχαζ τὸν βασιλεῖα Ἰούδα, ἀνθ' ὧν ἀπεκάλυψεν ἐν τῷ Ἰούδα ἀσέβειαν, καὶ ἀπέστη ἀποστάσει ἀπὸ Κυρίου. Τὸ δὲ ἀπέκαμψεν, ἀντι τοῦ, ἐδίδαξεν αὐτὸν ἀ μὴ δεῖ. Ἐνεῖνα γὰρ εἰσῆγαγεν ἔθνη, καὶ τοὺς τῶν ἄλλων ἔθνῶν θεοὺς παρεκτύπησε σέβειν. Καλέσας δὲ τὸν Ἀσσυρίον εἰς ἐπικουρίαν, διήμαρτε τῆς σπουδῆς. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· οὐκ εἰς βοήθειαν αὐτῷ, ἀλλ' ἢ τοῦ θλιεῖν αὐτόν. Καὶ ταῦταις δὲ πάσαις ταῖς τιμωρίαις ὑποβλήθεις ἐπέτεινε τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο γὰρ ἔρη· Καὶ προσέθηεν Ἀχαζ ἀποστήναι ἀπὸ Κυρίου. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀχαζ· Ζητήσω τοὺς θεοὺς Ἀσσυρίου τοὺς τύποντάς με· καὶ εἶπεν, ὅτι οἱ θεοὶ Συρίας κατισχύουσιν αὐτοὺς. Θύσω τοίνυν αὐτοῖς, καὶ ἀντιλήφονται μου· καὶ ἐγένοντο αὐτοὶ αὐτῷ εἰς σκῶλον. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἐπεκούρησαν, ἀλλὰ καὶ παντοδαπῶν αὐτῷ συμφορῶν ἐγένοντο πρό-

A tet. Alienos enim introduxit mores, et effecit ut colerent deos alienarum gentium. Assyrio autem vocato in auxilium, suo excidit instituto. Hoc enim adjunxit : « Et non ad auxilium ei fuit, sed ut ipse tribularetur ». Sed et omnibus istis suppliciiis affectus, impietatem adauxit. Hoc enim dixit : « Porro autem Achaz defecit a Domino. Et dixit rex Achaz : Queram deos Damasci, qui me verberant : et dixit, Dii Syriæ corroborant illos. Idecirco eis sacrificabo, et defendent me : ipsi autem fuerunt ei offendiculo ». Non solum enim ei opem non tulerunt, sed etiam ei conciliarunt omne genus calamitates. Ad summum autem nefas provecus, **595** « Vasa etiam sacra conscidit, et templi Dei portas clausit. Et fecit sibi altaria in omni angulo in Hierosolyma ». Et quæ deinceps sequuntur eandem habent reprehensionem. Eum autem mortuum non sunt dignati piorum regum sepultura. Ezechias autem ejus filius summam exercuit virtutem. « Fecit enim, inquit, Ezechias rectum cum Domino, secundum omnia quæ fecit David pater ejus ». Et primum aperuit portas domus Domini, et eas instauravit. Sacerdotes autem et Levitas sanctificatos jussit mundare templum Dei : « Illi autem statim, inquit, ejecerunt omnem immunditiam inventam in domo Domini, in atrium domus Domini. Et eam acceperunt Levitæ ferendam foras in torrentem Cedron ». Deinde his factis legitima obtulit sacrificia, non solum pro duabus tribubus, sed pro duodecim. « Deum enim, inquit, propitiavit pro toto Israele, quoniam rex dixit offerri pro universo Israele holocausta et sacrificia pro peccato. Et statuit Levitas in domo Domini laudantes in cymbalis, et citharis, et nabliis, secundum mandatum Davidis regis, et Gad videntis regi, et Nathan prophetae : quoniam per mandatum Domini præceptum erat in manu prophetarum ejus ». Hoc arguit Judæorum stultitiam, qui non sustinent vocare Davidem prophetam. Hic enim Scriptura trium faciens mentionem, subjunxit : « Quoniam per mandatum Domini præceptum erat in manu **596** prophetarum ejus ». Paulo post autem innuit quod etiam Asaph fuerit auctor hymnorum : « Dixit enim, inquit, rex Ezechias, et principes, Levitis, ut hymnis celebrent Dominum in verbis Davidis et Asaphi prophetae ». Docet autem nos rursus historia quod, sacerdotibus non sufficientibus ad excorianda holocausta, eos adjuverint fratres eorum Levitæ, donec perfectum

II Paral. xviii, h ibid. 21, 22, i ibid. 22, 23. j ibid. 24. k II Paral. xxix, 2. l ibid. 46. m ibid. 24, 25. n ibid. o II Paral. xxix, 30.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁹ cod. C. πατρῶν ὑμῶν. ⁴⁰ Μαρτύρεται — ὑμῶν. Rec. lectio l. c. est μαρτυρῆσαι Κυρίῳ Θεῷ ὑμῶν. ⁴¹ Ὑμῶν. Præstat lectio ἡμῶν, quam etiam secutus est Hervetus. ⁴² Ἀπὸ — ὑμῶν. Rec. lectio est τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν. cod. C. ἀδελφῶν. ⁴³ sq. ἀλλ' ὡς — ἀλλοφύλοις. cod. ὡς βαρβάρους ἀλλοφύλοις. ⁴⁴ Ὑμᾶς. cod. C. ὑμῖν. ⁴⁵ Καὶ — ἤξιωσαν. Des. in cod. C. ⁴⁶ Ὁκησαν. cod. C. κατόκησαν. ⁴⁷ Ἀπὸ ὧν — ἀσέβειαν. Hæc in edit. Compl. adduntur, neglecta tamen voce ἀσέβειαν. ⁴⁸ Ἀσέβειαν. Abest a cod. C. ⁴⁹ Ἀπέκαμψεν. Jubent quidem quæ præcedunt ut legamus ἀπεκάλυψεν· nolumus tamen quinquas mutare, et fere dubitamus anne potius præcedens ἀνεκάλυψεν commutandum sit cum ἀνεκαμψεν; Hæc enim, si omittitur vox ἀσέβειαν, longe melius exprimit Hebr. illud **II Paral. xxviii, 19.** ⁵⁰ Ἀ ἐτῷ. Omissum est ἦν. ⁵¹ Ἀποστήναι. cod. C. præm. τοῦ. ⁵² Κατισχύουσιν. cod. C. κατισχύουσιν.

esset opus, et donec sanctificati essent sacerdotes, quoniam Levitæ prompto et alacri animo sunt sanctificati præ sacerdotibus. Hoc autem nunc quoque invenimus fieri. Nam cum abest presbyter, et urgeat necessitas, necesse habet etiam diaconus ei qui opus habet exhibere baptismum. Rex autem cum valde pius esset, etiam eos qui habitabant in civitatibus decem tribuum, convocavit ad festum. Et aliqui quidem irridebant eos qui convocabant, aliqui vero ibant obedientes. Plurima autem congregata multitudine, celebratum est festum Paschalis. Rursus autem sacerdotibus non sufficientibus, Levitæ immolabant hostias multitudini, et sacerdotibus offerebant sanguinem, illi autem effundebant ad basin altaris. Repente autem vocati, priusquam essent expiati, hostiarum fuerunt participes. Hoc etiam docet historia, quod maxima pars populi ab Ephraim, et Manasse, et Issachar, et Zabulon, non fuerint sanctificati : sed comederint hoc Pascha præter divinam Scripturam. Veniam autem sunt consecuti propter pietatem regis. Adjecerunt autem festivitati alios totidem dies, cum principes liberaliter hostias præbuisent. Dixit autem pro tale festum non fuisse factum a diebus Salomonis. Hinc incitati, et templa dæmonum diruerunt, et lucos exciderunt, **597** et cum iis etiam altaria, quæ in locis excelsis Deo erant dedicata, funditus diruerunt. Curam quoque gessit ordinis sacerdotalis, et eum confirmavit ac roboravit, qui factus fuerat a suo progenitore. Et effecit ut populus daret sacerdotibus primitias secundum legem. Deinde subjunxit scriptor quod, post hæc verba et hanc veritatem, venerit Sennacherim rex Assyriorum. Significat autem oratio quod, etiam viros pios probans Deus universorum, permittat ut incidant in calamitates, auxilium vero ferens dissipet res adversas. Rex autem in Deo habens fiduciam, et quæ poterat ex se conferens, primum obstruxit fontes ante civitatem, ne si quis obsidendo premeret civitatem, aquæ haberet copiam. Deinde murorum septa munit, et turres in altum excitavit, et etiam alterum ædificavit propugnaculum. Sed neque his, neque armis confidit : verum dixit ad multitudinem :

¶ II Paral. xxx, 26. ¶ II Paral. xxxii, 1 seqq.

Α ξενοι. Εἰς ἐσχάτην δὲ ποιηρίαν ἐλάσας, « Καὶ τὰ ἱερὰ κατέκοψε σκευή, καὶ τοῦ θεοῦ ναοῦ τὰς θύρας ἀπέκλεισε, καὶ ἐποίησεν ἑαυτῷ θυσιαστήρια ἐν πάσῃ γονίᾳ ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τὴν αὐτὴν ἔχει κατηγορίαν. Τοῦτον ἀποθανόντα τῆς μετὰ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων ταφῆς οὐκ ἤξιώσαν. Ἐξελίξας δὲ ἐ τοῦτου υἱὸς τὴν ἀκροτάτην κατώρθωσαν ἀρετὴν. « Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, Ἐξελίξας τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου, κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησε Δαβὶδ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. » Καὶ πρῶτον ἀνέψξε τὰς θύρας τοῦ οἴκου Κυρίου, καὶ ἀπεσκευάσεν αὐτάς. Εἶτα τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς Λευίτας ἀγιάσας, ἐκκαθῆραι ⁵⁵ παρηγγύησε τὸν θεὸν ναόν ⁵⁶. « Οἱ δὲ παραυτίκα ἐξέβαλον, φησὶ, πᾶσαν τὴν ἀκαθαρσίαν, τὴν εὐρεθεῖσαν ἐν οἴκῳ Κυρίου, εἰς ⁵⁷ τὴν αὐλὴν οἴκου Κυρίου καὶ ἐδέξαντο οἱ Λευῖται ἐξενεγκεῖν εἰς τὸν χειμάρρουν Κέδρων ἕξω. » Ἐπειτα τούτων γεγεννημένων τὰς νενομισμένας θυσίας προσήνεγκεν, οὐχ ὑπὲρ μόνων τῶν δύο φυλῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν διώδεκα ⁵⁸. « Ἐξῆλάσατο γὰρ, φησὶ, περὶ παντὸς Ἰσραὴλ, ὅτι περὶ ⁵⁹ παντὸς Ἰσραὴλ εἶπεν ὁ βασιλεὺς προσενεθῆναι τὰ ὀλοκαυτώματα, καὶ τὰ περὶ ἀμαρτίας· καὶ ἔστησε τοὺς Λευίτας ἐν οἴκῳ Κυρίου αἰνοῦντας ἐν κυμβάλοις, καὶ ἐν κινύρις, καὶ ἐν ναύλαις, κατὰ τὴν ἐντολὴν Δαβὶδ τοῦ βασιλέως, καὶ γὰρ τοῦ ὀρώντος τῷ βασιλεῖ, καὶ Νάθαν τοῦ προφήτου· ὅτι δι' ἐντολὴν Κυρίου τὸ πρόσταγμα ἦν ⁶⁰ ἐν χειρὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ. » Τοῦτο διελέγχει τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀφροσύνην, οἱ τὸν μέγαν Δαβὶδ προφήτην καλεῖν οὐκ ἀνέχονται. Ἐνταῦθα γὰρ ἡ Γραφὴ τῶν τριῶν μνημονεύουσα ⁶¹ ἐπήγαγεν, « Ὅτι δι' ἐντολὴν Κυρίου τὸ πρόσταγμα ἐν χειρὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ. » Μετ' ὀλίγα δὲ ὁ λόγος ἀνέντιται, ὅτι καὶ ὁ Ἀσάφ ὕμνοποιὸς ἐγενόνη. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, Ἐξελίξας ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ ἄρχοντες, τοῖς Λευίταις, τοῦ ὕμνου τὴν Κύριον ἐν λόγοις Δαβὶδ, καὶ Ἀσάφ τοῦ προφήτου. » Διδάσκει δὲ ἡμᾶς πάλιν ἡ ἱστορία, ὅτι ⁶² τῶν ἱερῶν οὐκ ἀποχρώντων ἀπιδεῖραι τὴν ὀλοκαύτωσιν, ἀντελάβοντο αὐτῶν οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν οἱ Λευῖται, ἕως οὗ συνετελέσθη τὸ ἔργον, καὶ ἕως οὗ ἡγιασθήσαν οἱ ἱερεῖς, ὅτι οἱ Λευῖται περιθύμως ἡγιασθήσαν παρὰ τοὺς ἱερεῖς. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν ἔστιν εὐρεῖν γινόμενον. Πρῶτον γὰρ οὐ παρόντος, καὶ τῆς χρεῖας κατεπευγούσης, ἀναγκάζεται καὶ διάκονος προσφέρειν τῷ θεομένῳ τὸ βᾶπτισμα. Ὁ μέντοι βασιλεὺς ἄγαν ὦν εὐσεβὴς, καὶ τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι τῶν δέκα φυλῶν οἰκοῦντας εἰς τὴν ἑορτὴν συνεκάλεσε. Καὶ τινες μὲν ἐκοιμήδουσι τοὺς συγκαλοῦντας, τινὲς δὲ ὑπακούοντες ἦσαν ⁶³. Πλείστοι δὲ πλήθους συναθροισθέντος, ἐπετελέσθη τοῦ Πάσχα ἡ ἑορτή. Πάλιν μέντοι οὐκ ἐξαρκούντων τῶν ἱερῶν, οἱ Λευῖται ἔθουον τῷ πλήθει τὰ θύματα,

¶ ibid. 7, 8. ibid. 25, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ cod. C. νεώ. ⁵⁶ cod. C. ἐκκαθάρα. ⁵⁷ cod. C. νεών. ⁵⁸ Εἰς. In versione τῶν O' l. c. præcedit καὶ, quod tamen h. l. et in edit. Compl. jure omissum est, cum sensum alienum in textum inferat. ⁵⁹ cod. C. δουκαίδεκα. ⁶⁰ Περὶ. Abest a cod. C. ⁶¹ Hic. Abest a cod. C. ⁶² cod. C. μνημονεύουσα. ⁶³ cod. C. ἦσαν.

καὶ τοῖς ἱερεῦσι τὸ αἷμα προσέφερον · οἱ δὲ τοῦ⁵⁵ Ἰσραὴλ προσηύρασαν πρὸς τὸν θεόν· ὅτι ἡ ἐπιπέδησι τῶν ἱερέων μετέλαβον. Τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ἀπὸ Ἐφραΐμ, καὶ Μανασσῆ, καὶ Ἰσάχαρ, καὶ Ζαβουλὼν, οὐκ ἠγιάσθησαν, ἀλλ' ἔρχον τὸ Φασέκ τοῦτο παρὰ τὴν θείαν⁵⁶ Γραφήν. Ἐτυχον δὲ συγκωμῆς διὰ τὴν τοῦ βασιλέως εὐσέβειαν. Προέθεσαν δὲ τῇ ἑορτῇ ἑτέρας ἱσραηλίτους ἡμέρας, τῶν ἀρχόντων παρεσχηκότων φιλοτιμίας τὰ θύματα. Ἐφη δὲ πικρὴν ἑορτὴν ἐκ τῶν ἡμερῶν Σολομῶντος· μὴ γεγενησθαι. Ἐντεῦθεν ὀρμήσαντες, καὶ τὰ τεμένη τῶν εἰδῶν κατέλυσαν, καὶ τὰ ἄλλα ἐξέτεμον, καὶ μετὰ τούτων⁵⁷ τὰ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἀνατεθέντα τῷ θεῷ θυσιαστήρια ἐκ βάθρων ἀνέσπασαν. Ἐφρόνισε δὲ καὶ τῆς ἱερατικῆς τάξεως, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ προγόνου γεγενημένην ἐκράτουν, καὶ τὸν λαὸν παρεκείνασε τὰς κατὰ νόμον ἀπαρχὰς ἀποδοῦναι τοῖς ἱερεῦσιν. Εἶτα ὁ συγγραφεὺς ἐπήγαγεν, ὡς μετὰ τοὺς λόγους τούτους, καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἦθε Συναχηρεῖμ⁵⁸ ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι καὶ τοὺς θεοσεβεῖς ἀνδρας δοκιμάζων ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, συμφοραῖς παραπέσειν⁵⁹ συγχωρεῖ, εἴτα ἐπικουρῶν διαλύει τὰ σκυθρωπά. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῷ θεῷ θαρβῶν, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ⁶⁰ συνεισφέρειν, πρῶτον⁶¹ τὰς πρὸ τῆς πόλεως πηγὰς ἐνέφραξεν· ἵνα μὴ προσεδρεύων πολιορκη ἔχων τὴν ἀφροῖαν τοῦ ὕδατος. Ἐπειτα τοὺς περιθόλους ὠχύρωσε, καὶ τοὺς πύργους εἰς ὕψος ἀνέστησε, καὶ προέχισμα προσφολομένην ἔτερον. Ἄλλ' οὕτε τούτος, οὕτε τοῖς ὀπλοῖς ἐθάρρησεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ πύθῃος ἔφη· « Ἀνδρίζεσθε, καὶ ἰσχύσατε· μὴ φοβηθήτε, μηδὲ πτοηθῆτε ἀπὸ προσώπου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ ἀπὸ προσώπου παντὸς ἔθνους τοῦ μετ' αὐτοῦ, ὅτι μεθ' ἡμῶν πλείους ὑπὲρ τοὺς μετ' αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ⁶² βραχίονες σάρκινοι, μεθ' ἡμῶν⁶³ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, τοῦ σῶσαι ἡμᾶς, καὶ τοῦ πολεμεῖν τὸν πόλεμον ἡμῶν. » Διὰ δὲ τούτων ἐδίδαξε⁶⁴ καὶ τῆς θείας ἐπικουρίας τὸ ἄμαχον, καὶ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τὸ πρόσκιρον καὶ ἐπικηρῶν. Τὰ δὲ λοιπὰ καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλείων ἔχει. Ἐπιμέμφεται δὲ αὐτῷ ἡ ἱστορία, ὅτι καὶ τὸσαύτην⁶⁵ νίκην ναυικῶς, καὶ τῆς ἀβρωστίας ἀπαλλαγῆς παραδόξως, οὐ κατὰ τὸ ἀνταπόδομα ὃ ἀνταπέδωκεν αὐτῷ Κύριος, ἀνταπέδωκεν⁶⁶ αὐτῷ Ἐζεκιᾶς, « ἀλλ' ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ὀργὴ ἐπὶ Ἰούδα, καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐπαπεινώθη Ἐζεκιᾶς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καρδίας αὐτοῦ, αὐτὸς καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ. Καὶ οὐκ ἦλθεν ἐπ' αὐτούς ὀργὴ Κυρίου ἐν ταῖς ἡμέραις Ἐζεκιᾶς. » Ἀληθὴς ἄρα ὁ λόγος ἐκεῖνος, ὅτι· « Ὁ

A quartus liber Regnorum. Eum autem reprehendit historia quod, etiam tantam assecutus victoriam, et ab infirmitate liberatus admirabiliter, non secundum retributionem quam dedit ei Dominus, retribuere ei Ezechias, « sed elatum fuit cor ejus, et super ipsum facta est ira, et super Judam **598** et Hierosolymam. Et humiliatus est Ezechias ab elatione cordis sui, ipse, et qui habitabant in Hierosolyma. Et non venit super ipsos ira Domini in diebus Ezechie. » Vera est ergo illa sententia : « Qui seipsum exultat, humiliabitur, et qui seipsum humiliat, exaltabitur ». » Ille igitur ob pietatem suam tristitia non spectavit, sed ante incursum hostium excessit e vita. Geon autem, ut ante dictum est, Siloen vocat. Quod vero miserit ad eum rex Babyloniorum, propter solem, qui decem gradibus retrocesserat, historia docet. Cum enim commemorasset de divitiis quas congregarat, et de thesauris quos congesserat, subjicit : « Et prospere egit Ezechias in omnibus operibus suis. Attamen in legatis principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento quod acciderat super terram, dereliquit eum Dominus, ut tentaret eum, et nota fierent quæ erant in corde ejus ». » Declarat autem hic sermo, melius esse in Domino gloriari. Nam cum oporteret eum divinæ potentie opera enarrare, thesauros ostentavit, qui stabile nihil habent. Illud porro, « ut tentaret eum, et nota fierent quæ erant in corde ejus, » significat quod voluerit patefacere cogitationes ejus. Non enim ignorat ipse cogitationes hominum, qui omnium solus corda novit : sed aliis ea revelat quæ occulta sunt. Cæterum sepulturam adeptus est splendidam. Deposuerunt enim eum magno cum honore et gloria. Jam vero Manassæ impietatem Regnorum quoque liber edocuit. Quippe qui non solum impios reges superavit, **599** sed etiam gentes, inquit, «, quas sustulit Dominus a facie filiorum Israel. Luit autem etiam rēnas impietatis. Traditus enim est regi Assyriorum, vincusque in Babylonem adductus. Sed huic tamen misericordię fontes abyssus benignitatis impertiit : « Postquam enim, ait, coangustatus est Manasses, oravit Dominum Deum suum, et humiliatus est valde coram Deo patrum suorum. Et deprecatus est eum, et exaudivit vocem ejus, reduxitque eum Hierosolymam in regnum suum : et cognovit Manasses quod Dominus ipse esset Deus ». » Usque adeo volentibus prodest castigatio. Quæ enim regnans non habuit, hæc serviens obtinuit. Postquam nimirum liberatus fuit a servitute, « Abstulit, inquit, deos alienos, et simulacrum de domo Domini,

⁵⁵ Luc. xiv, 11. ⁵⁶ II Paral. xxxii, 30, 31. ⁵⁷ II Paral. xxxiii, 9. ⁵⁸ ibid. 12, 13.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ Τοῦ. cod. C. πρὸς τὸν θεόν. ⁵⁶ Θεῶν. Abest a cod. C. ⁵⁷ Τούτων. cod. C. τοῦτο ⁵⁸ cod. C. Συναχηρεῖμ. ⁵⁹ Παραπέσειν. cod. C. περιπέσειν. ⁶⁰ Αὐτοῦ. cod. C. ἐκ τοῦ. ⁶¹ Πρῶτον. cod. C. πρῶτον. καὶ. ⁶² Μετ' αὐτοῦ. Des. in cod. C. ante βραχίονες. ⁶³ Ἡμῶν. col. C. a. l. d. δέ. ⁶⁴ cod. C. ἐδίδαξε. ⁶⁵ cod. C. τοσαύτην. ⁶⁶ cod. C. ἐδωκεν.

aras quoque omnes quas fecerat in monte domus Domini, in Hierosolyma, et projecit extra urbem : et instauravit altare, Domini, et immolavit super illo sacrificium eucharisticum ^z. » Quinetiam populum ad pietatem instituit : « Præcepit enim, inquit, * Judæ Manasses, ut serviret Domino Deo Israel ^γ. » Sed imperfectionem populi rursus declarat narratio. Addit enim quod adhuc populus immolaverit in excelsis. Quod autem Deo immolaverint in excelsis, manifeste hoc loco historia docet, cum addit : « Sed incassum Domino Deo suo ^z. » Quæ porro ad Ammonem et Josiam spectant, in Regnorum libro quarto exposuimus. Sed quærendum quomodo, cum intus esset arca in Sancto sanctorum, Levitis Josias sanctificationem indixerit, ut **600** arcam sanctam inferrent in domum Domini. Hoc enim sequentia quoque significant : « Et posuerunt arcam sanctam in domo quam ædificavit Salomo filius David, regis Israel ^a. » Ego vero existimo, vel Assyrium, cum urbem cepisset Manassæ tempore, arcam foras extulisse, vel aliquem regum impiorum, qui post Ezechiam regnarunt, sive Manassen, sive Ammonem : postea Josiam, re compta, suo loco restituisse. Rursum posthæc historia Asaphum, Æmanem, et Idithunum prophetas nuncupavit : « Juxta præcepta, inquit, Davidis, et Asaphi, et Æmanis, et Idithuni, prophetarum regis ^b. » Κερσελμ autem ^c divinationis genus esse arbitror : quippe quod cum ventriloquis, et vatibus, et theraphim conjunctum est. Tanta autem regis istius virtus erat, ut lamentationem quoque Jeremias conscripserit, eamque cantoribus et cantatricibus dederit, ut eam canerent singulis annis memoriam celebrantes. Quæ ad reliquos vero reges pertinent, Jeremias propheta pluribus enunciat. Nos vero, qui librum etiam illum, divina favente gratia, exposuimus, hunc iterum exponere supervacaneum duximus. Quod autem pluribus ex libris propheticiis hæc longo tempore collegit historiographus, libri ipsius finis ostendit, cum mentionem facit Cyri regis Persarum, et reditus captivorum.

γὰρ δουλείας ἀπαλλαγεί, « περιεῖλε, φησί, τοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλοτριούς, καὶ τὸ γλυπτὸν ἐξ οἴκου Κυρίου ⁷¹, καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια, ἃ ἠκοδόμησεν ἐν δρεῖ οἴκου Κυρίου, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐξέβαλεν ἐξω τῆς πόλεως, καὶ κατώρθωσε θυσιαστήριον Κυρίου, καὶ ἔθυσεν ἐπ' αὐτῷ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως. » Ἐδίδαξε δὲ καὶ τὸν λαὸν εὐσεβεῖν. « Εἶπε γὰρ, φησί, Μανασσῆς τῷ Ἰούδα, δουλεύει Κύριῳ τῷ Θεῷ Ἰσραήλ. » Τὸ δὲ ἀτελὲς τοῦ λαοῦ πάλιν ὁ λόγος δεδήλωκεν. Ἐπήγαγε γὰρ, ὅτι ἔτι λαὸς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἐθυσίαζεν. « Ὅτι ⁷² δὲ τῷ Θεῷ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἔθυσον, σαφῶς ἐνταῦθα ἡ ἱστορία δεδήλωκεν· ἐπήγαγε γὰρ· « Πλὴν εἰς κενὸν ⁷³ Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν. » Τὰ δὲ κατὰ τὸν Ἀμών καὶ Ἰουσίαν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν ἡρμηνεύσαμεν ⁷⁴. Ζητητέον δὲ, πῶς ἐνδον οὐσης τῆς κιβωτοῦ ἐν τῇ Ἁγίῳ τῶν ἁγίων, τοῖς Λευῖταις ⁷⁵ ὁ Ἰωσίας ἀγιοσθῆναι προσέταξε, τοῦ δοῦναι τὴν κιβωτὸν τὴν ἁγίαν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοῦτο δηλοῖ· « Καὶ ἔθηκαν τὴν κιβωτὸν τὴν ἁγίαν ἐν τῷ οἴκῳ

ὑψῶν αὐτῶν ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ⁶⁶ ταπεινῶν αὐτῶν ὑψωθήσεται. » Οὗτος μέντοι διὰ τὴν εὐσεβείαν αὐτόπτης οὐκ ἐγένετο τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ πρὸς τῆς ἐξόδου τῶν πολεμίων τοῦ βίου τὸ τέλος καταλαβε. Γηῶν ⁶⁷ δὲ, ὡς προεῖρηται ⁶⁸, τὸν Σιλωὰμ καλεῖ. « Ὅτι μέντοι διὰ τὸ ἀναστρέψαι τὸν ἥλιον τοὺς δεκά ἀνασταθμοὺς, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τῶν Βαβυλωνίων ὁ βασιλεὺς, ἡ ἱστορία διδάσκει. Διηγησαμένη γὰρ ὅν συνήγαγε πλοῦτον, καὶ ὄσους κατεσκεύασε θησαυροὺς, ἐπήγαγε· « Καὶ εὐωδῶθη Ἐζεκιὰς ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἐν τοῖς πρεσβυταῖς τῶν ἀρχόντων τῶν ἀπὸ Βαβυλώνας, τοῖς ἀποσταλείαι πρὸς αὐτὸν πυθέσθαι παρ' αὐτοῦ τὸ τέρας ὃ ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ⁶⁹ Κύριος, τοῦ πειρᾶσαι αὐτὸν εἰδέναι τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι ἀμεινον ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι. Δέον γὰρ αὐτὸν τὰ περὶ τῆς θείας δυνάμεως ἐξηγήσασθαι ⁷⁰, τοὺς θησαυροὺς ἐπέδειξε, τοὺς οὐδὲν μόνιμον ἔχοντας. Τὸ δὲ « πειρᾶσαι αὐτὸν εἰδέναι τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, » τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἠθέλησε γυμνῶσαι τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἀγνοεῖ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἐνθυμήματα ὃ ἐπιστάμενος καρδίας μονώτατος· ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις ἀποκλύπτει τὰ κεκρυμμένα. Ἀπῆλαυσε δὲ καὶ ἐπιταφίων λαμπρῶν. Μετὰ πολλῆς γὰρ αὐτὸν τιμῆς καὶ δόξης κατέβηκαν. Τοῦ Μανασσῆ δὲ τὴν ἀσεβείαν καὶ ἡ τῶν Βασιλειῶν ἐδίδαξε βίβλος. Οὐ γὰρ μόνον τοὺς δυσσεβεῖς βασιλεῖς ὑπερηχόντισεν· ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη, φησὶν, ἃ ἐξῆρε Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Ἔτισε δὲ καὶ δίκας τῆς ἀσεβείας. Παρεδόθη γὰρ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἀπήχθη πεπεδημένος εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλὰ τῆς φιλανθρωπίης ἡ ἄβυσσος μετέδωκε καὶ τοῦτ' αὐτῶν τοῦ ἐλέους κρουῶν· « Ὡς γὰρ ἐθλίβη, φησί, Μανασσῆς, ἐδεθήθη τοῦ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐταπεινώθη σφόδρα ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Καὶ προσήύξατο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐπήκουσε τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· καὶ ἔγνω Μανασσῆς, ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. » Τοσοῦτον ἡ παιδεία τοὺς βουλομένους ὀνήνησι. Ἄ γὰρ βασιλευῶν οὐκ εἶχε, ταῦτα δουλεύων ἐκτήσατο. Τῷ

* II Par. xxxiii, 15, 16. γ Ibid. 16. z Ibid. 17. a II Par. xxxv, 5. b Ibid. 15. c Ibid. 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Καὶ ὁ — ὑψωθήσεται. Des. in cod. C. ⁶⁷ cod. C. Γηῶν. ⁶⁸ Ὡς προεῖρηται. Vid. p. 45. ⁶⁹ καὶ οὕτως ἐν τοῖς πρεσβυταῖς τῶν ἀρχόντων τῶν ἀπὸ Βαβυλώνας, τοῖς ἀποσταλείαι πρὸς αὐτὸν πυθέσθαι παρ' αὐτοῦ τὸ τέρας ὃ ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν Κύριος, τοῦ πειρᾶσαι αὐτὸν εἰδέναι τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Des. in cod. C. ⁷⁰ Ἐξηγήσασθαι. ⁷¹ Κυρίῳ. cod. C. ⁷² Ὅτι. cod. C. præm. πλὴν. ⁷³ Εἰς κενόν. Abest a vers. Græca l. c. in cod. Alex. et Vatic. ⁷⁴ ἡρμηνεύσαμεν. Vid. p. 549. ⁷⁵ Τοῖς Λευῖταις. Abest a cod. C.

ὃν ἀποδόμησε Σολομῶν, ὁ υἱὸς Δαβὶδ τοῦ βασιλέως Ἰσραήλ. » Ἐγὼ δὲ οἶμαι, ἦ τὸν Ἀσσύριον ἐπὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν πόλιν ἐλόντα ἐξαγαγεῖν τὴν κιβωτὸν Ἐνδοθεν· ἢ τίνα τῶν δυσσεβῶν βασιλέων, τῶν μετὰ τὸν Ἐξεκίαν βεβασιλευκότων, ἢ τὸν Μανασσῆν, ἢ τὸν Ἀμὼν· εἴτα τοῦτο πόνη Ἰωσὶαν μεμαθηκότα εἰς τὸν οἰκεῖον ἀποκαταστήσαι τόπον. Πάλιν μέντοι ἡ ἱστορία τὸν Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν, καὶ Ἰδιθούμ προφήτας ἐκάλεισε. « Κατὰ τὰς ἐντολάς, φησὶ, Δαβὶδ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν, καὶ Ἰδιθούμ, τῶν προφητῶν τοῦ βασιλέως. » Τὸ δὲ *Κερσεσιμ*¹⁶ εἶδος εἶναι μαντείας ὑπολαμβάνω· τοῖς γὰρ ἐγγαστριμύθοις, καὶ τοῖς γνώσταις, καὶ τοῖς θεραφίμ συνῆπται. Τοσαύτη δὲ ἦν τοῦδε τοῦ βασιλέως ἡ ἀρετὴ, ὅτι καὶ θρῆνον ὁ προφήτης Ἰερεμίας συνέγραψε, καὶ τοῦτον τοῖς ψαλμοῖς δέδωκε, καὶ ταῖς ἁδούσαις, ὥστε τοῦτον ἄδειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπιτελοῦντας τὴν μνήμην. Τὰ δὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς βασιλεῖς ὁ προφήτης Ἰερεμίας διὰ πλειόνων ἐδίδαξεν. Ἡμεῖς δὲ διὰ τῆς θείας χάριτος¹⁷ κάκεινην τὴν βίβλον ἐρμηνεύσαντες αὖθις ἐρμηνεύσαι ταύτην¹⁸ περιττὸν ὑπελήφαμεν. Ὅτι δὲ ἐκ πολλῶν προφητικῶν βιβλίων ταῦτα ὁ ἱστοριογράφος μετὰ πολὺν χρόνον συνήγαγε, τὸ τέλος τῆς βίβλου ἐκδιδάσκει· μέμνηται γὰρ Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ τῆς ἐπανόδου τῶν αἰχμαλώτων.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Τὸ δὲ *Κερσεσιμ* κ. τ. λ. Hæc pertinent ad ea quæ II Paral. xxxv, 19, in vers. Gr. addita sunt. ¹⁷ Τῆς θείας χάριτος. Cod. C. τὴν θείαν χάριν. ¹⁸ Ταύτην. Cod. C. τὰ αὐτά.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO IN PSALMOS.

(Ab Antonio Carafa in Latinum sermonem conversa.)

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Ἐμοὶ μὲν πρὸ τῶν ἄλλων θεῶν λογίων καταθύμιον ἦν τοῦ μεγάλου Δαβὶδ ἐρμηνεύσαι τὴν προφητείαν· ἐπειδὴ καὶ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, καὶ ἀστοὶ καὶ χωρικοὶ¹, διαφερόντως ταύτην προσέχειν ἐσπουδάκασιν ἅπαντες. Οὐχ ἥκιστα δὲ² οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀσπαζόμενοι βίον νύκτωρ ταύτην καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ τῆς³ γλώττης προφέρουσι· τὸν⁴ τῶν ὄλων ὑμνοῦντες Θεὸν, καὶ τὰ τοῦ σώματος κατευναζόντες πάθη. Τῇ γὰρ ἠδονῇ τῆς μελωδίας

A

601 PRÆFATIO.

Mihi quidem præ cæteris divinis oraculis bonum visum est magni Davidis prophetiam interpretari: quandoquidem religionis studiosi, tum qui urbes, tum qui agros incolunt, præcipuam operam huic parti navant **602** omnes. In primis vero qui monasticam vitam agunt, dies noctesque Davidicus versus in ore habent, Deum rerum omnium auctorem decantantes, et corporis motus compescentes. Divina enim gratia, temperans utilitatem carminis

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Καὶ χωρικοὶ. Codex secundus inter tres illos Augustanos, quibus ad hunc Commentarium in Psalmos uti licuit, habet χωρητικοὶ, pro χωρητικοὶ, ut puto. Ibidem καὶ omissum. ² Δέ. cod. 2 addit καὶ. ³ Τῆς. Abest a cod. 2. ⁴ Τὸν. cod. 2 præmittit καὶ.

aras quoque omnes quas fecerat in monte domus Domini, in Hierosolyma, et projecit extra urbem : et instauravit altare, Domini, et immolavit super illo sacrificium eucharisticum ^z. » Quinetiam populum ad pietatem instituit : « Præcepit enim, inquit, * Judæ Manasses, ut serviret Domino Deo Israel ^γ. » Sed imperfectionem populi rursus declarat narratio. Addit enim quod adhuc populus immolaverit in excelsis. Quod autem Deo immolaverint in excelsis, manifeste hoc loco historia docet, cum addit : « Sed incassum Domino Deo suo ^z. » Quæ porro ad Ammonem et Josiam spectant, in Regnorum libro quarto exposuimus. Sed quærendum quomodo, cum intus esset arca in Sancto sanctorum, Levitis Josias sanctificationem indixerit, ut **600** arcam sanctam inferrent in domum Domini. Hoc enim sequentia quoque significant : « Et posuerunt arcam sanctam in domo quam ædificavit Salomo filius David, regis Israel ^a. » Ego vero existimo, vel Assyrium, cum urbem cepisset Manassæ tempore, arcam foras extulisse, vel aliquem regum impiorum, qui post Ezechiam regnarunt, sive Manassen, sive Ammonem : postea Josiam, re compta, suo loco restituisse. Rursum posthæc historia Asaphum, Æmanem, et Idithunum prophetas nuncupavit : « Juxta præcepta, inquit, Davidis, et Asaphi, et Æmanis, et Idithuni, prophetarum regis ^b. » Κερσεσμ ^c divinationis genus esse arbitror : quippe quod cum ventriloquis, et vatibus, et theraphim conjunctum est. Tanta autem regis istius virtus erat, ut lamentationem quoque Jeremias conscripserit, eamque cantoribus et cantatricibus dederit, ut eam canerent singulis annis memoriam celebrantes. Quæ ad reliquos vero reges pertinent, Jeremias propheta pluribus elocuit. Nos vero, qui librum etiam illum, divina favente gratia, exposuimus, hunc iterum exponere supervacaneum duximus. Quod autem pluribus ex libris propheticis hæc longo tempore collegit historiographus, libri ipsius finis ostendit, cum mentionem facit Cyri regis Persarum, et reditus captivorum.

γάρ δουλείας ἀπαλλαγῆς, « περιεῖλε, φησὶ, τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους, καὶ τὸ γλυπτὸν ἐξ οἴκου Κυρίου ⁷¹, καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια, ἃ ἠκοδόμησεν ἐν οὐρανοῦ Κυρίου, καὶ ἐθυσεν ἐπ' αὐτῶ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως. » Ἐδίδαξε δὲ καὶ τὸν λαὸν εὐσεβεῖν. « Εἶπε γάρ, φησὶ, Μανασσῆς τῷ Ἰουδα, δουλεύειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ Ἰσραὴλ. » Τὸ δὲ ἀτελὲς τοῦ λαοῦ πάλιν ὁ λόγος δεδήλωκεν. Ἐπήγαγε γάρ, ὅτι ἔτι ὁ λαὸς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἐθυσίαζεν. Ὅτι ⁷² δὲ τῷ Θεῷ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς ἔθυσον, σαφῶς ἐνταῦθα ἡ ἱστορία δεδήλωκεν ἢ ἐπήγαγε γάρ. « Πλὴν εἰς κενὸν ⁷³ Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν. » Τὰ δὲ κατὰ τὸν Ἀμών καὶ Ἰωσὴφ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν ἠρμηνεύσαμεν ⁷⁴. Ζητητέον δὲ, πῶς ἔνδον οὐσης τῆς κιβωτοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ τῶν ἁγίων, τοῖς Λευΐταις ⁷⁵ ὁ Ἰωσίας ἀγνισθῆναι προσέταξε, τοῦ δοῦναι τὴν κιβωτὸν τὴν ἁγίαν, ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοῦτο δηλοῖ. « Καὶ ἔθηκαν τὴν κιβωτὸν τὴν ἁγίαν ἐν τῷ οἴκῳ,

* II Par. xxxiii, 15, 16. γ Ibid. 16. z Ibid. 17. a II Par. xxxv, 5. b Ibid. 15. c Ibid. 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Καὶ ὁ — ὑψωθήσεται. Des. in cod. C. ⁶⁷ cod. C. Γιών. ⁶⁸ Ὅς προσέρχεται. Vid. p. 455. quæst. 2. Des. in cod. C. ⁶⁹ Αὐτόν. Des. in cod. C. ⁷⁰ cod. C. διηγῆσθαι. ⁷¹ Κυρίου. cod. C. add. ἦν. ⁷² Ὅτι. cod. C. præm. πλὴν. ⁷³ Εἰς κενόν. Abest a vers. Græca l. c. in cod. Alex. et Vatic. Occurrit autem in edit. Ald., et glossematis præ se fert speciem. ⁷⁴ ἠρμηνεύσαμεν. Vid. p. 549 seqq. ⁷⁵ Τοῖς Λευΐταις. Abest a cod. C.

ὃν ἠκολούθησε Σολομών, ὁ υἱὸς Δαβὶδ τοῦ βασιλέως Ἰσραὴλ. ὁ Ἐγὼ δὲ οἶμαι, ἢ τὸν Ἀσσύριον ἐπὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν πόλιν ἐλόντα ἐξαγαγεῖν τὴν κιδωτὸν ἔνδοθεν ἢ τινὰ τῶν δυσσεβῶν βασιλέων, τῶν μετὰ τὸν Ἐζεκίαν βασιλευκότων, ἢ τὸν Μανασσῆν, ἢ τὸν Ἀμών· εἶτα τοῦτο τὸν Ἰωσίαν μεμαθηκότα εἰς τὸν οἰκίον ἀποκαταστήσαι τόπον. Πάλιν μέντοι ἡ ἱστορία τὸν Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν, καὶ Ἰδιθούμ προφήτας ἐκάλεσε. Ἐκτὰ τὰς ἐντολάς, φησὶ, Δαβὶδ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Αἰμάν, καὶ Ἰδιθούμ, τῶν προφητῶν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ *Κερσεεμ*¹⁶ εἶδος εἶναι μαντείας ὑπολαμβάνω· τοῖς γὰρ ἐγγαστριμύθοις, καὶ τοῖς γνώσταις, καὶ τοῖς θεραφίμ συνήπται. Τοσαύτη δὲ ἦν τοῦδε τοῦ βασιλέως ἡ ἀρετὴ, ὅτι καὶ θρῆνον ὁ προφήτης Ἰερεμίας συνέγραψε, καὶ τοῦτον τοῖς ψόδοις δέδωκε, καὶ ταῖς ἀδούσαις, ὥστε τοῦτον ἔδειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐπιτελοῦντας τὴν μνήμην. Τὰ δὲ κατὰ τοὺς λοιποὺς βασιλεῖς ὁ προφήτης Ἰερεμίας διὰ πλείονων ἐδίδαξεν. Ἡμεῖς δὲ διὰ τῆς θείας χάριτος¹⁷ κάκεινην τὴν βίβλον ἐρμηνεύσαντες αὐτῆς ἐρμηνεύσαι ταύτην¹⁸ περιττὸν ὑπελήφραμεν. Ὅτι δὲ ἐκ πολλῶν προφητικῶν βιβλῶν ταῦτα ὁ ἱστοριογράφος μετὰ πολὺν χρόνον συνήγαγε, τὸ τέλος τῆς βίβλου ἐκδιδάσκει· μέμνηται γὰρ Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ τῆς ἐπανόδου τῶν αἰχμαλώτων.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Τὸ δὲ *Κερσεεμ* κ. τ. λ. Hæc pertinent ad ea quæ II Paral. xxxv, 19, in vers. Gr. addita sunt. ¹⁷ Τῆς θείας χάριτος. Cod. C. τὴν θείαν χάριν. ¹⁸ Ταύτην. Cod. C. τὰ αὐτά.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

BEATI THEODORETI

EPISCOPI CYRENSIS

INTERPRETATIO IN PSALMOS.

(Ab Antonio Carafa in Latinum sermonem conversa.)

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Ἐμοὶ μὲν πρὸ τῶν ἄλλων θείων λογίων καταθύμιον ἦν τοῦ μεγάλου Δαβὶδ ἐρμηνεύσαι τὴν προφητείαν· ἐπειδὴ καὶ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, καὶ ἀστοὶ καὶ χωρικοὶ¹, διαφερόντως ταύτη προσέχειν ἐσπουδάκασιν ἅπαντες. Οὐχ ἤκιστα δὲ² οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀσπαζόμενοι βίον νύκτωρ ταύτην καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ τῆς³ γλώττης προφέρουσι· τὸν⁴ τῶν ὄλων ὁμνοῦντες Θεόν, καὶ τὰ τοῦ σώματος κατευνάζοντες πάθη. Τῇ γὰρ ἠδονῇ τῆς μελωδίας

A

601 PRÆFATIO.

Mihi quidem præ cæteris divinis oraculis bonum visum est magni Davidis prophetiam interpretari: quandoquidem religionis studiosi, tum qui urbes, tum qui agros incolunt, præcipuam operam huic parti navant **602** omnes. In primis vero qui monasticam vitam agunt, dies noctesque Davidicus versus in ore habent, Deum rerum omnium auctorem decantantes, et corporis motus compescentes. Divina enim gratia, temperans utilitatem carminis

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Καὶ χωρικοί. Codex secundus inter tres illos Augustanos, quibus ad hunc Commentarium in Psalmos uti licuit, habet χωρητικοί, pro χωρητικοί. ut puto. Ibidem καὶ omissum. ² Δέ. cod. 2 addit καί. ³ Τῆς. Abest a cod. 2. ⁴ Τόν. cod. 2 præmittit καί.

suavitate, gratam admodum et amabilem doctrinam hominibus proposuit. Licet videre plerosque homines, aut nullam, aut levem de aliis divinis libris mentionem facere : sed de spiritualibus divini Davidis canticis multos sæpenumero, et in domibus, et in compitis, et in viis * meminisse, cantusque modulatione seipso demulcere, et per hanc animi delectationem utilitatem consequi. Propterea igitur hanc primam volebam prophetiam exponere, atque ingeniosis mercatoribus eam quæ in profundo est utilitatem proponere ; ut canentes simul, et eorum quæ canuntur sententiam inspicientes, duplicem fructum percipiant. Sed hoc nostrum desiderium non siverunt ad finem pervenire ii qui a nobis aliorum sacrorum voluminum explanationes efflagitarunt. Namque detulerunt nobis nonnulli interpretationem Cantici canticorum ; aliqui vero viri desideriorum prophetiam desideraverunt cognoscere ; alii divini Ezechielis, alii duodecim prophetarum prædictiones obscuritate involutas, enucleari sibi et declarari flagitarunt. Postquam igitur dedit nobis universorum Deus, qui cæcis sapientiam docet, et mysteria detegit, qui dedit os homini, fecitque surdum et mutum, **603** perspicacem et oculis captum, ut commentarios in hac ipsius divina eloquia ad finem perduceremus : age, divina invocata gratia, quæ cæcis, ut ait propheta, per viam quam ignoraverunt, et per semitas quas noscuerunt, iter præbet ; facitque ut qui jam diu obscuraverant, divinos sermones audiant, atque oculis tenebris et nubibus oblectis visum suppediat ; hujus etiam prophetiæ expositionem bene animo aggrediamur. Nemo autem hunc nostrum laborem superfluum existimet, eo quod et alii ante nos hanc eandem provinciam susceperunt. Cum enim in varios incidissem commentarios, qui partim in allegoriam cum multa satietate abibant, partim vero prophetiam quibusdam historiis sic adaptabant, ut Judæis potius interpretatio suffragaretur, quam fidei alumnis : solertis esse putavi id quod apud hos et illos immodicum est fugere ; quæcunque quidem prisca historiis conveniebant, his hæc accommodare etiam nunc : prædictiones autem de Domino Christo, et de Ecclesia e gentibus confanda, nec non de evangelica republica, deque apostolicis prædicationibus, non aliis quibusdam ascribere, quod Judæi facere solent, qui malitiæ assueti sunt, et suæ * incredulitatis excusationem texunt. Satis enim est rerum ipsarum testimonium, ut ad veritatem interpretationis deducat eos qui illam

τὴν ὠφέλειαν ἢ θεία χάρις κερύσασα, τριπόθητόν τε καὶ ἀξίεραστον τοῖς ἀνθρώποις διδασκαλίαν προτέθεικε. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν τῶν μὲν ἄλλων θεῶν Γραφῶν ἢ οὐδαμῶς, ἢ ὀλίγη, τῶν ἀνθρώπων μεμνημένους τοὺς πλείστους· τῶν δὲ πνευματικῶν τοῦ θεοῦ Δαβὶδ κρομμάτων πολλοὺς πολλὰς καὶ κατὰ οἰκίας, καὶ κατὰ ἀγυαίαις⁵, καὶ κατὰ ὁδοὺς ἀπομνημένους, καὶ τῇ τοῦ μέλους⁶ ἁρμονίᾳ σφᾶς αὐτοὺς καταθέλλοντας, καὶ διὰ ταύτης τῆς θυμηδίας καρπούμενους τὴν ὠφέλειαν. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν πρῶτην ταύτην ἐβουλόμην ἐρμηνεύσαι τὴν προφητείαν, καὶ τὴν ἐν τῷ βυθῷ ὠφέλειαν προθεῖναι τοῖς φρονήμοις ἐμπόροις· ἔν⁷ δὲ ᾄδοντες ὁμοῦ καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ἀδοκίμων ὀρώντες, διπλοῦν θεριζῶνται κέρδος. Ἀλλὰ ταύτην ἡμῶν πέρας λαβεῖν τὴν προθυμίαν⁸ οὐκ εἶσαν οἱ τῶν ἄλλων θεῶν Γραφῶν παρ' ἡμῶν⁹ τὰς ἐρμηνείας αἰτήσαντες. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ Ἄσματος τῶν ἄστράτων ἐπήγγειλαν τὴν σαφηνείαν, οἱ δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῶν ἐπιθυμῶν¹⁰ ἐπεθύμησαν διαγῶναι τὴν προφητείαν· ἄλλοι δὲ τοῦ θεοῦ ἱερῆς ἱερέως, καὶ ἕτεροι τῶν δώδεκα προφητῶν τὰς τῆ ἀσφαλείᾳ κεκρυμμένας προβόησεις σαφεῖς αὐτοῖς γενέσθαι καὶ δήλας ἐζητήσαν. Ἐπειδὴ τοίνυν δέδωκεν ὁ πῶν ὄλων θεός, ὁ σοφίζων τοὺς τυφλοὺς, καὶ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ὁ δοὺς στόμα ἀνθρώπῳ, καὶ ποιήσας δύσκωφον καὶ κωφόν, καὶ βλέποντα καὶ τυφλόν¹¹, ταύτων αὐτοῦ πῶν θεῶν λόγων συμπεράναί¹² τὴν ἐρμηνείαν· φέρε τὴν θεῶν ἐπικαλεσάμενοι χάριν, τὴν ἀγούσαν τυφλοὺς, κατὰ τὴν προφητείαν, ἐν ὁδῷ ἢ οὐκ ἤδεισαν, καὶ τριβῶς, ἃς οὐκ ἐπίστατον¹³, ὁδεῦσαι παρασκευάζουσαν, καὶ τοῖς πάσαι κωφοῖς τὸ πῶν θεῶν λόγων ἐπατεῖν παρέχουσαν¹⁴, καὶ τοῖς ἐν ἀσέτῳ καὶ ὀμίχλῃ διάγουσιν ὀφθαλμοῖς χορηγοῦσαν τὸ βλέπειν, καὶ τῆσδε τῆς προφητείας κατατολήσωμεν. Ἀλλὰ μηδεὶς περιττὸν ἡμῶν τοῦτον ἠγείσθω τὸν πόνον, τῷ καὶ ἄλλουσι πρὸ ἡμῶν τῆσδε προθεῖναι τὴν ἐρμηνείαν. Διαφόροις γὰρ ἐντυχῶν ὑπομνήμασι, καὶ τοὺς μὲν εἰς ἀλληγορίαν μετὰ πολλῆς χωρήσαντας ἀπληστίας εὐρών, τοὺς δὲ τισιν ἱστορίαις τὴν προφητείαν ἀρμόσαντας, ὡς Ἰουδαίους μᾶλλον τὴν ἐρμηνείαν συνηγορεῖν, ἢ τοῖς τροφίμοις τῆς πίστεως¹⁵ πανούργου¹⁶ νερόμικτα καὶ τούτων κάκεινων τὴν ἀμετρίαν φυγεῖν¹⁷· ὅσα μὲν κατὰ παλαιαῖς προσήκειν¹⁸ ἱστορίαις, ταύτας δὲ ταῦτα προσαρμόσαι καὶ νῦν· τὰς δὲ περὶ τοῦ δεσπότητος Χριστοῦ προβόησεις, καὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, καὶ τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων, μὴ ἑτέροις ἀναθεῖναι τισιν, ὅπερ Ἰουδαίους φίλον ποιεῖν κακουργίᾳ συζῶσι, καὶ τῆς σφῶν ἀπιστίας ἀπολογίαν ὑφαίνουσιν. Ἰκανῆ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵ Ἀγυαίς. cod. 2 ἀγοραῖς. ⁶ Μέλουσ. cod. 2 μεγίστου. ⁷ Πέρας — προθυμί. cod. 2 τὴν προθυμίαν περιλαβεῖν. ⁸ Παρ' ἡμῶν. Abest a cod. 2. ⁹ Τοῦ — ἐπιθυμῶν. Hæc ad Danielelem se referre e Dan. ix, 23 colligimus. ¹⁰ Ὁ δοὺς — τυφλόν. Des. in cod. 2. ¹¹ Τῶν — συμπεράναί. cod. 2 συμπεράναί τῶν θεῶν λόγων. ¹² Οὐκ ἐπίστατον. cod. 2 οὐκ ὀρῶσιν. ¹³ Παρέχουσαν. cod. 2 παρασκευάσαν. ¹⁴ Τοὺς μὲν — τροφίμοις τῆς πίστεως. Nihil allegoriarum studii, Apollinariū, summi autem in Judæos favoris, Theodorum Mopsuestenum accusare videtur. Conf. Fabricii Biblioth. Gr. vol. IX, p. 160; Garnerii Auct. p. 184. ¹⁵ Πανούργου. cod. 2 προῦργου. ¹⁶ Φυγεῖν. cod. 2 φυγῶν. ¹⁷ Προσῆκειν. Abest a cod. 2.

γάρ καὶ τῶν πραγμάτων ἡ μαρτυρία ποδηγήσαι ἄ
 πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἔρμηνείας τοὺς ταύτην
 ἐπιειμένους εὐρεῖν. Οὐ δὲ χάριν οὐδὲ λαν ἐπιπνοῦς
 ἡμῖν ἡ τῆς προῤῥήσεως ἔρμηνεία· δὴλην γάρ ταύ-
 τὴν ποιῶν τῶν πραγμάτων ἡ θεωρία. Σπουδάσωμεν ¹⁸
 δὲ ὡς οἶόν τε φυγεῖν μὲν τοῦ λόγου τὸ μήκος, σύντο-
 μον δὲ προθεῖναι τοῖς βουλομένοις τὴν ὠφέλειαν.
 Πρῶτερον δὲ γε τῶν ψαλμῶν δηλώσαντες τὸν σκοπὸν,
 οὕτω τῆς ἔρμηνείας ἀψόμεθα.

Ἰστέον μέντοι, ὡς ἴδιον προφητείας οὐ μόνον τὰ
 ἐσόμενα ¹⁹ προαγορεύειν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρόντα, καὶ
 τὰ ἤδη γεγενημένα λέγειν· καὶ γὰρ ὁ θεοπέσιος
 Μωσῆς τὰ πάλα καὶ πρόπαλαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν
 ὧλων κτισθέντα, καὶ τὸ εἶναι λαβόντα, σαφῶς ἡμᾶς
 ἐξεπαίδευσεν, οὐ παρ' ἀνθρώπων ταύτην τὴν διδα-
 σκαλίαν δεξάμενος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος χάρι-
 τος. Προεῖπε δὲ καὶ τὰ παρόντα, ὡς τῷ Φαραῶ τὰς
 ἐπιερχομένας παιδείας, καὶ τῷ Ἰσραὴλ τοῦ μάννα
 τὴν χορηγίαν, καὶ τῶν κρεῶν τὴν μετάληψιν.
 Προεθέσπισε δὲ καὶ τὰ ἐσόμενα, τοῦ Δεσπότης
 Χριστοῦ τὴν παρουσίαν, τὴν Ἰουδαίων διασποράν,
 τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ,
 μετὰ τοῦτον πρῶτος προφητείας συγγράψας, καὶ
 τῶν ἤδη γεγενημένων παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧλων
 ἐνεργειῶν ποιεῖται τὴν μνήμην, καὶ τὰ μακροῖς
 ὑπερῶν χρόνοις ἐσόμενα προσημαίνει. Οὐ μόνον δὲ
 προαγορευτικοῖς ²⁰ κέχρηται λόγοις, ἀλλὰ καὶ παραι-
 νητικοῖς καὶ νομοθετικοῖς· καὶ νῦν μὲν ἡλικίῃ,
 νῦν δὲ δογματικῇ προσφέρει διδασκαλίαν· καὶ ποτὲ
 μὲν τὰς Ἰουδαίων ολοφύρεται συμφορὰς, ποτὲ δὲ
 τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν προάδει. Πολλαχού δὲ τοῦ
 Δεσπότης Χριστοῦ καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν
 προθεσπίζει· καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῆς προφητείας πολ-
 λὴν τοῖς προσέχειν ἐθέλουσι προσφέρει τὴν ἡδο-
 νήν ²¹. Τοὺς δὲ ψαλμοὺς οὐχ ἅπαντας αὐτοῦ τινες
 ἔφασαν εἶναι τοῦ Δαβὶδ ²², ἀλλὰ καὶ ἐτέρων. Ὅθεν
 καὶ ²³ τὰς ἐπιγραφὰς οὕτω νενοηκότες, τοὺς μὲν τῷ
 Ἰεσοῦ, τοὺς δὲ τῷ Αἰθᾶμ ²⁴, ἄλλους δὲ τοῖς υἱοῖς
 Κορὲ, καὶ ἐτέροις τῷ Ἀσάφ ἀνέθεσαν, προφήτας
 καὶ αὐτοὺς ἐκ τῆς τῶν Παραλειπομένων ἱστορίας
 εἶναι μεμαθηκότες. Ἐγὼ δὲ περὶ τούτων μὲν οὐδὲν
 ἰσχυρίζομαι. Ποῖαν γάρ μοι προστίθῃσιν ὠφέλειαν,
 εἴτε τούτου πάντες, εἴτ' ²⁵ ἐκείνων εἴεν τινες, δήλου
 γε ὄντος, ὡς ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐνεργείας
 συνεγράφησαν ²⁶ ἅπαντες; καὶ τὸν θεοπέσιον γὰρ
 Δαβὶδ προφήτην Ἰσμεν, ἀκείνους προφήτας τῶν
 Παραλειπομένων ἱστορία καλεῖ. Προφήτου δὲ ἴδιον,
 τὸ τὴν γλῶτταν ὑποργῶν παρέχειν τῇ τοῦ Πνεύ-
 ματος χάριτι, κατὰ τὴν ἐν τοῖς Ψαλμοῖς φερομένην
 φωνήν, « Ἡ γλῶσσά μου, φησὶ, κάλαμος γραμματέως
 ἐσυγράψου. » Κρατεῖτω ²⁷ δὲ ὅμως τῶν πλειόνων ἢ ψήφου·
 τοῦ Δαβὶδ δὲ οἱ πλείους τῶν συγγραφέων τού-
 τος ἔφασαν εἶναι ²⁸.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν ψευ-
 δεῖς τινες ἀπεσκάλεσαν, ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι καὶ περὶ

¹⁸ Psal. XLIV, 1.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁸ eod. 2 σπουδάσωμεν. ¹⁹ Ἐσόμενα. cod. 2 μέλλοντα. ²⁰ cod. 2 προαγορευτικοῖς. ²¹ Προσφέρει. eod. 2 παρέχει. ²² Τοῦ Δαβὶδ. Abest a cod. 1 et 2. ²³ Ἐτέρων. Ὅθεν καὶ. Des. in cod. 2. ²⁴ cod. 2 Ἐθᾶμ. ²⁵ Εἴτε. cod. 2 addit kal. ²⁶ Συνεγράφησαν. cod. 2 προεγράφησαν. ²⁷ Κρατεῖτω. cod. 1 κρείττων. ²⁸ Vid. supra, p. 562.

reperire desiderant. Unde non admodum laboriosa erit nobis prædictionis expositio : siquidem **604** hanc manifestam reddit rerum contemplatio. Studebimus autem, quoad in nobis erit, orationis prolixitatem vitare, compendiosamque volentibus proponere utilitatem. Ac priore loco psalmsorum scopum declarantes, iude ad interpretationem veniemus.

Sciendum est igitur, prophetiæ proprium esse, non solum futura prædicere, verum etiam et præsentia et præterita narrare : quandoquidem divinus Moses, quæcumque a prima origine a Deo universorum condita sunt, et ex ejus voluntate existunt, manifestissime nobis aperuit, non ab hominibus hanc doctrinam, sed a gratia Spiritus sancti edoctus. Prædixit etiam præsentia, sicut Pharaoni castigationes inflictas, et Israeli exhibitionem manæ, caniumque participationem, Vaticinatus est etiam futura, Domini Christi adventum, Judæorum dispersionem, et gentium salutem. Sic etiam divinus David, qui primus post hanc prophetiam conscripsit, et beneficiorum a Deo universorum olim collatorum meminit, et longis post sæculis futura præmonstrat. Non solum autem verbis utitur hominis vaticinantis, sed etiam monitoris et legislatoris : et modo moralem doctrinam affert, modo dogmaticam : et Judæorum interdum calamitates deplorat, interdum gentium salutem præcinit. Passim vero Domini Christi tum passionem, tum resurrectionem vaticinatur, et prædictionis varietate, **605** iis qui attendere volunt, plurimum affert voluptatis. Psalmos autem non omnes ipsius Davidis quidam esse dixerunt, sed quosdam aliorum. Unde et inscriptiones sic interpretati, alios Idithumo ascripserunt, alios Æthamo, nonnullos filiis Core, et alios Asaph, quos etiam prophetas fuisse ex historia Paralipomenon didicerant. Ego autem de his sane nihil affirmo. Quid enim mea refert, sive hujus omnes, sive illorum aliqui sint, cum constet divini Spiritus afflatu universos esse conscriptos ? Et enim non ignoramus et divinum Davidem prophetam fuisse, et illos itidem prophetas in Paralipomenon historia nuncupari. Prophetæ autem, est linguam præbere ministram gratiæ sancti Spiritus, ut legitur in Psalmis : « Lingua mea calamum scribæ velociter scribentis » . Vincat tamen plurium sententia : plures enim scriptores Davidis eos esse asserunt.

Quoniam autem etiam inscriptiones Psalmorum quidam falsas esse dixerunt, necessarium puto

etiam de his pauca disserere. Mihi quidem temeritas videtur invertere inscriptiones, quæ jam olim Ptolemæi, qui post Alexandrum in Ægypto regnavit, temporibus circumferebantur, quasque Septuaginta omnes seniores in Græcam **606** linguam transtulere, sicut reliquam omnem sacram Scripturam. Annis autem ante interpretationem istam centum et quinquaginta, mirabilis Esdras cœlestis gratiæ plenus, sacros libros descripsit, qui partim per Judæorum incuriam, partim vero per impietatem Babyloniorum, dudum fuerant depravati. Quod si et hic a Spiritu sancto afflatus horum voluminum memoriam renovavit, et illi non sine divino afflatu ealem in Græcum sermonem consensione maxima converterunt, atque inter cætera divina scripta etiam inscriptiones interpretati sunt : rem equidem nimis temeritatis et confidentiæ plenam arbitror, falsas illas affirmare, et cogitationes nostras sancti Spiritus efficacia sapientiores ducere. Hoc autem apertius ostendit singulorum Psalmorum explanatio.

Διάψαλμα etiam variis modis exposuerunt. Nonnulli enim intermissionem operationis Spiritus sancti suspicati sunt esse : alii vaticinationis commutationem : quidam vero cantus vicissitudinem. Unus autem, Aquilæ interpretationem secutus, pro διάψαλμα posuit *semper*, cum præcedente versu id coherere pronuntians. Verbi gratia, in tertio psalmo, post illa verba : « Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo ^b, » invenimus adjunctum διάψαλμα. Aquila vero sic conjunxit : « Et exaudivit me de monte sancto suo *semper*. » Et sic deinceps anteriori versiculo ascribit, **607** *semper*, unam efficiens sententiam. Ego autem, cum et Septuaginta et alios omnes diviniæ Scripturæ interpretes diapsalmate usos esse inveniam, injustum arbitror, tot talesque despiciere viros, et unius tantum sententiæ adherere. Quamobrem cantus mutationem significare arbitror *diapsalmatis* scripturam. Cum enim magnus David choris institutis, Deo hymnodiam offerret, non illi quidem aliquem fructum quærens, sed utilitatem populo concilians, palam est eum hoc fecisse, ut cum aliqua convenientia et chori concinerent, et ii qui instrumentis utebantur, sonum ederent consonantem. Quinetiam et cantiones ipsæ multas habent modorum vices, et lyræ quoque et citharæ suas habent pulsum varietates : atque in tibiis etiam multa hujus generis discrimina observantur. Διάψαλμα igitur videtur mihi innuere, ut dixi, can-

^b Psal. xlii, 4.

Α τούτου βραχεία διεξελθεῖν. Ἐμοὶ δοκεῖ τοιμηρὸν εἶναι τὰς ἀνάκαθεν ἐμφορημένας ἐπὶ Πτολεμαίου, τοῦ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον βασιλευσαντος, ἀνατρέπειν ἐπιγραφάς, ἃς οἱ ἑβδομήκοντα πάντες πρεσβύτεροι ²⁹ μετέθεσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, ὡς καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν θείαν Γραφήν. Πρὸ πενήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν τῆς ἑρμηνείας ἐνιαυτῶν ³⁰, θείας ἀναπληθεις χάριτος ὁ θαυμάσιος Ἐσδρας τὰς ἱερὰς ἀνέγραψε βιβλους, ὑπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀμελείας, καὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων δυσσεθείας, πάλαι διαφθαρείας. Εἰ δὲ κάκεινος ὑπὸ τοῦ παναγίου ³¹ Πνεύματος τὴν τούτων ἀνενεύσατο μνήμην, καὶ οὕτοι, μὴ δίχα τῆς θείας ἐπιπνοίας, μετὰ πολλῆς συμφωνίας μετήνεγκαν ταύτας εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, πρὸς δὲ ταῖς ἄλλαις θείαις ^B Γραφαῖς καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἡρμηνεύασιν· τοιμηρὸν οἶμαι καὶ λίαν θρασῶ, ψευδεῖς ταύτας προσγορεύειν, καὶ τοὺς οικεῖους λογισμοὺς τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας σφωτέρους ὑπολαμβάνειν. Τοῦτο δὲ δεῖξει σαφέστερον καὶ ἡ κατὰ μέρος τῶν Ψαλμῶν ἑρμηνεία.

Καὶ τὸ διάψαλμα δὲ διαφόρους ἡρμήνευσαν. Οἱ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας παῦλαν ὑπέλαθον εἶναι, οἱ δὲ προφητείας ἐναλλαγὴν, οἱ δὲ τοῦ μέλους μεταβολὴν. Εἰς δὲ, τῇ τοῦ Ἀκύλα ³¹ χρῆσάμενος ἑρμηνείᾳ, τὸ ἀεὶ τέθεικεν ἀντὶ τοῦ διαψάλματος, τῷ ἡγουμένῳ στίχῳ τούτῳ συνάπτεσθαι φήσας. Οἷον ἐν τῷ τρίτῳ ψαλμῷ μετὰ τὸ, « Φωνὴ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ, » προσκειμενον εὐρίσκωμεν τὸ διάψαλμα. Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως συνήψε ³², « Καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ ἀεὶ. » Καὶ οὕτω δὲ ἐφεξῆς τῷ ἡγουμένῳ στίχῳ ³³ συνάπτει, μιαν διάνοιαν ἐργασάμενος. Ἐγὼ δὲ καὶ ³⁴ τοὺς ἑβδομήκοντα, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ³⁵ τῆς θείας Γραφῆς ἑρμηνευτὰς τῷ διαψάλματι κεχρημένους εὐρίσκων, οὐ δίκαιον ἡγοῦμαι τοσοῦτον μὲν καὶ τοιοῦτον καταφρονῆσαι, ἐνὸς δὲ μόνου διανοίᾳ ³⁶ πιστεύσαι. Οὗ δὲ χάριν μέλους ἐναλλαγὴν ὑπολαμβάνω ³⁷ σημαίνειν τοῦ διαψάλματος τὴν γραφήν ³⁸. Ἐπειδὴ γὰρ ³⁹ χοροὺς συστησάμενος ⁴⁰ ὁ μέγας Δαβὶδ τῷ Θεῷ τὴν ὑμνωδίαν προσέφερον, οὐκ αὐτῷ ⁴¹ χρεῖαν τινὰ πληροῦν, ἀλλὰ τῷ λαῷ προξενῶν ὑφέλειαν, δηλονότι ⁴² μετὰ τινος ἀρμοδίας ⁴³ καὶ τοὺς χοροὺς ἕδειν, καὶ τοὺς τοῖς ὀργάνοις κεχρημένους σύμφωνον παρεσκευάσασθαι παρέχασθαι τὴν ἤχην. Πολλὰς δὲ καὶ τὰ ἄσματα τοῦ μέλους ἔχει μεταβολάς, καὶ αἱ λύραι ⁴⁴ δὲ, καὶ μέντοι καὶ κιθάραι, τῶν κρουμάτων ἐναλλαγὰς· ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν αὐτῶν πολλὴν ⁴⁵ τοιαύτην ἰδεῖν διαφοράν. Τὸ τοίνυν διάψαλμα δοκεῖ μοι σημαίνειν,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁹ Πρεσβύτεροι. Des. in cod. 1, 2. ³⁰ Πρὸ — ἐνιαυτῶν. cod. 2 habet, πρὸ δὲ ἑκατὸν πενήκοντα ἐνιαυτῶν τῆς ἑρμηνείας. ³¹ cod. 2 ἁγίου. ³² Ἀκύλα. cod. 2 Ἀκύλου. ³³ Οὕτως συνήψε. cod. 2 οὕτω συνέγραψε. ³⁴ Post στίχῳ in cod. 1 sequitur ἀεὶ, in cod. 2 τὸ ἀεὶ. Hanc lectionem habuit Carafa, ut ex ejus versione colligimus. ³⁵ Καὶ. Des. in cod. 2. ³⁶ Ἀπαρτὰς. Abest a cod. 2. ³⁷ Διανοίᾳ. cod. 1 et 2 διάνοιαν. ³⁸ Ὑπολαμβάνω. cod. 2 ἡγοῦμαι. ³⁹ Γραφῆν. cod. 2 ἐπιγραφὴν. ⁴⁰ Γὰρ Abest a cod. 1. ⁴¹ Συστησάμενος. cod. 1 et 2 στησάμενος. ⁴² Οὐκ αὐτῷ. cod. 1 οὐκ αὐτῷ. ⁴³ Δηλονότι. col. 1 δῆλον ὅτι. ⁴⁴ cod. 1, 2 ἀρμονίας. ⁴⁵ Λύραι. cod. 1, ναύλαι. ⁴⁶ Πολλῶν. cod. 1, 2 πάλιν.

ώ; ἔργῳ, τὴν τοῦ μέλου, μεταβολήν. Τὸ δὲ ἀκριβὲς ἄ
 τῆς ἐρμηνείας οἶδεν ὁ τοιαυτῆν ⁴⁶ θεθεικῶς τὴν ἐπι-
 γραφήν, καὶ εἰ τις κατ' ἐκείνον τοῦ θείου Πνεύματος;
 τὴν ἀγλήν ἐδέξατο. Εἰδέναι δὲ προσήκει τοὺς
 φιλοπόνως τοῖς Ψαλμοῖς ἐντυγχάνοντας, ὡς τοῦ χρό-
 νου τὴν τάξιν οὐ διασώζουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν τὰς πρε-
 σβυτέρας περιέχοντες ἱστορίας ἔστιν ὅτε τὴν δευτέ-
 ραν ἔλαχον τάξιν, οἱ δὲ γε τὰς νεωτέρας, ἐτάχθησαν
 πρότεροι. Καὶ γὰρ ὁ τρίτος ψαλμὸς τοῦ κατὰ τὸν
 Ἄβεσσαλώμ διηγήματος τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει, ὁ δὲ
 γέ ἐκατοστὲς τεσσαρακοστὸς πρῶτος τοῦ Σαουλ.
 Ὅσῳ δὲ προγενέστερα τὰ κατὰ τὸν Σαουλ τῶν κατὰ
 τὸν Ἄβεσσαλώμ ⁴⁷, παντὶ που δῆλον τῷ τὴν ἱστο-
 ρίαν ἐπισταμένῳ. Οἶμαι δὲ αὐτὸν μὲν τὸν θεῖον
 Δαβὶδ τοὺς Ψαλμοὺς εἰρηκέναι· τινὰς δὲ τῶν ὕστερον
 γενομένων τὴν τούτων ποιήσασθαι σύνταξιν. Ταῦ-
 τα δὲ ἐπεσημνήμα, ἵνα μὴ διακόπτω τὴν ἐρμη-
 νείαν περὶ τούτων μεταξὺ γράφειν ἀναγκασόμενος.
 Ἐνταῦθα τοῖσιν τὴν προθεωρίαν συμπεράναντες,
 σὺν θεῷ φάναί, τῆς κατὰ μέρος ἐρμηνείας ἀφώ-
 μεθα.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ Α΄ ΨΑΛΜΟΥ.

Ἄνεπιγραφος παρ' Ἑβραίων ⁴⁸.

α'. « Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή
 ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ
 καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. » Ἐντεῦθεν ⁴⁹ ῥῆδιον
 συνιδεῖν, ὡς πάλαι παρ' Ἑβραίοις τὰς ἐπιγραφὰς
 εὐρόντες οἱ τὰς θείας ἡρμηνευκότες Γραφὰς, ταύτας
 μετέθεσαν ⁵⁰ εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν. Τοῦτον γὰρ καὶ
 τὸν μετ' αὐτὸν ψαλμὸν ἀνεπιγράφους εὐρόντες ἀνεπι-
 γράφους κατέλιπον ⁵¹. οὐ τολμήσαντές τι προσθεῖναι
 παρ' ἐαυτῶν τοῖς λόγοις τοῦ Πνεύματος. Τινὲς μέν-
 τοι τῶν τὰς ὑποθέσεις τῶν ψαλμῶν συγγεγραφότων
 ἠθικὴν τοῦτον ἔφασαν τὸν ψαλμὸν περιέχειν διδα-
 σκαλίαν· ἐμοὶ δὲ οὐκ ἤρτον δογματικὸς ἢ ἠθικὸς
 ἔδοξεν εἶναι. Περιέχει γὰρ οὐκ ἀμαρτωλῶν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν κατηγορίαν, καὶ παραινεῖ τοῖς θεοῖς
 λόγους ⁵² προσέχειν διηλεκῶς· ἐξ ὧν οὐκ ἠθικὴν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ δογματικὴν ὠφέλειαν καρποῦμεθα.
 Ἄρμωδιως δὲ ⁵³ λίαν ὁ μέγας Δαβὶδ μακαρισμὸν τῆς
 οἰκείας αὐτοῦ προτέθεικε συγγραφῆς ⁵⁴, τὸν ἐαυτοῦ
 υἱὸν ἡμοῦ καὶ Δεσπότην μιμούμενος ⁵⁵, τὸν Σωτῆρα
 λέγων Χριστόν· ὅστις ⁵⁶ πρὸς τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς ⁵⁷
 διδασκαλίαν ⁵⁸ ἀπὸ μακαρισμῶν ἤρξατο, « Μακά-
 ριοι, λέγων, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἔστιν
 ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Υἱὸς δὲ τοῦ Δαβὶδ ὁ Δε-
 σπότης Χριστὸς ὡς ἄνθρωπος κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν ⁵⁹
 Ἐσαγγελίων φωνήν· « Βίβλος γὰρ γενέσεως Ἰησοῦ
 Χριστοῦ υἱοῦ Ἀβραάμ. ⁶⁰ » Κύριος δὲ αὐτοῦ καὶ
 ποιητῆς, ὡς Θεός. Αὐτοῦ γὰρ ἔστιν ἡ φωνή· « Εἶπεν
 ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. »

^c Matth. v, 3. ^d Matth. i, 1.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁶ Τοιαύτην. cod. uterquetαύτην. ⁴⁷ Διηγήματος—τοῦ Ἄβεσσαλώμ. Des. in cod. 2. ⁴⁸ Ἄνεπιγραφος
 παρ' Ἑβραίοις. Des. in codd. nostris. ⁴⁹ Ἐντεῦθεν. codd. 1 et 2 præmittunt καί. ⁵⁰ Μετέθεσαν. cod. 2
 κατέθεσαν. ⁵¹ Κατέλιπον. cod. 2 præm. καί. ⁵² Λόγους. Abest a cod. 2. ⁵³ Δέ. Drest ibid. ⁵⁴ Τῆς —
 συγγραφῆς. cod. 1 τῆ; οἰκεία; συγγραφῆς προτέθεικε. cod. 2 προτέθεικε τῆ; συγγραφῆς, omisso οἰκείας.
⁵⁵ Ὁμοῦ — μιμούμενος. Des. in cod. 2. ⁵⁶ Ὅστις. cod. 1 δ; τῆς. ⁵⁷ Μαθητὰς. cod. 1 et 2 ἀποστόλους.
⁵⁸ Διδασκαλίαν. Abest a cod. 2. ⁵⁹ Ἱερῶν. Des. in cod. 2. ⁶⁰ Υἱοῦ Ἀβραάμ. cod. 1 et 2 præm. υἱοῦ
 Δαβὶδ.

tus vicissitudinem. Exactam vero interpretationem novit ille qui hanc posuit inscriptionem, et si quis alius, sicut ille divini Spiritus lumen accepit. Sciendum est autem iis qui studiosè Psalmos lecitant, hos temporis ordinem non servare : sed quosdam ex illis, qui antiquiores continent historias, secundum aliquando locum sortitos esse; qui vero recentiores, priore loco positos esse. Tertius enim psalmus 608 titulum habet narrationis de Absalomo : centesimus vero quadragesimus primus de Saule. Quanto autem antiquiora sint quæ de Saule feruntur, iis quæ de Absalomo, omnino perspicuum est ei qui historiam novit. Puto equidem ipsum divinum Davidem Psalmos dixisse, sed quosdam ex posterioribus eos sic ordinasse. Hæc autem idcirco præmisi, ne expositionem interrumpam, si in explanando versatus de his scribere cogar. Illic ergo præfandi finem facientes, singulorum psalmorum expositionem, Deo duce, aggrediamur.

609 INTERPRETATIO PRIMI PSALMI.

Sine titulo est apud Hæbreos.

VERS. 1. « Beatus vir, qui non incessit in consilio
 impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in
 cathedra perniciosorum non sedit. » Illic facile
 est cognoscere, quod antiquitus, cum apud Hæbreos
 inscriptiones invenissent qui divinas Scripturas in-
 terpretati sunt, eas in linguam Græcam transtulerint.
 Hunc enim psalmum, et eum qui proxime
 sequitur, sine inscriptione nacti, sine inscriptione
 reliquerunt; non audentes a se ipsis aliquid ad-
 ungere verbis Spiritus sancti. Quidam tamen ex illis
 qui psalmorum argumenta conscripsere, dixerunt
 hunc psalmum continere doctrinam de moribus.
 Mihi vero visus est non minus dogmaticus esse,
 quam moralis. Complectitur enim non peccatorum
 modo, sed etiam impiorum reprehensionem, et ad-
 monet ut haud intermisso studio divinis sermoni-
 bus operam navemus, ex quibus utilitatem conse-
 quimur, quæ non ad mores solum pertineat, verum
 etiam ad dogmata spectet. Aptissime autem magnus
 David præposuit scriptioni suæ beatitudinem, suum
 ipsius filium simul et Dominum imitatus, Christum,
 inquam, Salvatorem, qui cum sacris discipulis col-
 loquens, doctrinam a beatitudinibus exorsus est
 dicens : « Beati pauperes 610 spiritu, quoniam
 ipsorum est regnum cælorum c. » Christus autem
 filius est Davidis, ut homo, secundum sacrorum
 Evangeliorum sermonem : « Liber generationis
 Jesu Christi filii Davidis filii Abrahami d. » Est au-

tem Dominus et conditor ipsius, ut Deus. Illius est enim hæc vox : « Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis e. » Beatum igitur prædicat illum hominem qui neque cum impiis viam communicat, neque firmum consilium peccatorum amplectitur (hoc enim stationem vocavit), et qui fugit stabilem perniciosorum corruptionem. Nomen autem *Beati* divina appellatio est : quod testatur divinus Apostolus, exclamans : « Beatus et solus potens, rex regnantium, et Dominus dominantium f. » Homines autem, ut aliarum, sic etiam hujus appellationis participes fecit Deus Dominus, utpote qui vocatur fidelis. « Fidelis enim, inquit, est Deus, per quem vocati estis in societatem filii ejus g. » Et beatus Moses : « Deus, ait, fidelis est, nec est iniquitas in ipso h. » Vocavit etiam homines fideles, quotquot sine ulla dubitatione ipsius sermones accipiunt. Sic etiam, cum sit et vocetur Deus, communicavit munificus largitor hanc suam appellationem cum hominibus, et clamat : « Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes : vos autem ut homines moriemini i. » Hoc nomen igitur *beatus*, est fructus **611** qui ex perfectione virtutis percipitur. Nam sicut unumquodque ex humanæ vitæ institutis suam habet finem, ut ars athletica respicit coronas oleaginas, militaris vero victorias tropæaque ; et medicina sanitatem, morborumque expulsionem, et mercatura nummorum cumulum et divitiarum affluentiam : sic etiam scientia virtutis habet suum fructum et finem, nimirum divinam beatitudinem. Nemo autem videns in hoc loco virum tantummodo beatum dici, arbitretur feminarum genus ab hac beatitudine excludi. Neque enim Dominus Christus, cum formaret beatitudines tanquam de maribus loquens, negavit mulieribus acquisitionem virtutis. Sermo enim cum viris comprehendit etiam feminas : quandoquidem caput mulieris est vir, quemadmodum ait divinus Apostolus j. Coniunguntur autem cum capite corporis membra, gaudentque cum capite coronatur. Sic etiam nos, cum aliquo sermocinantes, ipsumque nominantes charum caput, non separamus illud a cæteris artubus : sed a parte totum appellamus. Non temere autem fecit mentionem primum viæ, deinde stationis, denique cathedræ : sed quia probe novit quo pacto cogitatio mentis, sive prava, sive recta sit, motionem quamdam primo sustineat, deinde statum, postremo firmamentum quoddam stabile. Admonet igitur ut neque in mente aliquam impiam cogitationem admittamus, neque ad actum

A Μακαρίζει τοίνυν τὸν μῆτε τοῖς ἀσεβέσιν ἔδοξεν κοινωνήσαντα, μῆτε βεβαίαν τῶν ἀμαρτωλῶν δεξάμενον τὴν βουλὴν· τὸτο γὰρ δὴ στάσιν ἐκάλεσεν· καὶ τὴν μόνιμον τῶν λοιμῶν φυγόντα διασθοράν. Ἰδὲ δὲ μακάριος⁶¹ ὄνομα θεῖα μὲν ὑπάρχει προσηγορία· καὶ μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος βῶων· « Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων. » Μετέδωκε δὲ καὶ ταύτης⁶² τοῖς ἀνθρώποις, ὡσπερ καὶ τῶν ἄλλων, ὁ Δεσπότης Θεός· καὶ γὰρ πιστὸς καλούμενος· « Πιστὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς, « Θεός, φησὶ, πιστὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ. » Ἐκάλεσε καὶ τῶν ἀνθρώπων πιστοὺς τοὺς ἀναμφιβόλως δεχομένους αὐτοῦ τοὺς λόγους⁶³. Οὕτω θεὸς ὢν καὶ καλούμενος μετέδωκε καὶ ταύτης τῆς κλήσεως τοῖς ἀνθρώποις⁶⁴ ὁ μεγαλόδωρος, καὶ βοᾷ· « Ἐγὼ εἶπον⁶⁵, Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες, ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσχετε. » Τὸ οὖν μακάριος ὄνομα τῆς κατ' ἀρετὴν τελειώσεως⁶⁶ ὑπάρχει καρπός. Ὡσπερ γὰρ καὶ ἕκαστον τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευμάτων εἰς τὸ τέλος⁶⁷ ὁρᾷ· ἀθλητικὴ μὲν οὖν εἰς τοὺς ἐκ κοτινοῦ στεφάνους, στρατηγικὴ τε εἰς νίκας καὶ τρόπαια, καὶ μέντοι καὶ ἱατρικὴ εἰς ὑγίαιαν καὶ νόσων ἀπαλλαγὴν, καὶ ἐμπορικὴ εἰς συλλογὴν χρημάτων καὶ πλοῦτον περιουσίαν· οὕτως καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς ἐπιστήμη καρπὸν ἔχει καὶ τέλος τὸν θεῖον μακαρισμόν. Μηδεὶς δὲ ἄνδρα μόνον ὄρων ἐν ταῦθα μακαριζόμενον, ἐσπερήσθαι νομίση τοῦδε τοῦ μακαρισμοῦ τῶν γυναικῶν τὸ γένος. Οὐδὲ γὰρ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἀρρένικῶς τοὺς μακαρισμοὺς σχηματίσας ἀπηγόρευσε ταῖς γυναῖξιν κτήσιν⁶⁸ τῆς ἀρετῆς. Συμπεριλαμβάνει γὰρ τοῖς ἀνδράσι καὶ τὰς γυναῖκας ὁ λόγος· κεφαλὴ γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ἧ⁶⁹ φησὶν ὁ θεὸς· Ἀπόστολος. Συνάπτεται δὲ τῇ κεφαλῇ τὰ μέλη τοῦ σώματος, καὶ κεφαλῆς στεφανουμένης ἀγάλλεται⁷⁰· οὕτω καὶ πρὸς τινα διαλεγόμενοι, καὶ φθίνον αὐτὸν κεφαλὴν ὀνομάζοντες, οὐ χωρίζομεν τῶν μορίων τοῦ σώματος, ἀλλ' ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν προσφθεγγόμεθα. Οὐχ ἀπλῶς δὲ πρῶτον ὁδοῦ, εἶτα στάσεως, εἶτα καθέδρας ἐμνημόνευσεν· ἀλλ' εἰδὼς ἀκριβῶς, ὡς κίνησιν μὲν πρῶτον ὁ λογισμὸς ὑπομένει, εἶτε φαῦλος, εἶτε σπουδαῖος εἴη· εἶτα στάσιν, εἶτα τινα ἐδραίαν βεβαίωσιν. Παραινεῖ τοίνυν, μῆτε τῷ νῷ παραδέξασθαι δυσσεβῆ τινα ἔννοιαν, μῆτε ἐπὶ πράξιν ἰδεῦσαι παράνομον. Ἀσεβεῖς δὲ φίλον τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καλεῖν τοὺς ἀθεῖαν, ἢ πολυθεῖαν θρησκευόντας· ἀμαρτωλοὺς δὲ, τοὺς παρανομία συζῆν προαιρουμένους, καὶ βίον διεφθαρμένον

^a Psal. c, 1. ^f 1 Tim. vi, 15. ^g 1 Cor. i, 9. ^h Deut. xxxii, 4. ⁱ Psal. lxxxi, 6, 7. ^j 1 Cor. ii, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Τὸ δὲ μακάριος κ. λ. Hæc et pauca eorum quæ sequuntur, exhibet Corderii Catena in Psalmos, t. I. p. 6. ⁶² Ταύτης. Apud Cord. l. c. est τούτου. ⁶³ Δεχομένους — λόγους. cod. 1 αὐτὸν δεχομένους. cod. 2 αὐτοῦ δεχομένους τοὺς λόγους. ⁶⁴ Τοῖς ἀνθρώποις. Abest. a cod. 2. ⁶⁵ cod. 2 εἶπα. ⁶⁶ Τὸ οὖν μακάριος — καὶ τὰ τούτων συνέδρια. Hæc in cod. quodam Florentino tribuuntur Basilio M., sed perperam. Vid. Cel. Bandinii Catalogum codd. mss. Bibliothecæ Medicæ Laurent. t. I, p. 90. ⁶⁷ Τελειώσεως. Codex Flor. habet πολιτείας. Corderius autem legit τελειότητος. ⁶⁸ Εἰς τὸ τέλος. cod. noster 1 et 2, nec non cod. Florent. habent εἰς τι τέλος. ⁶⁹ Κτήσιν. codd. 1 et 2 præmittunt τὴν. ⁷⁰ Ἡ. Des. in cod. 2. ⁷⁰ Post ἀγάλλεται: in cod. 1 sequitur πρόσωπον.

ασπαζομένους· λοιμούς δὲ, τοὺς μὴ μόνον σφᾶς αὐ-
 τοὺς λυμαινομένους, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις τῆς λύμης
 μεταδιδόντας, κατὰ τὴν ἐπισκήπτουσαν καὶ ἀνθρώ-
 πους καὶ κτήνησι νόσον, ἧς μεταλαγχάνουσιν οἱ τοῖς
 νοσοῦσι πελάζοντες. Διὸ φεύγειν ὁ λόγος παρα-
 κελεύεται καὶ τὰ τούτων συνέδρια. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ
 ἀπόχρη εἰς ἀρετῆς τελείωσιν τῆς κακίας φυγῆ·
 « Ἐκκλινον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσου
 ἀγαθόν· » καὶ ὁ μακάριος ⁷¹ Ἡσαίας· « Παύσασθε,
 φησὶν, ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε ποιεῖν
 καλόν· » μάλα εἰκότως ἐπήγαγεν ὁ μακάριος ⁷¹
 Δελίδ·

et fac bonum ^k, » et beatus Isaias : « Quiescite, ait, ab iniquitatibus vestris, et discite facere bonum ^l; » congruenter admodum subjunxit beatus David :

β'. « Ἄλλ' ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, **B**
 καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυ-
 κτός. » Προσῆκει ⁷² δὲ οὐ μόνον τὰ προειρημένα
 βδελύεσθαι· ἀλλὰ καὶ τῷ θείῳ νόμῳ νύκτωρ καὶ
 μεθ' ἡμέραν προσέχειν, κάκεῖνα θέλειν ἃ ὁ θεὸς νό-
 μος ὑπαγορεύει, καὶ κατὰ τὸν ἐκείνου σκοπὸν τὸν
 οἰκτεῖον βίον εὐθύνειν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ τῶν ὄλων
 θεὸς διὰ Μωσέως ἐνομοθέτησε λέγων· « Ἔσται τὰ
 βήματα τοῦ νόμου τούτου διὰ παντός ἐν τῷ στόματι
 σου, καὶ μελετήσῃς ἐν αὐτοῖς καθήμενος, καὶ δι-
 αντιστάμενος, καὶ κοιταζόμενος ⁷³, καὶ πορευόμενος ἐν
 ὁδοῖς· καὶ ἀπαρτήσεις αὐτὰ ⁷⁴ τῆς χειρὸς σου, καὶ
 ἔσται ἀσάλευτα πρὸ ὀφθαλμῶν σου. » Εἶτα δείκνυσι
 τὸν καρπὸν τὸν ἐντεῦθεν φεόμενον.

γ', δ'. « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυ-
 τευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων· ὃ τὸν **C**
 καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Καὶ τὸ φύλλον
 αὐτοῦ οὐκ ἀπορβύησεται, καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῆ
 κατευδωθήσεται. » Μιμῆται ⁷⁵ γὰρ ὑδάτων ἄρδειαν
 τὰ τοῦ θείου Πνεύματος νόματα· καὶ καθάπερ
 ἔκεινα τὰ παραφυτευόμενα δένδρα τεθηλῆναι ποιεῖ,
 οὕτω ταῦτα παρασκευάζει τοὺς θείους φέρειν καρ-
 πούς. Οὗ δὲ χάριν καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ὑδωρ
 τὴν οἰκτεῖαν διδασκαλίαν ὠνόμασεν ⁷⁶. « Εἴ τις γὰρ,
 φησὶ, διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πίνετω, καὶ ἔσται
 τὸ ὑδωρ ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ πηγὴ ὑδάτος ζώντος ⁷⁷
 ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πι-
 στεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ
 τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῆσουσιν ὑδάτος ζώντος. » Καὶ
 μέντοι καὶ πρὸς τὴν Σαμαρίτιν· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ **D**
 ὑδάτος τούτου διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ
 ὑδάτος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν
 αἰῶνα. » Οὕτω καὶ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου φησὶν·
 « Ὅτι ἐγὼ δώσω ⁷⁸ ἐν δόξῃ τοῖς πορευομένοις ἐν
 ἐνὸστρον· καὶ ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὄρεων πηγὰς, καὶ ἐπὶ
 τῶν βουνῶν ποταμούς, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ
 ἐκλεκτόν, τὸν λαόν μου ὃν περιεποιήσαμην. » Εἰκό-

progrediamur iniquum. Solet autem sacra Scri-
 ptura impios nominare eos qui vel nullum * deum,
 vel deos multos colunt; peccatores **612** vero eos
 qui iniquitati assuescere elegerunt, et vitam corru-
 ptam amant; perniciosos demum eos qui non so-
 lum se ipsos labefactant, sed etiam cum cæteris
 labem communicant; instar morbi qui et homines
 et pecudes invadit, cujus participes etiam sunt
 qui ægrotantibus appropinquant. Quamobrem ser-
 mo jubet ut etiam horum consortia fugiamus.
 Quoniam autem non sufficit ad virtutis perfectio-
 nem malitiæ fuga : « Declina enim, inquit, a malo,
 ab iniquitatibus vestris, et discite facere bonum ^l; »

Vers. 2. « Sed in lege Domini voluntas ejus, et
 in lege ejus meditabitur die ac nocte. » Decet vero
 non modo supra dicta detestari, sed etiam dies noc-
 tesque divinæ legi incumbere, et illa velle quæ
 divina lex præcipit, atque secundum illius propo-
 situm propriam vitam dirigere. Sic enim universos-
 sorum Deus per Mosen jussit, dicens : « Erunt
 verba legis hujus semper in ore tuo, et meditereris
 in illis sedens, et surgens, et cubans, et ambulans
 in via; et appendes illa de manu tua, et erunt im-
 mobilia ante oculos tuos ^m. » Deinde ostendit fru-
 ctum qui hinc producitur. Dicit enim :

Vers. 3, 4. « Et erit tanquam lignum quod
 plantatum est prope decursus aquarum : fructum
 suum dabit tempore suo. Et folium **613** ejus non
 defluet, et omnia quæcunque facit prosperabuntur. »
 Imitantur enim aquarum irrigationem Spiritus sancti
 flumina : et quemadmodum ille prope cõsitas
 arbores germinare faciunt; ita et hæc sunt in causa
 ut divinos fructus serant. Quapropter Christus
 Dominus suam doctrinam aquam appellavit : « Si
 quis enim, inquit, sitit, veniat ad me, et bibat, et
 erit aqua, quam ego dabo illi, fons aquæ vivæ sa-
 licientis in vitam æternam ⁿ. » Et rursus : « Qui
 credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flu-
 mina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ^o. » Et Sa-
 maritanam attingens ait : « Qui bibit ex hac aqua,
 quam ego dabo illi, non sitiet in æternum ^p. » Simi-
 liter per Isaiam prophetam dicit : « Quoniam ego
 dabo in siti ambulanti * in loco arido, et aperi-
 am in montibus fontes, et in collibus fluvios, ut
 potum præbeam generi meo electo, et populo meo,
 quem acquisivi ^q. » Congruenter igitur et beatus
 David, eum qui divinis sermonibus operam dedit,
 arboribus comparavit, juxta aquarum ripas consi-

^k Psal. xxvii, 27. ^l Isa. i, 16, 17. ^m Deut. vi, 6-8. ⁿ Joan. vii, 37, coll. iv, 14. ^o Joan. vii, 38. ^p Joan. iv, 13, 14. ^q Isa. xliiii, 19, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷¹ Μακάριος. Abest a cod. 1, sed cod. 2 habet θετός. ⁷² Προσῆκει x. τ. λ. Alia sunt quæ sub Theodoretii nomine ad hunc vers. attulit Corderius t. I, p. 10. ⁷³ Καὶ κοιταζόμενος. Des. in cod. 2. ⁷⁴ Αὐτὰ. Abest a cod. 2. ⁷⁵ Μιμῆται x. τ. λ. Hæc diversa sunt ab iis quæ Corderius exhibet l. c. p. 11. ⁷⁶ Ὁνόμασεν. cod. 1 ἐκάλεσεν. ⁷⁷ Ζώντος. Abest a cod. 2. ⁷⁸ Ἐγὼ δώσω x. τ. λ. Hæc a recepta lectione Isa. xliiii, 19, recedunt.

tis, semperque virentia habentibus folia, fructumque ferentibus in tempore. Etenim virtutis athletæ laborum quidem fructus in futura vita reportabunt; bonam vero spem in se ipsis tanquam virentia quædam folia perpetuo gerentes, germinant, et exsultant, et animi delectatione **614** laborum molestiam fallunt. Habent porro munificentissimum Dominum, qui alacritatem eorum assidue adjuvat: « Diligentibus enim Deum, ut testatur divinus Apostolus, omnia cooperantur in bonum ». Quapropter ait beatus David: « Et omnia quæcunque faciet prosperabuntur. A Domino enim, inquit, gressus hominis diriguntur, et via ejus valde delectatur ». « Omnia vero non simpliciter posuit, sed multa cum diligentia. Cum enim prius omnes malitiæ species prohibuisset, divinarumque legum perfectionem ostendisset, tum subjunxit: « Omnia quæcunque faciet, prosperabuntur; » sciens, nihil contrarium divinis legibus hujusmodi hominem facere velle, ut qui divinæ legi suam ipsius voluntatem accomodat. « In lege enim Domini, inquit, voluntas ejus. » Ita, cum ad virtutem hortatus esset, perfectamque edocuisset philosophiam, etiam per contraria athletas instituit, dicens: « Φρετήν, καὶ τὴν τελείαν ἐκπαιδεύσας φιλοσοφίαν, φησὶν »

VERS. 5. « Non sic impii, non sic. » Per negationis geminationem contrarietatem dilucidius ostendit. « Sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a superficie terræ. » Illi enim, inquit, a divinis sermonibus irrigati, et semper virescunt, et tempestivum **615** fructum ferunt. Isti vero a contrariis spiritibus oppressi, imitantur pulverem, qui lucet et illuc facile a contrariis ventis fertur.

VERS. 6. « Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum. » Multa cum diligentia sanctissimus Spiritus omnia exsequitur. Non enim dixit, « non resurgent impii, » sed « in judicium non resurgent; » quasi diceret: Non resurgent in judicium, sed in condemnationem. Neque enim redargutionibus indigent, cum eorum impietas manifesta sit; sed supplicium solum expectant. Quemadmodum enim homicidas in flagranti crimine captos, non ut redarguantur, ju-

τως τοίνυν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ τὸν τοῖς θεοῖσι λογίοις ⁷⁰ ἐσχολαχότα δένδροις ἀπέλειπε παρὰ τὰς τῶν ὕδατων ἄχθας πεφυτευμένοις, καὶ ἀειθαλῆ μὲν ἔχουσι τὰ φύλλα, τὸν δὲ καρπὸν φέρουσι εἰς καιρὸν. Καὶ γὰρ οἱ τῆς ἀρετῆς ἀθληταὶ τῶν μὲν πόνων κατὰ τὴν μέλλοντα βίον κομίσονται ⁸⁰ τοὺς καρπούς· οἷον δὲ τινα φύλλα, τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα διηνεκῶς ἐν ἑαυτοῖς φέροντες τεθήλασι καὶ ἀγάλλονται, καὶ συλῶσι τῇ ψυχαγωγίᾳ τὴν τῶν πόνων βαρύτητα. Ἐχουσι δὲ καὶ τὸν μεγαλόδωρον Δεσπότην τῇ προθυμίᾳ συνεργούντα διηνεκῶς· « Τοῖς γὰρ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, » φησὶν ⁸¹ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἐφρ Δαβὶδ· « Καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῆ κατευδωθήσεται· παρὰ Κυρίου γὰρ, φησὶ, τὰ διαβήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει σφόδρα ⁸². » Τὸ δὲ πάντα ⁸³ οὐχ ἀπλῶς θέθεικεν, ἀλλὰ σὺν ἀκριθείᾳ πολλῇ. Πρώτην γὰρ ἅπαντα τῆς κακίας ἀπαγορεύσας ⁸⁴ τὰ εἶδη, καὶ τῶν θείων νόμων ὑποδείξας τὴν τελειότητα, οὕτως ἐπήγαγε, « Πάντα ὅσα ἂν ποιῆ ⁸⁵ κατευδωθήσεται· » εἰδὼς ὡς οὐδὲν ἐναντίον τοῖς νόμοις ὃ γε τοιοῦτος δρᾶσαι βουλήσεται, τῷ θεῷ νόμῳ τὸ οἰκτεῖον θέλημα συναρμότων ⁸⁶. « Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ, φησὶ, Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. » Οὕτω διὰ τοῦτο προτρέψας εἰς καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἀλείρει τοὺς ἀθλητὰς, καὶ

γ. ε'. « Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως. » Τῷ ⁸⁷ διπλασιασμῷ τῆς ἀπαγορεύσεως σαφέστερον τὴν ἐναντιότητα δείκνυσιν ⁸⁸. « Ἄλλ' ἢ ὡσεὶ χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. » Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τῶν θείων λογίων ἀρδόμενοι, ἀειθαλεῖς τὲ εἶσι, καὶ ὤριμον φέρουσι τὸν πρῆπτον· οὗτοι δὲ ὑπὸ τῶν ἐναντίων πνευμάτων πατούμενοι μιμοῦνται τὸν χνοῦν τὸν τῆδε κάκεισε βράδιως ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῶν ἐναντίων φερόμενον ^{89, 74}.

ζ'. « Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται οἱ ⁷⁵ ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδ' [ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. » Μετὰ πολλῆς ⁷⁶ ἀκριθείας διέξεισιν ἅπαντα τὸ πανάγιον ⁷⁷ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ εἶπεν, « οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς, » ἀλλ', « εἰς κρίσιν οὐκ ἀναστήσονται· » ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰς κρίσιν, ἀλλ' εἰς κατάκρισιν ⁷⁸. Οὕτε γὰρ ἐλέγχων δέονται, προφανῆ τὴν ἀσέβειαν ἔχοντες, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν μόνην προσδέχονται. Καθ' ἅπερ γὰρ τοὺς ἐπ' αὐτοφῶρῳ ἄλόντας ἀνδροφόνους οὐκ ἐπὶ τὸ διελέγξαι εἰς τὸ δικαστήριον εἰσάγουσιν ⁷⁹ εἰ

* Rom. viii, 28. * Psal. xxvii, 23.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁰ cod. 2 λόγους. ⁸⁰ cod. 1 κομίζονται. ⁸¹ φησὶν. cod 1 et 2 præm. ἦ. ⁸² Τοῖς γὰρ — σφόδρα. Hæc apud Garnerium Auct. p. 7, e cod. Vatic. ita suppletur: 'Ὁ τέλειος ἄνθρωπος τὸ οἰκτεῖον θέλημα τῷ θεῷ νόμῳ συναρμόσας πάντα δρᾶσαι (leg. δρᾶσει) τὰ κάλλιστα, ἐν οἷς καὶ κατευδωθήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συνεργούμενος. Παρὰ γὰρ Κυρίου τὰ διαβήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται· καὶ « Τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. » ⁸³ Τὸ δὲ πάντα — συναρμότων. Hæc fere omnia consentiunt cum iis quæ apud Garn. l. c. sequuntur. ⁸⁴ Ἀπαγορεύσας. cod. 1 προσαγορεύσας. ⁸⁵ Πάντα — ποιῆ. cod. Vatic. apud. Garn. ὅτι ἐν πᾶσιν οἷς ἂν ποιῆ, ὑπὸ Θεοῦ, κ. τ. λ. ⁸⁶ Ὅς — συναρμότων. Apud Garn. ὅτι ὁ τοιοῦτος τῷ νόμῳ Κυρίου συμφώνως ἔχων τὸ θέλημα, οὐδὲν ἐναντίον δρᾶσαι βουλήσεται. ⁸⁷ Τῷ — δείκνυσιν. In Hexaplo autem non bis legebatur οὐχ οὕτως. Vid. Montf. Hex. Orig. t. 1, p. 435. ⁸⁸ Δείκνυσιν. Apud Corder. p. 14, sequitur: Τούς Ἰουδαίους αἰνιττόμενος ὡς ἀσεβεῖς, ἐπεὶ μὴδὲ τὸν εὐεργέτην σέβουσι. ^{89, 74} Ἐκεῖνοι — φερόμενον. Aliam explicationem Nostro ascriptam vide apud Cord. p. 14. ⁷⁵ Oī. Abest a cod. 1, 2. ⁷⁶ Μετὰ πολλῆς — ὁ Σύμμαχος. Hæc Theodori nomine insignita sunt apud Cord. l. c. p. 15, ubi aliam vide interpretationem Nostro vindicatam. ⁷⁷ Παράγιον. cod. 2 ἄγιον. ⁷⁸ Κατάκριμα. cod. 2 e præcedentibus addit ἀναστήσονται. ⁷⁹ Εἰσάγουσιν. cod. 1 ἀγούσιν.

δικάζοντες, ἀλλ' ὅστε τὴν τοῖς νόμοις δοκοῦσαν ψή-
φον ἐξενεγκεῖν κατ' αὐτῶν· οὕτω καὶ οἱ ἀσεβεῖα
συνεζηχότες εὐθύς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὴν κόλασιν
ὑπομένουσιν⁸⁰, οὐκ εἰς κρίσιν ἀγόμενοι, ἀλλὰ τῆς
τιμωρίας τὴν ψῆφον δεχόμενοι. Καὶ μέντοι καὶ οἱ
τῶν δυσσεβῶν δογμάτων ἀπὸ πηλαγμένοι, βίον δὲ βε-
δικωκότες παράνομον, πόρρω που τοῦ τῶν δικαίων
σὺλλόγου γενήσονται. Τὴν γὰρ τοῖ βουλῆν ὁ μὲν
Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων συναγαγὴν ἠρμηνεύουσι,
συνέλευσιν δὲ ὁ Σύμμαχος⁸¹.

ζ. « Ὅτι γινώσκει⁸² Κυριὸς ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς
ἀσεβῶν ἀπολείπεται. » Οὐδε, φησὶν, ἅπαντα καὶ πρὸ
κρίσεως ὁ δίκαιος κριτής, καὶ οὐτε ἀποδείξειον, οὐτε
ἐλέγχων προσδεῖται. Διόπερ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀπονέμων
ἐκάστη⁸³, τοὺς μὲν ἀναρρήσεων καὶ στεφάνων ἀξιώ-
σει, τοὺς δὲ διηνεκεῖ παραπέμψει κολάσει. Τὸ δὲ,
« Ὅδὸν ἀσεβῶν ἀπολείπεται, » εἰσὶν τοῖς ἀποστολικοῖς
ἐκείνοις ῥητοῖς· « Εἰ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται,
ζημιωθήσεται. » Τῶν μὲν γὰρ δικαίων ἀνδρῶν καὶ
τὸ ἔργον μένει διαλάμπων· τοῖς δὲ ἀσεβεῖσι καὶ
ἀνοσίχοις ἀνθρώποις⁸⁴ καὶ ἡ πονηρία συγκατα-
λύεται.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Β΄ ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀνεπιγραφος κυρ' Ἑβραίοις⁸⁵.

Ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀσεβῶν τὸν πρῶτον συμ-
περάνας ψαλμὸν, ἐκ ταύτης πάλιν τοῦ δευτέρου τὴν
ἀρχὴν ἐποιήσατο· διδάσκων ὅτι τὸ προειρημένον τῶν
ἀσεβῶν τέλος, καὶ τοὺς κατὰ τοῦ Σωτῆρος λυτή-
σαντας βασιλέας⁸⁶ τε καὶ ἄρχοντας, καὶ Ἰουδαίους,
καὶ ἔθνικοὺς ὑποδέχεται. Ἐν γὰρ τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ
τοῦ Δεσπότη⁸⁷ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάθη,
καὶ τὴν βασιλείαν προαγορεύει· καὶ μέντοι καὶ τῶν
ἔθνων προθεσπίζει⁸⁸ τὴν κλήσιν, καὶ τὴν Ἰουδαίων
ἀπειτίαν θρηγεῖ. Τὸ γὰρ, « Ἴνα τί ἐφύραξαν⁸⁹
ἔθνη, » ἔδωκεν ἔστι καὶ μεμφομένον τὴν ἄνοιαν.
Ὁὐ χρεῖα δὲ ἡμῖν λόγων εἰς ἐρμηνείαν πολλῶν, τοῦ
θεοπεσίου Πέτρου⁹⁰, τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων,
ἐν ταῖς Πράξεσι τεθεικότος τὴν ἐρμηνείαν, καὶ
Ἡρώδη, καὶ Πόντιον Πιλάτον, καὶ τοὺς ἀρχιερεῖας
καὶ Γραμματέας, βασιλέας τε, καὶ ἄρχοντας ὀνομα-
σαντος. Ὁ μὲν γὰρ⁹¹ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων ἀπέσταλτο
βασιλέως, τὴν ἐκείνου διέπων ἀρχὴν· ὁ δὲ τοπάρχης
Ἰουδαίων κατ' ἐκείνον ἐτύγχανε τὸν καιρὸν· καὶ ὁ
μὲν εἶχεν ἐξ Ἰουδαίων ὑπηκόους, ὁ δὲ τοὺς ἐξ ἔθνων
στρατιώτας. Ἀλλ' ὅμως κατὰ ταῦτόν⁹² γενόμενοι,
καὶ τὴν Δεσποτικὴν τυρεῦσαντες φόνον, κενὰ καὶ

adices in forum trahunt, sed ut sententiam regibus
congruentem contra illos pronuntient : ita etiam
qui impietati assueverunt, statim post resurrectionem
penam sustinent non ad iudicium adducti,
sed supplicii sententiam excipientes. Sed et qui
impiorum dogmatum sunt expertes, si tamen ini-
quam vixerint vitam, a justorum cœtu longissimo
aberunt. Etenim consilium Aquila et Theodotion
congregationem interpretati sunt, conventum vero
Symmachus.

VERS. 7. « Quoniam novit Dominus viam iusto-
rum, et via impiorum peribit. » Novit, inquit, **616**
omnia etiam ante iudicium justus iudex, et neque
demonstrationibus neque confutationibus indiget.
Quapropter pro dignitate unicuique tribuens, hoc
quidem præconiis et coronis ornabit, hos vero
æternum in supplicium mittet. Porro illud : « Via
impiorum peribit, » ab apostolicis illis verbis non
abhorret : « Si cuius opus arserit, detrimentum
patietur¹. » Justorum enim vjrorum etiam opus
lucidum manet : cum impiis vero et nefariis ho-
minibus etiam improbitas eorum simul destruitur.

INTERP. PSALMI H.

Sine titulo est apud Hebræos.

Cum primum psalmium memoria impiorum clau-
sisset, ab hac rursus secundi principium fecit :
docens supradictum impiorum finem reges et
principes, Judæosque atque gentiles contra Chri-
stum furentes manere. In secundo enim psalmo
Christi Domini humanos cruciatus, regnumque
prædicat : necnon gentium vocationem vaticinatur,
Judæorumque incredulitatem deplorat. Hoc enim :
« Quare fremuerunt gentes? » lugentis est, atque
accusantis dementiam. Ad interpretationem vero
hujus loci longo verborum anfractu non opus est
nobis, cum divinus Petrus apostolorum princeps in
Actibus² eum enuclearit, atque **617** Herodem,
et Pontium Pilatum, et principes sacerdotum, et
Scribas, et reges ac potestates nominarit. Hic
enim a Romanorum imperatore ut provinciam gu-
bernares missus fuerat; ille vero Judæorum tetrar-
cha tunc temporis erat : et hic quidem ex Judæis
subditos habebat, ille vero ex gentibus milites.
Sed tamen cum in unum convenissent, ac Domini
necem machinati essent, vana et inania consulta-
verunt, quippe qui oblivione obscurare quem ipsi

¹ I Cor. iii, 15. ² Act. iv, 25-28.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁰ Τὴν κόλασιν ὑπομένουσιν. Des. in cod. 2. ⁸¹ Καὶ — Σύμμαχος. Alii aliam esse dicunt Theodotionis et Symmachii interpretationem. ⁸² Γινώσκει. In cod. 2 initio ascriptum est, ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶ· ὡς τὸ ἐγνωκά σε παρὰ πάντας. Cum his fere eadem sunt, quæ apud Cord. 16 Nostro tribuuntur : Τὸ γινώσκει ἀντὶ τοῦ τιμᾶ, ὡς ἐν τῷ, Ἐγνω ὁ Κύριος· τοὺς ὄντας αὐτοῦ (II Tim. ii, 19). ⁸³ cod. 2. ἐκάστοις. ⁸⁴ Ἀνθρώποις. cod. 2 ἀνδράσι. ⁸⁵ Locum hujus inscriptionis in cod. 1 et 2 occupant verba textus v. 1 et 2 Origene teste hic psalmus in uno codice conjunctus fuit cum primo, unde factum, ut Act. xiii, 53, in paucis exemplaribus pro Ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ legatur πρῶτον. ⁸⁶ Cod. 2 βασιλεῖς. ⁸⁷ Δεσπότην. Abest a cod. 2. ⁸⁸ cod. 1 θεσπίζει. ⁸⁹ Ἐρ — θρηγεῖ. Des. apud Cord. p. 28. ⁹⁰ Τοῦ θεοπεσίου Πέτρου. Non solius Petri, sed apostolorum qui congregati erant, hæc sunt verba. ⁹¹ Ὁ μὲν γὰρ, κ. τ. λ. In horum locum alia substi-

crucifixerant non potuerint : cum enim tertio die resurrexisset, tota terra potitus est. Valde autem congruenter et merito hæc verba, « meditati sunt inania, » populi personæ accommodavit. Judæi namque hoc pravum consilium contra Salvatorem inierunt. Et testis est sacrorum Evangeliorum vox, docens : « Quod abeuntes Pharisei consilium ceperint, quomodo illum perderent. » Et Caiphas clamans : « Expediit, ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat. » Illud vero, *Fremuerunt, Aquila tumultuati sunt*, Symmachus autem *turbant* interpretati sunt. Quod quidem in persona gentium positum, facit ut intelligatur, cum Judæi Jesum ut tyrannum quemdam ad Pilatum adduxissent, ac sæpius illum occidendum esse dixissent, mortis sententiam invitum illum pronuntiasse, veritum, ut verisimile est, ne si eum dimisisset, inde ab aliis quibus accusatio contra ipsum caplaretur. Ut enim beatus ait Lucas γ, quidam ex accusantibus dicebant : « Hunc **618** invenimus subvertentem gentem, atque prohibentem censum dari Cæsari, asserentem se ipsum Christum regem esse. »

VERS. 1, 2. « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus. » Non dicit *gentes* cum articulo, ut omnes comprehendi existimes : verum dicit *gentes* ad singulare aliquid sensum dirigens. Nam quia Judæi Jesum comprehensum gentibus tradiderunt, merito hæc dicit. Quæ tanta, inquit, causa, vel quid ab eo factum est, ut populi contra ipsum commoti sint, et manibus gentium eum proderint? *Fremuerunt* autem dicitur pro *superbie-runt*.

VERS. 3. « Dirumpamus vincula eorum et projiciamus a nobis jugum ipsorum. » Qui enim, ait, Filium non honorat, neque Patrem honorat : et congruenter post excussum Filii jugum, etiam Patris excutiunt. Mihi vero videtur Spiritus sanctus fideles adhortari, ut hæc dicant : « Dirumpamus vincula eorum, » impiarum scilicet gentium, « et abjiciamus a nobis jugum eorum, » scilicet iniquorum Judæorum : atque in nos suave jugum Domini suscipiamus. Ipsius enim est vox : « Sumite jugum meum super vos, quoniam jugum meum suave et onus meum leve est. » Ipsa porro lex *jugum* a divinis apostolis nuncupata est. Siquidem beatus Petrus in Actis **619** ait : « Cur tentatis Deum, imponere jugum super cervicibus discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos ferre

μάταια ἐβουλεύσαντο, λήθη παραδοῦναι μὴ θυγηθέντες τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυρωθέντα· τῇ τρίτῃ γὰρ ἀναστὰς ἡμέρᾳ τῆς οἰκουμένης ἐκράτησε. Προσφωῶς δὲ μάλα, καὶ λίαν εἰκότως, τὸ ἐμελέτησαν κενά, » τῷ τοῦ λαοῦ προσώπῳ συνήρμοσεν. Ἰουδαῖοι γὰρ τὴν πονηρὰν ταύτην ἐποιήσαντο κατὰ τοῦ σωτῆρος μελέτην⁹⁴. Καὶ μάρτυς ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων φωνή⁹⁵, διδάσκουσα, ὡς ἐξελοθέντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον⁹⁶ ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν, » καὶ ὁ Καὶάρας βοῶν· « Συμφέροι ἵνα εἰς ἀνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ἔλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Τὸ δὲ, *Ἐφρούαξαν ὁ μὲν Ἀκύλας ἐθορυβήθησαν*⁹⁷, ὁ δὲ Σύμμαχος κικῆ, ἠρμήνευσαν⁹⁸. Τοῦτο δὲ, τῷ τῶν ἔθνῶν προσώπῳ προσκείμενον ὑποβάλλει νοεῖν ὡς Ἰουδαίων τῷ Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν οἶόν τινα τύραννον προσαγαρόντων, καὶ δεῖν αὐτὸν ἀναιρεθῆναι πολλὰκις εἰρηκότων, ἅκων ἐκεῖνος τὴν θανατηφόρον ἐξενήνοχε ψῆφον, δέισας ὡς εἰκότως ἀπολύσαι, μὴ τις ἐντεῦθεν γραφῆ κατ' αὐτοῦ τυρευθῆ⁹⁹. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος ἔφη Λουκάς, κατηγοροῦν αὐτοῦ λέγοντες· « Τοῦτον εὐρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρον δίδοναι¹⁰⁰, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι.

α'. β'. « Ἰναὶ ἐφρούαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Οὐ λέγει τὰ ἔθνη μετὰ τοῦ ἄρθρου, ἵνα πάντας περιλαμβάνεσθαι νομίσης· ἀλλ' ἔθνη, ἐπὶ μερικόν τι ἄγων τὴν ἔννοιαν. Ἐπαύθῃ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, λαθόντες, τοῖς ἔθνεσιν αὐτὸν ἐξέδωκαν, διὰ τοῦτο ταῦτά φησι· Τίς ἡ τοσαύτη, φησὶν, αἰτία, ἣ τί τὸ γεγονός, ὡς καὶ τοὺς λαοὺς συγκινήθηναί κατ' αὐτοῦ, καὶ εἰς χεῖρας αὐτὸν παραδοθῆναι τῶν ἔθνῶν; Τὸ δὲ, *Ἐφρούαξαν*, ἀνὶ τοῦ ἡλαζονεύσαντο¹.

γ'. « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορήψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. » Ὁ γὰρ μὴ τιμῶν, φησὶ, τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ· καὶ εἰκότως μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς τὸν ζυγὸν ἀποπέμπονται². Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τοῖς πεπιστευκόσι παρεγγυᾶν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ταῦτα λέγειν· « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, » τῶν δυσσεβῶν ἔθνῶν³, « καὶ ἀπορήψωμεν ἀφ' ἡμῶν⁴ τὸν ζυγὸν αὐτῶν, » τῶν παρανόμων Ἰουδαίων, καὶ λάβοιμεν ἐφ' ἡμᾶς τὸν χρηστὸν τοῦ Κυρίου ζυγόν. Αὐτοῦ γὰρ ἐστιν ἡ φωνή· « Λάβετε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὀμᾶς, ὅτι ὁ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἑλαφρόν ἐστι⁵. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ νόμος ζυγός ὑπὸ τῶν θείων ἀποστόλων προσηγορεύθη. Ὁ γὰρ θεσπέσιος Πέτρος περὶ τούτου φησὶν ἐν ταῖς Πράξεσι· « Τί πειράζετε τὸν Θεὸν ἐπιθεινὰ ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθη-

γ Marc. iii, 6. x Joan. ii, 50. γ Luc. xiii, 2. x Matth. ii, 29, 50.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁴ Τὴν — μελέτην. cod. 2 ταύτην ἐποιήσατο τὴν κατὰ τοῦ σωτῆρος μελέτην τὴν πονηρὰν. ⁹⁵ φωνή. cod. 1, 2 ἱστορία. ⁹⁶ Ἐλαβον. cod. 2 ἐποιήσατο. ⁹⁷ cod. 2 ἐθορυβήσαν. ⁹⁸ cod. 1, 2 Ἠρμηνεύασιν. ⁹⁹ Τυρευθῆ. cod. 1 εὐρεθῆ. ¹⁰⁰ Διδόναι. cod. 1 μὴ δούναι. ¹ Οὐ — ἡλαζονεύσαντο. Des. in cod. 1 et 2. ² Ὁ — ἀποπέμπονται. Des. apud Cord. p. 50. ³ cod. 2 ἀποπέμπεται. ⁴ Ἐθνῶν. cod. 2 præm. καὶ. ⁵ Ἀφ' ἡμῶν. Des. in cod. 2. ⁶ Αὐτοῦ — ἑλαφρόν ἐστι. Des. apud Cord. l. c.

αὐν, ἔν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύ- A
σαμεν βαστάσαι; ἀλλ' ἢ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου
Ἰησοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ἔν τρόπον κἀκεῖ-
νοι. » Τούτοις ἔοικε καὶ τὰ προφητικά ῥήματα
« Διαβρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψω-
μεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. » τούτέστιν ἀποστή-
σωμεν τὴν ἑαυτῶν καρδίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῖς εἶναι
θεῖον· ἀποτιναξώμεθα τὸν τοῦ νόμον ζυγὸν· μηδὲν
ἠγάμεθα τὰ ἐν τύποις, εἰ μὴ κοῖνον πνευματικῶς·
ἀσυντελής καταλογιζέσθω πρὸς ὄνησιν ἡ σικὰ, εἰ μὴ
τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἐφ' ἑαυτῇ ζωγραφεῖ⁸.

δ'. « Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐ-
τοῦς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. » Ὁ γὰρ
ὑπ' αὐτῶν προσκλιθεὶς, καὶ θανάτῳ παραδοθεὶς, ἐν
οὐρανοῖς ὢν, καὶ τὰ πάντα περιέχων, κενὰς αὐτῶν
καὶ ματαίας δείκνυσαι τὰς βουλάς. Καὶ ὁ τοῦτου δὲ B
Πατὴρ, καὶ τῶν ἀπάντων Δεσπότης, τὴν ἀξίαν αὐ-
τοῦ· εἰσπράξεται δίκην⁹.

ε'. « Τότε¹⁰ λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ,¹¹
καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ πράξει αὐτούς. » Καὶ τού-
των¹² δὲ τῶν ῥημάτων τὴν ἐρμηνεῖαν διδάσκει τῶν
πραγμάτων τὸ τέλος· στρατιὰ γὰρ αὐτοῖς ἐπιστάσα
Ῥωμαϊκὴ τὴν τε πόλιν ἐπέροησε, καὶ ἐνέπρισε τὸν
νῶον, καὶ αὐτῶν τοὺς μὲν πλείστους θανάτῳ παρέ-
πεμψε, τοὺς δὲ τὴν σφαγὴν ἐκφυγόντας ἐξανόραπο-
δίσασα, δουλείᾳ παρέδωκεν. Ἐπιστήσαι δὲ προσήκει
τὸν νοῦν, ὡς δύο προσώπων ἐφεξῆς μέμνηται· καὶ
πρῶτον μὲν Κυρίου καὶ Χριστοῦ· « Κατὰ τοῦ Κυ-
ρίου γὰρ, ἔφη, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· »
εἶτα κατοικοῦντος ἐν οὐρανοῖς, καὶ Κυρίου· « Ὁ C
κατοικῶν γὰρ ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ
ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς¹³. » Καὶ αὐθις δὲ τὸ
αὐτὸ διετήρησε σχῆμα.

ς'. « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ. »
Καὶ ἐνταῦθα δὲ στίξαι προσήκει, καὶ τότε ἐπαγα-
γεῖν, « Ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων
τὸ πρόσταγμα Κυρίου¹⁴. » Οὐ γὰρ τοῦ Σιών ὄρους
βασιλεύει μόνου, ἀλλ' ὄρατῶν καὶ ἀοράτων, καὶ πά-
σης τῆς κτίσεως. Ἐπὶ δὲ τοῦ Σιών ὄρους, καὶ τῆς
Ἰουδαίας, τὴν θεῖαν αὐτοῦ διδασκαλίαν τοῖς προσ-
ιωτοῖς¹⁵ προσήνεγκεν· οἱ δὲ γε ταύτην δεξάμενοι
μετωχέευσαν¹⁶ εἰς ἑσπασαν τὴν οἰκουμένην τὰ νό-
ματα, τοῖς θεοῖς αὐτοῦ πειθόμενοι προτάγμασι.
« Πηρουθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ
ἔθνη. » Τὸ δὲ, « ἐγὼ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐ-
τοῦ, » ἀνθρωπίνως λέγει· ὡς γὰρ Θεὸς, ἐμφυτον
ἔχει τὴν βασιλείαν· ὡς δὲ ἀνθρώπος, χειροτονητὴν
δέχεται ταύτην· ὅτι δὲ ὡς Θεὸς ἀναρχον ἔχει τὸ
κράτος, ὁ αὐτὸς διδάσκει προφήτης λέγων· « Ὁ
θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, βάθρος
ἐθούτητος ἡ βάθρος τῆς βασιλείας σου. » Τούτων δὲ

• Act. xv, 10, 11. ^b Matth. xxviii, 19. ^c Psal. xlii, 6.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ

¹ Ὁρ — ζωγραφεῖ. Alia in horum locum substituta vid. apud Cord. p. 51. ⁸ Καὶ — ζωγραφεῖ. Des. in cod. 1. In cod. 2 hæc pauca tantum leguntur, καὶ — αὐτῶν. ⁹ Δίκην. Pauca subiungit Cord. p. 52. ¹⁰ Τότε. cod. 1 addit γὰρ. φησὶ. ¹¹ Καὶ τούτων. γ. τ. λ. Alia sunt quæ habet Cord. l. c. ¹² Καὶ — αὐτούς. Des. in cod. 2. ¹³ Διαγγέλλων — Κυρίῳ. Ab his verbis incipere solet vers. 7. Aliam autem interpolationem sequitur Theodoretus, quæ satis bona esset, nisi a textu Hebr. recederet. ¹⁴ Προσιούσι. cod. 1 εἰσιούσι. ¹⁵ cod. 2 μετωχέυσαν.

ut Deus, et accipit ut homo. Eodem modo, cum altissimus nominatus sit ut Deus, exaltatus est ut homo. Et David quidem divinam altitudinem prædicans, clamat : « Cognoscant, quod nomen tibi sit Dominus, tuque solus sis altissimus per 621 omnem terram ^d. » Et Zacharias dicit ad Joannem : « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis ^e. » Humanam vero altitudinem beatus Paulus docet, dicens : « Propterea et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen ^f. » Præterea nomen Filii unigeniti Deus Verbum ante sæcula habebat connatum rei : sed tamen, ut Deus nuncupationem Filii habens, etiam ut homo suscipit illam. Quapropter in hoc psalmo adjecit dicens :

VERS. 7. « Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Hanc vero vocem nemo, qui Spiritus sancti doctrinæ credat, divinitati Domini Christi applicabit. De illa enim universorum Deum Davidis ore dicentem audiamus : « Ex utero ante luciferum genui te ^g. » Ut homo igitur et hanc vocem recipit, ut homo etiam quæ sequuntur audit.

VERS. 8. « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. » Quippe ut Deus, universorum est conditor. « Nam omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ^h; » atque « in ipso condita sunt omnia, tum quæ videmus, tum quæ non videmus ⁱ. » Si omnium est Dominus et opifex, eorum etiam quæ fecit Dominus est et rector. Verumtamen cum Dominus natura sit ut Deus, etiam ut homo universorum dominium accipit. Et cum antiquitas Judæorum tantum gerere curam videretur : « Factus est enim, inquit, pars Domini populus 622 Jacob, et funiculus hæreditatis ejus Israel ^j; » et hic reprobus sit, ut qui ex hac cura nullam utilitatem perciperet : merito ad gentes curam transfert, quas neque ab antiquo penitus despiciebat, et Mosaicam vaticinationem complet. Illius enim est vox : « Latamini, gentes, cum plebe ejus ^k. » Licet autem eventum prædictioni congruentem invenire. Eos enim, qui ex Judæis fidem susceperunt, non tantum duodecim apostolos, sed etiam septuaginta discipulos, et centum viginti, quibus congregatis beatus Petrus concionem habuit, et quingentos, quibus simul post resurrectionem apparuit, secun-

Α τον ψαλμόν ὁ μακάριος Παῦλος εἰς τὸν Υἱὸν εἰρηθῆσαι φησιν· ἀλλ' ὁμως καὶ ἔχει τὴν βασιλείαν ὡς Θεός, καὶ λαμβάνει ὡς ἄνθρωπος. Οὕτως ¹⁶ ὕψιστος ὀνομαζόμενος ὡς Θεός, ὑψώθη ὡς ἄνθρωπος. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ τὸ θεῖον ὕψος κηρύττων βοᾷ, « Γνωτίωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος, σὺ μόνος ὕψιστος ¹⁷ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Καὶ ὁ Ζαχαρίας πρὸς τὸν Ἰωάννην, « Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ. » Τὸ δ' ἀνθρώπινον ὕψος ὁ μακάριος Παῦλος διδάσκει λέγων, « Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. » Καὶ μὴν τὸ Υἱὸς μονογενῆς ὄνομα πρὸ τῶν αἰώνων εἶχεν ὁ Θεὸς Λόγος τῷ πράγματι συμφυεῖς· ἀλλ' ὁμως ἔχων ὡς Θεὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ προσσηγορίαν, λαμβάνει αὐτὴν καὶ ὡς ἄνθρωπος. Διὸ καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ ἐπιθήσεται λέγων ¹⁸. »

B ζ'. « Κύριος εἶπε πρὸς με, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. » Ταύτην δὲ τὴν φωνὴν οὐκ ἂν τις, τῇ τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ πειθόμενος, τῇ θεότητι προσάψοι τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ. Περὶ γὰρ ἐκεῖνης ἀκούσωμεν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐσπόμενου ἐγέννησά σε. » Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν καὶ ταύτην λέγεται τὴν φωνὴν ¹⁹, ὡς ἄνθρωπος καὶ τῶν ἐπαγομένων ἀκούει.

η'. « Αἴτησα· παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς ²⁰. » Ὡς γὰρ Θεός, ποιητὴς ἐστὶ τῶν πάντων· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ²¹. » καὶ « ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὄρατά, εἴτε ἀόρατα. » Εἰ Δεσπότης ²² ἐστὶ καὶ δημιουργὸς τῶν ὄλων, καὶ Δεσπότης ἐστὶ καὶ Κύριος ὧν ἐποίησεν· ἀλλ' ὁμως καὶ φύσει Δεσπότης ὧν ὡς Θεός, λαμβάνει καὶ ὡς ἄνθρωπος τῶν ὄλων τὴν δεσποτείαν. Καὶ ἐπειδὴ πάλαι μόνον Ἰουδαίων ἐδόκει προμηθεῖσθαι, « Ἐγενήθη γὰρ, φησὶ, μερὶς Κυρίου λαὸς ²³ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· » ἀπεβλήθη δὲ οὗτος, ὡς οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐκ τῆς ²⁴ κηδεμονίας δεξάμενος· εἰκότως ἐπὶ τὰ ἔθνη μεταφέρει τὴν προμήθειαν, οὐδὲ πάλαι ²⁵ τούτων ἡμεληκῶς, τὴν δὲ Μωσαϊκὴν χρησιμοποίησαν πληρῶν· ἐκεῖνου γὰρ ἐστὶ φωνὴ, « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Ἔστι δὲ καὶ τὴν ἔκθεσιν εὐρεῖν τῇ προρόβῃσι συμβαίνουσιν. Τοὺς γὰρ ²⁶ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότας, οὐ τοὺς δώδεκα μόνον ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑβδομήκοντα μαθητάς, καὶ τοὺς ἑκατὸν εἰκοσίν, ὧν συνηγμένον ὁ μακάριος ²⁷ ἔδημηγόρησε Πέτρος, καὶ τοὺς πεντακοσίους, οἷς ²⁸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὤφθη κατὰ ταύτων ²⁹ κατὰ

^d Psal. xxxii, 18. ^e Luc. i, 76. ^f Philipp. ii, 9. ^g Psal. cix, 3. ^h Joan. i, 3. ⁱ Coloss. i, 16. ^j Deut. xxxii, 9. ^k ibid. 43.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Οὕτως. cod. 1 οὗτος. ¹⁷ Ὑψίστος. Repetitur in cod. 2. ¹⁸ Οὐ — ἐπιθήσεται λέγων. Pauciora sunt quæ habet Cord. p. 32. ¹⁹ Τὴν φωνήν. Des. in cod. 1. ²⁰ Ὡς — προμηθεῖαι. Hæc pauca tantum exstant apud Cord. p. 32 seq. ²¹ Οὐδὲν. cod. 1. οὐδὲ ἐν. cod. 2 οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν. Ita quoque leg. Joan. i, 3. ²² Εἰ Δεσπότης. Præstat lectio cod. 1 et 2 et δὲ ποιητῆς. Sic quoque legit Cord. l. c. ²³ Λαός. cod. uterque addit αὐτοῦ, ad exemplum τῶν Ὁ'. ²⁴ Τῆς. cod. 2 ταύτης. ²⁵ cod. 2 πάλιν. ²⁶ Γάρ. Abest a cod. 1. ²⁷ Ὁ μακάριος. Des. in cod. 2. ²⁸ Οἷς. Abest a cod. 2. In cod. 1 ponitur post ἀνάστασιν. ²⁹ cod. 1 et 2 κατ' αὐτῶν.

τὴν τοῦ θεαπιστοῦ Παύλου φωνήν, καὶ τοὺς τρισχί-
 λους, καὶ τοὺς πεντακισχιλίους οὓς ὁ τῶν ἀποστό-
 λων κορυφαῖος δημηγορῶν ἐσαγήνευσε. καὶ τὰς
 πολλὰς μυριάδας, περὶ ὧν ὁ μέγας Ἰάκωβος ἔφη,
 « Θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπι-
 στευκότων Ἰουδαίων »· τούτους δὲ, καὶ πρὸς τούτους
 τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξ Ἰουδαίων πε-
 πιστευκότας λαὸν ἅγιον ἀποφῆνας, καὶ διὰ τούτων
 τὰ ἔθνη πάντα ζωγράφας, πληροὶ τὴν προφητεῖαν
 τὴν λέγουσαν· « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ
 αὐτοῦ. » Πληροὶ δὲ πρὸς ταύτην καὶ τὴν οἰκειαν
 πρὸρβῆσιν, ἦν πρὸς Ἰουδαίους ἐποίησατο λέγων,
 « Καὶ ἄλλα δὲ ³⁰ πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς
 αὐτῆς ταύτης. κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς
 φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποιμνίη,
 εἰς ποιμνίην. » Τοῦτο καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ λέγει ³¹
 φιλμῶ, « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη
 τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάτρεξίν σου τὰ
 πέρι τῆς γῆς. » Ἀλλὰ γὰρ ἔπεισέ μοι τὴν τῶν
 Ἰουδαίων ἀπιστίαν ἐδύρεσθαι, οἱ τῆς προφητείας
 ἀκούοντες τῶν τῆς γῆς περάτων ἀντικρῶς μενημέ-
 νης, καὶ εἰδότες ὡς οὐδεὶς τῶν παρ' αὐτῶν ³² βασι-
 λέων τοσαύτην ἡγεμονίαν ἐκτήσατο, ἀλλὰ ὁ μόνος ὁ ἐκ
 Δαβὶδ κατὰ σάρκα βλαστήσας Δεσπότης Χριστός,
 τυφλώττουσι τῆς διανοίας τὰ ὄμματα, καὶ ³³ τὴν
 προφητείαν τὴν λαλοῦσαν, « Ψηλαφούσιν ³⁴, ὡς τυ-
 φλοὶ τοῖχος, καὶ οὐκ ὡς ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι. » Τοῦτου δὲ χάριν καὶ ἀπειλεῖ αὐτοῖς ὁ
 προφητικὸς λόγος.

6. « Ποιμανεῖς αὐτοὺς ³⁵ ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ὡς
 σκευὴ κεραμῆως συντρίψει αὐτούς. » Τῇ Ῥωμαϊκῇ
 δηλονότι βασιλεῖ ³⁶, ἦν σιδηρὸν τροπικῶς, διὰ τὸ
 ἰσχυρὸν τε καὶ ἀβραγῆς, ἢ τοῦ Δανιὴλ προφητεία
 κλεῖ· καὶ συντρίψει αὐτοὺς πηλίνων δίκην σκευῶν.
 Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν μόνον ³⁷ ἔχειν ἠρνήθησαν βασι-
 λέα, μεγάλῃ δὲ κεκρημένοι βοῇ ἔλεγον, « Ἥμεῖς ³⁸
 οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα, » ἐπέστησεν
 αὐτοῖς ὅν ἤτησαν Καίσαρα, καὶ διὰ τῆς ἐκείνων ³⁹
 στρατιᾶς τῆς ἀσεβείας ποινήν εἰσπεράξατο ⁴⁰. Εἰ δέ
 τις μὴ περὶ Ἰουδαίων, ἀλλὰ περὶ ἔθνῶν ⁴¹, ταῦτα
 νομίζει εἰρησθαι, οὕτω νῆται προσήκει· ὅτι ποι-
 μανεῖ τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ
 καὶ ἀβραγῆ βασιλείᾳ· καὶ συντρίψει αὐτούς, ὡς
 σκευὴ κεραμῆως, ἀναλύων καὶ ἀναπλάττων διὰ τῆς
 τοῦ λουτροῦ πελιγγενεσίας, καὶ τῷ πυρὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος στερεμνίου ἀπεργαζόμενος. Οὕτω ⁴² ταῦτα
 προαγορεύσας ὁ μακάριος Δαβὶδ, παραινέει λοιπὸν
 καὶ βασιλεῦσι καὶ ὑπηκόοις προσδραμεῖν τῷ Σωτῆρι,
 καὶ τοὺς σωτηριοὺς ἀσπάσασθαι νόμους, καὶ τῇ δι'
 ἐκείνων ⁴³ παιδείᾳ καὶ διδασκαλίᾳ τὴν ὠφέλειαν
 καρπώσασθαι· Φησὶ γάρ·

¹ 1 Cor. xv, 6. ² Act. cxi, 20. ³ Joan. x, 16. ⁴ Joan. xix, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁰ Δέ. Abest a cod. 2. ³¹ Λέγει. Abest a cod. 3. ³² Αὐτῶν. cod. 1, 2 αὐτοῖς. ³³ Καὶ. præferenda est lectio
 κατὰ, quam habet cod. 1 et 2. ³⁴ cod. uterque ψηλαφήσουσιν. ³⁵ Ποιμανεῖς αὐτούς. Uterque codex ha-
 bet, ὡς ποιμανεῖ αὐτούς, et addit, ὁ ὑπ' αὐτῶν σταυρωθεὶς. Idem additamentum exstat apud Cord. p. 35.
³⁶ Ἦρ — ἀβραγῆ βασιλείᾳ. Hæc desunt apud Cord. l. c. ³⁷ Μόνον. Abest a cod. 2. ³⁸ Ἥμεῖς. Des.
 in cod. 2. ³⁹ cod. 1 et 2 ἐκείνων. ⁴⁰ cod. uterque εἰσπεράξαντο. ⁴¹ Ἐθνῶν. cod. uterque πᾶσιν τῶν.
⁴² Οὕτω x. λ. Alia horum loco exhibet Cord. p. 35. ⁴³ Cod. 2 ἐκείνων.

VERS. 10. « Et nunc, reges, intelligite, et erudi-
mini, omnes qui judicatis terram. » Omnium enim
nostrum rex est, qui prius videbatur Judæos tan-
tum regere.

VERS. 11. « Servite Domino cum timore, et exsul-
tate ei cum tremore. » Non enim decet eos, qui
salute lætantur et gaudent, benignitati tantum
confidere : sed huic etiam conjunctam justitiam
timere, et contremiscere. « Qui enim, inquit, putat
se stare, videat ne cadat. » [Cum enim Domi-
num timentes quæ decet fecerimus, plurimam ex
rebus gestis habemus jucunditatem, cum et con-
scientia est bona, et maximam ex ea percipimus
voluptatem.] « Cum timore » autem, id est, in
compunctione : ne Dei gaudium in mundi gaudium
aliquando decidat.

VERS. 12. « Apprehendite disciplinam, ne ali-
quando irascatur Dominus, et percaitis de via justa. »
Nam non sufficit ad perfectionem sola possessio
cognitionis Dei, sed oportet practicam virtutem
excolere : qua quidem **625** apprehensa, certam
tutamque ibitis viam.

VERS. 13. « Cum exarserit in brevi ira ejus :
beati omnes, qui confidunt in eo. » Tempore enim
judicii, cum vestra malitia, veluti quædam materia
ad comburendum apta, divinam succenderit iram
perinde ac ignem, tunc longe eritis a via justorum,
pendentes pœnas earum, quæ in vita peccaveritis.
Tunc autem etiam illi, qui vere et firmiter in ipsum
speraverunt, reportabunt suæ spei amplissimum
fructum, nimirum beatitudinem. « Beati enim, in-
quit, qui confidunt in eo. » Si enim in hac vita
felicitate potiuntur virtutis athletæ, veriore felicitatem
accipient die illo, quo ei qui improbe vixe-
rint iram divinam in se ipsos adducent.

INTERP. PSALMI III.

VERS. 1. « Psalmus Davidis, quando fugit a facie
Absolomi filii sui. » Manifesta est historia homi-
nibus curiosis, verum pro signioribus hanc bre-
viter attingam. Post gemitum illud peccatum, in
multas variasque calamitates magnus David incidit.
Nam non solum finitimæ gentes ad pugnam bellum-
que commotæ sunt, sed ipsius etiam domus cœpit
seditione laborare, et peccatum **626** peccato suc-
cessit. Ammonis intemperantiam excepit Absalomi

p I Cor. x, 12.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

« Ἑμῶν. » cod. uterque ὑμῶν. ⁴³ Βασιλεύς. Uterque cod. præm. ἔστι. Ita quoque habet Cord. l. c.
⁴⁴ Οὐ. cod. l. 2 οὐδέ. Ita quoque Corder. ⁴⁷ Ἀλλὰ καὶ. cod. uterque δεῖσαι. ⁴⁸ Φησὶν. Abest a cod. 1.
⁴⁹ Ἐπειδ' ἄν — μεταπέση χαρᾶν. Desin. in cod. 1 et 2. Quæ uncinis inclusa sunt, desunt quoque
apud Cord. ⁵⁰ Ἀπόλησθε. cod. 1, 2 ἀπολείψθε. ⁵¹ Δικαίας. Hoc quidem a textu Hebr. est alienum,
parum tamen ab interpr. Græcis h. l. recedit Syrus, qui vertit, *et pereatis de via ejus, sc. Domini.* ⁵² Γάρ.
Abest a cod. 2. ⁵³ cod. uterque ἐπιλαθόμενοι. ⁵⁴ cod. 2 ὀδεύετε. Apud Cord. p. 34 quædam alia sequuntur.
⁵⁵ Μακάριοι — ἐπ' αὐτῶ. Hæc in utroque cod. nostro sejuncta sunt a præcedentibus. ⁵⁶ Μακαρισ-
μόν. Hoc loco quædam apud Cord. p. 35 sequuntur. ⁵⁷ Γάρ. Des. in utroque cod. ⁵⁸ Δέξονται. In
utroque cod. et apud Cord. sequitur post κατ' ἐκείνην. ⁵⁹ Ἐπισπάσονται. Vide quæ sequuntur apud
Cord. l. c. ⁶⁰ Ὀπίσθε. cod. ὄπισ. ⁶¹ Ἀήλη — ἐρῶ. Des. apud Cord. p. 44. ⁶² Μετὰ τὴν — μετάροισιν.
Hæc e cod. Vatic. exhibuit Garner. Auct. p. 7. ⁶³ Πολλαῖς καὶ. Des. apud Garn. l. c. ⁶⁴ Καὶ — διεδέξ-
ῆσθε. Hæc in cod. nostro 2, et apud Garn. l. c. desunt. In cod. 1 autem desideratur tantum παρανομία

α'. « Καὶ νῦν, βασιλεῖς, σύνετε· παιδεύθητε πάντες
οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. » Πάντων γὰρ ἡμῶν ⁴⁴ βασι-
λεὺς ⁴⁵, ὁ πάλαι δόξας μόνων Ἰουδαίων κρατεῖν.

α'. « Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλ-
λιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. » Οὐ ⁴⁶ γὰρ δεῖ μόνῃ τῇ φιλ-
ανθρωπίᾳ θαρβῆσαι, ἀλλὰ καὶ ⁴⁷ τὴν ταύτη συντη-
μένῃν δικαιοσύνην, ἀγαλλομένους· ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ
καὶ χαίροντας, διδιδέειν καὶ τρέμειν. « Ὁ γὰρ δο-
κῶν, φησὶν ⁴⁸, ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. » [Ἐπειδ'
ἄν ⁴⁹ γὰρ φοβηθέντες τὸν Δεσπότην τὰ προσήκοντα
διαπραξόμεθα, πλείστην ἐκ τῶν πραχθέντων ἡμῖν
ἔχομεν τὴν εὐφροσύνην ἐγγινομένην, τοῦ συνειδότης
ἀγαθοῦ μὲν τυγχάνοντος, μεγίστην δὲ ἡμῖν διὰ τού-
του τὴν χαρὰν παρεχομένου.] « Ἐν τρόμῳ » δὲ,
B τούτέστιν, ἐν κατανύξει· μήποτε ἡ τοῦ Θεοῦ χαρὰ
εἰς τὴν τοῦ κόσμου μεταπέση χαρὰν.

β'. « Δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῆ Κύ-
ριος, καὶ ἀπόλησθε ⁵⁰ ἐξ ὁδοῦ δικαίας ⁵¹. » Οὐκ ἀρ-
κεῖ γὰρ ⁵² μόνῃ τῆς θεογνωσίας ἡ κτήσις εἰς τε-
λειότητα· ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν πρακτικὴν μετελθεῖν
ἀρετῆν· ἧς ἐπιλαθόμενοι ⁵³ τὴν ἀπλανῆ πορείαν
ὀδεύσατε ⁵⁴.

γ'. « Ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ·
μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ ⁵⁵. » Ἐν
γὰρ τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, τῆς ὑμετέρας κακίας,
οἶδ' ἂν τινος ὕλης εὐπρόηστου, καθάπερ πῦρ τὴν θείαν
ἐκκαίουσης ὀργὴν, πόρρω που γενήσεσθε τῆς τῶν
δικαίων ὁδοῦ, δίκας τίνοντας ὧν κατὰ τόνδε τὸν βίον
πεπλημελίχατε. Τηνικαῦτα δὲ καὶ ὀληθῶσθε καὶ
βεβαίως εἰς αὐτὸν ἠλπικότες, λήφονται τῆς ἐλπίδος
καρπὸν, τὸν μακαρισμόν ⁵⁶. « Μακάριοι γὰρ, φησὶν,
οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. » Εἰ καὶ γὰρ ⁵⁷ κατὰ τὸν
παρόντα βίον τὸν μακαρισμόν ἔχουσιν οἱ τῆς ἀρετῆς
ἀθληταί, ἀλλ' οὐκ ἀληθέστερον αὐτὸν δέξονται ⁵⁸ κατ'
ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν οἱ πονηρὰ συνεζηκότες
τὴν θείαν ὀργὴν καθ' ἐκείνων ἐπισπάσονται ⁵⁹.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Γ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὅποτε ⁶⁰ ἀπεδίδρασκεν
ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαϊδῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἀήλη
μὲν τοῖς ἐμμελετέροις ἡ ἱστορία· τῶν δὲ βίθυμο-
τέρων ἔνεκα συντόμως ταύτην ἐρῶ ⁶¹. Μετὰ ⁶² τὴν
διπλῆν ἐκείνην παρανομίαν, ὁ μέγας Δαβὶδ πολλαῖς
καὶ ⁶³ παντοδαπαῖς περιέπεσε συμφοραῖς. Οὐ γὰρ
μόνον τὰ προσοικουντα ἔθνη πρὸς μάχην ἐκινήθη
καὶ πόλεμον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ οἶκος τὴν στάσιν
ἐδέξατο, καὶ παρανομία παρανομίαν διεδέξατο ⁶⁴.

Τὴν ἄμων ἀκολασίαν ἢ τοῦ Ἀθεσσαλῶμ μαι-
 φονία ⁶⁶, καὶ τὴν ἀδελφοκτονίαν ἢ κατὰ τοῦ πατρὸς
 ἐπανάστασις ⁶⁷, καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων ἀπόστασις ⁶⁸.
 Προμηθουμένης ⁶⁹ γὰρ τῆς θείας χάριτος, τοῦτων
 οὐδὲν ἐπέλασε τῷ Δαβίδ· ἐκείνης δὲ διὰ τὴν γεγε-
 νημένην ἀποστάσης ⁷⁰ παρανομίαν, χώραν ἔλαβεν ἢ
 κηκία, καὶ τραγυδίας ἄξια ⁷¹ δέδρακε, καὶ φορὰν
 ἐβλάστησε συμφορῶν ⁷². Κατ' ἐκείνον τοίνυν τὸν
 κχιρὸν, τὸν πατραλοῖαν ἀποδιδράσκων υἱὸν, καὶ τοὺς
 σὺν αὐτῷ τὴν πρὸς αὐτὸν ⁷³ ἀναδεξαμένους παρὰ-
 ταξιν, τοῦτον ἔγραψε τὸν ψαλμὸν· τοῦ Θεοῦ Πνεύ-
 ματος δηλονότι καὶ τηνικαῦτα ἐνηργηκός ⁷⁴ διὰ τὴν
 θερμὴν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένην ⁷⁵ μετάνοιαν.

β', γ'. « Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές
 με. Πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ. Πολλοὶ λέγουσι τῇ
 ψυχῇ μου· Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐ-
 τοῦ. » Πολλοὶ μὲν τοι ⁷⁶, καὶ παντοδαποὶ πολέμιοι
 πολλαχόθεν προσβάλλουσιν· ἀνισχυὶ δέ με πλέον ⁷⁷
 οἱ ἐπιτωθάζοντες, καὶ τῆς σῆς προμηθείας γεγυμνω-
 θοαί με λέγοντες. Ἐγὼ δὲ οἶδα, ὡς οὐκ ἀνέζη με
 περιδεῖν, καὶ τοι πεπλημμεληκότα μεγάλα. Ἀλλὰ
 τὸν ⁷⁸ νῦν ταπεινὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν γεγεννημένον
 ὑψώσεις, καὶ κρείττονα δείξεις τῶν δυσμενῶν· τοῦτο
 γὰρ παρεδῆλωσεν εἰρηκῶς·

δ'. « Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου,
 καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου. » Οὐδὲ ⁷⁹ γὰρ τῇ βασι-
 λείᾳ, καὶ τῇ δυνατείᾳ θαρβῶ, ἀλλὰ σὲ δόξαν ἐμήν
 εἶναι πιστεύω, καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ἐπιζῶ ταχέως ὑψω-
 θῆσθαι δεξιᾶς ⁸⁰.

ε'. « Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπή-
 κουςέ ⁸¹ μου ἐξ ἔδρους ἀγίου αὐτοῦ. » Διὰ τοι ⁸²
 τοῦτο μετὰ πάσης προθυμίας προσφέρω σοι τὰς
 δεήσεις, εἰδὼς ὅτι παραυτίκα τὰς αἰτήσεις παρέ-
 ξεις. Οὐ φωνὴν δὲ ἐνταῦθα καὶ βοήν ⁸³ τὴν κραυγὴν
 νοητέον, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν. Οὕτω γὰρ
 καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς πρὸς σιγῶντα τὸν μακάριον
 ἐπὶ Μωσῆν ⁸⁴· « Τί βοᾷς πρὸς με; » βοήν τὴν σιγὴν
 ὀνομάζων διὰ τὴν σπουδαίαν τῆς διανοίας εὐχὴν.
 Τὸ δὲ, « Εἰσήκουσε μου ἐξ ἔδρους ἀγίου αὐτοῦ, »
 κατὰ τὴν πάλαι κατέχουσαν εἰρηται δόξαν. Ἐνομί-
 ζετο γὰρ ἐν τῇ σκηνῇ κατοικεῖν ὁ τῶν ὄλων Θεός ⁸⁵,
 ἐπειδὴ καὶ τοὺς χρησμούς ἐκεῖθεν τοῖς ἱερεῦσιν ἐδί-
 δου.

ς'. « Ἐγὼ δὲ ⁸⁶ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνωσα· ἐξηγέρ-
 θην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται ⁸⁷ μου. » Νύκτα τὰς
 συμφορὰς πολλάκις ἢ θεία καλεῖ Γραφή· ἐπειδὴ
 ὡς ἐν σκότει ⁸⁸ διάγειν νομίζουσιν οἱ τοῖς ἄγαν
 ἀναιροῖς περιπίπτοντες· ταῖς δὲ νυξὶν ὁ ὕπνος
 συνέζευκται· σημαίνει τοίνυν κατὰ ταυτὸν τὰς θλί-

A et exede contaminatio, fratricidium autem insultus
 contra patrem, et subditorum defectio. Cum enim
 divina gratia Davidi prospiceret, nihil horum illi
 accidit: cum vero ob patratum crimen ab eo de-
 cessisset, malitia locum occupavit, et tragædiis
 digna fecit, malorumque cumulum sibi contraxit.
 Tunc igitur temporis parricidam fugiens filium,
 illosque qui cum ipso aciem instruebant, hunc
 conscripsit psalmum: nimirum divino numine
 aspirante ob ferventem ab eo actam poenitentiam.

VERS. 2, 3. « Domine, cur multiplicati sunt qui
 tribulant me? Multi insurgunt adversus me. Multi
 dicunt animæ meæ: Non habet ille salutem in Deo
 suo. » Multi quidem et varii hostes multis e locis
 me aggrediuntur: hi tamen plus cæteris me discer-
 niant qui me irrident, ac dicunt me tua providentia
 destitutum esse. Ego vero non ignoro, te nolle me
 despectui habere, licet graviter deliquerim. Sed
 confido te erecturum * eum, qui propter peccatum
 humilis et abjectus est, et inimicis superiorem
 ostensurum: hoc enim declaravit dicens:

VERS. 4. « Tu autem, Domine, susceptor meus es,
 gloria mea, et exaltans caput meum. » Neque enim
 regno ac potentia: **627** confido, sed te gloriam
 meam esse credo, et a tua dextera spero me cito
 erectum iri.

VERS. 5. « Voce mea ad Dominum clamavi, et
 exaudivit me de monte sancto suo. » Propterea
 cum omni alacritate offero tibi preces, quia scio
 te mihi confestim postulata largiturum. Hoc autem
 loco non est intelligenda vox de clamore aliquo,
 sed de quadam animi alacritate. Sic enim Deus
 universorum beatissimo Mosi tacenti ait: « Quid
 clamas ad me? » vocem silentium nominans, ὃ
 sedulam mentis preceationem. Hoc autem: « Exau-
 divit de monte suo, » dictum est proptem opinio-
 nem, quæ olim obtinuit. Existimabatur enim uni-
 versorum Deus in tabernaculo habitare, quoniam
 et oracula illinc sacerdotibus pendebat.

VERS. 6. « Ego dormivi, et somno oppressus
 sum, et surrexi, quoniam Dominus suscipiet me. »
 Noctem sæpius calamitates sacræ Litteræ appetant:
 quia velut in tenebris vivere se existimant illi qui
 in res admodum tristes incidunt; noctibus vero
 somnus conjunctus est. Una igitur demonstrat af-

9 Exod. xiv, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Τὴν. Apud Garn. præc. καί. ⁶⁶ Μαιφωρία. cod. 2 addit διεδέξατο. ⁶⁷ cod. 2 ἐξανάστασις.
⁶⁸ Ἀπόστασις. Garn. habet ὑποστασία, ut puto, pro ἀποστασία. ⁶⁹ Προμηθουμένης—συμφορῶν. Des.
 apud Garn. ⁷⁰ Ἀποστάσης. In cod. 1 sequitur post παρανομίαν. ⁷¹ Ἄξια. Des. in cod. 2. ⁷² Cord.
 p. 44, habet σύμφορον. ⁷³ Πρὸς αὐτόν. Garn. πονηράν. ⁷⁴ Garn. ἐνηργηκός, minus bene. ⁷⁵ Ἰγπ'
 αὐτοῦ γεγεννημένην. Garn. αὐτοῦ. ⁷⁶ Τοι. cod. uterque μοι. ⁷⁷ Πλέον. cod. 1 παντάπασιν. cod. 2 πλείον.
⁷⁸ Ἀλλὰ τὸν x. τ. λ. Alia vid. apud Cord. p. 46. ⁷⁹ Οὐδὲ. cod. 2 οὐ. ⁸⁰ Δεξιᾶς. Pauca addit Cord. p. 47.
⁸¹ Ἐσήκουσε. cod. 1 εἰσήκουσε. ⁸² Τοι. Abest a cod. 2. ⁸³ Καὶ βοήν. Des. in cod. 2. ⁸⁴ Οὕτω—
 Μωσῆν. Cord. l. c. οὕτω καὶ Μωσῆς σιγῶν ἤκουε. ⁸⁵ Ὁ—Θεός. cod. 2. τὸν—Θεόν. ⁸⁶ Δέ. Des. in
 utroque cod. et apud Cord. ⁸⁷ Ἀντιλήψεται. Præstat lectio ἀνελάβετο, quam sequitur Justinus.
⁸⁸ cod. 1. σκότῳ.

fictiones, et ab illis liberationem. Nam illud, « Surrexi, quoniam Dominus suscipiet me, » hoc innuit quod divina ope adjutus mala ingruentia superaverim. κλέπτω :

VERS. 7. « Non timebo millia populū circumdantibus mihi : exsurge Domine, salvum me fac, 628 Deus mf. » Potes enim, si solus adfueris, multas myriadas dissipare.

VERS. 8. « Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa, dentes peccatorum contrivisti. » Fac me igitur participem perfectæ salutis : et quemadmodum sæpius de iis supplicium sumpsisti, qui mecum injustas gerebant inimicitias, de indigentis et affenigenis, de Israelitis et Amalecitis, et de ipso insuper Saulo : sic nunc me tua salute dignum existima. Hoc vero : « Dentes peccatorum contrivisti, » idem est quod, denudasti illos universis viribus ; ex metaphora ferarum, quæ dentibus privatæ, imbecillæ admodum et expugnata faciles sunt.

VERS. 9. « Domini est salus. » Non collocavi, inquit, spem meam in homine, sed a te salutem exspecto. Non solus ego, inquam, sed etiam populus tuus, qui mecum bello petitur. Quin et de ipsorum etiam hostium salute sollicitus sum ; etenim ille quoque tuus populus dicitur. Da igitur, Domine, his et illis pacis benedictionem. Hoc enim demonstravit incens : « Et super populum tuum benedictio tua. » Nam beatus quoque Moses benedictionibus pacem connectit. Invenimus autem in historia beatum Davidem singularem sui populi curam gessisse, ipsiusque parricidæ filii, et majorem pacis rationem habuisse, quam victoriæ contra populum.

629 INTERP. PSALMI IV.

VERS. 1. « In finem, in hymnis, psalmus Davidi. » Pro verbis, in finem, Aquila et Theodotus victoriæ auctori interpretati sunt. Symmachus autem triumphalis. Significat vero hoc in finem fore ut longis post sæculis quæ prædicit perficiantur. In novissima vero parte psalmi resurrectionem a mortuis prædicit, dum ait : « In pace una dormiam, et requiescam : quoniam tu, Domine, seorsim in spe habitare facis me ^r. » Sed secundum reliquos, hymnus triumphalis victoriæ auctori offertur Deo præsens psalmus a beato Davide, post obtentam de Absalomo victoriam. Videtur enim istis hic psalmus compositus esse post illius belli finem. Etenim

^r Psal. iv, 9, 10.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1 προσόντων. ⁹⁰ Κακῶν. Vid. quæ sequuntur apud Cord. p. 49. ⁹¹ Ἀνάστα — μου. Hæc ad v. 8 pertinent. ⁹² Παρών. uterque cod. præm. ὁ δὲ ἄνωγος, quam lectionem Carachi secutus est. ⁹³ Ματαίως. Textus Hebr. habet in maxillam. Vid. Euseb. ad h. l. ⁹⁴ Τῆς. Abest a cod. 2. ⁹⁵ Καί — Ἀμαληκίτας. Des. apud Cord. p. 50. ⁹⁶ Σωτηρίας. codex uterque præm. σῆς, ⁹⁷ Ὅκ ἔχω κ. τ. λ. Alia ad h. l. attulit Cord. p. 51. ⁹⁸ Δὲ ὁ μόνος. cod. 2 μόνον, omisso δέ. ⁹⁹ Ὁ. Des. in utroque cod. ¹ Ἐκείνος. cod. 1 κείνους. ² Εἰρηκώς. Uterque cod. e superioribus repetit Κυρίου ἢ σωτηρία. ³ Καί — νίκης. Des. in cod. 2. ⁴ Ἐν — ψαλμῶς. Rec. lectio, ἐν ψαλμοῖς ψδῆ. ⁵ Ὑμνος. Abest a cod. 2. ⁶ Ἐοικε — ὁμοιωσῶ. Des. apud Cord. p. 65.

A φεις, καὶ τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Τὸ γὰρ « Ἐξηγέρθη, ὅτι Κύριος ἀντιλήφεται μου, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Τῆς θεῆς ἀπολαύσας ῥοπῆς κρείττων ἐγενόμην τῶν προσεσόντων ⁹⁹ κακῶν ⁹⁰. Διὸ,

Ζ'. « Οὐ φοβήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλω συνεντιθεμένων μοι : ἀνάστα, Κύριε, σῶσόν με ὁ Θεὸς μου ⁹¹. » Ἀρκεῖς γὰρ καὶ παρῶν ⁹² τὰς πολλὰς μυριάδας διασκεδάσαι.

η'. « Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθροὺς μου ματαίως ⁹³, ὀδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας. » Τελείας μοι τοίνυν μετὰδος τῆς ⁹⁴ σωτηρίας : καὶ καθάπερ πολλάκις ἔδικον κατ' ἐμοῦ δυσμένειαν ἐσχχότας, καὶ ὁμοφύλους καὶ ἀλλοφύλους, καὶ Ἰσραηλίτας καὶ Ἀμαληκίτας ⁹⁵, καὶ μένοι καὶ αὐτὸν τὸν Σαοὺλ, ποινὴν εἰσεπράξω τῆς ἀδικίας : οὕτω με καὶ νῦν τῆς σωτηρίας ⁹⁶ ἀξίωσον. Τὸ δέ, « Ὀδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας, » ἀντὶ τοῦ, Πάσης αὐτοῦ ἐγύμνωσας ἰσχύος, ἐκ μεταφορᾶς τῶν θηρίων, ἃ τῶν ὀδόντων στερούμενα, εὐκαταφρόνητα λίαν ἐστὶ καὶ εὐκαταγώνιστα.

θ'. « Τοῦ Κυρίου ἢ σωτηρία. » Οὐκ ἔχω ⁹⁷, φησὶν, εἰς ἀνθρώπων τὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ παρὰ σοῦ τὴν σωτηρίαν προσμένω : οὐκ ἐγὼ δὲ μόνος ⁹⁸, ἀλλὰ καὶ ὁ σὸς λαὸς ὁ ⁹⁹ σὺν ἐμοὶ πολεμούμενος. Κῆδομαι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν πολεμούντων : καὶ γὰρ ἐκεῖνος ¹ σὸς χρηματίζει λαός. Δὸς τοίνυν, Δέσποτα, καὶ τούτοις, κἀκεῖνοις : τῆς εἰρήνης τὴν εὐλογίαν : τοῦτο γὰρ παρεδῆλωσεν εἰρηκώς ². « Καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἢ εὐλογία σου. » Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Μωσῆς ταῖς εὐλογίαις τὴν εἰρήνην συντάττει : εὐρίσκομεν δὲ καὶ τῇ ἰστορίᾳ σφόδρα τοῦ λαοῦ κηδόμενον τὸν μακάριον Δαβὶδ, καὶ αὐτοῦ τοῦ πατραλοῦ παιδὸς, καὶ μᾶλλον τῆς εἰρήνης, ἢ τῆς κατὰ τοῦ λαοῦ προμηθεύμενον νίκης ³.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Δ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ τέλος, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων, τῷ νικοποιῷ ἠρμήνευσαν : ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐπινίκιος. Σημαίνει δὲ τὸ μὲν εἰς τὸ τέλος, ὅτι μακροῖς ὕστερον χρόνοις πληρωθήσεται τὰ προφητευόμενα. Προηγόρευσε δὲ ἐν τῷ τέλει τοῦ ψαλμοῦ, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, εἰρηκώς : « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω : ὅτι σὺ, Κύριε κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέφκῃσάς με. » Κατὰ δὲ γε τοὺς λοιποὺς ὕμνος ⁴ ἐπινίκιος τῷ νικοποιῷ προσφέρεται μετὰ ὁ παρῶν ψαλμὸς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, μετὰ τὴν γενομένην τοῦ Ἀβεσσαλόμου νίκην. Ἔοικε ⁵ γὰρ τούτοις ὁ ψαλμὸς εἰρησθαι μετὰ

την ἐκείνου τοῦ πολέμου διάλυτιν· ἐν γὰρ τῷ πρὸ A
 τούτου ψαλμῷ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Πολλοὶ λί-
 γουσι τῇ ψυχῇ μου, Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ
 θεῷ αὐτοῦ. » Ἐν δὲ τούτῳ φησὶν, « Ἰσὼ ἀνθρώπων »,
 ἕως τότε βαρυκάρδιοι; ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα,
 καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; Καὶ γινώτει, ὅτι ἐθαυμάστωσε
 Κύριος τὸν ὄσιον αὐτοῦ. » Διδάσκει τοίνυν ἐν τῷ
 παρόντι ψαλμῷ τοὺς ἀθείαν νοσοῦντας, καὶ προνοεῖν
 τὸν Θεὸν, καὶ κυβερνᾶν τὰ ἀνθρώπινα, μὴ νομί-
 ζοντες, ὡς ὁ ἔστιν ὁ ἐφορῶν καὶ πρυτανεύων ἅπαντα·
 καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς διδασκαλίας τὰ καθ' ἕκαστον
 διηγείται.

β'. « Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσήκουσέ μου ὁ
 Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου. » Μάθετε, φησὶν, ἐκ τῶν
 εἰς ἐμὲ γεγεννημένων, ὅπως ὁ ἐφέστηκε τοῖς ἀνθρω-
 πίνους ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τῶν εἰλικρινῶς ἐπικα-
 λουμένων ἀκούει. Ἐγὼ γοῦν ἰσχυρὰ παραυτίκα προσε-
 νεγκῶν μου τὴν δέησιν ἔτυχον τῆς αἰτήσεως. Τὸ δὲ,
 « τῆς δικαιοσύνης μου, » ἀντὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης
 μου αἰτήσεως τέθεικεν. Οὐδὲ γὰρ ἴδιον τοῦ φρο-
 νήματος τοῦ Δαβὶδ δικαιοσύνην αὐτῷ καὶ ἀρ-
 τήν μαρτυρεῖν· ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ῥήματα τοῖς
 διὰ τοῦ Ἡσαίου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένους, « Τότε
 καλέσεις, ἐγὼ δὲ σου ὑπακούσομαι· ἔτι λαλοῦντός
 σου, ἐρῶ, Ἰδοὺ ἔρχομαι. » — « Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς
 μοι. » Ἐβίβηεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς συγχωρεῖν μὲν
 γίνεσθαι τοῖς ἁγίοις τὰ λυπηρὰ· μετὰ δὲ τὴν γυμνα-
 σίαν καὶ δοκιμασίαν ἀνακηρύττειν τοὺς ἀθλητάς·
 καὶ μέντοι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πειρασμοῖς πᾶσαν
 προσφέρειν ψυχαγωγίαν. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ μέγας
 διδάσκει Δαβὶδ, ὅτι Ἐν αὐταῖς ταῖς θλίψεσι τῆς σῆς
 ἐπικουρίας καὶ ψυχαγωγίας ἀπήλαυσα. Τοιοῦτόν
 ἔστι τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πρὸς τὸν θεοσπίσιον
 Παῦλον εἰρημένον, « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου·
 ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. »

γ'. « Οἰκτείρησόν με, καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευ-
 χῆς μου. » Οὐ λαμβάνει κόρον ὁ δίκαιος προσευ-
 χῆς· ἀλλὰ καὶ δεόμενος, καὶ εὐμενεῖας ἀπολαύων,
 καὶ τῆς δεήσεως τρυγῶν τοὺς καρποὺς ἐπιμένει τὰς
 ἰκετείας προσφέρων, ἅτε δὴ τὴν ἐντεῦθεν ἐσομένην
 ἐπιτάμενος ὠφέλειαν.

δ'. « Ἰσὼ ἀνθρώπων, ἕως τότε βαρυκάρδιοι; ἵνα
 τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; » Ἐκ
 τῶν εἰς ἐμὲ γεγεννημένων μάθετε, ὦ ἄνθρωποι,
 τῶν ὄλων τὸν πρῦτανιν· ὅπως καὶ ἐφορᾷ τὰ ἀνθρώ-
 πια, καὶ τοῖς ἐπιμελῶς προσιοῦσι τὸς αἰτήσεις
 ὁρέγει· καὶ τοὺς ματαίους ὁμῶν λογισμοὺς ἀπορ-
 βήαντες.

ε'. « Γινώτει ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὄσιον
 αὐτοῦ· Κύριος εἰσακούσεται μου, ἐν τῷ κεκραγῆναι
 με πρὸς αὐτόν. » Οὐ γὰρ ἀπλῶς με τῶν προσπε-

A in proxime præcedente psalmo dixit beatus David :
 « Multi dicunt animæ meæ, non habet salutem in
 Deo suo ». In hoc vero ait: « Filii hominum,
 usquequo gravi estis corde? cur diligitis vanitatem
 et quæritis mendacium? Scitote mirabilem fa-
 cere Dominum sanctum suum. » Docet igitur in hoc
 psalmo impietate laborantes, et Deum providere et
 gubernare humana, non existimantes esse aliquem
 qui omnia prospiciat et administret; et in demon-
 strationem doctrinæ singula percurrit.

VERS. 2. « Cum autem invocarem exaudivit me
 Deus justitiæ meæ. » Discite, inquit, ex iis quæ
 mihi venerunt, quomodo universorum Deus hu-
 manis præest, ac pure invocantes **630** exaudivit.
 Ego igitur, statim ut meam preceationem obtuli,
 volui compos factus sum. Illud vero, « Justitiæ
 meæ, » pro justia mea postulatiōem posuit. Non
 enim decet Davidis prudentiam, ut ipse suæ ipsius
 justitiæ atque virtutis testis sit. Similia porro hæc
 verba sunt illis, quæ per Isaiam a Deo dicta fuere :
 « Tunc vocabis, et ego exaudiam: adhuc loquente
 te dicam, ecce adsum ». — « In tribulatione am-
 plum mihi fecisti locum. » Solet universorum Deus
 prmittere ut sanctis viris res adversæ accidant,
 post exercitationem autem, atque probationem,
 præconiis celebrare athletas: quin etiam in ipsis
 tentationibus omnem animi delectationem afferre. Id
 hoc in loco magnus David docet, dicens: In ipsis
 afflictionibus tua ope, animique voluptate recrea-
 tus sum. Simile est, quod ab universorum Deo
 divino Paulo dictum est: « Sufficit tibi gratia mea:
 nam virtus mea in infirmitate perficitur ».

VERS. 3. « Miserere mei, et exaudi orationem
 meam. » Nunquam precandi satietas capit homi-
 nem justum: sed et indigens, et benignitatem per-
 cipiens, preceationisque fructus capiens, pergit pre-
 ces offerre, quippe qui scit, quæ utilitas hinc per-
 cipienda sit.

VERS. 4. « Filii hominum usquequo gravi estis
 corde? cur diligitis vanitatem, et quæritis menda-
 cium? » Ex iis quæ mihi acciderunt, o homines,
 discite **631** universorum moderationem, quo-
 modo humana respiciat, et studiose accedentibus
 res petitas porrigat: et vestras inanes cogitationes
 abjicientes.

VERS. 5. « Scitote mirabilem reddere Dominum
 sanctum suum: Dominus exaudiet me, cum clama-
 vero ad eum. » Non enim simpliciter ex calamita-

• Psal. iii, 3. • Psal. iv, 3, 4. • Isa. LVIII, 9. • II Cor. xii, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

• Ἀνθρώπων. cod. 2 præm. τῶν. • Ὁς. cod. 1 ὄς. • Ὅπως. cod. 1, 2 addunt καὶ. • Νοῦν. cod. 1 γὰρ. • Τῆς. Des. in utroque cod. • Οὐδέ. cod. 2 οὐ. • Φρονήματος τοῦ. Des. in cod. 2. • Αὐτῷ. cod. 2 ἐκ τῷ. • Ταυτὶ. cod. uterque ταῦτα. • Τοῦ. Abest a cod. 2. • Ἐβίβηεν x. τ. λ. Pauca præcedunt apud Cord. p. 65. • Οὐ — ὠφέλειαν. Pauca horum loco exhibet Cord. l. c. • Ἀλλὰ. cod. 1 ἄμα. • Ἐκ τῶν x. τ. λ. Pauca præmittit Cord. p. 68. • cod. 1 ἀνθρώπινα. • Τούς. Abest a cod. 2.

titus, quæ mihi acciderunt, liberavit me, sed illi-
stem et clarum per victoriam me reddidit (hoc
enim dixit, « mirabilem reddidit me »), et assidue
pergit meas preces admittere. *Sanctum* vero rur-
sus hic pro innocente posuit, et qui nulla inimi-
cos injuria læserit, sed ab ipsis injuria affectus
sit. Graves corde autem infideles merito nominavit
tanquam nolentes ad Deum respicere, ac divinas
gubernationes cernere: metaphora ab illis desump-
ta, qui per temulentiam ex vaporibus inferne sur-
sum ascendentibus capite gravantur et claudere
oculos coguntur, atque eos aperire nequeunt. *Ira-*
scimini. Hic distinguendum est, et sic reliqua le-
genda: « Et nolite peccare. » Indignamini, inquit,
et irascimini, videntes eos, qui in vos injuste in-
surxerunt, felices esse. Verum nolite malum
in malo cumulare, tentantes alios persuadere quod
omnia sine ordine atque fortuito ferantur. Horum
enim contrarium facere oportet, videlicet ut ho-
mines peccatorum quæ interdium patrant, a se ipsis
noctu pœnas exigant. « Quæ **632** dicitis in cor-
dibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. »
Quoniam enim nocturnum tempus, ab externis tu-
multibus liberum, multam cogitationibus præbet
quietem; merito in hoc inquirere ea jussit quæ
interdium dicta vel facta sunt, et compunctionis re-
medio ulcera curare præcepit.

Vers. 6. « Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate
in Domino. » Per hæc etiam verba legis cultum ut
supervacuum abjicit, justitiæque sacrificium offerre
præcipit: omni enim vel centum vel mille boum sacri-
ficio, justitiæ possessio gratior est Deo, si cum illa ta-
men spes in eum conjuncta sit. Quoniam multi et
Græcorum, et Judæorum, et hæreticorum, qui con-
traria sentiunt, et temperantiam et justitiam ali-
quando exercent: verum pietate privati, nullum
inde fructum percipiunt. Quapropter sanctus Spi-
ritus per divinum Davidem hortatur, non solum sacri-
ficare sacrificium justitiæ, sed etiam sperare in
Dominum. Sic et Dominus Christus discipulis suis
dicit: « Ego sum vitis vera; vos estis palmites,
et Pater meus agricola est. » Omnem palmitem
in me non ferentem fructum, tollit. Non simplici-
ter autem dixit: « Non ferentem fructum, » sed
« in me non ferentem fructum, » **623** hoc est,
secundum mea præcepta, measque leges, cum fide
in me: quod nempe aliqui sine Dei confessione ob-

² Joan. xv, 1, 2.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²³ *Kal.* Abest a cod. 2. ²⁴ *Tὸν*. Abest a cod. 2. ²⁵ cod. 2 πολέμιους. ²⁶ *Ὁς ἀναβλέπειν*. Ita quoque
apud Cord. p. 70. ²⁷ *Ἐνταῦθα* — ἀγανακτεῖτον. Des. apud Cord. p. 71. ²⁸ *Kal.* cod. uterque εἶθ'·
²⁹ *Κακὸν τῷ κακῷ*. cod. uterque κακὸν τῷ κακόν. ³⁰ *Τούτων*. Cord. τούτο. ³¹ cod. 2 ἡμέραν. ³² cod.
1 ἀμαρτιῶν. ³³ *Ἐρομοθέτησε*. Paucæ subjunctæ Cord. p. 72. ³⁴ *Πάσης* — τῷ Θεῷ. Des. apud Cord.
p. 75. ³⁵ *Kal.* Abest a cod. 1. ³⁶ *Ἔστιν ὅτι*. Abest a cod. 1. cod. 2 habet εἶθ' ὅτι. ³⁷ *Ἐὐσεβείας*.
Cord. εἰς Θεὸν ἐλπίδος. ³⁸ Cod. 2 ενταῦθα. ³⁹ *Οὐδένα*. Abest a cod. 2. ⁴⁰ *Διὸ* — δεκνούτων. Des. apud
Cord. l. c. ⁴¹ *Φησί*. cod. uterque ἐφη. ⁴² *Ἦντες τὰ κλίματα*. Hæc in paucissimis exemplaribus ex-
stant. Joan. xv, 1. ⁴³ *Kal.* Abest a cod. 2. ⁴⁴ *Ἄρσει* — ἀλλ' — καρπὸν. Des. in cod. 2.

σουτῶν ἡλευθέρους συμφορῶν, ἀλλὰ καὶ ²³ περι-
φανῆ, καὶ περιβλεπτον διὰ τῆς νίκης πεποιήκε·
τούτο γὰρ εἶπεν, « ἔθαυμάστωσε »· καὶ ἐπιμένει
διηλεκτῶς τὰς ἐμὰς δεήσεις δεχόμενος. *Ὅστιον* δὲ
πάλιν ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ τὸν ²⁴ ἄθῳον τέθεικε, καὶ
τὸν οὐδὲν ἡδικηχότα τοὺς πολεμοῦντας ²⁵, ἀλλ' ὑπ'
αὐτῶν ἡδικημένον. Βαρυκαρδίους δὲ τοὺς ἀπίστους
εἰκότως ὠνόμασεν, ὡς ἀναβλέπειν ²⁶ πρὸς Θεὸν οὐκ
ἐθέλοντας, καὶ τὰς θείας οἰκονομίας οὐ βουλομένους
ὄρᾶν· ἐκ μεταφορᾶς τῶν ὑπὸ τινος οἰνοφυγίας βα-
ρυνομένων τὴν κεφαλὴν ἐκ τῶν κάτωθεν ἀναπνευ-
σθέντων ἀτμῶν, καὶ μύειν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναγκα-
ζομένων, καὶ διανοίγειν οὐ δυναμένων. *Ὁργίξῃθε*.
Ἐνταῦθα ²⁷ ὑποτικτέον, καὶ ²⁸ οὕτως τὰ λοιπὰ
ἀγανακτεῖτον, « καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » *Ἄγανακτεῖτε*,
B φησί, καὶ δυσχεραίνετε τοὺς ἀδίκως ὑμῖν ἐπιανιστα-
μένους εὐημεροῦντας ὄρωντες. *Ἀλλὰ μὴ αἰσῆστε*
κακὸν τῷ κακῷ ²⁹, πείθειν καὶ τοὺς ἄλλους πειρώμε-
νοι, ὡς ἄτακτα πάντα καὶ ἀκυβέρνητα φέρεται.
Τούτων ³⁰ γὰρ τούναντιον προστίχει ποιεῖν, τῶν μεθ'
ἡμέρας ³¹ γινομένων ἀμαρτιῶν ³² σφᾶς αὐτοὺς
νύκτωρ τὰς εὐθύνας εἰσπράττειν. « *Ἄ λέγετε ἐν*
ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατα-
ύγητε. » *Ἐπειδὴ* γὰρ οὐ νυκτερινὸς καιρὸς τῶν ἐξω-
θεν θορύβων ἀππληγμένους πολλὴν παρέχει τοῖς
λογισμοῖς ἡσυγίαν· εἰκότως ἐν τούτῳ τὴν ἐξέτασιν
ποιεῖσθαι « προσέταξε τῶν ἐν ἡμέρᾳ λεγομένων ἢ
πραττομένων, καὶ τῇ τῆς κατανύξεως φαρμάκῳ τὰ
τραύματα θεραπεύειν ἐνομοθέτησε ³³. »

C *ς'*. « *Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίσατε*
ἐπὶ Κύριον. » Καὶ διὰ τούτων τῶν βημάτων τὴν
νομικὴν λατρείαν, ὡς περιττὴν, ἀποπέμπεται, καὶ
τὴν τῆς δικαιοσύνης θυσίαν προσφέρειν νομοθετεῖ·
πάσης γὰρ ἐκατόμυθης καὶ χιλιόμυθης τῆς δικαιοσύ-
νης ἢ κτήσις θυμηρεστέρα τῷ Θεῷ ³⁴, συνημμένης
αὐτῇ δηλονότι τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος. *Ἐπεὶ* πολλοὶ
καὶ *Ἕλληνας*, καὶ *Ἰουδαίους*, καὶ ³⁵ τῶν τάναντι
φρονοῦντων αἰρετικῶν, καὶ σωφροσύνην, καὶ δι-
καιοσύνην ἔστιν ὅτι ³⁶ μετίστιν· ἀλλὰ τῆς εὐσε-
βείας ³⁷ ἐστερημένοι, καρπὸν ἐντεῦθεν ³⁸ οὐδένα ³⁹
πορίζονται. Διὸ ⁴⁰ τὸ πανάγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ θεσπι-
σίου Δαβὶδ παρεγγυᾷ, οὐ μόνον θύσαι θυσίαν δικαιο-
σύνης, ἀλλὰ καὶ ἐλπίσαι ἐπὶ Κύριον. Οὕτω δὲ καὶ
ὁ Δεσπότης Χριστὸς φησι ⁴¹ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς,
D « *Ἐγὼ* εἰμι ἡ ἀμπλος ἡ ἀληθινή, ὑμεῖς τὰ κλή-
ματα ⁴², καὶ ⁴³ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστι. » *Ἦν*
κλήμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, ἄρσει ⁴⁴ αὐτό· καὶ
οὐκ ἀπλῶς εἶπε, « *Μὴ φέρον καρπὸν,* » ἀλλ' ἐν ἐμοὶ
μὴ φέρον καρπὸν, » τούτεστι, κατὰ τὰς ἐμὰς ἐντο-

λῆς, κατὰ ⁸⁸ τὰς ἐμάς νομοθεσίας, μετὰ τῆς εἰς ἐμὲ **A** πίστεως ⁸⁶ ὡς τινῶν καὶ δίχα τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην ⁸⁷ ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι δοκούστων. « Πολλοὶ λέγουσι, Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; » Αἰνίττεται οὖς βαρυκαρδίους ὠνόμασεν, ὡς δυσχεραίνοντας ἐπὶ τοῖς προσπίπτουσι λυπηροῖς, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ προμηθεῖα ⁸⁸ διαπιστοῦντας, καὶ λέγειν τοῦτο τολμῶντας

ζ. « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε · ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου ⁸⁹. » Ἐκεῖνοι ⁹⁰ μὲν οὖν τοιαῦτα καὶ λογιζονται καὶ φθέγγονται · ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς σῆς θεογνωσίας τὴν αἰγλήν δεξάμενοι, καὶ ταῖς παρὰ σοῦ φωτισθέντες ἀκτίσι, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐπανισταμέναις ἡμῖν **B** συμφοραῖς ἀποχρῶσαν ἔχομεν παραψυχὴν τὴν εἰς σὲ ἐλπίδα ⁹¹.

η. « Ἀπὸ καρποῦ ⁹¹ σίτου, οἴνου ⁹², καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν. » Πάλιν ἐκεῖνων κατηγορεῖ τῶν λεγόντων · « Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; » ὡς τοσοῦτων καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύοντων ⁹³, καὶ ἀχαριστίαν νοσοῦντων. Ἔστι δὲ τὸ νόημα μεθυερέβρατον · « Πολλοὶ λέγουσι · Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; ἀπὸ καρποῦ σίτου, καὶ ⁹⁴ οἴνου, καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν. » Καίτοι, φησὶν, οἱ ταῦτα λέγοντες τῶν παντοδαπῶν τῆς γῆς καρπῶν ἀπολαύουσι · διὰ γὰρ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τῶν τῇ ἀνθρωπεῖα φύσει διαφερόντων, ἀναγκαίως καὶ τὰ ἄλλα συμπεριέλαβεν ⁹⁵ ἀγαθὰ · τὴν ἐκεῖνων ἐλέγχων ἀγνωμοσύνην, ὅτι καὶ ἐν ταῖς χερσὶ φέροντες τὰς τοῦ Θεοῦ δωρεάς, καὶ φιλοτίμως αὐτοῦ τοῖς ἀγαθοῖς ἐντροφῶντες, ὡς μηδενὸς ἀπολαύοντες λέγειν τολμῶσι · « Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; » Ἐγὼ δὲ τοῦ σοῦ φωτὸς ἀπολαύσας, καὶ τὴν γνῶσιν ⁹⁶ κτησάμενος ⁹⁷,

θ. ι. « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι, καὶ ὑπνώσω. Ὅτι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι **D** κισπέκισάς με. » Πάντα γὰρ θόρυβον, καὶ διχόνοιαν τῶν λογισμῶν ἐξελάσας, καὶ τούτοις ⁹⁸ πρυτανεύσας εἰρήνην, καὶ ταῦτα περὶ τῆς ἀγαθῆς σου προνοίας διδάξας φρονεῖν, ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως τὸν θάνατον δέξομαι. Ὑπνον γὰρ ἐνταῦθα τὸν θάνατον προσηγόρευσεν. Εἰκότως δὲ μάλα τῇ τοῦ θανάτου μνήμῃ τὴν ἐλπίδα συνέζευξε, τοὺς περὶ προνοίας λόγους διεξελεθῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ κατὰ τὴν παρ-
 τὸν βίον δυσπραγία περιπεσόντες, καὶ ὑπὸ τῶν πονηρῶν συζώντων ⁹⁹ ἀδικούμενοι ¹⁰⁰, δέχονται τοῦ βίου τὸ τέλος οὐδεμιᾶς τινὸς ἐπικουρίας τετυχηκότες, διδάσκει μὴ δυσχεραίνειν ὁ μέγας Δαβὶδ, ὡς τῆς ἐλπίδος τῷ θανάτῳ συνεζευγμένης, καὶ μετὰ θάνατον τῆς ἀντιδόσεως ἐσομένης.

A humanam gloriam virtuti studere videantur. « Multi dicunt, Quis ostendet nobis bona? » Innuit graves corde quos nominavit, tanquam indignantes adversis in rebus in quas inciderant, et divinae Providentiae dissidentes, et dicere haec audentes.

VERS. 7. « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine: delidisti laetitiam in corde meo. » Illi quidem igitur et cogitant et dicunt haec: nos vero, qui cognitionis Dei a te lumen accepimus, radiisque tuis illustrati sumus, etiam in ipsis calamitatibus, quae nobis accidunt, sufficientem ex eo consolationem habemus, quod in te spem collocamus.

VERS. 8. « A fructu frumenti, vini, et olei sui, multiplicati sunt. » Rursus accusat illos qui dicunt, « Quis ostendet nobis bona? » ut qui tot tantisque bonis etiam in praesenti vita perfruuntur, et ingrati animi vitio laborent. Sensus est cum hyperbato. « Multi dicunt, quis ostendet nobis bona? a fructu frumenti, vini, et olei sui, multiplicati sunt. Atqui, ait, qui haec dicunt, omnigenis terrae fructibus fruuntur: sub his enim tribus speciebus humanae naturae utilissimis, apposite alia comprehendit bona: illorum inscitiam redarguens, et magnifice ejus bonis se oblectantes, quasi nulla re perfruuntur, dicere audent, « Quis ostendet nobis bona? » Ego vero tuo lumine fretus et tui cognitionis adeptus,

C 634 quod in manibus Dei munera ferentes, et magnifice ejus bonis se oblectantes, quasi nulla re perfruuntur, dicere audent, « Quis ostendet nobis bona? » Ego vero tuo lumine fretus et tui cognitionis adeptus,

VERS. 9, 10. « In pace una dormiam, et requiescam. Quoniam tu, Domine, seorsim in spe constituisti me. » Cum enim omnem tumultum, cogitationumque dissidium expulerim, et cum his pacem firmaverim, atque ita de tua providentia sentire alios docuerim, in spe resurrectionis mortem expectabo. Nam somnum hoc loco mortem appellavit. Congruenter autem admodum cum mortis memoria spem conjunxit, habitis de providentia sermonibus. Quoniam enim multi, cum in praesenti vita in adversam fortunam inciderint, et ab iniquis hominibus injuria affecti fuerint, vitam ante finiunt, quam opem aliquam sint adepti, docet magnus David, ne indignantur, quod spes cum morte conjuncta sit, et post obitum futura sit remuneratio.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Κατὰ. cod. 2 καί. ⁸⁶ Μετὰ — πίστεως. In cod. 1. praecedunt haec, μετὰ τῆς εἰς ἐμὲ νομοθεσίας, quae ex errore librarii irrepsisse videntur. ⁸⁷ cod. 2 ἀνθρωπίνης. ⁸⁸ Προμηθεῖα. cod. 2 προνοία. ⁸⁹ Μου. Abest a cod. 2. ⁹⁰ Ἐκεῖνοι — ἐλπίδα. Des. apud Cord. ⁹¹ cod. 1 ἐλπίζοντα. ⁹² Καρποῦ. Leg. esse videtur, καρποῦ, ut ex Origene bene monuit Montf. Hexapl. t. 1, p. 477. ⁹³ Οἴνου. cod. 1 praxm. καί. ⁹⁴ cod. 2 ἀπολαθόντων. ⁹⁵ Καί. Abest a cod. 2. ⁹⁶ cod. 1 περιέλαβεν. ⁹⁷ Γνώσιν. cod. uterque praxm. σήν. ⁹⁸ Ὅτι κτησάμενος. Des. apud Cord. p. 77. ⁹⁹ cod. 2 τοῦτο. ¹⁰⁰ cod. 2 ζώντων. ¹⁰¹ Καί—ἀδικού-
 μενοι. Des. apud Cord. l. c.

INTERP. PSALMI V.

A

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Ε΄ ΨΑΛΜΟΥ.

VERS. 1. « In finem, pro ea quæ hæreditatem consequitur, psalmus Davidi. » Sic et cæteri inscriptionem interpretati sunt. Manifestum est igitur hæredem a divino sermone nominari, communiter quidem Dei Ecclesiam, singulariter autem animam pietati assuefactam. Audimus enim Christum in sacris Evangeliiis 635 dicentem, « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum, quod paratum vobis est a mundi constitutione γ. » Et divinus Paulus idem ait : « Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei : si autem filii, et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si tamen una patimur, ut etiam simul glorificemur α. » Et rursus : « Itaque non jam es servus, sed filius, si vero filius, et hæres Dei per Christum α. » Et similia alia multa in saceris voluminibus inveniri possunt, quibus instructi sensum hujus psalmi cognoscere poterimus.

VERS. 2, 5. « Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum. Attende ad vocem orationis meæ, rex mi, et Deus mi. » Multis undique et maximis fluctibus agitata Ecclesia Dei, atque etiam unaquæque anima, quæ piam vitam amplectitur, superior evadit, tempestatique supernat, divinam opem continue implorans. Hoc quoque prophetæ sermo nos docet, præcipiens, quomodo universalitatis Deum et regem obsecrare atque deprecari deceat, dicens : « Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum, attende ad vocem deprecationis meæ. » Verum nec clamor pro clamore accipiendus est, nec aures pro auribus. De Deo enim universorum tanquam de re corporea sacra Scriptura loqui solet, et ex humanis membris divinas operationes nominare consuevit, videntur potentiam oculos, audiendi, aures, et alia similiter. Clamorem vero, deprecationium propensam voluntatem 636 appellat studiosamque mentis obsecrationem. « Auribus percipe » vero, idem est quod, verba deprecationis meæ intrent aures tuas, et benigne exaudi meas preces, diligenterque attende ad verba obsecrationis meæ, quoniam te esse Deum et regem novi.

VERS. 4, 5. « Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi, et videbis me. » Confidens enim te meas preces admissurum, cum primum illuxerit, abjecto a palpebris somno, tanquam regi et Domino asto, deprecationem tibi offe-

γ Matth. xxv, 34. α Rom. viii, 16, 17. α Galat. iv, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

61 Τό. Tum h. l. tum insequentibus Psalmis, abest a cod. 1, 2. 62 Οὕτω x. τ. λ. Des. apud Cord. 63 Καὶ οἱ λοιποί. Consentiant quidem interpretes Græci in explicatione vocis Πῆπι, errori autem occasionem dedit vox Πῆπι 64 cod. 2 καλεῖ. 65 Θεσπέσιος. cod. 2 addit δέ. 66 Εἰ ἐξ— Θεοῦ. Des. in cod. 2. 67 Χριστοῦ. cod. 2 præm. Ἰησοῦ. 68 Τῆ κραυγῆ. cod. 1 τῆς κραυγῆς, quam lectionem habet cod. Alex. h. l. 69 Καί. Abest a cod. 2. 70 cod. 1 τῆς κραυγῆς. 71 cod. 2 προσευχομένων. 72 Ὅτι— Κύριε. Hæc ad vers. præced. pertinent. 73 Καί. cod. uterque τὸ. 74 Ἐπόψει με. Ita fere habet cod. Alex. ἐπόψη με. Præstat autem h. l. lectio cod. Vatic. ἐπόψομαι. Bosius ad h. l. allegat verba ista e Theodoretō : ἐν πεισὶ δὲ γράφεται καὶ ἐπόψομαι. quæ tamen nec in codi. nostris, nec apud Cord. p. 94, invenio. 75 cod. 2 θαρρόσαν. Sequens γάρ abest. ab utroque cod. 76 Ἀποσεισάμενη. cod. 1 ἀποσαμένη, pro ἀπωσαμένη.

α'. « Εἰς τὸ 61 τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομουσης · ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Οὕτω 62 δὲ καὶ οἱ λοιποὶ 63 τῆν ἐπιγραφὴν ἠρμηνεύουσιν. Δῆλον τοίνυν, ὡς κληρονόμον ὁ θεὸς ἀποκαλεῖ 64 λόγος, κοινῶς μὲν τῆν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, ἰδικῶς δὲ τῆν εὐσεβεῖα συζῶσαν ψυχὴν. Ἔστι γὰρ ἀκοῦσαι τοῦ Κυρίου λέγοντος· ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ὁ θεσπέσιος 65 Παῦλος ταῦτό φησι· « Τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ· εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ 66, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ συμπάσχομεν. ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. » Καὶ πάλιν, « Ὅστε οὐκ ἐτί εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱὸς· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ 67. » Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν εὐρεῖν παρὰ τῆ θεῆ Γραφῆ, ἐξ ὧν ποδηγούμενοι τὴν διάνοιαν κατιδεῖν δυνήσμεθα.

β', γ'. « Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύνες τῆ κραυγῆ 68 μου. Πρόσχες τῆ φωνῆ τῆς δεήσεώς μου, ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ θεός μου. » Πολλαῖς καὶ 69 πάντοθεν βαλλομένη τρικυμίας ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ μέντοι καὶ ἐκάστη ψυχὴ τὴν εὐσεβῆ βίον ἀσπαζομένη, περιγίνεται καὶ τοῦ κλύδωνος ὑπερνήχεται, τὴν θεῖαν ἐπικουρίαν καλοῦσα διηνεκῶς. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ προφητικὸς ἡμᾶς ἐκπαιδεύει λόγος, διδάσκων ὅπως προσήκει τὸν τῶν ὄλων θεὸν καὶ βασιλέα λιπαρεῖν τε καὶ ἱκετεῦειν· καὶ διδάσκει λέγων· « Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύνες τῆ κραυγῆ 70 μου, πρόσχες τῆ φωνῆ τῆς δεήσεώς μου. » Ἄλλ' οὔτε τὴν Κραυγὴν κραυγὴν νοητέον, οὔτε τὰ ὦτα ὦτα· περὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων σωματικώτερον ἔθος τῆ θεῆ Γραφῆ λαλεῖν, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μορίων τὰς οἰκίας ἐνεργείας ἀποκαλεῖν· ὀφθαλμοὺς τὴν ὀπτικὴν, καὶ τὴν ἀκουστικὴν ὦτα, καὶ τὰλλα ὡσαύτως. Κραυγὴν δὲ, ἐπὶ τῶν εὐχομένων 71 τὴν προθυμίαν καλεῖ, καὶ τὴν σπουδαίαν τῆς διανοίας ἱκετεῖαν. Τὸ δὲ « ἐνώτισαι, » ἀντὶ τοῦ, Εἰσω τῶν ὄτων σου γενέσθω μου τῆς προσευχῆς τὰ ῥήματα, καὶ εὐμενῶς ἀκουσον τῆς ἐμῆς ἱκετείας, καὶ πρόσχες ἀκριβῶς τοῖς τῆς δεήσεώς μου λόγοις, ἔπειδή σε θεὸν οἶδα καὶ βασιλέα.

δ', ε'. « Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε 72, καὶ 73 πρῶτ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου. Τὸ πρῶτ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψει με 74. » Θαρρόσα 75 γὰρ ὡς δέχη τὰς ἐμὰς ἱκετείας, εὐθὺς τοῦ φωτὸς ἀνίσχοντος, τῶν βλεφάρων ἀποσεισάμενη 76 τὸν ὕπνον, οἶα

ἢ βασιλεὶ καὶ Δεσπότη παρίσταμαι, τὴν αἰτησίαν ἄνοιξι σου προσφέρουσα¹⁷. Οὐ παντὸς δὲ ἐστὶ λέγειν τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, « Παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψει με »· ἀλλὰ τῶν κατὰ τὸν μέγαν Ἕλληνα διὰ τὴν ἀπὸ τῆς πολιτείας παρρησίαν¹⁸ λέγειν θαρβρόντων, « Ζῆ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον. »
 « Ὅτι οὐχὶ Θεὸς θέλων ἀνομίαν σὺ εἶ. [ς.] Οὐ προικῆσαι σοι πονηρευόμενος· οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. » Δέχη¹⁹ τὰς ἐμὰς δεξιείς, καὶ ἐποπτεύεις ἀντιβλοῦσαν· ἐπειδὴ πᾶσαν μὲν ἀνομίαν ἀπαγορεύεις, καὶ τοὺς πονηρῆς συζῶντας παντελῶς ἀποστρέφει· βδελύττη γὰρ ἄπαντας τοὺς παράνομον βίον ἀσπαζομένους. Τοῦτο γὰρ ἐπίφηγεν·

ζ'. « Ἐμίσητας, Κύριε²⁰, πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν· ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσεται Κύριος. » Τὴν τῆς κακίας κατάλογον εἰς μέσον παρήγαγεν, ἐναντία δεικνύς ἅπαντα τοῦ θελοῦ θελήματος. Οὐ γὰρ μόνον ἀπαγορεύει πονηρίαν, καὶ παρανομίαν, καὶ ψεῦδος, καὶ δόλον, καὶ μαιφονίαν· ἀλλὰ καὶ τοὺς τούτων ἐργάτας βδελύττεται, μετανοίᾳ προσέχειν οὐ βουλομένους²¹. Σημαίνει δὲ γε διὰ τούτων τοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν διαφόροις ἐπαναστάντας καιροῖς, καὶ περιγενέσθαι μὴ δυναθέντας, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπαγόρευσιν· « Πύλαι γὰρ ἔδου, φησίν, οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς παρεδήλωσεν.

η'. « Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἔλεους σου εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου· προσκυνήσω πρὸς ναὸν ἁγίον σου ἐν φόβῳ σου. » Τῆς γὰρ σῆς ἱερατικῆς φιλανθρωπίας, καὶ τῆς σῆς δεξιᾶς φρουρομένης, τῆς διηγετικῆς σοῦ²² προσφέρω προσκύνησιν ἐν τῷ ἀπειρωμένῳ τῇ σῇ δόξῃ ναῶν, τὸν σὸν ἀεὶ περιφέρουσα φόβον· οὐδὲ γὰρ ἀνέξομαι τοῦτον ἀποβαλεῖν, τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ θαρβρόσα²³.

θ'. « Κύριε ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου, ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν μου κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. » Ἐνια τῶν ἀντιγράφων « ἐνώπιόν μου τὴν ὁδόν σου »· ἔχει· ἐκάτερα δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἔχεται δαινοίας. Ἐτε γὰρ ἡ ἡμετέρα ὁδὸς κατευθυνθεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πλάνης οὐ ληψόμεθα πειραν· εἴτε ἡ τοῦ Θεοῦ ὁδὸς ἐνώπιον ἡμῶν κατευθυνθεῖ, αὐτὴν ὀδεύσομεν, καὶ πρὸς αὐτὴν προθύμως δραμούμεθα. Αἰτεῖ τοίνυν ἡ κληρονομοῦσα ὁδηγηθῆναι μὲν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, κατευθυνθῆναι δὲ αὐτῇ τὴν ὁδόν, καὶ ἐξευμαρισθῆναι, ἵνα βραδίως ὀδεύῃ. Ταύτην ὁ Σύμμαχος τὴν διάνοιαν τέθεικεν· ἀντὶ γὰρ τοῦ, κατεύθυνον, ὁμάλισον εἶρηκεν. Ἄκούομεν δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διὰ²⁴ Ἡσαίου·

rens. Non cuiuslibet autem est dicere universorum Deo: « Tibi astabo, et videbis me; sed eorum, qui sicut magnus Elias ob conversationis fiduciam dicere audent: « Vivit Dominus, coram quo hodie constitutus sum b. »

« Quoniam non es Deus volens iniquitatem. [Vers. 6.] Non habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos. » Meas preces suscipis meque obsecrantem aspicias, quoniam omnem iniquitatem respicis, malitiæque assuefactos omnino aversaris: execraris enim omnes iniquam vitam amplectentes. Nam hoc subiunxit:

Vers. 7. « Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus. » Malitiæ catalogum in 637 medium attulit, omnia ostendens divinæ voluntati contraria. Non solum enim prohibet malitiam atque iniquitatem, et mendacium, et dolum, et homicidium; verum etiam eos, qui hæc patrant, execratur, si penitentia studere nolunt. Innuit autem per hæc eos, qui diversis temporibus contra Ecclesiam assurrexerunt, eamque superare non potuerunt, secundum ipsius Dei et Salvatoris nostri Christi interdictum. « Portæ enim, ait, inferni non prævalebunt adversus eam c. » Hoc vero et psalmus declaravit.

Vers. 8. « Ego autem in multitudine misericordiæ tuæ, introibo in domum tuam: adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo. » Cum enim ego tua benignitate perfruar, tuaque dextera custodiar, quotidianam tibi offero adorationem in templo tuæ gloriæ consecrato, semper tuum timorem circumferens: neque enim committam ut illum abijciam benignitati tuæ confidens.

Vers. 9. Domine, deduc me in justitia tua: propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam. « Quædam exemplaria, « in conspectu meo viam tuam, » habent: utraque vero piium sensum retinent. Sive enim nostra via dirigatur in conspectu Dei, non aberrabimus: sive via Domini ante nos dirigatur, ipsam ambulabimus, ad illamque prompte curremus. Petit igitur heres, ut a Dei justitia deducatur, viaque ipsi dirigatur, atque explanetur, ut facile gradiatur. Hunc Symmachus sensum posuit: nam pro dirige dixit complana. 638 Audimus autem ipsum Christum per Isaiam dicentem: « Redigentur obliqua in viam rectam, et aspera in vias planas d. » Et beatus David in alio psalmo dixit:

b III Reg. xvii, 1. c Matth. xvi, 18. d Isa. xl, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ cod. 2 προσφέρει. ¹⁸ Διὰ — παρρησίαν. cod. 1 διὰ τὸ ἀπὸ τῆς πολλῆς παρρησίας. ¹⁹ Δέχη x. τ. λ. Vid. Cord. p. 86. ²⁰ Κύριε. Des. in cod. 2. ²¹ Ὁὐ — βουλομένους. Vid. Cord. l. c. ²² Σοῦ. Abest a cod. 2. ²³ Τῆς — θαρβρόσα. Eadem habet Cord. l. c. absque Nostri nomine. ²⁴ Ἐνια — ἔχει. Vid. Hieron. Epist. ad Sun. et Fret. Conf. quoque Cord. p. 87. ²⁵ Διὰ. cod. 1, addit τοῦ.

« A Domino gressus hominis diriguntur, et via ejus valde delectabitur ». Porro humilitatis plena sunt verba hæredis. Non enim postulat ut propter suam ipsius justitiam sibi via dirigatur, verum propter inimicos impietati assuefactos, contra ipsam injuste bellum gerentes. Deinde ipsorum malitiæ studia sigillatim exponit.

ἔχθρους τοὺς δυσσεβεῖς συζῶντας⁸⁸, τοὺς ἀδίκως αὐτῇ⁸⁹ πολεμοῦντας. Ἔτα αὐτῶν καὶ κατὰ μέρος διδάσκει τὰ τῆς πονηρίας ἐπιτηδεύματα.

Vers. 10. « Non est in ore ipsorum veritas. » Mendacio, inquit, continue linguam maculant. « Cor eorum vanum est. » Eorum verbis et cogitationes conveniunt, et cum ore mens consentit.

Vers. 11. « Sepulcrum patens est guttur eorum. » Clausa sepulera tetrum odorem occultum habent, reserata vero, illum copiose emittunt foras. Talia et hi, inquit, eructant verba, omnem impietatem ac fetorem redolentia. Per hæc autem verba innuit blasphemias, quæ contra Deum jactantur, et sermones libidinis et impudicitiam plenos. « Linguis suis dolose agebant : judica illos, Deus. » Occulta verba graviora sunt, quam illa quæ palam proferruntur : dolo enim utentes, infinita contra proximum moliantur.

Vers. 12. « Decidant a 639 cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos. » Adducantur igitur in judicium tuum, o Domine, et aberrant ab iis, quæ contra nos machinantur, et experientia discant, quod araneæ telam contexant, et poenam suis ausibus dignam luant. « Quoniam irritaverunt te, Domine. » Contra te enim bellum moverunt, dum adversus illos, qui tibi ad dicti sunt aciem instruxerunt.

Vers. 12. « Et lætentur omnes, qui sperant in te : in sæculum exsultabunt, et habitabis in eis. » Hoc autem eos, qui crediderunt in te, implebit lætitia, et præbebit ipsis voluptatem sempiternam. Non illorum mors, sed tua providentia. Credunt enim, quod in ipsis habites et ambules, ipsosque sacratum templum efficias.

« Et gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum.

[Vers. 15.] Quoniam tu benedices justo, Domine. » Nam cum tua benedictio et providentia tuis cultoribus abunde suppeditetur, illi qui con-

^c Psal. xxxvi, 25.

« Ἔσται τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοῦς λείας. » Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ ψαλμῷ ὁ μακάριος⁹⁰ ἔφη Δαβὶδ · « Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. » Ταπεινοφροσύνης δὲ μεστὰ τῆς κληρονομουμένης τὰ ῥήματα. Οὐ γὰρ αἰτεῖ διὰ τῆς ἑαυτῆς δικαιοσύνης κατευθυνθῆναι αὐτῇ⁹¹ τὴν ὁδὸν, ἀλλὰ διὰ τοὺς αὐτῇ⁹² πολεμοῦντας. Ἔτα αὐτῶν καὶ κατὰ μέρος

ε'. « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια. » Τῷ ψεύδει, φησί, διηγεκῶς τὴν γλῶτταν μολύνουσιν. « Ἢ καρδία αὐτῶν ματαία. » Τοῖς λόγοις αὐτῶν καὶ οἱ λογισμοὶ συμβαίνουσι, καὶ συνομο-
B λογεῖ τῷ στόματι ἡ διάνοια.

ια'. « Τάρως ἀνεψυγμένοι ὁ λάρυγξ⁹³ αὐτῶν. » Οἱ κεκλεισμένοι τάφοι κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν δυσωδίαν⁹⁴, οἱ δὲ ἀνεψυγμένοι πολλὴν ἀποπέμποσι τὴν δυσωδίαν · τοιαῦτα καὶ οὗτοι, φησὶν⁹⁵, ἐρυγάνουσι ῥήματα πάσης ἀσεβείας καὶ δυσσομίας μεστὰ. Διὰ τούτων δὲ τῶν λόγων τὰς κατὰ τοῦ⁹⁶ Θεοῦ βλασφημίας αἰνίττεται, καὶ τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς ἀσελγείας τὰ ῥήματα. « Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδοκίωσαν · κρίνον αὐτοὺς ὁ Θεός⁹⁷. » Καλεπώτερα τῶν προφερομένων⁹⁸ ῥημάτων τὰ κεκρυμμένα · ὁδῶν γὰρ κεκρημένοι μυρία τινὰ κατὰ τῶν πέλας τυρούουσιν⁹⁹.

« Ἀποπεσάτωσαν ἀπὸ τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἐξώσωσιν αὐτούς. » Ἀγθῆσαντοι οὖν ὑπὸ τῆν σὴν κρίσειν, ὦ Δέσποτα, καὶ διαμάρτωσιν ὧν κατεύουσιν⁹⁷ καθ' ἡμῶν, καὶ μαθέτωσαν διὰ τῆς πείρας, ὡς ἰσθὴν ἀράχνης ὑφαίνουσι, καὶ δότωσαν ποινήν τῶν τελεμημάτων ἄξιαν. « Ὅτι παρεπίκρανάν σε, Κύριε. » Κατὰ σοῦ γὰρ τὸν πόλεμον κενιήκασι, πρὸς τοὺς ἀνακειμένους σοι κινήσαντες⁹⁸ τὴν παράταξιν.

ιβ'. « Καὶ εὐφρανθήτωσαν⁹⁹ πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ · εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς. » Τοῦτο δὲ τοὺς εἰς σέ πεπιστευκότας¹ εὐφροσύνης ἐμπλήσει, καὶ παρέξει αὐτοῖς θυμηδίαν αἰώνιον · οὐχ ὁ ἐκεῖνων βλεθρος, ἀλλ' ἡ σὴ προμήθεια. Πείθονται γὰρ ὡς ἐνοικεῖς ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατεῖς, καὶ οἶκον αὐτοῦς ἀφιερωμένον ἀποφαίνεις².

« Καὶ καυχῆσονται ἐν σοὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομα σου³. [ιγ'.] Ὅτι σὺ εὐλογῆσεις δικαίον, Κύριε⁴. » Τῆς γὰρ σῆς εὐλογίας τε καὶ προνοίας τοῖς σοῖς χρηγομένης θεραπευταῖς, οἱ σφᾶς αὐτοὺς ἐραστάς τοῦ σοῦ ὀνόματος καταστήσαντες, ἐπὶ τῇ σῇ κηδε-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Ὁ μακάριος. Abest a cod. 2. ⁸⁷ Αὐτῇ cod. 1 αὐτῆς. ⁸⁸ Συζῶντας. cod. 2 ζῶντας. ⁸⁹ cod. 2. αὐτῶν. ⁹⁰ Λάρυγξ. codex quidam Bibl. Laur. Med habet φάρυγξ. Ex eodem codice Florent. plures ad hunc et sequentes psalmos afferuntur lectiones, quas debemus favori Cel. Bandinii, cuius vid. Catal. p. 87 seqq. ⁹¹ cod. 1 δυσωδίαν. ⁹² Φησὶν. Abest a cod. 1. ⁹³ Τοῦ. Des. in cod. 2. ⁹⁴ Κρίνον—Θεός. Hæc pertinent ad vers. sequentem. ⁹⁵ Cod. Flor. προσφερομένων. ⁹⁶ Ὀδῶν—τυτεύουσιν. codex Florent. habet λόγῳ γὰρ κεκρημένοι μυρία δεινὰ—σωρεύουσιν. ⁹⁷ Κατεύουσιν. cod. 2 τίουσιν. ⁹⁸ Κινήσ. cod. 2 ἀνακινήσαντες. Cord. p. 88, habet κενιήκασιν. ⁹⁹ cod. 2 εὐφρανθήτωσαν. ¹ cod. 2 πιστεύοντες. ² Καὶ—ἀποφαίνεις. Des. apud. Cord. l. c. ³ Οἱ. cod. 2 præm. πάντες. ⁴ Σου. Abest a cod. 1. ⁵ Κύριε. Abest a cod. 1, 2.

ρονία μεγαλοφρονήσουσι, τὴν σὴν διηγουμένοι δύνανται. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ὁ λέγει Παῦλος : « Ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » — « Ὡς δὲ πλεονεξίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς. » Εὐδοκίαν ἢ θεία Γραφή καλεῖ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ θέλημα. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ, « Ἡδδόχησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, » ἀντὶ τοῦ, Ἄγαθὰ ἐβόλησας τῇ γῆ σου. » Καὶ παρὰ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, « Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, » τουτέστι, κατὰ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ θέλημα. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον τοῦτο λέγει, ὅτι Τὸ ἀγαθὸν σου θέλημα, καὶ ἡ πολλὴ σου περὶ ἡμᾶς φιλοστοργία ἡ καὶ ἀγάπη, καὶ ὅπλον ἡμῖν γέγονε νίκης πρόξενον, καὶ στέφανος ἐπινίκιος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Γ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὁ ὑπὲρ τῆς ἐγδότης, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Ὁ γδότην ἢ τὴν μέλλουσαν καταστασιν ὁ προφητικὸς λόγος καλεῖ· ἐπειδὴ γὰρ ὁ παρῶν βίος διὰ τῶν ἐπτά τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν ἀνακυκλεῖται· ἀπὸ¹⁰ γὰρ τῆς πρώτης ὁ χρόνος¹¹ ἀρχόμενος, καὶ λήγων εἰς τὴν ἑβδόμην, πάλιν εἰς¹² τὴν πρώτην ἐπάνεισι, καὶ οὕτως εἰς τὴν ἑβδόμην χωρεῖ· εἰκότως τὸν ἔξω τοῦ ἑβδοματικῷ ἀριθμοῦ αἰῶνα ὀγδότην ὁ θεὸς προσηγόρευσε λόγος. Μένεται δὲ θανάτου καὶ κρίσεως ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ· διὸ καὶ ταύτην τέθεικε τὴν ἐπιγραφὴν. Λέγει¹³ γάρ· « Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογῆσεται σοι; » ἀντὶ τοῦ, Ἄποκλείεται τοῖς ἐντεῦθεν ἐξιοῦσι τῆς μετανοίας ἢ θύρα, καὶ οὐκ οἶόν τε τοὺς μὴ¹⁴ κατὰ τὸν παρόντα βίον οὕτως τῆς μετανοίας χρησαμένους φαρμάκοις, ἐκεῖ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας ἐξομολόγησιν προσεναγκεῖν τῷ Θεῷ. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτοις τοῖς λόγοις, καὶ ἡ τῶν παρθένων παραβολή. Καὶ γὰρ δι' ἐκείνης μεμαθήκαμεν, ὡς αἱ μωραὶ παρθένοι σβεσθεισῶν τῶν λαμπάδων ἔμειναν ἔξω τῶν τοῦ νομφῶνος θυρῶν, παύσαι μὲν τὰς θύρας, ἀποπεμπόμεναι δὲ, καὶ τῆς παστᾶδος ἀποστερούμεναι. Ἔφη γὰρ πρὸς αὐτάς· « Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Διὰ τοι τοῦτο ὁ μακάριος¹⁵ Δαβὶδ, μετὰ τὴν διπλὴν ἐκείνην ἀμαρτίαν, ταύτην τῷ Θεῷ προσφέρει τὴν ἱκετίαν, ἐν ἐκείνῳ τῷ βίῳ τῶν τῆς μετανοίας φαρμάκων¹⁶.

β'. « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ, ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Οὐ παρακαλεῖ μὴ ἐλεγχθῆναι, ἀλλὰ μὴ θυμῷ ἐλεγχθῆναι, οὐδὲ ἱκετεύει μὴ παιδεύθῆναι, ἀλλὰ μὴ¹⁷ μετ' ὀργῆς τοῦτο παθεῖν. Πατρικῶς¹⁸ με, φησί, παιδεύσον, μὴ δικαστικῶς· ἱατρικῶς, μὴ κολαστικῶς¹⁹. Μὴ μετρήσῃς τῇ ἀμαρτίᾳ τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸ δίκαιον κέρασον.

¹ 1 Cor. 1, 31. ² Psal. LXXXIV, 1. ³ Ephes. 1, 9. ⁴ Matth. xxv, 12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ὁ μακάριος. Abest a cod. 2. ² Φιλοστοργία. cod. 2 φιλανθρωπία. ³ Ἐν ὕμνοις. Abest a cod. 2. ⁴ Ὁ γδότην — φαρμάκων. Horum Epitomen vid. apud Cord. p. 107. ⁵ Ἀπὸ — χωρεῖ. Hæc des. apud Cord. l. c. ⁶ Ὁ χρόνος. Abest a cod. 2. ⁷ Εἰς. Abest a cod. 2. ⁸ Λέγει — μακάριος Δαβίδ. Des. apud Cord. l. c. ⁹ Μὴ. In cod. 1 præm. vocæ χρησαμένους. ¹⁰ Μακάριος. Abest a cod. 2. ¹¹ In cod. Flor. hæc præmittuntur : Ἐξομολογῆται τῷ Θεῷ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας, ἣν αἰργάσατο συγκαθευδύσας τῇ Βηρσαβεί. Λέγει δὲ ταῦτα ἐν συμφοραῖς ὧν, ἐν αἷς καὶ ἐξητάζετο διὰ τὴν ἀμαρτίαν. ¹² Θυμῷ — ἀλλὰ μὴ. Des. apud. Cord. p. 107. ¹³ Πατρικῶς — κέρασον. Des. ibid. ¹⁴ Μὴ κολαστικῶς. Abest a cod. 2.

A stituerunt se ipsos tui nominis amatores, gloriabuntur propter tuam sollicitudinem, tuam narrantes potentiam. Sic etiam beatus ait Paulus : « Qui gloriatur, in Domino gloriatur. » — « Ut scuto bonæ voluntatis tuæ, coronasti nos. » Bonam Dei voluntatem sacræ litteræ nuncupant eudoxiam. Ejusmodi est illud : « Delectatus es, Domine, terra tua², » hoc est, bene cupivisti tuæ terræ. Et apud beatum Paulum³ : « Secundum beneplacitum voluntatis ipsius, » videlicet secundum bonam ejus voluntatem. Sicque igitur hoc loco **640** dicit, tua bona voluntas, tuusque maximus amor et dilectio in nos, fuit nobis et scutum victoriam parans, et corona triumphalis.

INTERP. PSALMI VI.

B VERS. 1. « In finem, in hymnis, pro octava, psalmus Davidi. » Octavam futurum statum propheticus sermo appellat. Cum enim præsens vita per septem dies hebdomadis revolvatur (tempus enim a primo die incipiens, et desinens in septimum, rursus in primum recurrit, et sic in septimum progreditur) : merito sæculum, quod extra septenarium numerum est, octavam divinus sermo nuncupat. Meminit autem in hoc psalmo mortis et judicii. Quamobrem hunc posuit titulum. Ait enim : « Non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? » Id est, Clausa est pœnitentiæ janua iis, qui hinc demigrarunt : nec fieri potest, ut qui in præsentī vita pœnitentiæ remediis uti noluerunt, ibi offerant Deo confessionem pro peccato. Suffragatur autem hisce etiam virginum parabola. Et enim per illam didicimus, fatuas virgines, restinctis lampadibus, mansisse extra januas cubiculi Sponsi : quæ pulsarunt quidem januas, sed rejectæ et thalamo exclusæ sunt. Ait enim ipsis : « Discedite, non novi vos¹. » Propterea beatus **641** David post duplex illud peccatum has offert Deo preces, rogans ut sanetur, quod medicamenta pœnitentiæ non habeant amplius locum in illa vita.

ιατρευθῆναι παρακαλῶν, ὡς μήκετι χώραν ἐχόντων

D VERS. 2. « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. » Non precatur ut non reprehendatur : neque petit, ut non castigetur, sed ne cum ira hoc patiat. Paterne me, inquit, corripias, non judicis instar ; medici more, non terroris. Ne metiaris vindictam peccato, sed benignitate justitiam tempera.

« A Domino gressus hominis diriguntur, et via ejus valde delectabitur ». Porro humilitatis plena sunt verba hæredis. Non enim postulat ut propter suam ipsius justitiam sibi via dirigatur, verum propter inimicos impietati assuefactos, contra ipsam injuste bellum gerentes. Deinde ipsorum malitiæ studia sigillatim exponit.

ἐχθρούς τοὺς δυσσεβεῖς συζῶντας⁸⁶, τοὺς ἀδίκως διδάσκει τὰ τῆς πονηρίας ἐπιτηδεύματα.

VERS. 10. « Non est in ore ipsorum veritas. » Mendacio, inquit, continue linguam maculant. « Cor eorum vanum est. » Eorum verbis et cogitationes conveniunt, et cum ore mens consentit.

VERS. 11. « Sepulcrum patens est guttur eorum. » Clausa sepulcra tetrum odorem occultum habent, reserata vero, illum copiose emittunt foras. Talia et hi, inquit, eructant verba, omnem impietatem ac fetorem redolentia. Per hæc autem verba innuit blasphemias, quæ contra Deum jactantur, et sermones libidinis et impudicitiae plenos. « Linguis suis dolose agebant : judica illos, Deus. » Occulta verba graviora sunt, quam illa quæ palam profertur : dolo enim utentes, inimicis contra proximum moliantur.

VERS. 12. « Decidunt a 639 cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos. » Adducantur igitur in judicium tuum, o Domine, et aberrant ab iis, quæ contra nos machinantur, et experientia discant, quod araneæ telam contexant, et pœnam suis ausibus dignam luant. « Quoniam irritaverunt te, Domine. » Contra te enim bellum moverunt, dum adversus illos, qui tibi addicti sunt aciem instruxerunt.

VERS. 12. « Et lætentur omnes, qui sperant in te : in sæculum exsultabunt, et habitabis in eis. » Hoc autem eos, qui crediderunt in te, implebit lætitia, et præbebit ipsis voluptatem sempiternam. Non illorum mors, sed tua providentia. Credunt enim, quod in ipsis habitet et ambules, ipsosque sacratum templum efficias.

« Et gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum.

[VERS. 13.] Quoniam tu benedices justo, Domine. » Nam cum tua benedictio et providentia tuis cultoribus abunde suppeditetur, illi qui con-

⁸⁶ Psal. xxxvi, 25.

« Ἔσται τὰ σχολία εἰς εὐθεῖαν, καὶ ἡ τραχέια εἰς ἔδους λείας. » Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ ψαλμῷ ὁ μακάριος⁸⁶ ἔφη Δαβὶδ : « Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται, καὶ τὴν ἔδον αὐτοῦ θελήσει σφόδρα. » Ταπεινοφροσύνης δὲ μεστὰ τῆς κληρονομουσῆς τὰ ῥήματα. Οὐ γὰρ αἰτεῖ διὰ τὴν ἑαυτῆς δικαιοσύνην κατευθυνῆναι αὐτῇ⁸⁷ τὴν ἔδον, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀπὸ αὐτῆς⁸⁸ πολεμοῦντας. Εἶτα αὐτῶν καὶ κατὰ μέρος

ε'. « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀληθεια. » Τῷ ψεύδει, φησὶ, διηνεκῶς τὴν γλῶτταν μολύνουσιν. « Ἢ καρδία αὐτῶν ματαία. » Τοῖς λόγοις αὐτῶν καὶ οἱ λογισμοὶ συμβαίνουσι, καὶ συνομο-
B λογεῖ τῷ στόματι ἢ διάνοια.

ια'. « Τάφοι ἀνεφγμένοι ὁ λάρυγξ⁹⁰ αὐτῶν. » Οἱ κεκλισμένοι τάφοι κεκρυμμένην ἔχουσι τὴν δυσσομίαν⁹¹, οἱ δὲ ἀνεφγμένοι πολλὴν ἀποπέμπουσι τὴν δυσωδίαν· τοιαῦτα καὶ οὗτοι, φησὶν⁹², ἐρυγγάνουσι ῥήματα πάσης ἀσεβείας καὶ δυσσομίας μεστὰ. Διὰ τούτων δὲ τῶν λόγων τὰς κατὰ τοῦ⁹³ Θεοῦ βλασφημίας ἀντίτεται, καὶ τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς ἀσελείας τὰ ῥήματα. « Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν· κρίνον αὐτοῦς ὁ Θεός⁹⁴. » Χαλεπώτερα τῶν προφερομένων⁹⁵ ῥημάτων τὰ κεκρυμμένα· δόλω γὰρ κεκρημένοι μυρία τινὰ κατὰ τῶν πέλας τυρεύουσιν⁹⁶.

« Ἀποσεφάτωσαν ἀπὸ τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἔξωσον αὐτοὺς. » Ἀχθῆτωσαν τοίνυν ὑπὸ τὴν σὴν κρίσιν, ὦ Δέσποτα, καὶ διαμάρτων ὧν καττύουσι⁹⁷ καθ' ἡμῶν, καὶ μαθέτωσαν διὰ τῆς πείρας, ὡς ἴστων ἀράχνης ὑφαίνουσι, καὶ δότωσαν ποιήν τῶν τολμημάτων ἄξια. « Ὅτι παρεπίκρανάν σε, Κύριε. » Κατὰ σοῦ γὰρ τὸν πόλεμον κεινήκασι, πρὸς τοὺς ἀνακειμένους σοι κινήσαντες⁹⁸ τὴν παράταξιν.

ιβ'. « Καὶ εὐφρανθήτωσαν⁹⁹ πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ· εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς. » Τοῦτο δὲ τοὺς εἰς σέ πεπιστευκότας¹ εὐφροσύνης ἐμπλήσει, καὶ παρέξει αὐτοῖς θυμηδίαν αἰώνιον· οὐχ ὁ ἐκείνων ἐλεθρος, ἀλλ' ἡ σὴ προμήθεια. Πειθονται γὰρ ὡς ἐνοικεῖς ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατεῖς, καὶ οἶκον αὐτοῦς ἀφιερωμένον ἀποφαίνεις².

« Καὶ χαυχῆσονται ἐν σοὶ οἱ³ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομά σου⁴. [ιγ'.] Ὅτι σὺ εὐλόγησας δίκαιον, Κύριε⁵. » Τῆς γὰρ σῆς εὐλογίας τε καὶ προνοίας τοῖς σοῖς χορηγούμενης θεραπευταῖς, οἱ σφᾶς αὐτοὺς ἐραστάς τοῦ σοῦ ὀνόματος καταστήσαντες, ἐπὶ τῇ σῇ κηδε-

VARÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ Ὁ μακάριος. Abest a cod. 2. ⁸⁷ Αὐτῇ cod. 1 αὐτῆς. ⁸⁸ Συζῶντας. cod. 2 ζῶντας. ⁸⁹ cod. 2. αὐτῶν. ⁹⁰ Λάρυγξ. codex quidam Bibl. Laur. Med. habet φάρυγξ. Ex eodem codice Florent. plures ad hunc et sequentes psalmos afferentur lectiones, quas debemus favori Cel. Bandinii, cujus vid. Catal. p. 87 seqq. ⁹¹ cod. 1 δυσωδιαν. ⁹² Φησὶν. Abest a cod. 1. ⁹³ Τοῦ. Des. in cod. 2. ⁹⁴ Κρίνον—Θεός. Hæc pertinent ad vers. sequentem. ⁹⁵ Cod. Flor. προσφερομένων. ⁹⁶ Δόλω — τυτεύουσιν. codex Florent. habet λόγῳ γὰρ κεκρημένοι μυρία δεινὰ — σφρεύουσιν. ⁹⁷ Καττύουσι. cod. 2 τύουσι. ⁹⁸ Κινήσ. cod. 2 ἀνακινήσαντες. Cord. p. 88, habet κεινήκασι. ⁹⁹ cod. 2 εὐφρανθήτωσαν. ¹ cod. 2 πιστεύοντας. ² Καὶ — ἀποφαίνεις. Des. apud. Cord. l. c. ³ Οἱ. cod. 2 præm. πάντες. ⁴ Σου. Abest a cod. 1. ⁵ Κύριε. Abest a cod. 1, 2.

μονίᾳ μεγαλοφρονήσουσι, τὴν σὴν διηγούμενοι δόνα- A
 μιν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ὁ λέγει Παῦλος : « Ὁ
 καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » — « Ὡς ὄπλω
 εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς. » Εὐδοκίαν ἢ θεία
 Γραφή καλεῖ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ θέλημα. Τοιοῦτόν
 ἐστὶ τὸ, « Ἡυδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, » ἀντί
 τοῦ, Ἄγαθὰ ἰθέλησας τῇ γῇ σου. » Καὶ παρὰ τῷ
 μακαρίῳ Παύλῳ, « Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήμα-
 τος αὐτοῦ, » τουτέστι, κατὰ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ θέλη-
 μα. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον τοῦτο λέγει, ὅτι: Τὸ ἀγαθόν
 σου θέλημα, καὶ ἡ πολλή σου περὶ ἡμᾶς φιλοστοργία
 τε καὶ ἀγάπη, καὶ ὄπλων ἡμῖν γέγονε νίκης πρόξε-
 νον, καὶ στέφανος ἐπινίκιος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Γ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὁ ὑπὲρ τῆς ἐγδόης,
 ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Ὁ γδόη⁹ τὴν μέλλουσαν κατα-
 στασιν ὁ προφητικὸς λόγος καλεῖ· ἐπειδὴ γὰρ ὁ
 παρών βίος διὰ τῶν ἐπὶ τῆς ἐβδόμαδος ἡμερῶν
 ἀνακυκλεῖται· ἀπὸ¹⁰ γὰρ τῆς πρώτης ὁ χρόνος¹¹
 ἀρχόμενος, καὶ λήγων εἰς τὴν ἐβδόμην, πάλιν εἰς¹²
 τὴν πρώτην ἐπάνεισι, καὶ οὕτως εἰς τὴν ἐβδόμην
 χωρεῖ· εἰκότως τὸν ἔξω τοῦ ἐβδοματικῷ ἀριθμοῦ
 αἰῶνα ὀγδόην ὁ θεὸς προσηγόρευσε λόγος. Μέννη-
 ται δὲ θανάτου καὶ κρίσεως ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ· διὸ
 καὶ ταύτην θέθεικε τὴν ἐπιγραφὴν. Λέγει¹³ γάρ·
 « Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ
 τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογῆσεται σοι; » ἀντὶ τοῦ, Ἄποκέ-
 κλειται τοῖς ἐντεῦθεν ἐξιοῦσι τῆς μετανοίας ἡ θύρα,
 καὶ οὐκ οἶόν τε τοὺς μὴ¹⁴ κατὰ τὸν παρόντα βίον
 οὖς τῆς μετανοίας χρησαμένους φαρμάκοις, ἐκεῖ
 τὴν ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας ἐξομολόγησιν προσενεργεῖν
 τῷ Θεῷ. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτοῖς τοῖς λόγοις, καὶ ἡ
 πῶν παρθένων παραβολή. Καὶ γὰρ δι' ἐκείνης
 μεμαθήκαμεν, ὡς αἱ μωραὶ παρθένοι σβεσθεισῶν
 τῶν λαμπάδων ἔμειναν ἔξω τῶν τοῦ νομφῶνος θυρῶν,
 παίουςαι μὲν τὰς θύρας, ἀποπεμπόμεναι δὲ, καὶ
 τῆς παστᾶδος ἀποστερούμεναι. Ἐφη γὰρ πρὸς
 αὐτάς· « Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Διὰ τοι τοῦτο ὁ
 μακάριος¹⁵ Δαβὶδ, μετὰ τὴν διπλὴν ἐκείνην ἀμαρ-
 τίαν, ταύτην τῷ Θεῷ προσφέρει τὴν ἱκετίαν,
 ἐν ἐκείνῳ τῷ βίῳ τῶν τῆς μετανοίας φαρμάκων¹⁶.

β'. « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ,
 ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Οὐ παρακαλεῖ μὴ ἐλεγχθῆναι,
 ἀλλὰ μὴ θυμῷ ἐλεγχθῆναι, οὐδὲ ἱκετεύει μὴ παιδευ-
 θῆναι, ἀλλὰ μὴ¹⁷ μετ' ὀργῆς τοῦτο παθεῖν. Πατρι-
 κῶς¹⁸ με, φησὶ, παιδεύσον, μὴ δικαστικῶς· λατρικῶς,
 μὴ κολαστικῶς¹⁹. Μὴ μετρήσῃ τῇ ἀμαρτίᾳ τὴν
 τιμωρίαν, ἀλλὰ τῇ φιλανθρωπίᾳ τὸ δίκαιον κέ-
 ρασον

¹ I Cor. 1, 31. ⁸ Psal. LXXXIV, 1. ^h Ephes. 1, 9. ⁱ Matth. xxv, 12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^a Ὁ μακάριος. Abest a cod. 2. ⁷ Φιλοστοργία. cod. 2 φιλανθρωπία. ⁸ Ἐν ὕμνοις. Abest a cod. 2.
⁹ Ὁ γδόη — φαρμάκων. Horum Epitomen vid. apud Cord. p. 107. ¹⁰ Ἀπὸ — χωρεῖ. Hæc des. apud
 Cord. l. c. ¹¹ Ὁ χρόνος. Abest a cod. 2. ¹² Εἰς. Abest a cod. 2. ¹³ Λέγει — μακάριος Δαβίδ. Des.
 apud Cord. l. c. ¹⁴ Μὴ. In cod. 1 premi. voci χρησαμένους. ¹⁵ Μακάριος. Abest a cod. 2. ¹⁶ In cod.
 Flor. hæc præmittuntur : Ἐξομολογεῖται τῷ Θεῷ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ τῆς ἰδίας ἀμαρτίας, ἣν αἰργάστο
 συγκαθευδήσας τῇ Βηρσαβεί. Λέγει δὲ ταῦτα ἐν συμφοραῖς ὧν, ἐν αἷς καὶ ἐξητάζετο διὰ τὴν ἀμαρτίαν.
¹⁷ Θυμῷ — ἀλλὰ μὴ. Des. apud. Cord. p. 107. ¹⁸ Πατρικῶς — κέρασον. Des. ibid. ¹⁹ Μὴ κολαστικῶς.
 Abest a cod. 2.

stituerunt se ipsos tui nominis amatores, gloria-
 buntur propter tuam sollicitudinem, tuam narra-
 ntes potentiam. Sic etiam beatus ait Paulus : « Qui
 gloriatur, in Domino gloriatur. » — « Ut scuto bonæ
 voluntatis tuæ, coronasti nos. » Bonam Dei volun-
 tatem sacræ litteræ nuncupant εὐδοκίαν. Ejusmodi
 est illud : « Delectatus es, Domine, terra tua^a, »
 hoc est, bene cupivisti tuæ terræ. Et apud beatum
 Paulum^b : « Secundum beneplacitum voluntatis
 ipsius, » videlicet secundum bonam ejus volunta-
 tem. Sicque igitur hoc loco **640** dicit, tua bona
 voluntas, tuusque maximus amor et dilectio in
 nos, fuit nobis et scutum victoriam parans, et co-
 rona triumphalis.

INTERP. PSALMI VI.

B **VERS. 1.** « In finem, in hymnis, pro octava,
 psalmus Davidi. » Octavam futurum statum prophe-
 ticus sermo appellat. Cum enim præsens vita per
 septem dies hebdomadis revolvatur (tempus enim
 a primo die incipiens, et desinens in septimum,
 rursus in primum recurrit, et sic in septimum
 progreditur) : merito sæculum, quod extra septe-
 narium numerum est, octavam divinus sermo nun-
 cupat. Meminit autem in hoc psalmo mortis et
 judicii. Quamobrem hunc posuit titulum. Ait enim :
 « Non est in morte qui memor sit tui, in inferno
 autem quis confitebitur tibi? » Id est, Clausa est
 pœnitentiæ janua iis, qui hinc demigrarunt : nec
 fieri potest, ut qui in præsentī vita pœnitentiæ re-
 mediis uti noluerunt, ibi offerant Deo confessionem
 pro peccato. Suffragatur autem hisce etiam virgī-
 num parabola. Etenim per illam didicimus, fatuas
 virgīnes, restinctis lampadibus, mansisse extra ja-
 nuas cubiculi Sponsi : quæ pulsarunt quidem ja-
 nuas, sed rejectæ et thalamo exclusæ sunt. Ait
 enim ipsis : « Discedite, non novi vosⁱ. » Propter
 ea beatus **641** David post duplex illud peccatum
 has offert Deo preces, rogans ut sanetur, quod
 medicamenta pœnitentiæ non habeant amplius lo-
 cum in illa vita.

ιατρευθῆναι παρακαλῶν, ὡς μήκετι χιόραν ἐχόντων

D **VERS. 2.** « Domine, ne in furore tuo arguas me,
 neque in ira tua corripas me. » Non precatur ut
 non reprehendatur : neque petit, ut non castigetur,
 sed ne cum ira hoc patiat. Paterne me, inquit,
 corripas, non judicis instar ; medici more, non ter-
 roris. Ne metiaris vindictam peccato, sed benignitate
 justitiam tempera.

VERS. 3. « Miserece mei, Domine, quoniam infirmus sum. » *Infirmi* modi vox peccatoribus convenit. Nam infirmitate præcedente, peccatum vincit. Si enim ratio in nobis non infirma fuerit, perturbationes nequaquam tumultuabuntur. Si enim auriga validus fuerit, et equos scienter flexerit et moderatus fuerit, insultus non habebunt locum.

VERS. 4. « Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt: ossa mea, et anima mea turbata est valde. » Ossa in hoc loco ratiocinationes appellat. Quoniam enim ossa densiorem habent naturam, et ipsa corpus ferunt; tropice ratiocinationes, per quas animal dirigitur, ossa nuncupavit. Ait igitur, horum conturbatio concussit et commovit me. Quare precor ut tua benignitate perfruar, ut per hanc convalescam.

* « Et tu, Domine, usquequo? [VERS. 5.] Convertere, Domine, eripe animam meam, salvum me fac propter misericordiam tuam. » Non dicit *usquequo*, velut increpans, **642** sed cum in dolore sit, obsecrat, ut opem propere ferat. Concinne autem apposuit, « Propter misericordiam tuam. » Non enim, inquit, mihi ipsi confido, neque meæ justitiæ tuum auxilium ascribo; sed ob tuam misericordiam deprecor, ut illius compos fiam. Hoc autem, « convertere, Domine, » pro, attende ad me, posuit, et ne avertas faciem tuam a me: metaphora sumat ab his qui excandescunt, et aversantur eosque qui deliquerint intueri nolunt.

VERS. 6. « Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? » Idcirco precor ut in præsentī curatione fruam, quoniam novi eos, qui ab hac vita decesserunt cum vulneribus, nullam deinceps medicinam consecuturos, cum nullus amplius sit pœnitentiæ locus. [Hoc etiam egregie divinus David philosophatus est: neque enim in morte est, sed in vita, qui Dei meminit. Sic descendentes in infernum neque confessio est, neque correctio. Hic enim Deus vitam et actionem conclusit, illic vero factorum examen: et hoc octava proprium, jam non amplius tempus ad comparationem bonorum et malorum dari hominibus in ea existentibus. Sed quorum semina quis per opera jecerit, horum erunt percipiendi manipuli: cujus gratia hic pœnitentiam agere jubet, quippe cum in sepulcro ejusmodi studium iucris sit, Ait enim, quoniam diuturnum mihi pœnitentiæ tempus factum est, metuo ne misericordiam tuam præveniat mors, in **643** qua confessionis nihil est; quare misericordiam accelerari peto. Deinde auditorem docet, nostra debere cum Dei humani-

A γ'. « Ἐλέησον με, Κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι. » Ἀρμόττουσα τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἡ τοιαύτη φωνή. Ἀσθενείας γὰρ ἡγουμένης, ἡ ἀμαρτία νικᾷ. Εἰ γὰρ μὴ ἀσθενήσαι²⁰ τὸ ἐν ἡμῖν λογικόν, οὐ στασιάσει²¹ τὰ πάθη· ἐβρωμένου γὰρ τοῦ ἡνιόχου, καί μετ' ἐπιστήμης τοῦς ἵππους καὶ στρέφοντος καὶ ἰθύνοντος, οὐκ ἔχει τὰ σκιρτήματα χώραν²².

Β. « Ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέ μου· καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. » Ὅστέ ἐνταῦθα τοὺς λογισμοὺς ὀνομάζει· ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀστέ στεγανωτέραν ἔχει τὴν φύσιν, καὶ αὐτὰ φέρει τὸ σῶμα, τροπικῶς τοὺς λογισμοὺς, δι' ὧν τὸ ζῶον ἰθύνεται, ὀστέ προσηγόρευσε. Ἡ τοῦτων, φησί, ταραχὴ ἐκλόνησέ με, καὶ διέσασε. Διόπερ τῆς σῆς²³ φιλανθρωπίας ἀπολαῦσαι παρακαλῶ, ἵνα διὰ ταύτης τὴν ἴασιν δέξωμαι.

« Καὶ σὺ Κύριε ἕως πότε; [ε'.] Ἐπίστρεψον Κύριε, βῦσαι τὴν ψυχὴν μου, σώσον με ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου. » Τὸ, *ἕως πότε*, οὐκ ὡς ἐγκαλῶν λέγει, ἀλλ' ὡς ἐν ὀδύνας; ὧν, ἐπιταχῦναι παρακαλεῖ τὴν βοήθειαν²⁴. Ἀρμόδιως²⁵ δὲ προσέθηκε τὸ, « ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου. » Οὐδὲ γὰρ ἑμαυτῷ, φησί, θαρσύνω, οὐδὲ τῆ ἑμαυτοῦ δικαιοσύνη τὴν σὴν²⁶ ἐπιγράφω²⁷ βοήθειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν σὴν ἔλεον ταύτης ἵκετεύω τυχεῖν. Τὸ δὲ, « ἐπίστρεψον, Κύριε, » ἀντὶ τοῦ, « πρόσθεες μοι, » καὶ μὴ ἀποστρέψης τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· ἐκ μεταφορᾶς τῶν ὀργιζομένων, καὶ ἀποστρεφομένων, καὶ τοῦ; ἐπταικότας οὐκ ἐθέλοντων ὀρᾶν²⁸.

Γ. « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ζῆτι τίς ἐξομολογήσεται σοι; » Διὰ²⁹ τοῦτο τῆς θεραπείας ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπολαῦσαι παρακαλῶ, ἐπειδὴ οἶδα, ὅτι τοῖς τόνδε τὸν βίον ἐξιοῦσι μετὰ τραυμάτων, οὐδεμία λοιπὸν θεραπεία δοθήσεται, οὐκέτι χώραν τῆς μετανοίας ἔχουσι. [Καὶ κάλλιστα τῷ θεῷ Δαβὶδ τοῦτο πεφιλosophῆται· οὐ γὰρ ἐν θανάτῳ, ἀλλ' ἐν ζωῇ ἔστιν ὁ τοῦ Θεοῦ μνημνόμενος. Οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ζῆτι τοῖς ἀπελευθέρουσιν ἐξομολόγησις καὶ διόρθωσις. Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς ἐνταῦθα μὲν βίον καὶ πρᾶξιν, ἐκεῖ δὲ τὴν τῶν πεπραγμένων ἐξέτασιν· καίγε ἴδιον τοῦτο τῆς οὐδόσης, τὸ μηκέτι καιρὸν εἰς παρασκευὴν ἀγαθῶν, ἢ κακῶν δίδοναι τοῖς ἐν αὐτῇ γινομένοις. Ἀλλ' ὧν ἂν τις ἑαυτῷ καταβάλλῃται διὰ τῶν ἔργων τὰ σπέρματα, τούτων ἀντιπαρῆχειν τὰ δράγματα· οὐ χάριν ἐνταῦθα ἐνεργεῖν νομοθετεῖ τὴν μετάνοιαν, ὡς ἐν τῷ ζῆτι τῆς τοιαύτης σπουδῆς ἀπρακτούσης. Φησί γὰρ· Ἐπειδὴ μακρὸς μοι γέγονεν ὁ τῆς μετανόιας καιρὸς, δέδοικα μὴ φθάσῃ τὸν παρὰ σοῦ ἔλεον ὁ θάνατος, ἐν ᾧ τὰ τῆς ἐξομολογήσεως οὐκ ἔστι· τούτου

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ cod. 1 ἀσθενήσαι. cod. 2 ἀσθενεῖ. ²¹ cod. 1 στασιάσει. cod. 2 στασιάζει. ²² Ἐβρωμένου — χώραν. Des. apud Cord. p. 108. ²³ Σῆς. Abest a cod. 1. ²⁴ Τὸ — τὴν βοήθειαν. Des. apud Cord. p. 108. ²⁵ Ἀρμόδιως — ἀπ' ἐμοῦ. Mutato ordine verborum hæc leguntur apud Cord. l. c. ²⁶ Τὴν σὴν. Abest a cod. 2. ²⁷ Ἐπιγράφω. cod. uterque et Cord. ἐπαγγέλλω. ²⁸ Ἐκ — ἐργῶν. Des. apud Cord. l. c. ²⁹ Διὰ — ἐχούσης. Hæc fere eadem sunt cum iis quæ Cord. exhibet l. c.

χάριν ἐπιπαύσαι τὸν ἔλεον αὐτῶ· εἰτα παιδεύει τὸν ἄκρατην, ὅτι μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δεῖ καὶ τὰ ἡμέτερα ἔκπεσαι. Ἐν τε γὰρ τὴν ἀσθένειαν προβαλόμεθα, ἄν τε τὴν ταραχὴν, ἄν τε τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, τὰ δὲ περ' ἡμῶν μὴ προστεθῆ, οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν²⁰.

7. « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. » Οἶδα μὲν μεγάλα καὶ χυλεπὰ πλημμελήσας, ἀλλ' ὅμως δακρῶν²¹ διηνεκῶς διατελώ, καὶ²² τὰ ὑπ' ἐμοῦ τετολημμένα θρηγῶν. Καὶ μέντοι καὶ τὴν μιανθείσαν ὑπὸ τῆς παρανομίας κλίνην ἀεὶ δάκρυσιν ἀπολούσω²³, ἐκκαθάραι²⁴ ταύτην διὰ τούτων πειρώμενος· κἄν τύχω δὲ τῆς ἀφέσεως, οὐ παύσομαι τοῦτο ποιῶν. Τοῦτο²⁵ γὰρ σημαίνει, « Λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, καὶ βρέξω²⁶. »

8. « Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ²⁷ ὁ ὀφθαλμὸς μου. » Αὐτό μου τὸ ὀπτικὸν τῆς διανοίας τετάραται διὰ τὴν σὴν ἀγανάκτησιν, ἀέσκοτα. Ὁφθαλμὸν γὰρ ἐνταῦθα τὸν νοῦν προσηγόρευσε, διὸ καὶ ἐνὸς ἐμνημόνευσεν²⁸. « Ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου. » Πάντων μοι, φησί, χυλεπώτερα τῶν ἐχθρῶν²⁹ τὰ ὀνειδῆ· ταῦτα γὰρ με δαπανᾷ, καὶ καταστῆκει, καὶ γῆρας ζωρον ἐπιφέρει.

9. « Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅτι εἰσῆκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τῆς³⁰ τοῦ κλαυθμοῦ μου· ἤκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς μου. Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο. » Μηκέτι, φησὶ, ἐπιτωθαζέτωσάν μοι³¹ οἱ τὰς οἰκείας³² μὲν³³ οὐχ ὀρώντες παρανομίας, τὰ δ' ἐμὰ πλημμελήματα χωμψδούντες. Τῆς θέας γὰρ ἐτυχον εὐμενείας, καὶ πέπεικα³⁴ δι' ὧν ἠνεκόλλησα παρῖδειν μὲν τὰ πλημμελήματα, μεταδοῦναι δὲ συγγνώμης.

10. « Αἰσχυνθείσαν, καὶ ταραχθείσαν πάντες οἱ ἐχθροὶ μου· ἀποστραφείσαν εἰς τὰ ὀπίσω³⁵, καὶ κατασχυγνυθείσαν³⁶ σφόδρα διὰ τῆς χάριτος. » Ταῦτα πόλιν εἰδότες, παύσασθε μὲν ἐμὸν ὀνειδῆ³⁷ προσφέροντες, τὰς δὲ οἰκείας εἰς νοῦν λαβόντες³⁸ παρανομίας, αἰσχύνης καὶ θορύβου καὶ ταραχῆς ἀναπλήσθητε. Αἰκίαιον γὰρ καὶ φόβου μεστὸν τὸ θεῖον κριτήριον.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Ζ' ΨΑΛΜΟΥ.

α. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὃν ᾄσε τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσι υἱοῦ Ἰεμενεί. » Ἀποδιδράσκων ὁ μακάριος Δαβὶδ τὸν ἀλάστορα καὶ πατραλοῖαν υἱόν³⁹, εὔρε βοήθην τὸν Χουσί, ὃς πέπεικα⁴⁰ τὸν Ἀβεσσαλὼμ μὴ κατὰ τὴν εἰσθήγησιν τοῦ Ἀχιτόφελ⁴¹ παραυτίκα διώξαι τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν λαὸν ἅπαντα

tate sequi. Sive enim inermittatem oblatendimus, sive perturbationem, sive Dei bonitatem : ea vero quae in nostra potestate sunt, non accesserint, nihil nobis prodest.

Vers. 7. « Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectulum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. » Non me latet, magna et gravia me commisisse peccata : verumtamen continenter lacrymor, et ea quae a me audacter commissa sunt deploro. Quin etiam cubile meum iniquitate contaminatum semper lacrymis abluiam, per has illud purgare studens : et donec remissionem consequar, hoc facere non desinam. Id enim significat : « Lavabo per singulas noctes lectulum meum, et rigabo. »

Vers. 8. « Turbatus est a furore oculus meus. » Ipse oculus mentis meae turbatus est ob tuam indignationem, Domine. Oculum namque hic mentem appellavit, ideoque unius tantum oculi mentionem fecit. « Inveteravi inter omnes inimicos meos. » Quoniam malis graviora mihi sunt inimicorum opprobria : haec enim me consumunt, et tabefaciunt, et praematuram senectutem adduunt.

Vers. 9, 10. « Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem : quoniam exaudivit Dominus vocem deprecationis meae. Dominus orationem meam suscepit. » Non amplius, inquit, subsannet me, qui proprias iniquitates non ~~644~~ vident, sed peccata irrideat. Etenim divino favore potius sum, et persuasum mihi est per ea, quae precatus sum, fore ut non respiciat ad delicta mea, meque veniam participem faciat.

Vers. 11. « Erubescant, et conturbentur omnes inimici mei : convertantur, et erubescant celerrime. » Cum igitur haec sciatis, desinite inferre mihi opprobria : vestrasque iniquitates in memoriam revocantes, pudore, timore, et perturbatione impleamini. Justum est enim, et terroris plenum divinum iudicium.

INTERP. PSALMI VII.

Vers. 1. « Psalmus Davidi, quem cecinit Domino pro verbis Chusi filii Jemini. » Fugiens beatus David nefarium et parricidam filium, adiutorum invenit Chusi, qui Absalomo persuasit ne secundum Achitophelis consilium statim patrem insequeretur, sed ut cogeret prius omnem populum, et deinde contra

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Gerner. Auct. p. 8, e cod. Vatic. hæc supplevit ²¹ Δακρῶν, Abest a cod. 2. ²² Κατ. Des. ibid. ²³ cod. 1, 2 ἀπολούω. ²⁴ cod. uterque ἐκκαθάραι. ²⁵ Τοῦτο — βρέξω. Des. apud Cord. p. 108. ²⁶ Καὶ βρέξω. Des. in cod. 2. ²⁷ Ἀπὸ θυμοῦ. cod. 1 ἐν θυμῷ. ²⁸ Ὁφθαλμὸν ἐμνημόνευσεν Des. apud Cord. p. 109. ²⁹ Τῶν ἐχθρῶν. Des. in cod. 2. ³⁰ Τῆς. Abest ab utroque cod. ³¹ cod. 1 ἐπιτωθαζέτέ με. ³² Μέν. Abest a cod. 2. ³³ Πέπεικα. cod. 2 πέποιθα. ³⁴ Εἰς τὰ ὀπίσω. Des. in cod. 1. ³⁵ Κατασχυγ. cod. 2 καταχθίσιον. ³⁶ Ὀνειδῆ. cod. uterque præm. τὰ. ³⁷ Λαβόντες. cod. 2 præm. οὐ. ³⁸ Υἱόν. Abest a cod. 1, in cod. 2 sequitur αὐτοῦ, τὸν Ἀβεσσαλὼμ. ³⁹ Εὔρε — πέπεικα. cod. 1 τὸν Χουσί πέπομφεν ὥστε διακεδέσασαι τοῦ Ἀχιτόφελ τὰς συμβουλὰς. Καὶ δὴ τοῦτο δέδραχεν ὁ Χουσί, καὶ πέπεικα. Ita fere legit Cord. p. 123 ; sed cod. 2 habet πέπομφε τὸν Χουσί, ὡς διακεδέσται — πέπεικα. ⁴⁰ Τοῦ Ἀχιτ. cod. 1 τὴν ἐκείνου. A cod. 2 abest. τὴν.

genitorem bellum moveret. Mārore igitur affectus, et admodum conturbatus Achitophel, eo quod consilium Chusi præstantius visum fuit, factus sui ipsius homicida, suspendio vitam finit. Divinus autem David, cum ex invasionis dilatione occasionem fugiendi arripisset, salutis compos fuit. Hunc igitur psalmum, veluti quemdam hymnum deprecationemque, Deo salvatori offert. Doctrinam autem etiam addit, **645** eos adhortans, qui a quibusdam injuria sunt affecti, ut spem in Deo collocent, et illinc opem expectent: eos autem qui injuriam inferunt, facta judicii divini mentione deterrens.

VERS. 2, 3. « Domine Deus mi, in te speravi, libera me ab omnibus persequentibus me, et eripe me. Ne rapiat ut leo animam meam, dum non est qui redimat, neque qui salvum faciat. » Nullo, inquit, humano auxilio fretus, sed tuam solam spem in me ipso circumferens, precor ut tua fruar providentia. Timeo enim ne more agrestis feræ, ii qui bello me persequuntur irrumpant, meque tua custodia destitutum inveniētes, penitus perdant.

VERS. 4. « Domine Deus mi, si feci istud. » Deinde manifestius docet quod dicit: « Si est iniquitas in manibus meis. » Et demonstrans, quam speciem injustitiæ hic dicat, illico subjungit.

VERS. 5, 6. « Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat. » Multæ sunt partes virtutis. Non solum enim temperantia et prudentia, verum etiam fortitudo et justitia. Hic igitur non eximiam virtutem sibi ascribit, sed quod, cum hosce suos hostes minime offenderit, injustum propter ipsos sustineat exsilium. Non solum enim, inquit, prior injuriam non intuli, sed neque illos, qui mihi nocuerunt, unquam ulcisci volui. Nam cum sæpius Saulem captivum haberem, justii odii pœnas non exegi. **646** Quapropter te, Domine, obsecro, qui omnia scis, ut juste me judices, et si quid tale unquam commiserim, me tua cura prives (hoc enim dicit: « Decidam ab inimicis meis inanis »), me autem inimicis meis subjicias, sic ut non solum gloria et regno a te mihi dato me privent, sed ridiculæ morti me tradant. Nam id significavit dicens: « Gloriam meam in pulverem deducat. »

VERS. 7. « Exsurge, Domine, in ira tua, et exaltare in finibus inimicorum meorum. » Symmachus

Α συναγείραι, καὶ τῆνικαῦτα κατὰ τὴν γεγεννηκότως στρατεῦσαι. Ἀχθσεθεὶς τοίνυν καὶ λίαν ἀδύμνησας ὁ Ἀχιθόφελ, ὡς αἰρετωτέρας ὀφθεισῆς τῆς τοῦ Χουσί συμβουλῆς, αὐτόχειρ αὐτῆς ⁶⁴ γενόμενος, τὴν δι' ἀγχόνης ἐδέξατο τελευτήν. Ὁ δὲ γε θεὸς Δαβὶδ τῆς ἐφόδου τὴν ἀναβολὴν καιρὸν εἰς φυγὴν λαβῶν, τῆς σωτηρίας ἔτυχε· τοῦτον τοιγαροῦν τὸν ψαλμὸν, οἶόν τινα ὕμνον καὶ προσευχὴν, τῷ σωτῆρι προσφέρει Θεῷ· προστιθῆσι δὲ καὶ διδασκαλίαν, τοὺς μὲν ὑπὸ τινων ἀδικουμένων εἰς τὸν Θεὸν ἔχειν τὰ· ἐλπιδας προτρέπων, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀναμένειν βοήτην, τοὺς δὲ ἀδικούοντας δεδιττόμενος τῆς ⁶⁵ τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως μνήμη.

β', γ'. « Κύριε, ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με. Μήποτε ἀρπάξῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου, μὴ ὄντος λυτρομένου, μηδὲ σώζοντος. » Οὐδεμιᾶ ⁶⁶ φησὶν, ἀνθρωπίνῃ βοθηθεία θαρρῶν ⁶⁷, τὴν δὲ σὴν ἐλπίδα μόνην ἐν ⁶⁸ ἑμαυτῷ περιφέρων, ἰκετεύω ⁶⁹ τῆς σῆς προμηθείας τυχεῖν. Δέδια ⁷⁰ γὰρ μὴ δίκην ἀγρίου θηρὸς ἐπελθόντες οἱ πολεμοῦντες ⁷¹, καὶ ἔρημόν με τῆς σῆς προνοίας εὐρόντες, παντελῶς διαφθείρωσιν.

δ'. « Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο. » Εἶτα διδάσκει σαφέστερον ὃ λέγει· « Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου. » Καὶ δεικνύς ποῖον εἶδος ἀδικίας ἐνταῦθα ⁷² φησὶν, εὐθὺς ἐπάγει·

ε', ζ'. « Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβοι, καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι. » Τῆς ἀρετῆς πολλὰ μόρια. Οὐ γὰρ μόνον σωφροσύνη καὶ φρόνησις, ἀλλὰ καὶ ἀνδρεία καὶ δικαιοσύνη. Ἐνταῦθα τοίνυν ὡς τὴν ἄκραν ἀρετὴν ἐκυτῶ μαρτυρεῖ· ἀλλ' ὅτι τούτους ἦκιστα τοὺς πολεμίους ἠδικηκῶς, τὴν ἀδικον δι' αὐτοὺς ὑπομένει φυγῆν. Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, ἀδικίας οὐκ ἤρξα, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἠδικηκῶτας ἠνεσχόμενι ἀμύνασθαι πώποτε. Πολλάκις γὰρ τὸν Σαοὺλ ὑποχέριον λαβῶν, τῆς ἀδικου δυσμενείας δίκας οὐκ εἰσπραξάμην ⁷³. Οὐ δὴ χάριν σε, Δέσποτα, παρακαλῶ, τὸν πάντα σαφῶς ἐπιστάμενον, δικάσαι μοι δικαίως· καὶ εἰ τι τοιοῦτο δέδρακα πώποτε, τῆς μὲν σῆς κηδεμονίας γυμνώσαι· τοῦτο γὰρ λέγει, « Ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. » ὑποχέριον δὲ τοῖς δυσμενέσιν ἐκδοῦναι· ὡς ἂν μὴ μόνον τῆς παρὰ σοῦ με δόξης καὶ βασιλείας γυμνώσαιεν, ἀλλὰ καὶ καταγελάσω παραδοῖεν θανάτῳ. Τοῦτο γὰρ ἐσήμανεν εἰρηκῶς, « Τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι. »

ζ'. « Ἀνάσθητι, Κύριε, ἐν ὀργῇ σου· ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασιν ⁷⁴ τῶν ἐχθρῶν μου ⁷⁵. » Ὁ μὲν οὖν ⁷⁶ Σύμ-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ

⁶⁴ Αὐτῆς. cod. uterque αὐτοῦ. ⁶⁵ Τῆς. cod. uterque præm. τῆ. ⁶⁶ cod. noster uterque habet οὐδὲ μιᾶ. Ita quaque leg. in cod. Florent. supra commemorato. ⁶⁷ cod. Flor. θαρρῶν. ⁶⁸ Ἐν. Abest a cod. 2. ⁶⁹ Περιφέρων, ἰκετεύω. cod. Flor. παραφέρω, ἰκετεύων. ⁷⁰ cod. Flor. δέδοικα. ⁷¹ Oὐ πολεμοῦντες. Des. in cod. Flor. ⁷² Ἐνταῦθα. Abest a cod. 2. ⁷³ Εἰσπραξ. codex uterque et Cord. p. 124, ἐπραξάμην. ⁷⁴ Ἐν τοῖς πέρασιν. Propius ad Hebr. veritatem h. l. accesserunt Symm. et Theodotio, cujus versiones deinde a Nostro recensentur. ⁷⁵ Mov. cod. 2 habet σου, et sic quoque leg. in edit. Ald. et Compl. ⁷⁶ Οὐν. Abest ab utroque cod.

μαχος, εν γόλω, ο δε Θεοδοτιων, εν Ουμῷ, ο δε γε Α
'Ακυλας, εν ανυπερθεσία ηρμηνευσε. Παρακαλει
τοινυν τον δικαιον κριτην μηκετι μακροθυμει, αλλα
δικαιε χρησαμενον ψηφω, την τιμωριαν επιθειναι
τοις αδικουσι. Το γαρ, αναστηθι, αντι του, μηκετι
μακροθυμησης, τεθεικε· τοιουτον εστι το, « Εξεγερ-
θητι, ινα τι υπνοις, Κυριε, » και γαρ εκει υπνον
την μακροθυμιαν εκαλεσε. Και, « Αναστα, Κυριε,
βοθητησον ημιν. » Ο καιρος γαρ ου φιλανθρωπιας,
αλλα δικαιας οργης. Επιθεις τοινυν τοις εχθροις
μου το περας, την αδικον αυτων εφοδον κατα-
παυσας.

η. « Και εξεγερθητι, Κυριε ο Θεός μου, εν προ-
τάγματι ᾧ εντελιω. » Συ γαρ ενομοθέτησας τοις
αδικουμένοις άμυνειν. Ο τοινυν τοις άλλοις εντελι-
ω ποιειν, δρασον, ώ δέσποτα, και της σης μοι με-
ταδος βοπης. « Και συναγωγη λαων κυκλώσει σε.
Και υπερ ταυτης εις υψος επιστρεψον. » Ταυτης
γαρ σου της προνοιας δειχθεισης, απαντες σοι τους
υμνους προσοισουσι, και Θεον υψιστον αποκαλέσου-
σιν ⁶⁵, α τε δη πάντα εφορωντα, και την αξιαν δικην
τοις αδικουσιν επιτιθέντα. Το γαρ, « εις υψος επί-
στρεψον, » αντι του, υψιστος ων φυσει, παρα δε τοις
πολλοις αγνοούμενος, δειχθητι υπερ υπαρχεις δια
της περι τους αδικουμένους κηδεμονιας. Είτα προ-
φητικῶς·

θ. « Κύριος κρινει λαους. » Ου γαρ μόνον την
εμην δικην δικασει, αλλα και παση τη των ανθρω-
πων φύσει. « Κρινόν με ⁶⁶, Κύριε, κατά την δικαιο-
σύνην μου, και κατά την ακακίαν μου επ' εμοι. »
Ου δικαιοσύνην εαυτῷ δια τούτων των λόγων μεμαρ-
τύρηκεν ο θεός ⁶⁷ Δαβιδ· ταναντια γαρ αυτου
βρώντος ακουομεν, « Οτι την ανομιαν μου εγω
γινώσκω, και η άμαρτια μου ενώπιόν μου εστι δια
παντός· » και· « Είπα, Εξαγορεύσω κατ' εμου την
ανομιαν μου τῷ Κυριῷ ⁶⁸. » αλλα δικαιοσύνην την
εν τῷ προκειμένῳ πράγματι λέγει· Ουτε γαρ, φη-
σι ⁶⁹, τον Αβεσαλωμ ηδίκηκα τι, ουτε τον Αχιτό-
φελ, ουτε τους μετα τούτων κατ' εμου στρατεύοντα.
Κατ' ταυτην τον την δικαιοσύνην, και την ακα-
κίαν ⁷⁰, κριθῆναι παρακαλῶ, και μη κατά τας ηδη
παρ' εμου γεγενημένας πλημμελειας. Αυτην ⁷¹ κατ'
αυτην κριθῆναι την παροῦσαν ύποθεσιν ικετεύω, και
μη ετέρων νυν ⁷² δοῦναι δικας άμαρτημάτων.

ι. « Συντελεσθήτω δη πονηρια άμαρτωλων, και
κατευθυνεις δικαιον. » Αντι του, συντελεσθήτω,
άμαρτισθήτω ο Σύμμαχος τεθεικεν. Ει ματατα,
φησι, δειχθειη των κακία συζώντων η πονηρια,
σπουδαίωτερον οι της άρετης τροφιμοι την προκει-
μένην αυτης ⁷³ πορειαν ποιήσονται.

« Ετάζων καρδιας και νεφρους ο Θεός. [α.]

ι Psal. XLIII, 23. κ Psal. III, 7. λ Psal. I, 3. μ Psal. XXXI, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Ο — οὐ. cod. uterque, οὐ καιρος γάρ. Ita quoque cod. Flor. et Cord. l. c. ⁶⁶ Αποκαλέσουσιν. cod. 2 επικαλέσουσιν. ⁶⁷ Με. cod. 2 μοι, ut habet cod. Alex. ⁶⁸ Θεός. Abest a cod. 2. ⁶⁹ Ταναντια — τῷ Κυριῷ. Des. apud Cord. p. 125. ⁷⁰ Φησι. Abest a cod. 2. ⁷¹ Ακακίαν. cod. 1 κακίαν. ⁷² Αυτην — άμαρτ. Des. apud Cord. l. c. ⁷³ Νυν. Abest a cod. 2. ⁷⁴ Αυτης. Præstat lectio utriusque cod. αὐ-
τοῦς. Ita quoque apud Cord. p. 126.

A quidem in bile, Theodotus in furore, Aquila vero in celeritate interpretati sunt. Obsecrat igitur justum judicem, ne amplius longanimitate, sed justa sententia utens, iis qui injuriam inferunt pœnam irroget. *Exsurge* enim, pro Ne amplius sis longanimis, posuit. Tale est illud etiam : « *Exsurge*, quare obdormis, Domine i ? » Nam ibi somnum longanimitatem appellavit. Et : « *Exsurge*, Domine, adjuva nos k. » Tempus enim non benignitatis est, sed justæ iræ. Impone igitur inimicis meis fluem, injustum eorum impetum compescens :

VERS. 8. « Et exsurge, Domine Deus mi, in præcepto quod mandasti. » Tu enim jussisti ut eos tueamur qui injuria afficiuntur. Quod igitur alii fieri præceperat, fac nunc, o Domine, tuamque opem mihi impertias. « Et synagoga populorum circumdabit te. Et propter hanc in altum regredere. » Etenim cum hanc tuam providentiam ostenderit, omnes hymnos offerent tibi, Deumque altissimum te nuncupabunt, ut **647** omnia prospicientem, dignamque pœnam delinquentibus irrogantem. Nam « regredere in altum, » idem est quod, cum natura altissimus sis, apud multos vero incognitus, ostende quod es, per sollicitudinem, quam circa injuria affectos habes. Deinde vaticinantis more subjungit :

VERS. 9. « Dominus judicabit populos. » Non solum meam causam judicabit, verum etiam universæ hominum naturæ. « Judica me, Domine, secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam super me. » Per hæc verba divinus David non suam ostentat justitiam : contraria enim ipsum dicentem audimus : « Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper l. » Et : « Dixi, constehor adversus me iniquitatem meam Domino m. » Verum justitiam dicit, quæ in re præsentem elucet. Non enim, inquit, Absalom offendi, nec Achitophelim, nec illos, qui una cum ipsis bellum gerunt contra me. Secundum hanc ergo justitiam atque innocentiam, ut me judices precor, et non secundum peccata, quæ a me antea commissa fuerunt : sed ipsam per se rem præsentem ut judices oro, neque aliorum flagitiorum a me nunc pœnam exigas.

VERS. 10. « Consummetur nequitia peccatorum, et diriges justum. » Pro consummetur, Symmachus posuit *perficiatur*. Si irrita fuerit reddita, inquit, nequitia eorum, qui malitia assuevere, virtutis alumni studiosius ejus propositum iter facient.

VERS. 11. « Scrutans corda et renes Deus. »

Justum **648** adjutorium meum a Domino, qui salvos facit rectos corde. » *Renes* hic cogitationes appellat. Quoniam enim in partibus abdomini subjectis appetitus excitant renes, et hinc deinceps concupiscentiæ cogitationes moventur, renes tropice cogitationes nuncupavit. Qui igitur occultas humanæ mentis cogitationes novit, justam mihi opem afferet, tanquam solitus hoc facere. Injuria enim affectis semper est vindex. Hinc posthac et iniquos exterret, justam vindictam ostendens, Achitophelisque interitum prædicit.

Vers. 12. « *Deus justus iudex, et fortis, et ton-* ganimis, et qui iram non protrahit per singulos dies. » Habet vero et benignitatem, per quam hominum peccata diutius tolerat. Quoniam, si quando viderit homines ex hac sua patientia nihil utilitatis percipere, interea minis perterret, vindictam procrastinans. Quod si hac etiam despecta peccare pergant, statim ultimum supplicium adducit justitiam continens. Hæc per ea quæ sequuntur manifestavit.

Vers. 13, 14. « *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum. Et in eo paravit vasa mortis.* » Hæc enim verba non vindictæ, sed comminationis sunt. *Vibrabit enim, inquit, non impellet; et tetendit arcum, non, emisit sagittam: et docens contra quos emittet sagittas, statim adjunxit: » Sagittas suas ardentibus **649** effecit.* » Qui enim peccati materiam combustibilem admiserunt, etigna; fenamque, et stipulam edificaverunt, ut ait divinus Apostolus ¹, ignitis sagittis hisce confligentur.

Vers. 15. « *Ecce parturit in justitiam.* » Achitophel, cum malam illam sententiam exprompsisset: « *Concepit dolorem, et peperit iniquitatem.* » Ex malitia enim vitalem excessum vomitente, contra patrem, qui ipsum nulla affecerat injuria, iniquum armavit filium.

Vers. 16, 17. « *Lacum aperuit, et effudit eum: et incidit in foveam, quam fecit. Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.* » Propriis, inquit, comprehendetur laqueis, propriorumque laborum præmia accipiet: illaqueabitur retibus, quæ ad artus captandos tendunt.

Vers. 18. « *Confitebor Domino secundum justitiam ejus, et psallam nomini Domini altissimi.* »

¹ I Cor. iii, 12.

Δικαία ⁷⁴ ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος; τοὺς εὐθεὶς τῆ καρδίᾳ. » *Νεφρούς* ἐνταῦθα τοὺς λογισμοὺς ὀνομάζει. Ἐπειδὴ γὰρ τὰς ὑπογαστρίου; ὀρέξει; οἱ νεφροὶ διεγείρουσιν, ἐντεῦθεν δὲ λοιπὸν κινουῦνται τῆς ἐπιθυμίας οἱ λογισμοί, νεφροὺς τροπικῶς τοὺς λογισμοὺς προσηγόρευσεν ⁷⁵. Ὁ τοίνυν, φησὶ. τοὺς κερκρυμένους τῆς διανοίας ⁷⁶ τῶν ἀνθρώπων ⁷⁷ λογισμοὺς ἐπιστάμενος, δικαίαν μοι παρέξει βοήθειαν, ἅτε δὴ τοῦτο ποιεῖν εἰθώς. Τοῖς γὰρ ἀδικουμένοις ἐπαμύνων διατελεῖ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ ⁷⁸ δεδιττεται τοὺς πονηρίᾳ ⁷⁹ συζώντας, τὰς δικαίας τιμωρίας ὑποδεικνύς· καὶ προαγορεύει ⁸⁰ τοῦ Ἀχιτόφελ τὸν θάνατον.

^{1β}. « Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ μακροθύμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. » Ἔχει δὲ καὶ φιλανθρωπίαν, δι' ἣν ἐπὶ πλείστον φέρει τῶν ἀνθρώπων τὰ πλημμελήματα. Ἐπει εἴποτε ἴδοι τοὺς ἀνθρώπους διὰ ταύτης δνησιν τὸ κερκρυμένους, τῶς ταῖς ἀπειλαῖς ἐκφορεῖ ⁸¹, τὴν τιμωρίαν ἀναβαλλόμενος. Εἰ δὲ καὶ ταύτης καταφρονήσαντες ἐπιμένωσιν ἀμαρτάνοντες ⁸², αὐτίκα τὴν πανωλεθρίαν ἐπάγει τὸ δίκαιον ἔχουσαν. Ταῦτα διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδηλώσων.

^γ, ^δ. « Ἐὰν μὴ ἐπιστρέψῃτε, τὴν βρομφαίαν αὐτοῦ στείλωσιν· τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε, καὶ ἠτοίμασεν αὐτό. Καὶ ἐν αὐτῇ ἠτοίμασε σκευὴ θανάτου. » Ταῦτα γὰρ οὐ τιμωρίας, ἀλλ' ἀπειλῆς. *Στείλωσιν* γὰρ εἶπεν, οὐκ, ἐπάξει· καὶ, ἐνέτεινε τὸ τόξον, οὐ, τὸ βέλος ὑψήκει· καὶ δειδάσκων κατὰ τινῶν ἀφήσει τὰ βέλη, εὐθὺς ἐπισυνῆψε· « *Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξεργάσατο.* » Οἱ γὰρ τὴν εὐπρηστον τῆς ἀμαρτίας ὕλην δεξάμενοι, καὶ ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην οἰκοδομήσαντες, ἢ φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τοῖς πυρφόροις τούτοις βληθήσονται βέλεσιν.

^ε. « Ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν. » Ὁ Ἀχιτόφελ, τὴν πονηρίαν ἐκαίνην εἰσηγησάμενος γνώμην, « *Συνέλαθε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν.* » Ἐκ πονηρίας γὰρ οὐδεμίαν καταλείπουσιν ὑπερβολὴν, κατὰ τοῦ ῥηθὲν ἡδικοχότος πατρὸς τὸν παράνομον καθώπλισε παῖδα.

^ς, ^ζ. « *Αἰκκὸν ὤρυξε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπροσθεῖται εἰς βόθρον ὃν ἐργάσατο.* Ἐπιστρέφει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται. » Ταῖς οικείαις, φησὶν ἀλώσεται πάγαις, καὶ τῶν οικείων πόνων τὰ ἐπιχειρήματα δέξεται, καὶ θηρευθήσεται δικτύοις, ἃ ⁸³ πρὸς ἀγρῶν ἐτέρων διέπηξεν ⁸⁴.

^η. « Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ψαλῷ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ

VARIE LECTONES ET NOTÆ.

⁷⁴ cod. uterque, δικαίως; ita ut ad versum præced. referatur, prout etiam in ed. Compl. factum est, teste Bosio. ⁷⁵ Προσηγόρευσεν. Cod. 2 ἀπεκάλεσεν. ⁷⁶ Τούς — διαβολάς. Des. in cod. Flor. ⁷⁷ Τῶν ἀνθρώπων. Abest a cod. 1. ⁷⁸ Καί. Abest a cod. 2. ⁷⁹ Πονηρία. Cod. 2. præm. τῆ. ⁸⁰ Cod. 1 προαγορεύει. ⁸¹ Cod. uterque et Cord. p. 126. ἐκφορεῖ. ⁸² Ἀμαρτάνοντες. Abest a cod. 1. ⁸³ A. Cod. 1. οἱ. ⁸⁴ Cod. 2 διέπρασεν.

ὀψίστου. » Ἐγὼ δὲ τοσαύτης τοῦ Θεοῦ προνοίας ἅ
 τυχῶν, ὁμνήσω τὴν εὐεργέτην διηνεκῶς, τῆς κρί-
 σεως τὸ δίκαιον διηγούμενος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Η΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν, ψαλμὸς τῷ
 Δαβίδ. » Ἰστέον⁸⁵, ὅτι ἐν ἑκάστῳ ψαλμῷ, ἐν ᾧ οἱ
 Ἐβδομήκοντα εἰς τὸ τέλος τοθεύασιν, ὁ μὲν Ἀκύ-
 λας καὶ ὁ Θεοδοτίων τῷ νικοποῖῳ ἤρμηνευσαν, ὁ δὲ
 Σύμμαχος ἐπιτίκιον⁸⁶· καὶ οὗτος τοιγαροῦν ὁ
 ψαλμὸς ἐπιτίκιος τῷ νικοποῖῳ προσφέρεται Θεῷ,
 τῷ τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν διάβολον καταλύσαν-
 τι, καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τέλος τῆς ἐκείνου τυραν-
 νίδος ἐλευθερώσαντι. Ἀητοῦς δὲ⁸⁷ τὰς Ἐκκλησίας
 προσαγορεύει, ἐπειδὴ καὶ τὸν Κύριον ἀμπελον·
 αὐτὸς γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς⁸⁸ εὐαγγελίσις ἔφη, « Ἐγὼ
 εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. » Ταύτην δὲ τρυγῶντες
 οἱ πεπιστευμένους τὸν μυστικὸν κατασευάζουσι
 ὄνον. Μεγίστη⁸⁹ δὲ καὶ αὐτὴ τῆς Ἰουδαίων ἀπι-
 στίας κατηγορία. Πλήθος γὰρ ληνῶν ἀκούοντες, καὶ
 σαφῶς εἰδότες ὡς μία τις ἐδόθη ληνός, μᾶλλον δὲ
 οὐδὲ⁹⁰ ληνός, ἀλλὰ προλήνιον· « Προλήνιον γὰρ,
 φησὶν, ὄρουσα ἐν αὐτῷ, καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι στα-
 φυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· » νοεῖν οὐκ ἐθέλουσιν,
 ὡς ἐπαύσατο μὲν τὰ παλαιὰ, ἐπεφάνη δὲ τῆς νέας
 διαθήκης ἡ χάρις, πάντας ἀνθρώπους εἰς σωτηρίαν
 προσκαλουμένη, ὅθι δὴ χάριν οὐκέτι κατὰ τὸν πα-
 λαῖον νόμον ἐφ' ἐνὸς θυσιαστηρίου τοὺς τῶν ἀνθρώ-
 πων καρποὺς ληνοθατοῦσιν οἱ ἱερεῖς· ἀλλὰ μυρία καὶ
 ἀριθμὸν νικῶντα κατὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν ἐπάγει
 θυσιαστήρια. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ὁ ὀγδοηκοστὸς
 τρίτος διδάσκει ψαλμὸς. Καὶ αὐτὸς γὰρ ἐπιγραφὴν
 ἔχων ληνῶν, πολλῶν θυσιαστηρίων ἐποίησατο μνή-
 μην· « Ὡς ἀγαπητὰ γὰρ, φησὶ, τὰ σκηνώματά
 σου, Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ
 ψυχὴ μου εἰς τὰς ἀβύσσους τοῦ Κυρίου· καὶ μὴ
 ἀλίγα· « Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνά-
 μεων⁹¹. » Καὶ ὁ ὀγδοὸς δὲ ψαλμὸς, Ἐπὲρ τῶν ληνῶν
 ἐπιγεγραμμένος, τῆς οἰκουμένης προθεσπίζει τὴν
 σωτηρίαν, καὶ τὴν περὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ
 κηδεμονίαν διδάσκει, καὶ τοῦ Μονογενοῦς προλέγει
 τὴν ἐνανθρώπησιν.

β'. « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ
 ἔνομα σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλο-
 πρέπειά σου ὑπὲρ ἅνω τῶν οὐρανῶν. » Τὸ, ὡς, ἐν-
 ταῦθα οὐ παραβολικῶς, ἀλλ' ἐπιτατικῶς⁹². Σφόδρα
 γὰρ, φησὶ, τὸ ὄν, ὧ Δέσποτα⁹³, παρὰ πάντων
 ὑμνεῖται ἔνομα, καὶ σὲ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς
 ἅπαντες ὀνομάζουσι⁹⁴. Τὸ γὰρ, « Ἐπήρθη ἡ μεγαλο-

Ego enim tantam a Deo providentiam consecutus,
 eum qui de me bene meritus est semper celebrabo,
 iudicii justitiam narrans.

INTEPR. PSALMI VII.

VERS. 1. « In finem pro torcularibus, Psalmus
 Davidi. » Considerandum est, in quolibet psalmo,
 in quo Septuaginta in finem posuerunt, Aquilam
 quidem et Theodotionem *Victoriæ auctori* interpre-
 tatus esse, Symmachum vero, *triumphalis*. Hic
 igitur psalmus triumphalis Deo 650 auctori vi-
 ctoriæ offertur, qui inimicum et ultorem diabolum
 destruxit, quique homines in finem usque ab illius
 tyrannide liberavit. *Toreularia* autem *Ecclesias*
 appellat, quoniam et Dominus vitis vocatur. Ipse
 enim sacris in Evangeliiis testatus est : « Ego sum
 vitis vera °. » Qui vero hanc vitem vindemiant
 fideles, mysticum vinum conficiunt ; maxima autem
 et hæc est Judæorum perfidiæ criminatio. Multi-
 tudinem enim torcularium audientes, manifesteque
 scientes unum quoddam torcular datum fuisse ;
 imo vero neque torcular sed protorcular : « Pro-
 torcular enim, inquit, effodi in illa, et exspectavi
 ut faceret uvas, fecit autem spinas P ; » intelligere
 nolunt, antiqua cessasse, novi vero testamenti gra-
 tiam apparuisse, quæ omnes homines ad salutem
 vocat. Quapropter non amplius secundum anti-
 quam legem, super unum altare hominum fructus
 sacerdotes tanquam in torculari calcant : sed infi-
 nita, quæ numerum superant, per omnem terram
 et mare erecta sunt altaria. Et hoc octogesimus
 tertius psalmus magis dilucide docet. Nam, et ipse
 torcularium titulum habens, multorum altarium
 mentionem fecit : « Quam dilecta enim, inquit,
 sunt tabernacula tua, Domine virtutum Q ; » desi-
 derio affecta, imo consumpta est anima mea ob atria
 Domini. Et paulo post : « Altaria tua, Domine vir-
 tutum R. » Et octavus item psalmus, *Pro torcularibus*
 inscriptus, orbis terræ 651 salutem vaticinatur,
 et Dei providentiam erga homines docet, atque
 Unigeniti incarnationem prædicat.

VERS. 2. « Domine Dominus noster, quam admi-
 rabile est nomen tuum in universa terra ! Quoniam
 elevata est magnificentia tua super cælos. » *Quam*
 hoc in loco non comparisonem, sed exaggeratio-
 nem significat. Admodum, inquit, o Domine, tuum
 nomen ab omnibus decantatur, et te creatorem cæli
 et terræ omnes nominant. Nam verba illa, « ele-

• Joan. xv, 1. P Isa. v, 2. Q Psal. lxxiiii, 4, 2. R ibid. 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁵ Ἰστέον — ἐπιτίκιον. Des. apud Cord. p. 153. ⁸⁶ Καὶ — ἐπιτίκιον. Alii tamen Theodotioni tribuunt lectionem εἰς τὸ τέλος, Symmacho vero, ἐπιτίκιος. Conf. Monf. l. c. p. 477 et p. 482. ⁸⁷ Ἀητοῦς δὲ, x. τ. λ. Huic interpretationi, quam fere omnes Patres Græci suam fecerunt, lectio ἰστέον occasionem dedisse videtur. ⁸⁸ Ἱεροῖς. Abest a cod. 2. ⁸⁹ Μεγίστη x. τ. λ. Des. apud Cord. ⁹⁰ Cod. 2 οὐ. ⁹¹ Ἐπιποθεῖ—τῶν δυνάμεων. Des. in eod. 4. ⁹² Ἐπιτατικῶς. Cod. 4 et 2 addunt τέθεικεν. ⁹³ Δέσποτα. In utroque cod. nostro et in Florent. præc. τὸ ὄν ἔνομα. ⁹⁴ Ἄπαντες ὀνομάζουσι. Cod. Flor. ὀνομάζουσιν ἀνθρωποι.

vata est magnificentia tua super cœlos, » hoc in-
uunt : quoniam omnes noverunt, te cœlo atque
terræ universisque rebus dominari. Namque ipse
quidem magnificentiam semper habebat : verum
hominibus hæc non semper nota fuerat. Similia et
beatus Habacuc vaticinatur. Cum enim dixisset :
« Deus e longinquo veniet, et sanctus de monte
umbroso, » subiunxit, « Operuit cœlos poten-
tia ejus, et laude ejus impleta est terra ». »
Et cum ipse apparuisset Jacobo, interroganti de
suo nomine, respondit : « Quid quæris nomen
meum, quod est mirabile ? »

VERS. 3. « Ex ore infantium et lactentium per-
fecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas
inimicum et ultorem. » Id vero tuam potentiam
maxime **652** demonstravit, quod per homines,
qui minime humanam sapientiam didicerant, qui-
que lactentium pucrorum simplicitatem imitaban-
tur, perniciosissimum illum tyrannum everteris. Qui
cum tibi Deo semper inimicus sit, et propter bellum
quod contra te gerit, homines decipiat, rursus
tanquam vindex quispiam, fraudis pœnas ab illis
exigit. Sic cum Achitophalem induxisset ut illa
diceret, postea ut mortem sibi ipse consciret im-
pulsit ». » Eodem modo cum ad prodicionem ar-
masset Judam, mercedem obedientiæ laqueum re-
tribuit. Et secundum historiam veritas vaticina-
tionis cognosci potest. Nam in sacris Evangeliiis
Dominus Christus Judæis indignantibus, quando
pueri cum ramis præcedentes, « Hosanna in ex-
celsis » dicebant, « benedictus qui venit in nomine
Domini », respondit : « Anne legistis : Ex ore in-
fantium et lactentium perfecisti laudem ? » Illi
igitur infantes perfidum Judæorum populum con-
demnant, similem diabolo, et inimicum et ultorem.
Etenim cum iste populus semper Dei legem violet,
atque contraria Dei mandatis agat; rursus tanquam
pro legislatore scilicet pugnans, Dominum Christum
crucifixit, Deo contrarium atque legis transgresso-
rem eum nominans.

VERS. 4. « Quoniam videbo cœlos, opera digi-
torum tuorum lunam, et stellas, quæ tu fundasti. »
Nam satis idonea, inquit, **653** ipsa elementa sunt,
ut tuam, o Domine, magnificentiam ostendant, et
cœlum, et terra, et luna, et sol, et ordo ornatus-
que pulcherrimus, qui his inest. Providentia autem,

* Habac. iii, 3. † Gen. xxxii, 29. ‡ Il Reg. xvii, 25. † Matth. xxi, 9. * ibid. 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

« Τῶν οὐρανῶν. Abest a cod. Flor. « Μὲν. Abest a cod. 2. « Αὐτὸς — ἀεὶ. Cod. Flor. Σοὶ μὲν γὰρ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀεὶ προσῆν, οὐκ ἦν δὲ τοῖς ἀνθρώποις γνῶριμον. Reliqua desunt in cod. Flor. « Μακάριος. Cod. 2 θεός. « Ἀβακούμ. Cod. uterque Ἀμβακούμ. « Θαυμάρι. Cord. p. 153 μακρόθεν, quam lectionem Carafa secutus est. « Κατασκόλου. Cod. 2 addit δασείος. « Αἰνέσεως. Cod. 1 συνέσεως, ascripta tamen lectione recepta. « Ἰακώβ. Præstat lectio Manuῆ, quam habet Cord. l. c. Verba citata pertinent ad Judic. xiii, 18. « Ἐφη. Abest a cod. 2. « Αἴγιον. Reliqui interpretes Græci habent vel κράτος vel ἰσχύν. « Ἐκείνον. Abest a cod. 1. « Αὐτοῦς. Abest a cod. 2. Cord. habet αὐτοῖς. « Εἰπεῖν. In utroque cod. sequitur post παρασκευάσας. « Δεσπότης. Abest a cod. 2. « Τὰ παιδιά. Abest a cod. 1, post ἡγούμενα autem ascr. τὰ νήπια. « Καὶ — πάντων. Des. in cod. 1. « Ὡς ὑπὲρ. Cod. 1 ὡς περὶ. Cord. p. 154 ὡσπερ. « Δεσπότην. Abest a cod. 2. « Τὰ. Abest ab utroque cod. « Γὰρ. Cod. uterque μοί. Cord. μὲν γὰρ.

πρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν », » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Ἔγνωσαν ἅπαντες, ὡς οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ τῶν ἀπάντων δεσπόζεις. αὐτὸς μὲν ἔγερ τὸ μεγαλοπρεπὲς εἶχεν ἀεὶ, ἀλλὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο γνῶριμον οὐκ ἦν ἀεὶ. Τοιαῦτα καὶ ὁ μακάριος Ἄβακούμ προθεσπίζει. Εἰρηκῶς γὰρ, « Ὁ θεὸς ἀπὸ Θαυμάρ ἤξει, καὶ ὁ ἄγιος ἐξ ὄρους κατασκόλου », ἐπήγαγεν. Ἐκάλυφεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. Καὶ αὐτὸς δὲ τῷ Ἰακώβ ἐπιφανείς, τὴν προσηγορίαν πυνθανομένην ἔφη. Τί ζητεῖς τὸ ὄνομά μου; καὶ τοῦτο ἐστὶ θαυμαστόν.

γ'. « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον », ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου. τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν. Τοῦτο δὲ σου μάλιστα τὴν δύναμιν ἔδειξεν, ὅτι δι' ἀνδρῶν τὴν ἀνθρωπίνην οὐ μεμαθηκότων σοφίαν, ὑπομαζίωον δὲ παιδίων τὴν ἀπλότητα μιμομένων, τὸν παμπόνηρον ἐκείνον κατέλυσας τύραννον. ὃς σοι τῷ θεῷ δυσμεναίων ἀεὶ, καὶ διὰ τὸν κατὰ σοῦ πόλεμον τοὺς ἀνθρώπους ἐξαπατῶν, πάλιν οἶά τις τιμωρὸς δίκας αὐτοῦς εἰσπράττεται τῆς ἀπάτης. Οὕτω τὸν Ἀχιτόφελ ἐκείνα εἰπεῖν παρασκευάσας, αὐτοχειρίῃ θανάτῳ παρέπεμψεν. οὕτω τὸν Ἰούδαν εἰς προδοσίαν ὄπισθας, μισθὸν τῆς ὑπακοῆς τὴν ἀγχόνην ἀντέδωκε. καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν δὲ γε δυνατὸν γινῶναι τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν. Ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, ὁ Δεσπότης Χριστὸς δυσχεραίνουσιν Ἰουδαίους, ἠνίκα τὰ παιδιά μετὰ κλάδων ἡγούμενα, « Ὡσαντὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, » ἔλεγον. ἐυλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ἀπεκρίνατο. Οὐκ ἀνέγνωτε. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; Ἐκείνα τοίνυν τὰ παιδιά τὸν ἀγνώμονα τῶν Ἰουδαίων κατακρίνει λαὸν, τὸν ὁμοίως τῷ διαβόλῳ καὶ ἐχθρῶν καὶ ἐκδικητήν. Καὶ γὰρ οὗτος τὸν θεῖον νόμον παραβαίων ἀεὶ, καὶ τὰναντία τοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ διηγερευμένοις διαπραττόμενος, πάλιν, ὡς ὑπὲρ τοῦ νομοθέτου δῆθεν ἀγωνιζόμενος, ἐσταύρωσε τὸν Δεσπότην Χριστὸν, ἀντίθεον ἀποκαλῶν καὶ παράνομον.

δ. « Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, τὰ ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, & σὺ ἔθεμελίωσας. » Ἰκανὰ γὰρ φησὶ, καὶ τὰ στοιχεῖα τὴν σὴν, ὧ Δέσποτα, δεῖξαι μεγαλοουργίαν, καὶ οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ σελήνη, καὶ ἥλιος, καὶ ἡ ἐν τούτοις εὐταξία τε καὶ εὐκοσμία. ἡ δὲ μέχρι τῶν εὐτελῶν

ἀνθρώπων διήκουσα πρόνοια μείζονα¹⁶ τὴν ἄφατόν Α σου κηρύττει· φιλανθρωπίαν.

ε'. « Τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; » Τὰυτὰ δὲ οὐ περὶ τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ περὶ¹⁷ τῆς προνοίας διέξισιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, « ὅτι ἔπλασας, » ἀλλὰ, « ὅτι μιμνήσκη καὶ ἐπισκέπη. » Ἄλλα- γοῦ δὲ σαφέστερον τῆς ἡμετέρας φύσεως τραγοῦδὲ τὴν εὐτέλειαν· « Ἀνθρώπος γάρ, φησὶ, ματαιότητι ὠμοιώθη· αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιά παράγουσι. » Καὶ πάλιν· « Ἀνθρώπος ὡσεὶ χόρτος· αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει· ὅτι πνεῦμα διεῖλον ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπάρξει, καὶ οὐκ ἐπιγιγνώσκειται ἔτι ὁ τόπος¹⁸ αὐτοῦ. » Καὶ ἕτερα δὲ μυρία τοιαῦτα ἐστὶν εὐρεῖν παρὰ τῆ θεῖα Γραφῆ, τῶν ἀνθρώπειον¹⁹ καταστέλλοντα τύφον. Καὶ ἐν- ταῦθα τοίνυν ὁ προφητικὸς θαυμάζει λόγος βοῶν· « Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ²⁰, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν²¹; » Οὐ γὰρ μόνον εἰς τὸ εἶναι παρηγάγες, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι δεδωρῆσαι, καὶ μεμνημένος διαταλεῖς, καὶ κακῶς διακειμένον ἐπισκέπη.

ς'. « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους. » Ἐνταῦθα τῆς μετὰ τὴν παράδοσιν ἐμνημό- νευσεν ἀποβάσεως. Τῷ θνητῷ²² γὰρ τῶν ἀγγέλων ἡλάττωται.

« Δόξῃ καὶ τιμῇ ἔστεφάνωσας αὐτόν. [ς'.] Καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. » Ταῦτα δὲ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σω- τήρος ἡμῶν ἢ ἡμετέρα²³ ἐδέξατο φύσις. « Χάρτι γάρ²⁴ ἔστε σεσωσμένοι, » ἢ φησὶ ὁ θεὸς Ἀπόστο- λος, « καὶ συνήγειρεν, καὶ συνεκρίτην ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. »

η', θ'. « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ· πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου. Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τριβῶν θαλασ- σίων. » Καὶ αὕτη δὲ φησὶ²⁵ τῆς σῆς φιλανθρωπίας τε καὶ δυνάμεως ἀπὸδειξις ἀκριβῆς, τὸ τὴν εὐτελῆ τῶν ἀνθρώπων φύσιν τοσαύτης ἐμπλήσει σοφίας, ὥστε μὴ μόνον τῶν χερσαίων ζώων, ἀλλὰ καὶ τῶν πτηνῶν, καὶ νηκτῶν, καὶ ἀμφιβίων κρατεῖν, καὶ τὰ ὑψηλότερα καὶ βαθύτερα ταῖς ἐπινοίαις θηρεῖν· καὶ τὰ τῶν ἀέρα διαπερῶντα, καὶ τοῖς²⁶ ὕδασι κα- λυπτόμενα ὑποχεῖρια ἔχειν²⁷. Τοῦτων μὲν οὖν κοι- νὴν ἅπασιν ἀνθρώποις τὴν δεσποτεῖαν δεδωρῆσαι²⁸. Τὴν δὲ ἡμετέραν ἀπαρχὴν ὁ θεὸς²⁹ λόγος ἀνειλη- φώς, καὶ ναὸν ἀποφῆνας οἰκεῖον³⁰, καὶ σάρκα οἰκείαν προσαγορεύσας, καὶ τὴν ἀπόρρητον ἐργασάμενος ἔνωσιν, ἐκάθισεν ἐπάνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας,

γ Psal. CXLIII, 4. δ Psal. CII, 15, 16. ε Ephes. II, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Cod. uterque, et Cord. μεζόνως. ¹⁷ Περὶ—περὶ. Cod. 2. παρὰ—παρά. ¹⁸ Ἐπιγιγνώσκειται—τόπος. Cod. 1. ἐπιγνώσεται—τὸν τόπον. ¹⁹ Ἀνθρώπειον. Cod. 2 ἡμέτερον. ²⁰ Ὅτι—αὐτοῦ. Des. in cod. 2. ²¹ Καὶ—ὅτι ἐπισκ. αὐτόν. Apud Cord. p. 154. hæc pauca tantum exstant: θαυμαστικῶς δὲ ταῦτά φησιν. ²² Cod. Flor. τῶν θνητῶν. ²³ Ἡ ἡμετέρα. Des. apud Cord. Cod. 1, 2 ἢ τῶν ἀνθρώπων. ²⁴ Γάρ. Abest a cod. 2. ²⁵ Φησὶ. Abest a cod. 1, 2. ²⁶ Τοῖς. Cod. 1 et 2 præm. τὰ. ²⁷ Καὶ—ἔχειν. Des. apud Cord. p. 155, exstant autem ibid. p. 165, inter ea quæ Theologi nomen præ se ferunt. ²⁸ Cord. l. c. δεδωρῆσαι. ²⁹ Θεός. Cod. uterque et Cord. Θεός. ³⁰ Καὶ—οἰκεῖον. Des. apud Cord. p. 155.

quæ ad infimos usque homines dimanat, magis tuam inexplicabilem prædicat benignitatem.

VERS. 5. « Quid enim est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quod visitas eum? » Hæc autem non de creatione, sed de providentia disserit. Non enim dixit, « quod formasti, » sed « quod memor es ejus, et visitas. » Alibi vero magis manifeste nostræ naturæ vilitatem deplorat. « Homo enim, inquit, vanitati similis factus est, dies ejus sicut umbra prætereunt γ. » Et rursus: « Homo sicut fenum est; dies ejus, tanquam flos agri sic efflorebit; quoniam spiritus transibit super illum, et non subsistet, et non cognoscetur amplius locus ejus δ. » Et alia hujusmodi iufinita in sacris Litteris inveniri possunt, quæ humanum fastum conspiciunt. Et hic igitur propheticus sermo admiratur, clamans: « Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quod visitas eum? » Non solum enim ut esset illi dedisti, verum etiam ut ei bene esset largitus es, et memor esse pergis, maleque affecti curam geris.

VERS. 6. « Minuisti cum paulo minus ab angelis. » Hic sententiam post transgressionem latam commemorat. Mortalitate enim minor factus est angelis.

« Gloria et honore coronasti 654 eum. [VERS. 7.] Et constituisti eum super opera manuum tuarum. » Post incarnationem vero Dei et Salvatoris nostri, natura nostra hæc recepit. « Gratia enim salvi facti estis, » quemadmodum ait divinus Apostolus, « et una suscitavit nos, et sedere fecit in cœlestibus, in Christo Jesu ε. »

VERS. 8, 9. « Omnia subjecisti pedibus ejus, oves et boves omnes, insuper et pecora campi. » Volucres cœli, et pisces maris, qui perambulant semitas maris. » Tuæ autem benignitatis atque virtutis exacta etiam demonstratio hæc est, quod vilem hominum naturam tanta sapientia impleveris, ut non solum terrestribus animalibus, verum etiam volatilibus, natantibusque, atque iis, quæ sunt ambiguarum naturæ, dominetur, et sublimiora ac profundiora suis artibus venetur, atque illa quæ aerem permeant, et quæ aquis operiuntur subjecta habeat. D Communem igitur dominatum supra hæc omnibus hominibus dedisti. Deus autem Verbum nostræ naturæ primitias cum assumpsisset, propriumque templum effecisset, suamque carnem nominasset, et inexplicabilem illam unionem operatus esset, supra omnem principatum, et potestatem, et do-

minationem sedit, superque omne nomen, quod nominatur, non tantum in hoc sæculo, sed et in futuro: omniaque sub pedibus suis constituit, non solum oves, atque boves omnes, verum omnem creaturam, sive visibilem, sive invisibilem. Et horum **655** testis est divinus Apostolus aperte clamans: « Eum autem, qui paululum minor factus erat angelis, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum ^b. » Et paulo superius: « Omnia enim, inquit, subiecisti pedibus ejus ^c. » Et ad Corinthios ait: « Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei, patet excipit eum, qui subjecit ei omnia ^d. » Sola enim non creata natura ab hac subiectione tanquam libera separata est. Hæc autem, quæ ab illa ut esset accepit, qualiscunque sit, sive visibilis, sive invisibilis, subdita est, et tanquam Deo, et tanquam homini, Domino Christo. Tantum honorem a Deo universorum humana natura suscepit. Præinde rursus principium psalmi in fine posuit:

VERS. 10. « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! »

INTERPR. PSALMI IX.

VERS. 1. « In finem pro occultis filii, psalmus David. » Symmachus quidem triumphalem de morte filii interpretatus est; Aquila vero, *Victoria auctori juvenutis filii*; et Theodotio, *de florida ætate filii*. Cum igitur omnes inter se consentientes, mentionem faciant de filio, docent nos hunc etiam psalmum continere prædictionem victoriæ, quam Dominus Christus contra mortem consecutus est. Fortiter enim et strenue devicto **656** peccato, neque ulla præbita occasione, ut mors illum apprehenderet, ejus robur evertit. *Occultum* autem hoc *mysterium* Septuaginta nuncuparunt: nam cum alios omnes, tum etiam ipsos apostolos hoc latebat. Cujus rei evangelista testis est. Cum enim sæpe Dominus eis dixisset: « Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur, et occidat illum, et tertio die resurget ^e, » subjunxit evangelista: « Et erat hoc occultum ab oculis ipsorum ^f. » Quapropter beatus etiam Paulus clamat: « Sapientiam loquimur Dei in mysterio reconditam, quam nemo principum sæculi hujus novit: si enim novissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ^g. » Et rursus: « Mysterium occultum a sæculis, et a generationi-

και κυριότητος, και παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ και ἐν τῷ μέλλοντι· και πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ· οὐ πρόβατα και βίβας ἀπάσας, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ὄρωμένην και ἄόρατον κτίσιν. Καὶ τούτων μάρτυς ὁ θεὸς Ἀπόστολος ¹ διαβρήδην βοῶν· Ἐὶν δὲ βραχῦτι παρ' ἀγγέλους ἡλατωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ και τιμῇ ἐστεφανωμένον· και μικρὸν ἀνωτέρω· Ἐ πάντα γὰρ, φησιν, ὑπέταξας ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτοῦ. και ² ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, « Ὅταν δὲ, φησιν, εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτάσσεται, ἤλθον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. » Μόνη γὰρ ἡ ἀκτιστος φύσις τῆς ὑποταγῆς ταύτης ὡς ἐλευθέρα κερχώριστα. Ἡ δὲ γε παρὰ ταύτης τὸ εἶναι δεξαμένη, ὅποια ἂν εἴη, εἴτε ὄρατῃ, εἴτε ἀόρατος, και ὡς θεῶν, και ὡς ἀνθρώπων ὑπέκειται τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ ³. Τοσαύτην ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἄλων ἐδέξατο τὴν τιμὴν. Διὸ πάλιν αὐτὸ ⁴ τὸ προεἰμιον ἀποσταλεῦτιον τέθεικεν·

1. « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Θ' ΨΑΛΜΟΥ.

a'. « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Ὁ μὲν ² Σύμμαχος, ἐπιτίκων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ· ὁ δὲ Ἀκύλας, τῷ νικοποῦν νεανώδητος ³ τοῦ υἱοῦ, και ὁ Θεοδοτίων, ὑπὲρ ἀμῆς τοῦ υἱοῦ. Συμφάνως τοίνυν ἅπαντες τοῦ υἱοῦ μνημονεύσαντες, διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὡς προφητικῶν και οὕτως ὁ ψαλμὸς περιέχει τῆς κατὰ τοῦ ⁴ θανάτου νίκης τοῦ Δεσπότου ⁵ Χριστοῦ. Ἀνδρικῶς γὰρ και νεανικῶς νικήσας τὴν ἀμαρτίαν, και λαθῆς ⁶ ἀφορμὴν οὐδεμίαν δεδιωκῶς τῷ θανάτῳ, κατέλευσεν αὐτοῦ τὸ κράτος. Κρυφίον δὲ τοῦτο τὸ μυστήριον οἱ Ἑβδομήκοντα προσηγόρευσαν, ἐπειδὴ και τοὺς ἄλλους ἅπαντας, και ⁷ αὐτοὺς τοὺς ἀποστόλους ἐλάνθανε ⁸. Καὶ μάρτυς ὁ εὐαγγελιστῆς· τῷ γὰρ Κυρίου πολλάκις αὐτοῖς εἰρηκότος, « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, και ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς τὸ σταυρωθῆναι, και ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, και τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται· » ἐπήγγαγεν ὁ εὐαγγελιστῆς· « Καὶ ἦν τοῦτο κεκρυμμένον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Διὸ και ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· « Σοφίαν λαλοῦμεν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκακρυμμένην, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης

^b Hebr. 11, 9. ^c ibid. 8. ^d I Cor. xv, 27. ^e Luc. xviii, 31 seqq. ^f ibid. 34. ^g I Cor. 11, 7, 8.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ἀπόστολος. Cod. 2 Παῦλος. Ita quoque leg. apud Cord. p. 165. ² Καὶ—Δεσπότῃ Χριστῷ. Des. apud Cord. p. 155. ³ Κορινθίους. Cod. 2 addit ἐπιστολῇ. ⁴ Cod. 2 αὐτός. ⁵ Ὁ μὲν, κ. τ. λ. Hæc bis apud Cord. leguntur, p. 172, ubi sine auctoris nomine per compendium exhibentur, et pag. 189, ubi eadem recurrunt, Theodoro ascripta. ⁶ Cod. 1 νεανώδητος. Sic quoque Montf. l. c. p. 483, et Bosius ad h. l. Aquilæ lectionem exprimit. Codex 2 habet νεότητι, pro νεότητος ut videtur. ⁷ τοῦ. Abest a cod. 2. ⁸ Δεσπότου. Abest a cod. 2. ⁹ λαθῆς. Cod. 1 βλάβης. Ita quoque apud Cord. pag. 189. ¹⁰ Καί. Cod. 1, 2 και μὲν τοι καί. ¹¹ Ἐλάνθανε. Cod. uterque πρᾶξι. πρὸ τοῦ τέλους.

ἔσταύρωσαν. » Καὶ πάλιν· « Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν. » Εἰκότως τοίνυν οἱ Ἑβδομήκοντα τοῦ Υἱοῦ τὸν θάνατον ὠνόμασαν⁴³ κρύβιον.

β'. γ'. « Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσια σου. Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί· ψαλῶ τῷ ὄνοματί σου, Ὑψίστε. » Τῶν τελείων ἴδιον, τὸ πᾶσαν ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ τὴν καρδίαν, καὶ πᾶσαν αὐτῷ καθιεροῦν τὴν διάνοιαν. « Ἀγαπήσεις γάρ, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου⁴⁴, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας⁴⁵ σου. » Ὁ δὲ μερίζων τοὺς λογισμοὺς εἰς μαμωνᾶν καὶ Θεόν, εἰς Χριστὸν καὶ χρυσόν⁴⁶, εἰς τὸν παρόντα καὶ τὸν μέλλοντα βίον, οὐ δύναται ἀληθεῶς λέγειν· « Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. » Ὁ δὲ προφήτης πνευματικῆς ὀφθαλμοῖς τὰ ἐσόμενα προῖδων, οὐκ ἐξομολογεῖται μόνον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, ἀλλὰ καὶ διηγείται αὐτοῦ πάντα τὰ θαυμάσια, κοινωνοῦς τοὺς ἀκούοντας τῆς ὑμνῳδίας ποιούμενος, καὶ⁴⁷ βουλόμενος μόνον⁴⁸ τὸν εὐεργέτην ὑμνεῖν· καὶ⁴⁹ θυμηδίας ἀφορμὴν οὐ πλοῦτον ἔχειν⁵⁰ καὶ δυναστείαν, οὐδὲ ὑγίειαν καὶ σώματος εὐεξίαν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ⁵¹ τὴν μνήμην. « Εὐφρανθήσομαι γάρ, φησί⁵², καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί. » Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ὑψράνθη. » Καὶ ἐτέρωθι⁵³, « Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι. » Καὶ πάλιν· « Εὐφρανθήτω καρδίᾳ ζητούντων τὸν Κύριον. »

δ'. « Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολούνται ἀπὸ προσώπου σου⁵⁴. » Ταῦτα ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν, ἄσω τῷ ὄνοματί σου, Ὑψίστε, ἀνατραπέτων⁵⁵ τῶν ἐχθρῶν μου εἰς τὰ⁵⁶ ὀπίσω, καὶ προσκοψάντων καὶ ἀπολομένων⁵⁷ ἐκ προσώπου σου. Θεασάμενος γάρ τοὺς ἐμοὺς δυσμενεῖς καταλυθέντας, καὶ εἰς φυγὴν τραπέντας, εἶτα ἀλόντας καὶ πανωλεθρίαν ὑπαιμείναντας, ὕμνω σε καὶ τὰς σὰς φῶν εὐεργεσίας διατελῶ. Ταῦτα δὲ ὁ προφήτης ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης διεξέρχεται⁵⁸ φύσεως· ἅτε δὴ τοῦ ἀιάστορος ἀπαλλαγείς⁵⁹, καὶ τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς θείας χάριτος δεξιόμενος⁶⁰. Οὐ γάρ, ὡς τινες ὑπέλαβον, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος οὕτως εἴρηται ὁ φαλρός, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς εὐεργέτην, ἀπὸ τῶν εὐπεπνοθῶτων, ὡς⁶¹ αὐτὰ διδάσκει τὰ ῥήματα.

ε'. « Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου. » Τίνα τρόπον; « Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην. Καὶ ψῆφον ποίαν ἐξήνεγκεν⁶²; »

⁴³ Coloss. i, 26. ⁴⁴ Luc. x, 27. ⁴⁵ Matth. vi, 24. ⁴⁶ Psal. lxxvi, 5. ⁴⁷ Psal. xxi, 11. ⁴⁸ Psal. civ, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴³ ὠνόμασαν. Cod. 2 ἐκάλεσαν. ⁴⁴ Ἐξ—καρδίας σου. Des. in cod. 2. ⁴⁵ Διανοίας. Cod. 1 δυνάμεως. ⁴⁶ Ἐξ—χρυσόν. Des. in cod. 2. ⁴⁷ Καί. Cod. 2 addit ὁ. ⁴⁸ Μόρον. Abest a cod. 2. ⁴⁹ Καί. Deest ibid. ⁵⁰ Cod. uterque ἔχει. ⁵¹ Θεοῦ. Cod. 2 θανάτου. ⁵² Γάρ, φησί. Des. in cod. 2. ⁵³ Ἐτέρωθι. Cod. 2 ἀλλαχοῦ. ⁵⁴ Σου. Abest a cod. 1. ⁵⁵ Cod. 2 et Cord. p. 175, ἀναστραφέντων. ⁵⁶ Εἰς τὰ. Abest ab utroque cod. ⁵⁷ Cod. uterque ἀπολουμένων. ⁵⁸ Cod. 2 ἐξέρχεται. ⁵⁹ Cod. 1, 2 et Cord. ἀπαλλαγίστος. ⁶⁰ Cod. uterque et Cord. δεξιόμενος. ⁶¹ Ἄς. Cod. 1 ad lit. καί. ⁶² Cod. 2 et Cord. ἐξήνεγκας.

A bus b. » Merito igitur Septuaginta filii mortem nuncupaverunt occultum.

Vers. 2, 3. « Confitebor tibi, Domine, toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. Lætabor et exultabo in te, psallam nomini tuo, Altissime. » Proprium est perfectorum hominum, totum cor Deo dedicare, et omnem mentem ipsi consecrare : « Diliges enim, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis, et ex tota mente tua ». Qui autem partitur cogitationes inter mammonam et Deum, in Christum et aurum, in præsentem vitam et futuram, **657** non potest vere dicere : « Confitebor tibi, Domine, toto corde meo. » Propheta vero spiritualibus oculis futura prævidens, non confitetur solum toto corde, verum etiam narrat ipsius omnia mirabilia, faciens auditores participes cantus hymnorum, et volens solum beneficii auctorem decantare, delectationisque occasionem habere, non opes et potentiam, neque sanitatem, neque bonam corporis habitudinem, sed tantummodo Dei memoriam. « Lætabor enim, inquit, et exultabo in te. » Sic et alibi : « Memor sui Dei, et delectatus sum ». Et alibi : « Lætamini in Domino et exultate, justii ». Et rursus : « Lætetur cor quærentium Dominum ».

C * Vers. 4. « Dum convertantur inimici mei retrorsum, infirmabuntur et peribunt a facie tua. » Hæc Symmachus sic interpretatus est : *Cantabo nomini tuo, Altissime, inimicis meis retrorsum controrsis, et collisus atque perditis a facie tua. Conspicatus enim hostes meus destructos, et in fugam versos, deinde captos, et extremam perniciem perissos, cantare te, tuaque beneficia prædicare non cesso. Hæc autem propheta de humana natura disserit, tanquam a diabolo liberatus, et libertatem per divinam gratiam consecutus. Non enim, ut quidam suspicati sunt, ab ipso salvatore hic psalmus dictus est, sed potius ad ipsum, tanquam **658** beneficii auctorem, ab his qui beneficiis affecti sunt, sicut ipsa docent verba.*

Vers. 5. « Quoniam fecisti iudicium meum, et causam meam. » Quomodo ? « Sedisti super thronum, qui judicas justitiam. » Et quam sententiam protulit ?

VERS. 6. « Incepisti gentes, et periit impius: A nomen ejus delevisi in æternum, et in sæculum sæculi. » Non enim tolerasti, inquit, diutius hominum naturam despiciere, ab acerbo tyranno in servitutem male redactam, sed tanquam quispiam iudex super solio quodam alto et terribili tribunali sedens, talem ipsi pœnam imposuisti, ut memoria hujus sempiterna oblivione obscureretur. Hæc autem verba: « Incepisti gentes, et periit impius, » hunc habent sensum: Per sacros apostolos et per præcones veritatis, qui post illos fuerunt, obtulisti gentibus divina dogmata: illæ vero cum accepissent, et ab errore liberatæ essent, periit impius, non amplius habens seductos adoratores. Sic Barnabas et Paulus Lycaones, qui conabantur ipsis sacrificare, increpaverunt vociferantes: « Quid facitis, viri? et nos mortales sumus, similes vobis homines, convertentes vos ab his rebus vanis ad Deum^a. » Sic etiam beatus Paulus increpavit Galatas: « O stolidi Galatæ, quis vos fascinavit, quibus ante oculos Jesus Christus præscriptus est crucifixus? » Sic ad Corinthios: « Omnino^a auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis neque 659 inter gentes nominatur P. » Ergo increpavit gentes, et periit impius, et nomen ejus delet in sæculum sæculi. Exstincta enim prorsus sunt impietatis sacra, et oblivione sempiterna deleta sunt, ut nemo ex hominibus hujus temporis sciat impietatis mysteria.

VERS. 7. « Inimici defecerunt gladii in perpetuum et civitates destruxisti. » Propriis enim armis orbatus eras, cum impietatis ministros non haberet. Qui vero se ipsos instrumenta impietatis illius constituerant, hi nunc mutati, bellum contra illum susceperant. Et civitates, eversa impietate, quæ in ipsis olim locum habebat, pietatis ædificationem susceperunt. Non enim fieri poterat ut pietas ædificaretur, nisi prius impietas diruta esset. Hoc et divinus Apostolus dixit: « Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et pie vivamus in hoc sæculo^q, » et quæ sequuntur. Sic quilibet non cum Christo resurgit, priusquam mortis communicationem acceperit. Quapropter divinus Paulus ait: « Si enim plantati fuerimus cum eo similitudine mortis ejus, simul et resurrectionis participes erimus^r. » Et rursus: « Si

ς'. « Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπόλετο ὁ ἀσεβής· τὸ δνομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Οὐ γὰρ ἠνέσχου, φησὶν, ἐπὶ πλείστον περιῖδεν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ὑπὸ τοῦ πικροῦ τυράννου δουλουμένην κακῶς, ἀλλ' οἶόν τις δικαστής, ἐπὶ θρόνου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ φοβεροῦ βήματος καθίσας⁶⁵, τοιαύτην αὐτῷ τιμωρίαν ἐπήνεγκας, ὥστε λήθη παντελεῖ τούτου παραδοθῆναι τὴν μνήμην. Τὸ δέ γε, « Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπόλετο ὁ ἀσεβής, » ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· διὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους τῆς ἀληθείας κηρύκων⁶⁶, προσήνεγκας⁶⁶ τοῖς ἔθνεσι τὰ θεῖα δόγματα⁶⁶· ἐκείνων δὲ δεξαμένων, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντων, ἀπόλετο ὁ ἀσεβής, τοὺς ἀπατωμένους καὶ προσκυνούντας οὐκ ἔχων. Οὕτω⁶⁶ Βαρνάβας καὶ Παῦλος θύσαι παραιθεῖσαι Λυκάσιν ἐπετίμησαν βοῶντες· « Τί ποιεῖτε, ἄνδρες; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων πρὸς τὸν Θεὸν ὑμᾶς ἐπιστρέφοντες⁶⁷. » Οὕτω Γαλάταις ὁ μακάριος ἐπετίμησε⁶⁸ Παῦλος⁶⁸· « Ὁ ἀνόητος Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν⁷⁰, οἷς κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἑσταυρωμένος; » Οὕτω Κορινθίοις· « Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, οἷα⁷¹ οὐδ' ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται. » Ἐπετίμησε τοῖνυν ἔθνεσι, καὶ ἀπόλετο ὁ ἀσεβής, καὶ τὸ δνομα αὐτοῦ ἐξήλειψεν εἰς τὸν αἰῶνα⁷² τοῦ αἰῶνος. Ἐσθέθεισαν γὰρ παντελῶς τῆς ἀσεβείας αἱ τελεταὶ, καὶ λήθη παντελεῖ παρεδόθησαν, ὡς μηδένα τῶν νῦν ἀνθρώπων εἰδέναι τὰ τῆς ἀσεβείας μυστήρια.

ζ'. « Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι⁷³ εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθεῖλες. » Ἐγυμνώθη γὰρ τῶν οικείων δπλων, οὐκ ἔχων τῆς ἀσεβείας τοὺς ὑπουργοὺς· οἱ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐκείνου καταστήσαντες ὄργανα, οὗτοι νῦν μεταταξάμενοι⁷⁴ τὸν κατ' ἐκείνου πόλεμον ἀνεδέξαντο. Καὶ αἱ πόλεις δὲ⁷⁵, τῆς ἐν αὐταῖς πάλαι πολιτευομένης ἀσεβείας καταλυθείσης, εὐσεβείας⁷⁶ τὴν οἰκοδομίαν ἀνεδέξαντο. Τῶν ἀδυνάτων γὰρ ἦν δειμασθαι⁷⁸ τὴν⁷⁹ εὐσεβείαν μὴ πρότερον καταλύσαντας τὴν ἀσεβείαν. Τοῦτο⁸⁰ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος⁸¹ ἔφη· « Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, διδάσκουσα⁸² ἡμᾶς ἰν' ἀρνησάμενοι τὴν ἀσεβείαν, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ εὐσεβῶς⁸³ ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτως ἕκαστος⁸⁴ οὐ πρότερον συνανίσταται⁸⁵ τῷ Χριστῷ, πρὶν δέξασθαι τοῦ θανάτου τὴν κοινωνίαν. Διὸ καὶ ὁ θεοσέσιος Παῦλος⁸⁶ φησιν· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ

^a Act. xiv, 15. ^q Galat. iii, 1. ^p I Cor. v, 1. ^q Tit. ii, 11, 12. ^r Rom. vi, 5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Cod. uterque προκαθίσας. ⁶⁶ Καὶ κηρύκων. Des. in cod. Flor. ⁶⁶ Cod. Flor. et Cord. προσήνεγκας. ⁶⁶ Δόγματα. Cod. διδάγματα. ⁶⁶ Οὕτω, x. τ. λ. Des. apud Cord. p. 173. ⁶⁷ Ἀπὸ — ἐπιστρέφοντες. Des. in cod. Flor. ⁶⁸ Μακάριος ἐπετίμησεν. Des. ibid. ⁶⁸ Παῦλος. Cod. 1, 2, addunt βοῶν. ⁷⁰ Cod. 1, 2 ἐδάσκαλεν. ⁷¹ Οἷα. Cod. 1, 2 ἦτις. ⁷² Αἰῶνα. In cod. 2 sequ. καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. ⁷³ Αἱ ῥομφαῖαι. Juxta vers. τῶν Ὁ. Præstat autem h. l. interpretatio Aquilæ τὰ ἔργα. ⁷⁴ Cod. 2 μεταδεξάμενοι. ⁷⁵ Δέ. Cod. 2 καὶ. ⁷⁶ Εὐσεβείας. Cod. uterque, et Cord. p. 173. præm. τῆς. ⁷⁷ Cod. uterque et Cord. ἐδέξαντο. ⁷⁸ Cod. 2 et Cord. δευμάσθαι. ⁷⁹ Τὴν. Cod. 1 præm. καί. ⁸⁰ Τοῦτο, x. λ. Des. apud Cord. l. c. ⁸¹ Ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Cod. 2 Παῦλος. ⁸² Διδάσκουσα. Cod. 1 παιδεύουσα, ascripta tamen lectione Sirn. ⁸³ Καὶ εὐσεβῶς. Cod. 1 et 2 præm. καὶ δικαίως. ⁸⁴ Ἐκαστος. Cod. 1, 2 add. ἡμῶν. ⁸⁵ Cod. 2 συνίσταται.

μοίματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνα-
πίσεως ἐσόμεθα. » Καὶ πάλιν· « Εἰ συναπεθάνο-
μεν, καὶ ὁ συζήσομεν. » Οὕτω καὶ τῶν πολεμίων⁸⁷
ἠγάθεϊαν καταλύσας ψυχόδομησε τὴν εὐσεβείαν.

« Ἀπόλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἤχου·
[7] καὶ ὁ Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μένει. » Ἐκεῖ-
θεν⁸⁸ μὲν, φησὶν, ἔκδηλον ἅπασι καὶ διαφανή⁸⁹ λίαν⁹⁰
ἠγομμένηκε⁹¹ τὴν ἀπόλειαν. Τὸ γὰρ, μετ' ἤχου,
πῶτο σημαίνει, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀπό τινος
κινητοῦ συμπεπιπυοῦσῶν οἰκιῶν, καὶ πολλῶν ἐργαζομέ-
νων τὸν κτύπον⁹². Ὁ δὲ γε ἡμέτερος, φησὶ, Θεὸς
καὶ Δεσπότης αἰῶνιον ἔχει τὸ κράτος, καὶ τὴν βασι-
λείαν ἀνώλεθρον.

« Ἡοίμασεν⁹³ ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ·
[8] καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιο-
σύνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. » Οὐ γὰρ μόνον
ἐπὶ τὸν παρόντα βίον τὴν οἰκειάν δύνανται ἐδειξεν,
ἀλλὰ καὶ⁹⁴ τῶ μέλλοντι τὸ φοικῶδες αὐτοῦ δεῖξει
κρεττόν, πᾶσιν ἀνθρώποις δικάζων, καὶ τὰ πρὸς
ἐξίαν ἀποπέμων ἐκάστην.

« Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῶ πένητι,
βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψεσι. » Τὸ, ἐν εὐκαι-
ρίαις ὁ μὲν Ἀκύλας εἰς καιρῶν, ὁ δὲ Σύμμαχος
ἐκαιρίως ἠρμήνευσεν. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὡς ἐν
προσφῶν καιρῶν τὴν ἡμετέραν ἐπραγματεύσατο σω-
τηρίαν. Πένητα γὰρ⁹⁵ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν
ἐποκαλεῖ, διὰ τὴν πολλὴν τῆς παρανομίας πτω-
χείαν. Τοῦτο⁹⁶ τοῦ καιροῦ τὸ ἐπιτέθειον ὁ⁹⁷ μα-
κάριος⁹⁸ διδάσκει Παῦλος· « Ὅτε γὰρ ἤμεν, φησὶ,
νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλω-
μένοι· ὅτε δὲ ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπ-
έπειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναι-
κῆς, γυνόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξ-
στηράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. »

α'. « Καὶ ἐλπισάτωσαν ἐπὶ σοὶ οἱ γινώσκοντες
τὸ ὄνομά σου, οἱ οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς
σε, Κύριε. » Τὸ ἐλπισάτωσαν Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος
πεποθήσουσιν εἶπον⁹⁹, ὁριτικῶς ἀντὶ προστακτι-
κῶ χρησάμενοι ῥήματι. Ταύτης γὰρ, φησὶ, τῆς σω-
τηρίας παρὰ τοῦ γενομένης, οἱ ποιητὴν σε καὶ Θεὸν
μεμαθηκότες εἰς σὲ ἔξουσι τὰς ἐλπίδας.

β'. « Ψάλατε¹⁰⁰ τῶ Κυρίῳ τῶ κατοικοῦντι ἐν
Σιών. » Κατὰ τὴν πάλα· τῶν Ἰουδαίων δόξαν τοῦτο
εἶπεν ὁ προφήτης· μεμαθήκαμεν δ' ὁμῶς ἐκ τῆς
ἀποστολικῆς διδασκαλίας, καὶ ἐπουράνιον εἶναι
Σιών¹⁰¹. « Προσεληλύθατε γὰρ, φησὶ, Σιών ὄρει, καὶ
πῶλι Θεοῦ ζώντος¹⁰², Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ¹⁰³. » —
« Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα

A mortui sumus cum Christo, etiam simul vivemus *.
Eodem modo et **660** impietate inimicorum destru-
cta, pietatem quasi exstruxit :

« Perii memoria eorum cum sonitu, [VERS. 8]
et Dominus in æternum permanet. » Ille quidem,
inquit, manifestum omnibus et valde clarum in-
teritum passus est. Nam cum sonitu hoc significat,
metaphora ducta ab ædibus, quæ terræ motu concussæ
concidunt, magnumque strepitum efficiunt. Noster vero,
inquit, Deus et Dominus sempiternum habet robur,
atque immortale regnum.

« Paravit in iudicio thronum suum, [VERS. 9] et
ipse iudicabit orbem terræ in justitia, iudicabit
populos in rectitudine. » Non enim tantum in præ-
sentem vitam propriam potentiam ostendit, verum
etiam et in futura terribile suum iudicium demon-
strabit, omnibus hominibus jus reddens, et pro
dignitate unicuique retribuens.

VERS. 10. « Et factus est Dominus refugium
pauperi, adiutor in opportunitatibus, in tribulatio-
nibus. » In opportunitatibus Aquila quidem in tem-
pore, Symmachus vero opportune interpretati sunt.
Docet autem sermo, quod opportuno tempore no-
stram salutem operatus sit. Nam pauperem, natu-
ram humanam appellat, ob nimiam iniquitatis pau-
peritatem. Hujus temporis opportunitatem beatus
Paulus docet : « Quando enim eramus parvuli, sub
elementis mundi eramus, in servitutum redacti :
quando autem venit plenitudo **661** temporis, mi-
sit Deus Filium suum, natum ex muliere, consti-
tutum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redi-
meret, ut adoptionem filiorum acciperemus †.

VERS. 11. « Et sperent in te qui noverunt no-
men tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te,
Domine. » Sperent Aquila et Symmachus confident
dixerunt, verbo utentes modi indicandi pro impe-
randi. Cum enim, inquit, hæc salus a te effecta
fuerit, qui te Deum et creatorem didicerunt, in
te collocabunt spem.

VERS. 12. « Psallite Domino, qui habitat in Sion. »
Ex vetusta Judæorum opinione hoc ait propheta. Di-
dicimus tamen ex apostolica disciplina, etiam cœle-
stem esse Sionem. « Accessistis enim, inquit, ad Sion
montem, et civitatem Dei viventis, Hierosolyman
cœlestem †. » — « Annuntiate inter gentes studia
ejus. » Studia Symmachus artes dixit, Aquila vero

* Rom. vi, 8. † Galat. iv, 5. † Hebr. xii, 22.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ Τῆς—συναπεθάνομεν, καὶ. Des. in cod. 2. ⁸⁸ Cod. 1, 2 πόλειων. ⁸⁹ Cod. 1, 2 ἐκείνων. ⁹⁰ Αἰαρ. Des. in cod. 2, et apud Cord. p. 174. ⁹¹ Ἰγομμένηκε. Cod. uterque et Coril. l. c. πεποίηκε. ⁹² Κτύπον. cod. 1 ἤχον. ⁹³ Cod. 1 ἠοίμασας. ⁹⁴ Cod. 2 καὶ ἐν. ⁹⁵ Πένητα γὰρ, κ. τ. λ. Codex. Flor. Πένης δὲ ἡ ἐπιτηδεύματα ἐν πολλῇ παρανομίᾳ πτωχεύσασα. Σύμφωνον δὲ ταῖς εὐκαιρίαις καὶ τῶ Παύλῳ ῥηθέν· Ὅτε δὲ ἤλθε — υἱὸν αὐτοῦ. Εὐκαιρίαις λέγων, ὡσανεὶ ἐν τῷ εἶναι τὸν πένητα τῇ ψυχῇ ἀβοήθητον, ἐγένου αὐτῷ βοηθός, ὡς τε ἐν καιρῶν δεκτῶ ἐπήκουσάς μου. ⁹⁶ Τοῦτον, κ. λ. Des. apud Coril. p. 174. ⁹⁷ Ὁ. Cod. 1, 2 πρῶτον. καὶ. ⁹⁸ Μακάριος. Cod. 2 θεός. ⁹⁹ Εἶπον. Cod. 1 ἠρμήνευσαν. ¹⁰⁰ Cod. 2 ψάλλατε. ¹⁰¹ Καὶ ἡ εἶναι Σιών. Des. in cod. 1. ¹⁰² Καὶ — ζῶντες. Des. in cod. 2. ¹⁰³ Προσεληλύθατε — ἐπουρανίῳ. Des. apud Cord. p. 174.

VERS. 6. « Incepisti gentes, et periit impius: A nomen ejus delevisi in aeternum, et in saeculum saeculi. » Non enim tolerasti, inquit, diutius hominum naturam despiciere, ab acerbo tyranno in servitutem male redactam, sed tanquam quispiam iudex super solio quodam alto et terribili tribunali sedens, talem ipsi poenam imposuisti, ut memoria hujus sempiterna oblivione obscuratur. Haec autem verba: « Incepisti gentes, et periit impius, » hunc habent sensum: Per sacros apostolos et per praecones veritatis, qui post illos fuerunt, obtulisti gentibus divina dogmata: illae vero cum accepissent, et ab errore liberatae essent, periit impius, non amplius habens seductos adoratores. Sic Barnabas et Paulus Lycaones, qui conabantur ipsis sacrificare, increpaverunt vociferantes: « Quid facitis, viri? et nos mortales sumus, similes vobis homines, convertentes vos ab his rebus vanis ad Deum. » Sic etiam beatus Paulus increpavit Galatas: « O stolidi Galatae, quis vos fasciavit, quibus ante oculos Jesus Christus praescriptus est crucifixus? » Sic ad Corinthios: « Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis neque **659** inter gentes nominatur. » Ergo increpavit gentes, et periit impius, et nomen ejus delevisi in saeculum saeculi. Exstincta enim prorsus sunt impietatis sacra, et oblivione sempiterna deleta sunt, ut nemo ex hominibus hujus temporis sciat impietatis mysteria.

VERS. 7. « Inimici defecerunt gladii in perpetuum et civitates destruxisti. » Propriis enim armis orbatus erat, cum impietatis ministros non haberet. Qui vero se ipsos instrumenta impietatis illius constituerant, hi nunc mutati, bellum contra illum susceperant. Et civitates, eversa impietate, quae in ipsis olim locum habebat, pietatis aedificationem susceperunt. Non enim fieri poterat ut pietas aedificaretur, nisi prius impietas diruta esset. Hoc et divinus Apostolus dixit: « Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie et pie vivamus in hoc saeculo, » et quae sequuntur. Sic quilibet non cum Christo resurgit, priusquam

² Act. xiv, 15. ° Galat. iii, 1. P I Cor. v, 1. 4 Tit. ii, 11, 12. 5 Rom. vi, 5.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁶⁵ Cod. uterque προκαθίσας. ⁶⁶ Καὶ κηρύκων. Des. in cod. Flor. ⁶⁷ Cod. Flor. et Cord. προσήνεγκας. ⁶⁸ Δόγματα. Cod. διδάγματα. ⁶⁹ Οὕτω, κ. τ. λ. Des. apud Cord. p. 173. ⁷⁰ Ἀπὸ — ἐπιστρέφοντες. Des. in cod. Flor. ⁷¹ Μακάριος ἐπετίμησεν. Des. ibid. ⁷² Παῦλος. Cod. 1, 2, addunt βοῶν. ⁷³ Cod. 1, 2 ἐβάσκηγεν. ⁷⁴ Οἷα. Cod. 1, 2 ἦτις. ⁷⁵ Αἰῶνι. In cod. 2 sequi καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. ⁷⁶ Αἱ ρομφαίαι. Juxta vers. τῶν Ὁ. Praestat autem h. l. interpretatio Aquilae τὰ ἔρημα. ⁷⁷ Cod. 2 μεταδεξάμενοι. ⁷⁸ Δέ. Cod. 2 καὶ. ⁷⁹ Εὐσεβείας. Cod. uterque, et Cord. p. 173, praem. τῆς. ⁸⁰ Cod. uterque et Cord. ἐδέξαντο. ⁸¹ Cod. 2 et Cord. δεμῶσθαι. ⁸² Τὴν. Cod. 1 praem. καί. ⁸³ Τοῦτο, κ. λ. Des. apud Cord. l. c. ⁸⁴ Θεῖος Ἀπόστολος. Cod. 2 Πῦλος. ⁸⁵ Διδάσκουσα. Cod. 1 παιδεύουσα, ascripta tamen lectione Sirm. ⁸⁶ Καὶ εὐσεβῶς. Cod. 1 et 2 praem. καὶ δικαίως. ⁸⁷ Ἐκαστος. Cod. 1, 2 add. ἡμῶν. ⁸⁸ Cod. 2 συνίσταται.

ζ'. « Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής· τὸ νομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Οὐ γὰρ ἠνέσχου, φησὶν, ἐπὶ πλείστον περιεἶδεν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ὑπὸ τοῦ πικροῦ τυράννου δουλουμένην κακῶς, ἀλλ' ὁδόν τις δικαστῆς, ἐπὶ θρόνου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ φοβεροῦ βήματος καθίσας ⁶⁵, τοιαύτην αὐτῷ τιμωρίαν ἐπήνεγκας, ὥστε λήθη παντελεῖ τούτου παραδοθῆναι τὴν μνήμην. Τὸ δέ γε, « Ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής, » ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· Διὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους τῆς ἀληθείας κηρύκων ⁶⁶, προσήνεγκες ⁶⁷ τοῖς ἔθνεσι τὰ θεῖα δόγματα ⁶⁸· ἐκείνων δὲ δεξαμένων, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντων, ἀπώλετο ὁ ἀσεβής, τοὺς ἀπατωμένους καὶ προσκυνούμετος οὐκ ἔχων. Οὕτω ⁶⁹ Βαρνάβας καὶ Παῦλος θύσαι πειραθεῖσι Λυκάοσιν ἐπετίμησαν βοῶντες· « Τί ποιεῖτε, ἄνδρες; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων πρὸς τὸν Θεὸν ὑμᾶς ἐπιστρέφοντες ⁷⁰. » Οὕτω Γαλάταις ὁ μακάριος ἐπετίμησε ⁷¹ Παῦλος ⁷²· « Ὁ ἀνόητος Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκαθεν ⁷³, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσγράφη ἑσταυρωμένος; » Οὕτω Κορινθίοις· « Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, οἷα ⁷⁴ οὐδ' ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται. » Ἐπετίμησε τοίνυν ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής, καὶ τὸ νομα αὐτοῦ ἐξήλειψεν εἰς τὸν αἰῶνα ⁷⁵ τοῦ αἰῶνος. Ἐσβέσθησαν γὰρ παντελῶς τῆς ἀσεβείας αἱ τελεταὶ, καὶ λήθη παντελεῖ παρεδόθησαν, ὡς μηδένα τῶν νῦν ἀνθρώπων εἰδέναι τὰ τῆς ἀσεβείας μυστήρια.

ζ'. « Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ρομφαίαι ⁷⁶ εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθείλες. » Ἐγυμνώθη γὰρ τῶν οἰκείων ὅπλων, οὐκ ἔχων τῆς ἀσεβείας τοὺς ὑπουργοὺς· οἱ δὲ σφᾶς αὐτοῦ ἐκείνου καταστήσαντες ὄργανα, οὗτοι νῦν μεταταξάμενοι ⁷⁷ τὸν κατ' ἐκείνου πόλεμον ἀνεδέξαντο. Καὶ αἱ πόλεις δὲ ⁷⁸, τῆς ἐν αὐταῖς πάλαι πολιτευομένης ἀσεβείας καταλυθείσης, εὐσεβείας ⁷⁹ τὴν οἰκοδομίαν ἀνεδέξαντο. Τῶν ἀδυνάτων γὰρ ἦν δειμασθαι ⁸⁰ τὴν ⁸¹ εὐσέβειαν μὴ πρότερον καταλύσαντας τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο ⁸² καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ⁸³ ἔφη· « Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, διδάσκουσα ⁸⁴ ἡμᾶς ἐν' ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρονῶς καὶ εὐσεβῶς ⁸⁵ ζῆσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτως ἕκαστος ⁸⁶ οὐ πρότερον συνανίσταται ⁸⁷ τῷ Χριστῷ, πρὶν δεξασθαι τοῦ θανάτου τὴν κοινωνίαν. Διὰ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος φησὶν· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ

μολώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνα- A
 τίστως ἐσόμεθα. » Καὶ πάλιν· « Εἰ συναπεθάνω-
 σι, καὶ ὁ σὺ ζήσομεν. » Οὕτω καὶ τῶν πολεμίων ὡς
 ἢ ἀσέθειαν καταλύσας ψυχόδομησε τὴν εὐσέθειαν.

« Ἀπόλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἤχου·
 ἡ καὶ ὁ Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μένει. » Ἐκεῖ-
 νος ὁ μὲν, φησὶν, ἐκδήλων ἅπασι καὶ διαφανῆ λίαν ὡς
 πομπεμένηκε ὡς τὴν ἀπόλειαν. Τὸ γὰρ, μετ' ἤχου,
 οὕτω σημαίνει, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἀπό τινος
 ἡσυχου συμπεπιπτοῦσων οἰκιῶν, καὶ πολλῶν ἐργαζομέ-
 νων τὸν κτύπον ὡς. Ὁ δὲ γε ἡμέτερος, φησὶ, Θεὸς
 αἰ δεσπότης αἰώνιον ἔχει τὸ κράτος, καὶ τὴν βασι-
 εῖαν ἀνώλεθρον.

« Ἡτοίμασεν ὡς ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ·
 ἡ καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιο-
 ῦνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. » Οὐ γὰρ μόνον B
 πρὸ τῶν παρόντων βίον τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐδειξεν,
 ἀλλὰ καὶ ὡς τῶ μέλλοντι τὸ φρικῶδες αὐτοῦ δεῖξει
 ἐπιτήριον, πᾶσιν ἀνθρώποις δικάζων, καὶ τὰ πρὸς
 ἕξιν ἀπονέμων ἐκάστω.

« Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῶ πένητι,
 βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει. » Τὸ, ἐν εὐκαι-
 ρίαις ὁ μὲν Ἀκύλας εἰς καιρῶν, ὁ δὲ Σύμμαχος
 ἐκαιρῶς ἡρμήνευσε. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὡς ἐν
 προστρόφῳ καιρῶ τὴν ἡμετέραν ἐπραγματεύσατο σω-
 τηρίαν. Πένητα γὰρ ὡς τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν
 ἀπακαλεῖ, διὰ τὴν πολλὴν τῆς παρανομίας πτω-
 χείαν. Τοῦτου ὡς τοῦ καιροῦ τὸ ἐπιτήρειον ὁ ὡς μα-
 κάριος ὡς διδάσκει Παῦλος· « Ὅτε γὰρ ἤμεν, φησὶ,
 νήσιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλω-
 μένοι· ὅτε δὲ ἤλθε τὸ πληρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπ- C
 τειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναι-
 κῆς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξ-
 αγράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. »

« Καὶ ἐλπισάτωσαν ἐπὶ σοὶ οἱ γινώσκοντες
 τὸ ἄνομά σου, ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς
 σε, Κύριε. » Τὸ ἐλπισάτωσαν Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος
 εἰρησάτωσαν εἶπον ὡς, ὁριστικῶς ἀντὶ προστακτι-
 κῶ χρησάμενοι ῥήματι. Ταύτης γὰρ, φησὶ, τῆς σω-
 τηρίας παρὰ σοῦ γενομένης, οἱ ποιητὴν σε καὶ Θεὸν
 μαθητότερος εἰς σὲ ἐξουσι τὰς ἐλπίδας.

« Ψάλλετε ὡς τῶ Κυρίῳ τῶ κατοικοῦντι ἐν
 Σιών. » Κατὰ τὴν πάλαι τῶν Ἰουδαίων δόξαν τοῦτο
 εἶρηκεν ὁ προφήτης· μεμαθήκαμεν δ' ὁμοῦς ἐκ τῆς
 ἀποστολικῆς διδασκαλίας, καὶ ἐπουράνιον εἶναι D
 Σιών ὡς. « Προσεληλύθατε γὰρ, φησὶ, Σιών δρεῖ, καὶ
 πόλις Θεοῦ ζώντος ὡς, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ ὡς. —
 ὡς Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα

mortui sumus cum Christo, etiam simul vivemus ὡς.
 Eodem modo et 660 impietate inimicorum destru-
 cta, pietatem quasi exstruxit :

« Periit memoria eorum cum sonitu, [Vers. 8]
 et Dominus in æternum permanet. » Ille quidem,
 inquit, manifestum omnibus et valde clarum in-
 teritum passus est. Nam cum sonitu hoc significat,
 metaphora ducta ab ædibus, quæ terræ motu concus-
 sæ concidunt, magnumque strepitum efficiunt.
 Noster vero, inquit, Deus et Dominus sempiternum
 habet robur, atque immortale regnum.

« Paravit in iudicio thronum suum, [Vers. 9] et
 ipse iudicabit orbem terræ in justitia, iudicabit
 populos in rectitudine. » Non enim tantum in præ-
 sente vita propriam potentiam ostendit, verum
 etiam et in futura terribile suum iudicium demon-
 strabit, omnibus hominibus jus reddens, et pro
 dignitate unicuique retribuens.

Vers. 10. « Et factus est Dominus refugium
 pauperi, adiutor in opportunitatibus, in tribulatio-
 nibus. » In opportunitatibus Aquila quidem in tem-
 pore, Symmachus vero opportune interpretati sunt.
 Docet autem sermo, quod opportuno tempore no-
 stram salutem operatus sit. Nam pauperem, natu-
 ram humanam appellat, ob nimiam iniquitatis pau-
 pertatem. Hujus temporis opportunitatem beatus
 Paulus docet : « Quando enim eramus parvuli, sub
 elementis mundi eramus, in servitutum redacti :
 quando autem venit plenitudo 661 temporis, mis-
 sit Deus Filium suum, natum ex muliere, consti-
 tutum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redi-
 meret, ut adoptionem filiorum acciperemus ὡς.

Vers. 11. « Et sperent in te qui noverunt no-
 men tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te,
 Domine. » Sperent Aquila et Symmachus confident
 dixerunt, verbo utentes modi indicandi pro impe-
 randi. Cum enim, inquit, hæc salus a te effecta
 fuerit, qui te Deum et creatorem didicerunt, in
 te collocabunt spem.

Vers. 12. « Psallite Domino, qui habitat in Sion. »
 Ex vetusta Judæorum opinione hoc ait propheta. Di-
 dicimus tamen ex apostolica disciplina, etiam cœle-
 stem esse Sionem. « Accessistis enim, inquit, ad Sion
 montem, et civitatem Dei viventis, Hierosolyman
 cœlestem ὡς. — « Annuntiate inter gentes studia
 ejus. » Studia Symmachus artes dixit, Aquila vero

ὡς Rom. vi, 8. ὡς Galat. iv, 5. ὡς Hebr. xii, 22.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ὡς Τῆς—συναπεθάνομεν, καὶ. Des. in cod. 2. ὡς Cod. 1, 2 πόλειον. ὡς Cod. 1, 2 ἐκείνων ὡς Ἀλαρ. Des.
 in cod. 2, et apud Cord. p. 174. ὡς Ὑπομεμένηκε. Cod. uterque et Cord. l. c. πεποίηκε. ὡς Κτύπον.
 cod. 1 ἤγον. ὡς Cod. 1 ἡτοίμασας. ὡς Cod. 2 καὶ ἐν. ὡς Πένητα γὰρ, κ. τ. λ. Codex. Fior. Πένης δὲ ἡ
 ἀνθρωπότης· ἐν πολλῇ παρανομίᾳ πτωχεύσασα. Σύμφωνον δὲ ταῖς εὐκαιρίαις καὶ τῶ Παύλῳ ῥηθέν· Ὅτε δὲ
 ἤλθε — υἱὸν αὐτοῦ. Εὐκαιρίαις λέγων, ὡσανεὶ ἐν τῶ εἶναι τὸν πένητα τῇ ψυχῇ ἀβοήθητον, ἐγένου αὐτῶ
 βοηθός, ὡς τε ἐν καιρῶ δεκτῶ ἐπήκουσάς μου. ὡς Τοῦτου, κ. λ. Des. apud Cord. p. 174. ὡς Ὁ. Cod. 1,
 ὡς πρῶτον καὶ. ὡς Μακάριος. Cod. 2 θεῖος. ὡς Εἶπον. Cod. 1 ἡρμήνευσαν. ὡς Cod. 2 ψάλλετε. ὡς Καὶ ἂ
 εἶναι Σιών. Des. in cod. 1. ὡς Καὶ — ζώντες. Des. in cod. 2. ὡς Προσεληλύθατε — ἐπουρανίῳ.
 Des. apud Cord. p. 174.

mutationes. Revera enim mutatio fuit rerum omnium maxima. Qui quondam inimici erant, amici sunt; qui longinqui, proximi; qui servi, filii; qui in ignorantia erant, cognitionem habent; qui in tenebris erant, in luce sunt; in spe vitæ qui mortui erant, pauperes hæredes regni cælorum; Judæi procul, et gentes prope, filii canes, et canes filii. Et hæc Salvatoris artes sunt decoræ. Immortalitas enim per mortalitatem donata est, et per mortem vita, per dedecus decus, benedictio per maledictionem, per crucem salus. Hæc sunt artes, hæc sunt Dei **662** nostri studia.

Vers. 13. « Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est, non est oblitus clamoris pauperum. » Qui omnia inspicit, inquit, et exacte inquirat ea quæ sunt, vidit hominum cædes audacter patratas a diabolo per hominum deceptionem, et in auxilium illorum qui injuria affecti erant, venit. Hoc enim significat: « Non est oblitus clamoris pauperum. » *Clamorem* namque hoc in loco non deprecationem seu preces dicit, sed miseria quæ propter peccatum supervenerunt, propter quod et immaturæ mortes, et querimoniarum et calamitatum.

Vers. 14. « Miserere mei, Domine, vide humilitatem meam ex inimicis meis. » Ejusmodi, ait, erat ploratus et lamentationis clamor, ut quasi quamdam petitionem in se contineret de malis ingruentibus.

Vers. 15. « Qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem omnes laudationes tuas. » Hic, inquit, est finis bonorum, liberatio a corruptione, mortisque eversio, qua perfruentes, usquequaque tua beneficia decantabimus. « In portis filiarum Sion exultabimus in salutari tuo. » *Sion* vocat celestem urbem, quemadmodum beatus docuit Paulus. *Portas autem illius Ecclesias* appellat, quæ ubique terrarum sunt, per quas in illam introire qui credunt. In his igitur, ait, exultantes et tripudiantes ob resurgendi spem, Deum horum largitorem celebrabimus. Et quia de **663** mortis eversione mentionem fecit, merito subjunxit:

Vers. 16, 17. « Infixæ sunt gentes in inloritu quem fecerunt. Laqueo isto, quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscitur Dominus judicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. » *Gentes* hoc in loco

† Hebr. xii, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶ *Td.* Abest a cod. 1, 2. ⁷ *O.* Cod. uterque addit μέν. ⁸ *Cod.* 1, 2, σκότει. ⁹ *Oi δοῦλοι* — κύνας *νολ.* Des. apud Cord. p. 145. *oi δοῦλοι, υἱοὶ* abest a cod. 2. ¹⁰ *Κραυγῆς.* Cod. Vatic. h. l. habet δεήσεων. *Alex.* φωνῆς. ¹¹ *Ἐκζητῶν.* Cod. 1 ἐξετάζων. ¹² *Οὐκ.* Cod. 1 et 2 præm. τό. ¹³ *Cod.* 1, 2 τὴν ἁμαρτίαν. ¹⁴ *Τῶν.* Cod. 1, 2 præm. διὰ. ¹⁵ *Rec.* lectio h. l. ἀγαλλιάσσομαι. ¹⁶ *Cod.* 1, 2 πανταχοῦ, οἰκισσὸ τῆς ¹⁷ *Cod.* uterque εἰσίσαιν. ¹⁸ *Φησί.* Abest a cod. 1. ¹⁹ *Cod.* 2 ἀγαλλόμενοι. ²⁰ *Ἐθνη* — ἁμαρτωλός. *Hæc* apud Cord. p. 195. Hesyehii nomen præ se ferunt, in tribus autem cod. nostris Theodoretō vindicantur ²¹ *Kal.* Des. in cod. nostris et apud Cord.

αὐτοῦ. » Τὰ ⁶ ἐπιτηδεύματα ὁ ⁷ Σύμμαχος *μηχανὰς* εἶπεν, ὁ δὲ Ἀκύλας *ἐναλλαγὰς*. Τῶν ἦντι γὰρ ἐναλλαγή μεγίστη πραγμάτων ἐγένετο. Οἱ πάλα ἐχθροὶ φίλοι, οἱ μακρὰν ἐγγύς, οἱ δούλοι υἱοί, ὁ ἐν ἀγνοίᾳ ἐν γνώσει, ἐν φωτὶ οἱ ἐν σκότῳ ⁹, ἐν ἐλπίδι ζωῆς οἱ νεκροί, οἱ πτωχοὶ κληρονόμοι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἰουδαῖοι πάρῳ, καὶ τὰ ἔθνη πλησίον· οἱ υἱοὶ κύνας, καὶ οἱ κύνας υἱοί ⁷· καὶ αἱ μηχαναὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος θεοπροπέις. Ἀθανασίῳ γὰρ διὰ θνητότητος ἐδωρήθη, καὶ διὰ θανάτου ζωῆ δι' ἀτιμίας τιμῆ, εὐλογία διὰ κατάρτα, διὰ σταυροῦ σωτηρία. Ταῦτα τὰ μηχανήματα, ταῦτα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὰ ἐπιτηδεύματα.

13. « Ὅτι ὁ ἐκζητῶν τὰ αἵματα αὐτῶν ἐμνήσθη οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς ⁸ τῶν πενήτων. » **B** πάντα, φησὶν, ἐφορῶν, καὶ ἀκριβῶς ἐκζητῶν τί γινόμενα, εἶδε τὰς τολμωμένας ὅπῃ τοῦ διαβόλου δι' ἀπάτης τῶν ἀνθρώπων σφαγὰς, καὶ εἰς ἐπικουρίαι τῶν ἀδικουμένων ἐλήλυθεν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει, « οὐκ ¹⁰ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων. » *Κραυγῆν* γὰρ ἐνεαῦθα οὐ τὴν προσευχὴν λέγει καὶ δέησιν, ἀλλὰ τὴν διὰ τῆς ἁμαρτίας ¹¹ ἐπεισελθοῦσαν ταλαιπωρίαν, δι' ἣν καὶ θάνατοι ἄωροι, καὶ θρήνοι, καὶ συμφοραί.

14. « Ἐλέησόν με, Κύριε, ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου. » Τοιαύτη τις ἦν, φησὶν, ἡ τῶν ¹² ὀλοφύσεων καὶ τῶν θρήνων γινομένη κραυγῆ, ὅσον τινα αἴτησιν ἔχουσα περὶ τῶν κατεχόμενων **C** δεινῶν.

15. « Ὁ ὑψῶν με ἐκ τῶν πολῶν τοῦ θανάτου, ὅπως ἂν ἐξαγγελῶ πάσας τὰς αἰνέσεις σου. » Τοῦτο, φησὶν, ἐστὶ τὸ τέλος τῶν ἀγαθῶν, ἡ τῆς φθορᾶς ἀπαλλαγὴ, καὶ τοῦ θανάτου κατάλυσις· ἥς ἀπολαύσαντες αἰεὶ τὰς εἰς εὐεργεσίας ὑμνήσομεν. « Ἐν ταῖς πόλεσι τῆς θυγατρὸς Σιών ἀγαλλιασόμεθα ¹³ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. » Σιών καλεῖ τὴν ἐπουράνιον πόλιν, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος ἐδίδαξε· πῖλινος δὲ *ἐκκλησίας*, τὰς ἀπανταχοῦ ¹⁴ τῆς γῆς Ἐκκλησίας, δι' ὧν εἰς ἐκείνην εἰσῆσαν ¹⁵ οἱ πιστεύοντες. Ἐν ταῦταις τοῖνον, φησὶν ¹⁶, ἀγαλλιώμενοι ¹⁷, καὶ χορεύοντες ἐπὶ ταῖς ἑλλείπει τῆς ἀναστάσεως, τὸν τοῦτον πρόξενον ἀνυμνήσομεν. Καὶ ἐπειδὴ τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως ἐμνημόνευσεν, εἰκότως ἐπήγαγεν·

D **16, 17.** « Ἐνεπαγγέσαν ἔθνη ἐν διαφθορᾷ ἢ ἐπολήσαν, ἐν παγίδι ταύτη ἣ ἐκρυψαν συνελήφθη ὁ πούς αὐτῶν. » Γινώσκειται Κύριος κρίματα ποιῶν· ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός. » Ἐθνη ¹⁸ δὲ καὶ ¹⁹ ἐνεαῦθα προσαγορεύει

των δαιμόνων τὸ σίφος. Οὗτοι γάρ τὸν σωτήριον A
 πατρὸν τεκτονάμενοι, διὰ τοῦτου τῆς τυραννίδος
 κέπισαν· καὶ ἐν παγίδι ἢ ἐκρυψαν συνελήφθη ὁ
 πὸς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ
 κωλύθη ὁ ἀμαρτωλὸς ²⁰. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀπι-
 πρᾶπτων ἐθνῶν, καὶ τοὺς καλλινίκους ἀποστόλους
 καὶ μάρτυρας ἀνελόντων, τὰ προκειμένα ληφθῆ
 ἔματα ²¹, καὶ οὕτω τὸ ἀληθὲς τῆς προφητείας εὐ-
 ρύσθη. Διὰ γὰρ τοι τῆς ἐκεῖνων σφαγῆς ἐθε-
 λωδί τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα, καὶ πλείους ὄν
 ἠθροῦσαν ζῶντες ἀποθανόντες ἐζώργησαν ²²· καὶ
 ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἀμαρ-
 τωλὸς ²³, καὶ ἐγκώσθη Κύριος κρίματα ποιῶν,
 ποιῶσι ²⁴ σοφῶς καὶ δικαίως οἰκονομῶν.

α', θ'. « Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰς
 τὴν ἔσθη, πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθανόμενα τοῦ
 Θεοῦ. Ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός,
 ἢ ὑπερονή τῶν πνήτων οὐκ ἀπολείται εἰς τὸν
 αἰῶνα. » Οὗτοι, φησὶν, οἱ τῷ θεῷ διαπιστήσαντες
 κήρυγμα τὸν ἔσθη ὅτι τάχιστα καταλήφονται, καὶ
 τῷ θανάτῳ παραδοθήσονται, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν βλά-
 σθη τοῖς ὅπ' αὐτῶν δωκομένους ἐπαγαγόντες ²⁵.
 Ἡ ὑπερονή γάρ ²⁶ τῶν πνήτων οὐκ ἀπολείται
 εἰς τὸν αἰῶνα ²⁷. » Ὅτι « ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος,
 εὖος σωθήσεται. » Καί· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ
 πνεύματι, ἔτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρα-
 νῶν. » Ἐπειὰ κέρρωθεν προφητικῶς ὀφθαλμοῖς
 ἐκείνους λεηλατουμένους ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν τοὺς
 εἰς εὐσεβείας κήρυκας, εὐκτικῶς λέγει·

κ, κβ'. « Ἀνάστηθι, Κύριε, μὴ κραταυροῦσθαι ἀν-
 ῥωπος, κρησθήτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου. Κατάστησον,
 Κύριε, νομοθέτην ²⁸ ἐπ' αὐτοὺς, γνώτωσαν ἔθνη ὅτι
 ἄνθρωποι εἰσιν. » Εἰκότως ἂν τις ἔροιτο Ἰουδαίους,
 πῶν ἐταῦθα δοθῆναι νομοθέτην ὁ προφήτης παρα-
 μιᾶ· Μωσῆς μὲν ²⁹ γὰρ ὁ μέγας, πάλαι καὶ πρῶ-
 ταιαί τῆς θείας νομοθεσίας γενόμενος ὑπουργός,
 πρὸ βίου τὸ τέλος ἐδέδεκτο· « Ἐτερος δὲ μετ' ἐκεῖ-
 νου ³⁰ οὐκ ἐγγεγρατὸς νομοθέτης. » Εἰ δὲ μηδεὶς ἔτε-
 ρος δέκονται, μήτε τοῖς Ἰουδαίοις, μήτε τοῖς ἔθνεσι,
 κενετὰς νομοθέτης ³¹, λείπεται νεεῖν τὸν Δεσπότην
 Ἰσραὴλ ἀναφανῆναι νομοθέτην ἐθνῶν· ὅς ³² ἐν τοῖς
 ἐκείνους Εὐαγγελίοις βοᾷ· « Ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ
 φονεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, πᾶς ὁ ὀργιζόμενος
 τὸ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰπῆ, ἔνοχος ἐστὶ τῇ κρίσει. Ἐρ-
 ῆθη τοῖς ἀρχαίοις ³³, Θὺ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω
 ὑμῖν, πᾶς ὁ ἐρεβλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι
 αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. »
 Καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὁμοίως ³⁴. Τὴν τούτου τοῖνον
 νομοθεσίαν ὁ προφήτης ἀντιβολεῖ παρεμοίχθησθαι ³⁵

A *dæmonum agmen appellat. Hi enim cum salutarem
 crucem machinati essent, hujus opera tyrannide
 exciderunt. Et laqueo, quem absconderunt, com-
 prehensus est pes eorum, et operibus manuum sua-
 rum captus est peccator. Si autem de infidelibus
 gentibus, quæ interfecerunt egregios illos victores
 apostolos et martyres, supra dicta verba accipian-
 tur, etiam hoc pacto prædicationis veritatem inve-
 niemus. Nam per illorum occisionem pietatis præ-
 conium confirmatum est: siquidem mortui plures
 lucifecerunt, quam vivi, et in operibus manuum
 suarum comprehensus est peccator, cognitusque
 est Dominus judicicia faciens, hoc est, sapienter et
 juste gubernans.*

VERS. 18, 19. « Convertantur peccatores in in-
 firmum, omnes gentes, quæ obliviscuntur Dei. Quo-
 niam non in finem oblivio erit pauperis, patientia
 pauperum non peribit in finem. » Isti, inquit, di-
 vine prædicationi non credentes, ad inferos quam
 priusam detrudentur, mortique tradentur, neque
 vel medicum damnem his quos persequantur asse-
 rentes. 664 « Patientia enim pauperum non per-
 ibit in æternum. » Etiam « qui perseveraverit
 usque in finem, hic salvus erit ». Et: « Beati
 pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum
 cælorum ». Deinde prophetici oculis quasi e
 longinquo videns pietatis præcones ab impiis ob-
 tritos, optantis more subdit:

C VERS. 20. « Exsurge, Domine, non confortetur
 homo: judicentur gentes, in conspectu tuo. Con-
 stitue, Domine, legislatorem super eos, ut
 sciant gentes, se homines esse. » Merito quis
 Judæos interrogaret, quem legislatorem hic pro-
 pheta dari obsecrat? Nam Moses ille magnus,
 qui divine legis ferendæ minister olim fuerat,
 jam finem vitæ habuit: « Alius autem legisla-
 tor post illum non surrexit ». Quod si nemo alius
 ostenditur neque Judæis, neque gentibus constitu-
 tus legislator, reliquum est ut intelligatur, Domi-
 num Christum legislatorem gentium apparuisse,
 qui sacris in Evangeliiis exclamat: « Dictum est
 antiquis, non occides: ego autem dico vobis, om-
 nis qui irascitur fratri suo temere, reus erit judi-
 cii ». Dictum est antiquis, non mœchaberis: ego
 autem dico vobis, omnis qui viderit mulierem ad
 concupiscendum illam, jam mœchatus est cum illa
 in corde suo ^b. » Et alia omnia similiter. Hujus igitur
 legis promulgationem propheta gentibus dari

^a Maub. i, 22. ^γ Matth. v, 3. ^δ Deut. xxvii, 40. ^ε Matth. iii, 21, 22. ^β ibid. 27, 28.

VAIŒ LECTIÖNES ET NOTÆ.

²⁰ Καὶ — ἀμαρτωλός. Des. in cod. 3. ²¹ Ῥήματα. Omnes tres codices August. habent ῥητά. ²² Cod. 1
 ἐξέπρυσαν. ²³ Καὶ — ἀμαρτωλός. Des. in cod. 3. ²⁴ Κρίματα — τουτέστι. Des. ibid. ²⁵ Cod. 1
 et 2 ἐπάγοντες. Ita quoque Cord. p. 176. Sed cod. Flor. habet δυνηθέντες ἐπαγαγεῖν. ²⁶ Γάρ. Cod. Flor.
 nihil φησι. ²⁷ Εἰς τὸν αἰῶνα. Cod. 1 et 2 nec non Flor. εἰς τέλος. ²⁸ Ὅτι — οὐρανῶν. Des. in cod.
 Flor. ²⁹ Νομοθέτην. Symm. νόμον Aqu. φῶθμα. Theodot. φῶθον. ³⁰ Μόν. Abest a cod. 2. ³¹ Cod. 2
 ἐκείνους. ³² Cod. νομοθέτην, puncto ad præc. vocem apposito. ³³ Ὅς. Cod. 1, 2 ὡς. ³⁴ Οὐ — ἀρχαίως
 Des. in cod. 2. ³⁵ Μωσῆς — πάντα ὁμοίως. Des. apud Cord. p. 196. ³⁶ Cod. 2. παραχθῆναι.

obsecrat, ut ferina vita derelicta, cognoscant, se homines esse. « Homo enim, **665** inquit Propheeta, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis ». Quapropter et hic dicit: « Cognoscant gentes, se homines esse. »

* PSALMUS X, APUD HEBRÆOS.

VERS. 1, 2. « Quare, o Domine, recessisti longe? non respicis in opportunitatibus, in tribulationibus? Dum superbit impius, incenditur pauper, comprehenduntur in consiliis, quæ agitant. » Videris, Domine, e longinquo stare, nec humana prospicere, injuria affectis opem non ferens: ex mœrore autem veluti quodam igne contabescunt qui injuriam patiuntur, iniquorum superbiam videntes. Valde autem opposite verbum *incenditur* de mœrentibus dixit: nam ardentibus similes sunt, qui dolore afficiuntur, et veluti quemdam fumum, per os gemitum emittunt. Detrimentum autem, inquit, ipsis ex mœrore eveniet, cum cogitationibus non convenientibus utantur, sed de tua providentia ambigant. Hoc enim significat, « comprehenduntur in consiliis, quæ agitant. » Et causam docens adjecit:

VERS. 3. « Quoniam laudatur peccator in desiderii animæ suæ, et iniquo benedicitur. » Cum enim infinita committant mala, laudes tamen ab assentatoribus consequuntur.

VERS. 4. « Exacerbavit **666** Dominum peccator secundum multitudinem iræ suæ. » Hic distinguendum est, et postea subjungendum, « non quæret. » Quasi diceret, exacerbavit Dominum dicens « non quæret. » Nam furore atque rabie utens, tanquam nemine prospiciente, in omnem iniquitatem fertur, non putans judicem ea quæ patrantur inquirere. Deinde hoc manifestius dicit:

VERS. 5. « Non est Deus in conspectu ejus. » [Infidelis et peccator nunquam Deum ante oculos suos ponit, sed quovis die ac tempore polluit ac inquinat vias suas, non credens, esse judicium.] Quæ est hujus causa? « Inquinatae sunt viæ illius in omni tempore. Auferuntur judicia tua a facie ejus. » Penitus tuas leges despiciit: omne tempus in iniquitate conterit. [Imminuit enim et vilipendit præcepta Dei, infidelis.] « Omnibus inimicis suis dominabitur. » Sed tamen et hæc faciens felix est. Deinde superbiæ excessum describit.

• Psal. XLVIII, 12, 20.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶⁷ Φησι. Cod. 1 addit ὁ προφήτης. ⁶⁶⁸ Vid. quæ Noster ad Psal. cxv observat. ⁶⁶⁹ Συλλαμβάνοντα — διαλογίζονται. Des. in cod. 3. ⁶⁷⁰ Δέσποτα. Cod. 3 præm. ὦ. ⁶⁷¹ Τίρος. Omnes tres cod. præm. ὦπό. ⁶⁷² Δοκίς — θεώμενοι. Hæc apud Cord. p. 176 et 177 sequentia autem, σφόδρα — ἀναπέμπουσι p. 197 leguntur. ⁶⁷³ Ἐπὶ τῶν ἀθυμούντων. Des. in cod. 3. ⁶⁷⁴ Στέματος. Cod. 3 præm. τοῦ. ⁶⁷⁵ Cod. ἐπιπέμπουσι. ⁶⁷⁶ Φησι. Abest a codicibus. ⁶⁷⁷ Ἀλλὰ. Cod. 3 addit καί. ⁶⁷⁸ Βλάβη — πορολάς. Vñ Cord. p. 177. ⁶⁷⁹ Cod. 3 συλλαμβάνεται. ⁶⁸⁰ Codices nostri, ἐνευλογεῖται. ⁶⁸¹ Δειρά. Codices tres, παρά νομα. ⁶⁸² Παρά. Codices præm. τὰς. ⁶⁸³ Ἐνταῦθα — ἐκζητήσει. Des. apud Cord. Codex Flor. habet Ἦγουν τὸ ἐκζητήσει διαστατόν, παρῶντε γὰρ τὸν Κύριον, λέγων Οὐκ ἐκζητήσει. ⁶⁸⁴ Cod. 3 μβένος ⁶⁸⁵ Μαρία — γινόμενα. Cod. Flor. μανὲς γὰρ πρὸς πᾶσαν ἀμαρτίαν ἡγείται τὸν κριτὴν μὴ ἐκζητεῖν τὰ γινόμενα. ⁶⁸⁶ Hæc e cod. supplevimus. ⁶⁸⁷ Τοῦτου τό. Cod. 3 τοῦτο. ⁶⁸⁸ E cod. 2 inserta.

Α τοὺς ἔθνεσιν· ἵνα τὸν Θτριωδὴ καταλιπόντες· βίω γινώσιν ὅτι ἀνθρωποὶ εἰσιν. « Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶ ὁ Προφήτης, ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνήκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. Διόπερ κἀνταῦθ' αὖ φησὶ ⁶⁶⁷· « Γνώτωσαν ἔθνη, ὁ ἀνθρωποὶ εἰσιν. »

ΨΑΛΜΟΣ Γ' ⁶⁶⁸ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ.

α', β'. « Ἴνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; ὅπερ ὁρᾷς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψεσιν; Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός, συλλαμβάνονται ἐν διαβουλοῖς οἷς διαλογίζονται ⁶⁶⁹. » Δικαίως πόρρωθεν ἐστάνατι, Δέσποτα ⁶⁷⁰, καὶ μὴ ἱρᾶν ἀνθρώπειαν, τοῖς ἀδικουμένοις οὐκ ἐπαμύνων· ὅτι δὲ τῆς ἀθυμίας, οἶόν τινας ⁶⁷¹ πυρὸς, οἱ ἀδικούμενοι κατατήκονται τῶν ἀδικούντων τὴν ἀλαζονεῖαν θεμενιοί ⁶⁷². Σφόδρα δὲ προσφυῶς τὸ ἐμπυρίζεται ἐστὶ τῶν ἀθυμούντων ⁶⁷³ τέθεικεν· ἐμπυριζόμενοι γὰρ ἀθυμοῦντες εἰκόασι, καὶ οἶόν τινα καπνὸν διὰ στέματος ⁶⁷⁴ τὸν στεναγμὸν ἀναπέμπουσι ⁶⁷⁵. Βλάβη αὐτοῖς, φησὶν ⁶⁷⁶, ἀπὸ τῆς ἀθυμίας γενήσεται, λυγισμοῖς οὐκ εὐπρεπέσι χρωμένοις, ἀλλὰ ⁶⁷⁷ περὶ τῆς διχνοουσίας προνοίας ⁶⁷⁸. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ συλλαμβάνονται ⁶⁷⁹ ἐν διαβουλοῖς οἷς διαλογίζονται. » Καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων ἐπήγαγεν·

γ'. « Ὅτι ἐπαινείται ὁ ἀμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθιμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀδικῶν εὐλογεῖται ⁶⁸⁰. Μύρια γὰρ δεινὰ ⁶⁸¹ δρῶντες, καὶ ἐπαινούς παρὰ τῶν κολάκων καρποῦνται.

δ'. « Παρῶντε τὸν Κύριον ὁ ἀμαρτωλὸς κατὰ πληθὸς τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. » Ἐνταῦθα ὑποσημαίνεται εἰτα ἐπενεκτέον, « οὐκ ἐκζητήσει ⁶⁸². » Ἄντι τοῦ παρῶντε τὸν Κύριον λέγων, « Οὐκ ἐκζητήσει. » Μία γὰρ καὶ λύττη χρωμένος, ὡς οὐδενός ⁶⁸³ ἐφορῶντος, εἰς πᾶσαν ἄττει παρανομίαν, οὐχ ἡγούμενος ἐκζητεῖν τὸν κριτὴν τὰ γινόμενα ⁶⁸⁴. Εἰτα τοῦτο σεφέστερον λέγει·

ε'. « Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ἐνώπιον αὐτοῦ. » [⁶⁸⁵ Ὁ ἄπιστος καὶ ὁ ἀμαρτωλὸς οὐδέποτε τίθεται πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐκάστης ἡμέρας καὶ ἐπαντὶ καιρῷ μαινεῖ καὶ ῥυποῖ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, μπιστεύων ὅτι ἔστι χριστός.] Τί δὲ τούτου τὸ ⁶⁸⁶ αἴτιον; « Βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. » Ἄνταναγίεται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. » Παντελῶς τῶν σῶν νόμων καταφρονεῖ πάντα καιρὸν εἰς παρανομίαν δαπανᾷ. [⁶⁸⁷ Σμικρὸν γὰρ καὶ εὐτελεῖς τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ ὁ ἄπιστος, ἐ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καταχυριεύσει. » Ἄλλοι δὲ καὶ τοιαῦτα δρῶν κατευδοῦται. Εἰτα τοῦ τῷ φου τὴν ὑπερβολὴν ζωγραφεῖ.

ζ. « Εἶπε γὰρ ἐν ⁶⁵ καρδίᾳ αὐτοῦ · Οὐ μὴ σαλευθῶ ἂν γενεᾶς εἰς γενεάν ἄνευ κακοῦ. » Σαφέστερον τοῦτο ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν · « Οὐ περιτραπήσομαι εἰς γενεάν καὶ γενεάν, οὐτε ἔσομαι ἐν κακώσῃ. » Καὶ ταύτῃ κέχρηται τῇ θρασυτητί · καὶ ἤγειται μὴδὲν δεῖνδον ὑποστήσεσθαι πάντα μετιῶν τῆς κακίας τὰ εἶδη.

ζ. « Οὐ ἄρα τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει, καὶ πικρίας, καὶ δόλου · ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ κόπος, καὶ πόνος. » Δόλους γὰρ ῥάπτει, καὶ τυρεῖει κακὰ, καὶ βίον ἔχει τὰς κατὰ τῶν πενήτων ἐπιβουλὰς. [⁶⁶ Κόπος ἀνόητος καὶ πόνος ἀκερδής · δίχα τούτου τὴν γλῶσσαν οὐ κινεῖ καὶ σαλεύει.]

η. « Ἐγκάθηται ἐν ⁶⁷ ἐνέδρᾳ μετὰ πλουσίων ἐν ἀποκρύφῳ, τοῦ ⁶⁸ ἀποκτείνειν ἀθῶον. » Καὶ ἐν συλλήγοις δὲ, καὶ ἐν συνεδρίοις καθήμενος, ἐνέδρας ^B τινὰς καὶ μηχανὰς τοῖς ἀναίτιοις ⁶⁹ κατασκευάζει. [Οἱ πλουτοῦντες τῇ ἀσεβείᾳ διαπαντὸς τῇ εἰρωνείᾳ ζῶσιν · ἐνεδρεύουσι γὰρ τοὺς ἀκάκους · ἄλλως τε καὶ οἱ πλούσιοι ἐνεδρεύουσι τοὺς πένητας. Ὁ διάβολος λεληθότως γὰρ τὸν Χριστὸν ἐζήτησεν ἀποκτείνειν · ἀθῶος γὰρ ταῖς χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ μόνος ὁ Θεός ⁷⁰.]

θ. ι. « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποδέπουσιν · ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ, ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ · ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχὸν ⁷¹ ἐν τῷ ἔλκυσαι αὐτόν. » Ἐν τῇ παγίδι αὐτοῦ ταπεινώσει αὐτόν. » Καθάπερ ὁ λέων τῆδε κάκεισε μεταφέρει τὸ ἕμμα θήραν ἐπιζητῶν · οὕτω, ⁷² οὕτως νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ἐπινοεῖ ^C μηχανὰς · ἀλλ' ὅμως εὐφύει καὶ πεσεῖται. » [Ὡς ὁ λέων ἐν τῷ σπηλαίῳ ἀεὶ ἐνεδρεύει ἀρπάσαι, οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων ὡς ἐν μάνδρᾳ ἐθήρευσε τὸν Χριστὸν, νομίσα· αὐτόν ψεῦδος ἀνθρώπων εἶναι ⁷³.] « Ἐν τῷ αὐτὸν κατακυριεύσει τῶν πενήτων. » Ὅταν γὰρ ⁷⁴ πάντων περιγένηται, ἤμισθα διαφεύξεται ⁷⁵ τοῦ θανάτου τὸ στόμα · ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις παραπλησίως τῷ τάφῳ παραδοθήσεται. [Ἐνόμισε οὖν ὁ ἔχθρὸς καὶ αὐτῶν τῶν ἀποστόλων κυριεύειν, ἀλλὰ καὶ τῶν μαρτύρων · ὅταν οὖν ἔλθῃ πάντων κεκρατηκέναι, τότε συντριβεῖς ἔπασσεν γὰρ κύψει συντριβῆναι δηλοῦται ⁷⁶.]

ια. « Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Ἐπιλέλησται ὁ θεός, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος. » [Ταῦτα δὲ πάντα ὁ ἀσεθὴς κατὰ τῶν ^D πενήτων τοῦ Θεοῦ διαπράττεται · ἑαυτὸν ἀπατῶν καὶ τοῖς ἑαυτοῦ λογισμοῖς μὴ εἶναι Θεὸν ἔφορον θεοσούμενος. Εἶπε γοῦν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, Ἐπιλέλησται ὁ Θεός, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ ἐπιβλέπειν εἰς τέλος ⁷⁷.] Καὶ ⁷⁸ οὐδὲν αὐτὸν ὄνησει τὰ δυσσεβῆ ῥήματα, καὶ οἱ ἀθεότητος λογισμοὶ · ἀλλὰ ἐν αὐτῶν γινώσεται τῶν πραγμάτων ⁷⁹, ὡς ἐφορᾷ τὰ ἀνθρώπεια τῶν ὄλων ὁ πρύτανις. Ἐκ τῶν δυσσεβῶν

VERS. 6. « Dixit enim in corde suo, non movebor a generatione in generationem sine malo. » Manifestus hunc locum Synmachus expressit : « Non evertar in generationem et generationem, neque in afflictione ero. » Atque hac audacia usus est, et cogitat se nihil mali passurum esse, cum omnes malitiæ species quasi percurrerit.

VERS. 7. « Cujus os maledictione plenum est, et amaritudine, et dolo : sub lingua ejus labor est, et dolor. » Dolos enim struit, et machinatur mala, vitamque in insidiis contra pauperes agit. [Labor inutilis et studium fructus expers : **667** Præterea linguam nec movet nec agit.]

VERS. 8. « Sedet in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem. » Et in conventibus, et in consessibus sedens, insidias quasdam et artes innocentibus præparat. [Qui abundant impietate, in dissimulatione vivunt. Insidias enim struunt innocentibus. Insuper quoque divites insidias parant pauperibus. Satanas quoque Christum clam interficere studuit. Innocens enim manibus et purus corde est solus Deus.]

VERS. 9, 10. « Oculi ejus in pauperem respiciunt, insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem, dum atrahit eum. Laqueo suo humiliabit eum. » Quemadmodum leo huc et illuc transfert oculum, venatum quærens, sic iste dies noctesque rapinæ et avaritiæ artes excogitat. Sed tamen « inclinabit se, et cadet. » [Ut leo in antro suo semper insidiatur, ut rapiat, ita quoque diabolus in synagoga Judæorum tanquam in antro insidias paravit Christo, eum nudum esse hominem existimans.] « Cum dominatus fuerit in pauperes. » Cum enim omnibus superior factus fuerit, minime tamen effugiet mortis fauces, sed æque ac cæteri homines sepulcro tradetur. [Putavit quidem hostis, se in ipsos apostolos, imo quoque in martyres, esse dominaturum. Cum igitur omnes subactos esse existimaret, tunc ipse contritus cecidit : attritionem enim vox illa *inclinabit se* indicat.]

VERS. 11. « Dixit enim in corde suo, oblitus est **668** Deus, avertit faciem suam, ne videat in finem. » [Hæc omnia autem impius contra pauperes Dei agit, se ipsum decipiens, cum apud se cogitat, non esse Deum qui inspiciat. Dicit itaque in corde suo, oblitus est Deus, avertit faciem suam, ne inspiciat in perpetuum.] Neque enim vel impia verba vel cogitationes quod Deus non sit, quidquam juvabunt ipsum, sed ex rebus ipsis cognosceat, Deum omnium præsidem res humanas inspicere. Per impia hæc verba propheta mirum in modum

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Er. Cod. 1 addit τῇ. ⁶⁶ e cod. 2 suppl. ⁶⁷ Er. Des. in codicibus. ⁶⁸ Τοῦ. Abest a cod. 1. ⁶⁹ Ἀναίτιοις. Cod. Flor. ἐναντίοις. ⁷⁰ E cod. 2 suppl. ⁷¹ Ἀρπάσαι πτωχόν. Repetitur in cod. 2 et 3, ut apud LXX. ⁷² Οὕτως. Cod. 2 præm. καί. ⁷³ E cod. 2 suppl. ⁷⁴ Γάρ. Abest a cod. 3. ⁷⁵ Cod. 1 διαφύγη. Cod. 3 διαφεύξεται. ⁷⁶ E cod. 2 suppl. ⁷⁷ Ex cod. 3 suppleta. ⁷⁸ Καὶ — λέγων. Horum locum in cod. 2 ea occupant, quæ Simonidus ad v. 12 retulit. ⁷⁹ Τῶν πραγμάτων. Cod. 1 præm. τῶν ῥημάτων καί.

conturbatus, rursus convertit orationem ad preces, dicens :

VERS. 12. « Exsurge, Domine Deus mi, et exaltetur manus tua, et ne obliviscaris pauperum tuorum in finem. » Quandoquidem peccatores impie et inique viventes, per ea quæ faciunt, dicunt, Deum oblitum esse, age, doce ipsos per experientiam, te non esse immemorem, neque tuam faciem avertere, sed eorum qui offenduntur curam gerere. Et vehementius turbavit illorum execrationibus, subjunxit.

VERS. 13. « Propter quid irritavit 669 impius Deum? dixit enim in corde suo, Non requiret. » Sed licet ille millies hæc in mente revolvat, tu tamen vides : sic enim intelligendum est. [Hoc est, quemcumque deglutivero hominem, non est qui requirat eum, inquit diabolus.]

VERS. 14. « Vides quoniam tu laborem et fetorem consideras, ut tardas ipsum in manus tuas. » Sic enim et Symmachus distinxit : *Vides quoniam tu laborem et irritationem inspicis.* Et Aquila : *Scis quoniam tu laborem et irritationem intueris.* Licet millies, inquit, dixerint impii, te minime res humanas inspicere, nos tamen novimus te videre et inspicere istorum iniquitates, et condignam pœnam ab eis exigere, « Tibi enim derelictus est pauper, orphanus tu oris adjutor. » Propterea te observo.

VERS. 15. « Coarctare brachium peccatoris et maligni. » Erit autem hoc, si tantummodo ipsius peccatum velis inquirere. Hoc enim si factum fuerit, repente vanus erit, et ad extremam usque perniciem rodigetur (hoc enim ostendit, cum dixit : « Quereret peccatum illius, et non inventum est ») propter ipsum peccatum : et hoc aperitius Symmachus dixit : *Inquiretur peccatum impietas ejus, ut non inveniantur ipse.* Cum enim illa inquiratur et ostenditur iste perit.

VERS. 16. « Dominus magnabit 670 in æternum, et in sæculum sæculi. » Quoniam enim impii dixerunt, Non fuerit, neque inspicit, merito propheta

τούτων ἡ βημάτων λίαν ἀνιχνεῖς ὁ Προφήτης, πάλιν εἰς εὐχὴν τὸν λόγον μεταβάλλει, λέγων ἡ,

ιβ'. « Ἀνάστηθι, Κύριε ὁ Θεὸς μου, ὑψώθητι ἡ χεὶρ σου· μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος ἡ, Ἐπειδὴ ἡ οἱ δυσσεβεῖα καὶ παρανομία συζῶντες δὲ ὧν πράττουσι λέγουσιν, ὡς ἐπιλάβησται ὁ Θεὸς, διδόνον αὐτοὺς διὰ τῆς πείρας, ὡς οὐκ ἐπιλάβησαι, οὐδ' ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου· ἀλλὰ τῶν ἀδικουμένων κηδεμονίαν ποιεῖς ἡ. Καὶ σφοδρότερον ἡ ἀγθεοθεὶς ταῖς ἐκαίων βλασφημίας ἡ ἐπήγαγεν·

ιγ'. « Ἐνεκεν τίνος παρώργισεν ἡ ὁ ἀσεβὴς τὸν Θεόν; εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ ἡ, Οὐκ ἐκζητήσῃ. » Ἀλλὰ καὶ μυριάκις ἐκαίνοσ ταῦτα λογίζηται, σὺ βλέπεις· οὕτως γὰρ νοητέον. [Τουτέστιν, Ὅσον ἂν καταπίω τὸν ἀνθρώπον, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν αὐτὸν, φησὶν ὁ διάβολος; ἡ.]

ιδ'. « Βλέπεις ἡ ὅτι σὺ πόνον καὶ θυμὸν κατανοεῖς, τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν εἰς χεῖράς σου. » Οὕτως ἡ γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος διέστειλαν· Ὁρᾷς ὅτι σὺ μόχθον ἡ καὶ παροργισμὸν ἐποπτεύεις ἡ. Καὶ ὁ Ἀκύλας· Εἶδες ὅτι σὺ πόνον καὶ παροργισμὸν ἐπιβλέπεις ἡ. Καὶ μυριάκις, φησὶν ἡ, εἰπωσιν οἱ δυσσεβεῖς συζῶντες, ὅτι οὐκ ἐπιβλέπεις ἡ τὰ ἀνθρώπεια ἡ, ἡμεῖς ἴσμεν ὅτι βλέπεις καὶ ἐποπτεύεις ἡ τὰς τοῦτων παρανομίας, καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦσ εἰσπράττη ἡ ποιήν. Σοὶ (γὰρ) ἐγκαταλείπειται ὁ πτωχὸς, ἀφανῶ σὺ ἦσθα βοηθός. Διὰ τοῦτο σὺ ἐκατεύ ἡ.

ιε'. « Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἀμαρτωλοῦ, καὶ πονηροῦ. » Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μόνον τὴν ἀμαρτίαν αὐτοῦ ζητῆσαι θελήσῃς. Εἰ γὰρ τοῦτο γένηται ἡ, παρατυχᾶ φρούδος ἔσται, καὶ πανωλεθρία παραδοθήσεται· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν ἡ εἰρηκώς ἡ· « Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ εὐ μὴ εὐρεθῇ· » δὲ αὐτὴν μὲν τὴν ἀμαρτίαν ἡ· καὶ τοῦτο δὲ ἡ ἀσφῆστερον ὁ Σύμμαχος εἰρηκων ἡ· Ἐκζητηθήσεται ἡ ἀσέβεια ἡ αὐτοῦ, ἵνα μὴ εὐρεθῇ αὐτός. Ἐκαίνης γὰρ ζητουμένης καὶ δεκνουμένης, οὕτως ἀπόλλυται.

ις'. « Κύριος βασιλεύς ἡ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ἐπειδὴ γὰρ οἱ δυσσεβεῖς ἔλεγον, Οὐ ζητεῖ, οὐδὲ βλέπει, εἰκότως ὁ προφητικὸς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἡ Τούτων. Cod. 1 præm. δέ. ἡ Λέγων. Abest a cod. 1. ἡ Σου εἰς τέλος. Additur in edit. Ald. et Compl. ἡ Ἐπειδὴ — ποιεῖς. Hæc bis apud Cord. leguntur, p. 178 et p. 199. Postremo loco tribuuntur Theodoro. In Cod. 2 August. hæc exstant : Ἀναστάς γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν ὑψώθη πάλιν εἰς οὐρανούς, οὐς οὐκ ἦν καταλιπών. Ἐν δὲ τῷ ὑψοῦσθαι μετὰ δόξης, ἐπήρῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦσ ἐχθροῦσ καὶ ἐσκόρπισεν αὐτοῦσ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τὸ δὲ μὴ ἐπιλάβῃ ἀντὶ τοῦ μὴ ἐπιλάβῃ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πτωχεύσαντος τοσοῦτον ὡς τὰ κεράττια ἐσθίουτος. Resurgens enim a mortuis iterum sublatu est in cælum, quod non dereliquerat. Cum autem in gloria elevaretur, sustulit manum suam super hostes, et dispersit eos per universam terram. Idem autem (ne obliviscaris) idem est quod, ne obliviscaris hominis adeo pauperis, ut vescatur siliquis. ἡ Ποιεῖς. Codex Flor. et tres August. ποιῇ. ἡ Cod. 2 σφόδρα. ἡ Ταῖς — βλασφημίας. Codices tres August. τὰς βλασφημίας. ἡ Παρώργισεν. Rec. lectio est παρώργισεν. ἡ Αὐτοῦ. Abest a cod. 2. ἡ Ex cod. 2 suppleta. ἡ Βλέπεις. Des. in cod. 1 et 3. ἡ Οὕτως. Cod. 2 οὕτω. ἡ Μόχθον. Montf. l. c. p. 486. Symmacho tribuitur lectio πόνον. ἡ Ἐποπτεύεις. Cod. 3 ἐπιβλέπεις. ἡ Καὶ — ἐπιβλέπεις. Des. in cod. 3. ἡ Φησὶν. Abest a cod. 3. ἡ Οὐκ ἐπιβλέπει. Cod. 3 οὐκ ἐκζητεῖ, οὐκ ἐπιβλέπεις. ἡ Cod. 1 ἀνθρώπινα, ἡ Καὶ ἐποπτεύει. Des. in cod. 2. ἡ Cod. 1 et 2 εἰσπράττει. ἡ Διὰ — ἵστα. Des. in cod. 3. ἡ Cod. 2 nec non Flor. γένοιστο. ἡ Cod. 3 παρεδήλωσεν. Cod. Flor. ἐδήλωκεν. ἡ Cod. 3 ἐπιπών. ἡ Δε — ἀμαρτίαν. Des. in cod. 3. In cod. 1 et 2 leg. tantum δὲ αὐτὴν. ἡ Δέ. Abest a cod. 1. ἡ Cod. 3 εἰπεν. ἡ Ἀσέβεια. Cod. 2 ἀμαρτία. ἡ Κεῖρ. βλασφημίας. Cod. 2 βασιλεύσει Κύριος, quæ est lectio cod. Vatic. h. l.

λόγος διδάσκει ὅτι βασιλεύσει, καὶ οὐχ ἀπλῶς βασιλεύσει, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἰδοὺ δὲ βασιλέως προμηθεύσθαι τῶν ἀρχομένων. « Ἀπολίθηθε, ἔθνη, ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ, » τὰ παρανομία σωζῶντα, τὰ τὸ σωτήριον μὴ δεξάμενα κήρυγμα.

17. « Τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πενήτων εἰσέχουσα, Κύριε, τῇ ἐτοιμασίᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν προσέσχε τὸ οὖς σου. » Τὴν δὲ ἐτοιμασίαν τὴν πρόθεσιν ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν. Οἶδας, φησὶν, ἀκριβῶς τίς ἐπιθυμοῦσιν οἱ πένητες, καὶ ποῖαν πρόθεσιν ἔχουσιν. Εἶτα ταύτην διδάσκει σαφέστερον.

17. « Κρῖναι ὄρφανῶν καὶ ταπεινῶν. » Τοῦτου, φησὶν, ἐπίσταται τῶν ἀδικουμένων ἕκαστος. « Ἴνα μὴ προσθῆ ἔτι τοῦ μεγαλυτείνανθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς. » Τῶν γὰρ ἀσεβῶν καὶ παρανομῶν χρωμένων κολαζομένων, ἄφελος ἔσται μέγιστον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς τούτους ἀφορώντων, καὶ ὄρθαν τὰ ἄνομα μὴ τολμώντων. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς ὁ προφήτης τῷ προκειμένῳ συνήψε ψαλμῶν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν δεῖξαι βουλόμενος ὅπως διέκειτο πάσαι τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος εἰς καιρὸν ἐνανθρωπήσας κατάλληλα τοῖς τραύμασιν ἐπέθηκε φάρμακα. Πρὸς δὲ γε τούτους διδάσκει, ὡς τοὺς θνητοὺς οὐδεμίαν ἐκ τῆς εὐεργεσίας δέξασθαι βουληθέντας μείζοσι παραδόσει κολαστηρίοις ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐν τῇ τῆς δευτέρας ἐπιφανείας ἡμέρᾳ.

EPHMH. TOY Γ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος ὁ θεῖστατος Δαβὶδ εἶρηκε πρὸς τοὺς παραινοῦντας αὐτῷ φυγῆ τὴν σωτηρίαν πορίσασθαι. Ἀρμόττει δὲ παντὶ ἀδικουμένῳ, καὶ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα κεκτημένῳ. Εἰς τὸ τέλος δὲ ἐπιγράφεται, ὅτι δὴ πρόβλεψιν περιέχων τῆς δικαίας τοῦ Θεοῦ κρίσεως, καὶ τῆς ἐπενεχθισομένης τοῖς παρανόμοις κολάσεως.

β'. « Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου, Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη, ὡς στρουθίον; » Τί δήποτε, φησὶ, παραινείτέ μοι φυγεῖν, καὶ τὰ ὄρη περινοστεῖν, στρουθίου δίκην ἐπισημένου, καὶ τὰς σκηνὰς τῆδε χάκεισε μεταβαίνειν, βεδιαν ἔχοντι τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα, καὶ δι' ἐκείνην τοὺς δυσμενεῖς μὴ δειμαίνοντι;

γ'. « Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον. »

ticus sermo docet Deum regnaturum esse, neque simpliciter regnaturum, sed in sæculum sæculi. Proprium autem regum est, ut subditorum curam gerant. « Peribitis, gentes, de terra illius, » quæ iniquitati assuetæ estis, quæque salutis præconium non admisistis.

VERS. 17. « Desiderium pauperum exaudisti, Domine; præparationem cordis eorum audivit auris tua. » Præparationem autem, propositum Symmachus dixit. Nosti, inquit, exactissime ejus rei cupidissimi sint pauperes, et quod habeant propositum. Deinde hoc docet dilucidius.

VERS. 18. « Judicare orphano et humili. » Hoc enim, inquit, concupiscit quilibet injuria affectus: « Ut non pergat amplius magnificare se homo super terram. » Si enim supplicio afficiantur qui impietate et iniquitate utuntur, maxima utilitas cæterorum hominum erit, dum istos aspiciunt, et similia facere non audent. Hæc autem non temere divinus Propheta præsentī psalmo conjunxit: sed cum vellet in primis ostendere quomodo humana natura antiquitus affecta fuerit, et quod unigenitum Dei Verbum opportune carne assumpta 671 adhibuerit medicinas ulceribus convenientes, docet præterea eos qui nihil utilitatis ex hoc beneficio percipere voluerint, majoribus afficiendos esse suppliciis a Deo universorum die secundi adventus.

INTERP. PSALMI X.

VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidi. » Hunc psalmum beatissimus David, cum Saul ipsam insequeretur, dixit ad eos qui ipsum admonebant ut fuga salutem quaereret. Congruit autem omnibus qui injuria afficiuntur, et in Deo spem collocant. Inscrubitur autem in finem, ut qui prædictionem contineat justī Dei judicii, et pœnæ nefariis hominibus infligendæ.

VERS. 2. « In Domino confido: quomodo dicitis animæ meæ: Transmigre in montem sicut passer? » Quidnam, inquit, consulitis mihi ut aufugiam, montesque pererrem passeris more exterriti, et tabernacula huc et illuc commutem, cum spem in Deo fixam habeam, et propter illam hostes minime timeam?

VERS. 3. « Quoniam ecce peccatores intenderunt

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

Βασιλ. cod. 1 addit εἰς τὸν αἰῶνα. Εἰσήκη. — ἐτοιμασίᾳ. Ita habet ed. Compl. Recepta lectio h. l. est εἰσέχουσα Κύριος, τὴν ἐτοιμασίαν. Τὴν — εἶρηκεν. Aliam Symm. lectionem dedit Montf. l. c. t. 1, p. 487. 7 cod. 2 τίνων. 8 Τοῦτου — ἕκαστος. Des. in cod. 3. 9 Τῶν — τολμώντων. Des. ibid. 10 In cod. Flor. sequitur: « Ἄλλ' οὐδὲ ὁ διάβολος ἔτι μεγαλυτέριος συντριβόμενος ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν ἁγίων πατρῴων αὐτοῦ τὴν δύναμιν κατὰ δωρεάν Ἰησοῦ, At vero ne ipse quidem dialogus magnopere se efferet, subjacet pedibus sanctorum, qui infringunt robur ejus dono a Jesu accepto. 11 Εὐεργεσίας. cod. 1 ἐργασίας. 12 Ταῦτα — ἡμέρα. Hæc apud Cord. minus recte ad vers. præced. relata sunt. In cod. Flor. ita leg. Συνήψε δὲ ταῦτα τῷ προκειμένῳ ψαλμῶν, πρῶτον μὲν διδάσκων, ὅπως ἡ ἀνθρωπινα φύσις πάσαι διέκειτο· διὰ κατὰ καιρὸν ἐνανθρωπήσας ὁ Μονογενὴς κατάλληλα τοῖς τραύμασιν ἐπέθηκε φάρμακα. Ἐπειτα δὲ ὡς τοὺς τὴν θνητοὺς μὴ θελήσαντας δεξασθαι, μείζοσι παραδόσει κολαστηρίοις ἐπιφανείας τὸ δεύτερον. 13 cod. 2 θεῖος. 14 Καὶ — κεκτημένῳ. Des. in cod. 1. 15 Φησὶ. Abest a cod. 2. In cod. 3 leg. τολμῶν. 16 cod. 3 φεύγειν. 17 cod. Flor. παρανοστεῖν. 18 Στρουθίου. cod. 3 præm, καὶ. Ita quoque apud Cord. p. 208. 19 Σκηνάς. cod. 1 et 2 σκιάς. Sic quoque Cord. l. c. 20 cod. Flor. μετατιθέναι. 21 Μη. Abest a cod. 2.

arcum, paraverunt sagittas in pharetra, ut feriant in obscuro rectos corde. » Nonnulli et hæc cum supra dictis versibus conjunxerunt : sed ea quæ sequuntur hoc non permittunt. Subjungit enim :

Vers. 4. » Quoniam quæ perfecisti destruxerunt. » Hinc autem discimus Prophetam convertisse verba ad Deum colloquio **672** utentem, docentemque et arcus et jacula hostium parata esse, atque eorum scopum esse ut, veluti in obscuro, et in nocte illumi, fraudibus et insidiis contra nos utantur. Clandestinas quippe insidias et occultas, σκοτομήνην appellavit. Hoc autem nomen noctem luna carentem significat. *Rectos vero corde* nominavit, non summam sibi virtutem vindicans : sed cum sciret nihil se unquam egisse ut Saulem offenderet, sed summa benevolentia in ipsum semper esse usum. » Quoniam quæ tu perfecisti, ipsi destruxerunt. » Non rapui, inquit, regnum, sed a tua gratia regnandi electionem suscepi : illi autem destruere me conantur contra tuam sententiam armati.

« Justus autem quid fecit? [Vers. 5, 6.] Dominus est in templo sancto suo, Dominus in cælo sedem habet. Oculi ejus in terram respiciunt, palpebræ ejus inquirunt in filios hominum. Dominus inquit in justum et impium. » Illi igitur sua quidem malitia contra me utuntur : tu vero justus *judex*, insidens cælestibus sedibus, et tui conspectum in terreno templo exhibens, inspicis quidem universam terram, sufficiunt autem tibi duntaxat oculorum palpebræ, ut humana omnia noscas. Nosti vero exacte et justorum et injustorum actiones, et digna operibus rependis. Sciendum est porro, et oculos, et palpebras, et sedes, et cætera ejusmodi tanquam de re corporea dici, ab humanis **673** rebus res divinas homines edocendo, et divinis actionibus humanorum membrorum appellationes imponendo. « Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. » Qui animam diligit, iniquitatem odit : qui bene erga hanc affectus est, perniciem animæ suæ machinatur ; provocat enim divinam iram, de qua prophætæ sermo narrat. *μισεί* ²²· ὁ δὲ περὶ ἐκείνην εὖ διακειμένος, δλεθρον τῆ ψυχῆν, περὶ ἧς ὁ προφητικὸς διέξεισι λόγος.

Vers. 7. » Quoniam depluet super peccatores **D** laqueos, ignis et sulphur, et spiritus procellarum. » Ab iis quæ Sodomis jam acciderunt, sumit descriptionem suppliciorum ; etenim in illas ^d civitates depluit Dominus a Domino ignem, et sulphur e cælo. Hæc igitur et hoc in loco minatus est, non ut hæc omnino inducturus, sed per hæc omnige-

^d Gen. xix, 24.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²² *Τινές*, κ. λ. Des. in cod. 1, et apud Cord. p. 208. ²³ *Στίχοις*. Abst a cod. 2. ²⁴ *Τὸ γὰρ*, κ. λ. Des. apud Cord. ²⁵ cod. 2 et 3 εἰσὶν. ²⁶ *Βασιλείαν*. cod. 2, χειροτονίαν. ²⁷ *Ἐπιβλ. τὴν οἰκουμ.* cod. 2 et 3 εἰς τὸν πένθητα ἐπιβλέπουσιν. Ita fore οἱ Ο' Vid. Montf. l. c. t. 1, p. 488. ²⁸ *Τοῖς*. cod. 1 *πρωτ.* ἐν. ²⁹ *Οἰκίαν*. cod. 1 *θεῖαν*. ³⁰ Cod. 2. σου μόνα. ³¹ cod. 1 et 2 σωματικώτερα. ³² *Ἐνεργείας*. cod. 1 et 2 *εὐεργείας*. ³³ Ο — *μισεί*. Des. in cod. 1. ³⁴ *Ὅτι*. Abst a codd. nostris. ³⁵ cod. 2 *γεγενημένων*. ³⁶ *Ἐλς*. Des. in cod. 2.

A ἡτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν, τοῦ κατοτοξεῦσαι ἐν σκοτομήνην τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδία. Τινές ²² καὶ ταῦτα συνῆψαν τοῖς εἰρημένοις στίχοις ²³· ἀλλὰ τὰ ἐπιφερόμενα οὐκ ἐξ. Ἐπάγει γὰρ·

δ'. ε. Ὅτι ἂ σὺ κατηρτίσω, αὐτοὶ καθεῖλον. » Ἐντεῦθεν δὲ διδάσκόμεθα, ὡς πρὸς τὸν θεὸν ἔτρεψε τοὺς λόγους ὁ προφήτης, ἐντεῦξαι χρώμενος, καὶ διδάσκων ὡς εὐτρεπῆ τῶν πολεμίων, καὶ τὰ τόξα, καὶ τὰ βέλη, καὶ σκοπὸς αὐτοῖς ὄϊον ἐν σκοτομήνην τινὲ καὶ ἀσελήνῳ νυκτὶ, τοῖς λόγοις καὶ ταῖς ἐνέδραις χρήσασθαι καθ' ἡμῶν. Τὸ γὰρ ²⁴ τῆς ἐπιβουλῆς λαθραῖον καὶ κεκρυμμένον *σκοτομήνην* ἐκάλει· τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τὴν ἀσελήγον νύκτα δηλοῖ. *Εὐθεῖς* δὲ τῆ καρδία ὠνόμασεν, οὐ τὴν ἀκραν ἀρετὴν ἐαυτῆ ²⁵ μαρτυρῶν· ἀλλ' εἰδὼς ὅτι πρὸς βλάβην τοῦ Σαουλ οὐδὲν ἐργάσατο πώποτε, ἀλλ' εὐνοία πλείστη περὶ αὐτὸν χρησάμενος διετέλεσεν. ε. Ὅτι ἂ σὺ κατηρτίσω, αὐτοὶ καθεῖλον. » Οὐχ ἤρπασα, φησὶ, τὴν βασιλείαν ²⁶, ἀλλὰ τὴν χειροτονίαν παρὰ τῆς σῆς χάριτος ἐδεξάμην. Ἐκεῖνοι δὲ με καταλῦσαι πειρῶνται κατὰ τῆς σῆς ὀπιζόμενοι ψήφου.

ε. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε ; [ε', ζ'.] Κύριος ἐν ναῦ ἀγῆν αὐτοῦ, Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ· οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπιβλέπουσι τὴν οἰκουμένην ²⁷, τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον, καὶ τὸν ἀσεβῆ. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τῆ κατ' ἐμοῦ κέχρηται πονηρία· σὺ δὲ ὁ δίκαιος κριτὴς ἐγκαθήμενος τοῖς ²⁸ οὐρανίοις θώκοις, καὶ τὴν οἰκίαν ²⁹ ἐπιφάνειαν ἐν τῷ ναῦ τῷ ἐπὶ γῆς ποιούμενος, ἐποπτεύεις μὲν τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, ἀρκεῖ δὲ σοι μόνον ³⁰ τῶν ὀμμάτων τὰ βλέφαρα, τὰ ἀνθρώπεια πάντα καταμαθεῖν. Οἶσθα δὲ ἀκριβῶς καὶ ἀδίκων καὶ δικαίων τὰς πράξεις, καὶ ταλαντεύεις τοῖς ἔργοις τὰς ἀντιδόσεις. Ἰστέον δὲ, ὅτι καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ βλέφαρα, καὶ θρόνους, καὶ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα, σωματικώτερον ³¹ λέγει, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τοὺς ἀνθρώπους τὰ θεῖα διδάσκων, καὶ ταῖς θεαῖς ἐνεργείαις ³² τῶν ἀνθρωπίνων μορίων τὰς προσηγορίας τιθεῖς. ε. Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν, μισεῖ τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν. » Ὁ τὴν ψυχὴν ἀγαπῶν, τὴν ἀδικίαν τῆ ψυχῆς μηχανάται· ἐπισπάται γὰρ τὴν θείαν

ζ'. ε. Ὅτι ³³ ἐπιβρέξει ἐπὶ ἀμαρτωλοὺς παγίδα, πῦρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγίγδοσ. » Ἀπὸ τῶν ἡδῆ περὶ τὰ Σόδομα γινόμενων ³⁴ σχηματίζει τὰς τιμωρίας· καὶ γὰρ εἰς ³⁵ ἐκεῖνας τὰς πόλεις ἔβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ καὶ θεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ταῦτα τοίνυν κἀνεαῦθα ἠπειλήσεν· οὐχ ὡς πάντως ταῦτα ἐπάξων, ἀλλὰ διὰ τούτων τὰς παντοδαπὰς

κολάσεις παραδηλῶν 37. « Ἦ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν 38. » Ταῦτα, φησὶν, ἑαυτοῖς ἀπεκλήρωσαν τὴν παρανομίαν ἐλόμενοι. Ποτήριον 39 δὲ ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν ὀνομάζει. Οὕτω δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ, ὅτι « Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος »· καὶ μετ' ὀλίγον· « Πίνονται πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » Τοῦτο τὸ ποτήριον ὁ μακάριος Ἰερεμίας τοῖς ἔθνεσι προσενεγκεῖν ἐκελεύσθη.

ἦ « Ὅτι δίκαιος Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν· εὐθύτητας οἶδα 40 τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Ταῦτα, φησὶν, ἐπιφέρει τοῖς κακῆς συζῶσι τῶν ὄλων ὁ Κύριος· ἐπεὶ 41 δικαιοσύνης ὑπάρχει πηγὴ, καὶ οὐδὲν τινι πηδαλίῳ τῇ εὐθύτητι χρώμενος ἰθὺναι τὰ σὺμπαντα.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Τῆς αὐτῆς ἔχεται 42 καὶ οὗτος· ὁ ψαλμὸς διανοίας 43. Διαβάλλει γὰρ 44 τοὺς διπλῆ καχημένους, καὶ φιλίαν μὲν ὑπιγχνουμένους, προσημένους δὲ αὐτῶν τῷ πολεμίῳ Σαοὺλ, καὶ μηνύοντας ἐνθα διῆγεν. Ἰσθέρ δὲ τῆς θρησκείας τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει ἅτε δὴ τῆς δικαίας τοῦ Θεοῦ κρίσεως μνημνέμενος, ἢν μετὰ τὴν ἐβδόμην ποιήσεται, καθὰ προειρήκαμεν 45, ὁ δίκαιος χριστὴς. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ τέλος προγέγραπται 46, ὡς χρόνοις ἕστερον τῆς προρρήσεως ἐσομένης.

β'. « Σῶσον με, Κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὁσιος, ὅτι ἐλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. » Τῆς παρὰ σοῦ, Δέσποτα, σωτηρίας ἀπολαῦσαι παρακαλῶ. Ἐπειδὴ κινδυνεύει τῆς ἀληθείας ἀποσθεσθῆναι 47 τὸ χρῆμα, πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπιστίαν νενοσηκῶτων 48. Εἴτα ζητηεῖται σαφέστερον τὰ τολμώμενα.

γ'. « Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. » Ὑποκρίνονται φιλίαν, καὶ τὰ πολεμίων ἐργάζονται. « Χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησε 49 κακά. » Μετὰ δόλου, φησὶν, ἀλλήλους 50 προσδιαλέγονται. Καὶ οὗτος 51 τοῖς χεῖλεσι χρώμενος 52 εἰς τὴν τοῦ πέλας καρδίαν τὰ ψευδῆ 53 παραπέμπει· κάκεινος πάλιν ὁμοίως ἀντεπέμπτει τὰ ἴμοια 54. Ἐντεῦθεν λοιπὸν αὐτοῖς ἀπειλεῖ τιμωρίαν 55.

δ'. « Ἐξολοθρεύσει 56 Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσαν μεγαλοβόημον. » Τί δὲ τῆς μεγαλοβόημοσύνης τὸ εἶδος;

• Psal. LXXIV, 8. † Jerem. XIV, 15.

A nas pœnas designans. « Pars calicis eorum. » Hæc, inquit, sibi ipsis sortiti sunt, qui iniquitatem elegerunt. Calicem autem hic supplicium nominat. Sic etiam in alio psalmo : « Calix vini meri in manu Domini plenus misto ; » et paulo post : « Bibent omnes peccatores terræ. » Hunc calicem beatus Jeremias † gentibus propinare jussus est.

VERS. 8. « Quoniam justus est Dominus, et justitias dilexit : æquitatem vidit vultus ejus. » Hæc, inquit, indigit inique viventibus ' universorum Dominus : quoniam justitiæ est fons, et veluti quoddam gubernaculo æquitate utens, dirigit omnia.

B

674 INTERP. PSALM XI.

VERS. 1. « In finem, pro octava, Psalmus Davidi. » Eundem sensum et hic psalmus habet. Nam accusat eos qui fraude utebantur, amicitiamque promittentes, ipsum inimico Sauli prodebant, eique significabant ubi ipse degebat. Titulum habet pro octava, tanquam de justo Dei judicio mentionem faciens, quod justus iudex post septimam faciet, sicut ante diximus. Propterea et in finem inseribitur, utpote quod vaticinatio posteriori tempore futura sit.

VERS. 2. « Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veritates a filiis hominum. » A te, Domine, ut salutem consequar obsecro : quoniam veritas in periculo est ne exstinguatur, et omnes, ut uno verbo dicam, mutua inter se infidelitate laborant. Deinde magis dilucide narrat, quæ patrare ausi sunt.

VERS. 3. « Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum. » Amicitiam simulant, et hostilia committunt. « Labia dolosa, in corde et corde locuti sunt mala. » Cum dolo, inquit, invicem colloquuntur. Et iste labiis utens, 675 in cor proximi falsa transmittit, et ille rursus itidem similia remittit. Hinc illis proinde vindictam minatur.

B

VERS. 4. « Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. » Quæ autem est species magniloquentiæ ?

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

37 Ἀπὸ — παραδηλῶν. Hæc apud Cord. p. 215, Theodoro; in Catena autem a Dan. arbaro edita. Nostro ascribuntur. 38 cod. 2. αὐτοῦ. 39 Ποτήριον, κ. τ. λ. Hæc pluribus expressit Euseb. ad h. l. Vid. Cord. p. 215. 40 Oīda. Sic quoque οἱ Ὁ quorum lectionem secutus est Carafa. 41 codd. nostri, ἐπειδή. 42 Ἐχεται. cod. 3 præm. δέ. 43 Διανοίας. cod. 2 præm. τῷ πρὸ αὐτοῦ. 44 Γάρ. Abest a cod. 2. 45 Καθὰ προσω. Vid. p. 640. 46 cod. 3 προγέγραπται. 47 cod. 1 et 3 ἀποσθῆναι. Sic quoque cod. Flor. et Cord. p. 220. cod. 2 σθεσθῆναι. 48 In cod. Flor. sequitur : « Τὸ ἐλιγώθησαν ἐντὶ τοῦ ἐξέλιπον εἶπεν. Οὕτω γὰρ καὶ Σύμμαχος φησὶν, ὅτι ἐκ ποδῶν (Legendum osse puio ἐκποδῶν. De hæc Symmacii lectione nihil existat apud Montf. l. c. t. I, p. 489.) ἡ πίστις, ἀντὶ τοῦ οὐκ ἔστι παρ' οὐδεὶ ἢ ἀλθθεια. « Imminuitæ sunt veritas, hoc est, defecerunt. Ita enim habet etiam Symmachus, quoniam praecl est fides, hoc est, apud neminem est veritas. » Alia Nostro tribuuntur apud Cord. p. 225. 49 cod. 5 ἐλάλησαν. 50 cod. 2 ἀλλήλους. 51 cod. Flor. οὕτως. 52 cod. Flor. χρώμενοι. 53 Τὰ — ψευδῆ. cod. Flor. κατὰ τῷ ψεύδει. 54 Κάκεινος — ἴμοια. cod. 2 ὁμοίως τὰ ἴμοια. 55 Ἐντεῦθεν — τιμωρίας. Des in cod. 3. 56 cod. 2 et 3. ἐξολοθρεύσαι. Sicque οἱ Ὁ et Cord. p. 220 ac 225.

VERS. 5. « Qui dixerunt : Linguam nostram magnificabimus, labia nostra apud nos sunt, quis est dominus noster? » Natura, inquit, sermones metiri nolunt, neque divinas leges respicere volunt : sed effrenato ore utentes, cum audacia quidquid volunt loquuntur, divinam patientiam despicientes, nec sub Dei potestate se esse cogitantes. Talis fuit Pharao, ideoque dixit : « Non novi Dominum 6. » Talis et Rapsaces, qui ausus est dicere : « Ne te decipiat Deus tuus, in quo tu ipse confidis, fore ut Hierosolymam liberet e manu mea h. » Talis Nabuchodonosor, qui generosos illos pueros exterruit, atque dicere minime perhorruit : « Quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea i? » Verumtamen et illi eorum quæ committere ausi sunt, pœnam dederunt : et isti, de quibus propheticus sermo loquitur, dignum lucent supplicium, et hoc significans subdidit :

VERS. 6. « Propter miseriam inopum, et gemitum pauperum, nunc exsurgam, dicit Dominus. Ponam in salutari : fiducialiter agam in eo. » Non enim eos lugentes et gementes ob 676 iniquitatem, quæ contra ipsos patrata est, despiciam : sed patientiam veluti quemdam somnum excutiens, perspicuam et illustrem eorum salutem faciam. Nam hoc modo Symmachus interpretatus est : « Ponam salutare evidens. » Et docens verissima fore quæ dicta sunt, subjunxit :

VERS. 7. « Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne exploratum, probatum terræ, purgatum septuplum. » Septuplum pro sæpenuero posuit : hoc enim divinæ Scripturæ solemne est.

VERS. 8. « Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac, et in æternum. » Nam a tua gratia custoditi, non solum præsentis generationis laqueos effugiemus, sed et æternæ salutis composites erimus.

VERS. 9. « In circuitu impii ambulans, secundum altitudinem tuam in pretio habuisti filios hominum. » Qui igitur impietati sunt assueti, divina relicta via, huc et illuc aberrant, comantes circumire et veluti obsidere mansuetiores. Tu vero ex altitudine naturæ apparens, tua dignos cura eos putas, qui ab illis bello petuntur, nunc quidem in afflictionibus recreans, paulo post vero perfectam salutem largiens.

6 Exod. v, 2. h IV Reg. xviii, 29, 35. i Dan. iii, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁷ cod. 2 Τῆς—δεσποτίας. ⁶⁸ Ὁ. cod. 1 2 præm. ἐν. ⁶⁹ Ὁ Θεός. Uterque præm. ἐστίν. ⁷⁰ cod. Flor. παράφομαι. ⁷¹ Αὐτούς. cod. 1. τούς. ⁷² cod. Flor. αὐτοίς. ⁷³ cod. 1 ἐκφανές. ⁷⁴ Δοκ. ἐν τῇ γῆ. Interpretes Græcos latuit significatio vocis ἡγῆ catinus. Vid. Montf. l. c. p. 490. ⁷⁵ Ἐν. Abest a cod. 3.

⁶⁶ Τὸ ἑπταπλ. Des. in cod. 1. ⁶⁷ Θεία. Abest a cod. 1 et 2. ⁶⁸ cod. 2 φυλάξεις. cod. 3 φυλάξις. ⁶⁹ cod. 2 διατηρήσεις. cod. 3 διατηρήσεις. ⁷⁰ Ὑπό. Cod. ἀπό. ⁷¹ Cod. 2 φρουρούμενοι. ⁷² Κατὰ—ἀνθρώπων. Hæc a textu Hebr. psal. xii, 9, nimis aliena sunt. Melior est Symm. interpretatio, ὅταν ὀφθαλμοὶ οἱ εὐτελεῖς τῶν οὐλῶν τῶν ἀνθρώπων. ⁷³ Θεία. cod. 3 εὐθεία. ⁷⁴ Τῆς. Abest a cod. 2. ⁷⁵ Huc pertinet scholion addito Theodoretii nomine in Bosii edit. τῶν Ὁ', ad h. l. allatum, quod tamen nec in codd. nostris, nec apud Cord. exstat.

ε'. « Τους εἰπόντας, Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶ· τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; » Οὐκ ἀνέχονται, φησί, μετῆρσαι τῇ φύσει τοὺς λόγους, οὐδὲ εἰς τοὺς θεοὺς ἀποβλέπειν ἐθέλουσι νόμους, ἀλλ' ἀθυρώτοις στόμασι κεχηρμένοι, μετ' ἀδείας ὅπερ βούλονται φθέγγονται, τῆς θείας μακροθυμίας καταφρονούντες, καὶ μηδὲ τελείαν ὑπὸ τὴν τοῦ Θεοῦ δεσποτείαν⁶⁷ νομίζοντες. Τοιοῦτος ἦν ὁ Φαραώ· διόπερ καὶ ἔλεγεν· « Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον. » Τοιοῦτος ἦν ὁ Ῥαψάκης, λέγειν τολμῶν· « Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, ἧ⁶⁸ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ ὅτι ῥύσεται τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου. » Τοιοῦτος Ναβουχοδονόσορ τοὺς γενναίους ἐκείνους δεδιττόμενος παῖδας, καὶ λέγειν οὐ φρίττων, « Τίς ὁ Θεός⁶⁹ ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου; » **B** Ἀλλ' ὅμως κάκεινοι ποιήνῃ ἔδοσαν ὧν ἐτόλμησαν, καὶ οὗτοι περὶ ὧν ὁ προφητικὸς διέξεισι λόγος τὰς ἀξίας τίσσει δίκας· καὶ τοῦτο σημαίνων ἐπήγαγεν·

ζ'. « Ἐνεκεν τῆς τλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων, νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος· θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρῆρσιάζομαι ἐν αὐτῷ. » Οὐ περιόψομαι⁶⁰ γὰρ αὐτούς⁶¹ ὀλοφυρομένους, καὶ στένοντας διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς τολμωμένην παρανομίαν· ἀλλὰ τὴν μακροθυμίαν καθάπερ τινὰ ὑπνον ἀποσεισάμενος, περιφανῆ καὶ λαμπρὰν αὐτῶν⁶² τὴν σωτηρίαν ποιήσομαι. Οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, « Τάξω σωτήριον ἐμφανές⁶³. » Καὶ διδάσκων ὡς ἀληθῶς ἔσται τὰ εἰρημένα, προστέθεικε·

C ζ'. « Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον ἐν⁶⁴ τῇ γῆ⁶⁵, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως. » Τὸ ἑπταπλασίως⁶⁶ ἀντὶ τοῦ πολλαπλασίως τέθεικε· τοῦτο γὰρ σύνθηρες τῆς θείας⁶⁷ Γραφῆς.

η'. « Σὺ, Κύριε, φυλάξεις⁶⁸ ἡμᾶς, καὶ διατηρήσεις⁶⁹ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὑπὸ⁷⁰ γὰρ τῆς σῆς φρουρούμενοι⁷¹ χάριτος οὐ μόνον τῆς παρουσίας γενεᾶς· τὰς πάγας διαφευξόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰωνίου σωτηρίας τευξόμεθα.

θ'. « Κύκλω οἱ ἀεθεῖς περιπατοῦσι, κατὰ τὸ ὄψος σου ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων⁷². » Οἱ μὲν οὖν δυσσεβεῖα συζῶντες, τὴν θεῖαν⁷³ καταλιπόντες ὁδὸν, τῆδε κάκεισε περιπλανῶνται, κυκλοῦν καὶ οἶονε πολιορκεῖν τοὺς ἐπιεικεστέρους πειρώμενοι. Σὺ δὲ ἀπὸ τοῦ τῆς φύσεως ὕψους φαινόμενος τῆς σῆς ἀξιώσεως κηδεμονίας τοὺς ὑπ' ἐκείνων πολεμουμένους, νῦν μὲν ψυχαγωγῶν ἐν ταῖς θλίψεσι, μετὰ βραχὺ δὲ τελείαν τὴν⁷⁴ σωτηρίαν δωροῦμενος⁷⁵.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΨΑΛΜΟΥ.

A

677 INTERP. PSALMI. XII.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῆς Δαβίδ. » Καὶ τοῦτον εἰς ἐκτενὴν ἠνεγκεν⁷⁶ τὸν ψαλμὸν⁷⁷ ὁ μέγας Δαβὶδ, οὐ μὴν ὑπὸ τοῦ Σαουλ διωκόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ἀβσσαλώμ πολεμουμένου. Τὰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν Σαουλ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἦν, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ πολλῆς ἐλέγετο παρρησίας⁷⁸. Τὰ δὲ γε κατὰ τὸν Ἀβσσαλώμ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν διὰ⁷⁹ τοῦτο κλαυθμὸς καὶ στεναγμὸς⁸⁰ τοῖς λόγοις ἐγκέκραται. « Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; » Τὴν⁸¹ ἀναβολὴν τῆς βοήθειας ἐπιλησμοτῆρ προσηγόρευσε⁸². Παρακαλεῖ δὲ μὴ εἰς τέλος ἐπιλησθῆναι· τούτεστι μὴ παντελῶς τῆς θείας γυμνωθῆναι προνομίας. « Ἔως πότε ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; » Ἐκ μεταφορᾶς τῶν ὀργιζομένων⁸³, καὶ τοὺς προσκεκρουκότας ὄρα ἢ οὐ βουλομένον, τέθεικε τοῦτι τὸ ῥητόν. Διὸ μετ' ὀλίγα λέγει· « Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με, » οὕτε πρόσωπον ὡὼν τὸ πρόσωπον, οὕτε ἀποτροφὴν τὴν ἀποτροφὴν· ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πάλιν σχηματίζει τὸν λόγον⁸⁴.

β'. « Ἔως τίνας θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, ὄντας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός; » Νύκτωρ⁸⁵ καὶ μεθ' ἡμέραν τρυχόμενος διατελῶ, καὶ τοὺς λογισμοὺς στρέφω τε καὶ ἀνελίττων, ποτὲ μὲν ἀπολαύσεσθαι⁸⁶ φιλανθρωπίας ἐλπίζω⁸⁷, ποτὲ δὲ ἀμφιδάλλω⁸⁸ εἰ ταῦξομαι· ἄλλοτε δὲ ἀπαγορεύω τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας.

γ'. « Ἔως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμέ; » Ταῦτα καὶ ἡμῖν ἀρμόττει λέγειν ὑπὸ τοῦ διαβόλου πολεμουμένου, καὶ τὴν θεῖαν αἰὲ συμμαχίαν καλεῖν. Καὶ γὰρ ὁ θεοτάτος⁸⁹ Δαβὶδ ἠνιάτο τοὺς πολεμίους ἐπικρατεστέρους ὄρων⁹⁰.

δ'. « Ἐπίβλεψον, εἰσάκουσόν μου, Κύριε ὁ Θεός μου, φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, μὴποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον. » Τῇ νυκτὶ τῶν συμφορῶν περιεχόμενος, εἶδόν τινα ὑπὸ τῇ ἀθυμίᾳ κατέχομαι. Εἰ δὲ φανεῖται τῆς σῆς ἐπικουρίας τὸ φῶς, καὶ τὴν νύκτα σχεδάσει τῶν συμφορῶν, καὶ τὸν ὕπνον παύσει τῆς ἀθυμίας. Εἰ δὲ ἀναβάλλοις τὴν βοήθειαν, δέδια μὴ εἰς θάνατον ὁ ὕπνος μεταπέση, ἰσχυροτέρας τῆς λύπης γενομένης τῶν λογισμῶν⁹¹.

ε'. « Μὴ ποτε εἴπη ὁ ἐχθρὸς μου, Ἰσχυσα πρὸς αὐτόν. Οἱ θλιβοντές με ἀγαλλιάσονται, ἐὰν σαλευθῶ. » Μὴ με τοῖς δυσμενέσιν ἀποφῆνης ἐπὶχαρτον· πάντων γὰρ μοι τῶν ἀνιαρῶν ἀνιαρώτατον τοῦτο.

ς'. « Ἐγὼ δὲ ἐπὶ⁹² τῆς ἐλέει σου ἤλπισα. » Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦτον εἰρήκε τὸν ψαλμὸν. Οὐ γὰρ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἐλέω

VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidi. » Hunc quoque psalmum de se ipso magnus David protulit, non Saulem fugiens, verum ab Absalomo bello petitus. Ea enim quæ ad Saulem attinent, ante peccatum acciderant, et hæc de causa magna cum fiducia dicebantur. Ea vero quæ ad Absalomum spectant, post peccatum exstitere, et propterea luctus et gemitus immistus est verbis. « Usquequo, Domine, oblivisceris mei in finem? » Procrastinationem auxilii oblivionem appellavit: obsecrat autem ne obliviscatur in finem, hoc est, ne omnino divina providentia destituatur. « Usquequo avertis faciem tuam a me? » Per metaphoram ab iis qui excedunt, eosque qui offenderunt videre nolunt, desumptam, hoc dixit. Ideo paulo post dicit: « Respice in me, et miserere mei. » Neque faciem ut faciem intelligit, neque aversionem ut aversionem; sed ab humanis rebus rursus orationem format.

VERS. 2. « Quoadiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem et noctem? » Noctes diesque vexor, et cogitationes volvens ac revolvens, aliquando quidem benignitatem adipisci spero, aliquando vero ambigo an compos futurus sim: interdum vero penitus **678** abjicio spem meliorem.

VERS. 3. « Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? » Hæc et nobis qui a diabolo bello petimur, dicere convenit, divinamque opem semper implorare. Nam et divinus David hostes potentiores videns mœrebat.

VERS. 4. « Respice, et exaudi me, Domine Deus mi: illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte. » Nocte calamitatum circumdatus, veluti quodam somno mœrore detineor. Si vero tui auxilii lux effulserit, et calamitatum noctem dissipabit, et mœstitiæ somnum sedabit. Si autem opem differas, timeo ne in mortem somnus incidat, cum tristitia potentior cogitationibus facta fuerit.

VERS. 5. « Ne quando dicat inimicus meus, Prævalui adversus eum. Qui tribulant me, exsultabunt, si motus fuero. » Ne inimicis ridiculum me ostendas, hoc enim mihi omnium gravium gravissimum est.

VERS. 6. « Ego autem in misericordia tua speravi. » Et hinc manifestum est eum post peccatum hunc psalmum dixisse. Non enim justitia, sed be-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ ἠνεγκε. cod. 3 εἶπεν. ⁷⁷ Τὸν ψαλμὸν. Des. in cod. 1 et 2. ⁷⁸ Καὶ παρρησίας. Des. apud Cord. p. 253. ⁷⁹ Διὰ. cod. 1 præm. καὶ. cod. 3 διὰ τοι. ⁸⁰ cod. 2 et Cord. l. c. κλαυθμὸς καὶ στεναγμοὺς. ⁸¹ Τὴν, x. τ. λ. In cod. Flor. alia horum loco leguntur, parum diversa ab illis quæ deinde ad v. 2 sequuntur. ⁸² cod. 3 ἐπιλησμοτῆρ ὠνόμασεν. ⁸³ ὀργιζομένων. cod. 2 ἀγωνιζομένων. ⁸⁴ ὄρα — λόγον. Des. in cod. 3. ⁸⁵ cod. 2 νυκτός. ⁸⁶ cod. 2 ἀπολαύσεσθαι. cod. 5 ἀπολαῦσαι. ⁸⁷ cod. 2 et 3 ἐλπίζω. ⁸⁸ ἀμφιδάλλω — ἄλλοτε δέ. Des. in cod. 2. ⁸⁹ cod. 2 θεός. ⁹⁰ Ταῦτα — ὄρων. Hæc in cod. Flor. tribuuntur Theodoro Antioch. ⁹¹ λογισμῶν. cod. 2 συμφορῶν. ⁹² ἐπὶ. cod. 2 ἐν.

nigritati confidit, seque in ea spem omnem reposuisse dicit : « Exsultabit cor meum in salutari tuo. » Nunc quidem spem in misericordia habeo; salutis vero compos factus, et a mœrore discedam, et cum omni animi delectatione hymnos recitabo. Hoc enim subjunxit : « Cantabo Domino, qui bona retribuit mihi, et psallam nomini Domini **679** altissimi. » Etsi enim inexplicabilem tuam ignoro naturam, tamen mihi nomen tuum sufficit ad colendum et decantandum, omneque justum auxilium postulandum. Credo enim me consecuturum esse, etiamsi hoc solum invocavero.

INTERP. PSALMI XIII.

Vers. 1. « In finem, Psalmus Davidi. » Etiam hic psalmus in finem nos transmittit, quoniam de futuris prædicat. Argumentum autem est hoc. Sennacherib Assyriorum rex aliquando Judæam bello infestavit, multasque civitates cepit, has quidem pactione, has vero obsidione : sperans porro et Hierosolyma potiri, misit Rapsacen ad Ezechiam, qui tunc temporis Judæis imperabat, execrationibus sermonibusque impiis contra Deum utentem. « Dicite enim, aiebat, Ezechia: Ne te decipiat Deus tuus, cui tu ipse confidis fore ut liberet Hierosolymam e manu mea. Ubi est deus Emath et Arphad? et ubi est deus civitatis Sepharim? num poterunt liberare e manu mea, ut Dominus Hierosolymam e manu mea eripiat? » Verum hæc quidem ille. Ezechias vero magnum ejus exercitum et insanos sermones despiciens, propriaque utens pietate, divinam impetoravit opem, et statim hanc consecutus est. Nam justus iudex et illius impietatem execratus, et istius pietatem **680** amplexus, per unum angelum centum octoginta quinque milia Assyriorum perdidit, alios vero in fugam convertit, atque inopinatam salutem obsessis præbuit : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. » Exordium psalmi sermonibus Sennacherib et Rapsacis valde congruit. [Illi enim, quasi Deus non esset defensor Judææ, deceptum esse aiebant Ezechiam. Erant autem eorum qui cum Sennacheribo militabant, studia corrupta, nimirum vita ac mœurs, ut ne vel unum quidem inter illos Deus reperiret, qui virtutem coleret. Omnia enim in pravitatem declinaverant. Quid vero? Nonne ex ipso rerum eventu cognoscent Dei potentiam, qui absumunt plebem ejus sicut escam panis, et devorant? Sane cognoscent omnes ex operibus eum

i IV Reg. xviii, 29 seqq.

A θαρρεί, καὶ τούτω πεποιθέντι φησίν. « Ἀγαλλιᾶσεται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. » Νῦν μὲν τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἔλεον ἔχω· τῆς δὲ σωτηρίας ἀπολαύσας, καὶ τῆς ἀθυρίας ἀπαλλαγῆσομαι, καὶ μετὰ θυμηδίας ἀπάσης τὴν ὑμνωδίαν ποιήσομαι. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· « Ἄσω τῷ Κυρίῳ τῷ εὐεργετήσαντι με, καὶ ψαλῶ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ ὑψίστου⁹². » Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρρήτων οὐκ ἐπίσταμαι φύσιν, ἀλλ' οὖν ἀπόρηται μοι τὸ ἔνομά σου εἰς τὸ προσκυνεῖν καὶ ὑμνεῖν, καὶ πᾶσαν δικαίαν ἐπικουρίαν αἰτεῖν. Πιστεύω γὰρ ὡς τεύξομαι καὶ τοῦτο μόνον καλῶν⁹³.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Καὶ οὗτος ἡμᾶς⁹⁴ ὁ ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος παραπέμπει, ἐπειδὴ περὶ μελλόντων⁹⁵ προαγορεύει. Ἡ δὲ ὑπόθεσις ἐστίν⁹⁶ αὕτη. Ἐπεστράτευσε Σενναχηρείμ τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς τῇ Ἰουδαίᾳ ποτὲ, καὶ πολλὰς πόλεις εἴλε, τὰς μὲν ὁμολογία, τὰς δὲ πολιορκία. Ἐλπίσας δὲ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ περιέσεσθαι, ἀπέστειλε Παψάκην πρὸς Ἐζεκιάν⁹⁷ τὸν τῆνικαῦτα κρατοῦντα τῶν Ἰουδαίων⁹⁸, βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ δυσσεβέσι χρώμενον⁹⁹ λόγοις. Εἶπατε γὰρ, ἔλεγεν, Ἐζεκιὰ· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεὸς σου, ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, ὅτι ῥύσεται τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου. Ποῦ ὁ θεὸς Ἐμάθ καὶ Ἀρφαδ; Καὶ ποῦ ὁ θεὸς τῆς πόλεως Ζεφαρείμ; μὴ ἠδυνήθησαν ῥύσασθαι ἐκ χειρὸς⁹⁹ μου, ὅτι ῥύσεται Κύριος τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς⁹⁹ μου; Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ταῦτα. Ὁ δὲ Ἐζεκιὰς, καὶ τῆς μεγίστης αὐτοῦ στρατείας, καὶ τῆς τῶν λόγων μανίας καταφρονήσας, τῇ οἰκείᾳ χρώμενος εὐσεβείᾳ, τὴν θεῖαν ἐπεκαλέσατο συμμαχίαν, καὶ παραυτίκα ταύτης ἀπήλαυσεν. Ὁ γὰρ δίκαιος κριτὴς κάκεινου τὴν ἀσέβειαν βδελυξάμενος, καὶ τούτου τὴν εὐσέβειαν ἀποδεξάμενος, δι' ἐνὸς ἀγγέλου ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων ἀνέλε· τοὺς δὲ ἄλλους ἔτρεφεν εἰς φυγὴν, καὶ τοὺς πολιορκουμένους τὴν παράδοξον σωτηρίαν ἐπόρισεν⁹⁹. Εἶπεν ἄρρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ Θεός. Σφόδρα τοῖς τοῦ Σενναχηρείμ καὶ τοῦ Παψάκου λόγοις συμβαίνει τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον. [Ἄλλ' ἐκεῖνοι γὰρ ὡς μὴ ὄντος τοῦ Θεοῦ προῖσταμένου τῆς Ἰουδαίας, ἀπατάσθαι ἔλεγον τὸν Ἐζεκιάν. Ἦν δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν Σενναχηρείμ καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα διεφθαρμένα, ἤγουν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία, ὡς μὴδὲ τὸν Θεὸν εὐρεῖν ἐν αὐτοῖς ἕνα γοῦν τῆς ἀρετῆς ἐπιμελούμενον. Πάντα γὰρ εἰς φαυλότητα ἐξέκλιναν. Τί δέ; Οὐκ ἔργοις

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹² Καὶ — ὑψίστου. Hæc non nisi in paucis libris veteribus subjuncta fuerunt, ut e scholio videmus, quod in edit. Rom. ad hunc locum τῶν Ὁ' adjectum est. Idem scholion in cod. nostro 3 existat, ubi tamen pro verbis ultimis οὗτος ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, legitur, ὅτι παρ' Ἄριγένει. ⁹³ Εἰ γὰρ — καλῶν. Des. in cod. 2. ⁹⁴ Ἡμᾶς. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁵ Περὶ μελλόντων. cod. 1, 2 τὰ μέλλοντα. ⁹⁶ Ἐστίν. cod. 2 ἦν. ⁹⁷ cod. 2 Ἐζεκιάν. ⁹⁸ Κρατοῦντα τῶν Ἰουδαίων. Des. in cod. 1. In cod. 1eg. τῶν Ἰουδαίων βασιλεία. ⁹⁹ cod. χρώμενος. ⁹⁹ cod. 2 τῶν χειρῶν. ⁹⁹ Καὶ — ἐπόρισεν. Hæc per compendium exhibet codex 3. ⁹⁹ Garner. Auct. p. 8 e cod. Vatic. supplevit.

αὐτοῖς οὗτοι γινώσκονται τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, οἱ ἄνθρωποι λαὸν αὐτοῦ ἀντὶ ἄρτου δαπανῶντες καὶ κατεπίθοντες; Καὶ πάντες γνωρίσουσιν ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὸν πολεμῶντα αὐτοῖς· κάκειθεν ὁ φόβος αὐτοῖς ἐλεύσεται, ὅθεν οὐ προσεδόκησαν. Ποῦ γὰρ ἂν εἰσῆλθον ὅτι ὑπὸ ἀγγέλου ἀναρπείσονται; ὅτι ὁ Θεὸς κήδεται τῶν Ἰουδαίων; καὶ οἱ μυκτηρίζοντες τὴν βουλὴν τοῦ πτωχοῦ καὶ ταπεινόφρονος Ἐζεχίου, Θεῷ μᾶλλον ἢ ὀπλοῖς θαρρήσαντες, νοήσουσιν, ὅτι ὁ ἑαυτῶν τοῦ Θεοῦ ἀναρτήσας τὴν μὴ κατασχύνουσαν ἐλπίδα ἐκτῆσατο. Τίς γὰρ ἄλλος ἢ ὁ Θεὸς καὶ τοὺς ἀπομείναντας ἐν τῇ Σιών σώσει, καὶ τὰς ἡθαιμαλωτισθείσας φυλάξῃ ἐπαναγάγῃ, ὥστε κοινὴν εὐφροσύνην γενέσθαι ταῖς δώδεκα φυλαῖς, ὧν ῥίζα καὶ ἀρχὴ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ἐχρημάτισεν, ὁ καὶ Ἰσραὴλ μετονομασείη; Ὡστε ἀπ' αὐτοῦ καὶ ταύτας Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον πρὸς ἱστορίαν, τὴν δὲ ἀναγωγὴν ἰσχυρότεραν ἐξετάσωμεν.] « Διεφθάρησαν καὶ ἐδεδούχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα ». » Ἰγδοῦρα, φησὶ, καὶ ῥίζα τῆς ἀσεθείας ἡ τοῦ βίου διαφθορά. Εἰς ἀκολασίαν γὰρ σφᾶς αὐτοὺς καὶ θηριώδη βίον ἐκδεδωκότες, τοῦ Θεοῦ τὴν μνημὴν τῆς διανοίας ἐξέβαλον· ἠκολούθησαν δὲ τῇ τοῦ ἡγουμένου παραπληξίᾳ καὶ οἱ ὑπήκοοι. [Ὁ μὲν πάντες τὸ θεῖον ἀρνησάμενοι, καὶ μηδὲ τὴν ἀρχὴν εἶναι Θεὸν ἀποφηνάμενοι, ὑπέκεινον δὲ εἶναι τοῦνομα, καὶ κατὰ μηδεμίαν οὐσίαν ὑποκείμενον τεταγμένον. Οἱ δὲ, τὸς μὴ ὄντας ὡς ὄντας θεοὺς ἀναγορεύσαντες, καὶ τὸν μόνον ὄντα παρωσάμενοι· οἱ δὲ εἶναι μὲν τῷ λόγῳ ὑποσησάμενοι, μὴ μὴν δὲ προνοεῖν τῶν ἐπιγιγῆς, μηδὲ ἐφορᾶν τὰ ἀνθρώπινα παραδεδομένα· ἀπὸ Ἰσραὴλ δὲ οὖν οἱ πάντες εἰς ἕνα λόγον ἀρνησάμενοι περιετρέπησαν, μὴ εἶναι Θεὸν διανοηθέντες· ἐπεὶ δὲ μὴ ἐτόλμων διὰ στόματος τοῦτο φάσκεν· ἐνήγε γὰρ τοὺς πάντας τὰ φυσικὰ σπέρματα καὶ οἱ περὶ τοῦ Θεοῦ φυσικοὶ λογισμοὶ ἐπὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· διὸ χεῖλεσι μὲν οὐκ ἐτόλμων ἀρνεῖσθαι, ἀλλ' εἰδέναι προσποιούντο οὐ μόνον ἕνα, ἀλλὰ καὶ μυρίους θεοὺς. Τῇ γε μὴν καρδίᾳ ἑαυτοὺς ἐπειθον ἀφραίνοντες ἀληθῶς καὶ μωραίνοντες, ὅτι μὴ ἔστιν ἐν τῷ παντὶ Θεός· Ἐλεγχος δὲ ἦν τοῦ ἀθέου αὐτῶν λογισμοῦ τὰ ὑπ' αὐτῶν δρωμένα· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον ἐπιγινώσκειται. Ὅτε τοῖνον ταῖς πράξεσιν αὐταῖς καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ πάνταν αὐτῶν τὴν ψυχὴν διεφθειραν αὐτῷ σώματι, εἰς πᾶσαν ἐκδοδομένοι φθορὰν, ὡς καὶ ἄρβεννας ἄρβεννας ἐπιμαίνεσθαι, καὶ πάσαις ἀθεμιουργίαις καὶ ἄρβητοποιίαις καταφθειρεῖν ἑαυτοὺς· βδελυκτοὺς τε εἶναι δι' αὐτὰ· πῶς οὐκ ἂν εἰσὶν πρόδηλοι, ὅτι καὶ μυρίους ἐπιγράφονται θεοὺς τῷ λόγῳ· καὶ αὐτοὶ

qui adversus eos dimicat : et inde veniet illis tremor, unde futurum non credebant. Qui enim suspicati essent se ab angelo esse perendos? Deo enim curæ sunt Judæi : et qui deridebant consilium inopis ac modeste de se sentientis Ezechie in Deo magis quam in armis spem suam collocantis, intelligent eum qui unius Dei præsidio se committit, habere spem quæ non confundit. Quis enim præter Deum et eos qui in Sione manebant, salvare posset et convertere captivitatem tribuum quæ jam erant in servitutem redactæ, ut esset communis lætiitia duodecim tribubus, quarum radix et princeps patriarcha Jacob appellatus est, **681** qui et Israel est cognominatus, ita ut ab eo ipsæ tribus Jacob et Israel nomen acceperint. Et ista quidem spectant historiam : intelligentiam vero subtiliorem investigemus.] « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum. » Fundamentum, inquit, et radix impietatis, vitæ corruptela est. Cum enim se ipsos intemperantiæ atque ferinæ vitæ addixissent, Dei memoriam ex animo suo ejecerunt : subditi autem ducis insaniam secuti sunt. [Nonnulli quidem Deum plane negant, nec ullum ejus esse imperium palam profitentur, sicque vanum hoc esse nomen, nec talem unquam substantiam fuisse statuunt. Alii vero deos vocarunt, qui non sunt; eum autem qui solus est, rejecerunt. Alii denique verbis quidem supposuerunt Deum existere; eum autem terræ hujus eorumque quæ ad homines pertinent, curam non gerere, evincere voluerunt. Hi omnes itaque in eundem atheismi errorem prolapsi sunt, Deum non esse putantes. Quia autem non ausi sunt ore suo hoc profiteri (omnes enim illos natura: quidam instinctus et naturales ratiocinationes urgebant, ut cognitionem de Deo **682** confiterentur) : ideo labiis quidem non ausi sunt Deum abnegare, sed se scire simularunt, non unum sed innumeros esse deos. Animo itaque suo hi, quos vere amentes et inspidos dixeris, persuasum habebant plane non esse Deum. Atheismi autem eos fuisse reos, patebat ex operibus eorum (e fructu enim dignoscitur arbor), tum ex actionibus, tum e toto vivendi genere. Totam enim animam depravarunt, et ipso quoque corpore tradiderunt sese corruptioni, ita ut mares quoque erga mares insano amore exarserint et nefando quovis facinore se polluerint, sicque abominabiles se reddiderint. Nonne itaque satis apertum est ens, licet innumeros deos verbis statuerint, sequæ Deum qui omnia moderatur, scire et confiteri, ore professi fuerint,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

* Post χρηστότητα ommissa sunt verba textus, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Hæc ut in textu Hebr. ita quoque in edit. Compl. desunt. * Hæc in cod. 3 August. ponuntur post ἐξέβαλον, ommissis illis ἠκολούθησαν. — ὑπήκοοι, quæ tamen loco suo moveri non potuerunt. Totus iste locus ejusdem est argumenti cum Ensehi ad h. l. Commentario apud Cord. p. 245, et Montf. in Coll. nova PP. t. 1, p. 46 seq. Uterque autem non nisi pauca exhibuit, quæ, si Eusebii sicut, egregie ex hoc codice nostro locupletantur. Nostro hæc vindicare non dubitavimus, tum quia dicendi genus non repugnat, tum quia in codice non ascriptum est Εὐσεβίου ὡς αὐτὸς Θεοσωρήτου, ut illis in locis fieri observavimus, ubi Noster aliquid cum isto commune habet.

tamen in corde, hoc est, in intellectu suo plane non habuisse veram de Deo notionem? Talis scilicet fuit hominum ante Salvatoris nostri adventum conditio. *Stultus* autem verissime et juxta rei naturam vocatur, qui Deum negat. Si enim sapientiæ initium est timor Dei, Deum non timere imo despiciere oppositum sapientiæ sit, necesse est.]

Vers. 2, 3. « Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat num sit intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Illos **683** quidem hæc et facientes et dicentes non despexit qui in excelsis habitat, et humilia respicit: verum exactam quæstionem ipsarum etiam cogitationum instituens, omnes vidit eadem pariter impietate et iniquitate vitæ detentos. Simile est hoc verbis, quæ ad Abrahamum fuerunt dicta: « Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est coram me, et peccata eorum valde magna sunt: descendam, et videbo num secundum clamorem qui venit ad me, consummantur ». »

Vers. 4, 5. « Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam sicut escam panis? Dominum non invocaverunt. Ibi trepidaverunt timore, ubi non erat timor. » Quoniam nolulistis, inquit, vos qui devoratis, hoc cognoscere, ex ipso rerum eventu populum meum non facile capi a vobis posse discetis: neque quemadmodum panem qui comeditur, ipsum devorabitis providentiam meam contemnentes. Hoc enim est quod dicit: « Deum non invocaverunt. » Propterea vos, qui audacter loquimini et neminem timetis, timori et terrori succumbetis, et in fugam convertemini, nemine vos exterrente ac persequente. Nam hoc istud demonstrat: **684** « Ibi trepidaverunt timore, ubi non erat timor. » Illud autem: « Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, » pronuntiatione adjuvandum est. Hoc vero, « Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat num sit intelligens, aut requirens Deum, » humano more fluxit, ostendens e cælo Assyriis pœnam immissam fuisse. Patet enim ubique universitatis Deum adesse,

* Gen. xviii, 20, 21.

εἰδέναι καὶ ὁμολογεῖν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν τοῖς χεῖλεσι φάσκοντες· ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἐαυτῶν, τουτέστιν ἐν τῇ διανοίᾳ, οὐδὲ μία τις ἀληθῆς περὶ Θεοῦ ὑπἔρχεν ἐννοία; Τοιοῦτος μὲν οὖν ἐτύγγχευε πᾶς ὁ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας βίος⁷. Ἀφρων δὲ ἀληθέστατα καὶ φυσικώτατα ὁ ἀρησιθεὸς ὠνόμασται. Εἰ γὰρ σοφίας ἀρχὴ φόβος Θεοῦ, ἀφοβία καὶ ἀθέτησις τούναντιον ἀν γένοιτο τῆς σοφίας⁸.]

β', γ'. « Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνιών, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχραιώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός⁹. » Ἐκείνων μένοιτο τοιαῦτα καὶ δρώντων καὶ λεγόντων, οὐ περιεῖδεν ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν· ἀλλ' ἐξέτασιν ἀκριβῆ καὶ αὐτῶν τῶν λογισμῶν ποιησάμενος, εἶδεν ἅπαντας κατὰ ταῦτον¹⁰ τῇ δυσσεβείᾳ καὶ τῇ τοῦ βίου παρανομίᾳ κατεχομένους. Ἔοικε τοῦτο τοῖς πρὸς τὸν Ἀβραάμ εἰρημένους: « Κραυγὴ Σοδδῶμων καὶ Γομορρᾶς πεπλήθυσται πρὸς με, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα· καταθὰς οὖν ὄψομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς με συντελοῦνται¹¹. »

δ', ε'. « Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οἱ ἐσθιόντες¹² τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου; Τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο. Ἐκεῖ ἐδειλάσαν φόβῳ, οὐ οὐκ ἦν φόβος¹³. » Οὐκ ἠβουλήθητε, φησὶν, οἱ κατεσθιόντες¹⁴ συνιδεῖν τὸδε¹⁵· δι' αὐτῆς¹⁷ οὖν¹⁸ μαθήσεσθε τῶν πραγμάτων τῆς πείρας, ὡς οὐκ ἔσται¹⁹ ὑμῖν εὐάλωτος ὁ ἐμὸς λαός, οὐδὲ καθάπερ ἄρτον τινὰ ἐσθιόμενον δαπανήσετε αὐτὸν, τῆς ἐμῆς προμηθείας καταφρονοῦντες. Τοῦτο γὰρ λέγει: « Τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο. » Οὐ²⁰ χάριν, οἱ ἀδελῶς φθειγγόμενοι, καὶ μηδένα δειμαίνοντες, φόβῳ καὶ δειλίᾳ περιπείσεσθε, καὶ εἰς φυγὴν τραπήσεσθε, μηδενὸς τῶν ἀνθρώπων δεδιττομένου τε καὶ διώκοντος. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ²¹ τὸ· Ἐκεῖ ἐδειλάσαν φόβῳ, οὐ οὐκ ἦν φόβος. » Τὸ δὲ²²· « Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, » καθ' ὑπόκρισιν²³ ἀναγνωστέον. Τὸ δὲ· « Ὁ Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων²⁴, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνιών ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν²⁵, » ἀνθρωπίνως ἐσχημάτισε, δεικνύς ὡς οὐρανὸν Ἀσσυρίους τὴν τιμωρίαν κατέπεμψε. ἤγλον

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ *Blos*. Eusebio quidem est, ut totum hominum genus dicat βίον (vid. Montf. Prælim. ad t. I Coll. novæ PP. p. 38), nec ab hoc loco alienus est iste significatus: nollem tamen ex hoc argumento concludere hunc locum Eusebio esse vindicandum, cum hæc interpretatio non cadat in verba ista καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ, quæ in hoc ipso loco obvia sunt. ⁸ In Catena nostra sequuntur quæ apud Cord. p. 245, proximo post hæc loco e Didymo allata sunt. Eorum tamen ne minima quidem pars exstat apud Cord. ⁹ Hoc loco, ut in cod. Alex. et edit. Aid. ac Compl., ommissa sunt quæ in cod. Vatic. sequuntur, ἄσφοδρος — ὀφθαλμῶν αὐτῶν, quibus inserendis occasionem dedit locus in Epist. ad Rom. iii, 13-18. In Hexaplo autem hæc non fuisse testatur scholion quod in edit. Rom. ad h. l. legitur. Conf. Hieron. in Præf. ad l. xvi Comment. in Isaiam. ¹⁰ cod. ταυτό. ¹¹ Συντελοῦνται. cod. I addit, quæ l. c. v. 21 sequuntur, εἰ δὲ μή, ἵνα γινῶ. ¹² cod. 1, 2 κατεσθιόντες. ¹³ Ἐρ. Abest a cod. 5. ¹⁴ Οὐ — φόβος. Abest quidem a textu Hebr. psal. xiv, 5, recte autem a LXX interpretibus suppletum est e loco parallelo. psal. lxxi, 6. ¹⁵ Oὐ κατεσθιόντες. cod. 3 οὐκοθεν, pro οὐκόθεν. ¹⁶ Τόδε. codd. tres August. et unus Flor. τὸ δέον. ¹⁷ cod. 3 αὐτῶν. ¹⁸ Οὐ. Abest ab omnibus codd. nostris. ¹⁹ cod. 3 ἔστι. ²⁰ Οὐ. cod. 1, 2 addunt δὲ. ²¹ cod. 3 παραδηλοῖ. ²² Τὸ δὲ, x. τ. λ. Hæc ad v. 2 pertinent. ²³ Cord. p. 244 κατ' ἐρώτησιν. ²⁴ Ἐπὶ — ἀνθρώπων. Des. in cod. 1. ²⁵ H — Θεός. Des. in codd. nostris.

γάρ ὡς πανταγῶ πάρεστιν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ ἂν κτείχει τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκριδας, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν¹.

ζ. « Ὅτι ὁ Θεός²⁷ ἐν γενεᾷ δικαίων, βουλήν πτωγῶν κατήσχονατε ὁ δὲ²⁸ Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ ἐστι. » Ταῦτα δὲ ποιεῖ τῶν ὄλων ὁ Κύριος διὰ τὴν τοῦ Ἐζεχίου ἀρετὴν, καὶ τὴν εὐσεβῶς ὑπ' ἐκείνου ποιημένην γενεάν· οὐ ὡς εὐτελοῦς ὑμεῖς οἱ δυσσεβεῖς κτηρονήσαντες, ἐκωμωδήσατε τὴν εἰς ἐμὲ βεβαίαν πιστοτήτων. Ταύτην γὰρ ἐκάλεσε βουλήν, ἀντὶ τοῦ σκοποῦ²⁹. Ἐκείνος μέντοι καθάπερ ἀγκυραν ἱερὰν τὴν ἐμὴν κατέσχευεν ἐλπίδα, καὶ μὴν³⁰ δὴ καὶ τετύχηκε τῆς σωτηρίας ὡς ἤλπιζε. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπύργαγεν.

ζ. « Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; » Β Τούτο δὲ διπλῆν ἔχει τὴν προφητείαν. Οὐ γὰρ μόνον τὴν τριηκᾶς γενομένην τοῖς πολιορκηθεῖσι προαγρεύει σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολλοῖς ὑστερον χρόνου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενομένην ἐκείθεν σωτήριον ἐπιφέρειαν· « Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν ἀτζαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ γὰρ³¹ αἱ δέκα φυλαὶ ἦδη³² ἦσαν ἐξηνδραποδισμένοι, καὶ μέντοι καὶ τῆς Ἰουδαίας πόλεις συχναὶ, ἐπεύχεται κάκεινους τῆς αὐτῆς τε σωτηρίας τυχεῖν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολαβεῖν. Τηνικαῦτα ἔσται³³, φησί, μεζῶν ἢ εὐφροσύνη τῷ διπλῆν ἔχοντι τὴν προσήγορίαν³⁴ λαῶ. Οὐ μόνον γὰρ Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ Ἰσραὴλ ὀνομαζόντο, καὶ³⁵ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ προπάτορι τεθείσης³⁶ ἑρμασίας κληρονομήσαντες.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Ἐπειδὴ καὶ τοῖς τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦσι προεθέσπισε τὴν σωτηρίαν ὁ πρὸ τούτου ψαλμὸς, καὶ τοῖς δορυαλώτοις ἦδη γενημένοις προηγόρευσε τὴν ἀνάκλησιν³⁷, εἰκότως ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ παραίνεσιν εἰσφέρει, καὶ ὑποτίθεται βίον καθ' ὃν προσῆκον ἦν πολιτεύεσθαι τοὺς ὑπὸ Θεῷ³⁸ τεταγμένους, καὶ τοσαύτης βοτῆς ἀπολαύοντας³⁹, καὶ σχηματίζει τὸν λόγον εἰς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν⁴⁰· « Κύριε, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἁγίῳ σου; » Τίς ἄξιός, ὦ Δέσποτα, τῷ σῶ νεῦ⁴¹ προσ-

et terræ ambitum continere, atque in illa habitantes, veluti locustas, secundum prophetæ vocem¹.

Vers. 6. « Quoniam Dominus in generatione iustorum est : consilium inopis confudistis, quoniam Dominus spes ejus est. » Hæc autem facit universorum Deus ob Ezechiæ virtutem, et generationem pie ab ipso custoditam, quo ut vili homine despecto, vos impii irrisistis spem firmam quam in me collocavit. Hanc enim *consilium* vocavit, id est propositum. Ille quidem veluti sacram ancoram spem in me positam apprehendit, atque salubris compos factus fuit ut speravit. Hoc enim subjunxit :

Vers. 7. « Quis dabit ex Sion salutare Israel ? » Hic locus duplicem prophetiam habet. Non solum enim salutem quæ tunc obtigit obsessis, prædicat, verum etiam illum qui multis post temporibus illinc exortus est, salutarem Salvatoris nostri adventum vaticinatur : « Cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob, et lætabitur Israel. » Quoniam enim decem **685** tribus jam erant in servitutem redactæ, atque etiam multæ Judæorum civitates, obsceat ut etiam illi eandem salutem consequantur, et libertatem recipiant. Tunc, inquit, major erit lætitia populo qui geminam appellationem habet. Non tantum enim Jacob, verum etiam Israel nominabantur, nominationis, quæ a Deo generis eorum principi et auctori imposita fuit, hæredes facti.

INTERP. PSALMI XIV.

Vers. 1. « Psalmus Davidi. » Quoniam proxime præcedens psalmus et salutem habitatoribus Hierosolymæ vaticinatus est, et jam captivis libertatem prædixit; merito in hoc psalmo admonitionem affert, et proponit vitam, secundum quam illos vivere decebat, qui sub Dei erant potestate, talisque auxilii compotes facti : et format orationem per dialogum : « Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo ? » Quis dignus est, o Domine, tuo templo asidere, atque in tua **686** civitate vitam degere ?

¹ Isa. xl, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ ἄλλοι — φωνήν. Des. in cod. 3. ²⁸ Ὁ Θεός. cod. 1, 2 Κύριος. ²⁹ Ὁ δέ. Rec. lectio est ὅτι. ³⁰ Ἄντι τοῦ σκοποῦ. cod. 3 τούτῳ σκοπῶν. cod. 1 et 2 ἀντὶ τοῦ σκοποῦ. ³¹ γάρ. cod. 3 ὅτι. ³² Ἦδη. Abest a cod. 3. ³³ Ἔσται. cod. 3 præm. γάρ. ³⁴ Προσηγορίαν. cod. 2 σωτηρίαν. Cord. p. 243. ὀνομασίαν. ³⁵ Καί. Abest a cod. 1, 2. ³⁶ Τεθείσης. cod. 2 δοθείσης. ³⁷ Garn. Auct. p. 9 ἐπανάκλησιν. ³⁸ cod. 2 τοῦ Θεοῦ. ³⁹ Garn. l. c. ἀπολαύσαντας. ⁴⁰ Post ἀπόκρισιν hæc sequuntur apud Barn. l. c. Ἀθανάσιος δὲ καὶ Βασίλειος, οἱ μεγάλοι Πατέρες, φασίν, ὅτι τοῦτον ᾄδει τὸν ψαλμὸν ὁ Δαβὶδ, ἰδαίαν τὴν εἰς ἀνθρώπων παρασκευάσει τῆς μακαρίας ἐκείνης τυχεῖν λήξεως. Διὸ τὸν τέλειον ἡμῶν ὁ λόγος ἐπιγράφει βουλούμενος, τὸν τῶν μακαρισμῶν ἐπιτυχάνειν μέλλοντα, τάξει τινα καὶ ὁδῷ τῶν περὶ αὐτὸν ἑσπερούμενων χρησάμενος, ἀπὸ τῶν προσεχαστέρων καὶ πρώτων τὴν ἀρχὴν πεποιήται. Athanasius vero et Basilii magni Patres, aiunt a Davide cantatum esse hunc psalmum, cum docere vellet quid hominem disponat ut beatæ istius sortis compos fiat. Quamobrem virum perfectum nobis describere volens, qui felicem vitam adepturus sit, ordine quodam ab iis meditationum suarum usus, ab iis quæ præcipua videbantur et prima, exordium facit. Vid. Cord. p. 257. ⁴¹ cod. 2 ναῦ.

qualem hunc esse convenit, et quibus studiis uti par est? Nam *tabernaculum* Dei templum appellat, *montem* vero *sanctum* Hierosolimam. Cum sic interrogasset, respensionem subjicit:

VERS. 2. « Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam. » Oportet, inquit, talem esse expertem malitiæ, et ab omni reprehensione liberum, omnemque virtutem studiose consecrari. *Justitiam* enim hic perfectam virtutem nominat, cujus species sedulo enumerat.

VERS. 3. « Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non fovit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum. » Nam non tantum linguam a mendacio puram habere illum oportet, verum etiam mentem: a dolo autem et fraude penitus alienum esse, ut ipse nullum damnum proximo inferat. Admodum congruenter vero cordis primum mentionem fecit, deinde linguæ, et tandem actionis: opus enim præcedit sermo, sermonem autem mens. « Et opprobrium non accepit adversus proximos suos. » Si vero aliqui in calamitatem quædam incidierint, irridere et insultare non decet: verum potius mœstitiæ participem esse, secundum Apostoli legem ^m, quæ jubet lugere cum lugentibus.

VERS. 4. « Ad nihilum redactus est in conspectu ejus malignus. » Si quis vero iniquam elegerit vitam, hunc miserrimum censeas, licet secundis ventis feratur, summam habens prosperitatem. Quoniam enim opprobria rejecit, **687** merito hoc apposit, bonorum virorum et malorum discrimen docens: « Timentes autem Dominum glorificat. » Pium autem est eos observare, atque omni veneratione et honore dignos putare qui res divinas plurimi faciunt.

« Qui jurat proximo, et non decipit. [VERS. 5.] Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera contra innocentes non accepit. » Jusjurandum quidem veritas confirmet, et opes avaritia non inquinat: fenus autem hujus est species. Qui autem judicat, munera non accipiat, et puram a muneribus sententiam proferat. Nam munerum acceptio justitiam corrumpit. « Qui facit hæc, non movebitur in æternum. » Hujus autem virtutis præmium est, divina ope continue perfrui, et in multis bonis degere, et æternam vitam exspectare. Hæc non minus nobis quam antiquis congruunt. Quoniam præter antiquam legem etiam novam accepimus, et majori gratia potiti sumus.

* INTERP. PSALMI XV.

VERS. 1. « Tituli inscriptio: Psalmus Davidi. » Hic Domini mortem et resurrectionem prædicat,

^m Rom. XII, 15.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹² Καὶ — κακόν. Des. in cod. 3. ¹³ Τοῖς. cod. 3 τοῦς. ¹⁴ Πᾶς. Abest a cod. 1 et 2. ¹⁵ Εἰ δὲ τις, κ. τ. λ. Alia horum loco exstant in cod. 3 ascripto Nostri et Eusebii nomine, luc. Ἐνταῦθα ἐπὶ ἐν πρᾶγματι, κ. λ. Eadem sunt cum illis quæ exstant in Eusebii Comment. ad h. l. in Monif. Collect. nova Patrum, t. I, p. 51. Desunt autem apud Cord. ¹⁶ Εἰκότως. Abest a cod. 2. ¹⁷ Ἀπαντας, κ. τ. λ. Hæc Theodoro tribuuntur apud Cord. p. 260. ¹⁸ Μολυνέτω. cod. 2 κωλυέτω. ¹⁹ Καὶ — διαμέγει. Des. in cod. 3.

α εδρεύειν, καὶ ἐν τῇ πόλει βιοτεύειν τῇ σῆ; ὅποιον εἶναι τοῦτον προσήκει; ποίοις ἐπιτηδεύμασι κεχρημένον; Σκίσημα γὰρ τὸν τοῦ Θεοῦ προσαγορεύει ναόν· ὄρος δὲ ἄγιον, τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὕτω πῦθ-μενος δέχεται τὴν ἀπόκρισιν·

β'. « Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος ἰ-καίουσύνῃ. » Δεῖ, φησί, τὸν τοιοῦτον ἀπηλλάχθαι κα-κίας, καὶ μώμου παντός ἐλευθερον εἶναι, πᾶσαν δὲ ἀρετὴν ἐπιμελῶς μετεῖναι. Τὴν γὰρ δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὴν τελείαν ἀρετὴν ὀνομάζει· ἀμέλει ταύ-της τὰ εἶδη διέξεισι.

γ'. « Χαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν ¹². » Χρὴ γὰρ αὐτὸν ψεύδους μὲν ἐλευθέραν ἔχειν μὴ μόνον τὴν γλῶτταν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν διάνοιαν· δόλου δὲ καὶ διπλῆς παν-τελῶς ἀπηλλάχθαι· ὥστε μηδεμίαν παρ' αὐτοῦ βλά-θην εἰς τὸν πέλας χωρεῖν. Μάλα δὲ ἀκολούθως καρ-δίας ἐμνημόνευσε πρῶτον, εἶτα γλώττης, καὶ τότε τῆς πράξεως· ἔργου γὰρ ἡγείται λόγος, λόγου δὲ ὁ νοῦς. « Καὶ ὀνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοῖ· ¹³ ἔγγιστα αὐτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ τινι συμφορᾷ τινες περιπέσοιεν, ἐπικερτομεῖν οὐ δεῖ καὶ ἐπεμβαίνειν, ἀλλὰ μᾶλλον κοινωνοῦν τῆς ἀθυμίας, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν νόμον, τὸν παρεγγυῶντα κλαίειν μετὰ κλαίωντων.

δ'. « Ἐξουδένεται ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶς ¹⁴ πονη-ρευόμενος. » Εἰ δὲ τις ¹⁵ τὸν παράνομον εἴλοιο βίον, τοῦτον ἡγείσθω τρισάθλιον, κἂν ἐξ οὐρίων φέρηται τὴν ἀκραν ἔχων εὐμερίαν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ὀνειδί-ζειν ἐξέβαλεν, εἰκότως ¹⁶ τοῦτο προστίθεικεν, ἀγαθῶν ἀνδρῶν καὶ κακῶν διδάσκων διαφορὰν· « Τοὺς δὲ φοδομένους τὸν Κύριον δοξάζει. » Ἄπαντας ¹⁷ δὲ τοὺς περὶ πολλοῦ τὰ θεῖα ποιουμένους σέβειν ὄσιον, καὶ πάσης ἀξιούσιν αἰδοῦς καὶ τιμῆς.

« Ὁ ὀμνῶν τῷ πλησίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν. [ε'.] Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ δῶρα ἐπ' θάωως οὐκ ἔλαθε. » Τοὺς μὲν ὄρκους ἢ ἀλήθεια βεβαιούτω, καὶ τὴν εὐπορίαν ἢ πλεονεξία μὴ μολυνέτω ¹⁸. Εἶδος δὲ ταύτης ὁ τόκος. Ἄδωρότατος δὲ ἔστω δικάζων, καὶ καθαρὰν δῶρων ἐκπερέτω τὴν ψῆφον. Ἡ γὰρ δωροδοκία διαφθεῖρει τὸ δίκαιον. « Ὁ ποιῶν ταῦτα οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Ταῦ-της δὲ ἄθλον τῆς ἀρετῆς τὸ τῆς θείας ἐπικουρίας ¹⁹ διηνεκῶς ἀπολαύειν, καὶ ἐν πολλοῖς ἀγαθοῖς δια-μένειν ¹⁹, καὶ τὴν αἰώνιον προσμένειν ζωὴν. Ταῦτα οὐκ ἦττον ἡμῖν ἢ τοῖς παλαί ἀρμόττει· ἐπειδὴ πρὸς τῆ παλαιᾷ καὶ τὴν καινὴν νομοθεσίαν δεδόμεθα, καὶ μεζύονος χάριτος τετυχήκαμεν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΉΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Στηλογραφία, τῷ Δαβὶδ. » Ἐνταῦθα προ-αγορεύει τοῦ Δεσποῦ τοῦ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν,

καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων τὴν σωτηρίαν. Ἀλλοί δὲ ἢ ἐπιγραφὴ πρὸς τῷ θανάτῳ καὶ τὴν νίκῃ. Στὴλῃ γὰρ οὐ τάφοις ἐπιτίθεται μόνους, ἀλλὰ καὶ νικῶν ἀνίσταται, καὶ γράμματα δέχεται τὴν νίκην τοῖς ἀγνοοῦντας διδάσκοντα. Τοῦτο τοιγαροῦν σημαίνει⁸⁰ ἢ τῆς στηλογραφίας ἐπιγραφῆ.

« Φύλαξόν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα. [β.]
 Εἶπα τῷ Κυρίῳ, Κύριός μου εἰ σύ. » Ἐκ προσώπου⁸¹ τοῦ Σωτήρος εἴρηται ὁ ψαλμός· εἴρηται δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπειον⁸². Ὅσπερ αὐ⁸³ τοιαῦτα πολλὰ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εὐρίσκωμεν· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ πῶτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· κλην οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. » Καί· « Πορεύομαι⁸⁴ πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ὅτι· εὐρίσκωμεν αὐτὸν εὐχόμενον συνεχῶς, καὶ τὰ γόνατα κάμπτοντα. Ὅτι δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ταῦτα, καὶ οὐ τῆς ἀνευθεοῦς θεότητος, ὁ Ἀπόστολος διδάσκει σαφῶς. Λέγει δὲ οὕτως ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ· « Ὅς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐψέει· τα καὶ ἰκετηρίας⁸⁵ πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἰακρῶν προσευχῶν, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας· καίπερ Υἱὸς ὢν, ἔμαθεν ἀπ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν, καὶ τελειωθείς ἐγένετο πᾶσι τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ αἷτιος σωτηρίας αἰωνίου. » Ἐτελειώθη δὲ οὐχ ὁ πρὸ τῶν αἰώνων τέλειος· Θεὸς Λόγος, ἀλλ' ἢ τοῦ βούλου μορφῆ, ἀπαθῆς, καὶ ἀφθαρτος, καὶ ἀθάνατος γενομένη. Ταῦτα τοίνυν ἔφη δεδρακέναι τὸν Κύριον ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς, ἦν ἡ θνητὸν εἶς τὸ σῶμα. Τοιγαροῦν ἀνθρώπινα ταῦτα ἅπαντα⁸⁶, καὶ οὐ θεοπρεπῆ⁸⁷. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ αἰτεῖ φυλαχθῆναι, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ φυλάττεται. Αἰτεῖ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος· δίδωσι δὲ τὴν αἰτίαν ὡς Θεός· εὐδοκοῦντος δηλονότι καὶ συνεργούτος⁸⁸ τοῦ οἰκείου Πατρός. Τὸ⁸⁹ δὲ γε· « Εἶπα τῷ Κυρίῳ, Κύριός μου εἰ σύ· » εἰκαε τῷ· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » — « Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. » Ἀνευθεὶς γὰρ ὑπάρχεις⁹⁰, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης οὐ χρῆζεις· ἀλλ' ὅτι ἂν τις ἀγαθὸν δράσοι, αὐτὸς δύναιται· σοὶ δὲ κέρως ἐντεῦθεν⁹¹ οὐδέν. Τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος ἐτέρως ἠρμήνευσεν· « Ἀγαθὸν μοι οὐκ ἔστιν ἀνευ σοῦ. Πᾶσα, φησὶ, τῶν ἀγαθῶν ἢ φορὰ διὰ τῆς σῆς ὑπάρχει μοι χάριτος. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα⁹² τῆς εὐσεβείας ἔχεται. Καὶ ἡμεῖς γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ⁹³ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύομεν, καὶ αὐτὸς τῆς ἡμετέρας δικαιοπραγίας οὐ χρῆζει· χάριν μόντοι τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ταύτην νομοθετεῖ.

⁸⁰ Matth. xxvi, 39. ° Joan. xx, 17. p Hebr. v, 7-9. q Joan. xx, 17.

VARIÆ LECIONES ET NOTÆ.

⁸¹ Σημαίνει. cod. 1 et 2 addunt μάλλον. ⁸² Ἐκ προσώπου, κ. λ. Ah his verbis incipit Comment. ad v. 1, in cod. 3 ascriptio Nostri æque ac Eusebii et Asterii nomine, etsi totus iste locus ad Nostrum pertinet. ⁸³ cod. 2 ἀνθρώπινον. ⁸⁴ Αὐ. Abest a cod. 1. ⁸⁵ Πορεύομαι. Rec. lectio l. c. est ἀναβαλῶ. ⁸⁶ cod. 2 ἰκεσίας. ⁸⁷ Ἄπαντα. Abest a cod. 1. ⁸⁸ Ὅτι δὲ—θεοπρεπῆ. Des. in cod. 3. ⁸⁹ Συνεργούτος. cod. 2 εὐεργετούτος. ⁹⁰ Τὸ δὲ γε. Abest a cod. 1. ⁹¹ cod. 1, 2 ὑπάρχων. omisso καί. ⁹² Ἐτεῦθεν. Abest a cod. 1. ⁹³ Ταῦτα. Abest a eodd. nostris. ⁹⁴ Θεοῦ. cod. 1 addit τῶν ὄλων.

conumque qui in illum crediderunt salutem. Columnæ autem inscriptio præter mortem victoriam etiam demonstrat. Columna enim non sepulcris solis imponitur, verum vincens etiam erigitur, litterasque inculptas recipit, quæ nescientes victoriam docent. Hoc itaque inscriptio στηλογραφία significat.

« Conserva me, Domine, quoniam speravi in te. [Vers. 2.] Dixi Domino: Dominus meus es tu. » Ex persona Salvatoris dictus est hic psalmus, sed secundum humanam ejus naturam: sicut alia multa et in sacris Evangelii invenimus. Et tale est illud: « Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste: verumtamen non ut ego volo, sed ut tu ». » Et: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum ». » Eodem modo ipsum reperimus continentem deprecantem, et genua flectentem. Humanæ autem nature hæc esse, nec ad divinitatem, quæ nulla re indiget, spectare, Apostolus aperte docet. Dicit autem sic in Epistola ad Hebræos: « Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum qui posset illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia. Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est obedientiam, et consummatus factus est omnibus obtemperantibus illi causa salutis æternæ ». » Consummatus est autem, non Deus Verbum qui ante sæcula perfectus erat, verum forma servi, im- patibilis, incorrupta, et immortalis effecta. Hæc igitur ait effecisse Dominum in diebus carnis, cum mortale habuit corpus. Humana itaque sunt hæc omnia, nec Deo convenientia. Sic ergo et in hoc psalmo ut conservetur postulat, et a seipso conservatur. Postulat enim ut homo, petitionem vero concedit ut Deus, concurrente videlicet bona Patris voluntate et opera. **689** Illud autem: « Dixi Domino: Dominus meus es tu, » illi dicto, « Vado ad Deum meum et Deum vestrum », congruit. « Quoniam bonis meis non indiges. » Nam omnibus bonis cum affluas, humana justitia non indiges. Verum quidquid bonum aliquis fecerit, ipse jுவatur, tibi vero nullum hinc emolumentum provenit. Hoc autem Symmachus aliter interpretatus est: *Bonum mihi non est sine te*. Omnis, inquit, bonorum abundantia ob tuam gratiam mihi inest. Utraque autem expositio piæ habet sensum. Nam et nos a Deo bona recipimus, et ipse nostris justis operibus non eget: propter nostram vero utilitatem hanc legem, ut bene faciamus, constituit.

Vers. 3. « Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit Dominus omnes voluntates suas in eis. » Apostolos hic innuit, illosque qui per eos crediderunt: quibus dicit perspicua Dei mirabilia facta esse, quoniam omnia, inquit, mea praecepta impleverunt.

« Vers. 4. Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. » 690 Multi, ait, impetus populorum, et praesidium, regum, et ducum undique consurrexerunt. Caeterum omnibus superiores facti, cum celeritate maxima cursum perfecerunt, et metam contingere. Convenit hoc Apostoli dicto: « Si infirmitate laboro, tunc potens sum. » — « Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea. » Hos autem, inquit, qui contra illos irruerunt, ad aeterna supplicia condemnabo, et memoria eorum oblivione obruam, ut ita ipsa etiam nomina penitus ignorentur.

Vers. 5. « Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei. » Memoria repetenda sunt quae in secundo psalmo dicta fuere. Ibi enim humano quocumque more Pater ad ipsum dicebat: « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. » Et in sacris Evangeliiis ipse ad suum Patrem de sacris apostolorum ait: « Pater, quos dedisti mihi, tui erant, et tu eos mihi dedisti, et nemo ex eis perit, nisi filius perditionis. » Sed quemadmodum hic humano more loquitur, rogans ut (regnum) accipiat, eodem modo alibi se omnium Dominum esse demonstrat. « Oves enim, ait, meae vocem meam audiant, et ego cognosco eas, et sequentur me, et ego vitam aeternam 691 do eis. » Et rursus: « Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor. » Et in hoc itaque psalmo secundum hominem dicit: Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei, hereditatem nuncupans gentium regnum (calicem vero mortem, quam pro nobis sustinuit. Sic enim et in sacris Evangeliiis dicebat: « Pater, si fieri potest, transeat a me

• II Cor. xii, 10. • Psal. ii, 7. • Joan. xvii, 6, 12. • Joan. x, 27, 28. • ibid. 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Post αὐτοῦ quidam libri veteres ponunt colon vel comma, quam interpunctionem secutus est Carafa. ⁶⁷ Ὁ Κύριος. Abest. h. l. a cod. Alex. et Vatic.; legitur autem in edit. Ald. et Compl. Hac lectione usus est Houbigant ad probandam sententiam suam, litteram ultimam vocis Ἰησοῦ psal. xvi, 3, per compendium scribendi positam esse pro Ἰησοῦ. ⁶⁸ Ὅτι. Abest a cod. 2, nec legitur apud quemquam interpretum Græc. in Montf. Hexapl. t. I, p. 493. Carafa quoque hanc vocem neglexit in versione sua. ⁶⁹ Αὐτοῦ. Ita leg. in vers. τῶν Ὁ, quibus tamen Montf. l. c. tribuit lectionem μου, quam etiam Theodotionis esse affirmat. Præstat quidem lectio μου, sed altera ista pro astruenda sua hypothesis iterum usus est Houbigant, ut probaret, pro Ἰησοῦ legendum esse Ἰησοῦ. ⁷⁰ Ἐπειδὴ—προστάγματα. D.s. in cod. 1. ⁷¹ Cord. p. 273, hæc pauca ad hunc vers. sub Nostri nomine affert: Ἰὴν δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν νοήσεις. Ita quoque Athanasius ad h. l. vocem terra explicat. ⁷² Πανταχόθεν. cod. 3 præm. αὐτοῖς, quod in cod. 1, 2 postponitur. ⁷³ Βασιλείων. cod. 3 præm. καὶ. ⁷⁴ cod. 2 πλείστον. ⁷⁵ Καὶ—κατέλαβον. Des. in cod. 3. ⁷⁶ cod. 3 ἀσθενῶ. ⁷⁷ Οὐδὲ μὴ μνημονεύσω. codd. tres οὐδὲ οὐ μὴ μνησθῶ. ⁷⁸ Ἀναμνησθῆναι, κ. λ. Hæc in catena quam codex noster 3 complectitur. Eusebio et Theodoro simul tribuuntur; existant etiam sub Eusebii nomine in Montf. Collect. nova PP. t. I, p. 54 seq. Reliqui duo codices hæc Nostro vindicant. ⁷⁹ cod. 1, 2 δέδωκας. ⁸⁰ Ἐξ. Abest a cod. 1. ⁸¹ Οὕτως ἐτέρωθι. cod. 1 αὐτὸς ἐν ἐτέρω. ⁸² φησί. Abest a cod. 3. ⁸³ Ποιμῆς. cod. 1, 3 ἀλλῆς, quæ est rec. lectio l. c. ⁸⁴ Μέντοι. cod. 1 τοῖνον.

γ'. « Τοῖς ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ⁶⁶ ἐθαυμάστων ἐν Ὁ Κύριος ⁶⁷, ὅτι ⁶⁸ πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ⁶⁹ ἐν αὐτοῖς. » Τοὺς ἀποστόλους ἐνταῦθα ἀντίτεταται, καὶ τοὺς δι' ἐκείνων πεπιστευκότας· οἷς λέγει διαφανῆ γεγενῆσθαι τοῦ Θεοῦ τὰ θαύματα· ἐπειδὴ ⁷⁰ πάντα μου, φησί, πεπληρώκασιν τὰ προστατάγματα ⁷¹.

δ'. « Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν, μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν. » Πολλὰ, φησί, πανταχόθεν ⁷² ἐπανεστήσαν προσβολαὶ δῆμων καὶ δημαγωγῶν, βασιλείων ⁷³ καὶ στρατηγῶν. Πλὴν ἀπάντων περιγενομένοι μετὰ τάχους ὅτι πλείστου ⁷⁴ τὸν δρόμον ἐτέλεσαν καὶ ⁷⁵ τὴν νόσον κατέλαβον. Ἔοικα δὲ τῷ τῷ ἀποστολικῷ ῥητῷ· « Ὅταν ἀσθενήσω ⁷⁶, τότε δυνατός εἰμι. » — « Οὐ μὴ συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ⁷⁷ μὴ μνημονεύσω τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου. » Τουτοὺς δὲ, φησί, τοὺς ἐπανισταμένους αὐτοῖς τιμωρίαις παραδώσω, καὶ τὴν μνήμην αὐτῶν κατακρύψω τῇ λήθῃ, ὥστε καὶ αὐτὰς τὰς προσηγορίας παντάπασιν ἀγνοεῖσθαι.

ε'. « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Ἀναμνησθῆναι ⁷⁸ προσήκει τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ εἰρημένων. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀνθρωπίνως πάλιν πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν ὁ Πατήρ· « Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχασίν σου τὰ πέρας τῆς γῆς. » Καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸς πρὸς τὸν ἐαυτοῦ Πατέρα ἔφη περὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων· « Πάτερ, οὗς ἔδωκας ⁷⁹ μοι σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας· καὶ οὐδὲς ⁸⁰ ἐξ αὐτῶν ⁸¹ ἀπόλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. » Ἄλλ' ὥσπερ ἐνταῦθα ἀνθρωπίνως διαλέγεται λαθεῖν παρακλήτων· οὕτως ⁸² ἐτέρωθι δεικνυσιν, ὡς αὐτὸς ἐστι τῶν ἀπάντων Δεσπότης. « Τὰ πρόβατα γὰρ, φησί ⁸³, τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, καγὼ ζῶν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἄλλα δὲ πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς ποιμνῆς ⁸⁴ ταύτης· κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποιμνὴ, εἰς ποιμῆν. » Καὶ ἐν τῷ παρόντι μέντοι ⁸⁵ ψαλμῷ ἀνθρωπίνως λέγει· Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου· κληρονομίαν μὲν καλῶν τὴν τῶν ἐθνῶν βασιλείαν· ποτήριον δὲ, ὃν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμενε

θνήσκον. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἰερῶν: 63 Ἐλεγεν Εὐ-
 αγγέλοις: « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τοῦτο
 τὸ ποτήριον 64 ἀπ' ἐμοῦ. » [Ὁσεὶ 65 σαφέστερον ἔλε-
 γεν· Καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ κληρο-
 νμία μου, μερίς ἐστὶν ὁ Κύριος· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ
 τοῦ ποτηρίου μου, τουτέστι τοῦ θανάτου μερίς γεγε-
 νημένος ὁ αὐτὸς] « Σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρο-
 νμίαν μου ἐμοί. » Οὐκ εἶπεν· ὁ διδούς, ἀλλ', « Ὁ
 ἀποκαθιστῶν τὴν 66 κληρονομίαν μου. » Ἐπειδὴ γὰρ
 εὐθὺς δημιουργηθεὶς ὁ ἄνθρωπος, ἀπάντων ἔλαβε
 τὴν ἐξουσίαν, καὶ ζωὴν εἶχεν ἀθάνατον· μετὰ δὲ τὴν
 πειρασμὸν ἀμφοτέρων ἐξέπεσε, καὶ τῆς δεσποτείας,
 καὶ τῆς ζωῆς· ἀνθρωπίνως ὁ Δεσπότης ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπείας 67 φύσεως ποιεῖται τὴν αἴτησιν, ἀξιών
 ἀπλάθειν τὴν προτέραν ζωὴν τε καὶ δεσποτείαν.

ζ'. « Σχοινία ἐπέπεσέ 68 μοι ἐν τοῖς κρατίστοις Β
 μου· καὶ γὰρ ἡ κληρονομία μου κρατίστη μοί ἐστι. »
 Ταύτης ἕνεκεν, φησὶ, τῆς κληρονομίας, τὰς παρού-
 σαις ἐδεξάμην ἐπιβουλὰς· σχοινία γὰρ τὰς ἐπιβουλὰς
 ὀνομάζει· οὕτως καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει ψαλμῷ· « Σχοι-
 νία ἀμαρτωλῶν περιεπλάκησάν μοι, καὶ τοῦ νόμου
 σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Λέγει τοίνυν, ὅτι· Ταύτης
 ἕνεκα τῆς κρατίστης κληρονομίας, καὶ τῆς τῶν ἀν-
 θρώπων χάριν σωτηρίας, τὰς παρούσας ἐπιβουλὰς
 ὑπομένω.

ζ'. « Εὐλόγησα τὸν Κύριον τὸν συντίσαντά με·
 ἐτι δὲ καὶ ἕως νυκτὸς παιδευσάν με οἱ νεφροὶ μου. »
 Ἄλλ' 69 ὁμως 70 ὅπῃ τοῦ Κυρίου σοφίζόμενος, καὶ
 ἀρίστοις χρώμενος λογισμοῖς, τῆς τοῦ πάθους νυκτὸς
 περιέσμαι. Νύκτα γὰρ ἐκάλεσε τὸ ζοφῶδες τῶν
 πειρασμῶν. Μηδεὶς δὲ ἀνάρμοστον ἠγείσθω τὸ συν-
 εἶζεσθαι κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν τὸν Δεσπό-
 τῆν 71 Χριστὸν, ἀκούων τὸ θεσπέσιον Λουκᾶ λέγον-
 τος· « Ἰησοῦς δὲ προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι παρὰ
 θεῷ καὶ ἀνθρώποις. » Ἀκουσάτω δὲ αὐτοῦ πάλιν
 λέγοντος, ὅτι δειλιάσαντα παρὰ τὸ πάθος, καὶ ἰδρώ-
 σεντα θρόμβους αἵματος, ἀγγελοῦ προσελθόντων ὑ-
 πεστήριζεν 72. Εἰ δὲ ἀγγελικῆς ἐδεξήθη βοήθης, ἵνα δείξῃ
 τὴν φύσιν τῆς τοῦ δούλου μορφῆς· πολλῶν δὴπουσαν
 παρὰ τῆς ἐνοικουήσεως θεότητος ἐσοφίζετο. Ἄνθρω-
 πος γὰρ ὢν καὶ Θεός, ἐσοφίζετο μὲν ὡς ἄνθρωπος,
 ἠγῆ δὲ σοφίας ἦν ὡς Θεός.

η'-α'. « Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου
 ἄπαυστος, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν ἵνα μὴ σαλευθῶ.
 διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλίασατο
 ἡ γλῶσσά 73 μου· ἐτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκη-
 νόωαι ἐπ' ἐλπίδι. Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν
 μου εἰς ἔθου 74, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄπιόν σου ἰδεῖν δια-
 φθοράν. Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς· πληρώσεις
 με εὐφροσύνης, μετὰ τοῦ προσώπου σου· τεργνό-
 τῆς 75 ἐν τῇ δεξιᾷ σου εἰς τέλος. » Ταῦτα περιττὸν
 ἡμᾶς ἐρμηνεύειν, τοῦ θεσπέσιου Πέτρου, τοῦ 76
 καὶ τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Υἱοῦ,

calix iste x.) [Quasi apertius diceret : Et mea
 Ecclesiae, quae est haereditas mea, pars est Domi-
 nus, qui etiam calicis mei, hoc est mortis, pars,
 ipsemet factus est.] « Tu es, qui restitues haeredita-
 tem meam mihi. » Non dixit : qui das, sed,
 « Qui restitues haereditatem meam. » Quoniam enim,
 cum primum conditus fuit homo, omnium potesta-
 tem accepit, et aeternam habuit vitam, post peccatum
 autem utrisque excidit (imperio scilicet et vita),
 Dominus ut homo pro humana natura preces
 fundit, pristinam vitam et imperium ut recu-
 peret postulans.

VERS. 6. « Funes ceciderunt mihi in praeclearis
 meis, etenim haereditas mea praecleara est mihi. »
 « Hujus, inquit, haereditatis causa, praesentes insi-
 dias amplexus sum. Funes enim insidias nominat.
 Similiter et in alio psalmo ait : « Funes peccato-
 rum amplexi sunt me, et legis tuae non sum obli-
 tus 7. » Dicit igitur, « Propter hanc 692 praeclearam
 haereditatem, atque ob hominum salutem, praesentes
 insidias sustineo.

VERS. 7. « Benedicam Domino qui tribuit mihi
 intellectum, insuper et usque ad noctem castiga-
 runt me renes mei. « Verumtamen a Domino edo-
 ctus, et optimis cogitationibus usus, nocte passionis
 superior ero. Noctem enim, tentationum obscurita-
 tem appellavit. Nemo autem hoc absurdum putet,
 Christum Dominum secundum humanam naturam
 erudiri, cum audiat divinum Lucam dicentem :
 « Jesus proficiebat sapientia, et gratia apud Deum et
 homines x. » Et rursus audiat eundem dicentem a
 angelum ei apparuisse, qui cum instante passione
 trepidantem et guttas sanguinis sudantem confor-
 tavit. Si autem angeli auxilio indigebat, ut ostenderet
 naturam formae servi, multo magis a divinitate,
 quae in ipso habitabat, docebatur. Nam cum
 esset homo et Deus, instruebatur quidem ut homo,
 fons vero sapientiae erat ut Deus.

VERS. 8-11. « Providebam Dominum in conspectu
 meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commo-
 vear. » Propter hoc lactatum est cor meum, et exsul-
 tavit lingua mea : insuper et caro mea requiescet
 in spe. Quoniam non derelinques animam meam in
 inferno, neque concedes sanctum tuum videre cor-
 ruptionem. Notas mihi fecisti vias vitae, implebis
 me latitia cum vultu tuo, delectationes in dextera
 tua sunt in perpetuum. » Haec supervacuum est nos
 explanare, cum divus Petrus 693 horum olim ver-
 borum interpretationem dixerit, accepta a Patre, et

1 Math. xxvi, 39. 2 Psal. cxviii, 61. x Luc. ii, 52. o Luc. xxii, 43.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

71 Ἱεροῖς. cod. 2 θεοῖς. 72 Ποτήριον. cod. 3 addit τοῦτο. 73 E cod. Aug. 3 suppl. Eadem habet
 Monif. c. p. 55. 74 Τὴν κληρ. μου. Des. in cod. 3. 75 cod. 2 ἀνθρωπίνης. 76 Rec. lectio h. l. est ἐν-
 ἔπασαν. 77 Ἄλλ' ὁμως — πειρασμῶν. Des. apud Cord. p. 276. 78 Ὁμως. cod. 4, 2 addunt καί. 79 Δε-
 σπότην. Abest a cod. 2. 80 cod. 1 et 2 ὑπεστήρισεν. 81 Γλῶσσα. Ita οἱ Ὁ. omnes reliqui int. Græci ha-
 bent ὄβρα. 82 cod. 2 et 3 ἄδην, quæ etiam est lectio cod. Vatic. h. l. 83 cod. Vatic. habet τεργνότητες,
 quam lect. secutus est Carafa. 84 Τοῦ — δεξιᾷ μένουν. Des. in cod. Flor.

a Filio, et a Spiritu sancto revelatione. Hic enim cum inter Judæos concionaretur, hoc in medium adducto testimonio, ita dixit : « Viri fratres, liceat cum fiducia dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, et sepultus est, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, et sciret quod jurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus oriturum esse Christum secundum carnem, prævicens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est in inferno ejus anima, neque caro ejus vidit corruptionem ^b. » Et alibi : « David cum propriæ generationi subservisset, mortuus est, et vidit corruptionem : quem vero Deus suscitavit, non vidit corruptionem ^c. » Hæc iis qui audent perperam interpretari, atque etiam Judæis afferenda sunt : manifestam enim habent confutationem Judaicorum deliriorum. Dicit igitur Dominus Christus humano more etiam hic : Ego a divina natura continue corroboratus, ad salutarem passionem accedo, et resurrectionis spe gaudeo. Nam ^d neque anima mea in inferno derelinquetur, nec caro mea corruptionem naturæ congruentem sustinebit. Velocem enim resurrectionem consequar, et in ^e vitam redibo, omnibus hominibus hanc viam ostendens : « Implebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua sunt in perpetuum. » Quoniam cum ad crucem accederet, dicebat : « Valde tristis est anima mea usque ad mortem ^e, » merito his verbis usus est cum de resurrectione mentionem faceret, docens, pro illa mœstitia se in perpetuo gaudio fore, impatibilem, immutabilem, et immortalem, secundum humanam quoque naturam. Nam ut Deus, hoc erat semper, atque etiam ei facile erat hoc humanæ naturæ præbere, cum primum in utero formata est. Verum per afflictiones progredi permisit naturam quam acceperat, ut hoc modo eversa peccati potentia diaboli tyrannidem sedaret, et mortis imperium destrueret, omnibusque hominibus resurrectionis facultatem præberet. Ut homo igitur, et incorruptionem, et immortalitatem accipit. Hic psalmus, et Aarii, et Eunomii, et Apollinaris dementiam redarguit. Hi siquidem Deum Verbum inanimatum corpus assumpsisse dixerunt : Apollinaris vero animatum quidem appellavit corpus quod assumptum est, sed hoc anima rationali privavit. Ignoro unde has geminas animas didicerit : nullibi enim divina Scriptura hoc docet. Verum pariter sanctus Spiritus per beatum Davidem de

καὶ τὴν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποκάλυψιν δεξαμένον, πάλαι τούτων τὴν ἐρμηνείαν ποιησάμενον ⁷. Οὗτος ⁸ γὰρ ἐν Ἰουδαίοις δημηγορῶν, καὶ ταύτην ἐνεγκὼν εἰς μέσον τὴν μαρτυρίαν ⁹, οὕτως ἔφη : « Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐξὼν εἰπεῖν μετὰ παρρησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς σήμερον. Προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς ¹ ὅτι ὄραμα ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς ὄσφουσος αὐτοῦ ἀναστήσειν τὸ κατὰ σάρκα τὸν Χριστὸν ², προῖδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη εἰς ἕδου ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, οὐδ' ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. » Καὶ ἐτέρωθεν : « Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας ἀπέθανε ³, καὶ εἶδε διαφθοράν. ὃν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν. » Ταῦτα ⁴ καὶ τοῖς παρερμηνεύουσιν τομῶσιν ἀναγκαῖον προσφέρειν ⁵· καὶ μέντοι καὶ Ἰουδαίων· προφανῆ γὰρ ⁶ ἐλεγχον ἔχει τῆς Ἰουδαίων ἑμβρονησίας. Λέγει τοίνυν ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἀνθρωπίνως κἀναυθῶτα ⁷, ὅτι Διτνεκῶς ὑπὸ τῆς θείας στηριζόμενος φύσεως τῷ σωτηρίῳ προσεῖμι πάθει, καὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως ἐπευφραίνομαι ⁸. Οὕτε γὰρ ἡ ψυχὴ μου εἰς ἕδου καταλείψεται, οὐδ' ἡ σὰρξ μου ὑπομενεῖ τὴν κατὰ φύσιν διαφθοράν. Ταχέας γὰρ τῆς ἀναστάσεως ταῦτομακα, καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἐπανήξω· ἅπασιν ταύτην ἀνθρώποις ὑποδεικνύς τὴν ὁδόν. « Πιτρώσεις με εὐπροσίνης μετὰ τοῦ προσώπου σου, τερπνότης ἐν τῇ δεξιᾷ σου εἰς τέλος. » Ἐπειδὴ τῷ πάθει προσίων ἔλεγε, « Περιλυτὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· » εἰκότως τούτους ἐχρήσατο τοῖς λόγοις τῆς ἀναστάσεως μνημονεύσας ⁹, διδάσκων ὡς ἀντὶ τῆς ἀθυμίας ἐκείνης ἐν διηνεκεῖ θυμηδία γενήσεται, ἀπαθής, καὶ ἄτρεπος, καὶ ἀθάνατος, καὶ ¹¹ κατὰ τὴν ἀνθρωπεῖαν ¹² φύσιν γινόμενος. Ὡς γὰρ Θεὸς, τοῦτο ἦν αἰεὶ, καὶ μένει καὶ τῇ ἀνθρωπεῖα φύσει εὐθύς ἐν τῇ μήτρᾳ διαπλασθεῖση τοῦτο παρασχεῖν αὐτῷ ¹³ ῥῆδιον ἦν. Ἄλλὰ θιά τῶν πεθῶν ὀδεύσαι συνεχώρησεν ἦν ἀνελάσας φύσιν, ἵνα οὕτω τῆς ἀμαρτίας καταλύσας τὴν δυναστείαν, παύση μὲν τοῦ διαβόλου τὴν τυραννίδα, καταλύση δὲ τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις παράσχη τὴν τῆς ἀναδιώσεως ἀφορμὴν. Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ τὴν ἀθανασίαν λαμβάνει. Οὗτος ὁ ψαλμὸς καὶ τὴν Ἁρείου, καὶ τὴν Εὐνομίου, καὶ Ἀπολλινάρου φρενοβλάθειαν ἐλέγχει. Οἱ μὲν γὰρ σῶμα ἐψυχον τὸν Θεὸν λόγον εἶπον ἀνεληφέναι. Ἀπολλινάριος δὲ ἐψυχον μὲν τὸ ἀναληφθὲν ἐκάλεσε σῶμα, τῆς δὲ λογικῆς αὐτοῦ ψυ-

^b Act. II, 29-31. ^c Act. XIII, 36, 37. ^d Act. II. ^e Matth. XXVI, 58.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ cod. 1, 2 ποιουμένου. Ita quoque Cor. p. 277. ⁸ Οὗτος — ἔφη. cod. Flor. hæc pauca habet, ἐν οἷς λέγει. ⁹ Μαρτυρίαν. cod. 2 et Cor. I. c. ἐρμηνείαν. ¹ Εἰδὼς — ἐλάλησε. cod. Flor. προῖδων τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἐλάλησε. ² Χριστὸν. Ommissa sunt quæ l. c. sequuntur, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. ³ Ἀπέθανε. Alia est lectio l. c. ⁴ Ταῦτα — ἐμβρονησίας. Des. in cod. Flor. ⁵ cod. 2 προσφέρειν. ⁶ Γὰρ. Abst. a cod. 1, 2. ⁷ Ἰουδαίων. cod. 2 τούτων. ⁸ cod. Flor. ἐναυθῶτα. ⁹ cod. 1 εὐφραίνομαι. ¹⁰ cod. 1 μνημονεύων. ¹¹ Καὶ. Abst. a cod. 2. ¹² cod. 2 ἀνθρωπίνην. ¹³ cod. 1 αὐτῇ.

γῆς ἀπστερήσεν· οὐκ οἶδα ἕθεν ¹⁴ μαρῶν τὰς δύο **A** anima disertè mentionem fecit, clarè contra
 πταισας ψυχάς· οὐδαμῶ γὰρ ἡ θεία τοῦτο διδάσκει **utramque hæresin confutationem exhibens.**
 Γραφή. Ἄλλ' ὁμοῦ ¹⁵ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, διὰ τοῦ μακαρίου ¹⁶ Δαβὶδ, ψυχῆς ἀντικρὺς ἐμνημόνευσεν,
 εἰσγὼν δελωκῶς προφανῆ ¹⁷ καθ' ἑκατέρας ¹⁸ αἰρέσεως.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΓ' ΨΑΛΜΟΥ.

695 INTERP. PSALMI XVI.

α. « Προσευχῇ τῷ Δαβίδ. » Διωκόμενος ¹⁹ ὑπὸ
 τοῦ Σαούλ, καὶ παντοδαπῶς ὑπομένων ἐπιβουλάς,
 τὸν τῶν ὄλων Θεὸν εἰς ἐπικουρίαν καλεῖ. « Εἰσάκου-
 σον, Κύριε, δικαιοσύνης μου· πρόσχες τῇ δεήσει
 μου· ἐνώτισαι τὴν προσευχὴν μου οὐκ ἐν χεῖλεσι
 δολίοις. » Ἠλίαν ἐνταῦθα *δικαιοσύνην* οὐ τὴν τελείαν
 ἀρετὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν δικαίαν αἰτησίαν. Οἱ δὲ ἄλλοι
 ἑρμηνεύται τὴν ²⁰ ἀντωνυμίαν οὐ προσθεθείκασιν·
 ἀλλ' ὁ μὲν Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοσίωμ Κύριον δι-
 καιοσύνης τὸν Θεὸν ὀνομάσασιν ²¹· ὁ δὲ γε Ἀκυ-
 λας οὕτως ἔφη, *Εἰσάκουσον* ²², Κύριε, δικαιοσύ-
 νην τοῦ δικαίου, καὶ μὴ ²³ μακροθύμως. Τὸ ²⁴ δὲ, « Οὐκ
 ἐν χεῖλεσι δολίοις, » ὁ Σύμμαχος οὕτως εἴρηκεν, *Οὐ
 ἐν χεῖλεσιν δολίων*. Καθαροὶ γὰρ, φησί, χεῖλεσι
 τὴν ἐκτελείαν προσφέρω· οὐχ ἕτερα μὲν φρονῶν,
 ἕτερα δὲ φεγγόμενος· ἀλλὰ συνομολογοῦσαν ἔχω ²⁵
 τῇ γνώμῃ τὴν γλῶτταν.

1. « Oratio Davidi. » Persecutionem patiens a
 Saule, et omnigenas sustinens insidias, Deum univer-
 sorum in auxilium vocat. « Exaudi, Domine, justitiam
 meam, attende ad deprecationem meam : auri-
 bus percipe orationem meam non in labiis dolosis. »
 Rursus hic *justitiam* non perfectam virtutem vocat,
 sed justam postulationem. Cæteri vero interpretes
 pronomen non apposuerunt : sed Symmachus et
 Theodotion Dominum justitiæ Deum nominarunt,
 Aquila vero sic dixit : *Exaudi, Domine, justum*, id
 est juste, et non patienter. Illud vero : « Non in
 labiis dolosis, » Symmachus sic expressit : *Non
 per labia dolosa*. Puris enim, inquit, labii meas
 preces offero, non aliud cogitans et aliud loquens,
 sed habens linguam menti congruentem.

β. « Ἐκ προσώπου σου τὸ κρίμά μου ἐξέλθοι,
 αἱ ὀφθαλμοὶ μου ²⁶ ἰδέτωσαν εὐθύτητα. » Ἀντι-
 βολῶ ²⁷ σε δικάσαι τοῖς κατ' ἐμέ· οἶδα γὰρ σου τῆς
 ψῆφου τὸ δίκαιον.

VERS. 2. « De vultu tuo iudicium meum prodeat,
 oculi mei videant æquitatem. » Precor te ut mea
 iudices : novi enim tuæ sententiæ justitiam.

γ, δ. « Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπεσκέψω
 νυκτὸς, ἐπύρωσάς με, καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδι-
 κία. Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ²⁸ ἔργα
 τῶν ἀνθρώπων. » Ἐνταῦθα διδάσκει, ὡς πολλάκις
 λαβὼν τὸν Σαοὺλ ὑποχείριον, ἀναλεῖν οὐκ ἠνέσχετο,
 ἀλλ' ἐσργασίᾳ τὴν ἀδικίαν ἠμείψατο· διδὲ καὶ τῆς
 νυκτὸς ἐμνημόνευσεν, ἐν ἣ τούτο δέδρακεν, ἐν ²⁹
 νυκτὶ καθεύδοντα τὸν Σαοὺλ περισώσας, καὶ ³⁰ οὐ-
 κενὸν συγχωρήσας ἐπενεγκίεν αὐτῷ τὴν θανατηφόρον
 πληγὴν. Τροπικῶς ³¹ δὲ καὶ τὰς συμφοράς *ρύπτας*
 καλεῖ ³², διὰ τὸ ζοφῶδες τῆς ἀθυμίας, ὡσπερ αὐ ³³,
 καὶ πύρωσιν τὴν δοκιμασίαν αὐθις ³⁴ ὀνομάζει·
 « Ἐπύρωσας γὰρ με, φησί, καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ
 ἀδικία. » Καθάπερ ³⁵ γὰρ τινα χρυσὸν δοκιμάσας ³⁶,
 ἀπέβλητον εὐρες, ὦ Δέσποτα. Τσοοῦτον γὰρ ἀπέσχον
 τοῦ ³⁷ λυμήνασθαι τὸν πολέμιον, ὅτι καὶ τῆς κατ'

VERS. 3. « Probasti cor meum, et visitasti nocturno
 igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. **696**
 Ut non loquatur os meum opera hominum. » Hic docet quod,
 cum sæpius Saulem in manu sua habuisset, interficere noluerit,
 sed beneficio injuriam remuneraverit : quapropter etiam noctis meminit
 qua hoc fecit, cum nocte dormientem Saulem liberaverit,
 et nemini permiserit lethalem plagam illi indigere.
 Improprie autem calamitates nocentes appellat,
 ob mæroris obcurtatem ; sicut rursus probationem,
 igneam examinationem nominat. « Igne enim, inquit,
 me examinasti, nec est inventa in me iniquitas. »
 Cum enim tanquam aurum me probasses, purum me
 invenisti, o Domine. Nam tantum absuit ut hostem
 offenderem, ut etiam linguam servaverim liberam a
 conviciis contra illius,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁴ cod. 2 πόθεν. ¹⁵ cod. 1, 2 ὁμοῦ. ¹⁶ Μακαρίου. cod. 2 θείου. ¹⁷ cod. 1 ἐμφανῆ. ¹⁸ Ἐκατέρας. cod. 2 ἐτέρας. ¹⁹ Διωκόμενος — καλεῖ. Garn. p. 9 alia e cod. Vatic. protulit, quæ ita se habent : Τὸν ἔξ καὶ δεικτον ψαλμὸν ὑπὸ Σαοὺλ διωκόμενος εἴρηκεν ὁ Δαβὶδ, διὰ καὶ εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ καλεῖ τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν. Ἀρμόζει δὲ μάλιστα τοῖς ἀποστολικοῖς ἡ προσευχῇ, καθὰ τῷ θεῷ Κυρίλλῳ δοκεῖ· τάχα δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ προσευχομένῳ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῶν δι' αὐτὸν σωθησομένων. *Psalmum decimum sextum dixit a Saule in jugam versus. Quare in auxilium suum vocat omnipotentem Deum. Congruit vero maxime apostolici oratio, ut divino Cyrillo videtur : forsân et ipsi Christo secundum humanitatem pro his qui salvandi erant, oranti.* ²⁰ Τὴν — προσθεθείκασιν. cod. 3 τῷ δικαιοσύνης ὁ προσθεθείκασιν τό μου. ²¹ cod. 1 ὀνόμασαν. ²² Εἰσάκουσον. Montf. Hexapl. t. I, p. 493, Aquilæ tribuit lectionem ἐκουσον. ²³ Μή. Abest a cod. 2. ²⁴ Τό. cod. 2 τοῦτο. ²⁵ cod. 3 ἔχων. ²⁶ Μου. Quidam libri veteres habent σου, quod melius est. ²⁷ Ἀντιβολῶ — δικάσιον. cod. Flor. Δικασὸν με, φησί, δικαίαν ἔχων τὴν ψῆφον· τῶν γὰρ ἄλλων πάντων παραιτοῦμαι τὴν κρίσιν. ²⁸ Τὰ — ἀνθρώπων. Hæc minus recte cum præced. conjunguntur, cum tamen ab his verbis sequens versiculus incipiat. ²⁹ Ἐρ. cod. 1 et 2 præm. ὁ. ³⁰ Καὶ — πληγῆν. Des. in cod. Flor. ³¹ Τροπικῶς — ὀνομάζει. Des. in cod. 3. ³² Καλεῖ. cod. 1 λέγει. ³³ Αὐ. cod. 2 præm. γάρ. ³⁴ Αὐθις — χρυσόν. cod. Flor. τοῦτο λέγων, ὅτι καθάπερ τινα χρυσόν. ³⁵ Καθάπερ — Δέσποτα. Des. in cod. 3. ³⁶ Δοκιμάσας. cod. 2 addit μέ. ³⁷ Τοῦ. cod. 2 μή.

et quæ ille perpetrare non cessat, hæc dicere noluerim « Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras. » Hanc vero rem adeo puram laboriosamque exsecutus sum, ut tuis mandatis morem gererem.

VERS. 5. « Perfice gressus meos in semitis tuis, ne moveantur vestigia mea. » Peto igitur ne propositum meum invertatur : erit autem hoc, si tuam opem consecutus fuero. *Gressus enim nuncupavit impetum illum actionum.*

VERS. 6. « Ego clamavi, quoniam exaudisti me, 697 Deus. » Non temere autem hisce verbis usus sum, sed cum periculum de tua benignitate fecerim : exaudisti enim me sæpius cum te invocarem.

« Inclina aurem tuam mihi, et exaudi verba mea. [VERS. 7.] Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te. » Admitte igitur preces meas, excita multas linguas ad decantandas tuas laudes. Qui enim misericordiam abs te consecutus vident eum qui injuria affectus est, tuam decantabunt providentiam : consuevisti autem iis qui in te spem collocarunt, opem afferre.

VERS. 8. « A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, Domine, ut pupillam oculi. » *Resistentes dexteræ Dei eos appellavit qui contra ipsum bellum gerunt. Et merito quidem : a Deo namque unctus erat, ab eoque regiam electionem consecutus. Ait igitur : Illi qui contra me prælium conserunt, tuæ sententiæ se opponunt ; et obsecrat ut talem * consequatur custodiam, qualem pupilla oculi consecuta est, quæ veluti quædam munimenta habet palpebras, pro vallis autem cilia. Habet etiam superciliarum oppositus, transmittentes sudoris pluviam 698 ad tempora, et defendentes videndi organum a damno quod inde possit accidere. Ejusmodi ergo curam consequi optat.*

« Sub umbra alarum tuarum protege me. [VERS. 9.] A facie impiorum qui me afflixerunt. » Rursus alia usus comparatione obsecrat sibi opem afferri. Audivit enim magnum Mosen dicentem : « Expandens alas suas suscepit ipsos super humeris suis. » Et

A αὐτοῦ λοιδορίας ἐλευθέραν τὴν γλῶτταν ἐρύλαξα, καὶ ἃ πράττων ἐκεῖνος διατελεῖ, ταῦτα λέγειν οὐκ ἠνεσχόμην ἐγὼ ³⁸. « Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐρύλαξα ὁδοὺς σκληρὰς ³⁹. » Τοῦτο δὲ ὁ ἔνσχερὲς, καὶ ἐπιτόπον διδραχὰ ταῖς σαῖς πειθόμενος ἐντολαῖς.

ε'. « Κατάρτισαι τὰ διαθήματά μου ἐν ταῖς τριβούχοις σου, ἵνα μὴ σαλευθῇ ⁴⁰ τὰ διαθήματά μου ; Ἰκετεύω τοίνυν, μὴ παρατραπῆναι μου τὸν σκοπὸν· Ἔσται δὲ τοῦτο, εἰ τῆς σῆς βοήθης ἀπολαύσαιμι. Διαθήματα γὰρ τῆς πράξεως τὴν ἑρμῆν προσηγόρευσεν ⁴¹.

ς'. « Ἐγὼ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπήκουσάς ⁴² μου, ὁ Θεός. » Οὐ μάρτην τοῖσδε ⁴³ λόγοις ἐχρησάμην, ἀλλὰ πείραν τῆς σῆς ἔχων φιλανθρωπίας· ἤκουσας γὰρ μου καλοῦντός ⁴⁴ πολλάκις.

« Κλῖνον τὸ οὖς σου ἐμοί, καὶ εἰσάκουσον τῶν βημάτων μου. [ζ'.] Θαυμάστωσον τὰ ἐλέη σου, ὁ σώζων τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ. » Δέξαι ⁴⁵ τοίνυν τὴν ἵκεσίαν· κίνησον πολλὰς γλώττας εἰς ὕμνον σου. Οἱ γὰρ ἐλεούμενον παρὰ σοῦ τὸν ἀδικούμενον βλέποντες ὁμνήσουσι ⁴⁶ σου τὴν πρόνοιαν· εἰώθας δὲ τοῖς εἰς ⁴⁷ σὲ πεποιθῶσιν ἐπικουρίαν ⁴⁸ ὀρέγειν.

η'. « Ἐκ ⁴⁹ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ δεξιᾷ σου φύλαξόν με, Κύριε ⁵⁰, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. » Ἀνθεστηκότας τῇ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ τοῦ πολεμοῦντος αὐτῷ προσηγόρευσεν ⁵¹. Καὶ μάλα εἰκότως· ὑπὸ ⁵² Θεοῦ γὰρ ἐχρίσθη, καὶ παρ' αὐτοῦ τῆς βασιλικῆς χειροτονίας τετύχκειν. Λέγει τοιγαροῦν, ὅτι τῇ σῇ ἀντιτίθενται ψῆφω οἱ κατ' ἐμοῦ τὴν μάχην ἀναδέχονται, καὶ παρακαλεῖ τοσαύτης φυλακῆς ἀπολαῦσαι, ὅσης ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ· ἦ τις ⁵³ καθάπερ τινὰς περιβάλους ἔχει τὰ βλέφαρα· ἀντὶ δὲ σχολόπων, τὰς βλεφαρίδας. Ἔχει δὲ καὶ τῶν ὑφῶν τὰς προσβολὰς ⁵⁴, τὴν τῶν ἰδρώτων νοτίδα τοῖς κροτάφοις ⁵⁵ παραπεμπούσας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν λύβης ⁵⁶ ἀπαλλαττούσας τὸ ὀπτικόν. Τοιαύτης ⁵⁷ ἵκετεύει κηδεμονίας τυχεῖν.

θ'. « Ἐν σκέπη τῶν περὶ ὤμων σου σκεπάσεις με. [θ'.] Ἀπὸ προσώπου ἀσεβῶν τῶν ταιλαιπωρησάντων με. » Πάλιν ἐτέρᾳ χρῆσάμενος εἰκόνη προμηθείας τυχεῖν ἀξιοῖ. Ἦκουσε γὰρ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Μωσέως λέγοντος· « Διεῖς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐδέξατο αὐ-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁸ Ἐγὼ. Abest a cod. 3. ³⁹ Σκληρὰς. Præstat h. l. versio Symm. ἐρύλαξάμην ὁδοὺς παραβάτου, cuius meminit Euseb. ad h. l. ⁴⁰ cod. 1 et 3 σαλευθῶσι, quæ est lectio cod. Alex. ⁴¹ Προσηγέρ. cod. 2 ἐμνημόνευεν. ⁴² cod. 2 εἰσῆκουσε. Ita quoque codex Alex. ⁴³ Τοῖσδε. cod. 1 et 2 αἰδύντ τοῖς. ⁴⁴ cod. 1, 2 παρακαλοῦντος. ⁴⁵ Δέξαι. — Ἰκετείαν. Hæc rectius apud Cord. p. 285, ad præc. vers. referuntur. ⁴⁶ cod. 3 ὁμνοῦσι. ⁴⁷ Εἰς. cod. 3 ἐπί. ⁴⁸ Ἐπικουρίαν. cod. 1 ἐπικουρίας χεῖρα. ⁴⁹ Ἐκ — σου. Haud male hæc cum sequentibus textus verbis conjuncta sunt, quæ alias ad v. 7 referri solent. ⁵⁰ Κύριε. Additur in ed. Ald. ⁵¹ Προσηγόρευσεν. Huc pertinere videntur quæ Corin. p. 295 habet, 'Ο ἀνθεστηκὼς Χριστῷ, ἀνθέστηκε τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. ⁵² Ὑπὸ — Θεοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Hæc apud Garn. l. c. p. 10, ita se habent: 'Ἡ μὲν σὴ δεξιᾷ, Κύριε, ἐχρίσέ με εἰς βασιλείαν· οἱ δὲ περὶ τοῦ Σαουλ, αὐτοὶ ἀνθεστηκότας ἀποκτεῖναι με ζητοῦσι. Ἀλλὰ σὺ ὁ χειροτονήσας, οὕτως μὲν φύλαξον ἐξ αὐτῶν, ὡσπερ κόρην ὀφθαλμοῦ. *Tua enim dextera, Domine, unxit me ut sim rex ; qui vero Saulis sunt, ipsi resistentes interficere me querunt. Sed tu qui manus tua me constituisti, ita me ab ipsis custodi sicut pupillam oculi.* ⁵³ Ἡ τις. Garn. l. c. καὶ γὰρ ἐκεῖνη. ⁵⁴ Garn. προβολὰς. ⁵⁵ Κροτάφοις. cod. 3 βλεφάρους. ⁵⁶ Λύβης. Garn. βλάθης. ⁵⁷ Τοιαύτης — τυχεῖν. Apud Garn. hæc sequuntur: Ἀνθεστήκασι καὶ τῷ Κυρίῳ, ὅς ἐστι δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνας, καὶ οἱ τῶν βεβήλων αἰρέσεων εὔρεται, ἐξ ὧν βυσθηναὶ παρακαλοῦσιν οὐ ἀπόστολοι· καὶ τὸ ἀσφαλές, ὅπερ ἡ φύσις τῇ κόρῃ τοῦ ὀφθαλμοῦ δειδωρήται, τοῦτο ζητοῦσι παρὰ Θεοῦ, ἵνα κατὰ μῆτρα τὸν τρόπον ἀδικηθῇ αὐτοῖς· ὁ τῆς

τοὺς, καὶ ἀνέλαθεν αὐτοὺς ⁵⁹ ἐπὶ ⁶⁰ τῶν μετεφρό-
νον αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Κύριος δὲ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ
ἔφη· « Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα
σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυναγάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ⁶⁰
ὑπὸ τῆς πέτρως αὐτῆς, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; »
Πέτρως δὲ τὴν ὄξειαν καὶ σύντομον τῆς προνοίας
κίνησις.

« Οἱ ἐχθροὶ μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον. [1.] Τὸ
στῆρ αὐτῶν συνέκλεισαν, τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν
ὑπερηφανίαν. » Τὸ *στῆρ* τινὲς εὐμερίαν καὶ εὐ-
εξίαν ὠνόμασαν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὴν εὐνοίαν καὶ
φιλαδελφίαν οὕτω καλεῖν· τοῦτο ἢ τῶν ῥητῶν ἀκο-
λουθία παραδηλοῖ· πάσαν γὰρ φυσικὴν ἀποκλείσαν-
τες, φησὶν ⁶¹, εὐσπλαγγνίαν, καὶ οὐδεμίαν χώραν τοῖς
τῆς φιλανθρωπίας λογισμοῖς δεδωκότες, φθέγγονται
μὲν ὑψηλὰ καὶ ὑπέρογκα· ἐνέδρας δὲ μοι παντοδα-
ταῖς καὶ λόχους ἰσθῶσι.

1α. « Ἐκβαλόντες ⁶² με νυκτὶ περιεκύκλωσάν με,
τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἔθεντο ἐκκλίνειν ἐν τῇ γῇ. »
Αὐτοὶ με ⁶³ τῆς πατριῶς ἐξήλασαν γῆς· καὶ πάλιν
τῆς κάκεισε διατρέγουσι συλλαβεῖν ἐπιέμενοι·
ἐπιεῖθ' ἐν τῷ εὐθὲς οὐκ ἐθέλουσι βλέπειν· ἀλλ' ἑτερο-
κλινῆς ἔχουσι τῆς διανοίας τὸ ὄμμα. Οὕτω γὰρ καὶ
ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· « Τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν
ἔταξαν ἑτεροκλινεῖν ἐν τῇ γῇ. »

1β. « Ὑπελάθην με ⁶⁴ ὡσεὶ λέων ἱτοιμος ⁶⁵ εἰς θή-
ραν, καὶ ὡσεὶ ⁶⁶ σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφω. »
Τὸ λογικὸν τῆς φύσεως ἀπορρήψαντες, θηρία ⁶⁷ μι-
μοῦνται τροφῆς ἐπιέμενα ⁶⁸, καὶ ταύτην περισκο-
ποῦντα, καὶ ἐξαπιναιῶς ὀρμῶντα.

1γ. 1δ. « Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόσφασον αὐτοὺς,
καὶ ὑποσκέλισον αὐτοὺς· ῥύσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ
ἀσεβοῦς· ῥομφαλᾶν ⁶⁹ σου, ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς
σου. » Ἐκείνων μὲν, Δέσποτα ⁷⁰, κώλυσον τὴν ὀρμὴν,
οἷς οἶδας κωλύματα· τοῦτο γὰρ ὑποσκέλισον εἶπεν,
ἐκ μεταφορᾶς τῶν λαθραίων τοὺς θέοντας καταβαλ-
όντων. Ἐμὲ δὲ τῆς ἐκείνων ἐπιβουλῆς ἐλευθέρω-
σον, τῇ ῥομφαλᾷ σου χρώμενος κατ' αὐτῶν. Οὕτω
γὰρ ὁ Σύμμαχος εἴρηκεν, *Εἰς μάχαιράν σου, Κύ-
ριε, ἀπὸ ὀλίγων* ⁷¹ τῆς ⁷² γῆς. Τῷ ὄρφ σου γὰρ,
φησὶ, τοὺς ⁷³ ἀνθρώπους παραπέμπεις θανάτῳ. Σὺ

Dominus ad Hierosolimam ait: « Quoties volui con-
gregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat
pullos suos sub alis suis, et nolulistis? » Nominat
autem *alas* velocem et promptam providentiæ se-
curitatem: facillimus est enim alarum motus.

ἀσφάλειαν ὀνομάζει· ῥάστη γὰρ τῶν πετερυγῶν ἢ

« Inimici mei animam meam circumdederunt.
[Vers. 10.] Adipem suum concluserunt, os eorum
locutum est superbiam. » **699** Adipem nonnulli
felicitatem et bonam corporis habitudinem nomi-
narunt. Mihi vero videtur benevolentiam et frater-
nam charitatem sic nuncupare. Hoc enim verba se-
quentia demonstrant. Omnem enim, inquit, natu-
ralem misericordiam excludentes, nullumque locum
benignis cogitationibus relinquentes, loquuntur alta
et tumida, mihi que insidias et omnis generis dolos
struunt.

VERS. 11. « Projicientes me nunc circumdederunt
me, oculos suos statuerunt declinare in terram. » Ipsi
me a patrio solo exegerunt, et rursus huc et illuc
concurrunt, me arripere desiderantes: quoniam no-
lunt rectum aspicere, sed habent mentis oculum
obliquum. Sic enim et Symmachus interpretatus
est: « Statuerunt oculos suos ut alio declinent in
terram. »

VERS. 12. « Susceperunt me sicut leo paratus ad
prædam, et sicut catulus leonis habitans in abditiis. »
Abjecta naturali ratione, feras imitantur cibi avi-
das, et prædam observantes, et derepente aggre-
dientes.

VERS. 13, 14. « Exsurge, Domine, præveni eos,
et supplantas eos: eripe animam meam ab impio;
gladium tuum ab inimicis manus tuæ. » Illorum
quidem, o Domine, impetum impedi, quibus impe-
dimentis sciveris: hoc enim dixit *supplanta*, meta-
phora ab illis desumpta qui clam currentes præ-
sternunt. Me autem ab illorum insidiis libera, tuo
gladio contra eos utens. Sic enim **700** Symmachus
dixit: *In gladio tuo, Domine, a paucis de terra.* Tua
namque sententia homines ad mortem transmittis.
Tu enim dixisti: « Terra es, et in terram red-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἰαονίας ὀφθαλμοῦ, καὶ πάθοι τὸ σκοτισθῆναι. Ταῦτὸ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἂν εὐξαιτο πρὸς τὸν Πατέρα, ἵνα
φυλαχθῇ αὐτός, τουτέστι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἢ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, ἐκ τῶν πολεμούντων αὐτῇ, καθάπερ τις
κρητὸ ὀφθαλμοῦ ἀνεπιθόλωτος καὶ ὀρθὰ βλέπουσα. Φυλαχθεῖμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ δαιμόνων τῶν ἐναντιουμένων
τῇ δεξιᾷ καὶ ἀγαθῇ ἡμῶν πράξει, ἧτις τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ ἐνεργείας
κατορθουμένη· μὴ ποτε τοῦ ἐντὸς ἡμῶν ὀφθαλμοῦ σκοτισθέντος, εἰς τὴν ἀχλὺν τῆς ἀμαρτίας ἐμπέσοι-
μεν. *Hæstitaverunt etiam Christo, qui Patris dextera est Judæi, qui Græci, et profanarum hæresium invento-
res, a quibus eripi petunt apostoli: et præsidium, quæ natura pupille oculi donata est, a Deo postulant, ut
nullo modo ipsi lædatur rationis oculus, aut tenebris obducatur. Hoc etiam Salvator petiit a Patre, ut ipse
custodiretur. h. e. corpus ejus, scilicet Ecclesia creditur, ab impugnantibus, quemadmodum pupilla oculi
imperturbabilis et recte videns. Custodiamur etiam nos a dæmonibus adversantibus rectæ probæque nostræ
agendi rationi, quæ Dei esse dicitur; quippe per istius gratiam et operationem directa: ne aliquando cali-
gante oculo nostro interiori in tenebras peccati incidamus.* ⁶⁹ cod. 2 αὐτόν. ⁷⁰ Ἐπὶ — αὐτοῦ. Des. in
cod. 3. ⁶⁶ cod. 1 αὐτῆς. ⁶¹ Φησὶν. Abest a cod. 1. ⁶⁸ cod. 1 et 3 ἐκβάλλοντες. ⁶⁹ Μέ. cod. 3 μέν.
⁷⁰ Μέ. Abest a cod. 2. ⁶⁶ cod. 3 ἐπιέμενος. ⁶⁶ Ὁσὶ. cod. 3 ὡς. ⁷¹ cod. 1, 2 θῆρα, cod. 3 θῆραν.
⁷¹ cod. 2 et 3 ἐπιέμενος. ⁶⁹ codices tres ῥομφαλάς, quæ lectio, etsi minus usitata, satis bonum dat sensum.
⁷⁰ Δέσποτα. cod. Flor. præm. ὦ. ⁷¹ Ἀπὸ ὀλίγων. Ita leg. in ed. Compl. et Ald., teste Bosio. Recepta,
sed minus apta, lectio est ἀπολύων. ⁷² Τῆς. codd. tres Aug. habent emendatiorem lectionem ἀπὸ, quam
Cyrillus et Euseb. ad h. l. secuti sunt. ⁷³ Τοὺς ἀνθρ. Abest a cod. 2.

ibis α. » Dissipa eos in vita eorum, absconditis tuis impletus est venter eorum. » Ego vero, etsi tibi facile sit homines ad mortem transmittere, tamen obsecro ut viventes illi dissipentur, et eorum mala conspiratio dissolvatur, atque suppliciorum, quæ a te reservata sunt, participes fiant. Sic igitur et in magni Mosis cantico ipse Deus, inquit : « Nonne hæc recondita sunt apud me, et significata in thesauris meis ? Die vindictæ retribuam, tempore eo quo labetur pes eorum. Saturati sunt filii, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis. » Hunc locum Symmachus hoc modo expressit : *Saturabuntur filii, et dimittent reliquias suas parvulis suis.* Novi, inquit, te instam tuam pœnam non solum ipsis inflicturn, verum et filiis, et posteris, qui suorum majorum malitiam imitati fuerint. **701** Hoc autem *saturabuntur*, idem est quod ad satietatem usque malorum participes erunt.

πονηριαν μιμησαμένοις· τὸ δὲ ^α χορτασθήσονται, *Vers. 15.* « Ego autem in justitia apparebo in conspectu tuo, satisfabor cum mihi apparuerit gloria tua, » videlicet Filio tuo : illi quidem tales dabunt pœnas : ego autem bonis quæ a tua justa providentia consecutus sum, perfruar, cum maximum tuæ beneficentiæ periculum fecerim.

INTERP. PSALMI XVII.

Vers. 1. « In finem : puero Domini Davidi, qui locutus est Domino verba cantici hujus, die quo liberavit eum Dominus ex manu omnium inimicorum ejus, et ex manu Saulis, et dixit. » Clara est inscriptio, et explanatione non indiget. In historia autem Regnorum i sensus hujus psalmi positus est. Prophetæ autem philosophia admiratione digna est. Cum enim tot insidias a Saule sustinisset, non inimicis eum adnumeravit, verum ab hostibus eum separans, non tanquam de inimico mentionem fecit. *In finem* vero ponitur, quia vaticinationem etiã de gentium vocatione, Judæorumque alienatione continet, quæ multis post sæculis evenerunt.

Vers. 2, 3. « Diligam te, Domine, fortitudo mea. Dominus armamentum meum, et refugium meum, et liberator meus ; Deus meus adjutor meus, et

h Gen. iii, 19. i Deut. xxxii, 34, 35. j II Reg. xii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁴ Διαμέρισον αὐτούς. Ita ol U. Præstat reliquorum Interpretum versio μέρος, aut μέρος αὐτῶν. ⁷⁵ cod. 2 ἐμπλήσθη. cod. 3 ἐπλήσθη, quam, ut receptam, lectionem Carafa expressit. ⁷⁶ Ἐγὼ δὲ — μεθέξω. τῶν κακῶν. Hæc irrepserunt in textum Eusebii in Montf. Coll. nova, t. I, p. 59. Verba autem quæ præcedunt, ἄλλος φησιν, ostendunt, ea a loco isto aliena esse. ⁷⁷ Εἰ — ῥάδιον. cod. 3 εἰ καὶ τούτους παραπέμψαι σοι ῥάδιον, ὡ δέσποτα. ⁷⁸ cod. 1, 2 δὲ, cod. 3 γάρ. ⁷⁹ Ὁδὴ — Μωσέως. cod. 3 μεγάλη ὁδὴ τοῦ Μωϋσοῦ. ⁸⁰ Πάρτα. Abest a cod. 1. ⁸¹ Ὑλών. Ita leg. cod. Alex. Minus apta est lectio cod. Vatic. et quorundam librorum veterum, qui habent δέλων, unde nata est interpretatio illa, *saturati sunt porcina carne.* ⁸² Αὐτῶν. Des. in codd. nostris. ⁸³ Καὶ — νηπίους αὐτῶν. cod. Flor. Ἐχορτάσθησαν ἀντὶ τοῦ χορτασθήσονται κατὰ τὸν οἶκόν σου (Σύμμαχον), τουτέστιν, οἶδα, x. τ. λ. ⁸⁴ Αὐτῶν. Abest a cod. 2. ⁸⁵ Τὸ δὲ — ἀντὶ τοῦ. cod. Flor. χορτασθήσονται οὖν, τουτέστιν, εἰς, x. λ. ⁸⁶ Τῷ παιδί σου. Des. in codd. nostris et apud Gord. p. 287. ⁸⁷ Ἐκείνοι — δεξάμενος. Hæc etiam habet Euseb. ad h. l. ⁸⁸ Γάρ. Abest a cod. 2, 3. Gord. φησί. ⁸⁹ Κύριος — εἶπεν. Des. in cod. 2. ⁹⁰ Καὶ εἶπεν. Abest a cod. 1. In cod. 3 sequitur : Σύμμαχος· εἰς τὸ τέλος τῷ παιδί Κυρίου τῷ Δαβὶδ· ἐπινίκιον τοῦ δούλου Κυρίου τοῦ Δαβὶδ. At vero posterior tantum pars pertinet ad Symmachum, teste Eusebio et Montf. Hexapl. t. I, p. 595. ⁹¹ Ἀήλη — διάδοια. Des. in cod. 3. ⁹² Θανμ. δὲ ἄξιον. Des. in cod. 2. ⁹³ Οὐχ. cod. 1 οὐδ'. ⁹⁴ Εἰς — χρόνους. Des. in cod. 3. ⁹⁵ cod. 2 πρόκειται.

γάρ εἶπας· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. » Διαμέρισον ⁷⁴ αὐτούς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν· καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐμπλήσθητω ⁷⁵ ἡ γαστήρ αὐτῶν. » Ἐγὼ ⁷⁶ δὲ, εἰ ⁷⁷ καὶ σοὶ τῷ θανάτῳ παραπέμψαι ῥάδιον, ἀλλ' οὖν ἰκετεύω ζῶντας αὐτούς σκεδασθῆναι, καὶ τὴν κακίην αὐτῶν συμφωνίαν διαλυθῆναι, καὶ τῶν ἀποκειμένων σοὶ τιμωριῶν μεταστρεῖν. Οὕτω δὲ ⁷⁸ καὶ ἐν τῇ ὁδῇ ⁷⁹ τοῦ μεγάλου Μωσέως, αὐτὸς ὁ Θεός· φησιν· « Οὐκ ἰδοὺ ταῦτα πάντα ⁸⁰ συνήχεται παρ' ἐμοί, καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου ; ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω, ἐν καιρῷ ὅταν σφαλῇ ὁ ποῦς αὐτῶν. Ἐχορτάσθησαν οὖν ⁸¹ αὐτῶν, καὶ ἀφήκαν τὰ κατάλοιπα αὐτῶν ⁸² τοῖς νηπίοις αὐτῶν. » Καὶ ⁸³ τοῦτο ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσε· *Χορτασθήσονται οἱ οἶκοι, καὶ ἀφήσουσι τὰ κατάλοιπα αὐτῶν ⁸⁴ τοῖς νηπίοις αὐτῶν.* Οὐδα, φησίν, ὡς τὴν δικαίαν σου τιμωρίαν οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπάξεις, ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱέσι, καὶ τοῖς ἐγγόνιοις, τὴν τῶν προγόνων ἀντὶ τοῦ, εἰς κόρον μεθέξουσιν τῶν κακῶν.

ω'. « Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου, χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου, » τῷ Παίδι σου ⁸⁵. ἐκεῖνοι ⁸⁷ μὲν γάρ ⁸⁸ τοιαύτας δώσουσι δίκας· ἐγὼ δὲ τοῖς παρὰ τῆς δικαίας σου προνοίας ἀγαθοῖς ἐντροφήσω, πείραν μεγίστην τῆς σῆς εὐεργεσίας δεξάμενος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΖ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδί Κυρίου, τῷ Δαβὶδ, ἃ ἐλάλησα τῷ Κυρίῳ, τοὺς λόγους τῆς ψόδης ταύτης, ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἐβρύσατο αὐτὸν Κύριος ⁸⁹ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ, καὶ εἶπεν ⁹⁰. » Ἀήλη ⁹¹ ἡ ἐπιγραφή, καὶ ἐρμηνείας οὐ δεομένη. Ἐγχεῖται δὲ καὶ τῇ τῶν Βασιλειῶν ἱστορίᾳ τοῦδε τοῦ ψαλμοῦ ἡ διάνοια. Θαυμάται δὲ ἄξιον ⁹² τὴν τοῦ προφήτου φιλοσοφίαν. Τοσαύτας γὰρ ἐπιβουλάς παρὰ τοῦ Σαοὺλ ὑπομείνας, οὐ συνέταξεν αὐτὸν τοῖς ἐχθροῖς· ἀλλὰ τῶν πολεμίων χωρίσας, οὐχ ⁹³ ὡς δυσμενοῦς ἐμνημόνευσεν· εἰς ⁹⁴ τὸ τέλος δὲ πρόσκειται ⁹⁵, ἐπειδὴ καὶ προφητεῖαν ἔχει τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀλλοτριώσεως· ἃ μακροῖς ὕστερον ἐγένετο χρόνους.

β', γ'. « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου. Κύριος, στερέωμά μου, καὶ καταφυγή μου, καὶ ῥύσσης μου· ὁ Θεός μου βοηθός μου, καὶ ἐλπὼς ἐπ' αὐτὸν· ὑπερ-

απιστίας μου, καὶ κέρασ σωτηρίας μου⁶⁶, καὶ ἀντιλήπτωρ μου. Ὁ Ἀγάπη⁶⁷ τὰς εὐεργεσίας ὁ προφήτης ἀμείβεται· ταύτην γὰρ μόνην τῷ Θεῷ τὸν εὐπειθῆτα δυνάτῳ ἀντιδοῦναι· ταύτην⁶⁸ καὶ τῆς νομοθεσίας ἀρχόμενος ἐνομοθέτησεν ὁ Θεός. Ὁ Ἀγαπήεις γὰρ, φησὶ, Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου⁶⁹, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου. Ὁ Ἄλλ' ἔπαται τῇ ἀγάπῃ τοῦ ἀγαπωμένου ἢ θεραπείᾳ. Ἡ γὰρ ἀγάπη πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει· ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Ὁ Ὑπισχνεῖται δὲ ὁ μακάριος Δαβὶδ τὸν Θεὸν ἀγαπήσειν, οὐχ ὡς οὐδέπω τοῦτο εἶπεν κατορθώσας· ἀλλὰ κόρον λαβεῖν τῆς ἀγάπης οὐκ ἀνεχόμενος· εἶτα τὰς εὐεργεσίας θείας ποιῆται· προσηγορίας, καὶ τὸν κατάλογον ἃν ἔτυχεν ἀγαθῶν κατάλογον ὀνομάτων ἐργάζεται· καὶ καλεῖ τὸν Θεὸν ἰσχυρὸν, ὡς ταύτης μεταλαχῶν· στερῶμα, ὡς στερῆς⁷⁰ κατὰ τῶν πολεμίων γενόμενος· καταφυγῆν, ὡς τεῖχος ἐσχηκὸς τὸν Θεὸν, καὶ περιβόλον ἰχυρὸν⁷¹· ῥύστην, ὡς διὰ τοῦ Θεοῦ τῶν δυσμενῶν ἀπηλλαγμένος· βοηθὸν, ὡς ἐκεῖθεν ἐπικουρίας τυχὼν· ὑπερασπιστήν, ὡς πρόμαχον ἐν καιρῷ γεγεννημένον· κέρασ σωτηρίας, καὶ ἀντιλήπτορα, ὡς τῇ αὐτοῦ προμηθεῖα περισωθεὶς. Τὸ δὲ κέρασ σωτηρίας τέθεικεν ἐκ μεταφορᾶς τῶν ζώων, τῶν τοῖς κέρασι τοὺς πολεμίους ἀμυνομένων. [Κέρασ δὲ λέγεται καὶ ἡ βασιλεία. Ἐκεῖ δὲ δώσει γὰρ ἰσχυρὸν τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν· καὶ ὑψώσει κέρασ Χριστοῦ αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ τὴν βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.]

δ. Ἐπιθυμῶ ἐπικαλέσασθαι τὸν Κύριον· καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθῆσομαι. Ὁ Ἐνεῶθα διδασκόμεθα χάριν μὲν ὁμολογεῖν ὑπὲρ τῶν ὑπρηγμένων ἀγαθῶν, αἰτεῖν δὲ πάλιν τὰ ἐπιθυμῶντα⁷²· τοῦτο γὰρ, φησὶ, ποιῶν, κρείττων ἔσομαι τῶν δυσμενῶν. Εἶτα⁷³ ἀγγεῖται τὰς παντοδαπὰς τῶν πολεμίων ἐπαναστάσεις.

ε. ζ. Ἐπερίεσχον με ὠδίνες θανάτου· καὶ χειμάρροι ἀνομίας ἐξετάραξαν με. Ὁδίνες ἄδου περιεκύκλωσαν με· προσέφθασάν με παγίδες θανάτου. Ὁ ὠδίνες θανάτου καὶ ἄδου καλεῖ τοὺς θανατηφόρους κινδύνους. Καθάπερ γὰρ αἱ ὠδίνες παρ' αὐτὸν⁷⁴ γίνονται τὸν τόκον, οὕτως οἱ μέγιστοι κίνδυνοι τῷ θανάτῳ πελάζουσι· χειμάρρους δὲ ἀνομίας τὰς αἰτίους καὶ ἀθροῖας τῶν ἐχθρῶν προσβολὰς· καθάπερ γὰρ⁷⁵ ὁ χειμάρρος, τὰς τῶν ὑδάτων συρροίας ἐντεῦθεν κάκειθεν φερομένας δεχόμενος, ἐξαπινάλως προσβάλλει· οὕτω καὶ ὁ Σαουλ, καὶ αἱ ἄλλοι πολεμιοί, ταῖς ἐφόδοις ἐχρῶντο. Παγίδας δὲ⁷⁶ θανάτου,

sperabo in eum : protector meus, et cornu salutis meae, et auxiliator meus. Ὁ Dilectione beneficiis compensat propheta. Hanc enim solam Deo, qui beneficium accepit, potest rependere. Hanc etiam Deus sub initio legislationis lego sanxit. Ὁ Diliges enim, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis. Ὁ Verum amorem sequitur cultus amati. Etenim : Charitas omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, charitas nunquam excidit. Ὁ Promittit autem beatus David se Deum dilecturum esse, non quod hoc perfecte nondum impleverit, sed quod non patitur ut ulla satiety hujus amoris cum capiat. Deinde beneficia Dei divinas facit appellationes, et secundum numerum beneficiorum in se collatorum numerum appellationum componit. Vocat itaque Deum fortitudinem, tanquam hanc consecutus : firmamentum, tanquam firmus contra hostes factus ; refugium, quod Deum ut murum et firmum vallum habuerit ; liberatorem, tanquam per Deum ab inimicis liberatus ; adjutorem, tanquam illinc opem nactus ; protectorem, ut propugnatorem in tempore factum ; cornu salutis, et auxiliatorem, tanquam ejus providentia servatus. Cornu autem salutis posuit, per metaphoram desumptam a feris, quae cornibus hostes arcent. [Cornu autem dicitur quoque regnum, ut in loco isto. Ὁ Et dabit robor regibus nostris, et exaltabit cornu Uncti sui⁷⁷, hoc est regnum Uncti sui.]

VERS. 4. Ὁ Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvabor. Ὁ Hic discrimis de beneficiis collatis gratias agere, et rursus petere necessaria. Hoc enim, inquit, faciens, inimicis superior ero. Deinde persequitur omnigenos inimicorum insultus.

VERS. 5, 6. Ὁ Circumdede runt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdede runt me, praecupaverunt me laquei mortis. Ὁ Dolores mortis et inferni nuncupat pericula mortis. Quemadmodum enim dolores sunt prope ipsum partum, sic maxima discrimina ad mortem appropinquant. Torrentes autem iniquitatis, injustos atque frequentes inimicorum impetus appellavit. Etenim sicut torrens, aquas hinc et inde concurrentes recipiens, repente impetum facit : sic etiam Saul, caeterique hostes invasionibus utebantur. Laqueos autem mortis, insidias nuncupavit :

⁶⁶ Luc. x, 27. ⁶⁷ I Cor. xiii, 7, 8. ⁶⁸ I Reg. ii, 10.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁶⁶ Μου. Abest a cod. 2. ⁶⁷ Ἀγάπη ἐκπίπτει. Des. apud Gord. p. 305. ⁶⁸ cod. 1 ταύτη. cod. 2 ταύτης. ⁶⁹ Σου. Abest a cod. 1. ⁷⁰ Καὶ — ψυχῆς σου. Des. in cod. 3. ⁷¹ Ἀνυγόμεως. Legendum esse videtur vel ἰσχυρός vel διανοίας. ⁷² Πάντα πιστεύει. Des. in cod. 2. ⁷³ Θείας ποιῆται. cod. 3 ἄς ἐνομοθέτησεν ὁ Θεός, μιᾶς ποιῆται. ⁷⁴ cod. 3 στερέβός. ⁷⁵ Ὀχυρὸν. cod. 2 ἰσχυρὸν. ⁷⁶ Alienum haec in cod. 3 occupant locum, culpa librarii ad v. 4 post δυσμενῶν, relata. ⁷⁷ cod. 2 δέοντα. ⁷⁸ Εἶτα — ἐπαναστάσεις. Des. in cod. 3. ⁷⁹ Αὐτὸν — τὸν τόκον. cod. 2 αὐτοῦ — τοῦ τόκου. ⁸⁰ Γάρ. Abest a cod. 2. ⁸¹ Δέ. Abest a cod. 2.

nam quod belluis laqueus est, hoc iis qui bello petuntur sunt insidiæ : utrumque enim clandestini damni est machinatio.

VERS. 7. « In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi : et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus. » A tot tantisque calamitatibus obsessus, omni humano auxilio despecto, divinam imploravi opem, nec spes me fefellit : nam preces meas illico **704** admisit. *Templum* autem hic non manufactum dicit, nec enim tunc temporis erectum fuerat, quia Salomo postea illud construxit : sed cœlum ita appellavit.

VERS. 8, 9. « Commota est, et contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, et commota sunt, quoniam iratus est eis Deus. Ascendit fumus in ira ejus, et ignis a facie ejus exardescet, carbonem succensum sunt ab eo. » Omnia autem hæc posuit, non quod omnino sic acciderit, sed quod ita credita sint. Non solum vero puniens Deus, verum etiam homines exterrere, similia sæpe fecit, per tonitrua, et fragores, et terræmotus, et ignem injiciens terrorem. Eodem modo cum Israelitum terrere voluisset, Sinai montem igne fumantem ostendit. Per ista igitur et præsens propheta pœnam hostibus infligendi indicavit : docet vero et alios homines, ne similia perpetrent, similiaque patientur.

VERS. 10, 11, 12. « Inclinavit cœlos, et descendit, et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super Cherubim, et volavit super pennas **705** ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum : in circuitu ejus tabernaculum ejus. » Rursus hic Dei apparitionem exponens, multum auditoribus timorem iniecit. Verumtamen neque descensum, neque ascensum divinæ naturæ nos novimus. Incircumscribitur enim est Deus, ubique præsens, omnia continens. Per hæc autem differentiam dispensationis discimus. Nam aliquando quidem mitius hominibus apparet, interdum vero magnificentius : et nunquam metum afferre volens, stupenda quædam et insolita demonstrat. Hoc igitur : « Inclinavit cœ-

Α τὰς ἐνέδρας ἐκάλεσεν ὅπερ ¹³ γὰρ τοῖς ¹⁴ ἀλλόγοις ἡ παγίς ¹⁵, τοῦτο ¹⁶ τοῖς πολεμουμένοις ὁ λόγος. Ἐξάτερὰ γὰρ λαθραίας βλάβης ἐστὶ μηχανήματα.

Ζ'. « Καὶ ἐν τῷ ὀλίγεσθαι με ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν μου ἐκέκραξα ἡκούσε Κύριος ¹⁷ ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ φωνῆς μου· καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. » Ὑπὸ ¹⁸ τοσοῦτων μέντοι πολιορκούμενος συμφορῶν, πάσης ἀνθρωπίνης καταφρονήσας ἐπικουρίας, τὴν θείαν ἐπεκαλεσάμην βοήθειαν, καὶ τῆς ἐλπίδος οὐκ ἐψεύσθην· παραυτίκα γὰρ μου τὰς ἰκετείας ἐδέξατο. *Ναὸν* δὲ ἐνταῦθα, οὐ τὸν χειροποίητον λέγει· οὐδὲ γὰρ ὠκοδόμητο τῆνικαῦτα· ὁ Σολομῶν γὰρ αὐτὸν ἐδείματο μετὰ ταῦτα· ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν προσηγόρευσε οὕτω.

Β ἠ', θ'. « Καὶ ἐσαλεύθη, καὶ ἐκτρομος ἐγενήθη ἡ γῆ· καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὄρεων ἐταράχθησαν· καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ Θεός. Ἀνέβη καπνὸς ἐν ὄργῃ αὐτοῦ· καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ καταφλεγῆσεται ¹⁹. Ἄνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. » Ταῦτα ²⁰ δὲ ἅπαντα τέθεικεν, οὐχ ὡς πάντως οὕτω γεγεννημένα, ἀλλ' ὡς οὕτω τῇ πίστει νενοημένα ²¹. Οὐ μόνον δὲ τιμωρούμενος ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ δεδιττόμενος τοὺς ἀνθρώπους, πολλάκις τοιαῦτα πεποίηκε, καὶ βρονταῖς, καὶ κτύποις ²², καὶ σεισμοῖς ἐκπλήττων ²³, καὶ πυρὶ. Οὕτω καὶ τὸν Ἰσραὴλ δεδίδαξαι ²⁴ θελήσας, τὸ Σινᾶ ὄρος πυρὶ καπνίζόμενον ἔδειξε. Διὰ ²⁵ τούτων ²⁶ τοίνυν ²⁷ καὶ ὁ παρὼν προφήτης τὴν τοῖς πολεμοῖς ἐπενεχθεῖσαν τιμωρίαν

Γ ἐμήνυσε· διδάσκει δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, μὴ τὰ ὅμοια δρᾶν, ἵνα μὴ τὰ ὅμοια πάθωσιν ²⁸.

ια', ιβ'. « Καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς, καὶ κατέβη· καὶ γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καὶ ἐπέβη ἐπὶ Χερουβὶμ, καὶ ἐπετάσθη ²⁹ ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Καὶ ἔθετο σκότον ³⁰ ἀποκρυφῆν αὐτοῦ· κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηνή ³¹ αὐτοῦ. » Πάλιν ἐνταῦθα ³² τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιφάνειαν δηγοῦμενος, ἱκανὸν τοῖς ἀκροαταῖς ἐντιθῆσι δέος. Ἄλλ' ὅμως, οὔτε κατάβασι, οὔτε ἀνάβασιν τῆς θείας ἡμεῖς ἐπιστάμεθα φύσεως· ἀπερίγραφον ³³ γὰρ τὸ θεῖον, πανταχοῦ παρὼν, περιέχον ³⁴ τὰ πάντα. Τὸ διάφορον δὲ τῶν οἰκονομιῶν διὰ τούτων ἐκπαιδευόμεθα ³⁵. Ποτὲ μὲν γὰρ προσηνέστερον ἐπιφαίνεται τοῖς ἀνθρώποις· ποτὲ δὲ μεγαλύτερο-πέστερον. Ἔστι δ' ὅτε καὶ φόβον ἐνδοῖναι βουλόμε-

Δ νος, παράδοξά τινα δείκνυσι· καὶ ἀήθη ³⁶. Ἴδ' τοίνυν,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ Ὅπερ. cod. 1 ὡσπερ. ¹⁴ Τοῖς. cod. 3 πρᾶμ. ἐστι. ¹⁵ cod. 3 πάγη. ¹⁶ cod. 1 οὕτω. ¹⁷ Κύριος. Abest a cod. 3. ¹⁸ cod. 2 ἀπό. ¹⁹ Rec. lectio est καταφλόγησεν. Nostram habet ed. Ald. et Compl. ²⁰ Ταῦτα — ἐδείξε. Hæc in cod. 3 sequuntur post τὰ ὅμοια πάθωσιν. ²¹ Νενοημένα. cod. 1 πεπονημένα. ²² Καὶ κτύποις. codices tres, κατακτυπῶν. ²³ Ἐκπλήττων καὶ πυρὶ. cod. 3 ἐκδειματῶν καὶ τῷ ἀστρακαίῳ καταπλήττων πυρὶ. ²⁴ cod. 2 δεδίδαξαι. ²⁵ Διὰ — πάθωσιν. Des. in cod. 3. ²⁶ cod. 2 τοῦτο. ²⁷ Τοίνυν καὶ ὁ παρὼν. Des. in col. 3. ²⁸ Ἐκ τοῦ Θεοῦ δήλωσεν ὅτι οἱ ἄγιοι. Ἐπιδοῖ γὰρ ὁ Θεός κύρ καταναλλοκὸν ἐστίν, οἱ τὸν Θεὸν θεωροῦντες τῇ καθαρότητι ἄνθρακες εἰκότως προσαγορεύονται· τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει καὶ φωστῆρες ἐκαστῶ φαιρόμενοι. Manifestum est sanctos e Deo esse. Quia enim Deus est ignis consumens, merito illi qui Deum in puritate vident, carbonem vocantur, ut ipse qui cum Deo conjuncti in lumine inter omnes coruscant. Hæc in cod. 1 leguntur, dubitavimus autem ea textui inserere, quia ad alium auctorem pertinere videntur. Solius quidem Theodoretii Commentariorum codex iste exhibet, hoc loco tamen ascriptum legimus ἄλλο (pro ἄλλος). Similia habet Cord. p. 329, ex Isidoro. ²⁹ Ἐπετάσθη. Reperitur in cod. 2 et 3. ³⁰ cod. 2 σκότος. ³¹ Ἡ σκηνὴ αὐτοῦ. Des. in cod. 2. ³² Ἐνταῦθα. cod. 3 δὲ. ³³ cod. 2 ἀπερίγραφτον. ³⁴ Περιέχον τὰ πάντα. Des. in cod. 3. ³⁵ cod. 5 παιδευόμεθα. ³⁶ Ἀήθη. cod. 1 ἀληθῆ.

« Ἐκλινεν οὐρανοὺς, καὶ κατέβη, » νοήσωμεν ὅτι ἅ
 τὴν οἰκείαν ἐπιφάνειαν ἔδειξεν. *Γνώσον* δὲ « ὑπὸ
 τοὺς πόδας, » τὸ τῆς παρουσίας ἀόρατον· « τὴν δὲ,
 τῶν Χερουβὶμ ἐπίθασιν, » καὶ « τὴν τῶν ἀνέμων
 πῆξιν. » τὸ τῆς ἐπιφανείας ὀξύ· τὸ δὲ, « Ἔθετο
 σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, » τὸ τῆς φύσεως ἀθεώρη-
 των. Τὸ δὲ, « Κύκλιε αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, » τὸ
 περὶ αὐτὸν φῶς· διὸ καὶ ὁ μακάριος· ἔφη Παῦ-
 λος· « Ὁ μόνος· ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρό-
 σιτον⁵⁰. »

« Σχοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. [ἱγ'.] Ἀπὸ
 τῆς τηλαυγῆσεως⁴¹ ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νεφέλαι διήλ-
 θον. » Καθάπερ γὰρ, φησὶ, τῇ πυκνότητι τῶν νε-
 φῶν⁵² ζοφώδης⁵³ γινόμενος ὁ ἀήρ⁴¹ τῆς ἀστραπῆς
 ἐκπέμπει τὴν ἀγλήν, οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ τῶν
 ὄλων θεός, καὶ τοῦ νοεροῦ φωτὸς τὰς ἀκτίνας
 ἀφίξει, καὶ τῇ κολαστικῇ πυρὶ κολάζει τοὺς πο-
 νηρῖα συζῶντας· τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν ἐπαγα-
 γῶν⁴⁰.

« Χάλαζαι⁴⁶ καὶ ἀνθρακες πυρός. [ιδ', ιε'.] Καὶ
 ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος· καὶ ὁ ὑψιστος
 ἔδωκεν φωνὴν αὐτοῦ. Ἀπέστειλε⁴⁷ βέλη, καὶ ἐσχόρ-
 πισεν αὐτούς· καὶ ἀστραπὰς ἐπλήθυνε, καὶ συν-
 ἐτάραξεν αὐτούς. » Ταῦτα καὶ ἐφ' ἡμῶν πολλάκις
 ἐγένετο· ἐν⁴⁸ γὰρ τοῖς ἑναγχοῦς γεγενημένοις πολέ-
 μοις, καὶ τοὺς ἀρκτύους Βαρδάρους ἐπελθόντας ἡμῖν
 χαλάζη καὶ πυρὶ κατηνάλωσεν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς
 ἑω πρῶν ἐπιστρατεύσαντας Πέρσας⁴⁹, καὶ ἀναι-
 μωτὶ τὰς ἡμετέρας πόλεις παραλαβεῖν προσδοκή-
 σοντας, ταῦταις ἐπέδησε⁵⁰ ταῖς πέδαις, καὶ πε-
 ραιτέρω προβῆναι⁵¹ κεκόλυκε· καὶ τοὺς μὲν θανάτω
 παρέπεμψε, τοὺς δὲ τῶν γεγενημένων ἀγγέλους ἐξ-
 ἐπέμψεν.

ιζ'. « Καὶ ὠφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων· καὶ
 ἀνεκαλύφθησαν⁵² τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης· ἀπὸ
 ἐπιεικῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος
 ὀργῆς σου. » Καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῶν ἐν πολλοῖς γεγέ-
 νηται κλίμασι· διέστη γὰρ ἡ γῆ κινηθεῖσα, καὶ βά-
 θος ἔμετρον⁵³ ἐν ὑψηλοῖς ὄρεσιν ἀνεφάνη, καὶ ὕδωρ
 ἐν ἀνύδροις ἐδόθη⁵⁴ χωρίοις· ποιεῖ δὲ ταῦτα ὁ τῶν
 ὄλων πρῦτανις, τὴν τιμωρητικὴν αὐτοῦ δύναμιν
 ταῖς⁵⁵ ἀνθρώποις ἐπιδεικνύς, καὶ διδάσκων ὡς δύ-
 νηται μὲν ἐν ἀκαρεῖ πᾶσι⁵⁶ πανωλεθρίαν ἐπενεγ-
 κεῖν· φιλανθρωπίᾳ δὲ χρώμενος, ἀναβάλλεται τὴν
 τιμωρίαν, καὶ προσμένει τὴν μεταμέλειαν⁵⁷.

ιζ'. « Ἐξάπέστειλεν ἐξ ὕψους, καὶ ἔλαβέ με· προσ-
 ἔλαβέ με ἀπὸ⁵⁸ ὑδάτων πολλῶν. » Καὶ διδάσκων τί
 καλεῖ τροπικῶς ὕδατα, ἐπήγαγεν·

⁵¹ I Tim. vi, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁷ Τῶν. cod. 3 præm. ἐπί. ³⁸ Τὸ — αὐτοῦ. cod. Flor. Ἴτερος σκηνὴν ἔφη. ³⁹ Ὁ — Παῦλος. cod. Flor. ὁ Παῦλος φησιν. ⁴⁰ Ἀπρόσιτον. Multa quidem in cod. 3 subjunguntur, quæ tamen omittenda esse duximus, sunt enim fere eadem cum iis quæ Cord. p. 528 et 529, ex Didymo attulit, eujus etiam nomen, eisi caractere recentiori, ad marginem codicis ascriptum est. ⁴¹ Τηλαυγ. cod. 2 addit αὐτοῦ. ⁴² cod. 2 νεφελῶν. ⁴³ cod. 2 νεφώδης. ⁴⁴ cod. 1 αἰθῆρ. ⁴⁵ cod. 3 ἐπάγων. ⁴⁶ cod. 1 χάλαζα. ⁴⁷ cod. 2 et 3 ἐξάπεστειλε. ⁴⁸ Ἐν πολέμοις. cod. 2 καὶ τοὺς ἑναγχοῦς γεγενημένους πολέμους. Post ἑναγχοῦς in cod. 1 sequitur προσφάτως, quod tamen idem est. ⁴⁹ Πέρσας — προσδοκῆσαντας. Des. in cod. 2. ⁵⁰ cod. 3 ἐπέδησε. ⁵¹ cod. 2 προπατνεῖν. ⁵² cod. 1, 2 ἀνεκαλύφθη. ⁵³ codd. tres Aug. ἀμέτρητον. ⁵⁴ cod. 1 ἀνεδόθη. ⁵⁵ Τοῖς. cod. 1 ἐν. ⁵⁶ cod. 1, 2 πᾶσαν. Ita quoque Cord. p. 308. ⁵⁷ cod. 1 μετάνοιαν. ⁵⁸ Ἀπό. codd. tres ἐξ.

A los et descendit, » ita intelligamus, ut proprium
 conspectum ostenderit : *caligo* autem « sub pedibus
 ejus, » est ejus præsentia invisibilis ; porro « ascen-
 sus super Cherubim, » et « ventorum volatus, »
 ejus apparitionis velocitatem designat. Hoc autem :
 « Posuit tenebras latibulum suum, » naturæ ejus
 invisibilitatem indicat ; hoc vero : « In circuitu ejus
 tabernaculum ejus, » lucem quæ circa ipsum est.
 Ideoque beatus Paulus inquit : « Qui solus habet
 immortalitatem, lucem inhabitans inaccessibili-
 lem⁵¹. »

« Tenebrosa aqua in nubibus aeris. [Vers. 13.]
 Præ fulgore in conspectu ejus nubes transierunt. »
 Quemadmodum enim, ait, nubium densitate tene-
 brosus factus aer fulguris splendorem emittit, eo-
 dem modo universitatis Deus, cum cerni minime
 possit, et emittit **706** radios spiritualis lucis, et
 in eos qui malitiæ assueti sunt, pœnali igne anim-
 advertit. Hoc enim manifestavit subjiciens :

« Grando et carbones ignis. [Vers. 14, 15.] Et
 intonuit de cælo Dominus, et Altissimus dedit vo-
 cem suam. » Emisit sagittas suas, et dissipavit eos :
 fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. » Hæc
 nostro quoque tempore sæpius acciderunt. Bellis
 enim proximis, barbaros aquilonares, qui nos in-
 vascrant, grandine et igne profligavit : et Persas,
 qui nuper ab Oriente nos bello aggressi sunt, et
 sine cruore urbes nostras se direpturos sperabant,
 hisce laqueis irretivit, et ulterius progredi prohi-
 buit, et alios morte multavit, alios nuntios eorum
 quæ acciderant emisit.

Vers. 16. « Et apparuerunt fontes aquarum, et
 revelata sunt fundamenta orbis terrarum : ab in-
 crepatione tua, Domine, ab inspiratione spiritus iræ
 tuæ. » Hoc etiam nostris temporibus multis in
 regionibus evenit. Nam terra motu rupta est, et
 hiatus immensus in editis montibus apparuit, et
 aqua in aridis locis scaturit. Facit autem hæc
 universorum moderator, suam ulciscendi potentiam
 hominibus ostendens, et docens quod in puncto
 temporis extremam perniciem afferre possit : be-
 nignitate vero utens, vindictam procrastinat, atque
 pœnitentiam nostram exspectat.

Vers. 17. « Misit de summo, et **707** accepit
 me, assumpsit me de aquis multis. » Et docens
 quid per aquas multas tropice designet subjunxit :

VERS. 18. « Eripiet me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me. » Manifesto, inquit, mei curam meis hostibus ostendit; hoc enim innuit, cum dixit: « Misit de summo, et accepit me. » Videlicet omnibus persuasit e caelo se mihi opem attulisse: hac vero providentia dignum me putavit, cum hostes esse potentes vidisset. Nam « firmati sunt, inquit, super me. »

VERS. 19. « Prævenierunt me die afflictionis meæ. » Hic latenter innuere mihi videtur Absalomi defectionem post peccatum patratum. Nam afflictionem, quam Symmachus *miseriam* vocat, *αἰμαῖα* imbecillitatem dicit, propter quam peccatum commissum fuit.

« Et factus est Dominus protector meus. [VERS. 20.] Et eduxit me in latitudinem. » Me quidem impetsum et dejectum corroboravit Deus, et angustias loci latitudinem effecit, pro morte, quæ ab inimicis expectabatur, vitam largitus. Hoc et in alio psalmo dicit: « Impulsus et eversus sum ut caderem, sed Dominus suscepit me. » — « Salvum me faciet, quoniam voluit me. » Spero autem, fore ut in posterum eadem ope me dignam habeat, et inimicis superior ero, etsi quam maximam potentiam habeant.

VERS. 21, 23. « Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam **708** meam, et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi. Quia custodivi vias Domini, nec impietate recessi a Deo meo. Quoniam omnia judicia ejus sunt in conspectu meo, et justitiæ ejus non defecerunt a me. » Non iniuste, inquit, mei gerit curam, sed meum propositum cognoscens, et sciens me operam dare ut omnia ejus præcepta custodiam. Postquam enim ostendit, Deum multam ipsius curam gessisse, hujus rei justitiam demonstrat, ad virtutem audientes adhortans, atque docens, nos hanc assequi minime posse, nisi pure Deum diligamus. Nec enim suorum recte factorum numerum omnibus ostendere propheta voluit: sed proponere quomodo possimus divinam curam impetrare.

VERS. 24. « Et ero immaculatus cum eo. » Et quomodo hoc præstari potest? « Et abstinebo me ab iniquitate mea. » Ab illis, inquit, abstinens, quæ male perpetravi, immaculatus in posterum ero. Sic magnus David de suis recte factis mentionem

17. « Ὑπέσταί με ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν, καὶ ἐκ τῶν μισούντων με, ὅτι ἐστερωθήσαν ὑπὲρ ἐμέ. » Προφανῶς, φησί, τὴν περὶ ἐμὲ κηδεμονίαν τοῖς ἐμοῖς ἔδειξε πολεμίοις· τοῦτο γὰρ εἶπεν εἰρηκῶς ⁵⁸, « Ἐξ- ἀπέστειλεν ἐξ ὕψους, καὶ ἔλαβέ με· » ἀντὶ τοῦ, Πί- πεικεν ἅπαντας ὡς οὐρανῶθεν μοι τὴν ἐπικουρίαν παρέσχε. Ταύτης δὲ με τῆς προμηθείας ἡξίωσε, τὸ τῶν πολεμίων ἰσχυρὸν θεασάμενος. « Ἐστερωθήσαν γὰρ ὑπὲρ ἐμέ, » φησὶν.

18. « Προέφθασάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου. » Ἐνταῦθα ⁶⁰ αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ τὴν τοῦ Ἀβεσσα- λὼμ ἐπανάστασιν, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν γεγενημένην. *Κάκωσιν* γὰρ, ἦν ὁ Σύμμαχος *ταλαιπωρίαν* καλεῖ, τῆς ψυχῆς λέγει· τὴν ἀσθένειαν, δι' ἣν ἡ ἁμαρτία γεγένηται.

B « Καὶ ἐγένετο Κύριος ἀντιστηρίγμα μου. [x.] Καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν. » Ὡσοῦμενόν ⁶¹ με ⁶², φησί, καὶ καταβαλλόμενον ⁶³ ὑπήρσειεν ὁ Θεός, καὶ τὴν στενοχωρίαν ⁶⁴ εὐρυχωρίαν εἰργάσατο, ἀντὶ τοῦ προσδοκωμένου ⁶⁵ θανάτου τὴν ζωὴν χαρισάμενος· ⁶⁶ τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει ψαλμῷ ⁶⁷. « Ὡσθελὶς ἀνε- τράπην τοῦ πεσεῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου. » « Ὑπέσταί με, ὅτι ἠθέλησέ με. » Ἐλπίζω δὲ, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τῆς αὐτῆς ἀξιώσεως με βοηθήσας, καὶ κρείττων ἔσομαι τῶν δυσμενῶν, κἄν ⁶⁸ μάλιστα πλείστην ἔχωσι δύναμιν.

κα'-χγ'. « Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου· καὶ κατὰ τὴν καθαρῆτητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι. Ὅτι ἐφύλαξα τὰς ὁδοὺς Κυρίου· καὶ οὐκ ἠσέθησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου. Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, καὶ τὰ δικαίωμα αὐτοῦ οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ. » Οὐκ ἄδικον, φησί, ποιεῖται μοι ⁶⁹ πρόνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμὸν σκοπὸν ἐπιτάμενος, καὶ εἰδὼς ὅτι ἐμοὶ σπουδὴ πάσας αὐτοῦ ⁷⁰ φυλάττειν τὰς ἐντολὰς· ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ἔδειξε περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ γεγενημένην ⁷¹ κηδεμονίαν ⁷², δείκνυσσι ταύτης τὸ δίκαιον, προτρέ- πων ⁷³ εἰς ἀρετὴν τοὺς ἀκούοντας, καὶ διδάσκων ὡς οὐχ οἷόν τε ταύτης ἡμᾶς τυχεῖν, μὴ γνησίαν εὐνοίαν ⁷⁴ περὶ τὸν Θεὸν κησαμένους· οὐδὲ γὰρ τὸν τῶν οἰκειῶν κατορθωμάτων κατάλογον γυμνῶσαι πᾶσιν ὁ προφήτης ἠθέλησεν, ἀλλ' ὑποθέσθαι ⁷⁵ πῶς οἷόν τε τῆς θείας ἀπολαῦσαι προνοίας.

D κδ'. « Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ. » Καὶ πῶς δυνατόν τοῦτο κατορθῶσαι; « Καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. » Ἀπεχόμενος, φησὶν ⁷⁶, ἐκείνων ἃ κακῶς εἰργασάμην, ἄμωμος εἰς τὸν ἐπίοντα ⁷⁷ γενήσομαι χρόνον· οὕτως ⁷⁸ ὁ μέγας Δαβὶδ τῶν οἰκειῶν

o Psal. cxvii, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁸ εἶπεν εἰρηκῶς. cod. 1, 2 εἰρηκεν. cod. 3 et Flor. εἶπεν. Omnes omittunt εἰρηκῶς.
⁶⁰ Ἐνταῦθα, x. λ. Horum locum in cod. Flor. occupant ea quæ deinde ad v. 20 sequuntur.
⁶¹ Ὡσοῦμενον — ἀνταλ. μου. Des. in cod. 3. ⁶² Μέ. Abest a cod. 1, 2. ⁶³ cod. 1 μεταβαλλόμενον.
⁶⁴ Στενοχ. cod. 2 πρῶτον. προσδοκωμένην. ⁶⁵ Ἀντὶ — χαρισάμενος. Des. in cod. 2. ⁶⁶ cod. Flor. δωρησάμενος. ⁶⁷ Ψαλμῷ. Abest a cod. Flor. ⁶⁸ Κάκωσιν. cod. 1 August. addunt ὅτι. ⁶⁹ μου. cod. 3 μοι.
⁷⁰ Αὐτοῦ. Abest a cod. 3. ⁷¹ cod. 1 γενομένην. ⁷² cod. Flor. φιλανθρωπίαν. ⁷³ Προτρέπων — ἀκού- οντας. Des. in cod. Flor. ⁷⁴ cod. 2 ἐνοίαν. ⁷⁵ Ὑποθέσθαι. cod. 3 ὑπέθετο. ⁷⁶ Φησὶν. Abest a cod. 2 et 3. ⁷⁷ Ἐπίοντα. codd. August. ἐπιττι. ⁷⁸ Οὕτως — περιουσίαν. Des. in cod. 3.

κατορθωμάτων μνημονεύσαι βιασθεῖς, ἵνα δείξη τῆς A
τοῦ Θεοῦ προμηθείας τὸ δίκαιον, οὐκ ἠγάσχετε τὴν
γεγεννημένην κρύψαι παρανομίαν.

κς'. « Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν
δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν
χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Τότε
δὲ, φησὶν, ὅταν παντελῶς ἄμωμος γένωμαι, τελείων
τεύξομαι τῶν ἀγαθῶν. Πάντα γὰρ ἐφορᾷ ὁ τῶν
ὄλων Θεός, καὶ πρὸς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ταύτας
γὰρ ὠνόμασε χειρῶν καθαρότητα, καὶ τὸν εὐσεβῆ
τῆς διανοίας σκοπὸν, ποιεῖται τὰς ἀντιδόσεις. Εἶτα
τοῦτο αὐτὸ ⁷⁹ σαφέστερον ἐκπαιδεύει.

κς', κζ'. « Μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ ⁸⁰ καὶ μετὰ
ἀνδρὸς ἀθώου ἀθῶος ἔσῃ. Καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλε-
κτὸς ἔσῃ. Καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. » Πρὸς
τὰς γνώμας τῶν ἀνθρώπων ἀρμόνεις τὰς ἀντιδόσεις, B
ὡ Δέσποτα. Τοῖς γὰρ ὁσίοις παρέχεις τὰ τῆς ὁσί-
ουτος ἄξια · καὶ τοῖς ἀθώοις, καὶ τῆς ἀμαρτίας ⁸¹
ἀπηλλαγμένοις, τὰ πρόσφορα · καὶ τοῖς ἐκλεκτοῖς
καὶ τελείοις, τὰ τέλεια · τοῖς δὲ τοῦ εὐθέως ἐκτρα-
πέψι, καὶ τὴν ἐναντίαν ὀδεύουσι, κατάλληλον ⁸²
παρασκευάζεις εὐρεῖν τῆς ὁδοῦ τὸ τέλος. Πῶς ⁸³ καὶ
τίνι τρόπῳ ⁸⁴ ;

κη'. « Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις · καὶ ὄφθαλ-
μοὺς ὑπερηφάνων ταπεινώσεις. » Τοὺς μὲν γὰρ ἢ
μετρίῳ φρονήματι κεχρημένους, ἢ ἐκ περιστά-
σεως ⁸⁵ τεταπεινωμένους, σωτηρίας ἀξιοῖς, καὶ
περιφανεῖς ἀποφαίνεις · τοὺς δὲ τὰς ὀφρῦς αἴροντας,
καὶ τύφῳ δουλεύοντας, κύπτειν εἰς γῆν ἀναγκάζεις,
καὶ τῆς φύσεως λογίζεσθαι τὴν εὐτέλειαν. C

κθ'. « Ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχον μου, Κύριε, ὁ Θεός
μου, φωτιεῖς τὸ σκότος μου. » Ἐπειδὴ σκότος πολ-
λάκις ⁸⁶ τὰς θλίψεις ἐκάλεσεν, εἰκότως φῶς ὀνομά-
ζει τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Ταύτης δὲ φησὶν ἀπο-
λύω παρὰ σοῦ τῆς προνοίας · ἐπειδὴ ὁ λύχνος ὁ τὸ
ἀληθινὸν ὑποδεξάμενος φῶς · καλεῖ ⁸⁷ δὲ οὕτω τὴν
τοῦ δούλου μορφὴν · ἐμὸς τέ ⁸⁸ ἐστὶ, καὶ ἐκ τῆς
ἐμῆς ἀσφύος πλασθήσεται. Τοῦτο ⁸⁹ δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ
λέγει ψαλμῷ · « Ἐκεῖ ἐξανατελῶ ⁹⁰ κέρασ τῷ Δαβὶδ ·
ἠρώμασα λύχον τῷ Χριστῷ μου. »

λ'. « Ὅτι ἐν σοὶ ῥυσθήσομαι ἀπὸ πειρατηρίου,
καὶ ἐν τῷ Θεῷ μου ὑπερβήσομαι τεύχος. » Πᾶσαν ⁹¹
ἐπιβουλήν, καὶ πᾶσαν ἐνέδραν ⁹² · πειρατήριον γὰρ
καὶ τεῖχος τὴν ἐνέδραν καλεῖ · διὰ τῆς σῆς διαφεύ-
ξομαι ⁹³ χάριτος ⁹⁴ .

λς'. « Ὁ Θεός μου, ἄμωμος ἢ ὁδὸς αὐτοῦ. » Δι- D
καίως ἰθύνεις ⁹⁵ τὰ σύμπαντα · καὶ τούτου χάριν
ὀμάρῳ. « Τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα. » Τοῦτο

ᾠ Psal. cxxxi, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁹ Τοῦτο. αὐτὸ. cod. 1, 2 τὸ αὐτό. ⁸⁰ Ὁσιωθήσῃ. codd. Aug. tres et Flor. ὁσιος ἔσῃ, quæ est lectio
et. Ald. et Compl. ⁸¹ Τῆς ἀμ. ἀπηλλ. cod. Flor. δικαιοῖς. ⁸² Κατάλληλον. Abest a cod. 2. ⁸³ Πῶς.
Abest a cod. Flor. ⁸⁴ cod. 3 Aug. et cod. Flor. τίνα τρόπον. ⁸⁵ Περιστάσεως Eamdem ut h. l. signi-
ficationem sæpius habet apud Eusebium, cuius tamen hæc non sunt. ⁸⁶ Πολλάκις. Abest a cod. 1, 2 et a cod.
Flor. ⁸⁷ Καλεῖ -- μορφὴν. Des. in cod. 3. ⁸⁸ Te. Abest a codd. Aug. ⁸⁹ Τοῦτο Χριστῷ — μου. Ho-
rum in eum in cod. 3 occupant quæ deinde ad v. 30. sequuntur — πειρατήριον — καλεῖ. codex Flor. pro
τοῦτο δὲ habet οὕτω. ⁹⁰ cod. Flor. ἐξανατελῶν. ⁹¹ Πᾶσαν. cod. Flor. et Cord. p. 311, addunt φη-
σὶν. ⁹² Post ἐνέδραν in cod. 2 et apud Cord. l. c. sequitur διὰ τῆς — χάριτος. Hæc excipiunt ea, πει-
ρατήριον — καλεῖ. ⁹³ cod. 1 φεύξομαι. ⁹⁴ Χάριτος. cod. Flor. χειρὸς. Ibid. sequitur, τὸ αὐτὸ δὲ καλεῖ
καὶ τεῖχος. ⁹⁵ cod. 3 ἰθύνει.

A facere coactus, ut divinæ Providentiæ justitiæ
ostenderet, patratum delictum occultare noluit.

Vers. 25. « Et retribuet mihi Dominus secundum
justitiæ meam, et secundum puritatem manuum
mearum in conspectu oculorum ejus. » Tunc sane,
ait, cum penitus innocens ero, perfecta bona asse-
quar. Nam omnia Deus universorum prospicit, et
pro ratione bonorum operam **709** (hæc enim
puritatem manuum nominavit), ac secundum pium
mentis propositum, tribuit compensationes. Deinde
hoc idem clarius docet.

Vers. 26, 27. « Cum sancto sanctus eris, et
cum viro innocente innocens eris. Et cum electo
electus eris, et cum perverso perverteris. » Homi-
num sententiis tu, o Domine, remunerationes ac-
commodas. Nam sanctis sanctitate digna præbes, et
innocentibus atque a peccato liberis rex congruus,
et electis perfectisque res perfectas: digressus au-
tem a via recta, et in contraria ambulanti-
bus, congruum viæ finem præparas. Quomodo, et quo
pacto?

Vers. 28. « Quoniam tu populum humilem sal-
vum facies, et oculos superborum humiliabis. »
Nam vel moderato sensu utentes, vel ex calamitate
aliqua depressos, salute dignaris, atque illustres
reddis: supercilia autem tollentes, superbiamque
inservientes, in terram despicias, atque vilitatem
suxæ naturæ considerare cogis.

Vers. 29. « Quoniam tu illuminabis lucernam
meam, Domine, Deus mi, illuminabis tenebras meas. »
Quia sæpius tenebras afflictiones nuncupavit, merito
ab his liberationem *lucem* appellat. Hac vero, in-
quit, per te, providentia fruor: quoniam lucerna,
quæ veram lucem accepit (vocat autem sic servi
formam) et **710** mea est, et ex meis lumbis for-
mabitur. Hoc vero et in alio inquit psalmo: « Hæc
producam cornu David, paravi lucernam Christo
meo P. »

Vers. 30. « Quoniam per te eripiar a tentatione,
et cum Deo meo transgrediar murum. » Omnem
fraudem, et dolum (tentationem enim et murum
insidias vocat), per tuam gratiam effugiam.

Vers. 31. « Deus meus, maculæ expers est via
ejus. » Juste dirigis omnia, et propterea confido.
« Eloquentia Domini sunt igne explorata. » Hoc au-

rem a veracibus tuis eloquiis didici. Nam e igne explorata, » ut et ante diximus, probata dicit, et a mendaciis remota. « Protector est omnium qui sperant in eum. » Non ego autem solus, verum et omnes qui eandem spem in illum collocant, eadem ope fructur.

VERS. 32. « Quoniam quis Deus præter Dominum nostrum, aut quis Deus præter Deum nostrum? » Neque enim est alius Deus, 711 ut hic quidem huic, hic vero illi postulata concedat.

VERS. 33. « Deus, qui præcingit me virtute, et maculæ expertem fecit viam meam. » Ipsius potentia corroboratus et ego rectam viam incedere festino.

VERS. 34. « Qui perfecit pedes meos tanquam cervi, et super excelsa statuit me. » Sicut enim cervis natura insitum est venenatas feras conculcare: sic me superiorem et illustriorem hostibus reddidit.

VERS. 35. « Qui docet manus meas bellum. » Has enim ad preces expandens, supero inimicos meos. « Et posuit arcum æneum brachia mea. » Propterea effecit, ut per brachia mea, tanquam per arcum æneum et infractum, sagittas in hostes emitterem.

VERS. 36. « Et dedisti mihi protectionem salutis meæ, et dextera tua suscepit me: et disciplina tua correxit me in perpetuum, et disciplina tua ipsa me docebit. » Et castigasti eum qui peccavit, et collapsum erexisti, et docuisti quam magnum malum sit peccatum, et salute illum dignatus es.

VERS. 37. « Dilatasti gressus 712 meos sub me, et non infirmata sunt vestigia mea. » In afflictionis angustia consolationis latitudinem dedisti: qua recreatus in hodiernum usque diem duravi. Nam pro dilatasti Symmachus dixit ampliasti.

Α δὲ παρὰ τῶν ἀψευδῶν σου λογίων μεμάθηκα. « πεπωρωμένα » γὰρ, ὡς καὶ ὁ ἦδη προειρήκαμεν, τὰ δόκιμα λέγει, καὶ ψευδούς ἀπηλλαγμένα. « Ὑπερασπιστῆς » ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. Ὁὐκ ἐγὼ δὲ ὁ μόνος· ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ταύτην εἰς αὐτὸν ἔχοντες τὴν ἐλπίδα, τῆς αὐτῆς ἀπολαύσονται βοηθείας.

λβ'. « Ὅτι τις Θεὸς παρὲς τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; » Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ Θεὸς ἕτερος· ἵνα ὁ μὲν τοῦτο, ὁ δὲ ἐκείνῳ παράσχη τὴν αἴτησιν.

λγ'. « Ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναιμι· καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδὸν μου. » Τῇ αὐτοῦ δυνάμει βρωθείς καγὼ τὴν εὐθείαν τρίβον ὁδεύειν ἐπιίγεται.

λδ'. « Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου· καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἐστίνῳ με. » Καθάπερ γὰρ τοῖς ἐλάφοις ἔδωκε κατὰ φύσιν τὰ ἰσθία θηρία καταπατεῖν· οὕτω με κρείττονα καὶ ὑψηλότερον τῶν πολεμίων ἀπέφηνε.

λε'. « Διδάσκων χεῖράς μου εἰς πόλεμον. » Εἰς εὐχὴν γὰρ ταύτας ἐκτείνων, περιγινομαι τῶν δυσμενῶν. « Καὶ ἔθετο τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονάς μου. » Διὰ τοῦτο, δίκην τόξου χαλκοῦ καὶ ἀβραγαῦς τοὺς ἐμούς βραχίονας τὰ κατὰ τῶν πολεμίων ἀφιέναι παρεσκεύασε βέλῃ.

λς'. « Καὶ ἔδωκάς μοι ὑπερασπιστὴν σωτηρίας μου· καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου· καὶ ἡ παιδεία σου ἀνώρθωσέ με εἰς τέλος· καὶ ἡ παιδεία σου αὐτὴ με διδάξει. » Καὶ ἐπαίδευσας ἡμαρτηκότα, καὶ καταπεπτωκότα ἀνώρθωσας· καὶ ἐδίδαξας ὅσον ἡ ἁμαρτία κακὸν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡξίωσας.

λζ'. « Ἐπλάτυνας τὰ διαβήματά μου ὑποκάτω μου· καὶ οὐκ ἠσθένησε τὰ ἴχνη μου. » Ἐν τῇ στενοχωρίᾳ τῆς θλίψεως ἔδωκας τὴν εὐρυχωρίαν τῆς παρακλήσεως· ὅφ' ἦς ψυχαγωγούμενος, μέχρι τοῦ παρόντος διήρηκσα. τὸ γὰρ ἐπλάτυνας, εὐρυχώρησας ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἦ Kal. Abest a cod. 2. ἦ ἦδη προειρήκαμεν. Vid. p. 676. ἦ Δέ. Abest a cod. 1, 2. ἦ Παρέξ. Rec. lectio l. c. est πλὴν. ἦ Ἡμῶν. Des. in cod. 1, 2. ἦ Kal. cod. 1, 2 ἦ. ἦ In cod. Flor. leguntur sequentia, quæ tamen non ad hunc modum, sed etiam ad sequentem versiculum pertinent, et quo ad verba prima respondent iis quæ Cord. t. l. p. 354, ἀνωνομεῖ protulit. Conferenda quoque sunt ad verba prima hujus loci. Supplementa Commentarii S. Athanasii in Psalmos, in Montf. Collect. nova PP. t. II, p. 83: « Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος μόνος Ἰῆδς καὶ Θεὸς ἀληθῶς, διὸ καὶ μονογενῆς, διὰ τὸ μόνος εἶναι ὡς Πατὴρ Θεός. Πάντες γὰρ οἱ ἄλλοι παρουσιάζονται Λόγῳ (leg. esse videtur λόγῳ) Θεοῦ κατασκευάζονται. Ἐκείνους γὰρ θεοὺς εἶπε, πρὸς; οὗς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο. Ὁ δὲ Σωτὴρ ποιητῆς θεῶν οὐ μεθέξει Θεός· ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων ὁμοιον τῷ εἰρημένῳ· ὁ ὕμνῳ δὲ καθίσταται ἐν τῇ πόλει. Ἰερουσαλήμ ἕως τοῦ ἐνδύσθησθε δύναιμι ἐξ ὕψους· καὶ ἔθετο ἄμωμον· » τουτέστι διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισπισμάτων ἄμωμον παρεσκεύασε τρέχειν ὁδόν. Solum Dei Verbum vere est Filius et Deus: propterea quomodo unigenitus dicitur, quia solus est Deus. ut Pater. Omnes enim alti, postquam venit Verbum, dii declarantur. Nam eos dixit deos, quibus Verbum Dei datum est. Scrivator autem, deorum creator, cum illis non habeat partem, ut Deus. « Deus præcingens (me) » simile est illi quod dicitur (Luc. xxiv, 49): « Illus autem commoremur in urbe Hierosolyma, donec induamini virtute ex alto. » Illud autem, « maculæ expertem fecit, » idem est quod, per evangelica oracula effecit, ut via incederem ad omni labe immunus. ἦ Cod. 4. ὕψ. ἦ Γάρ. Abest a cod. 1, 2. ἦ cod. 1 ταῖς. ἦ Ἐθετο. cod. 1 et 3 ἔθου. quæ est rec. lectio. ἦ Διὰ — τόξον. cod. 1 διὰ δὴ τοῦ τόξου. cod. 2 διὰ δὴ τοῦτο τόξου. ἦ Kal — Τέλος. Des. in cod. 2. ἦ Kal — διδάξει. Hæc est Theodotionis interpretatio, quæ in Bibliis Græcis coaluit cum versione τῶν Ο'. Vid. Montf. Hexapl. t. I, p. 497. ἦ cod. 3 αἰτη. ἦ Διήρηκσα. cod. 1 καὶ ἦρηκσα. ἦ Τὸ γὰρ — εἰρηκεν. Des. in cod. 5.

λη', λθ'. « Καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς μου, καὶ ἂ καταλήψομαι αὐτούς· καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι ἕως ἀνεκλείψωσιν¹⁵. Ἐκθλίψω αὐτούς, καὶ οὐ μὴ δύνωνται στήναι· πεσοῦνται ὑπὸ τοῦ πόδας μου. » Οὕτως¹⁶ ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας ῥωσθεὶς ἐλπίζω πάντων περιγενήσασθαι τῶν δυσμενῶν· καὶ μὴ πρότερον ἀποστήναι, ἕως ἂν αὐτοὺς αὐθις ὑπὸ πτεροῦ ἐργάσωμαι· τοῦτο γὰρ παρεδήλωσεν εἰρηκῶς· *Πεσοῦνται ὑπὸ τοῦ πόδας μου.*

μ'. « Καὶ περιέζωτάς με δύναιμι εἰς πόλεμον· συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμὲ ὑποκάτω μου. » Ἐμοὶ μὲν ἀνδρείαν ἔδωκ' ἔσω καὶ ῥώμην· τῶν δὲ πολεμίων ἐπέδθησας τὴν ὁρμήν· καὶ τοῦτ' ἔστι καὶ¹⁷ ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, καὶ ἐπὶ τοῦ Σαούλ γεννημένον. Τὸν μὲν γὰρ τὸν τοῦ πράττειν καιρὸν εἰς ἀνοήτους¹⁷ ἀναλίσκοντα λόγους τῇ σφενδόνη κατήνεγκεν· τὸν δὲ ὑπὸν πεδηθέντα βραδίως διέφυγεν. Οὕτω¹⁸ καὶ τῶν Γεθθαίων¹⁹ ἐξέφυγε τὰς ἐπιβουλὰς.

μα'. « Καὶ τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκάς μοι νῶτον. » Ἄνελ τοῦ, εἰς φυγὴν ἔτρεψας· ἴδιον γὰρ τῶν φευγόντων τὸ δίδόναι τὰ νῶτα. « Καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσας· » τὸν Σαούλ, τὸν Ἀχιτόφελ, τὸν Ἀβεσσαλώμ, καὶ μυρίους ἑτέρους.

μβ'. « Ἐκέκραζαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σώζων· πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσέκουσεν αὐτῶν. » Οὕτε γὰρ ἀλλόφυλοι τοὺς οἰκελοὺς καλοῦντες εἰς ἐπικουρίαν θεοῦ, τῆς παρ' αὐτῶν προνοίας ἀπέλαυσαν· οὕτε ὁ Σαούλ, καὶ Ἀβεσσαλώμ, καὶ ὁ Σεμεὶ²⁰, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν πολέμιοι, τὸν Θεὸν ἐσχῆρασι σύμμαχον.

μγ'. « Καὶ λεπυνῶ αὐτούς ὡς χοῦν²¹ κατὰ πρόσωπον ἀνέμου· ὡς πηλὸν πλατειῶν λεανῶ αὐτούς. » Φροῦδοι²² καὶ ἀφανεῖς²³ γενήσονται παντελῶς, τῆς σῆς μοι χάριτος συνεργοῦσης.

μδ'. « Ρύστη²⁴ με ἐξ ἀντιλογίων²⁵ λαοῦ. » Ἐντεῦθεν προθεσπίζει τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος Ἰουδαίων μανίαν, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν. Καὶ παρακαλεῖ μηδεμίαν ἔχειν κοινωνίαν εἰς τὴν ἐκείνων ἀντιλογίαν. « Καταστήσεις²⁶ με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν. » Καὶ μὴν²⁷ οὐκ ἴσμεν τὸν Δαβὶδ τῶν ἐθνῶν βασιλεύσαντα. Οὐκοῦν διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα τεχθέντος ἢ προφητεία πληροῦται. Ὁ γὰρ²⁸ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα τεχθεὶς Δαβὶδ²⁹ καὶ αὐτὸς ὀνομαζόμενος κατὰ τὸν θεὸν Ἰεζεκιήλ, ὁ Δεσπότης, λέγω, Δ Χριστὸς, πάντων ἐβασίλευσε τῶν ἐθνῶν· αὐτὸς μὲν ὡς θεὸς τῶν ἀπάντων δεσπόζων, μετὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὴν ἐθελοῦσιν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων δουλείαν δεξάμενος.

VERS. 38, 39. « Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar, donec deficiant. Confringam illos nec poterunt stare, cadent sub pedes meos. » Sic a tua providentia corroboratus, omnes inimicos me victurum spero, et non prius destitutum, donec rursus ipsos subditos faciam. Hoc enim indicavit, dicens : *Cadent sub pedes meos.*

VERS. 49. « Et præcinxisti me virtute ad bellum, et subiecisti mihi omnes insurgentes contra me. » Fortitudinem quidem et robur mihi largitus es, hostium vero impetum præpedivisti. Et hoc evenit tempore Goliathi, et Saulis. Nam hunc quidem faciendi tempus sermonibus fatuis terentem fundam deiecit : hunc vero somno detentum facile declinavit. Eodem modo et Gethæorum effugit insidias.

VERS. 41. « Et inimicos meos dedisti mihi dorsum. » Videlicet, in fugam vertisti : proprium enim est fugientium terga dare. « Et odientes me perdidisti : » Saulem, Achitophellem, Absalomum, et infinitos alios.

713 VERS. 42. « Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret ; ad Dominum, nec exaudivit eos. » Nam nec alienigenæ domesticos deos implorantes ab illis opem consecuti sunt : nec Saul, et Absalom, et Semei, cæterique Israelitarum hostes, Deum adiutorem habuerunt.

VERS. 43. « Et comminam eos ut pulverem coram vento, ut lutum platearum delebo eos. » Inanis et obscuri penitus reddentur, dummodo tua me gratia adjuvet.

VERS. 44. « Eriples me de contradictionibus populi. » Hinc Judæorum rabiem in Salvatore vaticinatur, gentiumque salutem : et admonet ut nullam cum istorum contradictione communionem habeamus. « Constitues me caput gentium. » Atqui Davidem gentium dominatum esse non novimus. Igitur per eum qui ex ipso secundum carnem ortus est, prophetia impletur. Nam qui ex Davide secundum carnem natus est, quique David et ipse juxta divinum Ezechielem nominatur, Dominus, inquam, Christus, omnibus gentibus dominatus est : semper quidem ut Deus omnibus imperans, post incarnationem autem, voluntariam in eum creditum servitutem adeptus.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ cod. 1 ἐκλείψωσιν. cod. 2 ἐκλείπωσιν. ¹⁶ Οὕτως — ἐργάσωμαι. cod. Flor. Λέγοι δ' ἂν καὶ καθ' ἱστορίαν, ὅτι ὡσθεὶς (leg. ῥωθεὶς) ὑπὸ σοῦ τοσοῦτον περιγενήσασθαι τῶν ἐχθρῶν, ὡς ὑπερέβους ἐργάσασθαι. ¹⁷ Ἐστὶ καὶ. cod. 1 et 3 ἔστιν ἰδεῖν. cod. 2 ἔστιν ἰδεῖν καὶ. ¹⁸ cod. 2 et Cor. p. 312. ἀνοήτους ¹⁹ Οὕτω — ἐξέφυγε Des. in cod 1. ²⁰ cod. 3 Γεθθαίων. ²¹ cod. 1 et 3 Σεβεαί. cod. 2 Σεβεε. ²² Χοῦν. codd. Aug. χοῦν. ²³ Φροῦδοι. cod. 1 addit φησι. ²⁴ Καὶ ἀφανεῖς. Abest a cod. Aug. ²⁵ codd. Aug. ῥύστη. ²⁶ codd. ἀντιλογίας ²⁷ cod. 1. καταστήσεις. ²⁸ Καὶ μὴν. cod. 1 2. ἀλλ'. Quæ sequuntur, in cod. 3 ad v. 46 relata sunt. ²⁹ Ὁ γὰρ — ἐθνῶν. cod. 3 πάντων γὰρ τῶν ἐθνῶν ἐβασίλευσεν. ³⁰ Δαβὶδ. Abest a cod. 1, 2.

Vers. 45. « Populus, quem non cognovi, servit mihi, auditu auris obediuit mihi. » Ex persona Domini Christi hæc prædicat. Ait autem: Illi qui nec legislatorem, nec prophetam meum unquam receperunt, **714** facillime vocati paruerunt, et meum imperium dilexerunt.

Vers. 46. « Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis. » Qui autem filii vocati, atque in filiorum ordine descripti sunt, alienos se ipsi fecerunt, cum ingrati beneficiorum fuerint, et circa fidem claudicaverint, et piam semitam dereliquerint. Sic et per Jeremiam Prophetam ait Deus: « Quomodo conversa es mihi in anaritudinem, vitis aliena? ego autem plantavi vitem fructiferam totam veracem. » Quorum alterum propriam plantæ culturam demonstrat, alterum ingratum eorum animum redarguit. Hoc vero: « Inveteraverunt, et claudicaverunt, » Symmachus dixit, *ignominia afficiuntur et confunduntur*. Et eventus prædictionem confirmat: pleni sunt enim dedecore, odiosi omnibus visi.

Vers. 47. « Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meæ. » Judæorum contradictionis facta mentione crucem designat, et post crucem resurrectionem. Et quoniam Judæi crucifixum mortuum vocare solent, ipse exclamat, « Vivit Dominus, et benedictus Deus meus, et exaltetur Deus salutis meæ. » Non solum enim vivit, verum etiam in cælos rediit, et volentibus salutem affert.

Vers. 48, 49. « Deus qui **715** das vindictas mihi, et subdis populos sub me, liberator meus ab inimicis meis iracundis. Ab insurgentibus contra me exaltabis me, a viro iniquo eripies me. » Tu igitur, cum hæc longis post temporibus operaturus sis, liberabis me ab iis qui injuste me bello persequuntur, et quem populum mihi submisisti, obedientem mihi reddes.

Vers. 50. « Propterea confitebor tibi inter gentes, Domine, et nomini tuo psallam. » Nam per gentes, quæ paulo post vocabuntur, in omnibus Ecclesiis per totum orbem te celebrabo. Licet autem hujus vaticinationis eventum videre. Nam et in omnibus urbibus, et vicis, et agris, et prædiis, et montibus, et collibus, et in terra, et in mari, et in orbe habitabili, et in solitudine, divinus David per pia ora Deum decantat.

¶ Jerem. II, 21.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Έκ — Χριστοῦ. Des. in cod. Flor. ²¹ Γράφοντες. cod. Flor. φανέντες. ²² Τρίβον. col. 2 πίστιν. Ita quoque cod. Flor. ²³ Οὕτω, x. λ. Des. in cod. Flor. ²⁴ Τὸ δὲ — ἐλέγχει. cod. 2 Ἐγὼ δὲ ἐλέγχα. ²⁵ Πᾶσιν. cod. 1 addit ἀνθρώποις, punctis autem impositis, quæ correctionis iudicium præbent. ²⁶ Ὁρώμενοι. Id cod. 5 sequitur: μάλλον δὲ τὰ εἰρημμένα οὐ τῷ Δαβὶδ (pro ἀρμόσει, ut videtur), ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Hæc excipiunt ea quæ ad v. 44, a Sirmondo relata sunt: Οὐ γὰρ ἴσμεν τὸν Δαβὶδ, x. λ. ²⁷ Μου. Abest a cod. 1, 2. ²⁸ Τὸ. cod. 2 præm. καί. ²⁹ Καί. Abest a cod. 1. ³⁰ Ἰουδαῖοι. Abest a cod. 2. ³¹ Μου. Des. in cod. 1, 2. ³² Ἰπ'. cod. ἐπ'. ³³ Μου ὄργιλον. Abest a cod. Vatic. Vocem ὄργιλον a LXX interpr. additam esse jam monuit Hieron. in Epist. ad Sun. et Fret. ³⁴ Καί. Abest a cod. 2. ³⁵ cod. 1, 2 ῥύσαι. ³⁶ cod. uterque μοι. ³⁷ Ὁρ. Abest a cod. 2. ³⁸ cod. 2, ἀπόφηνον. ³⁹ Κατὰ — οἰκουμ. cod. 2 κατὰ τύπον. ⁴⁰ Θεσπέσιος. cod. 2 Θεῖος.

με'. « Λαὸς δὲ οὐκ ἔγνω ἐδοῦλευσέ μοι, εἰς ἀκοήν ὡτίου ὑπήκουσέ μου. » Ἐκ ²⁰ προσώπου ταῦτα προαγορεύει τοῦ Δασπότου Χριστοῦ. Λέγει δὲ, ὅτι οἱ μῆτε νομοθέτην, μῆτε προφήτην ἐμὸν δεξάμενοι πώποτε, ῥῆδιως μάλα κληθέντες ὑπήκουσαν, καὶ τὴν ἐμὴν δεσποτεῖαν ἠγάπησαν.

μς'. « Ἰοὶ ἀλλότριαι ἐψεύσαντό μοι · οἱ οὐκ ἀλλότριαι ἐπαλαίωθησαν, καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. » Οἱ δὲ οἱ οὐκ ἀλλότριαι ἐπαινεθῆναι, καὶ ἐν οὐρανῷ τάξει γραφέντες ²¹, ἀλλοτρίους σφᾶς αὐτοῦ πεποιθήκασιν, ἀγνώμονες περὶ τὰς εὐεργεσίας γενόμενοι, καὶ περὶ τὴν πίστιν χωλεύσαντες, καὶ τὴν εὐσεβῆ τρίβον ²² καταλιπόντες. Οὕτω ²³ καὶ διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός: « Πῶς ἔστράφη μοι εἰς πικρίαν, ἡ ἀμπέλος ἡ ἀλλοτρία; ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα ἀμπέλον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. » Καὶ τὸ μὲν τὴν οἰκίαν δείκνυσσι φυτουργίαν, τὸ δὲ ²⁴ τὴν ἐκείνων ἀχριστίαν ἐλέγχει. Τὸ δὲ, « Ἐπαλαίωθησαν καὶ ἐχώλαναν, ἀτιμωθήσονται καὶ ἐντραπήσονται, ὁ Σύμμαχος εἰρηκε. Καὶ μαρτυρεῖ τῇ προλήψει τὸ τέλος: πλήρεις γὰρ εἰσὶν ἀτιμίας, βδελυροὶ πάντων ²⁵ ὁρώμενοι ²⁶.

μς'. « Ζῆ Κύριος, καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεός μου ²⁷ καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. » Μνημονεύσας τῆς Ἰουδαίων ἀντιλογίας, αἰνιττεται τὸ ²⁸ πάθος, καὶ τὴν μετὰ τὸ πάθος ἀνάστασιν. Καὶ ²⁹ ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι ³⁰ εἰώθασιν τὸν ἐσταυρωμένον νεκρὸν καλεῖν, αὐτὸς βοᾷ: « Ζῆ Κύριος, καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεός μου ³¹, καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου. » Καὶ οὐ μόνον ζῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐρανοῦς ἀνεβήλυσε, καὶ τοὺς βουλομένους παρέχει τὴν σωτηρίαν.

μη', μθ'. « Ὁ Θεός ὁ διδοὺς ἐκδικήσεις ἐροῦ καὶ ὑποτάξας λαοὺς ὑπ' ³² ἐμέ · ὁ ῥύστης μου ἐξ ἐχθρῶν μου ὄργιλον ³³. Ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμέ ὑψώσεις με · καὶ ³⁴ ἀπὸ ἀνδρῶν ἀδίκου ῥύση με. » Ὁ ταῦτα τοίνυν ἐργασάμενος μακροῦς ὕστερον χρόνοις, ῥύση ³⁵ καὶ με τῶν ἀδίκων με ³⁶ πολεμούντων καὶ δὲ ³⁷ ὑπέταξάς μοι λαὸν, ἀποφανεῖς ³⁸ εὐπειθή.

γ'. « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε, καὶ τῷ ὀνόματι σου ψαλῶ. » Διὰ γὰρ τῶν μικρῶν ὕστερον κληθησομένων ἐθνῶν, ἐν ἀπάσαις σεταῖς κατὰ ³⁹ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας ὀμνήσω. Ἔστι δὲ ταύτης τῆς προφητείας τὸ τέλος ἰδεῖν · ἐν ἀπάσαις γὰρ καὶ πόλεσι, καὶ κόμαις, καὶ ἀγροῖς, καὶ ἐσχατιαῖς, καὶ ὄρεσι, καὶ βουνοῖς, καὶ ἐν γῆ, καὶ ἐν θαλάττῃ, καὶ ἐν οἰκουμένη, καὶ ἐν ἀοικητῷ, ὁ Θεσπέσιος ⁴⁰ Δαβὶδ δι' εὐσεβῶν στομάτων τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖ.

να. Ἡ Μεγαλύνων τὰς σιωτηρίας τοῦ βασιλέως, Α καὶ ποιῶν ἔλεος τῷ χριστῷ αὐτοῦ, τῷ Δαβὶδ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος. Ὁ Σὺ ⁵¹ με γὰρ χρίσας εἰς βασιλέα, οὐ μόνον σώζεις, ἀλλὰ καὶ περιβλεπτον ἀποφαίνεις· ταύτης δὲ τῆς προνοίας οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμούς ἀξιώσεις παῖδας· ἀλλὰ καὶ ἕως αἰῶνος τῷ σπέρματί μου φυλάξεις τὴν περιφάνειαν. Τοῦτο δὲ ⁵² Ἰουδαϊκῶς μὲν νοούμενον, τὴν προφητείαν ἐλέγχει. Μέχρι γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Δαβὶδ τὸ γένος εἰς βασιλείαν διήρκεσεν· μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον, μόνος Ζοροβάβελ ἔγερμονεύσας, τῆς ἡγεμονίας οὐ κατέλιπε κληρονόμους. Εἰ τοίνυν ἀληθῆς ἡ προφητεία, ὡσπερ οὖν ἀληθῆς· τὸ γὰρ τῆς ἀληθείας αὐτὴν ἀπακάλυψε πνεῦμα· λείπεται ⁵³ νοεῖν τὸ σπέρμα τοῦ Δαβὶδ, τὸ αἰώνιον ἔχον τὴν περιφάνειαν, τὸν ἐκ Δαβὶδ κατὰ Β σάρκα γεννηθέντα Δεσπότην Χριστόν, αἰώνιον ἔχοντα βασιλείαν καὶ δόξαν· καὶ ἔχοντα μὲν ταύτην πρὸ τῶν αἰώνων, ὡς ποιητὴν καὶ Θεόν· εἰληφόρα δὲ πάλιν ὡς ἄνθρωπον, ἐπὶ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν· ἰδὲ δὴ καὶ διὰ τοῦ θεσπεσίου ⁵⁴ Ἰεζεκιήλ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· Ἐδώσω αὐτοῖς Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν. Καὶ πάλιν· Ἐκαὶ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ⁵⁵ ἐν μέσῳ αὐτῶν. Δαβὶδ δὲ αὐτὸν ⁵⁶ ὠνόμασεν, ὡς ἐκ τῆς τοῦ Δαβὶδ ὁσφύς κατὰ σάρκα βλαστήσαντα. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος ⁵⁷ Ἡσαίας βοᾷ ⁵⁸· Ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι. Ταῦτα μεμαθηκῶς ὁ μακάριος ⁵⁹ Ματθαῖος, οὕτω τῆς εὐαγγελικῆς κήρυξο συγγραφῆς· Ἡ Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ. C

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΗΨ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Ἐἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Ὁ Τῶν θείων νόμων εἶδη τρία παρὰ ⁶⁰ τοῦ μακαρίου διδασκόμεθα Παύλου. Τὸν μὲν γὰρ δέχα γραμμάτων ἔφη διὰ τῆς κτίσεως καὶ τῆς φύσεως ⁶¹ τοῖς ἀνθρώποις δεδῶσθαι· Ἐὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· καὶ πάλιν· Ὅταν γὰρ ⁶² ἔθνη, τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ ⁶³, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοὺς εἰσι νόμοι· τὸν δὲ διὰ τοῦ μεγάλου Μωσέως ⁶⁴ ἐν γράμμασι παρεσχῆσθαι· Ἐτῶν παραβάσεων γὰρ, φησὶ, χάριν ὁ νόμος προστετέθη, διαταγὴς δι' ἀγγέλων ⁶⁵ ἐν χειρὶ μεσίτου. Οἶδε δὲ καὶ τρίτον μετὰ τούτους ⁶⁶ θεθέντα, τὸν τῆς χάριτος· Ὁ γὰρ νόμος, φησὶ, τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσέ με ⁶⁷ ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Συμφωνοῦντα τούτοις καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν τῷδε

VERS. 51. Ἡ Magnificans salutes regis, et faciens misericordiam uncto suo David, et semini ejus usque in sæculum. Ὁ Tu enim qui me unxisti regem, non solum servas, verum etiam illustrem reddis. Hac vero providentia non tantum me, meosque liberos dignaberis, sed etiam in sæculum usque hunc splendorem semini meo custodies. Hoc autem si secundum Judæos intelligatur, vaticinationem mendacii redarguit. Nam usque ad captivitatem Davidicum genus in regno permansit: post reditum autem, cum solus Zorobabel regnasset, regni hæredes non reliquit. Si igitur vera est **716** vaticinatio, ut verissima est (Spiritus enim veritatis ipsam revelavit), reliquum est ut intelligamus semen Davidis æternum habens splendorem, Dominum Christum ex Davide secundum carnem natum, qui æternum regnum et gloriam habet: quique, ut creator et Deus, ante sæcula hanc habebat: rursus autem, ut homo, in novissimis diebus accepit. Unde et per divinum Ezechielem Deus universorum inquit: Ἐ Dabo illis Davidem regem ipsorum. Ὁ Et rursus: Ἐ Et David rex in medio eorum. Ὁ Davidem vero ipsum nominavit, tanquam ex Davidis lumbis secundum carnem procreatum. Hoc vero et beatus Isaias clamat: Ἐ Erit radix Jesse, et qui exsurget imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt. Ὁ Hæc beatus Matthæus edoctus, sic evangelicam historiam exorsus est: Ἐ Liber generationis Jesu Christi filii David. D

INTERP. PSALMI XVIII.

VERS. 1. Ἐ In finem, psalmus Davidi. Ὁ Tres species divinarum legum a beato Paulo discimus. Nam unam quidem sine litteris, sit per creationem et naturam hominibus datam fuisse: Invisibilia enim, inquit, ipsius a creatione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Ὁ Et rursus: Ἐ Cum enim gentes, quæ legem non habent, a natura ea quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes, sibi ipsis sunt lex. Ὁ Aliam **717** vero ait per magnum Moysen in litteris præbitam fuisse. Ἐ Nam propter peccatum, inquit, data est lex, ordinata per angelos in manu mediatoris. Ὁ Novit autem et tertiam post has positam, quæ est gratiæ: Ἐ Lex namque spiritus vitæ, inquit, liberavit me a lege peccati et mortis. Ὁ Congruentia his et beatus David in hæc psalmo homines docet et secundum

¹ Ezech. xxxvii, 24. ² Ezech. xxxiv, 24. ³ Isa. xi, 10. ⁴ Matth. i, 1. ⁵ Rom. i, 20. ⁶ Rom. ii, 14. ⁷ Galat. iii, 19. ⁸ Rom. viii, 2.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵¹ Σὺ — περιφάνειαν. Des. in cod. 3. ⁵² Τοῦτο δὲ, κ. λ. Des. apud Cord. p. 314. ⁵³ Λείπεται. cod. adilit τὸν. ⁵⁴ Θεσπ. cod. 1 θεοσάτου. cod. 2 θελου. ⁵⁵ Βασιλ. cod. 1 2 addit αὐτῶν. ⁵⁶ cod. ἐαυτόν. ⁵⁷ Μακάριος. Abest a 1. ⁵⁸ cod. ἐδόα. ⁵⁹ Μακάριος. cod. 2 θεϊός. ⁶⁰ Παρὰ — Παύλου. Cord. p. 846, συμφώνους τῷ μακαρίῳ Παύλῳ παρὰ τοῦ Δαβὶδ διδασκόμεθα. Quæ sequuntur, per epitomen exhibet Cord. l. c. ⁶¹ Καὶ τῆς φύσεως. Des. in cod. 1, 2. ⁶² Γὰρ. cod. 2 τὰ. ⁶³ cod. tres Aug. ποιῆ. ⁶⁴ cod. Μωυσοῦ. ⁶⁵ Διαταγὴς δι' ἀγγέλων. cod. 2 διαταγὰς διαγγέλων. ⁶⁶ cod. 3 τούτοις. ⁶⁷ Μέ. cod. 3 σέ.

eundem ordinem. Primam quidem eam quæ in creatione conditorum prædicat. Deinde eam quæ per Moysen data fuit, quæ majorem Conditoris scientiam volentibus ad illam attendere præbet. Post hanc, legem gratiæ, quæ animas perfecte purgat, et a præsentis interitu liberat. Propterea et in *finem* nos psalmus transmittit, novum in fine testamentum prædicans.

VERS. 2. « Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. » Sufficit, inquit, vel sola cælorum quæ cernitur pulchritudo atque magnitudo, ad Opificis magnificentiam prædicandam. Si enim qui maximum et pulcherrimum ædificium inspicit, architectum miratur; et qui navigator videt bene et eleganter constructum, artificem considerat; et cum contemplatione imaginis subit memoria pictoris: multo magis mundi fabrica, quæ cernitur, ad Opificem videntes ducit. De cælo **718** autem, et de firmamento, juxta magni Moysi doctrinam, verba facit. Etenim ille primo cælum factum fuisse dicit, deinde et firmamenti opificium commemorat, quod rursus cælum cælorum appellavit. Pluralis autem nomen cælorum neminem offendat. Solet enim Scriptura, aliquando quidem singulariter, aliquando vero multitudinis numero eos nominare. Et singulariter quidem beatus David nominat: « Cælum enim, ait, cæli Domino a. » Et rursus: « Qui cingit cælum nubibus b. » Multitudinis vero numero rursus ipse: « Laudate eum, inquit, cæli cælorum c. » Eandem vero habet significationem, quam illud, « Cælum cæli Domino. » Nam cælum quod cernitur, veluti quoddam tectum terræ paratum est: quod vero superius est, id ipsum est huic cælo, quod hoc cælum est terræ. Propterea igitur cælum cæli vocatur, et cæli cælorum nuncupantur. Sic quoque videmus apud nos civitates quæ geminum nomen habent. Nam et Tarsum dicimus, et Tarsos, unam civitatem: et Theben, et Thebas, eandem urbem. Sic etiam Mycenam et Mycenae antiqui vocabant, unicam civitatem intelligentes multitudinis numero nominatam. Hæc autem a me non temere dicta sunt, sed propter eos qui plures cælos numerare conantur.

VERS. 3. « Dies diei eruclat verbum, et nox nocti indicat scientiam. » Etenim ordinata successio noctis et diei terminos a Conditore **719** positos

a Psal. cxiii, 16. b Psal. cxlvi, 8. c Psal. cxlviii, 4.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁸ Kai. Abest a cod. 2. ⁶⁹ Τοῦ Δημιουργοῦ. Des. in cod. 1, 2. ⁷⁰ Ἐν — διαλήκην. Des. in cod. 3. ⁷¹ Ἀρκεῖ — προσηρόρουσε. Des. in cod. 3. ⁷² Δύναμιν. cod. 1, 2, et Cord. p. 347, μεγαλοφυλίαν. ⁷³ Ἡ. cod. 1 τῆ. ⁷⁴ Οὐρανῶν. Abest a cod. 1, 2. ⁷⁵ φησί. Abest a cod. 2, nec in merito. ⁷⁶ Γραφή. cod. 3 præm. θεία. ⁷⁷ Ἐνικῶς. cod. 1 et 3 præm. αὐτόν. ⁷⁸ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ⁷⁹ ὀνομάζει. cod. 3 καλεῖ. ⁸⁰ Πάλιν — οὐρανῶν. cod. 5 habet κατὰ τὰ ἥδη προειρηθέντα. ⁸¹ cod. 3 τῶ. ⁸² Ὁ — γῆ. Des. in cod. 3. ⁸³ Kai — πόλιν. Des. in cod. 1. ⁸⁴ Εἰδότες — ὀνομαζομένην. Des. in cod. 3. ⁸⁵ πειρωμένους. cod. 3 δυναμένους. ⁸⁶ cod. 3 ἀναγγελεῖ ut habet cod. Alex.

Α τῶ ψαλμῶ τοὺς ἀνθρώπους παιδεύει, καὶ ⁶⁸ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν. Πρῶτον μὲν τὸν ἐν τῇ κτίσει κηρύττοντα τὸν δημιουργόν· εἶτα τὸν διὰ Μωσέως δοθέντα, τοῦ δημιουργοῦ ⁶⁹ πλεονα γῶσιν τοῖς προσέχειν ἐθέλουσιν ἐντιθέντα· μετὰ τοῦτον, τὸν τῆς χάριτος, τέλεον τὰς ψυχὰς ἀποκαθαίροντα, καὶ τῆς παρουσίας ἐλευθεροῦντα φθορᾶς· οὐ δὲ χάριν καὶ εἰς τὸ τέλος ἡμᾶς ὁ ψαλμὸς παραπέμπει, τὴν καινὴν ἐν ⁷⁰ τῷ τέλει διαθήκην προαγορεύων.

β'. « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ποιῆσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. » Ἀρκεῖ ⁷¹, φησί, καὶ μόνον φαινόμενον τῶν οὐρανῶν τὸ κάλλος καὶ μέγεθος, τοῦ Δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ⁷² κηρύξαι· εἰ γὰρ ὁ μεγίστην καὶ καλλίστην οἰκοδομίαν θεώμενος, τὴν οἰκοδόμον θαυμάζει· καὶ ὁ σκάφος ὄρων εὐ καὶ καλῶς κατασκευασμένον, τὸν ναυπηγὸν ἐννοεῖ· καὶ τῇ θεωρίᾳ τῆς εἰκότος ἡ ⁷³ τοῦ ζωγράφου συνεισέρχεται μνήμη· πολλῶ δὲ πούθεν ἡ κτίσις ὁρωμένη πρὸς τὸν δημιουργὸν ποδηγῆ τοὺς ὄρωντας. Οὐρανῶν δὲ καὶ στερεώματος ἐμνημόνευσεν ἀκολουθῶς τῇ τοῦ μεγάλου Μωσέως διδασκαλίᾳ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος πρῶτον εἶπε γεγενησθαι τὸν οὐρανὸν, εἶτα διηγεῖται καὶ τὴν τοῦ στερεώματος δημιουργίαν· ὅν πάλιν οὐρανὸν οὐρανῶν ⁷⁴ προσηρόρουσε, φησί ⁷⁵. Τὴ δὲ πληθυντικὴν νομο τῶν οὐρανῶν ξενίζετω μηδένα. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ ⁷⁶ ποτὲ μὲν ἐνικῶς ⁷⁷, ποτὲ δὲ πληθυντικῶς ὀνομάζειν. Καὶ ἐνικῶς μὲν ὁ μακάριος ⁷⁸ ὀνομάζει ⁷⁹ Δαβὶδ· « Οὐρανὸς γὰρ, φησί, τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. » Καὶ πάλιν· « Τῶ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις. » Πληθυντικῶς δὲ πάλιν ⁸⁰ ὁ αὐτός, « Αἰνεῖτε αὐτόν, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν. » Τὴν αὐτὴν δὲ ἔχει σημασίαν τὸ ⁸¹, « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. » Ὁ μὲν γὰρ ὀρωμένος οὐρανὸς, οἷόν τις ὄρφος κατασκευασθῆ τῇ γῆ· ὁ ⁸² δὲ ἀνώτερος τοῦτο ἐστὶ τούτῳ, ὅπερ οὗτος· τῇ γῆ. Διὰ δὲ τοῦτο οὐρανὸς οὐρανῶν καλεῖται, καὶ οὐρανὸν οὐρανῶν ὀνομάζονται. Ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ πόλεις παρ' ἡμῖν διπλῆν τὴν ὀνομασίαν ἐχούσας. Καὶ γὰρ καὶ Ταρσὸν λέγομεν καὶ Ταρσοὺς, τὴν μίαν πόλιν· καὶ ⁸³ Θήβην καὶ Θήβας, τὴν αὐτὴν πόλιν. Οὕτω Μυκὴν τε καὶ Μυκῆνας ἐκάλουσιν οἱ παλαιοὶ, μίαν πόλιν εἰδότες ⁸⁴ τὴν πληθυντικῶς ὀνομαζομένην. Ταῦτα δὲ μοι οὐχ ἀπλῶς εἴρηται, ἀλλὰ διὰ τοὺς πολλοὺς οὐρανοὺς ἀριθμεῖν πειρωμένους ⁸⁵.

γ'. « Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα· καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει ⁸⁶ γῶσιν. » Καὶ γὰρ ἡ τεταγμένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας διαδοχῆ, τοὺς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ

γῶ τελέντας ὑποδείκνυσιν⁷⁷ ὄρους, οὓς παραβαί-
 νειν ἢ ἀψυχοῖ· οὐκ ἀνέχεται κτίσις. Πρὸς γὰρ τὴν
 χρεῖαν τῶν ἀνθρώπων ἡμέρα καὶ νύξ αὐξανόμεναι
 τε καὶ μειούμεναι, καὶ παρ' ἀλλήλων τὸν χρόνον
 ἐκτείνεσθαι, καὶ πάλιν ἀλλήλαις τὸ χρέος⁷⁸ ἐκτιν-
 νύσασθαι, τὴν ἐφεστῶσαν αὐταῖς ὑποδεικνύουσι προ-
 μῆθειαν. Τὸ⁷⁹ δὲ, « Ἐρεύγεται βῆμα⁸⁰, καὶ ἀναγ-
 γέλλει γνῶσιν, καὶ διηγούνται δόξαν⁸¹, » οὐκ ἐμψυχα
 ἐστὶ διδάτκει τὰ ὀρώμενα· ἀλλὰ προσωποποιεῖα τίς
 ἐστὶ, παιδεύουσα πάντας⁸² ἀπὸ τῶν ὀρωμένων ἐπὶ
 τὸν ἀόρατον ποδηγεῖσθαι⁸³ Θεὸν⁸⁴, κακείνῳ προσφέ-
 ρειν τὴν ὕμνωδιαν.

δ, ε'. « Οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐκ⁸⁵
 ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλ-
 θεν ὁ φόβος αὐτῶν· καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκου-
 μένης τὰ βήματα αὐτῶν. » Τοῦτο⁸⁶ σαφέστερον ὁ
 Σύμμαχος ἡρμήνευσεν εἰπὼν⁸⁷· « Καὶ νύξ νυκτὶ
 ἀναγγέλλει⁸⁸ γνῶσιν· οὐ βήσσειν⁸⁹, οὐδὲ λό-
 γοῖς⁹⁰, ὧν οὐκ ἀκούονται αἱ φωναί⁹¹, ἀλλ' εἰς
 πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ⁹² ἦχος αὐτῶν· ἢ κατὰ
 τὸν Ἀκύλαν, ὁ κανὼν αὐτῶν⁹³. Οὐτε γὰρ λόγους⁹⁴,
 οὔτε βήματα προφέρουσαι, ἀλλὰ τὸν κανόνα, καὶ
 τὴν οἰκειαν τάξιν ὑποδεικνύσαι⁹⁵, πᾶσαν τὴν
 γῆν καὶ θάλατταν εἰς τὴν θεῖαν καλοῦσιν ὕμνω-
 διαν.

ς, ζ'. « Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ·
 καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ
 αὐτοῦ. Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας· δραμεῖν ὁδόν⁹⁶·
 ἀπ' ἀκρου τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἐξοδος αὐτοῦ· καὶ τὸ
 κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἀκρου τοῦ οὐρανοῦ. » Καὶ
 ταῦτα σαφέστερον οἱ τρεῖς ἡρμήνευσαν. Ἐν τῷ
 ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα, φησὶν⁹⁷, ἐν αὐτοῖς· τουτ-
 ἔστιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μέγας ἐδίδαξε
 Μωσῆς· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸς δύο φωστῆρας
 τοῦ μεγάλους· καὶ ἔθετο αὐτούς ἐν τῷ στερεώματι
 τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν⁹⁸ ἐπὶ τῆς γῆς. » Αὐτὸ τοῦτο⁹⁹
 καὶ ὁ Θεὸς ἐφη Δαβὶδ, ὅτι ἔθετο τὸ σκῆνωμα ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς τῷ ἡλίῳ· ὥστε αὐτὸν ἐπ' ἐκείνων ὀχρούμε-
 νον, καὶ¹⁰⁰ κατὰ μὲν τὸ κάλλος μιμῆσθαι νυμφίον
 ἐκ πατῆδος προϊόντα μετὰ πολλῆς εὐπρεπειας·
 κατὰ δὲ τὸ τάχος, γίγαντά τινα μετὰ πολλῆς διατρέ-
 χοντα βώμης καὶ ἰσχύος¹⁰¹. [μηδενός¹⁰² ἐμποδῶν
 ἱσταμένου, καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω πορείας πειρω-
 μένου κωλύειν· οὕτω καὶ οὕτος¹⁰³ ἀνίσχει μὲν ἀπὸ
 τῆς ἑω, ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ τὸν οὐρανὸν διατρέχει τὴν

A demonstrat, quos hæc inanimata mundi machina
 transcendere non potest. Dum enim nox atque dies
 ad hominum utilitatem crescunt atque decrescunt,
 et a se invicem tempus mutuuntur, et rursus de-
 bitum sibi ultro citroque reddunt, providentiam-
 que quæ ipsis præest, ostendunt. Hoc autem : « Eruc-
 citat verbum, et indicat scientiam, et enarrant gio-
 riam Dei, » non animata esse quæ cernuntur, du-
 cet. Verum est quædam prosperoæia, omnes do-
 cens, ab his quæ cernuntur, ad Opificem qui mi-
 nime cernitur pervenire, et illi hymnorum canti-
 lenam asferre.

VERS. 4, 5. « Non sunt loquelæ neque sermones,
 quorum non audiantur voces eorum. In omnem
 terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ
 B verba eorum. » Hoc explanatius Symmachus in-
 terpretatus est : *Et nox nocti indicat scientiam, non
 verbis, neque sermonibus, quorum non audiuntur
 voces, sed in omnem terram exivit sonus eorum,* vel,
 secundum Aquilam, *regula ipsorum.* Nam nec ser-
 monem, inquit, nec verba proferentes, sed regu-
 lam et proprium ordinem demonstrantes, omnem
 terram atque mare ad divinas laudes decantandas
 invitant.

VERS. 6, 7. « In sole posuit tabernaculum suum,
 et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo
 suo. Exsultabit⁷²⁰ ut gigas ad currendam viam :
 a summo cælo egressus ejus, et occurus ejus
 usque ad extremitatem cæli. » Hæc etiam magis
 C dilucide tres interpretes ediderunt. Soli, inquit,
 posuit tabernaculum in ipsis, videlicet in cælis.
 Sic enim et magnus Moses docuit : « Et fecit Deus
 duo luminaria magna, et posuit illa in firmamento
 cæli, ut lucenter super terram^d. » Hoc ipsum et
 divinus David dixit, quod posuerit soli tabernacu-
 lum in cælis, ut ipse super illis vehatur : et pul-
 chritudine quidem sponsus imitetur ex thalamo
 multo cum decore exeuntem, velocitate autem gi-
 gantem quemdam magno cum impetu currentem,
 nulla re obstante, nec impediante quominus ul-
 terius progredi possit. Sic etiam ipse ab oriente
 exoritur, et unius diei spatio percurrens, ad oc-
 cidentem pervenit, omnibus animalibus suum calo-
 rem impertiens. « Nec est qui se abscondat a calore

^d Gen. 1, 16, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ Ὑποδεικνυσιν. cod. 1 δείκνυσιν. ⁷⁸ Τὸ χρέος. cod. 2 τὸν χρόνον. ⁷⁹ Τὸ—ὕμνωδιαν. Des. apud Cord.
⁸⁰ Ῥῆμα. cod. 2 ἡμέρα. ⁸¹ δόξαν. cod. 1 addit Θεοῦ. ⁸² Παντας. cod. 2 addit ἀνθρώπους. ⁸³ Ποδη-
 γεῖσθαι. cod. 1, 2 ὀδηγεῖσθαι. ⁸⁴ Θεόν. cod. 1, 2 δημοουργόν. ⁸⁵ Οὐκ. cod. 1 tres Aug. οὐχί, quæ est
 rec. lectio τῶν Ο'. ⁸⁶ Τοῦτο — ὕμνωδιαν. Fere eadem sunt, quæ Cord. p. 347 et 356 ἀνωνωμῶν προ-
 tulit. ⁸⁷ εἰπὼν. Abest a cod. 1, 2. ⁸⁸ cod. 2 ἀναγγελεῖ. ⁸⁹ Πῆσσειν. cod. 1, 3 Aug. ῥῆσιν. ⁹⁰ cod. 3
 λόγους. ⁹¹ Cod. 2 φωνάς. ⁹² ὁ ἐτ' αὐτῶν. Des. in cod. Aug. ⁹³ cod. 1, 2 αὐτῶν. ⁹⁴ Λόγους. cod. 1 tres
 Aug. λόγον, φησὶν, ἀφιεῖσαι. ⁹⁵ cod. 1, 2 ὑποδεικνύουσαι. ⁹⁶ Ὀδόν. In vers. τῶν Ο' additur αὐτοῦ, quod
 tamen obelo notatum se invenisse testatur Hieron. in Epist. ad Sun. et Fret. ⁹⁷ Φησὶν. Abest a cod. 1,
 2. ⁹⁸ εἰς φαῦσιν. Rec. lectio l. c. est ὥστε φαίνειν. ⁹⁹ cod. 1, 2 ταῦτό. ¹⁰⁰ Καὶ. Abest a cod. 1, et
 2. ¹⁰¹ Καὶ ἰσχύος. Des. in utroque cod. ¹⁰² Μηδενός — θερμότητος. Lacunam quæ h. l. in ed. Sirm.
 erat, e cod. 1 et 2 August. potuisset expleri eo magis lætamur, quo feliciter hoc loco consentit uterque
 codex, præter unicum variantem lectionem, quæ tamen levis est. Pauca ex istis ἀνωνωμῶν exhibet Cord.
 t. 1, p. 347; desunt autem ibi verba illa καὶ τῆς — καταλαμβάνει. ¹⁰³ Οὕτω. cod. 2 addit γάρ.

ejus. » *Calorem hoc loco pro lumine posuit, majorem efficaciam demonstrans quam luminis manufacti, ut etiam qui longe 721 absunt, calore frui possint. Nam lumine hominum manu accenso, caloris, nisi appropinquantes, participes esse non possunt. Sol autem etiam longissime radios emittens, calorem cum lumine impertit. Omnia hæc satis sunt ut Creatorem hominibus demonstrent. Verumtamen præter hæc, etiam legem nobis adjumento largitus est, quæ errantes homines dirigere possit.*

VERS. 8-11. « *Lex Domini immaculata convertens animas : testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis. Justificationes Domini rectæ, lætificantes cor, præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Timor Domini purus, permanens in sæculum sæculi : judicia Domini vera, justificata ad unum omnia. Desiderabilia auro, et lapide pretioso multo, et dulciora melle et favo. » Legem, et testimonium, et justificationes, et præceptum, et judicia Mosis nuncupat legem. Sic enim lex quoque ipsa seipsam nominat. Nam aliquando quidem dicit : « Hæc sunt justificationes, hæc judicia, quæ dedit Dominus Mosis ». Et alibi : « Custodies legem Domini Dei tui, et ejus præcepta servabis ». Et vocatur quidem *lex*, tanquam optimum reipublicæ statum dispensans atque ordinans. *Testimonium* vero, veluti peccantes justificans et transgressionis vindictam ostendens. *Justificationes* autem, quasi justum docens, et prohibens injustum, recteque agentes justos esse 722 declarans. *Præceptum* vero, eo quod quid agendum sit præcipit, atque domini more imperat. *Judicia* autem, tanquam divinas sententias ostendens, atque edocens quibus bonis perfruetur qui eas custodit, quibusque suppliciis plectetur qui transgreditur. Dicit igitur, cum Dei lex penitus ab omni reprehensione libera sit, hominum animas convertit, et immaculatas eas reddit. Testimonium vero exterrando imperfectis atque infantibus sapientiam præstat. Porro justificationes cor lætificant, justificationis causam demonstrantes. Præceptum autem internos mentis oculos illuminat, docens quomodo Deus universorum colatur. Pietas quidem, atque Dei timor, horum custodiam subministrans, in causa est ut sempiternis bonis fruamur. Merito autem*

• Deut. vi, 1. † Deut. vii, 11.

Ἀ ἐσπέραν καταλαμβάνει, παντὶ ζῳῷ μεταδίδουσι τῆς οἰκίας θερμότητος.] « Καὶ οὐκ ἔστιν ¹⁵ ὁ ἀποκρυβήσεται τῆς θέρμης ¹⁶ αὐτοῦ. » Τῆς ¹⁷ θέρμης ἐνταῦθα ¹⁸ ἀντὶ τοῦ φωτός ἐμνημόνευσε, μείζονα δεικνύς τὴν ἐνέργειαν τοῦ χειροποιήτου ¹⁹ φωτός· ὅτι καὶ πόρρωθεν ὄντας δυνατὸν ἀπολαῦσαι τῆς θέρμης. Τὸ γὰρ χειροποιήτην φῶς οὐχ οἶόν τε μὴ πελάζοντας τοῦτο ποιῆσαι. Ὁ δὲ γε ἥλιος καὶ πόρρωθεν ἀφελὶς ἀκτίνας ²⁰ τῆς ²¹ θέρμης σὺν τῷ φωτὶ μεταδίδωσιν. Ἀπόχρη ²² καὶ ταῦτα δεῖξαι τοῖς ἀνθρώποις τὸν Ποιητὴν· ἀλλ' ὁμως ²³ καὶ νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἐπιστρέφαι τοὺς πλανωμένους δυνάμενον.

ἡ-τα'. « Ὁ νόμος [γὰρ, φησὶν,] Κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχάς· ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστή, σοφίζουσα νῆπια. Τὰ δικαιώματα ²⁴ Κυρίου εὐθέα, εὐφραίνοντα καρδίαν· ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς. Ὁ φόβος Κυρίου ἀγνός, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος· τὰ κρίματα Κυρίου ἀληθινά, δεικναιόμενα ἐπὶ τὰ αὐτά. Ἐπιθυμητά ὑπὲρ χρυσοῦν καὶ λίθων τίμιον πολὺν· καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. » *Νόμον καὶ μαρτυρίαν, καὶ δικαιώματα, καὶ ἐντολήν, καὶ κρίματα, τὸν Μωσαϊκὸν ²⁵ νόμον καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος ²⁶ ἑαυτὸν ὀνομάζει· ποτὲ μὲν γὰρ λέγει· « Τὰῦτα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα, ἃ ἔδωκε Κύριος ²⁷ Μωσῆ. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Φυλάξετε ²⁸ τὸν νόμον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, καὶ τηρήσεις τὰς ἐντολάς αὐτοῦ· » καὶ καλεῖται μὲν νόμος, ὡς τὴν ἀρίστην πολιτείαν ρυθμίζων, καὶ διατάττων. *Μαρτυρία δὲ, ὡς τοὺς ἀμαρτάνοντας διαμαρτυρούμενος ²⁹, καὶ τῆς παραβάσεως τὴν τιμωρίαν ὑποδεικνύς· δικαιώματα δὲ, ὡς διδάσκων τὸ δίκαιον, καὶ ἀπαγορεύων τὸ ἀδίκον, καὶ τοὺς κατορθοῦντας ἀποφαινὼν δικαίους· ἐντολὴ δὲ, ὡς τὸ πρακτικὸν ἐντελλόμενος καὶ κελεύων θεσποτικῶς· κρίματα δὲ, ὡς τὰς θείας ψήφους ὑποδεικνύς, καὶ διδάσκων τίνων μὲν ὁ φυλάττων τεύξεται ἀγαθῶν, τίσιν ³⁰ δὲ ὁ παραβαίνων τιμωρίας παραδοθήσεται. Λέγει τοίνυν, ὅτι ³¹ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, μώμου παντὸς ἐλευθεροῦς ὢν, τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐπιστρέφει ψυχάς, καὶ ³² ἀμώμους αὐτὰς ἀπεργάζεται. Δεδιτομένη δὲ ἡ μαρτυρία τοὺς ἀτελεῖς καὶ νηπίους σοφίζει ³³· εὐφραίνει δὲ τὴν καρδίαν τὰ δικαιώματα, τῆς δικαιοσύνης τὴν αἰτίαν ὑποδεικνύοντα. Ἡ ἐντολὴ δὲ φωτίζει τῆς διανοίας τὸ ὀπτικόν, διδάσκουσα τί τῶν τῶν ἔλων θεραπεύει Θεόν· ἡ εὐλάβεια μὲν τοι καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, τὴν τούτων ὑποτιθέμενος φυλά-**

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Καὶ οὐκ ἔστιν. cod. 1, 2, οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶν. ¹⁶ cod. 3 τὴν θέρμην, quæ est rec. lectio in vers. τῶν Ὁ. ¹⁷ Τῆς. cod. 1, 2 addunt μέντοι. ¹⁸ Ἐνταῦθα. Abest a cod. 1, 2. ¹⁹ Τοῦ χειροποιήτου—ὁ δὲ γε ἥλιος. cod. 1, 2, colo ad vocem ἐνέργειαν præmisso, habent : Τοῦ γὰρ χειροποιήτου φωτός καὶ πόρρωθεν ὄντας δυνατὸν ἀπολαῦσαι· τῆς δὲ γε θέρμης οὐχ οἶόν τε μὴ πελάζοντας. Ὁ δὲ ἥλιος, κ. λ. ²⁰ cod. 1, 2 ἀφελὶς τὰς. ²¹ Τῆς. cod. 1, 2, præm. καί. ²² Ἀπόχρη καὶ ταῦτα. cod. uterque ταῦτα πάντα, φησὶ, ἀπόχρη- lia quoque legit Carafa. ²³ Ὁμως. cod. uterque addit πρὸς τούτους. Sicque legit Carafa. ²⁴ Δικαιώματα. Apter est b. l. vox προστάγματα, quæ Symmachi esse putatur versio. ²⁵ Μωσαϊκόν. cod. 3 Μωυσαίος. ²⁶ Ὁ νόμος. Des. in cod. 1, 2. ²⁷ Κύριος. cod. 1 addit ὁ Θεός. ²⁸ cod. 1 et 3 καὶ φυλάξῃ ²⁹ cod. 2 μαρτυρούμενος. ³⁰ Τίσιν— παραδοθήσεται. cod. 1 τίσιν δὲ τιμωρίας ὁ παραβαίνων παραδοθήσεται. ³¹ Ὅτι. Abest a codd. Aug. ³² Καὶ ἀπεργάζεται. Des. in cod. 1, 2. ³³ Σοφίζει. cod. 2 σώζει.

κην, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν προξενεῖ τὴν ἀπόλαυσιν. A Εἰκότως δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἀγνὸν προσηγόρευσε, τουτέστι μέμφεως καθαρὸν· ὡς τοῦ ἀνθρωπείου φόβου ψεγομένου, καὶ δειλίας προσηγορίαν ἔχοντος· τὰ δὲ κρίματα ἀληθινὰ καὶ δαδικαιωμένα ὠνόμασεν· ἅτε δὴ καὶ ²¹ τιμὰς καὶ τιμωρίας ἐνδίκους· ²² ἐπιφέροντα τοῖς ἀνθρώποις. Ταῦτα ²⁴ οὖν ²⁷ ἔφη καὶ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμῶν ²⁸ τιμώτερα, καὶ μέλιτος εἶνα· γλυκύτερα· ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ ²⁹ τοῖς ἀληθῶς ἀνθρώποις, ὧν ὁ βίος οὐ παραβάλλεται τοῖς ἀλόγοις κτήνεσι, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Προφήτου φωνήν.

β'. « Καὶ γὰρ ὁ δοῦλός σου φυλάσσει αὐτά. » Ἐπὶ τίνι κέρδει, σαφέστερον διδάξον· « Ἐν τῷ φυλάσσειν αὐτὰ ἀναποδόσις πολλή. » Μεγίστη, φησὶν, ἀντίδοσις πρόκειται τοῖς ταῦτα φυλάττειν προαιρουμένοις ³⁰· καὶ ἐπειδήπερ εἴρηκε ³¹ τοῦ Θεοῦ φυλάττειν τὰ κρίματα, εἰς νοῦν λαθῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθενείαν, καὶ τοῦ ῥήματος τὸ ὑπέροχον λογισάμενος, εὐθύς ἐπήγαγε·

γ'. « Παραπτώματα τίς συνήσει; ἀπὸ ³² τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με. » Κἄν ³³ γὰρ προθυμία πολλὴ φυλάξαι βουληθῶ τοῦ Θεοῦ τὰς ἐντολάς, ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας εἰς πολλὰ παρὰ γνώμην καθέλωμαι ³⁴· καὶ τίνα μὲν ἀγνοῶν πλημμελῶ, τινὰ δὲ ὑπὸ τῶν προσπιπτουσῶν νικῶμενος περιστάσεων ³⁵. Κἄν διαφύγω δὲ τῶν ἔργων τὴν μαρτυρίαν ³⁶, βίπου με παντὸς ἀναμιπτῶν οἱ λογισμοί. Διὰ τοῦτο ἰκετεύω σε τὸν καθάραι δυνάμενον, καὶ βοῶ· « Ἀπὸ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με. »

δ'. « Καὶ ἀπὸ ἀλλοτρίων φείσει τοῦ δούλου σου. » C Οὐ ³⁷ γὰρ μόνον με οἱ λογισμοὶ κυκλοῦσιν ³⁸, ἀλλὰ καὶ τῶν δαιμόνων τὸ στίφος πολιορκεῖ· καὶ οἱ μὲν ἐξωθεν ἐπιβουλεύουσιν, οἱ δὲ συμπράττουσιν ἐνδοθεν. Εἰκότως δὲ αὐτοὺς ἀλλοτρίους ὠνόμασεν, ὡς δυσμενεῖς καὶ πολεμίους, καὶ παντελῶς ἀρνησαμένους τὴν πρὸς ἡμᾶς οικειότητα.

« Ἐάν μὴ μου κατακυριεύσουσι ³⁹, τότε ἄμωμος ἔσομαι· καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἁμαρτίας μεγάλης. [16'] Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν μου ⁴⁰ ἔστι διαπαντός. » Τῆς ⁴¹ δὲ σῆς ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι ποθῶ· ἵνα τὰς τούτων ἐπιβουλάς διαδράς, μῶμος σοι παντὸς ἔλευθέραν τὴν ψυχὴν παραστήσω· καὶ τῶν προεπταισμένων παρὰ σοῦ λαθῶν τὴν συγγνώμην, αἰώνιον σοι προσενέγκω τὴν ὑμνωδίαν, τῶν σῶν λογίων διηνεκῆ ⁴² τὴν μελέτην ποιούμενος. Διὰ τούτων μέντοι τὴν καινὴν διαθή-

6 Psal. xxxii, 9.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ Καὶ — τιμωρίας. cod. 1 τινὰς καὶ τιμωρίας. cod. 2 καὶ τιμωρίας καὶ τιμὰς. ²² cod. Aug. ἐνδίκως. ²³ Ταῦτα—ἀνθρώποις. Des. in cod. 3. ²⁴ Οὖν. Abest a cod. 1, 2. ²⁵ Τιμῶν. Abest a cod. 2. ²⁶ Ἀλλὰ—ἀνθρώποις. Des. in cod. 2. ²⁷ Φυλάττειν προαιρουμένοις. cod. 2 φυλάττουσιν. ²⁸ Ἐπειδήπερ εἴρηκε. cod. 2 ἐπειδὴ ἴδεν ὅτι εἴρηκε. ²⁹ Ἀπό. cod. 3 ἐκ. ³⁰ Κἄν. cod. 2 εἰάν. ³¹ cod. 2 ἔλωμαι. ³² Περιστάσεων. Eadem h. l. habet significationem quæ passim occurrit apud Eusebium, cui tamen hæc a κενε, quantum scio, vindicata sunt. ³³ Μαργιπλῶν. Leg. esse videtur ἁμαρτίαν, ut habet Cord, p. 349. ³⁴ Οὐ — οικειότητα. Hæc in cod. Flor. ad præc. vers. relata sunt. ³⁵ Κυκλοῦσιν. cod. 1 κυκῶσιν. ³⁶ cod. 1. tres, κατακυριεύσουσι. ³⁷ Μου. Rec. lectio est σου. Nostram autem tuetur codex 1 August. Sequens ἐστὶ abest a cod. 1 et 2. ³⁸ Τῆς — ποιούμενος. Des. in cod. nostro 3 et in Flor. ³⁹ cod. 2 διηνεκῶς.

VERS. 12. « Etenim servus tuus custodit ea. » Et quo lucro id fiat magis dilucide edocet : « In custodiendis illis retributio multa. » Maximum enim, **723** ait, præmium volentibus hæc custodire proponitur : et quia Dei judicia custodire se dixit, humanam imbecillitatem in memoriam revocans, atque hujus verbi fastum considerans, statim subjunxit :

VERS. 15. « Delicta quis intelliget? ab oculis meis munda me. » Etsi enim Dei mandata magna cum alacritate animi servare volo, tamen a naturali infirmitate ad multa præter opinionem trahor : et nonnulla quidem inscianter pecco, nonnulla vero irruentibus calamitatibus oppressus. Ac licet operibus peccatum declinem, tamen cogitationes omni sordē me polluunt. Propterea te obsecro, qui me expiare potes, et clamo : « Ab oculis meis munda me. »

VERS. 14. « Et ab alienis parce servo tuo. » Non enim tantum me cogitationes circumstant, verum etiam dæmonum agmine obsideor. Et hi quidem extrinsecus insidiantur, hæc vero intus conspiciunt. Merito autem ipsos *alienos* appellavit, ut inimicos et hostes, et penitus nolentes nobiscum familiaritatem habere.

« Si mihi non dominati fuerint, tunc immaculatus ero, et emundabor a delicto magno. [VERS. 15.] Et omnino placebunt eloquia oris mei, et meditatio cordis mei in conspectu meo semper. » Tua autem ope perfrui desidero, **724** ut horam insidias subterfugiam, animam penitus ab omni labe liberam tibi exhibeam : et præteritorum peccatorum venia a te impetrata, sempiternam tibi honorum cantilenam offeram, tua oracula semper meditans. Per hæc igitur novum testamentum prædicat, et baptismi gratiam, et Spiritus sancti

donum, a quo et prætorum peccatorum veniam credentes accipiunt, atque in posterum satis auxilii habentes, et insurgentibus affectibus, et malis insidiantibus spiritibus superiores fiunt. Ad hæc subjunxit: « Domine adjutor mi, et redemptor mi. » Accommodatam psalmo perorationem posuit. Nam *Dominum* quidem, ut creatorem, et opificem vocavit; *redemptorem* vero, tanquam per sancti baptismatis regenerationem, tum a pristino interitu liberantem, et a dæmonum servitute redimentem, tum incorruptam atque immortalem naturam largientem. Hæc autem et illa psalmus continet. Et prima quidem pars mundi fabricam et providentiam docet: media vero legem: ultima autem gratiam. « Delicta enim, ait, quis intelligit? et ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo; » et: « Domine adjutor mi, et redemptor mi. » Hæc autem bona per novum testamentum nobis suppeditantur.

725 INTERP. PSALMI XIX.

Vers. 1. « In finem, psalmus Davidi. » Cum Senacherim Judæam bello olim invasisset^b, et ad obsidionem Hierosolymæ numerosum exercitum misisset, cujus Rapsaces dux erat, litterasque blasphemias omni et impietate plenas ad Ezechiam dedisset, beatus Ezechias, vir omni pietate ornatus, hac accepta epistola, et in auxilium vocato Isaiæ propheta, cucurrit in divinum templum, epistolamque explicatam Deo ostendit, hostium impietatem demonstrans, rogansque ut ob effusas blasphemias Assyrii suam ostenderet potentiam. Hæc multis ante sæculis beatus David prædicat, divino afflatus numine, et præsentem dictat psalmum: ubi ostendit populum una cum rege precantem, obsecrantemque ut ejus preces Deo sint acceptæ. λέγει ψαλμὸν, τὸν λαὸν ὑποδεικνύς τῷ βασιλεῖ γενέσθαι τὴν ἰκετείαν^α.

Vers. 2, 3. « Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacobi. Mittat tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur te. » Postquam enim magnus Ezechias ad divinum templum cucurrit, manu tenens epistolam blasphemias plenam, precatur populus ut illius preces admittantur, et inde opem referat. *Sanctum* enim hoc loco templum appellavit.

^b IV Reg. xix.

κην προαγορεύει^α, καὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν, καὶ τὴν^β τοῦ παναγίου Πνεύματος δωρεάν· ὑφ' ἧ: καὶ τῶν προεπτεισμένων^γ τὴν ἀφασιν λαμβάνουσι: οἱ πιστεύοντες· καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ἰκαντὴν βοήθειαν ἔχοντες, καὶ τῶν ἐπανισταμένων παθῶν καὶ τῶν ἐπιδούλων καὶ πονηρῶν περιγίνονται πνευματικῶν. Τούτοις ἐπιφέρει: « Κύριε βοηθέ μου, καὶ λυτρωτά μου. » Ἀρμόδιον τῷ ψαλμῷ τὸ ἀκροτελεύτιον θεϊκῶς, *Κύριον* μὲν^δ ἐκάλεσεν ὡς^ε ποιητὴν καὶ δημιουργόν· *λυτρωτὴν* δὲ, ὡς διὰ τῆς παλιγγενέσεως;^ς τοῦ παναγίου^ζ βαπτίσματος, τῆς μὲν προτέρας ἐλευθεροῦντα φθορᾶς, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων δουλείας; λυτρώμενον, ἀφθαρσίαν δὲ καὶ ἀθανασίαν δωρούμενον· καὶ ταῦτα δὲ κάκεινα ὁ ψαλμὸς περιέχει, καὶ τὰ μὲν πρῶτα τὴν δημιουργίαν διδάσκει καὶ πρόνοιαν· τὰ δὲ μέσα, τὸν νόμον· τὰ δὲ τελευταία, τὴν χάριν. « Παραπτώματα^ς γὰρ, φησί, τίς συνήσει; καὶ ἀπὸ^η τῶν κρυφίων μου καθάρσόν με, Κύριε, καὶ ἀπὸ ἀλλοτρίων φέσαι τοῦ δούλου σου· » καὶ, « Κύριε βοηθέ μου, καὶ λυτρωτά μου. » Τούτων δὲ τῶν ἀγαθῶν χορηγός ἡ καινὴ διαθήκη.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΘ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Τοῦ^α Σενναχηρείμ ἐπιστρατεύσαντος τῇ Ἰουδαίᾳ ποτὲ, καὶ στρατικὴν μεγίστην εἰς πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀποστελλάντος, ἧς^β ἐστρατήγει Ῥαφάκης, καὶ γράμματα τῷ Ἐζεκίᾳ πέμψαντος βλασφημίας ἀπάσης καὶ δυσσεβείας μεστὰ· ὁ μακάριος Ἐζεκίας, ἀνὴρ εὐσεβεὶα πάση κοσμούμενος, ταύτην λαθὼν τὴν ἐπιστολὴν, καὶ τὸν προφῆτην Ἰσαΐαν εἰς συνηγορίαν παραλαθὼν, ἔδραμεν εἰς τὸν θεῖον νεῶν^γ, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀναπτύξας, ὑπέδειξε^δ τῷ Θεῷ, τὴν τῶν πολεμίων διδάσκων ἀσέθειαν, καὶ παρακαλῶν τῆς γεγεννημένης ἔνεκα βλασφημίας δεῖξαι τοῖς Ἀσσυριοῖς τὴν οἰκίαν ἰσχύν. Ταῦτα πρὸ πολλῶν γενεῶν ὁ μακάριος^ε προαγορεύει Δαβὶδ, ὑπὸ τοῦ παναγίου φωτισζόμενος Πνεύματος, καὶ τὸν παρόντα συνευχόμενον^ς, καὶ παρακαλοῦντα^ζ δεκτὴν αὐτοῦ

β', γ'. « Ἐπακούσαι σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ὑπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἐξασπείλαι^δ βοήθειαν ἐξ ἁγίου, καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὸν θεῖον νεῶν ἔδραμεν ὁ θαυμαστός Ἐζεκίας τὴν βλάσφημον κατέχων ἐπιστολὴν, ἰκετεύουσι δεχθῆναι τε αὐτοῦ τὴν ἰκετείαν, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπιουρίας τυχεῖν. Ἄριστον^ε ἐνταῦθα τὸν νεῶν^ς προσηγόρευσεν.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

^α cod. 1 ὑπαγορεύει. cod. 2 προαγορεύει. ^β Καὶ τὴν—πνευμάτων. Hæc in cod. Flor. ad pauca ista contrahuntur: Καὶ τῶν προσηρηγμένων ἀφασιν διδοῦσαν καὶ πρὸς τὴν μέλλον βοήθειαν, ἀπὸ τε παθῶν καὶ πνευμάτων φυλάττουσαν. Deinde sequitur: Ὅταν γὰρ τούτων καθαρεύῃ ὁ ἄνθρωπος, τότε ἀκουστή γίνεται τῷ Θεῷ ἡ εὐχὴ τοῦ ἀνθρώπου. ^γ cod. 2 ἐπταισμένον. ^δ Μέγ. cod. 1, 2 addunt γὰρ. ^ε Ἄρ. Abest a cod. 2. ^ς cod. tres Aug. et Cord. p. 349, παλιγγενέσεως. ^ζ cod. 3 ἁγίου. ^η Παραπτώματα—διαθήκη. Des. in cod. 3. ^η Ἄρ. cod. 1 ἐκ. ^θ Τοῦ. cod. 3 præm ὡς. ^ι cod. 2 ἦ. ^κ cod. 2 νεῶν. ^κ cod. 3 ἐπέδειξε. ^λ Μακάριος. cod. 2 οἰσός. ^μ Τῷ βασιλεῖ συνευχόμενον. cod. 1 ὑπὲρ τοῦ βασιλέως εὐχόμενον. Ita quoque habet cod. 2, ubi tamen leg. εὐχόμενος. ^ν cod. 2 παρακαλῶν. ^ξ ἰκετείαν. cod. 3 addit: Ἐξ ἁγίου δὲ φησι ἐνταῦθα τὸν νεῶν. Hæc ad vers. 3 spectant. ^ο Ἐξασπείλαι cod. 2 add. σί. ^π Ἄριστον. cod. 1, 2 addunt γὰρ. ^ρ cod. 2 νεῶν.

δ'. « Μνησθεὶς Κύριος: ἡ πάσις θυσίας σου· καὶ ἂν ὁλοκαύτωμά σου πλανάτω. » Ἐπειδὴ καὶ ἐν ἡσυχίᾳ εἰρήνης καιρῶ τῆς θείας ἐπεμελεῖτο λατρείας, εἰκότως ταῦτα περὶ αὐτοῦ διεξίσι: ἡ, παρακαλοῦντες τὸν τῶν ὀλων Θεὸν ἀπιθεῖν εἰς τὴν τοῦ βασιλέως εὐσθεῖαν· καὶ τῶν πολλῶν καὶ παντοδαπῶν ἱερῶν μνησθῆναι, καὶ δοῦναι πάλιν εἰρήνην, ἵνα πλείοσιν αὐτὸν ἐξιλεωσῆται θύμασι· τὸ γὰρ, « Ὁλοκαύτωμά σου πλανάτω, » οὕτως ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, *Καὶ τὴν ἀναφορὰν σου πλείονα ἡ ποιήση*: τούτῃσι τὴν ἀπὸ τῆς εἰρήνης ἄδειαν δοῦς, παράσχη σοι καιρὸν, εἰς τὸ πλείοσιν αὐτὸν θυσίαις ἐξιλεωσασθαι.

ε'. « Δώη σοι Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν σου· καὶ πᾶσαν τὴν βουλὴν σου πληρώσει. » Τὸν δίκαιον, φησὶ, κριτὴν ἵκετεύομεν, τῆ τῆς ψυχῆς σου καθαρότητι: κατὰ τὴν ἀντίδοσιν δοῦναι.

ς', ζ'. « Ἀγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου· καὶ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνησόμεθα. Πληρώσει Κύριος πάντα τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. » Σοῦ γὰρ τὰς αἰτήσεις λαμβάνοντος, καὶ ἡμεῖς κοινωνήσομεν τῆς εὐφροσύνης, περιφανεῖς καὶ περιδλεπτοὶ τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει γινόμενοι. « Νῦν ἔγνωσθε ἵσως Κύριος τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἀγίου αὐτοῦ. » Δι' αὐτῶν, φησὶ, μεμαθήκαμεν τῶν πραγμάτων, ὡς τῷ Θεῷ θαρβύσας ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς, τεύχεται τῆς σωτηρίας· καὶ ἐν τῷ κάτω νεῷ προσφέρων πᾶς ἵκετείας, ἀνωθεν δέχεται τὴν βοήθειαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδειξεν αὐτὸν προσευχόμενον κάτω, δείκνυσιν ἄνωθεν βοηθούμενον· « Ἐν δυναστείαις ἡ σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. » Μέγιστον γὰρ σωτηρίας ἡ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς δύναμις, ἣν τοῖς προσιοῦσιν ὀρέγει. Δεξιὰν δὲ πάλιν ἐνταῦθα ἀνθρωπίνως εἶρηκε, τὴν θείαν οὕτως ὀνομάζων ἐνέργειαν.

η', θ'. « Οὗτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις· ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσόμεθα. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν. » Ἐκείνοι, φησὶ, ἵπποις καὶ ἄρμασι θαρβύοντες οὐδεμιᾶς ἐκείθεν ὠφελείας ἀπώναντο· ἀλλ' ἀοράτως συμποδισθέντες κατέπεσον· ἡμεῖς δὲ τὴν θείαν ἐπικαλεσάμενοι συμμαχίαν, τῆς σωτηρίας προφανῶς τετυχηκαμεν, καὶ οἶονεὶ καταπεπωκότων τῷ φόβῳ τῶν πολεμίων, ὑπέρτεροι τῶν δυσμενῶν ἀπεφάνθημεν.

ι'. « Κύριε, σώσον τὸν βασιλέα· καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἡσυχίᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε. » Ταῦτα τοσαύτης ἀπολαύσαντες ἀντιλήψεως, καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ, καὶ τὸν ἡμέτερον βασιλέα ταύτης μεταλαγχάνειν διηνεκῶς ἵκετεύομεν, Δέσποτα.

A VERS. 4. « Memor sit omnis sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiat. » Quoniam etiam tempore pacis divinum cultum studiose curabat, merito hæc de ipso dicunt, precentes universorum Deum ut respiciat regis pietatem, et multorum omnisque generis sacrificiorum recordetur, rursusque pacem concedat, ut pluribus ipsum sacrificiis placaret. Hoc enim, « Holocaustum tuum pingue fiat, » ita Symmachus interpretatus est: *Ampliolem oblationem tuam faciat*: hoc est, securitatis pacis concessa, præbeat tibi ansam ut pluribus ipsum sacrificiis places.

VERS. 5. « Tribuat tibi secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet. » Justum, inquit, judicem precamur ut tuæ animæ puritati congruentem remunerationem largiatur.

VERS. 6, 7. « Lætabimur de salutari tuo: et in nomine Dei nostri magnificabimur. Impleat Dominus omnes petitiones cordis tui. » Te enim, quod petisti, accipiente, etiam nos lætitiæ participes erimus, clari et illustres Dei potentia facti. « Nunc cognovi Dominum salvum fecisse Christum suum: exaudiet illum de cœlo sancto suo. » Rerum, inquit, experientia didicimus, regem nostrum Deo fretum salutem consecuturum, et in inferiori templo preces offerentem, de superiori auxilium accipere. Postquam enim ostendit ipsum inferius precantem, ostendit, **727** eum de superiori loco auxilium nactum esse: « In potentibus salus dexteræ ejus. » Maximum enim est salutis auxilium dexteræ ipsius virtus, quam ad se accedentibus porrigit. *Dexteram* autem rursus hic humano more dixit, divinam potentiam sic appellans.

VERS. 8, 9. « Hi in curribus, illi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Ipsi ligati sunt, et ceciderunt, nos autem surreximus, et erecti sumus. » Illi, ait, equis et curribus freti, nihil utilitatis illinc perceperunt, sed invisibili modo præpediti ceciderunt: nos vero, divino implorato auxilio, salutem palam consecuti sumus, et tanquam collapsis ob terrorem hostibus superiores inimicis apparuimus.

D VERS. 10. « Domine, salvum fac regem, et exaudi nos die quo invocaverimus te. » Hujusmodi ergo adjumentum consecuti, obsecramus te, Domine, ut et nosmetipsi, et rex noster, hujus auxilii participes simus.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷² Κύριος. Abest a cod. Aug. ⁷³ Καὶ ἄρ. codd. Aug. χάν. ⁷⁴ cod. 2 διέξισι. ⁷⁵ Πλείονα. Montf. Hexapl. Orig. t. 1, p. 499, leg. πλονα, sed nostram quoque lectionem ex uno codice recensuit. ⁷⁶ cod. 1 ποιήσοι. ⁷⁷ Τῆς καρδίας. Hæc in vers. Græca desid. ⁷⁸ Σοῦ. cod. 2 τοῦ. ⁷⁹ cod. 2 ναῶ. ⁸⁰ cod. ἐπέι. ⁸¹ Δείκνυσιν. cod. 2 addit αὐτόν. ⁸² cod. 1 τῆς σωτηρίας. ⁸³ Μέγιστον—ὀρέγει. cod. 1 δυνάμεις τοῖς προσιοῦσιν ὀρέγειν. Ita quoque cod. 2, qui tamen habet ὀρέγει. ⁸⁴ Δεξιὰν—ἐνέργειαν. Hæc pauca tantum exhibet Cord. p. 370. ⁸⁵ Ἐπικαλεσόμεθα. cod. 1 μεγαλυνησόμεθα, quæ est rec. lectio h. l. ⁸⁶ Καὶ ἡμᾶς—διηνεκῶς. Des. in cod. 1 et 2.

INTERP. PSALMI XX.

VERS. 1. « In finem, psalmus Davidi. » Post illam illustrem atque splendidam victoriam, Assyriosque invisibili modo deletos, beatus Ezechias in morbum incidit¹. Et cum per prophetam Isaiam se moriturum didicisset, ferventibus lacrymis **728** Deum placans, et morbo liberatus est, et quindecim annorum vitæ promissionem accepit. Rursus igitur divinus David ex persona populi hunc psalmum conscripsit, ob regis prosperam valetudinem Deum laudans.

VERS. 2, 3. « Domine, in virtute tua letabitur rex, et super salutare tuum exultabit vehementer. Desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate laborum ejus non fraudasti eum. » Cum potens, inquit, sis et benignus, humaniter preces nostri regis admisisti, et omnes petitiones ei concessisti: imo vero majora petitionibus dona largitus es. Hoc enim subjunct.

VERS. 4. « Quoniam prævenisti eum benedictionibus dulcedinis: imposuisti capiti ejus coronam de lapide pretioso. » Nam regnum illi non rogatus donasti: propria vero liberalitate, regali diademate caput ejus ornasti.

VERS. 5. « Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudo dierum in sæculum sæculi. » Accepit, inquit, quicquid petiit, et vitam obtinuit quam optabat. Hoc enim in sæculum sæculi, futuram quoque vitam [sanctis paratam] deomonstrat, quæ immortalitatem habet.

VERS. 6. « Magna est gloria ejus in salutari tuo, gloriam et magnum decorem impones illi. » Non solum enim **729** ei salutem donasti, verum illustrem illum reddidisti et clarum, tum admirabili hostium interitu, tum etiam quod sol præpostero ordine cucurrerit. Adeo autem hoc terra marique notum factum est, ut Babyloniorum rex iis dona miserit, qui olim Assyriis dona largiebantur. Propter Ezechiam enim hoc solem effecisse vel passum esse, suspicatus est, Assyriorum nece in argumentum utens.

VERS. 7. « Quoniam dabis ei benedictionem in sæculum sæculi: lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo. » In omnibus, inquit, sæculis celebris atque divulgatus erit, cum tantam apud te fiduciam ha-

¹ IV Reg. xx. i ibid.

A EPMHN. TOT K ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Μετὰ τὴν νίκην ἐκεῖνην τὴν λαμπρὰν καὶ περιφανῆ, καὶ τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἀόρατον θλῆθρον, ὁ μακάριος ἠρρώσθησεν Ἐζεκιᾶς. Καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου μαθὼν⁹⁰, ὡς θεωθήσεται, δάκρυσι θερμῶς ἰλεωζάμενος τὸν Θεὸν, καὶ τῆς νόσου τὴν ἀπαλλαγὴν ἔλαβε, καὶ πέντε καὶ δέκα ἐνιαυτῶν ζωῆς ἐπαγγελίαν ἐδέξατο. Πάλιν⁹¹ τοῖνον ὁ θεὸς Δαβὶδ, ὡς ἐκ⁹² προσώπου τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦτον ἔγραψε τὸν ψαλμὸν, ἐπὶ τῇ τοῦ βασιλέως ὑγιείᾳ τὸν Θεὸν ἀνυμνῶν⁹³.

β', γ'. « Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεὺς· καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλίεσται σφόδρα. Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ· καὶ τὴν θέλησιν⁹⁴ τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν. » Δυνατὸς ὢν, φησὶ⁹⁵, καὶ φιλόανθρωπος⁹⁷, εὐμενῶς ἐδέξω τοῦ βασιλέως ἡμῶν τὴν προσευχὴν· καὶ πάσας αὐτῷ ἔδωκας τὰς αἰτήσεις· μᾶλλον δὲ μείζους τῶν αἰτήσεων δωρεὰς ἔδωκῆς. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν.

δ'. « Ὅτι προέφθασας αὐτὸν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος· ἔθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. » Τὴν βασιλείαν γὰρ οὐκ αἰτήθεις παρέσχες αὐτῷ· οἰκεία δὲ φιλοτιμία τῷ βασιλικῷ στεφάνῳ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κατακόσμησας.

ε'. « Ζωὴν ἠήτησάτ' σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰὼνα αἰῶνος. » Ἐλαβε, φησὶν⁹⁸, ὅπερ ἰκέτευσεν⁹⁹, καὶ τετύχηκε ζωῆς ἣν ἐπέθηκε. Τὸ γὰρ αἰὼνα αἰῶνος καὶ τὸν μέλλοντα βίον παραδηλοῖ, [τὸν¹ τοῖς ἁγίοις τῷ τρεπισμένον,] ὃς τὸ ἀνάλεθρον ἔχει.

ς'. « Μεγάλῃ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου· δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτόν. » Οὐ γὰρ μόνον² σωτηρίαν αὐτῷ δεδώρησαι, ἀλλὰ καὶ περιφανῆ καὶ ὑψηλὸν³ πεποίηκας αὐτόν, καὶ περιθλεπτον, τῷ τε τῶν πολεμίων παραδόξῳ θανάτῳ, καὶ τῷ τὸν ἥλιον τὴν ἐναντίαν δραμεῖν. Οὕτω δὲ τοῦτο πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης ἐγένετο γνωρίζον⁴, ὡς τῶν Βαβυλωνίων τὸν βασιλεῖα δῶρα πέμψαι τοῖς πάλαι δῶρα⁵ τοῖς Ἀσσυριοῖς παρέχουσαι. Τοῦ γὰρ Ἐζεκιῶν χάριν ὑπέλαβε τοῦτο δεδρακέναι ἢ πεπονηθέναι τὸν ἥλιον, τῷ τῶν Ἀσσυρίων θανάτῳ χρώμενος τεκμηρίῳ.

ζ'. « Ὅτι δόξης⁶ αὐτῷ⁷ εὐλογίαν εἰς αἰὼνα τοῦ αἰῶνος, εὐφρανεῖς αὐτόν ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ προσώπου σου. » Καὶ⁹ ἐν ἀπάσαις δὲ¹⁰, φησὶ, ταῖς γενεαῖς ἀόδιμος ἔσται, καὶ πολυθρύλλητος, τσαούτην ἐσχη-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ Μετὰ, x. τ. λ. In cod. 3 hæc præcedunt: Οὐκ οἶδ' ὅθεν τὰς ὑποθέσεις πλαττόμενος τῶν ψαλμῶν. ⁹⁸ Μακάριος. cod. 2 θεός. ⁹⁹ Προφήτου. cod. 3 μακαρίου. ⁹⁰ Μαθὼν. cod. 3 εἰπὼν. ⁹¹ Πάλιν — ἀνυμνῶν. Hæc tantum habet Cord. t. 1, p. 373. ⁹² Ἐκ Abest a cod. 2. ⁹³ Ἀνυμνῶν. cod. 3 addit: Ἄρξεται τοῖνον οὕτως τοῦ ψαλμοῦ ἡ διάνοια. ⁹⁴ Καρδίας. Rec. lectio est ψυχῆς. ⁹⁵ Θέλησιν. Rec. lectio est ἴδεσθιν. ⁹⁶ Φησὶ. cod. 2 φύσει. ⁹⁷ Φιλόανθρωπος. In cod. 3 sequitur δέσποτα, καί. ⁹⁸ Φησὶν. cod. 4; 2 γὰρ καί. Ita quoque apud Cord. p. 373. ⁹⁹ cod. 1 et 2, atque Cord. l. c. ἰκετεύσας ἐπήγγειλε. ¹ Τὸν — ὑπερεπισμένον. Ex his quæ cod. 1 et 2 exhibent, emendanda est lectio nūπερεπισμένον apud Cord. l. c. ² Οὐ γὰρ μόνον, x. λ. cod. 3 præm. ³ Ὁ εἰς τὸν Ἐζεκιῶν παραλαβὼν τὸν ψαλμὸν ἐφη. Ὁδ μόνον, x. λ. ⁴ Καὶ ὑψηλόν. Abest a cod. August., deest etiam apud Cord. p. 373 et 379. ⁵ cod. 1, 2 γνώρισμα. ⁶ cod. 1, 2 δῶρον. cod. 3 φέρον. ⁷ Δόξης. cod. 2 δώσεις. ⁸ Αὐτῷ. cod. 2 αὐτόν. ⁹ Τοῦ Des. in cod. 1, 2. ¹⁰ Καί. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁰ Ἀπάσαις δέ. cod. 2 πάσαις.

κῶς παρὰ σοὶ ¹⁴ παρῆρσιαν. Τὸ γὰρ, « μετὰ τοῦ προσώπου σου, » παρὰ τῷ προσώπῳ σου ¹⁵ τέθεικεν ὁ Σύμμαχος. Εὐφροσύνην ταύτην ἔξει, φησί, καὶ διηλεκτὴ θυμηδίαν, τοῦ σοῦ ¹⁶ προσώπου, τουτέστι, τῆς σῆς εὐμενείας τυγχάνων. Ἄτιον δὲ τούτων ¹⁷ αὐτῷ γέγονε τὸ ἐπὶ σοὶ πεποιθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἐπιγγαγεν·

η'. « Ὅτι βασιλεὺς ἐλπίζει ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐν τῷ ἔλεει τοῦ Ὑψίστου οὐ μὴ σαλευθῆ. » Κρείττων ἐστὶ τῶν πολεμούντων τῆς σῆς χάριτος, ἀπολαύων· ἀπολαύει· ¹⁸ δὲ ταύτης, ἀνθρώπων ¹⁹ μὲν οὐδενὶ θαρβῶν, τῆ δὲ σου ²⁰ ἐλπίδι ²¹.

θ'. « Εὐραθείη ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου· ἡ δεξιὰ σου εὖροι πάντας τοὺς μισοῦντάς σε. » Τοῦτο σαφέστερον ²² ὁ Σύμμαχος εἶρηκε. Καταλήφεται ἡ χεὶρ σου πάντας τοὺς ἐχθρούς σου· ἡ δεξιὰ σου εὐρήσει πάντας ²³ τοὺς μισοῦντάς σε. Ἐχεται δὲ τῆς ἀκολουθίας τὰ εἰρημένα. Οὐ μάτην γὰρ ²⁴ ὁ βασιλεὺς τῆ σῆ ἐλπίδι θεθάβηκεν· ἀλλ' εἰδὼς ὡς τῶν πολεμίων ἀπάντων κρείττων ²⁵ ἡ σῆ δεξιὰ καὶ τοὺς τε ταχυστάτους [²⁶ καταλήφεται, τοὺς τε δυνατωτάτους], καταλαῦσαι δύνησεται. Δεξιάν ²⁷ δὲ καὶ χεῖρα, πάλιν τὴν ἐνέργειαν εἶπεν ²⁸.

ι. ια'. « Ὅτι ²⁹ θήσεις αὐτοὺς ὡς κλιβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου. Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει ³⁰ αὐτοὺς, καὶ καταφάγεται αὐτοὺς πῦρ. Τὸν καρπὸν αὐτῶν, ἀπὸ τῆς γῆς ἀπολαίς, καὶ σπέρμα αὐτῶν ἀπὸ υἰῶν ἀνθρώπων. » Ῥᾶστόν σοι, φησί, κλιβάνου δίκην ἐξάψαι αὐτοὺς, καὶ καταναλώσει ὡς ὕλην εὐπρηστον ἐν πυρὶ· καὶ οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκείνων ἐγγόνους· τούτους γὰρ καὶ σπέρμα καὶ καρπὸν προσσηγόρευσεν· ὥστε πᾶσαν αὐτῶν ἐξαλειφθῆναι τὴν μνήμην ³¹. Τὸ δὲ « εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου, » ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ τῆς ὀργῆς σου καιρῷ, ἔταν τοῦτο δοκιμάσης γενέσθαι, καὶ ἐπιτήδειον εἶναι κρίνης τὸν τῆς τιμωρίας καιρὸν.

ιβ'. « Ὅτι ἐκλίναν εἰς σὲ κακά. » Ἐπειδὴ ³² κατὰ σοῦ τὴν γλώτταν ἐκίνησαν, καὶ βλασφήμοις λόγοις ἐχρήσαντο. « Διελογίσαντο βουλὰς αἷ ³³ οὐ μὴ δύνανται στήναι. » Ἐνια ³⁴ μέντοι τῶν ἀντιγράφων στήναι ³⁵. ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως εἶρηκεν· « Ἐλογίσαντο ³⁶ ἐνοίας ἀδυνάτους. » Προλέγει δὲ διὰ τούτου τὰς βλασ-

A: buerit. Hoc enim « cum vultu tuo » Symmachus exposuit, apud vultum tuum. Lætitiam igitur habebit, ait, et continuam voluptatem, tuum vultum, hoc est, tuam benevolentiam assequens. Propterea autem hæc illi accidit, quoniam in te spem collocavit. Hoc enim subdidit :

VERS. 8. « Quoniam rex sperat in Domino, et per misericordiam Altissimi non commovebitur. » Superior est inimicis, qui tuæ gratiæ compos factus est : hanc autem consequitur nulli hominum fidens, sed tua **730** sola spe.

VERS. 9. « Inveniat manus tua omnibus inimicis tuis, dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. » Hoc magis dilucide Symmachus dixit : Comprenderet manus tua omnes inimicos tuos; dextera tua inveniet eos qui te oderunt. Ea porro quæ dicta sunt sequentibus cohærent. Non frustra enim, ait, rex tuæ spei confusus est : verum sciens, tuam dexteram omnibus inimicis superiorem esse futuram, et celerrimos comprehensuram. Dexteram rursus, et manum, divinam potentiam nominavit.

VERS. 10, 11. « Quoniam pones eos ut clibanum ignis tempore vultus tui. Dominus in ira sua conturbabit eos, et devorabit eos ignis. Fructum eorum de terra perdes, et semen eorum a filiis hominum. » Facillimum tibi est, inquit, ut clibanum incendere eos, atque conficere igne, veluti materiam igni obnoxiam : et non ipsos solum, verum etiam illorum posteros (nam hos et semen, et fructum nuncupavit), ut omnis eorum memoria deleatur. Hoc autem, « in tempore vultus tui, » idem est quod in tempore iræ tuæ : cum hoc facere **731** volueris, et opportunum esse tempus vindictæ judicaveris.

VERS. 12. « Quoniam declinaverunt in te mala. » Quoniam contra te linguam moverunt, et blasphemis sermonibus usi sunt. « Cogitaverunt consilia quæ non possint consistere. » Alqua exemplaria habent, stabilire. Symmachus vero sic dixit : « Cogitaverunt cogitationes quæ non possunt fieri. » Præ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁴ Sol. cod. 1, 2 σοῦ. ¹⁵ Παρὰ τῷ προσώπῳ σου. Des. in cod. 2, sicque hæc couseñtiant cum versione quam Symmacho tribuiti Montf., l. c. t. 1, p. 499. ¹⁶ Σου. Abest a cod. 1, 2. ¹⁷ Τούτων. cod. uerque τοῦτο. ¹⁸ cod. 2 ἀπολαύσει. ¹⁹ cod. 2 ἀνθρώπων. cod. 3 ἀνθρώπων. ²⁰ Σου. cod. Aug. σῆ. ²¹ Ἐλπίδι. cod. 1 addit στερεούμενος μόνη. Pro στερεούμενος codex 2 habet χωρούμενος, cod. 3 rectius χρώμενος, Cord. autem, p. 374, θαρβύνόμενος. ²² Σαφέστερον. cod. 1 addit, 2 et 3 autem præmittunt πάλιν. ²³ Πάντας. Hoc in uno codicum suorum adjectum invenit Montf. Abest autem a cod. Aug. 3. ²⁴ Γὰρ. cod. 1, 2 add. φησί. ²⁵ Κρείττων. Ita habent tres codd. August. sicque legisse videtur Carafa. ²⁶ Hæc ex iisdem 3 codd. suppleta sunt. Eadem legit Carafa, ut ex ejus interpretatione colligitur. ²⁷ Δεξιάν — εἶπεν. Hæc pauca tantum habet Cord. p. 374, qui tamen omisit πάλιν. ²⁸ Εἶπεν. codd. tres, et Cord. l. c. κέκληκεν. ²⁹ Ὅτι. Exstat tantum in edit. Ald. et Compl. ³⁰ Ἀυτοῦ συνταράξει, cod. 3 σου συνταράξει. ³¹ Μνήμην. Huc pertinere videntur, quæ in cod. Flor. ad vers. 11 leguntur : Ὡ γὰρ τὰ πλήρη δένδρα καρπῶν ἐφ' ὁμοίων γενέσει καταβάλλοντα σπέρμα, οὕτως οἱ θύσασθεῖς καὶ κακοὶ, ὡνπερ ἀφανίζει σπέρμα Θεοῦ, ἀπὸ τῶν υἰῶν τῶν ἀνθρώπων. Prout enim arbores fructibus plenæ ad generis sui procreationem semina spargunt, sic quoque impii faciunt et mali, quorum semen aufert Deus a filiis hominum. ³² Προσώπου. cod. 2 addit σου. ³³ Ἐπειδὴ — ἐχρήσαντο. Des. in cod. 3. ³⁴ Αἷ. cod. 1 αἷ. cod. 2 αἷς. ³⁵ Ἐνια — στήναι. Des. in cod. 3. ³⁶ Στήναι. Præferenda est h. l. lectio cod. 1 στήναι, quam etiam cod. Vatic. tuetur.

dicit autem per hæc blasphemias Assyrii voces : A « Ne te decipiat Deus tuus, cui tu ipse confisus es, fore ut liberet Hierosolimam e manu mea ^k. » De his verbis dicit, quod cogitaverint cogitationes quæ non possint fieri : vel quod cogitaverint consilia quæ non potuerint consistere, sperantes, quemadmodum idolis, sic etiam vero Deo se fore superiores.

VERS. 15. « Quoniam pones eos dorsum. » Symmachus autem sic interpretatus est : « Quoniam facies ipsos aversos. » Eos enim qui angeli plagam aufugerunt, in fugam vertes, et terga dare coges, ut abeuntes res gestas narrent. Hæc autem propheta vaticinantis more posuit, tanquam nondum gesta. « In reliquiis tuis præparabis vultum eorum. » Hoc quidam hyperbaticè dixerunt esse, et sic intellexerunt : In reliquiis ipsorum præparabis **732** vultum tuum, pro eo quod est : Et his qui remanserunt, et his qui fugerunt, infliges pœnam. Fieri tamen potest ut, eadem structura utendo, eandem sententiam accommodemus : « In reliquiis tuis præparabis vultum eorum. » Integrum enim tibi erit et facile, supplicia quæ tibi reliqua sunt, eis infligere, et eos qui nunc fugiunt, quique terga dederunt, eosque etiam qui sibi persuaserunt se mortem declinasse, poteris convertere, et sistere, et multare.

VERS. 14. « Exaltare, Domine, in virtute tua, cantabimus et psallemus virtutes tuas. » Non quod Deus humilis sit, extollitur, neque quod non habet recipit, sed quod habet ostendit. Jure igitur inquit, « Exaltare, Domine, in virtute tua. » Demonstratur enim altitudo tua per inexplicabilem potentiam, quam nos decantabimus, et celebrabimus te continue, tua mirabilia opera enarrantes.

INTERP. PSALMI XXI.

VERS. 1. « In finem. Pro susceptione matutina, psalmus Davidi. » Hic psalmus Domini Christi passionem et resurrectionem, et gentium * vocationem, et totius orbis salutem prædicit. Inscriptio autem ipsa hoc demonstrat. [In finem (inscribitur) pro matutina susceptione. Illud enim in finem ponitur, ut intelligas dispensationem post finem sæculorum ab ipso factam.] **733** Susceptio enim matutina

^k II Paral. xxxiii, et IV Reg. xviii et xix.

φήμου; τοῦ Ἀσσυρίου φωνάς· « Μὴ ³⁴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός ³⁵ ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, ὅτι ῥύσεται τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου. » Περὶ τούτων λέγει τῶν βημάτων, ὅτι ἐλογίσαντο ἔννοιας ἀδυνάτους· ἡ ἐλογίσαντο βουλὰς, αἱ ³⁶ οὐ μὴ δύνωνται στήναι· προσδοκῆσαντες καθάπερ τῶν ἐιδώλων, οὕτω καὶ τοῦ ἐντύς Θεοῦ περιέσεσθαι ³⁷.

ιγ'. « Ὅτι θῆσεις αὐτοὺς νῶτον. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτω· « Ὅτι θῆσεις ³⁸ αὐτοὺς ἀποστρέφου; ³⁹. » Τοὺς γὰρ τὴν τοῦ ἀγγέλου διαφυγόντα; ⁴⁰ πλὴγῃ, εἰς φυγὴν τρέφεις, καὶ τὰ νῶτα δοῦναι καταναγκάζεις· ἵνα ἀπελθόντες τὰ γεγενημένα ⁴¹ κηρύξωσιν. Ταῦτα δὲ προβῆτικῶς τέθεικεν ὁ προφήτης, ὡς μηδέπω γεγενημένα ⁴². « Ἐν τοῖς περιλοιπίοις σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. » Τοῦτό ⁴³ τινες μεθ' ὑπερβατοῦ ⁴⁴ ἔφασαν εἶναι, καὶ νενοηχασιν οὕτως· Ἐν τοῖς περιλοιπίοις αὐτῶν ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου, ἀντι τοῦ, Καὶ ⁴⁵ τοῖς καταλειφθεῖσι, καὶ διαφυγοῦσιν ἐπάξεις τὴν τιμωρίαν. Δυνατὸν δὲ καὶ τῇ αὐτῇ συνθήκῃ χρωμένους, τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προσαρμόσαι, « Ἐν ⁴⁶ τοῖς περιλοιπίοις σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. » Τὰς γὰρ ὑπολοίπους σοι ⁴⁷ τιμωρίας ἐπαγαγεῖν αὐτοῖς εὐπετές σοι καὶ βῆδιον· καὶ τοὺς ⁴⁸ φεύγοντας, καὶ νῶτα δεδωκότας, καὶ ἡγουμένους διαπεφευγέναι τὸν θάνατον, ἀντιστρέψαι, καὶ στήσαι, καὶ κολάσαι σοι δυνατόν.

ιδ'. « Ὑψώθητι, Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου· ἔσομεν καὶ ψαλοῦμεν τὰς δυναστείας σου. » Οὐ ταπεινὸς ὢν ὁ Θεὸς ὑψούσῃ, οὐδὲ ὁ μὴ ἔχει προσλαμβάνει· ἀλλ' ὑπερ ἔχει δείκνυσιν. Εἰκότως τοίνυν εἶπεν, « Ὑψώθητι, Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου. » Δείκνυται γὰρ σου τὸ ὕψος διὰ τῆς ἀβήρητου ⁴⁹ δυνάμεως, ἣν ἡμεῖς ⁵⁰ ἔδοντες καὶ ὑμνοῦντές σε διατελέσομεν, τὰς σὰς θαυματουργίας διεξιόντες.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΑ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος. Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐσθινῆς ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Οὗτος ὁ ⁵¹ ψαλμὸς τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ⁵² προαγορεύει τὰ τοῦ πάθους ⁵³, καὶ τῆς ἀναστάσεως ⁵⁴, καὶ ⁵⁵ τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν. Καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δὲ ⁵⁶ τοῦτο δηλοῖ. [Εἰς ⁵⁷ τὸ τέλος γὰρ ὑπὲρ τῆς ἐσθινῆς ἀντιλήψεως· τὸ μὲν εἰς τὸ τέλος, κείται, ἵνα τὴν οἰκονομίαν ἔννοησῃ τὴν ἐπὶ συντελεῖα τῶν αἰώνων γε-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁴ Μὴ—στήναι. Des. in cod. 3. ³⁵ Θεός. cod. 1, 2 addunt σου. ³⁶ Αἱ. cod. 2 αἰς. ³⁷ Περιέσεσθαι. cod. 1 περιγενέσθαι. ³⁸ Θῆσεις. Alii habent τάξεις. Vid. Montf. l. c. t. 1, p. 500. ³⁹ cod. 2 ἐπιστρέφου. ⁴⁰ cod. 3 φυγόντας. ⁴¹ cod. 3 γενόμενα. ⁴² Eadem lectionis varietas cum præc. ⁴³ Τοῦτο — προσαρμόσαι. cod. Flor. pauca ista habet : Τοῦτό τινες μεθ' ὑπερβατόν (pro ὑπερβατοῦ) ἔφασαν εἶναι, ἐν τοῖς περιλοιπίοις αὐτῶν ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπόν σου, ἀντὶ τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐπάξεις τὴν τιμωρίαν σου. Τὴν αὐτὴν δὲ ἔχει τὴν ἔννοιαν καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐκδυσιν. ⁴⁴ cod. 2 et 3 καθ' ὑπερβατόν. ⁴⁵ Καὶ. Abest a cod. 2. ⁴⁶ Ἐν—αὐτῶν. Des. in cod. 3. ⁴⁷ Sol. cod. 3 σου. ⁴⁸ Τούς. codd. tres addunt νῶν. ⁴⁹ cod. 1 ἀποβήρητου. ⁵⁰ Ἡν ἡμεῖς. codd. Aug. ἡμεῖς δέ. ⁵¹ Οὗτος δ. cod. Vatic. Apud Garn. p. 10. Ὁ εἰκοστὸς πρῶτος. ⁵² Χριστοῦ. cod. Flor. Θεοῦ. ⁵³ Τὰ τοῦ πάθους. cod. 1, 2 τὰ πάθη. cod. Flor. et Vatic. τὰ ἐσθινῆ. ⁵⁴ Καὶ τῆς ἀναστ. Cod. 1, 2 et Flor. καὶ τὴν ἀνάστασιν. ⁵⁵ Καὶ—κλήσιν. Des. apud Garn. l. c. ⁵⁶ Αἰ. Abest a cod. 2. ⁵⁷ Εἰς—καρ' αὐτοῦ. E cod. Vatic. suppleta a Garn. l. c.

γεννημένην παρ' αὐτοῦ.] Ἀντίληψις γὰρ ⁶⁶ ἑωθινή A τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιφάνεια ⁶⁵, ἡ ⁶⁶ δίκην ὄρθρου τοῖς ἐν σκότει καθημένοις ἐπιλάμψασα. Φῶς γὰρ ἀληθινὸν ὁ Δεσπότης. Ἀνίσχον δὲ τὸ φῶς, τὸν ὄρθρον ἀποτελεῖ, οὗ φανέντος ἐλύθη τὸ σκότος, [καί ⁶⁶ ἡ διαβολικὴ ἀγλῦς. Ἡ γὰρ κακία πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἐκ τοῦ σκότους ἐν ἀνίγμاتي νοεῖται. Τινὲς δὲ ἀντίληψιν ἑωθινήν λέγουσι τὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτήρος καιρὸν.] Εἰς αὐτὸν τοῖνον εἰρηται ὁ ψαλμός. Μᾶλλον γὰρ ⁶⁵ πιστευτέον τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις, καὶ αὐτῷ τῷ Σωτῆρι χρωμένῳ σαφῶς τῷ τοῦ ψαλμοῦ προοίμῳ, ἢ τοῖς παρερμηνεύειν ἐπιχειροῦσιν.

β'. « Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχε μοι ἵνα τί ἐγκατέλιπέ με; » Τῷ ⁶⁶ ἱκρίψ δὲ προσηλωμένος ταύτην ὁ Δεσπότης ⁶⁵ προήκατο ⁶⁶ τὴν φωνήν, αὐτῇ χρησάμενος τῇ Ἑβραίων φωνῇ, ἡλλ, ἡλλ, *λεμά* ⁶⁶ *σαβαχθανί*; Πῶς τοῖνον οἶόν τε τῆς αὐτῆς τῆς ἀληθείας παραγράφασθαι μαρτυρία; Ἐγκαταλελειφθαι ⁶⁷ δὲ λέγει, ὡς ἀμαρτίας μὲν οὐδεμίαις ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ⁶⁶, τοῦ δὲ θανάτου κεκρατηκότος, δ, ⁶⁶ κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων τὴν ἐξουσίαν ἐδέδεκτο. Ἐγκαταλελίψιν τοῖνον καλεῖ, οὐ τὸν τῆς ἡνωμένης θεότητος χωρισμόν, ὡς τινες ὑπελήφασιν, ἀλλὰ τὴν γεγενημένην τοῦ πάθους συγχώρησιν. Παρῆν ⁷⁰ γὰρ ἡ θεότης καὶ πασχούση τῇ τοῦ δούλου μορφῇ; καὶ συνχώρησε παθεῖν, πάση τῇ φύσει μηχανωμένη τὴν σωτηρίαν. Αὕτη μέντοι πάθος ἐκείθεν οὐκ εἰσεδέχετο· πῶς γὰρ οἶόν τε ἦν τὴν ἀπαθῆ φύσιν παθεῖν; Λέγει δὲ ταῦτα ὁ Δεσπότης ⁷¹ Χριστός ὡς ἄνθρωπος, ⁷⁰ καὶ ἐπιειδῆ ἀπαρχὴ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ἦν, ὑπὲρ C ἀπάσης τῆς φύσεως ἐν τοῖς ἐπαγομένους ποιεῖται τοὺς λόγους· « Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. » Ἰστέον ⁷² δὲ, ὡς τῶν παραπτωμάτων οὐδεὶς τῶν ἄλλων ἐρμηνευτῶν ⁷¹ ἐμνημόνευσεν· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀκύλας, *βρυχήματός μου*, ὁ δὲ Σύμμαχος, *ὄδυρμιῶν μου*, ὁ δὲ Θεοδοσίω, *βοήσεώς μου*. Ἴνα δὲ μὴ ⁷³ δόξωμεν τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς ἐνταῦθα κεχρημένοι, ἐκ περινοίας τοὺς ἐτέρους τὸν ψαλμὸν ἐρμηνευκότας ⁷⁴ ἐλέγχειν, τῇ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείᾳ χρησόμεθα ⁷⁷. Ταύτη γὰρ κἀκεῖνοι τῇ ῥήσει προσεσηκότες οὐκ ἔφασαν ἄρμόστειν τὸν ψαλμὸν τῷ Κυρίῳ. Πῶς ⁷⁵ γὰρ, φησὶν,

Salvatoris nostri est adventus, qui instar auroræ in tenebris sedentibus illuxit. Lux enim vera est Dominus : nascens autem lux, diluculum efficit, quo exorto discussæ sunt tenebræ, [et diabolica caligo tenebrarum intelligitur. Sunt autem qui suspensionem matutinam dicant esse tempus resurrectionis Salvatoris.] In ipsum igitur dictus est hic psalmus. Nam sacris potius apostolis credendum est, et ipsi Salvatori, qui principio hujus psalmi elare usus est, quam iis qui perperam interpretari conantur.

Vers. 2. « Deus, Deus mi, respice ad me, quare me dereliquisti? » Crucis ligno autem affixus in hanc vocem erupit, ipsa hebraica voce usus, ἡλλ, ἡλλ, *λεμά σαβαχθανί*; Quomodo igitur ejusdem veritatis testimonium rejici potest? Derelictum autem se fuisse dicit, ut qui cum nullum peccatum commiserit, mortī tamen obnoxius fuerit, quæ contra peccatores potentiam acceperat. Vocat igitur *derelictionem*, non separationem divinitatis conjunctæ, ut quidam suspicati sunt, sed passionis factam permissionem. Aderat enim divinitas servi formæ patienti, et sivit illam pati, **734** toti hominum generi salutem moliens. Ipsa tamen nihil inde patiebatur : quo enim pacto impatibilis natura pati posset? Dicit autem hæc Dominus Christus ut homo. Et quoniam ipse primitiæ humanæ erat naturæ, pro tota humana natura in sequentibus verba facit : « Longe a salute mea verba delictorum meorum. » Sciendum est autem, *delictorum* neminem aliorum interpretum mentionem fecisse. Verum Aquila quidem, *rugitus mei* dixit; Symmachus vero, *lamentationum mearum*; Theodotio, *clamoris mei*. Ne autem nos aliis interpretibus hoc in loco usi, de industria eos qui aliter hunc psalmum interpretati sunt, redarguere videamur, Septuaginta interpretum versione utemur. Cum enim et ipsi hanc vocem observassent, dixerunt hunc psalmum Domino non congruere. Quomodo enim, inquit, qui peccatum non fecit, dicere poterat, Longe a salute mea verba delictorum meorum? Audiant igitur

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Γάρ. cod. Flor. et Vatic. apud Garn. δέ. ⁶⁵ Ἐπιφάνεια. Garn. præm. ἐστίν. ⁶⁶ Ἡ — ἐπιλάμψασα. cod. Flor. ἡ — ἐλαμψεν. ⁶⁵ Καί — καιρὸν. A Garnerio suppleta. ⁶⁶ Γάρ. cod. 1 δέ! ⁶⁶ Τῷ — συγχώρησιν. codex Flor. hæc paucis istis complectitur : Ταύτην ὁ Σωτὴρ εἶπεν ἐν τῷ σταυρῷ τὴν φωνήν, ἡλλ, ἡλλ, *λεμά σαβαχθανί*, οὐχ ὡς χωρισθείσης τῆς θεότητος, ἀλλ' ὡς συγχωρηθέντος τοῦ πάθους. Quæ in eodem codice sequuntur, τὸ δὲ πρόσχε μοι, ὡς μὴ κείμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, καὶ ὁ Σωτὴρ παραλέλοιπε, ex Eusebio videntur esse desumpta. Vid. Montf. Coll. novam PP. t. 1, p. 79. ⁶⁶ Δεσπότης. cod. 3 adjit Χριστός. ⁶⁶ cod. 2, 3 προσήκατο. ⁶⁶ cod. 1 *λημά*. cod. 2 et Flor. *λεμά*. ⁶⁷ Ἐγκαταλελειφθαι — ἐδέθεκατο. Des. in cod. 3. ⁶⁶ cod. 1 γεγενημένης. ⁶⁶ Ὁς. cod. 1 ὡς. ⁷⁰ Παρῆν — λόγους. Des. in cod. 3. ⁷¹ Δεσπότης. Abest a cod. 2. ⁷² Huc pertinere videntur quæ eodex Flor. ad hunc locum habet. Αἰτεῖ τὴν ἐποπτεῖαν τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὰ ἡμῶν εἰς ἐαυτὸν μετατιθεῖς, ἵνα παύση τὴν ἀρὰν, καὶ ἐφ' ἡμᾶς μεταγάγη τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ γεγονότες ἐν ἀποστροφῇ καὶ ἐγκαταλείψει διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν. Petit autem a Patre respici, quia causam nostram in se suscepit, ut cessare faceret maledictionem, et ad nos quasi deduceret vultum Patris. Nos enim sumus nati in aversione et derelictione propter transgressionem in Adamo factam. Fere eadem sunt quæ leg. apud Gord. p. 390. ⁷² Ἰστέον — βοήσεώς μου. Des. in cod. 5. ⁷³ Ἐρμηρ. Abest a cod. 2. ⁷⁴ Ἴνα δὲ μὴ, κ. τ. λ. Magna horum pars existat quidem in Eusebio ad h. l. Commentario apud Montf. Collect. nov. PP. t. 1, p. 80; ea tamen quæ ibidem præcedunt, vix permitttere videntur ut ista ad eundem referantur auctorem. ⁷⁵ cod. 1, 2 ἡρμηρνεύεσθε. ⁷⁷ cod. 1 χρησόμεθα. ⁷⁸ Πῶς — παραπτωμάτων μου. Des. in cod. 3.

tur magnum Joannem clamantem : « Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi ¹. » Et divinum Paulum dicentem : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis **735** peccatum fecit, ut nos fieremus justitia in ipso ^m. » Et rursus : « Christus redemit nos ex maledictione legis, factus pro nobis maledictio ⁿ. » Quemadmodum itaque, cum sit fons justitiæ, nostrum peccatum suscepit, cumque sit benedictionis pelagus, maledictionem nobis imminentem accepit, et crucem sustinuit opprobrium despiciens ; sic et pro nobis verba fecit. Si enim nobis statutam disciplinam sponte subiit (nam « disciplina pacis nostræ super eum, » ut ait propheta ^o), multo magis ex persona nostra verbis usus est pro nobis, et exclamat : « Longe a salute mea verba delictorum meorum. » Ne respicias, inquit, delicta naturæ, sed concede salutem propter meos cruciatus. Et quandoquidem passionem more humano sustinens, sæpius precatus est ipso passionis tempore : « Pater, si fieri possit, transeat a me calix iste ^p ; » et mœrore affectus dixit : « Tristis est anima mea usque ad mortem ^q ; » merito et psalmus hæc prædicens ait :

ει δυνατόν, παρελθέτω τὸ πικρὸν τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· ἕως θανάτου· εἰκότως καὶ ὁ ψαλμὸς ταῦτα προαγορεύων ἐφη·

VERS. 3. « Deus mi, clamabo per diem ad te, et non exaudies, et nocte, et non ad insipientiam mihi. » Vel secundum cæteros, et nocte, et non est silentium. » Dies noctesque, inquit, me clamantem, et silere nolentem, non exaudisti, sed passioni tradidisti. Verumtamen novi dispensationis mysterium. Hoc enim est quod significabat, « Non ad insipientiam mihi. » Novi **736** enim non frustra concessionem petitionis te procrastinare, sed magnum quid et salutare ex passione procurare.

VERS. 4. « Tu autem in sancto habitas, laus Israelis. » Hoc autem, ait, omnium est maxime admirabile, quod te in sancto hoc corpore habitante, passio peragatur. *Laudem autem Israelis ipsa nominat, ut qui laudatur et decantatur a suis propriis cultoribus.* Nam pro laude, hymnum alii interpretes posuerunt.

VERS. 5. « In te speraverunt patres nostri. » Lucrum spei demonstrat.

« Speraverunt, et liberasti eos. [VERS. 6.] Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt : in te speraverunt, et non sunt confusi. » Atqui, inquit, manifesto novi, cum omnes patres nostri tuo auxilio confisi essent, spe minime frustratos esse, cumque tuum auxilium implorassent, tuæ providentiæ fructum cepisse.

¹ Joan. i, 29, 36. ^m II Cor. v, 21. ⁿ Galat. III, 13. ^o Isa. LIII, 5. ^p Matth. XXVI, 39. ^q ibid. 38.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁰ Θεσπεσιον. Abest a cod. 2. ⁸⁰ Δικαιος. codd. tres Aug. præmittunt Θεοῦ. ⁸¹ cod. 1 ἠγόρασεν. ⁸² Ὡσπερ — ἐποίησ. λόγους. Hæc pauca tantum habet Cord. p. 385. ⁸³ Καὶ — ἐφη. Des. in cod. 3. ⁸⁴ Πρὸς σε. Abest a codd. Aug. ⁸⁵ Ἡ — σιγή. Abest a cod. 5. ⁸⁶ Λοιπούς. cod. 2 πολλούς. De Aquila, Symm. et Theodot. testis est Montf. l. c. t. 1, p. 500. ⁸⁷ Διηνεκῶς. Abest a cod. 2. ⁸⁸ cod. 5 παραδηλό.

οἶόν τε ἦν τὸν οὐχ ἡμαρτηκότα λέγειν, μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου ; Ἀκουσάτωσαν τοῖνον Ἰωάννου τοῦ πάντων βρωόντος· « Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Τοῦ δὲ θεσπεσιου ⁷⁰ Παύλου λέγοντος· « Τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη ⁸⁰ ἐν αὐτῷ. » Καὶ πάλιν· « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ⁸¹ ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. » Τοιγαροῦν ὡσπερ ⁸² δικαιοσύνης ὑπάρχων πηγὴ, τὴν ἡμετέραν ἀμαρτίαν ἀνέλαβε, καὶ εὐλογίας ὦν πέλταγος, τὴν ἐπικειμένην ἡμῖν ἐδέξατο κατάραν, καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνῃς καταφρονήσας· οὕτω καὶ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησάτο λόγους. Εἰ γὰρ τὴν ὠρισμένην ὑμῖν παιδείαν ὑπέλαθεν ἐκῶν· « Παιδεία γὰρ εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, ἢ φησιν ὁ προφήτης· πολλῶ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἀνθ' ἡμῶν ἐχρήσατο λόγοις, καὶ βοᾷ· « Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. » Μὴ ἀποδλέψης, φησὶν, εἰς τὰ τῆς φύσεως πλημμελήματα· ἀλλὰ δός τὴν σωτηρίαν διὰ τὰ ἐμὰ παθήματα. Καὶ ⁸³ ἐπειδὴ τὸ πάθος ἀνθρωπίνους οἰκονομῶν πολλὰκις προσήυξατο παρὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν· « Πάτερ, λέγων, καὶ ἀθυμῶν ἔλεγε· « Περὶλυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου

γ'. « Ὁ Θεὸς μου κεκράξομαι ἡμέρας πρὸς σὲ ⁸⁴, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, καὶ νυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί. » Ἡ ⁸⁵ κατὰ τοὺς λοιπούς ⁸⁶, καὶ νυκτός, καὶ οὐ σιγή. Νύκτωρ, φησὶ, καὶ μεθ' ἡμέραν διηνεκῶς ⁸⁷ βρωόντος, καὶ σιγᾶν οὐκ ἀνεχομένου, οὐκ ἀκήκοας, ἀλλὰ τῷ πάθει παρέδωκας· ἀλλ' ὁμως οἶδα τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Τοῦτο γὰρ παρεδήλου ⁸⁸ τὸ, « Οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί. » Νενόηκα γὰρ ὡς οὐ μάτην ἀνεβάλλου τὴν τῆς αἰτήσεως δόσιν, ἀλλὰ μέγα τι καὶ σωτήριον ἐκ τοῦ πάθους οἰκονομῶν.

δ. « Σὺ δὲ ἐν ἁγίῳ κατοικεῖς ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. » Τὸ δὲ πάντων παραδοξότατόν φησιν, ὅτι σοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ τούτῳ σώματι κατοικοῦντος, ἐνεργεῖται τὸ πάθος. Ἐπαινον δὲ Ἰσραὴλ αὐτὸν ὀνομάζει, ὡς ὑπὸ τῶν οἰκείων θεραπευτῶν ἐπαινούμενον καὶ ὑμνούμενον· ἀντὶ γάρ τοῦ ἔπαινος, ὕμνος οἱ ἄλλοι τεθεικάσιν ἐρμηνευταί.

ε'. « Ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν. » Δείκνυσσι τῆς ἐλπίδος τὸ κέρδος.

« ἠλπισαν καὶ ἐβρώσω αὐτούς. [ς'.] Πρὸς σὲ ἐκέκραξαν, καὶ ἐσώθησαν· ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν, καὶ οὐ κατησχύνθησαν. » Καίτοι, φησὶν, οἶδα σαφῶς, ὡς ἅπαντες ἡμῶν οἱ πατέρες τῇ σῇ βοηθείᾳ θαρβήσαντες, οὐκ ἐψεύσθησαν τῆς ἐλπίδος· καὶ εἰς ἐπικουρίαν σε καλέσαντες τῆς σῆς προνοίας ἀπέλαυσαν.

ζ'. « Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ὄνεις ἀνθρώπου⁹⁹, καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. » Ἐγὼ δὲ, φησί, δίκην σκώληκος, εὐτελής τε ὤφθη, καὶ καταγέλαστος ἐγεγόνην. Τινὲς δὲ διὰ τοῦ σκώληκος εἶπον παραδηλοῦσθαι καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν· οὐκ ἐκ συνουσίας γὰρ οὗτος¹⁰⁰ ἔχει τὸ εἶναι. Ἐγὼ δὲ ἠγοῦμαι τὴν εὐτέλειαν διὰ τοῦ σκώληκος ἐνταῦθα μόνον¹⁰¹ παραδηλοῦσθαι τεκμαιρόμενος¹⁰², φησὶ γάρ·
 η', θ'. « Πάντες οἱ θεωροῦντές με, ἐξεμυκτήρισάν με· ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν. Ἦλπισεν ἐπὶ Κύριον, ρυσάσθω αὐτόν· σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν. » Καὶ ταῦτά ἐστιν¹⁰³ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις προσκαίμενα· « Πολλοὶ γὰρ, φησὶ, κινουντες τὰς κεφαλὰς¹⁰⁴, ἔλεγον· ἄλλους ἔσωσεν, αὐτὸν οὐ δύναται σῶσαι. » Καὶ τῶν ληστῶν θάτερος ἔλεγεν· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς. » Β « Καὶ μένοι καὶ τό· « Ἦλπισεν ἐπὶ Κύριον, ρυσάσθω αὐτόν, σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν, » ἐν¹⁰⁵ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐστὶν εὐρεῖν.

ι', ια'. « Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐκπάσας με ἐκ γαστρὸς· ἡ ἰλιπὸς μου ἀπὸ μασθῶν τῆς μητρὸς μου. Ἐπὶ σὲ ἐπεβρίβην ἐκ μήτρας· ἀπὸ γαστρὸς¹⁰⁶ μητρὸς μου θεὸς μου εἶ σὺ. » Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος προεθέσπισεν¹⁰⁷ Ἡσαίας· εἰρηκῶς γὰρ, ὅτι « Ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, » ἐπήγαγε· « Βούτυρον καὶ μέλι¹⁰⁸ φάγεται, πρὶν ἢ γνῶναι αὐτόν¹⁰⁹ ἀγαθόν¹ ἢ κακόν², ἀπειθεῖ πονηρίᾳ³, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. » Καὶ ὁ μακάριος⁴ τοίνυν Δαβὶδ, τῷ τοῦ Δεσπότης⁵ Χριστοῦ καχρημένος προσώπῳ φησὶν, ὅτι Σὺ με καὶ διέπλασας ἐν μήτρᾳ, καὶ ἐκαῖθεν πάλιν ἐξήγαγες, καὶ ἐτι τιθηνώμενος, καὶ τὴν μητρῶν ἔλκων θηλήν, τῆς σῆς κηδεμονίας τὰς ἐμάς ἐλπίδας ἐξήρτησα.

ιβ'. « Μὴ ἀποστής ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθῶν μοι⁶. » Καὶ γὰρ τότε⁷ τῶν μαθητῶν αὐτὸν κατελειοῖται χορὸς· εἶτα προλέγει τῆς θλίψεως τὰ εἶδη⁸.

ιγ', ιδ'. « Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοὶ· ταῦροι πίνοντες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠρνώμενος. » Καλεῖ⁹ δὲ ταύρους, τοὺς ἱερέας καὶ Γραμματεῖας, τὴν τοῦ λαοῦ πεπιστευμένους ἀρχήν, καὶ πολλῆ θρασύτητι καχρημένους· μόσχους δὲ, τοὺς¹⁰ ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένους· πλοῖα δὲ αὐτοὺς ὀνομάζει, ὡς τοῖς ὑπ' αὐτοῦ¹¹ χορηγιθεῖσιν ἐντροφῆσαντας ἀγαθοῖς. Οὕτω¹² γὰρ καὶ ὁ μέγας προεῖρηκε¹³ Μωσῆς· « Καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡγαπημένος, ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνη, καὶ

Vers. 7. « Ego autem sum vermis, et non nomen, opprobrium hominis, et abjectio plebis. » Ego autem ait, et instar vermis vilis visus sum, et ridiculus factus. Aliqui per vermem ostendi dixerunt nativitatem ex Virgine: nam vermis non oritur ex concubitu. Ego vero puto per vermem hoc in loco tantum vilitatem ostendi. Hoc ex eo conjicio, quia dicit:

Vers. 8, 9. « Omnes videntes me, deriserunt me, et locuti sunt labiis, et moverunt caput. Speravit in Domino, eripiat eum: salvum faciat eum, quoniam delectatur illo. » Et hæc in sacris Evangeliiis posita sunt. « Multi enim, inquit, moventes capita, dicebant: Alios salvos fecit, se ipsum salvum facere non **737** potest. » Et alter latronum dicebat: Β « Si tu es Filius Dei, salvum fac te ipsum et nos. » Atque hoc etiam: « Speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam delectatur eo, » in sacris Evangeliiis inveniri potest.

Vers. 10, 11. « Quoniam tu es qui extraxisti me e ventre; spes mea ab uberibus matris meæ. In te projectus sum ex utero, inde a ventre matris meæ Deus meus es tu. » Hæc etiam beatus Isaias vaticinatus est. Cum enim dixisset: « Ecce virgo concipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, » subjunxit: « Butyrum et mel comedet, et priusquam ipse cognoscat bonum, vel malum, non obtemperat maffitiæ, ut eligat bonum¹ » Beatus igitur David, Domini Christi gerens personam, ait: Tu et formasti me in utero, et illinc rursus eduxisti: et adhuc lactens, matrisque ubera sugens, in tua cura spem meam collocavi.

Vers. 12. « Ne discesseris a me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet. » Etenim discipulorum chorus tunc ipsum dereliquit. Deinde afflictionis species prædicit.

Vers. 13, 14. « Circumdederunt me vituli multi; tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens. » Taurus autem vocat sacerdotes et Scribas, quibus principatus populi commissus erat, quique multa ferocia utebantur: **738** vitulos vero, eorum subditos. D « Vocat etiam eos pingues, tanquam bonis ab ipso suppeditatis abundantius fruentes. Sic enim prædixit etiam magnus Moses: « Et comedit Jacob, et cibo repletus est; dilectus recalcitavit, incrassatus, impinguatus, et dilatatus est, et dereliquit Deum

¹ Matth. xxvii, 42. ² Luc. xxiii, 39. ³ Isa. vii, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1, 2 ἀνθρώπων. ¹⁰⁰ Οὗτος. cod. 1, 2 ac Flor. præm. οὐδέ. ¹⁰¹ Μόνον. Abest a cod. Flor. ¹⁰² Τεκμαιρόμενος. cod. Flor. præm. τοῖς ἐξῆς. ¹⁰³ Ἐστίν. cod. 1, 2 add. εὐρεῖν. ¹⁰⁴ Κεφαλὰς. cod. 1 nihil. αὐτῶν. ¹⁰⁵ Ἐν — εὐρεῖν. Des. in cod. 2. ¹⁰⁶ Ἀπὸ γαστρὸς. Rec. lectio ἐκ κοιλάδας. ¹⁰⁷ Προεθέσπισεν. Abest a cod. 1. ¹⁰⁸ Μέλι. cod. 2 γάλα. ¹⁰⁹ Αὐτόν. Abest a cod. 2. ¹ Ἀγαθόν. Inter hanc et præc. vocem quedam supplenda sunt e versione τῶν Ὁ. ² Κακόν. cod. 2 πονηρόν. ³ cod. 2 πονηρίαν. ⁴ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ⁵ Δεσπότης. Abest a cod. 2. ⁶ Μοί. Abest a cod. 3. ⁷ Τότε. cod. 1, 2 ὁ τῶν. ⁸ cod. 1, 2 τὰ τῆς θλίψεως εἶδη. ⁹ Καλεῖ — τεταγμένους. Des. in cod. 3. ¹⁰ Τοῦς — ὡς. Des. in cod. 2. ¹¹ Ὑπ' αὐτοῦ. cod. 3 παρ' αὐτοῦ. ¹² Οὕτω — ἐπιθήσω ζυγόν. Des. apud Cord. p. 387. ¹³ cod. 3 εἶρηκε:

factorem suum. » Atque etiam beatus Oseas feroci juvenæ eum assimilat : « Nam ut vœcca insanens insanivit Ephraim ». Hoc autem modo populum appellavit. « Sic autem, inquit, Ephraim vitula assueta diligere contentionem, hoc est, quæ contentionem et rixam amat. Nam νεῖκος non victoriam, sed contentionem vocat. Et post hæc secutam humilitatem ostendens, subjunxit : « Ego autem concendam super pulchritudinem colli ejus. » Superbam ejus cervicem deprinam, et servitutis jugum imponam. Hic psalmus itaque pontificum, Scribarum et Phariseorum insultationes describit, qui taurorum ferociam, leonumque furorem imitantes, Dominum Christum obsidebant.

VERS. 15. « Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea. » *Ossa* vocat sacros apostolos, quoniam et *corpus* Ecclesiam nominat, robur autem corporis ossa sunt : per hæc enim quidquid in corpore mollis et fluxi est, **739** sustentatur. Dissipati sunt autem omnes tempore passionis, instar aquæ huc et illuc dispersi.

« Factum est cor meum tanquam cera liquefcens in medio ventris mei. [VERS. 16.] Aruit tanquam testa virtus mea, et lingua mea adhæsit faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti me. » Etiam hæc omnia passionis tempore acciderunt. Nam cor quidem ob timorem ut cera ad ignem evanuit, et robur vim pristinam non exhibuit, atque etiam lingua immobilis permansit. Et divini evangelistæ nos docent eum non respondisse, licet sæpius interrogatus esset. Traditus est autem sepulturæ post passionem, id quod *pulverem mortis* appellavit, quia pulvere obducuntur qui sepeliuntur.

VERS. 17. « Quoniam circumdederunt me canes multi, et concilium malignantium obsedit me. » Post Judæos de gentium exercitu mentionem facit : nam illi his eum tradiderunt. Idcirco prophetia rerum etiam ordinem observavit. Merito autem illos quidem *tauros*, hos vero *canes* nominavit ; [illi enim sub jugo legis erant, etsi legem satis aperte transgredierentur ; hi vero secundum legem impuri erant. Sic autem Dominus quoque appellavit Chanæanæm.] « Non enim bonum est, inquit, sumere panem filiorum, et dare catulis. » **740** Sed ta-

u Deut. xxxii, 15. v Osee iv, 16. x Osee x, 11. y Matth. xv, 26.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁴ Κύριον. Rec. lectio τὸν Θεόν. ¹⁵ Μακάριος. cod. 2 θεός. ¹⁶ Δαμάλι — θρασυνομένη. Hæc des. in cod. 2. ¹⁷ Γάρ. cod. 3 add. ἔφη. ¹⁸ Οὕτω δὲ καί. codd. tres Aug. καὶ πάλιν. ¹⁹ cod. 2 δεδειγμένη. ²⁰ Νεῖκος — καλεῖ. Sed rec. lectio l. c. est νῖκος, victoria. ²¹ Αὐτῆς. cod. 1, 2 πρᾶμ. γάρ. ²² Τουγαροῦν — Χριστόν. Des. in cod. 3. ²³ cod. 2 διαγράφει. ²⁴ Δεσπότην. Abest a cod. 2. ²⁵ Ἐξεχύθη. codd. tres Aug. add. καὶ διεσκορπίθη. ²⁶ cod. 2 σώματα. ²⁷ Ὑπὸ — φέρεται. Des. apud Cord. p. 387. ²⁸ cod. 1, 2 διαιρθείντες. ²⁹ cod. 2 κατήγαγον. ³⁰ Ὡς δ. cod. 1, 2 ὡσεὶ. ³¹ Ὅτι ἐκύκλωσαν. cod. 3 περιεκύκλωσαν, omisso δτι. ³² Quæ ad hunc et seq. vers. a Nostro dicta sunt, exstant etiam in Eusebii ad h. l. Commentario, apud Montf. l. c. t. I, p. 85. In cod. Aug. tertio una cum Nostri nomine ascriptum est ὁμοίως Εὐσεβίου. ³³ Τοῦ — στρατοῦ. cod. 2 εἰς τὸν τῶν ἐθνῶν νεύει στρατόν. Pro τοῦ στρατοῦ. cod. 3 habet τῶν στρατιωτῶν. Ita quoque leg. apud Euseb. l. c. ³⁴ cod. 1, 2 παρέδωσαν. ³⁵ E cod. 3 Aug. suppl. hæc quæ ob ὁμοιοτέλευτα, ut videtur, exciderant. Eadem apud Euseb. l. c. leguntur. ³⁶ Καλόν. Abest a cod. 3.

Α ἔγκατέλιπε Κύριον¹⁴ τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Καὶ μέντοι καὶ ὁ μακάριος¹⁵ Ὡσὲ, δαμάλει¹⁶ αὐτὸν ἀπεικάζει θρασυνομένη· « Ὡς δάμαλις γὰρ¹⁷ παρεισπῶσα παροίστησεν Ἐφραῖμ. » Οὕτω δὲ τὸν λαὸν προσηγόρευσεν· « Οὕτω¹⁸ δὲ καὶ Ἐφραῖμ, φησί, δάμαλις δεδιδαγμένη¹⁹ ἀγαπᾷν νεῖκος· » τουτέστιν, ἐριστικὴ καὶ φιλόνοικος. Νεῖκος²⁰ γὰρ οὐ τὴν νίκην, ἀλλὰ τὴν φιλονεικίαν καλεῖ. Καὶ δεικνύς τὴν μετὰ ταῦτα ταπεινώσιν ἐπήγαγεν· « Ἐγὼ δὲ ἐπιθήσομαι ἐπὶ τὸ κάλλος τοῦ τραχήλου αὐτῆς. » Τὸν γὰρ αὐτῆς²¹ αὐχένα ταπεινώσω, καὶ τὸν τῆς δουλείας ἐπιθήσω ζυγόν. Τοιγαροῦν²² καὶ ὁ ψαλμὸς προδιαγράφει²³ τὰς τῶν ἀρχιερέων, καὶ Γραμματέων, καὶ Φαρισαίων ἐπαναστάσεις, οἱ ταύρων θρασύτητα, καὶ λέόντων μανίαν μιμούμενοι περιστοίχιζον τὸν Δεσπότην²⁴ Χριστόν.

ιε'. « Ὡσεὶ ὕδωρ ἐξεχύθη²⁵ πάντα τὰ ὄστα μου. » Ὅστα καλεῖ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους· ἐπειδὴ καὶ σῶμα²⁶ τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖ· ἰσχύς δὲ τοῦ σώματος τὰ ὄστα· ὑπὸ²⁷ τούτων γὰρ τὸ μανὸν καὶ διαβρῆον τοῦ σώματος φέρεται· ἐσκορπίσθησαν δὲ ἅπαντες κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, δίκην ὕδατος τῆδε κάκεισε διαιρηθέντες²⁸.

« Ἐγενήθη ἡ καρδία μου ὡσεὶ κηρὸς τηχόμενος, ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. [ις'] Ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, καὶ εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγέ²⁹ με. » Καὶ ταῦτα πάντα γεγένηται παρὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν. Ἡ καρδία μὲν γὰρ τῇ δειλίᾳ, ὡς ὁ³⁰ κηρὸς τῷ πυρὶ, διελύθη, καὶ ἡ ἰσχύς τὴν προτέραν ἐνέργειαν οὐκ ἐδείκνυ· καὶ μέντοι καὶ ἡ γλῶσσα ἀκίνητος ἔμενε. Καὶ διδάσκουσιν ἡμᾶς οἱ θεσπέσιοι εὐαγγελισταί, ὅτι πολλάκις ἐρωτηθεὶς οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Παρεδόθη δὲ καὶ τῷ τάφι μετὰ τὸ πάθος, ὅπερ χοῦν θανάτου ὠνόμασεν, ἅτε δὴ χωνυμένων τῶν θαπτομένων.

ιζ'. « Ὅτι ἐκύκλωσάν³¹ με κύνας πολλοὶ· συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον με³². » Μετὰ τοῦς Ἰουδαίους, τοῦ³³ ἐξ ἐθνῶν μνημονεύει στρατοῦ· τοῦτοις γὰρ αὐτὸν ἐκείνοι παραδεδώκασι³⁴. Διὸ καὶ τὴν τάξιν ἡ προφητεία τῶν πραγμάτων ἐφύλαξεν. Εἰκότως δὲ ταύρους μὲν ἐκείνους, κύνας δὲ τοῦτους ὠνόμασεν· [ἃ³⁵ οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸν νόμον ζυγῶν ἦσαν· εἰ καὶ προφανῶς τὸν νόμον παρέβαινον· οἱ δὲ κατὰ νόμον ἦσαν ἀκάθαρτοι. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Κύριος τὴν Χαναanaίαν ὠνόμασεν.] « Οὐκ ἔστι γὰρ καλόν, ³⁶ φησί, λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων,

καὶ δοῦναι ²⁷ τοῖς κυναρίοις. Ἐπειδὴ ὁμοῦ μετὰ τὸ πάθος, οἱ πάλαι κύνας, διὰ πίστεως εἰς τὴν τῶν υἱῶν μεταθεθῆκασι τάξιν· οἱ δὲ πάλαι τὴν υἱῶν ἐσχηκότες κηδεμονίαν, τὴν κυνῶν προσηγορίαν ἐδέξαντο, ἅτε δὴ κυνῶν δίχην κατὰ τοῦ Δεσπότου ²⁸ λυτήσαντες. Περὶ τούτων ὁ μακάριος ²⁹ Παῦλος βοᾷ· « Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακούς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. » Ὁ μέντοι προφητικὸς λόγος κύνας προσαγορεύσας ³⁰ ἔφη· « Συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον ³¹ με. » Εἶτα ³² διηγείται τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα.

« Ὁρῶναι χεῖράς μου, καὶ πόδας μου. [ἰη'] Ἐξηρίθησαν πάντα τὰ ὀστέ μου. » Καὶ τοῦτο ³³ δηλόν ἐστι ³⁴, καὶ σαφές, καὶ τοῖς λίαν φιλονεικοῦσιν. Ἀκούομεν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἀγίους αὐτοῦ λέγοντος μαθητάς· « Βλέπετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ εἰμι. » Καὶ μέντοι καὶ τῷ Θωμᾷ τῶν ἡλίων τοὺς τύπους ὑπέδειξε, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς λόγχης πληγὴν. Τὸ δὲ « ἐξηρίθησαν, πάντα τὰ ὀστέ μου, » τοῦτο ³⁵ δηλοῖ, ὅτι Οὕτω με διέτειναν προσηλοῦντες, ὡς τε ῥάδιον εἶναι τῷ βουλομένῳ καὶ τὸν τῶν ὀστέων ἀριθμὸν διαγνῶναι. Ἀυτοὶ δὲ κατενόησαν, καὶ ἐπελθόν με, ἔντι τοῦ ἐπιτωθάζοντες καὶ ³⁶ γελῶντες ³⁷. ἰθ'. « Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. » Καὶ τοῦτο δὲ σαφῶς ³⁸ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει.

κ'-κβ'. « Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύνῃς τὴν βοήθειάν σου ἀπ' ἐμοῦ ³⁹. » εἰς τὴν ἀντιλήψιν μου πρόσχε· Ὑψοὶ ἀπὸ βομφαλαῖς τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυνὸς τὴν μονογενῆ μου. Σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερῶτων τὴν ταπεινωσίν μου. » Ἐπειδὴ ⁴⁰, φησὶν, οὐδέμιν ἀνθρωπίνην ἔχω βοήθειαν, τῆς σῆς ἀντιλήψεως τύχοιμι, καὶ βυσθεῖην ἀπὸ τε τούτων, ἀπὸ τε τοῦ διὰ τούτων ἐνεργούντος, καὶ δίχην κυνὸς καὶ λέοντος· ἐπιόντος· λέοντα γὰρ ⁴¹ καλεῖ, καὶ κύνα, καὶ μονοκέρωτα ⁴², τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν· τουτέστι τὸν διάβολον, ὃς καὶ παρὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν θηρὸς αὐτῷ δίχην ἐπῆλθε, τὸν θάνατον ἐπαγόμενος. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος εἶρηκεν ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω. » Καὶ πάλιν· « Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ⁴³ ἀρχὼν, καὶ ἐν

²⁷ Philipp. iii, 2. ²⁸ Luc. xxiv, 39. ²⁹ Matth. xxvii, 35. ³⁰ Hebr. ii, 14. ³¹ Joan. xii, 31. ³² Joan. xiv, 30.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ Ἀσύναι. cod. 2 βαλεῖν, quæ est rec. lectio l. c. ²⁸ Δεσπότου. cod. 1 σωτήρος. ²⁹ Μακάριος. Abest a col. 2. ³⁰ Προσαγορεύσας. cod. 3 add. τοὺς στρατιώτας. ³¹ cod. 1 περιέσχε. ³² Εἶτα — τολμηθέντα. Des. in cod. 3 et apud Euseb. l. c. ³³ Τοῦτο. cod. 3 addit δέ. ³⁴ Ἔστι. Abest a cod. 1. ³⁵ Τοῦτο — ὅτι. cod. 3 Aug. τουτέστιν. ³⁶ Καί. cod. 2 præm. εἰσά. ³⁷ Γελῶντες. Non dubitavimus emendatiorem hanc lectionem, pro λέγοντες, ut habebat ed. Sirm., substituere, auctoritate codicum trium August. et Eusebii apud Montf. l. c. Sic quoque legit Cord. t. I, p. 387, quo præeunte de hac correctione nos jam monuit Cotelerius Monum. Ecclesie Gr. vol. II, p. 625. ³⁸ cod. 3 et Euseb. σαφέστερον. ³⁹ Τὴν βοήθειαν. cod. 2 τοὺς οἰκτιρομῶς. ⁴⁰ Σου ἀπ' ἐμοῦ. Hanc lectionem habent ed. Ald. et Compl., teste Bosio. Rec. lectio est τὴν βοήθειάν μου. ⁴¹ Ἐπειδὴ — ἐπιόντος. Des. in cod. 3. ⁴² Γάρ. Abest a cod. 3. ⁴³ cod. 1 2 μονοκέρων. ⁴⁴ Τοῦτου. Abest a cod. 1, 2.

inveniens (quærebat autem peccati reprehensionem), impudenter et valde injuste morti tradidit : ipse vero injustitiam pertulit, communem mortem destruere moliens.

VERS. 23. « Narrabo nomen tuum fratribus meis ; in medio ecclesiæ laudabo te. » Et hinc patet eum more humano hæc locutum esse, utpote qui tanquam homo perferret ea quæ loquebatur. *Fratres 742* enim eos qui in ipsum crediderant nuncupat. Fratres autem sunt, tanquam hominis. Ut enim Deus, herus est et Dominus : ut homo autem, etiam frater nominatur. Unigenitus enim est, et primogenitus. Et illud quidem ut Deo et Domino convenit. [Hoc autem ut homini :] nam ut Deus, solus genitus est, et unigenitus vocatur ; ut homo vero, etiam primogenitus appellatur. Et testis est Apostolus dicens : « Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus †. » Cum hæc igitur, ait, fratribus meis enarravero, per ipsos te decantabo, efficiens ut illi hunc hymnum contexant. Deinde promissionem implet.

VERS. 24, 25. « Qui timentis Dominum, laudate eum : universum semen Jacobi, glorificate eum. Timeat itaque eum omne semen Israel. » Quia enim Ecclesia et ex gentibus et ex Judæis confacta est, et hoset illos ad hymnum excitat : hos quidem ab eorum progenitore nominans, scilicet Jacob et Israel, hos vero a virtute, ut quæ pro nobilitate ad homines ornandos sufficiat. Sic autem et Judæos ex gentibus ad legem accedentes nominat nominare, idque Actuum historia nos docet. Nam divinus Apostolus concionem habens, sic ait : « Viri Israelitæ, et qui inter vos timent Deum ‡. » — « Quoniam non sprevit, neque despexit deprecationem pauperis, nec avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad eum exaudivit 743 me. » Laudate, ait, eum, qui auctor vobis hujus salutis fuit : qui vilissimam vestram naturam despiceret minime voluit, sed exaudivit, et per meam resurrectionem vobis salutem comparavit. Post hæc ostendit æqualitatem quam cum Patre ut Deus habet. Subjunxit enim :

σωτηρίαν πραγματούσαμενον 74 μετὰ ταῦτα παραδηλοῖ 75 ἦν ὡς 76 Θεὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα· Ἐπήγαγε γάρ ·

VERS. 26. « A te laus mea, in ecclesia magna D

† Rom. VIII, 29. ‡ Act. XIII, 16.

ἔμοι εὐρήσει 77 οὐδέν. Ὁ ἅλλ' ὅμως καὶ μηδὲν εὐρῶν ὧν ἐπεζητεῖ, ἐπεζητεῖ δὲ τῆς ἀμαρτίας τοὺς μύμους, ἀναιδῶς καὶ λίαν ἀδίκως τῷ θανάτῳ παρέδωκεν 78· αὐτὸς δὲ τῆς ἀδικίας ἠνέσχετο, λύσαι τὸν κοινὸν μηχανώμενος θάνατον.

κγ'. Ὁ Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Ὁ Κάντεῦθεν 77 δῆλον, ὡς ἀνθρωπίνως ταῦτα ἐφθέγγετο, ἅτε 78 δὴ καὶ ἀνθρωπίνως ὑπομένειν ἄπερ ἐφθέγγετο. Ὁ Ἀδελφούς 79 γὰρ καλεῖ τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας. Ὁ Ἀδελφοὶ δὲ εἰσιν, ὡς ἀνθρώπου. Ὁ γὰρ Θεὸς, δεσπότης καὶ Κύριος· ὡς δὲ ἄνθρωπος, καὶ ἀδελφὸς ὀνομάζεται. Μονογενὴς γὰρ ἐστὶ καὶ πρωτότοκος. Καὶ τὸ μὲν ἀρμόττει ὡς Θεῷ καὶ Κυρίῳ· [60 τὸ δὲ ὡς ἀνθρώπῳ.] Ἡ 61 γὰρ Θεὸς, μόνος γεγέννηται, καὶ μονογενὴς ὀνομάζεται· ἡ δὲ ἀνθρώπος, καὶ πρωτότοκος κέκληται. Καὶ μάρτυς ὁ Ἀπόστολος λέγων· Ὁ εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Ὁ Ταῦτα τοῖνυν φησὶ τοῖς ἐμοῖς διηγησάμενος ἀδελφοῖς, δι' αὐτῶν σε ὑμνήσω, παρασκευάζων ἐκείνους τοῦτον ὑφαίνειν τὸν ὕμνον· εἴτα πληροῖ τὴν ὑπόσχεσιν.

κδ', κε', Ὁ Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, αἰνέσατε αὐτὸν· ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτὸν. Φοβηθήτω 62 δὴ ἀπ' αὐτοῦ ἅπαν τὸ σπέρμα Ἰσραὴλ. Ὁ Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Ἐκκλησία καὶ ἐξ ἔθνων καὶ ἐξ Ἰουδαίων συνέστηκε, καὶ τοὺτους κάκεινους εἰς τὸν ὕμνον ἐγείρει 63 τοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ προπάτορος ὀνομάζων, Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ὡς 64 ἀρχούσης ἀντὶ γένους κοσμησαί. Ὁὕτω δὲ καὶ Ἰουδαίους 65 τοὺς ἐξ ἔθνων τῷ νόμῳ προσίντας ἔθος ἦν ὀνομάζειν· καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία διδάσκει. Δημηγορῶν γὰρ ὁ θεὸς Ὁ Ἀπόστολος οὕτως ἐφη· Ὁ Ἄνδρες Ἰσραηλῆται, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν 66 φοβούμενοι τὸν Θεόν. — Ὁ Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν, οὐδὲ προσώχλισε τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ, οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐν τῷ κεκραγῆναι με πρὸς αὐτὸν εἰσῆκουσέ μου. Ὁ Ὑμνήσατε 67, φησὶ, τὸν αἰτίον τῆς σωτηρίας ταύτης ὑμῖν γενόμενον, τὸν τὴν εὐτελεστάτην ὑμῶν 68 φύσιν οὐκ ἀνασχόμενον 69 παριδεῖν, ἀλλ' εἰσακούσαντα, καὶ διὰ τῆς ἐμῆς 70 ἀναστάσεως ὑμῖν 71 τὴν κς'. Ὁ Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινός μου, ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη ἐξομολογήσομαι σοι 72. Ὁ Ὅσπερ γὰρ 73 ἐγὼ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

77 codd. tres Aug. εὐρήσει. 78 cod. 3 παρέδωκαν. 79 Κάντεῦθεν—πεπιστ. Des. in cod. 3. 80 Ἄτε—ἐφθέγγετο. Des. apud Cord. p. 388. 81 Ἀδελφούς, κ. λ. Hæc bis apud Cord. leguntur, scilicet p. 388 et plenius p. 405. 82 E cod. 3 suppl. 83 Ἡ—ἡ. cod. 1 et Cord. p. 403, ὡς—ὡς. 84 Φοβηθ. — αὐτοῦ. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est φοβηθήτωσαν αὐτόν. 85 cod. 2 ἀγείρει. cod. 3 καλεῖ. 86 Ὁς—κοσμησαί. Des. apud Cord. p. 588. 87 cod. 3 Ἰουδαίους. 88 Ἐν ὑμῖν. Abest ab hoc loco in Actis Apost. Des. etiam apud Cord. l. c. 89 Ὑμνήσατε—ἐπήγαγε γάρ. Des. in cod. 3. 90 Cord. p. 389 ἡμῶν. 91 cod. ἀνεχόμενον. 92 Ἐμῆς. Des. apud Cord. l. c. 93 Cord. l. c. ἡμῖν. 94 Apud Cord. l. c. post πραγμ. sequitur : Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς πλούσιος ὢν· Jesus Christus enim cum dives esset, propter nos pauper factus est. (II Cor. VIII, 9.) 95 cod. 2 παραδηλῶν. 96 Ὁς. cod. 1, 2 δ. 97 Ἐξομολογήσομαι σοι. Hoc additamentum exstat tantum in edit. Ald. et Compl. 98 Γάρ. cod. 3 φησὶ.

δηλόν σε τοῖς ἀνθρώποις ποιῶ ⁷⁷, οὕτω καὶ σὺ πάν-
 τας ⁷⁸ ἀνθρώπους διδάσκεις τὴν αἰτὴν μοι προσφέ-
 ρειν τιμὴν, νῦν ⁷⁹ μὲν λέγων, « Οὗτός μου ⁸⁰ ἐστὶν
 ὁ Υἱὸς ἀγαπητός ἐν ᾧ ἠρῶδῃσα, αὐτοῦ ἀκούετε »
 νῦν δὲ, « Καὶ ἐδόξατά σε ⁸¹, καὶ πάλιν δοξάσω. »
 Οὕτω τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν ἀπεκάλυψε τῷ Πέτρῳ,
 οὕτω τῷ Παύλῳ, οὕτω διὰ τούτων πάλιν ⁸² ἀνθρώ-
 ποις. Ἐκκλησίαν γὰρ μεγάλην, τὴν μέχρι τῶν
 τερμάτων τῆς γῆς διήκουσαν ⁸³ προσηγόρευσε.
 « Τὰς εὐχάς μου ἀποδώσω ἐνώπιον τῶν φοβουμένων
 αὐτόν. » Εὐχὰς ἐνταῦθα οὐ προσεῖχάς λέγει, ἀλλὰ
 τὰς ὑποσχέσεις. Ταύτην ⁸⁴ γὰρ καὶ ὁ νόμος τὴν δια-
 ρεσιν οἶδεν. « Ἐξῆν ⁸⁵ εὐχὴν Κυρίου, » ἀντὶ τοῦ, ἐάν
 ὑπόσχη τι ⁸⁶ τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ τοίνυν ὑπέσχετο
 ἄνω ⁸⁷ διὰ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ὕμνον ὑφαί-
 νειν, σαφέστερον ἐνταῦθα διδάσκει, ὅτι ταῖς ἐπαγ-
 γελίαις ἐπιθήσει τὸ πέρασ, ἵνα δι' αὐτῶν τῶν ⁸⁸
 πραγμάτων οἱ τὰ θεῖα λόγια μελετώντες μάθωσι ⁸⁹
 τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκκλησίας
 ἐμνημόνευσεν ⁹⁰, ἀναγκαίως τὰ περὶ ταύτης ποιεῖ-
 ται θεσπίσματα, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων προαγο-
 ρεῖε τὴν κλήσιν. Αὐτοὺς γὰρ πένητας ὀνομάζει,
 ὡς πάλαι τῆς εὐσεβείας οὐκ ἐσχχότας τὸν πλοῦτον,
 ἀλλὰ ⁹¹ τῇ τῆς ἀγνοίας δεδουλευκότας πενίᾳ.

κζ'. « Φάγονται πένητες, καὶ ἐμπλησθήσονται,
 καὶ αἰνέσουσιν Κύριον, οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν. » Οὐ ⁹²
 πάντες, οὐδὲ γὰρ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ,
 ἀλλ' οἱ τὸν θεῖον εἰσεδέξαμενοι ⁹³ πόθον· τούτους ⁹⁴
 ὅτε δὴ πεινῶντας καὶ διψῶντας, κορεσθήσονται ἐσθ
 τῆς ἀθανάτου τροφῆς ἀπολαύσαντας· τὴν δὲ θεῖαν
 τροφήν, καὶ τὴν πνευματικὴν ἴσμεν διδασκαλίαν,
 καὶ τὴν μυστικὴν καὶ ἀθάνατον εὐχλίαν, ἣν οἱ με-
 μυημένοι γινώσκουσιν ⁹⁵. « Ζήσονται αἱ καρδίαι αὐ-
 τῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Καὶ γὰρ ἔτι φθαρτὸν περι-
 κείμενοι σῶμα, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως ψυχαγω-
 γούμενοι, προσμένουσι τὴν ζωὴν αἰώνιον.

κη'. « Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς
 Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Καλῶς τὸ
 μνησθήσονται τέθεικε· ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ
 εἶναι δεξάμενοι, τοῦ δημιουργήσαντος ἐπελήσθησαν.
 Πάντα μέντοι τὰ πέρατα τῆς γῆς, οὐκ ἐν ἑθνός,
 οὐδὲ δύο, ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ⁹⁶
 προσδραμοῦνται μυρίοι, καὶ δεξονται προθύμως τὴν
 τῆς Θεογονίας ἀκτίνα. « Καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώ-
 πιον αὐτοῦ πάσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. » Καὶ δι-
 δάσκων ὡς οικεία τοῦ Θεοῦ ἡ δεσποτεία, καὶ οὐκ ἀλ-
 λοτριά, τέθεικεν ⁹⁷.

^h Matth. iii, 17. ⁱ Joan. xii, 28. ^j Deut xxiii, 21.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ cod. 3 ποιήσω. ⁷⁸ Πάντας. cod. 2 τούς. ⁷⁹ Nūn — ἀνθρώποις. Des. apud Cord. ⁸⁰ Mou. Abest a
 cod. 2. In cod. 3 ponitur post ὁ υἱός. ⁸¹ Σέ. Des. in cod. 1, 2, et in edit. impressis N. T. ⁸² Πάλιν.
 enid. tres Aug. πᾶσιν. ⁸³ Τῆς γῆς διήκουσαν. cod. 1 διήκουσαν τῆς οἰκουμένης. cod. 2 et 3 τῆς οἰκου-
 μήκουσαν. ⁸⁴ Ταύτην — τῷ Θεῷ. Des. in cod. Flor. ⁸⁵ Ἐξῆν. codd. tres Aug. præm. ἐάν. ⁸⁶ Τί. Des.
 in cod. 1, 2. ⁸⁷ Ἄνω. Hanc lectionem e codd. restituumus : perperam legebatur ἀνθρώπων, quæ vox in
 codicibus per compendium scribitur ἄνω, unde hic error ortus esse videtur. ⁸⁸ Δι' αὐτῶν τῶν. cod. 2 διὰ
 τῶν. ⁸⁹ cod. 1. μάθωμεν. ⁹⁰ Ἐμνημ. cod. Flor. ἐμνήσθη. ⁹¹ Ἀλλὰ—πενία. Des. in cod. Flor. ⁹² Οὐ
 —γινώσκουσιν. Des. in cod. 3. ⁹³ cod. 2 δεξαμένοι. ⁹⁴ Τούτους. cod. 1 addit γάρ. ⁹⁵ Γινώσκουσιν.
 cod. 2 διδάσκουσι. ⁹⁶ Οἰκουμένην. cod. Flor. addit ἐθνῶν. ⁹⁷ Τέθεικεν. cod. 1, 2 præm. ἀκολούθως. Ita
 quoque leg. apud Cord.

A te clarum facio, sic et tu omnes homines eundem
 mihi habere honorem doces : nunc quidem dicens :
 « Hic est Filius meus dilectus, quo delector, ipsum
 audite ^h ; » nunc vero : « Et glorificavi te, et ite-
 rum glorificabo ⁱ. » Sic ejus cognitionem Petro
 aperuit, sic Paulo, sic per hos rursus hominibus.
 Ecclesiam enim magnam eam appellavit, quæ ad
 terminos usque terræ se extendit. « Vota mea red-
 dam in conspectu timentium eum. » Preces hoc in
 loco non deprecationes vocat, sed vota. Hanc enim
 differentiam etiam lex novit : « Si precatus fueris
 deprecationem Domino ^j, » id est, si voveris quip-
 piam Domino. Postquam igitur superius promisit,
 per eos qui in ipsum credunt **744** hymnum se
 contexturum, manifestius hic docet, promissionibus
 finem se impositurum esse, ut ex rerum eventu,
 divina oracula meditantibus, verborum veritatem
 discant. Quoniam autem ecclesiæ meminit, neces-
 sario de hac vaticinatur, et omnium gentium vo-
 cationem prædicit. Eas enim pauperes nominat,
 ut quæ olim pietatis divitias non habuerunt, sed
 ignorantie egestati servierunt.

VERS. 27. « Edent pauperes, et saturabuntur, et
 laudabunt Dominum qui requirunt eum. » Non
 omnes (nec enim omnes Evangelio obedierunt),
 sed ii qui divinum in se amorem admiserunt, hos
 ut esurientes et sitientes explendos esse ait, im-
 mortali perfruentes cibo. Divinum autem cibum,
 et spiritus doctrinam scimus, et mysticum atque
 immortale convivium, quod mysteriis initiati no-
 runt. « Vivent corda eorum in sæculum sæculi. »
 Etenim adhuc mortali corpore cincti, spe resur-
 rectionis animum recreantes, æternam vitam ex-
 spectant.

VERS. 28. « Remiscentur, et convertentur ad
 Dominum universi fines terræ. » Præclare remini-
 scentur posuit : quoniam cum a Deo id quod sunt
 accepissent, Creatoris oblii sunt. Universi ergo fi-
 nes terræ, non una gens, nec duæ, sed infiniti ex
 omnibus qui terram incolunt, accurrent, atque di-
 vinæ cognitionis radium propenso animo accipient.
 « Et adorabunt **745** in conspectu ejus universæ
 D familiæ gentium. » Et docens proprium Dei impe-
 rium esse, et non alienum, posuit.

• **VERS. 29.** « Quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur gentibus. » Non enim tantum Judæorum Deus est Deus, ut illi existimant, verum totius humanæ naturæ est creator. Sic et Apostolus ait: « Nunquid Judæorum Deus est tantum? nonne et gentium? omnino etiam gentium: quoniam unus est Deus, qui justificabit circumcisos ex fide, et præputiatis, per fidem h. »

VERS. 30. « Manducaverunt, et adoraverunt eum omnes pingues terræ: in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. » Qui enim comederunt et impleti sunt, de immortali cibo gratias agentes, eum qui hæc suppeditavit ut Deum adorabunt. Et quia in præcedente versu pinguium tantum mentionem fecit, ut qui ab illo divino cibo tales effecti sint, merito dixit: « In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. » Siquidem post resurrectionem ex mortuis, alii quidem volentes, alii vero inviti, et alii quidem ex amore, alii vero e timore, hunc Deo offerent cultum, secundum illam Apostoli vocem: « Illi omne genu flectetur, cœlestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confitebitur, Dominum esse Jesum Christum, in gloriam 746 Dei Patris l. »

VERS. 31. « Et anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi. » Semen Domini Christi sunt, qui per lavacri regenerationem renati sunt, atque adoptionis gratiam receperunt. Propterea quidem animam suam illi vivere, et non servire dixit, semen vero servire. Siquidem assumpta natura cum divinitate assumente copulata fuit, et ejusdem gloriæ et honoris facta est particeps.

VERS. 32. « Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus. » Non de hac, inquit, dico generatione, secundum quam ego David hæc prædico: verum de futura, atque de eo populo qui nascetur, quem ipse universorum Dominus constituit. Hic quidem omnia ista prædixit. Ego autem Judæorum stuporem deploro, quoniam in divinis oraculis semper versantes, veritatem in his splendidem minime conspiciunt, sed in Davidem dictum esse hunc psalmum asserunt, audientes Davidem exclamantem: « Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Domi-

l Rom. iii, 29, 30. l Philipp. ii, 40, 44.

VARIE LLECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ "H. Abest a cod. 2. ¹⁰⁰ "Ο Θεός μόνος. cod. 1 μόνον ὁ Θεός. ¹ Αὐτῷ. Abest a codd. tribus Aug. et a versione Græca. ² Οἱ — χορηγόν. Des. in cod. 3. ³ codex 2 ἐμπλησθέντες. ⁴ Ἐκείνης. Abest a cod. 2. ⁵ Ἐπίπερ. Abest a cod. 1, 2. cod. 3 habet ἐπήγαγε τό. ⁶ Κατὰ, x. l. Des. apud Cord. p. 390. ⁷ Ἐξομολογ. cod. 1 addit αὐτῷ. ⁸ Πατρός. In cod. 3 sequitur, ἀμήν. Καλῶς δὲ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ζῆν αὐτῷ ἔφη, ἀλλ' οὐ δουλεύειν· ἡ γὰρ — τιμῆς. Hæc ad sequentem vers. pertinent. ⁹ Καὶ — δουλεύσει αὐτῷ. Omnes interpretes Græci aberrarunt a sensu verborum Hebr. psal. xxii, 30, 31, quæ Hieron. rectius sic vertit: *Et anima ejus non vivet: semen serviet ei.* ¹⁰ Ἀναγεννώμενοι. col. 1 ἐστὶ γενώμενοι. ¹¹ Διό x. l. Des. in cod 1. ¹² Σπέρμα. cod. 2 addit μου. ¹³ codd. tres Aug. μετέληψε. ¹⁴ In margine cod. 1 paucula ad vers. istum alia manu adscripta sunt, quæ tamen culpa ejus qui codicem compegit, integrum non habent sensum. ¹⁵ "Or. Rectius Aquila habet ὅτι. ¹⁶ Προαγορεύω. Apud Cord. p. 390 sequitur, τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην διὰ πίστεως ἐνεργουμένην. ¹⁷ Ἐγὼ — προσκυνήσα Θεόν. Hæc paucis mutatis apud Cord. leguntur p. 404. ¹⁸ Βοῶντος. cod. 1, 2 præmi. Δαβίδ.

κθ'. « Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτῆς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν. » Οὐ γὰρ μόνον Ἰουδαίων Θεός ὁ Θεός, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσι, ἀλλὰ πάσης τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ποιητής. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔφη: "H ⁹⁹ Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνος ¹⁰⁰ οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν· ἐπιπερ εἰς ὁ Θεός, ὃς δικαίως περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. »

λ'. « Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ ¹ πάντες οἱ πόνες τῆς γῆς, ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν. » Οἱ ² γὰρ φαγόντες καὶ ἐμπλησθέντες ³, χάριν ὁμολογοῦντες περὶ τῆς ἀθανάτου τροφῆς, προσκυνήσουσιν ὡς Θεὸν τὸν τοῦτων γενόμενον χορηγόν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ προτέρῳ στίχῳ τῶν πόνων ἐμνημόνευσε μόνων, ἅτε δὴ τοιούτων ὑπὸ τῆς θελας ἐκείνης ⁴ γεγεννημένον τροφῆς, εἰκότως εἶπεν ⁵. « Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν. » Μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οἱ μὲν ἐκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες, καὶ οἱ μὲν πόθῳ, οἱ δὲ φόβῳ, ταύτην τῷ Θεῷ προσοίσουσι τὴν προσκύνησιν, κατὰ ⁶ τὴν ἀποστολικὴν ἐκείνην φωνήν· ὅτι « Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγελῶν, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ⁷, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς ⁸. »

λα'. « Καὶ ⁹ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ, καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. » Σπέρμα δὲ τοῦ Δεσπότητος Χριστοῦ, οἱ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀναγεννώμενοι ¹⁰, καὶ τὸ τῆς υἰοθεσίας δεχόμενοι χάρισμα. Διό ¹¹ τὴν μὲν αὐτοῦ ψυχὴν αὐτῷ ζῆν, ἀλλ' οὐ δουλεύειν εἴρηκε, τὸ δὲ σπέρμα ¹² δουλεύειν. Ἡ γὰρ ληφθεῖσα φύσις ἠνώθη τῇ λαβούσῃ θεότητι, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης μετέληξε ¹³ καὶ τιμῆς ¹⁴.

λβ'. « Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ¹⁵ ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Οὐ περὶ ταύτης, φησὶ, λέγω τῆς γενεᾶς, καθ' ἣν ἐγὼ ὁ Δαβὶδ ταῦτα προαγορεύω ¹⁶, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐσομένης, καὶ τοῦ τεχθησομένου λαοῦ, ὃν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων συνεστήσατο Κύριος. Ὁ μὲν οὖν ταῦτα προηγόρευσεν ἅπαντα. Ἐγὼ ¹⁷ δὲ τὴν Ἰουδαίαν ἐμβροντησίαν θρηνώ, ὅτι τοῖς θεοῖς λογίοις διηνεκῶς ἐντυγχάνοντες, τὴν ἐν τούτοις διαλάμπουσαν οὐ συνορῶσιν ἀλήθειαν, ἀλλ' εἰς τὸν Δαβὶδ εἰρησθαι τὸν Ψαλμὸν ἀποφαίνονται, τοῦ βοῶντος ¹⁸ ἀκούοντες, « Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, λαῷ τῷ τεχθησομένῳ,

ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος· μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς· καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἔφαγον, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ πάντες ¹⁹ οἱ πόνες τῆς γῆς. Ὁ τούτων γὰρ οὐδὲν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ὀρωμεν γεγεννημένον, οὐδὲ ἐπὶ τινος τῶν ἐκ Δαβὶδ. Μόνος δὲ ὁ Δεσπότης Χριστός, ὁ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς Λόγος, ὁ ἐκ Δαβὶδ λαθὼν τὴν τοῦ δούλου μορφήν· πᾶσαν γὰρ γῆν καὶ θάλασσαν τῆς θεογονίας ἐπλήρωσε, καὶ πέπεικε τοὺς πάλαι πλανωμένους ²⁰, καὶ τοῖς εἰδώλοις προσφέροντας τὴν προσκύνησιν, ἀντὶ τῶν οὐκ ὄντων τὸν ὄντα προσκυνῆσαι Θεόν. Ἄλλὰ τοὺς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λόγους ²¹ καταλιπόντες, ἐπὶ τοὺς ²² παρόντας ἀγῶνας, καὶ ²³ ἐπὶ τὴν τῶν λοιπῶν ψαλμῶν ἐρμηνεῖαν βαδίσωμεν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Εἰς τὸ τέλος ¹⁹, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » [Ἄδειται ὁ προκειμένος ψαλμὸς ἐκ προσώπου τῶν ἐθνῶν ἀγαλλομένων ἐπὶ τῷ ποιμαίνειν αὐτά· καὶ μὴν καὶ τὴν μυστικὴν ἐξηγοῦνται εὐωχίαν ἣν παρέθηκεν αὐτοῖς ὁ ποιμαίνων αὐτούς.] « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. Ὁ τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ταῦτα τοῖς προερμηνευθεῖσι ²⁰ διάνοιαν. Εἰρηκῶς γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, « Φάγονται πένητες, καὶ ἐμπλησθήσονται ²¹, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητούντες αὐτόν· » καὶ πάλιν, « Ἐφαγον, καὶ προσεκύνησαν ²² πάντες οἱ πόνες τῆς γῆς· » ὑποδείκνυσιν ἐνταῦθα τὸν τῆς τοιαύτης τροφῆς χορηγόν· καὶ καλεῖ τὸν τροφέα ποιμένα· Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δεσπότης ²³ Χριστὸς ἑαυτὸν προσηγόρευσε· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκωμαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. » Οὕτως ἑαυτὸν καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ ἐκάλεσε τοῦ προφήτου. Κἀνταῦθα τοῖνυν ἀπαντες οἱ τῆς σωτηρίου τροφῆς ἀπολαύσαντες βωῶσι· « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. » Παντοδελπὴν γὰρ ἀπολαύσιν ἀγαθῶν ὁ ποιμὴν οὗτος τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαίνουμένοις χαρίζεται.

β'. « Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. » Ἐπειδὴ ποιμένα τὸν τῶν ἀγαθῶν προσηγόρευσε χορηγόν, εἰκότως καὶ τῆς τῶν προβάτων τροφῆς τροπικῶς ἐμνημόνευσε. Χλόην δὲ ἐνταῦθα τὴν ἱεράν τῶν θείων λογίων διδασκαλίαν καλεῖ. Πρῶτερον γὰρ ἐκτρέφει τοῖς λόγοις, καὶ τότε τὴν μυστικωτέραν ^D προσφέρει τροφήν. « Ἐπὶ ²⁰ ὕδατος ἀναπύσεως ἐξέθρεψέ με. » Τὸ τῆς παλιγγενεσίας ὕδωρ αἰνιττεται, ἐν ᾧ βαπτιζόμενος ὁ τῆς χάριτος ἐφιέμενος, ἀποδύεται μὲν τὸ γῆρας τῆς ἁμαρτίας, νέος δὲ ἀντὶ γεγηρακός ἀποτελεῖται.

¹⁹ Joan. x, 14. ²⁰ Ezech. xxxiv, 10 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁹ Πάντες. Abest a cod. 1. ²⁰ cod. 1 πεπλανημένους. ²¹ Λόγους. Abest a cod. 1, 2. ²² Τοὺς—ἀγῶνας. cod. uerque, τοῦ παρόντος ἀγῶνος. ²³ Καί—τῶν. cod. 3 ἐπὶ τε τῶν. ²⁴ Εἰς τὸ τέλος. Abest a cod. 1, 2. ²⁵ E cod. suppl. Eadem fere sunt quæ Cord. t. 1, p. 412, et sub alio nomine p. 418 exhibet. ²⁶ Ταῦτα τοῖς προερμ. cod. 2 οὗτος τῷ προερμηνευθῆντι. ²⁷ Ἐμπλησθήσονται. cod. 1 εὐφρανθήσονται. ²⁸ Προσεκύνησαν. Cod. 1 et 2 addunt αὐτῷ. ²⁹ Δεσπότης. Des. in cod. 2. ³⁰ Ἐπὶ — ἐξέθρεψέ με. In Hebr. leg. יִשְׁתַּחֲוֶה עַל הַיְּדֵי אֲדָמָה ad aquas leniter fluentes ducebat me.

nus. Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et **747** adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium : et manducaverunt, et adoraverunt illum omnes pingues terræ. » Nam nihil horum Davidi accidisse videmus, nec alicui eorum qui ex Davide prognati sunt. Solus autem Dominus Christus, qui ex Davide secundum carnem Deus Verbum factus est homo, qui ex Davide formam servi accepit, omnem terram ac mare divina cognitione implevit, et persuasit iis qui olim errabant, atque idola colebant, pro illis qui non sunt, Deum, qui est, adorare. Porro iis cum Judæis sermonibus relictis, nos ad inceptum certamen, et ad reliquorum psalmodum interpretationem transeamus.

INTERP. PSALMI XXII.

Vers. 1. « In finem, psalmus Davidi. » [Canitur hic psalmus ex persona gentium exsultantium propterea quod pascit eas. Sicque mysticum exponunt convivium, quod qui pascebat eas, apposuit.] « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit. » Etiam hæc eandem habent sententiam, quam superiora. Cum enim dixisset in psalmo præcedente : « Edent pauperes, et saturabuntur, laudabunt Dominum qui requirunt eum, » et rursus : « Manducaverunt, et adoraverunt omnes pingues terræ ; » indicat hoc loco hujus cibi largitorem, et nutritorem **748** appellat pastorem. Sic enim se ipsum Dominus Christus nominavit : « Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ. » Eodem modo et per prophetam Ezechielem ^a se ipsum appellavit. Et hic igitur omnes qui salutari cibo potiti sunt, exclamant, « Dominus pascit me, nihil mihi deerit. » Nam omnis generis bonorum fructum hic pastor iis qui ab eo pascuntur largitur.

Vers. 2. « In loco pascui ibi me collocavit. » Postquam pastorem bonorum datorem appellavit, merito et de ovium pastu ex translatione mentionem fecit. Pascuum autem hoc in loco sacram divinorum oraculorum doctrinam ^b vocat. Primum enim oraculis nos alit, et deinde magis mysticum affert cibum. « Super aquam refectionis educavit me. » Regenerationis aquam innuit, in qua dum baptizatur qui gratiam concupiscit, senectute quidem peccati exiit, juvenis vero pro sene efficitur.

• **VERS. 29.** « Quoniam Domini est regnum, et A ipse dominatur gentibus. » Non enim tantum Judæorum Deus est Deus, ut illi existimant, verum totius humanæ naturæ est creator. Sic et Apostolus ait: « Nanquid Judæorum Deus est tantum? nonne et gentium? omnino etiam gentium: quoniam unus est Deus, qui justificabit circumcisos ex fide, et præputiatos, per fidem ^k. »

VERS. 30. « Manducaverunt, et adoraverunt eum omnes pingues terræ: in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. » Qui enim comederunt et impleti sunt, de immortali cibo gratias agentes, eum qui hæc suppeditavit ut Deum adorabunt. Et quia in præcedente versu pinguium tantum mentionem fecit, ut qui ab illo divino cibo tales effecti sint, merito dixit: « In conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram. » Siquidem post resurrectionem ex mortuis, alii quidem volentes, alii vero inviti, et alii quidem ex amore, alii vero e timore, hunc Deo offerent cultum, secundum illam Apostoli vocem: « Illi omne genu flectetur, cœlestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confitebitur, Dominum esse Jesum Christum, in gloriam **746** Dei Patris ^l. »

VERS. 31. « Et anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi. » Semen Domini Christi sunt, qui per lavacri regenerationem renati sunt, atque adoptionis gratiam receperunt. Propterea quidem animam suam illi vivere, et non servire dicit, semen vero servire. Siquidem assumpta natura cum divinitate assumente copulata fuit, et ejusdem gloriæ et honoris facta est particeps.

VERS. 32. « Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus. » Non de hac, inquit, dico generatione, secundum quam ego David hæc prædico: verum de futura, atque de eo populo qui nascetur, quem ipse universorum Dominus constituit. Hic quidem omnia ista prædixit. Ego autem Judæorum stuporem deploro, quoniam in divinis oraculis semper versantes, veritatem in his splendentem minime conspiciunt, sed in Davidem dictum esse hunc psalmum asserunt, audientes Davidem exclamantem: « Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Domi-

^k Rom. iii, 29, 30. ^l Philipp. ii, 10, 11.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

^m «H. Abest a cod. 2. ⁿ «Ο Θεός μόνος. cod. 1 μόνος ο Θεός. ^o Αὐτῷ. Abest a codd. tribus Aug. et a versione Græca. ^p «Οι — χορηγόν. Des. in cod. 3. ^q codex 2 ἐμπλησθήσονται. ^r «Ἐκτίρησ. Abest a cod. 2. ^s «Ἐπίπερ. Abest a cod. 1, 2. cod. 3 habet ἐπήγαγε τό. ^t Κατά, x. λ. Des. apud Cord. p. 390. ^u «Ἐξομολογ. cod. 1 addit αὐτῷ. ^v Πατρός. In cod. 3 sequitur, ἀμήν. Καλῶς δὲ τὴν αὐτὴν ψυχὴν ζῆν αὐτῷ ἔφη, ἀλλ' οὐ δουλεύειν· ἢ γὰρ — τιμῆς. Hæc ad sequentem vers. pertinent. ^w «Καὶ — δουλεύσει αὐτῷ. Omnes interpretes Græci aberrarunt a sensu verborum Hebr. psal. xxii, 30, 31, quæ Hieron. rectius sic verit: «Et anima ejus non vivet: semen serviet ei. ^x «Ἀναγεννώμενοι. col. 1 ἐστὶ γεννώμενοι. ^y «Διὸ x. λ. Des. in cod. 1. ^z «Σπέρμα. cod. 2 addit μου. ^{aa} codd. tres Aug. μετέληφε. ^{ab} In margine cod. 1 pauca ad vers. istum alia manu adscripta sunt, quæ tamen culpa ejus qui codicem compegit, integrum non habent sensum. ^{ac} «Or. Rectius Aquila habet ὅτι. ^{ad} «Προαγορεύω. Apud Cord. p. 390 sequitur, τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην διὰ πίστεως ἐνεργουμένην. ^{ae} «Ἐγὼ — προσκυνήσατε Θεόν. Hæc paucis mutatis apud Cord. legitur p. 404. ^{af} «Βωῶντος. cod. 1, 2 præm. Δαβίδ.

^{ah} «Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτῆς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν. » Οὐ γὰρ μόνον Ἰουδαίων Θεός ὁ Θεός, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν, ἀλλὰ πάσης τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ποιητής. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔφη: «H ^{ai} «Ἰουδαίων ὁ Θεός μόνος ^{aj} οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; καὶ καὶ ἐθνῶν· ἐπέπερ εἰς ὁ Θεός, δς δικαίωσι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. »

^{ak} «Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ ^{al} πάντες οἱ πλοῖες τῆς γῆς, ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν. » Οἱ ^{am} γὰρ φαγόντες καὶ ἐμπλησθέντες ^{an}, χάριν ὁμολογοῦντες περὶ τῆς ἀθανάτου τροφῆς, προσκυνήσουσιν ὡς Θεὸν τὸν τούτων γενόμενον χορηγόν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ προτέρῳ στίχῳ τῶν πιδῶν ἐμνημόνευσε μόνων, ἅτε δὴ τοιούτων ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης ^{ao} γεγενημένων τροφῆς, εἰκότως εἶπεν ^{ap}: «Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς γῆν. » Μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οἱ μὲν ἐκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες, καὶ οἱ μὲν πόθῳ, οἱ δὲ φόβῳ, ταύτην τῷ Θεῷ προσέουσιν τὴν προσκύνησιν, κατὰ ^{aq} τὴν ἀποστολικὴν ἐκείνην φωνήν· ὅτι· «Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγέλω, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ^{ar}, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς ^{as}. »

^{at} «Καὶ ^{au} ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ, καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. » Σπέρμα δὲ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, οἱ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀναγεννώμενοι ^{av}, καὶ τὸ τῆς υἰοθεσίας δεχόμενοι ^{aw} χάρισμα. Διὸ ^{ax} τὴν μὲν αὐτοῦ ψυχὴν αὐτῷ ζῆν, ἀλλ' οὐ δουλεύειν εἴρηκε, τὸ δὲ σπέρμα ^{ay} δουλεύειν. «H γὰρ ληφθεῖσα φύσις ἠνώθη τῇ λαβούσῃ θεότητι, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης μετέληχε ^{az}. καὶ τιμῆς ^{aa}. »

^{ab} «Ἀναγγελῆσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθισομένῳ, ὃν ^{ac} ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Οὐ περὶ ταύτης, φησὶ, λέγω τῆς γενεᾶς, καθ' ἣν ἐγὼ ὁ Δαβὶδ ταῦτα προαγορεύω ^{ad}, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐσομένης, καὶ τοῦ τεχθισομένου λαοῦ, ὃν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων συνεστήσατο Κύριος. Ὁ μὲν οὖν ταῦτα προηγόρευσε ^{ae} ἅπαντα. Ἐγὼ ^{af} δὲ τὴν Ἰουδαίων ἐμβροντησίαν θρηγῶ, ὅτι τοῖς θεοῖς λόγοις διηνεκῶς ἐντυγχάνοντες, τὴν ἐν τούτοις διαλάμπουσαν οὐ συνορῶσιν ἀθήθειαν, ἀλλ' εἰς τὸν Δαβὶδ εἰρηθῆαι τὸν Ψαλμὸν ^{ag} ἀποφαίνονται, τοῦ βωῶντος ^{ah} ἀκούοντες, «Ἀναγγελλῆσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, λαῷ τῷ τεχθισομένῳ,

ὅν ἐποίησεν ὁ Κύριος· μνησθήσονται καὶ ἐπιστρα-
φήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς·
καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ
τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἔφαγον, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ
πάντες ¹⁹ οἱ πόντες τῆς γῆς. » Τούτων γὰρ οὐδὲν
ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ὀρώμεν γεγεννημένον, οὐδὲ ἐπὶ τινος
τῶν ἐκ Δαβὶδ. Μόνος δὲ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ ἐκ
Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς Λόγος, ὁ
ἐκ Δαβὶδ λαβὼν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν· πᾶσαν γὰρ
γῆν καὶ θάλασσαν τῆς θεογονίας ἐπλήρωσε, καὶ
πέπεικε τοὺς πάλαι πλανωμένους ²⁰, καὶ τοὺς εἰδώ-
λοις προσφέροντας τὴν προσκύνησιν, ἀντὶ τῶν οὐκ
ὄντων τὸν ὄντα προσκυνῆσαι Θεόν. Ἀλλὰ τοὺς πρὸς
τοὺς Ἰουδαίους λόγους ²¹ καταλιπόντες, ἐπὶ τοὺς ²²
παρόντας ἀγῶνας, καὶ ²³ ἐπὶ τὴν τῶν λοιπῶν ψαλμῶν
ἐρμηνείαν βαδίζωμεν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΒ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Εἰς τὸ τέλος ²⁴, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ.] [²⁵ Ἄδειται
ὁ προκείμενος ψαλμὸς ἐκ προσώπου τῶν ἐθνῶν ἀγαλ-
λομένων ἐπὶ τῷ ποιμαίνει αὐτά· καὶ μὴν καὶ τὴν
μουσικὴν ἐξηγῶνται εὐωχίαν ἣν παρέθηκεν αὐτοῖς
ὁ ποιμαίνων αὐτούς.] « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ
οὐδὲν με ὑστερήσει. » Τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ταῦτα
τοὺς προερμηνευθεῖσι ²⁶ διάνοιαν. Εἰρηκῶς γὰρ ἐν
τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, « Φάγονται πένητες, καὶ
ἐμπλησθήσονται ²⁷, καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζη-
τούντες αὐτόν. » καὶ πάλιν, « Ἐφαγον, καὶ προσ-
εκύνησαν ²⁸ πάντες οἱ πόντες τῆς γῆς. » ὑποδείκνυ-
σι ἐνεαῦθα τὸν τῆς τοιαύτης τροφῆς χορηγόν· καὶ
καλεῖ τὸν τροφέα ποιμένα· Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δεσπό-
της ²⁹ Χριστὸς ἑαυτὸν προσηγόρευεν· « Ἐγὼ εἰμι ὁ
ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμά, καὶ γινώσκο-
μαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. » Οὕτως ἑαυτὸν καὶ διὰ Ἰεζε-
κιήλ ἐκάλεσε τοῦ προφήτου. Κἀνεαῦθα τοῖνον ἅπαν-
τες οἱ τῆς σωτηρίου τροφῆς ἀπολαύσαντες βῶσι·
« Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει. »
Παντοδότην γὰρ ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν ὁ ποιμὴν οὗτος
τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαίνομένους χαρίζεται.

β'. « Εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσχῆνωσεν. »
Ἐπειδὴ ποιμένα τὸν τῶν ἀγαθῶν προσηγόρευσε
χορηγόν, εἰκότως καὶ τῆς τῶν προβάτων τροφῆς
τροπικῶς ἐμνημόνευσε. Χλόην δὲ ἐνεαῦθα τὴν ἱερὰν
τῶν θείων λογίων διδασκαλίαν καλεῖ. Πρῶτερον γὰρ
ἐκτρέφει τοὺς λόγους, καὶ τότε τὴν μουσικωτέραν
προσφέρει τροφήν. « Ἐπὶ ³⁰ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξ-
έθρεψέ με. » Τὸ τῆς παλιγγενεσίας ὕδωρ αἰνιττεται,
ἐν ᾧ βαπτιζόμενος ὁ τῆς χάριτος ἐφιέμενος, ἀπο-
δύεται μὲν τὸ γῆρας τῆς ἀμαρτίας, νέος δὲ ἀντὶ
γεγηρακὸς ἀποτελεῖται.

¹⁹ Joan. x, 14. ²⁰ Ezech. xxxiv, 10 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁹ Πάντες. Abest a cod. 1. ²⁰ cod. 1 πεπλανημένους. ²¹ Λόγους. Abest a cod. 1, 2. ²² Τοῦς—ἀγῶνας. cod. uerique, τοῦ παρόντος ἀγῶνος. ²³ Καὶ—τῶν. cod. 3 ἐπὶ τε τῶν. ²⁴ Εἰς τὸ τέλος. Abest a cod. 1, 2. ²⁵ E cod. suppl. Eadem fere sunt quæ Cord. t. 1, p. 412, et sub alio nomine p. 418 exhibet. ²⁶ Ταῦτα τοῖς προερμ. cod. 2 οὕτως τῷ προερμηνευθέντι. ²⁷ Ἐμπλησθήσονται. cod. 1 εὐφρανθήσονται. ²⁸ Προσεκύνησαν. Cod. 1 et 2 addunt αὐτῶν. ²⁹ Δεσπότης. Des. in cod. 2. ³⁰ Ἐπὶ — ἐξέθρεψέ με. In Hebr. leg. יִשְׁתַּחֲוֶה עַל הַמַּיִם ad aquas leniter fluentes ducet me.

nus. Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et **747** adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium : et manducaverunt, et adoraverunt illum omnes pingues terræ. » Nam nihil horum Davidi accidisse videmus, nec alicui eorum qui ex Davide prognati sunt. Solus autem Dominus Christus, qui ex Davide secundum carnem Deus Verbum factus est homo, qui ex Davide formam servi accepit, omnem terram ac mare divina cognitione implevit, et persuasit iis qui olim errabant, atque idola colebant, pro illis qui non sunt, Deum, qui est, adorare. Porro istis cum Judæis sermonibus relictis, nos ad inceptum certamen, et ad reliquorum psalmorum interpretationem transeamus.

INTERP. PSALMI XXII.

VERS. 1. « In finem, psalmus Davidi. » [Canitur hic psalmus ex persona gentium exsultantium propterea quod pascit eas. Sicque mysticum exponunt convivium, quod qui pascibat eas, apposuit.] « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit. » Etiam hæc eandem habent sententiam, quam superiora. Cum enim dixisset in psalmo præcedente : « Edent pauperes, et saturabuntur, laudabunt Dominum qui requirit eum, » et rursus : « Manducaverunt, et adoraverunt omnes pingues terræ ; » indicat hoc loco hujus cibi largitorem, et nutritorem **748** appellat pastorem. Sic enim se ipsum Dominus Christus nominavit : « Ego sum pastor bonus, et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ. » Eodem modo et per prophetam Ezechielem ² se ipsum appellavit. Et hic igitur omnes qui salutari cibo potiti sunt, exclamant, « Dominus pascit me, nihil mihi deerit. » Nam omnis generis bonorum fructum hic pastor iis qui ad eo pascuntur largitur.

VERS. 2. « In loco pascui ibi me collocavit. » Postquam pastorem bonorum datorem appellavit, merito et de ovium pastu ex translatione mentionem fecit. Pascuum autem hoc in loco sacram divinorum oraculorum doctrinam ³ vocat. Primum enim oraculis nos alit, et deinde magis mysticum affert cibum. « Super aquam refectionis educavit me. » Regenerationis aquam innuit, in qua dum baptizatur qui gratiam concupiscit, senectute quidem peccati exuitur, juvenis vero pro sene efficitur.

VERS. 3. « Animam meam convertit : deduxit me A super semitas justitiæ. » Horum autem, ait, participantem me fecit, primum ab errore me liberans, et recta via ut incedam efficiens. Propter nomen sum. Universa autem hæc ipsius magnificentiæ dona sunt : non enim ob nostram virtutem horum compotes facti sumus. Talem igitur adiutorem atque propugnatores habens, nec ipsas quidem mortis portas timebo, sed mortem penitus 749 contemnam. Hoc enim subjunxit :

VERS. 4. « Nam etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. » Addit autem his et alia : « Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. » Nam per hunc quidem meam imbecillitatem sustentat, per illam vero me in rectam viam deducit. Porro non aberraret aliquis, si eodem modo salutarem crucem nuncuparet. Nam hujus signo atque memoria ab hostibus dæmonibus liberamur, atque in veram viam deducimur. [Et hoc sibi vult illud, Virga tua et baculus tuus, ista me consolata sunt. E dualibus enim conjunctis virgis fit crux. Baculo scilicet recto nos qui in illum credimus, confirmat ac dirigit, infirmosque roborat; transverso autem virgæ instar erga dæmones utitur.]

VERS. 5. « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti oleo caput meum, et calix tuus inebrians me quam optimus est. » Manifesta sunt hæc iis qui mysteriis sunt initiati, nec explanatione ulla indigent. Noverunt enim et spirituale oleum, quo eorum capita impinguntur, et ebrietatem confortantem quidem, sed non dissolventem; atque mysticum cibum, quem nobis proponit is qui ad pastoris officium sponsi manus adjecit. 750 His autem bonis me affectisti, inimicis mœrentibus, sequæ excruciantibus, quod qui olim ipsis serviebant, tantam mutationem assecuti sint.

VERS. 6. « Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ : et ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum. » Horum autem bonorum conciliatrix est tua inexplicabilis benignitas; nostras preces minime exspectans, sed nos veluti fugientes persequens, et præveniens, et salutem impertiens, et habitationem in divinis sedibus præbens, tum in hac vita, tum etiam in futura. Hoc namque ostendit cum ait : « In longitudinem

γ'. « Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν ὠδήγησέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης. » Τούτων ³¹ δέ μοι, φησὶ, μεταδέδωκε, πρότερόν με τῆς πλάνης· ἐλευθερώσας, καὶ τὴν εὐθείαν ³² ὁδὸν παρασκευάσας ὁδεύειν. Ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἄπαντα ἐξ ταῦτα τῆς αὐτοῦ δῶρα φιλοτιμίας· οὐ γὰρ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀρετὴν ἀπελαύσαμεν ³³ τούτων. Τοιοῦτον τοίνυν ἐπικουρον ἔχων, καὶ πρόμαχον, οὐδὲ αὐτὰς δεῖσω τοῦ θανάτου τὰς πύλας, ἀλλὰ ³⁴ παντὸς θανάτου καταφρονήσω. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν

δ'. « Ἐάν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. » Προστίθῃσι ³⁵ δὲ τούτοις καὶ ἕτερα· « Ἡ ῥάβδος σου, καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταί με παρεκάλεσαν. » Τῇ μὲν γὰρ ὑπερβῆκε μου τὴν ἀσθένειαν, τῇ δὲ ποδηγεῖ πρὸς τὴν εὐθείαν ὁδὸν· οὐκ ἂν δὲ τις ἀμάρτοι, τὸν ³⁶ σωτήριον οὕτως ὀνομάζων σταυρόν. Τῇ γὰρ τούτου σφραγίδι καὶ μνήμῃ τῶν πολεμίων δαιμόνων ἀπαλλαττόμεθα ³⁷, καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ ποδηγούμεθα τρίβον. [³⁸ Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταί με παρεκάλεσαν· ἀπὸ γὰρ δύο ῥάβδων συναγόμενος γίνεται σταυρός· τῇ μὲν ὀρθῇ βακτηρίῳ ἡμᾶς τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας στηρίζων καὶ εὐθύνων καὶ ἀσθενούντας ἐνισχύων· τῇ δὲ πλαγίᾳ ὡς ῥάβδῳ κατὰ τῶν δαιμόνων χρώμενος.]

ε'. « Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου ³⁹ καὶ τὸ ποτήριόν σου ⁴⁰ μεθύσκον με ⁴¹ ὡσεὶ κράτιστον. » Δὴλα ταῦτα τοῖς μεμνημένοις, καὶ ἑρμηνείας οὐδεμιᾶς δεόμενα. Ἰσασι ⁴² γὰρ καὶ τὸ πνευματικὸν ἔλαιον, ᾧ τὴν κεφαλὴν ἐπιάνθησαν· καὶ τὴν κρατύουσαν, ἀλλ' οὐ διαλύουσαν μέθην· καὶ τὴν μυστικὴν τροφήν, ἣν προτίθῃσιν ἡμῶν ὁ πρὸς τῷ ⁴³ ποιμαίνειν καὶ νυμφίος γενόμενος. Τούτοις δὲ, φησὶ, τοῖς ἀγαθοῖς ⁴⁴ ἐστίασάς με ⁴⁵, τῶν δυσμενῶν ἀνωμένων καὶ τρυχομένων, ὅτι οἱ πάλαι σφίσι ⁴⁷ δουλεύοντες, τσοσαύτης μεταβολῆς τετυχήκασι.

ς'. « Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξεται ⁴⁶ με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. » Τούτων δὲ πρόξενος τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀβρῆτός σου φιλανθρωπία, τὴν ἡμετέραν ἰκετείαν οὐκ ἀναμείνασα ἀλλὰ καθάπερ τινὰς φεύγοντας καταδιώξασά τε, καὶ φθάσασα ⁴⁸, καὶ μεταδοῦσα τῆς σωτηρίας, καὶ τὴν ἐν τοῖς θεοῖς οἴκοις παρασχούσα διαγωγὴν, ἐν τε τῷ παρόντι βίῳ, καὶ ἐν ⁴⁹ τῷ μέλλοντι. Τοῦτο γὰρ παρεδή-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³¹ Τούτων — ὁδεύειν. Des. in cod. 3. ³² Εὐθείαν. cod. 2 θείαν. ³³ cod. 3 ἀπὴλαύσαμεν, omisso τούτων. Sequitur in hoc cod., ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγαθότητος. ³⁴ Ἄλλὰ — ἐπήγαγεν. Des. in cod. 3. ³⁵ Προστίθῃσι — ὁδόν. Des. in cod. 3. ³⁶ Τὸν — σταυρόν. cod. 3 τὸν σταυρόν νοῶν. ³⁷ codd. tres Aug. ἀπαλλαττόμενοι, omisso καὶ. ³⁸ E cod. 3 suppl. ³⁹ Μου. Abest a cod. 1. ⁴⁰ Σου. Aquila, Theodotion et editio V rectius habent μου. In Hebr. enim est ἡρῶ. ⁴¹ Με. Abest a cod. 3. ⁴² Ὅσοι κράτιστον. Hæc ab interpretibus Græcis minus bene cum præcedentibus conjuncta sunt, cum potius ad sequentem versiculum referri debuissent. ⁴³ Ἰσασι — τετυχήκασι. Hæc etiam exstant in Eusebii ad h. l. Commentario, apud Montf. l. c., soli autem Nostro in codd. Aug. vindicantur. ⁴⁴ cod. 2 τό. ⁴⁵ Τοῖς — ἀγαθοῖς. cod. 3 præm. ἐντροφῶμεν, omisis iis quæ deinde sequuntur, ἐστίασάς με. Eodem modo legitur apud Euseb. l. c. ⁴⁶ Εἰστίασάς με. Abest a codd. Aug. Cord. p. 414 habet ἡξίωσάς με. ⁴⁷ Σφίσι. cod. 1 et Euseb. l. c. φησὶ. cod. 2 pro οἱ πάλαι σφίσι habet τῷ Κυρίῳ φησὶν. ⁴⁸ cod. 1, 2 καταδιώξει. ⁴⁹ cod. 2 καταφθάσασα. ⁵⁰ Ἐν. Abest a cod. 2.

λωσεν εισηκώς· «Εἰς μακρότητα ἡμερῶν⁵¹, » τοῦτ' ἄ
ἔστιν ἄει, καὶ διηνεκώς. Τοῦτο δὲ τοῖς αἰώσιν ἐκεί-
νοις ἀρμόττει, οἱ πέρασ οὐκ ἔχουσιν.

A *dierum, » id est, semper, et continēe. Hoc au-
tem illis sæculis congruit, quæ finem minime ha-
bent.*

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

INTERP. PSALMI XXIII.

α'. «Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Ἐν⁵² ἐνίοις⁵³ ἀντι-
γράφους εὑρον, «τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων. » Ἐν δέ
γε τῷ Ἐξάπλῳ τοῦτο οὐ πρόσκειται. Πλὴν ἵνα μὴδὲ
τοῦτο καταλίπωμεν ἀνερμήνευτον, εἰδέναι χρῆ-
μας⁵⁴ τὴν δεσποτικὴν ἀνάστασιν προσημαίνει, μεθ'
ἣν πᾶσα γῆ καὶ θάλασσα τὰς τῆς θεογονίας ἀκτι-
νας ἐδέξατο· οὕτω⁵⁵ δὲ καὶ ὁ ψαλμὸς προαγορεύει,
καὶ πρὸς τοῦτω τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῦ Δεσπό-
του. «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· ἡ
οἰκουμένη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. »
Ἐπειδὴ γὰρ ὑπελάμβανον⁵⁶ Ἰουδαῖοι μόνῃς αὐτὸν
δεσπόζειν τῆς Παλαιστίνης, καὶ μόνων αὐτῶν προ-
μηθεῖσθαι, μόνων αὐτῶν⁵⁷ ὄντα Θεὸν, εἰκότως ὁ
προφητικὸς διδάσκει λόγος, ὅτι πάσης δεσπόζει τῆς
οἰκουμένης. Δεσπόζει⁵⁸ δὲ αὐτῆς, οὐχ ἀρπάσας τὴν
ἐξουσίαν, οὐδὲ ἄλλον τινὰ τῆς δεσποτείας στερήσας·
ἀλλ' αὐτὴς αὐτὴν δημιουργήσας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
εἰς τὸ εἶναι παραγαγών.

Vers. 1. « Psalmus Davidi. » In quibusdam exem-
plaribus inveni, « una Sabbatorum. » In Hexaplo
vero hoc non apponitur. Cæterum ne hoc absque
expositione relinquamus, sciendum est quod Do-
mini resurrectionem significat, postquam omnis
terra et mare divinæ cognitionis radios recepit.
Hoc autem quoque psalmus iste, et insuper Domini
reditum in cælos, prædicat. « Domini est terra, et
plenitudo ejus, orbis terrarum, et universi qui
habitant in eo. » Quoniam enim **751** Judæi suspi-
cabantur soli Palæstinæ ipsum dominari, et ipso-
rum tantummodo curam gerere, cum ipsorum dun-
taxat Deus esset, merito propheticus sermo docet
eum toti terrarum orbi imperare. Imperat autem
ei non violenter arrepta potestate, neque alio quo-
piam privato hac dominatione; sed cum ipse or-
bem construxerit, et ex nihilo ad id quod est de-
duxerit.

β'. «Αὐτὸς γὰρ ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν,
καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. » Διὰ τούτων δὲ,
οὐ μόνον τὴν δημιουργίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόνοιαν
δείκνυσσι· φύσει γὰρ ἡ⁵⁹ γῆ οὐσα ξηρὰ, ἀναλογοῦ-
σαν νοτίδα δεδώρηται, ἐξωθεν μὲν καὶ διὰ μέσου τοῖς
μεγίστοις αὐτὴν συνάψας πελάγεσι, ποταμοὺς δὲ
ὅτι μάλιστα πλείστους, καὶ μεγίστους, καὶ μέντοι
καὶ πηγὰς, ἐν μέσαις ταῖς⁶⁰ ἡπείροις, τοὺς μὲν
διατρέχειν· ἄει, τὰς δὲ ἀναβλυστάνειν παρασκευά-
σας. Οὕτω καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δεσποτείαν ὑποδείξας,
καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπίγνωσιν προθεσπίσας, τὴν περὶ
τῆς ἀρετῆς προσφέρει παραίνεσιν, εἰς⁶¹ ἐρώτησιν
καὶ ἀπόκρισιν πάλιν σχηματίσας τὸν λόγον.

Vers. 2. « Quia ipse super maria fundavit eum,
et super flumina præparavit eum. » Per hæc autem
non modo creationem, verum etiam providentiam
ostendit. Cum enim tellus natura esset arida, dedit
ei humiditatem congruentem, tum extrinsecus, et
in medio, maxima ei maria conjungens, tum fluvios
quam plurimos et maximos, nec non etiam fontes,
per medium continentis, vel semper currere, vel
scaturire faciens. Ita cum Dei potentiam ostendis-
set, et gentium cognitionem prædixisset, affert in
medium exhortationem ad virtutem, formans ille-
rum orationem in morem dialogi. Dicit enim :

γ'. «Τίς (γὰρ, φησὶν,) ἀναβήσεται εἰς τὸ δρος
τοῦ Κυρίου; καὶ⁶² τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐ-
τοῦ; » Ὅρος δὲ⁶³ ἐνταῦθα, οὐ τὸ ἐπίγειον λέγει τὸ
τῆς Σιών, ἀλλὰ τὸ ἐπουράνιον, ὅπερ ὁ μακάριος
ὑπέδειξε⁶⁴ Παῦλος· « Προσεληλύθατε, λέγων, Σιών
ἄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρα-
νίῳ. » Ἐπειδὴ γὰρ προσέβλεψεν, ὅτι ποιητῆς ἐστὶ
καὶ δημιουργὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός, εἰκότως τὴν
πρὸς αὐτὸν φέρουσαν ὁδὸν δείκνυσσι, καὶ ποιεῖται τὴν
ἀπόκρισιν⁶⁵ πρὸς τὴν ἐρώτησιν.

Vers. 3. « Quis ascendet in montem Domini, aut
quis stabit in loco sancto ejus? » *Montem* vero
hic, non terrestrem Sionis montem, sed cælestem
significat : quem beatus ostendit Paulus dicens,
« Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei
viventis Hierosolymam cælestem. » Postquam
enim paulo ante docuit Deum omnium rerum esse
auctorem et opificem, jure ostendit **752** viam
quæ ad ipsum nos ducit, et ad interrogata res-
pondet.

δ'. « Ἀθῶος χερσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ· ὃς
οὐκ⁶⁶ ἔλαθεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ οὐκ
ἔμωσεν ἐπὶ ὄλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. » Προσῆκει,
φησὶ, τὸν εἰς ἐκεῖνο τὸ δρος ἀναβῆναι ποθοῦντα, καὶ

Vers. 4. « Innocens manibus, et mundus corde :
qui non accepit in vano animam suam, nec juravit
in dolo proximo suo. » Par est, inquit, ut qui illum
montem conscendere desiderat, absurdis cogitationi-

ο Hebr. xii, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵¹ Ἡμερῶν. Abest a cod. 1. ⁵² Ἐν — πρόσκειται. Eadem Notam e cod. quodam Regio
aunitè Montf. Hexapli. Orig. t. I, p. 505. Prima ejus pars exstat quoque apud Euseb. ad l. c. ⁵³ Ἐνίοις.
cod. 1, 2 addunt μὲν. ⁵⁴ Ὄς. cod. 2 ὅτι. ⁵⁵ Οὕτω. cod. 3 τοῦτο. ⁵⁶ Ὑπελάμβανον cod. 3 ἐνόμιζον.
⁵⁷ Μόνων αὐτῶν. cod. 2 habet τὸν. ⁵⁸ Δεσπόζει — παραγαγών. Des. apud Cord. p. 423. ⁵⁹ Ἡ —
ξηρὰ. cod. 1 οὐσαν ξηρὰν. cod. 2 οὐσα ξηρὰ. Uterque omittit ἡ γῆ. ⁶⁰ cod. 2 μέσοις τοῖς. ⁶¹ Εἰς. Abest
a cod. 2. ⁶² Καὶ. Cod. 1, 2 ἡ. Sic quoque leg. in edit. Ald. et Compl. ⁶³ Δέ. Abest a cod. 3. ⁶⁴ cod. 1
ἐπέδειξε. ⁶⁵ Ἀπόκρισιν — ἐρώτησιν. cod. 1, 2 ἐρώτησιν πρὸς τὴν ἀπόκρισιν. ⁶⁶ Οὐκ — ματαίῳ.
Felicius phrasin h. l. in textu Hebr. obviam interpretati sunt οἱ Ο΄. Psal. xxiv, 4.

bus animam purgatam habeat, et manus ab istiusmodi actionibus mundas gerat. Etenim manus pro actionibus posuit, per cor autem cogitationes inuit. Hoc enim consultamus, illis vero operamur. Decet autem, inquit, hujusmodi hominem nullam rem fluxam et caducam concupiscere. Has enim nuncupavit *res vanas*: siquidem etiam Ecclesiastes sic eas nominat: « Vanitas, dicens, vanitatum, et omnia vanitas p. » Et quoniam dolus et transgressio jurisjurandi avaritiæ conjuncta sunt, merito hæc cum illa respuit: « Et non juravit in dolo proximo suo. » Deinde demonstrat horum recte factorum fructum.

VERS. 5. « Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salvatore suo. » Admodum congrue misericordiam cum benedictione conjunxit. Etenim quæ existimantur remunerationes, per solam divinam benignitatem hominibus præbentur. Omnes enim hominum justitiæ nihil sunt ad dona quæ a Deo jam nobis suppeditata sunt, nedum ad futura munera, quæ et omnem humanam cogitationem transcendunt.

753 VERS. 6. « Hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium faciem Dei Jacobi. » Qui, inquit, secundum hæc consilia vivere statuunt, revera desiderant videre ipsum virtutis legislatorem, qui jam olim etiam magnum Jacobum suo ipsius aspectu dignatus est. In undecimo igitur psalmo, de generatione altera omnibus vitiiis affecta [loquens Propheta] Deum precabatur dicens: « Tu, Domine, custodies nos, et servabis nos a generatione hac in æternum q. » Hic autem contraria vaticinatur, « Hæc est generatio quærentium Dominum. » Nam post incarnationem * Dei et Salvatoris nostri, omnis terra et mare divinæ prædicationi obtemperans, dereliquit quidem deos patrios, Deum autem Jacobi inquirat. Hoc modo orbis terrarum salute prædicta, docet deinceps eos qui ad fidem accesserunt, Dominum Christum non solum resurrexisse devicto mortis imperio, sed etiam in cælos rediisse. Quoniam enim vicesimus primus psalmus oracula continebat de salutari passione, nec non prædictionem de gentium salute, merito rursus hic ubi de gentibus mentionem fecit, et earum cognitionem prædixit, et Domini ascensionem describit, et nobis angelorum choros ostendit, hos quidem Dominum Christum præcuntes, illos 754 vero

λογισμῶν ἀτόπων τὴν ψυχὴν, καθαρεύειν, καὶ πράξεων τοιοῦτοτρόπων⁶⁷ ἐλευθέρας ἔχειν τὰς χεῖρας. Τὰς γὰρ δὴ χεῖρας, ἀντὶ πράξεων τέθεικε· διὰ δὲ τῆς καρδίας, τὰς ἐνθυμήσεις ἠνίξαστο. Τῆ μὲν γὰρ βουλευόμεθα, ταῖς δὲ πράττομεν. Προσῆκει δὲ, φησί, τὸν τοιοῦτον μηδενὸς τῶν βέδωντων καὶ φθειρομένων ἐφίστασι· ταῦτα γὰρ ἐκάλεσε μάταια· οὕτω γὰρ⁶⁸ αὐτὰ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής ὀνομάζει, « Ματαιότης, λέγων, ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης. » Καὶ ἐπειδὴ καὶ δόλος καὶ παράβασις ὄρκων τῆ φιλοχρηματιᾶ συνέζευκται, εἰκότως καὶ ταῦτα μετ' ἐκείνης ἀπαγορεύει· « Καὶ⁶⁹ οὐκ ὤμοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. » Εἶτα δεικνύσι τὸν τῶν κατορθωμάτων⁷⁰ τούτων καρπόν.

ε'. « Οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτῆρος αὐτοῦ. » Κομιδῆ δὲ προσφῶς τὴν ἐλεημοσύνην τῆ εὐλογίᾳ συνέζευξε. Καὶ γὰρ αἱ νομιζόμεναι ἀντιδόσεις διὰ μόνην τὴν θείαν φιλοφροσύνην τοῖς ἀνθρώποις παρέχοντα⁷¹. Πᾶσαι γὰρ τῶν ἀνθρώπων αἱ δικαιοσύναι, οὐδὲν⁷² πρὸς τὰς ἤδη δεδομένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρεὰς ἀποχωρῶσι, μήπου⁷³ γε δὴ πρὸς τὰς ἐσομένας, αἱ καὶ λογισμῶν ἀνθρώπινον ὑπερβαίνουσιν.

ς'. Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον⁷⁴, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. » Οἱ⁷⁵ κατὰ ταύτας, φησί, τὰς ὑποθήκας βιόουν προαιρούμενοι, τῷ ὄντι ποθοῦσι τῆς ἀρετῆς τὸν νομοθέτην ἰδεῖν, ὃς πάλαι ποτὲ καὶ τὸν μέγαν Ἰακώβ τῆς οἰκείας ἐπιφανείας ἤξισωσεν. Ἐν⁷⁶ μὲν οὖν⁷⁷ τῷ ἐνδεκάτῳ ψαλμῷ περὶ γενεᾶς ἐτέρας [78 ὁ Προφήτης διαλεγόμενος] πάση κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ συζώσης ἠτι:θόλει τὸν Θεὸν λέγων⁷⁹· « Σὺ, Κύριε, φυλάξεις⁸⁰ ἡμᾶς, καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἐνταῦθα δὲ τάναντία θεσπίζει· « Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον. » Μετὰ γὰρ τὴν ἐνανθρῶπισην τοῦ Θεοῦ⁸¹ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, πᾶσα ἡ γῆ καὶ θάλασσα τῷ θεῷ πεισθεῖσαι κηρύττωσι, κατέλιπε μὲν τοὺς πατρῷους θεοὺς, τοῦ δὲ Ἰακώβ ἐπιζητεῖ⁸² τὸν Θεόν. Οὕτω προαγορεύσας τῆς οἰκουμένης⁸³ τὴν σωτηρίαν, διδάσκει λοιπὸν τοὺς τῆ πίστει προσεληλυθότας, ὡς οὐ μόνον ἀνέστη τοῦ θανάτου καταλύσας τὸ κράτος ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ οὐρανοῦ ἀνεληλυθεν. Ἐπειδὴ⁸⁴ γὰρ ὁ πρῶτος καὶ εἰκοστὸς ψαλμὸς τὰ τῶν σωτηρίων παθημάτων εἶχε θεσπίσματα, καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας τὴν προφητείαν, εἰκότως πάλιν ἐνταῦθα⁸⁵ τῶν ἐθνῶν μνημονεύσας, καὶ τὴν τούτων ἐπίγνωσιν χρησιμοφύσας, καὶ τὴν Δεσποτικὴν ἀνάληψιν προ-

p Eccles. 1, 2. q Ps. xi, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁷ cod. 1. 2 τοιοῦτω τρόπῳ. Ita quoque apud Cord. p. 423. ⁶⁸ Γάρ. cod. 1 δέ. ⁶⁹ Καὶ—αὐτοῦ. Des. in cod. 2. ⁷⁰ Cord. p. 424, κατορθούντων. ⁷¹ Παρέχονται. cod. 1 γαρίζονται, ascripta tamen lectione ista altera. ⁷² cod. 3 οὐδέ. ⁷³ Μήπου. cod. 3 μή τι. ⁷⁴ Τὸν Κύριον. Rec. lectio, quam Vulgata expressit, est αὐτόν. ⁷⁵ Οἱ—ἐξίσωσεν. Des. in cod. 3. ⁷⁶ Ἐν. cod. 3 præm. καὶ. ⁷⁷ οὖν. Des. in cod. 3. ⁷⁸ E cod. 3 suppl. ⁷⁹ Λέγων. Abest a cod. 1. ⁸⁰ Φυλάξεις—διατηρήσεις. cod. 1, 2 φυλάξεις—διατηρήσεις. (Conf. p. 676, n. 7 et 8.) ⁸¹ Θεοῦ. cod. 3 Κυρίου. ⁸² cod. ἐπέζητει ⁸³ Τῆς οἰκουμένης. Des. in cod. 41. ⁸⁴ Ἐπειδὴ—διαγράφει. Des. in cod. 3. ⁸⁵ Ἐνταῦθα. Abest a cod. 2.

διαγράφει, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν ἀγγέλων χορούς, τοῦ ἄνω ἡγουμένου τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ⁶⁶, τοὺς δὲ ἄνωθεν πυνθανομένους, καὶ μαθεῖν ἐπιειμένους τί τὸ παράδοξον θέαμα.

ζ·γ. Ἄρατε⁶⁷ πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι· καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· Τίς⁶⁸ ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταίος καὶ δυνατὸς, Κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι· καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. » Καὶ μοι⁶⁹ θαυμάζετω⁷⁰ μηδεὶς ἄνοιαν ἀκούων τῶν ἀοράτων δυνάμεων· οὕτως γὰρ κρῖσασιν, ὅσπερ ἴσασιν ἅπαντα· μόνῃ δὲ ἡ θεία φύσις τούτην ἔχει τὴν γνώσιν. Ἄγγελοι⁷¹ δὲ καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ αἱ ἄλλαι τῶν ἀοράτων⁷² δυνάμεων συμμορῖαι, τοσαῦτα ἴσασιν, ὅσα διδάσκονται· οὐ δὲ χάριν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ αὐτῶν διαλεγόμενος ἔφη, ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς Ἀρχαῖς, καὶ ταῖς Ἐξουσίαις, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ καὶ διὰ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν θείαν σοφίαν κατεμάθον ἀκριδέστερον, οὐδὲν ἀπεικὸς ἀγορεύει τὰς ἄνω δυνάμεις [καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ τὸ μυστήριον] φύσιν ἀνθρωπίνην ὁρώσας, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ κεκρυμμένην οὐ θεωμέναν⁷³ θεότητα. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ δολῆ τις, ἐκ τῶν ἡρμηνευμένων ἐν τῷδε τῷ ψαλμῷ λαβέτω τὴν προκειμένην λύσιν. Καὶ γὰρ ἄνω ἐξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως τὴν περὶ τῆς θεϊκῆς ἀρετῆς εἰσηγήσιν ἐσχημάτισεν, εἰπόν⁷⁴· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; » Οὕτως ἐρωτήσα, ἐπήγαγε τὴν ἀπόκρισιν· « Ἄθως χερσὶ, καὶ καθαροὺς τῆ καρδίᾳ, » καὶ τὰ ἔξῃς. Τοιοῦτον κἀναυθα ἡγήσθω εἶναι τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, καὶ τοὺς ἐρομένους μὴ ἀγνοοῦντας ἔρεσθαι νομιζέτω, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους τῷδε τῷ κηρύγματι τοῦ ἀνύκτου διδάσκειν τὴν δεσποτείαν. Διό φασιν⁷⁵ αἱ ἀποκρινόμεναι δυνάμεις, δόξης αὐτὸν εἶναι βασιλέα, ὡς τὴν παρὰ πάντων κομιζόμενον δόξαν, καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ μόνιμον ἔχοντα βασιλείαν. Καλοῦσι δὲ αὐτὸν καὶ « Κύριον κραταίον, καὶ δυνατὸν ἐν πολέμῳ. » Κατέλιπε γὰρ τοῦ διαβόλου τὴν πικρὰν τυραννίδα, καὶ τῶν ὀπί κείνῳ τελούτων δαιμόνων τὴν ἀπάτην⁷⁶ διέλυσιν. Διωρούς δὲ πύλας ἀνοίγειν παρακλινοῦνται, ὡς μηδέποτε⁷⁷ τῆ φύσει· τῶν ἀνθρώπων

A desuper interrogantes, et discere cupientes, quodnam illud novum sit spectaculum

Vers. 7-10. « Attollite portas vestras, principes, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas vestras, principes, et elevamini, portæ æternæ, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. » Nemo autem invisibilium virtutum inscitiam audiens, miretur; nec enim prænoscent, nec omnia sciunt: sola autem divina natura hanc scientiam habet. Angeli vero et archangeli, aliique virtutum invisibilium cœtus, sciunt quantum discunt. Et propterea divinus Apostolus de ipsis loquens ait: « Ut innotescat nunc Principatibus, et Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei ». » Si autem et per ea quæ in Ecclesia gesta sunt, divinam sapientiam accuratius didicerunt, absurdum nihil est cœlestes virtutes ignorare [etiam mysterium assumptionis Christi], humanam naturam videntes, et divinitatem 755 in ipsa latentem minime intuentes. Si quis autem hoc dare noluerit, ab iis quæ in hoc psalmo exposita sunt solutionem accipiat. Etenim superius per dialogum doctrinam de virtute morali formavit, dicens: « Quis ascendet in montem Domini? et quis stabit in loco sancto ejus? » Et interrogationi responsionem subjunxit: « Innocens manibus, et purus corde, » et reliqua. Talem et hic putet esse sermonis figuram, neque existimet Interrogantes ob ignorantiam interrogare: sed omnes homines hoc præconio ascendentis imperium docere. Propterea respondentes virtutes aiunt, ipsum regem gloriæ esse, ut qui ab omnibus delatam gloriam accipit, et verum æperpetuum regnum habet. Vocant autem ipsum et « Dominum fortem, et in bello potentem. » Acerbam enim diaboli tyrannidem evertit, dæmonumque qui sub illo sunt dolum destruxit. *Æternas* vero *portas* reserari jubent, tanquam naturæ humanæ nunquam antehac patefactas. Nemo enim hominum per illas unquam transivit: sed Deus Verbum factus homo, cum primitias nostras assumpsisset, sublatus est in cœlo, et sedit ad dexteram majestatis in excelsis, supra omnem principi-

⁷ Ephes. iii, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ. Des. in cod. 3. ⁶⁷ Ἄρατε ὑμῶν. Rectius Aquila: ἄρατε, πύλαι, κεφαλὰς ὑμῶν. ⁶⁸ Τίς δόξης. Des. in cod. 2. ⁶⁹ Δυνατὸς. cod. 1, 2 ἰσχυρὸς. ⁷⁰ Καὶ μοι. Abest a cod. 3. ⁷¹ Θαυμάζετω. cod. 3 addit δέ. ⁷² Ἄγγελοι — διδάσκονται. Des. in cod. 3. ⁷³ ἀοράτων. cod. 2. ἀνομάτων. ⁷⁴ E cod. 3 suppleta. Ibidem sequuntur hæc: « Ἴσως δὲ διὰ τῆς πείσεως καὶ ἀποκρίσεως διδάσκουσι πάντας ἀνθρώπους τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου ὑμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰ γὰρ τίς δολῆ ταύτας μὴ ἐγνοεῖν. Forsitan per quæstionem et responsionem omnes homines de imperio Domini nostri Jesu Christi intuentur: dummodo quis concesserit, eas (hæc) non ignorare. Hæc textui inserere dubitavimus, tum quia nec ea, quæ proxima sunt, nec ista quæ paucis interpositis sequuntur, ἀλλὰ πάντα — δεσποτείαν, hoc permittere videntur; tum quia eadem apud Eusebium ad h. l. exstant. ⁷⁵ Οὐ θεωμέναν. Abest a cod. 2. ⁷⁶ Ἐπάτην. cod. 1. εἰρηκώς, altera tamen lectione ascripta. ⁷⁷ cod. 1, 2 φησὶν. ⁷⁸ Ἀπάτην. cod. 1 πλάτην. ⁷⁹ Μηδέποτε. cod. 1 μηκέτι.

patum, et potestatem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. Magnus autem Elias assumptus est quidem, at non in caelum, sed tanquam in caelum. Sic prima interrogatione et **756** responsione facta, rursus hae quidem interrogant, hae vero respondent, et discant virtutum Dominum hunc esse regem gloriae, hoc est, qui angelorum et archangelorum, et totius naturae invisibilis et creaturae conditor et opifex est.

οἷθις αἱ μὲν πυνθάνονται, αἱ δὲ ἀποκρίνονται καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, τοῦτέστιν ὁ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ποιητὴς ἐστὶ καὶ δημιουργός.

INTERP. PSALMI XXIV.

VERS. 1. « In finem, psalmus Davidi. » Psalmus hic deprecationis formulam habet. Propterea, ut verisimile est, neque inscriptio ipsum psalmum nominat. Aliqui autem scriptores captivitatem praedicere dixerunt, et tanquam ab illis qui captivi erant, dictum explanarunt, finem tantum attendentes. « Libera enim, inquit, Deus, Israellem ex omnibus tribulationibus ejus. » Ego autem hunc psalmum a beato Davide dictum fuisse existimo, cum multos hostium impetus pateretur. Quam ob causam de priscis atque recentibus peccatis mentionem facit, ab hisque liberari obsecrat. Cohortationem autem hominibus utilem introducit. [Maxime autem congruit hic psalmus iis qui e gentibus vocati sunt, multamque cum eo qui praecedit, habet cognationem.]

« Ad te, Domine, levavi animam meam. » [VERS. 2, 3.] Deus mi, in te confido, ne erubescam in perpetuum. **757** Neque irrideant me inimici mei. Undique ab infinitis hostibus septus, tibi, Domine, meam animam offero, et ex tuo auxilio pendeo, obsecrans ne semper in ignominia vivam, neve hostibus ludibrio sim.

« Etenim omnes, qui exspectant te, non confundentur. » [VERS. 4.] Confundantur iniqua agentes temere. » Habeo, ait, idoneum pignus spei, eos qui tibi jam crediderunt, tuaque ope potiti sunt. Horum enim solitus es curam gerere, confundere autem vitiis deditos. Porro notandum est quod non peccantes, verum temere transgredientes, dedecore impleri dicat. Non enim omnes aequaliter peccant: nam aliqui quidem ob aliquam calamitatem, vel ob

ὑπανομιγείας¹. Οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖνας τῶν ἀνθρώπων διεπέρασε πύπτωτε, ἀλλ' ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς Ἀέγος, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ἀπαρχὴν, ἀνήγαγέ τε εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, ἐπάνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας², καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁ δὲ μέγας Ἡλίας ἀνελήθη μὲν, ἀλλ' οὐκ εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ὡς εἰς τὸν οὐρανόν· οὕτω τῆς προτέρας πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως γενομένης, μανθάνουσιν ὡς ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος αὐτός ἐστιν ἀρχαγγέλων³, καὶ πάσης τῆς ἀοράτου καὶ γενητῆς

B EPMHN. TOY KA' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος⁴, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Ὁ ψαλμὸς οὗτος⁵ προσευχῆς ἔχει σχῆμα. Διὰ τοῦ τούτου, ὡς εἰκός, οὐδὲ⁶ ψαλμὸν⁷ ἢ ἐπιγραφήν προσαγορεύει. Τινὲς δὲ τῶν συγγραφέων τῆς αἰχμαλωσίας προαγορευτικὸν ἔφασαν⁸ εἶναι, καὶ ὡς ἐξ ἐκείνων εἰρημὸν ἠρμήνευσαν, τῷ τέλει μόνῳ προσεσχικότας· « Δύτρωσαι γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς⁹, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. » Ἐγὼ δὲ¹⁰ ἠγούμαι τούτων¹¹ εἰρησθαι τὸν ψαλμὸν ὑπὸ τοῦ μακαρίου¹² Δαβὶδ, ἥνίκα πολλὰς ἔσχε πολεμίων¹³ ἐπαναστάσεις¹⁴. Οὐ δὴ χάριν καὶ παλαιῶν καὶ νέων ποιεῖται μνήμην ἀμαρτημάτων, καὶ τούτων¹⁵ ἀπαλλαγῆναι παρακαλεῖ. Εἰσηγείται δὲ καὶ παραινέσιν ἀνθρώποις¹⁶ ὠφέλιμον. [Ἐπισημαίνεται δὲ μάλιστα ὁ προκαίμενος ψαλμὸς τοῖς ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοις, καὶ πολλὴν ἀκολουθίαν ἔχει πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ.]

« Πρὸς σέ, Κύριε, ἤρα τὴν ψυχὴν μου. Ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ πέποιθα, μὴ κατασχυνθεῖν εἰς τὸν αἰῶνα. ²⁰ Μηδὲ καταγελασάτωσάν με ²¹ οἱ ἐχθροὶ μου. » Πάντοθεν ὑπὸ μυρίων περιστοιχιζόμενος δυσμενῶν, σοὶ τὴν ἑμαυτοῦ, Δέσποτα, προσφέρω ψυχὴν, καὶ τῆς σῆς βοήθειας²² ἐξήρηται, μὴ διηνεκῶς ἐν αἰσχύνῃ διάγειν, καὶ ἐπίχαρτος εἶναι τοῖς πολεμίων²³.

« Καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντές σε οὐ μὴ κατασχυνθῶσιν. [δ'] Αἰσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομοῦντες διακενής. » Ἐγὼ²⁴, φησὶ, τῆς ἐλπίδος ἐχέγγυον ἔκωνόν, τοὺς ἦδη σοὶ πεπιστευκότας, καὶ τῆς σῆς βοήθειας ἀπολαύσαντας. Τούτων μὲν γὰρ εἰώθας προμυθεῖσθαι, κατασχύνειν δὲ τοὺς παρανομίᾳ συζῶντας· Ἐπιστημησασθαι δὲ προσήκει, ἔτι οὐ τοὺς ἀμαρτάνοντας²⁵, ἀλλὰ²⁶ καὶ τοὺς διακενής ἀνομοῦντας, αἰσχύνῃς ἔφησαν²⁷ ἀναπίμειλασθαι. Οὐ γὰρ πάντες κλημ-

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

¹ cod. 2 παρανομιγείας. ² Καὶ ἐξουσίας. Abest a cod. 1. ³ Καὶ ἀρχαγγέλων. Abest a cod. 1. ⁴ Ἔστι. Abest a cod. 1, 2. ⁵ Εἰς τὸ τέλος. Abest a cod. 1, 2. ⁶ Ὁ ψαλμὸς οὗτος. Garn. Auct. p. 11: ἔ μετὰ χεῖρας ψαλμὸς. ⁷ Διὰ τοῦ — θλίψεων αὐτοῦ. Des. apud Garn. l. c. ⁸ Οὐδὲ — προσαγορεύει. Reliqui scilicet interpretes huic Psalmo titulum fecerunt, τοῦ Δαβὶδ, observante Eusebio. ⁹ Ψαλμὸν. cod. 1, 2 addunt αὐτόν. ¹⁰ Ἐφασαν. cod. 1, 2 præm. αὐτόν. ¹¹ Ὁ Θεός. Abest a cod. 2. ¹² Ἐγὼ δὲ — ψαλμὸν. Garn. l. c. εἰρηται δὲ. ¹³ Τούτων. cod. 2 præm. καί. ¹⁴ Μακαρίου. cod. 2 θεῖον. ¹⁵ cod. 1, 2 πολέμων. ¹⁶ Ἐπαναστάσεις. Garn. ἀναστάσεις. ¹⁷ Τούτων. Garn. τόσ. ¹⁸ Ἀνθρώποις. cod. 3 et Garn. præmittunt πᾶσιν. ¹⁹ E Garn. suppl. ²⁰ Εἰς τὸν αἰῶνα. Exstat tantum in edit. Ald. et Compl. ²¹ Μέ. Rec. lectio est μου. ²² Βοήθειας. cod. 1 et 2, ac Cord. p. 454, ἐλπίδος. ²³ cod. 2 ἀντιδολῶ. ²⁴ Ἐγὼ — συζῶντας. Des. in cod. 3. ²⁵ Ἀμαρτάνοντας. codd. tres Aug. ἀνομοῦντας. ²⁶ Ἀλλὰ — ἀνομοῦντας. Des. in cod. 3. ²⁷ cod. 1 ἐφη. cod. 2 ἔφασαν.

μελοῦσιν ὁμοίως· οἱ μὲν γὰρ ἢ ἐκ περιστάσεώς τι· νοσ, ἢ ἐκ φυσικῆς ὀλισθαίνουσιν ἀσθενείας· οἱ δὲ καὶ ἐφθόντοι· ταῖς παρανομίαις, καὶ ἐπινοοῦσιν ἐτέρας.

« Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, γνῶρισόν μοι, καὶ τὰς τρίβους σου διδάξόν με. [ε'.] Ὁδηγήσόν με ἐπὶ τὴν ἀληθειάν σου, καὶ διδάξόν με, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου, καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν. » Ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν ἰκετεύω τὰς σὰς ὁδοὺς διαγινῶναι, καὶ τὰς πρὸς με φερούσας τρίβους μαθεῖν, ὥστε διηνεκῶς τὴν ἀπλανῆ σου καὶ ἀληθῆ πορείαν ὁδοῦειν. Ἐπειτα δὲ αὐτῶν ἰκετεύω τῶν πραγμάτων μαθεῖν, ὅτι Σωτὴρ ὑπάρχεις ἐμός· τὴν γὰρ παρὰ σοῦ φιλανθρωπίαν προσμένω διηνεκῶς. Τὴ γὰρ ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ δεῖ τέθεικεν· καὶ διδάξαι βούλεται, ὡς οὐ νῦν μὲν ταύτην ἔχει· τὴν γνῶμην, νῦν δὲ ἐτέραν· ἀντὶ ταύτης εἰσδέχεται.

ζ'. ζ'. « Μνησθητι τῶν οἰκτιρῶν σου, Κύριε, καὶ τὴν ἐλέη σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνός εἰσιν. Ἀμαρτίας κώστητός μου καὶ ἀγνοίας μου²¹ μὴ μνησθῆς²², κατὰ τὴν ἐλεός σου μνησθητί μου²³. » Ἡμέρωσ, φησὶν, δεῖ καὶ φιλανθρωπῶς τοὺς ἀνθρώπους οἰκονομεῖς· ταύτης καὶ νῦν ἀπολαύσαι τῆς ἀγαθότητος ἰκετεύω²⁴, καὶ μνήμην σοι γενέσθαι τῆς σῆς φιλανθρωπίας, μὴ τῆς ἐμῆς ἀμαρτίας· καὶ τὴν ἐμὴν δὲ μνήμην ποσῶμενος, Δέσποτα, φιλοικτιρῶνως ποιῆσαι, μὴ δίκαιος. Τοῦτο γὰρ καὶ²⁵ ἐν τοῖς ῥήτοις παρεκάλεσε· Κατὰ τὸ μέγα²⁶ ἐλεός σου, μνησθητί μου σὺ μὴ τῆς ἀμαρτίας μου, ἀλλ' ἐμοῦ μνησθητι φιλανθρωπῶς. [Ἐπεὶ δὲ ἀμαρτίας νεότητός μου καὶ ἀγνοίας μὴ μνησθῆς, ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν· φησὶ γὰρ τὸ ἱεροσολιμῶν ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ γὰρ εἰδωλόλατρησα ἐκεῖ· μὴ οὐκ ἐκείνων τῶν ἀμαρτημάτων μνησθῆς, ἀλλὰ τῆς σῆς φιλανθρωπίας, δι' ἧς καὶ τότε ἀγνοοῦντας φιλανθρωπῶς χρησάμενος ἠλέησας.] « Ἐνεκεν τῆς χρηστότητός σου, Κύριε. » Οὐ γὰρ διὰ τὴν ἐμὴν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, τούτου τυχεῖν ἰκετεύω.

η'. « Χρηστός καὶ εὐθύς ὁ Κύριος. » Οὐχ ἀπλῶς, φησὶ, τοῦτοις ἐχρησάμην τοῖς λόγοις, ἀλλ' εἰδὼς ὡς οὐ μόνον δίκαιος, ἀλλὰ καὶ φιλανθρωπὸς ὁ Δεσπότης²⁷. Τοῦτο δὲ πανταχοῦ ἡμᾶς ἡθεὶα διδάσκει Γραφῆ. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ· Ἐλεον καὶ κρῖνον ἄσομαι σοι, Κύριε. » Καὶ· « Ἐλεημων καὶ οἰκτιρῶν²⁸ ὁ Κύριος, καὶ δίκαιος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ. » Καὶ· « Ὁ Θεὸς κριτῆς δίκαιος, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. » « Διὰ τοῦτο νομοθετήσῃ ἀμαρτάνοντας ἐν ὁδῷ. [θ.] Ὁδηγήσῃ πραεῖς ἐν κρῖσι, διδάξῃ πραεῖς ὁδοὺς αὐτοῦ. » Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· Διὰ τοῦτο ὑποδείξει ἀμαρτάνουσιν ὁδόν.

²¹ Psal. c, 1. ²² Psal. cxiv, 5. ²³ Psal. vii, 41.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ Ὁ. Abest a cod. 2. ²² cod. 2 ἔχειν. ²³ Ἐτέραν. Abest a cod. 2. ²⁴ Μου. Abest a cod. 2. ²⁵ Μνησθῆς. cod. 2 addit Κύριε. ²⁶ Μου. cod. 1, 2 addit σὺ. ²⁷ Ἰκετεύω. Abest a cod. 2. ²⁸ Καὶ. Des. in cod. 1, 2. ²⁹ Μέγα. Des. ibid. ³⁰ E. cod. 1 suppl. ³¹ Ὁ Δεσπότης. Abest a cod. 1. ³² Καὶ κρῖνον. Des. in vers. Græca, et in cod. August. 1.

A naturalem imbecillitatem labuntur; aliqui vero sceleribus ipsis delectantur, aliaque excogitant.

« Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. [Vers. 5.] Dirige me in veritate tua, et doce me, quia tu es Deus Salvator meus, et te expectavi toto die. » Ego autem in primis tuas vias ut agnoscam obsecro, et semitas discam, quæ ad te ducunt, ut semper tuam certam atque veram viam teneam. Deinde precor te, ut re ipsa discam te meum Salvatorem esse: tuam enim misericordiam semper exspecto. Illud enim *toto die*, pro *semper* posuit: et docere **758** vult se non hoc modo capere consilium, modo aliud pro illo.

Vers. 6, 7. « Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum, quippe quæ a sæculo sunt. Peccati juventutis meæ, et ignorantia meæ ne memineris, Domine, secundum misericordiam tuam memento mei. » Mansuete, ait, semper atque benigne homines gubernas. Hanc ut nunc quoque experiar bonitatem precor, utque tuæ benignitatis, non autem meorum peccatorum memineris. Et dum mei recordaris, o Domine, misericors adversus me sis, non justus. Hoc enim et in superioribus precatus est: Secundum magnam misericordiam tuam memor sis mei: non mei peccati, sed mei benigne memineris. [Illud autem *peccati juventutis meæ et ignorantia ne memineris*, hunc **C** habet sensum: Loquitur scilicet de populo cum esset in Ægypto; quasi diceret, idola ibi colui, ne itaque eorum peccatorum memineris, sed benignitatis tuæ, secundum quam eo quoque tempore eorum qui ex ignorantia agebant misertus es, benignitate usus.] « Propter bonitatem tuam, Domine. » Non enim ullo meo merito, verum secundum tuam benignitatem hanc assequi peto.

Vers. 8. « Benignus et rectus est Dominus. » Non temere, ait, his verbis usus sum, sed sciens, non tantum justum, verum etiam benignum esse Dominum. Hoc autem ubique divina Scriptura nos docet. Tale est illud: « Misericordiam, et iudicium tuum celebrabo, **759** Domine. » Et: « Misericordiam et miscrator Dominus, et justus, et Deus noster miseretur. » Et: « Deus iudex justus, et potens, et patiens, et qui non protrahit iram per singulos dies. »

« Propter hoc legem dabit delinquentibus in via. [Vers. 9.] Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas. » Hoc magis dilucide Symmachus expressit: *Propterea peccantibus viam monstrabit*.

Bonitate enim utens non repente peccantes plectit, imo rectam ipsis viam ostendit, et pœnitentiæ legem docet, atque etiam eos qui mansuetudine et simplicitate utuntur, rerum naturam discernere docet: omnesque suas administrationes facit ut sciant, ne simplicitas occasio ignorantia facta, multum detrimenti inferat. Deinde naturam prædictarum viarum ostendit.

VERS. 10. « Universæ viæ Domini, misericordia et veritas sunt, quærentibus fœdus ejus, et testimonia ejus. » Nam sacrarum Litterarum cultores assidui per ipsas exactius discunt omnes Dei et Salvatoris nostri administrationes misericordia et veritate temperari. Nam pœnitentibus quidem de peccatis quæ perpetrarunt, misericordiam et veniam concedit; invictos autem virtutis athletas præconio celebrat, et coronat, **760** cum veritate sententiam pronuntians; quin etiam hominibus vitii deditis, nec pœnitentiam agentibus, ex præscripto veritatis pœnas infligit.

VERS. 11. « Propter nomen tuum, Domine, propitius quoque sis peccato meo, est enim multum. » Ego igitur, ait, ut meis peccatis propitius sis obsecro, non ob exactam pœnitentiam meam, sed ob tuam benignitatem, qua benignus nominaris, et quia in tuo nomine omnem spem meam dixi.

VERS. 12, 13. « Quis est homo qui timet Dominum? legem statuet ei in via quam elegit. Anima ejus in bonis commorabitur, et semen ejus hæreditabit terram. » Deinceps instruit, et conducibilem admonitionem affert, et timentibus Dominum, omnis generis opem pollicetur. Et quia multiplices diversi que sunt modi pie vivendi, solitarii et communes, agrestes et urbani, privati et militares, regales et mercenarii, nautici et rustici, et alii multi et varii, in singulis autem fieri potest ut Deo placeamus, jure propheticus sermo ait: « Quis est homo qui timet Dominum? legem statuet ei in via quam elegit. » Videlicet in illa vita quam sibi quisque eligit, commodas et congruentes illi leges imponet. Sic divinus Joannes Baptista interrogantibus quidem publicanis, quid oporteat facere, respondit, « Nihil amplius, **761** quam quod constitutum est vobis,

Ἄγαθότητι γὰρ ⁴⁰ χρώμενος, οὐκ εὐθύς ⁴¹ κολάζει τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθείαν αὐτοῖς ὁδὸν ὑποδείκνυσι, καὶ τῆς μετανοίας ἐκπαιδεύει τὸν νόμον· καὶ μὲν δὴ καὶ τοὺς πράττει καὶ ἀπλότῃ κεχρημένους διακρίνειν διδάσκει τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς οἰκονομίας εἰδέναι παρασκευάζει· ἵνα μὴ ἐφόδιον ἀγνοίας ἡ ἀπλότης ⁴² γενομένη, πολλὴν τὴν βλάβην ἐργάσῃται· εἴτα τῶν εἰρημένων ὁδῶν τὴν φύσιν ὑποδείκνυσι ⁴³.

ε'. « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια, τοῖς ἐκζητοῦσιν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. » Οἱ ⁴⁴ γὰρ διηγεκῶς ⁴⁵ τοῖς ἱεροῖς ἐντροφόμενοι λόγοις μαθηθῶσιν ἀκριβῶς δι' ἐκείνων, ὡς πᾶσαι αἱ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ⁴⁶ οἰκονομίαι ⁴⁷ ἐλέφ καὶ ἀληθεία συγκέκρανται· τοῖς μὲν γὰρ μεταμελομένοις ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησαν, τὸν ἔλεον καὶ τὴν συγγνώμην ὀρέγει· τοὺς δὲ ἀητητούς τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς ἀνακηρύττει καὶ στεφανοῖ, σὺν ἀληθείᾳ τὴν ψῆφον ἐκφέρων· καὶ μέντοι καὶ τοῖς κεραινομίᾳ συνεζηκόσι, καὶ μὴ μεταμελεῖα χρησαμένοις, κατὰ τοὺς τῆς ἀληθείας ὄρους ἐπιφέρει τὰς τιμωρίας.

ια'. « Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε· καὶ ἰλάσθητι ⁴⁸ τῇ ἀμαρτίᾳ μου· πολλὴ γὰρ ἐστίν. » Ἐγὼ τοίνυν, φησίν, ἑλεῶν σε γενέσθαι ταῖς ἐμαῖς ἀμαρτίαις παρακαλῶ, οὐ διὰ τὴν σπουδαίαν ⁴⁹ μου μεταμέλειαν, ἀλλὰ δι' ἣν ἔχεις φιλανθρωπίας προσηγορίαν, καὶ ἐπειδὴ τοῦ σοῦ ὀνόματος τὰς ἐμὰς ἐλπίδας ἐξήρτησα.

ιβ', ιγ'. « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; νομοθετῆσει αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἧ ἡρετίσαστο. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς αὐλισθήσεται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν. » Ἐντεῦθεν ⁵⁰ εἰσηγείται, καὶ τὴν ὀνησιφόρον προσφέρει παραίνεσιν, καὶ ταῖς τὸν Κύριον φοβούμενοις τὴν παντοδαπὴν ἐπαγγέλλεται πρόνοιαν. Καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ διάφοροι τῆς εὐσεβείας οἱ βίαι, μοναχικοὶ ⁵¹ καὶ κοινωνικοὶ, ἐρημικοὶ ⁵² καὶ πολιτικοί, ἰδιωτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, βασιλικοὶ καὶ ἀποχειρωτικοὶ ⁵³, ναυτικοὶ καὶ γεωργικοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι πολλοὶ καὶ διάφοροι· ἐν ἐκάστῳ δὲ βίῳ δυνατὸν ἀρεῖσαι Θεῷ εἰκότως ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος· « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; νομοθετῆσει αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἧ ἡρετίσαστο. » Ἄντ' τοῦ, ἐν ἐκείνῳ τῷ βίῳ, ὅν ⁵⁴ βιοτεύει ἐκεῖνος προαιρεῖται ⁵⁵, τοὺς προσφεύξει· αὐτῷ καὶ ἀρμόζοντας θῆσει ⁵⁶ νόμους. Οὕτως ⁵⁷ ὁ θεός ⁵⁸ Ἰωάννης ὁ

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ Ἰδρ. Abest ab utroque codice, in quo ἀγαθότητι χρώμενος præcedentibus jungitur, colo ad χρώμενος positо. ⁴¹ Εὐθύς. cod. 1 addit γάρ. ⁴² Ἡ ἀπλότης. cod. 2 ἡ ἀπλότης. ⁴³ cod. 2 ὑποδείκνυσι. ⁴⁴ Οἱ — τιμωρίας. cod. Flor. hæc paucis ita complectitur: 'Ο τῶν ἱερῶν ἐντροφόμενος λόγων μαθηθῶσι τοῖς μετανοοῦσι τὸν Σωτῆρα ἔλεον καὶ συγγνώμην παρέχοντα, στεφανοῦντα καὶ σὺν ἀληθείᾳ καὶ κρίσει τοὺς νικῶντας ἐν ἀρετῇ, καὶ τοὺς μὴ μετανοοῦντας κολάζοντα. ⁴⁵ Ἰδρ διηγεκῶς. Des. in cod. 3. ⁴⁶ Ἡμῶν. Abest a cod. 2. ⁴⁷ Οἰκονομίαι. cod. 1 χρίσεις, ascripta tamen altera lectione. ⁴⁸ Ἰλάσθητι. Ita habent ed. Ald. et Compl. Rec. lectio est ἰλάση. ⁴⁹ Τὴν σπουδαίαν. cod. 2 τὴν τῆς σπουδῆς. ⁵⁰ Ἐντεῦθεν — πρόνοιαν. Hæc apud Cord. p. 45b, sequentia autem, p. 445, existant. ⁵¹ Μοναχικοὶ — διάφοροι. Des. apud Cord. loco posteriori. ⁵² Ἐρημικοὶ. Abest a cod. 1. ⁵³ cod. 1, 2 ἀποχειρωθῆτοι. ⁵⁴ Ὅν. cod. 2 ἐν ᾧ. ⁵⁵ cod. 2 αἰρεῖται. ⁵⁶ codd. tres Aug. τίθησι. ⁵⁷ Οὕτως. — τροφή. Des. apud Cord. p. 445. ⁵⁸ Θεός. cod. 3 θεσπέσιος.

Βαπτιστής τελώναις μὲν ἐρομένοις τί δεῖ πράξαι, Α παρήνευσε ⁶⁰ μηδὲν πλέον τοῦ διατεταγμένου ⁶⁰ λαβεῖν. Ὡς στρατιώταις δὲ, τὸ ⁶¹ μηδένα διασεῖσαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τοῖς ⁶² ὀφυνίοις, τοῦτέστι τῇ ἀφωρισμένῃ τροφῇ· οὕτως ⁶³ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, καὶ οἰκέταις καὶ δεσπόταις, καὶ πιασι καὶ πατράσι, καὶ ⁶⁴ γυναῖξι καὶ ἀνδράσι, καταλλήλους τέθεικε νόμους. Τοῖς τούτους τοίνυν πεπληρωκοῖσι τοὺς νόμους, ὁ προφητικὸς ὑπέσχετο λόγος· ⁶⁵ τὴν ἐν ἀγαθοῖς τῆς ψυχῆς διατριβὴν, καὶ τὴν τοῦ σπέρματος εὐλογίαν· « Ἡ ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς ἀύλισθήσεται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσει γῆν. » Ἐπειδὴ ⁶⁶ γὰρ ἡ παιδοποιεῖα περισπουδάστος· ἐστὶν Ἰουδαίους· ⁶⁷ καὶ τὴν κληρονομίαν καταλιπέιν, καὶ μέντοι καὶ νῦν τοῖς τὴν κοινωνικὸν βίον ἀσπαζομένοις· τοῦτο αὐτὸ ⁶⁸ ἀξιέραστον· καὶ ἀπὸ τούτων ⁶⁹ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν ἵεναι ⁷⁰ Β προτρέπει τῆς ἀρετῆς.

δ'. « Κραταίωμα Κύριος τοῖς φοβουμένοις ⁷¹ αὐτὸν, καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ δηλώσει ⁷² αὐτοῖς. » Τοῦτου ⁷³ σαφέστερον ἢ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων ἠρμήνευσαν· *Μυστήριον* ⁷⁴ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτοῦ, καὶ τὴν συνθήκην αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς. Αὐτοῦ δὲ ἐστὶν ἀκούσαι τοῦ δεσπότου διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου ⁷⁵ λέγοντος· « Τὰ μυστήριά μου ἐμοί, καὶ τοῖς ἐμοῖς. » Ταῦτα γὰρ οὐχ ἀπλῶς ἅπασιν, ἀλλὰ τοῖς φοβουμένοις ἀποκαλύπτει, καὶ τῶν θεῶν αὐτοῦ λογίων ὑποδείκνυσι ⁷⁶ τὸν σκοπὸν. Καὶ μέντοι κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, κραταίωμα Κύριος ⁷⁷ ἐστὶ τοῖς φοβουμένοις ⁷⁸ αὐτόν· ἀνητήτους αὐτοῦ· ἀποφαίων καὶ κρείττους τῶν πολεμίων ⁷⁹.

ε'. « Οἱ ὀφθαλμοί μου διὰ παντός πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκπαύσει ἐκ παγίδος τοὺς πόδας μου. » Ὁφθαλμοὺς πάλιν ἐνταῦθα τοὺς τῆς διανοίας λέγει, οὗς ἐφη ἔχειν ⁸⁰ πρὸς τὸν Θεόν· ἅτε δὴ γινώσκων σαφῶς, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας τὰς ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν κατεσκευασμένας ἐπιβουλὰς διαρῦξεται ⁸¹.

ς'. « Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐλέησόν με, ὅτι μονογενὴς καὶ πτωχός εἰμι ἐγώ. » Τὸ μονογενὴς, μότος ἠρμήνευσαν οἱ λοιποὶ ⁸²· λέγει δὲ, ὅτι Πάτρις βοηθείας ⁸³ γεγύμνωμαι· διὸ δὴ τῆς σῆς τυχεῖν ἀντιλήψεις ἔχευέω. Ἄγαν δὲ ἐλεεινῶς τό· « Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐλέησόν με, » τέθεικε· Βλέπε μου, φησὶ, τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν τῶν ἐχθρῶν πολιορκίαν. Πάντως γὰρ οὕτω ⁸⁴ θεασάμενος ἐλεήσει ⁸⁵ D

ζ'. « Αἱ θλίψεις τῆς καρδίας μου ἐπληθύνθησαν, ἐκ τῶν ἀναγκῶν μου ἐξάγαγέ με. Ἴδε τὴν

A exigite v. » Milites vero admonet ut neminem concutiant, verum contenti sint suis stipendiis, hoc est, determinato victu. Sic et divinus Apostolus servis et dominis, et filiis et patribus, et uxoriis et viris mutuas posuit leges x. Iis autem, qui has observaverint leges, prophetica lex promisit futurum ut eorum animæ in bonis versarentur, et semini eorum benediceretur. « Anima enim ejus in bonis commorabitur, et semen ejus hæreditabit terram. » Quoniam enim filios procreare, et hæredes relinquere, res est desiderabilis apud Judeos, imo etiam nunc hominibus, qui communem vitam amplectuntur, hoc ipsum optatissimum est: etiam res istiusmodi commemorans, illos ad opera virtutis incitat.

VERS. 14. « Firmamentum est Dominus timentibus eum, et testamentum ipsius, ut manifestetur illis. » Hoc manifestius Symmachus et Theodotio interpretati sunt: *Mysterium Domini timentibus eum, et pactum suum ostendet eis.* Ipsum autem Dominum audire licet per prophetam Isaiam dicentem: « Mystera mea mihi et meis v. » Hæc enim non temere omnibus, verum timentibus aperit, divinorumque ipsius oraculorum propositum **762** demonstrat. Quin et secundum Septuaginta, firmamentum Dominus est timentibus illum: invictos videlicet illos superioresque hostibus reddens.

C VERS. 15. « Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos. » Oculos rursus hic mentis dicit, quos ad Deum habere se ait, ut qui manifesto norit, se per ejus protectionem structas ab hostibus insidias evitaturum.

VERS. 16. « Respice in me, et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego. » Hoc *unicus* reliqui solus interpretati sunt. Dicit autem, Omni ope destitutus sum: ideo ut tui auxilii compos sum, supplex peto. Valde autem miserabiliter hoc: « Respice in me, et miserere mei, » posuit! Intuere meam, ait, solitudinem, hostiumque obsidionem; omnino enim cum hæc videris, misereberis.

VERS. 17, 18. « Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt, ex angustiis meis erue me. Vide humill-

v Luc. iii, 13. x Ephes. vi. 1 seqq. y Isa. xxiv, 16 (secundum quosdam libros veteres).

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ Παρήνευσε. cod. 3. παρηγγύησε. ⁶¹ Τοῦ διατεταγμένου. cod. 2, παρὰ τὸ διατεταγμένου. ⁶² Τὸ. Abest a cod. 3. ⁶³ ἀρκεῖσθαι. ⁶⁴ οὕτως — ἀπόστολος. Des. in cod. 1. ⁶⁵ Καὶ — ἀνδράσι. cod. 3. καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖξι. ⁶⁶ Λόγος. cod. 1. νόμος. ⁶⁷ Ἐπειδὴ, x. λ. Des. apud Cord. ⁶⁸ Ἐστίν. cod. 1. tres Aug. ἦν. ⁶⁹ cod. 3 τοῦτ' αὐτό. cod. 2 omittit αὐτό. ⁷⁰ Τοῦτω. cod. 1. tres Aug. παρόντων. cod. 3 addit καρπῶν. ⁷¹ Ἰέναι. Abest a cod. 2. ⁷² cod. 1. tres Aug. τῶν φοβουμένων. ⁷³ Δηλώσει. Ita habet ed. Ald. et Compl. Rec. lectio est τοῦ δηλώσει. ⁷⁴ Τοῦτο — δηλώσει αὐτοῖς. Des. in cod. 1. ⁷⁵ Μυστήριον. Sed ὁμιλία leg. in versione Symmachi apud Enseb. ad h. l. et Montf. in Hexapl. t. 1, p. 504. ⁷⁶ Τοῦ προφήτου. Des. in cod. 2. ⁷⁷ cod. 1 ὑποδεικνύει. ⁷⁸ Κύριος. Abest a cod. 3. ⁷⁹ cod. 1. tres Aug. τῶν φοβουμένων. ⁸⁰ Ἐχθρῶν. cod. 3 addit διὰ παντός. ⁸¹ cod. 3 διαφεύξεται. ⁸² Λοιποί. cod. 2 πολλοί. ⁸³ Βοηθείας. cod. 1, 2 præm. ἀνθρωπίνης. ⁸⁴ Οὕτω. Abest a cod. 2.

tatem meam, et laborem meum, et dimitte universa delicta mea. » Multæ, inquit, afflictiones me circumstant. Cum igitur hanc meam abjectionem et miseriam meis peccatis rependeris, concede remissionem, atque veniam præbe.

VERS. 19. « Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me. » Si non videor, ait, dignus humanitate, cum talibus malis colluctans, saltem injustas inimicorum inimicitias conspiciens, misericordiæ participem **763** me fac. In te enim peccavi, cum tua præcepta transgressus sim : illi autem, cum nihil mihi vitio vertere possint, injuste bellum gerunt.

VERS. 20. « Custodi animam meam, et erue me ; non erubescam, quoniam speravi in te. » Etsi enim aliquas tuarum legum transgressus sum, tamen a tua providentia meipsum non separavi : propterea quoque ut ab hostibus liberer, et ut conserver obsecro.

VERS. 21. « Innocentes et recti adhæserunt mihi, quia expectavi te. » Et hoc proprium virtutis est improborum consuetudinem odio habere ; eos vero qui æqualitatem honorant, et rectitudine utuntur, et a malitia * liberi sunt, hos, inquam, familiares et amicos habere. Hoc autem propheta se fecisse ait, tanquam in hoc Dominum colere existimans.

VERS. 22. « Libera, Deus, Israellem ex omnibus tribulationibus illius. » Hæc deprecatio Deo oblata regi convenit. Decet enim eum, qui in imperio constitutus est, de subditis omnem curam gerere. Propterea beatus David non tantum pro se preces obtulit, verum etiam pro populo sibi commisso, tametsi in ejus qui bene præclareque regnat salute communis utilitas populi consistit. Habent autem et alium sensum hæc verba. Divisus erat Israel, et tempore Saulis, et Memphibostæ, et Absalomis. Si igitur tuum, inquit, auxilium **764** consequer, et hostes superarem, et ipse Israel civile bellum finiret, pacem obtineret, et bonis omnibus frueretur.

INTERP. PSALMI XXV.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Et hunc psalmum divinus David de seipso dixisse mihi videtur : existimo autem hunc ante præcedentem scriptum fuisse.

⁸⁶ Ἀνομιᾶς. cod. 1. 2 ἁμαρτίας, quæ est rec. lectio h. l. ⁸⁷ Μὴ καταισχυνοθῆσιν. Abest a cod. 2. ⁸⁸ Ἐπεκαλεσάμην σε. cod. 1 ἤλπισα ἐπὶ σέ, quæ est rec. lectio. ⁸⁹ Ἄλλ' οὐν. cod. 1 ἀλλά. ⁹⁰ Τοῦτο. cod. 3 addit δέ. ⁹¹ Τοῦτο — ἠγρούμενος. Des. in cod. 3. ⁹² Ἐν. Des. in cod. 2. ⁹³ Δὴ. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁴ Βασιλεῖ. cod. 3 addit δέ. ⁹⁵ cod. 3 ποιεῖσθαι. ⁹⁶ Μακάριος. Abest a cod. 2. ⁹⁷ cod. 2 et 3 αὐτοῦ. ⁹⁸ Ἄλλως — ὠφέλεια. Des. in cod. 3. ⁹⁹ Καθεστ. ὠφέλεια. cod. 2 καθεστηκέναι ὠφέλει. ¹⁰⁰ Καὶ ἐπὶ τοῦ Μεμφ. Des. in cod. 3. ¹⁰¹ Ἀβσσαλώμ. cod. 1 addit, καὶ ἐπὶ τοῦ Σεβαί. cod. 2 καὶ ἐπὶ τοῦ Βηρσαβέ. cod. 3 καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμέ. Conf. p. 713. ¹⁰² Φησί. Abest a cod. 1, 2. ¹⁰³ Ἐμφύλιον. cod. 1, 2 gram. τόν.

A ταπεινώσιν μου, καὶ τὴν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀνομίας⁸⁶ μου. » Πολλοῖς, φησὶν, ἀλγεῖνοις πανταχόθεν περιστοιχίζομαι. Ταύτην μου τοίνυν τὴν ταπεινώσιν, καὶ τὴν ταλαιπωρίαν, ταῖς ἐμαῖς ἀντιταλαντεύσας παρανομίαις, δὲ τὴν ἄφεισιν, καὶ τὴν συγγνώμην παράσχε.

19'. « Ἴδε τοὺς ἐχθροὺς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ μῖσος ἀδικῶν ἐμίσησάν με. » Εἰ μὴ δοκῶ, φησὶν, ἄξιος εἶναι φιλανθρωπίας, τοσοῦτοις προσπαλαίων κακοῖς, τὴν ἀδικῶν γούν τῶν πολεμίων ἀπέχθειαν θεασάμενος, φιλανθρωπίας μετὰδος. Εἰς σὲ γὰρ ἐπλημμέλησα, τὰς σὰς παραβητικῶς ἐντολάς : ἐκείνοι δὲ μὴδὲν ἐγκαλεῖν ἔχοντες, πολεμοῦσιν ἀδίκως.

20'. « Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, καὶ ῥύσαι με : μὴ καταισχυνοθῆσιν⁸⁷, ὅτι ἐπεκαλεσάμην σε⁸⁸. » Εἰ γὰρ καὶ τινὰς τῶν σῶν παραβέβηκα νόμων, ἀλλ' οὐν⁸⁹ τῆς σῆς ἐμαυτῶν οὐκ ἐχώρισα προμηθείας : διὸ καὶ ῥυθῆσθαι τῶν πολεμουμένων, καὶ φυλαχθῆναι παρακαλῶ.

21'. « Ἄκακοι καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ὑπέμεινά σε, Κύριε. » Καὶ τοῦτο⁹⁰ ἴδιον ἀρετῆς. τὸ μισεῖν μὲν τῶν φαύλων τὰς συνοουσίας, τοὺς δὲ τὴν ἰσότητά τιμῶντας, καὶ εὐθύτητι χρωμένους, καὶ κακίας ἀπληλαγμένους, συνήθεις ἔχειν καὶ φίλους. Τοῦτο⁹¹ γὰρ καὶ ὁ προφήτης ἐφη πεποικηκέναι, ἅτε δὴ θεραπεύειν ἐν⁹² τούτῳ δὴ⁹³ τὸν δεσπότην ἠγρούμενος.

22'. « Αὐτρωσαι, ὁ θεός, τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. » Βασιλεῖ⁹⁴ πρέπουσα ἢ προσενεχθεῖσα τῷ θεῷ προσευχή. Προσῆκει γὰρ τὸν ἄρχειν τεταγμένον, πᾶσαν ποιήσασθαι⁹⁵ τῶν ὑπάρχων κηδεμονίαν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος⁹⁶ Δαβὶδ, οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ⁹⁷ προσενηγόχε τὴν εὐχὴν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐγκεχειρισμένου λαοῦ. Ἄλλως⁹⁸ τε καὶ ἡ τοῦ εὐ καὶ καλῶς βασιλεύοντος σωτηρία κοινή τοῦ λαοῦ καθέστηκεν⁹⁹ ὠφέλεια. Ἐχει δὲ καὶ ἐτέραν ἔνοιαν τὸ βητόν. Διήρητο ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τοῦ Σαουλ, καὶ ἐπὶ τοῦ Μεμφιβοσθῆ¹⁰⁰, καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβσσαλώμ¹⁰¹. Εἰ τοίνυν, φησὶ¹⁰², τῆς σῆς βροπῆς ἀπολαύσαιμι, καὶ κρείττων γενοίμην τῶν δυσμενῶν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσραὴλ, ἐμφύλιον¹⁰³ πόλεμον καταλύσας, εἰρήνης τεύξεται, καὶ τοῖς σοῖς ἀγαθοῖς ἐντροφήσει.

D

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΕ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Καὶ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὁ θεὸς Δαβὶδ εἰς ἑαυτὸν εἰρηκέναι δοκεῖ μοι : ἠγρούμαι δὲ τοῦτον ἐκείνου προγενέστερον εἶναι. Ὁ μὲν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ Ἀνομιᾶς. cod. 1. 2 ἁμαρτίας, quæ est rec. lectio h. l. ⁸⁷ Μὴ καταισχυνοθῆσιν. Abest a cod. 2. ⁸⁸ Ἐπεκαλεσάμην σε. cod. 1 ἤλπισα ἐπὶ σέ, quæ est rec. lectio. ⁸⁹ Ἄλλ' οὐν. cod. 1 ἀλλά. ⁹⁰ Τοῦτο. cod. 3 addit δέ. ⁹¹ Τοῦτο — ἠγρούμενος. Des. in cod. 3. ⁹² Ἐν. Des. in cod. 2. ⁹³ Δὴ. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁴ Βασιλεῖ. cod. 3 addit δέ. ⁹⁵ cod. 3 ποιεῖσθαι. ⁹⁶ Μακάριος. Abest a cod. 2. ⁹⁷ cod. 2 et 3 αὐτοῦ. ⁹⁸ Ἄλλως — ὠφέλεια. Des. in cod. 3. ⁹⁹ Καθεστ. ὠφέλεια. cod. 2 καθεστηκέναι ὠφέλει. ¹⁰⁰ Καὶ ἐπὶ τοῦ Μεμφ. Des. in cod. 3. ¹⁰¹ Ἀβσσαλώμ. cod. 1 addit, καὶ ἐπὶ τοῦ Σεβαί. cod. 2 καὶ ἐπὶ τοῦ Βηρσαβέ. cod. 3 καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμέ. Conf. p. 713. ¹⁰² Φησί. Abest a cod. 1, 2. ¹⁰³ Ἐμφύλιον. cod. 1, 2 gram. τόν.

γάρ ἀμαρτίας καὶ μεγάλης ἀμαρτίας⁶ ἐποίησατο ἅ
 μνήμην⁷· « Πλάσθητι γάρ, φησί, τῇ ἀνομίᾳ⁸ μου,
 πολλὴ γάρ ἐστιν. » Ἐνταῦθα δὲ τῆς οικτίας ἀρετῆς
 τὰ εἶδη διέξεισιν· ὅθεν ἤγοῦμαι τοῦτοις αὐτὸν χρή-
 σασθαι⁹ τοῖς λόγοις ὅπου τοῦ Σαουλ διωκόμενον, καὶ
 παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις διάγειν ἠναγκασμένον· οὐδ'
 δυσσεβεῖν, καὶ δεισιδαιμονίᾳ, καὶ πάσῃ παρανομίᾳ
 συζῶντας ὁρῶν, ἐφευγεν αὐτῶν τοὺς συλλόγους, καὶ
 τὰς τοῖς δαίμοσιν ἐπιτελουμένας δημοθουσίας· δι-
 δάξει δὲ τοῦτο σαφέστερον ἢ τῶν ῥητῶν ἑρμηνεία.
 « Κρίνον με, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύ-
 θην, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐπίλζω, οὐ μὴ ἀσθενήσω. »
 Ἀπλότῃ⁷, φησί, περημένος, καὶ κακὸν⁸ οὐδὲν εἰς
 τὸν Σαουλ δεδρακώς, καὶ πικρῶς οὕτως ἐξελαυνό-
 μενος, σὲ γενέσθαι, Δέσποτα, κριτὴν τῆς ἐμῆς δίκης
 ἀντιβολῶ· σὲ γὰρ οἶδα θεόν, καὶ τῆς σῆς προνοίας
 τὴς ἐμῆς ἐλπίδας ἐτήρησα, καὶ θαρρῶ ὡς οὐκ ἔσο-
 μαί τοις διώκουσιν ὑποχείριος.

β'. « Δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πείρασόν με·
 πύρρῳσον τοὺς νεφροὺς μου, καὶ τὴν καρδίαν μου. »
 Κάνεσθαι δὴλον ὡς τῆς ἀμαρτίας πρεσβύτερος ὁ
 ψαλμός. Ὡς ἀπλότῃ γὰρ καὶ ἀκακίᾳ συζῶν, καὶ
 πείραν οὐκ ἔχων τῆς ἀμαρτίας, τῶν ἐπικινδύνων⁹
 ἀγῶνων¹⁰ ἐφέεται. Νεφροῦς¹¹ δὲ καὶ καρδίαν
 τοὺς λογισμοὺς ὀνομάζει· καὶ τοῦτο πολλάκις εἰρή-
 χαμεν.

γ'. « Ὅτι τὸ ἐλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν
 μου ἐστιν. » Δοκιμασθῆναι δὲ καὶ χρυσίου δίκην
 πυρῶσθαι παρακαλῶ, ἐπειδὴ τῷ σπ̄ ἐλέει¹² θαρρῶ,
 καὶ τὴν ἐντεῦθεν προσμένω βοήθειαν. Ὑπὸ τούτου
 γὰρ ἐρείδόμενος· « Καὶ εὐηρέστησα¹³ ἐν τῇ ἀληθείᾳ
 σου. » Εἶτα τῆς εὐαρεστῆσεως τὰ εἶδη διέξεισιν.

δ, ε'. « Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος·
 καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Ἐμίσησα
 ἐκκλησίαν πονηρευομένην· καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ
 καθίσω. » Οὕτω¹⁴ δὲ, φησί¹⁵, τῆς σῆς περρόντικα
 θειραπείας, ὅτι καὶ παρὰ δυσσεβῆσιν ἀνθρώποις¹⁶
 καὶ παρανόμοις¹⁷ γενόμενος, τοὺς ἐκείνων¹⁸ συλλό-
 γους· καὶ τὰς ἐπιθλαβεῖς αὐτῶν¹⁹ ἐφυγον συνουσίας.
 Σημαίνει δὲ διὰ τούτων²⁰ τὴν παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις
 διαγωγὴν, οἷς διὰ τὴν φυγὴν συνοικεῖν ἠναγκασμένος,
 οὔτε²¹ τῆς δυσσεβείας, οὔτε τῆς παρανομίας αὐτοῖς
 ἠέσχετο κοινωνῆσαι.

ς, ζ'. « Νίψομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου· καὶ
 κυκλώσω τὸ θυσιαστήριόν σου, Κύριε. Τοῦ ἀκούσαι
 με φωνὴν αἰνέσεώς σου, καὶ διηγῆσασθαι πάντα τὰ
 θαυμάσιά σου. » Τούτων²² μὲν οὖν²³ σφόδρα τὴν
 δεισιδαιμονίαν βδελύττομαι, παθῶ δὲ τὸ οὐκ ἰδεῖν
 θυσιαστήριον, Δέσποτα, καὶ τὰς σὰς ὑμνῳδίας εἰ-
 δέξασθαι τοῖς ὡσί, καὶ τῶν σῶν θαυμάτων τὰς με-

Nam ille quidem peccati et magni peccati meminit :
 « Propitius esto enim, ait, peccato meo, multum
 est enim. » In hoc autem psalmo propriae virtutis
 species percurrit. Unde arbitrator ipsum his verbis
 usum esse, cum Saulem fugeret, et apud alienigenas
 degere coactus esset : quos impietati et super-
 stitioni, et omni transgressioni adhaerentes videns,
 eorum conventicula vitabat, et epulas quæ in dæ-
 monium honorem celebrabantur. Interpretatio au-
 tem sequentium manifestius hoc edocebit. « Judica
 me, Domine, quoniam ego in innocentia mea incesi,
 et in Domino sperans non infirmabor. » Cum inte-
 ger, inquit, et purus fuerim, nihilque mali in Sau-
 lem perpetraverim, et sic acerbe exactus sim, ut tu,
 Domine, iudex sis causæ meæ obsecro : te enim
 Deum esse novi, measque spes in tua providentia
 reposui, atque confido in hostium manus me mi-
 nime perventurum.

VERS. 2. « Proba me, Domine, et tenta me, igne
 explora renes meos, et cor meum. » Hinc patet
 psalmum peccato antiquiorem esse. Nam ut simplex
 et innocens, **765** peccatique expers, periculo-
 a certamina desiderat. *Renes* autem et *cor*, cogitationes
 nominat : et hoc sæpe diximus.

VERS. 3. « Quoniam misericordia tua ante oculos
 meos est. » Ut autem prober, et instar auri igne
 examiner precor : quoniam tuæ misericordiæ con-
 fido, et hinc auxilium exspecto. Ilac enim suffultus
 sum. « Et complacui in veritate tua. » Deinde
 complacitiæ species percurrit.

VERS. 4, 5. « Non sedi cum concilio vanitatis,
 et cum inique sese gerentibus non introibo. Odi
 ecclesiam malignorum, et cum impiis non sedebō. »
 Sic autem, ait, tui cultus rationem habui, ut etiam
 cum apud impios iniquosque homines essem, illo-
 rum conventicula noxiasque consuetudines evita-
 rim. Significat autem per hæc, apud alienigenas se
 versatum esse, cum quibus ob fugam simul habi-
 tare coactus, neque impietatis, neque iniquitatis
 cum ipsis voluit esse particeps.

VERS. 6, 7. « Lavabo inter innocentes manus
 meas, et circumdabo altare tuum, Domine. Ut au-
 diam vocem laudis, et enarrem universa mirabilia
 tua. » Istorum igitur superstitionem valde abhor-
 reo; aveo autem tuum, Domine, videre altare, tuas-
 que laudes auribus percipere, atque tuorum mira-
 culorum magnitudinem **766** ignarus docere. Hoc

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶ Καὶ μεγ. ἀμαρτίας. Des. in cod. 2. cod. 3 habet tantum μεγάλης. ⁷ Ἀνομίᾳ. eod. 4 ἀμαρτίας.
⁸ cod. 3 χρῆσθαι. ⁹ Ἀπλότῃ, x. λ. Alia sub Nostri nomine habet Cord. p. 455. ¹⁰ cod. 2 μηδὲν κακόν.
¹¹ cod. 2 ἐπὶ κινδύνων. ¹² Ἀγῶνων. cod. 2 ἀγαθῶν. ¹³ Νεφροῦς — εἰρήχη. Des. apud Cord. p. 455.
¹⁴ cod. 2 ἐλέω. ¹⁵ Εὐηρέστησα. cod. 1, 2 præm. ἤδη. ¹⁶ Οὕτω — συνουσίας. Des. apud Cord. l. e.
¹⁷ φησί. Abest a cod. 1. ¹⁸ Ἀρθρ. Abest a cod. 2. ¹⁹ Καὶ παρὰ. Des. in cod. Flor. ²⁰ cod. 1, 2, et
 Flor. ἐκείνων. ²¹ Αὐτῶν — συνουσ. cod. Flor. συνουσίας ἐξέφυγον. ²² cod. Flor. τούτου. ²³ Οὕτω —
 κοινωνῆσαι. cod. Flor. οὐδεμιᾶς αὐτῶν παρανομίας μετέσχε. ²⁴ Τούτων — διδάξαι. Des. apud Cord. l. e.
²⁵ Οὖν. Abest a cod. 1.

autem : « Lavabo inter innocentes manus meas, » A simile est illi quod a Pilato factum est *, qui cum Judæorum parricidii particeps esse nollet, manus lavit, re ipsa ostendens se omnem hujus rei culpam fugere. Ut innocens igitur, ait, et nihil commune cum ipsis habens, confidenter manus lavabo.

VERS. 8-10. « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ. Ne perdas enim impiis animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus. » Pro decore Symmachus palatum posuit, pro viris sanguinum, viros homicidas. Ocius vero, ait, ab istorum consuetudine libera me, Domine, tuam domum desiderantem, ubi tua gratia relucet, ne cum impiis hominibus, et qui muneribus corrumpuntur, atque homicidis, et qui justitiam produnt, simul moriar. Et per hæc eosdem rursus ostendit. Domum vero tabernaculum nuncupavit, nondum enim divinum templum constructum erat : propterea etiam subdit :

VERS. 11, 12. « Et locum habitationis gloriæ tuæ. Ego autem in innocentia mea inessi ; redime me, Domine, et miserere mei. Pes meus stetit in rectitudine. » Tantisper autem, cum iis consuetudinem haberem, fidei simplicitate usus sum, et ab omni malitia me segregavi. Cumque in integritate pietatis 767 pedem firmaverim, tuto firmiterque interea constiti. Precor autem ut hanc conditionem semper custodiam : erit autem hoc, si ab istorum consuetudine liber ero. « In ecclesiis benedicam tibi, Domine. » Hinc manifestissime discimus, de Davide ipso dictum esse hunc psalmum. Spondit enim in omnibus totius orbis ecclesiis per psalmodum scriptionem se laudaturum et celebraturum Dominum, prophetis oculis orbis mutationem prævidens. Habuit autem finem prophetia : nam in omni terra et mari per piorum hominum linguas magnus David Deum beneficii auctorem decantat.

INTERP. PSALMI XXVI.

VERS. 1. « Psalmus Davidi, priusquam ungeretur. » Hanc inscriptionem in Hexaplo non inveni, sed in aliquibus exemplaribus. Hinc tamen nonnulli ansam arripuerunt rejiciendi omnes inscriptiones, tanquam non veras. Quomodo enim, aiunt, fieri potest, ut David, qui nondum unctus erat,

* Matth. xxvii, 21.

γαλουργίας τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξει. Τὸ δὲ « Νίφομαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου, » ἔοικε τῷ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου γεγενημένῳ, ὃς τῆς Ἰουδαϊκῆς μαιφονίας κοινωνῆσαι μὴ βουληθεὶς, τὰς χεῖρας ἐνέψατο, καὶ τῷ Ἐργῷ δεικνύς τοῦ πράγματος τὴν φυγὴν. Ὡς ἀθῶος τοίνυν, φησί, καὶ μηδεμίαν πρὸς αὐτοὺς ἐσχηκώς²⁶ κοινωνίαν, θαρρῶν ἀπονίφομαι καὶ τὰς χεῖρας.

η'-ι'. « Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. Μὴ συναπολέσης μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου, καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἰμάτων τὴν ζωὴν μου. Ὡν εἰσιν²⁷ ἐν χερσίν αἱ ἀνομίαι· ἡ δεξιὰ αὐτῶν ἐπλήσθη δώρων. » Ἄντι τῆς εὐπρεπείας²⁸ ὁ Σύμμαχος ἀνάκτορον²⁹ ἔθηκεν³⁰· ἀντι δὲ ἀνδρῶν αἰμάτων, ἀνδρῶν μαιφόνων. Ἐξέγον³¹ δὲ³² φησί, τῆς μετὰ τούτων διαγωγῆς ἐλευθέρωσον, Δέσποτα, ποθοῦντά σου τὸν οἶκον, τὸν τὴν σὴν ἀποστίλδοντα χάριν· ἵνα μὴ δυσσεβέειν ἀνθρώποις, καὶ δωροδόχοις, καὶ μαιφόνοις, καὶ προἰεμένοις τὸ δίκαιον συναπόλωμαι. Καὶ διὰ τούτων δὲ πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἐδήλωσεν. Οἶκον δὲ τὴν σκητὴν ὠνόμασεν³³· οὐδέπω³⁴ γὰρ ὁ θεὸς νεὼς³⁵ ψυχοδόμητο· διὸ καὶ ἐπήγαγε·

ια', ιβ'. « Τόπον σκηνώματος δόξης σου. Ἐγὼ δὲ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην· λύτρωσαι με, Κύριε, καὶ ἐλέησόν με³⁶. Ὁ ποὺς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι. » Τέως³⁷ δὲ καὶ τούτοις συνῶν, τῆ τῆς πίστεως ἀπλότητι κέρηται, καὶ πάσης ἐμαυτὸν κακίας ἐχώρισα, κὰν τῆ τῆς εὐσεβείας εὐθύτητι τοὺς πόδας ἐρείσας, ἔστηκα τέως ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως. Ἀντιβολῶ δὲ εἰς τέλος ταύτην φυλάξαι τὴν στάσιν· ἔσται δὲ τοῦτο, εἰ τῆς μετὰ τούτων ἀπαλλαγείην οἰκήσεως. « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογῆσω σε, Κύριε. » Ἐντεῦθεν μάλιστα σαφέστερον μαμαθήκαμεν, ὡς εἰς αὐτὸν εἴρηται τὸν Δαβὶδ ὁ ψαλμός. Ὑπέσχετο γὰρ ἐν ἀπάσαις αὐτὸν ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις διὰ τῆς τῶν ψαλμῶν συγγραφῆς ὑμνήσειν τε καὶ εὐλογῆσειν, προφητικοῖς ὄμμασι τὴν τῆς οἰκουμένης προβλέπων μεταβολὴν. Ἐλαβε δὲ καὶ τὸ τέλος ἢ προφητεία· ἐν πάσῃ γὰρ γῆ καὶ θαλάσῃ διὰ τῶν εὐσεβῶν στομάτων ὁ μέγας Δαβὶδ ἀνομνεῖ τὸν εὐεργέτην Θεόν³⁸.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμός³⁹ τῷ⁴⁰ Δαβὶδ, πρὸ τοῦ χρισθῆναι. » Ταύτην⁴¹ ἐν τῷ Ἐξαπλῷ τὴν ἐπιγραφὴν οὐχ εὔρον⁴², ἀλλ' ἐν ἐνίοις ἀντιγράφοις⁴³. Ἐντεῦθεν δ' ὁμοῦς ἐλάβον τινες ἀφορμὴν τοῦ πάσας τὰς ἐπιγραφὰς, ὡς οὐκ ἀληθεῖς, ἐκβάλλειν⁴⁴. Πῶς γὰρ, φασί, οἶόν τε ἦν μηδέπω χρισθῆντα τὸν Δαβὶδ, μηδὲ τοῦ παναγίου

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁶ Τό. cod. 1 τῷ. ²⁷ Τῷ — γεγενημένῳ. cod. 1 τὸ γεγενημένον. ²⁸ cod. 3 ἐσχηκώς πρὸς αὐτοὺς. ²⁹ Ἐξέγον. Abest a cod. 2 et 3. ³⁰ Ἀνάκτορον. cod. 3 præm. τό. Sed hanc Symmachii interpretationem Montf. Hexapl. Orig. t. 1, p. 505, refert ad vocem ΠΑΤΙΩ vers. 6. ³¹ cod. 3 τέθεικα. ³² Ἐξέγον x. λ. Des. apud Cord. p. 456. ³³ Δέ. cod. 1 μέ. cod. 3 δέ με. ³⁴ cod. 1 ὀνομάζει, ascripta tamen lectione ὠνόμασεν. ³⁵ cod. 1 οὐδέπω. ³⁶ cod 1, 2 νεὼς. ³⁷ Μέ. Abest a cod. 1. ³⁸ Τέως — οἰκήσεως. Des. apud Cor. 1. p. 456. ³⁹ Θεόν. Abest a cod. 2. cod. 1 Θεὸν ἡμῶν. ⁴⁰ Ψαλμός. cod. 3 præm. Ἐν τινι ἐπιγράφεται. ⁴¹ cod. 3 τοῦ. ⁴² Ταύτην — ἀντιγράφος. Eadem notulam e cod. Regio ad hunc locum attulit Montf. in Hexaplis. Quæ ad hanc inscriptionem a Nostro allata sunt, in cod. 3 Didymi quoque nomen ascriptum habent. ⁴³ Οὐχ εὔρον. cod. 3 οὐχ ἔστιν εὔρον. ⁴⁴ cod. 1, 2 τῶν ἀντιγράφων. ⁴⁵ cod. 3 ἐκβάλλειν.

Πνεύματος τὴν χάριν διζήμενον, προφητικὸς γρά-
 φαι ψαλμοῦς; ἄλλως τε καὶ νέος ὢν⁴⁴ τνηκαῦτα,
 πρόβατα ποιμαίνων, οὐ βασιλείαν ἰθύνων, οὐδὲ ὑπὸ
 τινῶν διωκόμενος θυσιμενῶν; Ἐδεῖ δὲ αὐτοῦ συνιδεῖν,
 ὡς οἷς λέγει χρισθῆναι τὸν Δαβὶδ ἢ τῶν Βασιλείων⁴⁵
 ἱστορία, μᾶλλον⁴⁶ δὲ⁴⁷ τρίς. Πρῶτον μὲν ἐν τῇ Βη-
 θλεὲμ, ὑπὸ Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. Δεύτερον δὲ ἐν
 Χεβρών, ὑπὸ τῆς⁴⁸ Ἰούδα φυλῆς, μετὰ τὴν ἀναί-
 ρεσιν⁴⁹ Σαουλ. Τὸ δὲ τρίτον, ὑπὸ πασῶν τῶν φυλῶν,
 μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Μαρφιθοσθέ. Λέγει⁵⁰ δὲ οὗ-
 τως⁵¹ περὶ τῆς δευτέρας χρίσεως: « Καὶ ἐπηρώτησε
 Δαβὶδ διὰ Κυρίου λέγων· Εἰ ἀναβῶ εἰς μίαν τῶν πό-
 λεων τῆς Ἰουδαίας; καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτὸν,
 Ἀνάβηθι. Καὶ εἶπε Δαβὶδ, Ποῦ ἀναβῶ; καὶ εἶπε· Εἰς
 Χεβρών. » Εἶτα διηγησάμενος ὁ ἱστοριογράφος, ὅπως
 ἀντήλθεν, ἐπήγαγε: « Καὶ ἔρχονται ἄνδρες τῆς Ἰου-
 δαίας, καὶ χρίουσιν ἐκεῖ τὸν Δαβὶδ, τοῦ βασιλεύειν
 ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα. » Περὶ δὲ τῆς τρίτης πάλιν
 οὕτως: « Καὶ παραγίνονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ Ἰσραὴλ
 πρὸς Δαβὶδ εἰς Χεβρών. » Καὶ μετ' ὀλίγον⁵²: « Καὶ
 διέθετο αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ διαθήκην ἐν Χεβρών
 ἐνώπιον Κυρίου, καὶ χρίουσιν τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλεῖα
 ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ. » Ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τὸν
 ψαλμὸν τοῦτον εἴρηκε, πρὶν τὴν δευτέραν δέξασθαι
 χριστονίαν, καὶ προφανῶς ἐχειρισθῆναι τὴν τῶν
 πραγμάτων οἰκονομίαν· τοίνυν⁵³ διωκόμενος ὑπὸ τοῦ
 Σαουλ τοῦτοιοι⁵⁴ ἐχρήσατο τοῖς λόγοις, ἥνικα πρὸς
 Ἀχιμέλεχ⁵⁵ εἰσηλθε τὸν ἱερέα, καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ
 σκηνῇ προσευξάμενος, καὶ τὴν ὑπὸ⁵⁶ τῶν ἁγίων
 ἔργων εὐλογίαν λαβὼν, διέφυγε τοῦ πολεμοῦντος τὰς
 χεῖρας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ψαλμῷ λέγει: « Ὅτι
 ἐκρυβή με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν μου. »
 Τότε καὶ⁵⁷ Δωὴκ ὁ Ἰδομαίος τὰς βασιλικὰς ἡμίονους
 νέμων ἐκεῖ, τοῦ Δαβὶδ τὴν φυγὴν τῷ Σαουλ κατα-
 μήνησε. Διόπερ⁵⁸ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει, ὅτι⁵⁹ Ἐπ-
 ἀνέστησαν ἐπ' ἐμὲ⁶⁰ μάρτυρες ἄδικοι. » Σαφέστερον⁶¹
 ἢ ταῦτα ἢ κατὰ μέρος, ἐρμηνεία διδάξει: « Κύριος
 φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι;
 Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος
 δευλιάσω; » Ὑπὸ⁶² σου, φησὶ⁶³, φωτιζόμενος, καὶ
 τῷ νοερῷ σου φωτὶ καταναζόμενος, πάντων ὁμοῦ
 τῶν πολεμοῦντων καταφρονῶ.

β. « Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ
 φαιεῖν τὰς σάρκας μου· οἱ θλίβοντές με, καὶ οἱ
 ἐχθροὶ μου αὐτοὶ ἠσθένησαν, καὶ ἔπεσον. » Οὐκ⁶⁴
 ἐψεύσθη, φησὶ, τῆς ἐλπίδος, οὕτω τῇ σῇ θαρρήτας
 ῥοπῇ. Καὶ γὰρ φθάσαντές με⁶⁵ οἱ δίκην θηρίων διώ-

A neque sancti Spiritus gratiam acceperat, propheti-
 cos psalmos conscriberet? praesertim cum eo tem-
 pore juvenis esset, et oves pasceret, nec regnum
 gubernaret, neque ab ullis inimicis persecutionem
 pateretur? Oportebat autem illos scire bis Davi-
 dem unctum esse, ut Regnorum historia testatur,
 imo potius ter^a. Primo quidem in Bethleem
 a propheta Samuele. **768** Iterum autem in Che-
 bron a tribu Judæ post Saulis interitum. Tertio vero
 ab omnibus tribus post mortem Memphibosthæ.
 Dicit autem sic de secunda unctione: « Et consu-
 luit David Dominum, dicens: Num ascendam in
 unum de civitatibus Judæ? Et ait Dominus ad eum,
 Ascende. Dixitque Davi-
 d, Quo ascendam? et re-
 spondit ei: Chebronem^b. » Deinde historicus ex-
 ponens quomodo ascenderit, subiungit: « Et ve-
 nerunt viri Judææ, et unxerunt ibi Davidem, ut
 regnaret super domum Judæ^c. » De tertia autem
 rursus sic ait: « Et veniunt universæ tribus Israel
 ad David Chebronem^d. » Et paulo post: « Et per-
 cussit cum eis rex David fœdus in Chebron coram
 Domino, unxeruntque Davidem, ut rex esset super
 omnem Israelem^e. » Manifestum itaque est Davi-
 dem hunc psalmum dixisse priusquam secundam
 acciperet electionem, et antequam aperte illi com-
 missa esset rerum gubernatio. Cum igitur Saulem
 fugeret, his usus est verbis, quando ad Ahime-
 lechum sacerdotem accessit, et cum orasset in Dei
 tabernaculo, et sanctorum panum benedictionem
 accepisset, hostis manus declinavit. Hoc autem in
 psalmo isto dicit: « Quoniam abscondit me in ta-
 bernaculo suo in die malorum meorum. » Tunc autem
 et Doeg Idumæus, cum ibi regales pasceret mulas,
 Davidis fugam Sauli nuntiavit. Propterea in psalmo
 ait: « Quoniam **769** insurrexerunt in me testes
 iniqui. » Magis autem dilucide hoc sigillatim enar-
 ratio docebit: « Dominus illuminatio mea, et salus
 mea, quomodo timebo? Dominus protector vitæ meæ,
 a quo trepidabo? Cum abs te lumen acceperim,
 tuaque arcana luce illustratus sim, omnes simul
 inimicos despicio.

VERS. 2. « Dum appropinquant super me nocen-
 tes, ut edant carnes meas, qui tribulant me, et
 D inimici mei, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt. »
 Mea spe, ait, minime frustratus sum, sic tuo auxi-
 lio fretus. Etenim cum prævenissent me qui ferarum

^a I Reg. xvi, 13; II Reg. ii, 4; II Reg. v, 3. ^b III Reg. ii, 1. ^c ibid. 4. ^d II Reg. v, 1. ^e ibid. 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁴ Or. cod. 3 ἦν. ⁴⁵ cod. 3 βασιλείων. ⁴⁶ Μᾶλλον δὲ τρίς. Vid. supra, p. 414, quæst. 15. ⁴⁷ Δέ. cod. 1 addit καί. ⁴⁸ Τῆς. cod. 1 et 3 addunt τοῦ. ⁴⁹ Ἀναίρεσιν. In cod. 3 sequitur τοίνυν. ⁵⁰ Λέγει.—Ἰσραὴλ. Des. in cod. 3. ⁵¹ cod. 2 οὕτως. ⁵² cod. 1, 2 ὀλίγα. ⁵³ Τοίνυν. codd. tres Aug. præm. ἔτι. ⁵⁴ Τοῦτοιοι. Des. in cod. 3. ⁵⁵ cod. 2 Ἀχιμέλεχ. ⁵⁶ Ὑπὸ. codd. tres Aug. ἀπὸ. ⁵⁷ Καί. codd. Aug. præm. δέ. ⁵⁸ Διόπερ. cod. 3 addit καί. ⁵⁹ Ὅτι. Abest a cod. 2. ⁶⁰ Ἐπ' ἐμέ. cod. 3 μοί. ⁶¹ Σαφέστερον.—διδάξει. Des. in cod. 3. ⁶² Ὑπὸ — καταφρονῶ. Des. in cod. 3. ⁶³ φησὶ. Abest a cod. 2. ⁶⁴ Οὐκ — ὑπέμειναν. Hæc des. apud Cord. p. 468, leguntur autem p. 461. Des. quoque in cod. 3 Aug. In cod. Flor. ita: Καλῶς καὶ αὐτοὶ legiunt: ἡμᾶς μὲν ἠδίκησαν· ἔπαθον δὲ ταῦτα αὐτοί, ἅπερ ἡμᾶς διαθεῖναι προσεδόκων. Ἐμπατικώτερον δὲ τὸ ἠσθένησαν ἀνεὶ τοῦ οὐχ ὑπὸ πολεμίων ἀνηρέθησαν, οὐδὲ ὑπ' ἀνθρώπων ἔπαθόν τι θεῶν, ἀνευ πάσης ἀνθρωπείας χειρὸς ἐξαιφνης εἰς ἀσθένειαν τῇ τοῦ Θεοῦ κατηνέχθησαν τιμωρίᾳ. ⁶⁵ Μέ. Abest a cod. 2.

more persequerentur, ac devorare conabantur, A mihi quidem haud nocuerunt, ipsi vero extremam perniciem passi sunt. Hoc autem sæpius accidisse historia docet. Nam et semel et iterum, cum Saul ipsum comprehendere conatus esset, retia evitavit: imo vero, si voluisset, ipsum insequentem perdere potuisset. Porro ipse David propriam quidem philosophiam ostendit, ille autem apud alienigenas pœnas malitiæ pendit. Quæ dicta sunt igitur, futurorum quædam prædictiones sunt.

Vers. 3. « Si consistant adversus me castra, non timebit cor meum: si exurgat adversus me prælium, interea ego sperabo. » Cum de tuo, inquit, auxilio tale fecerim experimentum, licet duplo et triplo major numerus hostium me aggrediatur, B intrepidus hæc discrimina subibo, hujusmodi spe armatus.

Vers. 4, 5. « Unum petii a Domino, 770 hoc requiram, ut habitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ: ut videam jucunditatem Domini, et visitem templum ejus. Quoniam abscondit me in tabernaculo suo die malorum: protexit me in abscondito tabernaculi sui; in petra exaltavit me. » Ego autem, inquit, tali potitus beneficio, non divitias a meo benefactore quæro et potentiam, nec regnum et gloriam, verum ut divino templo continue assideam, et illinc divinam pulchritudinem tanquam in speculo contempler, atque omnia quæ secundum legem facienda sunt considerem. Nam de utilitate experientia mihi constat, cum jam illinc salutem retulerim, et inimicorum manus declinaverim. Hæc et magnus David petiit, et a magnificentissimo Deo accepit. Nam et ipse divinam arcam reduxit, et tabernaculum alterum admirabilius construxit, et diversos cantorum choros instituit: et hæc ex Paralipomenon libro exactius quis discere poterit. Hoc autem: « Unum petii a Domino, idem est quod « unam gratiam. » Sic enim intelligendum est.

Vers. 6. « Et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos: circumivi, et immolavi in tabernaculo ejus hostiam laudis et vociferationis. » Illic tempus mutatum est, quod et Aquila docuit: nam pro exaltavit caput meum, posuit, exaltabitur caput meum. Significavit igitur se regnaturum esse, inimicisque superiorem 771 fore, atque ipsos circumdaturum, qui nunc ab ipsis circumdabatur: et Deo oblativum, non legis sacrificia in tabernaculo, sed laudis hostiam, quam in omnibus totius orbis ecclesiis per eos qui Deo crediderunt noctu et interdiu offert. Aliqua quidem exemplaria « Hostiam laudis et vociferationis » habent: eundem

κοντες, και θοίνην ώμοδόρον ποιήσασθαι πειραθέντες, έμє мєν ούκ έλωδήσαντο, αυτόι δє πανωλεθρίαν ύπέμειναν. Τουτό δє γεγενήσθαι πολλάκις ή ιστορία διδάσκει. Καί άπαξ γάρ, και δις, ύπό του Σαούλ θηρευθείς, τας άρχυας διέφυγε, μάλλον δє αυτόν άνείλεν άν, ελπει ήθέλησε, τον διώκοντα: αλλά αυτός мєν την οικειαν έπεδειξάτο φιλοσοφίαν, εκεινος δє παρά τοις άλλοφύλοις έτισε τής πονηρίας ποινηήν: πρόβρησι: έστι 66 τοίνυν των έσομένων τὰ ειρημένα.

γ'. « Έάν παρατάξεται επ' έμє παρεμβολή, ού φοβηθήσεται ή καρδιά μου: έάν έπαναστή επ' έμє πόλεμος, εν ταύτη έγώ έλπίζω. » Τοσαύτην, φησι, πείραν τής επικουρίας λαθών, κών δις τοσοούτοι, κών τρις, προσβαλείν 67 μοι πειραθώσι πολέμιοι, καταθαρόω των δεινών, τη έλπιδι ταύτη καθωπλισμένος.

δ, ε'. « Μίαν ήτησάμην παρά Κυρίου, ταύτην ζητήσω: τὸ 68 κατοικείν 69 εν οικω Κυρίου πάσας τας ημέρας τής ζωής μου: τὸ θεωρεῖν με την τερπνότητα Κυρίου, και επισκέπτεσθαι τον ναόν τον άγιον αυτού. » Ότι εκρυπέ με εν σκηνή αυτού εν ημέρα κακών μου: έσκέπασέ με εν άποκρύφω τής σκηνής αυτού: εν πέτρα ύψωσέ με. » Έγώ δє, φησι, τοσαύτης απολαύσας εύεργεσίας, ού πλοούτον ζητώ 70 την έμδν εύεργετήν, και δυναστείαν, ούδє βασιλείαν και δόξαν, αλλά τὸ διηκεκώς τῷ θεῷ προσεδρεύειν ναῶ, και τὸ θεῖον εκειθεν κατοπεριζεσθαι κάλλος, και επισκοπεῖν άπαντα τὰ κατά νόμον γινόμενα: πείραν γάρ έχω τής ύφειλείας, ήδη την εκειθεν σωτηρίαν δρεψάμενος, και των διωκόντων τας χείρας διαφυγών: ταύτα κά ήτησεν ο μέγας Δαβιδ, και έλαβε παρά του μεγαλοδόρου Θεου. Αυτός γάρ και την θεϊαν έπανήγαγε κιθωτών, και σκηνήν έτέραν θαυμασιωτέραν έπήξατο, και τους διαφόρους των ψαλτωδών χορούς συνεστήσατο: και ταύτα εκ τής των Παραλειπομένων βίβλου 71 μάθοι τις άν άκριθέστερον. Τὸ δє: « Μίαν ήτησάμην παρά Κυρίου 72, » αντί του, « μίαν χάριν. » Ούτω γάρ 73 νοητέον.

ς'. « Καί νυν ιδού ύψωσε κεφαλήν μου επ' έχορούς μου: εκύκλωσα και έθυσα εν τη σκηνή αυτού θυσίαν αιnéσεως 74 και άλαλαγμού 75. » Ένταύθα ο χρόνος ενήλλακται: τούτο δє και ο 'Ακύλας έδίδαξεν: αντί γάρ του, ύψωσε κεφαλήν μου 76, ύψωθήσεται ή κεφαλή μου τέθεικεν. Σημαίνει 77 τοίνυν, ότι θρασλεύσει, και περιγενήσεται των δυσμενών, και κυκλώσει αυτός: ο νυν υπ' αυτών κυκλούμενος: και τῷ θεῷ προσείσει, ού τας νομικὰς θυσίας εν τη σκηνή, αλλά την τής αιnéσεως θυσίαν, ήν εν πάσαις ταις κατά την οικουμένην εκκλησίαις, δια των τῷ θεῷ πεπιστευκότων, νύκτωρ και μεθ' ήμέραν προσφέρει. Ένια μέντοι 78 των αντιγράφων, « θυσίαν 79 αιné-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

66 cod. 3 τοίνυν έστι. 67 cod. 2 προβάλλειν. 68 Τὸ. cod. 1 τοῦ. 69 Κατοικεῖν. cod. 1, 2 addunt μέ. Ita quoque h. l. habet cod. Vatic. 70 Ζητώ. cod. 3 αἰτώ. 71 Βίβλου. cod. 2 εἰ βούλει. 72 Παρά Κυρίου. Des. in cod. 3. 73 Γάρ. Abest a cod. 1, 2. 74 Αἰnéσεως και άλαλαγμού. Coniuncta est h. l. ut in edit. Ald. et Compl. utraque lectio, quarum alterutra tantum debuisset exprimi. 75 Καί άλαλαγμού. Abest a cod. 2. 76 Μου. Abest a cod. 1. 77 Σημαίνει, x. λ. Des. apud Cord. p. 470. 78 Μέντοι. cod. 3 έδ. 79 Θυσίαν. cod. 3 præm. αντί: του θυσίαν άλαλαγμού.

σεως ἔχει καὶ ἀλαλαγμοῦ⁸⁰· τὴν αὐτὴν δὲ ἔχει διά-
κιαν. Ἀλαλαγμὸς γάρ ἐστι πολεμικὴ φωνή, ὑπὸ
τῶν θαρράλευτότερον γινομένη κατὰ τῶν δειλιῶντων.
Τοιοῦτότροπος⁸¹ δὲ καὶ ἡ ὕμνος· εὐθυμῶντων γάρ
ἐστὶν ἡ φωνή, καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντων. «Εὐθυμῶ
γάρ τις, φησὶν, ἐν ὑμῖν· ψαλλέτω.» — «Ἄσω καὶ
ψαλῶ τῷ Κυρίῳ.» Ἄθλον κἀντεῦθεν, ὡς ἐνήλλακται
ἐν τοῖς πορρήθεισιν ὁ χρόνος· ὑπίσχνεται γὰρ
ἔσειν⁸², καὶ τὸν ὕμνον προσοίσειν.

ζ. «Εἰσάκουσον, Κύριε, τῆς φωνῆς μου ἧς ἐκέ-
κρηξα· ἐλέησόν με, καὶ εἰσάκουσόν μου.» Ἐλεον μὲν
αἰεὶ, οὐκ ἀδικον δὲ⁸³, ἀλλὰ καὶ μάλα δίκαιον.

η. «Σολ⁸⁴, φησὶν, εἶπεν ἡ καρδία μου, Κύριον
ζητήσω.» Οὐ γὰρ λόγοις ἐχρησάμην ἀληθείας γεγυ-
μωμένοις, ἀλλὰ τῆς διανοίας συνομολογούσης τοῖς
λόγοις⁸⁵ τὸ ἔργον ἐπέθηκα. «Ἐξεζήτησέ⁸⁶ σε⁸⁷
τὸ πρόσωπόν μου.» Καὶ οὐκ ἀποκρήσει· τὰ ἤδη γενέ-
μανα· ἀλλὰ τοῦτο δράσω καὶ εἰς τὸν ἔπειτα⁸⁸ χρόνον,
«Τὸ πρόσωπόν σου, φησὶ⁸⁹, Κύριε, ζητήσω.» Μὴ τοί-
νων ἀπάντη με ποθοῦντα, μηδὲ τοῦ ποθουμένου στερή-
σης.

θ. «Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ·
καὶ μὴ ἐκκλίνης ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου.» Τοῦτο
ἐκ μεταφορᾶς τέθεικε τῶν ὀργιζομένων, καὶ τοὺς
προσιόντας ἀποστρεφόμενων, καὶ εἰς ἑτέραν ὁδὸν
ἐκκλίνας πειρωμένων. «Βοηθός μου γενοῦ, μὴ⁹⁰ ἀπο-
σπαραχθῆς με, καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς με, ὁ Θεὸς
ὁ Σωτήρ μου.» Τὸ, μὴ⁹¹ ἀποσπαραχθῆς με, μὴ
ἀποβρίψῃς με⁹² εἶπον οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί· ἀπὸ τῆς
ἐξουθιᾶς δὲ⁹³ παιδείας οἱ Ἐβδομήκοντα τούτου τὸ ὄνομα
πεποιήκασιν⁹⁴. Τὸ γὰρ⁹⁵ εἰς κόρακας ὕβρις τις ἦν
παρὰ τοῖς πάλαι ἀπὸ τινος μύθου γεγεννημένη⁹⁶.

ι. «Ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατα-
λίπόν με, ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με.» Διωκόμενος
γὰρ ὑπὸ τοῦ Σαούλ, πόρρω διάγειν τῶν γεγεννηκό-
των ἠνάγκαστο· ἀρκεῖς δὲ, φησὶ, μοι ἀντὶ πάντων,
ὡ Δέσποτα.

ια. «Νομοθέτησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδοῦ σου· καὶ
ὁδηγήσόν με ἐν τριβίῳ εὐθείᾳ.» Ἀντὶ τοῦ, νομοθέ-
τησόν με⁹⁷, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων φώτισον
εἰρήκασιν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὑπόδειξόν μοι τὴν ὁδὸν
σου. Ἐπειδὴ πόρρω, φησὶ, διάγειν τῶν ὁμοφύλων
ἐνάγκασμαι, αὐτὸς μοι γενοῦ καὶ νομοθέτης καὶ πο-
δηγός, ὑποδεικνύς μοι τὴν πρὸς σὲ φέρουσαν τριβὸν.

ιβ. «Ἐνεκεν⁹⁸ τῶν ἐχθρῶν μου. [ιβ'.] Μὴ πα-
ραδῶς με εἰς ψυχᾶς θλιβόντων με.» Ταπεινοῦ

† J.c. v, 13.

A autem habet sensum. Vociferatio enim est bellica
vox ab audacioribus contra formidolosos edita.
Ejusmodi autem est hymnorum cantilena: lætanti-
um enim est vox, et Deum laudantium. «Læto
enim animo est quis, ait, in vobis? psallat!» —
«Cantabo, et psalmum dicam Domino.» Et hinc
manifestum est, in iis quæ paulo ante dicta sunt,
tempus mutatum esse: spondet enim se cantatu-
rum, et hymnum Deo oblaturum.

Vers. 7. «Exaudi, Domine, vocem meam, qua cla-
navi ad te: miserere mei, et exaudi me.» Miseri-
cordiam quidem implorat, non autem injustam, sed
valde justam.

Vers. 8. «Tibi dixit cor meum, Dominum quæ-
ram.» Non enim verbis usus sum veritate caren-
tibus, sed mente cum verbis consentiente opus
perfecti. «Exquisivit te facies mea.» Et quæ jam
feci non satis erunt: verum hoc faciam et in pos-
terum. «Faciem tuam, Domine, requiram.» Ne
igitur me desiderantem repellas, neque re deside-
rata me prives.

Vers. 9. «Ne avertas faciem tuam a me, et ne
declines in ira 772 a servo tuo.» Hoc per meta-
phoram dixit, ab iis petitam qui irascuntur, et ac-
cedentibus ad se terga dant, in aliam viam decli-
nare conantes. «Adjutor meus esto, ne contume-
liose rejicias me: neque derelinquas me, o Deus
salvator mi.» Pro eo autem, ne contumeliose reji-
cias me, alii interpretes dixere, ne projicias me. A
gentili autem eruditione Septuaginta hoc verbum
transtulerunt. Hoc enim ad corvos, contumelia quæ-
dam erat apud antiquos ex fabula quadam orta.

Vers. 10. «Quoniam pater meus et mater mea
dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.»
Nam cum a Saule persecutionem pateretur, longe
a genitoribus degere coactus fuerat: satis mihi ve-
ro, inquit, pro omnibus es tu, Domine.

Vers. 11. «Legem pone mihi, Domine, in via tua,
et dirige me in semitam rectam.» Pro, legem po-
ne mihi, Aquila quidem et Theodotio illumina di-
xerunt. Symmachus autem, ostende mihi viam tuam.
Quoniam procul, ait, a contribulibus vivere cogor,
tu ipse mihi esto et legislator et dux, et ostende
mihi semitam ad te ferentem.

«Propter inimicos meos. [Vers. 12.] Ne tradi-
deris me in animas tribulantium me.» Hæc verba

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁰ Καὶ ἀλαλαγμοῦ — ἡ ὕμνος. cod. 3 τὸ αὐτὸ δὲ ἐστίν. ⁸¹ cod. 1 τοιοῦτότροπος. ⁸² Ἄσειν. cod. 3 πᾶσιν. ⁸³ Δέ ei sequens καὶ des. in cod. 2. ⁸⁴ Sol. cod. 1, 2 adiunt γάρ. ⁸⁵ Τοῖς λόγοις. cod. 3 οἷς. ⁸⁶ Ἐξεζήτησε — μου. Recepta lectio est ἐξεζήτησα τὸ πρόσωπόν σου. cod. 2 habet ἐζήτησε. ⁸⁷ Σέ. cod. 1 addit γάρ. ⁸⁸ Ἐπειτα. cod. 2 ἐπιόντα. ⁸⁹ Φησὶ. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁰ Μὴ — ἐγκαταλίπῃς με. Hoc etiam loco ed. Ald. et Compl. cum nostra lectione consentiunt. Recepta autem lectio est μὴ ἐγκαταλίπῃς με, καὶ μὴ ὑπερίδης με. Lectionem ἀποσπαραχθῆς Eusebius quoque et codex quidam Coisl. ad textum τῶν Ὁ retulerunt. Vid. Montf. Hexapl. Orig. t. I, p. 506. ⁹¹ Μὴ. Abest a cod. 2. ⁹² Ἀποβρίψῃς με. Hanc lectionem Symmacho tribuunt Euseb. et Montf. l. c. ⁹³ Δέ. Abest a cod. 3. ⁹⁴ Ὄνομα πεποιήκασιν. cod. 2 ῥῆμα εἰρήκασιν. ⁹⁵ Τὸ γὰρ — γεγεννημένη. Aliam explicationem suppeditat scholion illud apud Bosium ad h. l. ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς σκορίας, ἧτις ὡς περιττωμα σιδήρου ἄχρηστον ἀποπέμπεται. ⁹⁶ cod. 1 γενομένη. ⁹⁷ Μέ. Abest a cod. 2. ⁹⁸ cod. 1, 2 ἐνεκα.

ab humili mente procedunt. Dicit enim sic, ego quidem salute indignus sum: cæterum cum nulla injuria eos qui bellum mecum gerunt assecerim, immerito expellor. Ne tradas igitur injuria affectum tuis **773** qui injuria afficiunt. « Quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. » Aquila hoc apertius dixit: *Steterunt contra me testes falsi, et apparuit injustitia*. Ipsi enim, inquit, calumniis contra me usi sunt: ego vero nullum hinc detrimentum passus sum ob tuum auxilium, sed in ipsos conversum est, et jacula ab illis contra me emissa rursus contra ipsos reversa sunt. Hoc autem a communi usu desumptum est. Solemus enim dicere de eo, qui insidiatur, sed lædere non potest: Se ipsum offendit, non me. Sic enim beatus David ait:

« Mentita est iniquitas sibi ipsi. [Vers. 13.] Ego vero credo fore ut videam bona Domini in terra viventium. » Non enim solum in hac vita superior ero inimicis meis, verum etiam exspectatis bonis perfruar. Deinde affert omnibus hominibus admonitionem.

VERS. 14. « Exspecta Dominum. » Et quomodo hoc fieri posset? « Viriliter age, et confortetur cor tuum, et exspecta Dominum. » Mens, inquit, virilitate armata, et per hanc ingruentibus calamitatibus superior facta, corroboratur et vincit, divinasque promissiones exspectat, quarum concurrente corporis auxilio hæres sit. *Terram autem viventium vocat futuram vitam, veluti mortis 774 experientem, et ab interitu ac tristitia liberam.*

INTERP. PSALMI XXVII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » [Cantus hunc psalmum ex persona eorum qui in Christum credunt, precibus Christum in auxilium vocans. Præterea quoque reprehensionem amentie Judæorum continet, et votum, ut a manu, imo quoque a sorte illorum liberetur.] « Ad te, Domine, clamabo; Deus mi, ne sileas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum. » Dicitur quidem est hic psalmus a Davide, cum Saulem fugeret, et ab iis qui amici existimabantur, insidiis peteretur, qui etiam indicabant, et manifestum facere ipsum Sauli conabantur. Talis erat Doeg, et tales erant

A φρονήματος ἔγγονα⁹⁹ τὰ βήματα ταῦτα. Λέγει γάρ, ὅτι Ἐγὼ μὲν τῆς σωτηρίας ἀνάξιος, ἀλλ' ὁμως ἤκιστα τοὺς ὄντας πολεμοῦντας ἡδίκηκώς, ἀδίκως ἐλαύνομαι. Μὴ παραδῶς τόνον τοῖς ἀδικοῦσι τὸν ἀδικοῦμενον. « Ὅτι ἐπανεστῆσαν μοι μάρτυρες ἀδικοὶ, καὶ ἔψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῆς. » Ὅ δὲ Ἀκύλας τοῦτο σαφέστερον εἰρηκεν· Ἀντέστησαν¹⁰⁰ μάρτυρες ψευδοῦς¹⁰¹, καὶ ἐξεψάνη ἡ ἀδικία¹⁰². Αὐτοὶ μὲν γὰρ¹⁰³, φησί, συκοφανταίαις ἐχρήσαντο κατ' ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ λύθη¹⁰⁴· οὐδαμῶς ἐντεῦθεν ἐδεξάμην διὰ τὴν σὴν¹⁰⁵ βοήθειαν· ἀντεστράφη δὲ κατὰ τῶν ἀδίκων¹⁰⁶, καὶ τὰ πεμφθέντα παρ' αὐτῶν κατ' ἐμοῦ βέλη κατ' αὐτῶν πάλιν ἀνέστρεψε. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς κοινῆς εἰληπταίης χρήσεως· εἰώθαμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν ἐπιδολευνόντων μὲν, οὐ βλαπτόντων δὲ, λέγειν Ἐαυτὸν ἐβλαψεν, οὐκ ἐμέ. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος¹⁰⁷ ἔφη Δαβὶδ·

« Ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῆς¹⁰⁸. [17.] Ἐγὼ δὲ πιστεύω¹⁰⁹ τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. » Οὐ γὰρ μόνον κατὰ τὸν παρόντα βίον κρείττων ἔσομαι τῶν πολεμίων· ἀλλὰ καὶ τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν ἐν ἀπολαύσει γενήσομαι· εἶτα προσφέρει πᾶσιν ἀνθρώποις παραίνεσιν.

18. « Ἰπόμεινον τὸν Κύριον. » Καὶ πῶς τοῦτο γένοιτ' ἂν δυνατόν; « Ἀνδρίζου, καὶ κραταιοῦσθε ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν Κύριον. » Ὁ νοῦς, φησί, τῆ ἀνδρείᾳ καθοπλιζόμενος, καὶ διὰ ταύτης τῶν προσβαλλόντων¹¹⁰ παθημάτων περιγινόμενος, κρατύνεται καὶ νικά, καὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας προσμένει, ὧν¹¹¹ μετὰ τοῦ συνεργήσαντος σώματος γίνεται κληρονομία· γῆν δὲ ζώντων καλεῖ τὸν προσδοκώμενον βίον, ὡς τοῦ θανάτου κεχωρισμένον¹¹², καὶ φθορᾶς καὶ λύτης ἐλεύθερον.

EPHIN. TOY KZ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » [16 Ἄδει τὸν ψαλμὸν ἐκ προσώπου τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστόν· διὰ δεήσεως εἰς ἐπικουρίαν καλῶν τὸν Χριστόν· ἅμα δὲ καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀπονοίας κατάρρησιν ἔχει¹¹³ καὶ εὐχὴν τοῦ χωρισθῆναι τῆς ἐκείνων χειρὸς, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς μερίδος.] « Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι¹¹⁴, ὁ Θεὸς μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ¹¹⁵· μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐμωωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Εἴρηται μὲν ὁ ψαλμὸς ὑπὸ τοῦ Δαβίδ, ἡλίκα ὑπὸ τοῦ Σαούλ ἐδιώκετο, καὶ τῶν δοκούντων εἶναι φίλων ἐπεβουλεύετο, καὶ μηχανούντων, καὶ κατὰ δῆλον αὐτὸν τῷ Σαούλ πειρωμένων

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1 ἔγγονα. ¹ Καὶ — ἐαυτῆς. Interpretes Græci non assecuti sunt sensum verborum et spirans violentiam. ² Ἐαυτῆς. cod. 1 ἐαυτῆς. Ita quoque leg. Cord. p. 463. ³ Ἀντέστησαν — ἐξεψάνη. cod. 3 ὅτι ἐπανεστῆσαν μοι· μάρτυρες ἀδικοὶ καὶ ἐψεύσατο cod. 1, 2 ἀνέστησαν. ⁴ cod. 1, 2 ψεύδους. ⁵ Ἀδικία. cod. 3 addit ἐαυτῆς. ⁶ Γάρ. Abest a cod. 5. cod. 7 habet μέντοι. cod. 2 μὲν οὖν. ⁷ cod. 2 λαβῆν. ⁸ Σὴν. Abest a cod. 2. ⁹ Ἀδίκων. cod. 3 addit ἡ ἀδικία. ¹⁰ Μακάριος. cod. 2 θεός. ¹¹ cod. 1 ἐαυτῆς. ¹² Ἐγὼ δὲ πιστεύω. cod. 2 πιστεύει, minus bene. cod. 3 omitit ἐγὼ δὲ. ¹³ cod. 2 προσβαλλόντων. ¹⁴ Ὄν. Abest a cod. 1, 2. ¹⁵ Κεχωρισμένον — ἐλεύθερον. Des. in cod. 2. ¹⁶ Ἄδει — μερίδος. Hæc e cod. 1 Ang. inserta sunt. Parum recedunt ab iis quæ Cord. t. I, p. 482, Athanasio tribuit, quæ tamen nec in Holstenii editione Opp. Athan. t. II, p. 517, nec in Montf. Coll. nova PP. t. II, p. 89 existant. ¹⁷ Ἐχει. codex habet τὸν Θεόν, emendatorem autem lectionem ἔχει e Corderio restitimus. ¹⁸ Κεκράξομαι. Rec. lectio h. l. est ἐκέκραξα. Nostram habent ed. Ald. et Compl. ¹⁹ Ἀπ' ἐμοῦ. cod. Vatic. h. l. et post pauca, habet ἐπ' ἐμοῦ.

ποιεῖν τοιοῦτος ἦν ³⁰ ὁ Δαθκ, τοιοῦτοι οἱ Ζιφαῖοι ³¹, καὶ ἕτεροι πρὸς τούτους πολλοί. Ἀρμόττει δὲ καὶ οὗτος, καὶ μέντοι ³² καὶ οἱ πρὸ τούτου ψαλμοί, παντὶ τοιαύταις περιπίπτοντι συμφοραῖς. Ἔνεστι γὰρ ὁμοίως τῷ μακαρίῳ ³³ Δαθιδ, καὶ καρτερῆσαι τὸν βουλομένον ³⁴, καὶ τοῦ Θεοῦ δεηθῆναι, καὶ τῆς ἐκείθεν προμηθείας τυχεῖν· τὸ κεκράξομαι μέντοι τέθεικεν οὐκ ἐπὶ φωνῆς, ἀλλ' ἐπὶ προθυμίας καὶ συντόνου καὶ σπουδαίας εὐχῆς· τὸ δὲ μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, ἐκ μεταφορᾶς ἔλαβε τῶν ὑπὸ τινῶν παρακαλουμένων, καὶ πρὸς οὐδὲν ἀποκρίνασθαι βουλομένων. Διό φησιν, Ἐὰν παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῆς βοηθείας γυμνώσης με ³⁵, πρᾶυτίκα τῷ θανάτῳ παραδοθήσομαι· τοῦτον ³⁶ γὰρ ἐκάλεσε *λάκκον*· ἐπειδὴ λάκκῳ παραπλήσιως ὁ τάφος ὀρύττεται.

β. ε. Εἰσακούσον, Κύριε ³⁷, τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου, ἐν τῷ δέεσθαι ³⁸ πρὸς σέ, ἐν τῷ ἀρεινί μου χεῖράς μου πρὸς ναὸν ἁγίων σου. Ὁυδέπω μὲν ὁ ναὸς ὑποδομήτο· τὴν δὲ σκηνὴν ὀνομάζει ναὸν, ἐν ἣ προσηύχето, πόρῳ μὲν ὦν κατὰ τὸ σῶμα, τὸν δὲ νοῦν ἐκεῖ παραπέμπων. Οὕτω ³⁹ καὶ ὁ μακάριος ⁴⁰ ἀνιῆλ ἐν Βαβυλῶνι προσευχόμενος, πρὸς ⁴¹ τὴν Ἱερουσαλήμ· τετραμμένας ἀνεψῆγν φωταγωγούς, οὐκ ἐκεῖ περιγεγράφθαι τὸ Θεῖον ὑποπεύων, ἀλλ' ἐκεῖ τὴν θεῖαν ἐπιφάνειαν γεγενῆσθαι μεμαθηκώς.

γ. ε. Μὴ συνελκύσης με ⁴² μετὰ ἁμαρτωλῶν, καὶ μετὰ ἐργαζομένων τὴν ⁴³ ἀδικίαν μὴ συναπολέσης με, τῶν λαλούντων εἰρήνην μετὰ τῶν πλησίων αὐτῶν· κακὰ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· Ὁυδὲμίαν ἔχειν κοινωνίαν μετὰ τῶν δικλῆθι κεκρημένων ὁ μακάριος ⁴⁴ ἱκετεύει Δαθιδ. Βδελυροὺς γὰρ εἶναι φησὶ τοὺς ἕτερα μὲν φθεγγομένους, ἕτερα δὲ βουλευομένους ⁴⁵. Οὐ δὴ χάριν καὶ πρόσφορα τοῖς ἐπιτηδεύμασι βούλεται αὐτοὺς τρυγῆσαι· τὰ ἐπιχειρεῖα. Φησὶ γὰρ ⁴⁶.

δ. Δός ⁴⁷ αὐτοῖς ⁴⁸, Κύριε ⁴⁹, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. Καὶ τὰ ⁵⁰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν δός αὐτοῖς· ἀπόδος τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν αὐτοῖς. Ὁυδὲ μὴ δὲ τὸν δίκαιον ἐπαρᾶσθαι τοῖς ἐχθροῖς νομίζετω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀρᾶς τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ψήφου δικαίας. ε. Ἀπόδος γὰρ, φησὶ, τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν αὐτοῖς· ταῖς οἰκείαις, φησὶν ⁵¹, ἐπιβουλαῖς περιπέσοιεν, αἷς κατ' ἀλλήλων ⁵² καττύουσι ⁵³· τοῦτο ⁵⁴ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ, ε. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφῆν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθήσεται. ε. Εἰτα τὴν αἰτίαν τῆς τιμωρίας διδάσκει ⁵⁵.

⁵ Dan. vi, 10. ⁶ Psal. vii, 16.

-VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁰ Ἦν. Abest a cod. 1, 2. ³¹ cod. 2 Ζηφαῖοι. ³² cod. 1, 2 μὲν δὴ. ³³ Μακαρίῳ. cod. 2 θεῖῳ. ³⁴ cod. 2 βουλομένον. ³⁵ Μέ. In cod. 1, 2 ponitur post τῆς σῆς. ³⁶ cod. 2 τοῦτο. ³⁷ Κύριε. Additur h. l. in eid. Ald. et Compl. ³⁸ Δέεσθαι. In vers. τῶν Ὁ sequitur μέ. ³⁹ Οὕτω, x. λ. Des. apud Cord. p. 476. ⁴⁰ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ⁴¹ Πρὸς. cod. 1, 2 πρῆμ. τὰς. ⁴² Μέ. Abest a cod. 2. ⁴³ Τῆν. Abest a cod. 1, 2. ⁴⁴ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ⁴⁵ cod. 2 βουλομένους. ⁴⁶ Φησὶ γὰρ. Des. in cod. 1, 2. ⁴⁷ Δός. cod. 1 αἰδίτ γὰρ. ⁴⁸ Αὐτοῖς. cod. 1 addit φησὶ. ⁴⁹ Κύριε. Additur in ed. Ald. et Compl. ⁵⁰ Καὶ τὰ. cod. 2 κατὰ τὰ, quæ est rec. lectio h. l. ⁵¹ Φησὶν. Des. in cod. 1. ⁵² Ἀλλήλων. cod. 1 ἄλλων. ⁵³ Καττύουσι. cod. 2 μαρτυροῦσι. ⁵⁴ Τοῦτο — καταθήσεται. Des. apud Cord. p. 477. ⁵⁵ Huc pertinent quæ in cod. Flor. leguntur, de quibus tamen, quia ἄλλως δὲ præcedit, dubitandum est, num ad Nostrum pertineant.

Ziphæi, et alii insuper multi. Convenit et hic psalmus, et anteriores, cuilibet homini, qui in istiusmodi calamitates incidit. Potest enim unusquisque, exemplo beati Davidis, libenter mala perferre, et Deum precari, et ab eo auxilium consequi. *Clamabo* tamen prosuit, non de voce, sed de propensa animi voluntate, et de intentis accuratisque precibus. Hoc autem, *ne sileas a me*, per metaphoram dixit, desumptam ab illis qui a quibusdam invocantur, et ad interrogata respondere nolunt. Propterea dicit, Si tacueris a me, tuaque ope me destitueris, **775** repente morte afficiar. Hanc enim *lacum* vocavit: siquidem sepulcrum ut lacus foditur.

VERS. 2. ε. Exaudi, Domine, vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extollo manus meās ad templum sanctum tuum. Ὁυδὲμ quidem templum ædificatum erat, sed tabernaculum nominat templum, in quo precabatur, procul quidem constitutus quod ad corpus pertinet, verum mentem illuc intendebat. Sic etiam beatus Daniel ⁵, cum precaretur Babylone, fenestras ad Hierosolymam expositas aperiebat, non quod ibi Deum circumscriptum esse arbitraretur, sed quod ibi Deum apparuisse didicisset.

VERS. 3. ε. Ne simul trabas me cum peccatoribus, et cum operantibus iniquitatem ne perdas me: qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Ὁυδὲμ quidem David precatur, ut nihil commune habeat cum iis qui fraudibus utuntur. Execrabiles enim ait esse eos, qui alia loquuntur, alia vero cogitant. Quapropter vult ut ipsi præmia suis studiis consequantur. Ait enim:

VERS. 4. ε. Da illis, Domine, secundum opera eorum, et secundum pravitatem eorum quibus student: secundum opera manuum eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis. Ὁυδὲμ autem existimet virum justum suis inimicis **776** dira imprecari. Non enim ad imprecationem spectant quæ dicta sunt, sed ad justam sententiam. ε. Redde enim, ait, retributionem eorum ipsis. Ὁυδὲμ in suas proprias, inquit, insidias incidant, quas contra se invicem struunt. Hoc etiam in septimo psalmo dixit: ε. Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet. Ὁυδὲμ Deinde causam supplicii docet.

ab humili mente procedunt. Dicit enim sic, ego quidem salute indignus sum: cæterum cum nulla injuria eos qui bellum mecum gerunt affecerim, immerito expellor. Ne tradas igitur injuria affectum tuis **773** qui injuria afficiunt. « Quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. » Aquila hoc apertius dixit: *Steterunt contra me testes falsi, et apparuit injustitia. Ipsi enim, inquit, calumniis contra me usi sunt: ego vero nullum hinc detrimentum passus sum ob tuum auxilium, sed in ipsos conversum est, et jacula ab illis contra me emissa rursus contra ipsos reversa sunt. Hoc autem a communi usu desumptum est. Solemus enim dicere de eo, qui insidiatur, sed lædere non potest: Se ipsos offendit, non me. Sic enim beatus David ait:*

« Mentita est iniquitas sibi ipsi. [VERS. 13.] Ego vero credo fore ut videam bona Domini in terra viventium. » Non enim solum in hac vita superior ero inimicis meis, verum etiam expectatis bonis perfruar. Deinde affert omnibus hominibus admonitionem.

VERS. 14. « Exspecta Dominum. » Et quomodo hoc fieri posset? « Viriliter age, et confortetur cor tuum, et exspecta Dominum. » Mens, inquit, virilitate armata, et per hanc ingruentibus calamitatibus superior facta, corroboratur et vincit, divinasque promissiones exspectat, quarum concurrente corporis auxilio hæres sit. *Terram autem viventium vocat futuram vitam, veluti mortis **774** experientem, et ab interitu ac tristitia liberam.*

INTERP. PSALMI XXVII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » [Canit hunc psalmum ex persona eorum qui in Christum credunt, precibus Christum in auxilium vocans. Præterea quoque reprehensionem amentix Judæorum continet, et votum, ut a manu, imo quoque a sorte illorum liberetur.] « Ad te, Domine, clamabo; Deus mi, ne silcas a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum. » Dictus quidem est hic psalmus a Davide, cum Saulem fugeret, et ab iis qui amici existimabantur, insidiis peteretur, qui etiam indicabant, et manifestum facere ipsum Sauli conabantur. Talis erat Doeg, et tales erant

ἄφρονήματος ἔκγονα⁹⁹ τὰ ῥήματα ταῦτα. Λέγει γάρ, ὅτι Ἐγὼ μὲν νῦν σωτηρίας ἀνάξιος, ἀλλ' ὅμως ἤκιστα τοὺς νῦν πολεμοῦντας ἡδίκηκώς, ἀδίκως ἐλαύνομαι. Μὴ παραδῶς τοῖνον τοῖς ἀδικουσί τὸν ἀδικούμενον. « Ὅτι ἐπανεστῆσαν μοι μάρτυρες ἀδικοί, καὶ ἔψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῆ¹⁰⁰. » Ὁ δὲ Ἀκύλας τοῦτο σαφέστερον εἰρηκεν· Ἀντέστησαν¹⁰¹ μάρτυρες ψευδοῦς¹⁰², καὶ ἐξεφάνη ἡ ἀδικία¹⁰³. Αὐτοὶ μὲν γὰρ¹⁰⁴, φησί, συκοφανταίαις ἐχρήσαντο κατ' ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ λώδην¹⁰⁵ οὐδεμίαν ἐνεῦθεν ἐδεξάμην διὰ τὴν σὴν¹⁰⁶ βοήθειαν· ἀντεστράφη δὲ κατὰ τῶν ἀδίκων¹⁰⁷, καὶ τὰ πεμφθέντα παρ' αὐτῶν κατ' ἐμοῦ βέλη κατ' αὐτῶν πάλιν ἀνέστρεψε. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς κοινῆς εἰληπταί χρησεως· εἰώθαμεν γὰρ κατ' ἡμέτερον περὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων μὲν, οὐ βλαπτόντων δὲ, λέγειν· Ἐαυτὸν ἐβλαψεν, οὐκ ἐμέ. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος¹⁰⁸ ἔφη Δαβὶδ·

« Ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἐαυτῆ¹⁰⁹. [17.] Ἐγὼ δὲ πιστεύω¹¹⁰ τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. » Οὐ γὰρ μόνον κατὰ τὸν παρόντα βίον κρείττων εἶμαι τῶν πολεμίων· ἀλλὰ καὶ τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν ἐν ἀπολαύσει γενήσομαι· εἶτα προσφέρει πᾶσιν ἀνθρώποις παραίνεσιν.

18. « Ἰπόμενον τὸν Κύριον. » Καὶ πῶς τοῦτο γένοιτ' ἂν δυνατόν; « Ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμενον τὸν Κύριον. » Ὁ νοῦς, φησί, τῇ ἀνδρείᾳ καθοπλιζόμενος, καὶ διὰ ταύτης τῶν προσβαλλόντων¹¹¹ παθημάτων περιγιγνώμενος, κρατύνεται καὶ νικά, καὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας προσμένει, ὧν¹¹² μετὰ τοῦ συνεργήσαντος σώματος γίνεται κληρονομία· γῆν δὲ ζώντων καλεῖ τὸν προσδοκώμενον βίον, ὡς τοῦ θανάτου κεχωρισμένον¹¹³, καὶ φθορᾶ; καὶ λύτης ἐλεύθερον.

ERMIIN. TOY KZ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » [16 Ἄδει τὸν ψαλμὸν ἐκ προσώπου τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστόν· διὰ δεήσεως εἰς ἐπικουρίαν καλῶν τὸν Χριστόν· ἅμα δὲ καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀπονοίας κατάβρῃσιν ἔχει¹¹⁴ καὶ εὐχὴν τοῦ χωρισθῆναι τῆς ἐκείνων χειρὸς, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς μερίδος.] « Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι¹¹⁵, ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ¹¹⁶· μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐμοιωθῆσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Εἰρηται μὲν ὁ ψαλμὸς ὑπὸ τοῦ Δαβίδ, ἠνίκα ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ἐδιώκετο, καὶ τῶν δοκούντων εἶναι φίλων ἐπεβουλεύετο, καὶ μη-
νούντων, καὶ κατάδηλον αἰτὸν τῷ Σαοὺλ περιωμμένων

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1 ἔκγονα. ¹ Καὶ — ἐαυτῆ. Interpretes Græci non assecuti sunt sensum verborum et spirans violentiam. ² Ἐαυτῆ. cod. 1 ἐαυτῆ. Ita quoque leg. Cord. p. 463. ³ Ἀντέστησαν — ἐξεφάνη. cod. 3 ὅτι ἐπανεστῆσαν μοι μάρτυρες ἀδικοί καὶ ἔψεύσατο cod. 1, 2 ἀνέστησαν. ⁴ cod. 1, 2 ψεύδους. ⁵ Ἀδικία. cod. 3 addit ἐαυτῆ. ⁶ Γάρ. Abest a cod. 3. cod. 7 habet μέντοι. cod. 2 μὲν οὖν. ⁷ cod. 2 λαβῆν. ⁸ Σὴν. Abest a cod. 2. ⁹ Ἀδίκων. cod. 3 addit ἡ ἀδικία. ¹⁰ Μακάριος. cod. 2 θετός. ¹¹ ἐπι. 1 ἐαυτῆν. ¹² Ἐγὼ δὲ πιστεύω. cod. 2 πιστεύει, minus bene. cod. 3 omittit ἐγὼ δέ. ¹³ cod. 2 προβαλλόντων. ¹⁴ Ὄν. Abest a cod. 1, 2. ¹⁵ Κεχωρισμένον — ἐλεύθερον. Des. in cod. 2. ¹⁶ Ἄδει — μερίδος. Hæc e cod. 1 Ang. inserta sunt. Parum recedunt ab iis quæ Cor. t. I, p. 482, Athanasio tribuit, quæ tamen nec in Holstenii editione Opp. Athan. t. II, p. 517, nec in Montf. Coll. nova PP. t. II, p. 89 existant. ¹⁷ Ἐχει. codex habet τὸν Θεόν, emendatiorē autem lectionem ἔχει e Corderio restituiimus. ¹⁸ Κεκράξομαι. Rec. lectio h. l. est ἐκέκραξα. Nostram habent ed. Ald. et Compl. ¹⁹ Ἀπ' ἐμοῦ. cod. Vatic. h. l. et post pauca, habet ἐπ' ἐμοῦ.

ποιεῖν· τοιοῦτος ἦν ²⁰ ὁ Δαὶδ, τοιοῦτοι οἱ Ζιφαῖοι ²¹, καὶ ἕτεροι πρὸς τοῦτοις πολλοί. Ἀρμόττει δὲ καὶ οὗτος, καὶ μέντοι ²² καὶ οἱ πρὸς τοῦτου ψαλμοί, παντὶ τοιαύταις περιπέτοις συμφοραῖς. Ἔνεστι γὰρ ὁμοιωμένος ²³ Δαβὶδ, καὶ καρτερεῖται τὸν βουλομένης τυχεῖν· τὸ κεκράξομαι μέντοι τέθεικεν οὐκ ἐπὶ φωνῆς, ἀλλ' ἐπὶ προθυμίας καὶ συντόνου καὶ σπουδαίας εὐχῆς· τὸ δὲ μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, ἐκ μεταφορᾶς· ἔλαβε τῶν ὑπὸ τινων παρακαλουμένων, καὶ πρὸς οὐδὲν ἀποκρίνασθαι βουλομένων. Διό φησιν, Ἐὰν παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῆς βοηθείας γυμνώσης με ²⁴, παραυτίκα τῷ θανάτῳ παραδοθήσομαι· τοῦτον ²⁵ γὰρ ἐκάλεσε λάκκον· ἐπειδὴ λάκκῳ παρακλησίως ὁ τάφος ὀρύττεται.

β'. « Εἰσακούσον, Κύριε ²⁷, τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου, ἐν τῷ δέεσθαι ²⁸ πρὸς σέ, ἐν τῷ ἀφρῖν με χεῖράς μου πρὸς ναὸν ἁγίου σου. » Οὐδέτις μὲν ὁ ναὸς ὑποδομήτο· τὴν δὲ σκηνὴν ὀνομάζει ναὸν, ἐν ἧ προσηύχετο, πόρῳ μὲν ὦν κατὰ τὸ σῶμα, τὸν δὲ νοῦν ἐκεῖ παραπέμπων. Οὕτω ²⁹ καὶ ὁ μακάριος ³⁰ Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προσευχόμενος, πρὸς ³¹ τὴν Ἱερουσαλήμ· τετραμμένας ἀνεψῆγνυ φωταγωγούς, οὐκ ἐκεῖ περιγεγράφθαι τὸ θεῖον ὑποπτειύων, ἀλλ' ἐκεῖ τὴν θεῖαν ἐπιφάνειαν γεγενῆσθαι μεμαθηκώς.

γ'. « Μὴ συνελκῶς με ³³ μετὰ ἁμαρτωλῶν, καὶ μετὰ ἐργαζομένων τὴν ³⁴ ἀδικίαν μὴ συναπολέσης με, τῶν λαλοῦντων εἰρήνην μετὰ τῶν πλῆστον αὐτῶν· κακὰ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. » Μηδεμίαν ἔχειν κοινωνίαν μετὰ τῶν διπλῶν κεκρημένων ὁ μακάριος ³⁵ ἰκετεύει Δαβὶδ. Βδελυροὺς γὰρ εἶναι φησὶ τοὺς ἕτερα μὲν φθεγγομένους, ἕτερα δὲ βουλευομένους ³⁶. Οὐ δὴ χάριν καὶ πρόσφορα τοῖς ἐπιτηδεύμασι βούλεται αὐτοὺς τρυγῆσαι· τὰ ἐπιχειρεῖα. Φησὶ γὰρ ³⁶.

δ. Δὲς ³⁷ αὐτοῖς ³⁸, Κύριε ³⁹, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν. Καὶ τὰ ⁴⁰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν δὲς αὐτοῖς· ἀπόδο· τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν αὐτοῖς. » Μηδεὶς δὲ τὸν δικαίον ἐπαρᾶσθαι· τοῖς ἐχθροῖς νομιζέτω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀρᾶς τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ψήφου δικαίας. « Ἀπόδο· γὰρ, φησὶ, τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν αὐτοῖς. » ταῖς ἐκείαις, φησὶν ⁴¹, ἐπιθουλαῖς περιπέσειεν, αἷς κατ' ἀλλήλων ⁴² καττύουσι ⁴³· τοῦτο ⁴⁴ καὶ ἐν τῷ ἐδόμοψ ψαλμῷ, « Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταθήσεται. » Ἐἴτα τὴν αἰτίαν τῆς τιμωρίας διδάσκει ⁴⁵.

⁵ Dan. vi, 10. ^h Psal. vii, 16.

-VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Ἦν. Abest a cod. 1, 2. ²¹ cod. 2 Ζιφαῖοι. ²² cod. 1, 2 μὲν δὴ. ²³ Μακαρίῳ. cod. 2 θεῖω. ²⁴ cod. 2 βουλομένον. ²⁵ Μέ. In cod. 1, 2 ponitur post τῆς σῆς. ²⁶ cod. 2 τοῦτο. ²⁷ Κύριε. Additur h. l. in eisd. Ald. et Compl. ²⁸ Δέεσθαι. In vers. τῶν Ὁ sequitur με. ²⁹ Οὕτω, x. λ. Des. apud Cord. p. 476. ³⁰ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ³¹ Πρὸς. cod. 1, 2 πρῆμ. τὰς. ³² Μέ. Abest a cod. 2. ³³ Τῆν. Abest a cod. 1, 2. ³⁴ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ³⁵ cod. 2 βουλομένους. ³⁶ Φησὶ γὰρ. Des. in cod. 1, 2. ³⁷ Δὲς. cod. 1 addit γὰρ. ³⁸ Αὐτοῖς. cod. 1 addit φησὶ. ³⁹ Κύριε. Additur in ed. Ald. et Compl. ⁴⁰ Καὶ τὰ. cod. 2 κατὰ τὰ, quæ est rec. lectio h. l. ⁴¹ Φησὶν. Des. in cod. 1. ⁴² Ἀλλήλων. cod. 1 ἄλλων. ⁴³ Καττύουσι. cod. 2 μαρτυροῦσι. ⁴⁴ Τοῦτο — καταθήσεται. Des. apud Cord. p. 477. ⁴⁵ Huc pertinent quæ in cod. Flor. leguntur, de quibus tamen, quia ἄλλως δὲ præcedit, dubitandum est, num ad Nostrum pertineant.

Ziphæi, et alii insuper multi. Convenit et hic psalmus, et anteriores, cuilibet homini, qui in istiusmodi calamitates incidere. Potest enim unusquisque, exemplo beati Davidis, libenter mala perferre, et Deum precari, et ab eo auxilium consequi. *Glamabo* tamen posuit, non de voce, sed de propensa animi voluntate, et de intentis accuratisque precibus. Hoc autem, *ne sileas a me*, per metaphoram dixit, desumptam ab illis qui a quibusdam invocantur, et ad interrogata respondere nolunt. Propterea dicit, Si tacueris a me, tuaque ope me destitueris, **775** repente morte afficiar. Hanc enim *lacum* vocavit: siquidem sepulcrum ut lacus foditur.

B VERS. 2. « Exaudi, Domine, vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum. » Nondum quidem templum ædificatum erat, sed tabernaculum nominat templum, in quo precabatur, procul quidem constitutus quod ad corpus pertinet, verum mentem illuc intendebat. Sic etiam beatus Daniel ⁵, cum precaretur Babylone, fenestras ad Hierosolimam expositas aperiebat, non quod ibi Deum circumscriptum esse arbitraretur, sed quod ibi Deum apparuisse didicisset.

C VERS. 3. « Ne simul trabas me cum peccatoribus, et cum operantibus iniquitatem ne perlas me: qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. » Beatus quidem David precatur, ut nihil commune habeat cum iis qui fraudibus utuntur. Exsecrabiles enim ait esse eos, qui alia loquuntur, alia vero cogitant. Quapropter vult ut ipsi præmia suis studiis consentanea recipiant. Ait enim:

D VERS. 4. « Da illis, Domine, secundum opera eorum, et secundum pravitatem eorum quibus student: secundum opera manuum eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis. » Nemo autem existimet virum justum suis inimicis **776** dira imprecari. Non enim ad imprecationem spectant quæ dicta sunt, sed ad justam sententiam. « Redde enim, ait, retributionem eorum ipsis. » In suas proprias, inquit, insidias incidant, quas contra se invicem struunt. Hoc etiam in septimo psalmo dixit: « Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet ^b. » Deinde causam supplicii docet.

VERS. 5. « Quoniam non intellexerunt opera Domini, et opera manuum ipsius. » Hac autem, inquit, fecerunt, cum neque sermonem, neque opus divinum discere voluerint. « Propterea jam destrues illos, et non ædificabis eos. » Utilis enim est malis architectis pravi ædificii eversio. Et hinc quoque manifestum est eum ista quæ paulo ante dicta sunt, prophetæ more dixisse, non ipsis imprecantem, sed futura prædicentem. Non enim ait *destrue*, sed, *destrues et non ædificabis*. Postea rursus divina revelatione positus, et a longinquo futurum auxilium conspicuas, ad hymnorum cantilenam linguam admovit.

VERS. 6, 7. « Benedictus Dominus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. Dominus adjutor meus est, et protector meus. » Et ostendens causam repentini auxilii subjunxit : **777** « In ipso speravit cor meum, et adjutus sum, et redoruit caro mea. » Spes enim, quàm in ipso collocavi, fuit mihi hujus providentiæ conciliatrix. Quamobrem liberatus ab æreuma, quam propter fugam perpressus sum, revivui, et florui, atque bonam corporis habitudinem ex lætitia recepi. « Et ex voluntate mea confitebor ei. » Hoc est, non invitus, sed mea sponte ipsi *offero* hymnum. Sic et alibi ait : « Voluntarie sacrificabo tibi ; » et *rursus* : « Voluntaria oris mei tibi, quæso, placeant, Domine i. »

VERS. 8. « Dominus est fortitudo populû sui, et protector salvationum Christi sui est. » Canto autem ipsum, ut bonum Dominum, qui suppeditat et regi, et populo, copiose fortitudinem, et robur, et salutem. Christum enim seipsum ut regem nuncupat : hoc namque nomen commune erat, et regum, et prophetarum, et sacerdotum.

VERS. 9. « Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati tuæ, et pascere eos, et extolle illos usque in æternum. » Hanc igitur, inquit, benedictionem et salutem cum tuo populo communica, dirigens, et pascens, et superiores hostibus efficiens. Et certe regi convenientes sunt preces pro populo. Sed dignum quoque est admiratione, quod magnus David facit, qui, cum eum etiam populus persequeretur (subditi enim cum Saule ipsum oppugnabant), pro illo apud Deum precabatur. Siquidem prævidebat futuram eorum conversionem : neque respexit ad injustitiam illorum, sed tantum ad futuram servitutem.

1 Psal. lxxviii, 6. 1 Psal. cxviii, 108.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

Haud magnopere differunt ab iis quæ Cord. p. 480, in Comment. ad h. l. attulit. Ἔργα μὲν αὐτῶν τὰ κατὰ διάθεσιν· ἔργα δὲ χειρῶν αὐτῶν τὰ τῶν ενεργητικῶν δυνάμεων, καθ' ἃ πρόβειον εἰς ἔργον τὰ συστάνα τῆ γνώμη· τῶν δὲ ἔργων Κυρίου τὰ μὲν ὁρατὰ, τὰ δὲ ἀόρατα· ἃ δὲ συνέντες ἑαυτοὺς τιμωρίαις ὑπέβαλον. Opera quidem eorum vocal, quæ animo proposita habent, opera autem manuum eorum ea quæ virtutibus effectricibus præstantur, quibus ea quæ mente concepta sunt, efficiunt. Operum autem Dei alia sunt visibilia, alia invisibilia, quæ cum intellexerint, suppliciorum se reos fecerunt. ⁴⁶ Διὸ δὴ. Abest a vers. τῶν Ὁ. ⁴⁷ Οἰκοδομήσεις. cod. 1 addit αὐτοὺς. cod. 2 οἰκοδομήσης. ⁴⁸ cod. 2 αὐτῶς. ⁴⁹ cod. 2 οἰκοδομήσης. ⁵⁰ Ὅτι. Abest a vers. τῶν Ὁ. ⁵¹ Διὸ δὴ. Des. apud Cord. p. 476. ⁵² Ἔστιν. Abest a cod. 1, 2, et a vers. τῶν Ὁ. ⁵³ Ἰούων. cod. 1, 2 præm. αὐτῶς. ⁵⁴ Καὶ βασιλεῖ, x. λ. Des. apud Cord. p. 478. ⁵⁵ Ἰπὸ τοῦ λαοῦ. Des. in cod. 2. ⁵⁶ Τῆν. Abest a cod. 2.

ε'. « Ὅτι οὐ συνῆκαν εἰς τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ, φησί, δεδράκαται, οὔτε λόγον, οὔτε ἔργον θεῖον μαθεῖν ἐθελήσαντες. « Διὸ δὴ ⁴⁶ καθελεῖς αὐτοὺς, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις ⁴⁷ αὐτοὺς. » Λυσαιτέλης γὰρ τοῖς κακοῖς οἰκοδόμοις ἢ τῆς πονηρᾶς οἰκοδομίας κατάλυσις· καὶ ἐνεκῶθεν μέντοι δῆλον, ὡς καὶ τὰ προειρημένα προαγορευτικῶς εἶπεν, οὐκ αὐτοῖς ⁴⁸ ἐπαρωμενος, ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα προθεσπίζων· οὐ γὰρ εἶπε *καθελε*, ἀλλὰ, *καθελεῖς*, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις ⁴⁹. Εἶτα πάλιν τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἀπολαύσας, καὶ πόρρωθεν τὴν ἐσομένην βοήθειαν θεωρήσας, εἰς ὑμνοῦδιαν τὴν γλωτταν ἐκίνησεν.

ς', ζ'. « Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι εἰσήκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεησεῶς μου. Κύριος βοηθός μου, καὶ ὑπερασπιστής μου. » Καὶ δεικνύς τὴν αἰτίαν τῆς ταχέως ἐπιουρίας, ἐπήγαγεν· « Ὅτι ⁵⁰ ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθηθήνη, καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου. » Ἡ γὰρ εἰς αὐτὸν ἐλπίς πρόξενός μοι τῆς προμηθεῖας ταύτης ἐγένετο. Διὸ δὴ ⁵¹ τῆς διὰ τὴν φυγὴν κακουχίας ἀπαλλαγείς, ἀνέθηλά τε καὶ ἤνθησα, καὶ τὴν ἐκ τῆς εὐθυμίας εὐεξίαν ἀπέλαβον. « Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ. » Ἀντὶ τοῦτο, Οὐ βίαιον, ἀλλ' ἐθελοούσιον αὐτῷ προσφέρω τὸν ὕμνον· οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, « Ἐκουσίως ὕσω σοι, » καὶ πάλιν, « Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ, Κύριε. »

η'. « Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐστίν ⁵², καὶ ὑπερασπιστής τῶν σωτηρίων τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐστίν. » Ἰμνῷ δὲ αὐτὸν ὡς ἀγαθὸν Δεσπότην, ἰσχίον, καὶ ῥώμην, καὶ σωτηρίαν, καὶ βασιλεί, καὶ λαῶ φιλοτίμως παρέχοντα· Χριστὸν γὰρ ἑαυτὸν ὡς βασιλέα καλεῖ. Κοινὸν γὰρ τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ βασιλέων, καὶ προφητῶν, καὶ ἱερέων ὑπῆρχε.

θ'. « Σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, καὶ ποίμανον αὐτοὺς, καὶ ἔπαρον αὐτοὺς, ἕως τοῦ αἰῶνος. » Ταύτης τοίνυν, φησί, τῆς εὐλογίας καὶ σωτηρίας τῷ σὺ μετὰδος λαῶ Ἰούων ⁵³ καὶ ποιμαίνων, καὶ ὑπερτέρους ἀποφαίνων τῶν πολεμίων. Καὶ βασιλεῖ ⁵⁴ δὲ πρέπουσα ἡ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσευχή· ἀξιάγαστον δὲ καὶ τοῦτο τοῦ μεγάλου Δαβὶδ, ὅτι καὶ δικαίωμένος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ⁵⁵· συνεπολέμου γὰρ τῷ Σαοῦλ· τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετείαν προσέφερε τῷ Θεῷ· πρεσῶρα γὰρ αὐτῶν τὴν ⁵⁶ ἐσομένην μεταβολὴν, καὶ οὐκ ἔώρα τὴν ἐδικίαν, ἀλλὰ τὴν ἐσομένην δουλείαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΗ' ΨΑΛΜΟΥ.

A

778 INTERP. PSALMI XXVIII.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ· ἐξ ὄδοις » οὐδὲ⁷⁷ ταύτην εὔρον ἐν τῷ Ἐξαπλῷ τὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ἐν τισὶν ἀντιγράφοις· ἐντεῦθεν τινες τῶν συγγραφέων ἐρμώμενοι ψήθησαν τὸν μακάριον⁷⁸ Δαβὶδ τοῦτον ἐρηκέναι τὸν ψαλμὸν, ἥνικα τὴν κιωτὸν ἐπανήγαγεν. Οὐδεμίαν δὲ τοιαύτην διάνοιαν ἔχει τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥήματα· ἕτερα γὰρ ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει. Διπλῆν δὲ⁷⁹ ὁμῶς ἔχει τὴν προφητείαν· τὴν μὲν ἀρμόττουσαν Ἐζεκιῆ τῷ βασιλεῖ, τὴν⁸⁰ δὲ τῷ πάντων ἡμῶν βασιλεῖ, ὃς τῶν εἰδώλων καταλύσας τὴν πλάνην, ταῖς ἀκτίσι τῆς θεογνωσίας⁸¹ τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν· ἐγὼ δὲ τὴν μὲν εἰς τὸν Ἐζεκιῆν προφητείαν συντόμως ἐρῶ, διὰ πλειόνων δὲ τὴν ἡμετέραν, ὡς μᾶλλον ἡμῖν προσήκουσαν. Ὁ θαυμάσιος Ἐζεκιῆς τῶν Ἀσσυρίων περιγυρόμενος⁸², καὶ τῷ παραδόξῳ τῆς νίκης ἐπαγαλλόμενος, παρακαλεῖται τῷ λαῷ θυσίας ἀμείβεσθαι· τὸν Θεὸν, καὶ ὕμνος αὐτῷ καὶ δοξολογίαν προσφέρειν, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ τῇ ἀγίᾳ τὴν νουμισμένην λατρείαν ἐπιτελεῖν. Ἐπειδὴ περὶ ὁ ναὸς ἄβατος ἦν τοῖς πολλοῖς, μόνους⁸³ δὲ εἰσιτητός· ἦν⁸⁴ τοῖς ἱερεῦσιν ἐκεῖ⁸⁵. Εἶτα τούτων⁸⁶ τὴν αἰτίαν διδάσκει, τὴν θεήλατον πηγὴν⁸⁷ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιδεικνύς, φωνῆς ὄμοῦ καὶ βροντῆς μεμνημένος· καὶ τροπικῶς πλῆθος ὕδατων τῶν πολεμίων ὀνομάζων τὸ πλῆθος· εἶτα πάλιν κέδρους αὐτὰς ἀποκαλεῖ, τὸ ὑψηλὸν καὶ πυκνὸν ἐντεῦθεν παραδῆλόν· καὶ λέγει ταύτας μὲν συντριβήνας, τὸν δὲ ἡρατημένον λαὸν υἱῷ μονοκερώτων ἀπεικαθῆναι· ἄτε καὶ ἕνα προσκυνοῦντα Θεὸν, καὶ διὰ τούτου καταλύσαντα τῶν ἐπελθόντων δυσμενῶν τὰς πολλὰς μυριάδας. Ἀλλὰ μὴν, φησὶ, καὶ δίκην φλογὸς αὐτοῦ διεκόψε καὶ διεσκέδασε, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἔρημον συνέσεισε φάλαγγα, καὶ τὸν δρυμὸν⁸⁸ μιμούμενον χῶρον διὰ τὴν τῶν ἐν αὐτῷ⁸⁹ στρατοπεδευσαμένων⁹⁰ πυκνότητά, τῶν ἐκεῖ καταλυσάντων ἐγύμνωσεν· ἡμᾶς δὲ τοὺς ἐλάφων δεξαμένους δειλίαν καθήρτισε, καὶ μένειν ἀντὶ τοῦ φεύγειν πεποίηκε. Τούτου δῆτα χάριν καὶ⁹¹ συντρέχειν ἅπαντας ἐν τῷ ναῷ⁹² δίκαιον, καὶ τῶν ὕμνων αὐτῷ προσφέρειν τὰς ἀντιδόσεις. Τούτων γὰρ ἡμᾶς ἐλευθερώσας, παρασκευάσει καὶ τὰ τῶν περιβόλων ἐξῶ, τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων διαφθαρέντα, καὶ ὀνοεῖ κατακλυ-

VERS. 1. « Psalmus Davidi : exitus tabernaculi. » Neque hunc titulum in Hexaplo inveni, sed in aliquibus exemplaribus. Hinc nonnulli scriptores adducti, arbitrati sunt beatum Davidem hunc edidisse psalmum, cum arcam reduceret. Ceterum psalmi verba nullam huiusmodi sententiam habent, quandoquidem alia psalmus prædicit. Duplicem autem continet prophetiam : alteram quidem Ezechiæ regi, alteram vero nostro omnium regi congruentem, qui quidem idolorum errore sublato, divinæ cognitionis radiis orbem illustravit. Ego autem prædictionem ad Ezechiam pertinentem paucis expediam, pluribus vero prophetiam nostram, ut quæ ad nos magis attinet. Admirabilis Ezechias, cum Assyrios debellasset, et victoriæ novitate exsultaret, jubet populum et victimis, et hymnis, et gloria Deo gratias agere, et in aula sancta ipsius solum cultum celebrare : 779 siquidem templum erat multitudini inivium, solis autem sacerdotibus aditus ibi patebat. Deinde harum rerum causam aperit, ostendens Assyriorum plagam a Deo inflictam, vociferationis simul, et tonitru mentionem faciens, vocansque figurate hostium numerum multitudinem aquarum. Postea rursus cedros ipas nominat, nimirum altitudinem et frequentiam hinc, ostendens : et asserit has quidem contritas esse, populum autem dilectum filio unicornium assimilatum esse, dippe qui unum duntaxat Deum colat, et ejus ingruentium hostium infinitas copias profligaverit. Præterea, inquit, more ignis eos discidit et dissipavit, et phalangem Deo destitutam concussit, ac locum illum, qui propter eorum qui in castra metati erant frequentiam, nemori similis erat, suis habitatoribus spoliavit : nobis autem, qui cervorum timiditatem conceperamus, animum reddidit, scitque ut pro fuga pedem sisteremus. Quocirca par est ut omnes ad sacram ædem concurramus, atque hymnos pro remuneratione Deo offeramus. Etenim cum ab his malis nos liberarit, faciet ut ædificia, quæ extra mœnia ab hostibus vastata sunt, et veluti alluvie delicta, rursus reparemus et incolamus. Facile enim omnia nobis ex

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ Rec. lectio est ἐξ ὄδοις. ⁷⁸ Οὐδὲ — ἀντιγράφοις. Idem est scholion apud Montf. in Hexaplis ad h. l. ⁷⁹ Μακάριον. cod. 2 θεῖον. ⁸⁰ Διπλῆν δὲ — ἱερεῦσιν ἐκεῖ. Hæc apud Garn. Auct. p. 41, e cod. Vatic. ita exhibentur : Ὁ εἰκοστός ἔγδοος ψαλμὸς διπλῆν ἔχει τὴν προφητείαν, τὴν μὲν ἀρμόττουσαν Ἐζεκιῆ τῷ βασιλεῖ, τὴν δὲ τῷ πάντων ἡμῶν βασιλεῖ, ὃς τῶν εἰδώλων καταλύσας τὴν πλάνην, ταῖς ἀκτίσι τῆς θεογνωσίας τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν. Καὶ ὁ μὲν θαυμάσιος Ἐζεκιῆς τῶν Ἀσσυρίων παραδόξως περιγενόμενος, παρακαλεῖται τῷ λαῷ θυσίας ἀμείβεσθαι τὸν Θεὸν, καὶ ὕμνος αὐτῷ καὶ δοξολογίας προσφέρειν, καὶ τὴν λατρείαν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιτελεῖν· εἰς γὰρ τὸν ναὸν μόνους ἔξῃν εἰσιέναι τοῖς ἱερεῦσιν· Vicissim octavus Psalmus duplex continet vaticinium, unum conveniens Ezechiæ regi, alterum omnium nostrum regi, qui idolorum falso cultu sublato radiis divinæ cognitionis terrarum orbem collustravit. Et egregius quidem Ezechias Assyriis mirabili modo devictis imperat populo sacrificiis Deo gratias referre, ac hymnis laudibusque eum prosequi, et cultum in aula exhibere ; nam in templum solis sacerdotibus ingredi licebat. ⁸¹ Τὴν — βασιλεῖ. Des. in cod. 2. ⁸² Θεογνωσίας. cod. 1 θεότητος, ascripta tamen lectione altera. ⁸³ cod. 2 παραγενόμενος. ⁸⁴ Μόνους δὲ. cod. 1 καὶ μόνους. ⁸⁵ ἦν. Abest a cod. 2. ⁸⁶ Ἐκεῖ. Abest a cod. 2. ⁸⁷ Εἶτα τούτων — ἐρμηνεῖα δεδῆλωκεν. Hæc des. apud Garn. l. c. ⁸⁸ Πληθὺν. cod. 2 ὄργην. ⁸⁹ Δρυμὸν. cod. 1 δρυμῶνα. ⁹⁰ Τῶν ἐν αὐτῷ. cod. 2 ἐνταῦθα τῶν. ⁹¹ cod. 1 στρατευσαμένων. ⁹² Καὶ. Abest a cod. 1. ⁹³ cod. 1 ναῷ.

voto succedent, cum regem habeamus sempiternum, A qui et victoria nostræ auctor fuit, et pacem largitus est. Præsentem igitur psalmum beato Ezechiæ convenire, hactenus nostra expositio declaravit. Quoniam vero **780** figura novi testamenti vetus est, age, umbræ corpus applicemus, et similitudinem ostendamus. Illic rex pius, et hic Christus pietatis magister. Illic populus illi obediens, et hic populus ab hoc servatus. Illic Assyriorum et bellum, et cædes, et hic dæmonum incursus et ever- sio. Jubet ergo Spiritus sancti gratia, ut sacri Apostoli salutem gentibus prædicent, et credentes Deo offerant. *Filios enim Dei* apostolus **781** appellat, tanquam Christi fratres nominatos ^k: Dicit enim ait, fratribus meis, quod præcedam vos in Galilæam: *Filios vero arietum*, eos qui ex gentibus fideles ex- B stitire nuncupat, ut qui a patribus ratione carentibus progeniti sunt.

ἵτι ⁸¹ προάγω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· υἱοὺς δὲ κριῶν, τοὺς ἐξ ἔθνων πεπιστευκότας, ὅτε δὴ φύντας ἐξ ἄλλογων πατέρων.

« Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum. [VERS. 2.] Afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus, adorate Dominum in aula sancta ejus. » Vos, inquit, quibus divina prædicatione commissa est, et qui filii Dei vocati estis, cum omni alacritate divinam prædicationem ad omnes mundi partes transferte, atque eos, qui sine ratione nutriti sunt, rationis compotes reddite, et hos primos Deo afferte: deinde per hos cultum et hymnos adhibete, in divinis ædibus beneficii auctorem celebrantes. Similia hæc sunt illis, quæ a Salvatore sacris apostolis dicta fuere: C « Euntes docete omnes gentes, baptizantes illas, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ^l. »

^k Matth. xxv:11, 40. ^l ibid. 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁵ cod. 1 κατακαυθέντα. ⁷⁶ Αἰώνιος. cod. 2 οὐράνιον. ⁷⁷ Μακάριον. cod. 2 θεῖον. ⁷⁸ Cod. 1 ἐπί. ⁷⁹ Τί- πορ. cod. 1 addit ἦν. ⁸⁰ Πνεύματος. cod. 2 præm. παναγίου. cod. Vatic. apud Garn. ἀγίου. ⁸¹ Apud Garn. p. 11 sq. hæc sequuntur, quæ hoc loco ponenda esse duximus, tum quia cum illis quæ in textu Sirmond. proxima sunt, minus bene cohærent, tum quia prima verba ad Albanianum pertinent, teste Cord. p. 495: « Ἄδειται γὰρ ὁ παρὼν ψαλμὸς ἐκβαλλομένων μὲν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀντισημασμένων δὲ τῶν ἐθνῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή δηλοῖ λέγουσα, Ἐξοδίου σκηνης, σαφῶς τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν ἡμῖν κατασημαίνουσα. Πρὸς μὲν τὴν ἱστορίαν, ἐξοδεύουσι τοῖς ἱερεῦσιν ἀπὸ τῆς σκηνῆς ὁ λόγος διαμαρτύρεται, ἅτινα χρὴ ἐτοιμάσαντας πρὸς τὴν ἐξῆς ἀπαντῆσαι, ὅτι υἱοὺς κριῶν, ὅτι δόξαν καὶ τιμὴν. Πρὸς δὲ νοῦν, ἐκείνο ἡμῖν ὑποπίπτει, ὡς οὕτε κριὸς τὸ ἀρβέν ἐν τοῖς προβάτοις νοεῖται, οὕτε σκηνὴ τὸ ἐκ τῆς ἀφύχου ταύτης ὕλης συμπηγνύμενον οἶγμα, οὕτε ἐξοδὸς σκηνῆς ἡ ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀναχώρησις· ἀλλὰ σκηνὴ μὲν ἡμῖν τὸ σῶμα τοῦτο, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων· « Οἱ ὄντες ἐν τῷ σῶματι τούτῳ στενάζομεν. » Ἐξοδίου δὲ σκηνῆς, ἡ ἀπὸ τοῦ βίου τούτου ἀναχώρησις· πρὸς ἣν παρασκευάζεσθαι ἡμᾶς ὁ λόγος παρεγγυᾷ, τὰδε τινὰ καὶ τὰδε κομι- ζοντας τῷ Κυρίῳ. Ἐπειπερ ἡ ἐνταῦθα ἐργασία ἐφοδίων ἐστὶ πρὸς τὸ μέλλον· καὶ ὁ ἐνταῦθα διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων δόξαν φέρων καὶ τιμὴν τῷ Κυρίῳ, οὗτος δόξαν καὶ τιμὴν ἑαυτῷ κατὰ τὴν δικαίαν τοῦ χριστοῦ ἀν- ἀπόδοσιν θησαυρίζει· *Cantitur enim hic psalmus Israelitis expulsis et gentilibus eorum loco introductis. Id vero ipsa quoque docet inscriptio, Exitus tabernaculi, manifeste exitum illorum nobis significans. Ad historiam quidem quod attinet, sacerdotibus e tabernaculo egredientibus monstratur oratio, quæ ab iis comparari oportet, et quid postero die facere debeant, quod scilicet filios arietum, gloriam et honorem afferte debeant. Quoad interiorem autem sensum hoc nobis succurrit, quod neque aries, masculus de grege, intelligatur, neque tabernaculum quod incolumis, e materia quæ vitæ expertus est compactum, nec per exitum tabernaculi discessus e templo significetur; sed tabernaculum nobis est corpus hoc, uti Apostolus nos edocuit, dicens: « Qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus. » (II Cor. v, 4.) Egressus vero e tabernaculo est discessus ex hac vita, ad quem ut parati simus, hæc verba admonent, et modo hæc modo illa Domino afferri jubent. Siquidem quæ in hac vita geruntur, quasi viaticum sunt ad futuram vitam; nam qui per bona opera gloriam et honorem Domino affert, et sibi ipse gloriam et honorem pro justa Judicis retributione instar thesauri reponit. ⁸² Ὅτι. Abest a codd. 1, 2. ⁸³ Ἐνέγκατε — κριῶν. Duæ diversæ interpretationes h. l. coalue- runt, quarum prior in versione τῶν O', obelo notata fuit, teste Eusebio ad h. l. ⁸⁴ cod. 2 ἀλογίας. ⁸⁵ Τούτους. cod. 2 τοὺς. ⁸⁶ Ἐρ. Abest a cod. 1.*

σθέντα ⁷⁵ αὔθις ἀνοικοδομησάσαι καὶ κατοικῆσαι. Ῥαδίως γὰρ ἅπαντα κατορθώσομεν τὸν αἰώνιον ⁷⁶ ἔχοντες βασιλέα, ὃς καὶ τὸ κρατεῖν ἡμῖν δέδωκε, καὶ τὴν εἰρήνην δεδώρηται. Ὅτι μὲν οὖν εἰς τὸν μακάριον ⁷⁷ Ἐξελίαν εἰρηται ὁ προκειμένος ψαλμὸς, ἡ ἐρμηγεία δεδῆλωκεν. Ἐπειδὴ ⁷⁸ δὲ τύπος ⁷⁹ τῆς νέας ἢ παλαιᾶς, φέρε τῇ σκιᾷ παραθέντες τὸ σῶμα, τὴν ὁμοιότητα δεῖξωμεν. Ἐκεῖ βασιλεὺς εὐσεβῆς, καὶ ἐνταῦθα Χριστὸς ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος· ἐκεῖ λαὸς ἐκείνων πειθόμενος, καὶ ἐνταῦθα λαὸς ὑπὸ τούτου σωζόμενος· ἐκεῖ Ἀσσυρίων πόλεμος τε καὶ ἄλθερος, καὶ ἐνταῦθα δαιμόνων ἐπανάστασις καὶ καταλύσις. Παρακελεύεται τοῖνυν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ⁸⁰ τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις τοῖς· ἔθνεσι κηρύξαι τὴν σωτηρίαν, καὶ τοὺς πειθόμενους προσ- ενεγκεῖν τῷ Θεῷ. ⁸¹ Υἱοὺς μὲν γὰρ Θεοῦ τοὺς ἀποστόλους καλεῖ, ὡς ἀδελφοὺς τοῦ Χριστοῦ χρη- ματίσαντας· Εἶπατε γὰρ, φησὶν, τοῖς ἀδελφοῖς μου, κριῶν, τοὺς ἐξ ἔθνων πεπιστευκότας, ὅτε δὴ φύντας

« Ἐνέγκατε ⁸² τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν. [β'] Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν· ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ· προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ. » Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ τὸ θεῖον κήρυγμα πιστευθέντες, καὶ υἱοὶ κληθέντες Θεοῦ, μετὰ πάσης προθυμίας τὸ θεῖον πανταχοῦ διαπορθμεύσατε κήρυγμα, καὶ τοὺς ἐν ἀλογίᾳ ⁸³ τρεφομένους λογι- κούς ἀποφύνατε, καὶ τούτους ⁸⁴ πρώτους τῷ Θεῷ προσενέγκατε· εἶτα διὰ τούτων τὸ σέβας καὶ τοὺς ὕμνους προσοίσατε, ἐν ⁸⁵ τοῖς θεοῖς· οἰκοῖς τῶν εὐε- γέτην γεραιρόντες. Ἔοικε ταῦτα καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένοις πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί-

ζοντας αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ὁ ψαλμὸς γὰρ⁸⁸, μετὰ τὰ εἰρημένα, εὐθὺς τῶν ἱερῶν ὑδάτων ἀνέμνησε.

γ. « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων · ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε. » Προλέγει δὲ ὁ λόγος τὴν οὐρανόθεν ἐνεχθεῖσαν παρὰ τὸν Ἰορδάνην φωνήν⁸⁷. « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠρέδωκράσα⁸⁸. » Βροντήν δὲ αὐτὴν προσηγόρευσε, ὡς εἰς ἅπασαν διὰ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων δραμοῦσαν τὴν αἰκνυμένην· οὕτως⁸⁹ οὐτοῦ βροντῆς τὴν ξυνοριδα τῶν ἀποστόλων ἐκάλεσε, διὰ τὴν ὑπερφυσίαν καὶ θεῖαν τῆς θεολογίας φωνήν. « Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. » Οὐ γὰρ μόνος ὁ Ἰορδάνης ἐκείνην τὴν χάριν ἐδέξατο, ἀλλ' ἐν ἅπασῃ γῆ⁹⁰ καὶ θαλάσῃ τὸ τοῦ βαπτίσματος ἀπιτελεῖται μυστήριον, τῆς θείας ἐπικλησεως ἁγιαζούσης τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν. Ἐνεῦθεν τὴν χορηγηθεῖσαν δύναμιν τοῖς ἀποστόλοις προγορεύει.

δ. « Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύϊ· φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρέπειᾳ. » Σύμφωνα ταῦτοις ἡμᾶς καὶ τῶν⁹¹ πράξεων ἡ ἱστορία διδάσκει. Μανθάνομεν γὰρ ἐκεῖθεν, ὅπως ἀναλαμβάνομενος ὁ Δεσπότης⁹² Χριστὸς τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς παρηγγύησε λέγων· « Προσμεῖνατε⁹³ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἕως ἂν ἐνδύσθητε δύναμιν ἐξ ὕψους. » Καὶ μετὰ δέκα ἡμέρας⁹⁴, ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτῇ, « Ἐγένετο⁹⁵ φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ἐγένετο ἐν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρρός, ἐκάθει τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν. » Φωνὴν δὲ λέγει τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, τὴν ἰσχύος καὶ δυναμείως τοῦ ἀποστόλου ἐμπλήσαν, καὶ μεγαλοπρεπεῖς τοῦ εὐτελεῖς ἀποφήνασαν⁹⁶. Εἶτα δείκνυσιν, ὅποια⁹⁷ κτιώρθωσαν τῆδε τῇ φωνῇ κρατυθέντες.

ε. « Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους, καὶ συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τῶν λόγων τὴν τῶν εἰδώλων κατάλυσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑψηλά ἦν πάλαι τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, καρπὸν οὐδένα τοῖς σεβομένοις ὀρέγοντα, « τὰς τοῦ Λιβάνου κέδρους » ἀπέκτισε ταῦτα, αἱ ὑψηλαί μὲν εἰσιν, ἐδώδιμον δὲ καρπὸν οὐ πεφυκάσι φέρειν.

ς. « Καὶ λεπτυνεῖ⁹⁸ αὐτάς, ὡς τὸν μόσχον τοῦ Λιβάνου⁹⁹. » Λιβάνον δὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει πολλάκις· « Διάνοιξον γὰρ, φησὶν, ὁ Λιβάνος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Μόσχος δὲ Λιβάνου, ὁ ὑπ' αὐτῶν γενόμενος¹

· Etenim psalmus, post ea quæ dicta sunt, statim de sacris aquis mentionem facit.

VERS. 3. « Vox Domini super aquas : Deus majestatis intonuit. » Prædicit autem sermo vocem e caelo delatam apud Jordanem : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui ». Ipsam autem vocem tonitru appellavit, tanquam totum orbem terrarum per sacra Evangelia penetrantem. Similiter filios tonitru apostolorum bigam nuncupavit, ob admirabilem **782** diviniæque theologiæ vocem. « Dominus super aquas multas. » Non enim Jordanes solus illam gratiam accepit, verum in omni terra et mari baptismatis mysterium **B** perficitur, divina invocatione aquarum naturam sanctam efficiente. Hinc apostolis suppetitiam potentiam prædicit.

VERS. 4. « Vox Domini in virtute ; vox Domini in magnificentia. » Congruentia his Actuum historia nos edocet. Nam inde discimus quomodo, cum assumeretur Dominus Christus, suos sanctos apostolos adhortatus sit, dicens : « Manete in civitate hac, donec induamini virtute ex alto ». Et post diec decem, festo Pentecostes ; « Facta est vox de caelo tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit domum ubi erant sedentes : et erant in illis divisæ linguæ, tanquam ignis, seditque supra singulos eorum ». Cæterum *vocem* dicit Spiritus sancti gratiam, quæ apostolos robore potentiaque implevit, atque viles magnificos reddidit. Deinde ostendit quas res effecerint hac voce corroborati.

VERS. 5. « Vox Domini confringentis cedros, et confringet Dominus cedros Libani. » Porro per hæc verba significat idolorum eversionem. Quoniam enim idolorum delubra quondam alta erant, quæ nihil fructus colentibus offerebant, « cedris Libani » hæc assimilavit, quæ proceræ quidem sunt, esculentum vero fructum ferre minime **783** solent.

VERS. 6. « Et comminuet eas tanquam vitulum Libani. » Libanum autem Hierosolymam sæpius nuncupat. « Aperi enim, ait, Libane, januas tuas. et devoret ignis cedros tuas ». *Vitulum autem Libani* est ille qui ab illis factus fuit in monte Horeb.

⁸⁸ Matth. iii, 17. ⁸⁹ Luc. xxiv, 49. ⁹⁰ Act. ii, 2, 5. ⁹¹ Zach. xi, 1.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ Γάρ. Abest a cod. 2. ⁸⁸ Φωνήν. Des. in cod. 2. ⁸⁹ cod. 1, 2 εὐδόκησα. ⁹⁰ Οὕτως — φωνήν. Des. in cod. 1, et apud Cori. p. 487. ⁹¹ Ἄπαση γῆ· cod. 1 πάση τηγῆ. ⁹² Τῶν — διδάσκει. cod. 1 ἡ τῶν πράξεων διδάσκει ἱστορία. ⁹³ Δεσπότης. Abest a cod. 2. ⁹⁴ Προσμεῖνατε — ὑψους. Alia est lectio l. c. ⁹⁵ cod. 1, 2 δεκάτην ἡμέραν ⁹⁶ Ἐγένετο — ἕκαστον αὐτῶν. Des. in cod. 3. ⁹⁷ cod. 2 ἀπεργάσαν. ⁹⁸ Δείκνυσιν ὅποια. Des. in cod. 2. ⁹⁹ Λεπτυνεῖ. Rectius a Symmacho expr. καὶ ὀρχεῖσθαι ἔποίησεν, et in edit. quinta σχιρτοποιήσει, seu, ut Aquila habet, σχιρτώσει. ¹ cod. 1, 2 τὸν Λιβάνον, quæ est rec. lectio τῶν Ὁ. ¹ Γενόμενος. cod. 1 addit μόσχος.

« Fecerunt enim, ait, vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile ¶. » Sed illum Moses legislator confregit, et comminuit. Instar illius igitur dicit omnia orbis idola conterenda esse, atque vana fore : « Et dilectus quemadmodum filius unicornium. » Populus autem qui Deo credidit, et ab illo errore liberatus fuit, et propterea dilectus vocatus est, invictus et inexpugnabilis erit, tanquam a multorum deorum cultu liber, et unicam divinitatem honorans.

VERS. 7. « Vox Domini dirimentis flammam ignis. » Cum enim sacrorum apostolorum chorus ignis speciem referentem Spiritus sancti gloriam accepisset, illustrabatur quidem, sed non comburebatur. In futura autem vita gemina ignis vis divisa, virtutis quidem athletas illuminabit, peccato vero delictos exuret. Propterea et ignis nominatur, et obscuritas vocatur impiorum poena, eo quod **784** illa vis ignis, quæ illustrat, ibi non existat.

VERS. 8. « Vox Domini concutientis desertum, et commovebit Dominus desertum Cades. » Symmachius non concutientis, sed parere facientis dixit : Aquila etiam parturientis. De hoc autem deserto et Isaias prædicit : « Lætare, desertum sitiens, exsultet desertum, et florescat ut lilium ¶. » Desertum vero nominat gentes, tanquam Deo quondam destitutas. De his enim divinus Isaias prædixit futurum ut florescant : beatus vero David dicit futurum ut parturiant et pariant. Tale etiam est illud, quod alibi exstat apud Isaiam : « Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpe, et clama, quæ non parturis : quia plures erunt filii desertæ, quam ejus quæ habet virum ¶. » Hoc desertum Dominus concutiens (significat autem concussio Dei adventum), faciet ut salutem pariat, secundum prophetiam quæ dicit : « Ob tuum timorem, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecisti super terram ¶. » Propterea et Cades ipsum nominat, id est sanctum. Hoc enim Cades sonat.

VERS. 9. « Vox Domini præparantis cervos, et revelabit silvas. » Natura cervis insitum est, reptilia animalia despicere. Hanc autem potestatem et sacris apostolis Dominus dedit : « Dedi enim, ait, vobis potestatem ¶ calcandi super serpentes et scor-

¶ Psal. cv, 19; coll. Exod. xxxii, 8. ¶ Isa. xxv, 1. ¶ Isa. liv, 1. ¶ Isa. xxvi, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

² Ἐποίησαν — Χωρήθ. Des. in cod. 2. ³ Ὁ ἠγαπημένος. Reliqui interp. Græci habent Σαρῶν. ⁴ Ad marginem cod. 1 hæc ascripta sunt, quæ tamen ad sequentem versiculum pertinere videntur : Τὸ ἐπὶ τῆς βάρου (legendum βάρου) τὴν γὰρ καυστικὴν δύναμιν χωρίσας τοῦ πυρός, τὴν φωτιστικὴν μόνην ἔδειξε τῷ Μωϋσῆ ὁ Θεός. Καὶ τοῦτό ἐστι ὃ λέγει, « Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. » Scilicet in rubo. Vini enim comburendi cum ab igne separasset Deus, solam vim illuminandi ostendit Moysi. Et hoc est illud quod dicit, « Vox Dei dirimentis flammam ignis. » ⁵ Κάν. cod. 1 καί. ⁶ cod. 1. 2, et Cord. p. 498, ὀνομάζεται. ⁷ Ὁν. cod. 2 μή. ⁸ Προσγ. cod. 1 προλέγει, ascripta tamen lectione altera. ⁹ Λέγων. Abest a cod. 2. ¹⁰ Εὐφρανθήτω. cod. 1, 2 εὐφράνθητι. Rec. lectio l. c. est ἀγαλλιάσθω. ¹¹ cod. 2 Θεῶ. ¹² Θεσπέσιος. Abest a cod. 2. ¹³ Μακάριος. Abest a cod. 2. ¹⁴ Η. cod. 1, 2 μάλλον ἢ, quæ est rec. lectio l. c. ¹⁵ cod. 1, 2 σεϊτμός. ¹⁶ cod. 1 παρασκευάζει. cod. 2 σκευάζει. ¹⁷ Σου Abest a cod. 1. ¹⁸ cod. 1 ἐποιήσαμεν. ¹⁹ cod. 1 ἀγία. ²⁰ Rec. lectio h. l. est καταρτιζόμενον ²¹ Δεσπότης. cod. 2 Χριστός. ²² cod. 1, 2 ἔδωκε.

ἐν Χωρήθ. « Ἐποίησαν ² γάρ, φησί, μύσχον ἐν Χωρήθ, καὶ προσεκύνησαν τῷ γλυπτῷ. » Ἄλλ' ἐκέλευον Μωϋσῆς ὁ νομοθέτης συνέτριψε καὶ ἐλέπτυνεν. Ἐκεῖνω τοίνυν λέγει παραπλησίως καὶ πάντα τῆς οἰκουμένης τὰ εἰδωλα λεπτυνθήσεσθαι καὶ φροῦδα γενήσεσθαι : « Καὶ ὁ ἠγαπημένος ³, ὡς υἱὸς μονοκερῶτων. » Ὁ δὲ πεπιστευκῶς λαός, καὶ τῆς πλάνης ἐκείνης ἀπάλλαγεις, καὶ ἀγαπητὸς τούτου χάριν καλούμενος, ἀήττητος ἔσται καὶ ἀμαχος, ἅτε δὴ τῆς πολυθείας ἀπηλλαγμένος, καὶ τὴν μίαν πρεσβεῶν θεότητα ⁴.

ζ'. « Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. » Πυροειδῆ γὰρ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν χάριν ὑποδεξάμενος ὁ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων χορὸς, φωτίζεται μὲν, οὐκ ἐκαλεῖτο δέ. Κάν ⁵ τῷ μέλλοντι δὲ βίω ἢ διπλῆ τοῦ πυρός ἐνέργεια μεριζομένη, φωτίζει μὲν τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς, ἐμπρῆσει δὲ τῆς κακίας τοὺς ἐραστὰς · οὐ δὴ χάριν καὶ πῦρ ὀνομάζει ⁶, καὶ σκότος καλεῖται τῶν παρανόμων ἢ κόλασις, ὡς τῆς φωτιστικῆς ἐνεργείας οὐ ⁷ φαινομένης ἐκεῖ.

η'. « Φωνὴ Κυρίου συσειλοντος ἔρημον, καὶ συσεισει Κύριος τὴν ἔρημον Κάδης. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὐ συσειλοντος, ἀλλ' ἐκτοκίζοντος εἰρηκεν · καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἀκύλας, ὠδίνοντος. Περὶ δὲ ταύτης τῆς ἐρήμου καὶ Ἠσαίας προαγορεύει ⁸ : « Εὐφράνθητι, λέγων ⁹, ἔρημος διψῶσα εὐφρανθήτω ¹⁰ ἢ ἔρημος, καὶ ἀνθήτω ὡς κρίνον. » Ἐρημον δὲ ὀνομάζει τὰ ἔθνη, καὶ ἔρημα πάλαι γεγεννημένα Θεοῦ ¹¹. Ταῦτα δὲ ὁ μὲν Θεσπέσιος ¹² Ἠσαίας ἀνόησις, ὁ δὲ μακάριος ¹³ Δαβὶδ ὠδινήσειν ἐφ' καὶ τέξεσθαι. Τοιοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἠσαίᾳ κείμενον ἀλλαχού · « Εὐφράνθητι, στεῖρα, ἢ οὐ τίκτουςα · βῆξον, καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουςα · ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, ἢ ¹⁴ τῆς ἐχρούσης τὸν ἄνθρωπον. » Ταύτην τὴν ἔρημον ὁ Δεσπότης συσειλῶν · δηλοῖ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιφάνειαν ὁ συσεισμός ¹⁵. τεκεῖν παρασκευάζει ¹⁶ τὴν σωτηρίαν, κατὰ τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν, « Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ἀνθήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου ¹⁷, ὃ ἐποίησας ¹⁸ ἐπὶ τῆς γῆς. » Τούτου χάριν καὶ Κάδης αὐτὴν ὀνομάζει, τοὔτεστιν ἀγίαν ¹⁹. Τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύεται τὸ Κάδης.

θ'. « Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ²⁰ ἐλάφους, καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς. » Φύσις ταῖς ἐλάφοις τῶν ἐρπωστικῶν θηρίων καταφρονεῖν · ταύτην δὲ τὴν ἐξουσίαν καὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους ὁ Δεσπότης ²¹ δέδωκε ²² : « Δέδωκα γὰρ, φησὶν, ὑμῖν ἐξουσίαν πα-

τείν ἐπάνω ὄρειον καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν A δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Τούτω κρατυνθέντες τῷ λόγῳ, τοὺς ἀπατεώνας τῆς οἰκουμένης ἐξήλασαν δαιμονίας, καὶ τῶν εἰδώλων ἐγύμνωσαν τὴν ἀσθένειαν· καὶ τοῦτο ὁ προφητικὸς προηγόρευσε λόγος· « Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους, καὶ ἀποκαλύψει δρυμοὺς. » Τοῦτο ²² γὰρ δὴ τὸ παράδοξον, ὅτι τῶν παντοδαπῶν θηρίων τὸ πλῆθος ²³ δι' ἐλάφων ἐκεράτισε, καὶ τῶν φιλοσόφων τὴν ἀκαρπίαν δι' ἀγραμμάτων διήλεγξε, καὶ τοῦ διαδόλου τὴν τυραννίδα δι' ²⁴ ἀλίεων κατέλυσε. *Δρυμὸς* δὲ προτηγόρευσε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, ὡς ἀκαρπα παντελῶς· τοιοῦτοι γὰρ οἱ δρυμῶνες, ἧ οἱ ²⁵ δρυμοί, οὐκ ἐκκόπτειν εἰσθότες ²⁷ οἱ ἄριστοι γηπῶνοι, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν νεμομένην γυμνοῦντες γῆν, τὰ κάρπιμα φρυζούσι δένδρα, καὶ τὰ ἐδώμα καταβάλλουσι σπέρματα. *Β* Τοῦτο *δεδράκασι* καὶ οἱ τῆς οἰκουμένης γεωργοί· *πρόβριζα* γὰρ ἀνασπάζαντες τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, τὰς θείας ἀντ' ἐκείνων Ἐκκλησίας ἐφύτευσαν. « Διὰ τοῦτο ²⁸ ἐν τῷ ναῦ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. » Ἰπὸ τῆς παραδόξου ταύτης μεγαλοουργίας εἰς ὑμψίαν διεγειρόμενος.

γ'. « Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικίη ²⁹, καὶ κλιθεῖται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. » Τὴν γὰρ τῷ χειμάρρῳ τῆς ἀνομίας ³⁰ καταποντισθεῖσαν οἰκουμένην οἰκοδομήσει, καὶ νεουργήσει, καὶ νέαν κτίσιν ἐργάσεται. Διὸ καὶ ὁ μακάριος, ³¹ Παῦλος βοᾷ, « Εἴτις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. » Τοῦτο δὲ, φησί, ποιήσας, οὐκ ἔασει λοιπὸν χώραν λαβεῖν τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' εἰς αἰῶνα βασιλεύσει.

δ'. « Κύριος ἰσχὺν τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει, Κύριος εὐλογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ. » Διὰ τούτων δὲ προηγόρευσε καὶ τὰς τῶν ἀσθεῶν ἐπαναστάσεις, καὶ τῶν νικηθῆρων μαρτύρων τὴν νίκην, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα παρασχεθεῖσαν ταῖς ἐκκλησιαῖς εἰρήνην. Κύριος ἰσχὺν τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει, τουτέστιν ἐν τῷ τοῦ πολέμου καιρῷ· καὶ εὐλογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ, τὸν μακρὸν ³² πόλεμον καταλύσας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΚΘ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἑγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου, εἰς τὸ τέλος ³³, τῷ Δαβίδ. » Οὕτε τὸν θεῖον νεῶν ³⁴ ὁ μακάριος, ³⁵ ἐδείματο Δαβὶδ, οὕτε τῷ δειμαμένῳ ἀρμόζει τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥητά ³⁶. *Ἐγκαινισμὸν* ³⁷ τοῖνον οἴκου καλεῖ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως νεουργίαν ³⁸. ἦν ὁ Δεσπότης Χριστὸς· ἐπέτελεσε, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν κτιζομένον θάνατον, καὶ καταλύσας τὸν θάνατον ³⁹, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν δεδωκὼς τὰς ἐπιδοάς. Εἴρηται δὲ καὶ εἰς τὸν μακάριον ⁴⁰ Ἐζεχίαν οὗτος αὐτὸς ὁ Ψαλμὸς. Μετὰ γὰρ τῶν Ἀσσυ-

³³ Luc. x, 19. ³⁴ II Cor. v, 17.

pios, et super **785** omnem virtutem inimici v. » Hoc sermone corroborati, dæmones insidiatores orbe expulerunt, atque idolorum imbecillitatem patefecerunt. Et hoc propheticus sermo prædixit : « Vox Domini præparantis cervos, et revelabit silvas. » Nam hoc est admirandum, quod per cervos multitudinem omnis generis ferarum dissipaverit, et vanam philosophorum scientiam per illiteratos et idiotas homines redarguerit, atque diaboli tyrannidem per pisces everterit. Porro *silvas* appellavit idolorum delubra, ut penitus sterilia. Huiusmodi enim sunt silvæ, quas optimi agricolæ excidere solent, et aperta terra quam illæ occupabant, fructuosas arbores conserere, atque esculenta seminare. Hoc fecerunt et orbis agricolæ : quandoquidem cum idolorum delubra funditus diruissent, *sacras pro illis ecclesias* fundarunt. « Et in templo ejus omnis dicit gloriam. » Scilicet ab hac inaudita magnificentia in hymnorum cantilenam excitatus.

VERS. 10. « Dominus diluvium inhabitare facit, et sedebit Dominus rex in æternum. » Nam a torrente iniquitatis terram inundatam ædificabit, atque renovabit, et novam creaturam efficiet. Propterea et beatus Paulus exclamat : « Si quis in Christo est nova creatura v. » Cæterum, ait, cum hoc effecerit, non sinet amplius impietatem locum habere, verum in æternum regnabit.

VERS. 11. « Dominus virtutem populo suo dabit, **786** Dominus benedicet populo suo in pace. » Per hæc autem, et impiorum insultus prædixit, et victorum martyrum victoriam, et pacem post hæc ecclesiis concessam. Dominus virtutem populo suo dabit, hoc est, tempore belli, et benedicet populo suo in pace, cum longum bellum finierit.

INTERP. PSALMI XXIX.

VERS. 1. « Psalmus cantici dedicationis domus, in finem, ipsi David. » Nec beatus David divinum templum construxit, nec ei qui construxit psalmi verba conveniunt. *Dedicationem* igitur domus vocat humanæ nature instaurationem, quam ⁴ Dominus Christus perfecit, dum pro nobis mortem oppetit, et mortem evertit, et spem resurgendi nobis dedit. Dicitur est autem hic ipse Psalmus in beatum Ezechiam. Nam post Assyriorum interneccionem, et morbi liberationem, maximam, ut par est, celebri-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³³ Τοῦτο κ. λ. Des. apud Cerd. ³⁴ Τὸ πλῆθος. Abest a cod. 1, 2. ³⁵ cod. 1, 2 δι'. ³⁶ Δρυμῶνες ἡ οἱ Des. in cod. 1, 2. ³⁷ Ἐκκόπτειν εἰσθότες. cod. 2 ἐκκόπτοντες. ³⁸ Διὰ τοῦτο. Rec. lectio h. l. est καί. ³⁹ Τὸν κατακλ. κατοικίη. Prælat interpretatio Aquilæ, εἰς κατακλυσμὸν ἐκτίσειν. Symm. ἐπὶ τοῦ κατακλυσμῷ ἐκτίσειν. ⁴⁰ Ἀρομίαις. cod. 2 ἀσθεῖαις. ⁴¹ Μακάριος. Abest a cod. 2. ⁴² cod. 2 μικρὸν, ex errore librarii, ut videtur. ⁴³ Εἰς τὸ τέλος. Hæc juxta rec. lectionem præmittuntur voci Ψαλμὸς, et pro τῷ est τοῦ. ⁴⁴ cod. 2 νεῶν. ⁴⁵ Μακάριος. Abest a cod. 2. ⁴⁶ cod. 2 ῥήματα. ⁴⁷ cod. 2 κτιζομένον. ⁴⁸ Νεουργίαν. cod. 2 καινεουργίαν. ⁴⁹ Τὸν θάνατον. cod. 2 αὐτόν. ⁵⁰ Μακάριον. cod. 2 θεῖον.

tatem instituit, Deo gratias agens, quoniam et illis salutem donavit, et sanctum suum templum ab hostili igne liberavit. Quoniam igitur ea quæ fiebant dedicationis festo similia erant, jure et hanc recepit inscriptionem. Sciendum est autem hæc Ezechiæ per figuram congruere, secundum ipsam veritatem autem omni humanæ **787** naturæ. Nam quemadmodum ille cum magna superbia elatus esset (hoc enim Paralipomenon historia docuit²), mortis sententiam recepit, divina autem gratia vitam consecutus est; eodem modo Adam primus parens, cum se Deum fore crederet, et contra suum Conditionem arrogantia elatus esset, morte quidem multatus, divina tamen benignitate resurrectionem adeptus est.

VERS. 2. « Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec gaudio affecisti inimicos meos super me. » Cum enim Dominus nostras primitias accepisset, omnem naturam per ipsas salute dignam habuit, et ludibrio esse inimicis et hostibus dæmonibus non sivit.

VERS. 3, 4. « Domine Deus mi, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ex inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum. » Hæc humana natura enarrante audimus. Hoc autem, « clamavi ad te, et sanasti me, » Ezechiæ quidem convenit, secundum proximum et litteralem sensum, humanæ vero naturæ non ita. Neque enim ipsa Deum deprecata est, nec ab interitu liberationem postulavit: luctu autem et ejulatu continuo utebatur, mortem quidem videns, resurrectionem vero minime exspectans. Lacrymas igitur et fletus, qui in ægrotantibus et morientibus sunt, pro precibus posuit, inexplicabilem Dei benignitatem ostendens: quoniam, licet non vocatus, sed lamentationes tantum videns, misertus est eorum quæ fiebant, et mortem evertit. Nam et in hoc loco rursus **788** mortem lacum appellavit.

VERS. 5, 6. « Psallite Domino, sancti ejus, et confitemini memoriæ sanctitatis ejus. Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus. » Jure sanctis hymnum gratiarumque actionem attribuit. Quoniam enim omnibus hominibus resurgendi donum largitus est, verum non omnes hac gratia digni sunt, congruenter hoc beneficio dignos canendis hymnis consecrat. Porro quam optimam aliam divisionem fecit. Iram enim indignationi

² II Paral. xxxii, 25.

ῶν ἀναίρεισιν, καὶ τὴν τῆς ἀββρωστίας ἀπαλλαγὴν, ἐορτὴν ὡς εἰκὸς μεγίστην ἐπετέλεσε, τῷ Θεῷ ἡ χάριν ὁμολογῶν, ὅτι καὶ αὐτοῖς ἐδωρήσατο σωτηρίαν, καὶ τὸν ἅγιον αὐτοῦ ναὸν τοῦ τῶν πολεμίων πυρὸς ἠλευθέρωσεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐγκαινίων ἐψάκει τὰ τελοῦμενα πανηγύρει, εἰκότως καὶ ταύτην ἐδέξατο τὴν ἐπιγραφὴν. Ἰστέον μέντοι, ὡς τῷ Ἐζεκίᾳ κατὰ τὸν τύπον ἀρμόττει, πάσῃ δὲ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων κατ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνος ὑψηλὸν εἰσεδέξατο ἡ φρόνημα τοῦτο γὰρ ἡ τῶν Παραλείπομένων ἐδίδαξεν ἱστορίᾳ τοῦ θανάτου τὴν ἕλθον ἐδέξατο, χάριτι δὲ θεῶν τετύχηκε τῆς ζωῆς οὕτως Ἀδὰμ ὁ προπάτωρ, θεὸς ἐσσεσθαι προσδοκῆσας, καὶ μέγα κατὰ τοῦ πεπονηκότος φρονήσας, παρεδόθη μὲν θανάτῳ τῆ δὲ θεῶν φιλανθρωπία τῆς ἀναστάσεως ἔτυχεν.

β'. « Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι υπέλαβές με· καὶ οὐκ εὐφρανας τοὺς ἐχθροὺς μου ἐπ' ἐμέ. » Λαθῶν γὰρ τὴν ἡμετέραν ἀπαρχὴν ὁ Δεσπότης, πᾶσαν δι' αὐτῆς τὴν φύσιν τῆς σωτηρίας ἤβλωσε, καὶ ἐπιχαρτον γενέσθαι τοῖς ἐχθροῖς καὶ πολεμοῖς οὐκ εἴασε δαίμονσιν.

γ', δ'. « Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σε, καὶ ἴασω με. Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἕδου τὴν ψυχὴν μου· ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. » Ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διηγουμένης ἀκούομεν· τὸ μέντοι, « Ἐκέκραξα πρὸς σε, καὶ ἴασω με », τῷ μὲν Ἐζεκίᾳ ἀρμόττει κατὰ τὴν πρόχειρον νοῦν, τῆ δὲ ἀνθρωπιᾷ φύσει οὐκ ἔτι. Οὕτε γὰρ αὐτὴ τὸν Θεὸν ἰκέτευσε, καὶ τῆς φθορᾶς τὴν ἔλευθερίαν ἐζήτησεν· ὀδυρμοῖς δὲ καὶ ὀλοφύρμοις χρωμένη διετέλει, τὸν μὲν θάνατον ἠρώσα, τὴν δὲ ἀνάστασιν οὐ προσμένουσα. Τὰ δάκρυα τοίνυν καὶ τοὺς ὀδυμούς, τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀββρωστοῦσι καὶ τελευτῶσι γιγνομένους, τέθεικεν ἀντὶ προσευχῆς, τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπιᾶν δεικνύς, ὅτι καὶ τοὶ μὴ καλούμενος, ἀλλ' ὀρῶν μόνον τοὺς θρῆνους, ὥκτειρε τὰ γινόμενα, καὶ τὸν θάνατον ἔλυσε. Κἀνταῦθα γὰρ πάλιν ἡ λάκκον τὸν θάνατον προσηγόρευσε.

ε', ζ'. « Ψάλλετε τῷ Κυρίῳ οἱ ὅσιοι αὐτοῦ, καὶ ἐξομολογήσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. Ὅτι ὄργη ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ· καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. » Εἰκότως τοῖς ὁσίοις ἀπονέμει τὸν ὕμνον, καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς χάριτος· ἐπειδὴ γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἔδωκε τὸ τῆς ἀναστάσεως δῶρον, οὐ πάντες δὲ τῆς χάριτος ἄξιον, ἀρμεδίως τοὺς ἄξιους εἰς τοὺς ὕμνους ἀφιερῶν. Ἀρίστην δὲ κομιδὴν ποιῆται καὶ τὴν ἄλλην διαίρεσιν· τὴν γὰρ ὄργην

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Τῷ Θεῷ. In cod. 2 ponitur post μεγίστην. ² Κατὰ cod. 1 præm. μέν. ³ Ὅσπερ. cod. 2. εἴπερ. ⁴ cod. 1 εἰσεδέξατο. ⁵ cod. 1 μέγала. ⁶ Διηγουμένης. Abest a cod. 1. ⁷ Ἰάσω με. col. 1 ἰάσομαι. ⁸ cod. 1 ἀνθρωπίνῃ. ⁹ cod. 1, 2 αὐτῆ. ¹⁰ Ἐζήτησεν. cod. 1 ἐξήτησεν. ¹¹ cod. 1, 2 ὀλοφύρσει. ¹² cod. 2 γινόμενα. ¹³ Πάλιν. Abest a cod. 2. ¹⁴ cod 2 τὴν μνήμην. ¹⁵ Ὀργή. Ita fere omnes interpretes Græci vocem ὄργην transtulerunt, unde suspicio oritur, eos legisse ὄργην. Ἀριτιοιorem sensum expressit Hieronymus, qui vertit, *ad momentum est ira tua.* ¹⁶ Εἰκότως — ἀφιερῶν. Des. apud Cord. p. 505.

ἀπένευμε τῷ θυμῷ· ὄργην γὰρ τὴν παιδείαν καλεῖ· ἅ τὴν δὲ ζωὴν, τῷ θελήματι· τοῦτο γὰρ τοι βούλεται, οὐκ ἐκείνο. Ἐκεῖνο γὰρ ἡμεῖς ἐπιστώμαθα. « Ὁ γὰρ Θεὸς, φησὶ, θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι ⁵⁷ τὰ πάντα, καὶ σωτήριοι αἱ γενεαὶς ⁵⁸ τοῦ κόσμου. » Ἄκοῦομεν δὲ καὶ αὐτοῦ λέγοντος διὰ Ἰεζεκιήλ τοῦ προφήτου· « Μὴ ⁵⁹ θελήσει θελήσω ⁶⁰ τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν ⁶¹ καὶ ζῆν ⁶²; » — « Τὸ ἐσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς· καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις. » Τοῦτο δὲ οὕτω συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐζεκιίου, καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Οἱ γὰρ Ἀσσύριοι ταῖς ἀπειλαῖς ἐκείναις χρῆσάμενοι, καὶ εἰς κλαυθμὸν τὴν πόλιν κινήσαντες, νύκτωρ εἰδίζαντο τὴν πληγὴν, καὶ ἔωθεν, οὐς δακρῦειν ἠνάγκασαν, εὐθυμίας ἐνέπλησαν. Καὶ ὁ Θεὸς Ἠσαίας τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον ἐσπέρας τῷ Ἐζεκιᾷ κομίσας, ὑπὸ τὴν ἔω πάλιν ἤνεγκεν αὐτῷ τὰ τῆς ζωῆς εὐαγγέλια· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς ἐγένετο σωτηρίας. Τῶν γὰρ ἱερῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς πεπιστευκότων, ὀδυρομένων τοῦ Κυρίου τὸ πάθος, ἤκον αἱ γυναῖκες· ὑπὸ τὴν ἔω ⁶³, τῆς ἀναστάσεως τὴν εὐφροσύνην κομίζουσαι.

ζ. « Ἐγὼ δὲ εἶπον ⁶⁴ ἐν τῇ εὐθηνίᾳ ⁶⁵ μου, Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. » Τοῦτο καὶ ὁ Ἀδὰμ ἤλπισε, τῷ παραδείσῳ πρὸ τῆς ἀπάτης ἐμπολιτευόμενος· ⁶⁶, καὶ ὁ Ἐζεκίας νενικήκως τὸν Ἀσσύριον· καὶ διδάσκει τοῦτο σαφῶς τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος, λέγουσα ὀψωθῆναι ⁶⁷ τὴν καρδίαν Ἐζεκιίου τοῦ βασιλέως.

η. « Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχου ⁶⁸ τῷ κάλλει ⁶⁹ μου δύναμιν· ἀπέστρεψας δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγενήθη τεταραγμένος. » Ὁμοίως ἀρμόττει καὶ ταῦτα καὶ ⁷⁰ τῷ Ἐζεκιᾷ, καὶ πάσῃ τῶν ἀνθρώπων τῇ φύσει· καὶ γὰρ ἐκεῖνος· δι' ἀρετὴν τῆς θείας προνοίας ἀπῆλυσσε, καὶ τῶν Ἀσσυρίων ἐκράτησε· καὶ πάλιν τῆς θείας χάριτος γυμνωθεὶς, νόσῳ περιέπεσε, καὶ τὸ τῆς τελευτῆς εἰδέξατο δῖος ⁷¹· καὶ ὁ Ἀδὰμ δὲ ἐν τῷ ⁷² παραδείσῳ καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς ἐκεκόσμητο κάλλει, καὶ κρείττων ἦν τῆς φθορᾶς· τῆς δὲ θείας προνοίας διὰ τὴν παράβασιν γυμνωθεὶς, τὴν ⁷³ ἀπὸ τῆς βιοτῆς ⁷⁴ ὑπέμεινε ζάλην. Τοῦτο δὲ σαφῶς ἴλιαν ὁ Σύμμαχος τέθεικε· Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ἔστησας ⁷⁵ τῷ προπάτορι μου ⁷⁶ κράτος· ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ταῦτα τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τὸ πρόσωπον φθέγγεται ⁷⁷ πρὸς τὸν Δεσπότην Χριστὸν, τῆς ζωῆς αὐτῇ τὸ μέγα δωρητάμενον δῶρον ⁷⁸.

⁷ Sap. i, 13, 14. ⁸ Ezech. xviii, 23. ⁹ IV Reg. xi, 55. ¹⁰ IV Reg. xx, 4 seqq. ¹¹ Joan. xx, 1 seqq. ¹² II Paral. xxxii, 25.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁷ Τὸ εἶναι. cod. 2 τὸν αἰῶνα. ⁵⁸ Αἱ γενεαὶς. cod. 2 ἀνέσεις. ⁵⁹ Μὴ. cod. 2 οὐ. ⁶⁰ cod. 1, 2 θέλω. ⁶¹ Ἐπιστρέψαι αὐτόν. Rec. lectio l. c. est ἀποστρέψαι αὐτὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας. ⁶² Αὐτὸν καὶ ζῆν. cod. 1 καὶ ζῆσαι. ⁶³ cod. 2 ὑπὸ τὴν ἔω αἱ γυναῖκες. ⁶⁴ cod. 2 εἶπα, quæ est rec. lectio loc. cit. ⁶⁵ Εὐθηνία. Præstat interpretatio Symm. ἡρμεία. ⁶⁶ cod. 1, 2 πολιτευόμενος. ⁶⁷ cod. 1, 2 ὀψωθῆναι λέγουσα. ⁶⁸ cod. 2 παράσχου. ⁶⁹ Κάλλει. Pro ἡγνήθ' οἱ Ὁ legerunt ἡγνήθ', quam lectionem minus aptam Syrus imoquæ et Arabs secuti sunt. Rectius Aquila et editio vet. habent τῷ ὄρει. ⁷⁰ Καὶ. Abest a cod. 1, 2. ⁷¹ Δέος. cod. 2 τέλος. ⁷² Δὲ ἐν τῷ. cod. 1 ἐν. cod. 2 ἐν-τῷ. ⁷³ Τῆν—ζάλην. Cord. p. 305. θανάτῳ κατεδουλώθη. ⁷⁴ Βιοτῆς. cod. 1, 2 πρᾶμ. ὀνητῆς, quam lectionem Carafa expressit. ⁷⁵ Ἐστησας. cod. 2 ἀνέστησας. ⁷⁶ Προπάτορι μου. Non speruenda est conjectura Montf. ad h. l. Symmachum legisse ἡγνήθ'. ⁷⁷ φθέγγεται — Χριστόν. cod. 2 πρὸς τὸν Χριστὸν φθέγγεται. ⁷⁸ cod. 1 δῶρον δωρητάμενον.

A ascripsit (*iram* quippe castigationem vocat); vitam vero voluntati: hoc enim vult, non illud. Illud enim nobis ipsi nos asciscimus. Nam « Deus, inquit, mortem non fecit, neque delectatur interitu viventium: creavit enim ut sint omnia, et salutare generationes mundi 7. » Audimus etiam ipsum per prophetam Ezechielem dicentem: « Nunquid voluntate velini mortem peccatoris, sicut convertat sese et vivat? » — « Ad vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia. » Hoc autem quoque sic accidit tempore Ezechie, et tempore communis salutis. Cum enim Assyrii illis comminationibus usi fuissent, et in luctum civitatem commovissent, nocte plagam receperunt, et mane quos lacrymari coegerant, lætitia impleverunt ^a. Et cum divinus Isaias mortis sententiam Ezechie sub vespera attulisset, rursus diluculo faustum vitæ nuntium ipsi **789** attulit ^b. Idem tempore communis salutis accidit. Cum enim sacri apostoli, et illi qui cum eis crederent, passionem Domini lugerent, mane mulieres venerunt, resurrectionis lætitiā afferentes ^c.

VERS. 7. « Ego autem dixi in abundantia mea, Non movebor in æternum. » Hoc et Adam speravit, in paradiso degens antequam deciperetur, et Ezechias, cum Assyrium vicisset. Atque hoc manifesto Paralipomenon liber docet, dicens, exaltatum esse eor Ezechie regis ^d.

VERS. 8. « Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem. Avertisti autem faciem tuam a me, et factus sum conturbatus. » Similiter et hæc conveniunt, tum Ezechie, tum humanæ omnium naturæ. Etenim ille ob virtutem divini auxilii compos factus fuit, et Assyrios superavit: et rursus, cum divina gratia ^e destitutus esset, incidit in morbum, et mortis metu affectus est. Et Adam quoque in paradiso, et pulchritudine virtutis ornabatur, et interitu superior erat: cum autem ob transgressionem divina ope denudatus esset, vitæ mortalitatis turbinem sustinuit. Hoc autem valde manifesto Symmachus posuit, *Domine, in beneplacito tuo 790 primo meo parenti potentiam stavitisti*: ut sit manifestum humanæ naturæ personam ad Dominum Christum hæc loqui, qui magnum vitæ donum ei largitus est.

VERS. 9, 10. « Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum precabor. Quæ utilitas in sanguine meo, si descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam? » Et his quoque verbis beatus Ezechias usus est, ut quartus liber Regum nos docet, divinique Isaïæ prophetia: et humana item natura, licet non omnis clamavit, tamen per sanctos ad Deum clamavit, his utens sermonibus: Quoniam justum est te conditorem laudare, et gratis sermonibus gratias rependere. Hoc proprium est viventium. Qui enim in pulverem et in cinerem resoluti sunt, et humano opere destituti, quomodo tua beneficia decantare poterunt?

VERS. 11-13. « Audivit Dominus, et misertus est mei, Dominus factus est adjutor meus. Convertisti planctum meum in gaudium mihi, conscidisti saccum meum, et circumdedisti me lætitia. Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar. » Et Ezechias sacco indutus, contra Assyrios preces Deo obtulit, et humana natura habitum lugubrem induit. Ac nunc etiam stulti quidam, cum mortuos deplorant, **791** et in sacco turpiter sedent, prophetiæ verba audire nolunt, quæ aperte clamant: « Conscidisti saccum meum, et circumdedisti me lætitia, et convertisti luctum meum in gaudium mihi. » Nam quemadmodum Ezechias cum quindecim annorum promissionem accepisset, multo gaudio impletus est: sic nos æquum est, qui resurrectionis spem accepimus, mortuos non lugere, sed illam cum lætitia exspectare. Hoc autem: « Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar. » Symmachus sic interpretatus est: *Ut canteat te gloria, et non taceat*; quasi dicat: Oð hoc beneficium decet continuo te decantare et laudare eos qui talem gloriam consecuti sunt, et nunquam reticere. Compunctio certe silentium inducit. Septuaginta igitur, pro silentio compunctionem posuerunt. Ezechias quidem gloriam consecutus est, cum ejus causa tot millia plagam a Deo inflictam sustinuerint, atque etiam cum sol præpostero ordine cucurrerit: nos autem admodum magnam lætitiæ causam habemus, cum talem Dei universorum amorem circa nos experti simus. Sic enim, ait, Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum darot, ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. « Domine Deus mi, in æternum confitebor tibi. » Non enim modo in hac vita, verum etiam post resurrectionem hymnos tibi semper offeram,

Θ', ε'. « Πρὸς σέ, Κύριε, κικράξομαι, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου ἐσηύξομαι. Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβῆναι⁷⁹ με εἰς διαφθοράν; μὴ ἐξομολογήσεται εἰς τοῦ, ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀληθείαν σου; » Τούτοις καὶ ὁ μακάριος Ἐζεκιᾶς ἐχρήσατο τοῖς λόγοις, ὡς καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλευῶν ἱστορία διδάσκει, καὶ τοῦ θειοτάτου⁸⁰ Ἡσαίου ἡ προφητεία· καὶ μέντοι καὶ ἡ ἀνθρωπιεὶ φύσις, εἰ καὶ μὴ πᾶσα βεβόηκεν, ἀλλὰ⁸¹ διὰ τῶν ἁγίων βεβόηκε πρὸς τὸν Θεόν, τοῦτοις κερημένη τοῖς λόγοις, ὅτι δίκαιον ὕμνεῖν σε τὸν ποιητὴν, καὶ λόγοις εὐγνώμοσιν ἀμειβεσθαι σου τὰς χάριτας. Τοῦτο ζώντων ἴδιον· οἱ γὰρ εἰς γοῦν καὶ κόνην διαλυόμενοι, καὶ τὸ σωματικὸν ἔργον⁸² ἀπολέσαντες, πῶς ἂν δυνηθεῖεν τὰς σὰς ἔδειν εὐεργεσίας;

Β' ια'-ιγ'. « Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ⁸³ με, Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Ἐστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμέ. Διέβρῆξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην. Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ κατανωγῶ⁸⁴. » Καὶ Ἐζεκιᾶς σάκκον περιζωσάμενος προσήνεγκε τῷ Θεῷ τὴν κατὰ τῶν Ἀσσυρίων εὐχὴν· καὶ ἡ ἀνθρωπιεὶ φύσις τὸ πένθιμον περιεβέβλητο σχῆμα. Καὶ νῦν⁸⁵ δὲ τινες τῶν ἀνοήτων, τοὺς τεθνηκότας ὀλοφουρόμενοι, ἐπὶ σάκκου καθήμενοι κακῶς, τῶν προφητικῶν βημάτων ἐπαλεῖν οὐκ ἐθέλουσι, διαβρῆξην βρώτων· « Διέβρῆξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην, καὶ ἐστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμέ. » Καθ' ἅπερ γὰρ ὁ Ἐζεκιᾶς τῶν πεντηκείδεκα ἐνιαυτῶν⁸⁶ τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος εὐφροσύνης ἐνεπλήσθη πολλῆς, ὡτ' αὐτὸν δίκαιον ἡμᾶς⁸⁷ τὴν ἐλπίδα δεξαμένους τῆς ἀναστάσεως, μὴ ὀρηγεῖν τοὺς τελευτῶντας⁸⁸, ἀλλ' ἐκείνην μετ' εὐθυμίας⁸⁹ προσμένειν. Τὸ δὲ, « Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ κατανωγῶ, » ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐρμήνευσεν· *Ἴνα ἕδῃ σε δόξα, καὶ οὐ⁹⁰ μὴ ἀποσιωπήσῃ*· ἀνεὶ τοῦ, Προσέχει ταύτης ἕνεκα τῆς εὐεργεσίας διηνεκῶς ἔδειν σε καὶ ὕμνεῖν τοὺς τοσαύτης δόξης τετυχηκότας, ἐν μηδενὶ καιρῷ σιωπῶντας. Καὶ ἡ κατάνυξις δὲ σιγῆν ἐμποιεῖ. Οἱ Ἐβδομήκοντα τοῖνον ἀνεὶ σιγῆς⁹¹ τεθείκασι τὴν κατάνυξιν· δόξης δὲ ὁ μὲν Ἐζεκιᾶς τετύχηκε, τοσοῦτων δὲ αὐτὸν μυριάδων θεήλατον δεξαμένων πληγῆν, καὶ μέντοι⁹² καὶ τοῦ ἡλίου ἀναστρέψαντος⁹³· ἡμεῖς δὲ πολλῆς εὐκλείας ἐχομεν ἀφορμῆν, τοσαύτην περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐπιδεξαμένου φιλοστοργίαν. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δέδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔξη ζωὴν αἰώνιον. « Κύριε ὁ Θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι. » Οὐ γὰρ μόνον κατὰ τὸν παρῖντα βίον, ἀλλὰ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁹ cod. 2 καταβαίνειν. ⁸⁰ cod. 2 θείου. ⁸¹ Ἀλλ' — βεβόηκε. Des. in cod. 2. ⁸² Ἔργον. cod. 1, 2 ac Cord. p. 506. ἔργον. ⁸³ cod. 2 ἐλέησε. ⁸⁴ Καὶ οὐ μὴ καταρ. Hebr. □□ נָלָה, nec sicut. ⁸⁵ Καὶ γὰρ — χαρὰν ἐμέ. Des. apud Cord. l. c. ⁸⁶ Ἐνιαυτῶν. cod. 1 ἐτῶν. ⁸⁷ Ἡμᾶς. cod. 1 πρῶτον. καὶ. ⁸⁸ cod. 1 τελευτήσαντας. ⁸⁹ Εὐθυμίας. cod. 1, 2 εὐφροσύνης. ⁹⁰ Οὐ. Abest a cod. 1, 2. ⁹¹ Σιγῆς. Perperam in ed. Firm. legebatur ὀβῆς. Emendatiorem lectionem e cod. 1 et 2 Aug. restituumus. ⁹² Μέντοι. cod. 1, 2 μὲν δὲ. ⁹³ Ἀποστρέψαντος. cod. uterque addit εἰς τοῦπίσω καὶ ἀναστρέψαντος.

καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὕμνους σοι προσοίσω, δι-
ηλεκῶς τὰς ὑπερφουεὶς σου καὶ ἀρβήτους διηγούμενος
διωρέας.

A summa et inexplicabilia tua dona enarrans.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Α΄ ΨΑΛΜΟΥ.

792 INTERP. PSALMI XXX.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἐκστάσεως. »
Τοῦτο⁹⁴ δὲ οὔτε παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὔτε παρὰ τοῖς
λοιποῖς εὔρον ἐρμηνευταῖς, ἐν ἐνίοις δὲ τῶν ἀντι-
γράφων. Αὐνίττεσθαι δέ μοι τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν δο-
καί. Λέγει γάρ ἐν αὐτῷ τῷ ψαλμῷ· « Ἐγὼ δὲ εἶ-
πον⁹⁵ ἐν τῇ ἐκστάσει μου, Ἀπέβριμμαι ἀπὸ προσώπου
τῶν ὀφθαλμῶν σου· ἰ τουτέστιν, Ἰήθην ἡμαρτηκῶς
τῆς σῆς γεγυμνωσθαι προνοίας. Εἰρήσθαι δὲ ἵοικεν
ὁ ψαλμὸς οὗτος ὑπὸ τοῦ μακαρίου⁹⁶ Δαβὶδ, καθ' ὃν
καιρὸν ὑπὸ τοῦ Ἀδισσαλῶμ ἐδιώκετο· καὶ τοῦτο
εἰσφέτερον ἢ τῶν βῆτων ἐρμηνεῖα διδάσκει.

Vers. 1. « In finem, psalmus Davidi, exstasis. »
Hunc titulum nec apud Hebræos, nec apud reli-
quos interpretes inveni, verum in aliquibus exem-
plaribus. Cæterum mihi videtur ea quæ circa
Uriam facta fuere innuere. Dicit enim in ipso
psalmo : « Ego autem dixi in excessu mentis meæ,
Projectus sum a facie oculorum tuorum » ; hoc
est, putavi, postquam peccavi, tuo auxilio me de-
stitutum fuisse. Videtur autem hic psalmus a beato
Davide dictus esse, cum ab Absalomo persecutio-
nem pateretur. Et hoc apertius verborum inter-
pretatio docebit.

β'. « Ἐπὶ σοὶ, Κύριε, ἤλπισα· μὴ καταισχυθῆσιν
εἰς τὸν αἰῶνα. » Αἰσχύνη με, φησὶν, ἡ ἁμαρτία
περιέβαλε πολλή· ἰκετεύω δὲ μὴ μέχρι πολλοῦ ταύ-
την ἐπιμείναι μοι, διὰ τὴν ἐπὶ σοὶ μοι γεγενημένην
πεποιθήσιν. « Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαι με, καὶ
ἐξελοῦ με⁹⁷. » Μὴ εἰς τὴν ἐμὴν, φησὶν⁹⁸, ἀποβλέψῃς
ἁμαρτίαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν διωκόντων με παρανο-
μιαν· ταύτη γάρ τῇ δικαίᾳ ψήφῳ χρησάμενος, τῶν
ἐπικειμένων ἀπαλλάξεις με συμφορῶν.

Vers. 2. « In te, Domine, speravi, non confundar
in æternum. » Multo dedecore, ait, peccatum me
circumdedit : obsecro autem ne diu hoc mecum
permaneant, propter spem quam in te collocavi.
« Pro justitia tua libera me, et eripe me. » Ne
meum, inquit, peccatum respicias, sed iniquitatem
eorum qui me persequuntur. Sic enim justa sen-
tentia utens, ab imminentibus calamitatibus ne
liberabis.

γ'. « Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου· τάχυνον τοῦ ἐξ-
εἰσθαι με. » Ἀκούσας μου τῆς ἰκετείας, ταχέϊαν
ὄς τὴν βοήθειαν.

Vers. 3. « Inclina ad me aurem tuam, accelera
ut ernas me. » Cum meas preces exaudieris, cele-
rem opem concede.

« Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ εἰς οἶκον
καταφυγῆς, τοῦ σῶσαι με. [δ'.] Ὅτι κραταίωμα μόν,
καὶ καταφυγή μου εἰ σύ⁹⁹. » Ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐπιπ-
καυεκάτῳ εἶπε ψαλμῷ, τὴν παντοδαπὴν τοῦ Θεοῦ
κτθεμονίαν παραδηλῶν. Τὸ δὲ κραταίωμα μου,
Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, πέτρα μου ἠρμήνευσαν.
Ἔοικε¹ δὲ ὁ προφητικὸς λόγος τῷ εὐαγγελικῷ συμ-
φωνεῖν, ὅς τὸν φρόνιμον ὑποδείκνυσιν ἐπὶ τῆς πέτρας
τὴν οἰκίαν οἰκοδομήσαντα, ἣν οὔτε πνευμάτων, οὔτε
ὕτων καὶ ποταμῶν προσβολή² διὰ τὸ στερεὸν ἐλω-
θήσατο³. « Καὶ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου δηγῆσαι
με, καὶ διαθρέψεις με. » Τὸ δὲ διαθρέψεις ὁ Σύμ-
μαχος τημελήσεις με τίθεικεν. Λέγει δὲ, ὅτι Παν-
τοδαπῆς με προνοίας ἀξιότις, διὰ τὸ ὄνομά σου ἐφ'
ὃ πέποιθα. Διὰ πάντων δὲ γε τῶν ἐρμηνευμένων⁴
ῥητῶν τὸ μέτριον αὐτοῦ τοῦ φρονήματος μεμαθή-
καμεν. Οὐ γὰρ ἤτησε διὰ τὴν οἰκίαν ἀρετὴν τῆς

« Esto mihi, Deus, protector, et domus refugii,
ut salvum me facias. [Vers. 4.] Quoniam fortitudo
mea, et refugium meum tu es. » Hæc 793 et in de-
cimo septimo psalno dixit, omnis generis providen-
tiam divinam significans. Hoc autem, fortitudo mea,
Aquila et Symmachus *petra mea* interpretati sunt.
Videtur autem propheticus sermo illi evangelico
dicto quadrare, quod prudentem illum esse signifi-
ficat, qui domum ædificavit supra petram, quam
nec ventorum, nec pluvie, nec fluminum impetus
ob soliditatem læsit, « Et propter nomen tuum
deduces me, et enutries me. » Pro *enutries*, Sym-
machus *curabis me* posuit. Dicit autem, quoniam
me omni ope dignaberis propter nomen tuum, cui
confisus sum. Porro per omnia hæc dicta quæ
exposita sunt, modestiam mentis ejus didicimus.
Non enim petiit ob propriam virtutem divini au-

⁹⁴ Vers. 23. ¹ Matth. vii, 24.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁴ Τοῦτο — ἀντιγράφων. Similem observationem habet ad hunc loc. Eusebius, cujus etiam hæc
est sententia, ut pars ista inscriptionis e vers. 23 petita sit. ⁹⁵ cod. 2 εἶπα. ⁹⁶ Μακάριον. cod. 2
θείου. ⁹⁷ Ἐξελοῦ με. Ita emendanda fuit lectio corrupta ἐξελοῦμαι. ⁹⁸ φησὶν. Abest a cod. 2.
⁹⁹ Huc pertinent quæ in cod. Flor. exstant, quæ tamen textui inserere dubitavimus, cum non satis con-
suet an Nostri sint, vel Theodori Mops. Ὑπεράσπισον καὶ ἐπάμυνον ἐν τοῖς κακοῖς· ἰδίωμα καὶ τοῦτο
Ἑβραϊκόν, τὸ Ὑπεράσπισον, Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν· ὡς καὶ ἀλλαγῶ, καὶ ἐγένετό
μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν, ἀντὶ τοῦ, κατέφυγον ἐπ' αὐτόν. Protege et a malis defende. Per idiotismum
linguæ Hebraicæ hoc quoque in loco Protege me sic effertur : Sis mihi Deus protector : ut alibi quoque dicitur :
Fuit mihi Dominus refugium, pro, Fuga me recepi ad eum. ¹ Ἔοικε — ἐλωθήσατο. Des. apud Cord. p.
564. ² cod. 1, 2. προσβολαί. ³ cod. uterque ἐλωθήσαντο. ⁴ Legendum esse videtur ἐρμηνευμένων.
cod. 1, 2 habent ἠρμηνευμένων.

xilii compos veri, verum propter Dei nomen, et A Dei justitiam, et quoniam in ipso speravit.

Vers. 5. « Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus, Domine. » Achitophelis consilium per hæc ostendit ⁸, quod contra ipsum suggestit, ut jam superius diximus.

Vers. 6. « In manus tuas commendabo spiritum **794** meum ; redemisti me, Domine Deus veritatis. » Cum in multas sæpius calamitates incidissem, ab his per tuum auxilium liberatus sum : propterea animam meam tuo auxilio commendando. Nam manus hic iterum nominavit auxilium.

Vers. 7. « Odisti omnes observantes vanitates inaniter. » Illi quidem, ait, non tibi confisi sunt, B verum vanis cogitationibus suis usi fuerunt : tales vero penitus aversari soles.

« Ego autem in Domino speravi. [Vers. 8.] Exsultabo, et lætabor in misericordia tua. » Etenim cum in calamitatibus sim, tuam opem imploro, et hanc consecutus, tuæ benignitati horum bonorum causam ascribo.

« Quoniam respexisti humilitatem meam, salvasti ex angustiis animam meam. [Vers. 9.] Nec conclusisti me in manibus inimici, statuisti in loco spatioso pedes meos. » His cogitationibus semper utens, minime frustratus sum. Nam sapius cum in hostium insidias et laqueos incidissem, atque intra retia contra me extensa versarer, venatores subterfugi. Hoc enim dixit : « Non conclusisti me in manibus inimici. » Docet autem historia sæpius ipsum a Saule comprehensum, atque etiam in spelunca inclusum, illius manus declinasse, **795** et alio quoque tempore Getheos, cum amenciam simulasset.

Vers. 10. « Miserere mei, Domine, quoniam tribulor : conturbatus est in ira oculus meus, et anima mea, et venter meus. » Hoc Symmachus sic dixit : *Ob irritationem oculus meus turbatus est.* Cum enim te irritaverim per peccatum, lacrymari continue cogor, atque etiam anima mea tempestate et tumultu impleta est. *Venter* vero hic cogitationum promptuarium vocatur. Cogitationes enim, non venter, turbabantur.

⁸ H Reg. xvii.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸ Τὴν — *προσιρήκαμεν*. Horum loco codex Flor. habet quæ sequuntur : *Παγίδα* ἐκάλεσε τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν ἣν συνελήπτο, ὡσπερ εἰς τινα κίνδυνον προφανῆ. Τὸ δὲ ἥς *ἐκρυψάν* μοι ἀκολουθῶς εἶπε τῷ παραδεδύκατι, ἐπειδὴ παγίδα τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκάλεσεν. Ἴδιον δὲ τῆς παγίδος τὸ λαθρανόντως κρυπτομένην εἶθεσθαι ὁσῶτε ἀπροόπτως λαμβάνειν τοὺς θηρωμένους. *Laqueum* vocavi *captivitatem*, quia tanquam periculo aperto detentus fuerat. Illud autem, quem absconderunt mihi, satis apposite dixit, cum captivitate laqueo comparaverit. Solet enim *laqueus* clam occultari ; venatores autem, ubi nemo putaret, latitant. ⁹ *Προσιρήκαμεν*. Conf. p. 457, quæst. 52. ⁷ cod. 1 προστίθημι. cod. 2 περιτίθημι. ⁸ Πάντας. Des. in textu τῶν U. et in cod. 1. ⁹ Ἐν cod. 1 ἐπί. ¹⁰ Καλῶ. cod. 1 παρακαλῶ. ¹¹ Τὴν. col. 2 præm. ἐπί, ut in edit. Ald. et Compl. ¹² Ἐσωσας — *ψυχὴν* μου. Hebr. : Agnovisti in angustiis animam meam. ¹³ Λόχοι. cod. Flor. λόγοις. ¹⁴ cod. 2 περισταθέντων. ¹⁵ cod. Flor. θηρευτάς. ¹⁶ cod. 1. 2 et Flor. ἐχθρῶν. ¹⁷ Διδάσκει — *σχηματισάμενος*. Sic quoque leg. apud Cord. p. 535 ; eadem autem existant apud Enseb. in Montf. Coll. nova PP. p. 116. cod. Flor. Ἡ γὰρ ἱστορία διδάσκει, ὅπως καὶ τὰς χεῖρας διέφυγε Σαούλ καὶ τοὺς Γεθθαίους παραπληξία χρησάμενος.

Οσείας ἐπικουρίας τυχεῖν, ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ ὅτι ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν.

ε'. « Ἐξάξεις με ἐκ παγίδος ταύτης, ἥς ἐκρυψάν μοι ὅτι σὺ εἶ ὁ ὑπεραπιστής μου, Κύριε. » Τὴν ⁸ βουλήν τοῦ Ἀχιτόφελ διὰ τούτων ἐδῆλωσεν, ἣν εἰσ-τρήχαστο κατ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν ⁶.

ς'. « Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου, ἐλυτρώσω με, Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. » Πολλὰς πολλάκις περιπεσὼν συμφοραῖς, τούτων διὰ τῆς σῆς ἡλευθερώθη ῥοπῆς ὅς δὴ χάριν τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν τῇ σῇ παρατίθημι ὅτι προμηθεῖς. Χεῖρας γὰρ πάλιν ἐνταῦθα τὴν προμηθειαν ὀνομάζει.

ζ'. « Ἐμίσησας πάντας ⁸ τοὺς διαφυλάσσοντας ματαιότητος διακνηῆς. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, ὅς σοι τεθαβήκασι, ἀλλὰ τοῖς ματαιοῖς αὐτῶν κέχρηται λογισμοῖς ἑλωθας δὲ τοὺς τοιούτους πνυτελῶς ἀποστρέφουσαι.

« Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἤλπισα. [η'.] Ἀγαλλιάσομαι, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ ἐλέει σου. » Καὶ γὰρ ἐν ⁹ συμφοραῖς ὧν τὴν σὴν ἐπικουρίαν καλῶ ¹⁰, καὶ ταύτης ἀπολαύων, τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ τῶν ἀγαθῶν ἀνατίθημι τὴν αἰτίαν.

« Ὅτι ἐπαίδες τὴν ¹¹ ταπεινωσίαν μου, ἔσωσας ¹² ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. [θ'.] Καὶ οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ὅτι ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. » Οὐ διήμαρτον δὲ τούτοις ἀεὶ χρησάμενος τοῖς λογισμοῖς ἑνέδραις γὰρ πολεμίων πολλάκις, καὶ λόγοις ¹³ περιπεσὼν, καὶ εἶσω τῶν περιταθέντων ¹⁴ μοι δικτύων γενόμενος, διέφυγον τοὺς θηρευόντας ¹⁵. Τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅτι οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ¹⁶. Διδάσκει ¹⁷ δὲ καὶ ἡ ἱστορία, ὅτι πολλάκις καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαούλ, καὶ μέντοι καὶ ἐν τῷ σπηλαίῳ καθειρηθεὶς, τὰς ἐκείνου χεῖρας διέφυγε καὶ ἄλλοτε τοὺς Γεθθαίους, παραπληξίαν σχηματισάμενος.

ι'. « Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι θλίβομαι ὅτι ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ γαστήρ μου. » Τοῦτο ὁ Σύμμαχος οὕτως εἰρηκεν ὅτι Ἐθολώθη διὰ παροργισμὸν ὁ ὀφθαλμὸς μου. Παροργισας γὰρ σε διὰ τῆς ἀμαρτίας, δακρύειν διηνεκῶς ἀναγκάζομαι καὶ μὲν δὴ καὶ ἡ ψυχὴ μου ζάλης καὶ θορύβου ἐμπέπλησται. Γαστέρα δὲ ἐνταῦθα τὸ τῶν λογισμῶν ταμειον ἐκάλεσεν ὅτι λογισμοὶ γὰρ, D ἀλλ' οὐχ ἡ γαστήρ, ἐταράττετο.

α'. « Ὅτι ἐξήλιπεν ἐν ὀδῶν ἡ ζωὴ μου, καὶ τὰ ἄ
 ἔτι μου ἐν στεναγμοῖς. » Πάντα μου, φησί, τὴν βίον
 εἰς ὀδύνας καὶ δάκρυα διδάπνηκα. « Ἡσθόντην ἐν
 πωχείᾳ ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὰ ὀστέα μου ἐπαράχθη-
 σαν. » Καὶ ¹⁰ ἡ ἔνδεια δὲ, καὶ τῶν ἀρχαίων ἡ
 σκάνις, κατέτηξέ ¹¹ μου τὸ σῶμα. Ταύτης δὲ τῆς ἐν-
 δειας καὶ ἡ ἱστορία μὲνηται, καὶ φησιν ¹² « Οὐν-
 ησθί ¹³ ὁ τοῦ Ναὰς ¹⁴ υἱός, ὁ Ἀμμωνίτης, καὶ Βερ-
 ζελλεῖ ¹⁵ ὁ Γαλααδίτης, ἤνεγκαν πυρὸς καὶ κριθάς,
 καὶ ἄλευρον ¹⁶. καὶ κῆρα, καὶ φακόν, καὶ ἑτερά
 τινα τῶ Δαβὶδ προσήνεγκαν ¹⁷ καὶ τῶ λαῷ, ὅτι ἔλε-
 γον τὸν ¹⁸ λαὸν πεινῆν καὶ ἐκλειῦσθαι διψήσαντα ἐν
 τῇ ἐρήμῳ. »

β'. « Παρὰ πάντας τοὺς ἐχθρούς μου ἐγενήθην
 δειδώς, καὶ τοῖς γειτοσί μου σφόδρα, καὶ φόβος τοῖς
 γνωστοῖς μου. » Οἱ ἐχθροὶ μου, φησίν, ἐν εὐθυμίᾳ, **B**
 ἐγὼ δὲ καταγέλαστος εἰμι, καὶ τοῖς ὁμοίοις ἐπίχαρ-
 τος, καὶ τοῖς γνωρίμοις ἐπίφοβος. Καὶ σαφέστερον
 τοῦτο διδάσκων ἐπήγαγεν. « Οἱ θεωροῦντές με ἔξω,
 ἔφυγον ἀπ' ἐμοῦ. » Δεδίαισι γὰρ συγγενέσθαι ¹⁹ μου,
 ἵνα ²⁰ μὴ τοῖς ἐμοῖς ἐχθροῖς περιπέσωσιν.

γ'. « Ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας, ἐγενή-
 θην ὡσεὶ σκεῦος ἀπολωλός. » Ἀπέγνωσάν ²¹ με,
 φησίν, ἅπαντες, δίκην σκεύους ἀπολωλός, καὶ νε-
 κροῦ τάφον οἰκοῦντος. [Ἐδειξε ²² τὴν ὑπερβολὴν τῆς
 ἐπιλησμονῆς ἀπὸ τῆς τοῦ σκεύους ἀτιμίας· ὡπερ
 γὰρ, φησίν, ἀπολλύμενον ἐκείνο ταχέως τῆς τῶν
 ἀπολωλεσάντων ἐξορίζεται μνήμης· διὰ τὸ εὐτελές,
 οὕτω καὶ ἡ ἐλεόγισται αὐτοῖς ὡς οὐδὲν ὦν οὐδὲ γε-
 γωνῶς ποτε λόγου τινὸς ἀξίος.]

δ'. « Ὅτι ἤκουσα φῶγον πολλῶν παροικούντων κυ-
 κλῶν. » Ταῦτα δὲ οὐ τοπάζων λέγω, ἀλλὰ ταῖς
 ἀκαίς τὴ ἐνείθῳ δεξιμένους. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων
 καὶ τὰς τοῦ Σεμεὶ λοιδορίας.

ε'. « Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι αὐτοὺς ἅμα ἐπ' ἐμὲ τοῦ
 λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο. [ιε', ις'.] Ἐγὼ
 δὲ ἐπὶ σὲ ²³, Κύριε, ἤλπισα· εἶπον ²⁴, Σὺ εἶ ὁ Θεός
 μου. Ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ ²⁵ μου. » Ἐκείνοι
 μὲν ὄν ἀθροισθέντες ²⁶ τὸν ἐμὲν κατῴουσι θάνατον,
 ἐγὼ δὲ αὖ Θεὸν οἶδα καὶ πρῦτανιν. Τοῦτο γὰρ λέγει·
 « Ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ κληροὶ μου, » ἢ ²⁷ ὡς οἱ λοι-
 πόι, ἐν ταῖς χερσὶ σου οἱ καιροὶ μου, ἀντὶ τοῦ,
 Σὺ ἀποκληροῖς ὡς ἐθέλεις ἐκάστῳ καὶ ἀθυμίας καὶ **D**
 θυμῆδας, καὶ μεταβάλλεις ταῦτα πάλιν πρὸς τὸ δο-
 κόν. Καιροὺς γὰρ, ἢ κληροῦς, καλεῖ τὰς τῶν

VERS. 11. « Quoniam defecti in dolore vita mea,
 et anni mei in gemitibus. » Omnem meam, inquit,
 vitam in doloribus et lacrymis consumpsi. « Infr-
 mata est in paupertate virtus mea, et ossa me-
 conturbata sunt. » Porro inopia et rerum necessa-
 riarum penuria corpus meum aridum reddiderunt
 Hujus autem inopie historia quoque meminit, et ait
 : « Unesbi filius Naas Ammanites, et Berzellai
 Galadites, attulerunt triticum, et hordeum, et fa-
 rinaam, et fabam, et lentas, et alia quedam Davidi,
 et populo, quoniam dixerunt populum esurire, et
 sitiendo defatigatum esse in solitudine ^h. »

VERS. 12. « Super omnes inimicos meos factus
 sum opprobrium vicinis meis valde, et timor fami-
 liaribus meis. » Inimici mei, ait, in lætitia sunt,
 ego autem ridiculus, et finitimis ludibrio sum, fa-
 miliaribus autem terrorem incutio. Et **796** hoc
 manifestius docens, subiunxit : « Qui videbant me
 foras, fugerunt a me. » Refugiunt enim mecum
 versari, ne in manus meorum inimicorum in-
 cidant.

VERS. 13. « Oblivioni datus sum tanquam mor-
 tuus a corde : factus sum tanquam vas perditum. »
 Rejecerunt me, ait, omnes, instar vasis perditū
 et mortui sepulcrum incolentis. [Extremam obli-
 vionem describit sub imagine ignobilis vasis. Sicut
 enim, inquit, id quod perditum est, ob vilitatem
 suam illico excidit memoria eorum qui perdide-
 runt illud, ita ego quoque ab illis reputor pro eo
 qui non est, nec unquam æstimatione dignus
 fuerit.]

VERS. 14. « Quoniam audiui vituperationem
 multorum commorantium in circuitu. » Cæteram
 hæc non suspicando dico, verum quod propriis
 auribus convicia audiverim. Significat autem per
 ista Semei maledicta.

« Dum congregarentur ipsi simul adversus me,
 ut auferrent animam meam consilium interunt.
 [VERS. 15, 16.] Ego autem in te speravi, Domine :
 dixi, Deus meus es tu. In manibus tuis sortes
 meæ. » Illi quidem congregati meam mortem mo-
 liuntur, ego vero te Deum et gubernatorem novi.
 Hoc enim dicit : « In manibus tuis sortes meæ, »
 vel, ut reliqui dixerunt, in manibus tuis tempora
 mea. Quasi diceret : Tribuis ut volueris, cuilibet, et
 lætitiis et mœrorem : et hæc rursus commutas,
 ut tibi videtur. Tempora enim, vel sortes, nuncu-

^h II Reg. xvii, 27-29.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ Καὶ... τὸ σῶμα. Des. apud Cord. p. 535. ¹¹ Κατέτηξε. cod. 1 et 2 κατεσηλίτευσε (sic).
¹² Φησιν. cod. 1, 2 addunt ὡς. Magna est h. l. lectionum diversitas. ¹³ Οὐνησθί. In textu τῶν Ὁ. l. c.
 leg. Οὐασθί. cod. Aug. 1 habet Σεφεσί, sicque apud Cord. p. 535, leg. Ὁσεφεσί. cod. 2 Ἐφεσί. cod. Flor.
 habet Σεμελί. ¹⁴ cod. Flor. Ναός. ¹⁵ cod. 1, 2 ἄλευρα. cod. Flor. ἀμβρά. ¹⁶ cod. 1, 2 et Flor. καὶ
 προσήνεγκαν. ¹⁷ Τὸν — ἐρήμῳ. cod. Flor. ὅτι ἔλεγον πεινῶντα καὶ διψήσαντα ἀπόλλυσθαι ἐν τῇ ἐρήμῳ.
¹⁸ cod. 1 συγγενέσθαι. ¹⁹ Ἴνα. Abst a cod. 1, 2. ²⁰ cod. 2 ἐπέγνωσαν. ²¹ Ἐδειξε x. t. λ. E cod.
 Flor. desumpta. ²² Σέ. cod. 2 σοί, quæ est rec. lectio τῶν Ὁ. ²³ cod. 2 εἶπα. ²⁴ Κληροί. Ita leg. in
 vers. τῶν Ὁ, pro καιροί, ut videtur. Textus enim Hebr. habet ἴππῳ, tempora mea. ²⁵ cod. 2 συναθρο-
 σθέντες. ²⁶ Ἡ — ὁμοίως. Des. apud Cord. p. 524.

pat rerum vicissitudines, divitias et paupertatem, A servitutem et dominatum, pacem et **797** bellum, et alia id genus similiter. « Eripe me de manu inimicorum meorum, et a persequentibus me. » Deinde ostendit et liberationis modum.

VERS. 17. « Illustra faciem tuam super servum tuum, saluum me fac in misericordia tua. » Nam cum tua facies mihi apparuerit, omnia tristitia illico dissolventur.

VERS. 18. « Domine, non confundar, quoniam invocavi te. Erubescant impii, et deducantur in infernum. » Et hinc discimus multam differentiam inter peccatum et impietatem esse. Propterea et magnus David obsecrat, se ipsum quidem a pudore quem ob peccatum habuit liberari, impios vero cum dedecore morte affici.

VERS. 19. « Muta sunt labia dolosa, quæ loquuntur adversus iustum iniquitatem, in superbia et contemptu. » Hoc in loco Achitophelis mortem prædicit, qui, cum Davidis amicus et consiliarius esset, antiquum patefecit dolum, et contra eum, qui ipsi minime nocuerat, linguam movit. Superbiam autem, et contemptum, consilium illud jure appellavit, quoniam filium ad eadem patris concitavit.

VERS. 20. « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! » Rursus **798** hic, quam, non ad comparisonem, sed ad exaggerationem posuit. Quapropter Aquila et Symmachus sic verterunt: *Quam multa est bonitas tua, quam repositam timentibus te occultasti!* Cæterum hic est sensus: Timentium te, inquit, Domine, mercedes et præmia occultas, quamvis multa sint, et magna, et admirabilia; cum sudoribus autem et miseris colluctari sinis. Verumtamen aliquando victoriæ præmia ostendis athletas audaciores reddens. Hoc enim subjunxit: « Perfecisti eis qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum. » Deinde Providentiam, quæ erga illos se exserit, sigillatim exponit.

VERS. 21. « Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo a contradictione linguarum. » Sufficit, ait, ut appareas (hoc enim faciem vocat), ut D ipsos liberes ob omni perturbatione et humanis

πραγμάτων μεταβολάς, πλοῦτον καὶ πέναν, δουλείαν καὶ δεσποτείαν, εἰρήνην καὶ πόλεμον, καὶ τὰλλα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως. « Ῥύσαι με ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν μου, καὶ ἐκ τῶν καταδιωκόντων με. » Εἶτα δεικνύσει καὶ ³⁸ τὸν τῆς λυτρώσεως τρόπον.

17. « Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου · σώσον με ἐν τῷ ἔλεει σου. » Τῆς γὰρ σῆς μοι γενομένης ἐπιφανείας, τὰ σκυθρωπὰ παραυτικὰ λυθήσεται.

18. « Κύριε, μὴ καταισχυνοῦθῆιν, ὅτι ἐπεκαλεσάμην σε, αἰσχυνοῦθῆσαν ἀσεβεῖς, καὶ καταχθῆσιν εἰς ἕδου. » Καὶ ³⁹ ἐνταῦθεν μανθάνομεν, ὡς πολλὴν διαφορὰν ἁμαρτία πρὸς ἀσέβειαν ἔχει. Αὐτὸ καὶ ὁ μέγας παρακαλεῖ Δαβὶδ, αὐτὸν ³⁷ μὲν τῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν γεγενημένης αἰσχύνης ἀπαλλαγῆναι, τοὺς δὲ δυσσεβεῖα συζῶντας μετ' αἰσχύνῃς τῷ θανάτῳ παραπεμφθῆναι.

19. « Ἄλλα γενεθῆτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ τοῦ δικαίου ἀνομίαν, ἐν ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐξουθενώσει. » Τοῦ ³⁸ Ἀχιτόφελ ἐνταῦθα προλέγει τὸν θάνατον, ὃς ³⁹ φίλος ὢν τοῦ Δαβὶδ καὶ σύμβουλος, τὸν παλαιὸν ἐγύμνωσε δόλον, καὶ κατὰ τοῦ μηδὲν ἡδικοῦτος τὴν γλώτταν ἐκίνησεν. Ὑπερηφανίαν δὲ καὶ ἐξουθενώσιν τὴν συμβουλήν ἐκείνην εἰκότως ἐπέλεσεν · ἐπειδὴ παῖδα κατὰ τοῦ ³⁶ πατρὸς διηγείρεν εἰς σφαγὴν ⁴¹.

20. « Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε ⁴², ἧς ἔκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε! » Πάλιν ⁴³ τὸ, ὡς, ἐνταῦθα οὐ παραβολικῶς, ἀλλ' ἐπιτατικῶς τέθεικε. Διόπερ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσαν · *Τί ⁴⁴ πολὺ τὸ ἀγαθὸν σου, ὃ ἐκρυψάς ἀπόθετον ⁴⁵ τοῖς φοβουμένοις σε!* Ταύτην δὲ τὸ ῥητὸν τὴν διάνοιαν ἔχει · Τῶν φοβουμένων σε, φησὶ, Δέσποτα, τοὺς μὲν μισθοὺς καὶ τὰ ἔπαθλα κρύπτεις · καὶ ταῦτα πολλὰ ὄντα, καὶ μεγάλα, καὶ θαυμαστά · ἰδρῶσι δὲ καὶ τλαιπιπυρῆαι προσπαλαίειν ⁴⁶ ἔβ· Ἄλλ' ὁμῶς ἔστιν ὅτε καὶ γυμνοὶς τὰ βραδεία, παραθαβρύνων τοὺς ἀθλητάς. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν ⁴⁷ · « Ἐξαιργάσω τοῖς ἐπιζῶσιν ἐπὶ σέ, ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. » Εἶτα τὴν γενομένην ⁴⁸ αὐτῶν κατὰ μέρος διεξείσει πρόνοιαν ⁴⁹.

21. « Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ προσώπου σου, ἀπὸ ταραχῆς ἀνθρώπων. Σκεπάσεις αὐτοὺς ἐν σκηπῇ ἀπὸ ἀντιλογίας γλωσσῶν. » Ἀρκεῖ ⁵⁰ σου, φησὶν, ἡ ἐπιφάνεια · τοῦτο γὰρ καλεῖ πρόσωπον · πάσης αὐτοὺς ταραχῆς καὶ ζήλης ἀνθρωπίνης

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁸ Καὶ. Abest a cod. 1, 2. ³⁹ Καὶ — παραπεμφθῆναι. cod. Flor. Διαφέρει ἁμαρτία ἀσεβείας. Ἅμαρτία μὲν γὰρ ἔστιν ἡ τυχοῦσα ἁμαρτία, παρανομία, πορνεία, κλεψία, καὶ αἱ λοιπαὶ. Ἀσέβεια δὲ ἡ ἀθεΐα ἢ καὶ ἡ πολυθεΐα. Διὰ τοῦτο τοὺς ἀσεβεῖς μετ' αἰσχύνῃς παραπεμφθῆναι παρακαλεῖ. *Differt peccatum ab iniquitate. Peccatum enim dicitur quæcumque transgressio legis, scortatio, furtum et quæ reliqua sunt. Impietas autem est atheismus, vel etiam polytheismus. Propterea rogat ut impii cum pudore tradantur (mori).* ³⁷ Αὐτόν. cod. 2 αἰτῶν. ³⁸ Τοῦ — θάνατον. cod. 3 χεῖλη δόλια γινόμενα ἀλάλ φησι, τὰ τοῦ Ἀχιτόφελ, προμηθύων αὐτοῦ τὸν θάνατον. ³⁹ Ὁς. cod. 3 ὡς. ⁴⁰ Τοῦ. Abest a cod. 3. ⁴¹ Σφαγὴν. Hanc lectionem substitui in locum prioris, quæ erat φαγὴν. ⁴² Κύριε — σέ. Des. in cod. 3. ⁴³ Πάλιν — παραβολικῶς. cod. 3 Πάλιν οὐ παραβολικῶς τὸ ὡς ἐνταῦθα. ⁴⁴ Τί. cod. 2 ὅτι. ⁴⁵ Ἀπόθετον. Hoc idem est cum illo ὃ ἐκρυψάς, utriusque enim interpretis versionem conjunxit Noster. Vid. Montf. in Hexapl. ad h. l. ⁴⁶ cod. 3 προσπαλαίειν. ⁴⁷ Ἐπήγαγεν. cod. 3 addit εἰπὼν. ⁴⁸ Γενομένην. Abest a cod. 3. ⁴⁹ Πρόνοιαν. cod. 3 addit εἰπὼν. ⁵⁰ Ἀρκεῖ. cod. 3 prænu. ὡς.

ἐλευθερώσασ, καὶ ἀποληφθέντας ἐν μέσῳ καθάπερ ἄνθρωποι καλύψαι σκηνῇ, καὶ ἀφανεῖς ἀποφῆναι. Ταύτης δὲ καὶ αὐτὸς τῆς προνοίας ἀπήλαυσεν⁵¹ ὑπὸ τοῦ Σαουλ διωκόμενος. Ἐν μέσοις γὰρ ὑποληφθεὶς⁵² τοῖς θεινοῖς, τῆς σωτηρίας τετύχηεν. Οὕτως⁵³ ὁ μέγας Ἐλισσαῖος κυκλώσαντας τοὺς Σύρους⁵⁴ διέφυγεν, ἀγλὸν αὐτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιπάσας. Καὶ ἕτερα δὲ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν εὐρεῖν παρὰ τῆ θεῆ Γραφῇ.

κθ'. « Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως εἶρηκε τοῦτο· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ παραδοξάσας*⁵⁵ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἡμοί, ὡς ἐν πόλει περιπεφραγμένη. Οὕτω γὰρ με, φησί, περιέβαλε τε καὶ περιέφραξε τῇ οικείᾳ φιλανθρωπίᾳ, ὡς πόλιν ὀχυρῶ περιδύλω περιφράττουσιν οἱ οἰκήτορες.

κγ'. « Ἐγὼ δὲ εἶπον⁵⁶ ἐν τῇ ἐκστάσει μου, Ἄπειρημμαι ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου· διὰ τοῦτο εἰσήκουσας⁵⁷ τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου, ἐν τῷ κερραγένοι με πρὸς σέ. » Ἦμην δὲ, φησί, τῇ ἀμαρτίᾳ περιπεσῶν, πόθρῳ τῆς σῆς γεγενῆσθαι κηδεμονίας· ἀλλὰ τοὺς ταπεινοὺς μου θρασάμενος λόγους, οὐ παρείδεις δεόμενον. *Ἐκστασιῶν*⁵⁸ δὲ εἰκώς τὴν ἀμαρτίαν ἐκάλεσε. Τὴν γὰρ τῆς δικαιοσύνης ὁδοῦν ὁδὸν ἐξέστη μὲν ἐκείνης, καὶ ἐξετράπη προσέπταισε δὲ, καὶ περιέπεσε τοῖς ὀμοδόροις⁵⁹ ληστραῖς. Καὶ τοῦτο⁶⁰ αὐτὸ δείκνυσι τὴν τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν. Οὐ γὰρ ἐθὰς ἦν τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ἐξω μίχρον τῆς οικείας γενόμενος προαιρέσεως, τὸν δισσθον ἐκείνον ὑπέμεινε. Ἐντεῦθεν ἐπὶ παραίνεσιν μεταφέρει τὸν λόγον, ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν⁶¹ τὴν θεῖαν ὑποδεικνύς φιλανθρωπίαν καὶ πρόνοιαν.

κδ'. « Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ὄσιοι αὐτοῦ, ὅτι ἀληθείας ἐκζητεῖ Κύριος, καὶ ἀνταποδίδωσι τοῖς περισσῶς ποιούσιν ὑπερφηανίαν. » Προσῆκει, φησὶν, ἡμᾶς ἅπαντας⁶², τοὺς τὴν θεῖαν ὁδὸν ὀδεύειν προαιρουμένους, ἐκθύμως ἀγαπᾶν τῶν ὀλων τὸν πύτανιν, ὄν τινι κανόνι τῇ ἀληθείᾳ χρώμενον, καὶ τοὺς ἀμετρον ἀλαζονεῖαν κατηγμένους, κολάζοντα. Οὐχ⁶³ ἀπλῶς γὰρ εἶπε, τοῖς ποιούσιν ὑπερφηανίαν, ἀλλὰ, τοῖς περισσῶς ποιούσιν. Ἰκανὸν γὰρ καὶ τοῦτο τὴν θεῖαν ἀγαθότητα δεῖξαι⁶⁴. Φέροι μὲν γὰρ τοὺς οὕτω πως μεῖζονι φρονήματι κεχρημένους· τοὺς δὲ τυφουμένους, καὶ ἀπλήστως ἐξογκουμένους⁶⁵, ταῖς καταλλήλοις⁶⁶ παραδίδωσι τιμωρίαις.

κε'. « Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδίᾳ ὡμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον. » Ταῦτα τοίνυν εἶδότες οἱ τῇ ἐλπίδι τῆ θεῆ τὸν παρόντα διαπλέοντες⁶⁷ βίον, κρατύνετε τῇ ἀνδρίᾳ τὰς ὑμετέρας

fluctibus, et protegas eos veluti quodam tabernaculo in medio comprehensos, et reddas eos invisibiles. Hanc autem providentiam et ipse consecutus est, cum Saulem fugeret. Nam intra pericula comprehensus salutem adeptus est. Eodem modo magnus Elisæus, circumvallantes Syros effugit, illorum oculis offensa caligine: Et alia similia multa in divinis voluminibus inveniri possunt.

VERS. 22. « Benedictus Dominus, quoniam mirificavit misericordiam suam mihi in civitate **799** munita. » Sic autem Symmachus hoc dixit: *Benedictus Dominus, qui mirabilem misericordiam suam fecit mihi, tanquam in civitate munita.* Sic enim me, ait, propria benignitate circumdedit et munivit, ut cives valido aggere urbem valant.

VERS. 23. « Ego autem dixi in excessu mentis meæ: Projectus sum a facie oculorum tuorum: Ideo exaudisti vocem orationis meæ, cum clamarem ad te. » Putabam me, ait, cum in peccatum incidissem, procul a tua providentia abjectum esse: verum sermones meos humiles conspicatus, me deprecantem minime despexisti. *Exstasin* vero jure peccatum appellavit. Nam justitiæ viam incedens, excessit quidem ab illa, et aberravit, offendit autem, et in crudeles latrones incidit. Et hoc ipsum Davidis virtutem ostendit. Non enim solitus erat delinquere, sed cum paulum a suo instituto aberrasset, lapsum illum passus est. Hinc sermonem ad exhortationem transfert, ex rebus suis divinam ostendens benignitatem et providentiam.

VERS. 24. « Diligite Dominum, omnes sancti ejus, quoniam requirit veritatem Dominus, et retribuet abundanter facientibus superbiam. » Decet, inquit, vos omnes, qui divinum iter incedere elegistis, ex animo universorum moderatorem diligere, qui veluti quadam regula veritate utitur, **800** atque eos qui inmensa superbia laborant, supplicis afficit. Non enim simpliciter dixit: *Facientibus superbiam*, verum, *abundanter facientibus*. Valet enim hoc quoque ad divinam bonitatem ostendendam. Nam suffert eos qui medioeri fastu quodam utuntur: superbientes vero, et insatiabiliter elatos, condigna poena plectit.

VERS. 25. « Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino. » Vos igitur hæc scientes, qui divina spe freti præsentem vitam agitis, vestras animas fortitudine ar-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵¹ cod. 1, 2 ἀπέλαυσεν. ⁵² cod. tres Aug. ἀποληφθεὶς. ⁵³ Οὕτως — γραφῇ. Des. apud Cord. p. 525. ⁵⁴ Σύρους. cod. 3 Ἀσσυρίους. ⁵⁵ Παραδοξάσας. Apud Euseb. ad h. l. legitur παραδείξας. Minus bene. Vid. Montf. Hexapla ad h. l. ⁵⁶ cod. 3 εἶπα, quæ est rec. lectio h. l. ⁵⁷ Εἰσήκουσας. In vers. τῶν Ὁ. sequitur Κύριε. ⁵⁸ Ἐκστασιῶν — ἐκάλεσε. Rectius ἵστῶ ab Aquila vertitur ἐν θαμβήσει μου, et a Symm. ἐν τῇ ἐκπλήξει μου. Hæc Ἐκστασιῶν — ὑπέμεινε Des. apud Cord. p. 525. ⁵⁹ Ὀμοδόροις. cod. 2 αἰμοδόροις. ⁶⁰ Τοῦτο. cod. 1, 2 addunt δέ. ⁶¹ cod. 1 καθ' ἐαυτὸν. cod. 2 καθ' αὐτόν. ⁶² cod. 1 ἅπαντας ὑμᾶς. cod. 2 ἡμᾶς. ⁶³ Οὐχ — τιμωρίας. Des. apud Cord. p. 525. ⁶⁴ col. 1 ὑποδείξαι. ⁶⁵ cod. 1 ἐξογκουμένους. ⁶⁶ cod. 2 κατ' ἀλλήλων. ⁶⁷ cod. 1 διαπλεύσαντες.

mate, et gubernatoris nutibus obtemperate, ferentibus vos quo ille dirigit. Porro etiam nobis hoc monitum congruit, qui per spem consolationem habemus.

INTERP. PSALMI XXXI.

VERS. 1. « Intelligentiæ Davidi. » Hic psalmus eundem sensum habet : nam hic quoque post peccatum in illis calamitatibus editus est. Cæterum prophetiæ oculis novi testamenti gratiam prævidens, atque remissionem quæ per sanctum baptismum credentibus suppeditatur, hos beatos esse prædicat, ut qui sine labore peccatorum remissionem recipiant : et exordians in hæc verba erumpit :

« Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum lecta sunt peccata. [VERS. 2.] Beatus vir **801** cui non imputavit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus. » Cum ego luctibus et crebris lacrymis ob peccatum confectus sim, atque in multas calamitates hac de causa inciderim, felices illos atque beatos nuncupo, qui absque molestia peccatorum veniam Domini benignitate adepti sunt. Nam erga ipsos tanta liberalitate utitur, ut non modo remittat, verum etiam obtegit peccata, ut ne vestigia quidem horum remaneant.

VERS. 3. « Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem toto die. » Cum peccatum illud perpetrasset, non statim pœnitentiæ remediis usus est, sed post Nathanem reprehensionem. Hoc igitur hic exclamat, quoniam accepta plaga non statim medico vulnus ostendi, sed conticui tentans illud occultare, vociferando et peccatum accusando consenui.

VERS. 4. « Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua. » Omnibus autem castigationibus atque suppliciis percussus, lugeo et obsecro. Nam hoc, « Gravata est manus tua super me, » dixit per metaphoram ab iis desumptam qui manu feriunt, et in hoc diutius perseverant. « Conversus sum in ærumnam, dum confingeretur **802** mihi spina. » Non injusta, inquit, castigatio tua est, sed admodum justa. Nam causa malorum meorum peccatum fuit, quod utæ loco produxi : pungor autem semper ab ipso. *Spinam* enim peccatum

Α ψυχάς, καὶ τοῖς τοῦ κυβερνήτου πείθεσθε ⁶⁶ νεύμασι, φερομένοις ⁶⁷ ὡς ἂν ἐκεῖνος ἰθὺνη. Αὕτη δὲ καὶ ἡμῶν ἀρμόδιος ἢ παραίνεις, τὴν δι' ἐλπίδος ⁷⁰ παραφυχὴν κεκτημένοις.

EPMHN. TOY AA' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « ⁷¹ Τῷ Δαβὶδ συνέσεως. » Τῆς αὐτῆς ἔχεται καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς διανοίας · καὶ οὗτος γὰρ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐν ἐκείναις ἐρρήθη ⁷² ταῖς συμφοραῖς. Τοῖς δὲ προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς προορῶν τῆς καινῆς διαθήκης τὴν χάριν, καὶ τὴν διὰ τοῦ παναγίου βαπτίσματος χορηγουμένην τοῖς πιστεύουσιν ἄφεισιν, μακαρίζει τούτους, ἅτε δὴ ⁷³ διχα πόνων τὴν τῶν ἁμαρτῶν ⁷⁴ δεχομένους ἀπαλλαγὴν · καὶ φησὶν ἀρξάμενος ⁷⁵ τοῦ ψαλμοῦ·

Β « Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν ⁷⁶ αἱ ἁμαρτίαι. [β'] Μακάριος ἄνθρωπος οὐ μὴ λογίσθη Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. » Ὁδυρμοῖς ἐγὼ ⁷⁷ καὶ δάκρυσι θαμνοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν προστετηκώς, καὶ παντοδαπαῖς συμφοραῖς ταύτης χάριν περιπεσὼν ⁷⁸, ζηλωτὸς ἐκείνους καὶ μακαρίους ἀποκαλῶ, τοὺς ἀταλαπύρωσ τῆ τοῦ Δεσπότου ⁷⁹ φιλανθρωπία τῶν ἁμαρτημάτων δεξαμένους τὴν ἄφεισιν. Τοσαύτη γὰρ περὶ αὐτοῦ χρηταί φιλοτιμία, ὡς μὴ μόνον ἀφεῖναι, ἀλλὰ καὶ καλύψαι τὰς ἁμαρτίας, καὶ μηδὲ ἔχνη ⁸⁰ τούτων καταλιπεῖν.

Γ. « Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστέ μου, ἀπὸ τοῦ κρᾶζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν ⁸¹. » Ἦνίκα τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην εἰργάσατο, οὐ παραχρῆμα τοῖς τῆς μετανοίας φαρμάκοις ἐχρήσατο, ἀλλὰ μετὰ τὸν ἔλεγον τοῦ Νάθαν ⁸². Τοῦτο τοίνυν ἐνταῦθα βοᾷ ⁸³· Ἐπειδὴ ⁸⁴ παρατυχῶς δεξάμενος τὴν πληγὴν, οὐχ ὑπέδειξα τὸ ἔλκος τῶν λατρῶν, ἀλλ' ἐσίγησα τοῦτο κρύψαι ⁸⁵ περὶ ὧν ⁸⁶, κατεγήρασα βοῶν, καὶ ⁸⁷ τῆς ἁμαρτίας κατηγορῶν.

Δ. « Ὅτι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐδαρύνθη ἐπ' ἐμὲ ἡ χεὶρ σου. » Ὀλοφύρομαι δὲ καὶ ποτνιῶμαι, ταῖς παντοδαπαῖς παιδείαις καὶ τιμωρίαις βαλλόμενος. Τὸ γὰρ, « Ἐδαρύνθη ἐπ' ἐμὲ ἡ χεὶρ σου, » ἐκ μεταφορᾶς τῆλεικε τῶν τῆ ⁸⁸ χειρὶ παιδόντων, καὶ ἐπιμενόντων μέχρι πολλοῦ. « Ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν ⁸⁹ ἐν ⁹⁰ τῷ ἐμπαγγῆναι ⁹¹ μοι ἄκωνθαι ⁹². » Οὐκ ἄδικος δὲ σου, φησὶν, ἡ παιδεία, ἀλλὰ καὶ μάλα δικαία. Αἰτία γὰρ μοι τῶν κακῶν ἡ ἁμαρτία, ἣν ἀντὶ ⁹³ σταφυλῆς μὲν ἐβλάστησα · κεντούμαι δὲ διηγεκῶς ὑπ' αὐτῆς. Ἄκωνθαι ⁹⁴ γὰρ τὴν ἁμαρτίαν ἐκάλεσε,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Πείθεσθε. Cord. l. c. φέρσθε. ⁶⁷ Cod. 1, 2 φερόμενοι. Cord. πειθόμενοι. ⁷⁰ Τὴν δι' ἐλπίδος. cod. 1 τοῖς τῆσδε τῆς ἐλπίδος τὴν. cod. 2 τοῖς τῆς ἐλπίδος τὴν. ⁷¹ codex Alex. et quædam editiones τῶν ὕ προemittunt Ψαλμὸς. ⁷² cod. 1 ἐρρήθη. ⁷³ Δὴ. Abest a cod. 2. ⁷⁴ cod. 1 ἁμαρτιῶν. cod. 2 ἁμαρτημάτων. ⁷⁵ cod. 1 ἀρχόμενος. ⁷⁶ cod. 2 ἀπεκαλύφθησαν. ⁷⁷ Ἐγὼ. cod. 3 πρώτ. φησὶν. ⁷⁸ cod. 2 πεισόν. ⁷⁹ Δεσπότου. cod. 3 Θεοῦ. ⁸⁰ cod. 2 ἔχνη. ⁸¹ Ἠμέραν. cod. 3 addit διάψαλμα. ⁸² Νάθαν. cod. 2 θανάτου. ⁸³ Βοᾷ. cod. Flor. λέγει. ⁸⁴ Ἐπειδὴ. cod. Flor. addit φησὶν. ⁸⁵ cod. 1, 2 et Flor. κρύψαι τοῦτο. ⁸⁶ Περὶ ὧν. cod. 2 βουλόμενος. ⁸⁷ Κατεγήρασα βοῶν καλ. cod. 2 habet tantum βοᾷ. ⁸⁸ Τῆ. Abest. a cod. 2. ⁸⁹ Ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν. Non Græci modo, sed reliqui etiam, præter Challdæum, interpretes, aberrarunt a vero sensu vocis τῆ, succus, humor. ⁹⁰ Ἐρ — ἄκωνθαι. Felicius in explicando textu Hebr. h. l. versuti sunt Aquila, Symm. et Theod. quorum interpretationes recensuit Montf. in Hexaplis ad. h. l. ⁹¹ Ἐμπαγγῆναι. Hanc lectionem substitui pro ἐκπαγγῆναι, ut habebat ed. Sirm. ⁹² cod. 1, 2 ἄκωνθαι. cod. 3 addit διάψαλμα. ⁹³ cod. 2 ἄκωνθαι.

καὶ ὡς ἀχρηστον βλάστημα, καὶ ὡς κεντεῖν περὶ- A
κός.

ε'. « Τὴν ἁμαρτίαν ⁹⁸ ἐγνώρισα, καὶ τὴν ἀνομίαν ⁹⁹
μου οὐκ ἐκάλυφα. Εἶπον, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν
ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ · καὶ σὺ ἀφ' ἡλῆς ¹⁰⁰ τὴν ἀσι-
θειαν τῆς ἁμαρτίας ¹⁰¹ μου. » Εὐθύς ¹⁰² μὲν ἁμαρ-
τήσας ἐσίγησα · ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ¹⁰³ τὴν κατ' ἐμοῦ ¹
κατηγορίαν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν πεποίημαι ·
ἐκ δὲ τῆς κατηγορίας μεγάλους ἐδρεψάμην καρπούς ·
ἔδωκας γάρ μοι τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἀφῆσιν. Ἐπι-
σημήνασθαι δὲ ² προσήκει, ὅτι οὐκ ἔφη, Ἀφήκας μοι
τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ, τὴν ἀσέθειαν τῆς ἁμαρτίας ·
τοῦτέστιν, Ὁ πρὸς ἀξίαν με τῆς παρανομίας ἐκό-
λασας, ἀλλὰ τὴν μὲν ³ ὑπερβολὴν τῆς ἁμαρτίας συν-
εχώρησας, συμμέτρῳ δὲ παιδείᾳ ⁴ τὴν θεραπείαν
ἐπέθηκες ⁵. Τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει. Εἰρηχότι
γὰρ τῷ Δαβὶδ, « Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ, » ἀπεκρί-
νατο ὁ Νάθαν, « Καὶ Κύριος ἀφεῖλε τὸ ἁμάρτημά
σου, οὐ μὴ ἀποθάνῃς. » Ἡπειλήσε μέντοι παντοδα-
πῶν ἐμπλήσειν τὴν οἰκίαν συμφορῶν. Οὕτω κἀνταῦ-
θα, « Καὶ σὺ ἀφείλες τὴν ἀσέθειαν τῆς ἁμαρτίας μου. »
Ἔδει με, φησὶν, ἐκείνα τετολμηκότα εὐθύς κατὰ τὸν
νόμον θανάτῳ παραδοθῆναι · ἀλλὰ φιλανθρωπία χρη-
σάμενος θανάτῳ μὲν οὐ παρέδωκας, μετρίαις δὲ
παιδείαις λάτρευσας.

ς'. « Ὑπὲρ ταύτης προσεύξεται ⁶ πᾶς ὁσος ἐν
καιρῷ εὐθέτῳ. » Καιρὸν ⁷ εὐθετον λέγει τῆς καινῆς
διαθήκης τὴν πολιτείαν, ἐν ἣ κατὰ πᾶσαν γῆν καὶ
θάλασσαν ταῖς τοῦ Δαβὶδ ὑμνήδαις οἱ πεπιστευκό-
τες γεραίρουσι τὸν Θεόν · τοῦτο τοίνυν ἐνταῦθα προ-
αγορεύει καὶ φησι τῷ Δεσπότη, ὅτι Ὁ μόνος ὑπὲρ
ταύτης ἀντιβῶ σε τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ πάντες
οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην τὴν ⁸ θεογνωσίαν δεξόμενοι ⁹,
τυύτην ὑπὲρ ἐμοῦ προσείσουσι τὴν εὐχὴν. Καὶ γὰρ
πᾶς ἰοίκαμεν τὰ τοῦ Δαβὶδ φθεγγόμενοι ῥήματα,
τὴν ἐκείνου γλώτταν ἀναλαμβάνειν ἐπὶ τῷ ¹⁰ τὸν
Θεὸν ἀνυμνεῖν ¹¹. « Πλὴν ἐν κατακλισμαῖν ὑδάτων πολ-
ιῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσι. » Τοῦτο δὲ ὁ Σύμ-
μαχος οὕτως ἠρμήνευσεν · Περὶ τούτου προσεύξε-
ται πᾶς ὁσος, καιρὸν ἐδρών, ὥστε ἐπικλύζοντα
ὑδάτα πολλὰ πρὸς αὐτὸν μὴ ἐγγίσι. Ὁ σπου-
δαῖαν σοι ¹² προσφέρων τὴν ἰκετείαν παντοδαπῆς
ἀπολύσεταί προμηθείας. Ὅστε κἂν διαφόροις συμ-
φοραῖς περιπέσῃ, δίκην αὐτὸν ὑδάτων περικλυζού-
σαις, περιγενέσθαι τούτων καὶ κρείττονα δειχθῆναι ¹³
τῶν λυπηρῶν.

ζ. « Σὺ μου εἶ καταφυγή ἀπὸ θλίψεως τῆς περι-

A nominavit, tanquam inutile germen, et ad punge-
ndum quasi natum.

VERS. 5. « Delictum meum cognitum tibi feci,
et injustitiam meam non abscondi. Dixi, Confitebor
adversus me injustitiam meam Domino, et tu abs-
tulisti impietatem peccati mei. » Cum primum
peccavi, tacui : verum postea dies noctesque me-
ipsum accusavi : ex accusatione autem magnos
percepi fructus : peccatorum enim veniam mihi
concessisti. Notandum est quod non dixerit, *Re-
misisti mihi peccatum, sed impietatem peccati* :
hoc est, non condigna poena peccatorum me
punisti, verum excessum quidem peccati remisisti,
mediocri autem animadversione medicinam adhi-
buisti. Hoc et historia docet. Cum enim dixisset
David, « Peccavi Domino, » respondit Nathan,
« Dominus quoque abstulit peccatum tuum, non
morieris i. » Minatus est tamen se omnibus cala-
mitatibus illius domum impleturum. Eodem modo
et hoc loco : « Et tu remisisti impietatem peccati
mei. » Oportebat me, ait, cum illa perpetrare aus-
sus essem, statim secundum legem morte mul-
tari : verum benignitate **803** usus, morte qui-
dem non affecisti, mediocribus vero flagellis me
castigasti.

VERS. 6. « Pro hac orabit ad te omnis sanctus
In tempore opportuno. » *Tempus opportunum* dicit
novi testamenti statum, in quo terra marique Da-
vidicis hymnis, qui crediderunt, Deum honorant.
Hoc igitur hic praedicens, ait Domino : Quoniam
non solus pro hac impietate te deprecor, sed omnes
qui per totum orbem divinam cognitionem acci-
pient, has pro me tibi offerent preces. Etenim quo-
dammodo videmur, Davidis verba loquentes, illius
linguam assumere ad Deum laudandum. « Verum-
tamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non
appropinquabunt. » Hoc Symmachus sic inter-
pretatus est : *Pro hac orabit omnis sanctus oppor-
tunitate inventa, ne aquae multae inundantes ad ipsum
appropinquent.* Qui studiosam deprecationem tibi
offert, omne auxilium consequetur. Itaque, licet in
diversas calamitates incidat, quae veluti aquae ipsum
inundent, superior tamen his erit, et potentior ca-
lamitatibus evadet.

VERS. 7. « Tu es refugium meum a tribulatione

i II Reg. xii, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ ἁμαρτίαν. cod. 1 ἀνομίαν, ut legitur in cod. Alex. cod. Aug. 1 et 2 addunt μου. ⁹⁹ ἁνο-
μίαν. cod. 1 ἁμαρτίαν, pariter secundum codicem Alex. ¹⁰⁰ cod. 2 ἀφῆκας, quæ est rec. lectio
h. l. ¹⁰¹ ἁμαρτίας. cod. 1, 2 καρδίας, quæ etiam est rec. lectio h. l. ¹⁰² Εὐθύς — τὴν ἀφῆσιν. Des. in
cod. 3. ¹⁰³ cod. 2 ταύτην. ¹ cod. 1, 2 ἐμαυτοῦ. ² Δέ. Abest a cod. 1. ³ Μέγ. Abest a cod. 2. ⁴ Συμ-
μέτρῳ δὲ παιδείᾳ. cod. 2 σύμμετρον δέ. ⁵ cod. 3 ἐπέδωκας. ⁶ Προσεύξεται. cod. 3 ἀδiti, πρὸς σε, et
sic quoque in vers. τῶν Ὁ leg. ⁷ Καιρὸν. Abest a cod. 3. ⁸ Τῆν. cod. 3 addit σὴν. ⁹ cod. 1 δεξάμε-
νοι. ¹⁰ Ἐπὶ τῷ. codd. tres Aug. καί. ¹¹ cod. 2 et 3 ὑμνεῖν. ¹² Σοί. In codd. 3 seq. φησί. ¹³ Δειχθῆ-
ναι. cod. 2 μεῖναι.

quæ circumdedit me : exsultatio mea, erue me a circumdantibus me. » His de peccato dictis, supplicat a malis per hoc illatis liberari : atque etiam responsum consequitur. Nam ipsi dicit Dominus :

VERS. 8. « Intellectum tibi dabo, et **804** instruam te in via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. » Te, inquit, qui a via recta aberrasti, et errore agnovisti, reducam iterum in rectam viam, et cognitionem ejus tibi, ac scientiam dabo : reddam autem tibi etiam pristinam benevolentiam. Hoc namque dicit : « Firmabo super te oculos meos, » metaphora ducta ab iis qui erga aliquem bene affecti sunt, et in ipsum respicere continuo volunt. Nam quemadmodum qui irascitur, faciem avertere videtur, ita benevolentiam suam convertendo faciem ostendit. Propterea et alibi Propheta ait : « Respice in me, et miserere mei i. » Et rursus : « Ne avertas faciem tuam a me k. » Et ipse Deus per prophetam Jeremiam inquit : « Convertimini * ad me, et ego convertar ad vos l. » Hinc propheticus sermo consulit, impiis quidem, ne ferarum vitam rationis expertem imitentur, justis vero, ut divinum gaudium semper habeant. Dicit autem sic :

VERS. 9. « Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus. Camo et freno maxillas eorum constringe, qui non appropinquant ad te. » Ego quidem, inquit, **805** vos commonefacio, ne istorum rationis defectum æmuletini : si vero non obtemperatis, accipietis frenum et camum illorum more. Porro per hæc animadversiones designat : propterea subdit :

VERS. 10. « Multa flagella peccatoris. » Post admonitionem hanc illis propositam, ad alium eorum transfert narrationem. « Sperantem autem in Domino misericordia circumdabit. » Omnes namque homines, licet virtutibus et recte factis ornati sint, divina tamen indigent gratia. Propterea et divinus

i Psal. xxiv, 16 ; lxxv, 16. k Psal. xxvi, 9. l Jerem. xv, 19.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ cod. 2 ἐξεῖνος. ¹⁷ λέγει — Κύριος. Des. in cod. 2 et apud Cord. p. 544. ¹⁸ Κύριος. cod. 1 præm. φιλόνηρος. ¹⁹ Καί. Abest a cod. 1. ²⁰ cod. 3 αὐτοῦς. ²¹ cod. 2 θελόντων. ²² Ὠσπερ x. λ. Des. apud Cord. p. 545. ²³ Τοῦ προφήτου. Des. in cod. 1, 2. ²⁴ Μή. Abest a cod. 1, 2. ²⁵ Ἐγὼ — παρακλησίως. Horum loco in catena quam codex 3 Aug. exhibet, alia leguntur quæ, etsi illis quæ e Theodoro præcedunt adjuncta sint, tamen in textum inserere dubitavimus, tum quia hæc in reliquis cod. Nostro non vindicantur, ea vero quæ proxima sunt. διὰ — ἐπήγαγεν, in ipso hoc codice Nostri nomine distinguuntur; tum quia ex illis quæ apud Cord. p. 549 et 552, expressa videmus, suspicio oritur, hæc Basilio potius esse tribuenda. Ista autem in cod. nostro sic legimus. Primo post verba textus Mh — σύνσις hæc sequuntur : Τουτέστι, μὴ τὸ λογικῶς ἐνεργεῖν ἀποβαλόντες εἰς ἄλογον πείσσητε κατάστασιν, ὥστε ἵππων διὰ τὸ θηλυμανές ὁμοιωθῆναι, ἢ ἡμίονων, διὰ τὸ ἑστερεῖσθαι πρὸς τὰ κακά· μὴ ἔχόντων γὰρ σύννεσιν ἢ τοιαύτη ὀρμή. Hoc est, ne rejectio rationali agendi modo, in stultum rationis expertem incidatis, ita ut quoad insanum feminae amorem equo similes sitis, aut mulo, omni malorum destituti sensu. Talis enim impetus eorum est qui intellectu carent. Deinde verbis textus ἐν κημῷ — πρὸς σὲ hic adjectur commentarius : Πρὸς τὸν Θεὸν ὁ προφήτης φησὶ, τοὺς γεννομένους ὡς ἵππους διὰ τὸ σφιρτητικὸν καὶ ἀφηνιαστικὸν καὶ ἡμίονον (legendum πῦλο ἡμίονων) σκληρόστομον, ἐν χαλινῷ τῷ σῷ λόγῳ καὶ κημῷ τῇ καταλλήλῳ προτροπῇ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχαῖς δαμάζων καὶ ἔλκων τῷ σῷ χαλινῷ, ὃ ἄξειε ὑπὸ ζυγῶν τῶν σῶν. Eos, Deo dicit Propheta, qui instar equorum recalcitrant et frenum non admittunt, aut malorum instar eos durum habent, verbo tuo quasi freno coercetas, et exhortatione tua tanquam capistro maxillas eorum conlineas, freno tuo eos compescens et ducens, quo sub jugum tuum eos mittes. ²⁶ Δέ. Abest a cod. 3. ²⁷ Χάριρ. cod. uterque præm. δῆ. ²⁸ Ὅστω — χορόν. Des. in cod. 3. ²⁹ Εἰ καί. cod. tres xlv. ³⁰ Διὸ δῆ καί. cod. 3 ὅθεν. cod. 1 omittit δῆ.

εχοῦστος με· τὸ ἀγαλλιάμα μου, λύτρωσαί με ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με. » Ἐπεινα ¹⁶ περὶ τῆς ἀμαρτίας εἰρηκῶς, ἰκετεύει τῶν διὰ ταύτην ἐπενεχθέντων ἀπαλλαγῆναι κακῶν· καὶ μέντοι καὶ τυγχάνει τῆς ἀποκρίσεως. Λέγει ¹⁷ γὰρ πρὸς αὐτόν ὁ Κύριος; ¹⁸.

η'. « Συνετιῶ σε, καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἢ πορεύσῃ, ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου. » Ἐκτραπέντα, φησὶ, καὶ ἐπιγνόντα τὴν πλάνην, ἐπανάξω πάλιν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, καὶ ¹⁷ γνώσιν σοι ταύτης καὶ εἰδῶσιν ἐν ὁδῷ· μεταδώσω δέ σοι καὶ τῆς προτέρας εὐνοίας. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, « Ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου » ἐκ μεταφορᾶς τῶν φιλικῶς περὶ τινα διακειμένων, καὶ ἀποβλέπειν εἰς αὐτόν ¹⁸ ἐθελόντων ¹⁹ διηγεκῶς. Ὠσπερ ²⁰ γὰρ ὁ ὀργιζόμενος τὸ πρόσωπον δοκεῖ ἀποστρέφειν, οὕτω τὴν οἰκειαν εὐμένειαν διὰ τοῦ προσέχειν δηλοῖ. Διὸ καὶ ἐτέρωθι ὁ Προφήτης εἶπεν, « Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με. » Καὶ πάλιν, « Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. » Καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἰερემίου τοῦ προφήτου ²¹, « Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Ἐντεῦθεν ὁ προφήτης κῶς παραινεῖ λόγος, τοὺς μὲν παρανομία συζῶσι, μὴ ²² μιμησθῆναι τὴν τῶν κτηνῶν ἀλογίαν, τοὺς δὲ δικαίους, τὴν θεῖαν εὐφροσύνην ἔχειν ἀεὶ. Λέγει δὲ οὕτως·

θ'. « Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις. Ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχαῖς, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ἐγὼ ²³ μὲν ὑμῖν, φησὶ, παραινῶ τὴν τούτων μὴ ζηλοῦν ἀλογίαν· εἰ δὲ μὴ πείθεσθε, δέξεσθε χαλινὸν καὶ κημὸν τούτοις παρακλησίως. Διὰ δὲ ²⁴ τούτων τὰς παιδείας δηλοῖ· οὗ χάριν ²⁵ ἐπήγαγεν·

ι'. « Πολλὰ αἱ μάστιγες τοῦ ἀμαρτωλοῦ. » Οὕτως ²⁶ ταύτην τούτοις εἰσανεγὼν τὴν εἰσῆγησιν, ἐπὶ τὴν ἕτερον μεταβαίνει χορόν. « Τὸν δὲ ἐλπίζοντα ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλώσει. » Ἄπαντες γὰρ ἄνθρωποι, εἰ καὶ ²⁷ τοῖς τῆς ἀρετῆς καλλωπίζονται κατορθώμασι, τῆς θείας προσδέονται χάριτος· διὸ δῆ καὶ ²⁸

ὁ θεός· Ἀπόστολος βοᾷ ²⁰· « Χάρτι ἴστε σεσωσμέ-
νοι θεᾷ τῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ
ἔργον. »

α'. « Εὐφράνητε ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀγαλλιάσθε,
δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε, πάντες οἱ εὐθεῖς τῆ καρ-
δίᾳ. » Μηδεὶς τοίνυν ἐπὶ τοῖς οικείοις κατορθώ-
μασιν ἀγαλλέσθω ²⁰, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ μέγα φρο-
νείτω, καὶ τὴν ἐνταῦθεν θυμηδίαν καρπούσθω.
Καὶ τοῦτο τοῖς ἀποστολικαῖς ἰοικε ῥητοῖς, « Ὁ
καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. » Καὶ « Ὁ δοκῶν
ἐστάναι, βλέπेतω μὴ πέσῃ. » Διὰ τοῦτο καὶ πνεύματι
πραότητος παιδεύειν παρεγγυᾷ· « Σκοπῶν, φησί,
εαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΑΔΥ ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ²¹. Τοῦτο ²² οἱ Ἑβδο-
μήκοντα θεθείκασιν, τὸν ψαλμὸν ἑρμηνεύσαντες·
Μὴ ζητήσης, φησὶν, ἑρμηνείαν ἐπιγραφῆς· ἐπιγρα-
φὴ γὰρ οὐχ εὐρομεν. Ἐφρηται δὲ ²³ ὁ ψαλμὸς οὗτος
ὀρθ ²⁴ τοῦ μακκαρίου ²⁵ Δαβὶδ, εἰς τὴν κατὰ ²⁶ τὸν
θαυμάσιον ²⁷ Ἐζεχίαν ὑπόθεσιν· ἐσχημάτισται δὲ
ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἐζεχίου, εἰς ὑμνωδίαν τὸν λαὸν
παροτρύνοντος, μετὰ τὴν παράδοξον νίκην καὶ
τῶν ²⁸ Ἀσσυρίων τὸν ἐλευθρον ²⁹.

α'. « Ἀγαλλιάσθε, δίκαιοι ἐν Κυρίῳ. » Πολλαχοῦ ³⁰
τὸ ἀγαλλιάσθε, ὁ μὲν Ἀκύλας, αἰνεῖτε· καὶ ὁ Σύμ-
μαχος ὁμοίως ἠρμῆνευσεν, « Τοῖς εὐθέσι πρέπει
αἰνεσις ³¹. » Τοῖς τὸν Θεὸν ἐπεγνωκόσι ³², καὶ πλάνης
ἀππλλαγμένοις, ἀρμόττει τὸν Θεὸν διηνεκῶς ἀν-
υμνεῖν. Εἶτα διδάσκει καὶ πῶς αὐτοὺς προσήκει τὴν
ὑμνωδίαν ποιῆσθαι ³³.

β', γ'. « Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν
ψαλτηρίῳ δεκαὸρδον ψάλατε αὐτῷ. Ἄσατε αὐτῷ
ἄσμα καινὸν, καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ. »
Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ τὴν νομικὴν ἐπετελεῖτο ³⁴
λατρείαν· καὶ γὰρ κιθάραις, καὶ κυμβάλοις, καὶ
τυμπάνοις, καὶ ἑτέροις μουσικοῖς ὄργανοις ἐκέχρη-
το. Ἀλαλαγμὸς δὲ ἐστὶν ἐπινίκιος βοή ³⁵, κατὰ
τῶν φευγόντων ὑπὸ τῶν νικῶντων ³⁶ γινομένη.
Ἀρμόττει ³⁷ δὲ καὶ ἡμῖν τὰ εἰρημένα ³⁸ πνευ-
ματικῶς νοούμενα· καὶ δυνατὸν ἡμᾶς εὐχον καὶ
παναρμόνιον ὄργανον ἡμᾶς αὐτοὺς ³⁹ ἀποφῆναι,
καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀπάντων τῶν αἰσθητῶν τε
καὶ νοητῶν τὸν Θεὸν ἀνυμνήσαι.

δ'. « Ὅτι· εὐθύς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα
ἐῖργα αὐτοῦ ἐν πίστει. » Δικαίως, φησὶν, ἅπαντα

Apostolus exclamat : « Gratia salvati estis per
fidem, et hoc non ex vobis, nam Dei donum
est m. »

Vers. 11. « Lætamini in Domino, et exsultate,
justi, et gloriâmini, omnes recti corde. » Nemo igitur
suis recte factis lætetur, sed in Deo exsultet, et
hinc voluptatem capiat. Et hoc verbis apostolicis
convenit : « Qui gloriatur, in Domino gloriatur p. »
Et : « Qui stat, videat ne cadat. » Propterea docet
nos spiritu lenitatis corripere : « Considerans, ait,
teipsum, ne et tu tenteris p. »

906 INTERP. PSALMI XXXII.

Sine titulo apud Hebræos. Hunc psalmum Septua-
ginta interpretantes : Ne quæras, dixerunt, inter-
pretationem inscriptionis, quia inscriptionem non
invenimus. Cæterum hic psalmus a beato Davide
editus est super iis quæ de admirabili Ezechia
feruntur. Formatur autem in persona ipsius Eze-
chiæ, qui ad hymnos cantandos populum excitat,
post admirabilem victoriam, Assyriorumque inter-
fectionem.

Vers. 1. « Exsultate, justi, in Domino. » Multis
in locis pro exsultate, Aquila habet laudate ; et
Symmachus similiter vertit : « Rectos decet lau-
datio. » His convenit qui Deum cognoverunt, atque
ab errore vindicati sunt, simul semper Deum lau-
dare. Deinde docet quomodo conveniat ipsos hym-
nos canere.

Vers. 2, 3. « Constemini Domino in cithara, et
in psalterio decem chordarum psallite illi. Cantate
ei canticum novum, bene psallite ei in vocifera-
tione. » Omnia autem hæc secundum cultum lege
præscriptum perficiebantur. Etenim citharis, et
cymbalis, et tympanis, aliisque musicis instrumentis
utebantur. Cæterum vociferatio est victoriæ clamor,
qui contra fugientes a victoribus editur. Cadunt

807 autem etiam in nos quæ dicta sunt, si se-
cundum spiritum intelligantur, et fieri potest ut
nos canorum et concinnum organum nos ipsos
reddamus, et Deum celebremus per instrumenta
omnium sensuum, tum interiorum, tum exteriorum.

Vers. 4. « Quoniam rectum est verbum Domini,
et omnia opera ejus in fide. » Juste, ait, omnia

²⁰ Ephes. II, 8. ²¹ II Cor. x, 47. ²² I Cor. x, 12. ²³ Gal. vi, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ cod. 2 βοῶν. ²¹ cod. 2 ἀγαλλιάσθω. ²² Παρ' Ἑβραίοις. Imo etiam, ut Euseb. ad h. l. testatur, apud rel. interpreses. In Bibliis Græcis autem habetur inscriptio : Τῷ Δαβὶδ, cui in cod. Alex præmittitur Ψαλμός. ²³ Τοῦτο ἑρμηνεύσαντες. Des. in cod. Flor. ²⁴ Δέ. Abest a cod. 2. ²⁵ Υπὸ — Δαβὶδ. Des. in cod. Flor. ²⁶ Μακκαρίου. cod. 2 θεοῦ. ²⁷ Κατὰ. cod. Flor. præm. τῶν. ²⁸ Θαυμάσιον. cod. 2 μέγαν. ²⁹ Τῶν. cod. Flor. præm. τὴν. ³⁰ Τὸν ἐλευθρον. cod. Flor. πανωλεθρίαν. ³¹ Πολλαχοῦ — ἠρμῆνευσαν. cod. 1, 2, pro πολλαχοῦ habent πανταχοῦ, et pro ὁμοίως, rectius εὐφημεῖτε. Easdem lectiones habet codex iste ex quo idem scholiolum ad h. l. attulit Montf. in Hexaplis. ³² Πρέπει αἰνεσις. Aquila ὠραιούται ἡ ὑμνησις. ³³ cod. 1 ἐγνωκόσι. ³⁴ cod. 1, 2 ποιήσασθαι. ³⁵ cod. 1, 2 ἐτελεῖτο. ³⁶ Βοή. cod. 2 φωνή. ³⁷ Νικῶντων. cod. 2 διωκόντων. ³⁸ Ἄρμόττει — ἀνυμνήσαι. Hæc apud Cord. p. 576, leguntur. ³⁹ cod. 1 προσηρημένα. ⁴⁰ Ἡμᾶς αὐτοῦς. cod. 2 εαυτοῦς.

universorum Dominus moderatur, et proposuit nobis suorum operum contemplationem, commouens nos ut credamus, non ut curiose quæramus quomodo facta sint.

VERS. 5. « Diligit misericordiam, et iudicium Dominus. » Nam quæ ab ipso facta sunt, simpliciter et sine ulla dubitatione omnes recipere iubet : de vita vero curam gerere, et hanc misericordia et iudicio ornare. « Misericordia Domini plena est terra. » Par est, inquit, Creatorem imitari. Nam ut ille mens misericordia gubernat, et injuria affectorum miseretur, eodem modo oportet et nos injustis quidem iudicium reddere, injuria vero affectis misericordiam. Etenim benignus Dominus noster iudicio quidem contra Assyrios usus est, nos vero misericordia et benignitate dignatus est. Sic, iis quæ ad divinam providentiam pertinent explicatis, ad creationem transfert sermonem, et docet quomodo, cum creavit omnia, universa gubernet, et curam de his gerat, tanquam de propriis operibus, non alienis.

VERS. 6. « Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » Non labore, inquit, et tempore **808** ad creandum indiguit : sed ad faciendum satis illi fuit verbum. Nam ait : Fiat firmamentum, et factum est sic : Fiant luminaria in firmamento cæli, et factum est ita. Aspectus igitur litteræ superficie tenus hunc sensum demonstrat : hoc enim antiquis Judæis congruit. Vera autem theologia ostendit nobis, Deum Verbum cum sancto Spiritu et cælos et cælestes virtutes fecisse. Evangelicamque doctrinam prophetia anticipat. Et sicut divinus Joannes, tonitru filius, totum orbem docuit, dicens : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est » : sic beatus David prædicat, inquit : « Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnes virtutes eorum. » Porro non attribuit Deo quidem Verbo cælorum fabricationem, sancto vero Spiritui virtutum creationem : verum et hæc et alia Deum Verbum et sanctum Spiritum effecisse ait. *Virtutes vero cælorum*, alii quidem cæli luminaria, alii vero virtutes, quæ minime cernuntur, esse dixerunt. Cæterum mihi videtur secunda expositio magis esse vera. Cum enim Deum opificem demonstraret,

πρωτανεύει ὁ τῶν ὀντων Κύριος· καὶ προῦθηται ἡμῖν τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν θεωρίαν, πιστεύειν **808** παρακαλῶν, ἀλλ' οὐ πολυπραγμονεῖν, πῶς γαγίνονται **81**.

ε'. « Ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιν ὁ Κύριος **82**. » Τα **83** μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ γινόμενα, ἀπριεργῶς ἀπαντας ἀνευ τινὸς διχονοίας, παρακαλεῖται εἰχέσθαι· βίου μέντοι ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τοῦτον ἐλέει καὶ κρίσει κατακοσμεῖν. « Τοῦ ἐλέους Κυρίου πληθρῆς ἡ γῆ. » Μιμῆσθαι, φησὶ, προσήκει τὸν Ποιητὴν ὡσπερ γὰρ αὐτὸς ἐλέει κεχρημένους οἰκονομεῖ. καὶ τοὺς ἠδικημένους οἰκτελεῖ· οὕτω δεῖ **84** καὶ ἡμᾶς τοῖς μὲν ἀδίκους ἀπονέμειν τὴν κρίσιν, τοῖς δὲ ἡλικημένοις τὸν ἔλεον. Καὶ γὰρ ὁ φιλόανθρωπος ἡτῶν Δεσπότης τῇ μὲν κρίσει κατὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐχρίσατο **85**· ἡμᾶς δὲ φειδοῦς καὶ φιλανθρωπίας ἡξίωσεν. Οὕτω τὴν περὶ τῆς θείας προνοίας διεξελθὼν, ἐπὶ τὴν δημιουργίαν μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει ὡς δημιουργήσας τὰ σύμπαντα, πρωτανεύει τὰ σύμπαντα **86**, καὶ προμηθεῖται ὡς ποιημάτων οἰκείων, οὐκ ἄλλοτρίων.

ς', « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν **87**, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Οὐ **88** πόνου, φησὶν, ἐδεήθη, καὶ χρόνον δημιουργῶν, ἀλλ' ἤρκεσιν αὐτῷ λόγος εἰς ποίησιν· εἶπε **89** γὰρ, Γενηθήτω στερέωμα, καὶ ἐγένετο οὕτως· Γενηθήτωσαν **90** φωστῆρες ἐν τῷ στερέωματι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐγένετο οὕτως· Τὸ μὲν οὖν ἐξ ἐπιπολῆς νόημα ἡ **91** τοῦ γράμματος ἐπιφανεία τοῦτο δηλοῖ· τοῦτο γὰρ τοῖς πάλαι ἡρμωστέον Ἰουδαίοις. Ἡ δὲ ἀληθὴς θεολογία τὸν Θεὸν ἡμῖν ὑποδείκνυσι Λόγον, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, καὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὰς οὐρανίους πεποιηκότα δυνάμεις. Καὶ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν προλαμβάνει ἡ προφητεία. Καὶ ὡσπερ ὁ θεσπέσιος **92** Ἰωάννης, ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐδίδαξεν, ὅτι : « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν **93** οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν· οὕτως ὁ μακάριος **94** Δαβὶδ προκηρύττει λέγων, « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαι αἱ δυνάμεις **95** αὐτῶν. » Οὐκ ἀπονέμει δὲ **96** τῷ μὲν Θεῷ Λόγῳ τὴν τῶν οὐρανῶν δημιουργίαν, τῷ δὲ παναγίῳ Πνεύματι τὴν τῶν δυνάμεων ποίησιν· ἀλλὰ καὶ ταῦτα κάκεινα **97** τὸν Θεὸν Λόγον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πεποιηθέναι φησὶ. *Δυνάμεις* **98** δὲ οὐρανῶν οἱ μὲν τοὺς κατ' οὐρανῶν

4 Gen. 1, 6 seqq. 5 Joan. 1, 1, 5.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

808 Πιστεύειν. Abest a cod 2. **81** cod. 2 γαγίνονται. **82** Ὁ Κύριος. Additur in cod. Alex. et nonnullis libris impressis. **83** Τα — κατακοσμεῖν. Des. apud Cord. **84** Δεῖ. cod. 1, 2 χρῆ. **85** cod. 2 ἐπέχρητο. **86** Τα σύμπαντα. cod. 2 αὐτοῖς. **87** Ἐστερεώθησαν. Aquila, ἐποιήθησαν. Symm. ἐγένοντο. **88** Δύναμις. Itecius Aqu. στρατιά. Symm. διακίσησις. **89** Οὐ — δυνάμεις αὐτῶν. Des. in cod. 5. **90** Ἐλεε Ἰουδαίους. Des. apud Cord. p. 559. **91** Γενηθήτωσαν — οὕτως. Des. in cod. 2. **92** Ἡ. cod. 1, 2 præm. καί. **93** Θεσπέσιος. cod. 2 θεῖος. **94** Γέγονεν. cod. 1, 2 ἐγένετο, quæ est rec. lectio h. l. **95** Μακάριος. cod. 2 μέγας. **96** Πᾶσαι αἱ δυνάμεις. cod. 1, 2 πᾶσα ἡ δύναμις. **97** Δέ. Abest a cod. 5. **98** Κάκεινα. Des. in cod. 5. **99** Δυνάμεις — κτίσεως. Des. in cod. 5.

φωστῆρας, οἱ δὲ τὰς ἀοράτους ἔρασαν εἶναι δυνά-
μεις. Ἐμοὶ δὲ τὸ δεύτερον ἀληθέστερον εἶναι δοκῆι.
δημιουργὸν γὰρ ὑποδεικνύς τὸν Θεόν, οὐκ ἂν μόνως
τῆς ὀρωμένης ἐμνημόνευσε κτίσεως.

ζ'. « Συνάγειν ὡσεὶ ἀσκὸν ἕδατα θαλάσσης·
τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀδύσσοις. » Πᾶσαν μὲν γὰρ
τῶν ὕδατων τὴν φύσιν, ὡσπερ ἐν ταμείοις τιθεὶς
τοὺς ἀφωρισμένους χωρίους καθιεργμένην ἔχει· ἔλκει
δὲ ταύτην εἰς τὴν ἀέρα μετέωρον, ὅτ' ἂν θέλη ἡ,
καὶ ὡς ἐν ἀσκῷ τινι ταῖς νεφέλαις συνάγει ἡ. Διὸ
λέγει ἡ· « Ἀνάγειν νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς. »
καὶ ἡ ἄλλαξοῦ δὲ πάλιν ἡ θεία Γραφή· « (Ὁ προσκα-
λούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκχέων αὐτὸ
εἰς πρόσωπον ἡ πάσης τῆς γῆς. »

η', θ'. « Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· ἀπ'
αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν
οἰκουμένην. Ὅτι αὐτὸς εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν· αὐ-
τὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Τῶν οὐρανῶν
μνημονεύσας, καὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, ἔπειτα
τῆς τῶν ὑδάτων οὐσίας, ἄγει καὶ τὴν γῆν εἰς μέσον,
καὶ τοὺς ταύτην κατοικοῦντας, ποιήματα αὐτοῦ ἡ
εἶναι διδάσκων, καὶ παρεγγυῶν δεδιέναι καὶ τρέμειν
τὸν Ποιητὴν, καὶ τοὺς ἡ αὐτοῦ νεύμασι πείθεσθαι.
Τὴ γὰρ ἡ σαλευθήτωσαν, ὁ μὲν ἡ Σύμμαχος εὐλα-
θεῖσθωσαν, ὁ δὲ ἡ Ἀκύλας ὑποταλάττωται ἡ ἐίρηγε,
τῷ ἐπίοντι χρόνῳ τὴν τῆς οἰκουμένης παραπέμψας
εὐλάθειαν. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἡνίκα τούτου τοὺς λόγους ἐποιή-
σατο, ταύτην ἔσχον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μετὰ τὴν
ἐνανθρίωσιν, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
Δεσπότου Χριστοῦ.

ι', ια'. « Κύριος διασκεδάζει βουλὰς ἐθνῶν, ἀθε-
τεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν· καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων.
Ἡ δὲ βουλή τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει, λο-
γισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεάν ἡ καὶ γενεάν. »
Αἰπλῆν ἔχει τὴν ἐρμηνείαν τὰ εἰρημμένα· οὐ γὰρ
μόνον τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τοῦ Σενναχηρείμ, καὶ
τοῦ Ραψάκου διεσκέδασε τὰς βουλὰς· καὶ τῆς οἰ-
κειας βουλῆς τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐδειξεν·
ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν τὰς κατὰ
τῶν ἀποστόλων ἐπαναστάσεις διέλυσε, καὶ τῆς οἰκειας
δυνάμεως τὸ κράτος δῆλον πεποίηκεν ἡ πασι· τοῦ-
το ἡ γὰρ ὁ προφητικὸς ἡνίκατο λόγος, εἰπῶν· « Λο-
γισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεάν καὶ γενεάν. »
Τῶν ἡ δύο γενεῶν ἡ μνημὴ διδάσκει καὶ τὰ τνη-
καῦτα γενόμενα, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἐσόμενα.

ιβ'. « Μακάριον τὸ ἔθνος, οὗ ἐστὶ Κύριος ὁ Θεὸς
αὐτοῦ· λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτοῦ. »
Αἰεὶ, φησὶ, μακαρίζειν, οὐ τοὺς πλοῦτῳ κομῶντας,

• Psal. cxxxiv. 7. ἡ Ἄμος v, 8.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ἡ Ἀσκόν. Ita omnes fere interpretes ex permutatione vocis ἡ cūm ἡ. ἡ ἡ. cod. 2 præm.
τῆν. ἡ cod. 1 ἐθέλη. ἡ Συνάγει. Des. in cod. 2. In cod. 3 leg. συνοθεῖ. ἡ Διὸ λέγει. cod. 1
λέγει γὰρ. cod. 2 ἐτέρωθι δὲ λέγει. ἡ Καὶ — γῆς. Des. in cod. 2. ἡ cod. 1 προσώπου. ἡ Ἀν-
του. cod. 1, 2 καὶ αὐτοῦ. ἡ Τοῖς. cod. 2 αὐτοῖς. ἡ Τὸ γὰρ, κ. λ. Des. apud Cord. p. 560. ἡ Μέρ.
Abest a cod. 1, 2. ἡ cod. 2 ὑποταλάττωται. Monf. in Hexaplis ad h. l. hinc verbo significationem coer-
cendi tribuit, priorem tamen interpretationem retinendam esse duximus. ἡ Εἰς γενεάν. Ita h. l. in cod.
Alex. legitur; cod. Vatic. habet ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς. ἡ Τοῦτο — ἐσόμενα. Des. apud Cord. p. 560.
ἡ ἡ. cod. 1, 2 add. δέ.

affluunt, sed qui in Deo suas spes collocant, et ejus A auxilii compotes facti sunt. Porro populus electus, Dei hæreditas nominatus, olim quidem Judaicus populus erat : postea vero qui ex gentibus electus fidei radios recepit. « Nam postula, inquit, a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terre ^u. »

VERS. 13, 14. « Pe cælo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum. De preparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant terram. » Hæc et in decimo tertio psalmo dixit, idem vaticinatus. Et quoniam dixit, *respexit*, ne quis opinetur ipsum ignorare ea quæ **811** ab hominibus perpetrantur, oportune subdidit :

VERS. 15. « Qui fluxit sigillatim corda eorum, B qui intelligit omnia opera eorum. » * Dixi, inquit, Deum universorum de cælo respicere, non tanquam ignorantem, et discere cupientem, verum ut dicentem jus, et judicantem. Quomodo enim fieri potest, ut qui animam fecit, ejus motus ignoret? *Corda enim pro ratione* posuit.

VERS. 16, 17. « Non salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ. Fallax equus ad salutem, abundantia autem virtutis suæ non salvabitur. » Ex rerum eventu didicimus, non esse confidendum corporis robori, non animi fortitudini, non equorum velocitati, non subditorum multitudini : omnibus enim his Sennacherib affluens, nihil adjumenti inde percepit, verum extremam perniciem passus est. Quid igitur faciendum est, o propheta, demonstra.

VERS. 18, 19. « Ecce oculi Domini super mentes eorum, et in eis, qui sperant super misericordia ejus. Ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame. » Omnium, inquit, bonorum pietas est conciliatrix : nam divinam opem ad se attrahit, et ipsa mortem imminentem prohibet, atque inopiam, largitur autem bonorum affluentiam. Cæterum verisimile est, obsidione illa obsessos in egestate rerum necessariorum fuisse, deinde ob hostium internecionem ab hac calamitate liberatos esse.

VERS. 20, 21. « Anima autem nostra expectabit Dominum, quoniam adjutor et protector noster est. **812** Quia in eo lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus. » Cum igitur tot tantaque bona consecuti sumus, firmam in Deo spem habemus, et ab ipso semper auxilium expectabimus : ipse enim nobis præsentem lætitiæ lar-

ἀλλά τοὺς τῷ Θεῷ πεποιθότας, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ ῥοπῆς ἀπολαύοντας. Ἐκλεκτὸς δὲ λαὸς κληρονομία Θεοῦ προσσχορευόμενος, πάλαι μὲν ὁ Ἰουδαϊκός. μετὰ δὲ ταῦτα, ὁ ἐκ τῶν ἐθνῶν ἐκλεγείς, καὶ τῆς πίστεως τὰς ἀκτῖνας δεχόμενος ⁸⁰. « Αἰτήσαι γὰρ, φησί, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

γ', ιδ'. « Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος, εἶδε πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ⁸¹ ἐτοιμοῦ κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » Ταῦτα ⁸² καὶ ἐν τῷ τρίτῳ καὶ δεκάτῳ ἔφη ψαλμῷ, τὴν αὐτὴν ποιούμενος πρόβησιν. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν *ἐπέβλεψεν*, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ἀγνοεῖν οἰηθῇ τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τολμώμενα, εἰς καιρὸν ἐπήγαγεν ·

ιε'. « Ὁ πλάσα; κατὰ μόνας ⁸³ τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεὶς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. » Εἶπον, φησὶν, ἐπιβλέψαι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντα καὶ μαθεῖν ἐπιθέμενον, ἀλλ' ὡς κρίνοντα καὶ δικάζοντα. Πῶς γὰρ οἶόν τε ἀγνοεῖν τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα τὸν ταύτην πεποιθότα; *Τὰς καρδίας γὰρ ἐπὶ τοῦ λογικοῦ* ⁸⁴ τέθεικεν.

ις', ιζ'. « Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. » Δι' αὐτῶν ⁸⁵ μεμαθηχάμεν τῶν πραγμάτων, ὡς οὐ δεῖ θαρρῆεῖν, οὐ βώμη σώματος, οὐκ ἀνδρεία ψυχῆς, οὐκ ἵππων δξύτητι, οὐκ ὑπηκόων πλήθει · ἐν τούτοις γὰρ ἅπασιν ὁ Σενναχηρείμ πλουτῶν, οὐδὲν ἐντεῦθεν ἀπάνωτο, ἀλλὰ τὴν πανωλεθρίαν ἐδέξατο · τί οὖν ποιητέον, ὑπόδειξον, ὧ προφήτα.

ιη', ιθ'. « Ἴδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, τοὺς ἐλπίζοντα; ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ὑπόσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν, καὶ διαθρῆψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ. » Ἀπάντων, φησὶ, τῶν ἀγαθῶν πρόξενος ἡ εὐσέβεια · τὴν γὰρ θεῖαν προμήθειαν ἐφέλεται, αὕτη δὲ καὶ θάνατον τὸν ἐπιόντα κωλύει καὶ ἐνδείαν ⁸⁶ · χαρίζεται δὲ ⁸⁷ τῶν ἀγαθῶν τὴν φορὰν · εἰδός ⁸⁸ δὲ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἐκεῖνης, ἐν σπάνει γενέσθαι τῶν ἀναγκαζίων τοὺς καθεργμένους ⁸⁹, εἶτα τῷ τῶν πολεμίων ὀλέθρῳ καὶ ταύτης ἀπαλλαγῆναι τῆς συμφορᾶς.

κ', κα'. « Ἢ δὲ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομενεῖ τῷ Κυρίῳ · **D** ὅτι βριθός καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστίν. » Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν · καὶ ἐν τῷ ὄνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἠλπίσαμεν. » Τοσοῦτων τοίνυν ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες, βεβαίαν ἔχομεν εἰς τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα · καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειαν προσμενούμεν αἰεὶ · αὐτὸς γὰρ ἡμῖν καὶ τὴν παρού-

^u Psal. II, 8.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁰ cod. 2 δεξάμενος. ⁸¹ Ἐξ—αὐτοῦ. Aptior est Symmachi versio ἀπὸ ἰδραίας κατοικίας αὐτοῦ. ⁸² Ταῦτα—ἐπήγαγεν. Horum locum in cod. Flor. occupant ea quæ ad sequentem versic. apposta sunt ⁸³ Κατὰ μόνας. Aqu. et edit. quinta, ἄμα. ⁸⁴ Τοῦ λογικοῦ. cod. Flor. τῶν λογισμῶν. ⁸⁵ cod. Flor. Διὰ τούτων. ⁸⁶ Ἐνδείαν. cod. 1 habet ἐνδεία, omisso colo, ita ut cum sequentibus cohereret. Haud inutilium differt lectio Cord. p. 561, ἐν ἐνδεία. ⁸⁷ Δέ. Abest a cod. 1, et apud Cord. l. c. ⁸⁸ Εἰδός—συμφορᾶς. Des. apud Cord. l. c. ⁸⁹ cod. 2 καθεργθέντας.

σαν θυμηθῆσαν δωρῶνται. Εἶτα εἰρηκῶς ὅτι ἐν τῷ ἄνθρωπῳ αὐτοῦ ἡ ἐπιδοσμεν, ἐκτετεῦε λαθεῖν ἰσόμερον τῆ ἐλπίδι τὸν ἔλεον.

κβ'. « Γένοιτο (γὰρ φησὶν⁹⁸), Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ. » Παρῶρησις δὲ μεγίστης ὁ λόγος, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τολμηρός⁹⁹. Τίς γὰρ οὕτως ἠλπισεν, ὡς Θαβραλέως¹⁰⁰ εἰπεῖν, Τῆ ἐμῆ ἐλπίδι τὸν ἔλεον μέτρησον; Τοῦτο¹⁰¹ μέντοι καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὁ Δεσπότης ἐδίδαξεν· « Ὁ μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται¹⁰² ὑμῖν » καὶ τὴν ἐλπίδα τοῖνον τελείαν καὶ γνησίαν κτησώμεθα, καὶ τὸν ἄλλον βίον τῆ ἐλπίδι κατάλληλον, ἵνα ἔλεον πολὺν καρπώσωμεθα.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΑΓ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Τῷ Δαβὶδ, ὅποτε¹ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ², καὶ ἀπέλυσεν³ αὐτὸν, καὶ ἀπῆλθεν. » Τοῦ Σαουλ τὴν πικρὰν γνώμην καὶ βίασαν Θεατάμενος ὁ Θεὸς Δαβὶδ, καὶ συμβούλιον χρησάμενος τῷ Θαυμασίῳ Ἰωνάθαν, ἀπέδρα, καὶ Νομβῶν⁴ τὴν πόλιν κατέλαθεν. Ἐκεῖ τοῖνον Ἀβιμέλεχ τῷ ἱερεὶ συγγενόμενος, ἔκρυψε⁵ τὴν φυγὴν, ἀπεστάλθαι δὲ εἰρηκεν⁶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τινα χρεῖαν σπουδαίαν, καὶ ζητήσας ἄρτους, ἐτέρους μὲν ὡχ εἶρε, μόνους δὲ τοὺς τοῖς ἱερεῦσιν ἀπονευνημέτους⁷, καὶ τούτους ἔλαθεν, δεδωκότος τοῦ ἱερέως παρὰ τὸ δόγμα τοῦ νόμου. Μόνους γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν ἀπονεμέτο ἡ τοιαύτη τροφή· ἀλλ' ὁμως προδιεγράφη⁸ τῆς χάριτος τὰ μυστήρια, καὶ προανεψῆγει τοῖς πιστεύουσι τῆς Θελας φιλοτιμίας ἡ θύρα· οὐκ εἰ γὰρ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἀφώρισται ἡ οὐσία τροφῆς, ἀλλὰ πρόκειται τοῖς βουλομένοις ἡ τῶν θεῶν⁹ μετὰ τῆς. Ἐλαθε μέντοι κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ὁ μέγας Δαβὶδ καὶ τοῦ Γολιάθ τὴν βρομφαλὴν, ἣν ὡσπερ ἀκροθίνιον ἐξ ἐκείνης τῆς παρατάξεως ἀνέθηκε τῷ Θεῷ¹⁰. Ἀβιμέλεχ δὲ τὸν Ἀβιάθαρ¹¹ προσηγόρευσε¹², ὡς διώνυμον. Ἐπειδὴ τοῖνον φεύγων, ὡχ ἐγνώρισε τῷ ἱερεὶ τὴν φυγὴν, ἀλλὰ βασιλικὴν ἔφη χρεῖαν ἐξαναῦειν τινὰ¹³, ἠλλοιωσθαι τὸ πρόσωπον λέγεται, ὡς μὴ τῆ συνήθει χρησάμενος ἀληθεία [¹⁴ ἕτερον δὲ πρόσωπον ἀντὶ τοῦ εἰωθότος ἀνεληφώς]. Τινὲς δὲ τῶν συγγραφέων ἐτέραν ἔδωκαν ὑπόθεσιν τῷ ψαλμῷ. Ἐφασαν γὰρ¹⁵ ἠλλοιωκέναι τὸ πρόσωπον τὸν Δαβὶδ, ἦνικα πρὸς τὸν Ἀγχοῦς εἰσελήλυθεν· εἶτα φοθηθεὶς τὰς τῶν ἀλλοφύλων ἐπιβουλὰς, κορυβαντιᾶν ἐσκήψατο, καὶ τούτῳ τῷ

gitus est. Deinde cum dixisset : « Quoniam in nomine sancto ejus speravimus, » obsecrat, ut consequatur misericordiam aequalem spei. Dicit enim : VENS. 22 « Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te. » Sermo autem hic est summæ fiducia, et insolens hominibus hujus sæculi. Quis enim sic speravit, ut audacter dicat, metire misericordiam mea spe? Hoc quidem et sacris in Evangeliiis Dominus docuit : « Qua mensura mensi fueritis, iterum mensurabitur vobis ». » Spem igitur perfectam et sinceram possideamus, et reliquam vitam spei conformem agamus, ut multam misericordiam consequamur.

INTERP. PSALMI XXXIII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi, quando mutavit faciem suam coram Abimelecho, et dimisit illum, et abiit. » Cum divinus David acerbum illud Saulis propositum et invidiam perspexisset, admirabilis Jonathæ consilio usus aufugit, et Nobem civitatem pervenit. Hic 813 igitur cum esset congressus cum Abimelech sacerdote, fugam oculuit, missum autem se esse dixit a rege ob quoddam serium negotium. Et cum manes quævisset, nec alios invenisset, quam solos sacerdotibus repositos, et hos accepit, præbente sacerdote contra præceptum legis : nam solis sacerdotibus talis cibus tribuebatur. Verumtamen gratiæ mysteria adumbrabatur, et janna divinæ liberalitatis credentibus reserata est : quandoquidem non amplius solis sacerdotibus divinus cibus destinatus est, sed divinorum communicatio volentibus omnibus proponitur. Accepit quidem eo tempore magnus David et Goliathi gladium, quem tanquam optima spolia ex illi conflictu Deo consecravit. Abimelechum autem Abiatharem nominavit, tanquam geminum nomen habentem. Quoniam igitur fugiens sacerdoti fugam minime significavit, sed regium quoddam negotium se perficere dixit, mutasse faciem dicitur, tanquam solita veritate minime usus [sed aliam, quam agere solebat, personam simulans]. Porro aliqui scriptores aliud argumentum dederunt huic psalmo. Dixerunt enim, Davidem faciem mutasse, quando ad regem Anclus accessit¹⁶, deinde cum alienigenarum insidias timeret, insaniam simulavit, et hoc modo saluti consuluit. Verum nullam convenientiam cum hoc sensu

¹ Matth. vii, 1. ² 1 Reg. xxi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ Γὰρ, φησι. Abest a cod. 2. ⁹⁹ Τολμηρός. cod. 1 τολμίας (leg. esse videtur τόλμης) ἀνώτερος. ¹⁰⁰ cod. 5 θαρσαλέως. ¹⁰¹ Τοῦτο — ὑμῖν. Des. apud Cord. ¹⁰² cod. 3 μετρηθήσεται. ¹ Καὶ τῆν, κ. λ. Des. in cod. 3. ² cod. 4 ὄρε. ³ Ἀβιμέλεχ. Quidam libri veteres 1 Reg. xxi habent Ἀχιμέλεχ. Alia est diversitas Marc. ii, 26, ubi Abiathar vocatur. Fuerunt quoque qui eum permutarunt cum rege Achis, cujus 1 Reg. xxviii mentio injicitur. Vide Euseb. ad h. l. ⁴ Καὶ ἀπέλυσε — ἀπῆλθεν. Des. in cod. 1, 2. ⁵ Νομβῶν. cod. Vatic. 1 Reg. xxii, 1, habet Νομβῶν. cod. Alex. autem et quidam libri impressi, Νοβῶν. ⁶ Ἐκρύψε. cod. 1, 2 addunt μὲν. ⁷ cod. 2 εἰρηκέναι. ⁸ cod. 2 ἀπονεμημένους. ⁹ cod. 1, 2 προδιεγράφη. ¹⁰ Τῶν θεῶν. cod. 2 οὐσία. ¹¹ Θεῶν. cod. 1 Κυρίων. ¹² Ἀβιάθαρ. cod. 2 Ἀχιμέλεχ. ¹³ Προσηγόρευσε. Abiathar vocatur Marc. ii, 26. ¹⁴ Τινὰ. Abest a cod. 1. ¹⁵ E codd. 1 et 2 suppl. ¹⁶ Ἐφασαν γάρ, κ. λ. Contra hos disputat Euseb. ad h. l.

verba psalmi habent : respondent autem iis, quæ paulo ante dicta sunt, ut illico Deo favente demonstrabitur.

VERS. 2. « Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. » Et fugiens, inquit, et persequens, et in secundis rebus, et in adversis, meum Dominum laudo.

VERS. 5. « In Domino laudabitur anima mea. » Ipse et illustrem me fecit, et conspicuum reddet.

« Audiant mansueti et lætentur. [VERS. 4.] Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus pariter. » Non solus hymnum contexere vult, sed eis, qui ejusdem mansuetudinis participes sunt, hymnorum cantum communicat. Deinde hujus gratiarum actionis causam demonstrat.

VERS. 5. « Exquisivi Dominum, et exaudivit me, et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. » Supplicavi, ait, ipsi, et calamitates superavi.

VERS. 6. « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur. » Qui enim cum fide ad ipsum accedit, spiritualis lucis radios suscipit. Sic et magni Mosis facies externa gloriosa reddita est. Et hoc magnus David superius dixit : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine J. » Sic adhortatus hujusmodi homines, se ipsum exemplar ipsis proposuit.

VERS. 7. Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum, et de omnibus tribulationibus illius salvavit eum. » Ex rebus meis, inquit, discite Deo universorum confidere. Cum enim vilis et ovium pastor essem, sua propria providentia me dignatus est, et hostibus superiorem reddidit.

VERS. 8. « Castra metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos. » Verba Apostoli his consonant. De angelis enim sic dicit : « Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capturi sunt salutis ? » Sic et beatus Jacob deprecans ait : « Angelus, qui liberat me ex omnibus malis ». » Sic et patriarcha Abraham admirabili servo dixit : « Dominus Deus mittet angelum suum ante faciem tuam, et sumes inde uxorem filio meo Isaac ». » Sic beatus Zacharias dicit : « Angelus qui in me loquebatur ». »

γ Psal. iv, 6. δ Hebr. i, 14. ε Gen. xlviii, 16.

Α τρώπῳ τῆς σωτηρίας τετύχηκεν. Ἄλλ' οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τήνδε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ψαλμοῦ συμφωνίαν τὰ ῥήματα · ἀρμόττει δὲ τοῖς εἰρημένοις, ὡς αὐτίκα σὺν Θεῷ φάναι δειχθήσεται ¹⁷.

β'. « Εὐλογῆσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ · διαπαντός ἢ αἰνεῖσις αὐτοῦ ἐν τῇ στόματί μου. » Καὶ φεύγων, φησὶ, καὶ διώκων, καὶ ἐν εὐκκληρίᾳ καὶ δυσκκληρίᾳ, τὸν ἐμὸν Δεσπότην ὑμῶν.

γ'. « Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου. » Αὐτὸς ἐμὲ καὶ πεποίηκε περιφανῆ, καὶ ποιήσῃ περιδιδέπτον.

« Ἀκουσάτωσαν πρᾶξις καὶ εὐφρανθήτωσαν. [δ']. Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ¹⁸. » Οὐκ ἀνέχεται ¹⁹ ὁ μόνος ὑψῆσαι τὸν ὕμνον, ἀλλὰ τοὺς κοινωνοὺς τῆς πρᾶτῆτος κοινωνοὺς ποιεῖται τῆς ὕμνουσίας · εἶτα τῆς εὐχαριστίας ὑποδείκνυσαι τὴν αἰτίαν ²⁰.

ε'. « Ἐξέζητησα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ²¹ μου ἐβρύσατό με. » Ἰκέτευσα, φησὶν, αὐτὸν, καὶ κρείττων ἐγεγονόμην τῶν συμφορῶν.

ς'. « Προσέλθετε ²² πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυθῆ. » Ὁ γὰρ μετὰ πίστεως αὐτῷ προσιών, φωτὸς ἀκτίνας δέχεται νοεροῦ. Οὕτω καὶ Μωσῆς ²³ ὁ μέγας τὸ ὄρωμενον πρόσωπον ἐδοξάσθη · τοῦτο καὶ ἦδη ²⁴ προεῖρηκεν ὁ Δαβὶδ ²⁵. » Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Οὕτω ²⁶ προτρέψας τοὺς ὁμοτρόπους, ἀρχέτυπον ²⁷ αὐτοῖς προτίθησιν ²⁸ ἑαυτόν.

ζ'. « Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε · καὶ ὁ Κύριος εἰσέηκουσεν αὐτοῦ · καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ ἔσωσεν αὐτόν. » Μάθετε, φησὶν, ἐκ τῶν κατ' ἐμὲ, θαρῆσθαι τῷ τῶν ὀλων Θεῷ. Εὐτελῆ γὰρ ²⁹ ὄντα με καὶ, προβατέα, τῆς οικείας προμηθείας ἤξιωσε, καὶ κρείττονα τῶν πολεμούντων ἀπέφηνεν.

η'. « Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ³⁰ ῥύσεται αὐτούς. » Τοῦτοις συμφωνεῖ καὶ τοῦ Ἀποστόλου τὰ ῥήματα · περὶ γὰρ τῶν ἀγγέλων οὕτω φησὶν · « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν ; » Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ³¹ Ἰακώβ προσευχόμενος ἔφη · « Ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός ³² με ἐκ πάντων τῶν κακῶν. » Οὕτω καὶ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ πρὸς τὸν θαυμασίον οἰκέτην ἔφη · « Κύριος ὁ Θεός ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ πρὸ προσώπου σου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἐκεῖθεν. » Οὕτως ὁ μακάριος ³³ λέγει ³⁴ Ζαχαρίας · « Ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί. »

β Gen. xxiv, 7. γ Zach. i, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ Alii de Fzechia hæc explicare voluerunt. Vid. Cord. p. 588. ¹⁸ Ἐπὶ τὸ αὐτὸ. Aqu. ὁμοθυμαδόν. ¹⁹ cod. 2 ἀνέχομαι. ²⁰ Αἰτίαν. cod. 2 addit ἐπιγγαγεν. ²¹ Θλίψεων. Ita leg. in cod. Alex., sed cod. Vatic. hal ' παροικιῶν. ²² Προσέλθετε. Præstat versio Aquilæ ἀποβλέψατε. ²³ cod. 1, 2 Μωσῆς. ²⁴ Καὶ ἦδη, Abest a cod. 2. ²⁵ Δαβὶδ. cod. 1, 2 præm. μέγας. ²⁶ Οὕτω — ἑαυτόν. Des. in cod. 2. ²⁷ Ἀρχέτυπον. cod. 1 ἀρχεται τύπου. ²⁸ cod. 1 προτίθεις. ²⁹ Γὰρ. Abest a cod. 2. ³⁰ Καὶ — αὐτούς. Des. in cod. 1. ³¹ Μακάριος. cod. 1 2 ὁ ἴσθις. ³² cod. 2 ῥυόμενος. ³³ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ³⁴ Λέγει. Abest a cod. 2.

9. « Γεύσαθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος· ἁ μακάριος ἄνθρωπος, ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν. » Εἰρηκῶς, « Προσελθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτίσθητε, » προτρέπει· « καὶ γεύσασθε. » Τῆ πεύρα, φησί, μάθετε τὴν ἀγαθότητα τοῦ Δεσπότου· μακαρισμὸν γὰρ ἐντεῦθεν τρυγήσετε³⁷. Ἰστέον μέντοι ὡς τοῖς πάλαι Ἰουδαίοις ἡ εἰρημίνῃ ἀρμόττει διάνοια. Ὁ δὲ γε ἐν τῷ βάρθει τοῦ γράμματος³⁸ κρυπτόμενος νοῦς, τῶν θεῶν μυστηρίων τὴν χάριν αἰνίττεται. Διὰ γὰρ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ὁ ἀληθὴς φωτισμὸς τοῖς προσιοῦσι προσγίνεται, καὶ τῆς ζωοποιῶ τροφῆς ἡ γεῦσις τὴν ἀγαθότητα τοῦ Σωτῆρος δείκνυσιν ἐνεργῶς. Τί γὰρ οὕτως αὐτοῦ σαφῶς τὴν φιλανθρωπίαν ὑποδείκνυσιν, ὡς σταυρὸς³⁹, καὶ τὸ πάθος, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος θάνατος, καὶ τὸ γενέσθαι τῶν οἰκείων προβάτων τροφήν ὁμοῦ καὶ πηγῆν:

1. « Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπέπρασσαν· οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον, οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. » Σύμφωνά δὲ καὶ ταῦτα τοῖς ἄνω ρηθεῖσι⁴⁰. « Παραινέει γὰρ τοῖς ἡδὴ τὸν ἁγίασμὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος δεξαμένοις, φόβῳ τὴν ἀγάπην κεράται, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν ἀναμένειν⁴¹ παρὰ μόνου Θεοῦ. Ὁ γὰρ πλοῦτος πολλὰς ἔχει μεταβολὰς· καὶ ὁ σήμερον πλούσιος, εἰς πενίαν μετ' ὀλίγον μετέπεσε. Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ πάλαι τοῦ Θεοῦ τὴν κηδεμονίαν πλουτήσαντες, ἐπτώχευσαν [καὶ ἐπέπρασσαν ἀπιστήσαντες]. Τὰ δὲ πιστεύσαντα ἔθνη παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν ἐδέξατο⁴². »

2. « Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; » Καὶ προτερετικῶς, οἷόν τι ἄλλο ἀξίεραστον, τὴν ζωὴν τὴν ἄλυτον, καὶ τὴν τρεπόμενον, ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας προτρέπει.

3. « Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἐκκλινὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ ὠφελὸν αὐτήν. » Πρότερον ἀποτρέπει κακίας, εἰδ' ὅτω τὰ εἶδη⁴³ τῆς ἀρετῆς μετιέναι κλεῦει· καὶ πρῶτον μὲν τὴν γλῶτταν, ὡς εὐδελισθὸν μόριον, καθαρῶς πικρῶς δόλου καὶ πονηρίας παρεγγυᾷ· τῇ γλῶττι δὲ τὰ χεῖλη συνάπτει, ὡς καὶ αὐτὰ συνεργῶντα τοῖς ἐκείνης κινήμασι. Δεύτερον τῆς κακίας ἀπαγορεύει τὴν πρᾶξιν· « Ἐκκλινὸν γὰρ, φησί, ἀπὸ κακοῦ. » Εἶτα τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν νηροθετεῖ· « Ποίησον γὰρ, φησὶν⁴⁴, [ἀγαθόν]. » Τί δὲ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν; « Ζήτησον εἰρήνην, καὶ ὠφελὸν αὐτήν. » Ὁ γὰρ εἰρηκῶς εἰρήνην πρὸς πάντας ἀσπαζόμενος, οὐτε κρύβδην⁴⁵ τὰ τοῦ πέλας

VERS. 9. « Gustate, et videte, suavem esse Dominum; beatus vir, qui sperat in eo. » Cum dixisset: « Accedite ad eum et illuminamini, » hortatur, « et gustate. » Experientia, inquit, discite bonitatem Domini: nam hinc beatitudinem acquirētis. Sciendum est autem, antiquis Judæis hunc sensum, quem diximus, congruere. Sensus autem, qui in profunditate litteræ latet, divinorum mysteriorum gratiam innuit. Nam per sanctum baptismum vera illuminatio accedentibus acquiritur, et vitalis cibi gustus bonitatem Salvatoris manifestio ostendit. Quid enim sic dilucide ejus benignitatem ostendit, **816** ut crux, et passio, et mors pro nobis suscepta, et quod ipse suarum ovium cibus simul et fons factus sit?

VERS. 10, 11. « Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam non est inopia timentibus eum. Divites eguerunt et esurierunt: quærentes autem Dominum non minuentur omni bono. » Ille autem pariter iis, quæ superius dicta sunt, consonant. Admonet enim eos, qui per baptismum sanctimoniam acceperunt, ut timore amorem temperent, et bonorum affluentiam a solo Deo expectent. Divitiarum enim multas habent vicissitudines, et qui hodie dives est, paulo post in inopiam incidit. Et Judæi, cum olim Dei gubernatione ditati essent, pauperes facti sunt [et fame laborarunt, cum non crediderint]. Gentes vero, quæ crediderunt, bonorum affluentiam a Deo acceperunt.

VERS. 12, 13. « Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos. Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? » Postquam proposuit, tanquam præmium quoddam amatu dignum, vitam dolore carentem, et maxime desiderabilem, ad certamina adhortatur.

VERS. 14, 15. « Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua, ne loquantur dolum. Diverte a malo, et fac bonum, inquire pacem, et sectare eam. » Primum dissuadet malitiam, deinde sic virtutis species sectari jubet. Primum quidem monet, ut linguam, veluti labile membrum, omni dolo et iniquitate purgemus: linguæ vero **817** labia connectit, ut quæ cum ejus motibus concurrant. Deinde mali perpetrationem prohibet: « Declina enim, inquit, a malo. » Tum bona opera præcipit, dicens: « Fac bonum. » Quænam vero est summa bonorum operum? « Quære pacem, et sectare eam. » Nam qui pacificus homo est, pacem in omnes amplectitur, nec occulte ea, quæ sunt proximi, subtrahere quærit, nec cædes patrat, nec nuptiis in-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁷ Πρὸς — φωτίσθητε. Des. in cod. 1, 2. ³⁸ Γάρ. Abest a cod. 2. ³⁹ cod. 2 et Cord. p. 605, τρυγήσιν. ⁴⁰ Τοῦ γράμματος. Abest a cod. 1. ⁴¹ Σαφῶς. Abest a cod. 1. In cod. 2 ponitur post οὕτως. ⁴² Σταυρὸς. cod. 1, 2 præm. ὁ. ⁴³ Ἄνω ρηθεῖσι. cod. 1 ἄνωθεν ρηθεῖσι. cod. 2 ἄνω θεωρηθεῖσι. ⁴⁴ Τόν. Abest a cod. 1. ⁴⁵ cod. 1, 2 προσμένειν. ⁴⁶ Μόρου. cod. 2 præm. τοῦ. ⁴⁷ E cod. 1, 2 suppl. ⁴⁸ cod. 1, 2 ἐδέξαντο. ⁴⁹ Εἶδη. Abest a cod. 1, 2. ⁵⁰ Τῆς. cod. 1 præm. δέ. ⁵¹ Εἶτα — νομοθετεῖ. cod. 1 habet tantum καί. ⁵² Γάρ, φησὶν. Abest a cod. 1. ⁵³ Κρύβδην. cod. 2 κρύφα.

sidiatur, nec verbo laedit, nec facto : benefacit, consulit, aliis impertit, defendit, simul periclitatur, simul certat. Talis enim est vera charitas, et sincera amicitia. Deinde rursus horum fructum ostendit.

Vers. 16. « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum (intentæ sunt). » Qui, inquit, hæc faciunt, a Domino Deo respiciuntur, et postulantes bona, suas petitiones obtinent. Deinde ex contrario quæ dicta erant confirmat.

Vers. 17. « Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. » Aspicit, ait, etiam eos, qui contraria committere audent, et mortis sententiam contra ipsos pronuntiat.

Vers. 18, 19. « Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Propinquus est Dominus his qui contriti sunt corde, et humiles spiritu salvabit. » Adest, inquit, justis Dominus, et eorum preces libenter admittit : præcipue autem curat eos, qui modesta sunt mente. Hos enim corde **818** contritos nuncupavit. Hoc autem et in alio psalmo dicit : « Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet d. »

Vers. 20, 21. « Multæ sunt tribulationes justorum, sed ex omnibus his liberabit eos Dominus. Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur. » Etenim sinit quidem ipsos in afflictionum palæstram descendere, subvenit autem, et ingruentium calamitatum victores reddit, corroborans et solidas reddens eorum cogitationes, quas ossa appellavit. Ut enim per ossa tanquam solida reliquum corpus sustentatur : sic per cogitationes anima salutem consequitur.

Vers. 22, 23. « Mors peccatorum mala, et qui oderunt justum delinquent. Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes qui sperant in eo. » Qui igitur virtutis studiosi sunt, tantis bonis fruuntur. Qui vero vitii sunt dediti, finem recipient suæ vite congruentem, et malos mores malus finis terminabit. Cæterum qui Deum colere statuerunt, quique spem suam in eo collocarunt, ab ipso salutem consequentur : quippe qui noluerunt penitus delinquere in leges ab eo positas.

^d Psal. L, 17.

Α υβαιρεΐται : οὐ μικροφονείας κατατολμᾷ, οὐ γάμοις ἐπιβουλεύει, οὐ λέγει κακῶς, οὐ πράττει κακῶς : εὐεργετῆϊ, προμηθεΐται, μεταδίδωσι, συνηγορεῖ, συγκινδυνεύει, συναγωνίζεται : τοιαύτη γὰρ ἡ εὐλοκίης ἀγάπη, καὶ γνησία φιλία. Ἐἶτα πάλιν δεικνυσι τὸν τοῦτων καρπὸν.

ιζ'. « Ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. » Ἐποπτεύονται⁸² γὰρ, φησὶν, οἱ ταῦτα δρῶντες ὑπὸ τοῦ Δεσπότου Θεοῦ, καὶ αἰτοῦντες ἀγαθὰ τυγχάνουσι τῶν αἰτήσεων. Ἐπειτα ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τὰ εἰρημένα κρατύνει.

ιζ'. « Πρῶσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. » Ὁρᾷ δὲ, φησὶ, καὶ τοὺς τάναντία τολμῶντας, καὶ τῆς πανωλεθρίας κατ' αὐτῶν ἐκφέρει τὴν ψῆφον.

ιη'. ιθ'. « Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν : καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐβρόύσατο αὐτοὺς. » Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ⁸³, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι : σώσει. Ἡμέροισι, φησὶ, τοῖς δικαίοις ὁ Δεσπότης, καὶ τὰς τούτων ἀσμένους δέχεται προσευχάς : διαφερόντως δὲ κηδεταὶ τῶν μετρίῳ φρονήματι κεχηρημένων : τούτους γὰρ τῇ καρδίᾳ συντετριμμένους ἐκάλεσε. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει ψαλμῷ⁸⁴ : « Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσεται. »

κ'. κα'. « Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος. Φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστέα αὐτῶν, ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται. » Συγχορεῖ μὲν γὰρ⁸⁵ αὐτοὺς εἰς τὸ τῶν θλίψεων κατεῖναι : γυμνάσιον : ἐπαρκεῖ δὲ, καὶ κρείττους ἀποφαίνει τῶν προσωπιπουσῶν συμφορῶν, κρατύνων αὐτῶν τοὺς λογισμοὺς, καὶ⁸⁶ στεγανούς ἐργαζόμενος : ὅσπερ γὰρ τοὺς λογισμοὺς⁸⁷ ἀπεκάλεσε : καθάπερ γὰρ ὑπὸ⁸⁸ τῶν ὀστέων, ὡς⁸⁹ στερεμνίων, τὸ λοιπὸν φέρεται σῶμα, οὕτω διὰ τῶν λογισμῶν ἡ ψυχὴ τὴν σωτηρίαν καρποῦται.

κβ'. κγ'. « Θάνατος⁹⁰ ἀμαρτωλῶν πονηρός : καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον πλημμελήσουσιν. Λυτρώσεται Κύριος ψυχάς δούλων αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτόν. » Οἱ μὲν οὖν τῆς ἀρετῆς ἕραστοὶ⁹¹ τὸ σθεῦτων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσιν⁹². Οἱ δὲ πονηρὰ συζῶντες προσφυᾶ δέξονται τὴν τελευταίην τῇ ζωῇ⁹³, καὶ πονηρὰς βιοτῆς πονηρὸν ἔσται τὸ τέλος. Οἱ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν θεραπείαν ἐλόμενοι, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα κτησάμενοι, τῆς παρ' αὐτοῦ τεύξονται σωτηρίας : ἅτε δὴ πλημμελήσαι παντελῶς εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τεθέντας οὐκ ἀνασχομένοι νόμους.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸² cod. 2 ὑποπτεύονται. ⁸³ Rec. lectio h. l. est τὴν καρδίαν. ⁸⁴ Ψαλμῷ. Abst. a cod. 2. ⁸⁵ Γὰρ. cod. 2 καί. ⁸⁶ Καὶ — ἐργαζόμενος. cod. 2 ὄθεν καί. ⁸⁷ Γὰρ τοὺς λογ. Des. in cod. 2. ⁸⁸ Ὑπό. cod. 1, 2 ἐπί. ⁸⁹ Ὀς. cod. 2 ὡςπερ. ⁹⁰ Θάνατος — πονηρός. Hebr. יגד עשר תחתיה Interficiet malum malitia. Ita quoque Syrus. ⁹¹ Ἐραστοί. cod. 1 ἐργάται, ascripta tamen lectione altera. ⁹² cod. 1, 2 ἀπολαύουσιν. ⁹³ cod. 2 τῆς ζωῆς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΔΔ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

A

819 INTERP. PSALMI XXXIV.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. Καὶ τοῦτον ὡσαύτως τὸν ψαλμὸν εἶρηκεν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ δωρόμενος· μέμνηται δὲ καὶ τῆς τοῦ Δωὴκ πονηρίας. Αὐτὸς γὰρ ἐμήνησε τῷ Σαοὺλ τὰ κατὰ τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα, καὶ πρόξενος τῆς πολλῆς ἐκείνης μαιφονίας· ἐγένετο· μέμνηται δὲ καὶ τῶν Ζιφάιων, καὶ τῶν ἄλλων, οἳ τῷ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ καταμήνουσιν, ὡς αὐτὰ διδάξει τὰ ῥήματα.

Psalmus Davidi. Hunc etiam psalmum eodem modo beatus David protulit, cum Saulem fugeret. Meminit autem et malitiæ Doegi. Ipse enim nuntiavit Sauli ea, quæ de Abimelecho sacerdote feruntur, et auctor fuit illius maximæ internecionis. Mentionem autem et Ziphæorum et reliquorum facit, qui Davidem Sauli indicarunt, ut ipsa verba docebunt.

α. Δίκασσον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με· πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. Καλὴ τῶν εἰρημένων ἡ τάξις, καὶ τῇ τοῦ δικαίου πρέπουσα εὐχῆ. ἤπιε γὰρ πρότερον δικάζαι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, εἰθ' οὕτως ἐπαγαγεῖν τῆς τιμωρίας τὴν ψῆφον.

Vers. 1. Judica, Domine, eos qui injuste agunt mecum, et pugna contra impugnantes me. Pulcherrimus est verborum ordo, et precibus viri justii convenit. Petiit enim prius a Deo rerum omnium conditore, ut judicaret, deinde sic sententiam supplicii proferret.

β, γ. Ἐπιλαβοῦ ὄπλου, καὶ θυρεοῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου. Ἐκχεον βρομφαίαν, καὶ σύγκλεισον ἐξεναντίας τῶν καταδιωκόντων με. Πολέμου μνημονεύσας, ἀναγκαίως καὶ τῶν ὄπλων τὰ εἶδη προσέθεσε, τῷ σχήματι τῆς πανοπλίας ἐκδιματών τοὺς πονηρὰ συζῶντας. Οὐδὲ γὰρ ποσούτοις ὄπλοις ἐκέχρητο ὁ Θεὸς κολάζων τοὺς ἀδικοῦντας· ἀρκεῖ δὲ αὐτῷ λόγος εἰς τιμωρίαν ἐλάτην. Εἶπον τῇ ψυχῇ μου· Σωτηρία σου εἰμι ἐγώ. Ἄρκει μοι ὁ σὸς λόγος εἰς σωτηρίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὄπλων ὁ προφήτης ἐμνημόνευσεν, ἰκίτως ἐδίδαξεν, ὡς οὐ χρῆσαι τοιούτων ὀπουργῶν ὁ Θεός, ἀλλὰ λόγῳ μόνῳ κἀκείνους κολάζει, καὶ τούτους εὐεργετεῖ.

Vers. 2. 3. Apprehende arma, et scutum, et exsurge in auxilium mihi. Effunde gladium, et concludere ex adverso eos, qui persequuntur me. Cum belli meminisset, necesse erat ut armorum quoque species apponcret, armaturæ specie exterruens homines inique viventes. Neque enim Deus tot armis indiget, ut impios castiget: satis est enim ipsi solum verbum ad infligendam extremam pœnam. Dic animæ meæ: Salus tua ego sum. Sufficit mihi tuus sermo, ut salvus sim. Quoniam enim armorum meminit propheta, merito docuit Deum ministris ejusmodi non indigere, sed verbo solo, et illos supplicii, et hos beneficiis afficere.

δ. Αἰσχυνθήτωσαν, καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητούντες τὴν ψυχὴν μου, ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ἔπισα, καὶ καταισχυνθήτωσαν οἱ λογιζόμενοί μοι κακί. Διαμάρτωσι, φησὶν, ὧν τυρεύουσι, καὶ γίνηται αὐτοῖς αἰσχύνη τῆς πονηρίας ἐπιταρπία.

Vers. 4. Confundantur, et revereantur quærentes animam meam. Averiantur retrorsum, et confundantur cogitantes contra me mala. Aberrant, inquit, ab his quæ contra me parant, et fructus malitiæ sit ipsis opprobrium.

ε. Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χυνοῦ κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς. Τὸτο καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ τέθεικεν· Οὐχ οὕτως εἰ ἀεθεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἡ ὡσεὶ χυνοῦ, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Vers. 5. Fiant tanquam pulvis coram vento, et angelus Domini coarctet eos. Hoc et in primo psalmo posuit: Non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a superficie terræ.

ς. Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος, καὶ ὀλισθήμα, καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιωκῶν αὐτούς. Τρέψον αὐτούς εἰς φυγὴν, τοῖς ἀοράτοις ἀγγέλοις ἐπιτρέπων τὴν δίκωξιν. Οὕτως εὐρίσκειμεν καὶ τοὺς Ἀσσυρίους ὅπ' ἀγγέλου ἀνααιρεθέντας, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὰ πρωτότοκα ὁ ὀλοθρευτῆς διέφθαρσε. Σκότος δὲ καὶ ὀλισθήμα τὴν κατάπτωσιν λέγει. Οἱ τε γὰρ προσπαλοῦντες, καὶ οἱ τῶν δλισθῶν ὑπομένοντες, καταπίπτουσιν. Καὶ δαικνὺς τῆς εὐχῆς τὸ δίκαιον, ἐπάγει.

Vers. 6. Fiat via illorum tenebræ, et lapsus, et angelus Domini persequatur eos. Verbo ipsos in fugam, committens tuis angelis, qui cerni nequeunt, persecutionem. Sic invenimus etiam Assyrios ab angelo occisos: et primogenitos Ægyptiorum exterminator de medio sustulit. Tenebras autem, et lapsum, vocat ruinam. Qui enim offendunt, et qui labuntur, corruiere solent. Et ostendens suarum precum justitiam, subiungit:

• Psal. 1, 5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

Μακάριος. cod. 2 θεός. ἄ cod. 2 Ἀχιμέλεχ. Εὐχῆ. cod. 1, 2 et Flor. προσευχῆ. Εἶθ' οὕτως. cod. Flor. καὶ τότε. ἄ cod. Flor. ἐπενεγκεῖν. ἄ cod. Flor. Præstat reliquorum interpretationem versio γύμνωσον. Τῆς πανοπλίας. Abest a cod. Flor. Ἐκδιματών. cod. Flor. ἐκφοβῶν. Τοσούτοις. cod. 1 et Flor. τοιούτοις. ἄ cod. 2 ὄπληρ. ἄ cod. 1, 2 et Flor. κέχρηται. Ὁ προφήτης. Abest a cod. 2. Ἐδίδαξεν. cod. Flor. ἐμνημόνευσεν. ἄ cod. 1, 2 τούτων. Ὑπουργῶν. cod. 2 εἰς ὀπουργίαν. Κἀκείνους. cod. 2 καὶ τούτους. Καὶ τούτους. cod. 2 κἀκείνους. Ἐντραπήτωσαν. Bostius legit ἐντραπήτησαν. ἄ cod. Vatic. habet ἀποστραφήτησαν. ἄ cod. 2 διαμάρτωσαν. ἄ cod. 2 γένωτο. ἄ cod. Vatic. χυνοῦ. Τρέψον. Cord. p. 618, Στρέψον. Καταπίπτουσιν. In cod. 1 ponitur post προσπαλοῦντες.

VERS. 7. « Quoniam sine causa absconderunt a mihi interitum laquei sui : temere exprobraverunt animam meam. » Injustis enim, inquit, insidiis in me usi sunt. Hoc autem exprobrarunt, Symmachus exposuit, *suffoderunt*. Inmuit autem mortem, quæ clanculum preparabatur.

VERS. 8. « Veniat illi laqueus, quem ignorat, et **821** captio, quam abscondit, apprehendat eum, et in laqueum istum incidat. » In ea quæ contra me moliantur, inquit, incident, et in proprios casus cadant ; inopinatam patiantur captionem : hoc enim dixit, « laqueus quem ignorat. »

VERS. 9, 10. « Anima autem mea exsultabit in Domino, et delectabitur salute ejus. Omnia ossa mea dicent, Domine, Domine, quis similis tibi ? » Ego autem et voluptatem et lætitiā ob tua bona consequar, o Domine, et omnibus membris meis clamabo, te solum esse Deum. Hæc enim verba : « Quis similis tibi ? » significant, Solus Deus es, in omnes potestatem habens. « Eripiens inopem de manu fortiorum eo, egenum et pauperem a diripientibus eum. » Non enim sinis a potentioribus circumveniri tenuiores : sed et illos opprimis, et his subvenis.

VERS. 11. « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me. » Calumnias, inquit, passus sum, accusatus his de rebus, quas ne cogitavi quidem. Quoniam enim Saul invidia compunctus, ipsum tyrannidem occupaturum suspicabatur, et propterea in bello persistebat, occasione hinc arrepta, ejus æmuli non desinebant calumnias contra ipsum struere. Hujusmodi homines, testes falsos nominat. Ex numero istorum erat Doeg, erant et Ziphæi, et alii insuper multi.

822 **VERS. 12.** « Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ. » Ego etenim Goliathum de medio sustuli, superbientem et juvenitè exsultantem contra omnem populum, et alienigenas sæpius expugnavi, et spiritualibus pulsibus ipsam a dæmonum insanis liberavi : ipse autem non cessat a bello, volens me morte afficere, et oblivione delere. *Sterilitatem* enim oblivionem vocavit, quippe quod per filios memoria conservatur. Idcirco Deus rerum omnium auctor per Isaiam

ζ'. « Ὅτι ὠρεῶν⁸⁸ ἔκρυψάν μοι διαφθορὰν παγίδος αὐτῶν· μάτην ὠνειδίσαυ τὴν ψυχὴν μου. » Ἄδίκους γὰρ, φησὶν, ἐπιβουλαὶς κέχρηται κατ' ἐμοῦ⁸⁹. Τὸ δὲ ὠνειδίσαυ, ὑπὸρρησαν ὁ Σύμμαχος· εἶρηκεν. Αἰνίττεται δὲ τὴν κρύβδην κατὰσκευαζόμενον⁹⁰ ἕλεθρον.

η'. Ἐλοῦέτω αὐτῷ⁹¹ παγὶς ἦν οὐ γινώσκει⁹². καὶ ἡ θήρα ἦν ἔκρυψε⁹³ συλλαβέτω αὐτόν⁹⁴· καὶ⁹⁵ ἐν τῇ παγίδι πεσεῖται⁹⁶ ἐν αὐτῇ. οὐδὲ κατασκευάζουσι, φησὶ, περιπέσειεν. καὶ τοῖς αἰκέλοις⁹⁷ δικτύοις ἐμπέσειεν· ἀπροσδόκητον⁹⁸ ὑπομείναιεν θήραν⁹⁹· τοῦτο γὰρ εἶπε, « παγὶς ἦν οὐ γινώσκει. »

θ'. ι'. « Ἡ δὲ ψυχὴ μου ἀγαλλιᾶσται ἐπὶ τῷ Κυρίου· τερφθήσεται ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ. Πάντα τὰ ὀστέα μου ἔρουσι· Κύριε, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι ; » Ἐγὼ δὲ καὶ θυμῶδιαν καὶ εὐφροσύνην ἐπὶ τοῖς σοῖς ἀγαθοῖς καρπώσομαι, Δέσποτα, καὶ διὰ πάντων μου τῶν μορίων μόνον σε εἶναι βοήσω Θεόν. Τὸ γὰρ, « Τίς ὁμοίός σοι ; » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Μόνος ὑπέρχεις Θεός, κατὰ πάντων ἔχων τὸ κράτος. « Πύθμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερηωτέρων αὐτοῦ, καὶ πτωχὸν καὶ πένητα ἀπὸ τῶν διαρπαζόντων αὐτόν. » Οὐκ ἔξω γὰρ ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων πολιορκεῖσθαι τοὺς πενεστερούς· ἀλλὰ κάκεινους ἀγγεις, καὶ τοῦτοις ἐπαμύνεις.

ια'. « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον, ἠρώτων με. » Συκοφαντίαν, φησὶν, ὑπέμεινα, ἃ³ μηδὲ ἰλογιστάμην, κατηγορούμενος. Ἐπειθὴ γὰρ ὑπὸ τοῦ φθόνου βαλλόμενος ὁ Σαούλ, τυραννῆσειν αὐτόν ὑπέοπτευε, καὶ τούτου χάριν πολεμῶν διετέλει· χώρην λαβόντες οἱ βασκαίνοντες, τὰς κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας οὐκ ἔληγον βάπτοντες. Τούτους μάρτυρας ὀνομάζει ψευδεῖς. Ἐκ τούτων ἦν ὁ Δωθῆκ, ἐκ τούτων ὁ οἱ Ζιφαῖοι, καὶ ἕτεροι πρὸς τοῦτοις πολλοί.

ιβ'. « Ἀναπεδίδου μοι παντὶρὰ ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν⁴, καὶ ἀτεχνίαν⁵ τῇ ψυχῇ μου. » Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ τὸν Γολιάθ ἀνεῖλον θρασυμένον, καὶ κατὰ παντὸς νεανισυόμενον τοῦ λαοῦ, καὶ ἀλλοφύλους κατηγονιστάμην πολλάκις⁶, καὶ τοῖς πνευματικοῖς κρούμασι¹⁰ τῆς δαιμονικῆς αὐτὸν ἡλευθέρου μαχίας· αὐτὸς δὲ μοι πολεμῶν οὐ παύεται, θανάτῳ παραδοῦναι καὶ λήθῃ βουλόμενος. Ἀτεχνίαν γὰρ τὴν λήθην ὠνόμασεν, ὡς¹¹ διὰ τῶν παιδῶν φυλαττομένης τῆς μνήμης. Διὸ δὲ¹² καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεός

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Δωρεῶν. Symm. ἀνακτιῶς. ⁸⁹ Κατ' ἐμοῦ. Quædam h. l. inseruntur a Cor. p. 636. ⁹⁰ cod. 2 κατασκευασμένον. ⁹¹ Αὐτῷ. Ita leg. teste Bosio in edit. Ald. et Compl. quarum lectiones etiam in sequentibus expressas videmus. Rec. lectio est αὐτοῖς, quæ in cod. Aug. 2 ascripta est. ⁹² Γινώσκει. In co 1. 2 ascr. lectio rec. γινώσκουσι. ⁹³ Ἐκρυψε. ascr. lectio rec. ἔκρυψαν. ⁹⁴ Αὐτόν. Ibid. ascr. lectio in cod. 2. cod. Vatic. αὐτοῦς. ⁹⁵ Καὶ. Omissum erat in edit. Sirm. ⁹⁶ Πεσεῖται. In cod. 2 ascr. lectio cod. Vatic. πεσύνται. ⁹⁷ Αἰκέλοις. cod. 2 ἰδίοις. ⁹⁸ Ἀπροσδόκητον. cod. 1, 2 præm. καί. ⁹⁹ Θήραν. cod. 1 ἕλεθρον, ascripta tamen lectione altera. ¹⁰⁰ Κύρις. Non repetitur in cod. Vatic. ¹⁰¹ Τίς. Abest a cod. 2. ¹⁰² Α. cod. 2 ἦν. ¹⁰³ Τούτων. cod. 1 add. ἦσαν. ¹⁰⁴ cod. 1, 2 ἀναπεδίδουσαν, quæ est lectio cod. Vatic. ¹⁰⁵ Τῶν ἀγαθῶν. cod. 2 omittit τῶν, sicque consentit cum lect. cod. Alex. In cod. Vatic. leg. ἀντὶ καλῶν. ¹⁰⁶ Ἀτεχνίαν — μου. Symm. neglecta metaphora vertit ἀνεστραμμένα κατὰ τῆς ψυχῆς μου, *perversa contra animam meam*. ¹⁰⁷ Γὰρ. Abest a cod. f. ¹⁰⁸ Πολλάκις. Abest a cod. 2. ¹⁰⁹ Πνευματικοῖς κρούμασι. cod. 2 πυκνοῖς κρούμασι. ¹¹⁰ Ὡς — μνήμης. cod. 2 οὐ διὰ τῶν παιδῶν μόνον φυλαττομένης τῆς μνήμης, ἀλλὰ μάλλον διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. ¹¹¹ Δέ. cod. 1, 2 δὴ

διὰ Ἑσαίου τοῦ προφήτου φησὶ· « Μὴ λεγέτω ¹³ ὁ εὐνούχος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ξύλον ξηρὸν· ὅτι τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις τοῖς ἐκλεγμένοις· Ἄ ἐγὼ θέλω, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, ἐν τῷ τείχει μου τόπον θαυμαστὸν, καὶ ὄνομα ἀγαθὸν, κρείττον ὧν καὶ θυγατέρων. »

γρ. « Ἐγὼ δὲ ἐν ¹⁴ τῷ αὐτοῦς παρενοχλεῖν μοι ἐνεδύομαι σάκκον, καὶ ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποτραφῆσεται. » Ἐντεῦθεν παιδευόμεθα πῶς δεῖ λύειν τὰς συμφορὰς· σάκκον γάρ, φησὶν, ἀμπερόμενος, καὶ νηστεία κατατηκόμενος, τῷ Θεῷ τὴν ἰκετηρίαν ¹⁵ προσέφερον· καὶ ἐδεχόμεν τῆς αἰτήσεως τοῦ καρποῦς. « Τὸ γάρ, « Καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποτραφῆσεται, » τοῦτο σημαίνει ἀπὸ τοῦ Προσευχόμενος ἐδεχόμεν παρά τοῦ Θεοῦ τὰς αἰτήσεις, καὶ τὸν κόλπον μου ¹⁶ ἐπλήρουν.

ιδ. « Ὡς ¹⁷ πλησίον, ὡς ἀδελφὸν ἡμέτερον, οὕτως εὐηρέστουν· ὡς ¹⁸ πενθῶν καὶ σκυθρωπάων, οὕτως ἐταπεινούμεν. » Πᾶσαν αὐτῷ, φησὶ ¹⁹, θεραπειαν, ὡς ἀδελφῷ γνησίῳ προσέφερον, καὶ ἀσχάλλοντος καὶ πενθούντος ἐμιμούμεν ταπεινώσειν, οὐκ ἀνασχόμενος ²⁰ μεγαφρονεῖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι. Τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει. Τοῦ γάρ ²¹ Σαούλ εἰρηκτότος ἐκεῖ, « Σὺ τέκνον Δαβὶδ; ἀπεκρίνατο λέγων· Δούλος οὗς, κύριέ μου ²² βασιλεῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἴνα τί βιάσκει ὁ κύριός μου ὁ βασιλεὺς ὀπίσω κυνὸς τεθνηκτός, καὶ ὀπίσω ψύλλου ἐνός; »

ε. « Καὶ κατ' ἐμοῦ ²³ ἠϋφράνθησαν, καὶ συνήχθησαν· συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες ²⁴, καὶ οὐκ ἔγνω. » Αὐτοὶ ²⁵ δὲ μετὰ πλήθους ἐπήρσαν, ἀνελεῖν με ²⁶ προσδοκῶντες, καὶ ἐξαπιναιῶς προσέβαλλον, εἰεῖν ἀγνοοῦντα περιόμενοι. Τὸ γάρ, « Συνήχθησαν ἐπ' ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνω, » οὕτως ἠρμήνευσεν ὁ Σύμμαχος, *Συνήχοντο κατ' ἐμοῦ* ²⁷ *πλήθεται, καὶ οὐκ ἔδειν.* « Διεσχίσθησαν ²⁸, καὶ οὐ κατενύγησαν. » Καὶ διαμαρτόντες, φησὶ, πῆς ἐλπίδος, καὶ σκεδασθέντες, ²⁹ οὐ μετεμελήθησαν ³⁰ ἐφ' οἷς κακῶς ἐβουλεύσαντο· ἀλλ' αὖθις τοῖς αὐτοῖς ἐπεεῖρησαν.

ς. « Ἐπειρασάν ³¹ με, ἐξεμυκτήρισάν με μυχτηρισμῷ ³², ἔβρουξαν ἐπ' ἐμὲ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν. »

¹ Isa. lvi, 3 seqq. ² I Reg. xxvi, 17. ³ I Reg. xxiv, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ *Μὴ λεγέτω*, κ. λ. Aliæ sunt lectiones apud Isaiam l. c. Ad marginem cod. 2 ascripta est notula in codd. frequens (quam Montf. Palæogr. p. 346, per σημαίνει vel σημειῶσαι explicat), his additis verbis, *περὶ εὐνούχου*. ¹⁴ *Ἐν — παρενοχλεῖν μοι*. Teodotion et editio vet. consentiunt h. l. cum LXX interpretibus. Aquila, Ensebio quidem iudice *σφόδρα θαυμαστῶς*, ad textum tamēn Hebraicum salis accommodatē interpretatus est ἐν ἀρρωστία αὐτῶν. Symmachus, ἐν ταῖς ἀρρωστίαις αὐτῶν. ¹⁵ cod. 1, 2, et Flor. ἰκετερίαν. ¹⁶ *Μου*. Abest a cod. 2. ¹⁷ *Ὡς — εὐηρέστουν*. Præstat versio Symm. ὡς πρὸς ἑταῖρον, ὡς πρὸς ἀδελφὸν ἀνεστράφη. ¹⁸ *Ὡς — ἐταπεινῶν*. Propius ad Hebr. veritatem accedit anonymi interpretatio apud Montf. in Hexaplis ad h. l. ὡς πενθῶν ὁ μομήτριον σκυθρωπῶς ἐκύφη. ¹⁹ *φησὶ*. Abest a cod. 2. ²⁰ cod. 2. ἀνεχόμενος. ²¹ *Γάρ*. Abest a cod. 2. ²² *Μου*. Abest a cod. 2. ²³ *Κατ' ἐμοῦ*. — *συνήχθησαν*. Symm. σκάζοντες; ὅς μου ἠϋφραίνοντο καὶ ἠθροίζοντο, ita quoque Aquila textum Hebraicum feliciter expressit, quam et O. ²⁴ *Μάστιγες*. Hebr. מַסְבֵּי claudi, conf. II Sam. iv, 4; ix, 3. ²⁵ *Αὐτοὶ* — *περιόμενοι*. cod. 3 ita habet: Ὅ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· *Συνήχοντο ἐπ' ἐμὲ πλήθεται, καὶ οὐκ ἔδειν*. ἀντὶ τοῦ, αὐτοὶ μετὰ πλήθους ἐπήρσαν ἀνελεῖν με προσδοκῶντες, καὶ ἐξαπιναιῶς προσέβαλλον εἰεῖν ἀγνοοῦντα περιόμενοι. In cod. 1 desunt ista, Αὐτοὶ — ἔγνω. ²⁶ *Μέ*. Abest a cod. 2. ²⁷ *Κατ' ἐμοῦ*. cod. 3 ἐπ' ἐμέ. ²⁸ *Διεσχίσθησαν* — *κατενύγησαν*. Felicius in his interpretandis versati sunt Aquila et Symm. quorum versiones exhibet Montf. in Hexaplis. ²⁹ Prior lectio erat σκεδασθέντες. ³⁰ cod. 1 μετεμελήθησαν. ³¹ *Ἐπειρασάν* — *μυχτηρισμῷ*. Hæc ab Hebr. veritate recedunt. Melior est Symmachii versio, quam dedit Montf. l. c. ³² cod. 2 μυχτηρισμόν.

A prophetam inquit: « Ne dicat ethnuchus, Ego sum lignum aridum: quoniam hæc dicit Dominus ethnuchis electis: Quæ ego volo, dabo ipsis in domo mea, in pariete meo locum admirabilem, et nomen bonum, quod est præstantius filii et filiabus f. »

VERS. 13. « Ego autem, cum mihi molesti essent, induebar cilicio: humiliabam in jejunio animam meam, et oratio mea in sinu meo convertetur. » Hinc discimus, quomodo finiendæ sint calamitates. Cilicio enim, ait, præcinctus, et inedia consumptus, Deo preces offerebam, et percepi fructus precationis meæ. Illud enim: « Oratio **823** mea in sinu meo convertetur, » hoc denotat, pro precibus recepti a Deo postulata, et gremium meum implevi.

VERS. 14. « Quasi proximum, et quasi fratrem nostrum sic complacēbam, quasi lugens et contristatus, sic humiliabar. » Omne, inquit, officii genus ipsi exhibui, tanquam fratri legitimo, atque imitatus sum humilitatem hominis dolentis et lugentis, nolens ob recte facta superbire. Hoc et historia docet. Nam cum illic dixisset Saul: « Tu fili David? respondit dicens: Servus tuus, domine mi rex e. » Et rursus: « Cur persequitur dominus meus rex canem mortuum, et pulicem unum h? »

VERS. 15. « Et adversus me lætati sunt, et convenerunt, et congregata sunt super me flagella, et ignoravi. » Ipsi autem cum multitudine invaserunt, se interfecturos me sperantes, et derepente impetum fecere, tentantes me inscium comprehendere. Hoc enim: « Congregata sunt super me flagella, et ignoravi, » Symmachus: *Congregati sunt contra me percussores, et ignorabam*, interpretatus est. « Dissipati sunt, nec compuncti. » **824** Et sua spe, inquit, frustrati, et dissipati, non sunt pœnitentia ducti ob iniqua consilia inita, sed iterum eadem aggressi sunt.

VERS. 16. « Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus

suis. » Omnia, inquit, experti sunt, volentes iram suam explere : quandoque enim fallacibus utentes verbis, me. capere conati sunt : quandoque autem leonino more frenduerunt, clamantes :

VERS. 17. « Domine, quando respicies ? » Hoc autem non increpans dixit, sed opem desiderans. Quando, inquit, appares, et opitularis mihi injuria affecto ?

VERS. 18. « Restitue animam meam a malignitate eorum. » Superiorem animam meam omnibus illorum machinationibus reddito. « Libera a leonibus unicam meam. » Cum superius dixisset : « Frenduerunt adversus me dentibus suis, » propriumque sit leonum frendere, merito ipsos etiam leones appellavit, animi crudelitatem feritatemque redarguens. *Unicam autem meam* Symmachus *solitudinem meam* dixit, hoc est, omni humano auxilio destitutam.

VERS. 19. « Constitute tibi, Domine, in ecclesia magna, in populo gravi laudabo te. » Quod ait, « in populo gravi, » Symmachus **825** dixit, *in populo mazimo*. Hæc autem prædictio est, et prædictio ista eventum sortita est. In omni enim terra et mari divinus David Deum celebrat per ora eorum qui jam crediderunt. *Ecclesiam* namque *multam*, et *populum numerosum*, Ecclesias vocat, quæ per orbem terrarum erectæ fuerunt.

VERS. 20. « Non gaudeant de me, qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis, et annuunt oculis. » Hic rursus mentionem fecit eorum qui Saulem incitabant; qui quidem amicitiam simulabant, sed hostili modo se gerebant. Hoc autem apertius dixit in sequentibus.

VERS. 21. « Quoniam ad me quidem pacifice loquebantur, sed in iracundia dolos cogitabant. » Nam amicis verbis utentes, veluti in quadam terra iram occultare conabantur, mentem doli plenam habentes.

VERS. 22. Et dilataverunt super me os suum, dixerunt : Enge, euge, viderunt oculi nostri. » Cum autem vidissent me insidias sensisse, exseruerunt deinceps occultum odium, cum clamore lætantes ob meas calamitates.

VERS. 23, 24. « Vidisti, Domine, ne sileas, Domine, ne discedas a me. Exsurge, et attende ad iudicium meum, Deus mi et Domine mi, ad causam meam. » Judex es, Domine, omnia inspicias, **826** et

Α Διὰ πάσης, φησὶν, ὤδευσαν πείρας, τὸν οἰκεῖον θυμὸν ἐμπλήσαι βουλόμενοι· ποτὲ μὲν γὰρ ἀπατηλοῖς χρώμενοι λόγοις ἀγρεύειν ἐπειρῶντο, ποτὲ δὲ λεόντειον ἐβρόχοντο ³³ φωνῶντες.

ἰζ'. « Κύριε, πότε ἐπόφη; » Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγκαλῶν εἶπεν, ἀλλὰ ποθὼν τὴν βοήθειαν. Πότε, φησὶν, ἐπιφανῆ ³⁴, καὶ ἐπαμύνοις ἡδίκημένω;

ιη'. « Ἀποκατάστησον τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν ³⁵. » Κρεῖττόνα μου τὴν ψυχὴν τῶν μηχανημάτων αὐτῶν ³⁶ ἀπόφηνον. « Ῥῦσαι ³⁷ ἀπὸ λεόντων τὴν μονογενῆ μου. » Εἰρηκῶς ³⁸ ἄνω. « Ἐβρυσαν ἐπ' ἐμὲ τοὺς δόντας αὐτῶν· » ἴδιος δὲ τῶν λεόντων ὁ βρυχμός ³⁹· εἰκότως αὐτοὺς καὶ λέοντας προσηγόρευσε, τὸ ὠμοδύρον ⁴⁰ καὶ ὀηριῶδες ^B ἐξελέγχων τῆς γνώμης. *Τὴν* ⁴¹ *μονογενῆ δὲ μου* ὁ Σύμμαχος *τὴν μονότητά μου* εἰρηκεν, ἀντὶ τοῦ, τὴν πάσης ἀνθρωπίνης ἔρημον βοήθειας.

ιθ'. « Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε ⁴², ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰνέσω σε. » Τὸ δὲ « ἐν λαῷ βαρεῖ ⁴³, » ὁ ⁴⁴ Σύμμαχος ἐν *λαῷ παμπληθεῖ* εἶρηκε. Πρόβησις δὲ ἦν αὐτῆ, καὶ πρόβησις δεξαμένη τέλος. Ἐν πάσῃ γὰρ γῆ καὶ θαλάσῃ ὕμνεῖ τὸν Θεὸν καὶ ⁴⁵ διὰ τῶν πεπιστευκότων ὁ θεῖος Δαβὶδ· *Ἐκκλησίαν γὰρ πολλήν, καὶ παμπληθῆ λαόν* τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίας καλεῖ.

κ'. « Μὴ ἐπιχαρήσάν μοι οἱ ἐχθραίνοντές μοι ἀδίκως ⁴⁶· οἱ μισοῦντές με δωρεάν καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς. » Ἐνταῦθα πάλιν ⁴⁷ τῶν Σαούλ ⁴⁸ παροξυνόντων ἐποιήσατο μνήμην, ὡς φιλίαν μὲν ὑποκρινόμενων, τὰ πολεμίων δὲ δρώντων. Τοῦτο δὲ καὶ ⁴⁹ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον εἶρηκεν.

κα'. « Ὅτι ἐμοὶ ⁵⁰ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν· καὶ ἐπ' ὄργην ⁵¹ δόλου διελογίζοντο. » Φιλικὸς γὰρ χρώμενοι λόγοις, ὡς ἐν γῆ τινι κρύπτειν ⁵² τὴν ὄργην ἐπειρῶντο, δόλου πλήρη τὴν διάνοιαν ἔχοντες ⁵³.

κβ'. « Καὶ ⁵⁴ ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν, εἶπον· Εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. » Θεασάμενοι δὲ με τῆς ἐπιβουλῆς αἰσθόμενον, ἐγύμνωσαν λοιπὸν ⁵⁵ τὴν κεκρυμμένην δυσμένειαν, μετὰ φωνῆς ἐφηδόμενοι ταῖς ἐμαῖς συμφοραῖς.

κγ', κδ'. « Εἶδες, Κύριε, μὴ παρασιωπήσης, Κύριε, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ. Ἐξεγέρθητι, Κύριε, καὶ πρόσχες τῇ κρίσει μου, ὁ Θεός μου καὶ ὁ Κύριός μου, εἰς τὴν δίκην μου. » Κριτὴς εἶ, Δέσποτα, ἐφ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³³ cod. 2 ἐβρυχῶντο. ³⁴ cod. 1 ἐπιφανῆ. ³⁵ Αὐτῶν. In cod. 1 sequuntur verba textus τῶν Ὁ ἀπὸ λεόντων τὴν μονογενῆ μου. ³⁶ Αὐτῶν. Abest a cod. 3. ³⁷ Ῥῦσαι. Abest a textu τῶν Ὁ. cod. 1 præm. καί. ³⁸ Εἰρηκῶς — ἰνώμης. Des. in cod. 3. ³⁹ cod. 1, 2 βρυχηθμός. ⁴⁰ Ὀμοδύρον. cod. 2 αἰμοδύρον. Conf. p. 799, n. 5. ⁴¹ Τὴν — βοήθειαν. cod. 3 ita habet : Μονογενῆ μου δὲ εἶρηκεν ἀντὶ τοῦ τὴν μονότητα κατὰ Σύμμαχον· τὴν πάσης ἀνθρωπίνης ἔρημον βοήθειαν. ⁴² Κύριε. Abest a cod. 1 et a versione τῶν Ὁ. ⁴³ Βαρεῖ. cod. 2 addit αἰνέσω σε. In cod. 1 autem hæc præmittuntur verbo εἶρηκε. ⁴⁴ Ὁ — εἶρηκε. Aquila ἐν λαῷ ὀστεινῶ. ⁴⁵ Kal. Abest a cod. 1. ⁴⁶ Ἀδίκως. Ita habet cod. Alex. Sed in cod. Vatic. leg. ματαιῶς. ⁴⁷ Πάλιν. Abest a cod. 3. ⁴⁸ Σαούλ. cod. 3 præm. τόν. ⁴⁹ Kal. Abest a cod. 1. ⁵⁰ Ἐμοί. Hebr. est N7, quam lectionem Syrus expressit. ⁵¹ Ἐπ' ὄργην. Rec. lectio in vers. τῶν Ὁ. est ἐπ' ὄργην, cui nonnulli adjiciunt vocem γῆς. Symm. περὶ συναρπαγῆς ἐν τῇ γῆ λόγους δολίους λογίζονται. Sunt qui nominis ἰγῆ significationem ex Arab. lingua petunt. ⁵² cod. 1, 2 κατακρύπτειν. Sic quoque leg. in scholio quod Bosius ad h. l. attulit. ⁵³ Ἐχοντες. Abest a cod. 1. ⁵⁴ Kal. Abest a cod. 2. ⁵⁵ Λοιπόν. Des. in cod. 2.

ορῆς ἅπαντα, καὶ οὐδέν σου διαφεύγει τὴν ἐποψίαν· ἂ μη παρίδῃς τὰ πεπραγμένα, μηδὲ τῆς σῆς με προνοίας ἔρημον καταστήσης· ἀλλὰ ⁶⁶ δίκασον, καὶ δὲ τὴν ψῆφον ταχέως. Τοῦτο δὲ ⁶⁷ καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ.

κε', κς'. « Κρίνῳ με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου ⁶⁸, Κύριε ὁ θεός μου, καὶ μὴ ἐπιχαρῆσάν μοι οἱ ἐχθροί μου ⁶⁹. Μὴ εἰποῖσαν ⁶⁶ ἐν καρδίαις ⁶⁴ αὐτῶν· Εὐγε, εὐγε, τῇ ψυχῇ ἡμῶν, μηδὲ εἰποιεν· Κατεπίομεν ⁶⁵ αὐτόν. » Εἰ γὰρ ἀναβάλῃ ⁶³ τὴν δίκην, ᾧ Δέσποτα, ἐπιτωθάσουςι πάλιν ἔκτεινο, καὶ πρόσφατιν θυμῆδας τὰς ἐμὰς ὀδύνας ποιήσονται, καὶ οἰκείαν εὐμερίαν ἠγῆσονται τὴν ἐμὴν δυσκληρίαν.

κζ'. « Αἰσχυνθεῖσαν καὶ ἐντραπείσαν ἄμα οἱ ἐπιχαίροντες τοῖς κακοῖς μου· ἐνδυσάσθωσαν αἰσχύνην καὶ ἐντροπὴν οἱ μεγαλοβῆμονοῦντες ἐπ' ἐμέ. » Κατάλληλος ἡ αἰσχύνῃ τοῖς ἐπικερτομοῦσι τοῖς ⁶⁴ πέλας· διὸ τοῖς ἀλαζόσι καὶ μεγαλοβῆμοσι ταύτην ὁ προφήτης ἐπηύξατο.

κη'. « Ἀγαλλιάσθωσαν ⁶⁸ καὶ εὐφρανθεῖσαν ⁶⁶ οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ εἰπάτωσαν διαπαντός, Μεγαλυνήτω ⁶⁷ ὁ Κύριος, οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου οὗτοῦ. » Ἀγαλλόμενοι δὲ ⁶⁸ καὶ χαίροντες διατελέσειεν οἱ τὰ ἀγαθὰ μοι ⁶⁹ βουλόμενοι, καὶ τῆς εἰρήνης τῆς ἐμῆς ἐφιέμενοι, καὶ ταύτης τυχόντα θεασάμενοι, σὲ τὸν Δεσπότην ὑμνήσαιεν.

κθ'. « Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἑπαινόν σου. » Ἐγὼ δὲ τῆς σῆς προνοίας ἀπολαύσας, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὰς σὰς ἐντολάς μελέτην ποιήσομαι, καὶ διηνεκῶς σου τὰς εὐεργεσίας ὑμῆσω. Τὸ γὰρ ὅλην τὴν ἡμέραν, πᾶσαν ἡμέραν ὁ Σύμμαχος ἐφίρκε, τὸ διηνεκὸς διὰ τούτων σημαίνων. Ὁ μὲν οὖν ψαλμὸς τοῦτο ἔσχε τὸ τέλος. Παρακλιῶ δὲ τοὺς ἐντευξομένους, μηδὲ μίαν βλάβην ἐκ τῆς τοῦ δικαίου δέξασθαι προσευχῆς, μηδὲ πρόσφατιν εἰς τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀράς ἐντεῦθεν κομίζεσθαι ⁷⁰. συνιδεῖν ⁷¹ δὲ, ὡς νομικὴν πολιτεῖαν, οὐκ εὐαγγελικὴν ὁ προφήτης μετῆι. Ὁ δὲ ⁷² νόμος ⁷³ διαγορεύει ἀγαπήσαι τὸν πλησίον, καὶ τὸν ἐχθρὸν μισῆσαι. Ὁ δὲ Δεσπότης ⁷⁴ Χριστὸς τὴν τελειοτάτην δεικνύς ⁷⁵ ἀρετὴν, ἔφη ⁷⁶, « Ἐρῆθή τοῖς ἀρχαίοις· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρὸν σου· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν· Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, εὐλογεῖτε ⁷⁷ τοὺς διώκοντας ὑμᾶς ⁷⁸. » Συνφθὰ δὲ τού-

A nihil tuum conspectum effugit : ne despicias ea quæ facta sunt, nec me tua ope destituas, verum judica, et celeriter sententiam profer. Hoc autem ea quoque quæ sequuntur declarant.

VERS. 25, 26. « Judica me secundum justitiam tuam, Domine Deus mi : non gaudeant de me inimici mei. Non dicant in cordibus suis : Euge, euge, animæ nostræ, nec dicant : Devoravimus eum. » Si enim judicium procrastines, o Domine, irridebunt rursus illi, et pro occasione latitiæ dolores meos arripient, et adversam fortunam meam propriam felicitatem existimabunt.

VERS. 27. « Erubescant, et pudore suffundantur simul, qui lætantur de malis meis : induantur pudore et confusione, qui magnifice loquuntur super me. » Dedecus congruens est iis qui proximum cavillantur : propterea elatis et grandiloquis hoc Propheta imprecatus est.

VERS. 28. « Exsultent autem et lætentur qui volunt justitiam meam, et dicant semper : Magnificetur Dominus, qui volunt pacem servi ejus. » Exsultare autem et lætari non desinant qui bene mihi cupiunt, et qui meam pacem expelunt : et cum viderint me hanc assecutus, te Dominum laudent.

VERS. 29. « Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, toto die laudem tuam. » Porro tuam operum consecutus, dies noctesque omnia **827** tua præcepta meditabor, * et semper tua beneficia laudabo. Nam pro *toio die*, Symmachus dixit, *omnem diem*, continuationem significans. Psalmus igitur huuc habet finem. Cæterum moneo eos, qui hæc legerint, ne ullam ex justis hominis precibus offensivonem accipiant, nec ansam inimicis imprecandi hinc arripiant. Sciant autem, legis statum, et non evangelicum vivendi modum prophetam sectatum esse. Lex vero imperat ut proximum diligamus, et inimicum odio habeamus. Dominus autem Christus perfectam virtutem ostendens ait : « Dictum est antiquis : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum : ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros, et benedicite iis qui maledicunt vobis i. » Consonantia vero his divinus quoque Apostolus dicit : « Benedicite, et non maledicite i. »

¹ Math. v, 43, 44. ¹ Rom. xii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Ἀλλὰ. cod. 1, 2 addunt καί. ⁶⁷ Δέ. Abest a cod. 1. ⁶⁸ Σου. cod. 3 μου. ⁶⁹ Οἱ ἐχθροί μου. Des. in cod. 1 et 3. Abest etiam a textu Hebr. et versione τῶν Ὁ. ⁶⁶ cod. 1, 2 εἰποιεν. ⁶¹ cod. 1, 2 καρδίαι. ⁶³ cod. καταπίωμεν. ⁶³ cod. 1 ἀναβάλαιο. ⁶⁴ cod. 1, 2 τοὺς. ⁶⁵ cod. ἀγαλλιάσαι. ⁶⁶ cod. 1, 2 εὐφρανθήτωσαν. ⁶⁷ Μεγαλύνθητω. Ita habet cod. Alex. ⁶⁸ Δέ. Abest a cod. 2. ⁶⁹ cod. 1 μου. ⁷⁰ cod. 1, 2 κομίζεσθαι. ⁷¹ Συνιδεῖν—μετῆι. cod. 3 ὁ δὲ νομικὴν, φησι, καὶ οὐκ εὐαγγελικὴν ζῆν τὸν Δαβὶδ πολιτεῖαν. ⁷² Δέ. cod. 3 γάρ. ⁷³ Νόμος. cod. 3 addit φησι. ⁷⁴ Ὁ δὲ δεσπότης, κ. λ. cod. 3 hæc paucæ tantum habet : Κακῶς τε λέγων· εὐαγγελικῶς γὰρ πολитеυόμενος ὁ Δαβὶδ ἔφασκεν· Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά. Τελευταῖον μέντοι καὶ οὗτος προφητικῶς ἔφη ταῦτα εἰρῆσθαι ὡς πάντως ἐσόμενα. ⁷⁵ cod. 1, 2 ὑποδεικνύς. ⁷⁶ Ἐφη. cod. 1, 2 præm. οὕτως. ⁷⁷ Εὐλογεῖτε -- ὑμᾶς. cod. 2 præm. εὐλογεῖτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν. ⁷⁸ Ὑμᾶς. cod. 1 addit, εὐλογεῖσθε, μὴ καθαρᾶσθε.

In hanc igitur differentiam inspicientes, cognoscite quid legi congruat, quid gratiæ. Præterea beatus David non maledicens hæc dixit, sed prophetantis more prædixit ea quæ plane futura sunt. Quod autem et idem, secundum Evangelii legem, injuria afflictes non ultus sit, audite ipsum dicentem : « Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis vacuus; persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet **828** in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat^k. » Neque vero dixit quidem hæc, non perfecit autem : sed verba ad exitum perduxit, et clariores sunt res ipsæ quam verba. Bis enim quidem, cum hostem captivum accepisset, non modo ipsum non occidit, verum etiam eos, qui interficere volebant, prohibuit : atque in prælio occumbentem amare flevit, et eum, qui mortem nuntiavit, tanquam gaudentem, et juveniliter jactantem se illum occidisse, morte multavit. Hæc autem persequi coactus fuit ob illos qui imprecantur, et divinum Davidem in medium proferunt, ut magnam Davidis philosophiam utilitatis exemplar habeant.

INTERP. PSALMI XXXV.

Vers. 1. « In finem, servo Domini Davidi. » Quando divinus David^l, Saulem captivum habens, non solum ipse non interemit, verum etiam interimere conantes prohibuit, prima luce in quodam monte constitutus, objurgat Saulem, et injustas inimicitias redarguit, demonstrans, quod nocte ipsum dormientem inveniens, non ut hostem interfecerit, sed ut beneficium servaverit : et ostendit oram chlamydis, et scyphum aquæ, et lanceam, quam ad demonstrandam rei veritatem sumpserat. Ad hæc Saul respondit, verbis utens benevolentia coloratis, et amicitiae personam præ se ferentibus. Apposuit autem etiam sermonibus jusjurandum, poenitentiam simulans. Tunc **829** igitur hunc psalmum beatus David dixit, accusans eos qui ini- que vivunt, et Dei providentiam quoquoersus pertingentem prædicans. Admiscuit autem verbis theologiam et prophetiam. Idcirco et inscriptio in finem transmittit lectorem.

Vers. 2. « Dicit injustus apud se, ut delinquat. » Putat, inquit, malitiæ alumnus, occulta ejus animæ consilia neminem intueri. Nam dicit, pro eo quod est existimat et opinatur, posuit : Non est timor Dei ante oculos ejus. Porro causa hujus stupiditatis

Α τοις και ο θεϊος Ἀπόστολος ἔφη· « Εὐλογεῖτε, και μὴ καταρᾶσθε. » Εἰς ταύτην τοίνυν τὴν διαφορὰν ἀποβλέποντες, γινώτε τί μὲν ἀρμόττει τῷ νόμῳ, τί δὲ τῇ χάριτι. Ἄλλως τε δὲ και ο μακάριος Δαβὶδ οὐκ ἐπαρώμενος ταύα ἔλεγεν, ἀλλὰ προφητικῶς προὐλεγε τὰ πάντως ἐσόμενα. Ὅτι δὲ και αὐτὸς κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν νομοθεσίαν οὐκ ἠμύνατο τοὺς ἀδικούντας, ἀκούσατε αὐτοῦ λέγοντος· « Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδουσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενὸς, καταδιώξαι ἄρα ο ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, και καταλάβοι, και καταπατήσαι ⁹⁹ εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, και τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι ⁸⁰. » Και οὐκ εἶπε μὲν ⁸¹ ταῦτα, οὐκ ἔπραξε δὲ τοῖς γὰρ ⁸² λόγοις τὸ πέρας ἐπέθηκε ⁸³, και σαφέστερα τῶν ῥημάτων τὰ πράγματα. Δις μὲν γὰρ ὑποχείριον λαθῶν τὸν πολέμιον, οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἀνέλεν, ἀλλὰ και τοὺς ἀνελεῖν βουληθέντας ἐκώλυσεν· ἐν πολέμῳ δὲ πεσόντα πικρῶς ὠλοφύρατο ⁸⁴, και τὸν μετηνυκτότα τὸν θάνατον, ὡς ἐφθόμιον και ἀνηρηκέναι νεανιευσόμενον, τῷ θανάτῳ παρέπεμψε. Ταῦτα δὲ διεξελοῦσιν ἠναγκάσθην διὰ τοὺς ἐπαρωμένους, και τὸν θεῖον Δαβὶδ εἰς μέσον παράγοντας, ἵνα τὴν μεγίστην τοῦ Δαβὶδ φιλοσοφίαν ἀρχέτυπον ἔχωσιν ὠφελείας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΛΕ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, τῷ δούλῳ Κυρίου, τῷ Δαβὶδ. » Ἦνίκα τὸν Σαοὺλ ὁ θεῖος Δαβὶδ λαθῶν ὑποχείριον, οὐ μόνον αὐτὸς ⁸⁵ οὐκ ἀνέλεν ⁸⁶, ἀλλὰ και τοὺς ἀνελεῖν πειραθέντας ἐκώλυσεν, ἡμέρας γενομένης, ἐπὶ τινος ἀκρωρείας γενομένης, ἐπιμέμφεται τῷ Σαοὺλ· και τῆς δυσμενεῖας ἐλέγχει τὸ ἀδικον· διδάσκων ὡς καθ-εῦδοντα νύκτωρ εὐρών, οὐχ ὡς πολέμιον ἀνέλεν, ἀλλ' ὡς εὐεργέτην διέσωσε· και δαίκνυσι τὸ περὺγιον τῆς διπλοῦδος, και τὸν φακὸν τοῦ ὕδατος, και τὸ δόρυ, ὅπερ ⁸⁷ εἰς ἀπόδειξιν εἰληφει τῆς τῶν ῥημάτων ἀληθείας. Πρὸς ταῦτα ὁ Σαοὺλ ἀπεκρίνατο, ῥήμασι χρησάμενος κερ-χρωσμένοις ⁸⁸ εὐνοίῃ, και τὸ τῆς ⁸⁹ φιλίας προσωπεῖον περιχειμένοις. Προστέθηκε δὲ τοῖς λόγοις και ὀρκους, σκηψάμενος ⁹⁰ μεταμέλειαν. Τηνικαῦτα τοίνυν τὸν ψαλμὸν τοῦτον ὁ μακάριος ⁹¹ ἔφη Δαβὶδ, κατηγορίαν ποιούμενος τῶν πονηρῶν συζώντων, και τὴν διὰ πάντων διήκουσαν τοῦ Θεοῦ προμήθειαν ἀνακη-ρύττων· ἀνέμισε δὲ και θεολογίαν τοῖς λόγοις και προφητείαν· οὐ δὴ χάριν και ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὸ τέ-λος παραπέμπει τὸν ἐντυγχάνοντα.

β'. « Φησὶν ὁ παράνομος τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυ-τῷ. » Οἴεται, φησὶν, ὁ κακία συντεθραμμένος, μη-δένα θεωρεῖν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὰ κεκρυμμένα βου-λεύματα ⁹². Τὸ γὰρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἡρῆται και ὑπολαμβάνει τέθεικεν. Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ δι-

^k Psal. vii, 5, 6. ^l I Reg. xxiv, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 2 καταπατήσει. ⁸⁰ cod. 3 κατασκηνώσει. ⁸¹ cod. 2 μένοι. ⁸² Τοῖς γὰρ. cod. 2 ἀλλὰ τοῖς. ⁸³ cod. 2 τέθεικε. ⁸⁴ cod. 2 ὠλοφύρετο. ⁸⁵ Αὐτός. Abest a cod. 2. ⁸⁶ ἀνέλεν. cod. 2 ἠμύνατο. ⁸⁷ Ὅπερ. cod. 3 ἄπερ. ⁸⁸ cod. 1 ἐκρωσμένοις. ⁸⁹ Τὸ — περιχειμένοις. cod. 2 τῷ — προσωπεῖον περιχειμένῳ. ⁹⁰ cod. 2 σκεψάμενος. ⁹¹ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ⁹² cod. 1 τὰ κεκρυμμένα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ βουλεύματα.

ἐναντι τῶν ἐφθαλμῶν αὐτοῦ. Αἴτιον δὲ τῆς τοιαύτης ἀναληγίας, τὸ μὴ δεδιέναι τὸν πάντα ἐφορῶντα Δεσπότην.

γ. « Ὅτι ἐδόλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι. » [** Οὕτω, φησίν, ἑαυτὸν διέτρεψεν, καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τῶν ἑαυτοῦ ἀπέβριψεν ἐφθαλμῶν, ὡς τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ προσηνῆ τυγχάνουσαν καὶ πᾶσιν ὀρθοῦσαι καὶ εὐρίσκεισθαι· καὶ διὰ τοῦτο μίσους ἀξίαν εἶναι. Ἀκάμπτως, ἐξέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἀνομίᾳ.] Ἐκὼν δὲ ταύτην ἔχει τὴν ἀνοιαν, ὡς μὴ** βουλούμενος λογιστεῖσθαι** τὰ πεπραγμένα, καὶ μισῆσαι κακῶς** πεπραγμένα**.

δ, ε. « Τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία καὶ δόλος· οὐκ ἐβουλήθη συνίνασι τοῦ ἀγαθῆναι. Ἀνομίαν διελογίσαστο** ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, παρέστη πάσῃ ὁδῷ οὐκ ἀγαθῇ· κακίᾳ δὲ οὐ προσώχθισεν. » Λόγους** μὲν γάρ¹ κέχηται τῆς ἀληθείας γεγυμνωμένοις, καὶ δόλῳ συμπλεγμένοις· συνιδεῖν δὲ τὸ πρέπον² οὐ βούλεται, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ πονηρὰ τυρεῖται τῷ πέλας, καὶ μεθ'³ ἡμέραν πληροῦν ἐπιχειρεῖ τὰ βουλεύματα. Τοῦτου⁴ δὲ αἴτιον, τὸ μὴ βελούττεσθαι αὐτὸν⁵, καὶ παντελῶς ἀποστρέφεσθαι τῆς πονηρίας· τὰ εἰδη. Τὸ γάρ⁶, κακίᾳ οὐ προσώχθισεν, ἀντὶ τοῦ οὐκ ἐβδελύξατο, τέθεικεν. Καὶ γὰρ τὰ εἰδωλα ποτὲ μὲν βδελύγματα, ποτὲ δὲ προσωχθίσματα ἢ θεία προσωγορεύει Γραφή. Τοῦτο δὲ ὁ Ἀκύλας, οὐκ ἀπέβριψεν ἡρμηνεύσεν· [Ὁ δὲ Σύμμαχος, οὐκ ἀπεδοκίμασεν·] ὁ δὲ Θεοδοσίω, οὐκ ἀψάσαστο⁷.

ς, ζ. « Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀφθεία σου ἕως τῶν νεφελῶν. Καὶ ἡ δικαιοσύνη σου, ὡς ἔρη Θεοῦ. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς μηδενὸς ἐφορῶντος, τοιαῦτα⁸ πράττειν ἐπιχειροῦσι· σὺ δὲ⁹, Δέσποτα, καὶ ἔλεον ἔχεις ἀμέτρητον, καὶ ἀλήθειαν ἀστάμητον, καὶ δικαιοσύνην ὕρει παραβαλλομένην μεγίστοις· χωρεῖ δὲ σου καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀλήθεια, διὰ τῶν προφητῶν, οἷον διὰ τινῶν νεφελῶν, τὸν σωτήριον αὐτοῖς ὑετὸν χορηγοῦσα. « Τὰ κρίματά σου ἀβύσσος¹⁰ πολλή. » Τσαοτήν δὲ ἔχων ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην, τίνοσ ἕνεκα μακροθυμεῖς, ἀγνωῶ· τὸ τῆς ἀβύσσου¹¹ ἀθεώρητον μιμεῖται σου τὰ κρίματα. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνης ἀνθρώποις ἀθεώρητος ὁ θυδός, οὕτως ἀνέφικτος τῶν σῶν κριμάτων ἡ κατα-

A est, quod non timeat Dominum, qui omnia inspicit.

VERS. 3. « Quoniam dolose egit in conspectu ejus, ut Inveniat iniquitatem suam et odio habeat. » [Adeo, inquit, corrupti sese, et timorem Dei ab oculis suis removit, ut iniquitas ejus quæ manifesta est ab omnibus conspici ac inveniri possit, ideoque odio digna sit. Ita enim iniquitati se tradidit, ut flecti nequeat.] Ille autem uliro habet hanc ignorantiam, ut nolens ea quæ fecit expendere, atque odio habere iniquos actus

VERS. 4, 5. « Verba oris ejus iniquitas et dolus : noluit intelligere, ut bene ageret. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit omni viæ non bonæ, malitiam autem non odivit. » Nam verbis quidem usus est veritate carentibus, et dolo contextis : 830 ea vero quæ decent minime scire vult, sed et nocte mala proximo struit, et interdium cogitata perficere aggreditur. Hujus vero causa est, quod ipse species malitiæ non exsecratur, nec penitus aversatur. Hęc autem, malitiam non odivit, pro non abominata est, posuit. Etiam idola aliquando quidem abominations, aliquando vero offendicula, divina Scriptura nuncupat. Hęc vero Aquila, non abjecit interpretatus est ; [Symmachus vero, non reprobavit ;] Theodotio autem, non repulit.

VERS. 6, 7. « Domine, in celo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei. » Illi igitur, veluti nemine aspiciente, hæc facere conantur. Tu vero, Domine, et misericordiam immensam habes, et veritatem immensam et justitiam maximis montibus comparatam. Veritas autem tua ad homines usque pervenit per prophetas, veluti per quosdam nubes, salutarem imbrem ipsi suppeditans. « Judicia tua abyssus multa. » Cæterum cum tanta sit veritas et 831 justitia tua, qua de causa procrastines, ignoro. Judicia tua abyssum imitantur, quæ visu penetrari non potest. Quemadmodum enim illius fundus ab

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Cod. Flor. suppl. Cum his conferenda sunt quæ habet Cord. p. 659. ² Ὁς μὴ. cod. 1, 3 οὐ. ³ cod. 2 λογισασθαι. ⁴ Κακῶς. cod. 3 præm. τά. ⁵ Πεπραγμένα. cod. 2 γενόμενα. ⁶ Διελογίσαστο. Ita leg. in cod. Alex. ; cod. Vatic. habet ἐλογίσαστο. ⁷ Λόγους. cod. 1 λογιμοῖς. ⁸ Γάρ. Abest a cod. 2. ⁹ Πρέπον. cod. 2 δέον. ¹⁰ Μεθ'. cod. 2 καθ'. ¹¹ cod. 2 τοῦτο. ¹² cod. 2 αὐτά. ¹³ Τὸ γάρ — τέθεικεν. Ad marginem cod. 1 idem signum quod supra, p. 822, n. 8, exhibuimus, ascriptum est, additis verbis τὶ δὲλοι τὸ προσώχθισεν. ¹⁴ Ὁ — ἀπεδοκίμασεν. E cod. 1 et 2 suppl. Alii Symmacho tribuunt lectionem ἀποδοκίμασει Ieste Montf. in Hexaplis. ¹⁵ Ad hunc locum pertinent quæ in cod. Flor. leguntur : Τὸ ἄπυρον αὐτῶν τῆς εἰς Χριστὸν ἐπιβουλῆς σημαίνει. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ, Ὅσαί οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν καὶ ποιούντες κακὸν ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτῶν, καὶ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουσιν αὐτά. Οὗτος οὖν ἀνομίαν λογισάμενος ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ τυγχάνων παρίσταται πάσῃ ὁδῷ οὐκ ἀγαθῇ, τούτεστι πάσῃ πράξει πονηρᾷ. Vigilantiam eorum in parandis Christo insidiis significat. Tale est illud, « Væ illis qui operantur iniqua et malum faciunt super cubili suo, et simul ac illuxerit dies perficiunt illa. » Qui igitur hoc modo malum cogitat super cubili assistit omni viæ non bonæ, h. e. omni actioni malæ. Prima ex istis, τὸ — σημαίνει. Athanasio tribuuntur in Montf. Coll. nova PP. t. II. p. 90. Reliqua Origeni vindicant Cord. p. 659. ¹⁶ Τοιαῦτα. cod. 2 ταῦτα, positum post ἐπιχειροῦσι. ¹⁷ Δέ. Abest a cod. 2. ¹⁸ Ἀβύσσος. cod. Vatic. præm. ὡσεῖ. ¹⁹ Ἀβύσσου. cod. 1, 2 addunt γάρ.

cognitionem comprehendere non possumus : « Homines et jumenta salvabis, Domine. » Et quænam hujus rei est causa ?

VERS. 8. « Quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus. » Nam usque ad jumenta ipsa tua benignitas pervenit, et non modo homines, verum etiam ea quæ propter homines facta fuere, matris, etiam per hæc homines beneficiis afficiens. « Filii autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. » Sermo prædicationem continet, mutationem scilicet, quæ post incarnationem Salvatoris nostri facta fuit. Non enim dixit, *speraverunt*, sed *sperabunt*.

VERS. 9. « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrentibus voluptatis tuæ potabis eos. » Ad te hominum natura confugiet, contemplans bonorum affluentiam, quæ in domo tua progerninat. Per hæc autem innuit non solum divinæ doctrinæ lumina, sed et mystici cibi perceptionem. Largitionem vero horum bonorum torrenti assimilavit. Primum quidem, quoniam a principio hæc hominibus data non fuit : deinde omnes homines adhortans, ut accedat et bibant, quod non sit perenne flumen, sed torrens, et ad tempus fluens. Qui enim in hac vita non accesserunt, postquam hinc **832** discesserint sacris aquis minime perfruentur. Et cum ostendisset natura quidem sua bonorum collationem perpetuam esse, sed ob dispensationes torrentem fieri, opportune subjunxit.

VERS. 10. « Quoniam apud te est fons vitæ. » Hoc in loco aperte nobis sanctæ Trinitatis mysterium aperit. Nam *fontem vitæ* unigenitum Dei Verbum nominavit. Sic enim et ipse per Jeremiam prophetam se nuncupat : « Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ, et abierunt, et effoderunt sibi cisternas fractas, quæ continere aquam non valent ». « Dicit igitur fontem hunc apud Patrem esse, secundum Evangelii doctrinam, dicentem : « Ego in Patre, et Pater in me est ». — « In lumine tuo videbimus lumen. » Nam per sanctum Spiritum illuminati, Unigeniti tui radios contuemur. « Nemo enim, inquit, dicere potest Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum ». Et : « Nobis Deus manifestavit per Spiritum suum ». Didicimus igitur exacte per prophetica verba, tres unius divinitatis proprietates.

η'. « Ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός. » Μέχρι γὰρ καὶ¹³ τῶν κτηνῶν¹⁴ ἢ σὴ διήκει¹⁵ φιλανθρωπίᾳ, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον¹⁶ γεγεννημένα τρέφεις, τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τούτων εὐεργετῶν. « Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ἡμέρῃ τῶν περὺγων σου ἐλπιοῦσιν. » Πρὸ βῆσιν ὁ λόγος ἔχει τῆς μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγεννημένης μεταβολῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν ἡλιπίσαν¹⁷, ἀλλὰ ἐλπιοῦσιν.

θ'. « Μεθυσθήσονται ἀπὸ τῆς¹⁸ πίστεως τοῦ¹⁹ οἴκου σου, καὶ χειμάρρους²⁰ τῆς τροφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. » Καταφεύζεται δὲ πρὸς σὲ τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, ἀναδυστάνουσαν²¹ ἐν τῷ οἴκῳ σου τῶν ἀγαθῶν τὴν φορὰν θεωροῦσα. Αἰνιττεται δὲ διὰ τούτων, οὐ μόνον τῆς θείας διδασκαλίας τὰ νόματα, ἀλλὰ καὶ τῆς μυστικῆς τροφῆς τὴν ἀπόλαυσιν· χειμάρρῳ δὲ τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν τὴν²² χρηστικὴν ἀπέκτασιν· πρῶτον μὲν διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀρχῆς ταύτην τοῖς ἀνθρώποις δοθῆναι· ἔπειτα μέντοι καὶ προσηλπίων πάντας ἀνθρώπους προσελθεῖν καὶ πίνειν, ὡς τοῦ²³ ποταμοῦ οὐκ ἀενάου²⁴ ἕντος, ἀλλὰ χειμάρρου, καὶ πρὸς καιρὸν φερομένου. Οἱ γὰρ κατὰ τὴν παρόντα καιρὸν μὴ προσιδόντες, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν τῶν ἱερῶν ναμάτων οὐκ ἀπολαύσονται. Καὶ δεικνύς ὡς φύσει μὲν ἀενάος²⁵ ἔστι τῶν²⁶ ἀγαθῶν ἢ φορὰ, χειμάρρους²⁷ δὲ πρὸς τὰς οἰκονομίας γίνεται, **C** εἰς καιρὸν ἐπήγαγεν·

ι'. « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. » Ἐνταῦθα δὲ σαφῶς ἡμῖν ἀποκαλύπτει τὸ τῆς ἀγίας²⁸ Τριάδος μυστήριον. Πηγὴν γὰρ ζωῆς τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὠνόμασεν. Οὗτω γὰρ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου καλεῖ· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ἐπορεύθησαν²⁹, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συσχεῖν³⁰. » Λέγει τοίνυν τὴν πηγὴν ταύτην παρὰ τῷ Πατρὶ εἶναι³¹, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν τὴν λέγουσαν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πater ἐν ἐμοί. » — « Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς. » Ὑπὸ γὰρ τοῦ παναγίου Πνεύματος φωτιζόμενοι τὰς τοῦ Μονογενοῦς σου θεωροῦμεν ἀκτίνας. « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. » Καὶ· « Ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Μεμαθήκαμεν τοίνυν ἀκριβῶς διὰ³² τῶν προφητικῶν λόγων τὰς τρεῖς τῆς μιᾶς θεότητος ἰδιότητας.

¹³ Jerem. II, 13. ¹⁴ Joan. XIV, 10. ¹⁵ I Cor. XII, 3. ¹⁶ P Joan. II, 10.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ Kal. Abest a cod. 1, 2. ¹⁴ Κτηνῶν. cod. 2 addit δὴ. ¹⁵ Ἡ σὴ διήκει. cod. 1 σοὶ διήκει ἢ. ¹⁶ Διὰ τὸν ἄνθρωπον. cod. 1 δι' ἀνθρώπους. ¹⁷ cod. 5 ἡλιπίσαμεν. ¹⁸ Τῆς. Abest a cod. 1, 2, et a vers. τῶν Ὁ. ¹⁹ Τοῦ. Pariter abest: II. cc. ²⁰ cod. 1, 2 τῶν χειμάρρῳ. Sic quoque οἱ Ὁ. ²¹ cod. 1, 2 ἀναδυστάνουσαν. Lectio tamen suspecta est. ²² Τὴν. Abest a cod. 1, 2. ²³ Τοῦ. Abest a cod. 1. ²⁴ Οὐκ ἀενάου. cod. 5 μὴ ἀενάου. ²⁵ cod. 3 ἀέντος. ²⁶ Τῶν. cod. 5 pram ἢ. ²⁷ cod. 2 χειμάρρος. ²⁸ Ἀγίας. Abest a cod. 1. ²⁹ Καὶ ἐπορεύθησαν. Des. in cod. 2. ³⁰ Συσχεῖν. cod. 1 σχεῖν. Rec. lectio I. c. est συνέχειν. ³¹ εἶναι — ἐν ἐμοί. cod. 2 habet tantum hæc pauca, colo ad Πατρὶ posito, καὶ ἐν αὐτῷ τῶν Πατέρων. ³² Διὰ. cod. 2 pram. καὶ.

α'. « Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε » A καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῆ καρδίᾳ. » Τοιγάρτοι διηνεκῶς τῆς ἡμέρου σου καὶ δικαίας μετὰ τοῦ κηδεμονίας, τῆς³³ θεογνωσίας ἡξιωμένοις, καὶ ἀγαθὰ πράττειν προαιρουμένοις. Ἀμφοτέρα γὰρ περὶ τῶν αὐτῶν εἴρηξε, κατὰ τὴν³⁴ οἰκειὸν ἰδίωμα τῆ ἀιαιρέσει χρησάμενος. Οὐ γὰρ ἄλλους λέγει τοὺς εὐθέτας αὐτὸν, ἄλλους δὲ τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδίᾳ, οὐδὲ τοῖς μὲν τὸν ἔλεον, τοῖς δὲ τὴν δικαιοσύνην ἐξήτησεν³⁵. ἀλλὰ τὴν τελείαν ἀρετὴν ἐν ἀληθείᾳ δόγμασι καὶ πράγμασι³⁶ ἀγαθοῖς ὀρισάμενος, τοῖς ταύτην κεκτημένοις τὸν ἔλεον καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐπήγγειλεν.

β', γ'. « Μὴ ἐλθέτω μοι πῦς ὑπερηφανίας, καὶ χεῖρ ἀμαρτωλοῦ μὴ σαλεύσῃ³⁷ με. Ἐκεῖ ἔπεσον πάντες³⁸ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· ἐξώσθησαν, καὶ οὐ μὴ δύνωνται στήναι. » B Τὸ « Ἐκεῖ ἔπεσον πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν³⁹, » ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· « *Οπου πίπτουσιν οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὠθοῦνται καὶ οὐ δυνήσονται στήναι.* Αἰτεῖ δὲ ὁ προφήτης τῆς φύσεως τὰ μέτρα φυλάττειν, καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ μὴ παρατραπήναι⁴⁰ ταῖς τῶν παρανόμων ἐπιβουλαῖς· ἅτε δὴ γινώσκων τῆς ἐναντίας ὁδοῦ τὸ τέλος. Οἱ γὰρ εἰς ἐκεῖνο, φησί, καταπίπτοντες, ἀναστῆναι λοιπὸν καὶ εἰς τὴν ἐτέραν ὁρμῆν οὐ δυνήσονται. Τοῦτοις ἔοικε τὰ εἰρημένα ἐν τῷ ἔκτω ψαλμῷ· « *Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι;* »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΛΟΓ. ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις· μηδὲ ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. » Tῆ⁴¹ πείρα μαθῶν ὁ θεὸς Δαβίδ, ὅσων ἀγαθῶν πρῆξενος ἢ πράττης, καὶ ὅτι τῶν ἀδικίᾳ συζώντων καὶ ἀλαζονείᾳ χρωμένων, τὸ τέλος ἀνιαρὸν καὶ τῷ βίῳ κατάλληλον· ἐμεμαθήκει⁴² δὲ ταῦτα ἐκ τε τῶν κατὰ τὸν Σαουλ καὶ τὸν Ἀδασσαλὼμ, καὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι τούτων δεδράκασι παραπλήσια· παραίνεσιν εἰσφέρει πᾶσιν ἀνθρώποις· φέρειν μὲν καλῶς⁴³ παρακαλῶν τὰ προσπίπτοντα λυπηρὰ, τὰς δὲ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων εὐημερίας καὶ εὐπραξίας⁴⁴ μὴ μακαρίας κηρύττειν, ἀθλίας δὲ μάλλον ἀποκαλεῖν⁴⁵. οὐ⁴⁶ δὴ χάριν εὐθὺς⁴⁷ ἀρξάμενος τοῦ ψαλμοῦ, φησί· « Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. » Tὸ δὲ μὴ παραζήλου ὁ μὲν D Σύμμαχος, μὴ φιλονεικεῖ, ὁ δὲ Θεοδοτίων, μὴ παρεμβίβου ἠρμήνευσεν· ἀντὶ τοῦ, Μὴ παροξύνου εἰς μίτην τῶν παρανομία συζώντων, τὴν προσγενο-

VERS. 11. « Protende misericordiam tuam ad eos qui norunt te, et justitiam tuam ad illos qui recto sunt corde. » Largire itaque continue tuam mansuetam et justam providentiam his qui divina cognitione donati sunt, et his qui recte agendi viam elegerunt. Utrumque enim de iisdem dixit, secundum linguæ proprietatem divisione usus. Non enim alios dicit scientes ipsum, alios **833** vero rectos corde: neque pro his quidem misericordiam, pro illis vero justitiam petit: sed perfectam virtutem veris dogmatibus et rectis actionibus definiens, his qui hæc possident, misericordiam et justitiam promisit.

VERS. 12, 13. « Non veniat mihi pes superbiæ, et manus peccatoris non moveat me. Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec poterunt stare. » Verba ista: « Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem, » Symmachus sic interpretatus est: *Ubi cadunt operantes iniquitatem, impelluntur, et non poterunt stare.* Petit autem Propheta, ut possit naturæ mensuram servare, neque a via recta per sceleratorum insidias divertatur, ut qui contrarii itineris finem cognosceret. Qui enim, ait, in illum incidunt, non poterunt deinceps resurgere, et in aliam viam currere. His autem consona sunt, quæ dicta fuerunt in sexto psalmo: « Quoniam non est in morte, qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? »

C

* INTERP. PSALMI XXXVI.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. Noli æmulari ergo malignos, neque zelo exardescas erga facientes iniquitatem. » Experientia doctus divinus David, quam multorum bonorum conciliatrix sit mansuetudo, et quod eorum, qui injuste vivunt superbiæque utuntur, finis sit tristis et vitæ congruens (hæc autem ex iis didicerat, quæ circa **834** Saulem et Absalomum acciderant, et ex aliis quicumque similia fecerunt), admonitionem profert omnibus hominibus, commonefaciens ut æquo animo ferant res molestas, quæ accidere solent: felicitates vero malorum hominum et prosperitates nequaquam beatas existiment, imo miseras potius nuncipient. Quocirca psalmum exordians statim ait: « Noli æmulari erga malignos, neque zelo exardescas ergo facientes iniquitatem. » Hoc autem, *noli æmulari, Symmachus, ne contendas, Theodotio vero, ne irriteris, interpretatus est, hoc est, Noli incitari ad*

³³ Psal. vi, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³³ Tῆς. cod. 1 τοῖς. cod. 2 τοῖς τῆς. ³⁴ Κατὰ τό. cod. 1 κατ'. ³⁵ Ἐξήτησεν. cod. 2 ἐξήτησεν. ³⁶ Πράγμασιν. cod. 1, 2 πράξεσιν. ³⁷ cod. 1 σαλεύσαι. quæ est lectio cod. Vatic. Codex. Alex. habet σαλεύσει. ³⁸ Πάντες. Abesti a cod. 1, 2, nec in textu Hebr. locum habet. ³⁹ Τὴν ἀνομίαν. Abesti a cod. 1. ⁴⁰ cod. 2 τραπήναι. ⁴¹ Τῆ παραπλήσια. Des. apud Cord. p. 666. Alia Nostro tribuit idem p. 679. ⁴² cod. 2 μεμαθήκει. ⁴³ Καλῶς. Abesti a cod. 1, 2. ⁴⁴ cod. 1 εὐπραγίας. ⁴⁵ Ἀποκαλεῖν. cod. 1 κηρύττειν, ascripta tamen lectione altera. ⁴⁶ Οὐ — ἀνομίαν. Des. apud Cord. ⁴⁷ Χάρις εὐθὺς. cod. 2 μάλλον.

imitationem iniquorum hominum, cum secundas res, quæ ipsis accidunt, videris. Et ostendens inconstantiam felicitatis, statim subdidit :

VERS. 2. « Quoniam tanquam fenum cito are-scent, et quemadmodum olera herbarum cito decident. » Hæc et beatus Isaias dixit : « Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis quasi flos feni. Exsiccatum est fenum, et cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternum. » Hoc et beatus ait David :

VERS. 3, 4. « Spera in Domino, et exerce bonitatem, et inhabita terram, et pasceres divitiis ejus. Delectare Domino, et det tibi petitiones cordis tui. » Per omnia docuit spei in Deo collocatæ utilitatem. Qui enim, ait, in illo spem fixam habet, et ab illo pascitur, bonis ab ipso suppeditatis perfruetur : plena vero manu hæc consequentur, qui veras delicias putant esse, habere perennem cum illo consuetudinem.

VERS. 5, 6. « Revela Domino viam tuam, et spera in eo, et ipse faciet. Et educet ut lumen justitiam tuam, et judicium tuum tanquam meridiam. » Deo, inquit, et te ipsum, et tuas actiones offer, et ab ipso auxilium expecta : nam ipse ut judex justam sententiam proferet, et celebrabit te, et illustrem te reddet, ut omnibus sis clarus veluti meridiana lux.

VERS. 7. « Subditus esto Domino, et ora eum. » Hæc igitur sciens, obtempera Deo gubernanti, et perge ab ipso bona necessaria petere. « Noli æmulari erga eum, qui prosperatur in via sua, erga hominem facientem injustitiam. » Quod si quempiam videris prave agentem, et spe sua non dejici, sed secundo flumine ferri, noli indignari, neque moleste ferre, tanquam hujusce mundi machinam nemine gubernante. Hoc enim quæ sequuntur demonstrant :

VERS. 8, 9. « Desine ab ira, et derelinque furorem : noli æmulari et maligneris. Quoniam qui malignantur, exterminabuntur. » Ne respicias secundas res illorum, sed expecta finem et videbis interitum.

« Expectantes autem Dominum ipsi hæreditabunt terram. [VERS. 10, 11.] Et adhuc parum superest, et non erit peccator, et quæres locum ejus, et non invenies. Mansueti autem hæreditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis. »

* Isa. xl, 6 seqq.

μένην αὐτοῖς εὐκλῆριαν θεώμενος. Καὶ δεικνὺς τῆς εὐποτίας τὸ πρόσκαιρον, εὐθὺς ἐπήγαγεν·

β'. « Ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται, καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦνται. » Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος Ἡσαίας ἔφη· « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ·

γ', δ'. « Ἐλπίσον ἐπὶ Κύριον, καὶ ποιεῖ χρηστότητα, καὶ κατασκήνουν τὴν γῆν, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτῆς. Κατατρέψῃσον τοῦ Κυρίου, καὶ δόξῃ σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. » Διὰ πάντων ἐδίδαξε τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ κερδαλεῖον· ὁ γὰρ εἰς αὐτὸν, φησὶν, ἐλπίζων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινόμενος, τῶν ὑπ' αὐτοῦ χορηγουμένων ἀπολαύσεται· διαφερόντως δὲ τεύξονται τούτων οἱ τρυφήν ἠγούμενοι τὴν διηνεκῆ πρὸς αὐτὸν ἀμιλίαν.

ε', ζ'. « Ἀποκάλυψον πρὸς Κύριον τὴν ὁδὸν σου, καὶ ἐλπίσον ἐπ' αὐτὸν, καὶ αὐτὸς ποιήσει. Καὶ ἐξοίσει ὡς φῶς τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ τὸ κρίμα σου, ὡς μεσημβρίαν. » Τῷ Θεῷ, φησὶ, καὶ σαυτὸν, καὶ τὰς σὰς πράξεις· ἀνάθου, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πρόσμενε ῥοπήν· αὐτὸς γὰρ οἷα δικαστῆς ἐξοίσει δικαίαν τὴν ψήφον, καὶ ἀνακηρύξει σε, καὶ λαμπρὸν ἀπεργάσεται, ὡς εἶναι δῆλον ἅπασιν, καθὼς τῆς μεσημβρίας τὸ φῶς.

ζ'. « Ἰποτάγηθι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσον αὐτὸν. » Ταῦτα τοίνυν εἰδὼς, πείθου τῷ Θεῷ κυβερνῶντι, καὶ αἰτῶν παρ' αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ διατέλει. « Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατεουδομένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ· ἐν ἀνθρώπῳ ποιοῦντι παρανομίαν. » Κἄν τινα ἴῃς πονηρὰ προαιρούμενον, καὶ τοῦ σκοποῦ μὴ διαμαρτάνοντα, ἀλλὰ κατὰ ῥοὺν φερόμενον, μὴ δυσχέρανα, μηδὲ δυσφόρα, ὡς μηδενὸς τὴν κρίσιν ἰθύνοντος. Τοῦτο γὰρ ἰστέλει τὰ ἐπαγόμενα·

η', θ'. « Ἠαῦσαι ἀπὸ ὀργῆς, καὶ ἐγκατάλιπε θυμὸν· μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεύεσθαι. Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται. » Μὴ ἴδῃς αὐτῶν τὴν εὐημερίαν, ἀλλὰ πρόσμενον τὸ τέλος, καὶ ὄψαι τὸν θλεθρον.

« Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν. [ε', ια'.] Καὶ ἔτι ὄλιγον, καὶ οὐ μὴ ὑπέρξῃ ὁ ἀμαρτωλὸς, καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρῆς. Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης. » Εὐ γὰρ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁸ Εὐθὺς. Abest a cod. 1. ⁴⁹ Καί. Abest a cod. 2. ⁵⁰ Μακάριος. cod. 2 θεός. ⁵¹ Χόρτος. cod. 1 præm. ὡς. ⁵² Αὐτοῦ. Abest a cod. 2. ⁵³ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ⁵⁴ Ποιμανθήση — αὐτῆς. Rectius Aquila sic interpretatus est ista, καὶ νέμου πίστιν. ⁵⁵ Δόξη. Ita leg. in cod. Alex., sed Vatic. habet δώσει. ⁵⁶ Χορηγουμένων. cod. 1 et 2, ac Cord. p. 686, addunt αγαθῶν. ⁵⁷ Ἀποκάλυψον. Præstat versio Aquilæ κύλιε, et Symmachii ἐπικύλισον. ⁵⁸ Ἰποτάγηθι. Aquila σίγησον. Symm. ἡσύχαζε ⁵⁹ Ἰκέτευσον. Aquila ἀποκαρᾶδοκει. ⁶⁰ cod. 2 αὐτῷ. ⁶¹ Διατέλει. Hoc loco quædam adduntur apud Cord. p. 680. ⁶² cod. Vatic. παρανομίας. ⁶³ Κἄν. cod. 2 ἐάν. ⁶⁴ Τέλος. cod. 2 ἔλος. ⁶⁵ Καὶ ἔτι κληρονομήσουσι γῆν. Des. in cod. 1.

ἴσθι, ὅτι οἱ μὲν τῆς θείας ἐλπίδος σφῆς αὐτοὺς ἀν-
 ἀρτήσαντες, καὶ τὸν ἐπιεικῆ προαιρούμενοι βίον, ἐν
 ἀπραγμοσύνῃ καὶ εἰρήνῃ διατελέσουσι⁶⁶, τρυφὴν
 ἔχοντες μόνιμον τοῦ συνειδήτους τὴν καθαρότητα. Οἱ δὲ
 τῆ προσκαίρου εὐημερίᾳ θαρβόυντες ταχέϊαν δέξονται
 τὴν μεταβολὴν, καὶ λήθη παραδοθήσονται παντελεῖ.

ἰθ', ιγ'. « Παρατηρήσεται⁶⁷ ὁ ἀμαρτωλὸς τὸν δι-
 καιον, καὶ βρῦξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. Ὁ
 δὲ Κύριος ἐκγέλασται αὐτὸν, ὅτι προβλέπει, ὅτι
 ἦξει ἡ⁶⁸ ἡμέρα αὐτοῦ. » Καὶ διὰ τούτων παρα-
 ψοχὴν τοῖς ἀδικουμένοις προσφέρει. Δείκνυσι γὰρ
 τὸν μὲν παράνομον, λυττώντα καὶ μεμνηότα κατὰ
 τῶν τὸν⁶⁹ ἀπράγμονα βίον ἀσπασομένων· τὸν δὲ
 δίκαιον κριτὴν καταγελῶντα τῆς ἐγγειρήσεως· ἅτε
 οὕτως τὴν ταχέϊαν αὐτῶν⁷⁰ τελευτὴν προορῶντα.

ιδ', ιε'. « Ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἀμαρτωλοὶ, ἐν-
 ἔτειναν τόξον αὐτῶν, τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ
 πένητα, τοῦ σφάζει τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Ἡ Ῥομ-
 φαία αὐτῶν εισέλθοι εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ τὰ
 τόξα αὐτῶν συντριβεῖ. » Τὴν αὐτὴν ἔχει τοῖς προ-
 ειρημένοις καὶ ταῦτα διάνοιαν⁷¹. Διδάσκει γὰρ ὡς
 παντοδαπαῖς μὲν ὁ ἀμαρτωλὸς⁷² κατὰ τῶν οὐδὲν
 ἡλικιότων κέχρηται μηχαναῖς, ταῖς δὲ οικειαῖς
 περιπαρήσεται⁷³ πάγαις. Καὶ⁷⁴ Ῥομφαίαν γὰρ καὶ
 τόξον κέκληκε τὰς διαφρούς ἐπιβουλὰς. Ἔοικε ταῦτα⁷⁵
 τοῖς ἐν τῷ ἐδόξμῳ εἰρημένοις ψαλμῷ· Ἰάκκων ὤρυξε
 καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ⁷⁶ ἐμπροσθεῖται εἰς βόθρον
 ὃν εἰργάσατο. »

ις'. « Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ, ὑπὲρ πλοῦτον
 ἀμαρτωλῶν πολύν. » Ἀμεινον, φησὶ, μετὰ δικαιοσύ-
 νης ἀπέαρκεια, παρανόμου πλοῦτου καὶ περιουσίας
 ἀδίκου. Ἐἶτα δεικνύς⁷⁷ τὴν ἀμφοτέρων ἐπικαρτίαν,
 φησὶν⁷⁸.

ιζ'. « Ὅτι· βραχίονες ἀμαρτωλῶν συντριβήσονται,
 ὀπισθεῖ ρίξει δὲ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος. » Βραχίονες
 τροπικῶς⁷⁹ τὴν δύναμιν ἀπεκάλεσεν· ἐπειδὴ⁸⁰ διὰ
 τούτων ἐργάζεσθαι πεφύκασιν ἄνθρωποι. Προσφυῶς
 δὲ ἄγαν τὸ, ὀπισθεῖ ρίξει τοὺς⁸¹ δικαίους, τίθει-
 κεν· ὑπὸ δαιμόνων γὰρ καὶ ἀνθρώπων⁸² ὀθούμε-
 νοι, ὑπὸ δὲ τῆς θείας ἐρειδόμενοι χάριτος, ἴσταν-
 ται⁸³, καὶ τῶν ἐπίοντων περιγίνονται ὀπισθε-
 ρῶν.

ιη', ιθ'. « Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων,
 καὶ ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς αἰῶνα ἴσται. Οὐ κατ-
 αίσχυνθήσονται ἐν καιρῷ πονηρῶ, καὶ ἐν ἡμέραις
 λιμοῦ χορτασθήσονται. » Πάσης ἀπολαύουσι προ-
 νοίας οἱ ἀμειπτον βίον αἰρούμενοι. Κἂν γὰρ συμ-
 φοραῖς περιπέσουσι, κρείττους ἀποφαίνονται⁸⁴ τού-
 των· καὶ κοινῆς γεννημένης ἐνδείας, παρὰ τοῦ Θεοῦ

A Scito enim fore ut hi, qui a divina spe pendent,
 et qui mansuetam vitam elegerunt, in otio et paco
 degant, delicias habentes æternas, conscientię sci-
 licet puritatem. Hi vero qui fluxæ felicitati consi-
 dunt, celerem mutationem percipient, et perpetuæ
 oblivioni tradentur.

Vers. 12, 13. « Observabit peccator justum, et
 stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem
 irridebit eum, quoniam prospicit fore ut veniat
 dies ejus. » Per hæc etiam consolationem injuria
 affectis affert. Ostendit enim peccatorem quidem
 rabie percitum, et furem contra eos, qui quietam
 vitam amplexi sunt : justum vero judicem
 audaces illorum conatus irridentem, ut qui celerem
 eorum finem prævideat.

B Vers. 14, 15. « Gladium evaginaverunt pecca-
 tores, intenderunt arcum suum, ut decipiant pau-
 perem et inopem, ut jugulent rectos corde. Gladium
 eorum intret in corda ipsorum, et arcus eorum
 confringantur. » Eumdem sensum hæc habent.
 quem superiora. Nam docet peccatorem quidem
 omnibus machinationibus contra eos qui nihil pec-
 carunt usum fuisse, verum intra propria retia trans-
 fodendum esse. Gladium namque et arcum voca-
 vit diversas insidias. Hæc respondent iis, quæ in
 septimo psalmo dicta fuere : « Lacunę aperuit, et
 effodit eum, et iucidit in foveam, quam fecit. »

837 Vers. 16. « Melius est modicum quod est
 justo, divitiis peccatorum multis. » Melior est, inquit,
 sufficientia cum justitia, quam divitiæ iniquæ, et
 affluentia injusta. Deinde ostendens utrorumque
 fructum, ait :

Vers. 17. « Quoniam brachia peccatorum conte-
 rentur, confirmat autem justos Dominus. » Brachia
 per metaphoram appellavit potentiam : quoniam
 per hæc insitum est a natura hominibus ut ope-
 rentur. Præclare vero « confirmat justos » dixit :
 nam a dæmonibus et ab hominibus agitati, a divina
 vero gratia confirmati, consistent, et ingruentibus
 calamitatibus superiores fiunt.

Vers. 18, 19. « Novit Dominus vias immacula-
 torum, et hæreditas eorum in æternum erit. Non
 confundentur tempore malo, et diebus famis satura-
 buntur. » Omni fruuntur providentia, qui incul-
 patam vitam elegerint. Licet enim in calamitates
 incident, his superiores redduntur, et communi
 inopia grassante, a Deo sufficientem victum acci-

⁶⁶ Psal. vii, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 1, 2 διατελοῦσι. ⁶⁷ Παρατηρήσεται — τὸν δίκαιον. Synim. ἐννοεῖ ὁ ἀσεβὴς περὶ τοῦ δικαίου.
⁶⁸ H. Abest. a cod. 2. ⁶⁹ Τῶν. Abest a cod. 2. ⁷⁰ cod. 1, 2 αὐτοῦ. ⁷¹ Διάνοιαν. cod. 1
 πραγμ. τὴν. ⁷² Ἀμαρτωλός. cod. 1, 2 ἀδικός. ⁷³ cod. 1, 2 περιπατῆσεται. Cod. p. 668, περι-
 πεισεῖται. ⁷⁴ Καί. Abest a cod. 1, 2. ⁷⁵ Ταῦτα. cod. 1, 2 πραγμ. δέ. ⁷⁶ Καί — εἰργάσατο.
 ἴσταν in locum alia substituit Cod. p. 682. ⁷⁷ cod. 1, 2 δείκνυσι. ⁷⁸ Φησὶν. Abest a cod. 1, 2.
⁷⁹ Τροπικῶς. cod. 1, 2 πραγμ. δέ. ⁸⁰ cod. 2 ἐπει. ⁸¹ Τοὺς. cod. 2 πραγμ. δέ. ⁸² Καὶ ἀνθρώπων. cod.
 2 ἢ ἄνθρωποι. ⁸³ cod. 1, 2 ἴσταν. ⁸⁴ cod. 1, 2 ἀποφανόνται.

piant, et præterea sempiternis bonis perfruentur. Porro famem opinor hic significari eam, quæ antiquis Judæis intentata fuit: « Ducam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Dei ¹. »

VERS. 20. « Quia peccatores peribunt: inimici vero Domini, simul ac honorificati fuerint et exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficiunt. » Mutatio conjunctionis differentiam personarum induxit, et ansam **838** præbet interpretandi, alios esse peccatores, alios inimicos Domini. Aquila vero et Symmachus pro vero conjunctionem et ² ponentes, eosdem esse peccatores et Dei inimicos ostenderunt. Dicit autem homines ob propria peccata inimicos, cum parum temporis florissent, atque illustres et clari visi essent, ut fumum dissolutos fuisse.

VERS. 21. « Mutuatur peccator, et non solvet: justus autem miseretur, et tribuit. » Talis fuit Saul, qui semper beneficiis affectus a divino Davide, bona benefactori rependere noluit. At beatus David, proprium Dominum imitans, qui oriri facit solem suum super bonos et malos ³, de illo bene mereri non cessabat. Tales fuerunt Judæi, qui omnia studiorum genera a sacris apostolis accipientes, sanguinolentum animum contra eos ostendebant. Attamen divini apostoli divina dona ipsis liberaliter distribuiebant.

VERS. 22. « Quoniam benedictentes ei hæreditabunt terram, maledicentes autem ei disperibunt. » Hoc patriarchæ Abrahamo Deus universorum promisit: « Benedicam benedicientibus tibi, et maledicentibus tibi maledicam ⁴. »

VERS. 23, 24. « A Domino gressus hominis diriguntur, et via ejus valde delectabitur. Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus confirmat manum ejus. » Hac enim de causa laudat quidem laudantem justum, maledicentem **839** vero æquali lance remuneratur, quoniam ipse justorum vias dirigit. Fieri enim non potest ut quis absque ipsius gratia sine culpa in virtutis via incedat. Favet igitur his, qui tale propositum habent; et necesse est ad virtutis acquisitionem, humanam promptitudinem et divinam opem una concurrere. Sic enim etsi aliquando prolabatur qui hoc iter facit, divinam tamen opem consequitur. Eodem modo beatus David, cum offendisset, et ne in terram proccideret periclitaretur, per divinam gratiam erectus est.

¹ Amos viii, 11. ² Matth. v, 45. ³ Gen. xii, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸³⁸ cod. 1, 2 ενταυθα ηγομαι. Pro ηγομαι cod. 2 habet ομαι. ⁸³⁹ Ἄμα — ὑψωθηται. Hebr. et gloria pascuorum. ⁸⁷ Τῷ. cod. 2 τοῦ. ⁸⁸ Ἐχθρούς. cod. 1, 2 præm. τοῦς. ⁸⁹ Ἀκύλας — ἐχθρούς. Hoc scholion exstat in edit. Rom. τῶν ὄ. ⁹⁰ Διδωσιν. Ita leg. in cod. Alex. sed cod. Vat. habet διδοί. ⁹¹ cod. 2 θείου. ⁹² Μακάριος. cod. 2 θεϊός. ⁹³ Σφόδρα. Additur in cod. Alex. ⁹⁴ Rec. lectio est δταν. ⁹⁵ cod. 1, 2 αὐτοῦ, quæ etiam est rec. lectio in vers. Græca. ⁹⁶ col. 1, 2 τοὺς εὐλογοῦντας. ⁹⁷ cod. 2 μὲν. ⁹⁸ Τοῦτο. Abest a cod. 2. ⁹⁹ Μακάριος. cod. 2 θεϊός. ¹ χάριτος ἀνωρθώθη. cod. 2 ἐπανεκήθη χάριτος. Cord. p. 669. χάριτος ἤξιώθη.

δέξονται τὴν ἀβάρκειαν, καὶ πρὸς τοῦτοις τῶν αἰωνίων ἀπολαύσουσιν ἀγαθῶν. Λιμὸν δὲ ἠγοῦμαι ἐνταυθα ⁸⁶ παραδηλοῦσθαι τὸν πάλαι Ἰουδαίος ἀπειρηθέντα: « Ἐπάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. »

κ'. « Ὅτι οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται· οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου, ἅμα ⁸⁶ τῷ ⁸⁷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι, ἐκλείποντες ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον. » Ἡ τοῦ συνδέσμου ἐναλλαγὴ διαφορὰν προσώπων ἐργάσατο· καὶ ἄλλους μὲν ὑποβάλλει νοεῖν τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἄλλους δὲ ἐχθροὺς ⁸⁸ τοῦ Κυρίου. Ἀκύλας ⁸⁹ δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ δὲ τὸν καὶ σύνδεσμον θεθεικότας, τοὺς αὐτοὺς εἰδειξαν ἀμαρτωλοὺς καὶ τοῦ Κυρίου ἐχθροὺς. Λέγει δὲ ὅτι οἱ θεομισεῖς διὰ τὰς οἰκειὰς παρανομίας ἀνθρώποι, ὀλίγον ἀνθήσαντες χρόνον, καὶ δόξαντας εἰνα περιφανεῖς καὶ περιβλεπταί, δίκην καπνοῦ ἐλεύθησαν.

κα'. « Δανεῖζεται ὁ ἀμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσει· ὁ δὲ δίκαιος οἰκτελεῖται, καὶ δίδωσιν ⁹⁰. » Τοιοῦτος ἦν ὁ Σαοὺλ, ἀεὶ μὲν εὐεργετούμενος ὑπὸ τοῦ θειοτάτου ⁹¹ Δαβὶδ, ἀμειψασθαι δὲ ἀγαθοῖς τὸν εὐεργέτην οὐκ ἀνεχόμενος. Ὁ δὲ μακάριος ⁹² Δαβὶδ, τὸν οἰκεῖον Δεσπότην μιμούμενος, ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, εὐεργετῶν διετέλει. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, τὰς παντοδαπὰς θεραπείας παρὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων δεχόμενοι, καὶ τὴν μαιφθὸν ἐπιδεικνύμενοι γνώμην· ἀλλ' ὁμως οἱ θεοὶ ἀπόστολοι τὰς θείας αὐτοῖς δωρεὰς φιλοτιμῶς διένεμον.

κβ'. « Ὅτι οἱ εὐλογοῦντες αὐτὸν κληρονομήσουσι γῆν, οἱ δὲ καταρώμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσονται. » Τοῦτο τῷ πατριάρχῃ Ἀβραάμ ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἐπηγγείλατο, « Εὐλόγησω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι. »

κγ', κδ'. « Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει σφόδρα ⁹³. Ὅτ' ἂν ⁹⁴ πέση οὐ καταβράχθησεται, ὅτι Κύριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτῷ ⁹⁵. » Τοῦτου γάρ τοι χάριν εὐλογεῖ μὲν τὸν εὐλογοῦντα ⁹⁶ τὸν δίκαιον, τὸν δὲ καταρώμενον τοῖς ἰσοῖς ἀμειβεταί· ἐπειδὴ αὐτὸς κατευθύνει τὰς τῶν δικαίων ὁδοὺς. Ἀδύνατον γὰρ δίχα τῆς αὐτοῦ χάριτος ἀμέμπτως δεῦσαί τινα τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν. Συνεργεῖ μέντοι ⁹⁷ τοῖς τοῦτον ⁹⁸ ἔχουσι τὸν σκοπὸν· καὶ χρεῖα κατὰ ταῦτον συνδραμεῖν εἰς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς προθυμίαν ἀνθρωπίνην, καὶ θείαν προμηθειαν. Οὕτω γὰρ κἂν ὀλισθήσῃ ποτὲ ὁ τήνδε τὴν πορείαν ποιούμενος, τῆς θείας ἀντιλήψεως τεύξεταί. Οὕτως ὁ μακάριος ⁹⁹ προσπείσας Δαβὶδ, καὶ κατενεχθῆναι κινδυνεύσας εἰς γῆν, ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἀνωρθώθη ¹.

κε', κς'. « Νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, Α καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλείμμενον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἔλεει καὶ δανεῖζει ὁ δίκαιος, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἔσται. » Καὶ νέος ὢν, καὶ εἰς γῆρας ἔλθων, οὐκ οἶδα ὁ θεασάμενος δίκαιον τῆς ὁθείας ἔρημον προνοίας γενόμενον. Ὁ γὰρ τοὶ δίκαιος κριτῆς οὐ μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν φουμένων πᾶσαν ποιεῖται κηδεμονίαν. Οὕτω τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ταῦτα ὁ παρανομούντος, τοῦ τὴν προγονικὴν ἀρετὴν προδόθηθαι. Οὕτω τοῦ Σολομῶντος ἡσεθηκότος ἠνέσχετο διὰ τὴν πατρίαν φιλοθεῖον. Τὸ δὲ, « Ὅλην τὴν ἡμέραν ἔλεει καὶ δανεῖζει ὁ δίκαιος, » τὰς παντοδαπὰς τοῦ δικαίου εὐεργεσίας δηλοῖ, τὰς διὰ χρημάτων, τὰς διὰ πραγμάτων, τὰς διὰ λόγων καὶ συμβουλῶν. Ταῦτα δὲ ποιῶν, ἔλεει μὲν τοὺς ἀπολαύοντας, δανεῖζει δὲ τῶν τούτων ὁ Θεῶς. Ὁ γὰρ ἔλεων, φησὶ, πτωχῶν, δανεῖζει Θεῶς, ὡς τὸ αὐτὸ ἔλεον εἶναι καὶ δάνεισμα.

κζ'. « Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν, καὶ κατασχήνου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Ταῦτα τοίνυν εἰδότες ἅπαντες ἄνθρωποι, καὶ μεμαθηκότες τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας τὰ ἐπιχειροῦν, φεύγετε μὲν τῆς κακίας τὰ εἶδη, ὀδεύσατε δὲ τὴν ἐναντίαν ὁδόν, ἵνα τῶν αἰώνων ἀγαθῶν ἀπολαύσητε.

κη', κθ'. « Ὅτι Κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν, καὶ οὐκ ἐγκαταλείπει τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα φυλαχθήσονται ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται, καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς. Ὁρθῆ καὶ δεκαία κρίσει ὁ χρώμενος τῶν ὄλων ὁ Κύριος προσφεῖς τοῖς ἐπιτηδεύμασι τὰς ἀντιδόσεις ποιήσεται καὶ τοὺς μὲν τῆς δικαιοσύνης ἐραστὰς πάσης ἀξιώσει κηδεμονίας, τοὺς δὲ τὰναντία προαιρουμένους ἀνασπάσει προβρίζους. Οὕτω τοὺς ἐκτερέων δείξας καρπούς, διδάσκει λοιπὸν, πῶς ἐνεστι τὴν τῶν Θεῶν φίλην κατορθῶσαι δικαιοσύνην.

λ', λα'. « Στόμα δικαίου μελετήσει σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσει κρίσιν. Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὑποσκελισθήσεται διαβήματα αὐτοῦ. » Προσῆκει, φησὶ, κἀν τῇ γλώττῃ, κἀν τῇ διανοίᾳ τὰ θεία λόγια περιφέρειν, καὶ τὴν τούτων μελέτην ποιῆσθαι διηλεκτικῶς. Οὕτω γὰρ τὸ πρακτέον μανθάνων ὁ τῆς ἀρετῆς ἐραστῆς, ἀτρεμῆς καὶ ἀσάλευτος, τῶν καταβαλεῖν ἐπιχειρούντων περιγινόμενος. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἐφη ψαλμῷ, ἢ ἄλλ' ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ τὰ ἐξῆς.

κγ Prov. xix, 17. α Psal. 1, 2.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

Ὁ δίκαιος. Additur in cod. Alex. ὁ δίκαιος. 2 εἶδον, omisso θεασάμενος. Ἄκμων τῆς. cod. 2 δίκαιον ἐγκαταλείμμενον ἦγουν τῆς. 3 cod. 2 προνοίας γενόμενον ἔρημον. 4 Ταῦτα. cod. 1 τοιαῦτα. 5 Χρημάτων. cod. 1, 2 πραγμάτων. 6 Πραγμάτων. cod. 1 χρημάτων. 7 Τούτων. cod. 2 τῶν ὄλων. 8 cod. 1, 2 ὄστε. 9 Αὐτό. cod. 1 addit καί. 10 cod. 1, 2 φύγητε. 11 cod. 2 ἐγκαταλείψει, quæ est rec. lectio. 12 Ὅτι. Abest a vers. τῶν ὄ. 13 Ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται. Bes. in textu Hebr. In cod. Vatic. leg. ἄνομοι ἐκδιωχθήσονται. 14 Κρίσει. cod. 2 κρίσει. 15 Ὁρθῶ. cod. 2 addit αὐτοῦ. Sic quoque etiam leg. in vers. τῶν ὄ. 16 cod. 1, 2 μένει. 17 cod. 1, 2 ἀλλ' ἢ. 18 Καί — νυκτός. Abest a cod. 2.

Vers. 25, 26. « Junior fui, quin etiam conserui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus querens panem. Toto die miseretur, et commodat justus, et semen illius in benedictione erit. « Nec cum essem junior, neque senio confectus, novi, nec vidi justum divina providentia destitutum esse. Et enim justus judex non modo ipsorum, sed etiam illorum, qui ex ipsis nascuntur, omnem curam gerit. Sic Israelis etiam hæc impie agentis, ob majorum virtutem rationem habuit. Eodem modo Salomonem impie peccantem ob paternam pietatem pertulit. Hoc autem, « Toto die miseretur et commodat justus, » omnis generis beneficia justus designat: videlicet, per opes, per negotia, per verba et consilia. Hæc vero faciens, miseretur quidem eorum, qui hæc consequuntur: commodat autem horum 340 Deo: « Qui enim miseretur, ait, pauperis, commodat Deo: ut idem sit misericordia ac mutuum 27. »

Vers. 27. « Declina a malo, et fac bonum, et habita in sæculum sæculi. » Cum hæc igitur noverritis vos omnes homines, cumque præmia virtutis et malitiæ didiceritis, fugite quidem sceleris species, ambulante vero contrariam viam, ut sempiternis bonis perfruarini.

Vers. 28, 29. « Quia Dominus amat judicium, et non derelinquet sanctos suos, quia in æternum conservabuntur; injusti autem punientur, et semen impiorum peribit. Justi autem hæreditabunt terram, et habitabunt in sæculum sæculi super ea. » Recto et justo judicio utens universorum Dominus, remunerationes studiis accommodatas dabit. Justitiæ quidem cultores omni cura dignabitur; contraria vero eligentes radicitus evellet. Sic utrorumque fructu palefacto, decet deinceps quomodo possit Deo accepta justitia exerceri.

Vers. 30, 31. « Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium. Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus. » Decorum est, inquit, et lingua et mente divina eloquia circumferre, et hæc semper meditari. Sic enim virtutis studiosus quid agendum sit discens, intrepidus et immobilis manebit, superior factus iis, qui illum de statu suo dejicere conantur. 341 Hæc et in primo psalmo dixit: « Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte, » et quæ sequuntur.

Vers. 32, 33. « Insidiose observat peccator justum, A et querit ut occidat eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus, nec damnabit eum, cum judicium feretur de illo. » Diversis modis eadem dicit, majori meditatione tenaciorem memoriam faciens. Dicit autem Dominum minime despecturum esse hominem justum, cum ab iniquis hominibus insidiis petitur, neque adhæsurum ipsis. Hanc opem consecutus est Abraham, Sara ejus uxore bis raptā; hanc et Isaac, hoc idem passus; hanc Jacob, a fratre et a socero invidia appetitus; hanc Joseph, per invidiam et calumniam oppugnatus. Et quid opus est omnia percurrere? Facile enim est studiosis, et antiqua colligere, et nova considerare.

Vers. 34. Exspecta Dominum, custodi viam ejus: exaltabit te, ut hæreditate capias terram; cum perierint peccatores, videbis. » Hæc igitur edoctus, divinam sententiam exspecta, et leges impositas custodi. Sic enim et in hac vita illustris eris, et in futura permanentibus bonis perfrueris, et videbis miserimum peccatorum finem. Deinde quoniam sceleratos homines poenas pendere, sed longo tempore persistere, merito ex præteritis futura confirmat.

Vers. 35, 36. « Vidi impium exaltatum, et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat: quæsi enim, et non est inventus locus ejus. » Vidit enim magnus David et finem regni Saulis, et eversionem tyrannidis Absaloni, et superbiam atque interitum Naasi Ammanitæ, et cum fastu mortem Goliathi alienigenæ, et aliorum præter hos non paucorum arrogantiam et superbiam, et ultimam perniciem. Merito igitur illorum felicitatem sterilibus arboribus comparavit. Vanos autem esse dicit, non solum ipsos, verum etiam eorum loca: per hæc autem memoriam significavit. Deinde rursum admonitionem et consilium affert.
 ἐκεῖνων τόπους· διὰ τούτων δὲ τὴν μνήμην ἐδήλωσεν. Εἶτα πάλιν εἰσήγησιν εἰσφέρει καὶ συμβουλῆν.

Vers. 37. « Custodi innocentiam, et vide æquitatem, quoniam sunt reliquix homini pacifico. » Hoc Symmachus sic vertit: Custodi simplicitatem, et vide rectum, quoniam sunt futura homini pacifico. Ne respicias, ait, in præsentibus calamitates, sed futura exspecta. Erit enim tempus, quo iis, qui simplicitatem et rectitudinem excoluerunt, merces congruens rependetur.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

³² Οὐδὲ μὴ. cod. 2 οὐδ' οὐ μὴ. ³³ Καταδικάζονται. Ita in cod. Alex. leg. cod. Vatic. καταδικάζει. ³⁴ cod. 1, 2 αὐτόν. ³⁵ cod. 1 ταῦτα. ³⁶ Ταύτης — τὰ νέα. Des. apud Cord. p. 671. ³⁷ cod. 1 διαπραγείσῃς. ³⁸ cod. 1 ταῦτό. cod. 2 ἀντὶ τούτου. ³⁹ Καὶ ἐν. cod. 1, 2 κἀν. Ita quoque post pauca. ⁴⁰ cod. 2 ἐπέε. ⁴¹ Ἀλλ'. Abest a cod. 1. ⁴² Καὶ. Abest a cod. 2. ⁴³ Καὶ τὴν ὑπερηφανίαν. Abest a cod. 1, 2. ⁴⁴ Ὅτι — εἰρηνικῶ. Hebr. quia fuit viro, sc. tali, pax erit. Hunc sensum expressisse videtur Aquila, cujus Latine interpretatio h. J. manca est, eum nihil præter vocem ἴσχατον de illa supersit. ⁴⁵ Τοῦτο εἰρηνικῶ. Des. in cod. 1.

λβ', λγ'. « Κατανοεὶ ὁ ἀμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. Ὁ δὲ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλείπῃ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ καταδικάζηται αὐτὸν ὅταν κρίνηται αὐτῷ. » Διαφόρως τὰ αὐτὰ λέγει, τῇ πλείονι μελέτῃ μονωτέραν κατασκευάζων τὴν μνήμην. Λέγει δὲ ὡς οὐ περιόφεται τὸν δίκαιον ὁ Δεσπότης ἐπιβουλεύομενον ὑπὸ τῶν πονηρῶν, οὐδὲ συμπήφειται αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσιν, ἀλλ' ὑπερπηδῆσαι παρασκευάσει τὰ δίκτυα. Ταύτης ἀπέλαυσεν Ἀβραὰμ τῆς προνοίας, δις ἀρπαγείσῃ τῆς Σάρρας· ταύτης ὁ Ἰσαὰκ αὐτὸ τοῦτο παθὼν· ταύτης ὁ Ἰακώβ ὑπ' ἀδελφοῦ καὶ κηδεστοῦ φθονηθεὶς· ταύτης ὁ Ἰωσήφ ὑπὸ φθόνου καὶ συκαφαντίας πολεμηθεὶς. Καὶ τί δεῖ καταλέγειν πάντα; Ῥῥῆδιον γὰρ τοῖς φιλομαθεῖσι, καὶ τὰ πάλαι συλλέξαι, καὶ θεωρῆσαι τὰ νέα.

λδ'. « Ὑπόκεινον τὸν Κύριον, καὶ φύλαξον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ὑψώσει σε, τοῦ κατακληρονομησαι τὴν γῆν, ἐν τῷ ἐξολοθρευεσθαι ἀμαρτωλοὺς, ὅφει. » Ταῦτα τοίνυν μεμαθηκώς, τὴν θεῖαν πρός σε ἐψήφον, καὶ τοὺς κειμένους φύλαττε νόμους. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῃ γενήσῃ περιδιδεπτος, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τῶν μονίμων ἀγαθῶν ἀπολαύσῃ, καὶ ὅφει τῶν ἀμαρτωλῶν τὸν τρισάθλιον τέλος. Εἶτα ἐπειδὴ πολλοὺς ἀντὶ τὸ μὴ νῦν ὄρῃν τῶν ἀδίκων τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ἀναμένειν χρόνον μακρὸν, εἰκότως ἀπὸ τῶν γεγενημένων πιστοῦται τὰ μέλλοντα.

λε', λς'. « Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυφούμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὗρήθην ὁ τόπος αὐτοῦ. » Εἶδε γὰρ ὁ μέγας Δαυὶδ καὶ τῆς τοῦ Σαοὺλ βασιλείας τὸ τέλος, καὶ τῆς τοῦ Ἀβεσσαλώμ τυραννίδος τὸν θάνατον, καὶ Νάας τοῦ Ἀμμανίτου καὶ τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὴν ἀπόλειαν, καὶ τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ σὺν τῷ τύφῳ τὸν θάνατον· καὶ ἄλλων αὐτῶν πρὸς τοῦτοισι οὐκ ὀλίγων καὶ τὴν ἀλαζονείαν, καὶ τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ τὴν πανωλεθρίαν. Εἰκότως τοίνυν τοῖς ἀκάρποις δένδροις τὴν ἐκεῖνων εὐημερίαν ἀπέδειξε. Φρούδους δὲ ἐφη γεγενῆσθαι οὐ μόνον αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς

λς'. « Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπων εἰρηνικῶ. » Τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐφη· Φύλασσε ἀπλότητα, καὶ ὄρα εὐθύ, ὅτι ἐστὶ μέλλοντα ἀνθρώπων εἰρηνικῶ. Μὴ ἀποβλέψῃς, φησὶν, εἰς τὰ παρόντα λυπηρὰ, ἀλλὰ προσδέξου τὰ μέλλοντα. Ἔστι γὰρ καιρὸς, ἐν ᾧ τοῖς ἀπλότῃσι καὶ εὐθύτῃσι κεχρημένοις ἀποδοθήσεται ὁ προσήκων μισθός.

λη'. « Οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται ἐπὶ τὸ Α αὐτό· τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται³⁸. » Τοῦτο πάλιν ὁ Σύμμαχος οὕτως εἴρηκεν, « Οἱ δὲ ἀθετοῦντες ἐξαλειφθήσονται ὁμοῦ, τὰ ἔσχατα τῶν ἀνδρῶν ἐκκοπήσεται³⁹. » Ἐν ἐγκίνῳ, φησὶ, τῷ καιρῷ, καὶ οὕτοι τὸ ἐπιχειρεῖν δέξονται, καὶ⁴⁰ κοινὸν ὑπομενοῦσιν⁴¹ θλεθρον.

λθ', μ'. « Σωτηρία δὲ τῶν δικαίων παρὰ Κυρίου, καὶ ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστὶν ἐν καιρῷ θλίψεως. Καὶ βοηθήσει αὐτοῖς Κύριος, καὶ ῥύσεται αὐτούς, καὶ ἐξελεύεται αὐτούς⁴² ἐξ ἀμικτωλῶν, καὶ σώσει αὐτούς, ὅτι ἤλπισαν ἐπ' αὐτόν. » Οἱ δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐργάται τῆς θείας ῥοπῆς ἀπολαύουσιν⁴³, καὶ σωτηρίας τρέφονται, καὶ τῶν ἀδικεῖν πειρωμένων περιγενήσονται, ἅτε δὴ ἀκραίφῃ τὴν περὶ αὐτῶν⁴⁴ ἐλπίδα κτησάμενοι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΑΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, εἰς ἀνάμνησιν περὶ τοῦ Σαββάτου⁴⁵. » Τὴν⁴⁶ σπουδαίαν μετάνοιαν τοῦ θεοτάτου⁴⁷ Δαβὶδ τὸ τῆς ἐξομολογήσεως κηρύττει διάφορον. Ἐν πολλοῖς γὰρ ψαλμοῖς μέμνηται τῆς ἁμαρτίας, τὸ ἔλλοχος⁴⁸ οὐκ ἀνεχόμενος, ἀλλὰ καὶ τὴν νότον, καὶ τὴν θεραπείαν εἰς μέσον προτιθεῖται, διδασκαλίας ὑπόθεσιν τοῖς ἀνθρώποις προσφέρων. Κάν τούτω τοιγαροῦν τῷ ψαλμῷ, καὶ τῆς ἁμαρτίας μέμνηται, καὶ τῆς διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ἁμαρτίας⁴⁹ ἐπιτενεχθείσης παιδείας. Ἐπιγνήθη δὲ αὐτῷ πολλὰ καὶ διάφορα δυσχερῆ· τοῦ Ἀμνῶν ἡ σφαγὴ, ἡ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ τυραννίς, Ἀχιτόφελ ὁ σύμβουλος⁵⁰ κατ' αὐτοῦ βουλευόμενος, Σεμεὶ λοιδορούμενος⁵¹, C καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ἡ ἱστορία διδάσκει.

β'. « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐξελέγξῃς⁵² με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Τοῦτο⁵³ καὶ τοῦ ἔκτου ψαλμοῦ προοίμιον ἐποίησατο, παρακαλῶν⁵⁴ ἱατρικῶς μὴ δικαστικῶς παιδεύσθηναι, μὴ δριμυτέροις, ἀλλ' ἡπιόσις φαρμάκοις ἱατρευθῆναι.

γ'. « Ὅτι τὰ βέλη σου⁵⁵ ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπιστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου. » Τοῦτο, φησὶν, ὡ μάρτην ἀντιβολῶ, ἀλλ' ὀρῶν ἐπιφερομένους μοι νεφέδας βελῶν, καὶ τὴν χειρὰ σου λίαν ἐπικειμένην, καὶ σφόδρα με⁵⁶ μαστιγοῦσαν. Τὸ γὰρ⁵⁷, « Ἐπιστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χειρὰ σου, » ἐκ μεταφορᾶς τίθειαι τῶν αἰκίζομένων, καὶ πολλὰς ἐπιφερόντων⁵⁸ πληγᾶς.

δ'. « Οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου· οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν⁵⁹ τοῖς

VERS. 38. « Injusti autem disperibunt simul: reliquiae impiorum interfibunt. » Hoc rursus 843 Symmachus sic expressit: *Prævaricatores autem simul delebuntur, novissima iniquorum excidentur.* Ipo, inquit, tempore hi etiam suæ malitiæ præmia habebunt, et communem interitum patientur.

VERS. 39, 40. « Salus autem justorum a Domino, et protector eorum est in tempore tribulationis. Et adjuvabit eos Dominus. Et liberabit eos, et eruet eos a peccatoribus, et salvabit eos, quia speraverunt in eo. » Qui autem justitiam exercent, divino auxilio perfuerunt, et salutem consequentur, et superabunt eos, qui offendere conantur, quippe qui in eo totam spem fixam habuerint.

INTERP. PSALMI XXXVII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi, in commemorationem de Sabbato. » Confessionis varietas demonstrat sinceram divini Davidis pœnitentiam. In multis enim psalmis peccati meminit, ut qui vulnus ferre non poterat. Imo etiam morbum et curationem in medium profert, doctrinæ argumentum hominibus afferens. In hoc igitur etiam psalmo peccati mentionem facit, et pœnæ inflicte ob peccati expiationem. Acciderunt autem ipsi multæ et variæ molestiæ, nimirum Ammonis cædes, Absalomis tyrannis, Achitophel 844 consiliarius, qui contra ipsum consilium agitabat, Semei contumeliosus, et cætera, quæ historia docet.

VERS. 2. « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. » Hoc etiam sexti psalmi exordium fecit, orans ut more medici, non iudicis castigetur, neque ut amarioribus medicamentis, sed lenibus curetur.

VERS. 3. « Quoniam sagittæ tuæ inflæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam. » Hoc, inquit, non frustra obsecro, sed videns imbrem sagittarum in me delatum, tuamque manum mihi valde imminentem, neque vehementer cædentem. Hoc enim, « Confirmasti super me manum tuam, » dixit per metaphoram ductam a cædentibus, multasque plagas incutientibus.

D VERS. 4. « Non est sanitas in carne mea propter iram tuam: non est pax ossibus meis propter pec-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁸ cod. 2 ἐξολοθρευθήσονται, quæ est rec. lectio h. l. ³⁹ cod. 1, 2 ἐκκοπήσονται. ⁴⁰ Kal. Abest a cod. 1, 2. ⁴¹ cod. 1, 2 ὑπομένοντες. ⁴² Καὶ ἐξελ. αὐτούς. Abest a cod. 2. ⁴³ cod. 1, 2 ἀπολαύοντες. ⁴⁴ cod. 1, 2 αὐτόν. ⁴⁵ Περὶ τοῦ Σαββάτου. Abest a cod. 1, 2. ⁴⁶ Τὴν — διάφορον. Hæc apud Cord. p. 704, ad vers. sequentem relata sunt. Eorum autem locum p. 695, hæc occupant: Τοῦτον ἄδει τὸν ψαλμὸν, ἀναμνήσκων ἐαυτὸν τῆς ταλαιπωρίας ἧς ὑπέμεινε διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀξιοῖ ἀσθενοῦσιν τυχεῖν, ἕτοι ἀναπαύσεως ἐκ τῶν συμφορῶν. Hunc psalmum canit, in memoriam sibi revocans miseriam quam propter peccatum sustinuerat, et petit ut sabbatismum seu quietem a calamitatibus nanciscatur. ⁴⁵ cod. 2 θεοῦ. ⁴⁶ Τὸ ἔλλοχος. cod. 1, 2 præm. κρύπτειν. Cord. κρυπτόν. ⁴⁷ Θραξ. τῆς ἁμαρτ. cod. 1 ἁμαρτίαν. ⁴⁸ Ὁ σύμβουλος — βουλευόμενος. cod. 2 ἡ συμβουλὴ — βουλευομένου. ⁴⁹ cod. 2 ἡ λοιδορία. ⁵⁰ cod. 1, 2 ἐλέγξῃς, quæ est rec. lectio h. l. ⁵¹ Τοῦτο — ἱατρειῶν. Des. in cod. 2. ⁵² Παραξ. — ἱατρειῶν. Des. apud Cord. p. 704. ⁵³ Σου. Abest a cod. 2. ⁵⁴ Μέ. Abest a cod. 1. ⁵⁵ Τὸ γὰρ — πληγῶν. Des. apud Cord. p. 696. ⁵⁶ cod. 1 ἐπιφερομένων. ⁵⁷ Ἐρ. Abest a cod. Vatic.

cata mea. » Supplicio, inquit, affectus peccati mei recorder : illius autem recordatio querelas mihi et ploratus inducit, ex his vero ærumnæ mihi et miseris nascuntur.

VERS. 5-7. « Quoniam iniquitates meæ superarunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ propter insipientiam meam. Miser factus sum et curvatus sum in perpetuum, tota die contristatus lægrediebar. » Inflexit me, **845** inquit, grave peccati onus : mœrore autem me afficit gravis odor illorum vulnerum jam putridorum, quæ accepi, cum prudentiam abieci et insipientiæ servivi. Qua de causa omni voluptate privatus, mœreo et perpetuo tristis sum, et mœroris vicissitudinem non invenio.

VERS. 8. « Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea. » Per *lumbos*, concupiscentiam innuit. His enim inhaerent venes, per quos appetitus excitari solent. Istorum igitur malorum, inquit, causa mihi fuit, quod non ad rectum, sed ad lasciviam concupiscentia abusus sum.

VERS. 9. « Afflictus sum, et humiliatus sum valde : rugiebam ob gemitum cordis mei. » Ex illa, inquit, concupiscentia hoc percepi, quod in terram incurvatus sum, et semper luceam propter acerbos cordis mei dolores. Quapropter mutata concupiscentiæ opera, illam divinæ voluntatis effici ministram. Hoc enim subjunxit :

VERS. 10. « Domine, ante te omne desiderium meum. » Quoniam enim semel ipsa abusus sum, semper deinceps illam tuis mandatis addicam.

• Et gemitus meus a te non est absconditus. [VERS. 11.] « Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea et lumen oculorum meorum, et illud non est mecum. » Vides, inquit, o Domine, meos **846** plausus et lacrymas, vides me agitatam, et viribus destitutum, consuetoque lumine privatum, et in meridie tanquam in tenebris degentem. Duo autem simul per hæc significat, et mœroris immensitatem, per quam lux non videtur

A δστέοις μου ἀπὸ ⁸⁸ πρῶτου τῶν ἀμαρτιῶν μου ⁸⁹. » Νυττόμενος, φησί, τῇ τιμωρίᾳ τῆς ἀμαρτίας ἀναμνησχομαι· ἡ δὲ αὐτῆς μνήμη θρήνου μοι καὶ ὀδυρμούς ἐργάζεται· ἐκ δὲ τούτων κακωχία μοι καὶ ταλαιπωρία προσγίνεται.

ε'ζ'. « Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώζεισαν καὶ ἐσάπτυσαν οἱ μῶλωπές μου, καὶ ⁹⁰ ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους, ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην. » Κατέκαμφέ με, φησί, τὸ βαρὺ τῆς ἀμαρτίας φορτίον, ἀντὶ δὲ με καὶ τῶν σεσηπότων ἐκείνων τραυμάτων ἢ δυσσομία, ἃ τὴν φρόνησιν ἀποβαλὼν καὶ τῇ ἀφροσύνῃ δουλεύσας εἰσεδεξάμην. Ὁδὲ δὴ χάριν πάσης θυμηδίας ἐστερημένος, ἀσχάλλω καὶ ἄλλω διηνεκῶς, καὶ τῆς σκυθρωπότητος μεταβολὴν οὐχ εὗρισκω.

η'. « Ὅτι ⁹¹ αἱ ψαῖαι ⁹² μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, καὶ ⁹³ οὐκ ἔστιν ἰσχύς ἐν τῇ σαρκὶ μου. » Διὰ τῶν ψῶν ⁹⁴ τὴν ἐπιθυμίαν ἠνίξετο. Ταύταις γὰρ ἔγκεινται οἱ νεφροὶ, δι' ὧν αἱ ὀρέξεις κινεῖσθαι παύονται. Λέγει τοίνυν, ὅτι τούτων ⁹⁵ αἰτίον μοι γεγένηται τῶν κακῶν τὸ μὴ εἰς ὄσον, ἀλλ' εἰς ἀσωτίαν τῇ ἐπιθυμίᾳ προσχρησασθαι.

θ'. « Ἐκακώθην καὶ ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα· ὠρούμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου. » Ἐξ ἐκείνης, φησί, τῆς ἐπιθυμίας ἐτρούγησα τὸ κύπτειν ⁹⁶ εἰς γῆν, καὶ διηνεκῶς ὀλοφύρεσθαι διὰ τὰς πικρὰς τῆς καρδίας ὀδύνας. Τούτου χάριν τῆς ἐπιθυμίας μεταβαλὼν τὴν ἐνέργειαν, ὑπουργὸν αὐτὴν κατέστησα τοῦ θεοῦ βουλήματος. Τοῦτο γὰρ ἐπηγάγε·

ι'. « Κύριε ⁹⁷, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου. » Ἐπειδὴ ⁹⁸ γὰρ ⁹⁹ ἀπαξ ἐχρησάμην αὐτῇ κακῶς, αἰεὶ τοῖς σοῖς αὐτῇ ¹⁰⁰ ἐπιτάγμασιν ἀναθήσω.

« Καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρόβη. [ια'] Ἡ καρδία μου ἐταράχθη· ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχύς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτό ¹⁰¹ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. » Ὁρᾶς ¹⁰² μου, φησί, Δέσποτα, τοὺς ὀδυρμούς, καὶ τὰ δάκρυα, ὄρας με κλονοῦμενον, καὶ τῆς ἰσχύος γερυμνωμένον, καὶ τοῦ φωτός τοῦ συνήθους ἐστερημένον ¹⁰³, καὶ μεσοῦσης ἡμέρας ὡς ¹⁰⁴ ἐν σκότῳ διάγοντα. Δύο δὲ ¹⁰⁵ κατὰ ταῦτόν διὰ ¹⁰⁶ τούτων σημαίνει, καὶ τὴν τῆς ἀθυμίας ὑπερβολὴν ¹⁰⁷,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Ἀπὸ — ἀμαρτιῶν μου. Ab hebraismo pura est Symm. versio διὰ τὰς ἀμαρτίας μου. ⁸⁹ Μου. Abest a cod. 1. ⁹⁰ Καὶ. Abest a cod. 2. ⁹¹ Ὅτι — ἐμπαιγμάτων. cod. Vatic. habet ὅτι ἡ ψυχὴ μου ἐπλήσθη ἐμπαιγμῶν. ⁹² Ψαῖαι. cod. Alex. et Symmach. similem habent lectionem, est ψαῖαι. ⁹³ Καὶ — μου. Des. in cod. 2. ⁹⁴ Τῶν ψῶν. cod. 1, 2 τούτων. ⁹⁵ Τούτων. cod. 1, 2 addunt ἀπάντων. ⁹⁶ cod. 2 κρῶπειν. ⁹⁷ Κύριε. Ita in cod. Alex. leg. cod. Vatic. habet καί. ⁹⁸ Ἐπειδὴ — ἀναθήσω. Hæc apud Cord. p. 707, ad vers. præced. relata sunt. ⁹⁹ Γὰρ. Abest a cod. 2. ¹⁰⁰ cod. 2 αὐτοῖς. ¹⁰¹ Καὶ αὐτό. Additur in cod. Alex. ¹⁰² Ὁρᾶς — ὀρᾶσασθαι. Hæc apud Cord. l. c. ad vers. 9 relata sunt. ¹⁰³ Καὶ — ἐστερημένον. Des. in cod. 2. ¹⁰⁴ Ὡς. Abest a cod. 2. ¹⁰⁵ Δέ. Abest a cod. 3. ¹⁰⁶ Διὰ. cod. 1 præm. καί. ¹⁰⁷ Ὑπερβολὴν. cod. 3, in quo hæc sectio incipit a verbis δύο δὲ x. λ., addit quæ sequuntur : Καὶ τῆς ἰσχύος τὴν γύμνασιν· τοῦ γὰρ συνήθους φωτός ἐστερημένος καὶ μεσοῦσης ἡμέρας ὡς ἐν σκότῳ διάγοντα, φησί, ὑπὸ τῆς ἀθυμίας· καὶ θρηῶν καὶ στένων διηνεκῶς ἐκλονοῦμην, καὶ τῆς ἰσχύος ἐνδεῆς ἐγενόμην· Et roboris defectum : consuetudo enim lumine privatus, medio, inquit, die ut in tenebris versatus sum, propter mœrorem : perpetuoque luctu ac gemitu agitabar, ab omni robore destitutus.

δι' ἣν οὐδέ τὸ φῶς εἶναι δοκίμ φῶς, καὶ τῆς θείας Α
κηδεμονίας τὴν γύμνωσιν· ἦν φῶς ὀφθαλμῶν εἰκό-
τως ὠνόμασεν⁷⁶.

ιβ'. « Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πληστοὶ μου ἐξανατίας μου⁷⁷ ἤγγισαν καὶ ἐστησαν· καὶ οἱ ἐγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἐστησαν. » Τοῦτο⁷⁸ δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· *Οἱ φίλοι καὶ οἱ⁷⁹ ἐταῖροί μου ἐξανατίας ἐν⁸⁰ τῇ πληρῇ μου ἀντέστησαν.* Οἱ μὲν γὰρ, φησὶ, τῶν φίλων, τὴν ἐμὴν θεασάμενοι πληγὴν, τὰ πολεμίων ἔδρασαν, καὶ προφανῶς μοι ἀντέστησαν· οἱ δὲ δεισαντες ἐχωρίσθησαν, τῆς οἰκείας μοι συμμαχίας οὐ μεταδόντες. Αἰνίττεται δὲ διὰ τοῦ προτέρου⁸¹ τὸν Ἀχιτόφελ, οὐ μόνον χωρισθέντα, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀλεθρίους εἰσενεγκόντα βουλὰς. Καὶ ἄλλοι δὲ, ὡς εἰκός, ταῦτα⁸² δεδράκασιν ἐκείνῳ⁸³· μᾶλλον δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ Β
αὕτη⁸⁴ δὲ ἡ τοῦ Ἰούδα φυλὴ σὺν τῷ Ἀβσσαλώμ ἐστρατεύσατο⁸⁵. Αὐτίκα τοίνυν μετὰ τὴν τοῦ πατρ-
λοίου σφαγὴν, ἀλλήλοισ⁸⁶ παρεκελεύοντο φθάσαι⁸⁷
τὰς ἄλλας φυλάς, καὶ ἐπαναγαγεῖν εἰς τὰ βασίλεια τὸν βασιλεῖα Δαβὶδ.

ιγ'. « Καὶ ἐξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. Καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι ἐλάλησαν ματαιότητα⁸⁸, καὶ δολιότητας ὄλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. » Γεγυμνωμένον με⁸⁹ τῶν φίλων οἱ πολέμιοι θεασάμενοι, τὰς κατ' ἐμοῦ ῥάπτοντες διετέλουν ἐπιβουλὰς, τῆς ἐμῆς σφαγῆς ἐπιέμενοι.

ιδ', ιε'. « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων⁹⁰, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. » Τοῦτο ἡ⁹¹ ἱστορία διδάσκει σαφέστερον. Καὶ γὰρ τοῦ Ἀβσσαλώμ τοῦ πατρὸς αἰτιωμένου τὰς ψήφους, καὶ πρὸς ἑαυτὸν⁹² ἐφελομένου τῶν δικαζομένων τοὺς ἠττωμένους, ὁ μακάρτιος⁹³ ἐμακροθύμει Δαβὶδ. Καὶ τοῦ Σεμεὶ λοιδορουμένου, καὶ γλώττει καὶ χειρὶ βάλλοντος, σιγῶν τὰς ὑβρεῖς ἔδιδεχε⁹⁴ καὶ τὸν Ἀβεσσά⁹⁵ πειραθέντα δικὰς τὸν ἀλιτήριον πράξασθαι⁹⁶ διεκώλυεν⁹⁷, εἰρηκῶς, « Ἄφρατε αὐτὸν καταρᾶσθαι⁹⁸ με, ὅτι Κύριος προσέταξεν αὐτὸν⁹⁹ καταρᾶσθαι τὸν Δαβὶδ. »

ις', ιζ'. « Ὅτι¹⁰⁰ ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, σὺ εἰσακουσῆ, Κύριε ὁ Θεὸς μου. Ὅτι εἶπον, Μὴ ποτε ἐπιχαρῶσίν μοι οἱ ἐχθροί μου, καὶ ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβήμονησαν. » Ταύτη δὲ, φησὶ, χρώμενος τῇ καρτερίᾳ διετέλουν εἰς σὴ
τὴν ἐλπίδα ἔχων, καὶ σοὶ τὴν ἑμαυτοῦ κρίσιν δι-
δοῦς, καὶ ἱκετεύων, μὴ ἐπιχαρτος γενέσθαι τοῖς πολεμίοις, μηδὲ τὴν ἐμὴν ἦταν πρόφασιν αὐτοῖς ἀλαζονείας γενέσθαι.

ιη'. « Ὅτι ἐγὼ εἰς μάλιστα¹⁰¹ εἶτοιμος· καὶ ἡ

» II Reg. xvi, 40.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ ὠνόμασεν. Pauca subijuncta vid. apud Cord. p. 707. ⁷⁷ Μου. Des. in cod. 3. ⁷⁸ Τοῦτο — με-
ταδόντες. Des. in cod. 3. ⁷⁹ Οἱ. Abest a cod. 1. ⁸⁰ Ἐν. cod. 2 præm. μου. cod. 1 habet ἐπί. ⁸¹ Διὰ
τοῦ προτ. Des. in cod. 3. ⁸² Ταῦτα. cod. 1 ταυτά. ⁸³ Ἐκείνῳ. Abest a cod. 3. ⁸⁴ codd. Aug.
αὕτη. ⁸⁵ cod. 3 ἐστρατεύετο. ⁸⁶ cod. 2 ἀλλήλους. ⁸⁷ φθάσαι — φυλάς. cod. 2 τὰς ἄλλας φθάσαι φυλάς.
⁸⁸ cod. 1, 2 ματαιότητας, quæ est rec. lectio h. l. ⁸⁹ Μέ. cod. 3 præm. δέ. ⁹⁰ Οὐκ ἀκούων. cod.
3 ἀδοξήθητος. ⁹¹ Ἡ. cod. 3 præm. καί. ⁹² cod. 1 αὐτοῦ. ⁹³ Μακάρτιος. cod. 2 θεός. ⁹⁴ cod. 1 Ἀβε-
σσαλώμ. cod. 2 Ἀβεσσά. ⁹⁵ cod. 2 et 3 ac Coril. p. 708 εἰσπράξασθαι. ⁹⁶ cod. 3 διεκώλυσεν. ⁹⁷ cod. 3
καταρᾶσθαι. ⁹⁸ codd. tres Aug. αὐτῷ. ⁹⁹ Ὅτι — ἤλπισα. Des. in cod. 3. ¹⁰⁰ Μάλιστα. Symm. τὸ σχά-
ζειν. Hebr. γ'ח'.

esse lux, et defœctam divinæ providentiæ, quam
lumen oculorum merito nuncupavit.

VERS. 12. « Amici mei et proximi mei adversus
me appropinquaverunt et steterunt : et qui juxta
me erant, e longinquo steterunt. » Hoc autem Sym-
machus sic interpretatus est : *Amici mei, et socii
mei ex adverso in plaga mea contra me steterunt.*
Nam ex amicis, inquit, alii quidem meam plagam
ternentes, hostilia egerunt, et manifesto contra me
steterunt : alii vero veriti secesserunt, nec sui aux-
illii me participem fecerunt. Tacite autem innuit
in prima parte Achitophelim, qui non modo dis-
cessit, verum etiam perniciosâ consilia attulit.
Alii porro, ut verisimile est, eadem quæ ille fece-
runt : imo vero plurima pars Israelis, atque
ipsa tribus Judæ pro Absalomo bellum gesserunt.
Subito igitur post parricidæ cædem invicem se
hortabantur, ut alias tribus prævenirent, 847 et
in domum regiam regem Davidem reducerent.

VERS. 13. « Et vim faciebant, qui quærebant
animam meam : et qui quærebant malum meum,
locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditaban-
tur. » Cum hostes me destitutum ab amicis viderent,
contra me insidias struere non cessarunt,
meam cædem desiderantes.

VERS. 14, 15. « Ego autem tanquam surdus non
audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum.
Et factus sum sicut homo non audiens, et non
habeo in ore suo redargutiones » Hoc dilucide
historia docet. Nam cum Absalom sententiâs pa-
tris damnaret, et eos qui in judicio causa cecide-
rant ad se alliceret, beatus David patienter fere-
bat. Ac Semei maledictis lacessente, manumque et
lingua feriente, silens injurias sustinebat, et Abes-
sam conantem ab improbo exigere * pœnas prohi-
hebat, dicens : « Sinite ipsum ut maledicat mihi,
quia Dominus jussit ei, ut maledicat Davidi b. »

VERS. 16, 17. « Quoniam in te, Domine, speravi,
tu exaudies me, Domine Deus mi. Quia dixi, Ne
aliquando gaudeant de me inimici mei, dum com-
moventur pedes mei, contra me magna locuti
sunt. » Hac vero, inquit, utens tolerantia spem in
te continuam habebam, tibi mei ipsius judicium
committens, et obsecrans, ne inimicis ludibrio
forem, nec meæ enusæ jactura ipsis arrogantia et
jactantia 848 ansa foret.

VERS. 18. « Quoniam ego ad flagella parâsis s

sum, et doler meus in conspectu meo semper. » Peccatum, ait, me flagellis dignum fecit : idcirco supplicii me ipsum subijcio, quia curationem desidero, cum peccati doloribus stimuler.

Vers. 19. « Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo. » Propterea vero accusator mei ipsius fio, et ut sanus sim, omnem diligentiam adhibebo.

Vers. 20, 21. « Inimici autem mei vivunt, et roborati sunt super me, et multiplicati sunt, qui oderunt me inique. Qui retribuunt mihi mala pro bonis. » — « Tibi enim soli, ait, peccavi, Domine, et malum coram te feci. » At illi, cum multa a me beneficia sæpius acceperint, contrariis remunerantur, et robur majus meo adepti sunt. « Detraherunt mihi, quoniam secutus sum bonitatem. » Rursus per hæc Absalomum ipsius judicia calumniantem, et injustos accersentem designat. Et quoniam filius parricida esse studebat, merito adjecit : « Et projecerunt me dilectum, ut mortuum abominatum. » Quem enim diligere oportebat secundum leges naturæ, hunc tanquam mortuum graviter olentem detestabatur. Congruit autem hoc et populo ingrato, qui cum a Davide infinita beneficia accepisset, et 849 per eum alienigenas superasset sæpius, erga benefactorem ingratum se exhibuit.

Vers. 22, 23. « Ne derelinquas me, Domine Deus mi, ne discedas a me. Intentus sis in auxilium meum, Domine salutis meæ. » Tot, inquit, doloribus circumclusus, te Deum et Dominum meum obsecro, ne tua solita providentia me destituas, sed opem impertias, et salutem largiaris.

INTERP. PSALMI XXXVIII.

Vers. 1. « In finem, ipsi Idithum. Canticum Davidi. » Nonnulli auctores psalmum Idithumo adscripserunt, et dixerunt ipsum hunc conscripsisse. Titulus autem contrarium docet : videlicet psalmum esse Davidis, et Idithumo ad canendum datum fuisse, cui canentium chorus commissus erat. In finem autem nos transmittit, quoniam humanæ naturæ vilitatem deplorat, et hujus finem demonstrat. Porro magnus David hunc psalmum dixit, cum Absalomum sugeret, et a Semei conviciis afficeretur, et cum præcedente psalmo multam convenientiam habet.

« Psal. 1, 4. » II Reg. xvi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

« Ἐγὼ, Adititur in cod. Alex. » Διή — ποιήσομαι. Des. apud Cord. p. 709. « Δέ. col. 1, 2 dh. » Mol. Adititur in cod. Alex. « Πολλάκις. In cod. 1 ponitur post παρ' ἐμοῦ. » Ἀγαθωσύνη. Rec. lectio h. l. est δικαιοσύνη. « Πάλιν — ἐπήγαγε. Des. in cod. 3. » Καί — ἐδδελυγμένον. Hæc in textu Hebr. et versione Græca desid. « Μέ. Absci a col. 1, 2. » Ὁν γάρ, x. l. col. 3 præm. κατά δὲ τὸ ῥηθόν. « Ἐδοι. In cod. 3 sequitur κατά τὸν Ἀβισσαλωμ. » Τῷ ἀγαριστῷ λαφ. cod. 5 περι τοῦ ἀγαριστου λαου τῶν Ἰουδαίων. « Παρὰ — εὐεργέτην. col. 3 ἔχων τοῦ Δαβιδ, δι' αὐτὸν πολλάκις κρείττων τῶν πολεμίων γενόμενος, ἀγνώμων ὡφθη περὶ τὸν εὐεργέτην. » 17 cod. 1, 2 πολλάκις κρείττων γενόμενος. « Πρόσχες. Reliqui interpr. σπεύσον. Hebr. τῷ τῷ » 16 Τῶν. Absci a cod. 2. » 18 cod. 1, 2 ἀνθρωπιέας. » 19 Τὸ ταύτης. cod. 2 τῆσάυτης.

« ἄλληδὼν μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός. » Ἄξιόν με, φησὶ, μαστίγειν ἢ ἀμαρτία πεποίηκε· διότι περ ἐμαυτὸν ὑποτίθημι ταῖς τιμωραῖαις· ἐπιέμαι γὰρ τῆς θεραπείας, ταῖς τῆς ἀμαρτίας δδύναις πεντούμενος.

ἐθ'. « Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγελῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου. » Διὰ δὲ τοῦτο καὶ κατηγορος ἐμαυτοῦ γίνομαι, καὶ πᾶσαν φροντίδα τῆς ὑγιείας ποιήσομαι.

κ', κα'. « Οἱ δὲ ἔχθροί μου ζῶσι, καὶ κεκραταίνονται ὑπὲρ ἐμέ· καὶ ἐπληθύνθησαν οἱ μισοῦντές με ἀδίκως. Οἱ ἀνταποδιδόντες μοι κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν. » — « Σοὶ γάρ, φησὶ, μόνω ἤμαρτον, Δέσποτα, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. » Ἐκαίνοι δὲ πολλὰς πολλάκις παρ' ἐμοῦ εὐεργεσίας δεξάμενοι, τοῖς ἐναντίοις ἀμείβονται, καὶ μείζονά μου προσεκτήσαντο βίωμην. « Ἐνδιέβαλλον με, ἐπεὶ κατεδίωκον ἀγαθωσύνην. » Πάλιν τὸν Ἀβισσαλωμ διὰ τούτων παραδηλοῖ, τὰς κρίσεις αὐτοῦ διαβάλλοντα καὶ ἀδίκους ἀποκαλοῦντα. Καὶ ἐπειδὴ υἱὸς ἦν πατροκτόνος γενέσθαι φιλονεικῶν, εἰκότως ἐπήγαγε· « Καὶ ἀπέρριψάν με τὸν ἀγαπητὸν, ὡς νεκρὸν ἐδδελυγμένον. Ὅν γάρ ἀγαπᾶν ἴδει κατὰ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, τοῦτον ὡς θυσιῶν νεκρὸν ἐμισοῦσάτετο. Ἀρμότιε δὲ τοῦτο καὶ τῷ ἀγαριστῷ λαφ, ὃς μυρίας εὐεργεσίας παρὰ τοῦ Δαβιδ δεξάμενος, καὶ τῶν ἀλλοφύλων δι' αὐτοῦ κρείττων γενόμενος πολλάκις, ἀγνώμων ἰδεύθη περὶ τὸν εὐεργέτην.

κβ', κγ'. « Μὴ ἐγκαταλίπης με, Κύριε ὁ Θεὸς μου, μὴ ἀποστής ἀπ' ἐμοῦ. Πρόσχε· εἰς τὴν βοήθειάν μου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου. » Ὑπὸ τοσοῦτων, φησὶ, περικλυζόμενος ἀλγεινῶν, σὲ τὸν ἐμὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην ἀντιβόλῶ, μὴ γυμνώσαι με τῆς συνήθους προνοίας, ἀλλὰ μεταδοῦναι βοήτης, καὶ σωτηρίαν χάρισσασθαι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΔΗ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδοθούμ· ᾠδὴ τῷ Δαβιδ. » Τινὲς τῶν συγγραφέων τῷ Ἰδοθούμ ἀνέθεσαν τὸν ψαλμὸν, καὶ ἔφασαν αὐτὸν γεγραμέναι τοῦτον. Ἡ δὲ ἐπιγραφή τοσάντιον διδάσκει, ὅτι τοῦ μὲν Δαβιδ ὁ ψαλμὸς, τῷ δὲ Ἰδοθούμ, ὡς τὸν τῶν ᾄδόντων πιστευμένῳ χορὸν, εἰς τὴ ψάλλειν ἰδόθη. Εἰς τὸ τέλος δὲ ἡμᾶς παραπέμπει, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τραγωδεῖ τὴν εὐτέλειαν, καὶ τὸ ταύτης ὑποδείκνυσαι τέλος. Ἐῖρηκε δὲ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ὁ μέγας Δαβιδ, ὑπὸ τοῦ Ἀβισσαλωμ διωκόμενος, καὶ ὑπὸ τοῦ Σεμεὶ λοιδορούμενος, καὶ πρὸς τὸν προτεταγμένον πολλὴν ἔχει τὴν συμφωνίαν.

β, γ. « Εἶπα, Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με ²⁵ ἐν γλώσῃ μου· ἐθέμην ²⁶ τῷ στόματί μου φυλακῆν, ἐν τῷ συστήναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου. Ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ²⁷ εἰήγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ τὸ ἄλγημά μου ἀνεκκρίθη. » Φεύγοντα ²⁸ τὸν μέγαν Δαβὶδ τοῦ πατριολοῦ παιδὸς τῆν τυραννίδα, ὁ Σεμεὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπαντήσας ²⁹, καὶ βῶλοις ἐβαλλε, καὶ λόγους ἐλοιδόρει ³⁰ τὸν ἄνδρα, παράνομον καὶ ἄνδρα αἱμάτων ἀποκταλῶν. Ἄλλὰ τῇ συνήθει φιλοσοφίᾳ χρωμένος ὁ θεὸς ³¹ Δαβὶδ, οὐ μόνον αὐτοῦς ³² οὐκ ἤμύνατο, ἀλλὰ καὶ τῶν στρατηγῶν ἕνα πειραθέντα κατακοντίζει ³³ διεκώλυσε ³⁴, εἰρηκῶς, « Ἄφετε αὐτὸν, διότι καταρῆται με ³⁵· διότι Κύριος εἶπεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβὶδ, καὶ τίς ἐρεῖ αὐτῷ, Τί πεποίηκας οὕτως; ὅπως ἴδοι Κύριος τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἀνταποδώσῃ ³⁶ μοι Κύριος ³⁷ ἀγαθὰ ἀντὶ τῆς κατάρας αὐτοῦ ἐν ³⁸ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. » Πολλὴν τοῖνον συμφωνίαν πρὸς τῆνδε τὴν ἱστορίαν ἔχει τοῦδε τοῦ ³⁹ ψαλμοῦ τὰ ῥήματα ⁴⁰. Πολλὴν γὰρ, φησὶ ⁴¹, προμήθειαν τῆς γλώττης ἐποίησατο ⁴²· εὐλόγησον τοῦτο διαφερόντως τὸ μόριον ἐπιστάμενος, καὶ οἶόν ⁴³ τινι τειγίψ ταύτην ἀεὶ περιβάλλον ⁴⁴. Οὐχ ἤκιστα δὲ, ἦν·κα Σεμεὶ οὐκ ἐν ἠδικημένος ἀντέστη· αὐτὸν γὰρ ἁμαρτωλὸν, ὡς ἄδικον ὀνομάζει· τῆνικαῦτα γὰρ ⁴⁵ « Ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην ⁴⁶, καὶ εἰήγησα ἐξ ἀγαθῶν. » Σφόδρα δὲ ταῦτα ἔοικε τοῖς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπ' αὐτοῦ ⁴⁷ εἰρημένους, Ἄφετε ⁴⁸ αὐτὸν καταράσασθαι ⁴⁹, ὅτι Κύριος προσέταξεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβὶδ· ἔσπερ ἴδοι Κύριος τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἐξελητῆται με σήμερον ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν μου. Τοῦτο κἀνταῦθα λέγει, ὅτι Κωφῷ ἐφικεῖν πανταλῶς οὐκ ἀκούοντι, καὶ ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν, τὸ ⁵⁰ ἐντεῦθεν κέρδος προσμένων. « Καὶ τὸ ἄλγημά μου ἀνεκκρίθη. » Ὑπ' ἐκείνου, φησὶ, λοιδορούμενος, τῆς ὑπ' ἐμοῦ ⁵¹ τολμηθείσης ἁμαρτίας ἦλθον εἰς μνήμην ⁵², καὶ ταῖς ἐντεῦθεν ⁵³ ἀκρίσιν ἐβαλλόμεν, λογιζόμενος ὅτι ταύτης ἕνεκα καὶ λοιδορούμαι, καὶ τυραννοῦμαι, καὶ τῶν βασιλειῶν ἐξελαθεῖς, φεύγειν ἀναγκάζομαι. Καὶ ταῦτα δὲ πολλὴν ἔχει πρὸς τὴν ἱστορίαν συγγένειαν. Τὸ γὰρ, « Κύριος προσέταξεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβὶδ, » μνήμην ἔχει τῆς ἁμαρτίας, ἐπειδὴ διὰ ταύτην ἡ παιδεία γένηται.

δ. « Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐκκαυθήσεται πῦρ. » Τοῦτο ὁ ⁵⁴

VERS. 2, 3. « Dixi, Custodiam vias meas, ut non delinquam lingua mea: posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversus me. Obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est. » Cum Semei magno Davidi, **850** fugienti patricidæ filii tyrannidem, in via occurrisset, et glebis impetebat, et verbis maledicebat, peccatorem et sanguinarium virum vocans. Verum divinus David, sapientissima, ut solebat, agendi ratione usus, non modo ipse ultus non est, verum unum ex ducibus jaculis conficere conantem prohibuit, dicens: « Sinite eum, quoniam maledicit mihi: etenim Dominus dixit illi, ut malediceret Davidi, et quis dicit ipsi, Quare fecisti sic? ut videat Dominus humilitatem meam, et mihi Dominus bona pro ejus maledictis hodie retribuatur. » Psalmi ergo istius verba multam convenientiam habent cum historia. Nam ait se magnam curam gessisse linguæ, cum sciret hoc membrum admodum esse labile: et hanc semper munisse veluti quodam muro, præcipue vero quando Semei nulla injuria affectus obstitit. Ipsum enim peccatorem, tanquam injustum nominat. Tunc enim « Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis. » Hæc autem simillima sunt iis, quæ ab ipso in historia dicta sunt: Sinite ipsum maledictis lacessere, quoniam Dominus præcepit ei, ut malediceret Davidi; an forsitan Dominus viderit humilitatem **851** meam, ut eripiat me hodie ex manu inimicorum meorum. Sic etiam hic dicit, Surdo similis factus sum, plane nihil audienti, et humiliavi me, lucrum inde expectans. « Et dolor meus renovatus est. » Ab illo, ait, conviciis affectus, peccati a me ex audacia commissi recordabar, et stimulis a peccato inflictis colligebam, reputans hanc esse causam, cur maledictis afficerer, et tyrannide opprimerer, et a reglis domibus exactus, fugero cogerer. Hæc vero etiam multam cum historia cognitionem habent. Illud enim, « Præcepit illi Dominus maledicere Davidi, » peccati mentionem complectitur, quoniam propter illud castigatio evenit.

VERS. 4. « Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis. » Hoc Sym-

• II Reg. xvi, 10-12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ Μέ. Add. in cod. Alex. ²⁶ Ἐθέμην — φυλακῆν. Symm. φυλάξω τὸ στόμα μου φέμω. ²⁷ Καὶ — ἀγαθῶν. Symm. ἐσιωπήθην μὴ ὦν ἐν ἀγαθῷ. ²⁸ Φεύγοντα, x. l. col. 3 præm. Καὶ οὕτως νοήσεις καθ' ἱστορίαν. ²⁹ cod. 3 ὑπαπαντήσας. ³⁰ codd. tres August. ἐλοιδόρειτο. cod. 1, 2 apponunt colorem et omittunt τόν. ³¹ θεῖος. cod. 3 μέγας. ³² codd. tres Aug. αὐτός. ³³ cod. 2 κοντίζει. ³⁴ cod. 3 ἐκώλυσε. ³⁵ Διότι καταρῆται με. cod. 1, 2 καταρῆσθαι με. ³⁶ cod. 1, 2 ἀνταποδώσει. ³⁷ Κύριος. Des. in cod. 2. ³⁸ Ἐν. codd. 3 Aug. præm. τῆς. ³⁹ Ἐχει τοῦδε τοῦ. cod. 3 ἔχει· τοῦτο δὲ τοῦ. ⁴⁰ codd. tres Aug. ῥητά. ⁴¹ Φησὶ. in cod. 3. sequitur post προμήθειαν. ⁴² Γλώττης ἐποίησατο. cod. 3 γλώσσης ἐποίησάμην. ⁴³ cod. 1 οἶονεῖ. ⁴⁴ cod. 3 περιέβαλλον. ⁴⁵ Τῆνικαῦτα γὰρ. Abest a cod. 2. ⁴⁶ Καὶ ἐταπεινώθην. Des. in cod. 1. ⁴⁷ Ὑπ' αὐτοῦ. In cod. 1 ponitur post εἰρημένους. ⁴⁸ Ἄφετε — ἐχθρῶν μου. Alizæ sunt hujus loci lectiones, quam supra A 13. ⁴⁹ cod. 1, 2 καταρῆσθαι. ⁵⁰ Τὸ. cod. 3 præm. ἀντὶ τοῦ. ⁵¹ Ἐμοῦ. cod. 2 ἐκείνου. ⁵² Ἠλθον εἰς μνήμην. cod. 1, 2 εἰς μνήμην ἦλθον. cod. 3 εἰς ἀνάμνησιν ἦλθον. ⁵³ Ἐντεῦθεν. cod. 1 ἐκείθεν. ⁵⁴ Τοῦτο δ. cod. 3 ὁ δέ.

machus sic interpretatus est: *Culefactum est cor meum intra me, et dum animo expenderem, comburebar igne.* Revocans in memoriam, inquit, peccatum meum, mœroris igne ardebam.

Vers. 5. « Locutus sum lingua mea, Notum fac mihi, Domine, finem meum: et numerum dierum meorum, quis sit; ut sciam quid desit mihi. » Conviciatori igitur nihil respondi, Domino autem universorum supplicavi, ut notum mihi finem meum faciat, valde mortem desiderans.

Vers. 6. « Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantia mea tanquam nihilum coram te. » **852** Hoc rursus Symmachus sic expressit: *Ecce dedisti mihi dies, ut palmos, et vita mea ut nihil ante te.* Desidero autem mortem, sciens humanam naturam minime longævam esse. Nostra enim vita ne consistere quidem videtur vitæ tuæ comparata. Tu enim sine principio es, et sine: nostra vero vita mensuratur, ut quibusdam mensuris palmi et cubiti. Per hoc autem demonstravit breviter tempore humanæ vitæ. Sic et alibi dicit: « Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternus, qui præterit, et custodia in nocte. » Et alibi, cum de cœlis et terra mentionem fecisset: « Ipsi, inquit, peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent; et sicut amictum mutabis eos, et mutabuntur: tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt. » — « Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens. » Quare omnis, ait, hominum natura, et divites, et pauperes, vaporum similes sunt, qui dissolvitur, et temere ac frustra ædificant, plantant, divitias et facultates congregant.

Vers. 7. « Verumtamen in imagine transit homo, imo frustra conturbatur. Thesaurus colligit, et ignorat cui congregaturus sit eos. » Nihil, ait, viventes homines differunt ab iis, qui in pictura expressi sunt: æqualiter enim et horum et illorum natura tempore labitur, et corrumpitur. **853** Verumtamen nihilominus homines contendentes perturbantur, dimicantes, bellum gerentes, negotiantes: et omnis humana vita tempestate et fluctibus referta est, sinem habens mortem: cum labore vero multo et sudore opes congerentes, nesciunt futurum hæredem. Hoc vero beatus David his, quæ expertus erat, permotus scripsit. Etenim cum regnum maximum et valde illustre reddidisset per

¹ Psal. LXXIX, 4. ² Psal. CI, 26, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ cod. 3 ἠρμήνευσεν. ² cod. 1 ἀναλάμποντι. cod. 3 ἀναπόλῃν, quam posteriorem lectionem etiam Montf. in codd. nonnullis invenit, ut in Hexaplis ad h. l. referit. ³ cod. 2 ἀνεκαίωμην. ⁴ Ἀναμιμνησκόμενος — πυρί. Des. in cod. 1. ⁵ Μου, τῷ. Des. in cod. 3. ⁶ Πυρί. cod. 3 addit ὑπ' αὐτῆς πυρούμενος τῆς συνειδήσεως. ⁷ Quidam libri veteres habent παλαιάς, quæ est lectio cod. Vatic. h. l. ⁸ Ἡ ὑπόστασις μου. Hebr. יְהִי עִנִי Symmachi versio salis bene respondeat. ⁹ cod. 1 τελευτήσται. ¹⁰ Οὐ. Abest a cod. 2. ¹¹ cod. 2 οὐδέν. ¹² cod. 2 τί. ¹³ cod. 2 τοῦτο. ¹⁴ Χίλια. cod. 1, 2 præm. τά. ¹⁵ Ὑπό. cod. 1, 2 ἐν. ¹⁶ cod. 2 ὡσεύ. ¹⁷ cod. 2 γῆς. ¹⁸ cod. 2 παρήλας. ¹⁹ Ἐν. cod. 2 præm. ἤ. ²⁰ Ζῶν. Abest a cod. 2. ²¹ Φυτεύουσι. cod. 1 addit colon, cod. 2 autem hoc verbum jungit sequenti nomini πλοῦτον, cui com ma apponitur. Uterque codex præm. καί. ²² cod. 2 παρουσίας. ²³ Φησί. Abest a cod. 3. ²⁴ cod. 1 διαπράττονται. ²⁵ Μακάριος. cod. 2 θεός. ²⁶ cod. 3 πολεμίον.

Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν ¹. Ἐξεθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, ἐν τῷ ἀναπολεῖν ² με, ἀνεκαίωμην ³ πυρί. Ἀναμιμνησκόμενος ⁴, φησί, τῆς ἀμαρτίας μου, τῷ ⁵ τῆς ἀθυμίας ἐνεπιμύραμην πυρί ⁶.

ε'. ε' Ἐλάλησεν ἐν γλώσσῃ μου, Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρασ μου· καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου, τίς ἐστίν· ἵνα γινῶ τί ὑστερῶ ἐγώ. ε' Πρὸς μὲν οὖν τὸν λοιδορούμενον ἀπεκρινάμενη οὐδὲν, τὸν δὲ τῶν ὄλων ἰκέτευσά Κύριον, δῆλόν μοι ποιῆσαι τῆς ζωῆς μου τὸ τέλος, σφόδρα τῆς τελευτῆς ἐπιέμενος.

ζ'. ε' Ἰδοὺ παλαιστάς ⁷ ἔθου τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ⁸ ὡσεύ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. ε' Τοῦτο πάλιν ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Ἰδοὺ ὡς σπιθαμὰς ἔδωκας τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ βιωσίς μου ὡς οὐδὲν ἀντικρύς σου. Ἐπιδραμὲν δὲ τελευτῆς ⁹, οὐ ¹⁰ μακρόθιον τὴν ἀνθρωπιάν ἐπιστάμενος φύσιν. Ἡ γὰρ ἡμέτέρα βιοτὴ οὐδὲ ¹¹ συνεστάναι δοκεῖ τῇ σῆ παραβαλλομένη ζωῇ. Σὺ μὲν γὰρ ἀναρχος καὶ ἀπέραντος, ὁ δὲ ἡμέτερος βίος οἶόν τισι ¹² σπιθαμαῖς καὶ παλαισταῖς ἐκμετρεῖται. Διὰ τοῦτου ¹³ δὲ παρεθήλωσε τὸ ὀλιγοχρόνιον τῆς ἀνθρωπιείας ζωῆς. Οὕτω καὶ ἐτέρωτι λέγει· ε' Ὅτι χίλια ¹⁴ ἔτη ὑπὸ ¹⁵ ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς ¹⁶ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς ¹⁷, ἥτις διήλας ¹⁸, καὶ φυλακὴ ἐν ¹⁹ νυκτί. ε' Καὶ ἀλλαγῶ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς μνημονεύσας, ε' Αὐτοί, φησὶν, ἀπολούνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται· καὶ ὡσεύ περιδύλαιον ἐλίξει αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. ε' — ε' Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ζῶν ²⁰. ε' Ὅσα πᾶσα, φησί, τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, καὶ οἱ πλουτοῦντες, καὶ οἱ πενόμενοι, ἀμῶν εἰκόσσι διαλυομένη, καὶ εἰκῆ καὶ μάτην οἰκοδομοῦσι, φυτεύουσι ²¹, πλοῦτον καὶ περιουσίαν ²² ἀθροίζουσιν.

ζ'. ε' Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἀνθρώπος, πλὴν μάτην ταράσσειται· θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίς συνάξει αὐτά. ε' Οὐδὲν, φησὶ ²³, τῶν ἐν εἰκόνι γεγραμμένων οἱ ζῶντες διαφέρουσιν ἀνθρώποι· ὁμοίως γὰρ καὶ τούτων κἀκαίτων ἡ φύσις ὑπόρρει τῷ χρόνῳ καὶ διαφθείρεται. Ἄλλ' ἡμῶς οὐδὲν ἤττον διαταράττονται ²⁴ φιλονεικοῦντες, διαμαχομένοι, πολεμοῦντες, ἐμπορευόμενοι· καὶ ζάλης ἅπας ὁ βίος μεστὸς, τέλος ἔχων τὸν θάνατον· σὺν πόνῳ δὲ πολλῷ καὶ ἰδρώτι τὸν πλοῦτον ἀθροίζοντες, τὸν ἐσόμενον οὐκ ἴσασι κληρονόμον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος ²⁵ Δαβὶδ καὶ ἐκ τῶν καθ' αὐτὸν κενούμενος γέγραφε. Τοῖς γὰρ ἐκ τῶν πολέμων ²⁶ λαφύροις, καὶ τῷ παρὰ τῶν ἀλλοφύλων φερομένῳ θα-

σμιῦ, μεγίστην καὶ περιφανῆ λίαν ἀποφῆνας τὴν βασιλείαν, ἤγνοιε τοῦ παιδὸς τὴν δυσσεθεὶ καὶ παράνομον γλώμην. Ἐἶτα θεασάμενος αὐτὸν ἐγκρατῆ τῶν βασιλείων γινόμενον ⁷⁰, καὶ τὸν ἀποκειμένον σφετερισάμενον πλοῦτον, τὴν θαυμασίαν ἀφῆκε φωνὴν, Πλὴν μάτην ταρασσεται ⁷¹, θησαυρίζει ⁷², καὶ οὐ γινώσκει τίνοι συνάξει αὐτά.

η'. « Καὶ νῦν τίς ὑπομονή ⁸¹ μου; οὐχὶ Κύριος; καὶ ἡ ὑπόστασις μου ⁸² παρὰ σοῦ ⁸³ ἔστιν. » Πᾶτιν ἐκείνους ἐβρώσθαι φράσας, τὴν παρὰ σοῦ προσμῆνω βοήθειαν. Τὴν δὲ ὑπόστασιν Ἀκύλας παραδοκίαν εἰρηκεν ἄντι τοῦ, Ἐὰ καὶ ραδοκῶ περισκοπῶν, τὴν σὴν εὐμένειαν ἀναμένει. Ἐἶτα τὴν αἰτίαν τῶν ἀλγεῶν ὑποδείκνυσιν.

θ'. « Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν ⁸⁴ ῥύσαι με. » Καὶ τοῦ ⁸⁵ Σεμεὶ πάλιν φέρει τὴν μνήμην. « Ὀνειδος ἄφρονι ἔδωκάς ⁸⁶ με ⁸⁷. » Σφόδρα καὶ τοῦτο τοῖς ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰρημένους συμβαίνει. « Κύριος εἶπεν αὐτῷ κακολογεῖν τὸν Δαβὶδ. » Καὶ τὰ ἐπαγόμενα δὲ ὁμοίως ⁸⁸ τοῖς εἰρημένους ἀκόλουθα.

ι'. « Ἐκωφώθην, καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, οὐδὲ οὐ ἐποίησας ⁸⁹. » Σοῦ γὰρ, φησὶ, συγχωρήσαντος, πεπαρώνηκεν ἐκεῖνος. καὶ ὁ μὲν ἐψέκει μάστιγι, σὺ δὲ δι' ἐκείνης τὴν παιδείαν ἐπέφερες. Διὰ τοῦτο σιγῶν ἐδεξάμην τὰς μάστιγας, ἐκεῖνον ⁹⁰ μὲν παρορῶν, σὲ δὲ ὀρῶν παιδεύοντα. Προσφυῶς δὲ μάλα καὶ τὰ ἐπαγόμενα τέθεικεν.

ια', ιβ'. « Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ τὰς μάστιγάς σου. Ἐκ τῆς ἰσχύος τῆς χειρὸς σου ἐγὼ ἐξέλιπον. » Τικτεῦτω τοίνυν καὶ ἀντιβολῶ σε, Δέσποτα, παῦσον λοιπὸν τὴν παιδείαν ἡμῶν πλήθει γὰρ τῶν μαστιγῶν κατηργάσθη. « Ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἀνθρώπων, καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχην ⁹¹ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. » Οὐκ εἰκῆ, φησὶ, καὶ μάτην κέχρησαι ταῖς παιδείαις, ἀλλὰ διελέγχων τὰ ἑπταίσμενα, καὶ ἱπρικῶς τέμνων, καὶ ἐξάγων τὸν κεχυμένον ἰχῶρα. καὶ ταῖς ⁹² μὲν ἐκ ⁹³ τῆς θεραπείας κατὰ τῆς οὐδύναις ⁹⁴, ὑγίαιαν ⁹⁵ δὲ πραγματεύῃ τοῖς τεμνομένοις. « Πλὴν μάτην ταρασσεται ⁹⁶ πᾶς ἄνθρωπος. » Ταῦτα τοίνυν παρ' ἑμαυτῷ λογιζόμενος. εἰς οὐδὲν δέον ⁹⁷ ὀρῶ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὲρ ⁹⁸ προσκαίρων ταραττομένους πραγμάτων.

ιγ', ιδ'. Εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, καὶ τῆς δεήσεώς μου ἡνώτισαι τῶν δακρύων μου ἡμῶν παρασιωπήσης, ὅτι πάροικος ἐγὼ εἰμι ⁹⁹, καὶ

^h II Reg. xvi, 10.

VARIAE LECTIOES ET NOTÆ.

⁷⁰ cod. 3 γινόμενον. ⁷¹ cod. 2 ταρασσονται. ⁷² θησαυρίζει — αὐτά. Des. in cod. 2. ⁸¹ Ὑπομονή. codd. tres Aug. præm. ἡ. ⁸² Ὑπόστασις μου. Hebr. יְהִיטִי, quod Symm. bene interpretatus est ἡ ἀναμονή μου. Ita quoque fere Aquila, cuius versionem ad h. l. attulit. ⁸³ Σοῦ. Rec. lectio est sol. quam etiam tres codd. Aug. tulerunt. ⁸⁴ Ἀνομιῶν. cod. 1, 2 addunt μου, ut in vers. τῶν Ὁ leg. ⁸⁵ Τοῦ. cod. 2 præm. τοῦτο. ⁸⁶ Ἐδωκάς με. Hebr. יָרַחַתְיָא, quæ Aquila rectius expr. μὴ θῆς με. Symm. μὴ τάξης με. ⁸⁷ Μέ. cod. 2 μοί. cod. 1 habet quidem με, ascripta tamen lectione μοί. ⁸⁸ Ὁμοίως. Abest a cod. 2. ⁸⁹ Ἐποίησας. Videtur supplendum esse με, secundum codicis Alex. lectionem. Codex Vatic. habet ὅτι σὺ εἰ ὁ ποιήσας με. ⁹⁰ cod. 2 ἐκείνου. ⁹¹ Ὡς ἀράχην. Hebr. כְּחַוְלֵי תַיִת. ⁹² cod. 1, 2 τὰς. ⁹³ ἐκ. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁴ οὐδύναις. ⁹⁵ cod. 1, 2 ὑγίαιαν. ⁹⁶ Ταρασσεται. Abest a cod. 1, 2. ⁹⁷ Δέον. Abest a cod. 2. ⁹⁸ Ὑπὲρ. cod. 1 addit τῶν. ⁹⁹ Εἰμι. cod. Vatic. addit ἐν τῇ γῆ. Alex. παρὰ σοί. Utrumque conjungitur in quibusdam libris veteribus.

regrinus sicut omnes patres mei. Remissionem indulge mihi, ut recreem **855** me priusquam abeam et amplius non ero. » Tibi, Domine, inquit, supplico, exaudi me obsecrantem, et cum lacrymis deprecantem. Non enim inhabito terram ut propriam, sed tanquam peregrinus incolo, et sicut omnes patres mei, postquam parum temporis vixero, mortem obibo. Breves itaque inducias indulge, ut paucos dies sine doloribus vita fruam, priusquam e vita avoalem. Egressus enim non revertar. Hoc enim dixit, *amplius non ero*, hoc est, in hanc corruptam vitam non revertar. Cæterum æquum est magnum Davidem admirari, qui cum esset in regno, et copiis, atque potentia, seipsum advenam et peregrinum nominat, et felicitati confidere minime vult. Nam revera hæc verba cum sapientia dicta sunt, quæ rerum naturam scit, et hac de causa præsentem felicitatem despicit.

• INTERP. PSALMI XXXIX.

Vers. 1. « In finem, psalmus Davidi. » Quidam de beato Jeremia hunc psalmum interpretati sunt, alii de admirabili Daniele, quoniam hic et ille in locum conjectus fuit, exordium autem psalmi lacum mentionem facit. Hoc unum itaque verbum attendentes, in illum sensum delati sunt. Porro aliqui captivis Babylonem habitantibus psalmum quadrare dixerunt. Ego autem secundum figuram de illis quidem, quæ ipsi Davidi acciderunt, hunc conscriptum esse opinor, referri vero etiam ad omnem hominum naturam, quæ spem **856** resurgendi a Deo Salvatore nostro accepit. In hanc vero sententiam divinus Paulus nos ducit, qui in Epistola ad Hebræos, aliquorum ex iis quæ hic dicuntur meminit.

Vers. 2, 3. « Expectans expectavi Dominum, et attendit ad me. Et exaudivit preces meas, et eduxit me e lacu miseriæ, et e luto sæcis. » Congruunt hæc etiam beato Davidi, et consona sunt præcedenti psalmo. Nam in illo quidem dixit : « Exaudi, Domine, orationem meam, et deprecationem meam : auribus percipe fletum meum : ne sileas, remissionem indulge mihi ut recreem me priusquam abeam, et amplius non ero. » Et paulo superius ait : « Et quæ nunc est expectatio mea ? nonne Dominus ? et substantia mea apud te est. » Hic vero, tanquam deprecatione admissa, et petitione concessa, dicit : « Expectans expectavi Dominum et attendit ad me. » Cum enim peccatum aversatus esset, benevolam faciem mihi ostendit, et preces meas exaudivit. Et quid fecit, cum exaudisset ? « Eduxit me e lacu miseriæ, et e luto sæcis. » Sic autem sacræ Litteræ maxima discrimina nun-

α παραπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Ἄνες μοι, ἵνα ἀποψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω. » Ἰκετεύω σε ¹, φησί, Δέσποτα, εἰσάκουσον ποτινωμένου καὶ μετὰ δακρῶν ἀντιβολουύτος ². Οὐδὲ γὰρ κατοικῶ τὴν γῆν ³, ἀλλὰ παροικῶ, καὶ τοῖς πατράσι παραπλησίως, ὀλίγον βιώσας χρόνον, τὸν θάνατον δέξομαι. Μικρὰς τολύνας ἀναχωχῆς μοι μετάδος, ἵνα ὀλίγας γούν ἡμέρας διχα ὀδύνης βιώσω, πρὶν τόνδε τὸν βλον ὀπεξελοεῖν. Ἐξελοθὼν γὰρ οὐκ ἀναστρέψω ⁴. Τοῦτο ⁵ γὰρ εἶπεν, οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω, τουτέστι, πρὸς τὸν φθαρτὸν τοῦτον οὐκ ἀναστρέψω βλον. Θαυμάσαι δὲ ἄξιον, τὸν μέγαν Δαβὶδ ἐν βασιλείᾳ, καὶ πλοῦτι, καὶ δυναστείᾳ ⁶, πάροικον ἑαυτὸν ἀποκαλοῦντα καὶ παραπίδημον, καὶ τῇ εὐκληρίᾳ θαρρήσαι μὴ ἀνασχόμενον. Τῷ ὄντι γὰρ σοφίας μεστὰ τὰ ῥήματα ⁷, καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐπισταμένης, καὶ τούτου χάριν τῆς παρούσης εὐημερίας καταφρονούσης.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΛΘ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Δαβὶδ ψαλμός. » Τινὲς εἰς τὸν μακάριον ⁸ Ἱερεμίαν τοῦτον ἔλαθον τὸν ψαλμὸν, τινὲς εἰς τὸν θαυμάσιον Δανιήλ· ἐπειδὴ κάκεινος καὶ οὗτος εἰς λάκκον ἐβλήθησαν, μέμνηται δὲ λάκκου τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον· καὶ τῷ ἐνὶ προσεσχηκότις ῥητῷ, εἰς ἐκείνην ἐτραπόνοτο τὴν διάνοιαν. Τινὲς δὲ τοῖς οἰκήσασι τὴν Βαβυλῶνα δορυαλώτοις ἀρμόστειν ἔφρασαν τὸν ψαλμὸν. Ἐγὼ δὲ τυπικῶς μὲν εἰς τὰ συμβεθεκῶτα τῷ Δαβὶδ τοῦτον ⁹ συγγεγράφθαι νομίζω· ἀναφῆρεσθαι δὲ καὶ εἰς ἅπασαν ¹⁰ τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν τῆς ἀναστάσεως δεξαμένην ἐλπίδας. Εἰς δὲ ταύτην ἡμᾶς ποδηγεῖ τὴν διάνοιαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ῥητῶν ἐνίων μνησθεῖς ¹¹.

β', γ'. « Ἵπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. Καὶ εἰσέηκουσε τῆς δεησεώς μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. » Ἀρμόστειν δὲ καὶ τῷ μακαρίῳ ¹² Δαβὶδ τὰ ῥήματα· σύμφωνα γὰρ ἔστι τῷ προεταγμένῳ ψαλμῷ. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἔλεγεν· « Εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, καὶ ¹³ τῆς δεησεώς μου ἐνώτισαι τῶν δακρῶν μου· μὴ παρασιωπήσης, καὶ ἄνες μοι ἵνα ἀναψύξω ¹⁴ πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω. » Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἔφη· « Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονή μου; οὐχὶ Κύριος; καὶ ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοῦ ἔστιν. » Ἐνταῦθα δὲ, ὡς τῆς ἰκετείας δεηθείσης, καὶ τῆς αἰτήσεως δοθείσης, « Ἵπομένων, φησὶν, ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. » Ἀπεστραμμένος γὰρ τὴν ¹⁵ ἁμαρτίαν, εὐμένεις μοι πρόσωπον ἔδειξέ ¹⁶, καὶ εἰσέηκουσε τῆς δεησεώς μου. Καὶ τὶ πεποίηκν εἰσακούσας; « Καὶ ¹⁷ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου τλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. »

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Σέ. Abest a cod. 2. ² Ἀντιβολουύτος. cod. 1 παρακαλοῦντος. ³ Τὴν γῆν. cod. 2 ἐνταῦθα. ⁴ Ἀναστρέψω. cod. 2 ἀδὴλι βίου. ⁵ Τοῦτο — βλον. Des. in cod. 2. ⁶ Δυναστεία. cod. 2 addit δυνα. ⁷ Τά. Abest a cod. 1. ⁸ Μακάριον. cod. 2 μέγαν. ⁹ cod. 2 τοῦτο. ¹⁰ Ἄπασαν. cod. 1, 2 ἀπάντων. ¹¹ Εἰς — μνησθεῖς. Des. apud Cord. p. 754. ¹² Μακαρίῳ. cod. 2 θεῖω. ¹³ Καὶ — ἀναψύξω. Des. in cod. 1. ¹⁴ Τὴν. Præstat lectio cod. 2 διὰ τὴν ἐμῆν. ¹⁵ cod. 1 ἔδειξας. ¹⁶ Καί. Abest a cod. 2.

Οὕτω δὲ τοὺς μεγίστους κινδύνους σύνθηθεσ ὀνομά-
 ζειν¹⁷ τῇ θεῷ Γραφῇ, καθὼς καὶ ἤδη προειρήκαμεν.
 Τῶν δὲ κινδύνων ἀπαλλάξας, τί σοι πάλιν χαράρι-
 σται; « Καὶ¹⁸ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου. »
 Οὐ γὰρ εἶσάς με κλονεῖσθαι καὶ περιφέρεισθαι, ἀλλ'
 ἔδραϊαν μοι τὴν στάσιν ἐιργάσατο. « Ἐπὶ¹⁹ ταύτῃ
 γὰρ, φησι, πέτρα οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν,
 καὶ πύλαι ἔξου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. — « Καὶ
 κατεῦθε τὰ διαβήματά μου. » Ἀκωλύτως με²⁰
 τρέχειν εἰς τὴν τῆς δικαιοσύνης ὁδὸν παρεσκεύασε.
 Τῆς²¹ γὰρ πλάνης ἐλευθερώσας, τὴν εὐθείαν ὑπ-
 ἔδειξε τῆς ἀληθείας ὁδόν.

δ. « Καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ἄσμα καινόν,
 ὕμνον τῷ θεῷ ἡμῶν. » Ἀντὶ²² γὰρ τῆς δυσσεβοῦς
 τῶν εἰδώλων λατρείας τὸν ὄντα Θεὸν ἐδιδίχθη
 ὕμνεῖν, καὶ προσφέρειν ἄσμα, οὐ παλαιὸν, ἀλλὰ
 καινόν, καὶ ταῖς καιναῖς εὐεργεσίαις συμβαῖνον.
 Οὐκέτι γὰρ θρηνησῶν ἰκετεύω, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς εὐερ-
 γεσίαις ὕμνω. Ταῦτα μὲν οὖν²³, ὡς ἔφη²⁴, τυπι-
 κῶς ἀρμόττει τοῖς τοῦ Δαβὶδ²⁵ παθήμασι, καὶ ταῖς
 εἰς αὐτὸν γεγενημέναις εὐεργεσίαις. Ἀρμόττει δὲ
 διαφερόντως τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, εἰς αὐτὸν
 κατενεχθείση τὸν τῆς ἀμαρτίας πυθμένα, καὶ τῷ
 θανάτῳ παραπεμφθείση, καὶ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως ἀνιμηθείση, καὶ δεξαμένη τῆς
 ἀναστάσεως τὰς ἐλπίδας, λέγειν²⁶, « Ὑπομένω
 ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. Καὶ εἰσ-
 ἤκουσέ μου²⁷, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταλαιπω-
 ρίας²⁸. » Λάκκος δὲ²⁹ ταλαιπωρίας εἰκότως ὁ
 θάνατος ἐκλήθη, φθορὰς ὑπάρχων μετὰς³⁰ πηλός
 δὲ λίθος³¹, ἡ ἀμαρτία, ὡς³² δυσσομίαν ἀφείσα³³
 πολλὴν, καὶ τὸν εὐθυτενῆ³⁴ τῶν ἀνθρώπων ἐπέχου-
 σα δρόμον³⁵. « Ὀφονταί πολλοί, καὶ φοβηθήσονται,
 καὶ ἐλπιοῦσιν ἐπὶ Κύριον. » Ἐπειθὲ εἰς³⁶
 τῶν τῆς σωτηρίας ἀπολελαυκῶτων τὸ πρόσωπον
 ταῦτα διέξεισιν, εἰκότως ὁ Προφήτης ἔφη, ὅτι³⁷
 οἱ³⁸ μηδέ-τω γεγευσμένοι τῶν ἀγαθῶν, θεωροῦντες³⁹
 καὶ φοβηθήσονται, ὡς ἤδη μὴ προσεληλυθότες, καὶ
 ζονται σωτηρίας.

ε'. « Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου
 ἐλπίς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπέβλεψεν εἰς ματαιότητας⁴⁰
 καὶ μανίας ψευδεῖς. » Τῶν ματαιότητων τούτων
 ἐμνημόνευσεν ὁ Προφήτης, καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου
 ψαλμῷ. « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἀν-
 θρωπος ζῶν. » Καὶ πάλιν, « Πλὴν μάτην ταράσσει-

i Matth. xvi, 16.

A cupare solent, sicut superius diximus. Cum autem
 a periculis te liberasset, quid tibi rursus largitus
 est? « Et statuit super petram pedes meos. » Non
 enim me moveri et circumferri permisit, sed fe-
 cit ut mihi stabilis esset et firma statim. « Super
 hanc enim, ait, petram ædificabo Ecclesiam meam,
 et portæ inferni non prævalebunt adversus **857**
 eam¹. » — « Et direxit gressus meos. » Effecit ut
 absque ullo impedimento currerem in via² justitiæ.
 Cum enim ab errore me liberasset, rectam veri-
 tatis viam ostendit.

VERS. 4. « Et immisit in os meum canticum no-
 vum, carmen Deo nostro. » Nam pro impio idolo-
 rum cultu, verum Deum celebrare doctus sum, et
 canticum non vetus, sed novum offerre, novis be-
 neficiis accommodatum. Non enim amplius la-
 mentando precor, sed propter accepta beneficia
 cano. Hæc igitur, ut dixi, per figuram conveniunt
 calamitatibus Davidis, et iis quæ in ipsum collata
 sunt beneficiis; in primis autem naturæ quoque
 humanæ apta sunt, quæ in ipsum peccati profan-
 dum dejecta et morti tradita, per Salvatorem no-
 strum cum homo factus sit, educta est, et accepta
 spe resurrectionis dicit: « Expectans expectavi
 Dominum et attendit mihi. Et exaudivit me, et
 eduxit me e lacu miseræ. » Lacus vero miseræ
 merito dicta est mors, ut quæ interitu plena sit:
 lutum vero sæcis peccatum, ut quod plurimum te-
 tri odoris emittit, et rectum hominum cursum
 cohibet. « Videbunt multi, **858** et timebunt, et
 sperabunt in Domino. » Quia autem in persona eu-
 rum, qui salutem nacti sunt, hæc disserit, merito
 ait Propheta, eos qui nondum bona gustaverunt,
 visuros esse, et formidaturos, ut qui hactenus
 non accesserint, et postea spe corroborati, a Deo
 salutem consequentur.

τῇ ἐλπίδι³⁰ κρατυνθέντες, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τεύ-

VERS. 5. « Beatus vir, cujus spes est nomen Do-
 mini, et non respexit ad vanitates, et insanias fal-
 sas. » Harum vanitatum Propheta mentionem fe-
 cit etiam in præcedente psalmo, dicens: « Verum-
 tamen universa vanitas omnis homo vivens. » Et
 rursus: « Verumtamen vane conturbatur. » Et hic

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ *Σύνθηθεσ ὀνομάζειν.* cod. 1, 2, ὀνομάζειν ἔθος. ¹⁸ *Kal.* Abest a cod. 1. ¹⁹ *Ἐπὶ* — αὐτῆς. Des. in cod. 1, 2. ²⁰ *Μέ.* cod. 2 μοί. ²¹ *Τῆς* — ὁδόν. Hæc alium locum occupant in cod. 1. ²² *Ἀντὶ* — *συμβαῖνον.* Hæc transposita sunt in cod. 1 et 3. ²³ *Οὖν.* Abest a cod. 1. ²⁴ *Ὅς ἔφη.* Abest a cod. 3. ²⁵ *Καὶ* cod. 1, 2 τοῖς τοῦ Δαβὶδ ἀρμόττει. ²⁶ *Λέγειν* — *ταλαιπωρίας.* Des. in cod. 3 et apud Cord. p. 744. ²⁷ *Καὶ εἰσῆκουσέ μου.* Abest a cod. 1, sed cod. 2 habet καὶ εἰσῆκουσε τῆς δεησεώς μου. ²⁸ *Ταλαιπωρίας.* cod. 1, 2 addunt καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθος. ²⁹ *Δέ.* codd. tres Aug. et Cord. l. c. μὲν γὰρ. ³⁰ *Λίθος.* cod. 2 et 3 ὕλεως. ³¹ *Ὅς.* Abest a cod. 1. ³² *cod. 3 ἀναφείσα.* ³³ Prior lectio erat εὐθυτενῆ. ³⁴ *cod. 2 εὐγενῆ.* ³⁵ *Δρόμον.* In cod. 2 sequuntur quæ in superioribus præcedunt, καὶ ἔστησεν — πόδας μου, cum Commentario isto, ἐπὶ ταύτῃ — κατισχ. αὐτῆς. Hæc excipiunt, καὶ κατεῦθε τὰ διαβ. μου, addito Commentario τῆς γὰρ πλάνης — ἀληθ. ὁδόν. Deinde repetuntur verba vers. 4 additis iis quæ suo loco desid. Ἀντὶ — συμβαῖνον, ubi tamen leg. ἐδιδάχθη. Eadem fere verborum series observatur in cod. 3. In illo tamen post verba ista Ἀντὶ — συμβαῖνον sequuntur hæc, καὶ οἱ μηδέ-τω — τεύζονται, quæ in Sirin. edit. sunt ultima ad vers. 4. Hunc ordinem tenuit etiam codex quo usus est Cord. quem vide p. 744. ³⁶ *Εἰς.* Abest a cod. 1, 2. ³⁷ *Ὅτι.* cod. 3 καί. ³⁸ *Οἱ.* Abest a cod. 2. ³⁹ *Θεωροῦντες.* codd. tres Aug. θαρβού-
 ντας. ⁴⁰ *cod. 2 τὴν ἐλπίδα.* ⁴¹ *cod. 2 ματαιότητά.*

igitur eum iudicat beatum, qui presentia quidem a
despicit, divinam vero spem omnibus præponit.

VERS. 6. « Multa fecisti tu, Domine Deus mi, mirabilia tua, et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi. Annuntiavi, et locutus sum, multiplicati sunt super numerum. » Miracula, inquit, quæ per tuam potentiam facta sunt, numerum et narrationem omnem superant. Non enim est qui facere possit similia tibi, quandoquidem opera tua maxima et perpulchra sunt: vincunt autem humanas laudes ea, quæ singulis temporibus a tua
859 providentia dispensata fuere, quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ tempore Mosis, Josuæ, Samuelis, et quæ his antiquiora; quæ acciderunt Abrahamo, Isaaco, Jacobo et Josepho, qui regnum
B per servitutem obtinuit, et alia, ne singula percurram. Verum quod nunc factum est, omnibus his est admirabilius. Non enim unius hominis, vel unius gentis, sed omnium gentium salutem procuras, et legis cultum cessare faciens, ad Judæorum imbecillitatem accommodatum, novam gratiam dedisti, quæ rationalem cultum præscribit.

VERS. 7, 8. « Sacrificium et oblationem nolusti, corpus autem aptasti mihi. Holocausta, et sacrificia pro peccato non postulasti. Tunc dixi, Ecce venio. » His Apostoli admonitio concinit: « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem cultum vestrum i. » Nam pro legalibus sacrificiis Dominus imperavit, ut nostra membra consecremus. Hanc autem, ait, tuam gratiam perspicies, meipsum tibi obtuli, dicens: Ecce adsum. Hanc igitur vocem beatus Paulus de Christo Domino 860 adhibuit k, idque satis bene. Nostræ enim naturæ habuit primitias et illi omnium primo nostra dicere convenit, et in seipso prius adumbrare ea, quæ a nobis fieri decet. Eodem modo ipse primus ad baptismum accessit, nobis tacite ostendens baptismatis gratiam: eodem modo pedes discipulorum lavit, humilitatis exemplar nobis proponens. Propterea Joanni dicit: « Permite modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam l. » Congruit igitur illi et no-
D stra dicere, ut capiti corporis, ut primogenito mul-

τα: « Κάνταυθα τολύν μακαρίζει τὸν τῶν μὲν παρ-
όντων καταφρονήσαντα, τὴν ἐλπίδα δὲ τὴν θεῶν
ἀντι πάντων κτησόμενον.

ζ'. « Πολλὰ ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμασιά σου, καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σοι οὐκ ἔστι εἰς ὁμοιωθήσεται σοι. Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμῶν. » Νικᾷ, φησὶν, ἀριθμῶν καὶ πᾶσαν διήγησιν τὰ ὑπὸ τῆς σῆς δυνάμεως γενόμενα 859 θαύματα. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτι θεοῦ σοι δράσαι δυνάμενος· μέγιστα μὲν 860 γὰρ καὶ περικαλλῆ σου εἰς ποιήματα· νικᾷ δὲ τοὺς ἀνθρωπίνους ἐπαίνους τὰ καθ' ἕκαστον καιρὸν ὑπὸ τῆς 861 σῆς 862 προμηθείας οἰκονομούμενα, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὰ ἐπὶ 863 Μωσοῦ 864, τὰ ἐπὶ Ἰησοῦ 865, τὰ ἐπὶ Σαμουὴλ, καὶ τὰ τούτων πρεσβύτερα, τὰ κατὰ τὸν Ἀβραάμ, τὰ 866 κατὰ τὸν Ἰσαάκ, τὰ κατὰ τὸν Ἰακώβ, ἡ δὲ δουλείας τοῦ Ἰωσήφ βασιλεία, καὶ τὰ ἄλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διεξέρχωμαι. Ἀλλὰ τὸ νῦν γεγεννημένον τούτων ἀπάντων θαυμασιώτερον. Οὐδέ 867 γὰρ ἐνὸς ἀνδρός, ἢ 868 ἐνὸς ἔθνους, ἀλλὰ τῶν ἰθῶν ἀπάντων πραγματεῖν τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν νομικὴν λατρείαν καταπαύσας, τῇ 869 τῶν Ἰουδαίων ἀσθενείᾳ συμβαίνουσαν, τὴν καινὴν ἔδωκας χάριν, τὴν λογικὴν 870 λατρείαν νομοθετοῦσαν 871.

ζ', η'. « Θυσίαν καὶ 872 προσφορὰν οὐκ ἠθέλησα; σῶμα 873 δὲ κατηρίσθαι μοι. Ὀλοκαυτώματα καὶ κτερί ἀμαρτίας οὐκ ἐζήτησας. Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἤκω. » Τούτοις ἡ ἀποστολικὴ συνάξει παραίνεις· « Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ, παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν 874. Ἄντι γὰρ τῶν νομικῶν ἱερειῶν τὰ ἡμέτερα μέλη καθιεροῦν ὁ Δεσπότης προσέταξε. Ταύτην 875 δὲ σου, φησὶ 876, τὴν χάριν ἰδοὺ, ἐμαυτὸν σοι προσήγαγον, λέγων, Ἰδοὺ πάρεμι. Ταύτην μέντοι τὴν φωνὴν ὁ μακάριος 877 λαμβάνει Παῦλος εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καὶ μάλᾳ εὐκρίτως. Τῆς γὰρ ἡμετέρας φύσεως ἔστιν ἀπαρχή, καὶ πρῶτον πρέπει 878 τὰ ἡμέτερα λέγειν, καὶ ἐν αὐτῷ προτυποῦν ἂ παρ' ἡμῶν προσήκει γενέσθαι. Οὕτω πρῶτος τῷ βαπτίσματι προσελήλυθεν, ἡμῖν ὑποδεικνύς τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν· οὕτως ἐνίψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ταπεινοφροσύνης ἡμῖν ἀρχέτυπον προτιθεῖς. Διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Ἰωάννην ἔφη· « Ἄφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπει ἡμῖν ἔστι πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » Ἀρμόττει τολύν αὐτῷ καὶ τὰ ἡμέτερα λέγειν, ὡς

l Rom. xii, 1. k Hebr. x, 5-9. l Matth. iii, 15.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

859 cod. 2 ταράσσονται. 860 cod. 1 γεγεννημένα. 861 Mên. Abest a cod. 2. 862 Υπὸ τῆς, x. l. In cod. 3 nonnulla præcedunt, quæ tamen Nostro vindicare dubitamus, tum quia cum illis quæ h. l. præmissa sunt, non cohærent, tum quia simul Cyrilli nomen ascriptum habent. 863 Σῆς. cod. 3. αὐτοῦ. 864 Τὰ ἐπὶ Μωσοῦ. Des. in cod. 3. 865 cod. 1 Μωυσῆως. 866 Ἰησοῦ. cod. 1 addit τοῦ Ναυῆ. 867 Τὰ — καὶ τὰ ἄλλα. cod. 3 καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ πατριάρχας. 868 Οὐδέ. cod. 3 οὐ. 869 H. cod. 3 οὐδέ. 870 Τῇ — συμβαίνουσαν. des. in cod. 2. Pro τῇ τῶν cod. 1 habet τὴν τῆ. 871 Λογικῆν. cod. 1 νομικῆν. 872 Νομοθετοῦσαν. Multa etiam h. l. in cod. 3 sequuntur, de quibus tamen ex argumentis iam adductis dubitamus, an ad Nostrium pertineant. 873 Kal. cod. 1, 2 præm. γὰρ ἔφη. 874 Σῶμα. Hebr. צֶרֶם. Sicque reliqui interpr. Græci habent ὄτια, unde culpa libroriorum ortum esse videtur σῶμα. Vid. Lamb. Bos Animadv. crit. ad h. l. 875 Λατρείαν. cod. 3 addit ὑμῶν. 876 Ταύτην — σάρκα. Des. in cod. 3. 877 φησὶ. In cod. 2 ponitur post χάριν. 878 Μακάριος. cod. 2 θεός. 879 Πρέπει. Abest a cod. 1.

κεφαλῆ σώματος, ὡς πολλῶν ἀδελφῶν πρωτοτέρῳ κατὰ τὴν σάρκα. « Ἐν κεφαλῇ βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. » Ἄνωθεν⁶⁵, φησὶν, ἐν ταῖς προφητικαῖς βίβλοις ταῦτα περὶ ἐμοῦ προηγύρευται. Τὴν⁶⁶ κεφαλίδα, εἰρημασιν Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος⁶⁷. οὕτω δὲ τὰς θείας Γραφάς μέχρι καὶ τήμερον Ἰουδαῖοι κατασκευάζειν εἰώθασιν.

θ'. « Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός μου, ἡδουλήθην⁶⁸. καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας⁶⁹ μου. » Προσελθὼν σοι, φησὶ, πᾶσαν ἔχω σπουδὴν τὰς σὰς πληρῶν ἐντολάς, καὶ κατὰ τὸ σὸν πολιτεύεσθαι θέλημα. Τὸ δὲ, ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου, ἐκ μεταφορᾶς εἶρηξε τῶν ἐν ἐμὲ περι τῶν διακειμένων, καὶ ἔνδον ἐριεμένων⁷⁰ ἐμβαλεῖν τὸν ποθοῦμενον. Ταῦτα δὲ οὕτε τῷ Ἰερραμί, οὕτε τῷ Δανιήλ, οὕτε⁷¹ τῷ μακαρίῳ⁷² ἀρμόττει Δαβὶδ. Τοῦ νόμου γὰρ κρατούντος, ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίαι προσεφέροντο τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ προφητικὸς λόγος, ἐκβαλὼν πάντα τὰ τοιαῦτα, τὴν λογικὴν θυσίαν ὑπέδειξεν. Οὐ δὲ χάριν, τυπικῶς ἔφη ἀρμόττειν τῷ Δαβὶδ τὸν ψαλμὸν· ἐπειδὴ κάκεινος προφητικῶς προσέωρα τὰ μέλλοντα, καὶ κατ' ἐκεῖνα ζῆν ἐπεθύμει· ἀληθῶς δὲ τοῖς τῆς σωτηρίας ἀξιώθεισιν ἔθνεσι, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγείσιν.

ι'. ια'. « Εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ, ἰδοὺ τὰ χεῖρά μου οὐ μὴ κωλύσω· Κύριε, σὺ ἔγνωσ. Τὴν δικαιοσύνην σου⁷³ οὐκ ἔκρυψα ἐν τῇ καρδίᾳ μου, τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου εἶπα. Οὐκ ἔκρυψα τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἀπὸ συναγωγῆς πολλῆς. » Καὶ ὁ μακάριος⁷⁴ Δαβὶδ ὑπισχεταί ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ, τῇ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὅπῃ τῆς θείας χάριτος συλλεγείσῃ, τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην κηρύττει, καὶ τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν, καὶ τὴν ἀξιάγαστον σωτηρίαν, καὶ τὸν ἀμέτρητον ἔλεον· καὶ αὐτὴ ἡ σεσωσμένη⁷⁵ φύσις ταύτην ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ὑπισχεταί τὴν ἀντιδοσὴν δώσειν⁷⁶, τὸ συντρέχειν εἰς ἐκκλησίαν, καὶ τὰ χεῖρά κινεῖν εἰς ὑμνωδίαν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δικαίαν κρίσιν ἀνακηρύττει, καὶ τὴν ἀρρήτων διεξιέναι κηδεμονίαν, καὶ τῶν προφητικῶν ὑποσχέσεων ὑποδεικνύει τὸ ἀληθές. Τὸ δὲ, « ἀπὸ συναγωγῆς πολλῆς, » ὁ Σύμμαχος ἐν πληθὺ, ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίω, ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ τεθείκασιν· ὡς εἶναι ὄφειλον, ὅτι περὶ τῆς αὐτῆς εἰρηκεν ἐκκλησίας.

ιβ'. « Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύνῃς τοὺς οἰκτιρισμοὺς σου ἀπ' ἐμοῦ· τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀλήθειά σου διὰ παντὸς ἀντελάβοντό μου⁷⁷. » Καὶ τοχούσα τῆς σωτηρίας ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, δεῖται πάλιν τῆς αὐτῆς προμηθείας, διὰ τὰς παντοδαπὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων ἐπαναστάσεις, ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς τὴν μνήμην πεποιήται.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Ἄνωθεν — προηγύρευται. Des. in cod. 3. ⁶⁶ Τὴν — εἰρημασιν. cod. 3 κεφαλίδα φασὶν εἰρημα. ⁶⁷ Σύμμαχος. Aliam ejus interpretationem dedit Moulf. in Hexaplis ad h. l. ⁶⁸ cod. 1, 2 ἡδουλήθην. ⁶⁹ Κοιλίας. Rec. lectio τῶν O est καρδίας. ⁷⁰ Ἐριεμένων. In cod. 1 ponitur post ποθοῦμενον. ⁷¹ Οὕτε. cod. 1, 2 addunt μὴν. ⁷² Μακαρίῳ. col. 2 θείῳ. ⁷³ Σου. Hæc lectio cod. Alex. preferenda est illi quam habet Vatic., in quo est μου. ⁷⁴ Μακάριος. cod. 2 θείος. ⁷⁵ Σεσωσμένη. cod. 2 ἰσομένη. ⁷⁶ Δώσειν. Absit a cod. 1, 2. ⁷⁷ cod. 1 ἀντελάβετό μου, ascripta tamen lectione ἀντελάβοντό μου, quam etiam habet cod. 2.

A torum fratrum secundam carnem. « In capite libri scriptum est de me. » Ollin, inquit, in libris propheticis hæc de me prædicta sunt. In capite Aquila et Symmachus in involucrio libri dixerunt : sic autem Scripturas divinas usque in hodiernum diem Judæi concinnare solent.

VERS. 9. « Ut facerem voluntatem tuam, Deus mi, volui, et legem tuam, in medioventris mei. » Postquam accessi ad te, ait, omne studium adhibeo, ut tua præcepta impleam, et ut secundum tuam voluntatem vivam. Hoc autem, in medio ventris mei, dixit per metaphoram sumptam ab illis, qui aliquem amore prosequuntur, et desiderant illum quasi in sua viscera concjicere. Porro hæc nec Jeremix, nec Danieli, nec beato Davidi congruunt. Durante enim lege, holocausta et sacrificia offerebantur Deo. Propheticus vero sermo, omnibus his **861** ejectis, rationale sacrificium ostendit. Idcirco per figuram dixi psalmum Davidi congruere, quoniam ille ex prophetix dono futura prævidebat, et secundum illa vivere desiderabat. Vere autem hæc gentibus, quæ salute donatæ sunt, et ab errore liberatæ fuerunt, conveniunt.

VERS. 10, 11. « Annuntiavi justitiam in ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo, Domine, tu scis. Justitiam tuam non abscondi in corde meo : veritatem tuam et salutem tuam dixi. Non abscondi misericordiam tuam, et veritatem tuam a cœtu multo. » Beatus David promittit se in Ecclesia magna per totum orbem terrarum per divinam gratiam collecta Dei justitiam prædicaturum esse, et prophetix veritatem, atque salutem admiratione dignam, immensamque misericordiam : et ipsa natura servata hanc pro salute remunerationem se daturam esse spondet, nimirum in ecclesiam confuere, et labia in hymnorum cantilenam movere, atque justum Dei judicium celebrare, inexplicabilemque Dei providentiam enarrare, et prophetiarum promissionum veritatem ostendere. Hoc autem, « a cœtu multo, » Symmachus, in multitudine, Aquila vero et Theodotion, In ecclesia magna posuerunt, ut de eadem ecclesia illum dixisse manifestum sit.

VERS. 12. « Tu autem, Domine, ne longe removes miserationes tuas a me ; misericordia tua, et veritas tua semper susceperunt me. » Dei Ecclesia, salutem licet consecuta, eadem providentia indiget ob varios hominum dæmonumque **862** insultus, quorum in sequentibus mentionem fecit.

VERS. 13. « Quoniam circumdederunt me mala, A quorum non est numerus : comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui videre. Plures sunt capillis capitis mei, et cor meum dereliquit me. » * Quæ hic dicuntur, nemo pugnantia existimet cum his, quæ modo exposita sunt. Etenim tres pueri summa virtute præditi, atque triumphali corona ornati, in camino orantes dixerunt : « Peccavimus, inique egimus, deliquimus, et recessimus a mandatis tuis, nec observavimus instituta tua. » Sic admirabilis Daniel, sic divinus Jeremias, sic divinus Isaias, sic sapientissimus Paulus. « Christus enim, inquit, Jesus venit in hunc mundum, ut peccatores salvos faceret, quorum primus ego sum. » Et rursus : « Non sum dignus vocari apostolus. » Sic igitur in hoc loco Dei Ecclesia, impiorum fluctibus concussa, non effertur, tanquam pugrare volens, sed quæ accidunt, peccatis et delictis tribuit, et a Salvatore opem consequi obsecrat. Præterea nec Dei Ecclesia ex hominibus perfectis tota constat, sed habet etiam ignavos, et qui remissam vitam amplexi sunt, et qui voluptatibus servire decreverunt. Et quoniam unum est corpus, tanquam ex una persona et hæc et illa proferuntur.

VERS. 14, 15. « Placeat tibi, Domine, ut eruas me : Domine, ad adiuvandum me respice. Confundantur, et pudore suffundantur simul, qui quærent animam meam, ut auferant. » Non enim vulnerare volunt, sed sempiternæ morti tradere. C « Convertantur retrorsum, et confundantur, qui volunt mihi mala. » Verte ipsos in fugam, et aberrare fac ab his quæ desiderant : mala enim contra me struunt.

VERS. 16. « Illico reportent confusionem, qui dicunt mihi, Euge, euge. » His, qui insultant et irrident me, fructus sit pudor.

VERS. 17. « Exsultent, et lætentur super te omnes quærentes te, Domine, et dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutem tuam. » At quærentes te, inquit, et laudantes, et semper diligentes, perpetua lætitia imple. Et qui tui amoris mutationem non habent, neque gaudii mutationem sentiunt. Non enim simpliciter amantibus gaudium præcatum est, sed his qui semper et continue benevolentia dignum amorem habent.

VERS. 18. * « Ego autem mendicus sum, et pauper : » Dan. iii, 29, 30. * I Tim. i, 15. * I Cor. xv, 9.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ Mov. Abest a cod. 1. ⁷⁹ cod. 2 ἀναδυσάμενοι. ⁷⁸ Θανμάσιος. cod. 2 θεός. ⁷⁷ Θεσπέσιος. cod. 2 μέγας. ⁷⁸ cod. 2 σοφός. ⁷⁹ Ἰησοῦς. Abest a cod. 1. ⁸⁰ Τοῖνον. cod. 1, 2 αἰδὺν κἀνταῦθα. ⁸¹ ἀνατίθησι. In cod. 2 ponitur post γινόμενα. ⁸² Πρόσχες. cod. 1 σπεῦσον. ⁸⁰ cod. 2 στρέψον. ⁸³ Αὐτούς. cod. 1, 2 addit φησί. ⁸⁴ cod. 1, 2 παραρῆμα αἰσχύνῃ. Uterque cod. addit αὐτῶν. ⁸⁶ Δέ. Abest a cod. 2. ⁸⁷ Γενέσθω — αἰσχύνῃ. Des. in cod. 2. ⁸⁸ cod. 1 ἀγαλλιάσονται, quæ est lectio cod. Alex. ⁸⁹ cod. 1 εὐφρανθήσονται. ⁹⁰ Εἰπάτωσαν. cod. 2 λεγέτωσαν. ⁹¹ Διαπαρτός. Abest a cod. 1, 2 et a versione τῶν Ο'. ⁹² Καί. Abest a cod. 2. ⁹³ Τῆς. cod. 1 præm. αἰ. ⁹⁴ Μή. Abest a cod. 1. ⁹⁵ cod. 2 δεχομένους. ⁹⁶ Μή — μεταβολήν. Des. in cod. 2.

ιγ'. « Ὅτι περιέσχον με κακὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν. Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου⁷⁸, καὶ ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με. » Μηδεις δὲ ἀνάρμοστα τοῖς ἡρμηνευμένοις ἠγείλοστα τὰ ἐρημένα. Καὶ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες τῆς ἀκρας ἀρετῆς ἐπειλημμένοι, καὶ τὸν νικηφόρον ἀναδυσάμενοι⁷⁹ στέφανον, ἐν τῇ καμίνῃ προσεχόμενοι ἔλεγον, « Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ δικαιώματά σου. » Οὕτως ὁ θαυμάσιος⁷⁸ Δανιὴλ, οὕτως ὁ θεσπέσιος⁷⁷ Ἰερεμίας, οὕτως ὁ θεῖος Ἡσαίας, οὕτως ὁ σοφώτατος⁷⁹ Παῦλος. « Χριστὸς γὰρ, φησὶν, Ἰησοῦς⁷⁹ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ. B Καὶ πάλιν, » Οὐκ εἰμι ἄξιος καλεῖσθαι ἀπόστολος. » Οὕτω τοῖνον⁸⁰ ταῖς πρὸ τῶν δυσσεβῶν τρικυμιαῖς βλλομένη τῷ Θεοῦ Ἐκκλησίαι, οὐ μεγαφρονεῖ, ὡς ἀγωνιζομένη, ἀλλὰ ἀμαρτίαις καὶ πλημμελείαις ἀνατίθησι⁸¹ τὰ γινόμενα, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιουρίας ἀπολαύσαι παρακαλεῖ. Ἄλλως τε οὐδὲ ἐκ τελείων πᾶσα συνέστηκεν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία· ἀλλ' ἔχει καὶ τοὺς ῥηστῶν συζῶντας, καὶ τὸν ἀνειμένον βίον ἀσπαζομένους, καὶ ἠδοναῖς δουλεύειν αἰρουμένους. Καὶ ἐπειδὴ ἔν ἐστι σῶμα, ὡς ἐξ ἐνὸς προσώπου καὶ ταῦτα κἀκεῖνα προφέρεται.

ιδ'. εἰ. ἢ Εὐδόκησον, Κύριε, τοῦ ῥύσασθαι με· Κύριε, εἰς τὸ βοηθηθῆναι μοι πρόσχες⁸². Κατασχυνθείσαν καὶ ἐντραπέψαν ἅμα οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, τοῦ ἐξῆραι αὐτήν. » Οὐ γὰρ τρῶσαι βούλονται, ἀλλὰ τῷ αἰωνίῳ παραπέμψαι θανάτῳ. « Ἀποστραφείσαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κατασχυνθείσαν οἱ θέλοντές μοι κακὰ. » Τρέψον⁸³ αὐτοὺς⁸⁴ εἰς φυγὴν, καὶ διαμαρτεῖν ὧν ἐφίενται παρασκευάσον· κακὰ γὰρ μοι καττύουσιν.

ις'. Κομισάσθωσαν αἰσχύνῃν παραρῆμα⁸⁵ οἱ λέγοντές μοι, Εὔγε, εὔγε. » Καὶ τοῖς ἐπιτωθάζουσι δὲ⁸⁶ καὶ ἐπιγελωσί μοι, γενέσθω⁸⁷ τούτοις καρπὸς ἡ αἰσχύνῃ.

ιγ'. « Ἀγαλλιάσθωσαν⁸⁸ καὶ εὐφρανθήτωσαν⁸⁹ ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, Κύριε, καὶ εἰπάτωσαν⁹⁰ διαπαντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύριος, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου διαπαντός⁹¹. » Τοὺς δὲ ζητοῦντάς σε, φησὶ, καὶ ὑμνοῦντας, καὶ διαπαντὸς ἀγαπῶντας, διηνεχοὺς ἐμπλησον εὐφροσύνης, καὶ⁹² τῆς⁹³ σῆς ἀγάπης μεταβολὴν μὴ⁹⁴ δεχομένοι⁹⁵, μὴ⁹⁶ δεξιόσθωσαν θυμηδίας μεταβολήν. Οὐ γὰρ τοῖς ἀπλῶς ἀγαπῶσιν ἦρται τὴν θυμηδίαν, ἀλλὰ τοῖς ἀεὶ καὶ διηνεκῶς ἔχουσι τὸν ἀξιέραστον ἔρωτα.

ιη'. « Ἐγὼ δὲ πτωχὸς εἰμι καὶ πένης· Κύριος

φροντισί μου· βοηθός μου καὶ ὑπεραπστής μου εἶ
 σὺ, Κύριε¹⁷, μὴ χρονίσῃς¹⁸. » Ὡσπερ ἁμαρτιῶν
 ἐμνημόνευσεν ἄνω, οὕτω καὶ πτωχὸν ἑαυτὸν¹⁹ ἀπο-
 καλεῖ, ὡς βοηθεία·¹ σπανίζοντα², καὶ τῆς θείας
 δεόμενον³ ἐπικουρίας· καὶ⁴ ταύτης ὅτι τάχιστα
 ἱκετεύει τυχεῖν. Ἀρμόττει δὲ ταῦτα διαφερόντως
 τῷ μακαρίῳ⁵ Δαβίδ. Ἠγοῦμαι γάρ, ὅτι τὴν πρόβ-
 ῆσιν ἐκείνην θεασάμενος, καὶ τὴν φιλοτιμίαν τῆς
 χάριτος, πτωχὸν ἑαυτὸν καὶ πένητα προσήγορεύσε,
 καὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ αὐτὸς ἀπολαῦσαι προνοίας ἰκέτευ-
 σεν. Ἀντιβολεῖ δὲ⁶ μὴ χρονίσαι τὴν τεθεσπισμένην
 σωτηρίαν, μηδὲ εἰς μακροὺς ἀναβληθῆναι χρό-
 νους, ἀλλὰ τάχιστα τοῖς ἀνθρώποις ταύτην παρα-
 σκεθῆναι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Μ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Τινὲς
 μὲν τῷ Δαβίδ ἀνέθεσαν, τινὲς δὲ τῷ Ἐζεχίᾳ τὸν
 παρόντα ψαλμόν· οὐκ ἐξ δὲ ἡμᾶς τὸ θεῖον Εὐαγγέ-
 λιον οὐδέτερον δέξασθαι. Ὁ γὰρ Δεσπότης Χριστὸς
 διάλεξιν τινα πρὸς τοὺς ἱεροὺς ποιησάμενος μαθη-
 τὰς, ἐπήγαγε καὶ ταῦτα· « Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί
 ἔστε, ἐὰν ποιῆτε ταῦτα⁷. Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν
 λέγω, οἶδα⁸ οὗς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ Γραφή
 πληρωθῇ· Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρ-
 εν ἐπ' ἐμὲ τὴν πέτρην αὐτοῦ· ἀπ' ἄρτι λέγω ὑμῖν
 πρὸ τοῦ γενέσθαι⁹, ἵνα ὅταν γένηται πιστεῦσῃτε
 ὅτι ἐγὼ εἶμι. » Τοῦ Κυρίου τοίνυν λέγοντος, « Ἴνα ἡ
 Γραφή πληρωθῇ, » καὶ δεικνύοντος τὸν παρόντα
 ψαλμὸν αὐτῷ καὶ οὐκ ἄλλω τῷ προσήκοντα, θρασὺ
 νομίζω καὶ τολμηρὸν, ἄλλην αὐτῷ καὶ μὴ προσ-
 ἴκχουσαν ὑπόθεσιν διαπλάσαι.

β'. « Μακάριος ὁ συνιών ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα. »
 Τὸ¹⁰ καὶ πένητα ἐν ἐνίοις εὗρον ἀντιγράφους· οὕτε
 δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὕτε¹¹ παρὰ τῷ Σύρῳ, οὕτε
 παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς¹². Πτωχὸν μὲν τοι
 καλεῖ τὸν τῶν ὀλων Κύριον, « ἐπειδὴ πλούσιος » ὢν,
 ὡς¹³ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « δι' ἡμᾶς ἐπτώ-
 χησεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσω-
 μεν. » Καὶ « Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπα-
 γμὸν ἤγησατο εἶναι Ἰσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν
 μορφῆν δούλου λαβών. » Καὶ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων
 δεσπόζων, οὐκ εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν, καὶ
 γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, διὰ σπάνιν κλίνης ἐπὶ
 φάτης ἐτέθη. Μακαρίζει¹⁴ τοίνυν ὁ προφητικὸς λό-
 γος τὸν ταύτην συνιέναι τὴν πτωχεῖαν δυνάμενον,
 καὶ εἰς δύναμιν ἀνυμνήσαι προθυμούμενον τὸν ταύτην
 ἀναδεξάμενον· εἶτα δεικνύσι τοῦ μακαρισμοῦ τοὺς καρ-

D Dominus sollicitus erit mei. Adjutor meus, et pro-
 tector meus tu es, Domine, ne tardaveris. » Sicut
 superius peccatorum meminit, sic et pauperem se-
 ipsum nuncupat, tanquam auxilio egentem, et di-
 vina ope carentem; et hanc quidem ut celerrime
 consequatur supplicat. Congruunt autem hæc
 864
 potissimum beato Davidi. Opinor enim eum, cum
 vaticinationem illam et gratiæ liberalitatem cerne-
 ret, pauperem seipsum ac egenum appellasse, at-
 que ut divina providentia perfrueretur esse depre-
 catum. Orat porro ne salus prædicta procrastine-
 tur, neve in longum tempus prorogetur, sed ut
 celeriter hominibus concedatur.

INTERP. PSALMI XL.

B VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidi. » Præsen-
 tem psalmum quidam Davidi, quidam vero Ezechiæ
 ascripserunt : divinum vero Evangelium neutrum
 ex illis accipi sinit. Nam Christus Dominus collo-
 quio cum sanctis discipulis habito, hæc subdidit :
 « Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. Non de
 omnibus vobis dico : ego scio quos elegerim ; sed
 ut impleatur Scriptura : Qui manducat panem me-
 cum, elevavit contra me calcaneum suum. Ex hoc
 inde tempore dico vobis priusquam fiat, ut cum
 factum fuerit, credatis quod ego sim P. » Domino
 igitur dicente : « Ut Scriptura impleatur, » et de-
 monstrante præsentem psalmum sibi et non alli
 congruere, rem audaciæ ac temeritatis plenam ju-
 dico, aliud argumentum huic psalmo minime con-
 gruens affingere.

VERS. 2. « Beatus qui attendit ad egenum et pau-
 perem. » Hoc et pauperem, in quibusdam exempla-
 ribus inveni : sed nec apud Hebræum legitur, nec
 apud Syrum, nec apud 865 alios interpretes,
 Egenum igitur nuncupat universorum Dominum,
 quoniam « cum esset dives, » ut ait divinus Aposto-
 lus, « propter nos egenus factus est, ut illius inopia
 divites essemus q. » Et : « Cum haberet formam
 Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem
 Deo : sed seipsum exinanivit, formam servi acci-
 piens r. » Et qui visibilibus et invisibilibus¹ domi-
 nahatur, non habebat ubi caput suum reclinaret, et
 natus ex Virgine, ob inopiam cubilis, in præsepi
 positus est. Hinc propheticus sermo beatum prædi-
 cat eum qui hanc paupertatem intelligere potest,
 et qui pro viribus celebrandum curat eum qui

» Joan. xiii, 17-19. » II Cor. viii, 9. » Philipp. ii, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ Κύριε. Rec. lectio h. l. est ὁ Θεός μου. ¹⁸ Χρονίσῃς. cod. 3 addit τὰ τῆς βοηθείας μου καὶ ὑπερ-
 ασπιστίας μου δωροῦμενος. ¹⁹ Ἐαυτὸν. Abest a cod. 1, 2. ¹ Βοηθείας σπανίζοντα καὶ. Des. in
 cod. 3. ² cod. 1 σπανίζουσαν. ³ cod. 1 δεομένην. ⁴ Καὶ — τυχεῖν. Des. in cod. ⁵ Μακαρίῳ. cod. 2
 θεῖω. ⁶ Ἀντιβολεῖ δέ. codd. tres Aug. ἀντιβολήσας. ⁷ Ταῦτα cod. 1, 2 αὐτά, quæ est rec. lectio l. c.
⁸ Οἶδα. Præcedit ἐγὼ l. c. ⁹ Πρὸ τοῦ γενέσθαι. Abest a cod. 2. ¹⁰ Τὸ — ἐρμηνευταῖς. Idem
 Scholion ex Chrysost. desumptum exstat in edit. Rom. τῶν Ο'. ¹¹ Οὕτε—Σύρῳ. Hæc in cod. 1 ponuntur
 post ἐρμηνευταῖς. ¹² Ἐρμηνευταῖς. Montf. Hexapl. p. 524, addit ἐμφέρεται, cum notula ista, ex Theo-
 doretō. Abest autem hoc additamentum a codd. nostris. ¹³ Ὡς. Abest a cod. 1, 2. ¹⁴ Μακαρίζει x. λ.
 Alias lectiones exhibet Cord. p. 765

hanc paupertatem amplexus est. Deinde beatitudinis fructus demonstrat : « Die malo liberabit eum Dominus. » Sed *malum diem, vexationis diem* Symmachus dixit. Tacite vero innuit, ut opinor, futurum diem terribilem iudicii, et peccatoribus infernum : et promittit sinceram illius paupertatis cognitionem a terribilis diei malis ipsum liberaturam.

VERS. 3. « Dominus conservet eum, et vivificet eum, et beatum faciat eum in terra, et non tradat eum manibus inimicorum ejus. » Non solum autem futuris bonis perfruetur, sed etiam in hac vita divinam opem consequetur, illustris et clarus factus, inimicorumque insidias effugiens. Et quoniam **866** verisimile est, ut is qui corpus interitui obnoxium habet, in morbum aliquando incidat, spondet ab hoc liberationem.

VERS. 4. « Dominus opem feret illi super lecto doloris ejus : universum stratum ejus vertis in infirmitate ejus. » Ab omni, inquit, aegritudine liberabit eum, et in bonam corporis valetudinem morbum permutabit. Hoc enim, « vertis in infirmitate stratum, » pro *mutasti* posuit. Sic post expositas remunerationes ejus, qui hanc paupertatem admirabilem intelligit, ostendit nobis, quis sit qui hanc habuerit, et quomodo se in ipsa gesserit : ipsum docentem inducens, et sua enarrantem.

VERS. 5. « Ego dixi : Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi contra te. » Ego autem, ait, sum pauper, qui voluntariam paupertatem suscepi, et sum Agnus Dei, qui peccatum mundi tollo, qui hominum infirmitates mihi vindico, qui peccatum non feci, et hanc precationem pro humana natura, ut primitiæ ipsius naturæ, offero. Porro notandum est Symmachum non dixisse, « quoniam peccavi contra te, » sed, *etiamsi peccaverim contra te*.

VERS. 6. « Inimici mei dixerunt mala mihi : Quando morietur, et peribit nomen ejus? » *Inimicos* Judæos vocat, invidentes, et mortem machinantes. Hoc vero sacrorum Evangeliorum historia docet : « Consilium **867** enim, inquit, inierunt, quomodo illum perderent. » Hinc in Judam prædicationem transfert.

VERS. 7. « Et ingrediebatur, ut videret : vana

• Matth. xxvi, 4.

Α πούς. « Ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος. » Τὴν δὲ πονηρὰν ἡμέραν, κακώσεως ἡμέραν ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν. Αἰνίττεται δὲ, ὡς οἶμαι, τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν, φοβεράν οὖσαν, καὶ τῶν παρανόημων κακωτικὴν· καὶ ὑπιοχεῖται τὴν εἰλικρινῶς γνῶσιν τῆς πτωχείας ἐκεῖνης τῶν τῆς φοβερᾶς αὐτὸν ἡμέρας ἀπαλλάξαι κακῶν.

γ'. « Κύριος διαφυλάξαι¹⁵ αὐτὸν καὶ ζῆσαι¹⁶ αὐτὸν, καὶ μακαρίσαι αὐτὸν ἐν τῇ γῆ, καὶ μὴ παραδῶ¹⁷ αὐτὸν εἰς χεῖρας¹⁸ ἐχθρῶν αὐτοῦ. » Οὐ μόνον δὲ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπολαύσει¹⁹, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον τῆς θείας τεύξεται προμηθείας, περιφανῆς τε γενόμενος καὶ περίθλεπτος, καὶ τὰς τῶν δυσμενῶν διαφεύγων ἐπιβουλὰς. Καὶ ἐπειδὴ τὸν φαρτὸν ἔχοντα σῶμα εἰκὸς καὶ νόσφ περιπνεσεῖν, ὑπιοχεῖται καὶ τὴν²⁰ ταύτης ἀπαλλαγὴν.

δ'. « Κύριος βοηθήσει²¹ αὐτῷ ἐπὶ κλίνης ὀδύνης αὐτοῦ· ὅλην τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔστρεψας ἐν τῇ ἀβρωστίᾳ αὐτοῦ. » Πάσης αὐτὸν²², φησὶν, ἀπαλλάξει τῆς ἀβρωστίας, καὶ εἰς ὑγίειαν τὴν νόσον μεταβαλεῖ. Τὸ γὰρ, « ἔστρεψας ἐν τῇ ἀβρωστίᾳ τὴν κοίτην²³, » ἀντὶ τοῦ μετέβαλες τέθεικεν²⁴. Οὕτω τοῦ συνέντος τὴν ἀξιάγαστον ἐκεῖνην πτωχείαν τὰς ἀντιδόσεις διεξελθῶν, ὑποδείκνυσιν ἡμῖν, τίς ὁ ταύτην ἐσχηκώς, καὶ πῶς²⁵ αὐτὴν μετετήλυθεν, αὐτὸν εἰσαγῶν²⁶ διδάσκοντα, καὶ τὰ²⁷ καθ' ἑαυτὸν διηγοῦμενον.

ε'. « Ἐγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησόν με, ἴσασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι. » Ἐγὼ δέ²⁸ εἶμι, φησὶν, ὁ πτωχὸς, ὁ τὴν ἐκούσιον πτωχείαν ἀναδεξάμενος, ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ τὰ τῶν ἀνθρώπων οἰκειούμενος²⁹ πάθη, ὁ ἀμαρτίαν μὲν³⁰ μὴ πεποιηκώς, τὴν δέ³¹ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ὡς ἀπαρχὴ τῆς φύσεως, εἰσφέρων³² παράκλησιν. Ἐπισημῆσθαι δὲ προσήκει, ὡς ὁ Σύμμαχος οὐκ εἶπεν, « ὅτι ἡμαρτόν σοι, » ἀλλὰ, καὶ εἰ ἡμαρτόν σοι.

ς'. « Οἱ ἐχθροὶ μου εἶπον κακὰ μοι, πότε ἀποθαινεῖται, καὶ ἀπολείται ὄνομα³³ αὐτοῦ; » Ἐχθροὺς τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ, βασκαίνοντας καὶ τὸν θάνατον³⁴ καττύοντας. Τοῦτο δὲ καὶ³⁵ ἡ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἱστορία διδάσκει· « Καὶ³⁷ συμβούλιον γὰρ, φησὶν, ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέτωσιν. » Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν Ἰουδαν μεταφέρει τὴν πρόβρῃσιν.

ζ'. « Καὶ εἰσπορεύετο³⁸ τοῦ ἰδεῖν· μίτην ἐλάλει

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Διαφυλάξαι. Ita leg. in cod. Alex. pro φυλάξαι, ut habet cod. Vatic. ¹⁶ Ζῆσαι. Aq. et Theodot. habent ζωῶσαι, vel ut apud Montf. in Hexaplis ad h. l. leg. ζωῶσαι. ¹⁷ cod. Alex. habet παραδῶν. Vatic. παραδοί. ¹⁸ Εἰς χεῖρας. Hebr. שׁוּבַב, sicque reliqui interpretes Græci posuerunt εἰς ψυχὴν vel ἐν ψυχῇ. ¹⁹ cod. 1, 2 ἀπολαύσεται. ²⁰ Τὴν. Abest a cod. 2. ²¹ Βοηθήσει. Hæc est lectio cod. Alex., sed col. Aug. 2 habet lectionem cod. Vatic. βοηθήσαι. ²² Αὐτόν. Abest a cod. 2. ²³ Τὴν κοίτην. cod. 2 præni. αὐτοῦ. ²⁴ Μετέβαλες τέθεικεν. cod. 2 μετέθηγεν. ²⁵ Πῶς cod. 1. 2 ὅπως. ²⁶ cod. 1 εἰσαγαγῶν. ²⁷ Τὰ. Abest a cod. 2. ²⁸ Δέ. Abest a cod. 1, 2. ²⁹ Οἰκειούμενος. cod. 2 ὡμενος. ³⁰ Μέρ. Abest a cod. 2. ³¹ Δέ. Abest a cod. 2. ³² Εἰσφέρων. cod. 1, 2 προσφέρων. ³³ Εἰ. Abest a cod. 1, 2. ³⁴ Ὄνομα. cod. 1, 2 præm. τὸ, ut in vers. τῶν Ὁ. ³⁵ cod. 2 τοῦ θανάτου. ³⁶ Καί. Abest a cod. 2 h. l. et post pauca. ³⁷ Καί — ἀπολέσωσιν. Hæc a recepta lectione l. c. recedunt. ³⁸ Εἰσπορεύετο. Præstat lectio cod. Vatic. qui præm. εἰ.

ἡ καρδία³⁹ αὐτοῦ· συλήγαγεν ἀνομίαν ἑαυτῷ· A loquebatur cor ejus, congregavit iniquitatem sibi: ἐξεπορεύετο ἔξω, καὶ ἐλάλει⁴⁰. » Οὕτω δὲ⁴¹ καὶ οἱ θεοὶ ἡμᾶς διδάσκουσιν εὐαγγελισται, ὅτι τοῖς μὲν Ἰουδαίοις εἶπε· « Τί μοι δίδοτε⁴², καὶ γὰρ ὄμνιν αὐτὸν⁴³ παραδώσω; » ἐξήτει δὲ καιρὸν, ⁴⁴ ὥστε παραδοῦναι αὐτόν. Ταῦτα⁴⁵ καὶ ἡ πρόβησις λέγει, « Καὶ εἰσπορεύετο τοῦ ἰδεῖν μάτην⁴⁶· ἐξεπορεύετο ἔξω καὶ ἐλάλει. » Εἰσιὼν γὰρ καὶ ἐξῴων συνετύρρευεν ἐκεῖνοις τὸν θάνατον⁴⁷. » εἶτα τὴν κακὴν αὐτῶν συμφωνίαν προλέγει.

η', θ'. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ⁴⁸ κατ' ἐμοῦ ἐψιθύριζον πάντες οἱ ἐχθροὶ μου, κατ' ἐμοῦ, ἐλογίζοντο κακὰ μοι. Λόγον παράνομον κατέθεντο⁴⁹ κατ' ἐμοῦ. » Τοῦτοις⁵⁰ δὲ μαρτυρεῖ τῶν πραγμάτων τὸ τέλος. Ἦσυχῆ γὰρ πρὸς ἀλλήλους διαλεγόμενοι, τῆς ἐπιβουλῆς ἐπεζήτησαν⁵¹ τὸν τρόπον. εἶτα τυραννίδος γραφὴν⁵² ἐποίησαντο⁵³, εἰρηκότες τῷ Πιλάτῳ, « Ὡς βασιλέα μὲν ἐκτὸν ἀποφαίνει, κωλύει δὲ δίδόναι τῷ Καίσαρι φόρον⁵⁴. » Τοῦτο καὶ ἡ προφητεία λέγει⁵⁵. « Λόγον παράνομον⁵⁶ κατέθεντο κατ' ἐμοῦ⁵⁷, » ἀντὶ τοῦ, παρανομίας κατηγορίαν ἐποίησαντο κατ' ἐμοῦ. « Μὴ⁵⁸ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι; » Κἂν τὸν θάνατον ὑπομείνω, φησὶν, οὐκ ἀνίσταμαι⁵⁹ πάλιν, καὶ σκεδάνυμι⁶⁰ τοὺς τοῦτον κατασκευάσαντας; Καὶ τοῦτο ἔοικε τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται⁶¹ εἰ; χεῖρας ἀμαρτωλῶν, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. » Διὸ δὴ εἰκίτως ὕπνον τὸν θάνατον προστηγόρευεν.

ι'. « Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περνησιμόν⁶². » Τοῦτο⁶³ ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων σαφέστερον εἰρήχασιν· Καὶ γε ἄνθρω εἰρήνης μου, ᾧ ἐκεποιθήσα. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ὃς εἰρήνεύει μοι, ᾧ ἐκεποιθεῖν. Οὐ γὰρ μόνον οἱ ἐχθροὶ μου κατεσκευάσαν μοι τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ ὁ συνών μοι ἄνθρωπος, καὶ τὴν εὐνοίαν, καὶ τὴν εἰρήνην ὑποκρινόμενος, ὁμοτρόπεζος ὢν μοι, καὶ σύσσιτος, ὃν εἶχε δόλον ἐγύμνωσε. Δόλον⁶⁴ γὰρ τὴν πτέρναν⁶⁵ ὠνόμασεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περὶ τάχους ἀγωνιζομένων, καὶ τῆ πτέρνη τοὺς συνθέοντας⁶⁶ πταίνει καὶ⁶⁷ πίπτειν μηχανωμένων.

¹ Matth. xxvi, 15, 16. ² Luc. xliii, 2. ³ Joan. ii, 19. ⁴ Matth. xx, 18, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁹ Ἡ καρδίᾳ. cod. 2 ἐν τῇ καρδίᾳ. ⁴⁰ Ἐλάλει. cod. 1 addit ἐπὶ τὸ αὐτὸ. Sicque leg. in vers. τῶν Ο'. ⁴¹ Δέ. Abest a cod. 1, 2. ⁴² Μοι δίδοτε. cod. 2 θέλετέ μοι δοῦναι, quæ est rec. lectio l. c. ⁴³ Αὐτόν. In cod. 1, 2 ponitur post παραδώσω. ⁴⁴ Καιρὸν. Rec. lectio l. c. est εὐκαιρίαν. ⁴⁵ Ταῦτα — λέγει. Des. in cod. 2. ⁴⁶ Μάτην. cod. 1, 2 addunt ἐλάλει. ⁴⁷ Θάνατον. cod. 2 præm. τοῦ Χριστοῦ. ⁴⁸ Ἐπὶ τὸ αὐτό. Hæc in vers. τῶν Ο' finem faciunt vers. præcedentis. ⁴⁹ Κατέθεντο. Hebr. פָּשַׁע. Symm. ἐκκέχυτο. ⁵⁰ Τοῦτοις. cod. 1, 2 præm. καί. ⁵¹ cod. 1 ἐξήτουν. ⁵² cod. 1 ἀπογραφὴν. ⁵³ Ἐποίησαντο. In cod. 3 hæc sequuntur: Λόγον δὲ παράνομον τὴν γραφὴν ἣν κατ' αὐτοῦ ἐποίησαντο εἰποις ἄν. Verbum autem iniquum accusationem dixeris quam contra eum instituerunt. ⁵⁴ Φόρον. cod. 3 præm. τόν. ⁵⁵ cod. 1, 2 προλέγει. ⁵⁶ Παράνομον. cod. 5 præm. τόνον. ⁵⁷ Κατέθεντο κατ' ἐμοῦ. Des. in cod. 3. ⁵⁸ Μὴ — ἀναστήναι; Nimium hoc loco ab Hebr. veritate recedit τῶν Ο' interpretatio, cui præferenda est ista Symmachii versio, καὶ περὶ οὐκέτι ἀναστήσεται. ⁵⁹ Οὐκ ἀνίσταμαι. cod. 2 ἀναστήσομαι. ⁶⁰ Καὶ σκεδάνυμι. cod. 2 σκεδανύς. ⁶¹ cod. 1 παραδίδοται. ⁶² Aquila et Theodotian πετέρνα. ⁶³ Τοῦτο — ἐγύμνωσε. Des. in cod. 3. ⁶⁴ Δόλον — ὠνόμασεν. cod. 3 τὸν δόλον πτέρναν ἐκάλεσεν. ⁶⁵ Τὴν πτέρναν. Ita Aquila et Theodot. Symmachus autem aliam amplexus est sententiam, vertens κατεμεγαλύνθη μου ἀκολούθῳ. ⁶⁶ cod. 1, 2 τοῦ συνθέοντος. ⁶⁷ eodd. tres Aug. προσπταίνειν ἡμοῦ καί.

egrediebatur foras, et loquebatur. » Hoc autem sacri evangelistæ nos docent Judam Judæis dixisse: « Quid mihi datis, et ego vobis tradam? quærebatur autem opportunitas, ut traderet illum. » Hæc etiam vaticinatio dicit: « Et ingrediebatur, ut videret frustra: egrediebatur foras, et loquebatur. » Ingressus enim et egressus simul cum illis mortem struebat. Deinde malam eorum conspirationem prædicit.

Vers. 8, 9. « In id ipsum adversus me susurrabant omnes inimici mei, adversus me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum constituerunt adversus me. » Cæterum rerum eventus hæc testatur. Tacite enim invicem colloquentes, insidiarum modum quærebant. Deinde tyrannidis criminationem contra eum instituerunt, cum Pilato dicerent: « Se ipsum regem fecit, et prohibet tributum dari Cæsari. » Hoc et propheta dicit: « Verbum iniquum constituerunt adversus me, » hoc est, iniquitatis accusationem contra **868** me instituerunt. « Nunquid qui dormit, non iterum resurget? » Etsi mortem oppetant, inquit, non iterum resurgo, et dissipabo eos, qui hanc mihi pararunt? Hoc autem congruit evangelico dicto: « Solvite templum hoc, et trium dierum spatio excitabo illud. » Et rursus: « Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur manibus peccatorum, et occidit ipsum, et tertio die resurget. » Quomobrem merito somnum mortem nuncupavit.

Vers. 10. « Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. » Hoc Aquila et Theodotian clarius dixerunt: Etenim vir pacis meæ, cui confisus sum. Symmachus vero sic: Sed etiam homo, qui mecum pacem gerebat, quo fretus eram. Non solum enim inimici mei machinati sunt mihi mortem; sed etiam homo, qui mecum consuetudinem habebat, et benevolentiam pacemque simulabat, et quique una mecum mensæ accubebat, et vescebatur, dolum, quem intus cohibebat, patefecit. Dolum enim calcaneum nominavit, metaphora ducta ab illis, qui de celeritate contendunt, et calcaneo

moliuntur, ut concurrans impingat simul, et cadat. Hoc etiam Esau a Jacobo deceptus dixit: « Juste vocatum est nomen ejus Jacob: nam me jam bis supplantavit; **869** et jura primogenituræ meæ accepit, et benedictionem meam. »

VERS. 11, 12. « Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me, et retribuam eis. Ex hoc cognovi te bene cupivisse mihi, quoniam non gaudebit inimicus meus super me. » Et hæc omnia tanquam ab assumpta natura dicta sunt, quæ crucem passa est. Sic etiam in sacris-Evangelis audimus Dominum Christum precantem: « Pater, salva me ex hac hora. » Et rursus: « Pater, si fieri potest, transeat calix hic a me. »

VERS. 13. « Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum. » Conveniunt etiam hæc servili formæ, quam unigenitus Deus suscepit. « Non enim utique angelos assumpsit, ut ait divinus Apostolus, sed semen Abraham assumpsit: unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors fieret, et fidelis pontifex apud Deum. » Quoniam igitur assumpta natura libera permansit ab omni malitia, merito dicit: « Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum. » Nam firmam accepi conjunctionem, et fuit copula individua, et gloria sempiterna.

VERS. 14. « Benedictus sit Dominus Deus Israel a sæculo et in sæculum: fiat, fiat! » Cum divinus propheta hæc prædixisset, et inexplicabilem Dei benignitatem admiratus esset, et intellexisset, quis sit ille, qui voluntariam paupertatem **870** suscepit, hymnum ipsi per linguam pronuntiat, ut etiam ipse beatum reportet finem. Merito autem post cruciatus hymnum attulit, docens non modo hominem fuisse, qui prædictus est, sed etiam Deum æternum, natura præditum indissolubili et immortali.

* INTERP. PSALMI XLI.

VERS. 1. « In finem, In intellectum filiis Core. » Cum populus peccasset, Babylois cum Dominus tradidit, ad septuagenariam servitutem condemnatum. Quapropter tanquam ex persona eorum dictus est psalmus, qui plorabant et libertatem desi-

Α Τοῦτο καὶ Ἰσαὺ ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ, ἐφη ⁸⁶⁸ « Δικαίως ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ, ἐπὶ ἐργονικε γάρ με ἡδὴ δεῦτερον τοῦτο· τάτε ⁸⁶⁹ πρωτοτόκιά μου εἴληψε, καὶ ⁸⁷⁰ τὴν εὐλογίαν μου. »

ια', ἰβ'. « Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλέησόν με, καὶ ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. Ἐν τούτῳ ἔγνων ὅτι τεθέληκός με, ὅτι ⁸⁷¹ οὐ μὴ ἐπιχαρῆ ὁ ἐχθρός μου ἐπ' ἐμέ. » Καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἀπὸ τῆς ληφθείσης ἐρρηγῆ φύσεως, περὶ ἧν καὶ τὸ πάθος ἐγένετο. Οὕτως καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, ἀκούομεν τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ⁸⁷² προσευχομένου, « Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. » Καὶ πάλιν· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. »

γ'. « Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν ⁸⁷³ ἀντελάθου, καὶ ἐβεβαίωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἀρμόττει καὶ ταῦτα τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ἣν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ⁸⁷⁴ ἀνέλαθεν. « Οὐ γὰρ δὴ τοῦ ἀγγέλων ἐπελάθετο ⁸⁷⁵, ἢ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπελάθετο, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεῆμων γένηται, καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐπειδὴ τοίνυν πάσης κακίας ἡ ληφθεῖσα φύσις ἐλευθερά διέμεινεν, εἰκότως λέγει, « Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκακίαν ⁸⁷⁶ ἀντελάθου, καὶ ἐβεβαίωσάς με ἐνώπιόν σου εἰς τὸν αἰῶνα. Βεβαίαν γὰρ ἐδεξάμην **877** τὴν ἔνωσιν, καὶ ἀτμητὸς ἡ συνάφεια, καὶ ἡ δόξα αἰώνιος. »

ιδ'. « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο! » Ταῦτα ⁸⁷⁸ ὁ Θεσπέσιος προαγορεύσας προφήτης, καὶ τὴν ἀρρίτην τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίαν θαυμάσας, καὶ συνειὼς ⁸⁷⁹ ἐπὶ τὸν τὴν ἐθειλοῦσαν πτωχείαν ἀναδεξάμενον, ὕμνον ⁸⁸⁰ αὐτῷ διὰ τῆς γλώττης προφέρει ⁸⁸¹, ἵνα τὸ μακάριον καὶ αὐτὸς κομισθῆται τέλος. Εἰκότως δὲ μετὰ τὰ πάθη ὕμνον ⁸⁸² προσῆνεγκε, διδάσκων ὡς οὐ μόνον ἄνθρωπος ὁ προφητευόμενος, ἀλλὰ καὶ Θεὸς προαιώνιος, ἀνώλεθρον ἔχων τὸ εἶναι, καὶ ἀτελεύτητον ⁸⁸³.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΜΑΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ. » Ἠμαρτηχότα τὸν λαὸν Βαβυλωνίους παρέδωκεν ὁ Θεός, ἐβδομηκοντούτην αἰχμαλωσίαν αὐτῶν ⁸⁸⁴ καταψηφισάμενος. Ὡς ἐκ προσώπου οὖν ⁸⁸⁵ τούτων ἐρρηγῆ ὁ ψαλμὸς, ὀλοφυρομένων καὶ τὴν ἐλευθερίαν

γ Gen. xxvii, 36. * Joan. xii, 27. * Matth. xxvi, 42. b Hebr. ii, 16, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶⁸ Ἐφη. Abest a cod. 1. ⁸⁶⁹ Τάτε — εὐλογίαν μου. Des. in cod. 5. ⁸⁷⁰ Καὶ. cod. 1 addit νῶν εἴληψε. cod. 2 νῦν ἔλαβε. ⁸⁷¹ Ὅτι — ἐπιχαρῆ. Symm. ἐν μὴ καταλήσει. ⁸⁷² Χριστοῦ. In cod. 1 ponitur post προσευχομένου. ⁸⁷³ Ἀκακίαν. cod. 2 addit μου. ⁸⁷⁴ Τοῦ Θεοῦ. cod. 1 Θεός, cod. 2 præm. Ἰῶς. ⁸⁷⁵ cod. 1 ἀντελάθετο. Ita quoque post pauca. ⁸⁷⁶ Ἀκακίαν. cod. 2 iterum addit μου. ⁸⁷⁷ Ταῦτα — κομισθῆται τέλος. Des. apud Cord. p. 768. ⁸⁷⁸ cod. 1, 2 συνεία. ⁸⁷⁹ Ἐπί. Abest ab utroque cod. ⁸⁸⁰ Ὑμνον. cod. 2 præm. τόν. ⁸⁸¹ cod. 2 προσφέρει. ⁸⁸² Ὑμνον. cod. 2 iterum præm. τόν. ⁸⁸³ Ἀτελεύτητον. Cord. p. 768 addit: Τὸ δὲ γένοιτο, γένοιτο, ὁ μὲν Ἀκύλας Πειπιστωμένως, πειπιστωμένως, ὁ δὲ Σόμμαχος, Ἀμήν, ἀμήν. Illud autem Fiat, fiat, Aquila quidem Fideliter, fideliter, Symmachus vero Amen, amen translulit. ⁸⁸⁴ Ἀντων. Abest a cod. 1. ⁸⁸⁵ Ὅτρ. Abest a cod. 1, 2. In cod. 3 ponitur post τούτων.

ποθούτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν ἐν αὐτοῖς εὐσεβεῖς, ὡς ὁ θεὸς Δανιήλ, ὡς ὁ Θαυμάσιος ⁸⁶ Ἰεζεκιήλ, ὡς οἱ καλλίνικοι μάρτυρες Ἀνανίας, Ἀζαρίας, καὶ ⁸⁷ Μιζαήλ ⁸⁸, θερμῶς μάλα τὸν Θεὸν ἀγαπῶντες, καὶ τὴν ἔννομον αὐτοῦ λατρείαν ποθοῦντες· τὸ τοῦτων ὁ προφητικὸς λόγος ἀναλαθῶν πρόσωπον, ἃ χρῆ ⁸⁹ παρ' ἐκείνων ἐν τῷ τῆς συμφορᾶς βῆθῆναι ⁹⁰ καιρῷ, πρὸ πολλῶν γενεῶν προδιδάσκει ⁹¹, ἵνα ⁹² τῇ πρὸ βῆσει ψυχαγωγῶνται, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ παιδεύωνται. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ τέλος ὁ ψαλμὸς ἐπιγέγραπται, ἐπειδὴ μετὰ πλείστην χρόνου περίοδον τὰ λεγόμενα τέλος ⁹³ ἐλάμβανε. Πρόσκειται δὲ καὶ εἰς σύνεσιν, ἐπειδὴ ταύτης μάλιστα δεῖ τοῖς περιπίπτουσι συμφοραῖς ⁹⁴.

β'. ε. Ὅν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ Ἐλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σὲ, ὁ Θεός. » Φασι τὰς ἐλάφους τὰ ἰοβόλα θινᾶσθαι θηρία, καὶ σφοδρότερον ἐντεῦθεν εἰς διψᾶν ἐκκαίεσθαι, καὶ θερμότερον τῶν ὑδάτων ὀρέγεσθαι ⁹⁵. Βαβυλωνίους τοίνυν οἱ προειρημένοι συνόντες, ἀνδράσι δυσσεβεῖς καὶ παρανομία συζῶσι, καὶ ἀτεχνῶς τοῖς ἔρπυστικοῖς εἰκόσι θηρίοις, εἰκότως ταῖς ἐλάφοις παραπλησίως διψᾶν ⁹⁶ ἔλεγον τὸν Θεόν, τὴν ἐκείθεν ποθοῦντες ἀπαλλαγῆναι, καὶ προσμένοντες τὴν θεῖαν ῥοπήν.

γ'. ε. Ἐδίξῃσεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν τὸν ἰσχυρὸν ⁹⁷ τὸν ζῶντα· πότε ἤξω, καὶ ἐφθῆσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ· » Ποθῶ δὲ, φησί, καὶ διψῶ τὴν τοῦ ζῶντος ⁹⁸ Θεοῦ μου ⁹⁹ λατρείαν. Τὸ γὰρ ὀφθῆναι ¹ τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ, τὸ λατρεύειν ² αὐτῷ ³ κατὰ τὸν νόμον λέγει· τῇ δὲ Ἱερουσαλήμ ἡ τοιαύτη περιώρισται ⁴ λατρεία. Καὶ ταῦτα ⁵ οὐ μόνος ὁ μακάριος ⁶ διδάσκει Μωσῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς μακάριοι ⁷ μάρτυρες, Ἀνανίας, Ἀζαρίας, καὶ Μιζαήλ, ἐν τῇ καμίνῳ τὸν Θεὸν ἀντιβολοῦντες. Μάλα δὲ ἀρμόδιως ἰσχυρὸν καὶ ζῶντα τὸν Θεὸν ὀνομάζουσι, τοῖς ἀψύχοις καὶ ἀκινήτοις τῶν ⁸ Βαβυλωνίων εἰδῶλοις προσέχοντες ⁹.

δ'. ε. ε. Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός· ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου; Ταῦτα ἐμνήσθην, καὶ ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου. » Νύκτωρ ¹⁰, φησί, καὶ μεθ' ἡμέραν ὀλοφυρόμενος κόρον οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' ὁδὸν τινα τροφὴν ποιῶμαι τὰ δάκρυα, τὰ περὶ σοῦ ὄνειδῆ δεχόμενος. Οἱ γὰρ δυσμενεῖς ἐπιτωθάζουσι μοι, τὴν σὴν κηδεμονίαν προσφέροντες ὡς ἀσθενῆ, καὶ τῆς αὐτῶν ῥώμης περιγενέσθαι μὴ δυναθεῖσαν. Τοιγάρτοι ταῦτα διηνεκῶς λογιζόμενος, ἀπαυστον ¹¹ ἔχω τὸν θρῆνον. Τὸ γὰρ ¹², ε. Ἐξέχεα ἐπ' ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου, » τοῦτο σημαί-

derabant. Quia enim erant inter illos nonnulli viri pii, ut divinus Daniel, ut mirabilis Ezechiel, ut victores martyres, Ananias, Azarias, et Misael, qui vehementissime Deum amabant, et legitimum ipsius cultum cupiebant, merito propheticus sermo suscepta eorum persona, quæ par erat ab illis dici tempore calamitatis, multis ante sæculis docet, ut vaticinatione oblectentur, et doctrina erudiantur. Propterea enim in finem hic psalmus inscriptus est: siquidem post longissimam temporis seriem, ea quæ dicit finem acceperunt. Additum est autem, in intellectum, quandoquidem eo maxime **871** egent, qui in calamitates incidunt.

Vers. 2. ε. Quemadmodum desiderat cervus fontes aquarum, ita desiderat anima mea te, o Deus. » Aiunt cervos feras venenosas devorare, et hinc in sitim vehementer accendi, et aquas magno opere desiderare. Cum igitur supradicti captivi consuetudinem cum Babyloniis habuissent, hominibus impiis et iniquis, et vere reptilibus bestiis similibus, non sine causa dicebant se instar cervorum Deum sitire, desiderantes illinc liberari, et divinam opem expectantes.

Vers. 3. ε. Sitivit anima mea ad Deum fortem, vivum: quando veniam, et comparebo ante faciem Dei? » Cupio, inquit, et sitio cultum Dei mei viventis. Nam comparere ante faciem Dei, nihil aliud dicit, quam ipsum secundum legem colere: hujusmodi autem cultus Hierosolyma circumscriptus erat. Et hæc non solus beatus Moses docet, sed etiam tres beati martyres Ananias, Azarias, et Misael, in camino Deum precantes. Admodum concinne autem fortem et vivum Deum nominant, ad inanimata et immobilia Babyloniorum idola spectantes.

Vers. 4, 5. ε. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Hæc **872** recordatus sum, et effudi in me animam meam. » Dies noctesque, ait, lugendi satiety nunquam cepit me, sed veluti quemdam cibum lacrymas facio, cum propter te opprobria recipio. Hostes enim derident me, tuam gubernationem proferentes, ut imbecillum, et quæ eorum potentia superior esse non potuerit. Idcirco continue hæc cogitans lugere non desino. Hoc enim, ε. Effudi in me animam meam, » significat, effusus sum et commotus in ejulatus. ε. Quoniam transibo

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ Θαυμάσιος. cod. 2 θεσιος. ⁸⁷ Καί. Abest a cod. 1 et 5. ⁸⁸ cod. 1, 2 Μιζαήλ. ⁸⁹ Ἄ χρῆ. cod. 1, 2 ἄχοι. ⁹⁰ Πηθῆναι. cod. 2 ἡσθῆναι. ⁹¹ cod. 2 διδάσκει. ⁹² Ἴνα. cod. 1 et 3 addunt καί. ⁹³ Τέλος. cod. 3 præm. τό. ⁹⁴ Συμφοραῖς. In cod. 2 sequuntur ista, Βαβυλωνίους—θεῖαν ῥοπήν, quæ Sirm. deinde ad vers. 2 exhibuit. ⁹⁵ Ὀρέγεσθαι. cod. 1 ἐφίεσθαι. ⁹⁶ cod. 1 διψῆν. ⁹⁷ Τὸν ἰσχυρὸν. Additur in cod. Alex., deest autem in cod. Vatic. ⁹⁸ Ζῶντος. Codd. tres Aug. ὄντος. cod. 5 addit καὶ δυνατοῦ. ⁹⁹ Μου. Abest a cod. 1, 2. ¹ cod. 2 ὀφθῆσομαι. ² cod. 5 λατρεύσαι. ³ cod. 1 αὐτόν. ⁴ cod. 5 περιώριστο. ⁵ codd. tres Aug. τοῦτο. ⁶ Μακάριος. cod. 2 θεσιος. ⁷ cod. 1 et 3 τρισμακάριοι. cod. 2 τρεῖς, omisso sequente μακάριοι. ⁸ Τῶν. Abest a cod. 3. ⁹ Προσέχοντες. cod. 2 præm. ἤκιστα. ¹⁰ Νύκτωρ—θρηνην. Des. in cod. 3. ¹¹ Ἀπαυστον. cod. 2 ἀπ' αὐτῶν. ¹² Γάρ. Des. in cod. 3.

in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in voce exultationis, et confessionis, soni festum celebrantis. » *Tabernaculum* appellat Dei protectionem. Post tristia igitur lata narrat, et docet quod celerem revocationem consecuturi sint, ac divina gratia duce, in desideratam terram redituri, et divinam domum instauraturi, consuetasque solemnitates celebraturi, atque festivum sonum et spiritualem concentum suis auribus percepturi. Prædicat etiam beatus Isaias ^c, cum multo honore ipsos reversuros esse, mulorum curribus vectos, et umbraculis tectos, calor molestia rejecta. Hoc autem Aquila **873** tacite innuit, vertens : « Ingre-diar in umbrosum, deducens ipsos usque ad domum Dei cum voce laudis, et gratiarum actionis multitudinis festivitatem celebrantis. » Tripudiantes, inquit, et Deum Salvatorem laudantes, et in via umbra perfruentes, sic in divinam domum pervenimus, tanquam cum pompa revertentes. Hac autem vaticinatione consolantur se ipsos, dicentes :

πορεύειν ἀπολαύοντες, οὕτω τὸν θεῖον οἶκον καταληψόμεθα, ὡς ἐν πομπῇ τινι ποιούμενοι τὴν ἐπάνοδον. Ταύτης ἀκούσαντες τῆς προβήσεως, σφᾶς αὐτοὺς ψυχαγωγοῦσι λέγοντες :

Vers. 6. 7. « Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, et Deus meus. » Has, inquit, promissiones, o anima, cum acceperis, quiesce quidem a mœrore et a dolore: spe autem corroborata, vaticinationis eventum exspecta, in quo salutem impetratum videns, hymnos Deo Salvatori offeres. « Ad me ipsam anima mea conturbata est: propterea memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniim, a monte modico. » Imitatio est quædam sermonis animæ secum colloquentis. Quoniam enim dixit: Conquiesce a mœrore, cum honorum pollicitationes acceperis, respondet ad hæc dicens: Non temere tristitia afficio, et lamentationibus supradictis utor: quia paternæ terræ memoria excutit mihi lacrymas. *Terram enim Jordanis*, promissionis **874** terram nuncupat, et *Hermoniim*, montem Aermom vocat. Per montem autem et Numen, omnem illam terram significavit. Sic autem Symmachus interpretatus est: *Anima mea tabescit, quando recorder tui a terra Jordanis, et ab Hermoniim monte minimo.*

c Isa. l. xvi, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ Σημαίνει ἀντὶ τοῦ. cod. 3 δηλοῖ τό. ¹⁴ Ἐν—σκηνης. Hebr. ַּבַּחַיִּים, sed plerique interpretes legerunt ַּבַּחַיִּים. ¹⁵ Θαυμαστῆς. Propius ad lectionem textus Hebr. ַּבַּחַיִּים accedit versio Aquilæ προβιάζων αὐτούς. Symmachus autem sensu passivo interpretatus est διαβασταχόστῳ. ¹⁶ cod. Vatic. habet ἐορταζόντων. ¹⁷ cod. 3 προαγορεύει. ¹⁸ cod. 3 τεύξεται. ¹⁹ cod. 3 οἰκοδομήσουσιν. ²⁰ Δέ. Abest a cod. 3. ²¹ Μακάριος. cod. 2 θεῖος. ²² Ἐν λαμπραῖς. cod. 1 ἐν ἀπήναις. cod. 2 εἰλαπίνας. ²³ cod. 1 σκιαδεῖσις. ²⁴ cod. 1 et 3 ἀποθούμενοι. ²⁵ Εἰσελεύσομαι. cod. 3 ὅτι ἐλεύσομαι. ²⁶ Συσκήψω. cod. 2 σκιά. ²⁷ cod. 3 προβιάζων. ²⁸ Οἶκον. cod. 2 πρᾶξιν τοῦ. ²⁹ Αἰνέσεως. cod. 1 ἀγαλλιάσεως. ³⁰ Σωτήριον—θεός μου. In Hebr. versus 6 in hæc verba exit ַּבַּחַיִּים ַּבַּחַיִּים versus 7 autem incipit a verbo ַּבַּחַיִּים Sed si O' pro ַּבַּחַיִּים legerunt ַּבַּחַיִּים littera (h) ad sequentem vocem translata. Ita fere Syrus quoque et Arabs. Rectius autem Symmachus interpretatus est ἐξομολογήσομαι αὐτῷ τὰς σωτηρίας τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ad eundem fere modum vertit Aquila. ³¹ cod. 2 παύσον. ³² Ἀλύουσα. cod. 2 ἀναλύουσα. ³³ Πρὸς ἐμναυδόν. Præstat versio Symmachi, ἐπ' ἐμέ. ³⁴ codd. tres Aug. προεστημένοις. ³⁵ Γῆν. Abest a cod. 1. ³⁶ Οὕτω—μικροτάτου. Des. in cod. 3. ³⁷ Μον. Abest a cod. 1, 2. ³⁸ cod. 1, 2 ἀναμνησκόμεναι. ³⁹ ἀπό. cod. 2 ἔξ. ⁴⁰ cod. 2 μικροῦ.

ναι, ἀντὶ τοῦ ¹³, διεχύθη καὶ ἐκινήθη εἰς ὄδυρους. ε Ὅτι διελεύσομαι ἐν ¹⁴ τόπῳ σκηνης θαυμαστῆς ¹⁵ ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως ἤχου ἐορταζόντος ¹⁶. » Σκηνην καλεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ σκέπη. Μετὰ τὰ σκυθρωπὰ τοίνυν, τὰ θυμῆρη διαγορεύει ¹⁷, καὶ προδιδάσκει ὡς τάχιστα τῆς ἀνακλήσεως τεύξονται ¹⁸, καὶ ὑπὸ τῆς θείας ποθηγοῦμενοι χάριτος, εἰς τὴν ποθομένην ἐπανήξουσι γῆν, καὶ τὸν θεῖον ἀνοικοδομήσουσιν ¹⁹ οἶκον, καὶ τὰς συνήθεις ἐπιτελέσουσι πανηγύρεις, καὶ τὸν ἐορταστικὸν ἦχον, καὶ τὴν πνευματικὴν μελωδίαν ταῖς ἀκοαῖς εἰσδέξονται. Προθεσπίζει δὲ ²⁰ καὶ ὁ μακάριος ²¹ Ἰσαίας, ὡς μετὰ πλείστῃς ἐπανήξουσι τιμῆς, ἐν λαμπραῖς ²² ἡμίωνων ὀχοῦμενοι, καὶ σκιαδεῖσις ²³ σκεπόμενοι, καὶ τῆς ἀκτίνοσ το λυποῦν ἀποθήμενοι ²⁴. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἀκύλα; ἠνέξατο, « Εἰσελεύσομαι ²⁵ ἐν συσκήψῳ ²⁶, προβιάζων ²⁷ αὐτούς ἕως οἴκου ²⁸ τοῦ Θεοῦ, ἐν φωνῇ αἰνέσεως ²⁹ καὶ εὐχαριστίας; ὄχου ἐορταζόντος. » Χορεύοντες, φησὶ, καὶ τὸν Σωτήρα Θεὸν ἀνοικοδομούντες, καὶ σκιάς κατὰ τὴν

σῶμα, ἐν πομπῇ τινι ποιούμενοι τὴν ἐπάνοδον.

ς, ζ'. « Ἰνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου; καὶ Ἰνατί συνταράσσεις με; Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον ³⁰ τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου. » Ταύτας, φησὶν, ὦ ψυχῆ, δεξαμένη τὰς ὑποσχέσεις, παύσαι ³¹ μὲν ἀλύουσα ³² καὶ ἀσφάλλουσα· τῇ δὲ ἐλπίδι στηριζομένη, πρόσμεινον τὸ τῆς προβήσεως τέλος· ἐν ᾧ τὴν γεγεννημένην ὄρωσα σωτήριαν, ὕμνος προσοίσεις τῷ σεσκότι Θεῷ. « Πρὸς ἐμναυδόν ³³ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη, διὰ τοῦτο μνησθήσομαι σου ἐξ ἔχους Ἰορδάνου, καὶ Ἐρμωνιείμ, ἀπὸ ὄρους μικροῦ. » Ἠθοποιία τίς ἐστι τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτὴν διαλεγόμενης. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Παύσαι ἀθυμοῦσα τῶν ἀγαθῶν δεξαμένη τὰς ὑποσχέσεις, ἀποκρίνεται πρὸς ταῦτα λέγουσα, ὅτι οὐ μάτην ἀλύω, καὶ τοῖς εἰρημένοις ³⁴ κέχημαι ὀρθήνοσ· ἡ γὰρ μνήμη τῆς πατρίδας γῆς κινεῖ μοι τὰ δάκρυα. Γῆν γὰρ Ἰορδάνου τὴν γῆν ³⁵ τῆς ἐπαγγελίας καλεῖ, καὶ Ἐρμωνιείμ, τὸ ὄρος τὸ Ἀερμών. Διὰ δὲ τοῦ ὄρους καὶ τοῦ ποταμοῦ, πᾶσαν ἐκείνην τὴν γῆν παρεδήλωσεν. Οὕτω ἐξ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· Ἡ ψυχὴ μου ³⁷ κατατάκται, ὅταν ἀναμνησκόμαι ³⁸ σου ἀπὸ ³⁹ γῆς Ἰορδάνου, καὶ ἀπὸ Ἐρμωνιείμ ὄρους μικροτάτου ⁴⁰.

ἤ. « Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν ἅ τῶν καταρακτῶν σου. Πάντες οἱ μετεωρισμοὶ σου ⁴¹, καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμὲ διῆλθον. » Ἐν ἐκείνῃ δέ, φησὶ, διάγων τῇ γῆ, πλήθει δυσμενῶν παρεδόθην, καὶ ὡς ἐν ἀβύσσῳ τιμὴ υποδρόχιος ἐγενόμην. Ἄβύσσους γὰρ καλεῖ, τὰ στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ τὴν τοῦ πλήθους ὑπερβολὴν ὕδασιν ἀμετρήτοις ἀπεινάζει· καὶ τὰ ὑπὸ τούτων γεγενημένα, τῷ πάλαι κατακλυσιῶ, ὅς ⁴² τὴν οἰκουμένην διέφθειρεν ἄπασαν. Καὶ ταῦτα ⁴³ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευεν· « Ἄβυσσος ἀβύσσῳ ἀπήντα ⁴⁴, ἀπὸ ἤχου τῶν κρουσῶν σου. Σὺ γὰρ αὐτοὺς ἐπήγαγες, ποιὸν με τῆς παρανομίας εἰσπραττόμενος ⁴⁵. » Αἱ ⁴⁶ καταγίδες σου καὶ τὰ κύματά σου ἐπάνω μου παρεῖλον. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀβύσσῳ τὴν στρατιὴν ἀπέικασεν, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ τὰς γεγενημένας τῆς στρατιᾶς ⁴⁷ προσβολὰς, κύματα καὶ καταγίδας ἐκάλεσε. Διὰ ταῦτα ⁴⁸, φησὶν, ὀδυνῶμαι· ἡ γὰρ τούτων μνήμη κενεῖ με· ἀλλ' ὅμως τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἔχω ⁴⁹ παραψυχὴν. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

Ὁ'. « Ἡμέρας ἐντελεῖται Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ⁵⁰ νυκτὸς ᾧδὴ αὐτοῦ παρ' ἐμοί. Προσευχὴ τῷ Θεῷ τῆς ζωῆς μου. » Ἄει, φησὶ, χορηγούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον ἐπιστάμενος, καὶ νύκτωρ τοῦτο ἔμαυτῷ ⁵¹ λογιζόμενος, ἕδω καὶ ὕμνω τὸν ὀβτω τῶν ⁵² καθ' ἡμᾶς προμηθεύμενος ⁵³. Προσφέρω δὲ αὐτῷ καὶ δεήσεις. ταύτης τυχεῖν τῆς φιλανθρωπίας ἀντιβολῶν. Εἶτα διδάσκει καὶ τῆς προσευχῆς τὰ ῥήματα·

ι'. « Ἐρῶ τῷ Θεῷ, ἀντιλήπτωρ ⁵⁴ μου εἶ, διὰ τί μου ἐπελάθου, καὶ ἵνατί σκυ θρωπάζων πορεύομαι ἐν τῷ ἐκθλίβειν τὸν ἐχθρόν ⁵⁵; » Ἐν ⁵⁶ τῷ καταθλάσθαι τὰ ὀστᾶ μου, ὠνείδιζόν ⁵⁷ με οἱ ἐχθροὶ μου ⁵⁸ ἐν τῷ αὐτοῦς λέγειν μοι καθ' ἐκάστην ἡμέραν, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου; » Ταῦτα, φησὶ, πρὸς τὸν ἔμην λέγων ⁵⁹ Δεσπότην, τῆς σῆς αἰεὶ προνοίας τετύχηκα. Τί ⁶⁰ δῆποτέ με νῦν ⁶¹ ταύτης ἐγύμνωσας, ὡς ἀπαύστως ἀλύειν τε καὶ θρηνεῖν, διὰ τὰ παρὰ τῶν δυσμενῶν ὄνειδη; αἰκιζόμενοι γὰρ με, καὶ πληγαῖς καὶ δεσμοῖς τὰ ὀστᾶ μου συντρίβοντες, ἐπικερτομοῦσι λέγοντες, « Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου; » διὰ τὴν σὴν ἀσθένειαν ⁶² ταῦτά με πάσχειν ὑπολαμβάνοντες. Τὸ δὲ « Ἐπελάθου μου, » τουτέστι ⁶³ τῆς σῆς μοι ⁶⁴ προνοίας οὐ μεταδίδως. Ἀθήνη γὰρ πάθος ἀνθρώπων, ἴδιον δὲ Θεοῦ ἀπάθεια ⁶⁵.

ιβ'. « Ἰνατί περιλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἵνατί συνταράσσεις με; » Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἔξομο-

VERS. 8. « Abyssus abyssum vocat ad vocem cataractarum tuarum. Omnia excelsa tua, et fluctus tui super me transierunt. » In illa autem, inquit, terra degens, hostium multitudini traditus sum, et veluti in quadam abysson submersus sum. *Abyssos* enim vocat militares acies, multitudinisque excessum immensis aquis assimilat, et quæ ab his facta sunt, antiquo diluvio comparavit, quod totam terram vastavit. Hæc magis dilucide Symmachus interpretatus est : *Abyssus abysson occurrebat a strepitu scutebrarum tuarum.* Tu enim eos illuc adduxisti, transgressionis a me pœnas exigens. « Procellæ tuæ et fluctus tui super me transierunt. » Quoniam enim abysson exercitum comparavit, perstitit in figura, et incursiones factas ab exercitu. *B fluctus et procellus nuncupavit.* Propterea, inquit, doleo, horum enim memoria pungit me : verumtamen tuam benignitatem habeo consolationem. Hoc enim subjunxit :

VERS. 9. « Interdium mandabit Dominus misericordiam suam, et noctu canticum 875 ejus apud me est. Oratio ad Deum vitæ meæ » (directæ et si). Semper, inquit, misericordiam quam Deus suppeditat agnoscent, et noctu hanc mecum considerans, cauo, et laudo eum, qui ita nostri rationem habet. Offero autem illi et preces, hanc assequi benignitatem postulans. Deinde docet obsecrationis verba :

VERS. 10, 11. « Dicam Deo : Auxiliator meus es, quare oblitus es mei, et quare contristatus incedo, dum affligit inimicus? » Dum confringuntur ossa mea, probro affecerunt me inimici mei, dum dicunt mihi per singulos dies : Ubi est Deus tuus? » Hæc, inquit, ad meum Dominum dicens, tua semper providentia positus sum. Cur me nunc hæc nudasti, ut assidue mœrcam et lugeam ob inimicorum opprobria? Cædentes enim me, et plagis ac vinculis ossa mea conterentes, irrident dicentes : « Ubi est Deus tuus? » ob tuam imbecillitatem hæc me pati suspicantes. Hoc autem, « Oblitus es mei, » idem est ac, tui auxilli me compotem non facis. Oblivio enim humana affectio est : proprium autem Dei, sine affectionibus esse.

VERS. 12. « Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc con-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴¹ Μετεωρισμοί σου. Hebr. פְּרַחֲוֹתֵיךָ *fluctus tui.* ⁴² Ὅς—καταγίδας ἐκάλεσε. Des. in cod. 3. ⁴³ Ταῦτα. cod. 3 addit δέ. ⁴⁴ Ἀπήντα. Montf. in Hexaplis et Euseb. ad h. l. habent ἀπαντᾶ. ⁴⁵ cod. 1, 2 πρατόμενος. ⁴⁶ Αἱ. Montf. l. c. et Euseb. præm. πάσαι. ⁴⁷ cod. 3 τῇ στρατιᾷ. ⁴⁸ cod. 3 τοῦτο. ⁴⁹ ἔχω. cod. 1 ἀνέγω. ⁵⁰ Καί—αὐτοῦ. Hæc lectio quam habet codex Alex. respondet Hebraico. Codex autem Vatic. habet καὶ νυκτὸς δηλώσει. Sequens παρ' ἐμοί ibi Jungitur sequenti προσευχῇ. ⁵¹ Ἐμαυτῷ. cod. 3 præm. ἐν. ⁵² Τῶν. cod. 1 τά. ⁵³ cod. 3 προθυμούμενος. ⁵⁴ Ἀντιλήπτωρ. Hebr. יְגֹרֵךְ. Symm. et Aq. πέτρα μου. ⁵⁵ Ἐχθρόν. In vers. τῶν Ὁ' add. μου, quod tamen rectius h. l. abest. ⁵⁶ Ἐρ—ὀστᾶ μου. Præstat Symm. interpretatio ὡς σφαγὴν διὰ τῶν ὀστέων μου. ⁵⁷ cod. Vatic. ὠνείδισαν. ⁵⁸ Ἐχθροὶ μου. cod. Vatic. habet οἱ θλίβοντές με. ⁵⁹ Λέγων Δεσπότην. codd. tres Aug. λέγω Θεόν. ⁶⁰ Τι—νῦν. Des. in cod. 3. ⁶¹ Nūn. cod. 1 οὖν. ⁶² cod. 2 τῆς σῆς ἀσθενείας. ⁶³ Τουτέστι. Des. in cod. 3. ⁶⁴ Mol. Abest a cod. 2. ⁶⁵ Ἀπάθεια. cod. 3 præm. ἡ.

siabor illi : salutare vultus mei, et Deus meus. » **876** Ne desperes, inquit, o anima, de salute. Habes enim Salvatorem Deum, cujus spem firmam habens, exstingue mœrorem, et accipe consolationem.

INTERP. PSALMI XLII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. Sine titulo est apud Hebræos. Judica me, o Deus, et vindica causam meam a gente non sancta, ab homine iniquo et doloso eruc me. » Sine titulo est apud Hebræos psalmus hic, tanquam eundem sensum habens, quem præcedens. Obsecrant autem Deum ii, qui superius verba fecerunt, ut iudex sit inter ipsos et Babylonios, qui multa crudelitate et ferina mente userant. Hicirco ipsos *gentem non sanctam* nominant, atque *B* etiam eorum regem *hominem dolosum et iniquum*. Hæc vero etiam de illo prophetia admirabilis Danielis docet.

VERS. 2. « Quia tu es, Deus, fortitudo mea, quare me repulisti, et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus? » Eisdem rursus preces offerunt, obsecrantes ut ab hostium acerbitate liberentur, propter quam tristes et mœsti semper erant. Hoc autem *quare* non tanquam increpantes dicunt, sed tanquam ipsi participes minime fuerint aliorum transgressionis, et cum illis destituti sint divina providentia, comunem tamen pro omnibus obsecrationem offerunt.

VERS. 3. « Emitte **877** lucem tuam, et veritatem tuam : ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua. » Hoc in loco Septuaginta tempus mutarunt, et futura tanquam præterita dixerunt. Alii autem distinctius interpretati sunt : « Emitte lucem tuam, et veritatem tuam, quæ deducunt me, et adducunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua. » Divina opæ perfrui supplicò : per hanc enim fieri potest, ut a durissima servitute liberer, et in paternam terram revertar, et in consecrato templo consuetum cultum offeram. *Tabernacula* enim Dei templum nominavit : *montem* vero *sanctum*, Sionem, *lucem* autem et *veritatem*, justam et salutarem Dei apparitionem. Nam quemadmodum *tenebras* calamitates nuncupat, sic *lucem* ab his liberationem. Cæterum veritatem cum luce postulant, tanquam expectantes ut Deus judicet ipsos et Babylonios, et manifesto scientes Deum, si veritate et non patientia

λογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον ⁶⁶ τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου. » Μὴ ἀπαγορεύης ⁶⁷, φησίν. ὦ ψυχῇ, τὴν σωτηρίαν· ἔχεις γὰρ Σωτήρα Θεόν· εὖ τὴν ἐλπίδα κεκτημένη βεβαίαν, στέσον τὴν ἀθυμίαν, καὶ δέξαι παραψυχὴν.

EPMHN. TOY MB' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. Κρίνον μοι ⁶⁶, ὁ Θεὸς, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου ἐξ ἔθνους οὐχ ὀσίου, ἀπὸ ἀνθρώπου ⁶⁶ ἀδίκου καὶ δολοῦ ρύσαι με. » Ἀνεπίγραφός ⁷⁰ ἔστιν ὁ ψαλμὸς παρ' Ἑβραίοις, ὡς τὴν αὐτὴν ἔχων τῷ προτεταγμένῳ διάνοιαν. Ἀντιβολοῦσι δὲ ⁷¹ τὸν Θεὸν οἱ τοὺς προειρημένους ποιησάμενοι λόγους ⁷², δικάσαι αὐτοῖς καὶ Βαβυλωνίοις, ὠμότητι ⁷³ πολλῇ ⁷⁴ κεκτημένοι, καὶ θηριώδει γνώμῃ. Διὸ ⁷⁵ καὶ ἔθνος αὐτοῦς ἀνόσιον ὀνομάζουσι, καὶ μὲν δὴ καὶ τὸν τούτων βασιλεῖα, *ἄνδρα δόλιόν τε καὶ ἀδίκον*. Ταῦτα δὲ περὶ αὐτοῦ καὶ ἡ τοῦ θαυμασίου Δανιὴλ προφητεία διδάσκει.

β'. « Ὅτι σὺ ⁷⁶, ὁ Θεὸς, κραταιώμα μου, ἰνατὶ ἀπίστῳ με, ⁷⁷ καὶ ἰνατὶ σκυθρωπάζων πορεύομαι ἐν τῷ ἐκθλίθειν τὸν ἐχθρόν ⁷⁸; Πάλιν τὴν αὐτὴν ⁷⁹ προσφέρουσι δέησιν, λιπαροῦντες ἀπαλλαγῆναι τῆς τῶν πολεμιῶν ὠμότητος, δι' ἣν ⁸⁰ σκυθρωποὶ καὶ κατηφείς ἦσαν ἀεὶ. Τὸ δὲ, *ἰνατὶ*, οὐχ ὡς ἐγκαλοῦντες λέγουσιν, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ τῆς τῶν ἄλλων παρανομίας οὐ κοινωνήσαντες, καὶ σὺν ἐκείνοις ἐρημοὶ τῆς ἀνωθεν προνοίας γενόμενοι· κοινήν δὲ ὁμῶς ὑπὲρ ἀπάντων ποιοῦνται τὴν ἰκετείαν ⁸¹.

γ'. « Ἐξάποστεilon τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, αὐτὰ με ὠδήγησαν, καὶ ἤγαγόν με εἰς ἕρος ἁγίον σου, καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου. » Ἐνταῦθα τὸν χρόνον ἐνήλλαξαν οἱ Ἑβδομήκοντα, καὶ ὡς γεγενημένα εἰρήκασιν τὰ ἐσόμενα. Οἱ δὲ ἄλλοι σαφεστέραν ἐποίησαντο τὴν ἐρμηνείαν· « Ἀπόστεilon τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, ἄτινα ὠδήγησέν με, καὶ ἄξει με ⁸² εἰς τὸ ἕρος τὸ ἁγίον σου, καὶ εἰς τὰς σκηνώσεις σου ⁸³. » Τῆς θείας ⁸⁴ ἐπικουρίας ἀπολαῦσαι ⁸⁵ παρακαλῶ· διὰ ταύτης με ⁸⁶ γὰρ δυνατὸν καὶ τῆς πικρᾶς ἀπλλαγῆναι δουλείας, καὶ εἰς τὴν γῆν τὴν πατρῴαν ἐπανελθεῖν ⁸⁷, καὶ ἐν τῷ ἀφιερωμένῳ ναῷ τὴν νουνομισμένην λατρείαν προσενεγκεῖν. *Σκηνώματα γὰρ τοῦ* ⁸⁸ Θεοῦ, τὸν ναὸν προσηγόρευσεν· ἕρος δὲ ἄγιον, τὴν ⁸⁹ Σιών· φῶς δὲ καὶ ἀλήθειαν, τὴν δικαίαν καὶ σωτήριον ἐπιφάνειαν. Ὡσπερ γὰρ σκότος τὰς συμφορὰς ὀνομάζει, οὕτω φῶς τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Αἰτούσι δὲ μετὰ τοῦ φωτὸς τὴν ἀλήθειαν· ἅτε δὴ κερταὶ τὸν Θεὸν αὐτοῖς καὶ Βαβυλωνίοις ἐξαι-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Σωτήριον. cod. Vatic. ἡ σωτηρία. ⁶⁷ cod. 1, 2 ἀπαγορεύσης. ⁶⁸ Μοι. cod. Vatic. με. ⁶⁹ Ἀνθρώπου. cod. 2 ἀνδρός. ⁷⁰ Ἀνεπίγραφος — διάνοιαν. Des. in cod. 3. Conf. Euseb. ad hunc locum. ⁷¹ Δέ. Abest a cod. 3. ⁷² λόγους ποιησάμενοι. ⁷³ ὠμότητι. cod. 2 ἀσεμνότητι. ⁷⁴ Πολλῇ. Abest a cod. 1. ⁷⁵ cod. 3 διόπερ. ⁷⁶ Σὺ. cod. Vatic. addit εἰ. ⁷⁷ cod. 1 ἀπίστωμαι. ⁷⁸ Ἐχθρόν. In vers. τῶν Ὁ sequitur μου. ⁷⁹ Πάλιν τὴν αὐτήν. cod. 3 Τὴν αὐτὴν δὲ πάλιν. ⁸⁰ Ἦν. cod. 1, 2 εὖ. cod. 3 οὖς. ⁸¹ cod. 3 ἰκετήριαν. ⁸² Μέ. Abest a cod. 2. ⁸³ cod. 1, 2 τὰ σκηνώματα. ⁸⁴ Θείας. cod. 1, 2 σῆς, φησίν. ⁸⁵ Ἀπολαῦσαι. In cod. 2 ponitur post παρακαλῶ. ⁸⁶ Μέ. In cod. 1, 2 ponitur post γὰρ. ⁸⁷ Ἐπανελθεῖν. cod. 2 διελθεῖν. ⁸⁸ Τοῦ. Abest a cod. 1, 2. ⁸⁹ Τὴν. cod. 1, 2 τό.

τήσαντες· καὶ σαφῶς εἰδότες, ὡς ἀληθεῖα καὶ μὴ μακροθυμίᾳ χρώμενος ὁ Θεός, ἐκείνων μὲν καταψηφίζεται, αὐτοὺς δὲ τῆς ἐκείνων δουλείας ἐλευθερώσει.

δ. « Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν⁹⁰ εὐφραίνοντα τὴν νεότητά μου· ἐξομολογήσομαι σοι ἐν κιθάρᾳ, ὁ Θεός, ὁ Θεός μου. » Τοῦτο ὁ Σύμμαχος οὕτως ἡρμήνευσεν· « Ἴνα ἔλθω⁹¹ πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν τὴν εὐφροσύνην τῆς εὐθυμίας μου, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ψαλτηρίῳ ὁ Θεός, ὁ Θεός μου. » Ἰμείρομαι δὲ τῆς ἐπανόδου, φησὶ, τὸ τριπόθητόν σου θυσιαστήριον ἰδεῖν ἐπιέμενος, καὶ δι' ἐκείνου σὲ τὸν Δεσπότην θεάσασθαι, ὃς εὐφροσύνης παντοδαπῆς⁹², καὶ θυμηδίας ἀφορμὰς μοι παρέχεις. Ἐκεῖ δὲ μετὰ κιθάρης τὰς συνήθεις ὑμνῳδίας ποιήσομαι· ἐν Βαβυλωνίῳ γάρ, « ἐπὶ τῶν ἰτεῶν ἐκρυσάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν, » παράδασιν τοῦ νόμου τὴν ἔξω τοῦ σοῦ τόπου λατρείαν ἡγοῦμενοι.

ε. « Ἰνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου; καὶ ἵνα τί συνταράσσεις με; Ἐλπίσον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ⁹³ ὁ Θεός μου. » Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς ἀμφότεροι οἱ ψαλμοὶ μίαν διάνοιαν ἔχουσι. Σφίσι δὲ αὐτοῖς παρεγγυῶσιν οἱ τοῖς λόγοις τοῖσδε χρησάμενοι, τὰς χρηστοτέρας ἔχειν ἐλπίδας, καὶ νικῆσαι τῆς ἀθυμίας τὸ πάθος, καὶ προσμεῖναι τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν, ὡς ἀναμφισβόως δοθησομένην.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΜΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α. « Εἰς τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς σύνεσιν. » Καὶ οὗτος⁹⁴ πραγμάτων ἐσομένων πρόρρησιν ἔχων, ἀναμεῖναι τὸ τέλος παρεγγυᾷ. Πρόσκειται δὲ τῇ ἐπιγραφῇ εἰς σύνεσιν, ἵνα συνιέντες ἐκείνοι τὰ γεγραμμένα, περὶ ὧν ὁ προφητικὸς προθεσπίζει⁹⁵ λόγος, τὴν ἐντεῦθεν ἀρπάσωσιν ὠφέλειαν. Προαγορεύει δὲ ὁ ψαλμὸς⁹⁶ τὴν Μακεδονικὴν ὠμότητα, καὶ τὴν Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς δυσσεβῆ καὶ θηριώδη γνῶμην, καὶ τὴν τῶν Μακκαδαίων ἀνδρείαν τε καὶ εὐσέβειαν. Ματθαίας⁹⁷ γάρ ὁ μακάριος⁹⁸ καὶ τρισμακάριστος⁹⁹, καὶ τοῦτο πολλὰκις ζήψθαι μετὰ τῶν παίδων χρησάμενος, καὶ τὰς πολλὰς τῶν Μακεδόνων μυριάδας, καὶ τῶν ἐλεφάντων τὸ πλῆθος ἀσθενὲς¹ ἡγησάμενος, ὡς τῆς θείας ἔρημον² προμηθείας, μετὰ ὀλίγων κατὰ τοῦτων στρατεύσας ἐνίκησε· καὶ τοὺς τῶν εἰδώλων ἀνασπάσας βωμοὺς, τὸν θεῖον νεὼν ἐξεκάθηρε, καὶ τὴν συνήθη λατρείαν τοῖς ὀμοφύλοις ἀπέδωκεν. Οὐ μόνον³ δὲ αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦτου παῖδες μετὰ τὴν τοῦτου τελευτήν, προσευχόμενοι τοὺς πολεμίους ἐτρέποντο⁴, καὶ τῆς θείας βοήθης ἀπολαύοντες ἴσταν τὰ τρέπαια. Ἐκ προσώπου τοίνυν αὐτῶν, ἡ προφητικὴ χάρις ὀπηγέρεισε τὸν ψαλμὸν, προδιδάσκουσα οἷσις αὐτοὺς ἐν τοῖς κινδύνοις προσήκει χρήσασθαι λόγοις.

⁹⁰ Psal. cxxxvi, 2. ⁹¹ I Mach. 1, 4 seqq.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁰ Τὸν — νεότητά μου. Hebr. *לְיָגוּל גִּיּוּרָא* gaudium exultationis meæ. ⁹¹ cod. 2 ἔλθῶν. ⁹² Παντοδαπῆς. In cod. 2 ponitur post θυμηδίας. ⁹³ Καί. Abest a cod. Vatic. ⁹⁴ Οὗτος· cod. 1 addit ὁ ψαλμὸς. ⁹⁵ Προθεσπίζει. cod. 2 præm. ταῦτα. ⁹⁶ Δὲ ὁ ψαλμὸς. Des. in cod. 3. ⁹⁷ eodd. tres Aug. Ματθαίας. ⁹⁸ Μακάριος. cod. 2 θεός. ⁹⁹ Τρισμακάριστος — πολλὰκις. Des. in cod. 3. In cod. 4, 2 leg. τρισμακάριος. ¹ Ἀσθενὲς. cod. 3 ἀσθενῆ. ² cod. 3 ἐρήμων. ³ cod. 3 μόνος. ⁴ cod. 2 ἐτρέπον.

utatur, illos quidem condemnaturum, ipsos vero ab illorum servitute liberaturum esse.

VERS. 4. « Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. Confitebor tibi in cithara, Deus, Deus mi. » Hoc Symmachus sic interpretatus est : « Ut veniam ad altare Dei, ad Deum lætitiā jucunditatis meæ, et confitebor tibi in psalterio, **878** Deus, Deus mi. » Cupio autem reditum, inquit, desiderans optatissimum tuum altare videre, et per illud te Dominum intueri, qui omnis generis lætitiæ et voluptatis ansas mihi præbes. Illic vero cum cithara solitos humorum cantus faciam : Babylone enim « in salicibus suspendimus organa nostra⁹⁰, » existimantes transgressionem legis esse, si extra tuum locum te coleremus.

VERS. 5. « Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi : salutare vultus mei, et Deus meus. » Hinc etiam manifestum est utrumque psalmum eundem sensum habere. Se ipsos autem adhortantur qui hæc dicunt, ut optimam spem⁹¹ habeant, et vincant mœoris affectum, atque a Deo salutem expectent, tanquam sine ulla dubitatione concedendam.

INTERP. PSALMI XLIII.

VERS. 1. « In finem. Filiis Core, ad intelligentiam. » Hic etiam psalmus futurarum rerum prædictionem continens ad expectandum finem hortatur. Apponitur autem inscriptioni, in intelligentiam, ut illi intelligentes quæ scripta sunt, de quibus propheticus sermo vaticinatur, hinc utilitatem reportent. Prædicat autem psalmus Macedonicam crudelitatem, Illustrisque Antiochi impium et ferinum animum, atque Machabeorum fortitudinem et pietatem⁹². Nam beatus et ter beatus **879** Matthatias, qui sæpius hoc divino zelo cum filiis usus est, et multa millia vicit Macedonum, et multitudinem elephantum imbecillum reputans, tanquam divina gratia destitutam, cum paucis contra hos expeditione facta victoriam reportavit, sublatisque idolorum altaribus divinum templum purgavit, et usitatum cultum suis gentilibus restituit. Non solum autem ipse, verum etiam filii post ipsius obitum, hostes in fugam orando vertebant, et divina ope adjuti erigebant tropæa. Ex persona igitur illorum prophetica gratia psalmum dixit, præmonens quibus verbis in discriminibus eos uti conveniat.

VERS. 2. « O Deus, auribus nostris audivimus, A patres nostri annuntiaverunt nobis opus, quod operatus es in diebus eorum, et in diebus antiquis. » Nos, o Domine, non fuimus quidem ipsi spectatores tuorum miraculorum, a nostris vero patribus didicimus, quot miracula ea tempestate feceris, promissiones nostris majoribus factas implens.

VERS. 3, 4. « Manus tua gentes disperdidit, et plantasti eos, affixisti populos, et expulisti eos. Nec enim gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua et brachium tuum, et illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis. » Tu, inquit, **880** o Domine, Chananæos cum aliis gentibus hinc exegisti, et patres nostros pro illis habitare fecisti. Nec enim robori fidentes, nec armis instructi, tot hostibus superiores fuerunt: verum tuæ gratiæ ductu, hos quidem interfecerunt, illos vero servare coegerunt, quoniam tua familiaritate illos dignatus es. Hoc enim dixit: « Complacuisti in eis. » *Dexteram autem vocat auxilium: illuminationem vultus, apparitionem.*

VERS. 5. « Tu es ipse rex meus, et Deus meus, qui mandas salutes Jacobi. » Idem es, ait, et nunc, Domine, similiter regnans, similiter potens, eandem potentiam habens: tua vero natura nullam recipit mutationem. Satis est tibi et verbum ad salutem: annue, et hanc populus consequetur. Sic et Symmachus interpretatus est: *Manda de salute Jacobi.*

VERS. 6. « Tecum inimicos nostros feriemus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. » Animalia cornigera pro armis cornua a natura acceperunt: nos vero cornu salutis, victriciaque arma tuam nomen habemus, et hoc utentes hostes superabimus.

VERS. 7, 8. « Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me. Salvasti enim nos de **881** affligentibus nos, et odio habentes nos confundisti. » Nec enim arcubus, nec aliis telis confido: periculum enim de tua potentia feci, cum per te hostes jam expugnaverim.

VERS. 9. « In Deo laudabimur toto die, et in nomine tuo constitemur in sæculum. » Precamur autem semper, ut tuum auxilium consequamur, utque continuo tuorum beneficiorum multitudinem enarremus. Nam *toto die pro semper posuit. Symma-*

β. « Ο Θεός, ἐν τοῖς ὧσιν ἡμῶν ἤκουσα μὲν, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν ἔργον, ὃ εἰργάσθω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις. » Αὐτίπαται μὲν ἡμεῖς τῶν σῶν θαυμάτων οὐ γεγενήμεθα, Δέσποτα, παρὰ δὲ τῶν ἡμετέρων μαθηθήκαμεν πατέρων, ὅσα θαύματα κατ' ἐκείλους εἰργάσθη τοὺς χρόνους, τὰς πρὸς τοὺς ἡμετέρους προγόνους γεγενήμενας ἐπαγγελίας πληρῶν.

γ, δ. « Ἡ χεῖρ σου ἔθνη ἐξωλόθρευσε, καὶ κατεφύτευσας αὐτούς· ἐκάκωσας λαούς, καὶ ἐξέβαλες αὐτούς. Οὐ γὰρ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίον αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς· ἀλλ' ἡ δεξιὰ σου, καὶ ὁ βραχίον σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου· ὅτι εὐδόκησας ἐν αὐτοῖς. » Σὺ ἔθνων ἐντεῦθεν ἐξελάσας, τοὺς ἡμετέρους πατέρας ἀντ' ἐκείνων κατῴκισας. Οὔτε γὰρ ῥώμῃ θαρρῶντες, οὔτε πανοπλίᾳ χρώμενοι, τοσούτων ἀπαφάνθησαν κρείττους, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σῆς στρατηγούμενου χάριτος, τοὺς μὲν κατηρόντισαν, τοὺς δὲ δουλεύειν ἠνάγκασαν, ἐπειδὴ τῆς σῆς αὐτοὺς ἤξιώσας οἰκειότητος. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, « Ἐυδόκησας ἐν αὐτοῖς. » Δεξιὰν δὲ καλεῖ τὴν βοήθειαν· φωτισμὸν δὲ προσώπου, τὴν ἐπιφάνειαν.

ε. « Σὺ εἶ αὐτός, ὁ βασιλεὺς μου, καὶ ὁ θεός μου, ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ. » Οὗ αὐτὸς εἶ, φησί, καὶ νῦν, Δέσποτα, ὁμοίως βασιλευῶν, ὁμοίως κρατῶν, τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχων, ἀλλοίωσιν οὐδὲ μίαν ἢ σὴ δέχεται φύσις. Ἀρκεῖ σοι καὶ λόγος εἰς σωτηρίαν. Νεῦσον, καὶ ταύτης ὁ λαὸς ἀπολαύσεται. Οὕτως καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, *Ἐντελεῖται περὶ τῆς σωτηρίας Ἰακώβ.*

ς. « Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἐξουθενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. » Τὰ κερατφόρα ζῶα ὄπλον τὸ κέρασ παρὰ τῆς φύσεως ἔλαβον· ἡμεῖς δὲ κέρασ σωτηρίας, καὶ νικηφόρον ὄπλον, τὸ σὸν ἔχομεν δογμα, καὶ τούτῳ χρώμενοι τῶν πολεμίων περιεσόμεθα.

ζ, η. « Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με. Ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν ὀλιθόντων ἡμᾶς· καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. » Οὔτε γὰρ τόξοις, οὔτε ἄλλοις ὄπλοις θαρρῶν· πείραν γὰρ τῆς σῆς δυνάμειος ἔλαβον, διὰ σοῦ τῶν ἐναντίων ἦδη κρατήσας.

θ. « Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινησόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἐξομολογησόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἰκετεύομεν δὲ αἰεὶ τῆς σῆς ἀπολαύσαι ῥοπῆς, καὶ διηνεκῶς τῶν σῶν εὐεργεσιῶν διεξιέναι τὸ πλῆθος. Τὸ γὰρ ὀλην τὴν ἡμέραν ἀντὶ τοῦ αἰεὶ

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

* Kal. Abest a cod. 2 et a vers. τῶν Θ'. * Ο φωτισμὸς. Quidam libri veteres habent τὸ φῶς. * Σὺ — ηὐδόκησας ἐν αὐτοῖς. Des. in cod. 3. * Τοσούτων. cod. 1, 2 addunt ἔθνων. * Τοὺς — ἠνάγκασαν. Des. in cod. 3. ¹⁰ cod. 1, 2 εὐδόκησας. ¹¹ Ἐν. Abest a cod. 2. ¹² Δέ. Des. in cod. 3. ¹³ Ο ἐντελλόμενος. Montf. in Hexaplis ad h. l. habet ὁ ἐντελεόμενος. ¹⁴ Ο — φύσις. Des. in cod. 3. ¹⁵ Δέσποτα. cod. 2 præm. ὦ. ¹⁶ Ὀμοίως κρατῶν. Des. in cod. 2. ¹⁷ Οὐδέ. cod. 1 præm. γάρ. ¹⁸ Kal. cod. 3 γάρ. ¹⁹ Νεῦσον — Ἰακώβ. Des. in cod. 3. ²⁰ Λαός. cod. 1, 2 præm. σός. ²¹ Ἐντελεῖται — Ἰακώβ. Satis apta est hæc versio et textui Hebr. conveniens. ²² Ἰακώβ. cod. 1 præm. τοῦ. ²³ Ἐξουθεν. Hebr. עָצַב. Aq. et Symm. συμπατήσομεν. ²⁴ cod. 3 ἔλαβον. ²⁵ Ἐπαινησόμεθα. Hebr. רָבִיחַ sensu acivno. Sicque Symm. ὑμνοῦμεν. Aq. καυχώμεθα. ²⁶ Ἰκετεύομεν — κληθῶς. Des. in cod. 3.

τέθεικεν. Οὕτω²⁷ γὰρ²⁸ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμή-
νευσεν²⁹· ἀντί γὰρ τοῦ *ἄλην τὴν ἡμέραν, κατὰ πᾶ-
σαν ἡμέραν* τέθεικεν.

ε'. « Nunc δὲ ἀπώσω καὶ κατήσυχνας ἡμᾶς, καὶ
οὐκ ἐξελύσῃ ὁ Θεός³⁰ ἐν ταῖς δυνάμεσιν³¹ ἡμῶν. »
Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ταῖς ἀνω χρόνοις γεγένηται παρὰ
σοῦ. Ἐπι δὲ τοῦ παρόντος ἔργου τῆς σῆς ἀπεφάν-
θημεν προμηθείας, καὶ ἐν αἰσχύνη διαγόμεν ὑπὸ
τῆς σῆς οὐ στρατηγούμενοι χάριτος. Τὸ γὰρ, οὐκ
ἐξελύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν, ἀντί τοῦ οὐ
στρατηγεῖς ἡμῶν³², καὶ συνήθως παρέχεις τῶν πο-
λεμίων κρατεῖν.

ια'. « Ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς
ἐχθροὺς ἡμῶν· καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διήρπαζον
ἐαυτοῖς. » Τῆς³³ γὰρ σῆς προνοίας οὐκ³⁴ ἀπολαύ-
οντες, ἡμεῖς μὲν νῦτα διδόντες ἀποδιδράσκομεν·
ποροῦσι³⁵ δὲ οἱ πολέμιοι τὰ ἡμέτερα.

ιβ'. « Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως, καὶ
ἐν ταῖς ἴθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς. » Δίχην δὲ προβάτων
ἐρήμιον ποιμένους, ὑπὸ τῶν πῶν δαπανώμεθα πο-
λεμίων· καὶ οἱ τὴν θάνατον διαφυγόντες³⁶, τῆδε
κίχισε ἀπεμπολοῦμενοι, δουλεύειν ἀναγκαζόμεθα.

ιγ'. « Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἀνευ τιμῆς, καὶ οὐκ ἦν
πῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν³⁷ ἡμῶν³⁸. » Τοῦτο³⁹
ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· « Ἀπέδου τὸν λαόν
σου οὐχ ὑπάρξεως, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν
αὐτῶν. » Τοιαῦτα καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου
φησὶν ὁ Θεός· Ποῖον τοῦτο τὸ⁴⁰ βιβλίον τοῦ ἀπο-
στατίου⁴¹ [τῆς μητρὸς ὑμῶν;] ἦ⁴² τίνι ὑπόχρεως ὢν
πίπρακα ὑμᾶς; Ἴδου ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐπράθητε,
καὶ⁴³ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα
ὑμῶν. » Καὶ πάλιν, « Δωρεᾶν ἐπράθητε, καὶ οὐ⁴⁴
μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. » Καὶ ὁ θεὸς Ἀπό-
στολος· « Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς
ἐστίν, ἐγὼ δὲ σαρκικός⁴⁵ εἰμι, πεπραμένος⁴⁶ ὑπὸ
τῆς ἀμαρτίας. » Κάνταῦθα τοίνυν⁴⁷ οἱ θαυμάσιοι⁴⁸
λέγουσιν ἄνδρες, ὅτι οὐδεμίαν τιμὴν παρὰ τῶν πο-
λεμίων λαθὼν ἀπέδου ἡμᾶς, ἀλλὰ τῶν ἀμαρτιῶν⁴⁹
ἕνεκα παραδίδωκας⁵⁰.

ιδ'. « Ἐθου ἡμᾶς ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν·
μυκτηρισμὸν καὶ χλευασμὸν⁵¹ τοῖς κύκλῳ ἡμῶν.
Γείτονας⁵² κύκλῳ κατοικοῦντας τοὺς ἀλλοφύλους
καλεῖ, καὶ⁵³ Ἰδουμαίους, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἀμ-
μανίτας, καὶ τοὺς ἄλλους πλησιοχώρους, οἷς ἐπι-
χάρτοι γεγίνασι πολεμοῦμενοι.

• Isa. i, 1. † Isa. i, 3. ‡ Rom. vii, 24.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ Οὕτω — τέθεικεν. Des. apud Cord. p. 812. ²⁸ Γὰρ. Abest a cod. 1, 2. ²⁹ ἠρμήνευσεν, et post
pauca τοῦ, des. in cod. 2. ³⁰ Ὁ Θεός. Additur in cod. Alex. ³¹ Symm. ἐν τοῖς στρατεύμασιν. ³² ἡμῶν.
cod. 2 præm. μεθ'. ³³ Τῆς — ἡμέτερα. Hæc apud Cord. p. 815, ad præc. versic. relata sunt. ³⁴ Οὐκ.
Abest a cod. 2. ³⁵ cod. 2 ποθοῦσι. ³⁶ cod. 1, 2 διαφεύγοντες. ³⁷ cod. 2 ἀλλάγμασιν, quam lectionem,
etsi minus aptam, habet codex Vatic. æque ac Alex. Sed legendum esse ἀλλάγμασιν bene jam monuit
Lamb. Bos in Animadv. crit. ad h. l. ³⁸ ἡμῶν. Præstat lectio cod. Vatic. αὐτῶν. ³⁹ Τοῦτο — τιμὴν
αὐτῶν. Des. in cod. 3. Post τοῦτο in cod. 2 sequitur καί. ⁴⁰ Τό. Abest a cod. 2. ⁴¹ Hæc, quæ l. e.
proxima sunt, auctoritate trium codd. Aug. ins. renda esse duximus. ⁴² H. cod. 3 καί. ⁴³ Καί — ἐπρά-
θητε. Des. in cod. 2. ⁴⁴ Οὐ. Abest a cod. 1. ⁴⁵ Σαρκικός cod. 2 σωματικός. ⁴⁶ cod. 2 πεπραμέ-
νος. ⁴⁷ Τοίνυν. Abest a cod. 2. ⁴⁸ Θαυμάσιοι. cod. 2 θεῖοι. ⁴⁹ cod. 2. ἀμαρτιῶν. cod. 3 ἀμαρτη-
μάτων. ⁵⁰ cod. 1, 2 παρέδωκας, ascripta tamen in cod. 1 lectione altera. Codex 3 addit ἡμᾶς. ⁵¹ Χλευ-
ασμὸν. Hanc codicis Alex. lectionem tuerentur Theodotion et editio Vet. codex autem Vatic. habet κατα-
γέλωτα. ⁵² Γείτονας — πολεμοῦμενοι. Des. in cod. 3. ⁵³ Καί. Abest a cod. 1, 2.

A chus etiam sic expressit, qui pro *totò die*, posuit
per omnem diem.

VERS. 10. « Nunc autem repulisti, et confundisti
nos, et non egredieris, Deus, cum virtutibus no-
stris. » Hæc igitur superioribus temporibus a te
facta fuere : nunc autem tua providentia destituti
sumus, et in pudore degimus, sub tuæ gratiæ ductu
minime bellantes. Hoc enim, « Non egredieris cum
virtutibus nostris, » idem valet quod, non es dux
nostri exercitus, et de hostibus ut referamus victo-
riam non efficis, ut solebas.

VERS. 11. « Avertisti nos retrorsum post inimi-
cos nostros, et qui oderunt nos diripuerunt sibi. »
Nam tua providentia non potentes, nos quidem
terga dando aufugimus : depopulantur vero hostes
res nostras.

VERS. 12. « Dedisti nos tanquam oves escarum,
et inter gentes dispersisti nos. » Porro ut oves pa-
store destitutæ a suis inimicis consummur, 882 et
qui mortem declinavimus, huc et illuc agitati
servire cogimur.

VERS. 13. « Vendidisti populum tuum sine pre-
tium, et non fuit multitudo in commutationibus no-
stris. » Hoc Symmachus sic interpretatus est :
« Vendidisti populum tuum sine substantia, et non
multum pretium illorum fecisti. » Similia per pro-
phetam Isaiam dicit Deus : « Qualis est hic liber
repudi [matris vestræ ?] aut cui debitor cum essem
vendidi vos ? Ecce in iniquitatibus vestris venditi
estis, et in peccatis vestris dimisi matrem ve-
stram e. » Et rursus : « Gratis venduntur estis, et
sine argento redimemini f. » Et divinus Apostolus :
« Scimus enim legem spiritualem esse, ego autem
carnalis sum, venundatus sub peccato g. » Et hic
igitur admirabiles viri dicunt, quoniam nullo pretio
ab hostibus accepto, vendidisti nos, verum ob pec-
cata tradidisti.

VERS. 14. « Posuisti nos opprobrium vicinis no-
stris, subsannationem, et derisionem his qui sunt
in circuitu nostro. » Vicinos in circuitu incolentes
allophylos vocat, et Idumæos, et Moabitas, et Am-
monitas, et 883 alios finitimos, quibus ludibrio
D facti sunt debellati.

VERS. 2. « O Deus, auribus nostris audivimus, A patres nostri annuntiaverunt nobis opus, quod operatus es in diebus eorum, et in diebus antiquis. » Nos, o Domine, non fuimus quidem ipsi spectatores tuorum miraculorum, a nostris vero patribus didicimus, quot miracula ea tempestate feceris, promissiones nostris majoribus factas implens.

VERS. 3, 4. « Manus tua gentes disperdidit, et plantasti eos, afflixisti populos, et expulisti eos. Nec enim gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua et brachium tuum, et illuminatio vultus tui, quoniam complacuisti in eis. » Tu, inquit, **880** o Domine, Chanaanæos cum aliis gentibus hinc exegisti, et patres nostros pro illis habitare fecisti. Nec enim robori fidentes, nec armis instructi, tot hostibus superiores fuerunt: verum tuæ gratiæ ductu, hos quidem interfecerunt, illos vero servire coegerunt, quoniam tua familiaritate illos dignatus es. Hoc enim dixit: « Complacuisti in eis. » *Dexteram autem vocat auxilium: illuminationem vultus, apparitionem.*

VERS. 5. « Tu es ipse rex meus, et Deus meus, qui mandas salutes Jacobi. » Idem es, ait, et nunc, Domine, similiter regnans, similiter potens, eandem potentiam habens: tua vero natura nullam recipit mutationem. Satis est tibi et verbum ad salutem: annue, et hanc populus consequetur. Sic et Symmachus interpretatus est: *Manda de salute Jacobi.*

VERS. 6. « Tecum inimicos nostros feriemus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos. » Animalia cornigera pro armis cornua a natura acceperunt: nos vero cornu salutis, victricisque arma tuam nomen habemus, et hoc utentes hostes superabimus.

VERS. 7, 8. « Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me. Salvasti enim nos de **881** affligentibus nos, et odio habentes nos confudisti. » Nec enim arcubus, nec aliis telis confido: periculum enim de tua potentia feci, cum per te hostes jam expugnaverim.

VERS. 9. « In Deo laudabimur toto die, et in nomine tuo constitebimur in sæculum. » Precamur autem semper, ut tuum auxilium consequamur, utque continuo tuorum beneficiorum multitudinem enarremus. Nam *toto die pro semper posuit. Symma-*

β'. « Ο Θεός, ἐν τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἤκουσαμεν, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν ἔργον, ὃ εἰργάσθη ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις. » Ἀυτῶνται μὲν ἡμεῖς τῶν σῶν θαυμάτων οὐ γεγενῆμεθα, Δέσποτα, παρὰ δὲ τῶν ἡμετέρων μεμαθήκαμεν πατέρων, ὅσα θαύματα κατ' ἐκείνους εἰργάσθη τοὺς χρόνους, τὰς πρὸς τοὺς ἡμετέρους προγόνους γεγενημένας ἐπαγγελίας πληρῶν.

γ', δ'. « Ἡ χεῖρ σου ἔθνη ἐξωλόθρευσε, καὶ κατεφύτευσας αὐτούς· ἐκάκωσας λαοὺς, καὶ ἐξέβαλες αὐτούς. Οὐ γὰρ ἐν τῇ βρομφαῖα αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίον αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς· ἀλλ' ἡ δεξιὰ σου, καὶ ὁ βραχίον σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου· οὗτι εὐδόκησας ἐν αὐτοῖς. » Σὺ', φησὶν, ὦ Δέσποτα, τοὺς Χαναανίους μετὰ τῶν ἄλλων **B** ἔθνῶν ἐντεῦθεν ἐξελάσας, τοὺς ἡμετέρους πατέρας ἀντ' ἐκείνων κτεψίκωσας. Οὕτε γὰρ ῥώμη θαρβρόντες, οὕτε πανοπλῖα χρώμενοι, τοσοῦτων⁸ ἀπεφάνθησαν κρείττους, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σῆς στρατηγούμενοι χάριτος, τοὺς⁹ μὲν κατηκόντισαν, τοὺς δὲ δουλεύειν ἠνάγκασαν, ἐπειδὴ τῆς σῆς αὐτοὺς ἠξίωσας οικειότητος. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, « Ἡδόκησας¹⁰ ἐν¹¹ αὐτοῖς. » Δεξιάν δὲ¹² καλεῖ τὴν βοήθειαν· φωτισμὸν δὲ προσώπου, τὴν ἐπιφάνειαν.

ε'. « Σὺ εἶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μου, καὶ ὁ Θεός μου, ὁ ἐντελλόμενος¹³ τὰς σωτηρίας Ἰακώβ. » Οὐ¹⁴ αὐτὸς εἶ, φησὶ, καὶ νῦν, Δέσποτα¹⁵, ὁμοίως βασιλεύων, ὁμοίως κρατῶν¹⁶, τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχων, ἀλλοίωσιν οὐδὲ μίαν¹⁷ ἢ σὴ δέχεται φύσις. Ἄρκει σοι καὶ¹⁸ λόγος εἰς σωτηρίαν. Νεῦσον¹⁹, καὶ ταύτης ὁ λαός²⁰ ἀπολαύσεται. Οὕτως καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, *Ἔρτελαι²¹ περὶ τῆς σωτηρίας Ἰακώβ²².*

ς'. « Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κεραιούμεν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἐξουθενούμεν²³ τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. » Τὰ κεραιόφρα ζῶν ὄπλον τὸ κέρασ παρὰ τῆς φύσεως ἔλαβον²⁴· ἡμεῖς δὲ κέρασ σωτηρίας, καὶ νικηφόρον ὄπλον, τὸ σὸν ἔχομεν ὄνομα, καὶ τούτῳ χρώμενοι τῶν πολεμίων περιεσόμεθα.

ζ, η'. « Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ βρομφαῖα μου οὐ σώσει με. Ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιδόντων ἡμᾶς· καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. » Οὕτε γὰρ τόξος, οὕτε ἄλλοις ὄπλοις θαρβῶν· πεῖραν γὰρ τῆς σῆς δυνάμεως ἔλαβον, διὰ σοῦ τῶν ἐναντιῶν ἤδη κρατήσας.

θ'. « Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινεθόμεθα²⁵ ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἐξομολογησόμεθα εἰς πᾶν αἰῶνα. » Ἰκετεύομεν²⁶ δὲ ἀεὶ τῆς σῆς ἀπολαύσει· ῥοπῆς, καὶ διηνεκῶς τῶν σῶν εὐεργεσιῶν διεξιένει· τὸ πλῆθος. Τὸ γὰρ ὄλην τὴν ἡμέραν ἀντὶ τοῦ αἰ

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸ Kal. Abest a cod. 2 et a vers. τῶν Θ'. ⁹ Ο φωτισμὸς. Quidam libri veteres habent τὸ φῶς. ¹⁰ Σὺ — ἠδὲ δόκησας ἐν αὐτοῖς. Des. in cod. 3. ¹¹ Τοσοῦτων. cod. 1, 2 addunt ἔθνῶν. ¹² Τοὺς — ἠνάγκασαν. Des. in cod. 3. ¹³ cod. 1, 2 εὐδόκησας. ¹⁴ Ἐν. Abest a cod. 2. ¹⁵ Δέ. Des. in cod. 3. ¹⁶ Ο ἐντελλόμενος. Montf. in Hexaplis ad h. l. habet ὁ ἐντελλόμενος. ¹⁷ Ο — φύσις. Des. in cod. 3. ¹⁸ Δέσποτα. cod. 2 præm. ὦ. ¹⁹ Ὅμοίως κρατῶν. Des. in cod. 2. ²⁰ Οὐδέ. cod. 1 præm. γὰρ. ²¹ Kal. cod. 3 γὰρ. ²² Νεῦσον — Ἰακώβ. Des. in cod. 3. ²³ Λαός. cod. 1, 2 præm. σός. ²⁴ Ἔρτελαι — Ἰακώβ. Satis apta est hæc versio et textui Hebr. conveniens. ²⁵ Ἰακώβ. cod. 1 præm. τοῦ. ²⁶ Ἐξουδεν. Hebr. שׁוּב. Aq. et Symm. συμπατήσομεν. ²⁷ cod. 3 ἔλαβον. ²⁸ Ἐπαινεθόμεθα. Hebr. שׁוּבָה sensu activo Sicque Symm. ὑμνοῦμεν. Aq. καυχόμεθα. ²⁹ Ἰκετεύομεν — κλήθος. Des. in cod. 3.

τέθεικεν. Οὕτω²⁷ γὰρ²⁸ καὶ ὁ Σύμμαχος ἡρμή-
νευσε²⁹· ἀντὶ γὰρ τοῦ *ἄλην τὴν ἡμέραν, κατὰ πᾶ-
σαν ἡμέραν* τέθεικεν.

ι'. « Νυνὶ δὲ ἀπίσω καὶ κατήσυχνας ἡμᾶς, καὶ
οὐκ ἐξελεύσῃ ὁ Θεός³⁰ ἐν ταῖς δυνάμεσιν³¹ ἡμῶν. »
Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ταῖς ἄνω χρόνοις γεγένηται παρὰ
σοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἐξημεροῦ τῆς σῆς ἀπεφάν-
θημεν προμηθείας, καὶ ἐν αἰσχύνη διαγομεν ὑπὸ
τῆς σῆς οὐ στρατηγούμενοι χάριτος. Τὸ γὰρ, οὐκ
ἐξελεύσῃ ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν, ἀντὶ τοῦ οὐ
στρατηγεῖς ἡμῶν³², καὶ συνήθως παρέχεις τῶν πο-
λεμίων κρατεῖν.

ια'. « Ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὰ ὀπίσω παρὰ τοὺς
ἐχθροὺς ἡμῶν· καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διήρπαζον
ἑαυτοῖς. » Τῆς³³ γὰρ σῆς προνοίας οὐκ³⁴ ἀπολαύ-
οντες, ἡμεῖς μὲν νῦτα διδόντες ἀποδιδράσκομεν·
πορθοῦσι³⁵ δὲ οἱ πολέμιοι τὰ ἡμέτερα.

ιβ'. « Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς πρίβατα βρώσεως, καὶ
ἐν ταῖς ἔθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς. » Δίχην δὲ προβάτων
ἐρήμιων ποιμένος, ὑπὸ τῶν σῶν δαπανώμεθα πο-
λεμίων· καὶ οἱ τὸν ἄνατον διαφυγόντες³⁶, τῆδε
κίχισε ἀπεμπολούμενοι, δουλεύειν ἀναγκαζόμεθα.

ιγ'. « Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἀνευ τιμῆς, καὶ οὐκ ἦν
πῆθος ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν³⁷ ἡμῶν³⁸. » Τοῦτο³⁹
ὁ Σύμμαχος οὕτως ἡρμήνευσε· « Ἀπέδου τὸν λαόν
σου οὐχ ὑπάρξεως, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν
αὐτῶν. » Τοιαῦτα καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου
φησὶν ὁ Θεός· Ποῖον τοῦτο τὸ⁴⁰ βιβλίον τοῦ ἀπο-
στασίου⁴¹ [τῆς μητρὸς ὑμῶν,] ἢ⁴² τίνοι ὑπόχρεως ὦν
πέπρακα ὑμᾶς; Ἰδοὺ ταῖς ἀνομίαις ὑμῶν ἐπράθητε,
καὶ⁴³ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα
ὑμῶν. » Καὶ πάλιν, « Δωρεᾶν ἐπράθητε, καὶ οὐ⁴⁴
μετὰ ἀργυρίου λυτρωθήσεσθε. » Καὶ ὁ θεὸς Ἀπό-
στολος· « Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός
ἐστίν, ἐγὼ δὲ σαρκικός⁴⁵ εἰμι, πεπραμένος⁴⁶ ὑπὸ
τῆς ἀμαρτίας. » Κάνταυθα τοίνυν⁴⁷ οἱ θαυμάσιοι⁴⁸
λέγουσιν ἄνδρες, ὅτι οὐδεμίαν τιμὴν παρὰ τῶν πο-
λεμίων λαβὼν ἀπέδου ἡμᾶς, ἀλλὰ τῶν ἀμαρτιῶν⁴⁹
ἕνεκα παραδίδωκας⁵⁰.

ιδ'. « Ἔθου ἡμᾶς θνητὸς τοῖς γείτοσιν ἡμῶν·
μυκτηρισμὸν καὶ χλευασμὸν⁵¹ τοῖς κύκλῳ ἡμῶν.
Γείτονας⁵² κύκλῳ κατοικοῦντας τοὺς ἀλλοφύλους
καλεῖ, καὶ⁵³ Ἰδομαλλους, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἀμ-
μανίτας, καὶ τοὺς ἄλλους πλησιοχώρους, οἷς ἐπί-
χαρτοι γεγόνασι πολεμούμενοι.

• Isa. i., 4. † Isa. i., 3. ‡ Rom. vii., 24.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ Οὕτω — τέθεικεν. Des. apud Cord. p. 812. ²⁸ Γὰρ. Abest a cod. 1, 2. ²⁹ Ἠρμήνευσε, et post pauca τοῦ, des. in cod. 2. ³⁰ Ὁ Θεός. Additur in cod. Alex. ³¹ Symm. ἐν τοῖς στρατεύμασιν. ³² Ἠμῶν. cod. 2 præm. μεθ'. ³³ Τῆς — ἡμέτερα. Hæc apud Cord. p. 815, ad præc. versic. relata sunt. ³⁴ Οὐκ. Abest a cod. 2. ³⁵ cod. 2 ποθοῦσι. ³⁶ cod. 1, 2 διαφεύγοντες. ³⁷ cod. 2 ἀλλάγμασιν, quam lectionem, etsi minus aptam, habet codex Vatic. æque ac Alex. Sed legendum esse ἀλλάγμασιν bene jam monuit Lamb. Bos in Animadv. crit. ad h. l. ³⁸ Ἠμῶν. Præstat lectio cod. Vatic. αὐτῶν. ³⁹ Τοῦτο — τιμὴν αὐτῶν. Des. in cod. 3. Post τοῦτο in cod. 2 sequitur καί. ⁴⁰ Τό. Abest a cod. 2. ⁴¹ Hæc, que l. c. proxima sunt, auctoritate trium codd. Aug. ins:renda esse duximus. ⁴² H. cod. 3 καί. ⁴³ Καί — ἐπράθητε. Des. in cod. 2. ⁴⁴ Οὐ. Abest a cod. 1. ⁴⁵ Σαρκικός cod. 2 σωματικός. ⁴⁶ cod. 2 πεπραμένος. ⁴⁷ Τοίνυν. Abest a cod. 2. ⁴⁸ Θαυμάσιοι. cod. 2 θεοί. ⁴⁹ cod. 2 ἀμαρτιῶν. cod. 3 ἀμαρτημάτων. ⁵⁰ cod. 1, 2 παρέδωκας, ascripta tamen in cod. 1 lectione altera. Codex 3 addit ἡμᾶς. ⁵¹ Χλευασμὸν. Hanc codicis Alex. lectionem tuentur Theodotion et editio Vet. codex autem Vatic. habet καταγέλωτα. ⁵² Γείτονας — πολεμούμενοι. Des. in cod. 3. ⁵³ Καί. Abest a cod. 1, 2.

A chus etiam sic expressit, qui pro *totò die*, posuit *per omnem diem*.

VERS. 10. « Nunc autem repulisti, et confudisti nos, et non egredieris, Deus, cum virtutibus nostris. » Hæc igitur superioribus temporibus a te facta fuere : nunc autem tua providentia destituti sumus, et in pudore degimus, sub tuæ gratiæ ductu minime bellantes. Hoc enim, « Non egredieris cum virtutibus nostris, » idem valet quod, non es dux nostri exercitus, et de hostibus ut referamus victoriam non efficias, ut solebas.

VERS. 11. « Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros, et qui oderunt nos diripuerunt sibi. » Nam tua providentia non potentes, nos quidem terga dando aufugimus : depopulantur vero hostes res nostras.

VERS. 12. « Dedisti nos tanquam oves escarum, et inter gentes dispersisti nos. » Porro ut oves pasture destitutæ a suis inimicis consumimur, 882 et qui mortem declinavimus, huc et illuc agitati servire cogimur.

VERS. 13. « Vendidisti populum tuum sine pretio, et non fuit multitudo in commutationibus nostris. » Hoc Symmachus sic interpretatus est : « Vendidisti populum tuum sine substantia, et non multum pretium illorum fecisti. » Similia per prophetam Isaiam dicit Deus : « Qualis est hic liber repudii [matris vestræ ?] aut cui debitor cum esse vendidi vos ? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in peccatis vestris dimisi matrem vestram e. » Et rursus : « Gratis venundati estis, et sine argento redimemini f. » Et divinus Apostolus : « Scimus enim legem spiritualem esse, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato g. » Et hic igitur admirabiles viri dicunt, quoniam nullo pretio ab hostibus accepto, vendidisti nos, verum ob peccata tradidisti.

VERS. 14. « Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem, et derisionem his qui sunt in circuitu nostro. » Vicinos in circuitu incolentes allophylos vocat, et Idumæos, et Moabitas, et Ammonitas, et 883 alios finitimos, quibus ludibrio facti sunt debellati.

VERS. 15. «Posuisti nos parabolam gentibus, com-
mōtionem capitis in populis. » Maxima discrimina
et narrantes et audientes, capita movere solemus,
ob stuporem hoc facere coacti. Solemus etiam cru-
ciatus cruciatibus comparare, et dicere: Talia is pas-
sus est, quāsi ille. Hoc et in hoc loco deplorant.
Quoniam hominibus parabola facti sumus, et capita
propter nos mōvent, hi quidem lætantes, illi vero
magnitudinem eorum quæ patimur admirantes.

VERS. 16, 17. «Toto die verecundia mea con-
tra me est, et confusio faciei meæ cooperuit me.
A voce exprobrantis et obloquentis, a facie inimici
et persequentis. » Ego vero alios bellum inferentes,
alios deridentes et illudentes conspiciens, verecun-
dia impleor, et totum diem doleo. Deinde, qui An-
tiochi laqueos subterfugerunt, et qui impietatis re-
tia transilierunt, propriam virtutem narrant.

VERS. 18, 19. Hæc omnia venerunt super nos, et
non obliti sumus tui, et inique non egimus contra
fœdus tuum. Et non recessit retro cor nostrum. »
Porro tot malis obruti, tuorum 884 mandatorum
minime obliti sumus, nec tuam legem transgredi
ausi sumus, neque a pristino proposito destiti-
mus.

«Et declinasti semitas nostras a via tua. [VERS. 20]
Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et
cooperuit nos umbra mortis. » Quod ait: «Declinasti
semitas nostras a via tua, » Symma-
chus ita expressit: *Non transposita sunt a via
tua quæ dirigebant nos. Ut autem sensum ac men-
tem Septuaginta interpretemur, sic intelligendum
est: Multis, inquit, et omnis generis malis nos
circumdedisti, quæ potuissent avertere nos a via
tua: tradidisti vero nos in servitutem impiis ho-
minibus, qui crudelitate contra nos usi sunt, et
internecinas pœnas inflixerunt. Umbram enim mor-
tis vocavit discrimina, quæ ad interitum ducunt.*

VERS. 21, 22. «Si obliti sumus nominis Dei
nostri, et si expandimus manus nostras ad
Deum alienum. Nonne Deus requireret ista? Ipse
enim novit abscondita cordis, quoniam propter te
morti tradimur toto die, æstimati sumus sicut oves

15. «Ἐθου ἡμᾶς εἰς παραβολὴν τοῖς ἔθνεσι, κί-
νησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς. » Τὰς 884 μεγάλας συμ-
φορὰς καὶ διηγούμενοι καὶ ἀκούοντες, κινεῖν τὰς κε-
φαλὰς εἰώθαμεν, ὑπ' ἐκπλήξεως τοῦτο δρᾶν βιαζόμε-
νοι. Εἰώθαμεν δὲ καὶ πάθη πάθει παραβάλλειν, καὶ
λέγειν ὅτι 884 τοιαῦτα ἔπαθεν ὁ δεῖνα, οἷα ὁ δεῖνα.
Τοῦτο κἀνταῦθα ὀδύρονται 87, ὅτι παραβολὴ γεγενή-
μεθα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ κινουῖσιν ἐφ' ἡμῖν τὰς κε-
φαλὰς· οἱ μὲν ἐφρηδόμενοι, οἱ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῶν
γεγεννημένων θαυμάζοντες.

16, 17. «Ὅλον τὴν ἡμέραν ἐντροπή 88 μου κατ-
εναντίον μου ἐστὶ, καὶ ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου μου
ἐκάλυψέ με. Ἀπὸ φωνῆς ὀνειδίζοντος καὶ καταλα-
λοῦντος 89, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ ἐκδιώκοντος. »
Ἐγὼ δὲ τοὺς μὲν πολεμούντας, τοὺς δὲ γελῶντας
καὶ ἐπιτωθάζοντας βλέπων, αἰσχύνῃς ἀναπίμπλαμαι,
καὶ πᾶσαν ἡμέραν ὀδυνῶμαι 86. Ἐἴτα 81 τὴν οἰκειᾶν
διεξίσαισι 88 ἀρετὴν οἱ τὰς Ἀντιόχου πάγας διαφυ-
γόντες, καὶ τῆς ἀσεβείας τὰς ἀρχυς ὑπερπηθήσαν-
τες.

18, 19. «Ταῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ
ἐπελαθόμεθά σου, καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν διαθήκῃ 89
σου. Καὶ οὐκ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν. »
Ἰπὸ τοσοῦτων δὲ περικλυσθέντες δεινῶν, οὐκ 84
ἐδεξάμεθα λήθην τῶν σῶν ἐντολῶν, οὐτε 85 παραβῆ-
ναι τὸν σὸν ἐτολήσαμεν νόμον, οὐδὲ τῆς προτέρας
ἐξετράπημεν γνώμης.

«Καὶ 86 ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ
σου. [κ'.] Ὅτι ἐταπεινώσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώ-
σεως 87, καὶ ἐπεκάλυψεν ἡμᾶς σκία θανάτου. » Τὸ 88
ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, »
ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν, *Ὁ μετεκλίθη τὰ
ὕπορθοῦντα ἡμῶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου.* Ἴνα δὲ καὶ
τῶν Ἐβδομήκοντα τὴν διάνοιαν ἐρμηνεύσωμεν, οὕτω
νοήσωμεν 89. Πολλοὶς ἡμᾶς, φησὶ 70, καὶ παντοδα-
ποῖς περιέβαλες ἀλγεῖνοῖς, ἅπερ ἱκανὰ ἦν καὶ ἐκτρέ-
ψαι τῆς 71 ὁδοῦ σου· παρέδωκας δὲ καὶ εἰς δουλείαν
ἡμᾶς δυσσεβέσιν ἀνθρώποις, ὠμότητι καθ' ἡμῶν κε-
χρημένοις, καὶ θανατηφόροις ἡμῖν τιμωρίας ἐπάγου-
σιν. Σκιάν γὰρ θανάτου τοὺς πρὸς θάνατον ἄγον-
τας 72 κινδύνους ἐκάλεσεν.

κ', κβ'. «Εἰ ἐπελαθόμεθα ὀνόματος 73 τοῦ Θεοῦ
ἡμῶν, καὶ εἰ διεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν
ἄλλοτριον. Οὐχὶ ὁ Θεὸς ἐκζητήσῃ ταῦτα; αὐτὸς γὰρ
γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας. Ὅτι ἕνεκά σου θα-
νατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρό-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

85 Τοῖς. cod. 1, 2 præm. ἐν, sicque in vers. τῶν Ὁ leg. 86 Τὰς — θαυμάζοντες. Hæc apud Cord. p. 815 ad præc. vers. referuntur. 87 Ὅτι. Abest a cod. 2. 87 Ὀδύρονται — θαυμάζοντες. Des. in cod. 3. 88 Ἐντροπή. cod. 1, 2 præm. ἦ. 89 Καταλαλοῦντος. Ita leg. in cod. Alex., sed Vat. habet παραλαλοῦντος. Symm. βλασφημοῦντος. 90 Ὀδυνῶμαι. codd. tres Aug. ὀδύρομαι. In cod. 3 sequuntur hæc: ταῦτα ὁ μὲν ἐπὶ Ἀντιόχου γεγενῆσθαι φησι· ὁ δὲ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰη-σοῦ Χριστοῦ τόλμαν τε καὶ προνοίαν. Φέρεται δὲ καὶ γραφὴ ἑτέρα ἀντὶ τοῦ· «Καὶ οὐκ ἦν πλήθος ἐν τοῖς ἀλαλάγμασιν ἡμῶν.» Ex verbis ultimis colligitur. hæc potius ad v. 15 quam ad hunc pertinere. 91 Ἐἴτα — ὑπερπηθήσαντες. Des. in cod. 3. 92 cod. 2 διέξεισιν. 93 Διαθήκη. cod. 2 præm. τῆ. 94 Οὐκ — ἐντολῶν. Des. in cod. 2. 95 cod. 1, 2 οὐδέ. 96 Καὶ — ὁδοῦ σου. Falsum sensum in textum intulerunt οἱ Ὁ cum verbum ἔρη in 2 pers. expresserint, quod tamen in 3 pers. sumendum est. Saniores sensum dat Symmachi interpretatio a Nostro allegata. 97 Ἐν τόπῳ κακώσεως. Hebr. עִתְּה עִקְרָה quod Aquila bene vertit ἐν τόπῳ ἀοικήτῳ. 98 Τὸ — νοήσωμεν. Des. in cod. 3. 99 cod. 1 νοήσομεν. 70 cod. 5 φησὶ ἡμᾶς. 71 Τῆς. cod. 2 præm. ἀπό. 72 ἄγοντας. Abest a cod. 2. 73 Ὀνόματος. cod. 1, 2 præm. τῷ.

εβατα σφαγῆς. ἡ Ταύτην ⁷⁴ ἐπεδείξαντο τὴν ἀρετὴν ἡ Μακκαβαῖοι, καὶ οἱ περὶ τὸν Ματταθίαν ⁷⁵, καὶ οἱ ἐπὶ νεανίαί σὺν τῇ μητρὶ καὶ Ἐλεαζάρῳ τῷ ἱερεῖ. Οὕτε γὰρ κολακείαις κατεθέλχθησαν, οὕτε τιμωρίαις ἐκάμφθησαν, ἀλλὰ τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ τὸ σέβας ἀνεπαφρον διετήρησαν, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεραπειάν ὡς μυσαρᾶν ἐβδελύξαντο. Καὶ ταῦτα, φησὶ, σὺ οἶδας, Δέσποτα. Σοὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ πράγματα δῆλα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἐννοίας κινήματα. Ἐπιστημῆνασθαι δὲ προσήκει ⁷⁶, ὅτι δυάδα προσώπων ὁ λόγος ἠνίκατο. Εἰρηκῶς γὰρ, « Οὐχὶ ὁ Θεὸς ἐκζητήσεις ταῦτα; Αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας » ἐπήγαγεν, ἵνα ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. ἡ Ταύτην δὲ τὴν τῆς ἀντωνυμίας ἐναλλαγὴν καὶ ὁ Ἑβραῖος ἔχει, καὶ οἱ λοιποὶ τεθείκασιν ἐρμηνευταί.

κγ'. « Ἐξεγέρθητι, Ἰνατὶ ὕπνοις, Κύριε; ἀνάστηθι ⁷⁷, καὶ μὴ ἀπόσῃ εἰς τέλος. » Ἔπειτα τὴν ⁷⁸ μακροθυμίαν καλεῖ· καθάπερ γὰρ ὁ καθεύδων οὐκ αἰσθάνεται τῶν γιγνομένων, οὕτως ὁ μακροθυμῶν χρωμένως, καὶ παροινούμενος, καὶ προπληκίζόμενος φέρεται. Ἀνάστασιν δὲ τὴν ἐπὶ τιμωρίαν ⁷⁹ κίνησεν ὀνομάζει. Εἶτα ⁸⁰ τὰ αὐτὰ πάλιν ἑτέρως λέγει.

κδ'. « Ἰνατὶ τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέφεις; ἐπιλανθάνῃ τῆς πτωχείας ἡμῶν ⁸¹, καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν. » Παρορῶν ⁸², φησὶ, τὰ καθ' ἡμῶν γινόμενα, Δέσποτα, καὶ ἔοικας ἀποστρεφόμενῳ, καὶ οὐ θεωμένω, ἀλλ' ἐπιλεληθμένῳ, καὶ τοῦτου χάριν οὐ κηδομένῳ· ἡμεῖς δὲ πτωχεύομεν, τῆς ἐπικουρίας τὸν πλοῦτον οὐκ ἔχοντες.

κε'. « Ὅτι ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ἐκώληθη εἰς γῆν ἡ γαστήρ ἡμῶν ⁸³. Μέχρι ⁸⁴ τῆς γῆς αὐτῆς κατεκάμφθημεν, ὡς τὴν γαστέρα ἡμῶν αὐτὴ πελάσαι τῇ γῆ· διὰ δὲ τούτων τὴν πολλὴν σημαίνει ⁸⁵ ταπεινώσιν, καὶ τῶν πολεμίων τὸ κράτος.

κς'. « Ἀνάστα, Κύριε, βοήθησον ἡμῖν, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. » Οὕτως ⁸⁶ δὴ χάριν ἐπιβουλεύμεν σε, Δέσποτα, ἐπιφανῆσαι, καὶ λύσαι τὰς συμφορὰς, καὶ κρείττους ἀποφανῆσαι ⁸⁷ τῶν δυσμενῶν. Ταῦτα δὲ ἅπαντα προσέπειν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, τοὺς ἐν ἐκείνοις τοῖς δεινοῖς ἐσομένους ⁸⁸ διδάσκουσα, καὶ γενναίως ἐνεγκεῖν τὰ προσπίπτο· τα, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων αἰτῆσαι τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Ὅπερ δὴ καὶ ⁸⁹ δεδράκασιν οἱ θαυμάσιοι ἄνδρες ἐκείνοι. Τοῖς γὰρ λόγοις τὸν Θεὸν ἠλώσαντο, καὶ ὑπ' αὐτοῦ στρατηγούμενοι τοὺς πολεμίους ἐτρέψαντο, καὶ τὴν προτέραν ⁹⁰ ἐλευθερίαν, ὁμοφύλοις ⁹¹ προξένησαν ⁹².

occisionis. ἡ Hanc virtutem prae se tulerunt Machabaei, et Mattathias, et septem juvenes cum matre et Elezaro sacerdote. Neque enim illecebris se demulceri passi sunt, neque supplicii succubuerunt, **885** sed verum Dei cultum intactum conservarunt, et idolorum * cultum ut detestandum respuerunt. Et haec, inquit, tu nosti, Domine. Tibi enim non solum res sunt manifestae, sed etiam mentis motus. Caeterum notandum est sermonem duas personas ostendere. Cum enim dixisset : « Nonne Deus requiret ista? Ipse enim novit abscondita cordis; » subdidit, « Quoniam propter te morti tradimur toto die. » Hanc vero pronomini mutationem Hebraeus etiam habet, et caeteri quoque interpretes posuerunt.

B Vers. 23. « Exsurge, quare obdormis, Domine? exsurge, ne repellas in finem. » Somnum patientiam vocat. Quemadmodum enim qui dormit, non sentit ea quae fiunt, sic etiam homo patient, cum injuria afficitur, et conviciis laecessitur, tolerat. Exurgendi vero actum, motum ad vindictam nominat. Deinde eadem rursus aliter narrat.

Vers. 24. « Quare faciem tuam avertis? oblivisceris inopiae nostrae, et tribulationis nostrae. » Despicis, inquit, Domine, ea quae contra nos patrantur, et in illis es aversanti, et non respicienti, sed oblitto, et hac de causa non curanti: nos vero egomus, auxilii divitias non habentes.

C Vers. 25. « Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, et adhaeret terrae venter noster. » Usque ad terram ipsam inflexi sumus, ut venter noster ipsi terrae appropinquaverit: per **886** haec autem multam humilitatem ostendit, hostiumque potentiam.

Vers. 26. « Exsurge, Domine, adjuva nos, et redime nos propter nomen tuum. » Propterea obsecramus te, Domine, ut appareas, et nostras calamitates finias, utque inimicis superiores nos efficias. Caeterum omnia haec Spiritus sancti gratia praedixit, docens eos, qui futuri erant in illis ærumnis, ea quae acciderent viriliter ferre, et a Deo universorum liberationem ab his postulare. Quod utique admirabiles illi viri fecerunt. Nam verbis Deum placarunt, et sub ipsius ductu bellantes, hostes profligarunt, et pristinam libertatem contribulibus pepererunt.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁷⁴ Ταύτην—κινήματα. Des. in cod. 3. ⁷⁵ cod. 2 Ματθίαν, linea imposita. ⁷⁶ Προσήκει. cod. 3 δεῖ. ⁷⁷ Ἀνάστηθι. Hebr. נִשְׁתַּחֲוֶה, quod Symm. bene transtulit ἐξύπνισον. ⁷⁸ Τὴν. cod. 3 praem. δέ. ⁷⁹ cod. 1, 2 τιμωρία. ⁸⁰ Εἶτα—λέγει. Des. in cod. 3. ⁸¹ Ἡμῶν. Abest a cod. 3. ⁸² Παρορῶς—ἐχρτες. Haec et quae deinde ad vers. 25 leguntur, apud Cord. p. 818 ad praec. vers. relata sunt. ⁸³ Ἡμῶν. cod. 3 nihil in toto voluntari λέγειν. ⁸⁴ Μέχρι. cod. 1 addit γὰρ. ⁸⁵ Σημαίνει. cod. 2 αὐτῶν φησὶ. ⁸⁶ Οἱ—ἐπισμενῶν. Des. in cod. 3. ⁸⁷ cod. 1, 2 ἀποφῆναι. ⁸⁸ cod. 1 ἐσομένους ἐν ἐκείνοις τοῖς δεινοῖς. ⁸⁹ Ἄη καί. Abest a cod. 2. ⁹⁰ Προτέραν. Abest a cod. 1. ⁹¹ Ὀμοφύλοις. codd. tres August. praem. τοῖς. ⁹² cod. 2 προξένησε. cod. 3 προξένησαν.

INTERP. PSALMI XLIV.

A

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΜΔ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

VERS. 1. « In finem. Pro his qui mutabuntur, illis Gore, in intellectum, Canticum pro dilecto. » Postquam molesta propheticus sermo prædixit in proxime præcedente psalmo, jucunda deinceps vaticinatur, mœrentes consolans, et docens eos victuros, atque in victoria perseveraturos, auxiliumque a Deo consecuturos, quousque dilectus Filius ex ipsis secundum carnem exoriatur, et mutationem illam novam gentibus præstet. *Dilectum enim, Dei Filium vocal.* Sic enim divinus Isaias ait: « Vineæ fuit dilecto in cornu, **887** in loco uberi ^b. » Hoc et ipse Pater de Filio prædicavit: « Hic est Filius meus dilectus, in quo beneplacitum habeo ⁱ. » Hic per sanctum baptismæ gentibus mutationem donavit. De his autem psalmus prædicit, quos adhortatur, ut patriorum deorum obliviscantur, et verum Deum laudent. Porro « eos qui mutandi sunt, » Symniachus vocavit *flores*, Aquila vero et Theodotio *lilia*. Flores autem, et lilia veris sunt germina. Spirituale ver, Salvatoris est adventus, in quo lætata est, secundum Isaiæ vaticinationem, « quæ olim erat solitudo, et floruit ut lilium ⁱ. » De his præsens prophetia prædicit, omnium satorem et agricolam tacite ostendens eum, qui solitudinem immutavit et reddidit fecundam.

VERS. 2. « Eructavit cor meum verbum bonum. » Nam spiritualibus verbis nutritus, tales quasi fructus emitto, et talia verba effundo. « Dico opera mea Regi. » Quem titulus *dilectum* vocavit, psalmi exordium *regem* nuncupat: opus vero prophetiæ verus sermo est, qui futura prædicit. Ait igitur, se de ipso rege verba facturum esse: et docens, non humanis, verum divinis verbis se uti, suddidit: « Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis. » Nihil, ait, proprium loquor, neque meæ mentis partus assero: alius vero efficaciam lingua ministra est, et ipsa **888** quidem calamum imitatur, gratia vero spiritus velocem scribam, per hanc quæcunque voluerit scribens. Sic propheta, postquam significavit quis per ipsum loqueretur, ita incipit vaticinationem:

VERS. 3. * « Speciosus es forma præ illis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit tibi Deus in æternum. » Tu, inquit, quem *regem* nominavi, quem per inscriptionem *dilectum* appellavi, pulchritudine quidem hominum naturam superas, sapientiæ vero fontes per linguam profundis,

^b Isa. v, 1. ⁱ Matth. iii, 17. ⁱ Isa. xxxv, 1.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ *Υἱός*. cod. 1 *Κύριος*. ⁸⁹ *Τοῦ Θεοῦ*. In cod. 2 ponitur post *Υἱόν*. ⁹⁰ *Φησίν*. Abest a cod. 2. ⁹¹ cod. 1, 2 *εὐδόκησα*. ⁹² *Βαπτίσματος*. cod. 2 *πνεύματος*. ⁹³ *Τὸς δὲ* — *καρποφόρον*. Des. apud Curd. p. 824. ⁹⁴ *Καὶ ὁ Θεοδοσίωρ*. De Theodotione hoc non satis certum est. ⁹⁵ *Ἀνθή δὲ καὶ κρίνα*. D s. in cod. 2. ⁹⁶ cod. 2 *βλαστόν*. ⁹⁷ cod. 2 *τοῦτου*. ⁹⁸ cod. 2 *ὑποδεικνύουσα*. ⁹⁹ *Ἀλλοιωῦσαντα*. cod. 1, 2 addunt τὴν ἔρμηνον, quam lectionem Carafa habuisse videtur. ¹⁰⁰ cod. 1 *προσέμαι*. ¹⁰¹ cod. 1 *προφέρω*. ¹⁰² cod. 1, 2 *αὐτῆ*. ¹⁰³ *Οὕτως*. Abest a cod. 2. ¹⁰⁴ *Χάρις*. cod. 2 *πρεμ*. h. ¹⁰⁵ cod. 2 *εὐλόγησε*.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς σύνεσιν· ὧδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ. » Τὰ λυπηρὰ προσηρῆκος ὁ προφητικὸς λόγος ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, τὰ θυμῆρη λοιπὸν προαγορεύει, τοὺς ἀθυμοῦντας ψυχαγωγῶν, καὶ διδάσκων, ὅτι καὶ νικῆσουσι, καὶ διαρκέσουσι, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τεύξονται βοήθειας, ἕως ἂν ἐξ αὐτῶν ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς⁸⁸ κατὰ σάρκα βλαστήσῃ, καὶ τὴν γαίνην ἀλλοίωσιν τοῖς ἔθνεσι πραγματεύσῃται. Ἀγαπητὸν γὰρ καλεῖ τοῦ Θεοῦ⁸⁹ τὸν Υἱόν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Ἡσαίας φησίν⁹⁰: « Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνονι. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ εἰς τὸν Υἱὸν ἀνεκέρηυξεν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ἠδδόκησα⁹¹. » Οὗτος τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος⁹² ἀλλοίωσιν τοῖς ἔθνεσιν ἔδωρῆσατο. Περὶ τούτων δὲ ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει, οἷς καὶ παρεγγυᾷ τῶν μὲν πατρῶων ἐπιλαθέσθαι θεῶν, τὸν δὲ ἀληθινὸν ἀληθῶς γεραίρειν Θεόν. *Τὸς δὲ*⁹³ *ἀλλοιωθησομένους* ὁ μὲν Σύμμαχος *ἀνθή κέκληκεν*· Ἀκύλας δὲ καὶ ὁ Θεοδοσίωρ⁹⁴, *κρίνα*. Ἀνθή δὲ καὶ κρίνα⁹⁵ τοῦ ἡρὸς βλαστοί⁹⁶. Ἐὰρ δὲ πνευματικόν, τοῦ Σωτῆρος ἡ παρουσία· ἐν ἣ εὐφράνθη, κατὰ τὴν Ἡσαίου προφητείαν, « ἡ κάλιαι ἔρημος, καὶ ἠνθήσεν ὡς κρίνον. » Περὶ τούτων⁹⁷ ἡ παρούσα προφητεία προαγορεύει, πάντων ὑποδεικνύσα⁹⁸ φυτουργόν τε καὶ γεωργόν, τὸν ἀλλοίωσαντα⁹⁹ καὶ ἀποφῆναντα καρποφόρον.

β'. « Ἐξηρεύεατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. » Πνευματικοῖς γὰρ ἐντρεφόμενος λόγοις, τοιαύτας ἐρυγὰς ἀναπέμπω, καὶ τοιοῦτους λόγους προτεμαί¹⁰⁰. « Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. » Ὁν ἀγαπητὸν ἡ προγραφὴ κέκληκε, *βασιλέα* καλεῖ τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον· ἔργα δὲ τῆς προφητείας ὁ ἀληθὴς λόγος, ὁ τὰ ἐσόμενα προθεσπίζων. Λέγει τοίνυν, ὅτι περὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ποιῶμαι τοὺς λόγους· καὶ διδάσκων ὡς οὐκ ἀνθρωπίνους, ἀλλὰ θεῖους κέχρηται λόγοις, ἐπήγαγεν· « Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ἔξυγράφου. » Οὐδὲν, φησὶ, οἰκείον φθέγγωμαι, οὐδὲ τῆς ἐμῆς διανοίας ὀδύνας προσφέρω¹⁰¹· ἐτέρας δὲ ὑποურῆδος ἐνεργεῖα· ἡ γλῶττα, καὶ αὐτῆ¹⁰² μὲν μιμεῖται κάλαμον· ἡ δὲ χάρις τοῦ πνεύματος· γραμματέα ταχύν, διὰ ταύτης ἂ βούλεται γράφουσα. Οὕτως ὁ προφήτης τὸν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενον ὑποδείξας, ἀρχεται τῆς προρῆσεως οὕτως¹⁰³.

γ'. « Ὠραῖος κάλλιει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἐξεχύθη χάρις¹⁰⁴ ἐν χεῖλεσί σου, διὰ τοῦτο τὴν λόγησέ¹⁰⁵ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. » Σὺ, φησίν, ὃν ὠνόμασα *βασιλέα*, ὃν διὰ τῆς προγραφῆς *ἀγαπητὸν* προστήγορεύσα, κάλλιει μὲν νικᾷς τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, σοφίας δὲ προχέεις διὰ τῆς γλώσσης πηγᾶς.

καὶ ταῦτα οὐ πρόσκαιρα, ἀλλ' αἰώνια ἔχετε. Ἰστέον ἂν δὲ, ὅτι¹⁵ οὐ τὰ θεῖα, ἀλλὰ τὰ ἀνθρώπεια τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ὁ προφητικὸς¹⁶ παρεδήλωσε λόγος· οὐ γὰρ ἂν¹⁷ ἀνθρώποις τὸν Θεὸν λόγον ἀπέικασεν, οὐδ' ἂν τοῦτον ἔφη παρὰ Θεοῦ δεδέχθαι¹⁸ τὴν εὐλογίαν. Οὗτος γὰρ ἄβυσσος ἀγαθῶν εὐλογίαν τοῖς πιστοῖς ἀναβλύζουσα. Τὰ¹⁹ ἀνθρώπεια τοῖνον διὰ τῶνδε τῶν λόγων τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ προεθέσπισε. Μηδεὶς δὲ ἀντικρῖς ἐναντία τοῖς προφήταις ἀλλήλοις εἰρηκέναι λεγέτω, Ἠσαίου ἀκούων βοῶντος· « Ἐβδόμεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Ἐκεῖνα γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος προαναφρονεῖ, ἃ παροινίας καὶ ὑβρεῶς ἐστὶ²⁰ μεσά. Διὸ ἔη καὶ ἐπήγαγεν ὁ προφήτης· « Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη, » καὶ τὰ ἄλλα ἐξῆς, τὰ τὸ πάθος μνηύοντα. Ὅ δὲ ψαλμὸς κάλλος αὐτοῦ καλεῖ, οὐ τὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς καὶ πάσης δικαιοσύνης, τὴν ἁμαρτίας οὐ δεξάμενον σπλον, τὸ πάσης κηλίδος ἐλευθερον.

ε'. « Περιζῶσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὴν μηρὸν σου, δυνατέ. Τῇ²¹ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον²², καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασιλεύει. » Τὴν ὥραν διαγράψας καὶ τὴν σοφίαν, ὑποδείκνυσι καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν πανοπλίαν, ἣ χρησάμενος τοὺς ἐναντίους κατέλυσε. Καὶ τὸ πάντων ἡμᾶς παραδοξότατον πρᾶγμα διδάσκει. Αὐτὴν γὰρ αὐτοῦ τὴν ὥραν, καὶ πανοπλίαν λέγει, καὶ δύναμιν. « Περιζῶσαι » γὰρ, « φησὶ, τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ, τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου. » Καὶ εἰρηκῶς, « Ἐντεινον, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασιλεύει, » εὐθὺς ἐπήγαγεν· « Ἐνεκεν ἀληθείας, καὶ πραότητος²³, καὶ δικαιοσύνης. » Σαφῶς διὰ τούτων διδάσκων, ὡς ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ πραότης, καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ κάλλος αὐτοῦ καὶ δύναμις καὶ πανοπλία ἐστὶ²⁴, καὶ νίκη. Ἔστι δὲ ἀκοῦσαι αὐτοῦ²⁵ τοῦ Κυρίου λέγοντος, « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶδός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσατε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν²⁶, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. » Καὶ πρὸς τὸν θεσπέσιον²⁷ Ἰωάννην· « Ἄφες ἄρει, οὕτω γὰρ πρέπον ἡμῖν ἐστὶ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » Καὶ διὰ τούτων τοῦ ἀλάστορος τὴν τυραννίδα κατέλυσε, καὶ τὸν θάνατον ἔλυσε, καὶ τοῖς πεπιστευκόσι παρέσχε τὴν σωτηρίαν. « Καὶ²⁸ ὀτρύνσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. » Ἐπειδὴ γὰρ ῥομφαίας ἐμνημόνευσε, ἀκολούθως καὶ δεξιᾶς ἐπιείσατο μνημῆν. Δεξιὰ δὲ αὐτοῦ, τὰ δεξιὰ βουλευμάτα, οἷς κεχηρμένος τὴν τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἐδέξατο προσβολήν.

¹ Isa. liii, 2, 3. ¹ Matth. xi, 29. ² Joan. xiv, o. ³ Matth. iii, 15.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Ὅτι. cod. 1, 2 ὡς. ¹⁶ Προφητικὸς. cod. 2 δεσποτικὸς. ¹⁷ Ἄν. Ἄβεσ a cod. 1, 2. ¹⁸ Δεδέχθαι. cod. 2 δὲ δέχεται. ¹⁹ Τὰ. cod. 3 αἰδίτ δέ. ²⁰ Ἔστι. cod. 1, 2 ὑπῆρχε. ²¹ Τῇ — κάλλει σου. Itac ad pnc. versic. fuissent referenda. ²² cod. 2 ἔντεινε. ²³ Rec. lectio h. l. est πραότητος. ²⁴ Ἔστι. Ἄβεσ a cod. 1, 2. ²⁵ Αὐτοῦ. cod. 1 gram. καί. ²⁶ Καὶ πάλιν — σωτηρίαν. Des. apud Cord. p. 846. ²⁷ Θεσπέσιον. cod. 2 θεῖον. ²⁸ Καὶ — δεξιὰ σου. Hebr. docebit te terribilia dextera tua, quem sensum feliciter expresserunt Aquila et Symm.

et hæc non temporanea tibi sunt, sed perennia habes. Sciendum est autem propheticum sermonem non divina sed humana Domini Christi demonstrasse : non enim hominibus Deum Verbum comparavit, neque hunc a Deo benedictionem accepisse dixit. Hic enim abyssus bonorum est, benedictionem fidelibus effundens. Humana igitur Christi Domini his verbis prædixit. Cæterum nemo suspicetur prophetas sibi invicem contradixisse, Isaiam audiens exclamantem^k : « Vidimus ipsum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem : sed species ejus despecta, deterior filiis hominum. » Illa enim crucem et cruciatum prædicunt, quæ violentia et contumeliis referta sunt. Unde subjunxit propheta : « Homo percussus, et sciens ferre infirmitatem, despectus est, et non reputatus est. » et alia quæ sequuntur, quæ passionem indicant. Psalmus autem ejus pulchritudinem vocat, non corporis, sed virtutis, et totius justitiæ, quæ non admisit labem peccati, sed fuit omnis maculæ expertus.

889 VERS. 4, 5. « Accinge te gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna. » Descripta specie et sapientia, ostendit et potentiam et arma, quibus usus adversarios profligavit, docetque nos rem omnium maxime admirabilem. Ipsam enim ejus speciem, et arma esse dicit, et potentiam. Nam « Accinge te, inquit, gladio tuo super femur tuum, potentissime : specie tua et pulchritudine tua. » Et cum dixisset : « Intende, prospere procede, et regna, » statim subjunxit : « Propter veritatem, mansuetudinem et justitiam. » Manifesto per hæc docens, veritatem et mansuetudinem, et justitiam ejus esse pulchritudinem, et potentiam, et arma, et victoriam. Licet autem ipsum Dominum audire dicentem : « Discite a me, quoniam mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris^l. » Et rursus : « Ego sum via, veritas et vita^m. » Et ad divinum Joannem : « Sine nunc, sic enim convenit nos implere omnem justitiamⁿ. » Per hæc autem dæmonis tyrannidem evertit, et mortem dissolvit, et credentibus salutem largitus est. « Et ducet te mirabiliter dextera tua. » Postquam enim gladii meminit, jure dexterae mentionem fecit. *Dextera* vero ejus, dextera consilia, quibus usus **890** peccati incursum non est passus.

Postquam enim gladii meminit, jure dexterae mentionem fecit. *Dextera* vero ejus, dextera consilia, quibus usus **890** peccati incursum non est passus.

VERS. 6. « Sagittæ tuæ acutæ, potentissime, populi sub te cadent in corde inimicorum regis. » Ordo verborum perplexus est; dicit autem sic: Tu acutis sagittis contra hostes utens, illos quidem recta configes, et eorum corda vulnerabis, populos vero ab illis tyrannide oppressos tuum cultum perdocebis. Sagittæ enim tuæ acutæ, opotentissime, in corde inimicorum regis. His autem vulneratis, populi sub te cadent, debitum honorem tibi exhibentes. Cum per hæc propheticus sermo ea quæ a incarnationem spectant prædixisset, post hæc naturam ipsius Dei Verbi, qui humanam suscepit, docet.

VERS. 7. « Sedes tua, o Deus, in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui. » Quoniam quæ superius dicta sunt, infra divinam dignitatem erant: « Speciosus forma præ filiis hominum, propterea benedixit tibi Deus in æternum, » merito per hæc docet, et Deum esse cum, et æternum Regem, qui nec principium accepit, nec finem accepturus est. Hoc autem declarat in *sæculum*. Idcirco et Symmachus æternum ipsum dixit: *Thronus tuus, o Deus, æternus*. Cæterum regni æquitatem etiam docet. « Virga enim, inquit, æquitatis, virga regni tui. » Deinde rursus ad ea quæ humanitatem spectant descendit.

VERS. 8. « Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo letitiæ 891 præ sociis tuis. » Vel secundum Symmachum, *præ amicis tuis*. Socii autem ejus, et amici, et fratres, secundum humanitatem sunt qui crediderunt. Sic et divinus Apostolus ait: « Participes enim Christi facti sumus, si tamen initium substantiæ usque ad finem firmum retineamus. » Et rursus: « Ut sit ipse primogenitus inter multos fratres. » Eodem modo sancto Spiritu unctus est, non ut Deus, sed ut homo. Nam ut Deus Spiritum habet consubstantialem: ut homo autem, veluti quamdam unctionem, cœlestis Spiritus dona accipit. Eodem modo etiam dilexit justitiam, et odit iniquitatem. Nam hæc ad animi electionem pertinent, non ad naturalem potentiam: ut Deus autem, virgam æquitatis et virgam regni habet.

VERS. 9, 10. « Myrrha, et gutta, et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te. Filix regum in honore tuo. » Porro pro domibus eburneis, Aquila et Symmachus, a templis eburneis dixerunt. Vestem autem, ejus cor-

o Hebr. III, 14. P Rom. VIII, 29.

ς'. « Τὰ βέλη σου ἡκονημένα, δυνατὲ ἰσ, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. » Μεθυπέρβατὰ ἐστὶ τὰ ῥήματα λέγει δὲ, ὅτι τοῖς ὀφείσει βέλεισι κατὰ τῶν πολεμίων χρώμενος, ἐκείνους μὲν εὐθυβόλως βαλεῖς, καὶ τὰς καρδίας αὐτῶν κατατρώσεις. Τοὺς δὲ ὑπ' ἐκείνων τυραννουμένους λαοὺς τὴν σὴν διδάξεις προσκύνησιν. Τὰ βέλη σου γὰρ ἡκονημένα, δυνατὲ, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως. Τούτων δὲ τρωθέντων, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, προσφέροντές σοι τὴν ὀφειλομένην προσκύνησιν. Διὰ τούτων τὰ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν γεγενημένα προαγορεύσας ὁ προφητικὸς λόγος, αὐτοῦ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου μετὰ ταῦτα διδάσκει τὴν φύσιν.

ς'. « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος ἰσ· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. » Ἐπειδὴ ταπεινότερα τῆς θείας ἦν ἀξίας τὰ ἄνω εἰρημένα, ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο ἠλόγησέ σε ὁ Θεός εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐικότως διὰ τούτων διδάσκει, ὅτι καὶ Θεός ἐστιν, καὶ αἰώνιος Βασιλεὺς, καὶ οὔτε ἀρχὴν εἰληφώς, οὔτε τέλος ληψόμενος. Τοῦτο ἰσ δηλοῖ τὸ αἰώνιον. Διὸ δὴ καὶ ὁ Σύμμαχος αἰώνιον αὐτὸν προσηγόρευσεν ἰσ· Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, αἰώνιος. Διδάσκει δὲ καὶ τῆς βασιλείας τὸ δίκαιον. « Ῥάβδος γὰρ εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. » Εἴτα πάλιν ἐπὶ τὰ ἀνθρώπεια καταβαίνει.

η'. « Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως, παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, παρὰ τοὺς ἐταίρους σου. Μέτοχοι δὲ αὐτοῦ εἰσὶ, καὶ ἐταῖροι, καὶ ἀδελφοί, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, οἱ πιστεύσαντες ἰσ. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος λέγει, « Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐάνπερ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατέσχωμεν. » Καὶ πάλιν, « Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. » Οὕτω καὶ τῷ παναγίῳ κέχρισται Πνεύματι, οὐχ ὡς Θεός, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος. Ὡς γὰρ Θεός, ὁμοούσιον ἔχει τὸ Πνεῦμα· ὡς δὲ ἄνθρωπος, οἶόν τι χρίσμα λαμβάνει τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Οὕτω καὶ ἡγάπησε δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν. Γνωμικῆς γὰρ ταῦτα αἰρέσεως, οὐ φυσικῆς δυνάμεως· ὡς δὲ Θεός, ῥάβδον εὐθύτητος ἔχει τὴν ῥάβδον τῆς βασιλείας.

θ', ι'. « Σμύρνα, καὶ σταχτή, καὶ κασσία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὐφρανάν σε. Θυγατέρες βασιλέων ἐν τιμῇ σου. » Ἀντὶ δὲ βάρων ἐλεφαντίνων, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος, ἀπὸ τῶν ἐλεφαντίνων εἰρήκασιν. Ἰμά-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁹ *Δυνατὲ*. Abest a textu Hebr. ⁸⁷ *Ἐν βασιλείῳ*. Rectius? Aquila et Symm. κατὰ καρδίας οἱ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως. ⁸⁸ cod. 1 εἰρημένα. ⁸⁹ cod. 1 καταβαλεῖς. ⁹⁰ *Τοῦ αἰῶνος*. Des. in cod. 1. ⁹¹ cod. 1, 2 εὐλόγησε. ⁹² *Τοῦτο*. cod. 1, 2 addunt γάρ. ⁹³ *Διὸ δὴ*. cod. 1 δι' & καί. cod. 2 διὸ καί. ⁹⁴ *Προσηγόρευσε*. cod. 2 ἐκάλεσεν. ⁹⁵ cod. 1 ἀνθρώπινα. ⁹⁶ *H*. Abest a cod. 2. ⁹⁷ *Πιστεύσαντες*. cod. 2 addit εἰς αὐτόν. ⁹⁸ *Γάρ*. Abest a cod. 1. ⁹⁹ *Ἀπαρχὴν*. cod. 2 ἀρχὴν, quæ est rec. lectio l. c. ¹⁰⁰ *Χρίσμα*. cod. 2 præm. καί. ¹⁰¹ cod. προαίρεσεως. ¹⁰² cod. 2 κασία. ¹⁰³ Rec. lectio est ἑφφρανάν. ¹⁰⁴ cod. 2 βασιλέως. ¹⁰⁵ *Τιμῇ*. cod. 2 præm. τῇ. ¹⁰⁶ *Ἀκύλας*. Euseb. et Montf. in Hexapl. ad h. l. Aquilæ tri-
buunt versionem ἀπὸ τῶν ὀδόντων.

ειον δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα καλεῖ, ὡσπερ καὶ ὁ θεὸς Ἄποστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ καταπέτασμα τοῦτο προσαγορεύει. « Ἐχοντες γὰρ. φησι, παρῆρσιαν, ἀδελφοὶ ⁴⁷, εἰς τὴν εἰσοδὸν τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι τοῦ Ἰησοῦ ⁴⁸, ἦν ἐνεκαίνισεν ⁴⁹ ἡμῖν ὄδον πρόσφατον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετάσματος αὐτοῦ ⁵⁰, τουτέστι, τῆς σιρκῆς αὐτοῦ. » *Σμύρραν* δὲ καλεῖ τὸ πάθος· νεκροὶς γὰρ αὕτη ⁵¹ διαφερόντως προσφέρεται· *στυκτην* δὲ καὶ *κασσίαν*, τὴν ἀπὸ τοῦ πάθους εὐωδιαν. *Βάρεις ἐλσφατίννας*, ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον καὶ τὸν Ἀκύλαν, *ναοὺς ἐλσφατίνους*, τὰς περικαλλεῖς καὶ λαμπρὰς ἐκκλησίας, ἃς ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάσσης ἰδεύμαντο. Προλέγει τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν πάθος κατὰ τὸ σῶμα γενήσεται ⁵², εὐωδίας δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐμπλήσει ⁵³, ὡς τοὺς πάλαι *κλανωμένους*· *ναοὺς*, ἐγείρει ⁵⁴ αὐτῷ εἰς κάλλος· ἐξησκημένους· *ναοὺς*, καὶ βασιλικῶν διαλάμποντας κόσμῳ. Τὼν δὲ ἐκκλησιῶν τὴν πρὶ ῥόθῃν ποιησάμενος, αἱ παστᾶδων καὶ νυμφῶνων ἐπάγουσι τάξιν, εἰκότως καὶ τῆς νύμφης προσαγορεύει τὸν κόσμον, καὶ τὴν ὥραν, καὶ τὸ γένος, καὶ τὴν ἀρμόττουσαν αὐτῇ προσφέρει παραίνεσιν. « Παρέστη βασίλισσα ⁵⁵ ἐκ δεξιῶν σου, ἱματισμῷ ⁵⁶ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιμένη. » Διὰ τοῦτων καὶ τοῦ κόσμου τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀκραν αὐτῆς ὑποδείξας τιμὴν, τῷ τε βασιλίῳ καλέσαι, καὶ τῷ στήναι τοῦ ⁵⁷ τοσοῦτου βασιλέως· ἐκ δεξιῶν, εἰσηγεῖται καὶ παραίνει τὰ συμφύροντα.

ια'. « Ἄκουσον, Ὀυγάτερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ ὄς σου· καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. » Ταῦτα δὲ οὐδαμῶς Ἰουδαίους ἀρμόττει ἐπ' εὐσεβεῖα προγόνων σεμνυνομένοις, δι' οὓς ⁵⁸ καὶ ἐπὶ πλείστον τῆς θείας κηδεμονίας ἀπέλαυσαν. Ἰουδαίους γὰρ τῇ τῶν πατέρων ἀκολουθεῖν εὐσεβεῖα κελεύει, οὐκ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν πατέρων παρεγγυᾶ· ἡ δὲ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία, πατέρας ἔσχε καὶ προγόνους εἰδώλους δεδουλευκότας. Ταύτην ⁵⁹ τοιγαρὸν συμβουλεύει μηδὲν τῶν πατρώων ⁶⁰ ἐθῶν ἐν ⁶¹ τῇ μνήμῃ καταλιπεῖν· καὶ θυγατέρα δὲ αὐτὴν ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν δεξαμένην. Ὑπισχνεῖται δὲ αὕτῃ φυλαττοσὴ τὰς ὑποθήκας τοῦ βασιλέως τὸν ἔρωτα.

ιβ'. « Καὶ ⁶² ἐπιθυμήσει ⁶³ ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Εἶτα καὶ τὴν αὐτῆς φύσιν, καὶ τὴν ⁶⁴ τοῦ βασιλέως ἀξίαν διδάσκει.

« Ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου, καὶ ⁶⁵ προσκυνήσεις αὐτῷ. [ιγ'] Καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις. » Οἱ

A pus vocal, quemadmodum et divinus Apostolus in Epistola ad Hebræos velamen hoc nuncupat: « Habentes enim, ait, fiduciam, fratres, in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam, et viventem per velamen ejus, id est, carnem suam. » **892** *Myrrham* vero dicit passionem. hæc enim mortuis potissimum applicatur. *Cultam* autem et *casiam*, suavem odorem, qui e passione emanat. *Domos eburneas*, vel, secundum Symmachum et Aquilam, *templa eburnea*, pulcherrimas et splendidas ecclesias, quas principes et reges ubique per terram et mare erexerunt. Prædicit igitur passionem circa corpus futuram, et odoris suavitate totum orbem impleturam: adeo ut populi qui olim errabant, templa ipsi erigant pulcherrime elaborata, et regio ornatu micantia. Postquam autem de ecclesiis vaticinatus est, quæ thalamorum et nuptialium cubiculorum loco sunt merito sponsæ quoque ornamentum exponit, et speciem, et genus, et congruentem admonitionem adhibet. « Astitit regina a dextris tuis, vestitu draurato amicta, variegata. » Cum in his magnificentiam ornamenti et eximium ejus honorem ostendisset, reginam appellando, eamque a dextra tanti regis collocando, instituit et admonet ea quæ utilia sunt.

C VERS. 11. « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populi tui, et domus patris tui. » Porro hæc nequaquam Judæis congruit, qui ob majorum pietatem efferuntur, propter quos diutissime a divina Providentia protecti sunt. Nam Judæos jubet parentum pietatem sequi, hortaturque ne majorum obliviscantur: gentium autem ecclesia parentes et majores idolis **893** servientes habuit. Idcirco huic suadet ne ullum vestigium paternæ consuetudinis in memoria reliquat: et filiam ipsam nominat Spiritus sanctus, eo quod spirituales regenerationem accepit. Promittit autem ipsi mandata custodiendi regis amorem. Sic enim ait:

Vers. 12. « Et concupiscet rex decorem tuum. » Deinde et ejus naturam, et regis dignitatem edocet.

« Quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabis eum. [Vers. 13.] Et filia Tyri cum mancri-

9 Hebr. x, 19, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁷ Ἀδελφοί. cod. 2 ἀγαπητοί, præm. voci παρῆρσιαν. Rec. lectio l. c. est ἀδελφοί. ⁴⁸ Ἰησοῦ. cod. 1. υἱοῦ. ⁴⁹ Ἐνεκαίνισεν. cod. 1 ἐκαίνισεν. ⁵⁰ Αὐτοῦ. Abest a l. c. et a cod. 2. ⁵¹ cod. 2 αὐτῆ. ⁵² cod. 1, 2 γεγένηται. ⁵³ Ἐμπλήσει. cod. 2 πληρώσει. ⁵⁴ Ἐγείρει. cod. 1, 2 præm. ναοὺς, quod deinde omissum post ἐξησκημένους. ⁵⁵ Βασίλισσα. cod. 1, 2 præm. ἡ. ⁵⁶ ἱματισμῷ. cod. 1, 2 præm. ἐν. ⁵⁷ Τοῦ. Abest a cod. 2. ⁵⁸ Οὓς. cod. 2 ἧς, omisso sequente καί. ⁵⁹ cod. 1 ταύτη. ⁶⁰ cod. 2 πατέρων. ⁶¹ Ἐν. Abest a cod. 1. ⁶² Καὶ ἐπιθυμήσει. cod. Vatic. ὅτι ἐπεθύμησεν. ⁶³ Ἐπιθυμήσει. cod. 1 addit γὰρ φησι. ⁶⁴ Τῆν. In cod. 1, 2 ponitur ante ἀξίαν. ⁶⁵ Καὶ — δώροις. Propius ad Hebr. veritatem accedit hæc lectio, quam recepta, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ θυγατέρες Τύρου ἐν δώροις.

bus. » Alii quidem tres interpretes jubent ut ipsa filia adoret. Aquila sane et Theodotio sic ediderunt : *Et adorato ipsum* : Symmachus vero sic : *Ipsa enim Dominus tuus, et adora ipsum*. Septuaginta autem docent reginam, non ipsius solum Dominum esse sponsum, sed etiam eorum qui adhuc contradicere audent : sic ut filia quoque Tyri dona offerant, et servitutem ostendant. Per has autem universam innuit impietatem. Mos enim est Scripturæ sacræ a parte totum demonstrare. Sic alibi hi per Libanum omnem superstitionis cessationem prædicat. Nam Libanus, inquit, cum excelsis cadet. Porro in sequentibus de pluribus mentionem facit : « Vultum tuum deprecabuntur divites plebis. » Vultus autem Ecclesiæ proprie quidem **894** ipse Dominus est. Est enim caput corporis : « Ipsum enim, ait, constituit caput super omnia Ecclesiæ r. » Deinde sacerdotum etiam ordo veluti quædam facies est Ecclesiæ, tanquam majori spirituali dignitate exornatus. Cæterum prophetiæ hujus eventum licet intueri : quandoquidem homines divitiis affluentes, et maximarum dignitatum splendore illustres, honorant Ecclesiæ faciem quæ dicitur. Quoniam autem dixit reginam vestitu deaurato indutam esse, vilitas autem vestimentorum decorat virtutis athletas, et ideo hujusmodi vestibus utuntur, ornatus pompam interpretatur.

« εὐτέλεια δὲ περιβολαίων κοσμεῖ⁷⁹ τοὺς τῆς διατελοῦσιν, ἐρμηνεύει⁸¹ τοῦ κόσμου τὴν πολυτέλειαν.

Vers. 14, 15. « Omnis gloria filia regis intus, in fimbriis aureis. Amicta, variegata. » Intus, inquit, habet virtutis decorem, et variis Spiritus sancti gratiis effulget. Quoniam enim diversæ sunt divini Spiritus operationes (nam diversa quidem sunt donorum gratiæ genera, sed idem est Spiritus, et huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem scientiæ secundum eundem Spiritum, alii vero data est fides in eodem Spiritu, alii prophetia, alii **895** genera linguarum⁸²), ex multis autem hominibus, qui varia Spiritus dona acceperunt, Ecclesia conflata est, merito fimbriis aureis comparat gratiarum divisionem. Fimbria enim a se invicem divisæ sunt, et rursus conjunguntur, quippe quæ ex eadem stola dependent.

† Ephes. 1, 22. † I Cor. xii, 4-11.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 2 προσκυνήσεις. Montf. in Hexaplis ad h. l. habet προσκύνησον. ⁶⁷ cod. 1, 2 αὐτῶ.
⁶⁸ cod. 2 αὐτός. ⁶⁹ cod. 2 δουλώσαι. ⁷⁰ Γραφή. cod. 1, 2 præm. θεία. ⁷¹ Ὅπως — μέμνηται. Des. apud Cord. p. 854. ⁷² Αὐτοῦ. Abest a cod. 1. cod. 2 autem habet σου. cod. Vatic. τῆς γῆς. ⁷³ Ἐκκλησίας. In cod. 2 sequitur ὁ Χριστός, addito colo. ⁷⁴ Αὐτός c. cod. 2 ὁ αὐτός. ⁷⁵ Κεφαλή — ἐκκλησία. Des. apud Cord. p. 854. ⁷⁶ Πνευματικῆν. Abest a cod. 2. ⁷⁷ Ἔστι — πέρας. Hæc, et quæ deinde sequuntur, ἐπειδὴν — πολυτέλειαν, des. apud Cord. l. c. ⁷⁸ cod. 1 ἐπέι. cod. 2 ἐπειδῆ.
⁷⁹ cod. 1 κοσμεῖται. ⁸⁰ cod. 2 τούτοις. ⁸¹ Ἐρμηνεύει. cod. 2 præm. εἶτα. ⁸² Τῆς. cod. Vatic. αὐτῆς, litteram enim ultimam vocis פתח nonnulli suffixum femin. esse putarunt. ⁸³ Ἐσωθεν. Præferenda est hæc lectio cod. Alex. illi quam habet Vatic. Ἐσεθῖον. ⁸⁴ Ἁγίου. cod. 1 παναγίου. ⁸⁵ Πραεῖδῆ — γλωσσῶν. Des. apud Cord. p. 854, ubi hæc adhuc ad vers. 11 relata sunt. ⁸⁶ Διαρέσεις — γένη γλωσσῶν. Hæc quasi epitomen exhibent eorum quæ I Cor. xii, 4-10 pluribus exponuntur. ⁸⁷ Γνώσεως. cod. 1, 2 præm. λόγος. ⁸⁸ Πνεύματι. cod. 1, 2 addunt, ἄλλω δὲ χαρίσματα ἐκμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. Hæc ob ὁμοιότητα excidisse videntur, et ad v. 9, l. c. pertinent.

A μὲν οὖν ἄλλοι τρεῖς ἐρμηνεύονται αὐτὴν ἐκέλευσαν ποιήσασθαι τὴν προσκύνησιν. Καὶ ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίων ἠρμήνευσαν· Καὶ προσκύνησον αὐτῆ. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Αὐτὸς γὰρ Κύριός σου, καὶ προσκύνει⁶⁶ αὐτόν⁶⁷. Οἱ δὲ Ἐδδομήκοντα τὴν βασιλίδα διδάσκουσιν, ὅτι οὐκ αὐτῆς⁶⁸ ἔστι μόνος Κύριος ὁ νομζός, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπι ἀντιλέγειν τολμώντων· ὡς καὶ τῆς Τύρου τὰς θυγατέρας δῶρα προσοῖσαι, καὶ τὴν δουλείαν δηλώσαι⁶⁹. Διὰ τούτων δὲ πᾶσαν ἠνέλιξτο τὴν ἀσέβειαν. Σύνθηες γὰρ τῆ Γραφῆ⁷⁰ τὸ πᾶν ἀπὸ μέρους δηλοῦν. Ὅπως⁷¹ ἄλλαχού διὰ τοῦ Λιβάνου πᾶσαν τῆς δεισιδαιμονίας τὴν παῦλαν προαγορεύει. Ὁ γὰρ Λίβανος, φησὶ, σὺν τοῖς ὕψηλοις πεσεῖται. Ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς καὶ πλείονων μέμνηται· Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλοῦστοι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ⁷²· Πρόσωπον δὲ τῆς Ἐκκλησίας⁷³ κυριὸς μὲν αὐτός ὁ⁷⁴ Δεσπότης· κεφαλὴ⁷⁵ γὰρ ἔστι τοῦ σώματος· Ἐαὐτὸν γὰρ, φησὶν, ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῆ Ἐκκλησία. » Ἐπειτα δὲ καὶ τὸ ἱερατικὸν τάγμα οὐκ ἔστι πρόσωπον ὑπάρχει τῆς Ἐκκλησίας, ἅτε δὴ πλείονα πνευματικῆν⁷⁶ περιβεβλημένον ἀξίαν. Ἔστι⁷⁷ δὲ ἰδεῖν καὶ τὴνδε τὴν προφητείαν δεξαμένην τὸ πέρας· οἱ γὰρ πλοῦτω κομῶντες, καὶ τῶν μεγίστων ἀξιομάτων τὴν περιφάνειαν ἔχοντες, τὸ καλούμενον τῆς Ἐκκλησίας γεραίρουσι πρόσωπον. Ἐπειδὴν⁷⁸ δὲ ἐν

ἱματισμῷ διαχρίσω περιβεβληθῆσθαι ἔφη τὴν βασιλείαν ἀρετῆς ἀθλητῆς· διὸ δὴ καὶ τοιοῦτοις⁸⁰ κεχρημένοι

C ἰδ', ἐ'. « Πᾶσα ἡ δόξα τῆς⁸² θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν⁸³, ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς. Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Ἐνδοθεν ἔχει, φησὶ, τῆς ἀρετῆς τὴν εὐπρέπειαν, καὶ τοῖς παντοδαποῖς τοῦ αἰγίου⁸⁴ Πνεύματος διαλάμπει χαρίσμασιν. Ἐπειδὴ⁸⁵ γὰρ διάφοροι τοῦ θεοῦ Πνεύματος αἱ ἐνέργειαι· διατρέσεις⁸⁶ γὰρ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ ᾧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ γνώσεως⁸⁷ κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρω δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι⁸⁸, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν· ἐκ πολλῶν δὲ πνευματικῶν ἀνθρώπων δεξαμένων διάφορα χαρίσματα ἡ Ἐκκλησία συνέστηκεν· εἰκότως κροσσῶι· ἀπέκλασε χρυσοῖς τὴν τῶν χαρισμάτων διαίρεσιν. Διήρηται γὰρ ἀπ' ἀλλήλων οἱ κροσσοί, καὶ πάλιν **D** ἥνωται· ὡς τῆς αὐτῆς ἐξηρητημένοι στολῆς.

« Ἀπενεχθήσονται ⁸⁹ παρθέναι ⁹⁰ τῷ βασιλεῖ ὀπίσω A αὐτῆς, αἱ πλησίον αὐτῆς ⁹¹ ἀπενεχθήσονται σοι. [ις·.] Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει· ἀχθήσονται εἰς ἀβάν βασιλέως. » Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ἅπαντες τὴν ἄβραν ἔχουσι τελειότητα, τοὺς μὲν καλεῖ *νύμφην*, ὡς τελείουσιν ἀρετῆ, τοὺς δὲ *παρθένους*, ὡς ἀκήρατον φυλάξαντας ἦν παρέλαβον πίστιν. Λέγει δὲ ὁμοῦ καὶ ταύτας ἀκολουθοῦσας εἶναι τῆς βασιλίδος, καὶ εἰς τὸν βασιλικὸν σὺν αὐτῇ εἰσέναι ⁹² νεών. Ταύτην ἡμᾶς· τὴν διαφορὰν ὁ ⁹³ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς ⁹⁴ Ἐσαγγελοῖς ἐδίδαξε, φήσας· « Πολλὰ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ μου. » Συμφῶς ⁹⁵ καὶ ὁ μακάριος ⁹⁶ ἔφη Π' αὐλος, « Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ⁹⁷ ἀνάστασις νεκρῶν ὡσπερ ⁹⁸ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. »

ιζ'. « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου ⁹⁹, καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Εἰπάτωσαν Ἰουδαῖοι, τίνας ἔσχον υἱούς πάσης ἄρξαντας τῆς οἰκουμένης; Ἄλλ' ¹ οὐκ ἂν δεῖξαντο ² οὔτε γὰρ ἤρξαν, οὔτε ἄρχουσιν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην δουλείαν δουλεύουσιν ³, οἱ δὲ θεοὶ ἀπόστολοι, πατέρας ἔσχηκότες τοὺς πατριάρχας, γῆς καὶ θαλάττης καὶ μετὰ θάνατον ἄρχουσιν οἷον ⁴ τινες ὑπαρχοὶ, καὶ στρατηγοὶ, καταστάντες ὑπὸ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ. Καὶ οἱ μετ' ἐκείνους δὲ, οὓς οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καλέσας τῆς Ἐκκλησίας υἱούς, οἱ νικηφόροι φημί μάρτυρες τὴν αὐτὴν ἐτάχθησαν διέπειν ἄρχῃν, καὶ πάντας ἔχουσι νῦν ⁵ ὑπηκόους· τοὺς μὲν πῶψ τοῦτο ποιεῖν αἰρουμένους, τοὺς δὲ τῷ ⁶ φῶψ βιαζομένους.

ιη', ιθ'. « Μνησθήσομαι ⁷ ὀνόματός σου ⁸ ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοι εἰς τὸν αἰῶνα ⁹ τοῦ αἰῶνος. » Ταῦτα προθεσπίσας ὁ Ψαλμῶδης, ἐν ἐκάστη γενεᾷ διὰ τῶν κατὰ καιρὸν εὐσεβῶν τὸ ὄνομα τὸ θεῖον ἀνυμνεῖν ὑπισχνεῖται. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ τρεῖς ἐξέδωκαν· « Ἀνυμνήσω ¹⁰ τὸ ὄνομά σου καθ' ἐκάστην γενεάν, διὰ τοῦτο λαοὶ ὑμνήσουσί σε εἰς αἰῶνα ¹¹ διευκώς. » Τῆ γὰρ ὑπ' ἑμοῦ συγγραφεῖσι χροῖμενοι μελωδία πάντες οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην λαοί, καὶ διὰ ταύτης τὴν παρασχεθεῖσαν αὐτοῖς σωτηρίαν ¹² ἀνωθεν προρῆθηθεῖσαν μανθάνοντες, σὲ τὸν εὐεργέτην καὶ χορηγὸν τῶν ἀγαθῶν ἀνυμνοῦντες διατελέσουσι ¹³.

¹ Joan. xiv. 2. ² I Cor. xv. 21-25.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁹ cod. 2 ἀπενεχθήσονται. ⁹⁰ Παρθέναι. In cod. 1, 2 ponitur post βασιλεῖ, quæ est recepta lectio h. l. ⁹¹ Αἱ πλησίον αὐτῆς. Anonymus apud Montf. et Drus. ad h. l. habet αἱ φίλαι αὐτῆς. ⁹² cod. 2 συνίεναι. ⁹³ O. cod. 1, 2 πρᾶμ. καί. ⁹⁴ Ἱεροῖς. Abest a cod. 1. ⁹⁵ Συμφῶς — τάγματι. Des. apud Cord. p. 856. ⁹⁶ Μακάριος. cod. 2 οἰσός. ⁹⁷ cod. 1 ἀνθρώπων. ⁹⁸ Ὡσπερ — ζωοποιθήσονται. cod. 2 καὶ κατωτέρω. ⁹⁹ Oἱ υἱοὶ σου. cod. Vatic. σοι υἱοί. Chrys. ad h. l. ἔσονται σοι υἱοὶ σου. ¹ Α.Δ.Γ. — ἄρχουσιν. Des. apud Cord. l. c. ² cod. 1, 2 δεῖξαν. ³ cod. 1 δουλεύουσιν. ⁴ Οἷον — βιαζομένους. Apud Cord. l. c. hæc pauca tantum leg. καὶ μετ' ἐκείνους οἱ θεοὶ μάρτυρες. ⁵ Νῦν. Abest a cod. 2. ⁶ Μνησθήσομαι. Rec. lectio h. l. est μνησθήσονται, sed singularem numerum, quem etiam ed. Ald. et Complut. expriment. Postulat textus Hebr. ⁷ Ὀρόμητος. cod. 1, 2 πρᾶμ. τοῦ. ⁸ Σοῦ. Abest a cod. 1. ⁹ Αἰῶνα. cod. 2 addit καὶ εἰς τὸν αἰῶνα, secundum rec. lectionem τῶν σ. ¹⁰ cod. 1 ἀναμνήσω. Sicque Montf. in Hexaplis ad h. l. lectionem trium istorum interpretum exhibet. ¹¹ Αἰῶνα. cod. 1 præm. τῶν. ¹² Σωτηρίαν. In cod. 1 ponitur post ἀνωθεν. ¹³ cod. 2 διατελέσουσι.

« Adducentur regi virgines post eam, proxima: ejus afferentur tibi. [V. 16.] Afferentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum regis. » Quoniam enim non omnes sanam habent perfectionem, alios quidem vocat sponsam, ut virtute perfectos, alios vero vocat virgines, ut fidem quam acceperunt sinceram conservantes. Dicit tamen etiam has pedisequas esse reginae, atque in regium templum simul cum ipsa ingredi. Hanc nos differentiam docuit Christus in sacris Evangeliiis, dicens: « Multa: mansiones apud Patrem meum. » His similia dixit etiam beatus Paulus: « Quoniam enim per hominem mors, per hominem etiam resurrectio mortuorum: sicut enim in Adamo omnes moriuntur, sic et in Christo omnes reviviscent, unusquisque autem in suo ordine. »

Vers. 17. « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram. » Dicant Judæi quosnam habuerint filios qui totæ terrarum orbi imperarint? Certe hoc ostendere non possunt: neque enim imperarunt, neque imperant, sed **896** extremam servitutem serviunt. Divini autem apostoli, cum patres habuerint patriarchas, terra marique eum post mortem dominantur, velut quidam præfecti et magistri militum a Christo omnium rege constituti. Et qui post illos secuti sunt, quos qui Ecclesiae filios nominari non errabit, triumphatores, inquam, martyres, præpositi sunt ut idem imperium gerant, et omnes nunc habent subditos, hos quidem amore ultra hoc facientes, illos vero timore coactos

Vers. 18, 19. « Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum sæculi. » Hæc vaticinando prædicit Psalmista, et pollicetur se in unaquaque generatione per homines pios qui quocumque tempore erunt, divinum nomen esse celebraturum. Sic enim etiam tres interpretes ediderunt: « Cantabo nomen tuum per singulas generationes, propterea populi celebrabant te in sæculum semper. » Utentes enim carminibus a me compositis, omnes populi qui ubique terrarum habitant, et per hæc carmina salutem ipsis concessam multo ante prædictam discentes, te beneficii auctorem, et honorum largitorem celebrare non desinent.

Vers. 1. « In finem. Pro filiis Core, pro occulitis. » Quæ 897 post longam temporis seriem futura sunt, vaticinans sermo propheticus, rursus in finem inscripsit psalmum, admonens ut prædictionis finis exspectetur. Prædicat autem insultus contra Ecclesiam factos, et auxilium e cælo post hæc exhibitum, et pacem qua nunc fruitur. Sciendum sane est nonnullos existimasse præsentem psalmum in Gogum et Magogum compositum esse; alios vero in Achasum et Pekam; alios in Ezechiam et Assyrium. Verum interpretatio singulorum ostendit, Deo duce, sensum psalmi nemini e supradictis convenire.

Vers. 2. « Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus quæ invenerunt nos valde. » Postquam prædixit superior psalmus Ecclesiam ex impiis gentibus collectam reginam fore ostenditque ejus filios totius orbis principes futuros, declarat hoc loco tumultus qui in principio prædicationis facti sunt, consurgentibus adversariis, et fideles impugnantibus. Deinde verbis adumbrat quo pacto cætus eorum qui persecutionem passuri erant, fretus et munitus spe divina irruentes procellas despecturus sit. Habentes enim, inquit, pro inexpugnabili vallo Deum omnium conditorem, afflictiones quascumque minime sentimus.

Vers. 3. « Propterea non timebimus, dum turbabitur terra, et transferentur montes in eor maris. » 898 Similia quædam et divinus prædixit Isaias: « Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et redigentur obliqua in rectum, et aspera in vias planas¹⁴. » Et vallem quidem vocat cavas et humiles gentes altitudine carentes, quas sermone doctrinæ implendas esse vaticinatus est. Montes vero et colles, nominavit dæmonum delubra: et illorum varias fallacesque artes deprimentas et ad nihilum redigendas prædixit. Quapropter etiam hic propheticus sermo eos qui Salvatore crediderint, vociferantes inducit, quasi dicerent: Nullam timoris tempestatem animo admitturi sumus, eum viderimus terram turbare et in abyssum dæmones expelli, eonantes perturbare homines ab ipsis vexatos. Prædicat autem eadem opera propheticus sermo, impicitatem immu-

α. « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορὲ, ὑπὲρ τῶν κρυφίων¹⁴. » Τὰ¹⁵ μετὰ πολλὴν χρόνον περιόδον ἔθενεν¹⁶ ἐσόμενα προαγορεύων προφητικὸς λόγος, πάλιν εἰς τὸ τέλος ἐπέγραψε τὸν ψαλμὸν, ἀναμείναι τῆς προφητείας τὸ τέλος παρεγγυῶν. Προλέγει δὲ τὰς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γεγενημένας ἐπαναστάσεις, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα παρασχεθεῖσαν οὐρανόθεν βοήθειαν, καὶ τὴν νῦν¹⁷ πολιτευομένην εἰρήνην. Ἰστέον μέντοι, ὡς τινες εἰς τὸν Γῶγ καὶ Μαγῶγ ὑπέλαβον εἰρησθαι¹⁸ τὸν προκείμενον ψαλμὸν· τινὲς δὲ εἰς τὸν Ἀχαζ, καὶ τὸν Φακεὲ· ἄλλοι δὲ εἰς τὸν Ἐzechian, καὶ τὸν Ἀσσύριον. Δείξει δὲ σὺν Θεῷ φάνας ἡ κατὰ μέρος ἐρμηνεῖα, ὡς οὐδενὶ τῶν εἰρημένων ἀρμόττει ἡ τοῦ ψαλμοῦ διάνοια.

B β'. « Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν θλίψει ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς¹⁹ σφόδρα. » Προθεσπίσας ὁ προτεταγμένος ψαλμὸς περὶ τῆς ἐκ ὕσσεσθων ἔθνων συλλεγείσης Ἐκκλησίας, καὶ βασιλίδος γεγενημένης, καὶ δείξας τοὺς υἱοὺς²⁰ αὐτῆς; ἀρχοντας πάσης ἀποφανθέντας²¹ τῆς γῆς, ὑποδείκνυσιν ἐνταῦθα τοὺς γεγενημένους θορούβους ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, τῶν ἀντιλεγόντων ἐπανασταμένων, καὶ τοῖς πιστεύουσιν πολεμουμένων. Εἶτα προδιαγράφει τῷ λόγῳ, ὅπως ὁ τῶν διωκομένων χορὸς τῆ εἰς; τὸν Θεὸν ἐλπιδὶ πεφραγμένος, τῶν προσβαλλόντων²² καταφρονήσει²³ κυμάτων. Περίθολον γάρ, φησὶν²⁴, ὄχυρόν ἔχοντες τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, τῶν παντοδαπῶν οὐκ αἰσθανόμεθα θλίψων.

C γ'. « Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθήσμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετατιθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν. » Τοιαῦτά²⁵ τίνα καὶ ὁ θεὸς προηγόρευεν Ἠσαίας· « Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν²⁶, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. » Καὶ φάραγγα μὲν καλεῖ²⁷ τὰ κοῖλα καὶ ταπεινὰ ἔθνη, τὰ τοῦ ὕψους ἐστρημένα· ἃ τῷ διδασκαλικῷ πληρωθήσεσθαι προθέσπισε λόγῳ. Ὁρη δὲ καὶ βουνὸς ὠνόμασε τὰ τῶν δαιμόνων τεμένη· καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐκείνων καὶ ἀπατηλὰς ἐνεργείας ταπεινωθήσεσθαι²⁸, καὶ ἀφανεῖς ἔσεσθαι²⁹ παντελῶς προηγόρευσε. Τοιγάρτοι κἀνταῦθα ὁ προφητικὸς δείκνυσιν λόγος τοὺς τῷ Σωτῆρι πεπιστευκότας βούντας, ὡς Οὐδεμίαν δέου; ἐν τῇ ψυχῇ δεξόμεθα ζῆλην, τὴν γῆν ὀρώντες ταραττομένην, καὶ τοὺς ἐξελαυνομένους³⁰ εἰς τὴν ἄβυσσον δαίμονας, κυκᾶν³¹ περιωμένους· τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἐνεργουμένους ἀνθρώπους. Προλέγει

¹⁴ Isa. xl, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁴ Ὑπὲρ τῶν κρυφίων. Hebr. תְּהִי־לֵךְ, quod Symm. effert ὑπὲρ τῶν αἰωνίων. Aq. ὑπὲρ τῶν νεανωτήτων. ¹⁵ Τὰ — διάνοια. Des. in cod. 5. ¹⁶ Ἐθεν. Abest a cod. 2. ¹⁷ Νῦν. Abest a cod. 1. ¹⁸ Εἰρησθαι. In cod. 1, 2 ponitur post ψαλμὸν. ¹⁹ Ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς. Præstat anonymi interpretatio εὐρισκόμενος, quam Chrysost. ad h. l. attulit. Alius habet εὐρέθη. ²⁰ Υἱοὺς. Abest a cod. 5. ²¹ Ἀποφανθέντας. In cod. 5 ponitur post τῆς γῆς. ²² Cod. 2 προβαλλόντων. ²³ Cod. 3 καταφρονεῖ. ²⁴ Φησὶν. Almsl a cod. 1. ²⁵ Τοιαῦτα — βούντας. Des. in cod. 3. Ad pauca hæc videas reducta apud Cord. t. I, p. 874. ²⁶ Cod. 2 εὐθεῖα. ²⁷ Καλεῖ. Abest a cod. 1. ²⁸ Ταπεινωθήσεσθαι. cod. 1, 2 præm. ἄς. ²⁹ Ἀφανεῖς ἔσεσθαι. cod. 1 ἀφανισθήσεσθαι. ³⁰ Cod. 2 ἐλαυνομένους. ³¹ Κυκᾶν — ἀνθρώπους. Des. in cod. 3.

δὲ κατὰ ταῦτόν ὁ λόγος, ὅτι φρούδος ἔσται καθάπερ ἄδοξον spirituum, quæ antiquitus dominata sunt, vanam fore, tanquam ad quamdam abyssum demersam, licet prius celsitudinē montium æqualis fuerit, et plurimum roboris per orbem terrarum obtinuerit.

Vers. 4. « Ἦχθησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. » Διδάσκει δὲ ἡμᾶς καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία, ὅπως τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τὴν οἰκουμένην περινοστούντων, ζήλης ἐμπέπλαντο ³³ καὶ θορύβου ³⁴ αἱ πόλεις. Καὶ γὰρ ἐν Ἐφέσῳ Δημήτριος πᾶσαν τὴν πόλιν ἐκύκλησεν ³⁷· καὶ ἐν Λύστροις καὶ Δέρβῃ ταῦτό τοῦτο γεγένηται· καὶ πάλιν ἐν Φιλιππησίοις ³⁸, καὶ Θεσσαλονικίῃ, καὶ Ἀθήναις, καὶ Κορίνθῳ, τῶν τῆς ἀπίτης πνευμάτων ταῦτα διεγερόντων τὰ κύματα. Ἰπὸ τούτων τινὲς ἐνεργούμενοι κατὰ τῶν ἱερῶν ἐβῶν ἀποστόλων, « Οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώνοντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεσι. » Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος ³⁹ προηγόρευσεν Ἀβδακούμ ⁴⁰· « Ἐπεβίβασα γὰρ, φησίν, εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου ταράσσοντας ὕδατα πολλά. » Ἴππους δὲ ⁴¹ προσηγόρευσεν ὡς ⁴² δχημα θεῶν γεγενημένους, τοὺς ἱεροῦ ἀποστόλους. Ἐπ' αὐτῶν γὰρ ἐποχούμενος ⁴³ ὁ Δεσπότης, τὰ πολλὰ καὶ διάφορα τῆς ἀσεβείας δόγματα, οἷα ⁴⁴ τινὰ ὕδατα διεσκέδασε. Λέγει ⁴⁵ τοίνυν κἀντιῦθα ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς καὶ τὰ ὕδατα ζήλην ἐδέξατο ⁴⁷, καὶ τὰ ὄρη κλόνοισι ⁴⁸ ὑπέμεινε, τοῦ εὐαγγελικοῦ διαπορθμευομένου κηρύγματος. Ἐνταῦθα δὲ ὄρη τῶν δαιμόνων προσηγόρευσε στίφος, διὰ τὴν τῆς ἀλαζονείας ὄγκον, καὶ τοῦ τύφου τῶν ὑψηλῶν· ὕδατα δὲ τὰς ⁴⁹ τῶν ἀνθρώπων γνώμας, καὶ ἰπὸ τῶν τῆς ἀπίτης κυκωμένας πνευμάτων ⁵⁰.

Vers. 5. « Τοῦ ⁵¹ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ποταμὸν ⁵² δὲ ἐνταῦθα τὸ εὐαγγελικὸν προσηγόρευσε κήρυγμα· πόλιν δὲ, τῶν εὐσεβῶν πολιτευμα, τὸ ⁵³ τοῖς τοῦ ποταμοῦ βρύμασιν εἰς καρπογονίαν ἀρδόμενον. Τοῦτο σαφέστερον οἱ τρεῖς ἡρμηνεύασιν· Τοῦ ποταμοῦ αἱ διαίρεσεις εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Καθάπερ γὰρ ⁵⁴ ἡ τοῦ παραδείσου πηγὴ εἰς τέσσαρας ποταμούς διηρέθη· οὕτως οὕτως ὁ τοῦ Θεοῦ ποταμὸς μυρίας ἔσχε

vanam fore, tanquam ad quamdam abyssum demersam, licet prius celsitudinē montium æqualis fuerit, et plurimum roboris per orbem terrarum obtinuerit.

Vers. 4. « Souerunt et turbatæ sunt aquæ eorum : conturbati sunt montes fortitudine ejus. » Docet autem nos etiam Actuum historia, quemadmodum sacris apostolis terram obeuntibus civitates agitatione et tumultu implebantur. Et enim apud Ephesios Demetrius totam urbem commovit; et hoc idem Lystris ⁸⁹⁹ et Derbæ accidit; et rursus Philippis, et Thessalonicæ, et Athenis, et Corinthi hoc evenit, fallacibus spiritibus hæc fluctus excitantibus. Ab his quidam agitati, contra sacros apostolos clamabant : « Qui orbem terrarum subverterunt, hi etiam hic adsunt. » Hæc et beatus Habacuc prædixit : « Duxisti enim, inquit, in mare equos tuos turbantes aquas multas. Equos autem appellavit sacros apostolos, ut qui divinum vehiculum tacti sunt. His enim vectus Dominus, multa et varia impietatis dogmata, veluti quasdam aquas dissipavit. Dicit igitur etiam hic propheticus sermo aquas fluctibus agitas, et montes terræ motu concussos fuisse, cum Evangelii prædicatio advenisset. Hoc autem in loco montes demonum agmen nominavit, ob superbix fastum, et insolentix elationem : aquas vero, hominum mentes, quæ aquarum more huc et illuc facile feruntur, et a fallacibus spiritibus ⁹⁰⁰ commoventur.

τὰς δίκην ὑδάτων τῆς ἀλάστον φερομένης ῥαδίως,

Vers. 5. « Fluminis impetus lætificent civitatem Dei. » Fluvium vero evangelicam prædicationem dixit : civitatem, piorum vitam, quæ fluvii fluxibus irrigatur, ut fructum ferat. Hoc apertius tres interpretes exposuerunt, Fluvii divisiones lætificent civitatem Dei. Sicut enim paradisi fons in quatuor flumina divisus est, sic etiam hic Dei fluvius infinitos habuit et innumerabiles rivos, qui ad omnes hominum gentes pervaserunt. Hic

⁷ Act. xvii, 6. ⁸ Habac. iii, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³³ cod. 1 κρατούσα. ³⁴ cod. 3 πλείστον. ³⁵ Κράτος. Quæ in cod. 5 sequuntur, ἔτα λέγει ὁ προφητικὸς λόγος, x. λ. eadem sunt cum illis quæ deinde ad vers. 4 leguntur. ³⁶ cod. 1 ἐναπέπλαντο. ³⁷ cod. 3 θορύβων. ³⁸ Ἐκύκλησεν. cod. 2 ἐκίνησεν. ³⁹ codd. tres. Aug. Φιλιπποῦς. ⁴⁰ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ⁴¹ cod. 1 Ἀβδακούμ. ⁴² Δὴ. codd. tres. Aug. δὲ. ⁴³ Ὄς. Abest a codd. Aug. ⁴⁴ Γεγενημένους. In cod. 2 ponitur post ἀποστόλους. ⁴⁵ cod. 3 ὀχούμενος. ⁴⁶ Ὄλα — ὕδατα. Des. in cod. 3. ⁴⁷ Λέγει — πνευμάτων. Hæc fere eadem sunt cum illis quæ Euseb. ad h. l. habet. Apud eundem in Montf. Coll. nova PP. t. 1, p. 193 seq. deprehendi locum istum satis prolixum, qui in cod. nostro 3 sine ulia distinctione sequitur post ἐσκέδασε. Primo ejus verba, quæ statim suspicionem movebant, hæc ad alium quemdam pertinere hæc sunt : Νοήσεις δὲ καὶ ἄλλως τὴν σύγχυσιν τῆς γῆς καὶ τὴν ταράχην αὐτῆς, ἀκούων τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν, x. λ. Quæ sequuntur, eadem sunt cum iis apud Euseb. usque ad verba ista ἢ τε ἀνατροπὴ τῆς πολυθέου κλάνης. Hæc in cod. Aug. excipiunt pauca ista, quæ quia apud Euseb. desiderantur, apponenda esse duxi : Ταῦτα γὰρ οὐ μόνον τὴν ὁῤῃαν τοῦ Σωτῆρος παρίστησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κραταιότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἔνθεον ἰσχύν. Hæc enim non modo gloriam Salvatoris significant, sed etiam fortitudinem ejus ac divinitatem virtutem. ⁴⁸ cod. 2 ἐδέξαντο. ⁴⁹ cod. 3 κλόνον. ⁵⁰ Τὰς. In cod. 3 ponitur post τῶν ἀνθρώπων. ⁵¹ Πνευμάτων. In cod. 3 sequuntur quæ in textu nostro præc. Ταῦτα διδάσκει ἡμᾶς, x. λ. Ita quoque apud Euseb. ad h. l. ⁵² Τοῦ — ὄρηματα. Hebr. נָדַבְתָּ נָדַב : Ad fluvium quod attinet, rivus est ejus, etc. ⁵³ Ποταμὸν — πόλιν τοῦ Θεοῦ. Des. in cod. 3. ⁵⁴ Τὸ — ὠρμάσας ποταμούς. Des. apud Cord. p. 877. ⁵⁵ Γὰρ. Abest a cod. 3.

enim cucurrit ad Indos, hic vero ad Hispanos; ille A rursus Ægyptum, hic Græciam occupavit; et aliis Judæam irrigare commissum est, aliis Syriam et Ciliciam, aliis denique aliarum gentium cultura mandata est. Et hoc ipsum beatus prædixit Habacuc: « Fluviorum enim, inquit, scindetur terra, » hoc est, dividetur per rivos terra, recipiens magni fluminis fluentia. Hujus enim divisiones, *fluvius* nuncupavit. « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. » Quam vocavit civitatem, hanc nominavit *tabernaculum*. « Inhabitabo enim, inquit, in ipsis, et inambulabo, et ero illorum Deus, ipsi erunt mihi populus, dicit Dominus omnipotens. » Eisdem **901** igitur ait et irrigari, et sanctos reddi a Deo universorum.

ἔσονται μοι λαός, λέγει Κύριος παντοκράτωρ ⁶⁶. » Τούς αὐτοὺς τοίνυν ἐξη καὶ ἀρδεσθαι καὶ ἀγιάζεσθαι ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ.

. **Vers. 6.** « Deus in medio ejus, et non commovebitur. » Hoc et Dominus in sacris Evangeliiis promisit: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi ^a. » Et: « Ubi duo vel tres sunt congregati in nomine meo, ibi sum in medio illorum ^b. » — « Adjuvabit eam Deus mane sub dituculo. » Celerem, ait, et velocem suæ civitati opem feret universitatis Dominus. Nam *mane sub dituculo*, celeriter et velociter dicit.

Vers. 7. « Conturbatæ sunt gentes, et inclinata sunt regna: dedit vocem suam Altissimus, et mota est terra. » ^a Cum, ait, divinum auxilium apparuisset, terga hostes dederunt, et regna quæ olim adversabantur, cervices inclinarunt, et salutare jugum susceperunt. Deus enim veritate rerumque ipsarum testimonio, et omnis generis miraculis, velut quadam voce utens, propriam altitudinem hominibus ostendit, et timore eorum animos implevit.

Vers. 8. « Dominus Deus virtutum nobiscum: auxiliator noster Deus Jacobi. » Superiores igitur inimicis facti sumus, adjutorem habentes cælestium virtutum Dominum, qui Jacobum lacessitum hostibus potentior reddidit, atque ab Esau et Labani insidiis liberavit. **902** Jacobi autem non frustra propheticus sermo mentionem fecit: sed quoniam ille primus gentium vocationem prædixit. « Non deficiet enim, inquit, princeps de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse exspectatio gentium ^c. » Itaque hic

γ Habac. iii, 9. ^a II Cor. vi, 16. ^b Matth. xxviii, 20. ^c Matth. xviii, 20. ^e Gen. xlix, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Διωργάς. In cod. 3 seq. ποταμὸν δ' ἐναυθῆ φησι τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. ⁶⁸ Πάντα. cod. 5 addit γάρ. ⁶⁷ cod. 3 διέδραμεν. ⁶⁹ Πρός cod. 2 εἰς. ⁷⁰ Κιλικίαν. cod. 2. Λυκίαν. ⁶⁰ Ἄλλοι. cod. 2 præm. καί. ⁶¹ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ⁶² Φησὶν. in cod. 1 ponitur post ἐν αὐτοῖς ⁶³ Λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Hæc e vers. 18 l. c. adduntur. ⁶⁴ Εἰμι. cod. 2 addit καγὼ. ⁶⁵ cod. 2 αὐτῆ, quæ est rec. lectio h. l. ⁶⁶ Πρωτ. cod. 1, 2 præm. πρὸς. codex Vatic. habet τῷ προσώπῳ. ⁶⁷ Ἐαυτοῦ. cod. 2 αὐτοῦ. ⁶⁸ Γάρ πρωτ. Des. in cod. 1. In cod. 2 legitur tantum γάρ. ⁶⁹ Ὁ ὑψίστος. Abest a textu Hebr. exstat vero in cod. Alex. ⁷⁰ Φησὶ. Abest a cod. 2. ⁷¹ codd. tres Aug. ὑπέκλινον. ⁷² Θανματουργίας. cod. 1 μαρτυρίας, ascripta tamen lectione altera. ⁷³ cod. 2 Κύριε. ⁷⁴ Ὁ Θεός. Abest a cod. 1. ⁷⁵ Κρείττους — ἡλευθέρωσε. Des. in cod. 1. ⁷⁶ cod. 2 πολέμιον, ascripta vero est lectio altera. ⁷⁷ Τῆς. col. 1, 2 addunt τοῦ. ⁷⁸ Ἄρ. cod. 2 οὐ. ⁷⁹ Ω. cod. 2 ὁ. Vid. supra p. 115, n. 6.

καὶ ἀριθμοῦ κρείττους διώρυγας ⁶⁸, εἰς πάντα ⁶⁶ τῶν ἀνθρώπων τὰ φύλα διαδραμούσας ⁶⁷. Ὁ μὲν γὰρ ἔδραμε πρὸς Ἰνδοὺς, ὁ δὲ πρὸς ⁶⁹ Ἰσπανούς· καὶ ὁ μὲν τὴν Αἴγυπτον, ὁ δὲ τὴν Ἑλλάδα κατέλαθε· καὶ ἕτεροι μὲν τὴν Ἰουδαίαν ἐπιστεύθησαν ἀρδεῖν, ἕτεροι δὲ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ⁷⁰, ἄλλοι ⁶⁰ δὲ ἄλλων ἔθνῶν τὴν γεωργίαν ἐνεχειρίσθησαν. Καὶ τοῦτο δὲ γε ὁ μακάριος ⁶¹ προσθέσπισεν Ἀβδακούμ· « Ποταμῶν γὰρ, φησὶ, βαγῆσεται γῆ, » ἀντὶ τοῦ, διανεμηθήσεται κατὰ διωρυγὰς ἢ γῆ, τοῦ μεγάλου ποταμοῦ διχομένη τὰ βεῖθρα. Τὰς γὰρ τούτου διαιρέσεις ὠνόμασε ποταμοῦς. « Ἠγίασε τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. » Ἦν ἐκάλεσε πόλιν, ταύτην ὠνόμασε σκῆνωμα. « Ἐνοικήσω γὰρ, φησὶν ⁶², ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσονται αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ

Τούς αὐτοὺς τοίνυν ἐξη καὶ ἀρδεσθαι καὶ ἀγιάζεσθαι ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ.

B ς'. « Ὁ Θεός ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται. » Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ὑπέσχετο· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Καί, « Ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ⁶⁴ ἐν μέσῳ αὐτῶν. » — « Βοηθήσει αὐτῷ ⁶⁵ ὁ Θεός τὸ πρωτ ⁶⁶ πρωτ. » Ταχέϊαν, φησὶ, καὶ ὀξείαν τῇ ἐκτουτῷ ⁶⁷ πόλει παρέξει βοήθειαν τῶν ὄλων ὁ Κύριος, Πρωτ γὰρ πρωτ ⁶⁸ τὸ ταχὺ καὶ ὀξὺ προσηγήρευθεν.

ζ'. « Ἐταράχθησαν ἔθνη, ἐκλίναν βασιλεῖται, ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος ⁶⁹, ἐσαλεύθη ἡ γῆ. » Τῆς θείας, φησὶ ⁷⁰, βοήθειας ἐπιφανείσης, νῦτα ἔδωκαν οἱ πολέμιοι, καὶ αἱ πάλαι τάναντία φρονούσαι βασιλεῖται, ὑπέκλινον ⁷¹ τὸν ἀγχένα, καὶ τὸν σωτήριον ζυγὸν ὑπέδέξαντο. Τῇ γὰρ ἀληθείᾳ, καὶ τῇ τῶν πραγμάτων μαρτυρίᾳ, καὶ ταῖς παντοδαπαῖς θαυματουργίαις ⁷², οἷόν τι φωνῇ χρησάμενος ὁ Θεός, τὸ οἰκεῖον ὕψος τοῖς ἀνθρώποις ὑπέδειξε, καὶ θεοῦ αὐτῶν ἐνέπλησε τὰς ψυχὰς.

η'. « Κύριος ⁷³ ὁ Θεός τῶν δυνάμεων μετ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεός Ἰακώβ. » Κρείττους ⁷⁴ τοίνυν τῶν πολεμούντων ⁷⁵ ἀπεφάνθημεν, ἐπικούρον ἐσοχήκτες τὸν τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων Κύριον· ὅς τὸν Ἰακώβ διωκόμενον ἀμείνω τῶν πολεμούντων ἀπέφηνε, καὶ τῆς ⁷⁷ Ἠσαὺ καὶ τοῦ Λάβαν ἐπιβουλῆς ἠλευθέρωσε. Τοῦ δὲ Ἰακώβ τὴν μνήμην οὐχ ἀπλῶς ὁ προφητικὸς ἐποίησατο λόγος, ἀλλ' ἐπειδὴ πρῶτος ἐκείνος τὴν τῶν ἔθνῶν προεθέσπισε κλήσιν. « Οὐκ ἐκλείψει γὰρ, φησὶν, ἄρχων ἐξ Ἰουδα, καὶ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἀν ⁷⁸ Ἐλθη ᾧ ⁷⁹ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσ-

δοκία ἐθνῶν. Ὁ τῶν ἐθνῶν δὲ κἀνταῦθα τὴν μεταβο-

λὴν προθεσπίζων ὁ, εἰκότως τὸν τοῦ Ἰακώβ τοῦ ταῦτα προειρηκότες, Θεὸν ταῦτα ἐφη κατωρθωκίαι. ὁ - ἰα'. « Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ὁ, ἀ - ἐθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, τόξον συντρίψει, καὶ συνθλάσει ὁ ὄπλον, καὶ θυροῦς ὁ κατακαύσει ἐν πυρὶ. Σχολάζετε ὁ καὶ γνῶτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ. Ὁ Ταῦτην μου τοῖνον ἐμῶντες, ὁ ἄνθρωποι, τὴν ἰσχύον, καὶ θεῶμενοι τὴν ἀθρόαν τῶν πραγμάτων μεταβολῆν, καὶ τὴν ἀπὸ ζάλης μεγίστης γεγενημένην γαλιήν, καὶ τοῦ πολέμου τὴν παῦλαν, καὶ τῆς εἰρήνης τὸ δῶρον, δι' αὐτῶν μάθετε τῶν πραγμάτων, ὡς ἐγὼ τῶν ὄλων εἰμι Θεός, καὶ τῶν ἀπάντων δημιουργός, οὐκέτι μόνοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ γὰρ καὶ πᾶσιν ἔθνεσι, τὸ τῆς δυνάμεως ὑψος ὁ ἐπιδεικνύς. Ταῦτων ὁ ἀποστοικῶς χορὸς ἐπακούσας τῶν λόγων παιανίζων κατὰ τῶν ἀντιπάλων βοᾷ

β'. « Κύριος ὁ Θεός ὁ τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν ὁ ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεός Ἰακώβ. Ὁ Εἰπάτωσαν ὁ τοῖνον οἱ τὸν ψαλμὸν εἰς τὸν Γῶγ εἰληφότες, ἢ οἱ τῷ Ἄγαζ τοῦτον ὁ ἀρμόττειν ὁ εἰρηκότες, πῶς ἐκείναις ἀρμόττει ταῖς ἱστορίαις τὸ, « Ἀνταναιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Ὁ Οὐ γὰρ δὴ ἐπ' ἐκείνων πάντα ἔπαυσε τοὺς πολέμους, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Γῶγ καὶ Μαγῶγ ἢ Παλαιστίνῃ μόνῃ εἰρήνης ἀπέβλαυσεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἄγαζ οὐδὲ πᾶσα ἢ Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ὁ Ἰούδα μία ὁ φυλὴ ὁ Φακεὶ γὰρ. ὁ τοῦ Ῥωμείου τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἐδέξατο προσβολήν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ἔσχε τὸ πέρας ἢ προφητεία. Πρῶτον μὲν γὰρ αἱ τοπαρχίαι καὶ αἱ μερικαὶ κατελύθησαν βασιλείαι· δι' ἃς οὐδὲ βραχείας εἰρήνης ὀπῆλαυσαν ἄνθρωποι ὁ, ἀλλὰ πᾶσα πόλις ἐνοπλοῦ ἦν, τὰς ἐξαπιναιλως γινομένης ἐφόδους δειμαίνουσαι. Ἐπὶ ὁ δὲ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ ὁ ἢ Ῥωμαίων βασιλεία, τὰς μερικὰς καταλύσασα βασιλείας, τὰς τῶν ὁ ἀπάντων ἀνθρώπων ἀκοῶς ἠὑτρέπιστε τοῖς κηρύττουσιν. Ἀδεῶς γὰρ ὡς ἐν μιᾷ βασιλείᾳ διέδραμον, καὶ τὴν σωτήριον διδασκαλίαν τοῖς ἀνθρώποις προσσήνεγκαν. Κατὰ μὲν ὁ τὴν ἱστορίαν οὕτω συμβέβηκε ὁ τὸ, « Ἀνταναιρῶν πολεμῶν μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τόξον συντρίψει, καὶ συνθλάσει ὄπλα, καὶ θυροῦς κατακαύσει ἐν πυρὶ. Ὁ Τροπικώτερον ὁ δὲ εἰ τις ἐθέλοι νοῆσαι, ὁφεται τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας πολέμου τὴν παῦλαν, καὶ τὴν παρασχεθεῖσαν αὐτοῖς ὁ θεόθεν εἰρήνην, καὶ θεωρήσει ὁ τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΜΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς ὁ τέλος, Ὁ Ἰπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ. Ὁ Καὶ

etiam gentium mutationem vaticinans, merito Deum Jacobi, qui hæc prædixerat, hæc effecisse iquit.

VERS. 9-11. « Venite et videte opera Domini, prodigia quæ posuit super terram. Cessare faciens bella usque ad finem terræ : arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igne. Otiamini, et videte, quoniam ego sum Deus : exaltabor in gentibus, et exaltabor in terra. » Hoc igitur meum robur, o homines, et frequentem rerum mutationem cernentes, et e maximis fluctibus secutam tranquillitatem et belli cessationem, atque pacis donum, discite a rebus ipsis me universorum Dominum esse, et omnium opificem, non tantum Judæis, sed etiam gentibus omnibus potentie celsitudinem ostendentem. His verbis auditis apostolorum chorus, contra adversarios exultans exclamat :

B VERS. 12. « Dominus Deus virtutum nobiscum, auxiliator noster Deus Jacobi. » Dicant igitur, qui referunt psalmum ad Gogum, vel qui hunc Achaso congruere dixerunt, 903 quomodo illis historiis hæc quadrent : « Cessare faciens bella usque ad finem terræ. » Non enim eorum tempestate omnia bella sedavit, sed temporibus Gogi et Magogi sola Palæstina pace potita est. Sub Achaso vero nec tota Palæstina, sed sola tribus Juda : nam Pekah filius Romeliæ Assyriorum impetum passus est. Tempore autem Domini Christi vaticinatio eventum habuit. Primum quidem toparchiæ, et particularia regna eversa fuerunt, ob quæ homines nec modica quidem pace fruebantur, verum omnis civitas in armis erat pertimescens incursiones repentinas. Cæterum tempore Salvatoris nostri Christi, Romanorum imperium cum singula regna subvertisset, omnium hominum aures Evangelii præconibus aptavit. Securi enim velut in unico regno excurrerunt, salutaremque doctrinam hominibus attulerunt. Ac secundum historiam quidem sic illud accidit : « Cessare faciens bella usque ad finem terræ, et arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igne. » Si quis vero per figuram hæc intelligere velit, videbit belli contra Ecclesiam cessationem, pacemque hominibus a Deo præstitam, et prophetiæ eventum contemplantur.

904 INTERP. PSALMI XLVI.

VERS. 1. « In finem. Pro filiis Core. » Hic etiam

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ὁ cod. 3 προθεσπίζεις. ὁ Θεοῦ. cod. Vatic. Κυρίου. ὁ Rec. lectio h. l. est συγκλάσει. ὁ Θυροῦς. Hebr. פתח, quod alii rectius expr. ἀρματα vel ἀμάξας. ὁ Rec. lectio est σχολάζετε. ὁ Ὅψος. Abest a cod. 1. cod. 2 habet κράτος. ὁ Ὁ Θεός. Abest a cod. 1, 2. ὁ Εἰπάτωσαν — δειμαίνουσαι. Des. apud Cord. p. 880. ὁ Τοῦτον. Abest a cod. 2. ὁ cod. 1 ἀρμόζειν. ὁ Ἄλλ'. cod. 1, 2 addunt ἢ. ὁ Μία. Abest a cod. 1, 2. ὁ Ἀνθρώποι. cod. 1, 2 præm. οἱ. ὁ Ἐπὶ — προφητείας ἀλήθειαν. Hornum epitionen vid. apud Cord. p. 880. ὁ Χριστοῦ. cod. 1, 2 addit præm. Ἰησοῦ. ὁ Τὰς τῶν. In cod. 1 omissum τῶν, in cod. 2 τὰς. ὁ Μέν. cod. 1, 3 οὐν. ὁ Συμβέβηκε. cod. 1, 2 ἐκβέβηκε. ὁ Τροπικώτερον. cod. 2 καθολικώτερον. ὁ cod. 1 αὐτῆ. cod. 2 τῆν. ὁ cod. 1 θεωροῖ. cod. 2 θεωρεῖται. ὁ Εἰς — Κορέ. Des. in cod. 1.

psalmus omnium gentium salutem prædicit, atque A
contra hostes victoriam vaticinatur.

Vers. 2, 3. « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram. » Propheticus quidem sermo hæc prædixit: tacite vero apostolorum chorus ostendit, qui omnes gentes ad hymnos canentes adhortatur. Proprimis autem victoriæ est plausus, et jubilus vincen-
tium est vox. Sensus igitur hujus psalmi superiori congruit. Ille enim post tempestatem et tumultus significatam pacem prædixit. Et hic similiter eos qui victoriam consecuti sunt, ut hymnum victoriæ largitori offerant cohortatur: quandoquidem, inquit, excelsus et terribilis rex omnibus vobis demonstratus est. Et hæc quidem Judæis tantum olim nota erant, in præsentia vero toti hominum naturæ propalata sunt.

Vers. 4, 5. « Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Jacobi, quam dilexit. » Pro populis, Symmachus reges dixit; et pro specie Jacobi, Aquila elationem Jacobi. » Apostolorum igitur chorus dicit, par 905 esse, nos exsultantes et tripudiantes triumphalem hymnum Deo omnium conditori offerre, qui et reges nobis subjecit, in omnium gentium principatum nobis donavit: et præterea speciem et excellentiam Jacobi nobis in manus tradidit. Non enim omnes Judæos, qui vocantur Jacob, sed pulchritudinem Jacobi, et præstantiam atque excellentiam Jacobi, eos nempe qui fide ornati sunt, qui sine cunctatione prædicationem susceperunt, qui suave Salvatoris jugum subierunt: hos enim et elegit, et dilexit, apostolatusque gubernacula eis credidit. Prophetiæ porro veritas oculis perspicui potest. Licet enim videre eos qui ex omnibus gentibus crediderunt, ante apostolorum semper supplices prosterni, et illum pusillum pulverem cum multo amore venerari, ut simul videant, et psallant illud: « Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris. »

Vers. 6. « Ascendit Deus cum júbilo, et Dominus D
cum voce tubæ. » Qui autem, inquit, hæc omnia præstitit Dominus, primum quidem homo factus est, hostisque tyrannidem evertit, deinde in cælos ascendit, cælestibus virtutibus præeuntibus, et angelorum choris, his quidem deorsum clamantibus:

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

Μηνουμένην. cod. 1, 2 γενομένην. ¹ *Ἦν.* In cod. 1, 2 ponitur post Ἰουδαίους. ² *Ἐαυτῷ.* Hanc minus aptam lectionem habet ed. Ald. et Complut. codex Alex. habet αὐτοῦ. Vatic. αὐτοῦ. Rectius autem Aquila et Symm. habent ἡμῶν. Hebr. *יְהוָה*. ³ *Τῶν λαῶν.* cod. 1 τοῦ λαοῦ. ⁴ *Ὁ Ἀκύλας.* In cod. 1 ponitur post ὑπερήφανον Ἰακώβ. ⁵ *Υπερήφανον.* Montf. in Hexaplis Aquila tribuit lectionem τὸ ὑπερφορῆς. ⁶ *Λέγει.* In cod. 1 ponitur post χορῶς. ⁷ *Προσφέρειν.* In cod. 1 ponitur ante τῷ τῶν πᾶν. ⁸ cod. 2 ὑπερφορῆς. ⁹ *Ἰουδαϊκόν.* cod. 1, 2 addunt λαόν. ¹⁰ *Τό.* cod. 1, 2 καί. ¹¹ cod. 1 ὑπεξεθόντας. ¹² *Τοῦς ἀποστολικούς — οὐκας.* cod. 1, 2 τοῖς ἀποστολικοῖς — οὐκασίν. ¹³ cod. 2 προκυλινδουμένους. ¹⁴ *Βλέπειν.* cod. 2 λέγειν. ¹⁵ *Καὶ χορῶν — τῆς δόξης.* Hæc paucis istis complectitur Card. p. 892, καὶ τὸ, Ἄρατε πύλας, προσφωνοῦντων.

οὔτος ὁ ψαλμὸς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων προλέγει τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν κατὰ τῶν πολεμίων νίκην προαγορεύει.

β', γ'. « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλάλαξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. Ὅτι Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. ἢ Ὁ μὲν προφητικὸς ταῦτα προηγόρευσε λόγος· τὸν δὲ ἀποστολικὸν ὑποδείκνυσαι χορὸν, ἅπαντα τὰ ἔθνη εἰς ὑμνωδῖαν προτρέποντα. Νίκης δὲ ἴδιος ὁ κρότος· καὶ ὁ ἀλαλαγμὸς νικῶντων φωνή. Ἐπειτα τοῖνον τῷ προεταγμένῳ ταῦδε τοῦ Ψαλμοῦ ἡ διὰ ναία. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, μετὰ τὴν ζάλην καὶ τοὺς θορύβους, τὴν μηνυομένην ² προηγόρευσε νίκην. Καὶ οὕτως ὡσαύτως τοῖς τετυχηκόσι τῆς νίκης παρεγγυᾶ τῷ χορηγῷ τῆς νίκης τὸν ὕμνον προσενεγκεῖν. Ὑψιστος γὰρ, φησὶ, καὶ φοβερὸς βασιλεὺς πᾶσιν ὑμῖν ἀπεδείχθη. Καὶ ταῦτα μὲν πάλαι γνώριμα μόνοις ἦν ³ Ἰουδαίοις· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, καὶ πάση τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων δεδηλωται.

δ, ε'. « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοῦς πόδας ἡμῶν. Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτῷ ⁴, τὴν καλλονὴν Ἰακώβ, ἣν ἠγάπησεν. ἢ Ἀντὶ τῶν λαῶν ⁵, βασιλεὺς ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν, ἀντὶ δὲ τῆς καλλονῆς Ἰακώβ, ὁ Ἀκύλας ⁶ τὸ ὑπερήφανον ⁷ Ἰακώβ. Ὁ ἀποστολικὸς τοῖνον λέγει ⁸ χορὸς, ὅτι δίκαιον κροτοῦντας καὶ χορευόντας τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τῷ τῶν ὄλων προσφέρειν ⁹ Θεῷ, καὶ βασιλεῖς ἡμῖν ὑποτάσσονται, καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἡμῖν τὴν ἀρχὴν δεδωκότι· καὶ πρὸς τοῦτοις, τὴν καλλονὴν καὶ τὸ ὑπερφορῆς ¹⁰ Ἰακώβ ἐγγεῖρισαντι. Οὐ γὰρ πάντα τὸν Ἰουδαϊκὸν ¹¹ τὸν καλούμενον Ἰακώβ, ἀλλὰ τὴν καλλονὴν Ἰακώβ καὶ τὸ ὑπερφορῆς, τὸ ¹² ἐξαίρετον τοῦ Ἰακώβ, τοὺς τῆ πίστει κεκοσμημένους, τοὺς ἀναμφιδίως τὸ κήρυγμα δεξαμένους, τοὺς τὸν χρηστὸν τοῦ Σωτῆρος ὑπεθόντας ¹³ ζυγόν. Τούτους γὰρ καὶ ἐξελέξατο, καὶ ἠγάπησε, καὶ τοὺς ἀποστολικούς ¹⁴ ἐνεπίστευσεν οὐκας. Δυνατὸν δὲ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς θεάσασθαι τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν. Ἔστι γὰρ ἰδεῖν τοὺς ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν πεπιστευκότας, τῶν ἀποστολικῶν προκαλινδουμένους ¹⁵ θηκῶν, καὶ τὴν ὀλίγην κόνιν μετὰ πολλοῦ τοῦ πῶθου γεραίροντας, ὥστε κατ' αὐτὸν καὶ βλέπειν ¹⁶, καὶ ψάλλειν τὸ, ε' Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοῦς πόδας ἡμῶν. »

ς'. « Ἀνέθῃ ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ. Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. ἢ Ὁ δὲ ταῦτα, φησὶν, ἅπαντα κατορθώσας Δεσπότης, πρότερον μὲν ἐνηνθρώπησε, καὶ τὴν τοῦ ἀλάστορος κατέλυσε τυραννίδα, ἔπειτα εἰς οὐρανοῦς ἀνεβήθε τῶν ἐπουρανίων ἡγουμένων δυνάμεων, καὶ χορῶν ¹⁷ ἀγγελικῶν, τῶν μὲν κάτω

βρώντων, ε Οὗτος; ¹⁰ ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' Ἀ
 ἡμῶν, οὕτως ἐλεύσεται ἐν τρόπον ἰθεάτατος ¹¹ αὐτὸν
 πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· ἐ τῶν δὲ ἄνω παρεγ-
 γυώντων, ε Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ἡμῶν ¹²,
 καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ
 βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἐ τῆς γὰρ τοιαύτας φωνῆς
 ἀπλαγμὸν ὠνόμασε καὶ σπλιγγῶν φωνὴν, ὡς εἰς
 ἅπασαν διαδραμούσας ¹³ τὴν γῆν.

ζ-θ. Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν, ψάλατε· ψάλατε τῷ
 βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλατε. Ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς
 γῆς ὁ Θεός, ψάλατε συνετῶς. Ἐβασίλευσεν ὁ Θεός
 ἐπὶ τὰ ἔθνη, ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐ-
 τοῦ. Ἐ Ἵμνωδίαίς τοῖνον, καὶ πνευματικαῖς χορείαις,
 τὸν παμβασιλεῖα τῶν ὄλων γεραίρετε ¹⁴. ἅπασι γὰρ
 ἀνθρώποις τὴν οἰκίαν ἔδειξε βασιλείαν, καὶ τὰ ἔθνη
 πέπεικεν ¹⁵ ἅπαντα, ὡς αὐτός ἐστι Θεός τε καὶ
 Κύριος, τοῖς βασιλικοῖς ἐγκαθήμενος θώκοις. Τὸ δὲ,
 ε Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ, Ἐ τῷ
 ἀποστολικῷ συνάξει ῥητῶ· Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς
 μεγαλωσύνης, ἐν ὑψηλῷ ¹⁶. τοσοῦτῃ κρείττων γενό-
 μενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῃ διαπορώτερον παρ' αὐτοῖς ¹⁷
 κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Ἐ Καλῶς δὲ καὶ τὸ ε Ψάλατε
 συνετῶς Ἐ τέθεικε διδάσκων ¹⁸ μὴ μόνῃ τῇ γλώττῃ
 προφέρειν τὴν ἡμνωδίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν εἰς
 μετανοήσιν τῶν λεγομένων ἐγείρειν ¹⁹.

ι'. Ἐ Ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ ²⁰ τοῦ Θεοῦ
 Ἀβραάμ· ὅτι τοῦ Θεοῦ οἱ κραταιοὶ ²¹ τῆς γῆς ²²
 ἐφόροι ἐπήρθησαν. Ἐ Πέραι, φησὶν, αἱ πρὸς ²³ τὸν
 πατριάρχην Ἀβραάμ ἔλαβον ὑποσχέσεις. Ἐπέσχετο
 δὲ τῶν ὄλων ὁ Κύριος, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλο-
 γήσιν ²⁴ πάντα τὰ ἔθνη. Τοιγάρτοι καὶ ταῦτα, καὶ
 οἱ τούτων ἄρχοντες, τοὺς πατρώους καταλιπόντες
 Θεοῦ, μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ συναθροίζονται, καὶ
 τοῦτον οἰκεῖον Θεὸν ὀνομάζουσιν. Ἐ πουργοὶ δὲ τῆς
 τούτων κλήσεως οἱ θεοὶ ἀπόστολοι, τῇ θαυματουργίᾳ
 τὸ τῆς θεολογίας βεβαιώσαντες ὕψος. Τούτους γὰρ
 οἱ μὲν Ἐβδομήκοντα κραταιοὺς, ὁ δὲ Ἀκύλας Ἀυ-
 ρεοῦς, ὁ Θεοδοτίων ²⁵ καὶ ὁ Σύμμαχος ὑπερασπι-
 σμοὺς ²⁶ προσηγόρευσαν. Διὰ πάντων δὲ οὐ μόνον
 αὐτῶν τὸ ἀναρχον ²⁷ καὶ ἀήτητον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν
 ἄλλων δηλοῦται φυλακτικόν. Οἶον γὰρ τινες θυρεοὶ
 καὶ πρόμαχοι τῶν πεπιστευκότων γενόμενοι, οὐκ
 ἔλασαν ἐν τῇ τῶν δεινῶν προσβολῇ βραχίνας τὴν
 φάλαγγα· ἀλλὰ ²⁸ τοὺς πολεμίους τραψάμενοι ²⁹,
 καιανίζειν ³⁰ τοῖς ὁμοπίστοις παρεγγυῶσι φάσκοντες,
 ε Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας· ἀλαλάξατε τῷ
 Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως· ὅτι Κύριος ὕψιστος,
 φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

ε Hic Jesus, qui assumptus est a vobis, sic veniet,
 quemadmodum vidistis eum euntem **906** in cœ-
 lum^d; ἢ illis vero sursum adhortantibus : Tollite,
 principes, portas vestras, et elevamini, portæ æter-
 nę, et introibit rex glorię. ἢ Has enim voces,
 jubilum tubarumque clangorem vocavit, ut quę per
 totum orbem terrarum pervagatę sint.

VERS. 7-9. ε Psallite Deo nostro, psallite; psal-
 lite regi nostro, psallite. Quoniam rex omnis terrę
 Deus, psallite sapienter. Regnavit Deus super gen-
 tes, Deus sedet super throno sancto suo. ἢ Hono-
 rate igitur universorum regem hymnorum ἢ canti-
 bus et cęlestibus tripudiis; quandoquidem impe-
 rium suum omnibus hominibus ostendit, omnibus-
 que gentibus persuasit se Deum et Dominum esse,
 in regalibus sedentibus sedentem. Hęc autem,
 ε Deus sedet super throno sancto suo, ἢ Apostoli
 sententię quadrat : ε Sedet ad dexteram majestatis
 in excelsis, tanto melior angelis factus, quanto
 excellentius prę illis nomen hæreditavit f. ἢ Porro,
 ε Psallite sapienter, ἢ pręclare posuit, docens non
 sola lingua hymnos profertendos esse, verum etiam
 mentem in eorum quę dicuntur intelligentiam
 excitandam.

VERS. 10. ε Principes populorum congregati sunt
 cum Deo Abrahami, quoniam fortes Dei vehementer
 super terram elevati sunt. ἢ Promissiones, inquit,
 quę patriarchę Abrahamo **907** factę erant, suum
 finem sortitę sunt. Promiserat autem Dominus
 omnium rerum, se in semine ejus omnibus gen-
 tibus esse benedicturum. Idcirco et hęc gentes, et
 eorum principes, paternos Deos derelinquentes,
 cum Deo Abrahami congregantur, et hunc proprium
 Deum nominant. Ministri autem vocationis harum
 gentium divini Apostoli fuerunt, miraculis theo-
 logię altitudinem firmantes. Hos enim Septuaginta
 fortes nuncuparunt, Aquila vero scuta, Theodotia
 et Symmachus protectiones appellarunt. Per omnia
 autem ita non solum ostenditur eorum potentia
 nemini subjecta et inexpugnabilis, sed etiam custo-
 dia quam aliis exhibuerunt. Nam velut quędam
 scuta et propugnacula oredientium facti, phalan-
 gem in calamitatum impressione frangi non per-
 miserant, sed hostibus in fugam versis, adhortantur
 ejusdem fidei participes, ut pręana docerent, di-
 centes : ε Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate
 Deo voce exsultationis : quoniam Dominus excel-
 sus, terribilis, rex magnus super omnem terram. ἢ

Act. 1, 11. Psal. xxiii, 7, 9. Hebr. 1, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ Οὗτος. cod. 1 addit ἐστίν. ¹¹ Ἐθεάτατος. In cod. 3 ponitur post αὐτόν. ¹² cod. 2 ἡμῶν. ¹³ cod. 2
 δραμούσας. ¹⁴ Γεραίρετε. cod. 1 addit Κύριον. ¹⁵ Πέπεικεν cod. 2 πεπίστευκεν. ¹⁶ cod. 1, 2 ὑψη-
 λός. ¹⁷ cod. 1, 2 αὐτοῦς. ¹⁸ Διδάσκων. Abest a cod. 1. ¹⁹ cod. 1 διεγείρειν. ²⁰ Μετά. Hebr. **22**, pro
 quo οἱ σ' et Theodot. **22** legisse videntur. Præstat autem Symmachi versio, λαὸς τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ,
²¹ Oi κραταιοί. Hebr. יַמְבָּ. Aqu. θυρεοί. Symm. Theodot. et edit. Val. ὑπερασπισμοί. ²² Τῆς γῆς.
 Abest a cod. 1. ²³ Πρὸς. cod. 2 περί. ²⁴ cod. 3 εὐλογεῖν. ²⁵ Ὁ Θεοδοτίων. Abest a cod 3. ²⁶ cod. 2
 ὑπερασπισμόν. ²⁷ Ἀναρχον. cod. 1, 2 ἔμαχον. ²⁸ Ἀλλά. cod. 2 addit καί. ²⁹ Τραψάμενοι. Abest
 a cod. 2. ³⁰ cod. 3 πτωγίζειν.

INTERP. PSALMI XLVII.

VERS. 1. « Psalmus cantici. Filiis Core. Secundo die Sabbati. » Et hic psalmus eandem victoriam prædicat, atque Dei civitatis robur.

VERS. 2. « Magnus Dominus, et valde laudabilis, in civitate Dei nostri, in monte sancto suo. » Et jam supra diximus divinam Scripturam **908** non ædificia, sed reipublicæ statum, sæpe *civitatem* nominare: propterea et nunc asserit omnium Dominum magnum ostensum esse per ea quæ ab ipso circa ejus civitatem facta sunt: quam insignem reddidit altitudo dogmatum, tanquam in edito et excelso monte positam. « Non enim potest, inquit Dominus, abscondi civitas supra montem posita ⁵. »

VERS. 3. « Bene radicans in exultatione universæ terræ. » Hanc autem, inquit, in lætitia universæ terræ bene et optime et solide ædificavit. Ædificavit enim ipsam, ait divinus Apostolus, super fundamento apostolorum et prophetarum, cum sit petra angularis ejus Christus Jesus ^h. Et ipse Dominus beato Petro dixit: « Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferni non prævalēbunt adversus eam ⁱ. » Hoc igitur, *bene radicans*, pro *solide fundans* posuit, ut ipsa intrepida et inconcussa permaneat. « Montes Sion latera aquilonis, civitas regis magni. » Atque etiam montibus ipsam circumdedit, ut aquilonis damnum declinet. « Ab aquilone enim, inquit, accendentur mala super omnem terram ^j; » et rursus, aquilonem expellam a vobis. Sionis porro nomen de cœlesti civitate divinus Apostolus accepit. « Accessistis enim, inquit, ad montem Sion, et civitatem Dei viventis, Hierosolymam cœlestem ^k. » Montes autem, qui Boream expellunt, **909** et civitatem incolumem custodiunt, jure dixerit quis apostolos prophetas esse, et varias eorum doctrinas, et præterea angelos credentibus præfectos. « Castrametabitur enim, inquit, angelus Domini circa timentes eum, et eripiet eos ^l. »

VERS. 4. « Deus in domibus ejus cognoscitur, cum susceperit eam. » Una quidem per totum orbem atque mare est Ecclesia, propterea orantes

⁵ Matth. v, 14. ^h Ephes. ii, 20. ⁱ Matth. xvi, 18. ^j Jerem. i, 14. ^k Hebr. xii, 22. ^l Psal. xxxiii, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ Ψαλμὸς ψδῆς. cod. 2. ψδῆ. ⁶¹ Δευτέρα Σαββάτου. Des. in cod. 2. Tota inscriptio abest a cod. 1. ⁶² Τῆς. Abest a cod. 1. ⁶³ Πόλεως. cod. 1. πολλῆν. ⁶⁴ Ἰσχύς. In cod. 1 sequitur, ψδῆ τοῖς υἱοῖς Κορέ. Δευτέρα Σαββάτου. ⁶⁵ Κύριον. cod. 2. Θεόν. ⁶⁶ cod. 2. δυνατόν. ⁶⁷ cod. 2. πόλιν. ⁶⁸ cod. 2. κειμένην. ⁶⁹ Εὐρίζων. cod. 1. εὐρίζων, cod. 2. εὐρίζω, quam utramque lectionem notavit etiam Savilius edit. Chrysost. t. 1, p. 658. Hebr. עִיר הַצִּיּוֹן pulcher situ, sc. est mons Sion. Hunc sensum non assecuti sunt interpretes Græci, quorum valde diversæ sunt versiones, quas recenset Montf. in Hexapl. ad h. l. Eusebius ad h. l. legit εὐρίζω, illudque ad præc. vers. retulit, ita ut sensus sit: *In monte sancto suo bene radicato*. ⁷⁰ Φησίν. cod. 1, 2. præm. ἤ. ⁷¹ Kal. cod. 1 addit τῶν. ⁷² Ὄρη. In cod. 1 ponitur post Πέτρον. ⁷³ Kal. cod. 2. præm. οὐ εἰ Πέτρος. ⁷⁴ Οὐν εὐρίζων. cod. 1. εὐρίζων δέ. ⁷⁵ Διαμείναι. cod. 2. εἶναι. ⁷⁶ Ὅταν—αὐτῆς. Hebr. אָז עָלְמָהּ. Symm. et edit. vet. eis ὀχύρωμα. ⁷⁷ Διό. cod. 1, 2. addunt καί.

A EPMHN. ΤΟΥ ΜΖΨ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς ψδῆς ⁶⁰, τοῖς υἱοῖς Κορέ. Δευτέρα Σαββάτου ⁶¹. » Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς ὡσαύτως τὴν αὐτὴν νίκην προαγορεύει, καὶ τῆς ⁶² τοῦ Θεοῦ πόλεως ⁶³ τὴν ἰσχύ ⁶⁴.

β'. « Μέγας Κύριος, καὶ αἰνετὸς σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ. » Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὡς πόλιν πολλάκις ἡ θεία Γραφή οὐ τὴν οἰκοδομίαν, ἀλλὰ τὴν *πολιτείαν* καλεῖ: τοιγάρτοι καὶ νῦν μέγαν ἀποδεδειχθαι λέγει τῶν ὄλων τῶν Κυρίων ⁶⁵, διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὴν αὐτοῦ πόλιν γεγεννημένων ἦν ἐπίσημον ἀπέφηνε τῶν δογμάτων τὸ ὕψος, ὡς ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ καὶ μεγίστου κειμένην. « Οὐ δύναται ⁶⁶ γάρ, φησὶν ὁ Δεσπότης, κρυβῆναι πόλις ⁶⁷ ἐπάνω ὄρους κειμένη ⁶⁸. »

γ'. « Εὐρίζων ⁶⁹ ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς. » Ταύτην δέ, φησὶν, ἐπ' εὐφροσύνη πάσης τῆς γῆς, εὐ καὶ καλῶς καὶ παγίως ἐδειματο. Ἐκοδόμησε γάρ αὐτὴν, φησὶν ⁷⁰ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ ⁷¹ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος πρὸς τὸν μακάριον ἔφη ⁷² Πέτρον: « Καὶ ⁷³ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Τὸ οὖν εὐρίζων ⁷⁴, ἀντὶ τοῦ παγίως θεμελιῶν: ὥστε αὐτὴν ἀτρεμῆ καὶ ἀσάλευτον διαμείναι ⁷⁵. « Ὅρη Σιών τὰ πλευρὰ τοῦ βορρᾶ, ἡ πόλις τοῦ βασιλείως τοῦ μεγάλου. » Καὶ μέντοι καὶ ὄρεσιν αὐτὴν περιέβαλεν, ὥστε τοῦ βορρᾶ τὴν βλάβην διαφυγεῖν. « Ἀπὸ βορρᾶ γάρ, φησὶν, ἐκκαυθήσεται τὰ κακὰ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν: » καὶ πάλιν, τὸν βορρᾶν ἐκδιώξω ἀπ' ὑμῶν: καὶ τὸ Σιών δὲ ὄνομα ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐδέξατο πόλεως. « Προσεληλύθατε γάρ, φησὶν, ὄρει Σιών, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. » Ὅρη δὲ τὰ τὸν βορρᾶν ἐξελαύνοντα, καὶ φυλάττοντα τὴν πόλιν ἀλώθητον, εἶποι ἂν τις εἰκότως ἀποστόλους καὶ προφήτας, καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐκείνων διδασκαλίας, καὶ πρὸς τούτοις τοὺς ἐφεστῶτας τοῖς πεπιστευκόσιν ἀγγέλους. « Παρεμβάλει γάρ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβομένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. »

δ'. « Ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ⁷⁶ ἀντιλαμπάνηται αὐτῆς. » Μία μὲν ἐστὶ κατὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν Ἐκκλησία: διὸ ⁷⁷ προσευ-

γόμενοι λέγομεν, Ἴ πὲρ ἁγίας καὶ μόνης καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκούμενης. Διήρηται δὲ πάλιν αὕτη κατὰ πόλεις, καὶ κώμας, καὶ ἀγρούς· ἃ· *βάρεις* ὁ προφητικὸς προσηγόρευσε λόγος. Ὡσπερ ἑκάστη πόλις πολλὰς ἔνδοθεν οἰκίας ἔχει διηρημένας, μία δὲ ὁμοῦ ὀνομάζεται πόλις· οὕτω μυρία καὶ ἀριθμοῦ κρείττους εἰσὶν ἐκκλησίαι, καὶ ἐν νήσοις, καὶ ἐν ἡπείροις· εἰς μίαν δὲ κοινῇ πᾶσαι τελοῦσι τῆ συμφωνίᾳ τῶν ἀληθῶν ἠνωμένα δογματῶν. Ἐν ταῦταις ἔφη τὸν τὸν ὅλων Θεὸν ἐπιφαίνεσθαι, τὴν οἰκίαν ἐπικουρεῖν ἄργοντα· Ὁ γὰρ Θεὸς ἐν ταῖς βάρειν αὐτῆς γινώσκειται, ὅταν ἀντιλαμβάνηται αὐτῆς. Ἐἶτα τὰς ἐσημένιας ἐπαναστάσεις προλέγει, καὶ τὴν τῶν πολεμίων μεταβολὴν.

ε', ς'. Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς συνήχθησαν, διήλοσαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν. Συνέδραμον μὲν γὰρ ὡς πολεμήσονται· θεασάμενοι δὲ τῆς πολεμουμένης τὸ ἄμαχον κατεπλάγησαν.

Ἐταράχθησαν γὰρ, φησὶν, ἐσαλεύθησαν. Τρόμος ἐπελάβετο αὐτῶν. Ἐκεῖ ὠδίνες ὡς τικτούσης ἐν πνεύματι βιαίῳ συντριβίφεις πλοῖα θαρσεῖς θεασάμενοι, φησὶ, τὰ ἀρβᾶγι τῆς Ἐκκλησίας θεμέλια, καὶ καταμαθόντες τὸ τῆς προβήσεως ἀψευδὲς, δέος καὶ φόβου ἐδέξαντο, καθάπερ οἱ τὰ τῆς θαλάσσης διαπεριούμενοι νῆατα, καὶ καταγίσι βαλλόμενοι, καὶ πανωλεθρίαν προσμένοντες. Ὅ δὲ χάριν τοῦ πολεμεῖν καὶ βάλλειν πωσάμενοι, αὐτοὶ κηρύττουσι τῆς πολεμουμένης τὴν δύναμιν, καὶ βοῶσι.

θ. Καθάπερ ἤκουσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τὰς γὰρ περὶ αὐτῆς προρρήσεις οὐ βουλάμενοι δέεσθαι, δι' αὐτῶν ἔθεασάμεθα τῶν πραγμάτων τὴν ἐκείνων ἀλήθειαν. Ὁ Θεὸς ἐβεβαίωσεν αὐτὴν εἰς τὴν αἰῶνα. Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ φωνή, ἐπὶ ταύτῃ τῆ πέτρα οἰκοδομήσω τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Οὕτω δειξας ὁ προφητικὸς λόγος τὴν τῶν πολεμίων μεταβολὴν, προλέγει λοιπὸν ὅποιοις οἱ τῆς σωτηρίας τεταγηκότες χρῆσονται λόγοις, τὸν εὐεργετὴν ὑμνοῦντες.

ι. Ὑπελάβομεν, ὁ Θεὸς, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου. Προσδεχόμεθα, φησὶ, ταύτην σου τὴν ἐπικουρίαν, ὧ Δέσποτα, τῶν ὧν ἐπαγγελιῶν εἰδότες τὸ ἀψευδέ. Σὺ γὰρ εἶπας· Μεθ' ὑμῶν

A dicimus, Pro sancta et unica catholica et apostolica Ecclesia, a finibus usque ad fines terræ. Rursus vero divisa est ipsa per civitates, et oppida, et villas, quas propheticus sermo *domos* nuncupavit. Quemadmodum quælibet civitas intus multas habet domos inter se divisas, et una tamen civitas nominatur : sic infinitæ et innumerabiles sunt Ecclesiæ in insulis et in continenti : simulque omnes in unam religuntur, verorum dogmatum unitæ consentantia. In his ait Deum universitatis auctorem apparere, proprium auxilium porrigentem : « Deus enim in domibus ejus cognoscitur, cum suscepit eam. » Deinde futuros prædicit, hostiumque mutationem.

B Vers. 5, 6. « Quoniam ecce reges terræ congregati sunt, convenerunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt. » Nam concurrerunt quidem tanquam bellum illaturi, conspicati vero inexpugnabile robur bello impetitæ, consternati sunt.

« Conturbati sunt enim, 910 ait, commoti sunt. [Vers. 7, 8] Tremor apprehendit eos. — Ibi dolores ut parturientis : vento vehementi conteres naves Tharsis. » Cum, inquit, vidissent infracta Ecclesiæ fundamenta, et prædictionis veritatem didicissent, timuerunt et exhorruerunt, sicut qui maris terga transmittunt, et a fluctibus et procellis agitati, extremam perniciem expectant. Hac de causa a bello et incursionibus cessantes, ipsi potentiam ejus, quæ oppugnabatur, prædicant et clamant :

Vers. 9. « Sicut audivimus, sic vidimus, in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri. » Nam prædictiones de ipsa nolentes admittere, per ipsum rerum eventum veritatem illarum vidimus. « Deus fundavit eam in æternum. » Ipsius enim est vox : « Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferni non prævalebunt adversus eam. » Sic sermo propheticus, hostium mutatione demonstrata, deinceps prædicit quibus verbis usuri sint qui salutem consecuti sunt, beneficii auctorem collaudantes.

Vers. 10. « Suscepimus, o Deus, misericordiam tuam in medio populi tui. » Expectamus, inquit, 911 hoc tuum auxilium, o Domine, tuarum promissionum veritatem scientes. Tu enim dixisti :

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1, 2 αὐτή. ¹⁰⁰ Ὡσπερ. cod. 1, 2 addunt γὰρ. ¹⁰¹ Πολλὰς. Abest a cod. 2. ¹⁰² Ὅμως. Abest a cod. 1. ¹⁰³ cod. 1 τὴν συμφωνίαν. ¹⁰⁴ Rec. lectio h. l. est ἤλοσαν. ¹⁰⁵ Γὰρ. Abest a cod. 3. ¹⁰⁶ Πολεμήσονται. In cod. 3 sequitur οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἔχθροί. ¹⁰⁷ Ἐσαλεύθησαν. Abest a cod. 1. ¹⁰⁸ cod. 2 ὑπελάβετο. ¹⁰⁹ cod. 2 σὺτός. ¹¹⁰ θεασάμενοι — προσμένοντες. Des. in cod. 3. ¹¹¹ Ὅ δὲ χάριν. cod. 3 καὶ. ¹¹² Αὐτοῦ — καὶ. Des. in cod. 3. ¹¹³ Αὐτῶν. cod. 3 αὐτῶν. ¹¹⁴ cod. 2 θεασόμεθα. ¹¹⁵ Τῶν πραγμάτων. Des. in cod. 3. ¹¹⁶ Ἀλήθειαν. In cod. 5 sequuntur hæc : Πῶς δὲ λέγειν εἰδύναντο ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἢ μὴ πιστοὶ γεγονότες ; Οἱ γὰρ Θεὸν τε ἡμῶν καὶ τῶν δυνάμεων Κύριον ἠμολογοῦντες ὑπάρχειν αὐτῶν, ἰδρυμένην πάντως πον τὴν πίστιν ἐν αὐτοῖς ἐσχίχαμεν. Quomodo autem dicere poterant « in civitate Dei nostri, qui fidem non habebant ? Nos enim qui Deum simul et virtutum Dominum illum esse confitemur, firmam omnino fidem in nobis habemus. Hæc ad marginem rejicimus, quia Cyrilli nomen æque ac Theodoretī ascriptum habent. ¹¹⁷ cod. 2 ἐστὶν ἡ. ¹¹⁸ Τὴν. cod. 1, 2 præm. μου. ¹¹⁹ Ὑπελάβομεν. Hebr. וַיִּשְׁקוּ, cogitamus, s. consideramus. ¹²⁰ Προσδεχόμεθα — αἰῶνος. Hæc apud Cord. p. 907, tribuuntur Cyrillo.

« Vobiscum sum omnibus diebus usque ad con- summationem sæculi n. »

VERS. 11. « Quale est nomen tuum, o Deus, talis etiam est laus tua ad fines terræ. » Falsi dii non habent potentiam appellationi respondentem : non enim sunt quod vocantur. Nomen autem tuum, o Domine, opera sequuntur, quæ appellationis veritatem prædicant. Idcirco juste a toto orbe hymnus tibi offertur. Ut enim omnium Deus est, sic ab omnibus laudatur. « Justitiæ plena est dextera tua. » Justa enim sententia prolata dissipasti hostes qui contra nos assurrexerunt.

VERS. 12. « Latetur mons Sion, et exsultent filię Judæ, propter judicia tua, o Domine. » *Montem Sionis* vocavit eos quibus theologiæ altitudo commissa est. *Filias autem Judæ*, nuncupavit Ecclesias quæ per orbem terrarum sunt, tanquam ab apostolis fundatas, qui quidem ex Judæis originem duxerunt. Admonet autem et Evangelii præcones et auditores, ut lætentur et exsultent ob justa Dei judicia, quibus usus orbis salutem operatus est.

VERS. 13, 14. « Circumdate Sionem, et complectimini eam, narrate in turribus 912 ejus. Ponite corda vestra ad virtutem ejus, et distribuite domos ejus. » *Sionem* rursus vocat piorum rempublicam, hoc est, Ecclesiam, quæ per totum terrarum orbem est. *Turres* autem ipsius, appellat homines summa virtute præditos, et angelorum conversationem imitantes in terra, qui turrium instar cingunt et custodiunt ipsam. *Domos* vero rursus, ut jam superius diximus, Ecclesias nominat, quæ per urbes, et oppida, et villas divisæ sunt : nam eandem et unam vocat, et multas. Jubet itaque sermo propheticus, seu Spiritus sancti gratia, ut illi quibus salutaris prædicatio credita est, circumeant et concursent, et turres doctrina stabiliant, et reliquum ipsius robur confirment, et insuper distribuant Ecclesiarum curam : quod quidem quadragesimo quinto psalmo diximus. Hoc enim et hoc in loco jubet, « Distribuite domos ejus. » Nimirum ut hic quidem hanc gubernet Ecclesiam, ille vero illam, et suos cuilibet agricola præsit, et congruentem ipsius curam gerat. Et hoc non semel atque iterum, sed

» Math. xxviii, 20.

Α εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος⁹¹. »

α'. « Κατὰ τὸ ὄνομά σου, Ὁ Θεὸς, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Οἱ ψευδώνυμοι θεοὶ οὐκ ἔχουσι συμβαίνουσιν τῇ προσηγορίᾳ τὴν δύναμιν· οὐ γὰρ εἰσὶν ὁ καλοῦνται. Ἰῶν δὲ σὺ ὀνόματι, Δέσποτα, ἔπεται τὰ ἔργα κηρύττοντα τὴν τῆς προσηγορίας ἀλθειαν. Οὐ δὴ χάριν δικαίως σοι παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης⁹² ὁ ὕμνος προσφέρεται. Ἡ⁹³ γὰρ ἀπάντων Θεὸς, οὕτω παρὰ πάντων ὁμνεῖται⁹⁴. « Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. » Δικαίᾳ γὰρ ψήφῳ χρησάμενος, τοὺς καθ' ἡμῶν ἐπαναστάντας πολεμίους ἐσκέδασας.

β'. « Εὐφρανθήτω ὄρος Σιών, καὶ ἀγαλλιάσθωσαν αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας, ἕνεκα⁹⁵ τῶν κριμάτων σου, Κύριε. » Ὁ ὄρος Σιών τοὺς τὸ ὕψος τῆς θεολογίας πεπιστευμένους ἐκάλεσε· *θυγατέρας δὲ τῆς Ἰουδαίας*, τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας⁹⁶, ὡς ἀπὸ⁹⁷ τῶν ἀποστόλων παγεσίας, οἱ ἐξ Ἰουδαίων κατήγον τὸ⁹⁸ γένος. Παρεγγυᾷ δὲ καὶ⁹⁹ τοῖς κηρύττουσι, καὶ τοῖς ἀκούουσιν, εὐφραίνεσθαι καὶ γανύεσθαι, ἕνεκα⁹⁹ τῶν δικαίων τοῦ Θεοῦ⁹¹ κριμάτων, οἷς χρησάμενος τὴν τῆς οἰκουμένης ἐπραγματεύσατο σωτηρίαν.

γ', δ'. « Κυκλώσατε Σιών, καὶ περιλάβετε¹⁰⁰ αὐτήν, διηγῆσασθε¹⁰¹ ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν¹⁰² αὐτῆς, καὶ καταδιέλεσθε¹⁰³ τὰς βάρεις αὐτῆς. » Σιών¹⁰⁴ πάλιν¹⁰⁵ καλεῖ τὸ εὐσεβὲς¹⁰⁶ πολίτευμα, τοὔτεστι τὴν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν. *Πύργους δὲ αὐτῆς*, τοὺς τῆς ἀκρας ἀρετῆς ἐπειλημένους, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων πολιτείαν¹⁰⁷ ἐπὶ γῆς μιμουμένους, οἱ πύργων δίκην κυκλοῦσιν αὐτὴν καὶ φυλάττουσι. *Βάρεις δὲ πάλιν*, ὡς καὶ ἦδη προειρήκαμεν, τὰς κατὰ πόλεις¹⁰⁸, καὶ κόμας, καὶ ἀγροὺς διηρημένας Ἐκκλησίας· τὴν γὰρ αὐτὴν καὶ μίαν λέγει, καὶ πολλὰς. Παρεγγυᾷ τοίνυν ὁ προρητικὸς λόγος, ἡ¹⁰⁹ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις, τοῖς τὸ σωτήριον κήρυγμα πιστευθεῖσι, περινοσσεῖν καὶ διατρέχειν¹¹⁰, καὶ τοὺς τε πύργους στηρίζειν τῇ διδασκαλίᾳ, τὴν τε ἄλλην αὐτῆς δύναμιν βεβαίωσιν, πρὸς δὲ τούτοις καὶ διανέμασθαι τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιμέλειαν· ὁ¹¹¹ δὲ καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ προειρήκαμεν¹¹². Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ταῦθα παρεγγυᾷ· « Καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς· » ὥστε τοῦτον μὲν¹¹³ ταύτης, ἐκείνον δὲ ἐκείνης προμηθεῖσθαι τῆς Ἐκκλησίας,

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹¹ Αἰῶνος. cod. 2 addit ἀμήν. ⁹² Οἰκουμένης. cod. 1 κτίσεως, ascripta tamen lectione altera. ⁹³ Ἡ — ἐσκέδασας. Des. in cod. 3. ⁹⁴ cod. 3 ὕμνη. ⁹⁵ cod. 2 et 3 ἕνεκεν, quæ est lectio cod. Alex. ⁹⁶ Ἐκκλησίας. cod. 3 addit ἐκάλεσεν. ⁹⁷ Ἀπὸ. cod. 3 ὑπὸ. ⁹⁸ cod. 2 κατήγοντο. ⁹⁹ Καὶ. Abest 9 cod. 2. ¹⁰⁰ cod. 3 ἕνεκεν. ¹⁰¹ Τοῦ Θεοῦ. Abest a cod. 3. ¹⁰² Περιλάβετε. Hebr. כּוּרְסוּ, quod ab interprete Græco anonymo bene expr. περιέλαθε, circuite. Conf. Monif. Hexapla ad h. l. ¹⁰³ Διηγῆσασθε — πύργους. Præstat Symm. versio ἀριθμήσατε τοὺς πύργους. Aqu. ψηφίσατε τοὺς πύργους. ¹⁰⁴ Δύναμιν. Hebr. כּוֹחַ. Symm. bene εἰς τὸν περιβόλον. ¹⁰⁵ Καταδιέλεσθε — αὐτῆς. Hebr. כּוּרְסוּ אֶת הַבָּרִים. Symm. διαμετρήσατε τὰ βασίλεια αὐτῆς. ¹⁰⁶ Σιών — πνεύματος χάρις. Hæc pauca tantum in cod. 3 exstant, ἄλλος δὲ οὐ τοῖς ἀγγέλοις ψησὶ ταῦτα λέγεσθαι, ἀλλὰ τοῖς, x. l. ¹⁰⁷ Πάλιν. cod. 2 præem. δέ. ¹⁰⁸ Καλεῖ τὸ εὐσεβὲς. cod. 1, 2 τὸ εὐσεβὲς λέγει. ¹⁰⁹ Πολιτείαν. In cod. 1 ponitur post ἐπὶ γῆς. ¹¹⁰ cod. 1 πόλιν. ¹¹¹ H. cod. 1 præ m. ὡς. ¹¹² cod. 1 περιτρέχειν. ¹¹³ O — ἐπιμέλειαν. Des in cod. 3. ¹¹⁴ Προειρήκαμεν. Vid. p. 905. ¹¹⁵ Μέν. cod. 2 δέ.

καὶ ἐκάστη ἐπιστῆναι τὸν γεωργοῦντα ἢ καὶ τὴν Ἀ προσήκουσαν ποιούμενον ἐπιμέλειαν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἅπασι, οὐδὲ θίς, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην γενεάν ἐπιτελεῖσθαι κελεύει. Διὸ ὁ δὴ καὶ ἐπήγαγεν·

« Ὅπως ἂν διηγῆσθε εἰς γενεάν ἑτέραν. [ιε'] Ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Αὐτὸς ποιμαίνει ἡμᾶς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Χρῆ γὰρ γενεάν ἐκάστην τῆ μετ' αὐτὴν παραδιδόναι, ἃ παρὰ τῆς προτέρας περιελάραμεν¹⁰, ὥστε ἐν ἀπάσαις ταῖς γενεαῖς διαπορθμευθῆναι τὸ σωτήριον κήρυγμα, καὶ¹¹ γινῶναι πάντας ἀνθρώπους, ὅτι οὗτος ἡμῶν καὶ¹² Θεὸς καὶ Κύριος, καὶ ποιμὴν ἀγαθός, καὶ αἰώνιος. Ἐπειδὴ¹³ γὰρ εἶπε, « Καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς, » καὶ¹⁴ τὸ ποιμαίνειν αὐτοῖς ἐνεχείρισεν, ἀναγκαίως ἐδίδαξεν, ὅτι εἰς¹⁵ ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ Β τεθικόως ὑπὲρ τῶν προβάτων, εἰς¹⁶ αἰῶνα ποιμαίνων¹⁷, καὶ ποιμαίνων¹⁸ ὁ μόνον¹⁹ τὰ πρόβατα, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν προβάτων καλουμένους²⁰ νομέας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΜΗ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α. « Εἰς τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορῆ ψαλμός. » Ὁ θεὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς καὶ ἤδη τοῖς ἔθνεσι παρηγγύησε τὸν ἐπινίκιον ὕμνον προσενηκεῖν τῷ Θεῷ· καὶ νῦν ὡσαύτως τοῖς αὐτοῖς²¹ ἔθνεσι προσφέρει παραίνεσιν, προτιθεῖναι τῆ πίστει τοῦ βίου τὴν ἀρετὴν. Καὶ ἐκτάσκει τοῦ πλοῦτου τὸ μάταγον, καὶ τῆς τοῦ κόσμου σφίρας τὸ ἀκερδές. Προλέγει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην κρίσιν, καὶ τὴν ἀξίαν²² ἀντίδοσιν. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ τέλος ὁ ψαλμός ἐπιγέγραπται, ὡς παντὸς τοῦ βίου τὸ τέλος προαγορεύων.

β. « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Ὅτι μόνους Ἰουδαίους οἱ προφήται διδασκαλίαν²³ προσέφερον, παντὶ που δήλον· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ προφητικὸς λόγος τὴν οἰκουμένην πᾶσαν εἰς ἀκράσιν συνεγείρει²⁴. Τοῦτο δὲ τῆς ἀποστολικῆς χάριτος ἴδιον· αὐτοῖς γὰρ τὴν τῶν ἀπάντων ἔθνων ὁ²⁵ Δεσπότης²⁶ Χριστὸς ἐνεχείρισε σωτηρίαν. Ἐπορευόντες γὰρ, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Ἀγῶνον τοίνυν ὡς ἐξ αὐτῶν οἱ λόγοι προσφέρονται, οὐκ²⁷ Ἰουδαίους μόνους, οὐδὲ τοῖσδε ἢ τοῖσδε τοῖς²⁸ ἔθνεσιν, ἀλλὰ πάση τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει.

γ. « Οἱ τε γηγενεῖς, καὶ υἱοὶ²⁹ τῶν ἀνθρώπων. » Τινὲς γηγενεῖς τὸν Ἀδάμ καὶ τὴν Εὐάν ἐκάλεσαν, ὡς ἐκ γῆς διαπλασθέντας, καὶ οὐκ ἐκ συνουσίας φύνας. Ἀλλὰ πῶρρω³⁰ τῆς ἀληθείας³¹ ὁ λόγος. Οὐ γὰρ τοὺς ἤδη τετελευτηκόσιν, ἀλλὰ τοὺς ἔτι ζῶσι προσφέ-

¹⁰ Matth. xxviii, 18.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Γεωργοῦντα. cod. 1, 2 addunt καὶ φυτουργοῦντα. ² Διὸ — ἐπήγαγεν. Des. in cod. 3. ³ Εἰς τοὺς αἰῶνας. Hebr. עוֹלָמִים, quam lectionem præferendam esse putamus illi עוֹלָמִי. Sensus est, *dicite nos insular pastoris, cum tibiis*. ¹⁰ cod. 2 παρελήφεν. ¹¹ Καὶ — βάρεις αὐτῆς. Des. in cod. 3. ¹² Καὶ. cod. 2 ὁ. ¹³ Ἐπειδὴ, κ. λ. Des. apud Cord. p. 908. ¹⁴ Καὶ. cod. 3 ἐπειδὴ δέ. ¹⁵ Εἰς — καλός. cod. 3 εἰς ποιμὴν. ¹⁶ Εἰς. cod. 1 præm. καί. ¹⁷ Ποιμαίνων. cod. 1 προβαίνων. ¹⁸ Καὶ ποιμαίνων. Des. in cod. 3. ¹⁹ cod. 1, 2 μόνα. ²⁰ Καλουμένους. Abest a cod. 2. ²¹ Αὐτοῖς. Abest a cod. 4. ²² Ἀξίαν. cod. 1, 2, præm. πρόσ. ²³ cod. 1, 2 præm. τὴν. ²⁴ cod. 1 συναγείρει. ²⁵ Ὁ — συρραγίσησ. In cod. 1 ponitur post σωτηρίαν. ²⁶ Δεσπότης. Abest a cod. 2. ²⁷ Οὐκ — φύσει. Des. apud Coril. p. 930. ²⁸ Τοῖς. Abest a cod. 1, 2. ²⁹ Υἱοὶ. cod. 1 præm. οἱ. ³⁰ Πῶρρω. Abest a cod. 2. ³¹ Ἀληθείας. cod. 1 2 ἐκκλησίας, quam lectionem Carafa in versione sua expresserat.

A omnibus sæculis faciendum jubet; propterea subjunxit :

« Ut enarretis in progenie altera. [Vers. 13.] Quoniam hic est Deus noster in æternum, et in sæculum sæculi : ipse pascet 913 nos in sæcula. » Oportet enim ut sæculum unumquodque tradat sequenti sæculo ea quæ nos accepimus a priori Adeo ut in omnes ætates salutis præconium transmittatur, omnesque homines cognoscant hunc nostrum esse et Deum et Dominum, et pastorem bonum, et sempiternum. Quia enim dixit : « Distribuite domos ipsius, » et pascendi officium ipsis tradidit, apposite docuit unum esse pastorem bonum, qui animam suam posuit pro ovibus, in æternum pascens, et pascens non modo oves, verum etiam eos qui ovium pastores nuncupantur.

INTERP. PSALMI XLVIII.

VERS. 1. « In finem, Filiis Coræ psalmus. » Divinus apostolorum chorus, et jam admonuit gentes ut triumphalem hymnum Deo afferrent : et nunc similiter easdem gentes hortatur ut fidei virtutem vitæ adjungant, et docet divitiarum vanitatem, et mundi sapientiæ inutilitatem. Prædicat autem, et futurum judicium, et condignam remunerationem. Quocirca et in finem psalmus inscriptus est, quippe qui totius vitæ finem prædicat.

C

VERS. 2. « Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem. » Sane omnibus manifestum est sanctissimos prophetas solis Judæis doctrinam obtulisse : sed hoc 914 in loco prophetica vox universam terram ad audiendum excitat. Hoc autem proprium est gratiæ apostolicæ : ipsis enim Dominus Christus salutem omnium gentium commisit : « Euntes enim, inquit, docete omnes gentes. » Patet ergo eorum sermones afferrari non solum Judæis, neque his, vel illis gentibus, sed omni hominum generi.

D

VERS. 3. « Quique terrigenæ, et filii hominum. » Quidam terrigenus Adamum et Evam nuncuparunt, tanquam ex terra formatos, non autem ex coitu natos. Sed a veritate hoc est alienum. Non enim admonent eos qui jam mortui sunt, sed illos qui

adhuc vivunt. Diversos itaque vitæ modos innuit. Nam alii urbes incolunt: alii villas et vicos, agriculturæ studentes. Et ex hominibus quidam sunt mansuetiores, quidam agrestiores; et hi quidem rationi congruentius vivunt, hi vero serino more solitudines habitant; alii rursus *hamaxobii* nuncupantur, qui in curribus degunt: alii pro domibus utuntur tentoriis. Hos puto *terrigenas* nominari, tanquam rationabilioris vitæ expertes. Quasi diceret: Universi homines, ea quæ dicuntur audite, urbani et ruricolæ, mansuetiores et agrestiores, et in commune omnes, et sigillatim. Sic enim et Symmachus interpretatus est. Nam pro *terrigenæ et filii hominum*, dixit, *humanitas et insuper 915 filii cuiuslibet hominis*, pro eo quod est: In commune humana natura audiat quæ dicuntur, et quilibet sigillatim percipiat. « Simul dives et pauper. » Simul et vos qui divitiis affluitis, et vos qui pauperie pressi estis, admonitionem accipite. Nam doctrina huius sermonis divitiarum et paupertatis differentiam non novit.

VERS. 4, 5. « Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. Inclinabo ad parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam. » Verba mea, inquit, plena sapientiæ sunt. Hæc autem didici, verbis Domini, quæ in profundo demersa sunt, aurem accommodans. Quæ vero auribus percepi, per linguam velut per instrumentum profero. Vult autem dicere se nihil proprium loqui, sed divinæ gratiæ instrumentum esse. Porro *parabolas*, sermones ænigmatè involutos appellat. Nam et Dominus per similitudines turbis locutus, harum interpretationes domi apostolis afferebat. [Propterea præcedentes etiam psalmi ex eorum persona recitati sunt. Chorus itaque apostolicus sapientiam Dei, scilicet Christum (Christus enim Dei virtus et Dei sapientia P), ore suo ferens, dixit: « Os meum loquetur sapientiam; » siquidem theologiam docentes Christum toti humano generi ore suo prædicarunt. 916 Intellectus vero eorum nihil aliud quam prudentiam meditabatur. Mens eorum autem adeo acuta erat, ut parabolas Servatoris nostri omnes in sacris Evangeliiis propositas intelligerent, antequam ipse eas interpretaretur. Simul ac itaque Salvator parabolas exposuisset, interrogavit eos dicendo: « Num intellexistis hæc omnia? » illi vero responderunt, Ita. Cor itaque eorum meditabatur prudentias. Deinde aperiam, inquit, in psalterio propositionem

P I Cor. I, 24. q Matth. XIII, 54.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²² cod. 2 προσφέρει. ²³ cod. 1, 2 δέ. ²⁴ Τίτην. Abest a cod. 2. ²⁵ cod. 2 θηριωδέστεροι. ²⁶ Οἱ μὲν — κεχηρημένοι. Des. apud Cord. p.931. ²⁷ Τῶν λεγομένων. Abest a cod. 2. ²⁸ Καί. Abest a cod. 1, 2. ²⁹ cod. 2 τ' αὐτόν. ³⁰ cod. 1, 2 δέξασθε. ³¹ Σοφίας — χάριτος ὄργανον. Horum loco in cod. 3, ubi Eusebii nomen simul ascriptum est, pauca ista tantum exstant: Ταῦτα δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων δύναται λέγεσθαι. Ita quoque apud Euseb. ad h. l. legitur. ³² Τοῖς ἐν βάθει. cod. 1 εἰς βάθος. cod. 2 τοῖς βάθει τοῖς. ³³ Τοῦ. cod. 2 præm. ἐν τοῖς. ³⁴ cod. 2 ἐπιθείς. ³⁵ Παραβολὰς — προσέφερεν. Hæc fere eadem sunt cum illis quæ Euseb. ad h. l. habet. ³⁶ cod. 2 præm. ἄ. ³⁷ Διαλεγόμενος. cod. 2 addit ἦν. ³⁸ Τούτων. Abest a cod. 2. ³⁹ E cod. 3 suppl. Pauca illorum habet Euseb. in Commentario ad h. l.

ρουσι²² τὴν παραίνεσιν. Τοὺς διαφόρους τοῖνον αἰνιττεται βίου· εἰ μὲν γὰρ τὰς πόλεις οἰκοῦσιν, οἱ δὲ ἢ ἀγροῦς καὶ κώμας, περὶ τὴν²³ γεωργίαν ἐσχολακότες. Καὶ οἱ μὲν γὰρ ἡμεριώτεροι τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἀγριώτεροι· καὶ οἱ μὲν λογικώτερον ζῶσιν, οἱ δὲ θηριωδέστεροι²⁴ τὰς ἐρήμους οἰκοῦσιν· οἱ μὲν²⁵ ἀμαξόβιοι προσαγορευόμενοι, οἱ δὲ σκηναῖς ἀνὸ οἰκῶν κεχηρημένοι. Τούτους οἶμαι γηγερεῖς ὀνομάζεσθαι, ὡς τῆς λογικωτέρας ἀφεστηκότες ζωῆς. Ἀντὶ τοῦ, Ἄπαντες ἄνθρωποι, τῶν λεγομένων²⁶ ἀκούσατε, ἀστοὶ καὶ χωριτικοὶ, ἡμεριώτεροι καὶ ἀγριώτεροι, καὶ κοινή πάντες καὶ ἰδίᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ²⁷ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, οἱ γηγερεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἀνθρωπότης, εἶπε, καὶ προσέτι υἱοὶ ἐκάστου ἀνδρός, ἀντὶ τοῦ, B Καὶ κοινή ἡ φύσις ἀκουσάτω τῶν λεγομένων, καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος τὴν ὠφέλειαν καρποῦσθω. « Ἐπὶ τῷ αὐτῷ πλούσιος καὶ πένης. » Κατὰ τ' αὐτὸ²⁸ καὶ οἱ πλοῦτοι κομῶντες, καὶ οἱ παντα συζῶντες, τὴν παραίνεσιν δέξασθαι²⁹. Πλούτου γὰρ καὶ πενίας ὁ διδασκαλικὸς λόγος οὐκ οἶδε διαφορὰν.

δ, ε'. « Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μέλητη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου· ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου. » Σοφίας³¹, φησὶ, μεστὰ τὰ παρ' ἐμοῦ προσφερόμενα ῥήματα· μεμάθηκα δὲ ταῦτα τοῖς ἐν βάθει³² κεχηρημένοις τοῦ³³ Κυρίου λόγους τὴν ἀκοήν ὑποθείς³⁴. Ἄ δὲ διὰ τῆς ἀκοῆς ἐδεξάμην, ταῦτα ὡς δι' ὄργανου προσφέρω τῆς γλώττης. Βούλεται δὲ εἰπεῖν, ὅτι Οὐδὲν ἴδιον φθέγγομαι, ἀλλὰ τῆς θείας εἰμι χάριτος ὄργανον. Παραβολὰς³⁵ δὲ καλεῖ τοὺς αἰνιγματώδεις λόγους. Καὶ γὰρ³⁶ ὁ Κύριος παραβολικῶς τοῖς ὄχλοις διαλεγόμενος³⁷, τοῖς ἀποστόλοις κατ' οἶκον τούτων³⁸ τὰς ἐρμηνείας προσέφερεν. [Ἐξ αὐτῶν τοῦ προσώπου καὶ οἱ ἐμπροσθεν ἀνεφωνοῦντο ψαλμοί. Ὁ τοῖνον χορὸς ὁ ἀποστολικὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὸν Χριστὸν· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· διὰ στόματος φέρων, ἔλεγε, « Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν. » ἐπειδὴ τὸν Χριστὸν θεολογοῦντες εἰς πᾶν γένος ἀνθρώπων ἐκῆρτυον τῷ ἑαυτῶν στόματι. Τὰ δὲ τῆς διανοίας αὐτῶν οὐδὲν ἕτερον ἢ συνέσεις ἐμελέτα. Οὕτω δὲ αὐτῶν ἠκόνθητο πρὸς σύνεσιν ὁ νοῦς, ὡς τὰς παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φερομένας συνείναι πάσας, καὶ πρὸ τῆς αὐτοῦ ἐρμηνείας. Αὐτίκα γοῦν, μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν παραβολῶν, ὁ μὲν Σωτὴρ ἠρώτα αὐτοὺς λέγων, « Συνήκατε ταῦτα πάντα; » οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ, Ναί. Ἡ καρδία τοῖνον αὐτῶν ἐμελέτα συνέσεις. Εἶτ' ἐπὶ τούτοις ἀνοίξω ἐν ψαλ-

τηρίω τὸ πρόβλημά μου. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησί, ἀκονή-
σας τὸ διανοητικόν μου εἰς σύνεσιν τῶν σωτηρίων
παραβολῶν δεδύνημαι ἐπακολούθησαι τῇ ἐμφερομέ-
νῃ ἐν αὐταῖς διανοίᾳ· τοῖς δὲ μὴ τοῦτο πράττειν
δυναμένοις διὰ νηπιότητα, ἀνοίξω τὰ κεκρυμμένα⁵⁰
καὶ διασαφήσω τὰ προβλήματα καὶ τὰς παραβολάς·
καὶ ταῦτα πρῶτον διὰ τοῦ ἐμοῦ ψαλτηρίου τοῦ σω-
ματικῆς δηλαδὴ ὄργανου, ὅπερ ὄργανον τῆς ἐνοικου-
σης ἐν αὐτῷ ψυχῆς τυγχάνον ἀντιψαλτηρίου αὐτῇ
παραδέχεται, πρὸς τὸ ἀνακρούεσθαι ἐν αὐτῷ τῶ θεῷ
τοῦς ὕμνους καὶ ἀναπέμπειν ἕκαστον αἰσθητήριον,
καὶ μέλος καὶ μέρος τοῦ σώματος ἐπιστημόνως
κινῶσαν.] Ταῦτα⁵¹ ὡς ἐν προοίμιῳ διεξελθῶν⁵²,
ἀρχεται⁵³ λοιπὸν τῆς παραινέσεως.

ζ. Ἰνατί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ πονηρῆ; ἡ ἀνομία
τῆς πτέρνης μου⁵⁴ κυκλώσει με. Δέδια⁵⁵ καὶ τρέμω
τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταποδόσεως⁵⁶, ἐν ἣ ὁ δίκαιος
κριτὴς ἀνταποδώσει⁵⁷ ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.
Κ⁵⁸ Τοῦτο δὲ γνόντες καὶ αὐτοὶ τὸν τοιοῦτον πρὸ
ὀφθαλμῶν ἀναλάβετε φόβον. Εἰ γὰρ ἐγὼ ὁ δεδουνημένος
εἰπὴν, τὸ στόμα μου ἀλάθει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη
τῆς καρδίας μου συνέσεις, κλινῶ εἰς παραβολὴν
τὸ οὖς μου, μετὰ ταῦτα ἐμφοδός εἰμι καὶ ἐντρομος·
διατὶ οὐχὶ καὶ ὕμεις; Εἰ δὲ τις πυνθάνοιτο ἰνατί
φοβοῦμαι, ἀκούετω μετὰ παρήρησις· ἐστὶ τις ἡμέρα
πονηρὰ περὶ ἧς μυρία ἐν ταῖς προφητικαῖς ἀνα-
φανίται Γραφαῖς.] Ἄγιος⁵⁹ δέ μοι τοῦ θεοῦ ὁ παρά-
νομος βίος, δι' ὃν τῆς εὐθείας ἐξετρέπη ὁδοῦ. Τὴν⁶⁰
γὰρ πτέρναν ἐνιοὶ μὲν τοῦ βίου τὴν ὁδὸν προσηγό-
ρευσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὴν ἀπάτην αἰνίττεσθαι, ἐκ
μεταφορᾶς τῶνδρομέων, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν⁶¹,
ὡς τῇ πτέρνῃ πολλάκις τοὺς ἀνταγωνιστάς καταβάλ-
λουσι. Τοῦτο ἡμᾶς καὶ ὁ Ἡσαῖ ἐδίδαξεν ὀδυρόμενος·
Δικαίως γὰρ, φησὶν, ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἰακώβ· ἐπτερνικέ με⁶² γὰρ ἡδη δεύτερον τοῦτο·
τά τε⁶³ πρωτοτόκιά μου εἴληφε, καὶ νῦν ἔλαθε⁶⁴
τὴν εὐλογίαν μου.] Πονηρὰν δὲ ἡμέραν⁶⁵ τὴν τῆς
κρίσεως προσηγόρευσε, κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν πολιτευό-
μενον ἔθος. Εἰώθασιν γὰρ πολλοὶ κακὴν ὀνομάζειν
ἡμέραν, ἐν ἣ λυπηροὶ τισιν αὐτοὺς συμβαίνει περι-
πεσιέν. [Ἐ⁶⁶ Εἰκότως τοίνυν οὕτως προσαγορεύεται,
ὡς ἂν τῆς ἐκάστου πονηρίας οὕσα ἐλεγκτικὴ· καὶ ὡς
τὰς κολάσεις τοῖς ἀσεβέσι διὰ τῆς περιμενούσης
αὐτοῖς ὀργῆς ἐπάγουσα. Διὰ τοῦτο καὶ γὰρ φρίττω
ὁ ταῦτα φθεγγόμενος· ἡ γὰρ ἀνομία τῆς πτέρνης
μου κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν πονηρὰν κυκλώσει με.
Ἀνομία δὲ πτέρνης λέλεκται ἡ τῆς ὁδοῦ, καθ' ἣν
τὸν παρόντα βίον διανύομεν, παρεκτροπὴ τῆς

meam. Ego enim, inquit, qui intellectum meum
acui, ut sensum salutarium oraculorum perspiciat,
mentem quæ illis inest assequi potui: istis autem
qui ob intellectus imbecillitatem hoc non possunt,
aperiam occulta, et exponam illis problemata ac
parabolas, idque per Psalterium meum faciam, sci-
licet per corporeum instrumentum; utpote quod est
instrumentum animæ intus habitantis, illi loco
Psalterii datum, ut super illo hymnos in honorem
Dei pulset, sensuumque organa excitet, membra et
partes corporis omnes scite movens.] Hæc tan-
quam in exordio præfatus, exorditur deinceps ad-
monitionem.

VERS. 6. « Cur timebo die malo? iniquitas cal-
canæi mei circumdabit me. » Timeo et perhorresco
retributionis diem, in quo justus Judex cuilibet
917 secundum opera ejus retribuet.

[Hoc autem scientes eundem præ oculis habea-
tis timeorem. Cum enim ego, qui dicere potui, os
meum loquetur sapientiam, et mediatio cordis mei
prudentias, inclinabo ad parabolam aurem meam,
postea timore et terrore correptus fuerim, quidni
etiam vos? Si quis autem quæsierit cur timeam,
audiat ingenue, esse diem quemdam malum, de quo
innumera in scriptis prophetarum exstant testimo-
nia.] Causa autem timoris mihi est iniqua vita,
per quam a recto tramite diverti. Calcaneum enim
quidam vitæ iter nuncuparunt: ego vero opinor
fraudem significare, ex translatione cursorum, ut
jam superius diximus, qui calcaneo sæpe adversa-
rios dejiciunt. Hoc et Esau lugens docuit nos:
« Juste enim, inquit, vocatum est nomen ejus Jac-
ob: nam supplantavit me jam altera vice: primo-
genita mea abstulit, et nunc subripuit benedi-
ctionem meam ». Cæterum diem malum, judicii diem
vocavit, usitato more nostro. Diem enim malum
multi nominare solent, quo accidit ipsis ut in
aliquas calamitates inciderent. [Merito itaque sic
vocatur, utpote qui uniuscujusque mala facta redar-
guet, et impios pœnis propter iram illis incumben-
tem afficiet. Propterea etiam ego qui hæc loquor,
perhorresco. Iniquitas enim calcanei mei eo ipso
die 918 malo me circumdabit. Iniquitas autem
calcanei dicitur via, quæ incedentes hanc vitam
transigimus, declinatio sive fraus.] Sic et divinus
Apostolus judicii diem vocat: « Secundum duri-
tiam tuam autem, et impœnitens cor, instar the-

¹ Gen. xxvii, 36.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁰ *Κεκρυμμένα*. Ita leg. esse videtur pro *κεκλιμένα*, quæ est lectio codicis. ⁵¹ *Ταῦτα*. cod. 3 τὰ πρῶτα
⁵² cod. 3 *διαλαήσας*. ⁵³ *Ἀρχεται* — *παραινέσεως*. cod. 3 ἐντεῦθεν ἀρχεται τοῦ διδασκαλικοῦ λόγου. In
cod. sequitur: καὶ δὴ πεῦσιν τίθησι καὶ τὴν πρὸς ταύτην ἀπόκρισιν συνάπτει. ⁵⁴ *Τῆς πτέρνης μου*.
Hebr. יָרַפְּ, quod in vers. Syr. salis bene exprimitur. ⁵⁵ *Δέδια*. cod. 3 addit φησί. ⁵⁶ cod. 3
ἀντιδόσεως. ⁵⁷ codd. tres Aug. ἀποδώσει. ⁵⁸ E cod. 3 supp. Cum his conferenda sunt, quæ Cord. t. 1,
p. 93 f. Nostro tribuit. ⁵⁹ *Ἄγιος* — *ὁδοῦ*. Des. in cod. ⁶⁰ *Τὴν* — *εὐλογίαν μου*. Hæc alium locum
necesse sunt in cod. 3. ⁶¹ *Ὡς* — *προειρήκαμεν*. Des. in cod. 3. ⁶² *Μέ*. In cod. 3 ponitur post γάρ.
⁶³ cod. 3 τὰ. ⁶⁴ *Ἐλαθε*. Abest a cod. 2. In cod. 1. leg. εἴληφε. ⁶⁵ *Ἡμέραν*. In cod. 3 ponitur post
κρίσεως. ⁶⁶ E cod. 5 etiam suppl.

cauri reponis tibi iram die iræ, et revelationis et A
justi judicii Dei, qui retribuet cuilibet secundum
opera sua *.)

ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργης, καὶ ἀποκαλύψεως καὶ⁶⁰ δικαιοκρισίας Θεοῦ, ὅς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.)

Vers. 7. « Qui confidunt in virtute sua, et in
multitudine divitiarum suarum gloriantur. » Ego
quidem, inquit, horreo et contremisco diem qui
expectatur. Vos vero, qui divitiis affluitis, illius
dici nullam geritis curam, sed divitiarum super-
bia elati, rebus fluxis, tanquam stabilibus, confi-
ditis.

Vers. 8, 9. « Frater non redimit; redimet homo?
non dabit Deo placationem suam. Et pretium red-
emptionis animæ suæ. » Scire autem vos oportet
B nec majorum aut fratrum pietatem ac virtutem
iis qui his carent prodesse, nec post excessum ex
hac vita salutem opibus comparari. In hac enim
vita « pretium redemptionis viri, ut ait Sapiens,
proprie divitiæ sunt †. » Hoc consilio eos qui opi-
bus abutuntur exhortatus, ad virtutis operarios
sermonem transfert, dicens :

« Et laboravit in æternum. [Vers. 10, 11.] Et
919 vivet in finem. Et non videbit interitum, cum
viderit sapientes morientes. » Qui enim pro pietate et
justitia sudores sustinuit, et pro sempiternis bonis
labores suscepit, immortalē vitam, tanquam labo-
rum fructum habet, et cum hujusmodi sapientibus,
quos stultos apostolica sententia nominat, sempiterni
interitus æternique supplicii particeps non erit.
« Simul insipientes et stultus peribunt. » Nam, in-
quit, isti qui vocantur sapientes, nullam ex hac
sapientia utilitatem nacti, eandem mortem sub-
ibunt, quam insipientes. Sic enim Symmachus in-
terpretatus est : *Simul fatuus et imperitus peribunt.*
Et vocat quidem *fatuum* eum qui sapiens vocatur,
tanquam illum qui quod decebat scire noluerit.
Imperitum vero eum qui omnis sapientiæ expers
est, cum malitia tamen vitam degit.

« Et relinquent alienis divitias suas [Vers. 12.] Et
sepulera eorum domus eorum in æternum : taber-
nacula eorum in progenie et progenie. » Non modo
autem sapientia, verum etiam potentia et omnibus
D opibus privati, finem vitæ accipient, ab illustribus

* Rom. II, 2. † Prov. XIII, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁷ Ἀπάτη. In cod. sequitur ἐκ μεταφορᾶς — εὐλογίαν μου. Hæc in codicibus reliquis, ut in textu
Sirm., locum in superioribus obtinuerunt. ⁶⁸ cod. 1 σεαυτῶ. ⁶⁹ Kal. Abest quidem a cod. 1, exstat
autem in cod. 2. ⁷⁰ Ποιοῖσθε. Abest a cod. 1. ⁷¹ Ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. Hebr. 𐤇𐤃𐤁, *pretium redemptionis*
suæ. ⁷² Τὴν τιμὴν. Hebr. 𐤇𐤃𐤁, quod Syrus adjective exposuit, *pretiosiora*, s. *pretiosior est*. ⁷³ Ὑμᾶς. cod.
2 ἡμᾶς. ⁷⁴ Πλοῦτω. cod. 1, 2 præm. τῶ. ⁷⁵ Ἐκοπίασεν. Nisi codices et editiones, quantum scimus,
omnes, in hac lectione consentirent, putarem, legendum esse ἐκόπασεν. In textu enim Hebr. est 𐤇𐤃𐤁,
quod Aquila bene vertit, ἐπαύσατο. Symm. παύσας. ⁷⁶ Οὐκ — καταφθοράν. Hæc præcedentibus
adjungi debuissent. ⁷⁷ Ὁ γὰρ — τιμωρίας. Des. in cod. 3. ⁷⁸ Ἐὐσεβείας. cod. 2 præm. τῆς. ⁷⁹ Ἰδρω-
τας. cod. 1 ἀγῶνας, ascripta tamen lectione altera. ⁸⁰ Πόνους. cod. 1 κόπους, altera tamen lectione
ascripser. ⁸¹ Οὗτοι γὰρ, φησὶν. Des. in cod. 3. ⁸² cod. 1 εὐρόμενοι. ⁸³ Οὕτω — ἐβλήσαντα. Des. apud
Cord. p. 937. ⁸⁴ Οἱ τάροι αὐτῶν. Hebr. 𐤇𐤃𐤁, *medium*, s. *interius eorum*, h. e. ardentissimum deside-
rium eorum. Sed communis, quam omnes interpretes antiquiores secuti sunt, lectio, fuisse videtur 𐤇𐤃𐤁.
⁸⁵ Οὐ — σοφίας. Des. in cod. 3.

ἀπάτη⁶⁷.] Οὕτω καὶ ὁ θεῖος; Ἀπόστολος τὴν τῆς κρί-
σεως ἡμέραν καλεῖ· « Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου,
καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις ἑαυτῶ⁶⁸

ζ'. « Οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ
ἐπὶ τῶ πληθει τοῦ πλοῦτου αὐτῶν καυχώμενοι. »
Ἐγὼ μὲν, φησὶ, δέδια καὶ τρέμω τὴν προσδοκώμε-
νην ἡμέραν· ὑμεῖς δὲ οἱ τῶ πλοῦτῳ κομῶντες, ἐκεί-
νης μὲν οὐδεμίαν ποιείσθε⁷⁰ φροντίδα, τῇ δὲ ὑπερ-
φανία τῆς πείρουσίας μεγαλαυχούμενοι, ὡς μονί-
μοις θαρραίτε τοῖς βέουσιν.

ἦ, θ'. « Ἀδελφός οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄν-
θρωπος; οὐ δώσει τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ⁷¹. Καὶ
B τὴν τιμὴν⁷² τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. » Ἐδεῖ
δὲ συνιδεῖν ὑμᾶς⁷³, ὡς οὕτε προγόνων καὶ ἀδελφῶν
ἀρετὴ καὶ εὐσεβεία τοὺς τούτων γεγυμνωμένους
δύνησιν, οὕτε μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν δυνα-
τὸν διὰ χρημάτων πορίσασθαι σωτηρίαν. Κατὰ γὰρ
τὸν παρόντα βίον « λύτερον ἀνδρός, ἢ φησὶν ὁ Σοφός, ὁ
βίος πλοῦτος. » Ταύτην προσενεγκῶν τοῖς πλοῦτῳ⁷⁴
κακῶς κεχρημένοις τὴν συμβουλήν, πρὸς τοὺς τῆς
ἀρετῆς ἐργάτας μεταφέρει τὸν λόγον, καὶ φησὶ·

« Καὶ ἐκοπίασεν⁷⁵ εἰς τὸν αἰῶνα. [ι', ια'.] Καὶ
ζησεται εἰς τέλος. Οὐκ⁷⁶ ἔσται καταφθοράν, ὅταν
ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. » Ὁ γὰρ⁷⁷ τοὺς ὑπὲρ εὐ-
σεβείας⁷⁸ καὶ δικαιοσύνης ὑπομείνας Ἰδρωτας⁷⁹, καὶ
τοὺς ὑπὲρ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀναδεξάμενος πόνους⁸⁰,
C τὴν ἀνώλεθρον ἔχει ζωὴν τῶν πόνων καρπὸν· καὶ
τοῖς τοῦ κόσμου σοφοῖς, οὗς μωροὺς ὁ ἀπρωτολόγος
ὀνομάζει λόγος, οὐ κοινωῆσει τῆς αἰωνίου εὐφορίας,
καὶ τῆς αἰε τιμωρίας. « Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄφρων καὶ
ἀνοῦς ἀπολοῦνται. » Οὗτοι γὰρ, φησὶν⁸¹, οἱ καλοῦ-
μενοι σοφοί, οὐδεμίαν ἐκ τῆς σοφίας ὠφέλειαν εὐρά-
μενοι⁸², τὸν αὐτὸν τοῖς ἀμαθέσι τίσουσιν ἄλεθρον.
Οὕτω⁸³ γὰρ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· Ὁμοῦ ἀνόη-
τος καὶ ἀμαθὴς ἀπολοῦνται. Καὶ καλεῖ μὲν ἀνόη-
τον τὸν καλούμενον σοφόν, ὡς συνεῖνα· τὸ δὲ ὄν οὐκ
ἐβλήσαντα· ἀμαθῆ δὲ τὸν τῆς μὲν σοφίας ἀμύητον,
κακίᾳ δὲ ὅμως συζήσαντα.

« Καὶ καταλείψουσιν ἄλλοτεροῖς τὸν πλοῦτον αὐ-
τῶν. [β'] Καὶ οἱ τάροι αὐτῶν⁸⁴ οἰκίαι αὐτῶν εἰς
τὸν αἰῶνα· σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. »
D Οὐ⁸⁵ μόνως δὲ τῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς δυναστείας,
καὶ τῆς πείρουσίας γυμνωθέντες ἀπάσης, θέζονται

τοῦ βίου τὸ τέλος, ἀπὸ τῶν περιφανῶν οἰκιῶν τοῖς Ἀ
τάφοις παραπεμπόμενοι, καὶ ταύτας ⁸⁰ οἰκεῖν δι'
αἰῶνος ἀναγκαζόμενοι. « Ἐπεκαλίσαντο τὰ ὀνόματα
αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν ⁸⁷. » Καὶ μὴν, φησὶν, ἀπὸ
τῶν ὀνομάτων αὐτῶν τὰ κτήματα ⁸⁸ αὐτῶν προσ-
τηγόμενται. Τοῦ δεινός γὰρ ἡ οἰκία, καὶ τοῦ δεινός ὁ
ἀγρὸς, καὶ ⁸⁹ τοῦ δεινός ὁ οἰκέτης · ἀλλὰ σὺν τῇ ⁹⁰
δεσποτείᾳ ἡ ⁹¹ τῶν ὀνομάτων ἀμείβεται προσηγορία.
Ὡσπερ γὰρ ἕτεροι κύριοι τῶν ὑπ' ἐκείνων κατα-
λειψθέντων ἐγένοντο, οὕτως γενήσεται καὶ τῶν ὀνο-
μάτων ἐναλλαγὴ. Πάλιν γὰρ ἐκ τούτων αἱ προσηγο-
ρίαι τεθῆσονται. Διὰ πάντων δὲ ἡμᾶς ὁ λόγος διδάσκει ⁹², μὴ θαρρῆναι τοῖς παροῦσιν, ἀλλὰ τῶν
μελλόντων ἐπιμελεῖσθαι.

ιγ'. « Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε ⁹³. B
παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ
ὠμοιώθη ⁹⁴ αὐτοῖς. » Ταύτης δὲ φησὶν αἴτιον τῆς
ἀνοίας, τὸ μὴ θελήσαι συνιέναι ἡμᾶς τὴν οἰκίαν ⁹⁵
τιμῆν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσαν ἡμῖν ἀξίαν,
ἀλλὰ τὸν κτηνώδη καὶ θηριώδη βίον ἀσπάσασθαι.

ιδ'. « Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον ⁹⁶ αὐτοῖς. »
Εἰς δὲ τὴν ἀλογίαν ἐξέπεσον, κάκιστον ἐξ ἀρχῆς
ἐσχηκότες τρόπον, καὶ ἐπὶ τὰς πονηρὰς ἐκκλίναντες
πράξεις. Ὅθεν γὰρ τὰς πράξεις ὠνόμασεν. « Καὶ
μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐδοκήσουσιν ⁹⁷. »
Μεταμελεῖα δὲ χρήσονται μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδη-
μίαν, οὐδὲν ἐκ ταύτης λοιπὸν ποριζόμενοι κέρδος.

ις'. « Ὡς πρόβατα ἐν ᾄδῃ ἔθεντο ⁹⁸, θάνατος C
ποιμανεῖ αὐτούς. » Τοῦτο ⁹⁹ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος
ἠρμήνευσεν · Ὡς πρόβατα ἄδου ἔταξαν ἑαυτούς ¹⁰⁰,
θάνατος νεμήσει αὐτούς · αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοῖς τὰς
κολάσεις προὔξηνσαν, καὶ τὸν θάνατον προσέλοντο
τῆς ζωῆς. « Καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς
τῷ ᾄδῃ, καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν ¹⁰¹ παλαιωθήσεται ἐν
τῷ ᾄδῃ, ἐκ ¹⁰² τῆς ὀξείας αὐτῶν ἐξώσθησαν. » Οἱ δὲ
ὦν ὑπ' αὐτῶν ἀδικούμενοι καὶ καταφρονούμενοι ¹⁰³,
τὴν κατ' αὐτούς ¹⁰⁴ οὐκ εἰς μακρὰν σχήσουσιν ἐξουσίαν.
Πάντης γὰρ τῆς προτέρας εὐημερίας ¹⁰⁵ γεγυμνωμένοι
τῷ θανάτῳ παραδοθήσονται. Συνάδει ¹⁰⁶ δὲ ¹⁰⁷ τούτοις
καὶ ¹⁰⁸ ἡ τοῦ Κυρίου παραβολή, τὸν μὲν Λάζαρον ἐν
τοῖς κόλποις δεκνύσα τοῦ Ἀβραάμ · τὸν δὲ ἀλαζόνα
πλοῦσιον πικρῶς κολαζόμενον, καὶ τοῦ πένητος

¹⁰⁹ Luc. xvi, 19 seqq.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ cod. 2 et 3 τούτους. ⁸⁷ Γαιῶν. In vers. Gr. sequitur αὐτῶν. ⁸⁸ Κτήματα. cod. 2 κτήτη.
⁸⁹ Καὶ — οἰκέτης. Des. in cod. 3. ⁹⁰ Ἀλλὰ σὺν τῇ. cod. 2 ἀλλ' αὕτη. ⁹¹ cod. 2 τῇ. cod. 3
καὶ ἡ. ⁹² cod. 3 διδάσκων. ⁹³ Συνήκε. Hebr. שָׁחַח, pro quo hi interpretes log. שָׁחַח. ⁹⁴ Ὁμοιώθη.
Hebr. הִוָּחַח, excisi sunt, s. excindentur. ⁹⁵ Οἰκίαν. cod. 2 ἰδίαν. ⁹⁶ Σκάνδαλον. Hebr. כִּסֵּף, stulti-
tia. Aquila ἀνοησίας. Symm. ἀνοίας. ⁹⁷ Εὐδοκήσουσιν. Hæc est lectio cod. Alex. codex Vatic. habet
εὐλογήσουσιν. ⁹⁸ cod. 2 ἔθετο. ⁹⁹ Τοῦτο νομήσει αὐτούς. Des. in cod. 4 et apud. Cord. p. 940. ¹⁰⁰ Πρό-
δατα. Montf. in Hexapl. Symmacho tribuit lectionem βοσκήματα. Ita quoque Euseb. ad h. l. ¹⁰¹ Ἐαν-
τούς. cod. 2 αὐτούς. ¹⁰² Ἡ βοήθεια αὐτῶν. Hebr. הִוָּחַח (sec. Kth.) figura eorum. Aquila χαρακτηρισ αὐτῶν.
Symm. autem, qui lectionem marginalem הִוָּחַח secutus est, τὸ κρατερόν αὐτῶν. ¹⁰³ Ἐκ — ἐξώσθησαν.
Hebr. הִוָּחַח, quibus illustrandis in cod. Alex. subjungitur ἐξώσθησαν, quod additamentum a cod. Vatic.
quidem abest, in vers. autem Syr. et Arab. exstat. ¹⁰⁴ Καταφρονούμενοι. In cod. 4 ponitur ante ἀδικού-
μενοι καὶ. ¹⁰⁵ cod. 1, 2 αὐτῶν. ¹⁰⁶ Εὐημερίας. In cod. 2 sequitur post γεγυμνωμένοι. ¹⁰⁷ Συνάδει — διεξ-
ελούσιν. Des. apud Cord. p. 940. ¹⁰⁸ Δέ. Abest a codd. Aug. ¹⁰⁹ Καὶ. Des. in cod. 3.

Deo offert. Qui his autem verbis utitur, petit ne eundem cum illis patiat; dicit autem sic :

VERS. 16. « Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferni, cum acceperit me. » Post hæc iis qui inopia premuntur, et a divitum superbia conculcantur, consilium et admonitionem affert.

VERS. 17, 18. « Ne timueris, cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. 922 Quoniam cum interierit, non sumet omnia : neque descendet cum eo gloria ejus. » Ne magni, inquit, feceris presentem felicitatem : non stabiles sunt insignes divitiarum. Nam qui propter illas supercilia contrahunt, et maxillas inflant, paulo post, omnibus derelictis, morti tradentur.

VERS. 19. « Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur. » Aliqui, ait, divitiis affluentem dum vivit beatum prædicant, at mortuum miserimum nominant. « Confitebitur tibi, cum benefeceris ei. » Hoc manifestius Symmachus dixit : « Laudabit te, si benefeceris ipsis. » Hæc enim est vera laus, non modo vivum, verum etiam mortuum celebrem et clarum esse. His autem laudibus dignus est qui divitiis ad sui utilitatem usus est : quandoquidem beneficia in alios collata ad ipsum beneficii auctorem revertuntur.

VERS. 20. « Introibit usque ad progenies patrum suorum, et in æternum non videbit lumen. » Pro introibit, tres alii interpretes introibis verterunt. Videbis, inquit, hunc ad quem dixi : Ne timeas cum dives factus fuerit homo, eandem mortem sustinere, quam ejus majores, et non modo hoc, verum etiam sempiterno lumine privatum.

VERS. 21. « Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis 923 insipientibus, et similis factus est illis. » Causa autem horum est vita belluina, quam plerique homines elegerunt, oblitii honoris a Deo collati. Qui enim rationis participes dicuntur, sensum rationis expertem dilexerunt.

* INTERP. PSALMI XLIX.

VERS. 1. « Psalmus Asaph. » Hic est magister

ἰκέτην ἡ γινόμενον· οὕτω ἔδ ἐκεῖνων τέλος δι-
εξελοῶν, ἰκετεῖαν τῷ Θεῷ προσφέρει. Ὁ τούτοις δὲ
χρησάμενος τοῖς λόγοις, μὴ τὴν αὐτὴν ἐκεῖνοις
τελευτὴν ὑπομείναι αἰτεῖ· φησὶ δὲ οὕτως·

ἰς'. « Πλὴν ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ
χειρὸς ἕξου, ὅταν λαμβάνῃ με. » Μετὰ ταῦτα τοῖς
πενία σύμβιστεύουσι, καὶ διὰ τὴν τῶν πλουσίων
πρυχομένοις ἀλαζονείαν, εἰσήγησιν εἰσφέρει καὶ
συμβουλήν.

ἰς', ἰη'. « Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν
πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ὅτι οὐκ ἐν
τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήψεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγ-
καταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. » Μὴ μέγα τι, φησὶ,
νόμιζε τὴν παρούσαν εὐμερίαν· οὐ μόνιμος γὰρ
ὁ περιδλεπτος πλοῦτος. Οἱ γὰρ ἐπὶ τούτῳ τὰς
ὀφρῦς ἀνασπῶντες, καὶ τὰς γνάθους φουσῶντες,
μικρὸν ὕστερον τὰ πάντα καταλείψαντες, τῷ θανάτῳ
παραδοθήσονται.

ἰθ'. « Ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ζωῇ αὐτοῦ εὐλογη-
θήσεται. » Ζῶντα, φησὶ, τὸν πλούτῳ κομῶντά τινες
μακαρίζουσιν· ἀποθανόντα μέντοι τρισέθλιον
ὀνομάζουσιν. « Ἐξομολογήσεται σοι, ὅταν ἀγαθῶν
αὐτῷ. » Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος εἴρηκεν·
« Ἐπαινέσει σε ἂν καλῶς ποιήσης αὐτοῖς. »
Οὗτος γὰρ ὁ ἀληθὴς ἔπαινος, τὸ μὴ μόνον ζῶντα,
ἀλλὰ καὶ τετελευτηκότα δοῖδιμον εἶναι καὶ πολυ-
θρόλλητον. Ἄξιος δὲ τοιούτων ἔπαίων ὁ εἰς
οἰκείαν ὀφέλειαν τὸν πλοῦτον οἰκονομήσας· ἡ γὰρ
εἰς τοὺς ἄλλους εὐεργεσία εἰς αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν
εὐεργέτην.

κ'. « Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ,
ἕως αἰῶνος οὐκ ἔσται φῶς. » Ἄντι τοῦ εἰσε-
λεύσεται, εἰσελεύσῃ οἱ τρεῖς ἡρμήνευσαν. Ὁφεί,
φησὶ, τοῦτον πρὸς ἐπὶ εἶπον· Μὴ φοβοῦ ὅταν πλου-
τήσῃ ἄνθρωπος, τὸν αὐτὸν τοῖς πατράσιν ὑπομέ-
νοντα θάνατον· καὶ οὐ μόνον τοῦ παρόντος φωτὸς,
ἀλλὰ καὶ τοῦ αἰωνίου στερούμενον.

κα'. « Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκεν,
παρασυνεβλήθη τοῖς κτηνέσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ
ζωμοιώθη αὐτοῖς. » Αἰτία δὲ τούτων ἡ κτηνώδης
ζωή, ἣν τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους προείλοντο, τὴν
παρὰ τῷ Θεῷ δεδομένην ἀποθεβληκτέας τιμῆν.
Λογικοὶ γὰρ λεγόμενοι, τὴν ἀλογίαν ἠγάπησαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΜΘ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. » Ἄλλου χοροῦ ψαλ-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἰκέτην. cod. 2 οἰκέτην, ex errore, ut videtur, librarii. ὄυτω — φησὶ δὲ οὕτως. Des. in cod. 3.
ἰς δὲ χρησάμενος. cod. 1, 2 κερημένος. ἰς αἰετῶν. Abest a cod. 1, 2. φησὶ δὲ οὕτως. Des. in
cod. 2. ἰς cod. 2 τοῦ πλουσίου. ἰς Ἡ. cod. Vatic. καὶ. ἰς Παροῦσαν. Abest a cod. 2. ἰς cod. 1
ὀφρῦας. ἰς Ζωῆ. cod. 1, 2 præm. τῆ, ut in vers. τῶν Ὁ. ἰς Μέγτοι. cod. 2 δὲ. ἰς Ἐξομολογήσεται
— αὐτῷ. Longe melius sensum textus Hebr. ita expr. Symm., teste Montf. in Hexaplis ad h. l. ἀλλὰ τὴν
ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ζῆν αὐτὸν εὐλογῆσει, λέγων ἐν ἑαυτῷ (hæc de suo ad illustranda sequentia apposuit),
ἐπαινέσουσί σε ἂν καλῶς ποιήσης σεαυτῷ. ἰς cod. 2 αὐτόν. ἰς cod. 1, 2 ἐπαινέσουσι. ἰς Ἐάν. cod. 1
ὅταν. ἰς cod. 1 ἑαυτῷ. Minus bene. ἰς Τοιούτων. cod. 1 præm. τῶν. ἰς Ἡ γὰρ — εὐεργέτην. Des.
apud Cord. p. 942. ἰς ὄγεται. Hebr. videbunt. ἰς Ἄντι — ἡρμήνευσαν. Des. apud Cord. l. c.
ἰς Τοῦτον. cod. 1, 2 addunt σύ. ἰς Καὶ — αὐτοῖς. Vid. p. 920, n. 7, 8. ἰς Δέ. cod. 3 add. φησὶ.
ἰς Δεγόμενοι. cod. 5 γινόμενοι. ἰς Ἄλλου. cod. 3 Ἄλλ' οὐδέ.

μυθῶν ²⁶ χοροδιδάσκαλος οὗτος, ὡς ἡ τῶν Παρλι- A
πομένων ἐδίδαξεν ἱστορία. Τὰ ²⁷ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ
τεσσαρακοστοῦ πρώτου ²⁸ προηρμηνευμένα ²⁹ οἱ
Κορὲ υἱοὶ, κορυφαῖοι καὶ αὐτοὶ χοροῦ ἐτέρου γενό-
μενοι, ἄδειν ἐνεχειρίσθησαν. Ἔχουσι δὲ καὶ ἄλλους
ψαλμοὺς, τὴν αὐτῶν ἐπιγραφὴν ἔχοντας, οὓς, εἰ ὁ
θεὸς ἐπιτρέψειεν ³⁰, ἔρμηνεύσομεν. Ὁ δὲ ³¹ παρῶν
ψαλμὸς, τῷ Ἀσάφ ἀνακειμένος, σύμφωνός ἐστι τῷ
προτεταγμένῳ ψαλμῷ· καὶ αὐτὸς γὰρ τὸ μέλλον
προαγορεύει ³² κριτήριον, καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος
ἡμῶν τὴν ἐπιφάνειαν. Προαγορεύει μέντοι καὶ τὴν
καυὴν διαθήκην, δεικνύς τὴν κατὰ νόμον λατρείαν
οὐ θυμῆρη Θεῷ. « Θεὸς θείων Κύριος ἐλάλησε, καὶ
ἐκάλεσε τὴν γῆν, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσ-
μῶν. » Καὶ ³³ ὁ πρὸς τοῦτου ψαλμὸς πάντας ἀνθρώπους
εἰς διδασκαλίαν ἐκάλεσε, καὶ οὗτος ὡσαύτως πάντα B
τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. Τὸ γὰρ, « Ἀπὸ ἀνατολῶν
ἡλίου μέχρι ³⁴ δυσμῶν, » τοῦτο δηλοῖ. Τὸ δὲ θεὸς
θεῶν, οἱ τρεῖς ἐτέρως ἠρμηνεύσαν, Ἰσχυρὸς
θεὸς ³⁵ λαλήσας ἐκάλεσε τὴν γῆν. Οἱ δὲ Ἐβδομη-
κοντα θεοὺς ὀνομάζουσι τοὺς ἀρχεὶν λαχόντας, καὶ
κρίνειν πεπιστευμένους, ὅπερ ἴδιον μόνου Θεοῦ.
Τοῦτο ἡμεῖς ὁ ὀρθόδοξοὺς πρώτος διδάσκει ψαλμὸς,
καὶ αὐτὸς τῷ Ἀσάφ ἐπιγεγραμμένος. Εἰρηκὺς γάρ,
« Ὁ θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ
θεοὺς διακρίνει· » ἐπήγαγεν· « Ἔως πότε κρίνετε
ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ³⁶ ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε ;
κρίνατε ὄρφανῶ καὶ πτωχῶ· ταπεινὸν καὶ πένητα
δικαιώσατε. » Τοῦτο δὲ ἱερέων ἴδιον, καὶ τῶν ἄλλων,
ἔσοι τὸ δικάζειν ἐνεχειρίσθησαν. Οὕτω καὶ ὁ νόμος C
διασφραῖζει, « Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἀρχοντα
τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. » Κυριῶς ³⁷ δ' ἂν
βιοὶ κληθεῖεν οἱ κατ' εἰκόνα ³⁸ θείαν ³⁹ γεγενημένοι,
καὶ ἀκῆρατον τὴν εἰκόνα φυλάξαντες. Ὁ γὰρ ⁴⁰
τούτων θεὸς πᾶσαν συνάγει τὴν οἰκουμένην εἰς τὸ
δικαστήριον ⁴¹.

β. « Ἐκ Σιών εὐπρέπεια ⁴² τῆς ὠραιότητος αὐ-
τοῦ. » Αὐτὸς δὲ ⁴³ οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ Σιών τὴν οἰ-
κειάν εὐπρέπειαν καὶ ὠραιότητα δεύσας, καὶ τὰ
σωτήρια καταδεξάμενος πάθη, ὁ ⁴⁴ ὠραῖος κάλλει
παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ὀνομασθεὶς ἐν τοῖς
ἔρμηνευθεῖσι ⁴⁵ ψαλμοῖς ⁴⁶.

γ. « Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ⁴⁷ ἦξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ
οὐ παρασιωπήσεται. » Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε κατὰ
τὴν προτέραν αὐτοῦ παρουσίαν καὶ τὴν δευτέραν D
γενήσεσθαι ⁴⁸. Τότε μὲν γὰρ τῇ εὐτελείᾳ καὶ τῇ
πτωχείᾳ συνακάλυψε τὴν οἰκίαν μεγαλοπρέπειαν·

γ Psall. LXXXI, 1. x ibid. 2, 3. γ Exod. xxii, 28.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁶ cod. 3 ψαλμῶν. ²⁷ Τὰ — θυμῆρη Θεῷ. Des. in cod. 3, et maxima ex parte etiam apud
Cord. p. 962. Pro τὰ cod. 2 habet ταῦτα. ²⁸ Πρώτου. cod. 2 addit ψαλμοῦ. ²⁹ Προηρμηνευμένα.
cod. 1 εἰρημένα. cod. 2 προερμηνευθέντα. ³⁰ cod. 2 ἐπιτρέψει. ³¹ Δέ. cod. 1, 2 add. γε. ³² cod.
1 προαναγορεύει. ³³ Καὶ — δηλοῖ. Des. in cod. 3. ³⁴ Μέχρι. cod. 1 præm. καί. ³⁵ Θεός. Montf.
in Hexaplis ad h. l. addit Κύριος. ³⁶ cod. 2 πρόσωπον. ³⁷ Κυριῶς. cod. 3 εὐλόγως. ³⁸ Κατ'
εἰκόνα. cod. 3 et Cord. præm. τό. ³⁹ Θεῶν — εἰκόνα. Des. in cod. 3 et apud Cord. l. c. ⁴⁰ Γάρ.
Des. in codd. Aug. ⁴¹ Δικαστήριον. codd. tres Aug. κριτήριον. ⁴² Εὐπρέπεια. In codd. nostris et in
vers. τῶν Ὁ præc. ἡ. Hebr. עֲבִירֵי, quod Aquila ad Sionem transtulit, vertens, τετελεσμένης κάλλει.

⁴³ Αὐτός δέ. Des. in cod. 3. ⁴⁴ Ὁ — ψαλμοῖς. Des. apud Cord. p. 964. ⁴⁵ cod. 2 προερμηνευθεῖσι.
⁴⁶ Ψαλμοῖς. Abest a cod. 3. ⁴⁷ Ὁ θεὸς ἐμφανῶς. Hæc ad præc. versic. referri debuissent. Hebr. פָּנֵי.
Λμν. ἐπεφάνη. ⁴⁸ Γενήσεσθαι. cod. 2 addit ὁμοίως.

canentium alius chori, ut historia Paralipomenon
nos docuit. Nam ea quæ a quadagesimo primo
psalmo exposita sunt, filiis Core, alius chori prin-
cipibus, ad canendum commissa fuerunt. Habent
vero et alios psalmos, quibus eorum inscriptio
est, quos si Deus permiserit explicabimus. Præsens
autem psalmus Asapho attributus, consonus est
proxime præcedenti psalmo. Etenim hic etiam fu-
turum iudicium prædicit, et Dei ac Salvatoris nostri
adventum. Vaticinatur etiam novum testamentum,
ostendens legalem cultum minime Deo gratum.
« Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit
terram, a solis ortu usque ad occasum. » Præc-
dens etiam psalmus cunctos homines ad doctrinam
accersivit: hic quoque itidem omnes fines orbis
terrarum advocat. Hoc enim significat: « A solis
ortu ad occasum usque. » Illud vero, *Deus deorum*,
a tribus interpretibus aliter expressum est: *Fortis
Deus locutus vocavit terram.* 924 Cæterum Septua-
ginta deos nominant illos qui imperium sortiti
sunt, et iudicandi officium commissum habent, quod
soli Dei proprium est. Hoc nos docet octogesimus
primus psalmus, qui etiam Asapho in-scriptus est.
Nam cum dixisset: « Deus stetit in synagoga deorum.
In medio autem deos iudicat; » subiunxit:
« Quosque iudicatis iniquitatem, et facies peccato-
rum respicitis? Jus dicite pupillo et egeno: humi-
lem et pauperem iudicate. » Porro id ad sacer-
dotes et ad alios pertinet, quibus mandatum est ut
jus reddant. Sic etiam lex præcipit: « Diis ne
maledixeris, nec principi populi tui maledicas. »
Proprie autem dii vocari possunt, quicunque ad
divinam imaginem facti sunt, et sinceram imaginem
conservant. Horum enim Deus universum orbem
terrarum congregat in iudicium.

Vers. 2. « Ex Sione species decoris ejus. » Hic
autem ipse est Deus, qui in Sione suum decorem,
pulchritudinemque ostendit, et salutarem crucem
perpassus est, qui in psalmis superius expla-
natis nominatus est speciosus forma præ filiis ho-
minum.

Vers. 3. « Deus manifesto veniet, Deus noster,
et non silebit. » Ne enim arbitremini adventum
secundum priori similem fore. Tunc enim propriam
majestatem humilitate et 925 pauperie obtexit:
nunc autem manifestum omnibus ostendet impe-

rium et regnum, non amplius longanimitate utens, sed juste judicans. Hoc enim innuit illud, *Non silebit.* Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas vehemens. Hæc beatus Daniel contempitatus est: « Fluvius enim, inquit, ignis trahebat ante ipsum, solium ejus flamma ignis, rotæ ipsius ignis urens. »

Vers. 4. « Advocabit cælum desuper, et terram, ut dijudicet populum suum. » Etiam cum legem promulgaret, beato Mosi imperavit ut populum congregaret, et cælum terramque contestaretur: quod exordium cantici fecit: « Attende, cælum, et loquar, et audiat terra verba ex ore meo. » Vocat autem hæc in testimonium, non tanquam animata, sed ut ea quæ alias creaturas continent, ad terrorem audientium. Sic etiam beatus Abraham septem agnas statuit testes, dicens: « Meus est puteus b. » Sic etiam collem Jacobus et Labanus vocavit collem testimonii c.

Vers. 5, 6. « Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia. Et annuntiabunt cæli justitiam ejus, quoniam Deus judex est. » Per ea quæ supra dicta sunt, ostendit terribile ipsius iudicium: per 926 hæc autem, et per ea quæ sequuntur, docet imperfectum legis cultum, nullumque ex sacrificiis, quæ offerebantur, Deo gratum esse. Sanctos porro nominat, Mozen, Aaronem, Eleazarum, Phineasum, et quotquot post eos ex præscripto legis sacerdotio functi sunt. Jubet autem illos congregari, non ut ab eis pœnas exigeret, quasi contraria senserint (ipsius enim est lex, et legi obsequens unusquisque supradictorum, victimas offerebat), sed ut ex præsentibus propriam mentem ostenderet, et ut remota doctrina infantibus congruente, perfectas afferret disciplinas. Ubi autem hæc facta fuerint, cæli, inquit, sententiæ justitiam mirabuntur, per cælos autem cælestes virtutes innuit.

Vers. 7. « Audi, popule mi, et loquar tibi. » Et ostendens ad quem populum verba faciat, subiunxit: « Israel, et testificabor tibi. » Deinde propriam ostendit majestatem: « Deus, Deus tuus ego sum. » Qui ab Ægyptiaca servitute te liberavi, qui

Α νῦν δὲ προφανῆ δείξει πᾶσι ἡ τὴν δεσποτείαν, καὶ τὴν βασιλείαν, οὐκέτι μακροθυμῶν χρώμενος, ἀλλὰ κρίνων δικαίως. Τοῦτο γὰρ εἶπεν, Ὁ παρασιωπησεται. « Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλω αὐτοῦ καταίγῃσιν σφοδρά. » Ταῦτα ὁ μακάριος Δανιὴλ ἑθεάσατο. « Ποταμὸς γὰρ, φησὶ, πυρὸς εἴλεκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. »

δ. « Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. » Καὶ τὴν νομοθεσίαν ποιησάμενος, τῷ μακαρίῳ προσέταξε Μωσῆ συναγαγεῖν τὸν λαόν, καὶ διαμαρτύρασθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὕπερ καὶ τῆς ψῆδης τοῦτο προέμιον ἐποίησατο. « Πρόσεχε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω, καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. » Καλεῖ δὲ εἰς μαρτυρίαν οὐχ ὡς ἔμψυχα ταῦτα ἄλλ' ὡς τῶν ἄλλων περιεχίτων ποιημάτων, εἰς φόβον τῶν ἀκουόντων. Οὕτως ὁ μακάριος Ἀβραάμ τὰς ἑπτὰ ἀμνάδας ἔστησεν εἰς μαρτύριον, καὶ φησιν, ὅτι « Ἐμὸν ἐστὶ τὸ φρέαρ. » Οὕτω τὸν βουνὸν ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Λάβαν βουνὸν μαρτυρίας ἐκάλεσαν.

ε', ζ'. Συναγάγετε αὐτῶν τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, τοὺς διατιθεμένους τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς κριτὴς ἐστὶ. Διὰ μὲν τῶν προειρημένων τὸ φοβερὸν αὐτοῦ κριτήριον ἔδειξε. διὰ δὲ τούτων, καὶ τῶν ἐξῆς, διδάσκει τὸ ἀτελεῖς τῆς κατὰ νόμον λατρείας, καὶ ὅτι τῶν προσηρομένων λατρειῶν θεῶν θυμῆρες οὐδέν. Ὅσιους δὲ καλεῖ, τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀαρὼν, τὸν Ἐλεάζαρον, τὸν Φινεὲς, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦς ἅπαντας κατὰ νόμον ἱερατεύσαντας. Συναγῆναι δὲ αὐτοὺς κελεύει, οὐχ ἵνα δίκας εἰσπράξῃται, οἷα δὴ ἐναντία πεφρονηκότας αὐτοῦ γὰρ ὁ νόμος, καὶ τούτῳ πειθόμενος τῶν προειρημένων ἕκαστος τὰς θυσίας προσέφερεν. ἄλλ' ἵνα καὶ διὰ τῶν παρόντων τὸν οἰκεῖον δείξῃ σκοπὸν, καὶ τὴν νηπίους ἀρμόττουσαν καταπαύσας διδασκαλίαν, τὰ τέλεια προτενέγκῃ παθήματα. Τούτων δὲ, φησὶ, γινομένων, θαυμάσουσιν οἱ οὐρανοὶ τῆς ψήφου τὸ δίκαιον. Διὰ δὲ τῶν οὐρανῶν τὰς οὐρανίους δυνάμεις ἠνέξατο.

ζ'. « Ἀκουσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι. » Καὶ δεικνὺς πρὸς ποῖον λαὸν διαλέγεται, ἐπήγαγεν. « Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαι σοι. » Εἶτα τὴν οἰκειάν δείκνυσι δεσποτείαν. « Ὁ Θεός, ὁ Θεός σου εἰμι ἐγώ. » Ὁ τῆς Αἰγυπτιακῆς σε δουλείας ἔλευ-

z Dan. vii, 9, 10. a Deut. xxxii, 1. b Gen. xxi, 28 seqq. c Gen. xxxi, 47.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἡ Πᾶσι. Abest a cod. 2. ἡ Ἐνώπιον. Rec. lectio h. l. est ἐναντίον. ἡ Ὁ. cod. 1, 2 præm. καὶ. ἡ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ἡ Δανιήλ. In cod. 1, 2 ponitur post ἑθεάσατο. ἡ Τοῦ. Abest a cod. Vatic. ἡ Μακαρίῳ. cod. 2 θεῶν. ἡ Ταῦτα. cod. 2 αὐτά. ἡ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ἡ Τὰς — ἀμνάδας. Des in cod. 2. ἡ Καὶ et deinde ἐστὶ des. in cod. 2. ἡ Ἄντῳ — αὐτοῦ. Propius ad Hebr. veritatem accedit reliquorum interpretum versio, quæ priori loco habet μοι, posteriori μου. ἡ Αὐτοῦ. Reliqui melius, μου. ἡ Διδάσκει. In cod. 1, 2 ponitur post ἀτελεῖς. ἡ cod. 1, 2 Ἐλεάζαρ. ἡ cod. 1 αὐτοῦ. ἡ cod. 2 πρᾶξεται. ἡ Αὐτοῦ — προσέφερει. Hæc in cod. 2 parenthesis faciunt. ἡ Διὰ τῶν. cod. 1, 2 τούτων. ἡ Καὶ — διάφορον. Des. apud Cord. p. 968. ἡ cod. 2 διαμαρτύρομαι.

θερώσας, ὃ τὴν διὰ ⁸¹ τῆς θαλάττης ὁδὸν δωρησάμε- A
νος, ὃ ἐν ἐρήμῳ διαθρέψας, ⁸² ὃ τὸν νόμον ἐκείνον
σοι δεδωκώς. Μὴ γὰρ δὴ ἄλλον με νομοθέτην νομί-
σης τῶν νόμων ὁρῶν τὸ διάφορον.

η'. « Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε· τὰ δὲ
ὀλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. »
Οὐκ ἀμέλειάν σοι, φησὶ, θυσῶν ἐγκαλιῶ· προσφέρεις
γὰρ ταύτας διηνεκῶς· ἀλλὰ μὴ ταύταις ὀρίσασθαι
τὴν δικαιοσύνην παρεγγυῶμαι ⁸³.

θ-ια'. « Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους,
οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους ⁸⁴. Ὅτι ἐμά
ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ ⁸⁵, κτήνη ἐν τοῖς
ὄρεσι, καὶ βόες ⁸⁶. Ἐγνῶκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ
οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. »
Πάντων ⁸⁷ εἰμι, φησὶ, καὶ ποιητῆς, καὶ δεσπότης,
καὶ τῶν χειρσαίων ζώων, καὶ τῶν ἀεροπόρων ὀρνί- B
θων. Μὴ τοίνυν ἡγοῦ τὴν ἐμὴν χρεῖαν πληροῦν·
ἐγὼ γὰρ καὶ τοῦτοι· τὸ εἶναι δέδωκα, καὶ τοὺς ἀπὸ
γῆς φύσθαι κελεύω καρπούς. Ὁραιότητα γὰρ
ἀγροῦ τοῦς ⁸⁸ παντοδαπούς καρπούς τῆς γῆς λέγει.
Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν χειρσαίων προσεφέροντο ζώων
βόες, καὶ τράγοι, καὶ πρόβατα· καὶ ἀπὸ τῶν πετει-
νων περιστεραὶ καὶ τρυγόνες· καὶ ἀπὸ τῶν καρπῶν,
σμηδαλις, καὶ οἶνος, καὶ ἔλαιον, καὶ τὰ τῶν ἀμῶν
ἡδύσματα· ἀναγκαιῶς ἀπάντων ἐμνημόνευσεν, ἵνα
πᾶσαν τὴν τοιαύτην καταπαύσῃ λατρείαν. Εἶτα
εἰρωνικῶς ⁸⁹·

ιβ'. « Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω· ἐμὴ γὰρ
ἐστὶν ἡ οἰκουμένη, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Ἐὰν,
φησὶ, δεηθῶ τροφῆς, οὐ τῆς σῆς δεομαι χορηγίας. C
Πᾶσης γὰρ ὁμοῦ τῆς κτίσεως ποιητῆς ⁹⁰ εἰμι καὶ
δεσπότης. Εἶτα τῆς οικείας φύσεως τὴν ἀπάθειαν
διδάσκει.

ιγ'. « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων
πίομαι; » Οὕτως ἐκείνων τὸ ἀνόητον ⁹¹ δείξας, καὶ
διδάξας ὡς τῆς νηπίας ἕνεκα ⁹² διανοίας, ἐκείνων ⁹³
αὐτοῖς τὰς θυσίας πάλαι προσφέρειν ἐνομοθέτησε,
τὴν καινὴν προαναγγύσει· διαθήκη, καὶ τὴν ἀρέσκου-
σαν αὐτῷ θυσίαν νομοθετεῖ.

ιδ', ιε'. « Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος
τῷ Ἰψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. Καὶ ἐπικάλει με ἐν
ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαι σε, καὶ δοξάσεις
με. » Εἰς καιρὸν καὶ ⁹⁴ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπεκά-
λυψε τὸν τίμιον ἀριθμὸν, καὶ τῇ καινῇ διαθήκῃ συν- D
έξευσεν· μετὰ γὰρ ταύτης καὶ τὴν τῆς ἁγίας Τριά-
δος ἰδεξάμεθα γνῶσιν. Διελθε δὲ τὰ πράγματα, οὐχ
ἵνα ἀδιαίρετου καὶ ἁγίας Τριάδος τὰς ἐνεργείας
διέλθῃ, ἀλλ' ἵνα τὸν ἀριθμὸν προφητικῶς ⁹⁵ καὶ τοὺς
μετὰ ταῦτα διδάξῃ. Λέγει τοίνυν· « Θῦσον τῷ Θεῷ
θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ἰψίστῳ τὰς εὐχὰς

VARIAE LECTIOES ET NOTÆ.

⁸¹ Τὴν διὰ. Abest a cod. 1, 2. ⁸² Διαθρέψας. cod. 2 præm. σέ. ⁸³ cod. 1, 2 παρεγγυῶ. ⁸⁴ Χιμάρους. Alii τοῖς Ὁ tribuunt interpretationem τράγους. ⁸⁵ Ἄγροῦ. cod. Vatic. δρυμοῦ. ⁸⁶ Καὶ βόες. Hebr. הָאֵל, mille, quod coheret cum præc. הָרֶבֶב, in montibus. Interpretes autem Graeci, imo Syrus etiam et Arabs pro הָאֵל, legisse videntur מִשְׁתָּוִי, et boves. ⁸⁷ Πάντων, x. τ. λ. Hæc et quæ ad v. 12 et 13 sequuntur, des. apud Cord. ⁸⁸ Τοῦς — λέγει. Sic quoque Aquila vertit παντοδαπὰ χόραξ. ⁸⁹ Εἰρωνικῶς. col. 2 εἰρηκῶς. ⁹⁰ Ποιητῆς. In cod. 2 ponitur post εἰμι. ⁹¹ cod. 1. ἀνόητον. ⁹² Ἐνεκα. cod. 1, 2 præm. αὐτῶν. ⁹³ Ἐκείνων. Abest a col. 2. ⁹⁴ Καὶ. cod. 1, 2 præm. δέ. ⁹⁵ Προφητικῶς. In utroque cod. ponitur post καί.

per mare viam aperui, qui in solitudine pastum
præbui, qui legem illam tibi tradidi. Ne enim me
alium putes legislatorem, cum legum videris diffe-
rentiam.

VERS. 8. « Non in sacrificiis tuis arguam te, ho-
locausta autem tua in conspectu meo sunt semper. »
Non accusabo, inquit, te, de neglectu sacrificiorum
(hæc enim mihi continue affers), sed jubeo ne
hæc sine sibus justitiam circumscribas.

VERS. 9-11. « Non accipiam de domo tua vitulos,
927 neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ
sunt omnes feræ agrestes, jumenta in montibus, et
boves. Cognovi omnia volatilia cæli, et pulchritudo
agri mecum est. » Omnium sum, ait, et conditor,
et dominus, et terrestrium animantium, et aërio-
rum volatiliū. Ne igitur existimes meæ necessi-
tati subvenire : quandoquidem ego his omnibus id
quod sunt dedi, et jubeo, inquit, fructus e terra
produci. Siquidem *pulchritudinem agri* diversa
terræ fructuum genera appellat. Quoniam enim et
ex terrenis animalibus offerebantur boves, hirci,
et oves, et ex volatilibus, columbæ, et turtures,
ex fructibus similia, et vinum, et oleum, suffituum-
que suaves odores, necessario de omnibus mentio-
nem fecit, ut totum hujusmodi cultum abrogaret.
Deinde per ironiam ait :

VERS. 12. « Si esuriero, non dicam tibi : meus
est enim orbis terræ, et plenitudo ejus. » Si, in-
quit, cibo indigero, tua mihi largitione opus non
est. Universi quippe terrarum orbis conditor sum,
et dominus. Deinde propriam naturam passionis
expertem esse docet.

VERS. 13. « Nunquid manducabo carnes tauro-
rum, aut sanguinem hircorum potabo? » Hoc modo
cum illorum stultitiam ostendisset, docuissetque
statuisse ut antiquitus ille victimæ ab ipsis offer-
rentur, eo quod adhuc eorum mens simplex es-
set, **928** nunc novum aperit testamentum, et ho-
stiam præscribit sibi placentem.

VERS. 14, 15. « Immola Deo sacrificium laudis,
et redde Altissimo vota tua. Et invoca me in die
tribulationis tuæ, eruam te, et honorificabis me. »
Tempestive quoque sanctæ Trinitatis venerandum
numerus patefecit, et cum novo testamento con-
junxit : cum hoc enim etiam sanctæ Trinitatis cog-
nitionem recepimus. Divisit autem res, non ut di-
videret individua Trinitatis operationes, sed ut
numerus prophetico more posteros edoceret. Dicit
igitur : « Immola Deo sacrificium laudis, et redde
Altissimo vota tua, et invoca me die afflictionis

tunc. Porro tres personas hinc discimus. Non quod tantum Deus, neque tantum Altissimus, neque laudis hostiam recipiens, petitiones largitur. Quælibet enim proprietas, et Deus, et Altissimus, et bonorum largitor est. Porro *hostiam laudis* dicit hymnos justis congruentes; *vota* vero, promissiones. Sic enim in vigesimo primo psalmo dicit: «Vota mea reddam in conspectu timentium eum d.» Quoniam autem dixit: «Non in sacrificiis tuis arguam te,» docet posthac, propter quæ reprehensus fuerit.

VERS. 16, 17. «Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras statuta mea, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum.» Quia enim 929 sunt nonnulli qui reprehendunt alios cum peccant, et divinas leges in memoriam revocant, ipsi vero quæ docent minus observant; merito in istiusmodi homines invehitur, dicens: Cur meis iudiciis elati, et ultra citroque de lege disputantes, nihil utilitatis hinc percipitis, sed verba mea despicitis? Narrat autem peccatorum genera.

VERS. 18-20. «Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum.» Multa, inquit, et varia peccata abs te audacter patrata sunt: siquidem, ut Apostoli verbis utar: «Qui dicitis non mœchandum esse, mœcharis e,» et eorum qui talia committere audent, socius es et particeps. Porro cum ab ore tuo omnem veritatem abjeceris, illud mendacio et malitia implevisti. Dolus autem tibi linguam exacuit. Quamobrem et cognitionem tuam contemnis, et naturæ leges conculcas, et clanculum insidias contra tuos fratres struis, et pergis calumniari verbis, et operibus insidiari. Hoc pacto enumeratis iniquitatibus, et patientiam ostendit qua utitur, et pœnam prædicat, 930 quam irrogaturus est.

VERS. 21. «Hæc fecisti, et tacui. Existimasti iniquitatem, me futurum tui similem.» Ego quidem hæc abs te patrari videns, et patientia utens, exspecto tuam pœnitentiam. Tu mea vero patientia abuteris, hinc peccandi occasione arrepta, cum putes

d Psal. xxi, 26. • Rom. ii, 22.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

96 Ἐρ— σου. Horum locum in. cod. 1 occupant ista: καὶ ἐξελοῦμαι σε καὶ δοξάσεις με. 97 Μέρ. Abest a cod. 2. 98 Οὕτω—ἡλέγχθη. Des. apud Cord. p. 974. 99 Δέ. Abest a cod. 2. 1 cod. 1, 2 ἐλέγχει. 2 cod. Vatic. διηγῆ. 3 cod. 2 ἀναμνησάντες. 4 Καταφρονητικῶς περὶ. Des. in cod. 2. 5 cod. 2 διηθέτησε. 6 Συνέτρεχεσ ἀυτῶ. Hebr. פָּרַח interpretes fere omnes perperam a rad. פָּרַח currere derivarunt, cum tamen potius ad verbum פָּרַח, acceptum habuit, referri debeat. Sensus est, delectaberis eo. 7 Μοιχοῦ. Rec. lectio μοιχῶν. 8 cod. 2 δολιότητα que est rec. lectio h. l. 9 Πολλά, x. λ. Hæc et quæ ad proximum vers. sequuntur, des. apud Cord. p. 974. 10 Ἐνέπλησας. cod. 2 ἐπλήρωσας. 11 Διατλαίς καὶ. Des. in cod. 2. 12 Ὑπέλαδες — ὄμοιος, Propius ad textum Hebr. accedit Symm. versio, ἐνέμισας ἔσεσθαί με ὡς σέ. Aqu., Theodot. et ceteri. VII Ὑπέλαδες ἐσόμενος ἔσομαι ὁμοίος σοι. 13 Ἐγώ. cod. 1, 2 add. μέν. 14 cod. 1, 2 ἀνέμενον. 15 Τίς. abest a cod. 1, 2. 16 cod. 1, 2 καὶ ἐτόπασας.

σου· καὶ ἐπικάλεσάι με ἐν 96 ἡμέρᾳ θλίψεώς σου. Ἡ τρία δὲ ἐκ τούτων ἐδιδάχθημεν πρόσωπα. Οὐκ ἐπειδὴ μὲν 97 μόνον Θεός, οὐδὲ μόνον Ὑψίστος, οὐδὲ αἰνέσεις θυσίαν δεχόμενος, τὰς αἰτήσεις χαρίζεται. Ἐκάστη γὰρ ἰδιότης καὶ Θεός, καὶ Ὑψίστος, καὶ ἀγαθῶν χορηγός. Θυσίαν δὲ αἰνέσεως καλεῖ τοὺς δικαίους πρέποντας ὕμνους· εὐχὰς δὲ τὰς ὑποσχέσεις. Οὕτω 98 γὰρ ἐν τῷ εἰκοστῷ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ λέγει, «Τὰς εὐχὰς μου ἀποδώσω ἐνώπιον τῶν φοβουμένων αὐτόν.» Ἐπειδὴ δὲ 99 εἶπεν, «Οὐκ ἐπιταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε,» διδάσκει λοιπὸν ἐφ' οἷς ἡλέγχθη 1.

15, 17. «Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰνατί οὐ ἐκδιηγῆ 2 τὰ δικαίωμάτά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου· διὰ στόματός σου; Σὺ δὲ ἐπίσησας παιδείαν, καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω.» Ἐπειδὴ γὰρ εἰσὶ τινες ἐτέροις μὲν πλημμελοῦσιν ἐπιμεμφόμενοι, καὶ τῶν θείων νόμων ἀναμνησκοντες 3, αὐτοὶ δὲ παραβαίνοντες ἃ διδάσκουσιν, εἰκότως πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἀποτεινεται λέγων· Τί δήποτε ἐπὶ τοὺς ἐμούς βρενθυόμενοι δικαίωμάσι, καὶ ἔγω καὶ κάτω περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενοι, τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν οὐ προσεδέξασθε, ἀλλὰ καταφρονητικῶς περὶ 4 τοὺς ἐμούς διετέθητε 5 λόγους; διηγείται δὲ καὶ τῶν τολμωνμένων τὰ εἶδη.

17-18. «Εἰ θεώρεις κλέπτην, συνέτρεχεσ αὐτῷ 6, καὶ μετὰ μοιχοῦ 7 τὴν μερίδα σου ἐτίθεισ. Τὸ στόμα σου ἐπλέονασε κακίαν, καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκε δολιότητάς.» Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάεις, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς σου ἐτίθεισ σκάνδαλον. 8 Πολλά 9, φησί, καὶ παντοδαπὰ τὰ παρὰ σοῦ τολμηθέντα παρανομήματα· ἀποστολικῶς γὰρ εἰπεῖν, «Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις, καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα τολμώντων συνεργὸς γίνῃ καὶ κοινωνός.» Ἀληθείας δὲ τὸ στόμα γυμνώσας, ψεύδους τοῦτο καὶ πονηρίας ἐνέπλησας 10. Δόλος δὲ σοι παραθήγει τὴν γλῶσσαν. Διόπερ καὶ συγγενείας καταφρονεῖς, καὶ τῆς φύσεως τοὺς νόμους πατεῖς, καὶ κρύβδην τὰς κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀνέδρας ὑφαίνεις, καὶ διατελεῖς καὶ 11 λόγοις διαβάλλων, καὶ ἔργοις ἐπιβουλεύων. Οὕτω τῆς παρανομίας τὴν διήγησιν ποιησάμενος, καὶ ἣν ἔχει διδάσκει μακροθυρίαν, καὶ ἣν ἐποίεισ τιμωρίαν, προλέγει.

κα'. «Ταῦτα ἐποίησας, καὶ εἰρήσα· ὑπέλαδες 12 ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοι ὁμοιος.» Ἐγώ 13 ταῦτα ὀρών ὑπὸ σοῦ τολμώνενα, μακροθυμίζω χρώμενος, ἀναμένω 14 τὴν 15 μεταμέλειαν. Σὺ δὲ καὶ τὴν μακροθυμίαν εἰς ἀφορμὴν ἐλαδὸς δυσσεβείας, τοπάσας 16

ἐρηδόμενον με τῇ σῆ παρανομίᾳ μὴ ἐπάγειν ¹⁷ τι- A
 μωρίαν ¹⁸· οὐ δὴ χάριν ¹⁹ ἐ ἐλέγξω σε, καὶ παρα-
 στήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀμαρτίας σου. ²¹·
 Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἡπίοις τῆς μακροθυμίας οὐκ ἔθε-
 ραπέυθης φαρμάκοις, δριμύτερά σοι κατασκευάσω,
 καὶ τῶν ἐλέγχων τὸν καυτήρα προσοίω. Συνάδει δὲ
 ταῦτα ταῖς ἀποστολικαῖς ἐκείναις ²² φωναῖς· ἐ Ἄ-
 γνωῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει·
 κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρ-
 δίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ²³ ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργῆς,
 καὶ ἀποκαλύψεις, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὅς
 ἀποδώσει ἐκάστη κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.· Οὕτως ἀπει-
 λήσας τὴν τιμωρίαν, πάλιν ὁ φιλόανθρωπος παρτίβε-
 σιν προσενήνοχεν.

κβ'. ἐ Σύνετε δὴ ταῦτα, οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ B
 Θεοῦ· μήποτε ἀρπάσῃ ²⁴, καὶ οὐ ²⁵ μὴ ἦ ὁ ρύόμενος.·
 Ἐπιμελῶς, φησὶν, ἕκαστον τῶν εἰρημένων κατα-
 νῆσατε· καὶ οἱ τοῦ Θεοῦ τὴν λήθην νενοσηκότες,
 λήθη γὰρ Θεοῦ πρόβενος ἀμαρτίας, τοῖς ²⁶ τῆς με-
 τανοίας φαρμάκοις τὰ τραύματα θεραπεύσατε, πρὶν
 ἀρπάσαι τὸν θάνατον· ὅς δίκην λέοντος ἔπεισε τοῖς
 ἀνθρώποις, οὐδενὸς ἐπισεῖν αὐτοῦ δυναμένου τὴν
 σφοδροτάτην ὄρμην. Εἶτα τὴν ²⁷ καινὴν νομοθεσίαν
 λαμβάνει, καὶ ταύτη τοῦ ψαλμοῦ τὸ τέλος διακο-
 μεῖ.

κγ'. ἐ Θυσία αἰνέσεως ²⁸ δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός,
 ἥ ²⁹ δεῖξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου ³¹.· Τοῦτο δὲ ὁ
 Σύμμαχος σαφέστερον ἠρμήνευσεν· Θυσιάζων ὑπερ
 αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ τῷ εὐτάκτως ὀδεύοντι
 δεῖξω σωτήριον Θεοῦ. Προσῆκει γὰρ μὴ μόνον C
 ὑμεῖν τὴν Θεὸν, καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτῷ τὰς θυσίας
 προσφέρειν ἀλλὰ καὶ εὐτάκτως ὀδεύειν ³², καὶ τὸν
 οἰκεῖον βίον διαρρυθμίζειν. Οὕτω γὰρ δυνατὸν τῆς
 παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρίας ἐπιτυχεῖν. Κατὰ δὲ τοὺς
 Ἐβδομήκοντα, Τῇ θυσίᾳ, φησὶ, τῆς αἰνέσεως ἐφη-
 δομαι· καὶ ταύτην ἠγοῦμαι δόξαν ἀρμόττουσαν· καὶ
 διὰ ταύτης ³³ τὴν ἐμὴν ὁδὸν ὑποδείξω τῷ ταύτην
 προσφέροντι, ἥς τέλος ³⁴ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ σωτηρία.
 Ἐπισημῆνασθαι δὲ προσῆκει, ὡς κἀναυθα δύο προσ-
 ῶπων ἐποιήσατο μνήμην. ἐ Θυσία γὰρ, φησὶ, δο-
 ξάσει με.· Καὶ διὰ τούτων τὸ οἰκεῖον πρόσωπον δεῖ-
 ξας, ἐπήγαγε· Καὶ ἐκεῖ ὁδός ἦν δεῖξω αὐτῷ τὸ σω-
 τήριον τοῦ Θεοῦ. ³⁵ Ἐδεῖ γὰρ τῇ καινῇ διαθήκῃ παι-
 δεύουσῃ τὰ τέλεια, καὶ τῆς θεογνωσίας τὴν τελείαν
 συνήφθαι ³⁶ βιδασκαλίαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Ν΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α, β'. ἐ Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Ἐν τῷ

¹ Rom. II, 4, 5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ cod. 2 ἐπαγαγεῖν. ¹⁸ Τιμωρίαν. cod. 1, 2 præm. τήν. ¹⁹ Οὐ δὴ χάριν. Des. in cod. 1. ²⁰ Πρόσωπον.
 cod. 2 præm. τό. ²¹ Τὰς ἀμαρτίας σου. Abest a textu Hebr. et Græco τῶν Ο' in codice Alex. et Vatic.
 Exstat autem in edit. Ald. et Complut. ²² Ἐκείναις. Abest a cod. 1. ²³ cod. 2 ἐαυτῷ. ²⁴ Ἀρπάσῃ.
 Hebr. אָרְפָּא, rapiam. ²⁵ Οὐ. Abest a cod. Vatic. et Alex. ²⁶ Τοῖς. cod. 1, 2 præm. καί. ²⁷ Τῆν. cod. 2
 præm. καί. ²⁸ Θυσία αἰνέσεως. Hebr. אֲשֵׁרֶתַּי אֲשֵׁרֶתַּי quam lectionem Symm. et Syr. secuti sunt. ²⁹ Ἐκεῖ.
 Hebr. עֵינִי, posuit. Hier. qui ordinauit viam. Ad hanc lectionem accedit quoque Symm. versio a Nostro al-
 legata. ³⁰ H. cod. 1 ἦν. ³¹ Μου. Rec. lectio Θεοῦ consentit cum textu Hebr. ³² ὀδεύειν — διαρυθ-
 μίσειν. cod. 2 habet tantum ρυθμίζειν. ³³ cod. 2 ταύτην. ³⁴ τέλος. cod. 2 præm. τό. ³⁵ Τοῦ Θεοῦ.
 cod. 1, 2 μου. ³⁶ Τῆν τελείαν συνήφθαι. cod. 2 συναφθῆναι τὴν τελείαν.

A me tua iniquitate delectari, et ideo non punire.
 Quapropter (arguam te, et statuiam contra faciem
 tuam peccata tua.) Quoniam enim blandis pa-
 tientia medicamentis curari non potuisti, acerbiora
 tibi parabo, et correctionis cauterium admovebo.
 Consonant autem hæc illis Apostoli vocibus : (Ignorans
 Dei bonitatem ad poenitentiam te ducere :
 secundum duritiem autem tuam, et impenitens
 cor, instar thesauri reponis tibi ipsi iram die iræ,
 et revelationis, et iusti iudicii Dei, qui reddet uni-
 cuique secundum opera sua f.) Hoe modo sup-
 plicium interminatus, rursus benignus Deus admonitionem attulit.

Vers. 22. (Intelligite hæc, qui obliviscimini Dei,
 ne quando rapiat, et non sit qui eripiat.) Stu-
 diose, inquit, unumquodque ex his quæ dicta sunt
 intelligite. Et vos, qui Dei obliti estis (oblivio enim
 Dei conciliatrix peccati est), poenitentia medica-
 mentis vulnera curate, antequam mors **931** rapiat,
 quæ instar leonis in homines grassatur, et cuius
 vehementem impetum cohibere nemo potest. Deinde
 novam legis promulgationem aggreditur, et hac
 psalmi finem exornat.

Vers. 23. (Sacrificium laudis honorificabit me,
 et illic iter, quo ostendam illi salutare meum.)
 Hoc Symmachus clarius interpretatus est : Qui sa-
 crificat pro laude honorificabit me, et ordinate in-
 cedenti salutem Dei ostendam. Convenit enim non
 solum hymnis Deum celebrare, et laudis hostias
 ipsi offerre, verum etiam ordinate incedere et pro-
 priam vitam emendare. Nam hoc pacto potest a
 Deo salus impetrari. At secundum Septuaginta :
 Sacrificio, inquit, laudis oblector, et hoc arbitror
 gloriam congruentem : et per hoc meum iter ostem-
 dam ei qui mihi illud affert, cuius finis est salus
 a Deo. Notandum autem est hoc etiam in loco
 duarum personarum mentionem fieri : (Sacrifi-
 cium enim, inquit, honorabit me.) Et cum in his
 verbis propriam personam ostendisset, subiunxit :
 (Et illic iter quo ostendam illi salutare Dei.) Opor-
 tebat enim cum novo testamento, quod perfecta do-
 cet, perfectam divinæ cognitionis doctrinam con-
 ductam esse.

932 INTERP. PSALMI L.

Vers. 1, 2. ἐ In finem. Psalmus Davidi. Cum

ingressus esset ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bersabee uxorem Uriæ.) Inscriptio quidem argumentum psalmi manifesto nos docuit, et ipsa psalmi verba sufficiunt ad sententiæ profunditatem ostendendam. Tamen sciendum est psalmum futurorum etiam prædictionem continere. Unde et in *finem* inscriptus est, quod declarat prophetiani exitum esse habituram. Verum nemo ambigat an magnus David tempore poenitentiae prophetiæ gratia donatus fuerit: quandoquidem hoc ex aliis quoque psalmis disci potest, in quibus confitentis personam egit. In sexto enim psalmo de futuro iudicio vaticinatus est. « Non est, inquit, in morte, qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi? » Et in tricesimo primo psalmo beatos prædicat eos qui absque labore remissionem peccatorum acceperunt, quod sola baptismatis gratia largiri potest. Jam vero in hoc psalmo palam nos docuit se Spiritus gratia non fuisse privatam. « Spiritum enim tuum, inquit, bonum ne auferas a me. » Non enim Spiritus gratiam sibi præberi petiit, sed ne ab ipso auferatur, supplicavit. 933 Hoc igitur radio illuminatus, et propheticis oculis prævidens fore ut populus quem regebat in peccata incidere, et pro illorum expiatione in servitum abduceretur, Babylonemque incoleret, conscripsit hunc psalmum, et propria vulnera curans, et accominodatum remedium populo præparans, imo omnibus nobis, quotquot vulnerati curatione indigemus.

ρόντα ψαλμὸν, καὶ τὰ οἰκτεῖα τραύματα θεραπεύων, καὶ μὲν δὴ καὶ πᾶσιν ἡμῖν, ὅσοι τραυματίζονται γινόμενοι θεραπεύσας δεόμεθα.

VERS. 3. « Miserere mei, o Deus, secundum magnam misericordiam tuam: et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. » Et divino Davidi, et captivo populo, et his qui inter nos male affecti sunt, verba conveniunt. Nam magna vulnera æque magnis remediis indigent, et qui in gravem morbum incidit, majori indiget cura, et qui magna peccata commisit, magna benignitate eget. Propterea magnus David obsecrat ut tota misericordia in ipsum effundatur, totusque miserationum fons peccati vulnus perfundat. Neque enim aliter fieri poterat ut peccati vestigia deleerentur. Merito autem *iniquitatem* vocat peccatum: duplicem enim habet legis transgressionem.

A εἰσελθεῖν ³⁷ πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην, ἥνικα εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβῆ ³⁸ τὴν τοῦ Οὐρίου ³⁹. Σαφῶς ⁴⁰ μὲν ⁴¹ ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἡ ἐπιγραφή τοῦ ψαλμοῦ τὴν ὑπόθεσιν· καὶ αὐτὰ δὲ τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥήματα ἰκανὰ διδάξει τῆς διανοίας τὸ βάθος. ⁴² Εἰδέναι μέντοι προσήκει, ὡς καὶ μελλόντων ἔχει προαγορεύσειν ⁴³ ὁ ψαλμὸς. Διὸ καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιγράφεται, τοῦ λόγου δηλούντος, ὡς ἔξει τέλος ἡ προφητεία. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀμφισβallestω, εἰ κατὰ τὸν τῆς μετανοίας καιρὸν προφητικῆς ἤξιωτο χάριτος ὁ μέγας Δαβὶδ ⁴⁴. τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῶν ἄλλων ψαλμῶν, δι' ὧν τὴν ἐξομολογήσιν ἐποιήσατο, καταμαθεῖν δυνατὸν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ ἕκτῳ ψαλμῷ περὶ ⁴⁵ τῆς μελλούσης προφητέουσε κρίσεως. « Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ζῆτι τίς ὁμολογήσεται ⁴⁶ σοι; » Καὶ ἐν τῷ τριᾷκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ ⁴⁷ μακαρίζει τοὺς διχα πόνων εὐχόμενος τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἄρεσιν, ὅπερ μόνῃ δωρεῖσθαι πέφυκε ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις. Καὶ μέντοι καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ διαβρόχην ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὡς οὐκ ἐστέρητο τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. « Τὸ Πνεῦμά σου γὰρ, φησὶν, τὸ ἀγαθὸν μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. » Οὐ γὰρ ἤτησεν αὐτῷ παρασχεθῆναι τὴν χάριν ⁴⁸ τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μὴ ληφθῆναι παρ' αὐτοῦ ταύτην ἰκέτευσεν. Ὑπὸ ⁴⁹ ταύτης τοίνυν φωτιζόμενος τῆς ἀκτίνας, καὶ προφητικοῖς προορῶν ὀφθαλμοῖς, ὡς καὶ ὁ λαὸς ὁ ὑπ' αὐτοῦ βασιλευόμενος περιπέσειται παρανομίαις, καὶ τίνων ὑπὲρ τούτων εὐθύνας ἐξανδραποδισθήσεται, καὶ μέ-

C οἶκος ἐν Βαβυλῶνι γενήσεται, συνέγραψε τὸν παρόντα ψαλμὸν, καὶ τὰ οἰκτεῖα τραύματα θεραπεύων, καὶ μὲν δὴ καὶ πᾶσιν ἡμῖν, ὅσοι τραυματίζονται γινόμενοι θεραπεύσας δεόμεθα.

γ'· « Ἐλέησόν με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐξάλειψόν τὸ ἀνόμημά μου. » Καὶ ⁵⁰ τῷ θεοτάτῳ ⁵¹ Δαβὶδ, καὶ τῷ δορυαλῶτῳ λαῶν, καὶ τοῖς ἐν ἡμῖν διακειμένοις κακῶς, ἀρμόττει τὰ προκείμενα ῥητά. Τὰ γὰρ μέγала τῶν τραυμάτων ἰσομέτρων δεῖται φαρμάκων, καὶ ὁ ⁵² χαλεπὴ νόσος περιπεσῶν, πλείονος χρῆζει κηδεμονίας, καὶ ⁵³ ὁ μεγάλα πλημμελήσας μεγάλῃς φιλανθρωπίας δεῖται. Οὐ δὴ χάριν καὶ ὁ μέγας ἰκετεύει Δαβὶδ ὄλον εἰς αὐτὸν ἐκχυθῆναι ⁵⁴ τὸν ἔλεον, πᾶσαν ⁵⁵ τῶν οἰκτιρῶν νῆν πηγὴν κατακενῶσαι ⁵⁶ τῆς ἀμαρτίας τὸ ἔλκος. Οὔτε γὰρ ἄλλως οἶόν τε ἦν ἐξαιεφθῆναι τῆς ἀμαρτίας τὰ ἔχνη. Εἰκότως δὲ ἀνόμημα καλεῖ τὸ πλημμέλημα· διπλῆν γὰρ ⁵⁷ Δ ἔχει ⁵⁸ τοῦ νόμου παράβασιν.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁷ *Εἰσελθεῖν*. Rec. lectio h. 1. est εἰσεῖν. ³⁸ *Βηρσαβῆ*. Reliqui interpretes, Βηρσαβῆ. Alii Βηρσαβῆθ. ³⁹ *Τὴν τοῦ Οὐρίου*. Des. in cod. 1 et in textu τῶν Ο' cod. Vatic. et Alex. cod. Aug. 2 habet τὴν γυναῖκα Οὐρίου. ⁴⁰ *Σαφῶς* — φάρμακον. Horum epitomen vid. apud Cord. p. 980. Prima verba usque ad βάθος des. in cod. 3. ⁴¹ *Μέν*. Abest a cod. 1, 2. ⁴² *Βάθος*. cod. 1, 2 ac Cord. p. 980, πάθος. ⁴³ cod. 3 προαγορεύσει. ⁴⁴ *Ὁ μέγας Δαβὶδ*. Des. in cod. 3. ⁴⁵ *Περὶ*. cod. 3 præm. τῶ. ⁴⁶ codd. tres Aug. ἐξομολογήσεται. ⁴⁷ *Ψαλμῷ*. Abest a cod. 1 et 3. ⁴⁸ *Χάριν*. in cod. 2 sequitur post πνεύματος. ⁴⁹ *Υπὸ* — δεόμεθα. Des. in cod. 3. ⁵⁰ *Καὶ* — φαρμάκων. Des. in cod. 3. Apud Cord. fere nihil e Theodor. ad hunc psalmum allatum est. ⁵¹ cod. 2 θεῖω. ⁵² *Καὶ* ὁ. cod. 3 ὁ γάρ. ⁵³ *Καὶ* — δεῖται. Des. in cod. 3. ⁵⁴ codd. tres Aug. ἐκχυθῆναι. ⁵⁵ *Πᾶσαν* — τὴν πηγὴν. cod. 2 πάση — τῇ πηγῇ. ⁵⁶ *Κατακενῶσαι*. cod. 1 κατακινῶσαι. cod. 2 καθευρῆσαι, pro καθευδῆσαι, ut videtur. cod. 3 κατακινῶσαι, forsitan pro κατανοῆσαι. ⁵⁷ *ἔχει*. cod. 3 εἶχε.

δ'. : Ἐπιπλεῖον πλύνων με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, Ἄ και ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μου καθάρισόν με ⁶⁰. » Ἦδη γὰρ ⁶¹, φησί, διὰ Νάθαν τοῦ προφήτου τὴν ἄφεσιν ἔδωκας · καὶ συμφορὰς δέ μοι παντοδαπὰς, οἷον τινὰς καυτῆρας καὶ τομὰς, προσενήνοχας · ἀλλ' ἔτι δέομαι ῥυμμάτων ⁶², πολλὴν τῆς ἀμαρτίας εἰσδεξάμενος δυσουσίαν. Καὶ αὐτὶς με τοίνυν ἀπόνειλον, Δέσποτα, ἵνα πάντα τῆς ἀμαρτίας ἀποξύσης τὸν ῥύπον. [⁶³ Κατὰ γὰρ τὸν προφήτην ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως.]

ε'. : Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἀμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. » Οὐδὲ γὰρ ⁶⁴ μετὰ τὴν ἀπὸ ⁶⁵ σοῦ γενομένην ἄφεσιν, λήθην ἐδεξάμην τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ διηνεκῶς ⁶⁶ ὁρῶ ⁶⁷ τῶν ἐμῶν κακῶν τὰς εἰκόνας, καὶ τὰς τολμηθείσας παρανομίας · καὶ νύκτωρ ὄνειροπολῶ ⁶⁸, καὶ μεθ' ἡμέραν φαντάζομαι. Τοῦτο δὲ ⁶⁹ ποιεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου κελεύει. Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησὶν, ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ἀδικιών ⁷⁰ σου. Σὺ δὲ μνησῆτι, καὶ κριθῶμεν · λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρώτος, ἵνα δικαιωθῆς. » Τούτῳ καὶ αὐτὸς ⁷¹ ὁ μακάριος ⁷² Δαβὶδ σύμφωνα γέγραπεν ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ ⁷³. Εἶπον ⁷⁴, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφελὲς ⁷⁵ τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας ⁷⁶ μου. »

ς'. : Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. » Πολλῶν ⁷⁸, φησὶ, καὶ μεγάλων παρὰ σοῦ ⁷⁹ ἔωρεῶν ἀπολαύσας, τοὺς ἐναντίους ἡμεψάμην τὰ δῶρα · τὰ ἀπειρημένα τῷ νόμῳ δρᾶσαι τολμήσας. Οὐ γὰρ τοῦτέ φησιν, ὅτι τὸν Οὐρίαν οὐκ ⁷⁸ ἠδίκησα · ἠδίκησε μὲν γὰρ κάκεινον, καὶ τὴν ἐκείνου γυναῖκα · ἡ δὲ μεγίστη παρανομία εἰς αὐτὸν τετόλμηται τὸν Θεόν, τὸν ἐκλεξάμενον, τὸν ἀντὶ προθατέως βασιλέα πεποιηκότα, καὶ κρείττονα τῶν ἑθρῶν ἀποφύγαντα, καὶ παντοδαποῖς ἀγαθοῖς ἐπικλύσαντα. Καλῶς δὲ προστέθεικε · Καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. » Τούτου γὰρ ἡ ἱστορία μέμνηται. Ὁφθῆ ⁷⁹ γὰρ, φησὶ, τὸ γεγονός πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἐκ μέντοι τοῦ διρυαλιώτου λαοῦ τοῦτο λεγόμενον, οὕτω νοητέον · Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον, » Περὶ τὰς σὰς, φησὶ, δωρεὰς ἐγενόμην ἀχάριστος, καὶ τοὺς τεθέντας μοι παραβέβηκα νόμους · καὶ παντοδαπῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσας, ἀγνώμων περὶ ταῦτα γεγέννημαι · τοὺς δὲ Βαβυλωνίους οὐδὲ ἀδικήσας, μεγάλη ⁸⁰ παρ' ἐκείνων ἠδίκημαι. « Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ⁸¹ ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. » Ἐμπε-

VERS. 4. « Amplius ablue iniquitatem meam, et a peccato meo munda me. » Jam enim, inquit, per prophetam Nathan veniam mihi dedisti, **934** et omnis generis calamitates, velut quædam cauteria et incisiones, adhibuisti : verum adhuc purgationibus indigeo, cum plurimum peccati fetorem admiserim. Rursus igitur lava me, o Domine, ut omnes peccati sordes abstergas. [Nam juxta prophetam « absterget Dominus sordes filiorum filiarumque Sionis spiritu judicii et spiritu adustionis 6. »]

VERS. 5. « Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et peccatum meum coram me est semper. » Non enim post veniam abs te concessam peccati oblitus sum : verum semper malorum meorum intueor imagines, et de patris peccatis nocte somnio, eaque interdiu mente revolveo. Hoc autem ut faciant peccatores, Deus ipse per Isaiam jubet : « Ego enim, ait, sum qui deleo iniquitates tuas, et peccatorum tuorum non recordabor : tu autem recordare, et judicemur : dic tu prior iniquitates tuas, ut justificeris b. » Consonantia his verbis etiam ipse beatus David scripsit in psalmo xxxi : « Dixi, Confitebor adversus me injustitiam meam Domino, et tu abstulisti impietatem cordis mei i. »

VERS. 6. « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. » Maximis, inquit, a te muneribus **935** affectus, rebus contrariis dona compensavi, et quæ lege prohibita erant committere ausus. Non enim dicit se nullam injuriam Uriam offendisse (omnino enim et illum, et ejus uxorem offenderat), sed maximum in ipsum Deum crimen admisisse, qui eum elegerat, qui pro pastore regem fecerat, hostibus eum superiorem reddiderat, et omnis generis bonis auxerat. Præclare autem apposuit : « Et malum coram te feci. » Hujus enim historia quoque meminit. Malum enim, dicitur i, visum est id quod factum erat, coram Domino. At si ex persona captivi populi hæc dicuntur, sic intelligendum est, « Tibi soli peccavi : » Pro tuis donis, inquit, ingratus fui, leges mihi positas transgressus sum, cumque omnia bonorum genera consecutus sim, horum immemor factus sum : Babylonios autem cum plane offenderim, ab illis magnopere offensus sum : « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. » Ego ipse, ait, meorum malorum causa

⁶⁰ Isa. iv, 4. ⁶¹ Isa. xlii, 25, 26. ⁶² Psal. xxxi, 5. ⁶³ II Reg. ii, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ *Mé.* Abest a cod. 1. ⁶¹ *Γάρ.* cod. 3 præm. μέν. ⁶² cod. 1 ῥυμάτων. cod. 2 καθάρσεως. ⁶³ cod. 3. ἀποξύση. ⁶⁴ E cod. 3 suppl. ⁶⁵ *Οὐδὲ γάρ,* x. λ. Hæc fere eadem sunt cum illis quæ apud Cord. p. 995, Apollinario tribuuntur. ⁶⁶ *Ἀπό.* codd. tres Aug. ὑπό. ⁶⁷ *Διηνεκῶς.* cod. 3 διὰ παντός. ⁶⁸ cod. 2 ὁρῶν. ⁶⁹ *Ὀνειροπολῶ.* cod. 2 ὁρῶ. ⁷⁰ *Δέ.* Abest a cod. 3. ⁷¹ *Ἀδικιών.* cod. 1 ἀνομιῶν. ⁷² *Καὶ αὐτός.* Des. in cod. 3. ⁷³ *Μακάριος.* cod. 2 θετός. ⁷⁴ *Ἐρ — ψαλμῷ.* Des. in cod. 3. ⁷⁵ codd. tres Aug. εἶπα. ⁷⁶ cod. 1 et 2 ἀφῆκας. Conf: p. 802, n. 5. ⁷⁷ *Καρδίας.* Al. ἀμαρτίας. Vid. l. c. n. 6. ⁷⁸ *Πολλῶν — ἠδίκημαι.* Des. in cod. 3. ⁷⁹ *Παρὰ σοῦ.* Abest a cod. 2. ⁸⁰ *Οὐκ.* Abest. a cod. 1, 2. ⁸¹ *Ὁφθῆ — Κύριον.* Alias lectiones expressas vidimus supra, p. 425. ⁸² cod. 2 μεγάλως. ⁸³ cod. 1 νικήσεις. Hebr. יצאנו, quæ a Syro rectius ita expr., et mundus sis in judiciis tuis.

fui, tua vero justitia resplendet. Etenim si hoc modo **A** iudicium constituitur, et beneficia a te in me collata in medium afferantur, et mala a me commissa cum illis comparantur, tu quidem iudicaberis et justus et benignus, ego vero iniquus et ingratus videbor. Ut ergo in hoc loco non causam declarat (non enim propter hoc peccavit, vel ipse **936** David, vel populus postea, ut Deus justus videretur), sed contra, peccato ab his commisso Dei justitia ostenditur. Omnem enim curam et de hoc, et de illis, et de omnibus hominibus gerit.

Vers. 7. « Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. » **B** Olim, ait, et a principio, peccatum in naturam imperium obtinuit : quia mandati transgressio Evæ conceptionem præcessit. Post transgressionem enim, divinamque sententiam, et paradisi privationem, cognovit Adam uxorem suam Evam, et cum concipisset, peperit Cainum. Hoc igitur vult dicere, quod cum peccatum majores nostros invasisset, viam quamdam et tramitem per progeniem effecerit. Hoc et beatus ait Paulus : « Quoniam enim per hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, siquidem omnes peccaverunt **k**. » Hoc etiam universorum Deus admirabili Noacho dixit : « Mens hominis ad malum propensa est inde ab adolescentia ejus omnibus diebus **l**. » Cæterum per hæc omnia discimus, non peccati naturalem vim esse (nam si ita se haberet, **937** a supplicio liberi essemus), sed naturam ad peccatum esse proclivem, ab affectionibus turbatam : vincit tamen ratio, laborum auxilio subnixæ. Non igitur, ut quidam suspicati sunt, nuptias accusat, et matrimonium iniquitatem vocat, sicut nonnulli stulte putarunt, sic illud intelligentes : « In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea ; » sed transgressionem principio a primis parentibus patratam in medium profert, et illam harum undarum fontem fuisse dicit. Si enim illi, inquit, non peccassent, pœnam peccati mortem non accepissent : si autem mortales non essent, corruptione superiores fuissent, et cum incorru-

τῷ **82**, φησὶ, πρίξνος· ἐγενόμην κακῶν· τὸ δὲ σὸν δίκαιον διαλάμπει. Καὶ οὕτω κρίσειω; γὰρ γινομένης, καὶ τῶν εἰς ἐμὲ **83** παρὰ σοῦ γενομένων φερομένων **84** εἰς μέσον, καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ τετολημμένων παρεξεταζομένων ἐκείνοις, σὺ μὲν ἀποφανθήσῃ καὶ δίκαιος καὶ φιλόανθρωπος, ἐγὼ δὲ παράνομος ὁφθίσομαι **85** καὶ ἀχάριστος. Τὸ ταῖνυν ὅπως οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα **86** αἰτίας **87** δηλωτικῶν (οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἤμαρτον **88**, ἢ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ ἢ ὁ λαὸς μετὰ ταῦτα, ἢνα ὁ Θεὸς δικαιωθῆ), ἀλλὰ τούναντιον, καὶ τῆς ἀμαρτίας ὑπὸ τούτων **89** γινομένης **90**, τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον ἀναδείκνυται **91**· πᾶσαν γὰρ καὶ **92** τούτου, χάκεινων, καὶ πάντων ἀνθρώπων πεποιοῦνται πρόνοιαν.

ζ'. « Ἴδου γὰρ ἐν ἀνομίαις συνεληφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου. » **B** Ἄνωθεν, φησὶ, καὶ ἐξ ἀρχῆς τῆς φύσεως ἡ ἀμαρτία κεκράτηκε· προῦλαθε γὰρ τῆς Εὐας τὴν σύλληψιν τῆς ἐντολῆς ἢ παράβασις. Μετὰ **93** γὰρ τὴν παράβασιν, καὶ τὴν θείαν ἀπόφασιν, καὶ τοῦ παραδείσου τὴν στέρησιν, ἔγνω Ἄδᾶμ Εὐαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάιν. Τοῦτο **94** τοῖνυν εἰπεῖν βούλεται, ὅτι τῶν ἡμετέρων **95** προγόνων κρατήσασα ἡ ἀμαρτία **96**, ὁδὸν τινα καὶ τρέχον διὰ τοῦ γένους εἰργάσατο. Τοῦτο **97** καὶ ὁ μακάριος; **98** λέγει Παῦλος· « Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον **99** εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος, ἐφ' ᾧ **1** πάντες ἤμαρτον. » Τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὄλων ἐξηθεὸς πρὸς τὸν θαυμασιώτατον **2** Νῶε, ὅτι « Ἐγχεῖται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος πάσας τὰς ἡμέρας. » Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ἀπάντων, οὐχ ὅτι φυσικὴ τῆς ἀμαρτίας ἡ ἐνέργεια (ἢ **3** γὰρ ἂν ἦμεν ἐλεύθεροι τιμωρίας, εἴπερ **4** τοῦθ' **5** οὕτως εἶχεν), ἀλλ' ὅτι βέπει ἡ φύσις περὶ τὸ πταλεῖν, ὑπὸ τῶν παθημάτων ἐνοχλουμένη· νικᾷ δὲ ὁμῶς ἡ γνώμη, πόνοις συνεργίως κεχηρημένη. Οὐ **6** τοῖνυν, ὡς τινες ὑπέλαθον, τοῦ γάμου κατηγορεῖ, καὶ τὴν γαμικὴν κοινωνίαν παρανομίαν καλεῖ, καθάπερ **7** τινὲς ἀνοήτως ὑπέλαθον, οὕτω νενοηκότες τὸ, « Ἐν ἀνομίαις συνεληφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου. » ἀλλὰ τὴν ἀνωθεν ὑπὸ τῶν προγόνων **8** ἀνθρώπων τολμηθεῖσαν παρανομίαν εἰς μέσον προφέρει **9**, χάκεινήν **10** λέγει γεγενῆσθαι **11** τῶν ρευμάτων τούτων πηγῆν. Εἰ γὰρ ἐκείνοι, φησὶ, μὴ ἤμαρτον **12**, οὐκ ἂν ἐδέξαντο τῆς ἀμαρτίας τὴν

k Rom. v, 12. **l** Gen. viii, 21.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

82 Ἐμαντῶ. codd. tres Aug. addunt μέν. **83** Εἰς ἐμὲ. In cod. 3 sequitur post παρὰ σοῦ. **84** Φερομένων. Abest a cod. 1. **85** Ὀφθίσομαι. Abest a cod. 2. **86** Ἐνταῦθα. In cod. 3 ponitur post αἰτίας. **87** Αἰτίας. Abest a cod. 2. **88** ἤμαρτον — μετὰ ταῦτα. cod. 3 habet tantum ἤμαρτον ὁ Δαβὶδ. Pro ἤμαρτον in cod. 3 etiam leg. ἤμαρτεν. **89** Τούτων. cod. 5 τούτου, omisso sequente γινομένης. **90** cod. 1, 2 γεγενῆμένης. **91** cod. 1 δείκνυται. **92** Καὶ — πάντων. In cod. 3. In cod. 2 des. ista καὶ πάντων ἀνθρώπων. **93** Μετὰ — ἔτεκε τὸν Κάιν. Hæc in cod. 3 ita se habent : Μετὰ γὰρ τοῦ Ἄδᾶμ καὶ τῆς Εὐας τὴν ἀμαρτίαν ἐξεβλήθησαν τοῦ παραδείσου, καὶ τότε, φησὶ, ἔγνω Ἄδᾶμ Εὐαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάιν. **94** Τοῦτο — βούλεται. cod. 3 τοῦτο βούλεται εἰπεῖν. **95** ἤμετέρων. cod. 3 προτέρων. **96** Ἡ ἀμαρτία. Des. in cod. 3. **97** Τοῦτο — πάντες ἤμαρτον. Hæc in cod. 5 ponuntur post sequentia τοῦτο — ἡμέρας. **98** Μακάριος. cod. 2 μέγας. **99** Εἰς τὸν κόσμον. In cod. 3 sequitur post εἰσῆλθε. **1** Ἐφ' ᾧ. In codd. Aug. præc. verba l. c. inserta, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους διῆλθεν ὁ θάνατος. **2** Θαυμασιώτατον. cod. 2 θεῖον. **3** Ἡ. cod. 1 ἦ. cod. 2 ἦ. **4** Εἴπερ — εἶχεν. Des. in cod. 3. **5** Τοῦθ'. cod. 1 παρὰ τοῦ Θεοῦ. cod. 2 παρὰ τοῦθ'. **6** Οὐ — εἰσπράττειται. Des. in cod. 3. **7** cod. 1, 2 καθά. **8** cod. 1 πρωτογόνων. **9** cod. 2 προσφέρειν. **10** cod. 2 χάκεινή **11** Γεγενῆσθαι. in cod. 2 ponitur ante πηγῆν. **12** Μὴ ἤμαρτον. cod. 1 δι-

θανάτων ἐπιτίμιον· θνητοὶ δὲ μὴ ὄντες, κρείττους ἂν ἴσαν φθορᾶς· τῇ δὲ ἀφθαρσίᾳ πάντως ἂν καὶ ἡ ἀπάθεια συνῆν. Ἀπαθείας δὲ πολιτευομένης, χώραν οὐκ¹² ἔσχεν ἢ ἁμαρτία. Ἐπειδὴ δὲ ἐξήμαρτον, φθορᾶ παρεδόθησαν· φθαρτοὶ δὲ γινόμενοι¹³, τοιούτους γεγενήκασι παῖδας· τοῖς δὲ τοιούτοις ἐπιθυμίαι καὶ φόβοι, ἡδοναὶ καὶ λύπαι, θυμὸς καὶ φθόνος παρέπεται. Πρὸς ταῦτα, καὶ τὰ ἐκ τούτων φύομενα, ἢ λογισμὸς ἀγωνίζεται· καὶ νενικηχῶς μὲν ἀνακηρύττεται, καὶ τοῖς νικηφόροις ταινοῦται στεφάνοις· ἤττηθεις δὲ, καὶ αἰσχύνῃν ὀφλισκάνει, καὶ δίκας εἰσπράττεται. Ἄντι¹⁴ μέντοι τοῦ ἐκίσησεν, ὁ Σύμμαχος ἐκύησεν τέθεικεν.

η'. « Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας. » Οὕτω δὲ φησι, Κρίνεις, καὶ τοὺς μὲν κολάζεις, τοὺς δὲ στεφανοῖς, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν στέργεις· τὴν δὲ ἀλήθειαν στέργων, καὶ τῆς φύσεως εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν, μετᾶδος συγγνώμῃν¹⁵ τοῖς αἰτούσι τὰ φάρμακα. « Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. » Ἐγὼ μέντοι συγγνώμης¹⁶ οὐδεμιᾶς ἐμαυτὸν ἔξιον νομίζω, μετὰ τοσαύτας δωρεὰς γεγεννημένους ἀχάριτος. Οὐ γὰρ μόνον με τοῖς βασιλικαῖς ἐνδύρωσας θώκοις, ἀλλὰ καὶ προφητικῆς ἡξίωσας χάριτος, καὶ τὰ μετὰ μακρὴν ἐσόμενα προεδήλωκας¹⁷ χρόνον, καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἄδηλα, ἐμοὶ δὲ¹⁸ ἄδηλα πεποίηκας, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους διδάξαι τὴν τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ ἐνανθρώπησιν, καὶ τὸ σωτήριον πάθος, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν σωτηρίαν, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων τὴν φιλότιμον ἄφεσιν, τὰ¹⁹ μεγαλοπρεπῆ καὶ θεῖα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος²¹ δῶρα Ταῦτα πάντα παρὰ τοῦ παναγίου²² σου προδιδαχθεὶς Πνεύματος, ἔκελεύω μεταλαχεῖν ἐκείνης τῆς χάριτος, ἣν προθεσπίζω²³ τοῖς ἄλλοις βοῶ²⁴.

θ'. « Ραντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς²⁵ με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. » Μόνη²⁶ γὰρ ἡ τοῦ βαπτίσματος δωρεὰ ταύτην ἐργάσασθαι τὴν κάθαρσιν δύναται· ταύτην²⁷ δὲ τὴν κάθαρσιν καὶ διὰ Ἠσαίου τοῦ προφήτου δώσειν ὑπέσχετο τῶν ὄλων ὁ Κύριος. Εἰρηχῶς γὰρ· « Λούσασθε, καθαροὶ²⁸ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν. » μετ' ὀλίγα ἔφη· « Ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικῶν, ὡς χιόνα λευκανῶ²⁹. » Ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν τῷ ἐξηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ προσαγορεύει. « Ἐν τῷ γὰρ, φησί, διαστέλλειν τὴν ἐπουράνιον βασιλεῖς³⁰, χιονοθήσονται ἐν Σελμών. » Τοῦτο³¹ τοῖνον ἀνταυθὰ φησιν, ὅτι Τῆς

ptione conjuncta omnino esset immunitas a perturbationibus. Si autem non essent perturbationes, peccatum locum non haberet. Sed quoniam peccaverunt, interitui traditi sunt : mortales vero facti, tales procrearunt filios : talesque illos concupiscentiæ, et timores, et voluptates, et mœrores, et ira, et invidia secutæ sunt. Cum his, et illis quæ ex istis pullulant, ratio certat, et vincens prædicatur, triumphabilisque coronis coronatur : victa vero et ignominiam meretur, et pœnas luit. At pro conceptis, Symmachus utero gessit posuit.

VERS. 8. « Ecce enim veritatem dilexisti. » Sic autem ait : Judicis, et **938** hos quidem suppliciiis afficis, hos vero coronas, quoniam veritatem diligis : veritatem vero diligens, naturæque imbecillitatem sciens, petentibus remedia veniam concede. « Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. » Ego quidem nulla veniam me ipsum dignum puto, cum post tot dona ingratus evaserim. Non enim in regiis tantum me collocasti soliis, verum etiam prophetica gratia dignatus es, et futura longo post tempore manifestasti, et quæ aliis ignota erant mihi nota fecisti, ut et alios docerem unigeniti tui Filii incarnationem, et salutarem passionem, et resurrectionem, et orbis salutem, et peccatorum liberalem remissionem, splendida et divina sancti baptismatis dona. Hæc omnia a sancto tuo Spiritu edoctus, supplico ut illius gratiæ me compositem facias, quam aliis vaticinans vociferor.

VERS. 9. « Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor : lavabis me, et supra nivem dealbabor. » Sola enim baptismatis gratia hanc purgationem efficere potest, et hanc purgationem omnium Dominus per prophetam Isaiam se daturum promisit. Nam cum dixisset : « Lavamini, mundi estote, auferte mala a cordibus vestris^m; » paulo post inquit : « Si fuerint peccata vestra **939** ut coccineum, ut nivem dealbaboⁿ. » Hæc et ipse beatus David in sexagesimo sexto psalmo prædicat, « Dum discernit, inquit, cœlestis reges, nive dealbantur in Selmon^o. » Hoc igitur etiam hic dicit : Ego indigeo gratia, quæ danda est omnibus homi-

^m Isa. 1, 16. ⁿ ibid. 18. ^o Psal. LXXII, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹² Οὐκ. cod. 1, 2 addunt ἂν. ¹³ cod. 1, 2 γινόμενοι. ¹⁴ Ἄντι — τέθεικεν. cod. 3 hæc ita effert : Ἄντι δὲ τοῦ συναλειθῆν, ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος ὠδινῆθην ἠρμήνευσαν· καὶ ἀντι τοῦ ἐκίσησέ με ἡ μήτηρ μου, ὁ Σύμμαχος ἐκύησέ με ἡ μήτηρ μου. ¹⁵ cod. 1, 2 συγγνώμης. ¹⁶ Συγγνώμης. cod. 1 γνώμης. ¹⁷ cod. 2 δεδήλωκας. ¹⁸ Δέ. Abest a cod. 1, 2. ¹⁹ Τά. cod. 1 præm. καί. ²⁰ Βαπτίσματος. cod. 2 πνεύματος. ²¹ Παναγίου. cod. 2 ἁγίου. ²² cod. 1, 2 προθεσπίζω. ²³ Βοῶ. cod. 1, 2 præm. διό. ²⁴ Πλυνεῖς — λευκανθήσομαι. Des. in cod. 1 et 2. In margine cod. 2 ascripta est hæc notula Ἰσσωπὸν ἐστὶ τὸ ἄνθος τοῦ καλάμου. ²⁵ Μόνη — Σελμών. Des. in cod. 3. ²⁶ Ταύτην — κάθαρσιν. Des. in cod. 2. ²⁷ Καθαροὶ. cod. 2 præm. καί. ²⁸ Post λευκανῶ in cod. 1 et 2 sequuntur adhuc verba ista ex l. c. ἐν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Hæc ob ὁμοιότεια in codd. quibusdam omissa videntur. ²⁹ Βασιλεῖς. cod. 1 addit ἐπ' αὐτῆς. cod. 2 ἐπ' αὐτῆν. ³⁰ Τοῦτο — χάριτος. cod. 3 ἐκείνης τοῖνον, φησί, τῆς δοθησομένης ἅπαντι ἀνθρώποις προσδέομαι χάριτος.

nibus : quia illa sola me accurate abluere, et nivis A candorem mihi dare potest. Quod autem hyssopus nullam peccatorum remissionem operetur, facile ex Mosaicis scriptis discere licet. Homicidam enim, et alieni tori corruptorem, aspersionibus lex non purgabat, sed extremis suppliciis subiciebat. Aliarum igitur rerum hyssopus est ænigma. Qui enim agni sanguine in Ægypto postes hyssopo asperserunt, exterminatoris manus evaserunt. Illa autem salutaris passionis figura erant. Sanguis enim hic etiam, et lignum salutare, et salus his oblata qui cum fide accesserunt. τὸν σωτηρίων παθημάτων· αἷμα γὰρ κἀνταῦθα, πρὸς οὐσὶς χορηγομένη.

Vers. 10. « Facies tu audiam gaudium et lætiti- B am : et exsultabunt ossa humiliata. » Hac mihi, inquit, lætitia aures imple, perfectam purgationem promittens, ut per omnes partes corporis animi voluptas decurrat, et ossa, quæ nunc afflictione depressa sunt, rursus florescant, 940 et suum robur recipiant.

Vers. 11. « Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. » Ne respicias, inquit, peccata a me audacter commissa, sed me ista deplorantem.

Vers. 12. « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. » Quoniam peccati senium contraxi, tua benignitate me renova. Hæc etiam per prophetam Ezechielem captivis apud Babylonem Dominus spondit, « Dabo enim ipsis, inquit, cor novum et spiritum novum P. » Spiritum autem non sanctum dicit, sed rationis motum : hoc est, cum longa castigatione castigavero vos, et quos fructus peccatum producat, vos docuero, faciam ut virtutem eligatis. Id hoc quoque in loco magnus David petiit, ut et læsum cor ejus renovetur, et mens corroboretur, ad decurrendam viam divinam.

Vers. 13. « Ne abjicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. » Manifesto per hæc verba didicimus eum gratia sancti Spiritus minime destitutum fuisse. Non enim tanquam ista orbatus orat ut eam recipiat, sed ne hac privetur obsecrat, neve a divina gubernatione procul fiat. Faciem enim hoc loco gubernationem appellavit.

P Ezech. xxxvi, 26.

VARLE LECTIONES ET NOTÆ.

³² cod. προσδέχομαι. ³³ cod. 2 ἀπορρίψαι. ³⁴ Εἰργάζετο. cod. 2 παρέχει, quod ponitur ante ἀμαρτημάτων. Καὶ—ληστήν. cod. 2 καὶ μοιχόν. ³⁵ Ἀλλοτριόγαμον. cod. 3 ἀλλοτρῶν γάμων. ³⁷ cod. 2 ἐκάθηρεν. ³⁸ Post ἀνιγμα in cod. 3 sequitur καθ' ἑ ἐρηται. ³⁹ Ἦν. Des. in cod. 1, 2. ⁴⁰ Μοι. Rec. lectio est μέ. ⁴¹ Τεταπεινωμένα. Hebr. נִצְּת (quæ) contrivisti. Hæc Symm. in 3 pers. expr. ἄ συνέθλασεν. ⁴² cod. 1, 2 δράμη ⁴³ cod. 2 ἀπολαύη. ⁴⁴ Οἰκείαν. cod. 2 προτέραν. ⁴⁵ Εὐθέες. Hebr. יָצִי, firmum. ⁴⁶ Ἐπειδὴ—ρεούρησον. Des. in cod. 3. ⁴⁷ cod. 2 Ἐξεκήλ. ⁴⁸ Φησί. Des. in cod. 3. ⁴⁹ Πνεῦμα — παιδεία. Des. in cod. 3. ⁵⁰ Καί. cod. 3 ἀντὶ τοῦ. ⁵¹ Ἰμᾶς cod. 1, 2 ἡμᾶς. ⁵² Τοῦτο — ῥωσθήναι. Des. in cod. 3. ⁵³ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ⁵⁴ Αὐτοῦ. cod. 2 præm. ὑπ'. ⁵⁵ Θεῖαν. cod. 1, 2 εὐθείαν. ⁵⁶ Διά. cod. 2 præm. καί. ⁵⁷ Τῶν λόγων. Des. in cod. 3. ⁵⁸ cod. 3 ἀπεγυμνώθη. ⁵⁹ cod. 2 ἀπολαύειν. ⁶⁰ Γάρ. cod. 1 δέ. ⁶¹ Κηδεμονίαν. cod. 2 præm. θεῖαν.

δοθησομένης ἄπασιν ἀνθρώποις προσδέομαι ³² χάριτος· ἐκείνη γὰρ ἀκριβῶς ἀπορρίψαι ³³ με δύναται μόνη, καὶ τῆς χιόνος μοι τὴν λευκότητα δοῦναι. Ὅτι δὲ τὸ ὑσωπων οὐδεμίαν ἄφρσιν ἀμαρτημάτων εἰργάζετο, ῥάδιον ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν συγγραμμάτων καταμαθεῖν. Τὸν γὰρ ἀνδροφόνον, καὶ ³⁴ τὸν ἀλλοτριόγαμον ³⁵ ληστήν, οὐ περιβραντηρίους ὁ νόμος ἐκάθαιρεν ³⁷, ἀλλὰ τιμωρίαις ἐσχάταις ὑπέβαλλεν. Ἐτέρων τοίνυν ἐστὶ πραγμάτων τὸ ὑσωπων αἶνιγμα ³⁸. Ἰσώσω γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τὸ αἷμα τοῦ προβάτου ταῖς φλιαῖς ἐπιβράναντες, τοῦ δλοθρεῦοντος τὰς χεῖρας διέφυγον. Τύπος δὲ ἦν ³⁹ εἰσίνα, καὶ ξύλον σωτήριον, καὶ σωτηρία τοῖς μετὰ πίστεως

ι'. « Ἀκουτιεῖς μοι ⁴⁰ ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην ἀγαλλιάσονται ὁστέα τεταπεινωμένα ⁴¹. » Ταύτης μοι, φησί, τῆς εὐφροσύνης τὰ ὦτα ἐμπλησον, τὴν τελείαν κάθαρσιν ὑπισχνούμενος, ἵνα εἰς ἅπαντα ἡ θυμηδία διαδράμη ⁴² τὰ τοῦ σώματος μόρια· καὶ τὰ νῦν τῇ καχουχίᾳ τεταπεινωμένα ὁστέα, ἀνήθησιν πάλιν, καὶ ἀπολάβη ⁴³ τὴν οἰκείαν ⁴⁴ ἰσχύιν.

ια'. « Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. » Μὴ ἴδης, φησί, τὰς ὑπ' ἐμοῦ τετολημμένας ἀνομίας, ἀλλ' ἐμὲ τὸν ταύτας ὀλοφυρόμενον.

ιβ'. « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθέες ⁴⁵ ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. » Ἐπειδὴ ⁴⁶ τὸ γῆρας ἐδεξάμην τῆς ἀμαρτίας, τῇ σῇ με φιλανθρωπίᾳ νεοούρησον. Ταῦτα καὶ δι' Ἰεζεκιήλ ⁴⁷ τοῦ προφήτου τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτοις ὁ Δεσπότης ὑπέσχετο. « Δώσω γὰρ αὐτοῖς, φησί ⁴⁸, καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινόν. » Πνεῦμα ⁴⁹ δὲ οὐ τὸ πανάγιον λέγει, ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ τὴν ὁρμήν· τουτέστι, τῇ μακρᾷ ταύτῃ παιδεύσας παιδείᾳ καὶ διδάξας ὑμᾶς ⁵¹, οἷους ἡ ἀμαρτία φύει καρπούς, τὴν ἀρετὴν αἰρεῖσθαι παρασκευάσω. Τοῦτο ⁵² κἀνταῦθα ὁ μακάριος ⁵³ ἤτησε Δαβὶδ, τὴν τε βλαβεῖσαν αὐτοῦ ⁵⁴ νεοουρηθήναι καρδίαν, καὶ τὸ λογικὸν ῥωσθῆναι, ὥστε τὴν θεῖαν ⁵⁵ τρέχειν ὁδόν.

ιγ'. « Μὴ ἀπορρίψης με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. » Σαφῶς δὲ ⁵⁶ τούτων μεμαθήκαμεν τῶν λόγων ⁵⁷, ὡς οὐκ ἐγυμνώθη ⁵⁸ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος. Οὐ γὰρ ὡς γυμνωθεὶς ἀπολαβεῖν ⁵⁹ ἱκετεύει, ἀλλὰ μὴ στερηθῆναι ταύτης ἀντιβολεῖ, μηδὲ πόρρον γενέσθαι τῆς θείας κηδεμονίας. Πρόσωπον γὰρ ⁶⁰ ἐνταῦθα τὴν κηδεμονίαν ⁶¹ ἐκάλεσαν.

ιδ'. « Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίαν σου τοῦ σωτηρίου σου, καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῷ⁶⁵ στήριξόν με. » Ὁ⁶⁶ μὴ ἀπώλεσεν, ἔχειν ἠντιβόλησε⁶⁷, τουτέστι, τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ὁ δὲ ἀποθέβληκεν, ἀπολαβεῖν ἱκετεύει· τοῦτο⁶⁸ δὲ ἦν ἡ ἐν Θεῷ⁶⁹ εὐφροσύνη. Πάσης, φησὶ, θυμῆδίας ἀπήλαυον, ἡνίκα πολλὴν εἶχον πρὸς σὲ, Δέσποτα, παρῆρσιαν· νῦν δὲ ταύτης γεγυμνωμένος, καὶ τῆς εὐθυμίας ἐστέρημαι. Ἐγύμνωσε δὲ με τῆς παρῆρσιος ἡ δουλεία τῆς ἡδονῆς. Διὸ ἱκετεύω τὴν προτέραν ἡγεμονίαν ἀπολαβεῖν⁶⁷ μου τὸν νοῦν, καὶ τὸν ὑπὸ τῶν παθῶν δουλωθέντα, τὴν κατὰ τούτων αὐθις ἀπολαβεῖν ἐξουσίαν. Πάλιν γὰρ ἐνταῦθα πνεῦμα ἡγεμονικόν τὸν αὐτοκράτορα λογισμὸν ἐκάλεισε⁶⁸.

ιε'. « Διδάξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσιν. » Τῆς σῆς πάλιν ἀπολαύων φιλάνθρωπιᾶς ἀρχέτυπον ἔσομαι μετανοίας τοῖς τὸν παράνομον βίον ἀσπαζομένοις· ἔσομαι δὲ καὶ κήρυξ τῆς σῆς ἀγαθότητος, καὶ προτρέψω δυσσεβεῖς ἀνθρώπους, καὶ παρανόμους, τῇ σῇ προσδραμεῖν ἱκεταίᾳ.

ις'. « Ρῦσαι με ἐξ αἱμάτων, ὁ Θεός⁶⁹ τῆς σωτηρίας μου. » Συνεχῶς ἐν τῇ μνήμῃ περιστρέφει τὸν τοῦ Ὁυρίου φόνον. Τοῦτο⁷⁰ κἀν τῷ προοιμίῳ δεδήλωκεν, « ὅτι ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ πάντοτε. »—« Ἀγαλλιάσεται⁷¹ ἡ γλῶσσά μου τὴν δικαιοσύνην σου. » Τοῦτο⁷² δὲ Σύμμαχος οὕτως ἡρμήνευσε· Διαλαλήσει ἡ γλῶσσά μου τὴν ἐλεημοσύνην⁷³ σου. Οὐ γὰρ σιγήσω τῆς ἀφέσεως ἀπολύσας, ἀλλ' ὑμῶν σε διατελέσω, καὶ τὰς σὰς διηγούμενος χάριτας.

ιζ'. « Τὰ⁷⁴ χεῖλη μου ἀνοίξεις⁷⁵, Κύριε, καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ⁷⁶ τὴν αἴνεσίν σου. » Ἡ γὰρ ἁμαρτία πέφυκε τὴν γλῶσσαν δεσμεῖν, ἐμφορᾶται τὸ στόμα⁷⁷, ἀγχειν⁷⁸, σιωπᾶν ἀναγκάζειν. Ἀντιβολεῖ τοίνυν ὁ προφήτης, διὰ τῆς ἀφέσεως τῆς προτέρας παρῆρσιος μεταλαχεῖν, καὶ τὴν γλῶτταν εἰς ὑμῶνδιαν κινήσαι.

ιη'. « Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. » Συνάδει⁷⁹ καὶ ταῦτα τοῖς ἐν τῷ προτεταγμένῳ εἰρημένοις ψαλμῷ. Ἀκηκάμεν γὰρ ἐκεῖ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων λέγοντος· « Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου τράγους⁸⁰. » Τοιγάρτοι τοῦτο παρὰ τῆς θείας ἀκούσας φωνῆς ὁ θεότατος⁸¹ Δαβὶδ, εἰκότως ἔφη· « Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. » Σὺ γὰρ, φησὶν, εἰρηκας μὴ θυμῆρεις εἶναι σοι τὰς τῶν ἀλόγων θυσίας· οὐδὲ χάριν τὴν ἀρέσκουσίν σοι ἱερουργίαν προσοίσω.

¶ Psal. XLIX, 40.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁶⁵ Πνεύματι ἡγεμονικῷ. Hebr. הַיְהוָה הַיְהוָה. ⁶⁶ Ὁ. cod. 2. ἡ. ⁶⁷ cod. 3 ἠντιβόλει. ⁶⁸ Τοῦτο. cod. 2 τό. ⁶⁹ Ἐν Θεῷ. cod. 1 ἐνθεός. ⁷⁰ cod. 2 ἀπολαύειν. ⁷¹ Ἐκάλεισε. In cod. 1, 2 ponitur ante τὸν αὐτοκράτορα λογισμόν. ⁷² Ὁ Θεός. In cod. 1, 2 repetitur. ⁷³ Τοῦτο. cod. 1, 2 addunt γάρ. ⁷⁴ cod. 1 ἀγαλλιάσοιτο. ⁷⁵ Τοῦτο. Abest a cod. 3. ⁷⁶ Ἐλεημοσύνην. cod. 1 δικαιοσύνην. ⁷⁷ Τὰ — ἀνοίξεις. In tribus codd. Aug. ita ut in textu τῶν Ὁ' pon. post Κύριε. ⁷⁸ cod. 1 ἀνοίξαι. ⁷⁹ cod. 1 ἀναγγελεῖται. ⁸⁰ Στόμα. cod. 3 addit μου. ⁸¹ Ἀγχειν — ἀναγκάζειν. Des. in cod. 3. ⁸² Συνάδει, x. λ. In cod. 3 des. comment. ad hunc et seq. vers. ⁸³ Τράγους. cod. 1, 2 χιμάβρους. ⁸⁴ cod. 2 θεός.

VERS. 14. « Redde **941** mihi lætitiã salutaris tui, et Spiritu principali confirma me. » Quod non amisit, ut retineat supplicavit, hoc est, Spiritus sancti gratiam. Quod autem projecit, obsecrat ut recuperet : hoc vero erat gaudium in Deo. Omni, inquit, animi voluptate perfruebar, cum multam in te fiduciam haberem : nunc autem hac privatus, lætitiã etiam orbatus sum, fiducia vero me nudavit servitus voluptatis. Idcirco supplico ut mens mea pristinum principatum recipiat, et quæ perturbacionibus in servitutem redacta est, rursus contra has potestatem recuperet. Nam hoc in loco iterum spiritum principalem rationem imperantem inuicupavit.

VERS. 15. « Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. » Rursus tuam benignitatem assecutus, iniquam vitam amplectentibus exemplar ero penitentia: ero et bonitatis tuæ præco, et impios atque iniquos homines commonefaciam ut supplices ad te confugiant.

VERS. 16. « Libera me a sanguinibus, o Deus, Deus salutis meae. » Continuo Uriz cædem in memoriam revocat. Hoc etiam in exordio declaravit, dicens : « Quoniam peccatum meum contra me est semper. »—« Exsultabit lingua mea de justitia tua. » Hoc Symmachus sic interpretatus est : *Loquetur lingua mea misericordiam tuam.* Non enim silebo veniam consecutus, sed assidue te laudabo, tuaque beneficia narrabo.

VERS. 17. « Domine, **942** labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. » Peccatum enim linguam ligare solet, et os oppilare, strangulare, et cogere ut conticescat. Obsecrat igitur propheta ut per remissionem pristinam fiduciam consequatur, utque linguam in laudes moveat.

VERS. 18. « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique : holocaustis non delectaberis. » Conveniunt etiam hæc cum illis quæ in præcedenti psalmo dicta fuerunt. Ibi enim audivimus Deum omnium dicentem : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos &c. » Cum igitur hoc divinus David a divina voce audivisset, merito dixit : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique, holocaustis non delectaberis. » Tu enim, inquit, dixisti brutorum animalium sacrificia non placere tibi : idcirco sacrificium tibi gratum afferam.

VERS. 19. « Sacrificium Deo (gratum) spiritus A contritus : cor contritum et humiliatum Deus non despiciet. » Sacrificium, inquit, gratum et acceptum tibi Deo nostro, mentis modestia est. Propterea cor meum magnopere deprimens, et veluti conterens, et ipsum valde attenuans, acceptum sacrificium tibi offeram. His etiam verbis beati illi pueri in camino usi sunt : « Corde enim, dixerunt, contrito, et spiritu humilitatis, suscipiamur coram te, ut holocaustis 943 arietum, et pinguium taurorum ». Ut inde manifestum sit hunc psalmum prædictionem etiam eorum continere quæ Babylone acciderunt, et doctrinam illis accommodatam. Hinc enim etiam generosi illi pueri, cum sacrificium Deo gratum didicissent, humilitatem mentis cordisque contritionem Domino obtulerunt.

VERS. 20, 21. « Benefac, Domine, pro bona voluntate tua Sion, ut adificentur muri Hierosolymæ. » Tunc acceptum habebis sacrificium iustitiæ, oblationes, et holocausta : tunc imponent super altare tuum vitulos. » Manifestius ex his verbis didicimus psalmum prophetiæ plenum cæsæ. Nam iis qui Babylone habitare coacti erant, et liberationem a servitute exspectabant, et civitatis suæ solitudinem deplorabant, hæc verba congruunt : supplicat enim ut civitas aliqua misericordia digna habeatur, pristinamque felicitatem, mœnibus reparatis, cultuque ex lege restituto consequatur. Nunc quippe, ait, in peregrina habitantes terra, sacrificia tibi præscripta offerre non possumus, cum in illa sola civitate sacrificare lex iubet. Si autem reversionem consecuti fuerimus et templum erexerimus, tunc legitima sacrificia tibi offeremus. Congruunt autem valde illis, « Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem 944 tuam. » Ipsorum enim vox est : « Quomodo cantabimus canticum Domini in terra peregrina ? » Finis autem hujus psalmi habet et alteram prophetiam. Quoniam enim superius sancti Spiritus dona proposuit, deinde progrediens ostendit Deum universorum non delectari sacrificiis lege præscriptis, oratque ut nova Sion appareat, et cœlestis Hierosolyma super terram ædificetur, et quam celerrime nova religio concedatur, quæ non rationis expertes victimas, sed iustitiæ oblationem, et hostiam, atque sacrificia rationalia, et viventia offerat holocausta, de quibus beatus Paulus inquit : « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis

• Dan. iii, 39, 40. • Psal. cxxxvi, 4.

ἰθ'. θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδία συντετριμμένη καὶ ταπεινωμένη ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει⁹¹. » Ἱερεῖον, φησὶν, ἀρεστὸν καὶ θυμῆρές σοι τῷ θεῷ ἡμῶν μετριότης φρονήματος. Διὰ σφόδρα μου τὴν καρδίαν ταπεινώσας, καὶ οἶοναί σου τρήσας, καὶ λίαν αὐτὴν λεπτύνας⁹², τὴν ἀρεστὴν σοι θυσίαν προσκομιῶ. Τούτοις καὶ οἱ μακάριοι⁹³ παῖδες ἐν τῇ καρδίᾳ τοῖς λόγοις ἐχρήσαντο· « Ἐν καρδίᾳ γάρ, ἔλεγον, συντετριμμένη, καὶ πνεύματι ταπεινώσεως προσεχθείημεν ἐνώπιόν σου, ὡς ἐν ὀλοκαυτώμασι κριῶν καὶ ταύρων πιόνων⁹⁴. » Ὡς εἶναι δῆλον κἀντεῦθεν, ὅτι καὶ πρόβῳρσιν ὁ ψαλμὸς ἔχει τῶν ἐν Βαβυλῶνι συμβεδηκότων, καὶ διδασκαλίαν τὴν ἐκείνους ἀρμόττουσαν. Ἐντεῦθεν γάρ καὶ οἱ γενναῖοι παῖδες ἐκείνοι τὴν ἀρεστὴν τῷ θεῷ θυσίαν μεμαθηκότες⁹⁵, τὴν ταπεινότητα τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς καρδίας τὴν συντριβὴν τῷ Δεσπότην προσήνεγκαν.

κ', κα'. « Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τεῖχη Ἱερουσαλήμ. Τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὰν, καὶ ὀλοκαυτώματα· τότε ἀνοίσουσιν⁹⁷ ἐπὶ τῷ θυσιαστήριόν σου μόσχους. » Σαφέστερον⁹⁸ ἐκ τούτων ἐδιδάχθημεν τῶν ῥημάτων, ὅτι πληρὴς ὁ ψαλμὸς προφητείας. Τοῖς ἐν Βαβυλῶνι γάρ ἠναγκασμένοι οἰκεῖν⁹⁹, καὶ ποθοῦσι τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν, καὶ ὀλοφυρομένοι τὴν τῆς πόλεως ἐρημίαν, ἀρμόττει τὰ ῥήματα. Ἰκετεύουσι γάρ οἴκου τινὸς ἀξιώθηναί τὴν πόλιν, καὶ τὴν προτέραν εὐκληρίαν ἀπολαβεῖν, τῶν περιθόλων ἀνορθουμένων¹⁰⁰, καὶ τῆς κατὰ νόμον τελουμένης λατρείας. Νῦν μὲν γάρ, φησὶ, τὴν ἀλλοτριαν οἰκοῦντας τὰς ὥρισμένας σοι¹⁰¹ θυσίας προσφέρειν οὐκ ἔνεστιν, ἐν ἐκείνῃ μόνῃ τῇ πόλει θύειν τοῦ νόμου διαγορευόντος. Εἰ δὲ τῆς ἐπανάδου τύχοιμεν, καὶ τὸν νεῶν ἀνορθώσαιμεν, τηνεκαυτὰ σοι¹⁰² τὰς ἐννόμους θυσίας προσοίσομεν¹⁰³. Ἀρμόττει δὲ λίαν αὐτοῖς, « Καὶ τὰ χεῖλη¹⁰⁴ μου ἀνοίξεις, Κύριε, καὶ τὸ στόμα¹⁰⁵ μου ἀναγγελεῖ¹⁰⁶ τὴν αἰνεσίαν σου. » Αὐτῶν γάρ ἐστι¹⁰⁷ φωνή· « Πῶς ἄσωμεν¹⁰⁸ τὴν πόλιν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας; » Ἐχει¹⁰⁹ δὲ καὶ ἑτέραν προφητείαν τοῦ ψαλμοῦ τοῦδε τὸ τέλος. Ἐπειδὴ γάρ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἄνω τὰ ὄρα προτέθεικεν¹, εἶτα κατιῶν ἔδειξε τὸν τῶν ὄλων θεὸν ταῖς κατὰ νόμον² θυσίαις οὐκ ἀρεσκόμενον, ἰκετεύει τὴν νεῶν ἀναφανῆναι Σιών, καὶ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ ἐπὶ γῆς πολισθῆναι, καὶ ὅτι τάχιστα παρασχεθῆναι τὴν καινὴν πολιτείαν, τὴν οὐκ ἄλογα προσφέρουσαν θύματα, ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης ἀναφορὰν καὶ θυσίαν, καὶ τὰ λογικὰ καὶ ζῶντα ὀλοκαυτώματα³, περιθῶν μακάριος⁴ λέγει

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹¹ cod. 1 ἐξουδενώσεις. Hebr. וַיִּבְרַח. ⁹² Λεπτύνας. cod. 1 συντρίψας καί. ⁹³ Μακάριοι. cod. 2 Οἶοι. ⁹⁴ Πιόνων. cod. 1 πρᾶξιν. καὶ ὡς ἐν μυριάσιν ἀρνῶν. Sicque legitur etiam in orat. trium virorum, vers. 16. ⁹⁵ Μεμαθηκότες. cod. 2 πρᾶξιν. προσφέρειν. ⁹⁷ cod. 2 ἄν οἴσουσιν. ⁹⁸ Σαφέστερον. In cod. 3 sequitur φασὶν ἔνιοι. ⁹⁹ Οἰκεῖν. In cod. 2 ponitur ante ἠναγκασμένοις. ¹⁰⁰ Ἀνορθουμένων. In cod. 3 sequitur τῶν ἱερῶν προσφερομένων. ¹⁰¹ Σοι. Abest a cod.-2. ¹⁰² Σοι. cod. 1 πρᾶξιν. ἄν. ¹⁰³ cod. 1 προσοίσωμεν. ¹⁰⁴ Καὶ τὰ χεῖλη. cod. 1 καὶ τὸ στόμα. cod. 2 καὶ τὸ, Κύριε, τὸ στόμα. ¹⁰⁵ Τὸ στόμα. cod. 1, 2 τὰ χεῖλη. ¹⁰⁶ cod. 2 ἀναγγελεῖται. ¹⁰⁷ Ἐστι. cod. 2 ἦ. ¹⁰⁸ cod. 2 ἄσωμεν. ¹⁰⁹ Ἐχει, κ. τ. λ. Des. in cod. 3, qui cum hoc psalmo desinit. ¹ cod. 2 προτέθεικεν. ² Κατὰ νόμον. cod. 2 νομικαῖς. ³ ὀλοκαυτώματα. cod. 1 θύματα. ⁴ Μακάριος. cod. 2 θεός.

Παῦλος, « Παρακαλῶ ὑμᾶς⁶, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν⁶, εὐάρεστον τῷ Θεῷ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. » Εἰδὼς γὰρ ὁ θεϊότατος⁷ Δαβὶδ, ἅτε⁸ τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας μεμαθηκώς, ὡς ἡ καινὴ διαθήκη τελείαν ἔχει τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἀφεσιν, ταχίστης καὶ τελείας τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆς ἐπιέμενος, καὶ τῆς συντόμου καὶ φιλοτίμου καθάρσεως τυχεῖν καὶ αὐτὸς ὀρεγόμενος, ταῦτ᾽ ἔφησι⁹.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α', β'. « Εἰς τὸ τέλος. Συνέσεως τῷ Δαβὶδ. Ἐν τῷ εἰσελθεῖν¹⁰ Δωὴν τὸν Ἰδομαῖον, καὶ ἀπαγγεῖλαι¹¹ τῷ Σαούλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ¹². » Ἦλθε Δαβὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ¹³. » Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς διώνυμος ὁ Ἀβιμέλεχ. Ὁ γὰρ Δοὴκ, ὡς ἡ πρώτη τῶν Βασιλείων ἱστορία διδάσκει, τὸν Ἀχιμέλεχ¹⁴ εἰσήγγειλε παρὰ τῷ Σαούλ, καὶ εἰς μαιφρονίαν τῶν ἱερέων ἐξέμηγε. Τοῦτον¹⁵ δὲ καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ Ἀβιμέλεχ ὀνομάζει. Τὴν γεγεννημένην κατὰ¹⁶ τῶν ἱερέων συκοφαντίαν μεμαθηκώς ὁ θεὸς Δαβὶδ, τοῦτον συνέγραψε¹⁷ τὸν ψαλμὸν, εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν τοῦς ἀδικουμένους ἀλείφων¹⁸, καὶ τῆς θείας ψήφου διδάσκων τὸ δίκαιον¹⁹. Διὰ τοῖς²⁰ τοῦτο καὶ « Εἰς τὸ τέλος » ἐπέγραψε τὸν ψαλμὸν, « καὶ συνέσεως, » ἵνα συνέσει χρώμενοι, τῶν πραγμάτων τὸ τέλος προσμένωμεν. Ἐχει δὲ καὶ πρόβησιν κατὰ ταῦτόν τῆς Ῥαψάκου μανίας, ὅς ἐξ Ἑβραίων ὀρρώμενος, εἶτα²¹ γενόμενος δορυλάτος, τῶν ἐξανδραποδισάντων Ἀσσυρίων μεμάθηκε²² τὴν ἀσέβειαν, καὶ βλασφημίαις ἐχρήσατο κατὰ τοῦ Θεοῦ λόγοις, καὶ ἀπατηλοῖς ἐπειράθῃ φενακίσαι ῥήμασι τῶν Ἰουδαίων τὸ πλῆθος.

¹ Rom. xii, 1. ² I Reg. xxiii.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵ Ὑμᾶς cod. 2 præm. δέ. ⁶ Ἁγίαν. In cod. 2 ponitur post εὐάρεστον. ⁷ Θεϊότατος. cod. 2 μέγας. ⁸ Ἄτε. In cod. 1, 2, sequitur δὴ. ⁹ Ταῦτ᾽ ἔφησι. cod. 2 ἦν. In cod. 1 post ὀρεγόμενος hæc sequuntur : Τῆς παναγίου τοῦ Θεοῦ χάριτος τῆς εἰς πολλὴν φιλανθρωπίαν ἐπιφοιτήσασθαι μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆ Πεντηκοστῇ ἡμέρᾳ τοῖς μακαρίοις ἀποστόλοις συνηγμένοις ἅμα, καὶ δωρησαμένους αὐτοῖς χάριν¹⁰ ὥστε ἕκαστον ἔθνος τῇ ἰδίῳ διαλέκτῳ ἀκούοντα τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, θαυμάζειν καὶ πιστεύειν τῷ Σωτῆρι τῷ τοιαύτην χάριν δωρουμένῳ τοῖς εἰς αὐτὴν ἔχουσι τὴν πεποιθῆσιν. Τοιγαροῦν καὶ ὁ ἐλάχιστος τὴν εἰς αὐτὸν ἔχων ἐλπίδα, καὶ τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι διεπόμενος, ὡς ὑστερον διελθὼν τὴν κατὰ τοῦς πενήκοντα ψαλμοὺς ὑπόθεσιν τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, ἰδοὺ ἐπὶ τὸν πρῶτον μετὰ τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν βαδιοῦμαι τῇ διανοίᾳ, καὶ παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς ἐπεύξασθαι μοι πρὸς τὸ διανηξάμενον (sic) δωρεάν μὴ διεψεύσασθαι, ἀλλὰ καὶ τὰς λοιπὰς ὁδὰς διεξελθεῖν. Alia opus esset interpunctione, si hæc cum proxime præcedentibus conjungi deberent. Colo ad vocem τυχεῖν appposito, hic esset cum verbis istis καὶ αὐτὸς ὀρεγόμενος nexus : Ipse quoque apparens sanctissimi Dei gratiam, quæ ad declarandum summum erga homines amorem, post resurrectionem et assumptionem Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi, die Pentecostes venit super beatos apostolos una congregatos, tisque gratiam largita est : ita ut omnes gentes sua lingua magna Dei ab illis proposita audientes, mirarentur fidemque darent Salvatori, cujus hæc est erga eos qui fiduciam suam in eo ponunt, gratia. Propterea etiam ego qui sum minimus, spem in eo positam habeo, et postquam per ipsius gratiam, quam ducem sequor, expositionem quinquaginta Psalmorum beati Davidis absolvi, ecce nunc animum ad primum post quinquagesimum psalmum adjicio, vosque omnes obtestor, relitiss Deum rogare ut mihi hoc fretum trajecturo gratia sua non desit, ut reliquas etiam odas possim exponere. ¹⁰ Εἰσελθεῖν. cod. 1, 2 ἔλθειν, ut in textu τῶν Ὁ. ¹¹ cod. 1 ἀναγγεῖλαι, quæ est rec. lectio h. l. ¹² Theod. et Symm. habent Ἀχιμέλεχ. cod. 1 τῷ Ἀβιμέλεχ. ¹³ Τὸν Ἀχιμέλεχ. cod. 2 τὸν Ἀβιμέλεχ. ¹⁴ Τῷ. cod. 1, 2 τοῦ. ¹⁵ Τοῦτον — ὀνομάζει. Vid. supra p. 812, n. 8, et p. 422, n. 1. ¹⁶ Κατὰ. cod. 1 præm. τοίνυν. ¹⁷ cod. 1, 2 ἔγραψε. ¹⁸ Ἀλείφων. In cod. 1 hæc sequuntur, quæ ad marginem remittere, quam textui inserere, maluimus, ne arctissimum nexum, qui est inter verba textus, difficiliorum reddere videamur : Καὶ μάστιγα ὄσοι τῶν ἱερέων παρ' εὐχὰς πειρασμοῖς περιπέσωσι πρὸς τὸ μὴ δεῖν αὐτοῦς ὀκλαῖζειν, ἀλλὰ φερεῖν γενναίως, διὰ τὸν τὰ ἡμέτερα πάθη ἐπὶ Θεοῦ ὀρταμύοντα Κύριον τῆς δόξης. Et potissimum sacerdotes, quotquot propter vota in tentationes inciderint ; ut oporteat eos non succumbere, sed fortiter ferre propter Dominum glorie, qui passionem nostram apud Deum mutat in triumphum. Sequitur καὶ μάστιγα τῆς θείας, x. l. ¹⁹ Τὸ δίκαιον. cod. 1 addit ὁ προφήτης. ²⁰ Διὰ τοῖς. cod. 2 διὰ. ²¹ Εἶτα. cod. 2 καί. ²² Μεμάθηκε. cod. 2 μετέμαθε.

A corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem cultum vestrum¹. » Sciens enim divinus David, ut qui incerta et occulta divinæ sapientiæ didicerat, novum testamentum perfectam peccatorum⁹⁴⁵ remissionem continere, et desiderans velociter ac perfecte a peccatis liberari, cupiensque et ipse brevem ac liberalem purgationem consequi, hæc dicit.

INTERP. PSALMI LI.

VERS. 1, 2. « In finem. Intellectus Davidi. Quando venit ad eum Doeg Idumæus, et nuntiavit Sauli, dixitque illi : Venit David in domum Abimelech. » Et hinc manifestum est Abimelechum duo nomina habuisse. Nam Doeg, « ut prima Regum historia docet, accusavit Abimelechum apud Saulem, eumque ad cædem sacerdotum irritavit. Hunc autem et hoc in loco, et in tricesimo tertio psalmo, Abimelechum nominat. Divinus igitur David, cum rescivisset calumniam quæ contra sacerdotes facta esset, hunc conscripsit psalmum, ad patientiam et constantiam eos qui injuriæ patiebantur excitans, divinæque sententiæ⁹⁴⁶ justitiam docens. Quamobrem psalmum etiam inscripsit « In finem, et intellectus, » ut prudentia utentes rerum eventum expectemus. Continet etiam simul prædictionem de furore Rapsacis, qui ex Hebræis oriundus, postea captivus factus, impietatem didicit Assyriorum, qui eum servituti manciparant, et blasphemis in Deum verbis usus est, fallacique oratione conatus est Judæorum vulgus decipere. [Et inscriptio quidem primi post quinquagesimum psalmi hunc no-

his subministravit explicationem. Ipse vero hic Pro-
pheta apertius hoc significavit, hunc in modum incipiens] :

VERS. 5. « Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate toto die ? » *Potentem* quidem Doegum nuncupat, quippe Sauli familiarissimum ; Rapsacen vero, ut cui cura ducendi exercitus commissa fuerat. Format autem sermonem per interrogationem, adhortans ne ob malitiam exsultet, neve omne tempus in pravitate consumat. Hæc enim verba, *toto die*, Symmachus *singulis diebus* dixit.

VERS. 4. « Injustitiam cogitavit lingua tua : sicut novacula acuta fecisti dolum. » Falsis, inquit, verbis linguam **947** inquinat (*cogitavit* enim, pro, *locutus est*, posuit), et more acutæ novaculæ sermonem profers, mortem machinans iis qui morem gesserint.

VERS. 5. « Dilixisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis quam loqui æquitatem. » Pejora, inquit, melioribus prætulisti, falsaque verba veris præposuisti, magisque injustitiam, quam æquitatem amplecteris.

VERS. 6. « Dilixisti omnia verba submersionis, linguam dolo-am. » *Verba submersionis*, et *dolosam linguam*, vocavit eam quæ funditus delere per mendacium potest, metaphora ab iis desumpta qui submergunt homines, faciuntque ut profundis aquis obruantur. Hoc autem et Doeg fecit. Nam radicibus totam sacerdotum urbem evertit, falsis usus verbis contra Abimelechum. Hoc idem et Rapsaces facere conatus est, non tamen potuit : attulit enim fallaces pollicitationes iis qui super moribus astabant, frustratus tamen est sua præda.

VERS. 7. « Propterea Deus destruat te in finem, evellat te, et transferat te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium. » Non effugies, inquit, cum prave egeris, Dei universorum sententiam. Quam primum enim evertet, et omnino perdet **948** te, deque viventium numero delebit, radicibusque evulsum morte multabit. Nam maximus hinc fructus percipietur ab iis qui ob felicitatem

A [²² Καὶ ἡ μὲν ἐπιγραφή τοῦ πρώτου μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ψαλμὸν ταύτην ἡμῖν ὑπέθετο τὴν ὀργῆς. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Προφήτης σαφέστερον αὐτὸ ἐφῆσεν ἀπαρχόμενος ἐντεῦθεν οὕτως :]

γ'. « Τί ἐγκαυχᾶ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατὸς ²⁴. ἀνομίαν ὅλην τὴν ἡμέραν ; » *Δυνατὸν* μὲν ²⁵ καλεῖ τὸν Δαυὶδ, ὡς τῷ Σαοῦλ προσοικειωμένον ²⁶. τὴν δὲ Ῥαψάκην, ὡς τῷ στρατηγεῖν πεπιστευμένον. Εἰς ἐρώτησιν δὲ σχηματίζει τὸν λόγον, μὴ μέγα φρονεῖν ἐπὶ κακίᾳ παρεγγυῶν, μηδὲ πάντα καιρὸν ἀναλίσκειν εἰς πονηρίαν. Τὸ γὰρ ὅλην τὴν ἡμέραν, καθ' ἐκάστην ²⁷ ἡμέραν ὁ Σύμμαχος ²⁸ εἶρηκεν ²⁹.

δ'. « Ἄδικίαν ἐλογίσατο ἡ γλῶσσά σου ³⁰, ὥστε ξυρὸν ἠκονημένον, ἐποίησας ὄδον. » Ψευδῆσι, φησὶ, λόγοις μολύνεις ³¹ τὴν γλῶτταν. τὸ γὰρ ἐλογίσατο, ἀντὶ τοῦ ἐφθέγγετο θέθεικεν. καὶ ξυροῦ δίκην ἠκονημένου, προσφέρεις τὸν λόγον, τοῖς πειθομένοις θλεθρον μηχανώμενος ³².

ε'. « Ἠγάπησας κακίαν ὑπὲρ ³³ ἀγαθωσύνην, ἀδικίαν ³⁴ ὑπὲρ τὸ ³⁵ λαλῆσαι δικαιοσύνην. » Προεῖλου, φησὶ, τῶν κρειττόνων τὰ χεῖρω. καὶ τῶν ἀληθῶν τὰ ψευδῆ προτετίμηκας τῶν ῥημάτων ³⁶. ὑπὲρ ³⁷ δὲ τὸ δίκαιον ἀσπάξῃ τὸ ἀδικον.

ς'. « Ἠγάπησας πάντα τὰ ῥήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν. » *Ῥήματα* ³⁸ καταποντισμοῦ καὶ *δολίαν γλῶσσαν* κέκληκε τὴν ἀρετὴν ἀφανίσαι διὰ τοῦ ψεύδους δυναμένην, ἐκ μεταφορᾶς τῶν καταποντιζόντων, καὶ ὑποβρυχίους ³⁹ τοὺς ὑπ' αὐτῶν καταποντιζομένους τῷ βυθῷ τῶν ὑδάτων ποιοῦντων. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ ἔδρασε. Ἄρδην γὰρ ἄπασαν τῶν ἱερέων τὴν πόλιν διέφθειρε τοῖς ψευδέσι κατὰ τοῦ Ἀδιμέλεχ χρησάμενος λόγοις. Τοῦτο ποιῆσαι καὶ ὁ Ῥαψάκης ἐπειράθη μὲν, οὐκ ἴσχυσε δὲ προσήνεγκε μὲν γὰρ τὰς ψευδεῖς ὑποσχέσεις τοῖς ἐπὶ τοῦ τείχους ἐστῶσι. διψμαρτε δὲ θήρας.

ζ'. « Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς καθέλοι ⁴⁰ σε εἰς τέλος. ἐκτίλει σε, καὶ μεταναστεύσαι σε ἀπὸ σκηνώματός σου ⁴¹ καὶ τὸ ῥίζωμά σου ἐκ γῆς ζώντων. » Οὐ διαφεύξῃ ⁴², φησὶ, ταύτην προελόμενος τὴν πονηρίαν ⁴³, τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν ψῆφον. καταλύσει γὰρ σε τάχιστα, καὶ παντελεῖ παραδώσει εθροφᾶ, καὶ χωρίσει τοῦ καταλόγου τῶν ζώντων, καὶ πρὸ ῥίζων ἀνασπάσας παραπέμψει θανάτῳ. Μέγιστον γὰρ

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²² E cod. 1 suppl. ²⁴ Ὁ δυνατὸς. Quidam libri veteres huic voci apponunt signum interrogandi. In cod. 1 sequitur : Ἄντι τοῦ, οὐδὲν ὠφελήσει μεγάλη κυκλῶν. μικρὸν γὰρ ὑστερον τοῦ φρονήματος ἀξίαν δέξεται θανατικὴν ψῆφον. *Pro eo quod dicitur, nihil proficiet magnis excitatis turbis : leve enim cogitationum suarum pretium aliquando reportabit, scilicet mortis decretum.* ²⁵ Μέν. Abest a cod. 2. In cod. 1 post καλεῖ τόν. ²⁶ cod. 1 προσοικειούμενον. ²⁷ Δέ. Abest a cod. 2. ²⁸ Τό. cod. 1, 2 καί. ²⁹ Καθ'. cod. 1 præm. ἀντὶ τοῦ. ³⁰ Ὁ Σύμμαχος. Ita quoque Aquila. ³¹ Εἶρηκεν. cod. 2 τέθεικεν. ³² Γλῶσσά σου. cod. 1 addit hæc : Εἶπε καὶ τὴν διὰ τῆς γλώττης ἀδικίαν. ³³ Μολύνεις. cod. 1 μαινεις. ³⁴ Μηχανώμενος. Nonnulla sequuntur apud Cord. t. II, p. 9. ³⁵ Ὑπὲρ. cod. 1 præm. λέγων. ³⁶ Ἀδικίαν — δικαιοσύνην. Des. in cod. 1. ³⁷ Τό. cod. 2 τοῦ. ³⁸ cod. 1 προετίμηκας ῥήματα. ³⁹ Ὑπὲρ — ἀδικον. Alia habet Cord. l. c. ⁴⁰ Ῥήματα, x. λ. Hæc diversa sunt ab istis quæ habet Cord. l. c. ⁴¹ Ὑποβρυχίους — ποιοῦντων. cod. 1 ὑποβρύχιον ποιοῦντων ὕδατι. cod. 2 ὑποβρυχίους διὰ τῶν ὑδάτων ποιοῦντων. ⁴² Καθ' ἑλπί. Prior editio habebat καθελεί, sed ea est Symmachii interpretatio. ⁴³ Σου. Abesse solent a textu τῶν LXX. ⁴⁴ Οὐ διαφεύξῃ, x. λ. Alia habet Cord. p. 11. ⁴⁵ Πονηρίαν — ὄλων. cod. 1 ἀδικίαν τοῦ δικαίου

ἐν τρυφῇ φησεται κέρδος τῶν ἀδερμονούντων ἐπὶ τῇ
τῶν πονηρῶν εὐπραξίᾳ, τὸν τούτων ἐλεηθρον θεομέ-
νιν· καὶ ⁴⁶ γὰρ φησιν·

η'. « Ὀψονται ⁴⁷ δίκαιοι, καὶ φοβηθήσονται· καὶ
ἐπ' αὐτὸν γελάσονται, καὶ ἐρούσιν, » [⁴⁸ Ἐπὶ τίνα ;
τὸν ἀδικον, τὸν οὐ μόνον κατὰ τῆς ἀληθείας αὐτῆς,
ὡς ἐκείνος, ἀγωνιζόμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ἱερω-
σύνης μεμνηνῶτα· λέγοντες δηλονότι· οἱ τῷ Θεῷ ἀνα-
κείμενοι·]

θ'. « Ἰδοὺ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἔθετο τὸν Θεὸν βοηθὸν
αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπήλπισεν ἐπὶ τῷ πλήθει· ⁴⁹ τοῦ πλοῦ-
τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνεδυναμώθη ἐν ⁵⁰ τῇ ματαιότητι
αὐτοῦ. » Ὁ τῶν δικαίων, φησί, χορὸς μεζόνος εὐ-
λαθείας ἐμφορηθήσεται, τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ ⁵¹
θεασάμενος ⁵² κρίσειν, καὶ γεγηθῶς καὶ γαννύμενος ⁵³
γελᾷ τῆς πονηρίας τὴν ἀκαρπίαν, καὶ τῆς παρού-
σης εὐμερίας τὸ κέρδος ⁵⁴.

ι'. « Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλάια κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ
τοῦ Θεοῦ, ἤλπισα ἐπὶ τῷ ἔλῳ; τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν
αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ταῦτα ⁵⁵ γὰρ
καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγει ὁ μέγας Δαβὶδ, καὶ τῷ Ἐζε-
κίᾳ προσφέρει διδασκαλίαν· ἄμφω γὰρ εὐσεβείας
ἐρασταὶ τε καὶ τρόφιμοι ⁵⁶. Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ⁵⁷
ψαλμῷ, δένδρῳ παρ' ὄχθην ὑδάτων πεφυτευμένῳ,
καὶ τεθλιῶτι διηνεκῶς, καὶ τὸν καρπὸν ὥριμον φέ-
ροντι, τὸν τῆς ἀρετῆς ἀπεικασεν ἀθλητὴν. Καὶ ἐν-
ταῦθα ἐλάϊα ⁵⁸ πολλὰ βρῖθουσιν ⁵⁹ καρπῷ, καὶ
ἐν οἴκῳ Θεοῦ πεφυτευμένην ⁶⁰, τὸν δίκαιον εἰρη-
κεν ⁶¹. ἅτε δὴ βεβαίαν τὴν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίδα κε-
κτημένον, καὶ δι' ἐκείνην πονεῖν ⁶² ἀνεχόμενον, καὶ
τοὺς ἐπιπόνους τῆς ἀρετῆς φέρειν καρπούς. [⁶³ Διὰ
δὴ ταῦτα μηδεὶς ὀκλαζέτω περὶ τοὺς ἀγῶνας φθά-
σας, ἀλλ' ἐνασθεῖτω καὶ ἐγκαλλωπιζέσθω τούτοις·
περιμένων οὐ μόνον τοὺς μέλλοντας αὐτῷ δίδοσθαι
ὑπὲρ τῶν ἄλλων στεφάνους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐχθρῶν
ἐν ταῦθα θεάζασθαι ἄλλωσιν.]

ια'. « Ἐξομολογήσομαί σοι ⁶⁴ εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι
ἐποίησας, καὶ ὑπομενῶ τὸ ὄνομά σου, ὅτι χρηστὸν
ἐναντίον τῶν ὁσίων σου. » [⁶⁵ Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσομαί
σοι εἰς τὸν αἰῶνα, » εἰς τὸν νῦν αἰῶνα. Τὸ δὲ ἐποίη-
σας, τὴν ἐκδίκησιν τῶν εἰς σὲ πεποιθῶτων. Τὸ
δὲ, « Ὑπομενῶ τὸ ὄνομά σου, » οὐ μόνον τοῖς ὑπὲρ
σὺ ἀγῶσι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἐγκαρ-
τερῶσ' ἀλλ' ὅτι καὶ χρηστὸν, τουτέστι φιλόφρονον,
καὶ ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον ἔχεις τὴν βασι-
λείαν. Τὸ δὲ « ἐναντίον τῶν ὁσίων σου, » ἀντὶ τοῦ,
Πάρεστι βοήθειά σου καὶ φυλάξεις τοὺς ὑπὲρ τοῦ
ὀνόματός σου ἀβλοῦντας.] Ταύτης δὲ τῆς εὐεργεσίας

scelestorum hominum merent, cum istorum inter-
itum viderint quandoquidem. inquit :

VERS. 8. « Videbunt justi, et timebunt, et super
eum ridebunt, et dicent » [Super quem? Injustum,
qui non modo contra ipsam veritatem, ut ille, pu-
gnat, sed etiam in sacerdotium iram evomit. Di-
cunt itaque qui Deo adherent] :

VERS. 9. « Ecce homo, qui non posuit Deum ad-
jutorem suum : sed speravit in multitudine divitiarum
suarum, et roboratus est in vanitate sua. »
Justorum, inquit, cœtus majori metu implebitur,
justum Dei judicium conspiciat, et lætus atque
alacer videbit malitiæ sterilitatem, et præsentis
felicitatis lucrum.

VERS. 10. « Ego autem sicut oliva fructifera in
domo Uci, speravi in misericordia Dei in æternum,
et in sæculum sæculi. » Hæc enim et de se ipso
dicit magnus David, et Ezechiae suggerit instru-
ctionem : ambo enim et amatores et alumni pieta-
tis fuerunt. Et in 949 primo psalmo comparavit
virtutis athletam plantæ ad ripam aquarum consi-
tæ, semperque virenti, et fructum tempestivum
ferenti. Et rursus hic vocat virum justum *olivam*
multo fructu onustam, et in Domo Dei constiam :
quippe qui spem in Deo fixam habet, et propter
illam laborare, et sedulæ virtutis fructus producere
non recusat. [Propterea nemo animum abiciat, si
in lucas inciderit, sed fortiter pugnet, et de illis
glorietur : expectans fore ut non modo coronus
pro certaminibus illis aliquando accipiat, sed etiam
hostes captivos videat.]

VERS. 11. « Confitebor tibi in sæculum, quia fe-
cisti, et expectabo nomen tuum, quoniam bonum
est in conspectu sanctorum tuorum. » [Illud au-
tem, « Confitebor tibi in sæculum, » ad hoc spe-
ctat sæculum. Illud vero fecisti, idem est quod, Ul-
tus es eos qui confidunt in te. Illud autem, « Ex-
spectabo nomen tuum, » hoc sibi vult : Non modo
certamina pro te subeunda cum multa prompti-
tudine suscinebo, sed etiam quia bonum, hoc est,
charitatis erga homines plenum, initio et fine ca-
rens habes imperium. Illud denique, « coram sanctis
tuis, » idem est quod, Adest illis auxilium tuum,

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁶ cod. Kal — Ὀψονται. cod. ὄψονται γὰρ φησι. ⁴⁷ Ὀψονται. Quidam libri vet. præm. καί.
⁴⁸ E cod. 1 suppl. ⁴⁹ Τῷ πλήθει. cod. Vatic. et Alex. τὸ πλήθος. ⁵⁰ Ἐν. cod. 1, 2 ἐπὶ, quæ est rec. lectio
τῶν Ὁ. ⁵¹ Θεοῦ. cod. 1 addit κατὰ τῶν ἀδικῶν. ⁵² Θεασάμενος. Abest a cod. 2. ⁵³ cod. 1 γαννυμέ-
νος. ⁵⁴ Κέρδος. cod. 1 ἀκέρδης ὄρον. ⁵⁵ Ταῦτα, κ. λ. In cod. 1 præc. hæc : Τὸ δὲ ἔλῳς τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐφη-
σεν, οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι φοιτῆσαι προσδοκῶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι· διὰ τῆς ἀλοι-
φῆς τούτου ἀντὶ τοῦ τῆς ἐπιφοιτήσεως τῆς μελλούσης ἀξιοθῆναι προσδοκᾷ βασιλείας. *Misericordiam autem
Dei, de qua dicit, non in hoc modo sæculo exhibendam sperabat, sed etiam in futuro. Accepta enim un-
ctio, seu ad sæculare promissus imperium, futuro quoque dignus haberi expectabat.* ⁵⁶ Τροφίμοι. cod. 1
add. γρόνασι. ⁵⁷ Πρώτῳ. cod. 1 addit μέντοι. ⁵⁸ cod. 1 ἐλάϊα. ⁵⁹ cod. 1 βρῖθουση. ⁶⁰ cod. 1 πεφυτευ-
μένη. ⁶¹ Εἰρηκεν. cod. 1 addit ὄμοιον. ⁶² Ηρεῖται. cod. 1 ποιεῖν. ⁶³ E cod. 1 suppl. ⁶⁴ Soci. cod. 1 γὰρ
σοι, φησί. ⁶⁵ Etiam e cod. 1 suppl.

et custodies eos qui pro nomine tuo certant.] Hoc beneficium consecutus, semper te cantabo, Domine, usquequaque desiderans et exspectans nomen tuum, quod est amabile his qui te **950** norunt, et hinc utilitatem percipiam. Bonum enim est, et maxime optabile Dei nomen, non omnibus hominibus, sed iis qui divina cognitione donati sunt.

INTERP. PSALMI LII.

VERS. 1. « In finem. Pro Maeleth, intellectus Davidi. » Pro Maeleth Theodotio verit, pro chorea, Symmachus vero, per chorum, Aquila autem, super chorea. Eandem habet hic psalmus sententiam, quam et præcedens, et hidem psalmus decimus tertius. Unum est enim utriusque argumentum. Damnant enim blasphemias Sennacheribi et Rapsacis, prædicant autem stragem imperiorum. Propterea inscriptionem habet choreæ, quam ducunt illi, qui salutem consecuti sunt, et Deum collaudant. Et adjunguntur inscriptioni hæc verba, in finem, eo quod post aliquod tempus prophetia finem sortita est. [Hunc sensum ob inscriptionem habet quoque hic psalmus. Audite itaque quid dicat Propheta:]

VERS. 2. « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. » Non enim solum contra eos, qui vocantur dii, verum etiam contra illum, qui vere Deus est, linguam solvit, dicens: « Nunquid potuerunt dii gentium liberare suam regionem de manu mea? [de illis enim manifestum est, eos non potuisse: **951** quomodo enim potuissent illi qui nihilum erant?] ut liberaturus sit Dominus Hierosolymam? [Vide, o impie, ad quodnam fastigium lingua tua se exaltavit! Difficile tibi erit contra stimulos recalcitrare.] « Ubi est deus Emath? et ubi deus Arphath? et ubi deus civitatis Sepharim? » [Et hi quidem ab insipidis illis vocati dii parum præsidii attulerunt scelesto illi.] « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in iniquitatibus. » Causa, inquit, impietatis fuit iniqua vita. Intrepide enim quod libebat patrantes, nolunt in animum inducere, Deum omnia inspicere, sed sibimet persuaserunt neminem mundi gubernaculis præesse. « Non est qui faciat bonum. » Omnes, inquit, Assyriorum pravitatem dilexerunt. [Et quotquot cultui eorum addicti sunt, desipiunt, in quocunque loco sive dignitatum fastigio constituti sint: non reputantes, quod:]

▼ IV Reg. xviii, 35. ▼ ibid. 34.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁵⁰ Τετυχηκώς. cod. 1 addit οὐ μόνον ὁ Δαβὶδ καὶ ὁ δοῖος Ἐζεκιᾶς, ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ τῆς εὐσεβείας τρόφιμοι, non solum David et sanctus Ezechias, sed etiam omnes pietatis alumni. ⁹⁵¹ cod. 1 ὁμνήσουσι. ⁹⁵² Ὀνομα — προσμένω. cod. 1 ὀνομά σου ποθήσαντες καὶ προσμένοντες τοῦτο. ⁹⁵³ cod. 1 καρπούμενοι. ⁹⁵⁴ Ὑπὲρ Μαελέθ. Hebr. הַמַּלְאָכִים. ⁹⁵⁵ Ἠρμήνευσεν. cod. 1 ἐθήκεν. ⁹⁵⁶ cod. 2 ἐπιχόρια, quæ tamen suspecta est lectio. ⁹⁵⁷ Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ. cod. 1, 2 ὁμοίως δὲ ἐστὶ καὶ τῷ. ⁹⁵⁸ cod. 2 προθεσπίζει. ⁹⁵⁹ Ἐσχηκεν ἐπιγραφὴν. cod. 1 ἔχει τὴν ἔμφασιν. ⁹⁶⁰ cod. 2 τυχόντες. ⁹⁶¹ cod. 2 χρόνον. ⁹⁶² E cod. 1 suppl. ⁹⁶³ Ἠδυνήθησαν. In cod. 2 ponitur post ἐθνῶν. ⁹⁶⁴ E cod. 1 suppl. ⁹⁶⁵ E cod. 1 suppl. ⁹⁶⁶ E cod. 1, 2 Ἀρφάθ. ⁹⁶⁷ Τῆς πόλεως. Abest a cod. 2. ⁹⁶⁸ E cod. 1 suppl. ⁹⁶⁹ Διεφθάρησαν. Rec. lectio l. c. est διεφθείραν. ⁹⁷⁰ Ἀσεβείας. cod. 1 ἀνομίας. ⁹⁷¹ Τὴν — πορηλίαν. cod. 1, 2 πρᾶξιν, τὸ πᾶθος.

A τετυχηκώς ⁹⁵⁰, αἰε σε ὁμνήσω ⁹⁵¹, Δέσποτα, τὸ ἀξιεράστον ὄνομα ⁹⁵² τοῖς ἐπισταμένοις σε ποιοῦν αἰε, καὶ προσμένον, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρπούμενοι ⁹⁵³. Χρηστέον γὰρ καὶ τριπόθητον τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα, οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοῖς τῆς θεογονίας ἡξιωμένοις.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Ὑπὲρ Μαελέθ ⁹⁵⁴, συνέσεως τῆς Δαβίδ. » Τὸ ὑπὲρ Μαελέθ ὁ Θεοδοτίων ὑπὲρ τῆς χορείας ἠρμήνευσεν ⁹⁵⁵, ὁ δὲ Σύμμαχος, διὰ χροῦ ⁹⁵⁶· ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ χορείᾳ ⁹⁵⁷. Τὴν αὐτὴν μέντοι διανοιαν ὁ ψαλμὸς οὗτος ἔχει τῷ προτεταγμένῳ ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ⁹⁵⁸ γ'. Καὶ γὰρ ἡ ὑπόθεσις ἀμφοτέρων μία. B Τῆς γὰρ τοῦ Σενναχηρείμ καὶ τοῦ Ῥαψάκου βλασφημίας κατηγοροῦσιν ἀμφοτέροι, προθεσπίζουσι ⁹⁵⁹· θὲ καὶ τὸν γεγενημένον τῶν δυσσεβῶν διεθρον. Οὗ δὲ χάριν, καὶ χορείας ἐσχηκεν ἐπιγραφὴν ⁹⁶⁰, ἣν ἐποίησαντο πάντως οἱ τῆς σωτηρίας τετυχηκότες ⁹⁶¹, καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες. Καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ πρόκειται διὰ τὸ χρόνον ⁹⁶² ὕστερον εἰληφέναι τὴν προφητείαν τὸ τέλος. [⁹⁶³ Ταύτην ἔχει τὴν ἐννοιαν διὰ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἡ παρῶν ψαλμῶς. Καὶ ἀκούσατε τὴν φωνὴν ὁ Προφήτης.]

β'. « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός. » Οὐ γὰρ μόνον κατὰ τῶν καλουμένων θεῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἀληθοῦς ὄντος τὴν γλῶτταν ἐκίνησε λέγων, « Μὴ ἡδυνήθησαν ⁹⁶⁴ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ῥύσασθαι τὴν ἑαυτῶν χώραν ἐκ χειρὸς μου; » [⁹⁶⁵ ἐκεῖνοι μὲν δῆλον ὅτι οὐκ ἡδύναντο· πῶς γὰρ ἂν ἡδύναντο αὐτοὶ μηδὲν ὑπάρχοντες;] ὅτι ῥύσεται Κύριος τὴν Ἱερουσαλήμ; [⁹⁶⁶ Βλέπε, παράνομε, πρὸς πηλίκον ὕψος ἀνεσφαίριστας τὴν τοῦ λόγου σου γλῶτταν. Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτιζεῖν.] Ἡοῦ ὁ θεός; Ἐμὰθ, καὶ τοῦ ὁ θεός; Ἀρφάθ ⁹⁶⁷; καὶ τοῦ ὁ θεός; τῆς πόλεως ⁹⁶⁸ Σεφαρεῖμ; [⁹⁶⁹ Κἀκεῖνοι μὲν οἱ καλούμενοι παρὰ τῶν ἀφρόνων θεοὶ μικρὰν ὕστερον τῷ ἀλάστορι ἀπηνέγκαντο ψῆφον.] « Διεφθάρησαν ⁹⁷⁰ καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις. » Αἴτιος, φησὶ, τῆς ἀσεβείας ⁹⁷¹ ὁ παράνομος βίος. Ἀδεῶς γὰρ πᾶν ὄντιον δρῶντες, εἰς νοῦν λαθεῖν οὐκ ἐβέλουσι τὸν ἐφορῶντα Θεόν, ἀλλὰ πεπεικασί σφᾶς αὐτοῦς, μηδένα τοῖς τῆς κτίσεως ἀξίαν ἐφεστάναι. « Οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν. » Ἄπαντες, φησὶ, τῶν Ἀσσυρίων τὴν πορηλίαν ⁹⁷² ἠγάπησαν. D [⁹⁷³ Καὶ ὅσοι τὰ ἐκαίνων θρησκείουσιν, ἀφρονούσιν· ἐν οἷς ἂν ὦσι τόπων ἢ ἀξιωμασιν ἢ βαθμῶν· μὴ ἐπιλογιζόμενοι, ὅτι]

γ. « Ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· τοῦ ἰδεῖν, εἰ ἔστι συνιών, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. » Ἀλλ' ὁ μὴ ὁπίστούμενος παρ' αὐτῶν Θεός, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ἐξέτασιν ἡθουλήθη τῶν δρωμένων ποιήσασθαι.

δ. « Πάντες, ἐξέκλιαν, ἅμα ἠχρεώθησαν » [ἅπαντες οἱ τῆς ἰσθῆς ἀντεχόμενοι γνώμης·] « οὐκ ἔστι ποιῶν ἀγαθόν, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. » Εὐρε, φησὶν, ἅπαντας τῆς εὐθείας ἐκτραπένας πορείας, πᾶν δὲ κακίας εἶδος ἀσπασαμένους.

ε. « Οὐχὶ γινώσκονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. » [Ἔτι γινώσκονται; ὅτι Θεὸς ἐκδικήσῃ Κύριος· καὶ τίνες οὗτοι; Διὰ τῶν ἐξῆς ἔφησεν·] « Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου; » [οἱ ἄπιστοι δηλονότι· καὶ τὴν νέσον αὐτῶν σαφέστερον φανεροῖ, διὰ τοῦ εἰπεῖν·]

ς. « Τὸν Θεὸν οὐκ ἐπεκαλέσαντο. » Ἀλλὰ μὴν διὰ τῆς πείρας μαθήσονται τῆς ἀδικίας τὸ ἐπιζητήσιον, οἱ καθάπερ ἄρτον τινὰ τὸν ἐμὸν λαὸν ἀναλίσκειν περιώμενοι, καὶ τοῦ κτερέμενος καταφρονούντες Θεοῦ. « Ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος. » Περικίεμαι γὰρ αὐτοὺς καὶ ἀδημονεῖν ποιήσω, τῶν δειττομένων οὐ φαινομένων, ἀλλ' ἀφανῶς ἐπιφερομένης τῆς τιμωρίας. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, τὴν διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῖς· ἐπενεχθεῖσαν ἀληγήν. « Ὅτι ὁ Θεὸς δισκόρπισεν ὅσα ἀνθρωπάρεσκων· κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουδένωσεν αὐτούς. » Ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος τὸ, *Δισκόρπισεν ὅσα ἀνθρωπάρεσκων*, οὕτως ἠρμήνευσαν. Ὁ γὰρ Θεὸς δισκόρπισεν ὅσα περιβαλλόντων ἑπιπέσει. [Ἐπέσει γὰρ αὐτῶν ἡ θανατικὴ καὶ πανωλέθριος ψήφος, καὶ ἅπαντας ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή ἐξηφάνισεν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ὃ λέγει, Κατησχύνθησαν ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουδένωσεν αὐτούς.] Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, φοβηθήσονται φόβον οὗ οὐκ ἦν φόβος, ἐπειδὴ ὁ βλαστημηθεὶς ὑπὸ αὐτῶν Θεὸς ἀδικῶς αὐτοὺς παρεμβεβληκότας παρὰ τὴν αὐτοῦ πόλιν ἰδὼν, ἐλέθρῳ παρέδωκεν, οἰωνοῖς τε καὶ θηρίοις αὐτοὺς προθήσας βορὰν, καὶ τὰ τούτων ὅσα δισκόρπισεν. Οὐκ ἂν δέ τις ἀμάρτος καὶ τὸν Παύλην ἀνθρωπάρεσκον ὀνομάσας, ὃς ἐξ Ἑβραίων φύς, βλασφημίας λόγους κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἠκόν-

VERS. 3. « Deus de caelo prospiciat super filios hominum, ut videat num sit intelligens, aut requirens Deum. » Verumtamen Deus, qui ab ipsis non credebatur, qui in excelsis habitat, et humilia respicit, de rebus gestis quaestionem institutere voluit.

VERS. 4. « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : » 952 [omnes, qui similem amplectuntur sententiam :] « non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Invenit, inquit, omnes a recta via declinasse, omnemque pravitatis speciem amplexos esse.

VERS. 5. « Nonne scient omnes, qui operantur iniquitatem. » [Quid scient? fore ut Dominus Deus vindictamumat. Et quinam sunt illi? In sequentibus inquit:] « Qui devorant plebem meam ut cibum panis? » [Nimirum infideles : et morbum eorum apertius indicat, dum dicit] :

VERS. 6. « Deum non invocaverunt. » Atqui per experientiam iniquitatis damnum discent, qui veluti panem, populum meum consumere conabantur, atque Deum curatorem despiciebant. « Ibi trepidabunt timore, ubi non erat timor. » Faciam enim ut ipsi perhorrescant et maereant, non apparentibus illis qui terrent, sed clam inflictæ pœna. Significat autem per hæc plagam ab angelo ipsis indictam. « Quoniam Deus dissipavit ossa eorum, qui hominibus placent : confusi sunt, quoniam Deus sprexit eos. » Pro, *Dissipavit ossa eorum qui hominibus placent*, Aquila et Symmachus sic interpretati sunt, *Deus enim dissipavit ossa eorum qui castrametati sunt circa te.* [Secutum enim est mortiferum et lethale contra eos iudicium, omnesque brevi temporis spatio exterminavit. Hoc enim sibi vult id quod dicit : Pudore suffusi sunt, quia Deus sprexit illos.] Propterea enim, ait, « Trepidabunt timore, ubi non erat timor, » quia Deus ab illis maledictis lacessitus, cum videret eos injuste circa urbem suam castrametatos, morte multavit illos, et escam vulturibus et feris proposuit, et eorum ossa dissipavit. Porro non errabit, qui Rapsacen hominibus placentem vocaverit, qui ex Hebræis ortus contra Deum omnium conditorem convicia jactavit, hoc pacto ab Assyriis gratiam inire exi-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἅλλ' — ποιήσασθαι. Parum diversa sunt quæ habet. Cord. t. II, 24. ὁ cod. 1 præm. φησὶ. Ὁ ἐν. cod. 1 præm. ποῖος; εἰπέ. Ἐφορῶν — ποιήσασθαι. Ita quoque in cod. 2 leg. Sed cod. 1 hæc habet : Οὐδὲ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἕτερος ἐξέτασιν τῶν δρωμένων ποιήσασθαι δυνάμενος· ὅτι ἐξέκλιαν καὶ ἠρώμησαν κατακυκλῶντες (legendum esse videtur κατακυκλῶντες, gloriantes), οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ὁ ἐφορῶν τὰ πάντα· διὸ φησὶν ὁ προφήτης, x. λ. Non est enim, neque est alius quidam qui in res gestas inquirere possit. *Declinant enim ei delinquant, omnia permiscentes, dum Deum non esse putant, qui in omnia inspicit. Propterea dicit propheta.* Sequuntur verba vers. 4. Ἐ cod. 1 suppl. Ἐστι. cod. 1 addit λέγει. Εὐρε. cod. 1 add. γὰρ. cod. 2 δέ. Ἐ cod. 1 suppl. Ἐν. Ex-tat tantum in edit. Ald. et Compl. Ἐ cod. 1 suppl. Ἐκεῖ. cod. 1 add. γὰρ λέγει. Φοβηθήσονται. Ita vertit Symm. Rec. lectio in vers τῶν Ὁ ἐστὶ φοβηθήσονται. Περικίεμαι — ποιήσω. Ita quoque in cod. 2 leg. Sed cod. 1 ita habet : Ἀντὶ τοῦ φρίττειν αὐτοὺς τούτους, καὶ μὴ περιμένειν μηδὲ ὑπάρχειν ποιήσω. Pro eo quod illi hos perhorrescunt, faciam ut non commotentur, nec subsistant. Ἰὰν — φαινομένων. cod. 2 οὐ δειττομένης. Τῆς. cod. 1 præm. αὐτῶν. Δέ. cod. 1 τοίνυν. Αὐτοῖς. In cod. 1 ponitur post ἐπινεχθεῖσαν. Κατησχύνθησαν — αὐτούς. Des. in cod. 1. Ὁ — Σύμμαχος. Diversam utriusque interpretationem dedit Montf. in Hexapl. ad h. l. ὁ cod. 2 περιβαλλόντων. Ἐ cod. 1 suppl. ὁ cod. 1 φέβω. ὁ cod. 1, 2 προθήσας. Ὁνομάσας. cod. 2 καλέσας.

stians. [Sicut etiam quidam qui Deum reliquerunt, ab eo relictus sunt, tempore Juliani Apostatae, qui tunc regnabat.]

Vers. 7. « Quis dabit ex Sione salutare Israelis? » Qui, ait, nobis hanc lætitiā largitus est, hic etiam his, qui jam captivi facti sunt, salutem afferat. Jam enim decem tribus in servitutem abductæ et translatae fuerant, et præter has Judææ multæ civitates. Idcirco subdidit : « Cum converterit Dominus captivitatem plebis suæ, exsultabit Jacob, et lætabitur Israel. » Tunc, ait, perfectam lætitiā capiemus, cum alios quoque captivos reditum consecutos viderimus. Docemur **954** etiam nos per hæc, secundum Apostoli præceptum, « Lulgere cum legentibus, et gaudere cum gaudentibus », et idem invicem sentire **γ**, propriamque lætitiā existimare proximi felicitatem.

* INTERP. PSALMI LIII.

Vers. 1, 2. « In finem; In carminibus; Intellectus Davidi. Cum venissent Ziphæi, et nuntiasent Sauli : Nonne David absconditus est apud nos? » Argumentum psalmi patet. Nam magnus David Deum laudat, qui auxilium ei tulerat, ita ut hostium laqueos effugeret. Ziphæi enim amicitiam cum Davide simulabant, Sauli vero indicabant, ubi conabatur latere. [Ut ad hunc usque diem videmus nonnullos, qui amicitia quidem velo se tegunt, intus **C** autem simulationis potius quam amicitia pleni sunt.] Aliquando igitur eis credens, qui indicabant, conflavit exercitum contra ipsum copiis multis. Deinde cum ipsum repente deprehensurus esset, per alienigenarum incursionem prohibitus est. Cum autem nuntiatum ipsi esset illos regionem ejus impetere, reversus est, studens subditis suis bello petitis **955** opem ferre. Tunc hymnum hunc magnus David Deo obtulit, qui ejus preces admiserat, ac expectatam calamitatem amoverat. [Potissimum proponit hunc psalmum, seu communem doctrinam, illis qui præter fas impugnantur : ut cum summo animi dolore easdem, quas David, preces offerant Deo

* Rom. xii, 15. **γ** Rom. xv, 5. **z** I Reg. xxiii, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁴ Οἰόμενος. cod. 1 ἠγοούμενος. ¹⁵ E cod. 1 suppl. ¹⁶ Φησί. Des. in cod. 1, 2. ¹⁷ Χαριστούμενος. cod. 1 δωρησάμενος. ¹⁸ Ἐξηνδραποδίσθησαν καί. cod. 1 ἐξανδραποδισθείσαι καί. ¹⁹ Τὸν Θεόν. cod. 1 Κύριον, quæ est recepta h. l. lectio. ²⁰ Τηρικαῦτα — εὐμερίαν. Hæc differunt ab istis quæ Cord. habet t. II, p. 28. ²¹ Φησί. cod. 1, 2 præm. γάρ. ²² cod. 1, ἴδιοιμεν. ²³ Τὸ αὐτὸ — εὐμερίαν. Ita quoque in cod. 2 leg. Sed cod. 1 ita habet : Καί γάρ πολλάκις εἶδομεν καὶ ὀρώμεν τὰ παραπλήσια ἐκείνοις δρώμενα παρά τινων. Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ φρονεῖν εἰς ἀλλήλους δίκαιον, καὶ οικεῖαν δούνην καὶ εὐθυμίαν ἠγεῖσθαι τὴν τοῦ πέλας δυσπάθειαν καὶ εὐμερίαν; καθάπερ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, εἶπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνοδοξασθῶμεν, εἰδότες, ὅτι οὐκ ἔστι τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. *Novimus enim sapiusque talia a nonnullis fieri videmus. Anne æquum est, nos eadem invicem sentire, nostrumque dolorem aut lætitiā putare alterius miseriam et voluptatem? prout divinus Apostolus dicit : « Si una patimur, ut etiam gloriæ participes simus; » scientes, calamitates hujus sæculi impares esse gloriæ in nobis revelandæ.* ²⁴ Οὐχί. cod. 1 οὐκ ἰδοῦ, quæ est rec. lectio in vers. τῶν Ο'. ²⁵ Ἀήλη—ὀπόθεσις. Des. apud Cord. t. II, p. 35. ²⁶ Οἰ—συμφοράν. Des. apud Cord. l. e. ²⁷ cod. 1, 2 ὑπεκρίναντο. ²⁸ E cod. 1 suppl. ²⁹ Πιστεύσας. cod. 1 addit ὁ Σαούλ. ³⁰ cod. 1 ἐπαμύναται. cod. 2 ἀμύνασθαι. ³¹ Τῷ Θεῷ Des. in cod. 2; sed in cod. 1 sequitur post τοῦτον. ³² E cod. 4 suppl.

τις, ταύτη τοὺς Ἀσσυρίους θεραπεύειν οἰόμενος ¹⁴. [¹⁵ Ὡς καὶ τινες ἀφέντες τὸν Θεὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐγκατελείφθησαν· οἱ κατὰ Ἰουλιανὸν, φημί, τὸν Παραβάτην τὸν τηρικαῦτα βασίλευσαντα.]

ζ. « Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ; » Ὁ ταύτην ἡμῖν, φησί ¹⁶, τὴν ἡδονὴν χαρισάμενος ¹⁷, αὐτὸς καὶ τοῖς ἔδη γεγενημένοις αἰχμαλώτοις παράσχοι τὴν σωτηρίαν. Ἦδη γὰρ ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ¹⁸ μετωκίσθησαν αἱ δέκα φυλαί, καὶ πρὸς ταύταις τῆς Ἰουδαίας πόλεις πολλαί. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, « Ἐν τῷ ἐπιστρέφαι τὸν Θεὸν ¹⁹ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ, καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραήλ. » Τηρικαῦτα ²⁰, φησί, ²¹ θυμῆδιαν τελείαν ληψόμεθα, ἥνικα ἂν τῆς ἐπανόδου καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους ἀπολαύσαντας ἴδωμεν ²². Διδασκόμεθα τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νομοθεσίαν, « Κλαίειν μετὰ κλαιόντων, καὶ χαίρειν μετὰ χαιρόντων, » τὴ αὐτὸ ²³ εἰς ἀλλήλους φρονεῖν, καὶ εὐθυμίαν οικεῖαν ἠγεῖσθαι τὴν τοῦ πέλας εὐμερίαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α', β'. « Εἰς τὸ τέλος, Ἐν ὕμνοις. Συνέσεως τῷ Δαβὶδ. Ἐν τῷ ἔλθειν τοὺς Ζιφαίους, καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ, Οὐχί ²⁴ Δαβὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; » Ἀήλη ²⁵ τοῦ ψαλμοῦ ἡ ὑπόθεσις. Ὑμνεῖ γὰρ τὸν Θεὸν ὁ μέγας Δαβὶδ, ὡς ἐπαρχέζαντα, καὶ τὰς τῶν πολεμίων πάγας διαδρᾶναι παρασκευάσαντα. Οἱ ²⁶ γὰρ Ζιφαῖοι τὴν πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑπεκρίναντο ²⁷ φιλίαν, τῷ δὲ Σαούλ κατεμήνουον εὐθα ἐπειρᾶτο λανθάνειν. [²⁸ Ὡς καὶ μέχρι νῦν τινὰς ὀρώμεν ἐπιχάλυμμα μὲν φιλίας περιχειρόμενος, ἐνδοθεν δὲ ὑποκρίσεως μάλλον ἢ φιλίας ἀναμέτους.] Καὶ ποτε τὰς δεδηλωκῶσι πιστεύσας ²⁹, στρατεύει μὲν κατ' αὐτοῦ λογάσι πολλοῖς· εἶτα μέλλων αὐτὸν ἐξαπινάτως θηρεύειν, ὑπὸ τῆς τῶν ἀλλοφύλων προσβολῆς ἐκωλύθη. Μαθὼν γὰρ αὐτοὺς κατὰ τῆς χώρας στρατεύσαντας, ἀνέστρεψε τοὺς πολεμουμένους ἀμύνα ³⁰ σπουδάζων. Τότε τοῦτον τὸν ὕμνον προσενήνοχεν ὁ μέγας Δαβὶδ τῷ Θεῷ ³¹, ὡς δεξαμένῳ τὴν ἰκετείαν, καὶ τὴν προσδοκῆθεισαν λύσαντι συμφοράν. [³² Καὶ μάλιστα προτιθεῖς αὐτοῖς τοῦτον τὸν ψαλμὸν κοινήν διδασκαλίαν· ὥστε ἕκαστον τῶν πολεμουμένων παρὰ τὸ δίκαιον ὑπὸ τινων μετὰ πάσης κατανύξεως προσφέρειν

ἡμῶν· τῷ Δαβὶδ ἱκετεύαν τῷ δυναμένῳ ὡς τὸν προ-
φήτην ἐκ χειρὸς τῶν ἀδικούντων ῥύσασθαι τῷ
Θεῷ.]

γ'. « Ὁ Θεὸς ³³ ἐν τῷ ὀνόματί σου ³⁴ σῶσόν με. »
Ἄρξει μοι, φησὶν, εἰς ³⁵ ἀσφάλειαν ἡ τοῦ σοῦ ὀνό-
ματος κλήσις. Οὕτω καὶ οἱ Θεοὶ ἀπόστολοι ³⁶ τὰ
μεγάλα εἰργάζοντο θαύματα. « Ἐν τῷ ὀνόματι γάρ,
φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι, καὶ περιπάτει. » —
« Καὶ ἐν τῇ δυνάμει σου ³⁷ κρινόν μοι ³⁸. » Δίκαιος,
φησὶ ³⁹, καὶ δικαιοσύνης ὑπάρχεις· πηγὴ· κρινόν μοι
τόλῳν καὶ τοῖς πολεμοῦσιν ⁴⁰ ἀδίκως.

δ'. « Ὁ Θεὸς, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου,
[⁴¹ καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ] ἐνώτισαι· τὰ ῥή-
ματα τοῦ στόματός μου. » Δέξαι ⁴² μου τὰς ἱκετείας
σὺν εὐμενείᾳ [⁴³ πολλῇ· τίνος ἕνεκεν εἶπεν·]

ε'. « Ὅτι ἀλλότριαι ἐπανέστησαν ἐπ' ἐμέ· καὶ
[⁴⁴ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ] κραταῖοι ἐζήτησαν τὴν
ψυχὴν μου. » Δέομαι, φησὶ τῆς σῆς ἐπικουρίας, ὦ
δέσποτα, [⁴⁵ καὶ ἀντιβολῆς] ὑπὸ δυσμενῶν ἐλαυνόμε-
νος. πλείστη δυνάμει· [⁴⁶ ἀλλ' ὁμοῦ ἀνθρωπεῖα καὶ
ταύτη πολυθεῖα κεκρατημένη] τεθαβήκωτων, καὶ
θανάτῳ με παραδοῦναι ποθοῦντων. Ταῦτα δὲ κατ'
ἐμοῦ τολμῶσιν, ἐπειδὴ τὴν σὴν πρόνοιαν ἀγνοοῦσι,
[⁴⁷ μᾶλλον καὶ αὐτῆς καταφρονοῦσι.] Τοῦτο γάρ
ἐπήγαγεν εἰπῶν ⁴⁸. « Καὶ οὐ πρόθενον τὴν Θεὸν
ἐνώπιον αὐτῶν. » Ταῦτα δὲ οὕτως ἱκετεύσας ⁴⁹, τῆς
οὐκ εἰς μακρὰν ἐσομένης ἐπικουρίας τὴν πρόγνω-
σιν ἐκδοῶ ⁵⁰.

ς', ζ'. « Ἴδου γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ μοι, καὶ ὁ Κύ-
ριος ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου ⁵¹. Ἀποστρέψῃ ⁵²
τὰ κακὰ τοῖς ἐχθροῖς μου. » [⁵³ Ἄντι τοῦ, λάκκον
ἔωσαν καὶ ἀνέσκαψαν αὐτῶν, καὶ ἐμπεσοῦνται εἰς
βόθρον ὃν εἰργάσαντο. Καὶ λοιπὸν καὶ τὸ παράγιον
τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐπεύχεται, ἐν τῷ εἰπεῖν,] « Καὶ ἐν
τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. »

η'. « Ἐκουσίως θύσω σοι. » Ἐγὼ δὲ ⁵⁴, φησὶν,
ὑπὸ τῆς σῆς δεδιβλαγμῆς χάριτος, ὡς ἐμὲ μὲν ἀξιῶ-
σαις προνοίας, τοῖς δὲ κατ' ἐμοῦ τυρρευθεῖσι κακοῖς
τοῖς ταῦτα τεκταινομένους περιβαλεῖς, καὶ δικαίαν
κατ' αὐτῶν ἐξοίσεις τὴν ψῆφον. Τοῦτο γὰρ σημαίνει
τὸ, « Ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς, ἐκου-
σίως θύσω σοι. » Ἐγὼ δὲ τούτων ἀπολαύσας, σὺν
πάσῃ προθυμίᾳ τὰς θυμῆρεις σοι προσοίσω θυσίας.
Καὶ διδάσκων τῆς ἱερουργίας τὸ εἶδος, ἐπήγαγεν·

A illi, qui eos sicut Prophetam e manibus injustorum
liberare potest.]

VERS. 3. « Deus, in nomine tuo salvum me fac. »
Satis mihi est, ait, ad securitatem, tui nominis
imploratio. Ita et divini apostoli magna edebant
miracula. « In nomine enim, inquit, Jesu Christi
surge, et ambula ». — « Et in virtute tua judica
me. » Justus, inquit, et justitiæ fons es : judica
me igitur, et me bello injuste petentes.

VERS. 4. « Deus, exaudi orationem meam, [et
non hoc tantum, sed etiam] auribus percipe verba
oris mei. » Suscipe preces meas cum benevolen-
tia [multa : qua de causa dixit] :

VERS. 5. « Quoniam alieni insurrexerunt adver-
sus me, et [non hoc tantum, sed etiam] fortes
quæsiverunt animam meam. » Tuo auxilio, ait, in-
digeo, o Domine, [et præsidio] ab inimicis exagi-
tatus qui magnæ suæ potentiæ [quæ tamen humana
est et multorum deorum opinione 956 continetur]
confidunt, et mihi mortem inferre desiderant.
Porro hæc contra me audent, quoniam tuam pro-
videntiam ignorant [imo quæque eam spernunt].
Hoc enim subjunxit, dicens : « Et non posuerunt
Deum in conspectu suo. » Cum autem ita suppli-
casset, opem brevi sibi ferendam cognoscens ex-
clamat :

VERS. 6, 7. « Ecce enim Deus adjuvat me, et
Dominus est auxiliator animæ meæ. » Avertes mala
inimicis meis. » [Hoc est, foveam parantem quidem
et effoderunt eam, sed incident in fossam quam
fecerant. De reliquo sanctum etiam precatur Spi-
ritum, dum dicit] : « Et in veritate tua disperde
illos. »

VERS. 8. « Voluntarie sacrificabo tibi. » Ego
autem, inquit, per tuam bonitatem edoctus sum,
fore ut me tuo auxilio digneris, et malis contra me
comparatis illorum auctores circumdes, justamque
contra ipsos sententiam pronunties. Hoc enim sig-
nificat : « In veritate tua disperde illos, volun-
tarie sacrificabo tibi. » Ego vero hæc consecutus,
omni cum studio grata tibi sacrificia offeram. Et
docens sacrificii genus, subdidit :

* Act. III, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³³ Θεός. cod. 1 add. λέγει. ³⁴ Σου. Des. in cod. 1. ³⁵ Εἰς. cod. 1 πρός. ³⁶ cod. 2 ὁ Θεὸς Ἀπόστολος, addito colo. ³⁷ Σου. Abest a cod. 1. ³⁸ cod. 1, 2 κρινεῖς με, quam lectionem habent quidam libri veteres. ³⁹ Δίκαιος φησὶ. cod. 1 καὶ δυνάμειως γὰρ φησὶ. Ista autem δικαίως — ἀδίκως aliter se habent Cod. t. II, p. 35. ⁴⁰ cod. 1 πολεμοῦσίν με. ⁴¹ E cod. 1 suppl. ⁴² Δέξαι — εὐμενεία. Hæc Athanasio tribuntur apud Cord. p. 36. ⁴³ E cod. 1 suppl. ⁴⁴ E cod. 1 suppl. ⁴⁵ E cod. 1 suppl. ⁴⁶ E cod. 1 suppl. ⁴⁷ E cod. 1 suppl. ⁴⁸ E cod. 1 suppl. ⁴⁹ E cod. 1 suppl. ⁵⁰ E cod. 1 suppl. ⁵¹ Ψυχῆς μου. In cod. 1 sequitur : « Ἄλλως δὲ λέγει : Ἴδου ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ βοηθεῖ μοι· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ὁ μονογενὴς ἀντιλήπτωρ τῆς ψυχῆς μου. Alius autem dicit : « Ecce Deus et Pater est adjutor meus, et Dominus noster Jesus Christus Filius ejus unigenitus est auxiliator anime meæ. » ⁵² Ἀποστρέψῃ. Hanc lectionem habet ed. Compl. præstat autem rec. lectio ἀποστρέψει, quam etiam habet cod. 1. ⁵³ E cod. 1 suppl. ⁵⁴ Δέ. cod. 1 γάρ.

« Et confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est. [VERS. 9.] Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, et in inimicis meis oblectationem vidit oculus meus. » Sacrificium laudis offeram tibi, tua beneficia enarrans. Hoc enim mihi utile, et [omnibus a te adjunctis ac] tibi gratum est. Justum autem est, ut hoc faciam, qui ab omnibus calamitatibus liberatus fuerim, quique inimicorum interitum viderim. [Dominum autem universorum hoc sacrificium respicere commemorat etiam sanctus Paulus. Argumento enim a misericordia Dei petito illos qui gratiæ facti sunt participes, admonet, dicens : « Adhortor autem vos per Dei misericordiam, ut corpora vestra offeratis ceu victimam vivam, sanctam, Deoque acceptam : » Et qualis sit hujus sacrificii forma, explicant ea quæ sequuntur : « per cultum vestrum rationalem ^b. »]

INTERP. PSALMI LIV.

VERS. 1. « In finem : In hymnis, intellectus Davidi. » Psalmum hunc dixit beatus David, cum a Saule persecutionem pateretur, cumque extorris esset, et in solitudine degere cogere. Vaticinatur autem pariter Judæorum contra Salvatorem Deumque nostrum insidias, atque in se ipso Domini cruciatus adumbrat. Nam et ipse a Saule, quem beneficiis affecerat, expulsus, et a quibusdam familiaribus proditus erat, et prophetici oculis Dominum prævidebat hoc idem passurum, et ab iis quos beneficio affecerat prodendum esse **958** ac cruci affligendum. Idcirco et in finem titulus legendum transmittit, eumque commonefacit, ut ad ea quæ dicuntur prudenter attendat, latente quidem vaticinationis sententia, post tractum temporis autem exitum habitura. Insuper inter hymnos hic psalmus relatus est, quamdam umbram habens Dominicæ crucis. Justum enim est eum semper celebrare, qui pro hominum salute pati sustinuit. At nemo verborum humilitatem attendens, hæc indigna humanitate Salvatoris existimet. Consideret autem eum qui fel, et acetum, et clavos, et spinas, et sputa, et alapas, et omnia opprobria sustinuit, et tandem mortem subiit, verborum vilitatem non respuisse. Debent enim verba rebus convenire. Ipsius autem vox est : « Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem pro animabus vestris ^c. » Et rursus : « Mandatum accepi, quid dicam, quidve loquar,

^b Rom. xii, 1. ^c Matth. xi, 29.

« Ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματί σου, Κύριε, ὅτι ἀγαθόν. [θ'.] Ὅτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐβρῶσω με · καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέιδεν ὁ ὄφθαλμός μου. » Τὴν τῆς αἰνέσεώς σου προσόλω θυσίαν, τὰς σὰς ⁵⁵ εὐεργεσίας διεξιῶν. Τοῦτο γὰρ κάμωι ὠφέλιμον, καὶ [⁵⁶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ σοῦ βοηθουμένοις καὶ] σοὶ καταθύμιον. Δίκαιον δὲ τοῦτο ⁵⁷ ποιεῖν, καὶ συμφορῶν ἀπαλλαγέντα παντοδαπῶν, καὶ τῶν πολεμίων τὸν θάνατον θεασάμενον. [⁵⁸ Ὅτι δὲ ταύτην οἶδε θυσίαν ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, καὶ ὁ μακάριος Παῦλος μέμνηται · συμπαραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς οἰκτιρισμοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ παρακαλῶν τοὺς τροφίμους τῆς χάριτος, λέγων οὕτως · « Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρισμῶν τοῦ Θεοῦ παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. » Καὶ τί τὸ εἶδος τῆς θυσίας ἠρμηνέυσεν ἐν τῷ εἰπεῖν, « διὰ τῆς λογικῆς ὑμῶν λατρείας. »]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΑΪ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Ἐν ὕμνοις, συνέσεως τῷ Δαβὶδ. » Εἶρηκε μὲν τὸν ψαλμὸν ὁ μακάριος ⁵⁹ Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος, καὶ μετανάστης γενόμενος, ἐν ἐρήμῳ τε διάγειν, ἀναγκαζόμενος · προσπίπτει δὲ κατὰ ταυτὸν καὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος ⁶⁰ ἐπιβουλὰς, καὶ ἐν αὐτῷ ⁶¹ προδιαγράφει ⁶² τὰ τοῦ Δεσπότητος ⁶³ παθήματα. Αὐτὸς τε γὰρ ὑπὸ τοῦ εὐεργετηθέντος Σαοὺλ ἐξηλαύνετο · καὶ ὑπὸ τινῶν γνωρίμων προυδίδετο, καὶ τὸν Δεσπότην προεώρα τοῖς τοῦ πνεύματος ὀφθαλμοῖς ταυτὸ τοῦτε πεισόμενον, καὶ ἀπὸ τῶν εὐ πεπονηθῶτων προδοθησόμενον τε καὶ σταυρωθησόμενον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ εἰς τὸ τέλος ἡ ἐπιγραφὴ παραπέμπει τὸν ἐντυγχάνοντα, καὶ συνετῶς ⁶⁴ προσέχειν τοῖς λεγομένοις παρεγγυᾶ, ὡς τῆς προφητικῆς διανοίας κεκαλυμμένης, καὶ μετὰ χρόνον δεχομένης τὸ τέλος. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ τοῖς ὕμνοις ὁ ψαλμὸς ἐγκατείλεται, σκιαγραφίαν τινὰ ἔχων ⁶⁵ τῶν Δεσποτικῶν παθημάτων. Δίκαιον γὰρ εἶναι ὑμνεῖν τὸν ταῦτα παθεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων ⁶⁶ ἀνεχόμενον ⁶⁷ σωτηρίας. Ἀλλὰ μηδεὶς τῇ ταπεινότητι τῶν βημάτων προσέχων, ἀνάξια ταῦτα ἡγήσασθαι τῆς ⁶⁸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως. Σκοπεῖτω δὲ, ὡς χολῆς, καὶ ὄξους, καὶ ἤλων, καὶ ἀκανθῶν, καὶ ἐμπυρσμάτων τε καὶ βαρυσμάτων ⁶⁹, καὶ πάσης ἀνασχόμενος ⁷⁰ παροινίας, καὶ τὸ τελευταῖον καταδεξάμενος θάνατον, οὐκ ⁷¹ ἀν ⁷² λόγων ταπεινότητα παρητήσατο. Κατάλληλα γὰρ εἶναι τὰ βήματα προσήκει τοῖς πράγμασι. Αὐτοῦ δὲ ἐστὶν ἡ ⁷³ φωνή · « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ Σὰς. Abest a cod. 1. ⁵⁶ E cod. 1 suppl. ⁵⁷ Τοῦτο. cod 1 præm. μέ. ⁵⁸ E cod. 1 suppl. ⁵⁹ Μακάριος. cod. 2 μέγας. ⁶⁰ Σωτήρος. cod. 1 addit καὶ Θεοῦ ἡμῶν, quam lectionem Carafa expressit. ⁶¹ Ἐαυτῷ. cod. 2 αὐτῷ. ⁶² προδιαγράφει. cod. 1 præm. ὁ προφήτης. ⁶³ Δεσπότητος. cod. 2 Σωτήρος. ⁶⁴ cod. 2 συνεχῶς. ⁶⁵ cod. 2 παρέχων. ⁶⁶ Ἀνθρώπων. cod. 2 οὐρανῶν. ⁶⁷ cod. 1. ἀναδεχόμενον. ⁶⁸ Τῆς. et deinde ἐνανθρωπήσεως des. in cod. 2. In cod. 1 leg. τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως. Deinde sequitur in cod. 1. μηδὲ πάλιν ὡς εἰς ἀνθρώπων εἰρημμένα · σχοίη τοιαύτης δόξας τῆς περὶ αὐτοῦ, nec porro ut ad hominem dicta. Habeat quidem talent de eo opinionem. ⁶⁹ Καὶ βαρυσμάτων. Abest a cod. 2. ⁷⁰ cod. 2 ἀνασχόμενον, et deinde καταδεξάμενον. ⁷¹ Ἄνατον, οὐκ ἀν. In cod. 1 sequi. Ἴνα τοῦς θανάτω κεκρατημένους διὰ τῆς παραβάσεως πρώτου τοῦ ἀνθρώπου ἀπαθανάτισθ'· διὸ οὐδὲ τῆν τῶν, κ. λ. Ut eos qui mortis imperio ob primi hominis transgressionem subjecti erunt, immortales redderet; propterea quoque caet. ⁷² H. cod. 1 τοῦ Δεσπότητος.

πράξ εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσατε A
ἀνάπαισιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν, « Ἐντο-
λὴν ἔλαθον ⁷³ τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω, καὶ οὐδὲν
ἀπ' ⁷⁴ ἑμαυτοῦ ποιῶ. » Καὶ, « Θεὸς μου ⁷⁵, Θεὸς μου,
ἰνατί με ἐγκατέλιπες; » Ταῦτα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα,
ἀνθρωπίνως ἐφθέγγετο ⁷⁶, καὶ ⁷⁷ τὴν ἀνθρωπείαν
φύσιν ὑποδεικνύων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν τῶν Ἰουδαίων
ἀσθένειαν. Ἐνταῦθα μέντοι ὁ θεὸς Δαβὶδ καὶ τὴν εἰς
ἑαυτὸν γεγενημένην ἀδικίαν διδάσκει, καὶ τὴν εἰς
τὸν Δεσπότην ⁷⁸ [Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν] ἐσομένην
προδ'αγράφει, τῇ κοινωνίᾳ τῶν παθημάτων ἐν-
αδρυνόμενος, καὶ μονοноουτὸν βῶων μετὰ τοῦ Παύλου,
« Ἐγὼ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώ-
ματί μου βαστάζω. » [⁷⁹ Οὐ μόνον δὲ ὁ Προφήτης,
ἀλλὰ καὶ ἅπαντες, ὅσοι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ κοινωνοῦσι
τοῖς παθήμασιν αὐτοῦ, δοξασθήσονται· καθά- B
περ ὁ θεὸς Παῦλος· « Ἐπερ συμπάσχωμεν ἵνα καὶ
συνδοξασθῶμεν. » Καὶ αὕτη μὲν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ
σχεδὸν τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἡ δύναμις· ἀπαρχόμενος
δὲ ὁ Προφήτης οὕτως ἐφη·]

β, γ. « Ἐνώτισαι ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν μου, καὶ
μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησιν μου. Πρόσχες μοι καὶ εἰς-
ἀκουσόν μου. » Διαφόρους ἰκετείας προσφέρει, δεχθῆ-
ναι πάντας ⁸⁰ ἀντιβῶλόν. Μὴ παρίδῃς γάρ με, φησὶ,
ποτινόμενον, ἀλλ' εὐμένως μοι πρόσχες, καὶ τὴν
βόηθειαν δρέξον.

« Ἐλυπήθην ἐν ⁸¹ τῇ ἀδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐταρά-
χθην. [δ.] Ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ, καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρ-
τωλοῦ. » Ὁνειδιζόμενος γάρ, φησὶ, καὶ πολεμούμε-
νος ὑπὸ τῶν ἀδικούντων ἐχθρῶν, καὶ τὰς παντοδαπὰς
αὐτῶν ἐπιβουλὰς λογιζόμενος, πολλῆς ἀλγηδόνος
[⁸² ἀντὶ τοῦ τῆς παρ' αὐτῶν κατ' ἐμοῦ γενομένης
ἐπιβολῆς], ἐμπέπλησμαι. Ἀδολεσχίαν γὰρ ἡ θεία
Γραφὴ τὴν συνεχῆ μελέτην καλεῖ. Τοῦτο δὲ ὁ Σύμμα-
χος· οὕτως ἡρμήνευσε· « Κατηνέχθην προσαλαῶν ἑμαυ- C
τῷ ⁸³, καὶ συνεχύθην ὑπὸ φωνῆς ἐχθροῦ, ὑπὸ ἐν-
αλήσεως ἀσεβοῦς. » Τὸν γὰρ αὐτὸν ⁸⁴ ἐχθρὸν καλεῖ καὶ
ἀσεβῆ, ὡς εὐεργετούμενον μὲν, τὸν δὲ τὸν εὐεργέτου
κατασκευάζοντα ⁸⁵ φόνον. « Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ
ἀνομίαι ⁸⁶, καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεχότου μοι. » Σαφέστερον
ὁ ⁸⁷ Σύμμαχος εἴρηκεν ⁸⁸, ὅτι Ἐπέβριψαν ⁸⁹ κατ'
ἐμοῦ εἰς ⁹⁰ ἀσέθειαν, καὶ μετ' ὀργῆς ἠναντιώ-
θησάν μοι· πονηρῶ γὰρ χρησάμενοι γνώμῃ, τὸν
ἐμὸν τυρεύουσι θάνατον.

ε', ζ. « Ἡ καρδία μου ἐταράχθη ⁹¹ ἐν ἐμοί· καὶ
δειλία θανάτου ἐπέπεσεν ἐπ' ἐμέ. Φόβος καὶ τρό-

et nihil a me ipso facio d. » Et : « Deus mi, Deus
humi, cur dereliquisti me ? » Hæc porro et similia
humano more **959** locutus est, et humanam natu-
ram ostendens, et Judæorum imbecillitatem qua-
si ædificans. Illic igitur divinus David et iniquita-
tem in se patratam docet, et futuram contra Domi-
num [Christum Deum nostrum] impietatem adum-
brat, de communionem cruciatuum exultans, et fere
cum Paulo exclamans : « Ego stigmata Domini
Christi Jesu in corpore meo porto f. » [Non autem
Propheta tantum, sed etiam omnes ii, qui per no-
men ejus participes facti sunt passionum ejus, glorifi-
cabuntur : prout divinus Paulus dicit : « Si una
patimur, ut etiam una glorificemur g. » Et hoc qui-
dem sibi vult inscriptio, imo totius fere psalmi
B argumentum. Incipias vero Propheta sic inquit]:
περ ὁ θεὸς Παῦλος· « Ἐπερ συμπάσχωμεν ἵνα καὶ
συνδοξασθῶμεν. » Καὶ αὕτη μὲν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ
σχεδὸν τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἡ δύναμις· ἀπαρχόμενος
δὲ ὁ Προφήτης οὕτως ἐφη·]

VERS. 2, 3. « Exaudi, Deus, orationem meam, et
ne despexeris deprecationem meam. Attende ad
me et exaudi me. » Diversas preces offert, ut omnes
admittantur supplicans. Ne despexeris enim, ait,
me obsecrantem, sed benigne attende ad me, et
opem fer.

« Contristatus sum in continua meditatione mea,
et conturbatus sum. [VERS. 4.] Voce inimici, et
tribulatione peccatoris. » Cum enim, ait, oppro-
briis onerer, et bello ab iniquis hostibus **960**
petar, omnes illorum insidias considerans, multo
dolore [hoc est, insidiis mihi ab illis paratis] affi-
cior. Sacræ enim Litteræ assiduam meditationem
ἀδολεσχίαν vocant. Hoc autem Symmachus sic inter-
pretatus est : « Demissus sum mecum ipse loquens,
et confusus sum voce inimici, perturbatione impij. »
Eumdem enim inimicum nuncupat et impium, ut
eum, qui beneficiis affectus fuerat, et beneficiorum
auctori mortem moliebatur. « Quoniam declinave-
runt in me iniquitates, et in ira molesti erant
mihi. » Apertius Symmachus dixit : *Quoniam ir-
ruerunt in impietatem contra me, et in ira adver-
sati sunt mihi* : mala enim mente impulsus, mihi
mortem struunt.

VERS. 5, 6. « Cor meum conturbatum est in me,
et formido mortis cecidit super me. » Timor et

^d Joan. xii, 49. ^e Matth. xxviii, 46. ^f Gal. vi, 17. ^g Rom. viii, 17.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷³ cod. 2 λαθῶν. ⁷⁴ Καὶ οὐδὲν ἀπ'. cod. 2 οὐδὲν ἀπ'. ⁷⁵ Θεὸς μου. Non repetitur in cod. 2. Rec. lectio l. c. est ὁ θεὸς μου. Vid. p. 735. ⁷⁶ Ἀνθρωπίνως ἐφθέγγετο. cod. 1 οικονομικῶς ἐφθέγγετο. ⁷⁷ Καὶ — ἀσθένειαν. Horum locum in cod. 1 occupant ista : « Ἴνα διὰ τῶν χθαμαλῶν τούτων ῥημάτων τοῦ ὑπερηφάνου δαίμονος τὴν δύναμιν κατενέγκῃ· ἐκεῖ γὰρ κατήργησεν, ὡς φησὶν Ἀπόστολος, « Τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, διάβολον. » Καὶ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ ὡς θεὸς ἅμα τῷ λόγῳ τῷ τετάρτῳ ἡμέραν τεθνεώτη τὴν ψυχὴν ἀπέδωκε Λαζάρῳ. Ut per ista humilia verba superbi dæmonis vim infringeret. Ibi enim, scilicet in cruce, ut Apostolus dicit, Hebr. ii, 14, 4, « Abolevit eum qui potestatem mortis habebat. » Ut Deus autem, antequam cruci affigeretur, solo verbo statim in vitam restituit Lazarum, qui jam quartum diem inter mortuos egerat. ⁷⁸ E cod. 1 suppl. ⁷⁹ E cod. 1 suppl. ⁸⁰ Πάντας. cod. 1, 2 ταῦτας. ⁸¹ Ἐρ — μου. Hebr. יְהוָה quod haud male vertitur ἐν ἀδολεσχίᾳ, minus recte autem h. l. a multis de exercitatione explicatur. ⁸² E cod. 1 suppl. ⁸³ Ἐμαυτῷ. cod 2 αὐτῷ. ⁸⁴ Αὐτόν. cod. 1 add. οἶδε καί. ⁸⁵ cod. 2 κατασκευαζόμενον. ⁸⁶ R. c. lectio est ἀνομίαν, quam etiam habet cod. 2. ⁸⁷ O. cod. 2 præm. τοῦτο. ⁸⁸ Εἴρηκεν. cod. 2 ἡρμήνευσεν. ⁸⁹ Ἐπέβριψαν. Alii legunt ἐπέβριψαν, sed minus bene, observante Montf. in Hexapl. ad b. l. ⁹⁰ Εἰς. Abest a cod. 2, nec ab aliis. ad hunc Symmachii locum refertur. ⁹¹ Ἐταράχθη. Hebr. הָיָה. Aqu. ὠδινῆσεν.

tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ. » Has illorum inimicitias, et insidiatorum machinationes videns, et perhorresco, et timeo, et mortem exspecto. Et mirum non est, si David fugitans, multisque hostibus insectantibus, mortem timuerit, eum homo esset, et sub lege viveret, et evangelicam perfectionem e longinquo prævideret. Etenim ipse Dominus Christus, licet sæpius sacris apostolis 961 prædixisset ac prænuntiasset voluntariam passionem, et vehementius objurgasset divinum Petrum, qui ne hoc accideret deprecabatur, in ipso passionis tempore exclamavit: « Nunc anima mea turbata est: » et tanto mærore divina natura permisit humanam affici, ut sanguinis guttas sudaret, et ab angelo confirmaretur, ut timorem vinceret. Oportebat enim in hoc etiam demonstrari naturam, quæ passionem suscipiebat [et multam longanimitatem, quam erga genus nostrum declaravit hominum amantissimus Deus. Nam passionem carnis sustinebat, ut hoc modo nostram præstaret salutem. Omnia itaque ista, quæ verbis insunt, humilia, non ob timorem dicit, quod absit! sed dispensationis divinæ gratiam exponit.]

Vers. 7, 8. « Et dixi: Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam? Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine. » Hoc aperte beatus David fecit. Nam cum Saullem fugeret, et rursus cum in Geth alienigenarum insidias conspiceretur, in solitudinem se abdidit, ut prima Regnorum historia docet. Et Dominus Christus sæpius in montem, frequenter in solitudinem secessit, Judæorum invidiam declinans. Porro admiratione dignum est, magnum Davidem columbæ et non alterius volueris alas accipere voluisse. Manifestum est enim eum 962 Spiritus sancti gratiam desiderare, qui in columbæ specie Joanni apparuit in Jordane.

Vers. 9. « Expectabam eum, qui salvam me fecit a pusillanimitate spiritus, et tempestate. » Tot enim, ait, undis circumseptus, et veluti quosdam ventorum impetus aut turbinum recipiens, divinam exspecto opem, auxillique spe me consolor.

Vers. 10. « Præcipita, Domine, et divide linguas D

Α μου ἤλθεν ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐκάλυψέ με σκότος. » Ταύτην αὐτῶν 96 τὴν δυσμένειαν, καὶ τὰς τῶν 96 ἐπιβουλῶν θεώμενος 96 μηχανὰς, καὶ φρίττω, καὶ δέδια, καὶ προσμένω τὸν θάνατον. Καὶ 96 θαυμαστὴν οὐδὲν, εἰ ὁ 96 Δαβὶδ ἀποδιδράσκων, καὶ ὑπὸ πολλῶν διωκόμενος πολεμίων, ἐδεδῖει τὴν τελευταίην, καὶ ἀνθρώπος ὢν 97, καὶ ὑπὸ τῷ νόμῳ πολιτευόμενος, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν πῆλθωθεν ὄρων τελειότητα. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Θεοπότης 98 Χριστὸς 99, καί τι πολλὰκις προειπῶν τῆς ἱεροῦς ἀποστόλοις, καὶ προσημάναι τὸ 1 πάθος, καὶ τῷ θεοπεσίῳ δὲ Πέτρῳ γενέσθαι 2 τοῦτο ἀπευξαμένῳ σφοδρότερον ἐπιπλήξας, παρὰ τὴν καιρὸν τοῦ πάθους ἐβόα, « Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται: » καὶ τοσαύτην ἀγωνίαν συνεχώρησεν 3 ἡ θεία φύσις τὴν ἀνθρωπείαν λαβεῖν, ὡς ἰδρῶσαι μὲν αἵματος θρόμβους, ὑπ' ἀγγέλου δὲ στηριχθῆναι, καὶ 4 νικήσαι τὸ δέος. Ἔδει γὰρ καὶ ἐν τούτῳ δειχθῆναι τὴν φύσιν 5 τὴν δεχομένην 6 τὸ πάθος, [7 καὶ τὴν πολλὴν μακροθυμίαν ἣν ἔσχε παρὰ τὸ ἡμέτερον γένος ὁ φιλόανθρωπος: καὶ καταδέχεται πάθος σαρκί, καὶ ἐν τούτῳ τὴν ἡμετέραν βουλόμενος πραγματεῦσασθαι σωτηρίαν· ἅπαντα γοῦν ταῦτα τὰ τῶν βτημάτων λέγει ταπεινὰ, οὐ δειλίας ἕνεκεν, ἀπαγε, ἀλλ' οἰκονομίας χάριν προβάλλεται.]

Ζ, η'. « Καὶ εἶπα, Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερῶς, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω; Ἰδοὺ ἐμάχρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠύλισθη ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Τοῦτο 8 ὁ μακάριος πεποίηκε Δαβὶδ. Φυγὼν γὰρ τὸν Σαοὺλ, καὶ πάλιν τῶν ἐν τῇ Γεθ ἄλλοφυλῶν τὴν δυσμένειαν θεασάμενος, εἰς τὴν ἐρημον ἀπέδρα, ὡς ἡ πρώτη τῶν Βασιλειῶν ἱστορία διδάσκει. Καὶ ὁ Θεοπότης δὲ Χριστὸς, πολλὰκις μὲν εἰς τὸ ὄρος, πολλὰκις δὲ εἰς τὴν ἐρημον ὑπεχώρησε, τὸν τῶν Ἰουδαίων φθόνον ἐκκλίνων. Θαυμάσαι δὲ ἄξιον τὸν μέγαν Δαβὶδ, περιστερῶς καὶ οὐκ ἄλλου ὄρνέου πτέρυγας λαβεῖν ἐθελήσαντα. Δῆλος 9 γὰρ ἐστὶ τῆς πνευματικῆς χάριτος ἐφιέμενος 10 τῆς ἐν εἰδὲ περιστερῶς ἐπιτάσης 11.

θ'. « Προσεδεχόμεν 12 τὸν Θεὸν 13, τὸν σώζοντά με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ καταγίγδοσ. » Τοσοῦτος γὰρ, φησὶ, περικλυζόμενος κύμασι, καὶ οἷον τινῶν πνευμάτων, ἢ στροβίλων 14 ἀνέμων δεχόμενος προσβολὰς, τὴν θείαν προσμένω βοήθη, καὶ τῇ τῆς ἐπικουρίας ἐλπίδι ψυχαγωγούμαι.

ι'. « Καταπόντισσον, Κύριε, καὶ καταίλεε τὰς γλώσσ-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

96 Ἀδῶν. cod. 1 add. ὄρων. 97 Τὰς τῶν. cod. 1 τούτων. 98 cod. 2 θεασάμενος. 99 Καὶ — τελειότητα. Des. apud Cord. t. II, p. 55. 100 O. cod. 1, 2 addunt θεῖος. 101 Ὄν. cod. add. τῇ φύσει. 102 Θεοπότης. cod. 1 add. τοῦ παντός. 103 Χριστός. Abest a cod. 2. 104 Τό. cod. 1 add. ἐκούσιον, quam lectionem expressit Carafa. 105 Γενέσθαι. cod. 1 præm. μή. 106 Συνεχώρησεν. In cod. 1 ponitur post φύσις. 107 Καὶ — δέος. cod. 1 omittit καὶ νικήσαι, post δέος autem addit, καὶ διὰ ταύτης τὸν ἐχθρὸν τοῦ γένους, διάβολον, καταναλώσαι, et per hunc (mærorem) diabolum, generis humani hostem, vincere. 108 Φύσιν. In cod. 1 ponitur post δεχομένην. 109 cod. 2 δεξαμένην. 110 E cod. 1 suppl. 111 Τοῦτο — Δαβὶδ. cod. 1 τοῦτο δὲ σαφῶς πεποίηκεν ὁ μακάριος Δαβὶδ. 112 Δῆλος — τῆς. cod. 1 δῆλον γὰρ ἐστίν, ὅτι τῆς. 113 Ἐφιέμενος. cod. 1 add. ἦν. 114 Ἐπιτάσης. cod. 1 φανείσης ἐν τῷ Ἰορδάνῳ τῷ Ἰωάννῃ. Hanc lectionem Carafa in versione sua expressit. Præterea in cod. isto sequitur: Οἷδε γὰρ πτέρυγας ὀνομάζειν Ἑλληνικὰν τέφρα: καὶ Νέαν Διαθήκην· ἥς ἐν τῆς ὑπάρχων προσφύτευσε τῆς Νέας τὴν δύναμιν. Locum hunc ut in codice legitur, apponendum esse duzimus; suspectæ autem sunt lectiones nonnullæ. 115 Προσεδεχόμεν — καταγίγδοσ. Propius ad Hebr. veritatem accedit Symm. versio, ἐξαιφνης ἐποίησα ἂν τὴν ἐκφυζίν μου ἀπὸ πνεύματος ἐπαίροντος λαίλαπος. Haud multum differt Aqu. et Theodot. interpretatio. 116 Τὸν Θεόν. Additur in edit. Complut. 117 Στροβίλων. cod. 1 συστροφῆς.

ας αὐτῶν. » Ἐπειδὴ κακῆ κέχρηται συμφωνίᾳ, ἡ eorum. » Quoniam mala conspiratione usi sunt, dissolvam eorum concordiam.

« Ὅτι εἶδον ἀνομίαν, καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. [α.] Ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτὴν ἐπὶ τὰ τεύχη αὐτῆς. » [15] Τοῦτο μὲν οἱ Ἀσσύριοι, τοῦτο δὲ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ χρόνον ὕστερον καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων δυναστεία.]

« Καὶ 16 ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς. [β.] Καὶ ἀδικία, καὶ 17 οὐκ ἐξέλειπεν ἐκ τῶν πλατειῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος. » Τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ οὐκ οἶμαι ἀρμόττειν ταῦτα τὰ βήματα. Οὐδὲ γὰρ ἡ Ἱερουσαλήμ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ὑπὸ Ἰουδαίων κατεῖχετο 18, οὐδὲ ἄλλη τις βασιλικὴ ἐνενομίστο 19 πόλις· ἀλλ' ἔσκε τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἀντιλογίαν καὶ παρανομίαν προλέγειν ὁμοῦ 20, καὶ τῆς 21 πονηρίας αὐτῆς διεξιέναι τὰ εἶδη, τὴν ἀνομίαν, τὴν ἀδικίαν, τὸν τόκον 22, τὸν δόλον 23· ἄπερ ἀσπαζόμενοι, τοὺς ἐπωφελεῖς τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἐδέχοντο νόμους 24. Ἐπισημῆσθαι μέντοι προσήκει, ὡς οὐ μόνον τῆς καινῆς διαθήκης 25 ἡ τελειότης, ἀλλὰ καὶ ἡ νομικὴ πολιτεία, τοῦ τόκου κατηγορεῖ, καὶ τῆ ἀνομία, καὶ τῆ ἀδικία, καὶ τῷ δόλῳ τοῦτον συζεύγνυσιν 26.

γ. « Ὅτι εἰ ἐχθρὸς ὤνειδισέ με, ὑπήνεγκα ἄν· καὶ εἰ ὁ μισῶν με ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλοβόησεν, ἐκρύβην ἄν ἀπ' αὐτοῦ. » [17] Ἄντι τοῦ τὸν παρ' αὐτοῦ κατ' ἐμοῦ δόλον εἰ ἐγνων, ἐκρύβην ἄν ἀπ' αὐτοῦ.] Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τῶν δυσμενῶν γινόμενα οἰστὰ ἡσούμαι 28 καὶ φορητὰ· ὑπὸ γὰρ ἐχθρῶν ταῦτα δραπεταὶ καὶ πολεμίων· ἄλλως τε καὶ τὸν προφανῆ πόλεμον διαφυγεῖν 29 τυχὸν δυνατὸν.

δ. ιε'. « Σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυγε 30, ἡγεμὼν μου καὶ γνωστὲ μου. Ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγλύκανάς 31 μοι 32

» Quoniam vili iniquitatem, et contradictionem in civitate. [Vers. 11.] Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus. » [Hoc partim ad Assyrios, partim ad Aegyptios; quoad ultima autem tempora ad Romanorum imperium spectat.]

« Et iniquitas ac labor in medio ejus. [Vers. 12] Et injustitia, et non defecit de plateis ejus usura et dolus. » Haec verba beato Davidi minime congruere opinor Nec enim Hierosolyma eo tempore a Judæis tenebatur, nec alia civitas regia existimabatur: sed videtur simul prædicere Hierosolymæ repugnantiam, et iniquitatem, et ejus pravitalis species enumerare, 963 iniquitatem, injustitiam, fenus, dolum: quibus delicti ejus incolæ fructuosas Salvatoris leges non receperunt. Notandum est porro non modo novi testamenti perfectionem, verum etiam legalem statum, fenus damnare, idque cum iniquitate et injustitia et dolo copulare.

Vers. 13. « Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique: et si is, qui oderat me, contra me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. » [Hoc est, si dolos ab eo mihi paratos scivissem, forsitan me illi subduxissem.] Verum ea, quæ ab inimicis fiunt, toleranda et ferenda censeo: ab iniuicis et hostibus hæc fiunt: maxime quia manifestum bellum declinari fortasse potest.

Vers. 14, 15. « Tu vero homo unanimis, dux meus, et notus meus. Qui 964 simul mecum dul

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

16 E cod. 1 suppl. 16 Kal — κόπος. Rec. lectio est ἀνομία καὶ πόνος. 17 Kal. cod. 1 διό. 18 cod. 2 κατεῖλετο. 19 cod. 2 ἐνενομίστο. 20 Προλέγειν ὁμοῦ. cod. 1 προβλέπειν ὁμοῦ καὶ προλέγειν. 21 Τῆς — εἶδη. Hæc in cod. 1 ita se habent: Μηδ' ἕτερον ἢ ἀνομίαν καὶ δόλον καὶ ἀδικίαν καὶ κόπον καὶ τόκον κατασκευασούσης κατὰ τοῦ Σωτῆρος· λέγει δὲ καὶ περὶ ἐτέρας πόλεως, ἢ καθ' ἑκάστην διὰ τῶν ἐκείνης οἰκητόρων· περὶ τιαύτης γὰρ πόλεως διέξεισι τὰ εἶδη. » Quæ nil nisi iniquitatem, dolum, injuriam, laborem et fenus contra Servatorem moliebatur. Loquitur autem quoque de aliâ quavis urbe, et uniuscujusque inhabitatoribus. Talis enim urbis enarrat species. 22 cod. 1 δόλον, cod. 2 κόπον. 23 Δόλον. cod. 1 τόκον. 24 Ἄπερ — νόμους. cod. 1. ἄπερ ἀσπαζόμενοι οἱ οἰκοῦντες ἐν αὐτῇ δεδούληται τοῦτο· μὴ δεχόμενοι τοὺς ἐπωφελεῖς τοῦ Σωτῆρος νόμους, ἀλλ' οἰκείους προβαλλόμενοι τοὺς τῆς ἀληθείας χαράττουσι. Quibus dediti, quotquot inhabitant in ea, illorum jago subiecti sunt, non recipientes Salvatoris leges utilissimas, sed suas ingentes veritatis titulo eas vendunt. 25 Διαθήκης. Abest a cod. 2. 26 cod. 1 συνεζευγμένον, cod. 2 συζευγνύουσιν. In cod. 1 post συνεζευγμένον sequitur: Πηλίκον κακὸν· καθὼς ὁ αὐτὸς Προφήτης ἐν ἐτέρῳ· « Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ· καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώως οὐκ ἔλαβεν. » Οἱ δὲ τοῦτο μὴ ποιοῦντες ἀλλὰ τούναντι οὐκ ἐπιζῶντες ἐόλκασιν παρανομίαις, ὡς ὁ προφητικὸς ἡμᾶς ἐκκαλεῖται λέγειν. Quantum est malum: prout ipse Propneta alibi dicit: « Argentum suum non dedit in usuram, et munera de innocentibus non sumpsit, Psal. 14, 5. » Qui vero hoc non faciunt, sed potius fenori dant in transgressoribus similes sunt, ut propheticus sermo nos docet. » 27 E cod. 1 suppl. 28 Ἠσούμαι. cod. 2 νομιζόμενα. 29 cod. 1 διαφυγεῖν. 30 Ἰσόψυγε. In cod. 1 sequitur: Τὸ Ἠγεμὼν καλῶς ὡς πρὸς τὸν Σίμωνα· ἐπειδὴ Ὀνόλου ἀρχιερατεύοντος προστασίαν ἡγεμονίας ἐγκεχεριστο· Ὀμιότροπον οὖν αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν αὐτὸν νόμον ζῆν· Ἠγεμόνα, ὅτι ἦρχε καὶ αὐτός· Γνωστὸν, ὡς ἐνόμιζεν οἰκεῖον πάνυ· τὸ δὲ « Ἐγλύκανάς μοι ἐδέσματα, διὰ τὴν τότε ὁμοίαιτον τράπεζαν· » ἐκάλει γὰρ αὐτὸν καὶ ἀντεκαλεῖται συνεσίειν. Τὸ δὲ « ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, » διὰ τὸ κοινῆ εἰς τὸν ναὸν ἐν ταῖς ἐσπταις εἰσεργεσθαι. Ἄλλως δὲ εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἰουδαίαν· συνήθειαν γὰρ καὶ συνώδευεν τῷ ναῷ· καὶ ὅσα ἕτερα. Illud vero dux bene tanquam ad Simonem dictum: quippe qui Onia summo sacerdotio fungente præfecturam et munus ducis gerebat. Vocat itaque eum similem moribus, quia sub eadem vivebat lege; ducem, quia ipse quoque imperium administrabat; notam, quia illum pro familiari habebat. Illud autem, « dulces necum capiebam cibos, » refert sese ad communem, quo utebantur, victum: invitabat enim eum et vicissim ab eo invitabatur ad mensæ societatem. Illud vero « in domo Dei » apposuit, quia una diebus festi in templum ingredi solebant. Alii autem ad Christum et Judam hæc transferunt. Comedit enim cum eo, et socium habuit illum in templo adeundo. Et quæ sunt alia. Ad prima hujus loci verba usque ad ἐγκεχεριστο conf. quæ Cord. t. II, p. 61. Theodoro tribuit. 31 Ἐγλύκανάς — ἐδέσματα. Propius ad Hebr. veritatem accedit Aquila interpretatio, οἱ ὁμοῦ ἐγλύκανάμεν ἀπέροφτον. Symm. οἱ τινες ἐκοινολογούμεθα γλυκεῖαν ὀμίλιαν. 32 Moi. Abest a textu τῶν Ο'.

ces capiebas cibos. In domo Dei ambulavimus cum consensu. » Omnium molestissimum mihi videtur virum familiarem, et concordem, et mecum mensæ cibique participem, et divinarum simul humanarumque rerum conscium, ea facere quæ sunt inimicorum et hostium. Per hæc autem verba manifeste vaticinationis gratia proliorem Judam descripsit, qui dux a rege Christo electus fuit, « Constitues enim, inquit, eos principes super omnem terram ^h, » et ejus mensæ, mysticorumque sermonum participes fuit, instrumentum autem insidiantium evasis. Pro *dux meus*, *Symmachus familiaris meus*, interpretatus est. Hæc vero nequaquam beato Davidi congruunt. Nemo enim amicorum ejus ipsum cum Saulem fugeret, prodidit. Neque **965** enim Doeg, neque Ziphæi ex legitimis amicis ejus erant. Sed Evangeliorum historiarum vaticinatio quadrat : « Qui manducat mecum, inquit, panem, ipse sustulit contra me calcaneum suum ⁱ. » Ad hunc modum proditorem vaticinatus, mortem etiam ejus repentinam prædicit. [Et ad hoc usque tempus licet eundem videre dolum, cædisque cupidum animum apud multos satis frequentem, ut rerum eventus docet. Non enim ii tantum qui ab aliis alimenta accipiunt, eos produnt qui ista subministrant, sed etiam illi qui divinatorum et ineffabilium mysteriorum sunt participes, non modo se invicem produnt, sed etiam necem sibi parant, idque interposito jramento. Et Paulus quidem continuo testatur i per universum orbem de duobus istis immutabilibus, in quibus mentiri non potest (Deus) : juramentum dico et fidem. Utrumque tamen nonnulli nescio quomodo mutare tentant : imo vere mutant, neque erga benefactores, neque ratione fidei, neque erga universorum Dominum, quæ legitimo fini conveniunt, observantes. Propterea propheticus Spiritus sententiam contra eos pronuntians, ita inquit :]

Vers. 16. « Veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes. » [Hoc illis minatur decretum, cum pravam eorum opinionem vellet suppressimere.] Talem autem vitæ finem suscepit Judas : cum enim jugulum laqueo ligasset, subitam sustinuit **966** mortem. In similes calamitates et Judæi post crucem inciderunt, Romano bello traditi. Non enim lege naturæ e vita evolarunt, sed hostilibus armis confixi. [Siquis autem impiorum communi morte vitam se finiturum esse putaverit,

^h Psal. XLIV, 16. ⁱ Joan. XIII, 18. ^j Hebr. VI, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²² *Er ómoroiá.* Hebr. שׁוֹרֵר in strepitu sc. euntium. ²³ *Moi.* Abest a cod. 1. ²⁴ cod. 1, 2 ἀνθρωπίνων. ²⁵ cod. 2 προέγραψεν. ²⁶ *Βασιλέως.* cod. 1 addit τῶν βασιλευόντων. ²⁷ Ἄντι — ἡρμῆρευσεν. Horum locum in cod. 1 occupant ista : Τὰ δὲ αὐτὰ μέχρι νῦν οἱ τὴν Ἰουδα κεκτημένοι γνώμην κατὰ τῶν φίλων καὶ μάλιστα τῶν εὐεργετῶν πεφυκῶτων δρῶσιν. *Eadem vero ad hunc usque diem, qui Judæa habent animum, contra amicos et benefactores faciunt.* ²⁸ *Ἐτύχαρον.* cod. 1, 2 addunt θντες. ²⁹ cod. 1, 2 προφητεία. ³⁰ *Ἐσθίων.* Rec. lectio l. c. est τρώγων. ³¹ E cod. 1 suppl. ³² Post μόνον in cod. iterum ponitur οὐ, sed perperam. ³³ In cod. leg. στενο. . . legendum autem esse δύο e loco Epist. ad Hebr. VI, 18 colligimus. ³⁴ E cod. 1 suppl. ³⁵ *Ἐδέξατο.* cod. 1 addit Ἰούδας, quam lectionem expressit etiam Carafa. ³⁶ eod. 2 τοῦ βίου. ³⁷ E cod. 1 suppl.

ἑδέσματα. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν ἐν ὁμο-
νοίᾳ ²². » Πάντων ἀνιάρωτατον εἶναι μοι δοκεῖ, τὴν
ἄνδρα συνήθη, καὶ ὁμογνώμονα, καὶ ὁμοτράπεζόν
μοι, καὶ σύσειτόν μοι γεγεννημένον, καὶ θεῖον μοι. ²³
καὶ ἀνθρωπιέων ²⁴ κεκοινωνηκότα πραγμάτων, τὰ
δυσμενῶν δρᾶσαι καὶ πολεμίῶν· σαφῶς δὲ διὰ τού-
των ἡμῖν τῶν λόγων ἡ προφητικὴ χάρις τὸν προδότην
τὴν Ἰουδα διέγραψεν ²⁵, ἡγεμόνα μὲν ὑπὸ τοῦ βα-
σιλέως ²⁶ χειροτονηθέντα Χριστοῦ (« Καταστήσεις γὰρ
αὐτοῦς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ») τραπέζης δὲ
αὐτῶ καὶ μουσικῶν κεκοινωνηκότα λόγων, ὄργανον
δὲ τῶν ἐπιβουλεύοντων γεγεννημένον. Ἄντι ²⁷ μὲν τοι
τοῦ ἡγεμῶν μου, ὁ Σύμμαχος, συνήθης μου ἡρμῆ-
ρευσεν. Ταῦτα δὲ τῷ μακαρίῳ οὐδαμῶς ἀρμόττει
Δαθὶδ· οὐδεις γὰρ αὐτόν, ὑπὸ τοῦ Σαουλ διωκόμε-
νον, τῶν εὐνουστάτων προέδωκεν. Οὕτε γὰρ ὁ Δαθὴκ,
οὔτε οἱ Ζιφαῖοι, τῶν γνησίων αὐτοῦ φίλων ἐτύχχα-
ρον ²⁸. Τῇ δὲ τῶν Εὐαγγελίων ἱστορίᾳ ἡ προφητικὴ ²⁹
συμβαίνει· « Ὁ ἐσθίων ³⁰, ψῆσι, μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρ-
τον, ἐπήρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ. » Οὕτω τὴν
προδοσίαν προσαγορεύσας, καὶ τὴν αἰφνίδιον αὐτοῦ
θάνατον προθεσπίζει. [Ἐὰν μέχρι νῦν ἔστιν ἰδεῖν τὸν
αὐτὸν δόλον καὶ φόνον παρὰ τισὶ πλεονάζοντα, ὡς ἡ
τῶν πραγμάτων ἡμᾶς ἕκδασις πείθει. Οὐ μόνον γὰρ
τῶν ἄλων κοινωνοῦντες προδιδοῦσι τοὺς παρέχοντας
τούτους, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν θεῖων καὶ ἀπορρήτων μυ-
στηρίων μέτοχοι γενόμενοι ἀλλήλους οὐ μόνον ³¹ προ-
διδοῦσιν, ἀλλὰ καὶ θανάτους κατασκευάζουσι, καὶ
τοῦτο ὄρκαν μεσιτευόντων. Καὶ ὁ μὲν Παῦλος οὐ
παύεται διαμαρτυρόμενος ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ τοῖς
διὰ δύο ³² πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον
ψεύσασθαι· τὸν ὄρκαν λέγω καὶ τὴν πίστιν· τινὲς δὲ
οὐκ οἶδ' ὅπως μετατιθέσθαι πειρῶνται τὰ ἀμφοτέρω·
μᾶλλον δὲ μετατεθείκασι, μήτε πρὸς τοὺς εὐεργέτας,
μήτε περὶ τὴν πίστιν, μήτε εἰς αὐτὸν τῶν πάντων
Δεσπότην ὀρθὸν σκοπὸν φυλάττοντες. Διδὲ δὴ τὸ προ-
φητικὸν Πνεῦμα ἀποφαινόμενον κατ' αὐτὸν οὕτως
ἔφη·]

ἰς· « Ἐλθέτω δὲ θάνατος ἐπ' αὐτούς· καὶ κατα-
θήτωσαν εἰς ἄδου ζῶντες. » [Ἐὰν τοιαύτην αὐτοῖς
ἀπειλεῖ τὴν ζήφον βουλόμενος ἀναστεῖλαι τὴν πονη-
ρὰν αὐτῶν γνώμην.] Τοιοῦτο δὲ τοῦ βίου τὸ τέλος
ἑδέξατο ³³· τῇ γὰρ ἀγχόνῃ τὴν δέρην προσδήσας, σύ-
τομον ὑπέμεινε θάνατον· τοιαύταις καὶ οἱ Ἰου-
δαῖοι μετὰ τὸν σταυρὸν περιέπεσον συμφοραῖς, τῷ
Ῥωμαϊκῷ παραδοθέντες πολέμῳ. Οὐ γὰρ τῷ νόμῳ
τῆς φύσεως ὑπεξήλθον τὸν βίον ³⁴, ἀλλ' ὅπλοισι πολε-
μικοῖς κατακοντιζόμενοι. [Ἐἰ δὲ καὶ τις τῶν φαύ-

λων δόξαιεν κ:ινῶ θανάτῳ καταλύειν τὸν βίον, μετὰ τὴν ἔνθεν ἀνάστασιν διπλὴν τὴν κατ' αὐτοῦ δέξεται τιμωρίαν. « Τινῶν γάρ, φησὶν, ἀνθρώπων αἱ ἀμαρτίαι πρόσθιοι. προάγουσιν ⁸⁹ εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. »] Εἶτα δείκνυσσι τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. « Ὅτι πονηρία ⁹⁰ ἐν ταῖς παροικίαις αὐτῶν ⁹¹ ἐν μέσῳ αὐτῶν. [⁹² Ἄντι τοῦ εἰς τὸ μέσον, εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν πονηρία βλαστήσασα τὴν θανατικὴν τῆς τιμωρίας αὐτοῖς ἐπάγει ψῆφον.] *Παροικίαν* δὲ καλεῖ τὴν προῦσαν ζωὴν, ἐν ἣ παροικοῦμεν οὐ κατοικοῦμεν. [⁹³ Καὶ μακάριοι οἱ παροικίαν ἠγοῦμενοι τὸν παρόντα βίον καὶ μὴ κατοικίαν. Εἶτα εἰρηκῶς τὰ παρὰ τῶν παρανόμων, εἰς τοὺς ἀδικουμένους καὶ μὴ ἐγκαταλιμπανομένους παρὰ τῆς ἀνωθεν βοῆς μετατίθησι τὸν λόγον ὁ Προφήτης.]

15. « Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσέ μου. » [⁹⁴ Οὐ γὰρ μόνον τὸν Πατέρα, φησὶ, παρακαλεῖν μεμάθηκα, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν, τὸν διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν, μικρὸν ὕστερον ἐξ ἐμοῦ τὴν κατὰ σάρκα οἰκονομίαν μέλλοντα καταδέχασθαι. Διδὸς δὴ]

16. « Ἐσπέρας ⁹⁵ καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρίας διηγῆσμαι, καὶ ἀπαγγεῶ ⁹⁶ καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου. » [⁹⁷ Ταύτης δὲ δεχθείσης παρὰ τοῦ φιλανθρώπου,]

17. « Λυτρώσεται ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχὴν μου ⁹⁸ ἀπὸ ἐγγιζόντων μοι ⁹⁹, ὅτι ἐν πολλοῖς ἦσαν σὺν ἐμοί ¹⁰⁰. » Τὴν ἐνδελεχὴ μου, φησὶν ὁ Δαβὶδ, θεώμενος ¹⁰¹ προσευχὴν, τὴν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν παρ' ἐμοῦ προσφερομένην, ἀπαλλάξει με τῶν πολεμούντων, καὶ χαριεῖται εἰρήνην. [¹⁰² Οὐ μόνον δὲ ἐμοί, φησὶ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπασιν τοῖς εἰς αὐτὸν πεποιθόσιν.] Τὸ δὲ, « Ἐν πολλοῖς ἦσαν σὺν ἐμοί, » τὸ ¹⁰³ πολλοὺς εἶναι τοὺς πολεμίους δηλοῖ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε· *Πολλοὶ γὰρ ἐγένοντο πρὸς με ¹⁰⁴.*

18. « Εἰσακούσεται ¹⁰⁵ ὁ Θεός, καὶ ταπεινώσει αὐτούς ¹⁰⁶ [δίκαιο; γὰρ ἐστὶ καὶ οἶδεν ἐτάζων καρδίαν καὶ νεφροῦς,] ὁ ὑπάρχων ¹⁰⁷ πρὸ τῶν αἰώνων. » Δεξιόμενος δὲ μου τὴν δέσπιν ὁ αἰε ¹⁰⁸ Θεός, ἀσθενεῖα περιβαλεῖ ¹⁰⁹ τοὺς ἐπιθυλοῦντας ¹¹⁰. « Οὐ γὰρ ἴσταν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, ὅτι ¹¹¹ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν Θεόν. » Τοῦτο ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· *Οὐ γὰρ ἀλλάσσονται, οὐδὲ φοβοῦνται τὸν Θεόν.*

A post resurrectionem aliquando duplam reportabit poenam. « Nonnullorum enim, inquit, peccata manifesta sunt, et præcedunt ad iudicium, nonnullos autem insequuntur k. »] Deinde supplicii justitiam ostendit. « Quoniam nequitia in diversoriis eorum, in medio eorum. » [Idem quod in medium eorum, in ipsum cor, malitia propullulans mortiferum poenæ iudicium quasi infert.] *Diversorium* autem nuncupat præsentem vitam, in qua diversamur, et non habitamus. [Et beati sunt, qui hanc vitam pro diversorio, non pro domicilio habent. Deinde postquam hæc de impiis ad eos qui injuriam patiuntur, divino tamen auxilio non destituuntur, dixerat, sermonem mutat Propheta.]

B VERS. 17. « Ego autem ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me. » [Non enim Patrem tantum, inquit, invocare didici, sed etiam unigenitam ejus Filium, qui pro immenso suo in homines amore post breve tempus aliquando ex me humanam assumpturus est naturam. Propterea]

VERS. 18. « Vespere, et **967** mane, et meridie narrabo, et annuntiabo, et exaudiet vocem meam. » [Hæc autem accepta a (Deo) hominum amantissimo] :

VERS. 19. « Redimet in pace animam meam ab his qui appropinquant mihi, quoniam inter multos erant mecum. » Assiduas meas preces, inquit David, videns nocte dieque a me oblatas, ab hostibus me liberabit, et pacem largietur. [Non autem, inquit, mihi tantum, sed etiam omnibus qui confidunt in ipso.] Hæc verba autem : « Inter multos erant mecum, » multos hostes esse declarant. Ita enim Symmachus edidit : *Multi adversus me fuerunt.*

VERS. 20. « Exaudiet Deus, et humiliabit illos [justus enim est et novit (me) utpote qui scrutatur cor et renes], qui est ante sæcula. » Cum autem æternus Deus meas preces admiserit, imbecillitate insidiantes mihi circumdabit. « Non enim est illis commutatio, quoniam non timuerunt Deum. » Hoc Symmachus ita interpretatus est : *Non enim mutantur, neque timent Deum.* [Neque enim mala

† I Tim. v, 24.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁹ Προάγουσιν. Rec. lectio I Tim. v, 24 est προάγουσαι. ⁹⁰ Πονηρία. cod. 1 add. λέγει. ⁹¹ Ἐν ταῖς παροικίαις αὐτῶν. Hebr. $\square\text{ח} \square\text{ח} \square\text{ח}$ in commoratione s. cœtu eorum. ⁹² E cod. 1 suppl. ⁹³ E cod. 1 suppl. ⁹⁴ E cod. 1 suppl. ⁹⁵ Eod. 2 Ἐσπέρας. Sic quoque deinde μεσημβρία. ⁹⁶ Ἀπαγγεῶ. cod. 1 add. ἀντι τοῦ ἐξομολογήσμαι. ⁹⁷ E cod. 1 suppl. ⁹⁸ Mou. Abest a cod. 1 in quo post ψυχὴν sequitur, εἰπεὶ καὶ ἀπὸ τίνων. *Dic quoque a quibus?* ⁹⁹ Moi. col. 1 add. δολερῶν ἀνθρώπων. ¹⁰⁰ Ἐμοί. cod. 1 add. ὅτι ἐκ πολλοῦ ἦσαν ὑποκριτικῶς μοι προσκαρτεροῦντες. *Quia a longo inde tempore per simulationem mihi adfuerunt.* ¹⁰¹ Θεώμενος. cod. 1 θεατάμενος ὁ Σωτήρ. ¹⁰² E cod. 1 suppl. ¹⁰³ Τὸ — δηλοῖ. cod. 1 τὸ εἰς πόλ:ους, ἢ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς πολεμίους δηλοῖ. ¹⁰⁴ Mē. cod. 1 add. φησὶ. ¹⁰⁵ Εἰσακούσεται. cod. 1 διδὲ εἰσακούσεται μου, λέγει ὁ x. λ. ¹⁰⁶ E cod. 1 suppl. ¹⁰⁷ Ὁ ὑπάρχων. Hebr. $\square\text{ח} \square\text{ח}$ seculans. ¹⁰⁸ Ael. eod. 1, 2 add. ἔν. ¹⁰⁹ Eod. 2 περιβάλλει. ¹¹⁰ Ἐπιθυλοῦντας. cod. 1 addit μοί. In eodem cod. sequitur οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἔθεντο ἔχειν αὐτὸν πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀλλ' οὐδ' ἐμὲ βοηθεῖσθαι παρ' ἐκείνου πεπιστεύασαι. *Non constituerunt enim tantum apud animum suum, cum non ante oculos ponere, sed etiam me ab illo adjuvari non crediderunt.* ¹¹¹ Ὅτι. Rec. lectio est καὶ.

eorum mutatur sententia, **968** neque timent A Deum : propriea], Videns, inquit, immutabiles ipsorum mores, supradictis calamitatibus circumdabit.

Vers. 21. « Extendit manum suam in retribuendo. » Hoc tres isti interpretes sic exposuerunt, *Extendit manum suam in eos qui pacem habent cum eo.* Non enim hostem Saul persequebatur, sed beneficii auctorem, et familiarem, et notum. Neque inimicum Judas prodidit, sed Salvatorem, honorumque largitorem. Hoc igitur, « Extendit manum suam in retribuendo, » hoc significat, quoniam cum manum extendisset, ut præmia persolveret, nihil quidem boni attulit, verum omnia malitiæ plena fuerunt. [Imo etiam Judas non modo ad prodendum extendit manum suam, sed etiam cum reduceret triginta nummos argenteos, quos, postquam ille vitam laqueo siniverat, in ærarium templi coniecerunt, qui Deum interfecerant.] Et hoc declarant quæ sequuntur: « Contaminaverunt testamentum ejus. » Cum enim divina lex præcipiat ¹ diligere proximum sicut se ipsum, isti beneficii auctorem et hostem persecuti sunt. [Al non hoc tantum, sed ad crucis quoque supplicium condemnarunt. Propterea addit]:

Vers. 22. « Divisi sunt ira vultus sui, et **969** appropinquarunt corda eorum. » Cum enim iræ servirent, alia quidem loquebantur, alia vero machinabantur. Sic enim Symmachus interpretatus est: *Nitidiora butyro ora illorum, cor vero uniuersumque ipsorum pugnat.* His autem ea quæ sequuntur respondeat: « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula. » Talia autem Saulis et Judæ verba erant. Saul quidem Davidi dicebat: « Tune es, fili David? » Judas vero: « Numquid ego sum, Rabbi? » [Et multi similiter affecti amicitiae speciem præ se ferentes ad eos quos injuria affecerunt, dicunt, Numquid iniquum contra te feci? Eodem porro modo Judas dixit: « Salve Rabbi, et osculatus est eum. » Ac sermones quidem olei butyrique lenitati similes sunt, consilia vero jaculis et telis acutissimis. [Lanceæ enim potius erant jacula eorum.] Pro *jaculis enim* Aquila vertit *lanceas*. Sic beatus David

¹ Matth. xxii, 39. ² I Reg. xxiv, 17. ³ Matth. xxvi, 25, 49.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷³ E cod. 1 suppl. ⁷⁴ Φησιν. Des. in cod. 1. ⁷⁵ Τήν. cod. 1 præm. γάρ. ⁷⁶ Ἐν τῷ ἀποδιδόναι. Hebr. וְעַתָּה. ⁷⁷ Ἐν αὐτῷ. Des. in cod. 1 et 2 Abundat enim, si πρὸς αὐτὸν admittimus. ⁷⁸ Σωτήρα. Cod. 1 add. καὶ Δεσπότην τοῦ παντός. ⁷⁹ E cod. 1 suppl. ⁸⁰ Καὶ — ἐπαγόμενα. Des. in cod. 2. ⁸¹ Τὰ — ἐπαγόμενα. cod. 1 διὰ τῶν ἐπαγόμενων. ⁸² Ἐβεθήλωσαν. Hebr. הָיָה. ⁸³ Τόν. cod. 1 præm. οὗτοι. ⁸⁴ E cod. 1 suppl. ⁸⁵ Διεμερίσθησαν — καρδίαι αὐτῶν. Hæc nimis ab hebr. veritate recedunt. Præstat Symmachi interpretatio, quam Noster in sequentibus exhibet. In cod. 1 post διεμερίσθησαν sequitur ἀνεὶ τοῦ ἐχωρίσθησαν ἢ ἡχαρίστησαν. Hoc idem est quod segregati sunt, aut, *ingrati fuerunt*. ⁸⁶ cod. 1 αὐτοῦ, quæ est rec. lectio h. l. ⁸⁷ Καὶ — αὐτῶν. Des. in cod. 1. Rec. lectio in textu τῶν Ὁ. est καὶ ἤγγισεν ἢ καρδία αὐτοῦ. ⁸⁸ Ὀργῇ — συμφωνεῖ. Des. apud Cord. t. II, p. 70. ⁸⁹ Ἐμέμφορτο. cod. 1 ἐφθέγγοντο, quam lectionem Carafa secutus est. ⁹⁰ Ὄτω — ἡρμήνευσε. Horum loco in cod. 1 leg. ὡς καὶ τινες μέχρι σήμερον τοῦτο ποιῶντες οὐ παύονται· καὶ οὐκ ἂν ἀμάρτοι τις λέγων. *Προῦι εἰται ad hunc usque diem nonnulli facere non desinunt.* Haud temere itaque dixeret aliquis. ⁹¹ Στόματα. cod. 1 πρῶτα. ⁹² Πολεμεῖ δέ. cod. 1 ἐπειδὴ πολέμιος ἢ καρδία. ⁹³ Αὐτῶν. Abest a cod. 2. ⁹⁴ Τοῦ Σαούλ. Abest a cod. 2. ⁹⁵ Ἰούδα. cod. 1 add. καὶ τῶν κατ' αὐτούς. ⁹⁶ Εἰ. cod. 1 ἦ. ⁹⁷ E cod. 1 suppl. ⁹⁸ E cod. 1 suppl.

A ⁷³ Οὐδὲ γὰρ ἀλλάσσεται αὐτῶν ἢ πονηρὰ γνώμη, οὐδὲ φοβοῦνται τὸν Θεόν· διὸ δὴ], Ὁρῶν αὐτῶν, φησίν⁷⁴, τὸν ἀμεταμέλητον τρόπον, ταῖς προειρημέναις συμφοραῖς περιβαλεῖ.

κα'. i. Ἐξέτεινε τὴν⁷⁵ χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι⁷⁶. Ὁ τοῦτο εἰ τρεῖς οὕτως ἡρμήνευσαν· Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τοὺς εἰρηνεύοντας ἐν αὐτῷ⁷⁷ πρὸς αὐτόν. Οὐ γὰρ πολέμιον ὁ Σαούλ ἐδίωκεν, ἀλλ' εὐεργέτην, καὶ συνήθη, καὶ γνωρίμιον. Οὐδὲ ἐχθρὸν ὁ Ἰούδας προδέδωκεν, ἀλλὰ Σωτήρα⁷⁸, καὶ τῶν ἀγαθῶν χορηγόν. Τὸ τοίνυν, « Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ὥστε τὰς ἀντιδόσεις ἐκτίσαι, ἀγαθὸν μὲν οὐδὲν προσετήνοχεν· πάντα δὲ πονηρίας μεσά. [⁷⁹ Ἄλλ' ὅμως καὶ ὁ Ἰούδας οὐ μόνον εἰς τὸ προδοῦναι τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐξέτεινε, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀποστρέψας τὰ τριάκοντα ἀργύρια, ἃ μετὰ τὴν ἐκείνου ἀγχόνην ἐνέβαλον οἱ θεοκτόνοι εἰς τὸν κορβανᾶν.] Καὶ⁸⁰ τοῦτο δηλοῖ τὰ ἐπαγόμενα⁸¹· « Ἐβεθήλωσαν⁸² τὴν διαθήκην αὐτοῦ. » Τοῦ γὰρ θεοῦ νόμου διαγορευόντος ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν, τὸν⁸³ εὐεργέτην ὡς πολέμιον ἐδίωκεν. [⁸⁴ Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ σταυρῷ κατέκριναν. Διὸ ἐπήγαγε·]

χ'. i. Διεμερίσθησαν⁸⁵ ἀπὸ ὀργῆς τοῦ προσώπου αὐτῶν⁸⁶ καὶ⁸⁷ ἤγγισαν αἱ καρδίαι αὐτῶν. Ὀργῇ⁸⁸ γὰρ δουλεύσαντες, ἕτερα μὲν ἐμέμφορτο⁸⁹, ἕτερα δὲ ἐβουλεύοντο. Οὕτω⁹⁰ γὰρ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· *Λειότερα βουτύρου τὰ στόματα⁹¹ αὐτῶν· πολεμεῖ δέ⁹² ἢ καρδία ἐκδίκτου αὐτῶν⁹³.* Ταῦτι δὲ καὶ τὸ ἐπαγόμενον συμφωνεῖ. « Ἠπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτῶν ὑπὲρ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » Τοιαῦτα δὲ ἦν καὶ τοῦ Σαούλ, καὶ⁹⁴ τοῦ Ἰούδα⁹⁵ τὰ ῥήματα. Ὁ μὲν γὰρ Σαούλ, πρὸς τὸν Δαβὶδ ἔλεγεν, « Εἰ⁹⁶ οὐ εἶ τέκνον Δαβὶδ. » Ὁ δὲ Ἰούδας, « Μὴ τι ἐγὼ εἶμι, Ῥαββί; » [⁹⁷ Καὶ πολλοὶ τὰ αὐτὰ νοσοῦντες φιλίας δὴθεν περικεῖμενο· ἐπικάλυμμα πρὸς τοὺς παρ' αὐτῶν ἀδικουμένους φασίν· Μὴ τι ἐγὼ σε ἡδίκηκα; Τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν ὁ Ἰούδας, Χαῖρε, λέγει, Ῥαββί·] καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Καὶ ἔφκει μὲν τὰ ῥήματα ἐλαίου καὶ βουτύρου λειότερι· τὰ δὲ βουλεύματα, βέλεσι καὶ δόρασιν ὀξύτατοις. [⁹⁸ Λόγχοι γὰρ μᾶλλον ὑπῆρχον αἱ βολίδες αὐτῶν·] λόγχοι γὰρ ὁ Ἀκύλα;

τὰς βολίδας ἤρμηψουσεν. Οὕτω ταῦτα ὁ Θεὸς Δαβὶδ
καὶ περὶ τῶν αὐτῶ συμβεβηκότων διεξελθὼν, καὶ
τὰς Δεσποτικὰς προθελίς⁹¹ ἐπιβουλὰς, συμβουλὴν
πᾶσιν ἀνθρώποις προσφέρει, τὴν εἰς Θεὸν⁹² ἔχειν
ἐλπίδα παρεγγυῶν.

κγ'. « Ἐπιβέβησον¹ ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου·
καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. » [Ὁ μόνον, φησί, ἐν-
ταῦθα δοξάζσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τῆς
Θεοπτίας ἀξιώσει. Οὐκοῦν] Κυβερνήτην ἔχε, φησί²,
τὸν Θεόν, καὶ ἠνολοχον· καὶ τὰ κατὰ σαυτὸν τῆς
προνοίας ἐκείνης ἐξάρτησον· οὕτω γὰρ ἀσάλευτος
διαμνεῖς καὶ ἀκλόνητος· καὶ ἴγάρ φησιν³, « Οὐ
δύσει⁴ εἰς τὸν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ. » Κἄν⁵ γὰρ
συγχωρήσῃ ποτὲ περιπεσεῖν πειρασμῶ, ἀλλὰ ταχέαν
παρέξει⁶ βοήθειαν. Ἀτεχνῶς⁸ δὲ τοῦτο ἔοικε τοῖς
ἀποστολικοῖς βήτοισι, « Πιστὴς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔασει
ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει
σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι
ὑμᾶς ὑπενεχεῖν. »

κδ'. « Σὺ δὲ⁹, ὁ Θεός, κατάξεις αὐτοὺς εἰς φρέαρ
διαφθορᾶς. » Τοῦς γὰρ¹⁰ ἐπιβουλεύειν τῷ δικαίῳ
τολμώντας τιμωρίᾳ παραδώσει διγνεκεῖ. Φρέαρ γὰρ
διαφθορᾶς τὴν ἀφυκτον¹¹ ἐκάλεσε τιμωρίαν. Ὡσπερ
γὰρ τὸν εἰς φρέαρ ἐμπεπτωκότα, ἰλύος τινὸς καὶ
βρομβόρου μεστὸν, διαφυγεῖν τὸν ἐλεθρον τῶν ἀδυνά-
των· οὕτω τὸν ὑπὸ Θεοῦ κολαζόμενον οὐκ ἔνεστιν
ἐτέρωθεν¹² σωτηρίαν εὑρεῖν. [¹³ Καὶ ἀκούετε, φησὶν,
οἱ δειλαῖοι.] « Ἄνδρες¹⁴ αἱμάτων καὶ δολιότητος¹⁵ οὐ
μὴ ἡμισέσωσεν τὰς ἡμέρας αὐτῶν. » Τοῖς γὰρ
μιαυρονίᾳ καὶ δόλῳ συζῆν αἰρουμένοις ταχὺν ἐπ-
άγει τὸν θάνατον· οὐκ ἔων τὸν νενομισμένον διαβιῶ-
ναι χρόνον. [¹⁶ Καὶ ταῦτα ἐκείνοισι· ἐγὼ δὲ, φησὶν ὁ
Δαβὶδ, καὶ ὅσοι κατ' ἐμὰ τὴν ἀνωθεν καρδοκοῦμεν
βροπὴν, σωθησόμεθα. Διὰ γὰρ τῶν ἐξῆς σαφέστερον
αὐτὸ ἠρμήψουσεν, εἰπὼν·] « Ἐγὼ δὲ, Κύριε, ἐλπῶ
ἐπὶ σέ. » Ταύτην γὰρ σου τὴν δύναμιν, καὶ τὴν
δικαίαν ἐπιστάμενος ψῆφον, τὴν παρὰ σοῦ προσμένω
βοήθειαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΕ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς¹⁷ τὸ τέλος. Ἰγὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ¹⁸ τῶν
ἀγίων μεμακρυμμένου· τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν.
Ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ. »
Σημαίνει καὶ ἡ ἐπιγραφή, ὡς διπλῆ τοῦ ψαλμοῦ ἡ
διάνοια, καὶ αὐτῷ¹⁹ ἀρμόττουσα τῷ Δαβὶδ, καὶ τῷ
λαῷ τῷ δορυαλώτῳ γεγεννημένῳ, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν
οἰκίαν ἠναγκασμένῳ· [²⁰ ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τῶν

A de iis, quæ sibi acciderant, locutus, insidiisque ex-
positis contra Dominum, consilium omnibus ho-
minibus suggerit, commonefaciens, ut in Deo spem
collocent.

VERS. 23. « Projice super Dominum curam⁹⁷⁰
tuam, et ipse te enutriet. » [Non hic tantum glori-
ficabit (eos), sed etiam in futura vita aspectu Dei
dignos habebit. Propterea] Governatorem, inquit,
habe Deum, et aurigam, et res tue ab illa pro-
videntia pendeant: nam hoc modo inconcussus
manebis, et immobilis. Etenim ait: « Non dabit in
æternum fluctuationem justo. » Licet enim aliquan-
do in tentationes incidere permittat, celerem tamen
opem feret. Hoc autem revera dictis apostolicis
congruum est: « Fidelis Deus, qui non patietur
vos tentari supra id quod potestis, sed efficiet ut
tentatio talem habeat exitum, ut possitis susti-
nere. »

VERS. 24. « Tu vero, Deus, deduces eos in pu-
teum interitus. » Nam illos, qui justo insidiari ausi
fuerint, æterno supplicio afficiet. Puteum enim
interitus, inevitabilem pœnam vocavit. Quemadmo-
dum enim ille, qui in puteum refertum luto et
cæno lapsus est, mortem effugere non potest: sic
ille, qui a Deo punitur, aliunde salutem invenire
nequit. [Et audite, inquit, vos timidi.] « Viri san-
guinum, et dolosi, non dimidiabunt dies suos. »
Illis enim qui cum cæde et dolo vivere elegerunt,
celerem mortem afferes, non permittens, * ut legiti-
mum tempus vivant. [Et hæc quidem illis obtin-
gent. Ego vero, inquit David, et quotquot **971**
mecum sunt, nutum divinum expectamus, et sal-
vabimur. Quæ quidem in sequentibus distinctius
explicat, dicens:] « Ego autem sperabo in te, Do-
mine. » Hanc enim tuam potentiam, et justam sen-
tentiam sciens, opem a te expecto.

INTERP. PSALMI LV.

VERS. 1. « In finem. Pro populo, qui a sanctis
longe remotus factus est. In tituli inscriptionem,
ipsi Davidi, cum tenerent eum alienigenæ in Geth. »
Titulus ipse ostendit geminum sensum psalmi, qui
convenit ipsi David in captivitate abducto, quæ
alienam terram habitare coactus erat. [Imo etiam
D multis qui post illos vivunt. Illud enim « pro po-

⁹ 1 Cor. x, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ cod. 1 προθεσπίσας. cod. 2 προσελίς. ⁹⁹ Θεόν. cod. 1 præm. τὸν cod. 2 τὸν μακρόθυμον Θεόν.
¹ Ἐπιβέβησον. cod. 1 add. λέγων. ² E cod. 1 suppl. ³ Φησί. Abest a cod. 1. ⁴ Καὶ γὰρ φησὶν. Des. inf.
cod. 1. ⁵ Δώσει. cod. 1 add. λέγων. ⁶ Κἄν. cod. 2 εἶν. ⁷ Παρέξει. cod. 1 ἔχει. ⁸ Ἀτεχνῶς — ἔοικε.
cod. 1 ἔοικε δὲ τοῦτο. ⁹ Σὺ δὲ. cod. 1 præm. εἰς δὲ λέγει. ¹⁰ Γάρ. cod. 2 εἶ. ¹¹ cod. 1 ἀφευκτον. cod. 2
ἔρατον. ¹² Ἐτέρωθεν. Abest a cod. 1. In cod. 2 leg. ἐτέρωθι. ¹³ E cod. 1 suppl. ¹⁴ Ἄνδρες. cod.
1 addit λέγων. ¹⁵ Δολιότητος. cod. 1 add. ταύτην τὴν χαλεπὴν κληρονομήσουσι καταγιῶδα. Hanc mole-
stiam pro hereditate accipit procellam. ¹⁶ E cod. 1 suppl. ¹⁷ Εἰς — Γέθ. Hanc inscriptionem esse
duplicem, non sine multa specie observatum est ab anonymo quodam apud Cord. t. II, p. 80. Prior
ejus pars videtur esse antiqua, posterior autem, τῷ Δαβὶδ κ. τ. λ., recentior inscriptio. Quidquid sit, ni-
mis h. l. a textu Hebr. recesserunt oī LXX; rectius illum expresserunt reliqui interpretes. Conf. Montf.
Hexapla ad h. l. ¹⁸ Ἀπό. cod. 2 ὑπέρ. ¹⁹ Αὐτῷ. Des. in cod. 2. ²⁰ E cod. 1 suppl.

pulo qui a sanctis absconditus est, » vel ad populum in captivitate abductum, et ab urbe tunc sancta, nimirum ab Hierosolyma, segregatum, referri potest. vel ad eum populum qui longe a Deo, hoc est, a fide in eum posita remotus est.] Similia enim passi sunt. Etenim illi Babytoniis, hominibus alienigenis, serviebant : et hic Saulem fugiens, alienigenarum inquilinus fuit. Sciendum est igitur, ipsum bis in Geth pervenisse. Primum quidem, cum hostis esse **972** visus est ; deinde in periculum adductus, et dementia simulans, dimissus est, et aufugit. Postea vero sumpta fiducia, simul commoratus est, pacem consecutus. Præsentem igitur psalmum, cum prius periculum subsisset, conscripsit.

VERS. 2, 3. « Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo, toto die impugnans tribulavit me. Conculcaverunt me inimici mei toto die. » A diversis inimicis agitatus, et bello petitus, et quasi conculcatus, et continue hoc patiens, tuam, o Domine, benignitatem exspecto. Hoc autem *toto die, omnem diem* Symmachus vertit, pro *assidue et semper*. « Quoniam multi bellantes adversus me, ab altitudine diei. » [Hoc est, potentia sua.] Non timui, inquit, hominum felicitates, quibus freti bellum contra nos suscipiunt. *Altitudinem enim diei*, præsentem felicitatem vocavit, inconstantem, caducam, fluxam, nec multum temporis permanentem. Deinde docet, quare non oporteat timere felicitatibus elatos.

VERS. 4. « Die non timebo : ego vero in te sperabo. » **973** Brevein, inquit, prosperitatem non timui, tuum auxilium habens. Hoc autem Symmachus ita interpretatus est : *Quocunque die timuero, tibi confisus sum*. Timori, ait, fiduciam, quam in te habeo fixam, oppono. [Bene itaque appositum illud : « Ego vero in te sperabo ; » quod idem est ac : Non est alius, non est quisquam qui possit ab insidiantibus liberare eos qui tentationibus subjecti sunt, præter tuam, o Domine, providentiam. Apertius autem hoc exposuit dicens :]

VERS. 5. « In Deo laudabo sermones meos. »

ἐφεξῆς. Τὸ γὰρ ἐ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν δούλων κεκρυμμένου, ἢ ἡ αἰχμαλωτισθέντος ; καὶ χωρισθέντος τῆς τνηκαῦτα ἀγίας πόλεως, ἥτις ἦν ἡ Ἱερουσαλήμ, ἢ τοῦ μακρόνοντος ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐστίν, ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως.] Συμβαίνει γὰρ τὰ παθήματα. Ἐκεῖνοι τε γὰρ Βαβυλωνίους ἐδούλευον ἀλλοφύλους ἀνθρώπους ; καὶ οὗτος ἀποδράς τὸν Σαοὺλ, μέτοιχος ἀλλοφύλων ἐγένετο. Ἰστέον μὲντοι, ὅτι δις ἀφίκετο εἰς τὴν Γέθ. καὶ πρότερον μὲν πολέμιος εἶναι δόξας, εἶτα κινδυνεύσας, καὶ ἐπιληψίαν ὑποκρινάμενος, ἀφέθη τε καὶ διέφυγεν. Ὑστερον δὲ θαρβύθει ; συνδιέτριβεν ἀπολαύων εἰρήνης. Τὸν μὲν τοι παρόντα ψαλμὸν, τὸν πρότερον μὲν κίνδυνον ὑπομείνας συνέγραψεν.

β', γ'. « Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ὅτι κατεπάτησέν με ἄνθρωπος. ὅλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἐθλιψέ με. Κατεπάτησάν με οἱ ἐχθροί μου ὅλην τὴν ἡμέραν. Ὑπὸ διαφόρων ἐχθρῶν ἐξελαιυνόμενος, καὶ οἰονεὶ συμπατούμενος καὶ διηνεκῶς τοῦτο πάσχων, τὴν σὴν, ὦ Δέσποτα, φιλανθρωπίαν προσμένω. Τὸ δὲ ὅλην τὴν ἡμέραν, πᾶσαν ἡμέραν ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν, ἀντὶ τοῦ ἐνδελεχῶς καὶ διηνεκῶς. « Ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους. » [Ἄντὶ τοῦ, ἀπὸ τῆς δυναστείας αὐτῶν.] Οὐ δέδια, φησὶ, τὰς τῶν ἀνθρώπων εὐημερίας αἰς θαρβύοντες τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεδέξαντο πόλεμον. Ὑψος γὰρ ἡμέρας, τὴν παρούσαν ἐκάλεσεν εὐπραξίαν, τὴν πρόσκαιρον, τὴν ἐφήμερον, τὴν ἐπίκτητον, τὴν οὐκ εἰς μακρὰν διαβρέουσαν. Εἶτα διδάσκει τίνος χάριν οὐ χρὴ δειμαίνειν τοὺς ἐπὶ ταῖς εὐημερίαις βρηνθουμένους.

δ'. « Ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ. » Τὴν πρόσκαιρον, φησὶν, εὐκληρίαν οὐ δέδια, τὴν σὴν ἔχων ἐπικουρίαν. τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος ; οὗτως ἠρμήνευσεν, Ἥ ἂν ἡμέρα φοβηθῶ, σοὶ πέποιθα. Ἀντιτάττω, φησὶ, τῷ φόβῳ τὸ ἐπὶ σοὶ θάρσος. [Καλῶς οὖν θέθεικε τὸ, « Ἐγὼ δὲ ἐλπῶ ἐπὶ σέ » ἀντὶ τοῦ, Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἄλλος, οὐκ ἐστὶ δυνάμενος ῥύσασθαι τοὺς πεπραζομένους ἐκ τῶν ἐπιβουλεύοντων, εἰ μὴ ἡ σὴ μόνη, ὦ Δέσποτα, προμήθεια. Καὶ σαφέστερον αὐτὸ ἐλάμπρυνε διὰ τὸ εἰπεῖν.]

ε'. « Ἐν τῷ Θεῷ ἐπαινέσω τοὺς λόγους μου. »

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

11 Ὅσιον. In cod. ascripta est lectio ἀγίων. **12** Γὰρ. cod. 1 addit κοινόν. **13** Παθήματα. In cod. 2 sequitur τῷ προφήτῃ Δαβὶδ. **14** Ἀποδράς. In cod. 1 et 2 ponitur post τὸν Σαοὺλ. **15** cod. 2 ἀλλοφύλους. **16** Ἐγέμετο. cod. 1 addit, ὡς καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν ταῦτα ὑπομένοντας πολλούς. *Ud ad hunc usque diem multos videre licet, qui eadem patiuntur.* **17** Ὅτι. cod. 1 ὡς Δαβὶδ. **18** Γέθ. cod. 1 γῆν. **19** Μέ. cod. 1 addit λέγων. **20** Ὑπό. cod. 1 præmi. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτό ἐστίν, ὅλην τὴν ἡμέραν. **21** cod. 2 ἐλαιυνόμενος. **22** Προσμένω. Abest a cod. 1. In eodem cod. sequitur, ταῦτα δ' ἂν εὐξοίτο καὶ παρακαλέσοι ὁ καθ' εἰς τῶν ἀνθρώπων. *Hoc autem precari et obsecrare poterit quisquis hominum.* **23** Ἡμέρας. cod. 1 addit, ἀντὶ τοῦ πᾶσαν ἡμέραν ἄλλως. Deinde sequitur τὸ δὲ ὅλην τὴν ἡμέραν πᾶσαν x. λ. **24** Πᾶσαν ἡμέρας. Abest a cod. 2. **25** Ὅτι — ὕψους. Hæc cum lectionibus edit. Ald. et Compl. conveniunt, a versione autem apposita et ab interpretatione Theodoretii aliena sunt. Rec. lectio est ἀπὸ ὕψους ἡμέρας ; ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με. Hebr. ׀ִרְבִּי Aqu. vertit ὕψις, Symm. ὕψηλότεροι. **26** E cod. 1 suppl. **27** Φησὶ. Abest a cod. 1. **28** cod. 2 ἡμερῶν. **29** Βρηνθουμένους. cod. 1 μέγα φυσιοῦντας. **30** Ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι. Horum interpretatio desiderabatur in editione priori. Οὐ abest a textu Hebr. et plerisque codd. versionis τῶν Ὁ. Additum autem est in ed. Ald. et Compl. Post ἡμέρας in cod. Nostro 1 sequitur λέγων. **31** Ἐγὼ δέ. cod. 1 ὅτι ἐγὼ. **32** Σέ. Rec. lectio h. l. est σοί. **33** Εὐκληρίαν. cod. 1 præm. αὐτῶν. **34** Ἐγὼ δέ. cod. 1 τῷ παρ' αὐτῶν μοι προσβαλλομένῳ φόβῳ. *Timori ab illis mihi injecto.* **35** Σοί. cod. 2 σέ. **36** E cod. 1 suppl. **37** Τοὺς λόγους μου. Hebr. יְרֵבִי Aqu. ῥήματα αὐτοῦ. Symm. τὸν λόγον αὐτοῦ.

1⁵ Ἐπαινεται, φησί, παρὰ τῆ Θεῶ αἱ προσευχαί, ἅς A [Laudabiles, inquit, apud Deum intensissimæ preces meæ, quas pœnitentia ductus illi nunquam non offeram.] « Ἐπὶ τῆ Θεῶ ἤλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι σάρξ; » [« *Sârca* τοὺς παχυτέρους καὶ χαμαιῤβρεπῆ τὸν βίον κεκτημένους ἀνθρώπους λέγει.] Καὶ φθεγγόμενος, φησί, τῆ τοῦ Θεοῦ μνήμη τοὺς ἐμούς λόγους κοσμῶ· καὶ πολεμούμενος, τῆ σῆ κηδεμονίᾳ θαρρῶν, τῶν πολεμούντων καταφρονῶ.

ζ'. « Ὀλῆν ⁵⁵ τὴν ἡμέραν τοὺς ⁵¹ λόγους μου ἐδέδυσσοντο ⁵² κατ' ἐμοῦ πάντες· οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν εἰς κακόν. » Πάντα, φησί ⁵³, λογισμὸν εἰς τὰς κατ' ἐμοῦ κινῶσιν ἐπιβουλὰς, ὡς ψευδεῖς τοὺς ἐμούς ἀποστρεφόμενοι λόγους, καὶ τὴν προσφερομένην ἀπολογίαν ἀποσιδόμενοι. [Τὸ αὐτὸ δὲ μέχρι τοῦ παρόντος ἔστιν ἰδεῖν ὑπομένοντας πολλοὺς παρὰ τινῶν ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων.]

ζ'. « Παροικήσουσι ⁵⁶ καὶ κατακρύψουσιν, αὐτοὶ τὴν πτέρην ⁵⁷ μου φυλάξουσιν· καθάπερ ⁵⁸ ὑπέμειναν ⁵⁹ τὴν ψυχὴν μου. » Σαφέστερον τοῦτο ⁶⁰ ὁ Σύμμαχος ἤρμηνευσε, *Συνήγοστο λάθρα, καὶ τὰ Ἰγγη μου κρυπτήσου, προσδοκῶντες ⁶¹ τὴν ψυχὴν μου.* Δεδήλωκε δὲ ⁶² διὰ τῶν εἰρημένων ⁶³ τοὺς λόγους ⁶⁴ αὐτῶν, καὶ τὰς ἐνέδρας, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ⁶⁵.

η'. « Ὑπὲρ ⁶⁶ τοῦ μηθενὸς ὤσεις αὐτούς. » Ῥάδιόν σοι, φησί, καὶ λίαν εὐπετὴς ὤσαι αὐτούς ⁶⁷, καὶ καταβαλεῖν, καὶ παραδοῦναι θανάτῳ· τὸ γὰρ ὑπὲρ τοῦ μηθενός ⁶⁸, ἀντὶ τοῦ ἀπόνως, καὶ ῥαδίως τέθεικε. « Ἐν ὀργῇ λαοὺς κατάξει· αὐτούς ⁶⁹, ὁ Θεός. » Οὐ γὰρ τοῦτους μόνους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς παρνομίᾳ συζῆν προαιρουμένους, κολάσει παραδώσεις [⁶⁹ ὀργῆς πεπληρωμένη]. »

θ'. « Τὴν ⁷⁰ ζωὴν μου ἐξηγγεῖλά σοι ⁷¹. » Πάντα σοι ⁷² τὰ ἐμὰ δῆλα καθέστηκε, τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα ⁷³, τὰ ἐνθυμήματα. Οὕτω ⁷⁴ γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἤρμηνευσε, *Τὰ ἐνδον μου ἐξηρίθμηται σοι.* « Ἐθου ⁷⁵ τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου ⁷⁶, ὡς ⁷⁷ καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ σου. » Ἐπένευσας, φησί, τοῖς ἐμοῖς δάκρυσι, καὶ τὰς ἐπαγγελίας πεπλήρωκας. Σὺ γὰρ ὑπέσχεο νομοθετῶν τῶν ἀδικουμένων ἐπακουεῖν στενόντων. Οὕτω γὰρ ἐν τῷ νόμῳ φησί· « *Στενάξει ⁷⁸ πρὸς με, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ ⁷⁹.* ἐλεημῶν γὰρ εἰμι. »

¶ Exod. xxxi 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ E cod. 1 suppl. ⁵⁶ E cod. 1 suppl. ⁵⁷ Ὀλῆν. cod. 1 præm. τὸ δά. ⁵⁸ Τοὺς — ἐδέδυσσοντο. Hebr. *וַיִּסְתֵּר וַיִּכְתֹּם* *verba mea dolore afficient* sc. me. ⁵⁹ Ἐδέδυσσοντο. cod. 1 addit, ἀντὶ τοῦ πᾶσαν ἡμέραν οἱ ἐχθροί μου. ⁶⁰ Φησί. Abest a cod. 1. ⁶¹ E cod. 1 suppl. ⁶² Παροικήσουσι. cod. 1 add. λέγει. ⁶³ Τὴν πτέρην. Hebr. *וַיִּכְתֹּם*. ⁶⁴ Καθάπερ — ψυχὴν μου. Des. in cod. 1. ⁶⁵ Ὑπέμειναν. Hebr. *וַיִּכְתֹּם*. ⁶⁶ cod. 1, 2 ταῦτα. ⁶⁷ Προσδοκῶντες. cod. 1 addit ἀπολέσαι. ⁶⁸ Δέ. Abest a cod. 2. ⁶⁹ cod. 2 προειρημένων. ⁷⁰ cod. 2 λόγους. ⁷¹ Ἐπιβουλὰς. cod. 1 præm λαθροί. ⁷² Ὑπὲρ — αὐτούς. Rectius hæc a Symm. sic expr. διὰ τὴν ἀδικίαν ῥύσαι ἀπ' αὐτῶν. ⁷³ ὤσαι αὐτούς. cod. 1 διασχεδάσαι. ⁷⁴ Μηθενός. cod. 1 add. ὤσεις. ⁷⁵ Αὐτούς. Abest a cod. 1, 2 et a textu τῶν Ὁ. ⁷⁶ E cod. 1 suppl. ⁷⁷ Τὴν — σοί. Hebr. *וַיִּסְתֵּר וַיִּכְתֹּם* *Vagationem* f. *fugam meam numerasti*. Ante τὴν in cod. 1 præm. Ἐγὼ δέ φησι. ⁷⁸ Σοι. Abest a cod. 1. ⁷⁹ Σοι. In cod. 1 ponitur post καθέστηκε. ⁸⁰ Τὰ ῥήματα. In cod. 1 et 2 ponitur post τὰ ἐνθυμήματα. ⁸¹ Οὕτω — ἐξηρίθμηται σοι. cod. 1 σοὶ γὰρ τὰ ἐντός μου καὶ πάντων ἀνθρώπων ἐξηρίθμηται. Deinde sequitur διὰ λέγει. ⁸² Ἐθου — ἐπαγγελία σου. In loco hoc interpretandis magis vacillarunt Veteres. Hebr. *Pone lacrymam meam in utro tuo : nonne in libro tuo* sc. ascriptæ sunt? ⁸³ Ἐνώπιόν σου. Pro *וַיִּכְתֹּם* multi interpretum legisse videntur *וַיִּכְתֹּם*. ⁸⁴ Ὁς — σου. Symm. hæc eum sequentibus ita conjunxit : *annou cum enumeraverit, tunc.* ⁸⁵ cod. 1 στενάξει. ⁸⁶ Αὐτοῦ. cod. 1 ὑμών.

974 Vers. 7. « Inhabitabunt, et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt, sicut expectarunt animam meam. » Clarius Symmachus interpretatus est : *Congregabantur clam, et vestigia mea observabant, expectantes animam meam.* Porro manifestavit per hæc dicta dolos ipsorum, et insidias, et fraudes.

Vers. 8. « Pro nihilo expelles ipsos. » Facile tibi, inquit, et valde pronum est, dissipare ipsos, et prosternere, ac morte multare. Hoc enim, *pro nihilo, pro sine labore, et facile* posuit. « In ira populos confringes ipsos, Deus. » Non enim solos ipsos, verum etiam omnes, qui inique vivere decreverunt, suppliciis afficies [iræ plenis].

Vers. 9. « Vitam meam annuntiavi tibi. » Omnia mea manifesta sunt tibi, res, verba, cogitationes. Nam hoc modo Symmachus interpretatus est : *Interiora mea numerata sunt tibi.* « Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo, sicut et in promissione tua. » Annuisti, inquit, meis lacrymis, et **975** promissiones implevisti. Tu enim promisisti legem ferens, injuria affectos ingemiscentes te exauditurum. Sic enim in lege ait : « Ingemiscet ad me, et exaudiam ipsum, misericors enim sum P. »

Vers. 10. « Convertentur inimici mei retrorsum. » Te autem meas preces admittente, hostes figent, et a temeritate desistent. « Quocumque die invocavero te, ecce cognovi te Deum meum esse. » Cum enim mearum petitionum compos factus sim, ex rebus ipsis cognosco, quantam mei curam geras.

Vers. 11. « In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem : in Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo ? » [Bonus etiam in hisce est propheticus sensus. Quomodo autem purissimæ et consubstantiati Trinitati pares offert preces ?] Non feram, ait, ut nisi te invocaverim, loquar, verum sive breve verbum proferam, sive longis sermonibus utar, tuo nomine hos exornabo, et te fretus, humanas insidias despiciam.

Vers. 12. « In me sunt, Deus, vota, quæ reddam **976** laudis tibi. » Promissa. ait, studiose tibi persolvam; vota enim promissiones Deo factas vocat. Eodem modo et alibi : « Reddam tibi vota mea, quæ prouuntiarunt labia mea, et locutum est os meum in tribulatione mea. » Deinde docet, de quibus, et quæ promissa sint.

Vers. 13. « Quoniam liberasti animam meam a morte, oculos meos a lacrymis, et pedes meos a lapsu. » [Per omnia ista quasi armis me instruens et munitens : quibus, ut firmam fiduciam habeam, fidem dans, his quoque hanc implebo orationem.] « Ut placeam coram Deo in lumine viventium. » Cum enim tot beneficia consecutus sim, et e variis insidiis emersem, tuo cultui studebo, atque vivendi modum eligam, qui tibi gratus sit, mihi vero sempiternam vitam conciliet, et lumen illud legitime viventibus promissum. Cæterum hæc, ut dixi, et beato Davidi congruunt, et captivis, qui Babylone detinebantur. Conveniunt autem etiam nobis quæ multas insidias ab hominibus et a dæmonibus sustinemus, per divinam vero curam damnum, quod inde oritur, declinamus.

4 Psal. lxxv, 13, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁰ Ἐπιστρέφουσιν. cod. 1 præm. τότε. ⁹¹ Σοῦ — δεξαμένου. cod. 1 τότε · πότε; ὅτε τὴν ἔμην δέτην δέξην (ita leg. esse puto pro φαύξη)· Tunc : quando ? si meas preces assumpteria. In cod. 2 pro σου leg. τοῦ. Ibidem. des. δέτην. ⁹² Ἐπικαλέσονται. cod. 2 addit. sot. cod. 1 επικαλέσονται σε. ⁹³ cod. 1 addit ῥύστης, ἀντιλήπτωρ καὶ ὑπερασπιστής. ⁹⁴ Ὅσην. cod. 2 præm. καί. ⁹⁵ Ποιῆ. cod. 1 addit καλῶς οὐν ἔχων ἐπήγαγεν. Cum itaque bene se haberet, subjuncti. ⁹⁶ E cod. 1 suppl. ⁹⁷ Οὐδέ. cod. 2 Οὐ. ⁹⁸ Ἄρεν — ἀλλὰ καί. Des. in cod. 2. ⁹⁹ Ἀρέξομαι. In cod. 1 sequitur : Μίαν γὰρ σε οἶδα καὶ ἐπίσταμαι οὐσαν · ἀλλ' ὅμως ἐν τριτῶν ἀδικαιρέτοις ὑποστάσει προσκυνουμένην καὶ θεολογουμένην. *Unicam quidem te esse novi essentiam, in tribus autem indivisis substantiis adoratam et ab Ecclesiæ doctoribus ita traditam.* Sequitur δὲ καὶ μικρὸν κ. λ. ¹⁰⁰ cod. 2 μικρόν. ¹⁰¹ cod. 1 προσφέρω. ¹⁰² Τοῦτους. Abest a cod. 2. ¹⁰³ Κοσμήσω. cod. 1 addit, τῇ ἐν Πατρὶ δηλονότι, καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, scilicet (nomine) Patris, Filii et Spiritus sancti. ¹⁰⁴ Ἐν — ἀντίσεώς σοι. Hebr. Super me, o Deus, sunt vera vota tua : reddam laudes tibi. ¹⁰⁵ ἐμοί. cod. 1 addit λέγων. ¹⁰⁶ Αἰνέσεώς σοι. Des. in cod. 1. ¹⁰⁷ Σοί. cod. 2 σου. ¹⁰⁸ Τὰς ὑποσχέσεις. cod. 1 præm. τὸ δὲ ἐν ἐμοί ἀντὶ τοῦ παρ' ἐμοί τέθεικεν. *Ilud in me pro apud me posuit.* ¹⁰⁹ Σοί. cod. 1 μου. ¹¹⁰ Καλεῖ. cod. 2 δηλοῖ. ¹¹¹ Καὶ — οὐλίψει μου. Des. in cod. 2. ¹¹² ἐναντίας. cod. 1 addit, καὶ οὐ μόνον ταύτην, ἀλλὰ καί. *Ei non hanc tantum, sed etiam.* ¹¹³ Τοῦς — δακρύων. Hæc desunt in textu Hebr. inserta autem sunt in edit. Ald. et Compl. ¹¹⁴ Ἀπό. Rec. lectio h. l. est ἐκ. ¹¹⁵ E cod. 1 suppl. ¹¹⁶ Εὐαρεστήσω. Rec. lectio est τοῦ εὐαρεστήσαι. ¹¹⁷ Κυρίου. Rec. lectio est Θεοῦ. ¹¹⁸ Θεραπείας. cod. 2 præm. σωτηρίας καί. ¹¹⁹ cod. 1 μακαριωτάτω. ¹²⁰ Δορυαλώτοις. cod. 1 addit γενόμενος. ¹²¹ Παρά. cod. 1 præm. τοῦτο μέν. ¹²² Παρά. cod. 1 præm. τοῦτο δέ. ¹²³ Φυομένην. Abest a cod. 2.

α'. « Ἐπιστρέφουσιν⁹⁰ οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὀπίσω. » Σοῦ⁹¹ δὲ τὴν ἔμην δέτην δεξαμένου, φεύζονται οἱ πολέμοι, καὶ τῆς θρασύτητος παύσονται. « Ἐν ᾧ ἂν ἡμέρᾳ επικαλέσωμαι⁹², ἰδοὺ ἔγνων, ὅτι Θεός μου εἶ σύ⁹³. » Δεχόμενος γὰρ τὰς αἰτήσεις, δι' αὐτῶν παίθομαι τῶν πραγμάτων, ὅσην⁹⁴ μου κηδεμονίαν ποιῆ⁹⁵.

ια'. « Ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰνέσω ῥῆμα · ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰνέσω λόγον · ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα · οὐ φοβηθήσμαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. » [⁹⁶ Καλῶς καὶ ἐνταῦθα ὁ προφητικὸς νοῦς. Πῶς ἴστην τὴν προσευχὴν τῇ ἀχράντῳ καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι προσφέρει;] Οὐδέ⁹⁷ φθέγγασθαι, φησὶν, ἄνευ⁹⁸ τῆς σῆς ἐπικλήσεως ἀνέξομαι⁹⁹. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν¹⁰⁰ ῥῆμα προσφέρουσιν¹⁰¹, καὶ μακροτέρως χρώμενος λόγοις, τῇ σῇ τούτου¹⁰² προσηγορίᾳ κοσμήσω¹⁰³, καὶ σοὶ πεποιθῶς καταφρονήσω τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιβουλῶν.

ιβ'. « Ἐν¹⁰⁴ ἐμοί¹⁰⁵, ὁ Θεός, εὐχαίᾳ ἀποδώσω αἰνέσεώς¹⁰⁶ σοί¹⁰⁷. » Τὰς ὑποσχέσεις¹⁰⁸ σοί¹⁰⁹, φησὶν, εὐγνωμόνως ἐκτίσω · εὐχὰς γὰρ, τὰς πρὸς τὴν Θεοῦ ὑποσχέσεις καλεῖ. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ · « Ἀποδώσω σοὶ τὰς εὐχὰς μου, ἃς διέστειλε τὰ χεῖλη μου, καὶ¹¹⁰ ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου. » Εἶτα διδάσκει ὑπὲρ τίνων, καὶ τίνες αἱ ὑποσχέσεις.

ιγ'. « Ὅτι ἐβρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου¹¹¹ τοῦς¹¹² ὀφθαλμούς μου ἀπὸ δακρύων · καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ¹¹³ ὀλισθήματος. » [¹¹⁴ Διὰ πάντων με τοῦτων θυμακίας καὶ ἀσφαλιστέμενος · καὶ ἐδραϊὰν ἔχειν τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τούτοις πεπιστευκῶς ἐν τούτοις πληρώσω καὶ τὴν παροῦσαν ὥδην.] « Εὐαρεστήσω¹¹⁵ ἐνώπιον Κυρίου¹¹⁶ ἐν φωτὶ ζώντων. » Τοσούτων γὰρ εὐεργεσιῶν ἀπολαύσας, καὶ τῶν διαφορῶν ἐπιβουλῶν κρείττων φανεὶς, τῆς σῆς φρονιῶν ἰατρικίας¹¹⁷, καὶ πολιτείας αἰρήσομαι, ἣ σοὶ μὲν ἀρέσει, ἐμοὶ δὲ προσενηθεί ζῶην τὴν αἰώνιον, καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ τοῖς ἐνόμωζ ζῶσιν ἐπηγγελμένον. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφη, καὶ τῷ μακαρίῳ¹¹⁸ ἀρμόττει Δαβὶδ, καὶ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτοις¹¹⁹. Ἀρμόττει δὲ καὶ ἡμεῖν, πολλὰς μὲν ὑπομένουσι παρὰ¹²⁰ ἀνθρώπων, καὶ παρὰ¹²¹ δαιμόνων, ἐπιβουλὰς, διὰ δὲ τῆς Θεοῦ κηδεμονίας, τὴν ἐκεῖθεν φουομένην¹²² διαφεύγουσι λῶσιν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

A

977 INTERP. PSALMI LVI.

α. « Εἰς τὸ τέλος. Μὴ διαφθείρῃς τῷ Δαυὶδ εἰς σπηλογραφίαν, ἐν τῷ αὐτῶν ¹⁵ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον. » Καὶ τὸν πρότερον καὶ τὸν δεύτερον διαφυγῶν κίνδυνον [¹⁶ ἐ μέγας Δαυιδ], ὡσπερ ἐν στήλῃ τινί, τῇ μνήμῃ τὴν θείαν εὐεργεσίαν ἀνέγραψε ¹⁷. Καὶ εἰς τὸ τέλος δὲ καὶ ὄψος κάκεινος παραπέμπει τοὺς ἐντυγχάνοντας ἰκετῆς πρόβρῃσιν ἔχουσιν ¹⁸ ἐσομένων πραγμάτων. Ἐκαίνοι μὲν γὰρ τὰ κατὰ τὸν λαὸν προηγόρευσεν· οὗτος δὲ τῶν ἐθνῶν προθεσπίζει τὴν κλήσιν. Πρόσκειται δὲ τὸ, Μὴ διαφθείρῃς, τοῦ Δαυὶδ τὸν λογισμὸν ἡμῖν ἐκκαλύπτων ¹⁹. Ἐπειδὴ γὰρ δυνάμενος ἀνελεῖν ²⁰ τὸν Σαούλ, καὶ τῇ σφαγῇ καταλύσαι ²¹ τὸν πολέμιον ²², καὶ τὴν ἡγεμονεῖαν λαβεῖν, οὐκ ἠνέσχετο, μονονουχί πρὸς ἑαυτὸν εἰρηκῶς, Μὴ διαφθείρῃς τῆς ἀμνησικακίας τὴν ἀρετὴν. « Μὴ ²³ γένοιτο γάρ μοι ²⁴, φησιν, ἐποσαι τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτὸν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν. » Εἰκότως ²⁵ τῇ ἐπιγραφῇ τῇ, Μὴ διαφθείρῃς, προστέθεικε ²⁶, διδάσκων τίσιν χρῆσάμενος λογισμοῖς οὐκ ἀνείλε τὸν δύσμενῃ ²⁷.

VERS. 1. « In finem, Ne corrumpas; ipsi Davidi, in tituli inscriptionem: cum fugeret a facie Saulis regis Israel in speluncam. » Et primum et secundum periculum cum evasisset magnus David, veluti in quadam columna, divinum beneficium in memoria inscripsit. In finem etiam hic et ille legentes transmittunt, quoniam futurarum rerum praedictionem habent. Ille quidem quae populo acciderrunt praedixit: hic autem gentium vocationem vaticinatur. Porro inscriptioni additur: Ne corrumpas, quo Davidis nobis sensum et cogitationem detegit. Quoniam enim, cum posset Saulem tollere de medio; et caele hostem conficere, imperiumque occupare, noluit, secum fere ipse sic loquens: Ne corrumpas virtutem obliviscendi injurias. « Absit enim, ait, ut manus meas in ipsum extendam, quoniam unctus Domini est! » Jure apposuit titulo: Ne corrumpas; docens quibus ratiocinationibus usus inimicum non interfecerit.

β. « Ἐλέησόν με, ὁ Θεός; ἐλέησόν με· ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου· καὶ ἐν τῇ σκιά τῶν πτερυγῶν σου ἐλπίζω, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία ²⁸. » Καθειργμένοι ἐν τῷ σπηλαίῳ, καὶ τοὺς πολεμίους καθειργμένους ὄρων ²⁹, τὸν θεῖον ἔλεον ἀπαγγέλλει ³⁰, καὶ ἦν ἔχει πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα γυμνοί. Σιάν δὲ πτερυγῶν πολλάκις ἠρμήνευσεν, ὅτι ³¹ τὴν θείαν κηδεμονίαν καλεῖ. Ὁ δὲ τοῦ ἔλεους ³² διπλασιασμός τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κινδύνου παραδηλοῖ ³³. Τὸ δὲ, Ἔως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία ³⁴, σαφέστερον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν, Ἔως οὗ παρέλθῃ ἡ ἐπιβουλή. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἔως ἂν ³⁵ παρέλθῃ ὁ ἐπηρεαστής. Οὐ παύσομαι τοίνυν ³⁶, φησιν, ἰκετεύων, ἕως ἂν ³⁷ τῶν ἐπιβουλεύοντων ἀπαλλαγῶ. Τοὺς γὰρ ἐπιβουλεύοντα οἱ Ἑβδομήκοντα ³⁸ ἀνομίαν ἀπὸ τοῦ πράγματος προσηγόρευσαν.

VERS. 2. « Miserere mei, o Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea, et in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. » Inclusus in antro, et inclusos hostes videns, divina misericordiam ahuntiat, 978 et spero, quam in Deo fixam habet, aperit. Atarum vero umbram saepius interpretatus est se divinam curam vocare. At misericordia geminatio periculi magnitudinem declarat. Illud autem: Donec transeat iniquitas, Aquila dilucidius interpretatus est: Donec transeant insidiae; Symmachus: Donec transeat calumniator. Non desinam igitur, ait, obsecrare, donec ab insidiantibus liber ero. Insidiantes enim Septuaginta, iniquitatem a re ipsa, quam moliebantur, appellaverunt.

γ. « Κεκραύξομαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με ³⁹. » Τῆς θείας ἐπικουρίας ⁴⁰ τὴν πείραν ἔχων διδάσκαλον, συνήθως ἀπολαύσαι ταύτης ἀντιβολῶ. Κραυγὴν δὲ τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν ⁴¹ καλεῖ.

VERS. 3. « Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi. » Divini auxilii experientiam magistram habens, pro more hanc consequi olesero. Clamorem autem, animi promptitudinem vocat.

δ. « Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με· ἔβωκεν εἰς θνητοὺς τοὺς καταπατοῦντάς με. » Ἀνωθέν με γὰρ τῆς οἰκείας ἀξιώσεως προνοιάδ, καταγε-

VERS. 4. « Misit de caelo, et liberavit me: dedit in opprobrium conculcantes me. » Cum enim antea me providentia sua dignatus esset, inimicos meos

2 II Reg. xxiv, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Αὐτόν. Abest a cod. 2. ¹⁶ E cod. 1 suppl. Ita quoque legit Carafa. ¹⁷ Ἀνέγραψε. cod. 2 ἔγραψε. ¹⁸ cod. 2 ἔχουσαν. Minus bene. ¹⁹ Ἐκκαλύπτων. cod. 1 ἀνακαλύπτων. ²⁰ Ἀνελεῖν. cod. 2 ἐλεῖν. ²¹ Καταλύσαι. cod. 2 πρᾶμ. Ὡς αὖθις. ²² cod. 2 πόλεμον. ²³ Μὴ—Κυρίου ἐστίν. Alias lectiones expressas vidimus p. 561. ²⁴ cod. 2 μέ. ²⁵ Εἰκότως. cod. 1 addit οὖν. ²⁶ Προστέθεικε. cod. 2 πρᾶμ. τῷ Δαυιδ. ²⁷ Δυσμενῆ. cod. 1 ad-iti; διὰ καὶ οὕτως ἀπάργεται. Propterea quoque sic incipit. ²⁸ Ἡ ἀνομία. Hebr. חַטְיָת, *avimna*. ²⁹ Καθειργμένους. cod. 1 περικαθημένους. ³⁰ cod. 2 ἐπαγγέλλει. ³¹ Πολλάκις ἠρμήνευσεν ὅτι. cod. 2 ὡς πολλάκις ἠρμήνευσάμεν. cod. 2 etiam habet ἠρμήνευσάμεν. ³² Ἐλέους. cod. 1 ἐλέησον. ³³ cod. 1 δηλοῖ. ³⁴ Ἀνομία. cod. 2 addit μου. ³⁵ Ἄν. cod. 2 οὗ. ³⁶ Τοίνυν. Abest a codi: 2. ³⁷ Ἄν. cod. 2 οὗ. ³⁸ Οἱ Ἑβδομήκοντα. cod. 1 οὖν, unde forsitan orta est lectio in textu obvia, quatenus non est spernenda. ³⁹ Τὸν εὐεργετήσαντά με. Hebr. וְיָצַדְתִּי, *perficientem pro me*. ⁴⁰ Ἐπικουρίας. cod. 2 οἰκονομίας. ⁴¹ Προθυμίαν. Des. in cod. 2.

ridiculos reddidit. Docet autem quoque historia, Davidem secutum fuisse Saulem, cum surrexisset, et procul posito beneficium in eum noctu collatum indicasse, quod cum haberet illum in manibus, noluerit ei plagam infligere. Maximum autem opprobrium erat ei qui salutem acceperat, servatorem persequi. [Propterea clamat gratias agens:]

« Misit Deus misericordiam suam, et veritatem suam, [Vns. 5] et eripuit animam meam de medio catulorum leonum. » Justam, inquit, misericordiam consecutus, ab hostium feritate liberatus sum. Instar leonum enim me invaserant, discernere cupientes. Veritatem vero cum misericordia conjunxit, ut misericordiæ justitiam ostenderet. « Dormivi conturbatus. » Hoc Theodotio ita interpretatus est, *Dormivi cum consumentibus*; Aquila vero, *cum voracibus*; Symmachus autem, *cum comburentibus*: [Hoc est, dormivi cum cogitationibus fere consumentibus: voraciter enim me mordebant, ita ut propemodum comburerent animum meum.] Jure igitur conturbatus sum, inter tales dormire coactus, et a libris circumdatus. Saulem enim, et consumentes, et comburentes, et voraces, et catulos leonum nominavit, feritatem mentis, et cruentos mores exprimens. Hoc autem per ea quæ sequuntur, manifestius docet. « Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. » Quia ipsos leonum catulos appellavit, merito dentium meminit, mucronibus et sagittis hos comparans, et linguam acuto gladio, **380** per omnia autem crudeles illorum animos designat.

Vns. 6. « Exaltare super cælos, o Deus, et in omni terra gloria tua (celebretur). » Dignum autem est in omnibus te laudare, qui cælum habitare crederis, et totam terram gloria impleas. Hoc etiam beatus Habacuc dixit: « Operuit cælos potentia ejus, et laudis ejus plena est terra. » Cæterum *exaltare* dicitur pro, *Ostende omnibus hominibus altitudinem tuam*.

Vns. 7. « Laqueum paraverunt pedibus meis, et incurvaverunt animam meam: [et non contenti fuerunt hisce, sed] foderunt ante faciem meam fo-

^a Habac. III, 5.

λίτους απέφηνέ μου ⁴³ τοὺς δυσμενεῖς. Διδάσκει δὲ καὶ ⁴³ ἡ ἱστορία, ὡς ἀναστάντι τῷ Σαοὺλ ἠκολούθησε, καὶ πῶρῳ γενομένην τὴν νύκτωρ παρασθεθεῖσαν εὐεργεσίαν δεδήλωκε, καὶ ὅτι λαβῶν ὑποχείριον οὐκ ἐπήνεγκε τὴν πληγὴν· ὄνειδος δὲ τοῦτο μέγιστον ἦν τῷ σεσωσμένῳ καταπολεμοῦντι τὸν σεσωκῶτα. [Διδ ⁴⁴ δὴ βοᾶ ἑυχαριστῶν.]

« Ἐξάπεττειλεν ὁ θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ ⁴⁵. [ε'] Καὶ ⁴⁶ ἐβρύσατο τὴν ψυχὴν μου ⁴⁷ ἐκ μέσου σκύμων. » Δικαίως, φησιν, ἀπολαύσας φιλανθρωπίας, τῆς τῶν πολεμίων ἀπληγάην θηρωδίας. Λεόντων γὰρ δίκην ἐπέσαν διασπᾶσαι βουλόμενοι· τὴν δὲ ἀλήθειαν τῷ ἑλέῳ συνέζησε, τὸ δίκαιον τῆς φιλανθρωπίας δεικνύς ⁴⁸. « Ἐκοιμήθην τεταραγμένος ⁴⁹. » Τοῦτο ὁ Θεοδοσίω οὕτως ἤρμηθυσεν· « Ἐκοιμήθην μετὰ ἀναλίσκόντων· ὁ δὲ Ἀκύλας, μετὰ λάθρων ⁵⁰· ὁ δὲ Σύμμαχος, μετὰ φλεγοντων. [⁵¹ Ἄντι τοῦ, Ἐκοιμήθην σχεδὸν μετὰ ἀναλίσκόντων λογισμῶν· λάθρως γὰρ με κατέδακνον, ὡς σχεδὸν καὶ καταφλέγειν μου τὴν διάνοιαν.] Εἰκότως τοίνυν ἐταραττόμην μεταξὺ τοιούτων καθυπέδειν ἠγαγκασμένος, καὶ ὑπὸ τοιούτων ⁵² κυκλούμενος ⁵³. Τὸν Σαοὺλ γὰρ, καὶ τοὺς συναγαλίσκοντας ⁵⁴, καὶ φλέγοντας, καὶ λάθρους ⁵⁵, καὶ σκύμους ὀνόμασε ⁵⁶, τὸ θηριώδες τῆς γνώμης, καὶ τοῦ τρόπου τὸ φονικὸν ἐξηγούμενος. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς διδάσκει σαφέστερον ⁵⁷. « Ἵτοι ἀνθρώπων, οἱ ἐδόντες αὐτῶν ὄπλα ⁵⁸ καὶ βέλη· καὶ ἡ γλώσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. » Σκύμους αὐτοῦς καλέσας, εἰκότως καὶ ὀδόντων ἐμνήσθη ⁵⁹, αἰχμαῖς τούτους ⁶⁰ καὶ βέλεσιν ἀπεικάζων ⁶¹, καὶ τὴν γλωτταν τεθηγγμένην μαχαίρα ⁶²· διὰ πάντων δὲ τὰς μαιφίλους αὐτῶν σημαίνει βουλᾶς ⁶³.

ζ'. « Ὑψώθητι ⁶⁴ ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ θεός· καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου ⁶⁵. » Ἄξιον δὲ ἐπὶ πᾶσιν ἀνυμνεῖν ⁶⁶ σε, τὸν ἐν οὐρανῷ μὲν διάγειν ὑπελημμένον, πᾶσαν δὲ τὴν γῆν ἐμπιμπλῶντα τῆς δόξης. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἐφησεν Ἀβδακούμ· « Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰνέσεως ⁶⁷ αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. » Τὸ δὲ, Ὑψώθητι, ἀντι τοῦ· Δείξον πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ ⁶⁸ ἕψος σου ⁶⁹.

ζ'. « Παγίδα ⁷⁰ ἐτοίμασαν τοῖς ποσὶ μου, καὶ κατακάμφαν τὴν ψυχὴν μου. [Καὶ ⁷¹ οὐκ ἠρέεθθσαν τούτοις, ἀλλὰ καὶ] ὤρυξαν πρὸ προσώπου μου βί-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

⁴³ *Mov.* Abest a cod. 1. ⁴⁴ *Kal.* Abest a cod. 2. ⁴⁵ E cod. 1 suppl. ⁴⁶ *Αὐτοῦ.* Des. in cod. 1. ⁴⁷ *Kal* — *ψυχὴν μου.* Hæc absunt a textu Hebr., in quo tantum hæc exstant $\text{קִיבַלְתָּ מִפְּנֵי}$. ⁴⁸ *Mov.* Des. in cod. 1. ⁴⁹ *Δεικνύς.* In cod. 1 sequitur: Ἄλλ' ὅμως ἔτι ἐν τοῖς ἀγῶσιν ὑπέαρχων. At vero in pugna adhuc constitutus. ⁵⁰ *Τεταραγμένος.* Hebr. קִיבַהֲתִי , *ardentes*, s. in accensi. ⁵¹ cod. 2 *λαύρων.* Minus bene. ⁵² E cod. 1 suppl. ⁵³ *Τοιούτων.* cod. 1 addit *πολεμίων.* ⁵⁴ *Κυκλούμενος.* cod. 2 *κλονούμενος.* ⁵⁵ *Συναγαλίσκοντας.* cod. 1, 2 σύν αὐτῷ ἀναλίσκοντας. ⁵⁶ cod. 2 *λαύρους.* Perperam. ⁵⁷ *Ὀνόμασε.* Des. in cod. 2. ⁵⁸ *Σαφέστερον.* cod. 1 addit λέγων. ⁵⁹ Rec. lectio est ὄπλων. ⁶⁰ *Ἐμνήσθη.* cod. 1 addit διὰ τὸ ἀναλωτικὸν, ob *consumendi cupiditatem.* ⁶¹ *Αἰχμαῖς τούτους.* cod. 1 habet tantum οὕς. ⁶² cod. 1 ἀπεικάζει. ⁶³ cod. 1, 2 τεθηγγμένην μαχαίραν. ⁶⁴ *Βουλᾶς.* cod. 1 *ψυχᾶς.* ⁶⁵ *Ὑψώθητι.* cod. 1 add. λέγων. ⁶⁶ *Σου.* Des. in cod. 1. ⁶⁷ cod. 1 ὀμνεῖν. ⁶⁸ *Ἀνέσεως.* cod. 1 *συνέσεως.* ⁶⁹ *Τῶ.* cod. 1 præm. τὴν δόξαν σου καί. ⁷⁰ *Σου.* In cod. 1 sequitur: τίνος ἐνεκὲν ἐπέ· ὅτι. *Cujus causa dicas: quia.* Sequuntur verba v. 7. ⁷¹ Rec. lectio est *παγίδας.* ⁷² E cod. 1 suppl.

θρον, καὶ ἔνέπεσον εἰς αὐτόν. Ὁ Λόγους μοι, φρ- A
σιν, ἐπιστήσαντες, καὶ ἐνέδρας·καθίστάντες⁷³, αὐ-
τοὶ περ' ἡμῶν ἐλοχίσθησαν⁷⁴ καὶ ταῖς οἰκείαις
ἐνεπάτησαν πάγαις⁷⁵.

γ'. « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ
καρδία μου· ἄσσομαι καὶ ψαλῶ ἐν⁷⁶ τῇ δόξῃ μου⁷⁷. »
Τοῦτο ὁ Σύμμαχος οὕτως⁷⁸ ἠρμήνευσεν· Ἐδραλα ἡ
καρδία μου⁷⁹. Προφανῆ γὰρ ὄρων σου τῆ· πρό-
νοιαν, οὐκ ἔτι δέδρα τὰ παντοδαπὰ τῶν ἔχθρῶν μι-
γανθήματα· ἀλλ' ἐτοιμός· εἰμι· καὶ εὐπρεπής⁸⁰ τοῖς
τοῖς ἐπεσοῖσι βήμασι⁸¹, καὶ τὰς δὲ εὐεργεσίας ὑμ-
νεῖν⁸².

θ'. « Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτή-
ριον καὶ κιθάρα. » Ἐαυτῷ λοιπὸν⁸³ ἐγκέλευε-
ται⁸⁴ τὸν Θεὸν ὕμνον ὑψῆσαι· δόξαν δὲ οἰκείαν τὴν
προφητικὴν χάριν καλεῖ· ἑαυτὸν δὲ ψαλτήριον, καὶ
κιθάραν, ὡς ὄργανον γεγεννημένον τοῦ⁸⁵ Πνεύματος.

ι. Ἐγερθήσομαι⁸⁶ ὄρθρου. [ι'.] Ἐξομολογήσομαι
σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοὶ ἐν ἔθνεσιν. Ὁ
ὄθ νῦν, φησί, μόνον, ὅτι ταύτην σοὶ προσοίσω τὴν
ὕμνηδιαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀνα-
τειλαντος, καὶ τὴν μακρὰν τῆς ἀγνοίας ἀπο-
σκαδάσαντος νύκτα, καὶ τὸν τῆς προσδοκωμέ-
νης ἡμέρας ὑποδείξαντος ὄρθρον [ἢ οὐ μόνον διὰ
τῆς ἐνοάρκου αὐτοῦ πρό; ἡμᾶς παρουσίας, ἀλλὰ
καὶ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγεσεσίας καὶ ἀναπλά-
σεως], τῶν ἔθνῶν ἀπάντων καὶ τῶν λαῶν⁸⁷ χορο-
διάσκαλος ἔσομαι· καὶ οἶόν τισι χορδαῖς τοῖς· ἐκεί-
νων χρώμενος⁸⁸ στόμασιν, ἄσω τὴν χαριστήριον⁸⁹
ὕμνηδιαν. [ἢ Τίνο; ἔνεκεν, ὡ προφήτη, εἶπε καὶ τὸν
ῥόπον.]

ια'. « Ὅτι ἐμεγαλύνθη ἕως τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός
σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθεία σου. Ὁ γὰρ
μόνος ὁ οὐρανός, καὶ οἱ τοῦτον ἐνδιαίτημα ἔχοντες
ἄγγελοι, τὸν σὸν ἔλεον ἔγνωσαν, ὅτι ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν
νεφελῶν τὴν ἀληθειάν σου δεδήλωκας. Νεφέλας δὲ
τοὺς τῆς θείας χάριτος ἠξιωμένους ἡ⁹⁰ θεία κα-
λεῖ Γραφή. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου
ὁ τῶν ὄλων ἡμᾶς⁹¹ διδάσκει⁹² Θεός. Εἰρηκῶς γὰρ
περὶ τοῦ Ἰσραὴλ· « Ἀνήσω τὸν ἀμπελώνά μου, καὶ
οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ· » ἐπήγαγε· « Καὶ
ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξει ἐπ' αὐ-
τόν⁹³. » Καθ' ἃπερ γὰρ ἡ νεφέλη ἐτέρωθεν ὑποδέχ-
εται τῶν δμῶρων τὰς ἀφορμάς, οὕτω καὶ προφήται D
καὶ ἀπόστολοι ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἐνεργούμενοι,
τὴν πνευματικὴν ἀρδίαν προσήνεγκαν ταῖς τῶν ἀ-
ορώτων ψυχαῖς⁹⁴.

1 Isa. v, 6.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷³ Καὶ. cod. 1 ἀλλ' ὁμοίως. ⁷⁴ Καθίστάντες. cod. 1 et 2 καθίσταντες. ⁷⁵ cod. 1 et 2 ἐλοχί-
θησαν. ⁷⁶ Πάγαις. cod. 1 ἄγραις. ⁷⁷ Ἐν — μου. Abest a textu Hebr. et τῶν Ὁ. ⁷⁸ Μόνον. cod. 2 σὺν.
⁷⁹ Οὕτως. Abest a cod. 2. ⁸⁰ Μόνον. in cod. 1 sequitur· Τὸ ἐτοίμη ἀπὸ τοῦ, ἔδραλα λοιπὸν ἡ καρδία μου.
Paratum est idem est quod firmum de reliquo est os meum. ⁸¹ Εὐπρεπής. Prior lectio erat εὐπρεπής.
⁸² Βήμασι. cod. 1, 2 νεύμασι. ⁸³ Ἐγερθεῖν. cod. 1 addit οὐκοῦν καλῶς ἔχειν διὰ τῶν ἐξῆς ἐφησεν· Bene ita-
que sibi esse per sequentia declarat. ⁸⁴ Λοιπὸν. cod. 2 νῦν. ⁸⁵ Ἐγκέλευεται. cod. 1 addit ὁ προφήτης.
⁸⁶ Τοῦ. cod. 1 addit θείου. ⁸⁷ cod. 1, 2 ἐξεγερθήσομαι. ⁸⁸ Μόνον. Abest a cod. 2. ⁸⁹ Ἐ cod. 1 suppl.
⁹⁰ cod. 2 τοῦ λαοῦ. ⁹¹ Χρώμενος. Des. in cod. 2. ⁹² Ἡ — Γραφή. cod. 1 οἶδεν ἡ θεία Γραφή καλεῖν. cod. 2 habet tantum
καλεῖ. ⁹³ Ἡμᾶς. Des. in cod. 2. ⁹⁴ Διδάσκει. cod. 1 ἐκπαίδευει. ⁹⁵ Αὐτόν. cod. 1 add. ὕπερ.
⁹⁶ Ψυχαῖς. cod. 1 add. καλῶς σὺν ἔχειν ἐφάρσεν καὶ τό. Sequuntur verba v. 12.

A veam, et incidere in eam. » Cum laqueos, in-
quit, in me instruxissent, et insidias composuis-
sent, ipsi a nobis irretiti, et propriis laqueis illa-
queati sunt.

VERS. 8. « Paratum est cor meum, o Deus, pa-
ratum est cor meum : cantabo, et psalmum dicam
in gloria mea. » Hoc Symmachus ita vertit : *Stabi-
le est cor meum*. Nam tuam providentiam mani-
festam videns, non amplius diversas inimicorum
machinationes reformido, sed paratus et instructus
sum ad tua mandata sequenda, tuaque beneficia de-
cautanda.

VERS. 9. « Exsurge, gloria mea ; exsurge, psalte-
terium et 931 cithara. Sibi ipsi deinceps jubet
ut divinum hymnum contexat. Porro propriam
gloriam vaticinationis gratiam vocat, se ipsum
vero psalterium et citharam, ut Spiritus sancti in-
strumentum factum.

« Surgam sub diluculo. [VERS. 10.] Confitebor
tibi in populis, Domine, et psalmum dicam tibi in
gentibus. » Non solum nunc, atq, has hymnorum
laudes tibi offeram, verum etiam ubi lux vera fue-
rit exorta, et longam ignorantiae noctem dissiparit,
et expectatum diluculum produxerit, [non modo
cum ad nos carne assumpta venerit, sed etiam per
regenerationem novamque formationem, quæ sit
sancto lavacro] omnium gentium et populorum
magister chori ero, et veluti quibusdam choridis il-
lorum labiis utens, gratas tibi laudes canam. [Dic-
cas, o propheta, causam et modum.]

VERS. 11. « Quoniam magnificata est usque ad
caelos misericordia tua, et usque ad nubes veritas
tua. » Non solum enim caelum et angeli, qui in cæ-
lis habitant, tuam misericordiam cognoverunt, sed
per nubes etiam veritatem tuam ostendisti. *Nubes*
vero, homines divina gratia ornatos sacra Littera
nuncupant. Hoc autem per Isaiam quoque prophe-
tam universorum Deus, nos docet. Cum enim de
Israele divisset : « Dimittam vineam meam, et non
putabitur, nec fodietur ; » subdidit : « Et nubibus
mandabo ne pluant super 982 eam imbrem¹. »
Quemadmodum enim nubes aliunde imbrum ma-
teriam suscipiunt, eodem modo et prophetae, et
apostoli a divina gratia agitati, hominum animis
spiritualem pluviam attulerunt.

VERS. 12. « Exaltare super cœlos, o Deus, et super omnem terram gloria tua (celebretur). » Nam per spirituales nubes, prophetas, inquam, et apostolos, veritate exorta Altissimus declaratus est universorum Dominus, cœli et terræ creator, in omni terrâ et mari laudem ab hominibus recipiens.

INTERP. PSALMI LVII.

VERS. 1. « In Genem, Ne corrumpas, ipsi Davidi, in tituli inscriptionem. » Et hic psalmus ejusdem est argumenti : Saulis enim pravitatem narrat, verborumque falsitatem [et eorum qui ad illum pertinebant, ejusdemque cum eo erant animi]. Nam cum sapius jurasset inimicitias se finiturum, jusjurandum violavit, et insidiis usus est. Rursus autem Ne corrumpas, additur, quia cum bis in manibus haberet [David Saulem], occidere noluit.

VERS. 2. « Si vere utique justitiam loquimini, recte judicate, filii hominum. » Illic 983 Saulem alloquitur, qui juraverat se non amplius eum persecuturum, et præter jusjurandum bellum movebat. Tu, inquit, esto judex eorum quæ agis, et iudicio suscepto, rectam et justam sententiam profer. [Si vero tuum ipsius morbum dignoscere et sanitatem tuam restituere non potes, quomodo aliis veritatis remedium parabis? Huic omnino impar es, inquit.]

VERS. 5. « Etenim in corde iniquitates operamini in terra, injustitias manus vestræ concinnant. » Et tui sermones, inquit, sunt pacifici, et tua consilia perversa, et omnimodæ machinationes insidiatorum. Considera igitur an res sermonibus congruant. Veruntamen frustra tibi iudicium meum tradidi, qui juste iudicare non vis.

VERS. 4. « Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt inde a ventre, locuti sunt falsa. » Jam dudum, ait, a veritate vos segregantes, falsitatem amplexi estis. [Hoc vero, ut jam superius a nobis dictum est, de suo tempore dicit : falsum enim dicit quoque odium erga proximum.] Hoc autem, ab utero, et a ventre, addidit, quia Deus ante creatio-

13'. « Ἰψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου. » Διὰ γὰρ τῶν πνευματικῶν νεφελῶν, τῶν προφητῶν, φημί, καὶ ἀποστόλων, τῆς ἀληθείας ἀναφανείσης, ὑψίτος ἀνεδείχθη τῶν ὀλων ὁ Κύριος, οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητής, ἐν ἀπάσῃ γῆ καὶ θαλάσῃ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ὕμνον 98 δεχόμενος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΖ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Μὴ διαφθείρης, τῷ Δ: εἰς ἐπισηλογραφίαν. » Τῆς αὐτῆς ἔχεται καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς διανοίας'. Διηγείται γὰρ τὴν τοῦ Σαοὺλ πονηρίαν, [καὶ τῶν κατ' αὐτὸν, τὴν ἐκείνου ἐσθρόπον κερκτημένων γνώμην,] καὶ τῶν λόγων τὸ ψεῦδος. Πολλὰ κίς γὰρ ὁμοῖα καταλύειν τὴν ἐχθραν, παρεῖθη τοὺς ὄρκους, καὶ ταῖς ἐνέδραις ἐχρήσατο. Πάλιν δὲ τὸ, Μὴ διαφθείρης, πρόκειται. ἐπειδὴ δις λαθῶν ὑπογέριον [ὁ Δαβὶδ τὸν Σαοὺλ] ἀνελεῖν οὐκ ἠθέλησεν'.

β'. « Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθείας κήρυκατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. » Ταῦτα πρὸς τὸν Σαοὺλ διεξέρχεται ὁμομοχότα μηκέτι διώκειν, καὶ παρὰ τοὺς ὄρκους στρατεύσαντα. Σὺ, φησὶ, γενοῦ τῶν ὑπὸ σοῦ δρωμένων κριτής, καὶ τὸ κρίνειν πεπιστευμένος, ὁρῶν ἐξένεγκε καὶ δικαίαν τὴν ψήφον. [Εἰ δὲ τὴν οἰκείαν νόσον οὐ δύνασαι διαγνώαι ἢ ἰατρὸς ταύτης γενέσθαι, πῶς ἂν ἐτέροις τὸ τῆς ἀληθείας φάρμακον κατασκευάσεις; Οὐ δύνασαι, φησίν.]

γ'. « Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῆ ἄδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσιν. » Σὺ, φησὶ, καὶ τὰ τῆς εἰρήνης ῥήματα, καὶ τὰ πονηρὰ βουλευματα, καὶ τὰ παντοδαπὰ τῶν ἐπιβούλων μηχανήματα σκέπησον τοίνυν εἰ συμβαίνει τοῖς λόγοις τὰ πράγματα. Ἀλλὰ γὰρ μήτην σοι τὴν ἐμὴν ἐνεχείρισται κρίσιν, δικάζειν οὐκ ἀνεχομένῳ δικαίως.

δ'. « Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μητρὸς, ἐπιλανθῆθησαν ἀπὸ γαστρὸς, ἐλάλησαν ψεῦδη. » Πάλαι, φησίν, ἑαυτοὺς τῆς ἀληθείας χωρίσαντες τὸ ψεῦδος ἠσπάσασθε. [Τοῦτο δὲ, ὡς ἀνωτέρω ἡμῖν εἴρηται, κατακροτεῖ μάλιστα ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ψεῦδος καὶ τὸ πρὸς τοὺς πέλας μῖσος λέγων.] Τὸ δὲ ἀπὸ μητέρας καὶ ἀπὸ γαστρὸς προστέθεικεν,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

983 Ὑμνον. cod. 1, 2 præm. τόν. 1 Διαβολας. cod. addit ἔχει δὲ καὶ ἕτερα περὶ μελλόντων. Habet autem quoque alia de futuris. 2 cod. 1 ἐξηγείται. 3 E cod 1 suppl. 4 Ἐχθραν. cod. 1 add. ὡς μέχρι καὶ νῦν τινες τῇ αὐτῇ διαμένουσι πονηρὰ. Sicut ad hunc usque diem nonnulli in eadem persistunt pravitate. 5 cod. 2 πρόσκειται. 6 E cod. 1 suppl. 7 Ἀνελεῖν οὐκ ἠθέλησεν. cod. 1 οὐκ ἀνέλεν. Idem cod. addit διδ δὴ ταύτη ἀπαρχόμενος ὁ Προφήτης οὕτως ἐφη. Propterea sic exorsus Propheta, ita loquitur. 8 Eι ἀληθῶς ἄρα. Hæc respondent Hebr. צדקת in textu obvio, omissum autem est a plerisque interpretibus sequens צדק. 9 Rec. lectio est εὐθεῖα. 10 Υἱοί. cod. 1, 2 præm. οἱ, ut in textu τῶν Ο'. 11 cod. 2 ἐξέρχεται. 12 Στρατεύσαντα. cod. 1 add. Ἡ δ' αὐτῇ πάντῃ σχεδὸν καὶ πανταχῇ κερράτηκε γνώμην, ἢ κατὰ τὸν Σαοὺλ, φημί, καὶ τὸν Δαβὶδ. Eadem autem usquequaque fere et ubique locorum invaluit opinio, que fertur de Saule ac Davide. 13 Ὑπὸ σοῦ. Priorem lectionem παρ' αὐτοῦ e cod. 1 emendavimus. 14 E cod. 1 suppl. 15 cod. 1 ἀνομίαν. 16 Συμπλέκουσιν. Hebr. יסבלו. Theodot. et edit. V διασταθμίζονται. 17 Σὺ, φησὶ. cod. 1 σαφῆ. 18 Εἰρήνης. cod. 1 εἰρωνείας. 19 col. 2 ἐπιβουλῶν. 20 Μηχανήματα. cod. 1 add. ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ψαύλου δοκιμάζεται. 21 cod. 2 ἐνεχείρισται. 22 cod. 2 ἀνεχόμενος. 23 Δικαίως. cod. 1 add. εἰπὲ καὶ τίνος ἕνεκεν. Ἐπι. Dic etiam, quare? Quia — 24 Μητέρας. cod. 1 add. καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καί. 25 Πάλαι — ἠσπάσαθε. Alia habet Cor. l. 1, p. 133. 26 col. 2 ἠσπάσαντο. 27 E cod. 1 suppl.

ὡς τοῦ Θεοῦ πρὸς ³⁰ τῆς διαπλάσεως τὰ κατ' αὐτούς A nem res illorum noverat. Sic enim et Jeremia:
 ἐγνωκότος. Οὕτω γὰρ καὶ πρὸς τὸν Ἰερεμίαν ³¹· « Πρὸ
 τοῦ με πλάσαι σε ³⁰ ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε· καὶ πρὸ
 τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας, ἤγακά σε. » Καὶ πρὸς
 τὸν Φαραῶ· « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως
 ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου. » Ἄλλ' ³¹ οὐχ ³²
 ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν Φαραῶ πονηρὸν, ἢ τὸν
 Ἰερεμίαν παποίηκεν ἅγιον· ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐστῆθαι
 προέγνω ὡς Θεός ³³.

ε'. « Θυμὸς ³⁴ αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ
 ὄφeos. » Μεμίμηται ³⁵ τοῦ ὄφeos ³⁶ τὸ ³⁷ μνηστειχα-
 ρον καὶ ἐπίβουλον ³⁸.

« Ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς, καὶ βουούσης τὰ ὦτα
 αὐτῆς. [ε'.] Ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ³⁹ ἐπ-
 αῶντων, φαρμακοῦται ⁴⁰ φαρμακευομένη παρὰ σο-
 φοῦ. » Βύουσι ⁴¹ δὲ ⁴² τὰ ὦτα τῇ ἀσπίδι παραπλη-
 σίως, ἢ φίλον τοῦτο ποιεῖν διὰ κακίας ὑπερβολῆς,
 ὥστε μὴ ⁴³ θέλγεσθαι ⁴⁴ ταῖς ἐπιφθαῖς, μὴδὲ ⁴⁵ εἰκριν
 τῷ φαρμάκῳ τῷ κατασκευασμένῳ ⁴⁶ παρὰ τοῦ
 καλουμένου ⁴⁷ σοφοῦ. Σοφὸν γὰρ ⁴⁸ ἐνταῦθα κατα-
 χρηστικῶς τὸν ὀφειρομένον ⁴⁹ προσσηγόρευσε· ὡς τὸ·
 « Σοφὸς εἶπεν τοῦ κακῆποιήσαι. [⁵⁰ τὸ δὲ καλοποιή-
 σαι οὐκ ἐγνωσαν.] καὶ, « Πῶς ⁵¹ σοφός; ποῦ γραμμα-
 τεύς; » Οὕτε ⁵² τοῦτους ὡς ⁵³ ἀληθῶς σοφοὺς ὀνομά-
 ζει, ἀλλ' ὡς τοῦτο παρὰ τισιν εἶναι δοκοῦντας.
 Ἐπειδὴ γὰρ πολλοῖς πρὸς τὸν Σαουλ χρησάμενος
 λόγοις ὁ μακάριος Δαβὶδ, καὶ δοῦλον ἑαυτὸν ὀνομά-
 σας, κίχαινον κύριον καὶ βασιλέα ⁵⁴, καὶ δι' αὐτῶν
 δεῖξας τῶν πραγμάτων, ὡς ⁵⁵ οὐκ ἐπίσταται τῆς ἐκεί-
 νου σφαγῆς, οὐ ⁵⁶ πέπεικε καταλύσαι τὴν ἔχθραν·
 προσφυῶς αὐτὸν ἀσπίδι παρέβαλλεν, οὐ κωφεύουσα
 κατὰ φύσιν, ἀλλὰ καὶ ⁵⁷ βουούση τὰ ὦτα, καὶ τῆς
 ἐπιφθαῖς ἀπωθουμένη τὴν προσβολήν. Τὸ δὲ, Φαρμα-
 κοῦται φαρμακευομένη παρὰ σοφοῦ, ὁ ⁵⁸ Σύμκα-
 χς οὕτως ἠρμήνευσε, Ἐπαστοῦται ⁵⁹ ἐπιφθαῖς
 σεσοφισμένου· ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι τὴν ἐπιφθῆν
 ὀνόμασε φάρμακον. [⁶⁰ Ὡς ἐκ τούτου δὴ λέγει ποιη-
 σαι τὴν μαιφονίαν τοῦ Σαουλ, εἴρηται ἡμῖν ἀνω-
 τέρω, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν, ἐν ὅῳ ἂν ὦσιν ἀξιόματι
 καὶ βαθμῇ ἢ τόπῳ. Νοήσκειν δὲ τις ἂν καλῶς καὶ
 ταῦτα εἰρηθῆναι κατὰ τῶν αἰρετικῶν, Ἀρειανῶν
 λέγω καὶ Ἐδονομιανῶν καὶ Μακεδονιανῶν καὶ τῶν
 δοκούντων τὰ παραπλήσια ἐκείνοις ὁῦματα νοσεῖν.
 Καὶ γὰρ αὐτοὺς ἂν δικαίως καλέσειεν ἐπιφθῶς καὶ
 ἐπαιδοῦς τις. Ὅτι δὲ μήτηρ ἢ ἐν ἀκραιῇ καιροῦ D

novat. Sic enim et Jeremia:
 dixit: « Antequam formarem te in **984** utero,
 novi te, et antequam exires utero, sanctificavi te. »
 Et Pharaoni: « In hoc ipsum excitavi te, ut ostend-
 am in te virtutem meam v. » Sed nec Pharaonem
 improbum, nec Jeremiam sanctum fecit præscien-
 tia divina: sed id quod futurum erat præscivit ut
 Deus.

Vers. 5. « Furor illis secundum similitudinem
 serpentis. » Malitiam enim et calliditatem serpentis
 imitati sunt.

« Sicut aspidis surdæ, et obturantis aures suas.
 [Vers. 6.] Quæ non exaudiet vocem incantantium,
 medicatur medicata a sapiente. » Porro aures op-
 pilant instar aspidis, cui mos est hoc facere propter
 malitiæ excessu, ne incantationibus demul-
 ceatur, neve cedat pharmaco parato per illum
 qui sapiens vocatur. Nam sapientem hoc in loco fe-
 rarum incantatorem nuncupavit, abusive, ut in illo:
 « Sapientes sunt ad malefaciendum, [bonum autem
 facere nesciunt,] » et: « Ubi sapiens, et ubi scri-
 ba »? » Neque hos ut vere sapientes nominat, sed
 quod tales a quibusdam censeantur. Quoniam enim
 beatus David multis sermonibus ad Saulem usus,
 et se **985** servum nominans, et illum dominum
 ac regem, et rebus ipsis ostendens se nunquam
 ejus eadem desiderasse, non persuasit illi ut inimi-
 citias finiret: apposite illum aspidi comparavit,
 non secundum naturam absurdæ, sed aures
 obstruenti, ut carminis ingressum prohibeat. Hæc
 autem verba, *Medicatur medicata a sapiente*, Sym-
 nachus vertit: *Incantatur incantationibus sapientis*:
 ut manifestum sit eum incantationem φάρμακον
 nominasse. [In superioribus jam a nobis dictum est
 Davidem hisce significare nefariam cædis cupiditi-
 nem Saulis eorumque qui ad eum pertinebant, in
 quocunque dignitatis fastigio aut loco fuerint con-
 stituti. Satis recte autem existimaverit quispiam,
 hæc etiam contra hæreticos, Arianos puta, Euno-
 mianos et Macedonianos eosque qui simili errore
 laborarunt, dicta esse. Jure enim ipsos dixerit ali-
 quos incantatores et prestigiatōres. Quod autem
 hæc mater in brevissimo temporis articulo enitatur
 regeneratos, unde constat inter eos qui initiati
 γ I Cor. 1, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁰ Πρὸ. cod. 1, 2 præm. καί. ³¹ Ἰερεμίαν. cod. 2 add. ἔφη. ³² Σέ. Abest a cod. 2. ³³ Ἄ. I. I. cod. 1
 καί. ³⁴ cod. 2 οὐχί. ³⁵ Ὡς Θεός. cod. 1 add. ὁ Θεός. ³⁶ Θυμὸς. Hebr. תַּחַלְתִּי, venenum. ³⁷ Μεμί-
 μηται. cod. 1 add. γὰρ, cod. 2 habet μέμηται ex errore librarii. ³⁸ Τοῦ ὄφeos. Des. in cod. 1.
³⁹ cod. 1 τόν. ⁴⁰ Ἐπίβουλον. cod. 1 add. ἐκείνων. ⁴¹ Rec. lectio est φωνῆν. ⁴² Φαρμακοῦται φαρμα-
 κευομένη. Præstat lectio rec. φαρμάκου τε φαρμακευομένου. Huc spectat observatio Didymi, quæ forte
 eadem est enim scholio in edit. Rom. φαρμάκου δὲ ἀγνωστῶν ἐν παρενθέσει δυτος τοῦ τε συνφθῶς καὶ
 οὐ βηματικῶς φαρμακοῦται. Legendum est φαρμάκου (particula τε apte interposita), non autem verbaliter
 φαρμακοῦται. ⁴³ Βύουσι. cod. 1 præm. δ δὲ λέγει, τοιοῦτό ἐστιν. ⁴⁴ Δέ. cod. 1 φησί. ⁴⁵ cod. 1 μήτε.
⁴⁶ Θέλγεσθαι. cod. 2 ἐπινεῦσαι. ⁴⁷ cod. 1 μήτε. ⁴⁸ cod. 1 κατασκευασμένῳ. ⁴⁹ Καλουμένου. Des. in
 cod. 2. ⁵⁰ Γάρ. cod. 1 δέ. ⁵¹ cod. 2 θηριεπιφθῶν. ⁵² E cod. 2 suppl. ⁵³ Πῶς. cod. 1 præm. τῷ.
⁵⁴ Οὕτε — δοκοῦντας. Des. in cod. 2. cod. 1 pro οὕτε habet οὐδέ. ⁵⁵ Ὡς. Abest a cod. 1. ⁵⁶ Βασιλ. a.
 cod. 1, 2 addunt καλέσει. ⁵⁷ Ὡς. Des. in cod. 2. ⁵⁸ Οὐ. Des. in cod. 2. ⁵⁹ Καί. Abest a cod. 2. ⁶⁰ Ὁ.
 cod. 1 præm. τοῦτο. ⁶¹ cod. 2 ἐπιφθῶς. Legendum autem videtur ἐπαστοῦ τε, ut leg. apud Moysi. in
 Hexapl. ad h. l. ⁶² E cod. 1 suppl.

sunt? Solent enim baptizare in nomine Patris ac Filii et Spiritus sancti, post triplicem emersionem et immersionem. Nostis autem quid dicam, quotquot adoptione dignati estis. Gravem morbum inferunt illis qui ab istis baptizantur, aut potius submerguntur. Hi quidem dicunt, Gloria sit Patri per Filium in Spiritu sancto; alii autem, Gloria sit Patri **986** et Filio in Spiritu sancto: sicque individuum et nullo non tempore eandem, in Patre et Filio et Spiritu sancto adoratam divinitatem pro tribus Diis habent, imo magnum, parvum et minorem statuunt: inæqualitatis jugo impollute Trinitatis divinitatem, summe, ut putant, disparem, frivola lingua disjungentes eam quæ unica est essentia, imperio, dominatione, divinitate, potentia, creatione, et quæ sunt alia ejus majestati propria. Hunc enim Deum et Regem, alium autem Dominum quidem, sed ministrum istius et creaturam ante alias ab eo productam, alium denique servum et ministrum filii audacissime vocare solent improbi isti, ad quos potissimum se refert vaticinatio ista. Non enim de Saule tantum, iisque qui cum eo erant, sanctus prophetæ Spiritus hæc per sacram prophetæ linguam effatus est.]

VERS. 7. « Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum. » Verumtamen qui universa curæ habet, ejus machinationes contra nos vanas et irritas reddet: « Dentes molares leonum confringet Dominus. » Et in superiori psalmo *catulos leonum* ipsos nominavit, et hic *leones*. Ideo et dentium, et molarium dentium meminit. Cæterum molares dentes vocat interiores, quibus comminere cibum solemus. Per hæc igitur et illa ostendit Deum rerum omnium **987** conditorem universas eorum fraudes esse dissoluturum.

VERS. 8. « Ad nihilum redigentur, tanquam aqua decurrens. » Abjecti, ait, erunt, instar aquæ dissipatæ, et penitus inutilis. « Intendit arcum suum, donec infirmentur. » Non cessabit enim pœnas ipsis infligere, donec eorum potentiam rescindat, [liquifactionem et dissolutionem illis inferens.]

VERS. 9. « Sicut cera, quæ diffuit, auferentur, » [letifera in eos irruente turbine vehementissima:] « Consummentur autem veluti cera igni admota et liquefacta,

Α ζοπή ἀποκρούουσα τοὺς ἀναγεννωμένους, παρ' ὃν δῆλον τοῖς μευημένοις; Καὶ γὰρ εἰῶθαι βαπτίζεῖν εἰ; τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ μετὰ τὴν ἀνάθεστας τῶν τριῶν καταδύσεων. Ἰστε τί λέγω, οἱ τῆς υἰθεσίας ἡξιωμένοι. Νόσον χαλεπὴν παραδίδομαι τοῖς ᾄθων παρ' αὐτῶν βαπτιζομένοις μᾶλλον δὲ βυθιζομένοις· οἱ μὲν λέγοντες, Δόξα Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· οἱ δὲ, Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ οὕτως τὴν ἀδιαιρέτον ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνουμένην θεότητα εἰς τριθεῖαν παραλαμβάνουσιν, μᾶλλον δὲ παραδίδονται μέγαν καὶ σμικρὸν καὶ σμικρότερον· ἀνισότητος ζυγῷ γλώττι μεμηρυνή τὴν ἀζυγώτατον, ὡς ὄνται, διατεμνοντες τῆς ἀγράντου θεότητα Τριάδος, καὶ τὴν ἐν ὡσίᾳ μιᾷ, ἐν βασιλείᾳ, ἐν κυριότητι, ἐν θεότητι, ἐν δυνάμει, ἐν δημιουργίᾳ, καὶ ὅσα πρέπει τῇ αὐτῆς μακαριότητι. Τὸν μὲν Θεὸν καὶ βασιλέα, τὸν δὲ Κύριον καὶ ὑπουργὸν ἐκείνου καὶ ποίημα πρὸ τῶν ἄλλων παρ' αὐτοῦ γενόμενον, τὸ δὲ δοῦλον καὶ ὑπουργὸν τοῦ Υἱοῦ, τολμηρῶς οἱ θεῖλαι ἀποκαλεῖν περὶ καὶ πρὸς οὓς μάλιστα εἰρηται ἡ προφητεία. Οὐ γὰρ πρὸς τὸν Σαουλ μόνον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν εἴρηκεν τὸ τῆς προφητείας πανάγιον Πνεῦμα διὰ τῆς σεπτῆς γλώττης τοῦ προφήτου.]

ζ'. « Ὁ Θεὸς ⁶¹ συντρίψει ⁶² τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ⁶³. » Ἄλλὰ γὰρ ἐ τῶν ὄλων ἐπίπτης ⁶⁴ ἀργὰς αὐτοῦ ⁶⁵ δεῖξει ⁶⁶ τὰς καὸ' ἡμῶν μηχανὰς ⁶⁷. « Τὰς μύλας τῶν λεόντων συνέλασεν ⁶⁸ ὁ Κύριος. » Καὶ ἐν τῷ προτεταγμένῳ ψαλμῷ *σκύμονος* αὐτοὺς ὠνόμασε, καὶ ἐνταῦθα *λέοντας*. Τούτου χάριν καὶ ὀδόντων καὶ ⁶⁹ μυλῶν ἐμνημόνευσε. Μύλας δὲ καλεῖ τοὺς ἐνδοτέρους ὀδόντας, οἱ λεπτόντιν εἰδώμεν τὴν τροφήν. Διὰ τούτων μέντοι κάκειων ἐδίδαξεν ⁷⁰, ὡς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὰς παντοδαπὰς αὐτῶν διαβολὰς ⁷¹ διαλύσει ⁷².

η'. « Ἐξουδενωθήσονται ὡσεὶ ⁷³ ὕδωρ διαπορευόμενον. » Εὐχαταφρόνητος, φησὶν, ἔσονται, ὕδατι παραπλήσιως ἔσκεδαμένῳ, καὶ παντελῶς ἀχρήστῳ. « Ἐντεσεῖ ⁷⁴ τὸ τόξον αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀσθενήσουσιν. » Οὐ παύεται ⁷⁵ γὰρ βάλλων αὐτοὺς ταῖς τιμωρίαις, μέχρις ⁷⁶ αὐτῶν καταλύσει ⁷⁷ τὴν δύναμιν ⁷⁸, « τῆξιν αὐτῶν καὶ διάλυσιν ἐπάγειν.]

θ'. « Ὅσει κηρὸς ⁷⁹ ταχεὶς ἀνταναιρεθήσονται, ⁸⁰ τῆς θανατικῆς φθοράτης αὐτοῦ διαπύρου καταγίδος] ἐπεσε ⁸¹ πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ⁸², καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. » Δίκην δὲ κηροῦ πυρὶ πελάζοντος ⁸³ καὶ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Θεός. cod. 1 add. λέγων. ⁶² Rec. lectio est συντρίψεν. Hebr. צָרַק , conterere. ⁶³ Αὐτῶν. cod. 1 a. l. l. καὶ μικρὸν ὑστερον ἀκούσεσθε καὶ τὰ ἐξῆς. Et post pauca audietis etiam quæ sequuntur. ⁶⁴ Ἐπίπτης. cod. 2 δεσπότης. ⁶⁵ Αὐτοῦ. cod. 1, 2 αὐτῶν. ⁶⁶ cod. 2 δεῖξει. ⁶⁷ Μηχανὰς cod. 1 add. καὶ τὰς κατὰ τῆς εὐσεβείας αὐτῆς. ⁶⁸ Συνέλασεν. Hebr. שָׁלַח . Legendum esse συνεθλάσειεν. observatur apud Cord. t. II, p. 124. ⁶⁹ Καὶ. Abest a cod. 2. ⁷⁰ cod. 1 ἐδίδαξεν ⁷¹ Διαβολὰς. cod. 1 ἐπιβολὰς. ⁷² Διαλύσει. Cod. 1 a. l. l. καὶ ὅρα, πῶς. Et videt quomodo? ⁷³ Ὅσει. Rec. lectio est ὡς. Hebr. כְּשֵׁי קֵר . Symm. ὡς ὕδωρ παρερχόμενον ἑαυτῷ. ⁷⁴ Ἐντεσεῖ — ἀσθενήσουσιν. Symm. hunc obscurum locum ita interpr. ὁ τείνων τὸ τόξον αὐτοῦ θορυβηθήτω ὡς τὰ θρυπτόμενα, qui tendit arcum suum, turbetur ut quæ fracta sint. ⁷⁵ cod. 2 παύεται. ⁷⁶ Μέχρι. cod 1, 2 adiunt ἄν. ⁷⁷ cod. 1 καταλύση. ⁷⁸ E cod. 1 suppl. ⁷⁹ Κηρός. Hebr. חֵרֶשׁ , limax. ⁸⁰ E cod. 1 suppl. ⁸¹ Ἐπεσε — αὐτοῦς. Hebr. פָּרַח בָּא . Reliqui interpr. Ἐκάρωμα γυναικός. ⁸² Ἐπ' αὐτοῦς. Exstat tantum in ed. Ald. et Compl. ⁸³ Πυρὶ πελάζοντος, cod. 2 περιπελάζοντος pro πυρὶ ἐμπελάζοντος, ut videtur.

τη κομμένου διαλυθήσονται, καὶ τῆς ζωῆς στερηθήσονται. Τοῦτο γάρ εἶπε· « Καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον » ὡς τῶν τελευτώντων τὴν ἡλικίαν οὐκ ἔστι δυναμένων ἰδεῖν ἀκτίνα.

γ'. « Πρὸ τοῦ συνίναί τας ἀκάνθας ὑμῶν τὴν βλάβην, ὡσεὶ ζῶντας ὡσεὶ ἐν ὄργῃ καταπίεται αὐτοῦς ». Ὁ δὲ Σύμμαχος· σαφέστερον τοῦτο ἠρμήνευσεν· *Πρὶν ἢ αὐξηθῶσιν αἱ ἀκαρθαὶ ὑμῶν, ὡστε γενέσθαι βλάμνον, ἐτι ζῶντας ὡς ὁ δολοξήτορ λαίλαψ ἀρσῆ*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστι· Πᾶσαν μὲν ἀμαρτίαν ἀκαρθαν ἢ ἑὶτα Γραφή καλεῖ· ἢ δὲ βλάβης ἀκάνθα μὲν ἔστι, μεγίστη δὲ, καὶ δένδρον μιμουμένη [καὶ ἰδὸν χαλεπώτατον βάλλουσα]. Ἀπειλεῖ τοίνυν ἢ πρόβησις, καὶ τῷ Σαούλ, καὶ τοῖς ἐκείνου συνεργοῖς, ταχέειν τὴν τιμωρίαν. Πρὶν γάρ, φησὶν, αὐξηθῆ ὑμῶν ἢ πονηρία, ὡστε βλάμνον ἀπεικαρθῆναι, τοῦτ' ἔστι, τῇ μεγίστῃ ἀκάνθῃ, ἢ ἢτις ἔστι φανολογία κακία, ὁσέλητος ὑμῶν πληγὴ καταλήψεται, καὶ φροῦδους ἐργάσεται. Τοῦτο γάρ εἶπε, καταπίεται. Καθάπερ γάρ τὸ [ἢ ὑπὸ τῶν μυλῶν τῶν ἰδόντων λεπτυνόμενον καὶ] καταπινόμενον ἀφανὲς λοιπὸν γίνεται, οὕτω καὶ ὑμεῖς, φησὶ, παραδοθήσεσθε λήθη· ὅπερ δὴ καὶ συνέβη. Μετ' ὀλίγον γάρ χρένον, ἐν τῷ τῶν ἀλλοφύλων πολέμῳ δεξιόμενος τὴν πληγὴν, οὐκ ἔτι τὴν πονηρίαν ἐπιβύξῃσεν [ἢ ὁ Σαούλ], ἀλλ' ἔκων τὸν κατὰ τοῦ Δαβὶδ κατέλυσε πόλεμον.

ιδ'. « Εὐφρανθήσεται δίκαιος, ὅτ' ἂν ἰδῆ ἐκδίκησιν τὰς χεῖρας αὐτοῦ νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀμαρτανλοῦ. » Εὐφραίνεται δὲ ὁ τῆς ἀρετῆς φροντιστής, τὸν τῆς κακίας ἐργάτην ὄρων κολαζόμενον· οὐκ ἐπιτυθάξων ἢ ἐκείνῳ, ἀλλὰ τὸν θεῶν ὄρων προμήθειαν, παρορῶν οὐκ ἀνεγομμένην τοῦς ὑπ' ἐκείνου ἀδικουμένους. Τὰς δὲ χεῖρας αὐτοῦ νίψεται, οὐ τῷ αἵματι ταύτας φοινίττων καὶ μολύνων· ἀλλὰ δεικνύς ἑαυτὸν ἀθῶον, καὶ τῆς ἐκείνου πονηρίας κεχωρισμένον. Οὐ γάρ, ὡς τινες ὑπέλαθον, ἐν τῷ αἵματι νίψεται, ἀλλ' ἐπὶ τῷ αἵματι νίψεται, ὡς οὐδαμίαν πρὸς ἐκείνον ἐσχηκῶς κοινωνίαν.

ιθ'. « Καὶ ἐρεῖ ἄνθρωπος, Εἴ' ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ; ἄρα ἐστὶν ὁ Θεὸς κρίνων αὐτοὺς ἐν τῇ γῆ. » Τὸ ἄρα ἐνταῦθα ἀποφαντικῶς κείται· λέγει δὲ, ὅτι πᾶς ὄρων τὸν δυσσεβεῖα συνεζήκοτα ποιήν τίσαντα κατὰ τὸνδε τὴν βίον, ὁμολογήσει· καὶ Θεὸν εἶναι, καὶ ἐφορῶντὰ γινόμενα, καὶ σοφῶς ἄπαντα πρυτανεύειν· καὶ τοῖς μὲν δικαίοις τοῦς καταλλήλους ἀπονέμειν

A et vita privabuntur. Hoc enim dixit, « Et non viderunt solem, » quia mortui solis radium intueri nequeunt.

VERS. 10. « Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnium, sicut viventes, sic in ira absorbet eos. » Symmachus manifestius expressit : *Priusquam spinæ vestræ crescunt ita ut fiant rhamnium, adhuc viventes, tanquam penitus siccum, turbo tollet.* Quod autem dicit, **988** hoc est : Omne quidem peccatum spinam sacræ Litteræ nuncupant : rhamnium autem spina est, sed maxima, et arborem æmulans, [acerrimumque venenum emittens.] Minatur igitur vaticinatio et Sauli, et ejus assecclis, celerem pœnam. Priusquam enim, ait, malitia vestra crescat, ut rhamnium similis sit, hæc est, maxime spinæ, [quæ est maxime detestanda malitia,] plaga a Deo inflictæ vos disperdet, et vanos efficiet. Hoc enim dixit, *absorbet.* Quemadmodum enim quod [per dentes molares comminuitur et] absorbetur, deinceps non apparet : sic vos, ait, oblivioni trademini : quod revera accidit. Nam paulo post in alienigenarum bello vulnere accepto, non amplius Saul malitiam auxit, sed invitus bellam contra Davidem diremit.

VERS. 11. « Lætabitur justus, cum viderit vindictam, manus suas lavabit in sanguine peccatoris. » Lætatur autem virtutis studiosus, cum malitiae operarium suppliciiis affectum videt, non illudens illi, sed divinam cernens Providentiam, quæ voluit despicere ab illis injuria affectos. Manus autem suas lavat, non sanguine has crucians et maculans, sed ostendens se innocentem, et ab illius malitia sejunctum. Non enim, ut quidam suspicati sunt, in sanguine lavatur, sed propter sanguinem lavatur, ut qui nullam communionem cum illo habuerit.

VERS. 12. « Et dicet homo : Siccine utique est fructus justo? utique est Deus judicans eos in terra. » Illud utique affirmative positum est. Dicit autem fore ut omnis homo videns impium in hac vita pœnam pendere, confessor sit, et Deum esse, et omnia quæ fiunt inspicere, et cuncta sapienter moderari, et justis quidem congruentes fructus

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ Οὐ — ἀκτίνα. cod. 1 ἀκτίνα οὐ δεδουνημένων ἰδεῖν. Sequitur Εἴτά φησι. ⁹⁹ cod. 2 ὡς. ¹⁰⁰ Καταπίεται. Hebr. *תגרוגור*, turbine abripiet eum. ¹⁰¹ Αὐτοῦς. Rec. lectio est ὑμῶς. ¹⁰² Δέ. Abest a cod. 1, 2. ¹⁰³ Apud Montf. in Hexapl. hebr. ζῶντα. ¹⁰⁴ Ὡς — ἀρσῆ. cod. 1 ὁλοκλήρους λαίλαψ πυρὸς καταναλώσει ὑμῶς, ἢ περ τοῦ Θεοῦ ἐπιπορμένη δίκη, vos adhuc in integritate constitutos turbo ignis, scilicet vindicta divina, consumet. ¹⁰⁵ Λαίλαψ ἀρσῆ. Ita fere Aqu. λαλαπήσει. ¹⁰⁶ cod. 2 αἰρεῖ. ¹⁰⁷ cod. 1 τοιοῦτο. ¹⁰⁸ cod. 1 ἄκάνθα. ¹⁰⁹ Μὲν et deinde δὲ καὶ des. in cod. 1, ubi etiam colon: ai· vocem ἐπὶ non apponitur. ¹¹⁰ E cod. 1 suppl. ¹¹¹ Συνεργοῖς. cod. 1 add. καὶ τοῖς ἀνωτέρω ἡμῖν εἰρημένους αἰρεσιάρχαις. ¹¹² φησὶ. In col. 1, 2 ponitur post αὐξηθῆ. ¹¹³ E cod. 1. ¹¹⁴ E cod. 1. ¹¹⁵ E cod. 1 suppl. In eodem sequitur : εἰρηται ἡμῖν πολλάκις καὶ περὶ τῶν τὴν ἐκείνου νόσον νενοσηκότων· *Dictum jam est superius a nobis de illis qui eodem quo ille verbo laborarunt.* ¹¹⁶ Ἐκδίκησιν. In textu τῶν Ὁ sequitur ἀσθεῖν. col. 1 ad 1. τοῦ ἀσθεῖος, φησὶ. ¹¹⁷ Ὁρῶν κολαῖ. cod. 1 κολαζόμενον θεώμενος. ¹¹⁸ cod. 2 ἐπιτυθάξειν. ¹¹⁹ Ὁρῶν. Des. in cod. 2. ¹²⁰ Ἀλλὰ. cod. 2 add. καί. ¹²¹ Ἀλλ' — νίψεται. Des. in cod. 1. ¹²² Εἰ. Abest a cod. 2. ¹²³ Πρυτανεύειν. cod. 1 add. εἰδῶτα. ¹²⁴ cod. 2 κατ' ἀλλήλων.

retribuere, ab iis autem qui secus vivunt, pœnas A
exigere, et dignis eos suppliciis afficere.

INTERP. PSALM LVIH.

Vers. 1. « In finem, Ne corrumpas, ipsi Davidi, in tituli inscriptionem. Quando misit Saul, et custodivit domum ejus, ut interficeret eum. » Cum Saul invidia laboraret, mortem Davidi straelat, et ipsum aliquando simul convivantem telo confgere voluit. Cum autem declinasset, et evitasset mortem, conatus est rursus eum comprehendere, et missis quibusdam imperavit ut domum custodirent, manifestas inimicitias demonstrans. Verum uxor Davidis, filia Saulis, viro suo hoc aperuit, 990 et per fenestram ipsi fugæ occasionem fecit. Porro sumptis cenotaphiis (sic enim historia docet ²), lecti speciem expressit, et agrotantis imaginem vestibulis composuit, et procul ostendit iis qui domum custodire jussi erant, dicens Davidem morbo quodam detineri. Hæc quidem nocte facta sunt : exorta vero luce, patuit Sauli et ejus apparitoribus signum illud. Tunc igitur beatus David cum insidiis illas declinasset, hunc conscripsit psalmum. Verum de illis quæ tunc acciderunt, pauca verba facit : plura autem prædicat, divini Spiritus radiis illustratus, Judæorumque prævidens rabiem adversus Salvatorem Deum nostrum. Etenim Judæi per milites Domini sepulcrum custodientes, exorta luce, vestimenta quidem invenerunt, mortuum vero, qui custodiebatur, non amplius viderunt : resurrexit enim, mortis imperio destructo. Proprias igitur insidias beatus David videns, et prævidens, Deum Israelis et opificem mundi omniumque Dominum, qui ex ipso secundum carnem, oriturus erat, graviora a Judæis passurum esse, prædicat gentium vocationem, et Judæorum dispersionem.

Vers. 2. « Eripe me de inimicis meis, Deus mi : et ab 991 insurgentibus contra me libera me. » Justæ prophetæ præces fuerunt : nam ab injuste oppugnantibus liberari postulavit. Deinde horum propositum narrat.

Vers. 3. « Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me. » Homicidæ, inquit,

² 1 Reg. x, 16.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Τοῖς—προσελομένοις. cod. 1 τοῖς—προσελομένοις. ² cod. 2 τὰ ἐναντία. ³ Ἀξίως. col. 2 add. αὐτοῖς. ⁴ Ἐπάγειν. cod. 1 addit : Οἱ μὲν δὲ μηδὲν διεψευσμένοι καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ᾗσιν εἰρηκέναι : οὐκ ἐπὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πάντη μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἴσα ὄραν δρώντάς τινας. *Puto autem nihil veritati contrarium in hac oda dixisse Davidem : quia ubique terrarum, et, ut ita dicam, ad hunc usque diem videre licet quosdam simili modo agentes.* ⁵ cod. 2 φρουρεῖσθαι. ⁶ Ἄλλ'—θυγάτηρ. cod. 1 ἀλλ' ἢ τοῦ Σαουλ θυγάτηρ. γαμετὴ δὲ τοῦ Δαβὶδ. ⁷ Μέρ. Abest a cod. 3. ⁸ cod. 1 ὁμῶς. ⁹ Τὰ κενοτάφια. Vid. p. 385, n. 2. ¹⁰ Διατυποῖ. cod. 2 ὁλοῖ. ¹¹ cod. 2 φρουρεῖσθαι. ¹² Κατάδηλον. cod. 1 et 2 κατέστη ὄφλον. ¹³ Τῷ. cod. uterque prem. καί. ¹⁴ Ἐγένετο. Abest ab utroque cod. ¹⁵ E cod. 1 suppl. ¹⁶ Τῶν Ἰουδαίων. Dcs. in cod. 1. ¹⁷ Δεσποτικόν. cod. 1 habet θεοδόχον. ¹⁸ Τὸ κράτος. col. 2 τὴν τυραννίδα. ¹⁹ Ὡς—χαλεπώτερα. cod. 2 ὡς καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα γεννηθῆναι μέλλον Χριστῷ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ χαλεπώτερα. In cod. 1 post ὡς sequitur καί. ²⁰ Δημοουργός. cod. 1 add. πρὸ τῶν αἰώνων καὶ τῶν αἰώνων. ²¹ Ὁ—σάρκα. cod. 1 μετὰ τὴν ἐξ οὗ κατὰ σάρκα οἰκονομίαν. ²² cod. 2 Ἰουδαίως. ²³ Μέ. cod. 1 add. λέγων. ²⁴ Ἐύτρωσαί με. Hebr. עָלַמְתִּי. Syr. eleva me.

καρπούς, τοὺς ¹¹ δὲ τάναντία ¹² προσελομένους δίκας εἰσπράττειν, καὶ τὰς ἀξίας ¹³ τιμωρίας ἐπάγειν ¹⁴.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΗΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Μὴ διαφθείρης, τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν. Ὅποτε ἀπέστειλε Σαουλ, καὶ ἐψύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατώσαι αὐτόν. » Φόβῳ δουλεύων ὁ Σαουλ τὸν τοῦ Δαβὶδ ἐτύρευε θάνατον : καὶ ποτε συνεπιώμενον ἠβουλήθη κατὰκονίτσεια : τῷ ὁράτι. Ἐκκλίναντα δὲ, καὶ διαφυγόντα τὸν θάνατον, ἐπεχειρήθη πάλιν, χειρώσασθαι, καὶ τινὰς ἀποστείλας, τὴν οἰκίαν φρουρῆσαι ¹⁶ προσέταξε, προφανῆ τὴν δυσμένειαν δείξας. Ἄλλ' ¹⁷ ἢ μὲν τοῦ Δαβὶδ γαμετὴ, τοῦ δὲ Σαουλ θυγάτηρ, γνώριμον μὲν ¹⁸ τοῦτο ποιεῖ τῷ ὁμῶς ¹⁹, καὶ διὰ τινος αὐτὸν ἀποδράναι παρασευάζει φωταγωγῷ. Τὰ κενοτάφια ²⁰ ὡς λαβοῦσα (οὕτω γὰρ ἡ ἱστορία διδάσκει) σχηματίζει τὴν κλίτην, καὶ ὁβρωστοῦντος εἰκόνα διὰ τῶν ἱματίων διατυποῖ ²¹ : καὶ δείκνυσι πόβρωθεν τοῖς φρουρῆσαι ²² προστεταγμένοις, ὑπὸ τινος τὸν Δαβὶδ ἐνοχλεῖσθαι νοστήματος λέγουσα. Ταῦτα μὲν νύκτωρ ἐγένετο : ἡμέρας δὲ γενομένης, κατάδηλον ²³ τῷ ²⁴ Σαουλ καὶ τοῖς δορυφόροις τὸ δρᾶμα ἐγένετο ²⁵. Τῆν καὶ τα τοῖνον ὁ μακάριος Δαβὶδ, τὴν ἐπιβουλήν ἐκείνην διαφυγῶν, τὸν ψαλμὸν τοῦτον συνέγραψεν. Ἀλλὰ τῶν μὲν τότε γενομένων ὀλίγα λέγει, τὰ δὲ πλεῖστα πρόλεγει, τοῦ θεοῦ Πνεύματος τὴν αἰγλήν δεξάμενος, καὶ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος [²⁶ Θεοῦ] ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων ²⁷ προθεασάμενος λύτταν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν δεσποτικόν ²⁸ διὰ στρατιωτῶν φυλάξαντες τάφον, ἡμέρας γενομένης, τὰ μὲν ἱμάτια εὔρον, τὸν δὲ φυλαττόμενον οὐκ ἔτι εἶδον νεκρόν : ἀνέστη γὰρ καταλύσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος ²⁹. Τὰς οικείας τοῖνον ἐπιβουλὰς βλέπων ὁ μακάριος Δαβὶδ, καὶ προθεώμενος ὡς ³⁰ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ δημιουργὸς ³¹ καὶ πάντων Δεσπότης, ὁ ³² ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα, χαλεπώτερα πρὸς Ἰουδαίων ³³ πείσεται, προλέγει καὶ σποράν.

β'. « Ἐξελοῦ με ³⁴ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαί με ³⁵. » Δικαία τοῦ προφήτου ἡ αἰτήσις : ἀπαλλαγῆναι γὰρ τῶν ἀδίκως πολεμῶντων ἰκέτευσεν. Εἶτα τὸν τῶν διωγέται σκοπόν.

γ'. « Ἐρύσαι με ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ανομίαν, καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων σωσον με. » Μικρόνοι, φη-

όν, οι πολέμιοι και πρᾶνόμοι, οἷς οὐδ' ἦν τινα οὖν Ἀ
πρωσενήνοχα βλάβην.

8. ε. Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου· ἐπ-
έθεντο ἐπ' ἐμὲ κραταίοι. Ὑπαντοδοποιὸς χρώμενοι
μηχανήμασιν ἀνελεῖν με περιώνται, τῇ οἰκίᾳ δυνά-
μι θαρρόντες· ἀλλ' ³⁶ εἰλὸς αὐτοῦ· προηδικημέ-
νους τὴν τιμωρίαν ζητεῖν ³⁷.

ε'. ι. Οὕτω ἡ ἀνομία μου, οὕτω ἡ ἀμαρτία μου, Κύ-
ριε. Ὑπὸδὲν, φησὶ, πρᾶ' ³⁸ ἡμῶν εἰς αὐτοὺς γεγένη-
ται λυπηρόν· οὐδὲ τι ἐγκαλεῖν ἔχοντες, τὸν ἐμὸν κά-
τύουσι· ³⁹ θάνατον. ε. Ἄνευ ἀτομίας ἐδραμόν και κατ-
εῖθυνα ⁴⁰. Ὑπαντοδοποιὸς οὐ τῷ Δαβὶδ ἀρμότ-
τει, ἀλλὰ τῷ ἐκ Δαβὶδ, και τῷ ⁴¹ Κυρίῳ τοῦ Δαβὶδ.
Ἐκεῖνος γὰρ μόνος ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐ-
ρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. [⁴² Οὐδεὶς γὰρ δι-
χα ἀμαρτίας, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός· αὐτός γε οὗτος ὁ ἐκ
Δαβὶδ διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν σαρκωθεῖς.] Ὡς ἐν
τύπῳ δὲ και ὁ μακάριος ταῦτα λέγει Δαβὶδ· οὐ τὸ
παντελῶς ἀναμάρτητον ἑαυτῷ μαρτυρῶν ⁴³, ἀλλὰ
διόπτων ὡς οὐδὲν τὸν Σαουλ ἀδικήσας, ἀλλὰ πολλὰ
καὶ πολλάκις εὐεργετήσας, τὰς παντοδαπὰς ἐπιθου-
λὰς ὑπομένει. Καὶ ⁴⁴ μὴ οὕτως ἀμαρτίας, κατ' αὐ-
τοῦ ἐπιτρέχουσι, ἵνα διαρπάξωσι τὴν περὶ αὐτοῦ
γενόμενον ἀδῶον. Οὕτω δὲ και ὁ Σύμμαχος ἠρμη-
νεύει· *Μὴ οὐσίας ἀμαρτίας, οὕτω ⁴⁵ τρέχουσιν ⁴⁶,
ἵνα πατάξωσιν ⁴⁷.*

A hostes et iniqui sunt, quibus ne minimam quidem
offensionem injeci.

Vers. 4. ε. Quia ecce ceperunt animam meam,
irruerunt in me fortes. Ὑπαντοδοποιὸς Omnis generis machina-
tionibus utentes, perdere me conantur, propria po-
tentia freti : sed par est ipsos prius injuria laces-
sitos vindictam querere.

Vers. 5. ε. Neque iniquitas mea, neque peccatum
meum, Domine. Ὑπαντοδοποιὸς Nulla, inquit, molestia in ipsi-
s a nobis profecta est : cum me arguere nullius cul-
pae possint, meam mortem moluntur. ε. Sine in-
iquitate cucurri, et direxi. Ὑπαντοδοποιὸς Hæc verius non Davidi
congruunt, sed filio et Domino Davidis. Ille enim
solutus ε. peccatum non fecit, neque dolus inventus
est in ore ejus ⁴². Ὑπαντοδοποιὸς [Nemo enim est sine peccato,
nisi unicus Deus : hic autem est ille qui pro summo
erga homines amore humanam e Davide assump-
sit naturam.] Ceterum tanquam in figura beatus
David hæc dicit, non omnino testificans seipsum
liberum a peccatis esse, sed docens se, cum Sau-
lem nulla injuria affecisset, sed multa sæpius be-
nificia in eum contulisset, omnis generis insidias
esse perpeßsum. Et cum nullum sit **992** peccatum,
accurrunt ut discerpant eum, a quo nulla injuria
læsi sunt. Sic autem quoque Symmachus interpre-
tatus est : *Cum peccatum non sit, sic currunt ut per-
cutiant.*

Vers. 6. ε. Exsurge in occursum meum, et vide. Ὑπαντοδοποιὸς
Te enim, ait, ut hujus judex sis, obsecro, qui om-
nia aperte scis. ε. Et tu, Domine Deus virtutum,
Deus Israel, intende ad visitandas omnes gentes. Ὑπαντοδοποιὸς
Cum cum soluni peccati expertem esse sciret, qui
ex ipso secundum carnem descensurus erat, furo-
remque in ipsum contribulium Judæorum prospice-
ret, Dominum virtutum, Deumque Israelis orat
ut Judæos abjectos relinquat, et in gentes omnem
providentiam transferat, et lumine divinæ cogniti-
onis illuminet. Cum autem hæc gentibus annuntias-
set, Judæorum supplicium prædicit. ε. Ne miserearis
omnium, qui operantur iniquitatem. Ὑπαντοδοποιὸς Quo-
niam enim propheticis oculis crucem intuebatur,
et audire sibi videbatur Dominum gloriæ dicentem .
ε. Pater, veniam da illis, **993** non enim sciunt

ς'. ε. Ἐξεγέρθητι ⁴⁸ εἰς συνάντησίν μου, και ἴδε. Ὑπαντοδοποιὸς
Σὺ δὲ ⁴⁹ τοῦτου ⁵⁰, φησὶν, ἵκετεύω γενέσθαι· κριτὴν,
τὸν ἅπαντα σαφῶς ἐπιστάμενον. ε. Καὶ σὺ, Κύριε, ⁵¹ C
ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς ⁵² τοῦ Ἰσραὴλ ⁵³, πρό-
σχες τοῦ ἐπισκέφασθαι πάντα τὰ ἔθνη. Ὑπαντοδοποιὸς Τὸ ἀν-
σμάρτητον ἐν μόνῳ θεωρήσας τῷ ⁵⁴ ἐξ αὐτοῦ κατὰ
σάρκα, και τὴν τῶν ὁμοφυλῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ
μανίαν προβεωσήσας τῷ πνεύματι, τὴν τῶν ⁵⁵ δυνά-
μεων Κύριον, και τοῦ Ἰσραὴλ ἵκετεύει Θεόν, κατα-
λιπεῖν μὲν Ἰουδαίους ἀτημελήτους ⁵⁶, πᾶσαν δὲ εἰς
τὰ ἔθνη μεταθεῖναι τὴν πρόνοιαν, και τῷ τῆς θεο-
γνωσίας καταυγᾶσαι φωτὶ. Ταῦτα δὲ τοῖς ἔθνεσιν
ἀπαγγελλας ⁵⁷, και τὰς Ἰουδαίων τιμωρίας προλέ-
γει. ε. Μὴ οἰκτιρήσης πάντας ⁵⁸ τοὺς ἐργαζομένους
τὴν ἀνομίαν. Ὑπαντοδοποιὸς Ἐπειδὴ γὰρ ⁵⁹ τοῖς προφητικαῖς ὀφ-
θαλμοῖς τὸν σταυρὸν ἑώρα, και ἐπάτειν ἐδόκει τοῦ

¹ 1 Petr. II, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁶ Ἄλλ' — ζητεῖν. Des. in cod. 2. ³⁷ Ζητεῖν. col. 1 add. διδὸς δὴ λέγει. ³⁸ Παρ' — αὐτοῦς.
cod. 1 εἰς αὐτοὺς παρ' ἐμοῦ. Pro ἡμῶν etiam col. 1, habet ἐμοῦ. ³⁹ Κατεύουσι. cod. 2 τυρεύουσι.
⁴⁰ Κατεύουσα. Hebr. כָּטְוָה. Syr. bene, pararunt contra me. Græbius in sua τῶν O editione posuit
κατεύουσαν, sed sine codicum auctoritate. ⁴¹ Τῷ. Abest a cod. 1, 2. ⁴² E cod. 1 suppl. ⁴³ cod.
προμαρτυρῶν. ⁴⁴ Καὶ — ἀδῶον. Des. in cod. 2. ⁴⁵ Οὕτω. Des. apud Montf., in Hexapl. ad h. l.
⁴⁶ Τρέχουσιν. cod. προσέχουσι. Apud Montf. l. c. leg. ἐπιτρέχουσιν. ⁴⁷ Πατάξωσιν. Montf. l. c.
præter hæc adducit aliam lectionem, scil. ἐκλύσῃτε. ⁴⁸ Ἐξεγέρθητι. cod. 1. præm. δὴ τοῦτο.
⁴⁹ Δέ. cod. 1 γάρ. ⁵⁰ cod. 2 τοῦτο. ⁵¹ Κύριε. cod. 1 addit φησὶ. ⁵² Ὁ Θεός. cod. 1. præm. και
πάλιν. ⁵³ Ἰσραὴλ. cod. 1 addit : Ἰδοὺ και πάλιν τοῦ ἀδαιρέτου τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς παναγίου
Τριάδος μέμνηται· *Ei ecce iterum arctissimi nexus trium sacrosanctæ Trinitatis personarum me-
minit.* ⁵⁴ Τῷ — σάρκα. . cod. 1 ἄπ' αὐτοῦ διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν σαρκωθέντι Θεῷ. ⁵⁵ Τῶν δυ-
νάμ. Κύριον. cod. 1 præm. τοῦ Σωτήρος και Θεοῦ ἡμῶν Πατέρα και, *Salvatoris Dei que nostri Patrem, et*
⁵⁶ ἀτημελήτους. cod. 1 add. ἀποστάντας ἀπ' αὐτοῦ· ὁ γὰρ μὴ τῷ Υἱῷ πιστεύων ἄλλοιον ὅτι οὐδὲ εἰς τὴν
Πατέρα πιστεύει· *Qui defecerunt ab illo : eum enim qui in Filium non credit, neque in Patrem credere, ma-
nifestum est.* ⁵⁷ cod. uterque ἐπαγγελλας, ascripta tamen in cod. 1 lectione altera. ⁵⁸ Πάντας. cod.
1 præm. γάρ φησὶ. ⁵⁹ Ἰὸρ. Des. in cod. 2.

quid faciant ^b; et impietatis excessum execerans, ut nullam veniam consequantur, obsecrat: deinde spiritualis cibi inopiam, quæ ipsis futura sit, vaticinatur.

Vers. 7. « Revertentur ad vesperam, et famem patientur ut canis, et circumibunt civitatem. » Quemadmodum enim, ait, canes urbium plateas noctu obire solent, coacti hoc facere ob ventris necessitatem: sic isti omni spirituali providentia privabuntur, et neque vaticinandi dono potentur, et penitentiæ cura destituti penitenti erunt, ac more canis vagari non desinent, et ne micis quidem, quæ de mensa dominorum decidunt, secundum evangelicam vocem, digni fiant. Deinde clarius supplicii causam docet, dicens:

Vers. 8. « Ecce loquentur ore suo, et gladius in labiis eorum, quoniam quis audivit? » Lingua, inquit, homicidium committunt, velut mucronem quemdam et gladium, verba proferentes. Res autem ipsæ verba confirmant. Lingua enim Dominum crucifixerunt, clamantes: « Tolle, tolle, crucifige eum ^c: Sanguis ejus super **994** nos, et super filios nostros ^d. » Per satellites autem Pilati juxta verba sua fecerunt, et patibulo Salvatorem clavis affixerunt. Hoc et divinum oraculum dicit: « Ipsi loquentur ore suo, et gladius in labiis eorum, quoniam quis audivit? » Quoniam verba proferunt, quibus pro gladii utuntur. Hæc vero, inquit, faciunt, tanquam nemine inspiciente. Hoc enim declarat, « Quoniam quis audivit? » Veluti enim nemine nec prospiciente, nec exaudiente ea quæ fiunt, nec pœnas exigente, hæc patrare audent. Hanc enim sententiam Symmachus ^e explanavit. Nam pro *quis audivit*, posuit, *tanquam nemine exaudiente*. Hanc itaque eorum mentem prævidens David adjecit dicens:

Vers. 9. « Et tu, Domine, deridebis eos. » Illi

^b Luc. xxiii, 34. ^c ibi. l. 18, 21. ^d Matth. xxvii, 25.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ E cod. 1 suppl. Eandem lectionem habuit Carafa. ⁶¹ *Τὴν ἀμαρτίαν*. Abest ab utroque cod. et a ioc. isto Luc. xxiii, 34. ⁶² cod. 1, 2 *μηδὲ μιᾶς*. ⁶³ *Συγγνώμης*. In cod. 2 ponitur ante ἀπολαύσαι. ⁶⁴ *Αιμώζουσιν*. Hebr. *קצת*, quod Symm. rectius interpretatus est *συναχθήσουσιν, strepitum edent*. Theodot. et Edit., *quinta*, *ἤχησουσιν*. ⁶⁵ *Πόλεων*. cod. 2 *πολεμίων*. ⁶⁶ cod. 1 ἀπολαύονται. ⁶⁷ *Γενήσονται*. cod. 1 *γενόμενοι*. ⁶⁸ cod. 1 *κυνῶν*. ⁶⁹ Cod. 2 *διατελέσουσιν*. cod. 1 *λιμώζουσιν*. ⁷⁰ Hæc quæ etiam Carafa inversione sua expressit, utroque cod. supplēvimus. Cod. 1 addit præterea λέγων. ⁷¹ *Αὐτοί*. Adhuc in edit. Ald. et compl. ⁷² *Τῆ γλώττῃ* x. τ. λ. Hæc eadem sunt cum illis quæ ἀνωνυμῶν exhibet Cor. p. 158. ⁷³ *Τὸν φόρον*. Des. in cod. 2. ⁷⁴ *Αἶρε, αἶρε*. cod. 1 et 2 *ἄρον, ἄρον*. ⁷⁵ *Αὐτοῦ*. cod. 1 *αὐτὸν λέγοντες*. ⁷⁶ *Τῆ—δορυφορία*. cod. 1 et 2 *οἱ δορυφόροι*. ⁷⁷ *Αὐτοί*. cod. 1 præm. ἰδοῦ. ⁷⁸ *Κυλ—ἤκουσαν*. Hæc omnia cod. 2 paucis istis complectitur, καὶ τὰ ἐξῆς. ⁷⁹ *Μήτε*. Abest a cod. 1. ⁸⁰ *Μήτε*. cod. 1. f ⁸¹ *Γάρ*. Abest a cod. 1. cod. 2 habet *ὅτι*. ⁸² *Ὁ*. cod. 1 et 2 præm. καί. ⁸³ *Τοιγαροῦν* — *λέγων*. Des. 1 cod. 2. ⁸⁴ *Τοιαύτην*. cod. 1 præm. τῆν. ⁸⁵ Rec. lectio est *ἐκχέλας*.

Α Κυρίου [⁶⁰ τῆς δόξης | λέγοντος · « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ⁶¹· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιῶσι · βέλ- λυττόμενος τὴν τῆς ἀσεβείας ὑπερβολὴν, μηδεμιᾶ ⁶²· αὐτοὺς ἀπολαύσαι συγγνώμης ⁶³ ἀντιβολεῖ· εἶτα τῆς πνευματικῆς τροφῆς τὴν ἐσομένην αὐτοῖς ἐνδεῖαν προθεσπίζει.

Ζ. « Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώζουσιν ⁶⁴ ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν. » Καθάπερ γὰρ, φησὶ, κύνας νύκτωρ εἰώθασι τὰς τῶν πόλεων ⁶⁵ περινοστεῖν ἀγορὰς, γαστρὸς ὑπ' ἐνδεΐας τοῦτο ποιεῖν βιάζόμενοι· οὕτως οὗτοι πάσης πνευματικῆς γυμνολογίας γενήσονται· οὕτως οὗτοι πάσης πνευματικῆς γυμνολογίας γενήσονται· καὶ οὕτως προσφητικῆς ἀπολαύσαντες ⁶⁶ χάριτος, καὶ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐπιμελείας ἐρημοὶ πάνπαν γενήσονται ⁶⁷· καὶ δίκην κυνὸς ⁶⁸ περιιώντες διατελοῦσιν ⁶⁹, οὐδὲ τῶν ψυχῶν τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν, μεταλαχεῖν ἀξιούμενοι. [⁷⁰ Εἶτα σαφέστερον τῆς τιμωρίας τὴν αἰτίαν διδάσκει.]

η'. « Ἰδοὺ αὐτοὶ ⁷¹ ἀποφθέγγονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν· ὅτι τίς ἤκουσεν; » Τῆ γλώττῃ ⁷², φησὶ, τὸν φόνον ⁷³ ἐργάζονται, οἷόν τινα αἰχμὴν καὶ ῥομφαίαν, τοὺς λόγους προφέροντες· μαρτυρεῖ δὲ τοῖς λόγοις τὰ πράγματα· Τῆ γὰρ γλώττῃ τὸν Δεσπότην ἐσταύρωσαν, βοήσαντες, « Αἶρε, αἶρε ⁷⁴, σταύρωσον αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ⁷⁵ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Τῆ ⁷⁶ δὲ τοῦ Πιλάτου δορυφορία τοῖς λόγοις τὸ ἔργον ἐπέθεσαν, καὶ τῷ ἰκρίῳ τὸν Σωτῆρα προσήλωσαν. C Τοῦτο καὶ ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος· « Αὐτοὶ ⁷⁷ ἀποφθέγγονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ⁷⁸ ῥομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν· ὅτι τίς ἤκουσεν; » Ὅτι οἱ προσφέρουσι λόγους, ἀντὶ ῥομφαίας κέχρηται. Ταῦτα δὲ, φησὶ, δρῶντι, ὡς μηδενὸς ἐφρωῶντος· Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, « Ὅτι τίς ἤκουσεν; » Ὡς μηδενὸς γὰρ μήτε ⁷⁹ ὀρώντος, μήτε ⁸⁰ ἀκούοντος τὰ γινόμενα, καὶ τὰς εὐθύναις εἰσπράττοντος, οὕτω ταῦτα τολμῶσι. Ταύτην γὰρ ⁸¹ τὴν διάνοιαν ὁ ⁸² Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Ὅτι τίς ἤκουσεν, ὡς μηδενὸς ἀκούοντος τέθεικεν. Τοιγαροῦν ⁸³ τοιαύτην ⁸⁴ αὐτῶν διάνοιαν προθεωρῶν ὁ Δαβὶδ ἐπάγει λέγων·

θ'. « Καὶ σὺ, Κύριε, ἐκχέλας ⁸⁵ αὐτούς. » Ἐκεῖ

νοι ⁸⁶ μὲν οὖν ⁸⁷ ἐκείνα τολμῶσι· σὺ δὲ ⁸⁸ καὶ ἀκούεις, καὶ βλέπεις, καὶ γελᾷς· αὐτῶν τὴν ματαιότητα ⁸⁹. « Ἐξουθενώσεις ⁹⁰ πάντα τὰ ἔθνη. » Οὐ μόνον γὰρ ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν περιγενέσθαι σοι βῆδιον. Οὕτω καὶ ὁ θεοσπίσιος Ἡσαΐας ἔφη, τὴν τῆς θείας δυνάμεως ὑπερβολὴν δεῖξαι φιλονεικῶν, « Εἰ πάντα τὰ ἔθνη, ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ⁹¹ ῥοπὴ ζυγοῦ, καὶ ὡς σίελος ἐλογίσθησαν καὶ λογισθήσονται, τίνι ὁμοιώσατε ⁹² Κύριον ⁹³; καὶ τίνι ὁμοιώσεται ὁμοιώσατε ⁹⁴ αὐτόν; »

ι'. « Τὸ κράτος μου ⁹⁵ πρὸς σὲ φυλάξω, ὅτι σὺ ⁹⁶ ὁ θεός ἀντιλήπτωρ μου ⁹⁷. » Σὲ, φησὶν, ἔχω τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἀντιλήπτωρά τε καὶ φύλακα· τῆς γὰρ σῆς ἀπολαύων προμηθείας διατελώ.

ια'. « Ὁ θεός μου, τὸ ἔλεος αὐτοῦ προσβάσκει με. » Προλαμβάνεις ἀεὶ τὰς αἰτήσεις, ὦ Δέσποτα, καὶ διὰ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν οὐκ ἀναμένεις τὰς ἐκτεταίας. « Ὁ θεός μου δεῖξαι μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου. » Κοινοῦς ἐχθροῦ; ὁ προφήτης ἠγείτα τοὺς τοῦ σωτῆρος ἐχθροῦς. Εἶτα προλέγει τοῖσι; τὰ ⁹⁸ ἐσόμενα.

ιβ'. « Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς· μὴ ποτε ἐπιλάβωται τοῦ νόμου σου ⁹⁹. » Ἰκτετεύω, φησὶ, μὴ πανωλεθρῶν αὐτοὺς ὑπομείναι. Εἰσὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς πολλοὶ τοῖς τῆς μεταμελείας· φαρμάκοις θεραπεύμενοι. « Ἐν γὰρ τῷ θανάτῳ οὐκ ἔστιν ὁ μνημονεύων σου· ἐν δὲ τῷ ᾄθῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; » Ποίον τοῖνυν αὐτοὺς βούλει εἶσαι ποιήν; « Διασκόρπισον ¹⁰⁰ αὐτούς ἐν τῇ δυνάμει σου· καὶ κατάγαγε αὐτούς, ὁ ὑπερασπιστής μου ¹⁰¹, Κύριε. » Εἰς πᾶσαν αὐτούς, φησὶ, σκέδασον τὴν οἰκουμένην, καὶ ποιήσον σποράδας καὶ μετανάστες· ἐπειδὴ κατὰ τοῦ κέχρηται συμφωνίᾳ. Τίς δὲ αὕτη, διδάσκει.

ιγ'. « Ἀμαρτία ¹⁰² τοῦ ¹⁰³ στόματος αὐτῶν, λόγος· ¹⁰⁴ χεῖλέων αὐτῶν. » Σύμφωνα ¹⁰⁵ καὶ ταῦτα τοῖς προφητῶν γενεμῆνοις. Καὶ γὰρ ἄνω ἔφη· « Ἴδού αὐτοὶ ἀποφθέγγονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν ¹⁰⁶. » Καὶ ἐνταῦθα πάλιν τῆς τοῦ στόματος ἀμαρτίας, καὶ τοῦ λόγου τῶν χεῖλέων κατηγορεῖ· διὰ πάντων διδασκῶν, ὡς ἐκείνης τῆς φωνῆς εἰσπράτ-

A igitur hæc quidem audent : tu autem et audis, et vides, et eorum vanam insaniam derides. « Ad nihilum reduces omnes gentes. » Non solum enim illos, verum etiam omnes gentes **995** superare facile tibi est. Sic et divinus Isaias ait, excessum divinæ potentiae ostendere nitens : « Omnes gentes sicut stilla de situla, et quasi momentum stateræ, et quasi saliva reputatae sunt, et reputabuntur : cui similis erit Dominus ? et cui similitudini ipsium assimilabitis ? »

VERS. 10. « Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es. » Te, inquit, mere fortitudinis adiutorem et custodem habeo : quandoquidem tua providentia nunquam non defensor.

B VERS. 11. « Deus meus, misericordia ejus praeveniet me. » Antevertis enim semper preces, o Domine, et pro eximia benignitate, obsecrationes non expectas. « Deus meus ostendet mihi inimicos meos. » Communes inimicos propheta existimat Salvatoris inimicos. Deinde quæ his eventura sint prædicit.

VERS. 12. « Ne occidas eos, ne aliquando obliviscantur legis tuæ. » Supplicet, inquit, ne extremam perniciem ipsi sebeant. Sunt enim inter eos multi qui pœnitentiæ remediis curantur. « Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi ? » Quam igitur pœnam ipsis infligere vis ? « Disperde illos in virtute tua, et dejice eos, protector meus, Domine. » Per totum, inquit, orbem eos dissipa, et exsules ac extorres recide, quoniam mala conspiratione contra te usi sunt. Quænam autem sit hæc dicit :

VERS. 13. « Delictum **996** oris eorum, sermo labiorum ipsorum. » Hæc conveniunt his quæ paulo ante exposita fuerunt. Etenim superius dixit : « Ecce ipsi loquentur ore ipsorum, et gladius in labiis eorum. » Et hic rursus, peccatum oris, labiorumque sermonem insinuat : per omnia dicens, illius clamoris eos pœnas pendere, quæ

• Isa. xl, 15. † Psal. vi, 6.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ Ἐκείνοι — τολμῶσι. col. 1 Σὺ ὁ πρὸ αὐτῶν σταυρούμενος κατακρινεῖς αὐτούς ἐν τῇ δευτέρῃ σου παρουσίᾳ. Nūn μὲν γὰρ μετὰ πολλὴν μακροθυμίαν καὶ τὸ ἐκούσιον πάθος ἐπέσγη, Πάτερ, λέγων, ἄρες αὐτοῖς, εἰς μετάνοιαν καλῶν· ἐκείνοι δὲ διὰ τὴν ἀμετανόητον αὐτῶν βουλὴν λήψονται τὴν περὶ σοῦ ἐν τῇ δικαιοῦ κρίσει ψῆφον, τοιαῦτα κατὰ σοῦ ἐστολημέτες; Tu qui ab illis cruci affixus es, condemnabis eos, si secunda vice veneris. Jam quidem pro multa tua longanimitate et pietate sponte susceperas oras, dicens : Pater, veniam da illis, ut ad penitentiam eos invites : illi vero quia omne penitentiae consilium rejecerunt, accipiant a te justo judicio sententiam, quia tale contra te ausi sunt.

⁸⁷ Οὐρ. Abest a cod. 2. ⁸⁸ Δε. col. 1 γάρ. ⁸⁹ Ματαιότητα. col. 1 et 2 ματαίαν μανίαν. ⁹⁰ Ἐξουθεν. Hebr. שָׁחַ, subsannabis. Symm. ἐπιφθέγγη. ut habet Cord. pag. 160, etsi Montf. tum in Hexaplis ad h. l., tum in Coll. nova PP. t. 1, p. 263, Symmacho tribuat lectionem ἐπιφθάζεις, obturabis, quæ autem est minus apta. ⁹¹ Ὀς. Des. in cod. 2. ⁹² Ὁμοίωσ. Κύριον. col. 1 ὁμοιος ἔσται Κύριος. ⁹³ Κύριον — ὁμοιώσατε. Des. in cod. 2. ⁹⁴ cod. 1 ὁμοιώσατε. ⁹⁵ Μου. Hebr. יָדוּ, robur ejus. ⁹⁶ Σὺ. Abest a cod. 1. ⁹⁷ Μου. cod. 1, 2 addit εἶ. ⁹⁸ Τῷ. In cod. 2 ponitur ante τούτους. ⁹⁹ Τοῦ νόμου σου. Hebr. נַפְשׁוֹ, populus meus. ¹⁰⁰ Μεταμελείας. cod. 1 μετανόας. ¹⁰¹ Διασκόρπισον αὐτούς. Hebr. נִפְּצוּ, vagari fac eos. ¹⁰² Ὁ ὕπερασπ. μου. Hebr. מְגַדְּלִי. ¹⁰³ Φησὶ. Abest a cod. 2. ¹⁰⁴ cod. 1 Ἀμαρτίαν, quæ est rec. lectio. ¹⁰⁵ Τοῦ. Abest a cod. 1, 2. ¹⁰⁶ cod. 1 λόγον. ¹⁰⁷ Σύμφωνα — λόγῳ τῶν χεῖλέων αὐτῶν. Des. apud Cord. p. 164. ¹⁰⁸ Αὐτῶν. cod. 1 add. ὅτι τίς ἔχουσε ;

ad unum omnes ediderunt, justam Pilati sententiam depravantes. Nam ille ut innocentem ipsum dimittere volebat : isti vero clamabant : « Tolle, tolle, crucifige eum : sanguis ejus super nos, et super filios nostros ⁶. » Cæterum hæc manifestus Symmachus vertit. Nam pro, *Disperde illos in virtute tua*, dixit : *Disperge ipsos in virtute tua et destrue ipsos, protector noster, Domine, peccato oris eorum, et sermone labiorum ipsorum*. Exsules ipsos, inquit, fac, et servos pro liberis redde, propter peccatum oris eorum, et propter verbum labiorum ipsorum. Eodem modo et in turris extructione ^b malum consensum dissensu dissolvit, et perniciosæ concordia morbo, remedium attulit linguarum divisionem. « Et comprehendantur in superbia sua. » Per ea, inquit, quæ patrare ausi sunt, pœnas persolvant. Et qui Christo Salvatore servire noluerunt, sed Cæsaris regnum amplexi sunt, Cæsaris serviunt subjicientur.

οὐκ ἀνεχόμενοι τῷ σεσωκότη Χριστῷ ¹³, ἀλλὰ τὴν τοῦ δουλεία παραδοθήσονται.

997 « Et de execratione et mendacio anuntiabuntur. [Vers. 4.] In consummatione, in ira consummationis, et non erunt. » Symmachus clarior exposuit : *Comprehendantur cum superbia sua : execrationem et mendacia loquentes confice, in tra consume, ita ut non sint*. Postquam enim calumniis usi sunt, dicentes i ipsum imperasse ne census Cæsari daretur : idque cum hortantem ipsum audissent i, ut ea quæ sunt Cæsaris Cæsari darent, et quæ sunt Dei Deo, execrationibus multis et conviciis ipsum lacescebant. Propter illas, inquit, execrationes, et calumnias, et peccatum oris, hanc consumptionem ipsos perpressos esse. *Consummationem* autem, non extremam perniciem vocat, sed quod populus Dei non amplius ipsi vocentur. Dispersi enim per orbem, et Romanisservire coacti, legali cultu privati sunt, procul a celeberrima metropoli degunt, regio ductu orbatu sunt, sacerdotali cura minime perficiuntur, prophetica gratia destituti sunt. Hoc igitur *non erunt* idem est ac, Populum per se amplius non constituent, solam habitantes Palæstinam, et Dei populus appellati. *Consummationes* vero, omnis generis supplicia

998 nuncupat. Etenim sub Caio quarto Cæsare maxima * discrimina perpressi sunt, atque etiam

Λ τονται δικας, ἢν συμφώνως ἀφῆσαν, τὴν δικαίαν τοῦ Πιλάτου παραφθείραντες ψῆφον· ἐκεῖνον ¹⁰ γὰρ ὡς ἀθῶον ἀφείναι βουλομένου, οὗτοι δὲ ἐβόων· « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν· τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς ¹¹, καὶ ¹² ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Ταῦτα δὲ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, *διασκόρπισον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου*, οὕτως ἔφη, *Ἀναστάτωσον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου, καὶ κάθελε αὐτοὺς, ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, Κύριε, τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ στόματος αὐτῶν, τῷ ¹³ λόγῳ τῶν χειλέων αὐτῶν*. Ἀναστάτους αὐτοὺς, φησί, ποιήσον, καὶ δούλους ἀντ' ἐλευθέρων ἀπόφρων· διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ τὸν λόγον τῶν χειλέων αὐτῶν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πυργοποιίας τὴν κακὴν συμφωνίαν τῇ διαφωνίᾳ διέλυσε· καὶ ¹⁴ τῇ νόσῳ τῆς βλαβεραῆς ὁμοιοίας, φάρμακον ἀλεξίκακον προσενήνοχε τῶν γλωσσῶν τὴν διαίρειν. « Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν. » Δι' ὧν, φησὶν, ἐτόλμησαν, διὰ τούτων δότωσαν δικας· καὶ δουλεύειν Καίσαρος ἡσπασάμενοι βασιλείαν, τῇ τοῦ Καίσαρος

« Καὶ ἐξ ἀρᾶς καὶ ψεύδους διαγγελήσονται ¹⁶. » Ὡς ἔν συντελείᾳ ¹⁷, ἐν ὀργῇ συντελείας, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξωσιν. ¹⁸ Τοῦτο ¹⁹ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· *Συλληφθήτωσαν ¹⁹ μετὰ τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν· ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντας ²⁰ συντέλεισον ²¹· ἐν θυμῷ ²² ἀνάλωσον ²³, ἴνα μὴ ᾤσιν ²⁴*. Ἐπειδὴ γὰρ συκοφαντίας ²⁵ ἐχρήσαντο, λέγοντες αὐτὸν προστεταχέναι μὴ δοῦναι Καίσαρι κῆνσον· καὶ ταῦτα ἀκηκόετες παρεγγυῶντος αὐτοῦ δοῦναι τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι ²⁶, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· καὶ ἀραῖς δὲ πολλαῖς αὐτὸν καὶ λοιδορίας ἔβαλον. Δι' ἐκεῖνας ἔφη τὰς ἀρὰς, καὶ τὰς συκοφαντίας, καὶ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ στόματος, ταύτην αὐτοὺς ὑπομεμενηκέναι τὴν συντέλειαν. *Συντέλειαν* δὲ οὐ τὴν πανωλεθρίαν καλεῖ, ἀλλὰ τὸ μηκέτι αὐτοὺς λαὸν χρηματίζειν Θεοῦ. Ἐσκεδασμένοι γὰρ κατὰ τὴν ²⁷ οἰκουμένην, καὶ Ῥωμαίοις δουλεύειν ἠναγκασμένοι, τῆς νομικῆς λατρείας ἐστέργηται· πόρρω τῆς πολυθρυσλήτου διάγουσι μητροπόλεως, τῆς βασιλικῆς ἔρημοι κηδεμονίας γεγέννηται· ἱερατικῆς ²⁸ ἐπιμελείας οὐκ ἀπολαύουσι, τῆς προφητικῆς ἐγυμνώθησαν χάριτος ²⁹. Τὸ τοίνυν, οὐχ ³⁰ ὑπάρξουσιν, ἀντὶ τοῦ, εἰς λαὸν οὐκέτι, φησὶ, καθ' ἑαυτοὺς πολιτεύσονται, μόνην οἰκοῦντες τὴν Παλαιστίνην, καὶ λαὸς Θεοῦ χρηματίζοντες. *Συντελείαις* δὲ τὰς παν-

⁶ Luc. xxiii, 18, 21. ^b Gen. ii, 4. ¹ Luc. xxiii, 2. ¹ Luc. xx, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ cod. 2 ἐκεῖνον. ¹¹ Ἡμᾶς, cod. 1 add. λέγοντες. ¹² Καὶ — ἡμῶν, cod. 2 καὶ τὰ ἐξῆς. ¹³ Τῷ, cod. 1 præm. καί. ¹⁴ Καὶ — διαίρειν. Des. apud Cord. p. 164. ¹⁵ Χριστῷ, cod. 1 Θεῷ. ¹⁶ Διαγγελ. Hebr. כַּרְסָּ, narrabunt. ¹⁷ Ἐν συντελείᾳ. Rec. lectio συντέλεια. Hebr. הִלְכָּה, consume. ¹⁸ Τοῦτο — ἠρμήνευσεν. Des. in cod. 1. ¹⁹ Συλληφθ. cod. 1 addit φησὶ. ²⁰ Rec. lectio est λαλοῦντες. ²¹ cod. 1 συντελεσθήτωσαν. ²² Θυμῷ, cod. 1 add. αὐτῶν. ²³ Ἀνάλωσον, cod. 1 add. αὐτοὺς, καὶ διασκόρπισον ἐκ τῆς τῆς πόλεως. ²⁴ ᾤσιν, cod. 1 add. κάτοικοι ἐν αὐτῇ. ²⁵ Συκοφ. cod. 1 add. κατὰ τοῦ Σωτήρος. Eadem in cod. 2 leg. post ἐχρήσαντο. ²⁶ Καίσαρι, cod. 1, 2 præm. τῷ. ²⁷ Τὴν, cod. 1 præm. πάντων. ²⁸ ἱερατικῆς, cod. 1 præm. καὶ τῆς. ²⁹ χάριτος, cod. 1 add. τοῦ Θεοῦ σκήπτρου ἐστειρόθησαν, ditino sceptro privati sunt. ³⁰ Οὐχ, cod. 1 οὐ μὴ.

τοδαπὴς καλεῖ τιμωρίας. Καὶ γὰρ ἐπὶ Γαζου τοῦ τε-
 τάρτου Καίσαρος ³¹ κινδύλους μεγίστους ὑπέμειναν·
 καὶ μέντοι καὶ ἐπὶ Νέρωνος πολλὰς περιέπεσον
 συμφοραῖς. Καὶ Οὐεσπασιανὸς τὰς πλείστας τῆς
 Ἰουδαίας ἐπολιόρησε πόλεις· καὶ Τίτος προσεδρεύ-
 σαι τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ τὴν πόλιν ³² ἐξεπόρ-
 θησε ³³, καὶ τοὺς τὸν θάνατον διευφυγόντας ἐξανδρα-
 πώλησε, δορυαλώτους ἀπήγαγε. Καὶ ἄλλοις δὲ παν-
 τοδαποῖς ³⁴ μετὰ ταῦτα περιέπεσον ἀλγεῖνοις ³⁵· καὶ
 νῦν δὲ ὡσαύτως ἐν αἷς παροικοῦσι πόλεσιν, ἀφορμῆς
 τινος γινομένης, πολλὰκις τὰ ἀνήκεστα πάσχουσι,
 τῆς ἀρᾶς, καὶ τοῦ ψεύδους, καὶ τῆς ἀμαρτίας τοῦ
 στόματος ἀπαιτούμενοι δίκας· καὶ δι' αὐτῶν μανθά-
 νουσι τῶν πραγμάτων, ὅτι τῶν ἀπᾶντων ἐστὶ Κύ-
 ριος καὶ δεσπότης ³⁶ ὁ σταυρωθεὶς ³⁷. Τρῦτο γὰρ
 καὶ ὁ προφήτης ἔφη ³⁸· «Καὶ γνώσονται ³⁹ ὅτι ὁ
 θεὸς ⁴⁰ δεσπόζει τοῦ Ἰακώβ, καὶ τῶν περάτων τῆς
 γῆς ⁴¹.» Τοῦτο ⁴² γὰρ δὴ τὸ παράδοξον, ὅτι πρὸ τοῦ
 μετὰ δὲ τὸ ἐπονείδιστον ἐκεῖνο πάθος, πάσης ὁ σταυρωθεὶς
 δεσπόζει τῆς οἰκουμένης· τῶν μὲν ἐκόντων
 προσκυνούντων, τῶν δὲ γε ἀπιστούντων ψόβῳ δουλεύειν
 τρυγασμένων.

ιε'. «Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν· καὶ λιμώξου-
 σιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν.» Ἐπειδὴ γὰρ
 εἶπεν· «Ἐν ὀργῇ ⁴⁴ συνελειάς, καὶ οὐ μὴ ὑπάραξω-
 σιν· ἵνα μὴ τις ἐναντίως εἰρηκέναι νομίση ⁴⁵ τὸν
 προφήτην τὸ, «Διασκέδασον αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει
 σου,» εἰκότως τῇ ταυτολογίᾳ ἐχρήσατο, καὶ φησιν,
 αὐτοὺς κυνῶν δίκην λιμῶ τρυχομένων, καὶ νύκτωρ
 τὴν πόλιν ⁴⁶ περινοστούντων, διᾶξειν οὐδεμιᾶς πνευ-
 ματικῆς τροφῆς ἀπολαύοντας. Ἐγκαλλαγῆ γὰρ πραγ-
 μάτων ἐγένετο. Καὶ Ἰουδαῖοι μὲν, οἱ πάλαι υἱοὶ ⁴⁸,
 οἱ τὴν οἰκίαν πονηρίαν, τὴν τῶν κυνῶν ἐλαχον
 τάξιν· τὰ δὲ ἔθνη, πάλαι ⁴⁷ κυνῶν ἐοικότα, τῆς τῶν
 υἱῶν ἠξιώθησαν τιμῆς.

ς'. «Αὐτοὶ διασκορπισθήσονται τοῦ φαγεῖν· ἐάν
 δὲ μὴ χορτασθῶσι, καὶ γογγύσωσιν ⁴⁹.» Τοῦτο ὁ
 Σύμμαχος τῇ προτέρῳ ἀποδίδωκεν ⁵⁰. Ἐφη δὲ οὖ-
 τως· Ἀνακαμπέτωσαν ἐσπέρας ⁵⁰, θορυβεῖτωσαν
 ὡς κύνες περιερχόμενοι πόλιν, βεμβύμενοι, ἵνα μὴ
 ἀχόραστοι αὐλισθῶσι. [Τοῦτου γὰρ, φησὶ, χάριν
 οἱ κύνες περινοστοῦσι νύκτωρ τροφήν τινα ζητούν-
 τες, ἵνα μὴ ἀχόραστοι αὐλισθῶσι· πᾶσα γὰρ αὐτοῖς
 ἡμέρα οὐ μόνον ἐσπέρας, ἀλλὰ καὶ νύξ, τοῦ νέφους
 τῆς ἀπιστίας ἐπιχειμένου αὐτοῖς.] Κατὰ δὲ τοὺς
 Ἐβδομηκοντα ὁσῶ νοητέον· ὅτι κυνῶν δίκην καὶ
 οὕτω κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐσκαδασμένοι, τὴν πνευ-
 ματικὴν ἐπιζητοῦσι τροφήν· οὐχ εὐρίσκοντες· δὲ

sub Nerone in multas calamitates inciderunt.
 Vespasianus quoque multas Judææ civitates expu-
 gnavit, et Titus cum Hierosolymam cinxisset, et
 civitatem diripuit, et eos qui mortem declinarunt,
 captivos in servitute abduxit. Et posthæc etiam
 in alias omnium generum arumnas inciderunt :
 et nunc similiter in civitatibus quas incolunt, oc-
 casione oblata sæpius intoleranda patiuntur, exse-
 crationis, et mendacii, et peccati ore admissi pœnas
 pendentes, ac rebus ipsis discunt crucifixum om-
 nium Dominum constitutum fuisse. Hoc enim pro-
 pheta quoque dicit : « Et scient Deum dominari
 Jacobo, et finibus terræ. » Nam hoc admirabile fuit,
 quod ante crucem ab ipsis etiam Judæis non cre-
 debatur : post ignominiosam vero illam passionem
 toti orbi crucifixus dominatur, his quidem sponte
 adorantibus, incredulis vero metu servire adactis.
 σταυροῦ, καὶ ὑπ' αὐτῶν τρυπαστέτω τῶν Ἰουδαίων·
 τῶν μὲν ἐκόντων προσκυνούντων, τῶν δὲ γε ἀπιστούντων
 ψόβῳ δουλεύειν τρυγασμένων.

VERS. 15. « Convertentur ad vesperam, et fa-
 mem patienter ut canes, et circuibunt civitatem. »
 Quoniam enim dixit : « In ira consummationis,
 et non erunt, » ne quis **999** prophetam per con-
 trarium dixisse opinetur : « Disperde in virtutis
 tua, » jure tautologia usus est, et ait ipsos instar
 canum fame laborantium, et de nocte civitatem
 obeuntium, victuros esse, nullo spirituali cibo per-
 fluentes. Rerum enim facta est mutatio. Et Judæi,
 qui olim filii erant, ob nequitiam suam in canum
 ordinem redacti sunt : gentes vero, quæ quondam
 canibus similes erant, filiorum honore dignatæ
 sunt.

VERS. 16. « Ipsi dispergentur ad manducandum.
 si vero non fuerint saturati, etiam murmurabunt. »
 Symmachus hoc cum superioribus conjunxit. Ita
 enim dixit : Revertantur, vesperi, tumultuentur ut
 canes circumeuntes civitatem, vagantes, ne jejuni
 pernoctent. [Ideo enim, inquit, canes circumeunt
 ut noctu cibum quærant, ne jejuni pernoctent.
 Illis enim (Judæis) omnis dies non modo vespera,
 sed etiam nox est, quia incredulitas ipsis instar
 nubis imposita est.] Porro secundum Septuaginta
 sic intelligendum est, quoniam ut canes et isii per
 totum orbem terrarum dispersi spirituales cibum
 quærent : non invenientes autem, eo quod non

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³¹ Καίσαρος cod. 1 add. τῶν Ῥωμαίων. ³² Τὴν πόλιν. cod. 1 præm. τὴν χώραν τρυπασεν, καί. ³³ cod. 1, 2 ἐπόρθησε. ³⁴ Παντοδ. Des. in cod. 1. ³⁵ Ἀλγεῖνοις. cod. 1 præm. συμφοραῖς τε καί. ³⁶ Καὶ δεσπ. cod. 1 præm. καὶ δημιουργός. ³⁷ Σταυρ. cod. 1 præm. παρ' αὐτῶν. Post σταυρωθεὶς in eodem cod. sequitur καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς. ³⁸ Ἐφη. cod. 1 add. λέγων. ³⁹ cod. 2 γνώτωσαν. ⁴⁰ Ὁ θεός. In textu in τῶν Ὄ poni solet post δεσπόζει. ⁴¹ Τῆς γῆς. cod. add. αὐτὸς οὗτος ὁ παρ' αὐτῶν σταυρωθεὶς καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς. ⁴² Τοῦτο — οἰκουμένης. cod. 1 Καὶ ὅτι μὲν καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως δεσπό-
 τῆς ὑπέργε καὶ δημιουργός τοῦ παντός ὄντων παντί· ἀλλ' ὅμως καὶ μετὰ τὸ ἐπονείδιστον ἐκεῖνο πάθος πά-
 σης ὁ σταυρωθεὶς διὰ τὸ πιστευθῆναι ὅτι μόνος ἐκ μόνου δεσπόζει τῆς οἰκουμένης. ⁴³ Ἐν ὀργῇ. cod. 1
 præm. ἐν συντελείᾳ. ⁴⁴ Νομίση. In cod. 2 ponitur post τὸν προφήτην. ⁴⁵ Τὴν πόλιν. cod. 1, 2 ἐν ταῖς
 πόλεσι. ⁴⁶ Υἱοὶ. cod. 1 add. χρηματίζοντες. ⁴⁷ Πάλαι. cod. 1 et 2 præm. τά. ⁴⁸ Rec. lectio in vers.
 τῶν Ὄ est γογγύσωσιν. ⁴⁹ cod. 2 ἀπέδωκε. ⁵⁰ Ἐσπέρας. Ita quoque leg. apud Cord. p. 151 sed Montf.
 in Hexapl. ad h. l. habet εἰς ἐσπέραν. ⁵¹ E cod. 1 suppl. In cod. 2 hæc pauca tantum exstant : Τοῦτου
 γὰρ, φησὶν, οἱ κύνες νύκτωρ περινοστοῦσι χάριν, τροφήν τινα ζητούντες.

credunt ei qui a prophetis cunctis prædictus fuit, A tumultuantur et inurant, in hoc quoque ingratum animum ostendentes.

* VERS. 17. « Ego **1000** autem celebrabo fortitudinem tuam, et exultabo mane ob misericordiam tuam. » Illi quidem hæc audentes talia patientur : ego vero tuam misericordiam cantabo, et intellectuali tuo lumine oriente, et diluculum orbi affertente, immensam tuam benignitatem omnibus in ecclesiis celebrabo.

« Quia factus es auxiliator meus, et refugium meum in die tribulationis meæ. [VERS. 18.] Adjutor meus es, tibi psallam, quia Deus auxiliator meus es. Deus meus misericordia mea. » Semper enim tua ope politus sum, et per tuam providentiam ingruentes calamitates subterfugi. Quocirca te solum agnosco Deum, et te fontem misericordiae ac benignitatis nuncupo. Hæc beatus David propheticus oculis prævidens, et Judæorum calamitates prædixit et ipse semper Dominum se laudatum promisit. Et promissa præstat, per piorum hominum linguas hymnos afferens. [Sicut enim finita nocte mane oriente sole totus illustratur terrarum orbis, sic quoque adventus Solis justitiæ tenebras peccati dispulit, lucem autem cognitionis Dei illis qui in eum credunt, præbuit, eamque adhuc præbere non desinit.]

1001 INTERP. PSALMI LIX.

VERS. 1, 2. « In finem, pro his qui mutabuntur : in inscriptionem, Davidi in doctrinam. Cum succendit Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et convertit Joab, et percussit Idumæorum in valle Salinarum duodecim millia. » Hæc quidem jam acciderunt, et in secundo Regnorum libro scripta sunt. Porro titulus in finem docet ut intelligamus historię quamdam prophetiam esse immistam. Additum est etiam titulo, « Pro his qui mutabuntur. » Mutatio autem vicissitudinem quamdam innuit, vicissitudinem non rerum prætoritarum, sed futurarum. Non enim dixit : *His qui mutati sunt*, sed, *His qui mutabuntur*. Columnæ quoque inscriptio victoriam significat. Prophetiæ autem argumentum in summa ponere necessarium est. Cum supra di-

ταύτην, διὰ τὸ μὴ πιστεῦσιν τῷ ὑπὸ πάντων ἡ προκεκηρυγμένῃ τῶν προφητῶν, θορυβάζουσι καὶ γογγύζουσι ἡ, τὴν ἄχάριστον καὶ ἐν τούτῳ γνώμην ἐπιδεικνύντες ἡ.

17. « Ἐγὼ δὲ ἄσσομαι τὴν δύναμιν σου, καὶ ἀγαλλιάσομαι τὸ πρωτὸ ἔλεός σου. » Ἐκείνοι μὲν οὖν ἐκεῖνα τολμῶντες, τσαῦτα ἡ πείθονται· ἐγὼ δὲ τὸν οὖν ἔλεον ἀνυμνήσω· καὶ τοῦ νοεροῦ σου φωτὸς ἀνατελλαντος, καὶ τῆ εἰκουμένην δωδωκῶτος τὸν δρθρον, τὸν ἀμέτρητόν σου οἰκτον ἡ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐκκλησίαις δοξάσω.

« Ὅτι ἐγενήθησ ἀντικλήπτωρ μου, καὶ καταφυγή μου, ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς μου. [17.] Ποιθὸς μου εἰ ἡ, σοὶ ψαλῶ· ὅτι ἡ ὁ θεὸς ἀντικλήπτωρ μου εἰ. Ὁ θεὸς μου τὸ ἔλεός μου. » Ἀπῆλαυσα ἡ γὰρ ἡ τῆς σῆς ἐπικουρίας ζεῖ ἡ· καὶ διὰ τὴν σὴν πρόνοιαν ἡ τὰς προσπεσούσας διέφυγον συμφορὰς. Οὐ δὲ χάριν σὲ μόνον οἶδα θεόν, καὶ σὲ πηγὴν ἐλέους καὶ φιλανθρωπίας καλῶ. Ταῦτα ἡ ὁ μακάριος Δαβὶδ πόρρωθεν προφητικῶς ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, καὶ τὰς Ἰουδαίων προεῖρηκε συμφορὰς, καὶ αὐτὸς ὑμνήσειν ζεῖ τὸν Δεσπότην ἡ ἐπέσχετο· καὶ πληροὶ γε τὰς ὑποσχέσεις διὰ τῶν εὐσεβῶν τὴν ὑμνοῦσαν ἡ προσφέρων. [ἡ Ὅσπερ γὰρ μετὰ τὴν νύκτα ἐν δρθρῷ ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου φωτίζεται πᾶσα ἡ ὑπὸ οὐρανῶν· οὕτω ἡ παρουσία τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τὸ μὲν σκότος τῆς ἀμαρτίας ἡφάνισεν, τὸ δὲ φῶς τῆς θεογονίας ταῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐχαρίσατο, καὶ παρέχων ὁσημέραι οὐ παύεται.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΝΘ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

C α', β'. « Εἰς τὸ τέλος, τοῖς ἀλλοιωθησομένοις ἡ, εἰς στηλογραφίαν, τῷ Δαβὶδ εἰς διδασχὴν ἡ. Ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν ἡ Συρίαν Σωθάλ ἡ, καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωάβ ἡ, καὶ ἐπάταξε τὸν ἡ Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τῶν ἄλων, δώδεκα χιλιάδας. » Ταῦτα μὲν ἦδη καὶ γεγένηται, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλείων ἀναγέγραπται. Ἡ δὲ εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφὴ διδάσκει νοεῖν, ὡς τῆ ιστορίας καὶ προφητείας τις ἀνακρίχεται· καὶ πρόσκειται τῇ ἐπιγραφῇ καὶ ἡ, « Τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. » Ἡ δὲ ἡ ἀλλοιώσις μεταβολὴν ἡ τινα αἰνίσσεται, καὶ μεταβολὴν οὐ γεγεννημένων, ἀλλ' ἐσομένων πραγμάτων. Οὐ γὰρ εἶπεν· Τοῖς ἀλλοιωθεῖσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. Καὶ ἡ στηλογραφία δὲ τῆς νίκης σημαντικῆ· ἐν κεφαλῶν δὲ τῆς προφητείας ἡ

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ἡ Πάντων. cod. 1 αὐτῶν. ἡ Ἐθροβάζουσι καὶ γογγύζουσι. cod. 2 ψιθρίζουσι τὸν κατ' αὐτοῦ ὄλον. cod. 1 consentit cum lect. Sirm., sed pro θορυβάζουσι habet τουθαρζουσι. ἡ Τῆν. cod. 2 πραγμ. καί. ἡ cod. 2 ἐπιδεικνύουσι. ἡ cod 1 et 2 τῆ δύναμει, quæ est rec. lectio h. l. ἡ cod. 2 τοιζαῦτα. ἡ Οἰκτον. cod. 1 add. τὸν διὰ τῆς οἰκουμένης. ἡ Ἐτ. Adicitur in ed. Ald. et Compl. ἡ Ὅτι. Hoc etiam in ed. Ald. et Compl. tantum leg. ἡ Ἀπῆλαυσα. cod. 1 πραγμ. Ἰδοὺ πάλιν τὴν νῆμην τῆς ἀχράντου Τριάδος ποιησάμενος πληροὶ τὴν ὡδὴν· Ecce iterum facta mentione sanctissimæ Trinitatis, finem imponitur carmini. ἡ Γάρ. cod. 1 πραγμ. ἐφη. ἡ Ἀσλ. Des. in cod. 1. ἡ cod. 1 2 τῆς σῆς προνοίας. ἡ cod. 1 ταῦτα. ἡ cod. 1 addit, διὰ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἰδῶν ἐν ἀπάσαις τῆς δῆς οἰκουμένης ἐκκλησίαις, καὶ μάλιστα τοῖς σεπτῶς μοναστηρίοις· Per gentes in illum credentes in omnibus totius orbis ecclesiis, et positissimum in sacris monasteriis. ἡ Ὑμνοῦσαν. cod. 1 addit αὐτῶν. ἡ E cod. 1 suppl. ἡ Ἀλλοιωθησομένοις. In vers. τῶν Ὁ addi solet ἔτι. ἡ Διδασχὴν. cod. 1 διδασκαλίαν. ἡ Τῆν. Des. in cod. 2. ἡ cod. 2 Σωθά. ἡ Ἰωάβ. Des. in cod. 2. ἡ Τὸν — ἀλώρ. Rec. lectio in textu τῶν Ὁ est τὴν φάραγγα τῶν ἄλων. ἡ Πρόσκειται τῇ ἐπιγραφῇ καί. Des. in cod. 2. ἡ Ἡ δὲ — ἀλλοιωθησομένοις. Des. in cod. 1. ἡ Μεταβολὴν. cod. 2 ἐναλλαχῆν. ἡ Τῆς προφητείας. cod. 2 πραγμ. τμὴν ἔστι.

τὴν ὑπόθεσιν ἀναγκαῖον εἶπεν. Ἰὰς προσετημένως A
 νικῶν νενικηκώς ὁ μακάριος; 19 Δαβὶδ, προσεῖδε τοῖς τοῦ
 πνεύματος ὀφθαλμοῖς τὴν ἐσομένην τοῦ λαοῦ παρα-
 νομίαν, καὶ τὴν δι' αὐτὴν 20 συμβησομένην αἰχμα-
 λωσίαν. Προσεῖδε δὲ καὶ τὴν ἐκεῖθεν θεῖα χάριτι γενη-
 σομένην ἐπάνοδον, καὶ ἀναγκαῖον ᾤηθη καὶ τὰ λυ-
 πηρὰ καὶ τὰ θυμῆρη προγράψαι 21, εἰ; ὡφελίαν
 τῶν ἐπ' ἐκείνων τῶν πραγμάτων ἐσομένην ἰν ἀνθρώ-
 πων.

γ'. « Ὁ Θεός, ἀπόσω ἡμᾶς, καὶ καθύλας ἡμᾶς 22. »
 Ἐνταῦθα 23 τὴν αἰχμαλωσίαν προλέγει· εἶτα τοῦ
 Θεοῦ τὸ δίκαιον καὶ φιλάθρωπον. « Ὀργισθης καὶ
 ὠκείρησας ἡμᾶς. » Διὰ μὲν γὰρ τὰς 24 παρανο-
 μίας 25 ὠργισθης, μετὰ δὲ τὴν τιμωρίαν φλέη-
 σης.

δ'. « Συνέσεισας τὴν γῆν, καὶ συνετάρραξας αὐτήν. »
 Ἰὰς τῶν Ἀσσυρίων καὶ 26 Βαβυλωνίων ἐφόδους διὰ
 τούτων ἐδὴλῶσε· σεισμοῦ γὰρ δίκην ἄεθρην ἐφάνισαν
 ἅπαντα. Εἶτα τὴν φιλανθρωπίαν αἰτεῖ 27. « Ἰάσω
 τὰ συντρίμματα αὐτῆς, ὅτι ἐσαλεύθη. » Πάλιν τὰ
 γενηθέντα διεξέειπε.

ε'. « Ἐδειξας 28 τῷ λαῷ σου σκληρά. » Ποῖα ταῦ-
 τα 29; « Ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανούξεως 30. » Τῷ
 πλῆθει, φησὶ, τῶν συμφορῶν, καθάπερ οἶνον τιλὶ, κά-
 ρον ἡμῖν ἐνεποίησας, καὶ ὀδύνην ἐπέπληξας τὰς ἡμε-
 τέρας ψυχάς 31. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκούλας ἠρμήνευ-
 σεν· Ἐπότισας ἡμῶς οἶνον καρώσεως.

ς'. « Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημεῖωσιν 32
 τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τῆς οὐ. » Τοῦτο σαφέστε-
 ρον ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ ὁ προφήτης διδάσκει. Ἐω-
 ρακέναι γὰρ ἄγγελον ἔφη 33, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν 34
 ὄλων προσταταγμένων ἅπασαν τὴν πόλιν περινοστή-
 σαι, καὶ ἐπιθεῖναι τοῖς μετώποις σημεῖον τῶν κατα-
 στενόντων ἐπὶ ταῖς τοῦ λαοῦ παρανομίαις. Ἄλλ' ἐκεῖ-
 νι τύπος τῶν ἡμετέρων 35· τὸ γὰρ ἀληθὲς σημεῖον
 ἡμεῖς παρὰ τῆς οὐσίας ἐλάβομεν χάριτος· ᾧ κεχρη-
 μένοι 36 κρείττους τῶν τοῦ δυσμενοῦς γινόμεθα το-
 ξουμάτων.

ζ'. « Ὅπως ἂν βυθώσῃν οἱ ἀγαπητοὶ σου. » Τοῦ-
 τω 37 δὲ, φησὶ 38, τῷ σημεῖω τοὺς ἀνακειμένους σοὶ
 διαφυλάττει, οἱ δὲ τὴν οὐρανὴν ἀρετὴν τῆς φιλο-
 στοργίας 39 ἰξίζονται, [ἀπαθασιζόμενοι διὰ τῆς
 τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Καλῶς οὖν ἐπήγαγεν ὁ
 προφήτης·] « Σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν
 μου. » Μετάβαλλε, φησὶ, τὰς ἐπιχειρήμας τῷ λαῷ D

ctas victorias consecutus esset beatus David, præ-
 vidit spiritus oculis futuram populi transgressio-
 nem, et futuram illius causa captivitatem. Prævidit
 etiam divina gratia futurum ex ea reditum, et
 necessarium putavit res tristes simul et lætas,
 antequam fierent, scribere, ad utilitatem futuro-
 rum hominum, quibus res illæ obtingerent.

* VERS. 5. « Deus, repulisti nos, et destruxisti
 nos. » Hoc in loco 1002 captivitatem prædicat,
 deinde Dei justitiam et benignitatem. « Iratus es,
 miseratus es nostrum. » Ob peccata enim iratus es:
 post vindictam vero miseratus es.

B VERS. 4. « Commovisti terram, et conturbasti
 eam. » Assyriorum et Babyloniorum irruptiones
 per hæc significat: nam instar terræmotus om-
 nia penitus deleverunt. Deinde benignitatem po-
 stulat. « Sana contritiones ejus, quoniam commota
 est. » Deinceps ea quæ acciderunt explicat.

VERS. 5. « Ostendisti populo tuo dura. » Quæ-
 nam hæc? « Potasti nos vino compunctionis. »
 Multitudine, inquit, calamitatum, veluti quodam
 vino, nobis torporem induxisti, et nostros animos
 doloribus replevisti. Sic enim Aquila quoque ex-
 posuit, Potasti nos vino torporis.

VERS. 6. « Dedisti metuentibus te significationem,
 ut fugiant a facie arons. » Hoc apertius beatus Eze-
 chiel docet k. Dicit enim se vidisse angelum ab
 universorum Deo missum, jussum totam urbem
 obire, et imponere signum in frontibus gementium
 ob peccata populi. Verum illa erant figura rerum
 nostrarum: quandoquidem a divina gratia verum
 signum accepimus, quo utentes inimici tela supe-
 ramus.

VERS. 7. « Ut liberentur dilecti 1003 tui. » Hoc
 autem signo, ait, eos qui tibi dicati sunt conservas,
 qui ob suam virtutem tua adoptione digni facti
 sunt, [immortales redditi per lavacrum regenera-
 tionis. Bene itaque addidit Propheta:] « Salvum
 fac dextera tua, et exaudi me. » Transfer, inquit,
 calamitates quæ populum tuum urgent, et veluti

† Ezech, ix, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

19 Μακάριος. cod. 2 μέγας. 20 Δι' αὐτήν. cod. 2 διὰ ταύτης. 21 cod. 1 προγράψαι. 22 Κα-
 θύλας ἡμᾶς. Hebr. חַלְּוּנוּ. Symm. διέκοψας ἡμᾶς. 23 Ἐνταῦθα — φιλάθρωπον. Des. in cod. 1.
 24 cod. 2 τῆς. 25 Παρανομίας. cod. 1 ἀνομιίας. 26 Ἀσσυρίων καὶ. Altest a cod. 2. 27 Αἰετῶν. cod. 1
 add. καὶ φησι. 28 Ἐδειξας. cod. 1 add. λέγων. 29 Ποῖα ταῦτα. Des. in cod. 1. 30 Κατανούξεως. In
 cod. statim subjicitur Aquilæ versio, οὕτω — καρώσεως. 31 Ψυχάς. cod. 1 add. τῷ ὄντι γὰρ ὡς ἔπος
 εἶπεν πεπώκασιν οἶνον καρώσεως. Vere enim vinum torporis ut ita dicam, biberunt. 32 Σημεῖωσιν —
 τόξου. Hebr. עָשָׂר יָשַׁב עֲרִיצְתָּהּ בַּיּוֹם, cæcillum quo erigunt sese, propter veritatem. 33 ἔφη. Des. in
 cod. 2. 34 Τῶν. cod. 2 pravm. λέγει. 35 Ἠμετέρων. cod. 1 add. ἡν. 36 cod. 2 κεχρισμένοι. 37 Τοῦτω
 x. t. λ. cod. 1 pravm. Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεός τὸν κόσμον κατὰ τὴν εὐαγγέλιον, ὅτι τὸν μονογενῆ
 Υἱὸν αὐτοῦ δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν σαυρὸν ὑπομεῖναι· τοῦτο γὰρ ἀληθὲς καὶ ἀσφαλότερον ὑπάρχει ση-
 μεῖον. Ita enim, juxta evangelistam, dilexit Deus mundum, ut Filium suum unicum pro nobis sacrificio
 crucis tradiderit. Hoc enim verum et tuissimum est signum. In cod. 2 pro τούτω est οὕτω. 38 Δὲ, φησὶ.
 cod. 1 γάρ. 39 Φιλοστοργίας. cod. 2 pravm. σῆς. cod. 1 habet τῆς σῆς υἰοθεσίας, quam lectionem ex-
 pressit Carafa. 1 E. cod. 1 simpl.

quadam dextera, gubernatione tua jacentes erige. [Dextram autem Dei et Patris dici Filium ejus unigenitum dubio omni carere videbitur illis qui credunt in eum.] Sic cum preces obtulisset mens prophetæ, responsum recipit, et hoc oculere non vult, sed omnes edocet.

VERS. 8. « Deus locutus est in sancto suo. » Hoc est, per sancti Spiritus gratiam, quæ prophetæ lingua pro instrumento usa est. « Lætabor, et dividam Sichimam, et convallē tabernaculorum metiar. » Sichima, civitas est a Jacobo Josepho relicta. In hac autem Ephraim, post tribuum divisionem, regni sedem fixit. *Convallē vero tabernaculorum*, Israelitarum regionem dicit, tanquam desertam factam, et quæ tunc pastorum tabernaculis locum dederit. Promittit igitur **1004** Deus omnium se eos qui captivi erant reducturum, et paternam ipsis terram distributurum, sicque ipsam habitatoribus refertam redditurum esse, ut de mensuris incolæ contendant, et hoc modo usi, distributionem faciant.

VERS. 9. « Meus est Galaad, et meus est Manasses, et Ephraim fortitudo capitis mei. » Galaad non tribus, sed loci nomen est: Manasses vero habet idem nomen quod et tribus. Galaaditidem autem terram a principio sortitus est. Propriam igitur dicit et tribum, et hujus terram; prænuntians et reditum, et locorum illorum habitationem. Ephraim autem pristinam fortitudinem se redditurum esse spondet. Pro *capitis mei* autem Symmachus *principatus mei* posuit, id est, propugnatores ipsum ut olim, efficiam. « Juda rex meus. » Quoniam enim post reditum, indivisæ manserunt tribus, solum autem ex Juda Zorobabelem habebant ducem et regem, merito Ephraimicum quidem fortitudinem capitis vel principatus vocavit, Judam vero regem. Hoc autem, *rex meus*, idem est quod a me electus rex, et ipse populo dominans. Eodem modo apud Isaiam: « Hæc dicit Dominus uncto meo Cyro¹, hoc est, a me uncto, et inaugurato.

VERS. 10. « Moab **1005** olla spei mei. » Hoc D Aquila sic interpretatus est, *Moab lebes lavacri*

¹ Isa. xlv, 1.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ σου. Abest a cod. 1. ² E cod. 1 suppl. ³ E cod. 1 suppl. Eadem lectionem habuit Carafa. ⁴ cod. 2 πάντα. ⁵ cod. 1 άγίου. ⁶ cod. 1 et 2 χρησάμενος. Post γλώττη in cod. 1 sequi. τί δε έλάλησε; ⁷ Καί — Σίκιμμα. Des. in cod. 1. ⁸ Η του. Des. in cod. 2. ⁹ Φυλών. cod. 2 άλλοφύλων. ¹⁰ Τολνυ. cod. 2 πριμ μέν. ¹¹ Διανέμειν. cod. 2 δούναι. ¹² cod. 2 πληρώσαι. ¹³ Rec. lectio est Μανασσή. ¹⁴ E cod. 1 et 2 suppl. Sic quoque legit Carafa. ¹⁵ Οικελαν κ. λ. Hæc et quæ n. l. v. 10 sequuntur, fere eadem sunt cum illis quæ apud Cor. p. 185 seq. Theodoro tribuuntur. ¹⁶ cod. 2 δόσαιν. ¹⁷ Μου. Abest a cod. 2. ¹⁸ Μου. Des. ibid. ¹⁹ cod. 2 αύτην. ²⁰ Βασιλεύς μου. Hebr. ἱρρη, *legislator meus*. Symm. προτάσων ο έμός. ²¹ Δέ τον έξ Ιούδα. cod. 2 γάρ τον Ιούδα. ²² cod. 1 et 2 του. ²³ Η της αρχής. cod. 1, 2 την αρχήν. ²⁴ Δέ Ιούδα. cod. 2 του Ιούδα. ²⁵ Καί. cod. 1 præm. γάρ. ²⁶ cod. 2 Κυρίω. ²⁷ E cod. 1 suppl. Hanc lectionem expressit Carafa. ²⁸ Της έλπίδος μου. Hebr. ἕπι, *lotionis meæ*.

σου¹ συμφοράς· και οϊόν τινι δεξιῃ, τῇ σῇ κηδεμονίῃ κειμένους ἀνάστησον [² οτι δε δεξιᾶ τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς οἱ μονογενῆς αὐτοῦ Υἱὸς ὀνομάζεται, οὐκ ἀμφιβάλοι τις τὼν πιστευόντων εἰς αὐτόν]. Οὕτω προσερχομένων τὴν δέησιν [³ ο προφητικὸς νοῦς.] δέχεται τὴν ἀπόκρισιν, και ταύτην οὐκ ἀνέχεται κρύψαι, ἀλλὰ πάντας⁴ διδάσκει.

τῆ· « Ὁ Θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » Τοῦτο ἐστι, διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος ἐργάνῳ τῇ τοῦ προφήτου χρησαμένης⁵ γλώττη. « Ἀγαλλιάσομαι, και διαμεριῶ Σίκιμμα, και⁶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω. » Σίκιμμα, ἡ τοῦ τῷ Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ καταλειφθεῖσα πόλις. Ἐν ταύτῃ δὲ ὁ Ἐφραῖμ, μετὰ τὴν διαίρεσιν τῶν φυλῶν⁷, ἐπέβητο βασιλείαν· Κοιλάδα δὲ σκηνῶν τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν λέγει χώραν, ὡς ἐρημον γεγενημένην, και ποιμενικὰς τηλικαῦτα σκηνὰς δεξαμένην. Ὑπισχνεῖται τοῖσιν⁸ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, ἐπανάγειν τοὺς γεγενημένους δορυαλώτους, και τὴν πατρίαν αὐτοῖς διανέμειν⁹ γῆν· και οὕτως αὐτὴν οἰκητόρων πληρώσειν¹⁰, ὡς και περὶ μέτρων τοὺς ἐνοικοῦντας φιλονεικεῖν· και τούτῳ κεχρημένους, τὴν τῆς γῆς ποιείσθαι διανομήν.

Ὁ· « Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, και έμός ἐστι Μανασσῆς¹¹, και Ἐφραῖμ κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου. » Γαλαὰδ οὐ φυλῆς [¹² ὄνομα], ἀλλὰ τόπου· ὁ Μανασσῆς δὲ φυλῆς ἐπώνυμος. Τὴν δὲ Γαλααδίτιν ἀνωθεν ἐκλήρωσαστο γῆν· Οικελαν¹³ τοῖσιν λέγει και τὴν φυλὴν, και τὴν τούτου γῆν, και τὴν ἐπάνοδον προμνησῶν, και τῶν χωρίων ἐκείνων τὴν οἰκησιν· και τῷ Ἐφραῖμ δὲ ὑπισχνεῖται τὴν προτέραν ἀποδώσειν¹⁴ ἰσχύν. Ἀντὶ δὲ τῆς κεφαλῆς μου¹⁵, ὁ Σύμμαχος ἀρχῆς μου¹⁶ τέθεικε· ἀντὶ τοῦ, πρόμαχον αὐτὸν¹⁷ ὡς πάλαι καταστήσω. « Ἰούδας βασιλεύς μου¹⁸. » Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀφαιρέτοι μεμενηκασιν αἱ φυλαί· μόνον δὲ πῶν ἐξ Ἰούδα¹⁹ Ζοροβάβελ εἶχον ἡγεμόνα και βασιλέα· εἰκότως· τὸν μὲν Ἐφραῖμ κραταίωσιν κεφαλῆς, ἡ τῆς ἀρχῆς,²⁰ προσηγόρευσε, τὸν δὲ Ἰούδα²¹ βασιλέα. Τὸ δὲ βασιλεύς μου, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ ἐμοῦ χειροτονοῦμένους βασιλεύς, και τοῦ ἐμοῦ βασιλεύων λαοῦ. Οὕτω και²² παρὰ τῷ Ἠσαῖα· « Τάδε λέγει Κύριος· Τῷ χριστῷ μου Κύριω²³, » τούτέστι, τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ κεχρισμένῳ²⁴ [και χειροτονημένῳ].

Ὁ· « Μωὰβ λέθης τῆς ἐλπίδος μου²⁵. » Τοῦτο ὁ Ἀκύλας οὕτως ἠρμήνευσε· Μωὰβ λέθης τοῦ λουτροῦ μου.

Ὁ δὲ Σύρος, κάδος τῆς πλύσεώς μου ³⁰. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς τοιοῦτοις σκεύεσι, καὶ τοὺς πόδας ἀπονίπτειν, καὶ τὴν τοῖς ποσὶν ἐβρῦκωμένην ἐσθῆτα ἀπορῶπτειν εὐώθασμεν, τὴν ὑποταγῆν τοῦ Μωάβ διὰ τοῦ κάδου τῆς πλύσεως παρεδήλωσε. Καὶ ὁ λέβηθ δὲ ἐπὶ τιμωρίᾳ κεῖται παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ διδάσκει, λέβητα προσετρεχθεὶς καλέσαι τὴν Ἱερουσαλήμ, κρέας δὲ τοὺς ἐνοικοῦντας, πῦρ δὲ τὸν Βαβυλώνιον ³¹, ζωμὸν δὲ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Οὐ ἐπιλειπότως κατακαίετο τὰ κρέα. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἱερεμίας λέβητα ὑποκαίμενον εἶδεν· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου βορβῶ. Λέγει τοίνυν, ὅτι ³² καὶ Μανασσῆς τὴν οἰκίαν ἀπολήφεται γῆν· καὶ ὁ Ἐφραΐμ τὴν προτέραν ἀνακτῆσεται δύναμιν· καὶ ὁ Ἰούδας πάντων ἀναγορευθήσεται βασιλεὺς· Μωαβίται δὲ αὐτοῖς ὑποταγήσονται, τὴν ἀμαχὸν αὐτῶν θεώμενοι ῥώμην ³³. Οὐ μόνον δὲ ἐκείνοι, ἀλλὰ καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ ἀλλόφυλοι. «Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου. Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. » [³⁴ Οὐκ ἂν δὲ διαμάρτοι τις θεωρήσας λέβητα μὲν τὴν θείαν κολυμβήθραν τιμωρούσαν μὲν καὶ καταφλέγουσαν καὶ ἐξαφανίζουσαν τὴν ἀμαρτίαν, ἀναζωπυρούσαν δὲ τῷ θείῳ Πνεύματι καὶ ἀναπλάττουσαν καὶ ἀποτρέφουσαν τὸν βρότον ³⁵, εἰ τ' οὖν τὸν ῥύπον τῶν πλημμελειῶν τῶν δι' αὐτῆς ἀνακαινίζομένων. Καὶ τὸ, «Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου, » Οὐ μόνον βαδίσω, φησὶ ὁ ἐκ Δαβὶδ Κύριος τῆς δόξης, ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν, ἀλλ' ὡσανεὶ δι' ὑποδημάτων ἐμῶν διὰ τῶν θείων ἀποστόλων τὸ τῆς χάριτος Εὐαγγέλιον κηρύξω· οὐκ ἐν αὐτῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.] Πρὸς γὰρ τοῖς Μωαβίταις, καὶ τοῖς Ἰδουμαίοις δουλώσομαι, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ὑποταγῆναι καταναγκάσω ³⁶. Ἀλλοφύλους μέντοι καλεῖ τοὺς Παλαιστινοὺς ἢ θεία Γραφή, οὐκ ὡς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὁμοφύλων ὄντων, ἀλλ' ὡς τῶν ἄλλων μὲν ἀφροσθητότων, τούτων δὲ οὐ μόνον ³⁷ ὁμόρων ὄντων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ κατοικοῦντων. Οὕτως Ἰεβουσαῖοι τὴν Ἱερουσαλήμ ἤκρησαν ἐπὶ πλείστον· οὕτως Γαβωνῖται τὴν Γαβῶ· καὶ Γαζαῖοι δὲ, καὶ Ἀσκαλωνῖται, καὶ οἱ ἄλλοι ³⁸ πλησίον ἤκρου. Καὶ ταῦτα σαφέστερον αἱ ἱστορίαι διδάσκουσιν. Οὕτω ταῦτα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων διδαχθεὶς ὁ προφήτης, ἰδεῖν ἐρίεται τοῦ λαοῦ τὴν μετὰ τὴν ἐπάνοδον εὐκληρίαν· καὶ φησιν·

α', ιβ'. «Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς δὲ ἰσχυρὸς με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ σὺ, ὁ Θεός, ὁ ἀπατάμενος ἡμᾶς; » [³⁹ Οὐδὲ γὰρ ἦν ἐτέρου τῆς τοιαύτης ἡμᾶς ἀξιώσαι προμηθείας.] Πόλιν ⁴⁰ περιοχῆς τὴν Ἱερουσαλήμ καλεῖ. Ταύτην ὁ Σύμμαχος *περραγγμένην* ⁴¹ ἠρμήνευσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνάστατος ἐγεγόναι, καλῆστέρητο ⁴² τῶν τοιχῶν ⁴³, μετὰ

A mei. Syrus autem interpretatur, *situla lotionis mea.* Quoniam enim in talibus vasis, et pedes abluere, et vestem pedibus inquinatam abluere soleamus, subjectionem Moab per situlam lotionis significavit. Olla etiam pro pœna, in sacris Litteris accipitur. Sic beatus Ezechiel docet ^m, jussus lebetem vocare Hierosolymam, et carnem incolas, ignem vero Babylonium, et jus, necessarium cibum, quo deficiente carnes comburebantur. Sic et beatus Jeremias ⁿ ollam succensam vidit, et faciem ejus a facie Aquilonis. Dicit igitur fore ut Manases propriam terram recuperet, et Ephraim pristinum robur recipiat, et Judas omnium rex renouietur, Moabitæ autem ipsis subjiciantur, inexpugnabile eorum robur intentes: non solum autem illi, verum etiam Idumææ, et Allophyli. « In Idumæam extendam calceamentum meum, » mihi alienigenæ subditi sunt. » [Non autem a vero aberraverit qui viderit lebetem, scilicet divinum baptismum, renientem, comburentem ac remonentem omne peccatum, resuscitantem autem per Spiritum sanctum, et denuo fugientem, ac abstergentem cruorem, sive squalorem ortum ex peccatis eorum qui per istum renouantur. Illud autem, « in Idumæam **1006** extendam calceamentum meum, » quod dicit Dominus gloriæ e Davide nasciturus, idem est quod, Non incedam tantum super Idumæa, sed per divinos apostolos quasi per calceos meos Evangelium gratiæ prædicabo, non in hac tantum terra, sed etiam per omnes gentes.] Nam præter Moabitas, etiam Idumæos in servitutem redigam, et Allophylos servire cogam. *Allophylos* sane divina Scriptura Palæstinos vocat, non quod aliæ gentes ejusdem sint generis, cujus et Judæi, sed quia cum aliæ gentes longe distent, Palæstini non modo finitimi sunt, verum etiam Jebusæi Hierosolymam diu incoluerunt. Sic Gabaonitæ Gabaonem terram, Gazæi autem et Ascalonitæ, et alii, prope habitabant. Atque hæc clarius historiae declarant. Cum hæc ab universorum Deo ita didicisset propheta, populi felicitatem post reditum videre desiderat, et ait:

VERS. 11, 12. « Quis deducet me in civitatem munitam? aut quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu, o Deus, qui repulisti nos? » [Non enim alterius erat hac nos dignari provida cura,] Hierosolymam nuncupat *civitatem munitationis*. Hanc Symmachus *circumseptam* interpretatus est. Quoniam enim vastata atque mœnibus spoliata fuit,

^m Ezech. xi, 3. ⁿ Jerem. i, 13.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁰ Πλύσεώς μου. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ δοκεῖ τῇ Ἐβραϊκῇ διαλέκτῳ. ³¹ cod. 2 τὴν Βαβυλωνίαν. ³² cod. 2 εἶπε. ³³ Ῥώμην. cod. 1 ῥοπήν. ³⁴ E cod. 1 suppl. ³⁵ Βρότον. Ita leg. esse videtur pro βρόμον, ut habet codex. ³⁶ Καταναγκάσω. cod. 1 add. Ὡς καὶ τὰ πάθη τοῖς τροφίμοις τῆς πίστεως. ³⁷ Ut etiam *fidei alumnii passionibus obnoxii sunt.* ³⁸ Οὐ μόνον. ³⁹ Kal oi ἄλλοι. Des. in cod. 2. ⁴⁰ E cod. 1 suppl. ⁴¹ Πόλιν. cod. 1 add. δέ. ⁴² cod. 2 ἀπεφραγγμένην. Montf. vero in Hexapl. ad h. l. habet περιφραγγμένην. ⁴³ cod. 2 ἐστρεψίτο. ⁴⁴ cod. 2 τοίχων.

et post reditum propriis mœnibus instaurata est, A desiderat propheta illam mœnibus cinctam videre, **1007** et usque in Idumœam ut rex currere, et videre eos qui perpetui hostes erant, in servitute redactos. Cæterum hæc, inquit, tu, Domine, fac, qui repulisti nos, et Babyloniorum imperio nos subdidisti. Postquam bona sic vaticinatus erat, pro molestis supplicat. « Et non egredieris, Deus, cum virtutibus nostris. » Vides nos, inquit, ita acerbe oppugnatos, et non es dux noster, nec consueto more vincis. Propterea nimirum,

VERS. 13. « Da nobis auxilium ex tribulatione, et vana salus hominum. » Conjunctionem et mutans Symmachus manifestiorem interpretationem fecit. Dixit autem sic: *Da nobis auxilium ex tribulatione, vana enim salus hominis.* Fer opem, inquit, male affectis, quandoquidem tu solus calamitates solvere potes: auxilia autem hominum, cum tu non faves, vana sunt. Idcirco merito subjunxit:

VERS. 14. « In Deo exercebimus virtutem. » [Hoc est, ad illum redeamus, eique servientes curam ejus sentiamus.] « Et ipse ad nihilum deducet tribulantes nos. » Ejus opem, inquit, imploremus, et hac freti simus. Ipsa namque sola satis est ad res tristes dissolvendas, atque ad inimicorum nostrorum potentiam evertendam.

• INTERP. PSALMI LX.

VERS. 1. « In finem, in hymnis Davidi. » Exordium hujus **1008** psalmi superioris psalmi finem sequitur. Nam cum dixisset: « In Deo exercebimus virtutem, et ipse ad nihilum deducet tribulantes nos, » docet captivum populum, quas preces Deo afferre deceat. [Prælicit vero etiam quæ Dominus Christus Deus noster pro nobis suscepturus sit, nec non populi e gentibus adducendi conversionem.]

VERS. 2. « Exaudi, o Deus, deprecationem meam, attende ad orationem meam. » Suscipe, inquit, meas preces, o Domine, et benigne verba orationis meæ exaudi. [Hæc etiam jure dicere potest quisquis in calamitate incidit, ut verbis hisce supplicet, velit Deus preces acceptas habere, et provida sua cura dignari petentem.] Deinde docet qui sint ii qui deprecantur.

VERS. 3. « A finibus terræ ad te clamavi. » Quoniam enim multis mansionibus Babylon a Palæstina distabat, ii qui in servitutem abducti erant, extremitates terræ se incolere suspicabantur, illam

δὲ τὴν ἐπάνοδον, τοὺς οἰκείους ἀπέλαβε περιδύουσι, ἰδεῖν ἂν αὐτὴν ἢ ὁ προφήτης τετελιχημένην ποθεῖ ἢ, καὶ ἕως Ἰδουμαίας ὡς βασιλεὺς ἢ δραμεῖν, καὶ ἰδεῖν τοὺς αἰεὶ δυσμενεῖς δουλεύειν ἡναγκασμένους. Ταῦτα δὲ, φησὶ, σὺ δρᾶσον, Κύριε, ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς, καὶ τῆ τῶν Βαβυλωνίων παραδόξῃ δυναστεία· οὕτως τὰ ἀγαθὰ προβεβησάσῃς, ὑπὲρ τῶν ἀνιερῶν ἰκετεύει. « Καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ, ὁ Θεὸς, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. » Ὅρξῃ ἡμᾶς ἢ, φησὶν, οὕτω πικρῶς πολεμουμένους, καὶ οὐ στρατηγεῖς, οὐδὲ ἀριστεύεις συνήθως. [Ἔτι δὲ ταῦτα]

γ'. « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Τὸν καὶ σύνδεσμον ἀναλλάξας ὁ Σύμμαχος, σαφέστερον τὴν ἐρμηνείαν εἰργάσαστο. Ἐφη δὲ οὕτως· Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως· ματαία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου. Ἐπάμυνον, φησὶν, διαχειμένους κακῶς· σοὶ γὰρ μόνῃ δυνατὸν διαλύσαι τὰς συμφορὰς· αἱ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπικουραῖαι, σοὶ μὴ δυνατὸς ἢ, μάταιοι ἢ. Διὸ εἰκότως ἐπήγαγεν·

ιδ'. « Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν. » [Ἔτι ἂν τοῦ, ἐπ' αὐτὸν ἐπιστρέψωμεν, καὶ αὐτῷ λατρεύσαντες κηδεμόνα αὐτὸν ὀριώμεθα.] « Καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς. » Τὴν αὐτοῦ ἢ, φησὶν, ἐπικαλεσώμεθα πρόνοιαν, καὶ ταύτη ἢ θαρρήσωμεν· αὕτη γὰρ ἢ ἀρκεῖ μόνῃ λύσαι τὰ χαλεπὰ, καὶ τῶν πολεμούντων ἡμῖν καταλύσαι τὴν δυναστείαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Ε΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὑμνοῖς τῷ Δαβὶδ. » Τῷ τέλει τοῦ προγεγραμμένου ἢ ψαλμοῦ ἢ ἀκολουθεῖ τοῦδε τοῦ ἢ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον. Εἰρηκῶς, γὰρ, « Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν ἢ δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς, » διδάσκει τὸν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ λατὸν, ὅποιαν προσήκει προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ προσευχὴν. [Ἔτι προλέγει δὲ καὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὴν δι' ἡμᾶς οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ.]

β'. « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς δεήσεώς μου· πρόσχευε τῇ προσευχῇ μου. » Δέξαι μου, φησὶν, τὴν ἰκετείαν, ὡς Δέποστα, καὶ εὐμενῶς ἀκούσον ἢ τῶν τῆς προσευχῆς μου ῥημάτων. [Ἔτι ταῦτα δὲ δικαίως εἰποι καὶ πᾶς ὅστις ἂν τῶν ἀνθρώπων περιστάσει περιπέσει· διὰ τούτων ἀντιβολῶν δεκτὴν γενέσθαι τὴν ἰκετείαν καὶ τῆς ἐκεῖθεν προμηθείας ἀξιούσθαι.]

γ'. « Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἢ σταθμοὶ ἢ Βαβυλωνίων τῆς Παλαιστίνης ἀπέστηκε, τὰς ἐσχατίας ὑπελάμβανον τῆς οἰκουμένης οἰκεῖν οἱ ἢ ἐξανδραποδι-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ἢ Ἰδεῖν. cod. 1 προσώρα. ἢ Αὐτὴν. Des. in cod. 2. ἢ Ποθεῖ. In cod. 1 post τετελιχ. sequitur, διὸ δὲ καὶ ἐπεπόθει ἕως τῆς Ἰδουμαίας κ. λ. ἢ Βασιλεὺς. cod. 2 βασιλεύων. ἢ Ἡμᾶς. In cod. 2 ponitur post οὕτω. ἢ E cod. 1 hæc suppl., quæ etiam Carafa expressit. ἢ Ὅρξος. cod. 1, 2 νεύοντος. ἢ cod. 1 μάταιοι. ἢ E cod. 1 suppl. ἢ cod. 2 αὐτὴν. ἢ Ταύτη. cod. 1 τῆ αὐτοῦ. cod. 2 τῆ αὐτοῦ δύναμι. ἢ Γάρ. Abest a cod. 1. ἢ Προεγραμμένου. cod. 1 προτεταγμένου. ἢ Ψαλμοῦ. Abest a cod. 2. ἢ Τοῦδε σοῦ. cod. 1 τοῦ δευτέρου. ἢ cod. 1 ποιήσωμεν. ἢ E cod. 1 suppl. ἢ cod. 1 εἰσάκουσον. ἢ E cod. 1 suppl. ἢ Πολλοῖς — ἀπέστηκε, τὰς. Des. in cod. 1. ἢ OI. cod. 1 addit ἐν αὐτῇ.

σθέντες⁶⁸, κάκεινην ἰναγκαλισμένοι τὴν γῆν οἰκεῖν⁶⁹. « Ἐν τῷ ἀκηδιάσει τὴν καρδίαν μου ἐν πέτρᾳ ὕψωσάς με⁷⁰. » Ἰκετεύω δὲ σε τῆς παρὰ σοῦ ψυχαγωγίας τυχεῖν. Ὀδυώμενος γάρ, καὶ τὰς ἐπιχειρένας⁶⁸ ὀλοφυρόμενος συμφορὰς, τῆς σῆς ἐπικουρίας ἀπήλαυσα, καὶ τῶν πολεμίων ὑπέρτερος ἐγενόμην. [Ἐῖρηται δὲ τοῦτο ἐκ προσώπου μὲν τῶν ἀνδραποδιοσθέντων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐν τῇ Βαβυλῶνι καὶ τυχόντων τῆς ἀνακλήσεως· ἀρμόττει δὲ καὶ ἐκάστῳ τῷ διὰ μετανοίας τὴν ἑαυτοῦ πραγματευομένῳ σωτηρίαν, καὶ μηκέτι περὶ τῆς ἀτραποῦ βαδίζοντι, ἀλλὰ τὴν μόνην καὶ ἀκλινῆ βαδίζοντι ὁδὸν· καὶ δὴλον διὰ τῶν ἐξῆς.]

« Ὡδήγησάς με. [θ.] Ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου· πύργος ἰσχύος, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » Τῆς σῆς προνοίας μεταστρεῖν ἐλπίδας, οὐ διήμαρτον τῆς ἐλπίδος· ἐγένου γάρ μου⁷⁰ καὶ ποδηγός, καὶ πύργος ἰσχυρός. Διὰ γὰρ τῆς σῆς κηδεμονίας τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς διαδράς, τεύξομαι τῆς ἐπανόδου.

ε'. « Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματι σου εἰς τοὺς αἰῶνας· σκεπασθήσομαι ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πετρῶν σου. » Σκηνώμα τῷ Θεοῦ τὴν Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἱκοιεῖτο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιφάνειαν. Λέγει τοίνυν, ὅτι τῆς ἐπανόδου τετυχηκώς, ἐνώλεχώς⁷¹ τῷ σῷ προσεδρεύσω⁷² νεψ⁷³, καὶ τῆς παρὰ σοῦ προνοίας ἀπολαύσω. Πτέρυγας γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν καλεῖ. Τὸ δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀντι τοῦ διηρηκώς τέθεικεν⁷⁴.

ς'. « Ὅτι σὺ, ὁ Θεός, εἰσέκουσας τῶν εὐχῶν⁷⁵ μου· ἔδωκας κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου. » Ἰμῶ δὲ σε διαπαντός, ἐπειδὴ τὰς ἐμάς δεξιόμενος ἱκετείας, τὴν ἐπαγγελθεῖσαν τοῖς προγόνους ἡμῶν κληρονομίαν ἡμῖν τοῖς ἐκείνων ἐγγόνους ἀπέδωκας⁷⁶. Ταῦτα δὲ λέγουσιν εὐθὺς ἀψάμενοι τῆς ὁδοῦ. Ἰστέον μέντοι, ὅτι⁷⁷ καὶ τῆς ἀληθοῦς κληρονομίας αἰνίγματα ἔχει τὰ προκειμένα ῥήματα⁷⁸· κληρονομία δὲ ἀληθής, ἡ αἰώνιος ζωὴ, περὶ ἧς ἔφη⁷⁹ ὁ Δεσπότης⁸⁰ Χριστὸς τοῖς ἐκ δεξιῶν ἄμνοῖς· « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου· κληρονομήσατε τὴν ἰσομασίαν ὑμῖν βασιλείαν πρὸς⁸¹ καταβολῆς κόσμου. » Ταῦτην τὴν κληρονομίαν τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν δώσειν ὁ Δεσπότης ὑπέσχετο· καὶ τούτοις δὲ ὧς ἐν τύπῳ τὴν ἐπαγγελθεῖσιν ἀπέδωκε γῆν.

ζ, η'. « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας⁸² τοῦ βασιλείως⁸³ D
° Matth. xxv, 34.

A terram habitare coacti. « Dum anxietur cor meum, in petra exaltasti me. » Obsecro autem te ut consolationem a te consequar. Nam conquerens, atque incumbentes calamitates deplorans, tua ope fruius sum, hostibusque superior evasi. [Hoc quidem dictum 1009 est ex persona eorum qui ex Hierosolyma captivi Babylonem deducti, postea autem revocati fuerant : applicari vero possunt etiam ad unumquemque qui per poenitentiam sibi praestat salutem, nec a trita via recedit, sed in uni a ac firma via incedit. Et hoc e sequentibus apparet.]

« Deduxisti me. [Vers. 4.] Quia factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici. » Cum tui auxilii particeps esse sperassem, spe minime dejectus sum : quandoquidem fuisti mihi et dux, et turris valida. Per tuam enim curam ex inimicorum insidiis elapsus reditu potiar.

VERS. 5. « Habitabo in tabernaculo tuo per saecula : protegar tegumento alarum tuarum. » Hierosolymanam nominat tabernaculum Dei. In illa enim se ipsis conspiciendum praebat. Dicit igitur : Cum reditum consecutus fuero, continue tuo templo assidebo, et tua providentia perfruar. Alas enim, Dei gubernationem vocat. Hoc autem in saecula pro continue posuit.

C VERS. 6. « Quoniam tu, o Deus, exaudisti preces meas, dedisti haereditatem timentibus nomen tuum. » Semper autem te celebrabo, quoniam meas preces exaudiens, haereditatem majoribus 1010 nostris promissam nobis illorum posteris attribuisti. Haec vero dicunt, cum primum iter ingressi essent. Sciendum est igitur haec verba vere haereditatis aenigmata continere. Vera autem haereditas est vita aeterna, de qua Dominus Christus agnis ad dexteram consistentibus ait : « Venite, benedicti Patris mei, haeredes estote regni quod paratum est vobis ante mundi constitutionem °. » Hanc haereditatem Dominus timentibus eum se daturum spondit, et his tanquam in figura promissam terram attribuit.

VERS. 7, 8. « Dies super dies regis adjicies : an-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁸ cod. 1 ἀνδραποδιοσθέντες. ⁶⁹ cod. 2 κατοικεῖν. cod. 1 habet οἰκεῖν, et hæc addit : Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν περάτων καὶ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς ὅσοι ἐπιστρέφοντες προσκυνεῖν αὐτὸν ὁμνοῦσι, καὶ ταῦταις κέχρηται ταῖς λέξεσιν, ἵνα τῆς παρ' αὐτοῦ τύχῃσι προμηθεύσῃ. Imo quoque inde a finibus et usque ad fines terræ, quotquot convertuntur ut adorent Deum, hymnos canunt hisque utuntur verbis, ut providæ ejus curæ participes fiant. ⁷⁰ Ἰψωσάς με. Hebr. יָצַוְנִי (in petram quæ) altior est me. ⁷¹ Ἐνώλεχώς. cod. 1 add. μοι. ⁷² E cod. 1 suppl. ⁷³ Mov. cod. 1 et 2 μοι. ⁷⁴ Ἐνώλεχώς. cod. 1 add. λοιπόν. ⁷⁵ cod. 2 προσεδρεύω. ⁷⁶ cod. 2 ναῶν. ⁷⁷ Τέθεικεν. cod. 1 add. Ἀρμόττει δὲ καὶ τῷ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότι λαῷ· καὶ γὰρ οὗτοι τὴν Ἐκκλησίαν ὀνομάζουσι σκηνώμα, ἐν ἧ κατασκευασθέντι ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς Λόγος ἀθύτως καθ' ἐκάστην θυόμενος· πτέρυγας δὲ κἀνταῦθα παλαιὰν τε καὶ νέαν διαθήκην ὀνομάζει. Conveniunt autem hæc etiam credentibus e gentilibus collectis. Nam hi quoque tabernaculum vocant Ecclesiam in qua habitat Verbum ex Deo, Deus qui sine sacrificio quotidie sacrificii vices gerit. Alas autem hoc etiam in loco Velus et Novum Testamentum vocat. Conf. p. 962. ⁷⁸ Εὐχῶν. Prior edit. habebat ἐχθρῶν, quod cum εὐχῶν auctoritate duorum codicum Aug. commutandum esse duximus, etsi recepta lectio in vers. τῶν Ὁ sit προσευχῶν. ⁷⁹ cod. 1 ἀποδέδωκας. ⁸⁰ Ὅτι. cod. 1 ὧς. ⁸¹ cod. 1 et 2 ῥητά. ⁸² Ἐφ' ἡμέρας. In cod. 1 ponitur post ἄμνοῖς. ⁸³ Ὁ Δεσπότης. cod. 2 πρᾶξ. ὁ Θεὸς καὶ, in cod. 1 autem post Χριστὸν sequitur ὁ Θεός· ἡμῶν. ⁸⁴ Ἠρό. cod. 1 ἀπό. ⁸⁵ cod. 2 ἡμῶν.

nos ejus usque in diem generationis et generatio-
nis. Permanebit in æternum in conspectu Dei. » Ita
cum supplicassent, et quæ petierunt accepissent,
et pro his gratias egissent, Deum orant ut diutius
regem datum conservet. Tunc autem Zorobabel
ipsis imperabat : sed non omnia vaticinationis
verba ei congruunt. Hoc enim, « Dies super dies regis
adjicies, » illi quoque convenit, cætera vero ne-
quaquam, sed ei qui ex illo secundum carnem ob
summam suam benignitatem, ut ipse novit, prognatus
est. In illo enim vaticinationis verba vera fue-
runt : « Anni ejus usque in diem generationis et
generationis : permanebit in æternum in conspectu
Dei. » [Neque enim initium dierum habuit, ne-
que finem habebit. Etsi **1011** enim, cum homo
pro nobis factus esset, mortem sublerit, tamen
anni ejus durant per dies generationis et genera-
tionis. In principio enim erat, et apud Deum erat,
Deusque erat. Illud autem in conspectu Dei, idem
est quod semper una cum Patre coexistens.] Idem
enim propheta in centesimo primo psalmo dicit illi :
« Tu autem idem ipse es, et anni tui non defici-
ent. » [Videsne eum qui pro nobis crucem ac
mortem sustinuit, habere etiam regnum sine carens,
quatenus coexistit cum Patre ?] Zorobabel igitur
Domini Christi figura fuit. Nam quemadmodum
ille captivos e Babylone in patriam terram reduxit,
sic Dominus Christus omnem humanam naturam,
ob primi hominis prævaricationem in servitutum
redactam, in antiquam generis nobilitatem revoca-
vit, [postquam enim in cruce abolevit illum qui
potestatem mortis habebat, scilicet diabolum] et
mortis imperium destruxit, subditis suis vitam red-
didit. [Ejus enim est vox ista : « Ego sum vita et
resurrectio. »] Et : « Qui comedit de me, vivet in
me. »] « Veritatem et misericordiam ejus quis
requiret ? » Quis, inquit, potest veram et justam
Dei misericordiam accurate discere ? etenim ejus
judicia abyssus **1012** multa.

Vers. 9. « Sic psalmum dicam nomini tuo in
sæculum sæculi, ut reddam vota mea quotidie. »
Nam semper te celebrabo : singulis diebus tua be-
neficia enarrabo, et vota non fallam. Vota enim
promissiones vocat.

P Psal. ci, 27. Q Joan. xi, 25. R Joan. vi, 57.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ Ὁμολογήσατε. Des. in cod. 2. ¹⁰⁰ cod. 2 φολάξαι. ¹⁰¹ cod. 2 ἡμέραν. ¹⁰² Κατὰ σάρκα. Des. in cod. 1.
¹⁰³ Διὰ — αὐτός. Des. in cod. 2. ¹⁰⁴ E cod. 1 suppl. ¹⁰⁵ Γάρ. cod. 1 δέ. ¹⁰⁶ E cod. 1 suppl. ¹⁰⁷ Χριστοῦ. cod.
1 addit Σωτήρος ἐγένετο. ¹⁰⁸ Hæc, quæ e cod. 1 supplevimus, legit quoque Carafa. ¹⁰⁹ E cod. 1 suppl.
¹¹⁰ cod. 2 ἐκείνων. ¹¹¹ cod. 2 ἀποδέδωκε. ¹¹² E cod. 1, in quo post ἐν ἐμοί, sequitur, καλῶς οὐν ἔχων ὁ προ-
φητικὸς νόος διὰ τῶν ἐξῆς ἐφησεν. ¹¹³ Τίς ἐκζητήσει. Hebr. ¹¹⁴ יְרָאֵהוּ יְרָאֵהוּ pata, (ui) custodiant eum. Inter-
pretum Græcorum nullus veram significationem vocis יְרָאֵהוּ expressit. ¹¹⁵ Ἐκζητήσει. In textu τῶν Ὁ sequi
solet αὐτῶν. ¹¹⁶ Γάρ. Des. in cod. 1 et 2. ¹¹⁷ cod. 1 κερυρμένον. ¹¹⁸ Πολιτῆ. Des. in cod. 1. 2. ¹¹⁹ ἰαθῆ
ἀνάστην. cod. 1 et 2 præm. καί. ¹²⁰ Εὐχὰς — καλεῖ. Des. in cod. 2.

προσθήσεις · τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ
γενεᾶς. Διαμενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. »
Οὕτως ἰκετεύσαντες, καὶ τὰς αἰτήσεις δεξάμενοι,
καὶ χάριν ὑπὲρ τούτων ὁμολογήσαντες⁹⁹, ἀντιβολού-
σι τὸν Θεὸν, τὸν δοθέντα αὐτοῖς ἐπὶ πλείστον δια-
φολάξαι¹⁰⁰ βασιλεία. Τηρικαυτά δὲ αὐτῶν ἐβασίλευε
Ζοροβάβελ· ἀλλ' οὐχ ἀρμόττει αὐτῶ πάντα τὰ τῆς
προφητείας ῥητά. Τὸ μὲν γὰρ, « Ἡμέρας ἐφ' ἡμέ-
ρας¹⁰¹ τοῦ βασιλείως προσθήσεις, » ἀρμόττει κά-
κεινψ· τὰ δὲ λοιπὰ, οὐκ ἐτι· ἀλλὰ τῷ ἐξ ἐκείνου
κατὰ σάρκα¹⁰² διὰ¹⁰³ πολλὴν φιλανθρωπίαν γενομένου,
ὡς οἶδεν αὐτός. Ἐπ' ἐκείνου γὰρ ἀληθεύει τῆς προ-
φητείας τὰ ῥήματα· « Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμέρας
γενεᾶς καὶ γενεᾶς· διαμενεῖ εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον
τοῦ Θεοῦ. » [¹⁰⁴ Οὐδὲ γὰρ ἀρχὴν ἡμερῶν ἰδέξατο.
¹⁰⁵ οὐδὲ τέλος ὑπομενεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος
ὑπὲρ ἡμῶν καταδέξατο θάνατον, ἀλλὰ τὰ ἔτη αὐτοῦ
ἕως ἡμέρας γενεᾶς καὶ γενεᾶς. Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν,
καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν, καὶ Θεὸς ἦν. Τὸ δὲ ἐνώπιον
τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ, σὺν Πατρὶ ἀεὶ συνυπάρχων.]
Πρὸς ἐκεῖνον γὰρ¹⁰⁶ ὁ αὐτὸς προφήτης ἐν τῷ ἑκα-
τοστῷ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ ἐφη· « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ,
καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. » [¹⁰⁷ Ὁρᾶς, ὅτι ὡς
συνυπάρχων ἔχει καὶ ἀτελεύτερον τὴν βασιλείαν ὁ
ὑπὲρ ἡμῶν σταυρὸν καὶ θάνατον καταδεξάμενος.]
Τύπος μέντοι καὶ Ζοροβάβελ τοῦ Δεσπότου Χρι-
στοῦ¹⁰⁸. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος αἰχ-
μαλωσίαν εἰς τὴν πατρίαν ἐπανήγαγε γῆν· οὕτως
ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἅπασαν τῶν ἀνθρώπων φύσιν
γεγεννημένην αἰχμάλωτον [¹⁰⁹ διὰ τῆς παραβάσεως
τοῦ πρώτου ἀνθρώπου] εἰς τὴν προτέραν εὐγένειαν
ἐπανήγαγε [¹¹⁰ καταργήσας γὰρ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸν
τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον],
καὶ καταλύσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος, τοῖς ὑπ'
ἐκείνῳ¹¹¹ τελοῦσι τὴν ζωὴν ἀπέδωκεν¹¹². [¹¹³ Αὐτοῦ
γὰρ ἐστὶ φωνή· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις·
καὶ ὁ τρώγων με ζήσεται ἐν ἐμοί. »] « Ἐλεος καὶ
ἀλήθειαν αὐτοῦ τίς¹¹⁴ ἐκζητήσει¹¹⁵; » ἢ Τίς γὰρ¹¹⁶,
φησὶν, ἱκανὸς τὸν κεκριμένον¹¹⁷ καὶ δίκαιον τοῦ Θεοῦ
ἔλεον καταμαθεῖν ἀκριβῶς; τὰ γὰρ κρίματα αὐτοῦ
ἄβυσσος πολλή¹¹⁸.

Ὁ. « Οὕτως ψαλῷ τῷ ὀνόματι σου εἰς τοὺς αἰῶ-
νας, τοῦ ἀποδοῦναί με τὰς εὐχὰς μου ἡμέραν ἐξ
ἡμέρας. » Ἀεὶ σε γὰρ ὑμνήσω· καθ' ἑκάστην¹¹⁹ τὰς
σὰς διηγῆσομαι χάριτας· καὶ τὰς ὑποσχέσεις οὐ
ψεύσομαι· εὐχὰς¹²⁰ γὰρ τὰς ὑποσχέσεις καλεῖ.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΞΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

A

INTERP. PSALMI LXI.

α. « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ Ἰδιθοῦμ, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· *Ἐπιτικός διὰ Ἰδιθοῦμ, ᾠδὴ εἰς Ἄδιδ.* Ἀηλοὶ τοίνυν, ὡς τοῦ μακαρίου, μὴ Δαβὶδ ὁ ψαλμὸς, ἦθετο δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰδιθοῦμ. Ὡς γὰρ ἑχοῦ προστατῶν ἐν τῷ θεῖω ναφ ἔμνει τὸν τῶν ὄλων Θεόν, ἥ¹⁰ φησι τῶν Παραλειπομένων ἡ βίβλος. Προθεσπίζει¹¹ δὲ ὁ ψαλμὸς ἐπὶ τὰς Μακεδονικὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τὰς Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς κατὰ τῶν Μακκαβαίων¹² ἐπιβουλὰς· καὶ διδάσκει τοὺς εὐσεβεῖας ἀθλητὰς, ὅποιοι προσήκει χρῆσασθαι λογισμοῖς ἐν τῷ τῶν ἐναντιῶν¹³ καιρῷ.

β. « Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆσεται ἡ ψυχὴ μου; » Τὸν θεῖον παραβαίνειν καταναγκαζόμενοι νόμον, καὶ θύειν μὲν εἰδώλοισι, ὑέλων δὲ μεταλαμβάνειν κρεῶν¹⁴, τὸν οἰκεῖον εἰς εὐσέβειαν διεγείρουσι λογισμὸν, καὶ πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας παράθγουσι ζῆλον¹⁵. Οὐ προτιμᾶς, φησὶν¹⁶, ἀπάντων, ὧ ψυχῇ, τοῦ Θεοῦ τὴν δουλείαν; Εἶτα τὸ ἐντεῦθεν διδάσκει κέρδος.

« Παρ' αὐτῷ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. [γ'.] Καὶ γὰρ αὐτὸς Θεὸς μου, καὶ σωτὴρ μου· ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλείον. » Αὕτη σοι, ὧ ψυχῇ, ἡ δουλεία παρέχει τὴν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ Θεὸς καὶ τῶν ἀγαθῶν χορηγὸς, καὶ τοὺς κλονουμένους¹⁷ ἐρείσσει δυνάμενος. Τὴν αὐτοῦ τοίνυν ἐπικουρίαν καλέσας, τῶν καταβαλεῖν πειρωμένων ἀπαλλαγῆσομαι. Οὕτω τοὺς οἰκείους εἰς εὐσέβειαν¹⁸ πურεύσαντες¹⁹ λογισμοῖς, μεταφέρουσι πρὸς τοὺς ἐναντίους τὴν γλῶτταν.

δ. « Ἐως ποτε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων; φονεύετε²⁰ πάντες ὑμεῖς²¹, ὡς τοίχῳ κεκλιμένῳ²² καὶ φραγμῷ ὡσμένῳ; » Μεθυπέρβατος²³ δὲ ἡ τοῦ στίχου διάνοια. Ἔστι δὲ²⁴ αὕτη· Μέχρι τίνος ὡμότητι καθ' ἡμῶν κέχρησθε, τὸ κοινὸν τῆς φύσεως οὐ σκοπούμενοι, ἀλλὰ καθάπερ τοίχον τινα κεκλιμένον²⁵, καὶ φραγμὸν ὑπ' ἀνέμου πεσεῖν κινδυνεύοντα, ὥσαι καὶ καταβαλεῖν ἐπέλεγσθε, μαιφρόνον²⁶ ἔχοντες γνώμην; Ἀντὶ τοῦ, Μὴ²⁷ σφῶδρα ἡμῶν, ὡς ἀσθενῶν, καταπαίρσθε. Ἐρχομεν²⁸ γὰρ ἐπικουρον τὸν τῶν ὄλων Θεόν.

ε. « Πλὴν τὴν τιμὴν μου²⁹ ἐβουλεύσαντο ἀπ-

¹⁰ I Paral. ix, 16.

VERS. 1. « In finem, pro Idithum, Psalmus Davidi. » Symmachus autem sic interpretatus est : *Triumphalis per Idithum, Cantus in Davidem.* Declarat igitur psalmum beati Davidis esse, Idithum vero eum cecinisse, qui, cum esset praefectus chori, Deum verum omnium largitorem in divino templo laudabat, sicut Paralipomenon liber dicit. Psalmus autem praedicit Macedonicos incursus, atque Illustris Antiochi contra Machabaeos insidias : pietatisque athletas docet, quibus cogitationibus munire se certaminis tempore debeant.

VERS. 2. « Nonne Deo subjecta erit anima mea ? » Cum divinam legem transgredi cogentur, et idolis sacrificare, atque suillas carnes comedere, mentem suam ad pietatem accendunt, **1013** et pro religione studium exacunt : Nonne, o anima, inquit, omnibus rebus Dei servitutem praefers ? Deinde utilitatem, quae hinc percipitur, docent.

« Ab ipso enim salus mea. [VERS. 3.] Nam et ipse Deus meus, et Salvator meus, auxiliator meus ; non movebor amplius. » Ista servitus, o anima, tibi salutem praebet. Nam ipse est Deus, et honorum largitor, et qui potest eos qui commoventur, confirmare. Opem ejus igitur implorans, ab iis qui dejicere conantur, liberabor. Sic cum suas ratiocinationes ad pietatem accendissent, in adversarios sermonem transferunt.

VERS. 4. « Quousque irruitis in hominam ? interficitis universi vos, tanquam muro inclinato, et maceriae depulsa. » Hujus versiculi sensus hyperbato perplexus est. Est autem hic : Quousque crudelitate contra nos utimini, et naturae communione non consideratis ? sed tanquam murum inclinatum, et maceriam quae a vento lapsam timet, impellere et dejicere festinatis, caedis cupidum animum gerentes. Quasi dicerent : Ne valde efferamini contra nos, quasi imbecilles simus. Habemus enim adiutorem universorum Deum.

VERS. 5. « Verumtamen pretium meum cogita-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ O — Δαβὶδ. cod. 1 habet ἡ δὲ τῶν Ἑβραίων ἔκδοσις οὕτως ἔχει· εὐσεβῆς ἐπιτικός διὰ Ἰδιθοῦμ. ᾠδὴ τῷ Δαβὶδ. ¹¹ Εἰς. Abest a cod. 2. ¹² Ὡς γὰρ. cod. 1 ὅς. ¹³ cod. 1 et 2 προστατεύων. ¹⁴ Τῶν. Des. in cod. 2. ¹⁵ H. cod. 1, 2 ὡς. ¹⁶ Προθεσπίζει, κ. τ. λ. Hæc et quæ ad vers. 2 ac 3 sequuntur, fere eadem sunt cum illis quæ apud Cord. p. 215, Theodoro tribuuntur. ¹⁷ Ψαλμὸς. cod. 2 præm. παρῶν. ¹⁸ Μακκαβ. cod. 2 præm. ἀγίων. ¹⁹ Ἐναντίων. cod. 1 et 2 ἀγώνων. ²⁰ Οὐχὶ—ψυχὴ μου. Hebr. : *Tantummodo in Deo est silentium animæ meæ, s. in Deo acquiescit anima mea.* ²¹ Κατὰ. cod. 1 ὁ Ἀντιόχος καταναγκάζει. ²² Κρεῶν. cod. 1 aid. τοὺς γεννάδας ἐπὶ τὰ παῖδας· μεθ' ὧν καὶ τὸν Ἐλεάζαρ καὶ τὴν μητέρα τῶν παιδῶν. *Septem generosos pueros, et cum illis quoque Eleazarum ac matrem puerorum.* Sequitur, οἱ δὲ δαίονι τὸν οἰκείον, κ. λ. ²³ Εἰς. cod. 2 πρὸς. ²⁴ Πρὸς. Abest a cod. 1 et 2. ²⁵ Ζῆλον. cod. 1 addit, τοιούτους που δηλονότι καὶ ὑποτιθέμενοι ἑαυτοῖς λογισμοῖς. *Tales scilicet etiam secum agitant cogitationes.* ²⁶ Φησὶν. Des. in cod. 2. ²⁷ Rec. lectio in textu τῶν O est αὐτοῦ. ²⁸ Κλονουμένους. cod. 2 κληρονόμους. ²⁹ Εἰς εὐσέβειαν. Des. in cod. 2. ³⁰ cod. 1 πურεύσαντες. cod. 2 πურεύοντες. ³¹ Φονεύετε. Hebr. *interficiemini.* ³² Ὑμεῖς.

Addit in ed. Ald. et Compl. ³³ cod. 2 κεκλιμένῳ. ³⁴ cod. 2 μεθυπέρβατον. ³⁵ Δέ. Abest a cod. 2, qui habet ἔστιν αὕτη. ³⁶ cod. 2 κεκλιμένον. ³⁷ Μαιφρόνον. cod. 2 præm. καὶ. ³⁸ Ἀντὶ τοῦ μὴ. Des. in cod. 2. ³⁹ Ἐρχομεν — Θεόν. cod. 2 ἔρχομεν καὶ ἡμεῖς ἐπικουρον τὸν Θεόν. cod. 1 pro τῶν ὄλων Θεόν habet τὸν τοῦ παντὸς ποιητῆν. ⁴⁰ Τὴν τιμὴν μου. Hebr. *in altitudine ejus.*

verunt **1014** repellere. » Unum, inquit, finem habent, ut Dei providentia me privent, a qua omnem honorem et gloriam habeo. Piorum siquidem honor est, servire Deo : et divinus Paulus ubique servum Christi seipsum nominat. « Cucurrerunt in siti. » Has autem insidias non obiter contra me struunt, sed cum omni studio hoc faciunt, sitientes me in foveam impietatis dejicere. Quibus autem machinationibus utantur, indicat : « Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant. » Blandis quidem verbis utuntur, imponere conantes : verum perniciem intus occultam habent. Sic illorum insidiis demonstratis, rursus se ipsos hortantur ut forti animo sint, et divinum auxilium exspectent.

VERS. 6. « Verumtamen Deo subjecta esto, anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. » Ne derelinquas, o anima, Dei servitutem et cultum : sed ejus auxilio confirmata, molestiarum impetus perfer.

VERS. 7. « Quoniam ipse Deus meus, et Salvator meus, adjutor meus, non emigrabo. » Nam ipsum sciens et verum Deum esse, et salutis fontem, non patiar ut servitutem permutem, atque ad alterius dominatum confugiam. Hoc enim, **emigrabo**, pro *transferar*, posuit. **1015** Non ero, ait, transfuga, et impietatis mancipium.

VERS. 8. « In Deo salutare meum, et gloria mea ; Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. » [Ecce iterum sensus verborum prophetæ satis aperte Trinitatis indivisæ, lucidæ ac sempiternæ substantias nobis indicat : non quasi tres sint dii, absit : nomina enim illa, Deus, Dominus, Rex, Creator et Omnipotens, ad substantias, ut jam sæpius dictum est, se referunt. Propterea] iisdem sermonibus sæpe utuntur, Deum et Salvatorem, et gloriam, et adjutorem, Deum universorum vocantes, ut impietatis impetus repellant. Idcirco et alios omnes suos contribules in eandem pietatem excitant, non ferentes, ut soli ipsi victores vocentur.

VERS. 9. « Sperate in eo omnis cœtus populi, effundite coram illo corda vestra, quia Deus adjutor

ὡσαυθαί. » Ἐνα²⁶, φησι, σκοπὸν ἔχουσι, τῆς τοῦ Θεοῦ με γυμνώσαι²⁷ προνοίας, ἀφ' ἧς πᾶσαν ἔχω τιμὴν τε καὶ εὐκλειαν. Τιμὴ γὰρ τῶν εὐσεβῶν, τὸ δουλεύειν Θεῷ· διόπερ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος πανταχοῦ δούλον ἑαυτὴν ὀνομάζει Χριστοῦ²⁸. « Ἐδραμον ἐν δίψῃ²⁹. » Οὐ πάρεργον δὲ ταύτην ἔχουσι τὴν ἐπιβουλὴν³⁰· ἀλλὰ σὺν πάσῃ προθυμίᾳ τοῦτο ποιοῦσιν, εἰς τὸν τῆς ἀσεβείας με βόθρον καταβαλεῖν διψῶντες. Ποίαις δὲ κέρρηται μηχαναῖς, λέγει³¹. « Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. » Κωτίλοις³² μὲν κέρρηται λόγοις, φενακίσαι πειρώμενοι· ἀλλ' ἔλεθρον ἔνδον³³ ἔχουσι κεκρυμμένον. Οὕτως τὰς ἐκείνων δείξαντες ἐπιβουλάς³⁴, πάλιν ἑαυτοῖς³⁵ ἐγκυλεύονται καρτερεῖν, καὶ τὴν θείαν ἀναμένειν ῥοπήν.

ζ'. « Πιὴν τῷ Θεῷ³⁶ ὑποτάγηθι³⁷, ἡ ψυχὴ μου· ὅτι παρ' αὐτοῦ³⁸ ἡ ὑπομονὴ μου. » Μὴ³⁹ καταλίπης, ὦ ψυχὴ⁴⁰, τοῦ Θεοῦ⁴¹ τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τῇ παρ' αὐτοῦ χορηγημένῃ ῥωσθεῖσα ῥοπή, φέρε τὰς τῶν δεινῶν προσβολάς⁴².

ζ'. « Ὅτι αὐτὸς Θεὸς μου, καὶ σωτὴρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύσω. » Αὐτὸν γὰρ εἰδὼς καὶ ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ σωτηρίας πηγὴν, οὐκ ἀνέξομαι τὴν δουλείαν ἀμείψαι, καὶ πρὸς ἑτέραν δεσποτείαν ἀναδραμεῖν. Τὸ γὰρ, *μεταναστεύσω*, ἀντὶ τοῦ *μεταθήσομαι*⁴³ τέθεικον. Οὐ γενήσομαι, φησι, μετανάστης, καὶ δούλος τῆς ἀσεβείας⁴⁴.

η'. « Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου, καὶ ἡ δόξα μου· ὁ Θεὸς τῆς βοηθείας μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. » [⁴⁵ Ἰδοὺ πάλιν ὁ προφητικὸς νοῦς τῆς ἀδιαιρέτου καὶ φωτοφόρου καὶ ἀεὶ οὐσης Τριάδος σαφέστερον ἡμῖν ὑπέδειξε τὰς ὑποστάσεις· οὐ τρεῖς θεοὺς λέγων, ἀπαγε· τὸ γὰρ Θεός, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἴρηται, καὶ τὸ Κύριος καὶ Βασιλεὺς καὶ Δημιουργὸς καὶ Παντοκράτωρ ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων κείται. Διὸ δὴ] τοῖς αὐτοῖς πολλάκις κέρρηται⁴⁶ λόγοις, Θεὸν καὶ⁴⁷ Σωτῆρα, καὶ δόξαν⁴⁸, καὶ βοηθὸν, τὸν τῶν ὄλων καλοῦντες Θεόν· ἵνα τῆς δυσσεβείας τὰς προσβολὰς ἀποκρούσωνται. Οὐ δὴ χάριν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπαντας ὁμοφύλους⁴⁹ εἰς τὴν αὐτὴν⁵⁰ εὐσέβειαν διεγερουσιν, οὐκ⁵¹ ἀνεγόμενοι μόνον νικηφόροι καλεῖσθαι.

θ'. « Ἐλπίζατε ἐπ' αὐτόν, πᾶσα⁵² συναγωγὴ λαῶν⁵³, ἐκχεάτε⁵⁴ ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν⁵⁵,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁶ Ἐνα. cod. 1 præm. οἱ τοῦ Θεοῦ λογάδες. *Electi Dei*. ²⁷ Γυμνώσαι. cod. 1 præm. μή. ²⁸ Χριστοῦ. cod. 1 Θεοῦ, ascripta tamen altera lectione. ²⁹ Rec. lectio est δίψη. Hebr. דִּיֶּשֶׁת. Geuainam autem lectionem esse ἐν ψεύδει, unde ex errore librarii ortum sit ἐν δίψῃ, jam monuit Euseb. ad h. l. ³⁰ Ἐπιβ. cod. 1 add. Ἀντοχος καὶ οἱ κατ' αὐτόν. ³¹ Λέγει. Des. in cod. 2. ³² Κωτίλοις. cod. 1, 2 ἀπατλοῖς. ³³ cod. 2 ἐνδοθεν. ³⁴ Ἐπιβ. cod. 1 et 2 προσβολάς. ³⁵ cod. 2 ἑαυτοῦς. ³⁶ Θεῷ. cod. 1 add. λέγει. ³⁷ Ὑποτάγ. Hebr. יִשְׁתַּחֲוֶה. Vid. p. 1012, n. 14. ³⁸ cod. 1, 2 αὐτῷ. ³⁹ Μὴ. cod. addit λέγει δέ. ⁴⁰ Ψυχὴ. cod. 1 et 2 add. μου. ⁴¹ Θεοῦ. cod. 2 præm. φιλανθρώπου. ⁴² Προσβ. cod. 1 add. καὶ τίνας ἕνεκεν λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁴³ cod. 1 et 2 μετατεθήσομαι. ⁴⁴ Ἀσεβ. cod. 1 add. καὶ σαφέστερον αὐτὸ πάλιν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ⁴⁵ E cod. 1 suppl. ⁴⁶ cod. 1 κέρρηται. ⁴⁷ Καί. Abest a cod. 1. ⁴⁸ Καὶ δόξαν. cod. 1 καὶ ἀντιλήπτορα Θεὸν σωτήρα. ⁴⁹ Ἀπαντας ὁμοφύλους. Des. in cod. 1. ⁵⁰ cod. 2. αὐτῶν. ⁵¹ Οὐκ — καλεῖσθαι. cod. 1 Οὐκ ἀνεγόμενοι οἱ πρὸ τοῦ νόμου παῖδες νικηφόροι καλεῖσθαι μόνον· ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀλλοῦσι καὶ μετὰ τὴν χάριν κοινὸν προτιθέασι διδασκαλεῖον. Καὶ ὅρα, πῶς διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἔφησε, τῷ εἰπεῖν. *Non ferentes, ut qui ante legem fuerant soli victores dicerentur, sed omnibus qui pro pietate certant, etiam post acceptam gratiam communem quasi aperiant scholam. Vide autem, quomodo hæc distinctius in sequentibus exprimat, dum dicit.* ⁵² Πᾶσα — λαῶν. Hebr. כָּל עַמֵּי הָעָרָה. Aqu., ἐν παντὶ καιρῷ· λαός. ⁵³ Λαῶν. Rec. lectio λαοῦ. ⁵⁴ Rec. lectio est ἐκχεάτε. ⁵⁵ Ὑμῶν. cod. 1 add. εἰπὲ καὶ, τίνας ἕνεκεν.

5τι ὁ Θεὸς βοηθὸς ἡμῶν. » Πάντων, ὧ ὁμόφουλοι, τῶν Ἀ
 ἀνθρώπων καταφρονήσαντες, τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα
 βεβαίαν ἐργάσασθε· καὶ πᾶσαν αὐτῷ ἀνάθεσθε⁶⁶
 τὴν διάνοιαν, ἀναμφιδόλως τὴν παρ' αὐτοῦ βοηθειαν
 ἀναμένοντες. Τὸ γὰρ⁶⁷, « Ἐκχέατε ἐνώπιον αὐτοῦ
 τὰς καρδίας ὑμῶν, » τοῦτο δηλοῖ, ἀντὶ τοῦ, Πάντας
 αὐτῷ τοὺς λογισμοὺς ἀφιερῶσατε, καὶ μηδεμίαν δι-
 χόνοιαν εἰσδέξασθε. [Ἐὺ μάλα ἐπιστάμενοι, ὡς ἀν-
 θρωπος⁶⁸ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς
 αὐτοῦ, καὶ τὸ, δυσὶ κυρτοῖς οὐδαίς δύναται δου-
 λεύειν.]

ε'. « Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· ψευδεῖς
 οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι⁷⁰. »
 Τοῦτο σαφέστερον ὁ Θεοδοτίων⁷¹ ἠρμήνευσεν· « Πλὴν
 ἀτμὶς υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· ψευδεῖς υἱοὶ ἀνδρῶν⁷²,
 ὡς ῥοπή ζυγοῦ⁷³. » Οὐδὲν, φησὶ, μόνιμον τῶν ἀν-
 θρωπίνων, ἀλλ' ἀτμῷ ἔοικεν ἀναπεμπομένῳ, καὶ
 παρατυχεῖα σχεδαννόμενῳ, καὶ ῥοπῇ ζυγοῦ, ποτὲ μὲν
 καθιεμένη, ποτὲ δὲ ἀνανεούσῃ, καὶ σταθρῶν οὐδὲν
 ἐχούσῃ καὶ μόνιμον. Καὶ⁷⁴ τῶν Ἐβδομήκοντα τὴν⁷⁵
 ἐρμηνείαν οὕτω νοητέον· Μάταια μὲν τὰ ἀνθρώπινα
 πάντα· ἀλλ' ὅμως οἱ πλεῖστοι θαρρῶσιν, ὡς διαρκέσι,
 τοῖς βέουσι· καὶ ἰσότητος ἀμελοῦσιν, ἀνίσως δὲ κατ-
 ἔχουσι τὰ τῆς διανοίας ζυγά· καὶ τοῦ μὲν δικαίου
 καταφρονοῦσιν, ἀδικίᾳ δὲ χαίρουσιν⁷⁶. « Αὐτοὶ ἐκ
 ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν ἐντεῦ-
 θεν⁷⁷ ἀποφέρονται κέρδος· μάταια γὰρ ἅπαντα, καὶ
 μεταβολὴν ὀξεῖαν δεχόμενα. Οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος
 ἠρμήνευσεν· « Αὐτοὶ ματαιοῦνται ὁμοῦ. » Ἐντεῦθεν
 παραίνεσιν τοῖς ἐναντίοις⁷⁸ ἐπὶ πλοῦτιν γαυριῶσι C
 προστρέπουσιν.

ια'. « Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ ἄρπαγμα⁷⁹
 μὴ ἐπιποθεῖτε⁸⁰. » Μὴ ἀξίεραστον, φησὶν, ἠγείσθε⁸¹
 τὴν ἀνθρωπίνην ἐφημερίαν, ἐξ ἀδικίας συνιστα-
 μένην. « Πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστιθεσθε καρδίαν. »
 Ποταμοῦ δὲ⁸² δίκην ὀρῶντες τὸν πλοῦτον εἰς τὰς
 ὑμετέρας φερόμενον οἰκίας, μὴ καταδουλώσητε τού-
 τῳ τὸν ὑμέτερον λογισμὸν. Καὶ τί δήποτε ταῦτα
 συμβουλεύεις καὶ παραινέεις;

ιβ'. γγ'. « Ἄπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός· δύο ταῦτα
 ἤκουσα⁸³, ζεῖ τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ σοῦ, Κύριε,
 τὸ ἔλεος· ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα
 αὐτοῦ. » Ἦκουσα, φησὶν, ἀποφηναμένου τοῦ Θεοῦ
 τῶν ὄλων, ὅτι κρίσις ἔσται⁸⁴, καὶ ἀνταπόδοσις
 ἀγαθῶν καὶ κακῶν. Τὸ δὲ ἄπαξ, οὐκ ἐπ' ἀριθμοῦ⁸⁵
 τίθεικεν, ἀλλ' ἐπὶ⁸⁶ τοῦ πάντως⁸⁷ ἔσομένου. Ἄπ-
 εφήνατο, φησὶν, ἄπαξ ὁ Θεός, καὶ τοῦτο μὴ γενέ-
 σθαι τῶν ἀδυνάτων. Δύο δὲ λέγει· τὴν κατὰ τῶν
 παρανόμων⁸⁸ τιμωρίαν, καὶ τὴν τοῖς εὐσεβέσι χορη-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 2 ἀνατίθεσθε. ⁶⁷ Γάρ. cod. 1 δέ. ⁶⁸ E cod. 1 suppl. ⁶⁹ Ἄνθρωπος. Ita leg. esse videtur pro
 αὐτός. ⁷⁰ Τοῦ ἀδικῆσαι. Hebr. גִּיָּהֵךְ, ad ascendendum. ⁷¹ Ὁ Θεοδοτ. Sic quoque Symm. ⁷² cod. 1 ἀνδρῶν.

⁷³ Ζυγοῦ. cod. 1 add. ὃ δὲ λέγει τοιοῦτό ἐστιν. ⁷⁴ Καὶ — νοητέον. Des. in cod. 1. ⁷⁵ Τὴν. cod. 2
 πρᾶμ. δέ. ⁷⁶ Χαίρουσιν. cod. 1 add. καὶ ὅρα πῶς σαφέστερον διὰ τῶν ἐξῆς ἐφῆσεν αὐτό. ⁷⁷ Ἐντεῦθεν.
 Ale t a cod. 2. ⁷⁸ Ἐναντίοις. Des. in cod. 2. ⁷⁹ Rec. lectio est ἀρπάγματα. ⁸⁰ Μὴ ἐπιπ. Hæc a præ-
 ced. separanda fuissent. Hebr. יִבְלִי־לִי. Aqu. μὴ ματαιοῦσθε. ⁸¹ cod. 2 ἠγείσθαι. ⁸² Δέ. Abest a præ-
 ced. 1 et 2. ⁸³ Ἦκουσα. cod. 1 add. εἰπέ καὶ ποῖα. ⁸⁴ cod. 2 ἐστί. ⁸⁵ cod. 2 ἐπὶ ἀριθμῷ. ⁸⁶ Ἐπὶ.
 cod. 1 ἀντί. ⁸⁷ cod. 2 παντός. ⁸⁸ cod. 2 παρανομούντων.

noster. » Omnibus hominibus neglectis, o populares
 in eo firmam spem constituite, et omnem mentem
 in ipso collocate, absque ulla dubitatione auxilium
 ab ipso expectantes. Hoc enim : « Effundite eorum
 illo corda vestra, » illud significat **1016** quasi
 dicerent : « Omnes cogitationes ipsi consecrate, nec
 ullam dubitationem admittite. [Admodum bene
 scientes hominem esse inconstantis animi et muta-
 bilem in omnibus viis suis, et neminem duobus ser-
 vire posse dominis.]

VERS. 10. « Verumtamen vani filii hominum :
 mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant. »
 Hæc apertius Theodotio sic interpretatus est : « Ver-
 umtamen vapor filii hominum, mendaces filii viri,
 sicut momentum stateræ. » Nihil, ait, stabile in
 humanis rebus, sed vaporì simile est sursum sub-
 lato, et actutum dissipato : et momento stateræ,
 quæ modo deorsum vergit, modo sursum fertur, et
 nihil firmum et permanens habet. Interpretatio au-
 tem τῶν Septuaginta sic intelligenda est, Vanæ
 quidem omnes res humanæ sunt : autem plurimi
 confidunt fluxis rebus tanquam perennibus, et
 æquitatem despiciunt, mentisque trutinam inæqua-
 liter tenent, et justitiam quidem contemnunt, in-
 justitia vero gaudent : « ipsi de vanitate pariter. »
 Verumtamen nullum fructum hinc reportant, quan-
 doquidem omnia vana sunt, et velocissimam vi-
 cissitudinem experiuntur. Sic enim Symmachus ex-
 posuit : « Ipsi evanescunt simul. » Hinc admoni-
 tionem proferunt adversariis, qui ob divitias ex-
 sultant.

VERS. 11. « Nolite sperare in iniquitate, et rapi-
 nas nolite concupiscere. » Ne, ait, amore dignam
 existimetis humanam felicitatem ex **1017** iniqui-
 tate conflatam. « Divitiæ si affluant, nolite cor ap-
 ponere. » Cum instar fluvii videritis opes ad ve-
 stras domos confluere, nolite illis vestram mentem
 submittere. Et cur ista consulis et commonefacis ?

VERS. 12, 13. « Semel locutus est Deus, duo
 hæc audiui : quod potestas Dei sit. Et tua, o Do-
 mine, misericordia : quia tu reddes unicuique
 juxta opera sua. » Audiui, inquit, Deum univer-
 D sorum pronuntiantem judicium esse futurum, et
 malorum ac bonorum remunerationem. Hoc vero
 semel, non ut numerum posuit, sed de re omnino
 futura. Dixit, inquit, semel Deus, nec fieri potest
 ut id non eveniat. Duo vero dicit, contra iniquos
 pœnam, et benignitatem, quæ piis conceditur.

Hæc igitur leges ferens Deus denuntiavit. « Ego enim sum, inquit, Dominus Deus tuus, Deus zelotes, vindicans peccata patrum in filios, usque ad tertiam et quartam generationem, odio habentibus me, et faciens misericordiam in millia et decem in illa, diligentibus me, et custodientibus mandata mea †. » [Eadem autem in Evangelis quoque audimus, quomodo Dominus gloriæ tempore secundi sui e cælo adventus discrimen instar pastoris facturus, et oves **1018** ad dexteram, hædos vero ad sinistram positurus sit. Tunc dicit illis ad dexteram constitutis: « Venite, benedicti Patris mei, hæreditatis instar accipite regnum quod vobis paratum est ante mundi foundationem. » Ad eos vero qui a sinistra positi sunt, dicit: « Abite ad tenebras exteriores, ubi erit stridor dentium et ululatus †. » Hanc itaque ob descriptionem operam det unicusquisque, ut per vitæ castitatem, per fidem unice veram, et per amorem proximi ista obtineat, quæ non vidit oculus, quæ non audivit auris, quæque nemini venerunt in animum, quæ paravit Deus timentibus eum.]

INTERP. PSALMI LXII.

Vers. 1. « Psalmus Davidi, cum esset in solitudine Judææ. » Saulem fugiens divinus David, venit ad Achimelechum et illinc ad Anchusum qui in Geth regnabat. Deinde cum in periculo iterum versaretur, et hoc declinans, pervenit in solitudinem, in qua conscripsit psalmum istum, amorem patefaciens quem in Deum habebat, Saulisque interitum prædicans. [Simulque omnibus hominibus occasionem dedit iisdem verbis Deum obsecrandi et auxilium ab eo expectandi.]

Vers. 2. « O Deus, Deus mi, ad te mane vigilo: sitiivit te anima mea. » Desiderium tui, inquit, o Domine, et somnum pellit, et ad cultum tuum me excitat. **1019** « Quam multipliciter tibi caro mea; » Theodotio interpretatus est *quotupliciter*, Aquila vero *intenta est*, Symmachus *desiderat*. Omnes autem interpretationes posui, ut docerem *quam multipliciter* duo membra non esse, ut sejungatur *quam a multipliciter*: sed esse unam partem orationis, quæ exaggerationem desiderii significat. Respondet enim, ait, caro animi amori, et illius

† Exod. xx, 5, 6. † Matth. xxv, 34. † Matth. xxii, 13; xxv, 41.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ Φιλανθρ. cod. 1 addit. καὶ ἀνάψυξιν. Apud Cord. t. II, p. 213, sequitur, τὸ γὰρ κράτος τὴν ὀργὴν σημαίνει καὶ τὴν ἀποτομίαν. Potestas enim iram designat ac rigorem. ¹⁰⁰ Ταῦτα—προστάτ. μου. In cod. 1 ad marginem apposita est notula G (de qua vid. p. 822) et sigla quæ vel Origenis nomen, vel vocem ὠραίων exprimit. Rem in dubio relinquendam esse putamus, quia spiritus non appositus est, quo solo indice quæstio hæc solvi potest, observante Montf. Palæogr. p. 347. ¹⁰¹ Τέχνα. cod. 2 add. τέκνων. cod. 1 habet καὶ ἐπὶ τέχνα τέκνων. ¹⁰² E cod. 1 suppl. ¹⁰³ Youδ. Rec. sed minus apta lectio h. l. est Ἰδουμαίας. ¹⁰⁴ Φυγῶν—διεθρον. Hæc Theodoro tribuuntur apud Cord. p. 235. ¹⁰⁵ cod. 2 Ἀχιμέλεχ. ¹⁰⁶ E cod. 1. ¹⁰⁷ Δέσποτα. In cod. 2 ponitur post ὕπνον. ¹⁰⁸ Προσκύνησιν. cod. 2 ταπεινώσιν. In cod. 1, post προσκύνησιν sequuntur hæc: Ἀρμόττει δὲ ἐκάστῳ τῶν διὰ προσευχῆς καὶ βίου καθαρότητος δυσωπούντων τὸν Κύριον καὶ μάλιστα τοῖς ἀσκηταῖς τῆς εὐσεβείας. Conveniunt autem ista unicuique qui per preces et vitæ puritatem Deum reveretur, maxime quætem illis qui pietatem exercent. ¹⁰⁹ Ποσαπλῶς. Hebr. שָׁמַר quod a Symm. bene vertitur *μείρεται*. ¹¹⁰ Ἐξέδωκεν. Des. in cod. 1 et 2. ¹¹¹ Ἐπετάθη. cod. 1 ἐπὶ στάθμη. ¹¹² Μέρη ἐστὶ. cod. 1 et 2 μέρη λόγου ἐστὶ. ¹¹³ Ὅτι. Des. in cod. 2. ¹¹⁴ Σημῆνον. cod. 1 add. ὃ δὲ λέγει τοιοῦτό ἐστιν.

γουμένην φιλανθρωπίαν⁹⁹. Ταῦτα¹⁰⁰ μὲν τοι νομοθετῶν ὁ Θεὸς ἐπηγγελλάτο. « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός σου, Θεός ζηλωτής, ἀποδοῦδος ἀμαρτίαν πιετέρων ἐπὶ τέχνα¹⁰¹ ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μουσοῖ με· καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσι με, καὶ φυλάσσουσι τὰ προστάγματά μου. [¹⁰² Ταῦτά δὲ τοῦτοις καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ἀκούομεν, πῶς ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ ἐξ οὐρανῶν παρουσίᾳ ἀποριεῖ ὡς περὶ ὁ ποιμὴν, καὶ τὰ πρόβατα μὲν στήσει ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐρίφους ἐξ εὐωνύμων. Τότε ἐρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν, « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου. » εἶτα τοῖς ἐξ εὐωνύμων· « Ὑπάγετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον οἴκου ὁ βρυγμῆς καὶ ὁ ὀλουγμῆς τῶν ὀδόντων. » Διὰ δὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην σπουδασάτω ἕκαστος διὰ βίου καθαρότητος καὶ τῆς μόνης ἀληθοῦς πίστεως, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν πέλας ἀγάπησιν ἀπολαθεῖν ἐκεῖνα, ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΕΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας⁹⁹. » Φυγῶν¹⁰⁴ τὸν Σαοὺλ ὁ θεῖος Δαβὶδ, ἦλθε πρὸς τὸν Ἀχιμέλεχ¹⁰⁵ κάκειθεν πρὸς τὸν Ἀγχοῦς, ὃς τῆς Γεθ ἐβασίλευεν. Εἶτα πάλιν κινδύνῳ περιπεσὼν, καὶ τοῦτον διαφυγὼν, καταλαμβάνει τὴν ἐρημον. Ἐν ἧ τόνδε συνέγραψε τὸν ψαλμόν· καὶ ὃν εἶχε περὶ τὸν Θεὸν ἐκκαλύπτων ἔρωτα, καὶ τὸν Σαοὺλ προαγορεύων τὸν διεθρον. [¹⁰⁶ Καὶ πᾶσι δὲ ἀνθρώποις δέδωκε ἀφορμὴν, δι' ὧν ὀφελουσιν ἐκλιπαρεῖν τὸν Θεὸν καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀναμένειν βοήθειαν.]

β'. « Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρρηρίζω· ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου. » Ἐξελαύνει, φησὶ, καὶ τὸν ὕπνον ὁ περὶ σὲ, Δέσποτα¹⁰⁷, πόθος, καὶ εἰς τὴν σὴν με διεγείρει προσκύνησιν¹⁰⁸. « Ποσαπλῶς σοι¹⁰⁹ ἡ σὰρξ μου. » Ὁ Θεοδοτίων, ποσαπλῶς ἐξέδωκεν¹¹⁰· ὃ δὲ Ἀκύλας, ἐπετάθη¹¹¹· ὃ δὲ Σύμμαχος, *μείρεται*. Πάσας δὲ τέθεικα τὰς ἐρμηνείας, διδάσκων ὡς οὐ δύο μέρη ἐστὶ¹¹² τὸ ποσαπλῶς· διαιρουμένου τοῦ πῶς ἀπὸ τοῦ ἀπλῶς· ἄλλ' ὅτι¹¹³ ἐν ἐστὶ μέρος λόγου, τὴν ἐπίτασιν τοῦ πόθου σημαῖνον¹¹⁴. Συμφωνεῖ γὰρ, φησὶ, τῷ ἔρωτι τῆς ψυχῆς καὶ ἡ σὰρξ, καὶ τοῖς ἐκεῖνης οὐκ

ἀντιένει βουλεύμασιν. Βούλεται δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ μου*, καὶ τὸ σῶμά μου, ἱμεῖρεταί σου καὶ ποθεῖ σε, καθάπερ ὁ διψῶν ὕδωρ ἕρδιστόν τε καὶ διεϊδέστατον.

ε' Ἐῶ γῆ ἔρημω, καὶ ἀβάτω, καὶ ἀνύδρω. [γ'] Οὐ-
τῶς ἐν τῷ ἁγίῳ ὤφθη σοι. » Οὐδέμιαν ἀπὸ τῆς
ἐρημίας βλάβην* εἰσεδεξάμην· ἀλλ' ὡς παρ' αὐτὴν
ἐστηκώς τὴν ἱερὴν σου σκηνὴν, οὕτως σοὶ τὴν ὕμνωδὴν
προσφέρω. Τὸ γὰρ ἐν τῷ ἁγίῳ τὴν σκηνὴν λέγει.
Οὐδέπω γὰρ ὁ θεὸς νεὼς* ὠκοδόμητο. ε' Τοῦ ἰδεῖν
τὴν δύναμίν σου, καὶ τὴν δόξαν σου. » Παρίσταται
δέ σοι, τὴν ἀρῆστον φανταζόμενος δύναμιν. Ἐπειδὴ
γὰρ ἡ σὴ φύσις ἀνέριτος, ἀπὸ τῶν ὑπὸ σοῦ γινο-
μένων λαμβάνω* τῆς δοξολογίας τὰς ἀφορμάς.
[10 Ὁ δὲ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκῶς λαὸς διηνεκῶς ἀν
εἶποι· Οὕτως ἐν τῷ ἁγίῳ ὤφθη σοι· τουτέστιν ἐν
τῷ ναῷ· ἐν ᾧ θύη ἀθύτως καὶ μερίζη ἀμερίτως
καὶ ἐκδπανῆ μένων ἀδαπάνητος.¹¹.]

δ. ε' Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωῆς, τὰ
χεῖλη μου ἐπαινέσουσί σε. » Πάσης τῆς¹² ζωῆς τῆς
τῶν πλουτούντων, καὶ τῆς τῶν δυναστευόντων, καὶ
ἀφρόντιδος, καὶ πολυφρόντιδος¹³, καὶ ἀβροδιαίτου,
καὶ ἀνειμένης, τὸν σὸν ἔλεον προαιρούμαι¹⁴, καὶ εἰς
τὴν σὴν ὕμνωδὴν τὰ χεῖλη κινῶ¹⁵.

ε'. ε' Οὕτως εὐλογήσω σε ἐν τῇ ζωῇ μου· ἐν¹⁶ τῷ
ὀνόματι σου ἀρῶ τὰς χεῖράς μου. » Τοῦτο δὲ παρὰ
πάντα μου τὸν βίον διατελέσω ποιῶν¹⁷· ὕμνων μὲν
τῇ γλώττῃ, τὰς δὲ χεῖρας ἐκτείνων, καὶ τὴν σὴν
φιλανθρωπίαν αἰτῶν¹⁸.

ζ'. ε' Ὡς¹⁹ ἐκ στέατος καὶ πύθης, ἐμπλησθεῖς ἡ
ψυχὴ μου. » Τὴν δὲ σὴν ὕμνωδὴν πίστητα ὑπολαμβάνω
ψυχῆς· καὶ πιμελῆ²⁰ καὶ εὐτραφῆ ταύτην οἶμαι
γίνεσθαι²¹. Χλιδὴ γὰρ μόνιμος, καὶ τρυφή, τῶν σῶν
λοφίων ἡ μελέτη. ε' Καὶ χεῖλη ἀγαλλιάσεως αἰνέσει
τὸ στόμα μου²². » Οὐ δὴ χάριν μετὰ πάσης σοὶ
προθυμίας προσοίσω τὸν ὕμνον, τὸ²³ ἐνεῦθεν ἐπι-
στάμενος κέρδος.

ζ', η'. ε' Εἰ ἐμνημόνευόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς
μου, ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ. Ὅτι ἐγενή-
θης βοηθός μου, καὶ ἐν τῇ σκέπῃ τῶν περὶ γῶν σου
ἀγαλλιάσομαι. » Τοῦτο δὲ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευ-
σεν· Ἀγαμνηήσομαι²⁴ σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς
μου· καθ' ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε· καὶ
σκεπόμενος ἐν ταῖς πτέρυξι σου, εὐφύμουν²⁵. D
Φυλακὰς δὲ λέγει τὰς νυκτερινὰς· δια:ρούμενοι γὰρ

studiis non repugnat. Vult autem dicere: Anima
mea et corpus meum avert, et exoptat te: quem-
admodum ille qui aquam dulcissimam et pelluci-
dissimam sitit.

ε' In terra deserta, in via, et in aquosa. [Vers. 5.]
Sic in sancto apparui tibi. » Nullum damnum a soli-
tudine percepi: sed perinde ac si tuo tabernaculo
assiderem, sic tibi laudes affero. In sancto enim
tabernaculum dicit. Nondum quippe divinum tem-
plum erectum erat. ε' Ut videam virtutem tuam, et
gloriam tuam. » Asto autem tibi, inexplicabilem tuam
potentiam contemplan. Quoniam enim tuam
naturam assequi nemo potest, ex rebus a te factis
occasionem laudandi te arripio. [Qui autem e gen-
tilibus collecti sunt, credentes, semper dicant:
Sic in sancto apparui tibi, hoc est in templo, ubi
sacrificaris sine sacrificio, distribueris sine divi-
sione, consumendum te præbes, etsi maneat incon-
sumptus.]

1020 Vers. 4. ε' Quoniam melior est miseri-
cordia tua super vitas, labia mea laudabunt te. »
* Nam tuam misericordiam malo, quam omnem
vitam divitum, et potentium, et curis vacuam, et
negotiiis implicitam, et delicatam, et remissam, et ad
te laudandum labia moveo.

Vers. 5. ε' Sic benedicam tibi in vita mea, in
nomine tuo levabo manus meas. » Hoc autem per
totam meam vitam agere pergam, labiis quidem
laudans, manus vero expandens, et tuam benigni-
C tatem postulans.

Vers. 6. ε' Sicut adipe et pinguedine repleatur
anima mea. » Porro has tuas laudes animæ pingue-
dinem existimo, et pinguem atque opimam hanc
feri existimo. Tuorum enim oraculorum meditati-
o, voluptas est constans, et delicæ. ε' Et labiis
exultationis laudabit os meum. » Idcirco cum
omni animi propensione hymnum tibi afferam,
sciens lucrum quod hinc percipitur.

Vers. 7, 8. ε' Si memor fui tui super stratum
meum, in matutinis meditabar de te. Quia fuisti
adjutor meus, et in tegumento alarum tuarum
exultabo. » 1021 Hoc Symmachus sic expressit:
Recordor tui super strato meo: per singulas vigi-
lias meditabar te, et tectus sub alis tuis benedic-
D bam. Vigilias autem nocturnas dicit; dividentes
enim nocturnum tempus ii quibus commissum est

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

* Mou. Abest a cod. 1. * cod. 1 add. φησὶν ὁ προφήτης. cod. 2 habet ἐδεξάμην. * cod. 1 et 2 ναός. * cod. 1
λαμβάνοντες. ¹⁰ E cod. 1. * Ἀδαπάνητος. codex 1 repetit verba textus τοῦ ἰδεῖν τὴν δύναμίν σου καὶ
τὴν δόξαν σου, hoc addito commentario: Ἐν ᾧ θαυματουργῶν καὶ τρέφων τὸς ἀσθενεῖς καὶ ζωῶν οὐ
παύη· σὴ γὰρ ἐστὶ φωνή, Δέσποτα, ε' Ὁ τρώγων με ζήσεται ἐν ἐμοί· καὶ τό· ε' Ἐγὼ εἶμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ
ἀνάστασις· » In quo mirabiliter agere, infirmos nutrire vitamque largiri haud desinis, Tua, o Domine, est
vix ista (Joan. vi, 57): ε' Qui edit me, vivet in me. » Et (Joan. ii, 25): ε' Ego sum vita ac resurrectio. »
¹² Τῆς cod. 1 et 2 γάρ. ¹³ Καὶ πολυφρ. Des. in cod. 2. ¹⁴ Προαιρ. cod. 2 προτιμούμαι. ¹⁵ Κινῶ.
cod. 1 add. τοῦτω (Sic h. l. et post pauca leg. esse videtur pro τοῦτο) μὲν, ὡς εἴρηται ἡμῖν, διαφυγῶν
ἢ ὁ προφήτης τοὺς πολεμίους, τοῦτω δὲ καὶ ὁ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκῶς λαὸς διαφυγῶν τὰ πάθη καὶ τοὺς
πληθῆς ἀνθρώπων τε καὶ δαίμονας· διὰ δὴ ταῦτά φησιν· Hoc quidem modo propheta, ut jam dictum est,
effugit hostes, eodem vero modo omnes quoque credentes e gentilibus effugit passiones malosque homines
et demones. Propterea dicit. ¹⁶ Ἐγ. cod. 2 præm. et. ¹⁷ cod. 2 ποιεῖν. ¹⁸ Αἰτῶν. cod. 2 præm. et. ¹⁹ Ὡς.
²⁰ Rec. lectio est ὡσεῖ. ²¹ cod. 2 ἐπιμελῆ. ²² Γλυσθῆναι. cod. 1 add. τῇ ἐμῇ ψυχῇ. ²³ Στόμα μου.
Recepta, sed textui Hebr. minus conveniens lectio h. l. est τὸ ὄνομά σου. ²⁴ Τὸ — κέρδος. Des. in cod. 1.
²⁵ Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ἀγαμνηήσομενος. ²⁶ Ibid. leg. ἀνηφῆμουν.

ut custodiant, hoc faciunt, sibi ipsis succedentes. **A** Et alii quidem tres in partes dividunt, alii vero in quatuor. Et Dominus in quarta vigilia noctis ad sacros apostolos venit *. Dicit igitur divinus David : Super strato meo jacens, dulcissimum sonanum abigebam, per singulas vigilias in meditatione tua hærens : hymnisque beneficia a te in me collata compensabam. Nam veluti quodam alarum tegumento inexpugnabili providentia me custodis. [Eodem quoque modo populus e gentilibus conversus recordatur super strato, mane celebrans omnium Servatorem. « Quia ipse fuisti adjutor, et in tegumento alarum tuarum exultabo. » *Alas autem jure dixerit aliquis tum Vetus tum Novum Testamentum, in quo tectus, innutritus et gaudio affectus per regenerationem sancto lavacro factam evectus est ut fieret vir perfectus, utque veniret ad mensuram stature plenitudinis Christi* 7.]

VERS. 9. « Adhæsit anima mea post te. » Nequeo, inquit, vel paululum meam mentem a tua memoria divellere, sed philtro ardente inflammatus, tui **1022** amori, perinde ac glutino quodam, memoria sum affixus. Deinde ostendit amoris fructum. « Me suscepit dextera tua. » Cum enim videas me sic affectum, tuo auxilio me dignum iudicas.

VERS. 10. « Ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam. » * Cum adversus eos nihil deliquerim, student tamen me e medio tollere. « Introibunt in inferiara terræ. » At novi eos morte afficiendos. Deinde etiam modum interitus eorum prædicat.

VERS. 11. « Tradentur in manus gladii. » Hoc ab hostium dextera patientur. « Partes vulpium erunt. » Et hoc, inquit, non a potentioribus quibusdam hostibus patientur : sed a finitimis Allophylis, qui quidem more vulpium nonnunquam invadunt, frequenter vero et sine intermissione profligati fugiunt. Porro expeditus et proximus sensus innuit, plures ex his, qui in conflictu occumberent, ne sepultura quidem dignos fore, sed a feris dilaniatum iri.

VERS. 12. « Rex vero lætabitur in Deo. » Ego **D** vero, inquit, regnum abs te adeptus, non ob illorum interitum lætabor, sed ob tuum auxilium, quo fretus multiplices inimicorum insidias effugi. « Laudabuntur omnes, qui jurant in eo, quia ob-

* Marc. vi, 48. 7 Ephes. iv, 13.

τὸν νυκτερινὸν καιρὸν οἱ φυλάττειν πεπιστευμένα, τοῦτο δρῶσι σφᾶς αὐτοὺς διαδεχόμενοι. Καὶ οἱ μὲν τριχῆ διαιροῦσιν, οἱ δὲ τετραχῆ. Καὶ ὁ Κύριος ** τετάρτῃ φυλακῇ τῆς νυκτὸς πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους ἐλήλυθε. Λέγει τοίνυν ὁ θεὸς Δαβὶδ, ὅτι Καὶ ἐπὶ στρωμνῆς* κατακαίμενος, τὸν ἤδιστα ὑπνον ἀνεβαλλόμεν** καθ' ἐκάστην φυλακὴν τὴν σὴν ἔχων μελέτην· καὶ** ὕμνοις τὰς εἰς ἐμὲ γεγεννημένας ἡμειδόμεν** εὐεργεσίας. Οἶον γὰρ τινι πεπερωμένος σκέπη, τῇ ἀμάχῳ με** προμηθεῖα φυλάττεις. [**22** Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς πεπιστευκῶς μνημονεύει πάντως ἐπὶ τῆς στρωμνῆς, ἐν τῷ ὄρθρῳ ἀνυμνῶν τῶν τῶν ὀλων Σωτῆρα. « Ὅτι ἐγενήθησ αὐτὸς βοηθὸς, καὶ ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου ἀγαλλιάσῃμαι. » Πτέρυγας** δὲ δικαίως ἂν εἶποι ὁ αὐτὸς παλαιὰν τε καὶ νέαν διαθήκην, δι' ἧς σκεπόμενος καὶ τρεφόμενος καὶ ἀγαλλιώμενος διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας προήχθη εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.]

θ. « Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου. » Οὐδὲ πρὸς βραχῦ, φησί, τὸν ἐμὸν λογισμὸν τῆς σῆς ἀποστήσαι δύναμαι· μνήμης· ἀλλὰ φιλτρῳ θερμῷ πυρευόμενος** , οἷον τινι κόλλῃ τῇ μνήμῃ τῷ σῷ πόθῳ προσδέδεμαι. Εἶτα δεικνύσει τὸν τοῦ πόθου καρπὸν. « Ἐμοῦ** δὲ ἀντελάβετο** ἡ δεξιὰ σου. » Οὕτω γὰρ με διακείμενον ὄρων, τῆς σῆς ἀξιοῖς προμηθείας.

ι. « Αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην** ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου. » Οὐδὲν ἡδίκηκότα με σπουδάζουσιν ἀνελεῖν** . « Εἰσελεύσονται** εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. » Ἄλλ' οἶδα ὡς θανάτῳ παραδοθήσονται. Εἶτα** καὶ τὸν τρόπον προθεσπίζει τῆς τελευτῆς** .

ια. « Παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βρομφίας. » Ὑπὸ** πολεμικῆς τοῦτο πείσονται δεξιᾶς. « Μερῖδες ἀλωπέκων ἔσονται. » Καὶ τοῦτο, φησὶν, οὐχ ὑπὸ δυνατῶν τιῶν ὑποστήσονται πολεμίων· ἀλλ' ὑπὸ** τῶν προσοίκων ἀλοφύλων· οἱ δίκην ἀλωπέκων, ποτὲ μὲν ἐπίλασι, θαμὰ δὲ καὶ συνεχῶς ἐξελαυνόμενοι** φεύγουσιν. Αἰνίττεται δὲ τὸ** πρόχειρον νόημα, ὡς τῶν ἐν τῷ πολέμῳ πεσόντων οἱ πλείους οὐδὲ ταρῆς ἀξιοθήσονται, ἀλλὰ προκεισονται τοῖς θηρίοις βορά.

ιβ. « Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ. » Ἐγὼ δὲ, φησὶ, παρὰ σοῦ τὴν βασιλείαν δεξάμενος, οὐχ ἐπὶ τῷ ἐκείνων ἡσθήσομαι θανάτῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ σῇ προμηθεῖα, δι' ἧς ἐξέφυγον τὰς παντοδαπὰς τῶν πολεμίων ἐπιβουλάς. « Ἐπανηθήσεται πᾶς ὁ

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

** Κύριος cod. 1 et 2 add. δι. * Ἐπὶ στρωμνῆς. cod. 1 add. μου. cod. 2 habet ἐν τῇ στρωμνῇ μου. ** Ἄρσθ. cod. 1 ἀπεσώμεν. cod. 2 ἀπεβαλλόμεν. ** Καί. cod. 2 τοῖς. ** Γεγεν. ἡμεῖσ. in cod. 2. cod. 1 πρὸ γεγεν. habet γινόμενας. ** Μέ Des. in cod. 2. ** Eod. l. ** Πτέρυγας — διαθήκην. Vid. p. 1008, n. 5. ** Πυρευ. cod. 1 πυρευόμενος. ** Ἐμοῦ. cod. 1 add. λέγων. ** cod. 1 ἀντελάβο. ** Εἰς μάτην. Hebr. **יַנְיָוּ**, ad vastationem, s. interitum. ** Ἄρσελιν. cod. 1 add. διὰ δὴ ταῦτα βοῶ. ** cod. 1 αἰσελεύσονται. ** Εἶτα. Des. in cod. 1. ** Τελευτῆς cod. 1 add. ἐκείνων. ** Ὑπὸ — δεξιᾶς. Des. in cod. 1. Pro ὑπὸ cod. 2 habet ἀπὸ. ** cod. 2 ἀπὸ. ** cod. 2 ἐλαυνόμενος. ** Τό. Alhest a cod. 2.

ὀμνῶν ἐν αὐτῷ⁴⁶. » Δεὶ ἐνεφράγη στόμα λαλούντων ἅδικα. » Μετὰ παρρησίας δὲ λοιπὸν ἅπαντες καὶ ὁμομάσοι βασιλέα, καὶ κατὰ τῆς τούτου σωτηρίας ὁμῶνται· οὐκ ἔτι δεδιότες τοῦ συκοφάντας, ὧν ἐνεφράγη τῷ θανάτῳ τὸ στόμα. Τοῦ μὲν γὰρ⁴⁷ Σαουλ περιόντος, ἐδεδίδεσαν τὴν⁴⁸ πρὸς τὸν Δαβὶδ διάλεξιν· τούτου δὲ τελευτήσαντος⁴⁹, ἀδεῶς λοιπὸν ἅπαντες καὶ τῷ βασιλεὶ τὸ πρόβρον ἀπένεμον γέρας, καὶ ὄρκον ἐποιούνοτο τοῦ βασιλέως τὴν σωτηρίαν, φιλοτιμίαν τοῦτο καὶ πρόφασιν εὐνοίας ποιούμενοι⁵⁰.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΣΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχει. Διηγείται δὲ τὰς ὑπὸ Σαουλ γεγενημένας ἐπιβουλὰς· καὶ προ-
λέγει τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. [Ἐπιλέγει δὲ δι' ὧν ὀρεῖται προσευχῶν ὁ ἐξ ἔθνῶν λαὸς ἐπιστρέφω-
ν δυσωπεῖν τὸν Σωτῆρα.]

β'. « Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, φωνῆς μου⁵¹, ἐν τῷ δεῦσθαι με πρὸς σέ· ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξελεύσῃ τὴν ψυχὴν μου. » Δέξαι μου, φησί, Δέσποτα, τὴν ἰκε-
τείαν· καὶ ῥῶσόν μου τὴν διάνοιαν· ὥστε μὴ δεδιέ-
ναι τῶν πολεμίων τὰς προσβολὰς.

γ'. « Σκέπασόν με ἀπὸ συστροφῆς⁵² πονηρευομέ-
νων, ἀπὸ πλήθους⁵³ ἐργαζομένων ἀδικίαν. » Συ-
στροφὴν καλεῖ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ τὴν ἐν⁵⁴ κακῶ
συμφωνίαν, ἧς ἀντιβολεῖ κρείττων ἀποφανθῆναι,
οἷόν τι τιχίω τῇ θεῖᾳ κηδεμονίᾳ περιφραττόμε-
νος⁵⁵. Ἐτα διηγείται αὐτῶν τὰ παντοδαπὰ μηχανή-
ματα.

δ', ε'. « Οἱ τινες ἠρόνησαν ὡς ῥομφαίαν τὰς γλώσ-
σας αὐτῶν· ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν⁵⁶, πρᾶγμα πικρὸν.
Τοῦ κατατοξεύουσιν ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον. » Συκο-
φαντίας, φησί, ῥάπτουσιν εἰς⁵⁷ τὸν κατ' ἐμοῦ
τυρευόμενον⁵⁸ πόλεμον· καὶ ταῦτα μηδεμίαν ἐμοῦ
παρασηχάτος αἰτίαν⁵⁹. Ἄμωμον γὰρ ἐν·εὐθεν⁶⁰, τὸν
ἀναίτιον λέγει. Τὸ δὲ πρᾶγμα πικρὸν, ὁ Ἀκούλα· ῥήμα
πικρὸν εἴρηκε· καὶ ὁ Θεοδοτίων, λόγον πικρὸν·
καὶ ὁ Σύμμαχος, Ἐπλήρωσαν τόξον⁶¹ ἑαυτῶν⁶²,
λόγον πικρὸν⁶³. Τὸ δὲ ἐν ἀποκρύφοις, κρυφῆ ὁ
Σύμμαχος εἴρηκεν⁶⁴· τοῦτέστιν, ἐνέδραις καὶ λόγοις
κρυφίοις. Τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἐπαγόμενα διδάσκει.

ς'. « Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ
φριθῆσονται. » Λοχῶντες, φησὶν, ἐξαίφνης ἐπίσιν,
οὐ δειμαίνοντες τὸν ἐφορῶντα Θεόν. « Ἐκραταίω-
σαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρὸν· διηγῆσαντο τοῦ κρύ-
ψαι παγίδα⁶⁵. » Τοῦτο⁶⁶ σαφέστερον ὁ Σύμμαχος

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁶ Ἐν αὐτῷ. cod. 1 add. καὶ τίνος ἐνεκεν λέγει. ⁴⁷ Γάρ. Des. in cod. 1. ⁴⁸ Τὴν—διάλεξιν. cod. 1 τὸν
Δαβὶδ βασιλέα κλιεῖν. Codex iste addit τοσοῦτον ἱερέα (leg. esse videtur τοσοῦτου ἱερέως) διὰ τὴν πρὸς τὸν
Δαβὶδ διάταξιν τὴν ἄδικον ὑπομειναντος ἀπαγῆν. ⁴⁹ Τελευτ. cod. 1 add. τοῦ Σαουλ λέγω. ⁵⁰ Ποιούμενοι.
cod. 1 τιθέμενοι. ⁵¹ E cod. 1. ⁵² Φωνῆς μου. Rec. lectio est τῆς προσευχῆς μου. ⁵³ Ἀπὸ συστροφῆς.
Hebr. תִּשְׁרֹף ab arcano consilio. ⁵⁴ Ἀπὸ πλήθους. cod. 1 πῶς τῶν, a tumultu. ⁵⁵ Ἐν. cod. 2 ἐπί. ⁵⁶ Περι-
φραττόμενος. cod. 1 περι·πεφραγμένος. ⁵⁷ Αὐτῶν. Additur in edit. Ald. et Compl. ⁵⁸ Εἰς. Abest a cod. 1
τυρευόμενοι. cod. 2 τυρευόμενοι. ⁵⁹ Αἰτίαν. cod. 1 add. τοῦτο μὲν ὁ Δαβὶδ ἀντιβολεῖ, τοῦτο δὲ καὶ
ὁ γὰρ τῶν ἀθλοφόρων· Hoc quidem David orat, idemque chorus eorum qui victoriam reportant. ⁶⁰ cod.
1, 2 ἐν·εὐθεν. ⁶¹ Τόξον. Abest a cod. 1. ⁶² cod. 1 ἑαυτοῦς. ⁶³ cod. 1 et 2 λόγων πικρῶν. ⁶⁴ Εἴρηκεν.
cod. 1 addit τὸ δὲ πρᾶγμα πικρὸν ἀντὶ τοῦ ῥήμα πικρὸν ἢ λόγον πικρὸν· τοῦτο ἐπλήρωσαν τὴν ἑαυτῶν
γλώσσαν, χεῖρονα ἐξύνοντες τοῦ τόξου τὸν πικρὸν λόγον· τὸ δὲ ἐν ἀποκρύφοις ἀντὶ τοῦ ἐν κρυφῇ. ⁶⁵ cod.
1 et 2 παγίδα. ⁶⁶ Τοῦτο—παγίδα. Des. in cod. 2.

structum est os loquentium iniqua. » Omnes autem
posthac cum fiducia regem nominabunt, et per
hujus salutem jurabunt, non amplius veriti syco-
phantas, quorum os morte obstructum est. Saule
enim vivente, **1023** Davidem regem appellare
metuebant : hoc autem mortuo, omnes deinceps
absque metu et congruum regi honorem habebant,
et regis salutem in jurejurando usurpabant, glo-
riam inde sibi ac benevolentiam captantes.

INTERP. PSALMI LXIII.

VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidis. » Et hic
psalmus ejusdem est argumti : agit enim de in-
sidiis a Saule paratis, et prædicit liberationem ab
illis. [Prædicit vero simul, quibus precibus popu-
lus e gentilibus conversus debeat revereri Salva-
rem.]

VERS. 2. « Exaudi, Deus, orationem meam cum
precor : a timore inimici eripe animam meam. »
Admitte, inquit, Domine, meas preces, meamque
mentem confirma, ne hostiles impetus formidem.

VERS. 3. « Protege me a conventu malignan-
tium, a multitudine operantium iniquitatem. »
Conventum vocat concordiam et conspirationem in
malo, quam ut superet etiam atque etiam rogat,
divina ope * tanquam muro quodam munitus.
Deinde persequitur varias illorum machinationes.

VERS. 4, 5. « Quoniam exacerunt ut gladium
linguas suas, intenderunt arcum suum, rem ama-
ram. Ut feriant in occultis immaculatum. » Ca-
lumnias, inquit, **1024** struunt in bellum quod
erga me paratur : et id quidem cum nullam ipsas
dederim causam. Immaculatum enim hic vocat
eum qui culpæ est expers. Rem vero amarum
Aquila verbum amarum dixit ; et Theodotion, ser-
monem amarum ; et Symmachus, Impleverunt ar-
cum suum sermonibus amaris. Hoc autem, in occul-
tis, Symmachus clanculum dixit, hoc est, insidiis
et dolis utentes. Hoc autem sequentia indicant.

VERS. 6. « Subito jaculabuntur in eum, et non
timebunt. » Insidiantes, inquit, derrepente inva-
dunt, non timentes Deum, qui omnia videt. « Fir-
maverunt sibi sermonem malum : narraverunt, ut
absconderent laqueos. » Hoc Symmachus apertius

dixit : *Firmaverunt sermonem pravum, narraverunt ut occultarent laqueos.* Meam enim molientes mortem, proposuerunt, et consularunt, quibus machinationibus contra me utendum esset, et re ipsa sermones confirmarunt. Hæc autem audent, quia neminem putant rebus humanis præesse. Hoc enim ea quæ sequuntur declarant : « Dixerunt : Quis videbit eos ? » Opinantur, ait, neminem esse iudicem eorum quæ fiunt. [Hoc quidem valet de Absalomo, Saule et reliquis, idem vero de impiis omnibus valet, qui opportuno tempore insidias et tendiculas parant Ecclesiis Dei. **1025** Vide autem quid dicat in sequentibus.]

Vers. 7. « *Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio.* » Omnem, inquit, adhibuerunt cogitationem, omnes adversus me excogitarunt machinationes, nullam doli speciem intactam reliquerunt, palam invadentes, clanculum insidiantes, speculatoribus utentes, solitudines obeuntes, saxosa loca requirentes, [in montibus, speluncis et fissuris terræ quærentes athletas pios, de quibus divinus Paulus dicit : *Quibus non dignus erat mundus.*]

Vers. 8. « *Accedet homo, et cor altum. Et exaltabitur Deus.* » Hoc apertius Theodotion interpretatus est; dicit autem sic : *Et mentem viri, et profundum cor, Deus sagittis configet.* Etsi enim millies sua prava studia occultarint, manifesta sunt Deo omnia inspicienti, qui propriam ostendit altitudinem, dum poenas ab ejusmodi hominibus exigit.

« * *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum.* [Vers. 9.] *Et infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum.* » Cæterum tametsi tanta contentione utuntur, a proposito exciderunt. Quemadmodum enim jacula a pueris emissa nihil damni afferunt his qui petuntur, sic istorum linguæ nihil offenderunt eos qui confgebantur, **1026** at in caput jaculantium omne malum recidit. « *Conturbati sunt omnes qui videbant eos.* » Qui vero suis conatibus eos fraudatos viderunt, perturbatione et formidine impleti sunt, divinamque Providentiam admirati sunt. Hoc autem sequentia indicant.

Vers. 10. « *Et timuit omnis homo, et annuntiaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt.* » Cogitantes enim et revolventes gubernationem Dei, divinum iudicium timuerunt.

A εἶρξεν · Ἐκράτησαν λόγον πονηρὸν, εἰσηγήσαντο κρύψαι παρτίδας. Τὸν γὰρ ἐμὸν καττύοντες θάνατον, εἰσηγήσαντο καὶ συνεβουλεύσαντο, πῶς δεῖ χρῆσασθαι κατ' ἐμοῦ μηχαναῖς⁶⁸, καὶ τῷ ἔργῳ τοὺς λόγους ἐκράτησαν · ταῦτα δὲ τολμῶσιν, οὐδένα προμηθεῖσθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἠγούμενοι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὰ ἐπαγόμενα · Εἶπαν⁶⁹ · Τίς βίβεται αὐτούς; Ἐγούνται, φησί, μηδένα εἶναι τῶν γινομένων κριτήν. [Τοῦτο μὲν οἱ περὶ τὸν Ἀβεσσαλῶμ καὶ τὸν Σαούλ καὶ τοὺς λοιποὺς · τοῦτο δὲ καὶ οἱ παράνομοι οἱ κατὰ καιρὸν μηχανὰς καὶ πάγας κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ συστησάμενοι. Καὶ ὄρα τί φησι διὰ τῶν ἐξῆς.]

B Ζ. « Ἐξερευνήσαν ἀνομίαν⁷¹, ἐξέλιπον⁷² ἐξερευνῶντες ἐξερευνήσεις⁷³. » Πάντα, φησὶν, ἐκίνησαν λογισμὸν · πᾶσαν ἐπενόησαν⁷⁴ κατ' ἐμοῦ μηχανήν · οὐδὲν ἐπιβουλῆς καταλειλοῖπασιν εἶδος, προφανῶς ἐπιόντες, κρύβδην λοχῶντες, κατασκόποις χρώμενοι, τὰς ἐρήμους περινοστοῦντες, τὰ πετρώδη χωρία διερευνῶμενοι⁷⁵ [⁷⁶ ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄπαις τῆς γῆς ἀναζητοῦντες τοὺς ἀθιγὰς τῆς εὐσεβείας, περὶ ὧν φάσκει ὁ θεὸς Παῦλος, ὡς οὐκ ἦν ἀξιός ὁ κόσμος].

« Προσελεύεται ἄνθρωπος⁷⁷, καὶ καρδίᾳ βαθεῖα. [η']· Καὶ ὑψώθησεται⁷⁸ ὁ θεός. » Τοῦτο⁷⁹ σαφέστερον ὁ Θεοδοτίων ἠρμήνευσε · λέγει δὲ οὕτως · Καὶ διάνοιαν ἀνδρός, καὶ καρδίαν βαθεῖαν κατατοξεύσει ὁ θεός. Κἂν γὰρ μυριάκις αὐτῶν κατακρύψωσι τὰ ἐπιτηδεύματα, δηλαυτὰ⁸⁰ ἐστι τῷ πάντι ἐφορῶντι Θεῷ · ὅς⁸¹ τὸ οὐκ εἶον ὑποδείκνυσιν ὕψος, δίκας⁸² τοὺς τοιοῦτους εἰσπραττόμενος.

« Βέλος νηπιῶν⁸³ ἐγενήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν. [θ']· Καὶ ἐξησθένησαν ἐπ' αὐτούς⁸⁴ αἱ γλῶσσαι αὐτῶν. » Ἄλλ' ὁμῶς καὶ τοσαύτη δεινότητι χρώμενοι, διήμαρτον τοῦ σκοποῦ. Καθάπερ γὰρ τὰ παρὰ τῶν κομιδῆ νέων ἀφιέμενα⁸⁵ βέλῃ βλάβην οὐδεμίαν ἐπιφέρει τοῖς δεχομένοις, οὕτως αἱ⁸⁶ τούτων γλῶσσαι, τοὺς μὲν βληθέντας οὐκ ἐβλαψαν · κατὰ δὲ τῶν τιναξάντων ἡ λύθη καχώρησεν. « Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτούς. » Οἱ δὲ⁸⁷ θεασάμενοι αὐτοὺς τῶν ἐγχειρημάτων διαμαρτόντας, θορόβου⁸⁸ καὶ δέους πλησθήσονται, ἧ⁸⁹ ἐπλήσθησαν, καὶ τὴν θεῖαν ἐθαύμασαν πρόνοιαν. Τοῦτο⁹⁰ γὰρ τὰ μετὰ ταῦτα δηλοῖ.

ι'. « Καὶ ἐφοδῆθη πᾶς ἄνθρωπος, καὶ ἀνήγγειλαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ · καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ συνηκαν. » Ἐν περινοίᾳ γὰρ⁹¹ τῆς τοῦ Θεοῦ κηρυκτικῆς γενόμενοι, τὸ θεῖον κριτήριον ἔδειξαν.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁸ Μηχαναῖς. cod. 1 συμφοραῖς, ascripta tamen lectione altera. ⁶⁹ cod. 2 εἶπον. ⁷⁰ E cod. 1. ⁷¹ cod. 1 ἀνομίας. ⁷² Hebr. נִשְׁכַּח , *consumpti sumus.* Alii *consumunt.* Rec. lectio est ἐξερευνήσει. ⁷³ cod. 2 κατενόησαν, quod ibidem ponitur post κατ' ἐμοῦ. ⁷⁴ cod. 1 διερευνῶντες. ⁷⁵ E cod. 1. ⁷⁶ Προσελ. ἀνθρ. Hebr. $\text{שָׁמַר בְּקִרְבּוֹ}$, *medium enim s. intimum viri.* ⁷⁷ Καὶ ὑψώθ. Hebr. וַיִּשְׁבַּח et *jaculabitur in eos.* ⁷⁸ Τοῦτο. cod. 1 add. δε. ⁷⁹ Ταῦτα. cod. 2 præm. πάντα. ⁸⁰ Ὅς. cod. 1 ὡς. ⁸¹ Δίκας. In cod. 1 ponitur post τοιοῦτους. ⁸² Νηπιῶν. Hebr. בְּנֵי יָנֵי *repente.* ⁸³ Ἐξησθ. ἐπ' αὐτούς. Rec. lectio est ἐξουθινησαν αὐτόν. Hebr. וַיִּבְלֶינָהוּ . Aqu. ἐσκανδάλισαν αὐτὴν ἐπ' αὐτούς. Symm. πταίουςι καθ' ἐαυτῶν. ⁸⁴ cod. 1 ἐφιέμενα. ⁸⁵ Α'. cod. 1 præm. καί. ⁸⁶ Δέ. Abest a cod. 2. ⁸⁷ Θορόβου. cod. 2 præm. καί. ⁸⁸ Πλησθήσονται ἧ. Hæc in cod. 1 et 2 desunt, nec adtextum pertinere videntur. ⁸⁹ Τοῦτο — δηλοῖ. cod. 1 τὸ γὰρ ἐφοδῆθη πᾶς ἄνθρωπος τοῦτο δηλοῖ. ⁹⁰ Ἐν περινοίᾳ. γάρ. cod. 1 ὅτι ἐν περινοίᾳ. cod. 2 habet *παροινίᾳ*, ascr. tamen lectione altera.

α'. « Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλπει ἐπ' αὐτόν. » Διαφερόντως δὲ οἱ τῶν θείων νόμων [** παλαιᾶς τε καὶ νέας διαθήκης] ἐπιμελούμενοι, θυμηδίας ἐμφορηθέντες, τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδα βεβαίαν ἐργάζονται. « Καὶ ἐπαινεθῆσονται πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. » Καὶ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δὲ καρπώσονται εὐκλειαν οἱ τὸν λογισμὸν πρὸς Θεὸν διευθύνοντες, καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐθείας ἐξω βαδίζουσιν οὐκ ἀνεγόμενοι. [** Τοῦτο δὲ εὖροι ἄν τις κατωρθώκοτας τὸν Δαβὶδ καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους· λέγω δὴ τοὺς ἀθλοφόρους μάρτυρας καὶ τοὺς ἀθλητάς τῆς εὐσεβείας.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΞΔ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ· ᾠδὴ Ἱερεμίου ** καὶ Ἰεζεκιήλ, καὶ τοῦ λαοῦ τῆς παροικίας, » B ὅτε ἐμελλόν ἐκπορεύεσθαι. » Ἐν ** ἐνίοις δὲ ἀντιγράφοις πρόσκειται, « ᾠδὴ Ἱερεμίου καὶ Ἰεζεκιήλ, καὶ τοῦ λαοῦ τῆς παροικίας, ὅτε ἐμελλόν ἐκπορεύεσθαι. » Ταῦτα ** οὕτως ** τὸ « Ἑβραϊκὸν ἔχει », οὕτως οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί, οὕτως ** οἱ Ἑβραϊκοὶ ἔχουσιν ἐν τῷ Ἐξαπλῷ· ἀλλὰ τις, ὡς ἔοικε, ταύτην ** προστέθεικε τὴν ἐπιγραφὴν, οὕτως τῇ τοῦ ψαλμοῦ διανοίᾳ προσεσχηκώς, οὕτως ἵ τὴν ἱστορίαν μεμαθηκώς. Πρῶτον ἂ μὲν γὰρ ὁ Ἱερεμίας αἰχμαλωσίας οὐκ ἐκοινωνήσεν· ἀλλ' ἀφρασίαν λαθὼν διάγειν ὅπου ἂ βούλεται, τὴν ἐν τῇ πατρίδι διαγωγὴν ἔλατο. Ὅθεν ὀυδαμῶς τοῖς ἐκπορευομένοις εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν ἀρμόττει· ἀλλὰ τοῖς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἂ διάγουσι. Πόρρω ἂ γὰρ ὄντες τῆς πατρίδος, καὶ ὄντων μὲν τὸν Θεὸν ποθοῦντες, τῷ νόμῳ δὲ τούτῳ ποιεῖν κωλυόμενοι· αὐτῶν γὰρ ἔστι φωνή, « Πῶς ἔσωμεν ἂ τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίας; » ἔλεγον ἂ ἐν Βαβυλῶνι τὸν Θεὸν ἱκετεύοντες.

β', γ'. « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών¹⁰, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ¹¹. Εἰσάκουσον προσευχῆς μου, πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » Καὶ πάντα ἂ δὲ τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥητὰ ἂ, τοῖς ἐν Βαβυ-

VERS. 11. « Laetabitur justus in Domino, et sperabit in eo. » Potissimum autem qui divinas leges [Veteris et Novi Testamenti] curae habent, voluptate capti fixam in Deo spem habebunt. « Et laudabuntur omnes recti corde. » Nam qui suam mentem ad Deum dirigunt, neque sinunt ut a via recta aberrent, etiam ab hominibus gloriam consequentur. [Hoc autem strenue perfecisse Davidem una cum illis qui apud et post eum fuerunt, facile inveniet aliquis. Puto autem victoriae, plenus martyres et pietatis athletas.]

INTERP. PSALMI LXIV.

VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidi. Canticum Jeremiae et Ezechielis, et populi transmigrationis, cum exitum pararent. » In nonnullis exemplaribus 1027 additur : « Canticum Jeremiae, et Ezechielis, et populi peregrinantis, cum profecturi essent. » Haec non habentur neque in Hebraico, neque in aliis interpretibus, neque apud Septuaginta in Hexaplo : sed aliquis, ut videtur, neque ad psalmi sententiam attendens, neque historiam tenens, hanc apposuit inscriptionem. Primum enim, Jeremias captivitatis particeps non fuit, sed optione concessa vivendi ubi liberet, elegit in patria vitam degere. Quapropter verba psalmi non conveniunt iis qui in captivitatem proficiscebantur, sed in captivitate degentibus. Cum enim procul essent a patria, et Deum laudare desiderarent, sed hoc ne facerent lege prohiberentur (eorum enim est vox : « Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? » dicebant in Babylone, Deum precantes :

VERS. 2, 3 « Te decet hymnus, o Deus, 1028 in Sion, et tibi reddetur votum Hierosolymae. Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet. » Porro omnia quae in psalmo dicuntur, Babylone com-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

** E cod. 1. ** Ἱερεμίου ἐκπορεύεσθαι. Hæc. desid. in textu Hebr. æque ac Græco τῶν Ο'. Desunt etiam in cod. 2; exstant autem in edit. Ald. et Compl. ** Ἐρ—ἐκπορεύεσθαι. Des. in cod. 1, qui additamentum illud in inscriptione habet. ** Ταῦτα—ἐπιγραφὴν. Idem scholion exstat in edit. Rom. et apud Montf. in Hexapl. ad h. l. Pro ταῦτα Garn. Auct. p. 12, habet τοῦτο. cod. 2 τοῦτο μὲν. ** Ὅττε. cod. 1 add. μέντοι. ** Ἐχει. Apud Garn. l. c. præc. οὕτως. ** Ὅττε—ἐξαπλῷ. Des. apud Garn. ** Ταύτην—ἐπιγραφὴν. Garn. ταῦτα προσέθηκεν. ἵ Ὅττε—μεμαθηκώς. Des. apud Garn. ἵ πρώττω—ἐκοινωνήσεν. Garn. οὕτε γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας κεκοινωνήσεν Ἱερεμίας. ἵ Ὅπου. Garn. οἶ. ἵ ἔλατο. Garn. ἤρτισατο. cod. 2 ἀπάντως (ex errore librarii, ut videtur) κατεδέξατο. cod. 1 ἀσπαστῶς κατεδέξατο. In cod. 1 sequitur : Καὶ πύργον οὐκ οδομήσα; ὠψηλὸν αὐτὸν ἐναποκλείσας ἐν τούτῳ τοὺς θρήνους συνέγραψεν· ὀλοφύρομενος τοῦτο μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ, τοῦτο δὲ τὸν ἐξανδραποδισμὸν τοῦ λαοῦ. Et turri alta exstructa inclusit se in ista, Threnosque suos ibi composuit, nunc Hierosolymam, nunc vero captivitatem populi defens. ἵ Ὅθεν—ἀρμόττει. cod. 1 et 2 ἔπειτα ἡ διάνοια τοῦ ψαλμοῦ οὐ τοῖς—ἀρμόττει. Garn. ἀρμόζει δὲ ἡ τοῦ ψαλμοῦ διάνοια οὐ τοῖς ἐκπορευομένοις ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας. ** Ἐρ τῇ αἰχμάλ. Garn. ἐν αὐτῇ. ἵ Πόρρω—ἱκετεύοντες. Garn. ὡς γὰρ ποθοῦντες μὲν, οὐ συγχωρούμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἔσαι ἐπὶ τῆς ἄλλοτρίας ἔλεγον ἐν Βαβυλῶνι. Nam optantes quidem, lege autem prohibiti, Deum laudare in aliena terra, dicebant Babylone. Sequuntur verba vers. 2. ἵ Cod. 1 ἔσωμεν. ἵ Ἐλεγον. cod. 2 præm. τοῦτο. ἵ Ἐρ Σιών. Apud Garn. sequitur, Ἐν ἧ προσέταξας, πᾶσαν τὴν κατὰ νόμον τελείσθαι λατρείαν, ἀλλ' οὐχ ἑτέρωθεν. In qua constituiti omnem legitimum cultum exhibebit, non alio in loco. ἵ Ἐρ Ἱερουσαλήμ. Additur in edit. Ald. et Compl. Abest autem a textu Hebr. ἵ Καὶ πάντα—ὕμνον προσερεγκείρ. Garn. ita : Τοῖς ἐν Βαβυλῶνι τὰ ῥήματα πρόσφορα· τῆς γὰρ ἐπανόδου γλιχόμενοι φασιν· Ἐπανάγαγε ἡμᾶς εἰς τὴν Σιών, ἐνθα ἔξεστιν ἡμῖν τοὺς ὕμνους σοὶ προσφέρειν καὶ τὰς συνήθεις εὐχάς· οὐ γὰρ ἐφείται ἡμῖν τὴν ᾠδὴν ἄδειν Κυρίου ἐπὶ τῆς ἄλλοτρίας ἐν ξενίαις ἀνοαῖς καὶ βεθῆλοις· ἐπάκουσον οὖν ἡμῶν καὶ πάντας ἡμᾶς μέλεισον ἐπανελεθῆν. Τοῦτο γὰρ δῆλοι τὸ, « πᾶσα σὰρξ πρὸς σὲ ἤξει. » Ἐχει δὲ τὸ ῥητὸν καὶ σαφῆ πρὸ ῥήσιν τῆς τῶν ἐθνῶν θεωρωσίας· νῦν μὲν γὰρ φησιν· ἱκετεύομεν ἐπανόδου τυχεῖν, καὶ ἐν ᾧ ὤριστας ναῖφ τὸν ὕμνον προσαγαγεῖν ἵ cod. 2 ῥήματα.

irorantibus accommodata sunt. Isti enim reditum optantes, hunc hymnum Deo offerebant. Horum autem prædictioni immista est etiam vaticinatio de gentium salute. « Te decet hymnus, o Deus, in Sion, et tibi reddetur votum Hierosolymæ. » In illa, ait, civitate hymnum tibi offerri præcepisti. Ut igitur ibi hunc tibi reddam obsecro. [De hac autem beatus Paulus dicit gentibus²: Accessistis ad Sionem montem ac urbem Dei viventis, caelestem Hierosolymam : hæc autem dixit Apostolus de Ecclesia e gentilibus colligenda.] « Exaudi orationem meam. » Admitte, inquit, meas preces, et a servitutis vinculis me libera. [Ita quidem populus ex Hierosolyma in **1029** captivitate abductus precatur : idem quoque populus ex captivitate in qua per idola tenebantur, fuga ereptus precatur. Distinctius autem hoc in sequentibus ita exprimit :] « Ad te omnis caro veniet. » Hæc aperta vaticinationem continent cognitionis Dei, quam gentes habituræ sint. Nunc enim, inquit, ut reversionem consequamur, supplicamus, utque in consecrato tibi templo hymnum tibi apportemus. At paulo post tota hominum natura ab errore multitudinis deorum liberata, ad te verum Deum confugiet.

VERS. 4. « Verba iniquorum prævaluerunt super nos. » Symmachus autem sic vertit : *Sermones iniquorum dominati sunt mihi.* Impiis, ait, et iniquis hominibus servire coactus sum. Deinde servitutis **1030** causam declarat. « Et impietatis nostris tu propitiaberis. » Non injuste, ait, ad serviendum condemnatus sum, sed ob antiquam impietatem meam, a qua per tuam benignitatem liberari obsecro. Hinc

² Hebr. XII, 22.

λῶν διάγουσι πρόσφορα. Οὗτοι γὰρ τῆς ἐπανέλω γλιχόμενοι, ταύτην τῷ θεῷ τὴν ὑμνωδίαν προσέφερον. Ἀναμέμικται δὲ τῇ περὶ τούτων προρρήσει καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας ἢ προφητεία. « Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ἐν ἐκείνῃ, φησὶ, τῇ πόλει προσφέρειν σοὶ¹⁴ τὸν ὕμνον προσέταξας· ἐκεῖ τὸν ἀποδοῦναί σοι τοῦτον¹⁵ ἀντιβόλῳ¹⁶. [Περὶ δὲ ταύτης· ὁ μακάριος Παῦλος ἐφη τοῖς· ἔθνεσι· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Ταῦτα δὲ εἰρηται τῷ Ἀποστόλῳ περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας.] Εἰσάκουσον προσευχῆς μου. « Δέξαι μου, φησὶ¹⁷, τὴν δέησιν, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας με¹⁸ δεσμῶν ἐλευθέρωσον. [Τούτου μὲν ὁ ἀνδραποδισθεὶς ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ λαὸς προσευχόμενος βοᾷ· τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων ἀποδράσει ἐπιγόμενος αἰχμαλωσίας ἀντιβόλει· καὶ σαφέστερον αὐτὸ διὰ τῶν ἐξῆς ἐφησεν ἐν τῷ εἰπεῖν·] « Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει. » Τῆς τῶν ἐθνῶν θεογνωσίας σαφῆ τοῦτο¹⁹ προρρήσεν ἔχει. Νῦν γὰρ²⁰, φησὶν, ἡμεῖς ἰκετεύομεν τῆς ἐπανόδου τυχεῖν, καὶ ἐν τῷ ἀφιερωμένῳ σοὶ ναῷ τὸν²¹ ὕμνον προσενεγκεῖν· μικρὸν δὲ ὑστερον πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, τῆς πολυθέου πλάνης ἀπαλλαγείσα, πρὸς σὲ τὸν ἀληθινὸν δραμεῖται Θεόν²².

δ'. « Λόγοι ἀνόμων ὑπερεδυνάμωσαν ἡμᾶς. » Ὁ δὲ²³ Σύμμαχος οὕτως· *Λόγοι ἀνόμων²³ κατεδυνάστευσάν με²⁴.* Δυσσεβέσι²⁵, φησὶ, καὶ ἀνομίᾳ συζῶσιν ἀνθρώποις δουλεύειν ἠνάγκασμαι²⁶. Εἶτα τῶν ζουλειὰς τὴν αἰτίαν διδάσκει. « Καὶ ταῖς ἀσεβείαις ἡμῶν σὺ ἴλασθαι. » Οὐκ ἀδικῶς, φησὶ, κατεκρίθην δουλεύειν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ πάλαι τομηθεῖσαν ἀσέβειαν· ἣς ἀπαλλαγῆναι διὰ²⁷ τῆς σῆς φι-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

σοι. Ad eos qui Babylone erant, hæc verba respiciunt : reditum enim optantes dicunt : *Reduc nos Sionem, ubi licet nobis laudes et consuetas preces tibi offerre. Neque enim nobis placet cuntare canticum Dei in terra aliena, et peregrinis ac profanis auribus. Exaudi nos itaque, et redire nos omnes jube. Hoc enim significat illud, « Omnis caro ad te veniet. » Continet vero dictum illud apertam prædictionem, fore ut gratia cognitionis divine gentibus obtingat. Nunc enim, ait, rogamus concedi nobis facultatem redeundi, tibi que in templo quod constituisti, hymnum offerendi.* ¹⁴ Προσφέρειν σοι. cod. 2 προσφέρμαθαι ¹⁵ Τούτου. cod. 2 τὸν ὕμνον. ¹⁶ E cod. 1. ¹⁷ Φησὶ. Des. in cod. 2. ¹⁸ Μέ. Abest a cod. 2. ¹⁹ E cod. 1. ²⁰ Τούτο. Des. in cod. 2. ²¹ Γάρ. cod. 2 præm. μέν. ²² Τὸν — προσενεγκεῖν. cod. 1 προσενεγκεῖν τὰς νομικὰς θυσίας. In cod. 2 post ὕμνον sequi. sol. ²³ Δραμεῖται Θεόν. cod. 2 ἐπιδραμεῖται, omisso nomine Θεόν. cod. 1 pro δραμεῖται habet προσδραμεῖται. ²⁴ Ὁ δὲ — πρόξενον εὐσεβείας. Garn. p. 13, ita : Κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, ὀνειδίζόμενοι παρὰ τῶν Βαβυλωνίων οἱ αἰχμάλωτοι, ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς ὑμῶν, φασίν, ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι οὐδὲ ἐποιοῦντο καθ' ἡμῶν τὴν συμφορὰν ὀνειδίζοντες, εἰς ἀπόργωσιν ἀγοντες, ὑπερεδυνάμωσαν, τουτέστι, σφόδρα ἡμᾶς ἀσθενῆσαι πεποιθήκασι· πλὴν ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπ' ἡμῶν πάλαι τομηθεῖσαν ἀσέβειαν, ἣς τὸν ἱλασμὸν καὶ τὴν ἄφεσιν παρὰ τοῦ προσδοκώμεν, παρ' οὐ καὶ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι συνέβη ἡμῖν. Κατὰ δὲ θεωρίαν, οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες, λόγους ἀνόμων ὀνομάζουσι τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπερσχύουσαν, καὶ ἐν τῇ τοῦ ἀντικειμένου συνεργείᾳ τὴν κατὰ ἀληθείας ἔχουσαν δύναμιν· δι' ἣς καὶ ἐξησθένησαν τῆς ἀληθοῦς ἐκπεσόντες γνώσεως, κατὰ εὐχονταί τῆς συμβάσεως αὐτοῖς ἐν τῇ πλάνῃ ἀσέβειας ἀπαλλαγῆναι, καὶ ἵλεον εὐρεῖν τὸν Θεόν, ἐφ' οἷς πάλιν ἠσέβησαν· Secundum historiam captivi Babyloniis ignominiosæ quærentibus : *Ubi est Deus vester? respondent, hi sermones quos ad nos feciebant, calamitatem exprobrantes, in desperationem agentes ; prævaluerunt, hoc est, vehementer nos debilitarunt : tamen id factum propter majorum insolentem impietatem, a qua exiari et per te liberari expectamus, unde accidit nobis ut in captivitate abduceremur. Secundum mysticum vero sensum, qui es gentilibus crediderunt, impiorum sermones appellant sapientiam sapientum hujus sæculi prævalentem, et adversario cooperante adversus veritatem, vires habentem : per quam infirmati sunt vera cognitione excedentes, et precantur ab ea quæ contigit ipsis in errore, impletate liberari, et misericordem Deum experiri adversus ea quæ et rursus impie geaserunt.* ²⁵ Apud Montf. in Hexapl. ad h. l. leg. ἀνομιῶν. ²⁶ Μέ. cod. 1 αἰδ. ἀντὶ τοῦ κατεδυνάστευσαν ἡμῶν. ²⁷ Δυσσεβέσι — ἠνάγκασμαι. Des. in cod. 2. ²⁸ cod. 1 ἠναγκάσμεθα. ²⁹ Διά. Abest a cod. 2.

ανθρωπίας ἀντιβολῶ. Ἐντεῦθεν μακαρίζουσι τὴν Α τῆς πατρίδος διαγωγὴν, ὡς διδάσκαλον καὶ πρόξενον εὐσεβείας.

ε'. « Μακάριος ὃν ἐξελέξω καὶ προσελάθου κατασκηνώσει ἐν ταῖς αὐλαῖς σου, πλησθησάμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ σίκου σου. Ζηλωτὸς ²⁰, φησὶ, καὶ μακάριος ὁ τῶν ἄλλων ²¹ ἔθνῶν ὑπὸ σοῦ προτετιμημένος λαός. Ταῖς γὰρ ἱεραῖς σου προσεδρεύων αὐλαῖς, τὴν ἐκαίθεν ὠφέλειαν καὶ εὐλογίαν καρπούτα: ²².

« Ἄγιος ὁ ναός σου. [ς.] Θυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. » Ἄγιασμοῦ ²³ γὰρ πλήρης ὁ σὸς ναός, καὶ τὴν σὴν δικαιοσύνην διὰ τῶν σῶν λογίων διδάσκει τοὺς προσιόντας ²⁴. « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεός, ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν. » Πάλιν ²⁵ ἐνταῦθα τὴν τῆς οἰκουμένης σωτηρίαν προλέγει, καὶ τῆς τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ ἀναμνηθῆσαι προῤῥήσεως· ἐκείνου γὰρ ἔστι φωνή, « Οὐκ ἐκλείπει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἀν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἔθνῶν. » Τοῦτον ²⁶ καὶ ἐνταῦθα « ἐλπίδα » ἐκάλεσε « πάντων ²⁷ τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοὺς τε ἐν ταῖς νήσοις οἰκοῦντας, καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἀντίπερα ²⁸ ἡπείροις ἀνθρώπους, καὶ τοὺς τὰ τέρματα ²⁹ τῆς οἰκου-

A *beatum prædicant in patria degere : quippe quæ sit magistra et conciliatrix pietatis.*

Vers. 5. « *Beatus quem elegisti et assumpsisti : habitabit in atriis tuis ; replebimur bonis domus tuæ. » Felix, inquit, et beatus populus, qui omnibus gentibus a te prælatus est. Sanctis enim tuis atriis assidens, illinc utilitatem et benedictionem percipit.*

« *Sanctum est templum tuum. [Vers. 6.] « Mirabile in æquitate. » * Tuum enim templum sanctitatis plenum est, et justitiam tuam per oracula tua eos qui accedunt docet. « Exaudi nos, Deus Salvator noster, spes 1031 omnium finium terræ, et in mari longe. » Hic rursus orbis terrarum salutem prædicat, et patriarchæ Jacob vaccinationis meminit. Ipsius enim est vox : « Non deficiet princeps ex Juda, et dux e femoribus ejus, donec veniat, cui repositum est, et ipse erit expectatio gentium ». « Hunc etiam hic vocavit « spem omnium finium terræ, et in mari longe. » Significat autem his verbis, tum homines in insulis habitantes, tum eos qui in continenti e regione habitant, eosque qui fines terræ ad habitandum sortiti sunt. Exaudi nos, inquit, tu, qui paulo post*

* Gen. XLIX, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Ζηλωτὸς, κ. λ. Apud Garn. l. c. præc. κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν. ²¹ Ἄλλων. cod. 1 ὄλων. ²² Καρπούται. Apud Garn. l. c. sequitur : « *Ἡ τάχα, ἀπὸ τῶν ὠνειδισθησάντων, ὡς μὴ ἐπανακάμψαντες εἰς τὴν πατρίδα, γενέσθαι διὰ τῆς ἐπανόδου μακαρίους εὐχονται, τοῦ Θεοῦ ἐκλεξαμένου καὶ προσλαβόντος αὐτοὺς καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλκύσαντος ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ, εἶτ' οὖν εἰς τοὺς προσηκόντας αὐτῶν τόπους, ὡς τῷ Θεῷ ἰδίως προσηκούσης τῆς τῶν Ἰουδαίων γῆς. Πρὸς δὲ διάνοιαν, αἰνιττεται τὸν λαὸν τὸν νέον τὸν ἐξ ἔθνῶν ἐκλεγέντα τῷ Χριστῷ εἰς κληρονομίαν. Vel forte pro opprobriis quæ passi sunt, tanquam non reversi in patriam, per reversionem felices fieri precantur, Deo ipso præ cæteris eligente et assumente, et ad se ex captivitate in atria sua trahente, sive in loca suæ ditionis, quemadmodum Judæorum terra divini juris peculiariter fuit. Sensu mystico iudicat populum novum ex gentibus electum Christo in sortem. » Ἄγιασμοῦ — προσιόντας. Garn. p. 14, iia : « Ἀγαθὰ τοῦ οἴκου κατὰ μὲν τὸ σῆμα ἢ ἐν αὐτῷ λατρείᾳ, αἱ θυσίαι καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ἔθος ἦν Ἰουδαίοις ἐπιτελεῖν ἐν τῷ ναῷ. Ἀπολαύσομεν οὖν, φησὶ, τῶν τοιούτων τοῦ οἴκου καλῶν· εἶτα ἀπὸ τῆς μνήμης ὡσπερ εἰς θέαν αὐτοῦ καταστάτες βωσῶσιν. » Ἄγιος ὁ ναός σου· τοιτέστιν ἁγιασμοῦ πλήρης καὶ θαύματος γέμω, καὶ τὴν σὴν δικαιοσύνην διὰ τῶν σῶν λογίων διδάσκων τοὺς προσιόντας· *Bona domus secundum id quod dictum est, sunt cultus qui in ea exhibetur, sacrificia et reliqua quæ Judæi in templo peragere solebant. Percipiemus igitur, inquit, ejusmodi bona domus. Deinde ex memoria velut in conspectu ipsius stantes clamant : Sanctum est templum tuum, hoc est sanctitate plenum et miraculo abundans, tuamque justitiam per oracula tua docens adeptes. » Τοὺς προσιόντας. Des. in cod. 1. ²³ Πάλιν — διηγείται. Hæc fere eadem sunt cum illis quæ Cord. t. II, p. 269, Origeni tribuit. Integrum hunc locum Garn. p. 14 seq. ita exhibit : Πάλιν ἐνταῦθα τὴν τῆς οἰκουμένης σωτηρίαν προλέγων, ὃν ὁ Ἰακώβ προσδοκίαν εἶπεν ἔθνῶν, τοῦτον ἐλπίδα καλεῖ τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν ταῖς νήσοις οἰκούντων· καὶ φησιν, ὡς ἐκ προσώπου τῶν αἰχμαλώτων· εἰ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις καλεῖσθαι εὐδόκησας· ἀλλὰ πανταχοῦ εὐρίσκη τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ. Διὸ καὶ πόρρωθεν ὄντων ἡμῶν ἐπάκουσον· οὐ γὰρ ἐξω τῶν περάτων ἔσμεν, ἀ καὶ αὐτὰ συνέχεις καὶ περιεφίγγεις. Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ μικρὸν ὑστερον πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τῷ τῆς θεογονίας μέλλων καταυγάζειν φωτί. Ὀρῶντές πως θεὸν καὶ σωτῆρα ἐκῶτων κατονομάζουσι τὸν Χριστὸν, οὐκέτι τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις τὴν τῆς θεότητος κλήσιν ἀπονέμοντες, ἐπιγινώσκοντες δὲ μᾶλλον τὸν φύσει τε καὶ κατὰ ἀλήθειαν τὸν ὄλων Δημιουργόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ σωτῆρά φασιν αὐτὸν, φαίνονται τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον μὴ ἠγνοήκατες. Εἰς σέ, φησὶ, τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐλπίουσι καὶ οἱ μακρὰν τῆς θαλάσσης οἰκούντες· *Rursus hic salutem totius terræ prædicans, quem Jacob expectationem gentium dixit, hunc vocat spem finium terræ et habitantium in insulis, et velut ex persona captivorum ait : Et Hierosolymæ invocari voluisti, sed ubicunque inveniri potes a sperantibus in te. Quare nos longe positos exaudi, neque enim sumus extra mundi fines, quos etiam continet et complecteris. Exaudi nos tu qui paulo post universam hominum naturam lumine divinæ cognitionis collustraturus es. Quodammodo intuentes Christum appellant Deum et Salvatorem suum, jam non elementis mundi divinitatis appellationem tribuentes, sed agnoscentes eum qui natura et vere universorum Conditor est. Postquam vero Salvatorem ipsum dixerunt, videntur Christi mysterium non ignorasse. In te, aiunt, fines terræ sperant, et longe insularum incolæ. Postrema verba inde ab ὀρῶντες similia sunt illis quæ Cord. t. II, p. 268 seq., Theodoro tribuit. ²⁴ cod. 2 τούτους. ²⁵ Πάντων — μακρὰν. Des. in cod. 2. ²⁶ cod. 1 et 2 ἀντίπεραν. ²⁷ Τέρματα. cod. 1 πέρατα.***

omnem hominum **1032** naturam divinæ cogitationis lumine illustraturus es. Deinde Dei potentiam, ut fas est, enarrat.

Vers. 7, 8. « Præparans montes in virtute sua, accinctus potentia. Qui conturbans profundum maris: sonum fluctuum ejus quis sustinebit? » Pro præparans, Symmachus firmans dixit; et pro conturbans, Theodotio compescens vertit. Dicit autem: Montes quidem stabiles et immobiles facis; mare autem **1033** moves cum volueris, et rursus sedas: cujus ne strepitus quidem remanet audientibus. Perficis autem hæc omnia inexplicabili et immensa potentia, qua veluti quodam cingulo cingis. [Cum enim vita sis; vitam largiris in te credentibus, dasque ut qui immobiles sunt, confirmentur.] Quoniam enim cinctus ad perficiendum quod vult magis expeditus est, zonam tropice Dei virtutem nuncupavit. Hinc deinceps Novi Testamenti præclara facinora commemorat: « Turbabuntur gentes, » **1034** apostolorum prædicationes indicat, quæ tumultum statim et tempestatem hominibus concii-

A μένης κληρωθέντας οίκεϊν. Ἐπάκουσον ἡμῶν, φησιν, ὁ μικρὸν ὑστερον πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τῷ τῆς θεογονίας ἄο καταυγάζων φωτί. Ἐἶτα τὴν δύναμιν, ὡς ἔνεστι, τοῦ θεοῦ διηγείται.

ζ, η'. « Ἐτοιμάζων ἔρη ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ περιεζωσμένος ἐν δυναστείᾳ. Ὁ συνταράσσων τὸ κύτος τῆς θαλάσσης· ἦχος κυμάτων αὐτῆς τίς ὑποστήσεται; » Ἡ δὲ ἐτοιμάζων, ἐδράζων ἢ Σύμμαχος εἴρηκε. Τὸ δὲ συνταράσσων, ὁ θεοδοτίων καταπραῖνων. λέγει δὲ, ὅτι τὰ μὲν ἔδρατα ποιεῖς, καὶ ἀκίνητα τὴν δὲ θάλασσαν κινεῖς ὅτε βούλει, καὶ πάλιν κατευνάζεις, ἧς οὐδὲ ἦχος τίς ἐστι τοῖς ἀκούουσιν· ἐπιτελεῖς δὲ τούτων ἑκαστον, δυνάμει χρώμενος ἀρρήτῳ καὶ ἀμετρήτῳ ἦν ὡσπερ τινὰ περικίσειαι ζώνην. [Ζῶη γὰρ ὑπάρχων μεταδίδω, τοῖς εἰς σὲ πιστεύουσιν καὶ τοῖς ἀκινήτοις τὸ πεπῆχθαι παρέχεις.] Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἐζωσμένος εὐσταθέστερός ἐστι περὶ τὸ πράττειν ἢ βούλεται, ζώνην τροπικῶς τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν προσηγόρευσεν. Ἐνευθεν λοιπὸν ἐφεξῆς τῆς καίνης διαθήκης ἀφηγείται τὰ κατορθώματα. « Ταραχθήσονται τὰ ἔθνη » τὰ τῶν ἀποστόλων κηρύ-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ Θεογονίας. cod. 1 add. σου. ⁴¹ Φωτί. cod. 1 addit: Μικρὸν δὲ ὑστερον λέγει, ὅτι ὁ ἐκ θεοῦ θεὸς τῆν τῶν ἀνθρώπων πραγματευόμενος σωτηρίαν ἐμελλεν ἐκ παρθένου σαρκωθεὶς πᾶσιν ὡς ἄνθρωπος κατὰ ἀλθίειαν ἀόρατος φαίνεσθαι. Dicit autem paulo post, quia Deus e Deo, hominum salutem efficiens, carne e Virgine assumpta ut homo omnibus appariturus erat, etsi vere invisibilis esset. ⁴² Ὡς ἔνεστι. In cod. 2 ponitur post τοῦ θεοῦ. ⁴³ cod. 2 διηγούνται. ⁴⁴ Ἐτοιμάζων. Hebr. יָצַב stabiliens. ⁴⁵ Αὐτοῦ. Rec. lectio est σου, sed in textu Hebr. leg. יָצַב. ⁴⁶ Ὁ — κύτος. Hebr. קַיִס הַיָּם compescens strepitum.

⁴⁷ Τίς ὑποστήσεται. Exstat tantum in edit. Ald. et Compl. In textu Hebr. est. עִמְּךָ יְיָהּ. ⁴⁸ Τὸ ἐτοιμάζων, κ. τ. λ. Garn. ad verba illa ἐτοιμάζων δυναστεία hæc e cod. suo attulit, p. 15: Αὐτός φησι: Καὶ τὰ ἔρη τῇ σῇ δυνάμει ἐτοιμάσεις· τούτέστιν ἔδρατα ποιεῖς καὶ ἰσχυρὰ, ὡς μηδέποτε σαλευθῆναι ταῖς ἐμβολαῖς ἀνέμων. Βούλεται δὲ εἶπαι, ὅτι οὐδὲν τῆ οἰκεία φύσει ἰσχυρὸν, εἰ μὴ σὺ τούτο ποιεῖς. Αὐτὸς γὰρ ἐπιτελεῖς ἕκαστα δυνάμει χρώμενος ἀρρήτῳ καὶ ἀναμετρήτῳ, ἦν ὡσπερ τινὰ ζώνην περικίσειαι, ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἐζωσμένος εὐσταθέστερός ἐστι περὶ τὸ πράττειν ἢ βούλεται, ζώνην τοῦ θεοῦ τροπικῶς τὴν δύναμιν προσηγόρευσεν, ἵνα εἴπῃ· ἐτοιμοτάτην ἔχεις προσοῦσάν σου τὴν δύναμιν, καὶ μετὰ πολλῆς δυνασας τῆς εὐκολίας ποιεῖν, ὅσαπερ ἂν θέλης, ὑπὸ μηδενὸς κωλυόμενος· Ait ipse: Et montes tua potentia præparas; hoc est, stabiles facis et firmas, ut nequaquam veniorum impetu loco suo dimoveantur. Dicere vult: Nihil natura sua est firmum, nisi tu illud feceris. Ipse enim perficis singula, utens virtute ineffabili et immensa, qua velut zona præcingeris. Quoniam vero qui præcingitur, expeditior est ad ea que voluerit, agenda, potentiam Dei tropice appellavit zonam, ut dicat: Promptissimam habes tibi que præsentem virtutem, et magna facilitate, quæcumque volueris, efficere potes, a nemine impeditus. Deinde ad verba ista ὁ συνταράσσων — ὑποστήσεται hæc apposuit: Ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· ὅτι τὰ μὲν ἔρη ἐδράζεις καὶ ποιεῖς ἀκίνητα, τὴν δὲ εὐρύχωρον θάλασσαν κινεῖς, ὅτι καὶ βούλη καὶ πάλιν κατευνάζεις, ἧς ταρασσομένης οὐδὲ ὁ ἦχος οἰστός ἐστι τοῖς ἀκούουσιν, τοσαύτην περικίσειαι δύναμιν. Ὁ τὰ μεγάλα οὐν ταῦτα ἔργα ζώμενος δύνασαι καὶ ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσαι καὶ τοὺς Βαβυλωνίους τιμωρήσασθαι· Quod dicit, ejusmodi est: Montes quidem firmos facis et immobiles, mare vero spatiosum commoves cum volueris, et rursus compescis, cujus conturbati strepitus non est tolerabilis audientibus. Qui igitur magna ista operaris, poteris etiam nos e captivitate liberare et Babylonios punire. ⁴⁹ Ἐδράζων. cod. 1 præm. ἀντὶ τοῦ. ⁵⁰ cod. 2 ποιεῖ. ⁵¹ cod. 1 ἀμετακίνητος. ⁵² Οὐδὲ — ἐστι. cod. 1 et 2 οὐδὲ ὁ ἦχος οἰστός ἐστι, ne strepitus quidem tolerabilis est. Secundum hæc lectionem post ἧς supplementum est ταρασσομένης, ut habet Garn. ⁵³ cod. 2 ἀμέτρη. ⁵⁴ E cod. 1. ⁵⁵ Τροπικῶς. cod. 1 προσηγορικῶς. ⁵⁶ Προσηγορευσεν. cod. 1 add. οὐ γὰρ ὡς τινες πλάνη πίστεως ἀπολλύμενοι τὴν σάρκα ἔφασαν. ⁵⁷ Τὰ ἔθνη. Horum loco in cod. 1 leg. λέγων, οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα, ἀπὸ τῶν σημείων σου. Hæc ad seq. vers. pertinent. ⁵⁸ Τὰ τῶν, κ. τ. λ. Hæc et quæ ad proximum vers. sequuntur, exstant apud Cord. p. 262. Apud Garn. p. 16, hæc exstant ad verba ista: Ταραχθήσονται — σημείων σου. Τοσαῦτα, φησὶ, περὶ ἡμᾶς ἐργάση τέρατα, ὡστα πάντας καὶ ἀπὸ τῆς ἀκοῆς μόνης φύσειν τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην. Σημεῖα δὲ καλεῖ τὰ ἐπὶ ταῖς τιμωρίαις θαύματα, οἷα τὰ ἐν Αἰγύπτῳ. Παρεδήλωσεν δὲ καὶ τὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κήρυγμα, ὅπερ διὰ τὸ ἄηθος καὶ διὰ τὸ καταλόγισθαι τὸ παρῆγον τῶν ἔθνων σέβας καὶ τὴν πολιτείαν αὐτῶν ἀμείβεσθαι, ταραχὴν εὐθὺς καὶ ζάλην τοῖς ἀνθρώποις ἐκίνησεν, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, χωρίζων ἡμίφην ἐκ πενθερᾶς, καὶ πλεονεξίας, καὶ πλεονεξίας ἐξ υἱοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ζάλην κατέπαυσεν, καὶ τὴν εἰρήνην ἅπασιν ἐπρυτάνευσεν. Ὅτε οὖν φησι, « Τὰ ἔθνη ταραχθήσονται, » τούτέστι τῶν δαιμόνων τὰ συστήματα, τότε δήποτε καὶ οἱ ἐν τοῖς πέρασιν τῆς οἰκουμένης ἄνθρωποι φοβηθήσονται σε, τὰ μεγάλα σημεῖα θεωρήσαντες, τὰ ἐπὶ τῇ σῇ παρουσίᾳ γεγεννημένα. Ἀλλὰ ταῦτα ἡμεῖς μὲν περὶ τῶν κατὰ Χριστὸν θαυμάτων εἰρησθαι φαμεν· Ἑβραῖοι δὲ περὶ τῶν κατὰ Μωϋσῆν· κάκεινα γὰρ φόβον ἐνετίθει τοῖς ἀκούουσιν· Tanta nostri causa edes miracula, ut omnes habitatores terre solo auditu contremiscant. Signa vero vocat, quæ in punitivione exhibita sunt miracula, cujusmodi sunt in Agypto facta. Innuit etiam apostolorum prædicationem, quæ propter novitatem, et quia paternorum rituum religionem destruebat ac vi-

γματα⁸⁰ παρεδήλωσεν, ἃ παραχρῆν καὶ ζάλην εὐθύς τοῖς ἀνθρώποις ἐκίνησε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. « Ἦλθον⁸⁰ γὰρ, ἔφη, διχάσαι ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, υἷὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θυγατέρα ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, νόμφην ἀπὸ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. [⁸¹ Καὶ ὁ Ἀμβακούμ δὲ προλέγων ταῦτά φησι. « Ἐπεδίβασας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους σου ταράσσοντας ὕδατα πολλά. » Τοὺς ἀποστόλους, ὧν λέγει τὴν ἱππασίαν ἀντὶ τοῦ διδαχῆν σωτηρίαν γενήσεσθαι.] Μετὰ ταῦτα ἐκ τὴν ζάλην κατέπαυσε, καὶ τὴν εἰρήνην ἅπασιν ἐπυράνευσε, [⁸¹ φήσας, « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. »]

Ὁ· « Καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρι- τα, ἀπὸ τῶν σημείων σου. » Ἠγήσατο μὲν γὰρ ἡ παραχρῆ· ἠκολούθησε δὲ ὁ φόβος, τῷ μεγέθει τῶν θαυμάτων γενόμενος, καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐξεπαίδευσεν. « Ἐξόδους πρωτὰς καὶ ἐσπέρας τέρψεις⁸². » Τῷ γὰρ⁸³ φόβῳ τῶν θαυμάτων καταπλαγέντες οἱ ἄνθρωποι, τὴν⁸⁴ προτέρην πλάνην καταλιπόντες, καὶ τὸν ἕντα γινόντες Θεὸν⁸⁵, καὶ ἀρχομένης καὶ ληγούσης ἡμέρας τὴν τερπνὴν καὶ ἀρεστὴν τῷ Θεῷ⁸⁶ προσφέρουσιν ὑμνωδίαν⁸⁷. Τοῦτο γὰρ ὁ Σύμμαχος παρεδήλωσε. *Τὰς προσεύσεις⁸⁸ τοῦ ὄρθρου, καὶ⁸⁹ τὴν ἐσπέραν ὑμνολογοῦσιν⁹⁰.*

ἰ. « Ἐπεσκέψω⁹¹ τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν· ἐπλήθυνας τοῦ πλοῦτισαὶ αὐτήν. » Ὁ δὲ⁹² Σύμμαχος οὕτως εἴρηκε, *Πολυκαρπία πλοῦτισαὶ αὐτήν⁹³*. Οὐκ ἔτι γὰρ μόνοις ἡμῖν τὴν πνευματικὴν ἐρέθειαν προσφέρεις· ἀλλὰ πᾶσαν εἰς κόρον ἀρδεύεις τὴν οἰκουμένην· ἐπλήθυνας⁹⁴ τοῦ πλοῦτισαὶ αὐτήν. « Ὁ⁹⁵ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. »

^b Matth. x, 35. ^c Habac. iii, 15. ^d Joan. xiv, 27.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

vendi rationem immutabat, subitam perturbationem ac tempestatem inter homines excitavit, juxta Christi vocem: disjungens filiam a matre et patrem a filio. Postea vero tempestatem sedavit, et pacem omnibus concessit. Cum ergo dicit, « conturbabuntur gentes, » hoc est dæmonum catervæ, et qui inhabitant fines terræ homines, timebunt leu, signis magnis conspectis, quæ in tua præsentia facta sunt. Si hæc nos quidem de miraculis Christi dicta esse putamus, Hebræi autem de iis quæ a Mose edita sunt: hæc enim timorem audientibus incusserunt. » Ἀποστόλων κηρύγ. cod. 2 præm. ἀγίων. ⁸⁰ Ἦλθον—περθερῶσαυτῆς. Hæc recedunt a recepta lectione l. c. ⁸¹ E cod. 1. ⁸² Τέρψεις. Hebr. גִּיְוִת, exhilarabis. ⁸³ Τῷ γὰρ—ὑμνολογοῦσιν. Garn. p. 16, ita: Ἐπιπὼν τῶν ἐναντίων τὴν παραχρῆν καὶ τὴν φόβον λέγει καὶ τὴν αὐτῶν εὐφροσύνην. Ἐξόδους δὲ πρωτὰς καλεῖ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου· καὶ φησιν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας, ἐν εὐθυμίας ἐσόμεθα, ἡγουν διηνεκῆ τὰ τῆς εὐφροσύνης ἡμῖν ἔσται. Postquam dicit de adversariorum perturbatione et metu, loquitur de ipsorum lætitia. Exitus autem matutinos vocat ortus solis; et ait, ab ortu usque ad vespem lætitia afficiemur, id est continuum erit gaudium nostrum. ⁸⁴ Τῆν. cod. 2 præm. καὶ. ⁸⁵ Θεόν. cod. 1 addit "Ὅτι καὶ ἐκ Παρθένου σαρκωθεὶς ἐτέχθη καὶ ποτὶ φιλιανθρωπίας τὴν γῆν ἐβάδισε καὶ τῶν θεοπερεπῶν θαυμάτων δημιουργὸς ἐφάνη. Quod carne indutus e Virgine natus sit, pro suo in homines amore in terra obambulaverit, editisque miraculis Deo dignis se conspiciendum dedit. ⁸⁶ Τῷ Θεῷ. cod. 1 αὐτῷ. ⁸⁷ Ὑμνωδίας. cod. 1 οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες. ⁸⁸ cod. 2 προσελεύσεις. ⁸⁹ Καὶ—ὑμνολογοῦσιν. Diversas lectiones h. l. in Symm. versione obvias recenset Montf. in Hexapl. ad h. l. p. 565. Illis addi posset lectio codicis Aug. 2 qui habet καὶ τῆς ἡμέρας δοξολογοῦσιν. Rectius autem in cod. 1 leg. τῆς ἐσπέρας ὑμνολογοῦσιν. ⁹⁰ Ὑμνολογοῦσιν. cod. 1 addit προσημαίων· καὶ σαφέστερον αὐτὸ ἐρησε διὰ τῶν ἐξῆς. ⁹¹ Ἐπεσκέψω. cod. 1 addit λέγων. ⁹² Ὁ δὲ—πλοῦτισαὶ αὐτήν. Garn. p. 16, ita: Κατὰ μὲν τὸ ῥητὸν, βούλεται εἰπεῖν, ὅτι μετὰ τὴν ἐπάνοδον εὐμερίας πολλῆς ἡμᾶς ἀξιώσεις, διαφιλῆς μὲν τῇ γῆ τοὺς ὑετοὺς παρασχὼν, πλοῦσιαν δὲ ἡμῖν τῶν καρπῶν τὴν χορηγῶν. Ἐπλήθυνας γὰρ τὸν ὑετὸν, ἵνα πλοῦτισαὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐν εὐφορίᾳ καρπῶν. Quoad verborum sensum dicere vult, post reditum multa nos dignaberis prosperitate, abundans quidem terræ præbens pluvias, nobis vero divitem fructuum copiam. Multiplicasti enim pluviam, ut Judæam abundantia fructuum ditares. ⁹³ Αὐτήν. cod. 1 add. Ὁ δὲ λέγει τοῦτο ἔστιν. ⁹⁴ Ἐπλήθυνας. cod. 1 add. γάρ. ⁹⁵ Ὁ—ὑδάτων. Ad hæc et sequentia textus verba hētoimias—ἐτοιμασία ista e cod. suo attulit. Garn. p. 17: Τὸ ἀκολουθοῦν τοῖς ὑετοῖς λέγει, ὅτι ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ὑετῶν αὐξεται καὶ ὁ ποταμὸς ὁ Ἰορδάνης, δηλαδὴ ὁ τοῦ Θεοῦ καλεῖ, ὡς ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἔντα, καὶ ὅτι τῇ παρὰ σου προνοίᾳ ἐτοιμῆν αὐτοῖς παρέξεις τὴν τροφὴν καὶ ἀπρητισμένην, ὥστε μηδὲν δεῖσθαι· τὸ δὲ, « ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία, » ἀντὶ· οὕτως γίνεται ἡ παρασκευὴ τῆς τροφῆς, μεθυσούσης ὀρλονότι τῆς γῆς ὑετῷ· ἡγουν οὕτως ἡ ἐτοιμασία, τούτστιν ἐπειδὴ ἔργον σοὶ τὰ τοιαῦτα εὐτρεπίζειν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ σοῦ ταῦτα διατιθέντος οὕτω, βέβαια πάντα καὶ ἀμετάθετα. Prosequitur nunc quod es

Visita terram, et potabis eam, fructuum fertilitate locupletabis ipsam, rivulis Dei aquarum refertis. Porro orbem olim sterilem, fructiferum simul et fructibus onustum Dominus reddidit, divinis rivulis irrigationem afferens. Rivuli autem divini aquarum referti, quinam alii esse possunt, quam divini apostoli? de quibus Dominus Christus ait: « Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, Rivuli ex ventre ejus fluent aquae viventis ». Et rursus: « Qui bibit de aqua, quam ego dabo illi, non sitiet aeternum, sed erit aqua, quam ego dabo illi, fons aquae viventis salientis in vitam aeternam ». Ceterum *Dei flumen*, secundum Septuaginta, est Spiritus sancti gratia, in rivulos divisa, et huic quidem sermonem sapientiae affundens, alii vero scientiam suppeditans, alii autem sanationum gratiam, et alii genera linguarum, et per haec orbem terrarum irrigans. Parasti cibum illorum, quoniam ita est preparatio. Symmachus hoc modo vertit, *Facies ut omne semen ejus opportunus fructus ferat, ita firmasti eam.* Nam cum a pristino errore ipsam liberaveris, [et pietatis dogmatibus confirmaveris], efficies ut virtutis fructus opportune ferat, **1037** qui te delectabunt, eos vero a quibus producuntur, nutrient. Secundum Septuaginta enim, fructus, qui producitur, eorum qui illum producent, est cibus. « Parasti enim, inquit, cibum illorum, quoniam ita est preparatio tua. » Propterea, inquit, perfecisti, ut ipsi fructum ferant, ut per hunc alantur. γάρ, φησὶ, τὴν τροφήν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία σου. Ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, φέρειν αὐτοὺς τὸν καρπὸν παρεσκευάσας, ὥστε διὰ τούτου ἔτρεφεσθαι.

Vers. 11. « Sulcos ejus inebria. » Hinc manifestum est vaticinationem rerum futurarum esse, et non narrationem praeteritarum. « Multiplica

ἡ ὄψις δὲ Σύμμαχος εὐκτικῶς τὰ τρία τέθεικεν· Ἐπισκεψαί τὴν γῆν, καὶ ποτιεῖς αὐτήν, παλυκαρπία πλουτίσεις αὐτήν, ὄχετοῖς θεοῦ μιστοῖς ὑδάτων. Τὴν δὲ πάλαι ἀκαρπον οἰκουμένην, εὐκαρπον ἡμοῦ καὶ πολύκαρπον ἀνέδειξεν ὁ Δεσπότης, τοῖς θεοῖς ὄχετοῖς τὴν ἀρδελαν προσενεγκῶν. Ὁχετοὶ δὲ θεοῦ πλήρεις ὑδάτων τίνες ἂν εἴεν ἕτεροι, ἢ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι; περὶ ὧν ὁ Δεσπότης ἐξηγήσατο, ἢ οἱ πιστεύοντες εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. καὶ πάλιν, ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλ' ἔσται τὸ ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, πηγὴ ὕδατος ζῶντος· ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ ποταμὸς δὲ τοῦ θεοῦ, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἡ εἰς ὄχετοὺς διαιρουμένη, καὶ τούτῳ μὲν τὸν λόγον τῆς σοφίας προχέουσα, ἐτέρῳ δὲ χορηγοῦσα τὴν γνῶσιν, ἄλλῳ δὲ τῶν λαμάτων χάρισμα, καὶ ἄλλῳ γένη γλωσσῶν, καὶ διὰ τούτων τὴν οἰκουμένην ἀρδεύουσα. Ἡτοιμάσας τὴν τροφήν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, *Τελεσφορήσεις τὴν πανσπερμίαν αὐτῆς, οὕτως ἠδρασας αὐτήν.* Τῆς γάρ προτέρας αὐτὴν πλάνης ἐλευθερώσας, καὶ ἐν τοῖς εὐσεβέσι δόγμασι βεβαιώσας, τοὺς τῆς ἀρετῆς παρασκευάσεις τελεσφορῆσαι καρπούς· οἱ αὖτε μὲν εὐφρανουσί, τοὺς δὲ βλαστάνοντας διαθρέψουσι. Κατὰ γὰρ τοὺς Ἐβδομήκοντα, ὁ φύομενος καρπός, αὐτῶν ἔστι τῶν φυόντων τροφή. Ἡτοιμάσας αὐτῆς αὐλάκας αὐτῆς μέθυσον. Ἐτεῦθεν δὴλον, ὅτι πρόβησις ἔστι μελλόντων, καὶ οὐ γεγενημένων διήγησις. Πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐ-

• Joan. vii, 38. † Joan. iv, 14. ‡ I Cor. xii, 8 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NCTÆ.

pluviis sequitur, fore ut multitudine pluviarum augeatur etiam flumen Jordanis, quod Dei flumen vocat, utpote quod in terra promissionis est; et providentia tua ipsis praebebis parabilem et perfectam escam, ita ut nulla re egeant. Istud vero, quoniam est preparatio, ponitur pro ita fit preparatio escam, terra pluvias quasi inebriata. Haec nimirum est preparatio, id est, quoniam negotium tuum est ejusmodi escam parare hominibus, et te haec ita disponente, stabilia cuncta sunt et immutabilia. Prima verba τὸ—παγγελία; δὲνα apud Cord. l. c. p. 270. Theodoro tribuuntur, reliqua iis quae ibidem Origenis nomine exhibentur, simillima sunt. Ὁ — εὐκτικῶς. cod. 1 εὐκτικὸς ὁ προφητικὸς νοῦς. 2 cod. 1 ἐπεσκεψάμην. 3 cod. 1 ἐπότισας. cod. 2 ἐμποτιεῖς. 4 Αὐτήν. cod. 1 addit ἀντὶ τοῦ. 5 cod. 2 πλουτίσεις. 6 Ὁχετοῖς. cod. 1 πρᾶξι. τούτεστιν. 7 Τὴν δὲ. cod. 1 ἀντὶ τοῦ τῆν. 8 Ἀνέδειξαι ὁ Δεσπότης. cod. 2 ἀναδείξει τὸν Δεσπότην. 9 cod. 2 προσενεγκόντα. 10 Χριστός. cod. 1 add. ὁ θεὸς ἡμῶν. 11 Ζῶντος. Abest a cod. 2. 12 cod. 2 ποταμοὶ δὲ, omisso οὐ. 13 Κατὰ τοὺς Ἐβδομ. Des. in cod. 1. 14 Πνεύματος. cod. 1 πρᾶξι. παναγίου. 15 Τῶν. cod. uterque πρᾶξι. τὰ. 16 cod. uterque χαρισματα. 17 cod. 1 αὐτο. 18 Ὅτι — ἐτοιμασία. Hebr. הַרְבֵּה לְרִבְוֹ, ita enim firmabis eam. 19 Οὕτως. cod. 2 πρᾶξι. ὅτι. 20 Αὐτήν. cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ οὕτως τελεσφορήσεις τὴν πᾶσαν γῆν· ἐπειδὴ σὺ πεποίηκας αὐτήν. Hoc est, facies ut fructum ferat tota terra, siquidem tu fecisti eam. 21 Γάρ. Abest a cod. 1. 22 E cod. 1 et 2 suppl. Eadem habuit Garafa. 23 Σέ. cod. 1 οὐς. 24 cod. 1 εὐφρανουσί. 25 Κατὰ — Ἐβδομ. cod. hōrum loco habet τὴν γῆν ὅτι. 26 Ὁ φύομενος. cod. 2 ὁμοφύομενος. 27 Τροφή. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ ἔχει εἰπεῖν. 28 Γάρ φησι. Des. in cod. 1. 29 Σου. Des. in cod. 1. 30 cod. 2 τούτων. 31 Ἐτεῦθεν — ψεκάδες. Garn. p. 17, ita: Ἐτεῦθεν δὴλον, ὅτι τὸ ἐπεσκεψάμην καὶ ἐπλήθυνον, καὶ τὰ λοιπὰ, ἀντὶ τοῦ ἐπισκεψαί καὶ πληθύνον εἶπε. Δηγήεται δὲ ὅν σαφέστερον, τί τὸ μεθύσκεσθαι τὴν γῆν καὶ πῶς μεθυσκομένης αὐτῆς τί συμβαίνει, ὅτι αἱ αὐλάκες αὐτῆς πληροῦνται ὑδάτων καὶ οἰοῦνται μεθυσκόμεναι πληθύνουσι τὰ γεννήματα αὐτῆς, καὶ ὡσπερ εὐφραίνεται, ἐν ταῖς περὶ αὐτὴν καὶ εἰς αὐτὴν σταγόναι ἀβέβησας καὶ ἀβρόνουςα τὴν ἑαυτῆς πόαν τῆς γῆς δὲ λέγει τὰς σταγόνας, ὅτι αὐτῆς χάριν γίνονται· δεχομένη γὰρ τὰς ἐπ' αὐτὴν νερομένας σταγόνας χάλρουσα ἀνατέλλει τοὺς καρπούς, ἤγουν ἀναδίδουσι καὶ προβάλλεται. Inde manifestum est, visitasti et multiplicasti pro visita et multiplica dictum esse. Exponit vero nunc apertius quid sit inebriari terram, et quid, quove modo ea inebriata fiat, ita ut sulci ipsius pleni sint aquis, et velut inebriati multiplicent ipsius fructus, et quasi laetetur, in sulcis augens et grandiosem faciens herbam. Terræ vero stillicidia dicit, quia ipsius gratia sunt: susceptis enim quae in ipsam feruntur, stillicidiis, gaudens progemina fructus, sive dat et profundit. 32 Πλήθυνον — αὐτῆς. Heb. הַרְבֵּה לְרִבְוֹ, deprimendo glebas ejus.

της. Ἐπίμεινον, φησί, Δέσποτα, καθάπερ τινὰς ἀβλακας, τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν ἄρδων, καὶ εἰς καρποφορίαν ὀ διεγείρων. Ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἡ ἀνατέλλουσα. Ἐύφρανούσι δὲ αὐτὴν, καὶ ἀνθήσονται παρασκευάσουσιν, αἱ κατὰ καιρὸν παρὰ τῶν διδασκάλων φερόμενα: ψεκάδες.

Ἰβ'. Ἐὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ της χρηστότητός σου. Ἐνιαυτὸς χρηστότητος, ὁ παρὰ Ἡσαΐα κληθεὶς ἐνιαυτὸς Κυρίου δεκτός. Ἡ Πνεῦμα γάρ, φησί, Κυρίου ἐπ' ἐμέ οὐ εἵνεκεν ἔγρισε με, εὐαγγελισθῆσαι πτωχοῖς ἀπέσταλάκε με, λάσασθαι συντετριμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι ἀτμάλωτοις ἄφρονι, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Ἐνιαυτὸν τοίνυν χρηστότητος, τὸν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ὀνομάζει χρόνον, ὡς μίαν αὐτῷ καρποφορίαν προσφέροντα τὴν εὐσέδειαν. Τούτῳ τὴν εὐλογίαν ὁ προφητικὸς ἐπέυχεται λόγος.

Καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσονται πότιτος. [γ'] Πιανθήσονται τὰ ὄρη αἱ τῆς ἐρήμου καὶ ἀγαλλίαισιν οἱ βουνοὶ περιζώσονται. Ταύτης δὲ τῆς χρηστότητος ἐπιφαινομένης, ἡ πάλαι ἔρημος ὄριμον ὄσεται καρπῶν. Καὶ οἱ τὰς τῶν δαιμονίων θυσίαις μαινώμενοι βουνοὶ, τοὺς τὸν Θεὸν διηνεκῶς ὑμνοῦντας, καὶ τὸν ἀγγελικὸν ἀσπασζομένους βίον ὑποδεξάμενοι, λαμπροὶ τινες ἔσονται καὶ περιδλεπτοί. Τοῖς δὲ λόγοι; καὶ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. Ὅρωμεν γάρ συντρέχοντας ἅπαντας πρὸς τοὺς τὰς ἀκρωτείας κατειληφτότας, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἀρετὴν μετιόντας.

Ἰδ'. Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων. Κριοὺς προβάτων καὶ Ἰεζεκιὴλ ὁ προφήτης τοῦ

fructus ejus. Perge, inquit, o Domine, quemadmodum quosdam sulcos, eorum mentes irrigare, et in fertilitatem excitare. In stillicidiis ejus lætabitur germinans. Stillicidia autem a divinis concionatoribus opportune allata, multa lætitia ipsam afficient, et ut florescat facient.

Vers. 12. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Is est, annus benignitatis, qui apud Isaiam vocatur annus Domini acceptus. Spiritus enim, inquit, Domini est super me: propterea unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, prædicare annum Domini acceptum. Annus igitur benignitatis appellat tempus quod fuit post incarnationem Salvatoris nostri, quod unam illi uberem fructum affert pietatem. Huic benedictionem precatur sermo propheticus.

Et campi tui replebuntur ubertate. [Vers. 13.] Pinguescent speciosa deserti, et exultatione colles accingentur. Hac autem benignitate exoriente, quæ olim solitudo erat, maturum fructum dabit, et colles ipolorum sacrificiis inquinati, excipientes eos, qui Deum semper laudant, quique angelorum vitam amplectuntur, splendidi et illustres erunt. Porro verbis facta ipsa testimonium perhibent. Videmus enim omnes currentes ad eos, qui montium vertices occuparunt, et ad summum virtutis apicem pervenerunt.

Vers. 14. Induti sunt arietes ovium. Ezechiel quoque propheta potentes nominat arietes vitum.

Ἰσα. Lxi, 1, 2; Luc. iv, 18. Ἰ Ezech. xxxiv, 17, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

Ἰ cod. 1, 2 καρπογονίαν. Ἰ Εὐφρανθ. Hebr. לִיקְוִיפִי, liquefacies, s. dissolves eam. Symm. χωνύσεις αὐτήν. Ἰ Ἀνατέλλουσα. Hebr. פִּינְחָה quod cum seq. פִּינְחָה coheret. Germiui ejus benedices.

Ἰ cod. 2 εὐφρανθήσονται. Ἰ Αἱ. cod. 1 præm. καὶ. Ἰ cod. 1 προσφερόμεναι. Ἰ Ψεκάδες. cod. 1 add. ταύτας γὰρ λέγει σταγόνας. Ἰ Εὐλογήσεις. Ad finem præc. vers. pertinet. Ἰ Τὸν στέφανον. Hebr. שִׁפְחָה, coronas. Ἰ cod. 1, 2 Ἡσαΐου. Ἰ Ἐπ' ἐμέ. Des. in cod. 2. Ἰ cod. 1, 2 τῇ καρδίᾳ. Ἰ Καλέσαι.

Ἰ cod. 2 præm. καὶ. Ἰ cod. 1, 2 Κυρίου. Ἰ Σωτήρος. cod. 1 præm. Θεοῦ καὶ. Ἰ Ἡμῶν. cod. 1 add. Χριστοῦ. Ἰ cod. 1 φέροντα. Ἰ cod. 1 οὕτω. Ἰ cod. 1 Προφήτης. Ἰ Δόξος. cod. 1 λέγων.

Ἰ Καὶ — πώσθησονται. Hebr. וְשִׁפְחָה וְשִׁפְחָה וְשִׁפְחָה, et orbita tuæ stillabunt pinguedinem. Ad hæc verba pertinent quæ habet Garn. p. 17. Σοί, φησί, δοκοῦν εὐτακτοῦσιν αἱ ὄρη, καὶ αἱ χῶραι πιαίνονται εἰς τὸ καρπονοῦσαι. A te constitutum ordinem seruant anni tempestates, et agri impinguescunt ad producendos fructus.

Ἰ Πιανθ. τὰ ὄρη. Hebr. פִּינְחָה וְשִׁפְחָה, stillabunt pascua. Ἰ Ὁραῖα. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est ὄρη. Ἰ Ταύτης — μετιόντας. Hæc et quæ ad v. 12 præcesserunt, haud multum differunt ab illis quæ Cord. p. 272. sq. Origeni tribuit. Garn. p. 18, ad verba Πιανθήσονται — ἐρήμου, hæc attulit:

Καὶ ὅσα, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἐν τοῖς ὄρεσι: πεδινώτερρα, καὶ ταῦτα εὐκαρπίας πληρωθήσονται. Ἡ ἔρημος ἐνταῦθα τὴν Ἰερουσαλήμ λέγει, ὡς ἐρημωθείσαν ὑπὸ Βαβυλωνίων. Ὁραῖα δὲ αὐτῆς τὰ καρποφορούμενα μέρη τῆς γῆς. ἢ καὶ τοὺς καρπούς. Et quæcumque, ait, in deserto et in montibus magis campestris fuerint, ea quomocumque ubertate implebuntur. Vel desertum hic dicit Hierosolimam, utpote desolatam a Babylonis.

Speciosa vero ejus vocat partes ipsius terræ fructiferas, sive etiam fructus. Cum his conferenda sunt, quæ ex Didymo habet Cord. t. II, p. 273. Ad verba reliqua καὶ — περιζώσονται hæc ibidem leguntur: Τούτῃ ἐστι κύκλω καὶ πανταχῶθεν ἀγαλλιασθήσονται, ὡς καὶ αὐτοὶ τοὺς οὐρανίους ἀναδιδόντες καρπούς. Hoc est circumquaque et ubivis lætificabuntur, quippe qui et ipsi suos ferant fructus. Ἰ Δέ. cod. 1 add. φησί. Ἰ Ταῖς — θυσίαις. cod. 1 παρὰ τῶν δαιμονικῶν θυσιών. Ἰ Βουνοί. cod. 2 βουνοί. Ἰ Τὰς. Abest a cod. 2.

Ἰ Ἐνεδύσαντο προβάτων. Hebr. וְשִׁפְחָה וְשִׁפְחָה, Induuntur pascua ovibus. Ἰ Κριοὺς — βαπτίσματα.

Hæc apud. Cord. p. 273, Theodoro tribuuntur. Garn. autem p. 18, hæc ad h. l. protulit: Πάσης, φησὶ, τῆς γῆς ἀνούσης, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ θρέμματα βαθεῖσι τοῖς πολλοῖς ἀμφιάσσονται. Ἀφθόνω γὰρ τῇ νομῇ κερηομένη, πλουσία καὶ τῇ ἐρέᾳ ἐξανθήσει. Πρὸς δὲ διάνοιαν, κριοὺς προβάτων τοὺς δυνατοὺς ὀνομάζει, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐ μόνον τὰ λοιπὰ ἔθνη, καὶ οἱ εὐτελέστεροι, ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῶν καθηγούμενοι προσέβραμον τῷ κηρύγματι, καὶ Χριστὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνεδύσαντο, τὸ τῆς εὐφροσύνης ἱμάτιον. Tota, ait, florente terra, ipsius animalia ovium velleribus induentur. Ubre enim pabulo abundabunt et lana efflorescenti. Secundum sensum vero arietes ovium vocat potentes, ut ostendat, fore ut non solum reli-

Sed ille eos accusat, quod bona pascua depabulantur, et reliqua pedibus conculcarent, quodque puram aquam biberent, et reliquam pedibus turbarent. Hic autem bona his etiam vaticinatur. Dicit enim ipsos vestiri et indui. Naturam vero indumenti divinus Paulus declarat. « Quicumque enim, in Christo baptizati estis, Christum induistis i. » Quoniam enim piscatores principio, et opifices, et pauperes Dominus Christus elegit, Spiritus gratia vaticinatur **1040** etiam divitum et potentium salutem. Idcirco, inquit, « Induti sunt arietes ovium. » Nam non solum alix oves, verum etiam ipsi arietes, ad salutare baptismum accedunt. « Et valles abundabunt frumento. » Paupertati autem velut sorte addicti, qui pietatem exercere decreverunt, proprium fructum Deo afferent, hic quidem triginta, hic vero sexaginta, et hic centum. « Clamabant, etenim hymnum dicent. » Porro omnes, quos antea diximus, cum omni animi studio Deum laudabunt, qui talem mutationem hominum nature largitus est. Scimus igitur nonnullos scriptores, verba psalmi superficie tenus attendentes, dixisse, horum singula post reditum e captivitate accidisse : quando una cum libertate ubertas quoque anni illis tributa est, et abundantes imbres, ita ut Jordanes inundaret. Ipsum enim *Dei flumen* vocatum esse dixerunt. Ego autem, **1041** cum ejusmodi nihil factum fuisse ex historia didicerim (in multa enim inopia diu vixerunt, ut Esdras docuit), invenimusque apertam in psalmo vaticinationem de gentium salute : (« Ad te enim, inquit, omnis caro veniet, » et : « Exaudi nos, Deus, Salvator noster, spes omnium finium terræ, et in mare longe : ») hunc sensum verbis illis accommodatum esse censui. Qui vero fabulis se oblectant, et Hierosolymæ ædificationem comminiscuntur, et proprias cogitationes veluti somnia narrant, non facta jam esse hæc, sed tunc post Judæorum revocationem dixerunt, ad aliorum dogmatum corruptionem hanc quoque fabulam adjungentes. Quos cum suis deliramentis relinquentes, divina oracula attingamus, cum Davide

J Galat. iii, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

quæ gentes et humilioris sortis homines, sed etiam ipsorum principes accurrant, audita prædicatione, et Christum per baptismum induant, quod est lætitiæ indumentum. ⁹⁹ cod. 2 κατηγορών. ¹⁰⁰ cod. 1 et 2 αὐτοῖς. ¹⁰¹ cod. 1 ἐνδύσαθε καὶ ἀμφένυσθε. ¹⁰² Φύσιν. cod. 1 δύναμιν. ¹⁰³ cod. 1 ἀλιεία. ¹⁰⁴ Αὐτοῖς. Des. in cod. 2. ¹⁰⁵ Πληθ. Hebr. עַרְוֵי, operientur. ¹⁰⁶ Καὶ οἱ πενία δέ. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι οἱ πενία. ¹⁰⁷ Θεῶ.

cod. 1 addit τῷ εἰρηκότι. ¹⁰⁸ Ἐκατόν. cod. 1 add. ταύτας δὲ οἶδε κοιλιάδας πληθυνούσας σίτον τὰς κατὰ τόπον Ἐκκλησίας καθ' ἑκάστην βλαστανοῦσας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας. Περὶ αὐτῶν γὰρ τοῦτο φάσκει. Valles autem abundantes frumento novit esse Ecclesias ubique terrarum quasi e gremio suo producentes qui credunt in eum. De istis enim hoc dicit. ¹⁰⁹ Ἄπαντες, x. l. Horum loco apud Garn. p. 18, legitur : Τοῦτο οὐ περὶ τῶν κοιλιάδων εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῶν προβάτων, ὅτι ἀγαλλόμενα τῇ περιττότητι τῆς τροφῆς, κεκράξεται ὡς οὐνοῦντα. Τοῦτο γὰρ ἴδιον θρεμμάτων τῇ ἀφθονίᾳ τῆς νομῆς μυκᾶσθαι καὶ βληγᾶσθαι. *Id non de vallibus dictum est, sed de ovibus, quod propter abundantiam alimentis lætantes clamant, quasi hymnum dicentes. Hoc enim proprium est animalium, propter abundantiam pabuli mugire et balare.* Cum his conf. quæ Cord. t. II, p. 275, ἀνωνομαὶ exhibuit. ¹¹⁰ cod. 2 τῆν. ¹¹¹ Οἶδαμεν οὖν, x. l. Hæc parum differunt ab illis quæ sub Hesychie nomine leg. apud Cord. p. 274. ¹¹² Γεγενῆσθαι. cod. 1 addit ὡς καὶ ἔδοξε Ὀριγένει καὶ Εὐσεβίῳ τῷ ἐπίκλῳ Παμφίλῳ, καὶ ἑτέροις; νενοσηχόσιν ἀνθρωπολατρεῖαν μάλλον ἢ Θεοῦ παρουσίαν· λέγοντες. *Ut visum quoque est Origeni ac Eusebio cui cognomen est Pamphili, aliisque qui hominibus placendi affectu potius tenentur, quam ut Dei presentiam curæ habeant. Dicunt autem.* ¹¹³ Αὐτοῖς. In cod. 1 sequitur παρασχεθείσης. ¹¹⁴ cod. 1 et 2 ἀφθονίας. ¹¹⁵ Γεγεν. Des. in cod. 1 et 2. ¹¹⁶ Ἐφρη. Abest a cod. 2. ¹¹⁷ Χαίροντες. cod. 1 addit καὶ τῇ ῥητορικῇ καὶ Πλατωνικῇ εὐγλωττίᾳ γαυριῶντας, εἰ ρητορική ac Platonica *facundia superbientes.*

δυνατοῦς ὀνομάζει. Ἄλλ' ἐκεῖνος κατηγορεῖ⁹⁹, ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμοντο, καὶ τὴν λοιπὴν τοῖς ποσὶ κατεπάτου· καὶ τὸ καθαρὸν ὕδωρ ἐπινον, καὶ τὸ λοιπὸν τοῖς ποσὶ συνετάρατον. Ἐνταῦθα δὲ, ἀγαθὰ καὶ τούτοις θεοπίσκειται. Λέγει γὰρ αὐτοῦς¹⁰⁰ ἐνδύεσθαι¹⁰¹ καὶ ἀμφένυσθαι· τὴν δὲ τοῦ ἐνδύματος φύσιν¹⁰² ὁ θεοπίσιος λέγει Παῦλος· « Ὅσοι γὰρ, φησὶν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀλιεία¹⁰³ τὴν ἀρχὴν, καὶ χειροτέχνας, καὶ πενία συζῶντας ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐξελέξατο, προθεσπίζει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, καὶ τῶν πλουτούντων καὶ δυναστεύοντων τὴν σωτηρίαν. Διὸ φησὶν· « Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ, τῶν προβάτων· » οὐ γὰρ μόνον τὰ ἄλλα πρόβατα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ¹⁰⁴ οἱ κριοὶ προσίασι τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι. « Καὶ αἱ κοιλιάδες πληθυνούσι¹⁰⁵ σίτον. » Καὶ οἱ πενία¹⁰⁶ δὲ συγκληρωθέντες, καὶ εὐσεθεῖν προαιρούμενοι, τὸν οἰκίον καρπὸν προσίοσους τῷ Θεῷ¹⁰⁷. ὁ μὲν τριάκοντα, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ ἑκατόν¹⁰⁸. « Κεκράξονται, καὶ γὰρ ὕμνουςουσιν. » Ἄπαντες¹⁰⁹ δὲ οἱ προλεχθέντες σὺν πάσῃ προθυμίᾳ τὸν Θεὸν ἀνωμνήσουσι, τὸν τοιαύτην μεταβολὴν τῇ¹¹⁰ τῶν ἀνθρώπων δωρησάμενον φύσει. Οἶδαμεν οὖν¹¹¹, ὡς τινες τῶν συγγραφέων, ἐξ ἐπιτολῆς νενοσηχότες τὰ εἰρημένα, τούτων ἑκαστον ἔφασαν γεγενῆσθαι¹¹² μετὰ τὴν τῆς αἰγμάλωσις ἐπάνοδον, εὐετηρίας αὐτοῖς¹¹³ πρὸς τῇ ἐλευθερίᾳ παρασχεθείσης, καὶ ὑετῶν ἀφθόνων¹¹⁴, ὡς καὶ τὴν Ἰορδάνην πλημμυρεῖν. Αὐτὸν γὰρ ἔφασαν κεκλησθαι τοῦ Θεοῦ Ποταμόν. Ἐγὼ δὲ μηδὲν τοιούτου παρὰ τῆς ἱστορίας γεγενῆσθαι¹¹⁵ μεμαθηκώς· ἐν πολλῇ γὰρ διήγαγον ἐπὶ πλείστον πενία, ὡς ὁ Ἐσδρας ἐδίδαξεν· εὐρῶν δὲ καὶ τῆς τῶν ἔθνων σωτηρίας τὴν πρόβρῃσιν ἐν τῷ ψαλμῷ προφανῆ· « Πρὸς σὲ γὰρ, ἔφη¹¹⁶, πᾶσα σὴρξ ἤξει, » καὶ· « Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακράν. » Ταύτην ἀκόλουθον τοῖς ῥητοῖς ἐκεῖνοις ὑπέλαβον τὴν διάνοιαν. Οἱ δὲ τοῖς μύθοις χαίροντες¹¹⁷, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν οἰκοδομήν φανταζόμενοι, καὶ καθάπερ ὄνειρους τοὺς οἰκείους λογισμοὺς ἐξηγοῦμενοι, οὐ γεγενῆσθαι ταῦτα, ἀλλ'

ἔσθαι μετὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν ἔρασαν, A clamantes : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumine semitis meis ἔ. »
τὸν προστεθεικότας τὸν μῦθον. Οὐδ' ληρσὶν καταλιπόντες ὅ, τῶν ὅσιων λογίων ἀψόμεθα , μετὰ τοῦ Δαβὶδ βῶντες. Ἐ Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς τοῖς τρίβοις μου ὅ. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΕΞ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ὄδη ψαλμοῦ ἀναστάσεως ὅ. »
Οὐδὲ ταύτην τὴν προσθήκην τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει, οὐδὲ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ, οὐδὲ οἱ Ἑβδομήκοντα ἐν τῷ Ἐξαπλῷ ἄλλὰ καὶ ταύτην τινὰς, ὡς εἶοικε, προστεθεικασι. Καὶ τοῦτον δὲ τὸν ψαλμὸν ὁ θεὸς Δαβὶδ τοῖς ἐν Βαβυλωνίῳ δουραλώτοις συνέγραψεν· οὐκ ἔτι μὲν τῆς ἐπανόδου τυχεῖν ἰκετεύουσιν, ἀλλ' ἤδη ταύτης τετυχηκέσι, καὶ τῆς πορείας ἀψαμένους. Προλέγει δὲ κατὰ ταῦτόν καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν ὅ.

β'. « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἰ, πᾶσα ἡ γῆ ψάλατε δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· ὁδοὶ δόξαν ἐν αἰνέσει αὐτοῦ. » Ἀπαντες ἡμῖν, φησὶν, ἄνθρωποι τῆς ὑμνοῦδίας· κοινωνήσατε, καὶ τῷ Θεῷ τὸ προσήκον μεθ' ἡμῶν ἀναπέμψατε σέβας· εἰκότως δὲ εἰς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν καλοῦσιν ἅπαντα τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Ἐν αὐτοῖς γὰρ τὰ τῆς ἀπάντων προδιεγράφετο σωτηρίας. Καθάπερ γὰρ αὐτοὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων ἀπηλλάγησαν δουλείας· οὕτως ἅπαντες ἄνθρωποι [μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος] τῆς πικρᾶς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἠλευθερώθησαν. Εἶτα διδάσκουσι τῆς ὑμνοῦδίας τὸν τρόπον.

γ'. « Εἰπατε τῷ Θεῷ Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου ! ἐν τῷ πληθει τῆς δυνάμεως σου ψεύσονται σε οἱ ἐχθροὶ σου. » Θαυμάσατε, φησὶν, εἰς δυνάμιν τὰ ὑπὸ τοῦ

INTERP. PSALMI LXV.

Vers. 1. « In finem: Canticum psalmi resurrectionis. » Hoc additamentum non habet Hebraicum exemplar, neque alii interpretes, neque Septuaginta 1042 in Hexaplo, sed hoc nonnulli, ut verisimile est, apposuerunt. Cæterum divinus David pro captivis, qui Babylone erant, hunc etiam psalmum conscripsit, non amplius ut reverterentur orantibus, sed reditum jam consecutis, et iter parantibus. Prædicat etiam eadem opera gentium salutem.

Vers. 2. « Jubilate Deo, omnis terra, psallite nomini ejus, date gloriam laudi ejus. » Omnes homines, inquit, nobiscum hymnos communicate, et debitum honorem Deo nobiscum exhibete. Merito autem in hujusmodi communionem omnem hominum naturam accersunt, quia in ipsis omnium salus adumbrabatur. Sicut enim illi ex Babyloniorum servitute liberati fuere, sic omnes homines [post incarnationem Dei et Salvatoris] ab acerbæ dæmonis tyrannide exempti sunt. Deinde hymnodicæ modum docent.

Vers. 3. « Dicite Deo, Quam terribilia sunt opera tua ! in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. » Pro viribus, inquit, admiramini mi-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ὅ cod. 1 διαφορᾷ. ὅ Καταλιπόντες. cod. 1 addit ἡμεῖς. ὅ Τῶν—ἀψόμεθα. cod. 1 τῷ φωτὶ τῶν θεῶν λογίων ἀψόμεθα φῶς. In luce divinorum oraculorum videbimus lucem. ὅ cod. 2 λόγων. ὅ Mov. cod. addit : Ἄλλὰ μηδεὶς ὑπολάβοι με ἐνυδρικένοι τοὺς προκεκοιμημένους· οὐδὲ γὰρ βουλόμενος λωθῆσαι αὐτοὺς ἀλλὰ τὴν νόσον αὐτῶν δὴλην ποιῆσαι πᾶσι τοῖς ἐντυγχάνουσι πρὸς τὸ μὴ μετασχεῖν τῆς λοιμικῆς ἐκείνων, ταῦτα ὑφὶν σαφέστερον τοῖς φιληκόοις συνεγίξα του ἁγίου Πνεύματος διεσάφησα. Nemo autem existimet, me ignominia afficere velle eos qui jam obdormiverunt ! non enim ut injuriam inferrem illis, sed ut lectoribus omnibus morbum eorum notum facerem, ne lethali istorum morbo etiam inficerentur, hæc vobis audiendi cupidus adjuvante Spiritu sancto apertius exposui. ὅ Ἀναστάσεως. cod. 1 αἰνέσεως. ὅ Οὐδὲ—προστέθ. Item Scholion exstat in edit. Rom. τῶν Ο', desid. autem apud Garn. p. 18. ὅ Ὅσιος. Des. apud Garn. l. c. sequitur ὅ Οὐκ—ἀλλ'. Des. apud Garn. l. c. ὅ cod. 1 et 2 μέντοι. ὅ Ἀψαμένους. Apud Garn. l. c. sequitur ἡ δὲ τῆς ἀναστάσεως λυθείσης. (Ita leg. esse videtur pro λυθεῖσαν) εὐχαριστήριος ὁ ψαλμὸς ἔδεται. Canticum vero illud resurrectionis, soluta captivitate ut psalmus pro gratiarum actione canitur. ὅ Δὲ κατὰ ταῦτόν. cod. 2 κατ' αὐτόν. ὅ Σωτηρίαν. Apud Garn. l. c. præcedit κλήσιν καὶ. Ibidem post σωτηρ. sequitur, καὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν ψυχῶν αὐτῶν τὴν γενησομένην εὐαγγελίζεται· κατὰ τὸ εἰρημένον, ὁ ἀνιστῶν ἀπὸ γῆς πτωχόν. Et futuram animarum resurrectionem annuntiat, juxta illud quod dictum est. (Psal. cxii, 7.) Suscitans e terra inopem. Hæc apud Cord. t. II, p. 287, Anastasio tribuuntur. ὅ Θεῷ. cod. 1 Κυρίῳ, ut in edit. Ald. et Compl. ὅ Δὲ. cod. 1, 2 δὲ, quæ est rec. lectio h. l. ὅ Ἐν. Abest a textu τῶν Ο'. ὅ Ἀπαντες. κ. τ. λ. Alia horum in locum substituta vid. apud Cord. p. 288, Garn. p. 19, hæc e cod. suo attulit : Ἠγεσθω κἀναυθα ἡ ἱστορία, ἀκολουθεῖτω δὲ ἡ θεωρία· ἐπὶ νικίως ἐστὶ φωνὴ ὁ ἀλαλαγμός. Ταύτην οὖν, φησὶν, ἀναπέμψατε, πᾶσα ἡ γῆ, ἥτοι ἡ Παλαιστίνη, ἣν ἀπέλαθον οἱ ἐκ Βαβυλωνῶν ἐπανόντες, ἡ πᾶσα ἡ οἰκουμένη. Εἰκότως δὲ καλοῦσι πρὸς κοινωνίαν τῆς ὑμνοῦδους πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Ἐν αὐτοῖς γὰρ τὰ τῆς ἀπάντων προδιεγράφετο σωτηρίας. Ὡς γὰρ αὐτοὶ τῆς ἐν Βαβυλωνίῳ δουλείας, οὕτως οἱ ἄνθρωποι τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐρρύσθησαν. Εἶτα τῆς ὑμνοῦδίας τὸν τρόπον διδάσκουσι· ψάλατε γὰρ, φησὶ, δι' ὀργάνων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τούτέστι μεθ' ὑμῶν αὐτὸν ὀνομάζετε· ἡ δὲ εἰς αὐτόν ἀνεσις ἔχετε δόξαν, τούτέστιν, ἐπιδόξως αὐτόν ὑμνήσατε. Hic etiam præcedat historia, sequatur vero contemplatio. Vox triumphalis est jubilus. Hanc igitur emitte tota terra; vel Palestina, quam obtinuerunt ex Babylonica servitute reduces, vel omnis terra habitabilis. Satis apposite autem in societatem hymni canendi vocant universam hominum naturam. In ipsi enim quæ ad omnium salutem pertinent, per anticipationem describuntur. Ut enim ipsi ex Babylonica servitute, sic homines ex diaboli tyrannide erepti sunt. Deinde hymni canendi modum docent. Dicit enim, « Psallite cum organis, nomini ejus; » hoc est, cum hymni ipsium appellate : sive, laus in honorem ejus celebrata habeat gloriam; hoc est, gloriæ ipsius hymno celebrate. Ultima verba respondent illis quæ ex Athanasio attulit Cord. p. 288. ὅ Ἀνθρώπος. cod. 2 præm. οἱ. ὅ Τῷ Θεῷ. Des. in cod. 2. ὅ E cod. 1 suppl. Eadem legit Garafa. ὅ Θαυμ. φησιν. cod. 1 ὅθει δὲ εἰπεῖν, ὅτι Θαυμάσατε.

raentia a Deo edita. Tanta enim et talia sunt, ut magnitudo eorum quæ sunt, ab impiis non credatur. Habet autem et alium sensum a veritate confirmatum, illud, « In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. » Cum, inquit, lumine divinæ cognitionis **1044** terrarum orbem illustraveris, atque ad pietatem plerosque converteris, tunc et qui perfidiæ tenebris detinentur, pietatem simulabunt, impietatem abuegantes. Et hoc continue fieri videmus. Multi enim gentilium errori inservientes, hunc manifesto confiteri non audent, et Judæi, cum urgentur, crucis tropæum celebrant, et undique prophetiæ veritas elucescit.

Vers. 4. « Omnis terra adoret te, et psallant tibi : psallant nomini tuo, Altissime. » Hoc manifestius Symmachus dixit : *Omnes, qui supra terram sunt, adorabunt te, canentes laudabunt nomen tuum.* Cæterum hæc vaticinatio est præsentis temporis, quo inter omnes gentes universorum Deus laudatur, et Dominus Christus altissimus ab omnibus vocatur.

Vers. 5. « Venite et videte opera Dei : quam terribilis in consiliis super filios hominum. » Adhibete, inquit, mentem, et singula considerate, quæ a Deo facta sunt, ejusque inexplicabilem sapientiam admiramini, per quam hominum genus ad pietatem ducit. Sic enim et Theodotio intellexit : « Terribilis in consiliis super filios hominum ; » **sed Symmachus : Terribilia machinamenta pro filiis hominum.** Terribilibus enim, ait, admirabilibusque **1045** artibus pro hominum salute usus est. Deinde narrat ea quæ olim acciderunt.

Vers. 6. « Qui convertit mare in aridam, per flumen transibunt pede. » Hoc in loco tempus mutatum est : præterita enim tanquam futura dixit.

Θεοῦ γεγεννημένα ⁷⁹ θαύματα. Τσαῦτα γὰρ εἶσι ⁸⁰ καὶ τοιαῦτα, ὡς τὴν ὑπερβολὴν ⁸¹ τῶν γινομένων ⁸², ἀπιστεῖσθαι παρὰ τῶν δυσσεβῶν. Ἐχει δὲ ⁸³ καὶ ἑτέραν διάνοιαν ὑπὸ τῆς ἀληθείας μαρτυρουμένην, τὸ ⁸⁴, « Ἐν τῷ πλῆθει τῆς δυνάμεώς σου, ψεύσονται σε οἱ ἐχθροὶ σου. » Ὅτι ἂν, φησί, τῷ φωτὶ τῆς θεογνωσίας καταυγάσας ⁸⁵ τὴν οἰκουμένην, εἰς ⁸⁶ εὐσέβειαν μεταβάλλῃ τοὺς πλείστους, τῆνκαῦτα καὶ οἱ τῷ τῆς ἀπιστίας κατεχόμενοι σκότῳ ὑποκριθήσονται τὴν εὐσέβειαν, ἀρνούμενοι τὴν ἀσέβειαν. Καὶ τοῦτο διηνεκῶς ὀρώμεν γινόμενον. Πολλοὶ γὰρ τῇ Ἑλληνικῇ πλάνῃ δουλεύοντες, ὁμολογῆσαι τοῦτο προφανῶς οὐ τολμῶσι. Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ ⁸⁷ στενοχωρούμενοι, τοῦ ⁸⁸ σταυροῦ τὴν νίκην ὑμνοῦσι, καὶ πανταχόθεν τῆς προφητείας ἡ ἀλήθεια δαίκνυται ⁸⁹.

δ'. « Πᾶσα ἡ γῆ προσκνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλάτωσαν. Ψαλάτωσαν ⁹⁰ δὲ ⁹¹ τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε. » Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος εἰρηκε· *Πάντες οἱ ἐπὶ γῆς προσκνησούσιν σε ⁹² μελωδοῦντες, ἤσουσι ἐδ ὄνομά σου.* Πρόβῳ δὲ ταῦτα ⁹³ τοῦ παρόντος καιροῦ, καθ' ὃν ἐν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν ὁ τῶν ὄλων ὑμνεῖται Θεός· καὶ ⁹⁴ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ὑψίστος παρὰ πάντων καλεῖται.

ε'. « Δεῦτε, καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· ὡς ⁹⁵ φοβερὸς ἐν βουλαῖς, ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Ἐπιστήσατε, φησί, τὸν νοῦν, καὶ κατανοήσατε τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ⁹⁶ γινομένων ἕκαστον, καὶ τὴν ἀρῆρτον αὐτοῦ σοφίαν θαυμάσατε, δι' ἧς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ποζηγεῖται πρὸς εὐσέβειαν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Θεοδοτίων νενόηκε. « Φοβερὸς ἐν βουλαῖς ὑπὲρ ⁹⁷ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· » ὁ ⁹⁸ δὲ Σύμμαχος, *Φοβερά μηχανήματα ὑπὲρ υἱῶν ἀνθρώπων.* Φοβεραὶ γὰρ, φησί, καὶ θαυμασταῖς μηχαναῖς, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων κέχρηται σωτηρίας. Εἶτα διηγεῖται τὰ πάλα γινόμενα.

ς'. « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν· ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » Ὁ ⁹⁹ χρόνος ἐνταῦθα ἐνήλλακται· τὰ γὰρ παρεληλυθότα ὡς ἐσόμενα εἰ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁹ Garn. l. c. γενόμενα. ⁸⁰ cod. 1, 2 et Garn. ἐστι. ⁸¹ col. 1 et Garn. τῇ ὑπερβολῇ. ⁸² Τῶν γινομένων. Des. apud Garn. ⁸³ Ἐχει δὲ, κ. τ. λ. Horum locum apud Garn. p. 19. occupant hæc : Ἐχέτω οὖν ὁ ὕμνος νοῦν τοιοῦτον, ὅτι φοβερά ἐνεδέξω εἰς ἡμᾶς. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀρχόντων Ἑλληνας ὄντες διὰ τιμῆς ἡμᾶς παρέπεμπον, εἰ καὶ μὴ εὐσεβοῦντες, ἀλλ' ὑποκρινόμενοι· ἀκοντες γὰρ ἡμῖν ὑπηρέτου Κυρίου προστάξαντος. Τῷ μεγέθει τοίνυν τῶν παρὰ σοῦ γινομένων, οὕτω περιβλέπτους ἡμᾶς ἀποφανείς, ὡς πολλοὺς καὶ τῶν ἐναντίων ὑποκρίνεσθαι τὴν εἰς σὲ πίστιν καὶ δουλείαν. Τὴν γὰρ ὑπόκρισιν ψεύδους ἐνταῦθα ὀνομάζει· τοῦτο δὲ γέγονεν, ὅτε καὶ πολλοὶ τῶν ἐναντίων περιτμηθῆναι ἠθέλοντο ὑποκρινόμενοι τὸν Ἰουδαϊσμόν, ὡς φησι Ἰώσηπος ἐν τῇ δεκάτῃ τῆς Ἀρχαιολογίας, τὰ κατὰ τὴν Ἑσθῆρ διηγούμενος· καὶ λέγων, ὡς πολλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἔθνῶν διὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων φόβον τὴν αἰδῶ περιετέμνοντο, τὸ ἀκινδύνον ἑαυτοῖς ἐκ τούτου πραγματεύμενα. *Hic itaque sit mens hymni istius, terribilia in nobis ostendisti. Multi enim ex principibus gentilium cum honore nos deducebant, quamvis non impie agentes, sed simulant. Inviti enim nobis inserviebant, Cyro imperante. Propter magnitudinem itaque tuorum operum sic illustres nos reddidisti, ut multi ex adversariis simularent erga te fidem et servitium. Simulationem enim hoc in loco mendacium vocat: hoc autem contigit, cum multi ex adversariis circumcidi se passii sunt, Judaismum simulant, ut refert Josephus in libro decimo Judaicarum Antiquitatum, cum narrat ea quæ ad Estherem pertinent: atque, multas alias gentes propter metum Judæorum se circumcidisse, sibi inie securitatem procurantes.* ⁸⁴ Τὸ—ἐχθροὶ σου. Des. in cod. 2. ⁸⁵ cod. 1 καταυγάσεις. ⁸⁶ εἰς. cod. 1 πρᾶξ. xl. ⁸⁷ Δέ. Abest a cod. 2. ⁸⁸ Τοῦ—νίκην. cod. 1 τοῦ σταυρωθέντος· τὴν δύναμιν καὶ αὐτὴν τὸν σταυρὸν ὁμνοῦσι. ⁸⁹ Δαίκνυται. cod. 1 add. πῶθεν δῆλον διὰ τῶν ἐξῆς ἀκούσθ. ⁹⁰ Ψαλάτωσαν. cod. 1 et 2 addunt σοι. ⁹¹ cod. 1 δὲ. ⁹² Ὑψίστε. Abest a textu Hebr. et exstiat tantum in edit. Ald. et Compl. ⁹³ cod. 1 et 2 sof. Ita quoque leg. apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ⁹⁴ Ταῦτα. Abest a cod. 2. ⁹⁵ Καὶ—καλεῖται. cod. 1 καὶ ὑψίστος· παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων ὁ Δεσπότης Χριστὸς ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Υἱὸς γνωρίζεται, συνδοξάζομένου καὶ τοῦ παναγίου Ἁγέματος. ⁹⁶ Ὁρ. Additur in edit. Ald. et Compl. ⁹⁷ Θεοῦ cod. 2 πρᾶξ. ἀγαθῶ. ⁹⁸ Ὑπὲρ. cod. 1 ἐπὶ. cod. 2 παρὰ. ⁹⁹ Ὁ—ἀνθρώπων. Des. in cod. 2. ¹ φησὶ Abest a cod. 1. ² Ὁ—καλεύσας. Alia habet Cord. p. 291.

παν. Οἱ ἄλλοι τὸν χρόνον ἐφύλαξαν ἄ. Καὶ φη- A
σιν ὁ Σύμμαχος οὕτως ἂ, *Μετέβαλε θάλασσαν εἰς*
ξηρὰν, ποταμῶν διέβησαν ποδί. Οὗτος γὰρ ἐστὶ,
φησὶν, ὁ Θεὸς, ὁ καὶ ἡμῖν τὴν σωτηρίαν δωρούμε-
νος ἂ. ὁ πάλαι καὶ θάλασσαν καὶ ποταμὸν διαστή-
σας, καὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους ἀκινδύνως δια-
βῆσαι κελεύσας. [Καὶ τοῖς ἔθνεσι χαρισάμενος τὴν
πέροδον ἦν ποιούμενοι διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγ-
γενεσίας ἀναπλάττονται· Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ διὰ τῆς
χειρὸς τοῦ μεγάλου Μωϋσεως διέσχισεν ἔνθα καὶ
ἐνθα τὴν Ἐρυθρὰν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς χειρὸς
τοῦ ἱερέως τὸν μὲν πιστεύοντα Χριστῷ λαὸν ἀνακαι-
νίζει, τὸν δὲ νοητὸν Φαραὼ μετὰ τῶν ἀρμάτων, του-
τέστι τὸν διάβολον μετὰ τῶν ἐπιθυμιῶν, βυθίζει.
Ἰσως οἱ μεμνημένοι τί λέγω.] «Ἐκεῖ εὐφρανθη-
σόμεθα ἐπ' αὐτῷ.» Τούτῃστι ἂ παρά τὸν Ἰορδάνην· B
[Ἦ καὶ οἱ ἐξ ἔθνων παρά τὴν θείαν κολυμβήθραν·
καὶ γὰρ τότε ὁ Ἰορδάνης διέστη τῷ λαῷ, καὶ νῦν ὁ
Ἰορδάνης ὑποδεξάμενος τὸν τοῦ παντὸς Ποιητῆν τε καὶ
Δημιουργὸν τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν περιποιεῖ-
ται· τὸ γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὑπεισελθὼν λουτρὸν, ὁ Θεὸς
καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ἅπαντας ἡμᾶς ἀνεγέννησε δι' ὕδατος
καὶ Πνεύματος.] Τούτου ἂ γὰρ μνημονεύσαντες, καὶ
διδάξαντες ὅπως αὐτὸν παρήλθον οἱ πρόγονοι, ἐπ-
ήγαγον· «Ἐκεῖ εὐφρανθησόμεθα ἐπ' αὐτῷ.»

Ζ. «Τῷ δεσπόζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ
αἰῶνος.» Ἀνώλεθρον ἔχει, φησὶ, τὸ κράτος, καὶ
τὴν βασιλείαν ἀπέραντον ἂ. «Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ
ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν.» Οὗ ἂ μόνον δὲ ἡμῶν
κῆδετα· ἀλλὰ καὶ ἂ πάσης προμηθεῖται τῆς οἰκου-
μένης, καὶ πᾶσι μικρὸν ὑστερον παρέξει τὴν οἰκίαν C
ἐπιγῶσιν. Οὕτω τούτω σαφῶς ὁ Προφήτης θεσπίσας,
εἶτα τοῖς πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς τοὺς ἀντιλέγοντας
τῷ κηρύγματι θεασάμενος, ἐναργῶς κοιμῶ καὶ τὴν
ἐκείνων ἀπιστίαν τε καὶ ἀλαζονείαν προλέγει ἂ. «Οἱ
παραπικρύνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς.»
Τούτους ἂ ὁ μὲν Θεοδοτίων ἐκκλίνοντας κέκλη-
κεν ἂ· ἀρισταμένους δὲ ὁ Ἀκύλας. Σαφέστερον
δὲ ὁ Σύμμαχος εἴρηκεν· *Οἱ ἀπειθεῖς μὴ ὑψούσθω-
σαν ἂ ἐν ἑαυτοῖς ἂ.* Ὁρῶμεν δὲ καὶ τῆςδε ἂ τῆς

Alli vero tempus retinuerunt. Et Symmachus sic
dicit : *Convertit mare in aridam, per flumen trans-
ierunt pede.* Hic enim est, inquit, Deus, qui et nobis
reditum, et vobis salutem largitus est, qui olim et
mare et flumen discidit, nostrosque majores sine
ullo discrimine transire jussit. [Gentilibus quoque
concedens transitum, quo facto per lavacrum rege-
nerationis denuo formantur. Ut enim ibi per manum
magni Mosis utrinque scidit mare Rubrum, sic
quoque hic per manum sacerdotis populum qui
credit in Christum, renovat, Pharaonem autem
intelligibilem cum curribus, hoc est diabolium cum
cupiditatibus, submergit. Scitis quid dicam, ini-
tiali.] « Ibi lætabimur in ipso. » Hoc est, apud Jor-
danem : [Prout etiam ii qui e gentilibus sunt, prope
sacrum baptisterium. Tunc enim Jordanes disjunc-
tus fuit coram populo, et nunc Jordanes, postquam
1046 omnium Factorem et Creatorem suscepit,
hominum efficit salutem. Redemptionis enim pre-
mium quod pro nobis ingressum est, Deus et Salva-
tor nosler, nos omnes regeneravit, per aquam et
Spiritus.] Hujus enim reminiscentes, et docentes,
quo modo per ipsum majores transierunt, subjunxo-
runt. « Ibi lætabimur in ipso. »

VERS. 7. « Qui dominatur in virtute sua in æter-
num. » Sempiternum, inquit, habet imperium, et
regnum sine fine. « Oculi ejus super gentes respi-
ciunt. » Non modo nostri curam gerit, verum etiam
C toti orbi providet, et omnibus paulo post cogniti-
onem sui præbebit. Sic cum hoc Propheta aperte vati-
cinatedus esset, deinde interioribus oculis prædica-
tioni evangelicæ repugnantes perspiciebat, manifeste
illorum etiam incredulitatem et superbiam prædicit.
« Qui exasperant, non exaltentur in semetipsis. »
Hos Theodotio quidem, *declinantes* vocavit : Aquila
vero *deficientes*. Manifestius autem Symmachus
dixit : *Qui increduli sunt, non exaltentur in semet-
ipsis.* Cæterum videmus 1047 hujus vaticinatio-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ἂ *Οἱ* — ἐφύλ. Des. in 1. ἂ *Ἐφύλαξαν.* Hanc lectionem cod. 2 restitimus. Prior editio habebat ἐνήλλαξαν. ἂ *Οὕτως.* Abest a cod. 1. ἂ *Σωτηρίαν δωρούμενος.* cod. 1 ἂ *ἐκάνοδον,* καὶ ἡμῖν τὴν σωτηρίαν ποιησάμενος. Eandem lectionem secutus est Carafa. ἂ E cod. 1 ἂ *Τουτέστι* — αὐτῷ. Des. in cod. 2. Horum locum apud Garn. p. 20, occupant ista : Ἐκεῖ, φησὶ, τουτέστι ἐν τῷ τόπῳ, εἰς ὃν ἐπειγόμεθα, εὐφρανεῖ ἡμᾶς ταῖς οἰκείαις εὐεργεσίαις ὁ τοῦ παντὸς δεσπότης. Ἐπὶ τῷ γὰρ τοῖς ἔξαισις ἀγαλλισόμεθα θαύμασι, καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ ταῦτα πεποιητότι, ὃς καὶ τοῦ παντὸς δεσπόζων, ὡς βούλεται, διατίθεται τὰ οἰκεία. Ibi, ait, hoc est, in loco, ad quem properamus, lætificabit nos suis operationibus omnium Dominus. Exsultabimus enim propter ingentia miracula, et in ipso qui patravit qui omnibus dominatur, et pro voluntate disponit de suis. ἂ E cod. 1. ἂ cod. 1 ταῦτα. ἂ *Ἀπέραντον.* cod. 1 add. ὁ καὶ ἡμᾶς σώσας ἐκ πολλῶν κινδύνων· φασὶν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ταῦτα· καὶ τοῖς ἔθνεσι τὴν σωτηρίαν βραβεύσας. Καὶ ὅρα, τί ἐφη. *Qui etiam nos e multis periculis liberavit, (dicunt filii Israel) et gentibus salutem præmio dedit. Vide autem quid dicat.* ἂ *Οὐ—προλέγει.* Garn. p. 20, ita : Ἀπλούστερον μὲν πάντα φοβῶν, καὶ τοὺς πιστεύοντας παραδρῶν, τὴν θείαν ἐπισκοπὴν καὶ φρουρὴν διεγείρει. Καὶ φησὶν, ὅτι πάντα ἐφορῶν ὁ Θεὸς, διάκριαν ποιεῖται τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ τιμωρίας περιβάλλει τοὺς ἀξίους, ὥστε μὴ ὑψαυχεῖν ἀσεβοῦντας ἀλλὰ ταπεινούσθαι, εἰδὼτας ὡς δίκαιον δικαστὴν, ὑπὲρ ὧν πλημμελοῦσιν, δυτος τοῦ ἐφορῶντος. *Simplicius quidem omnes terrens, et credentes bono animo esse jubens, divinam curam et custodiam exponit. Et ait, Deus cuncta observans, judicium exercet de iis qui terram incolunt, et pœnas immitit dignis, ne impii cervicem tollant, sed humilientur : scientes, se, cum insipientiam, pœnas esse daturos de iis quæ peccarunt.* ἂ *Καὶ.* Des. in cod. 1. ἂ *Προλέγει.* cod. 1 add. διὰ τῶν ἐξῆς. ἂ *Τούτους.* Des. in cod. 1. ἂ *Κέκληκεν.* cod. 1 τέθεικεν. ἂ *ὑψούσθ. ἐν ἑαυτοῖς.* Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ὑψούσθωσαν ἑαυτούς. Lectionem ἑαυτούς habet quoque cod. 1. ἂ *Ἐαυτοῖς.* cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ οἱ ἐκκλίνοντες ἢ οἱ ἀριστάμενοι ἢ οἱ ἀπειθεῖς μὴ ὑψούσθωσαν ἑαυτούς ἂ *Τῆσδε.* Abest a cod. 2.

nis sinem. Illi enim tres vel quatuor Græci, qui in impietate perseverant, efferuntur apud se, quod non sint in errorem abducti cum multitudine. Hos divinum oraculum commonefacit : « Qui exasperant, non exalcentur in semetipsis. » Irritant enim in se ipsos justum judicem, justamque pœnam sibi adsciscunt. [Deinde, postquam pœnam his imminentem significaverat Propheta, ad aliud objectum convertit sermonem.

VERS. 8. « Benelicite, gentes, Deo nostro, et audiri facite vocem laudis ejus. » Pro audiri facite Symmachus dixit, *auditam facite*. Pergunt autem gentes adhortari, ut a patrum institutis desciscant, suumque Deum laudent, et hujus potentiam ignorantibus doceant. Hoc enim dixit, « Audiri facite, » videlicet, Alios quoque docete.

VERS. 9.* « Qui posuit animam meam ad vitam : et non dedit in commotionem pedes meos. » Nam cum impiis hominibus me tradidisset, non sivit me aberrare, rectamque viam relinquere. Notandum autem est hæc omnia piorum chororum dixisse. Simul enim cum eis homines pietate fulgentes Deus misit, tanquam quosdam præceptores et pædagogos, ut instruerent, et illuminarent, et ducerent omnes ad pietatem. Talis fuit Daniel, talis Ezechiel, Ananias, Azarias, et **1048** Misael. His et talibus hæc dicere congruebat : ex persona enim illorum Spiritus gratia hæc conscripsit.

VERS. 10. « Quoniam probasti nos, Deus : igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. » Hæc enim nos pati permisisti, cunctis pietatis nostræ sinceritatem ostendere volens. [Eadem quoque ex persona eorum dicta sunt, qui graves calamitates propter Christum vel passi sunt, vel adhuc patiuntur.]

VERS. 11, 12. « Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro. Imposuisti homines super capita nostra. Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in recreationem. » Talis fuit fornax, in qua spiritus sibilum edens refrigerabat athletas. *Laqueus* est leonum lacus, et erat ineluctabilis laqueus : verumtamen per divinam gratiam hunc Propheta effugit. Verisimile autem est ipsos verberatos et caesos fuisse, velut captivos et

A προφητείας τὸ τέλος. Αὐτοὶ γὰρ οἱ ²⁰ τρεῖς ἢ τέτταρες, οἱ τῇ ἀσεβείᾳ προσμεινάντες Ἕλληνας, μέγα παρ' αὐτοῖς φρονοῦσιν, ὡς μὴ συναπαχθέντες τῷ πλήθει. Τούτοις ὁ προφητικὸς παρακαλεῖται λόγος ²¹· « Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑφούσθωσαν ἐν αὐτοῖς. » Παραπικραίνουσι γὰρ καθ' αὐτῶν τὸν δίκαιον κριτὴν, καὶ τὴν δικαίαν κόλασιν ἐπιπῶνται. [²² Εἶτα τούτοις τὴν ἐπικαιμένην τιμωρίαν δὴλην ποιήσας ὁ προφητικὸς νοῦς ἐφ' ἕτερον μετατίθησι τὸν λόγον, πρόσωπον.]

η'. « Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε ²³ τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ. » Τὸ ἀκουτίσατε ²⁴, ἀκουτιστήν ²⁵ ποιήσατε ὁ Σύμμαχος εἰρηκε. Μένουσι ²⁶ δὲ τὰ ἔθνη παρακαλοῦντες ἀποστήναι μὲν τῶν πατρῶων ἔθνων, τὴν δὲ αὐτῶν ²⁷ ὑμνήσαι θεὸν, καὶ τὴν τούτου δύναμιν τοὺς ἀγνοῦντας διδάξει. Τούτο γὰρ εἶπεν, « Ἀκουτίσατε, » ἀντι τοῦ, Καὶ τοὺς ἄλλους διδάξατε.

θ'. « Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν μου εἰς ζωὴν· καὶ μὴ δόντος εἰς σάλον τοὺς πόδας μου ²⁸. » Παραδούς ²⁹ γὰρ ³⁰ δυσσεβέσιν ἀνθρώποις, οὐκ εἰσάει με παρατραπήναι καὶ καταλιπεῖν τὴν εὐθεῖαν ὁδόν· ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς ταῦτα ἅπαντα τῶν εὐσεβεστέρων χορδῶν διεξέρχεται. Συναπίστευτε γὰρ αὐτοῖς ὁ θεὸς καὶ τοὺς εὐσεβεῖα λαμπρονομούμενους, οἷον τινὰς παιδονόμους καὶ παιδοτρίβας, ἀλείφοντας καὶ φωτίζοντας, καὶ ποδηγῶντας ἅπαντας εἰς εὐσέθειαν. Τοιοῦτος ἦν ὁ Δανιὴλ, τοιοῦτος ὁ Ἰεζεκιήλ, Ἀνανίας ³¹, Ἀζαρίας, καὶ Μισαήλ. Τούτοις δὲ ³² καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἤρωσθε τὰ προκειμένα λέγειν· ἐκ προσώπου γὰρ αὐτῶν ἡ τοῦ Πνεύματος· αὐτὰ συνέγραψε χάρις.

ι'. « Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεός· ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » Ταῦτα γὰρ, φησὶ, παθεῖν ἡμᾶς συνεχώρησας· δεῖξαι πᾶσι τὸ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν ἀκίβδηλον βουλόμενος. [³³ Τὰδ' αὐτὰ εἴρηται καὶ ἐκ προσώπου τῶν ἀθλοφόρων, τῶν κατὰ καιρὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονηθέντων ἢ καὶ πασχόντων.]

ια', ιβ'. « Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα, ἔθου θλίψεις ἐπὶ τὸν νῶτον ἡμῶν. Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν· διήλομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν. » Τοιαύτη ³⁴ ἦν ἡ κάμινος, ἐν ἣ πνεῦμα διασπρίζον ἐψυχάζοντες τοὺς ἀθλητάς. Παρὶς, ὁ τῶν λεόντων λάκκος, καὶ παγὶς ἀφύλακτος ³⁵· ἀλλ' ὁμως διὰ τῆς θείας χάριτος ταύτην ὁ Προφήτης διέφυγεν ³⁶. Εἰκόσ δὴ ἦν, αὐτοὺς καὶ τύπτεσθαι καὶ αἰκίζεσθαι, ὡς αἰχ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Οἱ — τέτταρες. Des. apud Cord. p. 292. ²¹ Λόγος. cod. 1 add. λέγων. ²² E cod. 1 Alia addita vid. apud Cord. p. 295. ²³ cod. 2 ἀκούσατε. ²⁴ cod. 2 ἀκούσατε. In cod. 1 sequi ἀντι τοῦ. ²⁵ Ἀκουτ. ποιήσ. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ἐξάκουστον ποιεῖται. cod. 1 habet ἀκουστήν. ²⁶ cod. 1 ἐπιμένουσι. Alia h. l. habet Cord. p. 295. ²⁷ cod. 1 et 2 αὐτῶν. ²⁸ Πόδας μου. Hebr. *pedes nostros*. ²⁹ Παραδούς — χάρις. Alia habet Cord. t. II, p. 294. ³⁰ Ἰάδ. cod. 2 præm. με. ³¹ Ἀναρίας — Μισαήλ. cod. 2 καὶ οἱ τρεῖς παῖδες. ³² Δέ. Des. in cod. 1, 2. ³³ Cum his quæ e cod. 1 suppl. conf. quæ habet Cord. p. 294. ³⁴ Τοιαύτη. κ. τ. λ. Cord. l. c. præm. Μονονοῦλι πεποίηκας αὐτοὺς ἐπιβῆναι τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. *Tantum non fecisti ipsos ascendere super capita nostra*. Alia etiam b. l. habet Cord. ³⁵ Ἀφύλακτος. cod. 1 et 2 ἀφυκτος. ³⁶ Διέφυγεν. cod. 1 add. καθάπερ καὶ μετὰ τὴν χάριν ἡ ἐν μάρτυσι πρώτη θέκλα· αὕτη γὰρ κατὰ τὸν θεὸν Παῦλον καὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἅπαντες ἐφραζαν στόματα λεόντων, ἔσθεσαν δύναμιν πυρός. *Prout etiam post acceptam gratiam prima inter martyres Thecla : hæc enim, et qui cum ea erant omnes iuxta divinum Paulum obstruxerunt ora leonum, et exstinxerunt vim ignis.*

μαλώτους και δούλους, παρά ³⁷ τῶν ἀνδραποδισάντων. Διὸ και τοῦτο εἰρήκασιν, εἰ Ἔθου θλίψιν ³⁸ ἐπὶ τὸν νῶτον ³⁹ ἡμῶν· ἐπεδίδασας ἀνθρώπους, ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. Ὁ δούλοι ἀντ' ⁴⁰ ἐλευθέρων κατέστημεν. Ἄλλ' ὁμως τοῦτων ἀπάντων ἀπαλλαγέντες, και τῆς ἐπανίδου τετυχηκότες, τὰς νενομοθετημένας σοι θυσίας προσοίσομεν. Καὶ ⁴¹ τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν.

ιγ'. εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν: ἀποδώσω σοι τὰς εὐχὰς μου. Ἄς διέστειλε τὰ χεῖλη μου, και ἐλάλησε τὸ στόμα μου ἐν τῇ θλίψει μου. Ὅσα, φησὶν, ὑπεσχόμεν δδυνώμενος και προσευχόμενος, εὐγνωμόνως ἐκτίσω ⁴².

ιδ'. Ὀλοκαυτώματα μεμυαλωμένα ἀνοίσω σοι μετὰ θυμιάματος, και κριῶν, ἀνοίσω ⁴³ σοι βόας μετὰ χιμάρων. Ὅποσα σοι χρῆ προσφέρειν ⁴⁴, ἱερύσω ⁴⁵ προθύμως. *Μεμυαλωμένα κέκληκε* ⁴⁶ τὰ εὐτραπῆ και πίονα. Οὕτω γὰρ και ὁ νόμος ⁴⁷ προσφέρειν ἐκέλευσεν ἀμωμά τε και ἀρτια· ἐπαρᾶται δὲ και ὁ προφήτης Μαλαχίας τοῖς τοιαῦτα μὲν ἔχουσιν, ἀνάπηρα δὲ προσφέρουσιν. Αὕτη και τῷ Κάιν ἐγένετο τῶν κακῶν ἐκείνων ἀρχή· διδασκόμεθα δὲ ⁴⁸ και ἡμεῖς τοῖς τιμιωτέροις ὧν ἔχομεν τὸ Θεῖον γεραίρειν ⁴⁹.

ιε'. εἰ δεῦτε, ἀκούσατε, και διηγῆσομαι ὑμῖν ⁵⁰, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν, ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου. Ὁ μάλιστα, φησὶ, ταῦτα προσφέρειν ὑπισχνούμαι τὰ δῶρα· ἀλλὰ μεγάλων παρ' αὐτοῦ δωρεῶν ἀπολαύσας, ἃς και ὑμᾶς μαθεῖν ἀξιῶ, τοὺς τὸ Θεῖον ἔχοντας σέβας. Οὕτω και ἐν τῷ εἰκοστῷ και πρώτῳ ⁵¹ ἐξη ψαλμῷ· εἰ τὰς εὐχὰς μου ἀποδώσω ἐνώπιον τῶν φοβουμένων αὐτόν. Διὰ τοῦτων δὲ παιδευόμεθα τούτους κοινωνοὺς ἔχειν, και τούτοις διαφερόντως διηγείσθαι τὰ θεῖα. Ἐμὴ δῶτε γὰρ, φησὶ, τὰ ἅγια τοῖς κυσί· μηδὲ βίβητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ⁵² ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. Καὶ ⁵³, εἰ τὰ μυστήριά μου ἐμοί, και τοῖς ἐμοῖς.

ις'. εἰ πρὸς αὐτὸν τῷ στόματί μου ἐκέκραξα, και ὑψώσα ⁵⁴ ὑπὸ τὴν γλῶσάν μου. Ὁ δὲ ⁵⁵ Σύμμαχος οὕτως ⁵⁶, αὐτόν ⁵⁷ τῷ στόματί μου ἐπεκαλεσάμην, και ὑψώθη παραχρῆμα ἡ γλῶσσά μου. Εὐθὺς γὰρ προσενεγκῶν τὴν δέησιν ⁵⁸, ἐδεξάμην τὴν αἴτησιν ⁵⁹, και εὐφροσύνης πλησθεὶς, εἰς χαριστήριον ὕμνον τὴν γλῶσσαν ἐκίνησα.

ιγ'. Ἄδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μη εἰσακουσάτω μου Κύριος. Ὁ δὲ Σύμμαχος, οὕτως· *Ἄδικίαν εἰ προσεῖδον* ⁶⁰ ἐν τῇ ⁶¹ καρδίᾳ μου, μη

A servos, ab his qui eos ceperant. Propterea dixerunt: « Posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra. » Servi pro liberis facti sumus. Verumtamen ab omnibus his liberati, reversionemque consecuti, sacrificia a lege constituta tibi offeremus. Hoc **1049** enim subjunxit.

Vers. 13, 14. « Introibo in domum tuam um holocaustis, reddam tibi vota mea. Quæ edixerunt labia mea, et locutum est os meum in tribulatione. » Quæcumque, inquit, promisi cum moererem, hæc orans fideliter persolvam.

Vers. 15. « Holocausta medullata offeram tibi cum incenso, et arictibus: offeram tibi hoves cum hircis. » Quod tibi offerri debet, libentissime sacrificabo. *Medullata* vocavit pingua et opima. Sic enim et lex offerre præcepit immaculata et integra, et Malachias quoque propheta exsecratur eos, qui talia habent, cæca autem et manca offerunt. Hoc quoque Caino fuit malorum principium. Docemur autem per hæc, Deum venerari illis rebus, quas charissimas et pretiosissimas habemus.

Vers. 16. « Venite, audite, et narrabo vobis, omnes qui timetis Deum, quanta fecerit animæ meæ. » Non frustra, inquit, hæc dona me oblaturum promitto, sed magna ab ipso munera consecutus, quæ ut vos quoque, qui Deum colitis, cognoscatis oro. Eodem modo in vicesimo primo psalmo dixit: « Vota mea reddam in conspectu timentium enim. » Per hæc autem discimus cum his communicare, et his præcipere res divinas enarrare. « Ne detis enim, inquit, sancta canibus, nec projicite margaritas vestras ante porcos. » Et: « **Mysteria 1050** mea mihi, et meis. »

Vers. 17. « Ad ipsum ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea. » Symmachus autem sic: *Ipsium invocavi ore meo, et acutum lingua mea in altum exalta est.* Simul ac enim preces obtuli, petitione potitus sum, et lætitia refertus, in gratiarum actionis hymnum linguam impulsi.

Vers. 18. « Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat me Dominus. » Symmachus sic: *Iniquitatem si prævidi in corde meo, ne exaudiat*

1 Psal. xxi, 26. ^m Matth. vii, 6. ⁿ Isa. xxiv, 16.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁷ Παρὰ cod. 3 ὑπὸ. ³⁸ cod. 2 θλίψεις. ³⁹ cod. 1 τῶν νότων. ⁴⁰ Ἄντ'. cod. 2 præm.· γάρ. ⁴¹ Καὶ — ἐπήγαγεν. et *Εἰσελεύσομαι* — *ὀλοκαυτ.* Des. in cod. ⁴² Ἐκτίσω. cod. 1 add. και λέγει, ποῖα ταῦτα. ⁴³ Ἀνοίσω. Rec. lectio est ποιήσω. ⁴⁴ Χρῆ προσφέρειν. cod. 1 προσφέρειν προστάξας. ⁴⁵ Ἱερύσω. cod. 2 προσοῖσουσιν και ἱερύσουσιν. ⁴⁶ Κέκληκε. cod. 1 δὲ λέγει. ⁴⁷ Ὁ νόμος — ἐπαρᾶται. Des. in cod. 1. ⁴⁸ Δέ. Abest a cod. 1. ⁴⁹ Γεραίρειν. cod. 2 προσφέρειν. ⁵⁰ Ὑμῖν. Auditur in edit. Ald. et Compl. ⁵¹ Ὑμῶν. Abest a cod. 2. ⁵² Καὶ—ἐμοῖς. Hæc non in omnibus libris veteribus l. c. leguntur. ⁵³ Καὶ ὑψώσα. Hebr. *עָלָה*, et *exaltatus est*, sc. Deus. ⁵⁴ Ὁ δὲ, x. τ. λ. Alia ad hunc et seq. vers. habet Cord. p. 297. ⁵⁵ Οὕτως — γλῶσσά μου. Des. in cod. 1. ⁵⁶ Αὐτόν. Supplementum e Montf. Hexaplis. ⁵⁷ Δέησιν. cod. 1 αἴτησιν. ⁵⁸ Αἴτησιν. cod. 1 δέησιν. ⁵⁹ Prior editio habebat *προεῖδον*. ⁶⁰ Τῇ. Abest a cod. 2, nec apud Montf. in Hexaplis exstat.

Dominus. Si obsecrando, inquit, a servitute liberari, et reditum consequi, aliquam iniquitatem post reversionem me facturum esse cogitavi, divinam benignitatem ne consequar. Quod autem non mentiar, res testantur.

VERS. 19. « Propterea enim exaudivit me Deus, et attendit ad vocem deprecationis meæ. » Cum enim me purum et immunem a talibus cogitationibus vidisset, copiose suis donis dignatus est. Hæc cum piorum chorus elocutus esset, in hymnum sermones contrahit.

VERS. 20. « Benedictus Deus, qui non amovit orationem meam, et misericordiam suam a me. » Hymnos, inquit, benefactori rependo, qui preces meas admisit, et misericordiam largitus est. [Non desinit enim credentes in eum exhortari, ut omni tempore illum hymnis celebrent.]

1051 · INTERP. PSALMI LXVI.

VERS. 1. « In finem, in hymnis, Psalmus cantici Davidi. » Hic psalmus clarum sensum habet, et multis verbis ad interpretationem non indiget. Prædicat enim Dei verbi incarnationem, et salutarem adventum, omniumque gentium salutem.

VERS. 2. « Deus misereatur nostri, et benedicat nobis : illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. » Cum Propheta spiritus oculis futuram omnibus hominibus per divinum adventum salutem prævidisset, supplicat, ut hic quam celerime concedatur, ut benedictionem, quæ ex hoc procedit, percipiamus omnes. [Dicit autem, « Deus misereatur nostri, » et non hoc tantum, sed etiam, « benedicat nobis : » vere enim non modo benedixit nobis, sed misertus quoque est nostrum, cum salvaverit nos adventu suo, natus e Virgine. Hoc enim dicit : « Illuminet vultum suum super nos : » nam vidimus eum de facie ad faciem (scilicet hominem natum) : non alium portantem, sed ipsum Deum Verbum e Virgine natum vidimus.] Deinde per sequentia manifestius hanc docet.

VERS. 3. « Ut cognoscamus in terra viam tuam. » Ut, inquit, terram incolentes semitam **1052** ad te ferentem discant, et ad ipsam ducantur. Et ne quis opinetur de Judæorum terra hæc dicta esse, jure apposuit, « In omnibus gentibus salutare tuum. » Supplico, inquit, ut tuus conspiciatur vultus, ut gentes in tenebris sedentes illuminet, et ad salutem attrahat.

εισακούση ⁶¹ Κύριος. Et παρακαλῶν, φησί, τῆς δουλείας ἀπαλλαγῆναι, καὶ τῆς ἐπιπόδου τυχεῖν. ἀδικίαν τινὰ δράσειν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐφαντάσθη, τῆς θείας εὐμενείας μὴ τύχοιμι· ὅτι δὲ οὐ ψεύδομαι, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ.

ιβ'. « Διὰ τοῦτο γὰρ ⁶² εἰσήκουσέ μου ὁ Θεός· προσέσχε τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς ⁶³ μου. » Καθαρεύοντα γὰρ με τοιούτων λογισμῶν θεασάμενος, φιλοτίμως τῶν οἰκείων ἤξιωσε δωρεῶν· οὕτω ταῦτα διηγησάμενος τῶν εὐσεβῶν ὁ χορὸς, εἰς ὕμνον συμπεραίνει τοὺς λόγους.

κ'. « Εὐλογητὸς ὁ Θεός ⁶⁴, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχὴν μου, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. » Ὑμνοῖς, φησί, τὸν εὐεργέτην ἀμείβομαι, καὶ ⁶⁵ τὴν προσευχὴν μου δεξιόμενος ⁶⁶, καὶ τὸν ἔλεον δωρησάμενος. [⁶⁷ Αὐτὸν γὰρ ἀνυμνεῖν διηνεκῶς τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι παρακελεύομενος οὐ παύεται.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΕΞ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις, ψαλμὸς ψδῆς ⁶⁸ τῷ Δαβίδ ⁶⁹. » Οὗτος ὁ ψαλμὸς σαφῆ τὴν διάνοιαν ἔχει, καὶ πολλῶν λόγων εἰς ἐρμηνείαν οὐ δεῖται· προκηρύττει γὰρ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὴν σωτηρίαν ἐπιφάνειαν, αὐτῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν σωτηρίαν.

β'. « Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς, καὶ εὐλογῆσαι ἡμᾶς· ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς ⁷⁰. » Θεασάμενος ὁ Προφήτης τοῖς τοῦ πνεύματος ὀφθαλμοῖς τὴν ἐσομένην πᾶσιν ἀνθρώποις σωτηρίαν διὰ τῆς θείας ἐπιφανείας ⁷¹, ἰκετεύει ταύτην ὅτι τάχιστα παρασχεθῆναι, ἵνα τὴν ἐκ ταύτης φουομένην εὐλογίαν τρυγῆσμεν ἅπαντες· [⁷² λέγει δὲ ὅτι « Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς, » καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἀλλὰ καὶ εὐλογῆσαι ἡμᾶς· τῷ ὄντι γὰρ, οὐ μόνον εὐλόγησεν, ἀλλὰ καὶ ἠλέησεν· σώσας ἡμᾶς διὰ τῆς ἐκ Παρθένου παρουσίας. Τοῦτο γὰρ λέγει, Ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. Εἶδομεν γὰρ αὐτὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἀλλ' ὁμως ἀνθρώπων γενόμενον· οὐχ ἑτερόν τινα φορέσαντα, ἀλλ' αὐτὸν Θεὸν Λόγον ἀτρέπτως ἐκ Παρθένου· γενόμενον εἶδομεν.] Εἶτα διὰ τῶν ἐπαγομένων ταύτην ἡμᾶς διδάσκει σαφέστερον.

γ'. « Τοῦ γυνῶναι ἐν τῇ γῆ τὴν ὁδὸν σου. » Ὡστε ⁷³, φησί, καὶ τοὺς τὴν γῆν οἰκοῦντας τὴν πρὸς σὲ φέρουσιν ὁδὸν διδασκῆναι, καὶ πρὸς αὐτὴν ⁷⁴ ποδηγηθῆναι. Καὶ ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ περὶ τῆς Ἰουδαίων ταῦτα λέγεσθαι γῆς, εἰκότως προστέθεικε, « Ἐν πᾶσιν ἔθνεσι τὸ σωτήριόν σου. » Ἰκετεύω, φησί ⁷⁵, τὸ σὸν ἐπιφανῆναι πρόσωπον· ὥστε καταυγᾶσαι καὶ τὰ ἐν σκότῳ ⁷⁶ καθήμενα ἔθνη, καὶ ⁷⁷ πρὸς σωτηρίαν ἐλκῦσαι.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ *Εἰσακούση*. cod. 2 add. μου. cod. 1 *εισακουσάτω* μου. ⁶² *Γάρ*. Abest a textu τῶν Ὁ'. ⁶³ *Δεήσεως*. Rec. lectio est προσευχῆς. ⁶⁴ Ὁ Θεός. cod. 2 Κύριος. ⁶⁵ *Καί*. Abest a cod. 2. ⁶⁶ cod. 2 προσδεξιόμενος. ⁶⁷ E cod. 1. ⁶⁸ *Ψδῆς*. additur in edit. Ald. et Compl. ⁶⁹ *Τῷ Δαβίδ*. Des. in cod. 2. ⁷⁰ *Καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς*. Abest a textu Hebr. et Græco τῶν Ὁ'. Exstat autem in edit. Ald. et Compl. ⁷¹ *Τῆς θείας ἐπιφανείας*. cod. 1 τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως. ⁷² E cod. 1. ⁷³ *Ὡστε*, x. t. λ. cod. 1 præm. hæc : Καθὰ πρὸς ὁ αὐτὸς Προφήτης ἐν ἑτέρῳ· ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενωτὸ τὸ ὑπόδημά μου· ἀπὸ τοῦ ποσὶ φίλανθρωπίας βαδίστω τῇ Ἰδουμαίᾳ. Καὶ τίνας ἐνεκεν λέγει διὰ τῶν ἑξῆς. ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. Prout ipse Propheta alibi (Psal. LIX, 8 dicit) : « super Idumæam protendam calceamentum meum, » h. e. pedibus amicis incedam super Idumæa. Causam ejus autem in sequentibus sic exprimit, « Mihi subjecti sunt Allophyli. » ⁷⁴ cod. 1 ταύτην. ⁷⁵ *Ἰκετεύω*, φησί. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι ἰκετεύω. ⁷⁶ cod. 2 σκότει. ⁷⁷ *Καί*. Abest a cod. 1.

δ. ε'. « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἅ ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί πάντες ⁷⁸. Εὐφρανθήτωσαν καὶ ἀγαλλιᾶσθωσαν ἔθνη· ὅτι ⁷⁹ κρινεῖς λαοὺς ἐν εὐθύτητι, καὶ ἔθνη ἐν τῇ γῆ ὀδηγήσεις. » Διὰ τοι τοῦτο προσήκει καὶ λαοὺς ἅπαντας, καὶ τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνη, εὐφραίνεσθαι καὶ χορεύειν, καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας διεξιέναι. Ἔγνωσαν γὰρ ὅτι ⁸⁰ οὐδὲν τῶν θντων ἀτημέλητον, οὐδὲ ἀκτρεμόνευτον ⁸¹· ἀλλὰ πάντων ὑπάρχεις κριτής, δικαίως ⁸² ἐκφέρων τὰς ψήφους· καὶ ὀδηγῶν μὲν τοὺς πλανωμένους πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοὺς δὲ πείθεσθαι μὴ βουλομένους κολάζων.

ς'. « Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί, ὁ Θεός, ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοί πάντες. » Οὐχ ἀπλῶς τὴν ταυτολογίαν τέθεικεν· ἀλλὰ προθυμότερους τοὺς ἀκούοντας ἐργαζόμενος, [⁸³ καὶ δεικνύς, ὅτι αὐτός ἐστι Θεός καὶ Σωτὴρ ἁπάντων.]

ζ. Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Οὐκ ἔτι γὰρ ἀγνωστοὶ οἱ ἐξ αὐτῆς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν· ὅς ⁸⁴, κατὰ τὸν Προφήτην, ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης· μετὰ τοῦτο ⁸⁵ ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ ἐν ⁸⁶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη· οὐ δὴ χάριν ⁸⁷, τὸν ἥδιστον αὐτῷ προσφέρει τῆς εὐσεβείας καρπὸν.

« Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ὁ Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν ⁸⁸. [ἦ.] Εὐλογῆσαι ἡμᾶς ⁸⁹. » Ὅσπερ δις ⁹⁰ τὰ ἔθνη πρὸς ἄλληλα διηγείρειν, οὕτω δις αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν ⁹¹ ἐξήτησεν ⁹². Εἰδέναι μέντοι προσήκει, ὡς εὐλογοῦντες ἀνθρώποι τὸν Θεόν, λόγους αὐτῷ προσφέρουσι μόνους, ἔργῳ δὲ αὐτὸν εὐεργετῆσαι οὐ δύνανται· ὁ δὲ Θεός εὐλογῶν, βεβαίως τοὺς ⁹³ λόγους τῷ ἔργῳ, καὶ παντοδαπῶν ἀγαθῶν παρέχει τοῖς εὐλογοῦμένοις φορὰν. Εἶτα διδάσκει πῶς δυνατόν τῆς θείας εὐλογίας τυχεῖν. « Καὶ φοβηθήτωσαν αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ὁ μὲν ⁹⁴ γὰρ εὐλαδῶς περὶ τοὺς θελοὺς διακείμενος νόμους, καὶ τὸ μέλλον δειμαίνων ⁹⁵ κριτήριον, διὰ τῆς τούτων φυλακῆς τὸν Θεὸν θεραπεύει· ἡ δὲ θεία θεραπεία τὴν ⁹⁶ εὐλογίαν προσφέρει. Καὶ αὐτὸ τοίνυν τὸ τέλος οὐκ Ἰουδαίους, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν θεῖον ἔχειν εἰσηγήσατο φόβον· καὶ παιδεύει ὡς αὐτός ἐστιν ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ τὴν σωτηρίαν ⁹⁷ τῶν πιστευόντων ⁹⁸ πραγματευσάμενος. Αἰσχυρόσθωσαν οἱ δυσσεβοῦντες αἰρετικοί, καὶ μὴ ὁμολογοῦντες αὐτὸν Θεὸν ἐκ Θεοῦ, τὸν ⁹⁹ μονογενῆ τῷ Πατρὶ Ἰῶν προαιώνιον, τὸν αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν Ἰῶν ἀνθρώπου γενόμενον ἀτρέπτως, ὡς φαμεν, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

• Baruch. iii, 38.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ Πάντες cod. 1 add. ἰσοῦ καὶ πάλιν τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ οὐχ ἕτερον ἐν ἑτέρῳ διδάσκει ὁ προφήτης. Εἶτά φησι. *Ecce iterum eundem Deum, non vero alium in alio docet Propheta. Deinde dicit.* ⁷⁹ Ὅτι. cod. 1 præm. λέγει δὲ καὶ τίνας ἔνεκεν. ⁸⁰ Ὅτι. cod. 1 ὡς. ⁸¹ Ἀκτρεμόνευτον. cod. 2 κρημονίας ἐκτός. ⁸² Δικαίως. cod. 2 præm. καί. ⁸³ E cod. 1. ⁸⁴ Ὅς — χάριν. Des. in cod. 2. ⁸⁵ cod. 1 τούτα. ⁸⁶ Ἐν. Abest a cod. 1. ⁸⁷ Οὐ δὴ χάριν. cod. 1 διδ. δὴ. ⁸⁸ Ὁ Θεός ἡμῶν. Abest a cod. 1. ⁸⁹ Ἡμᾶς. cod. 2 add. ὁ Θεός. ⁹⁰ Δίς. cod. 1 δὴ. ⁹¹ Εὐλογίαν. cod. 2. ἄλληλα. ⁹² Ἐξήτησεν. cod. 1 ἐξήτησεν, quam lectionem expressit Carafa. ⁹³ Τοὺς — ἔργῳ. em. 2 τοῖς λόγοις τὸ ἔργον. ⁹⁴ Μέρ. Abest a cod. 1. ⁹⁵ Δειμαίνων. cod. 1 ἀναμένων, quam lectionem Carafa habuit. ⁹⁶ Τὴν. cod. 1 præm. καί. ⁹⁷ Καὶ — σωτηρίαν. Des. in cod. 2. ⁹⁸ Πιστευόντων. cod. 1 præm. εἰς αὐτὸν. ⁹⁹ Τὸν. cod. 1 καί.

VERS. 4, 5. « *Constituantur tibi populi, o Deus, constituantur tibi populi omnes. Latentur, et exsultent gentes, quoniam judicas populos in æquitate, et gentes in terra dirigis.* » Propterea convenit, ut omnes populi, et gentes, quæ per totum orbem sunt, latentur et tripudiant, tuaque beneficia narrent. Cognoverunt enim, nihil eorum quæ sunt, neglectum et sine cura esse : sed te omnium iudicem existere, qui justas sententias pronuntias, atque errantes ad veritatem convertis, credere vero nolentes supplicii afficis.

VERS. 6. « *Constituantur tibi populi, o Deus, constituantur tibi populi omnes.* » Non temere eundem sermonem repetiit, sed auditores alacriores reddere [simulque ostendere voluit, eundem esse Deum et Salvatorem omnium.]

VERS. 7. « *Terra dedit fructum suum.* » Non enim amplius homines ex terra nati Deum, qui omnibus præest, ignorant, qui, secundum Prophetam, « invenit omnem viam scientiæ : posthæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. » Idcirco dulcissimum pietatis **1053** fructum illi offerent.

« *Benedicat nobis Deus, Deus noster.* [VERS. 8.] *Benedicat nobis Deus.* » Quemadmodum bis gentes ad hymnos canendos excitavit, eodem modo bis benedictionem illis postulavit. Sciendum est autem, quod homines Deo benedicentes, verba tantum illi offerant, operibus vero de illo bene mereri non possint : Deus autem benedicens, sermones operibus confirmat, et omnis generis bonorum ubertatem benedictis præbet. Deinde docet, quomodo possit divina benedictio obtineri. « Et metuant eum omnes fines terræ. » Qui enim religiose erga divinas leges affectus est, futurumque iudicium exspectat, per harum observationem Deum colit : divinus autem cultus benedictionem operatur. Ipse igitur Psalmi finis non Judæos solum, sed omnes homines instruit, ut divinum timorem habeant, et declarat ipsum esse Deum nostrum, qui salutem iis, qui in eum credunt, comparavit. Erubescant hæretici impie agentes, et minime constitentes ipsum Deum ex Deo, unigenitum Patris Filium ante sæcula, qui novissimis diebus ipse Filius hominis factus est immutabiliter, ut dicimus, ob hominum salutem.

INTERP. PSALMI LXVII.

A

EPMHN. TOY EZ' ΨΑΛΜΟΥ

Vers. 1. « In finem. Psalmus Davidi. » Videns divinus David impietatem, **1054** quæ inter homines versabatur, et dæmonis imperium, edoctus autem a sancto Spiritu adventum Dei et Salvatoris nostri, petitionem affert, rogans, ut quam celerrime veniat; et recipit actutum futurorum revelationem, simulque docetur, et docet humanæ naturæ salutem, hostiumque perniciem, et omnino admirabilem rerum immutationem.

Vers. 2. « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. » Tempus est, inquit, ut tu, Domine, exurgas, utque hominum salutem procures. Illico enim totum inimicorum agmen in fugam convertetur, tui adventus splendore dissipatum. Cæterum resurrectionem, ut sæpius diximus, non modo patientiæ cessationem vocat, verum etiam resurrectionem Salvatoris mundi post tres dies, cum spontaneam pro nobis mortem subiit. [Sic quoque nos sæpius judices multa æquitate utentes ad auxilium injuria affectis ferendum excitare consuevimus, adhortantes illos, ut excitent sese, et eorum qui injuriam aliis inferunt, audaciam **1055** conspiciant. »

Vers. 3. « Sicut deficit fumus, deficiant: sicut fuit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei. » Quemadmodum enim ventorum impetus fumum dissipat, et cera igni admota dissolvitur: sic, o Domine, tua præsentia malevoli homines penitus vani reddunt. Quos enim peccatores Septuaginta dixerunt, impios nominarunt omnes alii interpretes, et Hebraicum exemplar, et Syrus.

Vers. 4. « Et justi lætentur. » Cum autem, inquit, hoc perfectum fuerit, lætitia replebitur omnis justorum chorus. « Et exsultent in conspectu Dei, et delectentur in lætitiis. » Ostendit per hæc, se non contra homines preces illas attulisse, sed contra dæmonas, hominibus bellum inferentes. Quibus dissipatis, et vanis effectis, exsultant gentes, et Deum qui salutem largitus est, laudant.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Δαβὶδ ψαλμός ἑ'. » Ὁρῶν ὁ θεὸς Δαβ'δ τὴν πολιτευομένην παρὰ τοῖς ἄνθρωποις ἀσέβειαν, καὶ τοῦ διαβόλου τὴν ἐπικράτειαν, διδάχθει; δὲ ἀπὸ ἑ τοῦ παναγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου ἡμῶν τὴν ἐπιφάνειαν, ἰκετεῖαν προσφέρει, ταύτην ὡς τάχιστα γενέσθαι παρακαλῶν. Καὶ δέχεται παραυτίκα τῶν γενησομένων τὴν ἀποκάλυψιν· καὶ διδάσκειται κατὰ ταυτὸν, καὶ διδάσκει τῆς τε ἀνθρωπειᾶς φύσεως τὴν σωτηρίαν, καὶ τῶν πολεμίων τὸν ὄλεθρον, καὶ ἀπαξιαπλῶς, τὴν παράδοξον τῶν πραγμάτων ἑ μεταβολήν.

β'. « Ἀναστήτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ φυγέτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν. » Καίρῳ, φησὶν, ἀναστήναί σε, Δέσποτα, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἑ πραγματεύσασθαι σωτηρίαν· παραυτίκα γὰρ ἅπαν εἰς φυγὴν τραπήσεται τῶν πολεμίων τὸ στίφος, τῇ τῆς σῆς ἐπιφανείας σχεδαννύμενον ἀγ'λη. Ἀνάστασιν δὲ, ὡς πολλάκις εἰρῆκαμεν, οὐ μόνον ἑ τὴν τῆς μακροθυμίας παύσαν καλεῖ, ἀλλὰ ἑ καὶ τὸ ἀναστήναι τὸν ἁγίον τοῦ κόσμου διὰ τριῶν ἡμερῶν, ὅτε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον κατεδέξατο θάνατον· Ὁὕτω καὶ ἡμεῖς πολλάκις τοὺς ἐπιεικῆς χρωμένους δικαστὰς εἰς τὴν τῶν ἀδικουμένων ἐπικουρίαν διεγείρειν εἰώθαμεν, διαναστῆναι παρακαλοῦντες, καὶ τῶν ἀδικούντων καταπαῦσαι τὸ θράσος·]

γ'. « Ὡς ἐκλείπει καπνός, ἐκλείπεται· ὡς τῆκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός, οὕτως ἀπολοῦνται ἑ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. » Καθάπερ γὰρ τὸν μὲν καπνὸν σχεδάννυσιν τῶν ἀνέμων ἡ προσβολή ἑ, ὁ δὲ κηρὸς λύεται τῷ πυρὶ προσπελάζων, οὕτω, Δέσποτα, τῇ σῆ παρουσίᾳ ἑ φρούδοι γενήσονται παντελῶς ἑ τῶν ἀνθρώπων οἱ δυσμενεῖς. Οὓς γὰρ ἁμαρτωλοὺς οἱ ἑβδομήκοντα εἰρήκασιν, ἀσεβεῖς ὠνόμασαν οἱ ἄλλοι πάντες ἐρμηνευταί· οὕτω δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ ἑβραῖος, καὶ ὁ Σύρος καλεῖ ἑ.

δ'. « Καὶ οἱ δίκαιοι εὐφρανθήτωσαν. » Τοῦτου ἑ δὲ, φησὶ, γινόμενου, θυμηδίας ἐμφορηθήσεται ἅπας ὁ τῶν δικαίων χορός. « Ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον ἑ τοῦ Θεοῦ· τερψθήτωσαν ἐν εὐφροσύνῃ. » Ἐδειξε διὰ τούτων, ὡς οὐ κατὰ ἀνθρώπων ἐκείνην τὴν ἰκετεῖαν προσήνεγκεν, ἀλλὰ κατὰ τῶν τοὺς ἀνθρώπους πολεμούντων δαιμόνων. Ἐν σχεδαννυμένων καὶ φρούδων γενομένων, ἀγάλλεται τὰ ἔθνη, καὶ τὸν σεσωκότα Θεὸν ἀνυμνεῖ.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ψαλμός. cod. 1 et 2 add. ὡδῆς, ut in textu τῶν Ὁ'. ² Τοῖς — ἐπιφάνειαν. cod. 1 τοῦ Θεοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν τὴν ἐν σαρκὶ ἐκ Παρθένου παρουσίαν. ³ cod. 2 ὑπό. ⁴ Τοῦ. Abest a cod. 2. ⁵ Πραγμάτων. cod. 1 ἀνθρώπων. ⁶ Τῶν ἀνθρώπων. cod. 2 ἀνθρωπίνην. ⁷ Οὐ μόνον. Des. in cod. 2. ⁸ Ἀλλὰ — θάνατον. Des. in cod. 2. ⁹ E cod. 1 et 2 suppl. In cod. 1 sequitur: Οὕτως οὐ μόνον ἐπιφανείας ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱὸς καὶ ἁγίος, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς τὴν τῶν δαιμόνων κατήργησε φάλαγγα· καθάπερ ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ τοῦ θεοπρεποῦς αὐτοῦ πάθους λέγει, ἐκεῖ κατήργησε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτῳ τὸν διάβολον. Ita unigenitus Dei Filius et Servator non modo cum apparuisset, sed etiam cum e mortuis surrexisset, dæmonum evertit phalangem: prout divinus Apostolus de passionibus ejus majestate haud carentibus dicit (Hebr. 11, 14) ibi destruxit eum qui habet potestatem mortis h. e. diabolum. ¹⁰ Rec. lectio est ἀπολοῦντο. ¹¹ cod. 2 ὑπερβολή. ¹² Παρουσία. cod. 1 ἐνανθρωπήσει. ¹³ Παντελῶς. Abest a cod. 1. ¹⁴ Καλεῖ. cod. 1 add. οὗς γὰρ ἁμαρτωλοὺς ὀνομάζει, τούτους καὶ ἀσεβεῖς καλεῖ. ¹⁵ Τούτου, x. τ. λ. Alia habet Cord. p. 359. ¹⁶ Ἐνώπιον — τερψθ. Des. in cod. 2.

ε. « Ἄσατε γάρ, φησί ¹⁷, τῷ Θεῷ· ψάλατε τῷ Α
 δνοματι: αὐτοῦ· ὁδοποιήσατε τῷ ἐπιθεδηκῶτι ἐπὶ δυ-
 σμῶν. Κύριος ὄνομα αὐτῷ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε ἐνώπιον
 αὐτοῦ. » Ἐνταῦθα ¹⁸ ὁ προφητικὸς λόγος τοῖς Ιε-
 ροῖς ἀποστόλοις παρεγγυᾷ μετὰ χορείας καὶ ὕμ-
 νωδίας εἰς τὰ ἔθνη δραμεῖν, καὶ τὴν ὁδὸν εὐτρεπίσαι
 τῷ τῶν ὕλων παμβασιλεῖ. Ἔοικε δὲ ταῦτα τοῖς ὑπὸ ¹⁹
 τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτοὺς εἰρημένους· « Πορευθέντες
 μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς
 εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. » Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης μαθητείας, καὶ
 τῆς τοῦ βαπτίσματος ²⁰ παλιγγενεσίας, λεῖα ἐγένετο
 ἡ τραχὺς ὁδὸς, καὶ εὐτρεπίζετο τῷ ²¹ ἐνοικῆσαι ἐν
 αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατῆσαι κατὰ τὸν Προφήτην, βου-
 λομένῳ Θεῷ ²². Ἐπὶ δυσμῶν δὲ αὐτὸν ἐπιθεδηκῶναι B
 φησι, τὸ καταχευμένον τῶν ἀνθρωπίνων ²³ ψυχῶν
 σκότος τηνικαῦτα παραδῶν. Τοῦτο ²⁴ μέντοι δὲ Σύμ-
 μαχος ἡρμήνευσε ²⁵, Καταστρώσατε ὁδὸν τῷ ἐπ-
 οχυμένῳ ἐν γῆ ἀοικίτῳ. Ἀοικίτος δὲ ἐστὶν ἡ ἔρη-
 μος, ἔρημον δὲ τὰ ἔθνη πολλάκις ἠθελα Γραφῆ προσ-
 ἠγόρευσε ²⁶. « Εὐφράνθητι γάρ, φησὶν, ἔρημος
 διψῶσα. » Καὶ πάλιν· ὅτι· Πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
 ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ταύτης
 τῆς ἐρήμου, καὶ ἀοικίτου, καὶ τοῦ φωτὸς ἐστερη-
 μένης, καὶ οὗτου χάριν δύσεως ὠνομασμένης, ἐπ-
 ἔβη τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος, καὶ τὸν ζόφον ἐξήλασε,
 καὶ ναὸν οἰκεῖον εἰργάσατο τὴν ἀοικίτην.

« Ταραχθῆσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. [ε'.] Τοῦ
 πατρὸς τῶν ὄρφανῶν, καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » Οὐ
 φέρουσι· ²⁷ γὰρ αὐτοῦ τὴν ἐπιφάνειαν, δικαίον αὐ-
 τὸν κριτὴν ἐπιστάμενοι. Διὰ γάρ τῆς τῶν χηρῶν κη-
 δεμονίας, καὶ τῆς τῶν ὄρφανῶν ἐπιμελείας, τὸ δι-
 καιον αὐτοῦ τῆς προνοίας ἐδήλωσε. Ταύτην τῶν δαι-
 μόνων τὴν τραχὴν καὶ τὸ δέος, καὶ τῶν θείων
 Ἐυαγγελίων ἡμᾶς ἡ ἱστορία διδάσκει· Ἀκούομεν γὰρ
 αὐτῶν λεγόντων· « Τί ἡμῖν καὶ σοι, υἱὲ τοῦ Θεοῦ;
 ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς ²⁸ » — « Ὁ Θεὸς ἐν
 τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ εἶπεν· « Ἀναστήτω ὁ
 Θεός, » καὶ· « Ὀδοποιήσατε τῷ ἐπιθεδηκῶτι ἐπὶ δυ-
 σμῶν, » εἰκότως τοῦτο προστέθεικε, μονονουχί λέ-
 γων, Μηδεὶς ἠγείσθω τὸν ²⁹ τῶν ὄλων Θεὸν μετα-
 βάσει χρώμενον τὰς οἰκονομίας ποιεῖσθαι. Τοιοῦτόν
 ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· « Οὐδεὶς ἀνα-
 βέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κα-
 τὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. »

ῑ Matth. xxviii, 19. ῑ Matth. iii, 3. ῑ Isa. xl, 3. ῑ Matth. viii, 29. ῑ Joan. iii, 13.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ Γάρ, φησί. Abest a cod. 2. ¹⁸ Ἐνταῦθα. Des. ἴbid. ¹⁹ cod. 1 ἀπό. ²⁰ Βαπτίσματος. cod. 2 πρᾶμ.
 πνεύματος καί. ²¹ Εὐτρεπί. τῷ. cod. 2 εὐτρεπίης εἰς τό. ²² Βουλομένῳ Θεῷ. Abest a cod. 2. ²³ cod. 2
 ἀνθρωπέων. ²⁴ Τοῦτο—ἀοικίτην. cod. 1 ita : Δυσμάς δὲ νοήσειεν ἄν τις καὶ τὴν ἐσχάτην ὥραν· καθ' ἣν
 Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐκ Παρθένου ἀνθρώπος ἐγένετο· καὶ οὗτου χάριν δύσεως δύσεως ὠνομασμένης ἐπέβη ὁ τῆς
 δικαιοσύνης ἥλιος καὶ τὴν ζόφον ἐξήλασε, καὶ ναὸν οἰκεῖον εἰργάσατο τὴν ἀοικίτην· περὶ ἧς ὁ Προφήτης
 πολλὰ τὰ τέκνα λέγει τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ταύτη τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀοικίτῳ καὶ τοῦ
 φωτὸς ἐστερημένη ἀνέβη ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός. ²⁵ Ἠρμήνευσε. cod. 2 πρᾶμ. οὐ·ως. ²⁶ Προσηγόρευσε. cod. 2
 πρᾶμ τὴν ἀοικίτην γῆν. ²⁷ Οὐ φέρουσι, κ. λ. Alia, ut ad totum fere hunc Psalmum, habet Cord. t. II,
 p. 342. ²⁸ Ἡμᾶς. cod. 1 add. Οἱ δαίμονες Θεὸν ὁμολογοῦσι τὸν ἐκ Παρθένου· καὶ ὁ δυσσεβὴς Νεστόριος
 καὶ οἱ κατ' αὐτὸν μεμνηότες ἀγαλινώτοις στόμασιν ἀνθρώπων αὐτὸν δογματίζεον τολμῶσι. Καὶ ὅρα τί φησι
 διὰ τῶν ἐξῆς ὁ προφητικὸς νοῦς. *Dæmones profitentur, eum qui e Virgine natus est, Deum esse, impius vero
 Nestorius. et qui cum eo insaniani, impudentissimo ore affirmare audent eum esse hominem. Vide etiam,
 quæ in sequentiibus sit mens Prophetæ.* ²⁹ Τὸν σταυρωθέντα ἀνθρώπον ἀλλὰ
 Θεὸν ἐνανθρώπησαντα· καὶ ἀκούε τοῦ Κυρίου βοῶντος, οὐδεὶς, κ. τ. λ.

VERS. 5. « Cantate Deo, et psalmum dicite nomini
 ejus, iter facite ei, qui ascendit super occasum. Do-
 minus nomen illi, et exultate in conspectu ejus. »
 Hoc loco propheticus sermo sacros apostolos ad-
 hortatur, ut cum tripudiis et hymnis ad gentes
 currant, iterque universorum Deo præparent. Si-
 milia sunt hæc iis, quæ a Domino ad illos dicta
 fuere : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes
 illos **1056** in nomine Patris, et Filii, et Spiritus
 sancti P. » Per hanc autem disciplinam, et bap-
 tismatis regenerationem, aspera via facta est facilis, et
 præparata est Deo volenti habitare et ambulare
 in ipsis secundum Prophetam τ. *Super occasum*
autem ipsum conscendisse ait, ostendens tenebras,
quæ in terra hominum aninis obfusæ sunt. Hoc
quidem sic Symmachus dixit, Sternite viam ei, qui
rehitur in terra inculta. Inculta autem est solitudo,
solitudinem vero sæpius * sacræ Litteræ gentes nun-
cipant : « Lætare enim, inquit, desertum siliens. »
Et rursus, « Plures filii desertæ, quam ejus quæ
habet virum. » Hanc solitudinem, et incultam ter-
ram, et lumine privatam, et idcirco occasum nomi-
natam, sol justitiæ ingressus, et caliginem dissi-
pavit, et suum templum effecit terram antea in-
cultam.

« Turbabuntur a facie ejus, [VERS. 6] Patriæ
 orphanorum, et judicis viduarum. » Non ferunt
 enim ejus conspectum, justum ipsum judicem esse
 scientes. Nam per viduarum tutelam, et orphano-
 rum curam, ejus providentiæ justitiæ ostendit.
 Hunc dæmonum tumultum et timorem, divinorum
 etiam Evangeliorum **1057** historia nos docet.
 Audimus enim ipsos dicentes : « Quid nobis et tibi,
 fili David? venisti ante tempus torquere nos ». —
 « Deus in loco sancto suo. » Quoniam dixit, « Ex-
 surgat Deus, » et « Iter facite illi, qui ascendit
 super occasum, » jure hæc apposuit, quasi dicat :
 Nemo opinetur universorum Deum res nostras
 dispensare loca mutando. Simile est illud, quod
 a Domino dictum est : « Nemo ascendit in cælum,
 nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est
 in cælo ». » Per hæc enim et divinam naturam
 ostendit minime circumscribi, et docuit descen-

disse : cumque in terra degeret, et cum hominibus A
versaretur, tamen in cœlis fuisse, a Patre nunquam separatim.

Vers. 7. « Deus facit ut habitent qui unius moris sunt, in domo; qui educit victos in fortitudine; similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris. » Eos qui unum propositum habent, vocat *unius moris*, qui que de sola virtute solliciti esse decreverunt, nec modo hæc, modo illa malunt. Hos divinam domum **1058** inhabitare dicit. *Vinctos* autem eos dicit, qui undique peccati vinculis circumdati sunt, quos solutos fortes evasuros prædixit. Talis fuit Matthæus, talis Jacobus Alphæi, talis Zacchæus; qui a peccati vinculis liberati, valde viriliter contra eum qui eos vinxerat, bellum susceperunt. Non solum autem, inquit, victos fortes reddidit: sed etiam eos, qui in cumulum impietatis pervenerant, et tanquam in sepulchris graviter olentibus, videlicet in propriis corporibus habitabant, hos, inquam, cum illis salute dignabitur.

Vers. 8, 9. « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est, etenim cœli stillaverunt. » Symmachus sic interpretatus est: *Deus cum præcederes populum tuum, et ambulares per incultam terram, terra concussa est, et cœlum stillavit.* Cum, inquit, transiturus esses in illam solitudinem, et terram incultam, et quæ nundum radium luminis accepit, agitasti terram, et commovisti, et e cœlo gratiæ rores stillasti. Hoc autem cum cruci affigeretur accidit, tunc enim terra mota est, et petra scissæ sunt [ac totus terrarum orbis concussus est, cum universorum Conditorem sensu quasi perciperet cruci affixum esse]: illud vero, post reditum **1059** in cœlos, tunc enim Spiritus gratiæ in apostolos venit, velut quasdam roris guttas imitans. Deinde manifestius Judæos docens Deum omnia hæc facientem: subjunxit. « A facie Dei Sinai, a facie Dei Israel. » Qui enim in Sinai monte, inquit, majoribus nostris apparuit, hic et terram commo-

Καὶ ⁸⁰ διὰ τούτων γὰρ τὸ τῆς θείας φύσεως ἀπεργραφον ⁸¹ ἔδειξε· καὶ ἐδίδαξεν, ὡς κατελύθη ⁸², καὶ κάτω διάγων, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συμπολιτευόμενος, καὶ ἐν οὐρανῷ ἦν, καὶ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐκχωρίστο ⁸³.

Ζ'. « Ὁ Θεὸς κατοικίζει μονοτρόπου; ⁸⁴ ἐν οὐκω· ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείῃ ⁸⁵· ὁμοίως ⁸⁶ τοὺς παραπιπραίνοντας, τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις. » *Μονοτρόπου* καλεῖ, τοὺς ἕνα σκοπὸν ἔχοντας, καὶ τῆς ἀρετῆς μόνης ἐπιμελίσθαι προαιρουμένους, καὶ μὴ ⁸⁷ νῦν μὲν ταῦτα, νῦν δὲ ἐκεῖνα προαιρουμένους. Τούτους ⁸⁸ ἐν τῷ οὐκω τῷ θεῷ ⁸⁹ κατοικίξασθαι· λέγει. *Πεπεδημένους* δὲ ⁹⁰, τοὺς τὰ τῆς ἀμαρτίας περικειμένους δεσμά· οὓς λυομένους ἀνδρείους ἀποτελεῖσθαι προεῖρηκε. Τοιοῦτος ἦν ὁ Ματθαῖος, τοιοῦτος ὁ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαίου, τοιοῦτος ὁ Ζαχαρίας· οἱ τῶν τῆς ἀδικίας ⁹¹ ἀπαλλαγέντες δεσμῶν, ἀνδρικῶς μάλα τὸν κατὰ τοῦ πεδήσαντος ἀνεδέξαντο πόλεμον. Οὐ μόνον δὲ, φησὶ, τοὺς πεπεδημένους ἀνδρείους· ἐργάζεται ⁹²· ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἄχρον δυσσεβείας ⁹³ ἐληλαχότας, καὶ ὡς ἐν τάφοις δυσώδεσι, τοῖς οἰκείοις σώμασι κατοικοῦντας. Καὶ τούτους γὰρ ⁹⁴ μετ' ἐκείνων ἀξιώσει τῆς ⁹⁵ σωτηρίας.

η', θ'. « Ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐν μέσῳ ⁹⁶ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ ⁹⁷, γῆ ἐσεισθη, καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Τοῦτο ⁹⁸ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Ὁ Θεός, προερχομένου σου πρὸ τοῦ λαοῦ σου, βαίνοντος διὰ τῆς δοικίητος ⁹⁹, γῆ ἐσεισθη ¹⁰⁰, οὐρανὸς δὲ ἔσταξε ¹⁰¹.

Κ Μέλλων, φησὶ, διαβαίνειν ¹⁰² εἰς τὴν ἔρημον ἐκεῖνην καὶ ἀοίκητον, καὶ μηδέπω δεξαμένην τοῦ φωτὸς τὴν ἀκτίνα, ἐκλόνησας μὲν τὴν γῆν ¹⁰³, καὶ συνέσεισας· οὐρανὸν δὲ τὰς τῆς χάριτος ψακάδας ἐπέσταξας ¹⁰⁴. Γέγονε δὲ τὸ μὲν ἐπὶ τῷ σταυρῷ ¹⁰⁵· τότε γὰρ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐβράβησαν· [¹⁰⁶ καὶ τὸ πᾶν τῆς γῆς ἐκλονεῖτο, τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντὸς αἰσθήσει τινὶ θεώμενον, ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενον·] τὸ δὲ μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν. Τηνικαῦτα γὰρ ἐπεφοίτησεν ἡ τοῦ Πνεύματος ¹⁰⁷ χάρις, ὅλον τινας δρόσου ψακάδας μιμουμένη ¹⁰⁸, τοῖς ἀποστόλοις ¹⁰⁹. Εἶτα σαφέστερον Ἰουδαίους διδάσκων τὸν πάντα ταῦτα ¹¹⁰ δρῶντα, ἐπήγαγεν· « Ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σινᾶ· ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰσραήλ. » Ὁ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁰ Καὶ — ἐδίδαξεν. cod. 1 Ἴδου ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀκούων καὶ διὰ πολλῶν, ὠμολόγει Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ σωθήσῃ. *Ecce itaque cum unum eundem esse audis, et per plures, confitere Deum ex Deo, et servaberis.* Sequitur. διὰ γὰρ τούτων ἐδίδαξεν, ὡς, κ. τ. λ. ⁸¹ cod. 2 ἀπεργραφον. ⁸² cod. 1, 2 κατελύθη. ⁸³ cod. 2 ἐχώριστο. ⁸⁴ *Μονοτρόπου*. Hebr. מוֹנֹטְרוֹ, *unicos*, s. *solitarios*. ⁸⁵ *Ἐν ἀνδρείᾳ*. Hebr. תַּחֲשִׁיבִיב, *in compeditibus*. ⁸⁶ *Ὁμοίως — τάφοις*. Hebr. מִן הַתַּבֵּיטִים הַבְּרִיחִים, *at vero rebelles inhabitant terram aridam*. Symm. οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσουσι καύσωνος ξηρότητα. ⁸⁷ *Μὴ*. Abest a cod. 2. ⁸⁸ *Τούτους* — *θεῷ*. cod. 2 τούτους δὲ ἐνοικεῖν τῷ θεῷ. In cod. 1 post τούτους etiam seq. δέ. ⁸⁹ *τῷ θεῷ*. cod. 1 τοῦ Θεοῦ. ⁹⁰ *Δέ*. cod. 1 addit ἐν ἀνδρείᾳ. ⁹¹ *Ἀδικίας*. cod. 2 ἀμαρτίας. ⁹² cod. 1 ἐργάζεται. ⁹³ *Δυσσεβείας*. cod. 1 add. καὶ παρανομίας. cod. 2 habet tantum ἀσεβείας. ⁹⁴ *Γὰρ*. Abest a cod. 1. ⁹⁵ *Τῆς*. Abest a cod. 2. ⁹⁶ *Ἐν μέσῳ*. Rec. lectio quam cod. 1 et 2 tucitur, est ἐνώπιον. ⁹⁷ *Ἐν τῇ ἐρήμῳ*. Rec. lectio est τὴν ἔρημον. ⁹⁸ cod. 1, 2 ταῦτα. ⁹⁹ cod. 1 ἀοράτου. ¹⁰⁰ *Ἐσεισθη*. Montf. in Hexaplis habet ἐσειετο. ¹⁰¹ Apud Montf. leg. ἀπέταξεν ¹⁰² *Διαβ*. Abest a cod. 2. ¹⁰³ *Μὲν τὴν γῆν*. Des. in cod. 2 ¹⁰⁴ cod. 1 ἔσταξας. ¹⁰⁵ *Σταυροῦ*. cod. 1 add. Ὅτε ὁ Θεός καὶ Σωτήρ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἔτασσε σαρκὶ πάθος. ¹⁰⁶ E cod. 1. ¹⁰⁷ *Πνεύματος*. cod. 1 præm. παναγίου. ¹⁰⁸ *Μιμουμένη*. cod. 1 δωρομένη. ¹⁰⁹ *Ἀποστόλοις*. cod. 1 add. κατὰ τὴν αὐτοῦ Κυρίου φωνήν. ¹¹⁰ *Ταῦτα*. Abest a cod. 2.

γάρ ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει, φησί ⁶¹, τοῖς ἡμετέροις προγό- A
 νους φανεῖς ⁶², οὗτος ⁶³ καὶ τὴν γῆν ἔσεισε παρὰ
 τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, τὴν ὑμετέραν ⁶⁴ διελέγγων
 μανίαν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐδωρήσατο ⁶⁵
 χάριν.

ι'. « Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς, ὁ Θεός, τῇ κληρονο-
 μιᾷ ⁶⁶ σου. » Ἄσπερ ⁶⁷ ἔνω ψεκᾶδας ἐκάλεσεν, ἐν-
 ταῦθα ὄστων προσηγόρευσε. Πρὸς γὰρ τὴν χρεῖαν
 τῶν μανθάνοντων ἐχορηγεῖτο τοῖς διδασκάλοις ἡ χά-
 ρις. Ἰστορὸν γὰρ τῆς διδασκαλίας τὴν ἀρβείαν καλεῖ·
 ἐκούσιον δὲ αὐτὴν προσηγόρευσε, διὰ τὸ τῆς γνώ-
 μης αὐθαίρετον. Οὐ γὰρ ἀνάγκη τις ἀρδεταί, ἀλλὰ
 τῇ διδασκαλίᾳ πειθόμενος, ἀπολαύει τῆς χάριτος.
 « Καὶ ἡσθένησε· σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » Ἡσθε-
 νικεῖται οὐ [⁶⁸ βροχὴν, ἀλλὰ] τὴν κληρονομίαν ἐφη·
 ἀσθένεια δὲ τὰς τῶν δυσασθῶν ἐπαναστάσεις ἐκά-
 λεσεν. Οὕτως καὶ ὁ Κύριος πρὸς τὸν Παῦλον ἐφη·
 « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν
 ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς ἐπανα-
 στάσεως καιρῷ, σὺ βεβαιοῖς καὶ στηρίζεις τοὺς
 ὀλιγητάς. Τοῦτους γὰρ ἔχεις ⁶⁹ κληρονομίαν, κατὰ
 τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν· Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ ⁷⁰,
 καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
 κατάρασέν σου, τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Οὕτω δὲ καὶ
 ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· Ἡν ἔξεποίησας καὶ ἡδρα-
 σαις· Ὁ δὲ Ἀκύλας σαφέστερον, Καὶ μεμοχθη-
 κνίαι ⁷¹ σὺ ἡδρασας ⁷². Καμοῦσαν γὰρ ἐν τοῖς δι-
 ωγμοῖς ἀτρεμῆ διεφύλαξας.

ια'. « Τὰ ζῴα σου κατοικοῦσιν ἐν αὐτῇ. » Ζῴα C
 Θεοῦ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καλεῖ· ὧν ἐπιθά· τὴν
 πλάνην ἐξήλασε, καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς θεογνω-
 σίαν ἐπέστρεψεν. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ Παύλου φησὶν·
 « Ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος, τοῦ βαστά-
 σαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, καὶ βασιλέων,
 υἱῶν τε Ἰσραὴλ. » Τοῦτου χάριν Ἰππους αὐτοὺς ὁ ⁷³
 θεὸς ὠνόμασεν Ἀβακούμ ⁷⁴. « Ἐπεβίβασας γὰρ, φη-
 σὶν ⁷⁵, εἰς θάλασσαν τοὺς Ἰππους σου, ταράσσοντας
 ὕδατα πολλά. » Τοῦτους οἰκεῖν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ κλη-
 ρονομίᾳ, τουτέστιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὁ προφητικὸς
 ἐθέσπισε λόγος. Οἰκοῦσι δὲ μέχρι καὶ τήμερον, οὐ
 μόνον ⁷⁶ ταῖς θήκαις τῶν σωματῶν ἀγιάζοντες τοὺς
 πελάζοντας ⁷⁷· ἀλλὰ καὶ τῇ διδαχῇ τῶν συγγραμ-
 μάτων τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐπιστρέφοντες ⁷⁸.
 « Ἡτοιμάσας ἐν τῇ χρηστότητι σου τῷ πτωχῷ ὁ Θεός. » D
 Ταῦτα δὲ, φησὶ, τῇ πτωχῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει διὰ
 τὴν σὴν ⁷⁹ ἐδωρήσω χρηστότητα.

ιβ'. « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς ⁸⁰ εὐαγγελιζομένοις
 δυνάμει πολλῇ. » Οὗς ἄνω ζῴα προσηγόρευσε, εὐαγ-
 γελιστάς ἐνταῦθα καλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ ἀλείψ ἦσαν,

⁶¹ II Cor. xii, 2. ⁶² Psal. ii, 8. ⁶³ Act. ix, 15. ⁶⁴ Habac. iii, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Φησί. cod. 1 ὀφθαλμοί. ⁶² Φανεῖς. Des. in cod. 1. ⁶³ Οὗτος — καιρὸν. cod. 1 οὗτος τῇ γῇ βα-
 εῖσας δὲφ φιλανθρωπίας κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν, ταύτην ἔσεισε. ⁶⁴ Ἰμετέραν. cod. 1 add. τῶν
 θεοκτόνων. ⁶⁵ Ἐδωρήσατο. cod. 1 πραγμ. τοῖς ἀποστόλοις, τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν. ⁶⁶ cod. 2 ascr. habet
 lectionem τὴν κληρονομίαν. ⁶⁷ Ἄσπερ — χάριτος. Des. in cod. 2. ⁶⁸ E cod. 1 et 2 suppl. ⁶⁹ cod. 2
 ἔχει. ⁷⁰ cod. 1 ἐμοί. ⁷¹ cod. 1 μεμοχθελν, omisso σὺ. ⁷² Ἐν ἡδρασας. cod. 2 συνῆδρασας. ⁷³ Ὁ.
 cod. 1, 2 πραγμ. καί. ⁷⁴ cod. 2 Ἀβακούμ. ⁷⁵ Φησί. Abest a cod. 1. ⁷⁶ Οὐ μόνον. Des. in cod. 2.
⁷⁷ Πελάζοντας. cod. 1 add. καὶ πάθη ἐλαύνοντες. ⁷⁸ Ἐπιστρέφοντες. cod. 1 εὐεργετοῦντες. ⁷⁹ Τὴν
 σὴν — χρηστότητα. cod. 1 τῆς σῆς — οἰκονομίας. ⁸⁰ Τοῖς—πολλῇ. Hebr. læta nuntiantium esse agnien
 magnam.

Vers. 10. « Pluviam voluntariam segregabis
 Deus, hæreditati tuæ. » Quas superius *guttus* voca-
 vit, hoc in loco *pluviam* nuncupavit. Ad utilitatem
 enim discipulorum gratia affatim magistris suppe-
 ditabatur. *Pluviam* enim doctrinæ irrigationem
 dixit; *voluntariam* autem appellavit, ob liberum
 arbitrium. Non enim ex necessitate irrigatur quis-
 quam, sed doctrinæ acquiescens, consequitur gra-
 tiam. « Et infirmata est: tu vero perfecisti eam. »
 B Infirmitatem esse [non pluviam, sed] ipsam hære-
 ditatem dicit: *infirmitatem* vero impiorum insul-
 tum nuncupavit. Sic et Dominus Paulo ait: « Suf-
 ficit tibi gratia mea; nam virtus mea in infirmitate
 perficitur. » Quin et irruptionis tempore tu confir-
 mas et corroboras athletas. Hos enim habes hæredita-
 tem, secundum prophetiam dicentem: « Postula a
 me, et **1060** dabo tibi gentes hæreditatem tuam,
 et possessionem tuam terminos terræ. » Sic etiam
 Symmachus exposuit: *Quam perfecisti, et stabili-
 visisti*. Et Aquila manifestus dixit: *Tu confortasti
 eam, quæ laborabat*. Eam enim quæ in persecutio-
 ribus multos suscepit labores, immotam conser-
 vasti.

Vers. 11. « Animalia tua habitabunt in ea. » C
 Sacros apostolos nuncupat *animalia Dei*, quibus
 insidens errorem abegit, hominesque ad Dei cog-
 nitionem convertit. Sic et de Paulo dixit: « Quo-
 niam vas electionis mihi est iste, ut portet nomen
 meum coram gentibus et regibus, et filiis Israel. »
 Idcirco ipsos *equos* divinus Habacuc nominavit:
 « Ascendere fecisti, enim inquit, in mare equos
 tuos, turbantes aquas multas. » Hos habitare in
 Dei hæreditate, hoc est, in gentibus, propheta
 prædixit. Habitant enim usque ad hodiernum diem:
 qui non modo corporum thecis sanctos reddunt
 eos qui appropinquant: verum etiam doctrina suo-
 rum scriptorum hominum animos convertunt.
 « Parasti in bonitate tua pauperi, Deus. » Hæc au-
 tem, inquit, inopi hominum naturæ per tuam bo-
 nitatem largitus es.

Vers. 12. « Dominus dabit verbum evangelizan-
 tibus in virtute multa. » Quos superius *animalia*
 appellavit, hoc in loco *evangelistus* nominat. Et

disse : cumque in terra degeret, et cum hominibus A
versaretur, tamen in caelis fuisse, a Patre nun-
quam separatim.

Vers. 7. « Deus facit ut habitent qui unius moris
sunt, in domo; qui educit victos in fortitudine;
similiter eos, qui exasperat, qui habitant in se-
puleris. » Eos qui unum propositum habent, vocat
unius moris, qui que de sola virtute solliciti esse
deceverunt, nec modo hæc, modo illa malunt.
Hos divinam domum **1058** inhabitare dicit. Vin-
ctos autem eos dicit, qui undique peccati vinculis
circumdati sunt, quos solutos fortes evasuros
prælixit. Talis fuit Matthæus, talis Jacobus Al-
phæi, talis Zacchæus; qui a peccati vinculis libe-
rati, valde viriliter contra eum qui eos vinxerat,
bellum susceperunt. Non solum autem, inquit,
vinctos fortes reddidit : sed etiam eos, qui in cumu-
lum impietatis pervenerant, et tanquam in sepul-
cris graviter oleutibus, videlicet in propriis corpo-
ribus habitabant, hos, inquam, cum illis salute dig-
nabitur.

Vers. 8, 9. « Deus, cum egredereris in con-
spectu populi tui, cum pertransires in deserto,
terra mota est, etenim caeli stillaverunt. » Sym-
machus sic interpretatus est : *Deus cum præcederes
populum tuum, et ambulares per incultam terram,
terra concussa est, et cælum stillavit.* Cum, inquit,
transiturus esses in illam solitudinem, et terram in-
cultam, et quæ nundum radium luminis acceperat,
agitasti terram, et commovisti, et e caelo gratiæ
rores stillasti. Hoc autem cum cruci affigeretur acci-
dit, tunc enim terra mota est, et petra scissæ
sunt [ac totus terrarum orbis concussus est, cum
universorum Conditorem sensu quasi perciperet
cruci affixum esse] : illud vero, post reditum
1059 in caelos, tunc enim Spiritus gratia in apo-
stolos venit, velut quasdam roris guttas imitans.
Deinde manifestius Judæos docens Deum omnia
hæc facientem : subjunxit. « A facie Dei Sinai, a
facie Dei Israel. » Qui enim in Sinai monte, inquit,
majoribus nostris apparuit, hic et terram commo-

Καὶ ²⁰ διὰ τούτων γὰρ τὸ τῆς θείας φύσεως ἀπερι-
γραφον ²¹ ἔδειξε· καὶ ἐδίδαξεν, ὡς κατεγγλυθε ²⁰,
καὶ κάτω διάγων, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συμπολιτευό-
μενος, καὶ ἐν οὐρανῷ ἦν, καὶ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐκ-
χώριστο ²².

ζ. « Ὁ Θεὸς κατοικίζει μονοτρόπου; ²³ ἐν οἴκῳ·
ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείῳ ²⁴· ὁμοίως ²⁵ τοὺς
παραπικραίνοντας, τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις. »
Μονοτρόπου καλεῖ, τοὺς ἕνα σκοπὸν ἔχοντας, καὶ
τῆς ἀρετῆς μόνῃς ἐπιμελεῖσθαι προαιρουμένους, καὶ
μὴ ²⁷ νῦν μὲν ταῦτα, νῦν δὲ ἐκείνα προαιρουμένους.
Τούτους ²⁸ ἐν τῷ οἴκῳ τῷ θεῷ ²⁹ κατοικίεσθαι λέ-
γει. Πεπεδημένους δὲ ³⁰, τοὺς τὰ τῆς ἀμαρτίας πε-
ρικειμένους δεσμᾶ· οὗς λυομένους ἀνδρείους ἀποτε-
λεῖσθαι προείρηκε. Τοιοῦτος ἦν ὁ Ματθαῖος, τοιοῦτος
δὲ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαιου, τοιοῦτος ὁ Ζακχαῖος· οἱ τῶν
τῆς ἀδικίας ³¹ ἀπαλλαγέντες δεσμῶν, ἀνδρικῶς μάλα
τὸν κατὰ τοῦ πεδήσαντος ἀνεδέξαντο πόλεμον. Οὐ
μόνον δὲ, φησὶ, τοὺς πεπεδημένους ἀνδρείους ἐργά-
ζεται ³²· ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἄκρον δυσσεβείας ³³ ἐλη-
λακτάς, καὶ ὡς ἐν τάφοις δυσώδεσι, τοῖς οἰκείοις σώ-
μασι κατοικοῦντας. Καὶ τούτους γὰρ ³⁴ μετ' ἐκείνων
ἀξιώσει τῆς ³⁵ σωτηρίας.

η', θ'. « Ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐν μέσῳ ³⁶ τοῦ
λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ ³⁷, γῆ
ἐσεισθη, καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Τοῦτο ³⁸ ὁ
Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· Ὁ Θεός, προσρχο-
μένου σου πρὸ τοῦ λαοῦ σου, βαίνοντος διὰ τῆς
δοικίτου ³⁹, γῆ ἐσεισθη ⁴⁰, οὐρανὸς δὲ ἔσταξε ⁴¹.
C Μέλων, φησὶ, διαβαίνειν ⁴² εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην
καὶ ἀοίκητον, καὶ μηδέπω δεξαμένην τοῦ φωτὸς τὴν
ἀκτίνα, ἐκλόνησας μὲν τὴν γῆν ⁴³, καὶ συνέσεισας·
οὐρανὸθεν δὲ τὰς τῆς χάριτος ψεκάδας ἐπέσταξας ⁴⁴.
Γέγονε δὲ τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ⁴⁵· τότε γὰρ ἡ γῆ
ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐβράβησαν· [⁴⁶ καὶ τὸ πᾶν
τῆς γῆς ἐκλονεῖτο, τὸν Δημιουργὸν τοῦ παντὸς ἀ-
σθῆσει τινὶ θεώμενον, ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενον·]
τὸ δὲ μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν. Τηνικαῦτα γὰρ
ἐπεφοίτησεν ἡ τοῦ Πνεύματος ⁴⁷ χάρις, οἷον τινὰς
δρόσου ψεκάδας μιμουμένη ⁴⁸, τοῖς ἀποστόλοις ⁴⁹. Εἴ-
D τα σαφέστερον Ἰουδαίους διδάσκων τὸν πάντα ταῦ-
τα ⁵⁰ δρῶντα, ἐπήγαγεν· « Ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ
τοῦ Σινᾶ· ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰσραήλ. » Ὁ

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Καὶ — ἐδίδαξεν. cod. 1 Ἰδοὺ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀκούων καὶ διὰ πολλῶν, ὡμολόγει Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ
σωθῆσθαι. *Ecce itaque cum unum eundem esse audis, et per plures, confitere Deum ex Deo, et servaberis.*
Sequitur. διὰ γὰρ τούτων ἐδίδαξεν, ὡς, κ. τ. λ. ²¹ cod. 2 ἀπερίγραπτον. ²² cod. 1, 2 κατεγγλυθῶς.
²³ cod. 2 ἐχώριστο. ²⁴ Μονοτρόπου. Hebr. ׀דיקן, unicos, s. solitarios. ²⁵ Ἐν ἀνδρείῳ. Hebr.
גפפבב, in compedibus. ²⁶ Ὁμοίως — τάφοις. Hebr. ׀רררן ׀ן ׀פפפבב, at vero rebelles inhabitant
terram aridam. Symm. οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσουσι καύσωτος ξηρότητα. ²⁷ Μὴ. Abest a cod. 2. ²⁸ Τού-
τους — θεῷ. cod. 2 τούτοις δὲ ἐνοικεῖν τὸ θεῖον. In cod. 1 post τούτους etiam seq. δέ. ²⁹ Τῷ θεῷ. cod. 1
τοῦ Θεοῦ. ³⁰ Δέ. cod. 1 addit ἐν ἀνδρείῳ. ³¹ Ἀδικίας. cod. 2 ἀμαρτίας. ³² cod. 1 ἐργάζεται.
³³ Δυσσεβείας. cod. 1 add. καὶ παρανομίας. cod. 2 habet tantum ἀσεβείας. ³⁴ Γὰρ. Abest a cod. 1.
³⁵ Τῆς. Abest a cod. 2. ³⁶ Ἐν μέσῳ. Rec. lectio quam cod. 1 et 2 timentur, est ἐνώπιον. ³⁷ Ἐν τῇ
ἐρήμῳ. Rec. lectio est τὴν ἔρημον. ³⁸ cod. 1, 2 ταῦτα. ³⁹ cod. 1 ἀοράτου. ⁴⁰ Ἐσεισθη. Montf. in
Hexaplis habet ἐσειέτο. ⁴¹ Apud Montf. leg. ἀπέταξεν. ⁴² Διαβ. Abest a cod. 2. ⁴³ Μὲν τὴν γῆν. Des.
in cod. 2. ⁴⁴ cod. 1 ἔσταξας. ⁴⁵ Σταυροῦ. cod. 1 add. Ὅτε ὁ Θεὸς καὶ Σωτήρ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἔπασχε
καρπὸ πάθος. ⁴⁶ E cod. 1. ⁴⁷ Πνεύματος. cod. 1 praem. παναγίου. ⁴⁸ Μιμουμένη. cod. 1 δωρομένη.
⁴⁹ Ἀποστόλοις. cod. 1 add. κατὰ τὴν αὐτοῦ Κυρίου φωνήν. ⁵⁰ Ταῦτα. Abest a cod. 2.

γὰρ ἐν τῷ Σινᾷ ἔρει, φησὶ ⁶¹, τοὺς ἡμετέροισι προγό- A vlt tempore passionis, vestram insaniam redar-
νοῖς φανεῖς ⁶², οὗτος ⁶³ καὶ τὴν γῆν ἔσεισε παρὰ guens, et Spiritus gratiam largitus est.
τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, τὴν ὑμετέραν ⁶⁴ διελέγχων μανίαν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἔδωρῆσατο ⁶⁵
χάριν.

ι'. « Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς, ὁ Θεός, τῇ κληρονο-
μίᾳ ⁶⁶ σου. » Ἄσπερ ⁶⁷ ἔνω ψεκᾶδας ἐκάλεσεν, ἐν-
ταῦθα ὑστὸν προσηγόρευσε. Πρὸς γὰρ τὴν χρεῖαν
τῶν μανθανόντων ἐγορηγείτο τοῖς διδασκάλοις ἡ χά-
ρις. Ἐστὸν γὰρ τῆς διδασκαλίας τὴν ἀρδίαν καλεῖ.
ἐκούσιον δὲ αὐτὴν προσηγόρευσε, διὰ τὸ τῆς γνώ-
μης αὐθαίρετον. Οὐ γὰρ ἀνάγκη τις ἀρδεταί, ἀλλὰ
τῇ διδασκαλίᾳ πευθόμενος, ἀπολαύει τῆς χάριτος.
« Καὶ ἠσθένησε· σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » Πτοθε-
νικῆναι οὐ [⁶⁸ βροχὴν, ἀλλὰ] τὴν κληρονομίαν ἐφη·
ἀσθῆναι δὲ τὰς τῶν δυσασθεῶν ἐπαναστάσεις ἐκά-
λεσεν. Οὕτως καὶ ὁ Κύριος πρὸς τὸν Παῦλον ἐφη·
« Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν
ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς ἐπανα-
στάσεως καιρῷ, σὺ βεβαίως καὶ στηρίζεις τοὺς
ἄθλητάς. Τούτους γὰρ ἔχεις ⁶⁹ κληρονομίαν, κατὰ
τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν· Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ ⁷⁰,
καὶ ὤσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
κτᾶσιν σου, τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Οὕτω δὲ καὶ
ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν· Ἦν ἐξεποίησας καὶ ἡδρα-
σαις· Ὁ δὲ Ἀκύλας σαφέστερον, Καὶ μεμοχθη-
ζήναι ⁷¹ σὺ ἡδρασαις ⁷². Καμοῦσαν γὰρ ἐν τοῖς δι-
ωγμοῖς ἀτρεμῆ διεφύλαξας.

ια'. « Τὰ ζῴα σου κατοικοῦσιν ἐν αὐτῇ. » Ζῴα
θεοῦ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους καλεῖ· ὧν ἐπιθὰς τὴν
πλάνην ἐξήλασε, καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰς θεογνω-
σίαν ἐπέστρεψεν. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ Παύλου φησὶν·
« Ὅτι σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος, τοῦ βασιτά-
σαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν, καὶ βασιλείων,
υἱὸν τε Ἰσραὴλ. » Τούτου χάριν Ἰππους αὐτοὺς ὁ ⁷³
θεὸς ὠνόμασεν Ἀθακούμ ⁷⁴. « Ἐπεβίβασας γὰρ, φη-
σιν ⁷⁵, εἰς θάλασσαν τοὺς Ἰππους σου, ταράσσοντας
ἴδαστα πολλά. » Τούτους οἰκεῖν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ κλη-
ρονομίᾳ, τουτέστιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὁ προφητικὸς
ἐθέσπισε λόγος. Οἰκοῦσι δὲ μέχρι καὶ τήμερον, οὐ
μόνον ⁷⁶ ταῖς θῆκαις τῶν σωματῶν ἀγιάζοντας τοὺς
πελάζοντας ⁷⁷· ἀλλὰ καὶ τῇ διδαχῇ τῶν συγγραμ-
μάτων τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐπιστρέφοντες ⁷⁸.
« Ἠτοίμασας ἐν τῇ χρηστότητί σου τῷ πτωχῷ ὁ Θεός. » D
Ταῦτα δὲ, φησὶ, τῇ πτωχῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει διὰ
τὴν σὴν ⁷⁹ ἔδωρῆσω χρηστότητα.

ιβ'. « Κύριος δώσει βῆμα τοῖς ⁸⁰ εὐαγγελιζομένοις
δυνάμει πολλῇ. » Οὗς ἄνω ζῴα προσηγόρευσε, εὐαγ-
γελιστάς ἐνταῦθα καλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ ἀλιεῖς ἦσαν,

VERS. 10. « Pluviam voluntariam segregabis
Deus, hæreditati tuæ. » Quas superius guttus voca-
vit, hoc in loco pluviam nuncupavit. Ad utilitatem
enim discipulorum gratia affatim magistris suppe-
ditabatur. Pluviam enim doctrinæ irrigationem
dixit; voluntariam autem appellavit, ob liberum
arbitrium. Non enim ex necessitate irrigatur quis-
quam, sed doctrinæ acquiescens, consequitur gra-
tiam. « Et infirmata est: tu vero perfectisti eam. »
B Infirmatam esse [non pluviam, sed] ipsam hære-
ditatem dicit: infirmitatem vero impiorum insult-
um nuncupavit. Sic et Dominus Paulo ait: « Suf-
ficient tibi gratia mea; nam virtus mea in infirmitate
perficitur. » Quin et irruptionis tempore tu confir-
mas et corroboras athletas. Hos enim habes hæredita-
tem, secundum prophetiam dicentem: « Postula a
me, et 1060 dabo tibi gentes hæreditatem tuam,
et possessionem tuam terminos terræ. » Sic etiam
Symmachus exposuit: Quam perfectisti, et stabili-
visti. Et Aquila manifestius dixit: Tu confortasti
eam, quæ laborabat. Eam enim quæ in persecutio-
ribus multos suscepit labores, immotam conser-
vast.

VERS. 11. « Animalia tua habitabunt in ea. »
C Sacros apostolos nuncupat animalia Dei, quibus
insidens errorem abegit, hominesque ad Dei co-
gnitionem convertit. Sic et de Paulo dixit: « Quo-
niam vas electionis mihi est iste, ut portet nomen
meum coram gentibus et regibus, et filiis Israel. »
Ideirco ipsos equos divinus Habacæc nominavit:
« Ascendere fecisti, enim inquit, in mare equos
tuos, turbantes aquas multas. » Hos habitare in
Dei hæreditate, hoc est, in gentibus, propheta
prædixit. Habitant enim usque ad hodiernum diem:
qui non modo corporum thecis sanctos reddunt
eos qui appropinquant: verum etiam doctrina suo-
rum scriptorum hominum animos convertunt.
« Parasti in bonitate tua pauperi, Deus. » D
Hæc au-
tem, inquit, inopi hominum naturæ per tuam bo-
nitatem largitus es.

VERS. 12. « Dominus dabit verbum evangelizan-
tibus in virtute multa. » Quos superius animalia
appellavit, hoc in loco evangelistus nominat. Et

⁶⁶ II Cor. xii, 2. ⁶⁷ Psal. ii, 8. ⁶⁸ Act. ix, 15. ⁶⁹ Habac. iii, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Φησὶ. cod. 1 ὀφθαλμοί. ⁶² Φανεῖς. Des. in cod. 1. ⁶³ Οὗτος — καιρὸν. cod. 1 οὗτος τῇ γῇ βα-
σίτας ὀφθ' φιλανθρωπίας κατὰ τὸν τοῦ πάθους αὐτοῦ καιρὸν, ταύτην ἔσεισε. ⁶⁴ Ἐμέτεραν. cod. 1 add. τῶν
θεοκτόνων. ⁶⁵ Ἐδωρῆσατο. cod. 1 præm. τοῖς ἀποστόλοις, τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν. ⁶⁶ cod. 2 ascr. habet
lectionem τὴν κληρονομίαν. ⁶⁷ Ἄσπερ — χάριτος. Des. in cod. 2. ⁶⁸ E cod. 1 et 2 suppl. ⁶⁹ cod. 2
ἔχει. ⁷⁰ cod. 1 ἐμοί. ⁷¹ cod. 1 μεμοχθεῖν, omisso σὺ. ⁷² Σὺ ἡδρασαις. cod. 2 συνῆδρασαις. ⁷³ Ὁ.
cod. 1, 2 præm. καί. ⁷⁴ cod. 2 Ἀθακούμ. ⁷⁵ Φησὶν. Abest a cod. 1. ⁷⁶ Οὐ μόνον. Des. in cod. 2.
⁷⁷ Πελάζοντας. cod. 1 add. καὶ πάθη ἐλαύνοντες. ⁷⁸ Ἐπιστρέφοντες. cod. 1 εὐεργετοῦντες. ⁷⁹ Τὴν
σὴν — χρηστότητα. cod. 1 τῆς σῆς — οικονομίας. ⁸⁰ Τοῖς — πολλῇ. Hebr. læta nuntiantium est agnien
magnam.

quoniam piscatores erant, et publicani, et coriarii : A electi sunt autem ut præceptores essent philosophorum, et sophistarum, et rhetorum, et eorum qui ob dicendi **1061** facultatem se ipsos efferebant, merito docet, unde haustis doctrinæ fluentis irrigationem asserant.

VERS. 13. « Rex virtutum dilecti, speciei domus tuæ dividere spolia. » Symmachus hoc modo edidit : *Dominus dedit verba evangelizantibus multo exercitu. Reges militum dilecti fuerunt : amabiles facti sunt, et habitatio domus dividet spolia.* Vocat autem multum exercitum eos qui crediderunt. Sic et Apostolus Timotheo scribens dicit : « Milita bonam militiam. » Et : « Nemo militans negotiis vitæ implicatur, ut exercitus duci placeat. » Reges vero militum, horum præceptores appellavit, quos diligere amabilesque nominari dixit. Sic autem ipsos et Dominus vocat : « Vos amici mei estis. Jam non dicam vos servos, sed amicos. » Sic et divinus Apostolus dicit : « Dilectio enim Dei continet nos. » Et : « Quis separabit nos a dilectione Christi ? » Spolia vero nunc cupat eos, qui sua olim membra peccato servire fecerunt, et illa in servitutem diabolo tradiderunt. Hos autem sacris apostolis distribuit, cum hunc quidem Romanis magistrum, hunc vero Græcis præfecit, et hos Indis, hos vero **1062** Ægyptiis præcones destinavit. Hæc spolia sacris apostolis species domus distribuit. *Domus autem Dei*, secundum divinum Apostolum, hi sunt qui crediderunt. *Species vero domus*, est gratia Spiritus sancti, quæ hanc pulchram et illustrem reddidit variorum donorum largitione. Et hoc apertius docuit in sequentibus.

οικου, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ τοῦτον ὠραίωσι τῶν ὄψεων. Καὶ τοῦτο σαφέστερον διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδίδαξεν⁶⁶.

VERS. 14. « Si dormiatis inter medias sortes, pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in pallore auri. » Pennas vero columbæ vocat Spiritus gratiam. In specie enim columbæ ad Jordanis flumen venit. Hujus vero alas deargentatas esse dicit : posteriora autem dorsi ornata esse auro. Nam simpliciora et facilliora simplicioribus porrigit, perfectioribus vero altiora. « Mystera enim mea mihi, et meis. » Et his quidem ut imperfectis lac præbet, illis vero solidum cibum. *Sortes autem vocat duo testamenta.* Dicit igitur in utra-

z I Tim. i, 18. a II Tim. ii, 4. b Joan. xv, 14, 15. c II Cor. v, 14. d Rom. viii, 35. e Isa. xxiv, 16.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Δέ. Abest a cod. 2. ⁶² Προσφέρουσιν. cod. 1 add. λέγει γάρ. ⁶³ Ὁ—σκῦλα. Hebr. Reges exercituum fugient, fugient, inquam, et quæ habitat in domo dividet spolia. ⁶⁴ Ὁ δέ, x. λ. cod. 1 præm. δυνάμεων ἀντὶ τοῦ τῶν στρατιῶν λέγει. ⁶⁵ Τοῖς εὐαγγ. Apud Montf. in Hexapl. leg. εὐαγγελιζομένη. ⁶⁶ cod. 1 στρατιωτῶν. ⁶⁷ Ἀγαπητοὶ ἐγένοντο. Des. in cod. 2. ⁶⁸ cod. 1, 2 διανέμει. Sic quoque leg. apud. Montf. adh. 1. ⁶⁹ Πολλήν. cod. 1 πάλιν. ⁷⁰ Ἀπόστολος. cod. 1 præm. θεῖος. ⁷¹ Οὐκ. cod. 2 præm. καί. ⁷² Ἀπόστολος. cod. 1 Παῦλος. ⁷³ Ἡμᾶς. cod. 1 add. καὶ ἵνα δείξῃ, τίς ὁ Θεός, ἔφη. ⁷⁴ Χριστοῦ. In cod. 1 sequi. Ὁρᾶς ὅτι τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ Χριστὸν καὶ ἄνθρωπον καὶ Ἰησοῦν καὶ Σωτῆρα οὐδὲν ἐκπαίδευειν ὁ τῶν ἐθνῶν λαός. ⁷⁵ cod. 1 ἐκπεπρωτότας. ⁷⁶ Ἐδίδαξεν. cod. 1 add. λέγων. ⁷⁷ Ἀναμέσον τῶν κλήρων. Hebr. חַיְתָּוּן בֵּין שְׁנֵי רֵפְעוּלָהּ inter duo repagula. ⁷⁸ Τὰ μετάφρενα. Hebr. הַיְתָרְבָּה, alas ejus. ⁷⁹ Μέν. Abest a cod. 1. ⁸⁰ cod. 2 περιηργυρωμένας. ⁸¹ cod. 2 περικεκοσμημένα. ⁸² cod. 2 λευκότερα. ⁸³ cod. 1 et 2 ἐντελειωτέροις. ⁸⁴ Ἐμοί. cod. 1 præm. φησί. ⁸⁵ Ὡ; Abest a cod. 1.

καὶ τελῶναι, καὶ σκυτοτόμοι, χειροτονήθησαν δὲ ⁶¹ φιλοσόφων, καὶ σοφιστῶν, καὶ ῥητόρων, καὶ τῶν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ βρενθουμένων διδάσκαλοι, εἰκότως διδάσκει πόθεν ἀρούμενοι τῆς διδασκαλίᾳ τὰ νόματα, τὴν ἀρδίαν προσφέρουσιν ⁶².

γ'. « Ὁ ⁶³ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαπητοῦ, τῇ ὠραϊότητι τοῦ οἴκου σου διελέσθαι σκῦλα. » Ὁ δέ ⁶⁴ Σύμμαχος οὕτως · Κύριος ἔδωκε ῥήσεις τοῖς εὐαγγελιζομένοις ⁶⁵ στρατιῶ πολλῇ. Βασιλεῖς τῶν στρατιῶν ⁶⁶ ἠγαπήθησαν · ἀγαπητοὶ ἐγένοντο ⁶⁷, καὶ ἡ διαίτα τοῦ οἴκου διανεμῆ ⁶⁸ λύφρα. Καλεῖ δὲ στρατιῶν πολλῶν ⁶⁹, τοὺς πεπιστευκότας · οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ⁷⁰ Τιμοθέῳ γράφων λέγει · « Στρατεύου τὴν καλὴν στρατείαν. » Καί · « Οὐδεὶς στρατεύομενος ἐμπλέκεται ταῖς, τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογῆσαντι ἀρέσῃ. » Βασιλεῖς δὲ στρατιῶν, τοὺς τούτων διδασκάλους ὠνόμασεν οὕτως ἠγαπῆσθαι, καὶ ἀγαπητοὺς ὀνομάζεσθαι φησιν. Οὕτω δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ Κύριος καλεῖ · « Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε. Οὐκ ⁷¹ εἶτι καλέσω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους. » Οὕτω καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ⁷² λέγει · « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνεχίει ἡμᾶς ⁷³. » Καί · « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ⁷⁴; » Λάφρα δὲ καλεῖ, τοὺς πάλαι μέλη τὰ οἰκεία δούλα τῆς ἁμαρτίας πεποικηκότας, καὶ τῷ διαδόῳ ταῦτα εἰς δουλείαν ἐκδεδωκότας ⁷⁵. Τοῦτους δὲ τοῖς ἱεροῖς διένειμεν ἀποστόλους · τὸν μὲν Ῥωμαίων, τὸν δὲ Ἑλλήνων διδάσκαλον προστησάμενος · καὶ τοὺς μὲν Ἰνδῶν, τοὺς δὲ Αἰγυπτίων κήρυκας ἀποφῆνας. Ταῦτα τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις τὰ λάφρα ἢ τοῦ οἴκου ὠραϊότης διένειμεν. Οἶκος δὲ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, οἱ πεπιστευκότες. Ὁραϊότης δὲ τοῦ ὠραίζουσα τε καὶ λαμπρύνουσα τῇ παντοδαπῇ φιλο-

ιδ'. « Ἐάν κοιμηθῆτε ἀναμέσον τῶν κλήρων ⁷⁷, πτέρυγες περιστερᾶς περιηργυρωμένοι, καὶ τὰ μετάφρενα ⁷⁸ αὐτῆς, ἐν χλωρότητι χρυσοῦ. » Πτέρυγας δὲ καλεῖ περιστερᾶς, τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ἐν εἶδει γὰρ περιστερᾶς παρὰ τὰ ἰορβάνεια ἐπεφοίτησε βεῖθρα. Ταύτης δὲ τὰς μὲν ⁷⁹ πτέρυγας, περιηργυρωσθαί φησι · τὰ δὲ μετάφρενα κεκοσμησθαί ⁸⁰ χρυσίῳ. Τὰ μὲν γὰρ ἀπλούστερα, καὶ εὐκολώτερα ⁸¹, τοῖς ἀπλουτέροις προσφέρει · τοῖς δὲ τελειοτέροις ⁸², τὰ βαθύτερα. « Τὰ γὰρ μυστήριά μου ἐμοί ⁸³ καὶ τοῖς ἐμοῖς. » Καὶ τοὺς μὲν, ὡς ⁸⁴ ἀτελεῖς, γάλα ποτίζει ·

τοῖς δὲ τὴν στερᾶν προσφέρει τροφήν. *Κλήρους* δὲ ἄ
καλιῖ τὰς δύο διαθήκας⁷. Λέγει τοίνυν ἐν⁸ ἑκατέρῃ
διδασκαλίᾳ, Προσέλθετε καὶ ἴδυσθε τὴν παντοδαπὴν
τοῦ ἁγίου⁹ Πνεύματος χάριν. Οὐχ ἀπλῶς μέντοι
προσελθεῖν, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς προτεδρευσαί· πρω-
τεύαξε. Τοῦτο γὰρ ἐκάλεσε *κοιμηθῆναι*· ὡς τοῦ
καθεύδοντος ἀκινήτου μένοντος.

ιε'. « Ἐν¹⁰ τῷ διαστέλλειν τὸν ἐπουράνιον βασι-
λεῖς ἐπ' αὐτῆς, χιονωθήσονται¹¹ ἐν Σελμών. » Καὶ
ἄνω βασιλεῖς τοὺς ἀποστόλους ἐκάλεσεν¹², ὡς κλη-
ροκόμους τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ὡς¹³ καὶ ἐν
τῷ μὲν ψαλμῷ ἄρχοντας προσηγόρευσε· Καταστή-
σεις γὰρ αὐτοὺς, φησὶν, ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.
Προλέγει δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν ἐπιφοίτη-
σιν, τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενομέ-
νην¹⁴, καθ' ἣν αὐτοὶ τῆς τῶν γλωσσῶν διαφορᾶς τὴν
χάριν ἐδέξαντο. Λέγει τοίνυν, ὡς κατ' ἐκεῖνον τὸν
καιρὸν, ἐν ᾧ τὴν τῆς οἰκουμένης αὐτοῖς διαίρει βα-
σιλείαν, καὶ τῷ μὲν τούτων τῶν ἐθνῶν, τῷ δὲ ἐκείνων
προστάττειν¹⁵ κελεύει¹⁶, λαμπρυνεῖ αὐτοὺς, καὶ
χρόνι δεῖξει παρακλησίους· προλέγει δὲ καὶ¹⁷ τὸν
τόπον, ἐν ᾧ ταῦτα γενήσεται. *Σελμών* γὰρ¹⁸ τὴν
Ἱερουσαλήμ ὠνόμασεν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ διάγων ὁ τῶν
ἀποστόλων χορδός, τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀπ-
ήλαυσε χάριτος.

ισ'. « Ὅρος τοῦ Θεοῦ, ὄρος πῖον¹⁹, ὄρος τετυρω-
μένον²⁰, ὄρος πῖον. » Οὗς ἐκάλεσε *ζῶα*²¹, καὶ εὐαγ-
γελιστὰς, καὶ βασιλεῖς, καὶ ὄρος ὀνομάζει· Ὅστω
καὶ²² ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη²³· « Οὐ
δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη· οὕτω
καὶ ὁ Ἥσαϊας βοᾷ· « Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέ-
ραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου²⁴. » *Πῖον* δὲ αὐτὸ καὶ
τετυρωμένον καλεῖ, ὡς πολλὴν τροφήν τοῖς ἐν
αὐτῷ νεμομέναις ἀγέλαις παρέχον²⁵, καὶ πολλὴν
ὑπὸ τῆς θείας χάριτος δεξάμενον²⁶ τὴν πιδ-
τητα.

ιζ'. « Ἵνατί ὑπολαμβάνετε ὄρη τετυρωμένα; τὸ
ὄρος ἔ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ. » Ὁ δὲ²⁷
Ἄκύλας οὕτως²⁸· « Εἰς τί ἐρίζετε, ὄρη ὠφρωμένα,
τὸ ὄρος ὃ ἐπεθύμησε ὁ Θεὸς τοῦ²⁹ καθίσαι ἐπ' αὐ-
τό³⁰; Πρὸς Ἰουδαίους ὁ προφητικὸς ἀποτείνεται λό-
γος, καὶ πρὸς τοὺς παρανόμους τῶν αἰρετικῶν³¹ συλ-
λόγους· οἳ Ἐκκλησίας σφᾶς ἑαυτοῦ;³² ὀνομάζουσι·
καὶ φησι, Τί ποτε³³ ἐρίζειν³⁴ καὶ περισοῦσθαι ἀλα-
† Matth. v, 14. † Isa. ii, 2.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁷ Διαθήκας. cod. 1 add. Ἄς καὶ ἀνωτέρω πτέρυγας δια τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν αὐταῖς θεῶν δογμάτων ὠνόμασε. Quae etiam in superioribus vocavit alas ob diversitatem divinarum in utroque oraculorum. Conf. p. 1021, n. 10. ⁸ Er. cod. 2 ἐάν. ⁹ Ἄγιου. Des. nin cod. 2. ¹⁰ Er — ἐπουράνιον. Hebr. יְשׁוּרָאִים. cum dissuperit Omnipotens. ¹¹ Χιονωθήσονται. Hebr. יִבְשׁוּ, albescebat instar nivis. ¹² Ἐκάλεσε. cod. 1 ὠνόμασεν. ¹³ Ὅς. cod. 1 οὗς. ¹⁴ cod. 1 γεγεννημένην. ¹⁵ cod. 1 προστατεύειν. ¹⁶ cod. 2. κελεύει. ¹⁷ Καὶ. Des. in cod. 2. ¹⁸ Γάρ. cod. 2 δέ. ¹⁹ Πῖον. Hebr. יָבֵן. ²⁰ Τετυρωμένον. Hebr. צִבְיָהוּ, mons collium. ²¹ Ζῶα. cod. 1 add. καὶ ἱερεῖς. ²² Καὶ. cod. 2 priem. γάρ. ²³ Ἐφη. cod. 2 priem. πρὸς αὐτούς. ²⁴ Κυρίου. cod. 1 add. Καλεῖ γοῦν αὐτοὺς ὄρος, καλεῖ δὲ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν κυριῶς κομῶσαν ἀεὶ τῷ πλήθει. Οὐκ ἂν δὲ τις ἀμάρτοι καὶ ὄρος νοήσας τὴν τοῦ Θεοῦ μητέρα, ἐν ᾗ ὁ Θεὸς κατώκησεν αὐτῇ. Ipsos proinde vocat montem, ita vero etiam vocat Ecclesiam semper superbiētem multitudinē. Nec erraverit etiam qui montem dixerit Dei matrem, utpole in qua habitavit Deus. ²⁵ cod. 1 παρεχόμενον. ²⁶ cod. 1 δεχόμενον. ²⁷ Ὁ δὲ x. τ. λ. cod. priem. τὸ εὐδόκησεν ἀντὶ τοῦ ἐπεθύμησεν. ²⁸ Οὕτως. cod. 1 add. ἡρμήνευσε. ²⁹ Τοῦ — αὐτό. Montf. in Hex. ad h. l. habet καθῆσαι. cod. 2 habet κατοικεῖν, ascripta tamen lectione καθίσαι. ³⁰ Ἐπ' αὐτό. cod. 1 ἐν αὐτῷ, ante καθίσαι positum. ³¹ Παρανόμους τῶν αἰρετ. cod. 1 τῶν παρανομούντων αἰρετικῶν. ³² cod. 2 αὐτοῦς. ³³ Τί ποτε. cod. 2 ὅποτε. ³⁴ Ἐρίζειν — οὐκ ἐτήριον. Des. in cod. 1.

habitaçulum suum reddidit? « Etenim Dominus A
habitabit in finem. » Non enim sicut apud vos, Ju-
dæi, ad determinatum tempus habitavit, sic et in
hoc deget : sed sempiternam habitationem in illo
habebit. Hoc enim declarat : *In finem.*

VERS. 18. « Currus Dei decem millibus multi-
plex, millia lætantium. » Non enim sicut apud vos,
Judæi, paucos sanctos habuit, super quibus con-
scendit, et in quibus habitavit, sic et nunc habe-
bit. Infinitis enim partibus plures illis sunt, divina
consecratione digni. Nova enim hæreditas habet in-
numera millia, et decades millium, sanctorum ho-
minum lætantium, et afferentium Deo fructum pie-
tatis, qui recte vivunt, quique **1065** ad præmium
cælestis vocalionis festinant, et coronis donantur. B
« Dominus in eis, in Sinai, in sancto. » Qui in
monte Sinai, inquit, nostris majoribus se conspi-
ciendum præbuit, ipse etiam homo factus hos regit.
Non enim alius ille, et alius hic. Idem enim,
« Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant
illum b. » Sic propheticus sermo postquam demon-
stravit eum, descendentem, et hostium agmen ever-
tentem, ostendit ipsum ascendentem, et olim cap-
tivis libertatem largientem.

VERS. 19. « Ascendisti in altum, captivam fecisti
captivitatem. » Ascensus descensum ostendit :
et testis Apostolus dicens : « Quod autem ascen-
dit, quid est, nisi quod et descendit prius in infe-
riores partes terra? Qui descendit, ipse est et qui
ascendit supra omnes cælos c. » Captivam autem
fecit captivitatem, cum recepit eos qui olim captivi
fuerant, et quodammodo captivos cepisset, et lib-
ertatem ipsis largitus est. « Accepisti dona in ho-
minibus. » Apostolus dixit i dedit. Utrumque au-
tem factum est. Accepta enim ab accedentibus fide,
largitur gratiam. [Ita enim cætus apostolorum cre-
dentium quod Deus ex Deo sit, regni cælestis hæ-
res declaratus **1066** est : ita quoque innumeri
martyres et qui honestam vivendi rationem ingressi
sunt, ac pro Deo verba fecerunt, glorificati sunt.]
« Etenim inobsequentes ad inhabitandum. » Aquila
clarius interpretatus est, Etiam rebelles ad inhabi-
tandum. Non respexisti, inquit, in antiquam eo-
rum perfidiam : verum et repugnantes videns, per-
severasti eos beneficiis afficere, donec ipsos tuam
habitationem redderes.

b Rom. x, 12. c Ephes. iv, 9, 10. d ibid. 11.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Ἰουδαῖοι. cod. 1 add. καὶ αἰρετικῶν παίδες. ²⁶ Οὕτως — τέλος. cod. 1 habet tantum pauca ista
τούτο γὰρ τὴ εἰς τέλος δηλαδί. ²⁷ Μυριακά. χιλ. εὐθην. Hebr. *duæ myriades*, *millia iterationis*, s. *mul-
ta millia*. ²⁸ Οὐ γὰρ x. τ. λ. Pauciora habet Cord. p. 357. ²⁹ Ἐκοιν. cod. 1 et 2 ἐνώκησεν, quam
lectionem etiam Carafa expressit. ³⁰ cod. 1 ἐκείνοι. ³¹ Καὶ — ἀξιοιμένας. In cod. 1 et 2 sequi. post
illa καὶ — ἐπιγόμενας. Eundem verborum ordinem tenuit Carafa. ³² Ἐπιγάρσις. cod. 2 addit τῆν.
³³ Αὐτός. cod. add. ἐνανθρωπήσας, quam lectionem etiam Carafa secutus est. ³⁴ cod. 2 τούτους.
³⁵ Ἀσίξας. cod. 1 add. αὐτόν. ³⁶ Ἀνιόντα. cod. 1 add. ἔθεν κα-αδὰς οὐκ ἀπὲν. ³⁷ Κατάλασιν. cod. 1
add. μᾶλλον δὲ τὴν συγκατάβασιν. ³⁸ cod. 2 αἰχμαλωτίσας. ³⁹ Rec. lectio τῶν Ὁ' est ἀνθρώπων. ⁴⁰ Ἀπό-
στολος. cod. 1 add. δέ. ⁴¹ Ἠφσσίοντων. cod. 1 add. αὐτῆ. ⁴² Ἠίστων. cod. 1 add. τῶν ὁμολογούντων
αὐτῶν Θεῶν ἐκ Θεοῦ. ⁴³ E cod. 1. ⁴⁴ Τοῦ κατασκ. Hebr. *רצח*, *ad habitandum*, s. ut habitet (Deus
in illis). Que sequuntur *רצח* *רצח* minus recte in textu Græco ad sequi. vers. relata sunt. ⁴⁵ Φησίν. cod.
2 præm. γὰρ.

ζουσεθε τῷ ὄρει, ὃ οἰκητήριον ἀπέφηνεν ὁ Θεός.
« Καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. » Οὐ
γὰρ ὡς παρ' ὑμῖν, ὧ Ἰουδαῖοι²⁰, ῥητόν τινα ἔκησε
χρόνον, οὕτως²⁶ καὶ ἐν τούτῳ διάξει· ἀλλ' αἰώνιον
ἐν τούτῳ στήσει τὴν οἰκίαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ,
εἰς τέλος.

ιη'. « Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ, μυριοπλάσιον χιλιάδες
εὐθηνούντων²⁷. » Οὐ γὰρ²⁸ ὡς παρ' ὑμῖν, ὧ Ἰου-
δαῖοι, ὀλίγους ἔσχεν ἁγίους, ὧν ἐπέθη, καὶ οἷς ἐκοι-
νώνησεν²⁹, οὕτω καὶ νῦν στήσει. Μυριοπλάσιοι γὰρ
ἐκείνων³⁰, οἱ τῆς θείας ἐπιθάσας ἄξιοι. Καὶ ἀριθμοῦ
κρείττους χιλιάδας καὶ μυριάδας εὐθηνούντων, καὶ
καρποφορούντων τῷ Θεῷ τὴν εὐσέθειαν, ἡ νέα ἔχει
κληρονομία, ἰθυνομένας καὶ³¹ τῶν στεφάνων ἀξιο-
μένας, καὶ ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως ἐπι-
γομένας. « Κύριος ἐν αὐτοῖς, ἐν Σιναι, ἐν τῷ ἁγίῳ »
« Ὁ ἐν τῷ Σινᾷ, φησί, τοῖς ἡμετέροις προγόνοις ἐπι-
φανείς³², αὐτὸς³³ καὶ τούτους³⁴ ἤνωχεῖ. Οὐ γὰρ
ἄλλος ἐκείνος, καὶ ἄλλος οὗτος. « Ὁ γὰρ αὐτῆς Κύριος
πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους
αὐτόν. » Οὕτω δειξάς³⁵ ὁ προφητικὸς λόγος κατα-
βεθηκότα, καὶ καταλύσαντα τῶν πολεμίων τὸ στίφος,
δείκνυσιν αὐτὸν ἀνιόντα³⁶, καὶ τοῖς πάλαι αἰχμαλώ-
τοις τὴν ἐλευθερίαν δωροῦμενον.

ιθ'. « Ἀνέθης εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσας αἰχμαλω-
σίαν. » Ἡ ἀνάθασις δηλοῖ τὴν κατὰβατιν³⁷· καὶ
μάρτυς ὁ Ἀπόστολος λέγων· « Τὸ δὲ ἀνέθη, τί ἐστίν.
εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέθη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη
τῆς γῆς; Ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς
ὑπὲρ πάντων τῶν οὐρανῶν. » ἠχμαλώτευσας δὲ
αἰχμαλωσίαν, τοὺς πάλαι γεγεννημένους αἰχμαλώτους
ἀπολαθῶν· καὶ οἰοεὶ ἀνταἰχμαλωτίσας³⁸, καὶ τὴν
ἐλευθερίαν αὐτοῖς δωροῦσάμενος. « Ἐλαβες δόματα ἐν
ἀνθρώποις³⁹. » Ὁ Ἀπίστολος⁴⁰ ἔδωκεν εἰρηκεν·
ἀμφοτέρω δὲ γεγέννηται. Λαμβάνων γὰρ παρὰ τῶν
προσπίτων⁴¹ τὴν πίστιν⁴², δωρεῖται τὴν χάριν.
[⁴³ Οὕτω γὰρ ὁ τῶν ἀποστόλων πιστεύσας χορὴς, ὅτι
θεὸς ἐκ Θεοῦ ὑπάρχει, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
κληρονομός ἀνεδέχθη· οὕτω μυριάδες τῶν ἀθλοφύ-
ρων καὶ τῶν ἐπὶ πολιτεία σεμνῶν; βίστευσάντων ὑπὲρ
Θεοῦ ποιούμενοι τοὺς λόγους ἐδοξάσθησαν.] « Καὶ γὰρ
ἀπειθοῦντας τοῦ κατασκηνῶσαι⁴⁴. » Τοῦτο σαφέστε-
ρον ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσας, καὶ περ ἀπειθεῖς τοῦ κατα-
σκηνῶσαι. Οὐκ ἀπέβλεψας, φησὶν⁴⁵, εἰς τὴν προτέ-
ραν αὐτῶν ἀπειθειαν· ἀλλὰ καὶ ἀντιλέγοντας ὀρῶν,
ἐπέμεινας εὐσεργετῶν, ἕως αὐτοὺς οἰκητήριον οἰκίαν
ἀπέφηνας.

κ'. « Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογητός· εὐλογητός Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν. » Εἰκότως· ὁ Προφήτης εἰς ὑμνοῦσάν τὴν γλῶτταν ἐκίνησεν. Ἄει, φησὶν, ὑμνεῖσθαι δίκαιος εἶ, τοσαύτη⁶⁶ φιλανθρωπία χρητάμενος. « Κατευοῦσάσει⁶⁷ ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν. » Ὁ τὴν σωτηρίαν ἡμῖν, φησὶ, δωρησάμενος, οὗτος ἡμῖν καὶ τὴν ὁδὸν ἐξομαλίσαι, ὥστε τοσοῦτων μὴ διαμαρτεῖν ἀγαθῶν.

κα'. « Ὁ Θεὸς ἡμῶν⁶⁸ ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν⁶⁹. » Παρέξει δὲ τοῦτο⁶⁹ σωτηρίας ὑπάρχων πηγὴ⁶¹. « Καὶ τοῦ Κυρίου Κυρίου, αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. » Αὐτὸς γὰρ διήνοιξεν ἡμῖν καὶ τὴν ἀδιέξοδον τοῦ θανάτου φρουράν, καὶ συνέτριψε πύλας χαλκῆς, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνέθλασε⁶². Καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε⁶³.

κβ'. « Πλὴν ὁ Θεὸς συνθλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ⁶⁴. » κορυφὴν τριχὸς διαπορευομένων ἐν πλημμυελαῖς αὐτῶν. » Ἦνοιξεν ἡμῖν, φησὶ, τοῦ θανάτου εἰς θύρας⁶⁵, ἰσθλάσας τὰς τῶν ἐχθρῶν κεφαλὰς, τῶν διερευνομένων τῶν ἀνθρώπων τὰς πλημμυελαῖς, καὶ μὴδὲ τῆς κεφαλῆς τὰς τρίχας ἀνερευνήτους ἀνεχομένων⁶⁶ καταλιπεῖν. Λέγει δὲ διὰ τῆς τριχὸς, τὸ σμικρότατον πλημμυέλιμα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τοῖς ἀμαρτάνουσιν ὁ Θεὸς ὥρισε τὸν θάνατον ἐπιτίμιον. Διερευνῶν δὲ ὁ διάβολος, οἷόν τις πικρὸς ἄμιμος, τῶν ἀνθρώπων τὸν βίον, οὐδὲ τὸ σμικρότατον ἀνέχεται παρῖδειν, ἀλλὰ τῷ θανάτῳ παραπέμπει τὴν φύσιν. Τὴν⁶⁷ αὐτὴν τοίνυν περικελμενον φύσιν θεαζάμενος τὸν Δεσπότην Χριστὸν, προσήλθεν ἐπιζητῶν τοῦ θανάτου τὰ αἷτια. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη· « Ἐρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἡμῶν εὐρήσει οὐδέν. » Ἄλλ' ἡμῶν καὶ μὴδὲν εὐρῶν, ἀδίκως⁶⁸ τῷ θανάτῳ⁶⁹ παρέδωκε. Τοῦτο⁷⁰ τὸ ἀδίκημα ἐκείνου μὲν τὸ κράτος κατέλυσε, τοῖς δὲ ἀνθρώποις τὸν ἄδην ἠνέωξεν· ἄπερ⁷¹ ἐν τοῖς Περὶ τῆς Προνοίας⁷² λόγοις διὰ πλειόνων ἐρρήθη. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Ἀπόστολος τὸν διάβολον ἔχειν ἔφη τοῦ θανάτου τὸ κράτος.

κγ'. « Εἶπε Κύριος· Ἐκ Βασάν⁷³ ἐπιστρέψω· ἐπιστρέψω ἐν βυθοῖς θαλάσσης. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Εἶπε Κύριος, Ἀπὸ⁷⁴ Βασάν ἐπιστρέψω⁷⁵, ἀπὸ βυθῶν θαλάσσης. Ἡ Βασάν δὲ ἐρμηνευομένη τὴν αἰσχύνην δηλοῖ⁷⁶. Αἰσχύνῃ δὲ τῆς ἀμαρτίας καρπός. Ἀπὸ ταύτης τοίνυν ἡμᾶς· ὁ τῶν ὄλων

¹ Joan. xiv, 30. ¹ Hebr. ii, 14.

VERS. 20. « Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus quotidie. » Merito Propheta ad canendos hymnos linguam solvit. Semper, inquit, laudatu dignus es, cum tanta benignitate usus sis. « Prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum. » Qui salutem nobis, inquit, donavit, hic nobis et iter complanabit, ne tantis bonis frustremur.

VERS. 21. « Deus noster Deus salvos faciendi. » Concedet autem hoc, cum sit fons salutis. « Et Domini Domini exitus mortis. » Ipse enim aperuit nobis ineluctabilem mortis custodiam, et portas æneas confregit, et vectes ferreos contrivit. Et hoc per ea **1067** quæ sequuntur declaravit.

B VERS. 22. « Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis. » Reseravit nobis, inquit, mortis januas, cum capita inimicorum confregisset, qui scrutantur hominum peccata, et ne capillum quidem capitis inexploratum relinquere possunt. Dicit autem per *capillum* minimum peccatum. Quod vero ait, hoc est : Peccantibus Deus mortem pœnam constituit. Inquirens autem diabolus, veluti quidam acerbus carnifex, in hominum vitam, ne minimum quidem peccatum despicit, sed naturam humanam morte mulat. Cuius eadem igitur natura Dominum Christum circumdatum vidisset, accessit inquirens causas mortis. Hoc enim et Dominus in sacris Evangeliiis inquit : « Venit princeps mundi huius, et in me nihil inveniet. » Verum etsi nihil iuvenisset, eum tamen injusta morte affectit. Hæc vero injustitia illius quidem imperium evertit, hominibus autem inferos reseravit, quemadmodum in sermonibus de Providentia pluribus verbis dictum est. Et divinus item Apostolus¹, diabolus mortis imperium habere dixit.

VERS. 23. « Dixit Dominus : Ex Basan reducam ; reducam (quæ sunt) in profundo maris. » Symmachus sic exposuit, *Dixit Dominus, Ex 1068 Basan reducam, a profundis maris.* Basan autem in linguam nostram conversa, *dedecus* sonat. Dedecus vero fructus est peccati. Ab hoc igitur nos univer-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 1, 2 τοσαύτη. ⁶⁷ cod. 2 κατευοῦσάσει. Textus Hebr. hunc habet sensum, *imponit quidem nobis onus, est tamen Deus salutis nostræ.* ⁶⁸ Ἠμῶν. Hebr. *אֲנֵינוּ*. ⁶⁹ τοῦ σώζειν. Hebr. *הַשּׁוֹמֵר*, ad salutem, s. ad omnimodam salutem sufficiens. ⁷⁰ *Παρέξει δὲ τοῦτο.* cod. 1 *παρέδειξε δὲ τῆς.* ⁷¹ Πηγὴ. cod. 2 *ζωή.* In cod. 1 post πηγὴ sequi. Ἰδοὺ καὶ πάλιν αἰσχυνέσθωσαν οἱ ἀνθρωπολάτραι· καὶ τοῦ παρῖντος ἀκούοντες προφήτου ἢ πιστευσάτωσαν ἢ ὡς ἄφρονες κατακρινέσθωσαν. « Εἶπε γὰρ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός. » *Ecce iterum erubescant qui hominibus placere student, et hunc audientes prophetam vel credant, vel ut stolidi condemnentur.* « Dicit enim stultus in corde suo, Non est Deus. » ⁷² *Συνέθλασε.* cod. 1 *ad.* ὅν καὶ Θεὸν καὶ Κύριον παρακαλεῖται ὁ προφητικὸς λόγος ὁμολογεῖν. *Quem etiam Deum ac Dominum confiteri monet Propheta oratio.* ⁷³ *Ἐδήλωσε.* cod. 1 *add.* καὶ οὐδὲν σαφέτερον τούτου· καὶ ἔρα τί φησιν. ⁷⁴ *Ἀπὸ αὐτοῦ.* cod. 1 *add.* ὁ Θεός, εἶπεν ὁ προφήτης, οὐχ ὁ ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ. *Deus, dicit Propheta, non autem homo Dei.* ⁷⁵ *Θύρας.* cod. 1 *πύλας.* ⁷⁶ cod. 2 *ἀνασχομένον.* ⁷⁷ *Τὴν — Χριστόν.* cod. 1 *ἐωρακῶς τοίνυν ὁ διάβολος τὸν ἑδὸν λόγον ἀνθρώπου γενόμενον.* ⁷⁸ *Ἀδίκως.* Abest a cod. 2. ⁷⁹ *Θανάτῳ.* cod. 1 *add.* ὡς ἐνόμισεν ὁ ἀδικος. ⁸⁰ *Τοῦτο.* cod. 1 *add.* δέ. ⁸¹ *Ἄπερ — ἐρρήθη.* Des. in cod. 1. ⁸² *Προνοίας.* cod. 2 *περινοίας.* ⁸³ cod. 1 *Basán.* cod. 2 *Basán.* cod. 2 *Basán.* ⁸⁴ *Ἀπὸ.* cod. 2 *ἐκ.* ⁸⁵ *Ἐπιστρέψω.* cod. 1 *et 2* ἐπιστρέψαι ποιήσω. Apud Montf. in Hexapl. ad h. l. leg. ἐπιστρέψω καὶ ἀναστρέψαι ποιήσω. ⁸⁶ *Τὴν αἰσχ. δηλοῖ.* Ita quoque habet Hieron. Opp. t. II edit. Martian. p. 118, sed conf. B. Simo- uis, *Onom. V. T.* p. 99.

sororum Deus convertet, tanquam a profundo maris. A Quid sit vero maris profundum, ipse Propheta docet, exclamans, « Liberer ab iis qui oderunt me, et de profundis aquarum ^m. » [Ne demergat me impetus aquæ, nec absorbeat me profundum.]

Vers. 24. « Ut intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum (lambet sanguinem) ex inimicis ab ipso, » (s. ab unoquoque eorum, sc. profluentem). Symmachus vero sic interpretatus est : *Ut frangatur pes tuus cum sanguine, et lambat cruorem lingua canum tuorum ex unoquoque inimicorum tuorum.* Quoniam enim ostendit universorum Deum veluti fortem victorem hostes debellantem, et injuste captos liberantem, describit et sanguinito rivus, et mortuos conculcatos, atque inscruitos projectos, canibusque in escam expositos. Sic etiam per Isaiam exclamat : « Torcular calcavi solus, et de gentibus nullus erat mecum : calcavi eos in furore meo, [confregi eos in ira mea,] deduxi in terram sanguinem eorum, et vestimenta mea aspersa sunt victoria illorum ⁿ. »

Vers. 25. « Viderunt ingressus tuos, Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est 1069 in sancto. » Dispensationes vocat *ingressus Dei.* Sanctum autem, templum ex semine Davidis assumptum. Clara, ait, omnibus hominibus tua providentia facta est, et varias tuas dispensationes omnes cognoverunt.

Vers. 26. « Præiverunt principes conjuncti psallentibus, in medio puellarum tympanistiarum. » Hinc deinceps Ecclesiarum lætitiā docet. *Principes* vero sacros apostolos appellat, tanquam harum architectos factos. *Puellas* autem *tympanistrias*, puellas virginitatem exercentes, et divinam symphoniam Deo offerentes. Deinde quæ dicta sunt manifestiora facit.

Vers. 27. « In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. » Demonstravit veteris testamenti cessationem : quia unum erat Judæorum templum, hic vero ecclesiarum ¹ multitudinem vaticinatur, in quibus ex Israeliticis fontibus Deum verum omnium conditorem laudari præcipit. *Fontes* vero *Israelis* jure appellari possunt prophetarum libri, ex quibus dulcem cantum Deo offeri-

Θεός ἐπιστρέψει· καὶ⁷⁷ ἀπὸ τῶν τῆς θαλάσσης βυθῶν. Τίς δὲ ὁ τῆς θαλάσσης βυθός. αὐτὸς⁷⁸ διδάσκει ὁ προφήτης βῶν, « Ἵσθεῖτην ἐκ τῶν μισούντων με, καὶ ἐκ τῶν βιθῶν τῶν ὑδάτων. » [79 Μὴ με καταποντισάτω κατατῆς ὕδατος, μηδὲ καταπίτω με βυθός.]

κδ'. « Ὅπως ἂν βαρῆ ὁ πούς σου ἐν αἵματι· ἢ γλώσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως⁸⁰· « Ὅπως ἂν συγκατεᾶξῃ⁸¹ ὁ πούς σου μετὰ αἵματος, καὶ λίσση ἢ γλώσσα τῶν κυνῶν σου ἀπὸ ἐκάστου τῶν ἐχθρῶν σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδειξε τὸν τῶν ὄλων⁸² Θεόν, οἷόν τινα ἀριστέα, τοὺς πολεμίους⁸³ καταγωνιζόμενον, καὶ τοὺς ἀδίκως δεδουλωμένους ἐλευθεροῦντα⁸⁴, διαγράφει⁸⁵ τῷ λόγῳ, καὶ αἰμάτων βύσσας, καὶ συμπαιτούμενους νεκροὺς, καὶ τοὺτους ἀτάξτους ἐβρίμμενους, καὶ κυτ-
B βορὰν προκειμένους. Οὕτω καὶ διὰ Ἰσαίου βοᾷ· « Ληγὸν ἐπάτησα μονώτατος, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐδεὶς ἦν μετ' ἐμοῦ· συνεπάτησα αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου, [86 καὶ συνέθλασα αὐτοὺς ἐν τῇ ὀργῇ μου,] καὶ κατήγαγον εἰς γῆν τὸ αἷμα αὐτῶν· καὶ κατεβρᾶντίσθη τῷ κατανικήματι αὐτῶν τὰ ἱμάτιά μου. »

κε'. « Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου, ὁ Θεός· αἱ πορεῖαι τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ βασιλέως, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ. » Πορεῖαι⁸⁷ τοῦ ἁγίου τὰς οἰκονομίας καλεῖ, ἄγνοιαν δὲ, τὴν⁸⁸ ἐκ σπέρματος ἀθεοῦ ἀνελημμένους ναόν⁸⁹. Δῆλη, φησὶ, πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ σὴ γέφυρα προμήθεια⁹⁰, καὶ τὰς διαφορὰς σου οἰκονομίας διέγνωσαν ἅπαντες.

κς'. « Προέφθασαν ἄρχοντες⁹¹ ἐχόμενοι⁹² ψαλλόντων, ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν. » Ἐντεῦθεν λοιπὸν τῶν⁹³ Ἐκκλησιῶν τὴν εὐχροσύνην διδάσκει. Ἀρχοντας δὲ καλεῖ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, ὡς τούτων ἀρχιτέκτονας γενομένους. νεανίδαις δὲ τυμπανιστριάς, τὰς τὴν παρθενίαν ἀσκούσας, καὶ τὴν θεῖαν μελωδίαν τῷ Θεῷ προσφερούσας·⁹⁴ ἔπειτα σαφέστερα τὰ εἰρημένα ποιεῖ.

κς'. « Ἐν ἐκκλησίαις· εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Ἐδειξε τῆς παλαιᾶς διαθήκης τὴν πᾶσαν· εἰς γὰρ ἦν ὁ τῶν Ἰουδαίων ναός· ἐνταῦθα δὲ τῶν ἐκκλησιῶν προθεσπίζει τὸ πλῆθος· ἐν αἷς ἐκ τῶν Ἰσραηλιτικῶν πηγῶν ὑμνεῖσθαι κελεύει⁹⁵ τὸν τῶν⁹⁶ ὄλων Κύριον. Πηγαὶ δὲ Ἰσραὴλ εἰκότως ἂν κληθεῖεν αἱ προφητικαὶ βίβλοι, ἐξ ὧν τῷ Θεῷ τὴν μελωδίαν⁹⁷ προσφέρομεν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ταῖς

^m Psal. LXXIII, 15, 16. ⁿ Isa. LXXIII, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ Κατ. cod. 1 ὡς, quam lect. habuit Carafa. ⁷⁸ Αὐτός. cod. 1 et 2 præm. ὁ, quod deinde mittitur ante προφήτης. ⁷⁹ E cod. 1 suppl. ⁸⁰ Οὕτως. cod. 1 add. ἡρμήνευσεν. ⁸¹ cod. 2 κατεᾶξῃ. ⁸² Τῶν ὄλων. cod. 1 ἀληθινόν. ⁸³ cod. 2 τοὺς πολεμίους. ⁸⁴ Ἐλευθ. cod. 1 add. διὰ τοῦ πάθους καὶ τοῦ ἐκουσίως θανάτου. ⁸⁵ Διαγράφ. cod. 1 add. ὁ προφητικὸς νοῦς. ⁸⁶ E cod. 1 suppl. ⁸⁷ Πορεῖας — καλεῖ. cod. 1 Πορεῖας τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον τὰς οἰκονομίας, ἀς δι' ἡμᾶς ἐποιήσατο, ἀλλὰ καὶ τὸ βασιτεῖαι ἐπάνω θαλάσσης· δείκνυσαι αὐτὸν Δημιουργὸν τοῦ παντός. *Ingressus Dei non modo dispensationes nostri causa factas, sed etiam incensum super mari intelligit, sicque cum universi Creatorem esse ostendit.* ⁸⁸ Τόν. cod. 1 præm. αὐτὸν τοῦτον. ⁸⁹ Ἀρεῖλ. καθ'. cod. 1 ὡς οἶδας, γενόμενον ἀνθρώπου. ⁹⁰ Προμήθεια. cod. 1 præm. οἰκονομίας τε καὶ. ⁹¹ Ἀρχοντας. Hebr. אנשי caniores. ⁹² cod. 1 et 2 ἐχόμενα, quæ est lectio edit. Alit. et Compl. ⁹³ Τῶν. Des. in cod. 2. ⁹⁴ Προσφ. cod. 1 add. εἴτε ἀνδρες εἴτε, εἴτε γυναῖκες. ⁹⁵ Καλεῖσθαι. Des. in cod. 2. ⁹⁶ Τῶν. Abest a cod. 2. ⁹⁷ Μελωδίαν. cod. 2 ὑμνοδίαν.

προφητικῆς⁹⁸ καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἡμῶν πηγῆς A mus. Quoniam autem preter propheticos fontes, apostolicos etiam nobis largitus est, merito sub-

dit :
Vers. 28. « Ibi Benjamin adolescentior in mentis excessu. » Aquila autem, Ibi Benjamin parvus, imperans 1070 ipsis. Theodotio vero, præceptor illorum. Porro Benjamin adolescentior est beatus Paulus, qui ex tribu Benjamin ortus est : adolescentior, tanquam post omnes vocatus et appellatus, præsertim cum adolescentem ipsum Actuum historia vocet. Ille Ecclesie imperat, et instruit in rebus divinis, et volentes ducit ad salutem. Fuit autem in excessu mentis, ut disceret in cælis esse illum quem ipse persequebatur, quemque mortuum existimabat. Quoniam autem non modo beatus Paulus, verum etiam reliquos apostolorum chorus res divinas credentes docet, merito de his etiam propheticus sermo mentionem fecit. « Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, et principes Nephtholim. » Ex his enim tribubus ceteri apostoli originem duxerunt. Et illi quidem qui vocabantur fratres Domini, ex tribu Judæ plane genus traxerunt. Petrus autem, et Andreas, et Jacobus, et Joannes, et Philippus ex vico Bethsaida fuerunt; Matthæus vero et Jacobus dicuntur habitasse in Capernaum. Simon zelotes Chananæus nominatus est. Omnia autem hæc loca Galiliæ sunt. Zabulon autem et Nephtholim ibi suam habuerunt sortem. Et hujus rei duo sunt testes : unus quidem propheta, alter vero evangelista : ille predicans, hic vero 1071 testimonium proferens. Dicunt autem sic : « Terra Zabulon, et terra Nephtholim, et ceteri maritimam regionem incolentes, trans Jordanem, Galiliæ gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. »

κη. « Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος ἐν ἐκστάσει⁹⁹. » Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐκεῖ Βενιαμὴν βραχὺς, ἐπικρατῶν αὐτῶν· κατὰ¹ δὲ τὸν Θεοδοτίωνα, παιδαγωγὸς αὐτῶν². Βενιαμὴν δὲ νεώτερος, ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ ἐκ τῆς Βενιαμίντιδος βλαστήτας φυλῆς· νεώτερος, ὡς³ μετὰ πάντας⁴ κληθεὶς⁵ καὶ προσαγορευόμενος⁶· ἄλλως τε καὶ νεανίαν αὐτὸν⁷ ἢ τῶν Πράξεων ἱστορία καλεῖ. Οὗτος ἐπικρατεῖ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ παιδεύει τὰ θεῖα, καὶ ποδηγεῖ πρὸς σωτηρίαν τοὺς βουλομένους. Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἐκστάσει⁸ μαθὼν ἐν⁹ οὐρανοῖς εἶναι τὸν ὑπ' αὐτοῦ διωκόμενον, καὶ νεκρὸν νομιζόμενον. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον¹⁰ ὁ μακάριος Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ὁ λοιπὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς, τὰ θεῖα τοὺς πιστεύοντας ἐκπαίδευει¹¹, εἰκότως καὶ τούτων ὁ προφητικὸς ἐμνημνεύσε λόγος¹². « Ἄρχοντες Ἰουδα ἡγεμόνες αὐτῶν, ἄρχοντες Ζαβουλῶν, ἄρχοντες Νεφθαλεμ. » Ἐκ γὰρ τούτων τῶν φυλῶν τὴ γένος οἱ λοιποὶ κατήγον ἀπόστολοι. Καὶ οἱ μὲν καλούμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, τὴν Ἰουδα φυλὴν πάντως εἶχον πηγῆν. Πέτρος δὲ, καὶ Ἀνδρέας, καὶ Ἰάκωβος¹³, καὶ Ἰωάννης, καὶ Φίλιππος, ἀπὸ Βηθσαϊδῆ τῆς κώμης ἐτύχχανον ὄντες. Ματθαῖος δὲ καὶ Ἰάκωβος¹⁴ ἐν τῇ Καπερναύμ διαγαίνοντες ἱστορήθησαν. Σίμων ὁ ζηλωτὴς Κανανίτης ὠνόμασται. Ταῦτα δὲ πάντα χωρὶς τῆς Γαλιλαίας ἐστί. Ζαβουλῶν δὲ καὶ Νεφθαλεμ ἐκείνους εἶχον τὴν κληρὸν. Καὶ τούτου μάρτυρες δύο· ὁ μὲν προφήτης, ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς· ὁ μὲν προλέγων¹⁵, ὁ δὲ τὴν μαρτυρίαν προφέρων¹⁶. Φασὶ δὲ οὕτως· Ἐγὼ Ζαβουλῶν, καὶ γῆ Νεφθαλεμ, καὶ οἱ λοιποὶ τῆς¹⁷ παραλίαν¹⁸ κατοικοῦντες¹⁹, καὶ πέραν τοῦ Ἰερδάνου, Γαλιλαία τῶν ἰθύνων· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. »

Vers. 29, 30. « Manda, Deus, virtuti tue; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. A templo tuo in Hierosolyma. » Symmachus autem sic interpretatus est : Impera, Deus, de fortitudine tua; corrobora hoc, Deus, quod fecisti nobis, propter templum tuum, quod est super Hierosolyma. Conditima, inquit,

χθ. λ'. « Ἐντειλαί, ὁ Θεός, τῆς²⁰ δυνάμει σου· ἐνδύναμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο ὁ κατεργάσω²¹ ἐν ἡμῖν²². Ἀπὸ τοῦ ναοῦ σου ἐπὶ²³ Ἱερουσαλήμ²⁴. » Ὁ δὲ²⁵ Σύμμαχος οὕτως· Ἠρόσταξον, ὁ Θεός, περὶ ἰσχύος σου· ἐνίσχυσον, ὁ Θεός, τοῦτο ὁ ἐποίησας²⁶ ἡμῖν, διὰ τὴν γὰρ σου τὴν²⁷ ἐπάνω τῆς Ἱερου-

Vers. 29, 30. « Manda, Deus, virtuti tue; confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis. A templo tuo in Hierosolyma. » Symmachus autem sic interpretatus est : Impera, Deus, de fortitudine tua; corrobora hoc, Deus, quod fecisti nobis, propter templum tuum, quod est super Hierosolyma. Conditima, inquit,

• Matth. iv, 14; Isa. ix, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ Πρὸς ταῖς προφ. cod. 1 τὰς προφητικὰς. ⁹⁹ Ἐν ἐκστ. Hebr. דָּוָם, dominans eis. ¹ Κατὰ—αὐτῶν. Des. in cod. 2. ² Παιδ. αὐτῶν. Ita fere edit. V. habet διδάσκων. ³ Ὡς. cod. 1 ὦν. ⁴ cod. 2 πάντων. ⁵ Κληθεὶς. cod. 1 et 2 præm. καί. ⁶ Αὐτόν. Des. in cod. 2. ⁷ Ἐκστάσει. cod. 1 et 2 add. ποτέ. ⁸ Ἐν—τομυζόμ. cod. 1 Τὸν παρ' αὐτοῦ διωκόμενον τοῦ παντὸς ὑπάρχειν ποιητὴν καὶ εἶχειν ὑποπόδιον γῆν καὶ ὄρθρον οὐρανόν· ἐκεῖθεν γὰρ αὐτὸν ἐχειροτόνησεν ἀπόστολον. Eum quem persequebatur, esse universi conditorem, tetrumque pro scabello habere, pro throno autem cælum : inde enim illum constituerat apostolum. ⁹ cod. 1 μόως. ¹⁰ cod. 2 ἐκδιδάσκει. ¹¹ Λόγος. cod. 1 add. διὰ γὰρ τῶν ἐξῆς ἔφη. ¹² Ἰάκωβος. cod. 1 add. Ἀλφραίου. ¹³ Ἰάκ. cod. 2 h. l. add. Ἀλφραίου. ¹⁴ cod. 2 προλέγει. ¹⁵ cod. 2 προφέρει. ¹⁶ Τῆς. cod. 1 et 2 præm. οἱ. ¹⁷ cod. 2 παραλίον. ¹⁸ cod. 2 οἰκοῦντες. ¹⁹ Τῆς. cod. 1 præm. ἐν. ²⁰ Κατεργάσω. Rev. lectio est κατεργάσω. ²¹ Ἡμῖν. In cod. 1 sequi. Ἰδοὺ πανταχοῦ καὶ ὁ παρὼν προφήτης θεολογεῖ τὸν Χριστὸν, καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀνακηρύττει. ²² Ἐπί. cod. 2 ἐν. ²³ Ἱερουσ. cod. 1 add. Σοὶ οἶσους· ἦν ἐδωργάσω. Δέσποτα, χάριν ἐπὶ τὰ ἔθνη· γὰρ δὲ λέγει τὴν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μίαν καὶ μόνην Ἐκκλησίαν, ἦν καὶ σῶμα παιδεύομεθα ὑπάρχειν τοῦ Χριστοῦ. Gratiam tuam, o Domine, quam largitus es, affertent g' uibus. Templum autem vocat unum ubique terrarum solamque Ecclesiam, quam Christum esse corpus esse mittit. ²⁴ Ὁ δὲ — μέλλοιτι. Hæc transposita sunt in cod. 1 ubi post μεταβολὴν legitur. ²⁵ Οὕτως. cod. 1 ἀντὶ τοῦ Ἐντειλαί· ὁ Θεός καὶ τὰ ἐξῆς, οὕτως ἔφη. ²⁶ Ἐποίησας. cod. 1 ἐποίησας. ²⁷ Τῆς—γὰρ σου. Des. in cod. 2.

Domine, gratiam quam dedisti, propter templum tuum, quod ex nobis assumpsisti, quod collocasti supra omne imperium, et potentiam, et potestatem, et super omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Hierosolymam enim cœlestem civitatem nuncupat, de qua divinus Paulus testatus est : « Verum superior Hierosolyma libera est, quæ est mater omnium nostrum P. » Petunt igitur propter cognationem, quam cum templo habent, ut gratia, quæ ipsis concessa fuit, roboretur, **1072** utque ob primitias tota massa collata gratia potiatur. Hinc prædicit et mutationem regum : « Tibi offerent reges munera. » Cessantes enim a persecutionibus, debitum cultum tanquam Deo offerent : et quemadmodum ipsi tributum a subditis accipiunt, sic ipsi, veluti servi et subditi, dona tibi afferent. Et hujus rei testes sunt oculi intuentes prophetiæ veritatem.

VERS. 31. « Increpa feras arundinis. » Exemplaria quædam habent *nemoris*. Sive autem *nemus* sit, sive *arundo*, per hæc sterilitas significatur. Porro in his locis feræ rationis expertes lustra habent, quas per divinam implorationem Prophetia nos exigere docuit. « Congregatio taurorum in vaccis populorum, ut excludant eos qui probati sunt argento. » *Taurus* vocat Judæorum multitudinem, ob eorum usitatum ferociam ; *juvencas* vero *populorum*, eos qui ex gentibus crediderunt, nominavit, propter novitatem vocationis. Prædicit igitur sermo propheticus insultus factos in principio divinæ prædicationis contra homines pios. Hoc **1073** vero, inquit, faciunt, volentes ipsos excludere, et data felicitate privare, qui instar argenti igne examinati probi declarati sunt. Hoc de ipsis etiam beatus Paulus inquit : « Æmulantur vos non bene, sed excludere vos volunt q. » Quoniam autem et in gentibus fuerunt qui contradicerent, et varias sanctorum caedes efficerent, jure etiam de his inquit : « Dissipa gentes quæ bella volunt. » Ita cum de illis qui contradicunt, vaticinatus esset, orationem transfert ad credentes.

P Galat. iv, 26. q ibid. 17.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁸ *Βεβαίωσον* — *φύραμα*. Similia hisce ex Didymo attulit Cord. p. 566 sq. ²⁹ *Δυνάμι*. cod. 1 *κυριότητος*. ³⁰ *Μικ*. cod. 1 *θεσπέσιος*. ³¹ *Λέγει*. Des. in cod. 1. ³² *Ἡμῶν*. cod. 1 add. ἤς εἰκὼν ἐνυπόστατος ἢ ἀπανταχοῦ τῶν ὁμοδοξῶν Ἐκκλησία. Cujus vera imago est orthodoxorum per totum orbem Ecclesia. ³³ *Διὰ* — *δεδομένην*. cod. 1 ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. ³⁴ *Διὰ* — *φύραμα*. cod. 1 καὶ διὰ ταύτης ἀπολαῦσαι τὸ τῶν πιστευόντων γένος. ³⁵ *Μεταβολήν*. In cod. 1 sequitur locus supra omissus Ὁ δὲ Σύμμαχος — μέλλοντι. Dein le repetuntur ea Ἱερουσαλήμ — μεταβολήν. ³⁶ *Δασμόν*. cod. 1 *φόνον*, positum post ὑπήκων. ³⁷ *Θεωρ*. cod. 1 præm. oi. ³⁸ *Ἐνια* x. λ. cod. 1 præm. διὰ τῶν καλῶν τὴν ἀκαρπίαν τῶν ἐπὶ φαυλότητι διαγόντων ἀνθρώπων σημαίνει. Per arundines autem sterilitatem hominum corrupte viventium innuit. ³⁹ *Σημναίρεται*. cod. 1 add. *θηρίε* δὲ προσηγόρευσε τοὺς πονηροὺς δαίμονας καὶ τοὺς ἀτόπους λογισμοὺς. Feras autem vocavit malos demones et absurdas cogitationes. ⁴⁰ *Δέ*. Abest a cod. 2. ⁴¹ *Ἐχει*. Abest a cod. 2. ⁴² *Καί*. Des. ibid. ⁴³ *Ε*. cod. 1 et 2 suppl. ⁴⁴ *Τοῦ ἐγκλ*. Rec. lectio est τοῦ μὴ ἀποκλεισθῆναι, ut non excludantur. Hebr. תְּרַחֵם אֶת הַבְּרִיָּה *em qui concuſcandum se præbet*, s. submitit se, pro *frustulis argenti*. ⁴⁵ cod. 1 ἐκκλεισθῆναι, quæ est lectio edit. Compl. ⁴⁶ *Ταύρους* x. τ. λ. Hæc ἀνονομεί exhibet Cord. p. 568. Pro ταύρων — πληθύν in cod. 1 leg. συναγωγὴν ταύρων τὴν τῶν Ἰουδαίων καλεῖ πληθύν. ⁴⁷ *Ἐκκληρία* cod. 1 et 2 *σοιτηρία*. ⁴⁸ cod. 1 *ἐξοικιασμένοι*. ⁴⁹ *Θέλεισται* cod. 1 *βούλονται*. ⁵⁰ *Ἀγίωρ*. cod. 1 add. *μαρτύρων*. cod. 2 præm. τῶν.

σαλήμ. *Βεβαίωσον* ²⁸, φησίν, ἦν ἐδωρήσω, Δέσποτα, χάριν, διὰ τὸν ναὸν σου, ὃν ἐξ ἡμῶν ἀνείληθας· ἐν ἐκθήσας ἐπάνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως ²⁹, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ἱερουσαλήμ γὰρ τὴν ἄνω πόλιν καλεῖ, περὶ ἧς ὁ μακάριος ³⁰ Παῦλος λέγει ³¹· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν· ἧτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν ³². » Αἰτοῦσι τοίνυν διὰ ³³ τὴν πρὸς τὸν ναὸν συγγένειαν, τὴν δεδομένην βεβαιωθῆναι χάριν· καὶ διὰ ³⁴ τὴν ἀπαρχὴν, τῆς παρασχεθείσης δωρεᾶς ἀπολαῦσαι τὸ φύραμα. Ἐντεῦθεν προλέγει καὶ τὴν τῶν βασιλέων μεταβολήν ³⁵. « Σοὶ οἴσουσι βασιλεῖς δῶρα. » Τοῦ γὰρ διώκειν παυσάμενοι, τὸ πρέπον ὡς θεῶ προσοίσουσι σέβας· καὶ ὡς περ αὐτοὶ δασμὸν ³⁶ παρὰ τῶν ὑπήκων λαμβάνουσιν, οὕτως αὐτοὶ, καθάπερ δοῦλοι καὶ ὑπήκοοι, δῶρά σοι προσκομιούσι. Καὶ τούτου μάρτυρες οἱ ὀφθαλμοὶ θεωροῦντες ³⁷ τὴν τῆς προφητείας ἀλήθειαν.

λα'. « Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » Ἐνια ³⁸ δὲ τῶν ἀντιγράφων *δρυμοῦ* ἔχει. Εἶτε δὲ *δρυμὸς*, εἶτε *κάλαμος*, ἢ ἀκαρπία διὰ τούτων σημαίνεται ³⁹. Ταῦτα δὲ ⁴⁰ οἰκητήριον ἔχει ⁴¹ τὰ ἀνόητα θηρία, ἃ καὶ ⁴² διὰ τῆς θείας ἐπικλήσεως ὁ Προφήτης [⁴⁴ ἡμᾶς] ἐξελκύνειν ἐδίδαξεν. « Ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων ἐν ταῖς δαμάσει τῶν λαῶν, τοῦ ⁴⁵ ἐγκλεισθῆναι ⁴⁶ τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ. » *Ταύρους* ⁴⁶ καλεῖ τὴν τῶν Ἰουδαίων πληθύν, διὰ τὴν συνθήθ ὁρασύτητα· *δαμάσεις* δὲ *λαῶν* τοὺς ἐξ ἔθνων πεπιστευότας ὠνόμασε, διὰ τὸ νέον τῆς κλήσεως. Προλέγει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος, τὰς ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος κατὰ τῶν εὐσεβῶν γεγεννημένας τῶν Ἰουδαίων ἐπαναστάσεις. Τοῦτο δὲ, φησὶ, δρῶσιν, ἐκκλείσει αὐτοὺς βουλόμενοι, καὶ τῆς δεδομένης εὐκληρίας ⁴⁷ στερηῆσαι· οἷτινες δίκην ἀργυρίου πυρωθέντες, ἀπεφάνθησαν δόκιμοι ⁴⁸. Τοῦτο περὶ αὐτῶν καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ζηλοῦσιν ἡμᾶς οὐ καλῶς· ἀλλ' ἐκκλείσει ἡμᾶς θέλουσιν ⁴⁹. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἦσαν οἱ ἀντιλέγοντες, καὶ παντοδαπὸς ἀγίων ⁵⁰ σφαγὰς ἐργαζόμενοι, εἰκότως καὶ περὶ τούτων φησὶ· « Διασκόρπισον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα. » Οὕτως περὶ τῶν ἀντιλεπόντων Θεσπίσας, μεταφέρει τὸν λόγον εἰς τοὺς πιστεύσαντας.

16'. « Ἡξοῦσι πρέσβεις ⁶¹ ἐξ Αἰγύπτου. » Τῆς Αἰγύπτου δὲ προτέρας ἐμνημόνευσεν, ὡς τῆς ἀσεβείας ἀναδησαμένης πάλαι τὸ κράτος. Μέννηται δὲ αὐτῶν καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία, διηγουμένη τῶς συνελεγμένους κατὰ τὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέραν, ἐν ἧ τῷ παναγίου Πνεύματος τοῖς ἀποστόλοις ἐπεφοίτησεν ἡ χάρις. « Αἰθιοπία προφθάσει ⁶² χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. » Τέλους καὶ τοῦτο τετύχηκε. Καὶ μάρτυς ὁ εὐνοῦχος Κανδάκης τῆς βασιλείας τῶν Αἰθίοπων, ὃν ὁ Φίλιππος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγησεν. Ἐκτα πάσης τῆς δίκουμένης τῆς βασιλείας καλεῖ.

17'. « Αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς, ἄσχετε τῷ Θεῷ· ψάλατε τῷ Κυρίῳ. » Ἄπαντες, φησὶν, οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην, δεξασθε τῆς θεογνωσίας τὸ φῶς· καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ⁶³ προσηγάγετε ὑμυφῶν ⁶⁴.

18'. « Τῷ ἐπιθετηκότε ⁶⁵ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς. » Ὁ γὰρ Δεσπότης Χριστὸς ⁶⁶ οὐ μόνον εἰς τὸν ἐρόμενον οὐρανὸν ἀνελήλυθεν ⁶⁷, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ὑπέριον ⁶⁸, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης, ἐν ὑψηλῷ ὑπερώῳ ⁶⁹ τῆς αἰετίας ἀνατολῆς, τῆς ἀκτίνας πᾶσι καταπέμπων ἀνθρώποις. » Ἰδοὺ δώσει τῇ φωνῇ ⁷⁰ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμειος. » Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, τὴν μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενομένην τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Δύναμιν γὰρ ταύτην καὶ ὁ Κύριος προσηγόρευσε. « Μείνατε γὰρ, φησὶν ⁷¹, ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἕως ἂν ⁷² ἐνδύσθητε δύναμιν ἐξ ἔφθως. » Ταύτης δὲ τῆς φωνῆς καὶ ὁ μακάριος ⁷³ μέμνηται. Λουκᾶς λέγων ⁷⁴. « Ἐγένετο δὲ ⁷⁵ φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι ⁷⁶. »

19'. « Δότε δόξαν τῷ Θεῷ. » Ἔοικε τοῦτο τῇ τοῦ Ἀποστόλου νομοθεσίᾳ. « Δοξάσατε γὰρ, φησὶ, τὸν θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστιν αὐτοῦ ⁷⁷. » Τοὺς γὰρ τοσούτων ἀπολαύοντας ⁷⁸ δίκαιον διὰ πάντων τὸν εὐεργέτην δοξάζειν ⁷⁹. « Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ· καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις. » Ἐξ Ἰσραὴλ γὰρ τὸ γένος κατὰγοντες οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι, τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοῦργίαν δι' ὧν εἰργάζοντο θαυμάτων ὑπέδειξαν· καὶ οἱ μὲν ⁸⁰ ἐκείνους δὲ τὸ δι-

VERS. 32. « Venient legati ex Ægypto. » Ægypti vero mentionem primo facit, ut quæ impietatis olim principatum obtinuerit. Horum autem meminit Actuum historia, commemorans eos qui collecti sunt die Pentecostes, quo sancti Spiritus gratia venit super apostolos. « Æthiopia preueniet manu sua Deo. » Et hoc eventum sortitum est. Testis est eunuchus Candacis reginæ Æthiopum, quem Philippus ad veritatem deduxit. Deinde totius orbis regna vocat.

VERS. 33. « Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino. » Omnes, inquit, qui per totum orbem terrarum estis, divinæ cognitionis lumen accipite, et pro beneficiis acceptis hymnos offerite.

VERS. 34. « Qui ascendit super cælum cæli ad orientem. » Dominus enim **1074** Christus, Deus noster, non modo in hoc cælum quod videmus ascendit, sed etiam in superius, et sedit ad dexteram magnificentiæ in excelsis cœnaculo orientis sui radios omnibus demittens. « Ecce dabit voci suæ vocem virtutis. » Significat autem hisce verbis Spiritus sancti adventum, post Salvatoris nostri assumptionem. Nam hunc Dominus etiam virtutem appellavit. « Manete enim, inquit, in civitate hac, donec induamini virtute ex alto. » De hac porro voce beatus etiam Lucas mentionem facit, dicens. « Facta est autem vox de cœlo tanquam venientis venti vehementis, et implevit domum ubi erant sedentes. »

VERS. 35. « Date gloriam Deo. » Simile est hoc apostolicæ legi: « Glorificate enim, inquit, Deum in corpore vestro, [et in spiritu vestro] quæ Dei sunt. » Nam cum tot tantaque bona consecuti simus, justum est per omnia beneficii auctorem laudare. « Super Israel magnificentia ejus, et virtus ejus in nubibus. » Ex Israel enim sacri apostoli originem trahentes, Dei **1075** magnificentiam ostendebant per ea quæ edebant miracula: et qui illis successerunt, cum docendi donum accepissent, veluti quædam

⁶¹ Act. II, 10. ⁶² Act. VIII, 26 seqq. ⁶³ Luc. XXIV, 49. ⁶⁴ Act. II, 2. ⁶⁵ I Cor. VI, 20.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Πρέσβεις. Hebr. מַגְלֵי, magnates. ⁶² Προφθάσει — Θεῷ. Hebr. קִיָּהָר יִיךְ וְיִיךְ Synon. σπενσάτω διδοῦσα χεῖρα τῷ Θεῷ. ⁶³ Εὐσεβείας. cod. 1 εὐεργεσίας. ⁶⁴ Ὑμνοῦδιαν. cod. 1 add. λέγει δὲ διὰ τῶν ἐξῆς καὶ τίνι. ⁶⁵ Τῷ ἐπιθεθ. In textu τῶν O præc. Ψάλατε τῷ Θεῷ, quæ tamen des. in ed. Ald. et Compl. nec existant in textu Hebr. ⁶⁶ Χριστός. cod. 1 add. ὁ θεὸς ἡμῶν. ⁶⁷ Οὐρ. ἀνελ. cod. 1 τῆς Ἱερουσ. ναὸν εἰσελήλυθεν. ⁶⁸ Εἰς τὸν ὑπέριον. cod. 1 Εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ᾧθεν καὶ καταβὰς οὐκ ἄπην· ὡς ποῦ ἐν Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος. « Ἐὰν ἴδητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον. » Καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος. « Ὁ καταβὰς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν. In ipsum illud cælum, unde cum descendisset, non absuit, ut alicubi in Evangelii dixit Dominus (Joan. VI, 62): Si venderitis Filium hominis ascendentem ubi prius fuerat. » Et divinus Apostolus, (Ephes. IV, 9, 10): Qui descendit ad inferiora loca terræ, idem est ille qui ascendit supra omnes cœlos. ⁶⁹ Ὑψ. ὑπερ. cod. 1 et 2 ὑψηλοῖς. ⁷⁰ Τῇ φωνῇ. In textu τῶν O præc. ἐν, quod abest ab edit. Ald. et Compl. cod. 1 et 2 τὴν φωνὴν. ⁷¹ Φησὶν. Abest a cod. 2. ⁷² cod. 2 ἕως· ὅς, omisso τὸν τῆ. ⁷³ Δέγων. cod. 1 γράφων. ⁷⁴ Δέ. Abest a cod. 2. ⁷⁵ Καθήμενοι. cod. 1 add. ὄντων ἔτι οἱ ἀπόστολοι. ⁷⁶ Αὐτοῦ. cod. 1 τοῦ Θεοῦ. Hanc receptam l. c. lectionem expressit quoque Carafa. ⁷⁷ Ἀπολαύοντες. cod. 1 add. δωρεῶν. ⁷⁸ Δοξάζειν. cod. 1 ὑμνεῖν.

nubes pluviam e pelago Spiritus sancti haurientes, irrigationem hominibus afferunt.

Vers. 36. « Mirabilis Deus in sanctis suis. » Ceteri quoque, inquit, omnes virtutis studiosi ad divinas laudes celebrandas accingunt se juxta Domini vocem, dicentem : « Lucrat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est ». — « Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem populo suo. » Non temere autem hoc loco Israelis meminit, sed quoniam Jacob, cum Esauum time-ret, divino postea potitus conspectu, corroboratus est, mentisque timore discussit. Docet autem nos sermo, cum, qui illum fortem reddidit, et inimicis superiorem effecit, novum suum populum confirmaturum, et pacatum atque invictum effecturum. « Benedictus Deus. » [Cum autem audiveris tu qui discendi cupidus es, Deum sæpius dici nunc Deum, nunc Dominum, nunc Salvatorem, ne alium eum existimes. Non enim est, nec datur Deus alius, quam solus Pater, Filius ac Spiritus sanctus : non autem quasi tres sint Dii, absit ! ut jam sæpius diximus. Nomina enim ista, Deus, Dominus, Rex, Creator, Omnipotens, et quæ sunt alia, de indivisa Trinitate **1076** sumuntur.] Finis accommodatus est psalmo. Oportebat enim ut tantorum bonorum narratio divina laude concluderetur.

INTERP. PSALMI LXVIII.

Vers. 1. « In finem. Pro his qui mutabuntur. Psalmus Davidi. » Quarumdam rerum mutationem psalmus prædicat. Dicitur quidem est in Judæos, qui exsules Babylone erant, et ex illorum persona figuratus, tanquam deprecantium, et liberari postulantium. Verumtamen vaticinatur, et a servitute liberationem, et reditum, et Hierosolymæ ædificationem, et in summa pristinam Judææ felicitatem. Continet vero etiam vaticinationem de cruciatibus Dominicis, hoc est [Dei et Salvatoris nostri,] et propter hos ultima Judæorum pernicie, quæ eos oppressura erat. Quoniam enim quæ ab inimicis perpessi sunt, hæc contra benefactorem et Salvatorem ausi fuerunt, quæ inimicis imprecabantur, hæc in ipsos justus judex decrevit.

* Matth. v, 16.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁹ Ἄγιοις. Rec. lectio est ὁσίας. ⁷⁰ Αὐτοῦ. cod. 4 adl. ὁ Θεὸς Ἰσραήλ. ⁷¹ Ὑμνεῖσθαι. cod. 4 præm. δι' αὐτῶν. ⁷² cod. 1 παρασκευάζουσι. ⁷³ Δέ. Abest a cod. 1 et 2. ⁷⁴ cod. 2 ἀναδείξας. ⁷⁵ Αὐτός. cod. 1 adl. ἐνανθρωπήσα:. ⁷⁶ E cod. 1. Similem locum vid. supra p. 1015, n. 2. ⁷⁷ Τέλος. In cod. 1 repeluntur ista εὐλογητὸς ὁ Θεός. ⁷⁸ cod. 2 ἐν Βαβυλῶνι. ⁷⁹ cod. 1 et 2 μεταναστάντας. ⁸⁰ Καί. Abest a cod. 2. ⁸¹ Δί. cod. 1 δικαίως. ⁸² cod. 2 ἐσχημάτισεν. ⁸³ Ἀπαλλ. cod. 1 præm. αὐτῶν. ⁸⁴ Ἀπαξ. cod. 2 ἀπάσης. ⁸⁵ E cod. 1 suppl. Eadem legit Carafa. ⁸⁶ Δυσσεθῶν. ⁸⁷ Εὐεργέτου. cod. 1 præm. νομοθέτου καί. ⁸⁸ Καί. Abest a cod. 1 ⁸⁹ cod. 2 ἐπιδράσαντο.

A βατκαλικὸν δεξάμενοι χάρισμα, καθάπερ τινὲς νεφέλαι ἐκ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος θαλάττης τὸν ὑστὲν ἀνιμώμεναι, τὴν ἀρδίαν τοῖς ἀνθρώποις προσφέρουσι.

λς'. « Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις ⁶⁹ αὐτοῦ ⁷⁰. » Καὶ ἄλλοι δὲ, φησὶν, ἅπαντες τῆς ἀρετῆς ἐρασταὶ τὸν Θεὸν ὕμνεῖσθαι ⁷¹ παρασκευάζουσι ⁷², κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν· « Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ κατὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δεξάσωνται τὸν Πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν οὐρανοῖς. » — « Ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ αὐτὸς δώσει δύναν· καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἐνταῦθα τοῦ Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσεν· ἀλλ' ἐπειδὴ δεῖσας ὁ Ἰακώβ τὸν Ἠσαῦ, εἶτα τῆς θείας ἐπιφανείας ἀξιώθεις, ἀνεβρώσθη, καὶ τὸ δέος τῆς διανοίας ἐξέβαλε. Διδάσκει δὲ ⁷³ ἡμᾶς ὁ λόγος, ὅτι ὁ ἐκείνων ἰσχυρὸν ἀποφήνας, καὶ κρείττονα δεῖξας ⁷⁴ τῶν δυσμενῶν, αὐτὸς ⁷⁵ τὸν νέον αὐτοῦ κραταίωσει λαὸν, καὶ ἀμαχὸν ἐργάσεται καὶ ἀήτητον. « Εὐλογητὸς ὁ Θεός. » [⁷⁶ Ἄλλ' ἀκούων, φιλομαθέστατε, Θεὸν καὶ Θεὸν πολλὰκις εἰρημένον καὶ Κύριον καὶ Σωτῆρα, μὴ ἄλλον ὑπολάβῃς. Οὐδὲ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστίν εἰ μὴ ὁ μόνος Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλ' οὐ τριθεῖα, ἅπασι· ὡς πολλὰκις ἡμῖν εἰρηται. Τὸ γὰρ Θεὸς ὄνομα καὶ τὸ Κύριος καὶ τὸ Βασιλεὺς καὶ τὸ Δημιουργὸς καὶ τὸ Παντοκράτωρ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐπὶ τῆς ἀδιαιρέτου λαμβάνεται Τριάδος.] Ἀρμόδιον τῷ ψαλμῷ τὸ τέλος ⁷⁷. Ἐδεῖ γὰρ τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν τὴν διηγήσειν ὕμνῳ θεῖῳ συμπερανθῆναι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΣΗ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Ἀλλοίωσιν τινῶν πραγμάτων ὁ ψαλμὸς προσμαίνει. Εἰρηται μὲν γὰρ εἰς τοὺς εἰς Βαβυλῶνα ⁷⁸ μετανάστας ⁷⁹ Ἰουδαίους· καὶ ⁸⁰ ὡς ⁸¹ ἐξ ἐκείνων προσεχυομένων, καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αἰτοῦντων, ἐσχημάτισται ⁸². Προθεσπίζει δὲ ὁμοῦ καὶ τὴν τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν ⁸³, καὶ τὴν ἐπάνοδον, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν οἰκοδομήν, καὶ ἀπαξιαπλῶς ⁸⁴ τῆς Ἰουδαίας τὴν προτέραν εὐμερίαν. Ἐχει δὲ καὶ προφητείαν τῶν δεσποτικῶν [⁸⁵ τοῦ Θεοῦ λέγω καὶ Σωτῆρος ἡμῶν] παθημάτων, καὶ τῆς διὰ ταῦτα καταλιφόμενης Ἰουδαίας πανωλεθρίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἂ παρὰ τῶν δυσμενῶν ⁸⁶ ὑπέμειναν, ταῦτα κατὰ τοῦ εὐεργέτου ⁸⁷ καὶ ⁸⁸ Σωτῆρος ἐτόλμησαν, ἂ τοῖς ἐχθροῖς ἐπιδράσαντο ⁸⁹, ταῦτα κατ' αὐτῶν ὁ δίκαιος κριτὴς ἐψηφίστατο.

β'. « Σώσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσέληθον ὕδατα ἕως ἄνω γυῖός μου. » Ἡ τῶν εὐσεβεστέρων συμμορία προσφέρει τὴν ἰκετείαν **. Ὑδάτα δὲ καλεῖ τῶν συμφορῶν τὸ πλῆθος. Πάντοθεν, φησί, τοῖς ἀνιάρους περικλύζομαι **.

γ'. « Ἐνεπάγγην εἰς ἰλὸν βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις **. » Ὁ δὲ ** Σύμμαχος· Ἐθαπτίσθην εἰς ἀπεράντους καταδύσεις, καὶ οὐκ ἔστι στάσις· ἐκ μεταφορᾶς τῶν εἰς τὸν τῆς θαλάσσης ἐμπιπόντων βυθὸν, καὶ ἐπιπλεῖστον καταφερομένων, καὶ μόγις τῆς ἕδρας ἐφικνουμένων. Διηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὸ μέγεθος τῶν συμβεδηχόντων τοῖς ἀνδραποδισθεῖσι ** κακῶν. « Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγίγς κατεπόντισέ με. » Ποικίλει τὸν λόγον ταῖς διαφόροις εἰκόσιν, οὐχ εὐρίσκειων ἄξιαν εἰκόνα τῶν κατεγόντων ἀνιάρων **.

δ'. « Ἐκοπίασα κράζων· ἐβραγγίλασεν ὁ λάρυγξ μου. » Διηνεκῶς, φησί, ποτινιώμενος βοῶ, ὡς καὶ αὐτὰ καμείν ** τὰ ἔργα τῆς φωνῆς. Κραυγὴν δὲ τὴν ἐπίτασιν λέγει τῆς κατὰ διάνοιαν προσευχῆς *. « Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου, ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με ἐπὶ τὸν Θεόν μου. » Ἐκ μεταφορᾶς δὲ αὐτὸ τέθεικε τῶν συνήθη τινὰ καὶ γινώριμον ἐξ ἀποδημίας ἐπανιόντα προσμενόντων, καὶ τὰς ὁδοὺς περισκοποῦντων. Ἀπέκαμον, φησὶν, ἀναμένων τὴν σὴν βοήθειαν. Εἶτα ἃ τροπικῶς ἄνω τέθεικε, διδάσκει σαφέστερον.

ε'. « Ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου οἱ μισοῦντές με δωρεάν. Ἐκραταιώθησαν αἱ ἐχθροί μου, οἱ ἐκδιώκοντές με ἀδίκως. » Ἀλλὰ ** μηδεὶς ὑπολάβοι τῶν φιλομαθεστέρων, εἰρήσθαι ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ταῦτα. Οὐδὲ γὰρ εἴρηται, οὐκ εἴρηται, εἰ μὴ ἐκ προσώπου, ὡς ἀνωτέρω ἡμῖν ἐσχεδιάσται, τῶν ἀνδραποδισθέντων ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα. Λέγει δὲ ὅτι καὶ ἀριθμὸν νικῶσιν οἱ δυσμενεῖς, καὶ δυναστεῖζ περικίενται, καὶ ἀπεχθάνονται πρὸς με, αἰτίαν ἐμοῦ τοῦ μίσους οὐ δεδωκότος. « Ἄ ** οὐχ ἤρπαζον *, τότε ἀπεινῶσιν. » Ἄν οὐκ ἠδίκησα, δίκας * εἰσπράττομαι. Οὐ * γὰρ ὡς ἄρπαξ, ἢ ἀδικήσας, φησὶν ὁ λαὸς, ταῦτα ἐξηγητοῦσθαι παρ' αὐτῶν.

ς'. « Ὁ Θεός, σὺ ἔγνωσ τὴν ἀφροσύνην μου· καὶ αἱ πλημμέλειαι μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν. » Πάντα, Δέσποτα, σὺ γινώσκεις, καὶ λέληθέ σε γινόμενων * οὐδέν. Οἶδας τοιγαροῦν, ὡς εἰς ἐκείνους μὲν Δ οὐδέν * ἐπλημμέλησα· τοὺς δὲ σοὺς παραθέβηκα νόμους. Τούτω ἔειπε τὸ *, « Σὺ μόνω ἤμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. »

ζ'. « Μὴ αἰσχυνοῦσθαι ἐπ' ἐμέ οἱ ὑπομένοντές σε, Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων. Μὴδὲ ἐντραπέτησαν ἐπ' ἐμέ οἱ ζητοῦντές σε, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ. » Μὴ

γ Psal. l., 4.

VERS. 2. « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Ea Judæorum societas, quæ pia magis erat, has preces offert. *Aquas* vero vocat calamitatum multitudinem. Undique, ait, res molestæ circumstant me.

VERS. 5. « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. » Symmachus sic vertit: *Immersus sum in infinitas voragine, et non est status*; metaphora ducta ab illis, qui in **1077** profundum mare inciderunt, et deorsum diu feruntur, et vix fundum attingere possunt. Declarat autem per hæc malorum magnitudinem, quæ in captivitatem abductis acciderunt. « Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. » Variis figuris orationem exornat, non inveniens dignam comparationem malorum, a quibus detinebatur.

VERS. 4. « Laboravi clamans, rauca factæ sunt fauces meæ. » Semper, inquit, supplicans clamo, ut et ipsa instrumenta vocis laborent. *Clamorem* vero intentionem mentis in obsecratione dicit. « Defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. » Hoc dixit ex translatione eorum qui aliquem necessarium et notum peregre redeuntem expectant, et vias circumspiciunt. Defessus sum, inquit, tuam opem expectans. Deinde quæ superius figurate posuit, manifestius docet.

VERS. 5. « Multiplicati sunt super capillos capitis mei qui oderunt me gratis. Roborati sunt, qui persecuti sunt me inimici mei injuste. » Cæterum studiosus nemo existimet, dicta ista fuisse ex persona Dei et Salvatoris. Non enim dicta sunt, ut a nobis superius indicatum est, nisi ex persona eorum qui ex Hierosolyma captivi ducti fuerant Babylonem. Ait autem, Et numerum superant hostes, et magnam habent potentiam, et odio me prosequuntur, licet odii causam ipsis non dederim. « Quæ non rapui, tunc exsolvebam. » Earum injuriarum, quas non intuli, injuste pœnas luo. Non enim ego, ait populus, ut rapax, aut **1078** prior ipsos lædens, ab illis in servitutem redactus sum.

VERS. 6. « Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita. » Omnia, o Domine, tu cognoscis, et nihil eorum, quæ fiunt, te latet. Scis igitur, me in illos nihil commisisse, tuas autem leges esse transgressum. Hoc illi simile est: « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. »

VERS. 7. « Non erubescant in me qui expectant te, Domine, Domine virtutum. Non confundantur super me qui quærunt te, Deus Israel. » Ne sim

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

** Ἰκετείαν. cod. 1 add. ταύτην. * Περικλύζομαι. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἐφη. ** Ὑπόστασις. Hebr. *תַּוְּבַח*, locus ad consistendum. ** Δέ. Abest a cod. 1. ** Συμβέβ. τοῖς ἀνδραποδ. Des. in cod. 2. ** Ἀνιάρων. cod. 1 add. διὰ δὴ ταῦτα βοᾷ. ** Καμείν. cod. 2 κραυγάζειν. ** cod. 1 εὐχῆς. ** Ἀλλὰ — λέγει δὲ ὅτι. Des. in cod. 2. ** Ἄ. cod. 2 ὦν. * Rec. lectio est ἤρπαξα. * cod. 2 ἀδίκως. * Οὐ — ταῦτα. cod. 2 οὐκ ἄρπας γὰρ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀδικίας. * Γινόμενων. cod. 1 et 2 præm. τῶν. * cod. 1 οὐδαμῶς. * Τό. cod. 2 præm. καί.

aliis, inquit, noxæ exemplar, ut exspectans quidem a te salutem, decipiar mea spe. Sed discant, per ea quæ mihi contingunt, qui tui notitiam habent, quod sperantibus in te, salutis, et non dedecris, sis auctor.

Vers. 8. « Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. » Dedecore repletus sum, tua opprobria recipiens: quandoquidem assidue adversarii mihi obtrectant, imbecillitati tuæ servitutem meam attribuentes.

Vers. 9. « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. » Enumerat mæstitiæ causas ad misericordiam Deum misericordem excitans. Et prius quidem impiorum probra posuit, deinde cognatorum et sociorum segregationem. Tanquam mancipia enim bello capta non permittebant illos inter cognatos versari.

Vers. 10. « Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi **1079** ceciderunt super me. » Non parum autem solitudo sanctæ tuæ domus, et impiorum irrisio discruciat et angit me. Non enim delictis meis, sed imbecillitati tuæ, quæ in eam gesta sunt attribuunt. Propterea maledictis contra te prolatis pungor: ut qui horum causa fuerim. Pro *comedit me*, Symmachus *consumpsit me*, dixit.

Vers. 11, 12. « Et operui in jejunio animam meam, et factum est in opprobrium mihi. Et posui vestimentum meum cilicium, et factus sum illis parabola. » Propter hæc discrucior, et jejunio macero corpus: at hoc ipsum illis ridendi ansam præbet. Affligo autem me ipsum etiam sacci amictu lugubrem habitum gerens; et hinc etiam illusionis causam arripiunt iniqui.

Vers. 13. « Adversus me loquebantur, qui sedebant in porta, et in me psallebant, qui bibebant vinum. » Et in conventibus, inquit, et in conviviis, mea jactant et irrident mala. Olim enim juxta portas conventus habebant.

Vers. 14. « Ego vero oratione mea ad te (me convertito), Domine. » Symmachus autem sic, *Oratio vero mea tibi, Domine*. Dum hæc, inquit, ita sunt, ego oculos ad te convertito, et a te exspecto opem. « Tempus beneplaciti, o Deus. » Symmachus autem sic, *Tempus reconciliationis est Deus*. Satis est, inquit, poena, qua me affecisti. Tempus **1080** jam est ut hanc dissolvas, tuamque misericordiam mihi ostendas. *Beneplacitum* enim bonam appellat volun-

γένωμαί, φησί, βλάβης ταῖς ἄλλοις ἀρχέτυπον, προσμείνεις μὲν τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν, διαμαρτῶν δὲ τῆς ἐλπίδος σου. Ἄλλα μολίψωσαν διὰ τῶν περὶ ἐμὲ γενομένων, οἱ τὴν σὴν ἔχοντες γνώσιν, ὡς τῶν ἐλπίζόντων εἰς σὲ σωτηρίας, καὶ οὐκ αἰσχύνης ὑπάρχεις καρπός.

η'. « Ὅτι ἕνεκά σου ὑπήνεγκα ὀνειδισμόν· ἐκάλιψεν ἐντροπὴ τὸ πρόσωπόν μου. » Αἰσχύνης ἀναπιμπλάμαι τὰ σὰ ὀνειδῆ δεχόμενος· ἐπικερτομούσι γὰρ με ἑ συνεχῶς οἱ πολέμοι, σὴν ἀσθένειαν τὴν ἐμὴν δουλείαν ἀποκαλοῦντες⁸.

θ'. « Ἀλλοτριωμένος⁹ ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Ἀπαριθμεῖται τῆς ἀχθρόδος τὰς ἀφορμὰς, διεγείρων εἰς ἔλπον τὴν φιλήνθρωπον Θεόν. Καὶ πρῶτον ἰμὲν τέθεικε τῶν δυσσεβῶν τὰ ὀνειδῆ, εἶτα τῶν συγγενῶν καὶ συνήθων τὴν χωρισμόν. Ὡς δωροῦλωτοι γὰρ, καὶ δουλεύειν ἠναγκασμένοι, κατὰ συγγενείας οὐ συνεχωροῦντο διάγειν.

ι'. « Ὅτι ὁ ζήλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με· καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἔπεσον¹⁰ ἐπ' ἐμέ. » Οὐχ ἥκιστα δὲ με ἀνιᾶ καὶ ἀλγῶναι τοῦ ἀγίου σου οἴκου ἡ ἐρημία, καὶ τῶν δυσσεβούντων ὁ γέλως. Οὐ γὰρ τῇ ἐμῇ πλημμελείᾳ, τῇ δὲ σῇ ἀσθενείᾳ, τὰ εἰς ἐκεῖνον¹¹ γεγεννημένα λογίζονται. Διόπερ ταῖς κατὰ σοῦ βλασφημίαις κεντούμαι, ὡς τούτων γεγόμενος πρόξενος. Τὸ μὲν τοι κατέφαγέ με, κατηγάλωσέ¹² με, εἰρηκεν ὁ Σύμμαχος.

ια', ιβ'. « Καὶ¹³ συνεχάλυφα¹⁴ ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμοὺς ἐμοί. Καὶ ἐθέμην τὸ ἐνδύμα μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολὴν. » Ἐπὶ τούτοις ἀνιῶμαι¹⁵, καὶ νηστεία κατατήκω τὸ σῶμα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρόσφασις ἐκεῖνοις ἐγένετο γέλωτος. Τρύχω¹⁶ δὲ ἔμαυτον, καὶ τῇ τῶν σάκκων περιβολῇ τὸ πένθιμον περικείμενος σχῆμα. Καὶ τοῦτο μὲν τοι κωμωδίας ἔλαθον ἀφορμὴν οἱ παράνομοι¹⁷.

ιγ'. « Κατ' ἐμοῦ ἠδολέσχουν οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις¹⁸, καὶ εἰς ἐμέ ἐψάλλον οἱ πίνοντες οἶνον. » Καὶ ἐν συλλόγοις, φησί, καὶ ἐν συμποσίοις, τὰ ἐμὰ θρυλλοῦσι καὶ κωμωδοῦσι κακά. Πάλαι γὰρ παρὰ τὰς πύλας τοῖς¹⁹ συνεδρῖοις ἐχρῶντο.

ιδ'. « Ἐγὼ δὲ τῇ προσευχῇ μου πρὸς σὲ, Κύριε²⁰. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ἐμοῦ δὲ ἡ προσευχή σοι, Κύριε. Τοῦτων, φησί, γινομένων, ἐγὼ πρὸς σὲ τείνω τὸ ἔμα, καὶ τὴν παρὰ σοῦ προσέμω βοήθειαν. « Καίρως εὐδοκίας, ὁ Θεός. » Ὁ δὲ²¹ Σύμμαχος οὕτως, Καίρως διαλλαγῆς ὁ Θεός. Ἰκανή, φησί, ἡ ἐπενεχθεῖσά μοι τιμωρία. Καίρως ταύτην λυθῆναι, καὶ τὴν σὴν φιλήνθρωπὴν ἀναφανῆναι. *Εὐδοκίαν* γὰρ τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Θεοῦ²² κ-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ Me. cod. 1 et 2 μοι. ⁸ cod. 1 ἀνακαλοῦντες, ascripta tamen lectione altera. ⁹ cod. 1 ἀπηλλοτριωμένος, quæ est rec. lectio. ¹⁰ cod. 1 ἐπέπεσον, quæ est recepta lectio h. l. cod. 2 ἐπέπεσεν. ¹¹ Εκείνον. cod. 2 ἐμέ. ¹² Κατηγάλωσε. cod. 1 πρᾶξιν. ἀντὶ τοῦ. ¹³ Καὶ — ψυχὴν μου. Hebr. עָרַבְתִּי בַשָּׁמַיִם. ¹⁴ Et flevi in jejunio anima meæ. ¹⁵ Συνεκάλυφα. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Rec. Lectio est συνέκαλυφα. ¹⁶ Ἀνιῶμαι. cod. 1 add. καὶ ταῦτά φασι· οἱ ἀνδραποδισθέντες ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ. Hæc quoque dicunt, qui captivi abducti erant ex Hierosolyma. ¹⁷ cod. 2 τρύχωμαι. ¹⁸ Οἱ παράνομοι. Des. in cod. 2. ¹⁹ Rec. lectio est πύλη. ²⁰ Κύριε. Abest a cod. 2. ²¹ Κύριε. cod. 1 add. καίρως εὐδοκίας. ²² Ὁ δὲ — Θεός. Des. in cod. 2. ²³ Τοῦ Θεοῦ. Des. in cod. 2.

λαί. « Ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου. »
 ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου. » Μὴ τοῖς ἑμοῖς πλημ-
 μέλῃμασι μετρήσῃς τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τῷ ἀμε-
 τρήτῳ τῆς σῆς ²³ φιλανθρωπίας ἐλέω ²⁴. Χρῆσαι
 δὲ τῇ ἀληθείᾳ ²⁵ καὶ δικαίᾳ σου ψῆφῳ κατὰ τῶν εἰς
 ἐμὲ τοσαῦτα δρώντων κακά. Εἶτα τροπικῶς πάλιν
 ἀπαριθμεῖται τὰς συμφορὰς, ἀνακινεῖν πειρώμενος
 τῇ διηγήσει τὸν ἔλεον.

ιε'. « Σῶσόν με ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα μὴ ἐμπαγῶ. »
 Ἔσκα τοῖς εἰς βόθρον τεληματώδη πίπτουσι, καὶ θά-
 ναντον ὑπομένουσι· διὸ παρὰ σοῦ τὴν σωτηρίαν
 αἰτῶ ²⁶. « Ὑποθεῖν ἔκ τῶν μισούντων με, καὶ ἐκ τῶν
 βυθίων ²⁷ τῶν ὑδάτων. » Αἰτῶ δὲ ἀπαλλαγῆναι· καὶ ²⁸
 τῶν πολεμίων, καὶ τῶν ὑπὸ τούτων ἐναγομένων ²⁹
 κακῶν. Βάθος γὰρ ὑδάτων τὰς ὑπ' ἐκείνων ἐπαγο-
 μένας ³⁰ ἐκάλεισε τιμωρίας.

ις'. « Μὴ με καταποντισάτω καταίγῃς ὕδατος,
 μηδὲ καταπιέτω με βυθός. » Μὴ γένομαι, φησί, τῷ
 πλήθει καὶ τῷ μεγέθει τῶν κακῶν ὑποβρύχιος. « Μηδὲ
 συσχέτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ. » Μὴ ἀπα-
 γορεύσῃς, φησί, Δέσποτα, τὴν ἐμὴν σωτηρίαν· μηδὲ
 κλείσῃς ³¹ μοι τῆς φιλανθρωπίας ³² τὴν θύραν. Οἱ
 γὰρ εἰς φρέαρ ἐμπέπτοντες ³³, ἀνεφώτος μὲν ἔχουσι ³⁴
 τοῦ στόματός τινα μικρὰν ἐλπίδα τῆς ἐκείθεν ἀπαλ-
 λαγῆς· ἐμφραγέντος δὲ καὶ ³⁵ τούτου, τὴν σωτηρίαν
 ἀπαγορεύουσιν.

ιδ'. « Εἰσάκουσόν μου, Κύριε· ὅτι χρηστὸν τὸ
 ἔλεός σου· κατὰ τὸ πλήθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐπί-
 θεψον ἐπ' ἐμέ. » Διὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, οὐ διὰ
 τὴν ἐμὴν ἀξίαν, ὧν ἀφηγησάμην κακῶν τὴν ἀπαλ-
 λαγὴν ἐπάγαγε. Βλέπε με ³⁶ τολύον ³⁷ περικλυζόμε-
 νον τοῖς κακοῖς, καὶ λύσον τὰς συμφορὰς. Ἄρκει
 γὰρ σου καὶ μόνον ³⁸ ἡ ἐπιφάνεια ³⁹, σκεδάσαι τὸ
 νέφος τῶν λυπηρῶν.

ιη'. « Μὴ ⁴⁰ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ
 τοῦ παιδός σου. » Τοῦτο γὰρ ἔθος τοῖς ὀργιζομένοις
 ποιεῖν, ἀποστειρομένοις τῶν ἡμαρτηκῶτων τὰς ἰκα-
 τείας ⁴¹. « Ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. »
 Διὰ τὴν τῆς ὀδύνης ὑπερβολὴν ταχείαν μοι παρά-
 σχου παραψυχὴν ⁴².

ιθ'. « Ἠρόσχες τῇ ψυχῇ μου, καὶ λύτρωσαι αὐ-
 τήν. » Ἄρκει γὰρ καὶ μόνη τῇ θεᾷ διαλύσαι τὰ
 σκυθρωπά. « Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου βύσαί με. »
 Ὑπερβαίνει μὲν συγγνώμην τὰ ἐμὰ πλημμελήματα·
 ἀλλὰ δυσσεβεῖς οἱ πολέμοι, καὶ πονηρὴ δουλεύου-
 ντες. Διὰ γοῦν ⁴³ τὰ παρ' ἐκείνων ⁴⁴ ὄνειδη, τῆς σῆς
 μοι μετῴδου, Δέσποτα, φιλανθρωπίας. Τοῦτο γὰρ καὶ
 διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε.

κ', κα'. « Σὺ γὰρ γινώσκεις τὸν ὄνειδισμόν μου,
 καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. Ἐναν-

tatem. « In multitudine misericordiae tuae exaudi
 me, in veritate salutis tuae. » Ne pro meis peccatis
 supplicium metiaris, sed pro immensa benignitatis
 tuae misericordia. Utere autem vero et justo tuo
 decreto contra tot mala in me patrant. Deinde
 tropice rursus calamitates enumerat, narratione
 sua misericordiam tentans commovere.

VERS. 15. « Eripe me de luto, ne infigar. » Simi-
 lis sum his, qui in limosam foveam incidunt, et
 mortem expectant: propterea a te salutem effla-
 gito. « Liberer ab iis qui oderunt me, et e profun-
 dis aquis. » Oro autem liberari et ab hostibus, et a
 malis quae mihi infligunt. Profunditatem enim
 aquarum, poenas ab illis irrogatas appellavit.

VERS. 16. « Non demergat me tempestas aquae,
 neque absorbeat me profundum. » Ne multitudine
 ac magnitudine malorum obruar et submergar.
 « Neque contineat super me puteus os suum. » Ne
 de mea salute spem abjicias, inquit, Domine, neque
 claudas mihi benignitatis ostium. Etenim qui in
 puteum incidunt, donec putei ostium apertum est,
 habent quamdam tenuem spem, ut illic liberentur:
 operto autem ejus ore, de salute desperant.

VERS. 17. « Exaudi me, Domine, quoniam benigna
 est misericordia tua, et secundum multitudinem
 1081 miseracionum tuarum respice ad me. » Ob
 tuam benignitatem, non propter meum meritum,
 affer liberationem ab his malis quae narraui. Intue-
 re me igitur malis circumdatum, et solve calami-
 tates. Satis enim est vel solus tuus conspectus ad
 dissipandam nubem rerum adversarum.

VERS. 18. « Ne avertas faciem tuam a servo tuo. »
 Hoc enim irati facere solent, dum respuunt pre-
 ces eorum qui deliquerunt. « Quoniam tribulor,
 velociter exaudi me. » Oh doloris excessum celerem
 consolationem mihi concede.

VERS. 19. « Attende ad animam meam, et libera
 eam. » Solo enim aspectu potes molestias finire.
 « Propter inimicos meos libera me. » Veniam qui-
 dem transcendunt peccata mea, sed hostes impii
 sunt, et privati serviunt. Propter illorum igitur
 opprobria, tuae benignitatis me participem fac,
 Domine. Hoc enim per ea quae sequuntur decla-
 ravit.

* VERS. 20, 21. « Tu enim scis opprobrium meum,
 et pudorem meum, et ignominiam meam. In con-

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

²³ Σῆς. Abest a cod. 2. ²⁴ col. 2 ἐλέει. ²⁵ Τῇ ἀληθείᾳ. cod. 2 αὐτῇ ἀληθείᾳ. ²⁶ Αἰτῶ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει. ²⁷ Τῶν βαθύων. Rec. lectio est τοῦ βάθους. ²⁸ Καί. Abest a cod. 2. ²⁹ cod. 2 ἐπαγομένων. ³⁰ Ἐπαγομένας. Abest a cod. 2. ³¹ cod. 1 et 2 ἀποκλείσῃς. ³² Φιλανθρ. cod. 2 βασιλείας. ³³ cod. 2 ἐμπεσόντες. ³⁴ Ἐχουσι. In cod. 1 ponitur post στόματος. ³⁵ Καί. Abest a cod. 2. ³⁶ Μέ. In cod. 1 ponitur post περικλυζόμενον. ³⁷ Τολύον. col. 1 add. τοῖς ἀκοιμήτοις σου ὄμμασιν. ³⁸ cod. 1 et 2 μόνη. ³⁹ Ἐπιφάνεια. cod. 1 add. σου. ⁴⁰ Μῆ. In textu τῶν Ὁ praec. καί. ⁴¹ Ἰκατείας. cod. 2 praem. αἰτήσεις καί. ⁴² Παραψυχὴν. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει. ⁴³ Γοῦν. Abest a cod. 1 et 2. ⁴⁴ Ἐκείνων. cod. 1 et 2 addunt τολύον.

spectu tuo sunt omnes qui tribulant me. » Nihil eorum quæ sunt te latet, sed omnia perspicis, et illorum opprobria, et meum pudorem. Perturbor enim, et mæreo, dum ab illis injuriis afficio. « Opprobrium exspectavit anima mea, et miscrariam, et exspectavi, qui simul contristaretur, et non fuit; qui consolarentur, et non inveni. » Nam talibus undique doloribus cinctus, et alios etiam graviores exspectans, nullam habeo consolationem. Sed qui me angoribus conficiunt, innumerabiles sunt: qui autem dolorem levat, et mæroris participatione tristitiam minuat, non est.

VERS. 22. « Et dederunt pro esca mea fel, et in siti mea potaverunt me aceto. » Et ipsum cibum, inquit, amarum et tristem mihi reddiderunt. Ingratus enim est iis, qui cum mærore comedunt, etiam suavissimus cibus.

VERS. 23. « Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. » Lætitiam igitur eorum, Domine, in calamitates converte, et in ea quæ fecerunt incidant. Mensam enim lætitiam vocavit: supplicia vero laqueum. Sic enim et Symmachus interpretatus est, *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in supplicium, ut comprehendantur.*

VERS. 24. « Obscurentur oculi eorum ne videant. » Infer in eos tenebrosas calamitatum caligines. « Et dorsum eorum semper incurva. » In servitutem illos, Domine, condemna, ut ea quæ committunt patiantur, in laboriosum opus semper incurvi.

VERS. 25. « Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. » Omnem, inquit, vindictæ iram in eos immitte, et celerem et maximam calamitatem invehe. Per *furorem* enim, celeritatem declaravit; talis enim est furor: per *iram* autem, perseverantiam; talis quippe est natura iræ. **1083** Nam furor celer est, et exigui temporis. Ira vero tardior quidem, sed magis diuturna. Furorem igitur iræ, celerem et perseverantem pœnam appellavit.

VERS. 26. « Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. » Per omnia autem justam sententiam implorat, et supplicat ut iis quæ in alios patraverant, subjicerentur. Quoniam enim Hierosolimam et alias civitates Judææ diripientes, desolatas illas reddiderunt Chaldaei, hæc ut illorum patria patiatu obsecrat po-

τίον σου πάντες οἱ θλιβόντες με » Οὐδέν σε κέληθε τῶν γινόμενων ⁶⁶, ἀλλὰ πάντα ὀρέξ· καὶ τὰ ἐκείνων ὀνειδίη, καὶ τὴν ἐμὴν αἰσχύνην· καταδύσμαι γάρ καὶ ἀνιώμαι ἅμα ⁶⁶ παρ' ἐκείνων ὀνειδιζόμενος ⁶⁷. « Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ⁶⁸ ἡ ψυχὴ μου καὶ τάλαιπωρίαν· καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξες· καὶ παρακαλοῦντας, καὶ οὐχ εὔρον. Τοσαύταις γὰρ πανταχόθεν ὀδύνας βαλλόμενος, καὶ ἕτερα δὲ προσμμένων ἀνιαρώτερα, οὐδεμίαν ἔχω παραψυχὴν. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀνιῶντες νικῶσι τὸν ἀριθμὸν· ὁ δὲ ψυχαγωγῶν, καὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς λύτης κωφωτέραν τὴν ἀθυμίαν ποιῶν, οὐκ ἔστι.

κβ'. « Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμᾶ μου χολήν· καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Καὶ αὐτὴν μοι, φησί, τὴν τροφὴν πικράν καὶ ἀνιάρην κατεσκεύασαν· ἀνθήνονος γὰρ τοῖς μετ' ὀδύνης ἐσθλοῦς καὶ ἡδέιστη τροφή.

κγ'. « Γενηθῆτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀναπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. » Καὶ τὴν αὐτῶν ⁶⁹ τοῖνον εὐφροσύνην εἰς συμφορὰς μετέβαλε, Δέσποτα· καὶ οἷς ἔδρασαν περιπέσοιεν. *Τράπεζαν* γὰρ τὴν εὐφροσύνην ἐκάλεισε· τὰς δὲ τιμωρίας, *παγίδα*. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρομήνευσε· *Γένοιτο ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐμπροσθεν αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ ⁷⁰ εἰς τιμωρίαν, ὥστε συλληφθῆναι.*

κδ'. « Σκοτισθῆτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν. » Ἐπάγαγε αὐτοῖς τὸ ζοφώδες νέφος τῶν συμφορῶν. « Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύκαμψον. » Δουλείαν αὐτῶν κατασφίψισαι, Δέσποτα· ἵνα οἷς ποιῶσι περιπέσωσιν, εἰς ἐπίπονον ἐργασίαν συγκεχυφότες ἀεὶ.

κε'. « Ἐκχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργὴν σου· καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτοὺς. » Πᾶσαν αὐτοῖς, φησὶν, ἐπάραξ τὴν τῆς τιμωρίας ὀργὴν, καὶ ταχέϊαν καὶ διαρκῆ ἐπάγαγε συμφορὰν. Διὰ γὰρ τοῦ θυμοῦ τὸ ταχὺ δεδήλωκε· τοιοῦτος γὰρ ὁ θυμὸς· διὰ δὲ τῆς ὀργῆς, τὸ ἐπίμονον· τοιαύτη γὰρ ἡ τῆς ὀργῆς φύσις. Ὁ γὰρ ⁷¹ θυμὸς ὀξύς ἐστι καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ ὀργὴ, βραδυτέρα μὲν, μονιμωτέρα δέ. Θυμὸν τοῖνον ὀργῆς τὴν ὀξείαν καὶ ἐπίμονον ἐκάλεισε τιμωρίαν.

κς'. « Γενηθῆτω ἡ ἐπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη· καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ⁷². » Διὰ πάντων δὲ τὴν δικαίαν ψῆφον αἰτεῖ· καὶ οἷς δεδράκασιν ὑποβληθῆναι αὐτοὺς ἰκετεύει. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ⁷³ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰς ἄλλας τῆς Ἰουδαίας πόλεις πορθήσαντες ⁷⁴, ἐρήμους ἀπέφηναν [⁷⁵ οἱ Χαλδαῖοι], ταῦτα ⁷⁶ παθεῖν ⁷⁷ καὶ τὴν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ *Γινόμενων*. cod. 1 add. ὅτι πάντα καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπίστασα. *Quia omnia, etiam antequam sunt, nosti.* ⁶⁸ Ἄμα. cod. 1 ὁ καθ' ἐκástην. ⁶⁷ Ὀνειδιζόμενος. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει. ⁶⁸ Προσεδόκησεν. Hebr. פָּרַץ *fregit*, s. contrivit. Aqu. συνέτριψε Symm. κατέαξε. ⁶⁹ cod. 2 αὐτῆν. ⁷⁰ *Keel* — συλληφθῆναι. Des. in cod. 1. ⁷¹ Γὰρ. cod. 1 et 2 præm. μὲν. ⁷² *Κατοικῶν*. In cod. 1 sequi. Ἄλλὰ μηδεὶς ὑπολάβοι τὸν Προφήτην ἐπαρῆσθαι· ἀλλὰ καθάπερ ἀνωτέρω ἡμῖν εἰρηται, ἐκ προσώπου τῶν μεταναστῶν γενομένων ἐν τῇ Βαβυλῶνι ταῦτα προλέγει ὁ προφητικὸς νοῦς. *Nemo autem existimet Prophetam hoc in loco dira imprecati: prædiciti potius ista, ut jam in superioribus a nobis dictum est, ex persona eorum qui captivi tenebantur Babylonic.* ⁷³ *Kal*. Des. in cod. 2. ⁷⁴ *Μορθησ*. col. 1 add. καὶ κατακαύσαντες. ⁷⁵ E col. 1 suppl. Eadem lectionem habuit Carafa. ⁷⁶ cod. 2 τὰ αὐτά. ⁷⁷ *Paθeiv* — πατρίδα. cod. 1 Ὁ λαὸς ἐκείνοισι συμβήσεσθαι ἀντιβολεῖ καὶ τῇ αὐτῶν πατρίδι.

αὐτῶν ἰκετεύει· πατρίδα· καὶ τετύχηκε τῆς αἰτή-
σεως. Ἐρημος γὰρ καὶ γέγονε καὶ μεμένηκεν ἡ
Βαβυλῶν, μέχρι καὶ τῆμερον· εἶδέναι μὲν τοι προσ-
ῆκει, ὡς ἄπερ ἤτησαν Ἰουδαῖοι Βαβυλωνίους⁶¹
παθεῖν, δυσσεβεῖα καὶ πονηρία κατ' αὐτῶν κερη-
μένους⁶², ταῦτα πεπόνθασι αὐτοὶ, κατὰ τοῦ εὐερ-
γέτου καὶ⁶³ Σωτῆρος λυττήσαντες. Βαβυλώνιοι μὲν
γὰρ αὐτοῖς πικρὰν εἰργάσαντο τὴν τροφήν· οὐ τοι-
αύτην αὐτοῖς δεδωκότες τροφήν· ἀλλὰ τῇ ἐπιπόνῳ
δουλείᾳ τὴν ἔμφυτον τῆς τροφῆς ἤδοντ' ἀφελόμενοι.
Ἰουδαῖοι δὲ οὐκ ἀδικούμενοι, ἀλλὰ παντοδαπὰς εὐερ-
γείας· δεχόμενοι, αὐτῷ τῷ εὐεργέτῃ προσήνεγκαν
τὴν γολθὴν, καὶ αὐτὸ τὸ ἕξος, οἷόν⁶⁴ τις ἀμπελῶν
ἐπιζῆμιος. Οὐ δὲ χάριν ταῖς αὐταῖς⁶⁵ ὑπεβλήθησαν
τιμωρίαις, καὶ ἐγένετο ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγί-
δι, καὶ εἰς ἀναπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. Ἄντι
γὰρ τῆς προτέρας εὐκληρίας δουλείαν κατεψηφίσθη-
σαν· καὶ⁶⁶ οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ αὐτῶν ἐσκοιτίθθησαν,
ἰδεῖν τὸ ἀληθινὸν οὐκ⁶⁷ ἀνασχομένοι⁶⁸ φῶς, καὶ ὁ
καυτὸς δὲ αὐτῶν διηνεκῶς⁶⁹ τῇ δουλείᾳ καὶ τῇ πενίᾳ
συγκέκαμπται, διὰ τὸν γαῦρον αὐχένα, καὶ τὸν
σκληρὸν αὐτῶν τράχηλον· καὶ ἡ ἔπαυλις αὐτῶν⁷⁰
ἐγένετο Ἐρημος, καὶ⁷¹ ἐν τοῖς τῆς Ἱερουσαλήμ
σπηκώμασιν οὐδεὶς αὐτῶν κατοικεῖ. Ταῖς οικείαις
τοῖσιν ἀραις ὑπεβλήθησαν· καὶ ἅ τοῖς Βαβυλωνίοις
ἐπύρασσαντο ἀδικούμενοι, ταῦτα πεπόνθασι ἀδική-
σαντες⁷², καὶ ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην γενόμε-
νοι. Τούτου χάριν καὶ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι⁷³ ταῖς
ἐπιπέθεσιν ἐχρήσαντο μαρτυρίαις, τῆς προφητείας τὸ
ἐπιπλοῦν ἐπιστάμενοι. Ἄλλ'⁷⁴ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς

pulus, et compos petitionis factus est. Nam Baby-
lon desolata fuit, et usque in hodiernum diem sic
permanet. Tamen sciendum est, quæ Judæi petie-
runt ut Babylonii paterentur, quod impie illos et
scelerate tractassent, hæc ipsos perpeposos esse,
cum in beneficium et Salvatorem rabiem exercuis-
sent. Babylonii enim amarum cibum ipsis reddi-
derunt, non talem cibum ipsis præbentes, sed la-
boriosa servitute suavitatem, quæ cibis innata est,
auferentes. Judæi autem nulla injuria affecti, sed
omnibus beneficiis ornati, ipsi beneficii auctori
fel et acetum ipsum obtulere, veluti quadam vinea
perniciosa. Idcirco iisdem suppliciis addicti sunt,
et facta est mensa illorum **1084** in laqueum, et
in retributionem, et in scandalum. Siquidem pro
prisina felicitate ad servitutum condemnati fue-
runt, et oculi eorum obscurati sunt, cum veram
lucem videre non possent, et terga illorum assidua
servitute et paupertate inflexa sunt, ob elatam
cervicem, et durum eorum collum, et habitatio
eorum facta est deserta, et in tabernaculis Hiero-
solymæ nemo illorum habitat. Suis igitur exsecra-
tionibus subjecti fuerunt, et quæ Babylonii ipsi
injuria affecti imprecati sunt, hæc perpepsi sunt
cum injuriam intulissent, ingrati que erga beneficii
auctorem fuissent. Propterea et divini apostoli
hujus psalmi testimoniis usi sunt, geminum pro-
phetiæ sensum scientes. Sed ad sequentia inter-
pretationem convertamus.

ἐρμηνείας βαδίσωμεν.

κζ'. « Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, αὐτοὶ κατεδίωξαν· καὶ
ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν. » Σὺ
μὲν γὰρ, φησὶ, δίκας με⁷⁵ τῆς παρανομίας⁷⁶ εἰς-
πραττόμενος, οἷόν τισι δημοῖς παρέδωκας τοῦτοισ'⁷⁷
οἵτοι δὲ πλειοσί με, ἢ προσέταξας, κακοὶς περι-
έβαλον· καὶ ἐπηύξησάν μοι τὴν διὰ τὴν ἁμαρτίαν
ὀδόν. Ταύτην αὐτῶν καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς κατ-
ηγορεῖ τὴν ὠμότητα, καὶ φησιν, « Ἐγὼ αὐτοὺς παρ-
έδωκα εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς
ἐξου· καὶ⁷⁸ τοῦ πρεσβυτέρου ἐθάρυνας τὸν ζυγόν,
καὶ νεώτερον οὐκ ἠλέησας. »

κη'. « Πρόσθεσ ἀνομίαν ἐπὶ τῇ ἀνομίᾳ⁷⁹ αὐτῶν,
καὶ μὴ⁸⁰ εἰσεληθέωσαν ἐν δικαιοσύνη⁸¹. » Τὴν διὰ
τὴν ἁμαρτίαν ἐπαγομένην τιμωρίαν ἀνομιᾶν ἐκά-
λεσαν· ἀντὶ τοῦ, Ἐπίθεσ αὐτοῖς ἀνόμως ζῶσι τιμω-
ρίαν ἀξίαν· καὶ μὴ τύχωσιν ἀγαθῶν ἅ τοῖς δικαίοις
εἰωθὰς ἀπονέμειν.

VERS. 27. « Quoniam quem tu percussisti, per-
secuti sunt, et dolorem vulnorum meorum auxe-
runt. » Tu enim, inquit, peccatorum a me pœnas
exigens, istis velut quibusdam carnificibus tradi-
disti : hi vero pluribus quam præcepisses, malis
me circumdederunt, et dolorem, qui mihi ob
peccatum accidit, auxerunt. Hanc eorum inhumani-
tatem universitatis Dominus reprehendit, dicens :
« Ego eos tradidi in manus tuas, tu autem miseri-
cordiam non exhibuisti eis, et jugum senioris gra-
vasti, et juvenis non misertus es. »

VERS. 28. « Appone iniquitatem super iniquita-
tem eorum, et **1085** non intrent in justitiam
tuam. » Pœnam ob peccatum irrogatam, *iniqui-
tatem* vocavit : quasi diceret, impone ipsis impie
viventibus dignam pœnam, et ne bona consequan-
tur, quæ justis distribuere soles.

² Isa. XLVII, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ cod. 2 Βαβυλωνίους. ⁶² cod. 1 et 2 χρησαμένους. ⁶³ Kal. cod. 1 præm. τοῦ. ⁶⁴ cod. 2 οἷα. ⁶⁵ cod. 2 ζυγῶν. ⁶⁶ Kal. Des. in cod. 2. ⁶⁷ Οὐκ ἀνασχομένοι. Des. in cod. 1. ⁶⁸ cod. 2 ἀνεχόμενοι. ⁶⁹ cod. 2 διαπαντός. ⁷⁰ Kal. cod. 1 adit. μέντοι καί. ⁷¹ Αὐτῶν. cod. 2 præm. δέ. ⁷² Ἀδικίᾳ. cod. 1 add. τὸν Δημιουργὸν τοῦ πικρῆς σταυρῷ κατακρίναντες. ⁷³ cod. 2 ὁ Θεὸς Ἀπόστολος. ⁷⁴ Ἄλλ' — βαδίσωμεν. Des. in cod. 2. ⁷⁵ Mē. cod. 1 μοι. ⁷⁶ cod. 2 παροινίας. ⁷⁷ Τούτοις. cod. 1 τοῖς Βαβυλωνίοις. ⁷⁸ Kal. Abest a cod. 2. ⁷⁹ cod. 1 et 2 τὴν ἀνομίαν, quæ est rec. lectio h. l. ⁸⁰ Mē. Abest a cod. 2. ⁸¹ Δικαιοσύνη. cod. 1 addit σου, sicque leg. in textu τῶν Ο'

VERS. 29. « Deleantur e libro viventium, et cum A justis non scribantur. » Hoc respondere videtur illis : « Non resurgent inopi in iudicio, neque peccatores in consilio justorum a. » Horum vero librorum beatus Daniel meminit. Sedit enim, inquit b, iudicium, et libri aperti sunt. Quod autem dicit, hoc est : Quæ tuis cultoribus concedis, eorum ne isti participes sint : neque revocationem consequantur, cuius nos, inquit, ob tuam benignitatem compotes erimus.

VERS. 30. « Ego sum pauper et doleo : salus tua, Deus, suscepit me. » Hinc deinceps rerum mutationem prædicit, et a servitute liberationem, captivorumque redditum : et idcirco in finem psalmus inscriptus est his qui mutabuntur. Nam duas contrarias mutationes habuerunt. Cum enim Babylone pœnitentiam egissent, pristinam libertatem receperunt : postea autem cum rabie in Dominum exeruisent, ad extremam servitutem condemnati fuerunt. Utraque igitur præsens psalmus vaticinatur. Hoc autem « pauper sum et doleo, » hoc significat : Cum, inquit, me in paupertate vidisses, et 1086 multis doloribus tentatum, tua salute me dignatus es. Propterea

VERS. 31. « Laudabo nomen Dei mei cum cantico, et magnificabo eum in laude. » Non immemor beneficiorum ero, sed illa hymnis compensabo, narratione ipsius erga me beneficiorum magnitudinem nescientibus ostendens.

VERS. 32. « Et placebit Domino meo magis quam vitulus novellus, cornua producens, et ungulas. » Gratius autem erit ipsi laudis sacrificium, quam junior et pinguis vitulus, qui modo ungulas, et modo cornua producit. At Judæorum deploranda est nequitia, cognoscere nolentium quam puerilis sit legalis cultus : siquidem captivi, qui Babylone detinebantur, polliciti sunt se Deum hymnis celebraturos post redditum, non autem sacrificia oblaturos, eo quod hymnorum cantus Deo sit acceptior. Verum reprehensionem istorum in præsentem missam faciamus, et ad interpretationem redeamus.

VERS. 33. « Videant pauperes, et lætentur. » Omnes, inquit, qui in ejusmodi mala inciderunt, bonæ spei occasionem a nobis arripiant. « Querite Deum, et vivet anima vestra. » Præterea hortatur,

a Psal. i, 5. b Dan. vi, 10.

κὸ'. « Ἐξαιρεθῆτωσαν ἐκ βιβλίου ζώντων· καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφῆτωσαν 79. » Τοῦτοις ἔοικε τὸ, « Οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων. » Τοῦτων μὲν τοι τῶν βιβλίων μένηται Δανιήλ. Κριτήριον γὰρ, φησὶν, ἐκάθισε, καὶ βιβλοὶ ἠνεψῆθησαν. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστὶν· Ὅν τοῖς ἀνακειμένοις σοὶ δίδωσ' 80, μὴ μεταλάχοιεν οὗτοι· μηδὲ τύχοιεν ἀνακλήσεως, ἤ· ἡμεῖς, φησὶ, διὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν τευξόμεθα.

λ'. « Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμι ἐγώ· ἡ σωτηρία τοῦ προσώπου 81 σου, ὁ Θεός, 82 ἀντελάβετό μου. » Ἐντεῦθεν λοιπὸν τὴν ἀλλοίωσιν τῶν πραγμάτων προλέγει· καὶ τὴν τῆς δουλείας λύσιν, καὶ τὴν τῶν δορυαλῶτων ἐπάνοδον. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ τέλος ὁ ψαλμὸς ἐπιγέγραπται τοῖς ἀλλοιωθησομένοις. Δύο γὰρ ἐδέξαντο ἐναντίας μεταβολάς. Μεταμελείη γὰρ ἐν Βαβυλῶνι χρῆσάμενοι τὴν προτέραν ἐλευθερίαν ἀπέλαθον· μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ τοῦ Δεσπότη 83 λυτήσασταν, παντελεῖ δουλεία κατεδικάσθησαν 84. Ἀμφότερα τοίνυν προλέγει 85 ὁ παρῶν ψαλμὸς· τὸ δὲ « πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμι 86, » τοῦτο σημαίνει· Ἐν πτωχείᾳ με, φησὶν, ἰδὼν, καὶ ἐν πολλαῖς δόδυνας ἐξεταζόμενον, τῆς σῆς σωτηρίας ἠξίωσας 87· τοῦτου δὴ χάριν 88,

λα'. « Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου μετ' ὀδῆς, μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει. » Οὐκ 89 ἔσομαι περὶ τῆς εὐεργεσίας ἀγνώμων· ἀλλ' ἀμείψομαι 90 τοῖς ὕμνοις τὰς χάριτας, τῇ διηγήσει τῶν εὐεργεσιῶν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τοῖς ἀγνοοῦσι δεικνύς 91.

λβ'. « Καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ μου 92, ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα, καὶ ὀπλάς. » Ουμηρεστέρα δὲ αὐτῷ ἔσται τῆς αἰνέσεως ἡ θυσία μόσχου νέου καὶ πίνος, ἄρτι μὲν τὰς χηλάς, ἄρτι δὲ προβαλλομένου τὰ κέρατα. Θρηνηταὶ δέσιν 93 τὴν Ἰουδαίων παρανομίαν συνιδεῖν οὐ βουλομένων τῆς νομικῆς λατρείας τὸ νηπιῶδες· καὶ τοι τῶν ἐν Βαβυλῶνι δορυαλῶτων, ὕμνεῖν τὸν Θεὸν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑπὸ σκηνῶν, οὐ θυσίας ἱερατεύειν 94, ὡς τῆς ὑμνοδίας Ουμηρεστέρας οὕσης Θεῷ 95. Ἀλλὰ τὴν μὲν τοῦτων κατηγορίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐάσωμεν· ἐπὶ δὲ τὴν ἐρμηνησίαν βαδίσωμεν.

λγ'. « Ἰδέτωσαν πτωχοὶ, καὶ εὐφρανθήτωσαν. » Ἄπαντες, φησὶν, οἱ τοῖς ὁμοίοις· κακοῖς περιπέπτοντες, ἐλπίδος ἀγαθῆς παρ' ἡμῶν λαβέτωσαν πρόφασιν. « Ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται 96 ἡ ψυχὴ

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

79 Γραφήτωσαν. cod. 1 add. Ἀκουέτωσαν οἱ γαυριῶντες· ἐπὶ δόξῃ καὶ πλοῦτι καὶ τοὺς πέλας ἀδικοῦντες. Ἀκουέτωσαν οἱ τὸ δικαίον ἀποστρεφόμενοι καὶ τὸ δίκαιον ποδοῦντες. Audiant hoc qui ob gloriam et divitias se efferunt, cum proximo autem inique agunt. Audiant, qui justum pervertunt, injustitiam autem appetunt. 80 cod. 1 μεταδίδωσ. 81 Τοῦ προσώπου. Dns. in cod. 1 et 2. 82 Ὁ Θεός. Exstat tantum in edit. Aia. et Compl. Abest autem a cod. 1. 83 Δεσπότη. cod. 1 Θεοῦ καὶ τοῦ Σωτήρος. cod. 2 habet tantum σωτήρος. 84 Κατέδ. cod. 1 κατεψήφισθησαν. 85 cod. 1 λέγει. 86 Εἰμι. cod. 1 et 2 addunt ἐγώ. 87 ἠξίωσας. cod. 1 add. Ἀκουέτωσαν οἱ ἀμαρτάνοντες καὶ τῇ μετανοίᾳ ἐμμενέτωσαν, δι' αὐτῆς ἀντιβόλουντες τυχεῖν τῆς σωτηρίας. Audiant hoc peccatores et pœnitentiæ semper operam dent, rogantes ut per istam particeps fiant salutis. 88 Χάριν cod. 1 add. λέγει. 89 Οὐκ. cod. 1 et 2 οὐ γὰρ. cod. 1 præm. Ἐμμενῶ. φησὶ, τῇ μετανοίᾳ. 90 cod. 1 ἀλλὰ λήψομαι. 91 cod. 1 δεικνύμαι περιφόμενος. 92 Mov. Abest a cod. 1, 2 et textu τῶν Ὁ. 93 Ἄξιον. cod. 1 et 2 præm. δέ. 94 cod. 1 et 2 ἱερατεύειν. 95 Θεῷ. cod. 2 præm. τῷ. 96 Ζήσεται — ὕμων. Rec. lectio est ζήσεται.

ἡμῶν. ὁ Πρὸς 97 τούτοις παραινεί διὰ τῆς εἰς θεὸν ἁλιπίδος καὶ προσευχῆς τὴν σωτηρίαν λαβεῖν 98.

ut spe in Deum collocata, et fuis precibus, salutem accipiant.

98. « Ὅτι εἰσήκουσε τῶν πενήτων ὁ Κύριος· καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένωσεν. Ἐδέξιατο γὰρ ἡμῶν τὴν δέησιν, τὴν πέναν ἰδῶν· καὶ ἔλυσε τὰ τῆς δουλείας δεσμά. Πεπεδημένους δὲ αὐτοὺς κέκληκεν, ἐπειδὴ αὐτὸς 99 αὐτοὺς εἰς δουλείαν ἐξέδωκεν.

Vers. 54. « Quoniam exaudivit Dominus pauperes, et vinctos suos non despexit. » Nam nostras preces 1087 admisit, cum inopiam vidisset, vinculaque servitutis solvit. Vinctos vero ipsos vocavit, quoniam ipse eos in servitutum tradiderat.

99. « Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ· ὁλάσσα καὶ πάντα τὰ ἔρποντα ἐν αὐτῇ. » Ἄπασιν, φησὶ, τὴν κτίσιν εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνωδίας καλεῖ· οὐκ ἀπόρη γὰρ ἡ ἀνθρωπεία γλῶττα τὰς βεῖας διηγάσασθαι 100 χάριτας.

Vers. 35. « Laudent illum cœli et terra, mare, et omnia reptilia in eis. » Totum, inquit, orbem in hymnorum communionem voco : quandoquidem non sufficit humana lingua divina beneficia explicare.

100. « Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθήσονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας. » Τοῦτον δὲ αὐτῷ προσφέρω τὸν ὕμνον, λαμπρὰν ὄρων καὶ περιφανῆ τὴν Σιών, καὶ τὰς τῆς Ἰουδαίας πόλεις τὰς νῦν ἐρημους, τὴν προτέραν εὐήμεριαν ἀπολαθούσας 101. Ἰβτω τὴν νεοργίαν τῶν πόλεων προθεσπίσας, παραγορεύει καὶ 102 τῶν οἰκητόρων τὸ πλῆθος. « Καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ, καὶ κληρονομήσουσιν αὐτήν. » Ἐν νῦν, φησὶν, αἰχμάλωτοι, τῆς ἐπανόσου τυχόντες, καὶ τὰς οἰκείας οἰκοδομήσουσι πόλεις, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐταῖς· οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτων παῖδες καὶ οἱ ἔχγονοι. Τοῦτο γὰρ ἐπιτίθει 103.

Vers. 36. « Quoniam Deus salvam faciet Sionem, et ædificabuntur civitates Judæ. » Porro hunc hymnum ipsi offero, illustrem et splendidam Sionem videns, et Judææ civitates, quæ nunc desolatæ sunt, pristinam felicitatem consecutas. Sic urbium renovationem vaticinatus, prædicit etiam incolarum frequentiam. « Et habitabunt ibi, et hereditate acquirant eam. » Cum, inquit, hi qui captivi nunc degunt, reditum consecuti fuerint, et proprias civitates ædificabunt, et illas incolent : neque vero ipsi soli, sed etiam eorum filii, et posterii. Hoc enim subjunxit :

103. « Καὶ τὸ σπέρμα τῶν δούλων σου 104 καθίσουσιν αὐτήν. » Ἐπειδὴ δὲ τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος 105 ἕνεκα μανίας τὴν παντελῆ πανωλεθρίαν ἐμελλον ὑπομένειν, εἰκότως τὸ ἀκροτελεύτιον τῷ ψαλμῷ τοιοῦτον ἐπιτίθειαι 106. « Καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ δνομά σου 107 κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ. » — « Οὐ γὰρ πάντες 108 [κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον] οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδὲ οἱ 109 εἰσὶ σπέρμα 110 Ἀβραάμ, πάντες τέκνα. » Συμφωνεῖ δὲ τούτοις καὶ τὰ προφητικὰ ῥήματα· « Ἐν τῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ 111 ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Τοῦτο 112 καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ δνομά σου κατασκηνώσουσιν ἐν αὐτῇ. » Μετὰ γὰρ τὸν σταυρὸν, καὶ τὴν λύτταν ἐκείνην ἐξηλάθησαν μὲν οἱ 113 κύνες ἐκεῖνοι 114· οἱ δὲ ἀγαπῶντες αὐτὸν 115, ἐν τῇ Σιών κατασκηνώσαν, τὴν τῆς αἰνέτους αὐτῷ θυσίαν προσφέροντες 116.

Vers. 37. « Et semen servorum tuorum possidebit eam. » Quoniam autem propter furem, quo in Salvatorem perciti fuerunt, extremam perniciem subituri erant, merito talem psalmo finem imposuit. « Et qui diligunt nomen tuum, habitabunt in ea. » — « Non enim omnes qui ex Israele originem ducunt, [ut ait divinus Ἀποστόλις,] ipsi Israelitæ sunt : neque quod sint ex semine Abrahæ, ideo sunt omnes filii 108. » Respondent autem his 1088 etiam prophætæ verba : « Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquam arena maris, reliquiæ salvabuntur d. » Hoc etiam beatus ait David, « Et qui diligunt nomen tuum, habitabunt in ea. » Nam post crucem, et rabiem illam, canes illi exacti fuerunt : diligentes autem ipsum, in Sione habitaverunt, laudis sacrificium illi offerentes.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΨΑΛΜΟΥ.

INTERP. PSALMI LXIX.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Δαβὶδ, εἰς ἀνάμνησιν, εἰς τὸ σῶσαί με Κύριον 18. » Τοῦτο δὲ ἐν ἐνίοις ἀντιγρά-
1 Rom. ix, 6, 7. 2 Isa. x, 22.

Vers. 4. « In finem. In remiscntiam Davidi, ut salvum me faciat Dominus. » Hoc in aliquibus,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

97 Πρὸς. Abest a cod. 1. 98 Λαβεῖν. cod. 1 add. καὶ τίνος ἕνεκα λέγει. 99 Αὐτὸς. Abest a cod. 2. 1 Rec. lectio est αὐτοῖς. 2 cod. 1 διηγείσθαι. 3 col. 2 ἀπολαθούσας. 4 Kal. Des. in cod. 2. 5 Σου. Rec. lectio est αὐτοῦ. Hebr. יְהוָה. 6 Σωτῆρος. cod. 1 præm. Θεοῦ καὶ. 7 cod. 2 ἐπιτίθειαι. 8 Σου. Rec. lectio in textu τῶν Ὁ' est αὐτοῦ. 9 E cod. 1 suppl. Eamdem lectionem habuit Garafa. 10 Οὐδὲ οἱ. cod. 1 οὐδ' ὅσοι. 11 cod. 2 σπέρματα. 12 Ὡς ἡ. cod. 1 ὡσεύ. 13 Τοῦτο — Δαβὶδ. Des. in cod. 2. Horum loco in cod. 1 leg. Οὐ μόνον, φησὶν, οἱ μακάριοι ἀπόστολοι καὶ οἱ περὶ Ἰάκωβον καὶ τοὺς λοιποὺς ὧν ἐστὶ Στέφανος ὁ πρῶτος τῶν ἀθλοφόρων. Περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἔφη. Non modo, inquit, beati apostoli, aut qui cum Jacobo et reliquis erant, quorum primus martyr fuit Stephanus. De his enim iisque qui cum illis erant, dicit. 14 Ol. cod. 1 et 2 ὡς. 15 Ἐκεῖνοι. cod. 1 οἱ θεοκτόνοι. Οὐσπασιανὸς γὰρ αὐτοὺς καὶ Τίτος ἄροδν τῆς Ἰουδαίας ἐξέβαλον. 16 Αὐτόν. cod. 1 add. τὸν σταυρωθέντα καὶ ὁμολογούντες αὐτὸν Θεὸν ἐκ Θεοῦ. Crucifixum, et confitentem, eum esse Deum ex Deo. 17 Προσφ. cod. 1 add. καὶ μέχρι σήμερον ὄρωμεν ἅπαντες ἀντιμίμημα ἀγγέλων, τὴν ἐκεῖς ἀναπεμπομένην ὕμνωδον. Et ad hunc usque diem omnes videmus ad imitationem angelorum hymnum ibi celebratum. 18 cod. 1 Κύριε.

exemplaribus inveni, in quibusdam vero minime, A sed nec apud Hebraicum, nec apud alios interpretes. Congruit tamen sensui psalmi: quandoquidem propheta salutem petit, et liberationem ab his qui bello eum persequerentur. Dixit autem hunc psalmum beatus David, cum Absalomum fugeret. Merito etiam in *reminiscentiam* inscriptioni appositum est: **1089** quia peccati memoria vehementius quam hostes ipsum pungebat; propterea exclamat:

VERS. 2. « Deus, in auxilium meum intentus sis; Domine, adjuvandum me festina. » Multae, inquit, ac variae calamitates obruunt me: idcirco ut celerem mihi opem concedas, peto.

VERS. 3. « Confundantur, et ignominia afficiantur, qui quaerunt animam meam. » Sua spe, inquit, decipiantur, qui meam caedem desiderant, et hinc dedecus reportent. « Avertantur retrorsum, et erubescant, qui volunt mihi mala. » [Hoc est, non modo terrae tradantur, sed etiam cum pudore clam ex hac vita discedant, qui mala contra pios machinantur. Idem quoque in sequentibus dicit.]

VERS. 4. Avertantur statim **1090** erubescences qui dicunt mihi, euge, euge. » Praeterea ii etiam qui meis malis letantur, in fugam convertantur cum pudore, mutationem meam videntes.

VERS. 5. « Exsultent, et laetentur in te omnes qui quaerunt te, o Deus, et dicant semper, Magnificetur Deus, qui diligunt salutem tuam. » Vox Dominus non est in Hexaplo. Omni, inquit, laetitia

φοις εὔρον¹⁹· οὕτε δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὕτε παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς. Συμβαίνει δὲ ὅμως τῇ τοῦ ψαλμοῦ διανοίᾳ· σωτηρίαν²⁰ γὰρ ὁ προφήτης αἰτεῖ, καὶ τῶν πολεμούντων ἀπαλλαγὴν. Εἶρηκε δὲ τὸν ψαλμὸν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλώμω διωκόμενος· εἰκότως δὲ²¹ καὶ τὸ εἰς ἀνάμνησιν τῇ ἐπιγραφῇ πρόσκειται· ἡ γὰρ μνήμη τῆς ἁμαρτίας αὐτὸν ἐκέντε τῶν πολεμίων σφοδρότερον²²· διόπερ βοᾷ·

β'. « Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχε²³· Κύριε²⁴, εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι σπεῦσον. » Πολλαῖς, φησί, καὶ παντοδαπαῖς περικλιζόμεαι συμφοραῖς· οὐ δὴ χάριν ταχεῖαν αἰτῶ παρασχεθῆναι μοι τὴν βοήθειαν²⁵.

γ'. « Αἰσχυνήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν²⁶ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. » Διαμάρτοιεν, φησὶν²⁷, οἱ τῆς ἐμῆς σφαγῆς ἐφιέμενοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αἰσχύνην καρπώσαντο²⁸. « Ἀποστραφῆτωσαν²⁹ εἰς τὰ ὀπίσω· καὶ κατασχυνθήτωσαν³⁰ οἱ βουλόμενοί μοι κακά. » [³¹ Ἀντὶ τοῦ, οὐ μόνον τῇ γῆ παραδοθήσονται, ἀλλὰ καὶ μετ' αἰσχύνης τόνδε τὸν βίον ὑπεξέλθωσιν οἱ κατατρυφούμενοι³² κατὰ τῶν εὐσεβῶς βιοτευόντων τὰ δεινὰ· τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς λέγει.]

δ'. « Ἀποστραφῆτωσαν παρατρέχα αἰσχυνόμενοι οἱ λέγοντές μοι, εὔγε, εὔγε. » Πρὸς³³ δὲ τούτοις καὶ οἱ τοῖς ἐμοῖς³⁴ κακοῖς ἐφθόμενοι³⁵, τράποιντο εἰς φυγὴν μετ' αἰσχύνης, τὴν ἐμὴν ὀρῶντες μεταβολῆν³⁶.

ε'. « Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε, ὁ Θεός.³⁷ » καὶ λεγέτωσαν διαπαντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Θεός, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου. » Τὸ³⁸ Κύριος οὐ κεῖται ἐν τῷ Ἑξ-

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

¹⁹ Εὔρον. In scholio edit. rom. sequitur, ἐν ἐνίοις δὲ οὐ. Haec Carafa etiam expressit. ²⁰ Σωτηρίαν — ἀπαλλαγὴν. cod. 1 Τὴν συνήθη γὰρ τοῖς δικαίοις εὐχὴν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ψαλμοῦ ἔχει, καὶ τὴν αἰεὶ προσ-
αγομένην παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν, ἣν καὶ ἐνταῦθα ὁ προφήτης αἰτεῖ καὶ τῶν πολεμούντων τὴν ἀπαλλαγὴν. *Prec-*
es enim iustis solemnes in memoriam nos revocare jubet psalmus, et salutem semper apud Deum paratam,
quam hic etiam petit Propheta, et liberationem ab inimicis. ²¹ Δέ. Abest a cod. 1. ²² Σφοδρότ. cod. 1
add. Οὐ μόνον δὲ τὴν προφήτην, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον ἂν εὖροι κατακεντούμενον ὑπὸ ἁμαρτίας τις, ὅταν ἔχη
κατήγορον τὸ ἑαυτοῦ συνειδός. *Non prophetam tantum, sed etiam quemcumque alium invenire liceat, qui*
memoria peccatorum pungitur, si suam ipsius conscientiam habuerit accusatorem. ²³ Πρόσχε. cod. 1
add. καὶ οὐκ ἤρκεσθη, ἀλλὰ καὶ διπλασιάζει μετὰ πολλῆς ταύτην αὐτῷ χορηγηθῆναι. λέγει δέ. ²⁴ Κύριε,
— σπεῦσον. Haec desunt quidem in textu τῶν O'. Secundum cod. Vat. et Alex. exstant tamen in textu
Hebr. et apud Apollinar. Augustinum aliosque. ²⁵ Βοήθ. cod. 1 add. Αὐτὸ δὲ τοῦτο εἶποιεν ἂν καὶ ἕκα-
στος τῶν ἐπ' εὐσεβείᾳ βιούντων, καὶ μάλιστα οἱ σύλλογοι τῶν μακαρίων μαρτύρων καὶ ὑπὲρ εὐσεβείας τὸν
ἀσκητικὸν ἀσπαζόμενοι βίον. *Idem vero dixerit etiam quisquis pie vivit, in primis vero ceteris beatorum*
martyrum, eorumque qui ob pietatis studium, asceticam agunt vitam. ²⁶ Rec. lectio est αἰσχυνθήτωσαν
καὶ ἐντραπήτωσαν. ²⁷ Φησὶν. cod. 1 add. ὁ Δαβὶδ. ²⁸ Καρπῶσ. cod. 1 add. Ἰσμενδὲ ἀπαντες ὅτι Νέρων
καὶ οἱ κατ' αὐτὸν, ὁ τῆς Ῥωμαίων τρικαῦτα βασιλεύσας, καταψηφισάμενος κατὰ τῶν μακαρίων ἀποστόλων,
τὸν μὲν Πέτρον σταυρῷ κατακρίνας, Παῦλον δὲ διὰ μαχαίρας ἀνέλων, ἀπεστράφη παραντίκα ὑπὸ αἰσχύνῃς
καταληφθεὶς καὶ μυσαρῷ θανάτῳ παραδοθείς. Τοῦτο γὰρ ὕλει εἰπεῖν τὸ ἀποστραφῆτωσαν κ. τ. λ. *Scimus*
enim omnes Neronem, qui tunc erat Romanorum imperator, condemnasse beatos apostolos, cum Petrum
crucis supplicio traderet, Paulum vero gladio interfici juberet, eum autem statim retro actum, ignominia
afectum et detestabili mortis genere punitum fuisse. Hoc enim sibi vult illud, Avertantur, etc. ²⁹ Rec. le-
ctio est ἀποστραφῆτωσαν. ³⁰ Rec. lectio est κατασχυνθήτωσαν. ³¹ E cod. 1. ³² Κατατρυφούμενοι. Ita
lex. esse videtur pro χιττύσαντες, ut habet codex. ³³ Πρὸς — καλ. Des. in cod. 1 ³⁴ Ἐμοῖς cod. 1
add. φησί. ³⁵ cod. 1 ἐφθόμενοι. ³⁶ Μεταβολήν. cod. 1 add. Τὸ γὰρ εὔγε εὔγε ἀντὶ τοῦ, τράποιντο εἰς
φυγὴν θέθεικεν. *Illud enim euge euge, pro vertantur in fugam posuit* ³⁷ Ὁ Θεός. Exstat tantum in
edit. Ald. et Compl. cod. 2 habet Κύριε. ³⁸ Τὸ — Ἐξαπλῶ. Des. in cod. 5.

ακλῶ. θυμηδίας ἀπάσης, φησί, τοὺς σοὺς ἐμπλησον **A** tui studiosos reple, ut tua beneficia decantantes
ἐραστάς³⁹. ἵνα σοὶ τὰς εὐεργεσίας ὑμνοῦντες χορεύ-
σασιν⁴⁰. tripudient.

ς'. « Ἐγὼ δὲ πτωχός εἰμι καὶ πένης, ὁ Θεός,
βοήθησόν μοι⁴¹. » Ἀντὶ τοῦ, τῆς τῶν προσηρημέ-
νων δικαιοσύνης ἐστέρημαι, καὶ πτωχεῖα συζῶν
τῆς ἀρετῆς οὐκ ἔχω τὸν πλοῦτον⁴². » Βοηθός μου
καὶ βύστης μου εἰ σύ⁴³. » τῆς σῆς γὰρ⁴⁴ προμη-
θείας τετύχηκα. « Κύριε⁴⁵, μὴ χρονίσῃς. » Ἐπάραξε-
σον ὅτι τάχιστα, καὶ μὴ ἀναβάλῃ τὴν αἴτησιν.
[⁴⁶ Περὶ τοῦτου γὰρ οὐ μόνον ὁ Δαβὶδ ἀντιβολεῖ,
ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ τῶν ἁγίων χορός.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Ὑ ΨΑΛΜΟΥ.

« Τῷ Δαβὶδ ψαλμός· τῶν⁴⁷ υἱῶν Ἰωναδάβ, καὶ
τῶν πρώτων⁴⁸ αἰχμαλωτισθέντων· ἀνεπίγραφος παρ'
Ἑβραίοις. » Ἀπολόγησε καὶ αὐτός ὁ τὴν ἐπιγρα-
φὴν ποιησάμενος, μὴ εὐρηκέναι ταύτην παρὰ τῷ
Ἑβραίῳ⁴⁹, ἀλλ' αὐτὸς αὐτὴν τεθεικέναι. Ἰστέον
μὲν τοι, ὡς ὁ⁵⁰ τοῦ Ἰωναδάβ υἱοὶ οἱ⁵¹ πρώτοι ἤχμα-
λωτίστησαν⁵². ὁ γὰρ μακάριος Ἰερεμίας εἶπεν
αὐτοῖς προσενέγκαι⁵³ ὅπῃ τοῦ Θεοῦ προσετάχθη
εἰς ἐλεγχον τῆς Ἰουδαίων παρανομίας. Ἐκεινῶν δὲ
παῖν μὴ βουληθέντων διὰ τὰς τῶν προγόνων ὑπε-
θήκας, κατηγόρησε λοιπὸν τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας
ὁ προφήτης⁵⁴. ὡς ἐκεινῶν⁵⁵ ἀνθρωπίνας ἐντολὰς
φυλαττόντων, τούτων δὲ τὰς θείας παραβαινόντων
νομοθεσίας. Εἴρηται δὲ⁵⁶ ὁ ψαλμός ἐκ προσώπου
τῶν εἰς Βαβυλῶνα μεταναστάντων, τῆς ἐπ' ἀνδρῶν
γλ:χομένων, καὶ τὴν τῆς δουλείας ποθοῦντων ἀπα-
λαγῆν· γέγραψε δὲ αὐτὸν ὁ μακάριος Δαβὶδ, τῷ τῶν
εὐσεβεστέρων τάγματι προσαρμοσάς⁵⁷ τοὺς λόγους.
[⁵⁸ Καὶ μάλιστα τοῖς υἱοῖς τῆς χάριτος προλέγει
ἀπαλλαττομένους τῆς τῶν εἰδώλων μωσαρῆ δουλείας,
Χριστῷ δὲ τῷ Θεῷ πιστεύουσιν καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ
ἐχομένους προμήθειαν.]

α'. « Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, μὴ κατασχυνθεῖν
εἰς τὸν αἰῶνα. » Μὴ διαμάρτω, φησί, τῆς ἐλπίδος,
τὴν σὴν προσμένων ἐπικουρίαν· μηδὲ ἐπὶ πλείστον
ἐπινοήσιδος γίνωμαι. [⁵⁹ Ἐκεῖνοι μὲν περὶ τῶν
ἀνθρωποδισάντων αὐτοὺς, οἳτοι δὲ περὶ τῶν πονη-
ρῶν δαιμόνων ταύτην τὴν ἰκετείαν προσφέρουσιν.]

β'. « Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου βῦσαι με, καὶ ἐξελοῦ⁶⁰
με. » Κρίναι σε παρακαλῶ Βαβυλωνίους κάμολ, καὶ
δικαίως⁶¹ κατ' ἐκεινῶν τὴν ψῆφον ἐξενεγκεῖν⁶².
οὔτω γὰρ κἀγὼ τῆς ἐκεινῶν δουλείας ἀπαλλαγῆσο-
μαι⁶³. **D**

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁹ Ἐραστάς. cod. 1 ascr. habet lectionem ἀποστόλους. In cod. sequi. καὶ τοῦς ὁσίους ἅπαντας, μάρτυράς
τε καὶ ἀσκητάς. ⁴⁰ cod. 2 χορεύουσιν. ⁴¹ Ὁ Θεός, βοήθ. μοι. Des. in cod. 1 et 2. ⁴² Πλοῦτον. cod. 1
aidl. Ὑποπεσὼν γὰρ ὁ προφήτης τῇ ἀμαρτίᾳ ἀντιβοᾷ ἐκ ταύτης βυσθῆναι, καὶ ὅσοι δὲ κατ' ἐκείνον. Διό φησι·
ὁ Θεός, βοήθησόν μοι· λέγει δὲ ὅτι τῆς σῆς ἐπικουρίας ἰκετεύω τυχεῖν. *Propheta enim, cum in peccati potesta-
tem incidisset, rogat ut ab illo liberetur. Sicque etiam clamant qui in eadem sunt conditione. Propterea, inquit,
adjuva me, o Deus: dicit autem, auxilium tui ut particeps fiam rogo.* Postrema exstant quoque in cod. 2 ubi tam-
en pro λέγει δὲ ὅτι leg. διό. ⁴³ Ἐγὼ. cod. 1 add. Κύριε. ⁴⁴ Γὰρ. cod. 1 add. ἀεὶ. ⁴⁵ Κύριε. Des. h. 1. in
cod. 1. ⁴⁶ E cod. 1. ⁴⁷ Ψαλμός· τῶν. Des. in cod. 2 et exstat tantum in edit. Ald. et Compl. ⁴⁸ Rec. lectio
h. l. est πρώτων. ⁴⁹ cod. 2 τῶν Ἑβραίων. ⁵⁰ Ὁ. cod. 1 et 2 οἱ. ⁵¹ OI. cod. 1 οἱ. In cod. 2 deest οὐ. ⁵² cod.
1 et 2 ἤχμαλωτίστησαν. ⁵³ cod. 1 προσενέγκειν. cod. 2 ἐνεγκεῖν. ⁵⁴ Προφήτης. cod. 1 et 2 præm. ὁσίος.
⁵⁵ Ἐκεινῶν. cod. 1 aidl. μὲν τὰς. ⁵⁶ Δέ. cod. 1 et 2 add. ὅμως. ⁵⁷ cod. 2 ἐσαρμοσάς. ⁵⁸ E cod. 1. ⁵⁹
E cod. 1. ⁶⁰ cod. 1 ἐξελοῦμαι. ⁶¹ cod. 1 et 2 δικαίαν. ⁶² cod. 2 ἐνενεγκεῖν. ⁶³ Ἀπαλλαγῆσομαι. cod.
1 add. Ἀντιβολεῖ δὲ καὶ ὁ ἐξ ἔθνῶν ἀπαλλαγῆναι τῆς τῶν παρανομούντων τυραννίδος· ἰδίᾳ δὲ παρακαλεῖ
καὶ τὴν παῦλαν τῶν δαιμόνων. *Precatur autem etiam populus e gentibus collectus, ut ab impiorum tyran-
nide liberetur. In primis vero rogat malorum dæmonum ejectionem.*

« Inclina ad me aurem tuam, et salva me. A [Vers. 3.] Esto mihi Deus protector, et locus munitus, ut salvum me facias. Quoniam fulcrum meum et refugium meum tu es. » Te propugnato-rem habeo, et munitum vallum, et tutum propugnaculum : benigne igitur meas preces suscipe. [Ut vero jam in superioribus diximus, ex persona eorum quoque hæc dicta sunt, qui postea ad hoc usque tempus et per totam vitam declinant a malo, et bonis adhærent. Hoc enim indicare vult per ea quæ sequuntur.]

VERS. 4. « Deus mi, eripe me e manu peccatoris, et e manu contra legem agentis, et iniui. » Supplicio tibi, Domine, ut a potentia iniquorum et in-piorum hominum me liberet.

VERS. 5. « Quoniam tu es patientia mea, Domine, Domine, spes mea a juventute mea. » [Primus quidem populus] *juventutem* nuncupat tempus transactum sub magno Mose, quando libertate potiti sunt, cum Ægyptiis diutissime serviissent. Ex illo, inquit, tempore spem in te collocavi, tuamque opem exspecto. [Novus autem populus *juventutem* dicit renovationem per sacrum lavacrum factam.]

VERS. 6. « In te confirmatus sum ex utero : iude a ventre matris meæ tu es protector meus. » Diem **1093** natalem et partum vocat exitum ex Ægypto. Hoc autem et Deus omnium per sanctissimum Ezechielem docet. Redarguens enim Hierosolymæ impietatem, cum dixisset : « Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chettæa » ; » subdidit : « Die quo nata es, non est præcisus umbilicus tuus, et aqua non es lola in salutem, nec sale saluta ». » Quoniam enim umbilicus est veluti quedam radix, per quam fetus augetur et alitur, Israel vero etiam post exitum ex Ægypto, innatam habuit Ægyptiorum impietatem, merito ait : « Non est præcisus umbilicus tuus : » quoniam, inquit, ex utero matris cibum trahis, et in pristinis studiis perseveras. Igitur piorum cœtus Deum obsecrans, dicit : Quoniam olim, et a principio spem fixam in te constitui : « In te cantatio mea semper. » Te hymnis et laudibus prosequi non cesso, et ob tuam providentiam illustrata scetus sum.

VERS. 7. « Tanquam prodigium factus sum mul-
e Ezech. xvi, 5. † ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁴ Στεφάνωμα. Cod. 2 κραταίωμα. ⁶⁵ cod. 2 ἰσχυρόν. ⁶⁶ E cod. 1. ⁶⁷ Σύ. cod. 1 et 2 addunt εἶ. ⁶⁸ Ὑπομονή σου. Hebr. יְהִיָּה *spes mea* ⁶⁹ E cod. 1. ⁷⁰ E cod. 1. ⁷¹ Ἐπὶ σὲ ἔλεστο. Hebr. וְנִצַּחְנִי יְהִיָּה. *Te nixus s. fretus sum.* ⁷² Γέννησιν—ἔσχον ἑλπίδα. Hæc *Didymo* tribuuntur apud Cord. p. 442. ⁷³ cod. 1 τοκστὸν. ⁷⁴ Ἐξοδοσ. cod. 1 add. Καθάπερ καὶ ὁ νέος τὴν ἀναγέννησιν. Περὶ γὰρ τούτου καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ εἰρηται, « Ὅσοι δὲ ἔλαθον αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἱ οὐκ ἐξ αἵματος, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Sicut etiam novus (populus) regenerationem. De hoc enim in Evangelii quoque dictum est (Joan. 1, 12, 13) : Quotquot exceperunt eum illis dedit facultatem, ut Dei liberi fierent ; qui non e sanguine, nec per voluntatem carnis, nec per voluntatem viri, sed e Deo nati sunt. ⁷⁵ Τῶν ὄλων Θεός. cod. 1 ὁ δεσπότης τοῦ παντός. ⁷⁶ Εἰρηκώς. cod. 1 add. περὶ τῶν Ἰουδαίων. ⁷⁷ Ὁ δὲ Ἰσρ. cod. 1 οἱ δὲ Ἰσραηλιταί. ⁷⁸ Καί. Abest a cod. 2. ⁷⁹ Ὅτι. cod. 1 ἐστὶ. ⁸⁰ Τῆς μητρῶος. cod. 2 μήτρας. ⁸¹ Ἐπιμένεις. cod. 2 ἐμμένεις. ⁸² Ἐλπίδα. cod. 1 add. τοῦτο δὲ καὶ οἱ τῆς χάριτος ἀντιβο- λούσιν υἱοί. Hoc vero etiam filii qui gratiæ varicipes facti sunt precantur. ⁸³ Διὰ — προνοίας. cod. 2 τῆ σῆ προνοία.

« Κλῖνον πρὸς με τὸ οὖς σου, καὶ σῶσόν με. [γ'] Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ εἰς τόπον ὀχυρόν τοῦ σῶσαί με : ὅτι στερέωμά ⁶⁴ μου καὶ καταφυγή μου εἶ σύ. » Σὲ πρόμαχον ἔχω, καὶ περίβολον ὀχυρόν ⁶⁵, καὶ ἔρυμα ὀσφαλές : εὐμενῶς μου τοῖνον δέξαι τὴν ἰκετείαν. [⁶⁶ Καθάπερ δὲ ἀνωτέρω εἰρηκαμεν, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἄλλων εἰρηται ταῦτα, καὶ τῶν ἐφεξῆς μέχρι τοῦ παρόντος καὶ παντός τοῦ βίου ἐκκλινόντων ἀπὸ κακοῦ, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς κολλωμένων : τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν διὰ τῶν ἐξῆς.]

δ'. « Ὁ Θεός μου, ῥύσαι με ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ, ἐκ χειρὸς παρανομούντος καὶ ἀδικούντος. » Ἰκετεύω σε, Δέσποτα, τῆς τῶν πονηρῶν καὶ δυσσεβῶν συζώντων ἐλευθερώσαι με δυναστείας.

ε'. « Ὅτι σὺ ⁶⁷ ἡ ὑπομονή μου ⁶⁸, Κύριε, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου ἐκ νεότητός μου. » [⁶⁹ Ὁ μὲν πρῶτος λαός] *Νεότητα* καλεῖ τὸν ἐπὶ τοῦ μεγάλου Μωσέως χρόνον, ὅτε καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀπήλαυσαν, ἐπὶ πλείστον Αἰγυπτίους δεδουλευκότες χρόνον. Ἐξ ἐκείνου, φησὶν, εἰς σὲ τὰς ἐλπίδας ἔσχον, καὶ τὴν σὴν προσμένω βοθηθεῖν. [⁷⁰ Ὁ δὲ νέος λαός *νεότητα* λέγει τῆς τετύχηκε νεουργίας διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας.]

ς'. « Ἐπὶ σὲ ἐπεστηρίχθην ⁷¹ ἀπὸ γαστρός : ἐκ κοιλίας μητρὸς μου σὺ εἶ μου σκεπαστής ⁷². » Γέννησιν καὶ τόκον ⁷³ καλεῖ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον ⁷⁴. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεός ⁷⁵ διὰ τοῦ θειοτάτου Ἰεζεκιὴλ διδάσκει. Διελέγχων γὰρ τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἀσεβειαν, εἰτα εἰρηκώς ⁷⁶. « Ὁ πατήρ σου Ἄμορρατος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία, » ἐπήγαγεν. « Ἡ ἡμέρα ἐτέχθης, ὁ ὄμφαλός σου οὐ περιεμεμήθη, καὶ αἶμα οὐχ ἠλίσθη, καὶ ὕδατι οὐκ ἔλουσεν εἰς σωτηρίαν. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ὄμφαλός οἶόν τις ρίζα βρέφους ἐστὶ : δι' ἐκείνου γὰρ αὐξεται καὶ τρέφεται : ὁ δὲ Ἰσραὴλ ⁷⁷, καὶ ⁷⁸ μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον, ἐμφυτον ἔσχε τὴν Αἰγυπτίων ἀσεβειαν, εἰκότως εφη. « Ὁ ὄμφαλός σου οὐ περιεμεμήθη » ὅτι ⁷⁹, φησὶν, ἐκ τῆς μητρῶος ⁸⁰ νηδύος τὴν τροφήν ἔλκεις, καὶ τοῖς προτέροις ἐπιμένεις ⁸¹ ἐπιτηδεύμασιν. Ἡ τῶν εὐσεβεστέρων τοῖνον συμμορία τὸν Θεὸν ἰκετεύουσα λέγει : Ὅτι ἀνοθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς, τὴν σὴν ἔσχον ἐλπίδα ⁸². « Ἐν σοὶ ἡ ὑμνησίς μου διαπαντός. » Σὲ ὀνώνω καὶ δοξάζων διατελώ, καὶ διὰ ⁸³ τῆς σῆς προνοίας ἐγενόμεν ἑπὶ-
D ἔλεπτος.

ζ'. « Ὡσεὶ τέρας ἐγενήθην τοῖς πολλοῖς. » Ἄλλὰ

μετ' ἐκεῖνην τὴν περιφάνειαν⁶⁴, πολλὴν ἐδεξάμην ἅ τιν. » Verum post illum splendorem multam mutationem perpeusus sum, ita ut res meæ veluti portentum et signum plerisque **1094** visæ sint. « Et tu adjutor meus fortis. » Verum tamen tuam opem exspecto.

η'. « Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσεως· ὅπως ὁμνήσῃς τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρέπειάν σου. » Μεταβαλὼν τοῖνον⁶⁵ τὴν ἐπικαιμένην μοι δυσκλήριαν, κίνησον εἰς ὕμνωδιαν τὴν γλωτταν· ὅπως ἂν ἀεί σοι τὸν ὕμνον προσφέρωμι. Τὸ γὰρ ὅλην τὴν ἡμέραν, καθ' ⁶⁶ ἐκάστην ἡμέραν ὁ Σύμμαχος εἶρηκε.

θ'. « Μὴ ἀπορρίψῃς με εἰς καιρὸν γήρωσ⁶⁷· ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχύν μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Ἦς ἐν νωστῆτι προνοίας ἀπέλαθον⁶⁸, ἀπολαῦσαι καὶ νῦν ἰσατεύω· καὶ μὴ γυμνωθῆναι τῆς σῆς κηδεμονίας ἐν αὐτῷ τῷ γήρῳ παρακαλῶ. Ἐπειδὴ γὰρ νεότητα τὴν ἐξ Αἰγύπτου προσηγόρευσεν ἐξέδον, γῆρας ἐκάλεσε τὴν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν· ὡς πλείεστω χρόνου διαδραμόντος ἐν μέσῳ⁶⁹.

ι, ια'. « Ὅτι εἶπον οἱ ἐχθροί μου ἐμοί, καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχὴν μου, ἐβουλεύσαντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, λέγοντες· Ὁ Θεὸς ἐγκατέλιπεν αὐτόν· καταδώξετε καὶ καταλάβετε αὐτόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βυθόμενος. » Ἄπαντες, φησὶν, οἱ δυσμενεῖς ταῖς ἐμαῖς ἐπεμβαίνουσι συμφοραῖς⁷⁰, καὶ παντοδαποῖς κακοῖς περιβάλλουσιν, ἐρημόν με τῆς σῆς κηδεμονίας ὁρῶντες, καὶ τοπάζοντές με παντελῶς παρεωραῖσθαι, καὶ μηκέτι τῆς σῆς με τεύξεσθαι προμηθείας. Οὐ δὴ χάριν ἀντιβολῶ⁷¹.

ιβ'. « Ὁ Θεὸς μου, μὴ μακρύνῃς ἀπ' ἐμοῦ· ὁ Θεός μου, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχος. » Ταχεῖαν μοι τὴν σὴν⁷² παράσχου βοήθην· καὶ μὴ με πύρρω τῆς σῆς καταστήσης κηδεμονίας. Μακρυνθῆναι δὲ αὐτοῦ, ὡς τὴν οὐσίαν λέγει τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ γὰρ πάρεστι, καὶ τοῖς πᾶσι παρίσταται· ἀλλὰ τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν τῆς βοήθειας ἐνέργειαν⁷³.

ιγ'. « Αἰσχυνοθήτωσαν καὶ ἐκλιπέτωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντες τὴν ψυχὴν μου. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως⁷⁴· Καταισχυνοθήτωσαν καὶ⁷⁵ ἀναλωθήτωσαν οἱ ἀντικείμενοι τῇ ψυχῇ μου. Διαμάρτυριον τῶν οικειῶν ἐχειρημάτων, καὶ τὴν ἐνεσθεῖεν αἰσχυρὴν καρπώσαντο· καὶ φροῦδοι γένοιτο, ἀδίκως τὸν ἐμὴν τε-

lis. » Verum post illum splendorem multam mutationem perpeusus sum, ita ut res meæ veluti portentum et signum plerisque **1094** visæ sint. « Et tu adjutor meus fortis. » Verum tamen tuam opem exspecto.

VERS. 8. « Repletur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, toto die magnitudinem tuam. » Convertens igitur instantem mihi calamitatem, linguam ad hymnorum cantum excita, ut semper tibi hymnum afferam. Nam *toto die* omni die Symmachus dixit.

VERS. 9. * « Ne abicias me tempore senectutis; cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. » Qua providentia in juventute perfruebar, nunc etiam ut perfruar obsecro, et ne in ipsa senectute cura tua destituer, supplico. Quoniam enim *juventutem* appellavit exitum ex Ægypto, *senectutem* vocat tempus servitutis: eo quod multum temporis in medio intercesserit.

VERS. 10, 11. « Quia dixerunt inimici mei mihi, et qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt una, dicentes: Deus dereliquit eum, persequimini, et comprehendite eum, quia non est qui eripiat. » Omnes, inquit, hostes meis calamitatibus insulant, variisque malis **1095** me afficiunt, tua cura me destitutum videntes, penitus me neglectum putantes et non amplius tuam opem consecuturum. Idecirco te oro:

VERS. 12. « Deus mi, ne elongeris a me; Deus mi, ad auxilium meum respice. » Celerem opem tuam mihi concede, et ne a cura tua me longe removeri patiaris. Eiongari autem a se non Dei naturam dicit, ubique enim præsens est, et omnibus adest, sed providentiam, et auxilii efficaciam.

VERS. 13. « Confundantur et deficiant detrahentes animæ meæ. » Symmachus hoc modo, *Confundantur et consumantur, qui adversantur animæ meæ*. Suis conatibus frustrentur, et qui hinc oriuntur pudorem reportent, et inanes fiunt, qui meam mortem parant. « Operiantur confusione et pudore

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁴ Περιφάνεια. cod. 2 υπερφανία. ⁶⁵ Τὴν μεταβολήν. Des. in cod. 2. ⁶⁶ Κατ' ἐμέ. cod. 1 add. Ἐκεῖνοι μὲν δι' ἃ πεπόνθασιν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ταῦτα, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρες τέρας ὀνομάζουσι τὰ ἐπενεχθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τῶν παρανόμων ὀνειδίη. *Illi quidem ob ea quæ a Babyloniis passi erunt, hæc dicunt, qui autem pro Christo martyrium subierunt, portentum vocant ignominiam qua ab impiis affecti fuerant.* ⁶⁷ Βοηθός. cod. 2 πραγμ. Κύριε. ⁶⁸ Βοηθία. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν διὰ τῶν ἐξῆς ⁶⁹ Τοῖνον. cod. 1 φησὶ, ὦ Δέσποτα. ⁷⁰ Καθ' — εἶρηκε. cod. 1 ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τέθεικεν. ⁷¹ Rec. Incitio est γήρως. ⁷² cod. 1 ei 2 ἀπήλαυον. ⁷³ Μέσῳ. cod. 1 add. Γῆρας καὶ ὁ νέος λέγει λαὸς τὸν χρόνον, ὅτε πεπαλαίωτο τῇ κνίση τῶν εἰδῶλων προσκεχηνός· νεότητα δὲ ὡς ἀνωτέρω ἡμῖν εἶρηται ἦν ἐδέξατο διὰ τῆς ἀνακράσεως Senectutem etiam novus populus dicit tempus illud, quo consueverat, cum nidorem idolorum quasi hiantē ore exciperet: *juventutem vero, ut jam in superioribus diximus, istam vocat quam sacro lavacro linctus acceperat.* ⁷⁴ Συμφοραῖς. cod. 1 add καθ' ἅπερ οἱ δίκλιμονες ἐμπαρονοῦντες τοῖς ἔθνεσι. *Ut demones insultantes gentilibus.* ⁷⁵ Ἀρτιβολῶ. cod 1 add. σς. ⁷⁶ Τὴν σὴν. Des. in cod. 1. ⁷⁷ Ἐνέργειαν. cod. 1 add. Ταῦτα μὲν ὁ πρῶτος λαός· ὁ δὲ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσας τὴν ἐνσαρκίαν αὐτοῦ ὅτι τάχιστα γενέσθαι παρουσίαν παρακαλεῖ. *Hæc quidem de priori populo intelligenda sunt: populus autem e gentilibus qui crediderunt collectus, obsecrat, ut quam prius carne indutus veniat.* ⁷⁸ Οὕτως. cod. 1 ἀντὶ τοῦ. ⁷⁹ Καί. Des. in cod. 1 et 2.

qui quærum mala mihi. Ignominia afficiantur, et ridiculi fiant, qui variis malis me obruunt.

VERS. 14. « Ego autem semper sperabo in te. » Nam hæc facta videns, in te firmam spem constituam. « Et multiplicabo omnem laudem tuam. » Et varium hymnorum canticum tibi afferam.

VERS. 15. « Os meum **1096** annuntiabit justitiam tuam, toto die salutem tuam. » Non enim desistam tuam justam sententiam prædicare, et omnes docere, quomodo me et hostes judicans ab illorum me servitute liberasti.

« Quoniam non cognovi litteraturam, [VERS. 16] introibo in potentia Domini. » Symmachus sic interpretatus est, *Non enim scio numerare, ingrediar in potentia Domini.* Quoniam promisit Dei justitiam se narraturum, et salutem in se collatam, hæc autem promissio humanas vires superat, merito subjunxit: « Quoniam ignoro litteraturam. » Hoc etiam in tricesimo nono psalmo beatus David dixit. Postquam enim ait: « Multa fecisti tu, o Domine Deus mi, mirabilia tua, et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi: » subjunxit: « Annuntiavi et locutus sum, multiplicata sunt super numerum ». Hoc idem et in hoc loco dicit: « Quoniam non scio numerare. » Tales enim scripturas et disciplinas natura mea non didicit: ingrediar tamen in potentia Domini, et prout humana natura potuerit, te celebrabo.

« Domine, recordabor justitiæ tuæ solius, [VERS. 17] Deus mi, docuisti me a juventute mea. » Laudo autem te, Domine, justitiam tuam erga me **1097** videns, et mandatorum tuorum reminiscens. Hæc enim ab ineunte ætate me docuisti. Atque hinc manifestum est, eum magni Mosis tempus *juventutem* vocare. Per illum enim lex data fuit. [Sicut etiam per dispensationem unigeniti Dei Filii gratia nobis olim gentilibus obtigit.]

« Et ad hoc usque tempus pronuntiabo mirabilia tua. [VERS. 18.] Et usque ad senectutem et senium, o Deus, ne derelinquas me. » Ego quidem tua mirabilia nescios docebo. Tu vero, ut a principio

καταίνοντες ἐλεθρον¹. « Περιβαλέσ' ωσαν αἰσχύνην καὶ ἐντροπήν οἱ ζητούντες τὰ κακὰ μοι. » Ἐπονεῖδιστο: γένοιντο καὶ καταγέλαστο: οἱ παντοδαποὶς με κακοῖς περιβάλλοντες².

ιδ'. « Ἐγὼ δὲ διὰ παντός ἐλπῶ ἐπὶ σέ³. » Ταῦτα⁴ γὰρ ὀρών γινόμενα, τῇ εἰς σέ ἐλπίδι βεβαιωθήσομαι. « Καὶ προσθήσω ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἀνεσί σου. » Καὶ⁵ πολλαπλασίαν⁶ σοι προσοίσω τὴν ὑμνωδίαν⁷.

ιε'. « Τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ⁸ τὴν δικαιοσύνην σου· ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου. » Οὐ παύσομαι τὴν⁹ δικαίαν σου ταύτην διηγούμενος ψῆφον, καὶ διδάσκων ἅπαντας, ὅπως ἔμοι καὶ τοῖς πολεμοῖς δικάσας, τῆς ἐκείνων¹⁰ δουλείας ἀπήλλαξας¹¹.

« Ὅτι οὐκ ἔγνων γραμματείας¹², [ις'] εἰσελεύσομαι ἐν δυναστείᾳ Κυρίου. » Ὁ¹³ δὲ Σύμμαχος οὕτως: « Οὐ γὰρ οἶδα ἐξαριθμῆσαι· ἐλεύσομαι ἐν δυναστείᾳ¹⁴ Κυρίου. Ἐπειδὴ ὑπέσχετο διηγεῖσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν γεγεννημένην σωτηρίαν, μείζων δὲ ἢ κατὰ ἄνθρωπον ὑπέσχεσθε, εἰκότως ἐπήγαγεν· « Ὅτι οὐκ οἶδα ἐξαριθμῆσαι¹⁵. » Τοῦτο καὶ ἐν τῷ λυ' ψαλμῷ ὁ¹⁶ μακάριος ἔφη Δαβὶδ. Εἰρηκῶς γάρ· « Πολλὰ ἐποίησας σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, τὰ θαυμάσιά σου, καὶ τοῖς διαλογισμοῖς σου οὐκ ἔστι τις ὁμοιωθήσεται σοι, ἐπήγαγεν· « Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμῶν. » Τοῦτο καὶ ἐν ταυθὰ φησιν· « Ὅτι οὐκ οἶδα ἀριθμῆσαι. » Τὰς γὰρ τοιαύτας γραφὰς τε καὶ μαθήσεις ἡ ἐμὴ οὐκ ἐδέξατο φύσις· εἰσελεύσομαι δὲ ἕως ἐν δυναστείᾳ Κυρίου, καὶ ὡς δυνατὸν ἀνθρωπεὶ φύσει, τὴν ὑμνωδίαν ποιήσομαι.

« Κύριε, μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μόνου. [ις'] Ὁ¹⁷ Θεός μου, ἐδίδαξάς¹⁸ με ἐκ νεότητός μου. » Ἵμνῶ δὲ σε, Δέσποτα· καὶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην¹⁹ δικαιοσύνην ὀρών, καὶ τῶν σὺν ἐντολῶν μεμνημένος. Ταῦτα γὰρ με παιδῶθεν ἐδίδαξας. Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον ὡς νεότητα τὸν ἐπὶ τοῦ μεγάλου Μωσοῦ²⁰ χρόνον καλεῖ²¹. Δι' ἐκείνου γὰρ²² ὁ νόμος ἐδόθη. [Ἦς καὶ διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις ἡμῖν τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπεφοίτησεν.]

« Καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπαγγελῶ τὰ θαυμάσιά σου. [ιη'] Καὶ ἔως γῆρως²⁴ καὶ πρεσβείου, ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » Ἐγὼ μὲν τὰς σὰς θαυματουργίας τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξω. Σὺ δὲ, ὡς ἀνωθὲν

⁶ Psal. xxxix, 5, 6.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ὀλεθρον. cod. 1 θάνατον. ² Περιβ. cod. 1 add. καὶ δὴ πάντες ὀρώμεν τὸ στίφος τῶν δαιμόνων ἐξαφανισθῆν, τοὺς δὲ πεπιστευκότας εἰς αὐτοὺς μηδὲν δυναμένους. *Et quidem omnes videmus caterivam demonum exstinctam, eos vero qui fidem illis dederant, ab omnibus viribus destitutos.* ³ Ἐπὶ σέ. Additum in edit. Ald. et Compl. ⁴ Ταῦτα — βεβαιωθ. Des. in cod. 1. ⁵ Καὶ — ὑμνωδίαν. Des. in cod. 2. ⁶ cod 1 πολλαπλασίον. ⁷ Ἵμνωδίαν. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς θέλει εἰπεῖν. ⁸ Rec. lectio h. l. est ἀναγγελεῖ. ⁹ Τὴν. cod. 1 præm. γάρ. ¹⁰ Ἐκείνων. cod. 1 add. μέ. ¹¹ Ἀπήλλαξας. cod. 1 add. ἐκείνοι μὲν τῆς τῶν Χαλδαίων οὐτοῦ δὲ τῆς τῶν δαιμόνων. *Illi quidem a Chaldæorum, hi vero a dæmonum (jugo liberati sunt).* ¹² Γραμματείας. Hæc est lectio edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est πραγματείας. Ultraque est aliena a textu Hebr. qui habet מִתְּוֹנִים numeros. ¹³ Ὁ — Κυρίου. in cod. 1. ad præc. vers. relata sunt. ¹⁴ Δυναστείᾳ. cod. 2 præm. τῇ. ¹⁵ Οἶδα ἐξαριθμ. cod. 1 ἔγνων γραμματείας, quam lectionem expressit Carafa. ¹⁶ Ὁ — Δαβὶδ. cod. 1 αὐτὸς οὕτως ἔφη ὁ προφήτης ¹⁷ Ὁ — με. Rec. lectio est ἐδίδαξάς με ὁ Θεός. ¹⁸ Ἐδίδαξας. cod. 2. præm. &, ut in edit. Ald. et Compl. ¹⁹ Γενομένη. Des. in cod. 2 cod. 1 habet γεγεννημένην. ²⁰ cod. 2 Μωσέω. ²¹ Καλεῖ. cod. 2 ὁ σέ. ²² Γάρ. cod. 2 add. καὶ. ²³ E cod. 1. ²⁴ Rec. lectio est γῆρως.

μου ²⁰ κληθείς Θεός, αὐτὸς με τῆς σῆς ἀξίου κηδεμονίας. « Ἔως οὗ ²⁰ ἀπαγγεῶ τὸν βραχίονά σου τῆ γενεᾷ πάτρη τῆ ἐρχομένη. » Προφητικῶς ²⁷ ὁ Δαβὶδ ²⁸ τὰ ἐξόμενα προλέγει· καὶ γῆρας καλεῖ τοῦ νόμου τὸ τέλος. Τοῦτο δὲ μετὰ τὴν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ²⁹ γέγονε παρουσίαν ³⁰. Σφαιότερον δὲ ἡμῶς ὁ μακάριος διδάσκει Παῦλος, περὶ τῆς Καινῆς διαλεγόμενος Διαθήκης. Φησὶ δὲ οὕτως· « Ἐν τῷ λέγειν καινὴν πεκαλιώθηκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ καλιούμενον καὶ γηράσκον ἐγγύ· ἀφανισμοῦ. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ³¹ προφητικῶς τοὺς ἐν Βαβυλῶνι διδάσκει λέγειν· « Ἔως γῆρας καὶ πρεσβείου, ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπη· με. » Εἶτα δεικνύς ποῖον γῆρας καλεῖ, ἐπήγαγεν·

« Ἔως οὗ ἀπαγγεῶ τὸν βραχίονά σου τῆ γενεᾷ πάτρη τῆ ἐρχομένη. Τὴν δυναστείαν σου, [ὁ] καὶ τὴν δικαιοσύνην σου, ὁ Θεός· ³². » Γενεὰ δὲ ἡ ἐρχομένη, ἡ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ³³· με³⁴ ἦν ἡ ³⁵ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία συνίστη, ἐξ Ἰουδαίων κήρυκα· δεξαμένη τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους. Περὶ ταύτης τῆς γενεᾶς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ λέγει· « Ἀναγγελήσεται· τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος ³⁶. » Ἐπεὶ τοίνυν λαὸς, ³⁷ παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων λαόν, ὃν οὐ γαγενῆσθαι, ἀλλὰ τεθησοσθαι ὁ προφήτης προείρηκεν ³⁷. Λέγει τοίνυν καὶ ἐνταῦθα· « Μὴ με ἐγκαταλίπη, ἕως οὗ ἀπαγγεῶ ³⁸ τὸν βραχίονά σου τῆ γενεᾷ πάτρη τῆ ἐρχομένη, τὴν δυναστείαν σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου. » Ἔοικε δὲ ³⁹ τῆ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ προφητοῦ ⁴⁰, « Οὐκ ἐκλείψει ἄρτων ἐξ Ἰούδα, καὶ ⁴¹ ἡγουμένος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ⁴² ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς· προσηκίᾳ ἔθνων ⁴³. » — « Ὁ Θεός, ἕως τῶν ὑψίστων ⁴⁴ ἀ ἐποίησά· ⁴⁵ μοι μεγαλεῖα. » Ὁ ⁴⁶ δὲ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος οὕτως· « Ὁ Θεός, ἕως ὑψους ἀ ἐποίησας μεγαλεῖα, ἀντὶ τοῦ, ὑψηλὰ καὶ μέγαρα τὰ ὑπὸ σοῦ γινόμενα, Δέσποτα, καὶ ἱκανὰ πείσαι πάντας Ὑψίστον ὀνομάζεις σε ⁴⁸. » Ὁ Θεός, τίς ὁμοίός σοι; Οὐδένα γάρ ⁴⁹, φησὶ, συγκρίναι σοὶ καὶ παραβαλεῖν δυνατόν. Ὑπερβάλλεις γὰρ ἅπαντας, καὶ τῆ φύσει, καὶ τῆ δυνάμει, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς· ἐνταῦθεν τὴν ἐπάνοδον προθεσπίζει ⁵⁰.

κ. « Ὅσας ⁵¹ ἐδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰς· καὶ ἐπιστρέψας ἐξωποιοήσας με. » Παραδούς με, φησὶ, παντοδαπαῖς συμφοραῖς διὰ τὰς ὑπὲρ μου γεγενημένας παρανομίας, πάλιν με εἰς ζωὴν ἐπανήγαγες. « Καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πᾶ-

vocatus Deus meus, semper me tua cura dignare. « Donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura est. » Prophetice David futura prædicat, et senectutem vocat legis finem. Ille autem post Domini Christi adventum contigit. Hoc vero manifestius beatus Paulus nos docet, de Novo Testamento disserens. Dicit autem sic : « Dicendo autem novum, antiquavit prius : quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est h. » Et hic igitur eos Babylone exsulabant, prophetice hæc dicere docet : « Usque ad senectutem et senium, Deus, ne derelinquas me. » Deinde ostendens quam senectutem nuncupet, subjunxit :

« Donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quæ ventura est. » Potentiam tuam [Vers. 19] et justitiam tuam, o Deus. » Generatio autem ventura ea est, quæ fuit post incarnationem unigeniti **1098** Dei Filii, postquam Ecclesia ex gentibus conflata est, suscipiens ex Judæis præcones sacros apostolos. De hac gente in vicesimo primo psalmo dicit : « Annuntiabitur Domino generatio ventura et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus. » Alius igitur populus hic est præter Judæorum, quem non esse natum, sed nasciturum Propheta prædixit. Dicit igitur et in hoc loco : « Ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum omni generationi quæ ventura est, potentiam tuam, et justitiam tuam. » Simile est autem hoc patriarchæ Jacobi vaticinationi : « Non deficiet princeps ex Juda, et dux ex femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit expectatio gentium i. — « Deus, usque in altissima, quæ fecisti erga me magnalia. » Aquila autem et Symmachus sic : *Deus, usque in altitudinem, quæ fecisti magnalia*; quasi diceret : Sublimia et magna sunt, Domine, quæ a te facta sunt, et satis sunt ad persuadendum omnibus, ad altissimum te nominent. « Deus, quis similis tibi ? » Nullus potest tecum, inquit, conferri et æquari. Tu enim omnes superas et natura, et potentia, et omnibus bonis. Hinc reditum prædicat.

VERS. 20. « QUANTAS **1099** ostendisti mihi tribulationes multas, et malas, et conversus vivificasti me. » Cum, inquit, ob peccata mea, omnis generis calamitatibus me addixisses, iterum in vitam me reduxisti. « Et de abyssis terræ iterum reduxisti

^b Hebr. viii, 15. ¹ Gen. xlix, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ cod. 2 μοι. ²⁰ Οὐ. Rec. lectio est ἕν. ²⁷ Προφητ. cod. 1 præm. ὁρᾷς πῶς. ²⁸ Δαβίδ. cod. 1 præm. μακάρως. ²⁹ Χριστοῦ. cod. 1 add. τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ³⁰ Παρουσία. cod. 1 ἐνανθρώπησιν. ³¹ Totruv. Des. in col. 2. ³² Ὁ Θεός. Des. in cod. 1 in cod. 2 sequi. ἕως τῶν ὑψίστων. ³³ Τοῦ Θεοῦ. cod. 1 add. τουτέστι τοῦ Θεοῦ Λόγου. ³⁴ Ἡ—Ἐκκλησία. cod. 2 ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. ³⁵ Κύριος. cod. 1 add. ἀνωτέρω ἡμῶν εἴρηται, ὃν ἀνέπλασε διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας. *Quem, ut jam supra diximus, per lavacrum regenerationis quasi denuo formavit.* ³⁶ Λαός. cod. 1 præm. οὗτος. ³⁷ cod. 1 εἴρηκεν. ³⁸ cod. 2 ἂν ἀπαγγεῶ. ³⁹ Δέ. cod. 1 et 2 add. τοῦτο. ⁴⁰ Προφητοῦ. cod. 1 προφητεία. ⁴¹ Καλ. cod. 1 οὐδέ. ⁴² Ἄρ. cod. 1 οὐ. ⁴³ Ἦ. cod. 1 ὃ. ⁴⁴ Ἐθνῶν. cod. 1 add. καὶ λέγει τίς οὗτος; ὁ μακάριος; Δαβίδ. ⁴⁵ Τῶν ὑψίστων. cod. 1 ὑψους. ⁴⁶ Μοι. Abest a cod. 1. ⁴⁷ Ὁ—μεγαλεῖα. Des. in col. 1. ⁴⁸ Ὑψίστον ὀνομ. σε. col. 1 ὅτι ὑψίστος ὑπάρχεις καὶ τοῦ πινυὸς ποιητῆς, καὶ πλὴν σου ἄλλος οὐκ ἔστι· τοῦτο γὰρ θέθεις διὰ τῶν ἐξῆς. ⁴⁹ Ἄρ. Abest a cod. 1. ⁵⁰ Προθεσπίζει. cod. 1 add. καὶ φησιν. ⁵¹ Ὅσας. Hebr. *των qui.*

me. » Quendam reditum in vitam, inquit, me consecutum esse existimo, tot præter humanam opinionem a calamitatibus liberatus. [Sed dixerit aliquis, hæc etiam de humana natura esse dicta. Hanc enim ex abyssis terræ eduxit qui descendit in inferiores partes terræ, scilicet Deus ex Deo, qui ob hanc elegit etiam sortem istam ut homo nasceretur.] Hoc et per Ezechielem Deus dixit : « Quoniam aperiam sepulcra vestra et reducam vos ex Babylone : hoc est, humanæ desperationi finem imponam, et præter hostium expectationem reditum vobis largiar j. »

VERS. 21. « Multiplicasti magnificentiam tuam, et conversus consolatus es me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me. » Symmachus sic : *Augebis magnificentiam meam, et circumdabis me consolatione.* Alia vero similiter prædixit. Per tuam enim curam, quam de me geris, tua bonitas ostendetur.

VERS. 22. « Nam et ego confitebor tibi in populis, Domine. » Nunquam enim tua dona celebrare desistam, et nescios **1100** edocere. Notandum est illum hoc etiam loco multorum populorum mentionem fecisse, qui post Salvatoris nostri incarnationem, per præcones ex Judæis ortos, salutem consecuti sunt. « Instrumentis psalmi veritatem tuam (celebrabo), o Deus, psallam tibi cum cithara, Sancte Israelis. » Utar autem consuetis instrumentis, hymnorum cantilenam contexens.

VERS. 23, 24. « Exsultabunt labia mea cum cantavero tibi, et anima mea, quam redemisti. Insuper quoque lingua mea toto die meditabitur justitiam tuam, cum confusi et pudore affecti fuerint, qui quærent mala mihi. » Prædicat eodem tempore Babyloniorum internecionem, sub Cyro Persarum rege factam, et Judæorum revocationem. Eversis enim illis, inquit, ego reditum consequar; hunc vero consecutus, lætus et gaudens tripudiaro tua beneficia celebrans, tuamque legem semper meditans.

Α λαι: « ἀνήγαγές με. » Ἀναβιώσεως, φησί, τινὸς ὑπολαμβάνων τετυχηκέναι· παρὰ δόξαν ἀνθρωπίνην τούτων ὡς ἀπαλλαγείς συμφορῶν. [Ἐῖποι δ' ἄν τις ταῦτα καὶ ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρωπείας εἰρησθαι φύσεως. Ἐκ γὰρ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς ἀνήγαγε ταύτην ὁ καταβάς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, τοὔτεστιν ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός, ὁ διὰ ταύτην ἐλόμενος καὶ ἀνθρώπος γενέσθαι.] Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ ὁ Θεὸς ἔφη ὡς· « Ὅτι ἀνοίξω τοὺς τάφους ὑμῶν, καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ Βαβυλῶνος· » τοὔτεστι, τὴν ἀνθρωπίνην ἀπόγνωσιν λύσω, καὶ παρὰ τὰς τῶν πολεμίων ἐλπίδας τὴν ἐπάνοδον ὑμῖν δωρήσομαι.

κα'. « Ἐπλεόνασας ὡς ἐπ' ὡς ἐμὲ τὴν μεγαλωσύνην σου· καὶ ἐπιστρέψας παρεκάλεισάς με ὡς, καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με. » Ὁ δὲ Σύμμοχος οὕτως· Ἀξήσεις ὡς τὴν μεγαλειότητά μου, καὶ παρακυλώσεις ὡς με παρμυθίᾳ. Καὶ ὡς ἔλλα δὲ ὁμοίως προεῖρηκε. Τῆ γὰρ περὶ ἐμὲ κηδεμονίᾳ δειχθήσεται σου τὸ ἀγαθόν.

κβ'. « Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν λαοῖς, Κύριε ὡς. » Οὐ πύσσομαι γὰρ τὰς σὰς διηγούμενος δωρεάς, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκων. Ἐπιστημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς καὶ ἐνταῦθα λαῶν πολλῶν ὡς ἐμνημόνευσεν, οἱ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτήρος ὡς ἡμῶν, διὰ τῶν ἐξ Ἰουδαίων κηρύκων, τῆς σωτηρίας ἀπήλυσαν. « Ἐν ὡς σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀλήθειάν σου, ὁ Θεός, ψαλῶ σοι ἐν κιθάρᾳ, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. » Χρήσομαι δὲ καὶ τοῖς συνήθεσιν ὀργάνοις τῶν ὑμνοῦδιον ὑφαίνων ὡς.

κγ', κδ'. « Ἀγαλλιάσεται ὡς τὰ χεῖλη μου, ὅτ' ἄν ψαλῶ ὡς σοι· καὶ ἡ ψυχὴ μου, ἣν ἐλυτρώσω. Ἐτι δὲ καὶ ἡ γλῶσσά μου ὅλην τὴν ἡμέραν μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου· ὅτ' ἄν αἰσχυρθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητούντες τὰ κακὰ μοι. » Προλέγει κατὰ ταυτὸν τῶν Βαβυλωνίων πὺν διεθρον ὑπὸ Κύρου τοῦ Πέρσου γεγεννημένον ὡς, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν. Ἐκεῖνιον γὰρ, φησί, καταλυθέντων, ἐγὼ τῆς ἐπάνοδου τεύξομαι ὡς ἀπολαύσας ὡς δὲ τούτου ὡς, γεγηθῶς καὶ γανυόμενος ὡς χορεύσω, τὰς σὰς εὐεργεσίας ὁμῶν, καὶ τοῦ σου νόμου διηνεχῆ ὡς τὴν μελέτην ποιούμενος ὡς.

INTERP. PSALMI LXXI.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

VERS. 1. « In Salomonem. » Quod Salomoni j Ezech. xxxvii, 12.

α'. « Εἰς Σολομών ὡς. » Ὅτι τῷ Σολομῶντι οὐδα-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ὡς Πάλαι. Rec. lectio, quam cod. 1 metur, est πάλιν. ὡς Τούσούτωρ. cod. 2 præm. τῶν. ὡς E cod. 1 suppl. ὡς Ὁ Θεός ἔφη. cod. 1 ὁ αὐτὸς ἔφη Σωτήρ. ὡς Ἐπλεόνασας — παρεκάλεισάς με. Hebr. יגהלתי בך ויחננני ודבתי. *Augebis magnificentiam meam et iterum consolaberis me.* ὡς Ἐπ' — σου. Rec. lectio est τὴν δικαιοσύνην σου. ὡς Παρεκ. με. cod. 1 add. ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ, Λαός μου, τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι. ὡς Ἀξήσεις. cod. 2 præm. καί. ὡς cod. 1 παρακαλέσεις. Apud Montf. in Hexapl. ad h. l. log. περικυλώσεις. ὡς Καί — ἀγαθόν. Hæc repetuntur in cod. 1. ὡς Ἐν λαοῖς, Κύριε. Additur in edit. Ald. et Compl. ὡς Πολῶν. Abest a cod. 2. ὡς Σωτήρος. cod. 1 præm. Θεοῦ καί. ὡς Ἐν — ψαλμοῦ. Hebr. cum instrumento nablii. ὡς cod. 2 ὑφαίνειν. cod. 1 add. λέγει δὲ καὶ πολὺν διὰ τῶν ἐξῆς. ὡς Rec. lectio, quam cod. 2 habet, est Ἀγαλλιάσονται. ὡς cod. 1 ψάλω, quæ est rec. lectio. ὡς Γεγεν. cod. 1 add. Καθάπερ τὴν παῦλαν τοῦ τυράννου ὑπὸ Χριστοῦ γενομένην· περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος, ἐκεῖ γὰρ καθήρτησε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοὔτεστι τὴν διάβολον. Sicut extinctionem tyranni per Christum, de qua Paulus dicit (Hebr. ii, 18) : *Ibi enim destruxit illum qui mortis habebat imperium, hoc est diabolum.* ὡς Τεύξομαι. cod. 1 add. Ἐφρηται γὰρ ἡμῖν διὰ Κύρου· περὶ γὰρ αὐτοῦ ὁ Θεός φησι, Τῷ χριστῷ μου Κύρω. *Dictum enim nobis est, per Cyrum (hoc efficiendum esse); de eo enim inquit Deus, (Uncto meo Cyro.)* ὡς Ἄπολ. cod. 1 præm. καί. ὡς cod. 2 ταύτης. ὡς cod. 1 γεγανυόμενος. ὡς cod. 1 διηνεχῶς. ὡς Ποιούμ. cod. 1 add. καθάπερ ὁ ἐξέθων τῆς χάριτος: *Ut populus gratiæ e gentilibus collectus.* ὡς Εἰς Σο. cod. 1 εἰς τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς Σολομῶνα.

ῥῶς⁷⁷ ὁ προκειμένος ἀρμόττει⁷⁸ ψαλμὸς, οἶμαι καὶ Ἰουδαίους ἂν ὁμολογήσαι τ' ἀληθῆ λέγειν ἐβέλονταις, ἧκου γε τῆς πίστεως τοὺς τρωφίμους. Πρῶτον μὲν γὰρ οὔτε τῶν περὰ τῆς γῆς ἐκράτησε Σολομῶν· οὔτε περὰ τῶν ἐσπερίων καὶ ἑσπέρων ἐδέξατο φέρον. Ἐπειτα ἄνθρωπος ὢν, τὴν τῆ φύσει σύμμετρον διαβιώσας χρόνον, τοῦ βίου τὸ τέλος ἐδέξατο, καὶ τοῦτο οὐκ εὐχέλεις⁷⁹. Ὁ δὲ ψαλμὸς ἡλίου καὶ σελήνης ἀρχαιότερον⁸⁰ δείκνυσσι τὴν προφητευόμενον⁸¹. Ἀκριβέστερον δὲ ταῦτα ἢ τῶν ῥητῶν ἐρμηνεία διδόνει. Καὶ ἡ ἐπιγραφή δὲ, οὐκ ἀνάρμοστο; ἀτεχνῶς δὲ τῷ Σωτῆρι συμβαίνουσα. Σολομῶν γὰρ εἰρημικὸς ἐρμηνεύεται· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἢ τῶν Παραλειπομένων ἱστορία διδάσκει. Φησὶ γὰρ πρὸς τὸν Δαβὶδ διὰ τοῦ Νάθαν ὁ Θεός· «Ὅτι Σολομῶν ὄνομα αὐτῷ, καὶ εἰρήνην δώσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ. » Ταύτην δὲ τὴν προσηγορίαν καὶ ὁ Δεσπότης ἔχει Χριστός⁸². Καὶ βοᾷ Παῦλος⁸³, ὁ μέγας κήρυξ τῆς ἀληθείας· «Αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμώβητα ἐν, καὶ τὸ μεσότοιγον τοῦ φραγμοῦ λύσας. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις φησὶ· «Τὴν ἐμὴν εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν, τὴν ἐμὴν εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν. » Τὴν αὐτοῦ τοίνυν βασιλείαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθεῖσαν εἰρήνην, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν σωτηρίαν, οὗτος ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει. Καὶ ἐπειδὴ καὶ Θεὸς ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος, τὸ μὲν ὡν ἀεὶ, τὸ δὲ δι' ἡμᾶς προσλαβὼν⁸⁴, ἀμώβητα ἢ προφητεία διδάσκει· καὶ φησιν, αὐτὸν μὲν ἔχειν, ὡς Θεὸν⁸⁵, ἀπάντων⁸⁶ τὴν ἐξουσίαν· λαμβάνει δὲ ταύτην, ὡς ἄνθρωπον⁸⁷, παρὰ τοῦ υἱοῦ Πατρὸς⁸⁸. Ὁ Θεός, τὸ κριμὰ σου τῷ βασιλεὶ ὄδῳ, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. » Καὶ βασιλεὺς ἐστὶ, καὶ υἱὸς βασιλέως ὁ Δεσπότης Χριστός. Διὸ καὶ βασιλεὺς αὐτὸν, καὶ υἱὸν βασιλέως ἢ προφητεία καλεῖ· οὗτω καὶ λέοντα αὐτὸν ὁ πατριάρχης Ἰακώβ καὶ σκύμνον λέοντος ὀνομάζει· «Σκύμνος γὰρ λέοντας, φησὶν, Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ μου⁸⁹, υἱὸς μου, ἀνέβη· ἀναπεσῶν ἐκοιμήθη⁹⁰ ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος, τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » Οὐ γὰρ μόνον βασιλεὺς ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ βασιλέως υἱός. Καὶ γὰρ ὡς Θεὸς ἐκ τοῦ παμβασιλείως ἐγεννήθη Θεοῦ, καὶ ὡς ἄνθρωπος⁹¹, πρόγονον ἔχει τὸν βασιλεὺς Δαβὶδ. Τοῦτο ὁ προφητικὸς λόγος, ὡς ἀνθρώπων, δοθῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ⁹² τὴν δικαιοσύνην περὶ καλεῖ⁹³. Εἶτα τὴν αἰτίαν διδάσκει⁹⁴.

⁷⁷ I Paral. xii, 9. ⁷⁸ Ephes. ii, 14. ⁷⁹ Joan. xiv, 27. ⁸⁰ Gen. xlix, 9.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ Οὐδαμῶς. cod. 2 οὐχ. ⁷⁸ cod. 2 ἀρμόζει. ⁷⁹ Ἄν. Abest a cod. 2. ⁸⁰ Παρὰ. cod. 2 πρᾶν· τὸν. ⁸¹ Τῆ — χρόνον. cod. 2 τῆς φύσεως μέτρον βιώσας. cod. 1 ponit περι ante τῆ φύσει. ⁸² Εὐχέλεις. cod. 1 add. ἀλλὰ κομιδὴ δυσκλήεις. ⁸³ Ἀρχαιότερον. cod. 1 et 2 πρεσβύτερον. ⁸⁴ Προσηγ. cod. 1 add. καὶ ἀνωθεν κατιόντα, οὐ κάτω φούμενον. Et qui e caelo descendit non inferne ortus est. ⁸⁵ Δέ. Abest a cod. 1. ⁸⁶ Χριστός. cod. 1 add. ὁ Θεὸς ἡμῶν. ⁸⁷ Παῦλος. cod. 2 præm. ὁ ἀπόστολος. ⁸⁸ Ἰπ'. Des. in cod. 1. ⁸⁹ Καί. Abest a cod. 2. ⁹⁰ Ἐστὶ. cod. 1 υπάρχει προαιώνιος. ⁹¹ Καὶ προσλαβὼν. cod. 1. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς παρθένου ἐγένετο ἄνθρωπος, οὐχ ἕτερον ἄνθρωπον προσλαβὼν, ἀλλ' ἀτρέπτως, ὡς πολλάκις ἡμῖν εἴρηται, ἀφαντασίως· ἐκ παρθένου ἐσαρκώθη. Conf. ad h. l. p. 1051, n. 5. ⁹² Θεόν. cod. 4 præm. προαιώνιον. ⁹³ Ἀπάντων. cod. 1 præm. τῶν. ⁹⁴ cod. 1 et 2 λαμβάνει. ⁹⁵ cod. 1 et 2 ἄνθρωπος. ⁹⁶ Πατρός. cod. 1 add. μάλλον δὲ κατ' οἰκονομίαν δίδονται τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. ⁹⁷ Μον. Abest tum a textu l. c. tum a cod. 1. ⁹⁸ cod. 2 ἐκοιμήθη, quam lectionem l. c. habent quidam libri veteres. ⁹⁹ Ὡς ἄνθρωπος. cod. 1 κατ' οἰκονομίαν, ἦν, ὡς οἶδας αὐτὸς μόνος, εἴλετο δι' ἡμᾶς. ¹⁰⁰ Θεοῦ. cod. 1 Πατρός. ¹⁰¹ Παρακαλεῖ. cod. 1 add. Ἄντι τοῦ μαρτυρηθῆναι· καὶ δὴ μαρτυρεῖται, ἢ Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· κρινεῖ δὲ ὁ Πατὴρ οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ. Hoc est, ut testimonium accipiat. Et quidem testimonium illud (Matth. iii, 17) accepit, ἢ Hic est Filius meus dilectus, in quo beneplacitum habeo. Pater autem neminem judicat (Joan. v, 22), sed omne iudicium dedit Filio. ¹⁰² Τὴν αἰτ. διδάσκει. cod. 1 ἐπάγει.

VERS. 2. « Judicara populum tuum in justitia, A et pauperes tuos in judicio. » Eos enim qui peccati paupertate tenentur, ab acerbi tyranni servitute liberabit, juste **1103** ipsum, et eos qui ab illo detinentur, judicans.

VERS. 3. « Suscipiant montes pacem pro populo, et colles justitiam. » Personæ fictio est, omnium vicissitudinem ostendens. Sic populi exitum narrans, ait: « Montes exsultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium ». Videmus porro et montium et collium mutationem. Nam pro impietate, quæ olim in ipsis regnabat, homines angelorum vitam amplexi, evangelica justitia in ipsis fruuntur: et qui pro hominibus legationes obeunt, divinas reconciliationes peragunt.

VERS. 4. « Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem. » Merito diabolus *calumniator* appellatur, qui et Deum ipsum calumniatus est, dicens eum ligni participationem propter invidiam inihiluisse: et de Jobo iisdem mendaciis usus est, dicens: « Nunquid gratis timet Jobus Deum? tange enim, inquit, cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi ». Hunc in octavo psalmo inimicum et ultorem nominavit: hic vero calumniatorem. Sed hunc quidem Dominus depressit et evertit: eos vero, qui ab ipso tyrannide pressi erant, libertate et salute **1104** dignatus est.

VERS. 5. « Et permanebit cum sole, et ante lunam generationes generationum. » Qui, inquit, hæc omnia perficit, neque dierum principium, ut cum Apostolo loquamur, neque vitæ finem habet. Genitus est enim a Patre ante lunam generationibus generationum, hoc est, infinitis sæculis ante mundi constitutionem existens. Sed et simul « permanebit cum sole; » quasi dicat: Perennem statum habebit; non quod perennem statum sol habeat, sed aliam similitudinem magis idoneam non inveniens, solæque insignem videns, et temporum ac dierum Opifitæ, huic comparavit rerum mutationem ex tenebris in lucem. Siquidem etiam ipse Dominus Christus Sol justitiæ nominatur.

° Psal. cxiii, 4. ° Job 1, 9, 11. ° Hebr. vii, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

° cod. 2 κρινει. ° Ἐλευθ. cod. 1 add. τὴν πλουτοποιὸν πτωχεύσας πτωχεῖαν ὁ τοῦ παντὸς Δεσπότης, *Universis Domini qui lucri plenam paupertatem subiit.* ° Δικαίως. cod. 1 præm. καί. ° Καὶ τοῖς. cod. 1 præm. τῷ πρώτῳ ἀποστάτῃ. ° Λαῶ. in textu τῶν Ὁ sequi. σου. ° Rec. lectio h. l. est ἐν δικαιοσύνῃ. ° cod. 2 δεικνύουσα. ° Ὅτω — μεταβολῆν. Des. in cod. 2. ° cod. 2, πραγματεύονται. cod. 1 add. Τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν τὴ ἀνταλιθέτω τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ, ἀντὶ τοῦ μεσιτεύσάτω. Ὅρη δὲ λέγει τοὺς μακαρίους προφήτας, κυρίως δὲ τοὺς μακαρίους ἀποστόλους, δι' ὧν τὴν εἰρήνην τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐδράβευσεν. *Hoc enim significat illud: Suscipiant montes pacem pro populo, h. e. mediatoris vices gerant. Montes autem dicit beatos prophetas, proprie vero beatos apostolos, per quos pacem loco præmii largitus est credentibus.* ° Καὶ ταπειν. συκοφ. Hebr. רָוַץ נִסְתִּי עַי וְעוֹרֵרֵי הַשֹּׁרֵרִים. ° O. cod. 1 ὡς. ° cod. 2 ἐλευθερίαν καὶ σωτηρίαν. ° Ἠξίωσε. cod. 1 add. καλῶς ὅν ἔχειν ἐφησε διὰ τῶν ἐξῆς. ° Καὶ συμπαρᾶμ. Hebr. תִּיבְוּ יָדַי. ° Timebunt te. Symm. φοβηθήσονται σε. ° Rec. lectio est γενεάς. ° Κατορθῶν. cod. 1 χαρίζομενος. ° Γάρ. Abest a cod. 2. ° Γεν. γενεῶν. Des. in cod. 2. ° Τισὶ γενεαῖς. cod. 1 τισὶν αἰῶσιν, καὶ πρὸ τῶν αἰῶνων αἰεὶ σὺν Πατρὶ ὧν ἕμα γὰρ Πατὴρ, ἕμα καὶ Υἱός. ° cod. 2 προὔπαρχει. cod. 1 οὐ μόνον δὲ προὔπαρχει. ° Ἀ. l. d. cod. 1 add. καὶ δημιουργὸς ταύτης καὶ τοῦ παντός ποιητὴς ὑπάρχει. ° Τῷ. cod. 1 præm. δέ. ° Ἐξεί. cod. 1 et 2 ἔχει. ° Ὅχι εἶναι. Des. in cod. 1 et 2. ° Ἀ. l. d. cod. 1 ἄλλην δέ. ° cod. 1 εὐρηκώς. ° Καὶ — δημιουργόν. cod. 1 καὶ φωτὸς χορηγόν καὶ ἡμέρας δημιουργόν. ° Δεσπότης. cod. 1 præm. τοῦ παντός. ° Χριστός. cod. 1 add. ὁ Θεός.

β'. « Κρίνειν⁶ τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. » Τοὺς γὰρ πτωχεῖα τῆς ἀμαρτίας κατεχομένους τῆς τοῦ πονηροῦ τυράννου δουλείας ἐλευθερώσει⁷. δικαίως⁸ αὐτῷ καὶ τοῖς⁹ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένοις δικάσας.

γ'. « Ἀναλαβέτω τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ¹⁰, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνῃ¹¹. Προσωποποιεῖ ἐστὶ τὴν πάντων δεικνύσα¹² μεταβολήν. Ὅτω¹³ τοῦ λαοῦ τὴν ἐξοδὸν διηγούμενος ἔφη: « Τὰ ὄρη ἐσκήρτησαν ὡσεὶ κριοί, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προσβάτων. » Ὁρῶμεν δὲ ὁμοίως καὶ τῶν ὀρών καὶ τῶν βουνῶν τὴν μεταβολήν· ἀντὶ γὰρ τῆς πάλαι πολιτευσάμενης ἐν αὐτοῖς ἀσεβείας, οἱ τὸν ἀγγελικὸν ἀσπασάμενοι βίον τὴν εὐαγγελικὴν ἐν αὐτοῖς δικαιοσύνῃν καρποῦνται· καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων πρεσβείας ποιοῦμενοι, τὰς θείας καταλλαγὰς πραγματεύονται¹⁴.

δ'. « Κρινεῖ τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει συκοφάντην¹⁵. » Εἰκότως ὁ διάβολος κέκληται *συκοφάντης*· τὸν τε γὰρ Θεὸν ἐσυκοφάντησε, διὰ φθόνον φήσας κεκωλυκέναι τὴν τοῦ ξύλου μετάληψιν· καὶ κατὰ τοῦ Ἰωβ ταῖς αὐταῖς ψευδολογίαις ἐχρήσατο, φήσας: « Μὴ δωρεὰν σέβεται Ἰωβ τὸν Θεόν; Ἄψαι γὰρ, φησὶ, πάντων ὧν ἔχει, ἢ μὴν εἰς πρόσωπόν σε ἐβλόγησει. » Τοῦτον ἐν τῷ ὀδῶφ φαλμῶ ἔχθρον καὶ ἐδίκητὴν ὠνόμασεν, ἐναυθα δὲ συκοφάντην. Ἄλλὰ τοῦτον μὲν ὁ¹⁶ Δεσπότης ἐταπεινώσε καὶ κατέλυσε· τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ τυραννομένους ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας¹⁷ ἤξίωσε¹⁸.

ε'. « Καὶ συμπαρᾶμενεῖ¹⁹ τῷ ἡλίῳ· καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς²⁰ γενεῶν. » Ὅ ταῦτα, φησὶν, ἅπαντα κατορθῶν²¹, οὔτε ἀρχὴν ἡμερῶν, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, οὔτε ῥῆσις τέλος ἔχει. Ἐγεννήθη μὲν γὰρ²² ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν²³, τουτέστιν, ἀπείροις τισὶ γενεαῖς²⁴ προὔπαρχων²⁵ τῆς κτίσεως. Ἄλλὰ²⁶ καὶ εἰ συμπαρᾶμενεῖ τῷ²⁷ ἡλίῳ· ἀντὶ τοῦ, διαρκῆς ἔξει²⁸ τὸ εἶναι· οὐκ²⁹ ἐπειδὴ ὁ ἥλιος διαρκῆς ἔχει τὸ εἶναι· ἀλλ'³⁰ εἰκόνα διαρκεστέραν οὐκ εὐρών³¹, ἐπίσημον δὲ τοῦτον εἰδῶς, καὶ³² χρόνων καὶ ἡμερῶν δημιουργόν, τοῦτω παρέβαλε τὴν ἀπὸ σκότους εἰς φῶς τῶν πραγμάτων μεταβολήν. Ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης³³ Χριστὸς³⁴ ἥλιος δικαιοσύνης ὠνόμασται.

ς'. « Καταθήσεται ὡς ὕετος ἐπὶ πόκον · καὶ ὡς ἰ Ἀ
σταγῶν ἢ στάζουσα ²³ ἐπὶ τὴν γῆν. » Διὰ τούτων σα-
φῶς ἡμῖν τὴν ἀνθρωπείαν ²⁴ ὑπέδειξε ²⁵ γέννησιν
ἀφορητὴ γεγεννημένην ²⁶, καὶ λίαν ἡσύχω· καὶ μυ-
στικῶς. Καθ' ἕνα γὰρ πόκος δεχόμενος ὑετὸν, οὐδένα
κτύπον ἀποτελεῖ, καὶ ψεκᾶδες εἰς γῆν δροσιῶδες φε-
ρόμεναι. αἰσθῆσιν ταῖς ἀκοαῖς οὐδεμίαν παρέχουσιν ·
οὕτως ἡ θεοποτικὴ γεγένηται ²⁷ σύλληψις · οὐδὲ τοῦ
συννοκούντος αἰσθημένου μνηστῆρος ²⁸. Ὑστερον γὰρ
²⁹, μετὰ τὴν κύησιν ἀποπλάειν ὑποτοπήσας τινὰ ³⁰, ἤθου-
λέθη λάθρα ἀπολύσαι αὐτήν ³¹. ἀλλ' ἰδὲ ἄγγελου μεμά-
θησαν ὡς ³² πνευματικὸς ὁ τόκος, καὶ οὐκ ἀνθρώπινος.

ζ'. « Ἀνατελεῖ ³³ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-
σύνη. » Καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λόγοις τὰ πράγματα · τῆς
γὰρ προτέρας δυσσεβείας ἀπαλλαγείσα τῶν ἀνθρώ-
πων ἡ φύσις, μετέμαθε τὴν εὐσέβειαν. Εἰ δὲ καὶ **B**
τινες τῶν πεπιστευκότων κατὰ τοὺς εὐαγγελικούς οὐ
πολιτεύονται νόμους, ἀλλ' οὖν εἰσι μυριάδες ἀριθ-
μοῦ ³⁴ κρεῖττους, καὶ ἐν στρατιώταις, καὶ ἐν ἰδιώ-
ταις, καὶ ἐν ἀστοῖς, καὶ ἐν χωριτικοῖς ³⁵, ἀρετῆς
πολλὴν φροντίδα ποιούμενοι. « Καὶ πλῆθος εἰρήνης,
ὡς οὐ ἀνταναιρεθῆ ἡ σελήνη. » Πάλαι μὲν γὰρ αἱ
τοπαρχίαι, καὶ αἱ καθ' ἕνα ἔθνος διηρημέναι
βασίλειαι συχνοὶ· πολέμοις ταιλαιτούμεναι, τοῦ
ἔθρου τῆς εἰρήνης ἀπολαύειν οὐκ εἴχον. Διηνεκῶς
γὰρ τὸν ὀπλιτικὸν ³⁶ μετήσσαν βίον · καὶ τούτους τοὺς
πολέμους πολλοὶ καὶ Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων συν-
έγραψαν. Διδάσκουσι δὲ ἡμᾶς καὶ αἱ τῶν Βασιλέων,
καὶ αἱ τῶν Μακκαβαίων ἱστορίαι, ὅσα προῦξένουν ³⁷
αἱ τοπαρχίαι κακά. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σω-
τῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, πέπαυται μὲν ἐκεῖνα,
μία δὲ βασιλεία τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης κρατεῖ,
ὅτι ἦν εἰρήνη πολιτευομένη, τῷ ³⁸ θεῷ κηρύγματι
ἔδωκε τὴν ἰσχύον. Τὸ δὲ, « ὡς οὐ ἀνταναιρεθῆ ἡ
σέληνη, » ἀντὶ τοῦ, πάντα τοῦ παρόντος· βίου τὸν
ἐν εἰρήνῃ ἀληθῆς πολιτεύεται.

η'. « Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσ-
σης. » Ἀντὶ τοῦ, πάντων κρατήσῃ τῶν τερμάτων ³⁹
τῆς οἰκουμένης ⁴⁰. Ἐπειδὴ γὰρ πέραν τῆς γῆς τὰ
μεγάλα ἐστὶ καὶ ἀπλωτα πελάγη, ἃ τινες Ἀτλαντικά
καλοῦσιν, ἢ ὠκεανὸν ἐσπέριον καὶ ἔθρον, εἰκότως τῆς **D**
οἰκουμένης τὸ κράτος ταῖς ἐξωθεν κυκλοῦσθαι ⁴¹ θα-
λάσσαις ἐδήλωσε. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ὁ μετὰ τοῦ-
τον πεποίηκε στίχος. « Καὶ ἀπὸ ποταμῶν ⁴² ἕως πε-
ράτων τῆς οἰκουμένης. » Ποταμὸν λέγει τὸν Ἰορ-
δάνην, ἐν ⁴³ ᾧ βαπτισθεὶς ὁ Δεσπότης ὑπὸ ⁴⁴ τοῦ Πα-
τρὸς ἐμαρτυρήθη, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς,
ἐν ᾧ ἠδύχησεν ⁴⁵. Ἀπὸ τότε δὲ, φησὶν ὁ εὐαγγελι-

VERS. 6. « Descendet sicut pluvia in vellus, et
sicut stillicidia stillantia super terram. » Per hæc
clare nobis humanam generationem ostendit, sine
strepitu factam, et valde quiete et secreto. Sicut
enim lana imbrem recipiens nullum fragorem emit-
tit, et stillæ roris in terram delatæ sensum nullum
auribus præbent: sic Domini conceptio facta est,
neque ipso sponso resciscente, qui una habitabat.
Postea **1105** enim, post conceptionem aliquam
indignitatem suspicatus, occulte dimittere illam
voluit. Verum ab angelo eductus fuit, cœlestem esse
seium, et non humanum.

VERS. 7. « Orietur in diebus ejus justitia. » Et
eventus verbis testimonium perhibent. Humana
enim natura a pristina impietate liberata, pietatem
didicit. Quod si aliqui eorum, qui crediderunt, se-
cundum evangelicas leges non vivunt, at myriades
sunt, quæ numerum superant, inter milites et pri-
vatos, inter urbanos et agrestes, qui virtutis nullam
curam gerunt. « Et abundantia pacis, donec aufe-
ratur luna. » Olim enim toparchiæ et regna per
singulas gentes divisa, frequentibus bellis vexata,
paciis dono frui nequibant. Continue enim in armis
vitam ducebant, et hæc bella multi Romanorum et
Græcorum conscripserunt. Docent autem nos etiam
Rognorum et Machabæorum historiæ, quot sibi
mala toparchiæ asciverint. Post incarnationem au-
tem Dei et Salvatoris nostri illa cessarunt: unum
vero regnum orbi nostro imperat, per quod pax
obtinens divinæ prædicationi robur largita est. Hoc
autem, « donec auferatur luna, » idem est ac, per
omne præsentis vitæ tempus. Supervacaneum enim
esset de futuro dicere, in quo vera **1106** pax
semper vigeat.

VERS. 8. « Et dominabitur a mari usque ad
mare. » Quasi diceret, omnibus orbis finibus do-
minabitur. Quoniam enim trans terram magna
sunt maria, quæ transmitti non possunt, quæ
nonnulli Atlantica vocant, vel orientalem et occi-
dentalem oceanum, merito orbis terræ imperium
externo undique mari septum esse declaravit. Et
hoc manifestius sequens versiculus declaravit. « Et
a flumine usque ad terminos orbis terrarum. »
Flumen dicit Jordanem, in quo Dominus bap-
tizatus Patris testimonio commendatus est, quod
ipse esset dilectus Filius, in quo beneplacitum ha-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²³ Σταγ. ἢ στάζουσα. Rec. lectio h. l. est σταγόνες· στάζουσαι. ²⁴ Ἀνθρωπείαν. cod. 1 ἐκ παρθένου.
²⁵ Ὑπέδειξε. cod. 2 præm. αὐτοῦ. ²⁶ Γεγεν. cod. 1 γενομένην. ²⁷ Ἡ δεσπ. γηγέν. cod. 1 τοῦ Θεοῦ Λόγου
ἔγχεον. ²⁸ cod. 1 μνάστρορος. ²⁹ Γὰρ. cod. 1 præm. μὲν. ³⁰ Τινὰ. cod. 1 add. ὁ Ἰωσήφ. ³¹ Αὐτήν. cod. 1 τὴν
ἀπειρήγαμον καὶ Θεοτόκον, καὶ συντόμως εἰπεῖν, Θεοῦ μητέρα. ³² Ὡς—ἀνθρώπινος. cod. 1 ὡς Ἐμμανουὴλ ὁ
ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς· τεχθεὶς· καὶ καλεῖται γὰρ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὁ ἐστὶ μεθ' ὁμοιωμένου Μεθ' ἡμῶν
ὁ Θεός· περὶ γὰρ αὐτοῦ ὁ προφήτης διὰ τῶν ἐξῆς. ³³ Ἀνατελεῖ—δικαιωσύνη. Hebr. קָיָה בְּיָמַי פְּרָיָה, Florebit
in diebus ejus justus, Symm. ἀνήξει ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικίως. ³⁴ Ἀριθμοῦ. Abest. a cod. 2. ³⁵ Χωρι-
τικῶς. cod. 1 ἐπιχωριῶς. ³⁶ cod. 1 ὀπλιτικόν. ³⁷ cod. 2 προξενούσιν. ³⁸ Τῷ. cod. 2 præm. πολλήν. ³⁹ Τερμά-
των. cod. 1 περάτων. ⁴⁰ Οἰκουμένης. cod. 1 add. ἡ εἰς Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν γινώσκis τε καὶ πίστις.
⁴¹ cod. 1 κυκλοῦσθαις. ⁴² Rec. lectio h. l. est ποταμοῦ. ⁴³ Δέξει. cod. 1 præm. δέ. ⁴⁴ Ἐν—δεσπότης.
cod. 1 ἐν ᾧ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ὑπεστήληθε βάπτισμα ὁ τοῦ γένους σωτήρ. ⁴⁵ Ὑπὸ. cod. 1 præm. καί. ⁴⁶ Ἠδύ-
χησεν. cod. 1 add. οὐχ ὁ περὶ αὐτὸν, οὐδ' αὖ πάλιν ὁ ἐν αὐτῷ.

beret. Ex eo autem tempore, ait evangelista, inceptit prædicare, et dicere : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum ». Idcirco et vaticinatio dicit : « Dominabitur a flumine usque ad terminos orbis terrarum. » Deinde et alio modo hoc illustrat.

Vers. 9, 10. « Coram illo precipient Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis, et insulæ, munera offerent : reges Arabum, et Saba dona adducent. » Tharsis Carthaginem civitatem Libyæ principem, et beatus Isaias, et admirabilis Ezechiel nuncupant. Saba autem, Æthiopiæ gens est. Sed Libyes qui et Afri nuncupantur, occidentalem orbis partem occupant, Æthiopes autem **1107** orientalem et australem, Arabes vero mediam continentem. At insulares eas regiones, quæ in maris medio sunt, obtinent. Hos autem ait prostratos sese esse ante ipsum, et adoratos eum ut Deum, et dona oblaturos, ut regi : inimicos vero execrationibus inserpentem factis addictum iri : « Super pectus et ventrem gradieris, et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ ». Inimici autem Dei et Salvatoris nostri, nequissimi sunt dæmones, in quos conculcandi supra scorpios et serpentes dedit potestatem. Postquam autem trium vel quatuor nationum fecit mentionem, et obscure omnium gentium mutationem indicavit, clariorem orationem facit.

Vers. 11. « Et adorabunt eum omnes reges terræ. » Alii quidem in præsentem vitam volentes, alii vero omnes post resurrectionem. « Nondum enim, » sicut dicit divinus Apostolus, « videmus illi omnia subjecta », sed tunc « illi floctetur omne genus, cœlestium, et terrestrium, et inferuorum ». — « Omnes gentes servient ei. » Hæc patriarchæ Jacobi vaticinationi respondent : « Quoniam ipse erit expectatio gentium ». Cæterum prædictionis finem videmus : quia non est gens quæ Evangelii prædicationem non audierit, sed sunt in singulis qui divinæ cognitionis lumen acceperunt.

Vers. 12, 13. « Quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. Parcet pauperi et inopi, et animas pauperum **1108** salvas faciet. » Adorabunt ipsum omnes, ab acerba diaboli tyrannide liberati. Potentem enim ipsum appellavit ; pauperem vero, humanam naturam, utpote quæ tunc temporis Deo destituta erat. Præterea divinis suis legibus potentes reprimat, et gehennæ minis perterrefaciat, efficitque, ut quadam indulgentia utantur erga pauperes. Hoc enim etiam subiungit.

† Matth. iii, 2. † Gen. iii, 14. † Hebr. ii, 8. † Philipp. ii, 10. † Gen. xliix, 10.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ Φανερόν. cod. 1 add. λέγων. ⁸⁸ Αἰθίοπες. Hebr. 𐤀𐤓𐤕 qui in desertis habitant. ⁸⁹ Rec. lectio h. l. est Θαρσίς. ⁹⁰ cod. 1 Σαβὰ. Alii habent Σαβὰ. ⁹¹ Ol. Abest a cod. 2. ⁹² cod. 1 προσκομίσει. ⁹³ Ἔδωκε. In cod. 1 ponitur post σκορπίων. ⁹⁴ Ἐξουσίαν. cod. 1 add. τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι. ⁹⁵ Τοῦ. Abest a cod. 2. ⁹⁶ Δέ. Des. in cod. 2. ⁹⁷ Ποιεῖ. cod. 1 add. διὰ τῶν ἐσθῆς. ⁹⁸ Τῆς γῆς. Additur in edit. et Compl. ⁹⁹ Δεξάμενοι. cod. 1 add. καὶ τίνος ἐνεκεν λέγει. ¹⁰⁰ Ἐκ δυνάστου. Hebr. מִדְּבַר clamantem Symm. ὁμῶς ὄντα. ¹⁰¹ Προσκυρ. cod. 1 præm. ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. ¹⁰² Kal. Abest a cod. 2.

στής, ἤρξαστο κηρυττεῖν καὶ λέγειν, « Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Οὐ δὲ χάριν καὶ ἡ προφητεία φησὶν, ὅτι « Κρατήσῃ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἕως τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. » Εἶτα καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο ποιεῖ φανερόν ⁸⁷.

θ', ε'. « Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες ⁸⁸, καὶ οἱ ἔθροιο αὐτοῦ γούν λείψουσι. Βασιλεῖς Θαρσίς ⁸⁹ καὶ ἡῖσοι δῶρα προσκοίσει· βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαββά ⁹⁰ δῶρα προσάξουσι. » Θαρσεῖς τὴν Καρχηδόνα, τὴν τῆς Λιβύης προκαθημένην, καὶ ὁ μακάριος Ἰσαίας καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰεζεκιὴλ ὀνομάζουσι. Σαββά δὲ Αἰθιοπικὸν ἔθνος· ἀλλὰ Λίβυες μὲν οἱ ⁹¹ καὶ Ἀφροὶ προσαγορευόμενοι, τὰ ἐσπέρια τῆς οἰκουμένης κατέχουσι τμήματα· Αἰθίοπες δὲ τὰ ἕνα καὶ νότια· Ἀραβες δὲ τὴν μέσην ἤπειρον· οἱ δὲ νησιῶται τῆς θαλάσσης τὰ μέσα. Τούτους δὲ εἶπε προπεσεῖσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ προσκοίσειν ὡς Θεῷ τὴν προσκύνησιν, καὶ δῶρα προσκομῆν ⁹² ὡς βασιλεῖ· τοὺς δὲ ἔθροους ὑποβλήθησθαι ταῖς κατὰ τοῦ θφρασεως γεγεννημέναις ἀραῖς· « Ἐπὶ τῷ στῆθει καὶ τῇ κοιλίᾳ κορεύσῃ, καὶ γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. » Ἐθροιο δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν, οἱ παμπόνηροι δαίμονες, καθ' ὧν ἔδωκε ⁹³ τὴν ἐξουσίαν ⁹⁴ τοῦ ⁹⁵ πατεῖν ἐπάνω θφραων καὶ σκορπίων. Ἐπειδὴ δὲ ⁹⁶ τριῶν ἢ τεττάρων ἔθνῶν ἐμνημόνευσε, καὶ αἰνιγματωδῶς τὴν τῶν ἔθνῶν ἀπάντων μεταβολὴν παρεδήλωσε, σαφέστερον τὸν λόγον ποιεῖ ⁹⁷.

ια'. « Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ⁹⁸. » Οἱ μὲν κατὰ τὸν παρόντα βίον ἄδόντες· οἱ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄπαντες. « Ὁδδέτω γὰρ, » ἢ φησὶν ὁ θεοῖς Ἀπόστολος, « ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὀποτεταγμένα, » ἀλλὰ τότε « κάμφει αὐτῷ πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. » — « Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ. » Συμβαίνει ταῦτα τῇ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ προφητεῖᾳ, « Ὅτι αὐτὸς προσδοκία ἔθνῶν. » Ὅρῶμεν δὲ καὶ τὸ τῆς προρρήσεως τέλος· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἔθνος τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἀνήκοον· ἀλλ' εἰσὶν ἐν ἑκάστῳ οἱ τῆς θεογνωσίας τὴν αἰγλην δεξάμενοι ⁹⁹.

ιβ', ιγ'. « Ὅτι ἐβρόσσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου ¹⁰⁰, καὶ πηγάει τὸ οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. Φείσεται πτωχοῦ καὶ πένητος, καὶ ψυχὰς πενήτων σώσει. » Προσκυνήσουσιν ¹⁰¹ αὐτῷ ἄπαντες, τῆς πικρᾶς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλαγέντες. Δυνάστην γὰρ αὐτὸν ὀνόμασε, πτωχὸν δὲ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ὡς ἔρημον γενομένην τηνικαῦτα Θεοῦ. Ἄλλως τε καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νόμοις καταστῆλκει τοὺς δυναστεύοντας, καὶ ταῖς τῆς γεέννης ἀπειλαῖς καταπλήττει, καὶ παρασκευάζει φειδιῶ τινὰ τῶν πενήτων ποιεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ καὶ ¹⁰² ἐπήγαγεν.

δ'. « Ἐκ τόκου ⁷³ καὶ ἐξ ἀδικίας λυτρώσεται τὰς Ἀ ψυχὰς αὐτῶν. » Τόκου δὲ τὴν πλεονεξίαν ἐκάλεσαν· οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ παλαιὸς προσαγορεύει νόμος, « Τόκου ⁷⁴ καὶ ⁷⁵ πλεονασμὸν οὐ λήψῃ » πείσει τοίνυν, φησί, τοὺς ἀδικίᾳ ⁷⁶ καὶ πλεονεξίᾳ χαίροντας ἐλεῶ καὶ φιλανθρωπίᾳ κεχρησθῆναι. « Καὶ ἔντιμον τὸ ⁷⁷ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτῶν. » Σεβάσμιος, φησὶν, ἔσται παρὰ πᾶσι, καὶ ἔνδοξος ⁷⁸.

ιγ'. « Καὶ ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀντὶ τῆς Ἀραβίας, *Sabba* τειθείκασιν οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί. Καὶ τοῦτο μέντοι κάκεινο τὰ ἀναθήματα προθεσπίζει τὰ παρὰ πάντων αὐτῷ καὶ βασιλείων καὶ βαρβάρων προσκομιζόμενα. Τὸ δὲ ζήσεται, ἀντὶ τοῦ *διαμενεῖ* τίθεισεν ⁷⁹. « Καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ διαπαντός, ὡς τὴν ἡμέραν εὐλογήσουσιν αὐτόν. » Ὑμνήσουσι δὲ αὐτὸν διηνεκῶς· ὑμνήσουσι δὲ καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα, δι' αὐτοῦ ⁸⁰ λαβόντες τῆς ὑμνῳδίας τὰς ἀφορμάς. Τὸ γὰρ, « Προσεύξονται περὶ αὐτοῦ, » ἔλαβε τῷ ἀποστολικῷ ἐκείνῳ ⁸¹. « Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν· « Δι' οὗ τὴν προσταγήν ἐσχηκάμεν πρὸς τὸν Πατέρα ⁸². » Διὰ τούτου ⁸³ προσεύξονται τοίνυν ἅπαντες τῷ Πατρὶ, καὶ ὑμνήσουσιν αὐτόν, ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ αὐτὸν ⁸⁴, ὡς παρ' αὐτοῦ ταῦτα δεξιόμενοι.

ιδ'. « Ἔσται στήριγμα ⁸⁵ ἐν τῇ γῆ ⁸⁶ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. » Αὐτὸς ⁸⁷, φησὶ, στηρίζεται, καὶ ἐρείσει τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας, καὶ ὑψηλοὺς δεῖξει καὶ μετεώρους, ὡς ἐν αὐταῖς ἐστώτας ταῖς τῶν ὄρων κορυφαῖς. Τοῦτο δὲ ⁸⁸ καὶ ὁ Κύριος ἔφη τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· « Οὐ δύναται πόλις κρυθῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη· οὐδὲ κείουσι λύχνον, καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ ⁸⁹ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ φαίνει ⁹⁰ πᾶσι τοῖς ⁹¹ ἐν τῇ οἰκίᾳ. » — « Ὑπεραρθήσεται ⁹² ὑπὲρ τὸν Λιβάνον ὁ καρπὸς αὐτῶν ⁹³. » Ἐπειδὴ τῶν ὑψηλῶν ὄρων ἐμνημόνευσεν ⁹⁴, εἰκότως καὶ τοῦ Λιβάνου τὴν μνήμην παρήγαγεν, ὡς τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην ὄρων ὑψηλοτάτου· καὶ φησὶ, τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταύτης ὑποφήτας ⁹⁵ καὶ κήρυκας, ὑψηλοτέρους καὶ περιφανεστέρους τοῦ Λιβάνου ⁹⁶ γενήσεσθαι ⁹⁷. « Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλεως ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » Οἱ μὲν οὖν πεπιστευκότες αὐτῷ τοιοῦτον βλαστήσουσι καρπὸν. **Θ**ὶ δὲ ἀπιστήσαντες *Τουδαῖοι* χόρτῳ φουομένῳ, καὶ παρατυκῶ φθειρομένῳ, ἀπεικασθήσονται ⁹⁸.

• Deut. xxviii, 10. • Rom. i, 8. • Ephes. ii, 18. • Matth. v, 14, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷³ Ἐκ τόκου. Hebr. *היהוה* a dolo. ⁷⁴ Τόκου. cod. 1 add. λέγων. ⁷⁵ Καὶ. cod. 2 præm. δέ. ⁷⁶ Ἀδικίᾳ. cod. 1 præm. ἐν. ⁷⁷ Τὸ — αὐτῶν. Hebr. *דמיהם* sanguis eorum (pretiosus erit) in oculis ejus. Symm. τὸ αἷμα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτοῦ. ⁷⁸ Ἐνδοξος. cod. 1 add. καὶ θεὸς πιστευθήσεται, καὶ γὰρ καὶ ἔστιν. ⁷⁹ Διαμενεῖ τείθεικεν. cod. 1 ἀεὶ μενεῖ καὶ ἔστι. ⁸⁰ Δι' αὐτοῦ. cod. 1 διὰ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ. ⁸¹ Ἐκείνῳ. cod. 1 add. ἔρηψ. ⁸² Πατέρα. cod. 1 et 2 add. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἔφη, Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Et ipse Dominus inquit. (Joan. xiv, 6) : « Nemo venit ad Patrem nisi per me. » ⁸³ Διὰ τούτου. Abest ab utroque cod. ⁸⁴ Αὐτόν. cod. 1 add. ὡς Ἰησὺ καὶ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ, καὶ. ⁸⁵ Στηριγμα. Hebr. *בשר פפר* parum frumenti. ⁸⁶ Ἐν τῇ γῆ. cod. 1 add. Ἡ τοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησις δηλοῦντι ὄρεῖς πῶς διὰ πάντων τὸ ἀδιάρητον τῶν ὑποστάσεων παιδεύομεθα. Scilicet Spiritus sancti adventus. Vides, quomodo omnes nos edoceant, indivisus esse substantias. ⁸⁷ Αὐτός. cod. 2 οὗτος. ⁸⁸ Δὴ. Abest a cod. 1 et 2. ⁸⁹ Ὑπό. cod. 2 ἐπί. ⁹⁰ Φαίνει. cod. 1 λάμπει. ⁹¹ Τοῖς — οἰκίᾳ. Des. in cod. 2. ⁹² Ὑπεραρθ. Hebr. *עברת* perstrepet. ⁹³ cod. 2 αὐτοῦ, quæ est rec. lectio h. l. ⁹⁴ Ἐμνημόνευσεν. cod. 1 add. ὁ προφητικὸς νοῦς. ⁹⁵ cod. 1 ὑψηλῶν. ⁹⁶ Τοῦ Λιβάνου. Des. in cod. 2. ⁹⁷ cod. 1 γενέσθαι. ⁹⁸ Ἀπεικ. cod. 1 et 2 add. πόλιν γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ ὠνόμασεν.

VERS. 17. « Erit nomen ejus benedictum in A saecula : ante solem permanebit nomen ejus. » *Benedictum* in nullo exemplari legitur, neque in Hexaplo, neque apud Hebræos. Per ante, sole et luna vetustiore ipsam esse declarat. Non enim simpliciter ante solem permanet, sed generatione generationum. [Illud vero *generatione generationum*] et de sole et de luna posuit. Sol enim et luna tempore sunt æquales : eodem enim tempore facti sunt. « Dixit enim, inquit, Deus : Fiant luminaria in firmamento cœli, et fecit Deus duo luminaria magna ^b. » Si igitur est ante lunam generatione generationum, est etiam ante solem. « Et benedicentur in ipso omnes tribus **IIII** terræ. » Hoc loco promissionum Abrahamo, Isaaco et Jacobo factarum meminit. His enim tribus patriarchis promisit Deus se benedicturum tum omnibus gentibus terræ, tum vero tribus terræ. Diversis autem modis omnem hominum naturam appellat. Hoc et beatus Paulus interpretans, ait : « Abrahamo autem dictæ sunt promissiones, et semini ejus ; non dicit : Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno : Et semini tuo, qui est Christus ^c. » Atque etiam in Epistola ad Hebræos : « Nusquam enim angelos assumit ^d. » De hoc etiam iste prædicit psalmus, dicens futurum ut per ipsum omnes tribus benedicantur. « Omnes gentes beatum dicent ipsum. » Partim tanquam de homine, partim vero tanquam de Deo hæc propheticus sermo dixit. Reperimus autem, vocem *beatum* Deo etiam tribui : « Beatus, inquit, et solus potens rex regnantium, et Dominus dominantium, solus habens immortalitatem, lucem inhabitans inaccessibilem ^e. » Nam omnes gentes, inquit, beatum ipsum laudibusque dignum nominant. Deinde manifestius Propheta occultam ejus divinitatem docens, subjunxit :

μακάριον ²² αὐτὸν, καὶ ὕμνων ²³ ἄξιον ὀνομάζει ²⁵. Εἶτα παρῆστερον ὁ προφήτης τὴν κεκρυμμένην αὐτοῦ διδάσκων θεότητα ἐπήγαγεν.

VERS. 18. « Benedictus Dominus Deus Israel,

ιζ'. « Ἐσται ²⁰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας · πρὸ τοῦ ἡλίου διαμενεῖ ¹ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ². » Τὸ ³ εὐλογημένον παρ' οὐδενὶ κεῖται. οὕτως ἐν τῷ Ἐξαπλῶ, οὕτως παρ' Ἑβραίοις. Δείκνυσιν αὐτὸν διὰ τῆς ⁴ πρὸ, τοῦ ἡλίου καὶ τῆς ⁵ σελήνης πρεσβύτερον ⁶. οὐ γὰρ ἀπλῶς πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει, ἀλλὰ γενεᾶς γενεῶν. [⁷ Τὸ δὲ γενεῶν γενεῶν] καὶ ἐπὶ ⁸ τοῦ ἡλίου καὶ ἐπὶ ⁹ τῆς σελήνης τέθεικεν. « Ἥλιος γὰρ καὶ σελήνη ὁμόχρονοι, κατὰ ταυτὸν γὰρ ἐγένοντο ¹⁰. » Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ · καὶ ¹¹ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους. » Εἰ τοίνυν πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν, καὶ πρὸ τοῦ ἡλίου ¹². « Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. » Ἐνταῦθα ^B τῆς περὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Ἰακώβ ἐπαγγελίας ἐμνημόνευσε. Τοῖς γὰρ τρισὶ ¹³ πατριάρχαις ὑπέσχετο ὁ Θεὸς εὐλογηθῆσθαι, ποτὲ μὲν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ποτὲ δὲ τὰς ¹⁴ φυλάς τῆς γῆς. Διαφόρως δὲ πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τῶν φύσιν ὀνομάζει. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐρμηνεύων ἔφη : « Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. » Οὐ λέγει, καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅς ἐστι Χριστός. Καὶ μέντοι καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ : « Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται ¹⁵. » Περὶ τοῦτου καὶ ὁ προκείμενος προλεσπίζει ¹⁶ ψαλμῶς, δι' αὐτοῦ ¹⁷ λέγων πάσας ¹⁸ εὐλογηθῆσθαι τὰς φυλάς. « Πάντα τὰ ἔθνη μακαριούσιν αὐτόν. » Τὰ μὲν ὡς περὶ ἀνθρώπου, τὰ δὲ ὡς περὶ Θεοῦ, ὁ προφητικὸς διεξήλυθε ¹⁹ λόγος. Εὐρίσκομεν τὸ ²⁰ μακάριος ²¹ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ²² κείμενον · « Ὁ μακάριος, φησὶ, καὶ ὁ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριεύόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανάσιαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον. » Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ἔθνη

ιη'. « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεός ²⁶ Ἰσραὴλ ²⁷, ὁ

^b Gen. i, 14. ^c Galat. iii, 16. ^d Hebr. ii, 16. ^e I Tim. vi, 15, 16.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Ἐσται. Rec. lectio h. l. est ἔστω. ¹ Διαμερεῖ. Hebr. קרי אנהיב, s. multiplicabit, vel secundum Kri קרי *sobolescet* s. propagabitur. ² Αὐτοῦ. col. 1 add. καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν. De luna quidem et de *generatione generationum* nihil hoc loco in vers. Græca, neque in textu Hebraico, legitur. Ex iis tamen quæ deinde ad illustranda hæc verba a Nostro proponuntur, colligi potest, in quibusdam add. Græcis olim verba ista πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν, quæ cod. 4 habet, exstitisse. ³ Τὸ -- Ἐβραίοις. Des. in cod. 1 et 2. ⁴ Τῆς πρὸ, τοῦ. cod. 1 et 2 τούτων. ⁵ Τῆς. Abest a cod. 1 et 2. ⁶ Πρεσβ. cod. 1 add. Καὶ δημιουργόν· οὐ μόνον αὐτῶν τούτων, ἀλλ' ὡς ἀνωτέρω ἡμῖν εἴρηται καὶ τοῦ παντός. ⁷ Ei Creatorem : non horum tantum, sed ut jam in superioribus dictum est, totius mundi. ⁸ Hæc e cod. 2 ut sensus integer esset, supplementum. In codice autem pro γενεᾶς utroque loco legitur γενεᾶς. ⁹ Καὶ ἐπὶ. cod. 1 præm. τούτο δέ. ¹⁰ Ἐπί. Abest a cod. 1. ¹¹ Ἐγένοντο. cod. 1 add. παρ' αὐτοῦ τοῦ προφητευομένου. ¹² Καὶ. cod. 2 ἀλλ'. ¹³ Ἥλιου. cod. 1 add. Γενεᾶς γενεῶν. Οἰμωζέτωσαν ὁ λέγοντες αὐτὸν ἐκ παρθένου δέχεσθαι τὴν ἀρχὴν, καὶ μὴ προαιώνιον καὶ τοῦ παντός πρεσβύτερον ὁμολογούντες καὶ δημιουργόν. *Generatione generationum. Facessunt itaque qui eum e virgine existendi initium accepisse dicunt, nec ab omni ævo eum fuisse, creatorem, omnibusque antiquiorem esse contententur.* ¹⁴ Τρισί. Abest a col. 2. ¹⁵ Τὰς. cod. 2 præm. πᾶσας. ¹⁶ Ἐπιλαμβ. col. 1. addit ex l. c. ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται. ¹⁷ cod. 1 προσθέσπισε. ¹⁸ Δι' αὐτοῦ. cod. 1 διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ. ¹⁹ Πάσας. cod. 1 et 2 add. τῆς γῆς. ²⁰ cod. 1 et 2 διεξήλυθε. ²¹ Εὐρ. τό. cod. 1 et 2 εὐρίσχω μέντοι τό. ²² cod. 2 μακάριον. ²³ Θεοῦ. col. 1 Πατρός. ²⁴ Μακάριον. cod. 1 præm. μακαριούσιν αὐτόν, τουτέστιν. ²⁵ cod. 1 ὕμνου. ²⁶ Ὁνομάζει. cod. 1 ὀνομάσει. cod. 2 ἄσει. ²⁷ Ὁ Θεός. Repetendum fuisse juxta textum Hebr. Vid. Hieron. Epist. ad Sun. ²⁸ Ἰσραὴλ. col. 1 add. Ὁρᾶς, ὅτι καὶ Κύριος καὶ Θεὸς τὸν αὐτὸν τοῦ Ἰσραὴλ λέγει· καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἐξῆς βεβαίον. *Vides, unum eundem tum Dominum tum Deum Israelis dici. Idque per sequentia confirmat.*

ποιῶν θαυμάσια μόνος. Ὁὗτος γὰρ, φησὶν, αὐτὸς ἄ qui facit mirabilia **1112** solus. Ἰdem enim ipse, ὁ προφητεῦόμενος, καὶ τὰς προειρημένας θαυμα- inquit, qui prædictus est, quique prædicta miracula-
τουργίας ἐπιτελέσων ²⁹, αὐτὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ perfecturus est, ipse est, et Israelis Deus, et om-
θεός, καὶ τῶν ἀπάντων Δεσπότης. nium Dominus.

118. « Καὶ εὐλογημένον ³⁰ τὸ ὄνομα τῆς δόξης
αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. »
ἀδὲ προσήκει παρὰ πάντων αὐτὸν ³¹ ὑμνεῖσθαι. Εἰ ³²
γὰρ τὴν ³³ φύσιν αὐτοῦ ὡς ἀνεφίκτον ἀγνοοῦμεν,
ἀλλὰ τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν ὄνομα. « Καὶ
ἐπληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Γένοιτο,
γένειτο. » Ἄ κολλάκις διὰ παντὸς προηγόρευσε τοῦ
ψαλμοῦ, ταῦτα καὶ πληρώσας τὴν προφητείαν τέ-
θηκε ³⁴, βεβαιότεραν τὴν πρόβρῃσιν ἐργαζόμενος.
Λέγει δὲ ὅτι καὶ ³⁵ ἐν πάσῃ τῇ γῆ δῆλος ἐστίν, καὶ
γνώριμος ὡς θεός ἐστι ³⁶ καὶ τῶν ὅλων Δεσπότης ³⁷,
καὶ τὸ παρὰ πάντων δέξεται σέβας, ταῖς τῆς θεο-
γνωσίας αὐτοῦ καταυγάσας ἀκτεῖσιν. Τοῦτο δὲ διὰ
τῆς τοῦ Πνεύματος ³⁸ χάριτος ὁ προφήτης μεμα-
θηκώς, καὶ πυρσευθεὶς τῷ πύθῳ, ἐπεύχεται γε-
νέσθαι, καὶ πέρας τὴν προφητείαν λαβεῖν. Διὸ καὶ
ἐπιλέγει, *Γένοιτο, γένοιτο*· ἢ ³⁹ κατὰ τὴν Ἀκύλαν
Πεισιτωμένως, [⁴⁰ *πεισιτωμένως*,] ἀντὶ τοῦ,
ἀφευδῆ καὶ ἀληθῆ τὰ εἰρημένα, καὶ δέξεται πάντως
τὸ τέλος.

Ἐξέλιπον ⁴¹ οἱ ὕμνοι Δαβὶδ υἱοῦ Ἰσσαί.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΥΨ ΨΑΛΜΟΥ.

α. « Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. » Καὶ ἤδη ⁴² προειρηκα-
μεν, ὅτι καὶ τοῦτον τινες ψαλμογράφον ἔφρασαν, τινὲς
ἂν μελοποιῶν, καὶ τῶν ἁδόντων χοροδιδάσκαλον. Ἄλλοι
ἂν τὴν μὲν Δαβὶδ εἶπον καὶ τοὺς δὲ ⁴³ τοὺς ψαλμοὺς
εἰρηκέναι, τὸν δὲ Ἀσάφ γεγραμέναι. [⁴⁴ Ἡμεῖς δὲ,
ὡς κολλάκις εἰρήκαμεν, τοὺς πάντας τὸν μακάριον
Δαβὶδ γεγραμέναι νενοήκαμεν· καὶ γὰρ οὕτως ἔχει
ὁ τῆς ἀληθείας λόγος.] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ⁴⁵ βού-
λεται τις δεχέσθω· οὐδὲ μία γὰρ ἐντεῦθεν ⁴⁶ βλάβη
ταῖς οὕτως ἢ ἐκείνως δεχομένοις φύησεται ⁴⁷. Ἡμεῖς
ἂν τοῦ ψαλμοῦ τὴν διάνοιαν τῆς χάριτος φωταγω-
γούσης ποιησόμεθα δὴλην. Ἀπαχθὲς ὁ λαὸς δερ-
αῶτος εἰς Βαβυλῶνα, πολλὰς καὶ παντοδαπὰς
περικλύζετο συμφοραῖς. Ὁρῶντες δὲ τοὺς ⁴⁸
Βαβυλωνίους, δυσσεβεῖς καὶ παρανομία συζῶν-
τας, ἐν εὐημερίᾳ καὶ εὐκληρίᾳ πολλῇ, σφᾶς δὲ αὐτοὺς ἐν
δυσπραξίᾳ ⁴⁹ καὶ κακοπαθείᾳ, λογισμοὺς περὶ τῆς
θείας ἀνεκίνουν ⁵⁰ πρνοθεῖας, ἐνθυμούμενοι καὶ
λογιζόμενοι, τί δήποτε παντελῶς ⁵¹ δυσσεβοῦντες
τῶν μὲν ἀνιάρων οὐδεμίαν ⁵² λαμβάνουσι πείραν,
εὐπρεμίας δὲ ἀπολαύουσι πάσης, ἐξ οὐρίων ⁵³ φερδ-

Desinunt hymni Davidis filii Jessæ.

1113 INTERP. PSALMI LXXII.

Vers. 1. « Psalmus Asaph. » Jam supra diximus
existimasse nonnullos hunc Asaphum psalmos
composuisse : alios, cantorem et cantantium chori
magistrum fuisse. Alii placet, Davidem etiam hos
psalmos dixisse, et Asaphum conscripsisse.
[Nos vero, ut sæpius diximus, omnes psalmos a
beato Davide conscriptos esse putamus : ita enim
vere res se habet.] Hæc vero, ut voluerit, quisquis
accipiat : quia nihil hinc detrimenti hoc vel illo
modo accipientibus emerget. Cæterum nos divina
prælucente gratia psalmi sententiam exponemus.
Populus Babylonem captivus abductus, multis et
variis calamitatibus agitabatur. Videntes autem
Babylonios, cum impie et inique viverent, in multa
felicitate et prosperitate versari, seipsos vero ad-
versis rebus et calamitatibus affici : varias cogita-
tiones de divina Providentia agitabant, mente vol-
ventes, et ratiocinantes, quare nequissimi homines
nullis calamitatibus tanguunt, sed omni felicitate
fruentur secundis ventis delati. Hæc sancti Spiritus
gratia prævidens, ut utilitatem illis atque omnibus

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁹ Ἐπιτελ. cod. 1 aith. καὶ ἐκ Παρθένου τεθησόμενος. cod. 2 habet ἐπιτελέσας. ³⁰ Rec. lectio h. i. est εὐλογητόν. ³¹ Αὐτόν. Des. in cod. 2. ³² Εἰ — ἀγνοοῦμεν. cod. 1 εἰ γὰρ καὶ ὡς ἀνθρωπος ἡμῖν ἐφάνη. ³³ Τὴν. cod. 1. præm. καί. ³⁴ cod. 1 ἐντέθεικε. ³⁵ Καί. Abest a cod. 2. ³⁶ Ἔστι. cod. 2 ἐπί. ³⁷ Δε-
σπότης. cod. 2 ποιητής. ³⁸ Πνεύματος. cod. 1 præm. παναγίου. ³⁹ Ἡ—Ακύλαν. Des. in cod. 1. ⁴⁰ Sup-
pletium e cod. 1. ⁴¹ Ἐξέλιπον — Ἰσσαί. Des. in cod. 2. ⁴² Ἡδη. cod. 2. δὴ. ⁴³ Τούσδε. cod. 2 τούτους.
⁴⁴ E cod. 1. ⁴⁵ Ὡς. cod. 1 ἦ. cod. 2 εἰ. ⁴⁶ Ἐντεῦθεν. cod. 1 ἐκ τούτου. ⁴⁷ Φυήσεται. cod. 1 γενήσε-
ται. In cod. sequitur : Κρατεῖται δὲ μάλλον ἢ τῶν πολλῶν ψήφος, ὅτι τοῦ μακαρίου Δαβὶδ οἱ πάντες ψαλμοί.
Maneat autem potius multorum sententia, omnes Psalmos beati Davidis esse. ⁴⁸ Τούς. cod. 1 add. μὲν. ⁴⁹
cod. 2 δυσπραξία. ⁵⁰ cod. 1 ἐκίνουν. ⁵¹ Παντελῶς. cod. 1 præm. οἱ. ⁵² Οὐδεμίαν. cod. 2 οὐ. ⁵³ cod. 1
ἰξουρίων.

hominibus procuraret, hunc conscripsit psalmum, et illorum ratiocinationes palam enuntians, **1114** et quæstionum solutionem afferens. Congruit igitur psalmi doctrina omnibus, qui similia ratiocinantur vel loquuntur. Verumtamen ex persona eorum formatur, qui in patriam reversi erant, et mentis agitationem enarrabant. « Quam bonus Deus Israelis. » Quam non comparative posuit, sed ut excessum bonitatis ostenderet. Dicit autem Deum quoque Israelis multam curam gerere. « His qui recto sunt corde. » Sed hoc non omnes sciunt, sed qui rectis et sanis cogitationibus utuntur. Sic illis laudatis propriarum cogitationum agitationem patefacit.

οὐ πάντες ἴσασιν, ἀλλ' οἱ ὀρθοὶ καὶ ὑγιεῖσι χρώμενοι λογισμῶν δημοσιεύει τὴν ζήτην.

VERS. 2. « Pedes autem mei pene moti sunt. » **B** Ego igitur fere a propria via abductus sum. « Pene effusi sunt gressus mei. » Symmachus autem sic verit : *Propemodum soluta sunt ea quæ sulciebant me.* Periclitatus sum, inquit, ne exciderem a sanis et firmis cogitationibus, et perferrem maximum lapsum. Hoc enim significat *effusi sunt*, tanquam re effusa, et dissoluta, et subterfluente. *Pedes autem et gressus*, per translationem ratiocinationes vocat. Deinde causam aperit.

VERS. 3. « Quia zelo exarsi super iniquos, pacem peccatorum videas. » Urebar enim, videns homines impie et inique viventem in pace, atque in multa felicitate. [Videmus autem hunc etiam quosdam simili fere modo loquentes contra nonnullos qui in **1115** impietate et avaritia vivunt, et gloria ac opibus, ut putant, in alios dominantur.]

VERS. 4. « Quia non est renuntiatio in morte eorum. » Aquila autem sic expressit : *Non sunt ægritudines morti eorum.* Symmachus vero : *Non cogitabant de morte sua.* Non enim, inquit, discriminibus agitati de seipsis desperabant. Porro significat *renuntiatio denegationem* : quia nos volentes aliquid negare, abnuere solemus. « Et firmamentum in plaga eorum. » Res tristes, inquit, perexiguo temporis spatio ipsis adherent.

VERS. 5. « In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. » Prosperere et ex voto, inquit, res eorum feruntur, et neque laboribus, **D** neque ærumnis, neque castigationibus cincti sunt aliorum hominum instar.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹¹³ Ψαλμός. cod. 1 add. διὰ τοῦ μακαρίου Δαβίδ. ¹¹¹⁴ Ἄπασιν. cod. 1 καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. ¹¹¹⁵ Ἡ. Abest a cod. 1. ¹¹¹⁶ Ὁς. Des. ibid. ¹¹¹⁷ Ὁς. Hebr. *ἦν profecto.* Symm. πλὴν ὄντως, omnino v. re. ¹¹¹⁸ Τοῦ. Præstat rec. lectio h. i. τῷ, quam etiam cod. tuctur. ¹¹¹⁹ Καί. Abest a cod. 2. ¹¹²⁰ Κηδεμ. cod. 1 add. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. ¹¹²¹ Εὐθ. τῇ καρδίᾳ. Hebr. *יָרַח בְּבַר פִּרְסֵי* *corde.* Symm. τοῖς καθαροῖς τὴν καρδίαν. ¹¹²² Δέ. cod. 1 λέγων. ¹¹²³ Οἰκείας. cod. 1 εὐθείας. ¹¹²⁴ Παρ' — μου. Des. in cod. 1. ¹¹²⁵ Παρᾶν. cod. 1 πονηρίας. ¹¹²⁶ Ε. cod. 1. ¹¹²⁷ Ἀνάνευσισ — αὐτῶν. Hebr. *עֲנִיּוֹת עֲנִיּוֹתֵיהֶן* *vincula ad mortem eorum* usque. ¹¹²⁸ Θανάτου. cod. 1 et 2 præm. τοῦ. ¹¹²⁹ Γὰρ φησιν. Des. in cod. 1. ¹¹³⁰ Καί — αὐτῶν. Hebr. *עֲנִיּוֹת עֲנִיּוֹתֵיהֶן* *et pingue s. validum est robor eorum.* ¹¹³¹ cod. 2 προσπελάζει. ¹¹³² Λυπηρά. cod. 1 add. καὶ οὐδ' οὕτως προσδέχεται αὐτά. et ne sic quidem afficiuntur illis. ¹¹³³ φησὶ. Abest a cod. 1 et 2.

Α μενοι. Ταῦτα ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις πό'ρωθεν προορώσα, ὡφέλειαν ἐκείνους μηχανωμένη, καὶ μέντοι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, τοῦτον γέγραφε τὸν ψαλμὸν¹¹¹³, καὶ τοὺς ἐκείνων σαφῶς δεξαγγέλλουσα λογισμοῦς, καὶ τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν προσδέρουσα. Ἀρμόττει μὲν οὖν ἅπασιν¹¹¹⁴ ἡ τοῦ ψαλμοῦ διδασκαλία τοῖς τὰ τοιαῦτα ἡ¹¹¹⁵ λογιζομένοις, ἡ φθεγγόμενοις· ἐσημάτισται δὲ ὅμως, ὡ,¹¹¹⁶ ἐξ ἐκείνων ἐπανεληλυθῶτων μὲν, διηγουμένων δὲ τῆς διανοίας τὸ πάθος. « Ὁς¹¹¹⁷ ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τοῦ¹¹¹⁸ Ἰσραὴλ. « Τὸ ὡς οὐ παραβολικῶς τέθεικεν, ἀλλὰ τῆς ἀγαθότητος· δεικνύς τὴν ὑπερβολὴν. Λέγει δὲ ὅτι πολλὴν καὶ¹¹¹⁹ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ποιεῖται κηδεμονίαν¹¹²⁰. « Τοῖς εὐθείαι τῇ καρδίᾳ¹¹²¹. » Ἀλλὰ τοῦτο λογισμοῖς. Οὕτως ἐκείνους ἐπαινέσας, τῶν οικείων

β'. « Ἐμοὺ δὲ¹¹²² παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες. » Ἐγὼ μὲν τοι μικροῦ δεῖν τῆς οἰκείας¹¹²³ ἐξετράπην ὁδοῦ. « Παρ'¹¹²⁴ ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματα μου. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Παρ' οὐδὲν ἐλύθη τὰ ὑπορθούντά με.* Τῶν ὑγαινότων, φησὶ, καὶ ὑπερεδόντων ἐκπεσεῖν ἐκινδύνευσα λογισμῶν, καὶ ἄλλισθεν ὑπέμμενα ἂν μέγιστον. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐξεχύθη δηλοῖ, ὡς τοῦ ἐκχεομένου, διαλυομένου, καὶ ὑποβρόντος· πόδας δὲ καὶ διαθήματα τοῦς λογισμοῦς καλεῖ τροπικῶς. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγει.

γ'. « Ὅτι ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν. » Ἐπυρπολούμην γὰρ, βλέπων τοὺς δυσσεβεῖς καὶ πρᾶνομίᾳ¹¹²⁵ συζῶντας ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐπομίᾳ πολλῇ. [¹¹²⁶ Ὁρῶμεν δὲ καὶ νῦν **C** τινὰς τὰ παραπλήσια ἐκείνοις λέγοντας κατὰ τινῶν τῶν ἐν δυσσεβεῖς καὶ πλεονεξίᾳ συζῶντων, καὶ πλοῦτῳ καὶ δόξῃ, ὡς νομίζουσι, καταδυναστευόντων.]

δ'. « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάνευσισ¹¹²⁷ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν. » Ὅ δὲ Ἀκύλας οὕτως· *Οὐκ εἰσὶ δυσπάθειαι τῷ θανάτῳ αὐτῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος· Οὐκ ἐνεθυμούντο περὶ θανάτου¹¹²⁸ αὐτῶν.* Οὐδὲ γὰρ, φησὶν¹¹²⁹, ἐν κινδύνους ἐξεταζόμενοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπηγόρευον. Καὶ ἡ ἀνάνευσισ δὲ τὴν ἀπαγόρευσιν δηλοῖ· ἀπαγορεύειν γὰρ τι βουλόμενοι ἀνένευσιν εἰώθαμεν. « Καὶ¹¹³⁰ στερέωμα ἐν τῇ μαστίγῃ αὐτῶν. » Πρὸς ὀλίγον αὐτοῖς, φησὶ, πελάζει¹¹³¹ τὰ λυπηρά¹¹³².

ε'. « Ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἰσὶ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. » Κατὰ ῥοὺν αὐτοῖς, **D** φησὶ¹¹³³, τὰ πράγματα φέρεται, καὶ οὕτε πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις, οὔτε παιδείαις περιβάλλονται τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίως.

ς. « Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν ⁷⁴ αὐτοῦς ἡ ὑπερηφανία **A** εἰς τέλος ⁷⁵. » περιεβάλοντο ⁷⁶ ἀδικίαν καὶ ἀσέβειαν ἐπιτύων ⁷⁷. » Ἐντεῦθεν ⁷⁸ εἰς ἀλαζονείαν καὶ τύφον ἐπήρθσαν, καὶ δίκας ὑπὲρ τῶν προτέρων μὴ δεδιώκτες ἀμαρτημάτων, εἰς πλείονα παρανομίαν ἐξέωκαιαν. Τῆ γὰρ περιεβάλοντο τὸ πλῆθος τῆς ἀδικίας ἐδήλωσεν, ὡς πανταχόθεν αὐτοῦς ⁷⁹ κυκλούσας.

ζ. « Ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν ⁸⁰. » Ἐστάρ, ὡς πολλάκις ἔφαμεν, τὴν εὐπάθειαν καὶ τὴν εὐκληρίαν δηλοῖ ⁸¹. Ὡς ἐν τοσαύτῃ τοίνυν, φησὶν, ἔντας εὐήμερος, μεθ' ἀπίσης ἀδείας τὴν ἀδικίαν ἐτόλμησαν ⁸².

« Διήλθοσαν ⁸³ εἰς διάθεσιν καρδίας. [ἡ', θ.] Διενώθησαν ⁸⁴ καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν. Ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὐκ ἀπέχρησε δὲ αὐτοῖς ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἀδικία, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν ἐτόξευσαν καὶ λόγους καὶ λογισμοὺς. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας, τὰς κατὰ τοῦ λαοῦ λοιδορίας, τὰς κατὰ τοῦ νεῶ τοῦ Θεοῦ παροινίας. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἐξηρῆκεν ἐν τῷ μα' ψαλμῷ. « Ἐγενήθη τὰ ἔκρουά μου ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός, ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου; »

ι'. « Διὰ τοῦτο ἐπιστρέφει ὁ λαός ⁸⁵ μου ἐνταῦθα ⁸⁶, καὶ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθῆσονται ἐν αὐτοῖς. » Ταῦτα ὡς τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων εἰρηκότος, ὁ προφητικῶς τέθεικε λόγος, τοὺς ἀθυμοῦντας ψυχαγωγῶν. **C** Ἐκεῖνων γάρ, φησὶ, βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ χρησαμένων, καὶ κακοπαθείαις τῆμας ὑποβαλόντων ⁸⁷. χρῆστέ περὶ ἡμῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός ἐψηφίσαστο, τὴν ἐπίνοδον ὑποσχόμενος, καὶ ζωὴν τὴν ὠρισμένην τῆ φύσει. Καὶ ἐντεῦθεν δηλοῦν, ὡς τοῖς ἐπανελθοῦσιν ἴδῃ, καὶ τὰ ἐν Βαβυλῶνι συμβεβηκότα διηγουμένοις, ἀρμόδιος ὁ ψαλμὸς. Ἐφη γάρ. « Διὰ τοῦτο ἐπιστρέφει ὁ λαός μου ἐνταῦθα, » τούτέστιν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ἐκεῖ ⁸⁸ τοίνυν διάγοντες, τὸ ἔπαυθα λέγουσι. Ταῖς ἐν Βαβυλῶνι γὰρ οὐδὰ μῶς τοῦτο κατάλληλον. « Ἡμέρας δὲ πλήρεις » τὸ γῆρας ἐκάλεσαν. Ἄντι τοῦ, Καὶ ⁸⁹ ἐπανήξουσι, καὶ μέχρι γήρων βιώσονται. Οὕτω τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόσχεσιν δείξας, πάλιν εἰς τὴν διήγησιν ἐπανήλθε τῆς τῶν Βαβυλωνίων βλασφημίας, καὶ τῆς τῶν βλοισμῶν παραχῆς.

ια'. « Καὶ εἶπον· Πῶς ἔγνω ὁ Θεός; καὶ εἰ ἐστὶ γνώσις ἐν τῷ Ἵψίστῳ; » Ὁ ⁹⁰ δὲ Σύμμαχος σαφέστερον· *Οἱ δὲ ⁹¹ ἔλεγον, Πῶς ἔγνω ὁ Θεός; εἰ ⁹²*

VERS. 6. « *Mleo tenuit eos superbia in finem, operti sunt iniquitate et impietate sua.* » Hinc in superbiam et fastum elati sunt : et cum peccas pro pristinis peccatis non dejerint, in majorem iniquitatem inciderunt. Hoc enim, *operti sunt*, multitudinem iniquitatis declaravit, utpote quæ undique ipsos circumdabat.

VERS. 7. « *Proditur quasi ex adipe iniquitas eorum.* » *Adeps*, ut sæpius diximus, felicitatem et prosperitatem significat. **1116** Ait igitur eos, qui in hujusmodi secundis rebus erant, magna cum licentia scelera perpetrasse.

« *Transierunt in affectum cordis. [VERS. 8, 9.] Cogitaverunt, et locuti sunt nequitiam : iniquitatem in excelso locuti sunt. Posuerunt in cælum os suum, et lingua eorum transivit per terram.* » Non satis autem fuit ipsis contra homines injuste agere, sed cælum etiam ipsum verbis et cogitationibus ausi sunt petere. Per hæc autem inuit blasphemias in Deum, convicia in populum, et furores in divinum templum. Hoc vero manifestius dixit in quadrage imo primo psalmo : « *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie : Ubi est Deus tuus ?* »

VERS. 10. « *Ideo revertetur populus meus huc, et dies pleni invenientur in eis.* » Hæc propheticus sermo tanquam universorum Deo dicente posuit, mærentes consolans. Nam cum illi, inquit, in Deum blasphemias usi essent, et afflictionibus nec confecissent; bona de nobis Deus rerum omnium conditor decrevit, reversionem promittens, et vitam naturæ præfixam. Et hinc patet psalmum convenire illis, qui jam reversi erant, et ea quæ Babylone acciderunt narrabant. Dicit enim : « *Ideo revertetur populus meus huc,* » hoc est in Judæam. Ibi igitur degentes *huc* dicunt. Nam iis, qui Babylone erant, nequaquam hoc congruit. **1117** « *Dies autem plenos senectutem vocabit. Quasi dicat : Et redibunt, et ad senium usque vitam propagabunt. Ita postquam Dei promissiones ostendit, ad eandem narrationem revertitur de Babyloniæ blasphemias, et de tumultu cogitationum.* »

VERS. 11. « *Et dixerunt : Quomodo scit Deus? et num est scientia in Altissimo?* » Symmachus magis dilucide interpretatus est : *Hi vero dixerunt : Quo-*

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁴ Ἐκράτησεν — τέλος. Hebr. תּוֹרְקוּתָם כִּינְגוּתָם ut torques cinget eos superbia. ⁷⁵ Εἰς τέλος. Additur in edit. Alit. et Compl. ⁷⁶ Περιεβάλοντο — ἐναυτῶν. Hebr. יָגַעְתָּם כְּמַלְאָכָה יָגַעְתָּם teget eos, velut ornatus, violentia quæ est illis, s. eorum. ⁷⁷ Rec. lectio est αὐτῶν. cod. 4 add. ἀεὶ. ⁷⁸ Ἐντεῦθεν. cod. 1 præmi. ἰδέ. ⁷⁹ cod. 1 αὐτῆς. ⁸⁰ Ἡ ἀδικ. ἀρτῶν. Hebr. יַעֲבֹדוּ עֵינָיו oculi eorum. Aqu. et Symm. ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. ⁸¹ Δηλοῖ. cod. 4 καλεῖ. ⁸² cod. 2 ἐτόλμων. ⁸³ Διήλθοσαν — καρδίας. Hebr. בְּבַרְכֵי לִבָּם כִּינְגוּתָם transgressumtur cogitationes cordis, s. ardua quævis moliumtur. Rec. lectio est διήλθον. ⁸⁴ Διενώθησαν. Hebr. יִקְרִיבֵם Contabescere faciunt sc. alios. Symm. καταπρωκώμενοι, deidentis. ⁸⁵ Mov. Hebr. כִּינְגוּתָם populus ejus. ⁸⁶ Καὶ — αὐτοῖς. Hebr. כִּינְגוּתָם כִּינְגוּתָם et aquæ pleni sc. calicis exsurguntur ab illis. ⁸⁷ cod. 2 περιεβάλοντων. ⁸⁸ Ἐκεῖ. cod. 1 præmi. ὡς. ⁸⁹ Καὶ. Abest a cod. 2. ⁹⁰ Ὁ — σαφέστερον. Des. in cod. 2. ⁹¹ Δέ. cod. 1 adu. φησὶ. ⁹² Et. c. præm. καὶ.

modo scit Deus? et num est scientia Altissimo? Deus enim, inquit, illa promisit: hi vero apud se ipsos opinati sunt Deum neque observare, neque quæ sunt perspicere. Deinde cum illorum impietatem per hæc demonstrasset, proprias cogitationes in medium profert.

VERS. 12. « Ecce ipsi peccatores abundantes in sæculo, obtinuerunt divitias. » Homines impie viventes affatim bonis fruuntur, et firmam habent felicitatem. *In sæculum enim secundum præsentem vitam dicit, et hominis vitam sæculum sæpe nuncupat: « Sæculum enim nostrum, inquit, in illuminatione vultus tui f. »*

VERS. 13. « Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum? » Ego autem videns illos epulantes, et divitiis elatos, animoolvebam: Nunquid justitiæ possessio inanis est? « Et lavi inter innocentes manus meas. » Lucratus sum igitur, ait, cum longe recederem ab iis, qui vitiis dediti sunt. Illud enim: « Lavi inter innocentes, » idem est quod innocentem me ipsum custodivi, et **1118** malorum minime particeps fui.

VERS. 14. « Et fui flagellatus toto die, et castigatio mea in matutinis. » Porro cum de justitia curam geram, et flagitiorum communionem fugiam, crucior, et quotidie gravibus injuriis afficior.

VERS. 15. « Si dicebam: Narrabo sic, ecce generationi filiorum tuorum pacta violasti. » Derelictis, inquit, aliis cogitationibus, hoc mecum ipse mente revolve: Nunquid Deus pacta violaverit, quæ nobiscum inierat? Hoc enim *pacta violasti* significat: Nunquid pacta conventa transgressus es? *Filios autem vocant se ipsos, utpote quos Deus sic nominavit: « Filius meus primogenitus Israel g. » Et: « Filios genui et exaltavi h. »*

VERS. 16, 17. « Et existimabam ut cognoscerem: hoc labor est ante me. Donec intrarem in sanctuarium Dei, et intelligerem novissima eorum. » Verum, inquit, cum illas cogitationes dereliquissem, considerabam multis laboribus et ærumnis me affecisse Deum, ut peccatorum poenas exigeret: redibo tamen, et sanctum ejus templum intuebor, et malum horum finem videbo. Deinde per divinam gratiam hoc edocetur.

f Psal. LXXIX, 8. g Exod. IV, 53. h Isa. I, 2.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹² Τῷ. cod. 1 præm. ἐν. ¹³ Τοὺς λογισμοὺς. cod. 1 πάλιν διὰ τῶν ἐξῆς τοὺς τῶν ἀνδραποδισθέντων ἐκφέρει λογισμοὺς. ¹⁴ cod. 1 πλούτου, quæ est rec. lectio h. l. ¹⁵ Λέγει. Abest a cod. 2. ¹⁶ Φησί. Abest a cod. 1. ¹⁷ Καὶ εἶπα. Des. in textu Hebr. ¹⁸ Mov. Abest a cod. 1. ¹⁹ Τοιγαροῦν. cod. 4 et 2 τί γάρ. ²⁰ πονηρίᾳ. cod. 1 præm. ἐν. ²¹ cod. 1 γεγεννημένος. ²² Καὶ. Abest a cod. 1. ²³ cod. 2 οὐκ ἐκοινώνησα. ²⁴ Εἰς τὰς πρώτας. Hebr. □□□□□□ quovis matutino tempore. Symm. καθ' ἑαστον δρῶρον. ²⁵ cod. 2 ἢ συντέθικας. Sed præstat recepta lectio h. l. ἡ συντέθικα. Hebr. □□□□. ²⁶ cod. 2 iterum ἢ συντέθικας. ²⁷ H. Abest a cod. 1 et 2. ²⁸ Ὄνομο. cod. καλέσαντος. ²⁹ Ἐνώπιον. Rec. lectio est ἐναντίον. ³⁰ Καὶ. Abest a textu τῶν Ὁ. ³¹ Ἀπὸ τῶν. Additur in edit. Ald. et Compl. ³² cod. 4 et 2 πραττόμενος. ³³ Τοῦτο. cod. 1 τῶν ἀνδραποδισάντων. cod. 2 τοῦτο. ³⁴ Τοῦτο. cod. 1 præm. ὁ πρῶτος φήτης.

A ἔστιν ἐπιγνωσις τῷ ¹² Ὑψίστῳ; Ὁ μὲν γὰρ Θεός, φησὶν, ἐκεῖνα ὑπέσχετο· οὗτοι δὲ παρ' ἑαυτοῖς ἐλογίζοντο, μήτε ἐφορᾶν τὸν Θεόν, μήτε τι τῶν γινωμένων εἶδέναι. Εἶτα δεῖξα; διὰ τούτων τὴν ἐκείνων ἀσέθειαν, τοὺς ¹³ οἰκείους ἐκφέρει λογισμοὺς.

ιβ'. « Ἰδοὺ οὗτοι ἀμαρτωλοὶ, καὶ εὐθηνούντες εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον πλοῦτον ¹⁴. » Παρανομία συζῶντες ἀφθόνως ἀπολαύουσι τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀτρεπτον ἔχουσι τὴν εὐκλειαν· τὸ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὸν παρόντα βίον λέγει ¹⁵. πολλὰκις γὰρ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν αἰῶνα καλεῖ· « Ὁ αἰὼν γὰρ ἡμῶν, φησὶν ¹⁶, εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. »

ιγ'. « Καὶ εἶπα ¹⁷. » Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου ¹⁸; « Ἐγὼ δὲ ἐρῶν αὐτοὺς εὐωχομένους, καὶ ἐπὶ πλούτῳ βρεθνομένους, ἐνεθυμούμην, Μὴ ἀκερδῆς ἄρα τῆς δικαιοσύνης ἡ κτήσις; « Καὶ ἐνιψάμην ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου. » Τοιγαροῦν ¹⁹ ἐκέρενα, φησὶ, πόρρω τῶν πονηρίᾳ ²⁰ συζώντων γενόμενος ²¹ τὸ γὰρ, « Ἐνιψάμην ἐν ἀθώοις, » ἀντὶ τοῦ, Ἀθῶον ἑμαυτὸν ἐφύλαξα, καὶ ²² οὐ κεκοινώνηκα ²³ τοῖς κακοῖς.

ιδ'. « Καὶ ἐγενόμην μεμαστιγμένος ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὁ ἐλεγχός μου εἰς τὰς πρώτας ²⁴. » Ἐπιμεληθεὶς δικαιοσύνης, καὶ τῆς κακίας τὴν κοινωνίαν φυγῶν, καὶ αἰκίζομαι, καὶ παροινούμαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

ιε'. « Εἰ ἔλεγον· Διηγῆσομαι οὕτως, ἰδοὺ τῇ γενεᾷ τῶν υἱῶν σου ἡ συντέθικας ²⁵. » Τοὺς ἄλλους, φησὶ, καταλιπὼν λογισμοὺς, τοῦτο παρ' ἑμαυτῷ ἐνεθυμούμην· Μὴ ἄρα τὰς πρὸς ἡμᾶς συνθήκας διέλυσεν ὁ Θεός; τὸ γὰρ ἡσυντέθικας ²⁶, ἀντὶ τοῦ, ἢ ²⁷ παρέθης τὰς συγχειμένας συνθήκας; Υἱοὺς δὲ καλοῦσιν ἑαυτοὺς, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο αὐτοὺς ὀνομάσαντος ²⁸. « Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ. » Καὶ, « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψισα. »

ις', ιζ'. « Καὶ ὑπέλαθον τοῦ γνῶναι· τοῦτο κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν ²⁹ μου. » Ἔως οὐ εἰσέλθω εἰς τὸ ἁγίασθριον τοῦ Θεοῦ· καὶ ³⁰ συνῶ εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν ³¹. « Ἄλλ' ἐκεῖνους, φησὶ, καταλιπὼν τοὺς λογισμοὺς, ἐτκόπουν, ὅτι κόποις με καὶ ταιλαιπωρίαις συνεκλήρωσεν ὁ Θεός, δίκας τῶν πεπλημελημένων εἰσπραττόμενος ³² ἐπανήξω δὲ ὁμῶς, καὶ τὴν ἡγιασμένον αὐτοῦ νεὼν ὄψομαι, καὶ τὸ κακὸν τούτων ³³ θεωρήσω τέλος. Εἶτα διὰ τῆς θείας τοῦτο ³⁴ προδιδάσκειται χάριτος.

η'-κ'. « Πλὴν διὰ ¹⁷ τὰς δολιότητας αὐτῶν ¹⁸ ἔθου Α αὐτοῖς κακά ¹⁹ κατέβαλε· ²⁰ αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι. Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν· ἐξάπινα ἐξέλιπον· ἀπώλοντο διὰ ²¹ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. Ὡσεὶ ἐνύπνιον ἐξεγειρομένων ²². » Ταῦτα πάντα ²³ ἐπὶ τοῦ Κύρου Βαβυλωνίους συνέβη· ἐκείνους μὲν γὰρ ἐξανδραποδίσας ²⁴ κατεδουλώσατο, Ἰουδαίους δὲ τὴν ἐπάνοδον ἰδωρῆσατο. Εἰκότως δὲ αὐτῶν ὄνειρψ τὴν εὐμερίαν ἀπείκασεν· οὐδὲν γὰρ ἐνυπνίου διενήνοχεν ἢ τοῦ παρόντος· βίου ²⁵ σκηνῆ ²⁶. Καὶ τοῦτο ²⁷ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Βαβυλωνίων βῆδιον κατιδεῖν. Οἱ γὰρ πρὸ βραχέος ἀλαζονεύομενοι, καὶ βρενθυόμενοι, ὡς τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κεκρατηκότας, τὴν μὲν δυναστείαν ἐξαίφνης ἀπέβαλον, εἰς ἐσχάτην δὲ δουλείαν μετέπεσον ²⁸. « Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου ²⁹ τὴν εἰκόνα σου τῶν ἐξουθενώσεως ³⁰. » Ἡ εἰκὼν ³¹ πρόσκαιρον ἔχει τὸ ἄνοδος. Εἰκόνι τοίνυν ἀπεικάζει τῶν Βαβυλωνίων τὴν δυναστείαν, εἰς ³² ὄλιγον ἀρχέσασαν χρόνον· ταύτην δὲ, φησὶ, σὺ ἐξουθενώσεις, τῆς εἰς τὴν σὴν πόλιν δυσσεβείας εἰσπραττόμενος ³³ δίκας ³⁴.

κα'. « Ὅτι ἐξεκαυθῆ ³⁵ ἡ καρδία μου. » Ταῦτα, φησὶν, ἐλογιζόμεν, ὑπὸ τῆς ἐκείνων παρανομίας κυρποληθεῖς· ἀνέλαβε γὰρ τὸ προύμιον, Ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, καὶ ὅπερ ἐκεῖ ζῆλον ἐκάλεσε, τοῦτο ἐνταῦθα καρδίας ἐκκαυσιν. « Καὶ ³⁶ οἱ νεφροὶ μου ἠλλοιώθησαν. » Νεφροὺς ³⁷, ὡς πολλακίς ἴφην, τοὺς λογισμοὺς ὀνομάζει. Εὐσεβεῖς, φησὶν, ἔχων τοὺς λογισμοὺς, μικροῦ δεῖν ἐξετράπην διὰ τὴν ἐκείνων ἀλαζονείαν.

κβ'. « Κἀγὼ ἐξουθενωμένος ³⁸, καὶ οὐκ ἔγνων. » C Τοῦτο σαφέστερον ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν· Ἥμην ³⁹ δὲ ἀνεπιστήμων, καὶ μὴ εἰδῶς ⁴⁰. Τοῦτο τὸ πάθος ἴσπαθον ἐξ ἀγνοίας, οὐκ εἰδῶς σου τὰ κρίματα.

« Κτηνώδης ἐγενήθην ⁴¹ παρὰ σοί. [κγ'] Κἀγὼ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ. » Ἄλλ' οὐκ ἔτι τοῦτο πεῖσομαι, οὐδὲ ζητήσαι τι ἢ ⁴² περιεργάσασθαι τῶν ὑπὸ τῆς σῆς σοφίας οἰκονομουμένων ἀνέξομαι· ἀλλὰ κτήνει παραπλησίως, τοῖς σοῖς ἔφομαι ⁴³ νεύμασιν. Ὅστω γὰρ τῆς σῆς προνοίας οὐ χωρισθῆσομαι. Καθ' ἅπερ γὰρ τὸ κτήνος ἀκολουθεῖ τῷ ἄγοντι, μὴ πε-

VERS. 18-20. « Verumtamen propter dōlos posuisti eis mala: **1119** dejecisti eos dum allevarentur. Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam. Veluti somnium surgentium. » Hæc omnia Cyri tempore Babylonii acciderunt. Illos enim captivos abductos in servitutem redegit, Judaris vero reditum largitus est. Merito autem eorum felicitatem somnio comparavit: quandoquidem scena presentis vitæ ab insomnio nihil differt. Et hoc ex ipsis Babylonii facile perspicitur. Qui enim paulo ante elati et superbi erant, tanquam toti terrarum orbi imperantes, potentiam repente amiserunt, et in extremam servitutem inciderunt. « Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. » Imago brevis ad tempus florem retinet. Imagini ergo Babyloniorum potentiam æquiparat, brevi tempore duraturam. Hanc autem, inquit, tu ad nihilum rediges, pœnas impietatis exigens, qua contra civitatem tuam usi sunt.

VERS. 21. « Quoniam inflammatum est **1120** cor meum. » Hæc, inquit, cogitabam, cum ab illorum iniquitate arcensus essem. Resumpsit enim exordium, Quia zelo exarsi super iniquos: et quod ibi zelum vocavit, cordis ardorem hoc loco nominat. « Et renes mei commutati sunt. » Renes, ut sæpissime dixi, cogitationes vocat. Pias, inquit, cogitationes habens, fere ob illorum insolentiam a recto tramite deflexi.

VERS 22. « Et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi. » Hoc manifestius Symmachus dixit: imperitulus autem eram, et ignorans. Hoc vitio laborabam ob ignorantiam, quod tua judicia non nossem.

« Ut jumentum factus sum apud te. [VERS. 25.] Et ego semper tecum. » Sed non amplius hoc patiar, neque feram aliquid indagare, vel curiosius inquirere eorum quæ a tua sapientia administrantur, sed instar jumentum tuos nutus sequar: sic enim a tua providentia non divellar. Nam ut jumentum ducentem sequitur, non curiose exquirens quo du-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ Διὰ—κακά. Hebr. in lubricis locis posuisti eos. Symm. ἐν ὀλισθῶ ἑταξας αὐτούς. ¹⁸ Αὐτῶν. Exstat tantum in edit. Ald. et Compl. ¹⁹ Κακά. Hoc additamentum etiam habent edit. Ald. et Compl. ²⁰ Κατέβαλες—ἐπαρθ. Hebr.: Cadere fecisti eos in devastationes. Symm. κατέβαλες αὐτοὺς εἰς ἀφανισμούς. ²¹ Διὰ—αὐτῶν. Hebr. πῆρ' ἐπ' αὐτῶν, prope terraribus. ²² Rec. lectio, quam cod. 2 habet, est ἐξεγειρομένων. Hebr. γ'ר'ר'ב, ab evigilando, s. postquam evigilavit aliquis. ²³ Πάντα. cod. 1 et 2 præm. δέ. ²⁴ cod. 2 ἐξανδραποδισάμενος. ²⁵ Βίου. cod. 2 αἰῶνος. ²⁶ Σκηνῆ. cod. 1 add. καὶ τοῦτο ἂν ἴδοι τις μέχρι νῦν καὶ παντὸς τοῦ βίου. Idem quoque viderit aliquis ad hoc usque tempus et per universam vitam. ²⁷ Καὶ τοῦτο. cod. 1 τοῦτο δέ. ²⁸ Μετέπεσον. cod. 1 add. Ὡς καὶ μέχρι νῦν καὶ ἠκούσαμεν καὶ εἶδομεν καὶ βλέπομεν τινὰς τοῖς αὐτοῖς περιεπτωκότας. Ut ad hoc usque tempus audivimus et vidimus, imo adhuc videmus nonnullos qui in eadem mala inciderunt. ²⁹ Σου. Abest a textu Hebr. ³⁰ Ἐξουδ. Hebr. ע'ר'ב, spernes. ³¹ Ἡ εἰκὼν. cod. 1 præm. λέγει δὲ οὗ. ³² Εἰς. cod. 1 ὡς. ³³ cod. uterque πραττόμενος. ³⁴ Δίκας. cod. 1 add. Ὅτι δὲ καὶ πολλοὶ ὡς ἐνόμισαν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ κορυθαντιάσαντες ἀθρόως ἀπώλοντο, καὶ ἡ δόξα αὐτῶν εἰς ἀνυπαρξίαν ἐχώρησεν, πολλοὶς που ὄηλον. Multos vero, qui, ut putabant, contra ipsum adeo caelum insaniebant, celerrime periisse, eorumque gloriam ad nihilum redactam esse, inter multos constat. ³⁵ Ἐξεκαυθῆ. Ita habent edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est ἠψφ'ράνθη. Hebr. Cum exasperaret sese cor meum. ³⁶ Καὶ—ἠλλοιώθησαν. Hebr. Et in renibus meis exacerem me, s. acerbios dolores excitarem mihi. ³⁷ Νεφροῦς. cod. 1 add. δέ. ³⁸ Ἐξουδ'ερ. Hebr. ע'ר'ב, brutus. ³⁹ Ἥμην. cod. 1 ἐπι. ⁴⁰ Εἰδῶς. cod. 1 add. φησὶ, quod in cod. 2 post τοῦτο sequitur. ⁴¹ Rec. lectio est ἐγενόμην. ⁴² Ἡ. cod. 1 καὶ. ⁴³ cod. 1 ἐφομαι.

catur: sic a tua gratia gubernatus sequar et ego, A in providentiam tuam non curiose inquirens.

« Tenuisti manum dextram meam. [VERS. 24.] Et in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria suscepisti me. » Hisce ea dicit quæ circa reditum acciderunt. Ut benevolus pater errantem filium inveniens, enim, dextera ejus apprehensa, domum reducit: sic tu in patrium **1121** solum reduxisti me, cum a servitute me liberasses, et facilem per gentes transitum largitus esses, gloriosumque et illustrem me reddidisti.

VERS. 25. « Quid enim mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? » Aquila clarius: *Quis mihi est in cælo? et tecum in terra nolui.* Interrogatione usus est, quasi diceret: Spes mihi suppetit in cælo. Expectavi, inquit, et exspecto, ut mihi benevolus sis in cælo et in terra. Neque enim in cælo quemquam alium habeo Deum et protectorem præter te: neque in terra alterum tibi æquiparo. Sed et in cælo, et in terra te Deum novi. [Hæc etiam in primis dicta sunt ex persona eorum qui e gentilibus crediderunt in Salvatorem. Dicit vero:] Tuum quoque imperium amplector.

VERS. 26. « Defecit cor meum, et caro mea. » Idcirco te desidero, et sitio, et secundum animam, et secundum corpus, et tuam opem exspecto. « Deus cordis mei, et pars mea, Deus in æternum. » Te enim et partem habeo, et hæreditatem, et bonorum fructum.

VERS. 27. « Quia ecce qui elongant se a te peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te. » Qui autem se ipsos longe remotos a tua cura fecerunt, et idolis servire decreverunt, fructum defectionis interitum habebunt. *Fornicationem* enim hic idolorum cultum vocat. Sic et per **1122** Jeremiam Deus dicit: « Abiit ad omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi, et dixi, cum fornicata esset in his omnibus: Ad me revertere, et non est reversa i. » Et rursus: « Mœchata est cum lapide et ligno i; » quasi diceret: Cum me sponsum dereliquisset, deos qui non sunt coluit. Et hic igitur *fornicationem* idolorum cultum nuncupavit. Hoc autem non de Babylonis dixit, sed de his qui propter impietatem in servitutum abducti erant. Hi enim Deum sponsum habentes fornicati sunt, cum dæmonum ser-

i Jerem. iii, 6, 7. i ibid. 9.

βιεργαζόμενον ἥπερ ἂν ἀγγεται ἄ, οὕτως ὑπὸ τῆς σῆς κυβερνώμενος χάριτος, ἀκολουθήσω καὶ γὰρ, μὴ πολυπραγμονῶν σου τὴν πρόνοιαν.

« Ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. [κ'] Καὶ ἄᵇ ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με, καὶ μετὰ δόξης ἄᵇ προσελάβου με. » Ἐντεῦθεν τὰ ἄᵇ κατὰ τὴν ἐπάνοδον λέγει ἄᵇ, ὅτι: καθάπερ πατὴρ ἡπίος παῖδα πεπλανημένον εὐρύων, τῆς τοῦτου λαβόμενος δεξιᾶς, εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανάγει· οὕτω με εἰς τὴν πατρῶαν ἐπανήγαγες γῆν, τῆς μὲν δουλείας ἐλευθερώσας, βράβειαν δέ μοι τὴν δικῶν ἐθνῶν διάβασιν χαρισάμενος, εὐκλεᾶ ἄᵇ τε καὶ ἔνδοξον ἀπέφηντας.

κς'. « Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁᵇ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; » Ὁ δὲ Ἀλύλας, σαφέστερον· *Τίς ὁᵇ μοι ἐν τῷ οὐρανῷ; καὶ μετὰ σοῦ οὐκ ἠβουλήθη ἐν τῇ γῆ.* Ἐρωτηματικῶς ὁᵇ θέθεικεν ἀντὶ τοῦ, Ἵπάρχει μοι ἐλπὶς ἐν τῷ οὐρανῷ. Προσεδόκησα, φησὶ, καὶ προσδοκῶ εὐμενῆ σέ μοι γενέσθαι ἐν οὐρανῷ ὁᵇ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτε γάρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄλλον τινὰ ἔχω θεόν καὶ κηδεμόνα πλὴν σου, οὕτε μὴν ἐν τῇ γῆ ἕτερόν σοι ὁᵇ συντάττω, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ σε οἶδα θεόν. [Ἐῖρηται μάλιστα καὶ ταῦτα ἐκ προσώπου τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότων τῷ Σωτῆρι· λέγει δὲ, ὅτι:] Καὶ τὴν σὴν ἀσπάζομαι δεσποτεῖαν.

κς'. « Ἐξέλιπεν ἡ καρδία μου, καὶ ἡ σὰρξ μου. » Τοῦτου χάριν σέ ποθῶ, καὶ διψῶ ὁᵇ, καὶ κατὰ ψυχὴν καὶ κατὰ σῶμα, καὶ τὴν σὴν προσμένω βοήθειαν. Ὁ Θεός ὁᵇ τῆς καρδίας μου, καὶ ἡ μερίδα μου ὁθεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. » Σὲ γάρ ὁᵇ ἔχω καὶ μερίδα καὶ κληρὸν, καὶ ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν.

κς'. « Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται, ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ. » Οἱ δὲ πόρρω σφᾶς αὐτοὺς τῆς σῆς ποιούντες κηδεμονίας, καὶ εἰδώλοις λατρεύειν αἰρούμενοι, καρπὸν ἔξουσιν ὁᵇ τῆς ἀποστάσεως ὀλεθρον. *Πορνεῖαν* γάρ ἐνταῦθα τὴν εἰδωλολατρείαν καλεῖ. Οὕτω καὶ διὰ τοῦ Ἰερεμίου φησὶν ὁ Θεός· « Ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλωδύου, καὶ ἐπόρνευσεν ὁᵇ ἐκεῖ· καὶ εἶπον μετὰ τὸ πορνεύσαι αὐτὴν ταῦτα πάντα, Πρός με ἀνάστρεψον, καὶ οὐκ ἀνάστρεψε. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ὁᵇ ἐμοίχευσε τὸ ξύλον, καὶ τὸν λίθον· » ἀντὶ τοῦ· Ἐμὲ τὸν νυμφίον καταλείπουσα, ἐλάτρευσε τοῖς μὴ οὔσι θεοῖς. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον *πορνεῖαν* τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν ὁᵇ ἐκάλεσε. Τοῦτο μέντοι οὐ περὶ Βαβυλωνίων εἰρηκεν, ἀλλὰ περὶ τῶν διὰ τὴν ἀσέβειαν αἰχμαλώτων γεγεννημένων. Οὗτοι γάρ τὸν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἄᵇ Ἡπερ ἂν ἀγγεται. cod. 2 οὐ περιάγεται. ἄᵇ Καί. In edit. Ald. et Compl. insertum. ἄᵇ Μετὰ—δόξης. Hebr. תָּבַל וְהִנִּי עֹפְסֵתָא gloria. Symm. ὕστερον τιμή. ἄᵇ Τὰ. Abest a cod. 2. ἄᵇ Λέγει. cod. 1 add. ὁ λαός. ἄᵇ Leg. esse videtur vel εὐκλεᾶ, vel εὐκλεῆ. ἄᵇ Καί—γῆς. Hebr. Et præter te non deflector alio quodam in terra. ἄᵇ Τίς—γῆ. Eodem fere modo hæc interpretatus est Symmachus, cuius versionem vide apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ἄᵇ Ἐρωτηματικῶς—ἐπὶ τῆς γῆς. Des. in cod. 2. ἄᵇ Σὺ Abest a cod. 2. ἄᵇ Ε cod. 1. ἄᵇ Διψῶ. cod. 2 præm. σέ. ἄᵇ Ὁ Θεός. Hebr. הוּא אֱלֹהֵי. ἄᵇ Σὲ γάρ. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι σέ ἔχω. ἄᵇ cod. uterque ἔχουσι. ἄᵇ cod. 2 ἐπόρνευσαν. ἄᵇ Καί. Des. in cod. 2. ἄᵇ Τῶν εἰδ. λατρ. cod. 1 εἰδωλολατρείαν.

Θεὸν ἐσχηκότας νυμφίον, ἐξεπόρευσαν, τῶν δαιμόνων ἀσπασάμενοι τὴν δουλείαν· ἀλλὰ τῇ πείρᾳ σωφρονεῖν διδαχθέντες βρωῖσιν·

κη'. « Ἐμοὶ δὲ τὸ ⁶³ προσκολλησθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἔστι, τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. » Δι' αὐτῶν γὰρ τῶν πραγμάτων τὴν πείραν λαθίων, ἀχώριστος ἔσομαι τοῦ σεσωκότος Θεοῦ, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν ἐλπίδι βεβαιωθήσομαι. « Τοῦ ἐξαγγελῆαι με ⁶⁴ πάσας τὰς αἰνέσεις σου ⁶⁵, ἐν ⁶⁶ ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών. » Διὰ ταύτης γὰρ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐπανόδου τετύχηκα, καὶ τὰς σὰς ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ ἐξηγοῦμαι θαυματουργίας. Ταύτην γὰρ ὠνόμασε θυγατέρα Σιών. Ὅσπερ γὰρ υἱοὺς ἀνθρώπων τοὺς ἀνθρώπους καλεῖ, οὕτω θυγατέρα Σιών τὴν Σιών ὀνομάζει. Διωνυμὸς δὲ ἦν ἡ πόλις· ἡ γὰρ αὐτὴ Σιών ⁶⁷ καὶ Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῆς θείας καλεῖται Γραφῆς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΥ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. » Τὴν ἐσομένην τῆς Ἱερουσαλήμ πανωλεθρίαν ὁ προφητικὸς προθεσπίων λόγος, ἐπιστήναι ⁶⁸ καὶ σιγήνα· κελεύει τοὺς ἐντυγχάνουσι τοῦ ψαλμοῦ τὴν διάνοιαν ⁶⁹. Τινὲς μόντοι τοὺς ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς γεγενημένοις προσήρμοσαν τὸν ψαλμὸν, οὔτε τῇ ἱστορίᾳ προσεσχηκότες, οὔτε τοῦ ψαλμοῦ τὴν προφητείαν ἀκριδῶς νενοηκότες. Ὁ μὲν γὰρ ψαλμὸς ἐμπρησμὸν λέγει ⁷⁰ τοῦ θεοῦ νεῶ, καὶ κατάλυσιν οἰκιῶν, καὶ πρόθησιν ἡς πόλεως παντελῆ· ταῦτα δὲ ὑπὸ Ἀντιόχου γεγενησθαι παρὰ τῆς ἱστορίας οὐ ⁷¹ μεμαθήκαμεν. Οὔτε μὴν τῇ Βαβυλωνίων ἀρμόττει πολιορκία· προφήτας γὰρ εἶχον τνηκίχου πολλοὺς, τὸν Ἱερεμίαν, Οὐρίαν τὸν Σαμαίου ⁷², τὸν Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ. Ὁ δὲ ψαλμὸς φησιν· « Οὐκ ἔστιν ἐτι προφήτης, καὶ ἡμᾶς οὐ γνώσεται ἔτι. » Εἰ δὲ μήτε Βαβυλωνίους, μήτε Μακεδόνας ⁷³ ἀρμόττει, δῆλον ὅτι τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπενεχθεῖσαν αὐτοῖς πανωλεθρίαν προαγορεύει ⁷⁴, μεθ' ἣν οὐδεμιὰς ἀνακλήσεως ἔτυχον, τῆς κατὰ τοῦ Σωτήρος ⁷⁵ ἀσεβείας τίνοντες δίκας. Θαυμάζαι δὲ ἄξιον τὴν ἀρρήτον ⁷⁶ ἀγαθότητα τοῦ Δεσπότη· ὅτι καὶ προειδῶς αὐτῶν ἀκριδῶς ⁷⁷ τὴν ἀπειθειαν, τῇ προφητείᾳ τῶν ἐσομένων κακῶν ἀποτρέπειν τῆς ἀσεβείας πειράται. Διηλοὶ δὲ ὁμοῦ καὶ αὐτὸ τοῦ Ψαλμοῦ τὸ προοίμιον, ὡς ταύτην ἢ πρόβόησιν τὴν ὑπόθεσιν ἔχει ⁷⁸. « Ἰνατί, ὁ Θεὸς, ἀπόσω εἰς τέλος; » Οὔτε γὰρ, ὡς ἐπὶ Βαβυλωνίων, τῇ δουλείᾳ τὸν ἑβδομηκοντούτην ὥριτας χρόνον, οὔτε ὡς ἐπὶ Ἀντιόχου, τὰ ἑπτὰ ἡμισυ ⁷⁹ ἔτη, κατὰ τὴν τοῦ Δανιήλ προφητείαν, ἀλλ' εἰς τέλος ἀπόσω, καὶ πανωλεθρίαν κατεψηφίσω. « Ὁργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου. » Ἐπιμονὸν ἔσχες τὴν κατὰ τῶν προβάτων τῶν σῶν ἀγανάκτησιν ⁸⁰.

A vitutem amplexi essent. Verum suo periculo sapere edocti, exclamant :

VERS. 28. « Mihi autem adhaerere Deo bonum est, ponere in Deo spem meam. » Rebus enim ipsis edoctus, a Deo, qui salvavit me, nunquam divellar, et spe in ipsum fixa corroborabor. « Ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiae Sion. » Per hanc enim spem reversionem consecutus sum, et tua mirabilia in Hierosolyma praedico. Hanc enim filiam Sion nuncupavit. Nam ut filios hominum homines vocat, sic filiam Sion Sionem nominat. Geminum vero nomen illa civitas habebat : eadem enim a sacris Litteris Sion et Hierosolyma vocatur.

1123 INTERP. PSALMI LXXIII.

VERS. 1. « Intellectus Asapho. » Futuram Hierosolymae perniciem vaticinans, sermo vaticinans, * jubet ut qui hunc psalmum audiunt, perdiscant et intelligant psalmi sententiam. Nonnulli igitur iis quae tempore Antiochi Illustris acciderunt, psalmum accommodarunt, neque ad historiam attendentes, neque psalmi vaticinationem accurate perpendentes. Quandoquidem psalmus de divini templi incendio, domorum eversione civitatisque integra vastatione loquitur : haec vero ab Antiocho facta fuisse ex historia nequaquam didicimus. Nec Babyloniorum obsidioni congruit. Prophetas enim tunc temporis multos habebant : Jeremiam, Uriam Samaei filium, Ezechielem, Danielem. Psalmus autem dicit : « Jam non est propheta, et nos non cognoscat amplius. » Quod si neque Babylonis neque Macedonibus quadrat, manifestum est eum perniciem a Romanis illis inflictam praedecere, post quam nullam revocationem sortiti sunt, poenas impietatis pendentes, qua in Salvatorem usi sunt. Admiratione autem digna est inexplicabilis Domini bonitas : quod cum eorum contumaciam plane praevideret, vaticinatione futurorum malorum ab impietate eos avertere conatur. Declarat autem ipsum psalmi exordium, hoc esse argumentum praedictionis. « Cur, o Deus, repulisti (nos) in finem? » Non enim, quemadmodum sub Babylonis, servitutem septuaginta **1124** annorum spatium duravisti, neque ut sub Antiocho, septem annis et dimidio, secundum Danielis prophetiam : sed in finem repulisti, et ad exitium condemnasti. « Exarsit ira tua super oves pascui tui. » Permanentem indignationem contra tuas oves habuisti.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶³ Τὸ — Θεῷ. Hebr. עִיִּתָּן עַבְרָךְ, *propinquitatem Dei*. ⁶⁴ Μέ. Insertum in edst. Ald. et Compl. ⁶⁵ Αἰνέσεις σου. Hebr. *omnia opera tua*. Montf. in Hexapl. ad h. l. aliam τῶν Ὁ' interpretationem affert, quae haec est, τὰς ἐπαγγελίας σου, et ex Aquilae versione ἀγγελίας σου orta esse videtur. Conf. Hieron. epist. ad Sun. et Fret. ⁶⁶ Ἐν — Σιών. Des. in textu Hebr. ⁶⁷ Σιών. cod. 2 praem. καί. ⁶⁸ cod. 1 et 2 ἐπιστήναι. ⁶⁹ cod. 2 τῇ διανοίᾳ. ⁷⁰ cod. uterque προλέγει. ⁷¹ Οὐ. Abest a cod. 2. ⁷² cod. 2 Σαμαίου. ⁷³ cod. 2 Μακεδονίους. ⁷⁴ cod. 2 προαγορεύει. ⁷⁵ Σωτήρος. cod. 1 add. καὶ Θεοῦ ἡμῶν. ⁷⁶ Ἀρρήτων. Des. in cod. 1. ⁷⁷ Ἀκριδῶς. Abest a cod. 1. ⁷⁸ Ἐχει. cod. 1 add. καὶ ὄρα τί φησι. ⁷⁹ cod. 1 ἡμίση. ⁸⁰ Ἀγανάκτησιν. cod. 1 add. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν ποιμένα τὸν οὐράνιον τὸν ποτε ποιμάναντα τοὺς προγόνους· ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κατέκριναν, ἐξήνεγκε δι-

VERS. 2. « Memor esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio. » Olim et a principio noster Deus nuncupatus es, et populus tuus, Domine, vocati sumus. « Redemisti virgam hæreditatis tuæ. » Tuam enim opem consecuti ab Ægyptiorum servitute liberati fuimus. *Hæreditatem* autem ipsos etiam beatus Moses appellavit : « Pars enim Domini, inquit, fuit populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ^k. » *Virgam* vero regale sceptrum nominavit, quasi diceret : Tua pars a principio facti sumus, tua hæreditas vocati sumus. Sic enim et in quadragesimo quarto psalmo regale sceptrum *virgam* appellavit. Dicit enim : « Virga æquitatis, virga regni tui. — « Montem Sion hunc, in quo habitasti. » Cum autem nos ab Ægyptiorum servitute liberasses, in terram majoribus nostris promissam introduxisti, et tibi ipsi montem Sion consecrasti, ut tanquam in regis quibusdam ædibus habitans, tuum populum dirigeres. Hæc autem prædicebantur, cum nondum Hierosolymæ templum ædificatum esset. Nam post Davidem, et Asaphum, Salomo **1125** hoc crexit.

VERS. 3. « Leva manus tuas in superbiis eorum in finem. » Exige ab ipsis superbiæ pœnas. Hoc autem, « leva manus tuas, » dixit per metaphoram ab illis petitam qui peccantes manibus cædunt. Hoc autem prophetica gratia dixit, cum nosset hostes impie viventes. Neque enim pro Crucifixo amore accensi, illud bellum susceperunt, sed ut orbem terrarum sibi subjicerent. Utebatur tamen illis Deus, tanquam carnificibus, per illos suppliciis afficiens eos qui impie se gesserant. « Quanta malignatus est inimicus in sancto tuo ? » Neque Hebræus, neque cæteri interpretes, neque Septuaginta in Hexaplo multitudinis numero in sanctis posuerunt, sed singulariter, in sancto tuo : ut manifestum sit eos qui hæc dicunt de templo dicere, lugentes et deplorantes ea quæ ab illis contra templum facta erant. Cæterum huic sententiæ ea quæ sequuntur consonant.

VERS. 4. « Et gloriati sunt qui oderunt te in medio solemnitatis tuæ. » Nam solemnem Paschatis die, **1126** toto populo secundum legem congregato, Titus admoto exercitu, illorum metropolin expu-

^k Deut. xxxii, 9. ^l Psal. xlii, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

καταν την κατ' αυτων πανωλεθριαν. Quia enim pastorem caelestem qui quondam inter majores eorum pastoris munere functus erat, ad crucis supplicium condemnaverant, justo judicio internecioni eos tradidit. ⁸¹ cod. 2 *ράβδω*. ⁸² *δέ*. cod. 1 *γάρ*. ⁸³ cod. 2 *προλέγει*. ⁸⁴ cod. 2 *ναού*. ⁸⁵ cod. 2 *τούτο*. ⁸⁶ *Ἐδειμάτο*. cod. 1 *add.* Καὶ οὐ μόνον ταύτην, τὴν Ἱερουσαλήμ λέγω, ἄλλὰ ἐρημάτισεν, ἀλλὰ προλέγει τὸ θεῖον Πνεῦμα τὰς μελλούσας ἐπισυναγεσθαι μυριάδας ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν. Κυρίως δ' ἂν ἄλλοις ταύτην διὰ τὸ κομᾶν αὐτὴν καθ' ἡμέραν τοῖς λαοῖς· λέγει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μητρὸς τῆς ἀπειρογάμου παρθένου, ἡς ἐν ἧ αὐτὸς ὁ Θεὸς κατέφησεν. Non autem hanc tantum, Hierosolymam puto, vocavit montem, sed prædicit etiam Spiritus sanctus, myriades congregandas esse ad Dei Ecclesiam. Proprie autem hanc dixerit aliquis montem, quia quotidie ornata est populis. Dicit autem quoque de Matre Dei, Virgine conubii experte, eam esse montem, utpote in qua Deus habitavit. Conf. p. 4065, n. 14. ⁸⁷ *Ἐπαρον — τέλος*. Hebr. *Eleva pedes tuos ad desolationes sæculi*, s. perpetuas. ⁸⁸ *Τέλος*. cod. 1 *add.* λέγει δὲ ὁ προφητικὸς νοῦς, ὅτι. ⁸⁹ *Ἄλαλ*. cod. 1 *θεοκτονίας*. ⁹⁰ *Σου*. cod. 2 *add.* ἐπὶ τὰς ὑπερφανίας. ⁹¹ *Πολεμίους*. cod. 1 *add.* Τίτων λέγω καὶ Ὀδεσπασιανόν. ⁹² *Σταυρωθ*. cod. 1 *σαρκὶ σταυρωθέντος Θεοῦ*. ⁹³ cod. 2 *ἐκείνοι*. ⁹⁴ *Ὁ Θεός*. cod. 1 *ὁ παρ' αὐτῶν σταυρωθεὶς Κύριος τῆς δόξης*. ⁹⁵ *Ὅσα ἐπονηρ*. Hebr. *γρη-הב, omne perdidit*. ⁹⁶ *Σου*. cod. 1 *πέθεικεν*. ⁹⁷ *Καὶ — σοῦ*. Hebr. *Rugiunt hostes tui in medio conventus tui*, s. templi tui. Symm. ἐβρουχίσαντο οἱ πόλεμοί σου ἐν μέσῳ τῆς συναγωγῆς σου. ⁹⁸ *Γάρ*. Des. in col. 1 et 2. ⁹⁹ *Στρατιάν*. cod. 1 *add.* τῶν *Ρωμαίων*.

β'. « Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτήσω ἀπ' ἀρχῆς. » Ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡμέτερος ἐπεκλήθης Θεός, καὶ σὸς ἐρηματίσαμεν, Δέσποτα, λαός. « Ἐλυτρῶσω *ράβδω* » κληρονομίας σου. « Τῆς σῆς γὰρ ἀπολαύσαντες βοθησίας, τῆς Αἰγυπτίων ἀπηλλάγημεν δουλείας » κληρονομίαν δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ μακάριος ἐκάλεσε Μωσῆς. « Ἐγενήθη γὰρ, φησί, μερὶς Κυρίου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » *Ῥάβδω* δὲ τὸ βασιλικὸν ὠνόμασε σκήπτρον, ἀντὶ τοῦ, Σὴ ἐξ ἀρχῆς ἐγενόμεθα μερὶς, σὸς ὠνομάσθημεν κληρὸς, ὑπὸ τὴν σὴν ἐτελέσαμεν βασιλείαν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ μδ' ψαλμῷ τὸ βασιλικὸν σκήπτρον προσηγόρευσε *ράβδω*. Ἐφη γὰρ : « Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ *ράβδος* τῆς βασιλείας σου. — « Ὅρος Σιών τοῦτο, ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. » Τῆς δὲ ⁸⁸ Αἰγυπτίων ἡμᾶς δουλείας ἐλευθερώσας, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πατράσιν εἰσθήγαγες γῆν, καὶ σαυτῷ τὸ Σιών ἀφιέρωσας ὄρος, ἵνα ἔσῃ ἐν βασιλείῳ τισὶν οἰκῶν, τὸν σὸν ἰθύνῃς λαόν. Ταῦτα δὲ προελέγετο ⁸⁹, μήπω τοῦ ἐν Ἱερουσαλὺμοις οἰκοδομηθέντος νεώ ⁹⁰. Μετὰ γὰρ τὸν Δαβὶδ, καὶ τὸν Ἀσάφ, ὁ Σολομὼν τοῦτον ⁹¹ ἔδειμάτο ⁹².

γ'. « Ἐπαρον ⁹³ τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερφανίας αὐτῶν εἰς τέλος ⁹⁴. » Ἀκαίτησον αὐτοὺς τῆς ἀλαζονείας ⁹⁵ εὐθύνας· τὸ δὲ « Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ⁹⁶, » ἐκ μεταφορᾶς τέθεικε τῶν ταῖς χερσὶ τοῦ ἀναρτάνοντα μαστιγούντων. Τοῦτο δὲ ἡ προφητικὴ εἴρηκε χάρις, εἰδυία τοῦς πολεμίους ⁹⁷ δυσσεβείας συζῶντας· οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τὸν σταυρωθέντος ⁹⁸ ζήλωσαντες, ἐκείνους ⁹⁹ τὸν πόλεμον ἀνεδέξαντο, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην δουλοῦμενοι. Ἐγρήτο δὲ αὐτοῖς ὁμοῦς ὁ Θεός ⁹⁴, ὡς δημίους, δι' αὐτῶν τοὺς ἡσεθηκότας κολλάζων. « Ὅσα ἐπονηρεύσατο ⁹⁵ ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ σου. » Οὕτε ὁ Ἑβραῖος, οὕτε οἱ λοιποὶ ἑρμηνευταί, οὔτε μὲν οἱ Ἐβδομήκοντα ἐν τῷ Ἐξαπλῷ πληθυντικῶς ἐν τοῖς ἁγίοις τεθείκασιν, ἀλλ' ἐνικῶς, ἐν τῷ ἁγίῳ σου ⁹⁶· ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι περὶ τοῦ ναοῦ ταῦτα οἱ λέγοντες λέγουσιν, ὀλοφυρόμενοι καὶ θρηνοῦντες τὰ ὑπ' ἐκείνων εἰς τοῦτον γεγεννημένα. Ταύτῃ δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ τὰ ἐπαγόμενα συμφωνεῖ.

δ'. « Καὶ ⁹⁷ ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου. » Ἐν τῇ τοῦ Πάσχα γὰρ ⁹⁸ ἑορτῇ, παντὸς τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν νόμον συναθροισθέντος, τὴν στρατιάν ⁹⁹ ὁ Τίτος παρακαθίσας, ἐπολιόρχησε

τῆν ἐκείνων¹ μητροπόλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ τοῦ Α gnavit. Quoniam enim in Paschatis celebritate Salvatorem cruci suffixerunt, per idem tempus impietatis pœnas pendunt.

Ἐθεοντο² τὰ σημεῖα αὐτῶν σημεῖα. [εἰ.] Καὶ οὐκ ἔγνωσαν ὡς εἰς τὴν ἔξοδον³ ὑπεράνω. Ὡς τὸ τρέπαια, φησὶν, ἄπερ ἔστι⁴ σημεῖα καὶ σύμβολα νίκης, ἤγειραν ἐπάνω τῶν ἡμετέρων πυλῶν, γινώριμον ἔπασι τοῖς μετὰ ταῦτα καθιστῶντες τὴν νίκην· καὶ Μιλῆτος δὲ τὰ βασιλικὰ σημεῖα παρὰ τὸν νόμον εἰς τὴν πόλιν εἰσήγαγε, καὶ χοίρου δὲ προστομήν οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς τοῖς τῆς πόλης⁷ ἐνεκόλασαν λίθοις⁸. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἐμάνθανον, ὡς ἔρημοι τῆς θείας κηδεμονίας ἐγένοντο. Ταῦτα καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις προσέειπεν⁹. «Ὅτ' ἂν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἑστῶς¹⁰ ἐν τόπῳ ἁγίῳ (ὁ ἀναγινώσκων νοεῖται), τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη¹¹».

Ὡς ἐν δρυμῶ¹² ξύλων ἀξίναις ἐξέκοψαν. [ς.] Τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό· ἐν πελάκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέρβραξαν αὐτήν. Ὡς Ἰγλοτομικοῖς καὶ τεκτονικοῖς ὄργανοις χρωόμενοι, καὶ τοὺς περιβόλους κατέλυσαν, καὶ τῶν οἰκιῶν τὰς θύρας συνέκοπτον, τὰ αὐτὰ καὶ καλῶς ἠσκημένα ὡς δρυὶν¹³ διασφαιρόντες.

Ζ. Ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγιαστήριόν σου εἰς τὴν γῆν· ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. Ὁὐκ ἀπέχρησεν αὐτοῖς τῶν ἄλλων οἰκιῶν ἢ πόρθησις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἀφιερωμένου σοι νεῶ τὴν μανίαν ἐξέτειναν· καὶ τὰ μὲν πυρὶ παρέδοσαν, τὰ δὲ κατέλυσαν ταῖς χερσίν, ὡς κοινοῖς τοῖς ἁγίοις χριστάμενοι¹⁴.

Ἡ, Θ. Εἶπαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, αἱ¹⁵ συγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, δεῦτε¹⁶ καὶ¹⁷ καταπαύσωμεν πάσας¹⁸ τὰς ἑορτὰς τοῦ Θεοῦ¹⁹ ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ σημεῖα ἡμῶν²⁰ οὐκ εἶδομεν, οὐκ ἔστιν εἰς προφήτην, καὶ²¹ ἡμᾶς οὐ γινώσκουσι εἰς. Μετὰ πολλῆς ἐπιβλήσαντες ἡμῖν τῆς συμφωνίας ἕνα σκοπὸν ἔσχον, τὸν ὑπὸ σοῦ δεδομένον καταλύσαι νόμον. Διὰ γὰρ τῶν ἑορτῶν τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν ἐδήλωσε. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἐτόλμων, μὴ τε τὰς ἐπὶ τῶν προφητῶν ἡμῶν ὁρῶντες θαυματουργίας, μήτε ὑπὸ προφητικῆς διειλεγχομένοι χάριτος. Τούτων γὰρ ἀπάντων ἐξαίφνης κατέστησαν ἔρημοι. Πολλοὺς²² γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἐπιπόδον²³ ἔσχον προφήτας, τὸν Ἀγγαίον, τὸν Ζαχα-

¹⁴ Marc. xiii, 14.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ἐκείνων. Abest a cod. 2. ² Τῶν. cod. 2 præm. ἐν. ³ Ἐθεοντο — σημεῖα. Hebr. *Apponunt signis suis signa.* ⁴ Καὶ — ὑπεράνω. Hebr. *Et cognoscitur (hostis) velut adducens sursum (scilicet).* ⁵ Ἐξοδον. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Eandem lectionem expr. Vulg. Recepta autem est ἐξοδόν. ⁶ cod. 1 ἔστησαν. cod. 2 εἰσι. ⁷ cod. 2 πόλεως. ⁸ Λίθοις. cod. 1 adid. Καθ' ἅπερ ἰώτητος ὁ θαυμαστός ἐν τῇ κατ' αὐτῶν ἱστορίᾳ ἐμνημόνευσε. *Prout Josephus, scriptor egregius, in Historia Jud. meminit.* ⁹ Προεῖπεν. cod. 1 adid. Οὐ μόνον περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ λέγων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἐρημώσεως καὶ τῆς τοῦ ναοῦ ἐμπρήσεως. *Non de Hierosolymu tantum dicens, sed etiam de regionis adjacentis devastatione et templi combustione.* ¹⁰ cod. 2 ἑστῶς. ¹¹ Ὅρη. cod. 1 adid. τὸν διωγμὸν ἐκείνων προοίμιον εἶρηκεν τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίας. *Persecutionem istam dixit quasi prolusionem adventus Antichristi.* ¹² Ὡς ἐν δρυμῶ. Hebr. *in perplexitate.* ¹³ Χρησ. cod. 1 δρυμόν. ¹⁴ cod. 1 adid. Μὴ ὁρῶμεν οἱ δαίμονες, ὅτι πάντως τοῦ νομοθέτου παρ' αὐτῶν σταυρῶ κατακριθέντος διὰ τὴν μοχθηρίαν αὐτῶν καὶ θεοκτόνον γνῶμην καὶ ὁ ναὸς ἐμπρησθήσεται καὶ αὐτοὶ ἀνδραποδισθήσονται. *Non videntes miseri illi fore ut, quia legislator per improbam et caedis cupidam eorum sententiam ad crucis supplicium condemnatus fuerat, templum quoque combureretur, ipsi vero in captivitatem abducerentur.* ¹⁵ Αἱ — τὸ αὐτό. Hebr. *ἡν ἵν, opprimamus eos una.* ¹⁶ δεῦτε — γῆς. Hebr. *Combuserunt omnes conventus Dei (s. loca sacra conventus) in terra.* ¹⁷ Καὶ Adiditur in edit. Ald. et Compl. ¹⁸ Πάσας. Exstat tantum ll. cc. ¹⁹ Τοῦ Θεοῦ. Rec. lectio est Κυρίου. ²⁰ Ἡμῶν. cod. 2 αὐτῶν. ²¹ Καὶ — εἰς. Hebr. *, nec est apud nos quis sciat quousque, sc. duratura sit hæc calamitas.* ²² Πολλοὺς. cod. 2 πάλα. ²³ Ἐπιπόδον. cod. 1 adid. τὴν ἐκ βλάβων.

prophetæ his seniores tum populo, tum **1128** re-
gibus futura prædicebant, et hostium impetus ma-
nifestos faciebant. Et hoc facile ex historia disci
potest

VERS. 10. « Usquequo, o Deus, conviciabitur
inimicus? irritabit adversarius nomen tuum in fi-
nem? » Quousque horum iniquitatibus nos addicis,
et blasphema verba illorum æquo animo fers?

VERS. 11. « Cur avertis manum tuam et dexteram
tuam de medio sinu tuo, in finem? » *Sinus Dei* hono-
rum thesaurus, *Manus* vero, operatio. Cur enim con-
suetudo more bona non suppeditas, sed a sinu manum
aufers? Hoc autem posuit per metaphoram de-
sumptam ab iis qui plenum sinum habent, et cum
orantur ut dent, largiri nolunt, sed manum retro
trahunt.

VERS. 12. « Deus autem rex noster ante sæcula. »
Atqui te olim et a principio regem novimus, et
sicut a rege, semper bona consequimur. « Operat-
us est salutem in medio terræ. » Omnino curam
quam de nobis geris, omnibus claram fecisti. *In*
medio enim terræ, posuit pro eo **1129** quod est
omnibus videntibus.

VERS. 13. « Tu confirmasti virtute tua mare. »
Nam fugientibus nobis Ægyptios, et per mare trans-
ire prohibitis, tu admirabile illud iter largitus es,
cum liquidam naturam solidam effecisses, et per
undarum fluctus utrinque muros exstruxisses.

« Tu contrivisti capita draconum in aqua. [**VERS.**
14.] Tu confregisti caput draconis. » *Dracones* qui-
dem Ægyptios vocat, *capita* vero *draconum*, eorum
duces, et tribunos, et præfectos. *Draconem* porro
singulariter appellatum, Pharaonem dicit, qui mul-
tis principibus præerat. [Sic autem dicit quoque
diabolum, quem vinculis constrinxit et destruxit
legislator, spontanea pro nobis suscepta morte.]
Unde multa ipsum habere capita dixit. Hos vero
omnes, inquit, demersisti, et mare quod pro nobis
depresseras, in illos immisisti, et illius undis eos

ρίαν, τὸν Μαλαχίαν, καὶ οἱ τούτων πρεσβύτεροι προ-
φήται, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τοῖς βασιλεῦσι προύλεγον
τὰ ἐσόµενα, καὶ τῶν πολεμίων τὰς ἐπιβουλὰς κατα-
δήλους ἐποίησαν· καὶ τοῦτο²⁵ ἐκ τῆς ἱστορίας κατα-
μαθεῖν εὐπετές²⁶.

ι'. « Ἔως πότε, ὁ θεός, ὄνειδίζει ὁ ἐχθρός; παρ-
οξυνεῖ²⁶ ὁ ὑπεναντίας τὸ ὄνομά σου εἰς τέλος; » Μέ-
χρι πότε ταῖς τούτων ἡµᾶς ἐκδίδως παρανοµίαις,
καὶ τὰς βλασφήµους αὐτῶν μακροθύμως φέρεις
φωνάς;

ια'. « Ἰναὶ ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου, καὶ τὴν
δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; »
Κόλιπας θεοῦ, ὁ τῶν ἀγαθῶν θησαυρός· χεῖρ δὲ, ἡ
ἐνέργεια²⁷. Τί δήποτε συνίθως²⁸ οὐ²⁹ χορηγεῖς τὰ
ἀγαθὰ, ἀλλ' αἶρεις ἀπὸ τοῦ κόλπου³⁰ τὴν χεῖρα;
Τέθεικε δὲ αὐτὴ ἐκ μεταφορᾶς τῶν πεπληρωµένων
ἐχόντων τὸν κόλπον, καὶ αἰτουµένων μὲν, δοῦναι δὲ
μὴ βουλοµένων, ἀλλ' ἐπιστρέφόντων³¹ εἰς τούπισω
τὴν χεῖρα.

ιβ'. « Ὁ δὲ θεός βασιλεὺς ἡµῶν³² πρὸ αἰῶνος³³. »
Καίτοι σε ἴσμεν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς βασιλεῖα, καὶ
ὡς παρὰ βασιλείως αἰεὶ τῶν δωρεῶν ἀπολαύοµεν³⁴.
« Εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Ἀμέλει
δήλην ἅπασιν τὴν περὶ ἡµᾶς γενοµένην κηδεµονίαν
πεποίηκας³⁵. Τὸ³⁶ γὰρ ἐν μέσῳ τῆς γῆς, ἀντὶ τοῦ,
πάντων ὀρώντων.

ιγ'. « Σὺ ἐκραταίωσας³⁷ ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν
θάλασσαν. » Φευγόντων γὰρ³⁸ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ
ὑπὸ τῆς θαλάσσης κωλυοµένων διαθῆναι, σὺ τὴν
παράδοξον ἐκαίην ἐδιωρήσω πορείαν, τὴν βοῶδη
φύσιν στεγανὴν ἐργασάµενος, καὶ διὰ τῶν κυμάτων
τὰ ἐκατέρωθεν δοµησάµενος τεῖχη³⁹.

« Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ
τοῦ ὕδατος. [ιδ'.] Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ⁴⁰
δράκοντος. » *Δράκοντας* μὲν τοὺς Αἰγυπτίους καλεῖ,
κεφαλὰς δὲ *δρακόντων*, τοὺς ἐκείνων στρατηγούς,
καὶ ταξίρχους, καὶ λοχαγούς. Τὸν δὲ ἐνικῶς ὀνομα-
σθέντα *δράκοντα*, τὸν Φαραῶ λέγει, τὸν πολλοῖς ἀρ-
χουσιν ἐφεστῶτα. [Ἄλεγει δὲ καὶ τὸν διάβολον, ὃν
ἐπέδησε καὶ κατήγγησεν ὁ νομοθέτης παρασχεδὸν τῷ
ἐκουσίῳ θανάτῳ.] Διὸ καὶ πολλὰς αὐτὸν ἔφησεν ἔχειν
κεφαλὰς⁴¹. Τούτους δὲ, φησὶν, ἅπαντας ὑποβρυχίους
ἐποίησας, καὶ ἦν ἐφ' ἡµῶν ἐκραταίωσας θάλασσαν⁴²,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ Τοῦτο. cod. 1 adl. δέ. ²⁶ cod. 1 εὐκολον. ²⁷ Παροξυνεῖ. Hebr. פָּסַח, spernet. ²⁸ Ἐνέργεια. cod. 1 adl. ἀγαθῶν. ²⁹ Συνίθως. cod. 1 præm. φησὶν. ³⁰ Οὐ. cod. 1 præm. ἡµῶν, quo 1 in cod. 1 post ponitur. ³¹ Κόλιπας. cod. 1 adl. σου. ³² cod. 1 ἀποστρέφόντων. ³³ Βασιλ. ἡµῶν. Hebr. מֶלֶךְ, rex meus. ³⁴ cod. 2 αἰῶνος. ³⁵ cod. 2 ἀπληρούμεν. ³⁶ Πεποίηκας. cod. 1 adl. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ λέγει ὁ προφητικὸς νοῦς, ἦν εἰργάσατο ὁ παρ' αὐτῶν σταυρωθεὶς καὶ τοῦδε τοῦ παντὸς δημιουργός, σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς· κατακρίνας μὲν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ἐλευθερώσας δὲ τὴν ἀνθρώπων φύσιν κεραιτὴν ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας. *Ei nou hoc tantum. sed inuit etiam mens Prophetæ salutem quam universi Conditor ab illis cruci affixus, in medio terræ præstitit, cum illum condemnaret, qui mortis habebat imperium, hominum autem liberaret naturam a peccato subjugatam.* ³⁷ Τὸ — ὀρώντων. cod. 1 Ἔθ' ἐν ἐν μέσῳ τῆς γῆς· πᾶσι που δηλὸς ἐστὶ τοῖς ἀκριβῶς ἀπεγνωκόσιν ὁ κρανίου τόπος· λέγει δὲ ὅτι Πάντων ὀρώντων τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπραγματεύσω ἐν αὐτῷ σωτηρίαν. *Illud autem, « in medio terræ, » nihil aliud est quam Calvarie locus, ut omnes norunt, qui attentius sacras legerunt Litteras. Dicere autem vult: Omnibus videntibus hominum salutem ibi effecisti.* ³⁸ Ἐκραταίωσας. Hebr. פָּרַח, perripisti. Symm. διεσκέδασας. ³⁹ Γάρ. cod. 1 adl. ἡµῶν. ⁴⁰ Τεῖχη. cod. 1 adl. λέγει δὲ θάλατταν καὶ τὴν παρόντα βίον, ὃν ἐκραταίωσε τῇ αὐτοῦ βιαιότητι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. *Mare autem dicit quoque hanc vitam, quam confirmavit regno suo, postquam e mortuis surrexit.* ⁴¹ Rec. lectio h. l. est συνέτριψας τὰς κεφαλὰς. ⁴² E cod. 1. ⁴³ Κεφαλὰς. cod. 1 adl. τοῦτο μὲν τοῦς δαίμονας, τοῦτο δὲ καὶ τὰ πᾶθη. ⁴⁴ Θάλασσαν. cod. 1 adl. ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν ταῦτα λαός. *Israelitarum hæc (dicit) populus.*

ἐπ' ἐκείνων διέλυσας⁴⁶, καὶ τοὺς ἐκείνης αὐτοῦς ἔλωσας νύμασιν. « Ἐδωκας αὐτὸν βρώμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν⁴⁷. » Ὁμοροὶ τῶν Αἰγυπτίων οἱ Αἰθίοπες ὄντες, πόλεμον εἶχον πρὸς ἐκείνους συχόν⁴⁸. ἀλλὰ τοῦ Φαραῶ σὺν τῇ στρατιᾷ τῇ θαλάσῃ παραδοθέντος, εὐχέριωτοι λοιπὸν οἱ Αἰγύπτιοι ἐγένοντο τοῖς Αἰθίοψι· καὶ καθάπερ τὴν τροφὴν ὁ πεινῶν ἀναλίσκει βρόδιως, οὕτως αὐτοὺς εὐπέπεισται μάλα κατηγωνίζοντο. Διὸ φησιν ὁ προφητικὸς λόγος⁴⁷. « Ἐδωκας αὐτὸν βρώμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψιν, » ἀντὶ τοῦ, εὐαλώτους αὐτοὺς ἀπέφηνας⁴⁸, εὐμαρῶς ὑπὸ τῶν Αἰθίοπων παρασκευάσας ἀναλίσκεσθαι.

εἰ. « Σὺ διέβρηξας πηγὰς καὶ χειμάρρους. » Ὁ δὲ Ἑβραῖος, καὶ οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύεται, πηγὴν εἰρήκασι. Κἂν τε πηγὴν εἴπωμεν, κἂν τε πηγὰς, οὐχ ἁμαρτησόμεθα τῆς ἀληθείας. Πηγὴν γὰρ τὸ ἀπὸ τῆς πέτρας βυῖν ὕδωρ ὁ προφητικὸς λόγος καλεῖ· ἀλλὰ τοῦτο διαιρέθην πολλὰς ἐποίησεν ἀλακας, ὥστε βρόδιως τὰς πολλὰς ἐκείνας, μυριάδας ἀπολαῦσαι τοῦ νάματος. Εὐρίσκομεν δὲ τοῦτο, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις γεγεννημένον. Καὶ τὸ μὲν ἡ Ἐξόδος διδάσκει, τὸ δὲ ἡ βίβλος τῶν Ἀριθμῶν. Πηγὴν δὲ εἰκότως ὠνόμασε τὴν ἀναβλύσασαν πέτραν τὰ τοῦ ὕδατος βέύματα. Χειμάρρους δὲ πάλιν αὐτὰ προσηγόρησεν, ὡς μὴ κατὰ φύσιν βέυσαντα, ἀλλὰ τότε πρῶτον ἀναδοθέντα. Καθάπερ γὰρ ὁ χειμάρρος⁴⁹ οὐκ ἔστιν ἀένναος, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑετίων ὑδάτων συνίσταται· οὕτω τοῖς θεοῖς ἐκείνο νεύμασιν ἀνεδόθη τὸ ὕδωρ. Σὺ⁵⁰ ἐξήρνας ποταμούς⁵¹ Ἠθάμ⁵². Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, Σὺ ἐξήρνας ποταμούς ἀρχαίους⁵³. Τοὺς μὲν γὰρ μὴ ὄντας μῆτε ἐξ ἀρχῆς γενομένους⁵⁴, ἀναβλύσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ προσέταξας. Τοὺς δὲ πάλαι γεγονότας, καὶ ἀρχαίαν ἐσχηκότας πορείαν, τοῦ τρέχειν ἐπισπασ ἐβελήσας⁵⁵. Τοῦτο καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει ψαλμῷ· « Ἔθετο ποταμούς εἰς ἔρημον, καὶ διεξόδους ὑδάτων εἰς δίψαν· γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην, ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Ἔθετο ἔρημον εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ⁵⁶ γῆν ἀνυδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων, καὶ κατέφκισεν ἐκεῖ πεινῶντας. » Τοὺς μὲν γὰρ Σοδόμων καὶ Γομόρρων, καὶ τῶν ἄλλων περιόικων κατεξήρνας ποταμούς, διὰ τὴν τῶν οἰκητόρων παρανομίαν⁵⁶. Τῇ δὲ ἀνύδρω γῆ τοὺς ἀπὸ τῆς πέτρας ἔδωκεν ὄχετούς, τῷ δίψῳντι λαῷ προσφέρων τὰ νάματα. Ῥάδιον γὰρ αὐτῷ ὡς βούλεται μετοχτεῦσαι τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν. Διὰ μέντοι τούτου καὶ ἕτερον ὁ λόγος παραδηλοῖ, ὡς Ἰουδαίοις μὲν διὰ τὴν παρανομίαν τῶν προφητικῶν ποταμῶν οὐ προσοίσει τὰ νάματα, τὰ δὲ ἔθνη, τὰ πάλαι ἔρημα, τοῖς ὑπὸ⁵⁷ τῆς πέτρας ἀρθεύσει κρουνοῖς· ἡ δὲ πέτρα, ἧ⁵⁸ φησιν

^a Exod. xvii. ^o Num. xxxiii. ^p Psal. cvi, 33-36.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁶ Διέλυσας. col. 1 add. τῶν Αἰγυπτίων. ⁴⁷ Αἰθίοψιν. Hebr. עֲרַבְיָא, incolis deserti. Conf. psal. lxxi, 9. ⁴⁸ cod. 2 συχόνως. ⁴⁹ Προφ. λόγος. col. 2 προφήτης. ⁵⁰ col. 2 ἀπορνήνας. ⁵¹ col. 2 χειμάρρος. ⁵² Σὺ — Ἠθάμ. col. 2 add. Σὺ, φησὶ, ἐξήρνας ποταμούς τοῦ αἵματος τῶν θυσιῶν· Ἠθάμ γὰρ ἐρμηνεύεται αἷμα· ἐρμηνεύεται δὲ καὶ βάτος· ὁ ἔστιν ἡ ἀκανθώδης ὕλη τῶν εἰδῶλων. ⁵³ Inquit, exsiccasti fluvios sanguinis sacrificiorum. Etham enim exponitur sanguis; exponitur vero etiam rubus, hoc est spinis plena idolorum silva. ⁵⁴ Ποταμούς Ἠθάμ. Hebr. נְחָלֵי מַיִם, fluvios validos. ⁵⁵ Ἀρχαίους. Præstat aliqua interpretatio στεροῦς. ⁵⁶ col. 1 γεγεννημένους. ⁵⁷ Ἐβελήσας. col. ἐπειδὴ ἠδούσας. ⁵⁸ Καὶ — ὑδάτων. Des. in col. 2. ⁵⁹ Παρὰ. col. 1 add. Ἠθάμ γὰρ λέγει τὴν αὐτὴν γῆν Σοδόμων καὶ Γομόρρων. ⁶⁰ col. 1 et 2 ἀπὸ. ⁶¹ Ἡ. Abest a col. 1.

obruisti. « Dedisti eum escam populis Æthiopian. » Finitimi Ægyptiorum Æthiops crebro cum illis bellum gesserunt : sed cum Pharao cum suo exercitu in mari submersus esset, expugnabiles deinceps facti sunt Ægyptii Æthiopibus. Et quemadmodum qui esurit facile **1130** cibum devorat, sic ipsos admodum facile expugnabant. Propterea propheticus sermo ait : « Escam dedisti eum populis Æthiopian, » id est, expugnabiles eos reddidisti, efficiens ut facile ab Æthiopibus consumerentur.

VERS. 15. « Tu diripuisti fontes et torrentes. » Hebraicum exemplar et alii interpretes fontem legunt. Sive autem fontem dicamus, sive fontes, a veritate non aberrabimus. Fontem enim propheticus sermo vocat aquam quæ e saxo scaturit : sed hæc divisa, multos rivos fecit, ut multa illa millia facile fruerentur fluentis. Reperimus autem non semel, sed bis id factum. Et alterum quidem Exodi liber docet, alterum vero Numerorum liber. Fontem autem merito nominavit rupem quæ aquas fluentia emisit. Torrentes vero rursus ipsas appellavit, tanquam minime secundum naturam profluentes, sed tunc primum eductas. Quemadmodum enim torrentes minime perennes sunt, sed ex pluviis aquis consistunt : sic aqua illa divino nutu data fuit. Tu exsiccasti fluvios Etham. Symmachus autem sic, Tu siccasti fluvios antiquos. Eos enim qui non erant, neque a principio fluebant, manare in solitudine jussisti. Eos autem qui jam diu profluxerant, et antiquum cursum habuerant, a cursu suo cessare fecisti quia sic volebas. **1131** Hoc etiam in alio psalmo ait : « Fecit ut flumina essent desertum, et exitus aquarum, sitis. Ut terra fructifera fieret salsugo ob malitiam habitantium in ea. Fecit ut desertum mutaretur in stagna aquarum, et terra arida in exitus aquarum, et collocavit ibi esurientes P. » Nam et Gomorrhæorum, et Sodomorum, aliorumque finitimorum fluvios exsiccavit, ob incolarum iniquitatem. Terræ autem aridæ ex saxo fluvios dedit, sitienti populo aquarum fluentia præbens. Facile enim ipsi est, ut voluerit, aquarum naturam mutare. Per hoc igitur et aliud sermo declarat, Deum quidem Judæis ob impietatem propheti corum fluminum fluentia non esse suppeditaturum, gentes vero, quæ olim desertæ erant, aquarum rivulis e lapide irrigaturum. Petra autem, ut divinus ait Apostolus, est Christus. Et hæc omnia

supra dicta verbis illis : « Operatus est salutem in medio terræ, » nostrorum beneficiorum figuram continent. Etenim ibi per aquas servitutis liberatio facta est, et hic per aquas principium libertatis est. Ibi draconum capita in aquis contrita, et hic dæmonum potentie eversa baptismatis gratia. Illi post eversionem in mari expugnabiles facti sunt Æthiopicibus, et nostri hostes post sanctum lavacrum expugnati faciles illis facti sunt, qui olim nigras animas habuerunt. Et alia facile est **1132** videre iis qui attendere volunt. [Ibi baculus, hic crux : ibi Moses, hic summi sacerdotes : ibi mare, hic sacrum lavacrum : ibi duodecim fontes, hic duodecim apostoli : ibi septuaginta caudices, hic septuaginta codices.] Nos autem ad reliquam interpretationem pergamus.

VERS. 16, 17. « Tuus est dies, et tua est nox ; tu fabricatus es auroram et solem. Tu fecisti omnes terminos terræ : æstatem et ver tu formasti. » A privatis beneficiis ad communia * orationem transtulit, et totius naturæ creatorem esse docet Deum universorum, dieique ac noctis conditorem, luminis largitorem, et solis opificem, et temporis moderatorem. Nam per *ter* et *æstatem* designavit temporum mutationes : et pro, *Tu fecisti omnes fines terræ*, Aquila et Theodotio, *stabilivisti* verterunt, Symmachus vero *statuisti* dixit. Significat autem, ipsum dedisse illi ut sit, et hanc partem ejus in campos, hanc vero in montes et saltus distribuisse, hanc vero excavasse, ut sit receptaculum aquarum palustris et marinarum.

VERS. 18. « Memor esto hujus. » Tu qui omnia, inquit, hæc fecisti, et tot tantarumque rerum opifex es, memor esto hujus, hoc est Synagogæ, quam ab initio possedisti. Huc enim illud retulit. « Inimicus conviciis proscidit **1133** Dominum, et populus insipiens concitavit nomen tuum. » Ne in nos, inquit, respicias, sed in inimicorum blasphemias.

VERS. 19. « Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. » Non absolute pro omnibus propheticis sermo precatur, sed bona petit divinum nomen confitentibus [illis qui confitentur eum qui cruci affixus est, fuisse Deum ex Deo, Patri et Spiritui

ο θεος Ἀπόστολος, ἐστὶν ὁ Χριστός. Καὶ ἅπαντα τὰδε ἢ τὰ εἰρημμένα ἢ ἀπὸ τοῦ · « Εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς, » τῶν ἡμετέρων εὐεργεσιῶν περιέχει τὴν τύπον. Καὶ γὰρ ἐκεῖ δι' ὑδάτων ἡ τῆς δουλείας ἀπαλλαγῆ. καὶ ἑνταῦθα δι' ὑδάτων ἐλευθερίας ἀρχή. Ἐκεῖ δρακόντων κεφαλαὶ τοῖς ὕδασι συντριβόμεναι, καὶ ἐνταῦθα δυναστεύεται δαιμόνων καταλυόμεναι τῇ τοῦ βαπτίσματος χάριτι. Ἐκεῖνοι εὐχείρωτοι μετὰ τὴν θάλασσαν ἐγένοντο τοῖς Αἰθίοφι, καὶ οἱ ἡμέτεροι πολέμιοι μετὰ τὴν ἁγίαν κολυμβήθραν εὐκαταγίνοντο ἐγένοντο τοῖς πάλαι μελαίνας τὰς ψυχὰς ἐτρηχάσαι. Καὶ ἄλλα δὲ τούτοις ὁμοίως ἢ ῥῆδιον συνιδεῖν τοῖς προσέχειν ἐθέλουσιν. [Ἐκεῖ ῥάβδος, ἐνταῦθα σταυρός· ἐκεῖ Μωϋσῆς, ἐνταῦθα ἀρχιερεῖς· ἐκεῖ θάλαττα, ἐνταῦθα κολυμβήθρα· ἐκεῖ δώδεκα πηγάϊ, ἐνταῦθα δώδεκα ἀπόστολοι· ἐκεῖ ἑβδομήκοντα στέλεχοι, ἐνταῦθα ἑβδομήκοντα βίβλοι.] Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἐρμηνείας βαδίσωμεν ἢ. ις'. ιζ'. Σὴ ἐστὶν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ· σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον ἢ. Σὺ ἐποίησας πάντα τὰ ὄρια τῆς γῆς· ὁ ἕρος καὶ ἕαρ σὺ ἐπλασας αὐτά ἢ. » Ἀπὸ τῶν ἰδικῶν εὐεργεσιῶν ἐπὶ τὰς κοινὰς τὸν λόγον μετένεγκε ἢ, καὶ κτίστην εἶναι διδάσκει τοῦ παντός τὸν τῶν ὄλων Θεόν ἢ, ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ποιητὴν, φωτὸς χορηγόν, καὶ ἡλίου δημιουργόν, καὶ τοῦ χρόνου πρῶταν. Διὰ γὰρ τοῦ ἕαρος ἢ καὶ τοῦ θέρους, ἐδήλωσε τὰς τροπὰς· ἀντὶ δὲ τοῦ, Σὺ ἐποίησας πάντα τὰ ὄρια τῆς γῆς, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίων, ἐστῆλυσας, ὁ δὲ Σύμμαχος ἔστησας ἢ εἰρηκε. Ἀηλοὶ δὲ ὁ λόγος, ὡς αὐτὸς αὐτῇ τὸ εἶναι δέδωκε, καὶ τὰ μὲν αὐτῆς ἢ εἰς πεδία, τὰ δὲ εἰς ὄρη καὶ νάπας ἀπένευμε· τὰ δὲ ἐκοίλανεν εἰς ὑποδοχὴν λιμναίων καὶ θαλαττίων ὑδάτων.

ιη'. « Μνήσθητι ταύτης ἢ. » Ταῦτα, φησὶν, ἅπαντα πεποικώς, ὁ τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων δημιουργὸς, μνήσθητι ταύτης, τουτέστι τῆς συναγωγῆς ἢ, ἧς ἐκτίστω ἀπ' ἀρχῆς. Πρὸς ἐκεῖνο γὰρ ἀποδέδωκε τοῦτο. « Ἐχθρὸς ὠνεῖδισε τὸν Κύριον, καὶ λαὸς ἄφρων παρώξυνε ἢ τὸ ὄνομά σου. ἢ Μὴ εἰς ἡμᾶς, φησὶν, ἀπίδης, ἀλλ' εἰς τὰς τῶν δυσμενῶν βλασφημίας.

ιθ'. « Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογούμενην ἢ σοι ἢ. » Οὐχ ἀπλῶς ὁ προφητικὸς πᾶσιν ἐψύχεται λόγος· ἀλλὰ τοῖς τὸ θεῖον ὁμολογοῦσιν ὄνομα αἰτεῖ τὰ ἀγαθὰ [ἢ τοῖς ὁμολογοῦσι τὸν σταυρωθέντα Θεόν ἐκ Θεοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ

9 I Cor. x, 4. * Psal. LXXIII, 12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἢ Τὰδε. cod. uterque δέ. ἢ cod. 1 προεξημμένα. ἢ Καὶ — ἀρχή. Des. in cod. 2. ἢ Δρακόντων. cod. 1 ἀρχόντων. ἢ cod. 2 γίνονται. ἢ Ὀμοίως. cod. 1 ὁμοία ἄπερ. ἢ E cod. 1. ἢ Βαδίσω. cod. 1 βαδιούμαθα· τοῦ Θεοῦ Πνεύματος χορηγοῦντος ἡμῖν, καθὼς αὐτῷ δοκεῖ, τὴν χάριν. Spiritu sancto nobis, prout ipsi visum fuerit, suppeditante gratiam. ἢ Φαῦσιν καὶ ἥλιον. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est ἥλιον καὶ σελήνην. ἢ Ἐπλυσας αὐτά. Rec. lectio est ἐποίησας. ἢ Μετένεγκε. cod. 1 adl. ὁ προφητικὸς νοῦς. ἢ Τῶν ὄλων Θεόν. cod. 1 ὁ τῶν σταυρῶν κατακριθέντα. Ab illis ad crucis supplicium damnatum. ἢ Ἐαρος. cod. 1 ἄερος. ἢ cod. 2 ἔστησας. ἢ Ἀπῆς. cod. 1 adl. τῆς γῆς λέγω. ἢ Ταύτης. In textu τῶν Ὁ adli solet τῆς κτίσεώς σου. Hæc autem cum a textu Hebr. absint, recte ommissa sunt h. l. et in edit. Ald. ac Compl. ἢ Συραγ. cod. uterque adl. σου. ἢ Παρώξυνε. Hebr. פָּרַח, spernunt. ἢ Ἐξομολ. σοι. Hebr. תְּוֹרַתִּי, turturis tui. ἢ cod. 2 σέ. ἢ E cod. 1.

Πνεύματος ὁμοούσιον]. *Θηρία* δὲ καλεῖ, [οὐ μόνον] Ἀ τὴν τῶν πολεμίων ὠμότητα [ἀλλὰ καὶ τῶν ἀθετοῦντων τὸν σταυρωθέντα καὶ μὴ ὁμολογούντων ὡς εἰρητα: Θεόν]. « Τῶν ψυχῶν ⁸⁰ τῶν πενήτων σου μὴ ἐπιλάβῃ εἰς τέλος. » Καὶ πένητες δὲ εἶεν ἂν οἱ τὸ φρόνημα ταπεινοί. « Μακάριοι γὰρ ⁸¹ ὡς αὐτοὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελλίοις φησὶ:] οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι: ⁸² ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

κ'. « *Ἐπίβλεπον εἰς τὴν διαθήκην τῶν δούλων* ⁸³ σου ⁸⁴, ὅτι ⁸⁵ ἐπληρώθησαν οἱ ⁸⁶ ἔσχοτισμένοι ⁸⁷ τῆς γῆς οἰκῶν ἀνομιῶν. » Οἱ γὰρ τῆς σῆς ἀγῆλης οὐκ ἀπολαύσαντες, ἀλλ' [⁸⁸ ἀνθρωπὸν σε μετὰ τῶν Ἰουδαίων βλασφημοῦντες, καὶ μὴ ὁμολογούντες σε ἕλιον δικαιοσύνης, καὶ] τὸ τῆς ἀγνοίας ἀγαπήσαντες σκότος, ἀνομίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν φεισίτης τιμωρίας μεστὰς ἔχουσιν ⁸⁹ οἰκίας, ἀντὶ τοῦ, Παντοδαποῖς **B** κηκοῖς παρεδόθησαν ⁹⁰, διὸ προείλοντο σκότος ⁹¹.

κα'. « *Μὴ ἀποστραφήτω τεταπεινωμένος κατασχυμμένος* ⁹². » Ἰκετεύομεν ⁹³ μὴ διαμαρτεῖν τῆς δέσσεως, μηδὲ μετ' αἰσχύνῃς ἀποπεμφθῆναι ⁹⁴. « *Πτωχὸς καὶ πένης αἰνέσουσι τὸ ὄνομά σου.* » Οἱ δὲ ⁹⁵ τῆς σῆς δεόμενοι βοθηταί, καὶ ταύτης τυχόντες, προσφέρειν σοι τὸν ὕμνον εἰώθασιν.

κβ'. « *Ἀνάστα, ὁ Θεὸς, δίκασον τὴν δίκην σου.* *Μνήσθητι τοῦ ὀνειδισμοῦ* ⁹⁶ σου, τοῦ ὑπὸ ⁹⁷ ἄφρονος ἔλγῃ τὴν ἡμέραν. » Σφόδρα δὲ ⁹⁸ ἀρμολίως τὴν ἀνωνομίαν ἐνήλλαξεν · οὐκ ⁹⁹ εἶπε *τὴν δίκην μου*, ἀλλὰ *τὴν δίκην σου*. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἐνδίκως ὑπέμεινα ταῦτα · ἐκεῖνοι δὲ πολλὰς ἐτόλμησαν κατὰ **C** σοῦ βλασφημίας [¹ οἱ μὲν σταυρώσαντες, οἱ δὲ καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα ἀθετήσαντες].

κγ'. « *Μὴ ἐπιλάβῃ τῆς φωνῆς τῶν ἰκετῶν* ³ σου · ἡ ὑπερηφανία τῶν μισούντων σε ἀνέβη ⁴ διὰ παντός ⁵. » Καὶ ἐνταῦθα τῷ ἑαυτῶν ⁶ προσώπῳ ⁷ τὴν τῶν πολεμίων ἀλαζονείαν συνέζευξαν ⁸, οὐ δι' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνους ⁹, φειδοῦς τινος ἀξιοθῆναι παρακαλοῦντες ⁹.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΔ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « *Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρησ· τῷ Ἀσάφ*

• *Matth. v, 3.*

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁰ *Τῶν ψυχῶν*. Hebr. גַּת, *catervæ*. ⁸¹ E cod. 1. ⁸² *Πτωχοὶ τῷ πνεύματι*. cod. 1 τὸ φρόνημα ταπεινοί, ascripta tamen lectione altera. ⁸³ *Τῶν δούλων*. Abest ab utroque cod., a textu Hebr. — a versione τῶν Ο'. ⁸⁴ *Σου*. cod. 1 add. λέγει δὲ καὶ τίνας ἔνεχεν διὰ τῶν ἐξῆς. ⁸⁵ *Ὅτι — ἀνομιῶν*. Hebr. *Quia repleta sunt loca tenebrosa terræ mansionibus violentiæ*. ⁸⁶ *Οἱ ἔσχοτ.* Symm. ἔσχοτισμένοι. ⁸⁷ Rec. lectio est ἔσχοτωμένοι. ⁸⁸ E cod. 1. ⁸⁹ cod. 1 ἔξουσιν. ⁹⁰ cod. 1 παραδοθήσονται. ⁹¹ *Σκότος*. cod. 1 add. ἐκεῖνα γὰρ ἠτοίμασται τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. *Hæc enim præta sunt diabolo et angelis ejus*. ⁹² *Κατησχ.* cod. 2 et οἱ Ο'. πρᾶξι. καί. ⁹³ *Ἰκετ.* cod. 1 præt. Οἱ δὲ γε, φησὶ, εἰς τὸν Σωτῆρα πιστεύοντες. ⁹⁴ *Ἀποκ.* cod. 1 add. οἱ τὴν ἰκούσιον ἀμίλιστα πενίαν ἐλόμενοι · καὶ ὅρα τι διὰ τῶν ἐξῆς φησὶ. *Potissimum qui paupertatem sponte eligunt. Et vide quid deinceps dicat*. ⁹⁵ *Οἱ δὲ*. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι. ⁹⁶ Rec. lectio est, τῶν ὀνειδισμῶν. ⁹⁷ cod. 2 ἀπό. ⁹⁸ Δέ. Abest a cod. 2 ⁹⁹ *Ὁὐκ*. cod. uterque præm. καί. ¹ E cod. 1. ² *Ἰκτῶν*. cod. 1 οἰκτῶν. Hebr. גַּת, *isimicorum tuorum*. Aqu. ἐθρῶν. Symm. πολεμίων. ³ Rec. lectio est ἀναβαίη, *ascendat*. ⁴ *Παντός*. In textu τῶν Ο' sequitur πρὸς σέ. ⁵ cod. 2 ἑαυτοῦ. ⁶ *Προσώπῳ*. cod. 1 add. οἱ πεπιστευκότες τῷ Σωτῆρι. ⁷ cod. 2 συνέζευξαν. ⁸ cod. ἐκείνων. ⁹ cod. 2 παρακαλοῦντος. cod. 1 add. εἰρηταὶ δὲ καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος, ὅτι ἡ ὑπερηφανία τῶν μισούντων σε ἀνέβη διὰ παντός · οἱ γὰρ μὴ ἀγαπήντες τὸν Υἱόν, δηλον ὅτι οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχουσι · λέγει δὲ ὅτι Ἐμὲ σταυρώσαντες τὸν Σωτῆρα ἠθέτησαν. *Dicitur autem etiam est ex persona Salvatoris, illud: « Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper. » Apertum enim est eos qui Filium non amant, Patrem etiam non habere. Dicit enim: Qui me cruci affixerunt, Salvatorem repudiaverunt.*

consubstantialem]. *Bestias vero vocat* [non solum] *hostium feritatem* [sed etiam eorum qui rejiciunt cruci affixum, nec enim, ut dictum est, confitentur esse Deum]. « *Et animarum pauperum tuorum ne obliviscaris in finem.* » Pauperes etiam esse possunt, qui mente humiles sunt. « *Beati enim* [ut ipse Dominus in Evangelis dicit] *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* »

VERS. 20. « *Respice ad fœdus servorum tuorum, quia repleti sunt qui obscurati sunt terræ domibus iniquitatum.* » Nam qui tuo splendore minime perfuuntur, sed [cum Judæis ore blasphemio te hominem dicunt, nec Solem justitiæ te esse confitentur, et] ignorantiam tenebras adamant, refertas habent domos iniquitate, et supplicio, quod hinc emanat. Quasi dicat: Omnibus malorum generibus afflicti sunt, propterea quod tenebras elegerunt.

1134 VERS. 21. « *Ne avertatur humilis pudore affectus.* » Obsecramus ne postulatis frustremur, neve cum ignominia rejiciamur. « *Pauper et inops laudabunt nomen tuum.* » Qui autem tuam opem implorant, et hanc consecuti sunt, hymnum tibi offerre solent.

VERS. 22. « *Exsurge, Domine, judica causam tuam: memor esto opprobrii tibi illati ab insupiente toto die.* » Admodum concinne pronomen * mutavit. Non dixit *causam meam*, sed *causam tuam*. Ego enim, inquit, juste hæc perpessus sum, illi vero multas blasphemias jaculari in te ausi sunt [illi quidem cruci te affigentes, hi vero post crucem etiam baptismum rejicientes].

VERS. 23. « *Ne obliviscaris vocis supplicum tuorum: superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.* » Et hic hostium superbiam cum sua persona copularunt, non propter se ipsos, sed propter illos, obsecrantes ut aliqua misericordia digni habeantur.

1135 INTERP. PSALMI LXXIV.

VERS. 1. « *In finem, ne corrumpas: Psalmus*

cantici Asaph. » Symmachus autem, *Triumphalis de immortalitate, psalmus Asaph*. Quoniam psalmus justi Dei iudicii prædictionem continet, et vaticinatur iniquitatis operariorum interitum, et virtutis amatorum præmia, merito per inscriptionem sermo commonefacit ne pias cogitationes perdamus, sed integras illas conservemus, ut immortalitatis hæreditatem adeamus. Hic igitur etiam psalmus dicitur ex persona captivorum qui Babylone erant, qui Deum se laudaturos spondent, si divinam gratiam consecuti fuerint.

VERS. 2. « Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et invocabimus nomen tuum. » Et hinc patet hæc eos dicere nondum reversionem consecutos. Promittunt autem Deum se laudibus prosecuturos, et augusto ejus nomine illustres fore. Hoc enim *Invocabimus nomen tuum* significat: Rursus tuo nomine nuncupabimur, et tuus populus vocabimur.

« Narrabo mirabilia tua. [VERS. 3.] Cum accipero tempus. » Aquila et **1136** Symmachus sic: *Cum accipero Synagogam*. Cum, inquit, reversi fuerimus, et in sacrum tuum templum convenerimus, tunc secundum legem laudabimus, et tua beneficia ignaros docebimus: quandoquidem illud tempus nobis ut hoc faciamus permisit. Nunc enim exclamamus: Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? » Postquam propheticus sermo sic docuit quæ Babylone captivos dicere oportebat [eosque qui per poenitentiam ad Salvatorem universorum redeunt, instruxit], exhibet Deum ad factas promissiones respondentem, et dicentem: « Ego iustitias iudicabo. » Juste, inquit, vobis et Babyloniis jus dicam.

VERS. 4. « Liquefacta est terra, et omnes, qui habitant in ea. » Nam totius orbis iudex sum, et omnes dignis suppliciis afficiam. « Ego confirmavi columnas ejus. » Omnia possum, ut qui omnium sum opifex. Ego enim terram feci, et fundavi, firmans ipsam finibus meis, velut quibusdam columnis. Præceptum enim posui, et non præteribit.

1 Psal. cxxxvi, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

10 'Ο δὲ Σύμμ. cod. 1 Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων οὕτως ἔχει. *Quædam vero exemplaria ita habent.* 11 'Αλλ'. cod. 1 πρᾶν. μηδὲ τῆς εὐθείας ἐκτραπῆναι πορείας. *Nec a recto tramite deflectamus.* 12 'Εάν. cod. 1 ὅταν. 13 'Απολ. cod. add. νοήσεις δ' ἂν τις καλῶς ταῦτα καὶ ἐκ προσώπου εἰρηθεῖαι τῶν δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννωμένων · ἀφθαρσίαν γὰρ περιέχει τὸ προοίμιον. *Bene autem putaverit aliquis hæc etiam ex persona eorum dicta esse, qui per aquam et Spiritum regenerantur: ad immortalitatem enim se refert Psalmi titulus.* 14 Σοι. Additum in edit. Ald. et Compl. 15 Καὶ ἐπικαλ. Hebr. צרקה, et propinquum est, sc. nobis. 16 cod. 1 ὑμνήσαι. 17 Σός. cod. 1 add. τὸ δ' αὐτὸ καὶ οὐ διὰ μεταμέλειας τὴν ἑαυτῶν πραγματούμενοι σωτηρίαν φήσουσιν ἂν. *Idem vero dicent etiam qui per poenitentiam efficiunt salutem suam.* 18 Διηγ. Hebr. ירעד, enarrant, sc. labia nostra. 19 Πάντα. Abest a textu Hebr. 20 'Οτ' — καιρόν. H. br. (Quod dixeris) cum accipero tempus constitutum, tempore tuo. 21 'Οτ' — συναγωγῆν. Montf. in H. xapl. ad h. l. hanc habet Aquilæ interpretationem, ὅταν λάβω συναγωγὰς, cum accipero tempus statutum. Symmachus nonnulli tribuunt lectionem συντηγῆν pro συναγωγῆν. 22 'Οτ' ἂν, φησὶν. cod. 1 ἀντὶ τοῦ ὅταν. 23 'Επαρ. cod. 1 add. καὶ ἀπολάβωμεν τὴν συναγωγῆν, et acciperimus synagogam. 24 Σου. Abest a cod. 2. 25 cod. 1 ἀπορισθῶμεν. 26 Ποιεῖν. Abest a cod. 2. 27 Λόγος. cod. 1 νοῦς. 28 E cod. 1. 29 Δικάσω. cod. 1 add. καθόπερ καὶ τοῖς τῆς χάριτος τροφίμοις καὶ τοῖς παρανόμοις. *Prout illis qui gratiæ alumni sunt, æque ac impiis.* 30 'Εν αὐτῇ. Rec. lectio est αὐτῆν. 31 'Εγὼ. cod. 1 add. γάρ. 32 Στύλους. cod. 1 λίθους. 33 Γυάρχων. Abest a cod. 1. 34 'Ορεῖς. cod. 2 ἱερίαις.

ψαλμὸς ψδῆς. » 'Ο δὲ Σύμμαχος 10, 'Επινίκιος περι ἀφθαρσίας ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. 'Επειδὴ πρόβρῃσιν ὁ ψαλμὸς ἔχει τῆς δικαίας τοῦ Θεοῦ κρίσεως. καὶ προαγορεύει καὶ τῶν ἐργαζῶν τῆς πονηρίας τὴν βλεθρον, καὶ τῶν τῆς ἀρετῆς ἐραστῶν τὰς ἀγαθὰς ἀντιδόσεις · εἰκότως διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ὁ λόγος παρακελεύεται, μὴ διαφθεῖραι τοὺς εὐσεβεῖς λογισμοὺς, ἀλλ' 11 ὑγιεῖς αὐτοὺς φυλάξαι, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομήσαι. Ἐρρηται μέντοι καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς ἐκ προσώπου τῶν ἐν Βαβυλῶνι δορυαλιῶτων, ὑμνεῖν τὸν Θεὸν ὑπισχνουμένων, ἐάν 12 τῆς θείας χάριτος ἀπολαύσωσιν 13.

β'. « Ἐξομολογησόμεθά σοι, ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθά σοι 14, καὶ ἐπικαλεσόμεθα 15 τὸ ὄνομά σου. » Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς οὐδέπω τῆς ἐπανόδου τετυχηκότες ταῦτα διεξίσασιν. Ὑπισχνούνται δὲ τὸν Θεὸν ὑμνεῖν 16, καὶ τῷ σεβασμίῳ αὐτοῦ ὀνόματι λαμπρυνθῆσθαι. Τὸ γάρ, *Ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομά σου* τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Πάλιν τῷ σῷ ὀνόματι προσαγορευθησόμεθα, καὶ λαδὸς χρηματίσομεν σός 17.

« Διηγῆσομαι 18 πάντα 19 τὰ θαυμάσιά σου. [γ'] "Οτ' 20 ἂν λάβω καιρόν. » 'Ο δὲ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος οὕτως · "Οτ' 21 ἂν λάβω τὴν συναγωγῆν. "Οτ' ἂν, φησὶν 22, ἐπανέλθωμεν 23, καὶ εἰς τὸν ἱερόν σου 24 συναροισθῶμεν 25 νεῶν, τότε σὲ καὶ ἐννόμως ὑμνήσομεν, καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξομεν · ἐκεῖνος γὰρ ἡμῖν ὁ καιρὸς τοῦτο ποιεῖν 26 ἐπιτρέψει. Νῦν γὰρ βούλομαι · Πῶς ἔσομεν τὴν ψῆδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίαις; Οὕτως ὁ προφητικὸς λόγος 27, ἃ ἐχρήν εἰπεῖν τοὺς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλιῶτους διδάξας [28 καὶ τοὺς διὰ μετανοίας ἐπιστρέφοντας πρὸς τὸν Σωτῆρα τοῦ παντὸς παιδαγωγῆσας], ὑποδείκνυσι τὸν Θεὸν πρὸς τὰς γεγενημένας ἐπαγγελίας ἀποκρινόμενον, καὶ λέγοντα · « Ἐγὼ εὐθύτητας κρινῶ. » Ἐνδίκως, φησὶν, ὑμῖν καὶ Βαβυλωνίους δικάσω 29.

δ'. « Ἐτάκη ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ 30. » Πίσσης γὰρ εἰμι τῆς οἰκουμένης κριτῆς, καὶ ἅπασι τὰς ἀξίας ἐπόσω τιμωρίας. « Ἐγὼ 31 ἐστρεβώσα τὸς στύλους 32 αὐτῆς. » Ἐγκρατῆς δε πάντων εἰμι, ὡς ἀπάντων ὑπάρχων 33 δημιουργός. Ἐγὼ γὰρ τὴν γῆν πεποίηκά τε καὶ ἠόρασα, οἶον στύλοις τίσι τοῖς ἐμοῖς αὐτὴν ὄροις 34 ἐρείδων.

Πρόστιγμα γὰρ ἐθέμην, καὶ οὐ παρελεύσεται. Διὰ τούτο καὶ δικαστῆς ὢν, κολάζειν μὲν οὐ βούλομαι, ἀλλὰ προλέγω τὰς τιμωρίας, ἵνα τῇ ἀπειλῇ σωφρονεστέρους τοὺς³⁸ πλημμελοῦντας ἐργάσωμαι· καὶ παραινῶ, καὶ συμβουλεύω, πᾶν μὲν εἶδος ἀνομίας μυσάττωσθαι, ἐπιμελεῖσθαι δὲ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ μετρίου φρονήματος· ταῦτα γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδίδασεν³⁹.

ε'. « Εἶπον³⁷ τοῖς παρνομοῦσι, Μὴ παρνομεῖτε³⁸· καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι, Μὴ ὑψοῦτε κέρασ. » Τούτο γὰρ πάντων χαλεπώτατον πάθος, τὸ μὴ μόνον ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ καὶ γαυριᾶν ἐπὶ τούτῳ.

ς'. « Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρασ ὑμῶν. » Εἶτα δεικνύσι ποῖον ὕψος καλεῖ³⁹. « Καὶ⁴⁰ μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν. » Καὶ γὰρ τὰ κερασφόρα ζῶα σφόδρα⁴¹ ἐπὶ τοῖς κέρασι γαυριᾶ. Παρεγγυᾶ δὲ αὐτοῖς ὁ λόγος, μὴ αὔξειν τῇ ἀλαζονείᾳ τὴν ἀνομίαν, μηδὲ κατὰ τοῦ Θεοῦ τὴν γλώττην κινεῖν.

ζ, η'. « Ὅτι οὔτε ἐξ⁴² ἐξόδων, οὔτε ἀπὸ δυσμῶν, οὔτε ἀπὸ ἐρήμων ὄρειν. Ὅτι ὁ Θεὸς κριτῆς ἐστίν. » Ἐξόδους τὰς ἀνατολὰς εἶρηκεν· οὕτω δὲ καὶ ἡ πέμπτη⁴³ ἐκδοσις ἐρημα δὲ ὄρη, τὰ βόρεια καὶ τὰ νότια τμήματα. Ταῦτα γὰρ δι' ἄκραν ψυχρότητα καὶ θερμότητα ἀοίκητα μεμνήθηκε παντελῶς. Διδάσκει τοῖνον, ὅτι τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν διαφυγεῖν. Κἂν γὰρ τὰ ἐῷα καταλάβῃ⁴⁴, κἂν τὰ ἐσπέριζ, κἂν εἰς τὰ νότια, κἂν εἰς⁴⁵ τὰ βόρεια πειραθῇ διαδράναι, τῇ θείᾳ ὑπόκειται ψήφῳ. Εἶτα διδάσκει τὰς τοῦ βίου μεταβολὰς, γνῶμη Θεοῦ γινομένης⁴⁶.

« Τοῦτον ταπεινοῖ, καὶ τοῦτον ὑψοῖ. [θ'] Ὅτι ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου⁴⁷ πλήρες κεράσματος, καὶ ἐκλινεν⁴⁸ ἐκ τούτου εἰς τούτο. » Περὶ δὲ τοῦ ποτηρίου καὶ ἡ τοῦ θεοσπετίου Ἰερεμίου προφητεία διδάσκει. Κελεύεται γὰρ ὑπὸ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ τούτου λαβεῖν, καὶ ποτίσαι τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὰ ὄμορα ἔθνη. Οἶνον δὲ τὴν τιμωρίαν καλεῖ, ὡς τῇ μέθῃ παραπλησίως ἀφαιρουμένην τὴν δύναμιν, καὶ τὰς τῶν μορίων θαλύουσας ἀρμονίας. Λέγει τοῖνον ὁ προφητικὸς λόγος, ὅτι ποτὲ μὲν ἡμῖν, ποτὲ δὲ ἐκείνοις ὁ δίκαιος κριτῆς προσφέρει τὴν τιμωρίαν· καὶ νῦν μὲν τοῦτον ὑψοῖ, ἐκεῖνον δὲ ταπεινοῖ, καὶ πάλιν⁴⁹ τὸ ὕψος μετατίθησιν εἰς ἐτέρους, καὶ συμφορὰς ἐναλλάττει, καὶ ἐνήμερις μεταβάλλει. Ταῦτα δὲ οὐχ ἁπλῶς οἱ ἐν Βαβυλῶνι δορυβάτωι ἐδιδάσκοντο λέγειν, ἀλλὰ⁵⁰

A Idcirco et cum iudex sim, punire nolo. sed supplicia prædico, ut comminatione peccatores prudentiores efficiam : **1137** et admonco, et consulo, ut omnem speciem iniquitatis odio habeant, et justæ, et moderatæ mentis curam gerant. Hæc enim in sequentibus docuit.

VERS. 5. « Dixi iniquis : Nolite inique agere; et delinquentibus : Nolite exaltare cornu. » Nam hoc omnium gravissimum est malum, quod non modo peccant, verum etiam de hoc gloriantur.

VERS. 6. « Nolite extollere in altum cornu vestrum. » Deinde quam altitudinem vocet ostendit. « Nolite loqui adversus Deum iniquitatem. » Et enim animalia cornuta magnopere cornibus gloriantur. Hortatur autem ipsos sermo divinus ne iniquitatem superbia augeant, neque linguam in Deum moveant.

VERS. 7, 8. « Quia neque ab exitu, neque ab occidente, neque a desertis montibus. Quoniam Deus iudex est. » Orientem dicit *exitum*; sic etiam et quinta editio. *Montes vero deserti*, sunt boreales et australes partes. Hæc enim ob nimium frigus et calorem prorsus inhabitabiles permanserunt. Docet igitur, Dei iudicium effugere neminem posse. Sive enim ad orientales partes perrexerit, sive ad occidentas, sive in australes, sive in aquilonares evadere conatus fuerit; divinæ sententiæ subjacet. Deinde docet vitæ vicissitudines, quæ divina sunt voluntate.

« Hunc humiliat, et hunc exultat. [VERS.] 9. Quia calix in manu Domini vini meri plenus misto, et inclinavit ex hoc in hoc. » **1138** De hoc autem calice etiam admirabilis Jeremiæ prophetia docet. Jubetur enim a Deo universorum ut hunc accipiat, et Hierosolymæ, et principibus, et finitimis gentibus potum præbeat. *Vinum* vero supplicium vocat, utpote quod ebrietatis instar robur aufert, et membrorum compages dissolvit. Dicit igitur propheta : Modo quidem nobis, modo vero illis pœnam affert; et nunc quidem hunc in altum extollit, et illum deprimit, et rursus altitudinem in alios transfert, et calamitates immutat, et felicitates convertit. Hæc vero non temere Babylone captivi dicere didicerunt, verum edocti prius et Babylonicorum servitutem et propriam libertatem. Nam

^v Jerem. xxv, 15-28.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁷ Τούς. cod. 1 αὐτούς. ³⁸ Ἐδίδαξεν, cod. 1 ἐδήλωσεν. ³⁹ cod. 1 Ἐἶπα, quæ est rec. lectio h. l. ⁴⁰ Παρνομοῦσι, μὴ παρὰν. Hebr., *insanientibus, ne insaniantis*. ⁴¹ Καλεῖ. cod. 1. add. διὰ τοῦ εἰπεῖν. ⁴² Καὶ — ἀδικίαν. Hebr. (nec) *loquamini collo (vestro) durum*. Symm. λαλοῦντες τραχίῳ ἀνομίαν. ⁴³ cod. 2 σφόδρως. ⁴⁴ Ἐξ. Rec. lectio h. l. est ἀπό. ⁴⁵ Ἡ πέμπτη ἐκδοσις. Sic quoque Symmachus. ⁴⁶ Καταλ. cod. 1 adl. eius μέρος. ⁴⁷ Εἰς. Abest a cod. 2. ⁴⁸ Γνώμη Θεοῦ γινομένη. Des. in cod. 2. ⁴⁹ Ἀκράτου. Hebr. רובי, *rubei (vinum)*. ⁵⁰ Ἐκλινον — τούτο. Hebr., *et effundit ex hoc (calice)*. ⁵¹ Πάλιν. cod. 1 add. δέ. ⁵² Ἀλλὰ. cod. 1 add. καὶ πάντες ἄνθρωποι.

Cyrus non multo post illorum potentiam evertit, et A
 pristinam istis libertatem restituit. « Verumtamen
 sœx ejus non est exinanita, bibent omnes pecca-
 tores terræ. » Graviorem pœnam *sœcem* nuncupavit.
 Ego quidem, inquit, nitidius bibi, hoc est, mino-
 ribus malis succubui, ipsam autem frœcem Baby-
 lonii potabunt, id est, pejora his quæ fecerunt
 patientur. Quandoquidem ego, cum septuaginta
 annos servivissen, reditum consecutus sum : illi
 vero sempiternæ servituti tradentur.
 μὲν γὰρ ἐβδόμηκοντα ἔτη δουλεύσας τῆς ἐπανόδου
 σονται⁵¹.

VERS. 10. « Ego autem **1139** annuntiabo in
 sæculum, cantabo Deo Jacobi. » Quemadmodum
 enim nobis bibentibus illi nostris malis insulta-
 bant, sic nos illorum pœnas intuentes, Deo laudes
 offeremus, non illis illudentes, sed grato animo
 beneficia prosequentes.

VERS. 11 « Et omnia cornua peccatorum con-
 fringam, et exaltabitur cornu justi. » Porro per hæc
 verba præmoniti fuerunt quod illos etiam hostes
 debellaturi sint, a quibus bello post reditum laces-
 siti fuerint. Propterea igitur dixit, « omnia cor-
 nua peccatorum, » quoniam ex variis gentibus col-
 lecti, bellum in ipsos susceperunt. De his vero
 mentionem etiam facit Ezechielis prophetia, at-
 que etiam Michææ, et Zachariæ. Quibus profligatis,
 illustres et clari evaserunt, quippe talem victoriam
 consecuti. Cæterum *cornu justi*, piam mentem voc-
 cavit. Si quis vero Zorobabelem intelligere voluerit
 eum qui hoc loco justus dicitur, cujus ministerio
 Deus victoriam illam reportavit, a veritate non C
 aberrabit.

INTERP. PSALMI LXXV.

VERS. 1. « In finem, in carminibus ; psalmus
 Asaph, canticum ad Assyrium. » Additionem *Assy-
 rii* **1140** non inveni in Hexaplo, sed in aliquibus
 exemplaribus. Hoc igitur argumentum habet psal-
 mus : ea enim quæ sub Sennacherimo acciderunt
 prædicat, et pœnam exercitui inflictam.

VERS. 2. « Notus in Judæa Deus, in Israele ma-
 gnum est nomen ejus. » Cum enim una nocte tot
 tantaque millia per angelum plagam lethalem ac-
 cepissent, manifestus omnibus factus fuit univer-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵¹ cod. 2 παιδεύομενοι. ⁵² Ἀπέδωκε. cod. 1 add. Καθάπερ καὶ ἡμεῖς ἴσμεν τινὰς ἀθρόως ἀπὸ
 ὄψους εἰς αὐτὸν τὸν ἥδην κατελθόντας, καὶ ἀπὸ ἐδάφους πάλιν ὑψωθέντας, ὥστε καὶ διάδημα βασι-
 λεῶν περιθέσθαι, καὶ τυράννων κρατῆσαι, καὶ δόξης ἀρχοντικῆς ἐπιλαβέσθαι. *Prout nos etiam
 scimus quosdam celerrime ex alto in infernum fuisse detruos, ex solo autem iterum exaltatos, ita
 ut dindeinate cincti tyrannis dominarentur, et majestate imperialia potirentur.* ⁵³ Πλὴν — ἐξεκέν-
 ῶθη. Hebr., imo *sœces ejus sugent.* ⁵⁴ Μέρ. Abest a cod. 2. cod. 1 δέ. ⁵⁵ Παραδοθ. cod. 1 add.
 εἰρησθαι δὲ ταῦτα νοησιέν τως καὶ ἐκ προσώπου τοῦ ἐξ ἔθνων ἐπιστρέψαντος λαοῦ. Καὶ σαφές ἐστι
 δηλονότι διὰ τῶν ἐξῆς. Ἀποστρεψάμενος γὰρ ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων κνίσσης καὶ ἐπὶ σὲ τὸν μόνον Θεὸν ἀνα-
 τείνας τὴν ἐλπίδα, ταῦτα βοήσασμι. *Hæc autem etiam dicta esse putaverit aliquis ex persona populi e
 gentilibus conversi. Et hoc quidem ex sequentibus liquet. Aversus enim ab arvina idolis accensa, et ad te,
 qui solus es Deus, spem meam dirigens ita clamaverim.* ⁵⁶ Ἀγαλλιάσσομαι. Hebr. ἴβן, indicabo Edit. V
 ἀπαγγελῶ. ⁵⁷ cod. 1 πεινώντων. cod. 2 πινόντων. ⁵⁸ Rec. lectio est συγγλῶσω. ⁵⁹ Ἀμαρτωλῶν.
 cod. 2 add. συνθλῶσω. ⁶⁰ Τόρ. cod. uterque præm. καί. ⁶¹ Ψαλμός. Abest a cod. 2. In cod. 1 desunt
 quædam usque ad initium psal. lxxviii. ⁶² Τόρ. Des. in cod. 2. ⁶³ Οὐχ — ἐξαπλῶ. Abest etiam a
 textu Hebr., nec ullius interpretis antiqui auctoritate munitur, teste scholio ad h. l. in edit. Rom. et apud
 Bosium.

προπαιδεύομενοι⁵¹ καὶ τὴν Βαβυλωνίων δουλείαν,
 καὶ τὴν οἰκείαν ἐλευθερίαν. Οὐκ εἰς μακρὸν γὰρ ὁ
 Κύριος ἐκείνων μὲν τὴν δύναμιν κατέλυσε, τοῦτοι
 δὲ τὴν προτέραν ἐλευθερίαν ἀπέδωκε⁵². « Πλὴν⁵³ ὁ
 τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκένωθη · πίνονται πάντες οἱ
 ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » Τὴν χαλεπωτέραν τιμωρίαν
 τρυγίαν ἐκάλεσεν. Ἐγὼ μὲν⁵⁴, φησί, τὸ διειδέστε-
 ρον ἔπιον, τοῦτ' ἔστιν, ἐλάττωσιν ὑπεβλήθην κακοῖς ·
 αὐτὴν δὲ τὴν ὑποσταθμὴν Βαβυλώνιοι πίνονται, ἀπὲ
 τοῦ, χαλεπώτερα ὢν εἰργάσαντο πείσονται · ἐγὼ
 τετύχηκα, ἐκείνοι δὲ διηνεκεῖ δουλεία παραδοθή-

ε'. « Ἐγὼ δὲ ἀγαλλιάσομαι⁵⁵ εἰς τὴν αἰῶνα, ψαλῶ
 τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ὡστερ γὰρ ἡμῶν πινόντων⁵⁷
 ἐκείνοι τοῖς ἡμετέροις κακοῖς ἐπετίωθαζον · οὕτως
 ἡμεῖς τὴν ἐκείνων τιμωρίαν ὀρώμετες. τῷ Θεῷ τὴν
 ὑμνοῦσαν προσέλοισεν · οὐκ ἐκείνοις ἐπεμδαίνοντες,
 ἀλλ' εὐγνώμονες, περὶ τὰς εὐεργεσίας γενομένοι.

α'. « Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συν-
 θλάσω⁵⁶, καὶ ὑψωθήσεται τὸ κέρασ τοῦ δικαίου. »
 Διὰ τούτων δὲ τῶν λόγων προεδιδάχθησαν, ὡς καὶ
 τοὺς ἐπιστρατεύσαντας αὐτοῖς, μετὰ τὴν ἐπάνοδον
 καταλύσοις πολεμίους. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐ πάντα
 εἶπε τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν⁵⁸, ἵ ἐπειδὴ ἐκ
 διαφόρων συλλεγέντες τῶν ἔθνων, τὸν κατ' αὐτῶν
 ἀνεδέξαντο πόλεμον. Μέννηται δὲ τούτων καὶ ἡ
 τοῦ Ἰαζεκιήλ προφητεία, καὶ μέντοι καὶ ἡ τοῦ Μι-
 χαίου, καὶ ἡ τοῦ Ζαχαρίου · ὧν καταλυθέντων λαμ-
 προὶ ἐγένοντο καὶ περιθλεπτοὶ, ἄτε δὴ τοιαύτην
 κατορθώσαντες νίκην. Κέρασ δὲ δικαίου τὸ εὐσεβές
 ἐκάλεσε φρόνημα. Εἰ δέ τις τὸν⁶⁰ Ζοροδάβελ νοῆσαι
 βουληθεῖη, τὸν ἐνταῦθα καλούμενον δικαίον, ᾧ χρη-
 σάμενος ὁ Θεὸς ὑπουργῶ τὴν νίκην ἐκείνην εἰργά-
 σατο, τῆς ἀληθείας οὐχ ἀμαρτήσεται.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΕ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις, ψαλμὸς⁶¹ τῷ
 Ἀσάφ, ᾠδὴ πρὸς τὸν⁶² Ἀσσύριον. » Τὴν τοῦ
 Ἀσσυρίου προσθήκην οὐχ⁶³ εὔρον ἐν τῷ Ἐξαπλῶ,
 ἀλλ' ἐν ἐνοῖς ἀντιγράφοις. Ταύτην μέντοι ἔχει τὴν
 ὑπόθεσιν ὁ ψαλμὸς · τὰ γὰρ κατὰ τὸν Σενναχηρείμ
 προθεσπίζει, καὶ τὴν ἐπενεχθεῖσαν τῆ στρατιᾶ τι-
 μωρίαν.

β'. « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεὸς, ἐν τῷ Ἰσραὴλ
 μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ἐν μιᾷ γὰρ νυκτὶ τῶν
 τοσούτων μυριάδων δι' ἀγγέλου τὴν θανατηφόρον

δεξαμένον πληγὴν, δῆλος ἐγένετο πᾶσιν ὁ τῶν ἔλων ἄσπιλον θεός, ἄγαν τοῦ Ἰσραὴλ προμηθεύμενος, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὴν οἰκειαν ποιησάμενος ἐπιφάνειαν.

γ'. « Καὶ ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ⁶⁶ ὁ τόπος αὐτοῦ ⁶⁶, καὶ τὸ κατοικητήριον αὐτοῦ ἐν Σιών. » Τοῦ γὰρ πλήθους ἀναίρεθέντος, οἱ ὑπολειφθέντες διέδρασαν, ἄγγελοι τῆς θείας γαγενημένοι δυνάμεις. Τοῦτου χάριν σὺν ⁶⁶ τοῖς ἄλλοις οὐκ ἀνηρέθησαν. Ἐντεῦθεν ἡ πόλις τῆς εἰρήνης ἀπήλαυσε, καὶ ὑπέλαβον ἅπαντες, ὡς ⁶⁷ ἀληθῶς ἐν τῇ Σιών κατοικεῖν ῥυθόκησεν ὁ θεός. Ἔπειτα διδάσκει, πῶς γνωστός ἐστὶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ θεός.

δ'. « Ἐκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων ⁶⁸, ὄπλιον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον. » Πρὸ τῶν τῆς πόλεως, φησὶ, περιδύλων, ὀπίστας κατὰ ταῦτόν, καὶ τοξότας, καὶ πελταστὰς ⁶⁹ ἀνελὼν, ἄχρηστα παντελῶς τὰ τούτων ἀπέφηεν ὄπλα.

ε'. « Φωτίζεις ⁷⁰ σὺ σαμμαστὸς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, Ἐπιφανῆς ⁷¹ εἶ, ὑπερμεγέθης ἀπὸ ὀρέων θήρας. Ἐν γὰρ τοῖς ἡμετέροις ὕρεισι τῇ θήρᾳ τοῦ θανάτου τοὺς δυσμενεῖς παραδοὺς, ὑπερμεγέθης καὶ ἐπιφανῆς πρὸ πᾶσιν ἀνεδείχθης ⁷². Φωτίζεις γὰρ τῷ θαύματι τοὺς ἀγνοοῦντας, καὶ διδάσκεις ὅστις ὑπάρχεις.

ς'. « Ἐταράχθησαν ⁷³ πάντες οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ ὑπνωσαν ὑπνον αὐτῶν, καὶ ⁷⁴ οὐκ εὔρον οὐδέν. » Μείζονι γὰρ φρονήματι χρῆσάμενοι κατὰ σοῦ, ἀθρόαν ὑπέμειναν ταραχὴν, διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀφροσύνην, καὶ ἀδεῶς καθεύδοντες ὑπολαβόντες, τῆς ἐλπίδος ἐψεύσθησαν. Τὸν γὰρ ὑπνον θάνατος διεδέξατο. Τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι ἀναστάντες εὔρον ἅπαντα τὰ σώματα νεκρά. « Πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως. Πάντες οἱ ἄνδρες οἱ ἰσχυροὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν. Οὐδὲν αὐτοὺς, φησὶν, ὦνησε τῶν χειρῶν ἡ ῥώμη, δι' ἧς τὸν ἀπάντων ἀρπάσειν προσεδόκησαν πλοῦτον. Καὶ διδάσκων τί δήποτε οὐδὲν ⁷⁵ ἐντεῦθεν ἀπώναντο, ἐπήγαγεν.

ζ'. « Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, ὁ θεός Ἰακώβ, ἐνύσταξαν ⁷⁶ οἱ ἐπιθεδικότες τοῖς ἵπποις ⁷⁶. » Ἐνευσας, φησὶ, καὶ παραχρῆμα κατέπεσον οἱ τὴν ἵπτικὴν εἰδένασι ἀλαζονευόμενοι τέχνην. Διὰ δὲ τοῦ ἐνύσταξαν τὴν τοῦ θανάτου ἐδήλωσεν εὐκολίαν. Καθάπερ γὰρ ὁ νυστάζων βραδίως ἐβελήσας ⁷⁷ καθεύδει, οὕτως ἐκεῖνοι σύντομον ἐδέξαντο τοῦ βίου τὸ πέρας.

η'. « Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; » Τίς γὰρ ἰκανὸς ἀντιστῆναι σοι, καὶ διαφυγεῖν τὴν ἐπαγομένην παρὰ σοῦ τιμωρίαν; « Ἀπὸ ⁷⁸ τότε ἡ

sorum Deus, magnam de Israele curam gerens, et in Judæa se conspiciendum præbens.

VERS. 3. « Et factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sione. » Multitudine enim de medio sublata, qui superstities permanserant aufugerunt, divinæ potentie nuntii facti : idcirco non fuerunt simul cum aliis trucidati. Hinc civitas pace perfreni cœpit, et opinati sunt omnes Deo revera placuisse in Sione habitare. Docet deinceps quomodo notus sit in Judæa Deus.

VERS. 4. « Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum. » Ante urbis mœnia, inquit, armatos, et sagittarios, et scutatos, eodem tempore profligans, eorum penitus arma inutilia reddidit.

VERS. 5. « Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis. » Symmachus sic, *Illustris es, immensus a montibus venationis*. In nostris enim montibus, cum hostes mortis prædæ tradidisses, immensus et illustris apud **1141** omnes ostensus es. Illuminas enim miraculo ignaros, et doces quisnam sis.

VERS. 6. « Turbati sunt omnes insipientes corde : dormiverunt somnum suum, et nihil invenerunt. » Magna enim superbia elati contra te, repentinum tumultum perpessi sunt ob animæ stultitiam, et secure se dormire opinantes, spe frustrati sunt; quandoquidem somno mors successit. Hoc etiam historia docet. Cum enim surrexissent, cadavera tantum invenerunt. « Omnes viri divitiarum in manibus suis. » Symmachus sic edidit, *Omnes viri robusti manibus suis*. Nihil, inquit, manuum robur ipsos adjuvit, per quod omnium divitias se direpturos speraverunt. Et docens cur nihil inde adjuti sint, subdidit :

VERS. 7. « Ab increpatione tua, Deus Jacobi, dormitaverunt qui ascenderunt in equos. » Annuisti tantum, inquit, et acutum ceciderunt illi qui equestrem artem scire se gloriabantur. Verbo autem *dormitaverunt* mortis proclivitatem declaravit. Quemadmodum enim homo nictans, facile, si voluerit, dormit, sic illi subitum vitæ finem acceperunt.

VERS. 8 « Tu terribilis es, et quis resistet tibi? » Quis enim potest tibi reluctari, et effugere pœnam quæ a te irrogatur? « Ex tunc ira tua. » Subito

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Ἐν εἰρήνῃ. Hebr., in Salem. Sic quoque vertit Hieron. præcunte, ut videtur, Aquila, cujus hoc fragmentum ad h. l. exstat, καὶ ἐγένετο ἐν Σαλήμ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ. ⁶⁶ Ὁ τόπος αὐτοῦ. Hebr. **יְשׁוּב**, *tabernaculum ejus*. ⁶⁶ Σὺν. Abest a cod. 2. ⁶⁷ Ἄπαντες ὡς. Des. in cod. 2. ⁶⁸ Τὰ κράτη τῶν τόξων. Hebr. **יְשׁוּב**, *prunas*, s. tela ignea arcus. ⁶⁹ cod. 2 *πέλτας*. ⁷⁰ Φωτίζεις — αἰωνίων. Hebr. *Illustris es (ei) potens præ montibus prædæ*. ⁷¹ cod. 2 *ἐπιφανήση*. ⁷² cod. 2 *ἐδείχθης*. ⁷³ Ἐταράχθησαν — καρδίᾳ. Hebr., *spoliati sunt*, s. præda facti sunt, omnes fortes corde. ⁷⁴ Καὶ—οὐδέν. Hæc cum sequentibus coniungenda fuissent. Is enim est sensus verborum textus Hebr., *Nec invenit ullus virorum fortium manum suam*. ⁷⁵ Οὐδέν. Abest a cod. 2. ⁷⁶ Ἐνύσταξαν — ἵπποις. Hebr. : *Sopitus est tum currus, tum equus*. ⁷⁶ cod. 2 τούς ἵππους. ⁷⁷ cod. 2 *θελήσας*. ⁷⁸ Ἀπὸ — σου. Rec. lectio h. l. est ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου. Hebr. **יְשׁוּב** **יְשׁוּב**, *ex quo ira tua*, sc. exarsit.

cum blasphemias audisses, sceleratos illos afflicere A supplicio potuisti, sed æquo animo tulisti, mutationem expectans.

1142 VERS. 9. « De cælo audiri fecisti iudicium. » E cælo, inquit, sententias pronuntias contra quos volueris. Hoc quidem, « audiri fecisti, » *audiendum præbebis* Symmachus dixit.

« Terra timuit, et quievit, [VERS. 10] dum exurgeret in iudicium Deus, ut salvos faceret omnes mansuetos terræ. » Timore, inquit, impleti sunt omnes, et ab impetu contra nos cessarunt, cum viderent te, veluti quemdam iudicem, in illos quidem sententiam protulisse, et eos qui rectis cogitationibus usi sunt, et qui tuam opem annuntiant, salutis compotes factos fuisse.

VERS. 11. « Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquæ cogitationis diem festum agent tibi. » Cum hæc bona consecuti simus, hynorum cantui cogitationes consecramus, ne minimam quidem earum partem in aliam curam transferentes.

VERS. 12. « Vovete, et reddite Domino Deo nostro. » Sese invicem cohortantur, ut promittant dona, et promissiones perficiant. Turpe enim et ingrati animi crimen est, si finitimi quidem ob timorem hoc faciunt, illi autem qui beneficium consecuti sunt, ingrati animi morbo laborant. Hoc enim per ea quæ sequuntur ostendit.

« Omnes qui in circuitu ejus sunt, afferent munera terribili. [VERS. 13.] Et ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terræ. » Afferent autem dona, cum propter edita miracula perterrefacti fuerint, ac rerum eventu didicerint ipsum vere Deum esse, qui potentibus, et terræ **1143** imperare se opinantibus, mortem infert.

INTERPR. PSALMI LXXVI.

VERS. 1. « In finem, pro Idithumo. Psalmus Asaph. » Symmachus, *per Idithumum*. Huic vero etiam chorus Deum laudantium commissus erat. Hunc igitur psalmum Asaph vel ipse dixit, vel Davidis vaticinationi subserviit. Decidere enim de rebus dubiis, periculo non vacat. Cæterum prædicit Israelitarum, qui Babylone servire coacti sunt, D ancipient cogitationum motus, et dolores qui hinc emanabant. Docet autem quas peres par erat illos Deo offerre, malorum liberationem postulantes. Formavit vero psalmum, tanquam si illi post reditum hæc narrarent, et Deum laudibus prosequerentur.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁹ Ἠκούτισας. cod. 2 add. χρισίν. ⁸⁰ cod. 2 ποιήσει. ⁸¹ Τῆς γῆς. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est τῆ καρδίᾳ. ⁸² cod. 2 ἐπαγγειλαντας. ⁸³ Ἐνθύμιον. Hebr. גַּזְזָה, ira, Symm. θυμὸς. ⁸⁴ Καί — σοί. Hebr. : *Residuo irarum accinges te*, Symm. λείψανον θυμοῦ περιζωθέν. ⁸⁵ Ἡμῶν. Præstat lectio ὁμῶν, quam habent quidam libri veteres. Hebr. עַמִּיָּהֶן. ⁸⁶ cod. 2 ἀχαριστίαν. ⁸⁷ Ἐκδειμ. cod. 2 præm. καί. ⁸⁸ Οὗτος. Abest a cod. 2. ⁸⁹ cod. 2 ἐπάγειν δυνάμενος. ⁹⁰ Ἀσάφ. Prior editio habebat Δαβίδ. ⁹¹ cod. 2 τῶν. ⁹² cod. 2 μέν. ⁹³ cod. 2 αὐτῶν.

οργή σου. » Εὐθύς τῆς βλασφημίας ἀκούτας, ἔδυνασο τοὺς ἀλιτηρίους κολάσαι, ἀλλ' ἐμακροθύμησας προσμένων τὴν μεταβολήν.

θ'. « Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούτισας χρισίν. » Ἄνωθεν, φησίν, ἐκφέρεις τὰς ψήφους καθ' ὧν ἐθέλεις. Τὸ μέντοι « ἠκούτισας », « ἀκουστὴν ποιήσεις » ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν.

« Ἰῆ ἐφοβήθη, καὶ ἠσούασεν, [ε'] ἐν τῷ ἀναστῆναι εἰς χρισίν τὸν Θεόν, τοῦ σῶσαι πάντας τοὺς πρᾶεις τῆς γῆς ⁸¹. » Δέους, φησίν, ἐπλήσθησαν ἅπαντες, καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἐπαύσαντο προσβολῆς, θεασάμενοι σε καθάπερ τινὰ δικαστὴν, κατ' ἐκείνων μὲν ἐξενεγκόντα τὴν ψήφον, τοὺς δὲ ὀρθοῖς λογισμοῖς χρησαμένους, καὶ τὴν σὴν βοήθειαν ἀπαγγειλαντας ⁸², τῆς σωτηρίας τετυχηκότας.

Β ια'. « Ὅτι ἐνθύμιον ⁸³ ἀνθρώπου ἐξομολογῆσεται σοί, καὶ ⁸⁴ ἐγκατάλειμμα ἐνθυμίου ἐορτάσει σοί. » Τούτων ἀπολαύσαντες τῶν ἀγαθῶν, εἰς ὕμνων διαν ἀφιερῶμεν τοὺς λογισμοὺς, οὐδὲ βραχὺ αὐτῶν μόριον εἰς ἐτέραν ἀσχολοῦντες φροντίδα.

ιβ'. « Εὐξασθε, καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν ⁸⁵. » Ἀλλήλοις ἐγκελεύονται καὶ ὑποσχέσθαι δῶρα, καὶ πληρῶσαι τὰς ὑποσχέσεις. Αἰσχρὸν γὰρ καὶ ἀγνωμοσύνης μεστὸν, τοὺς μὲν ὀμβρους ἅπαντας τοῦτο δράσαι διὰ τὸ δέος, τοὺς δὲ τῆς εὐεργεσίας τετυχηκότας ἀχαριστίᾳ ⁸⁶ νοσήσαι. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε.

« Πάντες οἱ κύκλω αὐτοῦ οἴσουσι δῶρα τῷ φοβερῷ, [εγ'] καὶ ἀπαιρουμένων πνεύματα ἀρχόντων, φοβερῶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. » Κομισοῦσι δὲ τὰ δῶρα, ὑπὸ τῶν γεγενημένων ἐκδειματωθέντες ⁸⁷ θαυμάτων, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων μεμαθηκότες, ὡς οὗτος ⁸⁸ ἀληθῶς ὑπάρχει Θεός, ὁ καὶ τοῖς δυναστεύουσι, καὶ τῆς γῆς βασιλεύειν ὑπειληφόσι, θάνατον ἐπάγειν ⁸⁹.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΥ' ΨΑΛΜΟΥ.

α. « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ Ἰδιθούμ, ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ ⁹⁰. » Ὁ δὲ Σύμμαχος, διὰ Ἰδιθούμ. Χορὸν δὲ καὶ αὐτὸς ἐπεπίτευτο τὸν ⁹¹ Θεὸν ἀνυμνούντων τοῦτον τοῖνον ὁ Ἀσάφ, ἢ αὐτὸς εἰρηκῶς, ἢ τῇ τοῦ Δαβίδ ὑπουργῶν προφητεία. Ἀποφήνασθαι γὰρ περὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων οὐκ ἀκίνδυνον. Πράξει δὲ ⁹² τῶν ἐν Βαβυλῶνι δουλεύειν ἠναγκασμένων Ἰσραηλιτῶν, καὶ τὰς τῶν λογισμῶν διχονοίας, καὶ τὰς ἐντεῦθεν φουομένας ὀδύνας. Διδάσκει δὲ καὶ πόλιν αὐτοὺς προσήκει τῷ Θεῷ προσενεγκεῖν προσευχὴν. τὴν τῶν κακῶν αἰτουήσας ἀπαλλαγὴν. Ἐσχημάτισε δὲ τὸν ψαλμὸν, ὡς μετὰ τὴν ἐπάνοδον ταῦτα αὐτὰ ⁹³ διηγούμενων, καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνούντων.

β. Ἐφωνή μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ⁹⁶ A μου πρὸς τὸν Θεόν. καὶ προσέσχες μοι. Ὁ σπουδαίως, φησί, τὴν προσευχὴν προσενήνοχα, καὶ συντόμως τὴν αἰτησὶν ἔλαθον. Ἐἶτα τὸν τούτων⁹⁸ διδάσκει καιρὸν.

γ. Ἐν ἡμέρᾳ ὀλιψέως μου τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα. Ὁσύναις γὰρ βαλλόμενος ἐπιμελῶ; τὴν Θεῖαν ἐπι-
κουρίαν ἐξεζήτησα· τὸ γὰρ ἐξεζήτησα τὴν σπου-
δαίαν αἰνίττεται προσευχὴν. Ἐπειτα δείκνυσσι τῆς
κατείας τὸν τρόπον. Ἐταῖς⁹⁶ χερσὶ μου νυκτὸς
ἑναντίον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠπατήθην. Ὁ δὲ Σύμ-
μαχος οὕτως· Ἡ χεὶρ μου νυκτὸς ἐκτέταται⁹⁷
δηρεκῶς. Νύκτωρ ἡσυχίαν ἄγων τὰς χεῖρας ἐξ-
έτεινον, τυχεῖν φιλανθρωπίας ἀντιβολῶν, καὶ οὐ δι-
ἡμαρτον τῆς ἐλπίδος. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Ὁὐκ
ἠπατήθην, ὁ ἀντὶ τοῦ, Ὁὐ μάτην ἠγγρύπησα, ἀλλ'
ἔδρεψάμην τῆς εὐχῆς τὸν καρπὸν.

Ἐ Απηνήνατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου. [δ.]
Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐφράνθην⁹⁸. Ὁ Πᾶσαν
μὲν ἀπεσεισάμην⁹⁹ παραφυχῆς ἀφορμὴν, ψυχαγω-
γίαν δὲ μόνην εἶχον τοῦ Θεοῦ ἡ μνήμην. Ἐ Ἡδο-
λέσθησα¹⁰⁰, καὶ ὠλιγοψύχησε τὸ πνεῦμά μου. Ὁ δὲ
Ὁ Σύμμαχος οὕτως· Διελάλουν ἑμαυτῶ, καὶ ἐλει-
ποθύμουν. Συνεχῶς ἑμαυτῶ προσδιαλεγόμενος, καὶ
τὰ συνέχοντά με κακὰ λογιζόμενος¹⁰¹, ἀπηγόρευον
τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν, καὶ πικρὰς ἔδεχόμεν τῆς
ἀθυμίας τὰς ἀκίδας.

ε. Ἐ Προκατελάθοντο¹⁰² φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί
μου. Ὁ Φυλακὰς καλεῖ τὰς τῆς νυκτὸς διαιρέσεις,
καθ' ἃς οἱ φύλακες ἀλλήλοις τὴν φυλακὴν ἐγχερί-
ζουσι· δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τὴν διὰ πάσης τῆς νυκτὸς
ἀγρυπνίαν. Ἐ Ἐταράχθην, καὶ οὐκ ἐλάλησα. Ταῦτα
οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν τῷ μα' ψαλμῷ¹⁰³· Πρὸς ἑμαυτὸν ἡ
ψυχὴ μου ἐταράχθη. Ὁ γὰρ ἠνεσχόμεν ἄλλοις τοὺς
ἐμοὺς λογισμοὺς ἐκφῆναι.

ς, ζ. Ἐ Διελογισάμην ἡμέρας ἀρχαίας· καὶ ἔτη
αἰώνια ἐμνήσθην¹⁰⁴. Καὶ ἐμελέτησα¹⁰⁵. Ὁ Τῶν προτέ-
ρων σου, φησὶν, εὐεργεσιῶν ἀνευούμην τὴν μνή-
μην, καὶ ἐνεθυμούμην, ὅσων παρὰ σοῦ τετυχήκα-
σιν εὐεργεσιῶν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι· ὅπως τῆς
Αἰγυπτίων δουλείας ἡλευθέρωθῃσαν, ὅπως τὴν Ἐρυ-
θρὰν διεβήσαν θάλασσαν, ὅπως τὴν ἐπιγγελημένην
τοῖς πατράσιν ἀπέλαθον¹⁰⁶ γῆν. Ἐ Νυκτὸς μετὰ τῆς
καρδίας μου ἠδολέσχουν, καὶ ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά
μου. Ὁ Τὸ δὲ ἔσκαλλεν¹⁰⁷, ὁ μὲν Θεοδοσίων, ἐξ-
ηστέρησεν¹⁰⁸, ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐσκάλευσεν¹⁰⁹ εἶρηκε.
Ταῦτα δὲ, φησὶ, νύκτωρ πρὸς ἑμαυτὸν¹¹⁰ διαλογιζό-

Ἐ Psal. xli, 7.

VERS. 2. « Voce mea ad Dominum clamavi, vo-
ce mea ad Deum, et attendit ad me. » Studioso,
inquit, preces obtuli, et statim petitionis compos
factus sum. Deinde horum tempus docet.

VERS. 3. « Die tribulationis meæ Deum exqui-
sivi. » Doloribus enim confixus diligenter divinam
opem expetivi. Siquidem illud exquisivi studiosas
preces innuit. Deinde ostendit obsecrationis modum.
« Manibus meis nocte contra eum, et non sum de-
ceptus. » Symmachus autem sic, *Manus mea nocte
continue extensa est.* Noctu quietem agens manus
sustuli, supplicans ut benignitatem consequeretur, et
spe minime decidi. Hoc enim significat : « Non
sum **1144** deceptus ; » quasi dicat : Non frustra
vigilavi, sed obsecrationis fructum percepi.

« Renuit solatio erigi anima mea. [VERS. 4.] Me-
mor fui Dei, et delectatus sum. » Omnem quidem
consolationis causam abjeci, solam autem conso-
lationem Dei memoriam habui. « Exercebar, et de-
fecit spiritus meus. » Symmachus vero sic, *Me-
cum ipse loquebar, et animo deficiebam.* Mecum
continuo loquens, et mala quibus distinebar cogi-
tans, desperabam me unquam ab illis liberum fore,
et stimulos acerbi mœroris patiebar.

VERS. 5. « Anticipaverunt vigilias oculi mei. »
Vigilias vocat noctis divisiones, secundum quas
custodes sibi invicem excubias tradunt. Declarat
autem his verbis se per totam noctem vigilare.
« Turbatus sum, et non sum locutus. » Hæc iidem
in quadragesimo primo psalmo dixerunt : « Apud
me ipsum anima turbata est. » Non enim susti-
nebam meas cogitationes aliis patefacere.

VERS. 6, 7. « Cogitavi dies antiquos, et annos
æternos in mente habui. Et meditatus sum. » Prio-
rum, inquit, beneficiorum tuorum memoriam re-
novavi, et perpendi quot beneficia maiores nostri
a te consecuti sint : quomodo ab Ægyptiorum ser-
vilitate liberati fuerint, quomodo mare Rubrum trans-
ierint, et quomodo promissa patribus terra potiti
sint. « Nocte cum **1145** corde meo exercitabar,
et sarriebat spiritus meus. » Pro sarriebat, Theo-
dotio dixit *scrutatatus est*, Aquila vero, *quasi effodit
et scalpsit.* Cum hæc, inquit, noctu mecum ipse
mente revolverem, scrutatus sum cur de nostris

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁶ Φωνῆ. Rec. lectio est καὶ ἡ φωνή. ⁹⁸ cod. 2 τούτου. ⁹⁶ Ταῖς — ἠπατήθην. Hebr. : *Manus
mea noctu extensa est, nec remittitur.* ⁹⁷ cod. 2 ἐκτέτατο, quam lectionem etiam habet Monf. in
Hexapl. ad h. l. ⁹⁸ Καὶ εὐφρ. Hebr. *יְשַׁמְחֵנִי, et perstrepo, s. ingemisco.* ⁹⁹ cod. 2 ἀπεσεισάμην. ¹⁰⁰ Ἡδο-
λέσθησα. ¹⁰¹ cod. 2 ἀπὸ λογισμῶν μου. ¹⁰² Προκατελάθοντο — ὀφθ. μου. Hebr. *Tenes custodias, s. palpebras, oculorum meorum.*
¹⁰³ Ὁ δὲ ψαλμῶν. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Rec. lectio est οἱ ἐγὼ μοι. ¹⁰⁴ Ψαλμῶν. cod. 2 præm. εἰ-
πον. ¹⁰⁵ Ἐμελέτησα. In textu Hebr. h. l. incipit versic. 7. ¹⁰⁶ Καὶ ἐμελέτησα. Hebr. *יְדַמְּנֵנִי, instrumenti
mei pulsantis (recorder).* Symm. ψαλμούς μου. ¹⁰⁷ cod. 2 ἔλαθον. ¹⁰⁸ Rec. lectio est ἔσκαλλον. Hebr. *שָׁפַרְפַּרְתִּי,
et perscrutabatur.* ¹⁰⁹ Ἐξῆρ. Sic quoque Symm., qui habet ἀνηστέρων. ¹¹⁰ cod. 2 ἐκάλεσεν, ex errore li-
brarii, ut videtur. ¹¹⁰ Πρὸς ἑμαυτὸν. Des. in cod. 2.

majoribus talem curam gesserit, nos vero afflictos a despicit? Et præter hæc ista etiam cogitabam:

VERS. 8, 9. « Nunquid in æternum abijciat Deus, aut non amplius beneplacitum habebit? Aut in finem misericordiam suam abscindet? » Nunquid igitur penitus res nostras abjecit, et nos a sua cura alienos fecit? « Consummavit verbum a generatione in generationem. » Symmachus sic, *Perfecit sermonem de qualibet generatione*. Timueram autem et hoc, inquit, quoniam Deus prævidens a principio quæ singulis eventura erant, secundum unamquamque ætatem definita profert.

VERS. 10. « Aut obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua miserationes suas? » Sed rursus me consolabar, cogitans, Deum misericordem non passurum esse, ut res nostras veluti cuiusdam oblivioni traderet, et veluti quodam pariete, fontes misericordiæ ira cohiberet.

VERS. 11. « Et dixi: Nunc cœpi; hæc mutatio dexteræ Excelsi. » Ego, inquit, hujus mutationis conciliator mihi ipsi fui. Ego per peccatum **1146** supplicium genui: principium igitur malorum habeo. Nunc incepti erudiri per dexteram Excelsi, quæ pro pristinis beneficiis sinistras pœnas irrogat. *Mutationem enim dexteræ Dei*, pœnam vocavit: utpote quod dextera Altissimi soleat bona subministrare. Verum nec hæc cogitationes mihi satis fuerunt. Admonui autem me ipsam de Domini bonitate. Hoc enim dicit:

VERS. 12, 13. « Memor fui operum Domini, quia memor ero ab initio mirabilium tuorum. Et meditabor in omnibus operibus tuis, et in studiis tuis exercebor. » Omnia enim miracula quæ a principio nostri causa edidisti, in medium asseram, et ipsa continue meditans, bonas spes minime abijciam.

VERS. 14. « Deus, in sancto via tua. » Symmachus sic: *Deus, in sanctificatione via tua*; Aquila vero, *In sanctificato*. Sanctus es, inquit, et in sancto requiescis, et in his habitas et deambulas.

« Quis Deus magnus, sicut Deus noster? [VERS. 15.] Tu es, Deus, qui facis mirabilia solus. » Omnibus præstas, Domine: solus enim quæ volueris, miracula edis.

μενος, ἀνηρέυνων, τί δήποτε τῶν μὲν ἡμετέρων προγόνων τοσαύτην ἐποιήσατο πρόνοιαν, ἡμῶν δὲ κακοπραγούντων ὑπερραῖ; Ἐλογίζομένη δὲ πρὸς τούτοις καὶ ταῦτα·

η', θ'. « Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπώσεται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι; Ἡ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκόψει; » Ἄρα μὴ παντελῶς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπηγόρευσε, καὶ ἀλλοτρίους ἡμᾶς τῆς οικείας¹⁶ κηδεμονίας ἀπέφυγε; « Συνετέλεσε βῆμα¹⁷ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Συνετέλεσε ῥῆσιν περὶ γενεᾶς ἐκάστης*. Ἐδεδοίεν δὲ¹⁸ καὶ τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἀνωθεν τὰ καθ' ἐκάστην γενεάν προγινώσκων, τοὺς καθ' ἐκάστην γενεάν ὄρους ἐκφέρει.

ι'. « Μὴ¹⁹ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτιρῆσαι ὁ Θεός; ἢ συνέξει ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρμούς αὐτοῦ; » Ἀλλὰ πάλιν ἐμαυτὴν ἐψυχαγωγῶν λογίζομενος, ὡς ὁ φιλοκτιρῶν Θεός οὐκ ἀνέξεται οἶδόν τι νηλεῆς τὰ καθ' ἡμᾶς παραδοῦναι, καὶ καθάπερ τινὶ τειχίῳ τῇ ὀργῇ κωλύσαι τὰς τοῦ ἐλέου²⁰ πηγὰς.

ια'. « Καὶ εἶπα, Νῦν ἠρξάμην²¹, αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου. » Ἐγὼ, φησὶ, πρόξενος ἐγενομένη ἐμαυτῷ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς· ἐγὼ διὰ τῆς ἀμαρτίας τὴν τιμωρίαν ἐγέννησα· ἀρχὴν τοίνυν ἔχω τῶν κακῶν. Νῦν ἠρξάμην παιδεύεσθαι ὑπὸ²² τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἀντὶ τῶν προτέρων εὐεργεσιῶν τὰς εὐωνόμους τιμωρίας ἐπιφερούσας. Ἀλλοίωσιν γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς τὴν τιμωρίαν ἐκάλεσεν, ὡς τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου²³ εὐωχίας τὰ ἀγαθὰ χορηγεῖν. Ἀλλ' οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη τοῖς λογισμοῖς. Ἀνέμνησα δὲ ἐμαυτὸν καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Δεσπότου. Τοῦτο γὰρ λέγει·

ιβ', ιγ'. Ἐμνήσθη τῶν ἔργων Κυρίου, ὅτι μνησθήσομαι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασιῶν σου. Καὶ μελετήσω ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασι σου ἀδολεσχήσω. Ἐάντα γὰρ σου τὰ ἐξ ἀρχῆς εἰς ἡμᾶς γεγενημένα θαυμάσια εἰς μέσον προθήσω, καὶ ἐν αὐτοῖς²⁴ διηνεκῶς τὴν μελέτην ποιούμενος, τὰς χρηστοτέρας ἐλπιδας οὐκ ἀπαρβίψω.

ιδ'. « Ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀγίῳ ἡ ὁδός σου. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ὁ Θεός, ἐν ἁγιασμῷ ἡ ὁδός σου· ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐν ἁγιασμένῳ. Ἄγιος εἶ, φησὶ, καὶ ἐν ἀγίῳ²⁵ ἀναπαύη, καὶ ἐν τούτοις ἐνοικεῖς καὶ ἐμπεριπατεῖς.

« Τίς Θεός μέγας, ὡς ὁ Θεός ἡμῶν²⁶; [ιε'.] Σὺ εἶ, ὁ Θεός, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος²⁷. » Πάντων ὑπερέχεις, Δέσποτα²⁸· μόνος γὰρ ἄπερ ἐθέλεις θαυματουργεῖς.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Τὸ—ἀποκόψει. Rec. lectio est ἀποκόψει τὸ ἔλεος ἀπὸ γενεᾶς καὶ γενεᾶς, omissis verbis illis וְנִבְרָא, quæ deinde in textu nostro per συνετέλεσε — γενεάν juxta lectionem edit. Ald. et Compl. exprimuntur.
¹⁷ Οἰκτίρας. cod. 2 ἰδίας. ¹⁸ Συνετ. ῥῆμα. Hebr. Num: desiiit verbum, s. promissio? ¹⁹ Δέ. Abest a cod. 2.
²⁰ Μή. Rec. lectio est ἦ. ²¹ cod. 2 ἐλέους. ²² Νῦν ἠρξάμην. Hebr. יְהִי אִי, infirmitas mea. Aquila ἀρρωστία μου. Theod. ὠδίνες εἰσιν. ²³ Ὑπὸ. Abest a cod. 2. ²⁴ Τοῦ Ὑψίστου. Des. ibid. ²⁵ Ἀγίοις. cod. 2 τούτοις. ²⁶ cod. 2 ἁγίοις. ²⁷ Ἡμῶν. Abest a textu Hebr. ²⁸ Μόνος. Abest a textu Hebr. et Græco τῶν Ὁ. ²⁹ Δέσποτα. cod. 2 πραγμ. Ὡ, et addit Κύριε.

« Ἐγνώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου. [15.] Ἀ Ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου, τοὺς υἱοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ. » Ἀπασιν ἀνθρώποις τὸ σὸν δεξιῶδες κράτος, τῆς Αἰγυπτίων ἐλευθερώσας δουλείας τὴν χρηματίσαντά σου λαόν· οἱ πρόγονοι μὲν ἔσχον τὸν Ἰακώβ, περιφανεῖς δὲ ἐκ τῆς τοῦ Ἰωσήφ ἀπεφάνθησαν συγγενείας.

17, 18. « Εἶδοσάν σε ὕδατα ὁ Θεός, εἶδοσάν σε ἕστατα, καὶ ἐροβήθησαν, ἐταράχθησαν ἀβύσσοι. Πληθῶς²⁹ ἤχους ὑδάτων. » Διὰ πάντων, Δέσποτα, τὴν σὴν ἐδειξας δύναμιν. Αἰγυπτίους ἐμαστίγωσας, τὸν σὸν λαόν ἠλευθέρωσας, ἐπεφάνης τῇ θαλάσῃ, καὶ ἀπρέθη τὸ πέλαγος, καὶ ἡ ροῦδης ἐκατέρωθεν ἔστη φύσις.

« Φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι· καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται. [19.] Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ³⁰. » Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἦχον³¹ ἔδωκεν αἰθῆρ. Νότου γὰρ, ὡς φησὶν ἡ ἱστορία, βιαίου πνέοντος³², διπρέθη τὸ πέλαγος· τοῦ δὲ ἀέρος συστρεφόμενου, καὶ τῶν νεφῶν συνισταμένων, ὁ ἀνεμος τίπτεται. Αἱ δὲ τιμωρίαι σου, φησὶ, δίκην βελῶν κατὰ τῶν πολεμίων ἐχώρου· τῷ δὲ κτύπῳ τῆς βροντῆς τοὺς τῶν Αἰγυπτίων ἀρμάτων τροχοὺς συναπόδισας. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει· « Ἐγενήθη γὰρ³³ ἐν τῇ φυλακῇ τῇ ἐωθινῇ, καὶ εἰσέδραμεν³⁴ Κύριος εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ συνέδησε τοὺς ἄρνας τῶν ἀρμάτων αὐτῶν, καὶ ἤγεν αὐτοὺς μετὰ βίας. » — « Ἐφαναν αἱ ἀστραπαὶ σου³⁵ τῇ οἰκουμένῃ. » Τῆς γὰρ θαυματουργίας τὸ φῶς δίκην ἀστραπῆς εἰς πᾶσαν³⁶ τὴν οἰκουμένην διέδραμεν. « Ἐσαλεύθη καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ. » Δέους ἐπλήσθησαν ἅπαντες τὴν σὴν ἀκούσαντες δύναμιν. Τοῦτο καὶ Ῥαῦβ ἡ πόρνη πρὸς τοὺς κατασκόπους ἔφη· « Ὁ³⁷ φόβος ὑμῶν, καὶ ὁ τρόμος ὑμῶν, ἔπεσεν ἐφ' ἡμᾶς· ἠκούσαμεν γὰρ, ὅπως καταδιεῖλε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν. »

κ'. « Ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδός³⁸ σου, καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ τὰ ἴχνη σου οὐ γνωσθήσονται. » Ῥάδιόν σοι καὶ θάλασσαν διατεμεῖν³⁹, καὶ ἐπὶ⁴⁰ ὑδάτων ἐποχεῖσθαι πολλῶν, καὶ μὴδὲ ἴχνος καταλιμπάνειν· ἀσώματον γὰρ ἔχεις τὴν φύσιν. Ταῦτα δὲ τοῖς ἄνω προστεθείκεν⁴¹. Ἀοράτωξ γὰρ, φησὶν, ἔγούμενος τοῦ λαοῦ, οὐδὲ ἴχνος ἡμῖν τῆς σῆς πορείας ἔδειξας.

κα'. « Ὠδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου, ἐν Δ χειρὶ Μωσῆ⁴² καὶ Ἀαρών. » Ἐκεῖνοι γὰρ χρωόμενος ὑπουργοῖς, καὶ δι' ἐκεῖνων φθειγγόμενος, τὸν σὸν λαόν ἐποδήγησας, καὶ τὸν σὸν ἐξεπαίδευσας νόμον. Τοῦτων δὲ ἀπάντων ἐποίησαντο μνήμην, εἰς ἔλεον τὸν τῶν ὄλων Θεὸν διεγείροντες, καὶ παρακαλοῦντες τῆς αὐτῆς ἀπολαύσαι⁴³ κηδεμονίας.

« Notam fecisti in populis virtutem tuam. [VERS. 16] Redemisti brachio tuo populum tuum, filios Jacobi et Josephi. » Omnibus hominibus potentiam tuam demonstrasti, ab Ægyptiorum servitute liberans populum, qui tuus vocatur, qui progenitorem habuerunt Jacobum, et ex cognatione Josephi illustres evaserunt.

VERS. 17, 18. « Viderunt te aquæ, o Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatæ sunt abyssi. 1147 Multitudo sonitus aquarum. » Per omnia, Domine, tuam potentiam ostendisti. Nam Ægyptios flagellasti, tuum populum liberasti, in mari apparuisti, et pelagus diffusum est, et fluxa natura utrinque constitit.

« Vocem dederunt nubes : etenim sagittæ tuæ transeunt. [VERS. 19] Vox tonitru tui in rota. » Symmachus sic, Sonitum dedit æther. Nam vehementi flante Noto, ut historia refert, mare divisum fuit : aere autem convoluto, et nubibus coactis, ventus oritur. Supplicia autem tua, inquit, sagittarum instar in inimicos venerunt : fragore vero tonitru curruum Ægyptiorum rotas impedisti. Hoc et historia docet : « Factum enim est in vigilia matutina, et inspexit Dominus castra Ægyptiorum, et colligavit axes curruum ipsorum, et egit eos cum violentia x. » Illuxerunt fulmina tua orbi terræ. » Nam miraculorum lux, instar fulguris, totum terrarum orbem pervasit. « Commota est et contremuit terra. » Perhorruerunt omnes, tuam potentiam audientes. Hoc et Raab meretrix speculatoribus dixit : « Terror vester et tremor vester irruit in nos. Audivimus enim, quo pacto Dominus Deus vester mare Rubrum divisit coram vobis y. »

VERS. 20. « In mari via tua, et semitæ tuæ in aquis multis, et vestigia tua non cognoscentur. » 1148 Facile est tibi et mare diffundere, et super multis aquis vehi, et ne vestigium quidem relinquere : incorpoream enim habes naturam. Hæc autem superioribus adjecit. Etenim, inquit, nemini conspectus populi dux fuisti, neque vestigium tui gressus nobis ostendisti.

VERS. 21. « Deduxisti populum tuum sicut oves, per manum Mosis et Aaronis. » Nam illis ministris usus, et per illos locutus, tuum populum deduxisti, et tuam legem docuisti. Horum autem omnium mentionem fecerunt, Deum omnium ad misericordiam excitantes, precantesque, ut eadem ope digui haberentur.

* Exod. xiv, 24, 25. y Josue II, 9, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁹ Πληθὸς — ὑδάτων. Hebr. Effuderunt aquas nubes. ³⁰ Τροχῷ. Hebr. הַלְבַב in turbine, se. audita est. ³¹ Ἦχον. cod. 2 φωνήν. ³² cod. 2 πνεύσαντος. ³³ Γὰρ. cod. 2 add. φησὶ. ³⁴ cod. 2 ἐπέδραμε. ³⁵ Σου. Abest a textu Hebr. ³⁶ cod. 2 ἅπασαν. ³⁷ Ὁ. cod. 2 præm. δτι. ³⁸ Ἡ ὁδός. cod. 2 αἱ ὁδοί, quæ est lectio edit. Ald. et Compl. ³⁹ cod. 2 τεμεῖν. ⁴⁰ cod. 2 ἐφ'. ⁴¹ cod. 2 προστεθείκαμεν. ⁴² cod. 2 Μωϋσῆ, quæ est rec. lectio h. l. ⁴³ cod. 2 ἀπολαύσεται.

INTERP. PSALMI LXXVII.

VERS. 1. « Prudentiæ Asaph. » Deus universorum, cum legem antiquam dedisset filiis Israel, jussit **1149** ut hanc continue discerent, et suos liberos docerent, atque etiam causas dierum festorum suis posteris aperirent, ut divina beneficia discentes, grati forent in talium largitorem. * Ait enim : « Docebis hæc omnia filios tuos, et filios filiorum tuorum, et observabunt mandata Dei, ut bene sit ipsis². » Hoc etiam per hunc psalmum prophetica gratia effecit. Siquidem commonefacit populum, omnemque ejus posteritatem, eorum quæ a Deo effecta sunt, ac bonorum ab ipso suppeditatorum, et ingrati eorum qui hæc acceperunt, animi. « Attendite, popule mi, ad legem meam. » Vobis mando, ut ea quæ dicuntur, studiose audiat: vobis enim hanc admonitionem veluti quamdam legem propono. « Inclinate aurem vestram ad verba oris mei. » Prompte ea, quæ a me dicuntur, auribus percipite.

VERS. 2. « Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. » Quoniam enim patres insinulabat ad filiorum utilitatem, *parabolam* vocavit hujusmodi narrationem, ut quæ obscura sit, et occultam utilitatem contineat. Addidit autem se antiquas propositiones afferre. Et docens unde hæc didicit, subjunxit :

VERS. 3. « Quotquot audivimus, et cognovimus ea. » Deinde harum rerum præceptores ostendit.

« Et patres nostri narraverunt nobis. [VERS. 4] Non **1150** sunt occultata a filiis eorum in generatione altera, narrantes laudes Domini, et virtutes ejus, et mirabilia ejus quæ fecit. » Olim, inquit, et a principio, qui miraculorum spectatores fuerunt, suos filios hæc docuerunt, et illi rursus suis posteris hanc doctrinam transmiserunt. Hoc vero,

² Deut. iv, 40.

A EPMHN. TOY OZ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. » Τὸν παλα δὲ⁴⁴ δευτικῶς νόμον οὐ τῶν ἔλων Θεοῦ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, προσέταξε τοῦτον διηγεῖσθαι ἐκπαιδεῦσθαι⁴⁵, καὶ τὰ τέκνα διδάσκειν· καὶ μὲν δὴ καὶ τῶν ἑορτῶν τὰς αἰτίας, τοῖς ἐκγόνοις ὑποδεικνύναι, ὡς ἂν τὰς θείας εὐεργεσίας μανθάνοντες, εὐγνώμονες γένοιτο περὶ τὸν τὰ τοιαῦτα κεχαρισμένον. « Διδάξεις γὰρ αὐτὰ, φησὶ, τοὺς υἱοὺς σου, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν σου, καὶ φυλάξουσιν τὰς ἐντολάς Κυρίου τοῦ Θεοῦ⁴⁶, ἵνα εὖ αὐτοῖς γένηται. » Τοῦτο πεποιήκειν ἡ προφητικὴ χάρις, καὶ διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ· ἀναμνησκει γὰρ τὸν λαὸν, καὶ τοὺς τούτων ἐκγόνους, τῶν τε ὑπὸ Θεοῦ⁴⁷ γεγεννημένων, καὶ τῶν παρασχεθέντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν ταῦτα δεξαμένων τὴν ἀχάριστον ὀψίμη. « Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου. »

B Ἐπιμελῶς ὁμὰς ἀκούσατε τῶν λεγομένων παρεγγυῶ· οἷον γὰρ τινα νόμον ὁμῖν τὴν προκειμένην προσφέρει παραίνεσιν. « Κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. » Προθύμως τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων ἀκούσατε.

β'. « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τῶν πατέρων ἐποιεῖτο⁴⁸ κατηγορίαν εἰς ὠφέλειαν τῶν παίδων, *παραβολὴν* ἐκάλεσε τὴν τοιαύτην διήγησιν, αἰνιγματώδη οὖσαν, καὶ κεκρυμμένην τὴν ὠφέλειαν προσφέρουσαν. Προσθέθεικα δὲ, ὅτι καὶ ἀρχαῖα προσφέρει προβλήματα. Καὶ διδάσκων πόθεν ταῦτα μεμάθηκα⁴⁹, ἐπήγαγεν·

C γ'. « Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτά. » Εἶτα⁵⁰ τοὺς τούτων διδασκάλους ὑπέδειξε.

« Καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν. [δ.] Οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἐτέραν, ἀπαγγέλλοντες τὰς αἰνήσεις τοῦ Κυρίου, καὶ τὰς δυναστείας αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἃ ἐποίησε. » Ἄνωθεν, φησὶ, καὶ ἐξ ἀρχῆς οἱ τῶν θαυμάτων αὐτόπται τοὺς οἰκείους ταῦτα εἶδαξαν παῖδας, καὶ οἱ αὖθις πάλιν τοῖς ἐκγόνοις τὴνδε⁵¹ τὴν διδασκαλίαν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁴ Τὸν παλαιὸν, κ. τ. λ. In cod. Flor. a Cel. Bandinio in Catalogo codd. mss. biblioth. Medicæ Laur. t. I, p. 34 seqq. descripto, hoc exstat Proœmium : Ἴσως δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ διὰ τὸ δεῖξαι τοὺς ἀπιστημένους Θεοῦ, τῶν κακῶν αἰτίους ἑαυτοῖς γινομένους, διηγείται τὴν ἐς ἑρήμω δυσπιστίαν καὶ ἀντιλογίαν τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπιτομώτερον δὲ καὶ τὰ θαύματα λέγει, καὶ οὔτε πάντα, οὔτε ἐν τάξει, ἀλλ' ἀπαρτηρήτως, καὶ ὅσα καὶ ὅπως ἐπινοῦν ἦλθεν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἴστωρεῖν αὐτῷ προῦκειτο, ἀλλὰ στηλιτεῦσαι τὴν ἀχαριστίαν τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ἀρχεται γε βασιλικῶς εὐθύς, λαὸν ἑαυτοῦ λέγων τοὺς ὑποταγμένους αὐτῷ καὶ κελεύων προσέχειν τῷ οἰκείῳ νόμῳ ἢ ταῖς οἰκείαις ὑποδείξεσι κατὰ Σύμμαχον· οἷον γὰρ τινα νόμον, φησὶ, τὴν προκειμένην προσφέρει παραίνεσιν. Ἐπεὶ καὶ νόμος ἦν ἀρχαῖος τὰς τοῦ Θεοῦ μὴ κρύπτειν εὐεργεσίας, ἀλλὰ διηγείσθαι τοὺς καθ' ἕκαστον τοῖς μετ' αὐτοὺς, ὥστε διαβαίνειν εἰς γενεὰς τῶν ὑπαρξάντων ἀγαθῶν τὰς μνῆμας. Eodem quoque modo David, ut ostenderet eos, qui a Deo descenderant, calamitatis suæ fuisse auctores, enarrat, quomodo Judæi in deserto viæ a se impetrare potuerint, ut crederent, Deo autem contradixerint. Exponit vero etiam, licet brevius, miracula, at vero nec omnia, nec secundum ordinem, sed nulla observata serie, eo duntaxat numero et ordine, quo obversabantur ejus animo. Noluit enim historicum agere, sed ingratam Judæorum mentem memoriæ prodere. Sermonem autem more regio orditur, subditos suos populum suum dicens, ac jubens, ut ad legem quam dederat, aut argumenta, ut Symmachus habet, attenderent. Admonitionem enim istam instar legis profert. Sicque lege antiqua tenebantur, beneficia a Deo accepta non occultare, sed pullo excepto suis ea narrare, ut ad omnes generationes transiret memoria bonorum quæ illis obtigerant. Cum verbis illis ἀρχεται — παραίνεσιν conf. quæ ex Apollinario ad h. l. attulit Cord. t. II, p. 632.

⁴⁵ Ἐκπαιδεῦσθαι. cod. 2 præm. καὶ αὐτοὺς. ⁴⁶ Θεοῦ. cod. 2 add. σου. ⁴⁷ Θεοῦ. cod. 2 præm. τοῦ. ⁴⁸ cod. 2 ἐποιήσατο. ⁴⁹ cod. 2 μεμάθηκαμεν. ⁵⁰ Εἶτα — ὑπέδειξε. Hæc in cod. 2 post διηγήσαντο ὁμῖν locum hæcta sunt. ⁵¹ Τὴνδε. cod. 2 ταύτην.

παρέπεψαν. Τοῦτο δὲ⁵⁵, φησὶν, ἐποίησαν τῷ Θεῷ
πειθόμενοι νόμῳ. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε·

ε'. « Καὶ ἀνέστησε μαρτύριον ἐν Ἰακώβ, καὶ νό-
μον ἔθετο ἐν Ἰσραὴλ. » *Μαρτύριον* καλεῖ τὴν ἐν τῇ
ἐρήμῳ παγεῖσαν σκηνήν, ὡς ἔχουσιν τὰς πλάκας τοῦ
μαρτυρίου. Τὸν γὰρ *νόμον*, ὡς ἦδη προειρήκαμεν,
καὶ ἐντολάς καλεῖ, καὶ μαρτύρια, καὶ κρίματα, καὶ
δικαιώματα· καὶ τοῦτο σαφέστερον ἡμῖν εἰρηται ἐν
τῷ ἐπὶ ψαλμῷ. « Ὅσα ἐνετείλατο τοῖς πατράσιν ἡμῶν,
τοῦ γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. » Τοῦτο, φησὶ,
διὰ τῆς νομοθεσίας ἐκείνης παρεκλεύσατο, ὥστε
καθ' ἕνα τινὰ κληρὸν⁵⁶, τὴν τῶν θαυμάτων δι-
ήγησιν παραπέμψαι τοὺς πατέρας εἰς τοὺς ἐκ-
γόνους.

ς'. « Ὅπως ἂν γνῶν γενεὰ ἐτέρα, υἱοὶ οἱ τεχθησά-
μενοι καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς
υἱοῖς αὐτῶν. » Οὕτω γὰρ οὗτοι παρὰ τῶν πατέρων
ταῦτα μεμαθηκότες, πάλιν τοῖς ἐξ αὐτῶν τὴν αὐτὴν
ἐδασκαλίαν προσέφερον, καὶ ἄληστος ἡ τούτων
διεφυλάττετο μνήμη· καὶ τίς ὁ τῆς διδασκαλίας
καρπός;

ζ'. « Ἴνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν·
καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων αὐτοῦ⁵⁷, καὶ τὰς ἐν-
τολάς αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. » Μανθάνοντες⁵⁸ γὰρ τὴν
τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ ὅπως αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ ποιεῖν
ἅπαντα ῥᾶδιον, βεβαίαν κτήσονται τὴν εἰς αὐτὸν
ἐλπίδα· καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ θεθεῖσιν ἀκολουθήσουσι
νόμοις.

η'. « Ἴνα μὴ γένωνται ὡς οἱ πατέρας αὐτῶν, γενεὰ
σκολιὰ καὶ παραπικραίνουσα. » Μανθάνοντες γὰρ
τῶν πατέρων τὴν ἀχάριστον γνώμην, καὶ ὅπως τῇ
C παραβάσει τοῦ νόμου τὸν Θεὸν πολλάκις ἐκίνησαν
εἰς ὀργήν, τὴν ἐκείνων φυλάττονται μίμησιν. Ἡ Γενεὰ
ἤτις οὐ κατεύθυνε τὴν καρδίαν⁵⁹ αὐτῆς⁶⁰, καὶ οὐκ
ἐπιστώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Ἐκεῖνοι
γὰρ βεβαίαν⁶¹ τὴν εἰς τὸν Θεὸν οὐκ ἐκτίσαντο πίστιν,
τὴν εὐθειαν οὐκ ἐθελήσαντες πορεῖαν δεῦσαι, ἀλλὰ
γνώμην ἐσχηκότες τοῖς θεοῖς ἐναντιουμένην θε-
σμοῖς.

θ'. « Υἱοὶ Ἐφραΐμ ἐντεινοντες⁶² καὶ βάλλοντες
πέζις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. » Τῆς τοῦ
Ἐφραΐμ φυλῆς διαφερόντως κατηγορεῖ, ὡς περὶ πολ-
λοῦ ποιησαμένης τῶν εἰδώλων τὴν θεραπείαν· τοῦτο
γὰρ καὶ ἡ τῶν Κριτῶν ἡμᾶς ἱστορία διδάσκει, καὶ
ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν. Αὐτοὶ γὰρ ἔστησαν τὰς δα-
D μάεις· καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἀπέστησαν τὰς
ἐννεά φυλάς· καὶ οὕτω⁶³ τῆς ἀποστάσεως ἐγένοντο
πρόξενοι. Τοῦτο μάλιστα προορῶσα τοῦ Πνεύματος ἡ
χάρις, τῆς μηδέπω γεγεννημένης ἀμαρτίας κατη-
γορεῖ· τὴν ἀρμόττουσαν αὐτοῖς προσφέρουσα συμ-
βουλὴν· εἰδὼτα μὲν, ὡς οὐ δέχονται τὴν παραίνασιν,
τὴν προσήκουσαν δὲ ὁμῶς ὠφέλειαν προσφέρουσα.
Αἰδάσα δὲ αὐτῶν τὴν ῥώμην, καὶ τὴν τοξικὴν ἐπι-

A inquit, fecerunt, divinæ legi obtemperantes. Hoc enim subdidit :

VERS. 5. « Et suscitavit testimonium in Jacobo, et legem posuit in Israele. » *Testimonium* vocat tabernaculum in solitudine erectum, tanquam tabulas testimonii habens. Nam *legem*, ut jam ante diximus, et præcepta vocat, et testimonia, et judicia, et justificationes : quod apertius a nobis dictum est in psalmo XVIII. « Quæcunque mandavit patribus nostris nota facere ea filii suis. » Hoc, inquit, per illam legislationem jussit, ut parentes hanc miraculorum narrationem, veluti quamdam hæreditatem, posteris transmitterent.

B VERS. 6. « Ut cognoscat generatio altera, filii qui nascuntur et exsurgent, et narrabunt illa filiis suis. » Sic enim illi a parentibus hæc edocti, rursus eamdem doctrinam suis filiis tradebant, et horum memoria perpetua custodiebatur. Et quis est doctrinæ fructus ?

VERS. 7. « Ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Domini, et mandata ejus exquirant. » Nam Dei potentiam discentes, et quomodo illi bona omnia facere **1151** facile sit, firmam spem in ipsum concipient, legesque ab ipso latas sequentur.

VERS. 8. « Ne fiant, sicut patres eorum, generatio prava et exasperans. » Nam parentum ingratum animam discentes, et quomodo ob legis transgressionem Deum sæpius irritaverint, ab illorum imitatione sibi cavebunt. « Generatio quæ non direxit cor suum, et non fidelis fuit cum Deo spiritus ejus. » Illi enim firmam fidem non habuerunt in Deum, recto tramite incedere nolentes, sed mentem divinis decretis contrariam habentes.

VERS. 9. « Filii Ephraim intendentes, et mit- tentes arcubus, conversi sunt die belli. » Tribum Ephraim potissimum accusat, ut quæ idolorum cultui in primis dedita fuit. Hoc enim Judicum etiam historia nos docet, et tertius Regnorum liber. Ipsi enim juvenecas constituerunt, et novem tribus a cultu secundum legem desciscere fecerunt, et sic defectionis auctores fuerunt. Hoc in primis prævidens Spiritus gratia, peccata, quæ nondum patrata erant, arguit, accommodatum ipsis consilium suggerens : sciens quidem ipsos admonitionem non accepturos, congruentem tamen utilitatem affe-rens. Cum autem illorum robur docuisset, et jaculandi peritiam, timiditatem quoque redarguit. Con-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ Δέ. cod. 2 γάρ. ⁵⁶ Κληρὸν. cod. 2 add. πατρῶν. ⁵⁷ Αὐτοῦ. Rec. lectio h. l. est τοῦ Θεοῦ. ⁵⁸ Μανθάνοντες — νόμοις. Des. in cod. 2. ⁵⁹ Τὴν καρδίαν. Rec. lectio est ἐν τῇ καρδίᾳ. ⁶⁰ cod. 2 ἐαυτῆς ⁶¹ Βεβαίαν. cod. 2 πρᾶξιν. φησί. ⁶² Εντειν. Hebr. **רָמְזוּ** armati. ⁶³ cod. 2 οὕτοι.

versi sunt enim die belli. Nam ob scientiam rei militaris se effrentes, ingruente bello in fugam versi sunt.

VERS. 40. « Non custodierunt **1152** testamentum Dei, et in lege ejus noluerunt ambulare. » Mentis liberum arbitrium recte demonstravit. Noluerunt enim, inquit, secundum legem vivere, neque legalem vitæ rationem amplecti.

VERS. 41. « Et oblitii sunt bene factorum, et mirabilem ejus, quæ ostendit eis. » Et ostendens quando hæc fecerit, subjunxit :

VERS. 42. « Coram patribus eorum fecit mirabilia. » Deinde tempus et locum demonstrat. « In terra Ægypti, in campo Taneos. » Omnes hæc Dei miracula in Ægypto edita, quorum parentes eorum spectatores fuerant, e memoria deleverant.

VERS. 43. « Perrupit mare, et perduxit eos : statuit aquas quasi utrem. » Breviter miraculorum narrationem instituit, et a maximo exorsus est. Naturam enim excedit maris miraculum, et iter per illud concessum. Nam aquas, quæ natura sua in prona defluunt, utrinque firmavit universorum Deus, verbo illas tanquam in utre quodam coercens. Quoniam enim utriusque textura liquidam naturam rite potest continere, merito hanc similitudinem in mari diviso posuit, ostendens potentiam verbi divini.

VERS. 44. « Et eduxit eos in nube interdiu, et tota nocte in illuminatione ignis. » Nam nubes eadem interdiu solis molestiam repellerebat, nocte vero ignis usum præbebat.

VERS. 45. « Dirupit **1153** petram in deserto, et aqua potavit eos velut abyssus multa. » Non enim parum liquoris eduxit, sed fontem, qui multis illis millibus satis fuit. Et hoc apertius per ea, quæ sequuntur, docuit.

VERS. 46. « Et eduxit aquam e petra, et eduxit tanquam flumina aquas. » Aqua enim, quæ scaturiit, in multos rivos divisa fuit, facilem et magnificam gratiam sitientibus præbens.

VERS. 47, 48. « Et perstiterunt adhuc in peccatis, ad iram incitaverunt Excelsum in terra sicca. Et tentaverant Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis. » Verumtamen neque hoc ab eorum mente pravitate expulit, sed perseverarunt ingrati animi vitio laborare : et post tot miracula periculum de divina potentia facere voluerunt, et cibo indigentes, non studuerunt accipere id quod necesse erat, sed Dei impotentiam accusarunt.

στήμην, ἐλέγχει καὶ τὴν δειλίαν. Ἐστράφησαν γὰρ ⁶¹ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· μεγάλα γὰρ ⁶² ἐπὶ τῇ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ φρονούντες, πολέμου φανέντος ἐτρέποντο εἰς φυγὴν.

ι'. « Οὐκ ἐφύλαξαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἐβουλήθησαν ⁶³ πορεύεσθαι. » Καλῶς ἐνέφηεν τὸ τῆς γνώμης ἀυθαίρετον. Οὐκ ἐβουλήθησαν γὰρ, φησι, κατὰ νόμον βιώναι, οὐδὲ τὴν ἐννομον ἀσπάτασθαι πολιτεία.

ια'. « Καὶ ἐπελάθοντο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ ⁶⁴, καὶ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ, ὧν ἐδείξεν αὐτοῖς. » Καὶ δεικνύς ποτε ταῦτα εἰργάσατο, ἐπήγαγεν·

ιβ'. « Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν ἔποίησε θαυμάσια. » Ἐἶτα τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον διδάσκει· « Ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, ἐν πεδίῳ Τάνεως ⁶⁵. » Ταῦτα ἅπαντες ⁶⁶ τοῦ Θεοῦ τὰς θαυματουργίας, τὰς ἐν Αἰγύπτῳ γεγενημένας, ὧν οἱ πατέρες αὐτῶν αὐτόπται γεγένηται, τῆς μνήμης ἐξέβαλον.

ιγ'. « Διέρρηξε θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτούς, παρέστησεν ⁶⁷ ὕδατα ὡσεὶ ἀσκόν ⁶⁸. » Συντόμως ποιείται τὴν τῶν θαυμάτων διήγησιν, καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἄλλων προέταξεν. Ὑπερφυῖς γὰρ ἐστὶ τῆς θαλάσσης τὸ θαῦμα, καὶ ἡ διὰ ταύτης παρασχεθεῖσα πορεία. Τὴν γὰρ ἐπὶ τὸ πρᾶνὲς χωρεῖν πεφυκότων τῶν ⁶⁹ ὕδατων φύσιν ἐστησεν ἐκατέρωθεν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καθάπερ ἐν ἀσπῷ τινι καθείρξας τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν ἀσπῶν κατασκευὴ συνέχειν ἀκριβῶς τὴν ὑγρὰν δύναται φύσιν, εἰκότως ταύτην ἐπὶ τῆς διαιρηθείσης ⁷⁰ τεθεῖκε τὴν εἰκόνα, δεικνύς τοῦ Θεοῦ λόγου τὴν δύναμιν.

ιδ'. « Καὶ ἀδήγησεν αὐτούς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ ἄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. » Ἡ γὰρ αὐτὴ ⁷¹ νεφέλῃ μεθ' ἡμέραν μὲν τὸ τῆς ἀκτίνοσ λυπρὸν ἀπεκρούετο, νύκτωρ δὲ τοῦ πυρός παρεῖχε τὴν χρείαν.

ιε'. « Διέρρηξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτούς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ. » Οὐ γὰρ βραχεῖαν ἀνεξήγαγε ⁷² λιθάδα, ἀλλὰ ταῖς πολλαῖς κείλαις μυριάσιν ἀρκοῦσαν πηγὴν. Καὶ τοῦτο σαφέστερον, δια τῶν ἐπαγομένων ἐδίδαξε ⁷³.

ισ'. « Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμούς ὕδατα. » Τὸ γὰρ ἀναβλωσθὲν ⁷⁴ ὕδωρ εἰς πολλοὺς ὀχετούς διηρέθη, εὐμαρῆ καὶ φιλότιμον παρέχον τοῖς διψῶσι τὴν χάριν.

ιζ', ιη'. « Καὶ προσέθεντο ἐτι τοῦ ἀμαρτάνειν αὐτῶν· παρεπίκραναν τὸν Ὑψίστον ἐν ἀνδρῳ. Καὶ ἐξέπειρασαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτήσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. » Ἄλλ' ἤμωσ οὐδὲ τοῦτο τῆς γνώμης αὐτῶν τὴν πονηρίαν ἐξέβαλεν, ἀλλ' ἐπέμειναν τὴν τῆς ἀχαριστίας περικείμενοι νόσον· καὶ μετὰ τασαύτας εὐεργεσίας πείραν λαθεῖν ἠδούλοντο τῆς Οὐσίας δυνάμεως, καὶ τροφῆς δεηθέντες, οὐ λαθεῖν τὴν χρείαν ἐζήτησαν, ἀλλ' ὡς ἀδυνάτου τοῦ Θεοῦ κατηγόρησαν.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Γάρ. cod. 2 add. φησίν. ⁶² Γάρ. Abest a cod. 2. ⁶³ Ἐβουλήθησαν. Rec. lectio h. l. est ἠθέλον. ⁶⁴ Γὰρ εὐεργ. αὐτοῦ. Hebr. נִרְיָהוּ operum ejus. ⁶⁵ Τάνεως. Hebr. Zoan. ⁶⁶ cod. 2 ἀπάσας. ⁶⁷ Rec. lectio est ἐστησεν. ⁶⁸ Ἀσκόν. Hebr. 73 cumulum. ⁶⁹ Τῶν. cod. 2 priem. τῶν. ⁷⁰ Διαιρεθ. cod. 2 add. θαλάττης. ⁷¹ cod. 2 αὐτῆ. ⁷² cod. 2 ἐξήγαγε. ⁷³ Ἐδίδαξε. cod. 2 ἐδήλωσεν. ⁷⁴ cod. 2 ἀναβλωσθὲν.

19, κ'. « Καὶ κατελάλησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπον· Ἄ μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἐκεῖ ἐπίταξε πέτραν, καὶ ἐβρόύησαν ὕδατα· καὶ χεῖμαρθοὶ κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δύναιται⁷⁵ δοῦναι, ἣ ἐτοιμάσαι τράπεζαν⁷⁶ τῷ λαῷ αὐτοῦ; » Εὐπετές, φησὶ, τὸ τῶν ὑδάτων, καὶ ῥέδιον· τὸ γὰρ ἐν ταῖς λαγόσι κεκρυμμένον τῆς γῆς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀνεδόθη. Τὴν δὲ τοῦ ἄρτου τροφήν, τὴν σπειρομένην, καὶ χρόνῳ φουομένην, πῶς ἂν ἡμῖν ὁθρῶς παράσχοι, καὶ τὸν ἐπικείμενον ἐξελάσοι λιμόν;

κα'. « Διὰ τοῦτο ἤκουσε Κύριος, καὶ ἀνεβάλετο⁷⁷· καὶ πῦρ ἀνήφθη ἐν Ἰακώβ, καὶ ὄργη ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. » Οὐ δὴ χάριν ἀγανακτήσας ὁ τῶν ὄλων Κύριος, φησὶν, ἀνεβάλετο μὲν αὐτοῖς δοῦναι τὴν γῆν, τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένην, ταῖς δὲ πανιοδαπαῖς τιμωρίαις ἐξέδωκεν. Οὐκ ἐπήγαγε δὲ αὐτοῖς τὸν βλεῖρον σύντομον, τοὺς ἐκείνων παῖδας αὐξηθῆναι προσμμένων. Μένηται δὲ τῆς διὰ τοῦ⁷⁸ πυρὸς τιμωρίας τοῦ μακαρίου Μωσοῦ⁷⁹ τὰ συγγράμματα. Ταύτην δὲ, φησὶν, ὑπέμειναν τὴν πληγὴν,

κβ'. « Ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἤλπισαν ἐπὶ τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » Ἄλλ' ὅμως καὶ τοιούτους οἷσι τὴν ἀγεώρητον παρέσχε τροφήν· τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἐπαγόμενα.

κγ', κδ'. « Καὶ ἐντείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέφεξε⁸⁰. Καὶ ἔθρεξεν αὐτοῖς μάννα φαγεῖν. » Οὐ γὰρ τὰς συνθεις ὠδεῖνας αἱ νεφέλαι παρέσχον, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ὑετοῦ τοῦ ἄρδεν πεφυκότες τὰ καταβαλλόμενα σπέρματα, τὴν θαυμασίαν τροφήν ἀπεκύησαν. Θύρας δὲ οὐρανοῦ ἀνοίγεισας τὴν ἀνωθεν χορηγίαν ἐκδάσε. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ταμειοῖς ἐπιτιθέμεναι θύρας εἰκόθαμεν, καὶ ταύτας ἀνοίγομεν ἐκφέρειν τι βουλόμενοι, δείκνυσιν ὁ προφητικὸς λόγος τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, ὡσπερ ἀπὸ τινων ταμειῶν⁸¹, χορηγοῦντα τὸ μάννα.

« Καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. [κε'.] Ἄρτον ἀγγέλων⁸² ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ἄρτον ἀγγέλων καλεῖ, ὡς δι' ἀγγέλων χορηγηθέντα· ἄγγελοι γὰρ, ὡς ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐκιδάχθημεν, τοῖς θεοῖς νεύμασιν ὑπουργοῦσι. Λέγει δὲ οὕτως ὁ θεός⁸³ Ἀπόστολος· « Οὐχί πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; » Καὶ πάλιν· « Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος⁸⁴, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄρτον δὲ οὐρανοῦ ὡς ἀνωθεν ἐνεχθέντα καλεῖ. Καὶ τοὺς ἀεροπόρους γὰρ δρῆντας πετεινὰ οὐρανοῦ ἡ θεία προσαγορεύει Γραφή. « Ἐπισιτισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς, εἰς πλησμονήν. » Εἰς κόρον, φησὶ, ταύτης μετέδωκεν αὐτοῖς τῆς τροφῆς. Ἐἶτα καὶ τὴν τῶν κρεῶν διέξεισι χορηγίαν.

• Hebr. 1, 14.   b Hebr. 11, 2.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁵ Rec. lectio est δυνήσεται.   ⁷⁶ Τράπεζαν. Hebr. לחם *carnem*. Aquila et Symm. κρέα.   ⁷⁷ Ἀνεβάλετο. Hebr. עברתה *et iratus est*. Symm. καὶ ἐχολώθη.   ⁷⁸ Τοῦ. Abest a cod. 2.   ⁷⁹ cod. 2 Μωυσέως.   ⁸⁰ cod. 2 γέ.   ⁸¹ cod. 2 ταμειῶν.   ⁸² Ἀγγέλων. Hebr. מלאכים *fortium*. Symm. δυναστῶν.   ⁸³ Θεός. Abest a cod. 2.   ⁸⁴ Ἐγένετο βέβαιος. Des. in cod. 2.

VERS. 26, 27. « Abstulit austrum de caelo, et induxit in virtute sua africanum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam maris volatilia pennata. » Nam per ventos avium illarum genus undique collectum devolare jussit in eorum tabernacula, venationem ultroncam ipsis largiens.

VERS. 28-30. « Et ceciderunt in medio castrorum eorum, et circa tabernacula eorum. Et manducaverunt, et saturati sunt nimis, et desiderium eorum attulit eis. Non sunt fraudati desiderio suo. » Consecuti sunt, inquit, quod desiderarunt, et ingluviem impleverunt : attamen inexpectabilis cupiditatis poenas pependērunt.

« Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, [VERS. 31] Et ira Dei ascendit super eos, et occidit pingues eorum, et electos Israel impedivit. » Quoniam enim, post multiplicem experientiam divinæ potentiae, non crediderunt Deum **156** posse cibum suppeditare, castigationem intulit, docens eum utraque posse facere, et bona largiri, et poenas infligere. Attamen nihilominus peccare perrexerunt. Hoc enim subjunxit :

VERS. 32, 33. « In omnibus his peccaverunt adhuc, et non crediderunt in mirabilibus ejus. Et defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione. » Peccantes, inquit, et delinquentes, et nullam curam gerentes de his quæ prodesse ipsis poterant, sed inanibus inutilibusque curis affixi, et has cum omni studio persequentes, e vita excesserunt.

VERS. 34, 35. « Cum occideret eos, tunc queriebant eum, et revertebantur, et sub diluculo veniebant ad eum. » Et recordati sunt Deum esse adiutorem eorum, et Deum excelsum esse redemptorem eorum. » Non frustra ipsis misericors Deus compedes injecit : quia hinc non parum utilitatis percipiebant. Nam bonis fructes non intellexerunt : suppliciis vero affecti, divinam benignitatem implorare cœperunt.

VERS. 36, 37. « Et dilexerunt eum ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. » Porro ipsam diligere spondebant, falsis sermonibus utentes. Nam mens verbis

κς', κς'. « Ἀπῆρε⁸⁵ νότον ἐξ οὐρανοῦ· καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ λίβα⁸⁶. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς ὡσεὶ χροῦν⁸⁷ σάρκα· καὶ ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν, πετεινὰ πτερωτά. » Διὰ γὰρ τῶν ἀνέμων συνελάσας πανταχόθεν τῶν ὀρνίθων ἐκεῖνων τὸ γένος, καταπτῆναι προσέταξε παρὰ τὰς τούτων σκητὰς, αὐτόματον αὐτοῖς χαρισάμενος θῆραν.

κτ'·λ'. Καὶ ἔπεσεν⁸⁸ εἰς μέσον τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν, κύκλῳ τῶν σκηνωμάτων αὐτῶν. Καὶ ἔφαγον καὶ ἐνεπλήσθησαν σφόδρα· καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἤνεγκεν αὐτοῖς. Οὐκ ἔστερηθησαν⁸⁹ ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. » Ἀπῆ' αὐσαν, φησὶν, ὧν ὠρέχθησαν, καὶ τὴν γαστριμαργίαν ἐνεπλήσαν· ἀλλ' ὅμως τῆς ἀπληστίας εἰσεπράχθησαν δίκας.

« Ἐτι τῆς βρώσεως⁹⁰ οὐσίας ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, [λα'] Καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεοσίν⁹¹ αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς⁹² τοῦ Ἰσραὴλ συνεπόδισεν⁹³. » Ἐπειδὴ γὰρ πείραν πολλὴν λαθόντες τῆς θείας δυνάμεως, οὐκ ἐπίστευσαν δύνασθαι τὸν Θεόν⁹⁴ χορηγῆσαι τὴν τροφήν, καὶ τὴν παιδείαν ἐπήγαγε⁹⁵, διδάσκων⁹⁶ ὡς ἀμφοτέρω ποιεῖν ἱκανός, καὶ τὰ ἀγαθὰ παρέχειν, καὶ τὰς τιμωρίας ἐπάγειν. Ἄλλ' ὅμως, οὐδὲν ἤττον ἐπέμειναν πλημμελοῦντες. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

λβ', λγ'. « Ἐν πᾶσι τούτοις ἡμαρτον ἔτι, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ⁹⁷ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν· καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπουδῆς⁹⁸. » Ἀμαρτάνοντες, φησὶ, καὶ πλημμελοῦντες, καὶ τῶν μὲν ὠφελεῖν δυναμένων οὐδεμίαν ποιοῦμενοι⁹⁹ πρόνοιαν, τοῖς δὲ ματαιοῖς καὶ ἀκερδέσι προστετηκότες ἐπιτηδεύμασι, καὶ μετὰ πάσης ταῦτα μετιόντες σπουδῆς, τὸν βίον ὑπεξήλθον.

λδ', λε'. « Ὅτ' ἀν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτουν¹ αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον, καὶ ὠρθηρίζον πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἐμνήσθησαν ὅτι ὁ Θεὸς βοηθὸς αὐτῶν² ἔστι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος λυτρωτὴς αὐτῶν ἔστι. » Οὐ μάτην δὲ αὐτοῖς ὁ φιλόθρωπος Δεσπότης τὰς πέδας³ ἐπήγαγεν· ὠφέλιαν γὰρ ἐντεῦθεν οὐ σμεκρὰν ἐκαρποῦντο. Ἀπολαύοντες μὲν γὰρ τῶν ἀγαθῶν, οὐκ ἠσθάνοντο· κολαζόμενοι δὲ, τὴν θεῖαν προσήεσαν αἰτοῦντες⁴ φιλοῦντων.

λς', λζ'. « Καὶ ἠγάπησαν⁵ αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· καὶ τῇ γλώσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ. Ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεία μετ' αὐτοῦ⁶· οὐδὲ ἐπιστάθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. » Ἀγαπᾶν δὲ αὐτὸν ὑπισχοῦντο ψευδέσι χρώμενοι⁶ λόγοις.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁵ Ἀπῆρε. Hebr. עָרַב concitavit. ⁸⁶ cod. 2 λίβαν. ⁸⁷ Rec. lectio est χροῦν. ⁸⁸ Ἐπεσεν. Rec. lectio h. l. est ἐπέπεσον. Hebr. פָּלַח et cadere fecit, s. dejecit. Symm. καὶ ἐπέβαλεν. ⁸⁹ Οὐκ ἔστερη. Hebr. לֹא נָחַס non recesserunt, s. destiterunt. Symm. οὐκ ἀπεστησαν. ⁹⁰ Βρώσεως. In textu τῶν Ὁ αἰδὶ solet αὐτῶν. ⁹¹ Πλεοσίν. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Præstat autem rec. lectio πλοσιν. Hebr. $\text{רַב־רַב־בְּרַב־בְּרַב}$. ⁹² Ἐκλεκτοῦς. Hebr. בְּרַב־בְּרַב juvenes. ⁹³ Συνεπόδισεν. Hebr. עָרַב־בְּרַב prostravit. Symm. ὠκλασεν. ⁹⁴ Θεόν. cod. 2 πρᾶμ. φιλόθρωπον. ⁹⁵ Ἐπήγαγε. cod. 2 ἐπήνεγκε. ⁹⁶ Διδάσκων. cod. 2 πρᾶμ. καί. ⁹⁷ Καὶ — αὐτῶν. Hebr. Et consumpsit in vanitate dies eorum. Aquila, Καὶ συνετέλεσεν ὧ· ἀτμὸν τὰς ἡμέρας αὐτῶν. ⁹⁸ Μετὰ σπουδῆς. Hebr. בְּרַב־בְּרַב in terrore. ⁹⁹ cod. 2 ἐποιοῦντο. ¹ Τότε ἐξεζήτουν. Rec. lectio est ἐζήτησαν, omisso τότε. ² Βοηθὸς αὐτῶν. Hebr. בְּרַב־בְּרַב petra eorum. ³ Πέδας. cod. 2 πληγὰς. ⁴ Αἰτοῦντες. cod. 2 ζητοῦντες. ⁵ ἠγάπησαν. Hebr. יָרַב־בְּרַב et pellegerunt eum. ⁶ Χρώμενοι. cod. 2 πρᾶμ. δέ.

'Ανεφθέγγετο' γὰρ τοῖς λόγοις ὁ λογισμὸς, ἅ ἄνταντία τοῖς θεοῖς βουλευόμενος, ὁ νόμος, καὶ πιστεύειν τοῖς θεοῖς λόγοις: ¹⁰ οὐκ ἀνεχόμενος ¹¹.

λθ'. « Αὐτὸς δὲ ἐστὶν οἰκτιρῶν, καὶ ἰλάσσεται ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθερεῖ. « Ἄλλ' ὅμως αὐτὸς, τῇ οἰκειᾷ χρώμενος ἀγαθότητι, οὐκ ἠνέσχετο αὐτοὺς παντελεῖ παραδοῦναι φοροῦν. » Καὶ πληθυνεῖ τοῦ ἀπιστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ ἐκκαύσει πᾶσαν τὴν ὄργην αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως: Καὶ ἐπὶ πο.τὴ ἀπέστρεψε τὴν ὄργην αὐτοῦ, καὶ οὐ διεήγειρεν ἔλεον τὸν θυμὸν αὐτοῦ. Οὐκ ἄξιαν αὐτοῖς, φησὶ, τῶν πεπλημμελημένων τιμωρίαν ἐπήγαγεν.

λθ'. « Καὶ ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἶσι, πνεῦμα πορευόμενον, καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. » Ἦδει γὰρ αὐτῶν τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν· καὶ ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν ^B δέξονται τοῦ βίου τὴν πέραν ¹².

μ'. μα'. « Ποσάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· παρώργισαν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρῳ. Καὶ ἐπιστρέψαν καὶ ἐπίερασαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώξυναν ¹³. » Διὰ τούτων ἀπάντων τὴν θείαν διδάσκει μακροθυμίαν. Ἀκριβέστερον δὲ τούτων ἕκαστον ἐκ τῆς ἱστορίας καταμαθεῖν δυνατόν. Ἦτε μὲν γὰρ τὸν ¹⁴ μόσχον ἐθεοποίησαν· ποτὲ δὲ τῷ Βεελφεγόρ ἐτελέσθησαν. Ἄλλοτε τὴν κατὰ τοῦ μεγάλου Μωσοῦ ἐμελέτησαν τυραννίδα· τῆς τοῦ μάννα τροφῆς ἀπολαύοντες, ἡχαρίζησαν· ἀπολαβεῖν τὴν ἐπηγγελμένην κελευσθέντες γῆν, τὸ δέος προῦδάλλοντο· καὶ ἄλλα μυρία πρὸς τούτοις εἰργάσαντο, ἅπερ μὴ κύνειν οὐκ ἐθέλοντες τὸν λόγον ¹⁵ παραλείψομεν. ^C

μβ'. « Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἡμέρας ἧς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλιβόντος, » Οὐκ ἐβουλήθησαν λαβεῖν εἰς διάνοιαν τὰς προτέρας εὐεργεσίας, οὐδὲ λογισασθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχὺν, δι' ἧς ἀπηλλάγησαν τῆς Αἰγυπτίων δουλείας. Ἐἶτα διέξεισι τὰς ἐκεῖ γεγενημένας θαυματουργίας.

μγ'. « Ὡς ¹⁶ ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνεως. » Ἡ Τάνις εἶχε τοῦ Φαραὸ τὰ βασίλεια. Ἐκεῖ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις τὰς τιμωρίας ὁ μέγας ἐπήγαγε Μωσῆς.

μδ'. « Καὶ μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρηματα ¹⁷ αὐτῶν, ὕψως μὴ πλώσιν. » Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ τὰ ποτάμια ¹⁸ μόνον ὕδατα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ὑπερῶν συνιστάμενα μετέβαλεν εἰς αἷματος φύσιν, τῷ δόψει ¹⁹ κίεζων τοὺς ἀντιλόγοντας.

με'. μς'. « Ἐξάπεστελεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυϊαν, καὶ κατέφαγεν αὐτοὺς, καὶ βάτραχον, καὶ διεφθίρεν αὐτούς. Καὶ ἔδωκε τῇ ἐρυσίθῃ ²⁰ τοὺς καρπούς ²¹ αὐτῶν, καὶ τοὺς πόνους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι. » Κυνο-

repugnabat, **1157** contraria dixinis legibus volens, divinisque oraculis credere nolens.

VERS. 38. « Ipse autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet eos. » Cæterum ipse, propria benignitate ductus, noluit ipsos penitus inierimere. « Et abundabit, ut avertat iram suam, et non accendet omnem iram suam. » Symmachus autem sic: *Et magnopere avertit iram suam, et totam suam iram non excitavit.* Minime, inquit, dignam ipsis peccatorum pœnam inflixit.

VERS. 39. « Et recordatus est carnem esse illos, spiritum qui vadit, et non redit. » Nam eorum naturæ imbecillitatem novit, et brevi finem vitæ eos accepturos esse.

VERS. 40, 41. « Quoties exacerbaverunt eum in deserto, ad iram incitaverunt eum in terra sicca. Et conversi sunt, et tentaverunt Deum, et Sanctum Israelis exacerbaverunt. » Per hæc omnia longanimitatem Dei docet. Accuratius autem unumquodque eorum ex historia disci potest. Nam aliquando quidem vitulum deum fecerunt, aliquando vero Beelphegori initiati sunt: et alias tyrannidem contra magnum Mosen meditati sunt, et cum manna consecuti essent, ingrati fuerunt; et cum jussi essent promissam terram accipere, timorem objiciebant, et præter hæc innumerabilia alia fecerunt, quæ ^C omitemus, ne justo longiores simus.

VERS. 42. « Non sunt recordati manus ejus **1158** die quo redemit eos e manu tribulantis. » Noluerunt in memoriam revocare pristina beneficia, neque Dei fortitudinem considerare, per quam ab Ægyptiorum servitute liberati fuerunt. Deinde miracula, quæ ibi edita fuere, percurrit.

VERS. 43. « Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Tancos. » Tanis Pharaonis regiam habebat: ibi vero pœnas magnum Moses Ægyptiis irrogavit.

VERS. 44. « Et convertit in sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. » Nam primum quidem non modo fluviatiles aquas, verum etiam quæ pluviis colliguntur, in sanguinis naturam convertit, contradicentes siti premens.

VERS. 45, 46. « Misit in eos cynomyiam, et comedit eos, ranam, et disperdidit eos. Et dedit rubigini fructus eorum, et labores eorum locustæ. » Cynomyia autem et ranis iræ ministris usus, acerbos

^c Exod. xxxii; Num. xxv; Psal. cvi, 28.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ cod. 2 ἀνεφθέγγοντο. ⁸ cod. 2 οἱ λογισμοί. ⁹ cod. 2 βουλευόμενος. ¹⁰ cod. 2 λόγοις. ¹¹ cod. 2 ἀνεχόμενοι. ¹² Πέρας. cod. 2 τέλος. ¹³ Παρωξ. Hebr. תַּיִתּוּ *limitibus circumscriserunt*, s. circumscribere voluerunt. ¹⁴ Τὸν — ποτὲ δέ. Des. in cod. 2. ¹⁵ Τὸν λόγον. Des. in cod. 2. ¹⁶ Ὡς. Hebr. וַיִּשְׁלַח, sc. die. ¹⁷ Τὰ ὄμβρ. Hebr. מַטְרֵיהֶם *fluenta eorum*. Symm. τὰ βεῖθρα αὐτῶν. ¹⁸ cod. 2 ποταμιαία. ¹⁹ cod. 2 τῇ εἰψῆ. ²⁰ Τῇ ἐρυσίθῃ. Hebr. חֲרָשׁוֹ *bruchos*. ²¹ Rec. lectio h. l. est τὸν καρπὸν.

dolores ipsis incussit. Rubigine autem et locusta A
terræ fructus corrumpit.

VERS. 47. « Destruxit grandine vineas eorum, et moros eorum pruina. » Rubigine quidem et locusta fructus terræ consumpsit : grandine vero et pruina ipsas etiam arborum radices perdidit. At moros alii interpretes sycomoros interpretati sunt.

VERS. 48. « Et tradidit grandini jumenta eorum, 1159 et possessiones eorum igni. » Symmachus vero sic : *Qui tradidit pestilentiae jumenta ipsorum, et possessiones eorum volucris.* Cum enim repentinum interitum paterentur, esca facta sunt volucrum carnivorarum.

VERS. 49. « Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram, et tribulationem, immisiones per angelos malos. » Indignationem et iram, et tribulationem, acerbis pœnas nuncupavit : *angelos autem malos, supplicii ministros; neque naturæ, neque electionis nequitiam, malitiam vocans, sed supplicii pœna.* Sic etiam malum diem supplicii diem vocat. Hoc vero etiam Symmachus ostendit : nam pro *angelis malis, angelos mala infligentes* dixit.

VERS. 50. « Viam fecit iræ suæ. » Quasi diceret : Benignitas non impedivit pœnam, sed locum dedit justæ castigationi. Hoc etiam per ea quæ sequuntur ostendit.

« Non pepercit a morte animabus eorum, et jumenta eorum in morte conclusit. [VERS. 51.] Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham. » Cum enim pervicacem eorum mentem vidisset, pœnas ipsis abunde incussit : primum quidem jumentis perniciem, deinde inopinatam mortem primogenitis infligens. *Tabernacula vero Cham Ægyptum nominavit : quoniam Mesrem filius fuit Chami, Mesrem autem est Ægyptus.*

1160 VERS. 52. « Et abstulit sicut oves populum suum, et duxit eos tanquam gregem in deserto. » Hoc pacto cum illos castigasset, in solitudinem populum suum deduxit, imitatus pastorem, D
qui suo gregi anteit.

VERS. 53. « Et eduxit eos in spe, et non time-runt. » Nam cum multa dedisset pignora suæ potentia, jussit ut sibi confiderent, neque timerent. Hoc quidem a Deo universorum factum est : ill

μύζα δὲ καὶ βατράχοις ὑπουργοῖς τῆς ὀργῆς χρησά-
μενος, πικρὰς αὐτοῖς τὰς ὀδύνας ἐπέγαγεν. Ἐρῶ-
σίβη δὲ καὶ ἀκρίδι τῆς γῆς διέφθειρε τοὺς
καρπούς.

μζ'. « Ἀπέκτεινεν²² ἐν χαλάζῃ τὴν ἀμπελον αὐ-
τῶν, καὶ τὰς συκαμίνοὺς αὐτῶν ἐν τῇ πάχνῃ²³. »
Ἐρῶσιβη μὲν καὶ ἀκρίδι τὸν καρπὸν κατηνάλυσε,
χαλάζῃ δὲ καὶ πάχνῃ καὶ αὐτὰς τὰς ρίζας τῶν
δένδρων ἐνέκρωσε. Τὰς μέντοι²⁴ συκαμίνοὺς οἱ ἄλλοι
ἐρμηνευταὶ συκομόρους ἠρμήνευσαν.

μη'. « Καὶ παρέδωκεν εἰς χάλαζαν²⁵ τὰ κτήνη
αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν τῷ πυρὶ²⁶. » Ὁ δὲ
Σύμμαχος οὕτως· *Τοῦ ἐκδόντος λοιμῶ τὰ κτήνη
αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν οἰωνοῖς.* Ἀθρίαν
γὰρ δεξάμενα τελευτήν, θοίην τῶν σαρκοβόρων ὀρνί-
θων ἐγένετο²⁷.

μθ'. « Ἐξείσατε²⁸ εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ
αὐτοῦ· θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ θλιψίν, ἀποστολήν²⁹
δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ
θλιψίν, τὰς πικρὰς τιμωρίας ἐκάλεσεν· ἀγγέλους δὲ
πονηροῦς, τῆς τιμωρίας³⁰ τοὺς ὑπουργοὺς· οὕτε
φύσεως, οὕτε προαιρέσεως μοχθηρίαν, τὴν πονηρίαν
καλῶν, ἀλλὰ τὴν τῆς κολάσεως τιμωρίαν. Οὕτω
πονηρὰν ἡμέραν τὴν τῆς τιμωρίας ἡμέραν³¹ καλεῖ.
Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος προεδήλωσεν· ἀντὶ γὰρ
ἀγγέλων πονηρῶν, ἀγγέλων κακούργων εἰρηκεν.

ν'. « Ὀδοποίησε τρίβον³² τῇ ὀργῇ αὐτοῦ. » Ἀντὶ
τοῦ, οὐκ ἐκόλυσεν ἡ φιλανθρωπία τὴν τιμωρίαν,
ἀλλ' ἔδωκε χάριον τῇ δικαίᾳ παιδείᾳ. Τοῦτο καὶ διὰ
τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσεν.

« Οὐκ ἐφείσατο³³ ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν·
καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλεισε. [να'.]
Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, ἀπαρ-
χὴν παντὸς πόνου αὐτῶν³⁴. ἐν τοῖς σκηνώμασι
Χάμ. » Θεασάμενος γὰρ αὐτῶν τὴν ἀντίτυπον
γνώμην, ἀφειδῶς αὐτοῖς τὰς τιμωρίας ἐπέγαγε·
πρῶτον μὲν τοῖς κτήνεσιν ὀλεθρον, ὕστερον δὲ τοῖς
πρωτοτόκοις θάνατον ἐπάγων ἀπροσδόκητον. Σκηνώ-
ματα δὲ Χάμ, τὴν Αἰγύπτου προσηγόρευσεν, ἐπειδὴ
τοῦ Χάμ υἱὸς ὁ Μεσερέμ³⁵, Μεσερέμ δὲ³⁶ ἡ Αἰγυ-
πτος.

νθ'. « Καὶ ἀπήρην ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ·
καὶ ἀνήγαγεν³⁷ αὐτοὺς ὡσεὶ ποίμνιον ἐν ἐρήμῳ. »
Οὕτως ἐκείνους παιδεύσας, ἐπὶ τὴν ἐρημον ἤγαγε
τὸν οἰκεῖον λαόν· ποιμένα μιμούμενος, τῆς ποιμνῆς³⁷
ἡγούμενον.

νγ'. « Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἐλπιδί³⁸, καὶ οὐκ
ἐδειλίασαν. » Πολλὰ γὰρ ἐνέγγυα³⁹ τῆς οικείας
δυνάμεως δεδωκώς, θαρσύνει αὐτῷ, καὶ μὴ δεδιέναι
προσέταξε. Τοῦτο δὲ παρὰ μὲν τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²² Ἀπέκτεινεν. cod. 2 præm. Καί. ²³ Πάχνῃ. Hebr. לַבְּרֵחַ grandine majori. ²⁴ cod. 2 μέν. ²⁵ R. c. lectio h. l. est ἐν χαλάζῃ. ²⁶ Τῷ πυρὶ. Hebr. בַּיְשָׁרָה fulminibus. ²⁷ cod. 2 ἐγένοντο. ²⁸ Ἀποστολήν. Des. in cod. 2. ²⁹ Τῆς τιμωρίας. Des. ibid. ³⁰ Ἡμέραν. Abest a cod. 2. ³¹ Ὀδοποίησε τρίβον. Hebr. נָתַן אֶת הַדֶּרֶךְ Ad trutinam disposuit. ³² Ἐξείσατο. Hebr. נָתַן cohibuit. ³³ Παντὸς πόνου αὐτῶν. Rec. lectio est πόνου αὐτῶν. Hebr. רֹבְרֹת roborum. ³⁴ cod. 2 Μεσερέμ. ³⁵ Μεσερέμ ἐξ. cod. 2 τοῦ δέ. ³⁶ Καὶ ἀνήγαγεν. Rec. lectio h. l. est ἤγαγεν. ³⁷ Μίμ. τῆς ποιμνῆς. cod. 2 καταστήσας αὐτοῖς καί. ³⁸ Ἐπ' ἐλπίδι. Hebr. בַּיְשָׁרָה secure. Pro ἐπ' in textu τῶν Ὁ legi solet ἐν. ³⁹ cod. 2 ἐνέγγυα.

ἐγένετο· ἐκεῖνοι δὲ τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ ὀρθοῦν⁴⁰ οὐκ ἠθέλησαν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

40. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

41. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

42. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

43. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

44. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

45. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν. Ἐκείνους δὲ ἐκάλυψε θάλασσα. Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῖς μὲν παρέσχεν ὕδωρ, ἐκεῖνους δὲ τοῖς κύμασιν ἐχώσεν.

A autem in divina potentia confidere noluerunt. Et inimicos eorum operuit mare. Idem enim mare his quidem iter præbuit, illos vero fluctibus obruit.

VERS. 54. Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem hunc, quem acquisivit dextera ejus. Cum igitur eos illinc liberasset, tradidit ipsiis quam pollicitus est terram. Nam per Sionem montem totam terram significavit. Et ejecit a facie eorum gentes, et sorte divisit eis terram funicula distributionis. Cum enim liberasset terram illam ab antiquis incolis, his secundum promissiones illius imperium tradidit. Hoc enim ostendit illud, funiculo distributionis. Possessores enim solent terram suam metiri. Sortes autem et distributiones accuratius docet historia Josuæ Nave.

VERS. 55. Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel. Secundum tribus enim terram distribuerunt. Ostensa in hunc modum infidelitate eorum, qui in solitudine usi sunt, persequitur iniquitates in terra promissionis 1161 patratas.

VERS. 56. Et tentaverunt, et exacerbaverunt Deum excelsum, et testimonia ejus non custodierunt. Post tot tantaque beneficia perrexerunt delinquere, et divina mandata violare.

VERS. 57. Et averterunt se, et prævaricati sunt, quemadmodum patres eorum. Patrum imitati sunt nequitiam, et illorum conspicati supplicium, nihil inde adjuti sunt. Conversi sunt in arcum pravum. Arcus artificiose elaboratus in scopum emissa jacula dirigit: si vero aliquam obliquitatem in se habuerit, conjectas sagittas dirigere nequit. Illi igitur mentis rectitudine depravata, neque divinis beneficiis, ut par erat, usi sunt, et ea quæ utilitatis occasiones afferre poterant, damni occasiones reddiderunt.

VERS. 58. In iram concitaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad æmulationem eum provocaverunt. A Deo universorum beneficiis affecti, inanimatis idolis servierunt.

VERS. 59. Audivit Deus, et sprevit. Eos, inquit, precantes sua ope minime dignatus est. Hæc autem manifestius Judicium historia docet. Tradidit enim ipsos interdum quidem Ammonitis, aliquando autem Moabitis, alias vero Madianitis, et Allophyliis, impietatis pœnas ab illis exigens. Et ad nihilum redegit valde Israel. Celeberrimum enim populum illum, qui ab Ægyptiorum servitute miro modo liberatus fuit, quem 1162 mare vidit et fugit, coram quo Jordanes conversus est retrorsum, hunc inquam, finitimi facillime expugnabant.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ ὀρθοῦν. cod. 2 μαρτυρεῖν. ⁴¹ cod. 2 ἀπέδωκεν. ⁴² Γῆν. Allost a cod. 2. ⁴³ cod. 2 διαμετρήσεις. ⁴⁴ Φυλάξ. Suppl. e cod. 2. ⁴⁵ Rec. lectio est ἰσχυροῦς. ⁴⁶ Τίη — τιμωρ. Des. in cod. 2. ⁴⁷ Εἰς τόξον. Hebr. sicut arcus. ⁴⁸ Ὑπερεῖδε. Hebr. — צַוָּת indignatus fuit. ⁴⁹ cod. 2 αὐτοῖς. ⁵⁰ cod. 2 κρατούμενος. ⁵¹ cod. 2 κατηγωνίζοντο.

INTERP. PSALMI LXXVII.

VERS. 1. « Prudentiæ Asaph. » Deus universorum, cum legem antiquam dedisset filiis Israel, jussit **1149** ut hanc continue discerent, et suos liberos docerent, atque etiam causas dierum festorum suis posteris aperirent, ut divina beneficia discentes, grati forent in talium largitore. « Ait enim : « Docebis hæc omnia filios tuos, et filios filiorum tuorum, et observabunt mandata Dei, ut bene sit ipsis². » Hoc etiam per hunc psalmum prophetica gratia effecit. Siquidem commonescit populum, omnemque ejus posteritatem, eorum quæ a Deo effecta sunt, ac honorum ab ipso suppeditatorum, et ingrati eorum qui hæc acceperunt, animi. « Attendite, popule mi, ad legem meam. » Vobis mando, ut ea quæ dicuntur, studiose audiat: vobis enim hanc admonitionem veluti quamdam legem propono. « Inclinate aurem vestram ad verba oris mei. » Prompte ea, quæ a me dicuntur, auribus percipite.

VERS. 2. « Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. » Quoniam enim patres insimulabat ad filiorum utilitatem, *parabolam* vocavit hujusmodi narrationem, ut quæ obscura sit, et occultam utilitatem contineat. Addidit autem se antiquas propositiones afferre. Et docens unde hæc didicit, subjunxit :

VERS. 3. « Quotquot audivimus, et cognovimus ea. » Deinde harum rerum præceptores ostendit.

« Et patres nostri narraverunt nobis. [VERS. 4] Non **1150** sunt occultata a filiis eorum in generatione altera, narrantes laudes Domini, et virtutes ejus, et mirabilia ejus quæ fecit. » Olim, inquit, et a principio, qui miraculorum spectatores fuerunt, suos filios hæc docuerunt, et illi rursus suis posteris hanc doctrinam transmiserunt. Hoc vero,

² Deut. iv, 40.

A ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΟΥ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. » Τὸν παλαδὸν⁴⁴ δεδωκώς νόμον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, προσέταξε τοῦτον διηλεκτικῶς εκπαιδεύεσθαι⁴⁵, καὶ τὰ τέκνα διδάσκειν· καὶ μὲν δὴ καὶ τῶν ἑορτῶν τὰς αἰτίας, τοῖς ἐκγόνοις ὑποδεικνύωναι, ὡς ἂν τὰς θείας εὐεργεσίας μαθαίνοντες, εὐγνώμονες γένοιτο περὶ τὸν τὰ τοιαῦτα κεχαρισμένον. « Διδάξεις γὰρ αὐτὰ, φησὶ, τοὺς υἱοὺς σου, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν σου, καὶ φυλάξουσι τὰς ἐντολάς Κυρίου τοῦ Θεοῦ⁴⁶, ἵνα εὖ αὐτοὺς γένηται. » Τοῦτο πεποιήκειν ἡ προφητικὴ χάρις, καὶ διὰ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ· ἀναμιμνήσκει γὰρ τὸν λαόν, καὶ τοὺς τούτων ἐκγόνους, τῶν τε ὑπὸ Θεοῦ⁴⁷ γεγεννημένων, καὶ τῶν παρασχεθέντων ἀγαθῶν, καὶ τῶν ταῦτα δεξαμένων τὴν ἀχάριστον γνῶμην. « Προσέχετε, λαὸς μου, τὸν νόμον μου. »

β'. « Ἀολίζω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τῶν πατέρων ἐποιεῖτο⁴⁸ κατηγορίαν εἰς ὠφέλειαν τῶν παίδων, *παραβολῆν* ἐκάλεσε τὴν τοιαύτην διήγησιν, αἰνιγματώδη οὔσαν, καὶ κεκρυμμένην τὴν ὠφέλειαν προσφέρουσαν. Προστίθεικε δὲ, ὅτι καὶ ἀρχαία προσφέρει προβλήματα. Καὶ διδάσκων πόθεν ταῦτα μεμάθηκεν⁴⁹, ἐπήγαγεν·

γ'. « Ὅσα ἤκουσαμεν καὶ ἐγνωμεν αὐτά. » Εἶτα⁵⁰ τοὺς τούτων διδασκάλους ὑπέδειξε.

« Καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν. [δ'.] Οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἑτέραν, ἀπαγγέλλοντες τὰς αἰνήσεις τοῦ Κυρίου, καὶ τὰς δυναστείας αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἃ ἐποίησε. » Ἄνωθεν, φησὶ, καὶ ἐξ ἀρχῆς οἱ τῶν θαυμάτων αὐτόπται τοὺς οἰκέλους ταῦτα ἐδίδαξαν παῖδας, χάκεινοι πάλιν τοῖς ἐκγόνοις τῆνδε⁵¹ τὴν διδασκαλίαν

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁴ Τὸν παλαδόν, κ. τ. λ. In cod. Flor. a Cel. Bandinio in Catalogo codd. mss. biblioth. Mediceæ Laur. t. I, p. 34 seqq. descripto, hoc exstat Proœmium: Ἰσως δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ διὰ τὸ δεῖξαι τοὺς ἀπισταζέμενους Θεοῦ, τῶν κακῶν αἰτίους ἑαυτοῖς γινομένους, διηγείται τὴν ἐν ἐρήμῳ δυσπιστίαν καὶ ἀντιλογίαν τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπιτομώτερον δὲ καὶ τὰ θαύματα λέγει, καὶ οὔτε πάντα, οὔτε ἐν τάξει, ἀλλ' ἀπαρτηρήτως, καὶ ὅσα καὶ ὅπως ἐπὶ νοῦν ἦλθεν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἱστορεῖν αὐτῷ προδύκετο, ἀλλὰ στηλιτεύσαι τὴν ἀχαριστίαν τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ἀρχεται γὰρ βασιλικῶς εὐθύς, λαόν ἑαυτοῦ λέγων τοὺς ὑποταγμένους αὐτῷ καὶ κελεύων προσέχειν τῷ οἰκείῳ νόμῳ ἢ ταῖς οἰκείαις ὑποδείξεισι κατὰ Σύμμαχον· ὅσον γὰρ τινὰ νόμον, φησὶ, τὴν προκειμένην προσφέρει παραίνεσιν. Ἐπεὶ καὶ νόμος ἦν ἀρχαῖος τὰς τοῦ Θεοῦ μὴ κρύπτειν εὐεργεσίας, ἀλλὰ διηγέσθαι τοὺς καθ' ἑκάστον τοῖς μετ' αὐτοὺς, ὥστε διαβαίνειν εἰς γενεὰς τῶν ὑπαρξάντων ἀγαθῶν τὰς μνήμας. Eodem quoque modo David, ut ostenderet eos, qui a Deo defecerant, calamitatis suæ fuisse auctores, enarrat, quomodo Judæi in deserto vix a se impetrare potuerint, ut crederent, Deo autem contraxerint. Exponit vero etiam, licet brevius, miracula, at vero nec omnia, nec secundum ordinem, sed nulla observata serie, eo duntaxat numero et ordine, quo obversabantur ejus animo. Noluit enim historicum agere, sed ingratis Judæorum mentem memoriam prodere. Sermonem autem more regio orditur, subditos suos populum suum dicens, ac jubens, ut ad legem quam dederat, aut argumenta, ut Symmachus habet, attenderent. Admonitionem enim istam instar legis profert. Sicque lege antiqua tenebantur, beneficia a Deo accepta non occultare, sed nullo excepto suis ea narrare, ut ad omnes generationes transiret memoria bonorum quæ illis obtigerant. Cum verbis illis ἀρχεται — παραίνεσιν conf. quæ ex Apollinario ad h. l. attulit Cord. t. II, p. 632. ⁴⁵ Ἐκπαιδεύεσθαι. cod. 2 præm. καὶ αὐτοῦς. ⁴⁶ Θεοῦ. cod. 2 add. σου. ⁴⁷ Θεοῦ. cod. 2 præm. τοῦ. ⁴⁸ cod. 2 ποιήσατο. ⁴⁹ cod. 2 μεμάθηκαμεν. ⁵⁰ Εἶτα — ὑπέδειξε. Hæc in cod. 2 post διηγήσαντο ἡμῖν locum nacta sunt. ⁵¹ Τῆνδε. cod. 2 ταύτην.

παρέπεμψαν. Τοῦτο δὲ⁵⁵, φησὶν, ἐποίουν τῷ θεῷ A inquit, fecerunt, divinæ legi obtemperantes. Hoc enim subdidit :

ε'. « Καὶ ἀνέστησε μαρτύριον ἐν Ἰακώβ, καὶ νόμον ἔθετο ἐν Ἰσραήλ. » *Μαρτύριον* καλεῖ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ παγεῖσαν σκηνήν, ὡς ἔχουσιν τὰς πλάκας τοῦ μαρτυρίου. Τὸν γὰρ νόμον, ὡς ἦδη προειρήκαμεν, καὶ ἐντολὰς καλεῖ, καὶ μαρτύρια, καὶ κρίματα, καὶ δικαίωματα· καὶ τοῦτο σαφέστερον ἡμῖν εἰρηται ἐν τῷ ἰη' ψαλμῷ. « Ὅσα ἐνετείλατο τοῖς πατράσιν ἡμῶν, τοῦ γνωρίσαι αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. » Τοῦτο, φησὶ, διὰ τῆς νομοθεσίας ἐκείνης παρεκελεύσατο, ὥστε καθάπερ τινὰ κληρὸν⁵⁶, τὴν τῶν θαυμάτων διήγησιν παραπέμψαι τοὺς πατέρας εἰς τοὺς ἐκγόνους.

ζ'. « Ὅπως ἀν γυνῷ γενεὰ ἑτέρα, υἱοὶ οἱ τεχθησόμενοι καὶ ἀναστήσονται, καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. » Ὁὕτω γὰρ οὗτοι παρὰ τῶν πατέρων ταῦτα μεμαθηκότες, πάλιν τοῖς ἐξ αὐτῶν τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν προσέφερον, καὶ ἄλλοτος ἢ τούτων διεφυλάττετο μνήμη· καὶ τίς ὁ τῆς διδασκαλίας καρπός;

ζ'. « Ἴνα θῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν· καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων αὐτοῦ⁵⁷, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσι. » Μανθάνοντες⁵⁸ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ ὅπως αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ ποιεῖν ἅπαντα βέβαιον, βεβαίαν κτήσονται τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα· καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τεθείαισι ἀκολουθήσουσι νόμοις.

η'. « Ἴνα μὴ γένωνται ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν, γενεὰ σκολιὰ καὶ παραπικραίνουσα. » Μανθάνοντες γὰρ C τῶν πατέρων τὴν ἀχάριστον γνώμην, καὶ ὅπως τῇ παραδίσει τοῦ νόμου τὸν Θεὸν πολλάκις ἐκίνησαν εἰς ὀργήν, τὴν ἐκείνων φυλάξονται μίμησιν. Ἡ γενεὰ ἥτις οὐ κατέθυγε τὴν καρδίαν⁵⁹ αὐτῆς⁶⁰, καὶ οὐκ ἐπιστάθη μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. » Ἐκεῖνοι γὰρ βεβαίαν⁶¹ τὴν εἰς τὸν Θεὸν οὐκ ἐκτήσαντο πίστιν, τὴν εὐθείαν οὐκ ἐθελήσαντες πορεῖαν ὀδεῦσαι, ἀλλὰ γνώμην ἐσχηκότες τοῖς θεοῖς ἐναντιουμένην θεομοίς.

θ'. « Υἱοὶ Ἐφραΐμ ἐντεινοντες⁶² καὶ βάλλοντες τόξοις, ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. » Τῆς τοῦ Ἐφραΐμ φυλῆς διαφρόντως κατηγορεῖ, ὡς περὶ πολλοῦ ποιησαμένης τῶν ειδώλων τὴν θαρραλίαν· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ τῶν Κριτῶν ἡμᾶς ἱστορία διδάσκει, καὶ ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν. Αὐτοὶ γὰρ ἔστησαν τὰς δαμάλλεις· καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἀπέστησαν τὰς ἐνεία φυλάς· καὶ οὕτω⁶³ τῆς ἀποστάσεως ἐγένοντο πρόξενοι. Τοῦτο μάλιστα προορῶσα τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, τῆς μηδέπω γεγεννημένης ἀμαρτίας κατηγορεῖ· τὴν ἀρμόττουσαν αὐτοῖς προσφέρουσα συμβουλὴν· εἰδοῖα μὲν, ὡς οὐ δέξονται τὴν παραινέσιν, τὴν προσήκουσαν δὲ ὁμῶς ὠφέλειαν προσφέρουσα. Αὐδάσα δὲ αὐτῶν τὴν βώμην, καὶ τὴν τοξικὴν ἐπι-

VERS. 5. « Et suscitavit testimonium in Jacobo, et legem posuit in Israele. » *Testimonium* vocat tabernaculum in solitudine erectum, tanquam tabulas testimonii habens. Nam *legem*, ut jam ante diximus, et præcepta vocat, et testimonia, et judicia, et justificationes : quod apertius a nobis dictum est in psalmo xviii. « Quæcumque mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis. » Hoc, inquit, per illam legislationem jussit, ut parentes hanc miraculorum narrationem, veluti quamdam hæreditatem, posteris transmitterent.

VERS. 6. « Ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur et exsurgent, et narrabunt illa filiis suis. » Sic enim illi a parentibus hæc edocti, rursus eandem doctrinam suis filiis tradebant, et horum memoria perpetua custodiebatur. Et quis est doctrinæ fructus?

VERS. 7. « Ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Domini, et mandata ejus exquirant. » Nam Dei potentiam discentes, et quomodo illi bona omnia facere **1151** facile sit, firmam spem in ipsum concipient, legesque ab ipso latas sequentur.

VERS. 8. « Ne fiant, sicut patres eorum, generatio prava et exasperans. » Nam parentum ingratum animum discentes, et quomodo ob legis transgressionem Deum sæpius irritaverint, ab illorum imitatione sibi cavebunt. « Generatio quæ non direxit cor suum, et non fidelis fuit cum Deo spiritus ejus. » Illi enim firmam fidem non habuerunt in Deum, recto tramite incedere nolentes, sed mentem divinis decretis contrariam habentes.

VERS. 9. « Filii Ephraim intendentes, et mittentes arcubus, conversi sunt die belli. » Tribum Ephraim potissimum accusat, ut quæ idolorum cultui in primis dedita fuit. Hoc enim Judicium etiam historia nos docet, et tertius Regnorum liber. Ipsi enim juvenecas constituerunt, et novem tribus a cultu secundum legem desciscere fecerunt, et sic defectionis auctores fuerunt. Hoc in primis prævidens Spiritus gratia, peccata, quæ nondum patrata erant, arguit, accommodatum ipsis consilium suggerens : sciens quidem ipsos admonitionem non accepturos, congruentem tamen utilitatem afferens. Cum autem illorum robur docuisset, et jaculandi peritiam, timiditatem quoque redarguit. Con-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ Δέ. cod. 2 γάρ. ⁵⁶ Κληρὸν. cod. 2 add. πατρῶν. ⁵⁷ Αὐτοῦ. Rec. lectio h. l. est τοῦ Θεοῦ. ⁵⁸ Μανθάνοντες — νόμοις. Des. in cod. 2. ⁵⁹ Τὴν καρδίαν. Rec. lectio est ἐν τῇ καρδίᾳ. ⁶⁰ cod. 2 ἑαυτῆς. ⁶¹ Βεβαίαν. cod. 2 πράϊν. φησί. ⁶² Ἐρτείν. Hebr. יָרִיבֵי armati. ⁶³ cod. 2 οὕτοι.

versi sunt enim die belli. Nam ob scientiam rei militaris se efferentes, ingruente bello in fugam versi sunt.

VERS. 10. « Non custodierunt **1152** testamentum Dei, et in lege ejus noluerunt ambulare. » Mentis liberum arbitrium recte demonstravit. Noluerunt enim, inquit, secundum legem vivere, neque legalem vitæ rationem amplecti.

VERS. 11. « Et oblitii sunt bene factorum, et mirabilem ejus, quæ ostendit eis. » Et ostendens quando hæc fecerit, subjungit :

VERS. 12. « Coram patribus eorum fecit mirabilia. » Deinde tempus et locum demonstrat. « In terra Ægypti, in campo Taneos. » Omnes hæc Dei miracula in Ægypto edita, quorum parentes eorum spectatores fuerant, e memoria deleverant.

VERS. 13. « Perrupit mare, et perduxit eos : statuit aquas quasi utrem. » Breviter miraculorum narrationem instituit, et a maximo exorsus est. Naturam enim excedit maris miraculum, et iter per illud concessum. Nam aquas, quæ natura sua in prona defluunt, utrinque firmavit universorum Deus, verbo illas tanquam in utre quodam coercens. Quoniam enim utriusque textura liquidam naturam rite potest continere, merito hanc similitudinem in mari diviso posuit, ostendens potentiam verbi divini.

VERS. 14. « Et eduxit eos in nube interdicta, et tota nocte in illuminatione ignis. » Nam nubes eadem interdiu solis molestiam repellat, nocte vero ignis usum præbebat.

VERS. 15. « Dirupit **1153** petram in deserto, et aqua potavit eos velut abyssus multa. » Non enim parum liquoris eduxit, sed fontem, qui multis illis millibus satis fuit. Et hoc apertius per ea, quæ sequuntur, docuit.

VERS. 16. « Et eduxit aquam e petra, et eduxit tanquam flumina aquas. » Aqua enim, quæ scaturiit, in multos rivos divisa fuit, facilem et magnificam gratiam sitientibus præbens.

VERS. 17, 18. « Et perstiterunt adhuc in peccatis, ad iram incitaverunt Excelsum in terra sicca. Et tentaverunt Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis. » Verumtamen neque hoc ab eorum mente pravitate expulsi, sed perseverarunt ingrati animi vitio laborare : et post tot miracula periculum de divina potentia facere voluerunt, et cibo indigentes, non studuerunt accipere id quod necesse erat, sed Dei impotentiam accusarunt.

στήμην, ἐλέγχει καὶ τὴν δειλίαν. Ἐστράφησαν γὰρ ὅτι ἐν ἡμέρᾳ πολέμου· μεγάλη γὰρ ἐπὶ τῇ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ φρονούντες, πολέμου φανέντος ἐτρέποντο εἰς φυγὴν.

ι'. « Οὐκ ἐφύλαξαν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἐβουλήθησαν πορεύεσθαι. » Καλῶς ἐνέφηγε τὸ τῆς γνώμης ἀυθαίρετον. Οὐκ ἐβουλήθησαν γὰρ, φησί, κατὰ νόμον βιώναι, οὐδὲ τὴν ἐννομον ἀσπάτασθαι πολιτείαν.

ια'. « Καὶ ἐπελάθοντο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ, ὧν ἐδείξεν αὐτοῖς. » Καὶ δεικνύς πότε ταῦτα εἰργάσατο, ἐπήγαγεν :

ιβ'. « Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν ἔποίησε θαυμάσια. » Εἶτα τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον διδάσκει : « Ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, ἐν πεδίῳ Τάνεως. » Ταῦτα ἅπαντες τοῦ Θεοῦ τὰς θαυματουργίας, τὰς ἐν Αἰγύπτῳ γεγενημένας, ὧν οἱ πατέρες αὐτῶν αὐτόπται γεγένηται, τῆς μνήμης ἐξέβαλον.

ιγ'. « Διέβρηξεν θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτούς, παρέστησεν ὕδατα ὡσεὶ ἀσκόν. » Συντόμως ποιῆται τὴν τῶν θαυμάτων διήγησιν, καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἄλλων προέταξεν. Ὑπερφύεξ γὰρ ἐστὶ τῆς θαλάσσης τὸ θαῦμα, καὶ ἡ διὰ ταύτης παρασχεθεῖσα πορεία. Τὴν γὰρ ἐπὶ τὸ πρᾶνὲς χωρεῖν πεφυκυῖαν τῶν ὕδατων φύσιν ἐστήσεν ἐκατέρωθεν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καθάπερ ἐν ἀσπῷ τινι καθείρξας τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῶν ἀσπῶν κατασκευὴ συνέχειν ἀκριβῶς τὴν ὑγρὰν δύναται φύσιν, εἰκότως ταύτην ἐπὶ τῆς διαιρηθείσης τῆς εἰκόνας, δεικνύς τοῦ Θεοῦ λόγου τὴν δύναμιν.

ιδ'. « Καὶ ἀδήγησεν αὐτούς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ ἄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. » Ἡ γὰρ αὐτὴ νεφέλῃ μεθ' ἡμέραν μὲν τὸ τῆς ἀκτίνοσ λυπηρὸν ἀπεκρούετο, νύκτωρ δὲ τοῦ πυρός παρεῖχε τὴν χρείαν.

ιε'. « Διέβρηξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτούς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ. » Οὐ γὰρ βραχεῖον ἀνεξήγαγε λιθάδα, ἀλλὰ ταῖς πολλαῖς ἐκείναις μυριάσιν ἀρκοῦσαν πηγὴν. Καὶ τοῦτο σαφέστερον, διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδίδαξε.

ισ'. « Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμούς ὕδατα. » Τὸ γὰρ ἀναβλυθὲν ὕδωρ εἰς πολλοὺς ὄχτους διηρέθη, εὐμαρῆ καὶ φιλότιμον παρέχον τοῖς διψῶσι τὴν χάριν.

ιζ', ιη'. « Καὶ προσέθεντο ἐπὶ τοῦ ἀμαρτανεῖν αὐτῶν παρεπίκραναν τὸν ὕψιστον ἐν ἀνδρῳ. Καὶ ἐξέπειρασαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τοῦ αἰτήσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. » Ἄλλ' ἤμεις οὐδὲ τοῦτο τῆς γνώμης αὐτῶν τὴν πονηρίαν ἐξέβαλεν, ἀλλ' ἐπέμειναν τὴν τῆς ἀχαριστίας περιχέμενοι νόσον· καὶ μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας πείραν λαθεῖν ἠδουλοντο τῆς θείας δυνάμεως, καὶ τροφῆς δεθηθέντες, οὐ λαθεῖν τὴν χρείαν ἐζήτησαν, ἀλλ' ὡς ἀδυνάτου τοῦ Θεοῦ κατηγορήσαν.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Γὰρ. cod. 2 add. φησίν. ⁶² Γὰρ. Abest a cod. 2. ⁶³ Ἐβουλήθησαν. Rec. lectio h. l. est ἤθελον. ⁶⁴ Τῶν εὐεργ. αὐτοῦ. Hebr. יְהוָה עֲשָׂה עִמָּךְ ὀργῶν ejus. ⁶⁵ Τάνεως. Hebr. Zoan. ⁶⁶ cod. 2 ἀπάσας. ⁶⁷ Rec. lectio est ἐστήσεν. ⁶⁸ Ἀσκόν. Hebr. טַבַּח מִלְּחֵם. ⁶⁹ Τῶν. cod. 2 πρᾶνι. τὴν. ⁷⁰ Διαιρεθ. cod. 2 add. θαλάττης. ⁷¹ cod. 2 αὐτῆ. ⁷² cod. 2 ἐξήγαγε. ⁷³ Ἐδίδαξε. cod. 2 ἐδήλωσεν. ⁷⁴ cod. 2 ἀναβλήθην.

19, κ'. « Καὶ κατελάλησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπον· Ἄ μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἐκεῖ ἐπάταξε πέτραν, καὶ ἐβρόύησαν ὕδατα. καὶ χεῖμαρθοὶ κατεκλύσθησαν· μὴ καὶ ἄρτον δύνανται⁷⁵ δοῦναι, ἢ ἐτοιμάσαι τράπεζαν⁷⁶ τῷ λαῷ αὐτοῦ; » Εὐπετέες, φησὶ, τὸ τῶν ὑδάτων, καὶ ῥάβδιον· τὸ γὰρ ἐν ταῖς λαγύταις κεκρυμμένον τῆς γῆς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀνεδόθη. Τὴν δὲ τοῦ ἄρτου τροφήν, τὴν σπειρομένην, καὶ χρόνῳ φουομένην, πῶς ἂν ἤμιν ἀθρόω· παράσχοι, καὶ τὸν ἐπικείμενον ἐξελάσοι λιμόν;

κα'. « Διὰ τοῦτο ἤκουσε Κύριος, καὶ ἀνεβάλετο⁷⁷· καὶ πῦρ ἀνήφθη ἐν Ἰακώβ, καὶ ὄργη ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. » Οὐ δὴ χάριν ἀγανακτήσας ὁ τῶν ὄλων Κύριος, φησὶν, ἀνεβάλετο μὲν αὐτοῖς δοῦναι τὴν γῆν, τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένην, ταῖς δὲ παντοδαπαῖς τιμωρίαις ἐξέδωκεν. Οὐκ ἐπήγαγε δὲ αὐτοῖς τὸν βλεῖρον σύντομον, τοὺς ἐκείνων παῖδας αὐξηθῆναι προσμμένων. Μένηται δὲ τῆς διὰ τοῦ⁷⁸ πυρὸς τιμωρίας τοῦ μακαρίου Μωσοῦ⁷⁹ τὰ συγγράμματα. Ταύτην δὲ, φησὶν, ὑπέμειναν τὴν πληγὴν,

κβ'. « Ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἠλπικαν ἐπὶ τῷ σωτήριον αὐτοῦ. » Ἄλλ' ὅμως καὶ τοιούτοις οὐσί τὴν ἀγεώρητον παρέσχε τροφήν· τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἐπαγόμενα.

κγ', κδ'. « Καὶ ἐνετείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν, καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέψξε⁸⁰. Καὶ ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα φαγεῖν. » Οὐ γὰρ τὰς συνήθει· ὠδεῖνας αἱ νεφέλαι παρέσχον, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ὑετοῦ τοῦ ἄρδεν πεφυκότες τὰ καταβαλλόμενα σπέρματα, τὴν θαυμασίαν τροφήν ἀπεκύησαν. Θύρας δὲ οὐρανοῦ ἀνοίγεισας τὴν ἄνωθεν χορηγίαν ἐκάλεσε. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ταμιεῖοις ἐπιτιθέναι θύρας εἰώθαμεν, καὶ ταύτας ἀνοίγομεν ἐκφέρειν τι βουλούμενοι, δείκνυσιν ὁ προφητικὸς λόγος τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, ὡσπερ ἀπὸ τινων ταμιεῖων⁸¹, χορηγοῦντα τὸ μάννα.

« Καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. [κε'.] Ἄρτον ἀγγέλων⁸² ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ἄρτον ἀγγέλων καλεῖ, ὡς δι' ἀγγέλων χορηγηθέντα· ἄγγελοι γὰρ, ὡς ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν, τοῖς θεοῖς νεύμασιν ὑπουργοῦσι. Λέγει δὲ οὕτως ὁ θεός⁸³ Ἀπόστολος· « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; » Καὶ πάλιν· « Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος⁸⁴, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄρτον δὲ οὐρανοῦ ὡς ἄνωθεν ἐνεχθέντα καλεῖ. Καὶ τοὺς ἀεροπόρους γὰρ δρινητὰς πετεινὰ οὐρανοῦ ἢ θεία προσαγορεύει Γραφή. « Ἐπιτσιτισμὸν ἀπέστειλεν αὐτοῖς, εἰς πλησμονήν. » Εἰς κόρον, φησὶ, ταύτης μετέδωκεν αὐτοῖς τῆς τροφῆς. Εἶτα καὶ τὴν τῶν κρεῶν διέξεισι χορηγίαν.

α Hebr. 1, 14. β Hebr. 11, 2.

Vers. 19, 20. « Et male locuti sunt de Deo : dixerunt : Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Quoniam percussit petram, et fluxerunt aquae, et torrentes inundaverunt : nunquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo? » Facile, inquit, et leve aquarum negotium fuit : nam aqua in terræ cavernis abdita, in lucem edita est. Alimentum vero panis, qui seritur, et tempore producitur, quomodo nobis affatim largietur, imminentemque famem eximet?

Vers. 21. « Ideo audivit Dominus, et distulit : et ignis accensus est in Jacob, et ira ascendit in Israel. » Idcirco, inquit, **1154** indigne ferens Dominus universorum, distulit ipsis dare terram eorum majoribus promissam, et diversis eos suppliciis affecit : sed non celerem mortem ipsis iutulit, exspectans, ut filii multiplicarentur. De hac autem poena per ignem inflicta etiam beatissimi Mosis scripta mentionem fecerunt. Hanc vero plagam, inquit, passi sunt,

Vers. 22. « Quia non crediderunt in Deo, nec speraverunt in salutari ejus. » Et tamen cum tales essent, cibum sine labore comparatum ipsis præbuit. Hoc enim docent quæ sequuntur.

Vers. 23, 24. « Et mandavit nubibus desuper, et januas cœli aperuit. Et pluit illis manna ad manducandum. » Non enim usitatos partus nubes ediderunt, sed pro imbre, cui natura insitum est ut sparsa semina irriget, admirabilem cibum pepererunt. Reseratas autem cœli januas præbitionem desuper factam vocavit. Quoniam enim cellis penuariis januas imponere solemus, et has reseramus, cum aliquid auferre volumus, propheticus sermo ostendit Deum universorum, tanquam ex quibusdam cellis penuariis, manna largientem.

« Et panem cœli dedit eis. [Vers. 25] Panem angelorum manducavit homo. » Panem angelorum vocat, veluti per angelos subministratum. Angeli enim, ut ex divinis Litteris percepimus, divinis nutibus subserviunt. Dicit autem sic divinus Apostolus : « Nonne omnes sunt ministri spiritus, ad ministerium missi propter eos, qui hæreditaturi sunt salutem? » Et rursus : « Si **1155** enim sermo, qui per angelos dictus est, fuit firmus^b, » et reliqua. Panem vero cœli tanquam superne delatum vocat. Nam et aves, quæ per aerem meant, volucres cœli sacra Scriptura nuncupat. « Cibaria misit eis in abundantiam. » Ad satietatem usque, ait, hunc illis cibum impertit. Deinde et carniæ largitionem narrat.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁵ Rec. lectio est δυνήσεται. ⁷⁶ Τράπεζαν. Hebr. **רצף** carnem. Aquila et Symm. κρέα. ⁷⁷ Ἀνεβάλετο. Hebr. **רצף** et iratus est. Symm. καὶ ἐχολώθη. ⁷⁸ Τοῦ. Abest a cod. 2. ⁷⁹ cod. 2 Μωυσεως. ⁸⁰ cod. 2 ῥέει. ⁸¹ cod. 2 ταμιεῖων. ⁸² Ἀγγέλων. Hebr. **מלאכים** fortium. Symm. δυναστῶν. ⁸³ Θεός. Abest a cod. 2. ⁸⁴ Ἐγένετο βέβαιος. Des. in cod. 2.

VERS. 26, 27. « Abstulit austrum de caelo, et induxit in virtute sua africanum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, et sicut arenam maris volatilia pennata. » Nam per ventos avium illarum genus undique collectum devolare jussit in eorum tabernacula, venationem ultroneam ipsis largiens.

VERS. 28-30. « Et ceciderunt in medio castrorum eorum, et circa tabernacula eorum. Et manducaverunt, et saturati sunt nimis, et desiderium eorum attulit eis. Non sunt fraudati desiderio suo. » Consecuti sunt, inquit, quod desiderarunt, et ingluviem impleverunt : attamen inexplebilis cupiditatis poenas pependerunt.

« Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, [VERS. 31] Et ira Dei ascendit super eos, et occidit pingues eorum, et electos Israel impedivit. » Quoniam enim, post multiplicem experientiam divinæ potentiae, non crediderunt Deum **1156** posse cibum suppeditare, castigationem intulit, docens eum utraque posse facere, et bona largiri, et poenas infligere. Attamen nihilominus peccare perrexerunt. Hoc enim subjunxit :

VERS. 32, 33. « In omnibus his peccaverunt adhuc, et non crediderunt in mirabilibus ejus. Et defecerunt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione. » Peccantes, inquit, et delinquentes, et nullam curam gerentes de his quæ prodesse ipsis poterant, sed inanibus inutilibusque curis affixi, et has cum omni studio persequentes, e vita excesserunt.

VERS. 34, 35. « Cum occideret eos, tunc quaerebant eum, et revertebantur, et sub diluculo veniebant ad eum. » Et recordati sunt Deum esse adiutorem eorum, et Deum excelsum esse redemptorem eorum. » Non frustra ipsis misericors Deus compedes injecit : quia hinc non parum utilitatis percipiebant. Nam bonis fruentes non intellexerunt : supplicii vero affecti, divinam benignitatem implorare cœperunt.

VERS. 36, 37. « Et dilexerunt eum ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus. » Porro ipsum diligere spondebant, falsis sermonibus utentes. Nam mens verbis

κς', κς'. « Ἀπῆρε⁸⁵ νότον ἐξ οὐρανοῦ· καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ λίβα⁸⁶. Καὶ ἔβρεξεν ἐπ' αὐτοὺς ὡσεὶ χυοῦν⁸⁷ σάρκα· καὶ ὡσεὶ ἄμμον θαλασσῶν, πετεινὰ πτερωτά. » Διὰ γὰρ τῶν ἀνέμων συναλάσας πανταχόθεν τῶν ὀρνίθων ἐκείνων τὸ γένος, καταπτῆναι προσέταξε παρὰ τὰς τούτων σιγῆς, αὐτόματον αὐτοῖς χαρισάμενος θῆραν.

κγ', λ'. Καὶ ἔπεσεν⁸⁸ εἰς μέσον τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν, κύκλῳ τῶν σιγηνωμάτων αὐτῶν. Καὶ ἔφαγον καὶ ἐνεπλήσθησαν σφόδρα· καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἠνεγκεν αὐτοῖς. Οὐκ ἔστερξθησαν⁸⁹ ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. « Ἀπή· αυσαν, φησὶν, ὧν ὠρέθησαν, καὶ τὴν γαστριμαργίαν ἐνέπλησαν· ἀλλ' ἔμω; τῆς ἀπληστίας εἰσεπράχθησαν δίκας.

« Ἐτι τῆς βρώσεως⁹⁰ οὐσίας ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, [λα'] Καὶ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀνέθη ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλείοσιν⁹¹ αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς⁹² τοῦ Ἰσραὴλ συνεπόδισεν⁹³. » Ἐπειδὴ γὰρ πείραν πολλὴν λαθόντες τῆς θείας δυνάμεως, οὐκ ἐπίστευσαν δύνασθαι τὸν Θεόν⁹⁴ χορηγήσαι τὴν τροφήν, καὶ τὴν παιδείαν ἐπήγαγε⁹⁵, διδάσκων⁹⁶ ὡς ἀμφοτέρα ποιεῖν ἱκανός, καὶ τὰ ἀγαθὰ παρέχειν, καὶ τὰς τιμωρίας ἐπάγειν. Ἄλλ' ὁμως, οὐδὲν ἤττον ἐπέμειναν πλημμελοῦντες. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

λβ', λγ'. « Ἐν πᾶσι τούτοις ἡμαρτον ἔτι, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. Καὶ⁹⁷ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν· καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπουδῆς⁹⁸. » Ἀμαρτάνοντες, φησὶ, καὶ πλημμελοῦντες, καὶ τῶν μὲν ὠφελεῖν δυναμένων οὐδεμίαν ποιοῦμενοι⁹⁹ πρόνοιαν, τοῖς δὲ ματαίοις καὶ ἀκερδέσι προστετηκότες ἐπιτηδεύμασι, καὶ μετὰ πάσης ταῦτα μετιόντες σπουδῆς, τὸν βίον ὑπέξηλον.

λδ', λε'. « Ὅτ' ἀν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτουν¹ αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον, καὶ ὠρθρίζον πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἐμνήσθησαν ὅτι ὁ Θεὸς βοηθὸς αὐτῶν² ἔστι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος λυτρωτὴς αὐτῶν ἔστι. » Οὐ μάτην δὲ αὐτοῖς ὁ φιλόθρωπος Δεσπότης τὰς πέδας³ ἐπήγαγεν· ὠφέλιαν γὰρ ἐντεῦθεν οὐ σμικρὰν ἔκαρποντο. Ἀπολαύοντες μὲν γὰρ τῶν ἀγαθῶν, οὐκ ἠσθάνοντο· κολαζόμενοι δὲ, τὴν θέλαν προσήεσαν αἰτοῦντες⁴ φιλόθρωπιαν.

λς', λζ'. « Καὶ ἠγάπησαν⁵ αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· καὶ τῇ γλώσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ. Ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ⁶ οὐδὲ ἐπιστάθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. » Ἀγαπᾶν δὲ αὐτὸν ὑπισχοῦντο ψευδέσι χρώμενοι⁶ λόγοις.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁵ Ἀπῆρε. Hebr. עָרַב concitavit. ⁸⁶ cod. 2 λίβαν. ⁸⁷ Rec. lectio est χυῶν. ⁸⁸ Ἐπέσεν. Rec. lectio h. l. est ἐπέπεσον. Hebr. פָּלַח et cadere fecit, s. dejecit. Symm. καὶ ἐπέβαλεν. ⁸⁹ Οὐκ ἔστερξθησαν. Hebr. וַתִּתְנַחֵץ non recesserunt, s. destilerunt. Symm. οὐκ ἀπεστήσαν. ⁹⁰ Βρώσεως. In textu τῶν O addi solet αὐτῶν. ⁹¹ Πλείοσιν. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Præstat autem rec. lectio πίοσιν. Hebr. רַב־רַב־רַב־רַב . ⁹² Ἐκλεκτοὺς. Hebr. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל juvenes. ⁹³ Συνεπόδισεν. Hebr. $\text{עָרַב וַתִּתְנַחֵץ}$. Symm. ὠκλάσεν. ⁹⁴ Θεόν. cod. 2 πρᾶμ. φιλόθρωπον. ⁹⁵ Ἐπήγαγε. cod. 2 ἐπήνεγκε. ⁹⁶ Διδάσκων. cod. 2 πρᾶμ. καί. ⁹⁷ Καὶ — αὐτῶν. Hebr. Et consumpsit in vanitate dies eorum. Aquila, Καὶ συνετέλεσεν ὡς ἄτμῶν τὰς ἡμέρας αὐτῶν. ⁹⁸ Μετὰ σπουδῆς. Hebr. בְּדָרָה in terrore. ⁹⁹ cod. 2 ἐποιοῦντο. ¹ Τότε ἐξεζήτουν. Rec. lectio est ἐζήτουν, omisso τότε. ² Βοηθὸς αὐτῶν. Hebr. בְּרֶחַם petra eorum. ³ Πέδας. cod. 2 πληγὰς. ⁴ Αἰτοῦντες. cod. 2 ζητοῦντες. ⁵ ἠγάπησαν. Hebr. וַתִּתְנַחֵץ et pellegerunt eum. ⁶ Χρώμενοι. cod. 2 πρᾶμ, δέ.

'Αντεφθέγγετο γὰρ τοῖς λόγοις ὁ λογισμὸς, A repugnabat, **1157** contraria divinis legibus volens, divinisque oculis credere nolens.

ἐναντία τοῖς θεοῖς βουλευόμενος ὁ νόμοις, καὶ πιστεύειν τοῖς θεοῖς λόγοις; ¹⁰ οὐκ ἀνεχόμενος ¹¹.

λη'. « Αὐτὸς δὲ ἐστὶν οἰκτιρῶν, καὶ ἰλάσσεται ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθερεῖ. « Ἄλλ' ὁμῶς αὐτὸς, τῇ οἰκείᾳ χρώμενος ἀγαθότητι, οὐκ ἠνέσχετο αὐτοὺς πανταεὶ παραδοῦναι φθορᾶ. » Καὶ πληθυνεῖ τὸ ἀποστρέφαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἔκκαυσει πᾶσαν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· καὶ ἐπὶ πο.ὶ ἀπέστρεψε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ οὐ διήγειρεν ἔλεον τὸν θυμὸν αὐτοῦ. Οὐκ ἄξίαν αὐτοῖς, φησὶ, τῶν πεπλημμελημένων τιμωρίαν ἐπήγαγεν.

λη'. « Καὶ ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἴσι, πνεῦμα πορευόμενον, καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. » Ἴδου γὰρ αὐτῶν τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν· καὶ ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν B δίζονται τοῦ βίου τὴν πέρας ¹².

μ'. μα'. « Ποσάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· παρώργισαν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρῳ. Καὶ ἐπείστεψαν καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρώξυναν ¹³. » Διὰ τούτων ἀπάντων τὴν θεῖαν διδάσκει μακροθυμίαν. Ἀκριβέστερον δὲ τούτων ἕκαστον ἐκ τῆς ἱστορίας καταμαθεῖν δυνατόν. Ποτε μὲν γὰρ τὸν ¹⁴ μόσχον θεοποίησαν· ποτὲ δὲ τῷ Βεελφεγορῷ ἐτελέσθησαν. Ἄλλοτε τὴν κατὰ τοῦ μεγάλου Μωσοῦ ἐμελίτησαν τυραννίδα· τῆς τοῦ μάννα τροφῆς ἀπολαύοντες, ἠχαρίστησαν· ἀπολαβεῖν τὴν ἐπηγγελμένην κλευσθέντες γῆν, τὸ θεὸς προβάλλοντο· καὶ ἄλλα μυρία πρὸς τούτοις εἰργάσαντο, ἅπερ μηκύνειν οὐκ ἐθέλοντες τὸν λόγον ¹⁵ C παραλείψομεν.

μβ'. « Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἡμέρας ἧς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς θλίβοντος, » Οὐκ ἐβουλήθησαν λαθεῖν εἰς διάνοιαν τὰς προτέρας εὐεργεσίας, οὐδὲ λογίσασθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, δι' ἧς ἀπλλάγησαν τῆς Αἰγυπτιακῆ δουλείας. Ἐἶτα διέξεισι τὰς ἐκεῖ γεγενημένας θαυματουργίας.

μγ'. « Ὁ· ¹⁶ ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὴν σημεῖα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Τάνως. » Ἡ Τάνις εἶχε τοῦ Φαραῶ τὰ βασίλεια. Ἐκεῖ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις τὰς τιμωρίας ὁ μέγας ἐπήγαγε Μωσῆς.

μδ'. « Καὶ μετέστρεψεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ὄμβρῆματα ¹⁷ αὐτῶν, ὅπως μὴ πίωσιν. » Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ τὰ ποτάμια ¹⁸ μόνον ὕδατα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ὑετῶν συνιστάμενα μετέβαλεν εἰς αἷματος φύσιν, τῷ δίψει ¹⁹ πιέζων τοὺς ἀντιλέγοντας.

με', μς'. « Ἐξάπεστελεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυϊαν, καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ βράραχον, καὶ διέφθειρεν αὐτούς. Καὶ ἔδωκε τῇ ἐρυσίβῃ ²⁰ τοὺς καρπούς ²¹ αὐτῶν, καὶ τοὺς πόνους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι. » Κυνο-

VERS. 38. « Ipse autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet eos. » Cæterum ipse, propria benignitate ductus, noluit ipsos penitus interimere. « Et abundabit, ut avertat iram suam, et non accendet omnem iram suam. » Symmachus autem sic : *Et magnopere avertit iram suam, et totam suam iram non excitavit.* Minime, inquit, dignam ipsius peccatorum pœnam infixit.

VERS. 39. « Et recordatus est carnem esse illos, spiritum qui vadit, et non redit. » Nam eorum naturæ imbecillitatem novit, et brevi finem vitæ eos accepturos esse.

VERS. 40, 41. « Quoties exacerbaverunt eum in deserto, ad iram incitaverunt eum in terra sicca. Et conversi sunt, et tentaverunt Deum, et Sanctum Israelis exacerbaverunt. » Per hæc omnia longanimitatem Dei docet. Accuratius autem unumquodque eorum ex historia disci potest. Nam aliquando quidem vitulum deum fecerunt, aliquando vero Beelphegoro initiati sunt ^e; alias tyrannidem contra magnum Mosen meditati sunt, et cum jussi essent promissam terram accipere, timorem objiciebant, et præter hæc innumerabilia alia fecerunt, quæ omitemus, ne justo longiores simus.

VERS. 42. « Non sunt recordati manus ejus **1158** die quo redemit eos e manu tribulantis. » Noluerunt in memoriam revocare pristina beneficia, neque Dei fortitudinem considerare, per quam ab Ægyptiorum servitute liberati fuerunt. Deinde miracula, quæ ibi edita fuere, percurrit.

VERS. 43. « Sicut posuit in Ægypto signa sua, et prodigia sua in campo Tancos. » Tanis Pharaonis regiam habebat : ibi vero pœnas magnus Moses Ægyptiis irrogavit.

VERS. 44. « Et convertit in sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent. » Nam primum quidem non modo fluviatiles aquas, verum etiam quæ pluviis colliguntur, in sanguinis naturam convertit, contradicentes siti premens.

VERS. 45, 46. « Misit in eos cynomyiam, et comedit eos, ranam, et disperdidit eos. Et dedit rubigini fructus eorum, et labores eorum locustæ. » Cynomyia autem et ranis iræ ministris usus, acerbos

^c Exod. xxxii; Num. xxv; Psal. cvi, 28.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ cod. 2 ἀντεφθέγγοντο. ⁸ cod. 2 οἱ λογισμοί. ⁹ cod. 2 βουλευόμενοι. ¹⁰ cod. 2 λόγοις. ¹¹ cod. 2 ἀνεχόμενοι. ¹² Πέρας. cod. 2 τέλος. ¹³ Παρωξ. Hebr. תַּיִתּ limitibus circumscriserunt, s. circumscribere voluerunt. ¹⁴ Τὸν — ποτὲ δέ. Des. in cod. 2. ¹⁵ Τὸν λόγον. Des. in cod. 2. ¹⁶ Ὁς. Hebr. וַשָּׁא quo, sc. die. ¹⁷ Τὰ ὄμβρ. Hebr. מַיִם fluvia eorum. Symm. τὰ ρεῖθρα αὐτῶν. ¹⁸ cod. 2 ποταμιαία. ¹⁹ cod. 2 τῇ δίψει. ²⁰ Τῇ ἐρυσίβῃ. Hebr. חֲרָשׁ brucho. ²¹ Rec. lectio h. l. est τὸν καρπόν.

dolores ipsis incussit. Rubigine autem et locusta **A** terræ fructus corruptit.

VERS. 47. « Destruxit grandine vineas eorum, et moros eorum pruina. » Rubigine quidem et locusta fructus terræ consumpsit : grandine vero et pruina ipsas etiam arborum radices perdidit. At moros alii interpretes sycomoros interpretati sunt.

VERS. 48. « Et tradidit grandini jumenta eorum, **1159** et possessiones eorum igni. » Symmachus vero sic : *Qui tradidit pestilentiae jumenta ipsorum, et possessiones eorum volucris.* Cum enim repentinum interitum paterentur, esca facta sunt volucrum carnivorarum.

VERS. 49. « Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem et iram, et tribulationem, immisionem per angelos malos. » Indignationem et iram, et tribulationem, acerbas pœnas nuncupavit : *angelos autem malos, supplicii ministros ; neque naturæ, neque electionis nequitiam, malitiam vocans, sed supplicii pœnam.* Sic etiam malum diem supplicii diem vocat. Hoc vero etiam Symmachus ostendit : nam pro *angelis malis, angelos mala infligentes* dixit.

VERS. 50. « Viam fecit iræ suæ. » Quasi diceret : Benignitas non impedivit pœnam, sed locum dedit iustæ castigationi. Hoc etiam per ea quæ sequuntur ostendit.

« Non pepercit a morte animabus eorum, et jumenta eorum in morte conclusit. [**VERS. 51.**] Et percussit omne primogenitum in terra Ægypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham. » Cum enim pervicacem eorum mentem vidisset, pœnas ipsis abunde incussit : primum quidem jumentis perniciem, deinde inopinatam mortem primogenitis infligens. *Tabernacula vero Cham Ægyptum nominavit : quoniam Mesrem filius fuit Chani, Mesrem autem est Ægyptus.*

1160 VERS. 52. « Et abstulit sicut oves populum suum, et duxit eos tanquam gregem in deserto. » Hoc pacto cum illos castigasset, in solitudinem populum suum deduxit, imitatus pastorem, qui suo gregi anteit.

VERS. 53. « Et eduxit eos in spe, et non timuerunt. » Nam cum multa dedisset pignora suæ potentiae, jussit ut sibi confiderent, neque timerent. Hoc quidem a Deo universorum factum est : ill

μοῖζ δὲ καὶ βατράχοις ὑπουργοῖς τῆς ὀργῆς χρησάμενοι, πικρὰς αὐτοῖς τὰς ὀδύνας ἐπήγαγεν. Ἐρυσίθη δὲ καὶ ἀκριδί τῆς γῆς διεφθίρει τοὺς καρπούς.

μζ'. « Ἀπέκτεινεν²² ἐν χαλάζῃ τὴν ἀμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμίνας αὐτῶν ἐν τῇ πάχῃ²³. » Ἐρυσίθη μὲν καὶ ἀκριδί τὸν καρπὸν κατηγάλωσε, χαλάζῃ δὲ καὶ πάχῃ καὶ αὐτὰς τὰς ῥίζας τῶν δένδρων ἐνέκρωσε. Τὰς μέντοι²⁴ συκαμίνας οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ συκομόρους ἠρμήνευσαν.

μη'. « Καὶ παρέδωκεν εἰς χάλαζαν²⁵ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν τῷ πυρὶ²⁶. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Τοῦ ἐκδόντος λοιμῶ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ὀλωνοῖς. Ἀθροῖαν γὰρ δεξάμενα τελευτήν, θοῖνη τῶν σαρκοδόρων ὀρνίθων ἐγένετο²⁷.

μθ'. « Ἐξάπεστεῖλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ· θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ θλίψιν, ἀποστολῆν²⁸ δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ θλίψιν, τὰς πικρὰς τιμωρίας ἐκάλεσεν· ἀγγέλους δὲ πονηροῦς, τῆς τιμωρίας²⁹ τοὺς ὑπουργοὺς· οὔτε φύσεως, οὔτε προαιρέσεως μογηθρίαν, τὴν πονηρίαν καλῶν, ἀλλὰ τὴν τῆς κολάσεως τιμωρίαν. Οὕτω πονηρὰν ἡμέραν τὴν τῆς τιμωρίας ἡμέραν³⁰ καλεῖ. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος παρεδήλωσεν· ἀντὶ γὰρ ἀγγέλων πονηρῶν, ἀγγέλων κακοῦντων εἰρηκεν.

ν'. « Ὀδοποίησε τρίβον³¹ τῇ ὀργῇ αὐτοῦ. » Ἄντι τοῦ, οὐκ ἐκόλυσεν ἢ φιλανθρωπία τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ἔδωκε χόρον τῇ δικαίᾳ παιδείᾳ. Τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσεν.

« Οὐκ ἐφεύσατο³² ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν· καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλεισε. [να'.] Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ἀπαραχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν³³. ἐν τοῖς σκηνώμασι Χάμ. » Θεασάμενος γὰρ αὐτῶν τὴν ἀντίτυπον γνώμην, ἀφειδῶς αὐτοῖς τὰς τιμωρίας ἐπήγαγε· πρῶτον μὲν τοῖς κτήνεσιν ὀλεθρον, ὕστερον δὲ τοῖς πρωτοτόκοις θάνατον ἐπάγων ἀπροσδόκητον. Σκηνώματα δὲ Χάμ, τὴν Αἰγύπτον προσηγόρευσεν, ἐπειδὴ τοῦ Χάμ υἱὸς ὁ Μεσερέμ³⁴, Μεσερέμ δὲ³⁵ ἡ Αἰγύπτος.

νβ'. « Καὶ ἀπῆρεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἀνήγαγεν³⁶ αὐτοὺς ὡσεὶ ποίμνιον ἐν ἐρήμῳ. » Οὕτως ἐκείνους παιδεύσας, ἐπὶ τὴν ἐρημον ἤγαγε τὸν οἰκεῖον λαὸν· ποιμένα μιμούμενος, τῆς ποιμένης³⁷ ἡγούμενον.

νγ'. « Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίδι³⁸, καὶ οὐκ ἐδειλίασαν. » Πολλὰ γὰρ ἐνέγγυα³⁹ τῆς οἰκείας δυνάμεως δεδωκώς, θαρσύνει αὐτῶν, καὶ μὴ δεδιέναι προσέταξε. Τοῦτο δὲ παρὰ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων

VARIAE LECTIOES ET NOTÆ.

²² Ἀπέκτεινεν. cod. 2 præm. Kal. ²³ Πάχῃ. Hebr. גְּבִיחָה grandine majori. ²⁴ cod. 2 μέν. ²⁵ R. c. lectio h. l. est ἐν χαλάζῃ. ²⁶ Τῷ πυρὶ. Hebr. בְּאֵשׁ הַשָּׁמַיְמִית fulminibus. ²⁷ cod. 2 ἐγένοντο. ²⁸ Ἀποστολήν. Des. in cod. 2. ²⁹ Τῆς τιμωρ. Des. ibid. ³⁰ Ἡμέραν. Abest a cod. 2. ³¹ Ὀδοπ. τρίβον. Hebr. צַוֵּת אֲדָמָה Ad trutinam disposuit. ³² Ἐφεύσατο. Hebr. דָּבַק cohibuit. ³³ Παντὸς πόνου αὐτῶν. Rec. lectio est πόνων αὐτῶν. Hebr. רֹבְוֹת רֹבְוֹת roborum. ³⁴ cod. 2 Μεσερέμ. ³⁵ Μεσερέμ δέ. cod. 2 τοῦ δέ. ³⁶ Καὶ ἀνήγαγεν. Rec. lectio h. l. est ἤγαγεν. ³⁷ Μίμ. τῆς ποιμένης. cod. 2 καταστήσας αὐτοῖς καί. ³⁸ Ἐπ' ἐλπίδι. Hebr. בְּבִטְחֹן secure. Pro ἐπ' in textu τῶν Ὁ' legi solet ἐν. ³⁹ cod. 2 ἐχέγγυα.

ἐγένετο· ἐκείνοι δὲ τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ θάρρειν⁴⁰ οὐκ ἠθροῦλοντο. « Καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐκάλυψε θάλασσα. » Ἡ γὰρ αὕτη θάλασσα τοῦτοις μὲν παρέτεγεν ὄδον, ἐκείνους δὲ τοῖς κύμασιν ἔχωσε.

νδ'. « Καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς ὄρος ἀγιάσματος αὐτοῦ, ὄρος τοῦτο δ' ἐκτίσαστο ἡ δεξιὰ αὐτοῦ. » Ἐκείθεν τοίνυν ἐλευθερώσας, ἔδωκεν⁴¹ αὐτοῖς τὴν ἐπηγελάτω γῆν· διὰ γὰρ τοῦ Σιών ὄρους πᾶσαν τὴν γῆν παρεδῆλωσε. « Καὶ ἐξέβαλεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη, καὶ ἐκλήροδοτήσεν αὐτοὺς ἐν σχοινίῳ κληροδοσίας. » Τῶν γὰρ παλαιῶν οἰκητόρων τὴν γῆν ἐκείνην ἐλευθερώσας, τοῦτοις κατὰ τὰς ὑποσχέσεις τὴν ταύτης δέδωκε δεσποτεῖαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἐν σχοινίῳ κληροδοσίας. Τὴν γὰρ οἰκίαν εἰσῆλθαι· γῆν⁴² οἱ κλητῆται μετρεῖν· τοὺς δὲ κληρῶν καὶ τὰς διανεμήσεις·⁴³ ἀκριβέστερον διδάσκει τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ συγγραφή.

νε'. « Καὶ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. » Κατὰ [τὰς φυλάς] γὰρ τὴν γῆν διενείμαντο· οὕτω τὴν μετὰ τὴν ἔρημον αὐτῶν ἀπιστίαν διδάξας, διηγείται· τὰς ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας παρανομίας.

νς'. « Καὶ ἐπέειραν καὶ παρεπίκραναν τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ οὐκ ἐφυλάξαντο. » Μετὰ τούτῃ καὶ τηλικαύτας εὐεργεσίας ἐπέμειναν παρανομῶντες, καὶ τὰς θείας παραβαίνοντες ἐντολάς.

νζ'. « Καὶ ἀπίστρεψαν, καὶ ἠθέτησαν⁴⁴ καθὼς καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν. » Τὴν τῶν πατέρων ἐμιμήσαντο μοχθηρίαν, καὶ τὴν ἐκείνων θεασάμενοι τιμωρίαν⁴⁵, οὐδὲν ἐντείθεν ἀπάναντο. « Μετεστράφησαν εἰς τόξον⁴⁶ στρεβλόν. » Τόξον, κατὰ μὲν τέχνην κατεσκευασμένον, κατὰ σκοποῦ πέμπει τὰ ἀφιέμενα βέλη· διαστροφὴν δὲ τινα δεξιάμενον, τὰ πεμπόμενα βέλη κατευθύνειν οὐ δύναται. Κάκεινοι τοίνυν τῆς διανοίας τὴν εὐθύτητα διαφθείραντες, οὕτε ταῖς θεαῖς εὐεργεταῖς εἰς δέον ἐχρῶντο, καὶ βλάβης ἀφορμὰς τὰς τῆς ὠφελείας ἀπέφαινον ἀφορμὰς.

νη'. « Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐν τοῖς βουνοῖς αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεθήλωσαν αὐτόν. » Παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων δεχόμενοι τὰ ἀγαθὰ, τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις ἐδούλευον.

νθ'. « Ἦκουσεν ὁ Θεός, καὶ ὑπερεῖδε⁴⁷. » Δεομένους, φησὶ, τῆς οἰκείας οὐκ ἔξισυ προνοίας. Ταῦτα δὲ σαφέστερον ἢ τῶν Κριτῶν ἱστορία διδάσκει. Πάρεδωκε γὰρ αὐτοὺς, ποτὲ μὲν Ἀμμωνίταις, ποτὲ δὲ Μωαβίταις, ἄλλοτε δὲ Μαδιθηναῖοις, καὶ ἄλλοφύλοις· ποιήνῃ αὐτοὺς⁴⁸ τῆς ἀσεθείας εἰσπραττόμενος⁴⁹. « Καὶ ἐξουδένωσε σφόδρα τὸν Ἰσραὴλ. » Τὸν γὰρ πολυθρύλλητον ἐκείνον λαόν, τὴν παραδόξως τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἀπαλλαγέντα, ὃν ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε, καὶ ὁ Ἰορδάνης ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ὀπίσω, τοῦτον οἱ ὄμοροι ῥάδιως κατηγωνίζοντο⁵¹.

A autem in divina potentia confidere noluerunt. « Et inimicos eorum operuit mare. » Idem enim mare his quidem iter præbuit, illos vero fluctibus obruit.

VERS. 54. « Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem hunc, quem acquisivit dextera ejus. » Cum igitur eos illinc liberasset, tradidit ipsis quam pollicitus est terram. Nam per *Sionem montem* totam terram significavit. « Et eiecit a facie eorum gentes, et sorte divisit eis terram funiculo distributionis. » Cum enim liberasset terram illam ab antiquis incolis, his secundum promissiones illius imperium tradidit. Hoc enim ostendit illud, « funiculo distributionis. » Possessores enim solent terram suam metiri. Sortes autem et distributiones accuratius docet historia Josuæ Nave.

VERS. 55. « Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel. » Secundum tribus enim terram distribuerunt. Ostensa in hunc modum infidelitate eorum, quæ in solitudine usi sunt, persequitur iniquitates in terra promissionis **1161** patratas.

* VERS. 56. « Et tentaverunt, et exacerbaverunt Deum excelsum, et testimonia ejus non custodierunt. » Post tot tantaque beneficia perrexerunt delinquere, et divina mandata violare.

VERS. 57. « Et averterunt se, et prævaricati sunt, quemadmodum patres eorum. » Patrum imitati sunt nequitiam, et illorum conspicati supplicium, nihil inde adjuti sunt. « Conversi sunt in arcum pravum. » Arcus artificiose elaboratus in scopum emissæ jacula dirigit : si vero aliquam obliquitatem in se habuerit, conjectas sagittas dirigere nequit. Illi igitur mentis rectitudine depravata, neque divinis beneficiis, ut par erat, usi sunt, et ea quæ utilitatis occasiones afferre poterant, damni occasiones reddiderunt.

VERS. 58. « In iram concitaverunt eum in collibus suis, et in sculptilibus suis ad æmulationem eum provocaverunt. » A Deo universorum beneficiis affecti, inanimatis idolis servierunt.

VERS. 59. « Audivit Deus, et sprexit. » Eos, inquit, precantes sua ope minime dignatus est. Hæc autem manifestius Judicium historia docet. Tradidit enim ipsos interdum quidem Ammonitis, aliquando autem Moabitibus, alias vero Madianitis, et Allophyliis, impietatis penas ab illis exigens. « Et ad nihilum rededit valde Israel. » Celeberrimum enim populum illum, qui ab Ægyptiorum servitute miro modo liberatus fuit, quem **1162** mare vidit et fugit, coram quo Jordanes conversus est retrorsum, hunc inquam, finitimi facillime expugnabant.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ θάρρειν. cod. 2 μαρτυρεῖν. ⁴¹ cod. 2 ἀπέδωκεν. ⁴² γῆν. Abest a cod. 2. ⁴³ cod. 2 διμετρήσεις. ⁴⁴ φιλίας. Suppl. e cod. 2. ⁴⁵ Rec. lectio est ἰσυνθέτησαν. ⁴⁶ Τίξον — τιμωρ. Des. in cod. 2. ⁴⁷ Εἰς τόξον. Hebr. *sicut arcus*. ⁴⁸ Ὑπερεῖδε. Hebr. «*עצתו*» indignatus fuit. ⁴⁹ cod. 2 αὐτοῖς. ⁵⁰ cod. 2 πρᾶττόμενος. ⁵¹ cod. 2 κατηγωνίζον.

VERS. 60. « Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit in hominibus. » Hæc autem deinceps principium Regnorum historiae docet d, quæ mentionem fecit Eli pontificis, et iniquitatis filiorum ipsius.

VERS. 61. « Et tradidit in captivitatem virtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimici. » Virtutem ipsorum et pulchritudinem arcam vocat. Hanc autem Ophni et Phinees in auxilium tribulium suorum cum eduxissent, suæ iniquitatis pœnas luerunt. Arcam vero cum cepissent alienigenæ, veluti manubias quasdam Dagoni consecrarunt. Idololum autem hoc erat, quod ab illis colebatur.

VERS. 62. « Et conclusit gladio populum suum, et hæreditatem suam sprevit. » Tradidit enim ipsos hostium manibus ob impietatis excessum. *Hæreditatem* autem ipsos nominavit, ut qui ipsi Deo semper quam maximæ curæ fuerint. Sic autem eos et magnus Moses nuncupavit. « Factus enim est, inquit, pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel e. » Deinde supplicii species enumerat.

VERS. 63, 64. « Jvenes eorum comedit ignis, et de virginibus eorum non instituta est lamentatio. Sacerdotes eorum gladio ceciderunt, et viduæ eorum non plorabuntur. » Hos enim igni tradidit, de illis **1163** autem usitatus luctus non edebatur, cum unusquisque suis malis occupatus esset. Ophni vero et Phinees sacerdotes, qui arcam ipsam invexerunt, cæsi sunt, ipso rerum eventu edocti, divinæ opi confidere non debere qui delinquere pergunt.

VERS. 65. « Excitatus est tanquam dormiens Dominus. » Verumtamen cum ipsos hujusmodi pœnis subjecisset, horum etiam hostes docuit, quoniam fuerint rerum illarum causæ.

« Tanquam potens, et crapulatus a vino. [VERS. 66] Et percussit inimicos suos in posteriora : opprobrium sempiternum dedit illis. » Quam enim Deus a se patientiam, veluti somnum quemdam excussisset, allophyllis plagam intulit, per quam apud omnes ignominiosi effecti sunt f. Intelligit enim sedis morbum, quem historia docet. Hoc etiam prophetia significat dicens : « Percussit inimicos eorum in posteriora ; » honeste designans partem, quæ plagam accepit. *Somnum* vero patientiam vocavit, *ebrietatem* autem ex vino indignationem. Est

d I Reg. ii. e Deut. xxxii, 9. f I Reg. v.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ O. Rec. lectio h. l. est αὐτοῦ, οὐ. ⁵⁶ Τὴν καλλονὴν αὐτῶν. Hebr. הַרְבַּח decus ejus. ⁵⁷ Rec. lectio est χεῖρα. ⁵⁸ Ὑπερεῖδε. Hebr. contra hæreditatem suam indignationem est. Conf. p. 1161. n. 4. ⁵⁹ eod. 2 προηγόρευσε Μωϋσῆς. ⁶⁰ eod. 2 λέγει. ⁶¹ Rec. lectio h. l. est ἐπένηθησαν. Hebr. הִלְלִי laudatæ s. epithalamio celebratæ sunt. Aqu. ὑμνήθησαν. Symm. ἐπήνεθησαν. ⁶² Κλαυσθήσονται. Hebr. הִנְכַּחֵת flebant s. flere poterant. Symm. οὐκ ἔκλασαν. ⁶³ Ἐξηγήθη. eod. 2 præn. Καί, ut in textu τῶν Ο'. ⁶⁴ Ταῦταις. eod. 2 præn. καί. ⁶⁵ Καί. Dnest in textu τῶν Ο'. ⁶⁶ Κεκραίει. ἐξ οἴνου. Hebr. הִתְרַחֵם qui jubilat vino hausto. Symm. διαλαλῶν ἐξ οἴνου. ⁶⁷ Εἰς τὰ ὄπισω. Hebr. רָחַק retro, s. pellens eos. ⁶⁸ Τοῦτο — δεδήλωκεν. Des. in eod. 2.

ζ'. « Καὶ ἀπίωσατο τὴν σκηνὴν Σηλώμ, σκηνώμα δ⁵⁵ κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. » Ταῦτα δὲ λοιπὴν ἢ ἀρχὴ τῶν Βασιλείων διδάσκει, Ἥλει μεμνημένη τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τῆς τῶν ἐκείνου παίδων παρανομίας.

ζα'. « Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν· καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν⁵⁶ εἰς χεῖρας⁵⁷ ἐχθρῶν. » Ἰσχὺν αὐτῶν καὶ καλλονὴν τὴν κιβωτὴν λέγει· ταύτην δὲ Ὀφνὶ καὶ Φινεὲς εἰς ἐπικουρίαν τῶν ὁμοφύλων ἐξαγαγόντες, τῆς οἰκείας παρανομίας ἔτισαν δίκας· τὴν δὲ κιβωτὴν οἱ ἀλλόφυλοι λαβόντες ἀνέθεσαν οἶον τι ἀκροθίνιον τῷ Δαγῶν· εἰδῶλον δὲ τοῦτο ἦν, ὑπ' ἐκείνων θεραπευόμενον.

ζβ'. « Καὶ συνέκλεισεν εἰς ῥομφαίαν τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ὑπερεῖδε⁵⁸. » Παρέδωκε γὰρ αὐτοὺς ταῖς τῶν πολεμίων χερσὶ, διὰ τὴν τῆς παρανομίας ὑπερβολὴν. *Κληρονομίαν* δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς κηδεμονίας ὅτι μάλιστα πλείστης παρ' αὐτοῦ τετυχηκότας ἀεί. Οὕτω δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ μέγας προσηγόρευσε Μωσῆς⁵⁹. « Ἐγενήθη γὰρ, φησὶ, μερὶς Κυρίου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Εἶτα καταλέγει⁶⁰ τῆς τιμωρίας τὰ εἶδη.

ζγ', ζδ'. « Τοὺς νεανίσκους αὐτῶν κατέφαγε πῦρ· καὶ αἱ παρθέναι αὐτῶν οὐκ ἐπενθήθησαν⁶¹. Οἱ ἱερεῖς αὐτῶν ἐν ῥομφαίᾳ ἔπεσον, καὶ αἱ χῆραι αὐτῶν οὐ κλαυσθήσονται⁶². » Τοὺς μὲν γὰρ πυρὶ παρέδωκε· τῶν δὲ ὁ συνήθης οὐκ ἐγένετο θρήνος, ἐκάστου περὶ τὰ οἰκεία ἡσυχολημένου κακά. Ὀφνὶ δὲ καὶ Φινεὲς οἱ ἱερεῖς, αὐτὴν ἐπιφερόμενοι τὴν κιβωτὴν, ἐδέξαντο τὴν σφαγὴν, δι' αὐτῶν διδασκόμενοι τῶν πραγμάτων, μὴ θαρβεῖν παρανομίᾳ συζώντας τῇ θεῷ κηδεμονίᾳ.

ζε'. « Ἐξηγήθη⁶³ ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος. » Ἄλλ' ὁμως ταύταις⁶⁴ αὐτοὺς ταῖς τιμωρίαις ὑποβαλὼν, καὶ τοὺς τούτων ἐδίδαξε πολέμιους τὰς τῶν γεγεννημένων αἰτίας.

« Ὡς δυνατὸς, καὶ⁶⁵ κεκραίπαλῶς ἐξ οἴνου⁶⁶. [ζς'.] Κα' ἐπάταξε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν εἰς τὰ ὄπισω⁶⁷· δυνεῖδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. » Οἶον γὰρ τινα ὑπὸν τὴν μακροθυμίαν ἀποσεισάμενος, τοῖς ἀλλοφύλοις ἐπήνεγκε τὴν πληγὴν, δι' ἣν ἐπὶ ονειδιστοὶ παρὰ πᾶσιν ἐγένοντο. Λέγει δὲ τῆς ἔδρας τὸ πάθος, ὅπερ ἡ ἱστορία διδάσκει. Τοῦτο⁶⁸ δὲ καὶ ἡ προφητεία δεδήλωκεν· ἔφη γὰρ· « Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν εἰς τὰ ὄπισω· » σεμνότερον τὸ μέρος δηλώσασα τὸ δεξάμενον τὴν πληγὴν. Ἰπνον δὲ τὴν μακροθυμίαν ἐκάλεσεν· ἐξ οἴνου δὲ κραίπα-

λιγ, τὴν ἀγανάκτησιν. Καθάπερ γὰρ ἐπεὶ σκῆπτρον αἰσίου Θεοῦ, τιμωρία⁶⁶ δικαίως⁶⁷ τοῖς πλημμελοῦσιν ἐπαγομένη.

ξζ'. « Καὶ ἀπόσωτο τὸ σκῆνωμα Ἰωσήφ, καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραΐμ οὐκ ἐξελέξατο. » Πάλιν τὰς ἄλλας καταλειπὼν φυλάς, μόνης μέμνηται τῆς Ἐφραΐμ, τὴν ἐσομένην προοριῶν τυραννίδα. Ἐκ ταύτης γὰρ Ἰεροβοὰμ ἠρμώμενος, τὰς δέκα φυλάς ἐκ τῆς Δαβιτικῆς ἀπέβήξε βασιλείας. Ἰωσήφ δὲ καὶ Ἐφραΐμ τὴν αὐτὴν λέγει φυλὴν· υἱὸς γὰρ τοῦ Ἰωσήφ ὁ Ἐφραΐμ. Ἀποσθῆναι δὲ αὐτὴν λέγει, τῷ μὴ διαμείναι ἐν τῇ Σηλωμ τὴν σκηνὴν, ἀλλ' ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τῆς θαλάσσης κισωτοῦ μεταστῆναι τὴν χάριν, ἐν ἣ καὶ ὁ Σολομὼν μετὰ ταῦτα τὸν Θεὸν νεῶν ἐδείματο.

ζη'. « Καὶ ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα· τὸ ὄρος τὸ Σιών, ὃ ἠγάπησεν. » Ἐξελέξατο μέντοι τὴν φυλὴν Ἰούδα, διὰ τὴν ἐξ Ἰεσσαὶ ράβδον ἀνθήσειν⁶⁸ προσδοκωμένην. Ταύτην δὲ τὴν βλάστην καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ προσέθεσπισεν εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν· μέμνηται δὲ αὐτῆς καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος, οὕτως⁶⁹ λέγων· « Πρόδηλον δὲ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. » Ταύτης οὖν ἕνεκα τὴν Ἰούδα φυλὴν τῶν ἄλλων προεἰλετο· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο πως ἔγνωετο τοῖς πολλοῖς τὸ μυστήριον, μάλα σαφῶς⁷⁰ ἐπίγαγε· « Τὸ ὄρος τὸ Σιών, ὃ ἠγάπησεν, » ἵνα τῶν ἄλλων φυλῶν κατασβέσῃ τὸν φθόνον, μονουοιχὴ λέγων· Μηδεμίαν ἀφορμὴν ζηλοτυπίας εἰσδέξασθε⁷¹. Διὰ γὰρ τὸ Σιών ὄρος ἐξελέξατο τὴν Ἰούδα φυλὴν. Ἄλλως τε καὶ σεβάσμιον βούλεται δεῖξαι τὸ ὄρος, διὰ τὸν οἰκοδομηθῆσομενον νεῶν ἐν αὐτῷ.

ξθ'. « Καὶ ἠκοδόμησεν ὡς μονοκερῶτων⁷² τὸ ἄγασμα αὐτοῦ. » Κέρατι τὸν μονόκερων ἐνὶ καθωπλισθαι φασίν· ἓνα δὲ προσκυνεῖν Θεὸν καὶ ὁ νόμος ἐδίδασκεν⁷³. Εἰκότως τοίνυν ἀπεικάζει μονοκέρωτι τὸν ἓνα νεῶν, τὸν τῷ ἐνὶ ἀφιερωμένον Θεῷ⁷⁴. « Ἐν τῇ γῆ⁷⁵ » ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ἐπὶ τὸν αἰῶνα. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ὁς⁷⁶ τὴν γῆν, ἣν ἐθεμελίωσας⁷⁷ ἐπὶ τὸν αἰῶνα. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἠρμηνεύουσι. Λέγει τοίνυν, ὅτι καθάπερ μίαν ἐδημιούργησε γῆν, οὕτω νεῶν Ἰουδαίους ἓνα δημιουργῆσαι προσέταξε.

σ'. « Καὶ ἐξελέξατο Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαθεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων. » Κατὰ ταυτὸν διὰ τούτων ἐδήλωσε, καὶ τοῦ Δαβὶδ τὴν ἀρετὴν, δοῦλον αὐτὸν ὀνομάσας Θεοῦ, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλοτιμίαν, ὅτι τὸν προβατέα βασιλέα πεποίηκεν.

⁶⁶ Hebr. vii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ τιμωρία cod. 2 præm. ἀλλά. ⁶⁷ cod. 2 δικαία. ⁶⁸ Ἀνθήσειν. cod. 2 τὴν ἀνθήσειν. ⁶⁹ cod. 2 οὕτω. ⁷⁰ cod. 2 σαφῶς. ⁷¹ cod. 2 εἰσδέξασθε. ⁷² cod. 2 μονοκέρωτων. Hebr. יִמְרוֹתַי כְּבָרַב *instar palatiorum*. Aqu. ὁμοίως ὑψηλοῖς. Symm. ὡς τὰ ὑψηλά. ⁷³ cod. 2 ἐδίδασκεν. ⁷⁴ Θεῷ Abest a cod. 2. ⁷⁵ Ἐν τῇ γῆ. Hebr. עָרַב *sicut terram*. ⁷⁶ Ὁς. cod. 2 ὅς, sed minus recte. ⁷⁷ cod. 2 ἐθεμελίωσεν, et sic quoque leg. apud Montf. in Hexapl. ad h. l.

A enim quodammodo crapula adventitia Deo, pœna quæ juste peccatoribus indigitur.

VERS. 67. « Et repulit tabernaculum Joseph, et tribum Ephraim non elegit. » Rursus, aliis tribubus derelictis, solius Ephraim meminit, futuram tyrannidem prævidens. Ex hac enim ortus Jeroboam, a Davidico regno decem tribus abduxit. Joseph porro et Ephraim eandem tribum **1164** dicit, quia filius Josephi fuit Ephraim. Rejectam autem hanc fuisse dicit, quod tabernaculum in Silo non permanserit, sed divinæ arcæ gratia⁷ translata fuerit Hierosolymam, in qua Salomon etiam postea divinum templum erexit.

VERS. 68. « Et elegit tribum Juda, montem Sion, quem dilexit. » Elegit hanc tribum Judæ ob virgam Jesse, quæ expectabatur ut floresceret. Hoc autem germen et patriarcha Jacob vaticinatus est, benedicens Judæ. Meminitque hujus virgæ etiam divinus Paulus sic dicens: « Manifestum autem est ex Juda Dominum nostrum Jesum Christum ortum esse ». Propter hanc igitur virgam tribum Judæ aliis prætulit. Quoniam autem hoc mysterium a multis quodammodo ignorabatur, satis distincte addidit: « Montem Sion quem dilexit, » ut aliarum tribuum invidiam restingeret; quasi diceret: Nullam invidiæ ansam arripite, quandoquidem ob Sionem montem Judæ tribum elegit. Præterea et venerandum montem ostendere vult, eo quod in ipso templum ædificandum erat.

VERS. 69. « Et ædificavit sicut unicornium sanctuarium suum. » Uno cornu aiunt unicornem munitum esse. Unum autem Deum colere etiam lex docuit. Jure igitur unicum templum, uni Deo consecratum, unicorni comparavit. « In terra fundavit eam in sæcula. » Symmachus autem sic, *Ut terram, quam fundasti in sæcula*. Cæteri etiam **1165** eundem sensum expresserunt. Dicit igitur, quod sicut unam terram condidit, sic Judæis præceperit ut unum templum erigerent.

VERS. 70. « Et elegit Davidem servum suum, et suscepit eum de gregibus ovium. » Eadem opera his verbis ostendit, et Davidis virtutem, nominans ipsum servum Dei, et eximiam Dei liberalitatem, quoniam pastorem regem fecit.

VERS. 71. « *Sequentem fetas accepit eum.* » A Symmachus vero sic, *Sequentem pręgnantes adduxit ipsum.* Est autem hoc etiam divinę liberalitatis amplificatio. Neque enim perfectus pastor erat, sed pastoris minister, qui parientes oves sequebatur. « *Pascere Jacobum servum suum et Israeleni hereditatem suam: et pavit eos in innocentia cordis sui, et pro prudentia manuum suarum duxit eos.* » Hoc autem providentię curęque magnitudinem ostendit. Non enim pastorem ovium quibuslibet hominibus pręfecit, sed prudentiam simplicitate temperans, secundum divinas * leges ipsos deduxit. His simile est pręceptum Domini: « *Sitis prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbę* ^b. » Nam cum utriusque vitium separasset, et illius quidem maleficientiam, hujus vero inscitiam abstulisset, laudatam virtutem miscuit. Hanc etiam nos in nobis **1166** ipsis exercere decet. Nos, inquam, qui instar beati Davidis vocati sumus, imo vero majoribus in rebus. Nam majorum rerum ministerium nobis commissum est, ut ambulemus digne vocatione qua vocati sumus, juxta divini Pauli pręceptum.

INTERP. PSALMI LXXVIII.

VERS. 1. « *Psalmus Asaph.* » Propheticus sermo Antiochi, cognomento Illustris, furorem in Judęorum populum prędicat. Vaticinationem autem in deprecationem effingit, tanquam a piis futuris hominibus tunc oblatam, qui nondum quidem vicerant, sed adhuc calamitatibus cincti erant. « *O Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum.* » Sapienter Spiritus gratia eos, qui cum gravioribus illis calamitatibus luctabantur, preces exordiri docuit. Non enim propria mala primum narrant, sed impietatem in divinum templum patratam, quod nihil in divinas leges commiserat. Gentes, inquit, impietati et iniquitati assuetę, tua hereditate potitę sunt. Ausi enim sunt in templi tui adyta ingredi. Non solum autem altaribus sacrificiisque dęmonum tua sancta macularunt.

VERS. 2. « *Posuerunt Hierosolymam in pomorum custodiam.* » Nam cum funditus totam urbem destruxissent, fecerunt ut incluta illa Hierosolyma nihil differret a tugurio, quod in pomorum custodiam exstruitur.

^b Matth. x, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ *ἤγαγεν.* cod. 2 ἔλαβεν. ⁷⁹ *Τέλειος.* cod. 2 pręm. φησί. ⁸⁰ *Καὶ* — ὡδηγ. αὐτούς. Hęc post pauca interjecta sequuntur in cod. 2. ⁸¹ *Δέ.* Abest a cod. 2. ⁸² *Νομεία.* cod. 2 add. ⁸³ *Ἄλλὰ τὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπογόνους τοῖς τὴν προστηγορίαν τοῦ προπάτορος δεξαμένοις καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀπολαύουσι προμηθείας, οὗς καθάπερ τινὰ κληρὸν ἀπένειμεν ἐαυτῷ. Sed Israelis posteris, qui a gentis auctore nomen sortiti sunt, et providentia divina fruuntur, quos ut sorte sibi vindicavit.* Deinde sequuntur illa, καὶ ἐποίησαν — ὡδήγησεν αὐτούς, hoc addito Commentario, οὐ γὰρ ἐγένετο περὶ τὰς θείας εὐεργεσίας ἀγνώμων, ἀλλ', non erat autem erga divina beneficia ingratus, sed. ⁸⁴ cod. 2 ἐκατέραν. ⁸⁵ *Τῆς.* cod. 2 pręm. ἀντί. ⁸⁶ *Θεοσεπίου.* cod. 2 θείου. ⁸⁷ *Λαοῦ.* cod. 2 pręm. ἐπιφανοῦς. ⁸⁸ *Σοφῶς.* cod. 2 τὸ φῶς. ⁸⁹ cod. 1 ἐμίλαναν. ⁹⁰ *Ἐθεντο.* cod. 1 et 2 pręm. ἀλλ'. ⁹¹ *Εἰς ὄπωρον.* Hebr. עֵינָהּ in acerros. Aq. εἰς λιθολόγταν. Pro εἰς cod. 2 habet ὡς, ut in edit. Ald. et Compl. ⁹² cod. uterque γεγεννημένης. ⁹³ cod.

α'. « *Ἐξέπισθεν τῶν λοχουμένων ἔλαβεν αὐτόν.* » 'Ο δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Ἀκολουθοῦντα ἐγκύμοσιν ἤγαγεν* ⁷⁸ αὐτόν. Ἐπίτασις δὲ τῆς φιλοτιμίας καὶ τοῦτο· οὐδὲ γὰρ ποιμὴν τέλειος ⁷⁹ ἦν, ἀλλ' ὑπουργὸς ποιμένος, τοῖς τίκτουσι τῶν προβάτων ἐπόμενος. « *Ποιμαίνει Ἰακώβ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ· καὶ* ⁸⁰ ἐποίησαν αὐτούς ἐν τῇ ἀκακίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ ἐν ταῖς συνέσει τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὡδήγησεν αὐτούς. » Καὶ τοῦτο δὲ ⁸¹ δείκνυσι τὴν τῆς κηδεμονίας ὑπερβολὴν· οὐ γὰρ τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις ἐπέστησε τὸν τῶν προβάτων νομεία ⁸², ἀλλ' ἀπλότῃ συνεσιν κεράσας, κατὰ τοὺς θείους αὐτοῦς ἐπόδηγησε νόμους. Τοῦτοις εἰσικεν ἡ τοῦ Κυρίου νόμοθεσία· « *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί.* » Ἐκατέρου ⁸³ γὰρ ἐξορίσας κακίαν, καὶ τοῦ μὲν τὴν κακουργίαν, τῆς δὲ τὴν ἀνοίαν ἐξελῶν, καὶ ἐπαίνουμένην ἐκέρασεν ἀρετῇ. Ταύτην καὶ ἡμᾶς ἐν αὐτοῖς κατορθῶσαι προσήκει, καὶ τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ κληθέντα παραπλησίως, μᾶλλον δὲ ἐπὶ μειζοσι· μειζόνων γὰρ πραγμάτων διακονίαν ἐνεχειρίσθημεν· ἀξίως περιπικτῆσαι τῆς ⁸⁴ κλήσεως, ἧς ἐκλήθημεν, κατὰ τὴν τοῦ θεοσεπίου ⁸⁵ Παύλου νομοθεσίαν.

EPMHN. TOY OH' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « *Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ.* » Ἀντιόχου, τοῦ ἐπίκλητον Ἐπιφανοῦς, τὴν κατὰ τοῦ λαοῦ ⁸⁶ τῶν Ἰουδαίων μανίαν ὁ προφητικὸς προθεσπίζει λόγος. Τὴν δὲ χρησιμολογίαν εἰς εὐχὴν σχηματίζει, ὡς ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν τῶν ἐσομένων τηρικαῦτα προσφερομένην. οὐδέπω μὲν νενικηκότων, ἐτι δὲ περικλυζομένων ταῖς συμφοραῖς. « *Ὁ Θεὸς, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλαναν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου.* » *Σοφῶς* ⁸⁷ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τοῖς ταῖς χαλεπαῖς ἐκείναις προσπαλαίοντας συμφοραῖς ἐδίδαξεν ἄρξασθαι τῆς ἰκατείας. Οὐ γὰρ τὰ οἰκεία πρότερον διηγῆσαντο πάθη· ἀλλὰ τὴν κατὰ τοῦ θείου νεῶ τολμηθεῖσαν ἀσέθειαν, ὡς τοῦ νεῶ μηδὲν εἰς τὸν θεῖον πλημμελήσαντος νόμον. Ἐθνη, φησί, εὐσεβεῖα καὶ παρανομία συζῶντα τῆς σῆς κληρονομίας ἐκράτησαν. Ἐπιδῆναι γὰρ τῶν ἀδύτων τοῦ σου νεῶ κατετόλησαν. Οὐ βωμοῖς δὲ μόνον, καὶ θυσαῖς δαιμόνων, τὰ σὰ κατεμίαναν ⁸⁸ ἅγια.

β'. « *Ἐθεντο* ⁸⁹ Ἱερουσαλήμ εἰς ὄπωρον ⁹⁰ λαοῦ. » Ἄρθον γὰρ πᾶσαν τὴν πόλιν πορθήσαντες, οὐδὲν σκηπῆς διαφέρειν εἰς ὄπωρον ⁹¹ λαοῦ γενομένης, τὴν πολυθρύλλητον ἐπέφηναν ⁹² Ἱερουσαλήμ.

• Ἔθεντο τὰ θνησιμαῖα τῶν δούλων σου βρώματα τοῖς Α πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ἁγίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. • Τοταύτη θηριωδία καὶ μανία κατὰ τῶν σὼν θεραπόντων ἐχρήσαντο, ὡς τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς τῶν πετεινῶν σαρκοβόροις τὰ τούτων σώματα προθεῖναι θοῖντην.

γ'. • Ἐξέχεον τὸ αἷμα αὐτῶν ὡσεὶ ὕδωρ κύκλῳ⁹⁶ Ἱερουσαλήμ. καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. • Μιαζρόνον⁹⁷ δὲ κακτημένῳ τὴν γνώμην, ἀναιροῦσι μὲν τοὺς εὐσεβεῖς συζῶντας, αἱμάτων δὲ ὄχετους κατὰ τῆς γῆς παρασκευάζουσι φέρεσθαι, τάφου⁹⁸ δὲ ἀξιούσθαι τοὺς σφαττομένους οὐ συγχωροῦσιν.

δ'. • Ἐγενήθημεν θνητοὶ⁹⁹ τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηριστῆς καὶ χλευαστῆς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν. • Ταῦτα ἡμᾶς ἐπονεδίστους τοῖς ὁμόροις εἰργάσαντο· διὰ ταῦτα ἐπίχαρτοι τοῖς πλησιοχώροις γεγόναμεν. Β Γείτονας δὲ καλεῖ τοὺς Ἀλλοφύλους, τοὺς Ἰδουμαίους, τοὺς Ἀμμανίτας, τοὺς Μωαβίτας, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τὰ ὄμορα, ἅπερ αὐτοῖς ἀντίπαλα καὶ πολέμια ἦν ἀεὶ.

ε'. • Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος· ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλός σου; • Νομοθετῶν ὁ Θεὸς αὐτῷ μόνῳ λατρεύειν προσέταξε, καὶ ἕτερον μηδένα καλούμενον προσκυνῆσαι θεόν, • Ὅτι ἐγὼ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός σου, Θεός¹⁰⁰ ζηλωτῆς, πῦρ καταναλίσκων. • [⁹⁸ Ἄλλ' ὡς πολλὰκις ἡμῖν εἰρηται, μηδεὶς ἀκούων ἓνα θεὸν μοναρχίαν ὑπολάβοι· τὴν γὰρ ἀπερινόητον καὶ ἀεὶ οὖσαν οὐσίαν τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνουμένην, θεὸν ὀνομάζει· ὅτι δὲ νομοθετεῖ ὁ Θεὸς Λόγος, ὃς C ἔστιν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, οὐκ ἂν ἀμφιβάλοι ἕκαστος τῶν φιλομαθεστέρων.] Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ προφητικὸς ἀνέμνησε λόγος· • Ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλός σου. • Μὴ ἐπιπέιστον Δέσποτα, φησὶν¹⁰¹, ὀργισθῆς, μηδὲ πυρὸς δίκην διὰ τὰς ἡμετέρας; πλημμελείας τῶν καθ' ἡμῶν ζῆλον ἐξάψῃ.

ς'. • Ἐκχεον τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ γινώσκοντά¹ σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας, αἶ τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο. • Ἐπειδὴ δίκας ἀμαρτημάτων τοῦς ἀνθρώπους εἰσπράττει, κατ' ἐκείνων ἔστειλὲ σε τὴν ὀργὴν μεταθεῖναι, εἰ παντάπασιν τὸ σὸν μαθεῖν οὐκ ἐθέλουσιν ὄνομα, ἀλλὰ τῇ ἀκροτάτῃ δυσσεβεῖα δουλεύουσιν.

ζ'. • Ὅτι κατέφαγον τὸν Ἰακώβ, καὶ τὸν τόπον D αὐτοῦ ἤρριμωσαν. • Σαφὲς δὲ καὶ τοῦτο τῆς ἐκείνων παρανομίας τεκμήριον· οὐδὲν γὰρ παρ' ἡμῶν κακὸν ὑπομείναντες, ἡμᾶς μὲν σφαγαῖς κατανάλωσαν, τὴν δὲ χώραν ἐδήλωσαν, καὶ τὰς πόλεις ἐπόρθησαν. Τὸν δὲ τόπον αὐτοῦ, Ἀκύλας μὲν, ὠραῖον αὐτοῦ, Σύμμαχος δὲ καλλοήην αὐτοῦ, ὃ δὲ Θεοδοτίων, εὐπρέπειαν αὐτοῦ ἠρμήνευσαν· δι' ὧν μᾶλλον ὁ θεός

• Posuerunt **1167** morticina servorum tuorum escas volatilibus caeli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. • Tanta inhumanitate et furore in tuos cultores saevierunt, ut horum corpora feris avibusque carnivoris escam exponerent.

Vers. 3. • Effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam in circuitu Hierosolymæ, et non erat qui sepeliret. • Porro cædis cupidam mentem habentes, • pios homines necant, faciuntque ut sanguinis rivi per terram fluant, nec permittunt eos qui occiduntur sepultura donari.

Vers. 4. • Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et illusio bis qui in circuitu nostro sunt. • Hæc apud finitimos nos infames reddiderunt, propterea ludibrio vicinis facti sumus. Vicinos autem vocat Allophylos, Idumæos, Ammonitas, Moabitas, et alias finitimas gentes, quæ semper contrariæ et inimicæ ipsis fuerunt.

Vers. 5. • Quousque, Domine, irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus? • Deus legem ferens, se solum coli præcepit, et nullum alium, qui deus vocetur, adorari. • Quoniam ego, inquit, Dominus Deus tuus, Deus zelotes, ignis consumens i. • [Sed, ut jam sæpius a nobis dictum est, nemo qui audiverit unum esse Deum, monarchiam suspicatur. Substantiam enim illam sempiternam et mente nostra vix comprehendendam, quam in Patre, Filio, et Spiritu sancto adoramus, Deum vocat. Legislatorem autem esse Deum Verbum, Jesum Christum Salvatorem nostrum, haud dubitaverit, quisquis discendi cupidus fuerit.] **1168** De hoc autem et sermo propheticus hoc loco mentionem fecit : • Accendetur velut ignis zelus tuus. • Ne amplius, Domine, inquit, irascaris, neve ignis instar ob peccata nostra iram contra nos accendas.

Vers. 6. • Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt, et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt. • Quoniam peccatorum pœnas ab hominibus exigis, obsecro te ut in illos iram transferas, qui penitus tuum nomen discere noluerunt, sed supremæ impietati serviunt.

Vers. 7. • Quia comederunt Jacobum, et locum ejus desolaverunt. • Manifestum autem est hoc signum illorum impietatis : quod nihil mali a nobis passi, nos tamen internecioni dederunt, regionem vero depopulati sunt, et civitates everterunt. Pro locum ejus, Aquila speciem ejus, Symmachus vero pulchritudinem ejus, Theodotus decorem ejus interpretati sunt, per quæ magis divina domus ostenditur.

¹ Exod. xxxiv, 14; coll. Deut. iv, 24.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁶ Κύκλῳ — θάπτων. Des. in cod. 1. ⁹⁷ Μιαζρόνον. cod. 1 præm. λέγει ὅτι, omisso δέ. ⁹⁸ cod. 2 ταφῆς. ⁹⁹ Ὀνειδος. In textu τῶν Ὁ præmitti solet eis. ¹⁰⁰ Σου, Θεός. Des. in cod. 2. ¹⁰¹ E cod. 1. Conf. p. 1075, n. 8. ¹⁰² Φησὶν. cod. 2 add. ἡμᾶς, pro ἡμῖν, ut videtur. ¹ Γνω. Rec. lectio h. l. est ἐπεγνωκότα.

Seite autem populum Jacob appellavit, mentione A
proavi Deum ad misericordiam excitans.

VERS. 8. « Ne memineris iniquitatumstrarum antiquarum. » Religiosi erant, qui hanc deprecationem instituerunt, et multum studium pro pietate susceperunt. Celebris enim est Machabæorum virtus. Merito igitur supplicat, ne pristinorum peccatorum pœnas a populo exigat. Sed hoc quidem dixerunt, nec alterum apposuerunt, ut Deus presentem eorum pietatem intueretur. Hoc enim maxime eximiam eorum virtutem demonstrat, videlicet, pristinorum quidem peccatorum **1169** reminisci, presentem vero pietatem occultare.

« Cito anticipent nos misericordie tue, quia valde pauperes facti sumus. [Vers. 9] Adjuva nos, o Deus Salvator noster. » Porrigere quamprimum tuam inexpugnabilem opem: nam omni præsidio destituti sumus, te autem solum adiutorem et salvatorem habemus. « Et propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum. » Nusquam de sua virtute mentionem faciunt, sed orant, ut ob divinum nomen divinum auxilium consequantur. Nobis enim, inquit, male habentibus, in tuum nomen opprobrium rœcidit. Precamur igitur ut errata despicias, calamitatesque convertas, et potentiam tuam insciis ostendas.

VERS. 10. « Ne forte dicant gentes: Ubi est Deus eorum? » Interpretes alii hoc velut factum dixerunt: *Cur dicunt gentes: Ubi est Deus eorum?* Hoc, inquit, me affligit, hoc me pungit qualibet cuspidem acutius, quod gentes contra te opprobria impune jactentur, et insultantes dicant: Ubi est Deus vester, quem dicitis Ægyptum castigasse, diffidisse mare, [vobis autem transitum concessisse, omniaque alia fecisse] magna illa et celeberrima? « Et innotescat in nationibus coram oculis nostris ultio sanguinis servorum tuorum, qui effusus est. » Obsecramus igitur, ut isti cruentæ cædis pœnas luant; alii autem omnes nobiscum justum **1170** tuum judicium perspiciant, iramque ob necatos cultores tuos.

VERS. 11. « Introeat in conspectum tuum gemitus compeditorum, secundum magnitudinem brachii tui serva filios mortificatorum. » Obsecro etiam, ut respicias in eos qui superstites quidem adhuc sunt, sed in vincula conjecti sunt, mortemque expectant: et ne ad extremam perniciem nostrum genus condemnare velis, sed filios eorum, qui in-

δικος δεδήλωται. Καλῶς δὲ τὸν λαὸν Ἰακώβ προσήγρευσε, τῇ τοῦ προπάτορος μνήμῃ τὸν Θεὸν εἰς ἔλεον διαγεύρων.

η'. « Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων. » Εὐσεβεῖς ἦσαν οἱ ταύτην προσφέροντες τὴν εὐχὴν, καὶ πολὺν ὑπερ εὐσεβείας ἀναδεξάμενοι ζῆλον. Ἀοιδιμος γὰρ ἡ τῶν Μακκαθαίων ἀρετὴ. Εἰκότως τοίνυν ἀντιβολοῦσι, μὴ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων εὐθύνας τὴν λαὸν εἰσπράχθηται. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν θεείκασιν, οὐ μὴν καὶ τὸ δεῦτερον προσηθείκασιν, ὥστε τὸν Θεὸν τὴν παρούσαν αὐτῶν εὐσέβειαν καταιδεῖν. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τὴν πολλὴν αὐτῶν δεικνυσιν ἀρετὴν· τὸ τῶν μὲν προτέρων ἀμαρτημάτων μνησθῆναι, κρύφαι δὲ τὴν παρούσαν εὐσέβειαν.

« Ταχὺ προκαταλαθέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκτιρμοὶ σου, Κύριε, ὅτι ἐπιταχυσάμεν σφόδρα. [Ὁ] Βοήθησον ἡμῖν ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν. » Ὁρεξον ὅτι τάχιστα τὴν ἀμαχίαν σου ῥοπήν· πάσης γὰρ ἔρημοι προνοίας γεγόναμεν· σὲ δὲ μόνον ἐπίκουρον ἔχομεν καὶ σωτῆρα. « Ἐνεκεν τῆς δόξης τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ῥύσαι ἡμᾶς· καὶ ἰλάσθητι ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. » Οὐδαμοῦ τῆς σφετέρας μνημονεύουσιν ἀρετῆς, ἀλλὰ διὰ τὸ θεῖον ὄνομα τῆς θείας ἐπικουρίας ἀντιβολοῦσι τυχεῖν· ἡμῶν γὰρ, φησὶ, κακοπραγούντων, κατὰ τοῦ σοῦ ὀνόματος ἡ βλασφημία χωρεῖ. Ἀντιβολοῦμεν τοίνυν, παριδεῖν μὲν σὲ τὰ πλημμελήματα· μεταβαλεῖν δὲ τὰς συμφορὰς, καὶ τὴν σὴν δύναμιν ὁποδεῖσαι τοῖς ἀγνοοῦσι.

ι'. « Μήποτε ἔπιψαι τὰ ἔθνη, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν; » Οἱ δὲ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ ὡς γεγεννημένον τοῦτο εἰρήκασιν· *Εἰς τί λέγει τὰ ἔθνη, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν;* Τοῦτό με, φησὶν, ἀνιᾶ, τοῦτό με ¹¹ κεντεῖ πάσης ἀκίδος δεξύτερον, τὸ ὑπὸ τῶν ἔθνῶν κατὰ σοῦ τὴν βλασφημίαν τολμᾶσθαι, καὶ ἐπιτωθάζοντα· λέγειν, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὃν λέγετε μαστιγῶσαι τὴν Αἴγυπτον, διηρηκέναι τὴν θάλατταν ¹², [¹³ ὑμῖν δὲ δωρῆσαι διάθασιν, καὶ τ' ἄλλα πάντα δεδρακέναι] τὰ μεγάλα καὶ πολυθρόνλητα ¹⁴; « Καὶ γνωσθήτω ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἡ ἐκδικησις τοῦ αἵματος τῶν δούλων σου, τοῦ ἐκκεχυμένου. » Ἀντιβολοῦμεν τοίνυν, τοῦτους μὲν πῖσαι τῆς μταιφονίας ποινήν, τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ἰδεῖν σὺν ἡμῖν τὴν δικαίαν σου ψῆφον, καὶ τὴν ὑπερ τῶν ἀνηρημένων σου θεραπόντων ὀργήν.

ια'. « Εἰσελθέτω ἐνώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων· κατὰ τὴν μεγαλωσύνην τοῦ βραχίονός σου περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων. » Ἀπιδεῖν ἱκετεύω σε καὶ εἰς τοὺς ἔτι μὲν περιόντας, δεσμὰ δὲ περικειμένους, καὶ ¹⁵ προσδεχομένους τὸν θάνατον, καὶ μὴ πανωλεθρίαν τοῦ ἡμετέρου καταψηφίσασθαι· γένους· ἀλλὰ τῶν ἀνηρημένων περισώ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ζῆλον. cod. 1 ἀγῶνα. ² Καλ. Abest a cod. 2. ³ cod. 1 θεείκασιν. ⁴ Κύριε. cod. 1 add. λέγει καὶ τίνος ἕνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς. ⁵ Ὁρεξον. cod. 1 add. ἡμῖν. ⁶ Τάχιστα. cod. uterque add. Δεσπότη. ⁷ Διά. Abest a cod. 2. ⁸ Μήποτε — ἔθνη. Hebr. *Cur dicerent gentes?* ⁹ Rec. lectio est ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ¹⁰ Μέ. Abest a cod. 2. ¹¹ Τὴν θάλατταν. cod. 1 et 2 τὸ πέλταρος. ¹² E cod. utroque suppl. ¹³ Πολυθρ. cod. 1 add. διὰ δὴ ταῦτα ἀντιβολοῦσι. ¹⁴ Καλ—θάνατον. Des. in cod. 2.

σαι ¹⁶ τοὺς παῖδας, καὶ νεολαίαν ἐξ αὐτῶν κατα- A
στῆσαι.

ιβ'. « Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλασίονα ¹⁷
εἰς τὴν κόλπον αὐτῶν τὸν ὀνειδισμὸν αὐτῶν, ἔν
ὀνειδισμῶν σε, Κύριε. » Πολλαπλασίαν ¹⁸ τοῖς ὀμύροις
τῆς βλασφημίας ¹⁹ τὴν τιμωρίαν ἐπάγαγε. Οὐ γὰρ
ὀρισμένον ἀριθμὸν διὰ τῶν εἰρημένων ἐδήλωσεν,
ἀλλὰ μεγίστην αὐτοῖς ἐπαχθῆναι ²⁰ τιμωρίαν ἐξ-
ήγησε. Τοιοῦτο ²¹ καὶ τὸ, « Στεῖρα ἔτεκεν ἑπτὰ, » ἀντὶ
τοῦ πολλά. Τὸν δὲ κόλπον εἰρκεν, ἐκ μεταφορᾶς
τῶν ἐν τῷ κόλπῳ τι φερόντων, καὶ ἀσφαλῶς συν-
εχόντων, ὥστε μὴδὲν ἐκπέσειν· ἀντὶ τοῦ, Πλήρωσον
αὐτοὺς συμφορῶν ἐπιχειμένων διηνεκῶς.

ιγ'. « Ἡμεῖς δὲ ²² λαὸς σου, καὶ πρόβατα νομῆς
σου· ἀνομολογησόμεθα ἰ σοί, ὁ Θεὸς ²³, εἰς τὸν αἰῶνα· B
εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἐξαγγελοῦμεν τὴν ἀνεσίαν
σου. » Ἡμεῖς δὲ ²⁴ οἱ ²⁵ λαὸς σου χρηματίσαντες,
καὶ ποιμνιον ὀνομαζόμενοι σὸν, ἐνδελικῶς σοὶ τοὺς
ἕμους προσοίσομεν· καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς εὐεργεσίας
ἔμολογήσομεν χάριτας· καὶ ἀναγράφτους ταύτας
κεποιτηκότας, τοῖς ἐσομένοις ἀνθρώποις προσοίσομεν
τὴν τούτων διήγησιν· ᾧ μέντοι ἀνομολογησόμεθα,
ἀντὶ ²⁶ τοῦ ἐξομολογησόμεθα εἰρηκε· τὴν εὐχα-
ριστίαν δὲ τὸ ὄνομα ²⁷ δηλοῖ.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΘΘ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ἐν ἕμνοις ²⁸· ὑπὲρ τῶν ἀλλοιω-
θησομένων. Μαρτύριον τῷ Ἀσάφ. Ψαλμὸς ²⁹ ὑπὲρ
τοῦ Ἀσσυρίου. » Μεταβολὴν τινῶν πραγμάτων ὁ
παρῶν προλέγει ψαλμὸς· ἡ γὰρ ἀλλοίωσις τοῦτο
δηλοῖ, καὶ μαρτύρεται· διὰ τοῦτο καὶ μαρτύριον C
πρόκειται ³⁰. Προθεσπίζει δὲ ἡ χάρις τοῦ Πνεύμα-
τος τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀνδραποδισμὸν, καὶ τὴν ἐν
Βαβυλῶνι δουλείαν. Ἐσχημάτιται δὲ εἰς εὐχὴν ὁ
ψαλμὸς τῷ Θεῷ τῶν ὀλων, ὡς ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων
προσφερομένην. Διδάσκει γὰρ αὐτοὺς ἡ προφητικὴ
χάρις, ὁποῖοις δεῖ τὸν Θεὸν ἰλεώσασθαι ῥήμασι, καὶ
εἰς ἔλεον διεγειραῖ. Προλέγει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην
πᾶσιν ³¹ ἀνθρώποις διὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ σω-
τηρίαν.

β'. « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες. » Σὲ, Δέ-
σποτα, τὸν ποιμένος δίκην τοῦ λαοῦ προμηθούμενον
δέξασθαι μου τὴν ἰκετείαν ἀντιβολῶ. « Ὁ ὀδηγῶν ³²
ὡσεὶ πρόβατον ³³ τὸν Ἰωσήφ. » Οἶόν τισι λύκοις πε-
ριπεσόντα τοῖς ἀδελφοῖς ³⁴, τῶν ἐκείνων ἀπαλλάξας
χειρῶν, ἐποδήγησας εἰς Αἴγυπτον, καὶ κρείττονα ³⁵ D
τῶν ἐπιβουλευσάντων ἀπέφηνάς. Οὕτω τὴν εἰς αὐ-
τοὺς γεγεννημένην κτδεμονίαν διεξεθλῶν, ἐπὶ τὴν

1 I Reg. 11, 5.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

¹⁶ Περισῶσαι. Abest a cod. 2. cod. 1 φυλάξαι. ¹⁷ Rec. lectio est ἑπταπλάσια. ¹⁸ cod. 1 Πολλαπλα-
σίονα. ¹⁹ Τῆς βλασφ. Des. in cod. 2. ²⁰ cod. 2 ἐπενεχθῆναι. ²¹ cod. 1 τοιοῦτόν ἐστιν. ²² Δέ. Rec.
lectio h. l. est γάρ. ²³ Ὁ Θεός. Additur in edit. Ald. et Compl. ²⁴ Ἡμεῖς δέ. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι
ἡμεῖς. ²⁵ Οἱ. Abest a cod. 2. ²⁶ Ἀντὶ — δηλοῖ. Des. in cod. 2 ubi post ἀνομολ. sequitur εἰρήχασαι.
²⁷ Ὄνομα. cod. 1 add. τοῦτο. ²⁸ Ἐν ἕμνοις. Abest a cod. 1 et a textu Hebr. ac Graeco τῶν Ὁ.
²⁹ Ψαλμὸς— Ἀσσυρίου. Des. in cod. 2. In cod. 1 des. tantum ψαλμὸς. ³⁰ cod. 2 πρόκειται. ³¹ Πᾶσιν
— σωτηρίαν. cod. 1 τῶν ἐκείνων καὶ πάντων ἀνθρώπων σωτηρίαν διὰ τῆς ἐνοσάρχου παρουσίας τῆς ἐκ
Ἰακωβίου τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. ³² Ὁ ὀδηγῶν. cod. 1 praeni. σὺ γὰρ εἶ. ³³ Rec.
lectio. h. l. est πρόβατα. ³⁴ cod. 2 περιπεσόντας τοὺς ἀδελφούς. ³⁵ cod. 2 κρείττονας.

sermonem transfert. * « Qui sedes super Cherubim, A manifestare. » **1172** Quoniam enim horum duntaxat inagnus Moses effigies quasdam in Sanctis sanctorum consecravit, et in medio horum propitiatorium posuit, per illud vero pontificibus Deus se aliqua ratione conspicendum præbebat, jure hoc in loco de Cherubim mentionem fecit, atque illum, qui supra hos sedet, manifestari precatus est.

VERS. 5. « Coram Ephraim, et Benjamin, et Manasse. » Ut tuo populo appareas, inquit, obsecro. Per tribus enim commemoratas omnem designavit populum. Harum autem meminit, quoniam de Josepho mentionem fecit. Ephraim vero et Manasses filii fuerunt Josephi, et Benjamin frater ejus uterinus. « Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos. » Tanquam patientem et quiescentem, Deum excitat : Omnem tuam, inquit, potentiam excita, nostram salutem procurans. [Illud quidem, ut jam in superioribus a me dictum est, populus precatur qui tunc ab Assyriis captivus tenebatur, hoc vero etiam gentes orant, quibus salus a benefactore conferenda curæ fuit. Hanc enim esse mentem prophetæ, innuunt etiam ea quæ sequuntur.]

VERS. 4. « Deus virtutum, converte nos. » A servitute nos libera, et redditum largire. [Illi quidem, ut e Babylone reduces fiant, hi vero, ut ab idolis liberentur, orant.] Deinde negotii facilitatem docet. « Et fac ut splendeat facies tua, et salvi erimus. » Satis enim est, si apparueris, ut nostris calamitatibus finem imponas.

VERS. 5. « Domine Deus virtutum, quousque **1173** irasceris orationi servorum tuorum? » Quousque, Domine, meas preces respicis, ob mea delicta iratus? Servum autem ejus populum nominat. Nam et alii interpretes, in orationem populi tui, pro servi tui, posuerunt.

VERS. 6. « Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis cum lacrymis in mensura. » Tempus hoc loco mutatum est : nam cæteri tanquam gesta hæc essent dixerunt : « Cibasti nos pane lacrymarum, et potum dedisti nobis cum lacrymis in mensura. » Dicit autem : Et cibum nostrum et potum lacrymis miscuisti. Lugentes enim, et mœrentes necessarium cibum sumimus. Hoc autem fecit supplicia peccatis rependens. Hoc etiam Dominus dicit : « Qua mensura mensi fueritis, iterum mensurabitur vobis ^k. » Hanc mensuram etiam propheta Zacharias vidit, Babylonis interitum prædicens.

^k Matth. vii, 1.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁶ Μόρων. cod. 1 addit τῶν Χερουβιμ λέγω. ²⁷ cod. 2 ἀνέθηκε. ²⁸ cod. 1 ἐμφάνεια. ²⁹ Ἰκέτευσεν. cod. 1 add. καὶ τίνος ἕνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ³⁰ cod. 2 μακροθυμία. ³¹ cod. 2 πραγματευόμενος. ³² E cod. 1. ³³ Τῶν θυγ. Abest a cod. 4 et a textu Hebr. ac Græco τῶν Ο'. ³⁴ Τῆς. cod. 2 præm. ἀντὶ τοῦ. ³⁵ E cod. 1. ³⁶ Τῶν δούλων σου. Hebr. ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

θεσπέζων τὸν διεθρον. Δύο γὰρ ἔφησε θεᾶσθαι ⁵⁵ ἅ
 γυναῖκας, ἔποπος μὲν ⁵⁶ ἐχούσας πτερὰ, τὸ δὲ μέ-
 τρον φερούσας, καὶ τοῦτο προσταχθεῖσας εἰς Βαβυ-
 λῶνα κομίσαι. Διὰ τούτων δὲ ⁵⁷ διδασκόμεθα τῆς
 θείας ψήφου τὸ δίκαιον.

ζ. ε. Ἐθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν
 ἡμῶν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμυκτηρίσαν ἡμᾶς. ὁ
 Ἐπνοειδιστοὶ ⁵⁸ γεγόναμεν καὶ τοῖς γειτονεύουσιν
 ἔθεσιν, αἰεὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐσχηκόσι ⁵⁹ δυσμένειαν.
 [Ἐἴθ' ἄλλ' ὁμως οὐκ ἀπέστημέν σου· τοῦτο γὰρ διὰ
 τῶν ἐξῆς ἐφη].

η. ε. Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεψον
 ἡμᾶς· καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθῆσόμεθα.
 Ἡ τῆ σῆ τοίμων ἐπιφανείᾳ σκέδασον τὸ ζοφῶδες
 νέφος τῶν συμφορῶν, καὶ τὴν ἐπάνοδον ⁶¹ χάρισαι·
 [Ἐἴθ' οὗτο μὲν ὁ λαὸς ἀντιβολῶν· τοῦτο δὲ καὶ τὰ
 ἔθνη· ἐπιφάνειαν λέγων τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν.]
 Δυνατὸς γὰρ εἶ, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος. [Τότε
 μὲν ἀοράτως ἐκείνους ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνακα-
 λούμενος, τὰ δὲ ἔθνη τῆ σῆ οἰκονομίᾳ περιποιησά-
 μενος.] Εἶτα τὰς παλαιὰς εὐεργεσίας διέξεισι, τῆς
 ὁμοίας ἀπολαύσαι προμηθείας ἀντιβολῶν.

θ. ε. Ἄμπελον ⁶² ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, ἐξέβαλες
 ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. Ὀδοποίησας ἔμ-
 προσθεν αὐτῆς ⁶³· καὶ κατεφύτευσας τὰς ῥίζας αὐ-
 τῆς, καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν ⁶⁴. Ὁ ⁶⁵ Δέσποτα, τὴν
 βδίκον τῶν Αἰγυπτίων κατέλυσας δυναστείαν· οὐ
 τὰ ⁶⁷ τῶν Χανααίων ἔθνη πανωλεθρία παρέδωκας,
 καὶ τὸν σὸν λαὸν καθάπερ ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου
 μεταγαγὼν, καὶ πᾶσαν κατὰ τὴν ὁδὸν δωρησάμενος
 εὐκολίαν, ἐν τῇ τῶν Χανααίων αὐτῶν ⁶⁸ κατεφύ-
 τευσας γῆ.

ια. εβ. ε. Ἐκάλυψεν ⁶⁹ ὄρη ἡ σικιὰ αὐτῆς, καὶ αἱ
 ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. Ἐξέτεινε ⁷⁰
 τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης· καὶ ἕως ποταμῶν ⁷¹
 τὰς παραφάδας αὐτῆς. Ἄμπελον τροπικῶς τὸν
 λαὸν ὀνομάσας, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ· καὶ ὄρη μὲν
 καλεῖ τὴν τῶν ὁμόρων ἐθνῶν ἰσχύν· σικιὰν οὐ ταῦτα ⁷²
 καλύπτουσιν τὴν τοῦ Ἰσραὴλ δυναστείαν τούτοις
 ἐπιτεθεισάν· κέδρους δὲ τοῦ Θεοῦ τοὺς ὑψηλοὺς
 ἀρχοντας, τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀρχεῖν ἐλληγόντας ⁷³·
 ἀναδενδράδας δὲ ⁷⁴ τὰς κέδρους συγκαλυπτούσας,
 τὴν Ἰσραηλιτικὴν βασιλείαν περιφανεστέραν τούτων
 γεγεννημένην. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ,
 καὶ ἐπὶ τοῦ Σολομῶντος, μεμαθήκαμεν γεγενῆσθαι.
 Ὁ μὲν γὰρ [Ἐἴθ' ἄλλ' ἄλλοι] Δαβὶδ οὐ μόνον παρὰ τῶν Ἀλ-
 λορυλῶν, καὶ Ἰδουμαίων ⁷⁵, καὶ Ἀμμωνιτῶν, καὶ
 Μωαβιτῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σύρων ἐκατέρων, δασμῶν

A Duas enim mulieres se vidisse ait, alas quidem
 urupæ habentes, mensuram autem ferentes, et jus-
 sas hanc 'Babylonem ferre. Per hæc autem divinæ
 sententiæ justitiam discimus.

VERS. 7. ε. Posuisti nos in contradictionem vi-
 cinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos. ὁ
 Ignominiosi facti sumus etiam apud finitimas gen-
 tes, quæ semper nobiscum inimicitias gesserunt
 [tamen non defecimus a te. 1174 Hoc enim per
 sequentia indicat].

VERS. 8. ε. Domine Deus virtutum, converte nos,
 et fac ut splendeat facies tua, et salvi erimus. ὁ
 Tua igitur apparitione tenebrosam calamitatum
 caliginem discute, et reditum largire. [Hoc quidem
 populus precatur, idem vero etiam gentes rogant,
 apparitionem dicentes adventum in carne.] Potens
 enim es, et potentiarum Dominus. [Qui tunc quidem
 invisibili modo illos e captivitate evocasti, gentes
 autem œconomia tua salvasti.] Deinde antiqua be-
 neficia persequitur, obsecrans ut eandem opem
 consequatur.

VERS. 9, 10. ε. Vitem ex Ægypto transtulisti :
 ejecisti gentes, et plantasti eam. Dux itineris fuisti
 in conspectu ejus : plantasti radices ejus, et imple-
 vit terram. ὁ Tu, Domine, injustum Ægyptiorum
 dominatum evertisti, tu Chananæorum gentes om-
 nino delevesti; cumque populum tuum velut vitem
 ex Ægypto transtulisses, omnemque commeatus
 copiam pariter largitus esses, in Chananæorum ter-
 ram ipsam transplantasti.

VERS. 11, 12. ε. Operuit montes umbra ejus, et ar-
 busta ejus cedros Dei. Extendit palmites suos usque
 ad mare, et usque ad flumina propagines suas. ὁ Cum
 per translationem populum nominasset vitem, persti-
 tit in figura, et montes quidem vocat finitimarum gen-
 tium robur, umbram vero quæ hos operit, Israelis
 potentiam 1175 his impositam, cedros autem
 Dei, sublimes principes, qui a Deo imperium sor-
 titi sunt, arbusta vero, quæ cedros operuerunt,
 Israeliticum regnum, quod illustris illas effecturum
 est. Hoc vero tempore beati Davidis et Salo-
 monis evenisse scimus. Nam magnus David non
 modo ab Allophylis, et Idumæis, et Ammonitis, et
 Moabitibus, verum etiam ab utrisque Syris vectigal
 recipiebat : ad Salomonem vero etiam Æthiopum
 regina cucurrit : sic apud omnes evascerat celeberrima.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ cod. uterque, ἐφη τε θεᾶσθαι. ⁵⁶ Ἐποπος μὲν. cod. 2 ἐπ' ὤμων. ⁵⁷ Δέ. Abest a cod. 1. ⁵⁸ Ἐπορ.
 cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ⁵⁹ cod. 2 ἐσχηκότες. ⁶⁰ E cod. 1. ⁶¹ Ἐπάνοδος. cod. 1 præm. σὴν.
⁶² E cod. 1. ⁶³ Ἄμπελον. cod. 1 add. λέγων. ⁶⁴ Ὀδοπ. ἔμπρ. αὐτῆς. Hebr. purgasti (terram) ante eam.
 Symm. ἀπεσκέυασας ἔμπροσθεν αὐτῆς. ⁶⁵ Rec. lectio h. l. est ἐπλήρωσθαι ἡ γῆ. ⁶⁶ Σύ. cod. 1 præm. λέγει
 δὲ ὅτι. ⁶⁷ Τὰ — ἄμπελον. Des. in cod. 1. ⁶⁸ cod. uterque, αὐτῆν. ⁶⁹ Ἐκάλυψεν. Hebr. כסו obiecti
 sunt. ⁷⁰ Ἐξέτεινε. Hebr. הריחתי emisisti. ⁷¹ Rec. lectio h. l. est ποταμῶν. ⁷² Ταῦτα. cod. 2 præm.
 τῆν. ⁷³ cod. 1 εἰρηφόντας. ⁷⁴ Δέ. Abest a cod. 1. ⁷⁵ E cod. utroque suppl. ⁷⁶ Ἰδουμαίων. E cod. 1
 substitutum pro Ἰουδαίων.

sermonem transfert. * « Qui sedes super Cherubim, A manifestare. » **1172** Quoniam enim horum duntaxat magnus Moses effigies quasdam in Sanctis sanctorum consecravit, et in medio horum propitiatorium posuit, per illud vero pontificibus Deus se aliqua ratione conspicendum præbebat, jure hoc in loco de Cherubim mentionem fecit, atque illum, qui supra hos sedet, manifestari precatus est.

VERS. 5. « Coram Ephraim, et Benjamin, et Manasse. » Ut tuo populo appareas, inquit, obsecro. Per tribus enim commemoratas omnem designavit populum. Harum autem meminit, quoniam de Josepho mentionem fecit. Ephraim vero et Manasses filii fuerunt Josephi, et Benjamin frater ejus uterinus. « Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos. » Tanquam patientem et quiescentem, Deum excitat: Omnem tuam, inquit, potentiam excita, nostram salutem procurans. [Illud quidem, ut jam in superioribus a me dictum est, populus precatur qui tunc ab Assuriis captivus tenebatur, hoc vero etiam gentes orant, quibus salus a benefactore conferenda curæ fuit. Hanc enim esse mentem prophetæ, innuunt etiam ea quæ sequuntur.]

VERS. 4. « Deus virtutum, converte nos. » A servitute nos libera, et reditum largire. [Illi quidem, ut e Babylone reduces fiant, hi vero, ut ab idolis liberentur, orant.] Deinde negotii facilitatem docet. « Et fac ut splendeat facies tua, et salvi erimus. » Satis enim est, si apparueris, ut nostris calamitatibus finem imponas.

VERS. 5. « Domine Deus virtutum, quousque **1173** irasceris orationi servorum tuorum? » Quousque, Domine, meas preces respuis, ob mea delicta iratus? Servum autem ejus populum nominat. Nam et alii interpretes, in orationem populi tui, pro servi tui, posuerunt.

VERS. 6. « Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis cum lacrymis in mensura. » Tempus hoc loco mutatum est: nam cæteri tanquam gesta hæc essent dixerunt: « Cibasti nos pane lacrymarum, et potum dedisti nobis cum lacrymis in mensura. » Dicit autem: Et cibum nostrum et potum lacrymis miscuisti. Lugentes enim, et mærentes necessarium cibum sumimus. Hoc autem fecit supplicia peccatis rependens. Hoc etiam Dominus dicit: « Qua mensura mensi fueritis, iterum mensurabitur vobis ^k. » Hanc mensuram etiam propheta Zacharias vidit, Babylonis interitum prædicens.

^k Matth. vii, 1.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹⁷² *Mōνωρ.* cod. 1 addit τῶν Χερουβιμ λέγω. ¹¹⁷³ cod. 2 ἀνέθηκε. ¹¹⁷⁴ cod. 1 ἐμφάνεια. ¹¹⁷⁵ *Ἰκέτευσε.* cod. 1 add. καὶ τίνος ἕνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ¹¹⁷⁶ cod. 2 μακροθυμία. ¹¹⁷⁷ cod. 2 *πραγματευόμενος.* ¹¹⁷⁸ E cod. 1. ¹¹⁷⁹ *Τῶν δυν.* Abest a cod. 1 et a textu Hebr. ac Græco τῶν Ο'. ¹¹⁸⁰ *Τῆς.* cod. 2 *πρᾶξιν.* ἀντὶ τοῦ. ¹¹⁸¹ E cod. 1. ¹¹⁸² *Τῶν δούλων σου.* Hebr. *ἡσὺν ἡσὺν ἡσὺν* *populi tui.* Rec. lectio est τοῦ δούλου. ¹¹⁸³ cod. 2 τῶν δούλων. ¹¹⁸⁴ *Ἡμῶς.* Hebr. *ἡμῶς* *cibasti eos.* Sicque deinde, *potum dedisti illis.* ¹¹⁸⁵ *Ἐν μέτρῳ.* Hebr. *שׁוֹמֵר מִשׁוֹר* *mensura magna.* ¹¹⁸⁶ *Μετὰ — μέτρῳ.* cod. 1 ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ. ¹¹⁸⁷ cod. 1 μετασμβάνομεν. ¹¹⁸⁸ cod. 2 πεποίηκας. ¹¹⁸⁹ *Τοῦτο.* cod. 1 οὕτω. ¹¹⁹⁰ cod. 2 μετρῶ-θήσεται.

γενικωτέραν ἐξουσίαν μετέθη. « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, ἐμφάνθη. » Ἐπειδὴ γὰρ τούτων μένων ¹¹⁷² ὁ μέγας Μωσῆς ἐκτυπώματά τινα ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἀγίων ἀνέθηκε, καὶ μέσον τούτων τὸ ἱερατικὸν τέθεικε ¹¹⁷³, δι' ἐκείνου δὲ τις ἐπιφάνεια ¹¹⁷⁴ θεία τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐγένετο, εἰκότως ἐνταῦθα καὶ τῶν Χερουβιμ ἐμνημόνευσε, καὶ τὸν τούτοις ἐπι-καθήμενον ἐπιφανῆσαι ἰκέτευσε ¹¹⁷⁵.

γ'. « Ἐναντίον Ἐφραῖμ, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Μανασσῆ. » Ἐπιφανῆσαι σε, φησὶν, ἰκετεύω τῷ σῶ λαῷ. Διὰ γὰρ τῶν εἰρημένων φυλῶν πάντα δεδήλωκε τὸν λαόν. Τούτων δὲ ἐμνημόνευσε, ἐπειδὴ καὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐποίησας μνήμην. Τοῦ δὲ Ἰωσήφ ὁ μὲν Ἐφραῖμ καὶ ὁ Μανασσῆς παῖδες · ὁ δὲ Βενιαμὴν ἀδελφὸς ὁμομητριος. « Ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἔλθε εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. » Ὡς μακροθυμοῦντα ¹¹⁷⁶, καὶ ἡσυχία χρώμενον, τὸν Θεὸν διανίστησιν. Ἄπασάν σου τὴν δύναμιν, φησὶ, κίνησον, τὴν ἡμετέραν πραγματευσάμενος ¹¹⁷⁷ σωτηρίαν. [¹¹⁷⁸ Τοῦτο μὲν, ὡς εἴρηται μοι ἀνωτέρω, ὁ ἀνδραποδισθεὶς τὸ τῆνικαῦτα παρὰ τῶν Ἀσσυρίων λαός, τοῦτο δὲ τὰ ἔθνη ἀντιβολεῖ, κηδόμενα τὴν παρὰ τοῦ εὐεργέτου σωτηρίαν· τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν ὁ προφητικὸς νοῦς καὶ διὰ τῶν ἐξῆς.]

δ'. « Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ¹¹⁷⁹, ἐπιστρέψον ἡμᾶς. » Τῆς ¹¹⁸⁰ δουλείας ἐλευθέρωσον, καὶ τὴν ἐπάνοδον χάρισαι. [¹¹⁸¹ Ὁ μὲν τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἰκετεύων, ὁ δὲ τὴν ἐξ εἰδώλων ἐπιστροφὴν.] Ἐἴτα τοῦ πράγματος διδάσκει τὴν εὐκολίαν. « Καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησάμεθα. » Ἀρχεῖς γὰρ φαινόμενος λῦσαι τὰς συμφοράς.

ε'. « Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν δούλων σου ¹¹⁸²; » Μέχρι πότε, Δέσποτα, τὰς ἐμὰς παραπέμπη λιτὰς, ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς πλημμελήμασιν ὀργιζόμενος; Δούλον δὲ αὐτοῦ τὸν λαόν ὀνομάζει. Καὶ γὰρ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί, *Ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ λαοῦ σου*, ἀντὶ τοῦ, *δούλου* ¹¹⁸³ σου, τεθείκασιν.

ς'. « Ψωμίεις ἡμᾶς ¹¹⁸⁴ ἄρτον δακρύων· καὶ ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ ¹¹⁸⁵. » Ὁ χρόνος ἐνταῦθα ἐνῆλλακται· καὶ γὰρ οἱ ἄλλοι ὡς γεγενημένα ταῦτα εἰρήκασιν· « Εἰψώμισας ἡμᾶς ἄρτον δακρύων, καὶ ἐπότισας ἡμᾶς μετὰ ¹¹⁸⁶ δακρύων μέτρῳ. » Λέγει δὲ, ὅτι καὶ τὴν τροφὴν ἡμῶν, καὶ τὸ πόμα δάκρυσιν συνεκέρασας· ὀδύρομενοι γὰρ καὶ στένοντες μεταλαγχάνομεν ¹¹⁸⁷ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν ¹¹⁸⁸ ἀντιμετρήσας ταῖς ἀμαρτίαις τὴν τιμωρίαν. Τοῦτο ¹¹⁸⁹ καὶ ὁ Κύριος· « Ὁ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ¹¹⁹⁰ ὑμῖν. » Τοῦτο καὶ Ζαχαρίας εἶδεν ὁ προφήτης τὸ μέτρον, τῆς Βαβυλῶνος προ-

θεοπίζων τὸν δαεθρον. Δύο γὰρ ἔφησε θεᾶσθαι ⁵⁵ A γυναῖκας, ἔποπος μὲν ⁵⁶ ἐχούσας πτερὰ, τὸ δὲ μέτρον φερούσας, καὶ τοῦτο προσταχθεῖσας εἰς Βαβυλῶνα κομίσαι. Διὰ τούτων δὲ ⁵⁷ διδασκόμεθα τῆς βελας ψήφου τὸ δίκαιον.

ζ. ε. Ἐθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐμυκτήρισαν ἡμᾶς. Ἐπονεῖδιστοι ⁵⁸ γεγόναμεν καὶ τοῖς γειτονεύουσιν ἔθνεσιν, αἰετὴν πρὸς ἡμᾶς ἐσχηκόσι ⁵⁹ δυσμένειαν. [⁶⁰ ἀλλ' ὁμως οὐκ ἀπέστημέν σου · τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς ἔφη].

η. ε. Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεψον ἡμᾶς · καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθῆσόμεθα. Ἐπὶ τῇ τοίνυν ἐπιφανείᾳ σκέδασον τὸ ζοφώδες νέφος τῶν συμφορῶν, καὶ τὴν ἐπάνοδον ⁶¹ χάρισαι. B [⁶² τοῦτο μὲν ὁ λαὸς ἀντιβωλῶν · τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἔθνη · ἐπιφάνειαν λέγων τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν.] Δυνατὸς γὰρ εἶ, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος. [Ἰσχύει μὲν ἀοράτως ἐκείνους ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀνακαλούμενος, τὰ δὲ ἔθνη τῇ σῆ ὀικονομίᾳ περιποιηθέντος.] Ἐἶτα τὰς παλαιὰς εὐεργεσίας διέξεισι, τῆς ὁμοίας ἀπολαύσαι προμηθείας ἀντιβωλῶν.

θ. ε. Ἄμπελον ⁶³ ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς ⁶⁴ · καὶ κατεφύτευσας τὰς ῥίζας αὐτῆς, καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν ⁶⁵. Ἐν ⁶⁶ Δέσποτα, τὴν ἄδικον τῶν Αἰγυπτίων κατέλυσας δυναστείαν · εὐ ⁶⁷ τῶν Χανααίων ἔθνη πανωλεθρία παρέδωκας, καὶ τὸν σὸν λαὸν καθάπερ ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μεταγαγὼν, καὶ πᾶσαν κατὰ τὴν ὁδὸν δωρησάμενος εὐκολίαν, ἐν τῇ τῶν Χανααίων αὐτὸν ⁶⁸ κατεφύτευσας γῆ.

ια. εβ. ε. Ἐκάλυψεν ⁶⁹ ὄρη ἢ σκιὰ αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. Ἐξέτεινε ⁷⁰ τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης · καὶ ἕως ποταμῶν ⁷¹ τὰς παραφάδας αὐτῆς. Ἄμπελον τροπικῶν τὸν λαὸν ὀνομάσας, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ · καὶ ὄρη μὲν καλεῖ τὴν τῶν ὀμόρων ἐθνῶν σκιάν δὲ ταῦτα ⁷² καλύπτουσιν τὴν τοῦ Ἰσραὴλ δυναστείαν τούτοις ἐπιθεθεῖσαν · κέδρους δὲ τοῦ Θεοῦ τοὺς ὑψηλοὺς ἀρχοντας, τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀρχεῖν ἐλληγόντας ⁷³ · ἀναδενδράδας δὲ ⁷⁴ τὰς κέδρους συγκαλυπτούσας, τὴν Ἰσραηλιτικὴν βασιλείαν περιφανεστέραν τούτων D γεγεννημένην. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τοῦ Σολομῶντος, μεμαθηχάμεν γεγενῆσθαι. Ὁ μὲν γὰρ [⁷⁵ μέγας] Δαβὶδ οὐ μόνον παρὰ τῶν Ἀλλοφύλων, καὶ Ἰδουμαίων ⁷⁶, καὶ Ἀμμωνιτῶν, καὶ Μωαβιτῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σύρων ἐκατέρων, δασμῶν

A *Duas enim mulieres se vidisse ait, alas quidem urupæ habentes, mensuram autem ferentes, et iussas hanc 'Babylonem ferre. Per hæc autem divinæ sententiæ justitiam discimus.*

VERS. 7. ε. *Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris, et inimici nostri subsannaverunt nos. Ignominiosi facti sumus etiam apud finitimas gentes, quæ semper nobiscum inimicitias gesserunt [tamen non defecimus a te. 1174 Hoc enim per sequentia indicat].*

VERS. 8. ε. *Domine Deus virtutum, converte nos, et fac ut splendeat facies tua, et salvi erimus. Tua igitur apparitione tenebrosam calamitatum caliginem discute, et reditum largire. [Hoc quidem populus precatur, idem vero etiam gentes rogant, apparitionem dicentes adventum in carne.] Potens enim es, et potentiarum Dominus. [Qui tunc quidem invisibili modo illos e captivitate evocasti, gentes autem œconomia tua salvasti.] Deinde antiqua beneficia persequitur, obsecrans ut eandem opem consequatur.*

VERS. 9, 10. ε. *Vitem ex Ægypto transtulisti : eiecisti gentes, et plantasti eam. Dux itineris fuisti in conspectu ejus : plantasti radices ejus, et implevit terram. Tu, Domine, injustum Ægyptiorum dominatum evertisti, tu Chananæorum gentes omnino delevisi ; cumque populum tuum velut vitem ex Ægypto transtulisses, omnemque commeatus copiam pariter largitus esses, in Chananæorum terram ipsum transplantasti.*

VERS. 11, 12. ε. *Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei. Extendit palmites suos usque ad mare, et usque ad flumina propagines suas. Cum per translationem populum nominasset vitem, perstitit in figura, et montes quidem vocat finitimarum gentium robur, umbram vero quæ hos operit, Israelis potentiam 1175 his impositam, cedros autem Dei, sublimes principes, qui a Deo imperium sortiti sunt, arbusta vero, quæ cedros operuerunt, Israeliticum regnum, quod illustrius illas effecturum est. Hoc vero tempore beati Davidis et Salomonis evenisse scimus. Nam magnus David non modo ab Allophyllis, et Idumæis, et Ammonitis, et Moabitibus, verum etiam ab utrisque Syris vectigal recipiebat : ad Salomonem vero etiam Æthiopiæ regina cucurrit : sic apud omnes evaserat celeberrima.*

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ cod. uterque, ἔφη τε θεᾶσθαι. ⁵⁶ Ἐποπος μὲν. cod. 2 ἐπ' ὤμων. ⁵⁷ Δέ. Abest a cod. 1. ⁵⁸ Ἐπον. cod. 1 præm. λέγει δὲ οἷ. ⁵⁹ cod. 2 ἐσχηκότες. ⁶⁰ E cod. 1. ⁶¹ Ἐπάνοδος. cod. 1 præm. σῆν. ⁶² E cod. 1. ⁶³ Ἄμπελον. cod. 1 add. λέγων. ⁶⁴ Ὀδοπ. ἔμπρ. αὐτῆς. Hebr. *purgasti* (terram) *ante eam*. Symm. ἀπεσκέυασας ἔμπροσθεν αὐτῆς. ⁶⁵ Rec. lectio h. l. est ἐπλήσθη ἡ γῆ. ⁶⁶ Σύ. cod. 1 præm. λέγει δὲ οἷ. ⁶⁷ Τὰ — ἄμπελον. Des. in cod. 1. ⁶⁸ cod. uterque, αὐτῆν. ⁶⁹ Ἐκάλυψεν. Hebr. *obtecti sunt*. ⁷⁰ Ἐξέτεινε. Hebr. *phlph' emisisti*. ⁷¹ Rec. lectio h. l. est ποταμοῦ. ⁷² Ταῦτα. cod. 2 præm. τῆν. ⁷³ cod. 1 εἰληγόντας. ⁷⁴ Δέ. Abest a cod. 1. ⁷⁵ E cod. utroque suppl. ⁷⁶ Ἰδουμαίων. E cod. 1 substitutum pro Ἰουδαίων.

rimus. Vitis porro palmites populi frequentiam dicit : et propagines, proselytos, qui ex gentibus accesserunt, quique divinam cognitionem receperunt. Per omnia autem hæc pristinam populi felicitatem declaravit.

* VERS. 13. « Cur destruxisti maceriem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam? » Cur illam cura tua destituisti, expugnabilemque fecisti quibuslibet cupientibus offendere? *Maceriem* autem tutelam vocavit. Nam quod est maceries vineæ, hoc Dei providentia est his, qui ipsa digni habiti sunt. « Prætergredientes porro viam » hostes nuncupavit. Quemadmodum enim viatores vitem, quæ sine sepe et sine custodia est, audacter vindemiant et fructum ejus auferunt : sic qui divina providentia privatus est, facile expugnabilis sit quibuslibet lædere **1176** volentibus.

VERS. 14. « Devastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam. » Diversas Assyriorum incursiones per hæc innuit. Nam Salmanasar et Sennacherim alias civitates diripuerunt ; Nabuchodonosor autem, expugnata Hierosolyma, eos qui mortem evitaverant in servitutem abduxit. Et quia Hierosolymam vitem nuncupaverat, jure agrestem aprum ejus hostem vocavit : præcipue enim vitis inimica est hæc fera. Porro *singularem ferum* appellat, qui solivagus vivit, quique aliis truculentior est, utpote qui cum cæteris consuetudinem minime habet. Quoniam igitur Nabuchodonosor aliis regibus truculentior erat, merito *singularem ferum* ipsum nominavit.

VERS. 15, 16. « Deus virtutum, convertere, quæso : respice de cælo, et vide, et visita vitem istam. Et perface eam, quam plantavit dextera tua. » Oro te igitur potentem Dominum, ut e cælo vitis vastationem intuearis, maloque curationem ac medelam adhibeas. Tua enim ipsa providentia pristinam felicitatem illi donavit. *Dexteram* vero vocat Providentiam. « Et super Filium hominis quem confirmasti tibi. » Hoc in loco Domini Christi ex hac vite ortum docet. Orat enim ut vitis **1177** cura ejus digna habeatur, ob templum quod ex ipsa assumendum erat, quod Filium hominis manifesto nuncupavit. Similiter et Dominus in sacris Evan-

A ἐκομίζετο⁷⁷ · πρὸς δὲ τὸν Σολομῶντα καὶ ἡ Αἰθίοπων⁷⁸ ἔδραμε βασιλῆς⁷⁹ · οὕτω παρὰ πᾶσιν ἐγένετο πολυθρύλλητος. *Κλήματα* δὲ τῆς ἀμπέλου, τοῦ λαοῦ λέγει τὸ πλῆθος · παραφυάδας δὲ, τοὺς προσηλύτους, τοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν προσεληλυθότας, καὶ τὴν θείαν ὑποδεξαμένους⁸⁰ ἐπίγνωσιν. Διὰ πάντων δὲ τὴν προτέραν εὐκληρίαν ἐδήλωσε τοῦ λαοῦ.

ἰγ'. « Ἰνατί καθέλιες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν ; » Τί δήποτε τῆς σῆς αὐτῆς⁸¹ προνοίας ἐγύμνωσας, καὶ πεποίηκας τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις εὐχείρωτον⁸² ; *Φραγμὸν* δὲ τὴν ἀσφάλειαν κέκληκεν. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἀμπέλων⁸³ φραγμὸς, τοῦτο ἢ τοῦ Θεοῦ πρόνοια τοῖς αὐτῆς⁸⁴ ἠξιωμένοις. « Παραπορευόμενοι δὲ ὁδόν, » τοὺς πολεμίους. Καθάπερ γὰρ οἱ ὀδοιπόροι τὴν ἀφρακτον καὶ ἀφύλακτον⁸⁵ ἀμπέλον τρυγῶσιν ἀδεῶς, καὶ τὸν αὐτῆς ἀφαιροῦνται καρπὸν οὕτως ὁ τῆς θείας γεγυμνωμένος Κηδεμονίας τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν εὐχείρωτος γίνεται.

ἰδ'. « Ἐλυμήνατο αὐτὴν ἕς⁸⁶ ἐκ δρυμοῦ · καὶ μονιδὸς ἄγριος⁸⁷ κατενεμήσατο αὐτὴν. » Τὰς διαφόρους τῶν Ἀσσυρίων ἐφόδους διὰ τούτων ἐδήλωσε. Σαλμανασάρ γὰρ καὶ Σενάχηριμ τὰς ἄλλας ἐξέπύρθησαν πόλεις · ὁ δὲ Ναβουχοδονόσορ, τὴν Ἱερουσαλήμ πολιορκήσας, τοὺς τὸν θάνατον διαφυγόντας ἐξηνδραποδίσατο⁸⁸. Καὶ ἐπειδὴ ἀμπέλον τὸν Ἰσραὴλ⁸⁹ προσηγόρευσεν⁹⁰, εἰκότως ἦν⁹¹ ἄγριον ὠνόμασε⁹² τὸν τούτου⁹³ πολέμιον · διαφερόντως δὲ τότε⁹⁴ τὸ θηρίον ἀμπέλων ἐπίβουλον. *Μονιδὸν δὲ ἄγριον* καλεῖ, τὸν καθ' ἑαυτὸν διάγοντα σὺν⁹⁵, ὃς τῶν ἄλλων ἐστὶν ἀγριώτερος, ἅτε δὴ⁹⁶ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν ἀποστρεφόμενος. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ τῶν ἄλλων βασιλέων θηριωδέστερος ἦν, εἰκότως αὐτὸν ὠνόμασε μονιδὸν ἄγριον⁹⁷.

ἰε', ἰς'. « Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεφον δὴ, καὶ ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε · καὶ ἐπίσχεψαι τὴν ἀμπέλον ταύτην. Καὶ κατέρραισαι αὐτὴν⁹⁸, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ σου. » Ἰκετεύω⁹⁹ σε τοίνυν τὸν δυνατὸν Δεσπότην, ἰδεῖν ἄνωθεν τῆς ἀμπέλου τὴν λῶσιν, καὶ θεραπείας ἀξιώσαι τὸ πάθος. Ἡ σὴ γὰρ αὐτῆ¹ πρόνοια τὴν προτέραν ἔδωκεν εὐκληρίαν. *Δεξιάν* δὲ καλεῖ τὴν Πρόνοιαν. « Καὶ ἐπὶ Ἰὶδὸν ἀνθρώπου, ὃν ἐκραταίωσας ἑαυτῷ¹⁰⁰. » Ἐνταῦθα¹⁰¹ τὴν¹⁰² ἐκεῖθεν βλάστησιν τοῦ Δεσπότητος διδάσκει Χριστοῦ. Ἰκετεύει γὰρ ἐπιμελείας ἀξιώσθαι τὴν ἀμπέλον, διὰ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθησόμενον ναβὸν, ὃν Ἰὶδὸν ἀνθρώπου σαφῶς προσηγόρευσεν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ cod. 2 ἐμερίζετο. ⁷⁸ Αἰθίοπων. cod. 2 præm. τῶν. cod. 1 add. μέν. ⁷⁹ cod. 1 βασίλισσα. ⁸⁰ cod. uterque δεξαμένους. ⁸¹ cod. 2 αὐτοῦς. ⁸² Εὐχείρωτον. cod. 2 add. φραγμὸν. ⁸³ cod. uterque ἀμπέλου. ⁸⁴ cod. 2 ταύτης. ⁸⁵ Καὶ ἀφύλ. Abest a cod. 2. ⁸⁶ Ὑς. Rec. lectio h. l. est σὺς. ⁸⁷ Μονιδὸς ἄγριος. Hebr. מוֹנִידֹן הַיְרִי שֶׁרָא פֶּרָא אֶגְרֵשִׁית. ⁸⁸ cod. uterque ἐξηνδραποδίσα. ⁸⁹ Τὸν Ἰσραήλ. cod. 2 τὴν Ἱερουσαλήμ, quam lectionem Carafa secutus est. ⁹⁰ Προσηγ. cod. 1 add. καὶ ὠνόμασεν ὁ προφήτης. ⁹¹ Ὑς. cod. 2 σὺν, nisi ex errore librarii ita scriptum sit. ⁹² ὠνόμα. cod. 1 ἐκάλεσε. ⁹³ cod. 2 ταύτης. ⁹⁴ Δὲ τότε. cod. 2 γάρ. ⁹⁵ Σὺν. Abest ab utroque cod. ⁹⁶ ἅτε δὴ. Des. in cod. 2. ⁹⁷ ὠνόμα. cod. 1 ἢ προφητεία μονιδὸν ἄγριον προσηγόρευσε · διὸ δὴ ταῦτα φησί. ⁹⁸ Κατέρραισαι αὐτήν. Hebr. נָבַדְתָּ מִן הַיַּיִן s. surculum. ⁹⁹ Ἰκετεύω. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ¹⁰⁰ cod. uterque αὐτῆς. ¹⁰¹ cod. 1 σεαυτῷ, quæ est rec. lectio h. l. ¹⁰² cod. 2 ἐντεῦθεν. ¹⁰³ Τὴν — Χριστοῦ. cod. 1 τὴν οἰκονομίαν προλέγει τοῦ δεσπότητος Χριστοῦ.

ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, καίτοι Θεὸς ὢν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος, Υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν ὀνομάζει, ἀπὸ τῆς ὁρωμένης φύσεως τὴν προσηγορίαν τιθεῖς. Διδάσκει τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος, τοὺς δορυαλώτους γεγεννημένους ἰκετεῦσαι τὸν τῶν ἔλων Θεόν, φειδῶ τινα τῆς ἀμπέλου ποιήσασθαι διὰ τὴν ἐκείθεν φρομένην σωτήριον ῥίζαν. Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν καὶ ὁ Κύριος ὀνομάζει λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελοῦς ἡ ἀληθινή, ὑμεῖς τὰ κλήματα, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. » Ὡς γὰρ ἄνθρωπος, ἀμπελός ἐστιν· ὡς δὲ Θεός, καὶ γεωργός, σπειρῶν σπέρμα καλὸν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ ταύτης ἐβλάστησε τῆς ἀμπέλου, τῆς ἀχρήστου γεγεννημένης, καὶ ἀκάνθας ἀντὶ βοτρῶν τῷ γεωργῷ προσενεγκούσης, αὐτῆς ἀληθινῆ γέγονεν ἀμπελοῦς, καὶ κλήματα ἐβλάστησε μέγιστα, τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων τὸ πλῆθος. Τούτων ἀληθῶς ἡ σικὰ ἐκάλυψε τὰ ἕρη, καὶ αἱ ἀναδενδράδες τὰς κέδρους. Αὕτη ἀληθῶς ἡ ἀμπελοῦς ἐξέτεινε τὰ κλήματα ἕως βλάστησης, καὶ ἕως ποταμῶν τὰς παραφουάδας αὐτῆς. [Ὅυδὲ γὰρ ἐστὶ τόπος, οὐκ ἐστὶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν, ἐν ᾧ οὐκ ἴδρυνται τῆς ἀμπέλου ταύτης αἱ θελαι ληνοί.] Διὰ ταύτην ἰκετεῦσαι κάκεινην ἀπολαῦσαι φειδοῦς, τὰ παντοδαπὰ αὐτῆς διηγούμενοι πάθῃ.

ιζ'. « Ἐμπεπυρισμένη πυρὶ, καὶ ἀνεσκαμμένη. » Ἐντεῦθεν μάλιστα βῆλον, ὡς τὰ κατὰ τὸν Βαβυλώνιον ὁ ψαλμὸς καὶ οὐ τὰ κατὰ τὸν Ἀντιόχον, ὡς τισὶν ἔδοξε, προθεσπίζει. Ὁ Βαβυλώνιος γὰρ καὶ τὸν νεῶν ἐνέπρησε, καὶ τῆς πόλεως τὸ πλεῖστον πυρὶ παραδέδωκεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθ' αἴφην, ὅτι οὐ μόνον τὸν καρπὸν ἀπῆλθον τρυγῆσαντες, ἀλλὰ καὶ ἀνέσκαψαν, καὶ πρὸ βρίζον αὐτὴν ἀνέσπασαν, καὶ πυρὶ κατηνάλωσαν. « Ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου σου ἀπολοῦνται. » [Ἄλλὰ σοῦ φαινομένου καὶ κινουμένου, φροῦδοι γενήσονται παντελῶς καὶ τὸν ἐλεθρον δέξονται.]

ιη'. « Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου ὃν ἐκραταίωσας σεαυτῷ. » [Ἀπολαύσωμεν τοίνυν τῆς σῆς κηδεμονίας διὰ τὸ οὕτω σε φιλανθρωπῶς νικώμενον ἐξ ἡμῶν σαρκουθεῖαι· Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου τὸν Κύριον τῆς δόξης ὀνομάζει· περὶ οὗ Παῦλος· « Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ αὐτὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσαύρωσαν. »]

ιθ'. « Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμεν ἀπὸ σοῦ. » [20 Ἀψευ-

A geliis, cum esset Deus simul et homo, Filium hominis se ipsum nominat, a natura, quæ cernebatur, appellationem sibi imponens. Docet igitur propheticus sermo ejus, qui captivi facti erant, Deum rerum omnium obsecrare, ut viti parcat propter salutarem radicem, quæ illinc producenda erat. Sic enim seipsum etiam Dominus ipse nominat, dicens : « Ego sum vitis vera, vos palmites, et Pater meus agricola est. » Nam ut homo vitis est : ut Deus autem etiam agricola est, bonum semen serens in agro suo. Quoniam enim ex hac vite ortus est, quæ inutilis evasit, quæque pro botris spinas agricolæ attulit, ipse factus est vitis vera, maximosque palmites produxit, multitudinem scilicet eorum qui in eum crediderunt. Horum umbra vere montes operuit, et 1178 arbusta cedros. Ista vere vitis extendit palmites usque ad mare, et usque ad flumina propagine suas. [Non est enim locus sub cælo, ubi non sit sancta Ecclesia ex hac vite derivata.] Propter hanc obsecrant, ut et illa veniam consequatur, narrantes omnia ejus mala quæ passa est.

VERS. 17. « Accensa igne, et suffossa. » Hinc præcipue patet, psalmum de rebus Babylonii, et non de rebus Antiochi, ut quibusdam visum est, vaticinari. Nam Babylonius et templum combussit, et plurimam urbis partem igni tradidit. Sic et hoc loco dicit, non modo fructibus decerpitis eum abiisse, verum etiam illam effodisse, et radicibus evulsisse, atque igne consumpsisse. « Ab increpatione vultus tui peribunt. » [Si autem tu apparueris et commotus fueris, prorsus evanescent et peribunt.]

VERS. 18. « Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, et super Filium hominis quem confirmasti tibi. » [Fruamur itaque provida tua cura, quia tantum apud te valuit tuus in nos amor, ut carnem indueris. Filium autem hominis vocat Dominum gloriæ, de quo Paulus dicit : « Si enim cognovissent, cruci non affixissent Dominum gloriæ. »]

VERS. 19. « Et ne discedamus a te. » [Verax enim

Matth. xvi, 13; Marc. xiv, 21; Luc. xxii, 22. Joan. xv, 1. I Cor. ii, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

1 Dr. In cod. 1 ponitur post ἄνθρωπος. 2 Διὰ—ρίζαν. cod. 1 Διὰ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ὑπόχεσιν· καθάπερ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· τῷ γὰρ Ἀβραάμ ἐπαγγεῖλάμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχεν ὁμοίαν, ὡμοσε καθ' ἑαυτοῦ, λέγων· Ἡ μὴ εὐλογῶν εὐλογῆσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε· ὡς καὶ αὐτῷ τούτῳ τῷ προφήτῃ ὡμοσε Κύριος τῷ Δαβὶδ, Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· καθάπερ ὁ κορυφαίος τῶν ἀποστόλων τὸν Θεὸν λόγον λέγει τὸ κάτα σάρκα. Ob promissionem patribus datam: prout Apostolus dicit (Hebr. vi, 13, 14) : « Abrahamo enim promissionem dans Deus, cum non haberet per quem juraret, juravit per seipsum, dicens : Benedicens benedicam tibi et multiplicaturus sum te. » Sic quoque huic ipsi propheta Davidi juravit Deus (II Reg. vii, 12; Act. ii, 30) : « Ex te progenitum ponam super thronum tuum. » Nec minus apostolorum princeps Deum vocat Verbum, quoad carnem. 3 cod. 2 φρησομένην. 4 Γάρ. cod. 1 καί. 5 Καὶ ὁ Κύριος. cod. 1 μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. 6 Καί. Abest ab utroque cod. 7 Ὡς — γεωργός. cod. 1 ὡς περὶ γὰρ ἐνανθρωπήσας κατ' ἀληθειαν ἀμπελοῦς χρηματίζει ὁ αὐτὸς καὶ Θεὸς ὑπάρχων καὶ γεωργός. 8 Ἐβλάστησε. cod. 1 πρᾶμ. ἐκῶν. 9 Τῶν — πλῆθος. cod. 1 οὐ μόνον τοὺς μακαρίους ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων καὶ πιστευόντων ὁσμημέραι. 10 Τούτων. cod. 1 ὢν. 11 E cod. 1. 12 Διηγούμενοι. cod. 1 add. διὰ τῶν ἐξῆς, per ea quæ sequuntur. 13 ἤλων. Abest a cod. 1. 14 cod. 2 γόν. 15 E cod. 1. 16 E cod. 1. Deinde in cod. sequuntur verba textus ζωώσεις — ἐπικαλεσόμεθα.

es, adeo ut stes promissis tuis.] Nam his primitiis A
ex **1179** nobis arreptis, tota hominum natura
verum Deum cognosceret, benignitatemque conces-
sam laudabit. « Vivificabis nos, et nomen tuum
invocabimus. » Hoc autem modo etiam mortis imperium
destruetur, nosque sempiternam vitam consequemur,
te Salvatore Deum colentes.

VERS. 20. « Domine Deus virtutum, converte nos,
et fac ut splendeat nobis facies tua, et salvi erimus.
» Propter hæc omnia igitur, et propter futuram
salutem, quæ per nos omnibus hominibus
concedetur, a molestis rebus nos libera, et largire
reditum : si enim tantum apparueris, salutis com-
potes erimus.

* INTERP. PSALMI LXXX.

VERS. 1. « In finem, pro torcularibus. Psalmus
Asaph. » Judæorum revocationem hic psalmus præ-
dicit, atque defectionem quam postea fecerunt :
postquam vocatio gentium contigit, pietatisque
fructus in sanctis ecclesiis, velut in quibusdam tor-
cularibus Deo oblatus est. Formatur autem psalmi
exordium, quasi jam reversi essent, qui illam de-
precationem offerunt, et tripudiarent, seque mutuo
adhortarentur ad Deum, qui salutem largitus est,
collaudandum.

VERS. 2. « Exsultate Deo **1180** adjutori nostro. »
Symmachus *benedicite* dixit, Aquila vero, *laudate*.
Offerte, ait, hymnum gratiarum actionis Deo, qui
suam nobis providentiam impertit. « Jubilate Deo
Jacobi. » Vox triumphalis est jubilatio, ut sæpius
diximus. Adhortantur igitur se invicem, ut hymno-
rum cantilenam Deo texant, qui victoriam tri-
buit.

VERS. 3. « Sumite psalmum, et date tympanum,
psalterium jucundum cum cithara. » Diversis in-
strumentis divinas laudes celebrabant : et hoc Pa-
ralipomenon historia docet. Hortatur igitur pro-
pheticus sermo choros illos, ut mutuo reddant
concinentem illorum instrumentorum sonum, et ut
hi quidem lyris, alii autem tympanis, alii vero ci-
tharis Deum celebrent. Symmachus porro *psalte-
rium, lyram* appellavit.

VERS. 4, 5. « Clangite in novilunio tuba, in in- D
signi die solemnitatis vestræ. Quia præceptum in

δῆς γὰρ ὑπάρχῃς τὰς σὰς πληρῶσαι ὑποσχέσεις.]
Ταύτης ²¹ γὰρ ἐξ ἡμῶν λαμβανομένης τῆς ἀπαρχῆς,
πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπι-
γνώσεται, καὶ τὴν γεγεννημένην φιλανθρωπίαν ὑμνή-
σει. « Ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπικαλεσθή-
μεθα. » Τῷ τρόπῳ δὲ τούτῳ καὶ τοῦ θανάτου τὸ
κράτος λυθήσεται, καὶ ἡμεῖς τῆς ζωῆς τῆς αἰωνίου
τευξόμεθα, σὲ προσκυνῶντες τὸν Σωτῆρα Θεόν.

κ'. Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἐπίστρεψον
ἡμᾶς· καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθη-
σόμεθα. » Διὰ ταῦτα τοῖνον ἅπαντα, καὶ ²² τῆς
ἐσομένης δι' ἡμῶν ἅπασιν ἀνθρώποις σωτηρίαν,
λῦσον ²³ μὲν ἡμῖν τὰ σκυθρωπά, χάρισαι ²⁴ δὲ
τὴν ²⁵ ἐπάνοδον· εἰ γὰρ μόνον φανῆς ²⁶, τῆς σωτη-
ρίας τευξόμεθα.

B EPMHN. ΤΟΥ Π' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν ²⁷, ψαλμὸς τῷ
'Ασάφ. » Τὴν Ἰουδαίων οὗτος ὁ ψαλμὸς ἀνάκλησιν
προθεσπίζει, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην ²⁸ ἀλ-
λοτριώσιν· μεθ' ἣν ἡ κλήσις τῶν ἐθνῶν, καὶ ὁ τῆς
εὐσεβείας καρπὸς, ὡς ἐν ληνοῖς τισὶ ταῖς ἀγίαις
ἐκκλησίαις τῷ Θεῷ προσφερόμενος. Ἐσχημάτιστα
δὲ τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον, ὡς ἐπανελθόντων ἴδῃ
τῶν ²⁹ τὴν ἰκετείαν προσενηνοχῶτων ἐκείνην, καὶ
χορευόντων, καὶ ἀλλήλοις παρεγγυόντων ὕμνεῖν ³⁰
τὸν τεσχωκῶτα Θεόν.

β'. « Ἀγαλλιᾶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν ³¹. »
'Ο δὲ Σύμμαχος, *εὐφρημεῖτε* εἶρκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας,
αἰνοποιεῖτε. Προσενέγκατε, φησὶ, τῷ Θεῷ τὸν χαρι-
στήριον ὕμνον, τῷ τῆς οικείας ἡμῖν μεταδεωκῶτι
προνοίας. « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ἐπι-
νίκιος ὁ ἀλαλαγμὸς ³², ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. Πα-
ρακελεύονται τοῖνον ἀλλήλοις τῷ τὴν νίκην δωρησα-
μένῳ Θεῷ τὴν ὑμνοδίαν ὑψῆσαι ³³.

γ'. « Λάβετε ψαλμὸν, καὶ δότε τύμπανον· ψαλτή-
ριον ³⁴ τερπνὸν μετὰ κιθάρας. Διαφόροις ὄργανοις
κεχρημένοι τὴν θεῖαν ἀνεκρούοντο μελωδίαν· καὶ
τοῦτο τῶν Παραλειπομένων ἡ ἱστορία διδάσκει. Πα-
ρεγγυᾷ τοῖνον τοῖς χοροῖς ἐκεῖνοις ὁ λόγος ἀλλήλοις
ἀντιτιδόναι ³⁵ τὴν παναρμόνιον τῶν ὀργάνων ἐκεί-
νων ἡχῆν· καὶ τούτους μὲν λύραις, ἐκείνους δὲ
τυμπάνοις, ἄλλους δὲ κιθάραις τὸν Θεὸν ἀνυμνή-
σαι. Τὸ δὲ ³⁶ ψαλτήριον ὁ Σύμμαχος ³⁷ *λύραν* ἐκά-
λεσεν ³⁸.

δ', ε'. « Σαλπίζατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν
εὐσήμῳ ³⁹ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὕμνον. Ὅτι ⁴⁰ πρόσταγμα

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ Ταύτης — ὑμνήσει. cod. 1 Σοῦ γὰρ, ὦ φιλάνθρωπε, ἐξ ἡμῶν ἀνθρώπου γενομένου πᾶσα τῶν ἀνθρώ-
πων ἡ φύσις ἀναπλασθεῖσα διὰ τῆς σῆς οἰκονομίας καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας τὸν ἀληθῆ Θεὸν
ἐπιγνώσεται καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς σου γενομένην φιλανθρωπίαν ὑμνήσει· τοῦτο γὰρ λέγει· Ζωώσεις ἡμᾶς
καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπικαλεσθήμεθα. Cum enim tu, qui hominum amantissimus es, ex nobis homo natus fueris,
tota hominum natura per æconomiam tuam et sacrum lavacrum quasi denuo formata, verum Deum agnos-
cet, tumque generi nostro exhibitum amorem celebrabit. Hoc enim sibi voluit illa : Vivificabis nos et
nomen tuum invocabimus. » ²² Καὶ — σωτηρίαν. cod. 1 καὶ τῆς ἐσομένης σου διὰ τῆς οἰκονομίας ἀπο-
λαύσαντες φιλανθρωπίαν. ²³ cod. 1 διαλυθεῖ. ²⁴ cod. 1 χάρισον. ²⁵ Τὴν. cod. 1 πρᾶξ. ἡμῖν. ²⁶ cod. 1
φανείης. cod. 2 φανεῖς. ²⁷ Ληνῶν. cod. 1 add. Κυρίου. ²⁸ Γεγεμένην. cod. 2 πρᾶξιτι προλέγει.
²⁹ Τῶν. Abest a cod. 1. ³⁰ cod. 1 ἀνυμνεῖν. ³¹ Τῷ βοηθῷ ἡμῶν. Hebr. *ἔπτι qui est robur nostrum*.
³² Ἀλαλ. cod. 2 add. ἔστιν. ³³ cod. 1 ὑψάσαι. ³⁴ Ψαλτήριον — κιθάρας. Hebr. *Citharam jucundam
cum nablio*. ³⁵ cod. uterque ἀντιδόναι. ³⁶ Δέ. cod. uterque μέντοι. ³⁷ Σύμμαχος. cod. 1 add. καὶ
οἱ λοιποί. Sed Aquila habet κιθάραν εὐπρεπῆ μετὰ νάβλης. ³⁸ cod. 1 ἐκάλεσαν. ³⁹ Ἐν εὐσήμῳ.
Hebr. *ἡσῶב in plenilunio*. ⁴⁰ Ὅτι. cod. 1 πρᾶξι. καὶ τίνας ἐνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει.

τῷ Ἰσραὴλ ἐστὶν· καὶ κρίμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ταῖς Α
 σάλπιγξιν ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς τοὺς ἱερέας κεχρηθῆναι.
 Ἄνεμίμνησκαν δὲ αὐταὶ τὸν λαὸν τῶν ἐν τῷ ὄρει
 γενομένων σαλπιγγῶν. Τοῦ Θεοῦ γὰρ τῶν ὄλων ἐν τῷ
 Σινᾷ ὄρει διαλεγόμενου, φωνῆ, φησὶ, τῆς σάλπιγγος
 ἦχει μέγα. Ἐκείνης τοίνυν τῆς ἐπιφανείας· ἀνεμί-
 μνησκαν τὸν λαὸν ταῖς σάλπιγξιν οἱ ἱερεῖς κεχρημέ-
 νοι. Καὶ οὗτοι τοίνυν τοὺς τῆς ἐπανόδοῦ τετυχηκό-
 τας, καὶ τῆς Θείας ἐπικουρίας ⁶¹ ἀπολαύσαντας,
 εἰκότως μετὰ ⁶² τῶν ἄλλων ὄργάνων, καὶ ταῖς σάλ-
 πιγξί· παρεκελεύοντο χρῆσασθαι.

ζ'. « Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἔθετο αὐτὸ ⁶³, ἐν
 τῷ ἐξελεῖσθαι αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ἰωσήφ ἐν-
 ταῦθα πάντα καλεῖ τὸν λαόν· ἐπειδὴ γὰρ τῆς εἰς
 Αἴγυπτον εἰσόδου ὁ Ἰωσήφ αὐτοῖς ἐγένετο πρόξενος,
 ἐξ αὐτοῦ τὸν λαὸν προσηγόρευσε ⁶⁴. Λέγει δὲ ὅτι
 ταύτην ἔδωκε τῷ λαῷ τὴν νομοθεσίαν, τῆς Αἰγύ-
 πτου τοῦτον ἐλευθερώσας· ⁶⁵. Εἶτα τὰς γεγενημένας
 εὐεργεσίας διέξισεν. « Γλώσσαν ⁶⁶ ἦν οὐκ ἔγνω
 ἤκουσεν ⁶⁷. » Φωνῆς γὰρ πῶποτε Θείας οὐκ ἀπο-
 λαύσας, ταύτης ἐπήκουσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸν νόμον
 δεχόμενος.

ζ'. « Ἀπέστησεν ⁶⁸ ἀπὸ ἄρσεων τὸν νῶτον αὐτοῦ·
 αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν ⁶⁹ τῷ κοφίνῳ ἐδοῦλευσαν. » Τοὺς
 ἐν Αἰγύπτῳ πόνους, καὶ τὴν πικρὰν δουλείαν, καὶ
 τὴν ⁷⁰ πλινθουργίαν διὰ τούτων ἐδήλωσε. Τοῖς ὅμοις
 γὰρ, ὡς εἰκόσ, φέρειν ἠναγκάζοντο ⁷¹ τὸν πηλόν·
 τὰ δὲ νῶτα διαφορόντως τῶν τοιούτων ἐπαισθάνε-
 ται ⁷² πόνων. Ἐντεῦθεν τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσ-
 ἄγει διαλεγόμενον. Καὶ πρῶτον μὲν τῶν εὐεργεσιῶν
 τῶν γεγενημένων ἀναμιμνήσκει, εἶτα παραίνεσιν
 εἰσφέρει καὶ συμβουλήν· μετὰ ταῦτα προλέγει τὴν
 ἀπειθειαν, καὶ τῆς ἀπειθείας τὴν τιμωρίαν.

η'. « Ἐν θλίψει ἐπεκαλέσω με· καὶ ἐρυσάμην
 σε. » Ἐστέναξας ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς πόνους ταλαιπω-
 ρούμενος, καὶ παραυτίκα ⁷³ φιλανθρωπίας ἤξιωσα.
 Τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει. « Ἐστέναξαν γὰρ,
 φησὶν, οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν σκληρῶν,
 καὶ ἀνέβη ἡ βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν. » — « Ἐπ-
 ἤκουσά σε ⁷⁴ ἐν ἀποκρύφῳ καταγίγδοσ. » Ὁ δὲ Σύμ-
 μαχος οὕτως· « Ἐπήκουσά σε ⁷⁵ διὰ κρυφαίας
 βροντῆς· καὶ οἱ ἄλλοι δὲ τὴν βρόντησιν ὁμοίως
 θεθεῖκασ· ⁷⁶. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτου ὅτι μὴ ⁷⁷ φαινόμε-
 νος, ἀλλ' ἀόρατος ἔχων τὴν φύσιν ⁷⁸, κατέδηλον ⁷⁹
 πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν σωτηρίαν πεποίηκα ⁸⁰, οἷόν
 τινα βροντὴν ⁸¹, ταῖς κατὰ τῶν Αἰγυπτίων πληγαῖς
 σμάντας ἅπασιν ὄσην ⁸² ποιούμαι σου πρόνοιαν.

P Exod. xix, 16. q Exod. ii, 25.

Israele est, et iudicium Dei Jacobi. » Tuis Deus
 sacerdotes uti jussit. Istæ autem populo in memo-
 riam revocabant tubas, quæ in monte audite fue-
 runt. Nam, Deo omnium conditore in monte Sina
 colloquente, Vox, inquit, tubæ valde resonabat.
 Illius igitur apparitionis populum admonebant sa-
 cerdotes tubis utentes. Et hi igitur reditum conse-
 cutos, divinaque ope **1181** adjutos, merito com-
 monefaciunt ut cum aliis instrumentis utantur
 tubis.

VERS. 6. « Testimonium in Joseph posuit illud,
 cum exiret ipse e terra Ægypti. » Joseph hoc loco
 totum populum vocal. Quoniam enim Joseph causa
 fuit, ut ipsi in Ægyptum pedes inferrent, ex ipso
 populum appellavit. Dicit autem se, cum ex Ægy-
 pto ipsum liberasset, hanc legem populo delisse.
 Deinde collata in eum beneficia persequitur. « Lin-
 guam, quam non noverat, audivit. » Nam cum di-
 vinam vocem nunquam percepisset, hanc audivit
 in solitudine legem accipiens.

VERS. 7. « Divertit ab oneribus dorsum ejus, et
 manus ejus in cophino servierunt. » Perlatos in
 Ægypto labores, acerbamque servitutem, et late-
 ritium opus his verbis commemorat. Nam humeris,
 ut verisimile est, lutum ferre cogebantur: terga
 autem polissimum hujusmodi labores sentiunt.
 Hinc Dei personam loquentem inducit. Et primum
 quidem collata beneficia in memoriam revocat;
 deinde admonitionem et consilium affert; postea
 prædicit contumaciam, et contumaciæ suppli-
 cium.

VERS. 8. « In tribulatione invocasti me, et libe-
 ravi te. » Ingemisti in Ægypto laboribus afflictus,
 et subito benignitatem tibi impertii. Hoc et histo-
 ria docet. **1182** « Ingemuerunt enim, inquit,
 filii Israel ob opera dura, et ascendit clamor co-
 rum ad Dominum q. — « Exaudivi te in abscon-
 dito tempestatis. » Symmachus autem sic: *Exau-
 divi te per occultum tonitru*: et reliqui etiam inter-
 pretes *tonitru* similiter dixerunt. Significat autem
 his verbis: Etsi non cernar, sed invisibilem
 habeam naturam, omnibus tamen hominibus per-
 spicuum feci salutem, veluti quodam tonitru, infli-
 ctis in Ægyptios plagis declarans quantam tui cu-
 ram geram. « Probavi te apud aquam contradictio-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ ἐπιχ. cod. uterque add. τε καὶ πρόνοιᾶς. ⁶² Μετὰ. cod. 2 præ n. καί. ⁶³ Rec. lectio h. l. est αὐτόν.
⁶⁴ Προσηγ. cod. 1 add. ἡ τοῦ Θεοῦ πνεύματος πρόγνωσις. ⁶⁵ Ἐλευθ. cod. 1 add. δουλείας. ⁶⁶ Γλώσσαν.
 cod. 1 add. λέγων. ⁶⁷ Οὐκ ἔγνω ἤκουσεν. Hebr. *וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל* quam haud noveram, audivi. ⁶⁸ Ἀπ-
 ἔστησεν. Hebr. *יִתְּרֵן* diverti s. removi. ⁶⁹ Ἐν — ἐδοῦλ. Hebr. *בַּחֲפִי* a cophino recess-
 erunt. Symm. κοφίνου ἀπληγάθησαν. ⁷⁰ Δουλ. καὶ τήν. cod. 2 τῆς δουλείας. ⁷¹ cod. 2 ἠναγκάζον.
⁷² cod. 2 ἐπαισθάνονται. ⁷³ Παραυτίκα. cod. 1 add. σέ. ⁷⁴ Rec. lectio h. l. est σου. ⁷⁵ Σέ. Apud Montf. in
 Hexapl. ad h. l. leg. σου. ⁷⁶ Θεθεῖκασ. cod. 1 add. λέγει δὲ ὅτι: ἐπήκουσά σε διὰ κρυφαίας βροντῆς.
⁷⁷ Μή. cod. uterque præm. καί. ⁷⁸ Φύσιν. cod. 1 add. Ἄκουει τῶν εἰς αὐτὸν πεποιθῶτων, ὡς ἐτάξων
 καρδίας καὶ νεφροῦς, καὶ ἐπιστάμενος ἀνθρωπον καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. *Exaudivi eos qui spem ponunt*
in eo, ut probe qui explorat corda ac renes, et hominem ejusque animum novit. ⁷⁹ Κατέδηλον. cod. 1 add.
 φησὶ. Ibidem des. τὴν σωτηρίαν. ⁸⁰ cod. 2 πεποίηκαν. ⁸¹ cod. uterque τινὲ βροντῆ. ⁸² Ὅσην. cod. 2 ὅτι.

nis. » Merrham venientes, amaramque invenientes, A « Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας. » Εἰς Μερ-
 et contra Mosen clamaverunt, et contra Deum lo-
 cuti sunt. Ab eventu igitur locus appellationem
 sortitus est. Dicit igitur : Ingratam tuam mentem
 apud illam aquam coargui, facile autem ejus qua-
 litatem converti, et amaram reddidi dulcem.

VERS. 9. « Audi, popule mi, et contestabor te. »
 Cum igitur potentiam meam expertus sis, prom-
 pte accipe leges a me tibi datas. Contestatio enim
 est, prædicens tibi contumeliæ pœnam, et obedi-
 tiæ **1183** fructum.

* « Israel, si audieris me, [VERS. 40.] non erit
 in te deus novus, neque adorabis deum alienum. » B
 [Apertius autem se ipsis manifestat dicens :]

VERS. 41 « Ego enim sum Dominus Deus tuus,
 qui eduxi te e terra Ægypti. » Hæc etiam continet
 legis exordium : « Ego enim sum, inquit, Dominus
 Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti. Non erunt
 tibi alii dii præter me ». » Et hic igitur jubet, ne
 alienum et novum deum colant, sed eum qui li-
 bertatem ipsis largitus est. Hæc vero et Arii et
 Eunomii amentiam redarguunt. Si enim non est
 consubstantialis Unigenitus, jure alienus vocari
 queat : et si fuit tempus quando non erat, novus
 est, et non est sempiternus. Manifesto igitur divi-
 nam legem transgrediuntur, [et illi in primis qui
 impia Nestorii dogmata sua faciunt,] alienum et
 novum Deum colentes. Verum tempus non est, ut
 illorum stuporem redarguamus : satis tamen sint
 hæc ad illorum improbitatem coarguendam. « Dil-
 lata os tuum, et implebo illud. » Obtemperantem,
 inquit, per obedientiam teipsam præbe, et acci-
 pies honorum affluentiam. Hinc ad reprehensionem
 sermonem convertit.

VERS. 42. « Et non audivit populus vocem meam,
1184 et Israel non attendit ad me. » Ego igitur
 hoc consilium ipsi attuli : ipse vero nec audire,
 nec attendere ad ea, quæ a me dicta fuere, vo-
 luit.

* Exod. xi.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Καὶ Μωσ. κατεβ. cod. 2 κατὰ Μωσῆ καταλάλησαν. ⁶⁶ Κατελ. cod. 2 κατεβόησαν. ⁶⁷ cod. 2 σου.
⁶⁸ Δέ. cod. 1 add. ὁμως. ⁶⁹ cod. 2 πικρίαν. ⁷⁰ Καὶ — σου. Rec. lectio h. i. est, καὶ λαλήσω σοι,
 Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαι σοι. Nostra lectio consentit cum textu Hebr. ⁷¹ cod. uterque σοι. ⁷² cod. 2
 διαμαρτύρῃσθαι. ⁷³ Προλέγουσά σοι. cod. 2 τὸ προσπειν. ⁷⁴ E cod. 1. ⁷⁵ Φησὶ. Abest ab utroque
 cod. ⁷⁶ cod. 1 ἀναγαγών. ⁷⁷ Νέον. cod. 1 χειροποίητον. ⁷⁸ cod. 2 χαριστάμενον. ⁷⁹ Εὐνομίον. cod. 1
 add. καὶ τῶν λοιπῶν αἰρέσεων. ⁸⁰ cod. 2 ἐλέγξει. ⁸¹ cod. 1 ὁμοούσιος. cod. 1 ὁμοίος σου. ⁸² Μονογ.
 cod. 1 add. τῷ πατρὶ, ὁ σαρκωθείς δι' ἡμᾶς καὶ ἀνθρώπος γενόμενος. ⁸³ Προφ. Abest a cod. 2. ⁸⁴ E
 cod. 1. ⁸⁵ Θεόν. cod. 1 add. Οὗτοι δὲ μάλιστα οἱ καὶ ἀνθρώπων αὐτῶν ἐξ ἀρετῆς καὶ τεθεῶσθαι φάσκον-
 τες. Et illi in primis qui aiunt eum fuisse hominem virtute sua spectabilem. ⁸⁶ Γάρ. Abest a cod. 2.
⁸⁷ cod. 2 ἐκείνου. ⁸⁸ Αὐτῶν. Abest a cod. 2. ⁸⁹ cod. 1 εὐτρεπῆ μοι. ⁹⁰ Διὰ τῆς εὐπειθ. Des. in
 cod. 2. ⁹¹ cod. 2 δέξῃ. ⁹² ἤκουσεν. cod. 1 add. λέγων. ⁹³ cod. 2 ἤκουσεν. ⁹⁴ cod. 1 προσχέιν.
 cod. 2 προσέσχεν. ⁹⁵ Ὑπέσχετο. Abest a cod. 2 ; cod. 1 autem habet ἠνέσχετο, et add. διὰ δὴ ταῦτα
 ψσι.

nis. » Merrham venientes, amaramque invenientes, A « Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας. » Εἰς Μερ-
 et contra Mosen clamaverunt, et contra Deum lo-
 cuti sunt. Ab eventu igitur locus appellationem
 sortitus est. Dicit igitur : Ingratam tuam mentem
 apud illam aquam coargui, facile autem ejus qua-
 litatem converti, et amaram reddidi dulcem.

VERS. 9. « Audi, popule mi, et contestabor te. »
 Cum igitur potentiam meam expertus sis, prom-
 pte accipe leges a me tibi datas. Contestatio enim
 est, prædicens tibi contumeliæ pœnam, et obedi-
 tiæ **1183** fructum.

* « Israel, si audieris me, [VERS. 40.] non erit
 in te deus novus, neque adorabis deum alienum. » B
 [Apertius autem se ipsis manifestat dicens :]

VERS. 41 « Ego enim sum Dominus Deus tuus,
 qui eduxi te e terra Ægypti. » Hæc etiam continet
 legis exordium : « Ego enim sum, inquit, Dominus
 Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti. Non erunt
 tibi alii dii præter me ». » Et hic igitur jubet, ne
 alienum et novum deum colant, sed eum qui li-
 bertatem ipsis largitus est. Hæc vero et Arii et
 Eunomii amentiam redarguunt. Si enim non est
 consubstantialis Unigenitus, jure alienus vocari
 queat : et si fuit tempus quando non erat, novus
 est, et non est sempiternus. Manifesto igitur divi-
 nam legem transgrediuntur, [et illi in primis qui
 impia Nestorii dogmata sua faciunt,] alienum et
 novum Deum colentes. Verum tempus non est, ut
 illorum stuporem redarguamus : satis tamen sint
 hæc ad illorum improbitatem coarguendam. « Dil-
 lata os tuum, et implebo illud. » Obtemperantem,
 inquit, per obedientiam teipsam præbe, et acci-
 pies honorum affluentiam. Hinc ad reprehensionem
 sermonem convertit.

VERS. 42. « Et non audivit populus vocem meam,
1184 et Israel non attendit ad me. » Ego igitur
 hoc consilium ipsi attuli : ipse vero nec audire,
 nec attendere ad ea, quæ a me dicta fuere, vo-
 luit.

* Exod. xi.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Καὶ Μωσ. κατεβ. cod. 2 κατὰ Μωσῆ καταλάλησαν. ⁶⁶ Κατελ. cod. 2 κατεβόησαν. ⁶⁷ cod. 2 σου.
⁶⁸ Δέ. cod. 1 add. ὁμως. ⁶⁹ cod. 2 πικρίαν. ⁷⁰ Καὶ — σου. Rec. lectio h. i. est, καὶ λαλήσω σοι,
 Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαι σοι. Nostra lectio consentit cum textu Hebr. ⁷¹ cod. uterque σοι. ⁷² cod. 2
 διαμαρτύρῃσθαι. ⁷³ Προλέγουσά σοι. cod. 2 τὸ προσπειν. ⁷⁴ E cod. 1. ⁷⁵ Φησὶ. Abest ab utroque
 cod. ⁷⁶ cod. 1 ἀναγαγών. ⁷⁷ Νέον. cod. 1 χειροποίητον. ⁷⁸ cod. 2 χαριστάμενον. ⁷⁹ Εὐνομίον. cod. 1
 add. καὶ τῶν λοιπῶν αἰρέσεων. ⁸⁰ cod. 2 ἐλέγξει. ⁸¹ cod. 1 ὁμοούσιος. cod. 1 ὁμοίος σου. ⁸² Μονογ.
 cod. 1 add. τῷ πατρὶ, ὁ σαρκωθείς δι' ἡμᾶς καὶ ἀνθρώπος γενόμενος. ⁸³ Προφ. Abest a cod. 2. ⁸⁴ E
 cod. 1. ⁸⁵ Θεόν. cod. 1 add. Οὗτοι δὲ μάλιστα οἱ καὶ ἀνθρώπων αὐτῶν ἐξ ἀρετῆς καὶ τεθεῶσθαι φάσκον-
 τες. Et illi in primis qui aiunt eum fuisse hominem virtute sua spectabilem. ⁸⁶ Γάρ. Abest a cod. 2.
⁸⁷ cod. 2 ἐκείνου. ⁸⁸ Αὐτῶν. Abest a cod. 2. ⁸⁹ cod. 1 εὐτρεπῆ μοι. ⁹⁰ Διὰ τῆς εὐπειθ. Des. in
 cod. 2. ⁹¹ cod. 2 δέξῃ. ⁹² ἤκουσεν. cod. 1 add. λέγων. ⁹³ cod. 2 ἤκουσεν. ⁹⁴ cod. 1 προσχέιν.
 cod. 2 προσέσχεν. ⁹⁵ Ὑπέσχετο. Abest a cod. 2 ; cod. 1 autem habet ἠνέσχετο, et add. διὰ δὴ ταῦτα
 ψσι.

θ'. « Ἄκουσον, λαός μου, καὶ ⁶⁸ διαμαρτύρομαι
 σου ⁶⁹. » Πείραν τοίνυν τῆς ἐμῆς δυνάμεως εἰληφώς,
 δέξαι προθύμως τὰς παρ' ἐμοῦ σοι προσφερομένας
 νομοθεσίας. Διαμαρτυρία ⁷⁰ γάρ ἐστι, προλέγουσά
 σου ⁷¹ τῆς ἀπειθείας τῆν τιμωρίαν, καὶ τῆς εὐπει-
 θείας τὴν ὠφέλειαν.

« Ἰσραὴλ, ἐὰν ἀκούσης μου, [τ'] οὐκ ἔσται ἐν σοὶ
 θεὸς πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις θεῶν ἄλλο-
 τριῶν. » [⁷² Καὶ σαφέστερον αὐτοῖς ἑαυτὸν φανεροῖ
 τῷ εἰπεῖν ·

ια'. « Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἀν-
 αγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ταῦτα καὶ τοῦ νόμου
 τὸ προοίμιον ἔχει. « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶ ⁷³, Κύριος
 ὁ Θεός σου, ὁ ἐξαγαγών ⁷⁴ σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου · οὐκ
 ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα
 τοίνυν παρακελεύεται ἀλλότριον καὶ νέον ⁷⁵ μὴ προσ-
 κυνηᾶσαι θεόν, ἀλλὰ τὸν τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς
 δωρητάμενον ⁷⁶. Ταῦτα δὲ καὶ τὴν Ἀρείου καὶ Εὐ-
 νομίου ⁷⁷ παραπληξίαν ἐλέγχει ⁷⁸. Εἰ γὰρ οὐκ ὁμοού-
 σιος ⁷⁹ ὁ Μονογενής ⁸⁰, ἀλλότριος ἄρα καλοῖτο ἂν
 εἰκότως · καὶ εἴ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, πρόσφατος καὶ οὐκ
 αἰδιος. Τὸν θεὸν τοίνυν προφανῶς ⁸¹ παραβαίνουσι
 νόμον, [⁸² καὶ μάλιστα οἱ τὰ τοῦ δυσσεβοῦς Νεστο-
 ρίου δογματίζοντες,] ἀλλότριον καὶ πρόσφατον προσ-
 κυνοῦντες Θεόν ⁸³. Ἀλλὰ γὰρ ⁸⁴ οὐ καιρὸς τὴν
 ἐκείνων ⁸⁵ ἐμβροτησίαν διελέγειν · ἀπόχρη δὲ
 ὁμως καὶ ταῦτα εἰς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν ⁸⁶ παρανο-
 μίας. « Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω
 αὐτό. » Εὐπειθῆ ⁸⁷, φησὶν, ἑαυτὸν διὰ τῆς εὐπει-
 θείας ⁸⁸ κατάστησον, καὶ δέξαι ⁸⁹ τὴν ἀφθονίαν τῶν
 ἀγαθῶν · ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν μεταφέρει
 τὸν λόγον.

ιβ'. « Καὶ οὐκ ἤκουσεν ⁹⁰ ὁ λαός μου τῆς φωνῆς
 μου, καὶ Ἰσραὴλ οὐ προσέσχε μοι. » Ἐγὼ μὲν οὖν
 ταύτην αὐτῷ τὴν συμβουλήν προσενήνοχα · αὐτὸς δὲ
 οὔτε ἀκούσαι ⁹¹, οὔτε προσέχειν ⁹² τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λε-
 γομένοις ὑπέσχετο ⁹³.

γ'. « Καὶ ἔξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτη-
 δεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν πορεύσονται ἐν τοῖς
 ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ὅτι·
 Ἀφῆκε οὖν αὐτοὺς τῇ ἀρεσκείᾳ τῆς καρδίας
 αὐτῶν, ὁδύσειν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν. Οὕτως δὲ
 καὶ ὁ Ἀκύλας, Καὶ ἔξαπέστειλεν αὐτοὺς ἐν
 σκολίῳ καρδίας αὐτῶν, πορεύσονται ἐν βου-
 λεύμασιν αὐτῶν. Ἀπειθῆ γὰρ αὐτὸν θεασάμενος,
 τῆς μὲν ἑαυτοῦ κηδεμονίας αὐτὸν ἐγύμνωσα.
 Ἐλασα δὲ αὐτὸν τοῖς οικείοις φέρεσθαι λογισμοῖς,
 ὡς ἀνεργάτιστον καὶ ἀκυβέρνητον σκάφος· πρό-
 κειται δὲ εἰς θεωρίαν τοῖς βουλομένοις ἢ τῆς
 προφητείας ἀλήθεια. Ἐρημοὶ γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ
 βοήθειας οἱ Ἰουδαῖοι γενόμενοι, εἰς ἅπασαν γῆν
 μὲν καὶ θάλασσαν διεσπάρησαν, δούλοι δὲ ἀντ' ἑλευ-
 θέρων ἐγένοντο. Δυσσεβεῖ δὲ πάση συζῶσι, γοη-
 ταῖς καὶ δαιμόνων ἐπιφθαῖς κεχρημένοι, τὸν δὲ
 σεσωκότα Θεὸν προσκυνεῖν οὐκ ἐθέλοντες.

ιδ'. « Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς
 ὁδοῖς μου εἰ ἐπηρεύθη, ἐν τῷ μηδενί· ἂν τοὺς ἐχ-
 θροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσα, καὶ ἐπὶ τοῦ; θλίβοντας
 αὐτοὺς ἐπέβαλον ἂν τὴν χεῖρά μου. » Εἰ δὲ τῶν
 ἐμῶν ἠνέσχετο παραινέσειον, καὶ ταῖς ἐμαῖς ἠκο-
 λούθησεν ἐντολαῖς, ῥαδίως ἂν αὐτῶν κατέλυσα τοὺς
 ἐχθροὺς. Τὸ γὰρ, ἐν τῷ μηδενί, τὴν εὐκολίαν δηλοῖ,
 ἀντὶ τοῦ, Ἀκονητὶ καὶ ἀπόνως, καὶ ἐν ἀκαρεῖ τὸν
 ἐκείνων βλεθρὸν ἐπινεγκεῖν ἡδυνάμην.

ις'. « Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἔψεύσαντο αὐτῷ. » Ὁ δὲ
 Ἀκύλας οὕτως, Μισοποιούντες Κύριον ἀρνή-
 σονται. Τῆ γὰρ ἀρνήσει τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τὸ
 καθ' ἑαυτῶν κατεσκεύασαν μῖσος, καὶ ἐχθροὺς
 ἑαυτοῦ τοῦ Κυρίου κατέστησαν ψευδάμενοι
 αὐτῷ, καὶ τὰς γεγενημένας παραβάνας συνθή-
 κας. Μετὰ γὰρ τὴν νομοθεσίαν ἀπεκρίνατο, φησὶν,
 ὁ λαός· « Πάντα ὅσα εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς ποιήσο-
 μεν καὶ ἀκουσόμεθα. » Καὶ αἱ μὲν ὑποσχέσεις
 τοιαῦται, τὰ δὲ ῥήματα ἔντικρος ἐναντία. Φα-
 γνέντα γὰρ τὸν οικεῖον Δεσπότην ἐσταύρωσαν, ἀλλ'
 ἐδέξαντο τῆς ἀσεθείας ἐπιτίμιον, τὸν αἰώνιον βλε-
 θρον. [Ὁὐκ αὐτοὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἀρειὸς καὶ
 Εὐνόμιος καὶ Νεστόριος καὶ οἱ τὰ ἐκείνων θρη-
 σκεύουσιν.] Τοῦτο δὲ καὶ ἡ προφητεία δεδήλωκεν.
 « Καὶ ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. » Σα-
 φέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν· εἰρηκῶς γὰρ
 D res Domini, qui mentiti sunt ipsi, subdidit : Sed

VERS. 13. « Et dimisit eos secundum desideria
 cordis eorum : ibunt in studiis suis. » Symmachus
 autem sic : *Dimisi igitur ipsos voluntati cordis sui,
 ut ambulent in consiliis suis.* Sic etiam Aquila : *Et
 dimisi ipsos in pravitate cordis sui; ambulabunt
 in consiliis suis.* Nam cum eum dicto non audientem
 videre, mea cura ipsum spoliavi : sivi vero
 ipsum suis consiliis ferri, veluti navem saburra
 gubernaculoque carentem. Prophetiæ autem veri-
 tas cupientibus ad contemplationem proposita est.
 Judæi quippe, cum Dei cura destituti essent, in
 omnem terram et mare dispersi, et servi ex libe-
 ris facti sunt. Porro omni impietati serviunt, ve-
 neficiis dæmonumque incantationibus utentes,
 Deum vero, qui salutem ipsis concessit, colere
 nolentes.

VERS. 14, 15. « Si populus meus audisset me,
 Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsita
 inimicos eorum humiliassem, et super tribulantes
 eos misissem manum meam. » Si autem
 meis admonitionibus inhæsisset, et mandata
 mea secutus esset, omnino facile eorum hostes
 evertissem. Nam illud, *pro nihilo*, facilitatem de-
 clarat : pro eo quod est, Facile, et sine labore, et
 puncto temporis perniciem illis afferre pote-
 ram.

VERS. 16. « Inimici Domini mentiti sunt ei. »
 Aquila sic : *Odio habentes Dominum negabunt.* Nam
 abnegatione Christi Domini contra seipsos odium
 concitarunt, et seipsos inimicos Domini reddide-
 runt, mentientes ipsi, et inita fœdera transgreden-
 tes. Post latam enim legem, respondit, inquit, po-
 pulus : « Omnia quæcunque dixit Deus Dominus
 faciemus et audiemus. » Et promissiones qui-
 dem tales fuerunt, opera vero sine dubio contra-
 ria. Nam Dominum suum, cum apparuisset, cru-
 citixerunt, sed impietatis præmium acceperunt sem-
 piternum interitum. [Non illi vero tantum, sed
 Arius quoque, Eunomius, Nestorius et qui illis
 addicti sunt.] Hoc autem prophetia quoque osten-
 dit. « Et erit tempus eorum in sæcula. » Clarius
 autem Symmachus dixit ; cum enim dixisset : *Oso-*

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

1. Kal. Abest a cod. 1. 2. Κατὰ τὰ ἐπιτηδ. Hebr. קִרְיָוּתָא in pravitate. 3. Ὁ — δέ. cod. 1 λέγει· δέ.
 4. Οὕτως. cod. 1 ὅτι. 5. Οὖν. Abest a cod. 1. 6. Οὕτω — ἔξακ. col. 1 ὁ Ἀκύλας· ὁ ἐστίν. 7. cod. 2
 αὐτὸν, quam lectionem habet Montf. in Hexapl. 8. col. 2 αὐτοῦ, ut apud Montf. l. c. In cod. 1
 post αὐτῶν sequitur συνεχώρησα αὐτοὺς διάγειν· τοῦτο γὰρ λέγει. *Permisi illis ut pro libitu viverent : hoc
 enim dicit.* 9. Βουλ. cod. 1 τοῖς ἐπιτηδεύμασιν, ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς βουλεύμασιν αὐτῶν. 10. cod. 1 αὐτοῦ.
 11. Θεασ. cod. 1 add. τὴν τρόπον. 12. Αὐτόν. Abest a cod. 1. 13. col. 1 ὡς περ. 14. cod. 1 ἀνεργάτιστον.
 15. cod. 1 πρόσκειται. 16. Η — γενόμενοι. Des. in cod. 2. 17. Γενόμενοι. cod. 1 add. καὶ τὸν νομοθέτην
 σταυρῷ κατακρίναντες. 18. Τὸν δέ. cod. 2 καὶ τὸν. 19. Ἐθέλωτες. cod. 1 add. διὰ δὴ ταῦτά φησι.
 20. Ἐν τῷ μηδενί. Hebr. בְּיָדָא parum absuit quin. 21. Αὐτοὺς. Abest a cod. 2. 22. El δέ. cod. 1 ὁ δὲ λέγει
 τοιοῦτόν ἐστιν, εἰ. 23. cod. 2 ἠνέσχετο. 24. Legendum esse videtur vel ἀπονητὶ, ut habet cod. 2, vel
 ἀκονητὶ. 25. Οὕτως. Abest a cod. 2. 26. Ἀρνήσονται. cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ μισοποιούντες ἠρνήσαντο αὐ-
 τόν. 27. Χριστοῦ. cod. 1 add. τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. 28. Τοῦ Κυρίου. cod. 1 αὐτοῦ. 29. Κατέστησαν. cod. 1
 κατεσκεύασαν. 30. cod. 2 παραβαίνοντες. 31. Ὁ — λαός. cod. uterque præm. ἔπαρ. 32. Αἱ — τοιαῦται.
 cod. 1 ἡ μὲν ὑπόσχεται τοιαύτη. 33. Ῥήματα. cod. 2 πράγματα. 34. E cod. 1. 35. Εἶρηκεν. Abest a
 cod. 2. 36. Γάρ. Des. in cod. 2

erit tempus eorum in sæcula. — Tempus autem vocat calamitates. Sic enim Syri et 1186 Hebræi eas nominare consueverunt, et multi etiam apud nos eodem modo has nominant. Dicit igitur: Non ad tempus aliquod præfixum in hæc incident Judæi, sed in sæculum Dei cura privati manebunt. Simile autem est hoc septuagesimi tertii psalmi exordium: « Cur, Deus, repulisti in finem? » Nam et ibi ultimam Judæorum abjectionem prædixit.

« Ἰνατί, ὁ Θεός, ἀπώσω εἰς τέλος; » Καὶ γὰρ ἐκεῖ τὴν παντελῆ τῶν Ἰουδαίων ἀποβολὴν προηγόρευσε²⁵.

Vers. 17. « Et cibavit illos ex adipe frumenti, et de petra melle saturavit eos. » Cum autem ingrati animi morbo magnopere laborarent, bonorum minime recordati sunt. In solitudine enim dulcissimam ipsis aquam e lapide eduxit, quæ sitientibus illis dulcedinem mellis referre visa est: in terra autem promissionis fructus e terra uberius ipsis largitus est. Per partem enim totum significavit, et per frumentum aliorum fructuum largitionem designavit.

* INTERP. PSALMI LXXXI.

Vers. 1. « Psalmus Asaph. » Exposita in præcedente psalmo Judæorum abiectione, hic etiam causas apertius explicat, propter quas Deus illos respuebat: docens utique, nos, si eos imitabimur, vel deteriora perpressuros. « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernet. » Judæorum principes, utpote quibus judicandi officium commissum erat, deos nominavit. Eodem modo lex 1187 etiam ipsos vocat: « Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices¹. » Quoniam enim vere judex est Deus, et hominibus judicandi officium commissum est, propterea qui ad hoc munus selecti sunt, dii nuncupati sunt, tanquam in hoc Deum imitantes. Sed justus judex hoc loco non juste judicantes, neque rectam justitiæ statenam tenentes, redarguit, justumque ab ipso futurum judicium prædicat.

Vers. 2. « Usquequo judicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? » Quousque, inquit, incorruptam sententiam non profertis, sed potentium atque iniquorum hominum injustitiam reprimere recusatis, pauperesque ab his injuria affectos despiciitis?

Vers. 5. « Jus dicite egeno et pupillo, humilem et pauperem justificate. » Uterque autem horum auxilio indiget.

¹ Exod. xxii, 28.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ E cod. 1. ²⁶ Ῥητόν. Abest a cod. 2. ²⁷ cod. 1 πεσοῦνται. ²⁸ cod. 1 διατελέσουσι. ²⁹ cod. 1 προσηγόρευσαν. ³⁰ Ἐχώρτασεν αὐτούς. Hebr. *תַּיַיִרָן satiaturus essem te.* ³¹ Ἄςθ. Abest a cod. 2. ³² cod. 2 ἔδωρησάμην. ³³ cod. uterque ἐδήλωσε. ³⁴ Τὴν — περιπέσομεν. Des. in utroque cod. Cum his conf. quæ Cord. t. II, p. 704 ex Athanasio attulit. ³⁵ Ἦς — νόμος. Des. in cod. 2. ³⁶ cod. 1 ὀνομάζει, quod ante θεοὺς ponitur. ³⁷ θεοὺς. cod. 2 præm. ὡς τό. ³⁸ cod. 1 τοῦτο. ³⁹ cod. 2 εἰς τοῦτο. ⁴⁰ cod. 1 δικαιοσύνης, quam lectionem Carafa secutus est. ⁴¹ Πότε. cod. 1 addit λέγων. ⁴² Τούς. Abest a cod. 1. ⁴³ Ἀπό. cod. 1 ὑπό. ⁴⁴ Rec. lectio h. l. est ὄρφανόν καὶ πτωχόν. ⁴⁵ Δικαιώσ. cod. 1 add. τουτέστι δικαίαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν ὀρέξατε. ⁴⁶ Ἐκότερος — βοηθ. In cod. 1 ponitur post πτωχόν.

Μισοποιοὶ Κυρίων οἱ ψευδόμενοι αὐτῶ, ἐπιγάγεν, Ἄλλ' ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. Καιρὸν δὲ καλεῖ τὰς συμφορὰς. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ Σύροι, καὶ οἱ Ἑβραῖοι [³¹ ταύτας] ὀνομάζειν εἰώθασι. πολλοὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν οὕτω ταύτας ἀποκαλοῦσι. Λέγει τοίνυν, ὅτι ταύταις Ἰουδαῖοι οὐ κατὰ τινα ῥητῶν ³² περιπεσοῦνται ³³ χρόνον, ἀλλ' εἰς αἰῶνα διατελοῦσι ³⁴ τῆς θείας ἐστερημένοι κηδεμονίας. Ἔοικε δὲ τοῦτο τοῦ οὔ ψαλμοῦ τῷ προοίμιῳ, ἰζ'. « Καὶ ἐψώμισεν αὐτοὺς ἐκ στέατος πυροῦ καὶ ἐκ πέτρας μέλι ἐχώρτασεν αὐτούς ³⁵. » Πολλὴν δὲ, φησὶν, ἀχαριστίαν νενοσηκότες, οὐκ ἐμνήσθησαν τῶν ἡδῆ παρασχεθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἐρήμῳ τὸ ἡδιστον αὐτοῖς ἐκ τῆς πέτρας ἐξήγαγεν ὕδωρ, ὃ διψῶσιν αὐτοῖς ἐνομίσθη μειεῖσθαι γλυκύτητα μέλιτος. Ἐν δὲ τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς αὐτοῖς ἀφθόνως ³⁷ ἔδωρησατο ³⁸ καρπούς. Ἀπὸ γὰρ τοῦ μέρους τὸ πᾶν παρεδήλωσε ³⁹, καὶ διὰ τοῦ σίτου καὶ τῶν ἄλλων καρπῶν τὴν χορηγίαν ἐσήμανεν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΑ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. » Τὴν ⁴⁰ ἀποβολὴν εἰπὼν τῶν Ἰουδαίων ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ, ἐνταῦθα καὶ τὰς αἰτίας σαφέστερον ἐκτίθησι, δι' ἃς αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀπεβάλλετο. διδάσκων πάντως, ὡς εἶγε ἐκείνους μιμησόμεθα, τοῖς αὐτοῖς ἢ χεῖροσι περιπέσομεν. « Ὁ Θεὸς ἔσθη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ. » Τοὺς Ἰουδαίων ἄρχοντας θεοὺς, ὡς ⁴¹ τὸ κρίνειν πεπιστευμένους, ὀνόμασεν ⁴². Οὕτως αὐτοὺς καὶ ὁ νόμος ἀποκαλεῖ. « Θεοὺς ⁴³ οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεῖς κανκῶς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀληθῶς κριτῆς ὁ Θεός ἐστιν, ἐνεχειρίσθησαν δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι κρίνειν, προσηγορεῦθησαν οἱ ταῦτα ⁴⁴ πεπιστευμένοι θεοὶ, ἅτε δὴ Θεὸν ἐν τούτῳ ⁴⁵ μιμούμενοι. Ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἐνδίκως δικάζοντας, οὐδὲ ἀκλίνωσ καταέχοντας τὰ τῆς δίκης ⁴⁶ ζυγὰ, ὁ δίκαιος ἐνταῦθα διελέγχει κριτῆς, καὶ τὴν ἐσομένην ὑπ' αὐτοῦ δικαίαν κρίσιν προαγορεύει.

β'. « Ἔως πότε ⁴⁷ κρίνετε ἀδικίαν, καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; » Μέχρι τίνος, φησὶν, ἀδέκαστον οὐκ ἐκφέρετε ψῆφον, ἀλλὰ τῶν δυνατῶν καὶ παρανόμων ἐλέγχειν παραιτεῖσθε τὴν ἀδικίαν, καὶ παρορᾶτε τοὺς ⁴⁸ πεντὰ συζῶντας ἀπὸ ⁴⁹ τούτων ἀδικουμένους;

γ'. « Κρίνατε ὄρφανῶν καὶ πτωχῶν ⁵⁰, ταπεινὸν καὶ πέννητα δικαιώσατε ⁵¹. » Ἐκότερος ⁵² δὲ τούτων ἐνδεῆς βοηθείας.

δ'. « Ἐξέλεσθε πένητα καὶ πτωχόν· ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλῶν ῥύσασθε αὐτόν ». « Μὴ γένηται τοῖς ἀδικουσίν ὁ πένης εὐχειρῶτος ὑμῶν προστατεύοντων, καὶ τὸ δικάζειν πεπιστευμένων. »

ε'. « Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκαν· ἐν σκότει διαπορεύονται. » Ἄλλὰ τούτων οὐδὲν ἠθέλησαν συνιδεῖν, οὐδὲ τῷ τῶν ἐμῶν λόγων καταγασθῆναι φωτὶ· διὰ τοῦτο, ὡς ἐν νυκτὶ καὶ ζόφῳ διάγοντες πολιτεύονται. « Σαλευθήτωσαν πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς. » Ταύτης ἕνεκα τῆς ἀληθείας παραχῆς καὶ ζῆλης ὁ βίος ἐμπέπηγεται, καὶ τοῖς ἐπαλλήλοις ἡ γῆ κλονεῖται κακοῖς.

ς'. « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου, πάντες. » Ἐγὼ μὲν οὖν ὑμᾶς τετίμηκα· καὶ τῆς ἔμμουτο προσηγορίας μετέδωκα, καὶ υἱοὺς ἐμοὺς προσηγόρευσα.

ζ'. « Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσχετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθανεῖσθε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πεσεῖσθε. Τὴν γὰρ οἰκείαν τιμὴν ἀγνοήσαντες, τὰ αὐτὰ τῷ διαβόλῳ πεπόνθατε, ὡς ἀρχὴν παρ' ἐμοῦ πιστευθεῖς, καὶ χρήσασθαι τοῖς δοθεῖσιν εἰς δέον οὐκ ἐθέλησας, ἐξέπεσε τῆς τιμῆς τὸν αὐτὸν δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὑπομένετε θάνατον, εὐκλείαν οὐδεμίαν μετὰ θάνατον ἔχοντες. Οὕτως ὁ προφητικὸς λόγος τῶν ἀδίκων κριτῶν τὸν Εἰερχον ποιησάμενος, τὸν ἀληθῆ καὶ δίκαιον ἱκετεύει Κριτὴν τῆς οἰκουμένης τὴν κρίσιν ποιήσασθαι.

η'. « Ἀνάστα, ὁ Θεὸς, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » Ταῦτα δὲ ἀντικρυς τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ τὴν κρίσιν δηλοῖ. Πρὸς αὐτὸν γὰρ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἶρηκεν ὁ Πατὴρ· Ἀλεῖται παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. « Τοιγάρτοι τοῦτον ὁ προφήτης ἀντιβολεῖ ἐπιφανῆσαι ταχέως, καὶ κρίναι δικαίως, καὶ τοὺς ἀδίκους παῦσαι κριτὰς, καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων κληρονομίαν καταλείπει, ἀντιλαβεῖν δὲ τὴν τῶν ἐθνῶν, [ἢ μᾶλλον δὲ ταύτην περιγηθήσασθαι] καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὀρέξαι τὴν σωτηρίαν [ἢ διὰ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ οἰκονομίας.] »

^u Psal. II, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ cod. uterque ἁμαρτωλοῦ, quæ est rec. lectio h. l. ⁵⁶ Αὐτόν. Additur in edit. Ald. et Compl. ⁵⁷ Πολιτ. cod. 1 πορεύονται. ⁵⁸ Rec. lectio h. l. est σαλευθήσονται. ⁵⁹ Ταύτης. cod. 1 præm. λέγει δὲ οὕτως. ⁶⁰ Ἀληθείας. cod. uterque ἀδικίας. ⁶¹ cod. 2 κλονίζεται. ⁶² Μετέδωκα. cod. 2 ἡξίωσα. ⁶³ Ἄνθρωποι. cod. 1 add. τὸναντίον φρονήσαντες καὶ μὴ πεισθέντες ἐμοὶ δηλονότι. *Contra tria sentientes, quippe in me non credentes.* ⁶⁴ Ὁ — πεσεῖσθε. Des. III cod. 1. ⁶⁵ Τιμῆς. cod. 1 add. ἔριψες ἐκ τῶν οὐρανῶν. *Cælo ejectus.* ⁶⁶ Οὐδεμί. cod. 2 præm. δέ. ⁶⁷ Ἀνάστα. cod. 1 add. λέγων. ⁶⁸ Ταῦτα — πέρατα τῆς γῆς. cod. 1 : λέγει δὲ οὐ μόνον τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, ἐν ἣ μέλλει κρίνειν καὶ ἀποδοῦναι ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν πρώτην ἐν ἣ σαρκωθεῖς καὶ προελθὼν ἐκ Παρθένου καὶ σταυρὸν ὑπομείνας καὶ θάνατον καταδεξάμενος ἀνέστη μετὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας, μὴ μόνον κατακρίνας τὸν πρῶτον ἀποστάτην καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν πραγματευσάμενος. Ἀλλὰ γὰρ θυρῶν δηλαδὴ κεκλεισμένων εὐρέθη ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καλῶς οὖν ὁ προφήτης ἔφησεν, « Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » *Loquitur autem non modo de secundo ejus adventu, cum judicaturus est, et unicuique secundum opera sua retribuet, sed etiam de primo, quo carnem induit, et e Virgine natus, crucem ac mortem sustinuit, tertio autem die resurrexit, et non modo primum apostatam condemnavit, sed nostram quoque salutem effecit. Imo clausis januis in medio apostolorum inventus est Dominus gloriæ. Bene itaque Propheta, « Surge, inquit, o Deus, judica terram, quia tu hæreditatem accipies inter omnes gentes. »* ^{67, 68} E cod. 1.

VERS. 4. « Eripite pauperem et egenum : e manu peccatoris liberate ipsum. » Cum vos præsidēs sitis, cumque judicium vobis creditum sit, ne fiat pauper iniquis hominibus præda.

VERS. 5. « Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulat. » Sed nihil horum cognoscere, neque verborum eorum lumine illuminari voluerunt : propterea velut in nocte, et in tenebris viventes versantur. « Movebuntur omnia fundamenta terræ. » Ob hanc veritatem, tumultu **1188** et perturbatione vita referta est, crebrisque mælis terra quatitur.

VERS. 6. « Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes. » Ego igitur vos honoravi, meique nominis participes vos feci, et meos filios nuncupavi.

VERS. 7. « Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus caditis. » Symmachus autem sic : Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis. Nam cum proprii honoris ignari fueritis, eadem quæ diabolus passus estis : cui cum a me imperium creditum esset, honisque sibi datis, ut par erat, uti nolisset, honore excidit. Cæterum vos similem mortem aliis hominibus patiemini, gloriam nullam post mortem habentes. Cum ergo injustos judices ad hunc modum propheta coarguisset, vero et justo Judici supplicat, ut in totum terrarum orbem judicium exerceat.

VERS. 8. « Exsurge, o Deus, judica terram, quoniam tu hæreditatem accipies inter omnes gentes. » Hæc autem aperte Domini Christi **1189** judicium manifestant. Ipsi enim secundum humanitatem Pater dixit : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ». Propterea hunc propheta obsecrat, ut quamprimum appareat, justeque judicet, et injustos judices a judicandi officio cessare faciat, atque Judæorum hæreditatem deserat, gentiumque suscipiat hæreditatem. [In primis autem, ut hanc exponat] et omnibus hominibus afferat salutem [per œconomiam suam incomprehensibilem].

INTERPR. PSALMI LXXXII.

VERS. 1. « Cantus psalmi Asaph. » Post relictum e Babylone, cum finitimi perspexissent novam ædificationem divini templi, Judæorumque gloriam et splendorem, in unum convenerunt, cumque alias gentes barbaras collegissent, contra Judæos bellum susceperunt. Et hæc quidem vaticinantur divini Joel, et Ezechiel, et Michæas, et Zacharias, prophetæ admirabiles. Vicerunt tamen omnes, duce quidem Zorobabel, e cælo vero Deo ferente opem, hostiumque audaciam evertente. Hæc psalmus iste præcinit. Vaticinatio autem in deprecationem formatur, divino Spiritu docente eos, qui tunc bello petiti erant, quomodo Deum placare oporteat.

VERS. 2. « Deus, quis similis erit tibi? » « Totā, inquit, angelorum **1190** hominumque natura in unum coacta tuæ potentia minime conferri potest: incomparabile enim impérium habes. Itaque quis pronemo posuit. « Ne taceas, neque compescaris, o Deus. » Oramus te, Domine, noli usitata patientia uti. Hoc enim, *Ne compescaris*, significat. Sic enim et Symmachus interpretatus est: *Ne quiescas*. Deinde docet obsecrationis causam.

VERS. 3. « Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, et qui te oderunt, extulerunt caput. » Instar maris, inquit, resonant et fluctuant, adversus nos superbia et audacia utentes, qui propter inimicitias quas contra te exercent bellum nobis intulerunt. Nam tecum inimicitias gerentes, populum tibi commendatum obsident.

VERS. 4. « Super populum tuum malignum inierunt consilium, et cogitaverunt adversus sanctos tuos. » Symmachus pro *adversus sanctos tuos, contra occultum tuum* dixit. Aquila vero, *contra absconditum tuum*. Sic etiam Theodotus. Nam quia ex illis secundum carnem oriturus erat Christus Dominus, gentes autem convenerant ut Judæorum genus radicibus extirparent, hanc illos deprecationem Spiritus sanctus offerre docet. Non in nos solum, inquit, malitia et insidiis usi **1191** sunt, sed etiam contra occultum tuum et in nobis absconditum, quem ex Judæ tribu exoriturum **D** prædixit. Nam, recisa radice, unde fructus nascetur? Hoc vero per Isaiam itidem manifestavit universorum Deus: « Quomodo, inquit, si inveniatur

A EPMHN. TOY ΠΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ῥῆθι ψαλμοῦ ⁶⁶ τῷ Ἀσάφ. » Μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τὴν ⁶⁹ νευρῦγιαν τοῦ θεοῦ νεώ, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων περιφάνειαν οἱ ἀστυγείτορες θαρσάμενοι, κατὰ ταυτὸν συναγείρονται, καὶ ἕτερα βάρβαρα συναθροίσαντες ἔθνη, τὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐδέξαντο ⁷⁰ πόλεμον. Καὶ ταῦτα προλέγουσι μὲν οἱ θεϊότατοι: ⁷¹ Ἰωὴλ, καὶ Ἐζεκιήλ, προλέγει δὲ ⁷² Μιχαίας, καὶ Ζαχαρίας, οἱ θαυμάσιοι προφήται ⁷³. Νικῶσι δὲ ὅμως ⁷⁴ ἅπαντας, στρατηγούντος μὲν τοῦ Ζοροβάβελ, ἀνωθεν δὲ τοῦ Θεοῦ συμμαχοῦντος, καὶ τὸ τῶν πολεμίων καταλύοντος θράσος. Ταῦτα οὗτος ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει. Ἐσχημάτισται δὲ ⁷⁵ εἰς εὐχὴν ἢ προφητεία τοῦ θεοῦ Πνεύματος τοῦς τῆν καὶ τὰ πολεμουμένους διδάσκοντος ⁷⁶, πῶς δεῖ τὸν Θεὸν ⁷⁷ ἰλεώσασθαι.

β'. « Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι ⁷⁸; » Οὐδὲ πᾶσα, φησὶ, κατὰ ταυτὸν συναθροισθεῖσα τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις παραβληθῆναι τῇ σῆ δυνάμει δυνήσεται· ἀσύγκριτον γὰρ ἔχεις τὸ κράτος. Τὸ δὲ τίς, ἀντὶ τοῦ οὐδὲ τίς τέθεικεν. « Μὴ σιγήσης μηδὲ καταπραυνῆς, ὁ Θεός. » Ἰκετεύομέν ⁷⁹ σε, Δέσποτα, μὴ χρήσασθαι τῇ συνήθει μακροθυμίᾳ. Τὸ γὰρ *Μὴ καταπραυνῆς* τοῦτο δηλοῖ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνηυσεν, *Μὴ ἠρσημῆσης* ⁸⁰. Εἴτα διδάσκει τῆς ἐντεύξεως τὴν αἰτίαν.

γ'. « Ὅτι ἰδοὺ ⁸¹ οἱ ἐχθροί σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἦραν κεφαλῆν. » Δίχην, φησὶ ⁸², θαλάττης ἤχουσι, καὶ κυμαίνουσι, καθ' ἡμῶν ἀλαζονεῖα καὶ θρασύτητι κεχρημένοι, οἱ δὲ τὴν πρὸς σε δυσμένειαν τὸν καθ' ἡμῶν ἀναδεξάμενοι πόλεμον. Πρὸς ⁸³ σε γὰρ ἀπεχθανόμενοι τὸν ἀνακαίμενόν σοι πολιορκοῦσι λαόν.

δ'. « Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργεῦσαντο ⁸⁴ γνώμην ⁸⁵, καὶ ⁸⁶ ἐπεβουλεύσαντο ⁸⁷ κατὰ τῶν ἀγίων σου. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ⁸⁸: ἀντὶ τῶν ⁸⁹ ἀγίων σου, *Κατὰ τοῦ ἀποκρύφου σου*. Ὁ δὲ Ἀκύλας· *Κατὰ τοῦ συγκεκρυμμένου* ⁹⁰ σου. Οὕτω ⁹¹ καὶ ὁ Θεοδοσίω ⁹². Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐμελλε κατὰ σάρκα βλαστήσειν ⁹³ ὁ Δεσπότης Χριστός, συνεληλύθει δὲ τὰ ἔθνη πρόβριζον ἀνασπᾶσαι τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος βουλόμενα, ταύτην αὐτοὺς προσηνεγκεῖν διδάσκει τὴν δέσην ⁹⁴ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ὅτι οὐ καθ' ἡμῶν μόνον τῇ πανουργίᾳ καὶ ταῖς ἐπιβολαῖς ⁹⁵ κέχρηται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἀποκρύφου σου, καὶ ἐν ἡμῖν ἀποκεκρυμμένου ⁹⁶, ὃν ἀνθήσειν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς προηγόρευσε ⁹⁷. Τῆς γὰρ βίβλης ἐκτεμνομένης, πῶθεν ὁ καρπὸς φυήσεται ⁹⁸; Τοῦτο δὲ

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶cod. 1 ψαλμὸς. ⁶⁹ Τῆν. cod. 2 præm. καί. ⁷⁰cod. 2 ἀνεδέξαντο. ⁷¹ Θεϊότατοι. cod. 1 add. προφήται. ⁷² Δέ. cod. uterque add. καί. ⁷³ Προφ. Des. h. l. in cod. 1. ⁷⁴ Ὅμως Abest a cod. 2. ⁷⁵ Δέ. cod. 1 add. καί. ⁷⁶cod. 1 διδάξαντος. ⁷⁷ Θεόν. cod. 2 præm. ἀγαθόν. ⁷⁸ Τίς ὁμοιωθ. σοι. Hebr. שְׁמִימָה נִשְׁמִימָה ne silentium sit tibi. ⁷⁹ Ἰκετ. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ⁸⁰ Μὴ ἠρσημ. Abest a cod. 1. ⁸¹ Ἰδοὺ. cod. 1 add. λέγων. ⁸² Φησὶ. Abest a cod. 2. ⁸³ Πρὸς — ἀπεχθ. Des. in cod. 2. ⁸⁴ Κατεπ. γνώμην. Hebr. Callide agitant secretum consilium. ⁸⁵ cod. 2 γνώμη. ⁸⁶ Καί — σου. Hebr. Et consultant contra absconditos tuos. ⁸⁷ Rec. lectio h. l. est ἐβουλεύσαντο. ⁸⁸ Οὕτως. Abest a cod. 2. ⁸⁹ Τῶν. cod. 1 præm. τοῦ κατὰ. ⁹⁰ cod. 1 συγκεκρυμμένου. ⁹¹ Οὕτω — Θεοδ. Hujus interpretatio desid. apud Montf. in Hebr. ⁹² Θεοδ. cod. 1 add. Ὁ δὲ Ἑβραῖος κατὰ τοῦ ἀποκρύφου σου τέθεικεν· ἢ κατὰ τοῦ συγκεκρυμμένου σου. ⁹³ Βλαστ. — Χριστός. cod. 1 προσέρχεται Χριστός ὁ Θεὸς ἡμῶν. ⁹⁴ Δέσην. cod. 1 εὐχὴν. ⁹⁵ cod. 2 ἐπιβολαῖς. ⁹⁶ Ἀποκεκρυμμένου. cod. 1 add. Τουτέστι τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ ποτε μὲν ἀόρατου, σαρκωθέντος δὲ ἐκ Παρθένου. Hoc est Dei Verbi, olim quidem invisibilis, e Virgine autem carne induit. ⁹⁷ cod. 2 προηγόρευσας. ⁹⁸ Ὁ καρπὸς φυήσ. cod. 1 τὸ ἐκ βίβλης Ἰεσσαί σαρκωθῆναι τὸν Κύριον.

καὶ διὰ Ἡσαίου δεδήλωκεν ὁ τῶν ἔλων Θεός. « Ὁν τρόπον, φησὶν, ὅτι⁹⁹ ἂν εὐρεθῆ ῥῶξ ἐν τῷ βότρυϊ, καὶ ἐροῦσι, Μὴ λυμήνη¹ αὐτόν, ὅτι εὐλογία Κυρίου ἐστὶν ἐν αὐτῷ, οὕτω ποιήσω ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μου· διὰ τοῦτον² οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, καὶ ἐξέξω τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰουδα, καὶ τότε, φησὶ, τοὺς λοιποὺς πανωλεθρίξ³ παραδώσω. » Διὰ τὴν ῥῶγα⁴ τοίνυν τὴν μίαν⁵ ἅπας ὁ βότρυς κηδεμονίας ἀπήλαυσε, μᾶλλον δὲ ἅπας ὁ ἀμπελῶν· ἐκείνης⁶ δὲ ληφθείσης, καὶ μετ' ἐκείνου⁷ συλλεγόντος τοῦ ἄλλου καρποῦ, ὁ λοιπὸς ἀμπελῶν παρεδόθη θηρίοις, καὶ⁸ λυμαίνεται αὐτὸν ἕξ ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονίς ἀγρίου κατανέμεται, καὶ πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν συμπτατοῦσιν ὡς βούλονται. Τοῦτο δὲ⁹ καὶ ἐνταῦθα προσευχόμενοι λέγουσιν, ὅτι, Οὐ καθ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἀποκεκρυμμένου σου τολμῶσι λυττᾶν. [¹⁰ Τὸ γὰρ, Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον, δῆλους αὐτοὺς πεποίηκε ὡσανεὶ κυνῶν δίκην λυττῶντας. Τούτοις δὲ σύμφωνα καὶ τὰ ἐπαγόμενα.

ε'. Εἶπον¹¹, Δεῦτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους¹²· καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ἔτι. » Πανωλεθρίαν ἡμῖν ἐπάγειν¹³ βούλονται, καὶ λήθη παραδοῦναι τὸν πολυθρύλλητον Ἰσραὴλ. Ἔτα καταλέγει τοὺς ὁμόρους, ὅφ' ὧν συγκληθέντες¹⁴ καὶ οἱ ἄλλοι συνήλθον.

ς'. « Ὅτι ἐβουλεύσαντο¹⁵ ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο. » Οἱ¹⁶ δὲ τὸν κατὰ σοῦ πόλεμον συμφώνως ἀναδεξάμενοι, εἰσὶ¹⁷.

ζ'. « Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ Ἰσμαηλῖται¹⁸. » Ἰδουμαῖοι ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος¹⁹ κατήγον²⁰. Ἐδῶμ γὰρ ὁ Ἡσαῦ ὠνομάσθη· Ἰσμαηλῖται δὲ, τοῦ Ἰσμαὴλ ἀπόγονοι. « Μωάβ, καὶ οἱ Ἀγαρηνοί. » Μωάβ τοῦ Λὼτ υἱός, ἔθνος δὲ καὶ²¹ ἐκ τούτου συνέστη²² Ἀγαρηνοί, ἄλλη φυλὴ τοῦ Ἰσμαὴλ, ἀπὸ τῆς Ἀγαρ ὠνομασμένη· μήτηρ δὲ αὕτη τοῦ Ἰσμαὴλ.

η'. « Γεβάλ, καὶ Ἀμμών, καὶ Ἀμαλῆκ. » Ὁ δὲ Ἀμαλῆκ, ἔχγονος καὶ²³ αὐτὸς τοῦ Ἡσαῦ· ἔθνος μέντοι καὶ ἀπὸ τούτου συνέστη· Ἀμμών τοῦ Λὼτ υἱός· τμήμα δὲ εἰσι καὶ οὗτοι τῆς Ἀραβίας· καὶ Γεβαλινοὶ δὲ τῆς Ἰδουμαίας²⁴ περιόικοι. « Ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικούντων Τύρον. » Ἀλλόφυλοι οἱ ἄλλοι Φιλιστιαίους καλοῦσιν ἐρμηνευταί· οὗς ἡμεῖς ὀνομάζομεν Παλαιστινοὺς· οὗτοι γὰρ μόνον καταλειφθέντες ἐκ τοῦ γένους τοῦ Χαναάν, καὶ παρὰ τὸν Ἰσραὴλ οἰκούντες, εἰκότως ἀλλόφυλοι διαφερόντως ἐκλήθησαν.

ν Isa. LXV, 8, 9, 10. ν* Joan. XIX, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ Ὅτι — ῥῶξ. cod. 2 εὐρεθῆσεται ἡ ῥῶξ. ¹ cod. 2 λυμήνης. ² cod. 2 τοῦτον. ³ Πανολ. Des. in utroque cod. ⁴ cod. 2 ῥάγα. ⁵ cod. 1 τῆς μιάς. ⁶ Ἐκείνης — καρποῦ. cod. 1 Ἐκείνου δὲ βλαστήσαντος ἐκ τῆς ἀμπελίου καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ὡσανεὶ καρποῦ συναθροισθέντος. *Postquam autem ille ex vite progeminavit, eorum qui in ipsum crediderunt, fructus quasi collectus est.* ⁷ cod. 2 ἐκείνης. ⁸ Καὶ — βούλονται. Des. in cod. 2. ⁹ cod. 2 δὴ. ¹⁰ E cod. 1. ¹¹ Rec. lectio h. l. est εἶπαν. ¹² Ἐξ ἔθνους. Hebr. *יָצַח ne sint gens.* Symm. μὴ ὧσιν ἔθνος. ¹³ cod. 1 ἐπαγαγεῖν. ¹⁴ cod. 2 προσκληθέντες. ¹⁵ Ἐβουλ. cod. 1 add. λέγων. ¹⁶ Οἱ — εἰσὶ. Des. in cod. 2. ¹⁷ Εἰσὶ. cod. 1 præm. οὗτοι. ¹⁸ Ἰσμαηλ. cod. 2 præm. οἱ, ut in textu τῶν Ὁ. ¹⁹ Τὸ γένος κατήγον. cod. 2 κατήγοντο. ²⁰ cod. 1 κατάγονται. ²¹ Καὶ. Abest a cod. 2. ²² Συνέστη. cod. 2 Μωαβίται. ²³ Ἐχγονος καί. cod. 1 ἔγγονος μὲν καί. ²⁴ cod. 1 Ἰουδαίας.

A acinum in botro, et dicent, Ne dissipes illud, quoniam benedictio Domini est in ipso, sic faciam propter servum meum, ut propter hunc omnes non disperdam, et educam de Jacobo semen, et de Juda, et tunc, inquit, reliquos internecioni tradam. » Ob acinum unum igitur totus botrus curat potitus est, imo vero tota vinea: illo autem assumpto, alioque fructu cum ipso collecto, reliqua vinea feris tradita est, et aper ex silva devastat ipsam, et singularis ferus depascit, et omnes prætergredientes viam conculcant, ut volunt. Hoc autem hic etiam orantes dicunt: Non solum contra nos, sed etiam contra absconditum tuum furere audent. [Illud enim, *Tolle, tolle, crucifige**, ostendit, eos canum instar furore fuisse percitos. His autem consona quoque sunt quæ sequuntur.]

VERS. 5. « Dixerunt, Venite, et **1192** disperdanius eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra. » Extremam perniciem nobis inferre celeberrimique Israelis memoriam oblivioni dare volunt. Deinde finitimos enumerat, a quibus convocati et alii convenerunt.

VERS. 6. « Quoniam cogitaverunt unanimiter simul, adversus te fœdus inierunt. » Qui contra te bellum unanimi consilio susceperunt, hi sunt:

VERS. 7. « Tabernacula Idumæorum, et Ismaelitarum. » Idumæi ab Esauo originem duxerunt. *Edom* enim Esau nominatus est; *Ismaelitarum* vero Ismaelis posterii sunt. « Moab et Agareni. » *Moab* filius fuit Loti, gens autem ex hoc conflata est. *Agareni* aliam constituerunt tributum Ismaelis, ab Agar vocatam: hæc vero mater fuit Ismaelis.

VERS. 8. « Gebal, et Ammon, et Amalec. » *Amalec* nepos et ipse fuit Esau: et gens quoque ab hoc conflata est. *Ammon* filius fuit Loti: et hi quoque partes sunt Arabiæ, ac *Gebaleni* etiam Idumææ vicini. « Alienigenæ cum incolis Tyri. » *Alienigenas* Philistæos alii vocant, quos nos *Palæstinos* appellamus. Hi enim soli ex genere Chanaan relicti, et juxta Israellem habitantes, merito alienigenæ potissimum nuncupati sunt.

VERS. 9. « Etenim et Assur venit cum illis. » Illa tempestate Assyrii non regnabant. Innuat igitur sermo **1193** Samaritas, qui cum Assyriorum coloni essent, post decem tribuum servitutem, in eorum civitatibus habitaverunt. « Facti sunt in adiutorium filiis Lot. » Significat Moabitas et Ammonitas potissimum adversus populum insurrexisse, reliquasque gentes congregasse.

VERS. 10, 11. « Fac illis sicut Madian, et Sisaræ, sicut Jabin in torrente Cisson. Disperierunt in Endor. » Beneficia præterita grato animo commemorant, eandem opem efflagitantes. Hos porro duces Baraac et prophetissa Debora profligarunt. « Facti sunt ut stercus terræ. » Nam cum insepulti mansissent, consumpti sunt, et velut quoddam stercus cum terra misti sunt.

VERS. 12, 13. « Pone principes eorum sicut Oreb, et Zeb, et Zebee, et Salmana. Omnes principes eorum. » De his omnibus Judicum historia meminit. Necavit autem ipsos Gedeon divina gratia ductus. Horum instar, ut eorum hostes conterantur, obsecrant, causamque docent. « Qui dixerunt, Hæreditate possideamus sanctuarium Dei. » Juveniliter enim exsultant, et insaniant, **1194** ut templo etiam tibi consecrato potiantur. *Sanctuarium* enim Dei templum appellavit. Symmachus vero sanctuarium *mansionem* dixit. Hinc perspicuum factum est totum psalmi argumentum. Quoniam enim reversi templum erexerunt, et omnis legis cultus in hoc peragebatur (sine hoc enim secundum legem minime licebat cultum exhibere); porro ob conversationem secundum legem finitimi Judæis inimici erant: in templum totum impetum fecerunt, ut cum hoc et Hebræorum genus et legis cultum derent.

VERS. 14. « Deus mi, pone illos ut rotam. » Quasi dicat, Impera ut ipsi variis calamitatibus obsideantur, continuisque malis circumda eos. « Et sicut stipulam ante faciem venti. » Dissipa ipsos instar stipulæ a vento agitatae.

VERS. 15, 16. « Sicut ignis qui comburet silvam, et sicut flamma comburens montes: ita persequeris illos in tempestate tua, et in ira tua tur-

x Judic. iv. y Judic. vii et viii.

θ'. « Καὶ γὰρ καὶ Ἀσσοῦρ συμπαρεγένετο μετ' αὐτῶν. » Ἀσσύριοι κατ' ἐκείνον οὐκ ἐβασίλευον τὴν καιρὸν. ἀνίττεται τοίνυν ὁ λόγος τοὺς Σαμαρείτας, ἀποίκους Ἀσσυρίων βντας, μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν δέκα φυλῶν ἐν ταῖς ἐκείνων οἰκίσαντας πόλειςιν. « Ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν²⁵ τοῖς υἱοῖς Λώτ. » Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας διαφερόντως κατὰ τοῦ λαοῦ θρασυθέντας, καὶ τὰ λοιπὰ συναγείραντας²⁶ ἔθνη²⁷.

ι', ια'. « Ποίησον αὐτοῖς²⁸ ὡς τῇ Μαδιάμ καὶ τῷ Σισάρῳ²⁹ ὡς τῷ Ἰαβλὶν³⁰ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισσῶν³¹. Ἐξωλοθρευθήσαν³² ἐν Ἀενδώρ³³. » Τῶν προτέρων εὐεργεσιῶν μνημονεύουσιν εὐγνώμονες³⁴, τὴν αὐτὴν αἰτούντες ἐπικουρίαν· τούτους μὲν τοὺς στρατηγούς Βαραάκ³⁵ καὶ ἡ προφητις Δεδόρρα κατέλυσεν³⁶. « Ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῇ γῆ. » Ἄταφοι γὰρ διαμειναντες διελύθησαν³⁷, καὶ οἶόν τις κόπρος τῇ γῆ συνμίγησαν.

ιβ', ιγ'. « Θεοῦ³⁸ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ὡς τὴν Ἠρήθ, καὶ Ζηθ, καὶ Ζεβεε, καὶ Σαλμανάν. Πάντας τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν. » Καὶ τούτων ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορία μέμνηται· ἀνέλε δὲ αὐτοὺς Γεδεὼν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος στρατηγούμενος. Τούτοις παραπλησίως, καὶ τοὺς σφετέρους πολεμίους ἀντιβολοῦσι καταλυθῆναι, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκουσιν. « Ὅς τινες εἶπον· Κληρονομήσωμεν³⁹, ἑαυτοῖς⁴⁰ τὸ ἁγίαστήριον⁴¹ τοῦ Θεοῦ. » Νεανιεύονται γὰρ, καὶ θρασύνονται καὶ τοῦ ἀνακειμένου σοι κρατήσειν ναοῦ⁴². Ἄγριαστήριον γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸν ναὸν προσηγόρευσεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος τὸ ἁγίαστήριον *δαιταν* εἶρηκεν. Ἐντεῦθεν δήλη γέγονε πᾶσα τοῦ ψαλμοῦ ἡ ὑπόθεσις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπανελθόντες ἀνυποκόμισαν τὸν ναὸν⁴³, πᾶσα δὲ ἡ νομικὴ λατρεία διὰ τούτου⁴⁴ ἐπετελεῖτο· τούτου γὰρ δίχα λατρεύειν οὐκ ἦν κατὰ νόμον· διὰ δὲ τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν ἀπηχθάνοντο πρὸς Ἰουδαίους εἰ ἀστυγέτονος· κατὰ⁴⁵ τοῦ ναοῦ πᾶσαν ἐποίησαντο τὴν ὀρμὴν, ὥστε σὺν τούτῳ καὶ τὸ ἔθνος, καὶ τὴν κατὰ νόμον καταπαῦσαι· λατρείαν⁴⁶.

ιδ'. « Ὁ Θεός μου, θεοῦ αὐτοὺς ὡς τροχόν⁴⁷. » Ἄντι τοῦ, Ἐν συμφοραῖς αὐτοὺς παντοδαπαῖς περιστρέφουσαι κέλευσον, καὶ κακοῖς ἐπαλλήλοις⁴⁸ περιβαλλε. « Ὡς καλᾶμην κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. » Σκέδασον αὐτοὺς δίκην καλᾶμης⁴⁹ ὑπὸ ἀνέμου ριπίζομένης.

ιε', ις'. « Ὡς⁵⁰ πῦρ, ὃ διαπλέξει ὄρυμνόν⁵¹ ὡσεὶ φλόξ ἡ κατακαύσει⁵² ὄρη, οὕτως καταδιώξεις αὐτοὺς ἐν τῇ καταιγίδι σου, καὶ ἐν⁵³ τῇ ὄργῃ σου ταρα-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ *Εἰς ἀντίλ.* Hebr. *brachium*. ²⁶ cod. 2 *συναγείροντας*. ²⁷ *Ἐθνη*. cod. 1 *add.* διὰ δὴ ταῦτά φησιν. ²⁸ cod. 2 *αὐτοῖς*. ²⁹ Rec. lectio est *Σισάρρα*. ³⁰ cod. 2 *Ἰαβείμ*. ³¹ Rec. lectio est *Κισσῶν*. ³² cod. 1 *ἐξωλοθρευθήσαν*. ³³ *Ἀενδώρ*. In margine cod. 2 *ascripsum* est ἐν ἀσχήμῳ (legendum esse videtur vel εὐσχήμονι vel εὐσήμεν) τόπων· ἀενδώρ γὰρ εὐπρέπεια ἐρμηνεύεται. ³⁴ cod. 2 *εὐγνωμόνας*. ³⁵ cod. 2 *Βαραάκ*. ³⁶ *Κατέλυσεν*. cod. 1 *add.* τούτου γὰρ λέγει διὰ τὸν ἔξῃς. ³⁷ cod. 2 *ἐλύθησαν*. ³⁸ *Θεοῦ*. Hebr. *pone eos*. ³⁹ Rec. lectio h. l. est εἶπαν *Κληρονομήσωμεν*. ⁴⁰ cod. 2 *ἑαυτοῖς*. ⁴¹ *Ἄγριαστ.* Rec. lectio est *θυσιαστήριον*. ⁴² *Ναοῦ*. cod. 2 *add.* οἴονται. ⁴³ cod. 1 *ναόν*. ⁴⁴ cod. 2 *τούτων*. ⁴⁵ *Κατὰ*. cod. 1 *πρᾶμ. κατὰ*. ⁴⁶ *Κατακ. λατρ.* cod. 1 *πολιτείαν παῦσαι· καὶ λατρείαν*. ⁴⁷ *Ὡς τροχόν*. Hebr. *instar turbine*. ⁴⁸ *Ἐπαλλ.* cod. 2 *πρᾶμ. ἀλλ.* ⁴⁹ *Δίκην κατὰ*. cod. 2 *ὡς καλᾶμην*. ⁵⁰ cod. 1 *ὡσεὶ*, quæ est rec. lectio h. l. ⁵¹ cod. 2 *ὄρυμνός*. ⁵² *Ἡ κατακ.* Rec. lectio est *κατακαύσαι*. ⁵³ *Ἐν* — *σού*. Hebr. *et turbine tuo*.

ξεις⁶⁶ αὐτούς. » Ἐν ταῖς δρυμοῖς αὐτομάτως⁶⁷ ἔξίπτεται φλόξ, τῶν δένδρων ὑπὸ σφοδροτέρου πνεύματος κινουμένων, καὶ ἀλλήλοις συντριβομένων, καὶ τῇ τρίψει τὸ θάλλος ἐργαζομένων, καὶ κατὰ μικρὸν δι' ἀλλήλων ἐξασπτομένων. Παραπλησίως τοῖνον καὶ τούτους ἔκτετεύουσιν ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆναι, καὶ ταῖς οἰκείαις ἐκδοθῆναι παρανομίαις, κατὰ τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν· « Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἣ ἐξεκαύσατε. »

ἰ'. « Πλήρωσον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀτιμίας· καὶ ζητήσουσι τὸ δνομά σου, Κύριε. » Διαμαρτόντες γάρ ὦν βούλονται, καὶ αἰσχύνῃς ἐμπλησθέντες, ἐπιγνώσονται σου τὴν δύναμιν.

η', ιθ'. « Αἰσχυνθήτωσαν, καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐντραπήτωσαν, καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν ὅτι δνομά σοι Κύριος· σὺ μόνος Ἰψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἀγαθὰ τοῖς ἐχθροῖς αἰτοῦσι καὶ πολεμούμενοι. Ἰκετεύουσι γὰρ αὐτούς, ἀντὶ μὲν τῆς θρασύτητος αἰσχύνῃ⁶⁸ περιβληθῆναι· διὰ δὲ τῆς αἰσχύνῃς⁶⁹ καρπώσασθαι τὴν θεῖαν ἐπίγνωσιν· καὶ τῆς μὲν τῶν εἰδώλων πλάνης ἀπαλλαγῆναι, μαθεῖν δὲ τῇ πείρᾳ, ὡς αὐτός ἐστι⁷⁰ μόνος καὶ Θεὸς καὶ Δεσπότης, ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, καὶ πᾶσαν κυβερνῶν καὶ πρυτανεύων⁷¹ τὴν γῆν, [ἡ⁷² τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός, ὁ μονογενὴς Υἱὸς μετὰ τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΥ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ὑπὲρ⁷³ τῶν ληνῶν, τοῖς υἱοῖς Κορέ⁷⁴. » Διπλῆ τοῦ ψαλμοῦ ἡ προφητεία. Προαγορεύει γὰρ⁷⁵ ὁ μόνος τὴν⁷⁶ Ἰουδαίων ἀνάκλησιν⁷⁷, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὴν σωτηρίαν. Ἀηνοῦς δὲ, ὡς καὶ ἤδη προειρήκαμεν, τὰς Ἐκκλησίας καλεῖ⁷⁸. Ἐν ταύταις γὰρ καὶ ὁ πνευματικὸς ἀμπελῶν τὸν οἶκτον προσφέρει καρπὸν⁷⁹, καὶ τὸν σωτήριον⁸⁰ κατασκευάζομεν οἶνον, τὸν ἀληθῶς εὐφραίνοντα τῶν πεπιστευκότων⁸¹ τὰς καρδίας.

β', γ'. « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Ἐπιποθεῖ, καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλάς τοῦ Κυρίου. » Ταῦτα καὶ οἱ ἐν Βαβυλῶνι διάγοντες ἐδιδάχθησαν λέγειν, ἵνα ποθῶσι τὴν ἐπάνοδον, καὶ τῆς κατὰ νόμον ὀρεχθῶσιν λατρείας. Καὶ μέντοι καὶ ἡμεῖς⁸², οἱ τῆς σωτηρίας τετυχηκότες⁸³, καὶ ἐκ τῶν θείων σηκῶν τὴν ὠφέλειαν καρποῦ μενοι⁸⁴. Διαφερόντως δὲ ἡμῖν⁸⁵ ἡ προφητεία προσήκει. Πολλὰ γὰρ ἐσσεσθαι προλέγει σκηνώματα, καὶ πολλὰς ὀνομάζει ληνούς, καὶ θυσιαστηρίων ὡσαύτως μνημονεύει πολλῶν. Ἰουδαῖοι δὲ ἓνα εἶχον νεῶν, καὶ ἓν ὁμοίως⁸⁶ θυσιαστήριον.

⁷² Isa. I, 11.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. uterque συνταράξεις. ⁶⁷ cod. 2 αὐτόματος. ⁶⁸ Αἰσχύνῃ — δὲ τῆς. Des. in cod. 2. ⁶⁹ Αἰσχ. cod. 2 πραγμ. καί. ⁷⁰ Ἔστι. Abest a cod. 2. ⁷¹ Πρυταν. cod. 2 πραγματεύων. ⁷² E cod. 1. ⁷³ Ὑπὲρ. In textu τῶν Ὁ πρᾶξ. Εἰς τὸ τέλος. ⁷⁴ Κορέ. cod. 1 addit ψαλμῶς, ut in textu τῶν Ὁ. ⁷⁵ Τῆν. cod. 2 τῶν. ⁷⁶ Ἀνάκλ. cod. 2 πραγμ. τῆν. ⁷⁷ Καλεῖ. cod. 2 ἐηλοῖ. ⁷⁸ Καρπὸν. cod. 1 add. τῷ θεῷ καὶ Σωτήρι. ⁷⁹ Σωτ. cod. 1 θείον. ⁸⁰ Πεπιστ. cod. 1 add. ἀνθρώπων. ⁸¹ cod. 2 ἡμῖν, omisso ὁ. ⁸² cod. 2 τετυχηκότες. ⁸³ cod. 2 καρποῦ μένοις. ⁸⁴ Δὲ ἡμῖν. Des. in cod. 2. ⁸⁵ Ὅμοίως. cod. 2 μό-
νον.

A**b**asis eos. » In nemoribus sponte flamma accenditur, cum arbores vehementiori vento agitantur, et inter se colliduntur, et collisione æstus efficiunt, et paulatim invicem accenduntur. Pari ratione igitur, ut isti a se invicem perimantur, et suis iniquitatibus prodantur, obsecrant, juxta vaticinationem **1195** dicentem : « Ambulabitis in lumine ignis vestri, et flamma, quam accendistis ? »

VERS. 17. « Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine. » Frustrati enim rebus optatis, et ignominia referti, tuam potentiam agnoscent.

VERS. 18, 19. « Erubescant, et conturbentur in sæculum sæculi, et confundantur, et pereant. Et cognoscant te esse quem vocamus Dominum, te solum Altissimum esse in omni terra. » Bona inimicis petunt, etsi bello appetiti. Orant enim, ut ipsi pro audacia quidem ignominia afficiantur : per ignominiam autem divinam cognitionem reportent, et ab idolorum errore liberi fiant, experientiaque discant ipsum solum esse et Deum et Dominum, qui in excelsis habitat, et humilia respicit, totumque orbem gubernat et moderatur [eujus salutem effecit Deus ex Deo, unigenitus Filius, postquam modo quem non satis comprehendere possumus, homo est factus].

INTERP. PSALMI LXXXIII.

VERS. 1. « Pro torcularibus, filiis Core. » Psalmus geminam vaticinationem continet. Prædicti enim non modo Judæorum revocationem, verum etiam totius orbis salutem. *Torcularia* autem, ut jam supra diximus, ecclesias appellat. In his enim spiritualis vinea proprium fert fructum, et salutare **1196** conficimus vinum, quod fidelium corda vere lætificat.

VERS. 2, 3. « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum. Concupiscit, et deficit anima mea desiderio atriorum Domini. » Hæc et ii, qui Babylone gegebant, docti sunt dicere, ut reditum exoptarent, et cultum secundum legem expeterent. Atque etiam nos instruimur eadem dicere, qui salutem consecuti sumus, et ex divinis altaribus utilitatem percipimus. Nobis vero præcipue vaticinatio convenit. Multa enim tabernacula fore præcinit, et multa nominat torcularia, et altaria multa similiter commemorat. Judæi autem unum habebant templum, et unum similiter altare. Singula porro

verba prophetæ in amorem divinum accendunt mentem. *Dilecta* enim dicit, amoreque digna Dei tabernacula esse : nec simpliciter se ea desiderare, sed deficere desiderio atriorum Domini. Consonantia vero his sunt ea quæ sequuntur. « Cor meum et caro mea exultaverunt in Deo vivo. » Non sola autem anima exsultat et lætatur, sed etiam corpus lætitiæ particeps fit, resurrectionis spem accipiens. Hoc enim sermo tacite innuit. Propterea et vivum Deum appellavit, tanquam vitæ largitorem. Quoniam enim Babyloniorum atque etiam majorum nostrorum dii, penitus inanimati et sensu destituti erant ; satis apposite ii, qui ab his liberati sunt, verum Deum **1197** nominant vivum. [Ipsius enim est vox : « Ego sum vita et resurrectio ^a. » Et : « Qui edit me, vivet in me ^b. »]

VERS. 4. « Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum ubi reponat pullos suos. » Aquila autem sic : *Etenim avis invenit sibi domum, et passer nidum sibi, ubi reposuit pullos suos.* Quemadmodum enim passeret et turtures, atque etiam reliquæ aves, vagantur quidem quando non habent nidum, cum vero hunc construxerint, in ipso commorari solent, et suos ibi pullos alunt : sic nos olim quidem erravimus ; nunc vero, tua gratia vocati, et tabernacula tua nacti, prope tuas aras pullos nostros instruimus, cum filiis nostris tibi assidentes, et spiritualem cibum a te reportantes. « Altaria tua, Domine virtutum, Rex mi, et Deus mi. » Nostri enim nidi et cubilia, et bonorum fruitio, tua sancta altaria sunt. Apud illa enim, veluti pulli hiantes, divinum et salutarem cibum a te percipiunt.

τὰ ἱεῖρά σου θυσιαστήρια. Παρ' ἐκείνα γὰρ, καθάπερ τροφήν καὶ σωτήριον ⁹².

VERS. 5. « Beati omnes qui habitant in domo tua : in sæcula sæculorum laudabunt te. » Horum autem singula figurate quidem iis congruunt, qui Babylone degebant : nobis vero secundum **1198** ipsam veritatem conveniunt. Etenim illi longe a divino templo remoti beatos esse dicunt eos, qui ibi opem consequuntur : et nos, divina dulcedine gustata, beatos nuncupamus eos, qui Deo continue assistunt, divinisque bonis perfruuntur.

^a Joan. xii, 25. ^b Joan. vi, 57.

Ἐκάστη μὲν τῶν εἰρημένων ⁷⁴ λέξις εἰς ἔρωτα θεῖον πυρσεύει τὴν γνώμην. Ἀραπητὰ μὲν γὰρ ⁷⁵ λέγει, καὶ ἀξίεραστα τοῦ θεοῦ τὰ σκηνώματα, οὐκ ἀπλῶς δὲ ποθεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκλείπειν εἰς τὰς αὐλάς τοῦ κυρίου ⁷⁶. Σύμφωνα δὲ τούτοις καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. « Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο ἐπὶ θεὸν ζῶντα. » Οὐχ ἡ ψυχὴ δὲ μόνη ⁷⁷ γάννυται, καὶ ἀγάλλεται, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα κοινωνῶν ἤκε τῆς θυμηδίας, δεξάμενον τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο γὰρ ὁ λόγος αἰνέττεται. Διὰ τοῦτο καὶ ζῶντα τὸν θεὸν προσηγόρευσεν, ὡς ζωῆς ὑπάρχοντα χορηγόν ⁷⁸. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ βαβυλωνίων θεοί, καὶ μὲν δὴ καὶ οἱ τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ ἀψυχοὶ ἦσαν καὶ ἀναίσθητοι παντελῶς, μάλα εἰκότως οἱ ἐκείνων ἀπαλλαγέντες ζῶντα τὸν ἀληθῆ θεὸν ὀνομάζουσιν. [⁷⁹ Αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ φωνή· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις· καὶ ὁ τρώγων με ζήσεται ἐν ἐμοί. »]

δ'. « Καὶ γὰρ στρουθίον εὔρεν ἑαυτῷ οἶκον, καὶ τρυγῶν νοσσιὰν ἑαυτῆ, οὐ θῆσει τὰ νοσσία ἑαυτῆς. » Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτω· Καὶ γὰρ ⁸⁰ ὄρνισσον εἶδεν ἑαυτῷ οἶκον, καὶ στρουθίον νοσσιὰν αὐτῷ ⁸¹, οὐ ἔθετο νοσσιὰν αὐτοῦ ⁸². Καθάπερ γὰρ στρουθία καὶ τρυγῶνας ⁸³, καὶ μὲν δὴ καὶ ⁸⁴ οἱ ἄλλοι ὄρνιθες, πλανῶνται μὲν οὐκ ἔχοντες καλίαν, πηξάμενοι δὲ ταύτην ἐν αὐτῇ διατρίβειν εἰώθασι, καὶ τοὺς οἰκείους ἑαυτῶν ⁸⁵ τρέφουσι νεοττοῦς· οὕτως ⁸⁶ ἡμεῖς πάλα μὲν ἐπλανώμεθα, νῦν δὲ ὑπὸ τῆς σῆς χάριτος προκληθέντες ⁸⁷, καὶ τὰς σὰς εὐρόντες σκηνάς, παρὰ τὰ θυσιαστήριά σου τοὺς οἰκείους ἐκπαιδεύομεν νεοττοῦς, μετὰ τῶν ἡμετέρων σοὶ ⁸⁸ προσεδρεύοντες ⁸⁹ παίδων, καὶ τὴν πνευματικὴν ⁹⁰ τροφήν παρὰ σοῦ κομιζόμενοι ⁹¹. « Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων, ὁ βασιλεὺς μου, καὶ ὁ θεός μου. » Ἡμῶν γὰρ καλὰ, καὶ νοστιὰ ⁹², καὶ ἀπόλαυσις ἀγαθῶν, νεοττοὶ κεχρηγῶτες, παρὰ σοῦ κομιζόμεθα τὴν θείαν

ε'. « Μακάριοι πάντες ⁹³ οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου εἰς ⁹⁴ τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνεσοῦσίν σε. » Τούτων δὲ ⁹⁵ ἕκαστον τυπικῶς μὲν τοῖς ἐν βαβυλῶνι συμβαίνει· ἡμῖν δὲ προσήκει κατ' αὐτὴν τὴν ἀληθειαν. Καὶ γὰρ ἐκείνοι πόρρω ὄντες τοῦ θεοῦ νεῶ, μαχαρίζουσι τοὺς τῆς ἐκείθεν ἀπολαύοντας προμηθείας· καὶ ἡμεῖς γευσάμενοι τῆς θείας γλυκύτητος, ζηλωτοὺς ἀποκαλοῦμεν τοὺς διηλεκτικῶς τῷ θεῷ προσεδρεύοντας, καὶ τοῖς θεοῖς ἀγαθοῖς ⁹⁷ ἐντροφῶντας ⁹⁸.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁴ cod. interque proeireμένων. ⁷⁵ Γάρ. Abest a cod. 2. ⁷⁶ Κυρίου. cod. 1 add. διδάσκει ⁷⁷ cod. 2 μόνον. ⁷⁸ Χορηγόν. cod. 1 add. καὶ διὰ θανάτου ζωὴν χαρισάμενον. *Et qui vitam per mortem largitur.* ⁷⁹ E cod. 1. ⁸⁰ Γε. cod. 2 Γάρ. ⁸¹ cod. 2 ἑαυτῷ. ⁸² cod. 1 αὐτῆς. ⁸³ cod. 2 τρυγῶν. ⁸⁴ Μὲν δὴ καὶ Des. in cod. 1. ⁸⁵ cod. 2 αὐτῶν. cod. 1 ἐν αὐτῇ. ⁸⁶ cod. 2 οὕτω καὶ. ⁸⁷ cod. 2, προσκληθέντες. cod. 1 præm. ὡ Δέσποτα. ⁸⁸ Σοί. Abest a cod. 2. ⁸⁹ cod. 2 προσεδρεύομεν. ⁹⁰ Πνευμ. cod. 1 add. καὶ ζωοποιόν. ⁹¹ Κομιζ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ θέλει εἰπεῖν διὰ τῶν ἐξῆς. ⁹² cod. 2 νεοττία. ⁹³ Σωτήριον. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ σαφέστερον διὰ τῶν ἐξῆς ἔφησεν. ⁹⁴ Πάρτες. Abest ab utroque cod. et a textu τῶν Ὁ. ⁹⁵ Εἰς — αἰώνων. Hebr. *adhuc.* ⁹⁶ Δέ. Abest a cod. 2. ⁹⁷ Ἀγαθ. Abest a cod. 1. ⁹⁸ Ἐντροφ. cod. 1 add. διὰ δὴ ταῦτα φησὶν ὁ προφητικὸς νόσος.

ζ'. « Μακάριος ἀνὴρ οὗ ὅ ἐστιν ἀντιληψίς αὐτῷ Ἀ παρὰ σου, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἰ. » Μακαρίζει ὁ λόγος τὸν τῆς θείας ἀεὶ κηδεμονίας τυγχάνοντα ἰ, καὶ τῇ θείᾳ χάριτι τὸν νοῦν φωτιζόμενον, καὶ ἀεὶ τοὺς εὐσεβεῖς ἐν αὐτῷ στρέφοντα ἰ λογισμούς. Θεοῦ γὰρ ἀναβάσεις εἰς καρδίαν γινομένας, τοὺς εὐσεβεῖς περὶ Θεοῦ ἰ λογισμούς ὁ προφητικὸς ὠνόμασε λόγος ἰ.

ζ'. Διέθετο ἰ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος, εἰς τὴν ὃν ἔθετο ἰ. Καὶ γὰρ εὐλογίας δώσει ὁ νομοθετῶν. ἰ Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἰ τὰς ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ δεχόμενος ἰ, καὶ τοῦ νομοθέτου ἰ τὰς εὐλογίας μεμαθηκώς ἰ, οὐκ εἰς γέλωτα ἑαυτὸν ἐκδίδωσι καὶ τρυφὴν, ἀλλὰ εἰς κλαυθμὸν καὶ δάκρυα, τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῆς ἐπιέμενος. ἰ Ἦκουσε γὰρ τοῦ Θεοῦ ἰ λέγοντος ἰ « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες ἰ, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται ἰ καὶ ἰ, « Μακάριοι οἱ κλαίοντες ἰ, ὅτι αὐτοὶ ἰ γελᾶσονται ἰ. » Ταύτας τοίνυν τὰς συνθήκας ποιησάμενος, προσμένει τοῦ νομοθέτου τὴν εὐλογίαν. Κοιλὰς δὲ κλαυθμῶνος τυπικῶς μὲν ὁ τόπος ἰ, ἐν ᾧ φανεῖς ἄγγελος, τὴν τοῦ λαοῦ παρανομίαν διήλεγξε, καὶ εἰς κλαυθμὸν τὸ πλῆθος ἐκίνησεν. Οὕτω γὰρ ἐκεῖνο ἰ τὸ χωρίον ἐξ ἐκεῖνου προσηγορεύθη. Κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς κλαυθμῶνος κοιλὰς ὁ παρῶν βίος, ἐν ᾧ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ἐσθίει ἰ τὸν ἄρτον ἰ, καὶ ἡ Εὐὰ ἐν λύπαις ἰ τίχεται ἰ τέχνα ἰ καὶ οὐ μόνον οἱ ἁμαρτάνοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἅγιοι στένουσι, καὶ ὁ μὲν, φησὶν, ἕως θανάτου λυπεῖται ἰ, ὁ δὲ βοᾷ, « Λάβε τὴν ψυχὴν μου, καὶ ὅτι καλὸν μοι τὸ ἀποθανεῖν, ἢ ζῆναι. » Καὶ ὁ μέγας δὲ κῆρυξ τῆς ἀληθείας φησὶ, ἰ « Καὶ ἡμεῖς τὴν ἀπαρχὴν ἰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες ἐν αὐτοῖς ἰ στενάζομεν ἰ. » Οὕτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τοὺς ἀγωνιζομένους ἰ ἁγίους ἰ δάκρυσιν ἐνδελειχῶς κρημιμένους, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εὐφροσύνην κομιζομένους. ἰ Ἐν ταύτῃ τοίνυν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος οἱ τὰς ἀναβάσεις ἰ δεξάμενοι, καὶ τὰ δάκρυα τοῦ νομοθέτου τὴν εὐλογίαν προσμένουσιν ἰ.

ζ'. « Πορεύσονται ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν. ἰ Ἀύξουσι γὰρ ὅσημέραι τὴν ἰσχύν, καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς ἀρετῆς πολλὴν ἐπιτεῶνται βίωμην. Οὕτως οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀσπάζόμενοι βίον, ἀπὸ προσευχῆς εἰς ὑμνωδίαν βαδίζουσιν ἰ ἀπὸ τῆς ὑμνωδίας ἐπὶ τὴν

Vers. 6. « Beatus vir cuius est auxilium abs te ; ascensiones in corde suo. » Beatum esse dicit eum, qui semper divinæ curæ est compos, quique divina gratia mentem habet illustratam, et semper pias cogitationes in ea revolvit. *Ascensiones enim Dei in corde factas, pias cogitationes de Deo propheticus sermo nuncupavit.*

Vers. 7. « Disposuit in valle lacrymarum, in loco quem posuit. Etenim benedictionem dabit legislator. » Qui enim ascensiones Dei in suo corde recipit, et legislatoris benedictiones adeptus est, non risui deliciisque dat sese, sed luctui et lacrymis, ex hac vita excedere cupiens. Audivit enim Deum dicentem : « Beati qui lugent, quoniam ipsi solatium accipient, » et, « Beati qui mœrent, quoniam ipsi ridebunt. » Cum igitur hæc pacta inierit, **1199** legislatoris benedictionem exspectat. *Vallis autem lacrymarum secundum figuram quidem est locus, in quo apparens angelus populi transgressionem redarguit, et in lacrymas concionem movit. Sic enim locus ille ab eventu appellatus est. Proprie autem et vere præsens vita lacrymarum vallis est, in qua et Adam in sudore vultus pane vescitur, et Eva in doloribus filios parit : et non modo peccatores, verum etiam sancti ingemiscunt, et ille quidem dicit, ad mortem usque se tristem esse, hic vero exclamat : « Tolle animam meam, et melius est mihi mori, quam vivere. » Et magnus veritatis præco dicit : « Et nos primitias Spiritus habentes in nobis ipsis ingemiscimus. » Sic cernere licet etiam sanctos decertantes, lacrymas continue utentes, et lætitiâ hinc reportantes. In hac igitur valle lacrymarum qui ascensiones receperunt, et lacrymas effundunt, et laboriosam vitam amplectuntur, et legislatoris benedictionem exspectant.*

προχέουσι, καὶ τὸν ἐπίπονον ἀσπάζονται βίον ἰ, καὶ

Vers. 8. « Ibunt de virtute in virtutem. » Augmentum enim quotidie robur, incrementoque virtutis magnam vim sibi parant. Sic ii, qui religiosam vitam amplexi sunt, a precibus ad hymnorum cantilenam pergunt, et ab hymnorum cantilena ad sup-

ἰ Matth. v, 4 ; coll. Luc. vi, 21. ἰ Judic. ii, 1 seqq. ἰ Matth. xxvi, 38 ; coll. Marc. xiv, 34. ἰ Juan. iv, 5. ἰ Rom. viii, 23.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἰ Οὗ — αὐτοῦ. Hebr. *Cui robur est in te, in quorum corde sunt semitæ (tuæ).* ἰ Αὐτοῦ. cod. 2 add. διέθετο. ἰ Τυγχ. cod. 1 ἀπολαύοντα, ascripta tamen lectione altera. ἰ cod. 1 τρέφοντα. ἰ Θεοῦ — λόγος. Des. in cod. 2. ἰ Λόγος. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ἰ Διέθετο — νομοθετῶν. Hebr. *Transseunt per vallem fetus, fontem ponent (s. facient) eam : imo benedictionibus induet (eos) doctor.* ἰ cod. uterque διέθετο. ἰ Θεοῦ. cod. 2 præm. ἀγαθοῦ. ἰ cod. 1 δεξάμενος. ἰ cod. 2 νόμου. ἰ cod. 1 διαμεμαθηκῶς. ἰ Θεοῦ. cod. 1 add. Κυρίου. ἰ Περθ. cod. 1 add. νῦν. ἰ Καὶ. Abest a cod. 1. ἰ Κλαίοντες. cod. uterque add. νῦν. ἰ Αὐτοῖς. Abest a cod. 2. ἰ Rec. lectio Luc. vi, 21, est ὅτι γελᾶσετε. ἰ Ὁ τόπος. cod. 1 præm. ὠνόμασται. ἰ Ἐκεῖνο. Abest a cod. 1. ἰ cod. 2 ἰσθλεῖν. ἰ Ἄρτον. cod. 2 add. προσετάρχη. ἰ cod. 1 λύπη. ἰ cod. 2 τέξεν. ἰ cod. uterque λυπεῖσθαι. ἰ Ἀπαρχὴν. cod. 1 χάριν. ἰ cod. 2 ἑαυτοῖς. ἰ Στεν. cod. 1 add. στεναγμῶ ἀλαλήτω. ἰ Ἄγων. cod. 2 præm. νῦν. ἰ Ἄγίους. cod. 2 ἄλλους. ἰ Ἀναβ. cod. uterque præm. θείας. ἰ βίον. cod. 1 add. Καὶ μάλιστα οἱ τὸν ἀσκητικὸν καὶ ἀλώδητον μετερχόμενοι. *Maxime illi qui religiosam habent vitam etiamque illæsam servant.* ἰ Προσμένουσιν. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς.

plicationem, et ex illa ad divinorum oraculorum A lectionem, hinc ad **1200** consilia et admonitiones imperfectionum hominum, et a virtute in virtutem transeuntis, quotidie proprias divitias augent. « Conspicietur Deus deorum in Sione. » Hanc vero, inquit, mutationem rerum effecit Deus Verbum, cum homo factus esset, hominibusque per carnem apparuisset, cum primo in Sione se conspiciendum præbuisset.

VERS. 9, 10. « Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam, auribus percipe, Deus Jacobi. Protector noster, aspice, o Deus, et respice in faciem Christi tui. » Hæc propheta deprecatur, e longinquo hominum salutem prospiciens, et obsecrans universorum Deum, ut preces admittat, e semper sua cura populum dignetur, qui salutem adeptus est. Hunc quippe *Christi faciem* nuncupavit. Sic enim illum et divinus Apostolus * appellavit : « Vos enim estis corpus Christi, et membra de membro ⁶. » Et rursus : « Non potest oculus dicere manui, Opera tua non indigeo : aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarij ^h. »

VERS. 11. « Quoniam melior est dies unicus in atriis tuis, super millia. » Nam populus tuus, ope tua semper fruens, templo tuo assidet, utilitatem maximam hinc reportans. Quæ enim quis uno die hinc decerpere potest, aliunde non esset collecturus, licet multa millia dierum contereret. **1201** Hæc C porro dicere conveniebat etiam eos, qui Babylone captivi detinebantur, qui cum impiis hominibus vivere cogebantur, et nihil emolumentum inde reportabant, sed animo revolvebant pristinam utilitatem, quam ex divino templo percipere soliti erant. « Elegi potius abjectus esse in domo Dei mei, quam habitare in tabernaculis peccatorum. » Sic autem divina domus mihi amabilis est, ut elegerim prope hanc in solo projectus esse, et ante hujus januas volutari, quam in eximiis illustribusque peccatorum domibus commorari. Eodem modo hæc tum iis, qui Babylone captivi tunc erant, conducibilia erant, tum nobis sunt accommodata. Etenim illos Spiritus sancti gratia docebat, ne divinæ domus solitudinem despicerent : et nos instruiamur domus Deo consecratas semper concupiscere, [cum potissimum D

ικετεϊαν · ἐξ ἐκείνης ἐπὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἀνάγκωσιν · ἐντεῦθεν ἐπὶ τῶν ἀτελεστέρων ³³ παρ- αίνεσιν τε καὶ συμβουλήν, καὶ ἀπὸ δυνάμεως εἰς δύναμιν μεταβαίνοντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸν οἰκεῖον αὐξοῦσι πλοῦτον. « Ὁφθῆσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών. » Ταύτην δέ, φησὶ, τῶν πραγμάτων εἰργάσατο τὴν μεταβολὴν ἐνανθρωπήσας ³⁴ ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανείς, καὶ πρῶτον ἐν τῇ Σιών τὴν οἰκεϊαν ποιησάμενος ἐπιφάνειαν.

Θ', ι'. « Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου · ἐνώπιον, ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ὑπερασπιστὰς ἡμῶν, ἰδέ, ὁ Θεὸς, καὶ ἐπίβλεψον εἰς ³⁵ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. » Ταῦτα ὁ προφη- τῆς ἐπεύχεται, πόρρωθεν τῶν ἀνθρώπων τὴν σω- τηρίαν ἰδῶν, καὶ ἀντιβλῶν τὸν τῶν ὄλων Θεόν, τὴν ἱκετεϊαν δεξάμενον, ἀεὶ τῆς οικείας κηδεμονίας τὸν σεσωσμένον ἀξιώσασαι λαόν. Τοῦτον γὰρ ἐπεκάλεσε ³⁶ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ³⁷ · οὕτω γὰρ αὐτὴν καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος προσηγόρευσεν. « Ὑμεῖς γὰρ ³⁸ ἐστέ σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέλους ³⁹. » Καὶ πάλιν, « Οὐ δύναται ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ἡμῶν οὐκ ἔχω. »

ια'. « Ὅτι κρείσων ἡ ⁴⁰ ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐ- λαῖς σου, ὑπὲρ χιλιάδας. » Τῆς σῆς γὰρ κηδεμονίας ὁ σὸς λαὸς ἀπολαύων ἀεὶ τῷ σῷ προσεδρεύει ναῶν · πολλὴν ἐντεῦθεν τὴν ὠφέλειαν καρποῦμενος. Ἄ γὰρ ἐν μιᾷ τις ⁴¹ ἡμέρᾳ δρέψαιτο ἐντεῦθεν, οὐκ ⁴² ἂν ἐτέρωθεν συναγάγοι πολλὰς ἀναλώσας ἡμερῶν χιλιάδας. Ταῦτα μέντοι καὶ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτοις λέγειν ἤρμωσεν, ἀσεβέσι μὲν ἀνθρώ- πους συμβιοτεύειν ἠναγκασμένοις, κέρδος δὲ ἐκεῖ- θεν ⁴³ πορίζομένοις οὐδὲν, λογιζόμενοις δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ νεὴ παλαιὰν ὠφέλειαν ⁴⁴. « Ἐξελεξάμην παραρβρίπτεισθαι ⁴⁵ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου ⁴⁶ μᾶλλον, ἢ οἰκεῖν με ἐν ⁴⁷ σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν. » Οὕτω δέ μοι ὁ θεὸς ἀξίεραστός οἶκος, ὡς αἰρεῖσθαι παρὰ τοῦτον ⁴⁸ ἐπ' ἐδάφους ἐρβρίφθαι, καὶ πρὸ τῶν τούτου καλινδεῖσθαι θυρῶν ⁴⁹, ἢ ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ λαμπραῖς τῶν παρανομίᾳ σοζῶντων οἰκίαις διατᾶσθαι. Ὡσαύτως καὶ ταῦτα καὶ τοῖς ἐν Βαβυ- λῶνι πρόσφορα, καὶ ἡμῖν ἐπιτήδεια. Καὶ γὰρ ἐκεῖ- νους ἐδίδασκεν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, μὴ παρα- βλέπειν τοῦ θεοῦ οἴκου τὴν ἐρημίαν, καὶ ἡμεῖς D παιδευόμεθα καὶ τοὺς τῷ Θεῷ ⁵⁰ ἀφιερωμένους

⁶ I Cor. xii, 27. ^h ibid. 21.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

³³ cod. 2 ἐντελεστέρων. ³⁴ Ἐνανθρωπίσας. cod. 1 add. ἐκ Παρθένου. ³⁵ Εἰς. Rec. lectio h. l. est ἐπὶ. ³⁶ cod. 1 ἐκάλεσε. ³⁷ Χριστοῦ. cod. 1 add. Ὅν σὺ, φησὶ, διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ πλινθιγενείας ἀνέπλασας, τῷ θείῳ μύρῳ χρίσας καὶ σεαυτῷ ἐνώσας, Χριστὸν ἐκάλεσας διὰ τοῦ καλεῖσθαι χριστιανόν. *Quem tu, inquit, per lavacrum regenerationis quasi denuo formasti, sancto oleo unxisti, et te- cum unitum Christum vocasti, propterea quod Christianus dicitur.* ³⁸ Γάρ. Abest a cod. 2. ³⁹ cod. 1 μέ- ρους, quæ est rec. lectio l. c. ⁴⁰ Ἡ. Abest a cod. 2. ⁴¹ Τίς. cod. 2 præm. ἀν. ⁴² Οὐκ. cod. 1 præm. ταῦτα. ⁴³ cod. 2 ἐντεῦθεν. ⁴⁴ Ὀφέλειαν. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἐφησεν. ⁴⁵ Παραρβρ. Hebr. שפירי sture ad limen. ⁴⁶ Μου. Abest a cod. Vatic. ⁴⁷ Ἐν. Rec. lectio h. l. est ἐπὶ. ⁴⁸ cod. 2 τούτῳ. ⁴⁹ Θυρῶν. cod. 2 παδῶν. ⁵⁰ Θεῷ cod. 2 ἐγαθῷ.

οίκους⁵¹ ποθεῖν αἰεὶ· [⁵² ὅταν μάλιστα ὦσιν οἱ Α
τούτων πρόεδροι ἀνεπίληπτοι καὶ πίστει καὶ βίῳ
λαμπροί.]

εθ'. « Ὅτι⁵³ Ἐλες⁵⁴ καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος
ὁ Θεός. » [⁵⁵ Οὐδὲν γὰρ οὕτως Θεῷ προσφιλές ὡς
ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ ταύτης σύντροφος ἀλήθεια.]

« Χάριν καὶ δόξαν εἰώσει Κύριος. [ιγ'] Οὐ στε-
ρήσει⁵⁶ τὰ ἀγαθὰ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀκακίᾳ. »
Οἱ γὰρ ταύτην ἔχοντες περὶ τὸν Θεὸν τὴν διάθεσιν,
τούτων ἀπάντων ἀπολαύουσι τῶν ἀγαθῶν. Ἐλεος
γὰρ ἐκ τῶν θεῶν ἀναδραστάνει σηκῶν· καὶ πολλή
ἐκείθεν καὶ ἄφθορος τῆς ἀληθείας ἡ χορηγία.
Ἐκεῖθεν γὰρ τῶν ἀγαθῶν δογμάτων τὴν διδασκα-
λίαν δεχόμεθα, καὶ χάριν δὲ θεῶν ἐκ τῶν τοῦ παν-
αγίου⁵⁷ Πνεύματος κρουῶν ἀρπύζομεθα. Καὶ μέντοι
καὶ περιδλεπτοὶ γινόμεθα ἐντεῦθεν, καὶ λίαν περι-
φανεῖς· καὶ συλλήθδην εἰπεῖν, πᾶσαν τῶν ἀγαθῶν
δεχόμεθα τὴν ἀπόλαυσιν, κακίας μὲν καὶ πονηρίας
ἀπαλλαττόμενοι⁵⁸, ἀπλότητι δὲ καὶ ἀληθείᾳ συζῆν
πραΐτρούμενοι. « Κύριε ὁ Θεός⁵⁹ τῶν δυνάμεων·
μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. » Κατάλληλον
παντὶ τῷ ψαλμῷ τὸ ἀκροτελεῦσι. Μακαρίζει γὰρ,
καὶ ζηλωτὸν ὀνομάζει, τὸν πάσης⁶⁰ βιωτικῆς⁶¹
εὐκληρίας καταφρονούντα· μόνῃ δὲ τῇ ἐπὶ τὸν Θεὸν
ἐλπίδι θαρρόυντα, καὶ τὴν ἐντεῦθεν φουομένην σω-
τηρίαν τραγῶντα⁶².

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Τοῖς υἱοῖς Κορὲ ψαλμός. » Καὶ
τὴν σκιάν κατὰ ταυτὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὁ ψαλμός
προθεσπίζει. Ἐσκιαγράφει⁶³ γὰρ ὁ τῶν ὄλων θεὸς
τοῖς⁶⁴ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ πάντων ἀνθρώπων⁶⁵ τὴν
σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἐκείνους ἠλευθέρωσε, ποτὲ μὲν
τῆς Αἰγυπτίων, ποτὲ δὲ τῆς Βαβυλωνίων δουλείας.
Καὶ πάντων⁶⁶ ἀνθρώπων τὴν φύσιν ἐβρῦσατο τῆς⁶⁷
ἐπικρατουσῆς⁶⁸ διαδόλου τυραννίδος καὶ φθορᾶς.
Προλέγει τοίνυν ὁ ψαλμός, τὴν τε Ἰουδαίων ἐκ Βα-
βυλωνίων ἐπάνοδον, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὴν
σωτηρίαν.

β'. « Εὐδόκησας⁶⁹, Κύριε, τὴν γῆν σου. » *Εὐδο-
κῆσαι* ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν τι θελήσαι. Ἐπειδὴ τοίνυν
καὶ τῆς Ἰουδαίας διὰ τὴν τῶν οἰκητόρων παρνο-
μίαν ἐρημίαν⁷⁰ κατεψήφισατο· καὶ τῷ Ἀδὰμ μετὰ
τὴν ἁμαρτίαν τιμωρίαν ἐπέγαγε τῆς γῆς ἀράν⁷¹.
« Ἀκάνθας γὰρ, ἐφη⁷², καὶ τριδόλους [⁷³ ἀνατελεῖ
σοι·] τὴν τῶν λυπηρῶν ἀποβολήν⁷⁴ διὰ τῆς εὐδο-
κίας ὁ προφητικὸς παρεδήλωσε⁷⁵ λόγος, [⁷⁶ καὶ τῆς
φύσεως ἀπάσης τὴν ἀνανέωσιν.]

¹ G. n. iii, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵¹ Οἴκους. cod. uterque σηκούς. ⁵² E cod. 1. ⁵³ Ὅτι — Θεός. Hebr. *Num sol et clypeus est Jehova Deus*. Sicque verba ista interpretati sunt Aquila et Symm. Consentit quoque edit. V. ⁵⁴ Rec. lectio h. l. est Ἐλεον. ⁵⁵ E cod. 1. ⁵⁶ Οὐ στερήσει. Rec. lectio h. l. est οὐχ ὑστερήσει. ⁵⁷ Παναγίου. cod. 2 θελου. ⁵⁸ cod. 2 ἀπαλλαττόμεθα. ⁵⁹ Ὁ Θεός. Additur in edit. Ald. et Compl. ⁶⁰ Πάσης. cod. 1 add. μὲν. ⁶¹ Bωρ. Abest a cod. 2. ⁶² Τρυγ. cod. 1 add. ἀμήν. ⁶³ cod. 2 ἐσκιαγράφισατο. ⁶⁴ Τοῖς. cod. 1 præm. ἐν. ⁶⁵ Ἀνθρ. cod. uterque πραγμ. τῶν. ⁶⁶ Πάντων. cod. uterque πᾶσαν τῶν. ⁶⁷ Τῆς — φθορᾶς. cod. 1 τῆς τε πικρᾶς διαδόλου τυραννίδος καὶ τῆς ἀνιαρᾶς τοῦ θανάτου φθορᾶς. ⁶⁸ Ἐπικρατ. cod. 2 πικρᾶς. ⁶⁹ Εὐδοκ. Hebr. Π'י'ך Propitius iussit. ⁷⁰ Ἐρημ. Abest a cod. 1. ⁷¹ Ἀράν. cod. uterque præm. τὴν. ⁷² Ἐφη. Abest a cod. 2. ⁷³ E cod. utroque. ⁷⁴ Ἀπαβ. cod. 1 μεταβολήν. ⁷⁵ cod. 2 ἐδήλωσε. ⁷⁶ E cod. 1.

harum præsules a culpa vacui sunt, et fide ac vita conspicui.]

VERS. 12. « Quia misericordiam et veritatem diligit Deus Dominus. » [Nihil enim est, quo Deus magis delectetur, quam misericordia, et quæ hujus æmula est, veritas.]

« Gratiâ et gloriam dabit Dominus. [VERS. 13.] Non privabit bonis eos qui ambulat in innocentia. » Qui enim hac ratione erga Deum affecti sunt, omnibus his bonis perfruuntur. Ex divinis enim ædibus misericordia scaturit, et multa illinc et affluens veritatis largitio. **1202** Illinc enim bonorum dogmatum doctrinam recipimus: divinamque gratiam ex Spiritus sancti fontibus haurimus. **B** Quin etiam insignes inde et valde illustres evadimus, et, ut uno verbo dicam, omnium bonorum fruitionem percipimus, omnem quidem malitiam atque pravitatem abjicientes, simplicem autem, et veritati congruam vitam eligentes. « Domine Deus virtutum, beatus homo, qui sperat in te. » Finis toti psalmi accommodatus est. Beatum enim et felicem nuncupat eum, qui omnem præsentis vitæ felicitatem pro nihilo ducit, et soli spei, quam in Deo fixam habet, confidit, et inde manantem salutem percipit.

INTERP. PSALMI LXXXIV.

VERS. 1. « In finem, Filiis Core psalmus. » Et umbram simul et veritatem psalmus præcinit. Adumbravit enim universorum Deus per ea quæ Israelitis acciderunt omnium hominum salutem. Etenim illos liberavit, nunc quidem ab Ægyptiorum, nunc vero a Babyloniorum servitute. Sic omnium hominum naturam, ab urgente diaboli tyrannide, et ab interitu vindicavit. Vaticinatur igitur psalmus et Judæorum e Babylone reditum, et totius orbis terrarum salutem.

VERS. 2. « Benedixisti, Domine, terræ tuæ. » *Benedicere* est **1203** aliquid boni velle. Quoniam igitur, et ob incolarum iniquitatem condemnavit Judæam ut terra deserta esset, et Adamo post peccatum patratum pœnam inflixit, terræ maledictionem: « Spinas enim, inquit¹, et tribulos [productum tibi], » rerum trisium expulsionem per benedictionem demonstravit, [et totius naturæ innovationem.]

« Avertisti captivitatem Jacobi. [VERS. 3] Remisi iniquitates populo tuo, operuisti omnia peccata eorum. » Solvisti tristitia servitutis vincula, et libertatem captivis largitus es, cum patrata peccata despiciere statuisses. Cæterum totam hominum naturam captivam fuisse, et a Salvatore nostro Deo libertatem accepisse, ipse testis est, per Isaïam exclamans : « Spiritus Domini super me est, propterea unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum i. » Cum enim in Synagoga hanc vaticinationem Dominus legisset, Judæis dixit : « Hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris k. »

VERS. 4. « Mitigasti omnem iram tuam, avertisti te ab ira indignationis tuæ. » Dimisisti indignationem in nos, et benignitatem ostendisti.

VERS. 5. « Convertite nos, Deus salutaris noster, et averte iram tuam a nobis. » Videntur hi et illi bonum libertatis nuntium accepisse, sed nondum hanc consecuti esse : idcirco obsecrant, ut perfecte benignitatem consequantur.

VERS. 6. « Numquid in æternum irasceris nobis? aut extends iram tuam a generatione in generationem? » Convenit his qui a calamitatibus liberati sunt, his verbis uti, et nequaquam peccatorum veniæ confidere, sed timere, et judicem placare. Supplicant igitur et hi ne eadem ira extendatur, ut in alteram generationem perseveret, sed quamprimum finiatur.

VERS. 7. « O Deus, tu conversus vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te. » Novimus te, Domine, benignum esse, et credimus te reditum et vitam nobis largiturum esse : nos vero hæc adepti cum lætitia hymnum tibi offeremus.

VERS. 8. « Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. » Cum Cyrus Persarum rex, secundum Isaïæ prophetiam, redcundi potestatem largitus esset, festinant in patriam pervenire. Propterea igitur Deum orant ut celerem salutem ob benignitatem ipsis concedat. Tuam, inquit, nobis bonitatem, o Domine, quamprimum ostende, et salutem liberationem-

i Isa. Lxi, 1. k Luc. iv, 18.

« Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. [γ'] Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῶ λαῶ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Ἐλυσας τὰ λυπηρὰ τῆς δουλείας δεσμῶ, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐδώρησω τοῖς αἰχμαλώτοις, τὰ πεπλημμελημένα παριδεῖν ἐβέλυσας· ὅτι δὲ καὶ πάντα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις αἰχμάλωτος ἦν, καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ τὴν ἐλευθερίαν ἐδέξατο, μάρτυς ἦ αὐτὸς διὰ Ἡσαίου βοῶν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, ὃ ἐνεκεν ἔγρισέ με, εὐαγγελισθῆσαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἵνα ἴσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρον, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Ταύτην γὰρ ἐν τῇ Συναγωγῇ τὴν προφητείαν ἀναγνοῦς ὁ Δεσπότης ἔφη πρὸς Ἰουδαίους· « Σήμερον ἡ γραφὴ αὕτη ἐπληρώθη ἐν τοῖς ὠσιν ὑμῶν.

B δ'. Κατέπαυσας πᾶσαν τὴν ὀργὴν σου· ἀπέστρεψας ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ σου. » Ἐλυσας τὴν καθ' ἡμῶν ἀγανάκτησιν, καὶ τὴν εὐμένειαν ἐδειξας.

ε' Ἐπίστρεψον ἡμᾶς, ὁ Θεός, τῶν σωτηρίων ἡμῶν· καὶ ἀπόστρεψον τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἡμῶν. » Ἐοίκασιν καὶ οὗτοι χάκεινοι τὰ μὲν εὐαγγέλια τῆς ἐλευθερίας δεδέχθαι, μὴδέπω δὲ ταύτης τετυχηκένοι· οὐ δὴ χάριν ἀντιβολοῦσι τελείως τυχεῖν τῆς φιλανθρωπίας.

ς. « Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ὀργισθῆς ἡμῖν, ἢ διατενεῖς τὴν ὀργὴν σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. » Ἰρέπει καὶ τοῖς ἀπαλλαγείσι τῶν συμφορῶν τούτοις κερῆσθαι τοῖς ῥήμασι, καὶ μὴ θαρβῆναι τῇ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσει, ἀλλὰ δεδιέναι καὶ τὸν χριστὴν ἐκμειλισσεσθαι. Ἰκετεύουσι τοίνυν καὶ οὗτοι, μὴ ἐπιταθῆναι τὴν αὐτὴν ὀργὴν ὥστε εἰς ἐτέραν γενεάν διαρκέσαι, ἀλλὰ λυθῆναι ταχέως.

ζ' « Ὁ Θεός, σὺ ἐπίστρεψας ζωώσεις ἡμᾶς, καὶ ὁ λαός σου εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοί. » Ἴσμεν σου, Δέσποτα, τὸ φιλάνθρωπον, καὶ πεποιθήμεν, ὅτι σὺ καὶ τὴν ἐπανάδον παρέξεις, καὶ τὴν ζωὴν· ἡμεῖς δὲ τούτων ἀπολαύσαντες, μετ' εὐφροσύνης σοι τὸν ὕμνον προσίσομεν.

η'. « Δεῖξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου· καὶ τὸ σωτηριόν σου δῆψς ἡμῖν. » Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλεύσαντος κατὰ τὴν Ἡσαίου προφητείαν δεδωκότος τῆς ἐπανάδου τὴν ἐξουσίαν, ἐπειγόνται τὴν ἐνεγκούσαν καταλαθεῖν. Διὰ δὲ τοῦτο τὸν Θεὸν ἰκετεύουσι, ταχέϊαν αὐτοῖς διὰ φιλανθρωπίας παρασχεῖν σωτηρίαν. Τάχιστα, φησὶν δὲ ὁ Δέσποτα, τὴν σὴν ἡμῖν ἀγαθότητα δεῖξον, καὶ τὴν τὴν ὀργὴν σου ἀφῆκας, καὶ τῆς

D θόττητα δεῖξον, καὶ τὴν τὴν ὀργὴν σου ἀφῆκας, καὶ τῆς

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἡ Λυπηρὰ. cod. uterque πικρὰ. ἡ Θεοῦ. Abest a cod. 1. ἡ Μάρτυρας—ὡσὶν ὑμῶν. cod. 1 ita : Δῆλον παντὶ σθένει· ἐβραπίσθη γὰρ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐκεῖνος, ἵνα τοὺς πιστευόντας εἰς αὐτὸν τῆς τοῦ θανάτου δουλείας ἀπαλλάξῃ· σχίσας ἐν αὐτῷ τὸ κατὰ πάντων χειρόγραφον· « Τῷ γὰρ μῶλωπι αὐτοῦ, φησὶ, πάντες ἰάσθημεν. » Omnibus manifestum esse potest : virgis enim cæsus et cruci affixus est ille, ut a mortis iugo liberaret eos qui credituri essent in illum, discisso, quod contra omnes erat, chirographo (Coloss. ii, 14). Per ejus enim vulnus, inquit (Isa. lxi, 5) omnes sanati sumus. » ἡ Κατέπαυσας. Hebr. ἡ Collegisti, s. abstulisti. ἡ Ἐλυσας. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ἡ Καί—ἡμῶν. Hebr. Et irritam fac, s. remove, indignationem tuam apud nos. ἡ cod. uterque δέχεσθαι. ἡ Φιλάνθρω. cod. 1 add. τὴν ψῆφον. ἡ Rec. lectio h. l. est τὸν αἰῶνα. ἡ Τοῖς. cod. 1 add. ἄλλοις. ἡ cod. 1 μὴδέπω. ἡ Τὴν αὐτήν. cod. 1 τοῦ Θεοῦ τὴν. cod. 2 τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν. ἡ Εἰς. cod. 2 præm. καί. ἡ Ταχέως. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἑξῆς. ἡ Ὁ Θεός σὺ. Hebr. ἡ Ἄνε. Abest ab utroque cod. ἡ Καί—ἀπαλλαγῆς. cod. 1 ita : Τὸ δὲ δεῖξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτηριόν σου δῆψς ἡμῖν, ἡ ἀντιβολεῖ τὰ ἔθνη τυχεῖν τῆς σωτηρίας καὶ τὴν τῶν προλαβόντων κακῶν ἀπαλλαγὴν δεξασθαι. Illa autem, « Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutem tuam da nobis, » continent supplicationem gentilium, ut salutis compotes fiant, et a malis quibus premebantur, liberentur.

εντευθεν ἀπαλλαγῆς. Οὕτω τὴν ἱκετείαν ὁ ἁγ. Προφήτης ὡς ἐξ ἐκείνων προσεγγῶν, δέχεται τοῦ Θεοῦ ἁγ. τὴν ἀπόκρισιν, καὶ φησὶ :

θ'. « Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ ὁ Κύριος ὁ Θεός· ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ· καὶ ἔπι τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτόν ἁγ. » Ἦκουσε, φησὶ, τῆς ἱκετείας ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, καὶ τῆς εἰρήνης τὴν ψῆφον ἐξήνεγκε ἁγ., καὶ δεδώρηται ταύτην τοῖς μεταμελεῖσιν χρησαμένοις, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τὸν λογιζομένον ἐκπαιδεύσασιν. Ἦ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν τῆς καρδίας ἐπιστροφή, τοῦ πταίνειν ἁπαλλαγῆ, καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀρχῆ. [Ἐίρηται δὲ καὶ ἐκ προσώπου τοῦτο μὲν τῶν μακαρίων ἀποστόλων, τοῦτο δὲ καὶ τῶν πιστευόντων δι' αὐτῶν τῷ Σωτήρι. Καὶ φησὶν ἁγ. Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός, ὅτι λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἣν διὰ τῶν ἀποστόλων ἐχαρίσατο τοῖς τροφίμοις τῆς χάριτος. Τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς ἁγ. καὶ ἐπὶ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας τὴν καρδίαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ πότε ταύτην ἐδωρήσατο; Ὅτε ἐκ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν ὁ ἀπανταχοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἀχίρριστος ἀνελαμβάνετο, ὅθεν καὶ καταβά. « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » Αὕτη γὰρ τῆς δικαιοσύνης ἡ ἀρχῆ.] Τούτοις καὶ τὰ ἐπιφερόμενα συμφωνεῖ.

ε'. « Πλὴν ἐγγύς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ σωτήριον αὐτοῦ· τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν. » Πελάζει γὰρ τοῖς τὸν Θεὸν ἁγ. φοβουμένοις ἡ σωτηρία, καὶ ταύτης ἀπολαύουσιν οἱ τοὺς θελοῦς πληροῦν ἁγ. προαιρούμενοι νόμοις. Ἦ τοιαύτη μεταβολὴ καὶ ἡμῖν κεχάρισται τὴν ἐπάνοδον, ἣν μετ' εὐκλείας ποιησόμεθα, ἁγ., καὶ τὴν προτέραν τῆς πατρὸς ἁγ. περιφάνειαν ἁγ.

ια'. « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνησαν, δικαιοσύνη ἁγ. καὶ εἰρήνη ἁγ. κατεφίλησαν. » Ἀμαρτάνουσι μὲν, καὶ μεταμελεῖσιν χρωμένοις, χορηγοῦσι τὸν ἔλεον οἱ τῆς φιλανθρωπίας κρουνοὶ, τοῖς δὲ ἁγ. τὴν ἀλήθειαν ἁγ. ἀσπαζόμενοις ἁγ. ἐπικλύζουσι τοῦ ἔλεου τὰ νάματα. Διὰ τοῦτο ἐφη, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνησαν. » Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ, καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, προσενηόχασιν ἁγ. τῷ Θεῷ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἁγ. ἀντέδωκε δὲ τὸν ἔλεον ὁ φιλόανθρωπος ἁγ. Οὕτω πάλιν τὴν δικαιοσύνην τούτων προσεγγάντων, τὴν

• Joan. xiv, 27.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἁγ. Ὁ — προσεν. cod. 1 ὡς ἐξ ἐκείνων ὁμοίως δὲ καὶ τούτων ὁ προφήτης προσεγγῶν. ἁγ. Τοῦ Θεοῦ. cod. 1 præt. παρά. ἁγ. Ἐν ἐμοί. Abest a locuto Hebr. ἁγ. Καὶ — αὐτόν. Hebr. Et ne redeant ad stultitiam. ἁγ. Rec. lectio h. l. est πρὸς φρόν. καρδίαν. ἁγ. cod. uterque ἐπήνεγκε. ἁγ. Τοῦ πταίνειν. cod. 1 τῶν κακῶν. ἁγ. E cod. 1. ἁγ. Θεός. cod. 2 præt. ἀγαθόν. ἁγ. cod. 2 ἀποκλήρου. ἁγ. Ποιῶ. cod. 1 add. διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Sacro lavacro regenerati. ἁγ. Περιφ. cod. 1 add. Ἰουδαῖοι μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἡμεῖς δὲ πόλιν ἥς ταχυτῆς καὶ ἀσπιουργίας ὁ Θεός· περὶ ταύτης γὰρ βοά Παῦλος· « Ἐξερχόμεθα τοῖνον ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν οὐκ ἐπιδομένον αὐτοῦ φέροντες· οὐ γὰρ ἔχομεν ὡς μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. » Judæi quidem Hierosolimam, nos autem urbem cujus opifex et conditor est Deus. De hac enim Paulus clamat (Hebr. xiii, 14) : « Egre diamur itaque extra castra, opprobrium ejus ferentes : nam hic non habemus urbem manentem, sed futuram quaerimus. » ἁγ. cod. 2 δικαιοσύνην. ἁγ. cod. 2 εἰρήνην. ἁγ. Τοῖσδε. In cod. 1 desid. col. 2 τούς. ἁγ. Ἀ.β.θ. cod. 1 add. τῶν θεῶν νόμων. ἁγ. cod. 2 ἀσπαζόμενοις. ἁγ. cod. 1 προσενηόχασιν. ἁγ. Φ.λ. cod. 1 add. Δεσπότης.

A que consequamur. Cum ergo deprecationem propheta tanquam ex illorum persona obtulisset Dei responsum recipit, et ait :

VERS. 9. « Audiam quid locuturus sit in me Dominus Deus : quoniam loquetur pacem ad populum suum, et super sanctos suos, et in eos qui convertunt cor ad ipsum. » Audivit, inquit, misericors Dominus preces, et pacis sententiam pronuntiavit, et hanc iis largitus est, qui pœnitentia usi sunt, quique ad Deum mentem flectere noverunt. Cordis enim conversio ad Deum est liberatio a peccatis, et justitiæ principium. [Dictum autem est hoc ex persona tum beatorum apostolorum, tum eorum qui per illos adducti sunt ut crederent in Salvatorem. Audiam, inquit, quid locuturus sit in me Dominus Deus : quoniam loquetur populo suo pacem, quam per apostolos largitus est alumnis gratiæ. Hoc enim dicit per ea quæ sequuntur : et sanctis suis, iisque qui cor ad illum convertunt. Quando autem hanc largitus est? Cum de monte olearum is qui ubique et omni tempore a Patre inseparabilis fuit, sublatus esset in cœlum unde descenderat. « Do enim vobis, inquit, pacem meam, pacem meam relinquo vobis. » Hoc enim 1206 est justitiæ principium.] His et ea quæ sequuntur respondent.

VERS. 10. « Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius, ut habitat gloria in terra nostra » Appropinquat enim Deum timentibus salus, et hanc consequuntur, qui divinas leges implere decreverunt. Talis mutatio et reditum nobis largita est, quem cum gloria faciemus, et pristinum patriæ splendorem videbimus.

VERS. 11. « Misericordia et veritas occurrerunt sibi. justitia et pax exosculatæ sunt sese. » Delinquentibus quidem, et pœnitentiam agentibus, misericordiam indulgent benignitatis lumina : eos vero qui veritatem amplectuntur, misericordiæ fluentia inundant. Propterea dixit, « Misericordia et veritas occurrerunt sibi. » Nam Judæi quidem, et tota hominum natura, veritatis cognitionem Deo obtulerunt : benignam autem Dominus misericordiam retribuit. Sic res-

sis, cum hi justitiam obtulissent, pacem illis donavit, et reconciliationem largitus est, pristinasque inimicitias finivit, et veritas justitiæ occurrit, et veritati misericordia. [Perpendite autem illud: « Misericordia et veritas occurrerunt **1207** sibi. » Misericors enim ille qui fert cuncta, portatus est a virgine et matre, et justus Joannes subsiliit in utero Elisabethæ. Illa itaque quæ gestabat justitiam, hoc est Joannem, exosculata est eam quæ gestabat pacem. « Ipse enim, ut Apostolus inquit, est pax nostra, utpote qui e duobus fecit unum ¹. »] Et hoc manifestius per ea quæ sequuntur declaravit.

VERS. 12. « Veritas de terra orta est. » [Et dici quidem non potest quam pura fuerit Deipara, tamen ex Adamo, ex Abrahamo, e Davide, imo ex ipsa, illa demum orta est quæ vere est veritas.] « Et justitia de cælo prospexit. » [Justum de unico genito Filio Patris testimonium illud: « Hic est Filius meus dilectus, in quo beneplacitum habeo ^m. »] Nam cum homines veritatem amplexi essent, universorum Deus justam curam illorum gessit, et diabolum tyrannide ejecit, [et mortis stimulos confregit. Hoc enim dicit per ea quæ sequuntur.]

VERS. 13. « Etenim Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum. » Hac cadem rursus conjunctione usus est; dixit enim, misericordia et benignitate Deum usum esse, ipsos vero congruentem fructum Deo oblaturus esse: Non enim frugum abundantiam per hæc demonstravit, sed virtutis fructum.

1208 VERS. 14. « Justitia ante eum ambulabit. » [Nimirum Joannes. De hoc enim loquitur Habacuc propheta, dicens: « Faciem ejus præcedet verbum, et egredietur ad pedes ejus, ad disciplinam ⁿ. » Ita quoque Zacharias ad filium suum dicit: « Et tu, puerule, filius Altissimi vocaberis: præcedes enim ante faciem Domini vias parans illi ^o. » Recte itaque mens prophetæ (de Joanne enim dicit: « Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos, » pro eo quod dicitur, Dominus es, qui homo factus es, Deus Verbum) utriusque exhibet prædictionem. Joannis enim est vox ista: « Qui post me venit, ante me fuit, quia prior fuit me ^p. » Et ut paucis dicam: « En, inquit, Agnum Dei qui tollit peccatum mundi ^{p-q}. »] « Et ponet in via gressus suos. » Psalmi potissimum finis manifesto

ειρήνην αὐτοῖς ἔδωκῆσατο. καὶ τὰς καταλλαγὰς ἔχαρισατο, καὶ κατέλυσε τὴν προτέραν δυσμένειαν. Καὶ προσέδραμεν, ἡ μὲν εἰρήνη τῇ δικαιοσύνῃ, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ¹ ὁ ἔλεος. [¹ Θέωρεῖτε δὲ τὸ, « Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήνευσαν. » Ὁ γὰρ ἐλεήμων ὁ φέρων τὰ πάντα ἐφέρετο ὑπὸ τῆς παρόντων καὶ μηρῶς: καὶ ὁ δίκαιος Ἰωάννης ἐσκήρυξε ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Ἐλισάβετ. Ἡ γ' οὖν φέρουσα τὴν δικαιοσύνην, τούτεστι τὸν Ἰωάννην, κατεφίλει τὴν φέρουσαν τὴν εἰρήνην. « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν ἓν. »] Καὶ τοῦτο σαφέστερον διὰ τῶν ἐπιφερομένων ἐδήλωσε.

12. « Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε. » [¹⁶ Καὶ μυριάκις ἐστὶ καθαρὰ ἡ Θεοτόκος: ἀλλ' ὅμως ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, ἐκ τοῦ Δαβὶδ, ἐξ αὐτῆς; γ' οὖν ἀνέτειλεν ἡ δικαιοσύνη.] « Καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διεκυσφεν. » [¹⁶ Ἡ δικαιοσύνη ἐκ τῆς μονογενῆ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς μαρτυρία: ἡ φάσκουσα, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. » Ἀσπασαμένων γὰρ ¹⁷ τὴν ¹⁸ ἀλήθειαν τῶν ἀνθρώπων, τούτων δικαιοσύνην ἐποίησατο πρόνοιαν ἐπὶ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τὸν διάβολον τῆς τυραννίδος ἐξέβαλεν, [²⁰ καὶ τοῦ θανάτου τὰ κέντρα συνέτριψε. Τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς.]

13. « Καὶ γὰρ ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα ²¹: καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Τῇ αὐτῇ πάλιν ἐχρήσατο συζυγίαν ἔφη γὰρ ²², τὸν μὲν Θεὸν ὀκτώει καὶ φιλανθρωπίαν χρισθασθαι, αὐτοῦ; δὲ τῷ Θεῷ ²³ τὸν προσφυσῆ προσοίσειν καρπὸν. Οὐ γὰρ εὐετηρίαν διὰ τούτων ἐδήλωσεν, ἀλλὰ ²⁴ τὴν καρπογονίαν τῆς ἀρετῆς.

14. « Δικαιοσύνη ἐνώπιον ²⁵ αὐτοῦ προπορεύσεται. » [²⁶ Ὁ Ἰωάννης δηλαδὴ. Περὶ γὰρ τούτου Ἀμβροσίον ὁ προφήτης φησὶ, « Πρὸ προσώπου αὐτοῦ, λέγων, πορεύσεται λόγος, καὶ ἐξελεύσεται εἰς παιδείαν κατὰ πόδας αὐτοῦ. » Ὁμοίως καὶ Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα: « Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης ὕψιστου κληθήσῃ: προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου ἐτοιμάζων ὁδοὺς αὐτῶν. » Καλῶς οὖν ἔχει ὁ προφητικὸς νοῦς (περὶ τοῦ Ἰωάννου ἔφη, « Δικαιοσύνη ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται καὶ θήσει εἰς ὁδὸν τὰ διαθήματα αὐτοῦ, » ἀντὶ τοῦ, Κύριος εἶ ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς Λόγος) τῶν ἀμφοτέρων τὴν πρόβησιν. Ἰωάννου γὰρ ἔστι φωνὴ τὸ Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτος μου ἦν. » Καὶ Ἰνα συνελὼν εἴπω, « Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἀίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. »] « Καὶ θήσει

¹ Ephes. II, 14. ^m Matth. III, 17. ⁿ Habac. III, 5. ^o Luc. I, 76. Joan. I, 15. ^{p-q} ibid.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ O. cod. 1 τὸ. ¹⁷ E cod. 1 ad ejus marginem apponuntur siglæ ὠ et β De priori conf. p. 822 et 1017. Posterior h. l. venustatem rei propositæ indicare videtur (ὦραλον). Conf. p. 1017, n. 9. ¹⁸ E cod. 1. ¹⁹ Γὰρ. cod. 1 τοιγούτων. ²⁰ Τὴν — τούτων. cod. 1 ἀνθρώπων τὴν ἀλήθειαν ταύτην. ²¹ Τὸ — Θεός. cod. 1 ὁ σωτὴρ ὡς φιλανθρώπος. ²² E cod. 1. ²³ Χρησ. cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ σωτηρίου. ²⁴ Ἐφη γὰρ. cod. 2 φήσας. ²⁵ Τῷ Θεῷ. Abest a cod. 1. ²⁶ Ἀλλὰ — ἀρετῆς. cod. 1 ἀλλὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τὴν ἀλωδίτου πίστεως τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων τὸν καρπὸν προσήμανε. Sed virtutum et illæse fidei eorum qui credunt fructum prædictione significavit. ²⁷ Rec. lectio h. l. est ἐναντίον. ²⁸ E cod. 1.

εις ὁδὸν τὰ διαθήματα αὐτοῦ. Ὁ τέλος μάλιστα αὐτοῦ ψαλμοῦ διδάσκει ἡμᾶς σαφῶς, ὡς τὴν κοινὴν πάντων ἀνθρώπων προλέγει σωτηριανήν ἢ προκειμένην προφητεία. Λέγει γάρ, ὅτι δικαιοσύνην χρώμενος ὁ Δεσπότης, ὁδὸν τὴν ξαναγὰς τῆς ἡμετέρας²⁷ ἠγεῖται πορείας²⁸, τρίβων τῆς ἀρετῆς τὴν ὁδὸν, καὶ τοῖς οἰκείοις ἔχουσι δὴλην ταύτην²⁹ ἡμῖν ἐργαζόμενος. Βεβαίαι δὲ τὸν λόγον αὐτὸς ὁ Δεσπότης, νῦν μὲν πρὸς τὸν Ἰωάννην³⁰, ἢ Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ³¹ δεῖ πληρωθῆναι πᾶσαν δικαιοσύνην³². Ὁ νῦν δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς· «Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτός εἰμι, καὶ ταπεινὸς ἦν καρδίᾳ, καὶ εὐρήσατε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.» Ἄλλοτε³³ δὲ νίψας αὐτῶν τοὺς πόδας, μεθ' ἑστρα καὶ ταῦτα ἔφη³⁴. «Ἐγὼ³⁵ ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας· ὑπόδειγμα³⁶ γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ποιῶ³⁷, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε.» Αὐτὸς τοίνυν πρότερος ὠδεύσεν τὴν τῆς δικαιοσύνης ὁδὸν, καὶ μετέβαλε τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ τὴν τραχεῖαν εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὁδός, ἣ³⁸ φησὶν αὐτὸς ὁ Δεσπότης³⁹. «Ἐγὼ⁴⁰ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἡ ἀλίθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς⁴¹ ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ.»

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΕ' ΨΑΛΜΟΥ.

«Προσευχὴ τῷ Δαβίδ.» Ὁ μὲν μακάριος Δαβίδ, κατὰ⁴² τὴν ἐπιγραφὴν, προσενηύχε τὴν προσευχὴν⁴³ τῷ Δεσπότηι Θεῷ⁴⁴, ἐπικουρίας τινός· ἀπολαῦσαι δεόμενος. Προθεσπίζει δὲ καὶ τὴν τῶν Ἀσσυρίων τὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ προσβολήν, καὶ τοῦ Ἐζεκιῶ δὲ⁴⁵ τὴν πρὸς τὸν Θεόν⁴⁶ ἐλπίδα. Προαγορεύει δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων τὴν κλήσιν, καὶ σωτηριαν.

α'. «Κλίνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, καὶ ἐπάκουσόν⁴⁷ μου, ὅτι πτωχὸς καὶ πέννης εἰμι ἐγὼ.» Ταπεινοῦ φρονήματος τῆς προσευχῆς τὸ προσόμιον. Τῆς γὰρ δικαιοσύνης ἀμφοῦ κατεκρημένον τὸν πλοῦτον, καὶ ὁ θεοπόσιος Δαβίδ, καὶ ὁ θαυμασίος⁴⁸ Ἐζεκιῶς, τοῦτον μὲν οὐχ ἐώρων, εἰς δὲ τὴν τῆς φύσεως πενίαν ἐπέβλεπον, καὶ τὸν Θεὸν ἠντιθέλουσαν οἰκτεῖραι ταύτην πτωχεῖαν συνεζευγμένην⁴⁹. Τὸ δὲ, «Κλίνον, Κύριε, τὸ οὖς σου,» ἐκ μεταφορᾶς⁵⁰ τέθεικεν ἀρώστου τινός· ὑπ' ἀσθενείας⁵¹ γεγωνότερον⁵² οὐ δυναμένου λαλεῖν, καὶ τὸν ἰατρὸν προσκλίνειν τῷ ἰτόματι τὴν ἀκοήν⁵³ ἀναγκάζοντος.

β'. «Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ὀσιός εἰμι.» Ὁὐκ ἐναντία ὁ Προφήτης ἐφθέγγετο, πτωχὸν ὁμοῦ· ἀλλ' ὀσιον ὀνομάσα· ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτως ἀκαχεῖ-

nos docet hanc vaticinationem communem omnium gentium salutem præcinere. Dicit enim quod Dominus iustitia utens, veluti quidam hospitem dux, nostri itineris dux sit, virtutis viam terens, et vestigiis suis hanc apertam nobis reddens. Confirmat autem ipse Dominus hunc sermonem, modo quidem Joanni dicens: «Sine modo, sie enim oportet impleri omnem iustitiam»; modo vero propriis suis discipulis: «Discite a me quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris». Alias vero cum 1209 eorum pedes lavisset, post alia et hæc dixit: «Ego Dominus et magister favi pedes vestros: exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum facio, ita et vos faciatis». Ipse igitur primus iustitiæ viam ingressus est, et mutavit obliquam in rectam, et asperam in vias planas, et factus est nobis via, ut inquit ipse Dominus, «Ego sum via, veritas, et vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me». Ipse igitur primus iustitiæ viam ingressus est, et mutavit obliquam in rectam, et asperam in vias planas, et factus est nobis via, ut inquit ipse Dominus, «Ego sum via, veritas, et vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me».

INTERP. PSALMI LXXXV.

«Oratio Davidi.» Beatus quidem David, secundum inscriptionem, deprecationem Domino Deo obtulit, operam aliquam consequi postulans. Præcinit autem et Assyriorum in Hierosolymam irruptum, et Ezechiæ spem, quam in Deo posuit. Prædicat etiam omnium gentium vocationem, et salutem.

VERS. 1. «Inclina, Domine, aurem tuam, et exaudi me, quoniam inops et pauper sum ego.» Exordium supplicationis est humillimæ mentis. Nam uterque iustitiæ divitiis possidens, et divinus David, et admirabilis Ezechias, has quidem non considerabant, ad nature vero paupertatem respiciebant, et Deum obsecrabant ut huius paupertate afflicta misereatur. 1210. «Inclina, Domine, aurem tuam,» dixit per metaphoram desumptam ab ægroto, qui ob imbecillitatem non potest clare loqui, et medicum cogit, ut aurem oï ejus admoveat.

VERS. 2. «Custodi animam meam, quoniam sanctus sum.» Non pugnantia Propheta loentus est, cum pauperem simul et sanctum se nomina-

• Matth. iii, 15. • Matth. xi, 29. • Joan. xiii, 14, 15. † Joan. xiv, 6.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ cod. 2 ξαναγωγός τῶν ἡμετέρων. ²⁸ Por cod. 1 σωτηρίας, ascr. tamen lectione altera. ²⁹ Ταύτην. Des. in cod. 2. ³⁰ Ἰωάννην. cod. uterque a. l. λέγων. ³¹ Γὰρ. Abest a cod. 2. ³² Δικ. cod. 1 οἰκονομῶν, ascr. tamen lectione altera. ³³ Ἄλλοτε. cod. 2 præm. καί. ³⁴ Ἐφη. cod. 2 λέγει. ³⁵ Ἐγὼ. cod. uterque præm. εἰ. ³⁶ Ὑπόδειγμα. cod. 2 præm. καί. ³⁷ Ποιῶ. cod. 2 præm. ἐγὼ. ³⁸ Ἡ cod. 2 ὧς. ³⁹ Ὁ Δεσπότης. Abest a cod. 2. ⁴⁰ Ἐγὼ. cod. 1 præm. εἶρηξε γὰρ. ⁴¹ Οὐδεὶς cod. 2 præm. καί. ⁴² Κατὰ. cod. 2 καί. ⁴³ Τὴν προσευχὴν. Des. in cod. 2. ⁴⁴ Θεῷ. cod. 2 Χριστῷ. ⁴⁵ Δέ. Abest a cod. 1. ⁴⁶ Τὸν Θεόν. cod. 1 τὸ θεῖον. ⁴⁷ Σωτηρ. cod. 1 add. καί φησι. ⁴⁸ Nec. lectio h. l. est εισάκουσον. ⁴⁹ Θανάμ. cod. 2 μακάριος. ⁵⁰ Συνεξ. cod. 1 add. Καὶ ἀρχὴν τῆς ἀμαρτίας· δεξαμένην· ἀπὸ γὰρ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου κεκράτητο ὑπὸ τῆς δουλείας. Et imperio peccati subjectæ: nam inde a primo homine servire cepit. ⁵¹ Μεταφ. cod. 2 add. τινός. ⁵² Τινός. Abest a cod. 2. ⁵³ Ὑπ' ἀσθεν. cod. 1 ὑπὸ ἀσθενείας πολλῆς. ⁵⁴ Γεγων. cod. 2 γενναίωτερον. ⁵⁵ cod. 2 ἀνακοήν. ⁵⁶ Ὀνομ. cod. 1 add. cod. 2 vero præm. αὐτόν.

ἐαυτοῦ χίρῶν ἐκ χειρὸς⁸¹ μου, ὅτι⁸² ῥύσεται Κύριος ἅ
τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου; » διδάσκει τοίνυν
Ἐζεκιάν ἡ προφητεία βοῶν⁸³· « Οὐκ ἔστιν ὁμοίος
σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου. »
Ἐκείνοι μὲν γὰρ⁸⁴ πράγματος ἔρημον ἔχουσιν ὄνομα,
καὶ τοῦτο δὲ συλῆσαντες ἔλαβον· σὺ δὲ συμβαί-
νουςαν ἔχεις⁸⁵ προσηγορίαν τῷ πράγματι. Μάλα γὰρ
προσφυῶς τὰ ἔργα⁸⁶ τῆ θείᾳ προσηγορίᾳ συνέζευ-
ξεν⁸⁷· « Οὐκ ἔστιν ὁμοίος σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, καὶ⁸⁸
οὐκ ἔστι κατὰ τὰ ἔργα σου. » Οἱ μὲν γὰρ ἀψυχοὶ
παντελῶς εἰσιν, οὐδὲ σφίσι αὐτοῖς ἐπαμῦναι δυνά-
μενοι· ἢ δὲ σὴ μεγαλοπρέπεια⁸⁹ τὰς τῶν ἀνθρώπων
γλώττας νικᾷ⁹⁰.

9. « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσι, καὶ
προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. » Τοῦτο δὲ⁹¹
ἐπὶ μὲν τοῦ μακαρίου Δαβὶδ οὐδαμῶς γεγενῆσθαι
μεμαθήκαμεν· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἐζεκιῶν εἰκάζετινας τὴν τῶν
Ἀσσυρίων καταπλαγέντας ἀνάτρεσιν τῷ Θεῷ προσ-
δραμεῖν⁹². Τὴν⁹³ δὲ τῆς προφητείας ἀλήθειαν ἐδει-
ξεν ὁ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος
ἡμῶν⁹⁴ καιρὸς· μετὰ γὰρ τὸ σωτήριον πάθος ἀπ-
εστάλτη⁹⁵ μὲν⁹⁶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὁ⁹⁷ θεός,
τῶν ἀποστόλων χορὸς. Ἐφ᾽ ἡ γὰρ πρὸς αὐτοῦς ὁ Δε-
σπότης· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ
ἔθνη. » Ἐμαθήτευσαν⁹⁸ δὲ ὡς⁹⁹ προσετάχθησαν·
καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας ἀποσκευάσαντες νέφος, ἰδεῖν
πρὸςκαύσασαν [τοὺς πιστεύοντας] τῆς δικαιοσύνης
τὴν Ἥλιον, καὶ τὸν σεσωκότα προσκυνῆσαι Θεόν¹⁰⁰.
Τοῦτο καὶ τὰ ἐπιφερόμενα διδάσκει.

« Καὶ δοξάσουσι τὸ ὄνομά σου¹. [c.] Ὅτι μέγας
εἶ σὺ· καὶ ποιῶν θαυμάσια σὺ², ὁ Θεός· μόνος³. »
Προσείσουσι⁴ δέ σοι⁵ τὸν ὕμνον, σὲ μόνον μεμαθη-
κότες εἶναι Θεόν⁶· ἢ γὰρ⁷ τῶν αἴων θαυμάτων με-
γαλοῦργια ταύτην αὐτοῖς παρέξει τὴν γνῶσιν. [Καὶ
ἔρα πῶς σαφέστερον αὐτὸ διὰ τῶν ἐξῆς ἔθηκεν ἐν
τῷ εἰπεῖν·]

τα'. « Ὁδήγησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου· καὶ
παρεύσομαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Προθεσπίσας τοῖς
ἔθνεσι¹¹ τὴν ἐσομένην τῆς πλάνης ἀπαλλαγὴν, ἔχε-

• IV Reg. xviii, 35 seqq. • Matth. xviii, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

⁸¹ cod. 2 τῶν χειρῶν. ⁸² Ὅτι — χειρὸς μου. Des. in utroque cod. ⁸³ βοῶν. cod. 1 add. Ὁμοίως δὲ καὶ
τὰ ἔθνη πρὸς τὸν ὑπὲρ αὐτῶν θάνατον ἐλθόμενον. Ita quoque gentiles ad eum (clamant) qui pro illis mortem
sustinere voluit. ⁸⁴ Μὲν γὰρ. cod. 1 a hl. οἱ τῶν εἰδώλων καλούμενοι θεοί, ἀλλ' οὐκ ὄντες θεοί. Inter idola
sic dicti dii, qui tamen non sunt dii. ⁸⁵ cod. 2 ἔχων. ⁸⁶ Ἔργα. cod. 1 a hl. νῦν. ⁸⁷ cod. 1 συνέζευκτα.
⁸⁸ Καὶ — ἔργα σου. Des. in cod. 2. ⁸⁹ Μεγαλοπ. cod. 1 μεγαλοῦργια. ⁹⁰ Νικᾷ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ
λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁹¹ Δέ. Abest a cod. 2. ⁹² Τῷ Θεῷ προσδρ. Des. ibid. ⁹³ Τὴν — καιρὸς. cod. 2 ita:
Ἔστι δὲ προφητεία πεπληρωμένη κατὰ καιρὸν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ. Completa autem est vaticinatio tempore apparitionis Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi. ⁹⁴ Ἡμῶν.
cod. 1 add. Ἰησοῦ Χριστοῦ. ⁹⁵ cod. 2 ἀπεστάλησαν. ⁹⁶ Μέν. cod. 2 add. οἱ θεοὶ αὐτοῦ μαθηταί.
⁹⁷ Ὁ — χορὸς. Des. in cod. 2. ⁹⁸ Ἐμαθ. — ἡμῶν. Des. in cod. 2. ⁹⁹ cod. 1 καθώς. ¹⁰⁰ E cod. 1.
¹ Θεόν. Abest a cod. 1 in quo sequitur, καὶ τοῦτον Θεόν ὁμολογήσαι, Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα,
οὐκ ἀνθρώπων· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἀνθρώπος δυνάμενος σώζειν, ἢ θεός· μόνος ὡς φιλόσοφοι-
ποι· Et hunc Deum confiterentur, Deum qui humanam suscepit naturam, cum non esset homo· non enim
est homo qui salvare possit, præter Deum solum qui est benignus. ² Σου. cod. 1 add. καὶ οὐκ ἀπλῶς
δοξάσουσιν, ἀλλ'. cod. 2 add. Κύριε. ³ Σὺ. cod. uterque add. εἰ, ut in textu τῶν Ὁ. ⁴ Μόνος. In
textu τῶν Ὁ. additur ὁ μέγας. ⁵ Προσείσουσι. cod. 1 præm. λέγει δὲ σοι. ⁶ Σὺ. Abest a cod. 2.
⁷ Θεόν. cod. 1 add. Ὅτι δὲ μόνος ἀκούσεις, φιλομαθέστατε, μήτε μοναρχίαν ὑπονοήσεις, μήτε τὸν σταυ-
ροθέντα μόνον· ὁ γὰρ Πατήρ ἐν αὐτῷ καὶ αὐτὸς ἐν Πατρὶ· τὸ γὰρ θεός, ὡς πολλὰκις ἡμῖν εἰρηται, ἔστι
τῆς θείας οὐσίας ὄνομα. Λέγει δέ· Si autem tu qui discendi cupidus es, audieris, solum, nec monarchiam
tibi fingas, nec crucifixum solum esse putes. Pater enim est in ipso, et ille est in Patre. Siquidem vox Deus,
ut jam sæpius dictum est, designat essentiam divinam. Dicit autem. Conf. ad h. l. p. 1167, n. 6; et p.
1175, n. 8. ⁸ Γάρ. Abest a cod. 1. ⁹ E cod. 1. ¹⁰ Ἐθεροσ. cod. 1 add: ὁ προφητικὸς νοῦς.

que regionem e manu mea? quod liberaturus sit
Dominus Hierosolyman e manu mea? » propheta
Ezechiam exclamare docet: « Non est similis tui
inter deos, Domine, et non est secundum opera tua. »
Illi enim nomen rei expers habent, hoc vero furto
quasi arripuerunt: tu autem appellationem rei
convenientem habes. Nam admodum congruenter
opera cum divina appellatione conjunxit: « Non
est similis tui inter deos, Domine, et non est secun-
dum opera tua. » Hi enim penitus inanimati sunt,
neque sibi ipsis opitulari possunt: tua vero ma-
gnificentia omnes hominum linguas vincit.

VERS. 9. « Omnes gentes quascunq̄o fecisti ve-
nient, et adorabunt coram te, Domine. » Hoc ve-
ro tempore magni Davidis nequaquam evenisse sci-
mus. Ezechiae vero tempore verisimile est quosdam,
ob Assyriorum internecionem obstupefactos, ad
Deum colendum venisse. Cæterum prophetiæ veri-
tatem ostendit tempus quod incarnationem Dei et
Salvatoris nostri secutum est. Nam post salutarem
passionem in omnem terrarum orbem divinus apo-
stolorum chorus missus fuit. Dixit enim ipsis Do-
minus: « Euntes docete 1213 omnes gentes. »
Docuerunt autem, sicut injunctum illis fuit, et igno-
rantiae caliginem discutientes, effecerunt ut [qui
credebant] justitiæ Solem viderent, et Deum salutis
largitorem adorarent. Hoc et ea quæ sequuntur
docent.

« Et glorificabunt nomen tuum. [VERS. 10] Quo-
niam magnus es tu, et faciens mirabilia, tu es Deus
solum. » Offerent autem tibi hymnum, cum te esse
solum Deum didicerint. Etenim tuorum miraculo-
rum magnificentia hanc scientiam illis subministra-
bit. [Et vile quomodo hoc in sequentibus clarius
exprimat, dicens:]

VERS. 11. « Duc me, Domine, in via tua, et ingre-
diar in veritate tua. » Futuram liberationem ab er-
rore gentibus vaticinatus, orat ut et ipse similiter

ducatur, et in veritatis via iter faciat. [Et vide A quid dicat in sequentibus.] « Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum. » Qui erga **1214** Deum reverentiam habet, secundum legem vivendi rationem amplectitur : mater vero lætitiæ talis vita est. Merito igitur Propheta precatus est ut metu divino ipsius cor lætetur. Sic enim et alibi dicit : « Lætetur cor quærentium Dominum ». » Et rursus : « Memor fui Dei, et delectatus sum ». »

VERS. 12, 13. « Constebor tibi, Domine, Deus mi, toto corde meo, et glorificabo nomen tuum in æternum. Quia misericordia tua magna est super me. » Novi, inquit, te meas preces admissurum, et rebus **B** tristibus finem impositurum, facturumque esse ut gratiarum actionis carmen pro benignitate mihi concessa tibi offeram. « Et cruisti animam meam ex inferno infimo. » Discriminum magnitudinem per hæc aperuit. Etenim talia divinus David sæpius passus est, et cum a Saule bello peteretur, et cum ab Absalomo persecutionem pateretur. Cæterum Assyriorum impetus certa perniciæ erat. Idcirco mortem extremam, et inferos infimos talia pericula nominavit : [Imo quia etiam universi conditor, Deus Verbum, postquam ex virgine carnem assumpsit, et crucem ac mortem sustinuit, in infima loca terræ descendit, ut eos qui a multis inde sæculis corruptioni jam obnoxii fuerant, non modo excitaret, sed illis etiam immortalitatem largiretur. **C** Deinde dicit :]

• **VERS. 14.** Deus, iniqui insurrexerunt super me, et synagoga potentium quasi verunt animam meam. » Et Davidis hostes iniquitati assueverant, **1215** et Assyrii impii et pravitate operarii erant. [Utrumque enim hostem conjunctum vocat synagogam potentem, pro eo qui tunc erat, rerum statu.] Et hi ergo, et illi, robor pravæ menti respondens habebant. Metus autem hinc iis, qui bello petiti erant, duplex oriebatur : propterea ad Deum confugiunt, et illinc opem efflagitant. « Et non posuerunt te in conspectu suo. » Tuam providentiam in mentes minime admiserunt.

VERS. 15, 16. « Et tu, Domine, Deus miserator et misericors, patiens, et multæ misericordiæ, et **D** verax. Respice in me, et miserere mei. » Quoniam benignitatis fons es, et misericordiæ et commiserationis fluentia profundis, adestque etiam tibi veritas, et judicis improbos, stillarum tuæ bonitatis

* Psal. c. iv, 3. † Psal. lxxvi, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹² E cod. 1. ¹³ *Εὐφρ.* ἡ καρδία μου. Hebr. *יְבִיחַ יְיָ*, *unias*, s. in hoc. unice intentum facias, *cor meum*. Symm. ἔνωσον τὴν καρδίαν μου. ¹⁴ cod. 2 Θεοῦ. ¹⁵ cod. 2 εὐφράνθη. ¹⁶ *Mov.* cod. 1 add. καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ. ¹⁷ *Οτι.* col. 1 præm. καὶ τίνος ἔνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ¹⁸ *Προσεν.* cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ¹⁹ *Τό.* cod. 1 præm. οὐ μόνον. ²⁰ *Πολεμ.* cod. 1 διωκόμενος. ²¹ *Διωχ.* cod. 1 πολεμούμενος. ²² E cod. 1. ²³ E cod. 1. ²⁴ *Καὶ* — ἐφύετο. Des. in cod. 2. ²⁵ *Προροίαν.* cod. 1 add. φησί. ²⁶ *Mov.* Additur in edit. Ald. et Compl. ²⁷ *Ἐπειδὴ.* cod. 1 λέγει διὰ ἐπιφί. ²⁸ cod. 1 ἐλέου. ²⁹ cod. 2 κρινεῖς.

τεύει καὶ αὐτῆς ταύτης ἀπολαῦσαι τῆς ποδηγίας, καὶ ἐν τῇ τῆς ἀληθείας ὁδῷ τὴν πορείαν ποιήσασθαι. [¹² Καὶ ὄρα τί φησι διὰ τῶν ἐξῆς.] « Εὐφρανθήτω ¹³ ἡ καρδία μου, τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου. » Ὁ τὴν περὶ Θεοῦ ¹⁴ εὐλόθειαν κακτημένος τὴν ἔννομον ἀσπάζεταιται πολιτείαν · μήτηρ δὲ εὐφροσύνης ἡ τοιαύτη ζωή. Εἰκότως τοίνυν ὁ Προφήτης τῷ φόβῳ τῷ θεῷ τὴν οἰκειαν εὐφρανθῆναι καρδίαν ἰκέτευσεν. Οὕτω γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν · « Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον. » Καὶ πάλιν · « Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠεφράνθην ¹⁵. »

ιβ', ιγ'. « Ἐξομολογήσασθαι σοι, Κύριε, ὁ Θεός μου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ¹⁶, καὶ δοξάσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅτι ¹⁷ τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπ' ἐμέ. » Οἶδα, φησίν, ὡς παρέξεις τὴν αἰτησιν, καὶ λύσεις τὰ σκυθρωπά, καὶ παρασκευάσεις με τὴν χαριστήριον ὁμνηθῆναι ὑπὲρ τῆς εἰς ἐμέ γεγενημένης φιλοφροσύνης προσενεγκεῖν ¹⁸. « Καὶ ἐρρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἄδου κατωτάτου. » Τὸ ¹⁹ μέγεθος τῶν κινδύνων διὰ τούτων ἐδήλωσε · καὶ γὰρ ὁ Θεὸς Δαβὶδ τοιούτους πολλάκις ὑπέμεινε, καὶ ὑπὸ τοῦ Σαούλ πολεμούμενος ²⁰, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσαλὸμ διωκόμενος ²¹. Καὶ τῶν Ἀσσυρίων δὲ ἡ προσβολὴ προὔπιος ἦν ὀλεθρος. Οὗ δὴ χάριν θάνατον ἔσχατον, καὶ ἄδην κατώτατον, τοὺς τοιούτους κινδύνους ὠνόμασεν. [²² Ἄλλ' ὅτι καὶ ὁ τοῦ παντὸς δημιουργός, τουτέστιν ὁ Θεός, Λόγος, σαρκωθείς ἐκ Παρθένου καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ἔλαβεν εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς κατέβη, ἵνα τοὺς ἀπ' αἰῶνων κρατηθέντας ὑπὸ τῆς φθορᾶς μὴ μόνον ἐγείρῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθανασίας ἐμπλήσῃ. **E**ἶτά φησι ·

ιδ'. « Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπανάστησαν ἐπ' ἐμέ · καὶ συναγωγὰ κραταιῶν ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου. » Καὶ οἱ τοῦ Δαβὶδ πολέμιοι παρανομία συνέζων, καὶ οἱ Ἀσσύριοι δυσσεβείας ἦσαν καὶ πονηρίας ἐργάται. [²³ Τοὺς γὰρ ἀμφοτέρους συνάψας συναγωγὴν κραταιῶν πρὸς τὴν τότε κρατοῦσαν κατάστασιν ὠνόμασεν.] Καὶ ²⁴ οὗτοι μέντοι κάκεινοι δύνανται εἶχον τῇ πονηρᾷ γνώμῃ συμπράττουσαν · διπλοῦν δὲ ἐντεῦθεν τοῖς ἀδικουμένοις τὸ δέος ἐφύετο. Διὸ πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγουσι, καὶ τὴν ἐκεῖθεν αἰτοῦσιν ἐπικουρίαν. « Καὶ οὐ προέθεντό σε ἐνώπιον αὐτῶν. » Τὴν σὴν πρόνοιαν ²⁵ οὐκ ἔλαβον εἰς διάνοιαν.

ιε', ις'. « Καὶ σὺ, Κύριε, ὁ Θεός μου ²⁶ οἰκτιρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ καὶ ἐλέησόν με. » Ἐπειδὴ ²⁷ φιλοφροσύνης ὑπάρχεις πηγὴ, καὶ ὀκτιου, καὶ ἐλέους ²⁸ προξείεις τὰ νόματα, πρόσσεσι δὲ σοὶ καὶ ἀλήθεια, καὶ κρίνεις ²⁹ τοὺς πονηρὰ συ-

ζῶντα· τῶν τῆς ἀγαθότητος μετὰδος ψεκάδων, καὶ ἄριστον δεῖξον τῶν πολεμούντων³⁰. « Ἄδς τὸ κράτος· σὺ τῷ παιδί σου· καὶ σώσον τὸν υἱὸν τῆς παιδείας σου. » Δουλός τε γὰρ εἰμι σὲς, καὶ σῆς θεραπείης υἱός· ἀντὶ τοῦ, ἀνωθεν καὶ ἐκ προγόνων ὑπὸ τὴν σὴν δεσποτείαν τελῶ· διόπερ³¹ ὡς δούλος παρὰ δεσπότης τὴν σωτηρίαν αἰτῶ.

17. « Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν. » Τῶν σημεῖων τὰ μὲν ἐστὶ τιμωρίας, ὡς ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων· τὰ δὲ σωτηρίας, ὡς ἐπὶ τῶν Ἑβραίων. Διότι τοῦτο καὶ ὁ προφήτης τῷ διορισμῷ προσεχρήσατο, καὶ οὐκ ἀπλῶς σημεῖον, ἀλλ' ἀγαθὸν σημεῖον ἐξήτησεν· ἀντὶ τοῦ, Ποίησον σημεῖον ἐμοὶ φέρον τὴν σωτηρίαν, καὶ τῇ θαυματουργίᾳ ἐμοὶ³² πραγματευόμενον³³ τῶν ἀγαθῶν τὴν φορὰν. [³⁴ Λέγει καὶ τίνας ἐνεκεν ἀντιβολεῖ δοθῆσθαι αὐτῷ τὸ σημεῖον τοῦτο.] « Καὶ ἰδίεωσαν οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυρήθησαν· οἱ σὺ, Κύριε, ἐβόησάς μοι, καὶ παρεκάλεσάς με. » Τὴν γὰρ εἰς ἐμὲ πρόνοιαν οἱ δυσμενεῖς θέωμενοι³⁵, αἰσχύνῃς ἀναπλησθήσονται, καὶ ἐπενειδιστοὶ παρὰ πᾶσι γενήσονται. [³⁶ Κυρίως δὲ σημεῖον ἀγαθὸν τοῖς ἔθνεσιν ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός τὴν σταυρὸν ἐχαρίσατο, δι' οὗ τὸν κοινὸν ἐχθρὸν ἐτροπώσατο καὶ τρόπαιον κατὰ καιμῶνων καὶ παθῶν ἐπηξεν. Ἀμήν.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΣ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Τοῖς υἱοῖς Κορῆ, Ψαλμὸς ψδῆς. » Τῶν ἔθνῶν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς προαγορεύει τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν προλέγει, ἣν ὁ Δεσπότης Χριστός³⁷ ἐνανθρωπήσας ἐδίδαξεν³⁸. « Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. » Θεμέλιω³⁹ τῆς εὐσεβείας, τὰ θεῖα παιδεύματα· Ὁρη δὲ ἁγία, ἐφ' ἧν ταῦτα πέπηγε τὰ θεμέλια, οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπόστολοι. Περὶ τούτων γὰρ ὁ μακάριος ἐφη Παῦλος· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ⁴⁰ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν· « Πέτρος καὶ Ἰακώβος καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι. » Καὶ ὁ Κύριος⁴¹ τῷ Πέτρῳ, μετὰ⁴² τὴν ἀληθῆ καὶ θεῖαν ἐκείτην ὁμολογίαν· « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ⁴³ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Καὶ αὐθις· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου· οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. » Ἐπὶ τούτων τῶν ἁγίων ὄρων ὁ Δεσπότης Χριστὸς κατέπηξε τὰ τῆς εὐσεβείας θεμέλια⁴⁴.

β'. « Ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πόλεις Σιών, ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. » Τίς δὲ αὕτη ἡ⁴⁵ Σιών, ὁ ἱερόσυτος Παῦλος ἐρμηνεύει· « Προσεληλύθατε

A participem me fac, hostibusque superiorem me reilde. « Da imperium tuum servo tuo, et saluum fac filium ancillæ tuæ. » Etenim servus tuus sum, tuæque ancillæ filius : hoc est, a principio et a majorum ætate sub tuo imperio vitam duco : idcirco veluti servus a Domino salutem peto.

VERS. 17. Fac mecum signum in bonum. » Stagnor aliqua supplicii sunt, ut quæ apud Ægyptios : aliqua vero salutis, ut apud Hebræos. Propterea Propheta divisione usus est, et non simpliciter signum petiit, sed bonum ; quasi diceret : Fac signum mihi præbens salutem, et quod per miraculi operationem honorum mihi conciliet **1216** affluentiam. [Dicit etiam cur roget, dari sibi signum illud.] « Et videant, qui oderunt me, et confundantur : quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me. » Nam cum hostes curam, quam de me geris, viderint, ignominia pleni erunt, et infames apud omnes fient. [Proprie autem signum bonum gentilibus dedit Deus ex Deo cruce, per quam communem hostem in fugam vertit, et tropæum contra dæmonas et malos impetus crexit. Amen.]

INTERP. PSALMI LXXXVI.

VERS. 1. « Filiis Core. Psalmus cantici. » Et hic psalmus gentium quoque salutem præcinit, et pium vivendi statum prædicat, quem Dominus Christus, cum homo factus esset, docuit. « Fundamenta ejus in montibus sanctis. » Fundamenta pietatis, divina sunt præcepta. « Montes vero sancti, supra quos hæc fundamenta jecit, Salvatoris nostri sunt apostoli. De his enim beatus Paulus dixit : « Superædificati estis supra fundamentum apostolorum et prophetarum, cujus lapis angularis est Christus Jesus ». » Et rursus : « Petrus et Jacobus et Joannes, qui videbantur columnæ esse ». » Et Dominus Petro, post veram et divinam illam confessionem, dixit : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferni non prævalebunt adversus eam ». » Et rursus : « Vos estis lux mundi, et **1217** non potest civitas abscondi supra montem posita ». » Supra hos sanctos montes Dominus Christus pietatis fundamenta jecit.

VERS. 2. « Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacobi. » Quæ autem sit hæc Sion, divinus Paulus explicat : « Accessistis ad

³⁰ Eph. II, 20. ³¹ Galat. II, 9. ³² Matth. XVI, 18. ³³ Matth. V, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁰ Πολεμ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ³¹ Διόπερ — αἰτῶ. Des. in cod. 2. ³² Ἐμοὶ. Abest a cod. 2. ³³ Πραγμ. cod. 1 φέρον. ³⁴ E cod. 1. ³⁵ cod. uterque Θεατάμενοι. ³⁶ E cod. 1. ³⁷ Δεσπότης. cod. 1 add. ὁ Θεός Λόγος. ³⁸ Ἐδίδαξεν. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει. ³⁹ Θεμέλια κ. τ. λ. Conf. quæ Cord. t. II, p. 772, sub Theodori nomine attulit. ⁴⁰ Καὶ — στύλοι εἶναι. Des. in cod. 2. ⁴¹ Κύριος. cod. 2 præm. εὐσπλαγχνός. ⁴² Μετὰ — ὁμολογίαν. Des. in cod. 2. ⁴³ Καὶ — κειμένη. Des. ibid. ⁴⁴ Θεμέλια. cod. 1 add. καὶ ὄρα, τί φησι διὰ τῶν ἐξῆς. ⁴⁵ Αὕτη ἡ. cod. 1 ἡ ἄληθινή.

Sionem montem et civitatem Dei viventis, Hierosolymam cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cœlis d. » Et rursus : « Illa autem quæ sursum est Hierosolyma, libera est, quæ est mater nostra e. » Et de patriarcha Abrahamo in Epistola ad Hebræos disserens, hæc posuit : « Expectabat enim civitatem fundamenta habentem, cujus artifex et conditor est Deus f. » Et rursus de aliis sanctis loquens : « Qui enim, inquit, hoc dicunt, significant se patriam querere. Et si quidem ipsius meminissent, e qua exierunt, habebant utique tempus revertendi : nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem g. » Docemur igitur quamdam civitatem cœlestem esse, cui nomen est Hierosolyma, quæ non turres habet et mœnia, neque splendidis lapidibus micat : sed sanctorum choris illustratur, et angelica vitæ ratione decoratur. Hujus civitatis januas non aberabit qui Ecclesias quæ in terra sunt nominari : per has enim in illam introire licet. In his enim prius instructi et exercitati, illius civitatis vivendi modum **1218** discimus. Has januas propheticus sermo ait amabiles esse universorum Deo, Judæorumque tabernaculis fuisse prælatas.

Vers. 3. « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. » Admirabilia quædam et inopinata sunt, quæ de te prædicta fuerit, et omnem humanam expectationem transcendunt. Quod vero quæ dicta sunt * terrestri Sioni nequaquam congruant, sequentia testantur.

Vers. 4. « Memor ero Rahab et Babylonis inter eos qui norunt me. Et ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum, hi fuerunt ibi. » Hæc, inquit, o divina civitas, de te dicta sunt : ut homines diu vitis inquinati, tenebrisque ignorantiae oppressi, digni fiant qui in te habitent, et tuæ consuetudinis participes sint. Idcirco de supradictis gentibus mentionem fecit, tanquam de iniquissi-

d Hebr. xii, 22, 23. e Galat. iv, 26. f Hebr. ii, 10. g ibid. 14, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁴ Kal — οὐρανοῖς. Des. in eod. 2. ⁴⁵ Πάλιν. cod. 1 add. ὁ αὐτός. ⁴⁶ Ἡμῶν. cod. uterque præm. πάντων. ⁴⁷ Ἐν — προστέθεικεν. Des. in cod. 2. ⁴⁸ Ἐποῦρ. cod. uterque add. Σιών. ⁴⁹ Οὐ — πέριθ. Des. in cod. 2. Sequitur οὐ pro οὐδέ. ⁵⁰ Kal — καλλιν. Des. in cod. 2. ⁵¹ Ἐν — πολιτείαν. Des. in cod. 2. ⁵² Θαυμαστά. cod. 1 præm. λέγει δὲ στι. ⁵³ Θεσπιζόμενα. cod. 2 θεσπισμένα. ⁵⁴ Μνησθήσομαι. Hebr. תִּזְכֹּר Commemorabo. ⁵⁵ Ραάβ. Hebraicum ראַב h. l. est nomen Ægypti, ut psal. lxxix, 11. in textu Hebr. Ad marginem cod. 2 hæc exstant : Ραάβ πλατυσμός ἐρμηνεύεται καὶ Βαβυλῶν σύγχυσις· οἱ γὰρ τὴν ῥυπαρὴν βίον ἀσκήσαντες καὶ τῇ συγχύσει τῶν δαιμόνων βαρυνθέντες, οὗτοι ἐπέγνων τὸν Θεόν· ἢ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία ἡ ἐξ ἐθνῶν, ὧν καὶ μνημονεύειν ἐπαγγέλλεται· Rahab exponitur dilatatio, Babylon autem confusio. Nam qui sordidam vitam egerant et confusione idolorum onerati fuerant, hi agnoverunt Deum. Et hi sunt Ecclesia collecta et gentilibus, quos se commemoraturum esse promittit. ⁵⁶ Ἀλλόφυλοι — Αἰθίοπων. Ad illustranda hæc tria nomina pertinere videntur ista quæ l. c. sequuntur : Οἱ πεσόντες τῇ πτώσει τῶν εἰδώλων· ἄλλοφυλοι γὰρ πλατόντες ἐρμηνεύονται· καὶ ἐν τῇ συγχύσει τῆς πλάνης· Τύρος γὰρ σύγχυσις ἐρμηνεύεται· καὶ οἱ ταπεινωθέντες ὑπὸ τῶν δαιμόνων· Αἰθιοπία γὰρ ταπεινώσις ἐρμηνεύεται· οὗτοι οὖν ὡς ἀπεξενωμένοι τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθησαν ἐκεῖ· πῶς· ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ πιστεύσαντες καὶ σωθέντες· Qui ceciderunt cum lapsu idolorum (Allophyli enim exponitur cadentes), et cum confusione erroris (Tyrus enim exponitur confusio), et qui humiliati fuerant a demonibus (Æthiopia enim humiliatio exponi solet). Hi itaque qui alienati erant a Deo, nati sunt ibi : sed quomodo? cum Christus venisset, credentes sicutque salvati. ⁵⁷ Præstat rec. lectio h. l. ἐγεννήθησαν. Hebr. תָּרַח אַרְיֵל et Symm. ἐτέχθη. ⁵⁸ Ταῦτα — μεταλαχθάνει. Cum his conf. quæ Cord. t. II, p. 773, e Didymo attulit. ⁵⁹ Πάλαι. Alcest a cod. 1. ⁶⁰ Ζόφω. cod. 2 φόβω. ⁶¹ cod. 1 ἀνεμνημόνευσεν.

Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ ⁴⁴ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. ἰ Καὶ πάλιν ⁴⁵· Ἡ δὲ ἀνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἢ τίς ἐστι μήτηρ ἡμῶν ⁴⁶. ἰ Καὶ περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀβραὰμ ἐν ⁴⁷ τῇ πρὸς Ἑβραίους διαλεγόμενος, καὶ ταῦτα προστέθεικεν· ἰ Ἐξεδέχτο γὰρ τὴν τοῦ; θεμελίως ἔχουσαν πόλιν, ἢς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. ἰ Καὶ αὐθις περὶ τῶν ἄλλων ἀγίων· Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες ἐμφανίζουσιν, ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι. Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης μνημονεύουσιν, ἀφ' ἢς ἐξήλθον, ἔχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι· νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. ἰ Διδασκόμεθα τοίνυν εἶναι τινα πόλιν ἐπουράνιον ⁴⁸, καὶ Ἱερουσαλήμ ὀνομαζομένην, οὐ ⁴⁹ πύργους ἔχουσαν, καὶ περιδόλους, οὐδὲ λίθων μαρμαρυγαῖς ἀποστλιθούσαν, ἀλλὰ χοροῖς ἀγίων λαμπρυνομένην, καὶ ⁵⁰ ἀγγελικῇ πολιτείᾳ καλλυνομένην. Ταύτης τῆς πόλεως οὐκ ἂν τις ἀμάρτου πύλας προσαγορεύσας τὰς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας· διὰ τούτων γὰρ εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην δυνατόν. Ἐν ⁵¹ ταύταις γὰρ παιδευόμενοι καὶ προγυμναζόμενοι, ἐκείνης τῆς πόλεως διδασκόμεθα πολιτεῖαν. Ταῦτα; ἔφη τὰς πύλας ὁ προφητικὸς λόγος ἐπεράστους εἶναι τῷ τῶν ὀλιῶν Θεῷ, καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν σκηνωμάτων προτετιμῆσθαι.

γ. ἰ Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σου, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. ἰ Θαυμαστά ⁵² τινα καὶ παράδοξα τὰ περὶ σοῦ θεσπιζόμενα ⁵³, καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα προσδοκίαν· ὅτι δὲ οὐδαμῶς τῇ κάτω Σιών ἀρμόττει τὰ εἰρημένα, τὰ ἐπαγόμενα μαρτυρεῖ.

δ. ἰ Μνησθήσομαι ⁵⁴ Ραάβ ⁵⁵ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γινώσκουσί με· καὶ ἰδοὺ ἄλλοφυλοι ⁵⁶ καὶ Τύρος, καὶ λαὸς τῶν Αἰθίοπων. οὗτοι ἐγενήθησαν ⁵⁷ ἐκεῖ. ἰ Ταῦτα ⁵⁸, φησὶν, ὧ θεῖα πόλις, λελάθηται περὶ σοῦ· ὥστε τοὺς πάλαι ⁵⁹ δυσσεβεῖα συζῶντας, καὶ τῷ ζόφω ⁶⁰ τῆς ἀγνοίας κατεχρόμενους, τῆς ἐν σοὶ κατοικίας ἀξιωθῆναι, καὶ τῆς σῆς πολιτείας μεταλαχεῖν. Διὰ τοῦτο τῶν προειρημένων ἐθνῶν ἀνέμνησεν ⁶¹,

ὡς παρανομητάτων, καὶ τῆς ἀσεβείας ἀναδησαμένων τὸ κράτος, ἵνα διὰ τούτων καὶ τοὺς ἄλλους ἐηλώσῃ. Ῥαβὶ μὲν γὰρ καὶ Χανααίτιαι καὶ πόρνη· Βαβυλῶν δὲ, θηριώδης καὶ δυσσεβής· οἱ δὲ ἄλλοφυλοι ἢ τοὶ Φυλιστιαῖοι· δεδηλώκαμεν δὲ ἤδη εἶνες οὗτοι· καὶ δεισιδαίμονες καὶ παράνομοι. Τῆς δὲ Τύρου καὶ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν ἀσέλγειαν, ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ ἐτραγέδησε· λαὸν δὲ τῶν Αἰθίοπων, οὐ μόνον αὐτοὺς Αἰθίοπας, ὧν αἱ ψυχαὶ τὴν τοῦ σώματος ἐμιμήσαντο χροᾶν, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς μέλανας τῆ ψυχῆ, ὁ προφητικὸς ἐκάλεσε λόγος. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων ἡ Νύμφη βοᾷ· «Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ.» [Ἡ Μέλαινα μὲν ἐξηπατημένη, τῆ κνίση τῶν ἀλόγων κατεσπιλωμένη· καλὴ δὲ περιμένουσα σε τὸν ἐξ οὐρανῶν ἔξοντα Δεσπότην διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν.] Καὶ δεδύλωκε κατὰ ταυτὸν τῆς τε δυσσεβείας τὸν ζῶρον, καὶ τὴν δεδομένην ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ὥραν. Ταῦτα μέντοι τὰ ἔθνη, ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν Ἰερουσαλήμ οὐ συνῆλθεν, οὐδὲ τὴν νομικὴν πολιτείαν ἠγάπησαν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, καὶ ταύτην κατοικεῖ τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας πληροί, καὶ εἰς τὴν ἄνω μεταβαίνει Σιών, καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης πολιτείας μεταλαγχάνει. [Ἐκ ποίων γὰρ ἐθνῶν οὐκ ἐπίστευσαν τῷ Σωτῆρι; Τίνες δὲ τούτων οἱ μὴ καταλαβόντες καὶ τὴν κάτω Ἰερουσαλήμ διὰ τὸ προσκυνῆσαι τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ σεπτοὺς τόπους, ἐν οἷς οὐ μόνον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς σαρκωθείς, ἀλλὰ καὶ ποσὶ φιλανθρωπίας ἐβάδισε. Καλῶς οὖν ἔχων διὰ τῶν ἐξῆς ἐφασκε.]

A mis, 1219 et quæ cæteras impietate superabant, ut per has et alias designaret. Rahab enim et Chananaea et meretrix fuit. Babylon vero effera et impia. Allophyli autem, seu Philisthæi (ostendimus vero quinam sint isti), et superstitiosi et iniqui. In Tyri porro impietatem et luxuriam propheta Ezechiel tragice invectus est. Populus autem Æthiopum, non modo ipso Æthiopus, quorum animæ corporis colorem æmulatæ sunt, verum etiam cunctos animas nigras habentes propheta nuncupavit. Pleni in Canticis canticorum sponsa exclamat: «Nigra sum, sed formosa, o filiæ Hierosolymæ.» [Nigra quidem, quia decepta et adipe brutorum maculata sum; pulchra autem, quia exspecto te, qui ob nræ salutem e cælo venies.] Et demonstravit eadem opera tum impietatis tenebras, tum pulchritudinem a divina gratia concessam. Hæ igitur gentes nunquam tempore Judæorum Hierosolymam convenerunt, neque legis observationem dilexerunt: post incarnationem autem Salvatoris nostri, et hanc inhabitaverunt, et per orbem terrarum ecclesias impleverunt, et in cælestem Sionem transmigrant, illiusque beatæ conversationis compotes fiunt. [Quæ autem sunt gentes, ex quibus non crediderint aliqui 1220 in Salvatorem? Quinam autem sunt horum qui non occupaverint etiam Hierosolymam inferiorem, ut colerent illustria illa et sancta loca, in quibus Deus ex Deo non carnem tantum induit, sed pedibus quoque suis, pro insigni in homines amore, ambulavit. His itaque bene dictis, deinde pergit:]

ε'. «Μήτηρ Ἰερουσαλήμ ἐρεῖ ἀνθρώπος.» Μητέρα Ἰερουσαλήμ δὲ ἕκαστος τὴν Σιών ὀνομάζει, καὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐρεῖ, ὅτι μήτηρ ἢ Σιών. [Ἡ οὖτω καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· «Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν.»] «Καὶ ἀνθρώπος ἐγενήθη ἐν αὐτῇ.» Τῷ ἔρει ἀνθρώπος καὶ τοῦτο συνήπται. Ὁ γὰρ τὴν Σιών ὀνομάζων μητέρα, ὁμολογήσει καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τεχθέντος ἀνθρώπου τὴν γέννησιν· καὶ ἵνα μή τις ἀνθρώπον τοῦτον ὑπολάβῃ ψιλὸν, εὐθὺς ἐπήγαγεν· «Καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψίστος.» Οὗτος γὰρ ὁ ἐν αὐτῇ τεχθεὶς ἀνθρώπος, καὶ ποιητὴς ἐστὶ, καὶ δημιουργός, Ὑψίστος ὧν, καὶ Θεός.

VERS. 5. «Mater Sion dicit homo.» Porro unusquisque Sionem matrem nuncupabit, et omnis homo dicit matrem esse Sionem. [Sic quoque beatus inquit Paulus: «Hierosolyma autem superior libera est, quæ est mater nostrum omnium.»] «Et homo natus est in ea.» Cum illis verbis, *Dicit homo*, ista conjuncta sunt. Qui enim matrem Sionem nominat, confitebitur etiam ortum hominis, qui natus est in ea. Et ne quis hunc nudum hominem esse suspicetur, statim subdidit: «Et ipse fundavit eam Altissimus.» Nam hic homo, qui in hac natus est, et creator est, et opifex, cum altissimus sit, et Deus.

Cant. 1. 5. 1 Galat. 1v, 26.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

Ἔρ. Abest a cod. 1. Ἀδελφ. cod. 2 præm. καὶ. Ἀέ. Abest a cod. 2. Μέλ. τῆ ψυχῆ. cod. 1 ἔχοντας μέλαιναν τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἁμαρτίας. cod. 2 μέλανας τὴν ψυχὴν. Ἐσ. cod. 1 add. ἣτις ἐστὶν ἢ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία. Ἐ cod. 2 θυγάτηρ. Ἐ cod. 1. Ἐ In margine codicis ascr. κατεσπιλωμένη. cinere conspersa. Ἐ Arar. cod. 1 præm. αὐτῆ. Ἐ cod. 2 συνῆλθον. Ἐ Πολιτ. cod. 1 λατρίαν, ascripta tamen lectione altera. Ἐ cod. 2 ἠγάπησαν. Ἐ Σωτῆρος. cod. 1 add. καὶ Θεοῦ. Ἐ cod. 1. Ἐ Μητέρα ἐρεῖ. Hebr. מִתְּרָא עֵרַי: *Et Sioni dicitur*. Ita quoque Aquila et Theodotion. Symm. autem habet περὶ τῆ Σιών. Genuina τῶν Ὁ lectio olim fuit vel μὴ τι Σιών, ut observat Hieron. in Breviario ad h. l. vel μὴ τῆ Σιών, nunquid Sioni, sc. dicitur. Posteriore lectionem exhibet scholion quod Montf. in Hexapl. ad h. l. e cod. Coisl. attulit, cum quo conferendum est illud quod in edit. Rom. τῶν Ὁ ad h. l. exstat. Ἐ Μητέρα. cod. 2 Σωτῆρα, ascripta tamen altera lectione. Ἐ cod. 2 ὀνομάζει. Ἐ cod. 1. Ἐ Ἄγθ. τὴν γένν. cod. 1 Θεοῦ τὴν ἐνανθρώπησιν. cod. 2 τὴν δύναμιν. Ἐ Ψιλόν. cod. 1 κοινόν. Ἐ Ἄνθρ. cod. 2 præm. ὡς. cod. 1 Θεὸς Λόγος, σαρκωθείς δὲ ἐκ παρθένου κατ' ἀλήθειαν, Ἐ Ὑψίστος — Θεός. Abest a cod. 2. Post Θεός in cod. 1 seq. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς.

VERS. 6. Dominus narrabit in scriptura populo-
lorum, et principum horum, qui fuerunt in ea. »
Symmachus **1221** autem sic: Dominus nume-
rabit scribens populos, hic natus est ibi. Qui enim
populus in illa versantes sua ipsius scriptura dignatus
est, in ipsa secundum humanitatem natus est,
cum Dominus esset et Deus. Hanc autem dinume-
rationem Dominus etiam noster sanctos apostolos
docuit, dicens: « Vestri autem quoque capilli ca-
pitis numerati sunt i. » Et hanc descriptionem
iursus discipulis suis aperuit, dicens: « Nequa-
quam gaudete, propterea quod dæmones subjecti
sunt vobis: sed quod nomina vestra scripta sunt
in cælis k. »

VERS. 7. « Sicut lætantium omnium habitatio
est in te. » Etenim cælestis illa conversatio ab
omni mœrore remota, sinceram et puram habet
lætitiæ et voluptatem. Pietatis porro alumni in
hac, non tanquam in diversorio, sed tanquam in
patria in æternum habitant.

INTERP. PSALMI LXXXVII.

VERS. 1. « Canticum psalmi, Filiis Core. In fi-
nem, pro Mæleth, ad respondendum. Intellectus
Æman Israelitæ. » Symmachus pro Mæleth per
chorum dixit: Aquila vero, super chorea. Æman
porro chori ejusdam cantorum, et Deum lau-
dantium præcentor erat i. Responsio autem
tacite innuit chororum ordines invicem sibi
1222 respondententes. Prophetia igitur Judæorum
calamitates prædicat, et Babylonicam servitutem.
Docet autem eadem opera totius simul humanæ na-
turæ post patratum peccatum dolores. Formata
autem est vaticinatio psalmi in deprecationem, tum
ab his, tum communiter ab omnibus oblatam mi-
sericordii Deo. Congruit autem oratio illa pietate
præstantioribus.

VERS. 2, 3. « Domine, Deus salutis meæ, inter-
diu clamavi et noctu coram te. Intret in conspe-
ctum tuum oratio mea. » Te, Deus salutis meæ,
Dominum novi: idcirco interdiu et noctu obsecro
ut preces meæ admittantur. [Hæc enim deinde di-
cit:] « Inclina aurem tuam ad preces meas. »
[Causam autem deinde precibus suis aperit et
dicit:]

i Matth. x, 30. k Luc. x, 20. l I Paral. vi, 31-35.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ Κύριος — ἐν αὐτῇ. Hebr. Jehova numerabit (eos), scribendo populos, s. si numerum inierit populo-
rum: (dicens) hic etiam natus est ibi. ⁸⁸ Λαῶν. cod. 1 addit ὁ δὲ — ἐτέχθη ἐκεῖ. ⁸⁹ Καὶ ἀρχόντων.
Abest a textu Hebr. Pro ⁹⁰ ἰσραὴλ quod ineunte proximo versiculo sequitur, οἱ Ὁ h. l. videntur legisse
ἰσραὴλ. ⁹¹ Γέγων. cod. uterque præm. τῶν. ⁹² cod. 1 ἀριθμῆσεται. ⁹³ Ἐτέχθη. cod. 2 ἐγενήθη.
⁹⁴ Αὐτῇ. cod. 1 add. γάρ. ⁹⁵ Κατὰ τὸ ἀνθρ. Des. in cod. 1. ⁹⁶ Εἰρηκώς. Abest a cod. 2. ⁹⁷ Λέγων.
cod. 2 εἰπὼν. ⁹⁸ Οὐρανοῖς. cod. 1 add. Περὶ γὰρ αὐτῶν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. De his enim in sequentibus
dicit. ⁹⁹ Ὄς — ἐν σοί. Hebr. Et cantores æque ac tibirines, (dicent) omnes fontes mei in te sunt.
¹⁰⁰ Μæλεθ. In cod. 1 sequuntur ea, Ὁ δὲ — χορεῖα. Ἐπὶ Ἰσρ. Hebr. ἡραχίτ, Esrachitæ. ¹⁰¹ Διὰ
χοροῦ, per chorum. Prior editio habebat lectionem corruptam διαχόρου duplicis chori. Vid. Montf. Hexa-
pla ad. h. l. ¹⁰² cod. 2 ἐπιχώρια. ¹⁰³ cod. 2 ὕμνουστων. ¹⁰⁴ Πάντων προσε. cod. 2 παρὰ πάντων προσ-
φέρεσθαι. ¹⁰⁵ E cod. 1.

ζ'. « Κύριος ⁸⁷ διηγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν ⁸⁸, καὶ
ἀρχόντων ⁸⁹ τούτων γεγενημένων ⁹⁰ ἐν αὐτῇ. » Ὁ δὲ
Σύμμαχος οὕτως · Κύριος ἀριθμήσει ⁹¹ γράφων
λαούς · οὗτος ἐτέχθη ⁹² ἐκεῖ. Ὁ γὰρ τοὺς ἐν αὐτῇ
πλι:τεσομένους λαούς τῆς παρ' αὐτοῦ γραφῆς ἀξιών,
ἐν αὐτῇ ⁹³ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ⁹⁴ ἐγεννήθη Κύριος ὢν
καὶ θεός. Ταύτην δὲ τὴν ἀρίθμησιν καὶ ὁ Κύριος
ἡμῶν ἐδίδαξε πρὸς τοὺς ἱερούς εἰρηκώς ⁹⁵ ἀποστό-
λους · Ἰμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἠριθμη-
μένοι εἰσί. » Καὶ τὴν ἀναγραφὴν δὲ τοῖς οἰκειοῖς
μαθηταῖς ἐδήλωσε λέγων ⁹⁶ · Ἐμὴ χαίrete, ὅτι τὰ
δαίμονια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα
ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς ⁹⁷. »

ζ'. « Ὄς ⁹⁸ εὐφραينوμένων πάντων ἡ κατοικία ἐν
σοί. » Ἡ γὰρ ἐν οὐρανοῖς πολιτεία, πάσης ἀθυμίας
κεχωρισμένη, τὴν ἀκραίφνη καὶ καθαρὰν εὐφρο-
σύνην ἔχει, καὶ θυμηδίαν. Ταύτην δὲ οὐ παροικου-
σιν, ἀλλ' εἰς αἰῶνα κατοικοῦσιν, τῆς εὐσεβείας οἱ
τρόφιμοι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ὁδὴ ψαλμοῦ, τοῖς υἱοῖς Κορέ · εἰς τὸ τέλος,
ὑπὲρ Μæλεθ ⁹⁹ τοῦ ἀποκριθῆναι · συνέσεως, Αἱμᾶν
τῷ Ἰσραηλίτῃ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ
Μæλεθ, διὰ χοροῦ ¹⁰⁰ εἶρηκεν · ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ
χορεῖα ¹⁰¹ · καὶ ὁ Αἱμᾶν δὲ χοροῦ τινὸς ἐξήρχεν ἄδόν-
των, καὶ τὸν θεὸν ἀνυμνοῦντων. Ἡ δὲ ἀπόκρισις
αἰνέτεται τὰ ἀντιφθεγγόμενα τάγματα τῶν χορῶν.
Ἡ μέντοι προφητεία προθεσπίζει τὰς Ἰουδαίων συμ-
φορὰς, καὶ τὴν ἐν Βαβυλῶνι δουλείαν. Διδάσκει δὲ
κατὰ ταυτὸν καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
τὰς μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὀδύνας. Ἐσηματίεται δὲ εἰς
ἰκετεῖαν ἡ τοῦ ψαλμοῦ προφητεία, ὑπὸ τε τούτων,
ὑπὸ τε κοινῇ πάντων προσφερομένη ¹⁰² τῷ φιλαν-
θρώπῳ θεῷ · ἀρμόττει δὲ τοῖς εὐσεβεστέροις ἡ
προσευχή.

β', γ'. « Κύριε, ὁ θεὸς τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας
ἐκέκραξα καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου. Εἰσελθέτω ἐν-
ώπιόν σου ἡ προσευχή μου. » Σὲ, Δέσποτα, Κύριον
οἶδα τῆς ἐμῆς σωτηρίας · διὰ τοι τοῦτο νύκτωρ καὶ
μεθ' ἡμέραν ἀντιβόλῳ τὴν ἐμὴν ἰκετεῖαν δευθῆναι.
[Ἐ τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς ·] « Κλῖνον τὸ οὖς
σου εἰς τὴν δέησίν μου. » [Ἐ καὶ τίνος ἔνεκεν ἀντι-
βόλει διὰ τῶν ἐξῆς καὶ λέγει ·]

8. « Ὅτι ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡ ζωὴ μου τῷ ᾄδῃ ἤγγισεν. » Τὸ πλῆθος ἀντιβῶλῷ σε τῶν περιστοιχιζόντων⁸ με θεωρήσας κακῶν [ἀποσῶθσον·] παρ' αὐτὸν γὰρ εἰμι τὸν θάνατον, καὶ τῆς σῆς δέομαι βοηθείας, [10 ἥς γεγυμνωμένος δεδούλωμαι τῇ ἀμαρτίᾳ. Τοῦτο γὰρ λέγει·]

ε'. « Προσελογίσθη μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. » Ἀφύκτοις τισὶ περιπέτωκα συμφοραῖς, καὶ ἀπαλλαγὴν οὐδεμίαν εὗρισκω, ἀλλ' εἶοικα τοῖς εἰς λάκκον ἐμπεπτωκόσι, καὶ ἀναθῆναι μὴ δυναμένοις¹¹. « Ἐγενήθη ὡσεὶ¹² ἄνθρωπος ἀδοξήσας¹³. » Πάσης¹⁴ προνοίας καὶ κηδεμονίας γεγύμνωμαι.

ς'. « Ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. » Καὶ μηδέπω¹⁵ τὴν τελευτὴν ὑπομείνας, μηδὲ τοῦ θανάτου τὴν δουλείαν δεξιόμενος, ἐμαυτὸν συναριθμῶ τοῖς ἐν νεκροῖς. B « Ὅσα τραυματίαι καθεύδοντες ἐν τάφῳ, ὧν οὐκ ἐμνήσθης ἔτι, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπόσθησαν. » Τῷ Ἐγενήθη¹⁶ καὶ ταῦτα συντέτακται. Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοξήσας¹⁶, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, καὶ μηδέπω τοῦ θανάτου τὴν δουλείαν δεξιόμενος. Ἐγενήθη¹⁷ ὡς τραυματία· ἐν πολέμῳ τετρωμένος, καὶ ταφῇ παραδομένος¹⁸. Τοῦτο γὰρ οὕτως ὁ Σύμμαχος εἴρηκεν· Ὅς οἱ τετρωμένοι οἱ κείμενοι ἐν τάφῳ, ὧν οὐ¹⁹ μνημονεύσῃ²⁰ οὐκ ἔτι, οἱ τινες ὑπὸ τῆς χειρὸς σου²¹ ἐξεκόπησαν. [22 Ἐκεῖνοι γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τῆς προνοίας τῆς σῆς ἐξεκόπησαν· φθάσει δὲ ἡ σὴ βοήθεια, ἵνα μὴ τῷ αὐτῷ βόθρῳ κἀγὼ περιπέσω.]

ζ'. « Ἐθεντό με²³ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου²⁴. » Καὶ ταῦτα τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δάγειν ἡναγκασμένοις ἀρμόττει τὰ ῥήματα, καὶ πάση τῶν ἀνθρώπων τῇ φύσει. Ἐκεῖνοι τε γὰρ πονηροῖς ἀνθρώποις δουλεύοντες ἔδυναν βίον ἔζων²⁵· καὶ ἅπαντες ἀνθρώποι παντοδαπαῖς μετὰ τὴν ἀμαρτίαν περιέπεσαν²⁶ συμφοραῖς. Μετὰ γὰρ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς θάνατος, καὶ πένθος, καὶ δάκρυα, οἰμωγαὶ τε, καὶ ὀλοφύρσεις, χηρεῖται, καὶ ὀρφανία, καὶ²⁷ πένια, καὶ δυσκληρία, καὶ ἑθλα μυρία καὶ δυσδιήγητα. σκότον καὶ τοῖς ζῶσιν ἐπάγοντα. [28 Ὅρατε πηλίκον κακὸν ἡ παρακοή· ὥστε μὴ μόνον θεὸν χωρίσαι, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων κακῶν περιστοιχιζεῖν.]

η'. « Ἐπ' ἐμὲ ἐπεστρηγίη²⁹ ὁ θυμὸς σου· καὶ³⁰ πάντα τοὺς μετεωρισμούς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. » D « Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ἐμοὶ ἐπέσφρησεν³¹ ὁ θυμὸς σου, καὶ ταῖς καταγίγισι σου ἐκάκωσάς με³². Ἐπιμένεις, φησὶ, τιμωρούμενος, καὶ ταντοδαπάς

VERS. 4. « Quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit. » Malorum quæ me circumstant multitudinem cum videas, obsecro te [ut abigas illa:] siquidem morti propinquus sum, tuoque auxilio indigeo, [a quo destitutus peccatis servio. Hoc enim dicit·]

VERS. 5. « Æstimatus sum cum descendentibus in lacum. » In calamitates quasdam ineluctabiles incidi, et nullam liberationem invenio: sed similis sum iis, qui in foveam lapsi sunt, et ascendere non possunt. « Factus sum sicut homo sine auxilio. » Omni ope et cura orbatus sum.

VERS. 6. « Inter mortuos liber. » Et cum vita nondum excesserim, neque 1223 mortis servitutem subierim, mortuis me adnumero. « Sicut vulnerati dormientes in sepulcro, quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt. » Hæc etiam cum illo Factus sum conjuncta sunt. Factus sum ut homo sine adjutorio inter mortuos liber, et qui nondum mortis servitutem recepit. Factus sum sicut vulneratus, qui in bello plagam accepit, et sepulcro conditus est. Hoc enim Symmachus sic expressit: Tanquam vulnerati jacentes in sepulcro, quorum non eris memor amplius, qui e tua manu excisi sunt. [Illi enim, inquit, e tua providentia quasi excisi sunt, me autem præveniet auxilium tuum, ne in eadem foveam ipsemet incidam.]

VERS. 7. « Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebris, et in umbra mortis. » Hæc quoque verba conveniunt iis qui Babylone degere coacti erant, et toti hominum naturæ. Nam et illi pravis hominibus servientes calamitosam vitam vivebant: et omnes homines in omni generis calamitates post peccatum inciderunt. Siquidem post mandati transgressionem, mors, et luctus, et lacrymæ, gemitus, et ululatus, et viduitates, et orbitates, et egestates, et infortunia, et alia infinita secuta sunt, quæ explicari non possunt, et quæ tenebras etiam viventibus offundunt. [Videte quantum malum sit inobedientia, utpote quæ non modo Deum a nobis sejungit, 1224 sed etiam tot malis nos involvit.]

VERS. 8. « Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me. » Symmachus autem sic: Furor tuus super me irrupit, et tempestatibus tuis affixisti me. Pergis, inquit, in me animadvertere, et varios calamitatum ictus

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ *Mov.* cod. 1 add. καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ. ⁸ cod. 1 περιστοιχιζομένων. ⁹ *E* cod. 2. ¹⁰ *E* cod. 1. ¹¹ *Δυναμ.* cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ¹² *Rec. lectio* h. l. est ὡς. ¹³ Ἀδοξήθ. *Hebr.* לִינְתִּים sine tobore. ¹⁴ Πάσης. cod. 1 *gram.* ἀντι τοῦ. ¹⁵ Καὶ μηδ. cod. 1 μηδέπω, φησι. ¹⁶ Ἀδοξήθ. — ἔλυθες. *Des.* in cod. 2. ¹⁷ cod. 2 ἐγενόμην. ¹⁸ *Parad.* cod. 1 add. καὶ μνήμης ἐστερημένος, et cujus non est recordatio. ¹⁹ Οὐ — ἔτι. cod. 2 οὐκ ἐμνήσθης ἔτι, ὧν οὐ μνημονεύεις. ²⁰ cod. 1 μνημονεύεις, quam lectionem etiam habet *Montf.* in *Hexapl.* ad h. l. ²¹ Ὑπὸ τῆς χειρὸς. cod. 1 ἐκ τῶν χειρῶν. ²² *E* cod. 1. ²³ *E*bert^o με. *Hebr.* Posuisti me. *Aqu.* ἔθου με. ²⁴ *Er* σκια θαρ. *Hebr.* תְּהוֹמֹת in locis profundis. *Edif.* V. ἐν καταδύτοις, in latibulis. ²⁵ cod. 2 διέζων. ²⁶ cod. 2 περιέπεσον. ²⁷ Καὶ — δυσκληρία. *Des.* in cod. 2. ²⁸ *E* cod. 1. ²⁹ *Ἐπστ.* *Hebr.* נִשְׁפָּט innititur. ³⁰ Καὶ — ἐμέ. *Hebr.* Et omnibus fluctibus tuis affixisti me. ³¹ cod. 1 ἐπέβρυσεν, quam lectionem etiam habet *Montf.* in *Hexapl.* ad h. l. cod. 2 habet ἐπεβύρυσεν. ³² *Mé.* Abest a cod. 2.

mibi inferre. Dixit hæc per metaphoram desumptam a naufragis, et illis qui multos undarum impetus et ventorum impressiones excipiunt.

VERS. 9. « Longe removisti notos meos. » « Desertus sum et a familiaribus, et a cognatis. Etenim qui Babylone captivi erant, servitutis jugum ferentes, dissipati, amicorumque conjunctione et familiaritate privati cum essent, nullam horum consolationem habebant. Omnes porro homines qui impie vivebant, angelorum custodia non potiebantur. « Posuerunt me abominationem sibi. » Videlicet hostes. « Traditus sum, et non egrediebatur. » Ab ingruentibus malis nullam liberationem invenio.

VERS. 10. « Oculi mei languerunt præ inopia. » Symmachus sic : *Oculus meus effluxit ob afflictionem.* Lacrymis enim oculos meos consumpsi, ob dolores lugere coactus. **1225** « Clamavi ad te, Domine, toto die expandi ad te manus meas. » Unam igitur viam concede, qua liberer a calamitatibus, tuam, Domine, opem. Manus enim semper expandens te precor. Acerbum nempe animi dolorem hic habitus præ se fert. Necessitate enim coactus quisque studiosius hoc modo eum obsecrat, qui subvenire potest.

VERS. 11. « Nunquid mortuis facies mirabilia? aut medici suscitabunt, et constebuntur tibi? » Adhuc mihi vitam ducenti tua miracula ostende. Nam ubi mortem obiero, hæc minime intuebor. Non enim est medicus qui a morte liberare possit : nam quæ tandem medicina hanc habet vim?

VERS. 12. « Nunquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam, et veritatem tuam in perditione? » [hoc est, nemo narrabit nec confitebitur eam finita hac peregrinatione.]

VERS. 13. « Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et justitia tua in terra oblivioni tradita? » Nunquid fieri potest, inquit, ut mortui, qui in pulverem dissoluti sunt, et in tenebris mortis degunt, et oblivioni traditi sunt, tuam benignitatem percipiant, et tuorum miraculorum spectatores sint?

VERS. 14. « Ego ad te, Domine, clamavi, et mane oratio mea præveniet te. » [Symmachus autem

Α μοι συμφορῶν²³ προσβολὰς ἐπιφέρων. Ἐκ μεταφορᾶς τῶν ναυαγούντων, καὶ πολλὰ; μὲν κυμάτων προσβολὰς, πολλὰς δὲ ἀνέμους ἐμβολὰς δεχομένων.

θ'. « Ἐμάκρυνας τοὺς γνωστοὺς μου²⁴. » Ἐρημός εἰμι, καὶ²⁵ συνήθων, καὶ συγγενῶν · οἱ μὲν γὰρ ἐν Βαβυλῶνι δορυάλωτοι, τῆς δουλείας δεξάμενοι τὸν ζυγὸν, ἐσκεδασμένοι, καὶ τῆς τῶν φίλων συγγενείας καὶ συνουσίας ἐστερημένοι, τὴν ἐντεῦθεν οὐκ εἶχον παραψυχὴν. Πάντες²⁶ δὲ ἀνθρώποι δυσσεβεῖα συζῶντες τῆς παρὰ τῶν ἀγγέλων κηδεμονίας οὐ μετελάχανον. « Ἐθεντό²⁷ με βδέλυγμα ἑαυτοῖς · » τοῦτέστιν οἱ πολέμιοι. « Παρεδόθη²⁸, καὶ οὐκ ἐξεπορεύεμην. » Τῶν ἐπιχειρῶν μοι κακῶν ἀπαλλαγὴν οὐδεμίαν εὐρίσκω²⁹.

ι'. « Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἠσθένησαν ἀπὸ πτωχείας. » β' ἢ δὲ Σύμμαχος οὕτως³⁰. Ὁ³¹ ὀφθαλμὸς μου ἐξέβρυσεν ἀπὸ τῆς κακώσεως³². Εἰς³³ δάκρυα γὰρ τοὺς ὀφθαλμούς μου κατεδαπάνησα, κλαίειν ὑπὸ τῆς ὀδύνης καταναγκαζόμενος³⁴. « Ἐκέκραξα³⁵ πρὸς σέ, Κύριε, ὅλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου. » Ἐνα τοίνυν πόρον ὄδου τῆς τῶν δεινῶν ἀπαλλαγῆς³⁶, τὴν σὴν, Δέσποτα, προμήθειαν · ἐκτείνων γὰρ ἀεὶ³⁷ τὰς χεῖρας ἀντιβῶ σε. Τὴν πικρὰν δὲ τῆς ψυχῆς ὀδύνην τοῦτο τὸ σχῆμα δηλοῖ. Ὑπὸ γὰρ τῆς χρεῖας ἀναγκαζόμενος σπουδαιότερόν τις³⁸ οὕτως³⁹ ἰκετεύει τὸν δοῦναι⁴⁰ δυνάμενον.

ια'. « Μὴ τοῖς νεκροῖς ποιήσεις θαυμάσια; ἢ ἰατροὶ⁴¹ ἀναστήσουσι, καὶ ἐξομολογήσονται σοι; » Ἔτι μοι ζῶντι, φησὶ, τὴν σὴν δεῖξον θαυματουργίαν⁴² · ἀποθανῶν γὰρ ταύτην οὐκ ὄφομαι. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἰατρὸς ἀπαλλάξαι θανάτου δυνάμενος · ποῖον γὰρ φάρμακον ταύτην ἔχει τὴν δύναμιν;

ιβ'. « Μὴ διηγῆσται τις ἐν τῷ τάφῳ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου, ἐν τῇ ἀπωλείᾳ; » [⁴³ τοῦτέστιν, οὐδεὶς διηγῆσται οὐδὲ ἐξομολογήσται μετὰ τὴν ἐνθένδε ἐκδημίαν.]

ιγ'. « Μὴ γνωσθήσεται ἐν τῷ σκότει τὰ θαυμάσιά σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ἐν γῆ ἐπιλησμένη; » Μὴ δυνατὸν, φησὶ, τοὺς εἰς κόνιν διαλυθέντας νεκρούς, καὶ ἐν τῷ τάφῳ⁴⁴ τοῦ θανάτου διάγοντας, καὶ λήθη παραδεδομένους, τῆς σῆς αἰσθῆσθαι φιλανθρωπίας, καὶ τῶν ὧν θαυμάτων θεατὰς καταστῆναι;

ιδ'. « Κἀγὼ πρὸς σέ, Κύριε, ἐκέκραξα, καὶ τὸ πρῶτ' ἢ προσευχῆ μου προφθάσει σε. » [⁴⁵ Ὁ δὲ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²³ Συμφ. Des. in cod. 2. ²⁴ Mov. cod. 1 add. ἀπ' ἐμοῦ, ut in textu τῶν Θ', secundum cod. Alex. et Vatic. In textu Hebr. exstat quoque וְנִסְבִּי. ²⁵ Καὶ. cod. 1 φησὶ. ²⁶ cod. 1 καὶ ἅπαντες. ²⁷ Ἐθεντό — ἑαυτοῖς. Hebr. Posuisti me abominationem illis. Symm. ἑταξάς με βδελυκτὸν αὐτοῖς. ²⁸ Παρεδ. Hebr. κῆν concinuisus sum. Symm. φρουρούμενον. ²⁹ Ἐθρ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ³⁰ Οὕτως. Abest a cod. 2. ³¹ Ὁ — ἐξέρβ. cod. 2 οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐξέβρυσαν. ³² Κακώσεως. cod. 1 add. μου. ³³ Εἰς — κατεδ. cod. 1 ἀντὶ τοὺς ὀφθαλμούς σου εἰς δάκρυα κατεδαπάνησα. ³⁴ cod. 2 ἀναγκαζόμενος. ³⁵ Ἐκέκραξα. In textu τῶν Θ' præcedit καὶ. ³⁶ Ἀπαλλαγῆς. cod. 2 ἐπαγωγῆς. ³⁷ Ἀεὶ — ἀντιβῶ σε. cod. 1 τὰς χεῖρας πᾶσαν ἡμέραν · τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ λέγει τὴν ἡμέραν ἀντιβῶ σε. ³⁸ Τίς. In cod. 1 ponitur post ἀναγκαζόμενος. ³⁹ Οὕτως. Abest a cod. 2. ⁴⁰ Δοῦναι. cod. 1 σώσαι. quam lectionem Carafa, ut videtur, habuit. ⁴¹ Ἰατροὶ. Hebr. מְרַפְּאִים mortui, s. qui vivere desiderunt. ⁴² Δείξον θαυματ. cod. 1 θαυματουργίαν δείξον ὡς Δέσποτα. ⁴³ E cod. 1. ⁴⁴ Τάφῳ. cod. 2 ζῳφῳ. cod. 1 σκότει, ascripta tametsi lectione illa ζῳφῳ. ⁴⁵ Ex utroque codice, Apud Montf. in Hexapl. ad h. l. leg. προφθάνει.

Σύμμιχος οὕτως· Ἐμοῦ δὲ πρὸς σέ, Κύριε, ἡ ολιγωρή, καὶ κατ' ὄρθρον ἡ προσευχή μου προφθάσει σε.] Ἐπιθυμῶν γὰρ ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἐπιχειμένων ἀπαλλαγῆναι· κακῶν⁶⁶, ὀδυνώμενος ποτιῶμαι, καὶ φθάω τῇ δεξιῇ τὸν ὄρθρον.

κ'. ε. Ἰνατί, Κύριε, ἀπωθεῖς τὴν ψυχὴν⁶⁷ μου, ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; » Τί δήποτε τοίνυν ἀποπέμεις⁶⁸ με, Δέσποτα· καὶ τῆς εὐμενείας οὐ μεταδίδως τῆς σῆς;

ιζ'. ε. Πτωχὸς εἰμι ἐγὼ, καὶ ἐν κόποις⁶⁹ ἐκ νεότητός μου. » Νεότης τοῦ μὲν Ἰσραὴλ, ἡ ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδος· πάντων δὲ ἀνθρώπων ἡ μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς ἔξω τοῦ παραδείσου ζωῆ. Καὶ οὗτοι δὲ χάνεινοι πάντα τὸν ἐν μέσῳ χρόνον ταλαιπωρούμενοι διετέλεσαν. ε. Ὑψωθείς⁶⁹ δὲ ἐταπεινώθη, καὶ ἐξηπορήθη. » Οἱ τε γὰρ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν περιφάνειαν περιέπεσον τῇ δουλείᾳ· καὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, κατ' εἰκόνα θεῖαν⁶¹ γεγεννημένη, καὶ τῆς ἐν παραδείσῳ ζωῆς⁶² ἡξιωμένη, μειζόνων ἐπιθυμήσασα, καὶ τῶν δωρημένων ἐξέπεσεν.

ιζ', ιη'. Ἐπ' ἐμὲ διήλθον αἱ ὄργαι σου, οἱ⁶⁸ φοβερισμοί σου ἐξετάραξαν με. Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ⁶⁴ ὕδωρ. » Πᾶσαν, φησὶν, ἐκίνησας κατ' ἐμοῦ τὴν ὄργην, καὶ ταῖς φοβερωτάταις με διατάραξας τιμωρίαις,⁶⁵ καὶ ταύταις καθάπερ ὕδασι⁶⁶ ὑποβρύχιόν με πεποιήσας. ε. Ὅλην τὴν ἡμέραν περιέσχον με ἅμα. » Ὑπὸ⁶⁷ τούτων καθ' ἐκάστην περικλύζομαι τὴν ἡμέραν.

ιβ'. ε. Ἐμάκρυνας ἀπ' ἐμοῦ φίλον καὶ πλησίον⁶⁸, καὶ⁶⁹ τοὺς γνωστούς μου ἀπὸ ταλαιπωρίας. » Τσαύταις δὲ συμφοραῖς προσπαλαίων οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν συνήθων ἔχω παραψυχὴν, ἔρημος τῆς τούτων συνουσίας διὰ τῆς δουλείας ταλαιπωρίας γενόμενος· ταῦτα δὲ οὐ μόνον Ἰουδαίοις ἤρμωτε⁷⁰ λέγειν, οὐδὲ πᾶσιν ἀνθρώποις πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος⁷¹ ἐπιφανείας, ἀλλὰ καὶ νῦν τοῖς τὰ ὅμοια πάσχουσιν ἡ ἱκετεία προσφυῆς καὶ κατάλληλος· ε. Ὅσα γὰρ προεγράφη, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΗ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. ε. Συνέσεως Αἰθᾶμ⁷² τῷ Ἰσραηλίτῃ⁷³, » Ὁ⁷⁴ μακάριος Δαβὶδ σηχοῖς⁷⁵ τετιμημένους ὄρων τοὺς

⁶⁶ Rom. xv, 4.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Κακῶν. cod. 2 δεινῶν. ⁶⁷ Ψυχῆν. Hæc est lectio cod. Alex. quæ respondet textui Hebraico. Codex Vaticanus habet προσευχῆν. ⁶⁸ cod. 2 ἀποπέμπτῃ. ⁶⁹ Καὶ ἐν κόποις. Hebr. זָלַל et exspirans, s. in summo vite periculo constitutus. Symm. καὶ ἐκλείπων. ⁷⁰ Ὑψωθείς — ἐξηπορήθη. Hebr. sustineo terrores suos, et anxius sum. Symm. ἀνέλαβον τὸν φόβον σου. ⁷¹ Ὑψωθείς — ἐξηπορήθη. Hebr. sustineo terrores suos, et anxius sum. Symm. ἀνέλαβον τὸν φόβον σου. ⁷² Ὑψωθείς — ἐξηπορήθη. Hebr. sustineo terrores suos, et anxius sum. Symm. ἀνέλαβον τὸν φόβον σου. ⁷³ Ὑψωθείς — ἐξηπορήθη. Hebr. sustineo terrores suos, et anxius sum. Symm. ἀνέλαβον τὸν φόβον σου. ⁷⁴ Ὑψωθείς — ἐξηπορήθη. Hebr. sustineo terrores suos, et anxius sum. Symm. ἀνέλαβον τὸν φόβον σου. ⁷⁵ Ὑψωθείς — ἐξηπορήθη. Hebr. sustineo terrores suos, et anxius sum. Symm. ἀνέλαβον τὸν φόβον σου.

καίρου· τινὰς σηχοῖς τετιμημένους τοὺς ψευδωνύμους.

1226 ita habet : *Meus vero gemitus ad te, o Domine (directus est), et mane preces meæ prævenient te.* Nam in vita desiderans ab incumbentibus malis liberari, mœrens te veneror, et diluculum deprecatione prævenio.

Vers. 15. « Cur, o Domine, repellis orationem meam, avertis faciem tuam a me? » Cur igitur, Domine, rejicis me, tuamque benevolentiam non impertis?

Vers. 16. « Pauper sum ego, et in laboribus a juventute mea. » *Juventus* Israelis quidem, exitus est ex Ægypto : omnium autem hominum vita extra paradisum post mandati transgressionem. Et hi autem, et illi per omne tempus intermedium calamitosam vitam egerunt. « Exaltatus autem humiliatus sum, et conturbatus. » Nam et Judæi post splendorem in servitum incidere, et hominum natura, secundum divinam similitudinem facta, et vita paradisi digna habita, cum majora concupivisset, etiam bonis quæ dono accepterat, excidit.

Vers. 17, 18. « In me transierunt iræ tuæ, et terrores tui conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua. » Omnem, inquit, iram in me excitasti, et maxime horrendis suppliciis me perterritisti, et in his velut aquis me submersisti. « Toto die circumdederunt me simul. » Ab his quotidie inundor.

Vers. 19. « Longe removisti a me amicum, et **1227** proximum, et notos meos a miseria. » Cum tantis autem calamitatibus colluctans, nullam vel a familiaribus consolationem habeo, ob servitutis miseria horum consuetudine privatus. Cæterum hæc non modo Judæis dicere conveniebat, omnibusque hominibus ante Salvatoris adventum : sed nunc etiam iis qui similia patiuntur, hæc deprecatio accommodata et congruens est : quandoquidem juxta divinum Apostolum : « Omnia quæ ante scripta sunt, ad nostram doctrinam ante scripta sunt, ut per patientiam, et consolationem scripturarum, spem habeamus. »

INTERP. PSALMI LXXXVIII.

Vers. 1. « Intellectus Ætham Israelitæ. » Beatus David falsos deos templis honoratos videns,

solam vero Dei arcam sine honore esse, divini templi ædificationem promisit. Quam ejus mentem amplectens Deus, præclaram promissionem remunerat, spondetque ex ejus lumbis se rationale sibi templum erecturum, et per hoc omnium hominum salutem effecturum, et regnum ei siue sine largiturum **1228** esse. Hæc autem promissa per prophetam Nathan ei fecit, et hoc aperte Paralipomenon docet historia. Et in secundo quoque Regnorum libro Nathan ei dicit: « Et annuntiabit tibi Dominus fore ut domum ædificet sibi. » Horum etiam meminit Actuum historia. Nam beatus Petrus inter Judæos concionem habens, post alia multa et hæc locutus est: « Propheta igitur cum esset David, et sciret quod jurejurando jurasset illi Deus, fore ut de fructu lumbi ejus Christus secundum carnem oriatur, sedeatque super sedem ejus, prævidens locutus est de resurrectione Christi, dicens: Non derelictam esse in inferno animam ejus neque carnem ejus vidisse corruptionem; » [ejus scilicet qui fuit absque peccato: inter homines autem non est qui sit absque peccato, præter Deum Verbum, Jesum Christum, qui ex Davidis prole carnem assumpsit.] Has pollicitationes etiam patriarchæ Abrahamo fecit. Dixit enim illi: « In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ. » Interpretans autem hoc divinus Paulus, sic dicit: « Abrahamo autem dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo, qui est Christus. » In his **1229** promissiones intuentes horum posterius, et videntes seipsos captivos esse factos alienamque terram incolere coactos, et regiam civitatem desertam, extinctumque esse regnum; promissa Deo universorum in memoriam revocant. Et modo quidem patriarcham Abrahamum in medium afferunt, et filium ejus ac nepotem, Deum admonentes de fœderibus: modo vero beatum Davidem, et promissiones ei factas. Eodem modo et beati martyres Ananias, Azarias, et Misael, in camino Deum orantes, de Abrahamo, et Isaaco, et Israele mentionem fecerunt. Prophetica ergo gratia in illorum utilitatem hunc quoque conscripsit psalmum, docens quomodo oporteat Deum demulcere, et ab

Α ψευδωνύμους θεούς, μόνην ⁷⁸ ἤ τοῦ ⁷⁷ θεοῦ τῆς κλωτῶν ἀγέραςτον διαμένουσας, ὑπέσχετο τὸν θεῖον οἰκοδομήσειν ⁷⁸ νεῶν. Ταύτην αὐτοῦ τὴν γκώμη, ἀποδεξάμενος ὁ θεός ⁷⁹, τὴν καλὴν ἐπαγγελίαν ἀμειβεται, καὶ ὑπισχνεῖται ἐκ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ λογιχὸν ⁸⁰ ἑαυτῷ κατασκευάσαι: ⁸¹ νεῶν, καὶ διὰ τοῦτου τὴν ἀπάντων ἀνθρώπων ⁸² πραγματεύεσθαι σωτηρίαν, καὶ ἀτελεύτητον αὐτῷ ⁸³ παρέξειν ⁸⁴ τὴν βασιλείαν. Ταύτας δὲ τὰς ὑποσχέσεις διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν πρὸς αὐτὸν ἐποιήσατο: καὶ τοῦτο ⁸⁵ σαφῶς ἡ τῶν Παραλειπομένων ἱστορία διδάσκει. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Βασιλειῶν Νάθαν πρὸς αὐτὸν ἔφη, « Καὶ ἀπαγγελεῖ σοι, Κύριος, ὅτι οἶκον οἰκοδομήσει ἑαυτῷ ⁸⁶. » Μέννηται δὲ τούτων καὶ ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία. Ὁ γὰρ μακάριος Πέτρος ἐν Ἰουδαίῳ δημηγορῶν, πρὸς ἄλλοις πολλοῖς καὶ ταῦτα διεξελήλυθεν: « Προφήτης οὖν ὑπάρχων ὁ Δαβὶδ, καὶ εἰδὼς ὅτι ὄρκω ⁸⁷ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἐκ καρπῶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ἀναστήσειν τὸ κατὰ σάρκα τὸν Χριστὸν, καθίσει ⁸⁸ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προῖδων ⁸⁹ ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείβη εἰς ἄδου ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ, εἶδε διαφθοράν ⁹⁰. » [ὁ δὲ ἴσα ἀμαρτίας, οὐκ ἐστὶ δὲ ἐν ἀνθρώποις τις δίχα ἀμαρτίας, εἰ μὴ Ἰησοῦς, ὁ ἐκ Δαβὶδ σαρκωθεὶς θεὸς Λόγος.] Ταύτας τὰς ὑποσχέσεις καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ ἐποιήσατο ⁹¹. Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτόν: « Ἐν τῷ σπέρματι σου εὐλογηθήσονται ⁹² πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. » Ἐρμηνεύων δὲ τοῦτο ⁹³ ὁ θεοσέσιος Παῦλος οὕτως ἔφη: « Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐβρόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, καὶ τοῖς σπέρμασιν ⁹⁴ ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃς ἐστὶν ⁹⁵ ὁ Χριστός ⁹⁶. » Εἰς ταύτας ἀφορῶντες τὰς ἐπαγγελίας οἱ τοῦτων ἀπόγονοι, καὶ βλέποντες σφᾶς αὐτοῦς αἰχμαλώτους γεγεννημένους καὶ τὴν ἄλλοτριαν οἰκίαν ἠναγκασμένους ⁹⁷, καὶ τὴν μὲν βασιλείαν πόλιν ἔρημον γεγεννημένην, ἐσθεσμένην δὲ τὴν ⁹⁸ βασιλείαν, ἀναμνησκουσι τῶν ὑποσχέσεων τὸν τῶν ὄλων Θεόν ⁹⁹. Καὶ ποτὲ μὲν τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ εἰς μέσον προφέρουσι, καὶ τὸν υἱὸν τὸν ἐκείνου, καὶ τὸν ἔχγονον, τῶν συνθηκῶν ἀναμνησκοντες τὸν Θεόν: ποτὲ δὲ τὸν μακάριον Δαβὶδ, καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν γεγεννημένας ἐπαγγελίας. Οὕτως οἱ μακάριοι μάρτυρες, Ἀνανίας,

⁷⁸ I Paral. xvii. ⁷⁹ II Reg. vii, 41. ⁸⁰ Act. ii, 30, 31; coll. psal. xv, 10. ⁸¹ G n. xxii, 13. ⁸² Galat. iii, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ Μόνην. cod. 1 præm. προβλέπων τε καὶ ἐκείνων λύσιν καὶ ἀπόλειαν. Et prævidens eorum destructionem ac interitum. ⁷⁷ Τοῦ — κλωτῶν. cod. 1 τὴν θεῖαν οὐσίαν. A cod. 2 abest τοῦ θεοῦ. ⁷⁹ cod. 1 οἰκοδομήσειν. cod. 2 οἰκοδομήσαι. ⁸⁰ θεός. cod. 1 add. καὶ πατήρ. ⁸¹ Λογιχὸν — νεῶν. cod. 1 ἀναστήσειν σωτήρα. ⁸² Κατασκ. In specimine illo quod Monif. l. c. exhibuit, leg. παρασκευάσειν. ⁸³ Ἀνθρ. Abest a cod. 2. ⁸⁴ Αὐτῷ παρέξειν. cod. 1 αὐτοῦ ὑπάρχειν. ⁸⁵ cod. 2 παρέξει. ⁸⁶ Καὶ τοῦτο. cod. 2 οὕτω γάρ. ⁸⁷ Οἰκοδ. ἑαυτῷ. cod. 1 κερταὶ οἰκοδομήσει αὐτῷ. Vid. supra, p. 418, n. 1. ⁸⁸ cod. 2 ὄρκον. ⁸⁹ καθίσει. cod. 2 præm. καί. ⁹⁰ Προῖδων — ἔθνη τῆς γῆς. Des. in cod. 2. ⁹¹ E cod. 1. ⁹² Ἐποιήσ. cod. 1 add. ὁ θεός καὶ πατήρ. ⁹³ cod. 1 ἐνευλογηθήσονται. ⁹⁴ Τοῦτο. cod. 2 καί. ⁹⁵ Σπέρμασιν. cod. 1 add. αὐτοῦ. ⁹⁶ Σου, ὃς ἐστίν. cod. 2 αὐτοῦ, ὁ ἐστίν. ⁹⁷ Χριστός. cod. 1 add. ὅτε δὲ Χριστὸν ἀκούσεις, μὴ ἕτερον ὑπονοήσεις παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον. Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· ἀντὶ τοῦ Πατρὸς δύναμις καὶ σοφία αὐτῶς οὕτως ὁ ἐκ σπέρματος; Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ σαρκωθεὶς Κύριος τῆς δόξης. Si autem audiveris Christum dici, ne alium quemdam opineris quam Deum Verbum. Christus enim est Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. i, 24): hoc est, Patris virtus et sapientia est idem ille, qui ex semine Abrahami et Davidis homo natus est, Dominus gloriæ. ⁹⁷ cod. 1 κατηναγκασμένους. ⁹⁸ Τὴν. cod. 2 præm. καί. ⁹⁹ Τῶν ὄλων θεόν. cod. 1 τὸν θεὸν καὶ Πατέρα. ¹ cod. 2 προσφέρουσι. ² Ἀνανίας. — Μισαήλ. Des. in cod. 2.

Ἀζαρίης, καὶ Μισαήλ, τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἰσαάκ, ἅ ἱπο benignitatem percipere. Idcirco *Intellectus* καὶ τοῦ Ἰσραήλ, ἐν τῇ καμίνῳ τὸν θεὸν ἀντιβολοῦντες inscriptus est : hoc enim iis, qui castigantur, πο- ἐποίησαντο μνήμην. Καὶ τοῦτον τοιγαροῦν τὴν tissimum opus est, ne quid absoni, dum conque- ψαλμὸν εἰς τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν ἢ προφητικῆ runtur, dicant, sed divinam præstolentur miseri- συνέγραψε χάρις· ἐιδάσκουσα πῶς δεῖ τὸν θεὸν cordiam. Ætham vero etiam ipse canentium in templo, Deumque collaudantium choro præfectus erat *. [Non enim ita se habet, ut quidam dixe- ἐκμειλιξισθαι, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ρunt, Æmanis esse hanc psalmum, sed ut jam diximus, præfuit ille choro cantorum. 1230 ut- καρπώσασθαι διὰ τοῦτο καὶ Συνέσεως ἐπιγέγρα- pote cui, ut reliquis, commissum erat a heatissimo Davide canendi officium.]

β'. ε Τὰ ἔλεή σου ⁸, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι, B Vers. 2. « Misericordias tuas, Domine, in æter- εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου num cantabo, in generationem et generationem annuntialio veritatem tuam ore meo. » Divinam ἐν τῷ στόματί μου. » Τὴν θεὸν αἰτοῦντες ἔλεον, ὑμνοῦσι τὸν ἔλεον ⁹, καὶ τῶν πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑπο- misericordiam efflagitantes, misericordiam cele- στήσεων ποθοῦντες ἰδεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἐκάστην brant, et veritatem pollicitationum, quæ Davidi γενεάν ¹⁰ ὑπισχνούνται διδάξαι ¹¹.

γ. ε Ὅτι εἶπας ¹², Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομη- Vers. 3. « Quoniam dixisti, in æternum miseri- θήσεται ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐτοιμασθήσεται ¹³ ἡ ἀλήθειά cordia ædificabitur in cælis, præparabitur veritas σου. » Τοῦ θεοῦ ἐστὶ λόγος πρὸς τὸν Δαβὶδ εἰρημέ- tua in eis. » Dei est sermo Davidi dictus, se miseri- νος, ὡς φυλάξει τὸν ἔλεον εἰς τὸν αἰῶνα τῷ σπέρ- cordiam in æternum ipsius semini custoditurum esse ¹. Hanc igitur promissionem in memoriam re- ματι. Τῆς ἐπαγγελίας τοίνυν ἀναμνησκουσι vocant. Tu enim, inquit, dixisti, te misericordiam αὐτῆς. Σὺ, φησὶν, εἶπας ¹⁴ αὐξήσεις, ἀλλ' οὐ μειώ- aucturum, et non imminuturum esse. *Ædificabitur* σαι τὸν ἔλεον. Τὸ γὰρ οἰκοδομηθήσεται, ἀντὶ τοῦ enim pro *augebitur* [et incrementum capiet] posuit. αὐξήθησεται [¹⁵ καὶ προσθήκην λήψεται τέθεικεν.] Et Symmachus *stabilietur* dixit. Spondidisti, in- Ἐδρασθήσεται ¹⁶, ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν. Ὑπέσχου ¹⁷, C quit, te verborum veritatem re ipsa corroboratu- ρησίαν ¹⁸, Ἐργῷ βεβαιῶν τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν ¹⁹.

δ, ε'. ε Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου ²⁰. » Vers. 4, 5. « Disposui testamentum electis meis. [Ex persona Dei et Patris hæc dicta sunt, nec non quæ sequuntur.] Juravi David servo meo. Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in γενεάν καὶ γενεάν τὸν θρόνον σου. » Τῷ εἶπας καὶ ταῦτα συνήπται· ὅτι ταύτας πρὸς τοῖς ἐκλεκτοῖς ²¹ ἐποιήσάμην τὰς συνθήκας. Ἐκλε- generationem et generationem sedem tuam. » Cum verbo *dixisti* et ista copulata sunt. Has pactiones cum electis feci. *Electos* vero 1231 nuncupat Abrahamum, et Isaacum, et Isaacem. Et insuper jurasse ait Davidi, in æternum ejus semen se con- κτούς δὲ καλεῖ τὸν Ἀβραάμ, καὶ ²² τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸν Ἰσραήλ. Πρὸς δὲ τούτοις· ἔφη ὁμωμοκέναι καὶ τῷ Δαβὶδ, ἀνώλεθρον αὐτοῦ φυλάξαι ²³ τὸ σπέρμα, καὶ ἐν πάσῃ γενεᾷ τὸν τούτου θρόνον ἀνύψαι ²⁴. Οὕτω τοῦ ²⁵ θεοῦ τὰς ὑποσχέσεις διεξελθόντες, καὶ τῶν D et finem rerum minime cernentes, nihil quidem absurdi a calamitatibus dicere coguntur, sed laudibus universorum præsidem prosequuntur.

* 1 Paral. vi, 31, 44. 1 II Reg. vii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Ταύτης — παιδευομένοις. cod. 2 δεῖ γὰρ τοὺς ταύτην παιδευομένους. * cod. 1 περιμένωσιν. ² cod. 1 Αἰμάν. ³ Ἐν τῷ ραφ. Abest a cod. 2. ⁴ E cod. 1. ⁵ Σου. Abest a textu Hebr. ⁶ Τὸν ἔλεον. cod. 1 τὴν ἐλεημοσύνην. ⁷ Γενεαίρ. In cod. 1 sequitur ταύτην. ⁸ cod. 1 διδάξει. ⁹ Ibidem sequuntur ista : Δικαίως δ' ἂν εἶποιεν αὐτὰ ταῦτα καὶ οἱ διὰ μετανοίας τὸν θεὸν ἐξαιτοῦντες ἔλεον. *Jure autem hæc dixerint quoque, qui per penitentiam efflagitant misericordiam divinam.* ¹⁰ Εἶπας. Hebr. dico. ¹¹ Ἐτοιμ. Hebr. ἵκη firmabis. ¹² Εἶπας. cod. 1 add. ὡ Δέσποτα. ¹³ Ex utro- que cod. ¹⁴ Ἐδρασθ. cod. 1 præm. τὸ δὲ ἐτοιμασθήσεται ἀντὶ τοῦ. ¹⁵ Ὑπέσχου, φησὶν. cod. 1 λέγει δὲ ἐπὶ ὑπέσχου. ¹⁶ Φησὶν. cod. 2 præm. τοίνυν. ¹⁷ Ἀλήθ. cod. 1 add. εἰτά φησιν. ¹⁸ Τοῖς ἐκλ. μου. Hebr. ἵκη Electo meo. ¹⁹ E cod. 1. ²⁰ Ἐτοιμ. Hebr. ἵκη firmabo. ²¹ Ἐκλ. cod. 1 add. καὶ ἀγίους. ²² Καὶ — Ἰσραήλ. Des. in cod. 2. ²³ cod. 2 φυλάξαι. cod. 1 διαφυλάξαι. ²⁴ Ἀρθ. cod. 2 θῆσαι. ²⁵ θεοῦ. cod. 2 præm. φιλανθρώπου. ²⁶ Εἰπεῖν. Abest a cod. 2. ²⁷ Τῶν δλων. cod. 1 δλων θεὸν τῶν.

VERS. 6. «Constituebuntur cœli mirabilia tua, Domine: etenim veritatem tuam in Ecclesia sanctorum.» Theodotio vero sic: *Et fidem tuam in Ecclesia sanctorum;* [hoc est, fidem tuam omnes qui fiduciam suam in te ponunt, tuebuntur.] Te enim ab omnibus laudari convenit: maxime vero ab his, qui cœlos incolunt, quique accuratius tua mirabilia cernunt, et promissionum firmitatem sciunt. Hujus Ecclesiæ, quæ in cœlis est, beatus etiam Paulus meminit: «Accessistis enim, dicit, ad Sionem montem, civitatem Dei viventis, Hierosolimam cœlestem, et Ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis u.»

VERS. 7. «Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino? similis erit Domino in filiis Dei?» Symmachus autem sic: *Quis enim in æthere se æquiparabit Domino, æque æquabit Domino in filiis deorum?* Filios Dei appellat deos, sicuti filios hominum homines. Nuncupat autem deos, non qui sunt, sed qui ab infidelibus existimantur dii esse. Dicit igitur: Cœlitus præstas, omnibusque sine comparatione superior es, et nullus eorum, qui sunt, conferri tecum poterit. Redarguitur enim falsitas deorum, qui ab hominibus facti sunt: et tua virtus perpetua est et immortalis. Similibus verbis etiam alibi usus est, dicens: «Et Deus noster præ omnibus diis v.» Carterum hanc comparationem prophete faciunt, minime ignorantes differentie magnitudinem, sed ut infidelium imbecillitati accommodatam doctrinam afferant.

VERS. 8. «Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus et terribilis est super omnes, qui in circuitu ejus sunt.» Quoniam deorum qui non sunt mentionem fecit, ignorabatur vero ab impiis hominibus Deus qui est, merito sanctos in medium attulit, a quibus verus Deus laudatur, quibus etiam terribilis est, ut qui propinquiore illi sunt, et inexplicabilem ejus potentiam cognoscunt. *Consilium autem sanctorum nominavit hoc loco sanctorum cœlum.*

VERS. 9. «Domine Deus virtutum, quis similis tibi? potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo.» Continue veritatis mentionem faciunt, **1233** cupientes promissionum eventum videre; D

u Hebr. xii, 22, 23. v Psal. cxxxiv, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ *Γάρ.* Exstat tantum in cod. Alex. ²¹ E cod. 1. ²² *Οικούντων.* cod. 1 add. δυνάμεων. ²³ cod. 2 θαύματα. ²⁴ *Οὐρανοῖς.* cod. 1 add. Ὀρᾶς, ἔτι σαφῶς εἶδε τοὺς ἀνθρώπους οὐρανίους, ὧν μάλιστα τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. *Vides manifesto sermonem ipsi esse de hominibus celestibus, quorum municipium est in cœlis* (Philipp. iii, 20). ²⁵ *Θεοῦ.* Hebr. *Deorum.* ²⁶ *Ὁ δὲ — τοὺς ἀνθρώπους.* cod. 1 ita: Υἱοὺς Θεοῦ καλεῖ τοὺς θεοὺς, ὡς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἀνθρώπους· ἢ υἱοὺς Θεοῦ καλεῖ τοὺς θεοτοτέρους ἀνθρώπους, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴρηται ὑπάρχειν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς. ²⁷ cod. 2 Θεοῦ. ²⁸ *Παρά — νομιζομένους.* cod. 1 Χάρτι κληθέντας Θεοῦ· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ φωνή· «Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες.» Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Σωτῆρος μετὰ τὴν ἀνάστασιν· «Ὁ Θεὸς ἐστὶ ἐν συναγωγῇ θεῶν.» *Gratia Dei ita vocatos. Ipsius enim est vox:* «*Dixi, dii estis et filii Altissimi omnes.*» *Et porro de Salvatore post resurrectionem ejus dicitur, «Deus stetit in cœtu deorum.»* ²⁹ *Ἐπουρ.* cod. 1 add. καὶ ἐπιγεῖων· *iisque qui in terra sunt.* ³⁰ *Εἶ.* cod. 1 add. ὡς ἀπτιος τοῦ παντός· *Utpote qui conditor es omnium.* ³¹ cod. 2 προσφέρονται. ³² *Ἐνδοξ. μέγας.* Hebr. *Terribilis es in cœtu* (ut psal. cxi, 1. in textu Hebr.) *sanctorum magno.* ³³ *Περὶ κύκλω αὐτοῦ.* cod. 1 θεοῦ. ³⁴ cod. 2 ἀσεβέσιν. ³⁵ *Δέ.* cod. 1 γάρ. ³⁶ *Κύκλω σου.* Abest a cod. 1. ³⁷ cod. 2 τῆς ὑποσχέσεως.

Α ς'. «Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσια σου, Κύριε· καὶ γὰρ ²⁰ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἀγίων.» Ὁ δὲ Θεοδοσίω, *Καὶ γε τὴν πίστιν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἀγίων*· [²¹ ἀντὶ τοῦ, τὴν πίστιν σου ἀπανταξ οἱ τὴν πεποιθῆσιν ἔχοντες; εἰς σὲ διαφυλάξουσιν.] Σὲ γὰρ προσήκει παρὰ πάντων ὑμνεῖσθαι· οὐχ ἤκιστα δὲ παρὰ τῶν τὸν οὐρανὸν οἰκούντων²², ἀκριβέστερον τὰ σὰ καθορώντων θαυμάσια²³, καὶ τῶν ἐπαγγελῶν ἐπισταμένων τὸ βέβαιον· τῆς ἐπουρανίου ταύτης ἐκκλησίας καὶ ὁ μακάριος μέμνηται Παῦλος· «Προσεληλύθατε, λέγων, Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίου, καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς ²⁴.»

Β ζ'. Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ. ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ²⁵; Ὁ δὲ²⁶ Σύμμαχος οὕτως· *Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαράθησει τῷ Κυρίῳ, ἐξισάσει τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεῶν*²⁷. Υἱοὺς Θεοῦ καλεῖ τοὺς θεοὺς, ὡς υἱοὺς ἀνθρώπων τοὺς ἀνθρώπους. Καλεῖ δὲ θεοὺς, οὐχ ὡς ὄντας, ἀλλ' ὡς παρὰ²⁸ τοῖς ἀπίστοις νομιζομένους. Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ τῶν ἐπουρανίων²⁹ ὑπέρκεισαι, καὶ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος εἶ³⁰, καὶ οὐδεὶς σοι τῶν ὄντων παραληθῆναι δυνήσεται. Ἐλέγχεται γὰρ τῶν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θεοποιουμένων τὸ ψεῦδος· ἡ δὲ σὴ δύναμις διαρκῆς καὶ ἀνώλεθρος. Τοιοῦτοις καὶ ἀλλαχοῦ κέχρηται λόγοις φάσκων· «Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς.» Ταύτην δὲ ποιούντων τὴν παρεξέτασιν, οὐκ ἀγνοοῦντες οἱ προφήται τῆς διαφορᾶς τὴν ὑπερβολὴν, ἀλλὰ τῆ τῶν ἀπίστων ἀσθενείᾳ σύμμετρον διδασκαλίαν προσφέροντες³¹.

Γ η'. «Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος³² ἐν βουλῇ ἀγίων· μέγας καὶ φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ³³.» Ἐπειδὴ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν ἐμνημόνευσεν, ἠγωνεῖτο δὲ παρὰ τοῖς δυσσεβέσιν³⁴ ὁ ὢν Θεὸς, εἰκότως τοὺς ἀγίους παρήγαγε, παρ' ὧν ὁ ἀληθὴς ὑμνεῖται Θεὸς, οἷς καὶ φοβερός ἐστὶν, ἅτε διὰ πελάζουσιν αὐτῷ, καὶ τὴν ἀρῆρτον αὐτοῦ γινώσκουσι δύναμιν. *Βουλήν* δὲ³⁵ ἀγίων ὠνόμασεν ἐν ταῦθα τῶν ἀγίων τὸν σύλλογον.

Δ θ'. «Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοῖός σοι; δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου³⁶.» Συνεχῶς τῆς ἀληθείας μνημονεύουσι, ποθοῦντες ἰδεῖν τὸ τῶν ὑποσχέσεων³⁷ ἀψευδέ· καὶ φασὶ πρὸς

αὐτὸν, τίς σοι, Δέσποτα, τῶν ὄντων δύναται συγκρι-
θῆναι; Τῶν δυνάμεων εἰ Κύριος καὶ Θεός, δύναμιν
ἔχεις σύνδρομον τῆ βουλῆσει· ἀληθὴ πάντα καὶ
βέβαια παρὰ σοί. Εἶτα διέζει τῆς δυνάμεως τὰ
τεκμήρια.

ι'. ια'. « Σὺ δεσπόζεις τὸ κράτος, ὡς τῆς θαλάσ-
σης· τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ κατα-
πραύεις. Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερη-
φινον· ἐν ὧ τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρ-
πισα; τοὺς ἐχθρούς σου. » Σὺ εἰ, φησί, τῶν ἀπάντων
δημιουργός καὶ δεσπότης· καὶ βέβαιόν σοι καὶ διεγεί-
ραι τὴν θάλασσαν, καὶ γαλήνην ἐργάσασθαι. Τῆς
δὲ θαλάσσης μνημονεύσας, καὶ τῶν ἐν ταύτῃ γεγε-
νημένων ἀναμιμνήσκει. Ἐπερήσαντο γὰρ τὸν Φα-
ραῶν καλεῖ, καὶ ἐχθροὺς τοὺς Αἰγυπτίους, οὓς τῆ
θλιότητι παρέδωκε, καὶ διέσυσε τὸν οἰκεῖον λαόν.
Προλέγει δὲ κατὰ ταυτὸν καὶ τῶν ὡς τῆς ἀλαζονείας
διδασκάλων τὸν ὄλεθρον· καὶ τούτους γὰρ σὺν τῆ
πληρᾷ στρατιᾷ ἐν τῷ παναγίῳ καταλύει βαπτί-
σματι. [Ἐκαστὸς ἕκει διὰ Μωϋσοῦ, ἐνταῦθα διὰ
τοῦ ἱερέως.

ιβ'. « Σοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ·
τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμε-
λίωσας. » Οὐ γὰρ μόνον τῆς θαλάττης καὶ τῆς
γῆς ἀπάσης, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπερκειμένων οὐρανῶν
σὺ εἰ ποιητὴς καὶ δημιουργός. Σὺν γὰρ ἔργον οὐ
μόνον ἐ δρώμενος οὐρανός, ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου ὑπέρ-
τερος.

ιγ'. « Τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτι-
σας. » Ὁ ὡς δὲ Θεοδοτίων οὕτως. « Βορρᾶν καὶ νότον
σὺ ἐκτισας. [Ἐν τῷ νότον θάλασσαν καλεῖ,
ἐπειδὴ αὐτὸς μάλιστα τὸ κύτος αὐτῆς συνταράσσει.]
Καὶ οἱ ἀνεμοὶ, φησί, καὶ αὐτὰ τῆς οἰκουμένης τὰ
τεκμήρια, σοὺ ὑπάρχει δημιουργήματα. Οὐχ ἀπλῶς
δὲ τῶν δύο τεκμηρίων ἐμνημόνευσε τούτων· ἀλλ'
ἐπειδὴ τῆς Ἱερουσαλήμ κατὰ νότον μὲν εἰσιν οἱ
Αἰγύπτιοι, κατὰ βορρᾶν δὲ οἱ Ἀσσύριοι· καταλύσας
δὲ Αἰγυπτίων τὸ θράσος, τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἔδω-
ρήσατο. Ἐβέβαιόν σοι, φησί, καταλύσαι καὶ τούτους
ὡς ἐκείνους. Οὐ γενομένου, ὁ Θεοδῶρ καὶ Ἐρμών ἐν
τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται. » Διὰ τούτων ὡς
πᾶσαν τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας παρεδήλωσε. Ταῦτα
γὰρ ἐκείνης εἰσι τὰ ὄρη τῆς γῆς. Τὰ δὲ ἀγαλλιά-
σονται ὁ μὲν Ἀκύλας αἰρέσουσιν, ὁ δὲ Σύμμα-
χος εὐφημήσουσιν εἶρηκεν. Οὐ μὴν τὰ ὄρη τοῦτο
δράτειν εἶρηκεν, ἀλλὰ τοὺς τὰ ὄρη, ἢ παρὰ τὰ
ὄρη, οἰκούντας ἀνθρώπους.

A et dicunt ei : Quis eorum qui sunt tibi, Domine,
comparari poterit? Dominus et Deus es virtutum,
potentiam voluntati respondentem habes : vera
omnia, et firma sunt apud te. Deinde potentie
signa prosequuntur.

VERS. 10, 11. « Tu dominaris potestati maris,
motum autem fluctuum ejus tu mitigas. Tu humi-
liasti sicut vulneratum superbum : brachio virtutis
tuæ dispersisti inimicos tuos. » Tu es, inquit, om-
nium creator et Dominus, et facile est tibi et mare
perturbare, et tranquillitatem efficere. Postquam
autem maris meminit, de his etiam, quæ in hoc
facta fuere, mentionem facit. *Superbum* enim Pha-
raonem appellat, et inimicos Ægyptios, quos mari
obruit, suoque populo salutem dedit. Simul autem
vaticinatur præceptorum superbæ interitum. Hos
enim quoque cum malo exercitu suo evertit sancto
baptismate : [ut ibi per Mosen, ita hic per sacer-
dotem.]

VERS. 12. « Tui sunt cæli, et tua est terra ; or-
bem terræ, et plenitudinem ejus tu fundasti. »
Non modo enim maris et totius terræ, verum
etiam illis imminentium cælorum tu es auctor et
opifex. Tuum enim opus est, non solum cælum
quod conspicitur, sed etiam quod hoc superius est.

VERS. 13. « Aquilonem et mare tu creasti. »
Theodotio sic : **1234 Boream et Notum tu creasti.**
[Notum vero vocat mare, quia alveos maris potis-
simum perturbat.] Et venti, inquit, et orbis partes
opera tua sunt. Porro non temere harum duarum
partium meminit : sed quoniam ex parte australi
Hierosolymæ sunt Ægyptii, et ex aquilonari parte
sunt Assyrii : cum evertisset autem Ægyptiorum
audaciam, libertatem ipsis largitus est. Facile, in-
quit, est tibi et hos ut illos destruere. Quod ubi ac-
ciderit : « Thabor et Hermon in nomine tuo exsul-
tabunt. » Per hæc autem totam promissionis terram
ostendit : quia hi montes terræ illius sunt. Pro
exultabant, Aquila laudabant, Symmachus vero
exultabant dixit. Non tamen dixit hoc montes fa-
cturos esse, sed homines, qui montes vel juxta
montes habitant.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁸ Θεός. cod. 1 præm. ὡς. ⁴⁹ Τὸ κράτος. cod. uterque τοῦ κράτους, quæ est rec. lectio τῶν Ὁ.
⁵⁰ Ἐρ. In textu τῶν Ὁ præm. solet καὶ. ⁵¹ Τῶν — διδασκάλων. cod. uterque τοῦ διδασκάλου.
⁵² E cod. 1. ⁵³ Γῆς. cod. 2 adh. βασιλεύεις. ⁵⁴ Τὴν θάλασσαν. Hebr. ἰσῆ et austrum.
⁵⁵ Ὁ — οὕτως. Sic quoque habet editio V. Reliqui interpretes perperam h. l. adhibuerunt vocem
δεξιάν. ⁵⁶ Οὕτως. Abest a cod. 1. ⁵⁷ E cod. 1. ⁵⁸ cod. 2 σὰ ὑπάρχειν. ⁵⁹ Ἀγαλλ. In margine
cod. 2 hoc exstat scholion : Ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὰ ὄρη ἐλάχιστα ὄντα πολλῆς ἠξιώθησαν δόξης· ἐν
γὰρ τῷ Θεοῦ μετεμορφώθη ὁ Κύριος· ἐκ δὲ τοῦ Ἐρμωνιεύ ἀνελήφθη Ἥλιος· καὶ διὰ τοῦτο ἠγαλλιά-
σαντο ἐν τῷ Θεῷ· Siquidem etiam hi montes, licet sint satis parvi, multa digni habiti sunt gloria. In
monte enim Thabor glorificatus est Dominus : e monte vero Hermonim in cælum sublatus est Elias. Et
propterea exultarunt in Deo. ⁶⁰ Διὰ τούτων, x. τ. λ. In cod. 1 præcedunt, quæ post pauca deinde se-
quuntur τὸ δὲ — εἶρηκεν. ⁶¹ cod. 2 ἐδήλωσε. ⁶² cod. 2 ὄρη. ⁶³ Οὐ μὴν τὰ. cod. 1 τὸ δὲ ἀγαλλιάσονται
ὡς τὰ ὄρη. ⁶⁴ Δράτειν εἶρηκεν. cod. 2 δρώσιν. ⁶⁵ cod. 1 κατοικούντας.

VERS. 14. « Tuum brachium cum potestate. » **A** Proprium tibi est potenter omnia efficere. Nam *brachium* pro efficacia, *potestatem* vero pro potentia accepit; nam et Aquila pro *potestate*, *potentiam* posuit. « Firmetur manus tua, et exaltet dextera tua. » Symmachus autem sic: *Inexpugnabilis manus tua, sublimis dextera tua*. Sarpus **1235** diximus, per *brachium* efficaciam declarari, per *dexteram* vero bonam efficaciam. Duplicis igitur efficaciam indigentes, utriusque mentionem fecerunt. Etenim hostes profligatos cernere desiderant, et ipsi salutem consequi effragitant. Ideo inexpugnabilem manum, sublimem vero dexteram vocant: quippe quæ illos suppliciis afficere potest, ipsosque liberare. Hoc autem et per ea quæ subjiciuntur, declarant.

VERS. 15. « Justitia et iudicium præparatio sedis tua: misericordia et veritas præcedent faciem tuam. » Supplices enim, ut ipsos et Babylonios iudicet, precantur ut in illos quidem justam profert sententiam, ipsis vero misericordiam præbeat, et promissionis veritatem ostendat. Propterea dixerunt iudiciale ejus solium justitia et iudicio ornatum esse, * misericordiam autem et veritatem Deum præire, quia multis ante sæculis promissio facta est.

VERS. 16. « Beatus populus, qui scit jubilationem. » *Jubilatio*, ut sæpius diximus, vox est eorum qui vicerunt. Quoniam igitur victi in servitutem abducti fuerunt, beatos esse dicunt eos, qui victoriam consecuti sunt. Prædicat autem sermo et populum, mysticam exultationem in omni terra et mari Deo offerentem, triumphalemque hymnum cauentem. Huic autem sententiæ ea quæ sequuntur conveniunt.

« Domine, in lumine vultus tui ambulabunt. [**VERS. 17.**] Et in nomine tuo exultabunt toto die, et in iustitia tua exultabuntur. » Exsultant autem, et præana canunt, ob victoriam contra inimicos partam, et tibi **1236** victoriæ auctori triumphalem hymnum offerunt, tuo adventu illustrati, et a te splendorem [per lavacrum regenerationis] consecuti, et perenni gaudio perfuentes, justitiamque secundum legem exsequentes, et hinc sublimes atque illustres redditii.

VERS. 18. « Quoniam gloria virtutis eorum tu es. » Ob tuam potentiam, inquit, essentur: a te enim hanc ipsam acceperunt. « Et in iustitia tua exaltabitur cornu nostrum. » Porro nos, inquit, hanc spem habemus, tuamque opem præstolamur:

ιδ'. « Σὺς ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας. » Ἰδίῳ σου τὸ δυνατῶς ἅπαντα ἐνεργεῖν. Τὸν γὰρ *βραχίονα* ἐπὶ τῆς ἐνεργείας, τὴν δὲ *δυναστείαν* ἐπὶ τῆς δυνάμεως ἔλαθε· καὶ ⁶⁶ γὰρ ὁ Ἀκύλας ἀντὶ *δυναστείας* ⁶⁷, *δύναμιν* θέθεικεν. « Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου· ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. » Ὁ ⁶⁸ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ἀήτητος ἡ χεὶρ σου, ὑψηλὴ ἡ δεξιὰ σου. Πολλάκις εἰρήκαμεν, ὡς διὰ τῆς ⁶⁹ χειρὸς τὴν ἐνεργεῖαν δηλοῖ· διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς, τὴν ἀγαθὴν ἐνεργεῖαν· διπλῆς τοίνυν ἐνεργείας δέσμενοι, ἀμφοτέρων ἐμνήσθησαν ⁷⁰. Καὶ γὰρ τοὺς πολεμίους καταλυθέντας ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν, καὶ αὐτοὶ τῆς σωτηρίας ποθοῦσι τυχεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἀήτητον μὲν τὴν χεῖρα, ὑψηλὴν δὲ καλοῦσι τὴν δεξιάν, ὡς δυναμένην κἀκείνους κολάσαι, καὶ αὐτοῦ· ⁷¹ ἐλευθερώσαι. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐπιφερομένων δηλοῦσι.

ιε'. « Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία ⁷² τοῦ θρόνου σου· ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου. » Αὐτοῖς γὰρ καὶ Βαβυλωνίοις δικάζει τὸν Θεὸν ἰκετεύοντες, ἀντιβολοῦσι κατ' ἐκείνων μὲν δικαίαν τὴν ψῆφον ἐξενεργεῖν, αὐτοῖς δὲ τὸν ἔλεον παρασχεῖν, καὶ τῆς ὑποσχέσεως τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι. Διὰ τοι τοῦτο τῇ μὲν δικαιοσύνῃ καὶ τῷ κρίματι τὸν δικαστικὸν ἔφασαν ⁷³ κεκοσμηθῆσθαι θρόνον, ἔλεον δὲ καὶ ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ προσδεῦναι, ὡς πρὸ πολλῶν γενεῶν τῆς ὑποσχέσεως γενομένης.

ις'. « Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. » Ἀλαλαγμὸς, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, νενικηκότων ἐστὶ φωνή. Ἐπειδὴ τοίνυν ἠττηθέντες τὴν ἄρα ποδίσθησαν, μακαρίζουσι τοὺς νικήσαντας· προθεσπίζει δὲ ὁ λόγος καὶ τὸν λαόν, τὸν ἐν πίστῃ γῆ καὶ θαλάττῃ τὸν μυστικὸν ἀλαλαγμόν προσφέροντα τῷ Θεῷ, καὶ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἄδοντα. Ταύτῃ δὲ διανείξ ⁷⁴ καὶ ἐπαγόμενα ⁷⁵ συμφωνεῖ.

« Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται. [ις'.] Καὶ ἐν τῷ ὄνοματι σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται. » Ἀλαλάζουσι δὲ, καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν παιανίζουσι, καὶ σοὶ τῷ νικοποιῷ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον προσφέρουσι ⁷⁶, τῇ σῇ ἐπιφανείᾳ καταυγαζόμενοι, καὶ τὸ παρὰ σοῦ δεχόμενοι φῶς [⁷⁷ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας,] καὶ διηνεκῶς ⁷⁸ ἀπολαύοντες θυμηδίας, καὶ τὴν νενομοθετημένην κατοροῦντες δικαιοσύνην, καὶ ὑψηλοὶ καὶ περιφανεῖς ἐντεῦθεν γινόμενοι.

ιδ'. « Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως· αὐτῶν σὺ εἶ. » Μέγα, φησὶν, ἐπὶ τῇ σῇ δυνάμει φρονοῦσι ⁷⁹· παρὰ σοῦ γὰρ ταύτην ἐδέξαντο. « Καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ⁸⁰ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρασ ἡμῶν ⁸¹. » Καὶ ἡμεῖς δὲ, φησὶ, ταύτην ἔχομεν τὴν ἐλπίδα, καὶ τὴν σὴν ἐπικου-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Καὶ—τέθεικεν. Des. in cod. 1. ⁶⁷ Δυναστ. cod. 2 præm. τῆς. ⁶⁸ Ὁ—δεξιὰ σου. Des. in cod. 2. ⁶⁹ Τῆς. cod. 1 præm. μὲν. ⁷⁰ cod. 2 ἐμνήσθημεν. ⁷¹ Αὐτοῦς. cod. 1 τοῦτους. ⁷² Ἐτοιμ. Hebr. כּוּכַב *fulcrum*. Aquila ἔδρασμα. Symm. βάσις. ⁷³ cod. 2 ἐψη. ⁷⁴ Διαι. cod. 2 præm. τῇ. ⁷⁵ Ἐπαγ. cod. 2 præm. τά. ⁷⁶ cod. 1 προσφέροντες. ⁷⁷ e cod. ⁷⁸ cod. 2 διηνεκῶς. ⁷⁹ φρον. cod. 1 θαρροῦσι, ascr. tamen altera lectione. ⁸⁰ Δικαιοῦ. cod. uterque εὐδοκία, quæ est rec. lectio h. l. Hebr. כּוּכַב *beneplacito tuo*. ⁸¹ Ἡμῶν. cod. 1 Hoc ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει σου ἀναστήσεται τὸ ὄπλον τὸ ἡμέτερον· κέρασ γὰρ τὸν σταυρὸν ὀνομάζει· add. est, cum homo factus fueris, erigetur scutum nostrum. Cornu enim vocat crucem.

ρίαν προσμένομεν· διὰ ταύτην ⁸³ γὰρ κρείττους τῶν πολεμίων ἐσόμεθα· κέρασ γὰρ τὴν ἰσχύν ⁸⁴ καὶ τὸ κράτος ἐκάλεσεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν κερασφόρων ζώων, ἃ τοῖς κέρασι καθωπλισμένα ⁸⁵, τοῦτοις ⁸⁶ κέχρηται κατὰ τῶν ἐπιόντων ⁸⁷.

18. « Ὅτι ⁸⁸ τοῦ Κυρίου ἡ ἀντιλήψις, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλείωσ ἡμῶν. » Ταύτη ⁸⁹ δὲ τῆ ἐλπίτι τρεφόμεθα σε βασιλεῖα ἔχοντες, ὑπὸ ⁹⁰ τὴν σὴν κηδεμονίαν τελουῦντες.

19. « Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς υἱοῖς σου ⁹¹. » Ὅ ⁹² δὲ Σύμμαχος οὖτως· Τότε ἐλάλησας δι' ὄρασεως τοῖς υἱοῖς σου. Οἶδαμεν γὰρ σου τὰς διὰ τῶν προφητῶν γεγενημένας ἐπαγγέλλας. Τοῦτους ⁹³ γὰρ καὶ ὄρωντας καὶ βλέποντας ὠνόμαζον ⁹⁴.

« Καὶ εἶπας· Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατὸν ⁹⁵, ὅψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου ⁹⁶. [κx'.] Εὐρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου· ἐν ἐλαίῳ ⁹⁷ ἁγίῳ μου ἔχρισά αὐτόν. » Σὺ ⁹⁸, φησί, τῷ θεράποντι σου Δαβὶδ ἐμαρτύρησας, καὶ δυνατὸν ἐν τοῖς τῆς ἀρετῆς εὐδρῶν καταρθώμασι τῆς σῆς βοήθειας ἤξιώσας, καὶ ἐξελέξω, καὶ ἔχρισας, καὶ βασιλεῖα κεχειροτόνησας.

20. « Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναντιλήφεται αὐτῷ ⁹⁹, καὶ ὁ βραχίον μου κατεχύσει αὐτόν. » Εἶπας ¹⁰⁰ δὲ αὐτῷ παρέξειν ἰσχύν, καὶ τῆς σῆς αὐτῷ μεταδώσειν κηδεμονίας.

21. « Οὐκ ὀφελήσεται ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ. Καὶ υἷς ἀνομίας ὃ ὃ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Ὑπέσχου δὲ καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καταλασ δειξέιν ὃ ἐπιδουλάσ, καὶ τῶν λωβδασαὶ πειρωμένων κρείττονα καταστήσειν ¹⁰¹.

22. « Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ τοὺς μισούντας αὐτόν τροπώσομαι ¹⁰². Καὶ ἡ ἀλήθειά μου, καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι μου ὃ ὄψωθήσεται τὸ κέρασ αὐτοῦ. » Ἐπηγγείλω δὲ καὶ ἅπαντας αὐτοῦ καταλύσειν ¹⁰³ τοὺς πολεμίους, καὶ βεβαίαν αὐτῷ τὴν σὴν παρέξειν φιλανθρωπίαν, καὶ περιφανῆ ποιήσειν αὐτόν καὶ περιδύσειν.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸³ emil. uterque ταύτης. ⁸⁴ Τὴν ἰσχύν. cod. 1 præm. ὡς πρὸς ἐκείνους τοὺς Ἰουδαίους λέγω· ⁸⁵ καθωπλ. col. 2 præm. εἰσι. ⁸⁶ Τοῦτοις. col. 2 præm. καὶ. ⁸⁷ Ἐπιόντων. cod. 1 adl. καθάπερ καὶ ἡμεῖς τῷ σταυρῷ κατὰ τῶν πονηρῶν δαιμόνων· Siculi nos quoque cruce contra malos demones nitimur. ⁸⁸ Ὅτι — ἡμῶν. Hebr. Nam apud Jehovah est clypeus noster, et apud Sanctum Israelis, regem nostrum. ⁸⁹ Ταύτη — τελουῦντες. Des. in cod. 2. ⁹⁰ Ὑπό. cod. 1 præm. καὶ. ⁹¹ Τοῖς υἱοῖς σου. Hebr. τῷ ἁγίῳ tuo ⁹² Ὅ — υἱοῖς σου. Des. in cod. 2. In cod. 1 leg. ἀντὶ τοῦ, ὑπέσχου, τέθεικεν· Pro eo quod dicitur promisisti, hæc posuit. ⁹³ Τοῦτοις — ὠνόμαζον. In cod. 2 hæc ad marginem ascripta sunt: Τίνας εἰσὶν οἱ ὄρωντες καὶ τίνες οἱ βλέποντες; Quinam sunt videntes et intuentes? Satis aperta autem est horum ad præcedens prophetarum relatio. ⁹⁴ ὠνόμαζον. cod. 1 præm. τηνικαῦτα. ⁹⁵ Δυνατόν. In cod. 2 sequuntur ea quæ deinde ad versic. 22 locum nacta sunt, Εἶπας — κηδεμονίας. ⁹⁶ Μου. Abest a textu Hebr. ⁹⁷ Ἐλαίῳ. cod. Vatic. habet ἐλέει, sed in textu Hebr. est ἔλαιον oleo. ⁹⁸ Σὺ — κειροτομ. Des. in cod. 2. ⁹⁹ Συραντ, αὐτῷ. Hebr. Firma erit cum illo. Symm. βεβαίως συνῆσαι αὐτῷ, firmiter aderit illi. ¹⁰⁰ Εἶπας — κηδεμ. cod. 2 hæc habet: Λέγει δὲ τὸν Δαβὶδ κατὰ τῶν πολεμίων· ὀμνίως δὲ καὶ πᾶς πιστὸς τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ νικᾷ τοὺς δαίμονας· καθὼς καὶ ὁ Κύριος· ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνίκησεν τὸν πόλεμον τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· Respicit autem ad Davidem contra hostes roborandum. Similiter quoque omnis qui credit, virtute crucis vincit demones: prout etiam Dominus noster Jesus Christus, cum cruce affixus esset, victor discessit e pugna contra hostem suum. ¹⁰¹ Οὐκ — αὐτόν. Hebr. Non decipiet eum hostis. Symm. οὐκ ἐξαπατήσεται αὐτόν ἐχθρὸς. ¹⁰² Ὑπό δρομ. Ad marginem cod. 2 hoc scholium ascr. est: Αἰνείτεται τὸν Ἰούδαν ὡς υἷς ἀνομίας· ὅτι οὐ δύναται τι κατὰ τοῦ Χριστοῦ λογισαθῆαι· γρη δὲ νοεῖν τὸν διάβολον· ὅτι οὐκ ἐξουσιάζει τοῦ ἀνθρώπου· ἀπ' οὗπερ ἐσφράγισται τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ· Alludit ad Judam, cum filium iniquitatis, quod non poterit culpam quamdam Christo tribuere. Intelligi autem debet de diabolo, quod nihil valeat contra hominem, ex quo obsignatus est nomine Christi et Dei. ¹⁰³ cod. 1 δείξει. ¹⁰⁴ cod. 1 καταστήσει. ¹⁰⁵ Τροπώσομαι. Hebr. percutiam. Symm. πατήξω. ¹⁰⁶ Μου. cod. 1 σου. ¹⁰⁷ cod. 2 καταλύσειν.

A per hanc enim hostibus superiores erimus. Nam cornu robur et imperium vocavit, metaphora desumpta ab animalibus cornutis, quæ cornibus munita his utuntur contra aggredientes.

VERS. 19. « Quia Domini est susceptio, et sancti Israel regis nostri. » Hac vero spe alimur, te regem habentes, et sub tua gubernatione viventes.

VERS. 20. « Tunc locutus es in visione sanctis tuis. » Symmachus autem sic: Tunc locutus es per visionem filiis tuis. Novimus enim promissiones, quas 1237 per prophetas fecisti. Hos nimirum et videntes et intuentes appellabant.

« Et dixisti: Posui adjutorium in potente, et exaltavi electum de plebe mea. [Vers. 21.] Inveni Davidem servum meum, oleo sancto meo unxi eum. » Tu, inquit, servo tuo Davidi testatus es, et cum in virtutis officiis potentem invenisses eum, tua ope eum dignatus es, et elegisti, et unxisti, et regem creasti.

VERS. 22. « Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. » Dixisti autem te ipsi robur præbituram, et curam tuam ei largiturum esse.

VERS. 23. « Nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non iterum noccebit ei. » Promisisti autem te etiam inimicorum ejus insidias vanas reddiditum, eisque, qui eum lædere conarentur, C superiorem effecturum.

VERS. 24, 25. « Et concidam a facie ipsius 1238 inimicos ejus, et osore ejus in fugam convertam. Et veritas mea, et misericordia mea cum ipso erunt, et in nomine meo exaltabitur coram ejus. » Promisisti et omnes ejus inimicus te eversurum, et perennem benignitatem ipse largiturum, illustremque atque conspicuum ipsum facturum esse.

Vers. 26. « Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus. » Dabo autem illi terram et maris imperium: per flumina enim, continentem terram designavit.

Vers. 27. « Ipse invocabit me, Pater meus es tu: Deus meus, et susceptor salutis meae. » [Cum diceret Christus: « Si fieri potest, transeat a me calix iste ».] Et iterum, cum diceret apostolis suis: « Ab eo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum ac Deum vestrum ».]

Vers. 28. « Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. » Hæc sane nec Davidis, nec celeberrimi Salomonis temporibus finem sortita sunt: quandoquidem neque Salomon, neque David mari potitus est, neque primogenitus Dei nominatus est, neque regum omnium **1239** potestatem accepit. Sic enim et Aquila interpretatus est, *Altissimum inter reges terræ*; et Symmachus, *Supremum regum terræ*. Si autem hæc verba nec Davidi, nec Salomoni congruunt, et vera Dei promissio est, cæcutiunt Judæi, nolentes eum, qui secundum carnem ex Davide ortus est, adorare, qui totius terræ et maris imperium habet, omnibusque regibus superior est: habens alios quidem voluntarios cultores, aliorum vero imbecillitatem redarguens, qui contradicere audent. Nam infinitis machinationibus adhibitis leges ab ipso latas superare non possunt. Primogenitum porro illum beatus etiam Paulus * nuncupat: « Ut esset [ille] primogenitus in multis fratribus ». » Et: « Primogenitus totius creaturæ ». » Quin et Dominus ipse Mariæ post resurrectionem ait: « Vade, et dic fratribus meis: Vado ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum ». » Sicut enim quatenus Deus, unigenitus est (solus enim ex Patre genitus est), primogenitus autem quatenus homo (fratres enim ut homo habet eos qui crediderunt): sic ut Deus Deum Patrem suum vocal, Deum vero suum nominat ut homo. In **1240** ipso igitur vati-

α'. « Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ· καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ. » Δώσω δὲ αὐτῷ κατὰ θάλασσαν καὶ κατ' ἡπειρον κράτος· διὰ γὰρ τῶν ποταμῶν, τὴν ἡπειρον παρεδήλωσεν *.

αζ'. « Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με· Πατὴρ μου εἰ σύ. Θεὸς μου καὶ ὁ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου ». » [ἐν τῷ λέγειν τὸν Χριστὸν, « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. » Καὶ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν πάλιν τοῖς ἀποστόλοις· « Πορεύομαι εἰς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. »]

κη'. « Κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτὸν ¹¹. ὕψιλλον ¹² παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς ¹³. » Ταῦτα μέντοι οὔτε ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, οὔτε ἐπὶ τοῦ πολυθρῶνι Σολομῶντος τετύχηκε πέρας. Οὔτε γὰρ τῆς θαλάττης ἐκράτησε Σολομῶν, ἢ Δαβὶδ, οὔτε πρωτότοκος ὠνομάσθη Θεοῦ, οὔτε τῶν βασιλέων ἀπάντων τὴν ἐξουσίαν ¹⁴ ἐδέξατο. Οὔτε γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠρμηνεύσεν, Ὑψίστον [παρὰ ¹⁵] τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς· καὶ ὁ Σύμμαχος, Ἀνώτατον τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Εἰ δὲ μήτε τῷ Δαβὶδ, μήτε τῷ Σολομῶντι ἀρμόττει ταῦτα τὰ ῥήματα ¹⁶, ἀψευδῆς δὲ τοῦ Θεοῦ ἢ ὑπόσχεσις, τυφλώττουσιν Ἰουδαῖοι τὸν ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα προσκυεῖν οὐκ ἐθέλοντες, ὃς καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης ἔχει τὸ κράτος, καὶ πάντων ἐστὶ τῶν βασιλέων ὑπέρτερος· τοὺς μὲν ἐκόντας ἔχων προσκυνητὰς, τῶν δὲ ἀντιλείγειν τολμώντων τὴν ἀσθένειαν διελέγχων ¹⁷. Μυρίας γὰρ χρώμενοι μηχαναῖς, οὗ ὕπ' αὐτῶν ¹⁸ θεθέντων περιγενέσθαι νόμον οὐ δύνανται. Πρωτότοκον δὲ αὐτὸν καὶ ὁ μακάριος ὀνομάζει Παῦλος, « Εἰς τὸ εἶναι [αὐτὸν ¹⁹] πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. » Καὶ ²⁰, « Πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν »· καὶ, « Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δεσπότης τῆς Μαρίας μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔφη· « Πορευθεῖσα εἰπὲ τοῖς ἀδελφοῖς μου· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ²¹ ὑμῶν. Ὡσπερ γὰρ μονογενῆς ἐστὶν ὡς Θεὸς (μόνος γὰρ ἐκ Πατρὸς ²² ἐγεννήθη), πρωτότοκος δὲ ὡς ἄνθρωπος (ἀδελφοῦς γὰρ ἔχει τοὺς πεπιστευκότας ὡς ἄνθρωπος ²³)· οὕτω Πατέρα αὐτοῦ καλεῖ τὸν Θεὸν ὡς Θεὸς, Θεὸν δὲ αὐ-

* Matth. xvi, 39. † Joan. xx, 17. ‡ Rom. viii, 29. § Coloss. i, 18. †† ibid. 15. ††† Joan. xx, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

* cod. 1 ἐδήλωσεν. † Kal — μου. Heb. Et petra salutis meae. †† E cod. 2. In cod. 1 sequitur post μου. Πατὴρ μὲν, ὡς κληδεῶν, Θεὸς δὲ ὡς δημιουργός· μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἢ προφητεία ποιεῖται τοῦ λόγου εἰρηκῆα γὰρ τὰ περὶ τὸν Δαβὶδ γεγενημένα, ἐφ' ἕτερον πρόσωπον μετέβη φάσκουσα· Pater quidem, ut qui curam ejus gerebat, Deus autem, ut creator. Alio autem deinde transfertur prophetia, quæ, postquam de rebus Davidis sermo fuerat, deinceps ad aliud obiectum dirigitur, cum dicit. ¹¹ Αὐτόν. cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ, Διὰ πάντων πρωτότοκον αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις δέλω· Hoc est, per omnia pro Primogenito eum declarabo inter homines. ¹² Ὑψιλότ. cod. 1 præm. καὶ τό. ¹³ Γῆς. cod. 1 add. ὑπέρτερος γὰρ τῶν βασιλέων καὶ δημιουργός τούτων καὶ τοῦ παντός. οὗ ἕνεκεν τὸν λόγον ποιεῖται ἢ προφητεία· Superior enim est regibus, horumque et totius universi creator: propterea sic composita est prophetia. ¹⁴ Ἐξουσί. cod. 1 præm. βασιλείαν καὶ. ¹⁵ E cod. 2. ¹⁶ Ῥήματα. cod. 1 add. μήτε μηδὲν τούτων συμβαίνει. ¹⁷ Διελ. cod. 1 add. ὡς καρδιογνώστης. ¹⁸ cod. 2 αὐτοῦ. ¹⁹ Ex utroque cod. ²⁰ Kal — νεκρῶν. Des. in cod. 2. ²¹ Καὶ Θεὸν ὑμῶν. Des. ibid. ²² Πατρὸς. cod. uterque præm. τοῦ. ²³ Ὡς ἄνθρωπος. Des. in cod. 2.

τοῦ ὀνομάζει ὡς ἄνθρωπος. Ἐπ' αὐτοῦ τοίνυν A cinatio hincm accepit. Et sequentia hoc testantur. ἡ προφητεία τὸ τέλος. ἔδειξτο. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπαγόμενα.

κθ'. « Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου, καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. [Ἐπιθέσει δὲ λέγει ἦν διέθετο τοῖς πατράσιν ὁ Θεὸς Πατὴρ, ἀναστῆσειν, ὡς φαμεν, ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τὸν Κύριον.]

λ'. « Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. » [Ἐπιθέσει αὐτοῦ οἱ τῆς χάριτος τρώγμαι, καὶ ἡ βασιλεία, ἦν αὐτὸς ἐδώρησάτο αὐτοῖς· περὶ ἧς αὐτὸς ὁ Κύριος πρὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν ἔφη· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. »] Δειξάτωσαν τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν βασιλικὸν τοῦ Δαβὶδ θρόνον μέχρι καὶ τήμερον διαρκέσαντα, ὃν εἰς αἰῶνα φυλάξει ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο. Δειξάτωσαν δὲ καὶ τὸ σπέρμα τὸ ἐκεῖνον τῆ βασιλείᾳ κοσμούμενον. Εἰ δὲ τούτων οὐδέτερον δύναντο ἀν ἀποδείξει, καὶ τὰ ταῦτα λίαν ἀνασχυντούντες· λέιπεται δυσὶν ὀλίγον, ἢ ψευδῆ καλεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ἢ ἀληθῆ τὴν ἐπαγγελίαν ὁμολογούντας δέχασθαι τῶν πραγμάτων τὴν μαρτυρίαν. Ὁ γὰρ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσοῦτ' κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσην διαφορῶτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; ἢ Περὶ τοῦτου ὁ μακάριος Δαβὶδ ἔφη, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Τοιγαροῦν διὰ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τὸ σπέρμα τοῦ Δαβὶδ εἰς αἰῶνα διέμεινε, καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔχει τὸ διαρκές. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μακάριος ἐθέτησεν Ἡσαίας. Εἰρηκῶς γὰρ, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ. [ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ τὸ παιδίον ἀν-
d Matth. xxv, 34. e. Hebr. i, 3-5. Psal. ii, 7. e Psal. cix, 1.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

11 col. uterque αὐτόν. 12 Ἄνθρωπος. cod. 1 add. Ἡ καὶ ἄλλος· Ὡς περὶ Μονογενῆς ἐστὶν ὡς Θεός· μόνος· γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται πρὸ τῶν αἰῶνων ἀπάντων, ἀρεστῶς, ἀμεσιτέωτος, ὡς σοφία καὶ ἡ δύναμις καὶ Λόγος· ἐνυπόστατος· οὕτω καὶ διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν ἐκ Παρθένου σαρκωθεὶς, ὡς οἶδεν αὐτὸς πρωτότοκος. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' αἰῶνος ἠκούσθη, ὅτι παρθένος τεκοῦσα ἔμεινε παρθένος, εἰ μὴ ἡ παναγία Μαρία τὸν ἀχώρητον χωρήσασα καὶ γεννήσασα αὐτὸν ἔμεινε παρθένος. Καὶ πρωτότοκος ἐν τοῖς νεκροῖς, ὅτε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὀνόματον ἐκὼν κατεδέξατο· αὐτὸς μόνος κατέβη εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ἵνα ἀναστήσῃ τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἀγίους κερκοιμημένους· Vel etiam aliter: Sicuti Unigenitus est, quatenus est Deus; solus enim ante omnia secula e Patre natus est, absque mortalitate, et sine ullius interventu, seu sapientia, virtus et Verbum per se subsistens: ita quoque postquam pro multo suo in homines amore carnem e Virgine assumpsit, ipse fuit primogenitus. Non enim auditum est unquam virginem que peperit, mansisse virginem, præter sanctissimam Mariam, que cum illum qui alias comprehendere nequit, comprehendisset et peperisset, tamen mansit virgo. Imo etiam fuit primogenitus inter mortuos. Postquam enim sponte mortem pro nobis subit, ipse solus descendit in infima loca terræ, ut resuscitaret qui inde a seculo obdormiverunt. 13 Τέλος. cod. 2 πέρας. 14 Μαρτ. cod. 2 δρολοι. 15 Μου. cod. 1 add. τῷ πιστευόντι λαῷ δηλαδὴ. Scilicet populo credenti. 16 E cod. 1. 17 Καὶ τήμερον. cod. 1 τῆς σήμερον. 18 Θεός. cod. 1 add. καὶ Πατὴρ. 19 Θεοῦ. cod. 2 præm. ἀγαθοῦ. 20 Τὴν ἐπαγγελίαν. cod. 1 ταύτην. 21 Κατὰ σάρκα Χριστός. cod. 1 σαρκωθεὶς Κύριος τῆς δόξης. 22 Τοσοῦτω — δυναμ. Des. in cod. 2. Horum loco in cod. 1 leg. : Οὗ χωρισθεὶς μετὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκατάθεσιν τῆς χειροδικῆς καθέδρας· ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὁ λόγος, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ καὶ οὐκ ἄλλον προσλαβών κατὰ τὸν μῦθον τοῦ ἀπατεώρους Νεστορίου· Non quidem a caelesti throno sejunctus post suum ad nos descensum, sed ut declaratur hoc sermone, eum venisse ipsum, non autem alium quemdam assumpsisse, ut perperam statuit Nestorius et qui ejusdem sunt farinae. 23 Ἀγγέλων. cod. 1 add. ἵνα μὴ λέγω, ἀνθρώπων. 24 Ἐγὼ σήμερον. γερ. σε. Des. in cod. 2. 25 Περὶ — ἔφη. cod. 2 καὶ πάλιν ὁ Δαβὶδ. 26 Τοῦ Δεσπ. Χρ. col. 1 διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγος. 27 E cod. 2. 28 Οὕτω — αἰῶνα χρόνον. Des. in cod. 2. 29 E cod. 1.

catur nomen ejus magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps paci, pater futuri sæculi ^b; » subdidit paulo post: « Super solio Davidis et super regno ejus sedebit, **1242** ut corrigat illud inde ab hoc tempore usque in perpetuum ⁱ. » Postquam hæc ita de Domino Christo prædixit, de regibus, qui in medio fuerunt, verba facit.

VERS. 31-34. « Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint; si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint: visitabo virga iniquitates eorum, et verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea. » Licet, inquit, innumerabilia patnaverint delicta, qui a Davide genitus ducunt, ipsis quidem pœnas irrogabo, promissionem tamen, quam Davidi pollicitus sum, firmam servabo. Misericordiam meam vero non dispergam ab eo, nempe Davide, neque nocebo in veritate mea. Pro *nocebo*, Symmachus dixit *transgrediar*, Aquila vero, *non mentiar*. [*Non nocebo* idem est quod non auferam, ne fallam meas promissiones.]

VERS. 35. « Neque profanabo testamentum meum, et quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. » Non fallam meas promissiones, non transgrediar **C** pacta, sed promissorum veritatem ostendam, [cum Filius meus qui æque ac ego caret principio ac fine, e Davide homo factus fuerit. Hoc enim dicit per ea quæ sequuntur.]

1243 **VERS. 36.** « Semel juravi in sancto meo, si Davidi mentiar. » Firmam enim cum fecerim ipsi promissionem, hanc ad finem perducam. Verbum enim *juravi* confirmandi gratia posuit. Siquidem qui aliquid pollicentur, solent suas pollicitationes jurejurando confirmare.

VERS. 37, 38. « Semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo. Et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo fidelis. » Pro *testis* Symmachus posuit, *qui testificatus est*. Et in septuagesimo primo psalmo beatus **D** David de Domino Christo prædixit: « Ante solem permanet nomen ipsius, et simul cum sole permanebit, et ante lunam in sæcula sæculorum. » Quoniam

^b Isa. ix, 6. ⁱ ibid. 7.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴² *Θαυμ.* — *αἰώνος*. Des. in cod. Vatic. l. c. In cod. 1 præm. εἰτά ψησι. ⁴⁴ *Θεός*. cod. 1 præm. καὶ αὐθις. ⁴⁵ *Χριστοῦ*. cod. 1 add. τοῦ Θεοῦ Λόγου. ⁴⁶ *Ἀδικίας*. cod. Vatic. h. l. habet *ἀμαρτίας*. ⁴⁷ *Διασκ.* Hebr. *יָרַח* irritam faciam, s. removebo. ⁴⁸ cod. Vatic. οὐδὲ μή. ⁴⁹ *Ἀδικήσω*. Hebr. *יָרַח* mentiar, s. fallam. ⁵⁰ *Kār mup. φησί*. cod. 2 Ἐάν γὰρ, φησί. ⁵¹ *Δράσωσιν*. cod. 2 πιάξωσιν. ⁵² *Τουτέστι—Δαβίδ*. Des. in cod. 2. ⁵³ *Οὐδ'*. Abest a cod. 2. ⁵⁴ *Ἐν—μου*. Des. in cod. 2. ⁵⁵ *Ἀδικ.* cod. 1 præm. οὐ μή. ⁵⁶ *Παραβ.* cod. 1 eadem præm. ⁵⁷ E cod. 1. ⁵⁸ *Οὐδ'* οὐ. Rec. lectio h. l. est οὐδέ. ⁵⁹ *Οὐ—ἐπαγγελίας*. Des. in cod. 1. ⁶⁰ *Συνθ.* cod. 1 add. μου. ⁶¹ E cod. 1. ⁶² *Τῷ*. cod. uterque præm. ἐν, ut in textu τῶν *Ο'*. ⁶³ *Τῷ ἁγ. μου*. Hebr. *Per sanctitatem meam*. ⁶⁴ *Ἐπί*. cod. 1 ἀντί. ⁶⁵ *Ὁ μακ. Δαβ.* cod. 2 ἐψη. ⁶⁶ *Χριστοῦ*. cod. 1 add. τοῦ Θεοῦ Λόγου. ⁶⁷ *Προηγ.* Abest a cod. 2. ⁶⁸ *Καὶ*. cod. uterque præm. καὶ πάλιν.

Ὁρωπον, καὶ οὐ Θεόν, διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἐδείξε, τῷ εἰπεῖν·] « Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, θαυμαστὸς ⁴², σύμβουλος, Θεός ⁴⁴ ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἀρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἐπήγαγε μετ' ὀλίγον· Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Οὕτω τὰ περὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ⁴⁵ προθεσπίσας ὁ λόγος, περὶ τῶν ἐν μέτρῳ γενομένων διεξέρχεται βασιλείων.

λα'-λδ'. « Ἐάν ἐγκαταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσιν. Ἐάν τὰ δικαίωματά μου βεθλιώσωσι, καὶ τὰς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν· ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν· καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας ⁴⁶ αὐτῶν. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ⁴⁷ ἀπ' αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ ⁴⁸ ἀδικήσω ⁴⁹ ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου. Ἐάν *μυρία*, φησὶ ⁵⁰, παράνομα δράσωσιν ⁵¹ οἱ ἐκ τοῦ Δαβὶδ τὸ γένος κατὰγοντες, αὐτοὺς μὲν ὑποβαλῶ τιμωραίας, τὴν δὲ πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐπαγγελίαν βεβαίαν διαφυλάξω. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτοῦ, τουτέστι ⁵² τοῦ Δαβὶδ, οὐδ' ⁵³ οὐ μὴ ἀδικήσω ἐν ⁵⁴ τῇ ἀληθείᾳ μου. Τὸ ἀδικήσω ⁵⁵, *παραθήσομαι* ⁵⁶ ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν· ὁ δὲ Ἄκυλας, οὐ ψεύσομαι. [⁵⁷ *Οὐδ'* οὐ μὴ ἀδικήσω, ἀντί τοῦ, Οὐ μὴ παραβιάσω, οὐδ' οὐ μὴ ψεύσομαι μου τὰς ἐπαγγελίας.]

λε'. « Οὐδ' οὐ ⁵⁸ μὴ βεθλιώσω τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. » Οὐ ⁵⁹ ψεύσομαι μου τὰς ἐπαγγελίας, οὐ παραθήσομαι τὰς συνθήκας ⁶⁰, ἀλλὰ δεῖξω τῶν ὑποσχέσεων τὴν ἀλήθειαν, [⁶¹ ὅτε ὁ ἐμὸς υἱὸς ὁ συναναρχὸς μοι καὶ συναϊδιὸς ἐκ Δαβὶδ σαρκωθῆ· τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς].

λζ'. « Ἀπαξ ὤμοσα τῷ ⁶² ἁγίῳ μου ⁶³, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι. » Βεβαίαν γὰρ πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος τὴν ὑπόσχεσιν, ἐπιθήσω ταύτη τὸ πέρας· τὸ γὰρ ὤμοσα ἐπὶ ⁶⁴ τοῦ βεβαίου τέθεικεν, ὡς τῶν ἐπαγγελλομένων ὄρκω βεβαιούντων τὰς ὑποσχέσεις.

λζ', λη'. « Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου. Καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός. » Ἀντί τοῦ ὁ μάρτυς, ὁ Σύμμαχος ὁ *διαμαρτυρούμενος* τέθεικε. Καὶ ἐν τῷ ἔβδομηχοστῷ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ ὁ ⁶⁵ μακάριος Δαβὶδ περὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ⁶⁶ προηγόρευσε ⁶⁷· « Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ⁶⁸ συμπαρα-

μνει τῷ ἡλίῳ, καὶ ἔσθ' ἡμέραν καὶ ἑσπέραν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἥλιος τὸν χρόνον μετρεῖται· οὐκ ἀνίσχων τε καὶ δύομενος, καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ποιῶν, διὰ τοῦ ἡλίου, τοῦ θρόνου δὲ ἀκατάλυτον ἠβουλήθη δηλώσαι, τὸ δὲ σπέρμα εἰς αἰῶνα διαθήσειν ὑπέσχετο. [Ἡ σπέρμα δὲ τοῦ θεοῦ λόγου οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες ἅπαντες.] Ὁ δὲ ταῦτα ὑποσχόμενος, καὶ διαμαρτυράμενος, ἐν οὐρανῷ τέ ἐστι, καὶ ἀληθὲς καὶ πιστὸς· κέχρηται λόγῳ, ὡς μόνος ὑπάρχων ἀψευδής. Οὕτω τὰς πρὸς τὸν Δαβὶδ γεγενημένας ὑποσχέσεις εἰρηκότες, τὰς συμβάσας αὐτοῖς ὀλοφύρονται συμφοράς.

λθ'. μ'. Ἐν δὲ ἀπίσῳ καὶ ἐξουδένωσας ἀνεβόησεν τὸν Χριστὸν σου. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, Ἐν δὲ αὐτῷ ἀπεβάλου καὶ ἀπεδοκίμασας, ἐχολώθησεν τὸν Χριστὸν σου, εἰς κατάραν ἔδωκας τὴν συνθήκην τοῦ δούλου σου. Σὺ δὲ αὐτὸς, ὁ ἐκεῖνα παρέξειν ὑποσχόμενος, ἀπίσῳ μὲν τοῖς τοῦ Δαβὶδ ἀπογόνους, καὶ εὐτελεῖς ἔδειξας, καὶ εἰς δουλείαν παρέδωκας, κατέλυσας δὲ τὴν τούτου βασιλείαν, καὶ τὰς γεγενημένας πρὸς τὸν σὺν θεράποντα συνθήκας διέλυσας. Χριστὸν γὰρ ἐνταῦθα βασιλείαν καλεῖ. Αἰχμαλῶται δὲ ἀπηνέχθησαν οἱ δύο τοῦ Δαβὶδ ἀπόγονοι, Ἰεχωνίας καὶ Σεδεκίας· εἰς τοὺτους δὲ κατέληξεν ἡ τοῦ Δαβὶδ βασιλεία. Ζοροβάβελ γὰρ, ὁ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἡγεμονεύσας, δημαγωγὸς ἦν, οὐ βασιλεύς. Ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ. Ἀγάλμα τὸν ναὸν καλεῖ, ὃν ἠβουλήθη μὲν ὁ Δαβὶδ οἰκοδομῆσαι, ἐδείματο δὲ Σολομὸν μετὰ τὸν Δαβὶδ· τοῦτον λέγει βεβηλωθῆναι τῆ τῶν Βαβυλωνίων ἐφόδῳ, καὶ γενέσθαι προσώμοιον βοτάνῃ ἀνθούσῃ. Καταλυθεὶς γὰρ εἰς χῶμα κατέπεσε, καὶ χέρσῳ παραπλήσιος ἦν.

μα'. Ἐκαθεῖλες πάντας τοὺς φραγμούς αὐτοῦ. Πύλας αὐτὸν ἀσφαλείας ἐγύμνωσας. Ἐβου τὰ ὄχυράματα αὐτοῦ δειλίαν. Τοῖς γὰρ τῶν πόλεων περιβόλοις πάσαι θάρβων, ἐξέπεσε τοῦ θάρσους, καὶ δειλίαν περικίεται.

μβ'. Ἐδιήρασαν αὐτὸν πάντες οἱ διοδεύοντες ὁδοῖν. Μωαβίται, Ἀμμανίται, Ἀλλόφυλοι, Ἰδουμαῖοι, Σύροι, Ἀσσύριοι, Βαβυλώνιοι. Ἐγενήθη ὄνειδος τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ. Ἐπίχαρτος ἐγένετο καὶ ἐπονείδιστος τοῖς ὁμόροις.

μγ'. Ἐψύψωσας τὴν δεξιάν τῶν θλιθόντων αὐτοῦ. Ἰσχυροτέρους αὐτοῦ τοὺς πολεμίους ἀ-

A enim sol constituit modum quo tempus metimur, exorians et occidens, et diem noctemque efficiens, per solem voluit solii aeternitatem ostendere: promisit autem se semen illius in perpetuum esse conservaturum. [Semen autem Dei Verbi sunt omnes qui credunt in eum]. Qui autem haec pollicitus et testatus est, in caelo est, et veris fidelibusque utitur verbis, [utpote qui solus mentiri nescit.] Hoc modo cum dixissent promissiones Davidi factas, deplorant calamitates sibi immissas.

* VERS. 39, 40. « Tu vero repulisti, et despexisti, distulisti Christum tuum. Evertisti foedus servi tui. » Symmachus vero sic: *Tu autem ipse rejecisti, et reprobasti, iratus es adversus Christum tuum, in execrationem dedisti pactum servi tui.* Tu autem ipse, qui spondidisti te illa praebiturum esse, repulisti quidem Davidis posteros, vilesque reddidisti, et in servitutem abduxisti, evertisti autem hujus regnum, et inita cum famulo tuo pacta rescidisti. Christum enim hoc loco regnum vocat. Sane captivi abducti fuerunt duo e Davidis posteris, Jechonias, et Sedecias: in his vero Davidis regnum desiit. Zorobabel enim, qui post servitutem populum duxit, populi tribunus fuit, non rex. « Profanasti in terra sanctuarium ejus. » Sanctuarium vocat templum, quod voluit quidem David aedificare, Salomon autem post Davidem erexit. Hoc dicit violatum fuisse Babyloniorum incursum, et simile factum esse herbae florenti. Eversum enim in pulverem redactum est, et solo aequatum.

VERS. 41. « Destruixisti omnes sepes ejus. » Omni ipsum tutela destituiti. « Posuisti firmamentum ejus formidinem. » Qui enim olim in civitatum moenibus confidebat, sua audacia excidit, et horror circumstetit illum.

VERS. 42. « Diripuerunt eum omnes transeuntes viam. » Moabitae, Ammanitae, Allophyli, Idumaei, Syri, Assyrii, Babylonii. « Factus est opprobrium vicinis suis. » Ridiculus factus est, et ignominiosus finitimis.

VERS. 43. « Exaltasti dextram deprimentium eum. » Potentiores ipso hostes reddidisti. « Læ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Καὶ — γεγεῶν. Des. in cod. 2. ⁷⁰ Γάρ. cod. 1 δέ. ⁷¹ Τοῦ. cod. 2 præm. δέ. ⁷² Αἰῶνα. cod. 2 præm. τόν. ⁷³ cod. uterque διαρκέσειν, quod in cod. 1 ponitur ante εἰς αἰῶνα ⁷⁴ E cod. 1. ⁷⁵ Ἀπωσω. cod. 1 add. λέγων. ⁷⁶ Ἀρεβ. τὸν Χρ. σου. Hebr. *Iratus fuisti contra Uertum tuum.* ⁷⁷ cod. 2 αὐτόν. ⁷⁸ cod. 2 ἔθηκας. ⁷⁹ Συνθ. Monf. in Hexapl. habet διαθήκην. ⁸⁰ Χριστὸν — καλεῖ. cod. 1 τοὺτους γὰρ λέγει χριστοῦς διὰ τὴν βασιλείαν· καὶ χριστὸν, καθάπερ ἀνωτέρω ἡμῖν εἴρηται, καὶ ἐνταῦθα τὸν βασιλέα καλεῖ. ⁸¹ Γάρ. cod. 2 δέ. ⁸² Γάρ. cod. 2 δέ. ⁸³ Τὸ ἀγ. αὐτοῦ. Hebr. *תַּיִד coronam ejus.* ⁸⁴ Γενέσθαι. cod. 2 præm. γῆν. ⁸⁵ cod. 1 βοτάνας. ⁸⁶ Δειλίαν. Hebr. *תַּיִד תַּיִד* *terrorem*, s. obje. tum terroris. ⁸⁷ Rec. lectio est διήρασαν. ⁸⁸ Ἰδουμ. Σύροι. Des. in cod. 1. Σύροι abest quoque a cod. 2. ⁸⁹ Επίχαρτος — ὁμόροις. Des. in cod. 2. ⁹⁰ Θλιθ. αὐτοῦ. cod. Vat. habet ἐχθρῶν αὐτοῦ.

tificasti omnes inimicos ejus. » Fecisti ut suis inimicis ludibrio sit.

VERS. 44. « Avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello. » Inutilia ipsi arma fuerunt, cum tua ope privatus esset.

VERS. 45. « Destruixisti eum ab emundatione. » Symmachus autem sic: *Fecisti ut ejus munditia desineret.* Non enim potest aspersionibus expiari, cum in potestate sit hostium, et procul a tuo templo vivat. « Et sedem ejus in terra collisisti. » Funditus ejus regnum evertisti.

VERS. 46. « Paucos fecisti dies temporis ejus. » Cum in æternum promiseris te ejus regnum servaturum, tamen exiguo tempore illud definisti. « Perfudisti eum confusione. » Ignominiosus factus est, et dedecore repletus est. Sedecias enim, erutis oculis, pistrino addictus est in omne reliquum tempus. Jechonias autem et ipse servivit. Hæc vero omnia ignominia et opprobrio referita sunt. Hoc **1246** pacto cum propheta res adversas narrasset, hortatur ad venerandum et precandum.

VERS. 47. « Usquequo, Domine, avertis (te) in finem, exardescet sicut ignis ira tua? » Symmachus autem: *Quousque, Domine, occultaberis in finem, et exardescet instar ignis furor tuus?* Quousque, inquit, o Domine, dolores nostros inspicere non vis, neque appares, et calamitatibus nostris finem imponis, sed nostrorum peccatorum memoria tuam iram velut ignem accendis?

VERS. 48. « Memor sis, quæ mea sit substantia. » Auctor es et conditor, et modulos mearum virium cognoscis. « Nunquid enim vane procreasti omnes filios hominum? » Non temere, neque frustra homines effinxisti, sed bonitas creationem præcedebat. Nam propter bonitatem solam nos formasti. Ne despexeris igitur nos tot tantisque malis addictos.

VERS. 49. « Quis est homo, qui vivet et non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi? » Cujuslibet hominis finis mors est: fieri enim non potest, ut ipsa morte superiores simus: viventibus igitur tuam benignitatem impertias. Deinde rursus eum de promissionibus admonet.

VERS. 50. « Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ,

ἔφηνας ²¹. « Εὐφρανας πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. » Καταθέλαστον αὐτὸν ²² τοῖς δυσμενεῖσι ²³ πεποιήκας.

μδ'. « Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν ²⁴ τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάβου αὐτοῦ ²⁵ ἐν τῷ πολέμῳ. » Ἄχρηστα ²⁶ αὐτῷ τὰ ὄπλα γεγένηται ²⁷, τῆς σῆς γυμνωθέντι κηδεμονίας.

με'. « Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτοῦ ²⁸. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, Ἀπέπαυσας τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ δύναται περιβραντηριοῖς καθαίρεσθαι αἰχμάλωτος ὢν, καὶ πόρρω τοῦ σοῦ διαγῶν νεώ. « Τὸν ὀρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέβραξας. » Πάμπαν ²⁹ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν κατέλυσας ³⁰.

μς'. « Ἐσμικρυνας τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου ³¹ αὐτοῦ. » Εἰς αἰῶνα φυλάξειν τὴν βασιλείαν ³² ἐπαγγελάμενος, ὀλίγη ταύτην ³³ περιώρισας χρόνον. « Κατέχεας ³⁴ αὐτῷ ³⁵ αἰσχύνην. » Ἐπονείδιστος γεγένηται, καὶ αἰσχύνῃς ἐμπίπταται ³⁶. Σεδεκίας μὲν γὰρ ³⁷, ἔκκοπέντων τῶν ὀφθαλμῶν, μύλωνι παρεδόθη πάντα τὸν λειπόμενον χρόνον. Ἰεχωνίας δὲ καὶ αὐτὸς ἐδοῦλευσεν. Αἰσχύνῃς δὲ καὶ ὀνειδισμοῦ ταῦτα ³⁸ μεστὰ. Οὕτω τὰς συμφορὰς ὁ προφητικὸς διηγησάμενος λόγος, ποτινιδῆσθαι καὶ ἰκετεύειν παρεγγυᾷ.

μζ'. « Ἔως πότε, Κύριε ³⁹, ἀποστρέφη ⁴⁰ εἰς τέλος, ἔκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὀργή σου; » Ὁ δὲ Σύμμαχος ⁴¹, Ἔως τίρος ⁴², Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς τέλος, φλεγήσεται ὡς πῦρ ὁ θυμὸς σου; Μέχρι τίνοιο, φησὶ, Δέσποτα ⁴³, οὐκ ἐθέλεις ἰδεῖν τὰς ἡμετέρας ὀδύνας, οὐδὲ περᾶν, καὶ λύεις τὰς συμφορὰς, ἀλλὰ καθάπερ πῦρ τὴν ὀργὴν τῆ μνήμη ⁴⁴ τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων ⁴⁵ ἐκκαλεῖς ⁴⁶;

μη'. « Μνήσθητι, τίς ⁴⁷ μου ἡ ὑπόστασις. » Ποιητῆς εἶ καὶ πλάστης, καὶ τῆς ἐμῆς δυνάμεως τὰ μέτρα γινώσκεις. « Μὴ γὰρ ματαίως ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων; » Οὐκ εἰκῆ, οὐδὲ μάτην τοὺς ἀνθρώπους διέπλασας, ἀλλ' ἀγαθότης τῆς δημιουργίας ἤγησαστο. Δι' ἀγαθότητα γὰρ μόνην ἡμᾶς ἐδημιούργησας. Μὴ παρίδῃς τοίνυν τοσοῦτοις συγκληρωθέντας ⁴⁸ κακοῖς ⁴⁹.

μβ'. « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ βύσεται θάνατον, βύσεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄλλου; » Παντὸς ἀνθρώπου τέλος ἡ τελευτὴ · περιγενέσθαι γὰρ αὐτοῦ ⁵⁰ τοῦ θανάτου τῶν ἀδυνάτων · ζῶσι τοίνυν μετὰ ὃς φιλανθρωπίας. Εἶτα πάλιν ἀναμιμνήσκει ⁵¹ τῶν ὑποσχέσεων.

ν. « Ποῦ ⁵² εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ Ἀπέφ. cod. 2 πεποιήκας. ²² Αὐτόν. cod. 1 καί. ²³ Δυσμ. cod. 2 δυσσεβέσι. ²⁴ Τὴν βοήθ. Hebr. *aciem gladii*. ²⁵ Prior editio habebat αὐτόν. ²⁶ Ἄχρηστα. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ²⁷ cod. 2. ἐγένοντο. ²⁸ Rec. lectio h. l. est αὐτόν. ²⁹ Πάμπαν. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ³⁰ Κατέλ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἔφησεν. ³¹ Χρόνου. Ita leg. in cod. Alex. sed Vatic. habet ὀρόνον. Hebr. *ימיך ימי dies juventutis ejus*. Symm. *νεότητος* αὐτοῦ. ³² Βασίλ. cod. 2 add. αὐτοῦ. ³³ Ὁ μίση ταύτην. cod. 1 ὀλιγωτάτω. ³⁴ Κατέχ. αὐτῷ. Hebr. *יָגַח וְיָצַח operuisti eum*. ³⁵ Rec. lectio h. l. est αὐτοῦ. ³⁶ cod. 2 ἐμπέπλησται. ³⁷ Γὰρ. Abest a cod. 2. ³⁸ Ταῦτα. cod. 2 add. πάντα. ³⁹ Κύριε. cod. 1 præm. λέγων. ⁴⁰ Ἀποστρ. Hebr. *יָחַח occultaberis*. ⁴¹ Σύμμαχος. cod. 1 add. οὕτως. Cum Symmacho h. l. consentit etiam Aquila. ⁴² Τίρος. cod. 2 πότε. ⁴³ Δέσποτα. cod. 2 præm. ὦ. ⁴⁴ Τῆ μνήμη. Abest a cod. 1. ⁴⁵ cod. 1 ἀμαρτημάτων. cod. 2 ἀμαρτιῶν. ⁴⁶ cod. 1 διακαλεῖς. ⁴⁷ Τίς — ὑπόστασις. Hebr. *כִּי תִשָּׂא quanti tibi s. quam caducus sim*. ⁴⁸ cod. 2 συγκληρωθέντα. ⁴⁹ Κακοῖς. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁵⁰ cod. 1 αὐτόν. cod. 2 τινά. ⁵¹ cod. 2 ὑπομιμνήσκει. ⁵² cod. 1 add. λέγων.

ὄμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ; ἢ Καλῶς δὲ ἅπαντα τοῦ τῆς ἀληθείας προσφέρει ³⁴ τὴν μαρτυρίαν ³⁵, εἰς τὴν βεβαίωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν διεγείρων τὸν ὑποσχόμενον · καὶ τὸ προοίμιον δὲ ἀπὸ τοῦ ἔλεου ἐξέφηνε, καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ἔλεου πάλιν ἀναμνησκαι · τοῦτο ³⁶ γὰρ ἐδέοντο μάλιστα.

να'. « Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, *Καὶ ἐδάστασα ἐν τῷ κόλπῳ μου παμπόλλων* ³⁷ ἐθνῶν. Μὴ περιθῆς με, φησιν, ὄνειδιζόμενον, οὐχ ὕφ' ἐνδὸς ἔθνους, ἀλλ' ὑπὸ μυρίων. Οὐ γὰρ μόνον Ἀσσύριοί μοι ³⁸ ἐπικερτομοῦσι, καὶ ³⁹ Βαβυλώνιοι, ἀλλὰ ⁴⁰ καὶ οἱ πλησιόχωροι πάντες, οἱ τὴν πρὸς ἐμὲ δυσμένειαν ἐσχηκότες εἶσι. Οὐκ ἐμοὶ δὲ μόνον ἐπιχαίρουσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ σοῦ τὴν γλώτταν κινουοῦσι, καὶ βλασφημίαις κέχρηται λόγοις, ἀσθένειαν σὴν τὴν ἐμὴν δουλείαν νομίζοντες. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπιφερομένων ἐδῆλωσεν.

νβ'. « Οὐ ὄνειδισαν οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε · οὐ ὄνειδισαν τὸ ἀντάλλαγμα ⁴¹ τοῦ Χριστοῦ σου. » Ὁ δὲ Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων οὕτως · *Ὀνειδίσαν τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ σου* · ἴχνη δὲ Χριστοῦ προσηγόρευσε ⁴² τοὺς κατ' ἐκείνων τὸν καιρὸν ⁴³ βασιλέας, δι' ὧν ὠδεύσεν ὁ περὶ τῆς Χριστοῦ βασιλείας ⁴⁴ λόγος. Καὶ οἱ Ἐβδομήκοντα δὲ ⁴⁵ ἀντάλλαγμα αὐτοῦς προσηγόρευσαν, ὡς κατὰ σάρκα αὐτοῦ ⁴⁶ γεγενημένους προγόνους, καὶ ὡς ἐν σκοτίᾳ ⁴⁷ τινὲ ⁴⁸ τὴν βασιλείαν ἰθύνοντας. Διὰ τὸν Χριστὸν σου τοίνυν, οὗ ἴχνη οὗτοι τυγχάνουσι, καὶ ἀντάλλαγμα, παῦσον ἡμῶν, Δέσποτα, τὰ ὄνειδη.

νγ'. « Εὐλόγητός Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα · γένοιτο, γένοιτο. » Ἀγαθὴς ἐλπίδος ἡ ὑμνωδία. Πιστεύσαντες γὰρ αἰτήσεις ⁴⁹ δέξασθαι, τότε τὸν ἕμνον προσενηγόησαι τῷ Θεῷ ⁵⁰. Ταύτην ⁵¹ δὲ τὴν διάνοιαν καὶ ὁ Ἀκύλας δείκνυσιν ἀκριβέστερον, τὸ Ἀμήν Ἀμήν ἔρμηνεύσας · ἔφη γὰρ *Πεπιστωμένος* ⁵² καὶ *πεπιστευμένος*, ἀντὶ τοῦ, Ἀληθὴς εἶ, καὶ λίαν ἀληθής. Εὐλόγητός τοίνυν εἰς τὸν αἰῶνα · βεβαίως γὰρ σου ⁵³ τοῖς ἔργοις τὰς ὑποσχέσεις.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΘ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Προσευχὴ τῷ Μωσῆ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ ⁵⁴. » Τινὲς μὲν ⁵⁵ τῶν συγγραφέων τὸν μέγαν ἔφασαν Μωσῆν τήνδε ποιήσαι τὴν προσευχὴν · τινὲς δὲ συγγραφεὶα αὐτῆς εἶπον τὸν μακάριον Δαβὶδ εἶναι, προσαρμόσαι ⁵⁶ δὲ ⁵⁷ αὐτὴν Μωσῆ τῷ θεσπεσίῳ · διπλῆν

Domine, sicut jurasti Davidi in veritate tua ? » Eleganter autem ubique veritatis affert testimonium, excitans ad confirmationem promissionum eum qui pollicitus **1247** erat. Et a misericordia exorsus in fine rursus de misericordia mentionem facit. Hac enim maxime indigebant.

VERS. 51. « Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium. » Symmachus autem sic : *Et portari in sinu meo multarum gentium*. Ne * despicias me, inquit, qui non ab una, sed ab infinitis gentibus ignominia afficio. Non modo enim Assyrii, et Babylonii mihi insultant, sed etiam finitimi omnes, qui continenter adversus me inimicitias exercent. Nec mihi tantum illudunt, sed etiam contra te linguam movent, et maledicis verbis te incessunt, putantes meam servitatem ex tua imbecillitate procedere. Hoc enim per ea quæ sequuntur ostendit.

VERS. 52. « Quo exprobraverunt inimici tui, Domine, quo exprobraverunt commutationem Christi tui. » Symmachus autem, et Theodotio sic : *Exprobraverunt vestigia Christi tui*. — *Vestigia* vero Christi appellavit illius temporis reges, per quos sermo de Christi regno ambulavit. Septuaginta vero *commutationem* ipsos nuncupaverunt, ut qui fuerunt majores ipsius secundum carnem, quique veluti in tenebris quibusdam regnum administrabant. Propter Christum igitur tuum, cujus vestigia et commutatio hi sunt, fac, Domine, ut nostra opprobria cessent.

VERS. 53. « Benedictus Dominus in æternum, fiat, fiat. » Bonæ **1248** spei est hymnorum cantilena. Nam cum credidissent Deum preces admisisse, hunc hymnum ipsi obtulerunt. Sane hunc sensum et Aquila magis accurate ostendit. Nam cum *Amen Amen* interpretatus esset, inquit, *Certus et fidelis*; quasi diceret : *Verax es, et admodum verax*. Benedictus igitur in æternum : promissa enim tua operibus confirmas.

INTERP. PSALMI LXXXIX.

VERS. 1. « Oratio Mosi homini Dei. » Nonnulli quidem interpretum hanc orationem magnum Mosen fecisse dixerunt : aliqui vero magnum Davidem eam conscripsisse, sed divino Mosi accommodasse aiunt. At geminam vaticinationem psalmus

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁴ cod. 1 προσφέρει. ³⁵ cod. 2 τὰς μαρτυρίας. ³⁶ cod. 2 τούτου. ³⁷ Παμπ. cod. 1 πολλῶν. Ita quoque habet Montf. in Hexapl. ³⁸ cod. 1 μου. ³⁹ Καλ. cod. 2 præm. ἀλλά. ⁴⁰ Ἀλλὰ. Abest a cod. 2. ⁴¹ Τὸ ἀντ. Hebr. תפוצת vestigia. ⁴² Ὁ — Θεοῦ. Ita quoque Aquila apud Montf. in Hexapl. ⁴³ Ὀνειδ. cod. 1 præm. οὐ. ⁴⁴ Προσηγ. cod. 1 add. καὶ ἀντάλλαγμα τούτου. ⁴⁵ cod. 2 ἐκείνους τοὺς καιρούς. ⁴⁶ Βασιλ. cod. 1 ἐπαγγέλιος. ⁴⁷ Δέ. cod. 1 γάρ. ⁴⁸ cod. 2 αὐτούς. ⁴⁹ Σκοτ. cod. 1 σιγῆ. ⁵⁰ Turl. cod. 1 add. καὶ τύπῳ. ⁵¹ Τοίνυν. In cod. 1 sequi. τούτῳ τὸν υἱόν σου. ⁵² Αλτ. cod. 2 præm. τὰς. ⁵³ Θεῷ. cod. 2 Χριστῷ. ⁵⁴ Ταύτην — πεπιστωμένος. cod. 1 τὸ γὰρ γένοιτο, γένοιτο, ἀμήν ἔρμηνεύεται · λέγεται δὲ, πεπιστωμένος, πεπιστωμένος. ⁵⁵ cod. 2 πεπιστωμένος, omissis illis quæ sequuntur καὶ πεπιστ. Apud Montf. in Hexapl. ad h. l. hæc Aquilæ tribuitur interpretatio, πεπιστωμένος · πεπιστωμένος. ⁵⁶ Σου. Abest a cod. 2. ⁵⁷ cod. Vat. habet τοῦ Μωσῆ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ. ⁵⁸ Τινὲς μὲν, κ. τ. λ. Similia sunt quæ sub Theodori nomine habet Cord. t. II, p. 859. ⁵⁹ Προσαρμ. cod. 2 præm. καὶ. ⁶⁰ Δέ. Abest a cod. 2.

continet. Non scias enim Judæorum calamitates præcinit, verum etiam quam caduca et fluxa res sit humana natura tota, edocet. Vaticinatur etiam et horum et illorum mutationem in melius. [Accurate autem hic etiam psalmus conscriptus est a beato Davide, sicut reliqui omnes.] * « Domine, refugium factus es nobis a generatione in generationem. » Nam Judæorum quidem refugium fuit, non modo in Ægypto, sed etiam in solitudine, et tempore Josuæ filii Nave, et Gedconis, et Barac, **1249** et Jephthæ, et Samsonis, et Samuelis, et Davidis : et per prophetas omni cura eos dignatus est, et cum reges haberent, ipsis omnem opem impertit. Cæterum tota hominum natura his verbis utitur, diversa beneficia Deo in memoriam revocans : quomodo Enochum transtulit, quomodo cum omnes ferinam vitam amplexi essent, divinum Noe velut generis scintillam servavit, quomodo cum patriarcham Abrahamum elegisset, omnibus gentibus benedictionem spondit. Non enim, ut nonnulli infidelium dicere audent, ex pœnitentia Deus rem omnium Dominus ad gentes beneficiis ornandas venit, sed semper de omnibus hominibus curam gessit [omnium Dominus, etiam antequam incomprehensibili ratione humanam indueret naturam]. Et hoc vaticinatio nos asserere docuit : « Domine, refugium factus es nobis a generatione in generationem. » Semper enim tua spe potiti sumus, Domine.

Vers. 2. « Priusquam montes fierent, aut formaretur terra, et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es. » Ante omnes enim res genitas tu es ; ante montes, et terram, et orbem universum : sempiternus enim es, sine principio et sine fine, nullo termino circumscriptus. Nam cum verbis : « Priusquam montes fierent, » etiam illud : *Tu es conjungi debet.*

Vers. 3. « Ne avertas hominem **1250** in humilitatem. » Obsecro te igitur, te perennem, sempiternum, qui semper refugium nostrum fuisti, ne penitus nos tot tantisque malis cinctos despicias. Quoniam enim ipso Adamum ad sudores et labores condemnavit, dicens : « In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, ex qua sumptus es, quoniam terra es, et in terram revertaris, » congruenter vaticinatio nos orare docet, ne omnino avertamur in humilitatem, atque in destinatas miseras. Quin etiam Judæi servire coacti

i Gen. iii, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ *Ομοως. Des. ibid. ¹² cod. uterque μόνων. ¹³ cod. 2 ἀνθρωπίνης. ¹⁴ Καὶ τούτων κάκ. cod. 2 κάκων. ¹⁵ E cod. 1. ¹⁶ Ἐπὶ — Σαμουήλ. col. 2 ἐπὶ τῶν κριτῶν. ¹⁷ Πάσης — βασιλ. Des. in cod. 2. ¹⁸ cod. 1 ἀσπασμένων. ¹⁹ cod. 2 προνοούμενος. ²⁰ E cod. 1. ²¹ cod. 2 διδάσκει. ²² Ἐν — γενεᾷ. Des. in cod. 2. ²³ Ἐλα. cod. 1 ἐπιμελείας. ²⁴ Αἰώνος. cod. 2 πρᾶμ. τοῦ, ut in textu τῶν Ὁ. ²⁵ Σὺ εἶ. Reliqui interpretes addunt ὁ Θεός. Sed ὁ Ὁ pro ἡν valentius legisse ἦν, quod ad sequentem versic. retulerunt. ²⁶ Ἀπάσης. col. 1 add. ὡς δημιουργός πάντων. ²⁷ Μὴ — ταπεινώσιν. Hebr. *Redigis hominem ad contritionem*, s. ad statum contritionis. ²⁸ Ἰκετ. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ²⁹ Τὸν αἰώνιον. Des. in cod. 3. ³⁰ εἰρηκώς — ἀπ.λ. Des. in cod. 2. ³¹ Προσώπου. cod. 1 add. σου.

δὲ ὁμος ¹¹ ὁ ψαλμὸς χρησιμολογίαν ἔχει. Προθεσπίζει γὰρ, οὐ μόνως ¹² τῶν Ἰουδαίων τὰς συμφορὰς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἀνθρωπείας ¹³ φύσεως διδάσκει τὸ φθαρτὸν καὶ ἐπίκρητον. Προλέγει δὲ τὴν ἐπὶ τὸ κρείττον καὶ τούτων κάκων ¹⁴ μεταβολήν. [¹⁵ Ἀκριδῶς δὲ καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς παρὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἐγράφη, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἄπαντες.] Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθη ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Ἰουδαίων μὲν γὰρ ἐγένετο καταφυγὴ, οὐκ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἐπὶ ¹⁶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ ἐπὶ Γεδεὼν, Βαράκ τε καὶ Ἰεφθάε, καὶ Σαμψών, καὶ Σαμουήλ, καὶ Δαβὶδ · καὶ διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦς πάσης ¹⁷ κηδεμονίας ἡξίωτε, καὶ βασιλευομένοις πάσης ἐπικουρίας μετέδωκε. Πᾶσα δὲ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις τούτους κέχρηται τοῖς λόγοις, τῶν παντοδῶν εὐεργεσιῶν ἀναμιμνήσκουσα τὸν Θεόν, ὅπως τὸν Ἐνὼχ μετέθηκεν, ὅπως πάντων τὸν θηριώδη βίον ἀσπασμένων ¹⁸, σπινθῆρα τῆ γενεῆ τὸν θεοσπίσιον διεφύλαξε Νῶε, ὅπως τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ ἐκλεξάμενος, πᾶσιν ὑπέσχετο τὴν εὐλογίαν τοῖς ἔθνεσιν. Οὐ γὰρ, ὡς τινες τῶν ἀπίστων τολμῶσι λέγειν, ἐκ μεταμελείας εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν ἦλθεν εὐεργεσίαν τῶν ὄλων ὁ Κύριος, ἀλλὰ αἰεὶ πάντων ἀνθρώπων προμηθεύμενος ¹⁹ διετέλεσε [²⁰ τῶν ὄλων ὁ Κύριος, καὶ πρὸ τῆς ἀκαταλήπτου αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως]. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἡ προφητεία ἐδίδαξε ²¹ λέγειν · Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθη ἡμῖν ἐν ²² γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Ἄει γὰρ τῆς σῆς ἐλπιδος ²³ ἀπηλαύσαμεν, Δέσποτα.

β'. « Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι, καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως αἰῶνος ²⁴ σὺ εἶ ²⁵. » Τῶν γεννητῶν γὰρ προὔπαρχεις πάντων, καὶ τῶν ὄρων, καὶ τῆς γῆς, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ²⁶ · αἰώνιος γὰρ εἶ, ἀναρχός τε καὶ ἀτελεύτητος, οὐδενὶ περιοριζόμενος πέρατι. Τῷ γὰρ, « Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι, » τὸ, *Σὺ εἶ*, συν-απτεόν.

γ'. « Μὴ ²⁷ ἀποστρέψης ἀνθρωπον εἰς ταπεινώσιν. » Ἰκετεύω ²⁸ σε τοίνυν τὸν ἄβδιον, τὸν αἰώνιον ²⁹, τὸν αἰεὶ καταφυγὴν ἡμῖν γενόμενον, μὴ παντελῶς ἡμᾶς παρῖδειν τοσοῦτοις περικλυζομένους κακοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς τοῦ Ἀδάμ τοὺς ἰδρώτας καὶ τοὺς πόνους κατεψήφισατο εἰρηκώς ³⁰, « Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ³¹ φαγῆ τὸν ἄρτον σου, ἕως αὐ ἀποστρέψης εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης, ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » ἀρμοδίως ὁ προφητικὸς λόγος ἰκετεύειν διδάσκει, μὴ ἀποστραφῆναι παντάπασιν εἰς ταπεινώσιν καὶ εἰς τὴν συγκληρωθεῖσαν τάλαι-

πορφαν. Καὶ μέντοι καὶ Ἰουδαῖοι δουλοῦσιν ἡναγα-
κασμένοι τήνδ' εἰς τὴν ἰκετείαν προσφέρουσι, τὸν ἀνδρα-
ποδισμὸν καὶ τὴν δουλείαν ὀλοφυρῶμενοι. « Καὶ
εἶπας, Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. » Ὁ ⁷² δὲ
Ἀκούσας οὕτως· Καὶ ἔρρις· Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν
ἀνθρώπων. Οὐ μάτην, φησὶν, ἀντιβόλοισιν, ἀλλ'
εἰδότες σαφῶς, ὡς δέξῃ τὰς ἡμετέρας ἰκετείας, καὶ
μεταβολὴν ἡμῖν τῶν παρόντων ἐργάση κακῶν·
παραίνων ἐπιστρέψαι, καὶ τῆς προτέρας πονηρίας
ἀπαλλαγῆναι.

δ. « Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε· ὡς
ἡμέρα ἢ ἐχθὲς ἤτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί. »
Μεθ' οὗτο ἔστι τῶν ῥημάτων ⁷³ ἡ διάνοια. Τοῦτο
γὰρ τῷ προτέρῳ συνήρμωται, « Μὴ ἀποστρέψῃς
ἀνθρώπων εἰς ταπεινώσιν, ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς
σου, Κύριε, ὡς ἡμέρα ἢ ἐχθὲς, ἤτις διήλθε, καὶ
φυλακὴ ἐν νυκτί. » Διὰ μέσου δὲ πρόσκειται τὸ ⁷⁴,
« Καὶ εἶπας, Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. »
Λέγει ⁷⁵ δὲ, ὅτι Σμικρὰ τίς ⁷⁶ ἔστι καὶ ἀλγεινή λαν
ἢ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ· σοὶ δὲ τῷ αἰδίῳ, καὶ αἰωνίῳ,
καὶ ὁ τῶν χιλίων ἐτῶν ἀριθμὸς μᾶλλον ἢ ἡμέρα περι-
κασται, μᾶλλον ⁷⁷ δὲ σμικρῷ μορίῳ νυκτός. Φυλα-
κὴν γὰρ νυκτερινήν, τὸ τέταρτον μόριον ⁷⁸ ἐκάλεσε
τῆς νυκτός· τετραχῆ γὰρ οἱ ταύτην φυλάττειν πε-
πιστευμένοι ⁷⁹ διήρουν ⁸⁰· τετάρτη δὲ φυλακὴ καὶ ὁ
Κύριος πρὸς τοὺς ἀποστόλους ⁸¹ ἀφίκετο.

ε'. « Τὰ ⁸² ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται. »
Ἐπὶ πλείστον δὲ αὐτοὺς, φησὶ, ταύτη τῇ ταλαιπω-
ρίᾳ συνέξουσιν ⁸³. σημαίνει δὲ κατὰ ταῦτον, καὶ τὴν
μετὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος ⁸⁴ ἡμῶν Ἰουδαίων ἀπο-
βολήν, καὶ τῆς θείας κηδεμονίας τὴν στέρησιν, οὐκ
ἐπ' ὄλιγον χρόνον, ἀλλ' ἐπὶ πλείστον ἐσομένην.

« Τὸ πρῶτ' ὡσεὶ χλόη παρέλθοι. [ς'.] Τὸ πρῶτ' ἀν-
θήσκει, καὶ παρέλθοι· τὸ ἐσπέρας ἀποπέσει ⁸⁵, σκλη-
ρυνθεῖ, καὶ ξηρανθεῖ. » Εὐθὺς μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι
τῆς θείας ἐπιμελείας ἀξιοθύντες, καὶ ἡγήσαν καὶ
ἐδάστησαν, καὶ πολλὴν ἐκτήσαντο περιφάνειαν.
Ἄριμον δὲ καρπὸν τῷ γεωργῷ ⁸⁶ δοῦναι μὴ βουλη-
θέντες, ἀλλὰ τὴν καρδίαν σκληρύναντες, παντελῶς
ἐξηράνθησαν· τῆς γὰρ προτέρας ἀρδείας οὐκ ἔτι
μετέλαγον. Πρῶτ' δὲ καλεῖ, τὴν ἀρχὴν τῆς Ἰουδαίων
ἐπιμελείας· Ἐσπέραν δὲ, τῆς θείας κηδεμονίας
τὴν παύλαν. Ταύτης δὲ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγυμνώ-
θησαν, [⁸⁷ ὅτι τὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἀν-
έστησαν σταυρὸν· τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς·]

ζ'. « Ὅτι ἐξελιπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου, καὶ ἐν τῷ
θυμῷ σου ἐταράχθημεν. » Καὶ Ἰουδαίους ταῦτα καὶ
πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόδια. Καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων
ἡ φύσις, παρανομίας τίνουσα δίκας, ὑπεβλήθη ταῖς

^k Matth. xiv, 25; Marc. vi, 48.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷² Ὁ — ἀνθρώπων. Des. in cod. 1. ⁷³ Ῥημάτων. cod. 1 ῥητῶν. ⁷⁴ Τό. Abest a cod. 2. ⁷⁵ Λέγει δὲ. Des. ibid. ⁷⁶ Τίς. cod. 2 τε. ⁷⁷ Μᾶλλον — νυκτός. Des. in cod. 2. ⁷⁸ Τὸ τέταρτον μόριον. cod. 2 τὴν τετάρτην μοῖραν. ⁷⁹ Φυλ.—πεπιστ. cod. 2 πιστευόμενοι. ⁸⁰ cod. 1 διαιροῦσι. ⁸¹ Ἀποστόλους. cod. uterque præin. ἱεροῦς. ⁸² Τὰ — ἔσονται. Hebr. *Inundas eos, instar somni erunt.* ⁸³ cod. 2 συνέξουσιν. ⁸⁴ Σωτ. cod. 1 præm. Θεοῦ καὶ. ⁸⁵ Ἀποκ. σκληρ. Hebr. *ἔσκειν* excinditur. ⁸⁶ Γεωργῷ. cod. 1 δημιουργῷ. ⁸⁷ E cod. 1.

hanc deprecationem offerunt, servitutem deplorantes. « Et dixisti : Convertimini, filii hominum. » Aquila autem sic : *Et dices : Convertimini, filii hominum.* Non frustra, inquit, obsecramus, sed manifesto scientes te nostras preces admitturum esse. malorumque presentium mutationem nobis præstiturum, commonefaciendo ut convertamur, utque a pristina improbitate liberemur.

Vers. 4. « Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternus qui præterit, et custodia in nocte. » Sensus verborum ordine mutato perplexus est. Hæc enim clausula priori respondet : Ne convertas hominem in humilitatem, quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesternus qui præterit, et custodia in nocte. In medio vero jacent hæc verba : « Et dixisti : Convertimini, filii hominum. » Dicit autem : Exigua sane et admodum calamitosa est hominum vita : **1251** apud te vero, qui æternus et sempiternus es, etiam mille annorum numerus uni diei similis est, vel potius exiguæ noctis particulæ. Nocturnam enim custodiam, quartam partem noctis appellavit : nam illi, quibus custodire injunctum erat, noctem in quatuor vigiliis dividebant. Quarta autem vigilia etiam Dominus ad apostolos pervenit ^k

Vers. 5. « Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. » Ad longum tempus, inquit, eos hisce miseris subdidisti. Una autem opera indicat et Judæorum abjectionem post crucem Salvatoris nostri, et divinæ curæ destitutionem, non parum temporis, sed diu duraturam.

« Mane sicut herba transeat. [Vers. 6] Mane floreat, et transeat; vespere decidat, induret et arescat. » Nam Judæi divino auxilio dignati et statim floruerunt, et germinarunt, maximumque splendorem acquisiverunt. Cum vero tempestivum fructum agricolæ dare noluissent, sed sua corda obdurassent, penitus exaruerunt : quandoquidem pristinam irrigationem non amplius sortiti sunt. Porro *Mane* vocat principium curæ Judæorum, *Vespere* vero, divini præsidii cessationem. Hoc autem post crucem orbatu fuerunt, [quia contra Deum et Salvatorem crexerunt crucem. Hoc enim in sequentibus dicit.]

Vers. 7. « Quoniam defecimus in ira tua, et in furore tuo turbati sumus. » Et Judæis **1252** et omnibus hominibus hæc accommodata sunt. Etenim humana natura, peccatorum poenas pendens,

calamitatibus subdita est, et diversis fluctibus circumdatur, et Judæi ob pravitatem mentis libertate exciderunt, [sicut etiam multi hominum, quia credere noluerunt, foveam sibi foderunt. « Lacum enim, inquit, fodit et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit 1. »]

VERS. 8. « Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. » Symmachus autem sic: *Apposuisti iniquitates nostras coram te, et negligentias nostras, ut apparent faciei tuæ.* His supplicis nos subiecisti, cum vidisses nos contra leges tuas ex negligentia peccare, et cum iniquitate vitam traducere.

VERS. 9. « Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua defecimus. » Peccatum, inquit, iram in nos concitavit, ira autem supplicium induxit, supplicium vero dolores: in doloribus enim nostram exiguum vitam duximus.

VERS. 10. « Anni nostri sicut aranea meditabatur. » Nihil firmum, inquit, aut constans humana natura habet, sed instar aranæ facile convellitur. « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in summa potestate fuerint, octoginta 1253 anni, et quod amplius est eorum, labor est et dolor. » Similia sunt hæc iis, quæ a patriarcha Jacobo dicta fuere: « Dies mei pauci et mali, non pervenerunt ad dies patrum meorum. » Sunt quidem, qui plus temporis, quam quod dictum est, vivunt, sed illud paucis contingit. Ille vero docet, quod communiter et ut plurimum accidit. Sicut enim nullam fecit mentionem de his, qui immatura morte pereunt, sic etiam missam fecit longævam eorum vitam, qui consenescent. At tamen, inquit, breve etiam hoc tempus dolore laboribusque refertum est. [Sicut etiam illis qui ex Hierosolyma captivi abducti fuerunt, tempus illud septuaginta annorum, quibus servierunt illis a quibus captivi facti erant, acerbissimum et maxime ærumnosum fuit.] « Quoniam supervenit mansuetudo super nos, et corripiemur. » Ecce enim quot malis conflictamur ob modicam tuam iram! Nam *mansuetudinem* vocavit mediocrem pœnam, quæ ipsi supervenit.

VERS. 11. « Quis novit potestatem iræ tuæ, et præ timore tuo iram tuam? » Symmachus autem

1 Psal. vii, 16. 2 Gen. xlvii, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

88 Τριχ. cod. 1 τιμωρίας. 89 Τῆς γνώμης. Des. in cod. 2. 90 E cod. 1. 91 Ὁ αἰὼν ἡμῶν. Hebr. *וַחַיָּה occulta nostra* sc. peccata. 92 cod. 1 προέθηκας. 93 Ἄρτικρυς. cod. 2 ἔμπροσθεν. 94 Τῷ προσώπῳ. cod. 2 πρὸ προσώπου. 95 Μὲν σὼν. Hanc lectionem auctoritate duorum codicum substituiimus pro μέσων, ut habebat prior editio. 96 Η. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. 97 Ὀργῆν. cod. 4 πρᾶν. τὴν σὴν. 98 cod. 1 ὄλον. 99 Ἑμῶν. Abest a cod. 2. 1 Τὰ — ἐμελέτων. Hebr. *annos nostros (consumpsimus) instar sermonis.* 2 cod. Vatic. habet ὡς. 3 Οὐδὲν — ῥαδίως. Des. in cod. 2. 4 Φύσις ἔχει. cod. 1 ἔχει ζωὴ· ἀλλὰ διαλυτός ἐστι, καί. 5 Τὸ πλείον. Hebr. *רובו eorum.* 6 Τοῦ εἶρ. Des. in cod. 2. 7 Πλείστον. cod. 7 præm. τό. 8 Πόνων. cod. 1 πολέμων. 9 E cod. 1. 10 Ὅτι — παιδευθῆ. Hebr. *Nam transit cito (vita nostra) et avolamus.* Aqu. ὅτι διεπέρασεν ἀνήρ καὶ ἐπετάσθη, *nam transiit vir et avolavit.* Symm. *τηθέντες γὰρ ἄρην ἐκπετανύμεθα, Succisi enim cito evolamus.* 11 cod. Vatic. habet πραΰτης. 12 Καὶ — θυμὸν σου. Hebr. *Et pro timore tui (s. tibi debito) iram tuam.* 13 Σου — σου. cod. Vatic. habet τοῦ θυμοῦ σου. 14 Σου. cod. 1 add. ἐξαριθμησασαι.

A συμφοραῖς, καὶ ταῖς παντοδαπαῖς περικλύζεται τριχυμαῖς 88, καὶ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν πονηρίαν τῆς γνώμης 89 τῆς ἐλευθερίας ἐξέπεσον, [90 ὡς καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἀπιστίας βόθρον ἑαυτοῖς ὠρυξαν. « Λάκκον γὰρ ὠρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. »]

η'. « Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου, ὁ αἰὼν ἡμῶν 91 εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Προσέθηκας 92 τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀρτικρύς 93 σου, τὰς ἀμελείας ἡμῶν φαίνεσθαι τῷ προσώπῳ 94 σου.* Ταύταις ἡμᾶς ταῖς τιμωρίαις ἐξέδωκας, θεασάμενος ἡμᾶς τῶν μὲν σὼν 95 ἀμελήσαντας νόμων, ἀνομία δὲ προελόμενος συζῆν.

θ'. « Ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ σου ἐξέλιπομεν. » 96 Ἡ ἀμαρτία, φησὶν, ὀργὴν 97 ἐκίνησε καθ' ἡμῶν, ἡ δὲ ὀργὴ τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγεν, ἡ δὲ τιμωρία τὰς ὀδύνας ἐπήνεγκεν· ἐν ὀδύναις γὰρ τὸν ὀλίγον 98 ἡμῶν 99 διετελέσαμεν βίον.

ι'. « Τὰ 1 ἔτη ἡμῶν ὡσεὶ 2 ἀράχνη ἐμελέτων. » Οὐδὲν 3 βέβαιον, φησὶν, οὐδὲ σταθερὸν ἡ ἀνθρωπιὰ φύσις ἔχει 4. Δίκην ἀράχνης διασπᾶται ῥαδίω. « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐδοδομήκοντα ἔτη. Ἐὰν δὲ ἐν δυναστεταῖς, ὀδοδομήκοντα ἔτη· καὶ τὸ πλεῖον 5 αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. » Ἔοικε ταῦτα τοῖς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ εἰρημένοις· « Αἱ ἡμέραι μου σμικραὶ καὶ πονηραὶ, οὐκ ἐφθασαν εἰς τὰς ἡμέρας τῶν πατέρων μου. » Εἰσι μὲν οὖν οἱ καὶ πλείονα τοῦ εἰρημένου 6 διαδιουσι χρόνον, ἀλλ' ἐκαίνο ἐπ' ὀλίγων συμβαίνει. Τὸ δὲ κοινόν, καὶ ὡς ἐπὶ πλείστον 7 κρατοῦν, ἐνταῦθα διδάσκει. Ὡσπερ γὰρ τῶν πρόωρον δεχομένων τὴν τελευταίην οὐκ ἐποιήσατο μνήμη, οὕτω καὶ τῶν σφόδρα γηρῶντων τὸ μακρόβιον καταλείπειν. Ἄλλ' ἔμω, φησὶ, καὶ ὁ βραχύς οὗτος χρόνος ὀδύνης καὶ πόνου 8 ἐμπεπλήσται· [9 καὶ ὡσπερ καὶ τῶν ἀνδραποδισθέντων ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ τῶν σ' ἐτῶν χρόνος ὃν ἐδοῦλεον τοῖς ἀνδραποδισσασιν κατιώδυνος καὶ λίαν ὀδυνηρὸς ἐγένετο.] « Ὅτι 10 ἐπῆλυθε πραΰτης 11 ἐφ' ἡμᾶς, καὶ παιδευθησόμεθα. » Ἴδου γὰρ πόσοις περικλυζόμεθα κακοῖς διὰ τὴν σμικρὰν ὀργὴν σου. Πραΰτητα γὰρ ἐπελοῦσαν αὐτοῖς τὴν μετρίαν τιμωρίαν ἐκάλεσαν.

ια'. « Τίς γινώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ 12 ἀπὸ τοῦ φόβου σου 13 τὸν θυμὸν σου 14; » Ὁ

δὲ Σύμμαχος οὕτως: *Τίς οἶδε τὴν ἰσχὴν τοῦ θυμοῦ σου, καὶ κατὰ τὸν φόβον σου τὴν ὀργὴν σου; Εἰ ἡ μετρία σου, φησὶν, ἀγανάκτησις τοσαύτην ἡμῖν παιδείαν ἐπήγαγε, τίς ἰκανὸς συνιδεῖν τὴν ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου τιμωρίαν προσφερομένην; Δινέττεται δὲ ὁ λόγος τὴν αἰώνιον κόλασιν.*

ιβ'. « Ἐξαριθμήσασθαι τὴν δεξιάν σου ¹⁵ οὕτως γνώρισόν μοι ¹⁶ καὶ ¹⁷ τοὺς πεπεδημένους ¹⁸ τῇ καρδίᾳ ἐν σοφίᾳ. » Ἀπολαῦσαι, φησὶ, τῆς σῆς εὐεργεσίας ἀντιβολῶ, καὶ τῆς σῆς δεξιᾶς ἀριθμεῖν καὶ διηγῆσθαι ¹⁹ τὰ δῶρα, καὶ μιμεῖσθαι τοὺς ὑπὸ τῆς σῆς χάριτος σοφισθέντας, οἱ τοὺς ἄλλους πρὸς τὴν σὴν ποδηροῦσιν ἐπιγνώσιν ²⁰.

ιγ'. « Ἐπιστρέψον, Κύριε · ἔως πότε; καὶ παρακλήθητι ἐπὶ τοὺς δούλους ²¹ σου. » Μὴ ἐπὶ πλείστον, Δέσποτα, παριδῆς ὀδυνωμένους, ἀλλὰ δέξαι τὴν ἰκετείαν, καὶ φιλανθρωπία: τοὺς σοὺς ἀξίωσον δούλους.

ιδ'. « Ἐνεπλήσθημεν ²² τὸ πρῶτὸ τοῦ ἐλέους σου ²³, καὶ ἠγαλλιάσαμεθα, καὶ ηὐφράνημεν ²⁴ ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. » Ὁ χρόνος ἐνῆλλακται παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα. Ὁ ²⁵ γὰρ Ἀκύλας καὶ οἱ ἄλλοι οὕτως εἰρήκασιν, *Ἐμπλήσθη ἡμῶν ἐν πρῶτῷ ἐλέους σου, καὶ αἰνέσομεν, καὶ εὐφρανθήσομεθα ἐν πάσαις ἡμέραις ἡμῶν. Πρωτῶν ²⁷ καὶ ²⁸ ὄρθρον* καλοῦσι τῶν συμφορῶν τὴν μεταβολήν · καὶ ἰκετεύουσιν ἐκεῖνο μὲν σκεδασθῆναι τὸ σκότος ²⁹, ἀνατεῖλαι δὲ αὐτοῖς φῶς, οὐ διὰ τὴν οἰκειαν ἀρετῆν, ἀλλὰ διὰ τὸν θεῖον ἔλεον. Τούτου γάρ, φησὶν, ἔσομένου, πάσης θυμῆδίας ἐμφορηθέντες, τὴν προσήκουσαν ὑμνωδίαν προσοίσομεν.

ιε'. « Εὐφράνημεν ³⁰ ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώσας ἡμᾶς · ἐτῶν, ὧν εἶδομεν κακά. » Καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως ὁ χρόνος ἐνῆλλακται. Ὁ ³¹ Σύμμαχος γάρ καὶ οἱ λοιποὶ, *Εὐφρανόν ἡμᾶς, εἰρήκασι.* Παράσχου, φησὶν, εὐθυμίαν ἀντὶ τῆς ἀθυμίας ³², καὶ χάρισιαι τῆς ἐπιχειμένης ἡμῖν δυσκληρίας μεταβολῆν ³³.

ισ'. Καὶ ἴδε ³⁴ ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου. Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐχ ὡς γεγενημένα ταῦτα εἰρήκασιν, ἀλλ' ὡς ἐσόμενα. Οὐ γὰρ εἶπον ³⁵, « εἶδες ³⁶ ἐπὶ ³⁷ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου. » Σὰ γάρ, φησὶν, ἡμεῖς ποιήματα, καὶ τῆς σῆς ὑπάρχουσα δεσποτείας οἰκέται · διὸ ³⁸ τῆς σῆς προνοίας ἀντιβολουμέν τυχεῖν ³⁹. Καὶ ⁴⁰ ὀδήγησον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν. » Τοῦτέστι τοὺς δούλους ⁴¹ σου · οἱ τε γὰρ ἐν Βαβυλῶνι τὴν ἰκετείαν προσέφροντες ἀντιβολουσι τὸν Θεὸν τῶν τετελευτηκότων

sic: *Quis novit vires furoris tui, et secundum timorem tuum iram tuam? Si parva tua, inquit, indignatio, tantam animadversionem nobis inflixit, quis potest mente complecti poenam, quæ ab ira tua irrogatur? Inuit vero sermo sempiternum supplicium.*

VERS. 12. « Dinumerare **1254** dexteram tuam sic notum fac, et compeditos corde in sapientia. » *Obsecro, inquit, ut tui beneficii compos sim, et ut dona tuæ dexteræ enumerare et narrare possim, atque a tua gratia eruditus imitari, qui alios ad tuam cognitionem deducit.*

VERS. 13. « Convertere, Domine: usquequo? et deprecabilis esto super servos tuos. » *Ne amplius, Domine, despicias dolentes, sed preces admittē, benigntateque tuos servos dignare.*

VERS. 14. « Repleti sumus mane misericordia tua, et exsultavimus, et delectati sumus in omnibus diebus nostris. » *Apud Septuaginta tempus mutatum est. Nam Aquila, et cæteri sic dixerunt: Imple nos mane misericordia tua, et laudabimus, et exsultabimus in omnibus diebus nostris. Mane et diluculum, vocant calamitatum mutationem, et supplicant, ut illæ tenebræ discutiantur, et lux ipsis oriatur, non ob eorum virtutem, verum propter divinam misericordiam. Cum enim hoc, inquit, futurum sit, omni voluptate referti congruentes laudes offeremus.*

VERS. 15. « Lætati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti: annis quibus vidimus mala. » *Hic etiam **1255** tempus mutatum est. Nam Symmachus et cæteri: Lætifica nos dixerunt. Præbe, inquit, lætitiā pro mœnore, et largire nobis immutationem adversarum rerum quibus premimur.*

VERS. 16. « Respice in servos tuos, et in opera tua. » *Et hinc patet, quod hæc non tanquam facta dicant, sed veluti futura. Non enim dixerunt: Respexisti in servos tuos, et in opera tua. » Tua enim, inquit, opera nos sumus, et servi tui imperii: idcirco ut tuam opem consequamur, efflagitamus. « Et dirige filios eorum. » Hoc est, servos tuos. Nam et qui Babylone erant preces offerentes obsecrant Deum, ut filios servorum suorum, qui mortem oppetierant, reducat: et natura humana orat,*

¹⁵ Joan. 1, 5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ *Τὴν δεξιάν σου.* Hebr. ימינו *dies nostros.* Sicque Aquila et Symm. habent. ¹⁶ *Mor.* Abest a cod. Vat. ¹⁷ *Kal* — σοφία. Hebr. ut *adducamus cor sapientiæ.* Aqu., Symm. et edit. V. ἵνα ἐλθωμεν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς σοφίας. ¹⁸ *Πεπεδ.* Ita leg. in cod. Alex. in Vatic. autem leg. πεπαιδευμένους quam lectionem sequitur Noster in commentario ad hæc verba. Conf. Hieron. Epist. ad Cyprianum, t. II, edit. Mart. p. 702. sq. ¹⁹ cod. 2 διηγῆσασθαι. ²⁰ *Ἐπίγν.* cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ²¹ cod. uterque τοῖς δούλοις, quæ est rec. lectio h. l. ²² *Ἐρεπλ.* Hebr. *Satura nos.* ²³ *Σου.* cod. uterque add. Κύριε, sicque leg. in ed. Ald. et Compl. ²⁴ cod. 2 εὐφράνημεν, quæ est rec. lectio h. l. ²⁵ Ὁ — οὕτως. cod. 1 οἱ γὰρ λοιποί. ²⁶ cod. 2 ἐμπλήσεις. ²⁷ cod. 2 πρῶτ. ²⁸ *Kal.* cod. 1 præim. δέ. ²⁹ *Σκότος.* cod. 2 νέφος. ³⁰ *Εὐφρ.* Hebr. *lætifica nos.* ³¹ Ὁ — οἱ cod. 1 οἱ γάρ. ³² *Ἀθυμ.* cod. 1 θυμῆδίας, ascripta tamen altera lectione. ³³ *Μεταβ.* cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ³⁴ *Kal ἴδε.* Hebr. כּוּנִי *conspiciatur.* ³⁵ cod. 1 εἶπεν. ³⁶ cod. 2 εἶδες. ³⁷ *Ἐπὶ* — ἔργα σου. Des. in cod. 2. ³⁸ *Διὸ.* cod. 4 add. καί. ³⁹ *Τυχεῖν.* cod. 4 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁴⁰ *Καὶ* — αὐτῶν. Hebr. *Et decus tuum (conspiciatur) super filios eorum.* ⁴¹ cod. uterque τῶν δούλων.

ut ad veritatem deducantur homines, qui in Salvatoris nostri adventu invenientur.

VERS. 17. « Et sit splendor Domini Dei nostri super nos. » [*Splendorem vocat incarnationem Dei verbi, eo enim tempore*] nos claros et illustres divinæ cognitionis lumen reddidit : [*De hoc enim filius tonitru dicit, « Et lux in tenebris splendet. »*] Et Judæi post reditum rursus clarissimi fuerunt. « Et opera manuum **1256** nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige. » Recte additum est, *Super nos*. Nam justitiæ lucrum nostrum est : et Deus quidem virtutis studiosos adjuvat, et quæ hujus sunt una perficit : horum vero fructum serentes metunt. Deus enim nullius rei indiget, gaudet tamen secundis rebus et felicitate hominum, [*si totos ipsi tradunt sese, instar victimæ : prout Paulus nos docet : « Adhortor autem vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra, sacrificium vivum, sanctum et Deo gratum, qui est cultus vester rationalis. » Amen.]*

INTERP. PSALMI XC.

« Laus cantici Davidi. Sine titulo apud Hebræos. » Psalmus quidem sine titulo est. Docet vero inexpugnabile robur spei in Deo collocatæ. Nam cum beatus David propheticus oculis ea quæ beato Ezechiae acciderunt, e longinquo prævidisset, et vidisset, quomodo spe suâ in Deo fixa, Assyriorum profligaverit exercitum, hunc conscripsit psalmum, omnes homines docens, quantam in Deo firmam spem in Deo constituunt bonorum affluentiam habeant [*quam unusquisque per hoc canticum ductus de vita sua sibi prospiciens et fiduciam suam in Deo ponens, **1257** rogat.*]

VERS. 1. « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. » Qui, ait, divino auxilio fretus est, a Deo cæli præsidium consequetur, firmissimumque vallum habebit, atque tutam securitatem. [*Si nimirum hoc scutum gesserit et ab eo adjutus a vulneribus liber manserit, tunc dicet :*]

VERS. 2. « Dicet Deo : Susceptor meus es tu, et refugium meum, Deus meus, et sperabo in eum. »

° Rom. XII, 1.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴³ Ἡμῶν. cod. 1 add. καὶ Θεοῦ. ⁴⁴ Ἐπιφ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει. ⁴⁵ Ἡ λαμπρ. Hebr. צַדִּיקָא וְיָמֵי, s. favor. ⁴⁶ E cod. 1. ⁴⁷ Κατεύθυνον. Hebr. stabile fac. ⁴⁸ Ἐφ' — κατεύθυνον. Des. in cod. 2. ⁴⁹ Καὶ — κατεύθ. Des. in cod. Vatic. ⁵⁰ Καὶ — συγκατ. cod. 2 καὶ ταύτην κατορθοί. ⁵¹ Ταύτης. cod. 1 add. εἴδη. ⁵² cod. 1 εὐπραγία. ⁵³ E cod. 1. ⁵⁴ Αἰνος — Ἐβρ. Des. in cod. 1. ⁵⁵ Τῷ Δαβ. Abest a cod. 2. ⁵⁶ Μέν. cod. 1 add. παρ' Ἑβραίοις. ⁵⁷ Ο — θεασάμενος. cod. 1 ὁ γὰρ μακάριος Δαβὶδ οὐ μόνον τὰ συμβησόμενα αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν θαυμάσιον Ἐξελίαν πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς πόρρωθεν θεασάμενος. ⁵⁸ Μακάριον. cod. 2 θαυμάσιον. ⁵⁹ cod. 1 εἰδώς. ⁶⁰ cod. 2 Ἀσσυρίας. ⁶¹ Ἐβραίοις. cod. 1 ἔγραψε. ⁶² Τὸ πεποιθ. Des. in cod. 2. ⁶³ E cod. 1. ⁶⁴ Ο. cod. 1 πραγμ. λέγει δέ. ⁶⁵ Φησί. Abest a cod. 1. ⁶⁶ E cod. 1. ⁶⁷ Θεῷ. cod. 1 Κυρίῳ, quæ est rec. lectio h. l. ⁶⁸ Μον. Cod. 2 add. ῥηθός μου. ⁶⁹ Καί. Abest a textu τῶν Ὁ' in cod. Alex. et Vat.

αὐτοῦ δούλων ἐπαναγαγεῖν τοὺς υἱοὺς, καὶ ἡ ἀνθρωπιεὶα φῶς ὀδηγηθῆναι πρὸς τὴν ἀλήθειαν παρκαλεῖ τοὺς εὐρισκομένους ἀνθρώπους ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείᾳ.

ζ'. « Καὶ ἔστω ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς. » [¹ *Λαμπρότητα τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καλεῖ· τότε γὰρ*] καὶ ἡμᾶς λαμπροὺς καὶ περιφανεῖς ἀπέφηνε τῆς θεογονωσίας τῷ φῶς. [² *Περὶ γὰρ τοῦτου ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἔφησε· « Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. »*] Καὶ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν ἐπάνοδον περιβλεπτοὶ πάλιν ἐγένοντο. « Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς· καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. » Καλῆ τοῦ, ἐφ' ἡμᾶς, ἡ προσοθήκη. « Ἠμέτερον γὰρ τῆς δικαιοσύνης· τὸ κέρδος· καὶ ὁ μὲν Θεὸς συνεργεῖ τοῖς τῆς ἀρετῆς ἔρασταῖς, καὶ τὰ ταύτης συγκατορθοῖ, τὸν δὲ τούτων καρπὸν οἱ σπείροντες δρέπονται. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀενδεής· χαίρει δὲ ὁμοῦς τῇ τῶν ἀνθρώπων εὐκληρίᾳ τε καὶ εὐπραγίᾳ, ὅτε ἂν ὅλους ἐκυτοῦς αὐτῷ θυσίαν προσκομιζῶσι· καθάπερ Παῦλος ἐκπαίδευει· « Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ, παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Ἀμήν.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Κ'. ΨΑΛΜΟΥ.

« Αἶνος ᾧδῆς τῷ Δαβὶδ, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. » Ἀνεπίγραφος μὲν ὁ ψαλμὸς, διδάσκει δὲ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ ἄμαχον. Ὁ γὰρ μακάριος Δαβὶδ πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς, τὰ κατὰ τὸν μακάριον Ἐξελίαν πόρρωθεν θεασάμενος, καὶ ἰδὼν ὅπως εἰς Θεὸν ἐλπίσας τὴν Ἀσσυρίων κατέλυσε στρατείας, τοῦτον εἴρηκε τὸν ψαλμὸν, πάντας διδάσκων ἀνθρώπους, ὅσην ἀγαθῶν ἔχει φορὰν τὸ πεποιθέναι Θεῷ, ἣν ἕκαστός διὰ ταύτης ποδηγούμενος τῆς φῶδῆς τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀσφαλίζόμενος καὶ τὴν ἑαυτοῦ πεποιθήσιν ἔχων πρὸς τὸν Σωτῆρα ἀντιβολεῖ.]

α'. « Ὁ κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀβυσθήσεται. » Ὁ τῇ θεῷ, φησὶ, κτδεμονία θάρρων, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ φυλακῆς ἀπολαύσεται, καὶ τοῦτον ἔξει περιβολὸν ὄχυρόν, καὶ ἀσφάλειαν ἄσυλον. [¹ *Ὅτε δὲ φορέσειε τὸν θυρεὸν τοῦτον καὶ ὑπ' αὐτοῦ βοηθούμενος ἀτρωτος φυλαχθεῖ, τότε ἐρεῖ :*]

β'. « Ἐρεῖ τῷ Θεῷ· Ἀντιλήπτω μου εἶ, καὶ καταφυγή μου, ὁ Θεός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' »

αὐτόν. ἡ Βεβαίαν ⁶⁹ γὰρ ἔχων τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα, ἂ καὶ προστάτην καλέσει, καὶ κηδεμόνα, καὶ περι-
θωλον ἀκατάλυτον ⁷⁰.

γ'. « Ὅτι αὐτὸς ῥύσεται με ⁷¹ ἐκ παγίδος θηρευ-
τῶν, καὶ ἀπὸ ⁷² λόγου παραχώδους. » Ἐντεῦθεν ⁷³
λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ποιεῖται τὸν πεπιστευκότα τοῦ
λόγου, καὶ παραθαῤῥώνει λέγων, ὡς οὐ μόνον προ-
φανῶν ⁷⁴ αὐτὸν ⁷⁵ πολεμίων ἀποφαίνει ⁷⁶ κρείττονα,
ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνεδρευόντων, καὶ λοχόντων, καὶ
λάθρα τυρευόντων ⁷⁷ τὴν ἐπιβουλὴν ⁷⁸. Διὰ μὲν γὰρ
τῆς παγίδος ⁷⁹ τὰς λαθραίας ἐπιβουλὰς παρεδί-
λωσε. Τὸν δὲ τυραγώδη λόγον, ἐκρησίας λόγον ὁ
Σύμμαχος εἴρηκε. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ψεῦδος καὶ συκο-
φαντίας βράπτοντες. Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων κρείτ-
τους ἐγένοντο διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος πολλοί.
Οὕτως ὁ μέγας Ἰωσήφ, μοιχείας ⁸⁰ ὑπομείνας συ-
κοφαντίαν ⁸¹, τοὺς ⁸² ταύτης παγίδας ⁸³ ἀπέφυγεν ⁸⁴.
οὕτως ἡ θαυμασία ⁸⁵ Σουσάνα τῆς ἁνωθεν ἐπικου-
ρίας ἀπέβλασεν. [⁸⁶ Καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ μέγρι
τοῦ παρόντος μυριάδας ἀναριθμήτους καὶ ἠκούσαμεν
καὶ ἔγνωμεν σωθείσας.]

δ'. « Ἐν ⁸⁷ τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει
σοι, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιεῖς ⁸⁸. »
Ἡρῶμαχος γὰρ σου γενήσεται, καὶ καλύψει σε πο-
λεμούμενον. Τέθεικε δὲ τοῦτο ἐκ μεταφορᾶς τῶν
πρώτων ἐν πολέμοις ἐστώτων, καὶ τοῖς μεταφρένοις
καλυπτόντων τοὺς ὀπισθεν. Πτέρυγας δὲ καλεῖ τῆς
Προνοίας τὰς ἐνεργείας. Τέθεικε δὲ τοῦτο τῆ τῶν
ὀρνίθων ⁸⁹ εἰκόνη χρησάμενος· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τοῖς
περὶ τοὺς νεοτούς συγκαλύπτουσι ⁹⁰. Οὕτως ὁ
μακάριος Μωσῆς τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν ἐκάλεισε.
Διεφύλαξεν αὐτοὺς, φησὶν, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ὡς
ἀετὸς, σκεπάσαι νοσσιὰν ἑαυτοῦ, καὶ ⁹¹ ἐπὶ τοῖς
νεοστοῖς αὐτοῦ ἐπεπόθησε, διὰς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ
ἐδέξατο αὐτοὺς, καὶ ἀνέλαθεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν μετα-
φρένων αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης ⁹² πρὸς τὴν
Ἱερουσαλήμ εἶπε· Ἰουδαίαις ἐθέλησα συναγαγεῖν ⁹³
νοσσία ἑαυτῆς ⁹⁴, καὶ οὐκ ἠθέλησατε ⁹⁵. »

ε'. « Ὅπλιον ⁹⁷ κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. »
Ἐπειδὴ ⁹⁸ λόγου παραχώδους καὶ ψεῦδους ἐμνημό-
νευσεν ἄνω, εἰκότως ἐνταῦθα ὑπέσχετο πανοπλίαν
αὐτοῦ ⁹⁹ γενέσθαι τὴν ἀλήθειαν.

« Οὐ φοβηθήσῃ ¹ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέ-
β. Deut. κxxx, 10, 11. γ. Matth. κxiii, 37.

Firmam enim in eo spem figens, adiutorem illur,
ac protectorem suum et indissolubile vallum appel-
labit.

VERS. 3. « Quoniam ipse liberabit me e laqueo
venantium, et a verbo aspero. » Hinc deinceps cum
illo qui credidit verba facit, et fiduciam ei addit,
dicens fore ut non modo manifestis inimicis super-
viciorem ipsum reddat, verum etiam observantibus
et insidiantibus, et occultos dolos struentibus. Per
laqueum enim occultas insidias demonstravit.
Verbum autem asperum, verbum contumeliæ Sym-
machus dixit. Istiusmodi sane sunt qui menda-
cia et calumnias struunt. Verumtamen multi hos
1258 superaverunt firmissima spe in Deo fixa.
Sic magnus ille Joseph, adulterii calumniam susti-
nens, hujus laqueos declinavit. Sic admirabilis
Susanna cœlesti præsidio adjuta est. [Et non hanc
tantum, sed etiam ad hunc usque diem innume-
ram multitudinem salvatam novimus ac audivi-
mus.]

VERS. 4. « Scapulis suis obumbrabit te, et sub
pennis ejus sperabis. » Propugnator enim tibi erit,
teque bello petitum operiet. Hoc autem posuit per
metaphoram desumptam ab illis qui primi in acie
consistunt, et humeris eos qui a tergo sunt operiunt.
Pennas porro vocat Providentiæ vires. Dixit autem
hoc ex avium similitudine: etenim illæ pullos alis
operiunt. Sic beatus Moses Dei curam vocavit.
Custodivit ipsos, ait, ut pupillam oculi, et sicut
aquila, ut legat nitum suum, et super pullos suos
desideravit, expandens alas suas, assumpsit eos,
et assumpsit eos in scapulis suis. Hoc etiam Do-
minus Hierosolymæ dixit: « Quoties volui congre-
gare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos
sub alis suis, et nolulistis. »

VERS. 5. « Scuto circumdabit te **1259** veritas
ejus. » Quoniam superius verbi asperi, et mendacii
mentionem fecit, jure hoc in loco armaturam ejus
veritatem promisit.

« Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁹ Bsalav. cod. 1 præm. καθάπερ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ μέγας Δαβὶδ τήνδε τὴν ἰκετείαν ἔχων καὶ ἀντιβολῶν
ἔτυχε τῆς θείας προμηθείας. Sicut etiam ipse ille magnus David, cum has haberet et adhiberet preces, pro-
tida Dei cura potitus est. ⁷⁰ Ἀκατ. cod. 1 add. καὶ τίνος ἔνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ⁷¹ Me. Ita leg. in
cod. Alex.; præstat autem lectio σε, quam habet cod. Vat. Hebr. תָּרַחַ. ⁷² Ἀπὸ λόγου ταρ. Hebr.: A peste
serummosa. ⁷³ Ἐντεῦθεν — πεπιστ. cod. 1: Τοῦ Ἀθεσσαλῶμ καὶ τῶν κατ' αὐτόν· ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον
πρὸς τὸν Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντα ἄνθρωπον ποιεῖται ὁ Θεός. Sequitur τοὺς λόγους, κ. τ. λ. ⁷⁴ cod. 2
προφανώς. ⁷⁵ cod. 2 αὐτῶν. ⁷⁶ cod. 1 ἀπορανσί. ⁷⁷ Τυρ. cod. 2 θηρευόντων. ⁷⁸ Τὴν ἐπιβ. Des. in
cod. 2. ⁷⁹ cod. 2 τῶν παγίδων. ⁸⁰ Μοιχείας. cod. 2 μυριάς. ⁸¹ cod. 2 συκοφαντίας. ⁸² cod. uterque
τάς. ⁸³ cod. 1 πάγας. ⁸⁴ cod. uterque διεφύγε. ⁸⁵ Θαυμ. cod. 2 μακαρία. ⁸⁶ E cod. 1 qui ad vocem
ἔγνωμεν ascriptam habet lectionem aliam, εἴδομεν. ⁸⁷ Ἐρ — αὐτοῦ. Hebr. יְרַבְּבָא, via sua. ⁸⁸ Ἐλπιδίς.
Hebr. פְּרִיפָּה, refugium habebis. ⁸⁹ Ὀρνίθων. cod. 1 ἀετῶν. ⁹⁰ Συγκ. cod. 2 φυλάττουσιν. ⁹¹ Καὶ —
αὐτοῦ. Des. in cod. 2. ⁹² Δεσπ. cod. 1 add. Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. ⁹³ cod. 1 ἐπισυναγαγεῖν. ⁹⁴ Ἐπισ.
Des. in cod. 2. ⁹⁵ Ἐαυτ. cod. 1 add. ἐπὶ τὰς πτέρυγας αὐτῆς. ⁹⁶ Ἡθελ. cod. 1 add. καλῶς οὖν
ἔχειν διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν ὁ προφητικὸς νοῦς. ⁹⁷ Ὅπλιον — αὐτοῦ. Hebr.: Scutum et clypeus veritas
ejus. Aqu. ὡς πανοπλία καὶ περιφορεία ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. ⁹⁸ Ἐπειδὴ. cod. 1 add. δέ. ⁹⁹ cod. 1 αὐφῶ.
¹ Φοβ. cod. 1 add. λέγων.

Interdū. [Vers. 6.] A negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano. » Non modo hostes qui cernuntur, sed eos etiam qui non conspiciuntur superabis, spe in Deo fixa, et nocte supervenientes insidias declinabis, et impetus de die ab hostibus factos: et fiduciam habens, ut qui a Deo custodiaris, timorem exiges, neque meridie timore corripieris, sed dæmonum insidias effugies, cælesti auxilio nixus. Cæterum dæmonum meridianum posuit secundum opinionem quæ apud vulgus invaluit. Verisimile autem est hominum insidiatores, post cibum atque satietatem, veluti ad prædæ prædā concurrere, et eos qui cælesti cura orbatī sunt, facile superare.

VERS. 7, 8. « Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dexteris tuis, ad te autem non appropinquabunt. Veruntamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum videbis. » Pro a latere tuo, Symmachus et Aquila ex *transverso* verterunt. Dicit autem, sive a dextera tua, **1260** sive a læva tua, * multitudo infinita accesserit, tibi quidem nihil nocebit: videbis vero illos divina plaga percussos. Hoc etiam Ezechie tempore evenit. Nam centum octoginta et quinque millia Assyriorum cæsa fuerunt absque bellicis instrumentis. Sic Gedeonis, ac Jonathanis, et Josaphati, et Elisæi prophetæ tempore hoc idem factum est.

VERS. 9. « Quoniam tu, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum. » Hanc autem opem, inquit, consequeris, si spem in Deum collocaveris, eumque tibi per fugium feceris. Nam orationis structuræ hoc deest, *Dixisti*, tu, Domine, spes mea. Prophetica enim Scriptura hunc proprium loquendi modum habet, et potissimum psalmi. Veruntamen ordo et series orationis ambiguitatem declarat Quoniam enim, inquit, in Deo spem tuam constituis, et in auxilium ipsum vocas, opem ab ipso consequeris.

VERS. 10. « Non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit ad tabernaculum tuum. » Superior eris diabolicis incursionibus, et inde nihil damni accipies. Hoc modo divina gratia domum Jebi vallavit, et testis est ipse hostis exclamans: « Nonne et tu vallasti ea quæ in domo ejus et

λους πετομένου ημέρας, [ς'] Ἀπὸ πράγματος; ἐν σκότει διαπορευομένου, ἐπὶ ὁ συμπύματος καὶ διαιμονίου μεσημβρινού. Ὁὐ μόνων δὲ τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν νοητῶν περιγενήσῃ δυσμενῶν διὰ τῆς θείας ἐλπίδος, καὶ διαφεύξῃ καὶ τὰς νύκτωρ ἐπιούσας ἐπιβουλὰς, καὶ τὰς μεθ' ἡμέραν γενομένας παρὰ τῶν ἐχθρῶν προσβολὰς, καὶ θάρσος ἔχων, ἅτε δὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φρουρούμενος, ἐξελάσεις τὸ δέος, καὶ οὐτε μεσοῦσης ἡμέρας ἀγωνιάσεις, ἀλλὰ τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλὰς διαδράσεις, τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας μεταλαγχάνων. Δαιμόνιον δὲ μεσημβρινὸν κατὰ τὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς κατέχουσιν τῆθεικε δόξαν. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβούλου, μετὰ τροφὴν καὶ τὸν κέρρον, ὡς ἐφ' ἔτοιμον ὄχημα τρέχειν, καὶ τοῦ ἐρήμου Β τῆς ἀνωθεν κηδεμονίας καταδουλοῦσθαι βραδίως.

ς', ἡ'. « Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιά; καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου· πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγίει. Πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις, καὶ ἀνταπίδουσιν ἀμαρτωλῶν βύβη. » Ἀντί τοῦ κλίτους σου, ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Ἀκύλας, ἐκ πλῆθους τειθεῖκασιν. Λέγει δὲ, ὅτι κἄν ἐκ δεξιῶν σου, κἄν ἐξ εὐωνύμων σου, πλῆθος ἀπειρον ἐξέλθῃ, σοὶ μὲν ὠδεμία προσγίνεται λάθη, βύβη δὲ ἐκείνους θεία καταβαλλομένους πληγῇ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐζεκιῶ γεγένηται: ὀκτωκαίδεκα γὰρ μυριάδες, καὶ πέντε χιλιάδες τῶν Ἀσσυρίων κατακοντισθησαν πολεμικῶν ὀργάνων χωρὶς. Οὕτως ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν, οὕτως ἐπὶ τοῦ Ἰωνάθαν, καὶ μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσαφάτ, καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου αὐτὸ τοῦτο γεγένηται.

θ'. « Ὅτι σὺ, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου, τὸν Ὑψίστων ἔθου καταφυγὴν σου. » Ταύτης δὲ, φησὶ, τῆς προμηθείας ἀπολαύσας, τῇ εἰς Θεὸν ἐλπίδι χρησάμενος, καὶ τοῦτον καταφυγὴν ποιησάμενος. Ἐλλείπει γὰρ τῇ συνθήκῃ τοῦ λόγου τὸ εἶπας, σὺ, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου. Ἰδίωμα γὰρ τοῦτο τῆς προφητικῆς συγγραφῆς, διαφερόντως δὲ τῶν ψαλμῶν. Ἀλλ' ὁμως ἡ ἀκολουθία δῆλον παεῖ τὸ ἀμφίβολον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐλπίζεις εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐπικουρίαν αὐτὸν καλεῖς, τῆς παρ' αὐτοῦ κηδεμονίας τυγχάνεις.

ι'. « Οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγίει τῷ σκηνώματί σου. » Κρείττων ἔστι τῶν διαβολικῶν προσβολῶν, καὶ βλάβῃν ἐκείθεν οὐδέξῃ. Οὕτως ἡ θεία χάρις τὴν τοῦ Ἰωβ περιέφραττεν οἰκίαν· καὶ μάστιξ ὁ πολέμιος βοῶν· « Οὐ σὺ περιέφραξας τὰ ἔσωθεν καὶ τὰ ἐξωθεν τῆς οἰκίας

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

* Ἀπὸ πράγματος. Hebr. **מַדְבָּר**, a peste. Symm. οὐδὲ λοιμὸν. ὁ — μεσημβ. Hebr.: *A lue quæ devastat sub meridiem.* Ὁὐ. cod. 1 præm. λέγει ἐξ ὕτι. cod. 1 μόνων. Ἐπιβ. cod. 2 προσβολὰς. Ἰ Μεθ'. cod. 2 καὶ. Ἰ Προσβ. Des. in cod. 2. Ὁὐτε. cod. 1 add. νύκτωρ, οὐτε. 10 Κατὰ τὴν. Des. in cod. 2. 11 Κατέχ. cod. 1 κρατούσαν. 12 cod. 2 ἐπιτρέβειν. 13 Δέ. Abest a cod. 2. 14 Ἀντί. cod. 2 a-Id. δέ. 15 Ὁ — Ἀκύλας. cod. 1 οἱ λοιποί. cod. 2 ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων. Aquila et Symm. hanc lectionem tribuit Montf. in Hexapl. ad h. l. 16 Πλῆθους. cod. 1 ad. l. σου. 17 cod. 1 εἰρήκασιν. 18 Σου. Abest a cod. 1. 19 cod. 1 ἔλθῃ. cod. 2 ἐπίλθοι. 20 cod. 2 Ἰωνάθαν. 21 Ἡ ἐλπ. μου. Hebr., *refugium meum.* 22 Κατ. σου. Hebr., *habitationem tuam.* Aqu. κατοικητήριον σου. Symm. κατοίκησίν σου. 23 cod. 2 ἀπὸ πλάσσει. 24 Καταφ. cod. 1 præm. ὁσήμεραι. 25 cod. 1 ποιούμενος. 26 cod. 2 δέ. 27 Ἐπίας. cod. 1 add. γὰρ. 28 Γὰρ. cod. 1 δέ. 29 Τυχ. cod. 1 add. καὶ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον αὐτὸ ἐφησεν, τῇ εἰπεῖν. 30 Ἐρ. Abest a textu τῶν Ὁ'. 31 cod. 1 λέγει δὲ ὅτι κρείττων. 32 cod. 1 περιέφραξεν. 33 Ἐσωθεν. cod. 2 ἐξωθεν.

αὐτοῦ²⁵; » Ἐπειδὴ δὲ συνεχώρησα, κάκεινος τὴν A οἰκίαν ἔδειξε²⁶ πονηρίαν, καὶ ὁ δίκαιος κριτῆς τὸν νικηφόρον ἐστεφάνωσεν²⁷ ἀθλητὴν²⁸.

ια'. « Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. » Τοῦτο καὶ ἐν τῷ λγ' ἔφη ψαλμῷ· « Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. » Ἠκούσαμεν²⁹ δὲ καὶ Ἰακώβ τοῦ πατριάρχου λέγοντος· « Ὁ ἄγγελος ὁ ῥυσάμενός³⁰ με ἐκ πάντων τῶν κακῶν. » Καὶ ὁ μέγας Ἀβραάμ τὸν οἰκέτην παραθάρρῶν³¹ ἔφη, « Ὁ Θεός ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ πρὸ προσώπου σου, καὶ λήψη γυναῖκα Ἰσαὰκ³² τῷ υἱῷ μου ἐκεῖθεν. » Πανταχόθεν τὸν ἄγγελον μαρθάνομεν, ὡς³³ δι' ἀγγέλων φρουρεῖ τοὺς εἰς αὐτὸν πεποιθότας ὁ τῶν ὁλῶν Θεός.

ιβ'. « Ἐπὶ χειρῶν ἄρουσά σε, μήποτε προσκώψης πρὸς λίθον τὴν πόδα σου. » Τῆς³⁴ παντοδαπῆς παρ' αὐτῶν ἀπολαύσεις³⁵ προνοίας, ἵνα μὴδὲ βραχεῖά³⁶ σου ποθὲν προσγένηται βλάβη· τὸ σμικρὸν γὰρ τῆς βλάβης, διὰ τοῦ προσπαταῖαι τῷ λίθῳ δεδήλωκε. Τὸ δὲ· « Ἐπὶ χειρῶν ἄρουσά σε, » ἀντὶ τοῦ χειραγωγῆσαι, ποδηγήσουσι³⁷, παντοδαπὴν ἐπικουρίαν³⁸ προστίθουσιν.

ιγ'. « Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » Τῶν δυνατωτάτων καὶ πικροτάτων ἐμνήσθη θηρίων, τῆν κατὰ πάντος εἶδους πονηρίας³⁹ ἐπικράτειαν δηλώσαι θελήσας. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ λέοντος καὶ τοῦ δράκοντος τὴν ἰσχύον ἐσήμανε· δυνατὰ γὰρ ταῦτα κομιδῇ τὰ θηρία. Διὰ δὲ τῆς ἀσπίδος καὶ τοῦ βασιλίσκου, τὴν C ἄκραν πονηρίαν ἠνίκατο. Ἡ μὲν γὰρ ἐνίησι θανατηφόρον ἰδὼν, ὁ δὲ καὶ τῇ θεᾷ λῶθην ἐργάζεται. Καὶ αὐτῶν μέντοι τῶν θηρίων κρείττους ἐγένοντο πολλοὶ πεπαισχυμένοι Θεῷ. Οὕτως⁴⁰ ὁ θαυμαστός Δαυιδ τὰ⁴¹ τῶν λέοντων ἐπέδησε στόματα· οὕτως ὁ θεσπέσιος Παῦλος⁴² τὴν ἀπὸ τῆς ἐχίδνης οὐκ ἐδέξατο βλάβην· [ἵνα συντόμως εἶπω, ἐπὶ τὰ παλαιὰ ἀναδράμωμεν·] οὕτως⁴³, ὁ Νῶε, τοῖς θηρίοις συνδικαιτώμενος ἀλύμαντος διεσώθη. Οὕτω μῦροί τὸν ἐρμικὸν ἀσπαζόμενοι⁴⁴ βίον, καὶ θηρίοις συμβιωτεύοντες⁴⁵ διὰ⁴⁶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος τῆς τούτων περιγίνονται λύμης⁴⁷.

ιδ', ιε'. « Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε⁴⁸, καὶ ῥύσομαι αὐτόν· σκεπάσω αὐτόν⁴⁹, ὅτι ἔγνω τὸ ὄνομά μου. Κεκράξεται⁵⁰ πρὸς με, καὶ ἐπακούσομαι⁵¹ αὐτοῦ. »

† Job i, 10. † Psal. cxviii, 8. † Gen. xlviii, 16. † Gen. xxiv, 7. † Act. xlviii, 5. † Gen. vii.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ Τῆς οἰκ. αὐτοῦ. Des. in cod. 2. ²⁶ Οἰκ. ἔδειξε. cod. 2 ἰδίαν ἔδειξατο. ²⁷ ἐστεφ. cod. 1 ἔδειξεν. ²⁸ Ἀθλ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ σαφέστερον διὰ τῶν ἐξῆς. ²⁹ cod. 2 ἀκούομεν. ³⁰ cod. 1 ῥύόμενος. ³¹ cod. 2 θαρρῶναι. ³² Ἰσαὰκ. Abest a cod. 1. ³³ Ὡς. cod. 2 addit καί. ³⁴ Τῆς. cod. 2 add. δέ. ³⁵ Παρ'. cod. 1 δι'. ³⁶ cod. 1 ἀπολαύση. ³⁷ Βραχ. cod. 2 μία. ³⁸ Ποδηγ. cod. 1 add. ὑπεροίσουσιν ἀσθενούντα. ³⁹ cod. 2 παντοδαπὸς ἐπικουρίας. ⁴⁰ Πον. ἐπικρ. cod. 1 πονηρίαν. ⁴¹ Οὕτως. cod. 1 ὡς. ⁴² Τὸ στόματα. cod. 1 Οὕτω καὶ ἐν γυναιξὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα· τὸ ἐμὸν φυλακτήριον· τὰ τῶν λέοντων ἐμφράξασα στόματα ἐσθες δύναμιν πυρός. Ita quoque, quæ prima inter mulieres martyrismum subiit, Thecla, præsidium meum, leonum faucibus obstructis vim ignis exstinxit. Hic locus suspectus est. Conf. p. 1048, n. 5. ⁴³ Παῦλος. cod. 1 add. ὁ Θέκλης καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος. ⁴⁴ E. cod. 1. ⁴⁵ Οὕτως-διεσώθη. Des. in cod. 2. ⁴⁶ cod. 1 ἀσπαζόμενοι. ⁴⁷ cod. 2 συμβιωτεύουσιν. ⁴⁸ Διὰ — λύμης. Des. in cod. 2. ⁴⁹ Τὸ ἄλυμης. cod. 1 βλάβης. Ibidem sequitur: Καὶ ἔρα πῶς, σαφέστερον διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν τῆς βοηθείας ταύτης τὴν δύναμιν. ⁵⁰ Ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε. Hebr.: Adhæret mihi. ⁵¹ Σκεπ. αὐτόν. Hebr.: Exaltabo eum. ⁵² Κεκρ. cod. Vatic. habet ἐπικαλέσεται. cod. Alex. καὶ πρᾶξεται. ⁵³ Ἐπακ. cod. 1 εἰσακούσομαι, quæ est rec. lectio h. l.

foris sunt? Postquam autem concessit, et ille malitiam suam ostendit, et justus iudex athleticam victorem coronavit.

VERS. 11. « Quoniam angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. » Hoc et in tricesimo tertio psalmo dixit: « Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos ». « Audivimus etiam patriarcham Jacobum dicentem: « Angelus qui eripuit me ex omnibus malis ». « Et magnus Abraham servo fiduciam addens ait: « Deus mittet angelum suum ante faciem tuam, et accipies illinc uxorem filio meo Isaac ». « Ubique igitur discimus, per angelos universorum Deum eos qui in eo spem collocarunt custodire.

VERS. 12. « In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. » Omne genus auxilii ab ipsis consequeris, ut ne minimum quidem inde patiaris detrimentum. Parum enim mali per offensionem ad lapidem indicavit. Illud vero: « In manibus portabunt te », idem est, ac manu regent, et ducent, ac omne genus auxilii tibi afferent.

VERS. 13. « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. » Robustissimarum et acerbissimarum ferarum mentionem fecit, ut dominium in omnes species malitiæ ostenderet. Nam per leonem quidem et draconem, robur indicavit: admodum robustæ enim sunt hæ feræ. Per aspidem vero et basiliscum, extremam malitiam tacite innuit. Aspis enim lethale venenum immittit: basiliscus vero aspectu ipso nocet. At vero multi qui Deo crediderant, has feras superarunt. Sic admirabilis Daniel leonum ora ligavit; sic divinus Paulus nihil damni passus est a vipera; [utque paucis dicam, ad antiquiorum temporum historiam recurramus:] sic, Noe, inter feras versans incolumis servatus est. Sic innumeræ solitariam vitam agentes et cum feris vitam ducentes, ob firmam spem in Deo positam harum perniciosam evadunt.

VERS. 14. « Quoniam in me speravit, et liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamabit ad me, et ego exaudiam eum. »

Haec deinceps universorum Deus sator, docens
 quoniam sit spei fructus : Liberabo enim, inquit,
 eum ex supradictis visibilibus invisibilibusque in-
 sidiatoribus mea spe circumseptum. Idecirco eum
 custodiam, et protegam, ipsumque loquentem au-
 diam et preces admittam. « Cum ipso sum in tri-
 bulatione. » Etsi in aliquam tentationem inciderit,
 adero, et idoneam consolationem **1263** offeram.
 « Eripiam eum, et glorificabo eum. » Non modo
 ab adversis rebus ipsum liberabo, verum etiam il-
 lustrem efficiam.

Vers. 16. « Longitudine dierum replebo eum,
 et ostendam illi salutarem meum. » Faciam quoque
 ut ad summam senectutem perveniat, et paratam
 ipsi in futura vita salutem praemonstrabo. Haec
 etiam beatus Ezechias consecutus est. Nam cum
 vitae incrementum petiisset, quindecim annorum
 numerum accepit γ, maximamque ex Assyriorum
 internecone gloriam sibi comparavit. Et valde ipsi
 convenit illud : « Eripiam eum, et glorificabo eum,
 et ostendam illi salutarem meum. » Verum et om-
 nes qui spem suam in Deo collocarunt, omnis ge-
 neris bonis perfruentur, quemadmodum et antiquae
 docent historiae, et ea quae nunc cernuntur, tes-
 tificantur.

1264 INTERPR. PSALMI XCI.

Vers. 1. « Psalmus cantici, in diem Sabbati. »
 Sabbatum otium praecipiebat, sed non omne otium,
 quandoquidem spiritus opus multiplicabat : preci-
 bus enim et hymnis operam dare, et Deo duplices
 hostias offerre jubebat. Corporeorum itaque la-
 borum cessationem lex de sabbato inunxit. Quo-
 niam igitur futura quoque vita ab huiusmodi euris
 est libera, jure requies nuncupatur. Propterea et
 beatus Paulus exclamat : « Festinemus ingredi in
 requiem ejus ». » Et rursus : « Reliqua itaque est
 requies populo Dei ». » Quia ergo psalmus justorum
 praemium, et impiorum supplicium praecinit, et in

γ IV Reg. xx, 6. α Hebr. iv, 11. • ibid. 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶³ Ο — Θεός. cod. 1 ο του παντός Δεσπότης εφη προς τους εις αυτον πεποιθότας. ⁶⁴ Δέξαι. cod. 2 addit αυτου. ⁶⁵ Δέξομαι. cod. 1 add. Καί τρανότερον αυτό εφησε τῷ ειπειν. *Ei clarius hoc proponit, dicendo.* ⁶⁶ Κάν. cod. 2 εαν. ⁶⁷ Παραψ. cod. 1 praem. βοθηειαν και. ⁶⁸ Εξελομαι. In textu των Ο' praem. και. ⁶⁹ Ου — απεργ. Des. in cod. 2. ⁷⁰ Αυτον. cod. 1 add. και τινος ενεκεν δια των εξης εφησεν τῷ ειπειν. ⁷¹ Παρέξω. cod. 1 προλέγω. ⁷² Το. Abest a cod. 2. ⁷³ Τον — βιον. cod. 2 την μέλλουσαν ημεραν. ⁷⁴ cod. 1 παραδείξω, quod ponitur ante σωτηριαν. ⁷⁵ Γαρ. Abest a cod. 2. ⁷⁶ Ελαβεν. cod. 2 προσλαβών. ⁷⁷ Αρμ. cod. 1 praem. μάλιστα. ⁷⁸ Αυτον. cod. 1 add. μικρότητα ημερων εμπλήσω αυτον. ⁷⁹ Και — μου. Des. in cod. 2. ⁸⁰ Οι. cod. 1 άνθρωποι. ⁸¹ Ηλικιαι. cod. 1 addit : Καί μάλιστα το στίφος των υπέρ της αληθείας αυτης ἀθλησάντων. *Ei potissimum caetus eorum qui pro ipsa veritate certarunt.* ⁸² Ως — μαρτυρεί. Des. in cod. 5. ⁸³ Καί — δρώμενα. cod. 1 και τα μετά την χάριν μέχρι του παρόντος και παντός του βίου δρώμενα. ⁸⁴ Μαρτυρεί. cod. 1 addit : Αι γάρ ψυχαι των γεννάδων εν χειρι Κυρίου. Τα μέντοι σώματα αυτων εν θήκαις κείμενα δια των γινομένων θεοσημειών της δόξης το σωτήριον δηλούσι : διὰ δὴ τὸν ὄρον τὸν Δεσποτικὸν τῆ γῆ παραθέμενοι πηγάζουσι τὰς λάσεις, σωτήρες ἄλλοι μετὰ τὸν Σωτήρα, καὶ λατροὶ κατὰ παντοδαπῶν παθῶν γινόμενοι τρόπαια τε καὶ παμμακαριώτατα αυτων λείψανα μετὰ τῷ τρόπαιον του σταυρου κατὰ διωμόνων ἀνέστησαν. *Antiquae enim illustrium eorum sunt in manu Domini. Corpora scilicet eorum in sepulcris recondita per miracula quae ediderunt, gloriae salutem significant. Terrae enim secundum Dei mandatum credita fontes fiunt sanationum, cum alii post Salvatorem salvatores, et qui variis ubique ageritudines, suisque sanctissimas reliquias instar tropaeorum contra daemones exereunt post tropaeum crucis.* Hic etiam locus suspectus est. ⁸⁵ cod. uterque ἀργια νενομοθέτηται. ⁸⁶ cod. uterque πάσα ἀργια. ⁸⁷ cod. 1 πολλαπλασιον. ⁸⁸ Εκεί. cod. 1 ἐποίησε. ⁸⁹ Θεῷ. cod. 2 add. προσεύχεται και. ⁹⁰ Πόνων. Abest a cod. 2. ⁹¹ cod. 2 διηγή- ρουε.

Α Ταῦτα λοιπὸν ὁ ⁶³ τῶν ὄλων ἐφη Θεός, διδάσκων τίς ὁ τῆς ἐλπίδος καρπός· Ὑπόστασι γὰρ αὐτὸν, φησίν, ἐκ τῶν εἰρημένων ὄρατῶν τε καὶ ἀόρατων ἐπισούλων, τῆ ἐμῇ ἐλπίδι φραζάμενον· διὰ τοῦτο αὐτὸν φρουρήσω τε καὶ σκεπάσω, καὶ καλοῦντος ἀκούσομαι, καὶ τὴν δέξην ⁶⁴ δέξομαι ⁶⁵. « Μετ' αὐτοῦ εἶμι ἐν θλίψει. » Κάν ⁶⁶ τινι πειρασμῷ περιπέση, συνέσομαι, καὶ τὴν ἀρκούσαν προσοίσω παραψυχὴν ⁶⁷. « Ἐξελοῦμαι ⁶⁸ αὐτὸν, καὶ δοξάσω αὐτόν. » Οὐ ⁶⁹ μόνον δὲ αὐτόν ⁷⁰ ἐλευθερώσω τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ καὶ περιδλεπτον ἀπεργάσομαι.

ις'. « Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν ⁷¹, καὶ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου. » Παρέξω ⁷² δὲ αὐτῷ καὶ τὸ εἰς γῆρας ἐλάσαι βαθύ, καὶ τὴν ἐσομένην αὐτῷ κατὰ τὸν ⁷³ μέλλοντα βίον σωτηρίαν προδείξω ⁷⁴. B Τούτων καὶ ὁ μακάριος ἀπήλυσεν Ἐζεκίας. Προσθήκην γάρ ⁷⁵ αἰτήσας ζωῆς, πέντε καὶ δέκα ἐτῶν ἔλαβεν ⁷⁶ ἀριθμόν· πολλὴν δὲ καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἀπωλείας ἐκτίσατο περιφάνειαν· καὶ λίαν αὐτῷ ἀρμόττει ⁷⁷ τό· « Ἐξελοῦμαι αὐτόν, καὶ δοξάσω αὐτόν ⁷⁸, καὶ ⁷⁹ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριόν μου. » Ἄλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ ⁸⁰ εἰς τὸν Θεὸν ἠλπικότες ⁸¹ παντοδαπῶν ἀπολαύσουσιν ἀγαθῶν· ὡς ⁸² καὶ αἱ παλαιαὶ διδάσκουσιν ἱστορίαι, καὶ ⁸³ τὰ νῦν δρώμενα μαρτυρεῖ ⁸⁴.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΑ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμός ψόδης, εις την ημεραν του Σαββάτου. » Το Σάββατον ἀργίαν ἐνομοθέτει ⁸⁵, ἀλλ' οὐ πᾶσαν ⁸⁶ ἀργίαν· τὴν γὰρ πνευματικὴν ἐργασίαν πολλαπλασιαν ⁸⁷ ἐποίη· εὐχαῖς γὰρ καὶ ὕμνοις προσεδρεύειν ἐκέλευσε ⁸⁸, καὶ τῷ Θεῷ ⁸⁹ διπλᾶς ἐπρεῦειν θυσίας· τῶν σωματικῶν τοίνυν πόνων ⁹⁰ παύλαν ἔχειν ὁ περὶ τοῦ Σαββάτου διηγόρευσε ⁹¹ νόμος· Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ μέλλων βίος τῶν τοιούτων ἐστὶ φροντίδων ἐλεύθερος, εἰκότως κατὰπαυσις προσηγόρευται· διάτοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος βοᾷ· « Σπουδάσωμεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς

τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. ἡ Ἐπειδὴ⁹⁹ τοίνυν ὁ ψαλμὸς⁹⁸ τῶν δικαίων τὴν τιμὴν, καὶ τῶν ἀδίκων προλέγει τὴν τιμωρίαν, ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ καταπαύσει ταῦτα⁹⁶ β', γ'. « Ἀγαθὸν ἐξομολογεῖσθαι⁹⁷ τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε. Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρωτὸ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου κατὰ νύκτα. » Ἐπωφελὲς⁹⁶, φησί⁹⁷, καὶ κερδαλέον τὸ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σὲ τὸν εὐεργέτην ὑμνεῖν, καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας διεξιέναι, τὴν περὶ ἡμᾶς⁹⁸ φιλανθρωπίαν, τὴν κατὰ τῶν ἀδικούντων ἀλήθειαν. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἀληθεῖα χρώμενος κολάζεις ἐνδίκως, ἡμᾶς δὲ τὴν σὴν ἐπίγνωσιν ἔχοντας προμηθείας ἀξιόεις.

A illa quiete hæc sicut, merito hæc accepit inscriptionem. γενήσεται, εἰκότως ταύτην ἰδέξατο τὴν ἐπιγραφὴν. VENS. 2, 3. « Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. Ad annuntiandum mihi misericordiam tuam, et veritatem tuam nocte. » Utile, ait, et quæstuosum est, de nocte et interdiu te beneficium laudibus prosequi, tuasque beneficia narrare, et tuam erga nos benignitatem, et contra impios homines veritatem. Nam in illos quidem veritate utens juste animadvertis : nos vero tuam cognitionem habentes, **1265** tua providentia dignaris.

δ. « Ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ μετ' ὥδης ἐν κίθαρᾳ. » Τοιοῦτοις ὄργανοις εἰώθασιν τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖν λέγει τοίνυν οὗτι, Καὶ ἐν τοῖς νενομισμένοις ἀνακρουομένοις ὄργανοις, καὶ τῇ τῆς γλώττης μελωδίᾳ χρωμένους⁹⁹, δίκαιόν σοι προσφέρειν τὸν⁹ χριστήριον ὕμνον.

B VENS. 4. « Cum decachordo psalterio cum cantico in cithara. » Hujusmodi symphoniacis instrumentis Deum laudare solebant. Dicit igitur : Justum est nos et musica instrumenta lege præscripta pulsando, et cantu vocis utendo, gratiarum actionis hymnum tibi offerre.

ε. « Ὅτι ηὐφρανάς⁹ με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματί σου, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν σου ἀγαλλιᾶσθε. » Ὅρων γὰρ σου τὰς δημιουργίας, καὶ τὰς ἀρρήτους οικονομίας, ἀγάλλομαι τε καὶ γάννυμαι, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἡδονῇ τὴν γλώτταν εἰς ὕμνωδιαν κινῶ.

VENS. 5. « Quia oblectasti me, Domine, factis tuis, et in operibus manuum tuarum exultabo. » Perspicies enim opera tua quæ creasti, tuasque inexplicabiles gubernationes, gaudeo et exulto, animique voluptate linguam in hymnorum cantum impello.

ς. « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! σφόδρα ἐθαυμάθησαν οἱ λογισμοί⁹ σου. » Ὁ⁹ δὲ Σύμμαχος οὕτως. « Σφόδρα θαυθεῖς οἱ διαλογισμοί σου Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων. Ἐθαυμάθησαν. Τὰ μὲν γὰρ ἔργα σου, φησί, μεγάλα καὶ θαυμαστά. τὸ γὰρ ὡς ἐπιτατικῶς τῆθεικεν ἡ δὲ σοφία σου ἀνεφίκτων ἔχει τὸ βάθος. Ποῖος γὰρ νοῦς ἱκανός⁹ ἐξετάσαι τῆς σῆς προνοίας τοῦς λόγους; Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν τοῦτο καὶ τοῦς⁹ ἀγνοοῦντας διδάσκομεν. Οἱ δὲ φρενῶν ἑστερμένοι, καὶ τὸ λογικὸν ἀπολέσαντες, οὕτε συνιδεῖν ἐθέλουσιν, οὕτε μαθεῖν παρ' ἐτέρων ἀνέχονται. Ταῦτα γὰρ ἐπιφέρει.

VENS. 6. « Quam magna sunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. » Symmachus vero sic : *Valde profundæ sunt cogitationes tuæ.* Aquila vero et Theodotus : *Profundæ factæ sunt.* Tua enim opera, inquit, magna et admirabilia sunt (nam illud *quam*, amplificatiuam significat), sapientia autem tua inaccessam profunditatem habet. Quænam enim mens tua providentiæ rationes æstinare potest? Sed nos hoc quidem, et ignaros docemus. Cæterum qui mente orbati rationisque expertes sunt, nec scire volunt, nec discere ab aliis dignantur. Hæc enim infert.

ζ. « Ἀνὴρ ἀφρων οὐ γινώσεται, καὶ ἀσύνετος οὐ⁹ συνήσει ταῦτα. » Διαφόρως ταῦτα εἴρηκεν¹⁰ ὅτι ὁ τὴς φρένας νοσῶν, καὶ¹¹ συνέσεως ἐρημος, τοῦτων¹² οὐδὲν γινώσκει, οὔτε μὴ ἀκοῦσαι βούλεται τι περὶ τούτων¹³.

VENS. 7. « Vir insipiens non cognoscet, et stultus non intelliget hæc. » Diversis modis hæc dixit : quod is qui mente laborat, et prudentia privatus **1266** est, nihil horum cognoscit, neque de his quidquam audire vult.

η. « Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλοῦς ὡσεὶ χόρτον, καὶ διέκυψαν¹⁴ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν¹⁵, ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Τὸ διέκυψαν¹⁶, ἠρθήσαν ὁ Ἀκύλας εἴρηκεν. οὕτω

D VENS. 8. « Cum exorti fuerint peccatores sicut fenem, et apparuerint omnes qui operantur iniquitatem, ut intreat in sæculum sæculi. » Apparuerint, Aquila *flornerint* dixit, eodemque modo Sym-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1 ἐπει. ⁹⁸ Ψαλμὸς. cod. 1 præm. παρών. ⁹⁶ Ταῦτα. cod. 2 πάντα. ⁹⁷ Ἐξομολ. codex uterque præm. τὸ, ut in textu τῶν Ὁ. ⁹⁶ Ἐπωφελὲς. cod. 1 præm. Ὁρᾶς δτι κοινήν ἐξομολόγησιν προτιθῆται ταύτην τὴν ὥδην. *Vides hoc canticum instar communis confessionis proponi.* ⁹⁷ Φησί. cod. 1 præm. γάρ. ⁹⁸ Περὶ ἡμᾶς. cod. 1 ὑπὲρ ἡμῶν. ⁹⁹ Χρωμ. cod. 1 add. Καὶ τῇ τῆς διανοίας κατανοῖει διὰ πάντων τὴν Δεκάλογον φυλακτέον· πρὸς τὸ μὴ τῆδε χάκεισε κλίνει τὸν τήνδε τὴν ἰκτελεῖν προσφέροντα, ἀλλὰ. Sequi. δικαίον, x. τ. λ. *Et cum animi conjunctione omnia Decalogi præcepta observanda esse, ne hæc ei illuc valetur qui hæc instituit supplicationem, sed.* ¹ Sol. Abest a cod. 1. ² Τόρ. cod. 1 ὡς. ³ cod. uterque εὐφρανάς, quæ est rec. lectio h. l. ⁴ cod. uterque διαλογισμοί. ⁵ Ὁ — θαυμαστά. Des. in cod. 1. ⁶ Οὕτως. Abest a cod. 1, 2. ⁷ Ἰκανός. cod. 1 add. γενήσεται. ⁸ Τοῦτο καὶ τοῦς. cod. 1 τοῦτος ἴσμεν καὶ τοῦς. ⁹ Οὐ. cod. 2 add. μή. ¹⁰ Εἴρηκεν. cod. 1 add. ὁ προφήτης. ¹¹ Καί. Abest a cod. 1. ¹² Τοῦτων. cod. 1 præm. καί. ¹³ Περὶ τούτων. Des. in cod. 2. ¹⁴ Καὶ διέκ. Hebr. : *Et cum flornerint.* Aqu. et Symm. καὶ ἠρθήσαν. ¹⁵ Ἄνομ. In cod. 1 sequuntur ea, Τὸ διέκυψαν — Σύμμαχος, quæ præ verba textus a Sirmondo posita sunt. ¹⁶ Τὸ διέκ. cod. 2 τὸ δὲ ἐκυψαν.

machus. Noluerunt intelligere insipientes, quoniam veluti fenum floruerunt, et instar herbæ viridis e terra apparuerunt iniquitatis operarii, semper interitum post præsentem felicitatem reportabunt. Qui vero felices seipsos vocarunt, et putari voluerunt, brevi miserimum finem suum intuebuntur.

VERS. 9, 10. « Tu autem altissimus in æternum, Domine. Quoniam ecce inimici tui, Domine, quoniam ecce inimici tui peribunt, et dispergentur omnes qui operantur iniquitatem. » Nam illi quidem feni instar marcescunt et intereunt: tu vero omnium imperium habes, cum sublimior sis omnibus, et supplicis subicis eos qui stultitia detinentur.

VERS. 11. « Et exaltabitur sicut unicornis cornu neumi. » Nos vero, qui tui cognitionem habemus, tuorum hostium eversionem contemplant, in te gloriamur et exultabimus: **1267** quippe qui a multorum deorum errore liberati sumus, et te qui vere Deus es, adoramus, [cornu crucis ceu arma contra afflictiones et dæmonas sumentes.] Unicornem enim rursus hoc loco in medium attulit, ut per unicum cornu unam Deum ostenderet. Ut enim illud animal a natura unum accepit cornu, sic pietatis alumni unam divinitatem venerantur. « Et senectus mea in oleo pingui. » Symmachus autem sic: *Vetustas mea sicut oliva florida.* Florebo enim, et senium deponam, florentemque olivam imitabor, et, secundum Septuaginta, veluti quodam oleo impingnabor voluptate.

VERS. 12. « Et despexit oculus meus inimicos meos, et insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea. » Pro *despexit*, Symmachus et Theodotio, et Hebræus ipse, *inspiciet* dixerunt. Ea enim quæ dicta sunt, futurorum sunt vaticinatio: sed more suo usi Septuaginta, quæ futura erant tanquam facta interpretati sunt, in hoc etiam declarantes vaticinationis **1268** firmitatem. Nam sicut

δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος. Οὐκ¹⁷ ἠβουλήθησαν συνιέναι¹⁸ οἱ ἄφρονες, ὅτι ὁμοίως χόρται ἤθησαν¹⁹, καὶ χλόη παραπλησίως ἀπὸ τῆς γῆς διέκυψαν οἱ τῆς ἀνομίας ἐργάται, καὶ²⁰ τὸν ἐλευθρὸν τὸν αἰώνιον μετὰ τὴν παρούσαν εὐημερίαν²¹ κομίσονται²². Ζηλωτοὺς²³ δὲ αὐτοὺς, καὶ μακαρίους καλέσαντες ἔφονται συντόμως ἑαυτῶν τὸ τρισάθλιον τέλος.

θ', ι'. « Σὺ δὲ ὑψιστος εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε. Ὅτι τοῦ οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε²⁴, ὅτι τοῦ οἱ ἐχθροὶ σου ἀπολοῦνται· καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. » Ἐκεῖνοι²⁵ μὲν γὰρ χόρται παραπλησίως μαραινοῦνται τε καὶ φθειροῦνται· σὺ δὲ κατὰ πάντων²⁶ ἔχεις τὸ κράτος, πάντων ὑπέρτερος ὢν, καὶ τιμωραὶς ὑποβάλλων τοὺς παραπληξίᾳ κατεχομένους²⁷.

ια'. « Καὶ ὑψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρασ μου. » Ἡμεῖς δὲ εἰ τὴν σὴν ἐπίγνωσην ἔχοντες, τὴν τῶν ἐχθρῶν σου κατάλυσιν θεασάμενοι γαυριάσομεν ἐπὶ σοὶ καὶ μεγαφρονήσομεν²⁸· ἅτε δὴ τῆς πολυθέου πλάνης ἀπηλλαγμένοι, καὶ σὲ τὸν ὄντως ὄντα προσκυνοῦντες Θεόν, [τὸ κέρασ τοῦ σταυροῦ ὄπλον κατὰ παθῶν καὶ δακμόνων δεξάμενοι.] Τὸν γὰρ μονοκέρων²⁹ πάλιν ἐνταῦθα παρηγάγεν, ἵνα διὰ τοῦ ἐνός κέρατος τὸν ἕνα παραδῆλώσῃ³¹ Θεόν³⁰. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνο τὸ ζῶον ἐν ἑλαβε παρὰ τῆς φύσεως κέρασ, οὕτω τῆς εὐσεβείας οἱ τρέφοντες μίαν προσκυνοῦσι θεότητα³². « Καὶ³³ τὸ γῆρας μου ἐν ἐλαίῳ³⁴ πλουτῶ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ἡ παλαιότησ μου, ὡς ἐλαία εὐθαλής³⁵. Ἀνοθήσω γὰρ³⁶, καὶ τὸ γῆρας ἀποθήσομαι, ἐλαίαν³⁷ τεθηλυτῶν μιμήσομαι, καὶ, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα³⁸, οἷόν τι ἐλαίῳ πιανθήσομαι τῇ θυμηδίᾳ.

ιβ'. « Καὶ ἐπέθεν ὁ ὀφθαλμός μου ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου³⁹· καὶ ἐν τοῖς ἐπαινεταμένοις ἐπὶ ἐμὲ πονηροῦμένοις ἀκούσεται τὸ οὖς μου. » Τὸ⁴⁰ ἐπεῖθε καὶ ὁ Σύμμαχος, καὶ ὁ Θεοδοτίων, καὶ αὐτὸς ὁ Ἑβραῖος ἐπόψεται εἶρηκε. Μελλόντων γὰρ προρρήσεις τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ συνήθως οἱ⁴¹ ἑβδομήκοντα, ὡς γεγεννημένα τὰ ἐσόμενα ἠρμήνευσαν· τὸ ἀναντιρρήτον τῆς προρρήσεως⁴² καὶ ἐν τούτῳ δηλοῦντες⁴³. Ὡσ-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ Οὐκ. cod. 1 οὐδὲ γάρ. ¹⁸ Συνιέναι. cod. 2 præm. φησί. ¹⁹ cod. 1 ἀθήσαντες. ²⁰ Καὶ — αἰώνιον. cod. 1 διὸ δὴ τὸν αἰώνιον βλεθρον. ²¹ Εὐημ. cod. 1 ζωήν. ²² Κομ. cod. 1 καρπώσονται. ²³ Ζηλωτοὺς — τέλος. Des. in cod. 1. ²⁴ Κύριε — ἐχθροὶ σου. Des. in cod. Vatic. ²⁵ Ἐκεῖνοι. cod. 1 præm. Εἶρηται ταῦτα καὶ περὶ τῶν θεοκτόνων· ἐπεὶ δὴ τὸν τοῦ παντὸς ποιητὴν ἡμελλόν προσφέρειν τῷ Πιλάτῳ, βωόντες, ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. *Dicta quoque sunt ista de Christi intersectoribus, quippe qui universi conditionem ad Pilatum adducentes clamaturi essent: Tolle, tolle, crucifige eum.* ²⁶ Πάντων. cod. 1 ahd. αἰώνων. ²⁷ Κατέχ. cod. 1 ahd. καὶ σὲ πολεμῆν αἰρουμένους ²⁸ Μεγαφρ. cod. 1 μεγάλη φρονήσομεν ἐπὶ σοί. ²⁹ E cod. 1. ³⁰ Τὸν γὰρ μοσοκ. cod. 1 τὸν μέντοι μονοκέρωτα. cod. 2 τὸν γὰρ μονοκέρωτον. ³¹ cod. 2 δηλώσῃ. ³² Θεόν. cod. 1 ahd. ἕνα δὲ ἀκούων, φιλομαθέστατε, τὴν ἀγραντόν μοι τριάδα νοεῖ, τὴν ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνουμένην τε καὶ θεολογουμένην. *Unum autem audiens, tu qui discendi cupidus es, purissimam intelligas Trinitatem, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto adoratur et docetur.* ³³ Θεότησα. cod. 1 ahd. ἀδιαίρετως φυλάττοντα τὰς ὑποστάσεις. *Quæ unica manet in tribus personis.* ³⁴ Καὶ — πλουτῶ. Hebr.: *Perfusus sum oleo virente, s. recente.* ³⁵ Ἐλαίῳ. Hæc lectio, quam habent edit. Ald. et Compl., magis respondet textui Hebr. quam lectio rec. ἐλέψ. ³⁶ cod. 1 παλαιότης, ascripta tamen lectione altera. ³⁷ Εὐθ. cod. 1 ahd. ἀντὶ τοῦ παλαιωθῆν ὡς ἐλαία εὐθαλής. *Idem quod, consensu ut oliva florida.* ³⁸ Γάρ. cod. 1 δέ. ³⁹ Ἐλαίαν. cod. 1 præm. καὶ. ⁴⁰ Κατὰ τοὺς ἑβδ. Des. in cod. 1. ⁴¹ Μοι. In cod. 1 proxima sunt illa, τὸ ἐπεῖθε — εἶρηκε, quæ deinde post verba textus sequuntur. Pro εἶρηκε autem in cod. leg. εἶρηξαι. ⁴² Τὸ — εἶρηκε. cod. 1 τὸ ἐπεῖθεν ἀντὶ τοῦ ἐποπτεῦσαι. ⁴³ Οἱ — ἠρμήνισαν. cod. 1 τὰ ἐσόμενα ὡς γεγεννημένα προδευροῦσα ἢ θεῖα χάρις ἠρμήνευσαν. ⁴⁴ Προρρ. cod. 1 προκρίσεις. ⁴⁵ cod. 1 δηλοῦσα.

περὶ γὰρ ἀδύνατον τὰ γεγενημένα μὴ γεγενῆσθαι, ὡς αὐτῶν ἀδύνατον τὴν τοῦ Πνεύματος πρὸβρῆσιν ἀπέ-
ραντον διαμείναι· λέγει τοίνυν, ὅτι Οὐ μόνον ὄψομαι
τῶν ἀδίκων τὸ ἐπώδυνον τέλος, ἀλλὰ καὶ ἀκούσομαι
πάντων τούτων ⁴⁶ διαγγελλόντων, καὶ θαυμάζοντων
τῆς τιμωρίας τὸ δίκαιον. Ὄτω μὲν τοι διαίρεται·
« Καὶ ἐν τοῖς ἐπινοσταμένοις ἐπ' ἐμὴ πονηρευομέ-
νοις; » ἔταῦθα δεῖ ὑποσείζειν, εἶτα ἐπαγαγεῖν,
« ἀκούσεται τὸ ὄψ μου. » Τῶν παρανομῶν ⁴⁷ συζών-
των, καὶ μυρία μοι τυρευόντων κακὰ τὸν βλεθρον
πικρῶν διαγγουμένων ἀκούσομαι.

γ'. « Δίκαιος ὡς φοινῆς ἀνήσει, ὡσεὶ ⁴⁸ κέδρος ἢ
ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Οἱ μὲν οὖν ἀμαρ-
πολοὶ, ἁρτίῳ παραπλησίως ἀνήσαντες, συντόμως
ἀπέσθησαν τε καὶ διεσθάρησαν· ὁ δὲ δίκαιος τῆς μὲν
κέδρου τὸ δασύ, καὶ θερμὸν, καὶ θρέψιμον ⁴⁹, τοῦ δὲ
φοινῆκος μιμήσεται ⁵⁰ τὸ ὑψικόμον τε καὶ κάρπιμον.
Διαρκεῖ δὲ ἀμφοτέρα καὶ ἐπὶ πλεῖστον διαμένοντα ⁵¹
χρόνον, χρόνον δὲ καὶ εἰς ἀβύσσον δέχεται. Τοιαύτη
καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς φυτουργία, πόνοι πολλῶν καὶ χρο-
νῶν φρομένη, ἀλλ' ⁵² εἰς ὑψος αἰρομένη, ὠριμὸν τε
καὶ ἥδιστον φέρουσα τὸν καρπὸν, καὶ σκέπην ἰκανὴν
τῷ κεκτημένῳ παρέχουσα. [⁵³ Ὡς ἐν θείῳ παρα-
δείσῳ καταφυτεύεται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο
γὰρ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον λέγει τῷ εἰπεῖν.]

δ'. « Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου· ἐν ταῖς
αἰαταῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν. » Οὔτοι δὲ, φη-
σιν, οἱ τοῦτοις ἀπεικασμένοι τοῖς δένδροις φυτουρ-
γὸν μὲν ⁵⁴ ἔχουσι τὸν Θεόν, παράδεισον ⁵⁵ δὲ τὸν
θεῖον νεών.

ε', ε'. « Ἐτι ⁵⁶ πληθυνθήσονται ⁵⁷ ἐν γῆρει πλο-
νι ⁵⁸, καὶ εὐπαθοῦντες ⁵⁹ ἔσονται. Τοῦ ἀναγγελα-
ταῖ εὐθύς Κύριος ὁ Θεός ⁶⁰ ἡμῶν ⁶¹ καὶ οὐκ ἔστιν
ἀδικία ἐν αὐτῷ ⁶². » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· « Ἐτι
καρποφορήσουσι γηρῶντες, πλονεὶς καὶ εὐθαλαεῖς
ἔσονται, ἀπαγγέλλοντες ⁶³ ὅτι ὀρθός Κύριος ὁ
περιφρῖστων μὲ· καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ.
Ἐν τῷ μέλλοντι γὰρ βίω τὴν ἐπηγγελμένην ἀπο-
λαμβάνοντες ⁶⁴ τελειότητα, πλειονὰ τε καὶ πλινα προ-
οἴσουσι τῷ Θεῷ τὸν καρπὸν, τὴν δικαίαν αὐτοῦ ⁶⁵
ψῆφον ὑμνοῦντες. Τὴν γὰρ νῦν κεκρυμμένην οἰκο-
νομίαν τρυφικαῦτα φανερομένην ὀρῶντες, καὶ τὴν
σοφίαν θαυμάσουσι, καὶ τὸ δίκαιον ἀνυμνήσουσι.
Γῆρας μὲντοι τὴν τελειότητα κάκῃκε. Τέλειον γὰρ

A fieri non potest ut ea quæ facta sunt, infecta sint.
sic etiam fieri non potest ut Spiritus sancti vaticinatio
finem non assequatur. Dicit igitur: Non modo
impiorum calamitosum finem cernam, verum etiam
auribus percipiam cunctos hoc enarrantes, et pœnæ
justitiam laudantes. Sic itaque dividendum: « Et
insurgentibus in me malignantibus; » hic oportet
distingueret, deinde subjungere, « audiet auris
mea. » Audiam multis enarrantibus interitum eorum
qui inique vivunt, et qui innumera mala in
me machinati sunt.

VERS. 13. « Justus ut palma florebit, et sicut
cedrus quæ in Libano est multiplicabitur. » Peccatores
igitur seni instar cum floruisent, brevi extincti et
corrupti sunt. Justus vero cedri densitatem, et calorem,
et vim nutriendi, palmæ vero altas comas et fertilitatem
imitabitur. Utræque autem diuturno tempore permanent,
et tempore ad crescendum indigent. Talis etiam est virtutis
plantatio, quæ multo labore et tempore nascitur: sed
in altitudinem erecta tempestivum dulcissimumque
fert fructum, copiosamque umbram possessori præbet.
[Tanquam in paradiso plantatur in domo Dei. Hoc enim
apertius dicit in sequentibus:]

VERS. 14. « Plantati in domo Domini in atris
domus Dei nostri florebut. » Hi autem, inquit, qui
arboribus his comparati sunt, agricolam quidem
habent **1269** Deum, viridarium vero divinum
templum.

C VERS. 15, 16. « Adhuc multiplicabuntur in senectute
uberi, et bene patientes erunt. » Ut annuntiant rectum
esse Dominum Deum nostrum, et non esse iniquitatem in eo.
» Synnwachus autem sic: Adhuc senes fructum ferent,
opimi et floridi erunt, annuntiantes rectum esse Dominum,
qui munit me, et non est iniquitas in eo. Nam in futura
vita promissam perfectionem accipientes, multum et pin-
guem Deo afferent fructum, justam ejus sententiam
laudantes. Gubernationem enim, quæ nunc occulta
est, tunc apertam cernentes, et sapientiam laudabunt,
et justitiam celebrabunt. Senectutem ergo perfectionem
vocavit. Perfectum etenim nos quoque senem appellamus:
imperfectum vero juvenem.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁶ cod. 2 τούτων. ⁴⁷ cod. 2 πονηρία. ⁴⁸ cod. 1 ὡς ἢ, quæ est rec. lectio h. l. ⁴⁹ cod. 2 θρέψιν. ⁵⁰ Μιμ. cod. 2 κομίσεται. ⁵¹ cod. 2 διαμένει. ⁵² Ἄλλ'. cod. 1 καί. ⁵³ Ἐ cod. 1. ⁵⁴ Μέν. cod. 1 καλόν. ⁵⁵ Παράδεισον — νεών. cod. 1: « Αὐτοῦ γὰρ ἔστι τοῦ Σωτήρος ἢ φωνῆ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἔστι. » Παράδεισον δὲ κἀνεῦθα λέγει τὸν θεῖον νεών· περὶ οὗ Παῦλος φάσκει· « Οὐδὲ γὰρ ἔχομεν ὡς μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζήτοῦμεν. Ipsi enim Salvatoris hæc est vox (Joan. xv. 1): « Ego sum vitis, vos estis palmites: Pater meus est vinitor. » Paradisum autem hic etiam vocat sanctum templum, de quo Paulus dicit (Hebr. xiii, 14): « Nec enim manentem hic habemus urbem, sed futuram quæritimus. » ⁵⁶ Ἐτι. Ita leg. in cod. Alex., juxta textum Hebr., qui habet τῷ. In cod. Vatic. est τότε. cod. Aug. 2 habet ἐκεῖ. ⁵⁷ Πληθ. Hebr. רַבִּוּ, fructum ferent. Symm. et Theodot. καρποφορήσουσι. ⁵⁸ Πλιονι. Hebr. רַבִּוּ, pingues. Symm. et Theodot. πλονεὶς. Post πλιονι in cod. 2 sequitur: Ἐκεῖ ποῦ; Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐκεῖ, φησὶ, καταγρησούσιν οἱ πιστοὶ, πλανιόμενοι τῷ σώματι καὶ τῷ αἵματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ibi, ubi? in Ecclesia. Ibi, inquit, ad senectutem pervenimus fideles, pingues facti corpore ac sanguine Jesu Christi. ⁵⁹ Εὐπ. Hebr. רַבִּוּ, virides, s. vegeti. Symm. εὐθαλαεῖς. ⁶⁰ Ὁ Θεός ἡμῶν. Hebr. יְיָ, petra nra. Symm. ὁ περιφράστων μὲ. ⁶¹ Ἡμῶν. cod. Vatic. habet μου. ⁶² Αὐτῷ. cod. 1 add. καρποφορήσουσι γὰρ μέχρι γῆρας βαθυτάτου, καὶ εὐθαλαεῖς ἔσονται. Fructum enim ferent usque ad decrepitam senectutem, et floridi erunt. ⁶³ Ἀπαγγ. cod. 2 πραγμ. καί. ⁶⁴ cod. 2 ἀπολαβόντες. ⁶⁵ Αὐτοῦ. cod. 2 τοῦ Θεοῦ.

Per vetustatem igitur, futuram demonstravit perfectionem, in qua justitiæ fructus **1270** multiplex produccetur, Deique justitiâ omnibus perspicua fiet.

INTERP. PSALMI XCII.

« Laus cantici Davidi. Sine titulo apud Hebræos. » Verba : Sine titulo apud Hebræos, non habentur in Hexaplo, nec apud Eusebinum. Mutationem hominum psalmus præcinit. Deus enim est immutabilis et invariabilis, semper uno eodemque modo se habens. Non enim modo quidem regnat, modo regnum non habet : sed natura quidem semper est rex, etsi non semper hoc hominibus apertum fuit. Nam diutissime ipsum ignorantes plerique, cultum qui Deo congruebat, idolis detulerunt : post incarnationem autem Dei et Salvatoris nostri, instar luminis divina cognitio totum terrarum orbem pervasit. [Ipse enim est lux vera, quæ illuminat omnem hominem qui in mundum venit. Propterea dicit propheta, cujus animus futura prævidebat :]

VERS. 1. « Dominus regnavit, decore indutus est. » Quoniam enim Christi passio tristis visa est his qui fructum hinc manantem sciebant, ita ut propheta exclamaret : « Et vidimus ipsum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus despecta, deficiens præ filiis **1271** hominum b ; » postquam vero [e Virgine natus, sponte crucis supplicium sustinuit, et] in cælos rediit, radios Deo dignos emisit : merito propheta exclamat : « Dominus regnavit, decore indutus est. » Non enim quæ non habebat assumpsit, sed quæ habebat demonstravit. Simili modo et ad Patrem dixit : « Clarifica me, Pater, claritate quam habui apud te priusquam mundus fieret c. » [Non quasi ab omni gloria destitutus fuisset post incarnationem :

b Isa. LIII, 2, 3. c Joan. XVII, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 1 γήρωσ. ⁶⁷ cod. 2 ἐδήλωσε. ⁶⁸ Αἶνος — Ἑβραίοις. cod. 1 Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, ὅτε κατώκιστο ἡ γῆ· αἶνος τῷ Δαβίδ. In diem Sabbati, quando condita est terra. Laus Davidi. Hæc inscriptio proprius accedit ad eam quæ in textu τῶν Ὁ' legi solet : sed pro σαββάτου in cod. Vatic. legitur προσαββάτου, et pro κατώκιστο ibidem est κατώκισται. ⁶⁹ Ψαλμός. cod. 1 πρᾶμ. παρών. ⁷⁰ Ἀτρεπτός. cod. 1 add. ὦν. ⁷¹ Βασ. cod. 1 πρᾶμ. ἐστὶ. ⁷² Θεοῦ. cod. 1 add. λόγου. ⁷³ cod. 2 ἄπασαν. ⁷⁴ E cod. 1. ⁷⁵ Ὁ. Abest a cod. 2. ⁷⁶ Ἐπειδὴ — κόσμον γενέσθαι. Hæc Eusebio tribuuntur apud Cord. t. II, p. 915; diversa autem sunt ab illis quæ habet Montf. in Collect. nova Patrum, p. 616. ⁷⁷ Τοῖς — ἐπισταμ. Des. in cod. 1. In cod. 2 ponitur καὶ αὐτὸς τοῖς. ⁷⁸ E cod. 1. ⁷⁹ Εὐπρ. ἐνεδ. cod. 1 : Οὐκ ἀρχὴν τῆς βασιλείας ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δεξάμενος· ἀπαγ· ἀεὶ γὰρ ἦν σὺν Πατρὶ, καὶ οὐδέποτε κεχώριστο διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀμνητον. Ἐχων οὖν τὴν βασιλείαν συνάναρχον κατεβασίλευσε διὰ τὸ πάθος, καταργήσας ἐν αὐτῷ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτεστι τὸν διάβολον. Τὸ δὲ « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν » οὐκ ἀρχὴν τῆς βασιλείας ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δεξάμενος· ἀεὶ γὰρ συνάναρχον ἔσχε τὴν βασιλείαν. Μετὰ δὲ τὸ ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὰ πάντα. καὶ δημιουργήσαι τὸν πρῶτον ἀνθρώπον· δι' ὃν εὐ φιλόνητος ἀνθρώπος ἐδέετο γενέσθαι, βασιλεύει τῶν οικειῶν κτισμάτων. Διὰ δὲ ταῦτα φησιν ὁ Προφήτης : « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. » Εἰτά φησιν : « Εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. » Εἰρηται ἡμῖν ἀτρεπτον τὸ Θεῖον· ἀλλὰ τὸ εἰπεῖν « Εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο » τὴν τῶν ἀνθρώπων δηλαδὴ σωτηρίαν. Non ac si post crucem demum regnandi initium habuisset, absit : semper enim erat cum Patre, nec unquam ab illo sejunctus, quia indivisibilis est essentia. Cum itaque regnum etiam haberet initii expers, regnavit quoque per passionem, qua abolerit eum qui mortis habebat imperium, hoc est diabolum. Hinc illud : « Dominus regnavit » non ita est intelligendum, ac si cum cruce initium cepisset imperium : nam coæternum habuit regnum. Sed postquam omnia ea quæ non erant, esse coperunt, et ipsemet primum produxit hominem, cujus causa, pro suo erga homines amore, homo nasci voluit, imperium exercet in suis creaturas. Propterea dicit Propheta : « Dominus regnavit. » Deinde dicit, « decore indutus est. » Jam dictum est a nobis essentiam divinam esse immutabilem ; si itaque dicit : « Decore indutus est, » de hominum salute hæc intelligenda sunt. ⁸⁰ Ex utroque cod. ⁸¹ E cod. 1.

καὶ ἡμεῖς τὸν γεγρακότα καλοῦμεν, ἀτελῆ δὲ τὸν νέον. Διὰ τοῦ γήρους ⁶⁶ τοῖνον τὴν μέλλουσαν παρεδήλωσε ⁶⁷ τελειώθητα, ἐν ἧ φησεται πολλαπλάσιος ὁ τῆς δικαιοσύνης καρπὸς, καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον δῆλον πᾶσι γενήσεται.

EPMHN. TOY ΛΒ' ΨΑΛΜΟΥ.

« Αἶνος ὡδῆς τῷ Δαβίδ, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. ⁶⁸ » Τὸ Ἐπίγραφος παρ' Ἑβραίοις οὐκ ἔστιν ἐν τῷ ἑξαπλῶ, οὔτε παρ' Εὐσεβίῳ. Τὴν τῶν ἀνθρώπων μεταβολὴν ὀφθαλμὸς ⁶⁹ προθεσπίζει. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀτρεπτός ⁷⁰ τε καὶ ἀναλλοίωτος, ἀεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχων. Οὐ γὰρ νῦν μὲν βασιλεύει, νῦν δὲ βασιλείαν οὐκ ἔχει· ἀλλὰ φύσει μὲν ἔστιν ἀεὶ βασιλεὺς ⁷¹, οὐκ ἀεὶ δὲ τοῦτο δῆλον τοῖς ἀνθρώποις γεγένηται. Ἐπὶ πλείστον γὰρ χρόνον οἱ πλείους αὐτὸν ἀγνοήσαντες, τὴν τῷ Θεῷ προσήκουσαν θεραπειαν τοῖς εἰδώλοις προσήνεγκαν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ⁷² καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, δίκην φωτὸς εἰς πᾶσαν ⁷³ τὴν οἰκουμένην ἡ θεογνωσία διέδραμεν. [⁷⁴ Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρώπων ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Διὰ δὲ ταῦτα φησιν ὁ προφητικὸς νοῦς προθεωρῶν]

α'. « Ὁ ⁷⁵ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. » Ἐπειδὴ ⁷⁶ γὰρ τὸ πάθος σκυθρωπὸν ὤφθη τοῖς ⁷⁷ τὸν ἐνευθεν φυόμενον καρπὸν ἐπισταμένους, ὡς βοᾷ τὸν προφήτην, « Καὶ εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ, τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοῦς υἱοῦς τῶν ἀνθρώπων. » μετὰ δὲ τὴν [⁷⁸ ἐκ Παρθένου γέννησιν καὶ τὸν ἐκούσιον σταυρὸν καὶ τὴν] εἰς οὐρανοῦς ἀνοδον, τὰς θεοπρεπεῖς ἀφῆκεν ἀκτίνας· εἰκότως ὁ προφήτης βοᾷ, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο ⁷⁹. » Οὐ γὰρ ἂ μὴ εἶχεν ἐλαβεν, ἀλλ' ἄπερ εἶχεν ὑπέδειξεν. Οὕτω καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον πατέρα φησιν, [⁸⁰ « Πάτερ, δόξασόν με ἐν τῇ δόξῃ ἧ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι. [⁸¹ Οὐκ ἄδοξος μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' ἵνα μαρτυρηθῇ τὸ οὐ-

τός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα, Α sed ut testimonio confirmaretur illud : « Hic est
 αὐτοῦ ἀκούετε.] « Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν, καὶ
 περιεζώσατο. » Ὅτι ⁸² Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ
 Θεοῦ σοφία, σαφῶς ⁸³ ἡμᾶς ὁθεῖος. ⁸⁴ Παῦλος ἐδίδασκε.
 Τοιγαροῦν οὐχ ἐτέρωθεν ποθὲν ἐδίδατο δύναμιν, ἢ
 μὴ πρότερον εἶχεν, ἀλλὰ τῇ οἰκειᾷ δυνάμει κατὰ τῶν
 πολεμίων ἐκρήτατο· σχηματίζει δὲ αὐτὸν ὁ προφητι-
 κὸς λόγος, οἶδόν τινα βασιλέα βασιλικὴν πανοπλίαν πε-
 ριβαλλόμενον, καὶ ζώνῃ χρώμενον, καὶ κατὰ τῶν
 πολεμίων ἀγωνιζόμενον ⁸⁵. Εἶτα ⁸⁶ δεῖχυσσι τὰ ⁸⁷ ἐν-
 τεῦθεν γινόμενα κατορθώματα ⁸⁸. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε
 τὴν οἰκουμένην, ἣ τις οὐ σαλευθήσεται. » Ἐδραίαν,
 φησί, τὴν οἰκουμένην ἀπέφηνε, καὶ στερέαν, τὸ
 βέβαιον τῆς θείας γνώσεως ⁸⁹ ἔχουσαν, καὶ τῆς τοῦ
 ψεύδους πλάνης ἀπηλλαγμένην. Οὐκέτι γὰρ οἱ ἄνθρω-
 ποι, νῦν μὲν τούτους, νῦν δὲ ἐκείνους τοὺς θεοὺς
 προσκυνοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ τὸ σέβας
 προσφέρουσιν ⁹⁰.

β'. « Ἐτοιμος ὁ Θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰ-
 ῶνος οὐ εἶ. » (Ὁ νῦν, φησί, τῆς ⁹¹ βασιλείας ἐδέξω
 χειροτονίαν, ἀλλ' ἀίδιον ἔχεις τὸ κράτος, καὶ τὴν βα-
 σιλείαν αἰώνιον· καὶ περὶ μὲν τῆς βασιλείας, καὶ ἐν
 τῷ μ' καὶ δ' ἔφη ψαλμῷ· « Ὁ Θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς
 τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος ⁹². » Τὸ δὲ ἀναλλοίωτον αὐ-
 τοῦ, καὶ ἀτρέπτου, ἐν τῷ ρα' ψαλμῷ, πάλιν ἡμᾶς
 ἐδίδαξε· « Σὺ γὰρ αὐτὸς ⁹³ εἶ, φησί, καὶ τὰ ἔτη
 σου οὐχ ἐκλείψουσιν. [⁹⁴ Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος ἐγέν-
 ουσ, οὐχ ἐνδεὴς τῆς θεότητος, οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ
 παναγίου Πνεύματος ἐχωρισθῆς· μία γὰρ οὐσία τῆς
 ἀγράντου Τριάδος· μία βασιλεία, μία κυριότης.]
 Ἀμφοτέρως μέντοι τὰς μαρτυρίας ὁ μακάριος ⁹⁵
 Παῦλος προσήρμωσε τῷ Δεσπότη Χριστῷ ⁹⁶. C

γ'. « Ἐπῆραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπῆραν οἱ πο-
 ταμοὶ φωνὰς αὐτῶν, ἀροῦσιν ⁹⁷ οἱ ποταμοὶ ἐπιτρί-
 φεις αὐτῶν ⁹⁸. » Ποταμοὺς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους
 καλεῖ, καὶ τοὺς μετ' ⁹⁹ ἐκείνους δεξαμένους ¹ τὸ κή-
 ρημα. Οὗτοι γὰρ ποταμῶν εἰκὴν ἄπασαν ² ἀνθρώ-
 πους τὴν ἀρδεῖαν προσήνεγκαν. Οὕτως αὐτοὺς καὶ ὁ
 μακάριος προσηγόρευεν Ἀββακούμ ³· « Ποτα-
 μῶν ⁴ ραγίσεται γῆ, ⁵ τουτέστι διαιρεθήσεται, καὶ
 τὴν ἀρδεῖαν δέξεται. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἔφη· « Ὁ
 πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ
 ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῦσουσιν ὕδατος ζώντος. Οὕ-
 τοι τοίνυν οἱ ποταμοὶ ἐπῆραν αὐτῶν τὴν φωνήν,
 τὰ θεῖα κηρύττοντες δόγματα ⁶, καὶ τὰς οικίας πο-
 ρεῖας ποιοῦμενοι. Τρίψις ⁷ γὰρ τὰς τρίβους ἐκάλε-
 σεν. Ἐπειδὴ γὰρ πέφυκε τῶν ὑδάτων ἡ φύσις τρί-
 βειν τὴν ὑποκειμένην γῆν, καὶ πορεῖαν ἐργάζεσθαι,

^d Luc. ix, 35. ^e I Cor. i, 24. ^f Psal. xlv, 6. ^g Psal. ci, 27. ^h Hebr. i, 8, 12. ⁱ Habac. iii, 40.
 i Juan. vii, 38.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸² Ὅτι. cod. 4 add. δέ. ⁸³ Σαφῶς — ἐδίδαξες. cod. 4 παντὶ σθένει δῆλον. *Unicuique potest notum esse.*
⁸⁴ Θεός. Abest a cod. 2. ⁸⁵ Ἄγων. Sequuntur nonnulla apud Cord. t. II, p. 915 seq. ⁸⁶ Εἶτα. cod. 2 ἐτι.
⁸⁷ Τὸ. cod. 2 præm. καί. ⁸⁸ Κατορθ. cod. 4 add. καὶ τίς οὗτος; ὁ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. *Quis autem est ille?*
Crucifixus. ⁸⁹ Θείας γνώσεως. cod. uterque ἀληθείας. ⁹⁰ cod. 2 προσάγουσιν. ⁹¹ Τῆς. cod. 2 præm.
 τῆν. ⁹² Τοῦ αἰῶνος. D. s. in cod. 2. ⁹³ Ἀυτός. cod. 2 præm. ὁ. ⁹⁴ E cod. 1. ⁹⁵ Μακ. cod. 2 θεσπέ-
 σος. ⁹⁶ Χριστῷ. cod. 4 add. τῷ σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ. ⁹⁷ Ἀροῦσιν — αὐτῶν. Des. in cod. 4 et in
 textu τῶν Ὁ. Exstant tamen ista in textu Hebr. ⁹⁸ Ἐπιτρ. αὐτῶν. Hebr. כִּי־הִי, *fragorem suum.* Aqu. βάθη
 οὐρῶν, profunda sua. ⁹⁹ Μετ'. cod. 2 κατ'. ¹ cod. 2 διαδεξαμένους. ² cod. 2 ἄπασιν. ³ Ἀββ. cod. 2
 Μ-ῶσῆς. ⁴ Ποταμῶν. cod. 4 add. λέγων. ⁵ Κηρ. δόγματα. cod. 4 διδάγματα λέγοντες, ascripta tamen
 altera lectione. ⁶ cod. 1 ἐπιτρίφεις.

sed ut testimonio confirmaretur illud : « Hic est
 Filius meus dilectus, in quo beneplacitum habeo.
 illum audite. »] « Indutus est Dominus fortitudine,
 et præcinxit se. » Christum esse Dei potentiam, et
 Dei sapientiam, manifeste nos divinus Paulus docuit
 *. Quare non aliunde potentiam accepit, quam
 non **1272** prius habebat, sed propria potentia in
 hostes usus est. Ipsum autem describit propheticus
 sermo, veluti quemdam regem, armis omnibus in-
 dutum, cinguloque ornatum, et adversus hostes di-
 micantem. Deinde ostendit recte acta quæ hinc
 procedunt. « Etenim firmavit orbem terræ, qui non
 commovebitur. » Stabilem, inquit, et firmum orbem
 reddidit, divinæ cogitationis firmitatem adeptum,
 et a falso errore liberatum. Non amplius enim ho-
 mines, nunc quidem hos, nunc illos deus honorant,
 sed vero Deo cultum deferunt.

VERS. 2. « Parata est sedes tua ex tunc, a sæculo
 tu es. » Non nunc, ait, regni electionem accepisti,
 sed æternum habes imperium, et regnum sempiter-
 num. Ac de regno quidem etiam in quadragesimo
 quarto psalmo testatus est : « Thronus tuus, o Deus,
 in sæculum sæculi ». Quod vero immutabilis sit et
 invariabilis, in centesimo primo psalmo rursus nos
 docuit : « Tu enim, inquit, idem ipse es, et anni
 tui non deficient ». [Etsi enim homo natus fueris,
 tamen non caruisti divina indole, nec a Patre aut
 Spiritu sancto sejunctus fuisti : una enim purissimæ
 Trinitatis seti essentia, unum est regnum, unum est
 dominium.] Utraque porro testimonia beatus Paulus
 ad Dominum Christum retulit ^b.

VERS. 3. « Elevaverunt flumina, Domine, **1273**
 elevaverunt flumina voces suas : elevabunt flumina
 illisiones suas. » *Fluvios* vocat sacros apostolos,
 eosque, qui post illos Evangelii prædicationem sus-
 ceperunt. Hi enim fluviorum instar omnem irriga-
 tionem hominibus attulerunt. Sic ipsos beatus etiam
 Habacuc appellavit : « Fluminibus terra scinde-
 tur ⁱ, hoc est, dividetur, et irrigationem accipiet.
 Sic etiam Dominus ait : « Qui credit in me, quem-
 admodum dicit Scriptura, flumina ex ventre ejus
 fluent aquæ vivæ ⁱ. » Hi igitur fluvii extulerunt vocem
 suam, divina prædicantes dogmata, et propria
 itinera facientes. *Illisiones* enim semitas nuncupa-
 vit. Quoniam enim solet aquarum natura subjectam
 terram terere, semitamque efficere, merito ⁱ illi-
 sionem aquarum iter vocavit : quia primi illi, qui-

^d Luc. ix, 35. ^e I Cor. i, 24. ^f Psal. xlv, 6. ^g Psal. ci, 27. ^h Hebr. i, 8, 12. ⁱ Habac. iii, 40.

bus divina prædicatio credita fuit, viam secundis A præpararunt, et expeditam facilemque doctrinam reddiderunt.

VERS. 4. « A vocibus aquarum multarum, mirabiles elationes maris. » Quemadmodum magnis fluminibus in pelagus influentibus, et in arena undarum impetum inhihentibus, marinæ undæ in multum spatium ob fluvialium aquarum pugnam reflectuntur : **1274** sic et dulci et potabili apostolorum doctrina ad falsum amarumque orbis mare perlata, tempestas quædam exorta fuit, et fluctus continui consurrexerunt. Hoc etiam beatus Habacuc vaticinatus est. Cum enim dixisset : « Fluminibus terra scindetur, videbunt te, et dolebunt populi, » dividens aquas itineris, subdidit : « Dedit abyssus vocem suam, altitudo cogitationis ejus ¹, » Hac perturbatione unaquæque civitas referta fuit. Ipsius enim Domini est vox : « Non veni mittere pacem in terram, sed gladium, separare hominem a proximo suo, filium a patre suo, filiam a matre sua, sponsam a socru sua ¹. » Verum principium quidem divinæ prædicationis tempestatem habuit : nunc vero maris Dominus procellam increpuit, et in auram constitit, et siluerunt fluctus ejus, et facta est tranquillitas magna. *Mirabilis in altis Dominus.* Aquila autem sic : *Maximus in altitudine Dominus.* Valde accommodate autem hoc supradictis apposuit, ejus qui perfecti vires ostendens. Nam maximus et altissimus est, et Dominus, et potentiam habens, nec lingua explicandam, nec mente comprehendendam. [*Altos autem vocat magnos patriarchas, prophetas, sanctos apostolos et quotquot sunt illis similes.*

VERS. 5. « Testimonia tua, Domine, admodum credibilia facta sunt. » Omnia autem hæc olim annuntiasti **1275** et per tuos sanctissimos prophetas prædixisti. Effectuum autem testimonio veritas constat. Recte vero additum est *admodum*. Quasi dicat : Ne minima quidem falsitas in vaticinationibus deprehendi potest : sed accurate omnia quæ nunc cernuntur, prædicta fuerunt. « Domum tuam decet sanctimonia, o Domine, in longitudine dierum. » Porro hoc omnium bonorum maximum et pulcherrimum est, quod non ad tempus bonorum delectatio concessa sit, neque temporibus quibus-

¹ Habac. iii, 9, 40. ¹ Matth. x, 34, 35.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷ *Deut.* cod. 2 præm. τοῖς. ⁸ *Ἀπό—θαλάσσης.* Hebr., *Præ vocibus, s. strepitu aquarum multarum (et) validarum, fluctuum maris, potens est in excelsis. Jehova.* ⁹ *Ἰωρ.* cod. 1 præm. γάρ. ¹⁰ *Εἰς—εἰσθ.* cod. 2 τῶν εἰς τὴν θάλασσαν βαλλόντων. ¹¹ *Kal.* Abest a cod. 2 ¹² *Ζάλη τις.* cod. 2 ζάλης, ητις. ¹³ *Ἐπάλληλα.* cod. 2 præm. ἀλλ'. ¹⁴ cod. 2 *Ἀμβακούμ.* ¹⁵ cod. 2 πεπλήρωτο. ¹⁶ *Εἰς τὴν οἰκουμ.* Des. in cod. 2. ¹⁷ *Πλησίον.* cod. 2 præm. τοῦ. ¹⁸ *Νιμζην.* cod. 1 præm. πενθερὰν ἀπὸ τῆς νύμφης. ¹⁹ *Οὕτως.* Abest a cod. 1. ²⁰ cod. 2 κατορθώσαντος. ²¹ *Ε* cod. 1. ²² cod. 1 *προθεσπίας.* ²³ cod. 1 *προκηρύξας.* ²⁴ cod. 1 τὴν μαρτυρίαν. ²⁵ cod. 1 *ἔδειξας.* ²⁶ cod. 1 *ἔσται.* ²⁷ *Προεῖρ.* cod. 1 add. : « Ὁ γὰρ τὸ πάθος ἐλθόμενος καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θείῳ ὑπὲρ τῶν προβάτων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν Ἰσραὴλ ποιμάνας· τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἐρήμου, τοῦτο δὲ διὰ τῆς θαλάττης. *Is cuius qui passionibus subit, et vitam suam pro ovibus suis deposuit, is est pastor ille qui Israellem nunc per desertum, nunc per mare ducit.* » ²⁸ *Ἰωρ ἄγ.* cod. 2 ἀγαθόν.

εικότως τρίψιν τῶν ποταμῶν τὴν πορείαν ἐκάλειπεν· οἱ γὰρ πρῶτοι πιστευθέντες τὸ κήρυγμα τὴν ἔβην δευτέρους ἠτύπρεψαν, καὶ ἄπνον αὐτοῖς καὶ ἀταλαίπωρον τὴν διδασκαλίαν ἐπραγματεύσαντο.

δ· « Ἀπὸ φωνῶν ὑδάτων πολλῶν, θαυμαστοὶ οἱ μετεωρισμοὶ τῆς θαλάσσης. » Καθ' ἅπερ τῶν ⁹ μεγάλων ποταμῶν εἰς ¹⁰ τὸ πέλαγος εἰσβαλλόντων, καὶ τὴν κατὰ τῆς ψάμμου τῶν κυμάτων προσβολὴν ἐπεχόντων, ἐπὶ πλεῖστον κυρτοῦται τὰ κύματα τῆ μάχῃ τῶν ποταμῶν ῥευμάτων· οὕτω καὶ ¹¹ τῆς γλυκειᾶς καὶ ποτίμου τῶν ἀποστόλων διδασκαλίᾳ τῆ ἁμυρᾶ καὶ πικρᾶ τῆς οἰκουμένης θαλάττης προσεζομένης, ζάλη τις ¹² ἐγένετο, καὶ κύματα ἐπάλληλα ¹³ διανίστατο. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος προεῖρηκεν Ἀββακούμ ¹⁴. Εἰρηκῶς γάρ, « Ποταμῶν βαγῆσεται ἡ γῆ, ¹⁵ B ἐφονταὶ σε καὶ ὠδινήσουσι λαοί, » σχορπίων ὑδάτα πορείας, ἐπήγαγεν· « Ἐδωκεν ἡ ἄβυσσος φωνὴν αὐτῆς, ὕψος φαντασίας αὐτῆς. Τῆς τοιαύτης ἅπασα πόλις ἐπέπληστο ¹⁶ ζάλης· αὐτοῦ γάρ ἐστι τοῦ Κυρίου φωνή, ὅτι οὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην εἰς τὴν οἰκουμένην ¹⁷, ἀλλὰ μάχαιραν, διχάσαι ἀνθρωπον ἀπὸ πλησίον ¹⁸ αὐτοῦ, υἶδν ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θυγατέρα ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, νύμφην ¹⁹ ἀπὸ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. » Ἄλλ' ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος εἶχε τὴν ζάλην· νῦν δὲ ὁ τῆς θαλάττης δεσπότης ἐπετίμησε τῆ καταγιῆ, καὶ ἔστη εἰς αὐραν, καὶ ἐσίγησε τὰ κύματα αὐτῆς, καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. « Θαυμαστός ἐν ὑψηλοῖς ὁ Κύριος. » Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως ²⁰· « Ὑπερμεγέθης ἐν ὑψέι Κύριος. Μάλα δὲ ἀκολουθῶς τοῦτο τοῖς εἰρημένοις προστέθηκε, τοῦ κατορθώσαντος ²¹ δεικνύς τὴν ἰσχύν. Ὑπερμεγέθης γάρ ἐστι, καὶ ὑψιστος, καὶ Κύριος, καὶ δύναμις ἔχων, οὔτε γλώττη μετρητὴν, οὔτε διανοία καταληπτὴν. [²² Ὑψηλοῦς δὲ καλεῖ τοὺς μεγάλους πατριάρχας, προφήτας τε καὶ τοὺς ἱερούς ἀποστόλους καὶ τοὺς κατ' ἐκείνους ἅπαντας.

ε· « Τὰ μαρτυρία σου Κύριε, ἐπιστάθησαν σφόδρα. » Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἄνωθεν προθεσπίας ²³, καὶ διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν προεκήρυξας ²⁴. Τῆ δὲ μαρτυρία ²⁵ τῶν πραγμάτων δέδεικται ²⁶ ἀληθῆ· καλὴ δὲ καὶ ἡ τοῦ σφόδρα προσθήκη. Ἄντι τοῦ, οὐδὲ τὴ τυχόν ἐν ταῖς προρήξασιν ἐνεστὶ ²⁷ θεωρησαὶ ψεῦδος, ἀλλ' ἀκριβῶς ἅπαντα τὰ νῦν ὁρώμενα προεβήθη ²⁸. « Ἐπ' οἴκῳ σου πρόπει ἅγιασμα, Κύριε, ²⁹ D εἰς μακρότητα ἡμερῶν. » Τὸ δὲ πάντων μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον τῶν ἀγαθῶν ³⁰, ὅτι οὐ πρόσκαιρος ἡ τῶν δεδωρημένων ἀπόλαυσις, οὐδὲ χρόνιος τισὶ περιωρισμένη, κατὰ τὴν Ἰουδαίων λατρείαν· ἀλλὰ

διαρκής, καὶ μόνιμος, καὶ αἰώνιος· τῷ ²⁹ νέψ γάρ σου οἶκῳ ταῦτα πρόσφορά τε καὶ πρέποντα. *Οἶκον δὲ τοῦ Θεοῦ* ³⁰ τὴν τῶν πιστῶν προσήγορεύσει σύλληγον ὁ Θεσπέσιος Παῦλος, ᾧ τὸν ἀγιασμὸν ἐπιπρέπειν εἴρηκεν ὁ προφήτης. Προσῆκει τοίνυν ἡμᾶς, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παραίνεσιν, καθαιρεῖν μὲν ³¹ ἐν τοῖς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελεῖν δὲ ἀγιοσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ· ἵνα ἄξιον τὸν ³² οἶκον τοῦ Θεοῦ κατασκευάσαντες, τὸν ³³ αἰώνιον ἔνοικον εἰσδεξιόμεθα ³⁴.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΛΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

« Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ³⁵· τετράδι· Σαββᾶτου· ἀνεπίγραφος· παρ' Ἑβραίοις. » Δῆλον, ὡς τὴν ἐπιγραφὴν ³⁶ ἄλλοι τινὲς τεδείκασι, καὶ οὕτε ὁ προφήτης, οὔτε οἱ πούτων ἐξ ἀρχῆς ἐρμηνεύσαντες. Τοῦ δὲ ψαλμοῦ ἡ ὑπόθεσις αὕτη. Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς, τὴν παρανομίαν ἠγάπησαν, καὶ δικάζοντες ἀδίκως ἐξῆγον τὴν ψῆφον, καὶ μαιφονίας ἐπιβλῶν, δῶροις ἀπεμπολοῦντες τῶν ἀθῶων τὸ αἷμα ³⁷. Τοῦτων δὲ ³⁸ καὶ ὁ μακάριος κατηγόρησεν ³⁹ Ἡσαίας, « Ἀκούσατε, λέγων· ἄρχοντες Σοδόμων. » Καὶ πάλιν· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσιν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χηρῶν οὐ προσέχοντες. » Οὐ μόνον δὲ κατηγόρησεν, ἀλλὰ καὶ παρήγετο· « Κρίνατε ὄρφανῶν ⁴⁰, καὶ δικαιώσατε χήραν. » Ταῦτην ⁴¹ καὶ ὁ μακάριος Ἀβδακούμ τὴν κατηγορίαν ἐποίησατο, καὶ τῷ Θεῷ προσφέρων τὴν ἐντευξίν ἐλεγε· « Ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ⁴² τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, ⁴³ καὶ ὡς εἶπετὰ μὴ ἔχοντα ἠγρούμενον, καὶ καταφάγεται ὁ ἀσεβὴς τὸν δίκαιον. » Οὕτω καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰερεμίας, καὶ μέντοι καὶ οἱ ἄλλοι προφήται, τῆς τοῦτων ἀδικίας διετέλουσαν κατηγοροῦντες. Ταῦτα πύρρωθεν προφητικοῖς ὀφθαλμοῖς προῶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, τοῦτον ἔγραψε τὸν ψαλμὸν ⁴⁴· ἵνα ⁴⁵ διὰ τῆς μελῳδίας, τῆς ἐν τῷ θεῷ ναψ̄ γινωμένης, τὴν ⁴⁶ ὠφέλειαν οἱ τῆνικαῦτα καρπώσωνται· διδάσκει δὲ τοῦ Θεοῦ ⁴⁷ τὴν πρόνοιαν ⁴⁸, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ⁴⁹ τιμωρίαν τῶν ⁵⁰ πονηρῶν συζώντων. Σχηματίζει δὲ τὸν ψαλμὸν ἐκ προσώπου τῶν εὐσεβῶν συνθετραμμένων, ταῦτα ⁵¹ παρ' ἐκεῖνων ὑπομενόντων.

α'. Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος, Θεὸς ἐκδικήσεων ἐπαρρησίασατο ⁵². Ἄντι ⁵³ δὲ τοῦ, ἐπαρρησίασατο, ⁵⁴ ὁ Ἀκύλας ἐπιπάρρηθι εἴρηκεν· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί. Σὲ ⁵⁵, φησὶν, ἰκετεύω τὸν τῶν ἀπάντων

³⁵ II Cor. vii, 1. ³⁶ Isa. i, 10. ³⁷ ibid. 25. ³⁸ Habac. i, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁹ Τῷ—πρέποντα. Des. in cod. 2. ³⁰ Θεοῦ. co. 1. 1 add. καὶ Σωτήρος. ³¹ Μέρ. Abest a cod. 1. ³² Τὸν—θεοῦ. cod. 1 τῷ Θεῷ τὸν οἶκον. ³³ cod. 2 τὴν. ³⁴ Εἰσδ. cod. 2 add. ἀπόλαυσιν. ³⁵ Ψαλμ. τῷ Δαβ. Des. in cod. 1. ³⁶ Ἐπιγρ. cod. 1 add. ταύτην. ³⁷ Αἷμα. cod. 1 add. καὶ μέχρι τήμερον ὀρώμεν. ³⁸ Δέ. Abest a cod. 2. ³⁹ cod. 1 κατηγόρησε καὶ κατηγόρει. ⁴⁰ Ὀρφ. cod. 1 add. λέγων. ⁴¹ Ταύτην. cod. 2 τοίνυν. ⁴² Τοὺς ἀνθρ. ὡς. Des. in cod. 2. ⁴³ Καί. Abest a cod. 2. ⁴⁴ Ψαλμόν. cod. 2 præm. θεῖον. ⁴⁵ Ἰνα. cod. 2 add. καί. ⁴⁶ Τὴν—καρπ. cod. 1 καὶ ἕκαστος μέχρι παντὸς τοῦ βίου τὴν ὠφέλειαν καρπώσωνται. ⁴⁷ Θεοῦ. cod. 2 præm. ἀγαθοῦ. In cod. 1 post Θεοῦ sequitur καὶ Σωτήρος ἡμῶν. ⁴⁸ Πρόνοιαν. cod. 1 δευτέραν παρουσίαν. ⁴⁹ Ἐντ. cod. uterque δικαίαν. ⁵⁰ Τῶν—συζ. cod. 1 τὴν μέλλουσιν δεχέσθαι οἱ πονηρῶν συζώντες. cod. 2 τῶν ἐν πονηρίᾳ ζώντων. ⁵¹ Ταῦτα. cod. 2 præm. καί. ⁵² Ἐπαρρ. Hebr. וְפָרַרְר, appare. ⁵³ Ἄντι—ἐρμηνευταί. cod. 1 οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί ἐπιπάρρηθι εἰρήκασιν. Omnes alios interpretes in hac interpretatione consentire testis est Montf. in Hexapl. ad h. l. ⁵⁴ Σὲ—θεοῦ. cod. 1 λέγει ἐδὲ οὐ ἰκετεύω τὸν τῶν ἀπάντων Δημιουργόν.

A domum circumscripta, secundum Judæorum cultum, sed perennis, et stabilis, et sempiterna. Nam hæc recenti domui tue congruentia et accommodata. Domum vero Dei, fidelium cæctum divinus Paulus nuncupavit, cui sanctitatem convenire propheta dixit. Convenit igitur nos, secundum apostolicam admonitionem ^m, purgare quidem nos ipsos ab omni iniquatione carnis et spiritus: perficere autem sanctificationem in timore Dei, ut dignam Deo domum præparantes, æternum incolam hospitio excipiamus.

INTERP. PSALMI XCIII.

« Psalmus Davidi, quarto die Sabbati: sine titulo apud Hebræos. » Patet inscriptionem quosdam alios apposuisse, non prophetam, **1276** nec eos qui hunc a principio interpretati sunt. Argumentum vero psalmi hoc est. Multi Judæorum, et principes et reges, iniquitatem dilexerunt, et injuste judicantes, sententiam protulerunt, homicidiaque ausi sunt, innocentium sanguinem muneribus vendentes. Hos etiam beatus Isaias accusavit dicens: « Audite, principes Sodomorum »; et rursus: « Principes tui inobedientes, diligentes munera, sequentes retributiones, orphanis jus non dicentes, iudicio viduarum non attendentes ». Non modo autem accusavit, verum etiam commoneferit: « Jus dicite orphano, et justifycate viduam. » Hanc etiam accusationem beatus Habacuc instituit, qui deprecationem Deo offerens, dicebat: « Facies homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem, et impius devorat justum ». Sic admirabilis quoque Jeremias, et reliqui prophetae, horum injustitiam assidue arguebant. Hæc propheticis oculis divinus David eminus prævidens, hunc conscripsit psalmum, ut per concentus harmoniam, quæ in divino templo fiebat, illius temporis homines utilitatem perciperent; Dei autem docet providentiam, et supplicium quod hinc oritur iis qui iniique vivere decreverunt. Format vero psalmum ex persona piorum hominum, **1277** qui hæc ab illis patiuntur.

VERS. 1. « Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit. » Pro libere egit, Aquila appare dixit: eodemque modo cæteri etiam interpretes. Te, ait, obsecro, omnium Deum et Dominum, et

mundi machinam moderantem, condignumque supplicium impiis infligentem, ut exaudias, et peccationem admittas.

VERS. 2. « Exaltare, qui iudicas terram, redde retributionem superbis. » Ostende omnibus tui imperii sublimitatem, et everte superbiorum hominum supercilium, experientia docens te totius orbis iudicem esse.

VERS. 3, 4. « Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur? Effabuntur, et loquentur iniquitatem: loquentur omnes qui operantur injustitiam. » Non orat ut interitum patiantur iniqui, sed ne regnent, et imperium pro adminiculo ad injuste agendum habeant.

VERS. 5, 6. « Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hæreditatem tuam vexaverunt. Viduam et pupillum interfecerunt, et advenam occiderunt. » Omne genus iniquitatis, o Domine, ab his patrat. De potentia exsultant, et injustis utuntur verbis, et res verbis asperiores sunt. Viris privatæ, et parentum orbitatem deplorantes, **1278** his velut parata præda propositi sunt. Qui ex gentibus accesserunt, et secundum tuas leges vivere cupiunt, injustam cælem ab ipsis patiuntur: *advenas* enim hos nuncupavit.

VERS. 7. « Et dixerunt: Non videbit homo, nec intelliget Deus Jacobi. » Hæc impietatis exaggeratio est. Hæc enim, inquit, audent, minime existimantes te inspicere, neque de humanis rebus curam gerere. Non abs re autem apposuit *Deus Jacobi*, sed ad amplificationem accensationis. Nam cum magnam Dei curam erga populum didicerint, et per prophetas, et per sacerdotes, et in bello, et in pace, non timent, tanquam insipientem, universorum Deum. Hinc deinceps consilium et admonitionem affert, [non modo illis qui tunc ita affecti erant, sed etiam ejusmodi hominibus qui nunc sunt, omnique erunt tempore.]

VERS. 8. « Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapite. » Sero ergo saltē, o insipientes, intelligere velitis, et rerum naturam discere: [telæ enim aranæ similis est vitæ hujus conditio.]

Α Θεόν⁵⁵ καὶ Δεσπότην, καὶ⁵⁶ τὴν κρίσιν ἰθὺνοντα, καὶ τὴν ἀξίαν τιμωρίαν τοῖς ἀδίκοις ἐπάγοντα, ἐπακούσαι, καὶ τὴν ἔντευξιν δέξασθαι.

β'. « Ἐψώθητι, ὁ κρίνων τὴν γῆν, ἀπόδος ἀνταπόδοσιν⁵⁷ τοῖς ὑπερηφάνοις. » Δεῖξον⁵⁸ ἅπασιν τῆς σῆς δεσποτείας τὸ ὑψηλόν, καὶ κατέλυσον τὴν τῶν ἀλαζόνων ὄφρυν, διδάσκων διὰ τῆς πείρας, ὅτι σὺ εἶ τῆς οἰκουμένης κριτῆς⁵⁹.

γ', δ'. « Ἔως πότε ἁμαρτωλοὶ, Κύριε, ἕως πότε ἁμαρτωλοὶ καυχῶνται; Φθέγγονται, καὶ καλῆσουσιν ἀδικίαν⁶⁰, λαλήσουσι⁶¹ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. » Οὐκ δλεθρον ὑπομείναι τοὺς παρανόμους ἴκετευεῖ⁶², ἀλλὰ μὴ δυναστεύειν, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐφρόδιον ἔχειν εἰς ἀδικίαν⁶³.

ε', ς'. « Τὸν λαόν σου, Κύριε, ἐταπείνωσαν· καὶ τὴν κληρονομίαν σου ἐκάκωσαν. Χήραν καὶ ὄρφανόν⁶⁴ ἀπέκτειναν, καὶ προσήλυτον⁶⁵ ἐφόνευσαν. » Πᾶν εἶδος ἀδικίας, Δέσποτα, παρ' αὐτῶν τολμᾶται. Ἐπὶ τῇ δυναστείᾳ βρενθύνονται, ἀδίκους δὲ κέχρηται λόγους· τὰ πράγματα τῶν λόγων ἐστὶ χαλεπώτερα. Αἱ τῶν ὁμοζύγων ἐστερημέναι, καὶ οἱ πατέρων ἐρημίαν⁶⁶ ὀλοφυρόμενοι πρόκεινται τούτοις, ὡς ἔτοιμον θήρμα. Οἱ ἐξ ἔθνῶν προσεληλυθότες, καὶ κατὰ τοὺς σοὺς νόμους ποθήσαντες πολιτεύεσθαι, τὴν ἀδικον παρ' αὐτῶν σφαγὴν ὑπομένουσι· *Προσηλύτους γὰρ*⁶⁷ τούτους ὠνόμασε.

ζ'. « Καὶ εἶπαν· Οὐκ ἔσται ἄνθρωπος⁶⁸, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. » Αὕτη τῆς ἀσεβείας ἐπίτασις⁶⁹. Ταῦτα γὰρ, φησὶ, τολμῶσιν, οὐχ ἡγούμενοι σε ἐφορᾶν, οὐδὲ προμηθεῖσθαι τῶν ἀνθρωπέων⁷⁰ πραγμάτων⁷¹· οὐχ ἀπλῶς δὲ πρόκειται τὸ ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἀλλ' εἰς αὐξήσιν τῆς κατηγορίας. Πολλὴν γὰρ περὶ τὸν λαόν τοῦ Θεοῦ καταμαθόντες πρόνοιαν, τὴν διὰ τῶν προφητῶν, τὴν διὰ τῶν ἱερέων, τὴν ἐν πολέμῳ, τὴν ἐν εἰρήνῃ, οὐ δειμαίνουσιν ὡς ἐφορῶντα τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Ἐντεῦθεν αὐτοῖς εἰσφέρει συμβουλίην καὶ παραίνεσιν, [⁷² οὐ μόνον δὲ τὸ τηλικαῦτα τοῖς τοιαῦτα νενοσηκόσιν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ νῦν καὶ παντὸς τοῦ βίου κρατοῦσιν.]

η'. « Σύνετε δὲ, ἄφρονες⁷³ ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ, ποτὲ⁷⁴ φρονήσατε. » Ὅψέ⁷⁵ γ' οὐν ποτε, ὡ ἀνόητοι, συνιδεῖν ἐβλήσατε, καὶ⁷⁶ μαθεῖν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν· [⁷⁷ ὅτι ἀράχην ἔοικεν ἡ τοῦ παρόντος βίου κατάστασις.]

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ Θεόν. cod. 2 Ποιητήν. ⁵⁶ Καί. cod. 1 præm. τόν. ⁵⁷ cod. 2 ἀνταπόδομα. ⁵⁸ Δεῖξον. cod. 1 add. ὡ Δέσποτα. ⁵⁹ Τῆς οἰκ. κριτῆς. cod. 1 οὐ μόνον τοῦ παντὸς Δημιουργός, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κριτῆς. ⁶⁰ Ἄδικ. Hebr. דָּרָךְ, durum. ⁶¹ Λαλ. Hebr. דַּבְּרָהֶן, efferent sese. ⁶² cod. 1 ἴκετευσεν. ⁶³ Ἄδικ. cod. 1 add. καὶ τίνος ἕνεχεν αἰτεῖ ταῦτα διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ⁶⁴ Ὀρφ. Hebr. אֵתְרוֹם, advenam. ⁶⁵ cod. Προσηλ. Hebr. יְתוּמָן, orphanos. ⁶⁶ Πατ. ἐρημ. cod. 1 πατέρας. ⁶⁷ Γὰρ. cod. 1. καί. ⁶⁸ Ἄνθρ. cod. uterque Κύριος, ut in textu τῶν Ὁ. ⁶⁹ Ἐπίτασις. cod. 1 præm. αὐτῶν ἡ. ⁷⁰ cod. 2 ἀνθρωπίνων. ⁷¹ Πραγμ. cod. 1 add. Περὶ δὲ τῶν οὕτω οἰκονομούων ἵνα μὴ λέγω κατατυραννούων, οὐκ ἂν ἀφιθάλοι τις· καὶ μέχρι τοῦ παρόντος τὸν ἀνδραποδισμὸν ὄρων τῶν ἀδικουμένων, τὴν ἀνωσίαν καὶ τὴν ἀναίρεισιν τῶν πασχόντων καὶ ὑπομόντων. Καὶ ἵνα Δεσποτικὴν μαρτυρίαν φῆσω πρὸς τοὺς σοῦντας· ὁ ἔγων ὡτα ἀκούειν, ἀκουέτω. *Dari autem qui tales, ne dicam tyrannos, se præstant, nemo dubitaverit. Videmus enim ad hunc usque diem injuria affectos in captivitate abduci, vinculis includi, aliosque qui multa passi sunt interfici. Utque Domini nostri ad eos qui intelligunt, utar testimonio: « Qui aures habet ad audiendum, audiat. »* ⁷² E cod. 1. ⁷³ Ἄφρ. cod. 1 præm. λέγων ⁷⁴ Ποτὲ. Hebr. מָהֵן, quando. ⁷⁵ Ὅψέ — σύνειν. Des. in cod. 2. Ante ὅψέ cod. 1 præm. λέγει: δὲ ὅτι. ⁷⁶ Συριδ. ἐθελ. καί. cod. 1 θελήσατε. ⁷⁷ E cod. 1.

θ. « Ὁ φυτεύσας τὸ οὖς, οὐχὶ ἀκούει; ἢ ὁ πλάσας τὴν ὀφθαλμὸν, οὐχὶ κατανοεῖ, » Σφόδρα συλλογιστικῶς τὴν διδασκαλίαν προσήνεγκεν ⁷⁸. Ὁ ἐκ πηλοῦ γὰρ, φησί, τὸν ὀφθαλμὸν διαπλάσας, καὶ τὴν ὀπτικήν ἐνεργείαν αὐτῷ δωρησάμενος, καὶ τὰ ὄψα ὡσαύτως δημιουργήσας, καὶ τὴν ἀκουστικὴν αἰσθητικὴν χαρισάμενος, αὐτὸς οὐχ ὄρα, οὐδὲ ἀκούει, ἀλλὰ ὁ τοῦτων δημιουργὸς ἐστέρηται τῆς ἐνεργείας ἣν τοῖς ἄλλοις κεχάρισται;

ι. « Ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει; » Τὰ ἔθνη, φησὶν, ἃ μῆτε νόμον ἐδέξαντο, μῆτε προφητικῆς ἀπολαύει διδασκαλίας, ὑποβάλλει παιδείαις, καὶ τὴν ὑμέτεραν οὐκ ἐλέγξει παρανομίαν; « Ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνῶσιν. » Καὶ μὴν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν αὐτὸς ἐδημιούργησε λογικὴν, καὶ διὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων, καὶ καθ' ἑκάστην γιγνομένων ἡμέραν, πλείονα τὴν γνῶσιν ἐργάζεται ⁷⁹.

ια. « Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, οὗτοι εἰσὶ μάταιοι. » Ἄλλὰ γὰρ οὐ μόνον ὄρα καὶ ἀκούει· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡμετέρους ἐπίσταται λογισμοὺς, τοὺς ψευθεὶς περὶ τῆς αὐτοῦ ⁸⁰ προνοίας τοπιζόμενος· οὕτως ἐκεῖνοις ⁸¹ τὴν προσφυῆ ποιησάμενος θεραπείαν, προσφέρει τοῖς ἀδικουμένοις ἀποκρίωσαν ψυχαιωγίαν· πιθανωτέραν δὲ αὐτὴν ἐργαζόμενος παύει ⁸² τοὺς λόγους.

ιβ. « Μακάριος ἄνθρωπος ⁸³, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε· καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξεις αὐτόν. » Πολλοὶ μὲν γὰρ ἀθλοῦ, εἰώθασιν ἀποκαλεῖν τοὺς τὴν εὐσεβείαν ἀσπαζόμενους [⁸⁴ καὶ ἀδικίαν ὑφισταμένους· ἐγὼ δὲ αὐτοὺς ζηλωτοὺς καὶ μακαρίους ἀποκαλῶ, ⁸⁵ παιδεύσιν γυμναζόμενους,] καὶ τοὺς ⁸⁶ θεοῦ νόμου ⁸⁶ καρπομένους τὴν ὠφέλειαν.

ιγ. « Τοῦ ⁸⁷ παραύναι αὐτόν ⁸⁸ ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν. » Ὁ γὰρ μικρὰν παιδείαν κατὰ τὸν παρόντα βίον δεχόμενος, πραότερον ἔξει τὸ μέλλον κριτήριον· ἡμέραν γὰρ πονηρῶν ⁸⁹, τὴν αἰώνιον ἐκάλυψε κόλασιν. « Ἔως οὗ ὄρυγῃ τῷ ἀμαρτωλῷ βόθρος. » Οἱ γὰρ τὴν παρανομίαν ἀσπαζόμενοι τῇ διηκεῖ τιμωρίᾳ παραδοθήσονται ⁹⁰. Ὡστερ γὰρ τὸν εἰς βαθὺ ἐμπετόντα βόθρον ἀναβῆναι τῶν ἀδυνάτων, μηδὲν ἐπιμύνοντος· οὕτω διαφυγεῖν τὴν αἰώνιον ἀδύνατον κλάσιν, μὴ τῆς θείας τοῦτο βουλομένης φιλανθρωπίας.

ιδ. « Ὅτι οὐκ ἀπόσεται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει. » ⁹¹ Κληρονομία οὐ τὸν Ἰσραὴλ ὠνόμασε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν· καὶ μάλιστα τοῦτον. Περὶ μὲν γὰρ ἐκεῖνος ὁ μακάριος, ἔφη Μωϋσῆς· « Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Περὶ δὲ τοῦ νέου λαοῦ, ὃν ὁ ἐκ Θεοῦ θεὸς τῷ ἐκούσῃφ θανάτῳ περιεποιήσατο, συγκληρονόμους ὀνο-

⁹¹ Deut. xxxii, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ cod. 1 προσήνεγκεν. ⁷⁹ Ἐργ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁸⁰ Αὐτοῦ. Des. in cod. 2 ⁸¹ cod. 2 ἐκεῖνων. ⁸² Ποιεῖται. cod. 1 præm. ὡς πρὸς τὸν θεὸν διαλεγόμενος. ⁸³ Ἄρθρ. cod. Vat. præm. ὁ. ⁸⁴ E cod. 1. Pro ἀδικ. ὑφιστ., legere mallet ἀπὸ ἀδικίας ὑφισταμένους. ⁸⁵ cod. 2 τοῦ. ⁸⁶ Νόμου. cod. 1 add. καὶ τῆς χάριτος. ⁸⁷ Τοῦ — αὐτόν. Hebr. ἢ τῷ ῥῆσῃ, ut quietem ei concilies. ⁸⁸ Rec. lectio h. l. est αὐτῷ. ⁸⁹ cod. 1 ἡμέρας γὰρ πονηρῶς. ⁹⁰ Παραδ. cod. 2 παρσπεμφθήσονται. ⁹¹ E cod. 1.

VERS. 9. « Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? » Valido argumento **1279** doctrinam astruit. Qui ex luto, ait, oculum finxit, quique videndi vim ipsi largitus est, auresque similiter formavit, et audiendi sensum donavit, ipse non videt, et non audit, sed horum opifex viribus caret, quas aliis largitus est?

VERS. 10. « Qui corripit gentes ane arguet? » Gentes, ait, quæ nec legem acceperunt, nec prophetica doctrina perfruuntur, suppliciiis subjicit, et vestram iniquitatem non arguet? « Qui docet hominem scientiam. » Atqui hominum naturam rationis participem ipse composuit, et per ea quæ in totius mundi machina cernuntur, atque in singulis dies fiunt, majorem scientiam efficit.

VERS. 11. « Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. » Etenim non modo videt et audit, verum etiam nostras cogitationes novit, falsa de ejus providentia suspicantes. Congruente ad hunc modum illis adhibita medicina, injuria affectis idoneam consolationem affert: probabiliorem vero ipsam verbis efficit.

VERS. 12. « Beatus homo quem tu erudiveris, Domine, et de lege tua docueris eum. » Multi enim miseros vocare solent eos qui pietatem amplexi sunt, [et ab iniquitate recesserunt: ego vero summo prece laudandos et beatos voco eos, utpote qui in disciplina exercentur,] et qui ex divina lege fructum percipiunt.

VERS. 13. « Ut mitiges eum a diebus malis. » **1280** Qui enim exiguam correptionem in presenti vita sustinuit, futurum judicium mitius habebit. *Diem enim malum sempiternum* vocavit supplicium. « Donec sodiatur peccatori fovea. » Qui enim iniquitatem adamarunt, perenni supplicio tradentur. Sicut enim is qui in profundam foveam prolapsus est, nemine opem ferente, ex illa emergere nequit: sic fieri non potest ut æternam penam declinent, nisi divina benignitas hoc voluerit.

VERS. 14. « Quia non repellet Dominus populum suum, et hæreditatem suam non derelinquet. » [*Hæreditatem non Israel tantum vocavit, sed etiam populum e gentilibus collectum, et in primis hunc. De illo enim præstantissimus dixit Moses: « Et portio Domini factus est populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel. » Ad novum autem quod attinet populum, quem Deus ex Deo spontanea morte sibi acquisivit, eohæredum no-*

mine insignitur a beato Apostolo. Ipse enim novum testamentum et veram portionem constituit, scilicet illi quos per lavacrum regenerationis quasi denuo formavit.] Et Dei populus in hac vita congruente ope perfruetur, utpote qui hæreditas et populus ejus nuncupatur.

VERS. 15. « Quousque justitia convertatur in judicium? » Hanc igitur opem consequetur, donec Dei justitia apparuerit, omnibus hominibus judicium reddens. Tacite autem innuit divinus sermo **1281** Dei et Salvatoris nostri incarnationem, et Judæorum abnegationem. *Justitiam* enim ipsum vocavit Dominum Christum. Ipse enim Sol justitiæ nominatus est, et de ipso beatus Paulus dicit: « Datus est nobis a Deo sapientia, justitia, et sanctificatio, et redemptio ». » Cum igitur de Dei provi. lencia mentionem fecisset, et dixisset: « Quoniam non repellet Dominus plebem suam, et hæreditatem suam non derelinquet, » et futuram eorum negationem prævidisset, merito subdidit: « Donec justitia convertatur in judicium. » Nam quandiu justitiæ adventum non negaverint, cæleste auxilium consequentur. « Et juxta illam omnes qui recto sunt corde. » Aquila vero et Theodotio, *Et post illam omnes qui recto sunt corde.* Hoc enim salutare, inquit, quod justitiam vocavit, sequentur illi qui mentem perfidiæ expertem habent, rectisque utuntur ratiocinationibus. His vero Domini verba respondent. Nam videns Petrum et Andream mittentes rete in mare, dixit eis: « Venite post me, et faciam vos piscatores hominum ». » Et ei qui dixit: « Permite mihi ut revertar, et patrem meum sepeliam, » dixit: « Sine ut mortui sepeliant mortuos suos, tu autem veniens sequere **1282** me ». » Judæorum igitur curam, inquit, geret, usque ad abnegationem: eos autem qui recto sunt corde, asseclas habebit, ipsi adhærentes, et ipsum amplectentes, nec penitus volentes ipsum derelinquere.

VERS. 16. « Quis consurget mecum adversus malignantes, aut quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem? » Manifestius Symmachus: *Quis surget mei causa adversus improbos? quis stabit pro me contra operantes iniquitatem? Omni*

μάξει ὁ θεὸς Ἀπόστολος· αὐτοὺς γὰρ τὴν νέαν διαθήκην καὶ ἀληθινὴν μερίδα ὀρίζεται· οὗς διὰ λωτροῦ παλιγγενεσίας ἀνέπλασεν.] Καὶ κατὰ τὴν παρόντα δὲ βίον τῆς προσηκούσης ἀπολαύσεται προμηθείας ὁ θεὸς λαὸς, ἅτε δὴ κληρονομία καὶ λαὸς αὐτοῦ χρηματίσας.

ἰς. « Ἔως, οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν, » Ταύτης μέντοι τεύξεται τῆς προνοίας, ἕως ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φανῇ, πάντων ἀνθρώπων ποιουμένη τὴν κρίσιν. Αἰνίττεται δὲ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀρῆσιν. *Δικαιοσύνην* γὰρ αὐτὸν ἐκάλεσε τὸν Δεσπότην Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ καὶ Ἥλιος δικαιοσύνης ὑπόμασται, καὶ περὶ αὐτοῦ ἔφη ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἐδόθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε, καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » Τῆς τοῦ Θεοῦ τοίνυν μνημονεύσας προνοίας, καὶ εἰρηκῶς, ὅτι « οὐκ ἀπώσεται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείψει, » καὶ τὴν ἐσομένην αὐτῶν προθασάμενος; ἀρῆσιν, εἰκότως ἐπιγαγεν, « Ἔως οὗ ἐπιστρέψῃ δικαιοσύνη εἰς κρίσιν. » Ἔως γὰρ ἂν μὴ ἀρνηθῶσι τῆς δικαιοσύνης τὴν ἐπιφάνειαν, τῆς ἀνωθεν τεύξονται προμηθείας. « Καὶ ἐχόμενοι αὐτῆς πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ » Ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίω· *Καὶ ὁπίσω αὐτῆς πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.* Τοῦτ' ἔγωγε, φησὶ, τῷ σωτηρίῳ, ὃ δικαιοσύνην ἐκάλεσεν, ἀκολουθήσουσιν οἱ καθαράν ἀπιστίας διάνοιαν ἔχοντες, καὶ εὐθεῖς χρώμενοι λογισμοῖς. Συμβαίνει δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦ Κυρίου τὰ ῥήματα. Ἰδὼν γὰρ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀνδρέαν βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν, εἶπεν αὐτοῖς· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων. » Καὶ τῷ εἰρηκῶτι· « Ἐπιτρέψον μοι ἀπελθεῖν θάψαι τὸν πατέρα μου, » εἶπεν ὁ Κύριος· « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς, σὺ δὲ ἔλθων ἀκολουθεῖ μοι. » Ἰουδαίων μὲν οὖν, φησὶ, μέχρι τῆς ἀρνήσεως ποιήσεται πρόνοιαν, τοὺς δὲ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ ἀκολουθοῦς ἔξει, ἐχομένους αὐτοῦ, καὶ ἀντεχομένους, καὶ καταλιπεῖν οὐδ' ὧλος ἀνεχομένους.

ἰς. « Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένους, ἢ τίς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; » Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος· *Τίς ἀναστήσεται ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς κακοῦργους; τίς ἐνστήσεται ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς ἐργαζομένους ἀδι-*

• I Cor. 1, 50. • Matth. iv, 19. • Luc. ix, 60.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ Καὶ κατὰ. cod. 1 præm. τούτους γάρ. ⁹⁹ Δέ. Abest a cod. 1. ¹⁰⁰ cod. 1 ἀπολαῦσαι. ¹⁰¹ Ὁ θεὸς λαός. Des. in cod. 1. ¹⁰² cod. 1 κληρονομίαν. ¹⁰³ cod. 1 λαόν. ¹⁰⁴ cod. 1 χρηματίσοντας. ¹⁰⁵ Ἔως — κρίσιν. Hebr. : *Nam ad justitiam redibit judicium.* ¹⁰⁶ Χριστόν. cod. 1 add. τὸν Θεὸν ἡμῶν. ¹⁰⁷ Αὐτός. cod. 2 præm. ὁ. ¹⁰⁸ Μακ. cod. 2 Ἀπόστολος. ¹⁰⁹ Ἐδόθη. Rec. lectio l. c. est ἐγενήθη. ¹¹⁰ cod. 2 θεασάμενος. ¹¹¹ Ἀρῆσιν. cod. 1 add. τῶν Ἰουδαίων. ¹¹² Ἐπιγ. cod. 1 περὶ αὐτῶν ἔφησεν. ¹¹³ Προμ. cod. 2 præm. προνοίας καί. ¹¹⁴ Ὁ — καρδίᾳ. cod. 1 ἀντὶ τοῦ ἀκολουθοῦσι τῇ σοφίᾳ ὅσοι τοίνυν τοῦτ' πιστεύσαντες Θεὸν ἐκ Θεοῦ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν, τούτους εὐθεῖς ἐκάλεσε τῇ καρδίᾳ. *Hoc est, sapientiae studio sunt aditii: quoque itaque in eum credunt, et Deum ex Deo confitentur, hos rectos corde vocavit.* ¹¹⁵ Τοῦτ' — ἀκολ. cod. 1 τοῦτ' δὲ ἀκολουθοῦσιν. cod. 2 pro τοῦτ' habet τοῦτο. ¹¹⁶ cod. 2 τῷ σωτήριον. ¹¹⁷ Ἀπίστ. cod. 1 τῆς πίστεως. ¹¹⁸ Μὲν οὖν, φησὶ. cod. 1 μέντοι. ¹¹⁹ Μέχρι. cod. 2 χρή με. ¹²⁰ cod. 2 ποιῆται. ¹²¹ cod. 2 ἔξω. ¹²² cod. 2 αὐτούς. ¹²³ Καὶ — ἀρεχ. Des. in cod. 2. ¹²⁴ Σαφ. — Σύμμαχος. cod. 1 Ὁ Σύμμαχος λέγει, ὅτι. ¹²⁵ Τίς. cod. 1 præm. ἦ.

κίας²¹· Πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιμ²², φησίν, ἔρημος· ἄ βοήθειά, ἀλλ' ἔγω τὸν μέγαν ἐπίκουρον²³, τὸν σκεδάσαι βῆδιως δυνάμενον τῶν ἐναντίων τὸ στέφος· Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπιπερομένων δέδηλωσαν.

ιζ'. « Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐδοθήσῃ μοι παρὰ βραχὺ παρήκτισε τῷ ᾄδῃ²⁴ ἡ ψυχὴ μου. » Εἰ μὴ γὰρ τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας ἀπήλυσσα²⁵, πάντως ἂν με θανάτῳ παρέδωκαν.

ιη'. « Εἰ ἔλεγον, σεσάλευται ὁ πούς μου, τὸ ἔλεός σου, Κύριε, ἐδοθῆι μοι. » Παραυτίκα γὰρ τὴν σὴν ἐπικαλούμενος πρόνοιαν, καὶ τὴν οἰκέλαν²⁶ διδάσκων ἀσθένειαν, τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἀπήλυσαν²⁷.

ιθ'. « Κατὰ²⁸ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου²⁹ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, αἱ παρακλήσεις σου εὐφράναν³⁰ τὴν ψυχὴν μου. » Ἀναλογοῦσαν δὲ ταῖς ὀδύναίς τὴν παρὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος ἐδεχόμενην παραψυχὴν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Καθὼς περισεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ³¹ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Καὶ πάλιν³² Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ'³³ οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι³⁴· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. »

κ'. « Μὴ συμπροσέσται³⁵ σοι θρόνος ἀνομίας, ὁ πλάστων κόπον ἐπὶ πρόσταγμα³⁶. » Σαφέστερον δὲ³⁷ ὁ Σύμμαχος· *Μὴ συναρθῆσται σοι θρόνος ἐπηρείας, ὁ πλάστων ταιλαπωρίαν κατὰ προστάγματός·* Οὐκ ἀνέξῃ, φησὶ, κοινωῆσαι τῆς ἀδικίας τοὺς παρανόμως δικάζουσιν· οἱ ἐναντίαν τοῖς ὑπὸ σοῦ προσταταγμένοις τὴν ψῆφον ἐκφέροντες, τὴν ἐντεῦθεν ζυομένην ἐπισπῶνται ταιλαπωρίαν. « Θρόνον γὰρ ἐπηρείας καὶ³⁸ ἀνομίας » τοὺς ἀδίκους· ἐκάλεσε δικαστὰς, οἱ κόπον καὶ ταιλαπωρίαν δρέπονται τῆς ἀδικίας καρπὸν.

κα'. « Θηρεύουσιν³⁹ ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶων καταδικάζονται. » Ἔργον γὰρ τοῖς παρανόμοις τούτοις δικασταῖς, πάσῃ μηχανῇ κατὰ τῶν δικαίων κεχρησθαι, καὶ τῶν⁴⁰ ἀθῶων καὶ ἀναίτιων καταψηφίζεσθαι θάνατον, [καὶ τὰς ἄλλας τιμωρίας· δημεύσεις λέγω καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις.]

κβ'. « Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος καταφυγὴ⁴¹· καὶ ὁ Θεός μου εἰς βοήθην ἐλπίζος μου. » Ἐγὼ δὲ⁴² τῆς

• II Cor. 1, 5. • II Cor. 14, 8, 9.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

²¹ Ἄδικ. cod. 1 add. τούτους γὰρ λέγει ἐργαζομένους ἀνομίαν. ²² *Elm.* Abest a cod. 1. ²³ Ἐπιχ. cod. 1 add. τὴν δι' ἐμὲ καὶ θάνατον ἐλόμενον, qui mei causa etiam mortem subiit. ²⁴ *Τῷ ᾄδῃ.* Hebr. *In silentio*, s. loco silentii, i. q. sepulchro, ut psal. cxv, 17 juxta Hebr. ²⁵ Ἀπήλυσσα—*παρέδωκα*. cod. 1· Ἀπήλυσσα πάντες οἱ τὴν εἰς αὐτὸν ἔχοντες πεποθήσιν· καὶ μάλιστα ὁ ἀναριθμητος κατάλογος τῶν ἀλοφθόρων μαρτύρων, οἱ μακάριοι ἀπόστολοι, πάντως ἂν αὐτοὺς θανάτῳ πικροτάτῳ παρέδωκαν. (Nisi enim ab ipso opem consecuti essent, qui fiduciam in eo collocabant, et potissimum innumeris strenuorum martyrum caetus, beatissime apostoli, omnino acerbissima morti eos tradidissent.) ²⁶ *Οἰκέλαν.* cod. 1 ἐμαυτοῦ. ²⁷ Ἀπήλυσαν. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ ἐστὶ. ²⁸ *Κατὰ.* cod. Vatic. præm. Κύριε, quod tamen a textu Hebr. et a cod. Alex. abest. ²⁹ *Τῶν ὀδ. μου.* Hebr., *Cogitationum mearum.* ³⁰ *Εὐφράναν.* Ita leg. in cod. Alex.; sed Vat. habet ἠγάπησαν. Hebr. *ἠψῶν* recreant. ³¹ Χριστοῦ. cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ. ³² *Πάλιν.* col. 1 a lid. ὁ αὐτός. ³³ Ἄλλ'.—*ἀπορούμενοι.* Des. in cod. 1. ³⁴ cod. 1 ἐγκαταλιμπανόμενοι. ³⁵ cod. uterque συμπροσέσται, quæ est lectio cod. Alex. ³⁶ *Ἐπὶ προστ.* Hebr.: *Contra statutum* (iustitiam). ³⁷ *Δέ.* Abest a cod. 2. ³⁸ *Ἐπηρ.* καλ. Des. in cod. 1. ³⁹ *Θηρ.* Hebr.: *Turmatim conveniunt.* ⁴⁰ *Τῶν ἀναίτι.* cod. 2 τὸν ἀθῶων καὶ ἀναίτιων. ⁴¹ E cod. 1. ⁴² *Rec. lectio h. l. est εἰς καταφυγὴν.* ⁴³ *Δέ.* cod. 1 μὲν φησι.

Ego autem a Domino opem consecutus sum, ipsumque tutissimum vallum habui.

Vers. 23. « Et reddet illis Dominus iniquitatem ipsorum, et in malitia eorum disperdet eos, disperdet illos Dominus Deus. » Porro illi laborum suorum colligent fructus, condignaue sceleris præmia accipient. Hæc non illis solis, sed etiam omnibus hominibus scripta sunt. De omnibus enim hominibus universorum Deus curam gerens, congruentem omnibus adhibet medicinam.

INTERP. PSALMI XCIV.

« Laus cantici Davidi. » Sine titulo apud Hebræos. Josias rex admodum pius fuit. Hic cum vidisset majorem partem populi idolorum cultum amplexum esse, præcepit x omnes idolorum sacerdotes necari, et horum aras radicitus conveli, et effossis sepulcris mortuorum sacerdotum, horum ossa in ipsis dæmonum aris combussit. Deinde convocatum universum populum commonefecit ut pœnitentiam agerent, Deumque placarent, et hoc pacto declinarent perniciem minis intentatam. Oida enim prophetissa 1285 gravia et acerba toti populo prædixerat. Hæc igitur beatus David propheticus oculis e longinquo prævidens, hunc conscripsit psalmum, tum in illorum utilitatem, tum ad omnium hominum doctrinam. Compositus autem est psalmus ex persona Josiæ, et Dei sacerdotum.

Vers. 1. « Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro. » Tripudiantium est exordium, et gaudentium quod ab impietate liberati sint. Communiter, inquit, triumphalem Deo hymnum offerimus. Jubilatio enim vincentium est vox. Vicit quippe piorum chorus impiorum agmen. Merito igitur triumphalem Deo offerunt cantilenam; [et in primis Apostolorum ac martyrum cætus. Præterea vero omnes etiam qui his similes sunt, sibi dicta esse putent ista: « Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo Salvatori nostro, » qui per passiones nostram præstitit salutem, ut nos omnes a doloribus immunes redderet; imo qui etiam ad infernum descendere voluit, ut nos in cælum adduceret.]

Vers. 2. « Veniamus ante faciem ejus cum confessione, et cum psalmis jubilemus ei. » Ante supplicii tempus pœnitentiam agamus, et priusquam in nos sententiam proferat, Dominum demulcea-

x IV Reg. xxiii, 4 seqq. y IV Reg. xxii, 15 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁴ Ἀπὸ τῆς λαύσης. cod. 1 add. καὶ ἀπολαύσω. ⁴⁵ Ἔσχατον. cod. 1 add. καὶ ἔξω. ⁴⁶ Cod. 1 ὄχλον. ⁴⁷ cod. 2 ἀνταποδώσει. ⁴⁸ Κατά. Abest a textu τῶν O'. ⁴⁹ Ἄγραν αὐτοῦς. Hebr. **QHNYSI**, excindet eos, quod repetitur in textu Hebr. ⁵⁰ Θεός. In textu τῶν O' adhi solet ἡμῶν. Hebr. : *Deus pater*. ⁵¹ Ὁ Θεός. cod. 1 Χριστός ὁ Θεός ἡμῶν καὶ. ⁵² Οὗτος. cod. 1 add. δέ. ⁵³ cod. 2 καταφλεγῆναι. ⁵⁴ Τούτων. Abest a cod. 2. ⁵⁵ Ἰερῶν. cod. 2 Ἰουδαίων. ⁵⁶ Ἐν — βωμοῖς. Des. in cod. 2. ⁵⁷ Τοῖς — βωμοῖς. cod. 1 καὶ σὺν αὐτοῖς τοῖς τῶν δαιμόνων βωμοῖς. ⁵⁸ Πάντων. cod. 1 τῶν. ⁵⁹ Τῶν — ἡμῶν. Hebr. *Petræ salutis nostræ*. ⁶⁰ Κοινῆ — φησί. cod. 1 λέγουσι δὲ, ὅτι κοινῆ τῶν. ⁶¹ E cod. 1. ⁶² Πρὸ τοῦ. cod. 1 πρᾶμ. Ὡς μόνον ταῦτα λέγουσι πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ. *Non modo ante incarnationem Dei Verbi hæc dicunt, sed etiam.* ⁶³ Τῆς τιμ. τῆ. cod. 1 τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ἀντὶ τοῦ. ⁶⁴ Καὶ. Abest a cod. 1.

Ἀ παρὰ τοῦ Δεσποτοῦ προνοίας ἀπῆλαυσα⁴⁴, καὶ αὐτὴν ἔσχον⁴⁵ περίβολον ἰσχυρόν⁴⁶.

κγ'. « Καὶ ἀποδώσει⁴⁷ αὐτοῖς Κύριος τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ⁴⁸ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανεῖ αὐτοὺς⁴⁹ Κύριος ὁ Θεός⁵⁰. » Ἐκεῖνοι δὲ τρυγητοῦσι τοὺς τῶν ἰδίων πόνων καρπούς, καὶ τῆς πονηρίας ἀξία τὰ ἐπιχειρα δέξονται. Ταῦτα οὐκ ἐκεῖνοι μόνως, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγράφη. Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ὁ⁵¹ τῶν ὅλων Θεὸς προμηθεύμενος, πᾶσι τὴν πρόσφορον προσφέρει θεραπείαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΛΔ' ΨΑΛΜΟΥ.

« Αἴνος ᾠδῆς τῷ Δαβὶδ. » Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς κομιδῇ γέγονεν εὐσεβῆς. Οὗτος⁵² θεασάμενος τοῦ λαοῦ τὸ πλεῖστον τὴν τῶν εἰδώλων ἀσπασίμενον θεραπείαν, προσέταξε μὲν ἅπαντας κατατρυφῆναι⁵³ τῶν εἰδώλων τοὺς ἱερέας, τοὺς δὲ τούτων⁵⁴ βωμοὺς ἐκ βάθρων ἀσπασθῆναι· τῶν δὲ τετελευτηκῶτων ἱερέων⁵⁵ ἀνορύξας τοὺς τάφους, τὰ τούτων ὀσά κατέκαυσεν ἐν⁵⁶ αὐτοῖς τοῖς⁵⁷ τῶν δαιμόνων βωμοῖς. Εἶτα τὴν λαὸν ἅπαντα συν-αθροίσας, μεταμελεῖα⁵⁸ χρήσασθαι παραίνει, καὶ τὸν Θεὸν ἰλεώσασθαι, καὶ τοῦτω διαφυγεῖν τῷ τρόπῳ τὴν ἠπειλημένην πανωλεθρίαν. Ὅλδ' ἀ γὰρ ἡ προφητικὴ δεινὰ καὶ χαλεπὰ παντὶ προεθέσπισε τῷ λαῷ. Ταῦτα τοῖνον πόρρωθεν ὁ μακάριος Δαβὶδ τοῖς προφητικαῖς ὀφθαλμοῖς προῖδων, τοῦτον συνέγραψε τὸν ψαλμὸν, καὶ εἰς ἐκείνων ὠφέλειαν, καὶ διδασκαλίαν πάντων⁵⁹ ἀνθρώπων. Ἐσχημάτισται δὲ ὁ ψαλμὸς ἐκ προσώπου τοῦ Ἰωσίου, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἱερέων.

α'. « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν τῷ⁶⁰ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. » Χορευόντων ἐστὶ τὸ προοίμιον, καὶ ἠδομένον ἐπὶ τῇ τῆς ἀσεβείας ἀπαλλαγῇ. Κοινῆ⁶⁰, φησί, τῷ Θεῷ τὸν ἐπινίκιον ἀναπέμφωμεν ὕμνον. Ὁ γὰρ ἀλαλαγμὸς νικούντων ἐστὶ φωνή. Ἐνίκησε δὲ τῶν εὐσεβῶν ὁ χορὸς τὸ στίφους τῶν δυσσεβῶν. Εἰκότως τοῖνον τὴν ἐπινίκιον ᾠδὴν προσφέρουσι τῷ Θεῷ· [⁶¹ καὶ μάλιστα ὁ τῶν ἀποστόλων καὶ μαρτύρων χορὸς. Ἄλλως δ' ἂν νοήσεται καὶ ἅπαντες οἱ κατ' αὐτοῦ· « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν, » τῷ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν διὰ παθημάτων πραγματευσαμένῳ· ἵνα πάντας ἡμᾶς ἀπαθείας ἀξιώσει· τῷ ἐλομένῳ κατελθεῖν μέχρι τοῦ ἄδου ἵνα ἡμᾶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναγάγῃ.]

β'. « Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει· καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. » Πρὸ τοῦ⁶² καιροῦ τῆς τιμωρίας τῆ⁶³ μεταμελεῖα⁶⁴ χρησώμεθα, καὶ⁶⁴ πρὶν τὴν καθ' ἡμῶν ἐξενεχθῆναι ψῆφον,

τὴν Δεσπότην ἐκμειλιξώμεθα · προσενέγκωμεν δὲ αὐτῷ καὶ τὴν πρέπουσαν ὕμνωδιαν. Ἐἵτα διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὴν νίκην, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν ἤτταν⁶⁶.

γ. « Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος, καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἀρῥήτος γὰρ ἡ τοῦ ἡμετέρου Δεσπότης δύναμις. Οὗτος Θεὸς⁶⁶ ἀληθής, οὗτος κατὰ πάντων ἔχει τὸ κράτος, καὶ τὴν ψευδῆ προσηγορίαν ἐλέγχει τῶν καλουμένων θεῶν. Ἐἵτα⁶⁷ ὡς δυνατόν ἀνθρωπεῖα φύσει τῆς θείας δυνάμεως τὰ τεκμήρια δείκνυσιν.

δ, ε. « Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ⁶⁸ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὄρεων αὐτοῦ εἰσιν. Ὅτι αὐτοῦ εἰσιν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν · καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. » Πάντων ἐστὶ ποιητής, πάντων Δεσπότης, αὐτὸς τὰ πάντα κυβερνᾷ · ἐν τῇ χειρὶ περιέχει⁶⁹ τὴν κτίσιν⁷⁰, τὴν ὑγρὰν οὐσίαν, καὶ τὴν ξηρὰν αὐτὸς ἐδημιούργησε λόγῳ · αὐτοῦ εἰσι καὶ τῶν ὄρεων αἱ κορυφαί, καὶ μυριάκις οἱ δαίμονες πεθῶσι τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἀνοήτου ἐν τούτοις αὐτοῖς τὰ τεμένη πηγνύναι⁷¹.

ς. « Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ, κλαύσωμεν⁷² ἐναντίον [ἱ] Κυρίου] τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. » Συνδράμωμεν τοίνυν προθύμως, καὶ τὸ προσήκον αὐτῷ προσενέγκωμεν σέβας, καὶ ὀλοφύρομενοι, καὶ θαυμάζοντες, τὸν ἔλεον ἐξαιτήσωμεν · αὐτὸς γὰρ ἡμῶν καὶ Ποιητὴς καὶ Δεσπότης. Διδάσκει δὲ καὶ ἡ ἱστορία καὶ τοῦ Ἰωσήφ, καὶ τοῦ λαοῦ τὰ ἰάκρυα, ἃ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Δευτερονομίου πρόβλεψαν.

ζ. « Ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν⁷⁴, καὶ ἡμεῖς λαὸς⁷⁵ νομῆς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. » Καὶ⁷⁶ φύσει Δεσπότης ἡμῶν ἐστὶ, καὶ διαφερόντως ἡμῶν ὑπάρχει Θεός. Λαὸν γὰρ ἡμᾶς οἰκεῖον καλεῖ, καὶ ὡς οἰκεῖτος προβάτοις προσφέρει τὴν ἐπιμέλειαν. [Ἐλέγει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος μετὰ τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ ἐνανθρώπησιν · « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει. » Καὶ πάλιν · « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ τὴν ψυχὴν τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, » καὶ τὰ ἐξῆς.] Ἐἵτα λοιπὸν ἀπειλοῦσι τοῖς μὴ πειθομένοις τὴν τιμωρίαν, καὶ τῇ τῶν πατέρων ἐσειττόμενοι μνήμῃ, καὶ διὰ τῆς ἐκείνης⁷⁸ κατηγορίας τὴν ὠφέλειαν πραγματευόμενοι.

η, θ. « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὡς ἐν τῷ παρακρασμῷ. » Ἐπειδὴ τὴν προτέραν ὕμνων ἀπέδειξαν διὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ὁ Δεσπότης παρεῖδε⁷⁹, νῦν γοῦν αὐτοῦ παραινούντος ἀκούσατε, καὶ τὴν σωτήριον διδασκαλίαν προσφέροντος, καὶ μὴ μιμήσησθε τῶν πατέρων τὴν ἀτέρμονα⁸⁰ καὶ ἀντίτυπον⁸¹ Joan. x, 14, 16. ^a ibid. 14, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Ἦτταν. col. 1 add. καὶ αὐτοῦ τοῦ διαβόλου τὴν κατάλυσιν. ⁶⁶ Θεός. col. 2 γάρ. ⁶⁷ Ἐἵτα. col. 1 præm. Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν εἴλετο γενέσθαι ὁ φιλανθρωπός, ἀλλὰ τὸ εἶναι Θεὸς ἔμεινεν ἀτρέπτος. *Etsi enim pro summo in homines amore homo nasci voluerit, tamen quoad essentialiam divinam permansit immutabilis.* ⁶⁸ Τὰ — γῆς. Hebr. *investigationes terræ*, s. loca iustitia terræ. Aqu. ἐξίχνιασμοί γῆς. Symm. κατώτατα γῆς. ⁶⁹ cod. 2 ἔχει. ⁷⁰ Κτίσιν. col. 2 add. πᾶσαν. ⁷¹ Πηγνύ. col. 1 addit ἀλλ' οὐν γε ἡμεῖς οἱ Θεὸν αὐτὸν ἀληθινὸν ὁμολογοῦντες. *Nos itaque qui illum verum Deum esse profiteamur.* ⁷² Κλαύσωμεν. Hebr. *genua flectamus.* ⁷³ Ex utroque cod. ⁷⁴ Ἦμῶν. col. 1 add. οὐ μόνον ἐκ προσώπου ἐκείνων εἴρηται, ἀλλὰ καὶ ἐκ προσώπου τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. *Non ex eorum tantum persona, sed totius quoque Ecclesiæ nomine hæc dicta sunt.* ⁷⁵ E cod. 2. ⁷⁶ Καλ. col. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ⁷⁷ E cod. 1. ⁷⁸ cod. 2 ἐκείνων. ⁷⁹ Παρεῖδε. Hoc loco desinit col. 2 Aug. ⁸⁰ cod. 1 ἀτεράμονα.

mus : offeramus vero ipsi congruentes laudes. Deinde Dei victoriam, et idolorum **1286** stragem docet.

Vers. 5. « Quoniam Deus magnus est, et rex magnus super omnem terram. » Inexplicabilis enim est potentia Domini nostri. Hic est verus Deus, hic in omnes imperium habet, falsamque appellationem eorum, qui dii appellantur, redarguit. Deinde, quantum humanae naturæ licet, signa potentiae divinae ostendit.

Vers. 4, 5. « Quoniam in manu ejus sunt omnes fines terræ, et altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus formaverunt. » Omnium est conditor, omnium Dominus, ipse omnia gubernat, manu continet rerum universitatem, humidam substantiam et aridam ipse verbo fabricavit : ipsius sunt etiam montium cacumina, licet dæmones stolidis hominibus millies persuaserint, ut eis ibi delubra erigerent.

Vers. 6. « Venite, adoremus, et procidamus ante eum, et ploremus coram Domino, qui fecit nos. » Propenso igitur animo concurramus, et congruentem ipsi honorem offeramus, et lugentes ac plorantes misericordiam efflagitemus : ipse enim est opifex noster et Dominus. Docet autem historia et Josiæ, et populi lacrymas, quas post Deuteronomii lectionem profuderunt.

1287 Vers. 7. « Quoniam ipse est Deus noster, nos autem sumus populus pascui ejus, et oves manus ejus. » Est natura Dominus noster est, et præcipue noster est Deus, quandoquidem nos populum suum nuncupat, et de nobis veluti de propriis ovibus curam gerit. [Ipse etiam Dominus, cum mirabili modo humanam induisset naturam, dicit : « Oves meæ audiunt vocem meam⁷². » Et porro : « Ego sum pastor bonus, et vitam meam depono pro ovibus⁷³, » et quæ reliqua sunt.] Quod reliquum est, deinde infidelibus minitantur pœnam, terrentes eos patrum commemoratione, ac per illam accusationem utilitatem procurantes.

Vers. 8, 9. « Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Sicut in exacerbatione. » Quoniam pristinam vestram impietatem Dominus pro benignitate sua a conspectu suo removit, nunc saltem eum commonefacientem, salutaremque doctrinam afferentem audite, et ne instabilem et renitentem patrum mentem imitemini. *Exacerbationem*

enim sæpius factam in solitudine contradictionem vocavit. Sic etiam in alio ait psalmo : « Quoties exacerbaverunt eum in deserto, et irritaverunt ipsum in terra inaquosa ^b. » Ostendit porro et liberum mentis arbitrium. Non enim simpliciter dixit : Ne obduremini, sed : « Nolite obdurare corda vestra, » docens ipsos esse **1268** auctores hujusmodi duri cordis. Deinde manifestius parentum inobedientiam illis in memoriam revocat.

* « Sicut die tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt, et viderunt opera mea. [VERS. 10.] Quadraginta annis. » Quoniam enim in promissam terram ingredi noluerunt, [sed contradixerunt Deo jubenti] formidinem stolidam et metum objicientes, dicentesque fore ut ipsi occiderentur, et liberi captivi fierent, permisit, ut per quadraginta annos ipsi in solitudine vitæ degenerent, donec consumerentur. « Infensus fui generationi huic, et dixi : Semper hi errant corde. » Aquila et Symmachus, pro verbo *Infensus sui*, posuerunt, *non amice affectus fui*. Idecirco, inquit, genus illud execratus sum, videns levem et inconstantem eorum mentem.

VERS. 11. « Ipsi vero non cognoverunt vias meas, sicut juravi in ira mea : Non introibunt in requiem meam. » Hi autem ad minas juramento confirmatas noluerunt attendere, neque comminationes pœnitentia avertere voluerunt. Propterea terram patris promissam minime consecuti sunt. Nam illam terram, *ejus requiem* appellavit, vel secundum alios interpretes, *quietem*. Quoniam enim in solitudine iter facientes, frequentes loci mutationes faciebant, præeunte tabernaculo, in quo Deus habitare existimabatur, in terra vero promissionis, et ipsi ab itinere **1269** cessarunt, et tabernaculum in consecratis locis fixum fuit, jure *requiem* promissionis terram nuncupavit. *Vias* autem Dei gubernationes appellavit.

INTERP. PSALMI XCV.

« Canticum Davidi, quando domus ædificata fuit post captivitatem : Sine titulo, apud Hebræos. » Nec hanc inscriptionem beatus David conscripsit, nec qui a principio prophetiam interpretati sunt : sed alius quispiam, ut verisimile est, superficie tenus ad sensum psalmi attendens, hunc posuit titulum. Prima facies vero litteræ convenit

^b Psal, cv, 44.

γνώμην. *Παραπικρασμὸν* γὰρ κέκληκε τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ πολλάκις γεγενημένην ἀντιλογίαν. Οὕτω καὶ ἐν ἑτέρῳ ἔφη ψαλμῷ · « Ποσάκις παρεπικράναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, παρῳργίσαν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρῳ. » Ἐδείξε δὲ καὶ τοῦ τῆς γνώμης αὐθαίρετον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε · Μὴ σκληρυνθῆτε, ἀλλὰ « Μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν ⁸¹, » διδάσκων ὡς αὐτοὶ εἰσι τῆς τοιαύτης καρδίας δημιουργοὶ · εἴτα σαφέστερον τῆς τῶν πατέρων ἀπειθείας ἀναμιμνήσκει.

« Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ⁸² ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με ⁸³, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. [1'] Τεσσαράκοντα ἔτη. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσεβῆεν οὐκ ἠβουλήθησαν γῆν, [⁸⁴ ἀλλ' ἀντίειπον κηλεύοντι τῷ Θεῷ,] *δέος ἀλογον προβαλλόμενοι*, καὶ δειλίαν φέσκοντες ⁸⁵, ὡς αὐτοὶ μετὰ ἀναιρεθήσονται, δορυάλωτα δὲ τὰ παιδία γενηθήσεται ⁸⁶, τὸν τεσσαρακοντούτην αὐτοῦ· ἐν τῇ ἐρήμῳ διαγαγεῖν ⁸⁷ παρεσκεύασε χρόνον, ἕως αὐτοὶ κατηναλώθησαν ⁸⁸. « Προσώχθισα ⁸⁹ τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον ⁹⁰, Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. » Ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ *Προσώχθισα*, *Δυσηρεστήθη κερήχασι*· τούτου, φησὶν, ἕνεκα τὴν γενεὰν ἐκείνην ἐβδελυζάμην, τὸ κούφον αὐτῶν καὶ εὐρίπιστον τῆς γνώμης ἰδῶν.

α'. Αὐτοὶ ⁹¹ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου · Εἰ ⁹² εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. » Οἱ δὲ ταῖς ὤμοσμέναις ⁹³ ἀπειλαῖς προσέειπεν οὐκ ἠθέλησαν, οὐδὲ ⁹⁴ μεταμελείᾳ λύσαι τὴν ἀπειλήν ἠβουλήθησαν. Οὐ δὴ χάριν τῆς τοῖς πατέρας ἐπηγγελμένης οὐκ ἀπήλασαν γῆς. Τὴν γῆν γὰρ ἐκείνην *κατάπαυσιν αὐτοῦ* προσήγορευσεν, ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτὰς ἀνάπαυσιν, Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ μεταβάσεις ὁδοποροῦντες ⁹⁵ ἐποιούντο συχνὰς, τῆς σκηπῆς ἡγουμένης, ἐν ἣ κατοικεῖν ὁ Θεὸς ἐνομίζετο, ἐν δὲ τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ αὐτοὶ τῆς ὁδοπορίας ἐπαύσαντο, καὶ ἡ σκηπῆ τοῖς ἀφιερωθεῖσιν ἐνεπάγη χωρίοις, εἰκότως *κατάπαυσιν* ἐκάλεσε τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν. Ὅδοις δὲ Θεοῦ τὰς οἰκονομίας ἐκάλεσεν ⁹⁶.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΛΕ΄. ΨΑΛΜΟΥ.

« Ὡδὴ τῷ Δαβὶδ, ὅτε ὁ οἶκος ὠνοδόμηται μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις ⁹⁷. » Οὐδὲ ταύτην ὁ μακάριος Δαβὶδ ἔγραψε τὴν ἐπιγραφὴν, οὔτε μὴν οἱ ἐξ ἀρχῆς τὴν προφητείαν ἔρμηνευκότες · ἄλλος δὲ τις ὡς εἴκειν τὴν ἐξ ⁹⁸ ἐπιπολῆς διάνοιαν τοῦ ψαλμοῦ κατιδὼν, ταύτην τέθεικε τὴν ἐπιγραφὴν · ἀρμόττει δὲ καὶ τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸¹ Ἰγμῶν. cod. 1 add. ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. ⁸² Πειρ. cod. Vatic. habet πικρασμοῦ. ⁸³ Ms. Abest a cod. Alex. ⁸⁴ E cod. 1. ⁸⁵ Φάσκοιτες. cod. 1 præm. καί. ⁸⁶ cod. 1 γενήσεται. ⁸⁷ cod. 1 διάγειν. ⁸⁸ Καταν. cod. 1 præm. μὲν, et add. οἱ δὲ παῖδες ἠδέθησαν. ⁸⁹ Προσώχθισα. cod. 1 præm. διδ. ⁹⁰ cod. 1 εἶπα. ⁹¹ Αὐτοί. cod. Vat. præm. καί. ⁹² El. Abest a cod. 1. ⁹³ cod. 1 ἐμμοσμέναις. ⁹⁴ Οὐδὲ — ἠβουλ. Des. in cod. 1. ⁹⁵ Ὅδοι. cod. 1 præm. ὡς. ⁹⁶ Ἐκάλισαν. cod. 1 εἶρηξεν. ⁹⁷ Παρ' Ἑβραίοις. Imo etiam apud omnes interpretes Græcos. Conf. Mon!f. in Hexapl. ad h. l. ⁹⁸ Ἐξ. Abest a cod. 1.

ἐπαλεθούσι, καὶ τὸν θεὸν δειμαμένους νεὼν ἢ τοῦ ἁγίου ἱεροῦ ἐπιφάνεια· ἐπειδήπερ ἐν αὐτοῖς ἐσκιαγραφήθη πάντων ἀνθρώπων ἡ σωτηρία. Προθεσπίζει δὲ ὁμοῦς ἡ προφητεία καὶ τὴν προτέραν, καὶ τὴν δευτέραν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν, καὶ τὴν ἐσομένην κρίσιν, καὶ τὴν παρασχεθεῖσαν φῶς τοῖς ἔθνεσι σωτηρίαν⁹⁹.

ε' Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν. » Ἐπὶ καινοῖς γὰρ πράγμασι, καινῆς χρισίας καὶ τῆς ἁγίας ὑμνωδίας. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. » Πῶς ταῦτα Ἰουδαίους ἀρμόττει παρὰ πάντων πολεμουμένων ἀνθρώπων; Οὐ γὰρ ἦσθησαν οἱ τὴν ἐκείνων ἰδόντες ἐλευθερίαν· ἀλλὰ τοὐναντίον ἤχθρόθησαν, καὶ παντοδαποὶ αὐτοὺς κακοῖς περιβαλεῖν ἐπειράθησαν. Ὁ δὲ προφητικὸς λόγος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εἰς ἡχοῦσαν καλεῖ¹⁰⁰.

β'. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογῆσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἡ εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » Καθ' ἑκάστην, φησιν, ἡμέραν ἐξηγεῖσθε τὴν γεγενημένην εὐεργεσίαν. Εἶτα διδάσκει καὶ τισὶ χρῆ προσενεγκεῖν τὴν τοιαύτην ὑφήγησιν.

γ'. Ἄναγγεiliate ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ· ἐν πᾶσι λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. » Πᾶν γένος ἀνθρώπων τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ἀπολαύτω, καὶ τὰς θείας μανθανέτω θαυματουργίας¹⁰¹.

δ'. Ὅτι μέγας Κύριος, καὶ αἰνετὸς σφόδρα· φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς. » Ἀρρήτων γὰρ ἔχει τὸ μέγεθος τῶν ἔλων ὁ Κύριος¹⁰², καὶ κατὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν τὴν οἰκείαν εἰδείξε δύναμιν, καὶ τὴν ἐκείνων ἀπάτην ἐξηλέγχε¹⁰³. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσεν.

ε'. Ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια,¹⁰⁴ ὁ δὲ Κύριος τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησεν. » [Ἐπεὶ γὰρ αὐτοῦ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φάσκει· « Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ αὐτὸν Κύριον τῆς δόξης ἑσταύρωσαν. »] Οἱ μὲν γὰρ καλούμενοι θεοὶ δαίμονες ὠφθησαν πονηροί· ὁ δὲ ἡμέτερος¹⁰⁵ τῶν οὐρανῶν ποιητὴς ἀπεφάνθη. [Ἐπὶ γὰρ τοῦ ἑκουσίου πάθους οὐ μόνον ἦλιος ἐσκοτίσθη καὶ πέτρας διεσπάρησαν, καὶ τὸ τοῦ νου καταπέτασμα κατεσχίζετο· ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις ἐσαλεύοντο, καὶ συντόμως εἰπεῖν τὸ πᾶν ἀνυπαρξίαν ἠπειλεῖ βλέπον τὸν φέροντα τὰ πάντα ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενον.]

ς'. Ἐξομολόγησις¹⁰⁶ καὶ ὠραιότης ἐνώπιον αὐτοῦ, ἀγιωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ. » Καὶ¹⁰⁷ γὰρ ἀνθρωπιαν φύσιν ἀναλαβὼν, καὶ διὰ ταύτης τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανείς, τὰς τῆς οἰκείας μεγαλοπρεπείας ἐπέμπετ μαρμαρυγὰς,

A etiam his qui e Babylone reversi fuere divinumque templum erexere, quoniam in ipsis omnium hominum salus adumbrata fuit. Præcinit tamen vaticinatio et primum et secundum Dei et Salvatoris nostri adventum, et futurum iudicium, et salutem gentibus jam indultam.

VERS. 1. « Cantate Domino canticum novum. » Ob novas enim res nova hymnorum cantilena opus est. « Cantate Domino, omnis terra. » Quomodo hæc Judæis, qui ab omnibus oppugnantur, conveniunt? Non enim lætati sunt ii qui illorum libertatem viderunt: sed contra doluerunt, et omnis generis malis ipsos afficere conati sunt. Propheticus vero sermo totum terrarum orbem in choream vocat.

VERS. 2. « Cantate Domino, et benedicite nomini ejus: annuntiate de die in diem salutare ejus. » Singulis, inquit, diebus beneficium collatum narrate. Deinde docet quibus oporteat hanc narrationem afferre.

VERS. 3. « Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. » Omne hominum genus hac perfruat doctrina, divinaque disceat miracula.

VERS. 4. « Quoniam magnus est Dominus, et valde laudabilis: terribilis est super omnes deos. » Inexplicabilem enim universorum Dominus sublimitatem habet, et potentiam suam in deos, qui falsum nomen habent, ostendit, illorumque deceptionem redarguit. Hoc enim per ea quæ sequuntur indicavit.

VERS. 5. « Quoniam omnes dii gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit. » [Hic enim est ille, de quo beatus Paulus dicit: « Si enim agnovissent, Dominum gloriæ non affixissent cruci. »] Nam qui dii vocantur, pravi dæmones visi sunt: noster vero cælorum opifex declaratus est. [Tempore enim quo passiones sponte subibat, sol obtenebratus est, rupes scissæ sunt, velum templi disruptum est, imo etiam vires cæli commotæ sunt, et ut paucis dicam, totum universum minabatur interitum, cum illum qui omnia fert, videret cruci affixum.]

VERS. 6. « Confessio et pulchritudo in conspectu ejus: sanctitas et magnificentia in sanctificatione ejus. » Nam cum humanam naturam assumpsisset, et per hanc hominibus apparuisset, suæ majestatis fulgores emittit, et omnes ad sui cultum

⁹⁹ I Cor. II, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ Σωτ. cod. I add. καὶ ὄρα, τί φησιν. ¹ Καὶ τῆς. Des. in cod. I. ² Χορ. cod. I ὑμνωδία. ³ Καλεῖ. cod. I add. διὰ τῶν ἐξῆς μάλιστα λέγων. ⁴ Αὐτοῦ. cod. I add. καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καί. ⁵ Κα'. cod. I præm. λέγει δὲ ὅτι. ⁶ Φησιν. Abest a cod. I. ⁷ Λαοῖς. cod. I præm. τοῖς. ⁸ Θανι. cod. I add. καὶ τίνος ἕνεκεν λέγει. ⁹ Ἐπὶ. cod. I. ὑπέρ. ¹⁰ Κύριος. cod. I add. Ὅτι θεὸς ὢν ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Quippe. Licet Deus esset, humiliavit se usque ad mortem, mortem vero crucis. ¹¹ Ἐξήλ. cod. I præm. διὰ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ παρουσίας. Cum ad nos venisset carne indutus. ¹² Δαμι. Hebr. דָּאָמִי. Aqu. ἐπίπλαστοι. Symm. ἀνύπαρκτοι. ¹³ E cod. I. ¹⁴ Ἰμι. cod. I add. Κύριος. ¹⁵ E cod. I. ¹⁶ Ἐξομολόγησις. Hebr. תָּבַת מַאֲבָדָה. ¹⁷ Καὶ — ἐπιφανείς. cod. I καὶ γὰρ ἀνθρωπος γενόμενος καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανείς.

trahit. Sanctificationem enim ejus vocavit templum A quod assumpsit. Pulchritudinis autem jam meminit in quadragesimo quarto psalmo : « Speciosus enim forma, inquit, prae filiis hominum d »

Vers. 7, 8. « Afferte Domino, familiae gentium, afferte Domino gloriam et honorem. Afferte Domino gloriam nomini ejus. » Accurrite igitur, omnes homines, ad Dominum, qui salutem largiri vult, congruentemque ipsi afferte honorem; et vos, qui beneficii auctorem corporeis oculis minime cernitis, nomini ejus laudes offerite.

« Tollite hostias, et introite in atria ejus. [Vers. 9]. Adorate Dominum in aula sancta ejus. » Hostias rationales dicit, quas continue a sacerdotibus offerri et sacrificari videmus. 1292 Atriorum vero multitudine ecclesias significat. Nec enim Judæis hoc imperavit, ne quis legis sacrificia suspicaretur : sed familiis gentium, quæ novi testamenti sacrificia in ecclesiis offerunt. De his et per alium prophetam Deus locutus est, *Jeremias* alloquens : « Non est voluntas mea in vobis, et hostiam ex manibus vestris non accipiam : quoniam ab ortu solis usque ad occasum, magnum est nomen meum imergentes, et in omni loco sacrificium offertur nomini meo, et hostia pura e. » — « Commoveatur a facie ejus universa terra. » Aquila autem, *Parturite a facie ejus universa terra*. Sic etiam *Symmachus*. Similia autem sunt hæc iis quæ a propheta *Isaia* dicta fuere : « Ob timorem tuum, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecimus super terram f. » Hic igitur etiam propheticus sermo adhortatur gentes, quæ salutis semina acceperunt, ut pietatem parturiant et pariant : et commoveantur quidem a pristino statu, sed in divinis legibus firmentur et figantur.

Vers. 10. « Dicite in gentibus, Dominum regnare : etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur. » Prædicate igitur 1293 universorum Dei regnum, quod orbem errantem mutavit, illum-

d Psal. XLIV, 5. e Malach. 1, 10, 11. f Isa. xxvi, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁸ Τὸν ναόν. cod. 1 τὴν ἐξ ἔθνων ἐκκλησίαν. ¹⁹ Ὁν ἀνειλ. Des. in cod. 1. ²⁰ Ὁραϊσθησας. cod. 1 add. αὐτοῦ. ²¹ Ἐνέγκατε — τιμῆν. Des. in cod. 1. ²² Τιμῆν. Hebr. *ty robur*. ²³ Προσδράμω. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ²⁴ Τοῖν. ἅπαντες. cod. 1 πάντες. ²⁵ cod. 1 προσενέγκατε. ²⁶ Καὶ — προσοίσατε. cod. 1 Καὶ τὸν ὑπομεινάντα πάθος σαρκὶ δι' ἡμᾶς εὐεργέτην ὑπάρχοντα κοινὸν, τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς μὴ τὸ πάθος ὁρώντες, ἀλλὰ τοῖς τῆς ψυχῆς τὴν φιλόφθωρον αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς συγκατάβασιν διακρίναντας, αὐτῷ τὴν ὑμνωδίαν προσοίσατε. *Et illi qui nostri causa passiones subiiit carne, omniumque communis benefactor evasit, cujus passionem corporeis quidem oculis non videmus, summum tamen amorem quo ad nos quasi descendit, animo contemplari possumus, hymnum offerte.* ²⁷ Ἀρατε. Hebr. *ἰשׁוּ אדסרτε*. ²⁸ Ἐρ — αὐτοῦ. Hebr. *In ornatu sancto*. ²⁹ Ἰερῶν. cod. 1 εὐσεβῶν. ³⁰ Ἰερουρυ. cod. 1 add. ὑπὸ τῶν ἱερῶν. ³¹ Ἐκκλ. cod. 1 præm. κατὰ τόπον. ³² Τίς. cod. 1 præm. μή. ³³ cod. 1 αἶς. ³⁴ Θυσ. cod. 1 add. ἐνομοθέτησεν. ³⁵ cod. 1 προσφέρειν. ³⁶ cod. 1 προσήγορευσεν. ³⁷ Τὸ θυμ. cod. 1 θυμιάμα μοι. ³⁸ cod. 1 διό. ³⁹ cod. 1 σωτηρίου. ⁴⁰ cod. 1 ἐκυσάμεν. In commentario ad l. c. *Isaia* Noster sequitur lectionem ἐποίησας. ⁴¹ Σπέρματα. cod. 1 δόγματα, ascripta tamen lectione altera. ⁴² Λόμοις. cod. 1 τῆς ἐνανθρωπήσεως δόγμασιν. ⁴³ Ὅτι. cod. 1. Vat. δ. ⁴⁴ Κατωρῶ. Hebr. *קטוּרָה stabilietur*. *Symmachus*. ἤδρασε. ⁴⁵ Κηρ. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ⁴⁶ Τοῖνυρ. Abest a cod. 1. ⁴⁷ Τῶν ὄλων. cod. 1 καὶ Σωτήρος. ⁴⁸ Ἡ. cod. 1 ὅτι ὄλην.

καὶ πάντας εἰς προσκύνησιν ἔλαει · Ἀγίασμα γὰρ αὐτοῦ τὸν ναὸν ¹⁸ προσηγόρευσεν, ἐν ἀνείληφε ¹⁹. Τῆς δὲ ὠραιότητος ²⁰ ἐμνημόνευσεν ἤδη καὶ ἐν τῷ μὲ ψαλμῷ · « Ὁραῖος γὰρ ἔφη κάλλει παρὰ τοὺς υἰοὺς τῶν ἀνθρώπων. »

ζ', η'. « Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ αἱ πατριαὶ τῶν ἔθνων, ἐνέγκατε ²¹ τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμῆν ²². Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. » Προσδράμω ²³ τοῖνυν ἅπαντες ²⁴ ἄνθρωποι τῷ σώσει βουλομένῳ Δεσπότῃ, καὶ τὸ προσήκον αὐτῷ προσενέγκαντες ²⁵ σέβας, καὶ τὸν εὐεργέτην τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς οὐκ ὁρώντες, τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὴν ὑμνωδίαν προσοίσατε ²⁶.

« Ἀρατε ²⁷ θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλάς αὐτοῦ. [0] Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν ²⁸ αὐλῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ. » Θυσίας λέγει τὰς λογικὰς, ἃς ὁρώμεν διηνεκῶς ὑπὸ τῶν ἱερῶν ²⁹ προσφερομένας καὶ ἱεροουργομένας ³⁰. Καὶ τῶν αὐλῶν δὲ τὸ πλῆθος τὰς ἐκκλησίας ³¹ ὀηλοῖ. Ἄλλως τε οὐδὲ Ἰουδαίους τοῦτο προσέταξεν, ἵνα τις ³² τὰς νομικὰς ὑποπτεύσῃ θυσίας · ἀλλὰ ταῖς πατριεῖς τῶν ἔθνων, αἱ ³³ τὰς τῆς καινῆς διαθήκης θυσίας ³⁴ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προσφέρουσι ³⁵. Περὶ τούτων καὶ δι' ἑτέρου προφήτου προσήγορευσεν ³⁶ ὁ Θεὸς πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος · Οὐκ ἔστι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν · ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν μέγα θυμιάμα μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ τὸ θυμιάμα ³⁷ προσφέρεται τῷ ὀνόματι μου, αἱ θυσία καθαρά. — ε Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » ὁ δὲ Ἄκυλας, *ᾠδινήσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ*. Ὅτω δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος. Ἔοικε δὲ ταῦτα τοῖς ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἠσαίου λεχθεῖσι, « Διὰ ³⁸ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάδομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἀτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας ³⁹ σου, ὃ ἐποίησαμεν ⁴⁰ ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐνταῦθα τοῖνυν ὁ προφητικὸς λόγος παρακαλεῖται τοῖς ἔθνεσιν δεξαμένοις τὰ σωτήρια σπέρματα ⁴¹, ὠδινήσαι καὶ τεκεῖν τὴν εὐσέθειαν, καὶ σαλευθῆναι μὲν ἀπὸ τῆς προτέρας στάσεως, ἐν δὲ τοῖς θεοῖς ἐρεισθῆναι τε καὶ παγήναι νόμοις ⁴².

ι'. « Ἐπίπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι ⁴³ Κύριος ἐδασίλευσεν · καὶ γὰρ κατήρωσε ⁴⁴ τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται. » Κηρύξατε ⁴⁵ τοῖνυν ⁴⁶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ⁴⁷ τὴν βασιλείαν · ἡ ⁴⁸ τὴν οἰκουμένην

πλανωμένην ⁵⁵ μετέβαλε, καὶ τῆδε ⁵⁶ κάλεισε φερομένην ⁵⁷ βεβαίαν ἀπέφηνεν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Σύμμαχος, Κύριος ἐβασίλευσε, καὶ ἔδρασε τὴν οἰκουμένην ἀπερίτρεπτον ⁵⁸. Ἀἴλιον ⁵⁹ μέντοι, ὡς αἰώνιος ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία · ἐδείχθη δὲ τηρικαῦτα διὰ τῆς τῶν πραγμάτων μεταβολῆς. « Κρινεὶ λαοὺς εὐθύτητι. » Ἐπειδὴ βασιλεύει τὸν Θεὸν εἰδείξεν, εὐκρίτως καὶ κρίσεως μέμνηται, τὸ εὐθὲς ταύτης ἀνακροῦτων, καὶ δίκαιον ⁶⁰.

α'. « Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Πᾶσα ⁶¹, φησὶν, ἡ κτίσις κοινωνεῖτω τοῖς ἀνθρώποις τῆς εὐφροσύνης, καὶ τὰ οὐράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια θυμηδίας ἐμφορηθήτω. Εἰ γὰρ ἐφ' ἐνὶ ἑμπερικῶν μετανοοῦντι· χαίρουσιν οἱ ἄγγελοι, μετίζονα δὴ πρὸθεν ἔχουσιν εὐφροσύνην ἐπὶ τῇ πάντων ἀνθρώπων μεταβολῇ ⁶². « Σαλευθήτω ἡ θάλασσα, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Ὁ δὲ Θεοδότιον καὶ ὁ Σύμμαχος οὕτως · Ἠχίσει ⁶³ ἡ θάλασσα σὺν πληρωματι αὐτῆς. Ἄπας γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὁ βίος, ὁ τὴν θαλαττιαν μισούμενος ζῆλην, τῶν ὁρίων κηρυγμάτων δέξεται τὴν ἠχὴν. Προλέγει δὲ κατὰ ταῦτον, καὶ τὰς γεγενημένας τῶν ἀπίστων ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας, ὡς καὶ ἐν ἐτέροις ψαλμοῖς ἀπεδείξαμεν.

ιβ'. « Χαρήσεται τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ⁶⁴ · Γαιριάσει ἄγρος ⁶⁵, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Ἐρμηνεύων δὲ καὶ ὁ Κύριος τὴν τῶν ζιζανίων παραβολήν, ἄγρον τὸν κόσμον ὠνόμασε ⁶⁶ · λέγει τοίνυν, ὅτι ἅπαντα χαρᾶς καὶ θυμηδίας πλησθήσονται. « Τότε ἀγαλλιάσεται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ. » Ὁ δὲ Ἀκύλας · Τότε αἰρέσουσι πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ. Ξεστὶνα ⁶⁷ διαφερόντως τῷ Θεῷ προσενησεί τὸν ὕμνον. Ἐξ αὐτῶν γὰρ τὸ σωτήριον ξύλον, ἐν ᾧ τοῦ ⁶⁸ Σωτῆρος προσηλώθη τὸ σῶμα, δι' ⁶⁹ οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἀναδαστάνει τὰ ἀγαθὰ. Εἰδέναι μέντοι προσήκει, ὡς προσωποποιεῖ ὁ προφητικὸς ἐχρήσατο λόγος. Οὕτε γὰρ οὐρανὸς, οὔτε γῆ, οὔτε θάλασσα, οὔτε πεδία, οὔτε τὰ ξύλα, λογικὰ τε καὶ ἔμφυχα, ἀλλ' οἱ ἐν τούτοις ὄντες ⁷⁰ τὴν ⁷¹ ὕμνηδιαν τῷ Θεῷ προσφέρουσι ⁷². Τὴν γὰρ ⁷³ θάλασσαν οἰκοῦσιν οἱ νησιῶται, τὴν δὲ γῆν ἠπειρώται, τὴν δὲ οὐρανὸν ἄγγελοι. Οἱ δὲ τοὺς δρυμοὺς ὀρώντες τῆς τῶν εἰδύλων θεραπείας ἀπηλλαγμένους, ⁷⁴ τῷ Θεῷ τὸν ὕμνον προσφέρουσιν · οὕτω καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν διδάσκων ὁ Προφήτης, τῇ προσωποποιεῖ πάλιν ἐχρήσατο ⁷⁵ · « Ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἔφυγεν · ὁ Ἰαροδᾶ-

que, qui luc et ihuc ferebatur, firmum reddidit. Sic etiam Symmachus, Dominus regnavit, et firmavit orbem terrarum immobilem. Patet igitur, Dei regnum perenne esse: tunc vero demonstratum est per ipsam rerum mutationem. « Judicabit populos in æquitate. » Postquam regem Deum ostendit, jure judicii meminit, justitiam et æquitatem hujus demonstrans.

Vers. 11. « lætentur cœli, et exsulet terra. » Tota, inquit, universitas lætitiã cum hominibus communem habeat, et cœlestia et terrestria voluptate impleantur. Si enim ob unum peccatorem pœnitentiã agentem angeli gaudent, postquam profecto lætitiã habent de omnium hominum mutatione. « Commoveatur mare, et plenitudo ejus. » Theodotio vero et Symmachus sic: Resonabit mare cum plenitudine ejus. Omnis enim hominum vita, quæ marinã imitatur tempestatem, divinarum prædicationum sonitum accipiet. Eadem opera vero prædicat impetus infidelium factos contra veritatis præcones, quemadmodum et in aliis psalmis ostendimus.

Vers. 12. « Gaudebunt campi, et omnia quæ in eis sunt. » Symmachus autem sic: Gestiet ager, et omnia quæ in eo sunt. Explians ¹²⁹⁴ vero Dominus zizaniorum parabolam, agrum nominavit mundum. Dicit igitur omnia gaudie et voluptate plena fore. « Tunc exsultabunt omnia ligna silvæ. » Aquila autem, Tunc lædabunt omnia ligna nemoris. Ha potissimum Deo offerent hymnum: quandoquidem ex ipsis salutare lignum fuit, in quo Salvatoris corpus suffixum fuit, per quod hominibus germinant bona. Sciendum est igitur prophetam prosopopœia usum esse. Neque enim cœlum, nec terra, nec mare, nec campi, nec ligna, ratione aut anima prædita sunt: sed ii qui in illis sunt, Deo offerunt laudes. Insulares enim mare incolunt: terram vero ii qui in continenti sunt: cœlum autem angeli. Qui vero vident nemora ab idolorum cultu libera, Deo gratias agunt. Eodem modo filiorum Israelis ex Ægypto iter docens Propheta rursus prosopopœia usus est: « Mare vidit, et fugit, et Jordanes conversus est retrorsum. Montes exsultaverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium. » Et interrogationem profert, et re-

⁵ Psal. cxiii, 5, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁵ Πλανωμένην. Abest a cod. 1. ⁵⁶ Τῆδε. cod. 1 ὕδε: ⁵⁷ cod. 1 προσφερομένην. ⁵⁸ cod. 1 ἀπερίτρεπτος, collo ad præc. vocem posito. ⁵⁹ Ἀἴλιον. Abest a cod. 1. ⁶⁰ Τὸν. cod. 1 Πατέρα καί. ⁶¹ Πᾶσα. cod. 1 add. ὁ προφήτης. ⁶² Πᾶσα. cod. 1 pram. λέγει δὲ ἔτι. ⁶³ Μεταβ. cod. 1 add. τε καὶ σωτήριον. ⁶⁴ Montif. in Hexapl. ad h. l. habet ἤχησεν. ⁶⁵ Οὕτως. Abest a cod. 1. ⁶⁶ Ἄγρος. cod. 1 pram. ὁ. ⁶⁷ ὄνομι. cod. 1 ἐκάλεσε. ⁶⁸ Ξεστὶνα. cod. 1 ad. γάρ. ⁶⁹ Τοῦ — σῶμα. cod. 1 Προσηλώθη ὁ Θεὸς καὶ Σωτῆρ ἡμῶν. ⁷⁰ Δι' οὗ. cod. 1 καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ξύλου. ⁷¹ Ὀρτες. cod. 1 add. ἀνθρώποι. ⁷² Τὴν — Θεῷ. cod. 1 τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι τὴν ὕμνηδιαν. ⁷³ Προσφ. cod. 1 add. ἅτε δημιουργῷ τοῦ παντός καὶ τὴν σωτηρίαν διὰ τῆς οἰκονομίας τοῖς ἀνθρώποις χαρισισμένῳ. Ceu universi conditori. ei qui per œconomiam suam hominibus salutem largitus est. ⁷⁴ Γάρ. cod. 1 pram. μέν. ⁷⁵ cod. 1 ἀπηλλαγμένοι. ⁷⁶ Ἐγρ. cod. 1 add. λέγων.

sponsorium recipit, salvatorum lætitiā per hæc ostendens.

Vers. 13. « A facie Domini, quoniam venit, quoniam advenit judicare terram. » Elegantissime hæc duo posuit : « Quoniam venit, et **1295** quoniam advenit : » quia primus adventus divinam cognitionem hominibus dedit ; secundus vero iudicium de rebus faciet. « Judicabit orbem terræ in iustitia, et populos in veritate sua. » Tunc enim, inquit, tunc iustum iudicium faciet, non amplius * pristina patientia utens, sed rerum veritatem discutiens, rectamque sententiam in omnes proferens.

INTERP. PSALMI XCVI.

« Davidi, quando terra ejus constituta est. Sine titulo apud Hebræos. » Qui hunc titulum posuit, confessus est se non invenisse illum apud Hebræos, sed ipsimum apposuisse. Igitur inscriptio non est ipsius prophetæ, neque enim psalmi sententiæ quadrat : totius quippe orbis terrarum constitutionem, et non Judææ tantum propheta fatur. Verisimile autem est, et eum qui inscriptionem posuit, prophetæ terram totum orbem intellexisse, tanquam omnibus hominibus ejus concentu utentibus. Præcinit tamen psalmus et primum, et secundum Dei et Salvatoris adventum, gentiumque divinam cognitionem, et futurum iudicium.

Vers. 1. « Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ. » Per hæc priorem Salvatoris adventum prædicit : propterea continentis et insularum incolas ad choream et lætitiā excitavit. Etenim et hi et illi ex futurarum **1296** rerum spe voluptatem capientes, exsultant. Regnare vero Dominum dicit, non ac si regnum tunc acceperit, sed prout tunc hominibus regnum suum ostendit. Et ne eadem repetamus, obsecramus eos qui hoc accuratius discere voluerint, ut ea quæ jam ante a nobis explanata sunt, legant.

Vers. 2. « Nubes et caligo in circuitu ejus, iustitia et iudicium correctio setis ejus. » Per caliginem et nubem, divinam naturam quæ minime cerni potest, docuit. Ut enim is qui nube aliqua et caligine circumfusus est, conspici non potest : sic omnino fieri nequit ut invisibilis natura cernatur. Verumtamen commonefacit ipsum esse

νης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω. Τὰ ὄρη ἐσχίρησαν ὡσεὶ χριολ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » Καὶ προσφέρει τὴν πεῦσιν, καὶ τὴν ἀπόκρισιν δέχεται, τῶν σεωσασμένων τὴν εὐθυμίαν διὰ τούτων δηλῶν ⁷¹.

ιγ'. « Ἀπὸ ⁷² προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται ὅτι ἔρχεται ⁷³ κρίναι τὴν γῆν. » Καλῶς τὰ δύο τέθεικε, « Καὶ ὅτι ἦκει, καὶ ὅτι ἔρχεται. » ἡ πρώτη μὲν γὰρ ἐπιφάνεια ⁷⁴ δέδωκε τοῖς ἀνθρώποις τὴν θέαν ⁷⁵ ἐπίγνωσιν ἡ δὲ δευτέρα ποιήσεται τὴν τῶν πραγμάτων διάκρισιν ⁷⁶. « Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. » Τότε γὰρ, φησί, τότε τὴν δικαίαν κρίσιν ποιήσεται, οὐκ εἶτι τῇ προτέρῃ μακροθυμίᾳ χρώμενος, ἀλλὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάζων ἀλήθειαν, καὶ ὀρθὴν ἐκφέρων κατὰ πάντων τὴν ψῆφον.

B

ERMHN. TOY ΛΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

« Τῷ Δαβὶδ, ὅτε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίστατο ⁷⁷. » Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. ⁷⁸ » Ὁμολόγησε καὶ ⁷⁹ ὁ ταύτην θεοικῶς τὴν ἐπιγραφὴν, μὴ εὐρηκέναι αὐτὴν παρ' Ἑβραίων, ἀλλ' αὐτὸς θεοικέναι. Οὐκοῦν οὐδὲ αὐτῇ ἡ προφητικῇ ὁὐδὲ γὰρ ἀρμύεται τῇ τοῦ ψαλμοῦ διανοίᾳ ἀπάσης γὰρ τῆς γῆς, ἀλλ' οὐ τῆς Ἰουδαϊκῆς μόνως, τὴν κατάστασιν ὁ προφήτης λέγει. ⁸⁰ Εἰκὸς δὲ καὶ τὸν τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιθεοικότεν ⁸¹ τοῦ προφήτου νοῆσαι ⁸² γῆν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ὡς τῇ τούτου μελωδίᾳ πάντων χρησαμένων ἀνθρώπων. Προθεσπίζει δὲ ὁμοῦς ὁ ψαλμὸς καὶ τὴν προτέραν, καὶ τὴν δευτέραν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν θεογνωσίαν, καὶ τὸ μέλλον κριτήριον.

C

α'. « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. » Διὰ τούτων τὴν προτέραν τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν προλέγει. Οὐ δὲ χάριν, καὶ ἡπειρώτας, καὶ νησιώτας εἰς χορείαν διήγειρεν καὶ θυμηδίαν. Καὶ τοῦτοι ⁸³ γὰρ κάκεινοι τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι ψυχαγωγούμενοι γάννυνται. Βασιλεύσαι δὲ τὸν Κύριον ἔφη, οὐχ ὡς τὸ ⁸⁴ τηλικῶτα τὴν βασιλείαν δεξάμενον, ἀλλ' ὡς τότε τοῖς ἀνθρώποις τὴν οἰκείαν δειξάντα βασιλείαν. Καὶ ἵνα μὴ ταυτολογώμεν, τοῖς ⁸⁵ ἤδη παρ' ἡμῶν ἐρμηνευθεῖσιν ἐντυχεῖν παρακαλοῦμεν τοὺς τοῦτο μαθεῖν ἀκριθέστερον βουλομένους.

D

β'. « Νεφέλη καὶ γνόφος κύκλω αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ κρίμα κατόρθωσις ⁸⁶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. » Διὰ τοῦ γνόφου, καὶ τῆς νεφέλης, τὸ ἀθέατον τῆς θείας ἐδίδαξε φύσεως ὡσπερ γὰρ καὶ τὸν ⁸⁷ νεφέλητινι, καὶ γνόφῳ συγκαλυπτόμενον ἀδύνατον καταιδεῖν ὅστω πάμπαν ἀδύνατον θεάσασθαι τὴν ἀόρατον φύσιν ⁸⁸. Ἀναμνησκει δὲ ὁμοῦς, ὡς αὐτὸς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷¹ cod. 1 παραδηλῶν. ⁷² Ἀπὸ. cod. Vatic. Πρό. ⁷³ Ἐρχεται. cod. 1 ἦκει. ⁷⁴ Ἐπιφ. cod. 1 πρῆμ. καὶ ἔνσαρκος αὐτοῦ. ⁷⁵ Θελῶν. cod. 1 σωτηρίαν καὶ τὴν εἰς αὐτόν. ⁷⁶ Διάκρ. cod. 1 add τούτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁷⁷ Rec. lectio h. l. est καθίσταται. ⁷⁸ Ἀρεπ. παρ' Ἑβρ. Additur in edit. Ald. et Compl. ⁷⁹ Καί. cod. 1 præm. ὡς εἰσιε. ⁸⁰ cod. 1 προλέγει. ⁸¹ cod. 1 ἐνθεοικότεν. ⁸² Νοῆσαι. cod. 1 add. τὸν σκοπὸν, φάσκοντα. ⁸³ Τούτοι. cod. 1 αὐτοί. ⁸⁴ Τό. Abest a cod. 1. ⁸⁵ Τοῖς — βουλ. cod. 1 τοὺς μὲν τοῦτο μαθεῖν ἀκριθέστερον βουλομένους διδάξει τὰ ἐξῆς. ⁸⁶ Eos qui hoc accuratius discere voluerint, docebunt sequentia. ⁸⁷ Κατ. Hebr. נֶפֶשׁ, sulcrum. ⁸⁸ Καί. Abest a cod. 1. ⁸⁹ Φύσιν. cod. 1 add. Ἡ τίς ἡ ποταπὴ ἐστίν ἢ εἰ γὰρ καὶ διὰ πολλῶν φιλανθρωπίαν ἡβουλήθη ὁ Θεὸς Λόγος θεαθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὡσπερ γὰρ καὶ εἶδωμεν αὐτόν κατὰ τὸν υἱὸν τῆς βροντῆς φάσκοντα ἢ ὅ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν, ὁ ἐώρακαμεν καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς. » Κατ'

εστιν ὁ ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει διὰ νεφέλης καὶ γνόφου τὴν Α οὐρανὸν ποιησάμενος· ἐπιφάνειαν· καὶ διδάσκει, ὅτι εἰ καὶ τὴν θεῖαν φύσιν ἀδύνατον κατιδεῖν, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς ἐνεργείας ⁸⁸ τὴν ταύτης δύναμιν ἐνεσσι θεωρῆσαι. Δικαιοσύνην γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευσε, καὶ τοὺς ἀδικήτους ἅπαντα δρώντας, μετὰ κρίσεως ὀρθῆς ἐδίδαξε πολιτεύεσθαι· ταῦτα αὐτοῦ ὁ θρόνος καὶ ἡ βασιλεία ⁸⁹ κατώρθωσεν.

γ'. « Πῦρ ἐνώπιον ⁹¹ αὐτοῦ καυθήσεται, ⁹² καὶ φλογεὶ κύκλῳ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. » Ταῦτα τῆς δευτέρας ⁹³ ἐπιφανείας τὰ θεσπίσματα. Ταῦτα καὶ ὁ θεὸς ἐθεάσατο Δανιὴλ· « Ὁ θρόνος αὐτοῦ, φησὶ, φλόξ πυρός, οἱ ⁹⁴ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς ἐκπορευόμενος ἐλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ· κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεψώθησαν ⁹⁵. »

δ'. « Ἐφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ. » Δύο τοῦ πυρός· αἱ ⁹⁶ ἐνεργεῖαι· οὐ γὰρ μόνον τὸ καλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ φωτίζειν ἔχει. Ἄλλὰ τῆς μὲν ὁ τῶν ἁγίων ἀπολαύει χορδῆς, θατέρας δὲ οἱ παρανομία συζήσαντες. Ἀστραπή ⁹⁷ δὲ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν καὶ ὁ Δεσπότης ἀπέκασεν. Ἐφη δὲ οὕτω· « Ὅσπερ γὰρ ⁹⁸ ἡ ἀστραπή ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἔξω· δυσμῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ⁹⁹. » Ἐἶδε, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. ἢ Τίς γὰρ οὐ δειμαίνει τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο δικαστήριον ¹;

ε'. « Τὰ ὄρη ὡσεὶ κηρὸς ἐτάχθησαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ἀπὸ προσώπου Κυρίου πάσης τῆς γῆς. » C Οὐ μόνον γὰρ οἱ ἀρχόμενοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυναστεύοντες καὶ βασιλεύοντες, κηροῦ δίκην κυρὴν πελάζοντος, τῷ φόβῳ διαλυθήσονται. Ὅσῳ γὰρ πλειόνων πραγμάτων οἰκονομίαν ἐνεχειρίσθησαν, τοσούτω πλείοσιν εὐθύνας ὑπόκεινται. Ὅσῳ δὲ πλέον τὸ χρέος, τοσούτω πλέον τὸ δέος.

ς'. « Ἀνγγεῖλαι οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· καὶ εἶδον πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ γέγονε, καὶ γενήσεται. Ἦνίκα μὲν γὰρ ὁ ² Δεσπότης ἐτέχθη Χριστὸς, χορδῆς ἀγγέλων φανεί τῷ Θεῷ ³ τὸν ὕμνον ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων προσεήνοχε σωτηρίᾳ, καὶ ἐβόων ἐμνούντες· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » D Ὁυρανοὺς τοίνυν ἐκάλεσε ⁴ τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ὡσπερ αὐτὸ καὶ γῆν πολλάκις τοὺς τὴν γῆν

qui per nubem et caliginem in Sinai monte apparuit : et docet, licet divina natura conspici non possit, tamen per operationem posse hujus potentiam considerari. Justitiam enim homines docuit, atque eos, qui omnia indifferenter faciunt cum recto judicio vivere ⁸⁸ docuit. Hæc ejus thronus et regnum efficit.

VERS. 3. « Ignis ante ipsum ardebit, **1297** et inflammabit in circuitu inimicos ejus. » Hæc secundum adventus vaticinia sunt. Hæc et divinus Daniel vidit : « Thronus ejus flamma ignis, inquit, et rotæ ejus ignis accensus : fluvius igneus egrediens provolvit sese in conspectu ejus. Millia millium ministrabant ei, et myriades myriadum assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt ^h. »

VERS. 4. « Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ. » Duplex est vis ignis. Non enim comburere solum, sed et illuminare potest. Verum hanc illustrandi vim sanctorum chorus consequitur : per alteram vero iniqui homines suppliciiis afficiuntur. Fulguri vero adventum suum Dominus comparavit. Dicit autem hoc modo : « Sicut enim fulgur exit ab oriente, et lucet usque ad occidentem, sic erit adventus Filii hominis ^h. » — « Vidit, et commota est terra. » Quis enim formidabile illud judicium non perhorrescit ?

VERS. 5. « Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini, a facie Domini omnis terræ. » Non enim tantum subditi, verum etiam ipsi dynastæ et reges, ceræ instar quæ igni admovetur, timore conficientur. Quanto enim plurium rerum regimen habuerunt, tanto majoribus suppliciis succumbent. Quanto autem majus est debitum, tanto major est timor.

VERS. 6. « Annuntiaverunt cæli justitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. » Hoc et fuit, **1298** et erit. Nam quando Dominus natus est, angelorum chorus apparet propter hominum salutem Deo hymnum obtulit, et clamabant laudantes : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum ⁱ. » Cælos igitur vocavit cælestes virtutes : quemadmodum terram sæpius eos qui terram incolunt nuncupat. Cæterum

^h Dan. vii, 9, 10. ⁱ Matth. xxiv, 27. ^j Luc. ii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἀλήθειαν γὰρ σαρκωθείς θεάσθη παρὰ πάντων. *Quæ vel qualis sit : etsi pro multo suo in homines amore Deus Verbum ab hominibus conspici voluerit. Siquidem vidimus eum teste filio tonitru, qui dicit* (I Joan. i, 1) : « *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus, et manus nostræ palparunt de verbo vitæ.* » Vere enim, postquam carnem induit, conspectus est ab omnibus. ⁸⁸ Ἐνεργείας. cod. 1 add. καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας καὶ παρουσίας. *Ejusque in carne præsentiam et æconomiam.* ⁸⁹ Βασ. cod. 1 add. καὶ ἡ ἐνανθρώπησις. ⁹⁰ Ἐνώπιον. Rec. lectio h. l. est ἐναντίον. ⁹¹ Καυθ. cod. 1 προπορεύεται, quæ est rec. lectio h. l. ⁹² Δευτέρας. cod. 1 add. αὐτοῦ. ⁹³ Οἱ—πυρός. Des. in cod. 1. ⁹⁴ Ἠνεψώθη. cod. 1 add. καλῶς οὖν ἔχειν διὰ τῶν ἐξῆς τὸ θεῖον πνεῦμα προοσιπίζει. ⁹⁵ Αἱ. Abest a cod. 1. ⁹⁶ Ἀστραπή — ἀπέκασεν. cod. 1 καὶ αὐτὴν δὲ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀστραπή αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἀπέκασεν. ⁹⁷ Γάρ. Abest a cod. 1. ⁹⁸ Ἄρθρ. cod. 1 add. δι' ἐπάγει· περὶ ταύτης ὁ προφήτης. ⁹⁹ Δικαστ. cod. 1 κριτήριον. Sequitur, τοῦτο γὰρ λέγει. ¹ Ὁ — Χριστῶς. cod. 1 σαρκωθείς ὁ θεὸς λόγος ἐτέχθη ἐκ παρθένου. ² Ἐπὶ Θεῷ. cod. 1 αὐτῷ. ³ Ἐκαὶ. cod. 1 add. ὁ προφήτης.

viderunt populi orbis terrarum, per propriam mu- A
tationem, Dei et Salvatoris nostri potentiam. Se-
rundus quidem adventus manifesto Domini regnum
omnes homines docebit : tunc etiam omnes angelo-
rum concentum audiemus.

VERS. 7. « Confundantur omnes qui adorant
sculptilia, et qui gloriantur de simulacris suis. »
Vera igitur exorta luce, cedant tenebræ, et occul-
tent se ii qui errori serviunt, delitescant qui si-
mulacra venerantur. « Adorate eum, omnes angeli
ejus. » Et hanc prophetiam beatus Paulus Salvatori
accommodavit. Sic autem ait in Epistola ad He-
bræos : « Cum iterum introducit primogenitum in
orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes angeli
Dei k. » Opportune autem hoc etiam loco Propheta
hoc posuit. Cum enim ostendisset eos qui idola
venerantur, pudore affectos esse et sese occultasse,
ostendit innumerabiles myriadas 1299 angelo-
rum Deum nostrum laudibus prosequentes.

VERS. 8. « Audivit, et lætata est Sion, et exul-
taverunt filix Judæ, propter judicia tua, Domine. »
Et hic piorum rempublicam Sionem nuncupat :
filias vero Judæ, ecclesias per orbem terrarum. Ex
Judæis enim Salvatoris apostoli originem traxere,
qui has plantaverunt et genuerunt. Et testis est
divinus apostolus Corinthiis præcipiens, et aperte
dicens : « In Christo Jesu enim per Evangelium
ego vos genui l. » Quoniam igitur una est Salva-
toris Ecclesia (ad unum enim corpus omnes fideles
pertinent), et rursus multæ sunt Ecclesiæ (multa
enim membra corporis sunt), Sionem commu-
nem piorum cœlum vocavit, filias vero Judæ,
conventus credentium in urbibus, et in oppidis, et
in agris, et in prædiis. Dicit autem et hos et illos
ob justa judicia lætitia plenos fuisse.
τῶν πεπιστευκότων συλλόγου. Λέγει δὲ καὶ τούτους
κρίματα τοῦ κριτοῦ.

VERS. 9. « Quoniam tu Dominus altissimus su-
per omnem terram, et valde exaltatus es super
omnes deos. » Porro omnes gaudent, et exsultant,
ob acceptam veri Dei et regis cognitionem, et quod
deorum qui non sunt, vituperationem viderint. D
Nam horum vanitas reprehensa, tua vero subli-

k Hebr. i, 6. l I Cor. iv, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵ *Oik.* cod. 1 add. ἀνθρώπους. ⁶ cod. 1 ἅπαντες. ⁷ *Γλυπτοῖς.* cod. 1 add. οὕτω γὰρ αἰσχυν-
θῆσονται. ⁸ Ἄγγελοι. Hebr. Dii. ⁹ *Τῷ σωτ.* cod. 1 τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν. ¹⁰ *Προσκ.*
cod. 1 add. καθάπερ καὶ τὸν παμμίταρον Νεστόριον καὶ τοὺς φρονούντας τὰ αὐτοῦ. *Sicque etiam*
nefundum Nestorium et quotquot eum illo delirant. ¹¹ *Τὰς ἀναρ.* Des. in cod. 1. ¹² *Θεός.*
cod. 1 add. τὸν διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τὴν σωτηρίαν ἡμῶν πραγματευτάμενον. *Eum qui per*
crucem ac mortem effecit salutem nostram. ¹³ *Ἐνεκεν.* cod. 1 *πρᾶξιμ.* καὶ τίνας ἔνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς
λέγει. ¹⁴ *Σωτήρος.* cod. 1 add. ἡμῶν. ¹⁵ *Σωτ.* cod. 1 Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. ¹⁶ cod. 1 τελοῦμεν.
¹⁷ *Τά.* cod. 1 *πρᾶξιμ.* διὰ. ¹⁸ *Σὺ.* cod. Vat. add. εἰ. ¹⁹ *Χαίρ.* δὲ. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι χαίρουσι. ²⁰
Ἄπαντες. cod. 1 add. ἄνθρωποι. ²¹ *Βασιλ.* cod. 1 add. μὴ μόνον παθόντος κατὰ τὸν ἀπίστουλον *καρπὶ*
²² *Ἐπίγνωσιν.* cod. 1 add. αὐτοῦ. ²³ *Ἐλεγχον.* cod. 1 add. καὶ τὸν δλεθρον.

οικουοντας ⁵ καλεῖ. Εἶδον δὲ καὶ οἱ κατὰ τὴν οἰκου-
μένην λαοί, διὰ τῆς οἰκείας μεταβολῆς, τοῦ Θεοῦ καὶ
Σωτῆρος ἡμῶν τὴν δύναμιν ἢ δευτέρα μέντοι παρ-
ουσία σαφῶς ἅπαντας ἀνθρώπους διδάξει τοῦ δε-
σπότητος τὴν βασιλείαν ἄρα τότε καὶ τῆς ἀγγέλων ὑμνη-
δίας ἀκουσόμεθα πάντες ⁶.

ζ'. « Αἰσχυνθήσασαν πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς
γλυπτοῖς ⁷, οἱ ἐγκαυχόμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐ-
τῶν. » Τοῦ ἀληθινοῦ τοίνυν φωτὸς ἀνατεῖλαντος,
ὑποχωρεῖτω τὸ σκότος, καὶ καταδυσέσθωσαν οἱ τῇ
πλάνῃ δουλεύοντες, ἐγκαλυπτέσθωσαν οἱ τοῖς εἰδώ-
λοις λατρεύοντες. « Προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγ-
γελοι ⁸ αὐτοῦ. » Καὶ ταύτην ὁ μακάριος Παῦλος τὴν
προφητείαν τῷ Σωτῆρι ⁹ προσήρμοσε. Φησι δὲ οὕτως
ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ ἢ « Ὅτι ἂν δὲ πάλιν
εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει·
Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. »
Εἰς καιρὸν δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα τέθεικεν ὁ Προφη-
της. Δείξας γὰρ αἰσχynomένους καὶ ἐγκαλυπτομέ-
νους τοὺς τῶν εἰδώλων προσκυνητὰς ¹⁰, ὑποδείκνυσι
τὰς ἀναρῆτους ¹¹ τῶν ἀγγέλων μυριάδας, τὸν
ἡμέτερον προσκυνῶντας Θεόν ¹².

η'. « Ἦκουσε καὶ εὐφράνθη Σιών, καὶ ἡγαλλιά-
σαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας, ἔνεκεν ¹³ τῶν κρι-
μάτων σου, Κύριε. » Καὶ ἐνταῦθα Σιών τὴν εὐσεβῆ
πολιτείαν καλεῖ ἢ *θυγατέρας δὲ τῆς Ἰουδαίας*, τὰς
κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίας. Ἐξ Ἰουδαίων
γὰρ κατήραν τὸ γένος οἱ τοῦ Σωτῆρος ¹⁴ ἀπόστολοι,
οἱ ταύτας φυτεύσαντες καὶ γεννήσαντες. Καὶ μάρ-
τυς ὁ θεσπέσιος Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστελλῶν, καὶ
διαβρῆθην λέγων ἢ Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ
εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ
μία ἢ τοῦ Σωτῆρος ¹⁵ Ἐκκλησία ἢ εἰς σῶμα γὰρ ἐν
ἅπαντες τελοῦσιν ¹⁶ οἱ πιστεύσαντες ἢ καὶ αὐ πάλιν
πολλὰ ἢ πολλὰ γὰρ τὰ μέλη τοῦ σώματος ἢ διὰ
μὲν τῆς Σιών τὸ κοινὸν ἐκάλεσε σύστημα τῶν εὐ-
σεβῶν ἢ διὰ δὲ τῶν *θυγατέρων τῆς Ἰουδαίας*, τοὺς
ἐν πόλεσι καὶ κώμαις, καὶ ἀγροῖς, καὶ ἐσχατιαῖς
κἀκείνους εὐφροσύνης ἀναπεπλησθαι τὰ ¹⁷ δίκαια

θ'. « Ὅτι σὺ ¹⁸ Κύριος ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν
γῆν σφόδρα ὑπερυψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς. »
Χαίρουσι δὲ ¹⁹ ἅπαντες ²⁰ καὶ ἀγάλλονται, τοῦ ἀλη-
θοῦς Θεοῦ καὶ βασιλέως ²¹ δεξάμενοι τὴν ἐπίγνω-
σιν ²², καὶ τῶν οὐκ ὄντων Θεῶν τὸν ἔλεγχον ²³ θεα-
σάμενοι. Τῶν μὲν γὰρ ἐλέγχθη τὸ μάταιον, σοῦ δὲ

τὸ ὄψος εἰδείχθη. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνως ἡμῖν δεῖ πί-
σεως, ἀλλὰ καὶ πράξεως ἀγαθῆς, ἀναγκαίως καὶ
αὐτήν ὁ προφήτης προσφέρει ²⁴ τὴν συμβου-
λήν.

ι'. « Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κύριον μισεῖτε πονηρά ²⁵. »
Εἰ τὸ ἀγαθὸν ὑμῖν ἐπέρασον, τὸ ἐναντίον βδελύξα-
σθε. « Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ; » Διὰ
μέντοι τῆς πονηρίας ἀπηγόρευσε ἅπαντα τῆς κακίας
τὰ εἶδη. Φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν δούλων αὐ-
τοῦ, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ²⁶ ῥύζεται αὐτούς ²⁷. »
Ἀποστρεφόμενοι τὴν πονηρίαν, καὶ τῆς ὀρθῆς καὶ
δικαίας ἐπιμελούμενοι πολιτείας, ἕξετε κηδεμόνα,
καὶ φύλακα, τῶν ὅλων ²⁸ τὸν Κύριον, καὶ κρείττους
τῶν ἐπανισταμένων ὑμῶν γενήσεσθε δυσμενῶν ²⁹.

ια'. « Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ · καὶ τοῖς εὐθέσι τῆ
καρδίᾳ εὐφροσύνη. » Οὐ γὰρ πάντες ἠβουλήθησαν
ἄνθρωποι τοῦ φωτὸς ἀπολαύσαι, οὐδὲ πάντες τὴν
ἀπὸ τῆς πίστεως εὐφροσύνην ἐδέξαντο ³⁰. Αὐτὸς
γὰρ ³¹ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος πᾶσι τῆς σωτηρίας
τὰς ἀκτῖνας κατίπεμψεν · ἀλλ' εἰσὶν οἱ τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς ἔμυσαν, καὶ τὸ φῶς ἰδεῖν οὐκ ἠβουλήθη-
σαν ³².

ιβ'. « Εὐφράνθητε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ · καὶ ἐξ-
ομολογεῖσθε τὴν μνήμην ³³ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. »
Ἄπαντες τοίνυν οἱ τοῦ φωτὸς ἀπολαύσαντες, καὶ ³⁴
τὴν τῆς ἀρετῆς ἀσπασάμενοι κληρον, ἀγαλλιάσθε,
καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖτε, τὸ τῶν εὐεργεσιῶν ἐξηγού-
μενοι πλῆθος. Ἐξομολογήσιν γὰρ ἐνταῦθα τὴν εὐ-
χαριστίαν ἐκάλεσαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν
αὐτὴν ἔχει διάνοιαν · ἐκατέραν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ³⁵
ἐπιφάνειαν προθεσπίζει · ἀλλὰ τὰ πλεονα περὶ τῆς
προτερας διέξεισιν. « Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα και-
νόν. » Ἐπειδὴ τῶν παλαιῶν πραγμάτων κηρύττει
μεταβολὴν, καὶ καινὴν τινα πολιτείαν προαγορεύει,
εἰκότως καὶ ἄσμα καινὸν κελεύει προσεγγεῖν τῷ
Θεῷ ³⁶. « Ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ὑπερ-
φῶ γὰρ καὶ παράδοξα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ³⁷
γινόμενα. « Ἔσωσεν αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ
βραχίον αὐτοῦ ³⁸ ὁ ἄγιος. » Πολλάκις εἰρήκαμεν,
ὅτι χεῖρα τὴν ἐνέργειαν λέγει, δεξιάν δὲ τὴν ἀγα-
θὴν ἐνέργειαν ³⁹. Λέγει δὲ, ὅτι τῆς αὐτοῦ δυνάμεως
ἔργον, τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία. Ἄμετρω δὲ φιλ-
ανθρωπία χρώμενος, οἰκεῖον ἡγεῖται κέρδος τὴν
τῶν ἀνθρώπων ζωὴν. Διὰ τοι τοῦτο οὐκ εἶπεν Ἔσω-

²⁴ II Cor. vi, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ Προσφ. cod. 1 add. διὰ τῶν ἐξῆς. ²⁶ Πονηρά. cod. 1 add. τὰ εἶδωλα μάλιστα, καὶ πᾶσαν
ἐναντίαν πράξιν. *Idola polissimum, omnemque malam legi contrariam actionem.* ²⁷ cod. Val. ἀμαρτω-
λῶν. Hebr. *imporum.* Αἴμ. ἀσεβῶν. Syriac. παρανόμων. ²⁸ Αὐτούς. cod. 1 add. ὃ δὲ λέγει τοιοῦ-
τὸν ἔστιν. ²⁹ Τῶν ὅλων. cod. 1 Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ὡς τῶν ἀπάντων. ³⁰ Δυσμ. cod. 1 add.
τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ³¹ cod. 1 δέξασθαι. In cod. sequitur: Καθάπερ ἴσμεν καὶ ὀρώμεν
τῶς πολλοὺς τῆ ἀπειθείᾳ καὶ τῆ πλάνῃ κερρατημένους. *Sicut multos novimus ac videmus contumacia ac
errore abreprios.* ³² Γάρ. cod. 1 præs. μὲν. ³³ Ἐβουλ. cod. 1 ἠθέλησαν. ³⁴ Rec. lectio est τῆ μνήμη.
³⁵ Καὶ — κληρον. cod. 1 καὶ μάλιστα οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀναδησάμενοι βίον. ³⁶ Σωτ. cod. 1 præs.
Θεοῦ καὶ. ³⁷ Θεῷ. cod. 1 præs. σεσωκότι, et post Θεῷ addit, καὶ τίνος ἔνεχεν λέγει. ³⁸ Θεοῦ τῶν
ὅλων. cod. 1 αὐτοῦ. ³⁹ Αὐτοῦ. In cod. 1 ponitur post ἄγιος. ⁴⁰ Ἐνέργειαι. cod. 1 add. βραχίονα
δὲ τὴν ἰσχύν. *Utrachium autem, robur.*

A mitas declarata est. Quoniam vero non sola fide
nobis opus est, verum etiam bonis operibus, ne-
cessario **1300** et hanc admonitionem Propheta
affert.

VERS. 10. « Qui diligitis Dominum, odite mala. »
Si bonum a vobis amatur, contrarium respicite.
« Quæ enim communicatio est luci cum tenebris? »
Per malum vero, omnes improbitatis species de-
testatus est. « Custodit Dominus animam sancto-
rum suorum, e manu peccatoris liberabit eos. »
Aversantes malignitatem, et recto justoque vivendi
modo operam dantes, gubernatorem et custodem
habebitis universorum Dominum, superioresque
insurgentibus inimicis eritis.

VERS. 11. « Lux orta est justo, et rectis corde
B lætitia. » Non enim omnes homines luce perfrui
voluerunt, neque omnes ex fide lætitiâ acceperunt.
Nam sol justitiæ salutis quidem radios omnibus
emisit: sed sunt qui oculos suos compresserunt,
et lucem cernere noluerunt.

VERS. 12. « Lætamini, justi, in Domino, et confi-
temini memoriæ sanctificationis ejus. » Omnes
igitur qui lumen consecuti, virtutis sortem am-
plexi estis, exsultate, Deumque laudibus extollite,
beneficiorum multitudinem enarrantes. *Confessio-
nem enim hoc in loco gratiarum actionem voc-
cavit.*

C **1301** INTERP. PSALMI XCVII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Et hic etiam psal-
mus idem habet argumentum: utrumque enim Sal-
vatoris adventum præcinit, sed plura de priori nar-
rat. « Cantate Domino canticum novum. » Quoniam
prisearum rerum prædicat mutationem, et novam
quamdam præcinit religionem, jure novum cantu-
cum Deo offerri jubet. « Quia mirabilia fecit Do-
minus. » Supra naturam enim et conceptum sunt
ea quæ a Deo universorum fiunt. « Salutem sibi
præstitit dextera ejus. » Sæpius diximus, *Manum*
actionem appellari, *Dexteram* vero, bonam actio-
nem. Dicit autem hominum salutem potentiæ ejus
esse opus: immensa autem benignitate utendo,
eum hominum vitam quæstum suum ducere. Pro-
pterea non dixit, Salvavit ipsos dextera ejus, sed,
« Salutem præstitit sibi. » Nam cum ab idolorum

viderunt populi orbis terrarum, per propriam mutationem, Dei et Salvatoris nostri potentiam. Secundus quidem adventus manifesto Domini regnum omnes homines docebit : tunc etiam omnes angelorum concentum audiemus.

VERS. 7. « Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur de simulacris suis. » Vera igitur exorta luce, cedant tenebræ, et occultent se ii qui errori serviunt, delitescant qui simulacra venerantur. « Adorate eum, omnes angeli ejus. » Et hanc prophetiam beatus Paulus Salvatori accommodavit. Sic autem ait in Epistola ad Hebræos : « Cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes angeli Dei ^k. » Opportune autem hoc etiam loco Propheta hoc posuit. Cum enim ostendisset eos qui idola venerantur, pudore affectos esse et sese occultasse, ostendit innumerabiles myriadas **1299** angelorum Deum nostrum laudibus prosequentes.

VERS. 8. « Audivit, et lætata est Sion, et exultaverunt filix Judæ, propter judicia tua, Domine. » Et hic piorum rempublicam Sionem nuncupat : filiam vero Judæ, ecclesias per orbem terrarum. Ex Judæis enim Salvatoris apostoli originem traxere, qui has plantaverunt et genuerunt. Et testis est divinus apostolus Corinthiis præcipiens, et aperte dicens : « In Christo Jesu enim per Evangelium ego vos genui ^l. » Quoniam igitur una est Salvatoris Ecclesia (ad unum enim corpus omnes fideles pertinent), et rursus multæ sunt Ecclesiæ (multa enim membra corporis sunt), Sionem communem piorum cœtum vocavit, filias vero Judæ, conventus credentium in urbibus, et in oppidis, et in agris, et in prædiis. Dicit autem et hos et illos ob justa judicia lætitia plenos fuisse.

τῶν πεπιστευκότων ἀλλόγους. λέγει δὲ καὶ τούτους κριματά τοῦ κριτοῦ.

VERS. 9. « Quoniam tu Dominus altissimus super omnem terram, et valde exaltatus es super omnes deos. » Porro omnes gaudent, et exsultant, ob acceptam veri Dei et regis cognitionem, et quod deorum qui non sunt, vituperationem viderint. Nam horum vanitas reprehensa, tua vero subli-

^k Hebr. i, 6. ^l I Cor. iv, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵ Oik. cod. 1 add. ἀνθρώπους. ⁶ cod. 1 ἅπαντες. ⁷ Γλυπτοῖς. cod. 1 add. οὕτω γὰρ αἰσχυροῦνται. ⁸ Ἄγγελοι. Hebr. Dii. ⁹ Τῷ σωτ. cod. 1 τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν. ¹⁰ Προσκ. cod. 1 add. καθάπερ καὶ τὸν παμμίλλον Νεστόριον καὶ τοὺς φρονούντας τὰ αὐτοῦ. Sicque etiam nefandum Nestorium et quotquot cum illo delirant. ¹¹ Τὰς ἀναρ. Des. in cod. 1. ¹² Θεόν. cod. 1 add. τὸν διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τὴν σωτηρίαν ἡμῶν πραγματευσάμενον. Eum qui per crucem ac mortem effecit salutem nostram. ¹³ Ἐνεκεν. cod. 1 πραγμ. καὶ τίνος ἕνεκεν διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ¹⁴ Σωτήρος. cod. 1 add. ἡμῶν. ¹⁵ Σωτ. cod. 1 Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. ¹⁶ cod. 1 τελούμεν. ¹⁷ Τά. cod. 1 πραγμ. διὰ. ¹⁸ Σὺ. cod. 1 Vat. add. εἰ. ¹⁹ Χαίρ. δέ. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι χαίρουσι. ²⁰ Ἄπαντες. cod. 1 add. ἀνθρώποι. ²¹ Βασιλ. cod. 1 add. μὴ μόνον παθόντος κατὰ τὸν ἀπόστολον σαρχὶ ²² Ἐπίγνωσιν. cod. 1 add. αὐτοῦ. ²³ Ἐλεγχον. cod. 1 add. καὶ τὸν δλερον.

οικουοντας ⁵ καλεῖ. Εἶδον δὲ καὶ οἱ κατὰ τὴν οικουμένην λαοὶ, διὰ τῆς οικείας μεταβολῆς, τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν τὴν δύναμιν ἡ δευτέρα μέντοι παρουσία σαφῶς ἅπαντας ἀνθρώπους διδάξει τοῦ Δεσπότη τοῦ τὴν βασιλείαν ἰσχυροῦς καὶ τῆς ἀγγέλων ὑμνωδίας ἀκουσόμεθα πάντες ⁶.

ζ'. « Αἰσχυροῦνται πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς ⁷, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » Τοῦ ἀληθινοῦ τοῖνον φωτὸς ἀνατελειαντος, ὑποχωρεῖτω τὸ σκότος, καὶ καταδυσέσθωσαν οἱ τῆ πλάνῃ δουλεύοντες, ἐγκαλυπτέσθωσαν οἱ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντες. « Προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι ⁸ αὐτοῦ. » Καὶ ταύτην ὁ μακάριος Παῦλος τὴν προφητείαν τῷ Σωτῆρι ⁹ προσήρμοσε. Φησὶ δὲ οὕτως ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ ἡ « Ὅτ' ἂν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οικουμένην, λέγει ^B καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Εἰς χαρὴν δὲ τούτου καὶ ἐνταῦθα τέθεικεν ὁ Προφήτης. Δειξας γὰρ αἰσχυρομένους καὶ ἐγκαλυπτομένους τοὺς τῶν εἰδώλων προσκυνητὰς ¹⁰, ὑποδεικνύουσι τὰς ἀναρῆτους ¹¹ τῶν ἀγγέλων μυριάδας, τὸν ἡμέτερον προσκυνῶντας Θεόν ¹².

η'. « Ἦκουσε καὶ εὐφράνθη Σιών, καὶ ἠγαλλίασαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας, ἕνεκεν ¹³ τῶν κριμάτων σου, Κύριε. » Καὶ ἐνταῦθα Σιών τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν καλεῖ ἡ θυγατέρα δὲ τῆς Ἰουδαίας, τὰς κατὰ τὴν οικουμένην Ἐκκλησίας. Ἐξ Ἰουδαίων γὰρ κατήρην τὸ γένος οἱ τοῦ Σωτήρος ¹⁴ ἀπόστολοι, οἱ ταύτας φυτεύσαντες καὶ γεννήσαντες. Καὶ μάρτυς ὁ θεσπέσιος Παῦλος Κορινθίοις ἐπιστελλῶν, καὶ διαβρήδην λέγων ἡ « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ἐπειδὴ τοῖνον καὶ μία ἡ τοῦ Σωτήρος ¹⁵ Ἐκκλησία ἡ εἰς σῶμα γὰρ ἕν ἅπαντες τελούσιν ¹⁶ οἱ πιστεύσαντες ἡ καὶ αὐτὸ πάλιν πολλὰ ἡ πολλὰ γὰρ τὰ μέλη τοῦ σώματος ἡ διὰ μὲν τῆς Σιών τὸ κοινὸν ἐκάλεσε σύστημα τῶν εὐσεβῶν ἡ διὰ δὲ τῶν θυγατέρων τῆς Ἰουδαίας, τοὺς ἐν πόλεσι καὶ κώμασι, καὶ ἀγροῖσι, καὶ ἐσχατιαῖσι χἀκείνους εὐφροσύνης ἀναπεπλησθαι τὰ ¹⁷ δίκαια

θ'. « Ὅτι σὺ ¹⁸ Κύριος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν σφόδρα ὑπερυψώθης ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς. » Χαίρουσι δὲ ¹⁹ ἅπαντες ²⁰ καὶ ἀγάλλονται, τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ καὶ βασιλέως ²¹ δεξάμενοι τὴν ἐπίγνωσιν ²², καὶ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν τὸν ἔλεγχον ²³ θεσάμενοι. Τῶν μὲν γὰρ ἐλέγχθη τὰ μάταιον, σοῦ δὲ

ἐξ ὕψους εἰδείχθη. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνως ἡμῖν δεῖ πίστεως, ἀλλὰ καὶ πράξεως ἀγαθῆς, ἀναγκαιῶς καὶ ταύτην ὁ προφήτης προσφέρει ²⁴ τὴν συμβουλήν.

γ'. « Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Κύριον μισεῖτε πονηρά ²⁵. » Εἰ τὸ ἀγαθὸν ὑμῖν ἐπέραστον, τὸ ἐναντίον βδελύξασθε. « Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ; Διὰ μέντοι τῆς πονηρίας ἀπηγόρευσε ἅπαντα τῆς κακίας τὰ εἶδη. Φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν ὁσίων αὐτοῦ, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ²⁶ ῥύσεται αὐτούς ²⁷. » Ἀποστρεφόμενοι τὴν πονηρίαν, καὶ τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας ἐπιμελούμενοι πολιτείας, ἔξετε κηδεμόνα, καὶ φύλακα, τῶν ὅλων ²⁸ τὸν Κύριον, καὶ κρείττους τῶν ἐπανισταμένων ὑμῖν γενήσεσθε δυσμενῶν ²⁹.

ιδ'. « Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ · καὶ τοῖς εὐθέσι τῆ καρδίᾳ εὐφροσύνη. » Οὐ γὰρ πάντες ἠβουλήθησαν ἀνθρώποι τοῦ φωτὸς ἀπολαῦσαι, οὐδὲ πάντες τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως εὐφροσύνην ἐδέξαντο ³⁰. Αὐτὸς γὰρ ³¹ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος πᾶσι τῆς σωτηρίας τὰς ἀκτίνας κατίπεμψεν · ἀλλ' εἰσιν οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔμυσαν, καὶ τὸ φῶς ἰδεῖν οὐκ ἠβουλήθησαν ³².

ιβ'. « Εὐφράνθητε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ · καὶ ἐξομολογεῖσθε τὴν μνήμην ³³ τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ. » Ἄπαντες τοίνυν οἱ τοῦ φωτὸς ἀπολαύσαντες, καὶ ³⁴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀσπασάμενοι κληρον, ἀγαλλιᾶσθε, καὶ τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖτε, τὸ τῶν εὐεργεσιῶν ἐξηγουμένοι πλήθος. Ἐξομολόγησιν γὰρ ἐνταῦθα τὴν εὐχαριστίαν ἐκάλεσαν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν · ἑκατέραν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ³⁵ ἐπιφάνειαν προθεσπίζει · ἀλλὰ τὰ πλεονα περὶ τῆς προτέρας διέξεισιν. « Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν. » Ἐπειδὴ τῶν παλαιῶν πραγμάτων κηρύττει μεταβολὴν, καὶ καινὴν τινα πολιτείαν προαγορεύει, εἰκότως καὶ ἄσμα καινὸν κελύει προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ ³⁶. « Ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ὑπερφυᾷ γὰρ καὶ παράδοξα τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ³⁷ γινόμενα. « Ἔσωσεν αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον αὐτοῦ ³⁸ ὁ ἄγιος. » Πολλάκις εἰρηκαμεν, ὅτι χεῖρα τὴν ἐνέργειαν λέγει, δεξιὰν δὲ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν ³⁹. Λέγει δὲ, ὅτι τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἔργον, τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία. Ἀμέτρου δὲ φιλο-
 ανθρωπία χρώμενος, οἰκεῖον ἡγεῖται κέρδος τὴν
 τῶν ἀνθρώπων ζωὴν. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπαν· Ἔσω-

³⁵ II Cor. vi, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁴ Προσφ. cod. 1 add. διὰ τῶν ἐξῆς. ²⁵ Πονηρά. cod. 1 add. τὰ εἴδωλα μάλιστα, καὶ πᾶσαν ἐναντίαν πράξιν. *Idola potissimum, omnemque malam legi contrariam actionem.* ²⁶ cod. Vat. ἀμαρτωλῶν. Hebr. *impriorum*. Aqu. ἀσεδῶν. Symm. παρανόμων. ²⁷ Αὐτούς. cod. 1 add. ὃ δὲ λέγει τοιοῦτῶν ἔστιν. ²⁸ Τῶν ὅλων. cod. 1 Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ὡς τῶν ἁπάντων. ²⁹ Δυσμ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ³⁰ cod. 1 διέξασθαι. In cod. sequitur : Καθάπερ ἴσμεν καὶ ὀρώμεν τοῖς πολλοῖς τῇ ἀπειθείᾳ καὶ τῇ πλάνῃ κερκατημένους. *Sicut multos novimus ac videmus contumacia ac errore abtreprios.* ³¹ Γάρ. cod. 1 præs. μὲν. ³² Ἡβουλ. cod. 1 ἠβέλησαν. ³³ Rec. lectio est τῆ μνήμῃ. ³⁴ Καὶ — κληρον. cod. 1 καὶ μάλιστα οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀναδυσάμενοι βίον. ³⁵ Σωτ. cod. 1 præs. Θεοῦ καὶ. ³⁶ Θεῷ. cod. 1 præs. σεσωκῆτι, et post Θεῷ addit, καὶ τίνος ἕνεκεν λέγει. ³⁷ Θεοῦ τῶν ὅλων. cod. 1 αὐτοῦ. ³⁸ Αὐτοῦ. In cod. 1 ponitur post ἄγιος. ³⁹ Ἐνέργειαι. cod. 1 add. βραχίονα δὲ τὴν ἰσχύν. *Utrichium autem, robur.*

A mitas declarata est. Quoniam vero non sola fide nobis opus est, verum etiam bonis operibus, necessario **1300** et hanc admonitionem Propheta affert.

VERS. 10. « Qui diligitis Dominum, odite mala. » Si bonum a vobis amatur, contrarium respicite. « Quæ enim communicatio est luci cum tenebris? » Pur malum vero, omnes improbitatis species detestatus est. « Custodit Dominus animam sanctorum suorum, e manu peccatoris liberabit eos. » Aversantes malignitatem, et recto justoque vivendi modo operam dantes, gubernatorem et custodem habebitis universorum Dominum, superioresque insurgentibus inimicis eritis.

VERS. 11. « Lux orta est justo, et rectis corde lætitia. » Non enim omnes homines luce perfrui voluerunt, neque omnes ex fide lætitiâ acceperunt. Nam sol justitiæ salutis quidem radios omnibus emisit : sed sunt qui oculos suos compresserunt, et lucem cernere noluerunt.

VERS. 12. « Lætamini, justî, in Domino, et confitemini memoriæ sanctificationis ejus. » Omnes igitur qui lumen consecuti, virtutisque sortem amplexi estis, exultate, Deumque laudibus extollite, beneficiorum multitudinem enarrantes. *Confessionem enim hoc in loco gratiarum actionem vocavit.*

C 1301 INTERP. PSALMI XCVII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Et hic etiam psalmus idem habet argumentam : utrumque enim Salvatoris adventum præcinit, sed plura de priori narrat. « Cantate Domino canticum novum. » Quoniam priscarum rerum prædicat mutationem, et novam quamdam præcinit religionem, jure novum canticum Deo offerri jubet. « Quia mirabilia fecit Dominus. » Supra naturam enim et conceptum sunt ea quæ a Deo universorum flunt. « Salutem sibi præstitit dextera ejus. » Sæpius diximus, *Manum actionem appellari, Dexteram vero, bonam actionem.* Dicit autem hominum salutem potentia ejus esse opus : immensa autem benignitate utendo, cum hominum vitam quæstum suum ducere. Propterea non dixit, Salvavit ipsos dextera ejus, sed, « Salutem præstitit sibi. » Nam cum ab idolorum

cirrore ipsos liberasset, sublimitatemque regni sui ostendisset, salutem impertit. Et hoc manifestius per sequentia declaravit.

VERS. 2. « Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelavit justitiam suam. » ' Omnibus hominibus salutaria fluentia præbuit, justumque regnum suum gentibus demonstravit.

VERS. 3. « Recordatus est misericordiæ suæ, Jacobo, et veritatis suæ, domui Israelis. Viderunt omnes fines **1302** terræ salutare Dei nostri. » Hæc valde similia sunt vaticinationibus Isaïæ prophetæ. Per illum enim universorum Deus Domino Christo ait : « Constitui te testamentum generis, lucem gentium, ut esses saluti usque ad fines terræ ». » Quoniam enim et admirabilibus patriarchis, Abrahamo, Isaac, et Jacobo, et divino Davidi universorum Deus spondit se ex eorum semine secundum carnem excitaturum esse Christum, salutemque per ipsum omnibus hominibus præbiturum esse, *testamentum* vocavit promissionem patribus factam. *Testamentum* enim alii interpretes *foedus* dixerunt. *Genus* autem ejus, Israellem nuncupavit : quoniam ex Judæis Christus secundum carnem ortus erat, ut ait Apostolus. Constitui igitur te [inquit] testamentum generis, hoc est, ut impleas foedera cum Judæis inita : verum *in lucem*, non amplius Judæorum, sed *gentium*. Hi enim per fidem salutem consecuti sunt [profitentes illum, et confidentes Deum ex Deo]. Illi vero incredulitatis tenebras adamarunt. Illud hic quoque beatus ait David : « Recordatus est misericordiæ suæ Jacobo, et veritatis suæ domui Israel, » quoniam promissiones illis factas implevit. Viderunt itaque omnes fines terræ salutare Dei nostri. Non enim solis Judæis veritatis **1303** lux, sed etiam omnibus hominibus illuxit.

τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ⁵². Οὐ γὰρ Ἰουδαίοις τὸ φῶς.

VERS. 4. « Jubilate Deo, omnis terra, cantate, exultate, et psallite. » Quoniam igitur omnes ab acerba diaboli tyrannide liberati estis, triumphalem Deo, qui salutem donavit, offerite hymnum. *Jubilatio* enim vincientium est vox. Idecirco implemus quod præceptum est. Hunc enim hymnum jubilantes et exclamantes mystico instituto Deo af-

⁵² Isa. XLII, 6.

σεν αὐτοὺς ἢ δεξιὰ αὐτοῦ, ἀλλ' εἰ "Ἐσωσεν αὐτῶν. » Τῆς γὰρ τῶν εἰδώλων αὐτοῦς πλάνης ἐλευθερώσας, καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας τὸ ὑψηλὸν ὑποδείξας, τῆς σωτηρίας μετέδωκε. Καὶ τοῦτο σαφέστερον διὰ τῶν ἐπιφερομένων ἐδήλωσεν.

β'. εἰ "Ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἐθνῶν, ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Πᾶσιν ἀνθρώποις τὰ σωτήρια προσενήνοχενάματα, καὶ τὴν δικαίαν αὐτοῦ βασιλείαν τοῖς ἔθνεσιν ἔδειξεν.

γ'. εἰ "Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέου ⁵³ αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ ⁵⁴, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· εἶδον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Κομιδὴ ταῦτα εἶοικε τοῖς Ἰσραὴλ τοῦ προφήτου θεσπίσασσι. Δι' ἐκείνων γὰρ ὁ τῶν ⁵⁵ ἔθλων Θεὸς πρὸς τὸν Δεσπότην ἔφη Χριστόν ⁵⁶· εἰ "Ἐδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » "Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῖς θαυμασίοις ⁵⁷ πατριάρχαις, τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῷ θεσπεσίῳ Δαβὶδ ὑπέσχετο ὁ τῶν ἔθλων ⁵⁸ Θεός, ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν κατὰ σάρκα τὸν Χριστόν ἀναστήσειν, καὶ σωτηρίαν δι' αὐτοῦ ⁵⁹ πᾶσιν ἀνθρώποις παρέξειν ⁶⁰. Διαθήκην ἐκάλεσε τὴν πρὸς τοὺς πατέρας γεγεννημένην ἐπαγγελίαν. Τὴν γὰρ διαθήκην οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ συνθήκην εἰρήκασιν. Γένος δὲ αὐτοῦ, τὸν Ἰσραὴλ ἐκλήκων, ἐπειδὴ ἐξ Ἰουδαίων ὁ ⁶¹ Χριστὸς κατὰ σάρκα, ἦφθιν ὁ Ἀπόστολος. Δεδωκά σε τοίνυν [ἔφη] εἰς διαθήκην γένους· τουτέστιν ὥστε πληρῶσαι τὰς πρὸς Ἰουδαίους γεγεννημένας συνθήκας· ἀλλ' εἰς φῶς, οὐκ ἔτι Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐθνῶν. Οὗτοι γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῆς σωτηρίας μετέλαχον· [⁶² ὁμολογήσαντες αὐτὸν καὶ ὁμολογοῦντες Θεὸν ἐκ Θεοῦ.] "Ἐκεῖνοι δὲ τὸν ζῶπον τῆς ἀπιστίας ἠγάπησαν ⁶³. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· εἰ "Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέου· αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· τὰς ⁶⁴ γὰρ πρὸς ἐκείνους γεγεννημένας ἐπαγγελίας ἐπλήρωσεν. Εἶδον μέντοι πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς ἄνετιλεν, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς ἀληθείας

δ'. εἰ "Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, ἤσατε, καὶ ἀγαλλιάσθε, καὶ ψάλατε. » "Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπαντες τῆς πικρᾶς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἠλευθερώθητε, τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τῷ σεσωκότι ⁶⁵ Θεῷ προσενέγκατε. Ὁ γὰρ ἀλαλαγμὸς νικούντων ⁶⁶ φωνή ⁶⁷. Διὸ ⁶⁸ πληροῦμεν τὸ κελευσθέν. Τοῦτον γὰρ τὸν ὕμνον ἀλαλάζοντες καὶ βοῶντες κατὰ τὸν μυ-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵³ Rec. lectio. h. l. est ἐλέους. ⁵⁴ Τῷ Ἰακώβ. Abest a textu Hebr. ⁵⁵ Τῶν — Θεός. cod. 1 Θεός καὶ Πατήρ. ⁵⁶ Χριστόν. cod. 1 add. τὸν Θεὸν λόγον. ⁵⁷ cod. 1 θαυμασιωτάτης. ⁵⁸ Τῶν ἔθλων. Abest a cod. 1. ⁵⁹ Αὐτοῦ. cod. 1 add. τουτέστι διὰ τῆς ἐνανθρωπίσεως. ⁶⁰ Παρέξειν. cod. 1 παρέδειξεν. ⁶¹ Ὁ — ἀπόστολος. cod. 1. ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸ κατὰ σάρκα. ⁶² E cod. 1. ⁶³ Ἰγάπ. cod. 1 add. καθάπερ καὶ ὁ δυσσεβὴς Νεστόριος. ⁶⁴ Τὰς. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι, omisso γὰρ. ⁶⁵ Ἰμῶν. Abest a cod. 1. ⁶⁶ Σεσωκ. cod. 1 add. καὶ σταυρωθέντι. ⁶⁷ Νικούντων. cod. 1 præm. καθὼς πολλάκις ἡμῖν εἴρηται. ⁶⁸ Φωνή. cod. 1 præm. ἐστίν. ⁶⁹ Διὸ. cod. 1 καὶ δὴ τὰ πλήρη καὶ μάλιστα οἱ τὸν μονήρη βίον ἀσπαζόμενοι.

στικὸν καιρὸν ⁵⁷ προσφέρειν εἰώθαμεν τῷ Θεῷ ⁵⁸, A *ferre solemus, canentes et psallentes, et cum omni
zōntes, καὶ ψάλλοντες, καὶ μετὰ πάσης εὐθυμίας
hilaritate tripudiantes.*

ε'. « Ψάλατε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρα ⁵⁹, καὶ φωνῇ
ψαλμοῦ. » Καὶ τοῦτον δὲ τὸν νόμον ἔστιν ἰδεῖν δι-
ηλεκῶς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πληρούμενον. Τῇ γὰρ
πνευματικῇ κιθάρα ⁶⁰ τὴν θείαν ἀνακρουόμεθα μελ-
ψιδίαν. Ποιοῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς; λογικὰς κιθάρας ⁶¹ τὰ
ἡμέτερα σώματα ⁶², καὶ χρώμεθα, ἀντὶ μὲν χορδῶν
τοῖς ὀδοῦσιν, ἀντὶ δὲ χαλκοῦ τοῖς χεῖλεσι, πλήκτρον
δὲ παντὸς ὀξύτερον ἢ γλωττὰ κινουμένη τὴν ἐναρ-
μόνιον ἀποτελεῖ τῶν κρουσμάτων ἤχη. Κινεῖ δὲ τὴν
γλωτταν ὁ νοῦς, οἷόν τις μουσικὸς μετ' ἐπιστήμης
ποιούμενος τὴν ταύτης μετάδασιν· αὕτη τῷ Θεῷ ἢ
κιθάρα τῆς ἀψύχου θυμηρεστέρα. Καὶ μάρτυς αὐτὸς
διὰ τοῦ προφήτου πρὸς Ἰουδαίους βοῶν· « Ἀπό-
στησον ἀπ' ἐμοῦ ἤχον ψῶδων σου, καὶ φωνὴν ὀργά-
νων σου οὐκ ἀκούσομαι. »

ς'. « Ἐν σάλπιγγιν ἐλαταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος
κερατίνης. » Σάλπιγγα πολλάκις τὴν βοὴν ἢ θεία
καλεῖ Γραφή. Οὕτως ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ⁶³
φησὶν· « Ὅτ' ἂν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσσης
ἐμπροσθέν σου, ὡσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν· ἀντὶ
τοῦ, Μὴ κηρύξης, μηδὲ ὄηλην ἅπασι καταστήσης·
ἴνα μὴ τῇ κενῇ δόξῃ τὸν τῆς φιλανθρωπίας λυμήνην
καρπὸν. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον σάλπιγγα τὴν διδα-
σκαλίαν καλεῖ ⁶⁴, δι' ἧς καὶ τὰς εἰς ἡμᾶς γεγενημέ-
νας ⁶⁵ εὐεργεσίας μανθάνομεν, καὶ τοὺς ὀνησιφόρους
κινουόμεθα νόμους. Ἐλατὰς δὲ σάλπιγγας τὰς
χαλκὰς λέγει ⁶⁶· κερατίνας δὲ, τὰς ἐκ κεράτων γε-
γενημένας. Ταύταις δὲ Ἰουδαίους χρῆσθαι ⁶⁷ σύν-
ηθεῖς ἦν. Σκια δὲ τῶν ἡμετέρων παρ' ἐκείνοις ἐπολι-
τεύετο. Ὡσπερ τοῖνον ἐκείνοι τὸν ἄλογον ἔθουον
ἀμὸν, ἡμεῖς δὲ τὸν σωτήριον, [⁶⁸ τὸν ἐκ Θεοῦ Θεόν,]
τὸν αἶροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· οὕτως ἐκείνοι
ταῖς ἀψύχοις ἐκέχρητο σάλπιγγιν, ἡμεῖς δὲ ταῖς
ἐμψύχοις καὶ λογικαῖς. Σάλπιγγος τοῖνον ἡμῶν οἱ
θεοὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ θεσπιστοὶ προφήται, καὶ οἱ
μετ' ἐκείνους τοῦ διδασκαλικοῦ τετυχηκότες χαρίσμα-
τος. « Ἀλαλάξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίου ⁶⁹. »
Τὸν ⁷⁰ ἐπινίκιον ὕμνον προσενέγκατε τῷ βασιλεῖ ⁷¹
καὶ δεσπότη τῶν ὄλων.

ζ'. « Σαλευθήτω ἡ θάλασσα, καὶ τὸ πλήρωμα αὐ-
τῆς, ἢ οἰκουμένη, καὶ πάντες ⁷² οἱ κατοικοῦντες ἐν
αὐτῇ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Ἐχρίτω ἡ θά-
λασσα σὺν πληρώματι αὐτῆς· ἢ οἰκουμένη, καὶ
οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Διαφερόντως δὲ ἐν ταῖς
πολυανθρώποις πόλεσιν ἔστιν ἰδεῖν τῆς προφητείας
τὸ τέλος. Θάλατταν γὰρ κυμαίνουσαν τῶν εὐσεβῶν
λαῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μιμεῖται τὸ πλήθος. Τοι-
αύτη δὲ καὶ ἡ τῶν ψαλλόντων ἤχη. Κατὰ δὲ τοὺς

* Amos v, 23. P Matth. vi, 2.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁷ Καιρὸν. cod. 1 ὕμνον. ⁵⁸ Θεῷ. cod. 1 Σωτήρι. ⁵⁹ Ἐν — κιθάρα. Repetitur in cod. 1 ut
in textu Græco τῶν ὄ. ⁶⁰ Κιθ. cod. 1 πρᾶμ. τοῦ Δαβὶδ. ⁶¹ Κιθάρας. cod. 1 λατρειας. ⁶² Σώματα.
cod. 1 στόματα. ⁶³ Εὐαγγ. cod. 1 πρᾶμ. ἱεροῖς. ⁶⁴ Καλεῖ. cod. 1 λέγει. ⁶⁵ Γεγεν. cod. 1 πρᾶμ. ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ. ⁶⁶ Λέγει. cod. 1 δηλοῖ. ⁶⁷ cod. 1 Ἰουδαίους χειρῆσθαι. ⁶⁸ E cod. 1. ⁶⁹ cod. Vatic. habet
Κυρίῳ. ⁷⁰ Τὸν. cod. 1 πρᾶμ. λέγει δὲ ὅτι. ⁷¹ Βασιλεῖ. cod. 1 add. τῶν βασιλευόντων. ⁷² Πάντες
— αὐτῇ. Rec. lectio h. l. est οἱ κατοικοῦντες αὐτήν.

VERS. 5. « Psallite Domino cum cithara, et cum
voce psalmi. » Et hanc sane legem continuo in
ecclesiis impletam videre licet. Spirituali quippe
cithara divinam pulsamus melodiam. Efficimus vero
etiam nos nostra corpora citharas rationales, et
utimur pro chordis quidem dentibus, et pro ære
labiis : lingua vero quolibet plectro celerius agitata
concinnum pulsât sonum. Mens autem linguam
movet, vcluti quidam peritus musicus illam scien-
tenter agitans. Hæc cithara gratior est Deo, quam illa
quæ anima caret. Et ipse testis est ad Judæos per
prophetam clamaus : « Averte a me sonum cau-
tionum tuarum, et vocem organorum tuorum non
audiam. »

VERS. 6. « Cum tubis ductilibus, et voce tubæ
cornæ. » Tubam sæpius vociferationem sacræ
Litteræ vocant. Similiter Dominus in sacris Evan-
geliis inquit : « Cum **1304** facis eleemosynam, noli
tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt P : »
pro eo quod est, Ne prædices, neque manifestam
omnibus facias, ne inani gloria benignitatis lædas
fructum. In hoc igitur etiam loco tubam, doctri-
nam vocat, per quam beneficia in nos collata disci-
mus, et fructuosas edocemur leges. Ductiles autem
tubas, æneas dicit : tubas vero corneas, ex corni-
bus factas. His autem uti Judæi solebant. Cæte-
rum umbra nostrarum rerum apud illos erat. Ut
igitur illi agnum rationis expertem immolabant,
nos vero salutarem [Deum ex Deo], qui tollit pec-
cata mundi : sic illi inanimatis utebantur tubis,
nos vero tubis quæ animam et rationem habent,
utimur. Nostræ igitur tubæ sunt sancti apostoli,
et admirabiles prophetæ, et ii qui post illos doc-
cendi gratiam sortiti sunt. « Jubilate in conspectu
regis Domini. » Triumphalem offerte hymnum regi,
et universorum Domino.

VERS. 7. « Commoveatur mare, et plenitudo
ejus, orbis terrarum, et universi qui habitant in
eo. » Symmachus autem sic : *Resonet mare cum
plenitudine ipsius, orbis terræ, et qui ipsum incolunt.*
Potissimum autem in urbibus frequentissimis
hominibus vaticinationis eventum videre licet. Mare
enim fluctuans piorum populorum in ecclesiis fre-
quentia imitatur. Talis quoque est psallentium so-
nus. **1305** Secundum Septuaginta autem, mo-

lum et mutationem eorum qui mare et terram incolunt, sermo propheticus declaravit. Agitur enim quod movetur : movetur vero quod mutatur.

Vers. 8. « Flumina plaudent manu simul. » Rursus flumina eos nominavit qui docendi gratiam sortiti sunt, et instar fluminum divinos rivos profundunt : quos plaudere dicit, Deumque laudibus prosequi. Vincentium enim rursus est plausus.

« Montes exsultabunt [Vers. 9.] a conspectu Domini, quoniam venit : quoniam venit judicare terram. » Hic montes appellavit eos qui excelsam et sublimem habent mentem, supra quos Dei civitas ædificata est. « Non potest enim, inquit, civitas abscondi supra montem posita. » Et : « Fundamenta ejus in montibus sanctis. » Hos ait lætari et exsultare cognito Dei et Salvatoris nostri adventu. Exspectantes enim laborum præmia, gaudent, iudicis justitiam scientes : « Judicabit orbem terrarum in justitia, et populos in æquitate. » Nam prior quidem adventus multam habuit misericordiam, secundus vero justitiam habebit. « Omnes enim, inquit, stabimus ante tribunal Christi, ut unusquisque referat quæ in corpore fecerit, secundum ea quæ gessit, sive bonum, sive malum. » Hoc autem etiam propheta dixit : « Semel locutus est Deus, duo hæc audivi, quod potestas Dei sit, et tua, o Domine, misericordia, **1306** quia tu reddes unicuique juxta opera sua. »

INTERP. PSALMI XCVIII.

Vers. 1. « Psalmus Davidi. Sine titulo apud Hebræos. » Hic quoque psalmus Judæorum e Babylone reditum vaticinatur : præcinit autem etiam Salvatoris nostri adventum, Judæorumque incredulitatem. « Dominus regnavit, irascantur populi. » Nam et Judæi, et gentiles insaniunt, et rabie ardent, cum regnum Domini Christi audiunt. Et quando Judæi libertatem consecuti erant, in eos omnes finitimæ regiones furebant, inopinatum eorum reditum intuentes. Declarabat autem hoc potentiam ejus, quem colebant. « Qui sedes super Cherubim, moveatur terra. » Porro hic, inquit, qui a nobis prædicatur, cælestium quoque potentiarum Deus est, et Dominus. Illud porro : « Qui sedes, » tanquam cum hominibus sermocinans dixit. Nam incorporea natura, et incomprehensibilis atque in-

« Ἐδομήκοντα, τῶν τὴν θάλασσαν καὶ γῆν οἰκούντων ὁ προφητικὸς λόγος τὴν κίνησιν ἐδήλωσε ⁷⁶, καὶ μεταβολὴν. Σαλεύεται γὰρ τὸ κινούμενον· κινεῖται δὲ τὸ μεταβαλλόμενον.

ἦ. « Ποταμοὶ κροτήσουσι χεῖρὶ ἐπὶ τὸ αὐτό. » Ἄλλιν ποταμοὺς τοὺς τῆς διδασκαλικῆς μεταλαγχάνοντας ὠνόμασε χάριτος, καὶ ποταμῶν δίκην τὰ θεῖα προχέοντας νόματα· οὗς κροτεῖν ἔφη, καὶ τὸν θεὸν ἀνυμνεῖν. Νενικηκότων γὰρ πάλιν ὁ κρότος.

« Τὰ ὄρη ἀγαλλιάσονται ⁷⁶ [0'] Ἄπὸ ⁷⁶ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται· δεῖ ἵκει κρῖναι τὴν γῆν. » Ἐνταῦθα ὄρη προσηγόρευσε τοὺς ὕψηλόν ⁷⁶ καὶ μεταύριον ἔχοντας φρόνημα, ἐφ' ὧν ἡ τοῦ Θεοῦ φιλοδόμηται πόλις. « Οὐ δύναται γὰρ, φησὶ ⁷⁷ πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. » Καί· « Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. » Τούτους ἔφη ἀγάλλεσθαι καὶ εὐφραίνεσθαι, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν μακρότητα ἐπιφάνειαν. Προσμένοντες γὰρ τῶν πόνων τὰς ἀντιδόσεις, ἀγάλλονται τοῦ κριτοῦ τὸ δίκαιον ἐπιστάμενοι ⁷⁸. « Κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. » Προτέρῳ μὲν γὰρ ἐπιφάνεια ⁷⁹ πολλὴν ἔσχε τὸν ἔλεον· ἡ δὲ δευτέρα ἔξει τὸ δίκαιον ⁸⁰. « Πάντες γὰρ, φησὶν ⁸¹, παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσῃται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς & ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ προφήτης ἔφη· « Ἄπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο ταῦτα ἤκουσα, ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ ⁸², καὶ σοῦ, Κύριε, τὸ ἔλεος ⁸³, ὅτι οὐ ἀποδώσεις ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΗ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. » Οὗτος ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει μὲν καὶ ⁸⁴ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος Ἰουδαίων ἐπάνοδον, προαγορεύει δὲ καὶ τοῦ Σωτῆρος ⁸⁵ ἡμῶν τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν. « Ὁ Κύριος ἐθασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί. » Καὶ Ἰουδαῖοι γὰρ, καὶ Ἕλληνες, μεμήνασι καὶ λυττώσι τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ⁸⁶ τὴν βασιλείαν ἀκούοντες. Καὶ ἡνίκα δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀπῆλθον Ἰουδαῖοι, πάντες οἱ πλησίοντες διεπρόντο, τὴν παράδοξον αὐτῶν ἐπάνοδον θεασάμενοι. Ἐδήλου ⁸⁷ δὲ τοῦτο τοῦ ὕψους ⁸⁸ αὐτῶν προσκυνουμένου τὴν δύναμιν ⁸⁹. « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, σαλευθήτω ἡ γῆ. » Οὗτος δὲ, φησὶν ⁹⁰, ὁ παρ' ἡμῶν κηρυττόμενος, καὶ τῶν ἀνω δυνάμεων Θεὸς ὑπάρχει καὶ Κύριος· τὸ δὲ, καθήμενος, ὡς πρὸς ἀνθρώπους διαλεγόμενος εἶρχεν. Ἡ γὰρ ἀπώ-

¶ Matth. v, 14. ¶ Psal. lxxxvi, 1. ¶ Rom. xiv, 10 ; coll. II Cor. v, 10. ¶ Sal. lxi, 12.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ Ἐδήλωσε. cod. 1 ἐκίνησε. ⁷⁷ cod. 1 ἀγαλλιάσεται. ⁷⁸ Ἄπὸ — ἔρχεται. Des. in cod. Vatic. ⁷⁹ cod. 1 ὕψηλός. ⁸⁰ φησὶ. cod. 1 add. ὁ Κύριος. ⁸¹ Ἐπιστ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ⁸² Ἐπιφ. cod. 1 add. τούτῳ ἢ ἐκ παρθένου. ⁸³ Δίκαιον. cod. 1 add. ἐπιφέρουσα. ⁸⁴ φησὶν. Abest a cod. 1. ⁸⁵ Θεοῦ. cod. 1 add. ἐπιφέρει καὶ τὸ δεύτερον, διὰ τοῦ εἰπεῖν. ⁸⁶ Ἐλεος. cod. 1 add. καὶ τίνος ἔνεκεν λέγει. ⁸⁷ Καὶ — ἐπάνοδον. cod. 1 τῶν ἀνδροποδισθέντων ἐκ Βαβυλῶνος τὴν ἐπάνοδον. ⁸⁸ Σωτ. cod. 1 præt. Θεοῦ καί. ⁸⁹ Χριστοῦ. cod. 1 add. τοῦ Θεοῦ λόγῳ. ⁹⁰ coll. 1 δηλοῖ. ⁹¹ Ἰπ'. cod. 1 παρ'. ⁹² Ἀνυμν. cod. 1 add. καὶ τίς οὗτος διὰ τῶν ἐξῆς λέγει. ⁹³ Οὗτος ἐφ' ἡμῶν. cod. 1 λέγει δὲ οὗτος.

ματος φύσις, ἡ ἀπερίληπτος, καὶ ἀπερίγραφτος, κατέχουσα ⁹¹ τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς ἐνοικούν-
τας ἐν αὐτῇ ὡσαύτῃ ἀκρίδας, ποίας δεῖται καθόδρας; Σχηματίζει δὲ ὁμῶς τῷ λόγῳ τὸν τῶν ὄλων Θεόν, βασιλικῶς τοῖς Χερουβιμ ἐποχούμενον, καταπλητ-
τοτητα καὶ δεδιττόμενον τοὺς ἀκούοντας.

β'. « Κύριος ἐν Σιών μέγας, καὶ ὑψηλός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. » Καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπανελ-
θόντων, καὶ τὸν Θεὸν δειμαμένων νεῶν, ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἄπασιν ἀπεδείχθη. Διαφορόντως γὰρ ⁹² ὁ τὸν σταυρὸν ὑπομείνας οἰκουμένης ἀπάσης ἀπεράνθη Δεσπότης ⁹³, τῶν ἱερῶν ἀποστόλων τὸ σωτήριον κήρυγμα προσενεγκάντων τοῖς ἔθνεσιν ⁹⁴.

γ'. « Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματί σου τῷ μεγάλῳ, ὅτι φοβερὸν καὶ ἄγιόν ἐστι. » Χρῆ τοῖνον ἅπαντας ἀνυμνεῖν σε, καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας διεξιέ-
ναι, καὶ τὴν ἀβρότην σου μὴ περιεργάζεσθαι φύ-
σιν ⁹⁵, τῷ δὲ ὀνόματί σου προσφέρειν τὸ σέβας, καὶ φοβερῶν ὄντι, καὶ παναγίῳ. Ἀγιάζει μὲν γὰρ τοὺς πιστεύοντας, ἐκδειματοῖ δὲ τοὺς ἀπιστοῦντας.

δ'. « Καὶ ⁹⁶ τιμὴ βασιλέως κρίσιν ἀγαπᾷ. » Προσ-
φέρει δὲ ἡμᾶς δεδιέναι ὡς βασιλέα, καὶ δικαιοσύνην χρώμενον· ἴδιον γὰρ τῆς ἀληθοῦς βασιλείας τὸ δικαίως ἰθύνειν τοὺς ὑπάρχουσ. Τιμὴ γὰρ βασιλέως κρίσιν ἀγαπᾷ, τουτέστι τίμιον ποιεῖ βασιλέα τὸ σέβειν τὸ δίκαιον. Τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τὸ ἐπαγόμενον·
« Σὺ ἠτοίμασας εὐθύτητας· κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. » Ὡς γὰρ δίκαιος βασιλεὺς, ὀρθὴν καὶ δικαίαν τὴν ψῆφον ἐξήνεγκας, καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῆς τῶν καταδουλωσαμένων ἠλευθέρωσας δυναστείας, [⁹⁷ καὶ τὰ ἔθνη τῆς τοῦ διαβόλου δουλείας.] Κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν προφητείαν οὕτω νοητέον· Ἐδείξας τῆς ἐπαγγελίας σου τὴν ἀλήθειαν, τὰς πρὸς τοὺς προγόνους τοῦ Ἰσραὴλ γεγενημένας ὑποσχέσεις πληρώσας, καὶ τὴν διὰ τοῦ σπέρματος τοῦ Ἀβραάμ δωρησάμενος σωτηρίαν.

ε'. « Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποπόδιῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστιν. » Ἀμείψασθε τῶνον τὴν εὐεργετήν, οἷς δύνασθε, καὶ τὸ πρόσφορον αὐτῷ προσενέγκατε σέβας· τὸ δὲ ὑψοῦτε, ἀντὶ τῆς ὑψηλῶν αὐτοῦ κηρύττετε. Ὑποπόδιον δὲ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πάλαι μὲν ἡ ἐν Ἱερουσόλοις νεὼς ἐνενόμιστο, νῦν δὲ αἱ κατὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν Ἐκκλησίαι, ἐν αἷς τῷ παναγίῳ Θεῷ ⁹⁸ προσφερόμεν τὴν προσκύνησιν.

ς'. « Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ· καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Οὕχ ἀπλῶς τοὺς ἄλλους προφῆτας καταλιπὼν, οὕτως ἐμνημόνευσε μόνον, ἀλλὰ τὴν σύντροφον Ἰουδαίων λῦτταν καὶ τυραννίδα διδάσκων. Καὶ γὰρ ἐπὶ Μωσοῦ καὶ Ἀαρὼν ἀρπάσαι τὴν ἱερουσόνην ἐπειρά-

A circumscripta, et terræ ambitum habitantesque in ea ut locustas continens ^t, eujusnam sedis indiget? Fingit tamen oratione Deum universorum regio more Cherubinibus insipientem, territantem, timorem-que audientibus injicientem.

VERS. 2. « Dominus in Sion magnus, et excelsus super omnes populos. » Cum Judei reversi essent divinumque templum erexissent, Dei potentia **1307** omnibus demonstrata fuit. Præcipue enim is qui crucem subiit, totius orbis Dominus declaratus est, cum sacri apostoli salutarem prædicationem gentium attulissent.

VERS. 3. « Conſteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est. » Decet igitur omnes te laudibus decantare, tuaque beneficia enarrare, et inexplicabilem tuam naturam curiosius non inquirerem sed nomini tuo honorem afferre, quod terribile et sanctum est: quoniam credentes sanctificat, terret vero incredulos.

VERS. 4. « Et honor regis judicium diligit. » Convenit autem nobis timere eum ut regem, et justitia utentem: nam proprium veri regni est, subditio juste gubernare. Honor enim regis judicium diligit, hoc est, diligere justitiam honoratum efficit regem. Hoc autem etiam quod sequitur declarat. « Tu parasti directiones: judicium et justitiam in Jacobo tu fecisti. » Nam velut justus rex rectam et justam sententiam protulisti, et Israel a potentia eorum qui illum servituti addixerant, liberasti, [gentesque a jugo diaboli.] Cæterum secundum aliam prophetiam sic intelligendum est: Ostendisti promissionis tuæ veritatem, eum pollicitationes, quæ majoribus Israelis factæ fuerant, perfeceris, et per semen Abrahami salutem largitus fueris.

VERS. 5. « Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctus est. » Rependite ergo beneficii auctori quæ potestis, congruentemque illi **1308** offerte honorem. Exaltate autem, idem quod, sublimitatem ejus prædicate. Scabellum vero pedum ejus, olim quidem quod Hierosolymis erat templum existimabatur: nunc vero ecclesiæ quæ ubique terrarum et marium sunt, in quibus Deus sanctissimus colitur.

* VERS. 6. « Moses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus. » Non temere, aliis prætermisissis prophetis, de his tantum mentionem fecit, sed ut innatum Judæorum furorem et tyrannidem doceret. Etenim sub Mose et Aarone sacerdotium subripere conati sunt:

^t Isa. XL, 22.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹¹ Κατέχουσα. cod. 1 præm. καί. ⁹² Γάρ. cod. 1 add. δείκνυσιν ὅτι. ⁹³ Ἀπεφ. Δεσπ. cod. 1 Δεσπότης ὑπάρχει. ⁹⁴ Ἐθνεσιν. cod. 4 add. καλῶς οὖν ἔχειν διὰ τῶν ἐξῆς ἐφη. ⁹⁵ Φύσιν. cod. 1 οἰκονομίαν. ⁹⁶ Καὶ — ἀγαπᾷ. Hebr.: Robur quidem est regi, judicium lumen amari. ⁹⁷ E cod. 1. ⁹⁸ Ἀντὶ τὸ ὑψ. cod. 1 ἀντὶ τοῦ τὸ ὑψος. ⁹⁹ Τῷ παναγ. Θεῷ. cod. 1 τῇ παναγίᾳ καὶ παμμακαρίᾳ Τριάδι.

et Samuelis tempore, divinum regnum aspernati, **A** humanum adamarunt. Docet igitur divinus sermo, eos nihil novi facere, qui in Salvatore furorem emittunt, et salutare regnum ejus non admittunt: quandoquidem a principio insania fuit ipsis familiaris.

« Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos. [Vers. 7.] In columna nubis loquebatur ad eos. » Atqui, ait, multam erga Deum habebant fiduciam. Hi enim implorabant, ipse vero exaudiebat, et postulata concedebat et cernentibus omnibus cum ipsis loquebatur, per nubem apparens. Deinde docet se non iniuste ipsis hanc gratiam impertisse. « Quoniam custodiebant testimonia ejus, et præcepta quæ dedit illis. » Nam secundum legem vitam ducentibus, et secundum ejus præcepta viventibus, hanc largiebatur gratiam.

Vers. 8. « Domine Deus noster, tu exaudiebas **1309** eos. Deus tu propitius fuisti eis. » Tu es, o Domine, ait, qui a nobis prædicaris, qui tantæ fiduciæ ipsos participes fecisti, et multa benevolentia ipsos dignatus es. « Et ulciscens omnia studia eorum. » Symmachus autem sic: *Et ultor super injurias eorum.* Eos enim qui contra magnum Moysen tyrannidem affectarant, igni tradidit, eosque qui flammam declinaverant, viventes sepulcro intulit, jubens terræ delihscere, locumque tyrannidis sepulcrum illico paratum reddidit, et eos qui per mare ambulaverant, et profundum illud mare pedibus transierant, demersit in terra, inusitatis fluctibus obruens: alios vero, qui tempore prophetæ Samuelis seditionem concitarant, Saulis dominationi subjecit, et omnium generum calamitatibus circumdedit.

Vers. 9. « Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorare in monte sancto ejus, quoniam sanctus est Dominus Deus noster. » Horum igitur admirabilium virorum pietatem imitantes, congruentem Deo exhibete honorem. Cæterum *Mons sanctus* olim quidem Sion appellabatur, nunc vero divinæ cognitionis sublimitas. Sic enim et Isaias et Michæas vaticinati sunt: « Erit in ultimis diebus mons Domini manifestus: » hoc est, Dei cognitio omnibus clara fiet. Novit etiam divinus Apostolus mysticum montem Sion. « Accessistis enim, inquit, ad Sionem montem, et **1310** civitatem Dei viventis Hierosolymam cœlestem. » Jussi sumus igitur secundum scientiam, quæ data est nobis a Deo,

« Isa. II, 2; Mich. IV, 1. » Hebr. XII, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Σωτ. cod. 1 præm. Θεοῦ καί. ² Αὐτῶν. Additur in cod. Alex. ³ Καί τοι φησί. cod. 1 λέγει δὲ ἔτι. ⁴ cod. 1 ἐκάλουν. ⁵ Διδ. cod. 1 adj. διὰ τῶν ἐξῆς. ⁶ Ὅτι. Abest a cod. Vatic. ⁷ Αὐτοῦ. Des. ibid. ⁸ Σὺ. Deest in cod. Vat. ⁹ cod. 1 μεταδίδου; ¹⁰ Ἐπὶ — αὐτῶν. Hebr. *Et vindictam sumens de acionibus eorum.* ¹¹ cod. 1 παρέδωκε. ¹² Συμφ. cod. 1 add. Ἀκούετωσαν καὶ νοσῆτωσαν ταῦτα οἱ μνηστές κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἱερῶν, καὶ παυσάθωσαν τῆς λύμης, μήποτε χεῖροσιν ἐκείνων ὑποπέσωσιν. *Audiant et intelligant hæc qui in Dei sacerdotes iram evomunt, et desistant a furore isto. ne peiora hisce illis obtingant.* ¹³ Ὑψος. cod. 1 add. τουτέστι τῆς εἰς τὸν δεσπότην Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν γνώσεως. ¹⁴ Τουτέστιν ἢ τοῦ Θεοῦ. cod. 1 ἀντὶ τοῦ ἢ τοῦ Σωτῆρος. ¹⁵ Γνώσις. cod. 1 add. τε καὶ ἐπιφάνεια· αὕτη γάρ. ¹⁶ E cod. 1.

θησαν· καὶ ἐπὶ Σαμουὴλ τὴν Θεὸν ἀτιμάσαντες βασιλείαν, τὴν ἀνθρωπιαν ἠγάπησαν. Διδάσκει τοίνυν ὁ λόγος, ὅτι καινὸν οὐδὲν δρώσι κατὰ τοῦ Σωτῆρος· λυττῶντες, καὶ τὴν σωτήριον οὐ δεχόμενοι βασιλείαν· ἀνωθεν γὰρ αὐτοῖς ἡ μανία συνήθης.

« Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν αὐτῶν. [ζ'] Ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. » Καί τοι, φησί ⁸, πολλὴν εἶχον πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν. Οἱ μὲν γὰρ παρεκάλουν ⁴, ὁ δὲ ὑπήκουε, καὶ τὰς αἰτήσεις παρεῖχε, καὶ πάντων ὁρώντων τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐποιεῖτο διάλεξιν, διὰ τῆς νεφέλης τὴν οἰκίαν δεικνύς ἐπιφάνειαν. Ἐἴτα διδάσκει ⁵, ὡς οὐκ ἀδίκως ταύτης αὐτοῖς μετεδίδου χάριτος. « Ὅτι ⁶ ἐφύλασσαν τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ⁷, ἃ ἔδωκεν αὐτοῖς. » Ἐννόμως γὰρ πολιτευομένοις, καὶ κατὰ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ βιοτεύουσι, ταύτην ἔδωκε τὴν χάριν.

ἡ'. « Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες αὐτῶν· ὁ Θεὸς σὺ ⁸ εὐλόγος ἐγένου αὐτοῖς. » Σὺ εἶ, Δέσποτα, φησὶν, ὁ ὄψ' ἡμῶν κηρυττόμενος, ὁ τῆς τοσαύτης ἐκείνοις μεταδοῦς ⁹ παρρησίας, καὶ πολλῆς αὐτοῦ ἀξίῳ εὐμενείας. « Καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ ¹⁰ πάντα τὰ ἐπιδητεύματα αὐτῶν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Καὶ ἐκδικος ἐπὶ ταῖς ἐπηρῆλαις αὐτῶν.* Τοὺς μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μεγάλου Μωσοῦ τυραννήσαντας πυρὶ παραδέδωκε ¹¹, καὶ τοὺς τὴν φλόγα διαφυγόντας ζώντας τῷ τάφῳ παρέπεμψε, χάναι κελεύσας τὴν γῆν, καὶ τάρων αὐτοῖς αὐτοσχεδίων τῆς τυραννίδος τὸ χωρίον ἀπέφηνε, καὶ τοὺς διὰ θαλάσσης ὁδεύσαντας, καὶ τὸν βυθὸν ἐκείνων περῆσαντας, πεποίηκεν ὑποβρυχίους ἐν γῆ, παραδόξοις χρησάμενος κύμασι· τοὺς δὲ κατὰ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ στασιάζαντας τῆ τοῦ Σαοὺλ δυναστεία παρέδωκε, καὶ παντοδαπαῖς περιέβαλε συμφοραῖς ¹².

θ'. « Ὑψότε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Τοῦτων τοιγαροῦν τῶν θαυμασιῶν ἀνδρῶν μιμούμενοι τὴν εὐσέβειαν, τὸ προσήκον σέβας τῷ Θεῷ προσεβήκατε. Ὅρος δὲ ἅγιον, πάλαι μὲν τὸ Σιών ἐκαλεῖτο, νῦν δὲ τῆς θεογνωσίας τὸ ὕψος ¹³. Οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαίας, καὶ Μιχαίας ἐθέσπισαν· « Ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, » τουτέστιν, ἢ τοῦ Θεοῦ ¹⁴ γνώσις ¹⁵ δηλητῶσιν γενήσεται. Οἶδς καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος νοητὸν ὄρος Σιών· « Προσληλύθατε γὰρ Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἑπουρανήν. » Προστέταγμαθα τοίνυν κατὰ τὴν δοθείσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γνώσιν προσφέρειν αὐτῷ τὴν προσκύνησιν, [¹⁶ καὶ

Θεῷ ἐκ Θεοῦ ὁμολογεῖν καὶ μονογεῖν τῷ Πατρὶ Ἰὴν, τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα. Ἀμήν.]

cultum ipsi offerre, [et Deum ex Deo, unigenitum Patris Filium qui pro nobis homo factus est, confiteri. Amen.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΙΘ' ΨΑΛΜΟΥ.

INTERP. PSALMI XCIX.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ¹⁷, εἰς ἐξομολόγησιν· ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. » Ὁ προφήτης ἐνταῦθα πάντας ἀνθρώπους εἰς ὑμνοῦσαν καλεῖ, παρεγγυῶν διὰ πάντων θεραπεῦσαι τὸν Σωτῆρα Θεόν¹⁸.

VERS. 1. « Psalmus Davidi, in confessionem. Sine titulo apud Hebræos. » Propheta hoc in loco omnes homines ad hymnorum cantum vocat, adhortans per omnia Salvatorem Deum colere.

β'. « Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ¹⁹ πᾶσα ἡ γῆ. » Ἄπαντες ἄνθρωποι τὸν ἐπινίκιον ὕμνον προσενέγκατε τῷ Θεῷ²⁰· γῆν γάρ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν καλεῖ. « Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ. » Οὐ γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν πικρὰν τοῦ διαβόλου τυραννίδα, τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἡ βασιλεία, ἀλλ' ἡμερος αὐτοῦ καὶ φιλόανθρωπος ἡ δεσποτεία. Γεγηθότες τοίνυν τῇ δουλείᾳ προσέλθετε²¹. « Εἰσέλθετε ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. » Ὁ δὲ Σύμμαχος, μετ' εὐσημίας εἰρηκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, ἐν αἰρέσει, ἀγαλλομένω δὴ²² καὶ εὐφραινομένων ὁ ὕμνος.

VERS. 2. « Jubilate Deo omnis terra. » Omnes homines triumphalem Deo afferte hymnum. *Terram* enim, habitantes terram nuncupat. « Servite Domino in lætitia. » Non enim est Dei et Salvatoris nostri regnum, sicut amara diaboli tyrannis, sed ejus imperium benignum est et mansuetum. Gaudentes igitur ad servitutem accedite. « Introite in conspectu ejus cum exultatione. » Symmachus, cum benedictione, dixit. Aquila vero, cum laudatione. Exsultantium nimirum et lætantium est hymnus.

γ'. « Γινώτε ὅτι αὐτός²³ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν²⁴. » [Ἐἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος εἴλετο ὁ φιλόανθρωπος γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ εἶναι Θεὸς ἔμεινεν ἔχων ἀεὶ· λέγει δὲ ὅτι] δι' αὐτῶν μάθετε τῶν πραγμάτων, ὡς ὁ ἡμέτερος Δεσπότης²⁵ αὐτός ἐστιν τῶν ὅλων Θεός²⁷. Ταῦτα τοῖς ἔθνεσι προσέφερε²⁸ τὰ παιδεύματα καὶ ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς, ὡς ἡ τῶν πράξεων ἱστορία διδάσκει. « Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς. » Οὐ γὰρ²⁹ ἡμεῖς ἡμῶν αὐτοὶ δημιουργοὶ καθεστήκαμεν, ἀλλ' ὅπ' αὐτοῦ ἐπλάσθημεν³⁰. Οὐτως ὁ μακάριος Παῦλος Ἀθηναίους ἐβίβασκεν· « Ὁ Θεός ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός³¹ τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Προφήτης διδάσκει· « Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς. » Ὁ³² δὲ Σύμμαχος οὕτως, Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς οὐκ ὄντας. « Ἡμεῖς δὲ³³ λαὸς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτοῦ. » Διὰ τούτων οὐ μόνον τὴν δεσποτείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐδήλωσεν. Οὐ μόνον γὰρ ἡμῶν Δεσπότης ἐστὶν³⁴, ἀλλὰ καὶ ποιμὴν, τὴν ἀγαθὴν ἡμῖν προσφέρων νομὴν· ἡμεῖς δὲ αὐτοῦ καὶ³⁵ λαὸς ὡς βασιλείως, καὶ πρόβατα ὡς ποιμένος.

VERS. 3. « Scitote ipsum esse Deum nostrum. » [Etsi enim hominum amantissimus voluerit homo fieri, omni tamen tempore mansit Deus. Dicit autem,] per ipse res discite, Dominum nostrum ipsum esse **1311** universorum Deum. Hæc documenta etiam sacer apostolorum chorus gentibus proferebat, ut Actuum historia docet. « Ipse fecit nos, non autem ipsi nos. » Non enim nos nostrum ipsorum conditores fuimus, sed ab ipso formati sumus. Sic beatus Paulus Athenienses docebat : « Deus, qui fecit mundum, et omnia quæ in eo sunt, hic cæli et terræ cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec a manibus hominum colitur indigens aliquo, cum ipse dederit omnibus vitam, et halitum, et omnia : fecitque ex uno sanguine omne genus hominum habitare per universam faciem terræ ». » Id hoc etiam in loco propheta docet : « Ipse fecit nos, et non ipsi nos. » Symmachus vero : *Ipse fecit nos, qui non eramus.* — « Nos autem populus ejus, et oves pascui ejus. » Per hæc non modo imperium, sed etiam curam ostendit. Non solum enim Dominus noster est, sed etiam pastor, bonum nobis porrigens pabulum : nos vero ejus et populus sumus ut regis, et oves ut pastoris.

δ'. « Εἰσέλθετε εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ ἐν ὕμνοις. » Πύλας αὐτοῦ³⁶, καὶ αὐλὰς αὐτοῦ, τὰς ἐκκλησίας καλεῖ.

VERS. 4. « Introite portas ejus cum confessione, atria ejus cum hymnis. » *Portas ejus, et atria ejus ecclesias vocat, utpote quæ aditum nobis ad ipsum*

¹⁷ Act. xvii, 24, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁷ Τῷ Δαβ. Abest a textu Hebr. et Græco codicis Vat. et Alex. ¹⁸ Σωτ. Θεόν. cod. 1 Θεὸν καὶ Σωτῆρα. ¹⁹ Κυρίῳ. cod. 1 Θεῷ. ²⁰ Θεῷ. cod. 1 add. καὶ Σωτῆρι. ²¹ Προσελθ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς. ²² Δὴ. cod. 1 δέ. ²³ Αὐτός. cod. 1 præm. Κύριος, ut in textu τῶν Ὁ. leg. ²⁴ Ἡμῶν. Abest a cod. Vat. ²⁵ E cod. 1 conf. p. 1286, n. 5. ²⁶ Δεσπ. cod. 1 add. καὶ Θεός. ²⁷ Θεός. cod. 1 Κύριος. ²⁸ Προσέφερε. cod. 1 add. καὶ προσφέρων δημέραι οὐ παύεται. *Ei quotidie proferre non desinit.* ²⁹ Οὐ γὰρ. cod. 1 præm. ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς οὐκ ὄντας. *Symmachus autem ita :* « Ipse fecit nos non existentes. » ³⁰ cod. 1 διεπλάσθημεν. ³¹ Προσδ. cod. 1 præm. ὡς. ³² Ὁ — ὄντας. cod. 1 ἀντὶ τοῦ οὐκ ὄντας ἡμᾶς ἐποίησεν. ³³ Ἡμεῖς δέ. Des. in cod. Vatic. ³⁴ Ἐστίν. cod. 1 ἐστὶ, φησίν. ³⁵ Καὶ. Abest a cod. 1. ³⁶ Αὐτοῦ. Des. ibid.

præbent : in quibus decet divina et salutaria ejus beneficia narrare, hymnumque gratiarum actionis **1312** velut donum aliquod offerre.

« Constatemini illi, laudate nomen ejus. [VERS. 5.] Quoniam bonus est Dominus, in æternum misericordia ejus, et usque in generationem et generationem veritas ejus. » Quomodo enim non est justum laudibus prosequi eum qui inexplicabili benignitate unitor, bonisque promissionibus finem imponit? Quæ enim tempore majorum nostrorum spondit, hæc nostra tempestate perfecit, et salutem quam pollicitus est, vere donavit, [cum per crucem ac mortem salutem nostram effecerit. Amen].

INTERP. PSALMI C.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Aliqua exemplaria habent : « Quarta Sabbati. » Verum neque apud Hebræum, neque apud alios interpretes, neque apud Septuaginta hanc invenimus additionem. Hoc autem argumentum psalmus habet. Josias rex omnes idolorum aras funditus evellit : horum vero sacerdotes necavit, et ad pristinam pietatem populum deduxit. Non autem de dogmatum sanitate tantum sollicitus fuit, verum etiam de officiis virtutis curam gessit, recte judicans, honorans justitiam, injuria affectis opem ferens, et injuria afflicto plectens, civium utilitati prospiciens. Hæc cum beatus David prævideret, hunc conscripsit psalmum, et illius virtutem explicans, et omnibus hominibus perfectionis characterem proponens. « Misericordiam et judicium cantabotibi, Domine. » Quoniam enim et injuria affectorum miserebatur, **1313** et injuria afflicto admirabilis Josias condemnabat, illorum narrationem, laudem misericordiae et judicii nuncupavit.

VERS. 2. « Psallam, et intelligam in via immaculata. » Symmachus vero sic : *Cantabo, considerabo viam immaculatam.* Quam per sancti Spiritus gratiam vidi esse viam puram Deoque gratam, hanc ego nunc per dulcem symphoniam adjungam. « Quando venies ad me? » Talem enim hic admirabilis vir puritatem habuit, ut cum fiducia ad Deum clamaret, « Quando venies ad me? » Quasi dicat : Regales aulas splendidas et magnificas tibi præparavi : tuum adventum, Domine, exopto, tuamque præsentiam desidero, sed concede quod exoptatur. « Ambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meæ. » Cum simplicitate vixi, non usus sum fraude,

γ IV Reg. xxii et xxiii ; II Paralip. xxxiv et xxxv.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁷ cod. 1 ἀνομνεῖν. ³⁸ E cod. 1. ³⁹ Τῶν. cod. 1 præm. δέ. ⁴⁰ Ἰωσ. cod. 1 præm. ὁ μακάριος. ⁴¹ Rec. lectio h. l. est. ἔλεος. ⁴² Ὁ — ἀνωμοῦν. In cod. 1. ponitur post προσηγόρευσε ⁴³ τοσ. cod. 1 τοσαύτην. ⁴⁴ cod. 1 θαυμαζόμενος. ⁴⁵ cod. 1 εὐτροπή. ⁴⁶ Τὰ βασ. κατέστ. cod. 1 κατέστησα τῆς βασιλείας τὴν εἰσοδόν. ⁴⁷ E cod. 1. Eandem lectionem habuit Carafa. ⁴⁸ Ἀπλ. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι.

Αὐτὰ γὰρ ἡμῶν τὴν πρὸς αὐτὸν παρέχουσι εἰσοδόν, ἐν αἷς προσήκει τὰς θείας αὐτοῦ καὶ σωτηρίους ἐργασίας διεξιέναι, καὶ τὸν χαριστήριον ὕμνον οἶόν τι δῶρον προσφέρειν.

« Ἐξομολογεῖσθε αὐτῷ· αἰνεῖτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. [ε'] Ὅτι χρηστὸς Κύριος, εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἕως γενεᾶς καὶ γενεᾶς ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. » Πῶς γὰρ οὐ δίκαιον ὕμνεῖν τὸν ἀβρήτιω φιλανθρωπιζ χρώμενον, καὶ ταῖς ἀγαθαῖς ὑποσχέσεσιν ἐπιτιθέντα τὸ πέρας ; « Ἄ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν προγόνων ὑπέσχετο γενεᾶς, ταῦτα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πεπλήρωκεν, καὶ ἦν ἐπηγγεῖλατο σωτηρίαν, ἀληθῶς ἔδωκεν ἡμῶν, [διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν πραγματευσάμενος. Ἀμήν].

B

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ Ρ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Τῷ Δαβὶδ ψαλμὸς. » Ἐνια τῶν ³⁹ ἀντιγράφων ἔχει : « Τετράδι Σαββάτων. » Οὐτε δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὐτε παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς, οὐτε παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα ταύτην εὑρήκαμεν τὴν προσθήκην. Ὑπόθεσιν δὲ ὁ ψαλμὸς ταύτην ἔχει : Ἰωσίας ⁴⁰ ὁ βασιλεὺς ἀνέσπασεν ἅπαντας ἐκ βῆθρων τοὺς τῶν εἰδῶλων βωμοὺς· τοὺς δὲ τούτων κατηκόντισεν ἱερέας· εἰς δὲ τὴν προτέραν εὐσέθειαν ἐποδηγήσῃ τὸν λαόν. Οὐ μόνος δὲ τῆς τῶν δογμάτων ἐφρόντισεν ὑγείας, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς ἀρετῆς ἐπιμελήθη κατορθωμάτων, ὀρθῶς δικάζων, γεραίρων τὸ δίκαιον, ἐπαρκῶν ἀδικουμένων, τοὺς ἀδικούντας κολάζων, τῆς τῶν συνοικούντων ὠφελείας ἐπιμελούμενος. Ταῦτα πόρρωθεν ὁ μακάριος Δαβὶδ θεασάμενος, τοῦτον συνέγραψε τὸν ψαλμὸν, καὶ τὴν ἐκείνου διεξιὼν ἀρετὴν, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις τελειότητος προστιθεὶς χαρακτῆρα. « Ἐλεον ⁴¹ καὶ κρίσιν ἔσομαί σοι, Κύριε. » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἤλεε, καὶ τῶν ἀδικούντων ὁ θαυμάσιος Ἰωσίας κατεψηφίζετο, τὴν περὶ ἐκείνων διήγησιν, εὐφημίαν ἔλεου καὶ κρίσεως προσηγόρευσε.

β'. « Ψαλῶ, καὶ συνήσω ἐν ὀδῷ ἀνώμω. » Ὁ ⁴² δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Μελεωδήσω, ἐννοήσω ὀδὸν ἀνωμοῦν* Ἦν δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἔθεασάμην ἀνωμοῦν ὀδὸν, καὶ θυμήθη θεῷ, ταύτην νῦν διὰ τῆς μελωδίας προσθήσω. « Πότε ἤξεις πρὸς με ; » τοσαύτην ⁴³ γὰρ ὁ θαυμάσιος ⁴⁴ οὗτος ἀνὴρ ἐκτίσαστο καθαρότητα, ὡς μετὰ παβήσεως βοῆσαι πρὸς τὸν θεόν, « Πότε ἤξεις πρὸς με ; Ἀντὶ τοῦ, Ἐπρεπή ⁴⁵ σοι τὰ βασίλεια κατέστησα ⁴⁶, ποθῶ σου [ἢ τὴν παρουσίαν, ὡ Δέσποτα· ἰμείρομαί σου] τῆς ἐπιφανείας, ἀλλὰ ὄς τὸ ποθοῦμενον. « Διεπορευόμεν ἔν ἀκαχίῃ καρδίας μου ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου μου. » Ἀπλότῃ ⁴⁸ συζῶν διετέλεσα· οὐκ ἐχρώμην δι-

κόλῳ⁶⁰, οὐδὲ ἄλλος μὲν τοῖς ἐκτός ἐφαινόμην, ἐν δὲ ἅ
 τῇ οἰκίᾳ τάναντία δρῶν ἠνειχόμεν, ἀλλὰ συνδέβαινε
 τοῖς φαινομένοις τὰ κεκρυμμένα.

γ'. « Οὐ προσηθέμην⁶⁰ πρὸ ὀφθαλμῶν μου πρᾶ-
 γμα παράνομον. » Οὐ μόνον τὰς παρηνόμους πρά-
 ξεις ἐβδελυτόμην, ἀλλὰ καὶ τὰς περὶ τούτων ἐνθυ-
 μήσεις ἀπεισιώμην, τὸν λογισμὸν πρὸ τῶν ἄλλων
 ἀπάντων ρυθμίζων καὶ διευθύνων⁶¹. « Ποιοῦντας
 παραβάσεις⁶² ἐμίσησα. » Ἀπεστρεφόμην δὲ καὶ τοὺς
 τῶν θεῶν καταφρονούντας θεσμῶν.

δ'. « Οὐκ ἐκολλήθην⁶³ μοι καρδία σκαμθῆ. » Συν-
 ἦθεις δὲ μοι ἦσαν οἱ τιμῶντες τὸ δίκαιον· τοὺς δὲ τὰ
 ἐναντία προαιρουμένους, καὶ τὸν ὀρθὸν λογισμὸν οὐκ
 ἐθέλοντας ἔχειν, πόρρω τῶν ἐμῶν ἐποιοῦμην⁶⁴ συλ-
 λόγων⁶⁵. « Ἐκκλίνοντος ἀπ' ἐμοῦ⁶⁶ τοῦ πονηροῦ οὐκ
 ἐγίνωσκον. » Εἰ δὲ τις τῶν συνόντων πονηρίᾳ χρώ-
 μενος ἀποστήται τῆς ἐμῆς ἠθέλησε συνουσίας, οὐδὲ
 χωρισμὸν ὑπελάμβανον τὸν τοιοῦτον χωρισμὸν. Οὕ-
 τως εὐκαταφρόνητος ἦν μοι λίαν ὁ τὴν κακίαν αἰ-
 ρούμενος.

ε'. « Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ⁶⁷ πλησίον αὐ-
 τοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον⁶⁸. » Τὰς δὲ⁶⁹ λάθρα γινομέ-
 νας κατηγορίας οὐ προσιέμην, ἀλλὰ τοὺς τοῦτο δρῶν
 κειρωμένους ἐξήλαυον. « Ὑπερηφάνῳ ὀφθαλμῶ
 καὶ ἀπλήστῳ⁷⁰ καρδίᾳ, τοῦτ' οὐ συνήσθιον. » Οὕτε⁷¹
 τοὺς ἀλαζονεῖς [ἢ καὶ πλεονεξίᾳ] χρωμένους ἐποιοῦ-
 μην συσσίτους.

ς'. « Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς,
 τεῦ συγκαθῆσθαι αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ. » Συνεδρῶν⁷²
 δέ⁷³ μοι καὶ βουλής ἐκονῶντων οἱ πῖστει κοσμού-
 μενοι, καὶ περὶ πολλοῦ τὰ θεῖα ποιοῦμενοι. « Πο-
 ρεύομενος ἐν ὁδοῖ ἀμώμῳ, οὗτός μοι ἐλειτούργει. »
 Οὐ μόνον δὲ φίλων καὶ συμβούλων, ἀλλὰ καὶ τῶν
 διακόνων⁷⁴ πολλὴν ἐποιοῦμην φροντίδα. Ὑπηρέταις
 γὰρ ἐχρώμην ἀρετῆς ἐπιμελομένοις, καὶ κακίας
 ἀπηλλαγμένοις.

ζ'. « Οὐ κατῴκει ἐν μέσῳ τῆς οἰκίας μου ποιῶν
 ὑπερηφανίαν⁷⁵. » Οὐδένα⁷⁶ δὲ τῶν ὑπεροψίᾳ χρω-
 μένων σύνοικον ἔχειν ἠρώμην. « Ἀσλῶν ἀδικα⁷⁷ οὐ
 κατεῦθεν ἐνώπιον⁷⁸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. » Εἰ δέ⁷⁹
 τις συνεβούλευσεν, ἢ ἐξήτησεν ἀδικία, διαμαρτῶν
 ἀπελήλυθεν. [ἢ σπουδῆ γὰρ μοι ἀποκλείειν τὰς
 ἀκοὰς τοῖς διαβάλλειν ἐθέλουσιν.]

η'. « Εἰς τὰς πρῶτας ἀπέκτενον πάντας τοὺς
 ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως
 Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν⁸⁰. »

A neque alius eram intus, quam foris videbar, sed
 occulta apparentibus respondebant.

VERS. 3. « Non proponebam ante oculos meos
 rem injustam. » Non modo iniquas actiones delo-
 stabar, sed harum etiam cogitationes respuebam,
 cogitationem præ cæteris omnibus componens et
 dirigens. « Facientes prævaricationes odivi. » Aver-
 sabar autem despicientes divina præcepta.

VERS. 4. « Non adhæsit mihi cor pravum. » Fa-
 miliars autem mihi erant, qui justitiam honora-
 bant : eos vero qui contraria præferebant, **1314**
 et rectam mentem habere nolabant, longe a meis
 congressibus removebam. « Declinantem a me ma-
 lignum non cognoscebam. » Si quis autem familia-
 rium malitia utens a mea consuetudine recedere
 voluit, ne discessionem quidem duxi hujusmodi
 discessionem : sic nullius momenti erat mihi is,
 qui pravitatem eligebat.

VERS. 5. « Clam detrahentem proximo suo hunc
 persequebar. » Porro occultas delationes non ad-
 mittebam, verum eos, qui hoc facere conarentur,
 exibeam. « Superbo oculo, et insatiabili corde,
 cum hoc non edebam. » Neque superbia [et avaritia]
 utentes meos sodales faciebam.

VERS. 6. « Oculi mei in fideles terræ intenti sunt,
 ut sedeant ipsi mecum. » Eos vero, qui fide præ-
 diti erant, magnique res divinas ducebant, congres-
 sus mei atque consiliorum participes faciebam.
 « Ambulans in via immaculata, hic mihi ministra-
 bat. » Non modo de amicis et consiliariis, verum
 etiam de ministris multam gesai curavi. Servis
 enim utebar iis, qui virtutis studiosi erant, et cu-
 juslibet sceleris expertes.

VERS. 7. « Non habitabat in medio domus meæ
 qui superbus erat. » Neminem autem superbia ela-
 tum domesticum habere volui. « Qui loquebatur ini-
 qua, felici successu non gaudebat in conspectu oculo-
 rum meorum. » Si autem quis consuluit aut pos-
 tulavit injusta, spe sua excidens **1315** abiit : [stuo-
 diose enim obstruxi aures pro illis qui obrectate
 volebant aliis.]

VERS. 8. « In matutino interficiebam omnes pec-
 catores terræ, ut disperderem de civitate Domini
 omnes operantes iniquitatem. » Hoc manifesto ex

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ Διπλόη. cod. 1 διπλή γνώμη. ⁶¹ Rec. lectio h. l. est προσηθέμην. ⁶² cod. 1 διθύνων. ⁶³ Ποιουνται.
 παρ. Hebr. פוּרְסוּתִיךָ Agere s. modum agendi, declinantium, sc. a lege tua. ⁶⁴ Οὐκ ἐκολλ. Hæc rectius
 ad præc. vers. referri solent. ⁶⁵ cod. 1 ἐποιήσαμην. ⁶⁶ Συλλ. cod. 1 add. τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τῶν ἐξῆς.
⁶⁷ Ἐκκλ. ἀπ' ἐμοῦ. Hebr. recedat a me. sc. cor pravum. ⁶⁸ cod. 1 τὸν, pro quo legendum esse videtur
 τῶν, ut habet ed. Ald. et Compl. ⁶⁹ Ἐξεδ. Hebr. תִּירְצַמְּךָ excidam, quod deinde vers. 8 expr. per
 ἀπέκτενον. ⁷⁰ Τὰς δέ. cod. 1 λέγει δὲ ὅτι τὰς. ⁷¹ Ἀπλ. Editio prior habebat ἀπίστῳ ⁷² Οὕτε. cod. 1
 add. μὴν. ⁷³ E. cod. 1. ⁷⁴ Συνεδρ. cod. 1 præm. δ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. ⁷⁵ Δέ. Abest a cod. 1 ⁷⁶ cod.
 1 διακονούντων ⁷⁷ Ὑπερηφ. Hebr. doluit. ⁷⁸ Οὐδένα. cod. 1 præm. ἀντὶ τῶν. ⁷⁹ Ἀδικα. Hebr. men-
 dacia. ⁸⁰ Ἐνώπιον. Rec. lectio h. l. est ἐναντίον. ⁸¹ Εἰ δέ. cod. 1 præm. λέγει δὲ ὅτι. ⁸² E. cod. 1
⁸³ cod. Val. habet ἀδικίαν.

histo-ia didicimus. Omnes enim impios sacerdotes
 "oite multavit, et sacram expiavit urbem. [Tem-
 pus matutinum autem vocat initium imperii sui.
 Nam instar lucis matutinæ exortus est cum decora
 et splendente justitia.] Cæterum qui vult hujus viri
 virtutem accuratius discere, inveniet eam in se-
 cundo Paralipomenon libro, et in quarta Regnorum
 historia. [Operam itaque det unusquisque, ut vi-
 rum istum imitetur, ut similis coram Christo par-
 ticeps fiat fiducia. Amen.]

INTERP. PSALMI CI.

VERS. 1. « Oratio pauperi, cum anxietate affici-
 tur, et coram Domino preces suas effundit. » Præ-
 dictionem afflictionis populi Judæorum, qui Baby-
 lone captivus erat, psalmus continet, reditusque
 ex eadem. Vaticinatur autem pariter et gentium
 vocationem ac salutem. Convenit porro et cuilibet
 cum aliqua calamitate luctanti, et divinam opem ut
 consequatur obsecranti. *Pauperem* enim vocat di-
 vino auxilio indigentem.

VERS. 2. « Domine, exaudi orationem meam, et
 clamor meus ad te veniat. » Deprecationem meam,
 Domine, suscipe, mihi que **1316** obtestanti opem
 fer. *Clamorem* enim, *lamentationem* Symmachus
 dixit.

VERS. 3. « Ne avertas faciem tuam a me. » Be-
 nevolus mihi esto, et missam fac indignationem.
 « Quocumque die * tribulor, inclina ad me aurem
 tuam : quocumque die invocavero te, velociter
 exaudi me. » Hæc quoque psalmi verba ostendunt,
 futurorum illis inesse prædictionem, non autem re-
 rum factarum narrationem. Quoniam enim in multa
 felicitate et splendore sub divini Davidis imperio
 erat populus, jure propheta, illorum persona utens,
 precationem offert, utque divinam consequatur
 opem supplicat, quandocumque tempus id postu-
 larit.

VERS. 4. « Quia defecerunt sicut fumus dies
 mei, et ossa mea sicut lignum aridum aruerunt. »
 Deinceps secundum proprium idioma, futuras cala-
 mitates tanquam præteritas narrat, et dicit, fumi
 instar vitæ tempus consumptum esse, et ex mærore
 corpus torris instar aridum esse factum, tanquam
 ab aliqua ignis impressione combustum. Sic enim
 Aquila : *Et ossa mea sicut exustio exaruerunt.*

VERS. 5. « Percussus sum ut fenum, et exaruit
 cor meum. » Etenim veluti fenum exstinctus sum,
 pristinumque florem amisi.

* IV Reg. xxi et xxii ; II Paral. xxxiv et xxxv.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷³ E cod. 1. ⁷⁴ cod. 1 μαθίν. ⁷⁵ Ebr. cod. 1 είεται. ⁷⁶ E cod. 1. ⁷⁷ cod. 1 ἐνώπιον. ⁷⁸ Πλθ.
 E cod. 1 et textu τῶν Ο' suppl. ⁷⁹ Rec. lectio h. l. est είσάκουσον. ⁸⁰ cod. 1 χρησάμενος. ⁸¹ Ὅσει
 φουρ. συνεξρ. Hel. r. tanquam focus (s. id quod in foco comburitur), adusta sunt. Symm. ὡς ἀποκαυμα
 εἶσα γέγονεν. ⁸² Ebr. cod. 1 præm. καλ. ⁸³ cod. 1 καταφλεγέν.

Α Τοῦτο σαφῶς παρὰ τῆς ἱστορίας ἐμάθομεν. Ἄπαντας
 γὰρ τοὺς δυσσεβεῖς ἱερέας τῷ θανάτῳ παρέπεμψε,
 καὶ τὴν ἱερὰν ἐξεκάθηρε πόλιν. [⁷³ Πρωτὰν δὲ καλεῖ
 τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοῦ βασιλείας· ὡς ὁρθρος γὰρ αὐ-
 τὸς ἀνέτειλε μετὰ τῆς περπούσης καὶ φωτιζούσης
 δικαιοσύνης.] Ὁ δὲ βουλόμενος τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀρι-
 τὴν καταμαθεῖν⁷⁴ ἀκριθέστερον, εὐρήσεται⁷⁵ ταύ-
 την ἐκ τε τῆς δευτέρας τῶν Παραλειπομένων, καὶ ἐκ
 τῆς τετάρτης τῶν Βασιλείων ἱστορίας. [⁷⁶ Σπουδα-
 σάτω τοῖνον ἕκαστος μιμητῆς τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς γε-
 νέσθαι· ἵνα τῆς ἰσῆς αὐτῷ κοινωνήσῃ παρὰ Χριστῷ
 παρῆρησίας. Ἄμην.]

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Προσευχὴ τῷ πτωχῷ· ὅταν ἀκηδιάσῃ, καὶ
 ἐναντι⁷⁷ Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ. » Πρῶτῃ-
 σιν μὲν ὁ ψαλμὸς ἔχει τῆς ἐν Βαβυλῶνι τοῦ λαοῦ τῶν
 Ἰουδαίων τάλαιπωρίας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐπανόδου.
 Προαγορεύει δὲ κατ' αὐτὸν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλη-
 σιν καὶ σωτηρίαν. Ἀρμόττει δὲ καὶ παντὶ συμφορᾷ
 τιμὴ προσπαλαίνοντι, καὶ τῆς θείας ῥοπῆς τυχεῖν
 ἱκετεύοντι. Πτωχὸν γὰρ καλεῖ, τὸν θείας ἐνδεῆ
 προμηθείας.

β'. « Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, καὶ ἡ
 κραυγὴ μου πρὸς σέ [⁷⁸ ἐλθέτω]. Δέξαι μου τὴν ἱκε-
 τηρίαν, ὡ Δέσποτα, καὶ ποτινωμένῳ τὴν σὴν βοή-
 θειαν ὄρεξον. Τὴν γὰρ κραυγὴν, οἰμωγὴν ὁ Σύμ-
 μαχος εἴρηκεν.

γ'. « Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ. »
 Εὐμενὴς μοι γενοῦ, καὶ λύσον τὴν ἀγανάκτησιν. « Ἐν
 ἡ ἂν ἡμέρᾳ θλίδωμαι, κλίνον πρὸς με τὸ οὖς σου·
 ἐν ἡ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε, ταχὺ ἐπάκουσόν⁷⁹
 μου. » Δηλοῖ καὶ ταῦτα τοῦ ψαλμοῦ τὰ ῥήματα, ὡς
 μελλόντων ἐστὶ πρῶτῃς, καὶ οὐ γεγεννημένων δι-
 ἡγησις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν εὐκληρίᾳ πολλῇ, καὶ περι-
 φανείᾳ ἐτύγχανεν ὢν ὁ λαὸς ἐν τῇ τοῦ θεοσεαίου Δα-
 βιδ βασιλείᾳ· εἰκότως ὁ προφήτης, τῷ ἐκείνων κε-
 χρημένῳ⁸⁰ προσώπῳ, προσφέρει τὴν ἱκετίαν, καὶ
 τυχεῖν ἀντιβολεῖ τῆς θείας κηδεμονίας, ἥνικα ἀν γέ-
 νοιτο τούτου καιρὸς.

δ'. « Ὅτι ἐξέλιπον ὡσεὶ καπνὸς αἱ ἡμέραι μου·
 καὶ τὰ ὀστά μου ὡσεὶ φρύγιον συνεφύγτησαν⁸¹. »
 Ἐντεῦθεν κατὰ τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα τὰς ἐσομένας ὡς
 γεγεννημένας συμφορὰς διηγεῖται, καὶ φησι καπνῷ
 παραπλησίως τὸν τῆς ζωῆς ἀναλωθῆναι χρόνον, καὶ
 ἐξ ἀθυρίας δαδὸν ξηρὸν⁸² γεγενῆσθαι τὸ σῶμα, ὡς
 ὑπὸ τινος καταφλεγθῆν⁸³ πυρὸς προσβολῆς. Οὕτω
 γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν, Καὶ τὰ ὀστά μου
 ὡς καῦσις ἐψαθυρώθη.

ε'. « Ἐπλήγην ὡσεὶ χόρτος, καὶ ἐξηράνθη ἡ καρ-
 δια μου. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ χόρτῳ παραπλησίως ἀπ-
 έσθη· καὶ τὸ πρότερον ἄνθος ἀπόλεσα.

ε Ὅτι ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὴν ἄρτον μου. A [ς] Ἀπὸ φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήθη τὸ ὄστρον μου τῇ σαρκί μου. » Πάσης μὲν γὰρ τροφῆς ἀπεβλόμην ὕρξιν· τῆς δὲ προτέρας εὐπαθείας παντελῶς ἐγυμνώθην. Τῇ γὰρ ἐξ ἀθυρίας τηκεδόνι κατηναλώθην τὸ σῶμα⁸⁴. Γυμνοῖς δὲ τοῖς ὄστροις⁸⁵ ἐπικείμαι τὸ⁸⁶ δέρμα. [87 Ἄρτος· ὅν ἡμῶν τῆς ψυχῆς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· ὡσπερ γὰρ ὁ ἄποιος ἄρτος τὸ σῶμα τρέφει, οὕτως ὁ ἐξ οὐρανοῦ λόγος τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς. Καὶ τοῦτον ὁ Χριστὸς τὴν προσευχὴν παραδίδους ἔλεγε τοῖς ἀποστόλοις, « Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὲς ἡμῖν σήμερον. » Ὅς ἂν τοῖνον τοῦτον φαγεῖν ἐπιλάβηται, τουτέστιν ἐργάσασθαι· τοῦ γὰρ νοητοῦ ἄρτου βρώσιν ἐργασία καθέστηκεν· δηλοῖ δὲ οὐ εἶπεν τοῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος, « Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον· » τούτου ἡ καρδιά δικήν χόρτου πληγεῖσα ζηραίνεται. Πῶς δὲ ὁ χόρτος πλήττεται καὶ ζηραίνεται; ὅταν ὑέτος ἐπ' αὐτὸν ἐπαυθῆ. Ὡσπερ καὶ ἡ καρδιά, ὅταν ἐνδείξαι νοσήσῃ τοῦ λόγου, τότε πλήττεται καὶ ζηραίνεται, ἄνθος ἀρετῆς βλαστῆσαι οὐκ ἰσχύουσα.]

ζ, η'. « Ὡμοιώθην πελεκᾶνι ἐρημικῷ, ἐγενήθην ὡσεὶ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ⁸⁸. Ἠγρύπνησα, καὶ ἐγενόμην ὡς⁸⁹ στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματι. » Πολλὰς χέρηται παραβολαίς, ἀξίως βουλόμενος παρῆσθαι τὰς συμφορὰς· δι' ἐκάστου δὲ τῶν εἰρημένων ὀρνίθων τὴν δειλίαν δηλοῖ, καὶ τοῦ κηδεμόνος τὴν ἐρημίαν. Τὸ τε γὰρ *στρουθίον* ὑπ' ἀγωνίας ἐξελαύνει τὸν ὕπνον, καὶ ὁ *νυκτικόραξ* τὰς οἰκουμένας φεύγων τῶν οἰκιῶν, ταῖς ἐρήμοις καὶ καταλειμμέναις προστρέχει. Τὰ γὰρ *οἰκοπέδα*, *ἐρελίαι*⁹⁰ ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν· οὕτω καὶ τὸ ἄλλο ὄρνειον ταῖς ἐρήμοις ἐνδιαίτῃται.

θ. « Ὀλην τὴν ἡμέραν ὠνείδιζόν με οἱ ἐχθροὶ μου, καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με⁹¹ κατ' ἐμοῦ ὤμουν. » Καταγέλαστος ἐγενόμην τοῖς δυσμενεῖσι· καὶ ὁ ποτὲ ζηλωτὸς, καὶ περιβλεπτός, νῦν ὄρκος γέγονα τοῖς πάλαι θαυμάζουσι· κατὰ γὰρ τῶν ἐμῶν ὀμνύουσι συμφορῶν· Μὴ πάθοιμι⁹² ἃ οἱ δεῖνες πεπόνθασι.

ι, ια'. « Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἐφαγον, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρνω⁹³. Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου, καὶ τοῦ θυμοῦ σου. » Ταῦτα καὶ ὁ⁹⁴ σ' καὶ θ' ἐφη ψαλμός⁹⁵. « Ψωμίεις ἡμᾶς ἄρτον δακρῶων, καὶ ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ. » Τὴν δὲ τῆς ὀδύνης ὑπερβολὴν διὰ τούτων δηλοῖ. Εἰ γὰρ ὁ τῆς τροφῆς καιρὸς ὀδύνης ὑπῆρχε μεστῆς, σχολῆ γι' ἂν ἄλλος καιρὸς ταύτης ἐλεύθερος ἦν. Τούτοις δέ φησι περικλύζομαι τοῖς κακοῖς, ἐπειδὴ, Δέσποτα, κατ' ἐμοῦ κεκίνησας τὴν ὀργήν. « Ὅτι ἐπάρας κατέρραξάς με⁹⁶. » Ὑψήλων γὰρ με δειξας, καὶ

« Quia oblitus sum comedere panem meum. [VERS. 6.] A voce gemitus mei adhæsit os meum carui meæ. » Cujuslibet enim cibi appetitum perdidit, pristina vero bona corporis habitudine penitus spoliatus sum. Corpore enim confectus sum ex tate, quæ e tristitia evenit: **1317** nudis vero ossibus cutem hærentem habeo. [Panis itaque animæ nostræ est verbum Dei. Prout enim panis qualitatis expers, corpus, sic quoque verbum quod e cælo est, animam nutrit. Et hic est panis illi, quem Christus, cum apostolis suis ostenderet quomodo precandum esset, intellexit, dicens: « Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. » Quisquis itaque obliviscitur hunc comedere, hoc est operari (panis enim, qui mente percipitur, comestio operando perficitur, juxta illud quod apostolis suis dicit Dominus: « Operamini cibum, non pereuntem sed permanentem in æternum, illius cor instar feni percussum et arescit? si pluvia non amplius super illud cadit. Haud aliter cor, si penuria verbi laborat, percutitur et arescit, nec florem virtutis producere valet.]

VERS. 7, 8. « Similis factus sum pelicano solitudinis, factus sum sicut nycticorax in domicilio. Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto. » Multis utitur comparationibus, volens digne ob oculos ponere calamitates. Per quemlibet autem harum avium timorem demonstrat, et protectoris penuriam. Quandoquidem *passer* ob ægritudinem somnum abigit, et *nycticorax* habitatas domos fugiens, desertas derelictasque frequentat. *Domicilia* enim, *parietinas* Symmachus dixit. Sic etiam et alia avis in solitudinibus versatur.

VERS. 9. « Toto die exprobrabant **1318** mihi inimici mei, et qui laudabant me, adversus me jurabant. » Ridiculus factus sum hostibus, et qui alias felix et illustris eram, juramentum factus sum iis, qui olim me admirabantur: adversus meas enim calamitates jurant, Ne patiar ea, quæ illi et illi perpessi sunt.

VERS. 10, 11. « Quia cinerem tanquam panem manducabam, et poculum meum cum fletu miscabam. A facie iræ et indignationis tuæ. » Hæc etiam septuagesimo nono psalmo dixit: « Cibabis nos pane lacrymarum, et potabis nos lacrymis in mensura. » Magnitudinem vero doloris per hæc ostendit. Si enim edendi tempus dolore *refectum* erat, factum minus aliud tempus ab hoc dolore *erat* liberum. His autem, inquit, circumdatus sum malis, quoniam tu, Domine, in me iram tuam excitasti. « Quoniam elevans allisisti me. » Cum enim me sublinem et

⁸⁴ Psal. LXXIX, 6.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁴ Σῶμα. cod. 1 add. μου. ⁸⁵ cod. 1 ὄστροις. ⁸⁶ Τό. cod. 1 πρᾶμι. μου. ⁸⁷ E cod. 1. ⁸⁸ Ἐν οἴκῳ. Hebr. *Solitudinum*. ⁸⁹ Ἐγ. ὡς. cod. Vat. ἐγενήθην ὡσεὶ. ⁹⁰ Ἐρελίαι. Hanc lectionem auctoritate cod. 1 posuimus pro εὐρηπίστα, ut habebat editio prior. Montf. in Hexapl. ad h. l. legit ἐν ἐρελίαις. ⁹¹ Ἐπαυρ. με. Hebr. *insanientes*. ⁹² cod. 1 πάθοιεν. ⁹³ cod. 1 ἐκίρνω. ⁹⁴ Ὁ. cod. 1 ἐν τῷ. ⁹⁵ cod. 1 ἐλαμῶ. ⁹⁶ Κατ. με. Hebr. *Projecisti me*.

conspicuum reddidisses, repente me eiecisti. *Allisisti enim, dixit per metaphoram desumptam ab illis, qui in altum aliquid sublevant, et in terram illidunt.*

VERS. 12. « Dies mei sicut umbra declinaverunt, ego autem sicut fenum exarui. » Prope ipsum, inquit, vitæ occasum constitutus sum, et similis sum umbræ declinanti, et jam desinenti, aridumque fenum imitor, metentium manus accersens.

VERS. 13. « Tu autem, Domine, in æternum permanes, et memoriale tuum per generationem et generationem. » Verum ego quidem talem naturam habeo, talibusque calamitatibus sum oppressus. Tu autem, sempiternus cum sis et æternus, aliquam mutationem præsentium malorum **1319** facile largiri posses. Hoc enim addit :

VERS. 14. « Tu exurgens misereberis Sionis, quia tempus est miserendi ejus, quia venit tempus. » Concede calamitati mutationem in melius : etenim tempus misericordiam efflagitat. Per hæc autem innuit finem pœnæ septuaginta annorum termino circumscriptæ. Sic et admirabilis Daniel, cum servitutis tempus enumerasset, precationem etiam offert. Cum his conveniunt quoque verba spiritualis cantionis :

« Quia tempus est miserendi ejus, quia venit tempus. [**VERS. 15.**] Quoniam placuerunt servis tuis lapides ejus, et terræ ejus miserebuntur. » Sion enim peramabilis est nobis, licet valde deserta sit. Amatu etiam digni sunt lapides destructi, et * aggerum qui ex direptione facti sunt memoria misericordiam nobis ingerit.

VERS. 16. « Et timebunt gentes nomen Domini, et omnes reges terræ gloriam tuam. » Nam videntes reditum nostrum, civitatisque instaurationem, qui afflictiones nostras priores conspexerant, et reges, et principes, et subditi, tuam admirabuntur potentiam, et timentes, te solum esse Deum credent. Hoc vero proprie ac vere post Dei et Salvatoris nostri incarnationem contigit. Post revocationem enim Judæorum, mirati quidem sunt vicini quod factum fuerat; sed tantum abfuit ut crederent Deo universorum, ut ipsis eodem tempore bellum intulerint. Cæterum hoc loco sermo divinus omnium gentium et regum conversionem præcinit. Quarum rerum alias quidem jam perfectas videmus, alias vero futuras esse speramus. **1320** Ait enim divinus Apostolus : « Nondum enim illi omnia subjecta videmus ^b. » Verumtamen docuit ^c, omne genu ipsi flectendum esse, cœlestium, terrestrium, et infernorum.

^b Hebr. ii, 8.   ^c Philipp. ii, 10.

A περιδλεπτον ἀποφῆνας, ἐξαίφνης ἀπέβριψας. Τὸ γὰρ κατέβραξας ἐκ μεταφορᾶς τέθεικε τῶν ἐπαιρόντων εἰς ὕψος τι, καὶ κατὰ τοῦ ἐδάφους καταβήγγυντων.

ιβ'. « Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιὰ ἐκλίθησαν· κατὰ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. » Παρ' αὐτὰς εἰμι, φησί, τὰς τοῦ βίου δυσμὰς· καὶ ἔοικα σκιᾷ κλινάσῃ⁹⁷, καὶ ληγοῦσῃ λοιπὸν· καὶ χόρτου δὲ μεμλιμημαί⁹⁸ τὴν ξηρότητα, τῶν θεριζόντων προσκαλουμένου τὰς χεῖρας.

ιγ'. « Σὺ δὲ, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα μένεις, καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν. » Ἄλλ' ἐγὼ μὲν καὶ τὴν φύσιν τοιαύτην ἔχω, καὶ συμφορᾶς συνεζύγη τσοσάταις· σὺ δὲ, ἀίδιος ὢν καὶ αἰώνιος, μεταβολὴν τινὰ τῶν παρόντων κακῶν βραδίως ἔν μοι χαρίσαιο. Τοῦτο γὰρ ἐπιφέρει :

ιδ'. « Σὺ ἀναστάς οἰκτειρήσεις τὴν Σιών· ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτειρηθῆαι αὐτήν, ὅτι ἔχει καιρὸς. » Δὲς, φησί, μεταβολὴν ἀμείνω τῇ συμφορᾷ· ὁ γὰρ καιρὸς τὴν ἔλεον ἀπαιτεῖ. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τῆς τοῖς ἑβδομήκοντα ἔτεσιν περιορισμένης τιμωρίας τὸ τέλος. Οὕτω καὶ ὁ θαυμάσιος Δανιήλ, ἀριθμήσας τῆς αἰχμαλωσίας τὸν χρόνον, προσφέρει καὶ τὴν ἰκετηρίαν. Τούτοις συνάδει καὶ τῆς πνευματικῆς μελωδίας τὰ ῥήματα :

« Ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτειρηθῆαι αὐτήν, ὅτι ἔχει καιρὸς. [ιε'.] » Ὅτι εὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους αὐτῆς⁹⁹, καὶ τὸν χῶν αὐτῆς οἰκτειρήσουσι. » Τριπόθητος γὰρ ἡμῖν Σιών, καὶ λίαν ἔρημος γενομένη· ἀξίεραστοὶ δὲ καὶ οἱ καταλελυμένοι λίθοι, καὶ τῶν ἐκ τῆς πορθήσεως γεγεννημένων χωμάτων¹ ἡ μνήμη οἴκτον ἡμῖν ἐνέτιθησιν.

ις'. « Καὶ φοβηθήσονται τὰ ἔθνη τὸ ὄνομα Κυρίου², καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς³ τὴν δόξαν σου. » Ὅρῳντες γὰρ ἡμῶν τὴν ἐπάνοδον, καὶ τὴν οἰκοδομίαν τῆς πόλεως, οἱ τὰς προτέρας ἡμῶν θεασάμενοι συμφορὰς, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἄρχοντες, καὶ ἀρχόμενοι, θαυμάσονται σου τὴν δύναμιν, καὶ δεισαντές σε Θεὸν εἶναι μόνον πιστεύουσιν. Τοῦτο δὲ κυρίως καὶ ἀληθῶς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν γέγονε. Μετὰ γὰρ τὴν Ἰουδαίων ἀνάκλισιν, ἐθαύμασαν μὲν τὸ γεγονός οἱ περίοικοι· τοσοῦτον δὲ ἀπέσχον τοῦ πιστεῦσαι τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, ὅτι τὸν πρὸς αὐτοῦ· κατὰ ταυτὸν ἤραντο πόλεμον. Ἐνταῦθα δὲ ὁ λόγος καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων, καὶ τῶν βασιλέων μεταβολὴν προθεσπίζει. Ἐν τὰ μὲν ὀρώμεν γεγεννημένα, τὰ δὲ ἐλπίζομεν ἔσεσθαι. Φησί γὰρ ὁ Θεός· Ἄπόστολος· « Οὕτω γὰρ ὀρώμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα. » Ἄλλ' ὁμοῦς ἐδίδαξεν, ὅτι αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ cod. 1. κλινούσῃ.   ⁹⁸ cod. 1 μεμλιται.   ⁹⁹ Prior editio habebat. αὐτοῦ.   ¹ Χωμ. Abest a cod. 1. ² Κυρίου. Rec. lectio h. l. est σου Κύριε. Sed editio. Ald. et Compl. habent Κυρίου.   ³ Τῆς γῆς. Abest a cod. Vatic

15. « Ὅτι οἰκοδομήσει Κύριος, τὴν Σιών, καὶ ἂν
 ὀφθήσεται ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τὰς
 θείας ἀγνοοῦντες οἰκονομίας, ἀσθένειαν ὑπελάμβανον
 τοῦ Θεοῦ τὴν Ἰουδαίων δουλείαν, καὶ τῆς
 Ἱερουσαλήμ τὴν ἐρημίαν, εἰκότως δόξαν ἐκάλεσε
 τοῦ Θεοῦ, τὴν τῆς πόλεως νεουργίαν· ἀντὶ τοῦ,
 Πάλιν τῆ; Σιών οἰκοδομηθείσης, ἐν τῇ προτέρᾳ δόξῃ
 πάντες ὄφονται τὸν τῶν ὄλων Θεόν.

17. « Ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν προσευχὴν τῶν ταπεινῶν,⁴
 καὶ οὐκ ἐξουδένωσε τὴν δέησιν αὐτῶν. » Οὐ
 καταφρόνησε γὰρ, ὡς αἰχμαλώτων καὶ δούλων· ἀλλ'
 ἐδέξατο τὴν ἰκετείαν, καὶ δέδωκε τὴν ἐλευθερίαν.

18. « Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς
 ὁ κτιζόμενος ἀνέσει τὸν Κύριον. » Ταύτην δὲ τὴν
 εὐσεβείαν ἀνάγραπτον εἰς ἀεὶ ποιησομεν· ὥστε
 καὶ τοὺς ἐσομένους⁵ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν μαθεῖν.
 Λαὸν δὲ κτιζόμενον τὸν ἐξ ἔθνῶν συλλεγέντα καλεῖ,
 περὶ οὗ καὶ ὁ μακάριος λέγει Παῦλος· « Ἐφ' ἑνὸς
 Χριστῷ καινὴ κτίσις. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεσπέσιος
 Δαβὶδ ἐν τῷ κ' καὶ α' ἔφη ψαλμῷ· « Ἀναγγελήσεται
 τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν
 δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχνητομένῳ, ὃν ἐποίη-
 σεν ὁ Κύριος. » Οὗτος ὁ λαὸς καὶ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ
 νέα παιδευόμενος τὸν προσήκοντα ὕμνον ἀναπέμπει
 τῷ Σωτῆρι Θεῷ.

19. « Ὅτι ἐξέκυψεν ἐξ ὕψους ἀγίου αὐτοῦ Κύ-
 ριος, ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψε. Τοῦ ἄ. οὔσαι
 τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων, τοῦ λύσαι τοὺς
 υἱοὺς τῶν θανατωμένων⁶. Τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών
 τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ τὴν ἀνεσιαν αὐτοῦ ἐν Ἱερου-
 σαλήμ. » Πάντα γὰρ ἐφορῶν καὶ πρυτανεύων ὁ τῶν
 ὄλων Θεὸς τῶν ἐφορωμένων⁷ ἐπήκουσε, καὶ τὴν
 τῆς ἐλευθερίας ἐξενήνοχε ψῆφον, ὥστε τοὺς πεπεδη-
 μένους ἀντὶ τῶν ἀνηρημένων ἐπανελθεῖν, καὶ τὴν
 πόλιν τὴν πατρίαν οἰκοδομήσαι, καὶ συνήθως ἐν
 ἐκείνῃ τὴν κατὰ τὸν νόμον λατρείαν προσενεγκεῖν τῷ
 Θεῷ.

20. « Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι⁸ λαοῦ; ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 καὶ βασιλεῖς⁹, τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. Ἀπεκρίθη
 αὐτῷ¹⁰ ἐν ὀδῷ ἰσχύος αὐτοῦ¹¹, τὴν¹² ὀλιγότητα
 τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγειλόν¹³ μοι· μὴ ἀναγάγῃς
 με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου. » Ὅταν, φησὶ, τῆς ἐπ' ἀνόδου
 τύχωμεν, ἀθροίσονται λαοί¹⁴ καὶ βασιλεῖς, τὴν σὴν
 θαυμάζοντες δύναμιν. Τηνικαῦτα τοίνυν τὸσαύτην
 ἔσομεν εὐφροσύνην, ὡς καὶ δεηθῆναι σου τῆς ἀγα-
 θότητος, προσθήκην ἡμῖν ἐτῶν χάρισσθαι, καὶ μὴ
 μεσοῦντος ἡμῶν¹⁵ τοῦ χρόνου τῷ θανάτῳ παραδοῦ-
 ναι· ὀδὸν δὲ ἰσχύος καλεῖ τὴν διὰ τὴν ἰσχύον τοῦ
 Θεοῦ παρασχεθεῖσαν ἐπ' ἀνόδου. « Ἐν γενεᾷ γενεῶν

VERS. 17. « Quia ædificavit Dominus Sionem, et
 conspicietur in gloria sua. » Quoniam enim ii qui
 ignorabant divinas dispensationes, Judæorum ser-
 vilitatem, Hierosolymæque vastitatem a Dei imbecil-
 litate proficisci suspicabantur, jure gloriam appel-
 lavit Dei urbis instaurationem. Quasi dicat : Sione
 rursus ædificata, in pristina gloria universorum
 Deum omnes cernent.

VERS. 18. « Respexit ad orationem humilium, et
 non sprexit preces eorum. » Non enim despexit,
 veluti captivos et servos, sed preces admisit, liber-
 tatemque largitus est.

VERS. 19. « Scribatur hæc in generatione altera,
 et populus qui creabitur laudabit Dominum. » Hoc
 autem beneficium in litteras relatatum semper con-
 servabimus, ut posteri tuam benignitatem discant.
*Populum vero qui creatur, illum dixit qui e genti-
 bus conflatus est : de quo et beatus Paulus ait :
 « Si quis in Christo, nova est creatura ^d; » et ipse
 divinus David in vicesimo primo psalmo : « Annun-
 tiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt
 justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Do-
 minus ». » Hic populus, et antiqua et nova edoctus,
 congruentem Deo, qui salutem largitus est, hym-
 num offert.*

VERS. 20-22. « Quia prospexit de sancto suo ex-
 celso Dominus, de cælo terram aspexit. Ut audiret
 gemitus compeditorum, ut solveret filios inter-
 emptorum. 1321 Ut annuntiet in Sione nomen
 Domini, et laudem ejus in Hierosolyma. » Omnia
 enim inspiciens et moderans universorum Deus,
 inspectos exaudivit, libertatisque sententiam protu-
 lit, ut captivi pro interemptis redirent, patriamque
 urbem instaurent, et consueto more in illa cul-
 tum secundum legem Deo præstarent.

VERS. 23-25. « Cum conveniunt populi in unum
 et reges, ut serviant Domino. Respondit ei in via
 virtutis suæ; paucitatem dierum meorum nuntia
 mihi; ne auferas me in dimidio dierum meorum. »
 Cum, inquit, reditum consecuti fuerimus, congrega-
 buntur populi et reges, tuam admirantes poten-
 tiam. Tunc igitur tantam habebimus lætitiā, ut
 bonitatem tuam obsecremus, velis nobis annos ad-
 dere, nec in medio cursu vitæ nostræ nos morte
 afficere. *Viam autem virtutis, vocat fortitudinem
 Dei per reversionem concessam. « In generatione
 generationum anni tui. » Tu enim naturam habes*

⁴ II Cor. v, 17. ⁵ Psal. xxi, 32.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴ Τῶν ταπ. Hebr. Solitarii. ⁵ Ἐσομ. cod. 1 ἐν μέσφ. ⁶ Τῶν τεθαῖ Hebr. תחת. ⁷ Ἐφορ. cod. 1
 ὀλοφρομένων. ⁸ Ἐπισυν. cod. Vat. habet συναχθῆναι. ⁹ Βασ. Hebr. regna. ¹⁰ Ἀπεκρίθη αὐτῷ.
 Hebr. תשוב. Symm. ἐχάκωσεν. ¹¹ Ἰσχύος αὐτοῦ. Hæc interpretatio sequitur lectionem τοῦ
 Kithibh. Præstat autem h. l. lectio τοῦ Kri, תשוב. Symm. τὴν ἰσχύον μου. Ita quoque Syrus. ¹² Τὴν — μου.
 Hebr. Abbreviavit. s. paucos fecit, dies meas. ¹³ Ἀνάγγ. μοι. Sic quoque habet Syrus. Sed Hebr. Dico,
 Deus mi. ¹⁴ Λαοί. cod. 1 præm. καί. ¹⁵ cod. 1 ἡμῶν.

fnis expertem, et facile est tibi alios etiam longavos facere.

VERS. 26, 27. « Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes. » Quid enim ab universorum Opifice fieri non posset? **1322** Te volente jam existit terra, caelos qui non erant fecisti: et cum ista mutationem patiantur, tu immutabilem habes naturam. Ex elementis porro quæ omnia continent, aliarum rerum omnium ipsum fuisse creatorem ostendit. « Et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium volves eos, et mutabuntur. » Symmachus autem sic: *Et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut amictum mutabis eos, et mutabuntur.* Omnia enim, quæ cernuntur, senescent, vestimentorumque vetustatem imitabuntur. Tu autem ipsa mutabis, et renovabis, et incorruptibilia pro corruptibilibus facies. Hoc et divinus Apostolus inquit, « Quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis ad libertatem gloriae filiorum Dei †. »

VERS. 28. « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. » Tu quidem, Domine, res creatas immutas, ut vis: tu autem naturam immutabilem et mutatione superiorem habes. Hæc quidem divinus Apostolus in Epistola ad Hebræos Filii attribuit proprietati ‡. Verumtamen in Filio Patrem contemplamur. Quæ enim ille facit, hæc et Filius eodem modo facit, et eadem natura in utroque cognoscitur: unam enim esse actionem Trinitatis scimus.

VERS. 29. « Filii servorum tuorum habitabunt, et semen eorum in sæculum dirigitur. » Symmachus **1323** posuit, *permanebit.* Significat autem illos a servitute liberatos Hierosolymam habitaturos esse: at horum semen in æternum permansurum esse. De hoc semine divinus Apostolus ait: « Donec veniat semen, quod promissum est †. » Et: « Abrahamo dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, tanquam in multis: sed tanquam in uno, et semini tuo, quod est Christus †. » Hoc semen in æternum permanebit. Unitum enim cum Deo Verbo, immortalem habet naturam, et credentibus vitam largitur, secundum ipsius Domini vocem: « Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, vivet in æternum †. »

† Rom. viii, 21. ‡ Heb. i, 10-12. † Galat. iii, 19. † ibid. 16. † Joan. vi, 54, 58.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ cod. 1. *ὡσεὶ.* ¹⁷ *Ἐλ. ἀντ. Hebr. Mutabis eos, sc. caelos.* Nisi omnes codices versionis τῶν Ὁ consentiant in lectione ἐλίξεις, legendum esse videretur ἀλλάξεις. ¹⁸ cod. 1 πάντα. ¹⁹ cod. 1 ὡς. ²⁰ *Περὶ.* cod. 1 ἐνδύμα. Ita quoque habet Montf. in Hexapl. ad. h. l. ²¹ A. L. Montf. l. c. habet ἐλίξεις, et eandem lectionem tribuit Nostro. ²² cod. 1 αὐτά. ²³ *Γάρ.* cod. 1 *πρὸς μὲν.* ²⁴ *Θεο. π.* cod. 1 θεός. ²⁵ *Ἀπό.* cod. 1 ἐπ. ²⁶ *Ἀρ.* Abest a cod. 1. ²⁷ *Εἰς τὸν αἰῶνα.* Hebr. *Coram te.* ²⁸ *Ἐπήγγ.* cod. 1 ἐπηγγελάτο. ²⁹ cod. 1 ἐβρέθησαν.

τὰ ἔτη σου. » Σὺ γὰρ ἀπέραντον ἔχεις τὸ εἶναι, καὶ ῥῥδιόν σοι καὶ τοὺς ἄλλους μακροβίους ἐργάσασθαι.

κς', κζ'. « Κατ' ἀρχὰς σὺ, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολαύονται, σὺ δὲ διαμένεις. » Τί γὰρ ἀδύνατον τῷ τῶν ὀλων Δημιουργῷ; τῇ γῆ τὸ εἶναι αὐ δέδωκας, τοὺς οὐρανοὺς μὴ ὄντας ἐποίησας, καὶ τούτων μεταβολὴν δεχομένων, σὺ τὸ ἀτρέπτου ἔχεις. Ἀπὸ δὲ τῶν περιεκτικῶν στοιχείων, καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν ἀπάντων ἐδείξε ποιητὴν. « Καὶ πάντες ὡς ¹⁶ ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτοὺς ¹⁷ καὶ ἀλλάγησονται. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Καὶ πάντες ¹⁸ ὡσεὶ ¹⁹ ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ²⁰ ἀλλάξονται ²¹ αὐτοὺς ²², καὶ ἀλλάγησονται.* Ἄπαντα γὰρ ²³ τὰ ὀρώμενα καταγράσει, καὶ ἱματίων μιμησεται παλαιότητα· σὺ δὲ αὐτὰ ἀλλάξεις, καὶ νεουργήσεις, καὶ ἀφάρτα ποιήσεις ἀντὶ φαρτῶν. Τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος ²⁴ Ἀπόστολος ἔφη· « Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ ²⁵ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. »

κη'. « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. » Τὴν μὲν οὖν κτίσιν μεταβρυθμίξεις ὡς ἐθέλεις, ὡ Δέσποτα· σὺ δὲ ἀτρέπτου ἔχεις τὴν φύσιν, καὶ ἀλλοιώσεως κρείττονα. Ταῦτα μένοι ὁ θεός Ἀπόστολος τῇ τοῦ Υἱοῦ περιτέθεικεν ἰδιότητι, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ. Ἄλλ' ὁμως ἐν τῷ Υἱῷ θεωροῦμεν τὸν Πατέρα. Ἄ γὰρ ἂν ²⁶ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὡταύτως ποιεῖ· καὶ τὸ ταυτὴν τῆς φύσεως ἐν ἑκατέρῳ γνωρίζεται· μίαν γὰρ Ἰσμεν τὴν τῆς Τριάδος ἐνέργειαν.

κθ'. « Οἱ υἱοὶ τῶν δούλων σου κατασκηνώσουσι, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα ²⁷ κατευθυνθήσεται. » Ὁ δὲ Σύμμαχος *διαμενεῖ* τέθεικε. Σημαίνει δὲ ὡς οἱ μὲν τῆς δουλείας ἀπαλλαγέντες τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκήσουσι, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν σπέρμα εἰς τὸν αἰῶνα διαμενεῖ. Περὶ τούτου δὲ τοῦ σπέρματος ὁ θεός Ἀπόστολος ἔφη· « Ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ὃ ἐπηγγέλαται ²⁸. » Καὶ, « Τῷ Ἀβραάμ ἐβρέθησαν ²⁹ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει Καὶ τοῖς σπέρμασιν ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἐνός. Καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅς ἐστι Χριστός· Τοῦτο τὸ σπέρμα εἰς τὸν αἰῶνα διαμενεῖ. Ἐνωθὲν γὰρ τῷ Θεῷ Λόγῳ ἀνώλεθρον ἔχει τὸ εἶναι, καὶ διαρεῖται ζωῆν τοῖς πιστεύουσι, κατὰ τὴν αὐτοῦ Κυρίου φωνήν· « Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

A

INTERPR. PSALMI CII.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ⁹⁰. » Δοκεῖ μὲν ὁ ψαλμὸς οὗτος ἀκόλουθος εἶναι⁹¹ τῷ προτεταγμένῳ, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἐν ἐκείνῳ μὲν γὰρ, οἱ τὰς ἐν Βαβυλῶνι συμφορὰς ὀλοφυρόμενοι, τὸν Θεὸν ἐκτενέως τῆς ἐπανόδου τυχεῖν· ἐνταῦθα δὲ τετυχηκότας ὧν ἤτησαν ὑμνοῦσι τὸν εὐεργέτην. Ἐγὼ δὲ ὄμαι πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόττειν τὴν⁹² ὑμνωδίαν καὶ πικροτέρως ἀπαλλαγεῖσι δουλείας, καὶ μείζονος ἀξιοθεΐειν ἐλευθερίας. Δηλώσει δὲ καὶ τῶν βητῶν ἡ διάνοια, ὡς αὐτὴ μᾶλλον ἢ ὑπόθεσις ἐκείνης ἀληθεστέρα· « Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ἄγιον αὐτοῦ. » Οἱ εὐγνωμότως περὶ τὰς θείας χάριτας διακαίμενοι εἰς ὑμνωδίαν σφᾶς αὐτοῦ διεγείρουσι, τὸν εὐεργέτην οἷς δυνατὸν ἀμειδόμενοι. Δυνατὸν δὲ ὑμνεῖν αἰεὶ, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἑναυλον περιφέρειν τὴν μνήμην. Οὗτοι καὶ πάντα τὰ ἐντός καθιεροῦσι, καὶ πάντα λογισμὸν εἰς τὸν θεῖον ἔκλυον ἀνακινουῦσιν. Ἐντός γὰρ ἐκάλεσε τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις, καὶ πάντα τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα.

β'. « Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσας τὰς ἀνταποδόσεις⁹³ αὐτοῦ. » Ἐκείνη ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ διεγείρειν διδάσκειται⁹⁴, καὶ τῆς λήθης ἐξελαύνειν τὸ νέφος, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἀνανεοῦσθαι τὴν μνήμην. Τὰς μέντοι ἀνταποδόσεις, εὐεργεσίας ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν. Εἶτα ταύτας κατὰ μέρος διέξεισι.

γ'. « Τὸν εὐλατεύοντα πάσας τὰς ἀνομίας⁹⁵ σου, τὸν κώμενον πάσας τὰς νόσους σου. » Οὗτος γὰρ σοι δωρήσεται τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἄφρασιν· οὗτός σοι κεχάρισται τῶν παθημάτων τὴν ἰασιν. Τούτων ὁ παρειμένος ἀπήλαυσε. Ἦκουσε γὰρ κατὰ ταυτὸν, « Ἀφένται αἱ ἀμαρτίαι σου » καὶ, « Ἄρον τὸν κράδδατόν σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » Οὕτως ἡ ἀμαρτωλὸς γυνὴ τετύχηκε τῆς ἀφέσεως· οὕτως ὁ ληστής, οὕτως οἱ τελῶναι, οὕτως ἅπαντες οἱ πιστεῦσαντες.

δ'. « Τὸν λυτροῦμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου. » Τοὺς μὲν ἀπαχθέντας ἐν Βαβυλῶνι δουραλώτους δουλείας μὲν ἠλευθέρωσε, τῆς δὲ φθορῆς οὐκ ἀπήλαυσε βιοτῆς. Ἡμῖν δὲ κεχάρισται τῆς ἀναστάσεως τὰς ἐλπίδας, καὶ τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ἔδωκεν, καὶ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἡμᾶς ἐνέδωσε χιτῶνα. « Τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. » — « Χάριτί ἐστε⁹⁶ σεσωσμένοι, ἢ φησιν ὁ θεὸς· Ἀπόστολος, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον, ἵνα μὴ τις καυχῆσθῃ. » Καὶ πάλιν, « Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτος εἰμι ἐγώ. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο⁹⁷ ἠλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνδείξηται Χριστὸς Ἰησοῦς τὴν πᾶσαν αὐτοῦ μακροθυμίαν, πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεῦειν

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Hic psalmus videtur præcedenti respondere, idemque argumentum habere. In illo enim calamitatos, quas Babylone patiebantur deplorantes, Deum orabant ut reditum consequerentur : hic vero illa quæ efflagitarant consecuti, beneficii auctorem laudant. Ego autem opinor hunc hymnum omnibus hominibus congruere, qui ab acerbiori servitute liberati sunt, majorique libertate donati fuerunt. Demonstrabit porro verborum sensus, hoc argumentum magis esse verum, quam illud : « Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ejus. » Qui erga divina beneficia grato animo affecti sunt, ad divinas laudes seipsos excitant, beneficii auctorem, quibus modis possunt, remunerantes. Potest **1324** autem semper laudari, constansque memoria beneficiorum ipsius animo circumferri. Hi et omnia quæ intra sunt consecrant, omnemque cogitationem ad divinam laudem appellant. Nam quæ intra sunt ratiocinationes, cogitationesque, atque omnes animi motus appellavit.

VERS. 2. « Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnium retributionum ejus. » Rursus seipsam anima excitare docetur, oblivionisque nebulam discutere, et beneficiorum memoriam renovare. *Retributiones quidem beneficia* Symmachus dixit. Deinde hæc sigillatim percurrit.

VERS. 3. « Qui ignoscit omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. » Nam hic peccatorum veniam condonavit, hic perturbationum sanitatem tibi largitus est. Hæc omnia paralyticus consecutus est. Simul enim audivit : « Remissa sunt peccata tua^k ; » et : « Tolle lectum tuum, et vade in domum tuam^k. » Similiter mulier peccatrix sanitatem ac veniam consecuta est^l. Similiter latro^m, similiter publicani, similiter omnes, qui crediderunt.

VERS. 4. « Qui redimit de interitu vitam tuam. » Eos quidem qui Babylonem in servitutem abducti fuerunt, a servitute liberavit : at ex vita corruptioni obnoxia minime liberavit. Nobis vero resurrectionis spem largitus est, pignusque spiritus præbuit, et veste immortalitatis nos induit. « Qui coronat te misericordia, et miserationibus. » — « Gratia salvati estis, ut ait divinus Apostolusⁿ : et hoc non ex vobis : Dei **1325** est donum, ut nemo gloriatur. » Et rursus : « Jesus Christus venit in mundum, ut peccatores salvos faceret, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnium patientiam suam, ad informationem eorum, qui

^k Matth. ix, 2. ^k Marc. ii, 2. ^l Luc. vii, 47, 48. ^m Luc. xiii, 43. ⁿ Ephes. ii, 8, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁰ Ψαλμ. τῷ Δαβ. cod. 1 Ἀλληλοῦξ. ⁹¹ Ἀκόλ εἶναι. cod. 1 ἀκόλουθεῖν. ⁹² Τῆς. cod. 1 præm. ταύτην. ⁹³ Ἀνταπ. cod. Vat. αἰνέσεις. ⁹⁴ cod. 1 διδάσκει. ⁹⁵ Rec. lectio h. l. est πάσαις ταῖς ἀνομίαις. ⁹⁶ Ἐστέ. cod. 1 præm. γάρ. ⁹⁷ Διὰ τοῦτο. Des. in cod. 1.

credituri sunt illi in vitam æternam *. » Gratiz igitur et benignitatis est corona. Sic quoque divinus Isaias ex persona sponsæ exclamat : « Exsultet anima mea in Domino, quia induit me vestimento salutis, et tunica lætitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoravit me corona, et quasi sponsam ornavit me monilibus suis P. » Et paulo post : « Et eris * corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui ». » Hæc autem omnia munera et dona sponsalia sunt sponsi : solam enim fidem sponsa attulit.

Vers. 5. « Qui replet bonis desiderium tuum. » Quoniam est concupiscentia vituperabilis, quam divina lex prohibet, recte apposuit bonis. Bona enim nostra desideria Dominus implet. « Petite enim, iuquit, et dabitur vobis, quærite, et invenietis; pulsate et aperietur vobis : omnis enim qui petit, accipit, et qui quærit, invenit, et pulsanti aperietur ». — « Quærite autem regnum Dei, et iustitiam eius, et hæc omnia large adjicientur vobis ». — « Renovabitur ut aquilæ juvenus tua. » Hanc rursus renovationem Dominus per sanctum baptisma nobis **1326** donavit : peccatique senium e medio tollens, juvenes e senibus fecit. Consona his per prophetam Isaiam Deus dixit : « Expectantes autem me, mutabunt fortitudinem, et sumunt pennas ut aquilæ †. » Quoniam enim cum creati sumus, divinas regiasque notas accepimus, deinde variis peccati studiis eas obscuravimus, et corruptimus, spondet nobis propheticus sermo regni recuperationem. Regia enim est hæc avis, aviumque regnum ei commissum est. Docet porro nos divinæ liberalitatis modum.

καὶ τῶν πτηνῶν τὴν βασιλείαν πεπιστευμένους. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς καὶ τῆς θείας φιλοτιμίας τὴν τρόπον.

Vers. 6. « Exhibens misericordias Dominus, et iudicium omnibus injuriam patientibus. » — « Non enim ob justitias, quas fecimus nos, ut ait divinus Apostolus, sed secundum magnam misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti ». » Et cum nos a veritatis inimico injuria affectos conspexisset, nobis quidem misericordiæ fontes aperuit, contra illum vero justam protulit sententiam.

Vers. 7. « Notas fecit vias suas Mosi, filiis Israel voluntates suas. » Non autem pœnitentia ductus hanc nobis comparavit salutem : sed hæc antea per prophetas sanctissimos prædixit, et per divinum Mosen nostram adumbravit salutem. Et mare sanctissimi baptismatis figura fuit, lapis vero umbra

Α ἐπ' αὐτῶν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Χάριτος τοίνυν καὶ φιλο-
θρωπίας ὁ στέφανος. Οὕτω καὶ ὁ θεοπέσιος Ἡσαίας
ἐκ προσώπου τῆς νύμφης βράβ. « Ἀγαλλιάσσω ἡ
ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον
σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης ἐνέδυσέ με ³⁸· ὡς
νυμφίῳ περιέβαλέ μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην ³⁹
κατεκόσμησέ με κόσμῳ. » Καὶ μετ' ὀλίγα, « Καὶ ἔσθη
στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ δαδῆμα
βασιλείας ⁴⁰ ἐν χειρὶ Θεοῦ σου ⁴¹. » Ταῦτα δὲ ἅπαντα
ἔδνα τοῦ νυμφίου καὶ δῶρα. Πίστιν γὰρ ἡ νύμφη
πρωτενήνοχε μόνην.

ε' « Τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν
σου ⁴². » Ἐπειδὴ ἔστιν ἐπιθυμία ψεκτὴ, ἣν ὁ ⁴³ θεὸς
νόμος ἀπαγορεύει, καλῶς τὸ ἐν ἀγαθοῖς προστέ-
θεικε. Τὰς γὰρ ἀγαθὰς ἡμῶν ἐπιθυμίας ὁ Δεσπότης
πληροῖ· « Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν·
ζητεῖτε ⁴⁴, καὶ εὐρήσετε· κρούετε καὶ ἀνοίγεται
ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρί-
σκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοίγεται. — Ζητεῖτε δὲ τὴν
βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ
ταῦτα πάντα ἐκ περισσοῦ προστεθήσεται ὑμῖν. » —
« Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. » Ταύτην
πάλιν τὴν νεουργίαν ἡμῶν ὁ Δεσπότης διὰ τοῦ παν-
αγίου βαπτίσματος ⁴⁵ ἐδωρήσατο, καὶ τῆς ἀμαρτίας
ἀποξύσας τὸ γῆρας, νέους ἀντὶ γενηραχότων εἰργά-
σατο. Συμφῶδ' αὐτοῖς διὰ ⁴⁶ Ἡσαίου τοῦ προφήτου
φησὶν ὁ Θεός· « Οἱ δὲ ὑπομένοντές με, ἀλλάξουσιν
ισχὺν, πτεροφυήσουσιν ὡς ἀετοί. » Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς
θείους καὶ βασιλικούς δημιουργηθέντες ἐδεξάμεθα
χαρακτῆρας, εἶτα τούτους ἡμαυρώσαμεν τε καὶ διεφ-
θείραμεν τοῖς παντοδαποῖς τῆς ἀμαρτίας ἐπιτηδεύ-
μασιν, ὑπισχνεῖται ἡμῖν ὁ προφητικὸς λόγος τὴν τῆς
βασιλείας ἀνάκτησιν. Βασιλικὸς γὰρ οὗτος ὁ ὄρνις,

ζ'. « Ποιῶν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα
πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις. » — Οὐ γὰρ διὰ τὰς δικαιοσύ-
νας, ἃς ἐποίησαμεν, ἦ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος,
ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ
λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως ⁴⁷ Πνεύ-
ματος ἁγίου. » Καὶ θεασάμενος ἡμᾶς ἡδικοημένους
ὄπρ τοῦ τῆς ἀληθείας ἔχθρου, ἡμῶν μὲν ἠγάπησε
τὰς τοῦ ἔλεου πηγὰς, κατ' ἐκείνου δὲ τὴν δικαίαν
ἐξενήνοχε ψήφον.

ζ'. « Ἐγνώρισε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ τῷ Μωσῆ· τοῖς
νιοῖς Ἰσραὴλ τὰ θελήματα αὐτοῦ. » Οὐκ ἐκ μεταμε-
λείας δὲ ταύτην ἡμῶν ⁴⁸ ἐπραγματεύσατο τὴν σωτη-
ρίαν· ἀλλ' ἄνωθεν ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν προ-
εθέσπισε, καὶ διὰ τοῦ θεοπεσίου Μωσοῦ τὴν ἡμετέ-
ραν ἐσχογράφησε σωτηρίαν. Καὶ τοῦ παναγίου βα-

* 1 Tim. i, 15, 16. P Isa. LXI, 10. P Isa. LXII, 3.
† Tit. iii, 5.

‡ Matth. vii, 7, 8. § Matth. vi, 33. ¶ Isa. xl, 31

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³⁸ Ἐνέδ. με. cod. 1 παρέθηκε μοι. ³⁹ cod. 1 νύμφη. ⁴⁰ cod. 1 βασιλέως. ⁴¹ σου. Abest a
cod. 1. ⁴² Τὴν ἐπιθ. σου. Hebr. Os tuum. ⁴³ O. cod. 1 præm. καί. ⁴⁴ Ζητεῖτε — ὑμῖν. Des. in cod.
1. ⁴⁵ Βαπτ. cod. 1 πνεύματος, ascripta tamen altera lectione. ⁴⁶ Διὰ. cod. 1 præm. καί. ⁴⁷ cod. 1 ἀνα-
καινώσεως. ⁴⁸ cod. 1 ἡμῶν.

πέλαγος ἡ θάλασσα τύπον ἐδέξατο· ἡ πέτρα δὲ τῶν ἀθανάτων κρουῶν ἀπεφάνθη σκιά· τῆς ἐπουρανίου δὲ τροφῆς εἰκὼν τὸ μάννα. Καὶ τ' ἄλλα δὲ, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διεξέρχωμαι, οὕτως ἔστιν εὐρεῖν παρ' ἐκείνοις ἐσχιογραφημένα.

η'. « Οἰκτιρῶν καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος. » Τούτων δὲ, φησὶν, αἴτιον τῶν ἀγαθῶν ἡ τῆς θείας ἀγαθότητος ἄβυσσος, ὁ ἀμέτρητος ἔλεος, τῆς φιλανθρωπίας τὸ πέλαγος.

θ, ς. « Οὐκ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησθεῖς. Οὐ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. » Οὐκ ἠνέσχετο ταῖς ἡμετέραις ἀμαρτίαις μετρηῆσαι τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ ἐπὶ πλεῖστον καθ' ἡμῶν ἐκτείνει τὴν ἀγανάκτησιν.

ια', ιβ'. « Ὅτι κατὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκραταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καθόσον ἀπέχουσιν Ἀνατολαὶ ἀπὸ Δυσμῶν, ἐμάχρυνεν ἀπ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν. » Εἰ καὶ τούτων εὗρε μακρότερα διαστήματα, πάντως ἀν καὶ ταῦτα εἰς μέσον παρήγαγε, δεῖξαι τὸ ἀπειρον τῆς θείας φιλονεικῶν ἀγαθότητος· ἀλλ' οὐκ εὗρεν ὁ ἀνθρώπινος λογισμὸς, οὔτε οὐρανοῦ ὑψηλότερον μέτρον, οὔτε τοῦ μέσου τῆς ἐσπέρας καὶ τῆς ἑώρας μακρότερον.

ιγ'. « Καθὼς οἰκτερεῖ πατὴρ υἱούς, ὡκτερεῖσθε Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν. » Δημιουργὸς ὢν καὶ ποιητὴς, ἐμιμήσατο πατὴρ ἀγαθότητα, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τοὺς οἰκέτας, ἦν πατὴρ περὶ τοὺς παῖδας, φιλοστοργίαν ἐπέδειξεν.

ιδ'. « Ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν, ἐμνήσθη ὅτι χοῦς ἔσμεν. » Οἶδα γὰρ ὁ δημιουργὸς τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν ἀσθένειαν, οἶδα καὶ πόθεν διεπλάσθημεν, καὶ ποῦ πάλιν χωρήσομεν.

ιε'. « Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει. » Οὐδὲν χρότου καὶ ἀνθους διενηνόχαμεν, ὃ ἐν ἡρὶ μὲν τέθηλε μετὰ βραχὺ δὲ μαραινεται καὶ διαρρέει.

ις'. « Ὅτι πνεῦμα διήλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐκ ὑπάρξει, καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· « Ὅτι πνεῦμα διέρχεται αὐτόν, εἴτε οὐκ ὑπάρχει. — Πνεῦμα τὴν ψυχὴν λέγει· ἥς παρουσίας καὶ ζῆ τὸ σῶμα, καὶ ἐνεργεῖ· ἀποπάσης δὲ κατασβέννυται καὶ φθείρεται, ὡς μὴδὲ τοὺς προτέρους ἐπιγινώσκεισθαι χαρακτῆρας, μὴδὲ γινώσκεισθαι, ὡς τοῦτο τοῦ δεῖνος, ἐκεῖνο τοῦ δεῖνος τὸ σῶμα. Καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἀν ἀκριβέστερον διακύφας εἰς τάφον· πάντα γὰρ ὁμοίως φθορὰς γίνεται παρανώλημα, καὶ τοὺς προτέρους χαρακτῆρας οὐ διασώζει. »

A immortalium rivorum, et magna imago cibi celestis. Et alia, ne singula percurrant, videre est apud illos pariter adumbrata.

1327 Vers. 8. « Miserator, et misericors est Dominus : longanimis, et admodum misericors. » Porro horum, inquit, omnium bonorum causa est divinæ bonitatis abyssus, immensa benignitas, et misericordiae pelagus.

Vers. 9, 10. « Non in perpetuum irascetur nobis, neque in æternum comminabitur. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. » Non enim potuit supplicium nostris peccatis metiri, neque diutius iram contra nos protendere.

Vers. 11, 12. « Quoniam secundum altitudinem cœli a terra, magnam fecit Dominus misericordiam suam erga timentes eum. Quantum distat Oriens ab Occidente, longe removet a nobis iniquitates nostras. » Si longiora his spatia invenire potuisset, omnino et ipsa in medium attulisset, divinæ bonitatis profunditatem ostendere cupiens : sed humana mens nec celo sublimiorem mensuram, nec ortu et occasu longinquius intervallum invenit.

Vers. 13. « Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus eorum qui timent eum. » Cum sit opifex et conditor, patris bonitatem imitatus est : eundemque erga famulos, quem pater erga filios, affectum exhibuit.

Vers. 14. « Quoniam ipse cognovit formationem nostram, recordatus est, pulverem nos esse. » Novit enim opifex naturæ nostræ imbecillitatem, scit, unde formati sumus, et quo rursus abituri sumus.

Vers. 15. « Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri sic effloret. » Nihil a fenno et a flore differimus, qui quidem verno tempore viret, paulo post vero languescit et diffluit.

Vers. 16. « Quoniam spiritus pertransibit illum, et non amplius erit, nec cognoscat amplius locum suum. » Symmachus autem sic : « Quoniam spiritus pertransit ipsum, deinde non est. — Spiritum vero animam appellat, qua præsentem corpus et vivit et operatur, cum evolavit, exstinguitur et corrumpitur : ita ut nec priores notæ agnoscantur, nec intelligatur hoc corpus illius fuisse, et hoc illius. Atque hoc deprehendere quilibet poterit, si in sepulcra inspiciat attentius : omnia enim pari corruptione atteruntur, pristinasque notas non conservant. »

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ cod. 1 alia. ¹⁴ Mhn. Hebr. Servabit, sc. iram suam. ¹⁵ Ἀμαρ. cod. 1 ἀνομίας. ¹⁶ Ἀνομ. cod. 1 ἀμαρτίας. ¹⁷ cod. 1 ἐκτείνει. ¹⁸ Ἐκράτ. Κύριος. Hebr. Prævalet. ¹⁹ Πατὴρ Abest a cod. 1. ²⁰ Ἐμνήσθη. cod. Vatic. habet μνήσθητι. ²¹ Καὶ — αὐτοῦ. Hebr. Nec agnoscat eum amplius locus ejus.

VERS. 17, 18. « Misericordia autem Domini ab æterno usque in æternum, super timentes eum : et justitia illius in filios filiorum. His qui servant fœdus ejus, et memores sunt mandatorum ipsius ut faciant ea. » Natura igitur sic fragilis est : sed divina misericordia diuturnam vitam largitur, et justitiæ remunerationem majoribus debitam ad posteros usque conservat. Sic regnum ad quartam usque progeniem Jehu servavit, licet perfectam pietatem minime habuerit, sed in principio regni zelum ostenderit. Sic divino Davidi inextinctam generis scintillam custodivit, tametsi multi impii in medio exstiterint. Hanc autem, inquit, misericordiam se custodientibus fœdus ejus præbiturum. Et non simpliciter iis, qui mandatorum ejus memores fuerint : sed iis, qui opera **1329** verbis addunt, et secundum ea suam dirigunt vitam.

VERS. 19. « Dominus in cœlo paravit sedem suam, et regnum ipsius omnibus dominatur. » Hoc simile est iis quæ in alio psalmo dicta sunt : « Qui in excelsis habitat, et humilia respicit ». » Etenim hoc in loco sermo propheticus nos docet, universorum Dominum in cœlo quidem habere solium, universi autem mundi machinam inspicere et moderari, quippe qui omnium opifex est, et rex, et dominus.

VERS. 20. « Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum ejus. » Merito cœlestes virtutes in communionem hymnorum accersivit. Non enim potest humana naturæ digne te beneficii auctorem laudibus prosequi : incorporeæ vero et sanctiæ naturæ, quæ liberam ab affectionibus habent vitam, idoneæ sunt ad divina mandata perficienda.

VERS. 21. « Benedicite Domino, omnes virtutes ejus, ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus. » Multi et varii sunt cœlestium ordines. Principatus enim, et Potestates, et Throni, et Dominationes, et Seraphim, et Cherubim, et alia nomina : nobis ignota, ut ait divinus Apostolus : sed omnia duobus his nominibus propheta comprehendit. Angelos enim vocavit, tanquam divinis mandatis operam navantes, divinaque verba transmittentes : Virtutes vero, tanquam sufficientes ad imperata peragenda, et agendi vim a conditore per ipsam naturam acciperunt.

VERS. 22. « Benedicite Domino, **1330** omnia opera ejus, in omni loco dominationis ejus. » Ne-

† Psal. xxxii, 13. × Coloss. i, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁵³ Rec. lectio h. l. est υιοδς. ⁵⁴ cod. 1 Ἰουδα, ex errore librarii, ut videtur. ⁵⁵ cod. 1 τὴν κτίσιν. ⁵⁶ Υμνιστὶν σε. cod. 1 ὑμνήσαι. ⁵⁷ cod. Vatic. habet τὰ θελήματα. ⁵⁸ cod. 1 ἐπουρανίων. ⁵⁹ Λόγος, cod. 1 χορός, ascripta tamen lectione altera. ⁶⁰ Δεσπ. cod. Vatic. habet δυναστείας.

17, 18. « Τὸ δὲ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ υἱοὺς ⁵³ υἱῶν. Τοῖς φυλάσσοσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ μεμνημένοι τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι αὐτάς. » Ἡ μὲν εὐν φύσις οὕτως ἐπίκηνος ἡ δὲ θεία φιλανθρωπία τὸν μακρὸν αἰῶνα χαρίζεται βιοῦν, καὶ μέχρις ἐγγόνων διατηρεῖ τὴν τοῖς προγόνοις ὀφειλομένην τῆς δικαιοσύνης ἀντίδοσιν. Οὕτω τῷ Ἰησοῦ ⁵⁴ μέχρι τετάρτης γενεᾶς τὴν βασιλείαν τετήρηκε, καὶ τοι μηδὲ τελείαν εὐσέθειαν κτησαμένῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς βασιλείας ἐπιδειξαμένῳ τὸν ζῆλον. Οὕτω τῷ θεσπεσίῳ Δαβὶδ ἀσεβστον διετήρησε τὸν τοῦ γένους σπινθηρα, καὶ ταῦτα πολλῶν δυσσεθῶν ἐν μέσῳ βεβλαστηκότων. Τοῦτον δὲ, φησὶν, ὀρέξει τὸν ἔλεον τοῖς φυλάσσοσι τὴν διαθήκην αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς μεμνημένοι τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιτιθεῖσι τοῖς λόγοις τὰ ἔργα, καὶ κατὰ ταύτας τὸν οἰκεῖον ρυθμίζουσι βίον.

19. « Κύριος ἐν τῷ οὐρανῷ ἠτοίμασε τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ πάντων δεσπόζει. » Τοῦτο οἰοικε τοῖς ἐν ἐτέρῳ φειρημένοις ψαλμῷ : « Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν. » Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὁ προφητικὸς ἡμᾶς διδάσκει λόγος, ὡς ἐν οὐρανῷ μὲν ἔχει τὸν θρόνον τῶν ὀλων ὁ Κύριος, ἐφορᾷ δὲ καὶ πρυτανεύει τῇ κτίσει ⁵⁵, ἅτε δὴ πάντων ὧν δημιουργὸς, καὶ βασιλεὺς, καὶ δεσπότης.

20. « Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχυῖ, ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦ ἀκούσαι τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ. » Εἰκότως τὰς ἀόρατους δυνάμεις εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνωδίας ἐκάλεσεν. Οὐκ ἀπόχρη γὰρ ἡ ἀνθρωπιεὶα φύσις ἀξίως ὑμνεῖν σε ⁵⁶ τὸν εὐεργέτην· αἱ δὲ ἀσώματοι καὶ αἱ ἄγιοι φύσεις, ἔλευθέραν ἔχουσαι παθημάτων ζωῆν, ἱκαναὶ πληροῦν τὰ θεῖα προστάγματα.

21. « Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ ποιοῦντες τὸ θέλημα ⁵⁷ αὐτοῦ. » Πολλὰ καὶ διάφορα τῶν οὐρανίων ⁵⁸ τὰ τάγματα· Ἀρχαὶ γὰρ καὶ Ἐξουσαίαι, καὶ Θρόνοι, καὶ Κυριότητες, καὶ Σεραφίμ, καὶ Χερουβίμ, καὶ ἕτερα ἡμῖν ὀνόματα ἄγνωστα, ἧ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· ἀλλὰ πάντα διὰ τῶν δύο τούτων ὀνομάτων ὁ προφητικὸς συμπεριέλαβε λόγος ⁵⁹. Ἀγγέλου μὲν γὰρ ἐκάλεσεν, ὡς τοῖς θεοῖς ὑπουργοῦντας προστάγμασι, καὶ τοὺς θεοῦς λόγους διαπορθμεύοντας· Δυνάμεις δὲ, ὡς ἱκανὰς τὸ κελευόμενον πράττειν, καὶ τὸ δυνατὸν ἐν τῇ φύσει παρὰ τοῦ πεποιηκότος λαθόντας.

22. « Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας ⁶⁰ αὐτοῦ. » Οὐδὲ τοῦτο

τοῖς Ἰουδαίοις ἀρμόττει. Ἐκεῖνοι γὰρ ὑπὸ τῶν ἀνδραποδισάντων ἄσαι προσταχθέντες ἐκ τῶν φιδῶν Σιών, ἔφασαν ἔννομα δρῶντες, « Πῶς ἄσομεν τὴν φιδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας; » Ἡμῖν δὲ ὁ θεὸς Ἀπόστολος παρεγγυᾷ, ἐν παντὶ τόπῳ προσευχομένουσιν αἰρεῖν ὁσίας ⁶⁶ χεῖρας. Τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ἔφη, « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οὐτε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, οὐτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνούσας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » — « Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. » Σύμφωνον τῷ προοίμιῳ τὸ τέλος. Καλέσας γὰρ εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνωδίας τὰς νοητὰς οὐσίας, διδάσκει καὶ ἡμᾶς, ὡς δυνατὸν γεραίρειν τὸν Ποιητὴν, καὶ ἰσόμετρον τῇ δυνάμει προσφέρειν τὸν χαριστήριον ὕμνον.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ⁶¹. » Ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις οὐ μόνον ἠθικὴν καὶ δογματικὴν διδασκαλίαν τοῖς ἀνθρώποις προσφέρει, ἀλλὰ καὶ ὅπως ὑμνεῖν προσήκει τὸν Ποιητὴν ἀκριδῶς ἐκπαίδεῦσι. Διάτοι τοῦτο τόνδε συγγέγραφε τὸν ψαλμὸν, τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ ὑπουργῷ χρησαμένη ὡς ἂν μάθειμεν ἅπαντες, τίσιν ὕμνοις χρῆ τὸν εὐεργέτην ἀμείβεσθαι. Τὰς μέντοι κοινὰς εὐεργεσίας ἐνταῦθα διέξεισι, καὶ δείκνυσι ποιητὴν ἀπάντων ἡμοῦ, καὶ πρῶταν τὸν τῶν ὄλων Θεόν. « Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. » Ἐκαστον εὐσεβείας τρῶφιμον ὕμνεῖν διδάσκει τὸν εὐεργέτην Θεόν. « Κύριε ὁ Θεὸς μου, ὡς ⁶² ἔμεγαλύνθησιν σφόδρα! » Ἐπιτάσειω καὶ ἐνταῦθα τὸ ὡς. Τὸ δὲ *ἔμεγαλύνθησιν* ⁶³, οὐκ αὐξήσεω ⁷⁰ δηλωτικόν, ἀλλὰ τοῦ ἀμετρήτου μεγέθους σημαντικόν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσε, *Καὶ ⁷¹ ὁ Θεὸς μου μέγας ⁷² εἰ σφόδρα*. Οὐ γὰρ μικρὸς ὢν ἔμεγαλύνθη, ἀλλὰ φύσει μέγας ὢν τούτο τοῖς εὐσεβέσιν ⁷³ εἰδείχθη ὡς ἄπαν τὸ μέγεθος, ἀλλ' ὅσον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἐχῶρει. « Ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ⁷⁴ ἐνεδύσω. » Ὁ Σύμμαχος ὅτως, *Ἦμνον καὶ εὐδοξίαν ἠμυρίσω*. Οὐκ ἔτι γὰρ σε ἀγνοοῦσιν οἱ τῶν ὧν ἀπολαύοντες ⁷⁵ ἀγαθῶν, οὐδὲ τοῖς εἰδώλοις τὸ σὸν σέβας προσφέρουσι, ἀλλὰ σε ὕμνοῦσι, καὶ σοι τὸ τῆς δοξολογίας ἐκτινοῦσι ⁷⁶ χρέος.

β'. « Ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. » Συμφδὰ τούτοις ⁷⁷ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔφη « Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπράσιτον. » Τοσοῦτον γὰρ ἔπυν ἐκεῖνο τὸ φῶς, ὡς μηδένα πελάζειν τολμᾶν ἀποστρέφει γὰρ τὰς ὕψεις ἢ τῆς αἰγλης ὑπερβολῆ. Εἰ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ταῦτο ποιεῖν ἡλιος ἀναγκάζει τοὺς

A que hoc Judæis congruit. Illi enim cum ab his, qui eos in servitutum abduxerant, aliquod Sionis canticum canere jussi essent, dixerunt legi parentes : « Quomodo cantabimus canticum Domini in terra peregrina ? » Nobis vero divinus Apostolus præcipit ², in omni loco orantes attollere manus sanctas. Hoc etiam Dominus Christus Samaritanæ dicit : « Vere, vere dico tibi fore ut veniat hora, et nunc est, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabunt Patrem. Spiritus enim est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare ³. » — « Benedic, anima mea, Domino. » Finis accommodatus est exordio. Cum enim in communionem divinæ symphonix spirituales substantias accivisset, docet et nos pro viribus Conditorum honorare, hymnumque gratiarum actionis facultati nostræ parum offerre.

INTERPR. PSALMI CIII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Spiritus sancti gratia non modo morale et dogmaticam doctrinam hominibus offert, verum etiam quomodo Creatorem laudare conveniat, accurate docet. Propterea hunc conscripsit psalmum, beato Davide ministrum, ut discamus omnes, quibus laudibus beneficii auctorem remunerari oporteat. Communia igitur beneficia hoc loco persequitur, ostenditque universorum simul opificem, et moderatorem Deum esse. « Benedic, **1331** anima mea, Domino. » Unumquemque pietatis alumnum Deum beneficii auctorem laudibus prosequi docet. « Domine Deus mi, quam magnificatus es valde. » Exaggerationem hoc etiam loco, *quam* significat. Illud vero, *Magnificatus es*, non incrementum designat, sed immensam magnitudinem indicat. Sic enim et Symmachus interpretatus est, *Deus mi, magnus es valde*. Non enim cum esset parvus, magnus factus est, sed cum natura magnus esset, hoc piis hominibus demonstratum est : non tota magnitudo, sed quantum humana natura comprehendere potest. « Confessionem et decorem induisti. » Symmachus sic : *Laudem et gloriam induisti*. Non enim amplius, qui tuis perfruuntur bonis, te ignorant, neque tuum honorem simulacris deferunt, sed te laudant, et tibi gloriæ debitum pendunt.

VERS. 2. « Amictus lumine sicut vestimento. » Consona his Apostolus quoque dicit : « Qui solus habet immortalitatem, lucem inhabitans inaccessibilem ^b. » Tanta enim est illa lux, ut nemo appropinquare audeat : redundantia enim luminis visum avertit. Si enim sol quem sentimus hoc fa-

γ) Psal. cxxxi, 1. δ) I Tim. II, 8. ε) Joan. IV, 21, 25, 24. ζ) I Tim. VI, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 1 ὁσίους, quæ est rec. lectio l. c. ⁶⁷ Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. cod. 1 Ἀλληλούια. ⁶⁸ Ὁς. Abest a cod. 1 et a textu τῶν Ὁ. ⁶⁹ cod. 1 ἔμεγαλύνθη. ⁷⁰ Αὐξήσεως. cod. 1 ἀξιώσεως. ⁷¹ Καὶ. cod. 1 Κύριε. ⁷² Μέγας εἰ. cod. 1 ἔμεγαλύνθησιν. ⁷³ cod. 1 εὐσεβοῦσιν. ⁷⁴ Μεγαλ. Ita habet codex Alex. In cod. Val. lex. εὐπρέπειαν. ⁷⁵ cod. 1 ἀπολαύσαντες. ⁷⁶ Ἐκτινοῦσι. cod. 1 ἀποπέμωσι. ⁷⁷ cod. 1 τούτῳ.

cere cogit eos, qui avidius intueri conantur, quis potest inaccessam lucem contemplari? Est igitur et ipse lux vera, et amicitur lumine sicut vestimento, et lucem inaccessibilem inhabitat, et nubes et caligo in circuitu ejus, et posuit tenebras latibulum suum: et hæc minime contra se invicem pugnant, quoniam inaccessa lux iis qui **1332** nequaquam ipsam cernere possunt, idem est quod caligo et tenebræ. Nam neque ea quæ in illo, neque ea quæ in his sunt, conspici possunt. Et hoc igitur et illud declarat divinam naturam minime conspici posse. « Extendens cælum sicut pellem. » Per hæc operis facilitatem docuit. Sicut enim homini pellem extendere facile est, et tabernaculum efficere: sic Deus rerum omnium conditor ingentes cælorum orbis extendit verbo solo usus.

VERS. 3. « Tegens aquis cœnacula sua. » Hoc etiam beatus Moses docuit. Ait enim Deum dixisse: « Fiat firmamentum in medio aquarum », et distinctionem faciat inter aquas, quæ sunt super firmamentum, et inter aquas, quæ sunt sub firmamento. « Ponens nubem ascensum suum, ambulans super pennas ventorum. » Per hæc providentiam quocumque penetrantem declaravit. Præsidet enim, inquit, et ventis et nubibus, et ipse eas moderatur, et gubernat, et utilitatem, quæ hinc producit, opportune largitur. Porro simul docet divinam naturam ubique adesse, et ad omnia pervolare. Quoniam enim ventorum natura rerum omnium sensibilibus est velocissima (puncto enim temporis ab occasu ad ortum percurrit, et ab ortu ad occasum), non inveniens in sensibilibus aliam celeritatis exactiorem similitudinem, dicit Deum super pennas ventorum vehi, per hæc ubique ipsum adesse declarans. Invenimus autem filiis Israel in nube universorum Deum apparuisse, et in tabernaculo per nubem se conspiciendum præbuisse **d**. **1333** Quin et cum Salomon domum dedicaret, nubes domum operuit, et Dominus Christus in monte tribus apostolis splendidam circa se nubem ostendit **e**, et cum assumeretur **f**, nubes lucida suscepit eum ab oculis eorum.

VERS. 4. « Faciens angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem. » Ostendit ipsum opificem esse non modo visibilibus rerum, sed etiam invisibilibus. Eisdem autem et spiritus et ignem appellavit, potentiam et velocitatem per utrumque docens. Velox enim est spiritus natura, potens vero vis ignis. Angelorum autem ministerio universorum Deus dignos homines beneficiis afficit, et indignos

ἀπλήστως καθορᾶν πειρωμένους, τίς ἱκανὸς τοῦ ἀπρόσιτου φωτὸς ἐν περινοίᾳ γενέσθαι; Ἔστι μὲν οὖν καὶ αὐτὸς φῶς ἀληθινόν· ἀναβάλλεται δὲ καὶ ἡ φῶς ὡς ἱμάτιον, καὶ φῶς οἰκεῖ ἀπρίσιτον, καὶ νεφέλη καὶ γνόφος κύκλω αὐτοῦ, καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἐναντία ταῦτα ἀλλήλοις· τὸ γὰρ ἀπρόσιτον φῶς τοῖς ὁρᾶν μὴ δυναμένοις τῷ γνόφῳ καὶ τῷ σκότει ταυτὸν ἔστιν. Οὐτε γὰρ τὰ ἐν τούτῳ, οὐτε τὰ ἐν ἐκείνῳ δυνατὸν κατιδεῖν. Καὶ τοῦτο μέντοι κάκεινο τῆς θείας φύσεως δηλοῖ τὸ ἀόρατον. « Ἐκτεινων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέβριν. » Τὴν τῆς δημιουργίας εὐκολίαν διὰ τούτων ἐδίδαξεν. Ὡς γὰρ ἀνθρώπῳ βῆθιον δέβριν ἐκτείνειν καὶ ποιῆσαι σκηπὴν, οὕτως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὰ μεγάλα τῶν οὐρανῶν διεπέτασε κήτη, λόγῳ μόνῳ χρησάμενος.

γ'. « Ὁ στεγάζων ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἐδίδαξε Μωσῆς. Ἐφη γὰρ τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἐγενθῆτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος **g**, καὶ ἔσται διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος· τοῦ ἐπάνω τοῦ στερώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερώματος. « Ὅτι τοὺς νέφη τὴν ἐπίθασιν αὐτοῦ **h**, ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. » Διὰ τούτων τὴν πανταχοῦ διήκουσαν ἐδήλωσε πρόνοιαν. Ἐφῆσθη γὰρ, φησί, καὶ ἀνέμοις καὶ νέφεσιν· καὶ αὐτὸς ἰθύνει ταῦτα, καὶ κυβερνᾷ· καὶ τὴν ἐντεῦθεν φουμένην εἰς καιρὸν δίδωσι χρεῖαν. Διδάσκει δὲ κατὰ ταυτὸν, ὡς ἡ θεία φύσις πανταχοῦ πάρεστι, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐφίπταται. **i** Ἐπειδὴ γὰρ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων δευτάτη τῶν ἀνέμων ἡ φύσις· ἐν ἀκαρεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐσπερίων ἐπὶ τὴν ἑωθιατρέχει, καὶ ἀπὸ τῆς ἑω πρὸς τὴν ἑσπέραν· οὐχ εὐρῶν ἐτέραν ἀκριβεστέραν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς δευτήτος εἰκόνα, ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων ἐφη τὸν Θεὸν ἐποχεῖσθαι, πανταχοῦ αὐτὸν παρεῖναι διὰ τούτων παραδηλῶν. Εὐρίσκομεν δὲ καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐν νεφέλῃ τὸν τῶν ὄλων ἐπιφανέντα Θεόν· καὶ ἐν τῇ σκηπῇ διὰ νεφέλης τὴν οικίαν ποιησάμενον ἐπιφάνειαν. Καὶ μέντοι τοῦ Σολομῶντος τὸν οἶκον ἐγκαινίζοντος, νεφέλη τὸν οἶκον ἐκάλυψε· καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐν τῷ ὄρει τοῖς τρισὶν ἀποστόλοις φωτεινὴν περὶ αὐτὸν νεφέλην ὑπέδειξε· καὶ ἀναλαμβανόμενον νεφέλῃ φωτεινῇ ὑπέλαθεν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

δ'. « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. » Ἐδείξεν οὐ τῶν ὁρατῶν αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀοράτων δημιουργόν· τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ πνεύματα, καὶ πῦρ προσηγόρευσε, τὸ δυνατὸν καὶ τὸ ταχὺ δι' ἐκατέρων διδάσκων. Ὁξετα μὲν γὰρ τοῦ πνεύματος ἡ φύσις, ἰσχυρὰ δὲ τοῦ πυρὸς ἡ ἐνέργεια. Ἀγγέλους δὲ χρώμενος ὑπουργοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, καὶ εὐερ-

Gen. 1, 7. **d** Exod. xl, 34; Num. ix, 15, 16. **e** II Paral. v, 13, 14. **f** Matth. xvii, 5. **g** Act. i, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

g *Kal.* Abest a cod. 1. **h** Ὑδατος. cod. 1 add. καὶ ὕδατος. **i** *Tὴν ἐπίθ.* αὐτοῦ. Hebr. *Currum suum.*

h cod. 1 ἐφίπταται.

γατεὶ τοὺς ἀξίους, καὶ κολάζει τοὺς ἐναντίους. Διὰ ἅ ἄ plectit. Idcirco et ignis meminit, puniendi vim de-
τοῦτο καὶ πυρὸς ἐμνημόνευσε, τὴν κολαστικὴν ση-
μαίνων ἐνέργειαν.

ε'. « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ ⁸³ τὴν ἀσφάλειαν
αὐτῆς. » Ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, ἐπὶ τῆς
ἑδρας αὐτῆς. « Οὐ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος. » Αὐτὴν γὰρ ἐφ' ἑαυτὴν ἐδράσας, δέδωκεν
αὐτῇ τὸ ἀκίνητον, καὶ τοῦτον διαμενεῖ τὸν τρόπον,
ἐφ' ὅσον ἂν αὐτὸς ἐθελήσει. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησι,
Κρεμῶν γῆν ἐπ' οὐδενός.

ς'. « Ἄβυσσος ⁸⁵ ὡς ἱμάτιον τὸ περιδάλαιον αὐ-
τοῦ. » Τὸ αὐτοῦ ἀντι τοῦ αὐτῆς ⁸⁴ τέθεικεν. Οὕτω
γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων ἠρμήνευσαν·
Ἄβυσσον ὡσεὶ ἐνδυμα περιέβαλες αὐτήν. Ἄβυσ-
σον δὲ καλεῖ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν ἢ θεία Γραφή. Οὕτω
καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως ὁ μακάριος ἐφη Μωσῆς·
« Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευάστος, καὶ
σκοτός ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. » Ἐπειδὴ τοίνυν παν-
ταχόθεν ὕδασι ἡ γῆ περιέχεται, καὶ τὰ μεγάλα μὲν
καὶ ἀπλωτα πελάγη ταύτης ἐστὶ τέρμα ⁸⁶, μέσσην
δὲ αὐτὴν διατέμνει ἕτερα ἅττα πλεῖονα ⁸⁶, εἰκότως
ἐφη τὴν ἀβυσσον καθάπερ ἱμάτιον ἐπιχειρῆσαι τῇ γῆ.

« Ἐπὶ τῶν ὄρεων στήσονται ⁸⁷ ὕδατα. [ζ', η'.] Ἄπο
ἐπιτιμήσεώς σου φεύζονται· ἀπὸ φωνῆς βροντῆς
σου δειλιάσουσιν. Ἀναβαίνουσι βρη, καὶ καταβαί-
νουσι πεδία, εἰς τὸν τόπον ὃν ἐθεμελίωσας αὐτοῖς. »
Διὰ πάντων διδάσκει τοῦ Θεοῦ τὴν προμήθειαν ἐφ-
εστῶσαν τῇ κτίσει. Τοῦτου χάριν γὰρ τὰς τῶν ὄρων
κορυφὰς ἢ θάλαττα μιμουμένη τοῖς κύμασιν, οὐκ
ἐπικλύζει τὴν ἠπειρον· ἀλλὰ καθάπερ ἡμεῖς τὴν
βροντὴν κατεπιτήχαμεν, οὕτως ἐκείνη τὸν κείμενον
δέδιδεν ὄρον. Τὸ δὲ, « Ἐπὶ τῶν ὄρεων στήσονται ὕδα-
τα, » ἀντι τοῦ, « Ὡς βρος ἔστηκε· τὸ δὲ, « Ἀναβαί-
νουσι βρη, » ἀντι τοῦ, « Ὡς βρη.

θ'. « Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται ⁸⁸· οὐδὲ
ἐπιστρέψουσι καλύψαι τὴν γῆν. » Αἰσχύνεται μὲν ⁸⁹
τὴν ψάμμον ἢ θάλασσα, καὶ μέχρις ἐκείνης λυτ-
τώσα, καθάπερ χαλινῷ τῷ ὄρω τῷ θείῳ κωλυομένη,
ἀναχατίζεται πάλιν, καὶ εἰς τοῦπίσω χωρεῖ.

ι'. « Ὁ ἐξαποστέλων πηγὰς ἐν φάραγμα, ἀνα-
μέσον τῶν ὄρεων διελεύσονται ⁹⁰ ὕδατα ⁹¹. » Ἐἴτα
τὴν τούτων ὑποδείκνυσι χρεῖαν.

ια', ιβ'. « Ποτιούσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ· προσ-
δέξονται ⁹² δναγροὶ εἰς δῖψαν αὐτῶν. Ἐπ' αὐτὰ τὰ
πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει, ἐκ μέσου τῶν
πετρῶν ⁹³ δώσουσι φωνήν. » Καὶ τοῦτο τῆς θείας
Προνοίας τεκμήριον μέγιστον, τὸ μὴ μόνον τῶν ἀν-
θρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων τὴν χρεῖαν ⁹⁴ πλη-

VERS. 5. « Fundans terram super stabilitatem
suam. » Aquila vero et Symmachus, *super sedem
ejus* : — « Non inclinabitur in sæculum sæculi. »
Nam cum ipsam super seipsam fabricasset, immo-
bilitatem dedit ei, et hoc modo permanebit, quan-
diu ipse voluerit. Sic et alibi ait : « Qui appendit
terram super nihilum ^b. »

VERS. 6. « Abyssus sicut vestimentum est amictus
ejus. » Αὐτοῦ pro αὐτῆς posuit. Sic enim Aquila et
Theodotio interpretati sunt, *Abyssu sicut indumento
induiti ipsam*. Humidam autem naturam abys-
sum sacræ Litteræ nuncupant. Sic etiam in princi-
pio creationis beatus dixit Moses : « Terra autem
erat invisibilis, et incondita, et tenebræ erant super
faciem abyssi ¹. » Quoniam igitur terra **1334** aquis
undique cingitur, et magna quidem maria, quæ
navigari non possunt, terræ sunt limites ac fines,
et alia plurima, quæ transmitti possunt, mediam
ipsam secant, jure ait abyssum sicut vestimentum
terræ incumbere.

« Super montes stabunt aquæ. [VERS. 7, 8.] Ab
increpatione tua fugient, a voce tonitru tui formi-
dabunt. Ascendunt montes, et descendunt campi,
in locum quem fundasti eis. » Per omnia docet Dei
providentiam rebus omnibus creatis præidentem.
Nam propterea mare fluctibus imitans montium
vertices, continentem non inundat : sed quemad-
modum nos tonitru perhorrescimus, sic illud posi-
tum terminum timet. Illud « Super montes stabunt
aquæ, » idem est ac tanquam montes steterunt ;
illud etiam, « Ascendunt montes, » idem ac tanquam
montes.

VERS. 9. « Terminum posuisti, quem non trans-
gredientur, neque convertentur operire terram. »
Mare quidem arenam reveretur, et usque ad illam
furens, velut freno, divino termino coercitum, re-
flectitur iterum, et retrorsum cedit.

VERS. 10. « Emitens fontes in convallibus, in-
ter medium montium pertransibunt aquæ. » De-
inde horum utilitatem demonstrat.

VERS. 11, 12. « Potabunt omnes bestię agri; ex-
spectabunt onagri in siti sua. Super ea volucres
cæli habitabunt, de medio petrarum dabunt voces. »
Et hoc maximum est argumentum divinæ Providen-
tiæ, non modo hominum indigentiam **1335** sup-
plere, verum etiam brutorum. Propterea montes

^b Job. xxvi, 7. ¹ Gen. 1, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸³ Ἐπὶ — αὐτῆς. Hebr. *Super bases suas*. Symm. ἐπὶ ἑδρας αὐτῆς. Ἄβυσσος — αὐτοῦ. Hebr. *Abyssu tanquam veste operuisti eam*. Aquila et Theodot. ἀβυσσον ὡς ἐνδυμα περιέβαλες αὐτήν. ⁸⁴ Τοῦ αὐτῆς. cod. 1 ἐαυτῆς. ⁸⁵ cod. 1 τέρμα. ⁸⁶ Ἄττα πλεῖονα. cod. 1 πλεόμενα. Eamdem lectionem habuisse videtur Carafa. ⁸⁷ cod. 1 στήσεται. ⁸⁸ Rec. lectio h. l. ἐπὶ παρελεύσονται. ⁸⁹ Μέγ. Abest a cod. 1. ⁹⁰ cod. 1 διελεύσεται. ⁹¹ Ὑδατα. Abest a textu Hebr. ⁹² Προσδ. Hebr. *Frangit*, s. restinguent. ⁹³ Τῶν πετρῶν. Ita quoque Syrus vertit *inter montes*. Sed in textu Hebr. leg. *עַל הַצִּבְעוֹן* inter arborum frondēs. ⁹⁴ Τὴν χρεῖαν. In cod. 1 ponitur post ἀνθρώπων.

secans viam aquis fecit, ut non solum homines A
affatim fontium rivus haberent, sed etiam genera
omnia terrestrium aereorumque animantium. Illud
autem, « Expectabunt onagri in siti sua. » Sym-
machus sic vertit : *Recreabit onager sitim suam.*

VERS. 13. « Rigans montes e cœnaculis suis, de
fructu operum tuorum satiabitur terra. » Non modo
inferne aquarum naturam præparat, et aquas sca-
turire facit, sed superne etiam per nubes irriga-
tionem affert. Deinde utilitatem, quæ hinc oritur,
significat.

VERS. 14. « Producens fenum jumentis, et her-
bam servituti hominum, ut educas panem de terra. »
Oritur enim herba, et jumenta in usum hominum
nata nutrit : aluntur autem et fructus per imbres,
et maturi fiunt, et hominibus proponuntur. Hoc B
et in alio ait psalmo : « Homines et jumenta sal-
vabis, Domine. » Verumtamen ob hominum us n
etiam jumenta perfruuntur hac providentia.

VERS. 15. « Et vinum lætificat cor hominis, ut
exhilet faciem oleo : et panis cor hominis confir-
mat. » Symmachus clarius dixit : *Producens
fenum jumentis, et herbam usui hominum, ut edu-
cas cibum ex terra, et vinum lætificet cor hominis,
illustret faciem oleo, et panis cor hominis confirmet.*
Ad hoc enim, inquit, Deus universorum terræ plu-
vias continue suppeditat, ut 1336 omnis generis
fructus producat, et pane quidem hominum natu-
ram confirmet et alat, vino vero lætificet, jucun-
dioremque efficiat vitam, oleo autem non solum
intus nutriat corpora, verum etiam foris illu-
stret.

VERS. 16. Saturabuntur ligna campi. » Hebræus,
et cæteri interpretes, *Ligna Domini* posuerunt.
Cum igitur fructuosas arbores exposuisset, satis
apposite etiam sterilium mentionem fecit, utpote
quod ipsæ quoque præbeant hominibus necessarium
usum. Idcirco et Domini ipsas appellavit : quippe
quæ ipsæ sua sponte orientur, et non manu ela-
boratæ, sed divino verbo sint productæ. Propterea
infert : « Et cedri Libani, quas plantasti. » Non
enim nemorum cultores aliqui has plantarunt, sed
divinum Verbum montium culmina his abunde
convestivit. Et Libani quidem velut celeberrimi
mentionem faciens, et cedrorum quæ in ipso sunt,
alios etiam montes et arbores per hæc indicavit.

1) Psal. xxxv, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

1) Αὐτοῦ. cod. 1 ἐαυτοῦ. 2) Καί. Abest a cod. 1. 3) Ἄλλ'. cod. 1 ἀλλὰ, καί. 4) Ἐν. Abest a cod. 1.
5) cod. 1 στηρίσαι. 6) Οἱ Λοιποί. Sed Montf. in Hexapl. ad b. l. Aquilæ et Theodotiani vindicat interpre-
tationem τοῦ πεδίου Κυρίου. 7) Ἐφύτ. Hebr. plantavit. 8) Ἐδήλ. cod. 1 ἐμνημόνευσεν.

ροῦν. διὰ τοῦτο ἔρη τήμων παρόδου, τὰς ὑδάσιν
ἐτεκτῆνατο ὥστε μὴ μόνον ἀνθρώπους ἔχειν ἀρ-
θῶνως τὰ νάματα τῶν πηγῶν ἄλλα καὶ τῶν χειρ-
σαίων, καὶ τῶν ἀεροπόρων ζώων τὰ γένη. Ἐδὲ,
« Προσδέξονται θναγροὶ εἰς δίψαν αὐτῶν. » Ὁ Σύμ-
μαχος οὕτως ἠρμήνευσεν, Ἄνυκτηῖσται θναγροὶ
δίψαν αὐτοῦ 9).

1γ). « Ποτίζων ἔρη ἐκ τῶν ὑπερέμων αὐτοῦ ἄπο
καρποῦ τῶν ἔργων σου χορτασθήσεται ἡ γῆ. » Οὐ
γὰρ μόνον κάτωθεν ἀναδύζει, καὶ 10) παρασκευάζει
τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν ἄλλ' 11) ἀνωθεν διὰ νεφῶν
τὴν ἀρδείαν προσφέρει. Εἶτα τὴν ἐντεῦθεν ὑποδεί-
κνυσιν ὠφέλειαν.

1δ). « Ὁ ἔξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι καὶ
χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ ἐξαγαγεῖν
ἄρτον ἐκ τῆς γῆς. » Φύεται γὰρ ἡ πόα, καὶ διατρέ-
φει τὰ κτήνη, τὰ εἰς χρεῖαν ἀνθρώπων γεγεννημένα ἄ
τρέφονται δὲ καὶ οἱ καρποὶ διὰ τῶν ὑετῶν, καὶ
ὄριμοι γίνονται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις προσφέρονται.
Τοῦτο καὶ ἐν ἑτέρῳ ἔφη ψαλμῷ ἄνθρώπους καὶ
κτῆνη σώσεις, Κύριε. ἄλλ' ὅμως διὰ τὴν τῶν ἀν-
θρώπων χρεῖαν καὶ τὰ κτήνη ταύτης ἀπολαύει τῆς
προμηθείας.

1ε). « Καὶ ὄνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου, τοῦ
λαρῦναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ καὶ ἄρτος καρδίαν
ἀνθρώπου στηρίζει. » Σαφέστερον δὲ ὁ Σύμμαχος
εἴρηκεν ἄνθρωπων ἔρη χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ
χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ ἐκφῦσαι
τροφὴν ἀπὸ γῆς, καὶ ὄνον εὐφραίνει καρδίαν
ἀνθρώπου στήριξιν πρόσωπον ἐν 12) ἐλαίῳ, καὶ
ἄρτον καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει. Ἐπὶ τοῦτο
γὰρ, φησὶν, ὁ τῶν ὧλων θεὸς τῇ γῆ τοὺς ὑετοὺς δι-
ηλεκῶς χορηγεῖ, ὥστε τοὺς παντοδαπούς βλαστῆσαι
καρπούς, καὶ ἄρτω μὲν στηρίξει 13) καὶ διατρέφει
τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ὄνη δὲ εὐφραίνει καὶ
θυμηρεστέραν ἐργάσασθαι τὴν ζωὴν ἑλαίῳ δὲ οὐ
μόνον ἐνδοθεὶ διατρέφει, ἀλλὰ καὶ ἐξωθεν λαμπρύνει
τὰ σώματα.

1ς). « Χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου. » Ὁ
δὲ Ἑβραῖος, καὶ οἱ λοιποὶ, τοῦ Κυρίου θεθείασιν.
Διεξελθὼν τὰ κάρπιμα, ἀναγκαίως μνημονεύει καὶ
τῶν ἀκάρπων, ὡς ἀναγκαίαν τοῖς ἀνθρώποις καὶ
αὐτῶν παρεχόντων χρεῖαν. διὰ τοῦτο καὶ Κυρίου
αὐτὰ προσηγόρευσε ὡς αὐτοφῶα, καὶ οὐ χειρό-
κμητα, ἀλλὰ τῷ θεῷ λόγῳ βλαστήσαντα. διὰ καὶ
ἐπήγαγεν ἄν κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσας 14).
Ὅστε γὰρ ἀλσκόμοι τινὲς τούτων γεγένητο φυ-
τοργαί ἄλλ' ὁ θεὸς λόγος ἀμφιλαφεῖς τὰς τῶν
ὄρων κορυφὰς εἰργάσατο. τοῦ μέντοι Λιβάνου ὡς
ἐπισήμου μνημονεύσας, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κέδρων,
καὶ τὰλλα ἔρη καὶ δένδρα διὰ τούτων ἐδήλωσεν 15).

ιζ'. « Ἐκεῖ στρουθία ἐννοσεύσουσι · τοῦ ἐρωδιοῦ⁶ ἢ κατοικία ἡγεῖται αὐτῶν. » Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως · Ἐκεῖ ὄρεα νοσεύσουσιν · ἐρωδιῶ⁷ ἐλάται οἰκος αὐτῶν. Ὁ⁸ δὲ Σύμμαχος, Ὅπου στρουθία ἐννοσεύσει, τῷ Ἰκτινί⁹ βέρατον οἰκησις. Τὰ γὰρ αὐτὰ δένδρα ἄλλην μὲν ἀνθρώποις χρεῖαν, ἄλλην δὲ τοῖς ὀρνέοις παρέχει · ἀνθρώποις μὲν γὰρ εἰς κατασκευὴν οἰκιῶν ἐπιτηδεια · τῶν δὲ ὀρνέων αὐτὰ δέχεται τὰς οἰκησεις.

ιη'. « Ὀρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις¹⁰ · πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς¹¹. » Οὐ παρορᾷ σου, φησὶν, οὐδὲ τὰ σμικρὰ¹² τῶν ζώων ἢ πρόνοια, ἀλλὰ ταῖς μὲν ἐλάφοις ἔδωκας ἐνδιαιτήματα τὰς τῶν ὀρνῶν κορυφάς · ταῖς δὲ σμικροτέροις τῶν ζώων, τὰς τῶν πετρῶν καταδύσεις

ιθ'. « Ἐποίησε σελήην εἰς καιροῦς. » Τὰ κατὰ γῆν ἅπαντα διεξελθῶν, καὶ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν δημιουργίαν δεῖξας, καὶ τῶν οὐρανῶν ὑποδείξας τὴν ποίησιν, καὶ τῶν φωστῆρων ποιεῖται τὴν μνήμην, οὐ κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐγένοντο. Καὶ λέγει τὴν τῆς σελήνης δημιουργίαν διὰ τὴν τῶν καιρῶν γενησθῆναι διδασκαλίαν · αἱ γὰρ αὐτῆς¹³ ἀλλοιώσεις μετρεῖσθαι τὸν χρόνον παρασκευάζουσι. Τοῦ γὰρ μηνὸς τὸ μέτρον αὐτὴ ποιεῖ, ἐν τοσαύταις ἡμέραις¹⁴ αἰξουσά τε καὶ φθίνουσα. « Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. » Οὐκ ἐμψυχος ὢν, οὐδὲ λόγῳ χρωμένος · ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον ὄρον ὀδεύων, οὕτως ποιεῖ τὴν ἡμέραν φαίνόμενος, καὶ τὴν νύκτα κρυπτόμενος · καὶ τὸν αὐτὸν δρόμον ἔχει ἀεὶ, καὶ τὰ μέτρα φυλάττει.

κ'. « Ἔθου σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ. » Ἀγαχάλα καὶ ταύτης ἡ χρεῖα · τῇ μὲν τοῦ φωτὸς ὑποχωρήσει συνισταμένη · ἀνάπαυσιν¹⁵ δὲ τοῖς ἀνθρώποις παρεχομένη.

« Ἐν αὐτῇ διελεύσονται¹⁶ πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. [κα'] Σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ¹⁷ βρώσιν αὐτοῖς. » Ἡ γὰρ νύξ τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀνάπαυαν πραγματεύεται, ἄδειαν δὲ τοῖς θηρίοις παρέχει, ὥστε πεινώσας¹⁸ ἐμπλησῆαι γαστέρας. Τὸ δὲ, « Ζητῆσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ βρώσιν αὐτοῖς, » ἀντὶ τοῦ, Καὶ τούτοις ἡ θεῖα Πρόνοια παρέχει τὴν χρεῖαν. Τὸ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν, λογικῶν · τὸ δὲ ζητεῖν, καὶ τῶν ἀλόγων · ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τούτοις ὁ Θεὸς τὴν ἀναγκαίαν παρέχει τροφήν.

κβ', κγ'. « Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν¹⁹, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται. Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ · καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. » Ἥλιου δὲ ἀνίσχοντος, τὰ μὲν εἰς τὰς οἰκείας καταδύσεις χωρεῖ²⁰ · οἱ δὲ ἄνθρωποι τὸν τῆς προτεραίας²¹ ἀποθέμενοι πόνον, προθύμως πάλιν ἐν τοῖς ἔργοις διημερεύουσιν.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶ Τοῦ — αὐτῶν. Hebr. *Ciconia*, *abies domus ejus*. ⁷ cod. 1 ἐρωδιοῦ. Montf. l. c. habet ἐρωδιῶ. ⁸ Ὁ — οἰκησις. Des. in cod. 1. ⁹ Ὅπου. Montf. l. c. ἰκαί. ¹⁰ Montf. l. c. ἰκτινί. ¹¹ Ταῖς ἐλάφοις. Hebr. *Ibicus*. ¹² Λαγωοῖς. Hanc codicis Alex. lectionem τὰς Ὀ vindicat Hieron. in epist ad Sun et Fret. In cod. Vatic. leg. χοιρογυλλοῖς. Textus Hebr. habet *עַיִן הַצִּוְנִי* *cuniculis*. ¹³ Σμικρὰ. cod. 1 habet μικρὰ, et post pauca μικροτέροις. ¹⁴ cod. 1 ταύτης. ¹⁵ Ἡμέραις. Abest a cod. 1. ¹⁶ cod. 1 ἀνάπαυαν. ¹⁷ Διελ. Hebr. *שָׁרַח* *proreptabit*. ¹⁸ cod. 1 τῷ Θεῷ, quæ est lectio edit. Ald. et Compl. ¹⁹ Hebr. cod. 1 *πρῶτον*. ²⁰ cod. 1 *συνήχθησονται*. ²¹ cod. 1 *προτέρας*.

VERS. 17. « *Ibi passerres nidificabunt : herodii domus dux est eorum.* » Aquila vero sic : *Ibi aves nidificabunt, herodii domus abietes sunt.* Symmachus vero : *Ubi passerres nidificabunt, milvu abies habitatio.* Nam arbores eadem alium hominibus usum præbent, et alium avibus : hominibus quidem ad domorum structuram sunt aptæ, avium autem domos ipsæ recipiunt.

VERS. 18. « *Montes excelsi cervis, petra refugium leporibus.* » Tua providentia, inquit, ne perexigua quidem despicit animantia : sed cervis quidem montium jugæ hospitium¹ dedit, exiguis vero animalibus saxorum cavernas.

VERS. 19. « *Fecit lunam pro temporibus.* » Cum terrestria omnia persecutus esset, invisibiliumque naturarum creationem, ac cælorum productionem demonstrasset, etiam luminarium mentionem facit, quæ quarto die facta fuere : et dicit lunæ creationem ob temporum doctrinam factam esse; quandoquidem ejus mutationes hoc efficiunt, ut tempus sub mensuram cadat. Ipsa enim mensuram mensis efficit, cum tot diebus crescat et decrescat. « *Sol cognovit occasum suum.* » Non quod animatus sit, neque quod ratione utatur : sed quod ex divino præscripto iter faciens, sic apparens diem efficit, et noctem, delitescens, suumque cursum eundem semper tenet, et mensuras conservat.

VERS. 20. « *Posuisti tenebras, et facta est nox.* » *Necessarius est etiam hujus usus : lucis enim recessu orta nox, requiem mortalibus præbet.*

« *In ipsa pertransihunt omnes bestię silvæ.* [VERS. 21] *Catuli leonum rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi.* » Nox enim hominibus quietem procurat, securitatem vero feris largitur, ut esurientes ventres expleant. Illud vero, **1336** « *ut quærant a Deo escam sibi,* » idem est quod, *Etiam his divina Providentia necessaria præbet.* Nam a Deo quidem postulare, est ratione utentium, quærere vero, etiam ratione carentium : verumtamen etiam his Deus necessarium nutrimentum donat.

VERS. 22, 23. « *Ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis collocabuntur.* Exhibet homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperam. » Oriente sole, hæc quidem in sua lustra discedunt : homines vero a pridiano labore recreati, prompto rursus in laboribus diem ducunt.

Vers. 24. « Quam magnificata sunt opera tua, Domine, omnia sapienter fecisti. » Singula quæ dicta sunt perpendens Propheta, et magnam Dei providentiam cogitans, in media narratione in laudes prorupit, dicens, omnia Dei opera admirabilia, et admiratione digna, atque sapientia repleta esse. Nam noctem a nonnullis impiis calumniis exagitatam, admodum utilem invenit, sterilesque arbores aliam utilitatem afferentes, et genera forarum in multis conducibilia hominibus. « Impleta est terra possessione tua. » Interpretes alii *creatione* posuerunt, quasi diceret : Omnis generis bonis ipsam implevisti. A terra porro ad propinquum mare transit, et ait :

Vers. 25. « Hoc mare magnum et spatiosum, ibi reptilia, quorum non est numerus, animalia pusilla cum magnis. » Cæterum hoc quoque divinæ Providentiæ est argumentum, quod perexigua genera cum maximis versentur, et nequaquam omnino ab illis consumantur.

1339 **Vers. 26.** « Ibi naves pertranseunt. » Et hæc quoque maxima est hominum utilitas. Per artem enim fabricandarum navium, et per navigandi scientiam, alii ab aliis ea quæ nobis opus sunt percipimus, fructusque qui apud nos nascuntur aliis suppeditamus, et ab illis, qui apud ipsos sunt, recipimus. « Draco iste, quem formasti ad illudendum ei. » Per *draconem* magnos cetos indicavit, qui in magnis pelagis morantur. Istud autem, « Ad illudendum ei, » pro αὐτῇ τῇ θαλάσῃ masculino genere dixit : quia Hebræus et Syrus mare masculino genere vocant. Adco, inquit, est magnum, ut infinita piscium genera contineat, et maximi ceti tuto in ipso natent. Si vero quibusdam placeat *draconem* per allegoriam exponere, propterea quod dicit Isaias : « Gladium magnum, et sanctum, et potentem in draconem irruere : serpentem tortuosum, qui in mari habitat ^k, » nos huiusmodi sententiam nequaquam repudiamus : cum et apud Jobum ^{k'} inveniamus hoc animal a divinis angelis ludibrio habitum ; et Dominus potestatem dederit suis discipulis ^l, ut incederent supra serpentes, et scorpiones, et super omnem potentiam inimici.

Vers. 27. « Omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore. » A te, ait, opportune omnia quæ opus sunt reportant. Animantia enim ratione carentia cibum quidem quærunt, largitorem vero ignorant : accipiunt tamen hunc a Creatore.

Vers. 28. « Dante te illis, colligent. » Te præbente hanc affluentiam, horum unumquodque perfruitur bonis sibi accommodatis. **1340** « Ape-

κῶ. « Ὡ; ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. » Ἐκαστον τῶν εἰρημένων λογισάμενος ὁ Προφήτης, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν καταμαθῶν, ἐν μέσῳ τῆς διηγήσεως τὸν ὕμνον ἀνέπεμψε θαυμαστά, καὶ λίαν ἀξιάγαστα, καὶ σοφίας μεστὰ φήσας εἶναι πάντα τοῦ Θεοῦ τὰ ποιήματα. Εὔρε γὰρ καὶ τὴν ὑπὸ τινων δυσσεβῶν διαβαλλομένην νύκτα σφόδρα χρησιμωτάτην, καὶ τὰ ἀκαρπα ξύλα χρεῖαν ἐτέραν εἰσφέροντα· καὶ τῶν θηρίων τὰ γένη εἰς πολλὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρμόδια. « Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. » Οἱ δὲ ἄλλοι ἐρμηνεύται κτίσεως τεθείκασιν· ἀντὶ τοῦ, Παροδαπῶν αὐτὴν ἐνέπλησας ἀγαθῶν. Ἄπὸ μέντοι τῆς γῆς, καὶ πρὸς ²⁰ τὴν γείτονα θάλασσαν μεταβαίνει, καὶ φησιν·

κε'. « Αὕτη ἡ θάλασσα, ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετῶν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων. » Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας Κηδεμονίας τεκμήριον· τὸ τὰ μικρὰ γένη τοῖς μεγάλοις ἐνδοσιτᾶσθαι, καὶ μὴ παντελῶς ὑπ' ἐκείνων καταναλίσκεσθαι.

κς'. « Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται ²¹. » Χρεῖα καὶ αὕτη τῶν ἀνθρώπων μεγίστη. Διὰ ναυπηγικῆς γὰρ τέχνης, καὶ κυβερνητικῆς ἐπιστήμης, παρ' ἄλλήλων ²² κομιζόμενα καὶ τὰ ἐνδόντα καὶ τὸν παρ' ἡμῖν φυόμενον καρπὸν χορηγοῦμεν ἐτέροις, καὶ δεχόμεθα τὸν παρ' ἐκείνοις γινόμενον ²³. « Δράκων οὗτος ὃν ἐπλάσας ἐμπαίζει αὐτῷ. » Διὰ τοῦ δράκοντος τὰ μεγάλα παρεδήλωσε κήτη, ἃ τοῖς μεγάλοις πελάγεσιν ἐμφιλοχωρεῖ. Τὸ δὲ, « ἐμπαίζει αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ ²⁴, αὐτῇ ἐπὶ θαλάσῃ· ἀβρενικῶς γὰρ αὐτὴν ὁ Ἑβραῖος καὶ ὁ Σύρος καλεῖ. Οὕτω, φησιν, ἔστι μεγάλη, ὅτι καὶ τὰ μύρια τῶν ἰχθύων περιέχεται γένη, καὶ τὰ μέγιστα κήτη ἀδεῶς ἐν αὐτῇ νήχεται. Εἰ δὲ τισι δοκεῖ τὰ ἀλληγορησῆαι τὸν δράκοντα, διὰ τὸ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα· Ἐτὴν μάχαιραν τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἀγίαν, καὶ τὴν ἰσχυράν, ἐπὶ τὸν δράκοντα χωρεῖν· τὸν ὄφιν τὸν σκολιδὸν, τὸν ἐν τῇ θαλάττῃ· οὐδὲ ἡμεῖς παραιτησόμεθα τὴν τοιαύτην διάνοιαν· ἐπειδὴ καὶ παρὰ τῷ Ἰωὼ εὐρίσκωμεν τοῦτο τὸ ζῶον ἀπὸ τῶν θείων ἀγγέλων καταπατιζόμενον. Καὶ ὁ Κύριος ἐξουσίαν ἔδωκε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, πατεῖν ἐπάνω ὄφρων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

κζ'. « Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δούναι τὴν τροφὴν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον. » Παρὰ σοῦ, φησὶν, εἰς καιρὸν ἅπαντα τὴν χρεῖαν κομίζεται. Τὰ γὰρ ἄλογα ζητεῖ μὲν τὴν τροφὴν· ἀγνοεῖ δὲ τὸν χορηγόν· δέχεται δὲ ὅμως ταύτην παρὰ τοῦ Ποιητοῦ.

κη'. « Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσιν. » Σοῦ παρέχοντος τὴν ἀφθονίαν, τούτων ἕκαστον καρποῦται τὰ πρόσφορα. « Ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμ-

^k Isa. xxvii, 1. ^{k'} Job xli, 43.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ Καὶ πρὸς. cod. 1 ἐπί. ²¹ cod. 1 διαπορεύεται. ²² cod. 1 ἀλλήλοις. ²³ Γεν. cod. 1 φυόμενον, ascripta tamen lectione altera. ²⁴ Ἀντὶ τοῦ. Abest a cod. 1.

παντα ²⁶ πλησθήσονται ²⁶ χρηστότητος. » Τὴν εὐ-
κολίαν τῆς τῶν ἀγαθῶν χορηγίας διὰ τούτων ἐδή-
λωσεν. Ὡς περ γὰρ εὐπετὲς εἶω νευευκῶσας ἐκτείν-
ναι δακτύλους, οὕτω βῆλιον τῷ Θεῷ τῶν ἀγαθῶν
ἀπάντων δωρήσασθαι τὴν φορὰν.

κθ'. « Ἀποστρέψαντος δὲ σου τὸ πρόσωπον, τα-
ραχθήσονται. » Καθάπερ δὲ πάσης ἐμπορεῖς θυμη-
δίας τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντας, ἐν εὐμενεῖα
ταῦτα δωρούμενος ὁ οὕτως ἀποστρεφόμενός σου, τα-
ραχῆς ἀπαντα καὶ θεούς ἐμπίπταται. « Ἀντανελίς
τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χεῖν
αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. » Σοῦ γὰρ βουλομένου, καὶ ὁ
τῆς ψυχῆς καὶ ὁ τοῦ σώματος γίνεται χωρισμός ὁ
μεθ' ὃν ²⁷ τὸ σῶμα φθορᾷ παραδίδεται, καὶ εἰς τὸν
πρόγονον ἀναλύεται χεῖν. Πνεῦμα δὲ ἐνταῦθα τὴν
ψυχὴν προστηγῶρευσεν. B

λ'. « Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθή-
σονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »
Ἐνταῦθα σαφῶς ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν προεκήρυξε,
καὶ τὴν διὰ τοῦ παναγίου ²⁸ Πνεύματος ἀναβίωσιν.
Οὕτω δὲ καὶ Ἡλίας ὁ πάνυ τῆς χήρας τρις ²⁹ ἐμ-
φυσήσας τῷ παιδαριῷ, καὶ διὰ τῆς ἐνοικουσίας πνευ-
ματικῆς χάριτος ἐπαναγαγὼν ζωὴν ³⁰ οὕτω καὶ
Ἐλισσαῖος τὸν τῆς Σουμαντίδος ἐζωοποίησε ³¹ παῖδα,
τῷ πνευματικῷ χρησάμενος ἐμφυσήματι, καὶ τῷ
ζωοποιῷ πνεύματι πραγματευσάμενος τὴν ζωὴν.
Οὕτω τῆς θείας δυνάμεως, καὶ τήνδε τὴν ἐνέργειαν
δείξας, εἰς ὑμνοφίαν μεταφέρει τὴν γλῶτταν ³².

λα'. « Ἦτω ἡ δόξα Κυρίου εἰς τοὺς αἰῶνας ³³. » C
Ἄει, φησὶν, αὐτὸν παρὰ πάντων ὑμνεῖσθαι δίκαιον.
Εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. » Τὴν
ἐσομένην τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίαν διὰ τούτων
ἐθέσεισε. Τῆς γὰρ προτέρας ἀπάτης τῶν ἀνθρώπων
ἀπαλλαγέντων, καὶ δεξαμένων τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπί-
γνωσιν, εὐφρανθήσεται ³⁴ Θεός, οὐ προσκυνούμενος,
ἀλλὰ σωζομένους ὁρῶν.

λβ'. « Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν
αὐτὴν τρέμειν ὁ ἀπτόμενος τῶν ὄρεων, καὶ καπνί-
ζονται. » Εἰκότως ταῦτα προστέθεικε, τὸ ἀνευθεὲς
διδοσκῶν τῆς θείας φύσεως. Οὐ γὰρ ὡς δεόμενος
τέρπεται προσκυνούμενος ὁ ἀλλ' ὡς σώζειν βουλό-
μενος, τὴν ἀλήθειαν δείχνουσι καὶ κολάζειν δυνά-
μενος, οὐκ ἐπιφέρει τὴν κόλασιν καὶ τοι μόνῃ τῇ
ἐπιφανείᾳ σεῖων τὴν γῆν, καὶ πυρὸς καὶ καπνοῦ τὰ
ἐρη πληρῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῷ Σινᾷ βρεῖ πεποίηκε
τὴν οἰκείαν γὰρ ποιησάμενος ἐπιφάνειαν, τὸ ἕρος
ἅπαν εἰδείξε καπνίζόμενον. D

λγ'. « Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ
Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. » Καὶ ταῦτα εἰκότως προσ-
τέθεικεν. « Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημο-
νεύων αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογῆσεται

riente te manum tuam, omnia implebuntur boni-
tate. » Facilitatem suppeditationis bonorum per
hac declaravit. Sicut enim facile est digitos in-
trorsum inflexos extendere : sic facile est Deo
omnium bonorum copiam largiri.

Vers. 29. « Avertente autem te faciem, turba-
buntur. » Quemadmodum autem omni lætitia eos
imples, qui bonis perfruuntur, benevole hæc lar-
giens : eodem modo avertente te, perturbatione et
timore omnia implentur. « Auferes spiritum eorum,
et deficient, et in pulverem suum revertentur. »
Te enim volente, et animæ et corporis fit divortium :
post quod corpus corrumpitur, et in pristinum
pulverem dissolvitur. Spiritum scilicet hoc loco
animam appellavit.

Vers. 30. « Emittes spiritum tuum, et creabun-
tur, et renovabis faciem terræ. » Hoc in loco ma-
nifeste resurrectionem nobis prædixit, et vitæ
restitutionem, quæ sanctissimi Spiritus beneficio
contingit. Sic autem et Elias ille magnus fecit ^m,
cum puerulo viduæ ter inspirasset, eumque per
gratiam spiritus, quæ in ipso habitabat, in vitam
reduxisset : sic etiam Eliseus filium Sumanitidis
vivum effecit ^{n.o}, cum spiritus insufflatione usus
esset, et vitam vivifico spiritu procurasset. In
hunc modum divinam potentiam, ejusque vim cum
ostendisset, linguam ad celebrandas Dei laudes
convertit.

Vers. 31. « Sit gloria Domini in sæcula. » **1341**
Semper, ait, ab omnibus eum laudibus affici justum
est. « Lætabitur Dominus de operibus suis. » Fu-
turam Dei cognitionem in hominibus per hæc vati-
cinatus est. Hominibus enim a pristino errore
liberatis, Deique cognitionem adeptis, lætatur Deus,
non quia colitur, sed quia videt homines salutem
consecutos.

Vers. 32. « Qui respicit terram, et facit eam
tremere : qui tangit montes, et fumigant. » Jure
hæc apposuit, docens divinam naturam nulla re
indigere. Non enim ut indigenus delectatur cum
colitur P : sed ut salutem præbere volens, verita-
tem ostendit, et cum plectere possit, non infligit
pœnam, etsi sola sua præsentia terram quatiat,
et igne ac fumo montes impleat. Hoc sane et in
monte Sinai fecit : cum enim apparuisset, totum
montem fumantem reddidit.

Vers. 33. « Cantabo Domino in vita mea, psal-
lam Deo meo quamdiu fuero. » Et hæc merito
addidit. Nam « non est in morte, qui memor sit
ejus, in inferno autem quis confitebitur ipsi ? »

^m III Reg. xvii, 21. ^{n.o} IV Reg. iv, 34. P Isa. xix, 20. q Psal. vi, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁶ Τα σύμπαντα. Abest a textu Hebr. ²⁶ Πληθ. Hebr. satiabuntur. ²⁷ cod. 1 οὐ. ²⁸ cod. 1 ἀγίου.
²⁹ Τρις. cod. 1 præm. ἀνέστησε τὸν υἱόν. ³⁰ Ζωὴν. cod. 1 præm. εἰς. ³¹ Ἐζωοσ. Abest a cod. 1.
³² Τῆν γλῶτταν. cod. 1 τὸν λόγον. ³³ cod. Vatic. τὸν αἰῶνα. ³⁴ cod. 1 εὐφραίνεται.

Sic fatuis virginibus thalami janua oclusa fuit r, cum ferendarum lampadum tempus olei emptione contrivissent.

VERS. 34. « Jucundum sit ei eloquium meum. » *Eloquium*, Symmachus *sermocinationem* dixit: Aquila vero *colloquium*. Cæterum precor, ait, ut hæc meæ laudes dulcissimæ et jucundissimæ videantur. « Ego vero delectabor in Domino. » Nam hoc, ait, perfecto, hinc lætitiā percipiam.

VERS. 35. « Deficiant peccatores a **1342** terra, et iniqui, ita ut non sint. » Postquam divinam pulchritudinem inexplicabilesque divitias, ut ab humana natura fieri potuit, enarravit, omnes homines ejusdem cognitionis participes fieri cupit, B *supplicat*: non ut ipsi intercant postulans, sed ut mutentur obsecrans, et ut eorum agmen desistat efflagitans, cum ad honorum partes transierint, divinasque res didicerint. Cæterum si quis hæc verba aliter intelligere voluerit, quasi propheta impios homines execrationibus subjiceret, etiam hoc pacto apostolicæ doctrinæ respondentem vaticinationem inveniet. Etenim beatus Paulus Corinthiis scribens, hunc posuit finem: « Si quis non diligit Dominum Jesum, anathema sit^a: » hoc enim proprium est eorum, qui ardenti animo amant. « Benedic, anima mea, Domino. » Qui igitur tot honorum largitorem laudare noluerint, illa patientur quæ dixi. Tu vero, o anima, tuum Salvatore et Opificem in cælum perpetuis laudibus C *effert*.

INTERP. PSALMI CIV.

Alleluia. Et hic psalmus Deum universorum laudibus celebrare jubet. Hoc^a declarat inscriptio. *Alleluia* enim, *Laudate Dominum* sonat, si interpretis. Cæterum promissionum a Deo ad patriarchas factarum meminit, et honorum quæ per illos posteris eorum tribuit. Sufficit enim horum et illorum recordatio, ad eos exacuendos et accendendos, qui talibus beneficiis affecti sunt, ut ad majorum suorum virtutis æmulationem excitentur. Simul **1343** etiam docet novum populum, quod non D *injuste ingrati* illum populum sua cura privaverit. Quoniam enim Dei populus appellabantur, et manifesto divina ope fruebantur, hac vero postea omnino destituti fuerunt, per hos psalmos omnes homines docet, quot et quantis beneficiis ipsum affecerit, et quomodo beneficiorum immemores illi facti fuerint, ut pariter et late in illos sententiæ justitiam omnes discant, et ingrati animi pœnam

^a Math. xxv, 11, 12. • I Cor. xvi, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^a cod. 1 *νυμφίου*. ^b cod. 1 *λαμπαδηφορίας*. ^c cod. 1 πάντων. ^d *Ἰησοῦν*. cod. 1 add. *Χριστόν*. ^e *ἀλληλούια*. ^f cod. 1 *ἐγγόνους*.

αὐτῶ; ; Οὕτως ἀπεκλείσθη ταῖς μωραῖς παρθένους τοῦ νυμφώνου^a ἢ θύρα, τὸν τῆς λαμπαδηφορίας^b καιρὸν εἰς ἀγορασίαν ἐλαίου δαπανησασαίς.

λδ'. ε' Ἠδυνθεῖ αὐτῶ ἡ διαλογὴ μου. • Τὴν διαλογὴν, *διάλεξιν* ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν· ὁ δὲ Ἀκύλας, *σμίλιαν*. Εὐχομαί δὲ, φησί, ταύτην μου τὴν ὑμνωδίαν ἔδιδόνην καὶ τερπνοτάτην ὀφθῆναι. ε' Ἐγὼ δὲ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. • Τοῦτου γάρ, φησὶν, γινομένου, ἐγὼ τὴν ἐντεῦθεν εὐθυμίαν καρπώσομαι.

λε'. ε' Ἐκλείποιεν^c ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἄνομοι, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτούς. • Τὸ θεῖον κάλλος, καὶ τὸν ἀρῆστον πλοῦτον ὡς ἐνὴν ἀνθρωπείᾳ φύσει διεξελθὼν, πάντας ἀνθρώπους τῆς αὐτῆς μεταλαγεῖν ἱμεῖται γνώσεως, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπάμπαν^d ἐκλείψαι συμφορὰν ἱκετεύει· οὐκ αὐτοὺς ἀπολέσθαι παρακαλῶν, ἀλλὰ μεταβληθῆναι δεόμενος, καὶ παύσασθαι αὐτῶν τὸ στείφος ἀντιβολῶν μεταταξαμένων καὶ μεταμαθόντων τὰ θεῖα. Εἰ δὲ τις ἐτέρως ταῦτα βούλεται νοεῖν τὰ ῥητά, ὡς τοῦ προφήτου τοὺς δυσσεβεῖς συζῶντας ὑποβάλλοντος ἀραῖς, καὶ οὕτως εὐρήσει τῇ ἀποστολικῇ διδασκαλίᾳ τὴν προφητείαν συμβαίνουσαν. Καὶ γάρ ὁ μακάριος Παῦλος Κορινθίους ἐπιστέλλων, τοιοῦτον ἀκροτελεύτιον τέθεικεν· ε' Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν^e, ἦτω ἀνάθεμα. • Ἴδιον γάρ τῶν θερμῶς ἀγαπῶντων. ε' Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον^f. • Οἱ μὲν ὄν ὑμνεῖν τὸν τοσοῦτον ἀγαθῶν χορηγὸν οὐ βουλόμενοι, ἐκεῖνα πασχέτωσαν ἄπερ εἶρηκα· σὺ δὲ, ὦ ψυχῆ, ἐνδελεχῶς τὴν ὄν ὑμνεῖ Διτμουργὸν καὶ Σωτῆρα.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑ'. ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀλληλουῖα. Ὑμνεῖν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς παρακελεύεται τὴν τῶν ὄλων Θεόν· δηλοῖ δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή. Τὸ γὰρ *ἀλληλουῖα*, *ἄνεῖτε τὸν Κύριον* ἐρμηνεύεται. Ἀναμνηθεῖται δὲ τῶν πρὸς τοὺς πατριάρχας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενημένων ὑποσχέσεων, καὶ τῶν δι' ἐκεῖνους ὑπ' αὐτοῦ παρασχεθέντων ἀγαθῶν τοῖς ἐκεῖνων ἐγγόνους^a. Ἰκανὴ γάρ καὶ τοῦτων κάκεινων ἡ μνήμη, τοὺς τοσοῦτων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσαντας εἰς ζῆλον τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ἐρεθίσαι καὶ παραθῆξαι. Διδάσκει δὲ καὶ κατὰ ταυτὸν, καὶ τὸν νέον λαόν, ὡς οὐκ ἀδίκως τὸν ἀχάριστον ἐκεῖνον λαόν τῆς οἰκειᾶς κηδεμονίας ἐγύμνωσεν. Ἐπειδὴ γάρ Θεοῦ λαὸς ἐχηρημάτιζον, καὶ προφανῶς τῆς θεᾶς προμηθεῖας ἀπήλθον, ἔρημοι δὲ ταύτης ὑπερον ἐγένοντο παντελῶς· διὰ τῶν προκειμένων ψαλμῶν διδάσκει πάντας ἀνθρώπους, ὅσα μὲν αὐτὸν εὐεργέτησε καὶ ἤλιξα, ὅπως δὲ ἀχάριστοι περὶ τὰς εὐεργεσίας ἐκεῖνοι γεγέννη-

^c Rec. lectio h. l. est *ἐκλείποισαν*. ^d *Πάμπαν*. ^e *Κύριον*. In textu Hebr. sequitur *יְיָ-יְיָ*.

τι· ὡς ἂν ὁμοῦ καὶ τῆς κατ' ἐξέλιον ἐξενεχθεῖσιν A
ψήφου τὸ δίκαιον καταμάθουσιν ἅπαντες. καὶ τῆς
ἀχαριστίας ὀρώντες τὰ ἐπιχειρα, μὴ τὴν αὐτὴν
ἐκείνο ς βαδίζουσιν, ἀλλὰ τὴν εὐθειαν ὁδεύουσιν⁴².

α'. « Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε
τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Τὸ δὲ ἐπικαλεῖσθε, κηρύσσητε
ὁ Σύμμοχος εἰρηξ⁴³. Παρακλεῖσθαι δὲ ὁ λόγος
τὴν εὐχαριστήριον ὑμνωδίαν προσφέρειν, καὶ δι-
ηγείσθαι τὰς θείας εὐεργεσίας. « Ἀπαγγεῖλατε ἐν
τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Δῆλόν ἐστι καὶ σαφές,
ὡς ἔθνησιν οὐκ Ἰουδαίοις μόνον, ἀλλὰ, καὶ τοῖς
ἔθνεσιν ἕπασιν πραγματεύεται.

β'. « Ἄσατε αὐτῷ, καὶ ψάλατε αὐτῷ· διηγῆσασθε
πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. » Ὑμνοῖς αὐτὸν καὶ
μελωδίαις ἀμείβεσθε· καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδά-
ξατε⁴⁴ τὰ παρ' αὐτοῦ γεγεννημένα θαύματα.

γ'. « Ἐπαινείσθε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. »
Ὁ δὲ Ἀκύλας καυχᾶσθε ἀντὶ τοῦ ἐπαινείσθε
τέθεικε. Παρακλεῖσθαι δὲ ὁ λόγος, μὴ ἐπὶ πλού-
τῳ, μὴ ἐπὶ βίῳ, μὴ ἐπὶ δυναστείᾳ μέγα φρονεῖν,
ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ γνώσει καὶ προμηθεῖα. Τοῦτο
παρηγγύησε καὶ ὁ θεὸς Ἀποστόλος· « Ὁ καυχώμε-
νος γὰρ, φησὶν, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » Ταῦτα καὶ
ἡ σοφωτάτη Ἄννα διέξεισι, « Μὴ καυχάσθω ὁ σο-
φὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ⁴⁵ μὴ καυχάσθω ὁ ἰσχυ-
ρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. » Καὶ, « Μὴ καυχάσθω ὁ πλού-
σιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχάσθω
ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ συνιέναι καὶ γινώσκειν τὸν Κύ-
ριον, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ⁴⁶ τῆς
γῆς. » — « Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύ-
ριον. » Τῆς γὰρ εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος εὐφροσύνη C
καρπός.

δ'. « Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ κραταιώθητε⁴⁷. »
Καὶ διδάσκων πῶς δεῖ τοῦτο ποιεῖν, ἐπήγαγε·
« Ζητήσατε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διαπαντός. » Οὐ
γὰρ ἅπαξ ἢ δις, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν βίον τὴν
ἄνωθεν ἐπικουρίαν προσήκει ζητεῖν, καὶ τὴν ὠφέ-
λειαν καρποῦσθαι. Ἄμαχοι γὰρ ὁ ζητοῦντες ἔσονται,
καὶ ἀήττητοι. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος νομοθετῶν ὑπηγ-
γεῖλατο· « Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ
εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ
ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ
κρούοντι ἀνοιγήσεται. »

ε'. « Μνήσθητε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε,
τὰ τέρατα αὐτοῦ, καὶ τὰ κρίματα τοῦ στόματος D
αὐτοῦ. » Μὴ παρῴδοτε⁴⁸ λήθη τὰς ἀβήτους θαυ-
ματουργίας, ἃς τῇ δικαίᾳ ψήφῳ κοσμήσας ὁ Δεσπό-
της εἰργάσατο. Κρίματα γὰρ ἐνταῦθα προσηγέ-
ρευσε τὰ ἐνδίκως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένα θαύ-
ματα. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεγεννημένων
ποιεῖται διήγησιν, προδιδάσκει τῆς Αἰγυπτίων τι-
μωρίας τὸ δίκαιον.

ς'. « Σπέρμα Ἀβραάμ δοῦλοι αὐτοῦ, υἱοὶ Ἰακώβ
ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. » Τοὺς⁴⁹ αὐτοὺς καὶ τοῦτο κάκεινο

videntes, in eadem via qua illi non incedant, sed
rectum tramitem ingrediantur.

VERS. 1. « Confitemini Domino, et invocare no-
men ejus. » *Prædicate Symmachus pro invocare*
veritit. *Jubet vero hic sermo gratiarum actionis*
hymnos offerre, divinaque beneficia narrare. « An-
nuntiate inter gentes opera ejus. » *Clarum et per-*
spicuum est, hoc non Judæis solum, sed etiam gen-
tibus omnibus utilitatem procurare.

VERS. 2. « Cantate ei, et psallite ei, narrate
omnia mirabilia ejus. » *Hymnos dulcesque cantus*
ipsi rependite, atque miracula ab ipso edita nescios
B docete.

VERS. 3. « Laudamini in nomine sancto ejus. »
Aquila gloriamini, pro laudamini, posuit. Hortatur
sane sermo iste, ut non ob divitias, non ob robur,
non ob potentiam exsuletis, sed in Dei cog-
nitione ac providentia. Hoc et divinus Apostolus mo-
nuit. « Qui enim, inquit, gloriatur, in Domino glo-
rietur¹. » *Hæc etiam sapientissima illa Anna*
1344 explicat^u. « Ne glorietur sapiens in sua
sapientia, neque fortis in sua fortitudine. » Et, « Ne
glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur
qui gloriatur, in intelligendo et cognoscendo Do-
minum, et faciendo judicium et justitiam super
terra^v. » — « *Lætetur cor quærentium Dominum.* »
Nam fructus spei in Deo collocatæ est lætitia.

VERS. 4. « Quærite Dominum, et confirma-
mini. » Et docens, quomodo hoc facere oporteat,
infert : « Quærite faciem ejus semper. » *Non enim*
semel, aut bis, sed per totam vitam supernum
auxilium quærere convenit, utilitatemque perci-
pere. *Invicti enim et insuperabiles erunt qui quæ-*
runt illud. Hoc etiam Dominus legem ferens pollici-
tus est : « Petite, et dabitur vobis, quærite et inve-
nietis, pulsate et aperietur vobis; omnis enim,
qui petit, accipit : et qui quærit, invenit : et ei
qui pulsat, aperietur^v. »

VERS. 5. « Mementote mirabilium ejus, quæ fecit,
prodigia ejus, et judicia oris ejus. » *Nolite*
ineffabilia miracula oblivioni tradere, quæ justa
sententia disponens Dominus fecit. *Judicia enim*
hoc loco dixit miracula juste a Deo edita. Quoniam
enim de illis, quæ in Ægypto facta fuere, verba facit,
justitiam pænæ Ægyptiorum antea docet.

VERS. 6. « Semen Abrahami servi ejus, filii
Jacob electi ejus. » *Eosdem et hoc et illo modo*

¹ II Cor. x, 17. ^u I Reg. ii, 10. ^v Jerem. ix, 23, 24. ^v Matth. vii, 7, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴² cod. 1 ὁδεύουσιν. ⁴³ *Εἰρηξ*. cod. 1 ἠρμήνευσεν. ⁴⁴ *Διδάξατε* In cod. 1 ponitur post γεγεννημένα.
⁴⁵ *Kal. Abest a cod. 1.* ⁴⁶ *Ἐπί.* cod. 1 ἐν μέσῳ. ⁴⁷ *Kal κρατ.* Hebr. *Et robur ejus.* ⁴⁸ cod. 1 παρα-
δῶτε. ⁴⁹ *Τοὺς*, x. τ. λ. *Alia habet Cord. t. III, p. 115.*

nuncupat, ut qui partim nepotes, partim filii existerint. *Electos* vero appellavit, ut eos qui prae cunctis gentibus populus Dei vocati sunt. **1345** Hoc autem et per ea quae sequuntur demonstravit.

VERS. 7. « Ipse Dominus Deus noster, in omni terra judicia ejus. » Cum enim ipse sit omnium Deus et Dominus, totique orbi dominetur, proprium populum hos appellavit.

VERS. 8. « Memor fuit in saeculum foederis sui, verbi quod mandavit in mille generationes. » Per hanc continuationem et perpetuitatem docet promissionum, quae Abrahamo factae fuerunt. Non enim, ut aliqui dixerunt, hic sermo est hyperbolicus, sed verus et divinus. Promisit autem universorum Deus in semine ejus se benedicturum esse omnibus gentibus. Semen vero ejus est Dominus Christus secundum carnem, qui sempiternum habet imperium, regnumque perenne. Hoc vero et mille saeculorum commemoratio indicat: non enim annorum numerum sermo significat, sed continuationem et aeternitatem multitudo generationum designat.

VERS. 9, 10. « Quod constituit Abrahamo, et juramenti Isaaco dati. » Et constituit illud Jacobo praeceptum, et Israeli foedus aeternum. » Hujus juramenti etiam divinus Moses mentionem facit. « Dixit enim, inquit, Deus Abrahamo: Per me ipsum juravi fore ut benedicens benedicam tibi, et multiplicans multiplicem semen tuum sicut stellas caeli multitudine, et benedicentur in semine tuo omnes tribus terrae x. » Hoc jusjurandum etiam Isaaco in memoriam revocat, et confirmat foedera cum Jacobo inita y, atque etiam haec implet: per **Mosem** nimirum, illorum posteros ab Aegyptiorum servitute **1346** liberans: per Jesum vero Nave promissam terram dans: finem autem promissionis per Dominum Christum perficiens.

VERS. 11. « Dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis vestrae. » *Funiculum* vocavit dominationem terrae: proprium enim illorum est, qui possident, terram mensuris subdicere.

VERS. 12. « Cum essent numero brevi, paucissimi, et incolae ejus. » Haec autem, inquit, parentibus promisit, qui fuerunt pauci, et numerati faciles. Demonstrat autem per hoc promittentis potentiam, quod licet sic pauci existerint, tam amplae terrae imperium illis largiri potuerit.

VERS. 13. « Et transierunt de gente ad gentem, et de regno ad populum alterum. » Nam patriarchae in perpetua peregrinatione versati sunt, ne-

x Gen. xxii, 16, 17. y Gen. xxvi, 5, 4.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁸⁰ Τοῦς. cod. 1 τοῦ. Ita quoque deinde post ἀπογόνους. ⁸¹ Αἰώνιον. cod. 1 μόνιμον. ⁸² Ὁ τι. cod. 1 ὄν, quae est rec. lectio h. l. ⁸³ Αὐτόν. Ita leg. in edit. Ald. et Compl. Reccepta autem lectio est αὐτῶν. ⁸⁴ Καί. Abest a cod. 1. ⁸⁵ Εὐλογ. cod. 1 add. σέ. ⁸⁶ cod. 1 ἐνευλογηθήσονται. ⁸⁷ cod. 1 ἐγγόνους. ⁸⁸ Γῆν. Abest a cod. 1. ⁸⁹ Παροικ. κ. τ. λ. Diversa sunt quae habet Cord. t. III, p. 417.

καλεῖ, ὡς τοὺς ⁸⁰ μὲν ἀπογόνους, τοὺς δὲ υἱοὺς γρηματίσαντας. Ἐκλεκτοὺς δὲ προσηγόρευσεν ὡς παρὶ πάντα τὰ ἔθνη λαὸς κληθέντας Θεοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐπιφερομένων ἐδήλωσεν.

ζ'. ε Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ κρίματα αὐτοῦ. Ὁ γὰρ αὐτὸς ὢν ἀπάντων Θεὸς καὶ Κύριος, καὶ πάσης δεσπόζων τῆς οἰκουμένης, τοὺτους ἴδιον λαὸν προσηγόρευσεν.

η'. ε Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ, λόγου οὗ ἐνετείλατο εἰς χιλιάς γενεάς. Ἐ δὲ διαρκές καὶ μόνιμον τῶν πρὸς τὸν Ἀβραάμ γεγεννημένων ὑποσχέσεων διὰ τούτων διδάσκει. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ὑπέλαβον, ὑπερβολικὸς ὁ λόγος· ἀλλ' ἀληθής· καὶ θεῖος. Ὑπέσχετο δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογῆσειν πάντα τὰ ἔθνη. Σπέρμα δὲ αὐτοῦ ὁ Δεσπότης Χριστὸς κατὰ σάρκα· ὃς αἰώνιον ἔχει τὸ κράτος, καὶ τὴν βασιλείαν ἀνώλεθρον. Τοῦτο δὲ καὶ τῶν χιλίων γενεῶν ἡ μνήμη παραδῆλοι. Οὐ γὰρ ἐτῶν ἀριθμὸν ὁ λόγος σημαίνει, ἀλλὰ τὸ διαρκές καὶ αἰώνιον ⁸¹ τῶν γενεῶν τὸ κληθὸς αἰνέταιται.

θ'. ε' ε Ὁ τι ⁸² διέθετο τῷ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ ὄρκου αὐτοῦ τῷ Ἰσαάκ. Καὶ ἔστησεν αὐτὸν ⁸³ τῷ Ἰακώβ εἰς πρόσταγμα, καὶ τῷ Ἰσραὴλ εἰς διαθήκην αἰώνιον. Ἐ τούτων τῶν ὄρκων καὶ ⁸⁴ ὁ Θεσπέσιος ἐμνημόνευσε Μωϋσῆς· ε Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός πρὸς Ἀβραάμ, Κατ' ἐμμοῦ ὤμοσα, ἡ μὴ εὐλογῶν εὐλογῆσω ⁸⁵, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει· καὶ εὐλογηθήσονται ⁸⁶ ἐν τῷ σπέρματι σου πάσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ἐ τούτων τῶ ὄρκῳ καὶ τὸν Ἰσαάκ ἀναμνησκεί· βεβαίῳ καὶ πρὸς τὸν Ἰακώβ τὰς συνθήκας· καὶ μέντοι καὶ πληροῖ ταύτας, διὰ μὲν Μωσοῦ τοὺς ἐκείνων ἐχθόνους ⁸⁷ τῆς Αἰγυπτίων ἐλευθερώσας δουλείας, διὰ δὲ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ τὴν ἐπηγγελμένην γῆν ⁸⁸ ἀποδοῦς· τὸ δὲ τέλος τῆς ἐπαγγελίας διὰ τοῦ Δεσπότης συμπεράνας Χριστοῦ.

ια'. ε Αἰέτων, σοὶ δώσω τὴν γῆν Χαναάν, σχοίσιμα κληρονομίας ὑμῶν. Ἐ *Σχοίσιμα* τὴν τῆς γῆς ἐκάλεσε δεσποτείαν· τῶν κερκτημένων γὰρ ἴδιον μέτρῳ τὴν γῆν ὑποβάλλειν.

ιβ'. ε Ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῶ βραχεῖς, ἐλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. Ἐ Ταῦτα δὲ, φησὶν, ὑπέσχετο τοῖς πατράσιν ὀλίγοις οὔσι, καὶ σφόδρα εὐαριθμητοῖς· δηλοῖ δὲ διὰ τούτου τοῦ ὑπισχνουμένου τὴν δύναμιν· ὅτι καὶ τοι οὕτως ὀλίγοις τοσαύτης γῆς δεσποτείαν παρέχειν ἔδυνατο.

ιγ'. ε Καὶ διήλθον ἐς ἔθνος εἰς ἔθνος, καὶ ἐκ βασιλείας εἰς λαὸν ἕτερον. Ἐ Παροικοῦντες ⁸⁹ γὰρ οἱ πατριάρχαι διετέλεσαν, καὶ οὐδὲ ἐφ' ἐνὸς ἰδρῦμενοι

τόπου· ἀλλὰ νῦν μὲν εἶδε, νῦν δὲ ἐκαί τὰς σκηνὰς Α μεταφέροντες.

ισ'. « Οὐκ ἀφῆκεν ἄνθρωπον ἀδικῆσαι αὐτούς. » Κρείττους γὰρ αὐτούς τῶν ἀδικιῶν πειραθέντων ἀπέφηεν. « Καὶ κλεῖξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς. »

ισ'. « Μὴ ἄπειθε⁶⁰ τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύσετε⁶¹. » Οὕτω⁶² τὸν Φαραῶ ἤτασεν ἑτασμοῖς μεγάλοις καὶ φοβεροῖς περὶ Σάρρας τῆς γυναικὸς Ἀβραάμ. Οὕτω νύκτωρ τὸν Ἀβιμέλεχ ἐξεδειμάτωσεν εἰρηκῶς· Ἰδοὺ σὺ ἀποθνήσκεις περὶ Σάρρας τῆς γυναικὸς Ἀβραάμ· αὕτη δὲ ἐστὶν συνωκηκυῖα ἀνδρὶ. Οὕτω τὸν Ἰσαὰκ αἰδέσιμον τοῖς τηρικαῦτα τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦσιν ἀπέφηεν. Οὕτω φωνῶντι τῷ Λάβαν ἠπειλήσεν· « Ὅρα γὰρ, ἔφη, μὴ λαλήσης σκληρὰ κατὰ⁶³ τοῦ παιδός μου Ἰακώβ. » Χριστούς δὲ προσαγορεύει, οὐχ ὡς ἐλαίφ κεχρισμένους, ἀλλ' ὡς ἐκλεκτούς γενομένους. Προφήτην δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραάμ προσηγόρευσεν· « Ἀπόδος γὰρ, ἔφη, τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, ὅτι προφήτης ἐστὶ· καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ, καὶ σωθήσῃ. »

ισ'. « Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν. » Ἡ ἀμαρτία τὴν παιδείαν ἐφέλκεται· ἡ δὲ παιδεία τὸν θηριώδη βίον ἐλέγχει· ὁ δὲ ἐλεγχος τὴν τοῦ βίου μεταβολὴν πραγματοποιεῖται. Τὸν τοίνυν λιμὸν ἐπήγαγε διὰ τὸν παράνομον βίον τῶν τηρικαῦτα ἀνθρώπων· ἀλλ' ἔμωζ καὶ οὕτω τῶν οἰκειῶν θεραπεύωντων ἐπεμελήθη. « Πᾶν στήριγμα ἔρτου συνέτριψεν. » Ἀντὶ τοῦ, Πᾶν διαθρέψαι δυνάμενον σπανίσαι πεποίηκεν· οὐ μόνον σίτον, ἀλλὰ καὶ κριθάς, καὶ ὄσπρια, καὶ τ' ἄλλα δι' ὧν βιοτεύουσιν ἄνθρωποι.

ισ'. « Ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον, εἰς δούλον⁶⁴ ἐπράθη Ἰωσήφ. » Ἀμφότερα κατὰ ταυτὸν ἐδήλωσε, καὶ τῶν ἀδελφῶν τὴν μοχθηρίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ σοφίαν· τῇ γὰρ ἐκείνων εἰς δέον ἐχρήσατο πονηρίαν. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐκείνους ἠνάγκασεν ἀπεμπολῆσαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τῇ κακοηθείᾳ μὲν τῇ ἐκείνων ἐνδεδίωκεν. Αὐτὸς δὲ εἰς δέον ταύτη χρησάμενος, βασιλέα τὸν δούλον ἀπέφηνε, καὶ τῷ γένει τὴν εἰς Αἴγυπτον κάθοδον ἐπρυτάνευσεν. Ἔδει γὰρ τοὺς λαὸν Θεοῦ μέλλοντας χρηματίζειν, περιφανεῖς γενέσθαι καὶ περιδλέπτους διὰ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν γινομένων θαυμάτων. Ἡ γὰρ εἰς αὐτούς γινομένη κηδεμονία τὸν τούτων Θεὸν ἀνεκήρυττε, καὶ τοὺς ἀκούοντας τῷ φωτὶ τῆς θεογνωστίας κατέλαμψεν⁶⁵.

ιη'. « Ἐταπίνωσαν ἐν πέδαις τοὺς πόδας αὐτοῦ, σιδήρον διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. » Μετὰ γὰρ τὴν τῆς μοιχείας συκοφαντίαν, τὸ δεσμοτήριον ἔφικε, καὶ παραυτίκα ὡς εἰκὸς περιέθησαν αὐτῷ τὰ ἐκ σιδήρου δεσμά. Τοῦτο μέντοι ὁ Σύμμαχος οὕτως εἴρηκεν,

que in uno loco constiterunt, sed modo hinc, modo illuc tabernacula transferebant.

Vers. 14. « Non permisit ulli homini nocere eis. » Eos enim superiores reddidit iis, qui conabantur lædere. « Et corripuit pro eis reges. »

Vers. 15 « Nolite tangere unctos meos, et in prophetas meos nolite maligni esse. » Sic in Pharaonem animadvertit animadversionibus magnis et terribilibus, propter Saram uxorem Abrahami. Sic nocte Abimelechum perterruit, dicens : En morieris propter Saram uxorem Abrahami, ipsa vero cohabitavit cum viro. Sic Isaacum venerandum reddidit apud illos, qui tunc Palestinam incolebant. Sic minitatus est Labani occidere volenti : « Cave enim, inquit, ne loquaris dura contra servum meum Jacobum b. » 1347 Unctos autem appellat, non tanquam oleo unctos, sed tanquam electos factos. Prophetam vero et ipse Deus Abrahamum appellavit. « Redde enim, ait, mulierem viro, quoniam propheta est, et orabit pro te, et servaberis c. »

Vers. 16. « Et vocavit famem super terram. » Peccatum castigationem attrahit, castigatio vero ferinam vitam redarguit, redargutio vero vitæ mutationem efficit. Famem igitur induxit ob iniquam vitam hominum illius tempestatis : verumtamen hoc etiam modo de suis curam gessit. « Et omne firmamentum panis contrivit. » Quasi dicat, Omnium rerum, quæ nutrire poterant, inopiam fecit, non solum frumenti, sed etiam hordei, et leguminum, et aliarum rerum, quibus homines vitam sustentant.

Vers. 17. « Misit ante eos virum quemdam, pro servo venundatus est Joseph. » Utrumque eadem opera declaravit, et fratrum nequitiam, et suam ipsius sapientiam : nam illorum pravitatem opportune usus est. Non enim ipse eos impulit, ut fratrem venderent, sed illorum perversitati indulisit. Ipse vero opportune hac utens, ex servo regem effecit, et generi descensum in Ægyptum procuravit. Opportebat enim, ut qui vocandi erant populus Dei, clari et illustres fierent per miracula pro ipsis edita. Siquidem cura illis exhibita Deum eorum prædicabat, audientesque divinæ cognitionis lumine illustrabat.

Vers. 18. « Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus. » Nam post adulterii calumniam 1348 in vincula coniectus est, statimque, ut verisimile est, ferrea vincula ipsi imposuerunt. Hoc enim Symmachus sic dixit :

⁶⁰ Gen. xx, 3. ⁶¹ Gen. xxvi, 10. ⁶² Gen. xxxi, 24. ⁶³ Gen. xx, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ cod. Vat. habet ἀψησθε, Alex. ἄπεισθε. ⁶¹ Rec. lectio h. l. est πονηρεύσθε. ⁶² Οὕτω, κ. τ. λ. Alia habet Cord. l. c. ⁶³ Κατὰ. cod. l μετὰ. ⁶⁴ cod. l δουλείαν. ⁶⁵ cod. l κατέλαμπεν.

In ferrum venit anima ejus ; id est, Ad cædem A
usque periclitatus est.

VERS. 19. « Donec veniret verbum ejus, elo-
quium Domini inflammavit eum. » Porro hæc om-
nia perpessus est, ut instar auri probaretur : non
ut sinceram Josephi virtutem nosceret Deus uni-
versorum, qui novit omnia, priusquam ipsa fiant :
sed ut aliis hominibus ejus philosophiam osten-
deret, veritatisque exemplar proponeret.

VERS. 20, 21. « Misit rex, et solvit eum :
princeps populorum, et dimisit eum. Constituit
eum dominum domus suæ, et principem omnis
possessionis suæ. » Et utilitatem dispensationis
ostendens, infert :

VERS. 22. « Ut erudiret principes ejus sicut se-
metipsum, et senes ejus prudentiam doceret. » B
Clarus enim et celebris per somniorum interpre-
tationes regi factus, et potestatem consecutus, ad
divinam cogitationem alios deducebat, non verbis
solum utens, sed etiam operibus eos ad ipsam pie-
tatem alliciens.

VERS. 23. « Et intravit Israel in Ægyptum, et
Jacob incola fuit in terra Cham. » Hæc, inquit,
occasio fuit patriarchæ, ut in Ægyptum peregrina-
retur. *Terram vero Cham Ægyptum nominat,*
quoniam Mesrem filius secundus Chami fuit.
« Cham enim, inquit, genuit Chus primogenitum,
et Mesrem fratrem ejus d. » Chus autem Æthio-
piam sacræ Litteræ nuncupant, et *Mesrem Ægyptum.*
Jacobum 1349 autem et *Israelem* eundem
nominat : nam nomen illud ex parentibus traxit,
hoc vero Deus, illi imposuit, declarans per hanc
appellationem ipsum ei apparuisse.

VERS. 24. « Et auxit populum suum vehemen-
ter, et firmavit eum super inimicos ejus. » Hoc et
Exodi historia docet. « Quanto enim magis, in-
quit, Ægyptii ipsos affigebant, tanto plures fie-
bant, terraque ipsos multiplicabat e. »

VERS. 25. « Convertit cor eorum, ut odirent
populum ejus. » Non quod ipse Ægyptiorum men-
tem mutarit, sed quod libero arbitrio permiserit :
et insidias quidem minime prohibuerit, superiores
autem insidiantibus reddiderit eos, quibus insidiæ
tendebantur. « Et dolos struerent contra servos
ejus. » Interdum quidem Ægyptii obstetricibus
jusserunt, ut Hebræorum infantes occiderent : in-
terdum vero, ut hos in flumen projicerent, præce-
perunt. Verumtamen et hoc modo mortis machina-
tiones Hebræorum genus declinavit.

VERS. 26, 27. « Misit Mosen servum suum, et
Aaronem, quem elegit sibi ipsi. Proposuit eis
verba signorum et prodigiorum suorum, in terra

ΕΙς σίδηρον διήλθεν ⁶⁶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ἀντι τοῦ, Μέ-
χρι σφαγῆς ἐκινδύνευσεν.

19'. « Μέχρι τοῦ ἔλθειν τὸν λόγον αὐτοῦ, τὸ λόγιον
Κυρίου ἐπύρωσεν ⁶⁷ αὐτόν. » Ταῦτα δὲ ὑπέμεινεν
ἅπαντα χρυσοῦ δίκην δοκιμαζόμενος· οὐχ ἵνα τὸ
ἀκίβδηλον τῆς τοῦ Ἰωσήφ ἀρετῆς ὁ τῶν ὄλων μάθη
Θεός, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν·
ἀλλ' ἵνα τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις τὴν ἐκεῖνου
φιλοσοφίαν δείξῃ, καὶ ἀρχέτυπον ἀληθείας προῆψῃ.

20', 21'. « Ἀπέστειλε βασιλεὺς, καὶ ἔλυσε αὐτόν·
ἄρχων λαοῦ, καὶ ἀφῆκεν αὐτόν. Κατέστησεν αὐτόν
κύριον τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἀρχοντα πάσης τῆς
κτῆσεως αὐτοῦ. » Καὶ τὴν ἀπὸ τῆς οἰκονομίας
ὠφέλειαν δεικνύς, ἐπήγαγε·

22'. « Τοῦ παιδεῦσαι τοὺς ἀρχοντας αὐτοῦ ὡς
ἑαυτὸν ⁶⁸, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτοῦ σοφίαι. »
Ἐπίσημος γὰρ διὰ τῆς τῶν ὀνείρων ἐρμηνείας τῷ
βασίλει γενόμενος, καὶ τὴν ἐξουσίαν λαχὼν ⁶⁹, εἰς
θεογνωσίαν ἐποδήγει τοὺς ἄλλους, οὐ λόγοις μόνις
χρῶμενος, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις εἰς τὴν αὐτὴν
εὐσέβειαν ἐφέλκόμενος.

23'. « Καὶ εἰσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον, καὶ
Ἰακώβ παρῴκησεν ἐν γῆ Χάμ. » Αὕτη, φησὶν, ἡ
πρόφασις ἐγένετο τῷ πατριάρχῃ τῆς εἰς Αἴγυπτον,
ἐκδημίας. Γῆν δὲ Χάμ τὴν Αἴγυπτον ὀνομάζει, ἐπει-
δὴ ὁ Μεσερέμ υἱὸς τοῦ Χάμ ἐγένετο δεύτερος. « Χάμ
γὰρ, φησὶν, ἐγέννησεν τὸν Χοῦς πρωτότοκον, καὶ
Μεσερέμ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. » Χοῦς δὲ τὴν Αἰθιοπίαν
ἡ θεία καλεῖ Γραφή, Μεσερέμ δὲ τὴν Αἴγυπτον,
Ἰακώβ δὲ καὶ Ἰσραὴλ τὸν αὐτὸν ὀνομάζει· τὸ μὲν
γὰρ ἐκ τῶν πατέρων ἔλαχεν ὄνομα, τὸ δὲ ὁ Θεός
αὐτῷ τέθεικε, τὴν γενομένην αὐτῷ θείαν ἐπιφάνειαν
διὰ τῆς προσηγορίας δηλῶν.

24'. « Καὶ ἠβῆσεν τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα, καὶ
ἐκραταίωσεν αὐτόν ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. »
Τοῦτο καὶ τῆς Ἐξόδου ἡ ἱστορία διδάσκει. Ὅσω
γὰρ, φησὶν, ἐκάκουσεν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι, τοσοῦτον
πλείους ἐγένοντο, καὶ ἐπλήθυνεν αὐτοὺς ἡ γῆ.

25'. « Μετέστρεψε ⁷⁰ τὴν καρδίαν αὐτῶν, τοῦ μι-
σῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ. » Οὐκ αὐτὸς μεταβαλὼν τῶν
Αἰγυπτίων τὴν γνώμην, ἀλλὰ τῷ αὐτεξουσίῳ παρα-
χωρῶν· καὶ τὰς μὲν ἐπιβουλὰς μὴ κωλύων, κρείτ-
τους δὲ τῶν ἐπιβουλεύοντων τοὺς ἐπιβουλευομένους
δεικνύς. « Τοῦ δολιοῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ. »
Ποτὲ μὲν ⁷¹ ταῖς μαίαις ἐπέταξαν οἱ Αἰγύπτιοι δια-
φθεῖρειν τῶν Ἑβραίων τὰ ἄρρενα, ποτὲ δὲ τῷ πο-
ταμῷ ταῦτα παραπέμπειν ἐκέλευσαν. Ἄλλ' ὁμως
καὶ οὕτως τὸ γένος διέφυγε τοῦ θανάτου τὰ μηχαν-
ήματα.

26', 27'. « Ἀπέστειλε ⁷² Μωσῆν τὸν δούλον αὐ-
τοῦ, καὶ ⁷³ Ἀαρὼν ὃν ἐξελέξατο ἑαυτῷ ⁷⁴. Ἔθετο
αὐτοῖς ⁷⁵ τοὺς λόγους τῶν σημείων αὐτοῦ, καὶ τῶν

d Gen. x, 6, 20. • Exod. i, 12.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ cod. 1 ἦλθεν. Sic quoque leg. apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ⁶⁷ Ἐπύρωσεν. Hebr. *Exploravit eum.* ⁶⁸ Ὡς ἑαυτόν. Hebr. *Pro arbitrio suo.* ⁶⁹ cod. 1 λαβίων. ⁷⁰ Μετέστρεψε. cod. Vat. praxm. καί. ⁷¹ Μέν. cod. 1 add. γάρ. ⁷² Rec. lectio h. l. est ἐξαπέστειλε. ⁷³ Καί. Abest a cod. 1 et a textu τῶν 47. ⁷⁴ Ἐαυτῷ. cod. 1 ἐν αὐτῷ, ascripta tamen altera lectione. ⁷⁵ Αὐτοῖς. cod. 1 praxm. ἐν. Ita quoque in textu τῶν Ὁ legitur.

επιπέτων αὐτοῦ ⁷⁶ ἐν γῆ Χάμ. » Προβαλλόμενος ⁷⁷ ἄ Cham. » Cum enim ipsos adjutores et ministros γὰρ αὐτοῦ τῆς τῶν ὁμοφύλων ἐλευθερίας ὑπουργοῦς τε καὶ διακόνους, τὴν τῆς θαυματουργίας αὐτοῦ ἐνεχείρισε δύναμιν.

κη'. « Ἐξαπίστειλα σκότος, καὶ ἐσκότασεν, ὅτι ⁷⁸ παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ ⁷⁹. » Οὐκ ἀντείπον γὰρ οἱ μακάριοι θεράποντες τοῖς θεοῖς προσεγγύμασιν, ἀλλὰ τὰ κελεύόμενα ἔδρων, καὶ τὴν μακροτάτην αὐτοῖς καὶ τριήμερον ἐπήγαγον νύκτα, μᾶλλον δὲ καὶ νυκτὸς ζοφωδέστερον σκότος. Ἡ μὲν γὰρ νύξ, κἂν ἀσέληνος ἦ, τῇ ἀγλῇ τῶν ἀστέρων κεράννεται· ἐκεῖνο δὲ τὸ σκότος ψηλαφτόν ἢ θεῖα καλεῖ Γραφή.

κθ'. « Μετέστρεψε τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς αἷμα, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ἰχθύας αὐτῶν. » Οὐ γὰρ τὴν χροιάν ⁸⁰ τῶν ὑδάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν μετέβαλε τῆς γούσεως τὴν ποιότητα, ὥστε ἀπάντων ⁸¹ διαφθαρήναι τῶν ἰχθύων τὰ γένη.

λ'. « Ἐξείρμεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους, ἐν τοῖς ταμείοις τῶν βασιλέων αὐτῶν. » Ἐπειδὴ ⁸² γὰρ τῷ ποταμῷ τὰ βρέφη ⁸³ τῶν Ἑβραίων παρέδοσαν, μετέβαλε μὲν εἰς αἷμα τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ, τὴν ἐν αὐτῷ γεγενημένην μαιφονίαν ἐλέγχων· βατράχους δὲ ἐκείθεν ἀναδύσασαι πεποίηκε ⁸⁴, τοῖς ἀνηρημένοις παραπλησίως βρέφασιν ἔρποντας, καὶ ταῖς οἰκταῖς ἐπεμβαίνοντας, καὶ ἄχρις αὐτῶν χωροῦντας τῶν τοῦ βασιλέως θαλάμων.

λα'. « Ἐἶπε, καὶ ἦλθε κυνόμυια, καὶ σκνίπες ἐν πᾶσι τοῖς ὄριοις αὐτῶν. » Ἠκολούθει γὰρ τοῖς λεγομένοις τὰ ἔργα· καὶ παραυτίκα Θεοῦ μὲν κελεύοντος, Μωσοῦ δὲ λέγοντος, καὶ κυνόμυια, καὶ σκνίπες ἐπέληρον τὴν γῆν, τοὺς Αἰγυπτίους ὄρους οὐ παρίοντες, οὐδὲ ἄλλοις ἀνθρώποις τὴν λύμην ἐπιφέροντες, ἀλλὰ τοῖς ἀντιθέοις τὴν παιδείαν ἐπάγοντες. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Ἐν πᾶσι τοῖς ὄριοις αὐτῶν » ἀντὶ τοῦ, « Ἐξω τῶν Αἰγυπτίων ὄρων οὐδὲν τοιοῦτον γινόμενον ἦν ἰδεῖν.

לב', λγ'. « Ἔθετο τὰς βροχὰς αὐτῶν χάλαζαν, πῦρ καταφλέγον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν. Καὶ ἐπάταξε τὰς ἀμπέλους αὐτῶν, καὶ τὰς συκᾶς αὐτῶν, καὶ συνέτριψε πᾶν ξύλον ὄριου αὐτῶν. » Τὰ νέφη μὲν γὰρ τὰς συνήθεις ὠδίνας ἐνήλλαξε, καὶ ἀντὶ δυμῶν χάλαζαν ἀπεκύησε· κεραυνοὶ δὲ, καὶ πρηστοῖρες, μετὰ τῆς χαλάζης ἐφέροντο, καὶ ἐναντία ἀλλήλαις φύσεις ὕδωρ καὶ πῦρ ἀλλήλας οὐκ ἐλυμαίνοντο. Οὕτε γὰρ τὸ πῦρ τὸ πεπηγὸς ὕδωρ τῆς χαλάζης ἐξέτηκεν, οὕτε τὸ ὕδωρ κατεσβέννυ τὴν φλόγα· ἀλλὰ τὴν φυσικὴν ἀποθέμενα μάχην, σύμφωναν Αἰγυπτίοις τὴν παιδείαν ἐπέγον, καὶ τὴν ἐκεῖνων θρηωδῖαν διήλεγchon· ὅτι ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἠδούντο τὴν φύσιν, ἀλλὰ

† Exod. viii, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ Αὐτοῦ. Abest a cod. Vatic. ⁷⁷ Προβαλλόμενος, x. τ. λ. Alia exstant apud Cord. t. III, p. 125. ⁷⁸ Ὅτι. cod. Vat. habet κατ. Hebr. Et non oppugnavunt verba ejus. Ita quoque Aquila, Symm., Theodotion et editio quinta exprimit h. l. particulam negativam, quam vel neglexerunt vel superfluum esse putarunt οἱ Ο' et Syrus. Particula ista abest etiam ab edit. sexta. ⁷⁹ Αὐτοῦ. In cod. 1 sequitur: Τὸ, Παρεπίκραναν, δηλὸν ἐστὶ Μωϋσῆς καὶ Ἄαρων προφήριαν, τούτέστιν ἐπιλονεῖκxαν. Exacerbarunt, *nimirum Moses et Aaron, idem est quod litigaverunt seu altercati sunt.* Legendum esse videtur προφήριαν, ut habet Aquila apud Montf. in Hexapl. ad. h. l. ⁸⁰ cod. 1 χρόζν. ⁸¹ cod. 1 ἀπαντα. ⁸² Ἐπειδὴ, x. τ. λ. Vid. supra, p. 155, quæst. 19 in Exodum. ⁸³ Βρέφη. cod. 1 γένη. ⁸⁴ cod. 1 ἐποίησε.

mines essent, naturam non reverebantur, sed ejusdem naturæ participes servire acerbè cogebant. Idcirco et vineæ, et ficus eorum aliaque arborum genera, penitus ab illis corrumpébantur.

VERS. 34, 35. « Dixit, et venit locusta, et bruchus, cujus non erat numerus. Et comedit omne fenum in terra eorum, [et comedit omnem fructum terræ eorum]. » Per grandinem quidem et ignem arbores perdidit : per locustam vero et bruchum paludes, prata, segetes : non enim tantum fructus, sed etiam eorum herbam consumpsit.

VERS. 36. « Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis laboris eorum. » Hanc extremam plagam Ægyptiis incussit, postquam instigavit Judæos, **1352** ut festinanter exirent. Omnis domus querimoniis et ululatibus plena erat, cum omnes filii primogeniti illico mortem obiissent. Nam contra eos, qui charissimi erant, plagam intulit, acerbioribus jaculis feriens eos, qui nihil doloris ob priores calamitates ostendebant.

VERS. 37. « Et eduxit eos cum argento et auro. » Quoniam enim Ægyptii nec res suas accipere permittebant Hebræis, præter proprias, Ægyptiorum etiam opes acceperunt, velut quamdam acerbæ servitutis mercedem, aurum et argentum reportantes. Non enim injuste hoc fieri Deus præcepit : sed ut injuriæ auctores plecteret, et injuria affectos consolaretur. « Et non erat in tribus eorum infirmus. » Non enim plagarum Ægyptiis incussarum participes fuerunt.

VERS. 38. « Lætata est Ægyptus de protectione eorum, quia ceciderat timor super eos. » Porro variis hujus generis suppliciis sic exterriti fuerunt, ut Hebræorum libertatem sibi quoque beneficio ducerent.

VERS. 39. « Expandit nubem in protectionem eorum, et ignem, ut luceret eis per noctem. » Eadem enim nubes interdiu ipsis umbraculum erat, molestiamque solis radiorum prohibebat : noctu vero ignis speciem referens, luminis commodum suppeditabat.

VERS. 40. « Petierunt, et venit coturnix, et pane cæli saturavit eos. » Quoniam enim carnes etiam concupiverant, spontaneam avium prædam ipsis præbuit, illisque qui panibus indigebant, e cælo suppeditavit eos, per nubes **1353** non pluviam, sed cibum illum largitus.

VERS. 41. « Disrupit petram, et effluerunt aquæ, et prodierunt in sicco flumina. » Eorum

τὸν ὄμορπον πικρῶς δουλεύειν ἠγάγαζον. Τοῦτο δὲ ἴσ' χάριν, καὶ αἱ ἀμπέλοι, καὶ αἱ συκαὶ αὐτῶν, καὶ τ' ἄλλα τῶν φυτῶν γένη ἀρδην ἐπ' αὐτῶν διεφείρετο.

λδ', λε'. « Εἶπε, καὶ ἦλθεν ἀκρις καὶ βροῦχος, οὗ οὐκ ἦν ὄρισιμός. Καὶ κατέφαγε πάντα χόρπον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν [ἴσ' καὶ κατέφαγε πάντα τὸν καρπὸν τῆς γῆς αὐτῶν]. » Διὰ μὲν τῆς χαλάζης καὶ τοῦ πυρὸς τὰ δένδρα διεφείρει, διὰ δὲ τῆς ἀκριδὸς καὶ τοῦ βροῦχου, τὰ ἔλη, τοὺς λειμῶνας τὰ λήϊα· οὐ γὰρ μόνον τὸν καρπὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν χόρπον αὐτῶν κατηνάλωσεν ἴδ'.

λς'. « Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν ἴδ', ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν. » Ταύτην Αἰγυπτίους ἐπήγαγε τελευταίαν πληγὴν· μεθ' ἣν ἐξελθεῖν τοὺς Ἰουδαίους κατέπειξεν ἴδ'· ἅπαντα ἡ οἰκία θρήνων καὶ ὀλοφύσεων ἐπέπληστο, τῶν πρωτότοκων ἀπάντων ἀθρόαν τελευτην δεξαμένων. Κατὰ γὰρ τῶν ποθεινοτέρων ἐπήγαγε τὴν πληγὴν, πικροτέρας βάλλων ἀκίσι τοὺς ἀναλήφτους περὶ τὰς προτέρας διατεθέντας πληγὰς.

λδ'. « Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ. » Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲ τὰ οἰκεία λαβεῖν οἱ Αἰγύπτιοι τοῖς Ἑβραίοις ἐπέτρεπον, πρὸς τοὺς οἰκείους ἔλαβον καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὸν πλοῦτον, οἷόν τινα μισθὸν τῆς χαλεπῆς δουλείας ἴδ' κομισάμενοι τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἀργυρον· οὐ γὰρ ἀδίκως τοῦτο γενέσθαι προσέταξεν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀδικούντας παιδεύων, καὶ τοὺς ἀδικηθέντας ψυχαγωγῶν. « Καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ὁ ἀσθενῶν. » Τῶν γὰρ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαγομένων πληγῶν οὐκ ἐλάμβανον πείραν.

λη'. « Εὐφράνθη Αἰγυπτὸς ἐν τῇ ἐξόδῳ αὐτῶν, ὅτι ἔπεσεν ὁ φόβος αὐτῶν ἐπ' αὐτούς. » Οὕτω δὲ ταῖς παντοδαπαῖς ἐξεδειματώθησαν τιμωραῖς, ὡς καὶ ἴδ' εὐεργεσίαν οἰκείαν νομίσει τὴν τῶν Ἑβραίων ἐλευθερίαν.

λθ'. « Διεπέτασε νεφέλην εἰς σκέπην αὐτῶν ἴδ', καὶ πῦρ τοῦ φωτίσαι αὐτοὺς τὴν νύκτα. » Ἡ γὰρ αὐτῇ νεφέλῃ σπηγὴ μὲν αὐτοῖς μεθ' ἡμέραν ἴδ' ἐγένετο, καὶ τῆς ἀκτίνας ἐκώλυε τὸ λυτῶν· νύκτωρ δὲ πυροειδὴς αὐτοῖς ἴδ' γινομένη, τοῦ φωτὸς αὐτοῖς ἐχορήγει τὴν χρείαν.

μ'. « Ἦψαν, καὶ ἦλθεν ὄρυγομήτρα, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἐπέπλησεν αὐτούς. » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἴδ' κρεῶν ὠρέχθησαν, παρέσχεν αὐτοῖς καὶ θήραν ὄρνιθων αὐτόματων, καὶ δεηθεῖσιν ἄρτων ἀνωθεν ἐχορήγησε τοὺς, διὰ τῶν νεφελῶν οὐχ ὑετὸν, ἀλλ' αὐτὴν ὠρησάμενος τὴν τροφήν.

μα'. « Διέβρῆξε πέτραν, καὶ ἐβρύσην ὕδατα, καὶ ἴδ' ἐπορεύθησαν ἐν ἀνύδροις ποταμοῖ. » Ἐθερά-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἴδ' Δέ. cod. 1 δὲ. ἴδ' Hæc verba textus e cod. 1 supplevimus. ἴδ' cod. 1 κατανάλωσ, pro κατανήλωσ, ut videtur. ἴδ' Ἐν τῇ γῆ. cod. Vat. ἐκ τῆς γῆς. ἴδ' Αὐτῶν. cod. 1 Αἰγύπτω. ἴδ' Πόνου αὐτῶν. Hebr. *Roboris eorum*. ἴδ' cod. 1 κατήπειξεν. ἴδ' H. cod. 1 γὰρ. ἴδ' Τῆς χαλ. δουλ. In cod. 1 ponitur post κομισάμενοι. ἴδ' Rec. lectio h. l. est ἐπέπεσεν. ἴδ' Καί. Abest a cod. 1 ἴδ' Rec. lectio h. l. est αὐτοῖς. ἴδ' Μεθ' ἡμ. cod. 1 ἐν ἡμέρᾳ. ἴδ' Αὐτοῖς. Abest a cod. 1. ἴδ' Καί. Des. in cod. 1, tum h. l. tum deinde post αὐτοῖς. ἴδ' Καί. Abest a cod. 1 et a textu τῶν Ὁ'.

παυσε δε αυτων και το διψος ταϊς παραδόξοις ώδιαι A
της πέτρας. Έν ανύδρω γάρ γη, και νοτιδο; εστε-
ρημένη, ποταμούς αναβλύσαι προσέταξε · ποταμούς
δε καλε? των αναδοθέντων εκ της πέτρας υδάτων
τους όχετούς.

μβ', μγ'. « Ότι έμνήσθη του λόγου του άγιου αυ-
του, του προς Άβραάμ τον δούλον αυτού. Καί εξ-
ήγαγε τον λαον αυτού εν αγαλλιάσει, και τους εκλε-
κτους αυτού εν εύφροσύνη. » Τούτων δε πάντων αυ-
τος μετέδωκε, τας προς τον Άβραάμ γεγενημένας
υπ' αυτού επαγγελίας πληρών.

μδ'. « Καί έδωκεν αυτοίς χώρας ένων, και πό-
νους λαών κατακληρονόμησαν ». Ού γάρ ³ μόνον της
Αιγυπτίων ηλευθέρωσε δουλείας, αλλά και των Χανα-
ναιών αυτοίς έδώρησατο γην, και των άλλωτων
πόνων δεσπότας απέφηνε · και εκείνους κολάσας έν-
δίκως, και τας οικείας έμπεδύσας επαγγελίας. "Ότι
δὲ ούκ άδίκως εξέβαλε τους πρώην την Παλαιστίνην
οικοῦντας, διδάσκει μὲν και δι' ών 'Ιουδαίους ένομο-
θέτησε, φεύγειν κελεύσας της εκείνων πολιτείας την
μίμησιν. Διδάσκει δε και τάς προς τον Άβραάμ
επαγγελίας ποιούμενος, τί δήποτε μή εύθους αυτώ
δίβωσι της γης εκείνην την δεσποτείαν, αλλά παροι-
κειν επί πλείστον έδ. « Ουπω γάρ, φησιν, αναπε-
πλήρωνται αι άμαρτίαι των Άμορραίων έως του
νυν · » άντι του, Ουδέπω πανωλεθρίας τετολήκασιν
εξ·α · και ού δίκαιον αυτοίς την τιμωρίαν επαγα-
γειν, ούδὲ τῆ προγνώσει της μεζονος άμαρτίας της
τιμωρίας την ψήφον εξεσεγκειν, αλλά αναμειναι των
πραγμάτων το τέλος. Μέτρω γάρ χρώμαι, και σταθ-
μῶ πρυτανεύω, και ούδὲν άστάθμητον παρ' έμοί. C
Διά τουτο τετρακοσίων έτων αναμεινυ περίοδον. Ούτω
κάκεινους εξέβαλε, και τουτοίς επαγγέλλας ⁶ άπ-
έδωκεν.

με'. « Όπως αν φυλάξωσι τα δικαιώματα αυτού,
και τον νόμον αυτού εκζητήσωσιν ». Δέδωκε δε
αυτοίς, φησιν, ην ⁴ επαγγέλλατο γην, νόμον αυτοίς
δεδωκώς, και κατά τουτον βιοτεύειν κελεύσας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΕ' ΨΑΛΜΟΥ.

'Αλληλουια. Έν μὲν τῷ ρ' και δ' ψαλμῷ τας
θείας δ προφητικῶς λόγος διεξήλθεν εύεργεσίας · έν
τούτω δε και των εύεργεσιών μέμνηται, και τας ⁷
των εύεργετηθέντων άχριστίας κατηγορεί, και
τας επανεχθείσας αυτοίς διαφόρων τιμωρίας διδά-
σκει. Έσχημάτισται δε ώς εκ προσώπου των εύσεθε-
στέρων, τας κοινάς όλοφυρομένων συμφορας, και
φειδοῦς τυχεῖν άντιβολούντων.

α'. « Έξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ότι χρηστὸς, ότι
εις τον αιῶνα το έλεος αυτού. » Καί επί ταϊς προ-
τέραις εύεργεσίαις τον Δεσπότην ύμνήσατε, και τας
χρηστοτέρας έλπιδας προσμεινάτε. Άγαθος γάρ και
φιλόανθρωπος δ Δεσπότης, και άει τῷ έλεῳ διατσει

⁸ Gen. xv, 16.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

² cod. Vat. εκληρονόμησαν. ³ Ού γάρ, κ. τ. λ. Pauciora habet Cord. t. III, p. 150. ⁴ Επαγγ. cod.
1 præt. τας. ⁵ Εκζητ. Hebr. ut conservarent. ⁶ Hic. cod. 1 addit καί. ⁷ cod. 1 τῆς.

A etiam sitim restinxit inauditibus partibus saxi. In
arida enim terra, et humore privata, ut flumina
scaturirent imperavit. Flumina autem vocat aqua-
rum rivus, qui e petra fluxerunt.

Vers. 42, 43. « Quoniam memor fuit verbi san-
cti sui, quod locutus erat ad Abrahamum servum
suum. Et eduxit populum suum in exsultatione, et
electos suos in letitia. » Ceterum hæc omnia illis
impertiit, promissa ab eo Abrahamo facta per-
ficiens.

Vers. 44. « Et dedit illis regiones gentium, et la-
bores populorum possederunt. » Non modo enim
ab Ægyptiaca servitute liberos fecit, sed etiam
Chananæorum ipsis largitus est terram, alienorum-
que laborum dominos fecit, et in illos juste anim-
advertens, et suos pollicitationes confirmans.
Quod autem non injuste eos, qui primum Pales-
tinam incolabant, exegerit, docet quidem et per ea
quæ Judæis indixit, præcipiens ut imitationem vitæ
illorum fugerent. Docet etiam promissiones Abrahæ
faciens, cur non statim illius terræ imperium ded-
erit, sed diu illos peregrinari siverit. « Nondum
enim, inquit, impletæ sunt iniquitates Amorræo-
rum usque in hodiernum diem ». Quasi diceret :
Nondum extrema pernicie digna ausi sunt : et mi-
nime justum erat ipsis pœnam irrogare, **1354**
neque majoris peccati præscientia supplicii sen-
tentiam pronuntiare, sed rerum finem expectare.
Mensura enim utor, et statera moderor, et nihil
est apud me quod libratum non sit. Propterea qua-
dringentorum annorum periodum expecto. Sic et
illos exegit, et his promissiones persolvit.

Vers. 45. « Ut custodirent justificationes ejus, et
legem ejus requirerent. » Dedit autem ipsis, ait,
terram quam promiserat, cum eis legem daret,
et secundum hanc legem vitam degere præci-
peret.

* INTERP. PSALMI CV.

Alleluia. In centesimo quarto psalmo propheti-
cus sermo divina exposuit beneficia : in hoc vero
etiam beneficia commemorat, et ingratum animi
eorum, qui beneficia consecuti erant, insimulat,
et pœnas ipsis varie irrogatas docet. Formatus
est autem tanquam ex persona hominum magis
piorum, communes deplorantium calamitates, et
ut indulgentiam consequantur obsecrantium.

Vers. 1. « Constitemini Domino, quoniam bonus,
quoniam in sæculum misericordia ejus. » Et pro-
pter pristina beneficia Dominum celebrate, et me-
liores spes concipite. Bonus enim et benignus est
Dominus, misericordique semper utitur. Deinde

docet, quod humanam naturam transcendat divi-
norum miraculorum narratio.

VERS. 2. « Quis eloquetur potentias Domini? au-
ditas faciet omnes laudationes ejus? » Nullus ser-
mo satis valet ad Deum universorum **1355** lau-
dandum.

VERS. 3. « Beati qui custodiunt judicium, et fa-
ciunt justitiam omni tempore. » Peccati agnitionem
virtutis beata sors subsequitur. Qui enim pro pec-
cato poenas luit, felices existimat illos, qui peccati
expertes sunt, quique justitia ornant vitam suam.
Felicem vero arbitratur non eum, qui semel ju-
stitia usus sit, sed qui semper et perpetuo virtutis
vestigii insistat.

VERS. 4. « Memento nostri, Domine, in benepla-
cito populi tui, visita nos in salutari tuo. » Hoc
in loco novum populum designat, Ecclesiamque ex
gentibus constatam, quam salute donavit, cujus
aliquam societatem abripere Judæorum populus
docetur. Concinunt huic sententiæ et ea quæ se-
quuntur.

VERS. 5. « Ad videndum bonitatem electorum tuo-
rum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut laude-
ris cum hereditate tua. » Obsecramus, inquit, ut
novæ tuæ gentis lætitiæ participes simus, utque
illius bonitatis, quæ illis donata fuit, compotes fia-
mus.

VERS. 6. « Peccavimus cum patribus nostris,
injuste egimus, iniquitatem fecimus. » Velut enim
hereditatem quamdam, ait, a parentibus legum
tuarum transgressionem accepimus. Patres sane
vocat, non sanctos patriarchas, sed eos qui post
illos fuerunt. Hoc enim per sequentia declaravit.

VERS. 7. « Patres nostri in Ægypto non intelle-
xerunt mirabilia tua, et non fuerunt memores
multitudinis misericordiæ tuæ. » Tot enim tantis-
que in Ægypto miraculis propter ipsos editis,
tuam potentiam **1356** intelligere noluerunt. « Et
irritaverunt ascendentes in mari Rubro. » Cum
enim Ægyptios persequentes vidissent, et mare
fugam inhibens, tuam opem præstolari noluerunt:
sed magno Mosi obstrepebant, dicentes: « Quia
non erant sepulcra in Ægypto, eduxisti nos, ut
necares nos in solitudine hac ^h. » Verum licet in-
grati fuerint, tamen salute eos dignatus es. Hoc
enim subdit:

VERS. 8-10. « Et salvavit eos propter nomen
suum, ut notam faceret potentiam suam. Et incre-
puit mare Rubrum, et exsiccatum est; et duxit

^h Num. xxi, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^a *Εἶτα* — *διηγ.* Des. apud Cord. t. III, p. 148. ⁹ *Ὀὐδεις* — *Θεοῦ*. Hæc apud Cord. l. c. ad præc. versic.
relata sunt. Alia autem l. c. p. 149, ad hunc versic. apposita videas. ¹⁰ *Τῆ*. cod. 1 præm. τῆδε. ¹¹ *Ἰδοὺ*
ἔπειν. Hebr. *Ut glorier.* ¹² *Ἀρτιβ.* x. τ. λ. Alia habet Cord. l. c. p. 149 seq. ¹³ cod. 1 præm. τὰ, ut in
textu τῶν Ὁ. ¹⁴ *Ἀραβ.* Hebr. *אֲרָבָה*, in mare quod οἱ Ὁ legerunt *אֲרָבָה*, *ascendentes*. ¹⁵ cod. 1 *κατ-*
εὐδῆσαν.

Α χρώμενος. *Εἶτα* ^a διδάσκει ὡς υπερβάλλει τῶν ἀν-
θρώπων τὴν φύσιν ἢ τῶν θείων θαυμάτων διήγη-
σις.

β'. « *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου,*
ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς ἀνέσεις αὐτοῦ; » Ὀὐ-
δεις ⁹ ἀπόχρη λόγος εἰς ὑμνηδίαν τοῦ τῶν ὀλων
θεοῦ.

γ'. « *Μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν, καὶ ποιούν-
τες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ.* » Τῆ ἀισθήσει τῆς
ἀμαρτίας ὁ τῆς ἀρετῆς μακαρισμὸς ὑπεισέρχεται.
Ὁ γὰρ τὰς ὑπὲρ ταύτης εὐθύνας ἐκτίτων μακαρί-
ζει τοὺς ταύτης ἀπηλλαγμένους, καὶ δικαιοσύνη τὸν
οἰκεῖον βίον διακοσμοῦντας. Μακαρίζει δὲ οὐ τὸν
ἀπαξ τῆ δικαιοσύνη χρησάμενον, ἀλλὰ τὸν ἀεὶ καὶ
διηγεκῶς τοῖς ταύτης ἐπόμενον ἴχνησι.

δ'. Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ
σου, ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου. » Ἐν-
ταῦθα τὸν νέον λαὸν ἀνιτίττεται, καὶ τὴν ἐξ ἔθνῶν
Ἐκκλησίαν, ἣν τῆς σωτηρίας ἡξίωσεν, ἥς ἀρπάσαι
διδάσκεται τὴν κοινωνίαν ἢ Ἰουδαίων πληθῆς. Συμ-
φωνεῖ δὲ τῇ ¹⁰ διανοίᾳ καὶ τὰ ἐπιφερόμενα.

ε'. Τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν
σου, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ ἔθνους
σου, τοῦ ἐπαινεῖσθαι ¹¹ μετὰ τῆς κληρονομίας σου. »
Ἀντιβολοῦμεν ¹², φησί, τῆς τοῦ νέου σου ἔθνους
μεταλαχεῖν εὐφροσύνης, καὶ κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς
ἐκείνοις χορηγουμένης χρηστότητος.

ς'. « *Ἠμάρτομεν μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν ἠνο-*
μήσαμεν, ἠδικήσαμεν. » Ὡσπερ γὰρ τινα, φησί,
κληρον, παρὰ τῶν πατέρων διεδεξάμεθα τὴν τῶν
σῶν νόμον παράβασιν· πατέρας δὲ καλεῖ, οὐ τοὺς
ἀγλοὺς πατριάρχας, ἀλλὰ τοὺς μετ' ἐκείνους γενο-
μένους. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσεν.

ζ'. « *Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν Αἰγύπτῳ οὐ συνῆκαν*
θαυμάσιά ¹³ σου, καὶ οὐκ ἐμνήσθησαν τοῦ πληθους
τοῦ ἐλέους σου. » Τοσοῦτων γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ δι' αὐ-
τοὺς γεγενημένων θαυμάτων, συνιδεῖν τὴν σὴν οὐκ
ἐθέλησαν δύναμιν. « *Καὶ παρεπίκραναν ἀναβαίνον-*
τες ¹⁴ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. » Θεασάμενοι γὰρ
τοὺς Αἰγυπτίους διώκοντας, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπ-
έχουσαν τὴν φυγὴν, τὴν ἐπικουρίαν προσμείναι τὴν
σὴν οὐκ ἐθέλησαν· ἀλλὰ τοῦ μεγάλου Μωσοῦ κατ-
εβῶν ¹⁵, λέγοντες· « *Παρὰ τὸ μὴ εἶναι μνήματα*
ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξήγαγες ἡμᾶς ἀποκτεῖναι ἐν τῇ ἐρή-
μῳ ταύτῃ. » Ἀλλ' ὁμως καὶ ἀγνώμονας φανέντας·
σωτηρίας ἡξίωσας. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

η'- ε'. « *Καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος*
αὐτοῦ, τοῦ γνωρίσαι τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Καὶ
ἐπετίμησε τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ ἐξηράνθη· καὶ

ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ, ὡς ἐν ἐρήμῳ. Καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἐκ χειρὸς μισούντος ¹⁵, καὶ ἔλυτρώσατο αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ. Ἔδωκε γὰρ τῆς θαλάσσης τὸν πυθμένα γυμνώσας, τὴν πολλὴν ἐκείνην ἄβυσσον ἰκπῆλατον αὐτοῖς ἀπέφηνεν ἔρημον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ταῖς ἐρήμοις πολλὴ τοῖς τρέχουσιν εὐκολία, μήτε φυτῶν ὄντων, μήτε φραγμῶν κωλυόντων, τὴν τῆς διαβάσεως εὐκολίαν δεδήλωκε τῇ τῆς ἐρήμου παραβολῇ.

15'. « Ἐκάλυψεν ὕδωρ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς, εἶς ἐξ αὐτῶν οὐχ ὑπελείφθη. » Πάντας γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους ὑποβρυχίους πεποίηκε· καὶ ἡ αὐτὴ θάλασσα Ἑβραίοις μὲν σωτηρίαν, Αἰγυπτίοις δὲ τιμωρίαν ἐπέγαγε.

15'. « Καὶ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ ¹⁷ αὐτοῦ, καὶ ¹⁸ ᾄδον ¹⁹ τὴν αἴνεσιν αὐτοῦ. » Τῶν γὰρ ἀνδρῶν ὑμνούντων Μωσῆς ὁ μέγας ἤγειτο, τοῦ δὲ χοροῦ τῶν γυναικῶν Μαρίαμ ἡ προφήτις. Ἀνάγραπτος δὲ καὶ ἡ ψδῆ.

17'. « Ἐτάχυναν, ἐπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ, οὐχ ὑπέμειναν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. Καὶ ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐπειράσαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ. » Τσαῦτα ²⁰ γὰρ ἔχοντες καὶ τοιαῦτα ἐχέγγυα τῆς θείας δυνάμεως, οὐκ ἤτησαν τὴν χρεῖαν λαθεῖν, οὐδὲ τὴν θεῖαν προσέμειναν ὄρωσαν, ἀλλ' εὐθύς λοιδορίας κατὰ τῶν θεῶν ἐχρήσαντο θεραπόντων.

18'. « Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ αἶτημα αὐτῶν, ἐξ-ἀπέστειλε πλησμονὴν ²¹ εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. » Αἶτημα ²² τὴν ἐπιθυμίαν ἐκάλεσεν· οὐ γὰρ ἤτησαν, ἀλλὰ κατελάλησαν· δέδωκε δὲ ὁμοῦ αὐτοῖς καὶ κρεῶν ἀφθονίαν, καὶ ἄρτον ἀχειροποίητον, καὶ ὕδωρ ἡδιστόν τε καὶ ἀφθονόν.

19'. « Καὶ παρώργισαν τὸν Μωσῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ, τὸν ²³ Ἄαρὸν τὸν ἅγιον Κυρίου. » Κορὲ μὲν γὰρ, καὶ ἡ τοῦτου συμμορία, ἐπειράθησαν τὴν ἱερωσύνην ἀρπάσαι ²⁴. Δαθὰν δὲ καὶ Ἀβειρῶν ἐτίραν ἐμελέτησαν τυραννίδα.

19'. 1η'. « Ἠνοίχθη ἡ γῆ καὶ κατέπευ Δαθὰν, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβειρῶν. Καὶ ἐξεκαύθη πῦρ ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, φλόξ ²⁵ κατέφλεξε τὸν ἀμαρτωλόν. » Δαθὰν μὲν καὶ Ἀβειρῶν μετὰ πάσης τῆς πατριᾶς ²⁶ κατεποντίσθησαν ²⁷. Κορὲ δὲ, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, θεηλάτῳ πυρὶ κατεφλέχθησαν. Τὰς δὲ τιμωρίας ἐπέγαγεν ὁ Θεός, τοὺς ἄλλους σωφρονεῖν ἀναγκάζων· οὐδεμίαν δὲ λαθεῖν ἐντεῦθεν ὄνησιν ἐβουλήθησαν· καὶ τοῦτο δηλοῖ ἡ τῶν τετολημένων ἐξήγησις.

19'. « Καὶ ἐποίησαν μόσχον ἐν Χωρήβ. » Οὐχ ἀπῶς τοῦ ὄρους ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀσεβείας διδασκῶν ὑπερβολὴν. Ἐν τούτῳ γὰρ ὤφθη τῶν ὄλων ὁ Κύριος· ἐν τούτῳ δειμάτος αὐτοῦ ἐν-

A eos per abyssum sicut in deserto. Et salvavit eos de manu osoris: et redemit eos de manu inimici. » Nam cum verbo maris fundum aperuisset, immensam illam abyssum ipsis solitudinem equis perviam fecit. Quoniam enim in solitudinibus multa facilitas est currentibus, cum arbores non sint, neque sepes quæ prohibeant, transitus facilitatem solitudinis comparatione indicavit.

VERS. 11. « Operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit. » Omnes enim Ægyptios submersit, et idem mare Hebræis quidem salutem, Ægyptiis vero supplicium attulit.

VERS. 12. « Et crediderunt verbis ejus, et celebrarunt laudem ejus. » Nam virorum laudantium magnus Moses dux fuit, mulierum vero choi Mariam prophetissa ¹. Et hoc canticum litteris traditum est.

VERS. 13, 14. « Cito fecerunt, oblitii sunt operum ejus, et non sustinuerunt consilium **1357** ejus. Et concupiverunt concupiscentiam in deserto, et tentaverunt Deum in loco inaquoso. » Nam tot et talia habentes pignora divinæ potentiae, ut necessaria acciperent minime postularunt, neque divinum exspectarunt donum, sed statim convitiis in divinos famulos usi sunt.

VERS. 15. « Et dedit eis petitionem ipsorum, et misit saturitatem in animas eorum. » *Petitionem* vocavit concupiscentiam. Non enim petierunt, sed oblocuti sunt: et dedit tamen ipsis et carnis affluentiam, et panem non manufactum, et aquam dulcissimam et copiosissimam.

VERS. 16. « Et irritaverunt Mosen in castris, Aaronem sanctum Domini. » Core quidem, et qui cum ipso erant, sacerdotium subripere conati sunt. Dathan vero et Abiron aliam excogitarunt tyrannidem.

VERS. 17, 18. « Aperta est terra, et deglutivit Dathanem, et operuit congregationem Abironis. Et exarsit ignis in cœtu eorum, flamma combussit peccatores. » Dathan quidem et Abiron cum tota familia absorpti sunt: Core vero, et qui cum illo erant, igne a Deo immisso combusti sunt ^k. Hac autem supplicia Deus infixit, alios sapere cogens: sed nihil emolumenti hinc percipere voluerunt. Et hoc declarat narratio eorum, quæ committere ausi sunt.

VERS. 19. « Et fecerunt vitulum in Choreb. » Non simpliciter montis meminit, sed ut impietatis incredibilem magnitudinem demonstraret. In hoc enim **1358** apparuit Dominus universorum, in

¹ Exod. xv, 20, 21. ² Num. xvi. ^k ibid.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Ita leg. in cod. Alex. ¹⁷ Τῷ λόγῳ. Ita legitur in ed. Ald. et Compl. ¹⁸ Κατ. Abest a cod. 1. ¹⁹ Ἦσαν. Rec. lectio est ἦνεσαν. ²⁰ Τσαῦτα, x. τ. λ. Alia vid. apud Cord. t. III, p. 152. ²¹ Πλησμ. Hebr. *Maciem*. ²² Αἶτημα, x. τ. λ. Corderius, qui hæc l. c. ad vers. præced. retulit, præm. δούς αὐτοῖς τὴν ὄρνυγομήτραν. *dans ipsis coturnices*. ²³ Τόρ. cod. Vat. xxi. ²⁴ cod. 1 διαρπάσαι. ²⁵ Φλόξ. cod. Vat. præm. καί. ²⁶ Πατριᾶς. cod. 1 στρατιᾶς. ²⁷ cod. 1 κατεπόθησαν.

hoc implevit ipsos timore, apparens cum igne plurimo, tubis utens, ac tonitribus aures eorum verberans, et cum hoc terrore legem offerens. In hoc impietatem patrare ausi sunt. « Et adoraverunt sculptile. » Et hoc alterius dementia est criminatio. Quod enim arte humana formatum videbant, huic divinum honorem exhibuerunt.

VERS. 20. « Et mutaverunt gloriam ejus in similitudinem vituli comedentis fenum. » Admodum apposite illorum dementia deplorat. Nam pro illo, qui talia ediderat miracula, et admirandam illam dederat salutem, et qui tot et talia facere poterat, vituli simulacrum honoraverunt, cujus archetypus cibo indiget. Vituli porro cibus, non panis est, quo rationis compotes vescuntur, sed herba et fenum. Jam vituli, cujus natura rationis expertus est, et fenum cibus, et servitus hominibus data, imago multo vilior est. Cum enim sit non modo rationis expertus, verum etiam inanimata, nec operari, nec murgire, nec comedere potest: attamen imbecillum istam Deo universorum prætulert.

VERS. 21, 22. « Et oblitii sunt Dei qui salvavit eos, qui fecit magna in Ægypto. Mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro. » Nec enim suæ ipsorum salutis meminerunt, neque Ægyptiorum supplicii, neque magni miraculi quod in mari factum erat, sed omnia illico contempserunt.

VERS. 23. « Et dixit se velle disperdere eos, nisi Moses electus ejus stetisset in ruptura coram eo, ut averteret iram ejus, ne disperderet eos. » Nam cum rerum omnium Deus dixisset: « Sine me, et iratus delebo eos in ira, et faciam te in gentem magnam ¹, » dixit beatus Moses: « Siquidem remittis illis peccatum, remitte; aut si non vis, dele me de libro tuo, quem scripsisti ². »

VERS. 24, 25. « Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, non crediderunt verbo ejus. Et murmuraverunt in tabernaculis suis, et non audiverunt vocem Domini. » Aliam perfidiam commemorat. Nam cum Deus præcepisset, ut promissam ingrederentur terram, timiditatis vitio laborantes, plane obluati sunt, Chanaanæos quidem generosos esse asserentes, se ipsos vero non satis firmas copias habere, quibus adversus eos confligerent. Hoc sane perspicuum est argumentum incredulitatis. Nam illos, qui tot tantorumque miraculorum spectatores fuerant, omnipotentiae ejus, qui ipsis salutem largitus est, omnibus in rebus confidere par erat.

¹ Exod. xxxii, 40. ² ibid. 32.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁸ Φανείζ. cod. 1 præm. αὐτοῖς. ²⁹ Γλυπτῶ. Hebr. הכסח *idolo fuso*. ³⁰ Αὐτοῦ. Hebr. ׀תבא, *gloriam suam*. ³¹ Μόσχου. Hebr. Bovis. ³² Rec. lectio est ἐσθοντος. ³³ Τροφή. cod. 1 præm. ἡ. ³⁴ Ἄδρ. cod. 1 præm. τὴν οὕτως. ³⁵ Καί. Abst. a cod. 1, et exstat tantum in ed. Ald. et Compl. ³⁶ Φοβ. cod. Vat. præm. καί. ³⁷ Τὸν θυμ. αὐτοῦ. cod. Vat. ἀπὸ θυμοῦ ὀργῆς αὐτοῦ. ³⁸ Αὐτοῦς. Additur in cod. Alex. ³⁹ Μέ. cod. 1 χιμέ. ⁴⁰ Οὐκ. cod. Vat. præm. καί. ⁴¹ cod. 1 ἅπαντα.

ἐπλήσθη, μετὰ πλείστου πυρὸς φανείζ²⁸, σάλπιγγι χρώμενος, καὶ κατακτύπων βρονταῖς, καὶ μετὰ τοσούτου δέου τὴν νομοθεσίαν προσφέρων. Ἐν τούτῳ τετολμήκασιν τὴν ἀσέβειαν. « Καὶ προσεκύνησαν τῷ γλυπτῶ²⁹. » Ἐτέρας καὶ τοῦτο παραπληγίως κατηγορία· ὁ γὰρ βούρην διὰ τέχνης ἀνθρωπίνης τὴν εἶδος δεξάμενον, οὐδέ τι τὸ σέβας τὸ θεῖον προσήνεγκαν.

κ'. « Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτοῦ³⁰ ἐν ὁμοίωματι μόσχου³¹ ἐσθίνοντος³² χόρτον. » Σφόδρα αὐτῶν ἀρμοδίως τὴν ἀνοίαν ἐτραγῶδησεν. Ἄντι γὰρ τοῦ τοσαύτου θαυματουργήσαντος, καὶ τὴν παράδοξον ἐκείνην σωτηρίαν χαρισσαμένου, καὶ τοσαῦτα ἐνεργεῖν δυναμένου, εἰκόνα τετιμήκασιν μόσχου, ἧς τὸ ἀρχέτυπον τροφῆς ἐνδεές· τροφή καὶ τῷ μόσχῳ, οὐκ ἄρτος, ὁ τοῖς λογικοῖς προσφερόμενος, ἀλλὰ πόα καὶ χόρτος. Τοῦ δὲ μόσχου, οὐ ἄλογος ἢ φύσις, καὶ ὁ χόρτος τροφή³³, καὶ ἡ δουλεία δεδωρημένη ἀνθρώποις, ἢ εἰκὼν εὐτελεστέρα πολλῶ. Οὐ γὰρ μόνον ἄλογος, ἀλλὰ καὶ ἄψυχος, οὐκ ἐνεργεῖν, οὐ μυκᾶσθαι, οὐκ ἐσθίειν ἰσχύουσα· ἀλλὰ ὁμως ἄδραν³⁴ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων προτετιμήκασιν.

κα', κβ'. « Καὶ³⁵ ἐπελάθοντο τοῦ θεοῦ τοῦ σώζοντος αὐτούς, τοῦ ποιήσαντος μεγάλα ἐν Αἰγύπτῳ. Θαυμάσια ἐν γῆ Χάμ, φοβερά³⁶ ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς. » Οὐτε γὰρ τῆς οἰκείας ἐμνημόνευσαν σωτηρίας, οὐτε τῆς τῶν Αἰγυπτίων τιμωρίας, οὐτε τοῦ μεγάλου τῆς θαλάττης θαύματος, ἀλλὰ πάντα ἀθρόως ἀπέπτυσαν.

κγ'. « Καὶ εἶπε τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, εἰ μὴ Μωσῆς ὁ ἐκλεκτός αὐτοῦ ἔστη ἐν τῇ θραύσει ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ³⁷ τοῦ μὴ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς³⁸. » Τοῦ γὰρ θεοῦ τῶν ὄλων εἰρηκότος, « Ἐασόν με, καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ ἐκτρέψω αὐτούς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα· » εἶπεν ὁ μακάριος Μωσῆς, « Εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με³⁹ ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἔγραψας. »

κδ', κε'. « Καὶ ἐξουδένωσαν γῆν ἐπιθυμητήν, οὐκ⁴⁰ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ. Καὶ ἐγόγγυσαν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν, οὐκ εἰσῆκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου. » Ἐτέρας ἀπειθείας ἀναμνησκει· τοῦ γὰρ θεοῦ παρεγγυήσαντος τῆς ἐπηγγελμένης ἐπιδοῦναι γῆς, τῆς δειλίας τὸ πάθος δεξάμενοι, ἀντέτεινον προφανῶς, τοὺς μὲν Χαναανίους γενναίους εἶναι λέγοντες, σφᾶς δὲ αὐτοὺς δύναμιν ἀξιοχρεῶν οὐκ ἔχειν πρὸς τὴν ἐκείνων παράταξιν. Τοῦτο δὲ ἀπιστίας προφανῶς τεκμήριον· τοὺς γὰρ τοσούτων καὶ τοιούτων θυμάτων αὐτίπτας θαρρῆειν εἰς πάντα⁴¹ δίκαιον ἦν τῇ τοῦ σεσωκότος δυνάμει.

κς', κζ'. « Καὶ ἐπῆρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, ἅ
τοῦ καταβαλεῖν αὐτούς ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ τοῦ κατα-
βαλεῖν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ διασκορ-
πίσαι αὐτούς ἐν ταῖς χώραις. » Ἐβουλήθη δὲ τῇ
ἀπιστεῖν κατὰλλῆλον ἐπιθεῖναι τὴν τιμωρίαν, καὶ
πᾶσι κατὰ ταυτὶν ἐπενεγκεῖν τὸν ὕεθρον⁴³, ἀλλ'
ὁμῶς⁴⁴ τῇ συνῆθει φιλανθρωπέτῳ χρώμενος, μερικτὴν
αὐτοῖς; ἐπήγαγε κόλασιν.

κθ', κθ'. « Καὶ ἐτελέσθησαν⁴⁵ τῷ Βεελφεγῶρ· καὶ
ἐφαγον θυσίας νεκρῶν. Καὶ⁴⁶ παρώξυναν αὐτὸν ἐν
τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. » Εἰς ἀκολασίαν ἐξοκει-
λάντες πάλιν, καὶ ταῖς τῶν Μωαβιτῶν μιγνύμενοι
γυναῖξι, μετέμαθον τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν. Βεελφε-
γῶρ⁴⁷ δὲ ἐστὶν εἰδῶλον⁴⁷ παρ' ἐκείνοις τιμῶμενον⁴⁸.
καὶ Φεγῶρ μὲν ἐκαλεῖτο τοῦ εἰδῶλου ὁ τόπος, Βάαλ
δὲ τὸ εἰδῶλον. Τοῦτον δὲ φασὶ⁴⁹ Κρόνον καλεῖσθαι τῇ
Ἑλλάδι· φωνῇ⁵⁰. Θυσίας δὲ νεκρῶν καλεῖ τὰς κα-
λουμένας παρ' Ἑλλήσι χολὰς, ἃς τοῖς νεκροῖς προσ-
φέρειν εἰώθασιν· καὶ αὐτούς ἐκ τούτων καλουμένους
θεοὺς νεκροῦς οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι προσαγορεύσας.
« Καὶ⁵¹ ἐπληθύνθη⁵² ἐν αὐτοῖς ἡ πτώσις⁵³. » Πάλιν
γὰρ ἕτερον αὐτοῖς; ἐπήγαγε θάνατον.

λ', λα'. « Καὶ ἔστη Φινεές, καὶ ἐξιλάσατο, καὶ
ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιο-
σύνην, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἕως τοῦ αἰῶνος. » Τὴν
θραῦσιν ὁ Σύμμαχος πηληγὴν εἰρηκε. Διδάσκει δὲ
καὶ τοῦτο ἡ ἱστορία· τὸν γὰρ Ζαμβρὴν μιχθῆναι τῇ
Μαδιανίτιδι τινι⁵⁴ προφανῶς ἀνασχόμενον δόρατι
χρησάμενος συνανεῖλε τῇ γυναίκι. Τὸν τοῦτου⁵⁵ ζῆ-
λον ἀποδεξάμενος ὁ Θεός, αὐτὸν μὲν ἀνεκέρυξεν, τὴν
δὲ τοῖς ἄλλοις ἐπαγομένην τιμωρίαν ἐκώλυσεν⁵⁶.

λβ', λγ'. « Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐπὶ ὕδατος ἀν-
τιλογίας, καὶ ἐκακώθη Μωσῆς δι' αὐτούς. Ὅτι παρ-
επικράναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ διέστειλεν⁵⁷ ἐν
τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. » Πενθοῦντι γὰρ τὴν ἀδελφτὴν
προσελθόντες, μετὰ πολλῆς ἀταξίας τὴν χρεῖαν ἐξ-
ῆτησαν. Ὁ δὲ καὶ τῇ ἀθυμίᾳ τοῦ πένθους βαλλόμενος,
καὶ τούτων⁵⁸ ἀκρασίαν θεώμενος, θυμῷ καὶ λύπῃ
περισθελεῖς, οὐ μετὰ τῆς συνήθους ἀρμονίας τῷ
θεῷ προστάγματι διηκόνησεν· ἀλλ' ἀμφιβολίαν τινὰ
τοῖς λόγοις ἀναμίξας, τὴν πέτραν ἐπάταξε, καὶ τὸ
ὑδὼρ ἐξήγαγε. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ « Διέστειλεν ἐν

^a Num. xxv, 7 seqq. ^o Num. xx, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴³ Τὸν ὕεθρον. cod. 1 τὴν τιμωρίαν. ⁴⁴ Ἄλλ' — κόλασιν. Hæc apud Cord. l. III, p. 155, nonnullis mutatis ad vers. 28 relata sunt. ⁴⁵ Ἐτελ. Hebr. Et adjunxerunt sese. ⁴⁶ Καὶ — αὐτῶν. Des. h. l. in cod. 1. ⁴⁷ Βεελφ. — φωνῇ. Des. apud Cord. l. c. p. 155. Parum autem hæc differunt ab illis, quæ ibid. p. 154. ex Apollinari allata sunt. In cod. Aug. 1 hæc præmittuntur: Τὸ δὲ ἐτελέσθησαν, ἐκοινώνησαν, μετέσχον τῆς μαρίας. Illud autem, initiati sunt, idem est quod communionem habuerunt, participes facti sunt impuritatis. ⁴⁸ Εἰδῶλον. cod. 1 add. τοῦ Βήλ. ⁴⁹ Τιμ. cod. 1 add. ἐν τόπῳ Φεγῶρ. ⁵⁰ Φασί. In cod. 1 sequi. τινές. ⁵¹ φωνῇ. cod. 1 add. Εἰδῶλον δὲ τοῦτο τῶν Ἀμμωνιτῶν. Ἦ δὲ τὸ νε-
κρομαντείας περὶ τὰ ἕθνα τελετὰς ποιεῖν. ἢ διὰ τὸ νεκρῶν ἀνδρῶν τὰς μνῆμας ποιεῖσθαι. Νεκροὶ γὰρ εἰ
περὶ τὸν Κρόνον. Idolum autem hoc erat Ammanitarum. Sive quod necromaniam prope delubra exerce-
runt et initiationes peregerunt, sive quod mortuorum sepulcra adornaverint. Ad mortuos enim pertinebat Sa-
turnus. Verba ista ἢ διὰ τὸ νεκρομ. κ. τ. λ. ad sequentia θυσίας δὲ νεκρῶν καλεῖ κ. τ. λ. se referre videntur,
ut ex loco Apollinarii apud Cord. l. c. p. 154, colligimus. ⁵² Καὶ — πτώσις. In cod. 1 præcedunt verba
textus, quæ antea desiderabantur Καὶ παρώξυναν — αὐτῶν. ⁵³ Ἐπληθ. Hebr. ὕψη et erumpebat.
⁵⁴ Πτώσις. Hebr. פְּטָה פְּלָגָה, quod deinde vertitur θραῦσις. ⁵⁵ Τρι. Abest a cod. 1. ⁵⁶ Τοῦτου.
cod. 1 add. δέ. ⁵⁷ Ἐκώλυσεν. cod. 1 ἐκέρυξεν. ⁵⁸ Διέστειλεν. Hebr. Temere locutus est. Vid. supra
p. 215, n. 4. ⁵⁹ Τοῦτου. cod. 1 præm. τῶν.

suis; » quasi dicat, Non citra dubitationem locutus est. Ait enim: « Dixit Moses ipsis: Num ex petra hac educam vobis aquam? » Idcirco iratus universorum Deus, non per ipsum terram patribus promissam eis dedit, sed illum quidem vite finem obire iussit, per Josuam vero Nave filium promissa perfecit. Et videtur sane universorum moderator hanc ei pœnam inflixisse: sed alia moliens hoc gessit. Nam primum quidem Judæorum insaniam sciens, non permisit ut per ipsum tota promissio finem sortiretur, ne ipsum deum esse suspicarentur. Qui enim vituli imaginem deum fecerant, quem honorem non attulissent illi, qui tot miraculorum minister fuit? Propterea etiam ejus sepulcrum occultari voluit. Præterea legem ad tempus esse latam **1362** ostendere voluit ex iis quæ legislatori acciderunt. Si enim ipse legislator promissa terra perfrui non potuit, hinc facile cognosci potest, neque ipsos hac cura diutius perfruituros esse. Sic cum ea quæ in solitudine acciderunt enarrasset, transgressionem ab iis in promissionis terra patratam redarguit.

Vers. 34-36. « Non disperdiderunt gentes, de quibus dixit illis Dominus. Et commisti sunt inter gentes, et didicerunt opera eorum. Et serviverunt sculptilibus eorum, et facti sunt illis scandalo. » Commistionem enim prohibuit, ad vitandam communionem impietatis, finem cum principio de medio tollens, et cum radice fructum delens, et minori malo pejus reprimens. Sed tamen isti, in hoc etiam divinam legem transgressi, neque impias trucidarunt gentes, neque communicationem cum ipsis fugerunt: sed pravam illorum vitam æmulati sunt.

Vers. 37-39. « Et immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis. Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, et filiarum suarum, quas sacrificaverunt sculptilibus Chanaan. Et polluta est terra sanguinibus. Et contaminata est operibus eorum. » Colophonem impietatis ultimum reliquerunt. Quid enim ad impietatis cumulum sibi reliqui fecerunt, qui sanguinibus filiorum et filiarum terram inquinaverunt, et dæmonibus, qui sanguinem vorant, horum sacrificia obtulerunt? Nam Deo ne legitima **1363** quidem offerebant, idolis vero natorum etiam cædes. « Et fornicati sunt studiis suis. » Fornicationem hoc in loco non modo intemperantiam, verum etiam idolorum cultum vocat. Quoniam enim Deo copulati, illorum cultum adamarunt, dæmonum honorem merito fornicationem appellavit.

P Num. xx, 40.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

» O. cod. 1 præm. αὐτός. ⁶⁰ Πάδιον. cod. 1 add. ἦν. ⁶¹ cod. 1 διελέγγει. ⁶² Τὴν γὰρ κ. τ. λ. Paucæ præmittuntur apud Cord. l. c. p. 156. ⁶³ Ἀλλὰ — ἐζήλωσαν. Alia habet Cord. l. c. ⁶⁴ Καὶ ἐμίανθη. Hebr. Et polluerunt sese. ⁶⁵ Τὸν — κατέλιπον. Des. apud Cord. l. c. p. 157. ⁶⁶ Ποιῶν — σφαγῆς. Hæc apud Cord. l. c. ad vers. 35 apposita sunt.

τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ, » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἀναμφιβόλως λόγοις ἐχρήσατο. Εἶπε γὰρ: « Φησὶ Μωσῆς πρὸς αὐτοῦς, Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξω ὑμῖν ὕδωρ; » Τοῦτου χάριν ἀγανακτήσας ὁ τῶν ὄλων θεός, οὐδ' αὐτῷ τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένην ἀπέδωκε γῆν· ἀλλὰ τὸν μὲν ἐκέλευσε δέξασθαι τοῦ βίου τὸ τέλος· δι' Ἰησοῦ δὲ τοῦ Ναυῆ πεπλήρωκε τὴν ὑπόσχασιν. Καὶ δοκεῖ μὲν ταύτην αὐτῷ τιμωρίαν ἐπιτεθεικέναι: τῶν ὄλων ὁ πρῦτανος· ἕτερα δὲ οἰκονομῶν ἐπραγματεύσατο τοῦτο. Πρῶτον μὲν γὰρ, τῶν Ἰουδαίων ἐπιστάμενος ἄνοιαν, οὐκ εἴασε δι' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ὑπόσχασιν πέρας λαθεῖν, ἵνα μὴ αὐτὸν θεὸν ὑπολάβωσιν. Οἱ γὰρ εἰκόνα μόσχου θεοποιήσαντες, ποῖον οὐκ ἂν προσήνεγκαν σέβας τῷ τοσοῦτων θαυμάτων ὑπουργῷ γενομένῳ; Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὴν τάφον αὐτοῦ λαθεῖν πεποιήκεν ὁ θεός· πρὸς δὲ τοῦτο, καὶ τῆς νομοθεσίας ἠβουλήθη δεῖξαι τὸ πρόσκαιρον ἀπὸ τῶν αὐτῷ τῷ νομοθέτῃ συμβάντων. Εἰ γὰρ ὁ νομοθέτης τῆς ἐπηγγελμένης οὐκ ἀπήλαυσε γῆν, συνιδεῖν ἐντεῦθεν ῥάδιον ὅτι, ὡς οὐδὲ αὐτοὶ ταύτης ἀπολαύσωσιν ἐπὶ πλείστον τῆς προμηθείας. Οὕτω τὰ κατὰ τὴν ἔρημον διηγησάμενος, τὴν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας γεγεννημένην αὐτῶν ἐλέγχει ⁶¹ παρανομίαν.

λδ'-λς'. « Οὐκ ἐξωλόθρευσαν τὰ ἔθνη, ἃ εἶπε Κύριος αὐτοῖς. Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν. Καὶ ἐδοῦλευσαν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς σκάνδαλον. » Τὴν γὰρ ⁶² ἐπιμίξιν διὰ τὴν τῆς ἀσεβείας ἐκώλυσε κοινωνίαν, τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος συναναιρῶν, καὶ σὺν τῇ βίβλῃ τὸν καρπὸν ἀφανίζων, καὶ τῷ ἐλάττονι κακῷ τὸ χεῖρον προαναπέλλων. Ἀλλ' ὅμως οὗτοι καὶ ἐν τούτῳ τὸν θεὸν παραβαίνοντες νόμον, οὔτε τὰ δυσσεβῆ ἐξωλόθρευσαν ἔθνη, οὔτε τὴν πρὸς αὐτὰ ἔργον κοινωνίαν, ἀλλὰ ⁶³ τὴν πονηρίαν αὐτῶν πολιτεῖαν ἐζήλωσαν.

λζ'-λθ'. « Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις. Καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν· καὶ ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἷμασι. Καὶ ἐμίανθη ⁶⁴ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν. » Τὴν ⁶⁵ κολοφῶνα τῆς ἀσεβείας τελευταίον κατέλιπον· ποῖαν ⁶⁶ γὰρ δυσσεβείας ὑπερβολὴν καταλείπει τὸ αἷμασιν υἱῶν καὶ θυγατέρων μολῦναι τὴν γῆν, καὶ τοῖς αἰμοβόροις δαίμοσι τὰς τούτων θυσίας προσενεγκεῖν; Τῷ Θεῷ μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ νενομισμένα προσέφερον· τοῖς δὲ εἰδώλοις καὶ τὰς τῶν παίδων σφαγῆς. « Καὶ ἐπόρνευσαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. » Πορνείαν ἐνταῦθα οὐ τὴν ἀκολασίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν καλεῖ. Ἐπεὶ δὲ γὰρ τῷ Θεῷ συνημμένοι τὴν ἐκεῖνων θεραπείαν ἠγάπησαν, τὴν δεῖσιδαίμονιαν εἰκότως πορνείαν ἐκάλετον.

μ-β'. « Καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐβδελύξατο τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ⁶⁷, καὶ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ μισοῦντες αὐτοῦ. Καὶ ἔθλιψαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν. » Ταῦτα καὶ ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορία διδάσκει, καὶ μέντοι καὶ ἡ τῶν Βασιλείων συγγραφὴ. Ποτὲ μὲν γὰρ Μωαβίταις, ποτὲ δὲ Ἀμμωνίταις, ἄλλοτε δὲ Ἀμαλακίταις, καὶ Μαδιθαίοις, καὶ Ἀλλοφύλοις παρέδωκε, τῇ παιδείᾳ τὴν ὠφέλειαν καρπούμενος ⁶⁸.

μγ'. « Πλεονάκις ἐβόρυστο αὐτοὺς· αὐτοὶ δὲ παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν, καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν. » Ἐπάγων γὰρ τὴν παιδείαν πάλιν μετείδου φιλανθρωπίας· οἱ δὲ αὐτὸν τοῖς ἐναντίοις ἠμείβοντο.

μδ'. « Καὶ εἶδε Κύριος ⁶⁹ ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς, ἐν τῷ αὐτὸν εἰσακοῦσαι τῆς δεήσεως αὐτῶν ⁷⁰. » Ταῦτα καὶ αἱ ἱστορίαι διδάσκουσι· καὶ οἱ ἐδεήθησαν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ⁷¹ τῆς ἀνάγκης ὠθούμενοι· καὶ οἱ δεηθέντες ἠκούσθησαν.

με'. « Καὶ ἐμνήσθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ, καὶ μετεμέληθη κατὰ τὸ πλήθος τοῦ ἔλεου ⁷² αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας τὸν ἔλεον ἐχορήγησε· μεταμελείαν δὲ καλεῖ τῆς παιδείας τὴν παύλαν. Ὁ γὰρ Θεὸς τῆς μεταμελείας οὐκ ἔχει τὸ πάθος, οὐδὲ νῦν μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκείνοις ἀρέσκειται· ἀλλὰ σοφῶς ἅπαντα προτανεύων, καὶ παιδείας ἐπάγει, καὶ φιλανθρωπίαν ὀρέγει.

μς'. « Καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς εἰς οἰκτιρμοὺς, ἐναντίον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτοὺς. » Οὕτω τὸν Κύριον κατέθελε, καὶ εἰς ἔλεον ἔκαμψε, καὶ δοῦναι τοῖς δορυαλώτοις τὴν ἐλευθερίαν πεποίηκε.

μζ'. « Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐπισυνάγαγε ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐθνῶν· τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι σου τῷ ἁγίῳ, τοῦ ἐγκαυχᾶσθαι ἐν τῇ αἰνέσει σου. » Καὶ ταῦτα δηλοῖ, ὡς ὁ προφητικὸς αὐτοὺς διδάσκει λόγος, πῶς δεῖ τὸν Θεὸν ἠεώσασθαι, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ κηδεμονίας τυχεῖν. Καὶ ὁ θεσπέσιος δὲ Ἀπόστολος τὴν ἐσομένην Ἰουδαίους σωτηρίαν διὰ Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου προηγόρευσεν· « Ἦξει ἐκ Σιών ⁷³, φησὶν, ὁ βύβμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ· καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀπέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Οὐ μὲν τὴν οἰκοδομίαν τῆς Ἱερουσαλήμ προσμεῖναι δεῖ, κατὰ τοὺς μύθους τῶν ἀνοήτων, καὶ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν, καὶ τὰς ἀλόγους θυσίας, καὶ περιτομὴν, καὶ σάββατον, καὶ σκιωθὴ περιρῥαντήρια μετὰ τὸ πανάγιον βάπτισμα· ταῦτα γὰρ γρατῶν μεθούτων παραληρήματα ⁷⁴· ἀλλὰ κλήσιν καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ πίστιν εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν, καὶ τῆς καινῆς διαθήκης τὴν πολιτείαν.

¶ Rom. xi, 26, 27; coll. Isa. lix, 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁷ Ἐχθρῶν. Hebr. *gentium*. ⁶⁸ Καρπ. cod. ἰ πραγματευόμενος. ⁶⁹ Κύριος. Abest a textu Hebr. ⁷⁰ Τῆς δεήσεως αὐτῶν. Hebr. *Clamorem eorum*. ⁷¹ cod. ἰ ὑπό. ⁷² cod. ἰ ἔλεος. ⁷³ Ἐκ Σιών. Abest a cod. 1. ⁷⁴ Παραλ. cod. ἰ τὰ ληρώματα. Post ἀλλὰ ibid. sequitur καί.

VERS. 40-42. « Et iratus est furore Dominus in populum suum, et abominatus est hæreditatem suam. » Et tradidit eos in manus hostium, et dominati sunt iis, qui oderunt eos. Et tribulaverunt eos inimici eorum, et humiliati sunt sub manibus eorum. » Hæc et Judicum historia docet, atque etiam Regnorum libri. Nam modo quidem Moabitibus, modo vero Ammanitis, alias autem Amalecitis, et Madianæis, et Allophylis eos tradidit, ut per castigationem commodis ipsorum consuleret.

VERS. 43. « Sæpe liberavit eos, ipsi autem exacerbaverunt eum consilio suo, et humiliati sunt in iniquitatibus suis. » Indigens enim pœnam, rursus benignitatem largitus est; ipsi autem contraria rependebant.

B
VERS. 44. « Et vidit Dominus cum tribularentur, cum audiret orationem eorum. » Hæc etiam historiæ docent, et ipsos Deum obsecrasse a necessitate impulsos, et cum preces fudissent, exauditos fuisse.

VERS. 45. « Et memor fuit fœderis sui, et pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ. » Nam propter promissiones patribus factas misericordiam exhibuit. Pœnitentiam 1364 vero nuncupat pœnæ cessationem. Siquidem pœnitentiæ affectus in Deum non cadit, neque modo his, modo illis delectatur: sed omnia sapienter moderans, et supplicia infligit, et benignitatem exhibet.

C
VERS. 46. « Et effecit, ut misericordiam consequerentur coram omnibus qui ceperant eos. » Sic Cyrum demulsit, et ad misericordiam inflexit, et ut captivis libertatem daret, effecit.

VERS. 47. « Salvos nos fac, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus: ut conflteamur nomini tuo sancto, et gloriemur in laude tua. » Et hæc ostendunt, prophetam ipsos docere, quomodo oporteat Deum placare, et providam ejus curam consequi. Et divinus Apostolus futuram Judæorum salutem per Eliam Thesbitam asserit. « Veniet, inquit, ex Sione qui eripiat, et avertat impietatem a Jacobo: et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum ¶. » Non igitur ædificationem Hierosolymæ expectare oportet, secundum fabulas stultorum, et cultum secundum legem, et sacrificia rationis expertia, et circumcisionem, et sabbatum, et umbratiles aspersiones post sanctum baptismum (hæc enim omnia ebriarum anicularum sunt deliramenta), sed vocationem, et veritatis cognitionem, et fidem in Dominum Christum, et novi testamenti constitutionem.

VERS. 48. « Benedictus Dominus Deus Israelis a saeculo, et usque in saeculum, et dicet omnis populus : Fiat, fiat. » Laudabilis enim **1365** est in omnibus universorum Dominus, qui Israelis Deus vocatur, qui ob hominum salutem tanta subit. Decet autem omnem populum laudantium voci Amen subjungere : quandoquidem *Fiat, fiat*, Hebraeus *Amen et Amen* vocat. Unde etiam consuetudo in Ecclesiis permansit, ut doxologiae sacerdotis populus per verbum *Amen* assentiat, eamque quae hinc proficiscitur communionem offerat, ac vicissim benedictionem recipiat.

INTERP. PSALMI CVI.

« Alleluia. » Sarpis ostendimus umbram novi testamenti esse vetus : nec minus ex hoc psalmo facile id disci potest. Judaeorum quippe libertatem psalmus praecinit, et omnium hominum salutem praedicat. Pulchre vero cohaeret cum praecedentibus. Centesimus enim quartus promissiones a Deo patriarchis factas continet, et dona illorum posteris praebita. Qui proximus est, praeter beneficia, Judaeorum ingratum animum docuit, praenasque istis propterea irrogatas. Hic autem servitutis libertatem per inexplicabilem Dei benignitatem ipsis concessam vaticinatur. Et quoniam in illis res nostrae adumbrate sunt, cernimus autem hoc in psalmo nostrae salutis vaticinationes : magna ex parte nobis potius, quam illis, vaticinatio convenit.

τετρα, ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῆς ἡμετέρας ἀρμόττει τῆς προφητείας τὸ πλεῖστον.

VERS. 1. « Confitemini Domino quoniam bonus, **1366** quoniam in saeculum misericordia ejus. » Rursus sermo propheticus nos ut Deum beneficii auctorem laudemus hortatur : causam vero hujusmodi laudis benignitatem esse dicit.

* **VERS. 2.** « Dicant qui redempti sunt a Domino, quos redemit e manu inimici. » Et Judaeos a Babyloniorum servitute liberatos hymnos canere oportebat : et nos hoc semper facere decet, qui a diaboli tyrannide liberati sumus.

VERS. 3. « Et de regionibus congregavit eos, a solis ortu et occasu, ab aquilone et mari. » Hoc in Judaeis quidem ad hunc modum factum non didicimus. Etenim per totum terrarum orbem dissipati vitam ducunt. Ecclesiam vero gentium in omnibus orbis partibus, et orientalibus et occidentibus, australibus et aquilonaribus, vocavit et conflavit : et hujusmodi conventus ubique terrarum et maris conspicui possunt. In Judaeis tamen obscure hoc factum fuit, cum nonnulli e Babylone reversi essent, pauci vero quidam per id temporis ex Aegypto, et finitimis gentibus, collecti fuissent.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁷⁵ *Γένοιτο*. In textu Hebr. non repetitur *יָצַח*. ⁷⁶ *cod. 1* πραγματευόμενος. ⁷⁷ *Kal*. Abest a *cod. 1*. ⁷⁸ *Τὸν λαόν*. Des. in *cod. 1*. ⁷⁹ *cod. 1* προθεσπίζει. ⁸⁰ *Kal*. Abest a *cod. 1*. ⁸¹ *cod. 1* ἐχθρῶν. ⁸² *cod. 1* οὐκ. ⁸³ *Ὁὐ*. Abest a *cod. 1*. ⁸⁴ *Διάγουσι*. *cod. 1* τυγχάνουσι, quod tamen alia manu scriptum esse videtur. ⁸⁵ *Τμήμασιν*. *cod. 1* add. θεωρουμένην, quod etiam aliam manu prodit. ⁸⁶ *Τινῶν*. *cod. 1* add. τῶν. ⁸⁷ *cod. 1* ἐλθόντων, ascripta tamen altera lectione.

μη. « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός. Γένοιτο, γένοιτο ⁷⁵. » Ὑμνητὴς γὰρ ἐπὶ πᾶσι τῶν ὄλων ὁ Κύριος, ὁ τοῦ Ἰσραὴλ χρηματίσας Θεός, ὁ τοσαῦτα τῆς τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πραγματευόμενος ⁷⁶ σωτηρίας. Προσῆκει δὲ τὸν λαὸν ἅπαντα τὸ Ἄμην τῇ τῶν ὑμνουμένων ἐπιφέρειν φωνῇ. Τὸ γὰρ *Γένοιτο, γένοιτο, Ἄμην καὶ ἄμην*, ὁ Ἑβραῖος καλεῖ. Ὅθεν καὶ τὸ ἔθος ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις μεμένη κατὰ τῆ δοξολογία τοῦ ἱερέως διὰ τοῦ Ἄμην συντίθεσθαι τὸν λαὸν ⁷⁸, καὶ τὴν ἐντεῦθεν κοινωνίαν προσφέρειν, καὶ τὴν εὐλογίαν λαμβάνειν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀλληλουῖα. Πολλάκις ἀπεδείξαμεν, ὅτι σικὰ τῆς καινῆς ἢ παλαιᾶ διαθήκη· οὐδὲν δὲ ἦττον καὶ ἐκ τοῦδε τοῦ ψαλμοῦ βῆδιον τοῦτο καταμαθεῖν. Τὴν τε γὰρ Ἰουδαίων ἐλευθερίαν θεσπίζει ⁷⁹, καὶ τὴν πάντων ἀνθρώπων σωτηρίαν προαγορεύει. Ἔχει δὲ πολλὴν πρὸς τοὺς προτεταγμένους ἀκολουθίαν. Ὁ μὲν γὰρ τέταρτος καὶ ἑκατοστὸς διήγησιν ἔχει τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πατριάρχας γεγενημένων ἐπαγγελιῶν, καὶ τῶν τοῖς ἐκείνων ἐχθόνους παρασχεθεῖσων δωρεῶν. Ὁ δὲ μετὰ ἐκείνων, πρὸς ταῖς εὐεργεσίας, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀχαριστίαν ἐδίδαξε, καὶ τὰς δι' ἐκείνην ἐπενεχθείσας τιμωρίας αὐτοῖς. Οὗτος δὲ προαγορεύει τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγὴν διὰ τὴν ἀρῆτον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν γεγενημένην. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ⁸⁰ ἐν ἐκείνοις ἐσκιόγραφετὰ τὰ ἡμετέρας σωτηρίας τὰ θεσπίσματα· μᾶλλον ἡμῖν ἢ ἐκείνοις

α. « Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι χρηστὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Πάλιν ὑμνεῖν ὁ προφητικὸς παρακελεύεται λόγος τὸν εὐεργετὴν Θεόν· αἰτίαν δὲ τῆς ὑμνωδίας τὴν φιλανθρωπίαν εἶναι φησιν.

β. « Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, οὓς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ ⁸¹. » Καὶ Ἰουδαίους ὑμνεῖν ἔδει τῆς Βαβυλωνίων ἐλευθερωθέντας δουλείας· καὶ ἡμᾶς αἰεὶ προσῆκει τοῦτο ποιεῖν, τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλαγέντας.

γ. « Καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτούς· ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ, καὶ θαλάσσης. » Τοῦτο ἐπὶ μὲν Ἰουδαίων οὕτω ⁸² γεγενημένον οὐ ⁸³ μεμαθήκαμεν. Κατὰ πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἐσχεδασμένοι διάγουσι ⁸⁴. Τὴν δὲ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν ἐν ἅπασι τῆς οἰκουμένης τοῖς τμήμασιν ⁸⁵, ἕφοις τε καὶ ἑσπερίοις, νοτίοις τε καὶ ἀρκτέροις, ἐκάλεσε καὶ συνήβροσε· καὶ τοὺς τοιοῦτους συλλόγους πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης ἐστὶν ἰδεῖν. Ἐπιμέντοι Ἰουδαίων ἀμυδρῶς τοῦτο γεγένηται· τινῶν ⁸⁶ μὲν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντων ⁸⁷, ὀλίγων δὲ τινῶν κατ' ἐκείνου τοῦ καιροῦ συλλεγέντων ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τῶν πλησιοχώρων ἔθνων.

δ'. « Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνύδρῳ⁸⁸. » Α καὶ Βαβυλῶν ἐρημος καὶ ἀνυδρος· Ἐρημος γὰρ ὑπῆρχε τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς πνευματικῆς ἀρθείας, δουλεύον ἐκαίρη, ἐστέρητο τῶν Ἰουδαίων τὸ πλῆθος· καὶ οἱ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότες ὡσαύτως ἐν ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ διήγον, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ὄντες, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. « Ὅδῶν πόλεως κατοικητηρίου οὐχ εὔρον. » Οὐτε γὰρ Ἰουδαῖοι διαφυγεῖν τοὺς ἀνδραποδίσαντας ἰσχυοῦν, καὶ τὴν οἰκίαν πατρίδα καταλαβεῖν· οὔτε οἱ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότες, πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως τὴν ἐπὶ τὴν θείαν πόλιν ἀγούσαν εὔρον ὁδόν. Πόλιν⁸⁹ ἐνταῦθα νοητέον τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν.

ε'. « Πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλιπεν. » Θελας διδασκαλίας λιμὸς καὶ τοῦ^B τοῦ κακείνου ἐπέζεν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐν Βαβυλῶνι δουλεύοντες, καὶ ἱερέων ἐστέρητο, καὶ τὴν κατὰ νόμον λατρείαν πληροῦν οὐκ ἠδύνατο. Τὰ δὲ ἔθνη πάλιν οὔτε νόμον θεῖον ἐδέδεκτο, οὔτε πνευματικῆς διδασκαλίας ἀπήλασε, δι' ὧν αἱ ψυχὰι πεφύκασαι τρέφεσθαι. Τοῦτον μὲν τοὶ τὸν λιμὸν Ἰουδαίους ἠπειλήσαν ὁ Θεός· « Ἐπάξω γὰρ, ἔφη, λιμὸν⁹⁰ ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. »

ς'. « Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐῤῥύσατο αὐτούς. » Τῶν⁹⁰ μὲν Ἰουδαίων οἱ εὐσεβέστεροι τῷ Θεῷ τὴν ἱκετείαν⁹¹ προσήνεγκαν· καὶ τοῦτο ἡμᾶς^C καὶ⁹² ἡ τοῦ Δανιὴλ προφητεία διδάσκει. Καὶ αὐτοὺς γὰρ, καὶ Ἀνανίας, καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ, ὑπὲρ πάντων ποτινῶμενοι, τὸν θεὸν ἐζήτησαν ἔλεον. Τὰ δὲ ἔθνη ἔστενε μὲν ταῖς παντοδαπαῖς προσπαλαίοντα συμφοραῖς, καὶ οἰμωγαῖς, καὶ θρήνοις ἀπαραμυθῆτοις ἐκέχρητο, τῆς ἀναστάσεως οὐκ ἔχοντα τὴν ἐλπίδα, οὐ μὲν⁹³ τὴν λύσιν τῶν κατεχόντων δεινῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐζήτησαν⁹⁴. Εἶδε δὲ ὁμοῦς στένωντας ὁ φιλόθρωπος, καὶ τὸν ἔλεον ὤρεξεν⁹⁵.

ζ'. « Καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθείαν, τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. » Ἰουδαίους μὲν γὰρ διὰ Κύρου τοῦ Πέρσου τὴν ἐπάνοδον ἐδώρησατο· τὰ δὲ ἔθνη διὰ τῶν ἁγίων ἐποδήγησεν ἀποστόλων, καὶ τὴν ἀνω πόλιν ὑπέδειξε, τὴν ἐν ὄρεσιν ἁγίοις⁹⁶ τοὺς θεμελίους ἔχουσαν, ἧς τεχνίτης καὶ^D δημιουργὸς ὁ Θεός.

η'. « Ἐξομολογήσασθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεῃ αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Καὶ τὰ τεράστια αὐτοῦ τὰ εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Τὸν μὲν

† I Thess. iv, 12. * Amos viii, 11. † Dan. ii.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Ἐν ἀνύδρῳ. Hebr. *In solitudine viæ s. in qua non est via.* Sed ol Ὁ vocem תַּיִת ad sequentia retulerunt. ⁸⁹ Πόλιν. cod. 1 add. δέ. ⁹⁰ Λιμὸν. Abest a cod. 1. ⁹¹ Τῶν — ἐζήτησαν ἔλεον. Des. apud Cord. l. III. p. 181. ⁹² cod. 1 ἱκετηρίαν. ⁹³ Καὶ. Abest a cod. 1. ⁹⁴ cod. 1 μὴν. ⁹⁵ cod. 1 ἐζήτησαν. ⁹⁶ Ἐλεον ὤρεξεν. His quædam subjiciuntur apud Cord. l. c. ⁹⁷ Ἐν ὄρεσιν ἁγίοις. Des. in cod. 1.

PATROL. GR. LXXX.

55

actionis non misericordia Deo offert, nec etiam mirabilia, sed ii qui tot bona perceperunt. Nam admirabilis quidem, et admiratione digna Judæorum libertas fuit : sed longe admirabilior, et omni admiratione dignior, orbis salus, et mutatio in melius, errorisque cessatio, et veritatis cognitio. Horum autem omnium divina misericordia conciliatrix fuit. « Non enim propter justitias nostras, quas fecimus, ut ait divinus Apostolus, sed secundum multam suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde. »

Vers. 9, 10. « Quoniam satiavit animam inanem, et animam esurientem implevit bonis. Sedentes in tenebris et umbra mortis, vinctos mendicitate et ferro. » Et Judæos servituti et ærummæ addictos, et fame confectos, a malis **1369** quibus detinebantur liberavit, et totam hominum naturam divinis doctrinis aluit, et ab ignorantie caligine liberatam, lumine divinæ cognitionis illustravit, et incumbentem mortis umbram discussit, cum resurrectionis spem dedisset, et fortissima peccati vincula dirupit. « Unusquisque enim, inquit, suorum peccatorum catenis stringitur. » Et : « Væ illis qui sua peccata veluti longo funiculo trahunt, et tanquam loro jugi juvenæ iniquitates suas. »

Vers. 11, 12. « Quia exacerbaverunt eloquia Dei, et consilium Altissimi irritaverunt. Et humiliatum est laboribus cor eorum ; infirmati sunt, nec fuit qui adjuvaret. » Harum autem omnium calamitatum Judæis, atque etiam omnibus hominibus, peccatum causa fuit. Nam et illi pœnas pendentes, Babyloniorum servituti traditi fuerunt : et omnes homines, post præcepti transgressionem, laborum miseris obnoxii fuerunt. Post hæc enim audivit Adam : « Maledicta terra in operibus tuis, spinas et tribulos germinabit tibi. In doloribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ : in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris ad terram, de qua sumptus es, quoniam terra es, et in terram reverteris. » Talibus calamitatibus cincti, solutionem nullam imminentium malorum invenerunt : sed ille, qui hisce malis hos addixit, ipse etiam liberationem ab his largitus est. Sic enim ait :

Vers. 13, 14. « Et **1370** clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et ex angustiis eorum liberavit eos. Et eduxit eos e tenebris et umbra mortis, et vincula eorum dirupit. » Miseratus enim e hos et illos, hos quidem ex impendentibus eri-

« Tit. III, 5, 6. † Prov. V, 22. ‡ Isa. V, 18. † Gen. III, 17-19.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ cod. 1 μὴν. ⁹⁸ cod. 1 θαυμαστοτέρα. ⁹⁹ ἄς ἐποίησεν. Des. in cod. 1. ¹ Φησίν. cod. 1 præm. ἦ. ² Κενήν. Hebr. sitientem. ³ Ψυχὴν. Abest a cod. Vat. ⁴ Καὶ Ἰουδ. x. τ. λ. Alia exstant apud. Gord. l. c. p. 183. ⁵ cod. 1 ἀμαρτιῶν. ⁶ Καὶ ἐταπ. Hebr. Humiliavit itaque. ⁷ cod. 1 αἰτία. ⁸ Σοι. cod. 1 add. ἡ γῆ. ⁹ Τοσαύταις. cod. 1 add. δέ. ¹⁰ Φησὶ γὰρ. Des. in cod. 1.

τοι χαριστήριον ὕμνον οὐχ ὁ ἔλεος τῷ Θεῷ προτρέρει, οὔτε μὲν⁹⁷ τὰ θαυμάσια, ἀλλ' οἱ τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες. Θαυμαστὴ μὲν γὰρ καὶ ἀξιόγαστος καὶ Ἰουδαίων ἐλευθερία· θαυμασιωτέρα⁹⁸ δὲ καὶ ἀξιογαστοτέρα τῆς οἰκουμένης ἢ σωτηρία, καὶ ἢ ἐπὶ τὸ κρείττον μεταβολή, καὶ τῆς πλάνης ἢ παῦλα, καὶ τῆς ἀληθείας ἢ γνώσις. Τούτων δὲ πάντων ὁ θεὸς πρόξενος ἔλεος. « Οὐ γὰρ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, ἄς ἐποίησαμεν⁹⁹, φησὶν¹ ὁ θεὸς Ἄπόστολος, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὐ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως. »

θ', ι'. « Ὅτι ἐχόρτασε ψυχὴν κενὴν², καὶ ψυχὴν³ πεινῶσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν. Καθημένους ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. » Καὶ Ἰουδαίους⁴ δουλείᾳ καὶ κακουχίᾳ συνεζευγμένους, καὶ λιμῷ τηχομένους, τῶν κατεχόντων δεινῶν ἡλευθέρωσε· καὶ ἄπαντα ἀνθρώπων τὴν φύσιν ταῖς θεαῖς διδασκαλαῖς διέθρεψε, καὶ τοῦ ζόφου τῆς ἀγνοίας ἐλευθέρωσε, τῷ φωτὶ τῆς θεογνωσίας κατηύγασε, καὶ τὴν ἐπικειμένην τοῦ θανάτου σκιάν ἀπεσκέδασε, τῆς ἀναστάσεως δεδωκώς τὴν ἐλπίδα καὶ διέβρηξε τὰ ἰσχυρὰ τῆς ἀμαρτίας θεομά. « Σεيراῖς γὰρ, φησὶ, τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων⁵ ἕκαστος σφίγγεται. » Καὶ· « Ὅσαι οἱ ἐπισπῶμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἰμάντι δαμάλωσε τὰς ἀνομίας αὐτῶν. »

ια', ιβ'. « Ὅτι παρτίκραναν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ἰψίστου παρώξυναν. Καὶ ἐταπεινώθη⁶ ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν· ἠσθένησαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. » Τούτων δὲ πάντων αἴτιον⁷ τῶν ἀλγεινῶν, καὶ Ἰουδαίους, καὶ μέντοι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἡ ἀμαρτία· κάκεινοι γὰρ δίκας τίνοντες ἐξεδόθησαν τῇ Βαβυλωνίων δουλείᾳ· καὶ πάντες ἄνθρωποι, μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς, ὕπεδλήθησαν τῇ τῶν πόνων ταιαπιωρίᾳ. Μετὰ ταῦτα γὰρ ἤκουσεν Ἀδάμ, « Ἐπικατάρματος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι⁸, ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πάσας τὴς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης, ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Τοσαύταις⁹ περιστοιχιζόμενοι συμφοραῖς λύσιν οὐδεμίαν εὑροντο τῶν ἐπικειμένων κακῶν, ἀλλ' ὁ ταῦταις αὐτοὺς συγκληρώσας, αὐτὸς καὶ τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν ἐδωρησατο. Φησὶ γὰρ¹⁰.

ιγ', ιδ'. « Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτοὺς. Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ σκότους, καὶ σκιᾷ θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέβρηξεν. » Οὐκ εἰσὶν γὰρ καὶ τούτους κάκεινους, τοὺς μὲν τῶν

ἐπικειμένων ἀπήλλαξε συμφορῶν, τοὺς δὲ τοῦ τῆς Α

puit calamitatibus, hos vero ab ignorantiae tenebris liberavit, servitutisque vincula dirupit.

ιε', ις'. « Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασεν ¹¹. » Πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς, τὸ ἀφυκτον ἐκάλεσε τῶν κακῶν· καθάπερ γὰρ τὸν εἰσω τοιούτων καθειργμένον θυρῶν τε καὶ μογλῶν, διαφεύγειν ¹² τῶν ἀδυνάτων· οὕτως ἀμφίχωνον ἦν καὶ Ἰουδαίους τὴν Βαβυλωνίων διαδρᾶναι δουλείαν, καὶ πάντας ἀνθρώπους τοῦ θανάτου τὴν δυναστείαν. Μόνος δὲ ὁ θεός· ἔλεος· ἤρκεσε κάκεινων καὶ τούτου διαλύσαι τὸ κράτος, καὶ τῶν ἀνιερῶν τὴν λύσιν χαρίσασθαι.

ιζ'. « Ἀντελάβετο αὐτῶν ¹³ ἐξ ὁδοῦ ἀνομίας αὐτῶν· διὰ γὰρ τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν. » Οὕτως Ἰουδαῖοι, οὕτε πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἀδίκως τοῖς ἀνιερῶν περιέπεσαν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι κάκεινοι δίκας ὧν ἐπλημμέλησαν τίνουσιν. Ἄλλ' ὅμως, καὶ τούτους κάκεινους τοσοῦτοις ἐγκαλινδομένους κακοῖς σωτηρίας ἤξιωσέν.

η'. « Πᾶν βρῶμα ἐδεδούξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν· καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. » Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ, τῷ πλήθει συνεχόμενοι τῶν κακῶν, καὶ αὐτὴν ἀπεστρέφοντο τὴν τροφήν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ, ὡς ἐξ ἐκείνων εἰρηκεν ὁ προφήτης· « Ὅτι ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου. » Τὰ δὲ ἔθνη οὐδὲ ¹⁴ ταῖς τῶν οικειῶν φιλοσόφων διδασκαλίαις προσέειν ἐδούλετο. Οὐ δὲ χάριν, οἱ μὲν Σωκράτους κατεψήφισαντο θάνατον· οἱ δὲ τὸν Ἀνάξερχον ξένη παρέδωσαν τιμωρίᾳ ¹⁵. οἱ δὲ ¹⁶ ἄλλοι τοῦ Πυθαγόρου διαδόχους πικρῶς αἰκισάμενοι, πρόωρον αὐτοῖς ἐπήγαγον θάνατον. Ἄλλ' ὅμως ¹⁷ καὶ τούτοις ὁ τῶν ὄλων θεὸς παρεσκεύασε μεταδοθῆναι τῆς ἀθανάτου τροφῆς, καὶ μετὰ πάσης ταύτης προσδραμεῖν προθυμίας ἀνέπεισε, καὶ τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν ἤλευθέρωσε.

θ'. « Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. » Εἶτα διδάσκει τῆς σωτηρίας τὸν τρόπον.

κ'. « Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς, καὶ ἐβρύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. » Ὅ γὰρ θεὸς λόγος ἐνανθρωπήσας, καὶ ἀποσταλεῖς, ὡς ἀνθρώπος (ὡς γὰρ θεός, ἀπερίγραφος, καὶ πανταχοῦ παρῆσται, καὶ περιέχει τὰ σύμπαντα), τὰ παντοδαπὰ τῶν ψυχῶν ἴασατο τραύματα, καὶ τοὺς διαφθαρέντας ἀνέβρωσε λογισμούς. Οὕτω ¹⁸ τὴν ἀμαρτωλῶν ἐκείνην ἴασατο γυναῖκα, καὶ θαρβείν παρεγγύησεν· οὕτω τὸν παρειμένον ἐστήριξεν εἰρηκῶς,

VERS. 15, 16. « Conſteantur in honorem Domini misericordiam ejus, et mirabilia ejus inter filios hominum. Quia contrivit portas aeneas, et vectes ferreos confregit. » Portas aeneas et vectes ferreos, malorum vim inevitabilem nuncupavit. Sicut enim non potest fieri, ut is, qui intra tales januas et vectes detentus est, eſugiat : sic fieri minime poterat, ut Judæi Babyloniorum evaderent servitutem, vel omnes homines mortis imperium. Sola autem divina misericordia et illorum et hujus potentiam evertere potuit, solutionemque a rebus tristicibus præstare.

B * VERS. 17. « Suscepit eos de via iniquitatis eorum : propter injustitias enim suas humiliati sunt. » Nec Judæi, nec tota hominum natura injuste in mala incidit : sed et isti et illi pœnas eorum luunt, quæ patrare ausi sunt. Verumtamen et hos et illos talibus malis implicatos salute dignatus est.

VERS. 18. « Omnem escam abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque ad portas mortis. » Nam Judæi quidem tantis miseriis pressi, ipsum etiam cibum aversabantur. Hoc enim et in alio **1371** psalmo, veluti ex illorum persona, propheta dixit : « Quoniam oblitus sum comedere panem meum ². » Gentes vero nec ad suorum philosophorum doctrinas attendere volebant. Propterea hi quidem Socratem ad mortem condemnarunt ; alii vero Anaxarchum inusitata morte multarunt ; alii autem Pythagoræ successores acerbè cruciatos immatura morte affecerunt. Verumtamen et his universorum Deus immortalem cibum impertiit, et cum omni animi promptitudine ad hunc accurrere persuasit, et a mortis januis vindicavit.

VERS. 19. « Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et ex angustiis eorum liberavit eos. » Deinde salutis modum docet.

VERS. 20. « Misit verbum suum, et sanavit eos : et erupit eos e pernicie sua. » Nam cum Deus Verbum humanam naturam suscepisset, atque ut homo missus esset (ut Deus enim, est incircumscriptus, et ubique adest, et omnia continet), universa animalium vulnera sanavit, mentesque corruptas curavit. Sic et mulierem illam peccatricem sanam fecit ³, et ut bono animo esset, præcepit. Sic paralyticum consolidavit, dicens : « Remittuntur tibi

² Psal. ci, 4.   ³ Matth. ix, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ Συνέθλασεν. cod. 1 συνέτριψεν.   ¹² cod. 1 διαφυγεῖν.   ¹³ Ἀντελ. αὐτῶν. Hebr. עֲלִיזִים stulti. Sed of O æque ac Syrus et Arabs legisse videntur עֲלִיזִי ut felici conjectura statuit Cel. Dathè in Not. ad h. l. interpretationis Syr.   ¹⁴ cod. 1 οὐ.   ¹⁵ cod. 1 τιμωρίας ἰδέξ.   ¹⁶ Οἱ δὲ. Des. in cod. 1.   ¹⁷ Ἄλλ' ὅμως. cod. 1 ἀλλὰ   ¹⁸ Οὕτω, x. τ. λ. Hæc des. apud Cord. p. 187.

peccata tua ^b. » Sic latroni paradisum reseravit ^a, sic publicanos præceptores orbis terrarum reddidit, sic ad sanctum baptismum accedentes renovat et ex-
piat, atque a peccati vulneribus liberat.

VERS. 21, 22. « Conflteantur in honorem Domini misericordiam **1372** ejus, et mirabilia ejus inter filios hominum. Et sacrificent ei sacrificium laudis, et annuntient opera ejus cum exsultatione. » Pro hisce omnibus justum est, ait, laudibus prosequi benignum Deum, * qui tali misericordia usus est, et admirandam salutem nobis est largitus. Oportet autem nos non solos divina miracula scire, sed ignorantes docere, et omnes ad canendas laudes accendere. Notandum est igitur, quod sacrificium laudis Deo offerre hic etiam admouerit, non autem hostias brutorum animalium. Quapropter hic quoque cultum qui est secundum legem rejicit. *Sacrificium vero laudis*, Aquila *sacrificium gratiarum actionis* appellavit.

VERS. 23, 24. « Qui descendunt in mare navibus, facientes opus in aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo. » Per similitudinem propheta hæc posuit. Dicit autem hoc : Quemadmodum qui navigant, et magna secant maria, præ cæteris divina miracula cernunt, cum in graves tempestates incidunt, et præter omnem humanam spem salutem consequuntur : sic et Judæi, cum in calamitates illas incurrissent, et libertatem recepissent, divinam didicerunt potentiam. Atque etiam omnes homines, novam rerum mutationem conspicientes, et pristini erroris cessationem, animarumque tranquillitatem, ac resurrectionis portum, horum largitorem laudibus celebrant.

1373 VERS. 25, 26. « Dixit, et stetit spiritus procellæ, et exaltati sunt fluctus ejus. Ascendunt usque ad cælos, et descendunt usque ad abyssos. » His quoque verbis docuit, ipso annuente, et tristitia fieri, et postea jucunda succedere.

« Anima eorum malis labescebat. [VERS. 27.] Turbati sunt, et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum absorpta est. » Perstat in similitudine. Et videtur quidem de navigantibus loqui ; per hæc autem innuit varias ac multiplices animæ calamitates, quas nemo humanæ sapientiæ vi discutere potest. Nec enim navium gubernatores, huc et illuc ebriorum iustar agitati, cum adest tempestas, omnem adhibentes artem, mala superare possunt.

VERS. 28-30. « Et clamaverunt ad Dominum cum

^b Luc. v, 20. ^c Luc. xiii, 43.

« Ἀφώνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. » Οὕτως ἀνέψξε τῷ ληστῇ τὸν παράδεισον, οὕτω τοὺς τελῶνας διδασκάλους τῆς οἰκουμένης ἀπέφηνεν, οὕτω τοὺς παναγίω ¹⁹ προσιόντας βαπτίσματα νεουργεῖ καὶ καθαίρει, καὶ τῶν τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλάττει τραυμάτων.

κα', κβ'. « Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἐλέη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ θυσάτωσαν αὐτῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἐξαγγειλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. » Ἵπὲρ δὴ τούτων ἀπάντων ὁμνεῖν ²⁰, φησὶ, δικαίον, τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ²¹, ἐλέψ τοσοῦτω χρησάμενον, καὶ τὴν παράδοξον ἡμῖν δωρησάμενον σωτηρίαν. Χρῆ δὲ μὴ μόνους εἰδέναι τὰς θείας θαυματουργίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκειν, καὶ πάντας διεγείρειν εἰς ὁμνῶσαν. Ἐπισημήνασθαι μὲν τοι δεῖ, ὡς αἰνέσεως θυσίαν καὶ ἐνταῦθα προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ παρεγγύησε, καὶ οὐ τῶν ἀλόγων τὰ θύματα. Τοιγαροῦν ἐκβάλλει καὶ ἐνταῦθα τὴν κατὰ νόμον λατρείαν. Τὴν δὲ τῆς αἰνέσεως θυσίαν ὁ Ἀκύλας *θυσίαν εὐχαριστίας* προσηγόρευσεν.

κγ', κδ'. « Οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ποιοῦντες ²² ἔργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. Αὐτοὶ εἶδον τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἐν τῷ βυθῷ. » Παραβολικῶς ταῦτα τέθεικεν ὁ προφήτης. Λέγει δὲ τοῦτο, ὅτι καθάπερ οἱ ναυτιλλόμενοι, καὶ τὰ μεγάλα διαπερῶντες πελάγη, διαφερόντως τὰς θείας μεγαλογίας ὀρώσι, κλύδωσι μὲν χαλεποῖς περιπίπτοντες, παρὰ πᾶσαν δὲ ἀνθρωπίνην ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀπολαύοντες · οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι τὰς συμφοραῖς ἐκείναις περιπεσόντες, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀπειληφόρες ²³, τὴν θεῖαν κατέμαθον δύναμιν. Καὶ μὲν δὴ καὶ πάντες ἀνθρωποὶ τὴν ξένην τῶν πραγμάτων ὀρῶντες μεταβολὴν, καὶ τῆς προτέρας ἀπάτης τὴν παύλαν, καὶ τῶν ψυχῶν τὴν γαλήνην, καὶ τῆς ἀναστάσεως τὸν λιμένα, τὸν τούτων θαυμάζουσι χορηγόν.

κε', κς'. « Εἶπε, καὶ ἔστη ²⁴ πνεῦμα καταιγίδος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς. Ἀναβαίνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνουσιν ἕως τῶν ἀβύσσων. » Καὶ διὰ τούτων ἐδίδαξεν, ὡς αὐτοῦ νεύοντος, καὶ τὰ λυπηρὰ γίνονται, καὶ τὰ θυμῆρη προσγίνονται.

« Ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν κακοῖς ἐτήκετο. [κζ'.] Ἐταράχθησαν, καὶ ²⁵ ἐσαλεύθησαν, ὡς ὁ μεθῶν · καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ · καὶ δοκεῖ μὲν περὶ τῶν ναυτιλλομένων λέγειν · αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων τὰς παντοδαπὰς τῆς φύσεως συμφορὰς · ἃς οὐδεὶς ἀνθρωπίνη σοφία χρώμενος ἱκανὸς διαλύσαι. Οὐδὲ γὰρ οἱ κυβερνήται, τῆδε κάκεισε μεθυόντων δίκην περιφερόμενοι, δεῖ ἂν ὑπάρχη τὸ κλυδώνιον, πᾶσαν εἰσφέροντες τὴν τέχνην, περιγενέσθαι δύνανται τῶν δεινῶν.

κη', κλ'. « Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλί-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁹ *Ἱεραγ.* cod. 1 præm. τῷ. ²⁰ cod. 1 ἀνυμνεῖν. ²¹ *Θεόν.* Abest a cod. 1. ²² *Ποιοῦντες.* Reperitum in cod. 1 ex errore Librarii, ut videtur. ²³ cod. 1 εἰληφόρες. ²⁴ *Καὶ ἔστη.* Hebr. *ei micre fecit*, s. excitavit. ²⁵ *Καί.* Abest a cod. 1 et a textu τῶν Ὁ.

θεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς. Καὶ ²⁸ ἐπέταξε τῇ καταγίβῃ, καὶ ἔστη εἰς αὐραν, καὶ ἐσίγησαν τὰ κύματα αὐτῆς. Καὶ εὐφράνθησαν, ὅτι ἠσύχασαν. » Κἀκεῖνοις δὲ τοῖς πλείουσιν ἐπικαλουμένοις τὴν οἰκεῖαν ῥοπὴν ὀρέγει, καὶ νεύει· καὶ παραχρῆμα εἰς αὐραν πραεῖαν ἢ καταγιγίσσεται, καὶ τῆς ζάλης τὸ πέλαγος ἀπαλλάσσεται, καὶ οἱ λυπηροὶ τισι προσπαλαίοντες διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος μεταβολῆν εὐρίσκουσι τῶν κακῶν. Οὕτως ²⁷ Ἰουδαῖοι τῆς πικρᾶς δουλείας ἐκείνης ἠλευθέρωθησαν. » Καὶ ὠδήγησεν αὐτούς ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ ²⁸. » Ἄμα γὰρ ἠθέλησε, καὶ λύσις ἐγένετο τῶν κακῶν, καὶ ἀντὶ τοῦ κλύδωνος ὁ λιμὴν ἀνεφάνη· καὶ τοῦτο δὲ μᾶλλον ἡμῖν, ἢ ἐκεῖνοις ἀρμόδιον. Ἡμεῖς γὰρ εἰς τὸν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ²⁹ λιμένα καθώρμισεν, τὴν θείαν αὐτοῦ δωρησάμενος γνῶσιν.

λα', λβ'. « Ἐξομολογήσασθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεη αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Ὑψώσάτωσαν αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ ³⁰ πρεσβυτέρων αἰνεσάτωσαν αὐτόν. » Καὶ τοῦτο παρὰ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν διτνεκῶς γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν. Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαις, τοῦ ἱεροῦ καθηγουμένου ³¹ συλλόγου, ἅπας ὁ λαὸς τὸν εὐεργέτην ὑμνεῖ, τῆς θείας φιλανθρωπίας τὰς θαυματουργίας διεξιῶν.

λγ', λδ'. « Ἔθετο ποταμούς εἰς ἔρημον, καὶ διεξόδους ὑδάτων εἰς δίψαν. Γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. » Ὑμνοῦσι δὲ αὐτὸν οἱ τῆς σωτηρίας τετυχηότες, τὴν ξένην ὀρώντες μεταβολῆν. Οἱ γὰρ πάλαι πολλοὶ ἀρδόμενοι προφητικοὶ ποταμοί, καὶ καρπὸν ὄριμον προσφέροντες τῷ Θεῷ, νῦν οὐδὲ νοτίδος μικρᾶς ἀπολαύουσιν, ἀλλ' ἔρημοι πάντων διὰ τὴν οἰκεῖαν πονηρίαν τῆς προτέρας ἀρδείας γεγέννηται.

λε'. « Ἔθετο ἔρημον εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ ²² γῆν ἀνδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων. » Τὰ δὲ πάλαι ἔρημα ἔθνη, καὶ οὐδὲ βραχίαι ἐσχιστά λιθάδα, τοῖς τῆς διδασκαλίας ὕδασι περικλύζονται, ὑπὲρ τὴν χρεῖαν τὰ λογικὰ δεχόμενα βέματα.

λς'. « Καὶ κατόπισεν ἐκεῖ πεινῶντας, καὶ συνεστήσαντο πόλεις κατοικεσίας. » Τοὺς γὰρ πάλαι λιμῶν τηχομένους, καὶ τῆς πνευματικῆς τροφῆς ἐνδεεῖς, ἐν ἐκεῖνοις κατόπισε τοῖς ποταμοῖς, καὶ τὴν εὐσεβῆ συνεστήσατο πολιτείαν.

λζ'. « Καὶ ἔσπειραν ἀγρούς, καὶ ἐφύτευσαν ἀμπελώνας, καὶ ἐποίησαν καρπὸν γεννήματος. » Καὶ ταῦτα ἅπαντα τροπικῶς εἰρηκεν ὁ προφήτης. Καὶ ὁ Κύριος ²³ παραβολαῖς τοιαύταις ἐχρήσατο· καὶ ποτὲ μὲν τοὺς ἀποστόλους ἐκάλεσε θεριστάς, ποτὲ

tribularentur, et ex angustiis eorum eduxit eos. Et præcepit procellæ ejus, et constitit aura, et siluerunt fluctus ejus. Et lætati sunt, quia situerunt. Porro et illis qui navigant ipsum invocantibus opem suam confert, et annuit, statimque in tranquillam auram procella convertitur, et pelagus a fluctibus liberatur, et qui cum tristibus rebus coluctabantur, per ejus gratiam malorum mutationem nanciscuntur. Sic Judæi ab acerba illa servitute liberati fuere. Et deduxit eos in portum voluntatis suæ. Simul ac enim voluit, mala quoque depulsa sunt, et pro tempestate portus apparuit. Et hoc nobis potius quam illis congruens est. In **1374** voluntatis enim suæ portum nos deduxit, divinam suam cognitionem largitus.

VERS. 31, 32. « Confiteantur in honorem Domini misericordiam ejus, et mirabilia ejus inter filios hominum. Et exalent enim in conventu populi, et in cathedra seniorum laudent eum. » Et hoc a gentibus, quæ crediderunt, continue fieri videre licet. In cunctis enim orbis terrarum Ecclesiis, sæcro præeunte cœtu, omnis populus beneficii auctorem laudat, divinæ benignitatis miracula commemorans.

VERS. 33, 34. « Fecit ut flumina fierent desertum, et exitus aquarum, sitis. Ut terra fructifera fieret salsugo ob malitiam habitantium in ea. » Hi autem, qui salutem consecuti sunt, ipsum celebrant, novam et inusitatum intuentes mutationem. Qui enim multis olim sacrorum prophetarum fluminibus irrigati erant, tempestivumque fructum Deo afferebant, nunc ne per exiguum quidem humore perfriuntur, sed ob propriam pravitatem pristina irrigatione penitus destituti sunt.

VERS. 35. « Fecit ut desertum mutaretur in stagna aquarum, et terra aqua carens in exitus aquarum. » Gentes vero, quæ olim desertæ erant, quæque ne exiguum quidem stillam habebant, doctrinæ aquis irrigantur, utpote quæ spiritualia fluenta supra quam necesse sit, recipiunt.

VERS. 36. « Et collocavit ibi esurientes, et constituerunt civitates habitationis. » Eos enim, qui olim fame conficiebantur, et spirituali pabulo carebant, in illis fluminibus habitare fecit, et piam **1375** vitæ rationem constituit.

VERS. 37. « Et seminaverunt agros, et plantaverunt vineas, et fecerunt fructum proventus. » Et hæc omnia propheta per translationem dixit. Ipse quoque Dominus hujusmodi comparisonibus usus est. Aliquando enim apostolos messorum vocavit,

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁸ Καὶ — αὐραν. Hebr. Stare fecit turbinem in silentium. Theodot. Καὶ ἔστησε τὴν καταγίβῃ αὐτῶν εἰς αὐραν. Symm. Στήσαντος αὐτοῦ τὴν καταγίβῃ εἰς γαλήνην. ²⁷ cod. 1 οὕτω καὶ. ²⁸ cod. Vatic. αὐτῶν. ²⁹ Αὐτοῦ. Abest a cod. 1. ³⁰ Καθέδρα. Hebr. In consessu. ³¹ cod. 1 καθημένον. ²² Καὶ ὑδάτων. cod. 1 καὶ διεξόδους ὑδάτων εἰς δίψαν· γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην ἀπὸ κακίᾳ κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Hæc ex vers. 33 et 34 per errorem librarii irrepsisse videntur. ²³ Κύριος. cod. 1 add. δέ.

aliquando vero seipsum satorem et agricolam, et terram bonam eos, qui facile verbi semina admittunt^d. Apostolus autem inquit: « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit e. » Et rursus: « Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis f. » Seminaurunt igitur apostoli salutaria præconia, hortosque rationis compotes Deo conserverunt, et maturum justitiæ fructum Deo attulerunt, et omnes quibus post illos docendi munus commissum est, hoc idem facere non prætermittunt.

Vers. 38. « Et benedixit eis, et valde multiplicati sunt, et jumenta eorum non minuit. » Qui enim seminat cum benedictionibus, metet etiam cum benedictionibus, secundum divinum Apostolum g. Jumenta autem vocat eos, qui ab illis pascuntur, quos ipse auxit, cum virtutem edendi miracula eis suppeditasset. Et testis est beatus Lucas in Actibus dicens: « Dominus autem augebat quotidie qui salvi fierent in Ecclesia h. » Et ipse Dominus oves nuncupat eos qui crediderunt: « Oves enim, inquit, meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis i. » Illic rursus mala, quæ Judæis eventura erant, vaticinatur.

Vers. 39. « Et 1376 pauci facti sunt, et vexati sunt tribulatione malorum, et dolore. » Hoc igitur ait: Qui olim solitudinem incolebant, et terram inaquosam, tantam ubertatem ac benedictionem credendo consecuti sunt. Judæi vero, qui prophetica irrigatione olim fruebantur, ob pravam eorum mentem hac privati, et penitus deserti ac steriles permanentes, in omni generis calamitates incidunt, et per totum terrarum orbem disjecti sunt, ut eorum metropolis hominum numero frequens a paucissimis habitata sit.

Vers. 40. « Effusus est contemptus super principes eorum. » Eventus sane prædictioni testimonium dicit. Etenim qui videbantur eorum principes, et doctores, nullius momenti facti sunt: sed qui olim illustres et clari erant, penitus ignobiles sunt, et ab illis ipsis despiciuntur. « Et errare fecit eos in invio, et non in via. » Symmachus autem sic: *Et errare faciet eos in vanitate mentis.* Deus nequaquam errorem immittit, sed errorem velat: eos autem, qui minime obtemperantes sunt, gubernaculo carere permittit, isti vero sine gubernaculo huc et illuc vagantes errant. Hoc et Judæi perpressi sunt: nam divina derelicta via, suas sequuntur cogitationes.

^d Joan. iv, 15.   ^e I Cor. iii, 6.   ^f ibid.   ^g II Cor. ix, 6.   ^h Act. ii, 47.   ⁱ Joan. x, 27, 28.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

^a Ἀπόστολοι. cod. 1 præm. θεῖοι.   ^b Σωτήρια. cod. 1 θεῖα.   ^c Ὁ γὰρ, x. τ. λ. Pauca tantum habet Cord. l. c. p. 193.   ^d Θεῖοι. Abest. a cod. 1.   ^e cod. 1 πιστεύσαντας.   ^f Ἐκακ. Hebr. Et depressi s. humiliati sunt.   ^g Τοῦτο. cod. 1 οὗτοι.   ^h cod. 1 ἀνυδροί.   ⁱ Ἐξεχύθη. Hebr. Effundit sc. Deus.   ^k Αὐτῶν. Abest a textu Hebr.   ^l Μαρτυρεῖ — ματαιότῃ διαβολῆς. Des. apud Cord. l. c. p. 194.   ^m Καί, et deinde αὐτῶν desid. in cod. 1.   ⁿ cod. 1 εὐθεῖαν.

Α δὲ αὐτὸν σπορέα καὶ γεωργὸν, καὶ γῆν καλὴν τοῦς εὐπειθῶς δεχομένους τοῦ λόγου τὰ σπέρματα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ φησιν· « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ἠύξανε. » Καὶ πάλιν· « Θεοῦ γεωργίον ἐστε, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἐστε. » Καὶ ἐσπειραν τοῖνον οἱ ἀπόστολοι ^a τὰ σωτήρια ^b κηρύγματα, καὶ τοὺς λογικοὺς τῷ Θεῷ κατεφύτευσαν παραδείσους, καὶ τὸν ὄριμον τῆς δικαιοσύνης καρπὸν τῷ Θεῷ προσεκόμισαν· καὶ ἅπαντες δὲ οἱ μετ' ἐκείνους τὴν διδασκαλίαν πεπιστευμένοι, ταυτὸ τοῦτο δρῶντες διατελοῦσιν.

λη'. « Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς, καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐμίκρυνεν. » Ὁ γὰρ ³⁶ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίζει, κατὰ τὸν θεῖον ³⁷ Ἀπόστολον. Κτήνη δὲ καλεῖ τοὺς ὑπ' αὐτῶν νεμομένους, οὓς αὐτὸς ἠύξησεν τῆς θαυματουργίας χορηγήσας τὴν δύναμιν. Καὶ μάρτυς ὁ μακάριος Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι λέγων· « Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος πρόβατα καλεῖ τοὺς πιστεύοντας ³⁸. « Τὰ πρόβατα γὰρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καὶ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, καὶ ὡς ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς. » Ἐνταῦθα πάλιν τὰ Ἰουδαίους συμβησόμενα προθεσπίζει κακά.

λθ'. « Καὶ ὠλεῖσθαι, καὶ ἐκακώθησαν ³⁹ ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης. » Τοῦτο ⁴⁰ μὲν ὅν φησιν· Οἱ πάλαι τὴν ἔρημον οἰκοῦντες καὶ ἀνυδροί ⁴¹, τσαύτης εὐλογίας καὶ εὐθηνίας πεπιστευκότες ἀπῆλυσαν. Οἱ δὲ πάλαι τῆς τῶν προφητικῶν ποταμῶν ἀπολαύσαντες ἀρδείας, εἶτα ταύτης στερηθέντες διὰ τὴν πονηρίαν τῆς γνώμης, καὶ ἔρημοι παντελῶς μεμνηκότες καὶ ἄκαρποι, παντοδαπαῖς περιέπεσον συμφοραῖς, καὶ εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην διεσκεδάσθησαν, ὥστε τὴν πολυάνθρωπον αὐτῶν μητρόπολιν ὑπὸ ὀλίγων οικεῖσθαι.

μ'. « Ἐξεχύθη ⁴² ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας αὐτῶν ⁴³. » Μαρτυρεῖ ⁴⁴ δὲ τῇ προρρήσει τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες αὐτῶν ἄρχοντες καὶ διδάσκαλοι, οὐδενὸς ἄξιου καθεστήκασιν λόγου· ἀλλ' οἱ πάλαι περιφανεῖς καὶ περίβλεπτοι, ἄσημοι παντελῶς εἰσι, καὶ ⁴⁵ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων καταφρονούμενοι. « Καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ, καλοῦ ὄψι. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτω· *Καὶ πλανήσῃ αὐτοὺς ἐν ματαιότητι διαβολῆς.* Ὁ Θεὸς οὐκ ἐπάγει πλάνην, ἀλλ' ἀπαγορεύει τὴν πλάνην· τοὺς δὲ μὴ πειθόμενους ἀκυβερνήτους ἔδ· οἱ δὲ ἀνερμάτιστοι περιφερόμενοι τῆδε κάκεισε περιπλανῶνται. Τοῦτο καὶ Ἰουδαῖοι πεπόνθασι· τὴν θείαν ⁴⁶ γὰρ καταλιπόντες ὁδὸν, τοῖς οἰκειοῖς ἔπονται λογισμοῖς.

μα'. « Καὶ ἐδοθήθησθε ⁴⁷ πένθητι ἐκ πτωχείας. » Α Τὰ γὰρ πάλαι πτωχεύσαντα ἔβνη τῆς θείας ἐπικουρίας; ἀπῆλθον, καὶ τὸν πνευματικὸν ἐκτήσαντο πλοῦτον. « Καὶ ἔθετο, ὡς πρόβατα, πατριάς. » Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως. « Καὶ ὑπερπαρεῖ ⁴⁸ πτωχὸν ἐκ πενίας, καὶ θήσει ὡς ποιμνιον συγγενείας. Ὡς προβάτων γὰρ τῶν ἰδίων ἐπιμελεῖται, καὶ ὡς συγγενῶν κατὰ σάρκα προμηθεῖται καὶ κήδεταί. »

μβ'. « Ὁφονται εὐθεῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῶν ⁴⁹. » Ταῦτα γὰρ ὀρωντες οἱ μὲν εὐθύτητι λογισμῶν κεχρημένοι, θυμηδίας ἐμπιμπλάνται ⁵⁰. οἱ δὲ δυσσεβεῖς καὶ παρανομίᾳ συζῆν προαιρούμενοι, κύπτειν εἰς γῆν, καὶ σιγῆν ἀναγκάζονται, τῆ δὲ δικαίᾳ χαλινούμενοι ψήφω. Β

μγ'. « Τίς σοφὸς καὶ φυλάξει ταῦτα, καὶ συνήσει ⁵¹ τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου; » Ὅσα ⁵² γὰρ τὸ συνέναι καὶ διαγνῶναι τὰς φιλανθρώπους τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίας, οὕτε φυλάξει ⁵³ τὰς θείας νομοθεσίας παντός· ἀλλὰ τοῦ σοφῆ καὶ συνέναι χρωμένου, καὶ βοῶντος πρὸς τὸν Δεσπότην. « Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ῥῆθ' ψαλμοῦ τῷ Δαβίδ. » Καὶ οὗτος ὡσαύτως ὁ ψαλμὸς καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐπάνοδον προθεσπίζει, καὶ τῶν ἔθνῶν προαγορεύει τὴν σωτηρίαν· πολλῆν δ' ἔχει τὴν συγγένειαν πρὸς τε τὸν νσ' ⁵⁴ καὶ πρὸς τὸν νθ' ψαλμόν. C

β'. « Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεὸς, ἐτοίμη ἡ καρδία μου ⁵⁵, ἄσσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ μου. » Καὶ ἤδη προειρήκαμεν, ὡς δόξαν οἰκείαν ὁ προφήτης τὴν προφητικὴν χάριν καλεῖ. Τῆ τῆς προφητείας, φησί, χριώμενος μελωδίᾳ, λέγω σοι τῷ Δεσπότη, ὡς· εὐρείαν ⁵⁶ ἔχω τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐτοίμην εἰς ὑπόδοχὴν τῆς θείας σου χάριτος.

γ', δ'. « Ἐξεγέρθητι ⁵⁷, ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγέρθησομαι ὄρθρου. Ἐξομολογήσομαι σοι ἐν λαοῖς, Κύριε, ψαλῶ σοι ἐν ἔθνεσιν. » Ψαλτήριον ⁵⁸ καὶ κιθάραν ἑαυτὸν ὁ προφήτης καλεῖ. Ὡς ἐν ὄργάνῳ γὰρ μουσικῷ, τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἐν αὐτῷ τὴν προφητικὴν ἀνεκρούστο μελωδίαν. Διεγείρας τοῖνον ἑαυτὸν εἰς ὑμνωδίαν τοῦ Δεσπότη, ἀποκρίνεται πάλιν, καὶ ὑπασχεῖται ὄρθρου τοῦτο ποιήσειν ⁵⁹. Ἄτε δὲ τηλικαῦτα οὐκ αὐτὸς μόνος προσείπων τὸν ὕμνον, ἀλλὰ μετὰ μυρίων ἔθνῶν καὶ λαῶν τὴν θείαν ὄδον ποιη-

ι Psal. cxviii, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁷ Ἐδοθήθησθε. Hebr. *Extollet autem* Symm. καὶ ὀχυρώσει. Ita fere Syrus, et roboravit. ⁴⁸ Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ὑπεραίρει. ⁴⁹ cod. 1 αὐτῆς, quæ est rec. lectio h. l. ⁵⁰ cod. 1 ἐμπιμπλάνται. ⁵¹ cod. 1 συνήσουσι, ut leg. in cod. alex. ⁵² Ὅντε, x. τ. λ. Alia habet Cord. l. c. p. 195. ⁵³ Φυ.λ. cod. 1 πρημ. τό. ⁵⁴ Prior editio habebat N. sed minus recte. ⁵⁵ Ἐτοίμη ἡ καρδ. μου. Des. h. l. in textu Hebr. et e loco parallelo Psal. lvi, 8 repetita esse videntur. ⁵⁶ Εὐρείαν. cod. 1 ἑδραίαν. ⁵⁷ Ἐξεγέρθητι — κιθάρα. Hebr. *Exsurge, nablium et cithara*. ⁵⁸ Ψαλτήριον — ποιησόμενος. Des. apud. Cord. t. III, p. 205. ⁵⁹ cod. 1 ποιῆσιν, ascripta tamen altera lectione.

VERS. 41. « Et liberavit pauperem ex inopia. » Gentes enim, quæ olim mendicabant, diviniæ consecutæ sunt opem, spiritualibusque divitiis potitæ sunt. « Et posuit, sicut oves, familias. » 1377 Aquila autem sic : *Et extollet pauperem ex paupertate, et ponet ut gregem cognationes*. Nam quasi de suis ovibus curam geret, et tanquam de cognatis secundum carnem, providet et curam habet.

VERS. 42. « Videbunt recti, et lætabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum. » Hæc enim cernentes ii, qui rectis utuntur cogitationibus, voluptate implentur : hi vero, qui impie et inique vivere decreverunt, in terram demittere vultum et obmutescere coguntur, justa sententia refrenati.

VERS. 43. « Quis sapiens, et custodiet hæc, et intelliget misericordias Domini? » Nam non cujuslibet est intelligere, et dignoscere benignas Salvatoris dispensationes, neque cujuslibet est divina mandata custodire, sed illius, qui sapientia et prudentia utitur, quique ad Dominum clamat : « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua i. »

INTERP. PSALMI CVII.

VERS. 1. « Canticum Psalmi Davidi. » Et hic psalmus similiter et Judæorum reditum vaticinatur, et gentium salutem prædicit. Cæterum multam habet cognationem cum quinquagesimo sexto, et cum quinquagesimo nono psalmo.

VERS. 2. « Paratum est cor meum, o Deus, paratum est cor meum; cantabo, et psallam in gloria mea. » * Supra quoque jam diximus, prophetam gloriam suam vocare gratiam propheticam. Prophetiæ, 1378 inquit, contentu ac modulatione utens, hoc dico tibi, Domine, me amplum habere cor, et propensum ad gratiæ tuæ diviniæ susceptionem.

VERS. 3, 4. « Exsurge, gloria mea; exsurge, psalterium et cithara, surgam sub diluculum. Confitebor tibi inter populos, Domine, et psallam tibi inter gentes. » *Psalterium et citharam* seipsum propheta nominat. Nam velut in instrumento musico, sic in ipso Spiritus gratia propheticam musicam pulsabat. Excitans igitur se ipsum ad Domini laudes, respondet rursus, et promittit hoc prima luce se facturum. Quippe tunc temporis, non ipse solus hymnum allaturus, sed cum infinitis gentibus et populis diviniæ cantionis munus obiturus. *Diluculo*

lum vero vocat Dei et Salvatoris nostri incarnationem. Ex illo enim veritatis lux orta est : ex illo per totam terrarum orbem omnium hominum ore beatus David canit, divinaque beneficia laudibus celebrat.

Vers. 5. « Quia magna est super cœlos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. » Amplitudo misericordiæ tuæ cœlestes fornices superat, radii veritatis tuæ omnia loca penetrarunt. Cæterum jam supra diximus, *nubes* vocari prophetas et apostolos, eosque qui docendi munus consecuti sunt : quoniam per hos, veluti per quasdam nubes, spiritualem irrigationem hominibus affert ; per ipsos enim vera præcepta didicimus.

Vers. 6. « Exaltare **1379** super cœlos, o Deus, et super omni terra gloria tua (celebretur). » Hoc etiam beatus dixit Habacuc : « Operuit cœlos virtus ejus, et laudis ejus plena est terra ^k. » Hoc etiam beatus David in octavo dixit psalmo : « Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra ! quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos ^l. » *Exaltare* igitur dixit pro, ostende te sublimem, et omnibus superiorem, et omnis terra gloriam tuam discat.

Vers. 7. « Ut liberentur dilecti tui, salvum fac (me) dextera tua, et exaudi me. » Omnibus autem hominibus potentiam tuam ostendit salus eorum quos familiaritate tua dignatus es. Admitte igitur meas preces, tuamque porrige dexteram. *Dexteram* vero vocat bonam operationem

Vers. 8. « Deus locutus est in sancto suo. » Videlicet per Spiritus sancti gratiam. « Exaltabor, et dividam Sicimam, et convallem tabernaculorum dimetiari. » Quod propheta efflagitavit, consecutus est. Quoniam dixit : « Exaltare super cœlos, o Deus, » respondet Dominus dicens, *Exaltabor*. Deinde modum aperit, « Dividam Sicimam. » Hæc autem est civitas, quæ Josepho per prærogativam data fuit. Sed et *convallem*, quæ prius deserta fuerat, ac tuguria pastorum exceperat, denuo habitatoribus implebo, et ut reversis distribuatur efficiam.

Vers. 9. « Meus est Galaad, et meus est Manasses, et Ephraim susceptio capitis mei, Juda rex meus. » Non enim modo Manassen, sed etiam illius regionem mihi asciscam. *Galaad* enim nomen **1380** est loci, *Manasses* vero nomen tribus. Sed et *Ephraim*o pristinam potentiam reddam, et *Judam* omnium tribuum regem constituam. Post

^k Habac. iii, 3. ^l Psal. viii, 1.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ Θεοῦ καὶ Σωτ. cod. 1 Σωτήρος, ascriptis tamen verbis Κυρίου καὶ. ⁶¹ Νικᾶ — διέδραμον. Diversa sunt quæ Cord. l. c. p. 206, habet. Reliqua ibi desunt. ⁶² Τούς. cod. 1 πρᾶξιν. καὶ. ⁶³ cod. 1 διδασκάλους. ⁶⁴ δι' cod. 1 πρᾶξιν. καὶ. ⁶⁵ Ὑψώθ. Hebr. הִתְהַלַּח quod Psal. lix, 8. rectius expr. per ἀγαλλιάσθαι. ⁶⁶ Ἀρτίληψις. Psal. lix, 9, leg. κρταίωσις. Hebr. תַּיַד.

σάμενος · ὄρθρον δὲ καλεῖ, τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτήρος ⁶⁰ ἡμῶν τὴν ἐνανθρώπησιν. Ἐξ ἐκείνου γὰρ ἀνέτειλε τῆς ἀληθείας τὸ φῶς · ἐξ ἐκείνου κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐν τοῖς ἀπάντων ἀνθρώπων στόμασιν ὁ μακάριος ᾄδει Δαβὶδ, καὶ τὰς θείας εὐεργεσίας ὑμνεῖ.

ε'. « Ὅτι μέγα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ἡ ἀληθείά σου. » Νικᾶ ⁶¹ τῶν οὐρανῶν τὰ κύτη τοῦ σοῦ ἔλεους τὸ μέγεθος · πανταχόσε τῆς σῆς ἀληθείας αἱ ἀκτίνες διέδραμον. Καὶ ἦδη δὲ εἰρήκαμεν, ὡς *νεφέλας* τοὺς ⁶² προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τοὺς διδασκαλικῆς ⁶³ χάριτος τετυχηκότας καλεῖ. Διὰ τούτων γὰρ, ὡσπερ διὰ τινῶν νεφελῶν, τὴν πνευματικὴν ἀρδίαν τοῖς ἀνθρώποις προσφέρει · δι' ⁶⁴ αὐτῶν τὰ ἀληθῆ μαθήκαμεν δόγματα.

ς'. « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφησεν Ἀβδακούμ· « Ἐκάλυψεν οὐρανοῦς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν τῷ ὄγδω ἔφη ψαλμῷ · Κύριε, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ · ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Τὸ οὖν, ὑψώθητι, ἀντὶ τοῦ, δεῖχθητι ὑψηλός, καὶ πάντων ὑπέρτερος, καὶ πᾶσα ἡ γῆ μαθέτω τὴν σὴν δόξαν.

ζ'. « Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοί σου, σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » Δεῖξει δὲ σου πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν δύναμιν τῶν τῆς σῆς οικειώσεως ἀξιωθέντων ἡ σωτηρία · δεῖξαι μου τοῖσιν τὴν ἰκεταίαν, καὶ τὴν σὴν δρεφον δεξιάν. *Δεξιάν* δὲ καλεῖ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν.

η'. « Ὁ Θεός ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος. « Ὑψώθησομαι ⁶⁵ καὶ διαμεριῶ Σίκιμα, καὶ τὴν κοιλάδα τῶν σκηνῶν διαμετρήσω. » Οὐπερ ἤτησεν ὁ προφήτης ἀπήλασεν · ἐπειδὴ εἶπεν · Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός, ὁ ἀποκρίνεται λέγων ὁ Δεσπότης, Ὑψώθησομαι. Εἶτα δεῖκνυσι καὶ τὸν τρόπον. « Διαμεριῶ Σίκιμα. » Πόλις δὲ αὕτη κατ' ἐξαιρετὸν τῷ Ἰωσήφ δεδομένη. Ἀλλὰ καὶ τὴν *κοιλιάδα* τὴν ἔρημον γενομένην, καὶ ποιμένων δεξαμένην σκηνάς, ἀνωθεν οἰκητόρων πληρώσω, καὶ διανεμηθῆναι τοῖς ἐπανελθοῦσι παρασκευάσω.

θ'. « Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς, καὶ Ἐφραῖμ ἀντίληψις ⁶⁶ τῆς κεφαλῆς μου, Ἰούδας βασιλεύς μου. » Οἰκειώσομαι γὰρ οὐ μόνον τὸν Μανασσῆ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείνου χύραν. *Γαλαὰδ* γὰρ, ὄνομα τόπου, *Μανασσῆς* δὲ προσηγορία φυλῆς. Ἀλλὰ καὶ τῷ Ἐφραῖμ τὴν προτέραν ἀποδώσω δύναμιν · τὸν μὲν τοι Ἰουδαρ πασῶν τῶν φυλῶν

βασιλεύειν παρασκευάσω. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπάνοδον ἀδαιρήτοι μεμενήκατι αἱ φυλαί. Ὁ δὲ Ζοροβάβελ, καὶ τούτων κάκιστων ἦγετο. Κυρίως δὲ καὶ ἀληθῶς ὁ Δεσπότης Χριστός, ὁ ἐξ Ἰούδα κατὰ σάρκα βλαστήσας, ἀπάσης βασιλεύει τῆς κτίσεως.

ι'. « Μωάβ λέθης τῆς ἐλπίδος μου » ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐπιβαλὼν ὅ τὸ ὑπόδημά μου, ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. Τσαούτην δὲ τῷ ἐμῷ λαῷ παρέξω ἰσχύον, ὥστε καὶ τὸν ἀλλοφύλων κρατήσαι, καὶ Μωαβίτας καὶ Ἰδουμαίους ὑπηκόους λαβεῖν. Ἀκριβέστερον δὲ ταῦτα ἐν τῷ ν' καὶ θ' ψαλμῷ ἐρμηνεύσαμεν.

ια', ιβ'. « Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; ἢ τίς ὀδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; Οὐχὶ σὺ, ὁ Θεός, ὁ ἀπωσάμενος ἡμᾶς; » Ἡδονῆς ἐμπλησθεὶς ὁ προφήτης τῇ τῶν ἀγαθῶν προρόήσει, μείρεται ἰδεῖν καὶ τὴν καταλυθεῖσαν πόλιν οἰκοδομηθεῖσαν, καὶ τοὺς Ἰδουμαίους τοῖς Ἰουδαίοις δουλεύοντας. Ταῦτα δὲ, φησὶν, οὐδεὶς ἕτερος παρασεῖν ἰκανός, ἢ σὺ μόνος, ὁ νῦν ἡμᾶς ἀπωσάμενος, καὶ δουλεύειν κελεύσας. « Καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ, ὁ Θεός, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· « Καὶ μὴ προσελθῶν, Θεέ, ἐν τοῖς στρατεύμασιν ἡμῶν. Οὐ γὰρ ἠττήθημεν πώποτε, σοῦ στρατηγούντος, καὶ τῆς φάλαγγος ἡγουμένου.

γ'. « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Παῦσον τοῖνον τὰ λυπηρὰ, καὶ τὴν σὴν βοήθην ὄρεσον. Οὐδαμῶθεν γὰρ ἄλλοθεν τοῦτου τυχεῖν δυνατόν. Πᾶσα γὰρ ἡ παρ' ἀνθρώπων συμμαχία, σοῦ μὴ συνεργούντος, ματαία καὶ ἄχρηστος.

ιδ'. « Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουθενώσει τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. » Διὰ τοι τοῦτο τὴν σὴν ἐπικαλούμεθα πρόνοιαν· διὰ ταύτης γὰρ μόνης περιγενέσθαι τῶν δυσμενῶν δυνησόμεθα.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΗ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος· ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Τὸ σωτήριον πάθος, καὶ τὴν Ἰουδαίων μανίαν, καὶ τὴν Ἰούδα προδοσίαν, οὗτος ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει. Ποδηγεῖ δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴνδε τὴν διάνοιαν καὶ ὁ μέγας Πέτρος δημηγορῶν, καὶ τῆς τοῦ Ἰούδα προδοσίας κατηγορῶν, καὶ τῆς προφητείας τὴν ἀπόδειξιν ἐντεῦθεν ποιούμενος. Μηδεὶς δὲ, ἀκούων τοῦ Κυρίου νομοθετούντος εὐλογεῖν τοὺς διώκοντας, ἐναντίαν ἡγείσθω τοῦ νομοθέτου τὴν προφητείαν. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα ἐπαρῶμενος ὁ προφητικὸς διέξεισι ὁ λόγος, ἀλλὰ τὰς ἐσομένας, καὶ Ἰουδαίους, καὶ τῷ Ἰούδα, τιμωρίας προλέγων. Ἐσχημάτιται δὲ ὡς εὐκτακὸν τὸ προαγορευτικὸν τοῦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σύνθηρος πανταχοῦ τῇ θείᾳ Γραφῇ.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ἴ' τῆς ἐλπ. μου. Conf. pag. 1005, n. 1. ἴᵃ Ἐπιθ. psal. LIX, 10, erat ἐκτενω. Hebr. תְּהִינָה. ἴᵇ Montf. in Hexapl. ad h. l. habet προσελθῶν. ἴᵇ Τοῖς στρατ. cod. 1 ταῖς στρατεύσεσιν. Ἰᵃᵇ lectio accedit ad istam e Symmacho desumptam interpretationem, καὶ οὐ προσελθῶν, Θεέ, ἐν ταῖς στρατεύσεσιν ἡμῶν, quam Montf. l. c. alteri adjungit. ἴᵇ Ἐχθροὺς ἡμῶν. psal. LIX, 14. Θλίβοντας ἡμᾶς. ἴᵇ Kal. Abest a cod. 1. ἴᵇ Διέξεισι. cod. 1 præm. τοιαῦτα. ἴᵇ Δέ. cod. 1 μέντοι. ἴᵇ Τοῦτο. cod. 1. præmisso colo, τοῦτο δέ. ἴᵇ Τό. Abest a cod. 1. ἴᵇ Πυρτ. Dcs. ibid.

A reditum enim indivisæ et confusæ permanserunt tribus. Zorobabel autem harum, et illarum dux fuit. Sed proprie quidem et vere Dominus Christus, ex Juda secundum carnem ortus, toti imperat orbi terrarum.

VERS. 10. « Moab lebes spei meæ, in Idumæam injiciam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt. » Porro tale populo meo impertiam robur, ut Allophylos vincat, et Moabitas ac Idumæos subditos habeat. Accuratius porro hæc in quinquagesimo nono psalmo explanavimus.

VERS. 11, 12. « Quis deducet me in civitatem munitam? vel quis deducet me usque in Idumæam? Nonne tu, Deus, qui repulisti nos. » Propheta lætitia B refertus ob honorum prædictionem, conspiciere desiderat urbem ædificatam, quæ eversa erat, et Idumæos Judæis servientes. Hæc autem, inquit, nemo alius præstare potest, quam tu solus, qui nunc nos repulisti, et servire præcepisti. « Non exhibis, Deus, cum virtutibus nostris. » Symmachus sic: « Et non præiens, Deus, in nostris exercitiibus. Numquam enim expugnati sumus, te duce et copiarum rectore.

* VERS. 13. « Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana est salus hominis. » Finem itaque fac molestis, et auxilium tuum præbeas. Ex nullo enim alio loco id consequi 1381 possumus, siquidem omne hominum auxilium, te non adjuvante, vanum et inutile est.

VERS. 14. « Cum Deo exercebimus virtutem, et ipse ad nihilum rediget inimicos nostros. » Propterea tuam imploramus providentiam. Per hanc enim solam hostes superare poterimus.

INTERP. PSALMI CVIII.

VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidi. » Salutarem passionem, Judæorumque furorem, et Judæ proditorem hic psalmus præcinit. Deducit vero nos in hunc sensum magnus etiam Petrus, concionem habens, Judæque proditorem insimulans, et hinc vaticinationem declarans. Cæterum nemo audiens Dominum ferentem legem, ut persequentibus benedicamus, vaticinationem repugnantem legislatori esse putet. Non enim hoc in loco divinus sermo imprecando loquitur, sed futura Judæis et Judæ supplicia prædicat. Hæc autem vaticinatio in precatationis formam concipitur, ut plerumque divinæ Scripturæ mos est.

VERS. 2. « Deus, laudem meam ne tacueris, A quoniam os peccatoris, et os dolosi super me apertum est. » Humano more hæc Christus Dominus loquitur. Ut homo enim precatur, mensuram humanæ naturæ implens : ut Deus autem, precationem eorum admittit qui sincere preces fundunt. **Laudem** vero passionem vocat. Illam enim sacris **1382** in Evangeliiis gloriam nominat. « Venit enim, ait, hora ut glorificetur Filius hominis m. » Os vero peccatoris, et os dolosi Judam appellavit : quandoquidem iste prodicionis foedera cum Judæis clam pepigit.

VERS. 3. « Locuti sunt adversus me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me. » A Juda in totum Judæorum consessum sermonem transfert. Hi enim invidiæ servientes, injustam **B** machinati sunt mortem.

« Et expugnaverunt me temere. [VERS. 4.] Pro eo quod me diligere deberent, detrahebant mihi. » Non modo enim nullo malo a me provocati, sed etiam infinitis bonis cumulati sunt : pro quibus diligere cum deberent, hostili modo sese gesserunt. « Ego autem orabam. » Et hoc sacrorum Evangeliorum historia testatur. Nam cruci affixus clamabat : « Pater, ignosce illis, non enim sciunt quid faciunt n. »

VERS. 5. « Et posuerunt adversus me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. » Ego igitur ipsos beneficiis cumulavi : ipsi vero contraria mihi rependerunt.

VERS. 6. « Constitue snper eum peccatorem, et diabolus stet a dexteris ejus. » Constitue dixit pro constituit, et stet pro stabit. Idque perspicue divinus evangelista docuit^o. Beatus enim Joannes interrogabat, quis esset proditor, Dominus vero dixit : « Cui intinctam buccellam porrexero, ille est ; et cum intinxisset, ait, dedit Judæ, et post buccellam introivit in eum Satanæ, » faciles ingressus inveniens. Ipse **1383** enim sua sponte ad Judæos accedens, prodicionis pacta cum eis inivit, et postea multis affectus beneficiis, ingratus perstitit. Voluntarie igitur hostem in contubernium suscepit.

VERS. 7. « Cum judicatur, exeat condemnatus [pro, exhibit.] Et oratio ejus fiat in peccatum [pro, fiet]. Omni enim excusatione caruit proditor. Idcirco cum judicatur, condemnatur, et precatio ab ipso oblata criminationem augebit. Non enim beneficii auctorem ignorabat, imo divinis etiam potitus est colloquiis, maximorumque miraculo-

β'. ε⁷⁸ 'Ο Θεός, τὴν ἀνεσίον μου μὴ παρασιωπήσης, ὅτι στόμα ἀμαρτωλοῦ, καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμὲ ἠνοήθη. » Ἀνθρωπίνως ὁ Δεσπότης ταῦτα λέγει Χριστός. Ὡς ἄνθρωπος γὰρ εὐχεται, τῆς ἀνθρωπίνης ⁷⁹ φύσεως τὰ μέτρα πληρῶν ὡς δὲ Θεός, τῶν εὐχομένων γνησίως προσδέχεται τὰς εὐχάς. Ὑμνον δὲ τὸ πάθος καλεῖ. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις δόξαν αὐτὸ προσαγορεύει. « Ἐλήλυθε γὰρ, φησὶν, ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » **Στόμα** δὲ ἀμαρτωλοῦ, καὶ στόμα δολίου, τὸν Ἰούδα ἀνόμασεν ὁὗτος γὰρ κρύβδην ἐποίησατο πρὸς Ἰουδαίους τὰς τῆς προδοσίας συνθήκας.

γ'. « Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολία : καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με. » Ἀπὸ τοῦ Ἰούδα μετήνεγκε τὸν λόγον ἐπὶ ὅλον τὸ τῶν Ἰουδαίων συνέδριον. Οὗτοι γὰρ τῷ φθόνῳ δουλεύοντες τὸν ἀδικὸν ἐτόρευσαν θάνατον.

« Καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. [δ.] Ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με, ἐνδιέβαλλον με. » Οὐ γὰρ μόνον κακοῦ τινος οὐκ ἐπειράθησαν παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ μυρίων ὄσων ἀπήλαυσαν ἀγαθῶν ὑπὲρ ὧν ἀγαπᾶν ὀφείλοντες, τὰ δυσμενῶν ἔδρασαν. « Ἐγὼ δὲ προσηυχάμην ⁸⁰. » Καὶ τούτου μάρτυς τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἡ ἱστορία. Τῷ ἰκρίψ γὰρ σταυροῦ ⁸¹ προσηλωμένος ἔβόα : « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς ὃ γὰρ οἶδας τί ποιούσιν. »

ε'. « Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, καὶ μῖσος ἀντὶ ⁸² ἀγαπήσεώς μου. » Ἐγὼ μὲν οὖν αὐτοὺς εὐεργεσίαις ἐπέκλυσα ὁὗτοι δὲ με τοῖς **C** ἐναντίοις ἠμεψήσαντο.

ς'. « Κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἀμαρτωλὸν, καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. » Τὸ *κατάστησον*, ἀντὶ τοῦ *καταστήσεις* καὶ *στήτω* ⁸³, ἀντὶ τοῦ *σταθίσεται* καὶ τοῦτο ⁸⁴ σαφῶς ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐδίδαξεν εὐαγγελιστῆς. Ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος ἤρετο Ἰωάννης, τίς εἶη ὁ προδότης ὁ δὲ Κύριος εἶπεν : « Ὁ ἐὰν ἐμβάψας τὸ ψωμὸν ἐπιδώσω, αὐτός ἐστι καὶ βάψας, φησὶν, ἀπέδωκεν ⁸⁵ αὐτὸ Ἰούδᾳ ⁸⁶. καὶ μετὰ τὸ ψωμὸν εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, » εὐτρεπεῖς ⁸⁷ εὐρῶν τὰς εἰσόδους. Αὐθαίρετος γὰρ πρὸς Ἰουδαίους ἀπελθὼν, τῆς προδοσίας ἐποίησατο τὰς συνθήκας, καὶ πολλαῖς μετὰ ταῦτα εὐεργεσίαις ἐπικλυσθεὶς ἀγνώμων μεμνήνηκεν. Ἐκῶν ⁸⁸ τοιγαροῦν σύνοικον ἐδέξατο τὸν πολέμιον.

ζ'. « Ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν, ἐξέλθοι καταδεδικασμένος [ἀντὶ τοῦ, ἐξελεῖσεται]. Καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθω εἰς ἀμαρτίαν [ἀντὶ τοῦ, γενήσεται]. » Πάσης γὰρ ἀπολογίας ἔρημος ὁ προδότης. Διὸ κρίνόμενος κατακρίνεται, καὶ ἡ προσφερομένη ὑπ' ⁸⁹ αὐτοῦ προσευχὴ τὴν κατηγορίαν αὔξει. Οὐ γὰρ ἠγνοεῖ τὸν εὐεργετήν, ἀλλὰ καὶ τῶν θεῶν ἀπήλαυσ

^m Joan. xii, 5. ⁿ Luc. xxiii, 34. ^o Joan. xiii, 25 seq.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ Ὁ — παρασιωπήσης Hebr. *O Deus laudis mee, ne taceas*. Ita habent Aqu. et Symm. Sed Theodotion eandem quam ὁ Ὁ. dedit interpretationem. ⁷⁹ cod. 1 ἀνθρωπινας. ⁸⁰ Προσηυχ. Hebr. *הִשְׁתַּחֲוֶה*. ⁸¹ Σταυροῦ. Abest a cod. 1. ⁸² Ἀντὶ. In cod. 1 sequi τῆς, ut in textu τῶν Ὁ. ⁸³ Στήτω. cod. 1 præn. τό. ⁸⁴ Τοῦτο. cod. 1 add. δέ. ⁸⁵ cod. 1 ἐπέδωκεν. ⁸⁶ Ἰούδα. cod. 1 præn. τῷ. ⁸⁷ Εὐτρεπεῖς. Hanc lectionem codicis Aug. 1 debemus. Prior editio habebat εὐπρεπεῖς. ⁸⁸ Ἐκῶν. In cod. 1 apponitur colon. ⁸⁹ Ὑπ'. cod. 1 παρ'.

λόγων, καὶ θαυμάτων μεγίστων οὐ μόνον αὐτόπτης, ἀλλὰ καὶ αὐτουργός ἐγένετο, παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν λαθών.

η'. « Γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. » Καὶ αὕτη ἡ πρόβησις τὸ τέλος ἐδέξατο· αὐτὸς γὰρ παραχρῆμα ἐνδιετῆς ἀγχόνης ὑπέμεινε θάνατον, καὶ ὁ Ματθίας ἀντὶ ἐκείνου ταχθεὶς τὸν τῶν ἀποστόλων ἐπλήρωσεν ἀριθμόν.

θ'. « Γενηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοί, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα. » Ταῦτα οὐ τῷ Ἰουδα μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀπίστοις συνέβη Ἰουδαίοις. Ὀλίγων γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν διελθόντων ἐτῶν, ἀνάστατον ἔπαν τὸ γένος⁹⁰ ἐγένετο· καὶ οἱ μὲν ἀνθρώποι, αἱ δὲ τούτων γυναῖκες μετὰ τῶν παίδων ἐξηνδραποδίσθησαν. Τοῦτο μὲν⁹¹ καὶ ὁ προφητικὸς ἠΐξαστο⁹² λόγος.

ι'. « Σαλευόμενοι μεταναστήτωσαν⁹³ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπαιτησάτωσαν, καὶ⁹⁴ ἐκβληθήτωσαν ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν. » Ἡ κατὰ τοὺς ἄλλους, ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν⁹⁵. Καυθεισῶν γὰρ τῶν οἰκιῶν, καὶ οἰκοπέδων, ἡ ἐρειπίων γενομένων, οἱ μὲν ἀνθρώποι τῶν οἰκητόρων, οἱ δὲ ἀπηνέχθησαν δορυάλωτοι.

ια'. « Ἐξερευνησάτω⁹⁶ δανιστὴς πάντα⁹⁷ ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Συγκρούσαι πράκτωρ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ. Πράκτωρες δὲ καὶ οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς, τὸν ἐπιχείμενον εἰσπραττόμενον φόρον. Οὗτοι δὲ τὰ Ἰουδαίων διήρπασαν ἔπαντα, ἀκριθῶς ἐρευνησαντες, ὡς καὶ τὰ κεκρυμμένα εὐρεῖν τε καὶ σφετερίσασθαι.

« Καὶ διαρπασάτωσαν ἄλλοι τοὺς πόνους αὐτοῦ. [ιβ.] Μὴ ὑπαρξάτω αὐτῷ ἀντιλήπτωρ⁹⁸, μηδὲ γενηθῆτω οἰκτίρμων τοῖς ὄρφανοῖς αὐτοῦ. » Τούτων δὲ γινομένων, καὶ τῶν πολεμίων τὰ τούτοις προσήκοντα διανεμομένων, οὐδεὶς αὐτοῖς ἐπίκουρος ἔσται, οὐδὲ φειδοῦς αὐτῶν οἱ παῖδες ἀξιοθήσονται.

ιγ'. « Γενηθῆτω τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἐξολόθρευσιν, ἐν γενεᾷ μιᾷ⁹⁹ ἐξαλειφθεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Τεσσαράκοντα γὰρ οὐ διελθόντων ἑνιαυτῶν, πανωλεθρίαν ὑπέμεινε ὁ Ἰουδαίων λαός, καὶ οὐκ ἔτι καθ' ἑαυτοὺς πολιτεύονται, οὐδὲ οἰκείους ἔχουσι βασιλεῖς τε καὶ ἄρχοντας, οὐδὲ πολυθρόνητον ἐκείνην μητρόπολιν, οὐδὲ τὴν κατὰ νόμον ἐπιτελοῦσι λατρείαν, ἀλλὰ φροῦδα πάντα ἐκεῖνα, καὶ ἡ κιβωτὸς, καὶ αἱ πλάκες, καὶ τὰ τῶν Χερουβιμ ἐκτυπώματα, καὶ τὸ ἱλαστήριον, καὶ ἡ λυχνία, καὶ¹ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἡ ἀρχιερατικὴ στολή, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα θεόδοτα παρ' αὐτοῖς καὶ περίβλεπτα.

ιδ'. « Ἀναμνησθεῖτε τὴν ἀνομίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ ἐναντι Κυρίου, καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ ἐξαλειφθεῖ. » Πατέρων ἀρετὴ πολλάκις καὶ πλημ-

A rum non modo spectator ipse fuit, verum etiam operator, eum ab ipso potestatem accepisset.

VERS. 8. « Fiant dies ejus pauci, et munus cui prae fuit accipiat alter. » Et haec vaticinatio suum sortita est finem. Ipse enim continuo per laqueum mortem perpressus est, et Matthias loco illius ordinatus, apostolorum implevit numerum P.

VERS. 9. « Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua. » Haec non Judae modo, verum etiam omnibus perfidis Judaeis congruunt. Paucis enim annis post crucem elapsis, tota eorum natio extorris facta est, et hi quidem trucidati, horum vero uxores cum filiis in servitutem abductae fuerunt. Et hoc quoque propheticus sermo precatus est.

VERS. 10. « Nutantes transferantur filii ejus, et mendicent, et ejiciantur de aereis habitationum suarum, » vel secundum alios, ex rudibus suis. Incensis enim domibus, et aereis, vel rudibus relictis, ex habitatoribus alii caesi, alii vero captivi abducti fuere.

VERS. 11. « Scrutetur fenerator omnem substantiam ejus. » Symmachus autem sic: *Concuiat exactor omnia quae sunt ipsius.* Exactores autem sunt reges Romanorum, exigentes impositum tributum. Hi vero totam Judaeorum diriperunt substantiam, diligenter scrutantes, ut et occulta invenerent, et sibi vindicarent.

« Et diripiant alieni labores ejus. [VERS. 12.] Non sit illi adjutor, nec sit qui misereatur pupillorum ejus. » His vero perfectis, et hostibus res dividendibus, quae ad illos spectabant, nemo eis adjutor erit, neque eorum liberi misericordia digni habebuntur.

VERS. 13. « Nati ejus exstirpentur: in generatione una deleatur nomen ejus. » Nam nondum quadraginta annis elapsis, Judaeorum populus extremam internecionem subiit. Et non amplius per se ipsos rempublicam administrant, neque proprios habent reges, et principes, neque celeberrimam illam metropolim, neque secundum legem cultum perficiunt: sed vana omnia illa sunt, et arca, et tabulae, et Cherubinarum effigies, et propitiatorium, et candelabrum, et altare, et pontificalis vestis, et alia omnia, quae illustria a Deo ei praebita fuerunt.

VERS. 14. « In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum matris ejus **1385** ne deleatur. » Paterna virtus saepe

P Act. I, 18, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁰ Γένος. cod. 1 ἔθνος. ⁹¹ Μέρ. cod. 1 δέ. ⁹² cod. 1 ἠΐξαστο. ⁹³ Σαλευ. μεταν. Hebr. *vagando vagentur*. ⁹⁴ Καὶ — αὐτῶν. Hebr. *et querant (stipem) e locis suis desolatis*, sc. prodeuntis. ⁹⁵ cod. 1 αὐτοῦ. ⁹⁶ Ἐξερ. — αὐτῷ. Hebr. *Illaque et fenerator omnia quae sunt ejus*. ⁹⁷ Πάρτα. Abest a cod. 1. ⁹⁸ Ἀντιλ. Hebr. *Pretrahens gratiam*. ⁹⁹ Μ.ᾱ. Hebr. *altera*. ¹ Καὶ — θυσιαστ. Des. in cod. 1.

numero etiam filiis peccantibus profuit, ut fides Abrahami Judæis, et Davidis pietas Salomoni. Sed pravitas patrum filiis similibus pœnam auget: quia nullo ex loco misericordiæ occasio ulla invenitur. Hoc igitur divinus sermo dicit: Judæi extremum exitum perferentes, præter proprias impietates, etiam ob memoriam paternorum malorum majori execratione digni videbuntur. *Patres* quippe illorum vocat eos, qui in solitudine impie egerunt, et eos qui tempore Judicum et Regum, et qui post reditum e Babylone inique vixerunt. *Matrem* vero ait Hierosolimam, in qua scelus parricidii in Dominum Christum patrare ausi sunt. Hoc enim Dominus sacris in Evangeliiis dixit: « Ut veniat super generationem hanc omnis sanguis innocens, qui effusus est super terram a sanguine Abelis justis usque ad sanguinem Zachariæ, quem occiderunt inter templum et altare. » Omnium enim eodem tempore pœnas pendunt.

Vers. 15. « Sint coram Domino semper, et dispareat de terra memoria eorum. Omnes enim, inquit, iniquitates quas ausi sunt, semper intuens Deus, nulla misericordia eos dignabitur, sed inter necione illos multabit. Et hinc patet, quod non de Juda tantum, sed de omnibus infidelibus hæc narraverit: quandoquidem ab unico ad multos orationem transfert. Non enim jam dixit *ejus*, sed *eorum*.

1386 Vers. 16, 17. « Pro eo quod non est recordatus misericordiam exhibere. Et persecutus est hominem inopem et mendicum, et compunctum corde ut interficiat. » Hæc autem, inquit, patiuntur, quod crudeliter et ferarum instar parricidium commiserint, et eum, qui omni moderatione et mansuetudine usus est, ad necem usque persecuti fuerint. Et hæc Apostolus testimonio suo comprobabat, et ipse etiam Dominus. Apostolus quidem exclamans: « Qui cum esset dives, propter nos egenus factus est, ut illius inopia divites essent. » Et rursus: « Qui cum formam Dei haberet, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens. » Et Dominus nunc quidem ait: « Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem pro animabus vestris: » nunc vero: « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidus, Filius autem hominis non habet ubi reclinet caput suum. »

Vers. 18. « Et dilexit maledictionem, et venit ei: et noluit benedictionem, et elongabitur ab

α μελήσαντας ὤνησε παῖδας, ὡς τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Ἀβραάμ ἢ πῖστις, ὡς τὸν Σολομῶντα τοῦ Δαβὶδ ἢ εὐσέβεια. Πονηρία δὲ πατέρων τοῖς ὁμοίοις παισὶν ἐπαύξει τὴν τιμωρίαν· οὐδεμία γὰρ οὐδαμῶθεν εὐρίσκειται φειδοῦς ἀφορμὴ. Τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος, ὅτι Ἰουδαῖοι τὴν πανωλεθρίαν ὑπομένοντες πρὸς ταῖς οἰκειαῖς ἀσεβείαις τῆς μητρίαν τῶν πατέρων κακῶν φανήσονται βδελυρώτεροι. Πατέρας δὲ αὐτῶν καλεῖ τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ δυσσεβεῖα χρησαμένους, τοὺς ἐπὶ τῶν Κριτῶν, τοὺς ἐπὶ τῶν Βασιλέων, τοὺς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον παρανομία συζήσαντας. μητέρα δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἔφη· ἐν ἣ τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ μαιφονίας ἐτολήθη τὸ μύσος. Τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἔφη· « Ὅπως ἂν ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν γενεάν ταύτην πᾶν αἷμα ἀθῶν ἐχχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ τοῦ δικαίου, ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου, » οὗ ἐφόνευσαν μετὰ τὸν ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. » Πάντων γὰρ κατὰ ταυτὸν τίσσομαι δίκα.

ε'. « Γενηθήτωσαν ἐναντίον Κυρίου διαπαντός, καὶ ἐξολοθρευθεῖτε ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. » Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα παρίνομα ἀεὶ θεώμενος ὁ Θεὸς, οὐδεμιᾶς αὐτοῦς ἀξιώσει φειδοῦς, ἀλλὰ πανωλεθρίαν παραδώσει. Καὶ ἐντεῦθεν μέντοι δῆλον, ὡς οὐ περὶ μόνου τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ περὶ πάντων ἡπιστηκότων ταῦτα διήλθεν. Ἀπὸ γὰρ ἐνικοῦ προσωποῦ, ἐπὶ τὸ πλῆθυντικὸν τὸν λόγον μετήνεγεν. Οὐκέτι γὰρ εἶπεν αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτῶν.

ις', ιζ'. « Ἀνὸ ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον πένθητα, καὶ πτωχὸν, καὶ κατανευγμένον τῇ καρδίᾳ τοῦ θανατῶσαι. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, πείσονται, ἀπηνῶς καὶ θηριωδῶς τῇ μαιφονίᾳ χρησάμενοι, καὶ τὸν πάσῃ χρησάμενον μετριότητι καὶ πραότητι μέχρι θανάτου διώξαντες. Τοῦτοις καὶ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ λόγους, καὶ αὐτὸς ὁ Δεσπότης· ὁ μὲν Ἀπόστολος βοῶν· « Ὅς δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. » καὶ πάλιν· « Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάγησεν τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών. » ὁ δὲ Κύριος νῦν μὲν φησὶ· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » νῦν δέ· « Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει. »

ιη'. « Καὶ ἠγάπησε κατάραν, καὶ ἤξει αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογία, καὶ μακρυνθήσεται ἀπ' αὐ-

† Matth. xxiii, 35. † II Cor. viii, 9. † Philipp. ii, 6, 7. † Matth. xi, 29. † Matth. viii, 20; Luc. ix, 58.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

† Τῆ. cod. 1 præm. καί. † cod. 1 συζῶντας. † Ἐφη. Abest a cod. 1 † Γάρ. cod. 1 καί. † Οὐ† cod. 1 ὄν. † Πάρτων. cod. 1 add. τῶν. † Λόγοις. cod. 1 add. τοῖς. † Φησὶ. Abest. a cod. 1. † cod. 1 κλίνα.

τοῦ. Ἐνταῦθα σαφῶς τὸ εὐκτικὸν μεταδέβληκε ἄ σχήμα, καὶ προαγορευτικῶς ἀμφότερα τέθεικεν, ὅτι καὶ τὴν κατάραν ἣν ἠγάπησαν λήψονται, καὶ τῆς εὐλογίας ¹¹, ἣν λαβεῖν οὐκ ἠθέλησαν, στερηθήσονται. « Καὶ ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον. » Ἀντὶ τοῦ, ταύτη πανταχόθεν περιστοιχίζεται. « Καὶ εἰσῆλθεν ὡσεὶ ὕδωρ εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ μόνον ἐξῶθεν, ἀλλὰ καὶ ἐνδοθεν περιέχονται τὰ κακὰ, καὶ ὑπὸ τούτων δίκην ὕδατος περικλύζονται. Ἐτα ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ ἀρδεύει μὲν τὸ σῶμα καὶ βρέχει, οὐκ ἔχει δὲ μόνιμον τὴν ὑγρότητα, ἐπήγαγεν. « Καὶ ὡσεὶ ἔλαιον ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ. » Τὸ ¹² γὰρ ἔλαιον ἐπὶ πλεῖστον ἐπιμένει τῷ σώματι. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Ἐπινεχθήσεται φορὰ κακῶν, τοῦ μὲν ὕδατος τὴν σφοδρότητα, τοῦ δὲ ἔλαιου μιμουμένη τὸ μόνιμον.

ιβ'. « Γενθήτω αὐτῷ ὡς ἱμάτιον, ὃ περιβάλλεται. καὶ ὡσεὶ ζώνη, ἣν διαπαντὸς περιζώνονται. » Πανταχόθεν, φησί, τοῖς προειρημένους κακοῖς, καὶ ὡς ἐσθῆτι καλυπτέσθω, καὶ ὡς ζωστήρι σφιγγέσθω.

ιγ'. « Τοῦτο ¹³ τὸ ἔργον τῶν ἐνδιαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου. » Οἱ δὲ ἄλλοι, τῶν ἀντικειμένων, ἠρμήνευσαν. « Καὶ τῶν λαλούντων πονηρὰ κατὰ τῆς ψυχῆς μου. » Τούτους τρυγήσουσι τοὺς καρπούς, καὶ οἱ τὸ πρὸς ἐμὲ μίσος ἀναδειξάμενοι ¹⁴, καὶ ὁ τούτοις ὑπουργήσας προδότης. Ἐπειδὴ γὰρ ἀντίθεον αὐτὸν καὶ παράνομον ἐκάλουν, εἰκότως εἶπε. « Τῶν ἐνδιαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου. »

ιδ'. « Καὶ σὺ, Κύριε, Κύριε, ποίησον μετὰ ἐμοῦ ἔνκεν τοῦ ὀνόματός σου, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. » Καὶ ταῦτα ἀνθρωπίνως εἰρηκεν ὁ Δεσπότης Χριστός. πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπεια πλὴν ἁμαρτίας πεπλήρωκεν. Ἐτέχθη γὰρ καὶ κατὰ τὸν νόμον φύσεως ¹⁵, καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον τῆς φύσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. ὑπὲρ ταύτην δὲ, τὸ ἐκ Παρθένου. Ἐδέξατο σπάργανα καὶ περιτομὴν, καὶ τὴν ἐκ γάλακτος τροφήν, καὶ θυσίας προσήνεγκεν, ἐνήστευσε, καὶ ἐπεινάσεν, ἐδίψησε ¹⁶, καὶ ἐκοπίασεν. Οὕτω καὶ προσευχόμενος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις διηνεκῶς ἀναγέγραπται. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον ἀνθρωπίνως τὴν θεῖαν ἐπικαλεῖται βοήθειαν.

ιε'. « Ῥύσαι με, ὅτι πτωχὸς καὶ πέννης εἰμι ἐγώ, καὶ ἡ καρδία μου τετάρακται ¹⁷ ἐντός μου. » Τοῦτο ¹⁸ καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένον εὐρίσκομεν ¹⁹. Μέλλων γὰρ προσίεναι τῷ πάθει, εἶπε. « Nūn ἡ ψυχὴ μου τετάρακται, καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὴν ὥραν ταύτην. »

^v Luc. II, 7, 21. ^x Matth. IV, 2; Joan. II, 41; Luc. II, 1. ^y Luc. XXII, 44; XXIII, 46. ^z Joan. XII, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ cod. 1 τὴν εὐλογίαν. ¹² Τὸ — μόνιμον. Des. apud Cord. l. c. p. 229. ¹³ Τοῦτο — Κυρίου. Hæc sit merces, quam osores mei reportent a Jehova. ¹⁴ cod. 1 ἀναδειξάμενοι. ¹⁵ Καὶ — φύσεως. Des. in cod. 1. ¹⁶ Ἐδίψησε. cod. 1 præm. καί. ¹⁷ Τετάρακται. Hebr. vulneratum est. ¹⁸ Τοῦτο, x. τ. λ. Hæc Theodoro tribuuntur apud Cord. p. 230. ¹⁹ cod. 1 εὐρήσομεν.

co. » Hoc in loco manifesto precatationis formam mutavit, et vaticinationis more utrumque posuit, et quod maledictionem, quam adamarunt, accepturi siunt, et quod benedictione, quam accipere noluerunt, carituri sint. « Et induit maledictionem, sicut vestimentum. » Quasi diceret : Hac undiquaque cinctus est. « Et intravit sicut aqua in interiora ejus. » Non modo enim foris, verum etiam intus circumstant mala, et ab his tanquam ab aqua circumfunduntur. Deinde quoniam aqua irrigat quidem corpus, **1387** et madefacit, sed non habet firmum humorem, subdit : « Et tanquam oleum in ossibus ejus. » Oleum enim diutius in corpore permanet. Quod autem dicit, hoc est : Malorum copia ingruet, quæ aquæ vehementiam, **B** olei vero firmitatem imitabitur.

VERS. 19. « Fiat ei sicut vestimentum quo operitur, et sicut zona qua semper præcingitur. » Undique, inquit, prædictis malis, sicut vestimento operiatur, et veluti cingulo constringatur.

VERS. 20. « Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi a Domino. » Alii vero, qui contra steterunt, interpretati sunt. « Et qui loquuntur mala adversus animam meam. » Hos decerpent fructus tum li, qui contra me scelus admiserunt, tum proditor, qui ipsis servivit. Quoniam enim contrarium Deo, legisque transgressorem eum vocabant, merito dixit : « Qui detrahunt mihi a Domino. »

VERS. 21. « Et tu, Domine, Domine, fac mecum propter nomen tuum, quia suavis est misericordia tua. » Et hæc Christus Dominus humano more dixit. Omnia enim quæ humana, præter peccatum, implevit. Natus est enim et secundum legem naturæ, et supra legem naturæ. Quod enim ex femina natus sit, humanæ naturæ est : quod vero ex Virgine, supra naturam est. Pannis involutus et circumciscus fuit ^v, nutrimentumque ex lacte accepit, et sacrificia obtulit, jejunavit ^z, et esurivit, sitivit, et laboravit. Similiter et in sacris Evangeliiis scriptum est ^y, continue ipsum orasse. Hoc igitur in loco etiam **1388** humano more divinum implorat auxilium.

VERS. 22. « Libera me, quia egenus et pauper sum, et cor meum turbatum est intra me. » Hoc et ab ipso in sacris Evangeliiis dictum invenimus. Cum enim ad crucem accederet, dixit : « Nunc anima mea turbata est, et quid dicam? Pater, libera ^a me ex hac hora : sed propterea veni in horam hanc ^z. »

VERS. 23. « Sicut umbra cum declinat, ablatus sum, et excussus sum sicut locustæ. » Per hæc mortem demonstravit. Instar umbræ enim, inquit, vergentis et deficientis, sinem vitæ obivi, sed et sicut locustæ a ventis jactatæ, et huc et illuc agitata, vitam duxi, civitatem non habens, non castellum, non domum, sed modo quidem in hanc, modo vero in illam, alias autem in montes transiens, et in solitudinem currans.

VERS. 24. « Genua mea infirmata sunt a jejunio, et caro mea immutata est propter oleum. » Non enim dissolutam et delicatam duxi vitam, sed sobriam et asperam, et squalidam. Et testes sunt sacri ejus discipuli, quos eligere dignatus est, et panes hordeacei quos afferebant, et spicæ quas vellebant manibusque terebant propter famem. Illa autem, « Caro mea immutata est propter oleum, » Symmachus sic convertit: *Et caro mea immutata est propter omissionem unctionis.*

VERS. 25. « Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, moverunt capita sua. » Et hoc sortitum est finem. **1389** Cum viderent eum in cruce, moventes capita, dicebant: « Vah, qui destruis templum hoc, et in tribus diebus excitas illud, descende nunc de cruce^a. » Alii autem dicebant: « Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere^b. »

VERS. 26, 27. « Adjuva me, Domine Deus mi, salvum me fac propter misericordiam tuam. Et cognoscant hanc manum tuam, et te, o Domine, fecisse illud. » Discant, inquit, illos non invitum me cruci tradidisse, sed hoc esse tuæ dispensationis opus. Per meam enim crucem salutem omnibus largiri voluisti. *Manum* vero Dei potentiam vocat.

VERS. 28. « Maledicent illi, et tu benedices. » Usque in hodiernum diem Judæi Salvatorem execrari pergunt: sed illis execrantibus, illustrior in dies fit prædicatio verbi. « Qui insurgunt in me, confundantur: servus autem tuus lætabitur. » Neque hoc dictum in alio sensu accipere psalmum nos cogit. Audimus enim et divinum Paulum dicentem: « Se ipsum exinanivit, formam servi accipiens^c. » Et ipse^d per Isaiam exclamans sic ait: « Qui formavit me ex utero servum sibi^d »; et paulo post: « Posui te ut sis testamentum generis et lux gentium, ut sis salus usque ad extremum terræ^e. » Et in sacris Evangelii sic ait: « Quemadmodum Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis^f. »

κγ'. « Ὡσεὶ σκιά ἐν τῷ ἔκκλιναὶ αὐτὴν ἀντανηρέθη, ἐξετινάχθη ὡσεὶ ἀκρίδες. » Διὰ τούτων τὸν θάνατον παρεδῆλωσε. Σκιᾶ γὰρ, φησὶ²⁰, κλιθεῖση καὶ ἀναιρέθειση παραπλησίως ἐδεξάμην τοῦ βίου τὸ τέλος· ἀλλὰ καὶ δίκην ἀκρίδων ὑπ' ἀνέμων ριπιζομένων, καὶ τῆδε κάκεσε περιφερομένων, διετέλεσα· οὐ πόλιν ἔχων, οὐ κώμην, οὐκ οἰκίαν· ἀλλὰ ποτὲ μὲν εἰς ταύτην, ποτὲ δὲ εἰς ἐκείνην, ἄλλοτε δὲ²¹ εἰς ὄρη μεταβαίνων, καὶ εἰς τὴν ἔρημον τρέγων²².

κδ'. « Τὰ γόνάτά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας, καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον²³. » Οὐ γὰρ ἀνειμένον καὶ ἀβροδίαιτον ἐβίωσα βίον, ἀλλ' ἀπειριττον, καὶ κατεσκληρότα, καὶ αὐχημρόν. Καὶ μάρτυρες οἱ τῆς ἐπαρᾶς αὐτοῦ μαθηταίαις ἀξιοθύντες, καὶ οἱ κριθῖνοι ἄρτοι, οὓς ἐπέφεροντο, καὶ οἱ τιλλόμενοι στάχυες, καὶ ταῖς χερσὶν τριβόμενοι διὰ πείνην. Τὸ²⁴ δὲ, « Ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον, » Ὁ Σύμμαχος οὕτως ἠρμήνευσεν· *Καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη²⁵ ἀπὸ ἀναλειψίας.*

κε'. « Κἀγὼ ἐγενήθην θνητός αὐτοῖς, εἰδοσάν με, ἐσάλευσαν κεφαλὰς αὐτῶν. » Καὶ τοῦτο τέλους²⁶ τετύχηκεν. Ὁρῶντες αὐτὸν²⁷ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, κινούντες τὰς κεφαλὰς²⁸, ἔλεγον, « Οὐκ, ὁ καταλύων τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔχειραν αὐτὸν, καταθεθῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. » Ἄλλοι δὲ ἔλεγον· « Ἄλλους ἔσωσεν, ἐαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. »

κς', κζ'. « Βοήθησόν μοι, Κύριε ὁ Θεός μου, καὶ σῶσόν με κατὰ τὸ ἐλεός σου. Καὶ γνώτωσαν ὅτι ἡ χεὶρ σου αὐτῆ, καὶ σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτήν. » Μαθέτωσαν, φησὶν, ὡς οὐκ ἀκοντά με παρέδωσαν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ τῆς σῆς τοῦτο ἔργον οἰκονομίας. Διὰ γὰρ τοῦ ἐμοῦ πάθους ἐβουλήθης τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀπάθειαν δωρήσασθαι· χεῖρα δὲ καλεῖ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνέργειαν.

κη'. « Καταράσσονται αὐτοὶ, καὶ σὺ εὐλόγησεις. » Μέχρι καὶ τῆμερον διέμειναν Ἰουδαῖοι ταῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος χρόνοις βλασφημίαις, ἀλλὰ ἐκείνων βλασφημοῦντων περιφανέστερον ὁσημέραι τὸ κήρυγμα γίνεται. « Οἱ ἐπανιστάμενοί μοι αἰσχυρῆθησαν, ὁ δὲ δοῦλός σου εὐφρανθήσεται. » Οὐδὲ τοῦτο ἡμᾶς τὸ βῆμα λαβεῖν εἰς²⁹ ἑτέραν ὑπόθεσιν τὸν ψαλμὸν ἀναγκάζει³⁰. Ἀκούομεν γὰρ καὶ³¹ τοῦ θεσπεσίου Παύλου λέγοντος³², ὅτι « Ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφῆν δούλου λαβῶν. » Καὶ αὐτὸς δὲ διὰ Ἡσαίου βοῶν³³ οὕτως λέγει· « Ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλων ἐαυτῶν³⁴ καὶ μετ' ὀλίγα· » Τέθεικά σε εἰς διαθήκην ἑνους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις οὕτως ἔφη· « Ὡς περὶ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε

^a Matth. xxvii, 40. ^b ibid. 42. ^c Philipp. ii, 7. ^d Isa. xlix. ^e ibid. 8. ^f Matth. xx, 28.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁰ Φησὶ. Des. in cod. 1. ²¹ Δέ. Des. ibid. ²² Τρέγων. cod. 1 φεύγων, ascripta tamen altera lectione. ²³ Ἠλλ. δι' ἔλαιον. Hebr. Defecit a pinguedine. ²⁴ Τὸ — ἀναλειψίας. Des. apud Cord. l. c. p. 232. ²⁵ cod. 1 ὑπό. ²⁶ Prior editio habebat τέλος. cod. 1 τέλους. ²⁷ Αὐτόν. cod. 1 πρᾶμ. γάρ. ²⁸ Κεφ. cod. 1 add. αὐτῶν. ²⁹ Εἰς. Abest a cod. 1. ³⁰ cod. 1 ἀναγκάσει. ³¹ Καί. Abest a cod. 1. ³² Λέγοντος. cod. 1 βοῶντος. ³³ cod. 1 βοᾷ.

διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ἄ ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν. » Ὁ δοῦλος τοίνυν τῆς ληθραίας φύσεως ὄνομα· οὐκ ἐπειδὴ δουλεύει ἐκείνῃ (πῶς γὰρ ἦγε τῷ Θεῷ συντημένη Λόγῳ, καὶ τῶν ἀπάντων δεξαμένη τὴν δεσποτείαν;), ἀλλ' ἵνα δειχθῆ τῆς φύσεως αὐτῆς τὸ ἴδιον. Οὐκ ἀξιώματος τοίνυν ἐνταῦθα τὸ, δούλος, ἀλλὰ φύσεως δηλωτικόν.

κθ'. « Ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντές με ἐντροπήν, καὶ περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα αἰσχύνην αὐτῶν³⁴. » Πάλιν τοὺς ἐνδιαβάλλοντας οἱ λοιποὶ ἀντικειμένους ἠρμήνευσαν. Μαρτυρεῖ δὲ τῇ προφητείᾳ τὰ πρόγματα. Ἐν αἰσχύνῃ γὰρ ἐκείνοι διηγεῖται, καὶ ταύτην ἀμπέχονται καθάπερ τι περιδύλιον.

λ'. « Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ σφόδρα ἐν τῷ στόματι μου, καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν αἰνέσω αὐτόν. » Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Δεσπότης καλεῖται Χριστός, καὶ σῶμα αὐτοῦ χρηματίζει τῆς Ἐκκλησίας ὁ σύλλογος· οἰκεῖον δὲ ὕμνον τὸν ταύτης ὕμνον καλεῖ.

λα'. « Ὅτι παρέστη ἐκ δεξιῶν πένητος, τοῦ σῶσαι ἐκ τῶν καταδικώντων³⁵ τὴν ψυχὴν μου³⁶. » Τοῦτο καὶ ἐν τῷ ιε' εἶρηκε ψαλμῷ· « Προσωρῶμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Ἀχώριστον γὰρ ἡ θεία φύσις ποιησαμένη τὴν ἕνωσιν, παρῆν μὲν τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει, συνεχῶρει δὲ πάσχειν. τῶν ἀνθρώπων πραγματευομένη τὴν σωτηρίαν. Ῥάδιον μὲν γὰρ ἦν αὐτῷ, ἀθάνατον αὐτὴν³⁷ ἦν ἀνάλαβεν ἀπεργάσασθαι φύσιν. Ἐπειδὴ δὲ σωτηρία³⁸ ἦν τοῦ κόσμου τὸ πάθος, συνεχῶρθε γενέσθαι τὸ πάθος, μετὰ³⁹ τὸ πάθος τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀφθαρσίας μετέδωκε. Καὶ βλάθην μὲν αὐτὸς ἐκ τῶν ταύτης παθῶν οὐδεμίαν ἐδέξατο, τῆς δὲ οἰκειας αὐτὴν ἐπλήρωσε δόξης, καὶ σὺν αὐτῇ βασιλεύει, καὶ τῶν ἀπάντων κρατεῖ. Ἦνίκα δὲ φθαρτὴν εἶχεν αὐτὴν⁴⁰ τὴν φύσιν, ἀνθρωπίνως ἅπαντα, πλὴν ἀμαρτίας, συνεχῶρει καὶ πάσχειν καὶ φθέγγεσθαι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΘ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Τὸ περὶ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐν τῷ προτεταγμένῳ προθεσπίας ψαλμῷ, προαγορεύει⁴¹ τὴν μετὰ τὸ πάθος ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος. Μέννηται δὲ τοῦ προοιμίου τοῦ ψαλμοῦ καὶ ὁ θεϊότατος Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι. Λέγει δὲ οὕτως· « Οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, λέγει δὲ αὐτός· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, ὁρῶν τοὺς Φαρισαίους ἄλλας περὶ Χριστοῦ δόξας ἔχοντας, πεῦσιν αὐτοῖς τοιάδε προσήνε-

³⁴ Psal. xv, 8. ³⁵ Act. II, 34, 35.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

³⁶ Αὐτῶν. cod. 1 add. ἀντὶ τοῦ διπλομένην χλανίδα ἐν τῷ φορεῖσθαι. ³⁷ Ἐκ τῶν καταδ. Hebr. a *judicibus* sc. *iniquis*. Aqu. et Sym. ἀπὸ τῶν κρινόντων. Edit. V. ἐκ τῶν δικαζομένων. ³⁸ Μου. Hebr. *Animam ejus*. ³⁹ Αὐτῆν. cod. 1 εὐθύς. ⁴⁰ cod. 1 σωτήριον. ⁴¹ Μετὰ. cod. 1 *præm. καὶ*. ⁴² cod. 1 αὐτῆ. ⁴³ Πραγ. cod. 1 *auid. vñv*.

Servus igitur assumptæ naturæ est nomen, non quod illa 1390 serviret: quomodo enim id fieret, cum esset cum Deo Verbo conjuncta, cumque rerum omnium imperium accepisset? sed ut ipsius naturæ proprietas ostenderetur. Non dignitatem igitur nomen servi hoc in loco declarat, sed naturam.

VERS. 29. « Induantur qui detrahunt mihi, pudore, et operiantur sicut diploide confusione sua. » Rursus pro qui detrahunt, cæteri qui adversantur interpretati sunt. Vaticinationem res testantur. Illi enim in continuo dedecore sunt, et hoc veluti indumento induuntur.

VERS. 30. « Confitetur in honorem Domini valde ore meo, et in medio multorum laudabo eum. » Ecclesiæ caput Dominus Christus vocatur, et corpus ejus cælus Ecclesiæ: suum vero hymnum hujus hymnum appellat.

VERS. 31. « Quia astitit a dexteris pauperis, ut salvam faceret a persequentibus animam meam. » Hoc et in decimo quinto psalmo dixit: « Prævidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dexteris est mihi, ne commovear. » Divina enim natura cum individuum copulam fecisset, aderat quidem humanæ naturæ, permittebat tamen ut illa pateretur, hominum procurans salutem. Facile enim erat ipsi, quam assumpsit, naturam immortalem reddere: sed quia passio erat salus mundi, passionem permisit, et post passionem, immortalitatem et incorruptionem communicavit. Et ipse quidem e cruciatibus humanæ naturæ nullum sensit detrimentum: sed illam gloria sua implevit, et cum illa regnat, 1391 rebusque omnibus dominatur. Quandiu autem morti obnoxiam illam habuit, humano more omnia, præter peccatum, et pati et loqui permittebat.

' INTERPR. PSALMI CIX.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Cum in proximo ante hunc psalmo salutarem passionem prædixisset, prædicat nunc Salvatoris assumptionem, quæ post passionem facta est. Meminit autem exordii hujus psalmi divinissimus Petrus in Actibus. Dicit autem sic: « Non enim David ascendit in cælos: dicit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dexteris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum^b. » Et ipse Dominus videns Pharisæos alias de Christo opiniones habere, hujusmodi quæstionem ipsis proposuit: « Quid vobis videtur de

Christo? cujus est filius? » Cum autem illi dixissent, *Davidis*, respondit: « Quomodo ergo David in spiritu Dominum ipsum vocat, dicens: Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis. » Deinde argumentatur: « Si David vocat ipsum in spiritu Dominum, quomodo filius ipsius est? » Hoc autem dicit, non inficiendo quin Christus filius esset Davidis, sed adjungendo id quod ignorabatur ei quod in confessore erat. Christum enim filium esse Davidis confitebantur Pharisei, sed Davidis esse Dominum penitus ignorabant. Adjungit igitur quod deerat, sed rem confessam minime tollit, docens ipsum et filium esse Davidis secundum carnem, et ejusdem esse Dominum, tanquam Deum et creatorem. Manifeste ergo beatus David divinitatem Christi Domini prædicit, et ait: « Dixit Dominus Domino **1392** meo: Sede a dextris meis. » Si David rex, et pius rex, qui prophetiæ quoque gratia donatus est, Dominum suum vocat Christum, profecto non solum est homo secundum Judæorum insaniam, sed etiam est Deus, quippe Davidis conditor, et Dominus. Cæterum communitio nominum identitatem substantiæ ostendit. Dominus enim Domino dicit, et non Dominus creaturæ, neque Dominum figmento: « Sede a dextris meis. » Magnū hoc etiam est, et non modo supra humanam naturam, verum etiam supra omnem creaturam. Cæterum hoc humano etiam more dictum est. Nam ut Deus, Filius sempiternum habet thronum: « Thronus enim tuus, » inquit, Deus, in sæculum sæculi i. » Non enim post crucem et passionem hoc honore donatus est ut Deus, sed ut homo accepit, quod ut Deus habebat. Neque enim cum humilis esset, sublimis effectus est: sed cum altissimus esset, cumque formam Dei haberet, humiliavit semetipsum, formam servi accipiens k. Idcirco et evangelista exclamat: « Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit l. » Et ipse Dominus ait: « Ego in Patre, et Pater in me est m. » Et alibi: « Gloria me tu, Pater, gloria quam habui apud te priusquam mundus fieret n. » Ut homo igitur audit: « Sede a dextris meis: » nam ut Deus, sempiternum habet imperium. « Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. » Inimici potissimum sunt diabolus, et hujus ministri dæmones, et insuper qui divinis ejus prædicationibus resistunt, nimirum Judæi **1393** et gentiles. Illud autem *Donec* non tempus denotat, sed idioma sacrarum Litterarum. Sic enim et per prophetam dicit Deus: « Ego sum, et donec senescatis, ego sum o. » Patet autem, essentialiam Dei hominum senectute

A γκε · « Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ Χριστοῦ; τίνος ἐστὶν υἱός; » Εἰρηκότων δὲ ἐκεῖνων, Τοῦ Δαβὶδ, ἀπεκρίνατο, « Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ, λέγων· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου; » Εἶτα ἐπισυλλογίζεται· « Εἰ οὖν Δαβὶδ καλεῖ αὐτὸν ἐν πνεύματι Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; » Τοῦτο δὲ ἔφη, οὐκ ἐκδάλλων τὸ ἔῃ εἶναι υἱὸν τοῦ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ τῷ ὁμολογουμένῳ τὸ ἄγνοούμενον προστιθείς. Τὸ μὲν γὰρ υἱὸν εἶναι τοῦ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦν οἱ Φαρισαῖοι· ὅτι δὲ καὶ Κύριος ἦν τοῦ Δαβὶδ, ἠγνόουν παντάπασι. Τὸ λείπον τοίνυν προστιθήσιν, οὐ τὸ ὁμολογούμενον ἀναίρει, διδάσκων ὡς ὁ αὐτὸς καὶ υἱὸς αὐτοῦ κατὰ σάρκα, καὶ Κύριος αὐτοῦ ὡς Θεὸς καὶ δημιουργός. Σαφῶς τοίνυν ὁ μακάριος Δαβὶδ τὴν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ κηρύττει θεότητα, καὶ φησὶν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἔκ δεξιῶν μου. » Εἰ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, καὶ ἔῃ εὐσεθῆς βασιλεὺς ὁ καὶ προφητικῆς χάριτος ἡξωμένος, Κύριον ἑαυτοῦ καλεῖ τὸν Δεσπότην Χριστὸν· οὐκ ἄρα μόνον ἀνθρώπος κατὰ τὴν Ἰουδαίων ἀνοιαν, ἀλλὰ καὶ Θεός, ὡς τοῦ Δαβὶδ δημιουργός τε καὶ Κύριος. Καὶ τὸ κοινὸν ἐκ τῶν ὀνομάτων τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας δηλοῖ. Κύριος ἔῃ γὰρ Κυρίῳ λέγει, καὶ οὐ Κύριος κτίσματος, οὐδὲ Κύριος ποιήματι· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Μέγα μὲν οὖν καὶ τοῦτο· καὶ οὐ μόνον ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἅπασαν τὴν κτίσιν. Πλὴν ἀνθρωπίνως καὶ αὐτὸ εἴρηται. Ὡς γὰρ Θεός, ὁ Υἱὸς αἰώνιον ἔχει τὸν θρόνον· « Ὁ θρόνος σου γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Οὐ γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ πάθος, ταύτης ὡς Θεὸς τιμῆς ἡξιώθη· ἀλλ' ἔλαθεν ὡς ἀνθρώπος, ὅπερ εἶχεν ὡς Θεός. Οὐ γὰρ ταπεινὸς ὢν ὑψώθη, ἀλλ' ὑψιστος ὢν, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μορφῇ δούλου λαθῶν. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς βοᾷ· « Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριός φησιν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Καὶ ἀλλαχού· « Δόξασόν με, σὺ Πάτερ, τῇ δόξῃ ἣ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι. » Ὡς ἀνθρώπος τοίνυν ἀκούει· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· ὡς γὰρ Θεός, αἰώνιον ἔχει τὸ κράτος. « Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐχθροὶ διαφερόντως μὲν ὁ διάβολος, καὶ οἱ τοῦτου διάκονοι δαίμονες, πρὸς δὲ τούτοις καὶ οἱ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ κηρύγμασιν ἀντιπίπτοντες, Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. Τὸ δὲ ἔως ἔῃ, οὐ χρόνου σημαντικόν, ἀλλ' ἰδίωμα τῆς θείας Γραφῆς. Ἐγὼ γὰρ καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεός, « Ἐγὼ εἰμι, καὶ ἔως ἂν καταγῆραστε ἐγὼ εἰμι. » Δῆλον δὲ ὅτι οὐ συμπερι-ορίζεται τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ τῷ γῆρει ἔῃ τῶν ἀνθρώπων.

i Matth. xii, 42-43. j Psal. xlii, 6. k Philipp. ii, 6, 7. l Joan. i, 18. m Joan. xiv, 11. n Joan. xvii, 5. o Exod. iii, 14; coll. Isa. xlii, 4.

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴² cod. 1 τοῦ. ⁴³ cod. 1 τόν. ⁴⁴ Κάθου — μου. Des. in cod. 1. ⁴⁵ Καί. cod. 1 præm. καὶ μέγας βασιλεὺς. ⁴⁶ Κύριος, x. τ. λ. Hæc ἀνωμυμὲν exhibuit Cord. t. III, p. 243 seq. ⁴⁷ Τιμῆς. cod. 1 præm. τῆς. ⁴⁸ Ἔως. cod. 1 add. οὐ. ⁴⁹ Τῷ γῆρει. cod. 1 τὸ γῆρας.

Εἰ γὰρ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς φησὶν ὁ προφήτης, « Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις; » καὶ πάλιν « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι; » πολλῶ μᾶλλον, ἀνθρώπων καὶ γηρῶντων καὶ τελευτῶντων, διαμένει τῶν ὄλων ὁ Δεσπότης⁶⁶. Τοῦτο εἶκοι τῷ ἀποστολικῷ ἐκείνῳ ῥήτι· « Δεῖ γὰρ αὐτὴν βασιλεῦσιν, ἀχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα τὸ ἀχρις οὗ⁶¹ χρόνου δηλωτικόν· ποῖον γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, εἰ μὲν τινῶν ἀντιλεγόντων βασιλεῦσιν αὐτὸν, μετὰ δὲ τὴν ἀπάντων ὑποταγὴν ἀφαιρεῖσθαι τὴν βασιλείαν; Καὶ μὲν⁶² Δανιὴλ ὁ προφήτης, μετὰ τὴν τῶν θηρίων ἀναίρεσιν, αὐτὸν ἐφη βασιλεῦσιν εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ μὴ ἔσεσθαι τέλος. Ἦως δὲ καὶ οἱ ἅγιοι συμβασιλεύουσιν, ἢ τίνι συμβασιλεύουσιν⁶³, τοῦ τὴν βασιλείαν ὑποταχθέντος ἀποτιθεμένου τὴν βασιλείαν; Οὐκ οὖν τὸ ἕως οὗ χρόνου δηλωτικόν, ἀλλὰ κατὰ ἰδιῶμα τῆς θείας κείμετα Γραφῆς.

β'. « Ράβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι⁶⁴ Κύριος ἐκ Σιών. » Ἡ μὲν ἐξ Ἰεσσαὶ ράβδος ἐκ Βηθλεέμ· « Ἐξελεύσεται γὰρ, φησὶ, ράβδος ἐκ τῆς βίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς βίζης ἀναθήσεται, καὶ ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ. » Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοῦ σωτηρίου σιαυροῦ τῆς ράβδου τὸ κράτος δηλοῖ. Δι' ἐκείνου γὰρ πᾶσαν ὑπέταξε τῶν ἀντιπάλων τὴν φάλαγγα· ἐν⁶⁵ δὲ τῇ Σιών οὗτος ἐπάγη. « Καὶ⁶⁶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. » Οὐ γὰρ ἐξ οὐρίων ἐφέροντο τῶν θείων Εὐαγγελίων οἱ κήρυκες, ἀλλ' ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πολιορκούμενοι⁶⁷, καὶ τοῖς τῆς δυσσεβείας περικλυζόμενοι βέμμασι, ἐκράτουν τῶν θυμένων, καὶ τοὺς πλειστοὺς μετέβαλλον, καὶ οἶόν τινας αἰχμαλώτους προσήγον τῷ βασιλεῖ, καὶ⁶⁸ τοῦτου δουλείαν ἀσπάζεσθαι⁶⁹ παρεσκευάζον.

γ'. « Μετὰ⁷⁰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν⁷¹ ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου. » Ἀνώλεθρον ἔχεις τὸ κράτος· διαφερόντως δὲ τοῦτο δεικνύσεις⁷² ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ, καθ' ἣν λαμπροὺς καὶ περιφανεῖς τοὺς ἁγίους ἀποφανεῖς. Ἡμέραν γὰρ δυνάμεως τὴν δευτέραν τοῦ Σωτήρος ἐκάλεσεν ἐπιφάνειαν, καθ' ἣν ἤξει μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός. Τότε δὲ καὶ οἱ ἅγιοι ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου φωνήν. « Ἐκ⁷³ γαστρὸς πρὸ ἐωσφοροῦ ἐγέννησά σε. »

A minime terminari. Si enim de caelo et terra propheta dicit : « Ipsi peribunt, tu autem permanes P; » et rorsus : « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient Q; » multo magis, licet homines senescant et moriantur, universorum Dominus permanet. Hoc apostolico illi dicto simile est : « Oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedes ejus R. » Nec enim donec hoc in loco tempus indicat : quam enim haberet rationem adhuc aliquibus repugnantibus ipsum regnare, post omnium autem subjectionem regno privari? Atqui Daniel propheta, post serarum interneccionem regnare illum ait in saecula, et regni ejus non fore finem. Quomodo autem et sancti simul cum ipso regnant, vel cum quo simul regnant, cum is qui regnum promisit, regnum deponat? Itaque donec non tempus significat : sed secundum divinæ Scripturæ idioma positum est.

VERS. 2. « Virgam roboris mittet tibi Dominus e Sione. » Virga quidem ex Jesse est ex Bethleem : « Egredietur enim, inquit, virga ex radice Jesse, et flos ex radice ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini S. » Quæ 1394 porro sequuntur etiam salutaris crucis virgæ imperium declarant : per illam enim totam inimicorum aciem subegit. In Sione autem hæc fixa fuit. « Et dominare in medio inimicorum tuorum. » Non enim secundis ventis ferebantur divinorum Evangeliorum præcones : sed a Græcis et Barbaris obsessi, undisque impietatis circumclusi, hostibus dominati sunt, plurimosque converterunt, et veluti captivos regi adduxerunt, et ut hujus servitutem amplecterentur, fecerunt.

VERS. 3. « Tecum principatus in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum. » Immortale habes imperium : potissimum autem hoc ostendes die judicii, quo claros et illustres reddes sanctos. Dies enim virtutis, secundum Salvatoris vocavit adventum, quo veniet cum angelis in gloria Patris. Tunc autem et sancti sicut sol fulgebunt, secundum ipsius Domini vocem A. « Ex utero ante luciferum genui te. » Hoc in loco suæ etiam divinitatis D 1395 magnificentiam aperuit. Et Dominus qui

P Psal. ci, 26. Q ibid. 27. R I Cor. xv, 23. S Dan. vii, 27. T Isa. xi, 1, 2. U Matth. xiii, 43.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Δεσπότης. cod. 1 ποιητής. ⁶¹ Οὗ. Abest a cod. 1. ⁶² Μέν. cod. 1 τοι. ⁶³ cod. 1 συμβασιλεύσουσιν. ⁶⁴ Σοι. Abest a textu Hebr., additum vero a Syro quoque et ab Arabe. ⁶⁵ Ἐν — ἐπάγη. Des. in cod. 1. ⁶⁶ Καί. Abest a textu Hebr. nec in cod. Vatic. exstat. ⁶⁷ cod. 1 πολεμουμένοι. ⁶⁸ Καί. cod. 1 add. τήν. ⁶⁹ Ἀσπ. Abest a cod. 1. ⁷⁰ Μετὰ — δυνάμεώς σου. Hebr. Populus tuus erit populus sponsalium, s. sponte sese offerens tibi die roboris tui. Pro קָמַר וְל' et Arabs legerunt קָמַר, sed præstat lectio קָמַר quam Syrus tætur. Pro קָמַר legendum esse קָמַר putat ill. Michaelis in Collegio crit ad h. l. p. 522, ubi ex Arab. lingua sic exponitur sensus hujus difficilioris loci : Vocas, s. educis, ad pugnam, populum tuum die victoriæ tuæ. Ibidem impugnatam vide lectionem quam exornare voluit Houbigant. ⁷¹ Ἐν — σου. Hebr. in decoribus sancitatis. Ita veteres fere omnes. Sed Symm. habet ἐν δρασιν ἁγίους. Exstat tamen præter hanc etiam ista ejusdem apud Montf. in Hexapl. ad h. l. interpretatio, ἐν δόξῃ ἁγίων. ⁷² cod. 1 δεικνύσεις. ⁷³ Ἐκ — ἐγέννησά σε. Hunc sensum verbis textus Hebr. dederunt ol O', quos secuti sunt non modo Patres plerique, sed etiam Arabs et Vulg. Hi omnes, æque ac Theodotion, omiserunt verba ista קָמַר וְל', quæ tamen inter antiquissimos interpretes, plures habent vindices, quos recensuit ill. Michaelis l. c. p. 537 seqq.

ei dixerat : « Sede a dexteris meis , » consubstantialitatem fatetur, et identitatem naturæ prædicat. « Ante luciferum » enim, ante tempus, et ante sæcula ipsum esse demonstrat. « Ex utero » autem, ejusdem esse substantiæ docet. Non enim aliunde, ait, sed ex natura mea genitus es; ventre nimirum per similitudinem intellecto. Ut enim ex utero gignunt homines, et quæ gignantur eandem habent naturam, quam genitores : sic ex me genitus es, et genitoris in te ipso substantiam ostendis.

Vers. 4. « Juravit Dominus, et non poenitebit cum : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. » Accurate hæc divinus Apostolus interpretatus est in Epistola ad Hebræos ^v, et pontificatus hujus æternitatem ostendit, eo quod Leviticum sacerdotium non cum jurejurando promissiones acceperit, hoc autem jurejurando confirmatum sit. Idcirco etiam « non poenitebit cum » apposuit, quoniam cum multa sæpius dispensarit universorum Deus, hæc mutationibus obnoxia esse permisit. Sic Judæorum sacerdotium et fecit, et sustulit : sic regnum illud constituit, et evertit : sic Assyriorum, et Babyloniorum et Macedonum imperium ut esset permisit, et **1396** ut cessaret præcepit. Hoc igitur sacerdotium sempiternum esse volens, jurasse ait, nequaquam fore ut poeniteat. Humano autem more hæc dixit : affectus enim expers est divinitas, affectus autem est etiam poenitentia. Melchisedech porro non Judæorum, sed gentium est sacerdos. Sic et Dominus Christus non pro Judæis tantum, sed pro omnibus hominibus semetipsum obtulit Deo. Exorsus autem est sacerdotium in nocte ista, postquam crucem subiit, cum accepisset panem, et gratias egisset, frigit, et dixit : « Accipite, et comedite ex eo, Hoc est corpus meum. » Similiter et calicem cum temperasset, dedit discipulis suis, dicens : « Bibite ex hoc omnes, Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum^x. » Invenimus autem Melchisedechum et sacerdotem et regem fuisse (figura enim erat veri sacerdotis et regis), et obtulisse Deo non victimas ratione carentes, sed panem et vinum. Hæc enim Abrahamo quoque obtulit, cum sacerdotii sui exemplar in lumbis patriarchæ secundum spiritum prævideret. Si igitur ex Davide Christus secundum carnem ortus est, et David ex Juda, et pontificatum secundum ordinem Melchisedech accepit Christus, Leviticum utique sacerdotium cessavit, et in Judæ tribum majoris sacerdotii benedictio transiit. Sacer-

^v Hebr. vii ; Gen. xiv. ^x Matth. xxvi, 26-28.

A 'Ενταῦθα καὶ τῆς Θεότητος αὐτοῦ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀπεκάλυψε. Καὶ ὁ εἰρηκῶς αὐτῷ Κύριος ⁶⁶ « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » τὸ ὁμοούσιον ὁμολογεῖ, καὶ τὸ ταυτὸν κηρύττει τῆς φύσεως. Τὸ μὲν γάρ· « Πρὸ ἑωστῆδρου, » τὸ πρὸ χρόνων αὐτὸν καὶ πρὸ αἰῶνων εἶναι δηλοῖ. Τὸ δέ· « Ἰκ γαστρὸς, » τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας διδάσκει. Οὐ γὰρ ἐτέρωθεν, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμῆς γεγένησαι ⁶⁵ φύσεως· τῆς γαστρὸς δηλονότι· παρὰβολικῶς νοουμένης. Καθάπερ γὰρ ἐκ ⁶⁶ γαστρὸς τίκτουςιν ἄνθρωποι, καὶ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννήσασιν τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν· οὕτως ἐξ ἐμοῦ γεγένησαι, καὶ τοῦ γεγεννηκότος ἐν σεαυτῷ ⁶⁷ τὴν οὐσίαν δεικνύεις.

δ'. « Ὄμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμελήθησεται. Σὺ ἱερεὺς εἶς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. » Ἀκριβῶς ⁶⁸ ταῦτα ἠρμήνευσεν ὁ θεὸς· Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· Ἐπιστολῇ, καὶ τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ταύτης ἀπέραντον εἰδείξε, τῷ τὴν μὲν Λευιτικὴν ἱερωσύνην οὐ μετ' ἔρκου τὰς ἐπαγγελίας δεδέχθαι, ταύτην δὲ ἔρκω βεβαιωθῆναι. Τούτου δὴ χάριν καὶ τὸ « οὐ μεταμελήθησεται » προστέθεικεν· ἐπειδὴ πολλὰ πολλῶς οἰκονομήσας ὁ τῶν ὄλων θεός, μεταβολαῖς ταῦτα περιπεσεῖν συνεχώρησεν. Οὕτω τὴν Ἰουδαίων ἱερωσύνην καὶ πεποίηκε, καὶ κατέπαυσεν. Οὕτω τὴν βασιλείαν ἐκείνην καὶ κατέστησε, καὶ κατέλυσεν· οὕτω τὴν Ἀσσυρίων, καὶ Βαβυλωνίων, καὶ Μακεδόνων βασιλείαν καὶ γενέσθαι συνεχώρησε, καὶ λυθῆναι προσέταξε. Ταύτην μέντοι τὴν ἱερωσύνην αἰώνιον εἶναι βουλόμενος, ὡμωμοκέναι φησὶν, ὡς οὐ μεταμελήθησεται. Ἀνθρωπίνως δὲ ταῦτα εἶρηκε· τὸ πάθος γὰρ τὸ θεῖον ἀμύητον, πάθος δὲ καὶ ἡ μεταμέλεια. Ὁ δὲ Μελχισεδέκ, οὐκ Ἰουδαίων, ἀλλ' ἔθνων ἱερεὺς. Οὕτω καὶ ⁶⁹ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, οὐχ ὑπὲρ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἑαυτὸν προσεσήνοχε τῷ Θεῷ. Ἄρχεται δὲ τῆς ἱερωσύνης ἐν τῇ νυκτὶ, μετ' ἦν τὸ πάθος ὑπέμεινεν· ἦνίκα λαθῶν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἐκλάσσε καὶ εἶπε· « Λάβετε, φάγετε ἐξ αὐτοῦ· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. » Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας, ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ⁷⁰ λέγων· « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ⁷¹ ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς ζωῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. » Εὐρίσκομεν δὲ ⁷² τὸν Μελχισεδέκ, καὶ ⁷³ ἱερέα ὄντα, καὶ βασιλέα· τύπος γὰρ ἦν τοῦ ἀληθινοῦ ἱερέως καὶ βασιλέως· καὶ προσφέροντα τῷ Θεῷ οὐκ ἄλογα θύματα, ἀλλὰ ἄρτους καὶ οἶνον. Ταῦτα γὰρ καὶ τῷ Ἀβραάμ προσεσήνοχε, τὸ τῆς οἰκίας ἀρχιερωσύνης ἀρχέτυπον ἐν τῇ τοῦ πατριάρχου ὄσφρῳ πνευματικῶς προορῶν. Εἰ τοίνυν ἐκ Δαβὶδ ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα, ὁ δὲ Δαβὶδ ἐξ Ἰούδα, τὴν δὲ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀρχιερωσύνην ⁷⁴ ἔλαβεν ὁ Χριστὸς· πέπαυται μὲν ἡ Λευιτικὴ ἱερωσύνη, εἰς δὲ τὴν Ἰούδα φυλὴν ἡ τῆς μείζονος ἱερω-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Κύριος. cod. 1 add. ὡς ἀνθρώπων. ⁶⁵ cod. 1 γεγένηται. ⁶⁴ Ἐκ. cod. 1 ἀπό. ⁶⁷ Σεαυτῷ. Prior editio habebat αὐτῷ. cod. 1 ἐαυτῷ. ⁶⁸ Ἀκριβῶς — βεβαιωθῆναι. Hæc pauca tantum exhibet Cord. l. c. p. 250, reliquis omnibus omissis. ⁶⁹ Καί. cod. 1 præm. δέ. ⁷⁰ cod. 1 ἑαυτοῦ, ante μαθηταῖς positum. ⁷¹ Γάρ. Des. ibid. ⁷² Δέ. cod. 1 a ld. καί. ⁷³ Καί. Abest a cod. 1. ⁷⁴ cod. 1 ἀρχιερωσύνην τοῦ Μελχισεδέκ.

σύνης εὐλογία μετέβη. Ἰερατεύει δὲ νῦν ὁ ἐξ Ἰουδα A
κατὰ σάρκα βλαστήσας Χριστός, οὐκ αὐτός τι προσ-
φέρων, ἀλλὰ τῶν προσφερόντων κεφαλὴ χρημα-
τίζων. Σῶμα γὰρ αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖ,
καὶ διὰ ταύτης ἱερατεύει ὡς ἄνθρωπος, δέχεται
δὲ τὰ προσφερόμενα ὡς Θεός. Ἐπιφέρει δὲ ἡ
Ἐκκλησία τὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος
σύμβολα, πᾶν τὸ φύραμα διὰ τῆς ἀπαρχῆς; ἀγιά-
ζουσα.

ε'. « Κύριος ἐκ δεξιῶν σου συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ
ὀργῆς αὐτοῦ βασιλεῖς. » Τοὺς δὲ νῦν ἀντιτείνοντας,
καὶ θρασυνομένους ἄρχοντας τε καὶ βασιλεῖδας ἐν τῇ
τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ παραδώσει κολάσει. Τὸ ⁷⁵ δὲ,
« Κύριος ἐκ δεξιῶν σου, » εἶκοι τῷ ἐν τῷ πέμπτῳ ⁷⁶
καὶ δεκάτῳ ψαλμῷ ⁷⁷, « Προωρώμην γὰρ ⁷⁸ τὸν
Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου B
ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀνθρωπίνως
τοῦτο εἰρηκε, καὶ δεδήλωκε τῆς ἐνωθείσης φύσεως τὸ
ἀχώριστον· καὶ ἐνταῦθα ⁷⁹ κατὰ ταυτὸν καὶ τὰ θεια λέ-
γει, καὶ τὰ ἀνθρώπινα. Τὸ μὲν γὰρ, « Κάθου ἐκ δεξιῶν
μου, » τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει πρόσφορον· τὸ δὲ, « Ἐκ
γατρῶν πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, » δηλωτικὸν τῆς
θεότητος· τὸ δὲ, « Σὺ εἶ ἱερεὺς ἐξ αἰῶνα ⁸⁰, » πάλ-
ιν ὡς πρὸς ἄνθρωπον εἰρηται. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ,
« Κύριος ἐκ δεξιῶν σου, » ἀντὶ τοῦ, ἀχώριστον ἔχεις
τὴν ἐνωθείσαν θεότητα.

ς'. « Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πληρώσει πτώματα·
συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς πολλῶν ⁸¹. » Σαφέστερον
ἐνταῦθα τὴν κρίσιν ἐδήλωσε καὶ ὅτι κατ' ἐκείνην
τὴν ἡμέραν παντοδαπαῖς παραδώσει τιμωρίαις τοὺς C
δυσσεβεῖς συνεζηκότας· καὶ κατὰ τὸν παρόντα μέν-
τοι ⁸² βίον, πολλαῖς αὐτοὺς πολλαῖς παιδείαις
ὑπέβαλε, τὴν οἰκειάν δύναμιν τοὺς ἀγνοοῦντας δι-
δάσκων.

ζ'. « Ἐκ χειμάρρου ἐν ὁδῷ πίεται, διὰ ⁸³ τοῦτο
ὑψώσει κεφαλὴν. » Πολλῇ, φησὶν, ἐνανθρωπήσας εὐ-
τελείᾳ χρῆσεται, ὥστε καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν εὐρι-
σκομένοις ὕδασι θεραπεύειν τὸ δίψος. Δοκεῖ δὲ μοι
καὶ ἐτέραν βαθυτέραν ἔχειν ἡ προφητεία διάνοιαν.
Ποτήριον ἔθος αὐτῷ τὸ πάθος καλεῖν· « Πάτερ γὰρ,
ἔφη, εἰ δυνατόν, παρέλθῃ ⁸⁴ τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ'
ἐμοῦ. » *χειμάρρουν* δὲ τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ, θείας
μὲν χάριτος τετυχηκότας, οὐκ αἰεὶ δὲ ταύτης ἀπο-
λαύσαντας. Καθ' ἕνα γὰρ ὁ χειμάρρους οὐκ ἀένναον D
ἔχει τὴν τῶν ὑδάτων φορὰν, ἀλλὰ ἐκ τῶν τιχομένων
ἐκ τῶν νεφῶν συνίσταται ὑετῶν· οὕτως Ἰουδαῖοι
πρόσκαιρον ἔσχον τοῦ νόμου τὴν χάριν, οἷον ἀπό-
τινων νεφῶν τῶν προφητῶν χορηγουμένην. Μετὰ δὲ
ταῦτα τοῦ θέρους φανέντος, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου
φανήν· « Ἐπάρατε ⁸⁵ γὰρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς
ὑμῶν, καὶ βλέπετε ⁸⁶ εἰς τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι
πρὸς θερισμόν. » ἀναγκαίως ὁ χειμάρρους τῆς

dos autem nunc est Christus, ex Juda secundum
carnem ortus, non ipse aliquid offerens, sed caput
exsistens eorum qui offerunt. Corpus enim suum
1397 Ecclesiam vocat, et per eam sacerdotio fun-
gitur ut homo, recipit autem ea quæ offeruntur, ut
Deus. Offert vero Ecclesia corporis et sanguinis
symbola, totam massam per primitias sanctificans.

VERS. 5. « Dominus a dexteris tuis confregit die
iræ suæ reges. » Principes et reges nunc repugnantes
et insurgentes die iudicii supplicii multabit.
Hoc autem, *Dominus a dexteris tuis*, simile est illi,
quod in decimo quinto psalmo dictum est : « Præ-
videbam Dominum in conspectu meo semper, quo-
niam a dexteris est mihi, ne commovear. » Et
enim ibi juxta humanitatem hoc dixit, et declara-
vit naturæ unitæ inseparabilitatem : et hoc loco
simul et divina dicit, et humana. Hoc enim, « Sede
a dexteris meis, » humanæ naturæ congruit. Il-
lud vero, « Ex utero ante luciferum genui te, » di-
vinitatem declarat ; et illud rursus : « Tu es sacer-
dos in æternum, » tanquam ad hominem dictum
est. Ita quoque illud : « Dominus a dexteris tuis, »
quasi dicat, Individuam habes conjunctam divini-
tatem.

VERS. 6. « Judicabit inter nationes, implebit (ter-
ram) stragibus, conquassabit capita in terra mul-
torum. » Manifestius hoc loco iudicium demonstra-
vit, seque illo die homines impios vitiisque iniqui-
natos supplicii traditurum. Et sane in hac vita
sæpius multis castigationibus illos punivit, poten-
tiam suam ignarus docens.

VERS. 7. E torrente in via bibit, propterea
1398 exaltabit caput. » Multa, inquit, cum ho-
mo factus erit, humilitate utetur, ita ut aquis
etiam quæ in via inveniuntur, sitim restinguat. Vi-
detur autem mihi vaticinatio sensum alium pro-
fundiore habere. Calicem solet ipse crucem nun-
cupare. « Pater enim, inquit, si possibile est, trans-
eat calix iste a me. » *Torrentem* vero, Judæos
vocat, qui divinam quidem gratiam nacti, sed non
semper hac potiti sunt. Queniammodum enim tor-
rens non perennem aquarum fluxum habet, sed
ex imbribus, qui ex nubibus gignuntur, oritur :
sic Judæi durantem ad tempus gratiam legis ha-
buerunt, a sacris prophetis, velut a quibusdam
nubibus suppeditatam. Postea vero, æstate appe-
tente, secundum Domini vocem : « Levate oculos
vestros, et videte regiones, quoniam albæ sunt ad
nessem », » necessario torrens priori aquarum

7 Psal. xv, 8. 2 Matthi. xxvi, 39. 3 Joan. iv, 55.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁵ Τὸ — ἐνωθ. θεότητα. Conf. ad h. l. quæ ill. Michaelis l. c. p. 589, monuit. ⁷⁶ cod. 1 πέυτε.
⁷⁷ Ψαλμῷ. cod. 1 πρᾶμ. εἰρημένω. ⁷⁸ Γάρ. Abest a cod. 1. ⁷⁹ Ἐνταῦθα. cod. 1 add. τοίνυν. ⁸⁰ Αἰώνι.
cod. 1 πρᾶμ. τόν. ⁸¹ Πολλῶν. Hebr. (super terra) magna. ⁸² cod. 1 μέν. ⁸³ Διὰ — κεφαλῆν. Des.
ibid. ⁸⁴ cod. 1 παρελθεῖν. ⁸⁵ cod. 1 ἔρατε. ⁸⁶ cod. 1 βλέφατε.

copia destitutus permansit, et siccus cernitur omni humore privatus. Quoniam igitur Judæi crucem machinati sunt, et calicem Dominus passionem vocat: merito Propheta hæc prævidens, dixit: « E torrente in via bibet. » Viam quippe vitam appellat. Hanc verò sententiam et sequentia testantur: « Propterea exaltabit caput. » Huic simile est quod Apostolus dixit: « Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit ipsum b. » Patet autem hoc etiam humano more dici. Nam ut Deus, non cum humilis esset sublimis effectus est, sed cum maxime sublimis esset, humiliavit seipsum: ut homo autem, quod non habebat, accepit.

1399 · INTERP. PSALMI CX.

Alletuia. Ammanitæ, et Moabitæ, et Idumæi, cum plurimas copias conflasset, tribui Judæ aliquando bellum intulere. Huic autem tunc imperabat Josaphat, vir pietate celebris, ex stirpe Davidis. Hic hostium audita multitudine, cum toto populo ad Deum accessit, inexpugnabilem opem efflagitans: imo etiam petitionis suæ compos factus est. Jussit enim ipsos universorum Deus, contra hostes homo animo esse, tanquam ipso exercitum ducente. Exorta igitur luce, hostes contra seipsos invicem commoti sunt, et seipsos mutuo ut inimicos necaverunt, ita ut nemo mortem evaderet. Quod cum ex quadam specula Judæorum exercitus conspexisset, accurrat velut ad paratam prædam, diripuitque inimicos, et cum multa opum copia rediit: atque, ut Paralipomenon historia docet c, cum musicis instrumentis in divinum templum ingressi sunt, victoriæ largitorem laudantes. Hæc prævidens Propheta hunc psalmum conscripsit, veluti hymnum quemdam a pio Josaphat prolatum. Nam et hynni est inscriptio: quoniam *Alletuia*, sicut jam interpretati sumus, *Laudate Dominum* sonat. Significat enim *Alletu*, *laudate*, *la* vero *Dominam*, vel *eum qui est*.

VERS. 1. « Confitebor tibi, Domine, toto corde meo. » Ex tota mente, o Domine, tibi laudes gratiarum actionis offero. « In consilio justorum, et congregatione. » **1400** Non autem ego solus, sed etiam piorum cœtus una mecum. Illa enim tempestate populus ab idolorum errore liberatus erat, rege omnes ad pietatem erudiente. *Consilium* igitur *justorum* piorum cœtum appellat.

VERS. 2. « Magna sunt opera Domini. » Revera enim admirabilia, admirationeque digna sunt, quæ ab ejus potentia sunt effecta. « Exquisita ad om-

b Philipp. ii, 8, 9. c II Paralip. xx, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁷ cod. 1 τούτου. ⁶⁸ Ἐλαβεν. cod. 1 add. ὕψος. ⁶⁹ cod. 1 ἔδραμε μέν. ⁷⁰ Τῆς. Abest a cod. isto. ⁷¹ Ἐπλ. cod. 1 ἐστι. ⁷² Σοι. Abest a textu Hebr. ⁷³ Μου. in textu Hebr. etiam desid. ⁷⁴ Σοι. Abest a cod. 1. ⁷⁵ Βουλή. Hebr. תבן in cœtu, ut Psal. lxxxix, 8, in textu Hebr. Vid. pag. 1252, n. 6. ⁷⁶ Ἀξιάζ. cod. 1 κηράδωζα.

Α προτέρας εὐπορίας ἔρημος μεμένηκε, καὶ ξηρὸς ὄρθαι: πάσης ἰκμάδος ἔστερημένος. Ἐπειδὴ τοίνυν Ἰουδαῖοι τὸν σταυρὸν ἐτεκτήναντο, ποτήριον δὲ καλεῖ τὸ πάθος ὁ Κύριος, εἰκότως ὁ προφήτης ταῦτα προθεωρῶν εἶρηκεν: « Ἐκ χειμάρδου ἐν ὁδοῦ πίεται. » Ὅδον δὲ τὴν βίον καλεῖ. Μαρτυρεῖ δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ τὰ ἐπαγγόμενα, « Διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν. » Τοῦτῃ ⁶⁷ δὲ ὁμοιον καὶ ὁ ἀπόστολος εἶρηκε Παῦλος: « Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. » Δῆλον δὲ ὡς ἀνθρωπίνως καὶ τοῦτο τέθεικεν. Ὡς γὰρ θεός, οὐ ταπεινὸς ὢν ὑψώθη, ἀλλ' ὑψιστος ὢν ἐταπεινώσεν ἑαυτόν· ὡς δὲ ἄνθρωπος, ὃ μὴ εἶχεν ἔλαβεν ⁶⁸.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΙ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

Β *Ἀλληλουῖα.* Ἀρμανῖται, καὶ Μωαβῖται, καὶ Ἰουμαῖοι, πλῆθος ὅτι μάλιστα πλεῖστον συναγαγόντες, ἐπεστράτευσαν πάλαι ποτὲ τῇ Ἰούδα φυλῇ. Ἐβασίλευσε δὲ τῆνικαῦτα ταύτης Ἰουσαφάτ, ἀνὴρ ἐπ' εὐσεβεῖα μαρτυρούμενος, τῶν ἐκ Δαβὶδ. Οὕτως τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος μαθὼν, μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ προσεήλθε τῷ θεῷ, τὴν ἀμαχὸν ἐπικουρίαν αἰτῶν· καὶ δὴ καὶ τὴν αἴτησιν ἔλαβε. Παρηγγύησε γὰρ αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων θεὸς καταθάρσῃσαι τῶν πολεμίων, ὡς αὐτοῦ στρατηγούontos. Ἡμέρας τοίνυν ἀρχομένης, ἐκινήθησαν κατ' ἀλλήλων οἱ πολέμιοι, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ὡς ἐναντίως διέφθειραν, ὥστε μηδένα τὸν βλεπὸν ἐκείνον διαφυγεῖν. Τοῦτο ἐκ τινος σκοπιᾶς θεασαμένη τῶν Ἰουδαίων ἡ στρατεία, ἔδρα-

Μ ⁶⁹ ὡς ἐφ' ἔτοιμον θήραν, ἐσκέυεσε δὲ τοὺς πολεμίους, καὶ μετὰ πολλῆς ἐπανήλθε τῆς ⁷⁰ περιουσίας. Καὶ ὡς διδάσκει τῶν Παραλειπομένων ἡ ἱστορία, μετὰ μουσικῶν ὀργάνων εἰσῆλθον εἰς τὴν βεῖον νεῶν, τὸν τῆς νίκης χορηγὸν ἀνυμνοῦντες. Ταῦτα προορῶν ὁ προφήτης τόνδε συνέγραψε τὸν ψαλμὸν, οἶόν τινα ὕμνον ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς Ἰουσαφάτ προσφερόμενον· ὕμνου δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή· τὸ γὰρ *Ἀλληλουῖα*, ὡς καὶ ἦδη ἤρμηνεύσαμεν, *Ἀνεῖτε τὸν Κύριον*, ἐπὶ ⁷¹ τῇ Ἑλλάδι φωνῇ. Σημαίνει γὰρ τὸ *Ἀλληλουῖα*, *ἀνεῖτε*, τὸ δὲ *la*, *Κύριον*, ἢ *τὸν δευτα*.

α'. « Ἐξομολογήσασθε μοι ⁷², Κύριε, ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου ⁷³. » Ἀπὸ πάσης σοι ⁷⁴ διανοίας, Δέσποτα, προσφέρω τὸν χαριστήριον ὕμνον. « Ἐν βουλή ⁷⁵ εὐθέων καὶ συναγωγῇ. » Οὐκ ἐγὼ δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ σὺν ἐμοὶ τῶν εὐσεβῶν ὁ σύλλογος. Κατ' ἐκείνον γὰρ τὸν καιρὸν τῆς τῶν εὐδῶλων πλάνης ὁ λαὸς ἠλευθέρωτο, τοῦ βασιλέως ἅπαντας ἐκπαίδευστος τὴν εὐσέβειαν. *Βουλή*ν τοίνυν *εὐθέων* τὸ σύστημα προσαγορεύει τῶν εὐσεβῶν.

β'. « Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου. » Τῷ ὄντι γὰρ θαυμαστά, καὶ ἀξιάγαστα ⁷⁶, τὰ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμειως ἐνεργούμενα. « Ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ

θελήματα αὐτοῦ. » Ποιεῖ μὲν ⁹⁷ ὅσα βούλεται, ἕκα- A
στον δὲ τῶν γινομένων σοφίας ὑπάρχει μεστὸν, καὶ
παρὰ πάντων τὴν εὐφημίαν ἐφέλλεται.

γ'. « Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον
αὐτοῦ. » Ἄπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα, καὶ ἡ θε-
μιουργία, καὶ ἡ οἰκονομία, καὶ μεγαλοφυΐη, καὶ ὑπερ-
φυΐη, καὶ τῆς παρὰ πάντων ⁹⁸ ἀνθρώπων ὑμνῳδίας
ἄξια. Ἐξομολόγησιν ⁹⁹ ἐνταῦθα τὴν εὐχαριστίαν
καλεῖ. « Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα
τοῦ αἰῶνος. » Οὐδὲν ἀδικῶν τῶν γινομένων, ἀλλὰ
πάντα τῷ δικαίῳ κοσμεῖται· δι' αἰῶνος γὰρ ταύτη
χρῶμενος πρυτανεύει τὰ σύμπαντα.

δ'. « Μνεῖαν ἐποίησατο τῶν θαυμασίων αὐτοῦ. »
Ἐπειδὴ προφανῶς εἰργάσατο τῶν πολεμίων τὸν δλε-
θρον. Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν προγόνων πε-
ποίηκε, ποτὲ μὲν τοὺς Αἰγυπτίους συγκαλύψας, ἄλ-
λοτε δὲ τοὺς Ἀμαληκίτας τῇ ἐκτάσει Μωσέως ¹
χειρῶν κατακοντίσας· καὶ Χαναανίους, καὶ Χετ-
ταίους, καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη, δι' Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κατα-
λύσας. Ἀνάμνησιν τῶν θαυμασίων ἐκάλεισε τῶν πο-
λεμίων τὴν τιμωρίαν· ἀντὶ τοῦ· Τὰς πολυθρῦλλη-
τους σου θαυματουργίας, τὰς ψευδεῖς παρὰ τοῖς
ἄπιστοις νομιζομένας, ἔδειξας ἀληθεῖς τῇ νεῇ θαυ-
ματουργίᾳ, καὶ ἀνέμνησας ἡμᾶς ² ὧν ἐπὶ τῶν ἡμε-
τέρων εἰργάσω προγόνων.

« Ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρμων ὁ Κύριος. [ε'] Τροφὴν
ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Τὴν τροφὴν, θί-
ραν οἱ ἄλλοι εἶπον ἐρμηνεύσαι. Ἀληθῆ δὲ ἀμφό-
τερα. Καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ θήραν ἐτοιμον ἔδραμον ἐπὶ ³
τῶν πολεμίων τὸν πλοῦτον, καὶ τροφὴν ἐκεῖθεν ἔκα-
ν ἔπορεύσαντο. « Μνησθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα δια-
θήκης αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Θήραν
ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, μνημονεύων αἰ-
ωνίου συνθήκης αὐτοῦ. Τῶν γὰρ πρὸς τοὺς πατέ-
ρας γεγενημένων ὑποσχέσεων ἀληστον ἔχει τὴν
μνήμην, καὶ δι' ἐκείνην ἡμῖν μεταδίδοσι τῶν
ἀγαθῶν.

ς', ζ'. « Ἰσχύον ἔργων αὐτοῦ ἀνήγγειλε τῷ λαῷ
αὐτοῦ· τοῦ δοῦναι αὐτοῖς κληρονομίαν ἐθνῶν. »
Μᾶλλον ⁴ ἡμῖν ἐναργῶς τὴν οἰκείαν ἔδειξε δύναμιν,
τὸν τῶν ἐχθρῶν ἡμῖν δωρησάμενος πλοῦτον. Οὐ γὰρ
μόνον ἡμᾶς τῆς παρ' ἐκείνων ἠλευθέρωσε λύθης ⁵,
ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείνων περιουσίαν εἰς τὰς ἡμετέρας
μετατέθεικεν ⁶ οἰκίας. « Ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλ-
θια καὶ κρίσις. » Οὐκ ἀδίκως ἐξ, ἀλλὰ καὶ λίαν
ἐνόκως ταῦτα εἰργάσατο. Οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐγκαλεῖν
ἔγοντες, καταλύσαι παντελῶς ἐπειράθησαν. Ἀληθῆ
τῶν καὶ δικαίαν κατ' αὐτῶν ἐξενήνοχε ψῆφον.

η'. « Πισταὶ αἱ ⁷ πᾶσαι ἐντολαὶ αὐτοῦ· ἐστηριγμέ-
ναι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πεποιτημένοι ἐν ἀλ-
θείᾳ καὶ εὐθύτητι. » Νομοστῶν ὁ θεὸς τὴν οἰκείαν
εὐμένειαν ⁸ τοῖς φυλάττουσι τὸν νόμον ὑπέτρετο.
Τοῦτο καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησιν, ὅτι ἀψευδεῖς αἱ περὶ τῆς
τῶν ἐντολῶν ⁹ φυλακῆς ὑποσχέσεις, καὶ οἱ ταῦτα ¹⁰

nem voluntatem ejus. » Facit quidem quæcumque
vult, unumquodque vero eorum, quæ fiunt, sapientia
est plenum, et ab omnibus laudem refert.

VERS. 3. « Confessio et magnificentia nisi opus
ejus. » Omnia quæ ab ipso facta sunt, et creatio,
et gubernatio, et magna sunt, et naturam exce-
dunt, et digna sunt quæ ab omnibus hominibus
laude celebrentur. Confessionem hoc loco gratiarum
actionem vocat. « Et justitia ejus manet in sæcu-
lum sæculi. » Nihil injustum est eorum quæ facta
sunt, sed omnia justitia sunt ornata: semper enim
hæc utens moderatur omnia.

VERS. 4. « Memoriam fecit mirabilium suorum. »
Quoniam manifesto hostes internecioni dedit. At-
que hoc idem majorum tempore præstitit, modo
quidem Ægyptios obruens, modo vero Amalecitas
expansis Moysi manibus configans, et Chanaanæos,
et Chettæos, et alias gentes per Josuam Nave de-
struens. Recordationem mirabilium dixit pœnas de
hostibus sumptas: quasi diceret: Celeberrima mi-
racula tua, quæ ab infidelibus falsa existimantur,
vera ostendisti **1401** novo miraculo, et nos ad-
monuisti de iis quæ nostrorum majorum tempe-
state fecisti.

« Misericors et miserator est Dominus. [VERS. 5.
Escam dedit timentibus eum.] » Escam alii interpre-
tes prædam dixerunt: vera autem sunt utraque.
Nam velut ad paratam prædam ad hostium divitiis
cucurrerunt, cibumque inde reportarunt multum.
« Memor erit in sæculum testamenti sui. » Sym-
machus autem sic: Prædam dedit timentibus eum,
recordatus sempiterni pacti sui. Promissionum enim,
quæ patribus factæ fuere, indelebilem habet me-
moriani, et per illam nobis bona impertit.

VERS. 6, 7. « Virtutem operum suorum annun-
tiabit populo suo. Ut det illis hæreditatem gentium. »
Magis expresse suam nobis ostendit potentiam, ho-
stium divitiis nobis largitus. Non modo enim ab
illorum damno nos liberavit, sed etiam eorum opes
in nostras domos transtulit. « Opera manuum ejus
veritas et judicium. » Non injuste, sed admodum
D juste hæc fecit. Cum enim de nobis nulla in re con-
queri possint, penitus nos evertere corati sunt.
Veram igitur et justam in eos protulit sententiam.

VERS. 8. « Fidei plena sunt omnia mandata ejus,
confirmata in sæculum sæculi, facta in veritate et
æquitate. » Legem ferens Deus benevolentiam
suam spondit. Hoc idem hic ait, vera esse de
observantia mandatorum promissa: **1402** et qui
hæc pericere decreverunt, ipsius ope semper frui.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ Μέν. In cod. 1 sequitur γάρ. ⁹⁸ Πάντων. cod. 1 τῶν. ⁹⁹ Ἐξομολ. cod. 1 add. γάρ. ¹ Μωσ. cod. 1
δραμ. τῶν. ² Ἡμᾶς. cod. 1 πραγμ. καί. ³ Ἐπί. Des. ibid. ⁴ cod. 1 μάλα. ⁵ Λώθης. cod. 1 βλάβης.
⁶ cod. 1 μετέθεικεν. ⁷ Αἱ. In cod. 1 ponitur post πᾶσαι, ut in textu τῶν Ο'. ⁸ cod. 1 εὐγένειαν, ascripta
tamen altera lectione. ⁹ Ἐντολῶν. cod. 1 νόμων. ¹⁰ cod. 1 ταῦτα;

Nam et nos pure ipsum peccati, hostibus superiores evasimus. Hoc enim per ea quæ sequuntur declaravit.

VERS. 9. « Redemptionem misit Dominus populo suo, mandavit sædus suum in æternum. » Pollicitationes enim Dei non modo sunt verissimæ, sed etiam in æternum permanent. « Sanctum et terribile nomen ejus. » Iis enim qui credunt, sanctum et optatissimum est, et honorum copiam fundens: incredulos vero, et vitii deditos, castigat et plectit.

VERS. 10. « Initium sapientiæ timor Domini. » Oportet igitur ipsum timere et tremere. Hoc enim est primum elementum divinæ doctrinæ. *Sapientiam* enim, non recte loquendi facultatem, sed divinorum cognitionem vocat. Ad tirones igitur timor spectat: perfectorum autem charitatis possessio. « Intellectus autem bonus omnibus facientibus illud. » Ad perfectionem enim non satis est cognitio, sed contemplatio actione indiget: et convenit eum qui divino intellectu donatus est, cognitionem operibus ornare, et per hanc intellectus largitorem colere. « Laus ejus manet in sæculum sæculi. » Satis apte hoc etiam apposuit, docens virtutis studiosum fructum hinc reportare. Deus enim, licet nemo ipsum laudare vellet, sempiternum et perennem habet hymnum. Hunc porro psalmum apud Hebræos per elementorum seriem conscriptum esse asserunt, et secundum litterarum ordinem compositum esse. Simili modo compositus est proximus.

1403 INTERP. PSALMI CXI.

Alleluia. Inscriptio etiam hunc psalmum hymnum nuncupat: pietatis vero doctrinam volentibus affert.

VERS. 1. « Beatus vir qui timet Dominum: mandatis ejus valde delectabitur. » Qui hac reverentia præditus, divinoque timore indutus est, omne consilium suum in divinorum oraculorum executionem transfert, et cum omni animi alacritate hæc implere festinat. Deinde demonstrat talium seminum fructum.

VERS. 2. « Potens in terra erit semen ejus. » Quoniam enim hominibus illius temporis hoc admodum desiderabile erat, hoc donum custodientibus mandata se daturum esse pollicetur. Imo etiam dedit, propter Abrahamum quidem Israeli, propter Davidem vero iis qui ex ipso originem traxere, et propter Israelem posteris, licet iniqui fuerint. « Generatio rectorum benedicetur. » Nam qui de æquitate et justitia curam gerunt, divinæ benedictionis fructus metent.

A πληροῦν προαρούμενοι τῆς αὐτοῦ προμηθείας διηνεκῶς ἀπολαύουσι. Καὶ γὰρ ἡμεῖς γνησίως αὐτὸν ἱκετεύσαντες κρείττους τῶν δυσμενῶν ἀπεφάνθημεν. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε.

θ'. « Αὐτῶσιν ἀπέστειλε Κύριος ¹¹ τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐνετείλατο εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκην ¹² αὐτοῦ. » Αἱ γὰρ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις οὐ μόνον τὸ ἀψευδές, ἀλλὰ καὶ τὸ διαρκές ἔχουσιν. « Ἄγιον καὶ φοβερὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Τοῖς μὲν γὰρ πιστεύουσιν ἅγιον, καὶ τριπόθητον καὶ πηγάζον τῶν ἀγαθῶν τὴν φορὰν· τοὺς δὲ ἀπιστοῦντας, καὶ παρανομία συζῶντας, κολάζει καὶ τιμωρεῖται.

ι'. « Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. » Ἀναγκαῖον τοῖνον αὐτὸν δεδιέναι καὶ τρέμειν. Τοῦτο γὰρ πρῶτον τῆς θείας διδασκαλίας στοιχεῖον. *Σοφίαν* γὰρ οὐ τὴν εὐγλωττίαν λέγει, ἀλλὰ τὴν τῶν θεῶν ἐπίγνωσιν. Εἰσαγωγικὸς τοῖνον ὁ φόβος· τῶν δὲ τελείων τῆς ἀγάπης ἡ κτήσις. « Σύνεσις δὲ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτὴν. » Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰς τελείωσιν ἡ γνώσις, ἀλλὰ χρῆζει ἡ θεωρία τῆς πράξεως, καὶ προσήκει τὸν τῆς θείας ἡζιωμένον συνέσεως τοῖς ἔργοις τὴν γνώσιν κοσμεῖν, καὶ διὰ ταύτης θεραπεύειν τὸν τῆς συνέσεως ¹³ χορηγόν. « Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ἀκολουθῶς καὶ τοῦτο προστέθηκε, διδάσκων ὡς ὁ τῆς ἀρετῆς ἔραστής αὐτὸς τὸ ἐντεῦθεν πορίζεται κέρδος. Ὁ γὰρ Θεός, κἂν μηδεὶς ὑμνεῖν ἐθέλει, αἰώνιον ἔχει τὸν ὕμνον καὶ διαρκῆ. Τοῦτον μέντοι τὸν ψαλμὸν κατὰ στοιχεῖόν φασιν Ἑβραίοις γεγράφθαι, καὶ κατὰ τὴν τῶν στοιχείων ἀκολουθίαν συγχεῖσθαι. Καὶ ὁ μετ' αὐτὸν δὲ ὁμοίως σύγχεται.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΙΑ' ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀλληλουῖα. Ὑμνον ¹⁴ καλεῖ καὶ τοῦτον τὸν ψαλμὸν ἡ ἐπιγραφή· διδασκαλίαν δὲ εὐσεβείας τοῖς βουλομένοις προσφέρει.

α'. « Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ βελήσει σφόδρα. » Ὁ ταύτη τῇ εὐλαβείᾳ κοσμούμενος, καὶ τὸ θεῖον περιεχόμενος δέος, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν βουλήν εἰς τὴν τῶν θεῶν λογίαν ἐκπλήρωσιν μετατίθεται, καὶ σὺν πάσῃ προθυμίᾳ πληροῦν ταῦτα ἐπέγειται. Εἶτα δείκνυσσι τὸν τῶν τοιοῦτων ¹⁵ σπερμάτων καρπόν.

β'. « Δυνατὸν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. » Δ' Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἀξίεραστον ἐδόκει τοῖς τρικλάδε ἀνθρώποις, τοῦτο τοῖς φυλάττουσι τὰς ἐντολάς δώσειν ὑπισχέται τὸ δῶρον. Καὶ δὴ καὶ ἔδωκε, διὰ μὲν τὸν Ἀβραάμ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ δὲ τὸν Δαβὶδ τοῖς ἕξ αὐτοῦ, καὶ διὰ ¹⁶ τὸν Ἰσραὴλ ¹⁷ τοῖς ἐκγόνοις ¹⁸, καὶ ταῦτα παρανόμοις γεγεννημένοις. « Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται. » Οἱ γὰρ ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης ἐπιμελούμενοι τῆς θείας εὐλογίας δρέψονται τοὺς καρπούς.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ Κύριος. Abest a textu Hebr. et Græco τῶν θ'. ¹² cod. 1 διαθήκης. ¹³ Συνέσεως. cod. 1 γνώσεως. ¹⁴ Ὑμνον — ἐπιγραφή. Conf. ad h. l. Scholion Anonymi apud Cord. t. III, p. 275. ¹⁵ Τῶν τοιοῦτων. cod. 1 τούτων τῶν. ¹⁶ Καὶ διὰ. cod. 1 διὰ δέ. ¹⁷ Ἰσρ. cod. 1 Ἰούδα. ¹⁸ ibid. ἐγγόνους.

γ'. « Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. » Καὶ Α ταύτας ὡς πρὸς ἀτελείς ἐτι, καὶ τῶν τελείων ἐπαίειν εὐνανμένους, ποιείται τὰς ὑποσχέσεις. Τοὺς γὰρ τελείους ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἀναντία διδάσκει, λέγων · « Μὴ κτήσηθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μήτε χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὁδόν, μὴ ὑποδήματα, μηδὲ βάρβαν. » Καὶ πάλιν · « Ἐὰν μὴ τις ἀποτάξῃται πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ, οὐ δύναται μοι εἶναι μαθητής. » Καί · « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς. » Ἄλλ' ὁμως ταῦτα νομοθετῶν, ἐκεῖνα τοῖς ἀτελείς καὶ ὑπισχνεῖται, καὶ δίδωσιν. Οὕτω τῷ ¹⁸ Σολομῶντι καὶ πλοῦτον καὶ δόξαν ¹⁹ προστέθεικεν ²¹. Οὕτω ²² τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τὸν τῶν Αἰγυπτίων ἐδωρήσατο πλοῦτον. « Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ἄληστον γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἔχει τὴν μνήμην, καὶ ἀείμνηστον αὐτοῦ διαφυλάττει τὸ κλέος.

δ'. « Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς ἔθνεσιν ²³. » Σκότος ποτὲ μὲν τὴν ἄγνοιαν ²⁴, ποτὲ δὲ τὰς συμφορὰς ὀνομάζει, καὶ φῶς δὲ ὡσαύτως νῦν μὲν τὴν γνώσιν, νῦν δὲ τῶν κακῶν τὴν ἀπαλλαγὴν προσαγορεύει. Λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ ἀγνοοῦσιν ὑποδείξει ²⁵ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐν τῇ τῶν λυπηρῶν προσβολῇ τὴν οἰκείαν ἐπικουρίαν ὀρέξει. Οὕτω τὸν Ἰωσῆφ ἐκ τῆς τῶν ἀδελφῶν μισαιφονίας ἐξήρπασεν, οὕτως αὐτὸν τῆς συκοφαντίας ἀπέφευγε κρείττονα · οὕτω τῆς Σάρβας ἀρπαγελῆτος ὤρεξε τῷ Ἀβραάμ τὴν οἰκείαν ῥοπήν · οὕτω τὸν Λάβαν ἐξεδειμάτωσε, καὶ τὸν φεύγοντα τοῦ διώκοντος δυνατώτερον ἐδείξε. Τῆς ²⁶ θείας τοίνυν δυνάμεως καὶ τοῦτο τεκμήριον, τὸ γυμνασίαι μὲν εἴνεκα συγχωρεῖν προσβάλλειν τοῖς δικαίοις τὰ λυπηρὰ, διαλύειν δὲ τούτων τὸ νέφος, καὶ καθαρὰν αἰθρῆν χαρίζεσθαι. « Ἐλεήμων, καὶ οἰκτιρῶν ²⁷, καὶ δίκαιος. » Ταῦτα δὲ πρυτανεύει δικαιοσύνη, καὶ ἐλέψ, καὶ ἀγαθότητι χρώμενος. Κτίζεται μὲν γὰρ ὡς φιλόανθρωπος, στεφανοῦν δὲ τοὺς δικαίους βουλόμενος, συγχωρεῖ τοὺς ἀγῶνας, λύει δὲ τούτους ὅτι ²⁸ τάχιστα διὰ τὴν ἀμέτρητον ἀγαθότητα.

ε'. « Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτιρῶν, καὶ κυχρῶν · οἰκονομῆσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως · Ἀγαθός, χαριστικός, καὶ κυχρῶν, οἰκονομῶν τὰ πράγματα αὐτοῦ μετὰ κρίσεως. Ὁ γὰρ τὸν οἰκεῖον δεσπότην μιμούμενος φιλοτίμως θεραπεύει τοὺς ὁμοδόλους · οἰκτιρῶν ²⁹ μὲν, ὡς τῆς φύσεως κοινωνός, κυχρῶν δὲ, ὡς τὴν ἐκτίειν παρὰ τοῦ κοινοῦ προσμέμων Δεσπότη. Οὐδὲν δὲ ὁ τοιοῦτος ἀδιακρίτως ἐργάζεται, ἀλλ' ὀρθῶς ³⁰ χρώμενος λογισμῷ, καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα κοσμεῖ.

VERS. 3. « Gloria et divitiæ in domo ejus sunt. » Et has promissiones tanquam imperfectis, qui nondum perfecta audire possunt, facit. Perfectos enim Dominus Christus contraria docet, dicens : « Nolite possidere aurum, neque argentum, neque æs in zonis vestris, non peram in via, neque calceamenta, neque virgam ^d. » Et rursus : « Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus ^e. » Et : « Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus ^f. » Verumtamen hæc cum præcipiat, **1404** illa imperfectis et spondet, et largitur. Sic Salomoni divitias et gloriam auxit : sic filiis Israel Ægyptiorum divitias donavit. « Et justitia ejus manet in sæculum sæculi. » Æternam enim habet memoriam Deus universorum, et perpetuam conservat gloriam suam.

VERS. 4. « Exortum est in tenebris lumen gentibus. » Tenebras modo quidem ignorantiam, modo vero calamitates nominat : et *lumen* similiter, nunc quidem cognitionem, nunc vero liberationem a malis appellat. Dicit igitur, et ignorantibus veritatem se demonstraturum, et in malorum incursuram suam opem allaturum esse. Sic Josephum fratrum parricidio eripuit, sic eundem a calumnia liberavit : sic erepta Sara auxilium tulit Abrahamo : sic Labanem perterruit, et fugientem insequente potentior ostendit. Divinæ igitur potentiæ hoc est argumentum, excitationis causa permittit, ut justii in res adversas incidant, et harum nebulam discutere, puramque serenitatem efficere. « Misericors et miserator, et justus est. » Hæc autem moderatur, justitia, et misericordia, et bonitate utens. Nam curam gerit quidem ut benignus : coronare vero justos volens, certamina permittit, solvit vero hæc protinus ob immensam bonitatem.

VERS. 5. « Benignus homo qui miseretur et commodat, disponet **1405** sermones suos in judicio. » Symmachus autem sic : Bonus, munificus et commodans, qui dispensat res suas cum judicio. Qui enim dominum suum imitatur, larga manu conservis succurrit, miserans quidem ut naturæ particeps, commodans vero, tanquam a communi Domino remunerationem expectans. Nihil autem talis incaute facit, sed rectis utens cogitationibus, et verba et opera ornat.

^d Matth. x, 9, 10. • Luc. xiv, 35. ^f Matth. xix, 21.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁸ Τῷ. cod. 1 præm. καί. ¹⁹ cod. 1 καὶ δόξαν καὶ πλοῦτον. ²¹ ibid. προστιθησιν. ²² Οὕτω. cod. 1 add. καί. ²³ Ἐθνεσιν. cod. 1 εὐθέσιν, ascripta tamen altera lectione. Hebr. עַמְּוֹלָה. ²⁴ cod. 1 ἄνοιαν. ²⁵ ibid. ὑποδείξεις. ²⁶ Τῆς — ἀγαθότητα. Des. apud Cori. l. c. p. 276. ²⁷ Οἰκτ. cod. 1 add. ὁ Κύριος. ²⁸ Ὅτι. Abest a cod. 1. ²⁹ cod. 1 οἰκτιρῶν. ³⁰ ibid. ὀρθῶς.

VERS. 6. « Quoniam in æternum non commovebitur. » Firmam enim hujusmodi homo habet mentem, quæ nullam mutationem patitur per temporum difficultates.

VERS. 7. « In memoria æterna erit justus. » Celeberrimus autem erit hic, et ab omnibus decantabitur, et sempiternam relinquet gloriam. « Ab auditione mala non timebit. » Porro nec minas timebit, neque nuntios, qui terrorem incutere possunt. « Paratum cor ejus sperare in Domino. » Symmachus *paratum* rursus interpretatus est *firmum*. Firmam enim, aia, et constantem in Deo spem habet : et propterea hujusmodi tumultus pro nihilo habet.

VERS. 8. « Confirmatum est cor ejus, non metuet, donec videat inimicos suos (oppressos). » Non modo enim hostes non timet, verum etiam illorum stragem ob spem in Deo collocatam exspectat.

VERS. 9. « Sparsit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in sæculum sæculi. » Unumquodque istorum virtutis doctrinam volentibus affert. Dicit autem eum, qui reverentia divinoque timore præditus est, non simpliciter indigentibus misericordiam præbere, sed cum multa liberalitate hoc facere, imitarique **1406** serentes large semina, et dissipantes ob manipulorum spem. Similiter enim et hic justitiæ lucrum exspectat. « Cornu ejus exaltabitur in gloria. » Cornu vocat *robur*, metaphora desumpta ab animalibus, quæ cornibus armata sunt, et hisce aggredientes ulciscuntur. Dicit igitur, eum qui virtutis divitias, possidet, potentem atque illustrem fore.

VERS. 10. « Peccator videbit, et irascetur, dentibus suis fremet, et tabescet : desiderium peccatoris peribit. » Qui vero inique vivere decreverunt, justorum splendorem cernentes, invidia quidem tabescent, cælisque machinationes struent : non erunt tamen compotes desiderii sui, et quod concupiscerent non consequentur. Injusta enim hæc, et Deo admodum exosa est.

INTERP. PSALMI CXII.

Alleluia. Alius hymnus et hic est in utilitatem conscriptus, et hominos excitans ad laudes benefactoris.

VERS. 1. « Laudate, pueri, Dominum. » Pueros hoc loco non juvenes, ut nonnulli suspicati sunt, sed servos vocat. Sic enim et Aquila, et Symmachus, et Theodotus interpretati sunt : et Hebræus *Abde* dicit. Sic etiam Syrus. Et *laudate* Hebræus *Alleluia* dixit : ut adeo manifestum sit, *Alleluia* verti, *Laudate Dominum*.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³¹ Cod. 1 ἀεὶ μνηστὸν. ³² Ἐλπ. Hebr., *innixum*. ³³ Rec. lectio h. l. est Κύριον. Ita quoque cod. 1. ³⁴ Ἐδρ. cod. 1 add. γάρ. ³⁵ Καὶ βεβαίαν. Des. ibid. ³⁶ cod. 1 τάς. ³⁷ Ἀδθῆ. ibid. πρᾶμ. δέ. ³⁸ Οὐτω. In cod. 1 πρᾶμ. τοῦτο δὲ τῆ ἑλλάδι φωνῆ τοῦ δούλου δηλοῖ. Hoc autem in lingua Græca servos significat. ³⁹ Κύριον. ibid. πρᾶμ. τὸν.

ζ'. « Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται. » Βεβαίαν γὰρ ὁ τοιοῦτος ἔχει τὴν γνώμην, οὐδεμίαν τροπὴν δεχομένην ἐν ταῖς τῶν καιρῶν δυσκολαῖαις.

ζ'. « Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον. Ἔσται δίκαιος. » Πολυθρύλλητος δὲ ὁ τοιοῦτος ἔσται, καὶ παρὰ πάντων ἀοιδίμος, καὶ ἀειμνηστὸν ³¹ καταλείψει τὸ κλέος. « Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται. » Οὐτε δὲ ἀπειλὰς δέσει, οὔτε ἀγγελίας φόβον ἰκανὰς ἐμπροΐησαι. « Ἐτόλμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ³² ἐπὶ Κυρίου ³³. » Ὁ δὲ Σύμμαχος τὴν *ἐτόλμη* πάλιν *ἐδραίων* ἠρμήνευσεν. Ἐδραίων ³⁴ ἔχει, φησί, καὶ βεβαίαν. ³⁵ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα, καὶ διὰ τοῦτο τῶν τοιοῦτων θορύθων καταφρονεῖ.

η'. « Ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ, ἔως οὐ ἐπιθῆ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ μόνον οὐ δέδιδε τοὺς δυσμενεῖς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκείνων ἤτταν διὰ τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα προσμένει.

θ'. « Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένητιν ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Τούτων ἕκαστον διδασκαλίαν ἀρετῆς τοῦ βουλομένου προσφέρει. Λέγει δὲ, ὅτι ὁ τῆ εὐλαβείᾳ καὶ τῷ θεῷ φόβῳ κοσμούμενος οὐχ ἀπλῶς τοῖς δεομένοις ὀρέγει τὸν ἔλεον, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φιλοτιμίας τοῦτο ποιεῖ, καὶ μιμεῖται τοὺς σπείροντας ἀφειδῶς τὰ σπέρματα, καὶ σκεδανύοντας διὰ τὴν τῶν δραγμάτων ἐλπίδα. Παραπλησίως γὰρ καὶ οὗτος τῆς δικαιοσύνης προσμένει τὸ κέρδος. « Τὸ κέρδος αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ. » Κέρως τὴν ἰσχύον καλεῖ ἐκ μεταφορᾶς τῶν ζῶων τῶν καθωπλισμένων τοῖς κέρασι, καὶ τοῦτοις ἀμυομένων τοὺς ἐπιόντας. Λέγει τοίνυν ὅτι καὶ δυνατὸς καὶ περιθλιπτός ἐσται ὁ τῆς ἀρετῆς κακτημένος τὸν πλοῦτον.

ι'. « Ἀμαρτωλὸς ὄψεται, καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει, καὶ τακῆσεται, ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείπεται. » Οἱ δὲ κακίᾳ συζῆν προαιρούμενοι, τῶν δικαίων ὀρῶντες τὴν περιφάνειαν, τακῆσονται μὲν τῷ φόβῳ, καὶ τῆς ³⁶ μαιφονίας τυρεῖσσοις μηχανάς : διαμαρτῆσονται δὲ τῶν βουλευμάτων, καὶ τῆς ἐπιθυμίας οὐκ ἀπολαύσουσιν. Ἄδικος γὰρ αὕτη καὶ λίαν θεομισῆς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΒΨ ΨΑΛΜΟΥ.

Δ' Ἀλληλουΐα. Ἐτερος ὕμνος καὶ οὗτος εἰς ὠφέλειαν συγγεγραμμένος, καὶ ἐγείρων τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὕμνησιν τοῦ εὐεργέτου.

α'. « Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον. » Παῖδας ἐνταῦθα οὐ τοὺς νέους, ὡς τινες ὑπέλαβον, ἀλλὰ τοὺς δούλους καλεῖ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας, καὶ ὁ Σύμμαχος, καὶ ὁ Θεοδοτίων ἠρμήνευσαν : καὶ ὁ Ἑβραῖος Ἀδθῆ ³⁷ λέγει. Οὕτω ³⁸ δὲ καὶ ὁ Σύρος. Καὶ τὸ αἰνεῖτε ὁ Ἑβραῖος Ἀλληλουΐα εἶπεν : ὡς εἶναι δῆλον ὅτι Ἀλληλουΐα, Αἰνεῖτε Κύριον ³⁹ ἐρμηνεύεται.

« Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. [β'] Ἐπὶ τὸ ὄνομα Α Κυρίου εὐλογημένον, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » Προσῆκει, φησὶν, ὑμᾶς δούλους ὄντας, καὶ ἀπὸ ¹⁰ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι λαβόντας, ὑμνεῖν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, καὶ ἀνοήσετε τὴν φύσιν. Ἔχει μὲν γὰρ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν εὐφημίαν ἀναρχον καὶ ἀήτητον. Τὸ γὰρ, « ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος » δηλοῖ τοῦτο. Δεῖ δὲ ὁμῶς, ⁴¹ καὶ ἡμᾶς, οἷα δὴ ⁴² ποιητῆ, προσφέρειν τὸν χαριστήριον ὕμνον.

γ'. « Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ ὄνομα Κυρίου. » Τὴν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Μονογενοῦς τοῖς ἔθνεσι παραχρθεῖσαν θεογονίαν ὁ ψαλμὸς προεθέσπισε. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς οὐδὲ παρὰ πάντων Ἰουδαίων ὑμνετο, ἀλλὰ παρ' ὀλίγων τῶν εὐσεβείᾳ συζώντων· μετὰ δὲ τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, καὶ τὸ σωτήριον πάθος, εἰς πᾶσαν ^B τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας, « καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν, » καὶ ἐπληρώθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ ἠγνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι ⁴³ θαλάσσας. Τοῦτο καὶ δι' ἐτέρου προφήτου ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· « Οὐκ ἔστι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ ⁴⁴ τῶν χειρῶν ὑμῶν, ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι ⁴⁵ δυσμῶν μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίσμα ⁴⁶ προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά. » Συνωδὸν δὲ ⁴⁷ τοῦτοις καὶ ἡ πνευματικὴ μελωδία θεσπίσει.

δ'. Ἐψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ἢ ὀξεία αὐτοῦ. » Ἄπαντα γὰρ τὰ ἔθνη μεμάθηκεν ὡς αὐτός· ἐστὶν ὑψιστος, καὶ Θεός, καὶ τῶν ἀπάντων δημιουργὸς, καὶ ὑπὸ τῶν οὐρανίων ἀγγέλων ἀνυμνούμενος ⁴⁸.

ε'. « Τίς ὡς ὁ Κύριος ὁ ⁴⁹ Θεὸς ἡμῶν; » Πολλάκις τοῦτο ἡ θεία Γραφὴ λέγει. ⁵⁰ Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Μωϋσῆς τοῦτο λέγει· « Τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; » Τίς ὁμοίός σοι, δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις; Καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὅτι « Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; ἢ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; » Καὶ πάλιν, ὅτι « Τίς Θεὸς παρὲξ τοῦ Κυρίου, ἢ τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; » Διὰ πάντων δὲ τούτων ⁵¹ τὸ ἀσύγκριτον τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων μανθάνομεν, καὶ ὅτι ⁵² οὐδὲν τῶν ὄντων παραληθῆναι δύναται τῆ τοῦ Θεοῦ φύσει, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ.

« Ὁ ἐν ὑψηλοῖς οἰκῶν ⁵³, [ς'] Καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν ⁵⁴ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ. » Τοῖς οὐρανοῖς γὰρ ἐνδραιατῆθαι δοκῶν ἔμποτεῦε τὰ σύμπαντα, καὶ οὐδὲν ἀτημέλητον τῶν ὄντων ἔφ.

ζ', η'. Ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα· τοῦ καθίσαι αὐτὸν μετὰ

⁵ Psal. xix, 5. ^h Habac. ii, 14. ⁱ Malach. i, 10, 11. ^j Exod. xv, 11. ^k Psal. lxxviii, 7. ^l Psal. xvii, 31.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ cod. 1 ὑπό. ⁴¹ Ὁμῶς. Des. in cod. 1. ⁴² Δῆ. Abest etiam a cod. isto. ⁴³ Κατακ. Pancelectionem debemus codici 1 Aug. Prior editio habebat καταλύψαι. ⁴⁴ Ἐκ. Abest a cod. 1. ⁴⁵ Μέχρι. ibid. præm. καί. ⁴⁶ cod. 1 θυσία. ⁴⁷ Δέ. Des. ibid. ⁴⁸ cod. 1 ὑμνούμενος. ⁴⁹ Ὁ. Abest a cod. 1 et a textu τῶν Ὁ. ⁵⁰ E cod. 1. ⁵¹ Τούτων. Abest a cod. 1. ⁵² Ὅτι. Des. ibid. ⁵³ Rec. lectio h. l. est κατοικῶν. Ita quoque cod. 1. ⁵⁴ Ἐφορ. In cod. 1 ex errore librarii, ut videtur, repetita sunt ista quæ præcesserant (1) ἐν — ἐφορῶν.

« Laudate nomen Domini. [Vers. 2.] Sit nomen Domini benedictum, ab hoc inde tempore et usque in sæculum. » Convenit, ait, vos cum servi sitis, et a Deo quod estis **1407** acceperitis, ejus nomen laudare, licet ignoretis naturam. Habet enim et benedictionem et gloriam sine principio, et sempiternam. Illud quippe, « a sæculo usque in sæculum » hoc significat. Oportet tamen et nos veluti Creatori hymnum gratiarum actionis offerre.

VERS. 3. « A solis ortu usque ad occasum laudabile est nomen Domini. » Divinam cognitionem post incarnationem Unigeniti gentibus præbitam psalmus præcinit. Nam olim universorum Deus ne ab omnibus quidem Judæis laudabatur, sed a paucis pie viventibus : post nativitatem autem ex Virgine, salutaremque passionem, in omnem terram sonus præconum veritatis exivit, « et in fines orbis terræ verba eorum », et impleta est tota terra cognitione Dei ^h, veluti aqua ⁱ ad operiendum maria. Hoc et per prophetam alium ait Deus : « Non est mihi voluntas in vobis, et sacrificium non accipiam ex manibus vestris. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum ⁱ. » Consonantia autem his spiritualis symphonia prædicat.

VERS. 4. « Excelsus super omnes gentes Dominus, et super cælos gloria ejus. » Omnes enim gentes didicerunt, ipsum esse sublimem, et Deum, omniumque opificem, et a cælestibus angelis celebratum.

VERS. 5. « Quis sicut Dominus Deus noster? » Sæpius hoc divina Scriptura **1408** dicit. [Beatus enim Moses dicit :] « Quis similis est tibi inter deos, Domine? Quis similis tibi in sanctis glorificatus? » Et beatus David : « Quis, inquit, in nubibus æquabitur Domino? aut quis similis erit Domino inter filios Dei? » Et rursus : « Quoniam quis est Deus præter Dominum, aut quis est Deus præter Deum nostrum? » Per omnia vero hæc Deum universorum cum nemine comparari posse discimus, et nihil esse quod cum Dei natura, aut ^D potentia, aut vi conferri possit.

« Qui in altis habitat. [Vers. 6.] Et humilia respicit in cælo, et in terra. » Nam ille qui in cælis habitare videtur, omnia inspicit, et nihil eorum quæ sunt, omnino negligit.

VERS. 7, 8. « Suscitans a terra inopem, et de stercore erigens pauperem. Ut collocet eum cum prin-

cipibus, cum principibus populi sui. » Hæc et beata Anna dixit, hymnum gratiarum actionis Deo texens. Cernimus autem hæc ipsa a Deo universorum continue fieri. Sic beatum Davidem, cum pastor esset, regem fecit; sic et Josephum, cum in servitute incidisset, in regali constituit solio; sic Mosen, cum opilio esset, populi gubernatorem fecit, Pharaonisque Deum constituit; sic gentes impietatis paupertati servientes, et in peccati stercore **1409** sedentes, bonis quæ Israeli concessa fuerant dignati est; sic humanam naturam, cum in ipsum mortis profundum decidisset, assumpsit, et extulit, et collocavit super omnem principatum, et potestatem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non modo in sæculo hoc, sed etiam in futuro.

* **VERS. 9.** « Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem. » Et hoc similiter videre licet inter homines accidisse. Etenim et Saram, et Rebeccam, et Rachelem, et Annam, et Samsonis matrem, et Elisabetham, cum steriles essent, matres filiorum reddidit. Sed magis proprie et magis vere hoc in Ecclesia cerni potest: quam cum sterilis et sine filiis olim esset, matrem fecit ob innumeros filios lætantem, secundum vaticinationem di-entem: « Iætare, sterilis, quæ non parit; erumpet et clama, quæ non parturit: quoniam plures sunt filii desertæ, quam illius quæ habet virum. »

■ I Reg. 11, 8. ■ Ephes. 1, 21. ■ Isa. LIV. 1.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

« Ταῦτα — ἐν τῷ μέλλοντι. Eadem habet Euseb. ad h. l. in Montf. Collect. nova PP. t. I, p. 709. Desunt tamen in textu Eusebii apud Cori. l. c., p. 289. ⁵⁵ Ὑψαίρουσα. cod. 1 προσφέρουσα, ascripta tamen altera lectione. ⁵⁶ Τοῦ Φαραώ. Meliorum Noster h. l. secutus est lectionem, quam supra in Comment. ad Exod. vii, 1. Vid. p. 134 n. 1. ⁵⁷ Ἀμαρτ. Cod. 1 ἀσεβείας, ascripta tamen lectione altera. Apud Euseb. l. c. post ἀμαρτίας, sequitur καὶ βδελυγίας. ⁵⁸ Καὶ τοῦτο, κ. τ. λ. In cod. Flor. cujus Excepta nobiscum communicavit cl. Banninius, hæc premituntur: Ἐνταῦθα μείζονα (ita leg. esse putamus pro μείζον) ὕμνει τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, μεταβάλλοντας οὐ πράγματα μόνον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ φύσεις, ὡς καὶ στείραν ποιῆσαι μητέρα. Hoc loco celebrari superiorem Dei potentiam, quippe qui non modo ea quæ jam facta sunt, sed ipsas quoque naturas, mutat, adeo ut sterilis quoque per illum mater fiat. Sequitur καὶ τοῦτο δὲ ὠπαύτως ἰδεῖν κ. τ. λ. ⁵⁹ Στερίφας. cod. Flor. στερίφας ἀκάριπος. ⁶⁰ Ἐπί. cod. Flor. ἐστίν. ⁶¹ Ἐπί. ibid. αὐτῆν. ⁶² Πάλαι. In cod. Aug. 1 et in Flor. ponitur post ἀπαιδα. ⁶³ Ἄνδρα. cod. Flor. addit: Ἀληθῶς γὰρ πολὺ πᾶσι καὶ καλλιπᾶσι ἢ ἀπὸ τῶν ἔθνων Ἐκκλησία γεγένηται ὑπὲρ τὴν ἔχουσαν ἄνδρα τὸν νόμον, τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν ἤτις καὶ οἴκος γέγονε πνευματικὸς, ὅτε τὸν Κύριον ἐνοικον ἔχουσα· γέγονε δὲ καὶ πολλῶν τέκνων μήτηρ μετ' εὐφροσύνης, ἐσώθη γὰρ αὐτῆς τὰ τέκνα διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἐχει δὲ τινα καὶ ἀντιδιαστολήν πρὸς τὴν Συναγωγὴν, ὅτι ἐκεῖνη οὐκ εὐφράνηθη ἐπὶ τοῖς τέκνοις ὅτε ἀπωλεία παραδεδομένοις. Ἐξέστι δὲ καὶ τὴν ἀρίστην μεταβολὴν ἐνταῦθα νοῆσαι, ὅτι ὁ ἐν τῇ κορίτῃ τῶν πατρῶν καθήμενος καὶ πτωχεύων παντὸς ἀγαθοῦ καὶ στείρα ὢν ψυχῇ καὶ ἄγονος, οὗτος ἀλλοιωθεὶς τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν τῶν γυνῶν ὑπερανίσταται καὶ πλουτεῖ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ γεννᾷ τὰ καλὰ τέκνα τῶν ἀσέτων. Οἴμαι δὲ καὶ τὴν παρθενίαν ἐν τούτοις ἀποσεμνεύσθαι. Τῆς μὲν γὰρ σωματικῆς συναφείας τὸ ἔργον σωματικῶν νεκρῶν ἐστὶ καταστρευτὴ, τῆς δὲ πρὸς τὸ Πνεῦμα κοινωνίας ζωὴ καὶ μητέρες αἱ φιλόθεοι· καὶ καλῶς ἐστὶ τὸ ἀποστολικὸν εἰπεῖν ἐπὶ τούτῳ, ὅτι Σώζεται διὰ τῆς τεκνογονίας ταύτης ἢ τῶν τοιούτων τέκνων μήτηρ εὐφραίνομένη, καθὼς ἀνευρήμασεν ἢ ψαλμῶδα. Εὐφραίνεται γὰρ ὡς ἀληθῶς ἢ παρθένος ἢ μήτηρ, ἢ τὰ ἀθάνατα τέκνα κωφοροῦσα διὰ τοῦ Πνεύματος, στείρα διὰ τὴν σωφροσύνην ὑπὸ τοῦ προφήτου ὀνομασμένη. Vere enim plures pulchriorisque Filios Ecclesie gentibus collecta peperit, quam Synagoga Judæorum, quæ virum habebat legem. Facta enim est etiam domus spiritualis, utpote quæ Dominum habuit inhabitantem. Facta quoque est multorum filiorum mater cum lætitia: filii enim ejus per fidem in Christum salvati sunt. Hoc tamen inter eam ac Synagogam intercessit discrimen, quod hæc non lætata sit de filiis suis, utpote qui internecioni diti sunt. Præstantissimam quoque observare licet mutationem istam, quod qui antea affectibus quasi luto immersus fuerat, omnique bono carnerat, sterilis quoad animam et infecundus, is nunc egregiam mutationem expertus terrenis omnibus præstet, bonis abundet, bonosque virtutum liberos procreet. Puto autem per hoc celebrari quoque virginitatem. Conjunctionis enim carnalis effectus sunt liberi mortis imperio obnoxii, iis autem qui Spiritu conjunguntur, et ita ac immortalitatis loco liberorum obtinunt. Variæ enim sunt virtutes quarum matres fiunt

ἀρχόντων, μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ. » Ταῦτα ⁵⁵ καὶ ἡ μακαρία εἶρηκεν Ἄννα, τὸν χριστήριον ὕμνον ὑψαίρουσα ⁵⁶ τῷ Θεῷ. Ὁρώμεν δὲ αὐτὰ διηγεκῶς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων γινόμενα. Οὕτω τὸν μακίριον Δαβὶδ ποιμένα ὄντα βασιλέα πεποιήκεν· οὕτω τὸν Ἰωσήφ εἰς δουλείαν μεταπεσόντα ἐπὶ τὴν βασιλικὴν κερκῆτικὴν ὁρόνον· οὕτω τὸν Μωϋσέα προθατέα γινόμενον δημαγωγὸν ἀπέφηγε τοῦ λαοῦ, καὶ Θεὸν ἐχειροτόνησε τοῦ Φαραώ ⁵⁷· οὕτω τὰ ἔθνη, τὰ τῇ πτωχείᾳ τῆς ἀσεβείας δουλεύοντα, καὶ τῇ κόπρῃ τῆς ἀμαρτίας ⁵⁸ ἐπικαθήμενα, τῶν τῷ Ἰσραὴλ δεδωρημένων ἡξίωσεν ἀγαθῶν· οὕτω τὴν ἀνωρωπελίαν φύσιν εἰς αὐτὸν καταπεσοῦσαν τὸν τοῦ θανάτου πυθμένα ἀνέλαθε, καὶ ἀνήγαγε, καὶ ἐκάλυψεν ἐπάνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. **B** ⁵⁹ Ὁ· « Ὁ κατοικίζων στείραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραίνομένην. » Καὶ τοῦτο ⁶⁰ ὡσαύτως· ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων συμβαῖνον. Καὶ γὰρ καὶ τὴν Σάρραν, καὶ τὴν Ρεβέκκην, καὶ τὴν Ραχὴλ, καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τοῦ Σαμψῶν τὴν μητέρα, καὶ τὴν Ἐλισάβετ, στερίφας ⁶¹ οὕτως, μητέρας παίδων ἀπέφηγεν. Κυριώτερον δὲ τοῦτο καὶ ἀληθέστερον ἐπὶ ⁶² τῆς Ἐκκλησίας ἔστιν ἰδεῖν· στείραν γὰρ ταύτην ⁶³ οὕσαν πάλαι ⁶⁴, καὶ ἀπαιδα, μητέρα πεποιήκεν, ἐπὶ τέκνοις ἀναριθμητοῖς εὐφραίνομένην, κατὰ τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν· « Εὐφράνηθητι, στείρα ἢ οὐ τέκτουσα, ῥήξον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα **C** ὅτι· πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα ⁶⁵. »

ERMHN. TOY PIG' ΨΑΜΟΥ.

A

1410 INTERP. PSALMI CXIII.

Ἀλληλουϊα. Ὑμνος καὶ οὗτος ἐστὶ τὰς Ἰουδαίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρασθεθείας εὐεργεσίας διεξιῶν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν διηγούμενος, καὶ τῶν εἰδῶλων κωμωδῶν τὴν ἀσθένειαν. Ἀρμόττει δὲ καὶ οὗτος ὁ ὕμνος τοῖς ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκόσι, καὶ τῆς τῶν εἰδῶλων πλάνης ἀπηλλαγμένοις· μαθηθάνουσι γὰρ ὅσον τὸ μέτρον τῶν οὐκ ἔντων πρὸς τὸν ὄντα Θεόν.

α', β'. « Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου. Ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. » Τῆς Αἰγύπτου, φησί, τὸν Ἰσραὴλ ὁ Δεσπότης ἐλευθέρωσας, καὶ τῆς τῶν ἀλλοφόνων ὡς ἐκείνων καὶ βαρβάρων ἀπαλλάξας δουλείας, λαὸν μὲν τοῦτον οἰκίον ἀπέφηνεν, ἐν δὲ τῇ Ἰουδαίᾳ τὴν νεῶν τὴν οἰκίον ἐδείματο. Ἀγίασμα γὰρ τοῦτον ἐκάλεσεν ὡς.

γ', δ'. « Ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἔφυγεν ὡς, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω. Τὰ ὄρη ἐσπίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. » Προσωποποιεῖ ὡς τὰ εἰρημένα, καὶ τοῖς ἀψύχοις τῷ λόγῳ ὡς περιτιθησὶν αἰσθησίν, τοῦ Θεοῦ κηρύττων τὴν δύναμιν. Σοῦ γὰρ, φησί, ἡγουμένου τοῦ λαοῦ ὑπεχώρησε μὲν ἔνθεν ἀκείθεν ἡ θάλασσα δαίσασα, τὴν δὲ πορείαν παρέσχεν ἀκόλυτον. Ἀνεχαίτισε δὲ ὁ ποταμὸς, καὶ τῶν οἰκίων ρευμάτων ἐπέσχε τὴν ῥύμην, καθάπερ τις λογικὸς ἐν τῇ κιωτῷ τὴν σὴν φανταζόμενος δύναμιν· καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ τὰ ὄρη ἐκινήθη, καὶ χορεύειν ἐδόκει, ἅτε δὴ τῶν οὐρανῶν τὸν Δεσπότην δεξάμενα· λέγει δὲ τὸ Σινὰ ὄρος, καὶ τὸ Χωρήβ. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ ὁ Θεὸς τὴν οἰκίαν ἐπιφάνειαν ἐποίησατο. Εἶτα ὡς καὶ πῦσιν τοῖς προσηρημένοις προσφέρει.

ε', ς'. « Τί σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες ὡς; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφησιν εἰς τὰ ὀπίσω; Τὰ ὄρη, ὅτι ἐσπίρτησατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων; » Καὶ ἐπειδὴ ἄλογα ἦν ἐκεῖνα, καὶ ἄψυχα, αὐτὸς ποιεῖται ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀπόκρισιν.

ζ', η'. « Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ὡς ἡ γῆ, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Τοῦ ὡς στρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων. » Τούτων ἕκαστον, φησί, διὰ τὸν

Alleluia. Et hic est hymnus beneficia a Deo in Judæos collata commemorans, Deique potentiam enarrans, et idolorum imbecillitatem deridens. Convenit autem hic quoque hymnus iis qui ex gentibus crediderunt, quique ab idolorum errore liberati fuere. Discunt enim quanta sit differentia inter eos qui non sunt, et Deum qui est.

VERS. 1, 2. « In exitu Israelis ex Ægypto, domus Jacobi de populo barbaro. Facta est Judæa sanctificatio ejus, et Israel potestas ejus. » Cum Dominus, inquit, Israel em ex Ægypto liberasset, atque ab alienigenarum illorum et 1411 barbarorum servitute vindicasset, populum hunc suum esse declaravit, et in Judæa templum suum ædificavit. Hoc enim sanctificationem nuncupavit.

VERS. 3, 4. « Mare vidit, et fugit, Jordanes conversus est retrorsum. Montes exsultaverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium. » Per προσωποποιεῖν loquitur, suoque sermone dat sensum rebus inanimatis, Dei potentiam prædicans. Te enim, ait, populum ducente, hinc inde cum formidine mare recessit, expeditum vero iter præbuit. Retrocessit et fluvius, suorumque fluentorum cursum compescuit, et in arca, tanquam si ratione præditus esset, sibi videre visus est tuam potentiam: et colles, et montes moti, et tripudiare visi sunt, quippe qui cælorum Dominum recipere. Dicit autem montem Sinai et Choreb: in illis enim Deus apparuit. Deinde et interrogacionem supradictis adjungit.

VERS. 5, 6. « Quid est tibi, mare, quod fugisti? et tu, Jordanes, quod conversus es retrorsum? Montes, quod exsultastis sicut arietes, et colles, sicut agni ovium? » Et quia ratione carentia 1412 illa et inanimata erant, ipse pro eis respondet.

VERS. 7, 8. « A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacobi. Qui convertit petram in stagna aquarum, et rupem in fontes aquarum. » Unumquodque horum, ait, factum est ob Dominum, qui

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

animæ Dei amantes. Et satis bene huc trahi poterit quod dicit Apostolus (1 Tim. 11, 13), fore ut per liberorum procreationem salvetur mater, lætans, ut fausto onine illi accinit psalmodia. Lætatur enim, ut quæ vere virgo est, mater, filios immortales ope Spiritus enixa, quæ ob castitatem sterilis dicta est a Propheta. Hactenus codex Florentinus. Quæ prima sunt, verba ἀληθῶς — συναγωγῆν, Didymo tribuuntur apud Cord. t. III, p. 289. Quæ sequuntur, ἤτις — παραδεδωμένοις, ibidem p. 290, Athanasio ascribuntur, nec multum differunt ab iis quæ l. c. p. 286, sub Theodori Heracleote nomine exstant. ὡς cod. 1 ἀλλοφύλων. ὡς ἔκαλεσεν. Quædam subjuncta vid. apud Cord. l. c. p. 299. ὡς ἔφυγεν. cod. 1 add. τὴν εὐρύχωρον καὶ θαλαττίαν ἁμαρτίαν ἁμαρτίαν ἡμῶν ὑπογράφει. ὡς cod. 1 προσωποποιεῖται. ὡς λόγῳ. cod. 1 add. αὐτοῦ. ὡς εἶτα — προσφέρει. Hæc apud Corin. t. III, p. 301, iis quæ deinde ad vers. 5 et 6 sequuntur, adjuncta sunt. ὡς ἔφυγες. cod. 1 add. Ὁ Ἰορδάνης τρεχέτω ὀρόμῳ δι' ἐμὲ τὸν ὀπίσθιον· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ καλῶς εἰς τὰ ὀπίσω στρεφόμενος· καὶ πάλαι παιδίον γινόμενος διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ ὑδατώδους ἀναγεννήσεως οὕτως ὡς παιδίον ἀρτιγενὲς καὶ ἀπόνηρον καὶ κακίας ἀπάσης ἐλεύθερον εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἀναγόμενος. Jordanes cursum suum propter me retro flectat. Bene enim ego retro actus sum, et jam pridem parvulus factus per spiritualem et aquæ naturam referentem baptismum, instar filii modo nati, et ab omni malo ac pravitate liberi ad regnum cælorum erectus sum. Singularis iste locus, qui mysticam veterum theologiam redolet, in codice signum appositum habet, primas litteras vocis ξένον referens. Ejus generis signa in codicibus passim obvia esse docuit Lambec. lib. III, p. 175. Hand dissimilia sunt quæ ad h. l. habet Hieron. in Breviario. ὡς ἔσαλ. Hebr. יָהִי, contremisce. Aqu. ὠδινῶσάτω. ὡς τοῦ — ἐδάτω. Des. h. l. in cod. 1.

ibi apparuit. Terræ motus hanc habet causam, A marisque divisio. Ipse enim sterilem lapidem, omni humore privatum, qui neque ob duritiem secari poterat, aquarum affluentia inundavit, jubens ut inde fontes abunde scaterent. Mirum igitur non fuit. Imperavit enim rerum auctor, et mare dissiluit, et prædura rupes aquam emisit, et cælum manna subministravit, et venti coturnices congregarunt, cæteraque omnia facta sunt ipsius tantummodo nutu.

VERS. 9, 10. « Non 1413 nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Super misericordia tua, et veritate tua : ne aliquando dicant gentes, Ubi est Deus eorum? » Hæc iis qui olim circumcisi fuerant, dicere congruebat, qui divinum imploabant auxilium, pristinorumque beneficiorum recordabantur : Ne vultum a nobis avertas, Domine, neque ob multa delicta nostra nos negligas. Qui enim supplicii æquitatem ignorant, nostram servitutem tuam imbecillitatem suspiciabuntur, et dicent : Ubi est Deus eorum?

VERS. 11. « Deus autem noster in cælo, et in terra, omnia quæcunque voluit fecit. » Porro illi dicunt, Ubi est Deus ipsorum? Nos autem scimus te esse Deum, omnium opificem, cælum habitationem habentem, potentissimamque voluntati respondentem. Deinde per comparisonem idola redarguit, dicens :

VERS. 12. « Simulacra gentium sunt argentum et aurum, opera manuum hominum. » Nam tu quidem, quæcunque vis, facis : simulacra vero a gentibus culta, non efficiunt quidquam, sed efficiuntur. Et a materia quidem honorem habent, ex auro enim, et argento, coloribusque finguntur : ab arte vero formam accipiunt. Argentarii enim, et aurifices, et pictores hæc faciunt. A materia igitur et arte substantiam sibi comparant. Deinde pluribus verbis eorum imbecillitatem decantant, dicens :

Α επιφανέντα γεγένηται Κύριον. Ταύτην αἰτίαν ἔχει τῆς γῆς ὁ κλονος, καὶ ἡ τῆς θαλάττης διαίρεσις. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὴν ἄγονον πέτραν, τὴν πάσης ἰκμάδος ἐστερημένην, καὶ μὴδὲ τομῆς διὰ τὸ στερέμνιον ἀνεχομένην, τῇ προχύσει τῶν ὑδάτων ἐπέκλυσε, πηγὰς ἐκείθεν ἀφθόνως ἠ ἀναδοθῆναι κελεύσας. Οὐδὲν οὖν, φησί, θαυμαστὸν γεγένηται. Προτέταξε γὰρ ὁ ποιητῆς, καὶ διηρέθη τὸ πέλαγος, καὶ ἡ ἀκρότομος ἀνέβλυσε πέτρα, ὁ οὐρανὸς ἐχορήγησε μάννα, οἱ ἄνεμοι τὴν ἔρτυγομητραν συνήθροισαν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα αὐτοῦ γεγένηται νεύσαντος ἧ.

Ο', ι'. « Μὴ ἡμῖν ἧ, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ὀνόματί σου ὁδὸς δόξαν. Ἐπὶ τῷ ἐλέει σου, καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου, μὴποτε ἧ εἴπωσι τὰ ἔθνη · Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ταῦτα τοῖς ἐκ περιτομῆς πάλαι ἤρρωτε λέγειν τὴν θείαν αἰτοῦσιν βοήθειαν, καὶ τῶν προτέρων ἀναμνησκουσι δωρεῶν · Μὴ εἰς ἡμᾶς ἀπίδη, ὦ Δέσποτα, μὴδὲ διὰ τὰς πολλὰς ἡμῶν πλημμελείας παρίδη · οἱ γὰρ τῆς τιμωρίας ἀγνοοῦντες τὸ δίκαιον, σὴν ἀσθένειαν ὑπολήφονται τὴν ἡμετέραν δουλείαν, καὶ ἐροῦσι · Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ;

ια'. « Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν. » Καὶ ἐκεῖνοι ἧ λέγουσι, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν ; Ἡμεῖς δὲ ἴσμεν ἧ ὅτι σὺ εἶ Θεὸς, ποιητῆς πάντων, οὐρανὸν οἰκητήριον ἔχων, σύμμετρον ἧ ἔχων τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν. Εἶτα κατὰ παράθεσιν ποιεῖται ἧ τῶν εἰδώλων τὸν ἐλεγχον.

ιβ'. « Τὰ εἶδωλα ἧ τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. » Σὺ μὲν γὰρ ποιεῖς ὅσα βούλει · τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἔθνῶν προσκυνούμενα εἶδωλα οὐ δημιουργεῖς, ἀλλὰ δημιουργεῖται, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὕλης ἔχει τὸ πῆμα · ἐκ χρυσοῦ γὰρ καὶ ἀργύρου κατασκευάζεται καὶ χρωμάτων, ἀπὸ δὲ τῆς τέχνης τὴν εὐμορφίαν κομίζεται. Ἀργυροχοοὶ γὰρ καὶ χρυσοχοοὶ ταῦτα κατασκευάζουσι, καὶ ζωγράφοι. Ἀπὸ ὕλης τοῖνον καὶ τέχνης τὴν σύστασιν ἐρανίζονται ἧ. Εἶτα διὰ πλεον ἧ αὐτῶν τραγωδεῖ τὴν ἀσθένειαν, λέγων·

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἧ cod. 1 ἀφθόνως. ἧ Νεύσαντος. In cod. 1 sequuntur verba versic. 8. Τοῦ — ὑδάτων, hoc additio commentario : Ὡςπερ τὰ προλαβόντα μηνύματα τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, οὕτω τὰ παρόντα τῆς αὐτοῦ σαρκός. Πέτρα γὰρ διὰ τὸ ἀσάλευτον καὶ ἀρραγές ὑπῆρχεν, καὶ ἀκρότομος ὦν, καθὼς ὁ Παῦλος διηλ. Φησί γάρ· « Ἐπὶνον ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούτης πέτρας· ἡ γὰρ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Τῷ δὲ Δαυιδῷ ἐπιθήθη λίθος ἐξ ὄρους ἄνευ χειρῶν. Ὁ δὲ ἀκρότομος λίθος, ἀν μὴ αὐτομάτως τμηθῆ, ὑφ' ἑτέρου τμηθῆναι οὐ δύναται. Ὅμως εἰς λίμνας αὐτὸν καὶ εἰς πηγὰς ὑδάτων μετέβαλεν. Ἀνοίξας γὰρ τῇ λόγχῃ τὴν πλευράν, ἐξήγαγεν ἐξ αὐτοῦ τὰς λίμνας τοῦ βαπτίσματος· ἔτι δὲ καὶ τὰς τοῦ μυστηρίου πηγὰς· ἐπειδὴ ὕδωρ καὶ αἶμα τὸ μὲν σύμβολον τοῦ μυστηρίου, τὸ δὲ χαρακτήρ τοῦ βαπτίσματος ἐρέουσιν. *Ubi quæ præcedunt, indicia præbent divinitatis Christi, iia hæc de humana ejus natura testantur. Petra enim fuit, quia moveri vel frangi non potuit, et lapis fuit prædurus. Hoc enim significat Apostolus, dicens (I Cor. x, 4) : « Bibebunt de petra spiritali quæ sequebatur eos ; petra enim erat Christus. » Danieli autem ostensus est lapis abscissus de monte sine manibus. At vero lapis prædurus, nisi sponte sua dissiliat, ab alio scari nequit. Tamen in stagna et fontes aquarum se mutavit : lancea enim latus aperiens, eduxit ex illo stagna baptismatis, imo etiam mysterii fontes. Siquidem aqua et sanguis profuxit, hic quidem symbolum mysterii, illa vero character baptismi. Quæ posteriorem huius loci constituunt partem, ὅμως — ἔρρευσε, ἀπὸν Cord. 1. III, p. 302, Hesychio tribuuntur. ἧ Μὴ ἡμῖν x. τ. λ. Ab his verbis in textu Hebr. incipit psal. cxv ; sed non in omnibus codd. Græcis utrumque psalmum olim conjunctum fuisse testis est Euseb. ad h. l. ἧ Μήποτε. Hebr. quare? ἧ Καὶ ἐκεῖνοι. cod. 1 ἡμεῖς δὲ ἴσμεν, xān ἐκεῖνοι. ἧ Ἡμεῖς δὲ ἴσμεν. Des. h. l. in cod. 1. ἧ cod. 1 σύνδρομον. ἧ Ποιεῖται. Abest a cod. 1. ἧ Τὰ — ἔθνῶν. Hebr. *Idola eorum*. Aqu. Διαπονήματα αὐτῶν, cuius interpretationis testem adducit Theodoretum Montf. in Hexapl. ; ad h. l. sed nihil de Aquilæ versione apud Nostrum h. l. exstat. ἧ cod. 1 ἐρανίζεται. ἧ ibid. πλεόνων.*

ιγ'-ιε'. « Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὄφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ἑψονται. Ὅτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν. » Τῶν αἰσθητηρίων. φησὶ, τὰς μὲν εἰκόνας περικρίνεται, τῆς δὲ ἐνεργείας ἐστέρηται. Ἐυτελέστεροι τοίνυν οὐ μόνον τῶν ποιοῦντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μικροτάτων ζωούτων ἐστὶ· μύϊα γάρ, καὶ κίωνωπες, καὶ τὰ τοιούτων μικρότερα, τῶν αἰσθητηρίων ἔχουσι τὴν ἐνέργειαν· βλέπουσι γάρ, καὶ ἀκούουσι, καὶ πέτανται, καὶ βαίλζουσι· οἱ δὲ ὡς θεοὶ προσκυνούμενοι, οὐδὲ τὴν τῶν ὀλίγων ἢ καὶ μικρῶν ζώων ἐνέργειαν ἔχουσι.

ις'. « Οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ οἱ δι' αὐτῶν ἐνεργοῦντες δαίμονες, καὶ ταῖς ψευδέσι χρώμενοι μαντείας, οὐ διὰ τῶν ἀψύχων ταῦτα· εἰδώλων, ἀλλὰ διὰ τῶν λογικῶν ἀνθρώπων προσέφερον, ἢ διὰ συμβόλων τινῶν τιὰ κατεμήνυσον, εἰκότως ἔφη· « Οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν. » Ἀκίνητα γὰρ καὶ ἀψυχα εἰδῶλα παντελῶς.

ιζ'. « Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. » Ἄλλ' ἔκεινοι μὲν ὁμοιωθεῖεν καὶ οἱ προσκυνούντες, καὶ οἱ δημιουργοῦντες. Τοὺς γὰρ λόγῳ τετιμημένους, καὶ εἰς τῆσάυτην ἀλογίαν ἐκπεπτωκότας, δίκαιον τῶν ἐπ' αὐτῶν προσκυνουμένων τὴν ἀναισθησίαν λαβεῖν.

ιη', ιθ'. « Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν ἔπι Κύριον· βοηθός καὶ ὑπερασπιστής αὐτῶν ἐστίν. Οἶκος Ἄαρων ἠλπισεν ἔπι Κύριον· βοηθός καὶ ὑπερασπιστής αὐτῶν ἐστίν. » Ἐκεῖνοι μὲν ζημίαν, ἀλλ' οὐ κέρδος ἐκ τῆς τούτων ἐδρέψαντο προσκυνήσεως· ὁ δὲ τοῦ Ἰσραὴλ οἶκος τὴν εἰς τὸν θνατόν Θεὸν ἐλπίδα κτησάμενος, τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας ἀπολαύει διηνεκῶς. Κατὰ διαίρεσιν δὲ τὴν μνήμην ἐποίησατο, τὴν ἱερωσύνην ταύτη τιμῶν, καὶ διδάσκων τοὺς τῆσκαυτά, πόση πρὸς τοὺς ἄλλους ἢ τῶν ἱερέων διαφορά.

κ'. « Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον ἠλπισαν ἐπὶ Κύριον· βοηθός καὶ ὑπερασπιστής αὐτῶν ἐστίν. » Ἐτερον τοῦτο τάγμα παρὰ τὰ πρότερα. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος, ὅτι κἄν μὴ τὴν τῆς ἱερωσύνης τὴν ἀξίαν ἔχει μὴδὲ τὴν Ἰσραηλιτικὴν συγγένειαν περικρίνεται, τῷ δὲ θεῷ φόβῳ κοσμούμενος ἐπιμελεῖται τῆς ἀρετῆς τῆς ἴσης καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τεύξεται προμηθείας. Ἦσαν δὲ καὶ πάλοι παρὰ Ἰουδαίους τοιοῦτοι πολλοὶ, ἐκ μὲν τῆς Ἀβραμιαίας οὐ βλαστήσαντες ῥίζης, ἐξ ἐτέρων δὲ προσελθόντες ἢ ἐθνῶν, προσήλυτοι ἢ προσαγορευόμενοι, καὶ περὶ πολλοῦ τὰ θεῖα ποιούμενοι. Καὶ νῦν δὲ τὰ ἔθνη οὐκ ἔχει τοῦ Ἀβραάμ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν, τοῦ δὲ Ἀβραάμ τὴν πίστιν κτησάμενα, τέκνα χρηματίζει τοῦ Ἀβραάμ.

VERS. 13-15. « Os habent, et non loquentur; oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et non 1414 audient; nares habent, et non odorabuntur. Manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulabunt. » Simulacra quidem sensuum domiciliis induta sunt, operatione vero destituta. Viliora igitur non modo sunt iis qui ipsa finxerunt, sed etiam minimis animantibus: quandoquidem musca. et culices, et his tenuiores, in sensuum sedibus vim habent (vident enim, et audiunt, et volant, et ambulant): hi vero qui tanquam dii coluntur, neque tenuiorum animantium ratione carentium vim habent.

VERS. 16. « Non clamabant gutture suo. » Quoniam enim dæmones, qui per ipsa operabantur, falsisque vaticinationibus utebantur, non per inanimata simulacra has proferebant, sed per homines rationis compotes, vel per nonnulla signa aliquid denuntiabant, merito ait: « Non clamabant gutture suo. » Immobilia enim et inanimata penitus sunt idola.

VERS. 17. « Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. » Porro illis quidem similes fiant et qui ipsa colunt, et qui faciunt. Cum enim etsi ratione præditi sint, in tantam absurditatem inciderint, justum est omnem eos amittere sensum, instar idolorum quæ ab ipsis coluntur.

VERS. 18, 19. « Domus Israel speravit in Domino, adjutor eorum, et protector eorum est. Domus Aaron speravit in Domino, adjutor eorum, et protector eorum est. » Illi quidem non emolumentum, sed detrimentum ex horum adoratione perceperunt: sed Israelis domus spem in Deo vero ponens, continue opem ab ipso consequitur. 1415 Per divinationem autem de sacerdotio fecit mentionem, hoc honorans, et docens homines illius temporis, quantum sit discrimen inter sacerdotes et alios homines.

VERS. 20. « Qui timent Dominum, speraverunt in Domino: adjutor eorum, et protector eorum est. » Alium ordinem quam in superioribus tenuit. Docet autem sermo, licet aliquis sacerdotii dignitatem non habeat, neque ex Israelitica cognatione sit, tamen si divino timore præditus sit, et virtutis curam gerat, æqualem opem etiam ipsum ab universorum Deo consecuturum. Erant sane olim apud Judæos hujusmodi homines multi, qui ex Abrahami radice minime orti erant, sed ex aliis gentibus advenerant, et proselyti vocabantur, quique res divinas magis faciebant. Nunc autem gentes cognationem Abrahami secundum carnem non habent, sed Abrahami fidem habentes, filii Abrahami vocantur.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ Ὄφθ. — περιπ. Des. ibid. ⁸⁷ Ὀλίγων. ib. ἄδγων. ⁸⁸ Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπισεν. Hebr. *Israel, confide.* ⁸⁹ Οἶκος — αὐτῶν ἐστίν. Des. in cod. 4. ⁹⁰ Ἠλπισεν. Hebr., *confidite.* Ita quoque in proximo vers. ⁹¹ Ἐξ ἐτέρων. cod. 4 ἐξαιρέτων. ⁹² ibid. προσεληλυθότες. ⁹³ Προσήλυτοι. ibid. præm. καί.

VERS. 21, 22. « Dominus recordatus nostri benedixit nobis : benedixit domui Israel, benedixit domui Aaronis. Benedixit eis qui timent Dominum. » Eadem divisionem etiam hoc in loco fecit, fructumque spei demonstravit. Benedictionem enim spei conjunxit, et hanc ait impertisse, non modo domui Israelis, et Aaronis domui, verum etiam timentibus eum. Deinde rursus ætatum dignitatumque divisionem facit. « Pusillis cum majoribus. » Non enim juvenibus modo benedixit, verum etiam eis qui consenserunt : nec solum divitiis affluentibus, sed etiam hominibus in paupertate viventibus : nec solum **1416** eis qui libertate sunt honorati, verum etiam eis qui servitutis jugum ferre coacti sunt.

VERS. 23. « Adjiciat Dominus super vos, super vos et super filios vestros. » Iis qui divinam spem possident, incrementum et amplificationem propheticus sermo precatur.

VERS. 24. Benedicti vos a Domino, qui fecit cælum et terram. » Porro consequemini, ait, omnino hanc opem, utpote qui ab universorum creatore benedictionem accepistis.

VERS. 25. « Cælum cæli Domino, terram autem dedit filii hominum. » Ipse enim cælum habitationem habet, non hoc quod conspicitur, sed illud quod superius est, quod illi tectum est, quemadmodum hoc nobis. Habitat vero in cælo universorum Dominus, non circumscriptam habens naturam, sed choris angelorum, qui ibi versantur, gaudens. Terram porro hominum generi attribuit. Non ergo Judæorum tantum curam gerit, sed omnium quoque hominum, quibus et terram ad habitationem dedit.

VERS. 26, 27. « Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum. Sed nos qui vivimus, benedicemus Domino, ab hoc inde tempore usque in sæculum. » Mortuos vocavit eos qui inanimatis idolis serviunt : quid enim est illis stupidius ? *Viventes* vero, eos qui Deum viventem adorant, quibus divinum attribuit hymnum. Præterea docet, decere eos qui Deum colunt, cum omni alacritate ipsum laudare adhuc viventes, utpote quos hoc facere prohibeat **1417** mors. Idcirco in alio inquit psalmo : « Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo quandiu fuero p. »

INTERPR. PSALMI CXIV.

Alleluia. Multis et omnis generis calamitatibus Seleuci filius Antiochus, cognomento Illustris, Judæos afflixit : et fuit in causa, ut multi, qui in

P Psal. cxlv, 2.

κα', κβ'. « Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν ἡμᾶς ⁹³, εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, εὐλόγησε τὸν οἶκον Ἀαρῶν. Εὐλόγησε τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον. » Τὴν αὐτὴν καὶ ἐνταῦθα διαίρεισιν ἐποίησατο, καὶ τῆς ἐλπίδος ὑπέδειξε τὸν καρπὸν · εὐλόγησαν γὰρ τῇ ἐλπίδι ⁹⁴ συνέζησε, καὶ ταύτης ἔφη μεταδῶσθαι οὐ μόνον τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ τῷ οἴκῳ Ἀαρῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Εἶτα πάλιν ἡλικιωῶν καὶ ἀξιομάτων ποιεῖται τὴν διαίρεισιν. « Τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. » Οὐ ⁹⁵ γὰρ μόνον τοὺς νέους, ἀλλὰ καὶ τοὺς γεγηρακότες · οὐδὲ μόνον τοὺς πλούτῳ κομῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς πενίᾳ συζῶντας · οὐδὲ μόνον ⁹⁶ τοὺς τῇ ἐλευθερίᾳ κοσμουμένους, ἀλλὰ καὶ τοῦ · τῆς δουλείας τὸν ζυγὸν ἔλκειν ἠναγκασμένους.

B κγ'. « Προσθεῖη Κύριος ἐφ' ὑμᾶς, ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ὑμῶν. » Τοῖς τὴν θεῖαν ἐλπίδα κεκτημένοις τὴν ἀβήτησιν καὶ τὴν πλήθος ὁ προφητικὸς ἐπεύχεται λόγος.

κδ'. « Εὐλόγημένοι ὑμεῖς τῷ Κυρίῳ, τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Τεύξεσθε δὲ τοῦτου πάντως, φησὶν, ἅτε δὴ παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν ὄλων τὴν εὐλογίαν δεξάμενοι.

κε'. « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐνδιαίτημα ἔχει τὸν οὐρανὸν, οὐ τὸν δρώμενον τοῦτον, ἀλλὰ τὸν τοῦτου ὑπέρτερον, ὃν οὕτως ὄροφον ἔχει, καθάπερ τοῦτον ἡμεῖς. Ἐνδιαίτηται δὲ τῷ οὐρανῷ τῶν ὄλων ὁ Κύριος, οὐ περιγεγραμμένην ἔχων τὴν φύσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐκεῖ πολιτευομένοις τῶν ἀρίτων ἀγγέλων χαίρων ⁹⁷ χοροῖς. Τὴν μέντοι τῶν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀπένευμεν. Οὐ τοίνυν Ἰουδαίων προμηθεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων, οἷς καὶ τὴν γῆν οἰκητήριον δέδωκεν ⁹⁸.

κς', κζ'. « Οὐχ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε ⁹⁹, οὐδὲ πάντες οἱ καταβαίνοντες εἰς ᾄδου ¹. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες ² εὐλογήσομεν τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » *Νεκροὺς* ἐκάλεσε τοὺς τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις δουλεύοντας · τί γὰρ ἐκείνων ἀναισθητότερον ; *ζῶντας* δὲ, τοὺς τὸν ζῶντα Θεὸν προσκυνούοντας, οἷς τὸν θεὸν ἀπεκλήρωσεν ὕμνον. Πρὸς δὲ τοῦτο διδάσκει, ὡς σὺν πάσῃ προθυμίᾳ προσήκει τοὺς θεραπεύοντας τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖν αὐτὸν ἐτι ζῶντας, ὡς τοῦ θανάτου τοῦτο ποιεῖν κωλύοντος · **D** διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἐτέρῳ λέγει ψαλμῷ · « Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΙΔ' ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀλληλουῖα. Πολλαῖς ³ καὶ παντοδαπαῖς ὁ τοῦ Σελεύκου ⁴ Ἀντιόχος, ὁ ἐπίκλην Ἐπιφανῆς, Ἰουδαίους περιέβαλε συμφοραῖς · καὶ τοὺς μὲν βρατώνη συ-

⁹³ *Εὐλ. ἡμᾶς.* Hebr. *benedicet*, s. benedicat. Ita quoque in sequentibus. ⁹⁴ cod. 1 τῆς ἐλπίδος. ⁹⁵ *Οὐ — ἠναγκ.* Hæc Theodoro tribuuntur apud Cord. l. c. p. 306. ⁹⁶ cod. 1 μόνους. ⁹⁷ *Χαίρων.* Abest a cod. 1. ⁹⁸ *Δέδωκεν.* Nonnulla addit Cord. l. c. p. 508. ⁹⁹ *Air. σε, Κύριε.* Hebr. : *Laudabunt Jehoram.* ¹ *Εἰς ᾄδου.* Hebr., *in locum silentii*, s. sepulcrum. Conf. p. 1182, n. 12. ² *Οἱ ζῶντες.* Abest a textu Hebr. ³ *Πολλῆταις — βρατήν.* Hæc Origeni tribuuntur apud Cord. l. c. p. 316. ⁴ *Τοῦ Σελ.* Abest a cod. 1.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ζώντας παραβῆναι τὸν θεῖον παρεσκευάσε νόμον. Αἱ δὲ τῆς εὐσεβείας ἔρασταί τοὺς ὑπὲρ ταύτης ἀγῶνας προθύμως ἀναδεξάμενοι, τῶν καλλινίκων στεφάνων ἀπέπλευσαν. Ταύτην αὐτῶν τὴν ἀνδρείαν ἡ πιρῶσα μελωδία προλέγει. Διηγεῖται δὲ κατὰ ταυτὸν καὶ τὰς τῶν ἀλγεινῶν προσβολὰς, καὶ τὴν παρασθεθεῖσαν αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ἔλων ῥοπήν.

α', β'. « Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς, τῆς δεήσεώς μου. Ὅτι ἐκλίνα τὸ οὖς αὐτοῦ ἐμοί. » Αὐτοῦς ταῦτα λέγειν ἡ προφητεία διδάσκει, ὅτι Πάντων μοι τὰ θεῖα θυμηρέτερα, καὶ ἀξιεραστότερόν μοι τῶν ἄλλων τὸ τὸν Θεὸν θεραπεύειν· δέχεται γὰρ μου τὰς δεήσεις, καὶ τῆς οικείας ῥοπῆς ὁ ἀξιοῖ. « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. » Οὐ ὁ δὲ χάριν, παρὰ πάντα μου τὸν βίον καὶ ὑμῶν αὐτῶν διατελέσω, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ συμμαχίαν αἰτήσω. Ἐἴτα διηγεῖται τὸ πλῆθος τῶν ἀλγεινῶν.

γ'. « Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου, κίνδυνος ἄβου ἠρῶσαν με. » Κυρίως ὠδίνες καλοῦνται αἱ πρὸ τοῦ τόκου τῆς τοκεύσεως ὀδύναι. Τοιγαροῦν ἐκ τῆς μεταφορᾶς ταύτης ὠδίνες ἄβου προσαγορεύονται, αἱ αὐτῶν πελάζειν τῷ θανάτῳ παρασκευάζουσαι συμφοραῖ. Λέγει τοίνυν, ὅτι πολλοὶ καὶ παντοδαποὶ περιστοιχηθεῖσι ὁ δεινοῖς, ὡς παρ' αὐτὸν γενέσθαι τὸν θάνατον, καὶ αὐτὰς καταλαθεῖν τοῦ ἄβου τὰς πύλας.

« Θλίβην καὶ ὀδύνην εὔρον. [δ'] Καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλεσάμην. » Ἄλλ' οὐκ εἰς ἀνάπαυτον ἔμαυτὸν ἐξέδωκα, καὶ βρασιώνων, τούτοις περιπεσόντων, οὕτως εἰς ὅσας ἄλλας τοῦ βίου ψυχαγωγίας ἔμαυτὸν προενήνοχα¹⁰, ἀλλὰ θρήνοις καὶ δάκρυσι κεχρημένος, καὶ διηνεκῶς ποτινώμενος τὴν θεῖαν ἐξήττου βοήθειαν. Τοῦτο δὲ ἀκριβέστερον ἐκ τῆς τῶν Μακκαβαίων ἱστορίας μάθοι τις ἂν. Εἰς γὰρ τὴν ἔρημον ἀποδράσαντες οἱ τρώφιμοι τῆς εὐσεβείας, καὶ λιμῶν, καὶ οἴψῃ πιεζόμενοι, τὸν Θεὸν ἠντιβόλησαν, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας¹¹ ἀπέπλευσαν. « Ὁ Κύριε, ῥύσαι τὴν ψυχὴν μου. » Ταῦτα, φησὶ, ποτινώμενος ἔλεγον Ἐπάμυνον, ὃ Δέσποτα, καὶ τῶν ἐπιεικῶν κακῶν τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἐλευθέρων. Ἡδὲν μὲντοι προσευχόμενος, ὅτι τεύξομαι τῆς αἰτήσεως, τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν τῇ πείρᾳ μεμαθηκῶς¹². Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν·

ε'. « Ἐλεῆμων ὁ Κύριος, καὶ δίκαιος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ. » Τὰς γὰρ τοῦ ἐλέους πηγὰς τοῖς ἀνθρώποις προσχέει¹³. ἔχει δὲ καὶ δικαιοσύνην, τοὺς¹⁴ ἀδικούντας· κολάζει μεταμελεῖα χρήσασθαι μὴ βυλομένους. Δις μὲντοι τοῦ ἐλέους μνημονεύσας, ἅπασι τῆς δικαιοσύνης ἐμνήσθη. Νικᾷ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῆς δικαιοσύνης τὴν ψήφον.

ς'. « Φυλάσσων τὰ νήπια ὁ Κύριος. » Τοσαύτην

A desidia vivebant, divinam transgrederentur legem. Pietatis vero studiosi pro hac propenso animo certamina suscipientes, triumphales coronas adepti sunt. Hanc illorum fortitudinem hic psalmus præcinit. Narrat autem simul et ærumnarum insultus, et opem ab universorum Deo ipsis præbitam.

VERS. 1, 2. « Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meae. Quia inclinavit aurem suam ad me. » Hæc dicere prophetia ipsos docet: Nihil mihi potius, nihilque desiderabilius, quam res divinæ, et quam Deum colere, quandoquidem meas preces admittit, suaque ope me dignatur. « In diebus meis invocabo. » Propterea per totam meam vitam ipsum laudibus celebrabo, auxiliumque ab ipso implorabo. Deinde narrat calamitatum multitudinem.

VERS. 3. « Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me. » Proprie dolores vocantur illi qui antecedunt partum parturientis. Per metaphoram igitur ab illis petitam dolores inferorum vocantur illæ calamitates, quæ fere ad mortem ducunt. Dicit igitur **1418** multis omnique generis doloribus circumdatos esse, adeo ut prope ipsam mortem sint, et ad ipsas inferorum januas pervenerint.

« Tribulationem et dolorem inveni. [Vers. 4.] Etenim nomen Domini invocavi. » Verum nequaquam otio, neque desidiæ me ipsum addixi, cum in has incidissem, neque ad alias vitæ voluptates me applicui: sed luctibus lacrymisque usus, et continuo precans, divinam efflagitabam opem. Hoc autem ex Machabæorum historia accuratius disci potest. In solitudinem enim fugientes pietatis alumni, et fame ac siti pressi, Deum obsecrarunt, auxiliumque ab ipso nacti sunt. « O Domine, libera animam meam. » Hæc, inquit, precans dicebam: Opem fer, o Domine, et ab impendentibus malis animas nostras libera. Noveram igitur preces fundens, postulata me consecuturum, multam ejus benignitatem experientia compertam habens. Hoc enim subdidit:

VERS. 5. « Misericors Dominus, et justus, et Deus noster miseretur. » Fontes enim misericordiæ hominibus profundit, habet autem et justitiam, injustos pœnitentia uti nolentes plectit. Bis utique misericordiæ mentionem faciens, semel justitiæ meminit. Vincit enim Dei benignitas justitiæ sententiam.

VERS. 6. « Custodiens parvulos Dominus. » Τα-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

* Ῥοπής. cod. 1 præm. μέ. Ὁδ — αἰτήσω. Hæc etiam Origenis nomen præ se ferunt apud Cord. 1. c. p. 317. Ἡολοίς. cod. 1 præm. καί. Ὁδ. cod. 1 περιστοιχισθῆν. Ἐλες. Des. in cod. 1. ἰbid. ἔμαυτῷ προσενήνοχα. Βοηθ. cod. 1 προνοίας. ἰbid. μεμάθηκα. ἰbid. προχέει. Τοῦς. ἰb. sequitur γάρ. Τα νήπια. Hebr., simplices.

lem enim de omnibus hominibus curam gerit, ut etiam omni cura infantes dignetur. Et non modo eos qui **1419** jam in lucem editi sunt curat, sed etiam conservat, et custodit, et perficit eos qui in utero matrum delitescunt, atque in aquis male olentibus natant, et in tenebroso et angusto loco coercentur, et in lucem effert, lactisque fontes subministrat, et ab inimicis dæmonibus insidiantibus vindicat, et, ut uno verbo dicam, paternam curam impertit. Non temere autem horum propheticus sermo fecit mentionem, sed docens, non modo universorum * Deum justorum fructus remunerari, sed etiam in benefaciendo ipsum prævenire, et eos qui non sunt fabricare, et cum cœnixerit curam gerere: demumque post perfectam ætatem justitiæ fructus opperiri, et rursus tunc viros probos plurimis beneficiis afficere. « Humiliatus sum, et liberavit me. » Symmachus autem sic: *Defeci viribus, et salvavit me.* Si enim infantes, qui nondum ejus cognitionem acceperunt, talem ab ipso curam consequuntur: quanto magis iis qui sincere ipsum colunt, salutem impertit? Protinus igitur, cum nos ob calamitates depressos vidisset, sua ope nos dignatus est.

VERS. 7. « Convertere, anima mea, ad requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. » Adhortantur se ipsos, et excitant ad fortitudinem, beneficiorum multitudinem proferentes, et se ipsos docent, fore ut quamvis pro pietate mortem subierint, in jucundam tamen et gratam vitam transferantur. *Requiem* enim illam vocavit. Indicant autem hoc etiam ea quæ sequuntur.

VERS. 8, 9. « Quoniam eripuit animam meam a morte, oculos meos a lacrymis, **1420** et pedes meos a lapsu. Placebo Domino in regione vivorum. » *Regionem autem vivorum*, non præsentem nuncupat vitam, in qua sunt fletus, et gemitus, et morbi, et mortes, et peccata, et calamitates, sed vitam ab his omnibus liberam, in qua sine ærumnis est virtutis possessio, et sine laboribus divitiæ justitiæ adsunt. Qui enim has cum laboribus his comparare voluerint, ibi amplificabunt ipsas sine laboribus. Hymnum igitur gratiarum actionis offerunt, eo quod oculi quidem a lacrymis sint liberati, et pedes lubricam vitam effugerint, et anima peccati mortem declinare potuerit; et docent se ipsos, ut rerum tristium impetus viriliter perferant, mortemque despiciant, eo quod vita tranquilla morti succedat.

ἂ γὰρ πάντων ἀνθρώπων ποιῆται κηδεμονίαν, ἕτι καὶ τὰ βρέφη πάσης ἀξιοῖ προμηθεῖα. Καὶ οὐ μόνον τεχθέντων ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ταῖς νηδύσι τῶν μητέρων ἐπικυρπτόμενα, καὶ ὕδασι δυσωδέσιν ἐνηγχόμενα, καὶ ἐν ζοφώδει, καὶ ἐν στενωῷ καθειργόμενα χωρὶς διατρεῖ, καὶ σώζει, καὶ τελειοῦργεῖ, καὶ εἰς φῶς ἐξάγει, καὶ τὰς τοῦ γάλακτος ὀρέγει: πηγὰς, καὶ τῶν ἐπιθουλεύοντων δαιμόνων ἐλευθεροῖ, καὶ συλλήθδην εἰπεῖν, πατρικῆς μεταδίδωσι προμηθεῖας. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τὴν τούτων ὁ προφητικὸς λόγος ἐποήσατο μνήμην, ἀλλὰ διδάσκων, ὡς οὐκ ἀμείβεται μόνον ὁ τῶν ὀλων θεὸς τοὺς τῶν εἰκαίων καρποὺς, ἀλλὰ καὶ ἄρχει τῆς εὐεργετίας, καὶ δημιουργεῖ τοὺς οὐκ ὄντας, καὶ διαπλάσσει ἐπιμελεῖται, καὶ μετὰ τὴν τελείαν ἡλικίαν ἀναμένει τοὺς τῆς δικαιοσύνης καρποὺς, καὶ πάλιν τότε ταῖς εὐεργεσίαις τοὺς ἀγαθοὺς ἐπικλύζει. « Ἐταπεινώθην ¹⁸, καὶ ἔσωσέ με. » Ὁ ¹⁹ δὲ Σύμμαχος οὕτως: *Ἐτόνησα καὶ ἔσωσέ με.* Εἰ γὰρ τὰ νῆπια τὰ μηδέπω τὴν αὐτοῦ γνώσιν δεξάμενα τοσαύτης παρ' αὐτοῦ τυγχάνει κηδεμονίας, πολλῷ μᾶλλον τοῖς εἰλικρινῶς αὐτὸν ἐπικαλούμενοις μεταδίδωσι σωτηρίας. Αὐτίκα τοίνυν ἡμᾶς ταῖς συμφοραῖς ταπεινωθέντας ἰδὼν τῆς οικείας ἐπικουρίας ἤξισεν.

ζ'. « Ἐπίστρεφον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ἕτι Κύριος εὐηργέτησέ σε. » Παραθαβρῦνουσιν ἑαυτοὺς, καὶ παραθήγουσιν εἰς ἀνδρείαν, τῶν θεῶν εὐεργεσιῶν ὑποδεικνύοντες τὸ πλήθος ¹⁷, καὶ διδάσκουσι ¹⁸ σφᾶς αὐτοὺς, ἕτι κἂν τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας καταδέξωνται θάνατον, εἰς τὸν θυμῆρη καὶ ἄλυπον μετατεθῆσονται βίον. *Ἀνάπαυσιν* γὰρ ἐκεῖνον ἐκάλεσε. Δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐπιφερόμενα.

η', θ'. « Ὅτι ἐξέλιετο ¹⁹ τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. Εὐαρεστήσω ²⁰ ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρῃ ζώντων. » *Χώραν* δὲ ζώντων, οὗ τὸν παρόντα βίον καλεῖ, ἐν ᾧ θρήνοι, καὶ ἔδυρμοι, καὶ νόσοι, καὶ θάνατοι, καὶ ἁμαρτίαι, καὶ συμφοραὶ, ἀλλὰ τὸν τούτων ἀπάντων ἀπηλλαγμένον βίον, ἐν ᾧ ἀταλαίπωρος τῆς ἀρετῆς ἡ κτῆσις, καὶ δίχα πόνων ὁ τῆς δικαιοσύνης προσγίνεται πλοῦτος. Οἱ γὰρ μετὰ πόνων ἐνταῦθα τοῦτον ἐλόμενοι ²¹ συναγεῖραι, πολλαπλασιάσουσιν αὐτὸν ²² πόνων χωρὶς: τὸν χαριστήριον τοίνυν ²³ ἔμνον προσφέρουσιν, ὡς τῶν μὲν ὀφθαλμῶν τοῦ δακρύειν ἀπαλλαγέντων, τῶν δὲ ποδῶν τὸν ὀλισθηρὸν βίον διαφευγόντων ²⁴, τῆς δὲ ψυχῆς διαδρᾶναι δυνηθείσης τῆς ἁμαρτίας τὸν θάνατον: καὶ διδάσκουσι σφᾶς αὐτοὺς ἐνεργεῖν γενναίως τὰς τῶν ἀλγεινῶν προσβολὰς, καὶ τοῦ θανάτου καταφρονῆσαι, ὡς ζωῆς ἀλύπου διαδεχομένης τὸν θάνατον.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁸ Ἐταπ. Hebr. *Attenuatus sum.* ¹⁹ Ὁ— ἔσωσέ με. Des. in cod. 1. ¹⁷ Τὸ πλήθος. Des. ibid. ¹⁸ cod. 1 διδάσκοντες. ¹⁹ Ἐξέλιετο. Hebr. *Eripuisti.* ²⁰ Εὐαρεστήσω. Hebr. *Ambulabo coram Jehova.* Syr.: *Ut gratus sim coram Jehova.* ²¹ Θελόμενοι. cod. 1 ἐλόμενοι. ²² Αὐτόν. cod. 1 add. ἐκεῖ, quam lectionem Carafa expressit. ²³ Τόλινυν. Abest a cod. 1, qui habet δὲ ante χαριστήριον. ²⁴ cod. 1 διαφυγόντων.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΙΕ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

A

INTERP. PSALMI CXV.

Ἀλληλοῦσα. Ἑβραῖος ²⁵ καὶ οἱ λοιποὶ ²⁶ ἔρμη-
νευται, καὶ μέντοι καὶ ὁ Σύρος, τοῦτον τοῖς προτε-
ταγμένοις συνάπτουσι· καὶ γὰρ τῆς αὐτῆς ἔχεται
διανοίας· καὶ τὸν ἑνατον διχῆ διελόντες, τῇ ²⁷ τῶν-
δε τῶν ψαλμῶν συναφῆ τὸν ἴσον τῶν ψαλμῶν φυλάτ-
τουσιν ἀριθμόν. Τὴν αὐτὴν δὲ ὁμοῦς ὑπόθεσιν ἔχει.
Οἱ γὰρ τῆς τῶν ζώντων χώρας ἐκεῖ μνημονεύσαντες,
καὶ τοῦτο τεθεικότες ἀχροτελεύτιον, ἐν ταῦθα ἀρχί-
μενοι λέγουσιν·

α'. « Ἐπίστευσα, διδ ²⁸ ἐλάλησα. » Οὐ γὰρ τοῖς τοῦ
σώματος ὀφθαλμοῖς ἐκείνην θεασάμην τὴν χώραν,
ἀλλὰ κατὰ δὴλόν μοι ταύτην ἡ πίστις πεποίηκεν.

« Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα. [β'] Ἐγὼ
δὲ εἶπα ἐν ²⁹ τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος
ψεύστης. » Ὁ δὲ Ἀκύλας οὕτως ³⁰· Ἐγὼ εἶπα
ἐν τῷ θαμνίσθαι με ³¹· Πᾶς ἄνθρωπος διά-
ψευσμα ³². Ὁ δὲ Θεοδοτίων· Πᾶς ἄνθρωπος ἐκλεί-
πει. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Καὶ εἶπον ἀδημονῶν· Πᾶς
ἄνθρωπος διαψεύδεται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ πάσας τέ-
θεικα τὰς ἐρμηθείας, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὡς τὴν
ἀνθρωπίνην ³³ εὐχμερίαν ψεύδος καλεῖ, διαβόλου-
σαν ὅτι τάχιστα, καὶ διαρκὲς οὐδὲν ἔχουσαν. Τὴν γὰρ
ἀθροῦσαν ταύτην, φησὶ, μεταβολὴν θεασάμενος, καὶ
τῆς προτέρας ἡμῶν ἀναμνηθεὶς εὐκληρίας, καὶ τὰς
ἐπαλλήλους ἔρων συμφορὰς, εἶπον ἀδημονῶν, Μόνι-
μον ³⁴ οὐδὲν, οὐδὲ σταθερόν· ἀλλὰ διαψεύδεται, καὶ
τῆς ἐλπίδος διαμαρτάνει, τοῖς ³⁵ παροῦσιν ὡς διαρ-
κῆσι θαρβύων. Τοῦτο μὲν ³⁶ ἐν τῷ τριακιστῷ καὶ ὄγ-
δῳ εἶρη ψαλμῷ· « Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, C
πᾶς ἄνθρωπος ζῶν. » Ταῦτα καὶ ὁ σοφὸς παιδευ-
θεὶς Σολομών, καίτοι διὰ πάσης εὐημερίας ὀδεύσας,
τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων φυσιολογίας ἀλά-
μενος, τοῦτο προοίμιον τέθεικε· « Ματαιότης ματαιο-
τήτων, τὰ πάντα ματαιότης. »

γ'. « Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ ³⁷ πάντων
ῶν ἀνταπέδωκέ μοι ; » Πολλὰς καὶ διαφορὰς εὐεργ-
γείαις περιχυζόμενος, οὐκ οἶδα τίσι τὸν εὐεργέ-
την ἀμείψομαι. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο τῷ προτέρῳ συν-
ῆψεν· ἀλλὰ διδάσκει, ὅτι καὶ ἐν ταῖς ποικίλαις τοῦ
βίου μεταβολαῖς τὴν οἰκειαν τοῖς ἀνθρώποις ὁ τῶν
ἄλων θεὸς ἐπικουρίαν ὀρέγει, καὶ παντοδαπὴν τοῖς
ἀθυμοῦσι προσφέρει παραψυχὴν. Τοῦτο καὶ ὁ μακά-
ριος εἶρη Παῦλος· « Ἐὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ Πατήρ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς
ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι παρακα-
λεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς
παρακαλούμεθα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ὅτι καθὼς πε-
D

α Psal. xxxviii, 6. ὁ Eccle. i, 2.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁵ Ἑβραῖος — ἀριθμόν. Idem. scholion exstat apud Montf. in Hexapl. ad h. l. Prima ejus verba usque ad διανοίας apud Cord. l. c. p. 327, tribuuntur Origeni. ²⁶ Καὶ οἱ λοιποὶ. Hieronymus autem in Bre-
viario ad h. l. observat, nonnisi in edit. V et VI, hunc Psalmum præcedenti adjungi, apud Symmachum
vero utrumque distingui. ²⁷ Τῇ — ἀριθμόν. Sed quia in quibusdam codd. Græcis psalmus cxiv e
duobus (psal. cxiv et cxv, juxta divisionem Hebr.) compositus est, diversitas numeri adhuc obtinet in
psalmis ordine proximis usque ad eum qui juxta Hebr. divisionem est psalmus clxvii, qui in codd.
Græcis in duos dividitur. Conf. p. 1412, n. 5. ²⁸ Διδ. Hebr. 25. Quod eodem modo explicat Paulus
II Cor. iv, 13. ²⁹ Ἐν — μου. Hebr. in trepidatione mea. ³⁰ Οὕτως. cod. 4 εἶπεν. ³¹ Με. Des. apud
Montf. in Hexapl. ad h. l. ³² Διάψευσμα. cod. 1 ψεύστης. ³³ Ἀνθρωπίνην. Absq. a cod. 1. ³⁴ Μόνιμον.
ib. ὅτι τῶν ἀνθρωπίνων. ³⁵ Τοῖς. ib. præm. ὁ. ³⁶ Μέρ. ib. καί. ³⁷ Περὶ — μοι. Hebr. Omnes retribu-
tiones ejus super me sunt. Ita quoque Syrus.

PATROL. GR. LXXX.

57

passiones Christi in nobis, ita abundat per Christum consolatio nostra * . » Hoc etiam beatus David dixit : « Secundum multitudinem dolorum meorum consolationes tuae latificaverunt animam meam † . »

VERS. 4. « Calicem salutis accipiam, et nomen Domini invocabo. » Decet igitur audacter pro ipso mortem subire, et hanc remunerationem pro variis beneficiis dare. *Calicem enim salutis appellavit mortem pro religione obitam.* Sic enim et Dominus nominat. « Pater enim, ait, si possibile est, transeat a me calix iste † . » Et Apostolorum bigæ communicationem regni postulanti sic respondet : « Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum † ? » Id igitur, inquit, et hoc loco præclari et optimi pietatis athletæ ut faciant se ipsos adhortantur : et hanc promissionem **1423** perficiunt, tribulibus eorum cernentibus, ut et ipsos in eundem amorem accendant. Deinde mortis hujus fructum demonstrant.

VERS. 5, 6. « Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus. Pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus. » Si autem Deo est pretiosa, cuinam sanctorum non veneranda?

VERS. 7. « O Domine, ego servus tuus sum, ego servus tuus sum, et filius ancillæ tuæ. » Si igitur mortem illam admiratione dignam subiverimus, gloriam et honorem a Deo consequemur, et æternæ memoriæ famam relinquemus. Si vero hostibus superiores facti, illorum aciem profligaverimus, hymnum gratiarum actionis Domino offeremus, servitutum contentes, et hanc ex majoribus nos habere gloriantes. Homines enim servire coacti, aliquando majores se habuisse liberos gloriantur. Benevoli vero Dei servi servitutum ex majoribus se habere contententur, maximam gloriam ejusmodi servitutum merito esse credentes. « Diripisti vincula mea. » A multis diversisque calamitatibus me liberasti.

VERS. 8-10. « Tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo. Vota mea Domino reddam in conspectu totius populi ejus. * In atriis domus Domini, in medio tui, o Hierosolyma. » A calamitatibus autem liberatus, erga beneficia minime ingratus ero : sed laudis sacrificium tibi rependam, hymnumque gratiarum actionis, tribulibus omnibus meis cernentibus, et hinc utilitatem per-

ρισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ** αἱ παρακλήσεις σου εὐφράναν τὴν ψυχὴν μου. »

δ'. « Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. » Προσῆκει ** τοίνυν θάρδालώς τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καταδέξασθαι θάνατον, καὶ ταύτην δοῦναι τῆς παντοδαπῆς εὐεργεσίας ἀντίδοσιν. *Ποτήριον γὰρ σωτηρίου τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας προσηγγέρυσσε θάνατον.* Οὕτω γὰρ αὐτὸν Κύριος ὀνομάζει. « Πάτερ γὰρ, φησὶν, εἰ δυνατόν παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. » Καὶ τῇ συνωρίδι τῶν ἀποστόλων τὴν κοινωνίαν αἰτησάση τῆς βασιλείας **, οὕτως ἔφη· « Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πιεῖν ; » Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα οἱ γενναῖοι καὶ ἄριστοι τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταί, φησὶν, αὐτοῖς δρᾶσαι παρακελεύονται· ταύτην δὲ πληροῦσι τὴν ὑπόσχεσιν τῶν ὁμοφύλων ὁρώντων, ὅπως ἂν καὶ αὐτοὺς εἰς τὸν θῆμιον παραθῆξωσι ζήλων. Εἶτα δεικνύουσι τὸν ταύτου ** θανάτου καρπὸν.

ε', ς'. « Τὰς ** εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Εἰ δὲ Θεῷ τίμιος, τίνοι τῶν ὁσίων οὐ σεβάσιμος ;

ζ'. « Ὁ Κύριε, ἐγὼ δούλος σός· ἐγὼ δούλος τός, καὶ υἱὸς τῆς παιδείας σου. » Ἐὰν μὲν οὖν ἀξί-ἀγάστον ἐκείνον ὑπομείνωμεν θάνατον, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς καὶ δόξης ἀπολαυσόμεθα, καὶ ἀείμνηστον καταλείψομεν κλέος. Εἰ δὲ κρείττους τῶν πολεμίων γινόμενοι, τὴν ἐκείνων σχεδάσωμεν φάλαγγα, τὸν χαριστήριον ὕμνον τῷ Δεσπότη προσοίσομεν, τὴν δουλείαν ὁμολογοῦντες, καὶ ταύτην ἔχειν ἐκ προγόνων ἀρχοῦντες. Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώποις δουλεύειν ἠναγκασμένοι ἐλευθέρους ἐσχηκέναι προγόνους ἐστὶν ὅτε σεμνύονται· οἱ δὲ εὐνοὶ θεραπεύσαντες τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκ προγόνων ἔχειν ὁμολογοῦσι δουλείαν, μεγίστην τὴν τοιαύτην δουλείαν εὐκλείαν ** εἰκότως εἶναι πιστεύοντες. « Διέβρήξας τοὺς δεσμούς μου. » Τῶν πολλῶν μου καὶ διαφόρων συμφορῶν ἡλευθέρωσας.

η'-ι'. « Σοὶ θύσω θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου, ἐν μέσῳ σου, Ἱερουσαλήμ. » Ἀπαλλαγείς δὲ τῶν συμφορῶν, οὐκ ἔσομαι περὶ τὰς εὐεργεσίας ἀγνώμων, ἀλλὰ τὴν τῆς αἰνέσεως ἀποδώσω σοι ** θυσίαν, καὶ τὸν χαριστήριον ὕμνον ἐκτίσω, πάντων ὁρώντων τῶν ὁμοφύλων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν

* II Cor. i, 3-5. † Psal. xciii, 49. ** Matth. xxvi, 39. † Matth. xx, 22.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

** *Mov. cod. 4 add. ἐν τῇ καρδίᾳ μου.* ** *Προσῆκει—θάνατον.* Hæc Origeni tribuuntur apud Cord. l. c. p. 327. ** *Βασιλείας.* cod. 4 add. τῶν οὐρανῶν. ** cod. 1 τοιοῦτου. ** *Τὰς—αὐτοῦ.* Des. in cod. 4. ** *Εὐκλείαν.* ibid. ponitur ante μεγίστην. ** *Σοὶ.* Abest a cod. 1.

δυσιν καρπουμένων. Προσώσω δὲ τὴν λογικὴν ταύτην ἱερουργίαν ἐν τῷ καθιερωμένῳ τῷ ὀνόματί σου νεφ. Ἔστι τοίνυν καὶ ἐντεῦθεν καταμαθεῖν, ὡς καὶ τοῦ νόμου κρατούντος, οἱ πνευματικώτερον τῷ νόμῳ προσεσχηκότες τὰς λογικὰς θυσίας τῶν ἀλόγων προετίμων θυμάτων, τὴν λαϊκὴν διαθέκην σκιογραφούντες. Εἰδέναι δὴ ἄ προσήκει, ὡς καὶ πᾶσι τοῖς καλλιníkοις μάρτυσιν ἐκάτερος ἀρμόττει ὁ ψαλμὸς ἡ γὰρ αὐτὸς καὶ τούτων κάκεινων σκοπὸς ἡ κάκεινοι γὰρ ὑπὲρ τοῦ νόμου, καὶ τοῦ νομοθέτου, τὸν ἀξιάστατον ὑπέμειναν θάνατον, καὶ οὗτοι τῆς παρούσης ζωῆς τὴν ὑπὲρ τοῦ σεσωκότος καὶ τὸν θάνατον καταλύσαντος προείλοντο τελευτήν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΙΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

Ἄλληλουϊα. Ὕμνος καὶ οὗτος πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρμόττων. Παρακλησεται γὰρ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος τοῦς τῆς σωτηρίας τετυχηκότας ὑμῆσαι τὸν εὐεργέτην.

α΄: Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη. Κατὰ ταυτὸν ἀπαντας εἰς χορείαν ἡ καλεῖ ἅπασιν γὰρ τοῖς ἔθνεσιν, οὐχ Ἕλλησι μόνοις, καὶ Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι βαρβάρους, τὰς τῆς σωτηρίας ἐχόρηγησεν ἀφορμὰς, τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις διακόνους τῆς εὐεργεσίας χρησάμενος. Πορευθέντες γὰρ, ἔφη, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν. Τούτῳ πειθόμενοι τῷ νόμῳ, πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν ἕδραμον, καὶ ὁ μὲν Ἰνδοὺς, ὁ δὲ Αἰγυπτίους, ὁ δὲ Αἰθίοπας προσήγαγε τῷ Χριστῷ. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος διδάσκει συντόμως, ὅσους ἔθνεσι προσεβήνοχε τὰ θεῖα κηρύγματα, ὥστε ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλιυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ εὐθέταν ὁδὸν ὀδεύων, ἀλλὰ τὰ ἐν μέσῳ ἔθνη διακείμενα περινοστῶν, τὰ σωτήρια προσέφερε δόγματα. Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστὸς, ἵνα μὴ ἐπὶ ἀλλότριον θεμελίον οἰκοδομῶ ἄλλὰ καθὼς γέγραπται, οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ἔφονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, συνήσουσιν. Ὑστερον μένει καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπέβη, καὶ εἰς τὰς Σπανίας ἀφίκετο, καὶ ταῖς ἐν τῷ πελάγει διακειμέναις νήσοις τὴν ὠφέλειάν προσήνεγκε. Ῥωμαίοις μὲν γὰρ ἐπιστέλλων ἔφη ἡ ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος εἰς τὰς Σπανίας δι' ὑμῶν διελθεῖν, καὶ ὅφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. Τῷ θαυμασίῳ δὲ Τίτῳ γράφων φησὶν ἡ Διὰ τοῦτο κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξάμην. Οὕτως ὁ Ἰωάννης ὁ πάνυ τὴν Ἀσίαν τῆς προτέρας ἡλευθέρωσεν ἀσεβείας ὁ ἰσχυρὸς θεοπέσιος Ἀνδρέας τὴν Ἑλλάδα ταῖς τῆς

A cipientibus, offeram. **1424** Hoc autem sacrificium rationale in templo nomini tuo consecrato tibi offeram. Hinc igitur etiam disci potest, eo quod tempore cum lex dominaretur, eos qui magis secundum spiritum legem attendebant, hostias rationales victimis ratione carentibus prætulisse, novum testamentum adumbrantes. Decet sane scire, omnibus etiam triumphatoribus martyribus utrumque psalimum congruere. Idem enim propositum est horum et illorum. Illi enim pro lege, et pro legislatore mortem laudabilem subierunt; et hi pro illo qui salutem dedit mortemque everit, mortem obire maluerunt quam vivere.

INTERP. PSALMI CXVI.

Alleluia. Hic etiam hymnus omnibus hominibus congruens est. Adhortatur enim Spiritus gratia eos qui salutem adepti sunt, ut beneficii auctorem laudent.

VERB. 1. « Laudate Dominum, omnes gentes. » Una omnes in choream vocat: omnibus quippe gentibus, non modo Græcis et Romanis, verunt etiam omnibus barbaris, salutis occasionem præbuit, sacris apostolis utens beneficii ministris, « Euntes enim, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis ». Huic legi obtemperantes, totam terram et mare percurrerunt, et hic quidem Indos ad Christum adduxit, hic vero Ægyptios, alius autem Æthiopes. Et beatus **1425** Paulus breviter docet, quot gentibus divina præconia attulit, « Ut ab Hierosolyma per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi ». Non enim recta incedens via, sed gentes quæ in medio erant circumiens, salutaria dogmata offerebat. « Sic autem contendit, inquit, prædicare Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed, sicut scriptum est, quibus non est annuntiatum de eo videbunt, et qui non audierunt de eo, intelligent. » Postea igitur in Italiam venit, et in Hispanias pervenit, et in ipsis, quæ in mari jacent, utilitatem attulit. Romanis quidem scribens ait: « Spero enim, cum in Hispanias proficisci cœpero, fore ut præteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte perfruius fuero ». Et admirabili Tito scribens ait: « Hujus rei gratia dereliqui te Crætæ, ut constituas per civitates presbyteros, sicut ego præcepi tibi ». Sic magnus ille Joannes Asiam a pristino errore liberavit: sic divinus Andræas Græciam divinæ cognitionis radiis illustravit: sic divinissimus Philippus utrorumque Phry-

* Matth. xxviii, 19, 20. † Rom. xv, 19. ‡ ibid. 20, 21. † Isa. lii, 15. † Rom. xv, 24. † Tit. i, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ cod. 1 δι. ¹¹ Xop. Des. ibid. ¹² O. ibid. oi. Sic quoque in sequentibus: ¹³ ibid. προσήγαγε. ¹⁴ Εἰς τὰς Σπαν. cod. 1 Ἰσπανίας. ¹⁵ ibid. Ἰσπανίας.

gum errorem redarguit : sic magnus Petrus ab Hierosolyma usque ad Romanorum urbem percurrit, omnibus veritatis radios offerens : sic omnes totum terrarum orbem obeuntes, et ignorantiae nubem discussurunt, et justitiæ solem demonstrarunt. Merito igitur sermo propheticus, ut omnes gentes Deo offerant hymnum monet, **1426** postquam salutem adepti sunt. « Laudate eum, omnes populi. » Per totum terrarum orbem Judæi olim dissipati fuerunt, unum Deum colere edocti. Quoniam igitur non amplius unam incolebant Palæstinam, et eque unam faciebant populum sub uno rege constituti, sed inter gentes dispersi, illorum quidem principibus obediebant, apud se ipsos vero vivebant legis præcepto obtemperantes : jure non populum ipsos, sed populos nominat : quandoquidem plurimi etiam ex his divinum susceperant præconium. In urbe enim Hierosolyma tria millia et quinque millia eodem tempore piscatores piscati sunt. Et postea multæ myriades fuerunt, ut ait divinus Jacobus ^d. Et in Syria rursus, et Cilicia, et Lycaonia, et Pisidia, et Asia, et Pamphylia, et in cæteris omnibus gentibus, prioribus Judæis divina præconia apostoli obtulerunt. Et alii quidem crediderunt, et veritatem secuti sunt, alii vero fructuosas doctrinis contradicebant. Merito igitur sermo propheticus hos, ut beneficii auctorem laudent, adhortatur : hos enim populos appellat.

δησιφόροι διδασκαλαίς ἀντέλεγον. Εἰκότως τοίνυν ὁ πρῶτος λόγος καὶ τούτους ὁνομάζει λαούς.

VERS. 2. « Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus. » Solam enim adhibens misericordiam, nostram perfecit salutem. Sic et beatus ait Paulus : « Cum autem benignitas et humanitas apparuerit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum multam suam misericordiam, salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus **1427** sancti, quem effudit in nos abunde ^e. » Et rursus : « Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est ^f. » Et alibi : « Verus sermo, et omni acceptatione dignus, Christum Jesum venisse in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum, sed misericordiam consecutus sum ^g. » Commendat autem Deus ^h suam charitatem in nobis, quoniam, cum essemus adhuc peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Jure igitur sermo ait propheticus : « Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus. Et veritas Domini manet in æternum. » Quam enim salutem per sanctissimos prophetas promisit, largitus est. Hoc etiam beatus ait Paulus, exordiens Epistolam ad Romanos : « Paulus servus Jesu Christi vocatus

θεογνωσίας ἀκτίσι κατηύρασαν· οὕτως ὁ θεϊκῶτος Φίλιππος Φρυγῶν ἑκατέρων τὴν πλάνην διήλεγξεν ¹· οὕτως ὁ μέγας Πέτρος ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ μέχρι τῆς Ῥωμαίας ἔδραμε πόλειως, ἀπασι προσφέρων τὰς τῆς ἀληθείας ἀκτίνας. Οὕτως ἅπαντες πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περινοστήσαντες, καὶ τὸν τῆς ἀγνοίας ἀπεσκέδασαν γνόφον, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ὑπέδειξαν ἥλιον. Εἰκότως τοίνυν ὁ προφητικὸς λόγος πάντα τὰ ἔθνη τῷ Θεῷ τὸν ὕμνον προσφέρειν παρεγγυᾷ, ἐπειδὴ πάντα τῆς σωτηρίας ἀπήλαυσαν. « Ἐπαινέσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί. » Εἰς ἅπασαν πάλαι προδιεσπάρθησαν Ἰουδαῖοι ² τὴν οἰκουμένην, τὸν ἕνα σέβειν δεδιδαγμένοι Θεόν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐκ ἔτι μόνον ζήκουν τὴν Παλαιστίνην, οὐδὲ εἰς ἕνα λαὸν ἐτέλουν ὕψ' ἐνὶ βασιλεῖ τεταγμένοι, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἔθνεσι διεσπαρμένοι, τοῖς μὲν ἐκείνων ὑπήκουον ἄρχουσι, καθ' ἑαυτοὺς δὲ ἐπολιτεύοντο, τῆ τοῦ νόμου διαγορεύσει πειθόμενοι, εἰκότως οὐ λαὸν αὐτοὺς, ἀλλὰ λαοὺς ὀνομάζει. Πλείστοι γὰρ καὶ ἐκ τούτων τὸ θεῖον ἐδέξαντο κήρυγμα. Ἐν μὲν γὰρ Ἱεροσολύμοις τρισχίλιοι καὶ πεντακισχίλιοι κατὰ ταῦτὸν ὑπὸ τῶν ἀλλείων ἐσαγηρεύθησαν. Καὶ πολλοὶ δὲ μετὰ ταῦτα μυριάδες γέγονον, ἔφησεν ³ ὁ θεὸς Ἰάκωβος. Καὶ ἐν Συρίᾳ δὲ, καὶ Κιλικίᾳ, καὶ Λυκαονίᾳ, καὶ Πισιδίᾳ, καὶ Ἀσίᾳ, καὶ Παμφυλίᾳ, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ⁴ ἅπασιν ἔθνεσιν, προτέρως Ἰουδαίοις προσέφερον οἱ ἀπόστολοι τὰ θεῖα κηρύγματα. Καὶ οἱ μὲν ἐπίστευον, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπήλαυον, οἱ δὲ ταῖς προφητικῶς λόγος καὶ τούτους ὁνομαίνει τὸν εὐεργέ-

β'. « Ὅτι ἐκραταιώθη ⁵ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. » Ἐλέψ γὰρ μόνω χρησάμενος, τὴν ἡμετέραν ἐπραγματεύσατο σωτηρίαν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπεφάνη Θεοῦ, οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν ἃς ἐποιήσαμεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως. » Καὶ πάλιν· « Χάρτι ἐστε σεσωσμένοι διὰ τῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον. » Καὶ ἐτέρωθι· « Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγὼ, ἀλλ' ἐλέφθην ⁶. » Συνίστασι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ⁷ ἀγάπην ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ἡμῶν θύτων Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν. Εἰκότως τοίνυν ὁ ⁸ προφητικὸς ἔφη λόγος, ὅτι· ἐκραταιώθη τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. « Καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἦν γὰρ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ὑπέσχετο, δέδωκε σωτηρίαν. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος τῶν πρὸς Ῥωμαίους γραμμάτων ἀρχάμενος, « Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς, ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς

^d Act. xxi, 20. ^e Tit. iii, 4-6. ^f Ephes. ii, 8. ^g I Tim. i, 15. ^h Rom. v, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Cod. 1. ἐξήλεγξεν. ² Ἰουδ. Des. ibid. ³ Ἐφησεν. ib. ἡ φησιν. ⁴ Λοιποῖς. ib. ἄλλοις. ⁵ Ἐκραταιώθη. Hebr. *invaulti*. ⁶ cod. 1. ἠλεῖθην. ⁷ ibid. αὐτοῦ. ⁸ O. ibid. *græm. καί*.

Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προ-
φητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις. » Καὶ πάλιν· « Λέγω
δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς
ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας
τῶν πατέρων, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλεύους δοξάσαι
τὸν Θεόν. » Ἐπειδὴ τοίνυν πεπλήρωκε τὰς ὑποσχέ-
σεις ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ ἦν ὑπέσχετο, δέδωκε σω-
τηρίαν, καὶ ἠνέμειξεν ἅπασιν τὰς τοῦ ἐλεύους πηγὰς,
καὶ ἡμεῖς οἱ ἐξ Ἰουδαίας προσελθόντες ⁶⁹, καὶ ὑμεῖς
οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες, σύμφωνον ὕμνωδιον κε-
ράσαντες τὸν εὐεργέτην ἀμείψασθε.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΙΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀλληλουῖα. Ἦμος ⁶⁹ καὶ οὗτος ἐστὶν ὑπὸ τῶν
τῆς σωτηρίας ἀπολελευκῶτων τῷ Θεῷ προσφερόμε-
νος. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ μετὰ τὴν ἐπάνοδον, τῶν πλη-
σιοχώρων ἁπάντων κατὰ ταυτὸν ⁶¹ ἀδροισθέντων,
φθονούντων ⁶² αὐτοῖς τῆς προτέρας εὐημερίας, καὶ
μέντοι καὶ ἔθνη ἕτερα καὶ βάρβαρα συναγειράντων,
εἶτα θεηλάτοις ἀναλωθέντων πληγαῖς κατὰ τὴν
Ἰωὴλ, καὶ Ἰεζεκιήλ, καὶ Μιχαίου, καὶ Ζαχαρίου
προφητεῖαν, τοῦτον τὸν ὕμνον χαριστήριον προσφέ-
ρουσι τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἐκείνοις προεγράφετο
τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον ἀρμόττει τοῖς ἐξ ἐθνῶν πεπι-
στευκόσιν ἡ ὕμνωδιον· οἱ παρὰ πολλῶν καὶ ἀρχόντων
καὶ ἀρχομένων, δῆμον καὶ δημαγωγῶν, καὶ βασι-
λέων καὶ στρατηγῶν, διωχθέντες, καὶ στρεβλω-
θέντες, καὶ αἰκισθέντες, καὶ μυρία θανάτου ὑπο-
μείναντες εἶδη, κρείττους τῶν πολεμούντων ἐδει-
χθησαν. Καὶ τούτοις μέντοι κάκεινοις ἡ τοῦ πνεύ-
ματος χάρις τὴν τῆς ὕμνωδίας διδασκαλίαν προ-
τέθεικεν.

α'. « Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι
εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ἦμνησατε τὸν ἀγα-
θόν, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὸν χορηγόν. Διαρκῆ γὰρ ἔχει
τὸν ἔλεον, καὶ τοῦτον ἀεὶ χορηγεῖ τοῖς δεομένοις.

β', γ'. « Εἰπάτω δὲ ⁶³ οἶκος ⁶⁴ Ἰσραὴλ, ὅτι ἀγα-
θός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Εἰπάτω ⁶⁵
δὲ ⁶⁶ οἶκος Ἀαρὼν, ὅτι ἀγαθός ⁶⁷, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα
τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Τοῦτων κατὰ διαίρεσιν μνημονεύ-
σας, τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκῶτων κοινήν ποιεῖται
τὴν μνήμην.

δ'. « Εἰπάτωσαν δὲ πάντες ⁶⁸ οἱ φοβούμενοι τὸν
Κύριον, ὅτι ἀγαθός ⁶⁹, ὅτι ⁷⁰ εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος
αὐτοῦ. » Ἀπαντες, φησὶ, τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν
ἠμνήσατε, καὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τὸ γένος κατὰγοντες,
καὶ τὴν προγονικήν αὐχόοντες εὐσέβειαν, καὶ οἱ ἐν
αὐτοῖς τῆς ἱερωσύνης ἡξιωμένοι, καὶ οἱ ἐκ διαφο-
ρων μὲν ὄντες ἐθνῶν, τῆς δὲ τῶν προγόνων ἀσεβείας

¹ Rom. 1, 4, 2. ⁱ Rom. xv, 8, 9.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁹ cod. 4 προσελθόντες. ⁶⁰ Ἦμος—προτέθεικεν. Hæc Origeni tribuuntur apud. Cord. l. c. p. 347.
⁶¹ cod. 1 κατ' αὐτῶν. ⁶² Φθονούντων—εὐημερίας. Des. in cod. 1. ⁶³ cod. 4 δὲ, quæ est rec. lectio h. l.
⁶⁴ Οἶκος, et deinde ὅτι ἀγαθός, des. in textu Hebr. ⁶⁵ Εἰπάτω—αὐτοῦ. Des. in cod. 1. ⁶⁶ Rec. lectio
est δὲ. ⁶⁷ Ὅτι ἀγαθός. Abest a textu Hebr. ⁶⁸ Πάντες. Abest etiam a textu Hebr. ⁶⁹ Ὅτι ἀγαθός.
Des. ibid. ⁷⁰ Ὅτι—αὐτοῦ. Des. in cod. 1.

Unus enim est omnium Deus, variaque beneficia omnibus affert, et petentibus misericordiam porrigit. Deinde manifestius Dei providentiam docet.

VERS. 5. « E tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit (ac eduxit) me in latitudinem. » Non enim malorum impetum impedivit, sed ostendit pericula, et illico hæc dissipavit. Hoc etiam in quarto dixit psalmo : *In tribulatione dilatasti mihi, hoc est, majorem dolore consolationem mihi attulisti.*

VERS. 6, 7. « Dominus mihi adjutor, et non timebo quid faciet mihi homo? Dominus mihi adjutor est, et ego despiciam inimicos meos. » Univerforum enim Dominum adjutorem habens, hostium impetus minime perhorresco. Spero enim, ab ipso opem nactus, stragem illorum quamprimum me visurum. Deinde bonis ratiocinationibus piam mentem confirmat.

VERS. 8, 9. « Melius est confidere in Domino, quam confidere in homine. Melius est sperare in Domino, quam sperare in principibus. » Nam bonus et benignus est, et bona vult, et quæcumque vult facere potest, immortalæque potestatem habet. Homines vero, et natura interitui obnoxii sunt, et mente volubiles, et sæpius bona nolunt, aliquando vero volentes injuria affectis opem afferre, non possunt : et quando 1430 imperant, ad tempus habent imperium, et regnum apud homines fluxum est, parumque temporis durat. Melius est igitur hominum opem derelinquere, et divinum auxilium implorare.

VERS. 10. « Omnes gentes circumdederunt me, et in nomine Domini ultus sum eos. » Ecclesia quidem omnium gentium perpressa est impetus, Hierosolyma vero non omnium, sed aliquarum. De illis igitur hyperbolice hæc oratio profertur, sed ab Ecclesia vere. Qui enim per singulas gentes crediderunt, ab infidelibus tumultus et pericula passus sunt : verumtamen et hi et illi Deo freti, adversarios expugnaverunt.

VERS. 11. « Circumdantes circumdederunt me, et in nomine Domini ultus sum eos. » Symmachus autem sic : *Circumdederunt me, et rursus undique circumdederunt me, hoc est, frequentibus irruptionibus, variisque obsidionibus usi sunt : ego autem Dei imploratione munitus, illorum aciem profligavi.*

VERS. 12. « Circumdederunt me sicut apes favum. » Quemadmodum, inquit, apes favum invenientes mellis humorem sugunt : sic isti pietatis

ἀπαλλαγέντες. Εἷς γὰρ ὁ πάντων Θεός, καὶ ἡ διαφόρος πᾶσιν εὐεργεσίας προσφέρει ἡ, καὶ τοῖς αἰτούσιν ὀρέγει ἡ τὸν ἔλεον. Εἶτα σαφέστερον τοῦ Θεοῦ διδάσκει τὴν πρόνοιαν.

ε'. « Ἐκ θλίψεως ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. » Οὐ γὰρ ἐκώλυσε τὴν τῶν κακῶν πρόσβολήν, ἀλλ' ἔδειξε τοὺς κινδύνους, καὶ παραυτίκα τοὺς ἐσκέδασε. Τοῦτο καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ ἔφη ψαλμῷ, *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς μοι, ἀντὶ τοῦ, Μελιζῶνά μοι τῆς δόξης παραψυχὴν προσενήνοχας.*

ς', ζ'. « Κύριος ἐμοὶ βοηθὸς ἡ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Κύριος ἐμοὶ βοηθός, κἀγὼ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. » Ἴδὼν γὰρ τῶν ὄλων δεσπότεν ἐπικουρὸν ἔχων, οὐ δέδια τῶν πολεμίων τὰς πρόσβολάς. Ἐπίλκω γὰρ, τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας ἀπολαύων, τὸν διεθρον τοῦτων ἰδεῖν ὅτι ἡ τάχιστα. Εἶτα τοῖς ἀγαθοῖς λογισμοῖς βεβαίῳ τὴν γνώμην τὴν εὐσεβῆ.

η', θ'. « Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθῆναι ἐπ' ἀνθρώπον. Ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἀρχοῦσι. » Ὁ μὲν γὰρ ἀγαθός ἡ, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ βουλούμενος ἀγαθὰ, καὶ δρῶν δυνάμενος ὑπερ βούλεται, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχων ἀνώλεθρον. Οἱ δὲ ἄνθρωποι, καὶ φύσει φθαρτοὶ, καὶ γνώμῃ τρεπτοὶ, καὶ πολλάκις μὲν οὐ βούλονται τὰ ἀγαθὰ ἔστι δὲ ὅτε καὶ βουλούμενοι τοῖς ἀδικουμένοις ἐπαμύνης οὐ δύνανται. κἀν ἀρχοῦσι ἡ δὲ, πρὸς καιρὸν ἔχουσι τὴν ἀρχήν. καὶ ἡ βασιλεία δὲ παρ' ἀνθρώποις ἐπικηρος, καὶ ἡ πρὸς ὀλίγον χρόνον ἀρχουσα ἡ. Ἀμεινον ἡ τοίνυν καταλίπειν μὲν τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπικουρίαν, τὴν δὲ θείαν αἰτῆσαι βοήθειαν.

ι'. « Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνοματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. » Ἡ μὲν Ἐκκλησία τὰς ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐδέξατο πρόσβολάς, ἡ δὲ Ἱερουσαλήμ, οὐ πάντων, ἀλλ' ἐνίων. ἐπ' ἐκείνων τοίνυν ὑπερβολικῶς ὁ λόγος προσφέρεται, ἐπὶ ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀληθῶς. Οἱ γὰρ ἐν ἐκείτῳ ἔθνει πεπιστευκότες τοὺς πρᾶ τῶν ἀπίστων ἡ θορύβους καὶ κινδύνους ὑπέμενον. ἀλλ' ὁμως, καὶ αἴτιοι, κἀκεῖνοι, τῷ Θεῷ τεθαβήρηκότες τοὺς ἀντιπάλους ἐνίκησαν.

ια'. « Κυκλώσαντες ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὄνοματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως. *Ἐκύκλωσάν με, καὶ πάλιν περιεκύκλωσάν με, ἀντὶ τοῦ, Ἐπαλλήλοισ ἐχρήσαντο προσβολαῖς, καὶ πολιορκίαις παντοδαπαῖς. ἐγὼ δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐπικλήσει φραζόμενος, τὴν ἐκείνων ἐσκέδασα φάλαγγα.*

ιβ'. « Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον ἡ. » Καθάπερ, φησί, μέλιτται κηρίον εὐροῦσαι τὴν τοῦ μέλιτος ἐκμυζῶσιν ἱκμάδα, οὕτως οὗτοι τὴν ἐνοῦσάν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ Καὶ. cod. 1 κἀν. ¹² Προσφ. cod. 1 παρέσχη. ¹³ ibid. ὀρέγη. ¹⁴ Βοηθ. Abest a textu Hebr. ¹⁵ Ὅτι. Abest a cod. 1. ¹⁶ Ἀγαθός. cod. 1 δυνατός. ¹⁷ Κἀν ἀρχοῦσι. καὶ ibid. ἀρχοντες. ¹⁸ Ἐπίπρος καὶ. Des. in cod. 1. ¹⁹ Ἀρχουσα. ib. ἀρχουσα. ²⁰ Ἀμεινον. ib. δεῖ. ²¹ Ἐπί. ib. ὑπέ. ²² ἱβ. ἀπιστούντων. ²³ Κηρίον. Abest a textu Hebr.

μου γλυκύτητα τῆς εὐσεβείας ἀφελεῖν ἐπειράθησαν. **A** Καὶ ἔξεκαύθησαν ὡς πῦρ ἐν ἀκάνθαις. Ἦλπισαν δὲ καὶ μάλα βράδιως μου περιέσεσθαι, καθάπερ τὸ πῦρ εὐπετῶς διαπαντὰ τὰς ἀκάνθας. Καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. Ταῦτα δὲ προσδοκῆσαντες διήμαρτον τῆς ἐλπίδος, τῇ ἐμῇ νικηθέντες ἐλπίδι· τὸν γὰρ ἐμὸν Δεσπότην πᾶσιν ἐκείνοις ἀντέταξα, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν νίκην ἐκοιμήσασθαι.

ιγ'. « Ὁσθεὶς ἀνετρέπην τοῦ πεσεῖν, καὶ ὁ Κύριος ἀντελάβετό μου. Ταῦτα κἀκείνοις ἀρμόττει, καὶ τοῦτοις. Κἀκείνοι γὰρ διεθρον ἂν ὑπέμειναν παντελεῖ, εἰ μὴ τῆς θείας ἀπῆλυσαν χάριτος· καὶ οὗτοι ἂν ἐξέπεσαν εἰς ἀσέβειαν, μὴ τῆς θείας αὐτοῦς ὑπερσιᾶσης ἀρετῆς ».

ιδ'. « Ἰσχύς μου καὶ ὕμνησις μου ὁ Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Ἀὐτὸν τοῖνον ἔχομεν καὶ δύναμιν, καὶ νίκην, καὶ πηγὴν ὕμνων. Παρ' αὐτοῦ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες μετ' εὐθυμίας τὸν ὕμνον προσφέρομεν.

ιε'. « Φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων. Μετὰ γὰρ τὴν νίκην, τῶν προτέρων θρηνησάντων ἀπαλλαγέντες, ἐν θυμηδίασι ἦσαν καὶ εὐφρομίαις, τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες.

« Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. [ιζ'] Δεξιὰ Κυρίου ὑψώσε με. » Δεξιῶν, καθὰ πολλάκις εἰρήκαμεν, τὴν ἀγαθὴν ἐνεργεῖσαι λέγει. Ἐῶ ποιοῦντες οὐχ ἑαυτοῖς ἐπιγράφουσι τὴν νίκην, οὐδὲ τῇ οἰκείᾳ προθυμίᾳ καὶ δυνάμει θαρρόμενοι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ταύτης τετυχημένοι βοῶσιν.

« Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. [ιζ'] Οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι, καὶ διηγῆσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. » Τῆς ἀνωθεν τοῖνον ἐπικουρίας ἀπολαύσας, καὶ κρείττων τοῦ θανάτου γενόμενος, τὰς θείας εὐεργεσίας, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάξω, καὶ τοὺς εἰδότας ἀναμνήσω, καὶ τῇ μνήμῃ τούτων τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην πυρσεύσω.

ιη'. « Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, καὶ τῷ ὀνόματι σου παρέδωκέ με. » Συνεχώρησε γὰρ προσβαλεῖν μοι τὰ λυπηρὰ, πατρικίως με παιδεύων· τὸ δὲ στυγνὸν τούτων διέλυσε νέφος, καὶ τῆς ἐκεῖθεν με παντελῶς ἠλευθέρωσε λύθης.

ιθ'. « Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. » Πύλας δικαιοσύνης οὐ τὰς τοῦ ναοῦ πύλας καλεῖ, ἀλλὰ τὰς διαφόρους τῆς ἀρετῆς ἰδέας· δι' ἐκείνας γὰρ δυνατὸν ἀξιως ὑμνήσαι τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Καὶ τοῦτο σαφέστερον διὰ τῶν ἐπιφερομένων ἐδηλωσεν. Οἷον γὰρ τινα ἀπόκρισιν δίδωσι, καὶ φησιν·

κ'. « Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Οὕτω καὶ τῷ νεανίσκῳ τῷ τῆς

dulcedinem mihi, quæ in me inest, eripere conati sunt. « Et exarserunt sicut ignis in spinis. » Separarunt autem admodum facile me superare, sicut ignis cito spinas consumit. « Et in nomine Domini ultus sum eos. » Hæc autem expectantes, sua spe exciderunt, mea spe debellati : quippe Dominum meum omnibus illis **1431** opposui, et per ipsum victoriam reportavi.

* Vers. 13. « Impulsus eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me. » Hæc illis et his congruunt. Illi enim extremam interneccionem perpassi essent, nisi divinam nacti essent gratiam : et hi in impietatem prolapsi essent, nisi divina virtus eos sustentasset.

B Vers. 14. « Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est salus mea. » Ipsum igitur habemus, et potentiam, et victoriam, et fontem laudis. Ab ipso enim bona consecuti, cum lætitia et laude hymnum offerimus.

Vers. 15. « Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum. » Nam post victoriam, cum a pristinis luctibus liberati essent, gaudiis et laudibus se totos dabant, Deum celebrantes.

« Dextera Domini egit cum virtute. [Vers. 16.] Dextera Domini exaltavit me. » Dexteram, ut sapius diximus, bonam actionem nuncupat. Bene autem agentes victoriam non sibi ipsi ascribunt, neque propria alacritate et potentia freti sunt, sed hanc a divina gratia se adeptos esse profitentur.

C « Dextera Domini egit cum virtute. [Vers. 17.] Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini. » Supernum igitur auxilium adeptus, et mortis victor factus, divina beneficia etiam ignaros docebo, et scientibus in memoriam revocabo, horumque memoria amorem erga ipsum accendam.

Vers. 18. « Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. » Pernisit enim ut res tristes me adorirentur, paterne me castigans : **1432** molestam vero horum nubem discussit, et a detrimento, quod inde manare poterat, me penitus vindicavit.

Vers. 19. « Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eas constebor Domino. » Portas justitiæ non templi januas nuncupat, sed diversas virtutis species : per illas enim universorum Deus digne laudari potest. Et hoc planius per sequentia significavit. Quamdā enim velut responsonem dat, et dicit :

Vers. 20. « Hæc porta Domini, justi intrabunt in eam. » Sic etiam adolescenti, viam ad æternam

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Καὶ — ἀκάνθαις. Hebr. *extincti sunt sicut ignis spinarum*. Aqu. et Symm. ἀπεσβίσθησαν ὡς πῦρ ἀκανθῶν. ⁶⁷ Θείας. cod. 1 add. χάριτος, μὴ τῆς θείας. ⁶⁸ Ἀρετῆς. ibid. ἀρχῆς. ⁶⁹ Αὐτόν — προσφέρομεν. Hæc ἀνονυμῶν exhibuit Cord. l. c. p. 352. ⁷⁰ Ὑψώσε μου. Hebr. *elata est*. ⁷¹ Λέγει. cod. 1 καλεῖ. ⁷² Καὶ τῷ. ib. τῷ δέ. ⁷³ Μό. Des. in cod. 1. ⁷⁴ Πύλας δικαιοσ. Des. ibid. ⁷⁵ Καλεῖ cod. 1 λέγει. ⁷⁶ Tirā. ib. τήν.

vitam ducentem discere volenti, Dominus ait : « Mandata nosti : Non mœchaberis : Non furtum facies ; Honora patrem tuum et matrem tuam, et, Dilige proximum tuum sicut te ipsum ^k. » Eodem modo et portam se ipsum Dominus nominavit, utpote qui virtutis est dux et præceptor : « Ego enim, ait, sum ostium ovium : per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet ^l. » Hoc etiam hic sermo dicit propheticus : « Hæc Domini porta, justi intrabunt in eam. »

VERS. 21. « Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi salutem. » Laudo te igitur, qui meas preces admisisti, salutemque largitus es.

VERS. 22. « Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est caput anguli. » Hoc licet milites impudenter asseruerint Judæi, tamen ad alium referre non possunt. Etsi enim divisarum tribuum dux fuit Zorobabel, tamen diutius non perstitit. Dominus autem Christus duos parietes, a se invicem **1433** e diametro distantes, eos, inquam, qui ex Judæis, et eos qui ex gentibus crediderunt, hos quidem impietati servientes, illos vero legis jugum ferentes, et in unum cogens quæ separata erant conjunxit, et unam ex utrisque conflavit Ecclesiam, angulum quemdam imitatus, duos muros colligantem, et inter se copulantem. Hunc igitur lapidem, qui olim ædificabant, Pharisei et Sadducei, et sacerdotes et Scribæ, reprobaverunt, et cruci affixerunt : sed « factus est caput anguli, » vel secundum Symmachum, *angularis*. De hoc lapide per prophetam Isaiam Deus vaticinatus est : « Ecce ego pono in Sione lapidem pretiosum, electum, angularem, honoratum in fundamentis ejus, et omnis qui crediderit in illo, non confundetur ^m. » Hoc et beatus ait Paulus : « Ædificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum, cum sit summus lapis angularis ejus Christus Jesus ⁿ. » Hunc lapidem beatus Daniel vidit ^o excisum sine manibus, eductus Virginis partum absque ullius subsidio futurum. Hunc vidit idololum, hoc est vitæ vanitatem, terentem, et montem magnum factum, et orbem terrarum operientem.

VERS. 23. « A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. » Illiusce autem gratiæ largitor est Deus : nos vero inexplicabilem ejus benignitatem admiramur.

VERS. 24. « Hic est dies quem fecit Dominus. exultemus et lætemur in eo. » Diem a Deo factum

^k Luc. xviii, 28 ; Exod. xx, 12, 13. ^l Joan. x, 9. ^m Isa. xxviii, 16. ⁿ Ephes. ii, 20. ^o Dan. ii, 34 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ *Moyx.* cod. 1 add. οὐ φονεύσεις. ⁹⁸ *Sov.* Abest a cod. 1. ⁹⁷ *Ἐπιθ.* Prior editio habebat ὑπήκουσας. ⁹⁶ *Kul* — σωτηρ. Des. in cod. 1. ⁹⁵ *H.* Des. in cod. 1. ⁹⁴ *Ἐπι.* ibid. ἐν. ⁹³ *Τούτων* — τόκον. Hæc ad versic. 23 apposuit Cord. l. c. p. 359, sine auctoris nomine. Post τούτων codex 1 add. δέ.

αἰωνίου ζωῆς τὴν ὁδὸν ἠτηκότι μαθεῖν, ὁ Κύριος ἔφη· « Τίς ἐντολάς οἶδας· Οὐ μοιχεύσεις ⁹⁵, οὐ κλέψεις, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου ⁹⁶, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ; » Ταύτη τοι καὶ ὁ Δεσπότης ἑαυτὸν ὠνόμασε θύραν, ὡς τῆς ἀρετῆς ποδὴγὼν καὶ διδάσκαλον· « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ θύρα τῶν προβάτων· ἂν τις δι' ἐμοῦ εἰσέλθῃ, εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει. » Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος· « Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. »

κα'. « Ἐξομολογήσομαι σοι, ὅτι ἐπήκουσάς ⁹⁷ μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. » Ὑμῶ σε τοιγαροῦν δεξάμενόν μου τὴν διήσιν, καὶ ⁹⁸ δεδωκότα τὴν σωτηρίαν.

ββ'. « Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Τοῦτο, κἂν μυριάκις ἀναισχυντῶσιν Ἰουδαῖοι, ἀλλῶ προσωαρχμῶσαι οὐ δύνανται. Εἰ γὰρ τῶν διαιρεθεισῶν πάλαι φυλῶν ἠγεμόνευσε Ζοροβάβελ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλείστον διήρκεσεν. Ὁ δὲ Δεσπότης Χριστὸς τοὺς δύο τοίχους, τοὺς ἀπ' ἀλλήλων ἐστῶτας ἐκ διαμέτρου, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων φημί, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, τοὺς μὲν δυσσεβεῖς δουλεύοντας, τοὺς δὲ τοῦ νόμου τὸν ζυγὸν ἔλκοντας, καὶ εἰς ἐν συναγαγὼν τὰ διεστῶτα συνέζευξε, καὶ μίαν ἐξ ἀμφοτέρων συνήρμοσεν Ἐκκλησίαν, γωνίαν τινὰ μιμησάμενος δύο τοίχους συνδέουσαν, καὶ πρὸς ἀλλήλους συνάπτουσαν. Τοῦτον μέντοι τὸν λίθον οἰκοδόμοι πάλαι ὄντες, Φαρισαῖοι τε καὶ Saddουκαῖοι, Ἰσραῖλ τε καὶ Γραμματεῖς, ἀπεδοκίμασαν, καὶ ἐσταύρωσαν· ἀλλ' « Ἐγένετο εἰς κεφαλὴν γωνίας, » ἢ ⁹⁹, κατὰ τὸν Σύμμαχον, ἀκρογωνιαίος. Περὶ τούτου δὲ τοῦ λίθου καὶ διὰ Ἰσαίου τοῦ προφήτου προεθέσπισεν ὁ Θεός· « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυνθῇ. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτον ⁹ εἶδε τὸν λίθον καὶ ὁ μακάριος Δανιὴλ τμηθέντα ἄνευ χειρῶν, τὸν ἀκονώρητον τῆς Παρθένου διδασκόμενος τόκον. Τοῦτον εἶδε τὴν εἰκόνα συντριψάντα, τούτῃ ἐστι τοῦ βίου τὴν ματαιότητα, καὶ ἄρος μέγα γενόμενον, καὶ τὴν οἰκουμένην καλύψαντα.

γγ'. « Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἐστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. » Ταύτης δὲ τῆς χάριτος χορηγὸς ὁ Θεός, ἡμεῖς δὲ τὴν ἀρρήτον αὐτοῦ φιλοανθρωπίαν θαυμάζομεν.

δδ'. « Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. » Ἡμέραν

ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεποικημένῃν καλεῖ, καὶ ἦν ὁ λίθος· ἅ
 οὗτος ἀνέστη μετὰ τὸ πάθος. Εὐθὺς γὰρ μετὰ τὴν
 ἀνάστασιν, τοῖς ἱεροῖς ἐκέλευσεν ἀποστῆναι, πορευ-
 θῆναι καὶ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη. Διαφερόντως
 δὲ ταύτην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι τὴν ἡμέραν ἔφη.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἔξ ἀρχῆς τὸ φῶς ἐν αὐτῇ πεποίηκεν
 ὁ Θεὸς, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασιν δεξα-
 μένη, τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου τὰς ἀκτίνας εἰς πᾶ-
 σαν τὴν οἰκουμένην κατέπεμψε. Καὶ τὸ φῶς δὲ δη-
 μιουργήσας, φῶς τὴν ἡμέραν ἐκάλεσεν, ἄλλο δὲ οὐ-
 δὲν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν πεποίηκεν. Αὕτη τοίνυν ἡ
 ἡμέρα μόνη, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν, τὴν δη-
 μιουργίαν ἐδέξατο τοῦ φωτός. Ἐν μὲν γὰρ τῇ δευ-
 τέρῃ ἡμερᾷ τὸ στερῶμα, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τὰ φωτὰ
 καὶ τὰ σπέρματα, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμοίως τὰ ἄλλα·
 ἐν δὲ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τὸ φῶς· ἐκάλεσε δὲ τὸ φῶς
 ἡμέραν. Εἰκότως τοίνυν ἔφη, « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν
 ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθώ-
 μεν ἐν αὐτῇ, » ἅτε δὴ ἐν αὐτῇ τῶν ἀγαθῶν δεξάμενοι τὰς πηγὰς.

κε'. « Ὁ Κύριε, σώσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδώσον δὴ. »
 Καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, ὦ Δέσποτα, παράσχου
 τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν πρὸς σὲ φέρουσαν ἡμῖν ὁδὸν
 ποίησον ῥαδίαν καὶ εὐπορον.

κς'. « Εὐλόγητός ἐστι ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυ-
 ρίου. » Ταύτην τῷ Δεσπότην τὴν φωνὴν καὶ οἱ παῖδες
 προσήνεγκαν εἰς ἑλεγγον τῶν τὰ θεῖα λόγια διδά-
 σκειν ὑπισχνουμένων, καὶ τὴν ἀληθῆ διάνοιαν συν-
 ιδεῖν οὐ βουλομένων. Τῶν γὰρ Γραμματέων καὶ Φα-
 ρισαίων Σαμαρείτην τὸν Δεσπότην ἀποκαλοῦντων,
 οἱ παῖδες αὐτῶν εἶναι τὸν ἐρχόμενον ἡ καὶ εὐλογημέ-
 νον ἀπεκάλουν, καὶ τὸ Ὡσαννὰ δὲ ὁμοίως ἐν τῇδε
 κεῖται τῇ προφητείᾳ· τὸ γὰρ σώσον δὴ Ὡσαννὰ
 παρὰ τῷ Ἑβραίῳ κείμενον εὕρομεν. Ἐντεῦθεν δὲ
 καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς τοὺς οἰκείους
 πρὸς τὴν ἀλήθειαν ποδηγῶν μαθητὰς, ἤρετο δι' ἐκεῖ-
 νων τὸν Κύριον· « Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προ-
 σδοκῶμεν; » Κύριος δὲ ὢν, ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐλή-
 λυθεν. Οὕτως δὲ ἔφη πρὸς Ἰουδαίους· « Ἐγὼ ἐλήλυθα
 ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου [καὶ οὐκ ἐλάβετε
 με]· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, κάκεινον
 λήψεται. » Καὶ εὐλογημένος ὢν, εὐλογημένου ἐστὶν
 υἱός. Οὕτω καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἤρετο· « Σὺ εἶ ὁ υἱὸς
 τοῦ εὐλογητοῦ; » — « Εὐλογῆκαμεν ὑμᾶς ἐξ οἴκου Κυ-
 ρίου. » Ταῦτα λέγουσιν οἱ νενικηχότες τοῖς ἑαυτῶν
 ἔρασταῖς, ὅτι τοῦ λίθου τούτου τὴν εὐλογίαν ὑμῖν
 προσφέρομεν, ὅς οἶκος ἐγένετο τοῦ ἐν αὐτῷ Θεοῦ
 Λόγου· « Ὁ γὰρ Λόγος, φησὶ, σὰρξ ἐγένετο, καὶ
 ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Καὶ ὁ Κύριος πρὸς Ἰουδαίους
 ἔφη· « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέ-
 ραις ἔγερῶ αὐτόν. »

κς'. « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » Σαφῶς
 ἐθεολόγησεν ἐνταῦθα τὸν Δεσπότην Χριστόν. Ὅν γὰρ
 ἐκάλεσεν ἀνωλίθον, καὶ μετὰ ταῦτα εὐλογημένον,

vocat illum, quo hic lapis post passionem a mortuis
 resurrexit. Statim enim post resurrectionem, **1434**
 sacris apostolis præcepit, ut irent, et docerent om-
 nes gentes. Præcipue autem hunc diem a Deo factum
 esse dicit. Quoniam enim a principio lucem illo die
 fecit Deus, cum etiam Salvatoris nostri resurreccio-
 nem accepisset, radios Solis justitiæ in totum terra-
 rum orbem emisit. Et cum lucem porro fabricasset,
 lucem vocavit diem, nihil autem aliud illo die fe-
 cit. Hic igitur dies solus, sicut primus dies, lumi-
 nis institutionem accepit. Secundo enim die firma-
 mentum fecit, tertio plantas et semina, et in aliis
 similiter alia, primo vero die lucem: vocavit autem
 lucem diem. Jure igitur dixit: « Hic est dies quem
 fecit Dominus: exultemus, et lætemur in eo, » ut
 pote qui in ipso bonorum fontes accepimus.

Vers. 25. « O Domine, salvum me fac, o Domine,
 bene prosperare. » Et in posterum tempus, o Do-
 mine, salutem largire, et viam ad te ducentem
 facilem et expeditam nobis fac.

Vers. 26. « Benedictus qui venit in nomine Do-
 mini. » Idem etiam pueri Domino dixerunt, in re-
 prehensionem eorum qui, divina oracula docere
 profistentes, veritatem cognoscere volebant. Cum
 enim Scribæ et Pharisæi Samaritanum Dominum
 appellarent, pueri ipsum esse venientem et benedi-
 ctum dicebant. Et vox Hosanna similiter in hac
 etiam vaticinatione inest. **1435** *Salvum enim fac,*
 in Hebræo contextu *Hosanna* positum invenimus.
 Hinc etiam beatus Joannes Baptista, suos discipulos
 ad veritatem ducens, per illos Dominum interro-
 gavit: « Tune es, qui venturus es, an alium expe-
 ctemus? » Cum autem sit Dominus, in nomine
 Domini venit. Sic porro Judæis dixit: « Ego veni
 in nomine Patris mei, [sed non recepistis me;] venit
 alius in suo nomine, et illum accipietis. » Et cum
 sit benedictus, benedicti est filius. Similiter et pon-
 tificæ interrogavit: « Tune es filius benedicti? »
 — « Benediximus vobis de domo Domini. » Hæc di-
 cunt amicis suis qui victoriam adepti sunt, Hujus
 lapidis benedictionem vobis afferimus, qui domus
 factus est Dei Verbi, quod in ea habitavit, « Ver-
 bum enim, inquit, caro factum est, et habitavit in
 nobis. » Et Dominus Judæis dixit: « Solvite tem-
 plum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. »

Vers. 27. « Deus Dominus est, et illuxit nobis. »
 Manifesto hoc in loco Dominum Christum Deum
 esse declaravit. Quem enim superius lapidem vo-

ᾠ Matth. xxi, 9. ᾠ Matth. xi, 5. ᾠ Joan. v, 43. ᾠ Marc. xiv, 61. ᾠ Joan. i, 14. ᾠ Joan. ii, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³ Γὰρ. cod. 1 καὶ. ⁴ Αὕτη τοίνυν. ib. vñ. ⁵ Δευτ. ib. sequitur ἡμέρα. ⁶ Τοίνυν. cod. 1. vñ.
⁷ Ταύτην — εὕρομεν. Hæc Theodoro tribuuntur apud Cord. l. c. p. 361. ⁸ Ἐρχ. cod. 1 add. ὠμ-
 λόγων. ⁹ ibid. ἐκάλουν. ¹⁰ E cod. 1. ¹¹ ib. ἐκείνον. ¹² Οὕτω — υἱός. Des. ibid.

cavit, et postea *benedictum*, et *qui venit in nomine Domini* ipsum nominat, et *Dominum*, et *Deum*, qui se ipsum ad conspiciendum præbuit, quique salutem credentibus largitus est. « Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris. » Congregamini igitur omnes, et diem festum maximum agite, propriam salutem celebrantes, **1436** ut ad ipsum usque altare frequentia constipata perveniat. In condensis enim pro constipati et frequentia coarctati posuit: nam *condensum*, pro *constipatum*, etiam exteri scriptores vocant.

VERS. 28. « Deus meus es tu, confitebor tibi; Deus meus es tu, et exaltabo te. » Te novi Deum, te novi Dominum, te beneficii auctorem per vitam celebrabo.

« Confitebor tibi, quoniam exaudivisti me, et factus es mihi saluti. [VERS. 29.] Confitemini Domino, quoniam bonus est: quoniam in sæculum sæculi misericordia ejus. » Postquam se ipsos primum, utpote aliorum duces, ad hymnorum cantum excitarunt, sic et alios adhortantur, ut bonum Dominum celebrent, quippe qui affatim misericordiae fontes porrigit. Sciendum est autem, quod iis etiam, qui a gentibus illis obsessi erant, congruebat, ut scirent eum, qui ex ipsis secundum carnem oriturus erat, et omnibus salutem largiturus: Sic enim audaciores contra invadentes evadabant, fide benedictionis, quæ in ipsis abscondita erat, recreati.

INTERP. PSALMI CXVIII.

Alleluia. Multas variasque rerum vicissitudines beatus David **1437** expertus est. Etenim et hostes fugit, et hostes insecutus est, et in mœrores incidit, et jucundiorum rursus habuit vitam, et in divina incessit via, et offendit inter eundem, et rursus divinas secutus est leges. Hæc omnia igitur hoc in psalmo in unum collegit, et preces a se Deo singulis temporibus oblatas invicem connectens, unam utilissimam omnibus hominibus doctrinam proponit, et docet per ista, quomodo possit fieri, ut practicam virtutis partem exsequamur. Non ne-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹³ *Kal.* Des. *ibid.* ¹⁴ *Συστήσαθε* — *πυκάζουσιν*. Hebr. *Alligare victimam funibus*. Metonymica significatio quam h. l. habet vox *π*, latuit Græcos aliosque multos interpretes. Unicum qui istam perspexisse videtur, Montf. in Hexapl. ad h. l. produxit, cujus versio his paucis comprehenditur, *ὄψατε θυσιάν*. Eiusdem, ut putamus, auctoris est interpretatio illa, *θύσατε θυσίας λιπαράς*, cujus Cord. l. c. t. III, p. 363, meminit, sed sine nomine. ¹⁵ *Τὸ πλήθος*. Abest a cod. 1. ¹⁶ *Τὸ* — *καλοῦσιν*. Parum ab his differunt, quæ sub Mesychii nomine exstant apud Cord. l. c. Pro *πεπυκνωμένοι* et *στενοχ.* leg. esse videtur *πεπυκνωμένοι* et *στενοχωρούμενοι*. ¹⁷ *Ἐξομολ.* — *σωτηρ.* Hæc in textu Hebr. desid. ex v. 21 ut videtur, inserta. ¹⁸ *Εἰς τὴν*. cod. 1 *πρός*. ¹⁹ *ibid.* *παρέχοντα*. ²⁰ *ib.* *ἐλέους*. ²¹ *Ἀλλήλ.* Abest a textu Hebr. Hic Psalmus in cod. Aug. 1 divisus est in tres στάσεις s. *stationes*, quarum secunda incipit a versic. 73, cui *στάσις δευτέρα*, tertia a vers. 132, cui *στάσις τρίτη* ascriptum legitur. Huc pertinet quæ J. Meursius in Glossario Græco-Barb. ad voc. *Κάθισμα* monuit, scilicet apud Græcos univ. sum Psalterium dispesci in *Κάθισματα* viginti, quorum hic Psalmus constituit decimum septimum. Singula autem *καθίσματα* teste Leone Allatio de libris Eccles. Græc. p. 54, dividuntur in tres partes, quas *στάσεις* dicunt. In edit. Sirmond. ad marginem vers. 73, verba ista *statio secunda* apposita sunt, quæ loco isto in hac edit. repetenda esse duximus, desideratur autem indicium stationis tertix ²² *Πολλὰς* — *καθημασιν*. Cum his conf. quæ Cord. l. c. p. 373, Origeni tribuit. ²³ *cod. 1* *πρασπέταισιν* ²⁴ *ibid.* *προσφοράς*. ²⁵ *Διδ.* *δι' ὧν*. *ib.* *διδάσκων*.

καὶ ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐρχόμενον, αὐτὸν ὠνόμασε καὶ ¹³ *Κύριον* καὶ *Θεόν*, τὴν οἰκειαν ποιησάμενον ἐπιφάνειαν, καὶ τὴν σωτηρίαν τοῖς πιστεύουσι δωρησάμενον. « Συστήσαθε ¹⁴ ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. » συναυρολοθητε τοῖνον ἅπαντες, καὶ πανήγυριν μέγιστην ἐπιτελέσατε, τὴν οἰκειαν ἑορτάζοντες σωτηρίαν, ὡς μέχρις αὐτοῦ φθάσαι τοῦ θυσιαστηρίου τὸ πλήθος ¹⁵ στενοχωρούμενον. *Τὸ* ¹⁶ γὰρ, ἐν τοῖς *πυκάζουσιν*, ἀντὶ τοῦ, *πεπυκνωμένοι*, καὶ τῷ πλήθει στενοχωρούμενοι τίθεικεν. *Τὸ γὰρ πεπυκνωμένον, πεπυκνωμένον* καὶ οἱ ἐξω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου καλοῦσιν.

κη'. « Θεός μου εἶ σύ, καὶ ἐξομολογήσομαι σοι. Θεός μου εἶ σύ, καὶ ὕψωσα σε. » Σὲ οἶδα Θεόν, σὲ οἶδα Δεσπότην, σὲ τὸν εὐεργέτην διὰ βίου ὕμνησω.

« Ἐξομολογήσομαι ¹⁶ σοι, ὅτι ἐπήκουσάς μου, καὶ ἐγένου μοι εἰς σωτηρίαν. [κθ'] Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Πρώτους ἑαυτοῦς, ἅτε δὴ τῶν ἄλλων προτεταγμένοι, εἰς τὴν ¹⁷ δοξολογίαν κινήσαντες, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις παρεγγυῶσι τὸν ἀγαθὸν ὕμνησαι Δεσπότην. ἅτε δὴ πᾶσιν ἀφθόνως ὀρέγοντα ¹⁸ τοὺς τὸν ἐλέου ¹⁹ κρουνοῦς. Εἶδέναι μέντοι προσήκει, ὡς καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἑθνῶν ἐκείνων πολιορκουμένοις ἤρμωσεν, εἶδέναι τὸν ἐξ αὐτῶν κατὰ σάρκα βλαστήσοντα, καὶ πᾶσι τὴν σωτηρίαν παρέχοντα. Οὕτω γὰρ θαρραλέωτεροι κατὰ τῶν ἐπιόντων ἐγένοντο, τῇ πίστει τῆς ἐν αὐτοῖς κρυπτομένης εὐλογίας ψυχαγωγούμενοι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΙΗ' ΨΑΛΜΟΥ.

Ἀλλήλουϊα ²⁰. Πολλὰ; ²¹ καὶ διαφόρους ὁ θεός; Δαβὶδ πραγμάτων ἔσχε μεταβολάς. Καὶ γὰρ ἐφνεγε πολεμίους, καὶ ἰδίωξε πολεμίους, καὶ περιέπεσεν ἀθυμίαις, καὶ θυμηρεστέραν πάλιν ἔσχε ζῶην, καὶ τὴν θείαν ὁδὸν ἔδραμε, καὶ ἔπταισεν ²² ὀδεύων, καὶ ἀθις τοῖς θεοῖς ἠκολούθησε νόμοις. Ταῦτα τοῖνον ἅπαντα κατὰ ταύτων ἐν τῷδε συνήγαγε ψαλμῷ, καὶ τὰς καθ' ἑκαστὸν καιρὸν ὑπ' αὐτοῦ προσενεχθείσας τῷ Θεῷ προσευχάς ²³ προσαρμόσας ἀλλήλαις, μίαν τοῖς ἀνθρώποις ὀνησιφόρον διδασκαλίαν προτέθεικε καὶ διδάσκει δι' ὧν ²⁴ λέγει, πῶς δυνατὸν κατορθώσαι

την πρακτικὴν ἀρετὴν. Οὐκ ἀμελεῖ δὲ οὐδὲ τῆς τῶν Λ
δογμάτων ἀκριθείας· ἀλλὰ ταῖς ἡθικαῖς ὑποθήκαις
καὶ τὴν περὶ τούτων διδασκαλίαν προστίθεισι. Ὡς
ἀρκεῖν τοῦτον τὸν ψαλμὸν, καὶ τοὺς τῆς τελείας ἀρε-
τῆς ἐφιεμένους ἐν αὐτῇ τελειῶσαι, καὶ τοὺς βραβεύων
συζῶντας πρὸς σπουδὴν διαγίρειαι, καὶ ψυχαγωγῆ-
σαι τοὺς ἀθυμοῦντας, καὶ ῥυθμίσει ²⁶ τοὺς βραθυ-
μοῦντας, καὶ ἀπαξᾶπλῶς παντοδαπὴν θεραπείαν ἐν-
θεῖναι τοῖς ποικίλοις τῶν ἀνθρώπων παθήμασιν ²⁶.

α'. « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδοῖ. » Μακαρίζει
τοὺς τὴν βασιλικὴν ὁδὸν ὀδεύοντας ²⁷ ἀκλινῶς, καὶ ²⁸
μῆτε δεξιᾶ, μῆτε ἀριστερᾶ κατὰ τὰς ὑποθήκας τοῦ
νόμου παρατραπέντας. Τίνες δὲ οὗτοι διδάσκει· « Οἱ
πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. » Οἱ γὰρ κατὰ τού-
τους πολιτευόμενοι τὸ ἄμωμον ἔχουσιν. Ὁδὸν γὰρ
τὸν βίον καλεῖ. Τοῦτον γὰρ ἐξ ἑξ ὀδῶν ²⁹ μέχρι τα-
φῆς ³⁰ διαδοῦμεν ἅπαντες.

β'. « Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες ³¹ τὰ μαρτύρια
αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. » Καὶ
τὸν ὄγδοον ³² καὶ δέκατον ψαλμὸν ἐρμηνεύοντες εἰ-
ρήκαμεν τίνι διαφέρει νόμος, καὶ μαρτύρια, καὶ δι-
καιώματα, καὶ κρίματα, καὶ ἐντολαί· ἀναμνήσομεν
δὲ ὁμῶς ἐν κεφαλαίῳ τῶν εἰρημένων. *Νόμον* καλεῖ,
τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων διὰ τοῦ θεσπεσίου Μωσοῦ
δεδομένον. *Ἐντολάς* δὲ καὶ *προστάγματα* πάλιν τὴν
αὐτὴν, ὡς βασιλικῶς ἐνταλθέντα καὶ προσταχθέντα.
Δικαιώματα ³³, ὡς δικαιοῦν ³⁴ τὸν κατορθοῦντα ³⁵ δυ-
νακνύντα, καὶ τὰς ἀξίας ἀντιδόσεις τῶν τε ἐννόμων
καὶ παρανόμων βιούντων. *Μαρτύρια* δὲ, ὡς διαμαρ-
τυρόμενον, καὶ δεικνύντα, οἷαις ὑποβληθῆσονται
τιμωρίαις οἱ παραβαίνοντες. Μακαρίζει τοίνυν καὶ
ἐνταῦθα τοὺς τὰ μαρτύρια τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς ἐρευ-
νῶντας, καὶ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τὸν Θεὸν ἐκζητοῦντας· οὐ
παντός δὲ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ τὴν κορυφὴν αὐτῆς ³⁶ κατε-
ληφότος τῆς ἀρετῆς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ μερίζει
τὴν διάνοιαν εἰς. Θεὸν καὶ φροντίδας βιωτικὰς, ἀλλὰ
ὅλον ἑαυτὸν ἀνατίθεισι τῷ Θεῷ.

γ'. « Οὐ γὰρ οἱ ³⁷ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ἐν
ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἐπαρεύθησαν. » Τὴν διαίρεσιν ταύ-
την πεποίηκε καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ. Καὶ γὰρ
ἐκεῖ μακαρίας τὸν ἐν νόμῳ Κυρίου μελετῶντα
ἡμέρας καὶ νύκτας ³⁸, καὶ τὸν τῆς μελέτης ἐπιδείξας
καρπὸν, ἐπήγαγεν· « Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕ-
τως. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν μακαρίας τοὺς ἀμώ-
μους, διδάσκει, ὡς οἱ τῆς ἀνομίας ἐργάται ἐτέραν
ἐαυτοῖς ὁδὸν κατεσκεύασαν, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
παγεῖσαν κατέλιπον.

δ'. « Σὺ ἐνετείλω τὰς ἐντολάς σου, τοῦ φυλάξασθαι
αὐταῖς ³⁹ σφόδρα. » Τοῦτο καὶ διὰ τοῦ νόμου, καὶ διὰ
τῶν προφητῶν, καὶ διὰ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ὁ
Δεσπότης παρακελεύεται· καὶ μεστὴ πᾶσα ἡ θεία

gligit tamen dogmatum sinceritatem, sed horum
quoque doctrinam adjungit præceptis de moribus.
Potest itaque hic psalmus et exquisitæ virtutis stu-
diosos in ipsa perficere, et segniter viventes ad
studium accendere, et mœrentes recreare, et cor-
rigere pigros, et, ut uno verbo dicam, universi ge-
neris medicinam variis hominum morbis adhi-
bere.

VERS. 1. « Beati immaculati in via. » Eos bea-
tos esse ait, qui in regia incedunt via, non defec-
tentes, nec dextrorsum neque sinistrorsum, legis
præcepta transgredientes. Quinam autem sint hi,
docet: « Qui ambulant in lege Domini. » Qui enim
secundum hanc vivunt, reprehendi minime pos-
sunt. *Viam* enim *vitam* vocat; in hac enim a partu
usque ad sepulorum omnes incedimus.

1438 VERS. 2. « Beati qui scrutantur testimo-
nia ejus, toto corde exquirunt eum. » Et decimum
octavum explanantes psalmum, diximus, in quo
differant lex et testimonium, et justificationes, et
judicia, et mandata: « tamen summatim ea quæ
dicta sunt in memoriam revocabimus. *Legem* vocat,
ab universorum Deo per divinum Moesem datam.
Mandata vero et *præcepta* rursus vocat legem,
tanquam regio more ab ipso injunctam et impera-
tam. *Justificationes*, ut quæ recte agentem justum
reddere potest. *Judicia* autem, tanquam divinas
sententias ostendentem, et digna præmia eorum
qui secundum legem, et eorum qui inique vivunt.
Testimonia vero, ut contestantem, et demonstnan-
tem, quibus supplicii obnoxii sint qui eam trans-
grediuntur. *Beatos* igitur etiam hic esse dicit
eos qui Dei testimonia continue scrutantur, et
toto corde Deum quærunt. Non cujuslibet autem
est hoc, sed ejus qui virtutis fastigium apprehendit:
quia hujusmodi homo mentem suam in Deum et in
inanes vitæ curas non partitur, sed totum se Deo
consecrat.

VERS. 3. « Non enim qui operantur iniquita-
tem, in viis ejus ambulaverunt. » Hanc divisionem
etiam in primo psalmo fecit. Ibi enim cum beatum
esse dixisset eum, qui dies noctesque in lege Do-
mini meditatur, et cum meditationis fructum osten-
disset, subdidit: « Non sic impii, non sic. » Et
hoc loco igitur, cum beatos esse dixisset immia-
culatos, docet iniquitatis operarios aliam sibi viam
præparasse, et illam, quæ a Deo fixa est, dereli-
quisse.

VERS. 4. « Tu mandasti 1439 mandata tua,
ut custodiantur valde. » Hoc et per legem, et per
prophetas, et per sacra Evangelia Dominus jubet:
et tota divina Scriptura tali edicto referta est. Non

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁶ Ρυθμ. ibid. παραμυθησασθαι. ²⁷ Παθ. ib. νοστήμασιν. ²⁸ ib. ὀδεύσαντας. ²⁹ Καί. Des. ibid.
³⁰ Ἐξ ὀδῶν. ibid. ἐξ ὁδῶν. ³¹ ib. τάρου. ³² Οἱ ἐξερ. Hebr. servantes. ³³ Ὁγδοορ. cod. 1 ὀκτώ.
³⁴ Δικαιώματα. cod. 1. add. δέ. ³⁵ ib. δικαιοῦντα. ³⁶ ib. κατορθῶσαι. ³⁷ Αὐτήν. Des. ibid. ³⁸ Ὁ
ψψ οἱ. Hebr. Imo etiam non. ³⁹ cod. 1 νυκτός. ³⁹ Τοῦ φυλ. cod. 1 φυλάττεσθαι.

enim simpliciter custodire, sed valde custodire A Γραφή τῆς τοιαύτης νομοθεσίας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φυλάττειν, ἀλλὰ σφόδρα φυλάττειν παρεγγυῶ· τοῦ-
 præcipit, hoc est cum omni sedulitate.

VERS. 5. « Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas. » Propterea, ait, precor ut mea via lege tua veluti quadam regula dirigatur, ut custodire possim tuas justificationes. Et ostendens hujus fructum, infert :

VERS. 6. « Tunc non confundar, si intueor in omnia mandata tua. » Peccati enim fructus est confusio. Sic et divinus Apostolus inquit : « Quem igitur fructum tunc habuistis eorum, ob quæ nunc erubescitis ? » Qui vero omnia mandata Dei perficiunt, a conscientia fiduciam habent.

VERS. 7. « Confitebor tibi in directione cordis, in eo quod didici judicia justitiæ tuæ. » Confessionem gratiarum actionem vocat. Tunc, inquit, purum hymnium tibi offerre poterō, cum omnia tua judicia didicero, et secundum ipsa vitam duxero.

VERS. 8. « Justificationes tuas custodiam : non derelinquas me usquequaque. » Sæpius divina gratia nonnullos ad breve tempus deserit, utilitatem illis hinc procurans. Sic magnus Elias, derelictus cum esset, in timiditatis affectum incidit, et humanæ naturæ imbecillitatem didicit : sed confestim divinam iterum nactus est gratiam. Sic divinus Petrus negando 1440 prolapsus est, sed proinus Dominus ei succurrit. Destitutus autem penitus divina ope Judas parata præda diaboli fuit. Derelictus etiam fuit beatus David post peccatum illud, et in asperas illas calamitates incidit : sed rursus erga Deum fiduciam recepit, et illinc opem consecutus est. Saul vero hac penitus orbatus, et spiritus gratiam amisit, et pravo spiritui obnoxius fuit. Jure igitur Propheta precatur, ne derelinquatur usquequaque, hoc est, ne providentiæ gratia penitus spoliatur.

VERS. 9. « Quomodo corrigit adolescens viam suam? custodiendo sermones tuos. » Instabilis est juvenus, et ad malum prona : variis enim perturbationum undis confunditur. Indiget igitur duce, qui illam ad portum dirigat. Hoc autem est proprium divinatorum oraculorum. Hæc enim avertendo nos a viis pravis, possunt nos corrigere, et ad divinam viam deducere. Quod enim est equino pullo frenum et domitor, hoc adolescentibus est divinus sermo.

† Rom. vi, 21.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ Κατευθ. Hebr. firmentur. ⁴¹ Τὰ δικαιώματα. Hebr. statuta. ⁴² Τὰ. cod. 1 præm. καί. ⁴³ Τίτε. Des. ibid. ⁴⁴ ibid. πληροφοροῦντας. ⁴⁵ ib. κατὰ ταῦτα. ⁴⁶ Περιέπεσε συμφ. Des. in cod. 1. ⁴⁷ Κατορθ. Hebr. mundabit. Symni. λαμπρυνεῖ. ⁴⁸ Πρός. cod. 1 præm. καί. ⁴⁹ Νέφ. cod. 1 ἀγλαίφ.

ε'. « Ὁφελον κατευθυνθειήσαν ⁴⁰ αἱ ὁδοί μου, τοῦ φυλάξασθαι τὰ δικαιώματά ⁴¹ σου. » Διὰ τοῦτο, φησίν, ἀντιβολῶ, οἷον τινι κανόνι, τῷ σὺ νόμῳ τῆν ἐμῆν ὁδὸν εὐθύναι, ὡς ἂν διατηρηθῶμαι σου τὰ ⁴² δικαιώματα. Καὶ δεικνύς τὸν τούτου καρπὸν, ἐπιφέρει·

ς'. « Τότε οὐ μὴ αἰσχυνθῶ, ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. » Παρανομίας γὰρ αἰσχύνῃ καρπός. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος εἶπεν, « Τίνα οὖν καρπὸν εἶχετε τότε ⁴³ ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; » Οἱ δὲ πάσας τοῦ θεοῦ πληροῦντες ⁴⁴ τὰς ἐντολάς, τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἔχουσι παρῆρσιαν.

ζ'. « Ἐξομολόγησομαι σοι ἐν εὐθύτητι καρδίας, ἐν τῷ μεμαθηκέναι με τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » Ἐξομολόγησιν τὴν εὐχαριστίαν καλεῖ. Τότε, φησὶ, δυνήσομαι ὕμνον καθαρὸν προσενεγγεῖν, ὅταν σου πάντα καταμάθω τὰ κρίματα, καὶ κατ' αὐτὰ ⁴⁵ βιώσω.

η'. « Τὰ δικαιώματά σου φυλάξω· μὴ με ἐγκατελίπης ἕως σφόδρα. » Τινὰς πρὸς βραχὺ πολλαπλαίως ἡ θεία χάρις ἀφήσιν, ὠφέλιαν αὐτοῖς ἐντεῦθεν μηχανωμένην. Οὕτως ὁ μέγας Ἡλίας καταληφθεὶς τῷ τῆς δειλίας περιέπεσε πάθει, καὶ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως μεμάθηκε τὴν ἀσθένειαν· ἀλλ' εὐθὺς πάλιν τῆς θείας ἀπήλαυσε χάριτος. Οὕτως ὁ θεὸς Πέτρος ἀρνηθεὶς ὠλίθησεν· ἀλλ' εὐθὺς αὐτὸν ὁ Δεσπότης ὑπῆρξε. Γυμνὸς δὲ πάνπαν ὁ Ἰούδας τῆς θείας γενόμενος προμηθείας, ἔτοιμον ἐγένετο θήραμα τοῦ δυσμενοῦς· ἐγκατελείφθη καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην, καὶ ταῖς χαλεπαῖς ἐκείναις περιέπεσε συμφοραῖς ⁴⁶· ἀλλὰ πάλιν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέλαβε παρῆρσιαν, καὶ τῆς ἐκεῖθεν κηδεμονίας ἀπέλαυσεν. Ὁ δὲ Σαουλ ἔρημος ταύτης γενόμενος παντελῶς, ἐγυμνώθη μὲν τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, πονηρῶ δὲ πνεύματι συνεζύγη. Εἰκότως τοίνυν ὁ Προφήτης ἱκετεύει μὴ ἐγκαταλειφθῆναι ἕως σφόδρα, τουτέστι, μὴ παντάπασι τῆς προμηθουμένης χάριτος γυμνωθῆναι.

θ'. « Ἐν τίνι κατορθώσει ⁴⁷ νεότερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; Ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου. » Εὐρίπιστος ἡ νεότης, καὶ πρὸς κακίαν ὀξύρροπος. Διαφόροις γὰρ παθημάτων περικλύζεται κύματι· δεῖται τοίνυν τοῦ ποδηγούντος πρὸς ⁴⁸ τοὺς λιμένας εὐθύνοντος. Τούτο δὲ τῶν θείων λογίων ἴδιον. Ταῦτα γὰρ τῶν ἐναντίων ὁδῶν ἀποτρέποντα, ρυθμίζουσιν ἱκανά, καὶ πρὸς τὴν θεῖαν ὁδὸν ποδηγεῖν. Ὅπερ γὰρ ἔστιν νέφ ⁴⁹ πῶλῳ χαλινός, καὶ πωλοδᾶμνης, τοῦτο τοῖς νέοις ὁ θεὸς γίνεται λόγος.

9. « Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐζήτησά⁸⁰ σε, μὴ ἀπο- A
ώσῃ⁸¹ με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. » Ζητοῦσι μὲν ποί-
λοι τὴν Θεὸν, ἀλλ' οὐκ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ· μερίζουσι γὰρ
ταύτην, οὐ μόνον εἰς φροντίδας πραγμάτων βιωτι-
κῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπιθυμίας ἀτόπους⁸², καὶ φθόνους,
καὶ δόλους, καὶ τὰς τῶν πλησίων ἐπιβουλὰς. Ὁ δὲ
τῶν θείων ἐραστής πᾶσαν ἀφιερῶ τῷ Θεῷ τὴν δια-
νοιαν, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀπαιουρεῖ⁸³ προνοίας.

10. « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου,
ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » Ὁ χρυσοὶν κεκτημένος, ἢ
ἄργυρον, ἢ λίθους τιμίους, οὐκ ἔξω ταῦτα προτίθη-
σιν· ἀλλ' ἔνδον ἐν τοῖς ταμείοις καὶ τοῖς θαλάμοις
ἐναποκρύπτει⁸⁴, ὥστε διαφυγεῖν τῶν τοιχωρῶν
τὰς χεῖρας. Οὕτως ὁ τὸν πλοῦτον ἔχων τῆς ἀρετῆς
κρύπτει τοῦτον ἐν τῇ ψυχῇ· ὡς ἂν μὴ διὰ δόξης
καινῆς τοῦτον οἱ τῶν ψυχῶν συλησάτιεν λωποδύται. B
Διδάσκει δὲ καὶ ἕτερον ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἅπασι τὰ
θεῖα λόγια προσφέρειν παρεγγυᾷ· « Μὴ ὀύτε γὰρ,
φῆσι, τὰ ἅγια τοῖς κυσί, μηδὲ ρίψετε τοὺς μαργαρί-
τας ὑμῶν ἔμπροσθεν χοίρων⁸⁵. »

11. « Εὐλόγητός εἶ, Κύριε· διδάξόν με τὰ δικαίω-
ματά σου. » Ἄντι τοῦ, ἡμέρος εἰ καὶ φιλόανθρωπος,
καὶ θεῖος παρὰ πάντων ὑμνεῖσθαι. Οὐ δὴ χάριν
ἀντιδιδῶ σε μαθεῖν παρὰ σοῦ τὰ δικαίωσαι δυνά-
μενα.

12. « Ἐν τοῖς χεῖλεσί μου ἐξήγγειλα πάντα τὰ
κρίματα τοῦ στόματός σου. » Ἄ γὰρ ἂν παρὰ τῆς
σῆς ἀγαθότητος μάθοιμι, ταῦτα διδάξω τοὺς ἀγνο-
οῦντας.

13. « Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφθην, C
ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. » Ἐπίπνοος μὲν ἢ τῆς ἀρε-
τῆς ὁδῆς, ἀλλὰ τοῖς τελείοις τριπλόητος. Διὰ τοι-
οῦτο καὶ ὁ Δεσπότης ἔφη Χριστός· « Λάβετε τὸν
ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ὁ ζυγός μου χρηστός, καὶ
τὸ φορτίον μου ἐλαφρὸν ἐστίν. » Τοῦτο καὶ ὁ προφη-
τικὸς ἔφη λόγος, ὅτι πλοῦτου παντὸς θυμηρεστέρα
μοι⁸⁶ τῶν σῶν μαρτυρίων ἢ κτήσις. Τὸ δὲ, « Ἐπὶ
παντὶ πλούτῳ, » οὐχ ἀπλῶς πρόσκειται, ἀλλὰ τὸν
παντοδαπὸν πλοῦτον παραδηλοῖ· πολλὰ γὰρ τοῦ
πλοῦτου τὰ εἶδη. Ὁ μὲν γὰρ χρυσοὶν ἔχων ὀνομάζε-
ται πλούσιος, ὁ δὲ ἄργυρον, ὁ δὲ γῆν πλείστην, τὴν
μὲν πεφυτευμένην, τὴν δὲ καὶ σπειρομένην· ὁ δὲ
βοσκήματα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα περιλαβὼν ὁ Προ-
φήτης, καὶ τοῖς θεοῖς μαρτυρίοις παραβαλὼν, ἔφη-
σεν ἀξιώματα εἶναι αὐτῷ τὰ θεῖα μαρτύρια, ὡς τοῖς
φιλοπλοῦτοις ἅπαντα τοῦ πλοῦτου τὰ εἶδη.

14. « Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχῶ, καὶ
κατανοήσω τὰς ὁδοὺς σου. » Τοῦτου χάριν, φησὶν,
ἐνδελειχῶς τῶν σῶν λόγων τὴν μελέτην αὐχῆσω⁸⁷,
καὶ ταῖς⁸⁸ σαῖς ὁδοῖς τὴν πορείαν ποιήσομαι.

15. « Ἐν τοῖς δικαίωμασί σου μελετήσω⁸⁹, οὐκ

^x Matth. vii, 6. ^y Matth. xi, 29, 50.

VERS. 10. « Toto corde meo quaesivi te : ne re-
pellas me a mandatis tuis. » Multi quidem Deum
quaerunt, sed non toto corde : patiuntur enim hoc
non modo in rerum humanarum curas, verum
etiam in absurdas concupiscentias, et in invidias
et fraudes, et proximorum insidias. Divinorum
vero studiosus totam Deo consecrat mentem, et ab
illius providentia 1441 pendet.

VERS. 11. « In corde meo abscondi eloquia tua,
ut non peccem contra te. » Qui aurum possidet,
vel argentum, vel pretiosos lapides, non foris haec
proponit, sed intus in cellis et thalamis occultit, ut
manus eorum qui parietes effodiunt declinet. Si-
militer qui virtutis divitias habet, has in anima
abscondit, ne per inanem gloriam animarum fures
eas subripiant. Aliud etiam divinus sermo docet :
admonet enim ne omnibus divina oracula offeram-
us. « Nolite enim dare, inquit, sancta canibus,
nec projicite margaritas vestras ante porcos x. »

VERS. 12. « Benedictus es, Domine, doce me
justificationes tuas. » Id est, mansuetus es, et be-
nignus, et dignus qui ab omnibus lauderis. Idcirco
precor te, ut ea a te discam, quæ me justum reddere
possint.

VERS. 13. « Labiis meis pronuntiavi omnia judi-
cia oris tui. » Quæ enim a tua bonitate didicero,
haec ignorantes docebo.

VERS. 14. « Via testimoniorum tuorum delectatus
sum, sicut omnibus divitiis. » Laboriosa est quidem
virtutis via, sed perfectis admodum jucunda. Pro-
pterea dicit Dominus Christus : « Suscipite jugum
meum in vos : jugum enim meum suave est, et
onus meum leve y. » Sic etiam sermo ait proph-
eticus : Tuorum testimoniorum possessio quibuslibet
divitiis jucundior mihi est. Illud : « Sicut omnibus
divitiis, » non temere adjectum est : sed universi
generis opes declarat : multæ enim sunt divitiarum
species. Alius aurum habens, nominatur dives ;
alius qui argentum, et alius qui terræ possidet
plurimum, vel arboribus consitæ, vel 1442 semi-
nibus ; et alius qui pecora. Sed hæc omnia Propheta
comprehendens, divinisque testimoniis comparans,
dixit jucunda esse sibi divina testimonia, quem-
admodum opum studiosis omnes divitiarum spe-
cies.

VERS. 15. « Mandata tua meditabor, et conside-
rabo vias tuas. » Propterea, ait, tuorum sermonum
meditationem continue præ me seram, et per tuas
vias iter faciam.

VERS. 16. « Justificationes tuas meditabor, non

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁰ ib. Ἐξεζητήσα, quæ est rec. lectio li. 1. ⁸¹ Ἀπόωσῃ. Hebr. Errare sinas. ⁸² Ἀτόπους. cod. 1 ἐκτόπους.
⁸³ Ἀπαιουρεῖ. Ibid. ἀπολαύει. ⁸⁴ cod. 1 ἀποκρύπτει. ⁸⁵ Χοίρων. ib. præm. τῶν. ⁸⁶ Μοι. cod. 1 ἀδ.
ἐστίν. ⁸⁷ Αὐχ. cod. 1 ἀκχῆσω. ⁸⁸ Ταῖς. ib. præm. ἐν. ⁸⁹ Ms. Lat. Hebr. Oblectabo me. Sic quoque
infra vers. 24, 47, 70, 77, 92, 145 et 174.

obliscar sermonum tuorum. » Tenacem tuorum A
oraculorum memoriam mihi custodiam.

VERS. 17. « Retribue servo tuo. » Non cujuslibet
est hac voce uti. Neino enim pravam conscientiam
circumferens ad retributionem judicem excitat :
qui autem rectis utitur cogitationibus, cum fiducia
hac utitur voce. « Vivifica me, et custodiam sermo-
nes tuos. » Tutam enim nactus opem, peccati mor-
tem effugiam, et vitam quæ inest sermonibus tuis
percipiam.

VERS. 18. « Revela oculos meos, et considerabo
mirabilia de lege tua. » Non enim omnes, qui di-
vina oracula lectitant, horum mirabilia considerant,
sed qui superno splendore perfruuntur. Quam etiam
ob causam beatus ait Paulus : « Cum autem con-
versi fuerint ad Deum, auferetur velamen, Dominus B
autem spiritus est 2. » Ipse igitur divino lumine
illustratus, jure exclamat : « Nos vero omnes,
revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem
imaginem 1443 transformamur a claritate in cla-
ritatem, tanquam a Domini spiritu 3. » Nos autem
deceat Dominum orare, ut velum oculorum mentis
nostræ auferens, divinorum oraculorum vim ostendat.

VERS. 19. « Incola ego sum in terra, ne abscon-
das a me mandata tua. » Terram nos omnes non
inhabitamus, sed in ea diversamur. Cum enim exi-
guum vitæ tempus peregerimus, in aliam transimus
vitam. Sane hoc non omnes volunt scire, sed de
præsentibus bonis, tanquam permanentibus et stabi-
libus efferuntur. Qui vero divinarum rerum cog-
nitione instructus est, breviter vitam novit.
Idcirco incolam se ipsum nuncupat, et supplicat,
ut divina mandata non ignoret.

VERS. 20. « Concupivit anima mea desiderare
justificationes tuas omni tempore. » Multi divina
judicia desiderant cælorumque regnum appetunt,
sed non semper : modo vero divinis oblectan-
tur, et modo corporis affectus sequuntur. Sed
propheta continue hoc desiderium habere exoptat.

VERS. 21. « Increpasti superbos. » Qui divinas
leges despiciunt, in superbix morbum incidunt,
sed a justo judice pœnam reportant. Hoc sane A
Abalon perpressus est, hoc Saul, hoc Pharaon, et Sen-
nacherim, et Nabuchodonosor, et alii innumeri.
Hoc cum Propheta sciret, tanquam propheta sub-
junxit : « Maledicti qui declinant a mandatis tuis. »
Hanc execrationem lex etiam transgredientibus

2 II Cor. III, 16, 17. 3 ibid. 48.

ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου. » Ἀληστον τῶν σῶν λο-
γίων ἐμαυτῷ⁶⁰ φυλάξω τὴν μνήμην.

ιζ'. « Ἀνταπόδο; τῷ δούλῳ σου. » Οὐ παντὶς ἐστὶ
ταύτῃ χρῆσασθαι τῇ φωνῇ· οὐδεὶς γὰρ πονηρὸν
συνειδὸς περιφέρειν εἰς ἀνταπόδοσιν τὸν κριτὴν
διεγείρει· ὁ δὲ καθαροῖς χρωόμενος λογισμοῖς, σὺν
πάροισι ταύτῃ κέχρηται τῇ φωνῇ. « Ζῆσόν με⁶¹,
καὶ φυλάξω τοὺς λόγους σου. » Τῆς σῆς γὰρ ἀπο-
λαύων ἐπικουρίας, διαφεύξομαι τῆς ἀμαρτίας τὸν
θάνατον, καὶ τὴν ἐκ τῶν λόγων σου τρυγῆσω ζωὴν.

ιη'. « Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ
κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. » Οὐχ
ἅπαντες οἱ τοῖς θεοῖς ἐντυγχάνοντες λόγοις τὰ
τούτων κατανοοῦσι θαυμάσια, ἀλλ' οἱ τῆς ἀνωθεν
ἀπολαύοντες ἀγίας. « Ὁ δὲ καὶ⁶² ὁ μακάριος ἐστὶν
Παῦλος· « Ὅτι· ἂν δὲ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περι-
αιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· »
Αὐτὸς μὲν τοι τῷ φωτὶ τῷ θεῷ καταυγαζόμενος εἰ-
κότως ἐβόα· « Ἡμεῖς δὲ ἅπαντες ἀνακεκαλυμμένῳ
προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπιριζόμενοι τὴν
αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν,
καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. » Ἡμεῖς δὲ προσ-
ῆκει τὸν Δεσπότην ἀντιθελεῖν, ἵνα τὸ κάλυμμα τῶν
τῆς διανοίας ἡμῶν περιελῶν ὀφθαλμῶν, ἀποδείξῃ⁶³
τῶν θεῶν λογίων τὴν δύναμιν.

ιθ'. « Πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ· μὴ ἀποκρύψῃς
ἀπ' ἐμοῦ τὰς ἐντολάς σου. » Τὴν γῆν οὐ κατοικου-
μεν, ἀλλὰ παροικούμεν· βραχὺν γὰρ⁶⁴ διαδιώσαντες
χρόνον, εἰς ἕτερον μεταβαίνομεν βίον. Τοῦτο δὲ οὐ
πάντες ἐθέλουσιν εἰδέσθαι, ἀλλ' οἱ ἐπὶ τοῖς παρούσιν
ἀγαθοῖς, ὡς ἐπὶ μονίμοις καὶ διαρκέσι βρεθύοντες.
Ὁ δὲ τὰ θεῖα πεπαιδευμένος⁶⁵ οἶδε τοῦ βίου τὸ πρόσ-
καιρον. Διδὼς δὲ καὶ πάροικον ἑαυτὸν ὀνομάζει, καὶ
ἵκετεῦσι τὰς θείας ἐντολάς μηδαμῶς ἀγοησαί.

κ'. « Ἐπεπόθησεν⁶⁶ ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι
τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. » Ἐπιθυμοῦσι τῶν
θεῶν κρίματων πολλοὶ, καὶ τῆς οὐρανῶν ἐφιενται
βασιλείας, ἀλλ' οὐκ αἰέ. Νῦν μὲν⁶⁷ θεοῖς ἀρέσκον-
ται, νῦν δὲ τοῖς τοῦ σώματος ἀκολουθοῦσι παθήμα-
σιν· ὁ δὲ προφήτης ἱμείρεται τοῦτον ἔχειν τὸν πάθον
διηνεκῶς.

κα'. « Ἐπετίμησας ὑπερηφάνοις. » Οἱ τῶν θεῶν
νόμων καταφρονούντες τῇ τῆς ὑπερηφανίας περι-
πίπτουσι νόσῳ· ἀλλὰ τὴν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ
δέχονται τιμωρίαν. Τοῦτο δὲ⁶⁸ πέπονθε Ἀβεσσα-
λὼμ, τοῦτο Σαοὺλ, τοῦτο Φαραὼ, καὶ Σενναχηρείμ,
καὶ Ναβουχοδονόσορ⁶⁹, καὶ ἕτεροι μυριοί. Τοῦτο εἰ-
δὼς ὁ Προφήτης, ἅτε δὴ προφήτης⁷⁰, ἐπήγαγεν·
« Ἐπικατάρτοι οἱ ἐκκλίνοντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ Ἐμαυτῷ. cod. 4 præm. in. ⁶¹ Ζῆσόν με. cod. 4 ζήσομαι, quæ est rec. lectio h. l. ⁶² Ὁ δὲ καὶ. cod. 4 ὁ δὲ χάριν καὶ. Hanc lectionem secutus est Carafa. ⁶³ cod. 4 ὑποδείξῃ. ⁶⁴ γὰρ. id. δέ. ⁶⁵ ibid. παιδευόμενος. ⁶⁶ Ἐπετίμη. x. λ. Hebr. Quasi fracta est anima mea desiderio. ⁶⁷ Μῦν. cod. 4 add. γὰρ τοῖς. ⁶⁸ Δέ. Des. in cod. 4. ⁶⁹ Καὶ Ναβουχ. Des. ibid. ⁷⁰ Ἄτε δὴ προφ. Des. ibid.

σου. » Ταύτην καὶ ὁ νόμος τὴν ἀρὰν τοῖς παραβά- A
ταις προσφέρει. » Ἐπικατάρατος γὰρ, φησί, πᾶς,
ὃς οὐκ ἐμμένει τοῖς ἐγκειμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ
νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

κβ'. « Περὶ ἐλε ἀπ' ἐμοῦ ὄνειδος καὶ ἐξουδένωσιν,
ὅτι τὰ μαρτύριά σου ἐξέζητησα. » Ὀνειδίσαι τὸν
Προφήτην ὁ Νάβαλ, δοῦλον δραπέτην ἀποκαλέσας·
ὄνειδισαν αὐτὸν οἱ Γεθθαῖοι. Ἄλγυνόμενος τοίνυν
ἐπὶ τούτοις, ἀποτρίψασθαι τὰ ὄνειδα παρακαλεῖ, ἅτε
ὄτὰ θὰ θεῖα ἐκζητήσας μαρτύρια· οὐχ ἀρμόττει τοί-
νων τοῖς παρὰ τοῦ Σεμεὶ ὄνειδίσαι⁷⁹ τὰ παρόντα
ῤῆτά. Ἐκεῖνα γὰρ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐγένετο· τὰ
δὲ τοῦ Νάβαλ, καὶ τῶν ἄλλων, πρὸ τῆς ἁμαρτίας.

κγ'. « Καὶ γὰρ ἐκάθισαν ἄρχοντες, καὶ κατελά-
λουν κατ' ἐμοῦ. » Καὶ Σαοὶλ, καὶ Ἀβενῆρ, καὶ Ἀχι-
τόφελ, καὶ Ἀβεσσαλὼμ, ἐλοιδύρουν τὸν Δαβὶδ⁸¹. B
« Ὁ δὲ δοῦλός σου ἠδολέσχει ἐν τοῖς δικαίωμασί σου. »
Ἐγὼ δὲ τὴν σὴν δεσποτείαν ὁμολογῶν, μελέτην εἶ-
χον τὰ σὰ δικαίωματα.

κδ'. « Καὶ γὰρ τὰ μαρτύριά σου μελέτη μου ἔστι,
καὶ⁸² αἱ συμβουλαὶ⁸³ μου τὰ δικαίωματά σου. »
Ἦσαν γὰρ ἀνθρωπίνην εἰσηγήσιν ἀπωσάμενος, ταῖς
σαῖς ὑποθήκαις ἀκολουθῶ.

κε'. « Ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου⁸⁴. » Τὴν⁸⁵
ὑπερβολὴν τῆς ταπεινώσεως διὰ τούτων ἐδήλωσεν.
Οὕτω καὶ γὰρ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ καὶ τρίτῳ ἔφη
ψαλμῷ· « Ὅτι ἐταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν·
ἐκολλήθη εἰς γῆν ἡ γαστήρ ἡμῶν. » — « Ζῆσόν με
κατὰ τὸν λόγον σου. » Οὐκ ἀορίστως αἰτεῖ ζωὴν,
ἀλλὰ τὴν κατὰ νόμον ζωὴν.

κς'. « Τὰς ὁδοὺς μου ἐξήγγειλα, καὶ ἐπήκουσάς
μου· δίδαξόν με τὰ δικαίωματά σου. » Πάσα· σοι,
Δέσποτα, τὰς ἐμὰς δεδήλωκα πράξεις· καὶ οὐδὲν σε
λαθεῖν τῶν ἐμῶν ἀνεσχόμην⁸⁶. Διὰ τοι τοῦτο ταῖς
ἐμαῖς ἱκεταῖς ἐπίνευσον⁸⁷· ἀντιβολῶ δὲ μαθεῖν
ἀκριθῶς τὰ σὰ⁸⁸ δικαίωματα.

κζ'. « Ὀδὸν δικαιομάτων σου συνέτισόν με, καὶ
ἀδολεσχῆσω ἐν τοῖς θαυμασίοις σου. » Θεῖας ἡμῖν
συνέσεως δεῖ, ὥστε κατὰ τὸν θεῖον νόμον τὴν ἀρε-
τὴν μετελθεῖν, καὶ τὸν φιανθρωπίαν χρώμενον μὴ
πρὸς κενοδοξίαν ἰδεῖν, καὶ τὸν ἀσχητικὸν μὴ θηρᾶσαι
τὸν ἀνθρώπειον ἔπαινον, τὸν σῶφρονα μὴ διὰ τὴν
τῆς ἀκολασίας αἰσχύνην, ἀλλὰ διὰ τὸν πόθον τῆς
ἀρετῆς, μετεῖναι τὴν σωφροσύνην. Εἰκότως τοίνυν ὁ
Προφήτης ἀντιβολεῖ συνέσεως θεῖας μεταλαχεῖν, ὡς D
διαγνώσκει τὴν τῆς δικαιοσύνης ὁδόν.

κη'. « Ἐνύσταξεν⁸⁹ ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ἀκηδίας·
βεβαίωσόν με⁹⁰ ἐν τοῖς λόγοις σου. » Ἡ συνεχῆς⁹¹
προσβολὴ τῆς ἁμαρτίας διαλύει πολλὰκις τὸν τόνον
τῶν λογισμῶν, καὶ ἀπαυθῆσαι⁹² παρασκευάζει τὸν

affert : « Maledictus enim, ait, omnis, **1444** qui
non permanet in iis, quæ jacent in libro legis hujus,
ut faciat ipsa.

VERS. 22. « Aufer a me opprobrium et contem-
ptum, quia testimonia tua exquisivi. » Contumeliis
affecit Prophetam Nabal, servum fugitivum vocans :
affecerunt et Getthæi. Mœrens igitur de his, orat
ut opprobria deleantur, utpote qui divina testimo-
nia quæsierit. Non respondent igitur hæc verba
convictis a Semei jactatis. Illa enim peccatum se-
cuta sunt : Nabalus vero aliorumque convicia
peccatum præcesserunt.

VERS. 23. « Etenim sederunt principes, et adver-
sus me locuti sunt. » Et Saul, et Abner, et Achi-
tophel, et Absalon conviciis Davidem impetebant.
« Servus autem tuus meditatus est justificationes
tuas. » Ego autem tuam dominationem constens,
tuas justificationes meditabar.

VERS. 24. « Nam et testimonia tua meditatio mea
sunt, et consilia mea justificationes tuæ. » Hu-
mana enim doctrina rejecta, tua mandata se-
quor.

VERS. 25. « Adhæsit pavimento anima mea. » Sin-
gularem quamdam humilitatem per hæc declaravit.
Sic enim et in quadragesimo tertio ait psalmo :
« Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra,
conglutinatus est in terra venter noster. » — « Vi-
vifica me secundum verbum tuum. » Non absolute
vitam petit, sed vitam secundum legem.

VERS. 26. « Vias meas enuntiavi, et exaudivisti
me, doce me justificationes tuas. » Omnes meas
actiones tibi, Domine, exposui, et nihil mearum re-
rum **1445** te latere permisi. Idecirco meis preci-
bus annue : precor autem te, ut accurate tuas justi-
ficationes perdisceam.

VERS. 27. « Viam justificationum tuarum doceas
me, et meditabor mirabilia tua. » Divina prudentia
nobis opus est, ut secundum divinam legem virtu-
tem consectemur ; et qui aliis misericordiam imper-
tit, ad inanem non respiciat gloriam, et qui religio-
sam vitam colit, humanam laudem minime captet,
et vir continens non ob intemperantiæ dedecus,
sed ob virtutis desiderium continentiam amplecti-
tatur. Jure igitur Propheta supplicat, ut divinæ
prudentiæ particeps sit, ut justitiæ viam cognoscat.

VERS. 28. « Dormitavit anima mea præ tædio,
confirma me in verbis tuis. » Assiduus peccati im-
petus mentis ac rationis nervos sæpe infringit, fa-
ciuntque ut athleta deficiat, et sic dictam ἀκείβια

^b Deut. xxvii, 49.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁹ ibid. ὄνειδισθεῖσαι. ⁸¹ Ἐλοιδ. τὸν Δαβ. Des. in cod. ⁸² Καὶ—σοῦ Hebr. viri consilii mel. Symm. ὡς
ἄνδρες ὁμογνώμονές μοι. Edit. V ἄνδρες τῆς βουλῆς μου. ⁸³ cod. 1 συμβουλαί, quæ est rec. lectio h. l.
⁸⁴ Mou. in cod. 4 ex sequentibus add. Ζησόν με κατὰ τὸν λόγον σου. ⁸⁵ Τὴν — γαστήρ ἡμῶν. Hæc
partem constituunt eorum quæ Cord. l. c. p. 394 ; Origeni tribuit. ⁸⁶ cod. ἠνεσχόμην. ⁸⁷ ib. ἱκε-
ταῖς ἐπένευσας. ⁸⁸ Σά. Des. ibid. ⁸⁹ Ἐνύσταξεν. Hebr. Stillat. Symm. κατέσταξεν. Edit. V et VI
ἵσταξεν. ⁹⁰ Βεβ. με. Heb. Erige me. ⁹¹ Ἡ συνεχῆς, γ. τ. λ. Hæc etiam Origeni tribuuntur
Cord. l. c. p. 395. ⁹² cod. 1 ἀναυθῆσαι.

producti : remissa vero animæ in somnum incidit, A somnus autem mortem attrahit. Idcirco ut confirmetur et corroboretur Propheta obsecrat. Hoc etiam in alio psalmo precatur dicens : « Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte c ; » ubi peccatum mortem appellat.

* VENS. 29, 30. « Viam iniquitatis amove a me, et lege tua miserere mei. Viam veritatis elegi, et iudiciorum tuorum non sum oblitus. » Necessaria est etiam hæc precatio. Oportet enim nos ab universorum Deo implorare auxilium, ut ab iniustitiæ via deflectamus, et veritatis **1446** iter sectemur, et perpetuam memoriam Dei testimoniorum circumferamus.

VERS. 31. « Adhasi testimoniis tuis, Domine, noli me confundere. » Non simpliciter dixit : *Secutus sum*, sed *adhæsi*, hoc est ne tantillum quidem ab hisce meam mentem segregavi. Cæterum expetit, ut hujusmodi affectus fructum percipiat : nimirum ut nullam ignominiam incurrat.

VERS. 32. « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum. » Utrouque opus est, et nostra animi promptitudine, et Dei auxilio. Neque enim divina gratia bonam alacritatem non habentibus datur : neque humana natura absque cœlesti auxilio virtutem consequi potest. Hoc et Propheta docet : Mandatorum tuorum viam sine impedimento cucurri, cursus facilitatem a te accipiens. *Latitudinem enim facilitatem* vocavit. Et alibi ait : « In tribulatione amplum mihi fecisti locum d. » Et rursus : « Dilatasti gressus meos sub me, et non sunt infirmata vestigia mea e. »

VERS. 33. « Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum, et exquiram eam semper. » *Legem pone* Symmachus ostende dixit : Aquila et Theodotio, *illustra*. Semper, inquit, illustratione tua tuisque præceptionibus indigeo, ut justificationum tuarum viam cognoscam, et hanc sine impedimento decurram.

VERS. 34. « Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, et custodiam illam toto corde meo. » Et Dominus, ut Scripturas perscrutemur, jussit : sed perscrutantibus cœlesti lumine opus est, ut et inveniant illud quod quæritur, **1447** et conservent quod ceperunt.

VERS. 35. « Deduc me in semitam mandatorum tuorum quia ipsam volui. » Non simpliciter efflagitat, ut universorum Deum habeat ducem, sed ostenso propensi animi desiderio.

VERS. 36.* « Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. » Aquarum natura in proclive ferri solet, et si quem exitum invenerit,

* Psal. xii, 5. d Psal. iv, 1. e Psal. xvii, 36.

ἀολητήν, καὶ τὴν καλουμένην ἀκηθίαν ἐργάζεται· χαυνομένη δὲ ἡ ψυχὴ τὸν ὕπνον εἰσδέχεται· ὁ δὲ ὕπνος ἐπάγει τὸν θάνατον. Διόπερ βεβαιωθῆναι καὶ στηριχθῆναι ὁ Προφήτης ἀντιβολεῖ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἔφη ψαλμῷ· « Φύτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον· » θάνατον τὴν ἀμαρτίαν καλῶν **88**.

κθ', λ'. « Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῷ νόμῳ σου ἐλέησόν με. Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην, τὰ **89** κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Ἀναγκασία καὶ αὕτη ἡ δέησις. Προσθήκει γὰρ ἡμᾶς αἰτεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων βοήθειαν, ὥστε τῆς ἀδικίας ἐκτρέπεσθαι τὴν ὁδόν, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας προαιρεῖσθαι πορείαν, καὶ ἀληστον ἐπιφέρειν τῶν τοῦ Θεοῦ μαρτυρίων τὴν μνήμην.

B λα'. « Ἐκολλήθην τοῖς μαρτυρίοις σου, Κύριε, μή με κατασχύνης. » Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *ἠκολούθησα*, ἀλλ' *ἐκολλήθην*, τουτέστιν, οὐδὲ πρὸς βραχὺ τούτων ἐχώρισα τὸν ἑαυτοῦ λογισμόν. Ζητεῖ δὲ τρυγηθῆσαι τῆς τοσαύτης **90** διαθέσεως καρπὸν, τὸ μηδεμίας πείραν αἰσχύνης λαβεῖν.

λβ'. « Ὅδον ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας καρδίαν μου. » Ἀμφοτέρων χρεία, καὶ τῆς ἡμετέρας προθυμίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προμηθείας. Οὐτε γὰρ ἡ θεὰ χάρις δίδοται τοῖς τὴν ἀγαθὴν οὐκ ἔχουσι προθυμίαν· οὔτε ἀνθρωπεῖα φύσις ἀρετὴν δύναται κατορθῶσαι δίχα τῆς ἀνωθεν βοήθειας. Τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης διδάσκει, ὅτι τῶν ἐντολῶν σου τὴν ὁδὸν ἔτρεπον ἀκωλύτως, παρὰ σοῦ λαμβάνων τοῦ δρόμου τὴν ευκολίαν. *Πλατύηγα* γὰρ τὴν *ευκολίαν* ἐκάλεσε. Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας μοι. » Καὶ πάλιν· « Ἐπλάτυνας τὰ διαβήματά μου ὑποκάτω μου, καὶ οὐκ ἠσθένησαν τὰ ἰχνη μου. »

λγ'. « Νομοθέτησόν με **91**, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιοματίων σου, καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός. » Τὸ *νομοθέτησον* ὁ Σύμμαχος *ὑπόδειξον* εἶπεν· Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων, *φώτισον*· διαπαντός, φησί, τῆς σῆς δέομαι φωταγωγίας καὶ νομοθεσίας, ὥστε καὶ γινῶναι τῶν δικαιοματίων σου τὴν ὁδόν, καὶ ταύτην ἀκωλύτως ὁδεύειν.

λδ'. « Συνέτισόν με, καὶ ἐξερευνήσω **92** τὸν νόμον σου· καὶ φυλάξω αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. » Καὶ ὁ Κύριος προσέταξεν ἐξερευνᾶν **93** τὰς Γραφάς· ἀλλὰ τοῖς ἐρευνώσι χρεία τῆς ἀνωθεν αἰγλης, ἵνα καὶ εὐρωσι τὸ ζητούμενον, καὶ φυλάξωσι τὸ θηρώμενον.

λε'. « Ὁδήγησόν με ἐν τῇ τρίτῃ τῶν ἐντολῶν σου, ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα. » Οὐχ ἀπλῶς αἰτεῖ γενέσθαι ποδηγὸν αὐτοῦ τὸν τῶν ὄλων Θεόν· ἀλλὰ δαικνὺς τῆς πορείας τὸν πόδον.

λς'. « Κλῖνον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. » Ἐπὶ τὸ πρᾶνὲς φέρεσθαι πέφυκε τῶν ὕδατων ἡ φύσις· καὶ τινὰς ἐπιλά-

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

88 Τὴν ἀμαρτ. καλῶν. Des. in cod. 1. **89** Τὰ — ἐπελαθ. Hebr. *Et judicia tua posui sc. cōgan* ιωρ. **90** Τοσαύτης. cod. 1 τοιαύτης. **91** Νομοθ. με. Hebr. *Duceas me*. **92** Ἐξερ. Hebr. *serrabo*. **93** cod. 1 ἐρευνᾶν.

θηται διεξόδου, ἐκείσε πᾶσα χωρεῖ. Οὕτω τοῦ διαβόλου τὴν ἐπὶ τὴν ἀμαρτίαν ὄδον διανοίξαντος⁹⁹ τῶν ἀνθρώπων ἔβρεψεν ἐπὶ τὸ χεῖρον⁹⁹ ἢ φύσις. Σφόδρα τοίνυν ὁ Προφήτης ἀρμολίως ἀντιβολεῖ ἐπὶ τὰ θεῖα μαρτύρια τὴν καρδίαν κλιθῆναι, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ θάτερον⁹⁹ τὴν πείραν διαφυγεῖν.

λζ'. « Ἀπόστρεφον τοὺς ὀφθαλμούς μου, τοῦ μη ἰδεῖν ματαιότητα. » Καὶ μάταιόν ἐστι τὸ ἀκερλές, καὶ ἀνόνητον· τοιαῦτα δὲ τὰ δοκοῦντα τοῦ βίου τερπνά. Οὕτως αὐτὰ καὶ ὁ σοφὸς Σολομών ὀνομάζει, « Ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης. » Καὶ διηγησάμενος ὅπως ψυχοδόμησεν οἰκίας, καὶ ἐφύτευσε παραδείσους, καὶ κατεσκεύασε⁹⁹ κολυμβήθρας ὑδάτων⁹⁹, ἐπήγαγεν· « Καὶ ἰδοὺ πάντα ματαιότης, καὶ προαίρεσις πνεύματος. » Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Προφήτης εἰς ἑτέραν θεωρίαν βέψαι τῆς δianoίας τὰ βυμάματα, καὶ τῆ τῶν παρόντων ματαιότητι μὴ θεληθῆναι. « Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζῆσόν με. » Κατὰ τοὺς σοὺς δός μοι πολιτεύεσθαι νόμους.

λγ'. « Στήσον τῷ δούλῳ σου τὸ λόγιόν σου, εἰς τὸν φόβον σου. » Βέβαιον ἐν τοῖς σοῖς λόγοις⁹⁹ ἀπέφηνόν με, ἀπεριτρέπτως φυλάττων τῷ φόβῳ σου· ἀντὶ τοῦ, Ἐπικεῖσθαι μοι ὁ φόβος σου, δεδιετόμενος, καὶ μὴ ἔων ἐκτραπῆναι τῶν λογίων σου.

λθ'. « Περιελα τὸν ὀνειδισμόν μου ὃν ὑπέπτυσσα, ὅτι τὰ κρίματά σου χρηστά. » Ὁ δὲ Ἀκύλας, ἀντὶ τοῦ ὑπέπτυσσα, ὑπεστάλην εἰρήκεν. Οὕτω δὲ⁹⁹ καὶ ὁ Θεοδοσίω. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ὃν ἐυλαδοῦμαι· ὀνειδισμὸν δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας γενόμενον. Τοῦτον γὰρ καὶ ὑπεστέλλετο, καὶ ἐδεδῖει, καὶ ὑποπτον ἐξῆ ζωῆν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐπήγαγε συνήθως, Ὅτι κρίματά σου ἐξεζήτησα, ἢ ἐφύλαξα· ἀλλ' « Ὅτι τὰ κρίματά σου χρηστά. » Οὐ μόνον γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἀπειλεῖς τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεταμελομένοις ὑπέσχην σωτηρίαν. Κρίματι γὰρ καλεῖ τὰς τοῦ Θεοῦ δικαίας ψήφους.

μ'. « Ἰδοὺ ἐπεθύμησα τὰς ἐντολάς σου, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσόν με. » Γλιχομένῳ παράσχου τὴν ἐν δικαιοσύνῃ ζωῆν.

μα'. « Καὶ ἔλθοι ἐπ' ἐμέ τὸ ἔλεός σου, Κύριε. » Πάντες γὰρ ἐνδεεῖς τῆς θείας φιλανθρωπίας, καὶ ὁ αὐτὴν κατειληφώς τὴν ἀκροτάτην τῆς ἀρετῆς κορυφὴν, ταύτης δεῖται διηνεκῶς.

« Τὸ σωτήριόν σου κατὰ τὸν λόγον σου. [μζ'] Καὶ ἀποκριθήσομαι τοῖς ὀνειδίζουσί μοι λόγον. » Ἦν ὑπέσχου, Δέσποτα, σωτηρίαν ἐν τοῖς ἱεροῖς σου λόγοις παράσχου, ἵνα τοῖς ἐπιτωθάζουσί μοι σὺν παρήρησι διαλεχθῶ. Ὁ γὰρ ἐν συμφοραῖς ὧν φέρει τὰ ὀνειδῆ σιγῶν· ὁ δὲ τὴν θυμῆρη βιοτεύων ὄδον⁹⁹, διελέγγει τοὺς κακῶς ὀνειδίζοντας. « Ὅτι ἤλπισα

illuc tota confluit : sic diabolo peccato viam reserante, hominum natura in pejus vergit. Hinc admodum congruenter Propheta precatur ut in divina testimonia cor inclinetur, nec in alteram partem impetu quodam feratur.

VERS. 37. « Averte oculos meos, ne videant vanitatem. » Vanitas, quod inutile et stultum est, vocatur. Hujusmodi vero sunt ea quæ in vita jucunda videntur. Sic hæc et sapiens Salomon nominat : « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas f. » Et cum enarrasset quomodo ædes ædificaverit, et conseverit hortos, et fecerit piscinas aquarum, subdidit : « Et ecce omnia vanitas, et afflictio spiritus ». Supplicat igitur Propheta ut mentis oculi in aliam contemplationem vergant, et ne præsentium rerum vanitate demulceantur. « In via tua vivifica me. » Secundum tuas leges ut vivere possim mihi concede.

VERS. 38. « Statue servo tuo eloquium tuum ad timorem tui. » Constantem ac firmum in tuis sermonibus me redde, jugiter per timorem tuum sic me custodiens, ut nulla vi resupinari queam : quasi dicat : Timor tuus mihi **1448** incumbat, territans, et nequaquam sinens ut a tuis oraculis deflectam.

VERS. 39. « Aufer opprobrium meum, quod suspicatus sum, quia judicia tua jucunda. » Aquila autem pro *suspiciatus sum*, dixit *formidavi*. Sic etiam Theodotio. Symmachus vero, *quod vereor interpretatus est*. *Opprobrium* autem hoc loco vocat, quod ex peccato oritur. Hoc enim et formidabat, et timebat, et suspectam ducebat vitam. Propterea non subdidit, ut solet : Quoniam judicia tua quæsi, aut custodivi, sed, « Quoniam judicia tua jucunda. » Non solum enim peccatoribus supplicium minaris, verum etiam pœnitentibus salutem polliceris. *Judicia* enim justas Dei sententias vocat.

VERS. 40. « Ecce concupiivi mandata tuæ, in æquitate tua vivifica me. » Mihi optanti viam justam concede.

VERS. 41. « Et veniat super me misericordia tua, Domine. » Omnes enim divinæ benignitatis indigentes sumus : et ille qui ultimum virtutis fastigium apprehendit, hac continue indiget.

« Salutare tuum secundum eloquium tuum. [VERS. 42.] Et respondebo exprobrantibus mihi verbum. » Quam salutem, o Domine, in sacris tuis sermonibus pollicitus es, largire, ut ad illos qui insultant mihi cum fiducia loquar. Qui enim in calumniatibus versatur, tacendo convicia suffert ; qui vero jucundam vitam ducit, refutat eos a quibus

f Eccle. i, 2.   99 Eccle. ii, 11.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ cod. 1 ἀνοίξαντος.   ⁹⁹ Ἐπὶ τὸ χεῖρον. In cod. 1 ponitur post φύσις.   ⁹⁹ Θάτερον. ib. seq. θύμας.   ⁹⁹ ibid. μετεσκεύασε.   ⁹⁹ Ὑδάτων. Des. ibid.   ⁹⁹ Λόγιος. Des. ib.   ⁹⁹ Δή. ib. δέ.   ⁹⁹ Ὀδοί. cod. 1 βίον.

per injuriam contumeliis afficitur. « Quia spem re-
posui in sermonibus tuis. » A tuis enim promissis
pendeo, et in hac spe incedo.

Vers. 43. « Et ne auferas de ore meo verbum
veritatis usquequaque, quia in judiciis tuis spem
posui. » Ut veritatem diligamus Propheta nos docet,
1449 et ut hanc cum omni alacritate ab
universorum Deo efflagitemus.

Vers. 44. « Et custodiam legem tuam semper in
sæculum, et in sæculum sæculi. » Sic enim prom-
ptiori quoque animo in legum tuarum custodiam
incumbam. Per hoc igitur : « In sæculum, et in
sæculum sæculi, » futuram vitam demonstravit, in
qua pura et sincera divinarum legum observantia
omnibus dabitur.

Vers. 45, 46. « Et ambulabam in latitudine,
quia mandata tua exquisivi. Et loquebar de testi-
moniiis tuis in conspectu regum, et non confun-
debar. » Cum multa, inquit, facilitate incedens, et
secundum mandata tua vivens, neque regiam po-
tentiam timui, sed cum multa fiducia cum ipsis
colloquebar. Vita enim secundum legem acta fidu-
ciam affert. Et hujus testis est magnus David. Nam
ante peccatum cum multa fiducia cum Saule ser-
mocinabatur; post peccatum vero parricidam fu-
giens filium, prospiciens in terram, caputque ope-
riens, ambulabat. Et Elias ille magnus justitia
fretus, Achabi impietatem redarguebat. Sic divinus
Daniel Natuchodonosori dicebat : « Et nunc, o rex,
consilium meum placeat tibi, eleemosynis redime
peccata tua, et iniquitates tuas misericordiiis
pauperum ^b. » Sic divinus Paulus Agrippam, et
Festum, et Felicem alloquebatur. * Sic triumphato-
res martyres impios reges despiciebant.

Vers. 47, 48. « Et meditabar **1450** in man-
datis tuis, quæ dilexi magnopere. Et levavi manus
meas ad mandata tua, quæ dilexi. » Non enim in
sermone est Dei regnum, sed in opere: et qui fe-
cerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno
cælorum. Idcirco divinus Propheta meditationi
actionem præposuit. Cum enim dixisset : « Medi-
tabar in mandatis tuis, quæ dilexi valde, » et arden-
tem cupiditatem declarasset, subdidit : « Et levavi
manus meas ad mandata tua, quæ dilexi. » Quæ
enim per divina oracula didici, hæc per opera exse-
cutus sum. Non enim auditores legis justi sunt
apud Deum, ut divinus ait Apostolus, sed factores
legis justificabuntur ^b. « Et meditatatus sum justifi-
cationes tuas. » Continue enim has meditatatus
sum.

^b Dan. iv, 24. ^b Rom. ii, 13.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ cod. Vat. τοῖς λόγοις. ⁹⁸ Γάρ. cod. 1 add. διαπαντός. ⁹⁹ Ἐπορ. Hebr., ambulabo. ¹ Ἐλά τινος et
ἡσχυν. Hebr., loquar — pudore afficiar. ² cod. 1 ἀπεδιδράσκων. ³ Κύπτων. ib. sequitur γάρ. ⁴ θεοπ.
cod. 1 θεῖος. ⁵ Ἐν—οὐρανῶν. Des. in cod. 1. ⁶ ib. ἐδιδάσκετο. ⁷ Μετήγειν. cod. 1 μέτιστα. ⁸ Φημίτ.
ib. πρᾶμ. ἤ. ⁹ Μελέτην. ib. μνήμην, ascripta tamen lectione altera.

A ἐπὶ τοῖς λόγοις ⁹⁷ σου. Ὁ Τῆς γὰρ σῆς ἐπαγγελίας
ἐξήρτημαι, καὶ ἐπὶ ταύτης ἐδέστω τῆς ἐλπίδος.

μγ'. « Καὶ μὴ περιέλιξ ἕκ τοῦ στόματός μου λό-
γον ἀληθείας ἕως σφόδρα, ὅτι ἐπὶ τοῖς κρίμασι σου
ἐπήλπισα. » Ἐρᾶν ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ὁ Προφήτης
διδάσκει, καὶ ταύτην αἰτεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων
σὺν προθυμίᾳ πολλῇ.

μδ'. « Καὶ φυλάξω τὸν νόμον σου διαπαντός εἰς
τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Οὕτω
γάρ ⁹⁸ προθυμότερος περὶ τὴν τῶν σῶν νόμων γενή-
σομαι φυλακῆν. Διὰ μὲν τοι τοῦ· « Εἰς τὸν αἰῶνα,
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, » ἐδῆλωσε τὸν μέ-
λλοντα βίον, ἐν ᾧ καθαρὰ καὶ ἀκραιφνῆς δοθήσεται
ἅπασιν τῶν θείων νόμων ἡ φυλακῆ.

B μς', μς'. « Καὶ ἐπορευόμην ⁹⁹ ἐν πλατυσμῷ, ὅτι
τάς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς
μαρτυροῖσι σου, ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυνό-
μην ¹. » Μετὰ πολλῆς, φησὶν, ὀδύων εὐκολίας, καὶ
κατὰ τὰς σὰς ἐντολάς βιοτεύων, οὐδὲ βασιλικὴν εἴδισα
δυναστείαν, ἀλλὰ σὺν παρῆρησι πολλῇ τὴν πρὸς αὐ-
τοῦς ἐποιούμην διάλεξιν. Ἡ γὰρ ἔννομος ζωὴ, παρ-
ῆρησις δημιουργός. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ μέγας Δα-
βίδ. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἁμαρτίας, μετὰ πολλῆς τῷ
Σαοὺλ διαλέγεται παρῆρησις· μετὰ δὲ τὴν ἁμαρ-
τίαν, καὶ τὸν πατραλεῖαν ἀποδιδράσκων ² υἱὸν, κύ-
πτων ³ εἰς γῆν, καὶ τὴν κεφαλὴν καλύπτων, ἐδάδιζεν.
Καὶ Ἥλιος ὁ πάνυ τῇ δικαιοσύνῃ θαρρῶν, τοῦ Ἀχαάθ
διτλέγχε τὸν ἀσέβειαν. Οὕτως ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ τῷ
C Ναουουχοδονόσωρ ἔλεγεν· « Καὶ νῦν, βασιλεῦ, ἡ βουλή
μου ἀρεσάτω σου, καὶ τὰς ἀνομίαις σου ἐν ἐλεημοσύ-
ναις ἀπόλυσαι, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς
πενήτων. » Οὕτως ὁ θεσπέσιος Παῦλος πρὸς Ἀγρίπ-
παν, καὶ τὸν Φῆστον, καὶ τὸν Φήλικα διελέγετο. Οὕ-
τως οἱ καλλίνικοι μάρτυρες τῶν δυσσεβῶν κατεφρό-
νησαν βασιλέων.

μζ', μη'. « Καὶ ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου,
αἷς ἠγάπησα σφόδρα. Καὶ ἦρα τὰς χεῖράς μου πρὸς
τάς ἐντολάς σου, ἃς ἠγάπησα. » Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ
βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει· καὶ ὁ ποιήσας,
καὶ ὁ διδάξας, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν ⁴ τῇ βασι-
λείᾳ τῶν οὐρανῶν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς Προφή-
της τῇ μελέτῃ τὴν πρᾶξιν προτέθεικεν. Εἰρηκῶς γὰρ,
« Ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, αἷς ἠγάπησα σφό-
δρα, » καὶ τὸν θερμὸν ἐπιδείξας πῶθον, ἐπήγαγεν·
D « Καὶ ἦρα τὰς χεῖράς μου πρὸς τὰς ἐντολάς σου, ἃς
ἠγάπησα. » Ἄ γὰρ διὰ τῶν θείων λόγων ἐδιδασκί-
μην ⁵, ταῦτα διὰ τῶν ἔργων μετήγειν ⁷. Οὐ γὰρ οἱ
ἄχροσταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, φησὶν ⁶ ὁ
θεῖος Ἀπόστολος, ἀλλὰ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιο-
θήσονται. « Καὶ ἠδολέσχουν ἐν τοῖς δικαίωμασι σου. »
Ἐνδελεκῶς γὰρ τὴν τούτων ἐποιούμην μελέτην ⁹.

μθ'. « Μνήσθητι τῶν λόγων σου τῷ δούλῳ σου, ὡν ἂ ἐπήλπιας με. » Νομοθετῶν ὁ Θεός, καὶ τοῖς φυλάττουσι τὸν νόμον τὴν αἰκίαν εὐμένειαν ἐπηγγείλατο, καὶ τοῖς παραβάταις τὴν τιμωρίαν. Μνήσθηται τοῖς τὸν Θεὸν τῶν οἰκείων ὑποσχέσεων ἑκατέρωθεν. Εἰς ἐκείνας γὰρ, φησὶν, ἐλπίζεις ἐδίδαξάς με· καὶ δεικνύς τῆς ἐλπίδος τὸ χρήσιμον, ἐπήγαγεν·

ν'. « Ἀύτη με παρεκάλεσεν ἐν τῇ ταπεινώσει μου, ὅτι τὸ λόγιόν σου ἐξήσέ με. » Ταύτην γὰρ ἔσχον παραφυγὴν ἐν ταῖς συμφοραῖς· καὶ ταύτης ὀχούμενος ¹⁰ ὑπερέπλευσα τῶν κυμάτων.

να'. « Ὑπερήφανοι παρηνόμου ἕως σφύδρα, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐξέκλινα. » Ὑπερηφάνους καλεῖ τὸν Σαούλ, τὸν Ἀβουσαλωμ, τὸν τῶν Ἀμμωνιτῶν βασιλέα, τὸν τὰ παράνομα ἐκείνα εἰς τοὺς ἀποσταλέντας παρ' αὐτοῦ πεποιηκότα. Ἀλλὰ ἐκείνοι μὲν, φησὶ, παράνομον ἠσπάσαντο βίον· ἐγὼ δὲ τοῖς σοῖς ἠκολούθησα νόμοις. Ταῦτα δὲ ἐποίησεν ἂν καὶ οἱ καλλίνικοι μάρτυρες, ἀπὸ ¹¹ τῶν ἀπανθρώπων ¹² καὶ δυσασθῶν τυράννων τὰ δεινὰ ἐκείνα καὶ χαλεπὰ πεπονθότες.

νβ'. « Ἐμνήσθη τῶν χρημάτων σου ἀπ' αἰῶνος, Κύριε, καὶ παρεκλήθην. » Ἔλαβον γὰρ εἰς νοῦν τὰ κατὰ τὸν Ἄβελ, τὰ κατὰ τὸν Ἀβραάμ, τὰ κατὰ τὸν Ἰσαάκ, τὰ κατὰ τὸν Ἰακώβ, τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ, τὰ ¹³ κατὰ τὸν Ἰώβ, τὰ κατὰ τὸν Μωσῆ, ὅπως ¹⁴ καὶ ποικίλοις περιπεσεῖν συνεχωρήθησαν πειρασμοῖς, καὶ περιφανεῖς αὐτοὺς ὕστερον καὶ περιδιδέπτους ἀπέφηνας, ψυχαγωγῶν ¹⁵ ἐντεῦθεν ἀποχρῶσαν ἐπιρροσάμην.

νγ'. « Ἄθυμία ¹⁶ κατέσχε με ἀπὸ ἀμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου. » Ἐγὼ μὲν κενῶς πάσχων τῇ μνήμῃ τῶν σῶν ἐψυχαγωγούμην χρημάτων· ἠνώμην δὲ ὁμῶς, καὶ εἰστέλουν ἀσφάλλων, πολλοὺς ὄρων ἀδεῶς τοὺς σοὺς παραβαίνοντας νόμους.

νδ'. « Ψαλτὰ ἤσαν μοι τὰ δικαιοματά σου, ἐν τόπῳ παροικίας μου. » Παρώκησεν ¹⁷ ὁ μακάριος Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Σαούλ διωκόμενος παρὰ τοῖς Ἄλλοφύλοις. Παροικίαν δὲ εἶμαι αὐτὸν καλεῖν, οὐκ ἐκείνον τὸν χρόνον, ἀλλὰ πάντα τὸν βίον. Οὐ γὰρ ὡς κατοικῶν, ἀλλὰ ὡς παροικῶν αὐτὸν διετέλεσε, καὶ ἄδιον τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιοματά τὸν βίον διώδευσε. Οὕτω γὰρ ἠρμήνευσαν καὶ οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί· « Ἄσματα ἦν μοι πάντα ¹⁷ τὰ προσταγμάτα σου, ἐν τόπῳ τῆς παροικίας μου. »

νε'. « Ἐμνήσθη ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, καὶ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου. » Νύκτωρ ¹⁸ μὲν αἰεὶ διανισταμένος ὁ τῶν ἁγίων χορὸς, καὶ προσεύχεται, καὶ ἀνομνεῖ τὸν τῶν ὁλῶν Θεόν. Οἶμαι δὲ νύκτωρ ἐνταῦθα τῶν πειρασμῶν τὸν καιρὸν ὀνομάζεσθαι. Ζόφον γὰρ ἐπιφέρει, καὶ νυκτὸς δίκην τοῖς ἀνθρώποις ἐπέρχεται.

VERS. 49. « Memor esto verborum tuorum servo tuo (datorum), in quibus mihi spem dedisti. » Legem ferens Deus et custodientibus legem benevolentiam suam promisit, et transgredientibus supplicium. Ut igitur suarum promissionum recorderetur, Deum precatur. In illis enim, ait, spem ponere me docuisti. Et ostendens spei utilitatem subdidit :

VERS. 50. « Hæc fuit consolatio mea in humilitate mea, quia eloquium tuum vivificavit me. » Hanc enim in calamitatibus consolationem habui, et hæc vectus super undis navigavi.

VERS. 51. « Superbi admodum inique agebant, a lege autem tua non declinavi. » *Superbos* nuncupat Saulem, Absalonem, Ammanitarum regem, **1451** qui fecit iniqua illa in eos qui ab ipso missi fuerunt. Sed illi quidem, inquit, iniquam amplexi sunt vitam : ego vero tuas leges secutus sum. Cæterum hæc dicere possent etiam triumphatores martyres, qui gravia et aspera illa a crudelibus et impiis tyrannis perpassi sunt.

VERS. 52. « Memor fui iudiciorum tuorum a sæculo, Domine, et consolatus sum. » In mentem enim reduxi ea quæ Abeli, et Abrahamo, et Isacco, et Jacobo, et Josepho, et Jobo, et Mosi acciderunt, quomodo in varias tentationes ipsos incidere permisit, et deinceps illustres et spectabiles ipsos reddideris, unde consolationem idoneam reportabam.

VERS. 53. « Defeci animo propter peccatores derelinquentes legem tuam. » Ego quidem mala patiens tuorum iudiciorum memoria reficiebar : mœrebam tantum, ac perpetuo mœrore afficiebar, multos cernens impune tuas violare leges.

VERS. 54. « Cantabiles mihi erant justificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. » Diversatus est beatus David apud Allophylos, cum a Saule persecutionem pateretur. *Peregrinationem* autem ipsum vocare opinor, non illud tempus, sed totam vitam. Non enim veluti habitans, sed tanquam diversans vivebat, Deique justificationes canens vitam traducebat. Sic enim verterunt et cæteri interpretes : « Cantica erant mihi omnia mandata tua **1452** in loco peregrinationis meæ. »

VERS. 55. « Memor fui noctu nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam. » Noctu semper sanctorum chorus surgens, et preces fundit, et Deum universorum laudat. Opinor porro *noctem* hoc loco tentationum tempus nominari. Nihilum enim infert, et noctis instar super homines venit.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁰ Ταύτης ὀχοῦμ'. ib. ἐπογοῦμενος. ¹¹ cod. 1 ὑπὸ. ¹² Ἀπανθρ. ib. ἀπηγῶν. ¹³ Τὰ — Ἰώβ. Des. ibid. ¹⁴ Ὅπως. ib. ὁπόσοις. ¹⁵ Ψυχαγ. cod. 1 præm. xxi. ¹⁶ Ἀθυμία—ἀμαρτ. Hebr.: Horror co ripuit me propter impios. ¹⁷ Ψαλτὰ. Hebr., cantica. ¹⁸ Παρώκ. col. 1. 4 add. μὲν. ¹⁹ Πάντα. Des. in cod. 1, nec existat apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ²⁰ Νύκτωρ. cod. 1 præm. xxi.

In hoc vero potissimum necessaria et universorum A Dei memoria, quæ recreat, et bono esse animo jubet, contrariasque cogitationes exigit.

Vers. 56. « Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi. » Sic, inquit, superare potui, et eligere tuarum justificationum possessionem.

Vers. 57. « Portio mea es, Domine, dixi custodire legem tuam. » Non omnium portio est Deus, sed eorum qui perfectionem amplexi sunt. Sic sacerdotum et Levitarum pars et hæreditas fuit. « Filiis enim Levi, inquit, non erit pars inter fratres eorum, quoniam pars eorum ego Dominus †. » Sic etiam in decimo quinto psalmo ait : « Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei †. » Dicit igitur et hoc in loco : Omnia alia despiciens, te partem, et opum copiam, et divitias habeo. Idcirco tuas leges custodire festino.

Vers. 58. « Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo. » Ubique apponit « in toto corde meo, » etiam in hoc legi obtemperans. Sic enim universorum Deus jussit : « Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex tota 1453 potentia tua †. » — « Miserere mei secundum eloquium tuum. » Non absolute misericordiam concedi postulat, sed consequi misericordiam secundum divinum oraculum. Hoc dicere potest etiam prudens ægrotus medico : Ut seis, medicinam adhibe, et ut ars præcipit. Hoc etiam prudens mercator gubernatori dicere potest : Secundum legem artis dirige navem, et ut scientia jubet, gubernata. Sic etiam decet nos divinam misericordiam prædicare : nam qui rogatur, scit misericordiam modum. Sæpe enim per animadversionem salutem procurat, et pœna fit benignitas. Sic etiam medicus et secat, et urit, laboranti sanitatem comparans. Sic etiam nos decet misericordiam petere. Nam aliquando per pauperitatem misericordiam impertit, et per ægrotudines benignitatem largitur, et secundum medicinæ rationem contrariis contraria curat.

Vers. 59. « Cogitavi vias tuas, et converti pedes meos ad testimonia tua. » Hebræus habet vias meas, et sic etiam cæteri interpretes verterunt, et Septuaginta in Hexaplo. Dicit autem : Perpendens vias meas, ad testimonia tua pedes meos direxi, nec sinebam ut ab itinere quod ad te ducit, deflecterent.

Vers. 60. « Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua. » Cum enim adversus rerum tristium impetus paratum me reddidisset,

† Josue xiii, 35. † Psal. xv, 5. † Matth. xii, 37.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

¹ Τὰ δικ. σου. Hebr. גִּיבַס quod h. l. et v. 93 ac 94, per δικαιώματα, alias vero in hoc psalmo per ἐντολὰς vertitur. ² Τὸν νόμον σου. Hebr., verba tua. ³ Καλ. Des. in cod. f. ⁴ ἰβ. ἀπαγγέλλειν. ⁵ ἰβ. παιδείαν. ⁶ Ἦγ. πραγμ. ἰβ. οὐκείαν πραγματευόμενος σωτηρίαν. ⁷ ἰβ. πενίας. ⁸ Ἦτοιμ. — ἀταράχην. Hebr., Festinavi, nec cunctatus sum.

« Ἐν δὲ τούτῳ διαφερόντως ἀναγκαία τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἡ μνήμη, ψυχαγωγούσα, καὶ παραθαβρύνουσα, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐξελαύνουσα λογισμοὺς.

νς'. « Αὐτὴ ἐγενήθη μοι, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ²¹ ἐξεζήτησα. » Οὕτω, φησὶν, ἠδυνήθην περιγενέσθαι, καὶ τῶν σῶν δικαιωμάτων προελέσθαι τὴν κτήσιν.

νζ'. « Μερὶς μου εἶ, Κύριε, εἶπα τοῦ φυλάξασθαι τὸν νόμον σου ²². » Οὐ πάντων ἐστὶ μερὶς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῶν ἀσπαζομένων τὰ τέλεια. Οὕτω τῶν ἱερέων καὶ Λευιτῶν μερὶς καὶ κληρὸς ἐγένετο. « Τοῖς γὰρ υἱοῖς, φησὶ, Λευὶ οὐκ ἔσται μερὶς ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὅτι μερὶς αὐτῶν ἐγὼ Κύριος. » Οὕτω καὶ ἐν τῇ πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ ἔφη ψαλμῷ, « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Λέγει τοίνυν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπεριδὼν σε ἔχω μερίδα, καὶ περιουσίαν, καὶ πλοῦτον. Διὸ δὴ καὶ φυλάξαι τοὺς σοὺς ἐπιέγομαι νόμους.

νη'. « Ἐδεήθην τοῦ προσώπου σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. » Πανταχοῦ τὸ « ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου » προστίθεται, τῷ νόμῳ καὶ ἐν τούτῳ πεισθόμενος. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὄλων Θεός ἐνετείλατο, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου. » — « Ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. » Οὐκ ἀορίστως ἐλεηθῆναι παρακαλεῖ· ἀλλὰ κατὰ τὸ θεῖον λόγιον τοῦ ἐλέους τυχεῖν. Τοῦτο δ' ἂν εἴποι καὶ συνετὸς ἀβήρωτος τῷ ἱατρῷ, ὡς οἶδα· Θεράπευτον, ὡς ἡ τέχνη διαγορεύει. Τοῦτο καὶ ὁ συνετὸς ἔμπορος εἴποι ἂν τῷ κυβερνήτῃ, Κατὰ τοὺς νόμους τῆς τέχνης ἴθουνον τὸ σκάφος, ὡς καὶ ²³ ἡ ἐπιστήμη κελεύει, κυβέρονησον. Οὕτω καὶ ἡμᾶς προσφέρει τὸν θεῖον ἔλεον ἐπαγγέλλειν ²⁴. Ὁ γὰρ αἰτούμενος οἶδε τοῦ ἐλέου τὸν τρόπον· πολλάκις γὰρ δὲ παιδείας ²⁵ πραγματεύεται σωτηρίαν, καὶ γίνεται ἡ τιμωρία φιλανθρωπία. Οὕτω καὶ ἱατρὸς, καὶ τέμνει, καὶ καίει, τῷ κάμοντι τὴν ὑγίειαν πραγματευόμενος ²⁶. Οὕτω καὶ ἡμᾶς αἰτεῖν τὸν ἔλεον χρῆ. Ἔστι γὰρ ὅτε καὶ διὰ πενίαν ²⁷ ἔλεος χορηγεῖται, καὶ δι' ἀβήρωστίας φιλανθρωπία παρέχεται, καὶ κατὰ τὸν ἱατρικὸν λόγον τοῖς ἐναντίοις τὰ ἐναντία ἰᾶται.

νθ'. « Διελογισάμην τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. » Ὁ Ἑβραῖος δὲ τὰς ὁδοὺς μου ἔχει· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἠρμήνευσαν ἐρμηνευταί, καὶ οἱ Ἑβδομήκοντα ἐν τῷ Ἑξαπλῷ. Λέγει δὲ, ὅτι Λογιστέων μου τὰς ὁδοὺς, πρὸς τὰ μαρτύριά σου τοὺς ἐμοὺς πόδας κατεῦθονον, καὶ οὐκ εἶων ἐκτρέπεσθαι τῆς πρὸς σὲ φερούσης ὁδοῦ.

ξ'. « Ἦτοιμάσθην ²⁸ καὶ οὐκ ἐταράχθην. τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. » Ἐλτρεπῆ γὰρ ἑμαυτὸν πρὸς τὰς τῶν δεινῶν ἐμβολὰς καταστήσας, ἐκ τῆς

ἀθρόα· προσβολῆς οὐχ ὑπέμεινα ζάλην. Οὕτως ὁ
θεὸς Δανιήλ, οὕτως οἱ μακάριοι παῖδες, οὕτως οἱ
θαυμάσιοι Μακκαθαῖοι, οὕτως ἅπαντες τοῦ Σωτῆρος
οἱ μάρτυρες, τὰς τῶν δυσσεβῶν ²¹ ἐνίκησαν προσβο-
λάς. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις
παρεγγυᾷ· « Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῦ ὄρα ὁ
κλέπτης ἔρχεται. »

ξ'. « Σχοινία ἀμαρτωλῶν περιπλάκησάν μοι, καὶ
τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Τὰς ἐπιβουλάς, ἧ
τοι δαιμόνων, ἧ τοι ἀνθρώπων, *σχοινία* ἐκάλεσεν· ἐκ
τῆς πλοκῆς τὴν ἀφορμὴν λαβὼν τῆς τροπῆς. Οὕτω
καὶ Ἠσαίας· « Οὐαί ³⁰ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρ-
τίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ! » Τούτων δὲ, φησὶ,
τῶν σχοινίων περιταθέντων μοι, οὐκ ἀπεισιδάμην
τοῦ θεοῦ νόμου τὴν μνήμην. Ἐἴτα διδάσκει καὶ τῆς
μνήμης τὰ αἷτια.

ξβ'. « Μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί
σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » Οὐ γὰρ
μεθ' ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ κατ' αὐτό ³¹
τῆς νυκτὸς τὸ μεσαίτατον, ἐν ᾧ μετὰ πλείονος ἡδο-
νῆς ὁ ὕπνος τοῖς ἀνθρώποις ἐπέρχεται, ὕμνων σε δι-
ετέλουν, τὰς δικαίας σου ψήφους, ἀνευφήμουν. Τοῦτο
καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος μετὰ τοῦ Σίλα [³² πεποίηκεν·
πεπεδημένος γὰρ σὺν τῷ Σίλα] καὶ τῇ ποδοκάκῃ ³³
προσδεδεμένος μετὰ αἰκίας καὶ μάστιγος, τῇ προσευχῇ
τὴν ὑμνωδίαν ἐκέρασε, καὶ τῆς καλῆς ἀγρυπνίας
ἐτρέψθησαν ³⁴ τὸν καρπὸν· τῆς θείας γὰρ φιλοτιμίας
ἀπήλυσαν.

ξγ'. « Μέτοχος ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων
σε καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. » Ὁ δὲ
Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ μέτοχος, *συνημμέρος* εἰρηκεν,
ὁ δὲ Σύρος, *φίλος*. Ἀποστρεφόμενος γὰρ τοὺς
τάναντία τοῖς σοῖς νόμοις προαιρουμένους, κοινωνοὺς
εἶχον ³⁵ καὶ συνήθεις τοὺς τὸν [³⁶ σὸν], φόβον περὶ
πολλοῦ παυμένους, καὶ βιοτεύειν ἐννόμως προαι-
ρουμένους. Τοῦτο ³⁷ καὶ ἐν ἐτέρῳ ἐφη ψαλμῷ, « Ἐμοὶ
δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ θεός. »

ξδ'. « Τοῦ ἐλέους σου, Κύριε, πλήρης ἡ γῆ· τὰ
δικαιώματά σου διδάξόν με. » Ἐπὶ πάντας, φησὶ,
πλουσιῶς ἐκγέεις τὰς τοῦ ἐλέους πηγὰς, καὶ ἀνατέλ-
λεις τὸν ἥλιόν σου ³⁸ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ
βρέχεις ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ οὐκ ἐπάγεις
τὴν ὀργὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀλλὰ φέρεις μα-
κροθύμως ³⁹ τοὺς μὲν γάμους διορύττοντας ἄλλο-
τρίους, τοὺς δὲ αἵματι μαινομένους ἀδίκῳ· ἄλλους
δὲ σφετεριζομένους τὰ μὴ προσήκοντα· τοὺς δὲ
βλασφημίας τὴν γλῶτταν μολύνοντας, καὶ τοὺς ἄλλους
ἄλλο τι τῶν παρανόμων τολμώντας. Τσαυτῇ τοῖνον
φιλανθρωπία χρώμενος, κάμει ταύτης ἀξίωσον, Δέσπο-
τα, τῷ σὼν μοι δικαιωμάτων παρέχων τὴν γνῶσιν.

ξε'. « Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σου.

A ex inopinata irruptione tempestatem non sum per-
pessus. Sic divinus Daniel, sic beati pueri, sic ad-
mirabiles illi Machabæi, sic omnes **1454** Salva-
toris martyres impiorum impetus vicerunt. Hoc
etiam Dominus in sacris Evangeliiis monet : « Vi-
gilate, quoniam nescitis qua hora fur veniat ¹. »

VERS. 61. « Funes peccatorum circumplexi sunt
me, et legis tuæ non sum oblitus. » Insidias sive
dæmonum, sive hominum, *funes* vocavit : accipiens
occasionem similitudinis ex nexu. Sic etiam Isaias :
« Væ, inquit, trahentibus peccata sua quasi funi-
culo longo ² ! » Cum autem hi, ait, funiculi me
circumdedissent, divinx legis memoriam mi-
nime deposui. Deinde recordationis causas docet.

VERS. 62. « Media nocte surgebam ad confiten-
dum tibi super judicia justitiæ tuæ. » Non modo
enim interdiu, verum etiam de nocte, et in ipso
medio noctis, in quo majori cum voluptate somnus
hominibus supervenit, te laudare non desistebam,
et justas tuas sententias extollebam. Hoc etiam di-
vinus Apostolus cum Sila fecit ³. Vincit enim
cum Sila, et compedibus alligatus, post verbera et
flagella, hymnorum cantilenam cum precibus mi-
scuit, et optimæ vigiliæ fructus percepit : divinx
enim liberalitatis compotes fuerunt.

VERS. 63. « Particeps ego sum omnium timen-
tium te, et custodientium mandata tua. » Symmachus
pro *particeps*, dixit *conjunctus*, et Syrus,
amicus. Aversatus enim eos qui legibus tuis re-
pugnantia elegerunt, socios habui et familiares
1455 eos qui tuum timorem magni faciebant,
quique vitam legitime traducere decreverunt. Hoc
etiam in alio psalmo dixit : « Penes me autem vultu
honorati sunt amici tui, o Deus ⁴. »

VERS. 64. « Misericordia tua, Domine, plena est
terra : justificationes tuas doce me. » In omnes,
inquit, affatim misericordie fontes profundis, et
oriri facis solem tuum super bonos et malos, et
pluis super justos et injustos : et non quotidie
iram inducis, sed suffers patienter tum hos qui
nuptias alienas disjungunt, tum hos qui injusto
sanguine fœdantur : et alios qui aliena sibi vin-
dicant, alios qui impiis vocibus linguam maculant,
et alios qui aliquid iniqui patrare audent. Tali igi-
tur benignitate utens, et me hac, o Domine, dignum
fac, tuarum justificationum scientiam largiens.

VERS. 65. « Benignitatem exhibuisti servo tuo,

¹ Matth. xxiv, 42. ² Isa. v, 18. ³ Act. xvi, 25. ⁴ Psal. cxxxviii, 17.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ *Δυσσεβῶν*. cod. 1 *δαιμόνων*. ³⁰ *Οὐαί*. Repetitur in cod. 1. ³¹ cod. 1 *κατὰ τ' αὐτό*. ³² *Hæc quæ
in textu Græco desiderabantur, e cod. 1 suppl.* ³³ *Ποδοκ.* cod. 1 *πέδη*. ³⁴ cod. 1 *ἐτρέψθησε*. ³⁵ *ib.* *ἔχου*.
³⁶ *E* cod. 1 *suppl.* ³⁷ *Τούτο*. cod. 1 *τ' αὐτό*. ³⁸ *Σου*. Abest a cod. 1. ³⁹ *Μακροθ.* Des. *ibid.*

In hoc vero potissimum necessaria et universorum Dei memoria, quæ recreat, et bono esse animo jubet, contrariasque cogitationes exigit.

VERS. 56. « Hæc facta est mihi, quia justificationes tuas exquisivi. » Sic, inquit, superare potui, et eligere tuarum justificationum possessionem.

VERS. 57. « Portio mea es, Domine, dixi custodire legem tuam. » Non omnium portio est Deus, sed eorum qui perfectionem amplexi sunt. Sic sacerdotum et Levitarum pars et hæreditas fuit. « Filiis enim Levi, inquit, non erit pars inter fratres eorum, quoniam pars eorum ego Dominus ¹. » Sic etiam in decimo quinto psalmo ait : « Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei ². » Dicit igitur et hoc in loco : Omnia alia despiciens, te partem, et opum copiam, et divitias habeo. Idcirco tuas leges custodire festino.

VERS. 58. « Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo. » Ubique apponit « in toto corde meo, » etiam in hoc legi obtemperans. Sic enim universorum Deus jussit : « Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex tota **1453** potentia tua ³. » — « Miserere mei secundum eloquium tuum. » Non absolute misericordiam concedi postulat, sed consequi misericordiam secundum divinum oraculum. Hoc dicere potest etiam prudens ægrotus medico : Ut scis, medicinam adhibe, et ut ars præcipit. Hoc etiam prudens mercator gubernatori dicere potest : Secundum legem artis dirige navem, et ut scientia jubet, gubernata. Sic etiam decet nos divinam misericordiam prædicare : nam qui rogatur, scit misericordiæ modum. Sæpe enim per animadversionem salutem procurat, et pœna sit benignitas. Sic etiam medicus et secat, et urit, laboranti sanitatem comparans. Sic etiam nos decet misericordiam petere. Nam aliquando per pauperatam misericordiam impertit, et per ægritudines benignitatem largitur, et secundum medicinæ rationem contrariis contraria curat.

VERS. 59. « Cogitavi vias tuas, et converti pedes meos ad testimonia tua. » Hebræus habet vias meas, et sic etiam cæteri interpretes verterunt, et Septuaginta in Hexaplo. Dicit autem : Perpendens vias meas, ad testimonia tua pedes meos direxi, nec sinebam ut ab itinere quod ad te ducit, deflecterent.

VERS. 60. « Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua. » Cum enim adversus rerum tristium impetus paratum me reddidissem,

Ἐν δὲ τούτῳ διαφερόντως ἀναγκαῖα τοῦ Θεοῦ τῶν ὧλων ἢ μνήμη, ψυχαγωγούσα, καὶ παραθαβήρυνουσα, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐξελαύνουσα λογισμοὺς.

vs'. « Αὕτη ἐγενήθη μοι, ὅτι τὰ δικαιοῦματά σου ²¹ ἐξεζήτησα. » Οὕτω, φησὶν, ἠδυνήθην περιγενέσθαι, καὶ τῶν σῶν δικαιομάτων προεἰσθαι τὴν κτῆσιν.

vs'. « Μερὶς μου εἶ, Κύριε, εἶπα τοῦ φυλάξασθαι τὸν νόμον σου ²². » Οὐ πάντων ἐστὶ μερὶς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῶν ἀσπαζομένων τὰ τέλεια. Οὕτω τῶν ἱερέων καὶ Λευιτῶν μερὶς καὶ κληρὸς ἐγένετο. « Τοῖς γὰρ υἱοῖς, φησὶ, Λευὶ οὐκ ἔσται μερὶς ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὅτι μερὶς αὐτῶν ἐγὼ Κύριος. » Οὕτω καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ ἔφη ψαλμῷ, « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Λέγει τοίνυν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπεριδῶν σε ἔχω μερίδα, καὶ περιουσίαν, καὶ πλοῦτον. Διδὸν δὴ καὶ φυλάξαι τοὺς σοὺς ἐπιγίνομαι νόμους.

vs'. « Ἐδεήθην τοῦ προσώπου σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου. » Πανταχοῦ τὸ « ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου » προστίθεται, τῷ νόμῳ καὶ ἐν τούτῳ πεπιθόμενος. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὧλων Θεὸς ἐνετείλατο, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου. » — « Ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. » Οὐκ ἀορίστως ἐλεηθῆναι παρακαλεῖ· ἀλλὰ κατὰ τὸ θεῖον λόγιον τοῦ ἐλέους τυχεῖν. Τοῦτο δ' ἂν εἴποι καὶ συνετὸς ἀβρῶστος τῷ ἱατρῷ, Ὡς οἶδας θεράπευστον, ὡς ἡ τέχνη διαγορεύει. Τοῦτο καὶ ὁ συνετὸς ἔμπορος εἴποι ἂν τῷ κυβερνήτῃ, Κατὰ τοὺς νόμους τῆς τέχνης ἴθουν τὸ σκάφος, ὡς καὶ ²³ ἡ ἐπιστήμη κελεύει, κυβέρνησον. Οὕτω καὶ ἡμᾶς προσφέρει τὸν θεῖον ἔλεον ἐπαγγέλλειν ²⁴. Ὁ γὰρ αἰτούμενος οἶδε τοῦ ἐλέου τὸν τρόπον· πολλάκις γὰρ δὲ παιδείας ²⁵ πραγματεύεται σωτηρίαν, καὶ γίνεται ἡ τιμωρία φιλανθρωπία. Οὕτω καὶ ἱατρὸς, καὶ τέμνει, καὶ καίει, τῷ κάμνοντι τὴν υγίειαν πραγματευόμενος ²⁶. Οὕτω καὶ ἡμᾶς αἰτεῖν τὸν ἔλεον χρῆ. Ἔστι γὰρ ὅτε καὶ διὰ πένιαν ²⁷ ἔλεος χορηγεῖται, καὶ δι' ἀβρῶστίας φιλανθρωπίαν παρέχεται, καὶ κατὰ τὸν ἱατρικὸν λόγον τοῖς ἐναντίοις τὰ ἐναντία ἰᾶται.

vs'. « Διελογισάμην τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. » Ὁ Ἑβραῖος δὲ τὰς ὁδοὺς μου ἔχει· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἠρμήνευσαν ἐρμηνευταί, καὶ οἱ Ἑβδομήκοντα ἐν τῷ Ἐξαπλῷ. Λέγει δὲ, ὅτι Λογιστέων μου τὰς ὁδοὺς, πρὸς τὰ μαρτύριά σου τοὺς ἐμούς πόδας κατεύθυνον, καὶ οὐκ εἶων ἐκτρέπεσθαι τῆς πρὸς σὲ φερούσης ὁδοῦ.

ξ'. « Ἦτοιμάσθην ²⁸ καὶ οὐκ ἐταράχθην, τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. » Ἐντροπῇ γὰρ ἑμαυτὸν πρὸς τὰς τῶν δεινῶν ἐμβολὰς καταστήσας, ἐκ τῆς

¹ Josue XIII, 33. ² Psal. xv, 5. ³ Matth. xii, 37.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ Τὰ δικ. σου. Hebr. קִרְבַּנְךָ quod h. l. et v. 93 ac 94, per δικαιοῦματα, alias vero in hoc psalmo per ἐντολάς vertitur. ²² Τὸν νόμον σου. Hebr., *verba tua*. ²³ Kal. Des. in cod. l. ²⁴ Ib. ἀπαγγέλλειν. ²⁵ Ib. παιδείαν. ²⁶ Ὑγ. πραγμ. Ib. οἰκείαν πραγματευόμενος σωτηρίαν. ²⁷ Ib. πένιαν. ²⁸ Ἦτοιμ. — ἐταράχθην. Hebr., *Festinavi, nec cunctatus sum*.

ἀθρόα; προσβολῆς οὐχ ὑπέμεινα ζάλην. Οὕτως ὁ Α
θεὸς Δανιὴλ, οὕτως οἱ μακάριοι παῖδες, οὕτως οἱ
θαυμάσιοι Μακκαβαῖοι, οὕτως ἅπαντες τοῦ Σωτῆρος
οἱ μάρτυρες, τὰς τῶν δυσσεβῶν ²¹ ἐνίκησαν προσβο-
λάς. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις
παρεγγυᾷ· « Γρηγορεῖτε, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρα ὁ
κλέπτης ἔρχεται. »

Ξ'. « Σχοινία ἀμαρτωλῶν περιπλάκησάν μοι, καὶ
τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Τὰς ἐπιβουλάς, ἢ
τοὶ δαιμόνων, ἢ τοὶ ἀνθρώπων, *σχοινία* ἐκάλεσεν· ἐκ
τῆς πλοκῆς τὴν ἀφορμὴν λαβὼν τῆς τροπῆς. Οὕτω
καὶ Ἡσαίας· « Οὐαί ²² οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρ-
τίας αὐτῶν ὡς σχοινίω μακρῷ! » Τοῦτων δὲ, φησὶ,
τῶν σχοινίων περιταθέντων μοι, οὐκ ἀπεσείσαμην
τοῦ θεοῦ νόμου τὴν μνήμην. Εἶτα διδάσκει καὶ τῆς
μνήμης τὰ αἷτια. Β

Ξβ'. « Μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί
σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » Οὐ γὰρ
μεθ' ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ κατ' αὐτὸ ²³
τῆς νυκτὸς τὸ μεσαίτατον, ἐν ᾧ μετὰ πλείονος ἡδο-
νῆς ὁ ὕπνος τοῖς ἀνθρώποις ἐπέρχεται, ὕμνων σε δι-
ετέλουν, τὰς δικαίας σου ψῆφους ἀνευφήμουν. Τοῦτο
καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος μετὰ τοῦ Σίλα [²⁴ πεποίηκεν·
πεπεδημένος γὰρ σὺν τῷ Σίλᾳ] καὶ τῇ ποδοκᾶκῃ ²⁵
προσδεδεμένος μετὰ αἰκίας καὶ μάστιγος, τῇ προσευχῇ
τὴν ὑμνοῦσαν ἐκέρασε, καὶ τῆς καλῆς ἀγρυπνίας
ἐτρόγησαν ²⁶ τὸν καρπὸν· τῆς θείας γὰρ φιλοτιμίας
ἀπήλαυσαν.

Ξγ'. « Μέτοχος ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων
σε καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. » Ὁ δὲ C
Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ μέτοχος, *συνημμένος* εἰρηκεν,
ὁ δὲ Σύρος, *φίλος*. Ἀποστρεφόμενος γὰρ τοὺς
ἐναντία τοῖς σοῖς νόμοις προαιρουμένους, κοινωνοὺς
εἶχον ²⁷ καὶ συνήθεις τοὺς τὸν [²⁸ σὺν]. φόβον περὶ
πολλοῦ παυομένους, καὶ βιοτεύειν ἐννόμως προαι-
ρουμένους. Τοῦτο ²⁹ καὶ ἐν ἑτέρῳ ἔφη ψαλμῷ, « Ἔμοι
δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ θεός. »

Ξδ'. « Τοῦ ἐλέους σου, Κύριε, πλήρης ἡ γῆ· τὰ
δικαιώματά σου διδάξόν με. » Ἐπὶ πάντας, φησὶ,
πλουσίως ἐκχέεις τὰς τοῦ ἐλέους πηγὰς, καὶ ἀνατέλ-
λεις τὸν ἥλιόν σου ³⁰ ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ
βρέχεις ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ οὐκ ἐπάγεις
τὴν ὀργὴν καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ἀλλὰ φέρεις μα-
κροθύμως ³¹ τοὺς μὲν γάμους διορύττοντας ἄλλο-
τρίους, τοὺς δὲ αἵματι μαινομένους ἀδίκῳ· ἄλλους D
δὲ σφετεριζομένους τὰ μὴ προσήκοντα· τοὺς δὲ
βλασφημίας τὴν γλῶτταν μολύνοντας, καὶ τοὺς ἄλλους
ἄλλο τι τῶν παρανόμων τολμῶντας. Τοσαύτη τοίνυν
φιλανθρωπία χρώμενος, κάμει ταύτης ἀξίωσον, Δέσπο-
τα, τῷ σὺν μοι δικαιωμάτων παρέχων τὴν γνῶσιν.

Ξε'. « Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σου.

ex inopinata irruptione tempestatem non sum per-
pressus. Sic divinus Daniel, sic beati pueri, sic ad-
mirabiles illi Machabæi, sic omnes **1454** Salva-
toris martyres impiorum impetus vicerunt. Hoc
etiam Dominus in sacris Evangeliiis monet : « Vi-
gilate, quoniam nescitis qua hora fur veniat ¹. »

VERS. 61. « Funes peccatorum circumplexi sunt
me, et legis tuæ non sum oblitus. » Insidias sive
dæmonum, sive hominum, *funes* vocavit : accipiens
occasione similitudinis ex nexu. Sic etiam Isaias :
« Væ, inquit, trahentibus peccata sua quasi funi-
culo longo ² ! » Cum autem hi, ait, funiculi me
circumdedissent, divinæ * legis memoriam mi-
nime deposui. Deinde recordationis causas docet.

VERS. 62. « Media nocte surgebam ad confiten-
dum tibi super judicia justitiæ tuæ. » Non modo
enim interdiu, verum etiam de nocte, et in ipso
medio noctis, in quo majori cum voluptate somnus
hominibus supervenit, te laudare non desistebam,
et justas tuas sententias extollebam. Hoc etiam di-
vinus Apostolus cum Sila fecit ³. Vincit enim
cum Sila, et compedibus alligatus, post verbera et
flagella, hymnorum cantilenam cum precibus mi-
scuit, et optimæ vigiliæ fructus percepit : divinæ
enim liberalitatis compotes fuerunt.

VERS. 63. « Particeps ego sum omnium timen-
tium te, et custodientium mandata tua. » Symma-
chus pro *particeps*, dixit *conjunctus*, et Syrus,
amicus. Aversatus enim eos qui legibus tuis re-
pugnancia elegerunt, socios habui et familiares
1455 eos qui tuum timorem magni faciebant,
quique vitam legitime traducere decreverunt. Hoc
etiam in alio psalmo dixit : « Penes me autem vultu
honorati sunt amici tui, o Deus ⁴. »

VERS. 64. « Misericordia tua, Domine, plena est
terra : justificationes tuas doce me. » In omnes,
inquit, affatim misericordiæ fontes profundis, et
oriri facis solem tuum super bonos et malos, et
pluis super justos et injustos : et non quotidie
iram inducis, sed suffers patienter tum hos qui
nuptias alienas disjungunt, tum hos qui injusto
sanguine sædantur : et alios qui aliena sibi vin-
dicant, alios qui impiis vocibus linguam maculant,
et alios qui aliquid iniqui patrare audent. Tali igi-
tur benignitate utens, et me hac, o Domine, dignum
fac, tuarum justificationum scientiam largiens.

VERS. 65. « Benignitatem exhibuisti servo tuo,

¹ Matth. xxiv, 42. ² Isa. v, 18. ³ Act. xvi, 25. ⁴ Psal. cxxxviii, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²¹ *Δυσσεβῶν*. cod. 1 *δαιμόνων*. ²² *Οὐαί*. Repetitur in cod. 1. ²³ cod. 1 *κατὰ τ' αὐτό*. ²⁴ *Hæc quæ
in textu Græco desiderabantur, e cod. 1 suppl.* ²⁵ *Ποδοκ.* cod. 1 *πέδη*. ²⁶ cod. 1 *ἐτρόγησε*. ²⁷ *ib.* *ἔχω*.
²⁸ *E cod. 1 suppl.* ²⁹ *Τοῦτο*. cod. 1 *τ' αὐτό*. ³⁰ *Σου*. Abest a cod. 1. ³¹ *Μακροθ.* Des. *ibid.*

secundum verbum tuum. » Tuæ bonitatis periculum feci : propterea rursus ut hanc consequar precor, et ut secundum tuas leges vivam obsecro.

VERS. 66. « Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. » Novit Propheta castigationis utilitatem, et Dominum benignitate utendo hanc correptionem hominibus afferre : propterea ut hanc consequatur petit. Deus enim bonitate utens castigationem inducit, castigatio vero scientiam producit. Sic etiam propheta Jeremias precatur : « Corripe nos, Domine : verumtamen in iudicio, et non in furore, ne forte paucos facias **1456** nos P. » Sic etiam ægrotus sanitatem desiderans, et ferri incisionem et cauterium quærit. Deinde docet unde castigationis utilitatem cognoverit.

VERS. 67. « Priusquam humiliarer, ego deliqui : propterea eloquium tuum custodivi. » Ego, ait, mihi ipsi castigationis causa fui. Sententia de pœna injustitia vacat : peccatum secuta est castigatio, castigationem legum observantia : ægrotavi, incisus sum, convalui.

VERS. 68. « Bonus es tu, Domine. » Revera enim bonus es, et benignus. « Et in bonitate tua doce me justificationes tuas. » Idcirco confidenter peto tuarum justificationum scientiam a te accipere.

VERS. 69. « Multiplicata est super me iniquitas superborum, ego autem toto corde meo scrutabor mandata tuæ. » Qui enim superbia utuntur, omnem insidiarum speciem in me necunt : verumtamen ad illorum flagitia non exstimulor, tuis mandatis directus.

VERS. 70. « Coagulatum est sicut lac cor eorum, ego vero legem tuam meditatus sum. » Simile est hoc illi prophetæ dicto : « Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audiverunt, et oculos suos clausurunt ». Simile est etiam illis quæ in Exodo de Pharaone dicuntur : « Et induratum est cor Pharaonis ». Illi igitur, ait, durum ac renitens habuerunt cor, cum ipsius mollitiem in duritiem converterint, **1457** et veluti lac firmaverint, et coagulaverint : ego vero legis tuæ meditationi adhiæsi.

VERS. 71. « Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas. » Gratiâ agit Propheta ob severa medici remedia, sanitatem agnoscens quæ inde processit.

P Jerem. x, 24. q Isa. vi, 10 ; Matth. xiii, 15.

Κύριε, κατὰ τὸν λόγον σου. » Πείραν τῆς σῆς ἐλαβὼν ἀγαθότητος· διόπερ ἀβίθις ταύτης ἀπολαῦσαι παρακαλῶ, καὶ κατὰ τοὺς σοὺς διαβιῶναι νόμους ἀντιβολῶ.

ξς'. « Χρηστότητα καὶ παιδείαν ⁴⁰ καὶ γινῶσιν διδάξόν με, ὅτι ταῖς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα. » Οἶδεν ὁ Προφήτης παιδείας ⁴¹ τὸ χρησίμον· καὶ ὅτι φιλανθρωπία χρώμενος ὁ Δεσπότης ταύτην ἐπιφέρει τοῖς ἀνθρώποις. Οὐδὲ χάριν ταύτης μεταλαχεῖν ἀξιοῖ. Χρηστότητι γὰρ χρώμενος ὁ Θεὸς τὴν παιδείαν ἐπάγει, ἣ δὲ παιδεία τὴν γινῶσιν ἐργάζεται. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἀντιβολεῖ, « Παίδευσον ἡμᾶς, Κύριε· πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα μὴ ὀλιγοστοὺς ποιήσης ἡμᾶς. » Οὕτω καὶ ἀβήρωτος ὑγίειαν ποθῶν, καὶ σιδήρου τομὴν, καὶ καυστήρια ⁴² ἐπιζητεῖ. Εἴτα διδάσκει πόθεν ἔγνω ⁴³ τῆς παιδείας τὸ χρησίμον.

ξζ'. « Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπιλημμέλησα· διὰ τοῦτο ⁴⁴ τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα. » Ἐγὼ, φησὶν, ἐμαυτῷ τὴν παιδείαν προϋξένησα. Ἀδικίας ἐλευθέρα τῆς τιμωρίας ἡ ψήφος· τῆ ἀμαρτία ⁴⁵ ἠκολούθησεν ἡ παιδεία· τῆ παιδείᾳ, τῶν νόμων ἡ φυλακή. Ἠβρώστησα, ἐτμήθην, ἐβρώστηθην.

ξη'. « Χρηστὸς εἶ σύ, Κύριε ⁴⁶. » Τῷ ὄντι [⁴⁷ γὰρ] χρηστὸς ὑπάρχεις καὶ φιλάνθρωπος. « Καὶ ἐν τῇ χρηστότητι σου ⁴⁸ διδάξόν με τὰ δικαίωματά σου. » Διὰ τοῦτο θαρρῶν αὐτῷ παρὰ σοῦ λαβεῖν τῶν δικαιοματῶν τὴν γινῶσιν.

ξθ'. « Ἐπιληθύνθη ⁴⁹ ἐπ' ἐμὲ ἀδικία ὑπερφηφάνων· ἐγὼ δὲ ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου ἐξερευνησάμην ⁵⁰ τὰς ἐντολάς σου. » Οἱ μὲν γὰρ ἀλαζονεῖα χρώμενοι πᾶν εἶδος ἐπιβουλῆς κατεύουσι κατ' ἐμοῦ· ἀλλ' ὅμως πρὸς τὴν αὐτῶν παρανομίαν ⁵¹ οὐκ ἐρεθίζομαι, ταῖς σαῖς ἐντολαῖς ρυθμιζόμενος.

ο'. « Ἐτυρώθη ὡς γάλα ⁵² ἡ καρδία αὐτῶν· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα. » Ἔοικε τοῦτο τῷ προφητικῷ ῥητῷ, « Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοὶ ὡσεὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάμμυσαν. » Ἔοικε δὲ καὶ τοῖς ἐν τῇ Ἐξῆδῳ περὶ τοῦ Φαραῶ εἰρημένοις ⁵³, « Καὶ ἐσκληρύνθη ἡ καρδία Φαραῶ. » Ἐκσίνου μὲν οὖν, φησὶν, ἀντίτυπον ἐσχῆκας· τὴν καρδίαν, αὐτοὶ ⁵⁴ τὸ ἀπαλὸν αὐτῆς σκληρὸν ἐργασάμενοι, καὶ καθάπερ γάλα πήξαντες, καὶ τυρώσαντες· ἐγὼ δὲ τῇ μελέτῃ τοῦ νόμου σου ⁵⁵ προστέτηκα.

σα'. « Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐταπεινώσας με ⁵⁶, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαίωματά σου. » Χάριν ὁ Προφήτης ὁμολογεῖ, τοῖς αὐστηροτέροις τοῦ ἱατροῦ φαρμάκοις, τὴν ἐντεῦθεν γενομένην καταμαθῶν ὑγίειαν.

r Exod. vii, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ Χρηστότητα καὶ παιδείαν. Hebr. bonitatem sensus. ⁴¹ Παιδείας. cod. 1 præm. τῆς. ⁴² cod. 1 καυστήρια. ⁴³ Ἐγὼ. ib. εὔρε. ⁴⁴ Διὰ τοῦτο. Hebr., nunc autem. ⁴⁵ Ἀμαρτία. Hanc lectionem auctoritate cod. 1 permutavimus cum τιμωρία, ut habebat prior editio. ⁴⁶ Κύριε. Abest a textu Hebr. ⁴⁷ E cod. 1. ⁴⁸ Καὶ ἐν τῇ χρ. σου. Hebr., et beneficis. ⁴⁹ Ἐπληθ. — ὑπερηφ. Hebr.: Neclunt contra me mendacium superbi. ⁵⁰ Ἐξῆδ. Hebr. custodiam. ⁵¹ Παρὰν. cod. 1 ἐπιβουλήν. ⁵² Ἐτυρ. ὡς γάλα. Ita quoque Syr. Sed Hebr.: Obesum factum est instar adipis. Symm. ἐμυαλώθη (Aq̄ ἐλιπᾶνθη) ὡς στέαρ. ⁵³ Εἰρημ. — Φαραῶ. Des. in cod. 1. ⁵⁴ cod. 1 αὐτῶν, commate ad hanc, non ad præced. vocem appposito. ⁵⁵ Σου. Abest a cod. 1. ⁵⁶ Ἐταπ. με. Hebr. Quod afflictus sim. Symm. ὅτι ἐκαχώθη.

οβ'. « Ἀγαθὸς μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου, ὑπὲρ Ἀ
χιλιάδας χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου. » Εἰ γὰρ καὶ τῆς βα-
σιλείας ἀπὸ ⁸⁷ τοῦ παιδὸς ἐξηλάθην, ἀλλὰ διὰ τῆς παι-
δείας τὸν σὸν νόμον ἀνεκτησάμην, ὃν τοῦ ⁸⁸ πλοῦτου
παντὸς τιμιώτερον ἔχω.

ογ'. « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν
με· συνέτισόν με, καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. »
Τῆς περὶ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν φιλοστοργίας ἀνα-
μιμνήσκει τὸν Ποιητὴν. Λόγῳ γὰρ ἅπαντα τεκτη-
νάμενος αὐτὸς λέγεται διαπλάσαι τῶν ἀνθρώπων τὴν
φύσιν, οὐ χειρὶ χρητάμενος· ἀσώματος γὰρ· ἀλλὰ
τὴν πλείονα περὶ τὸδε τὸ ποίημα διάθεσιν ἐνδείξάμε-
νος. Ἰκετεύει τοίνυν τὸν διαπλάσαντα χορηγῆσαι τῷ
ποιήματι συνέσειν.

οδ'. « Οἱ φοβούμενοί σε, ὄψονται με καὶ εὐφρανθή-
σονται, ὅτι εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα· » Πρῶ-
φασι, φησὶν, εὐφροσύνης τοῖς εὐσεβέσι γενήσομαι,
ἐλπίσας εἰς σέ, καὶ κατάλληλον εὐρῶν τῇ ἐλπίδι τὸ
τέλος.

οε'. « Ἐγνων, Κύριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά
σου, καὶ ἀληθεὶς ἐταπεινώσας με. » Ταῦτα διαφε-
ρόντως ⁸⁹ λέγει τὴν οικεῖαν εὐγνωμοσύνην δεικνύς.
Θῖδα, φησὶν, ἀκριβῶς, ὡς ὀρθῶς μου καὶ δικαίως
κατεψήφισα, καὶ ταῖς παντοδαπαῖς περιέβαλες ⁹⁰
συμφοραῖς.

ος'. « Γενηθήτω δὲ ⁹¹ τὸ ἔλεός σου, Κύριε ⁹², τοῦ
παρακαλέσαι με. » Ἀλλὰ φιλανθρωπίας λοιπὸν καὶ
ψυχαγωγίας καιρὸς. « Κατὰ τὸ λόγιόν σου τῷ δούλῳ
σου. » Τῇ ⁹³ γὰρ μεταμελεῖα χρωμένοις τὴν σὴν εὐ-
μένειαν ἐπηγγείλω. Τοῦτο καὶ διὰ Ἡσαίου ἔφη·
« Ὅταν ἀποστραφῆς καὶ στενάξῃς ⁹⁴, τότε σωθή-
σῃ. » Καὶ διὰ τοῦ Ἰερεμίου βοᾷ, « Ἐπιστράφητε
πρὸς με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς. »

οζ'. « Ἐλθέτωσάν μοι οἱ οἰκτιρμοί σου, καὶ ζήσο-
μαι· ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. » Νεκρὸν
ἑαυτὸν ἡγεῖται τῆς θείας ἐστερημένον ⁹⁵ εὐμενείας·
οὗ δὴ χάριν ὡσπερ ἀναβιώναι διὰ τῆς θείας φιλαν-
θρωπίας παρακαλεῖ.

ση'. « Αἰσχυνθήτωσαν ὑπερήφανοι ὅτι ἀδίκως ἠνό-
μησαν εἰς ἐμέ ⁹⁶· ἐγὼ δὲ ἀδολεσχήσω ἐν ταῖς ἐντο-
λαῖς σου. » Οὐκ ἐπαρᾶται τοῖς ἐχθροῖς, ἀλλ' ὑπερ-
εὔχεται τούτων· ἡ γὰρ αἰσχύνῃ σωτηρίαν πραγμα-
τεύεται· ἥς τοίνυν ἀπήλαυσεν ἱατρείας, κάκεινους
τυχεῖν ἀξιοῖ.

οθ'. « Ἐπιστρεψάτωσάν μοι ⁹⁷ οἱ φοβούμενοί σε,
καὶ οἱ γινώσκοντες τὰ μαρτύριά σου. » Ὡς πῶρρω
τοῦ χοροῦ τῶν δικαίων διὰ τὴν ἀμαρτίαν γενόμενος,
καὶ πάντων αὐτῶν τῷ Θεῷ παρακλησίως ἀποστρα-
φέντων, ἰκετεύει πάλιν αὐτοῖς ἐνωθηῖναι, καὶ τὴν
πρὸς αὐτοὺς κοινῶνιαν ἀπολαθεῖν. Τοῦτο γὰρ ὁ Σύμ-
μαχος ⁹⁸ σαφέστερον παρεδήλωσεν, Ἀναστρεψάτω-
σάν με οἱ φοβούμενοί σε.

⁹⁷ Isa. xxx, 15. ⁹⁸ Jerem. iii, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ cod. 4 ὑπό. ⁸⁸ Τοῦ. ib. πρὸ τούτου. ⁸⁹ cod. 1 διαφόρως ⁹⁰ Περιέβαλες. ib. præm. μέ.
⁹¹ cod. 1 δὴ, quæ est rec. lectio h. l. ⁹² Κύριε. Abest a cod. 1 et a textu Hebr. ⁹³ cod. 1 τοῖς.
⁹⁴ ibid. ἐπιστραφεῖς στενάξεις. ⁹⁵ Ἐστερ. ib. ἔρημον, ascripta tamen altera lectione. ⁹⁶ Ἦνός. εἰς
ἐμέ. Heb. evertunt (s. evertere student) me. ⁹⁷ cod. 1 μέ, quæ est rec. lectio. ⁹⁸ Σύμμαχος. Ita
quoque Theodotion, teste Montef. in Hexapl. ad h. l.

VERS. 72. « Melior est mihi lex oris tui, quam
millia auri et argenti. » Etsi enim per filium a
regno exactus sum. tamen per animadversionem
legem tuam suscepi, quæ quibuslibet divitiis mihi
antiquior est.

VERS. 73. « Manus tuæ fecerunt me, et forma-
verunt me : da mihi intellectum, et discam man-
data tua. » Amoris erga naturam humanam Crea-
tori memoriam refricat. Nam cum verbo omnia
creavit, ipse dicitur hominum naturam finxisse,
non manibus usus, incorporeus enim est, sed ma-
jorem affectum erga hoc opus ostendens. Precatur
igitur eum qui formavit, ut operi det prudem-
tiam.

VERS. 74. « Qui timent te, videbunt me et gau-
debunt, quia in verbis tuis spem posui. » Causam
lætitix, inquit, piis hominibus præbebo, cum in te
spem collocaverim, et respondentem spei finem
nactus fuerim.

VERS. 75. Cognovi, Domine, quod æquitas sint
judicia tua, et veritate tua humiliaveris me. » Hæc
præcipue dicit ut gratum animum suum ostendat.
Bene, ait, novi te et recte et juste me condem-
nasse, et variis calamitatibus me oppressisse.

VERS. 76. « Fiat misericordia tua, Domine,
ut consoletur me. » Sed deinceps benignitatis et
consolationis est tempus. « Secundum verbum tuum
servo tuo (datum). » Nam his qui poenitentia
utuntur, tuam benevolentiam promisisti. Hoc etiam
per Isaiam dixit : « Cum autem reversus fueris,
et ingemueris, tunc salvaberis. » Et per Jeremiam
clamat : « Convertimini ad me, et ego convertar
ad vos. »

VERS. 77. « Veniant mihi miserationes tuæ, et
vivam, quia lex tua meditatio mea est. » Mortuum
se ipsum existimat, divina benevolentia privatum :
idcirco ut quasi reviviscat per divinam benignita-
tem precatur.

VERS. 78. « Confundantur superbi, quia iniqui-
tatem fecerunt contra me, ego autem meditabor
mandata tua. » Non hostibus imprecatur, sed pro
eis preces fundit, quandoquidem pudor salutem
procurat. Quam igitur medicinam consecutus est,
D ut illi etiam consequantur postulat.

VERS. 79. « Convertantur ad me timentes te, et
qui noverunt testimonia tua. » Ut longissime a
justorum choro propter peccatum positus, et omni-
bus ei, non secus ac ipse Deus, offensus, precatur
ut rursus cum illis in gratiam redeat, et familiari-
tatem renovet. Hoc enim Symmachus apertius
dixit : Convertant me qui timent te.

VERS. 80. « Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar. » Cor ab omni reprehensione liberum habere desiderat, quandoquidem huiusmodi cor a pudore liberum est. Propterea **1459** statim psalmum exordians, omni reprehensione vacuos beatos esse dixit :

VERS. 81. « Deficit in salutari tuo anima mea, quia in verbis tuis spem posui. » Qui vehementer aliquid desiderant, re desiderata autem carent, dicuntur deficere. Similiter qui valde sitiunt, et aqua carent. Similiter qui aliquem domesticum ex peregrinatione expectant, desiderant quidem semper : desiderii vero non compotes facti, mœrore conficiuntur. Similiter etiam illi qui cum calamitatibus quibusdam colluctantur, et divinam benevolentiam expectant, dum hanc procrastinatam vident, deficiunt.

VERS. 82. « Defecerunt oculi mei in eloquio tuo, dicentes : Quando consolaberis me ? » *Eloquium* et promissio divina vocatur, et Scriptura divinitus inspirata. Deficit igitur non modo qui divinam promissionem, et liberationem ab imminentibus malis expectat, sed etiam qui divina oracula lectitat, horumque sensum sedulo discere desiderat, et putat horum inventionem esse sibi consolationem, et animi oblectationem.

VERS. 83. « Quia factus sum sicut uter in pruina, justificationum tuarum non sum oblitus. » Uter calefactus mollitur, et tumefactus extenditur : in pruina vero obdurescit et contrahitur. Sic etiam corporis natura mollitur quidem per delicias, et extenditur, et contra animam assurgit : afflictione vero exercitationis deprimitur, et premitur. Et lujus rei testis est Apostolus exclamans : « Castigo corpus meum, et in servitutum redigo, ne cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar. » Hinc Propheta, cum a **1460** Saule persecutionem pateretur, affectibus superior erat : cum vero pace potitus esset, per deliciarum stimulos læsus est : cum autem corpus depressisset, divinarum legum memoriam renovavit.

VERS. 84. « Quot sunt dies servi tui, quando exercebis contra persequentes me iudicium ? » Breve, ait, humanæ vitæ est tempus. Dies enim annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Quando igitur jus mihi reddes, et ab inimicis me liberabis ?

VERS. 85. « Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua, Domine. » Prophetae quidem ut inimicos necaret consuluerunt : ipse vero divinæ legi obtemperans, divinam sententiam

^a I Cor. ix, 27. ^u Psal. lxxxix, 40

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Ὅτι. Abest a cod. 1. ⁷⁰ Ὁρῶντες. Des. ibid. ⁷¹ Ἐν πάχην. Hebr., in sumo. ⁷² Χανν. καὶ ψυσ. Des. in cod. 1. ⁷³ Ὁπῶ. cod. 1 τοῦτο. ⁷⁴ ibid. τῆ. ⁷⁵ Μίσητος. ibid. sequi. αὐτός. ⁷⁶ cod. 1 ἐπιπιάζω, quæ est rec. lectio l. c. ⁷⁷ Διηγ. — ἀδολ. Hebr. : Foderunt mihi superbi foveas. Syriac. ὑπῶρυξάν· μοι ὑπῆρξαν· ὑπόγεια. ⁷⁸ Κύριε, Abest a textu Hebr.,

π'. « Γενηθήτω ἡ καρδία μου ἀμωμο; ἐν τοῖς δικαίωμασι σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. » Μώμου παντὸς ἐλευθέραν ἔχειν καρδίαν ἐφίεται. Ἡ τοιαύτη γὰρ αἰσχύνῃς ἀπήλλακται. Διὰ τοι τοῦτο καὶ εὐθὺς ἀρξάμενος τοῦ ψαλμοῦ τοὺς ἀμώμους ἐμακάρισεν.

πα'. « Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχὴ μου, ὅτι ⁶⁶ εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. » Οἱ σφόδρα τι ποθοῦντες, καὶ ἐστερημένοι τοῦ ποθομένου, ἐκλείπουν φασίν. Οὕτως οἱ ἄγαν διψῶντες, καὶ σπανίζοντες ὕδατος. Οὕτως οἱ τινα τῶν γνωρίμων ἐξ ἀποδημίας προσμένοντες, ἰμείρονται μὲν ἀεὶ, κατατήκονται δὲ τῷ πῶθῳ διαμαρτάνοντες. Οὕτω καὶ οἱ συμφοραῖς τισι προσπαλαιόντες, καὶ τὴν θείαν εὐμένειαν προσμένοντες, ἀναβαλλομένην ταύτην ὀρῶντες ⁷⁰ ἐκλείπουσιν.

πβ'. « Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ λόγιόν σου, λέγοντες, Πότε παρακαλέσεις με ; » Ἄλογον καὶ ὑπόσχεσις ἢ θεία καλεῖται, καὶ ἡ θεόπνευστος Γραφή. Ἐκλείπει τολῶν οὐ μόνον ὁ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν θεῖαν ἀναμένων, καὶ τὴν λύσιν τῶν ἐπικαιμένων κακῶν προσδεχόμενος : ἀλλὰ καὶ ὁ τοῖς θεοῖς ἐντυγχάνων λογίσις, καὶ τὴν τούτων διάνοιαν καταμαθεῖν ἀκριθῶς ἐφιέμενος, καὶ παράκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν ὑπολαμβάνει τὴν εὐρεσιν.

πγ'. « Ὅτι ἐγενήθη ὡς ἄσχος ἐν πάχην ⁷¹· τὰ δικαίωματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Ὁ ἄσχος θερμίζομενος χαννοῦται, καὶ φουσῶμενος ⁷² ἐξογκοῦται· ἐν δὲ τῇ πάχην σκληρύνεται καὶ πήγνυται. Οὕτω ⁷³ καὶ τοῦ σώματος ἡ φύσις χαννοῦται μὲν τῇ τρυφῇ, καὶ ἐξογκοῦται, καὶ κατὰ τῆς ψυχῆς ἐξανίσταται· τῆς ⁷⁴ δὲ ἀσκητικῆς καουχίᾳ ταπεινοῦται καὶ πιέζεται. Καὶ τοῦτου μάρτυς ⁷⁵ ὁ Παῦλος βοῶν, « Ἄλλ' ὑποπέζω ⁷⁶ μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. » Τοιγάρτοι καὶ ὁ Προφήτης, ἐπειδὴ διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Σαοῦλ, κρείττων ἦν τῶν παθῶν· εἰρήνης δὲ ἀπολαύσας, τοῖς ἀπὸ τῆς τρυφῆς ἐθλάθη σχιρτήμασι, ταπεινώσας τὸ σῶμα, τῶν θεῶν νόμων τὴν μνήμην ἀνενώσατο.

πδ'. « Πόσαι εἰσὶν αἱ ἡμέραι τοῦ δούλου σου ; πότε ποιήσεις μοι ἐκ τῶν καταδικόντων με κρίσιν ; » Ὀλίγος, φησὶν, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ χρόνος. Αἱ γὰρ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐβδομηκόντα εἰσι. Πότε τοίνυν μοι δικάσεις ; καὶ τῶν δυσμενῶν ἀπαλλάξεις ;

πε'. « Διηγῆσαντό ⁷⁷ μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου, Κύριε ⁷⁸. » Τῷ μὲν Προφήτῃ τοῦς ἐχθροὺς ἀνελεῖν συνεβούλευσαν· αὐτὸς δὲ τῷ θεῷ νόμῳ πειθόμενος, τὴν θεῖαν ψῆφον ἀνέμ-

ven. Ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τῶν λογίων τούτων διδασκαλία ἄ exspectavit. Verum nobis etiam horum oraculorum
χρησιμωτάτη. Προσέχει γὰρ φυγεῖν οὐ μόνον τοὺς doctrina utilissima est. Decet enim nos fugere non
Ἑλλήνων μύθους, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν, ἀλλὰ modo gentilium fabulas, Judæorumque perfidiam,
καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰ βλάσφημα δόγματα ⁷⁹. sed etiam hæreticorum impia dogmata.

πς'. « Πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ σου ἀλήθεια. » Διὰ τοῦτο γὰρ σου προαιρούμαι τὸν νόμον, ἐπεὶ δὴ πάσαι σου τὰς ἐντολάς ἀληθεῖς κοσμομέναις ὄρω.

« Ἀδίκως κατεδίωξάν με, βοήθησάν μοι. [πς'] Παρὰ βραχὺ συνετέλεσάν με ἐν τῇ γῆ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγκατέλιπον τὰς ἐντολάς σου. » Πολλή, φησὶν, ἡ ⁸⁰ ἀδικία, καὶ ἡ δυναστεία τῶν δυσμενῶν· καὶ αὐτῆς γὰρ με μικροῦ δεῖν ἐπέτρεψαν τῆς ζωῆς.

πγ'. « Κατὰ τὸ ἐλεός σου ζήτησόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύρια τοῦ στόματός σου. » Ταπεινοφροσύνη τὸν λόγον ἐκόσμησεν. Οὐ γὰρ τῆς δικαιοσύνης ἀντίδοτον ἤτησε τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δῶρον ἐλεοῦ ταύτης λαβεῖν ἠντιβόλησε, φυλάττειν ὑποσχόμενος τοῦ Θεοῦ τὰ μαρτύρια.

πδ'. « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. » Πάντα γὰρ, φησὶ, βέβαιά σοι τῷ Δεσπότην καὶ δυνατά. Τὸ πρόσταγμα γὰρ τὸ σὸν ἀκίνητα φυλάττει τῶν οὐρανῶν τὰ κύτη. Τοῦτο ⁸¹ δὲ καὶ τῷ ἑκατοστῷ καὶ τεσσαρακοστῷ ὀγδόω ἔφη ψαλμῷ· « Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται. » Αἰνιττεται δὲ κατὰ ταῦτόν, ὡς τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι τὸν οὐρανὸν κατοικοῦντες τὸν θεῖον διαφυλάττουσι νόμον, καὶ παραβάσεώς εἰσιν ἀπάσης ἐλεύθεροι.

ιζ'. « Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἡ ἀλήθειά σου. » Ταύτην γὰρ καὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐφύλαξας γενεᾷ, καὶ τῇ ἐτέρᾳ τῇ μετ' ἐκείνην ⁸² γεγενημένῃ· λέγει δὲ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαόν, τὸν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ ⁸³ Χριστοῦ τῆς σωτηρίας τετυχηκότα.

« Ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει. [ιζ'] Τῇ διατάξει σου διαμένει ἡμέρα. » Ἐδοκασ τῇ γῇ τὸ ἐπιπλεῖστον διαρκές, καὶ μεμένηκεν ὡς προσέταξας· διώρισας ἀπὸ τῆς νυκτὸς τὴν ἡμέραν, καὶ κατὰ τοὺς σοὺς ὁδοὺς νόμους. « Ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. » Πάντα γὰρ σοι δουλεύει, καὶ τοῖς σοῖς νεύμασιν εἴκει ⁸⁴. σὺ γὰρ ὁ ⁸⁵ Δημιουργὸς τῶν ὄλων.

ιβ'. « Εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἔστι, τότε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. » Ταῦτα ἕκαστος εἴποι ἂν τῶν εὐσεβῶν περιπεσῶν συμφοραῖς· καὶ Ἰωσήφ δουλείαν, μοιχείαν ⁸⁶, καὶ συκοφαντίαν φυγῶν· καὶ Δαυὶδ ἐξασθαι κλυθεις, καὶ οἱ τρεῖς ⁸⁷ ἐκείνοι· ⁸⁸ προσκυνῆσαι καταναγκαζόμενοι τὴν εἰκόνα· καὶ οἱ νικηφόροι μάρτυρες παντοδαπῆς τιμωρίας ὑπομείναντες εἶδη. Εἰκότως· δὲ ταῦτα ἔφη ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἐξελασθεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ Σαούλ, Ἄλλοφυλοις δὲ καὶ δυσσεβέσιν ἀνθρώποις συνδιάγειν ἀναγκαζόμενος. Ἐκοινώνησε γὰρ ἂν τῆς ἀσεβείας, εἰ μὴ τῶν θεῶν νόμων συμπεριέφερε τὴν μελέτην.

ν Psal. cxlviii, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁹ Δόγματα. col. 1 στόματα, ascripta tamen altera lectione. ⁸⁰ Ἡ. col. 1 præm. καί. ⁸¹ Τοῦτο. cod. 1 τὸ αὐτό. ⁸² ib. ἐκείνου. ⁸³ Ἰησοῦ. Abest. a cod. 1. ⁸⁴ Εἴκει. cod. 1 ἦκει. ⁸⁵ Ὁ. ib. εἰ. ⁸⁶ Μοιχ. ib. præm. καί. ⁸⁷ Ἐκείνοι. ib. scilicet. παῖδες.

VERS. 93. « In æternum non obliviscar justificationum tuarum, quia per illas vivificasti me. » Cum enim rerum usu didicerim tuas justificationes vitam producere, perennem earum memoriam conservabo.

VERS. 94. « Tuus sum ego, salvum me fac, quoniam justificationes tuas exquisivi. » Non omnes hac voce uti possumus : peccati enim servus mentitur, cum se Dei servum nominat ; a quo enim quisque devictus est, illi servus est. Si igitur ab illo peccato liberati, divinas sequamur leges, hac poterimus uti voce.

VERS. 95. « Me sustinuerunt peccatores ut perderent me, testimonia tua intellexi. » Pro sustinuerunt, Symmachus et Theodotion dixerunt *expectaverunt*. Illi quidem me morte multare sperant : ego vero ad tua testimonia attendens, hinc vitam percipiebam.

VERS. 96. « Omnis consummationis vidi finem, valde amplum est mandatum tuum. » Symmachus autem sic : *Omnis structuræ vidi finem, amplum mandatum tuum valde*. Omnia, inquit, humana, et divitiæ, et opum copia, et potentia, et ducatus, et militares præfecturæ, tyrannides et regna finem habent, et finem celerrimum : tuum vero mandatum amplum est, et immortale, et custodiendibus perennem et æternam vitam conciliat, et bona quæ nullam vicissitudinem admittunt.

VERS. 97. « Quomodo dilexi legem tuam, Domine ! toto die meditatio mea est. » Non omnis qui divinam legem implet, amore ductus **1463** illam implet : sed alii quidem timore, et formidine pœnæ, alii vero hominum gloriam aucupantes. Sinceri vero virtutis amatores ob affectum erga res bonas divina mandata implere festinant.

VERS. 98. « Præ inimicis meis prudentem me fecisti mandato tuo, quoniam in æternum mihi est. » Cum Propheta ardentissimo studio divinam legem se diligere confessus esset, divinæ gratiæ omnia ascribit. Cum enim a te, inquit, sapientiam et scientiam accepissem, tuam adamavi legem : majorem enim mihi, quam hostibus scientiam largitus es. Propterea illi me necare student : ego vero nec inimicos ulcisci volo, sempiternum virtutis lucrum perpendens.

VERS. 99, 100. « Præ omnibus docentibus me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea sunt. Præ senibus intellexi, quia mandata tua quæsi. » Proprium est regum docere, subditorum vero discere. Regnavit Saul, senior etiam tempore erat : sed neque regni potestas, neque ætatis tempus, ut ipse saperet, fecit, sed beneficii auctorem perdere

4γ. « Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιοματῶν σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐξήσάς με. » Τῇ πείρῃ γὰρ μαθὼν, ὅτι ζῶν τὰ σὰ δικαιώματα φύει ἀσθεστον τούτων διατηρήσω τὴν μνήμην.

4δ. « Σὸς εἰμι ἐγὼ, σῶσόν με· ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. » Οὐ πάντες ταύτῃ κεκρῆσθαι δυνάμεθα τῇ φωνῇ. Ψεύδεται γὰρ τῆς ἀμαρτίας ὢν ὁ δούλος· τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ὀνομάζων· ὃ γὰρ τις ἤτηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. Ἐάν τοίνυν ἐκείνης ἀπαλλαγέντες, τοῦ Θεοῦ προελόμεθα νόμους, ταύτῃ κεκρῆσθαι δυνάμεθα τῇ φωνῇ.

4ε. « Ἐμὲ ὑπέμειναν ἀμαρτωλοὶ τοῦ ἀπολέσαι με, τὰ μαρτυρία σου συνῆκα. » Τὸ ⁹⁸ *ὑπέμειναν*, προσεδόκησαν ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων εἶρηκαν⁹⁹. Ἐκεῖνοι μὲν ἠλπισάν με παραδοῦναι θανάτῳ· ἐγὼ δὲ τοῖς σοῖς προσέχων μαρτυρίαις τὴν ἐντεῦθεν ἐκαρπούμην¹⁰⁰ ζῶν.

4ς. « Πάσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἡ ἐντολὴ σου σφόδρα. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Πάσης κατασκευῆς εἶδον πέρας, εὐρύχωρος ἡ ἐντολὴ σου σφόδρα*. Πάντα, φησὶ, τὰ ἀνθρώπεια, καὶ πλοῦτος, καὶ περιουσία, καὶ δυναστεία, καὶ ἡγεμονία, καὶ στρατηγία, τυραννίδες καὶ βασιλείαι, τέλος ἔχουσι, καὶ τέλος ταχύ· ἡ δὲ σὴ ἐντολὴ πλατεῖά ἐστι, καὶ ἀνώλεθρος, καὶ τοῖς φυλάττουσι προξενεῖ τὸν ἀπέραντον ἐκείνων καὶ αἰώνιον βίον, καὶ τὰ ἀγαθὰ μεταβολὴν οὐδεμίαν δεχόμενα.

4ζ. « Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε⁹¹, ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. » Οὐ πλὴς τὸν θεῖον νόμον πληρῶν ἀγαπῶν τούτων πληροί, ἀλλὰ οἱ μὲν δέει καὶ φόβῳ τῆς τιμωρίας, οἱ δὲ δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων θηρώμενοι. Οἱ δὲ γνήσιοι τῆς ἀρετῆς ἐρασταὶ τῇ περὶ τὰ ἀγαθὰ διαθέσει πληροῦν ἐπείγονται τὰ θεῖα προστάγματα.

4η. « Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσόφισάς με τὴν ἐντολήν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐμοὶ⁹² ἐστίν. » Θερμῶς⁹³ τὸν θεῖον ἀγαπᾷ ὁ Προφήτης ὁμολογήσας νόμον, τῇ θεῖα χάριτι τὸ πᾶν ἀνατίθησι. Παρὰ σοῦ γὰρ, φησὶ, σοφίαν καὶ γνῶσιν δεξάμενος, τὸν σὺν ἑστερξά νόμον· πλείονα γὰρ μοι τῶν ἐχθρῶν εἴησιν ἔδωκας. Διὸ οἱ μὲν ἀνελεῖν με σπουδάζουσιν, ἐγὼ δὲ οὐδὲ ἀμύνασθαι τοὺς ἀδικούντας ἀνέχομαι. Ἐὶ γὰρ αἰώνιον τῆς ἀρετῆς φαντάζομαι κέρδος.

4θ. ρ'. « Ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα, ὅτι τὰ μαρτυρία σου μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ προσκυτέρους συνῆκα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα⁹⁴. » Βασιλέων ἦν τὸ διδάσκειν, τὸ δὲ διδάσκεισθαι, τῶν ἀρχομένων. Ἐβασίλευσεν ὁ Σαοὺλ, πρᾶσβυτερος ἦν καὶ τῷ χρόνῳ· ἀλλ' ὅμως οὔτε ἡ ἐξουσία τῆς βασιλείας, οὔτε τῆς ἡλικίας ὁ χρόνος, σωφρο-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁸ Τὸ — ζῶν. Hæc Theodoro tribuntur apud Cord. l. c. p. 450. ⁹⁹ cod. 1 εἶρηξαν. ¹⁰⁰ ἡ ἀκαρπώσαμην. ⁹¹ Κύριε. Abest a textu Hebr. ⁹² Rec. lectio h. l. est ἐμῆ. ⁹³ Θερμῶς — κέρδος. Hæc ἀνωνομαί exhibet Cord. l. c. p. 459. ⁹⁴ Ἐξεζ. Hebr. custodiῖν. Aq. et Symm. διετήρησα. Reliqui ἐτήλασα.

νεῖν αὐτὸν παρεσκευάζειν, ἀλλὰ τὸν εὐεργέτην ἀνελεῖν ἐπεθύμει. Ὁ δὲ μέγας Δαυὶδ, τοῖς ὑπηκόοις ἐπι- τεταγμένος, καὶ νέαν ἄγων τὴν ἡλικίαν, τὴν φιλοσο- φεῖν ἠγάπησε, καὶ οὔτε ἄρξαι χειρῶν ἀδίκων ἠνέ- χετο, οὔτε τοὺς ἀδικοῦντας ἀμύνασθαι.

ρδ'. « Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς ἐκώλυσα τοὺς πό-δας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. » Οὔτε γὰρ δυνατόν δύο κατὰ ταῦτὸν ὁδεύειν ὁδοὺς, ἀκολα- σίας καὶ σωφροσύνης, δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· ἀλ- λά ὅτε τὰς ἐναντίας· φυγεῖν, καὶ τὴν εὐθεῖαν ὁδεύσαι· οὕτω γὰρ οἶόν τε γίνεσθαι τῶν θεῶν φύλακας λόγων.

ρε'. « Ἀπὸ τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς με ὁδῶν σου. » Σὲ γὰρ τοῦτον ἐπιστάμε- νος νομοθέτην, μετὰ πάσης αὐτὰ διαθέσεως ἠσπαζό- μην.

ρζ'. « Ὡς γλυκεία τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. » Οὐ γὰρ οὕτως ἡδύνηι μου τὴν τοῦ στόματος ἀσθησιν ἢ γλυκύτης τοῦ μέ- λιτος, ὡς εὐφραίνει μου τὴν ψυχὴν ἢ τῶν σῶν λο- γῶν μελέτη. Τὸν γὰρ λάρυγγα τέθεικεν, ὡς ὄργανον ὄντα φωνῆς· διὰ φωνῆς δὲ ἢ μελέτη. Τούτοις δὲ ἢ ψυχῇ κεχρημένη τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρποῦται.

ρδ'. « Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνῆκα· διὰ τοῦτο ἐμίσησα πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας. » Συνεῖς γὰρ τῶν ἀρέ- σκῃ ὁδῶν, ἀπεστράφην ἅπαντα τῆς κακίας τὰ εἶδη.

ρε'. « Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου ὁδῶν σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. » Οὐ γὰρ ἐν σκότει βαδίζω, οἶόν τινα λύχνω τῷ σὴ φωτιζόμενος νόμῳ· εἰδέναι γὰρ οἶα δὴ λύχνος μόγις ἐν κατηύρασεν ἔθνος ὁδῶν σου, ὁ δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν. Οὕτω καὶ τὸν θεοπέσειον Ἰωάννην λύχνον προσηγόρευσεν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ἐπιφανὲς οὖτος ἐπιφανέντα τοῖς Ἰου-δαίοις. Ἐπειτα δὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἀνέτειλεν. Καὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους φῶς προσηγόρευσεν, ὡς ἐκείνου τοῦ φωτὸς μετεληφότα· καὶ πάντας ἀνθρώπους φωτίσαντας διὰ τῆς αὐτῶν διδαχῆς.

ρζ'. « Ὁμολογῶ, καὶ ἔστησα τὸν νόμον σου· τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » Τὴν βεβαιότητα τῆς ψυχῆς κρίσειν ὄρκον ὠνόμασεν, ἐπειδὴ ὄρκον βεβαιού- ται τῶν πραγμάτων τὰ πλείστα.

ρδ'. « Ἐταπεινώθη ἕως σφόδρα, Κύριε, ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. » Οὐχ ἁπλῶς ἐφη ταταπεινώ-σθαι, ἀλλὰ σφόδρα ταταπεινώσθαι· καὶ ταῦτα βασι-λεὺς ὢν καὶ προφήτης, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς παρβύσιαν ἔχων, καὶ πλοῦτῳ κομῶν, καὶ τῶν πο-λεμίων κρατῶν. Ἄλλ' οὔτε τῇ σοφίᾳ, οὔτε τῇ ἀνδρείᾳ, οὔτε τῇ δικαιοσύνῃ θαρρόθηαι ἠνέσχετο πώποτε· τῆς δὲ θείας ταῦτα χάριτος ὑπελάμβανε

ἔ Joan. 1, 5-8.

A concupiscebat. Magnus autem David, inter subdi- tos adlime vivens, et juvenilem aetatem agens, pa- tientiam adamavit, et nec prior alicui injuriam in- ferre voluit, neque injuria afficientes ulcisci.

VERS. 101. « Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. » Neque enim fieri potest ut eodem tempore duas teneamus vias, in- continentiae et temperantiae, justitiae et injustitiae : sed oportet contrarias fugere, et **1464** rectam ambulare : nam hoc pacto fieri poterit ut divino- rum praeceptorum custodes simus.

VERS. 102. « A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi. » Cum enim te harum re- rum legislatorem noverim, cum omni studio ca- mplexus sum.

VERS. 103. « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, prae melle ori meo. » Non enim mellis dulcedo oris mei sensum tanta dulcedine perfundit, quam tuorum oraculorum meditatio meam latificat ani- mam. *Guttur* enim posuit, tanquam vocis instru- mentum : per vocem vero meditatio lit. His vero anima utens, hinc utilitatem percipit.

VERS. 104. « Per mandata tua intelligens factus sum : propterea omni viam iniquitatis. » Intelligens enim quae tibi placent, aversatus sum omnes iniquitatis species.

VERS. 105. « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis. » Non enim in tenebris ambulo, veluti quadam lucerna, lege tua illustratus. Sciendum est legem quidem *lucernam* esse nomi- natam, Salvatorem vero et Dominum nostrum *justitiae solem*. Nam illa quidem, ut lucerna, vix unam illuminavit gentem : hic vero totum terrarum orbem illustravit. Sic divinum Joannem Dominum Christum lucernam vocavit, quae cum adhuc nox esset Judaeis apparuit : postea vero, lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mun- dum, illuxit. Et sacros apostolos *lucem* etiam ap- plavit, tanquam illius lum inis participes, et om- nes homines doctrina sua illustrantes.

VERS. 106. « Juravi, et statui **1465** custodire judicia justitiae tuae. » Firmum animae iudicium *jusjurandum* vocavit, quoniam res ut plurimum **D** jurejurando corroborantur.

VERS. 107. « Humiliatus sum usquequaque, Do- mine, vivifica me secundum verbum tuum. » Non simpliciter se humiliatum esse dixit, sed vehementer humiliatum, idque cum rex esset et propheta, et fiduciam a virtute haberet, et divitiis afflueret, et hostes vinceret. Sed nec sapientiae, nec fortitudi- ni, nec justitiae fidere voluit unquam : et haec divinae gratiae dona esse opinabatur. Et vitam ab

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

ῥ cod. 1 θελαν. ῥ Ἐρομοθ. με. Hebr.: *Docuisti me.* ῥ Ἀρέσκη. Hanc lectionem codex 1 suppletavit. Prior editio habebat ἀρέσκει. ῥ Ὁ νόμος σου. Hebr.: *Verba tua.* ῥ Κατηύγ. ἔθνος. Des. in cod. 1. ῥ Ἐπειτα. ib. ἐπειδὴ. ῥ Διὰ— διδαχῆς. Des. ibid. ῥ Καὶ ἔστησα. Hebr.: *Et confirmabo* s. praestabo (quod juravi). ῥ cod. 1 κατακρατῶν.

VERS. 93. « In æternum non obliviscar justificationum tuarum, quia per illas vivificasti me. » Cum enim rerum usu didicerim tuas justificationes vitam producere, perennem earum memoriam conservabo.

VERS. 94. « Tuus sum ego, salvum me fac, quoniam justificationes tuas exquisivi. » Non omnes hac voce uti possumus : peccati enim servus mentitur, cum se Dei servum nominat ; a quo enim quisque devictus est, illi servus est. Si igitur ab illo peccato liberati, divinas sequamur leges, hac poterimus uti voce.

VERS. 95. « Me sustinuerunt peccatores ut perderent me, testimonia tua intellexi. » Pro sustinuerunt, Symmachus et Theodotion dixerunt *expectaverunt*. Illi quidem me morte multare sperant : ego vero ad tua testimonia attendens, hinc vitam percipiebam.

VERS. 96. « Omnis consummationis vidi finem, valde amplum est mandatum tuum. » Symmachus autem sic : *Omnis structuræ vidi finem, amplum mandatum tuum valde*. Omnia, inquit, humana, et divitiæ, et opum copia, et potentia, et ducatus, et militares præfecturæ, tyrannides et regna finem habent, et finem celerrimum : tuum vero mandatum amplum est, et immortale, et custodiendis perennem et æternam vitam conciliat, et bonæ quæ nullam vicissitudinem admittunt.

VERS. 97. « Quomodo dilexi legem tuam, Domine ! toto die meditatio mea est. » Non omnis qui divinam legem implet, amore ductus **1463** illam implet : sed alii quidem timore, et formidine pœnæ, alii vero hominum gloriam aucupantes Sinceri vero virtutis amatores ob affectum erga res bonas divina mandata implere festinant.

VERS. 98. « Præ inimicis meis prudentem me fecisti mandato tuo, quoniam in æternum mihi est. » Cum Propheta ardentissimo studio divinam legem se diligere confessus esset, divinæ gratiæ omnia ascribit. Cum enim a te, inquit, sapientiam et scientiam accepissem, tuam adamavi legem : majorem enim mihi, quam hostibus scientiam largitus es. Propterea illi me necare student : ego vero nec inimicos ulcisci volo, sempiternum virtutis lucrum perpendens.

VERS. 99, 100. « Præ omnibus docentibus me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea sunt. Præ senibus intellexi, quia mandata tua quesivi. » Proprium est regum docere, subditorum vero discere. Regnavit Saul, senior etiam tempore erat : sed neque regni potestas, neque ætatis tempus, ut ipse saperet, fecit, sed beneficii auctorem perdere

Λγ'. « Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιομάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐζησάς με. » Τῇ πείρᾳ γὰρ μαθὼν, ὅτι ζῶν τὰ σὰ δικαιώματα φύει ἄσθεστον τούτων διατηρήσω τὴν μνήμην.

Λδ'. « Σὺς εἰμι ἐγὼ, σῶσον με· ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. » Οὐ πάντες ταύτῃ κεχρησθαι δυνάμεθα τῇ φωνῇ. Ψεύδεται γὰρ τῆς ἀμαρτίας ὢν ὁ δοῦλος· τοῦ Θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζων· ὧ γὰρ τις ἡτήται, τούτῳ καὶ δεδοῦλται. Ἐὰν τοίνυν ἐκείνης ἀπαλλαγέντες, τοὺς θεοῦ προελώμεθα νόμους, ταύτῃ κεχρησθαι δυνάμεθα τῇ φωνῇ.

Λε'. « Ἐμὲ ὑπέμειναν ἀμαρτωλοὶ τοῦ ἀπολέσαι με, τὰ μαρτυρία σου συνῆκα. » Τὸ ⁸⁸ *ὑπέμειναν*, προσεδόκησαν ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Θεοδοτίων εἶρηκαν⁸⁹. Ἐκεῖνοι μὲν ἠλπισάν με παραδοῦναι θανάτῳ· ἐγὼ δὲ τοῖς σοῖς προσέχων μαρτυρίοις τὴν ἐντεῦθεν ἐκαρπούμην⁹⁰ ζῶν.

Λς'. « Πάσης συντελείας εἶδον πέρας, πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Πάσης κατασκευῆς εἶδον πέρας, ἐνρύχωρος ἡ ἐντολή σου σφόδρα*. Πάντα, φησί, τὰ ἀνθρώπεια, καὶ πλοῦτος, καὶ περιουσία, καὶ δυναστεία, καὶ ἡγεμονία, καὶ στρατηγία, τυραννίδες καὶ βασιλείαι, τέλος ἔχουσι, καὶ τέλος ταχύ· ἡ δὲ σὴ ἐντολή πλατεῖα ἐστὶ, καὶ ἀνώλεθρος, καὶ τοῖς φυλάττουσι προξενεῖ τὸν ἀπέραντον ἐκείνον καὶ αἰῶνιον βίον, καὶ τὰ ἀγαθὰ μεταβολὴν οὐδέμιν δεχόμενα.

Λζ'. « Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε⁹¹, ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. » Οὐ πᾶς τὸν θεῖον νόμον πληρῶν ἀγαπῶν τοῦτον πληροῖ, ἀλλὰ οἱ μὲν δέει καὶ φόβῳ τῆς τιμωρίας, οἱ δὲ δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων θηρώμενοι. Οἱ δὲ γνήσιοι τῆς ἀρετῆς ἐρασταὶ τῇ περὶ τὰ ἀγαθὰ διαθέσει πληροῦν ἐπείγονται τὰ θεῖα προστάγματα.

λη'. « Ὑπὲρ τοὺς ἐχθροὺς μου ἐσφισάς με τὴν ἐντολήν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐμοὶ⁹² ἐστίν. » Θερμῶς⁹³ τὸν θεῖον ἀγαπᾷ ὁ Προφήτης ὁμολογήσας νόμον, τῇ θεῖα χάριτι τὸ πᾶν ἀνατίθῃσι. Παρὰ σοῦ γὰρ, φησί, σοφίαν καὶ γνῶσιν δεξάμενος, τὸν σὸν ἑσπερξα νόμον· πλεονα γὰρ μοι τῶν ἐχθρῶν εἰδήσιν ἔδωκας. Αἰὶ οἱ μὲν ἀνελεῖν με σπουδάξουσιν, ἐγὼ δὲ οὐδὲ ἀμύνασθαι τοὺς ἀδικούντας ἀνέχομαι. Ἐὖ γὰρ αἰῶνιον τῆς ἀρετῆς φαντάζομαι κέρδος.

λθ'. ρ'. « Ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα, ὅτι τὰ μαρτυρία σου μελέτη μου ἐστίν. Ὑπὲρ πρῆσβυτέρους συνῆκα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα⁹⁴. » Βασιλείων ἴδιον τὸ διδάσκειν, τὸ δὲ διδάσκεισθαι, τῶν ἀρχομένων. Ἐβασίλευσεν ὁ Σαουλ, πρῆσβύτερος ἦν καὶ τῷ χρόνῳ· ἀλλ' ὁμοῦς οὔτε ἡ ἐξουσία τῆς βασιλείας, οὔτε τῆς ἡλικίας ὁ χρόνος, σωφρο-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Τὸ — ζῶν. Hæc Theodoro tribuuntur apud Cord. l. c. p. 450. ⁸⁹ cod. 1 εἶρηκαν. ⁹⁰ ἡ ἐκαρπωσάμην. ⁹¹ Κύριε. Abest a textu Hebr. ⁹² Rec. lectio h. l. est ἐμή. ⁹³ Θερμῶς — κέρδος. Hæc ἀνωσυνμὲν exhibet Cord. l. c. p. 459. ⁹⁴ Ἐξεζ. Hebr. *custodivi*. Aqu. et Synnum. διετήρησα. Reliqui ἐφύλαξα.

vein αὐτὸν παρεσκευάζεν, ἀλλὰ τὸν εὐεργέτην ἀνελεῖν ἐπεθύμει. Ὁ δὲ μέγας Δαυὶδ, τοῖς ὑπηκόοις ἐτι συντεταγμένος, καὶ νέαν ἀγων τὴν ἡλικίαν, τὴν φιλοσοφίαν ἠγάπησε, καὶ οὐτε ἀρξάι χειρῶν ἀδίκων ἠνέσχετο, οὔτε τοὺς ἀδικοῦντας ἀμύνασθαι.

ρα'. « Ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρῆς ἐκώλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν φυλάξω τοὺς λόγους σου. » Οὕτε γὰρ δυνατὸν δύο κατὰ ταῦτὸν ὁδεύειν ὁδοὺς, ἀκολασίας καὶ σωφροσύνης, δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· ἀλλὰ δεῖ τὰς ἐναντίας φυγεῖν, καὶ τὴν εὐθεῖαν ⁹⁶ ὁδεύσαι· οὕτω γὰρ οἶόν τε γίνεσθαι τῶν θεῶν φύλακας λόγων.

ρβ'. « Ἀπὸ τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς με ⁹⁶. » Σὲ γὰρ τοῦτων ἐπιστάμενος νομοθέτην, μετὰ πάσης αὐτὰ διαθέσεως ἠσπαζόμεν.

ργ'. « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Οὐ γὰρ οὕτως ἡδύνηι μου τὴν τοῦ στόματος ἀσθησιν ἢ γλυκύτης τοῦ μέλιτος, ὡς εὐφραίνει μου τὴν ψυχὴν ἢ τῶν σῶν λογίων μελέτη. Τὸν γὰρ λάρυγγα τέθεικεν, ὡς ὄργανον ὄντα φωνῆς· διὰ φωνῆς δὲ ἡ μελέτη. Τοῦτοις δὲ ἡ ψυχὴ κερημένη τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρποῦται.

ρδ'. « Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνῆκα· διὰ τοῦτο ἐμίσησα πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας. » Συνεῖς γὰρ τίσιν ἀρέσκει ⁹⁷, ἀπεστράφηγ ἅπαντα τῆς κακίας τὰ εἶδη.

ρε'. « Λύχνος τοῖς ποσίδμου ὁ νόμος σου ⁹⁸, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. » Οὐ γὰρ ἐν σκότει βαδίζω, οἶόν τιμι λύχνω τῷ σὺ φωτιζόμενος νόμω· εἰδέναι ⁹⁸ μέντοι χρῆ, ὡς ὁ μὲν νόμος λύχνος ὠνάμαται, ὁ δὲ Σωτήρ καὶ Κύριος ἡμῶν δικαιοσύνης ἡλιος. Ὁ μὲν γὰρ οἶα δὴ λύχνος μόγις ἐν κατηύγασεν ἔθνος ⁹⁹, ὁ δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν. Οὕτω καὶ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην λύχνον προσηγόρευσεν ὁ Δεσπότης Χριστός, ἐτι νυκτὸς οὐστος ἐπιφανέντα τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐπειτα ¹ δὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἀνθρωπὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἀνέτειλεν. Καὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους φῶς προσηγόρευσεν, ὡς ἐκείνου τοῦ φωτὸς μετεληφότας, καὶ πάντας ἀνθρώπους φωτίσαντας διὰ ² τῆς αὐτῶν διδαχῆς.

ρς'. « Ὄμοσα, καὶ ἔστησα ³ τοῦ φυλάξαισθα: τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » Τὴν βεβαίαν τῆς ψυχῆς κρίσιν ὄρκον ὠνάμασεν, ἐπειδὴ ὄρκω βεβαιούται τῶν πραγμάτων τὰ πλείστα.

ρδ'. « Ἐταπεινώθηγ ἔως σφόδρα, Κύριε, ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. » Οὐχ ἄπλῶς ἐφη τεταπεινώσθαι, ἀλλὰ σφόδρα τεταπεινώσθαι· καὶ ταῦτα βσιλεὺς ὢν καὶ προφήτης, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς παρβρῆσαν ἔχων, καὶ πλοῦτῳ κομῶν, καὶ τῶν πολεμίων κρατῶν ⁴. Ἄλλ' οὔτε τῇ σοφίᾳ, οὔτε τῇ ἀνδρείᾳ, οὔτε τῇ δικαιοσύνῃ θαρβρῆσαι ἠνέσχετο πώποτε· τῆς δὲ θείας ταῦτα χάριτος ὑπελάμβανε

^x Joan. 1, 5-8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁶ cod. 4 θείαν. ⁹⁷ Ἐνομοθ. με. Hebr.: *Docuisti me.* ⁹⁸ Ἀρέσκει. Hanc lectionem codex 1 suppletivis. Prior editio habebat ἀρέσκει. ⁹⁹ Ὁ νόμος σου. Hebr.: *Verba tua.* ⁹⁹ Κατηύγ. ἔθνος. Des. in cod. t. ¹ Ἐπειτα. ib. ἐπεὶ οὕ. ² Διὰ—διδαχῆς. Des. ibid. ³ Καὶ ἔστησα. Hebr.: *Et confirmabo* s. *præstabo* (quod juravi). ⁴ cod. 1 κατακρατῶν.

A concupiscebat. Magnus autem David, inter subditos adline vivens, et juvenilem ætatem agens, patientiam adamavit, et nec prior alicui injuriam inferre voluit, neque injuria afficientes ulcisci.

VERS. 101. « Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verba tua. » Neque enim fieri potest ut eodem tempore duas teneamus vias, incontinentiæ et temperantiæ, justitiæ et injustitiæ : sed oportet contrarias fugere, et **1464** rectam ambulare : nam hoc pacto fieri poterit ut divino-rum præceptorum custodes simus.

VERS. 102. « A judiciis tuis non declinavi, quia tu legem posuisti mihi. » Cum enim te harum rerum legislatorem noverim, cum omni studio ea amplexus sum.

VERS. 103. « Quam dulcia faucibus meis cloquia tua, præ melle ori meo. » Non enim mellis dulcedo oris mei sensum tanta dulcedine perfundit, quam tuorum oraculorum meditatio meam lætificat animam. *Guttur* enim posuit, tanquam vocis instrumentum : per vocem vero meditatio fit. His vero anima utens, hinc utilitatem percipit.

* VERS. 104. « Per mandata tua intelligens factus sum : propterea omni viam iniquitatis. » Intelligens enim quæ tibi placent, aversatus sum omnes iniquitatis species.

VERS. 105. « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis. » Non enim in tenebris ambulabo, veluti quadam lucerna, lege tua illustratus. Sciendum est legem quidem *lucernam* esse nominatam, Salvatorem vero et Dominum nostrum *justitiæ solem*. Nam illa quidem, ut lucerna, vix unam illuminavit gentem : hic vero totum terrarum orbem illustravit. Sic divinum Joannem Dominus Christus lucernam vocavit, quæ cum adhuc nox esset Judæis apparuit : postea vero. lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, illuxit x. Et sacros apostolos *lucem* etiam appellavit, tanquam illius lumini participes, et omnes homines doctrina sua illustrantes.

VERS. 106. « Juravi, et statui **1465** custodire judicia justitiæ tuæ. » Firmum antixæ judicium *jusjurandum* vocavit, quoniam res ut plurimum **D** jurejurando corroborantur.

VERS. 107. « Humiliatus sum usquequaque, Domine, vivifica me secundum verbum tuum. » Non simpliciter se humiliatum esse dixit, sed vehementer humiliatum, idque cum rex esset et propheta, et fiduciam a virtute haberet, et divitiis afflueret, et hostes vinceret. Sed nec sapientiæ, nec fortitudini, nec justitiæ fidere voluit unquam : et hæc divinx gratiæ dona esse opinabatur. Et vitam ab

eo qui eam dare potest em. gitans, non absolute peti, sed rationis compotem, et legi consentaneam, et a divina lege illustratam.

VERS. 108. « Voluntaria oris mei accepta habeas, Domine, et judicia tua doce me. » Divinæ quidem leges plurima virtutis officia jubent, aliqua vero voluntas adjungit. Sic etiam ex sacrificiis aliqua ex legis præscripto, alia vero a voluntate proficisciebantur. Nam illius quidem generis erant quæ pro peccato et delicto, et pro involuntariis, lex offerre præcepit, quæ et veluti quoddam delictum exsolvebantur Deo : quæ vero ex mentis liberalitate offerebantur, munera appellavit. Sic etiam nunc temperantiam et justitiam evangelici sermones præcipiunt; virginitas vero, et post nuptias continentia, et paupertas, et solitaria vita, et in deserto commoratio, mentis opera sunt, quæ legem transcendunt. Talia igitur Propheta *voluntaria* nuncupavit. Quæ enim legis necessitati non subjiciuntur, sed piæ et religiosæ mentis sunt fructus, **1466** jure voluntaria vocantur.

VERS. 109. « Anima mea in manibus tuis semper, et legis tuæ non sum oblitus. » A tua enim providentia custoditus, tuarum legum oblivionem abjeci.

VERS. 110. « Posuerunt peccatores laqueum mihi, et a mandatis tuis non aberravi. » Multas variasque et homines et demones insidias contra ne struunt : ego vero tuorum mandatorum iter haud fallax decrevi institutare.

VERS. 111. « Hæreditate acquisivi testimonia tua in æternum, quia exsultatio cordis mei sunt. » Hæreditatem sempiternam et tutam tua testimonia esse credens, ob horum possessionem exsulto et lætor.

VERS. 112. « Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum propter retributionem. » Trutinæ simile est animæ consilium, mens vero, quæ ducis vice fungitur, trutinam tenet. Si igitur piis cogitationibus se applicuerit, necesse est ad meliora lances vergere. Hoc se fecisse dicit Propheta : « Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem. » Etenim lucrum quod hinc percipi solet, cum viderem, volens libensque pro his sudores suscepi. Et docens quomodo res divinas elegerit, subjunxit :

VERS. 113. « Iniquos odio habui, legem vero tuam dilexi. » Cogitationes enim ad delinquendum instigantes abjiciens, tuam legem prætulisti.

VERS. 114. « Adjutor meus, et susceptor meus

A δώρα. Καὶ ζωὴν δὲ αἰτῶν δοῦναι ὁ δυνάμενον, οὐκ ἀορίστως αἰτεῖ, ἀλλὰ τὴν λογικὴν, τὴν ἐννομον, τὴν τῷ θεῷ νόμῳ λαμπρυνομένην.

ρη'. « Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὲ, Κύριε, καὶ τὰ κρίματά σου διδάξόν με. » Τῶν τῆς ἀρετῆς κατορθωμάτων τὰ πλεῖστα μὲν οἱ θεοὶ νόμοι διαγορεύουσιν. Ἔνια δὲ καὶ ἡ γνώμη προστίθησιν. Οὕτω καὶ τῶν θυσιῶν τὰ μὲν νομικὰ, τὰ δὲ γνωμικὰ. Τὰ μὲν γὰρ περὶ ἀμαρτίας, καὶ πλημμελείας, καὶ περὶ ἀγνοίας, ὁ νόμος προσφέρειν ἐκέλευσεν, καὶ ταῦτα οἶόν τι χρέος ἀπεδίδοτο τῷ Θεῷ. Τὰ δὲ τῆ φιλοτιμίας τῆς γνώμης προσφερόμενα, δώρα προσηγόρευσεν. Οὕτω καὶ νῦν τὴν μὲν σωφροσύνην, καὶ τὴν δικαιοσύνην, οἱ εὐαγγελικοὶ διαγορεύουσι λόγοι. παρθενία δὲ, καὶ μετὰ γάμον ἐγκράτεια, καὶ ἀκτημοσύνη, καὶ μονήρης βίος, καὶ ἡ ἐν ἐρήμοις διαγωγή, τῆς γνώμης ἔργα, τοῦ νόμου ὕπερπηδῶντα. Τὰ τοιαῦτα τοίνυν ὁ Προφήτης ἐκούσια προσηγόρευσεν. Ἄ γὰρ οὐχ ὑπόκειται νόμῳ ἀνάγκη, ἀλλὰ φιλοθεῶν γνώμη ὑπάρχει καρπός, εἰκότως ἐκούσια προσηγόρευται.

ρθ'. « Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ σου διὰ παντός, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Ὑπὸ τῆς σῆς γὰρ προνοίας φρουρούμενος, τὴν λήθην τῶν σῶν ἐξώρισα νόμων.

ρδ'. « Ἔθεντο ἀμαρτωλοὶ παγίδα μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐντολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. » Πολλὰς καὶ παντοδαπὰς καὶ ἀνθρωποὶ καὶ δαίμονες ἐπιβουλὰς μοι τορεύουσιν. ἐγὼ δὲ τὴν ἀπλανῆ τῶν σῶν ἐντολῶν πορεύων προειλόμην ὁδεύειν.

ρε'. « Ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἀγαλλίαμα τῆς καρδίας μου εἰσιν. » Κληρὸν αἰώνιον τε καὶ ἀσυλον τὰ μαρτύριά σου εἶναι πιστεύων, ἐπὶ τῇ κτήσει τούτων ἀγάλλομαι τε καὶ εὐφραίνομαι.

ρθ'. « Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιώματά σου εἰς τὸν αἰῶνα, δι' ἀντάμειψιν. » Τρυτάνη ἔοικε τῆς ψυχῆς βουλευτήριον. κατέχει δὲ τὴν τρυτάνην ὁ νοῦς ἡγεμονεύειν λαχών. Ἐὰν τοίνυν τοῖς εὐσεβέσι προσθῆται λογισμοῖς, ἀνάγκη κλίνειν ἐπὶ τὰ ἀμείνω τὰ ζυγά. Τοῦτο δεδρακέναι ὁ Προφήτης φησὶν. « Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου, τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιώματά σου εἰς τὸν αἰῶνα, δι' ἀντάμειψιν. » Τὸ γὰρ ἐκ τούτων φυόμενον θεασάμενος κέρδος, ἀσπασίως τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀνεδεξάμην ἰδρωτάς. Καὶ διδάσκων ὅπως τὰ θεῖα προεἴλετο, ἐπήγαγε.

ριγ'. « Παρανομίους ἔμισησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. » Τοὺς γὰρ παρανομεῖν ὑποτιθεμένους ἀποσεισάμενος λογισμοὺς, τὸν σὸν προτετίμηκα νόμον.

ριδ'. « Βοηθός μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου εἶ, εἰς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸ Δοῦναι. ib. præm. τόν. ⁹ ib. τοὺς νόμους. ¹⁰ Δι' ἀντάμ. Hebr. עַד in finem usque, ut vers. 55. ¹¹ Τρυτ. cod. 1 τοῦτω ἄν. ¹² Τρυτ. ib. ἀρετήν. ¹³ ib. ἐδεξάμην. ¹⁴ ib. πύς. ¹⁵ Παραν. Hebr., *inconstantes*, s. huc et illuc vagantes animo. ¹⁶ Τοὺς — νόμον. Athanasio hæc tribuit Cord. l. c. p. 475. ¹⁷ Βοηθός — ἀντιλ. Hebr. : *Refugium meum et clypeus meus.* ¹⁸ E7. cod. 1 auct. σὺ.

τοὺς λόγους σου ἐπέληψα. Ὁ δὲ δέχα δὲ τοῦτο τῆς α ἰσθῆ βοηθείας κατώρθωσα, ἀλλὰ τῆς σῆς ἀπολαύσας βοήθης, καὶ τῆ σῆ ἐπιπέδι τρεφόμενος.

ριε'. « Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηρούμενοι, καὶ ἐξερευνησώ¹⁶ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ μου. » Ταῦτα, φησί, καὶ τοῖς ἀτόποις ἔλεγον λογισμοῖς, καὶ τοῖς τὰ φαῦλα συμβουλεύειν ἐπιχειροῦσιν, ὅτι μηδεμίαν μοι τοιαύτην¹⁷ ὑποτίθεσθε συμβουλήν· ἐμοὶ γὰρ κατὰ¹⁸ τὰς θείας ἐντολάς προαιρετέα ζωή. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ταύταις ἀκολουθήσω, ἀλλὰ μετὰ πάσης αὐτὰς ἀκριβεῖα; ἀνερευνησώ· ὥστε μηδὲν με τούτων λαθεῖν, ἀλλὰ πάντα πληρῶσαι, ὅσα τῶν ὄλων ὁ Κύριος ἐνετείλατο.

ριε'. « Ἀντιλαβοῦ μου¹⁹ κατὰ τὸ λόγιόν σου, καὶ ζήσόν με²¹, καὶ μὴ καταισχύνῃς με ἀπὸ τῆς προσδοκίας μου. » Τοῦτον τοίνυν ἔχοντα τὸν σκοπὸν Β τῆς σῆς προνοίας ἀξίωσον, ἵνα μὴ διμαρτῶν τῆς ἐλπίδος αἰσχύνῃς ἀναπληρωθῶ· τὸ δὲ λόγιον ἐνταῦθα τὴν ὑπόσχεσιν λέγει, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἐπαγγελθεῖσάν μοι παράσχου σωτηρίαν.

ριε'. « Βοηθήσόν μοι, καὶ σωθήσμαι, καὶ μελήτησά²² ἐν τοῖς δικαιομασί σου διαπαντός. » Καὶ γὰρ τυχεῖν²³ τῆς σωτηρίας τῶν σῶν δικαιομάτων οὐκ ἀμελήσω, ἀλλὰ διαπαντός τὴν τούτων μελέτην ποιήσμαι. Μελέτην δὲ λέγει, οὐ τὴν ἐν λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἔργοις.

ριε'. « Ἐξουδένωσας, ²⁴ πάντας τοὺς ἀποστατούντας ἀπὸ τῶν δικαιομάτων σου, ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν²⁵. » Ταύτην δὲ περὶ τὰς σὰς ἐντολάς σχῆσω τὴν προθυμίαν, ἐπονειδίστους καὶ καταγελάστους γεγεννημένους τοὺς τούτων παραβάτας C εἰδώς.

ριθ'. « Παραβαίνοντα; ἐλογισάμην²⁶ πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἐγράφησα τὰ μαρτύριά σου. » Ἀντὶ τοῦ παραβαίνοντα; ὁ μὲν Θεοδοτίων εἰς οὐδέν²⁷ εἴρηκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος σκωρίαν. Ὁ δὲ Προφήτης δεδήλωκεν, ὡς ἐξουθενῶν καὶ αὐτὸς τῷ Θεῷ παραπλησίως τοὺς παραβάτας, πᾶσαν προθυμίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θεῶν λογίων προσήνεγκεν· ἅτε δὴ τὴν τῆς παρανομίας ζημίαν εἰδώς.

ριθ'. « Καθίλωσον²⁸ ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐφοβήθην. » Ἡ ψυχὴ μου, φησί, τὸν σὸν περιέχεται φόβον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ σῶμα κατεξανίσταται αὐτῆς, καὶ τὰ τοῦτου μέλη, παρακαλῶ τούτω γαθίλωθῆναι τῷ φόβῳ· ὥστε αὐτὰ νεκρὰ τῇ ἁμαρτίᾳ γενόμενα, τῇ τῆς ψυχῆς ἀκολουθεῖν ποδηγίᾳ. Τοῦτο εἶπε τῷ ἀποστολικῷ ἐκεῖνῳ ῥητῆ, « Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακῆν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἧτις ἐστὶν εἰδωλολα-

A es tu, et in verbo tuo spem posui. Ὁσὶν vero non absque tua **1467** ope perfecti, sed cum abs te ad- jutus essem, tuaque spe alerem.

VERS. 115. « Declinate a me, maligni, et scruta- tor mandata Dei mei. » Πᾶς, inquit, et absurdis meis cogitationibus, et iis qui res improbas mihi consulere conabantur, dicebam : Huiusmodi mihi consilium proponere desinite, quoniam vita secun- dum divina mandata charior mihi est. Non simp- liciter autem hæc sequar, sed cum omni studio ipsa indagabo : ut nihil horum me lateat, sed om- nia perficiam quæ universorum Dominus præcepit.

VERS. 116. « Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivifica me, et non confundas me ab ex- pectatione mea. » Hunc igitur cum propositum habeam finem, tua providentia me dignare, ne spe mea delusus dedecore implear. *Eloquium* hoc in loco promissionem dicit; quasi dicat : Salutem mihi promissam largire.

VERS. 117. Adjuva me, et salvus ero, et medita- bor justificationes tuas in perpetuum. Ἐτενίμ tuarum justificationum salutem consequi haudqua- quam negligam, sed semper has meditabor. *Medi- tationem* vero dicit, non in verbis solum, sed etiam in operibus.

VERS. 118. « Sprevisisti omnes discedentes a judi- ciis tuis, quia injusta cogitatio eorum. » Hanc au- tem promptitudinem erga tua mandata habebo, cum infames et ridiculos esse factos eos noverim, qui ea violabant.

1468 VERS. 119. « Prævaricantes reputavi om- nes peccatores terræ : ideo dilexi testimonia tua. » Pro *prævaricantes* Theodotio dixit *pro nihilo*, Sym- machus autem *scoriam*. Hoc autem Propheta de- claravit, quod pro nihilo habens ipse, non secus ac Deus, transgredientes, omnem promptitudinem ad divinorum oraculorum observationem adhibue- rit; quippe qui jacturam nosset quam peccatum affert.

VERS. 120. « Confige timore tuo carnes meas : a judiciis enim tuis timui. » Anima mea, ait, ti- more tuo induta est. Sed quoniam corpus in hanc D configitur, ejusque membra : obsecro ut timore hoc configatur, ut ipsa membra mortua peccato facta, animam ducem sequantur. Hoc est simile illi apo- stolico dicto : « Mortificate membra vestra, quæ sunt super terra, fornicationem, immunditiam, li- bidinem, malam concupiscentiam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus J. » Et rursus : « Cum

γ Colos. iii, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Ἐξερ. Hebr., custodiam. ¹⁷ Τοιαύτην. cod. 1 ταύτην. ¹⁸ Κατὰ. ih. præm. η. ¹⁹ Ἀντιλ. μου. Hebr.: *Sustenta me*. ²⁰ Ἀδύγιν. Hanc lectionem, quam Noster in Commentario suo sequitur, auctoritate cod. 1 substituitimus, pro ἔλεος, ut habebat edi io prior. ²¹ Ζῆσόν με. Hebr., *vivam*. ²² Μελέτ. Hebr., *respiciam*. ²³ cod. 1 τυχεῖν. ²⁴ Ἐξουδ. Hebr., *conculcasti*. ²⁵ Τὸ ἐνθ. αὐτῶν. Hebr., *dolus eorum*. Symm. *δολιότης αὐτῶν*. ²⁶ Παραβ. ἐλογισ. Hebr., (Sicut) *scorias cessare fecisti*. ²⁷ Εἰς οὐδέν. Ita quoque edit. V. Conf. Monif. in Hexapl. ad h. l. ²⁸ Καθίλ. — *σάρκας μου*. Hebr. : *Horret præ metu tui caro mea*.

eo qui eam dare potest emigans, non absolute petit, sed rationis compotem, et legi consentaneam, et a divina lege illustratam.

VERS. 108. « Voluntaria oris mei accepta habens, Domine, et judicia tua doce me. » Divinæ quidem leges plurima virtutis officia jubent, aliqua vero voluntas adjungit. Sic etiam ex sacrificiis aliqua ex legis præscripto, alia vero a voluntate proficiſcebantur. Nam illius quidem generis erant quæ pro peccato et delicto, et pro involuntariis, lex offerre præcepit, quæ et veluti quoddam debitum exsolventur Deo : quæ vero ex mentis liberalitate offerbantur, munera appellavit. Sic etiam nunc temperantiam et justitiam evangelici sermones præcipiunt ; virginitas vero, et post nuptias continentia, et paupertas, et solitaria vita, et in deserto commoratio, mentis opera sunt, quæ legem transcendent. Talia igitur Propheta *voluntaria* nuncupavit. Quæ enim legis necessitati non subjiciuntur, sed piæ et religiosæ mentis sunt fructus, **1466** jure voluntaria vocantur.

VERS. 109. « Anima mea in manibus tuis semper, et legis tuæ non sum oblitus. » A tua enim providentia custoditus, tuarum legum oblivionem abjeci.

VERS. 110. « Posuerunt peccatores laqueum mihi, et a mandatis tuis non aberravi. » Multas variasque et homines et dæmones insidias contra me struunt : ego vero tuorum mandatorum iter haud fallax decrevi instituere.

VERS. 111. « Hæreditate acquisivi testimonia tua in æternum, quia exultatio cordis mei sunt. » Hæreditatem sempiternam et tutelam tua testimonia esse credens, ob horum possessionem exulto et lætor.

VERS. 112. « Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum propter retributionem. » Trutinæ simile est animæ consilium, mens vero, quæ ducis vice fungitur, trutinam tenet. Si igitur piis cogitationibus se applicuerit, necesse est ad meliora lances vergere. Hoc se fecisse dicit Propheta : « Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in æternum, propter retributionem. » Etenim lucrum quod hinc percipi solet, cum viderem, volens libensque pro his sudores suscepi. Et docens quomodo res divinas elegerit, subjunxit :

VERS. 113. « Iniquos odio habui, legem vero tuam dilexi. » Cogitationes enim ad delinquendum instigantes abjiciens, tuam legem prætulisti.

VERS. 114. « Adjutor meus, et susceptor meus

δώρα. Καὶ ζωὴν δὲ αἰτῶν ἐοῦναι ὀνομαζόμενον, οὐκ ἀορίστως αἰτεῖ, ἀλλὰ τὴν λογικὴν, τὴν ἐνομοῦν, τὴν τῷ θεῷ νόμῳ λαμπρυνομένην.

ρη'. « Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ, Κύριε, καὶ τὰ κρίματά σου διδάξόν με. » Τῶν τῆς ἀρετῆς κατορθωμάτων τὰ πλείστα μὲν οἱ θεῖοι νόμοι διαγορεύουσιν. Ἐνια δὲ καὶ ἡ γνώμη προστίθησιν. Οὕτω καὶ τῶν θυσιῶν τὰ μὲν νομικὰ, τὰ δὲ γνωμικὰ. Τὰ μὲν γὰρ περὶ ἀμαρτίας, καὶ πλημμελείας, καὶ περὶ ἀγνοίας, ὁ νόμος προσφέρειν ἐκέλευσεν, καὶ ταῦτα οἶόν τι χρεὺς ἀπεδίδοτο τῷ θεῷ. Τὰ δὲ τῇ φιλοτιμίᾳ τῆς γνώμης προσφερόμενα, δῶρα προσηγόρευσεν. Οὕτω καὶ νῦν τὴν μὲν σωφροσύνην, καὶ τὴν δικαιοσύνην, οἱ εὐαγγελικοὶ διαγορεύουσι λόγοι. παρθένα δὲ, καὶ μετὰ γάμον ἐγκράτεια, καὶ ἀκτημοσύνη, καὶ μονῆρης βίος, καὶ ἡ ἐν ἔρημοις διαγωγή, τῆς γνώμης ἔργα, τοῦ νόμου ὀυπερπηδῶντα. Τὰ τοιαῦτα τοίνυν ὁ Προφήτης ἐκούσια προσηγόρευσεν. Ἄ γὰρ οὐκ ὑπέκειται νόμων ἀνάγκη, ἀλλὰ φιλοθέου γνώμης ὑπάρχει καρπός, εἰκότως ἐκούσια προσηγόρευται.

ρβ'. « Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ σου διὰ παντός, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Ὑπὸ τῆς σῆς γὰρ προνοίας φρουρούμενος, τὴν λήθην τῶν σῶν ἐξώριστα νόμων.

ργ'. « Ἐθεντο ἀμαρτιῶν παγίδα μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐντολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. » Πολλὰς καὶ παντοδαπὰς καὶ ἀνθρωποι καὶ δαίμονες ἐπιβουλὰς μοι τορεύουσιν. ἐγὼ δὲ τὴν ἀπλανῆ τῶν σῶν ἐντολῶν πορείαν προειλόμην ὀδεύειν.

ρδ'. « Ἐκληροδόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα, ὅτι ἀγαλλίαμα τῆς καρδίας μου εἰσιν. » Κληρὸν αἰώνιον τε καὶ ὄσουλὸν τὰ μαρτύριά σου εἶναι πιστεύων, ἐπὶ τῇ κτήσει τούτων ἀγάλλομαι τε καὶ εὐφραίνομαι.

ρε'. « Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιοματά σου εἰς τὸν αἰῶνα, δι' ἀντάμειψιν. » Τρυτάνη ὄσουκε τὸ τῆς ψυχῆς βουλευτήριον. κατέχει δὲ τὴν τρυτάνην ὁ νοῦς ἡγεμονεύειν λαχῶν. Ἐὰν τοίνυν τοῖς εὐσεβέσι προσῶθται λογισμοῖς, ἀνάγκη κλίνειν ἐπὶ τὰ ἀμείνω τὰ ζυγά. Τοῦτο δεδρακέναι ὁ Προφήτης φησὶν. « Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου, τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιοματά σου εἰς τὸν αἰῶνα, δι' ἀντάμειψιν. » Τὸ γὰρ ἐκ τούτων φούμενον θεασάμενος κέρδος, ἀσπασίως τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀνεδεξάμην ὀιδρώτας. Καὶ διδάσκων ὅπως τὰ θεῖα προεἰλετο, ἐπήγαγε.

ρς'. « Παρανόμους ἔμίσησα, τὸν δὲ νόμον σου ἠγάπησα. » Τοὺς γὰρ παρανομεῖν ὑποτιθεμένους ἀποσεισάμενος λογισμοὺς, τὸν σὸν προτετίμηκα νόμον.

ρδ'. « Βοηθός μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου εἶ, εἰς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

Ἐοῦναι. ib. præm. τὸν. ὀ ib. τοὺς νόμους. Ἐ ἀντάμ. Hebr. *אָרץ* in finem usque, ut vers. 33. ὀ Τρυτ. cod. ἰ τούτῳ ἄν. ὀ Τρυτ. ib. ἀρετὴν. ὀ ib. ἐδεξάμην. ὀ ib. πῶς. ὀ Παραν. Hebr., *inconstantes*, s. huc et illuc vagantes animo. ὀ Τοὺς — νόμον. Athanasio hæc tribuit Cord. l. c. p. 475. ὀ Βοηθός — ἀντιλ. Hebr. : *Refugium meum et clypeus meus.* ὀ Et. cod. ἰ add. σῷ.

τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. » Οὐ δέχα δὲ τοῦτο τῆς ἁ
σῆς βοήθειας κατώρθωσα, ἀλλὰ τῆς σῆς ἀπολαύσας
βροπῆς, καὶ τῆ σῆ ἐλπίδι τρεφόμενος.

ριε'. « Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηρευόμενοι, καὶ
ἐξερευνήσω ¹⁶ τὰ; ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μου. » Ταῦτα,
φησι, καὶ τοῖς ἀτόποις ἔλεγον λογισμοῖς, καὶ τοῖς τὰ
φαῦλα συμβουλεύειν ἐπιχειροῦσιν, ὅτι μηδεμίαν
μοι τοιαύτην ¹⁷ ὑποτίθεσθε συμβουλήν· ἐμοὶ γὰρ
κατὰ ¹⁸ τὰς θέλας ἐντολὰς προαιρετέα ζωῆ. Οὐχ
ἀπλῶς δὲ ταύταις ἀκολουθῶ, ἀλλὰ μετὰ πάσης
αὐτὰς ἀκριβείας ἀνερευνήσω· ὥστε μηδὲν με τούτων
λαθεῖν, ἀλλὰ πάντα πληρῶσαι, ὅσα τῶν ὄλων ὁ
Κύριος ἐνετείλατο.

ρις'. « Ἀντιλαβοῦ μου ¹⁹ κατὰ τὸ λόγιόν σου,
καὶ ζῆσόν με ²⁰, καὶ μὴ καταισχύνῃς με ἀπὸ τῆς
προσδοκίας μου. » Τοῦτον τοίνυν ἔχοντα τὸν σκοπὸν
τῆς σῆς προνοίας ἀξίωσον, ἵνα μὴ διαμαρτῶν τῆς
ἐλπίδος αἰσχύνῃς ἀναπλησθῶ· τὸ δὲ λόγιον ἐνταῦθα
τὴν ὑπόσχεσιν λέγει, ἀντι τοῦ, Τὴν ἐπαγγελθεισάν
μοι παράσχου σωτηρίαν.

ριζ'. « Βοήθησόν μοι, καὶ σωθήσομαι, καὶ μελι-
τήσω ²¹ ἐν τοῖς δικαιομασί σου διαπαντός. » Καὶ
γὰρ τυχεῖν ²² τῆς σωτηρίας τῶν σῶν δικαιομάτων
οὐκ ἀμελήσω, ἀλλὰ διαπαντός τὴν τούτων μελέτην
ποιήσομαι. Μελέτην δὲ λέγει, οὐ τὴν ἐν λόγος μόνον,
ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἔργοις.

ριη'. « Ἐξουδένωσας ²³ πάντας τοὺς ἀποστατοῦ-
τας ἀπὸ τῶν δικαιομάτων σου, ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύ-
μωμα αὐτῶν ²⁴. » Ταύτην δὲ περὶ τὰς σὰς ἐντολὰς
σχῆσω τὴν προθυμίαν, ἐπονειδίτους καὶ καταγε-
λάστους γεγεννημένους τοὺς τούτων παραβάτας
εἰδώς.

ριθ'. « Παραβαίνοντα; ἔλογισάμην ²⁵ πάντας τοὺς
ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰ μαρτύριά
σου. » Ἀντι τοῦ παραβαίνοντα; ὁ μὲν Θεοδοτίων
εἰς οὐδέν ²⁶ εἴρηκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος σκωρίαν. Ὁ
δὲ Προφήτης δεδήλωκεν, ὡς ἐξουθενῶν καὶ αὐτὸς τῷ
Θεῷ παραπλησίως τοὺς παραβάτας, πᾶσαν προθυ-
μίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θεῶν λογίων προσ-
ήνεγκεν· ἅτε δὴ τὴν τῆς παρανομίας ζημίαν εἰδώς.

ρκ'. « Καθίλωσον ²⁷ ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας
μου· ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐφοβήθην. » Ἡ
ψυχὴ μου, φησι, τὸν σὸν περιέκειται φόβον. Ἀλλ'
ἐπειδὴ τὸ σῶμα κατεξανίσταται ταύτης, καὶ τὰ τού-
του μέλη, παρακαλῶ ταύτῃ γαθλωθῆναι τῷ φόβῳ·
ὥστε αὐτὰ νεκρὰ τῆ ἁμαρτία γενόμενα, τῆ τῆς
ψυχῆς ἀκολουθεῖν ποδηγίᾳ. Τοῦτο ἔσχε τῷ ἀποστο-
λικῷ ἐκείνῳ βῆτῳ, « Νεκρώσατε τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ
τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν
κακῆν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἧτις ἐστὶν εἰδωλολα-

γ Colos. iii, 5.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁶ Ἐξερ. Hebr., *custodiam*. ¹⁷ Τοιαύτην. cod. 1 ταύτην. ¹⁸ Κατὰ. ih. præm. ἡ. ¹⁹ Ἀντι. λ. μου. Hebr.: *Sustenta me*. ²⁰ Ζῆσον. Hanc lectionem. quam Noster in Commentario suo sequitur, auctoritate cod. 1 substituiimus, pro ἔλεος, ut habebat edi io prior. ²¹ Ζῆσον με. Hebr., *vivam*. ²² Μελετ. Hebr., *respiciam*. ²³ cod. 1 τυχών. ²⁴ Ἐξουδ. Hebr., *conculcasti*. ²⁵ Τὸ ἐνθ. αὐτῶν. Hebr., *dolus eorum*. Symm. δολοβότης αὐτῶν. ²⁶ Παραβ. ἔλογισ. Hebr., (Sicut) *scorias cessare fecisti*. ²⁷ Εἰς οὐδέν. Ita quoque edit. V. Conf. Montf. in Hexapl. ad h. l. ²⁸ Καθίλ. — σάρκας μου. Hebr.: *Horret præ metu tui caro mea*.

es tu, et in verbo tuo spem posui. » Hoc vero non absque tua **1467** ope perfecti, sed cum abs te ad- iudicium essem, tuaque spe alerer.

VERS. 115. « Declinate a me, maligni, et scruta- bor mandata Dei mei. » Hæc, inquit, et absurdis meis cogitationibus, et iis qui res improbas mihi consulere conabantur, dicebam: Huiusmodi mihi consilium proponere desinite, quoniam vita secun- dum divina mandata clarior mihi est. Non simp- liciter autem hæc sequar, sed cum omni studio ipsa indagabo: ut nihil horum me lateat, sed om- nia perficiam quæ universorum Dominus præcepit.

VERS. 116. « Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivifica me, et non confundas me ab ex- spectatione mea. » Hunc igitur cum propositum habeam finem, tua providentia me dignare, ne spe mea delusus dedecore implear. *Eloquium* hoc in loco promissionem dicit; quasi dicat: Salutem mihi promissam largire.

VERS. 117. Adjuva me, et salvus ero, et medita- bor justificationes tuas in perpetuum. » Etenim tuarum justificationum salutem consequi haudqua- quam negligam, sed semper has meditabor. *Medi- tationem* vero dicit, non in verbis solum, sed etiam in operibus.

VERS. 118. « Sprevisi omnes discedentes a judi- ciis tuis, quia injusta cogitatio eorum. » Hanc au- tem promptitudinem erga tua mandata habebō, cum infames et ridiculos esse factos eos noverim, qui ea violabant.

1468 VERS. 119. « Prævaricantes reputavi om- nes peccatores terræ: ideo dilexi testimonia tua. » Pro *prævaricantes* Theodotio dixit *pro nihilo*, Sym- machus autem *scoriam*. Hoc autem Propheta de- claravit, quod pro nihilo habens ipse, non secus ac Deus, transredientes, omnem promptitudinem ad divinorum oraculorum observationem adhibue- rit; quippe qui jacturam nosset quam peccatum affert.

VERS. 120. « Confige timore tuo carnes meas: a iudiciis enim tuis timui. » Anima mea, ait, ti- more tuo induta est. Sed quoniam corpus in hanc D consurgit, ejusque membra: obsecro ut timore hoc configatur, ut ipsa membra mortua peccato facta, animam ducem sequantur. Hoc est simile illi apo- stolico dicto: « Mortificate membra vestra, quæ sunt super terra, fornicationem, immunditiam, li- bidinem, malam concupiscentiam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus &c. » Et rursus: « Cum

Christo simul crucifixus sum; vivo autem non amplius ego, vivit vero in me Christus *.

VERS. 121 « Feci iudicium et iustitiam, non tradas me calumniantibus me. » Tuas, inquit, cum sequi decreverim leges, ne hostibus præda fiam. Quis vero nunc animæ tantam peritatem habet, ut cum fiducia his verbis utatur? Similia hisce dixit etiam divinus Apostolus: « Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ^{a-b}. »

VERS. 122. « Suscipe servum tuum **1469** in bonum. » Symmachus, *Recipe me in bonum servum tuum*. Aquila autem et Theodotio, *Fide jube*: hoc est: Verum dico, non mentior, crede servo tuo promittenti, ipse estro sponsor meæ promissionis, quoniam tuas implere leges studebo. « Non calumniantur me superbi. » Acerba res est calumnia, licet magnam mercedem in se habeat. In hanc et admirabilis incidit Joseph, et alii innumeri. Jubet autem etiam Dominus ut oremus ne intremus in tentationem. Nihil igitur absurdum Propheta fecit, cum hoc peteret. Siquidem arrogantium et potentium hominum calumnia longe acerbior est. Injustitia enim cum potentia conjuncta majorem efficit perniciem.

VERS. 123. « Oculi mei defecerunt in salutari tuo, et in eloquio justitiæ tuæ. » Rursus hic eloquium promissionem vocat. Continue, inquit, a te salutem exspecto, et pollicitationis flumem desidero. Posuit autem *defecerunt*, ut intensum ostenderet desiderium.

VERS. 124. « Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justificationes tuas doce me. » Tante virtutis operarius orat, ut misericordiam consequatur, et per illam petit salutem: nec mercedem postulat, sed benignitatem implorat.

VERS. 125. « Servus tuus sum ego, da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua. » Omnes quidem homines natura sunt servi Dei, affectu vero, qui libentissime Dei imperium elegerunt. Harum ergo partium cum sit Propheta, se ipsum servum nominat, et ut prudentia donetur obsecrat, ut Dei testimonia sciat.

1470 VERS. 126. « Tempus faciendi Domino, dissipaverunt legem tuam. » Deus, qui omnia pondere et mensura gubernat, fert quidem diutius peccata hominum: cum vero pravitatem ex patientia auctam viderit, tunc pernam irrogat. Hoc igitur et hoc in loco ait: Tempus est consurgendi in auxilium eorum qui injuria affecti sunt, o Domine; magnopere enim tuam legem hostes conculearunt.

^a Galat. II, 20. ^{a-b} II Cor. I, 12.

τρεῖς. » Καὶ πάλιν, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. »

ρκα'. « Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην, μὴ παραδῶς με τοῖς ἀδικοῦσί με. » Τοῖς σοῖς, φησὶν, ἀκολουθεῖν προσελάμενος νόμοις, μὴ γένωμαι τοῖς δυσμενέσιν εὐάλωτος. Τίς δὲ νῦν ἔχει τοσαύτης ψυχῆς καθαρότητα, ὥστε σὺν παρῆρησίᾳ τοιούτοις; χρήσασθαι λόγοις; Τοῦτοις μὲν τοὶ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος προσόμοια εἰρηκεν, « Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν.

ρββ'. « Ἐκδεξαι τὸν δούλόν σου ⁹⁹ εἰς ἀγαθόν. » Ὁ ⁹⁹ δὲ Σύμμαχος, Ἀνάδεξαι με εἰς ἀγαθὸν τὸν δούλόν σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας, καὶ ὁ Θεοδοσίω, ἐγγύησαι ἂντὶ τοῦ, Ἀληθειῶν, οὐ ψεύδομαι, πιστευσον ὑποσχόμενῳ τῷ δούλῳ σου ἂντὸς ἐγγυητῆς γενεῦ τῆς ἐμῆς ὑποσχέσεως, ὅτι σου πληρῶσαι σπουδάσω τοὺς νόμους. « Μὴ συκοφανησάτωσάν με ¹⁰⁰ ὑπὲρ ἡμῶν. » Ἀλγεῖνδὸν ἡ συκοφαντία, κἄν μέγαν ἐξη μισθόν. Ταύτη καὶ ὁ θαυμάσιος περιπέτωκεν Ἰωσήφ, καὶ ἕτεροι ¹⁰⁰ μυριοί. Παρακαλεῖται δὲ καὶ ὁ Κύριος εὐχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς οὐδὲ ὁ Προφήτης πεποίηκε, ταύτην αἰτήσας τὴν αἰτησίαν. Διαφερόντως γὰρ ἡ τῶν ἀλαζόνων καὶ δυνατῶν συκοφαντία χαλεπωτέρα. Ἀδικία γὰρ προσλαβοῦσα τὴν δυναστείαν μείζονα τὴν λύθη ¹⁰⁰ ἐργάζεται.

ργγ'. « Οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐξέλιπον εἰς τὸ σωτήριόν σου, καὶ εἰς τὸ λόγιον τῆς δικαιοσύνης σου. » Πάλιν ἐνταῦθα λόγιον τὴν ὑπόσχεσιν καλεῖ. Διτνεκῶς, φησὶ, τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν προσμένω, καὶ τῆς ὑποσχέσεως ἀναμένω τὸ τέλος. Τὸ δὲ ἐξέλινον τέθεικε, τὴν ἐπιτεταμένην ἐπιθυμίαν δηλῶν.

ρδδ'. « Ποίησον μετὰ τοῦ δούλου σου κατὰ τὸ ἐλεός σου, καὶ τὰ δικαίωμάτά σου διδάξόν με. » Ὁ τοσαύτης ἀρετῆς ἐργάτης ἐλεός τυχεῖν ἀξιοί, καὶ διὰ τοῦτου σωτηρίας ἀπολαῦσαι αἰτεῖ. Καὶ οὐκ ἀπαιτεῖ μισθόν, ἀλλὰ φιλανθρωπίαν αἰτεῖ.

ρκε'. « Δούλός σου εἰμι ἐγὼ, συνέτισόν με, καὶ γνώσωμαι τὰ μαρτύριά σου. » Πάντες μὲν ἄνθρωποι φύσει δούλοι Θεοῦ, διαθέσει δὲ οἱ τοῦ Θεοῦ τὴν δεσποτείαν ἀσπασίως αἰρούμενοι. Ταύτης ὦν τῆς συμμορίας ὁ Προφήτης δούλον ἑαυτὸν ὀνομάζει, καὶ συνέσεως ἀξιοθῆναι παρακαλεῖ, ὥστε γνῶναι τοῦ Θεοῦ τὰ μαρτύρια.

ρκς'. « Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ, διεσκέδασαν τὸν νόμον σου. » Ὁ πάντα σταθμῶ καὶ μέτρῳ πρυτανεῶν Θεὸς φέρει μὲν ἐπὶ πλείστον τῶν ἀνθρώπων τὰς ἀμαρτίας· όταν δὲ ἀύξηθεισαν ἴση τῇ μακροθυμίᾳ τὴν πονηρίαν, τότε τὴν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖ. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα φησὶ. Καιρὸς διαναστῆναι εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἀδικουμένων, ὡς λέσποτα· κομιδῇ γὰρ σου τὸν νόμον ἐπάτησαν οἱ πολέμοι.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ Ἐκδεξαι τὸν δούλόν σου. Hebr.: Sponde pro servo tuo. ¹⁰⁰ Ὁ — δούλόν σου. Des. in cod. 1.

¹⁰⁰ Μὴ συκοφ. με. Hebr.: Ne opprimant me. ¹⁰⁰ Ἐτεροι. cod. 1 add. δέ. ¹⁰⁰ Λώθη. cod. 1 γνῶμην.

ρκζ'. « Διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ ἄ χρυσίον καὶ τοπάζιον. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοῦ σοῦ κατεφρόνησαν νόμου. Ἐγὼ δὲ ἀξιεραστοτέρας ἠγοῦμαι τὰς τὰς ἐντολάς χρυσίου καὶ λίθων πολυτελῶν. Τῶν γὰρ τιμῶν λίθων τοπάζιος ἀπὸ τοῦ ἐνὸς παρεδήλωσεν ἅπαντας. Εἰκὸς δὲ κατ' ἐκείνων τὸν καιρὸν τοῦτον προτιμάσθαι ἰλλὰ ἄλλων.

ρκη'. « Διὰ τοῦτο πρὸς ³⁴ πάσας τὰς ἐντολάς σου κατωρθούμην· πᾶσαν ἑδὼν ἄδικον ἐμίσησα. » Ὁ γὰρ πόθος τὴν προθυμίαν ἐργάζεται· ἡ δὲ προθυμία τὴν μὲν εὐθείαν παραινεῖν ἑδὼν παρεσκευάζει, τὴν δὲ τῆς ἀδικίας ἐμυσάττετο τρίβον.

ρκβ'. « Θαυμαστά τὰ μαρτυρία σου· διὰ τοῦτο ἐξετρεύνησε ³⁵ ταῦτα ³⁶ ἡ ψυχὴ μου. » Ἐδειξεν ὡς οὐ μάτην τούτων ἠράσθη. Ἀξιάγαστα γὰρ, φησὶν, ἐστὶ, καὶ ἱκανὰ καταθέλξαι, καὶ εἰς ἔρωτα διεγείρει τοὺς κατιδεῖν δυναμένους. Καὶ πόθεν τούτων ³⁷ κατέμαθες ἀρετὴν;

ρκλ'. « Ἡ δὴλωσις τῶν λόγων σου φωτιεῖ, καὶ συνειεῖ νηπίους ³⁸. » Τῷ σῶ, φησὶ, καταγαζόμενος φωτὶ ταύτην ἐδεξάμην τὴν γνῶσιν· καὶ πάντας δὲ τοὺς ἀγνοῖα κατεχομένους, καὶ βρέφειν βουκότας, ὁ σὸς νόμος συνέσεω; ἐμφορεῖ.

ρκλ'. « Τὸ στόμα μου ἠνοιξα, καὶ ἐλκυσα πνεῦμα ³⁹, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. » Στόμα ἐνταῦθα καλεῖ τῆς διανοίας τὴν προθυμίαν. Αὕτη γὰρ ἔλκει τὴν χάριν τοῦ πνεύματος. Καὶ γὰρ ⁴⁰ ἀλλαχοῦ φησὶ· « Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. » Καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος· λόγον δοθῆναι παρεκάλεσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Προφήτης ἐν ἐτέρῳ ἔφη ψαλμῷ· « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις· δυνάμει πολλῇ. » Τοῦτο ⁴¹ καὶ ἐνταῦθα ἔφη, « Τὸ στόμα μου ἠνοιξα, καὶ ἐλκυσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. » Γλιχόμενὸν με γὰρ τῶν σῶν ἐντολῶν θεασάμενος τῆς σῆς ἡξίωσας χάριτος.

ρκβ'. « Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμέ, καὶ ἐλέησόν με, κατὰ ⁴² τὸ κρίμα τῶν ἀγαπώντων τὸ ὄνομά σου. » Τῆς θείας εὐμενείας ἱκετεύει τυχεῖν, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς εἰωθας, φησὶ, τοῖς ἀγαπῶσι σε παρέχειν τὸν ἔλεον. Τοῦτο γὰρ εἶπε, « Κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἀγαπώντων τὸ ὄνομά σου » ἀντὶ τοῦ, Τῆς Ἰσῆς· τούτοις ἀπολαῦσαι φέφομαι παρακαλῶ.

ρκγ'. « Τὰ διαβημάτα μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγιόν σου· καὶ μὴ κατακυριεύσάτω μου πᾶσα ἀνομία. » Ἡμῶν γὰρ προεξεφρόντων τὴν προθυμίαν, καὶ Θεοῦ παρέχοντος τὴν βοήθειαν, καὶ τὴν πορείαν εὐθύνοντος, χώραν οὐκ ἔχει τῆς ἀμαρτίας ἡ δυναστεία.

ρκδ'. « Αὐτρωσαί με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων, καὶ φυλάξω τὰς ἐντολάς σου. » Καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς τοὺς ὀνειδιζομένους καὶ συκοφαντιζομένους

VERS. 127. « Ideo dilexi mandata tua super aurum et topazium. » Illi quidem tuam despexerunt legem : ego vero tua mandata auro lapidibusque pretiosis amabiliora duco. Topazius enim lapis est pretiosus, per unum autem omnes significavit. Cæterum verisimile est illa tempestate hunc aliis prælatum fuisse.

VERS. 128. « Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquam odio habui. » Desiderium enim animi promptitudinem efficit : promptitudo vero animi faciebat ut rectam viam suaderet, et injustitiæ semitam odio haberet.

VERS. 129. « Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea. » Ostendit se non frustra horum studiosum fuisse. Admiratione enim digna sunt, ait, et quæ possint demulcere, et in amorem excitare eos qui ea perspicere valent. Et undenam horum virtutem nosti?

VERS. 130. « Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis. » Tuo, inquit, lumine illustratus hanc scientiam accepi, ut tua lex prudentia implet omnes qui ignorantia detenti, et instar infantium sunt.

VERS. 131. « Os meum aperui, **1471** et attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam. » Os hoc in loco vocal mentis alacritatem. Hæc enim spiritus gratiam attrahit. Etenim sibi dicit : « Dilata os tuum, et implebo illud ^c. » Et divinus Apostolus precatur ut verbum sibi detur in apertione oris ^d. Idem vero Propheta in alio psalmo : « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa ^e. » Illud etiam hoc in loco dicit, « Os meum aperui, et attraxi spiritum, quoniam mandata tua desiderabam. » Cum enim tuorum mandatorum desiderio me teneri vidisses, tua gratia me dignatus es.

VERS. 132. « Respice ad me, et miserere mei, secundum iudicium diligentium nomen tuum. » Orat ut divinam consequatur benevolentiam, non simpliciter, sed ut diligentibus te, inquit, misericordiam præbere soles. Hoc enim dixit : « Secundum iudicium diligentium nomen tuum, » quasi dicat : Obsecro ut æqualem his sententiam reportem.

VERS. 133. « Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et ne dominetur in me ulla iniquitas. » Nobis enim promptitudinem præferentibus, et Deo opem ferente, atque viam dirigente, peccati vis et tyrannis haudquaquam locum habet.

VERS. 134. « Redime me a columnia hominum, ut custodiam mandata tua. » Et Dominus Christus opprobrii et calumniis affectos beatos et felices vo-

^c Psal. LXXX, 40. ^d Ephes. vi, 49. • Psal. LXVII, 41.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

³⁴ Πρὸς—κατωρθ. Hebr.: *Omnia mandata tua, omnia, inquam, recta iudico.* ³⁵ Ἐξῆρ. ταῦτα. Hebr.: *Conservai ea.* ³⁶ cod. 4 αὐτά, præmissa ν ἐφέλχ. quæ est rec. lectio. ³⁷ Τούτων. cod. 1 præm. τῶν. ³⁸ Νηπ. Hebr.: *simplices.* ³⁹ Ἐλκx. πνεῦμα. Hebr.: *Et anhelaui, s. inhiavi.* ⁴⁰ Γάρ. cod. 4 add. καί. ⁴¹ Τοῦτο. ib. sequitur δέ. ⁴² Κατὰ— ὄνομά σου. Hebr.: *Pro more tuo erga eos qui amant nomen tuum.*

cavit : sed orare etiam jussit, ne intrent in tentationem. Consonat igitur evangelicis quoque legibus Prophetæ **1472** præcætio.

VERS. 135. « Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas. » Deus quidem incorporeus est, et simplex, et compositionis expers : sed tanquam de re corporea. et crassius divina Scriptura de ipso loquitur, hominum natura sermones metiens. Quapropter per divinæ faciei demonstrationem, intelligere debemus rerum tristium finem, et honorum largitionem.

VERS. 136. « Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodivi legem tuam. » Hæc etiam est lex apostolica : « Si enim unum membrum patitur, simul patiuntur, inquit, omnia membra ^f. » Evangelicam igitur perfectionem Propheta consecratur, aliorum iniquitates deplorans. Cæterum *aquarum exitus* lacrymarum multitudinem vocavit : quasi dicat : Fluminis instar lacrymas profundebam, cum hominum scelera conspicerem.

VERS. 137, 138. « Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. Mandasti justa et admodum vera testimonia tua. » Juste omnia gubernas, Domine, et hominum curam gerens, et justitias cultores reddere volens. Et legem dedisti, et transgredientibus testaris quas poenas daturi sint, et custodientibus bona præmia promittis, et operibus promissa confirmas. Hoc enim indicat : *Et admodum vera.*

VERS. 139. Tabescere me fecit zelus tuus, quia oblitus sunt verborum tuorum inimici mei. » Et homines inique viventes Propheta deplorat, **1473** et legislatorem neglectum cernens, juste indignatur. Hic zelus Phineasum summis laudibus extulit. Hic magnum Eliam celebrem fecit. Hoc etiam zelo accensus triumphator Stephanus Judæorum perfidiam redarguit. Hunc in se ipso divinus Paulus circumferens exclamabat dicens : « Quis infirmatur, et ego non infirmior? quis scandalizatur, et ego non uror ^e? » Et beatus Lucas de ipso ait ^h, cum Athenis esset, coarctatum fuisse spiritum ejus, cum videret civitatem idolorum cultui valde deditam.

VERS. 140. « Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. » Probatum, ait, et purus tuus sermo, et ab omni reprehensione liber : ego vero ardenti ipsius amore teneor.

VERS. 141. « Adolescentulus sum ego, et contemptus, justificationum tuarum non sum oblitus. » Quando Deus divino Samueli jussit ⁱ ut

^f I Cor. xii, 26. ^g II Cor. xi, 29. ^h Act. xvii, 16. ⁱ I Reg. xvi, 1-15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁰ cod. 1 συκοφαντουμένων. ⁴¹ Διεξόδους — *δφθ. μου.* Hebr. *Rivi aquarum descenderunt ex oculis meis.* Pro κατέδυσαν cod. Vat. habet κατέδησαν, *descenderunt*, quam lectionem sequitur Ambr. Orp. t. II, p. 456, edit. Bened. Idem legit δι' ἐξόδους pro διεξόδους. ⁴² cod. Alex. ἐφύλαξαν. Hebr. *custodierunt.* ⁴³ Φησί. Abest a cod. 1. ⁴⁴ ib. ἐφέροντο. ⁴⁵ Ὁ ζήλος σου. Hebr. *zelus meus.* ⁴⁶ E cod. 1. ⁴⁷ Τὸ φιλιτρον. cod. 1 τὸν ζήλον, ascripta tamen lectione altera.

Α νους ⁴⁸ ζηλωτοὺς καὶ μακαρίους ἐκάλεσεν : ἀλλὰ καὶ εὐξασθαι παρεγγύησε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Συμβαίνει τοῖνυν τοῖς εὐαγγελικῆς νόμοις καὶ τοῦ Προφήτου ἡ προσευχῆ.

ρλε'. « Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δούλον σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. » Ἀσώματον μὲν τὸ θεῖον, καὶ ἀπλοῦν, καὶ ἀσύνητον. Σωματικώτερον δὲ καὶ παχύτερον ἡ θεία Γραφή περὶ αὐτοῦ διαλέγεται, τῇ φύσει τῇ τῶν ἀνθρώπων μετροῦσα τοὺς λόγους. Τοιγαροῦν τοῦ θεοῦ προσώπου τὴν ἐπιφάνειαν νοητέον τὴν λύσιν τῶν λυπηρῶν, καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν.

ρλς'. « Διεξόδους ⁴⁸ ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξα ⁴⁹ τὸν νόμον σου. » Ἀποστολικὸς καὶ οὗτος ὁ νόμος, « Εἰ γὰρ πάσχη, φησὶν, ἐν μέλος, συμπάσχει, φησὶ ⁵⁰, πάντα τὰ μέλη. » Τὴν εὐαγγελικὴν τοῖνυν ὁ Προφήτης μετέρχεται τελειώτητα, τὰς τῶν ἄλλων παρανομίας ὀλοφυρόμενος. Διεξόδους δὲ ὑδάτων τὸ πλῆθος τῶν δακρύων ἐκάλεσεν, ἀντὶ τοῦ, Κρουνηδὸν ἔφερον ⁴⁷ τὰ δάκρυα, τὰς τῶν ἀνθρώπων παρανομίας θεώμενος.

ρλζ', ρλη'. « Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ εὐθείς αἱ κρίσεις σου. Ἐνετείλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφόδρα. » Δικαίως ἅπαντα διέπεις, ὦ Δέσποτα, καὶ τῶν ἀνθρώπων κηδόμενος, καὶ δικαιοσύνης ἐργάτας ἀπορῆναι βουλόμενος. Καὶ νόμον ἔδωκας, καὶ διαμαρτύρη τοὺς παραβαίνοντας, ὁποίας τίσσοσι δίκας, καὶ ὑπεσχῆ τοῖς φυλάττουσι τὰς ἀγαθὰς ἀντιδόσεις, καὶ βεβαιοῖς τὰς ἐπαγγελίας τοῖς ἔργοις. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Ἀλήθειαν σφόδρα.

ρλθ'. « Ἐξέτηξέ με ὁ ζήλος σου ⁴⁸, ὅτι ἐπελάθοντο τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροί μου. » Καὶ τοὺς παρανομία συζῶντας ὁ Προφήτης θρηνεῖ, καὶ καταφρονούμενον ὄρων τὸν νομοθέτην, ἐνδικῶς ἀγανακτεῖ. Οὗτος ὁ ζήλος τὸν Φινεὲς ἀνεκέρυξεν. Οὗτος τὸν μέγαν Ἥλιαν ἀοιδιμον ἀπέτελεσε. Τοῦτω πυρπολούμενος [⁴⁹ ὁ καλλίνικος] Στέφανος τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν διήλεγξε. Τοῦτον ἐν ἑαυτῷ περιφέρων ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐβόα λέγων, « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Καὶ ὁ μακάριος δὲ Λουκᾶς περὶ αὐτοῦ φησιν, ὡς ἐν Ἀθήναις συνελεγετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν.

ρμ'. « Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δούλος σου ἠγάπησεν αὐτό. » Δόκιμος, φησὶν, ἐστὶ καὶ ἀκίβδηλος ὁ σὸς λόγος, καὶ μῦμου παντὸς ἐλεύθερος : ἐγὼ δὲ περὶ τοῦτον θερμὸν ἔχω τὸ φιλιτρον ⁵⁰.

ρμα'. « Νεώτερος ἐγὼ εἰμι, καὶ ἐξουδενωμένος, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Ἦνίκα τῷ θεῷ Σαμουὴλ παρηγγύησεν ὁ Θεὸς ἕνα τῶν παιδῶν

τοῦ Ἰεσσαὶ βασιλέα χειροτονῆται, τοὺς μὲν ἄλλους Α καὶ βῶμη, καὶ δυνάμει, καὶ κάλλει σώματος κεκοσμημένους ἀπεδοκίμασεν ἅπαντας, ἤρειτο δὲ τοῦ Ἰεσσαὶ εἰ ἐκλελοιπεῖ ἢ τὰ παιδάρια· τοῦ δὲ εἰρηκότος ἢ, ὑπολελείψθαι μενράκιον μικρὸν, ὃ ποιμαίνει τὰ ποιμνία, καὶ ὡς ἀνάρμοστον βασιλεῖα, ἐκέλευσεν ὁ προφήτης τοῦτον ἀγθῆναι, καὶ ἔχρισεν ἀφ' ἑαυτοῦ παραχρῆμα. Ταύτης ἐνταῦθα τῆς δωρεᾶς ὁ Προφήτης ἐμνήσθη, καὶ φησὶ· Καὶ νέον ὄντα με, καὶ τοῖς γεγεννηκόσιν εὐτελεῖ νομισθέντα, σὺ τοσαύτης ἡξίωσας χάριτος, καὶ προφήτην ὁμοῦ καὶ βασιλέα πεποίηκας· οὐ δὴ χάριν σὺν πάσῃ προθυμίᾳ τὰ σὰ φυλάττειν ἐφέμεαι δικαιοῦματα.

ρμβ'. Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Ὁ τοῖς ἀνθρωπίνους νόμοις πειθόμενος οὐδὲ κατὰ τὸν παρόντα βίον τῆς Β παρὰ τῶν νομοθετούντων ἀπολαύει τιμῆς· ὁ δὲ ταῖς θελαῖς ἀκολουθῶν ἐντολαῖς, μισθὸν ἔχει τῶν πόνων τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ οἱ νόμοι δὲ οἱ ἀνθρώπειοι οὐ πάντως πάντες τὸ δίκαιον ἔχουσι· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ νόμος ἀληθεῖα λαμπρύνεται. Εἰκότως τοίνυν ἔφη· Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. »

ρμγ'. Ἐλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὐροσάν με. Ταῦτα γὰρ συνέζευκται τοῖς ἐρασταῖς ἢ τῆς ἀρετῆς. Αἱ ἐντολαὶ σου μελέτη μου. Ἐκ τῆς γὰρ τούτων διδασκαλίας τὴν ἀνδρίαν μαθηθῶ, καὶ φέρω γενναίως τὰ λυπηρά.

ρμδ'. Ἡ δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀντὶ τοῦ, Πρόξενα τῶν αἰωνίων ἐστὶν ἀγαθῶν. Ἡ Συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι. Ὑπὸ σοῦ γὰρ φωτισόμενος τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἀπολαύσομαι ἢ.

ρμε'. Ἐκέκραξα ἐν δὴλ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τὰ δικαιοῦματά σου ἐκζητήσω. Κραυγὴν πάλιν τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν καλεῖ· διὰ τοῦτο προστέθεικε τὸ ἐν δὴλ καρδίᾳ μου. Οὕτω καὶ Μωσῆς ἐβόα σιγῶν· καὶ προσευχομένῳ κατὰ διάνοιαν ὁ Θεὸς ἔφη, Ἐτί βοᾶς πρὸς ἐμέ; »

ρμς'. Ἐκέκραξά σοι, σῶσόν με, καὶ φυλάξω τὰ μαρτύριά σου. Παρὰ σοῦ γὰρ τὴν σωτηρίαν δεχόμενος, φύλαξ τῶν σῶν γενήσομαι νόμων.

ρμζ'. Προέφθασα ἐν ἄνωρᾳ ἢ, καὶ ἐκέκραξα, εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. Βασιλεὺς ὢν ὁ Προφήτης, καὶ μυρίαὶ φροντίαι περικλυόμενος, καὶ πολεμικοὺς πρὸς ταύταις ἀναδεεγμένους ἀγῶνας, οὐ μόνον ἡμέρας ὑπολαμπύσης τῷ Θεῷ τὰς ἰκετείας προσέφερεν· ἀλλὰ καὶ μεσοῦσης νυκτὸς, οὐκ ἀναμένων τὰς τῶν ἀλεκτρούων ὑδάς. Οὕτως ἐπέθει τὸν πεποιηκότα Θεὸν, οὕτω προθύμως τὴν ἐκτίθειν ἤτει βοήθειαν.

ρμη'. Προέφθασαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου πρὸς ὄρθρον ἢ, τοῦ μελετᾶν τὰ λόγιά σου. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὸν τοῦ γλυκέως ὑπνου καιρὸν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν ὄρθρον, τῶν θείων νόμων ἐπεποητο ἢ μελέτην.

1 Exod. xiv, 15.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ἢ Τοῦ. ib. τόν. ἢ ib. ἐκλελοιπε. ἢ ib. ἐπόντος. ἢ Ἐρασταῖς. ib. ἐργάταις. ἢ cod. 1 ἀπολαύσω. ἢ Ἐν ἄνωρᾳ. Hebr., in ipso diluculo. Syr. mane. ἢ Πρὸς ὄρθρον. Hebr. vigiliis. ἢ cod. 1 πεποίητο.

PATROL. GR. LXXX.

59

unum ex filiis Jesse regem crearet, alios quidem et robore, et potentia, et corporis pulchritudine præditos omnes præterit; percontatus est autem Jesse, an reliqui nulli essent filii, ipse vero respondit parvum puerum reliquum esse, qui greges pasceret, atque ad regnum administrandum ineptus esset. Propheta autem huic ad se adduci jussit, et cum venisset, illico unxit. Hujus muneris hoc in loco? Propheta meminit, et ait: Et cum juvenis essem, atque a genitoribus minime idoneus habitus fuissem, tanta gratia me dignatus es, ac prophetam simul et regem me fecisti: quapropter cum omni alacritate tua mandata custodire desidero.

VERS. 142. « Justitia 1474 tua justitia in æternum, et lex tua veritas. » Qui humanis legibus obtinuit, nec in præsentī vita a legislatore honorem consequitur: qui autem divina sequitur mandata, laborum mercedem habet vitam æternam. Porro humanæ leges non omnino omnes æquitate et justitia nituntur: at Dei lex veritate splendet. Jure igitur inquit: « Justitia tua justitia in æternum, et lex tua veritas. »

VERS. 143. « Tribulatio et angustia invenerunt me. » Hæc virtutis studiosos comitantur. « Mandata tua sunt meditatio mea. » Nam ex horum doctrina fortitudinem disco, viriliterque tristitia fero.

VERS. 144. « Justa sunt testimonia tua in æternum. » Hoc est: Faciunt ut aeterna consequamur bona. « Intellectum da mihi, et vivam. » A te enim illustratus, veram vitam adipiscar.

VERS. 145. « Clamavi toto corde meo, exaudi me, Domine: justificationes tuas requiram. » Clamorem rursus animæ alacritatem vocat: propterea apposuit toto corde meo. Sic etiam Moses clamabat tacens, et ei mente oranti Deus dixit: « Quid clamas ad me? »

VERS. 146. « Clamavi ad te, salvum me fac, ut custodiam mandata tua. » A te enim salutem consecutus, tuarum legum custos ero.

VERS. 147. « Præveni in iunioritate, et clamavi, quia in verbis tuis speravi. » Propheta cum rex esset, et innumeris curis circumdaretur, et præterea 1475 bellica certamina suscipisset, non modo illucescente die Deo preces offerebat, verum etiam in noctis medio gallorum cantus non expectans. Adeo Deum creatorem desiderabat, adeo prompte opem illinc efflagitabat.

VERS. 148. « Prævenerunt oculi mei te sub diluculo, ut meditarer eloquia tua. » Non solum autem dulcissimi somni tempore, sed prima quoque luce divinas meditabatur leges. Nos vero pauperes, et ab

omni cura liberi, in lectulo pernoctamus huc et illuc nos volutantes, neque exoriente die honorum dargitori hymnum offerimus.

VERS. 149. « Vocem meam audi secundum misericordiam tuam, Domine, et secundum iudicium tuum vivifica me. » Qui tot tantisque bonis affluit, misericordiam ut consequatur obsecrat : et non absolute misericordiam postulat, sed juxta utilem sententiam.

VERS. 150. « Appropinquarunt persequentes me iniquitati, a lege autem tua longe remoti sunt. » Longe enim a divinis legibus absunt, qui justo bellum inferre conantur. « Qui enim vos spernit, inquit, non vos spernit, sed eum qui misit vos ». Et : « Inimicus ero inimicis tuis, et adversabor adversantibus tibi ». »

VERS. 151. « Prope es tu, Domine, et omnes viæ tuæ veritas. » Cernis, ait, omnia, Domine. Non enim a nobis recessisti, sed totum terrarum orbem implet, et veritate utens universa moderaris. Hoc etiam ipse Deus **1476** per prophetam dicit : « Deus appropinquans ego sum, non autem Deus longe remotus ». Et beatus Paulus : « In ipso, inquit, vivimus, et movemur, et sumus ». »

VERS. 152. « Initio cognovi e testimoniis tuis, quod in æternum fundaveris ea. » Testimonia cœlum et terram nuncupat. « Descendens, inquit, contestare eos per cœlum ac terram ». Idcirco et Moses magnus canticum exordians fatur : « Attende, cœlum, et loquar, et audiat terra verba oris mei P. » In his autem continue Dei providentia cernitur : cum multo enim ordine omnia progrediuntur. Hinc, ait, certissime cognovi, te prope esse, atque iis quæ fiunt interesse, nec quidquam eorum quæ geruntur te latere.

VERS. 153. « Vide humilitatem meam, et eripe me, quia legis tuæ non sum oblitus. » — « Qui se humiliaverit, exaltabitur, » secundum Domini vocem q. Et : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum ». » Hac etiam divinus propheta alias virtutes decoravit, et hanc obtendens, divinum auxilium promittit.

VERS. 154. « Judica iudicium meum, et redime me, propter eloquium tuum vivifica me. » De promissionibus Dominum admonet, et ab ipso salutem petit, precaturque ut ipsius et adversariorum casam disceptet.

VERS. 155. « Longe a peccatoribus salus, quia ju-

^h Luc. x, 45. ^l Exod. xxiii, 22. ^m Jerem. xxiii, 23. ⁿ Act. xvii, 28. ^o Exod. xix, 21. ^p Deut. xxiii, 4. ^q Luc. xiv, 11. ^r Matth. v, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ Ib. κυλινδούμενοι. ⁸⁹ Κατὰ τὸ κριμά σου. Hebr. Pro more tuo. Conf. vers. 152. Ita quoque vers. 156. ⁹⁰ Οἱ καταδ. με ἀνομίᾳ. Hebr. Appropinquarunt sectatores sceleris. Syr. Appr. persecutores iniquitatis. Sed interpretes Græci omnes leg. Ita quoque Hier. ⁹¹ Ὅδοί. cod. 1 ἐντολαί, ascripta tamen altera lectione. Hebr. Omnia præcepta tua. ⁹² Κύρις. cod. 1 Δέσποτα. ⁹³ Φησί, ζώμεν. cod. 1 γὰρ ζώμεν, φησί. ⁹⁴ Κατ' ἀρχάς. Hebr. Jam pridem. ⁹⁵ Φησί. cod. 1 præm. γάρ. ⁹⁶ Σὺ. Abest a cod. 1. ⁹⁷ Ταύτη καί. ib. διὰ ταύτης.

Ἡμεῖς δὲ πενίᾳ συζῶντες, καὶ πάσης φροντίδος ἀπηλλαγμένοι, ἐπὶ τῆς κλίνης διανουκτερούμεν κυλινδούμενοι⁸⁸, καὶ οὐδὲ ἀρχομένης ἡμέρας τῷ δοτῆρι τῶν αγαθῶν τὸν ὕμνον προσφέρομεν.

ρμθ'. « Τῆς φωνῆς μου ἄκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου, κατὰ τὸ κριμά σου⁸⁹ ζήσόν με. » Ὁ τοσοῦτοι κομῶν αγαθοὶς ἔλεος τυχεῖν ἀξιοί, καὶ οὐκ ἀορίστως αἰτεῖ τὸν ἔλεον· ἀλλὰ κατὰ τὴν ὄνησιφόρον ψῆφον.

ρν'. « Προσῆγγισαν οἱ καταδιώκοντές με ἀνομίᾳ⁹⁰, ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου ἐμακρύνθησαν. » Πόρρω ἄρ τῶν θεῶν νόμων εἰσὶν οἱ τῷ δικαίῳ πειρώμενοι πολεμεῖν. « Ὁ ἀθετῶν γὰρ ὕμᾶς, φησὶν, οὐχ ὕμᾶς ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν ἀποστειλαντα ὕμᾶς. » Καί· « Ἐχθρεύσω τοῖς ἐχθροῖς σου, καὶ ἀντικεισόμεαι τοῖς ἀντικειμένοις σοι. »

ρνα'. « Ἐγγὺς εἰ σὺ, Κύριε, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί⁹¹ σου ἀλήθεια. » Ὁρᾶς, φησὶν, ἅπαντα, Κύριε⁹²· εὐ γὰρ ἀφέστηκας, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην πληροῖς, καὶ ἀληθεῖα χρώμενος πρυτανεύεις τὴν κτίσιν. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶ· « θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς πόρρωθεν. » Καί ὁ μακάριος Παῦλος, « Ἐν αὐτῷ, φησὶ, ζῶμεν⁹³, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. »

ρnb'. « Κατ' ἀρχάς⁹⁴ ἔγνων ἐκ τῶν μαρτυριῶν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσας αὐτά. » Μιρτύρια καλεῖ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν. « Καταβάς, φησὶ⁹⁵, διαμαρτυρεῖ αὐτοῖς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν. » Διὰ τοῦτο καὶ Μωσῆς ὁ μέγας τῆς ὥδης ἀρχόμενος ἐζη· « Πρόσεχε, οὐρανὸν, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. » Ἐν δὲ τούτοις ὁρᾶται διηγεκῶς ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια· μετὰ πολλῆς γὰρ ὀδεύει τάξεως ἅπαντα. Ἐντεῦθεν, φησὶν, ἔγνων ἀκριβῶς, ὡς ἐγγὺς εἰ σὺ⁹⁶, καὶ παρὲι τοῖς γινομένοις, καὶ λανθάνει σε τῶν πραγμάτων οὐδέν.

ρnc'. « Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἐξελοῦ με, ὅτι τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. » — « Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, » κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν. Καί· « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ταύτη καὶ⁹⁷ ὁ θεὸς Προφήτης τὰς ἄλλας ἐκόσμησεν ἀρετάς· καὶ ταύτην προϊσχύμενος τὴν θεῖαν ἐπαγγέλλει βοήθειαν.

ρnd'. « Κρίνον τὴν κρίσιν μου, καὶ λύτρωσαί με· διὰ τὸν λόγον σου ζήσόν με. » Τῶν ὑποσχέσεων τὸν Δεσπότην ἀναμιμνήσκει, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν αἰτεῖ, καὶ κρίναι αὐτῷ καὶ τοῖς δυσμενέσιν ἀντιβολεῖ.

ρne'. « Μακρὰν ἀπὸ ἀμαρτωλῶν σωτηρία, ζεῖ τὰ

VERS. 162. « Lactabor ego de eloquiis tuis, sicut A qui invenit spolia multa. » Quia hostium persequen-
tium mentionem fecit, jure et spoliolum meminit.
Dicit autem : Et si occidisset omnes illos, et præ-
datus essem quæcumque spolia colligere potuissem,
non sic lætatus essem, sicut tuis legibus gavisus
sum.

VERS. 163. « Iniquitatem odio habui et abomina-
tus sum, legem autem tuam dilexi. » Verus etiam
est hic sermo. Qui enim ardentissimo studio erga
divinas res affectus est, contraria odio habet.

VERS. 164. « Septies in die laudem dixi tibi, su-
per judicia justitiæ tuæ. » * Nonnulli *septies* inter-
pretati sunt *æpissime*. Hoc autem, et illud, arden-
tem amorem Prophetæ demonstrat : divini enim
laudis satietas haudquaquam ipsum capiebat.

VERS. 165. « Pax multa est diligentibus **1479** no-
men tuum, et non est illis scandalum. » Qui divino
amore flagrant, et pacem cum ipso per observan-
tiam mandatorum possident, licet ab omnibus homi-
nibus infestentur, placidam transigunt vitam. Et
testis est divinus Paulus clamans : « In omnibus
tribulationem patimur, sed non angustia premi-
mur ; egemus, sed non destituimur ; persecutionem
patimur, sed non derelinquimur ; dejicimur, sed
non perimus †. » Et Dominus, cum sacros aposto-
los, sicut oves in medio luporum, in totum terra-
rum orbem mitteret ‡, dixit eis : « Pacem meam do
vobis, pacem meam relinquo vobis ¶. »

VERS. 166. « Expectabam salutare tuum, Do-
mine, et mandata tua dilexi. » Neque calamitati-
bus cinctus, bonam abjeci spem, sed tuam salu-
tatem expectare non destitit, tua mandata se-
quens.

VERS. 167, 168. « Custodivit anima mea testi-
monia tua, et dilexit ea vehementer. Servavi man-
data tua, et testimonia tua, quia omnes viæ meæ
in conspectu tuo sunt, o Domine. » Cum enim
novissem te omnia conspiceret, et me vivere sub
te spectatore, non modo tua mandata perfecit, ve-
rum etiam cum flagranti studio hoc fecit.

VERS. 169. « Appropinquet deprecatio mea in
conspectu tuo, Domine ; juxta eloquium tuum da
mihî intellectum. » Totam deprecationem cum
protulisset, orat ut preces admittantur, et minime
rejjiciantur. Et precatur, ut prudentiam accipiat,
non humanam, sed divinorum oraculorum scien-
tiam.

VERS. 170. « Intret postulatio **1480** mea in
conspectum tuum, Domine ; secundum eloquium
tuum eripe me. » *Postulationem* vocat obsecratio-

† II Cor. iv, 8, 9. ‡ Matth. x, 16. ¶ Joan. xiv, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷² *Et*. Des. ibid. ⁸⁰ *ibid.* ἐπαγάλλομαι. ⁸¹ *Ὁὐ* — d.l.l'. Des. in cod. 1. ⁸² *Ἡγάπησα*. Hebr. feci.
⁸³ *cod. 1* εἰκόμην. ⁸⁴ *Pûsar* — γνώστω. Des. in cod 1. ⁸⁵ *Εἰσέλθοι* — ῥύσαι με. Des. ibid. ⁸⁶ *Κύριε*.
Abest a textu Hebr.

ρξβ'. « Ἀγαλλιάσσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγια σου, ὡς ὁ
εὐρίσκων σκύλα πολλά. » Ἐπειδὴ πολεμίων ἐμνημέ-
νευσε διωκόντων, εἰκότως καὶ τῶν σκύλων τὴν μνη-
μὴν παρήγαγε. Λέγει δὲ, ὅτι Πάντας εἰ ⁷⁹ ἀνείλον
ἐκείνους, καὶ σκυλεύσας πλείστα ὅσα συνήγαγον λά-
φυρα, οὐκ ἂν οὕτως ἠὲ ὑψράνθη, ὡς τοῖς σοῖς ἐπ-
αγαλλόμενος ⁸⁰ νόμοις.

ρξγ'. « Ἀδικίαν ἐμίσησα καὶ ἐδεδουξάμην · τὸν δὲ
νόμον σου ἠγάπησα. » Ἀληθὴς καὶ οὗτος ὁ λόγος. Ὁ
γὰρ θερμῶς περὶ τὰ θεῖα διακείμενος τάναντία μω-
σάττεται.

ρξδ'. « Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σε, ἐπὶ τὰ
κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » Τινὲς τὸ *ἐπτάκις*,
πλειστικάκις ἠρμήνευσαν. Καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο τὸν
θερμὸν ἔρωτα τοῦ Προφήτου δηλοῖ · τῆς γὰρ θείας
B ὑμνωδίας οὐκ ἐλάμβανε κόρον.

ρξε'. « Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν νόμον σου,
καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον. » Οἱ τῷ θεῷ πυρ-
πολούμενοι φίλτρῳ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην διὰ
τῆς τῶν ἐντολῶν προσκτώμενοι φυλακῆς, κἀν ὑπὲρ
πάντων ἀνθρώπων πολεμῶνται, θυμῆρη ζωῆσι ζῶσιν.
Καὶ μάρτυς ὁ θεοσπίσιος Παῦλος βοῶν, « Ἐν παντὶ
θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ ⁸¹ στενοχωρούμενοι · ἀπορούμε-
νοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι · διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ
ἐγκαταλιμπανόμενοι · καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπ-
ολλύμενοι. » Καὶ ὁ Κύριος δὲ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους,
ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων, εἰς πᾶσαν ἀποστείλας
τὴν οἰκουμένην, ἔφη πρὸς αὐτούς · « Εἰρήνην τὴν
ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. »

ρξς'. « Προσεδόντων τὸ σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ
τὰς ἐντολάς σου ἠγάπησα ⁸². » Οὐδὲ συμφοραῖς περι-
στοιχιζόμενος ἀπέκοψα τὰς χρηστοτέρας ἐλπιδας ·
ἀλλὰ τὴν τὴν ἀναμείνων διετέλεσα σωτηρίαν, καὶ ταῖς
σαις ἐπόμενος ⁸³ ἐντολαῖς.

ρξζ', ρξη'. « Ἐφύλαξεν ἡ ψυχὴ μου τὰ μαρτύριά
σου, καὶ ἠγάπησεν αὐτὰ σφόδρα. Ἐφύλαξα τὰς
ἐντολάς σου, καὶ τὰ μαρτύριά σου, ὅτι πᾶσαι αἱ
δοδοὶ μου ἐναντίον σου, Κύριε. » Εἰδὼς γὰρ ὡς ἅπαντα
ἐφορᾷς, ὡς ὑπὸ σοὶ θεατῆ πολιτευόμενος, οὐ μόνον
ἐπλήρωσά σου τὰς ἐντολάς, ἀλλὰ καὶ μετὰ θερμῆς
τοῦτο δέδρακα διαθέσεως.

ρξθ'. « Ἐγγισάτω ἡ δέησίς μου ἐνώπιόν σου, Κύ-
ριε, κατὰ τὸ λόγιόν σου συνέτισόν με. ἰ Πᾶσαν ⁸⁴
τὴν ἱκετεῖαν προσενεγκῶν, ἀντιβολεῖ δεχθῆναι καὶ
D μὴ ἀποζῶριφθῆναι τὴν δέησιν · καὶ παρακαλεῖ σύνοσει
λαβεῖν, οὐκ ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ τῶν θεῶν λογίων τὴν
γνώσιν.

ρξϛ'. « Εἰσέλθοι ⁸⁵ τὸ ἀξίωμα μου ἐνώπιόν σου,
Κύριε ⁸⁶ κατὰ τὸ λόγιόν σου ῥύσαι με. » Ἀξίωμα
τὴν ἱκετεῖαν καλεῖ · τοῦτο γὰρ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις

εὔρον ἑρμηνευταίς. Διαφόροις μέντοι χρώμενος ἅ λῳοίς, τὸν Δεσπότην μειλίσσεται ⁸⁷.

ροα'. « Ἐξερεύξιντο τὰ χεῖλη μου ὕμνον, ὅταν διδάξης με τὰ δικαϊώματά σου. » Κατάλληλος ἡ ἔρυγη τῆ τροφῆ· τὰ γὰρ σά, φησί, μανθάνων ⁸⁸ δικαϊώματα, σὸς τῷ τῶν τοιοῦτων διδασκάλῳ προσοίσω τὴν ὕμνηδϊαν.

ροβ'. « Φθέγγεται ἡ γλῶσσά μου τὰ λόγια σου, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐντολαί σου δικαιοσύνη. » Εἰς μελέτην τῶν σῶν λογίων τὴν γλῶτταν ἀφιερῶσω ⁸⁹, εἰδῶς πᾶσιν σου δικαιοσύνη κακοσημένας τὰς ἐντολάς.

ρογ'. « Γενέσθω ἡ χεὶρ σου τοῦ σῶσαί με, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἠρετισάμην. » Ὁ ⁹⁰ μὲν Σύμμαχος εἰλόμην, ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων ἐξελεξάμην ^B εἰρήκασι. Χεῖρα δὲ καλεῖ τὴν θείαν ἐνέργειαν, ὅφ' ἥς ἀντιβολεῖ τῆς θείας σωτηρίας τυχεῖν.

ροδ'. « Ἐπεπόθησα τὸ σωτήριόν σου, Κύριε, καὶ ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστὶ. » Ἰμέιρομαι, φησί, περὶ ⁹¹ σου σωτηρίας τυχεῖν, τὸν σὸν νόμον μελέτην ἔχων ἐνδασλεχῆ.

ροε'. « Ζήσεται ἡ ψυχὴ μου, καὶ αἰνέσει σε, καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι. » Οἶδα δὲ ὡς οὐχ ἀμάρτησομαι τῆς ἐλπίδος, ἀλλὰ τῆς ἀληθοῦς ⁹² ζωῆς περὶ σου τεύξομαι, καὶ αἰνέσω σε τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν.

ρος'. « Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλός. » Τοῦτο καὶ τῷ Προφήτῃ λέγειν μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἤρμοτεν, καὶ πάσῃ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. « Ζήτησον τὸν δουλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Εἰ γὰρ καὶ παρέβη τινὰς, ἀλλὰ λήθην τούτων οὐκ ἐδέξατο παντελεῆ. Ἀλλὰ ταύτην μὲν ὁ Προφήτης προσενήνοχε τὴν εὐχὴν· τετύχηκε δὲ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις τῆς σωτηρίας. « Ἐδραμε ⁹³ γὰρ ὁ καλῶς ποιμὴν ἐπὶ τὸ πλανώμενον πρόβατον, καὶ περιελθὼν τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνούς· περὶ ταῦτα γὰρ ἐπλανᾶτο λατρεῖον τοῖς δαίμοσιν· εὔρε, καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐπνήγαγεν· καὶ εὐφράνθη ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννεήκοντα ἐννεὰ τοῖς μὴ πεπλανημένοις ⁹⁴. » Ἡμεῖς δὲ τοῦ ψαλμοῦ τὴν ἑρμηνείαν ἐν κεφαλῆι ποιησάμενοι, παρακαλοῦμεν τοὺς ἐντυγχάνοντας, μὴ ἀρκεσθῆναι τοῖς γεγραμμένοις, μηδὲ νομίσαι μόνον ⁹⁵ ταῦτα τῷ Προφήτῃ προσῆκειν· ἀλλ' ἕκαστον τὴν πρόσφορον ἐκ τούτων ὠφέλειαν ^D λαβεῖν, καὶ φάρμακον ἀλεξητήριον τοῖς οἰκείοις κατασκευάσαι παθήμασιν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΙΘ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ῥδῆ τῶν ἀναβαθμῶν. » Ὁ Θεοδοτίων ἴσμο τῶν ἀναβάσεων· ὁ δὲ Σύμμαχος καὶ ὁ Ἀκύλας, εἰς

⁸⁷ Matth. xviii, 12, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ cod. 1 ἐχμειλίσσεται. ⁸⁸ ibid. μαθών. ⁸⁹ cod. 1 ἀφιέρωσα. ⁹⁰ Ὁ — τυχεῖν. Ab his parum diversa sunt quæ Cor. I. c. p. 515, Theodoro tribuit. In cod. 1 Aug. præm. τὸ ἠρετισάμην. ⁹¹ Παρά. cml. 1 præm. τῆς. ⁹² Ἀληθ. Des. ibid. ⁹³ Ἐδραμε — πεπλαν. Hac apud Cor. I. c. p. 516. etiam Theodoro tribuuntur ⁹⁴ cod. 1 πλανηθεῖσιν. ⁹⁵ Μόρον. Abest a cod. 1.

nem : hoc enim apud alios etiam interpretes inveni. Diversis igitur verbis utens Dominum demulcet.

VERS. 171. « Eructent labia mea hymnum, cum docueris me justificationes tuas. » Ructus cibo consentaneus est. Tuas enim, inquit, justificationes edoctus, tibi hujusmodi rerum præceptorum cantilenam offeram.

VERS. 172. « Pronuntiet lingua mea eloquia tua, quis omnia mandata tua æquitas sunt. » Meditationi tuorum oraculorum linguam consecrabo, cum sciam tua mandata omni justitia exornata esse.

VERS. 173. « Sit manus tua (parata) ut salvet me, quoniam mandata tua elegi. » Symmachus quidem malui, Aquila vero et Theodotion selegi interpretati sunt. Manum autem vocat divinam vim, per quam obsecrat ut divinam consequatur opem.

VERS. 174. « Concupivi salutare tuum, Domine, et lex tua meditatio mea est. » Desidero, ait, a te salutem adipisci, continue tuam legem meditans.

VERS. 175. « Vivet anima mea, et laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me. » Porro novi me haudquaquam spe frustrandum, sed veram vitam a te consequaturum, et te bonorum largitorem laudaturum esse.

VERS. 176. « Erravi sicut ovis quæ periit. » Hoc et Prophetæ dicere post peccatum congruebat, et toti hominum naturæ. « Quære servum tuum, quia mandatorum tuorum **1481** non sum oblitus. » Etsi enim aliqua mandata transgressus est, tamen horum oblivionem penitus non admisit. Sed has quidem preces Prophetæ profudit, et tota hominum natura salutem consecuta est. Nam bonus pastor ad palantem ovem cucurrit, et cum montes et colles obivisset (in his enim dæmones colens errabat), invenit, et super humeris reduxit, et magis ob ipsam lætatus est, quam ob nonaginta novem non vagantes ². Nos autem explanatione psalmi summam perexta, lectores obsecramus ne sint contenti rebus a nobis scriptis, neque autem hæc Prophetæ soli congruere : sed unusquisque opportunitam utilitatem ex hisce percipiat, salutaremque medicinam qua dolores suos propulset, efficiat.

INTERP. PSALMI CXIX.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Theodotio carmen ascensuum, Symmachus et Aquila in ascensus

verterunt. Indicant quidem ascensus, sive gradus, A captivi populi e Babylone · reductum. Prævidens enim gratia Spiritus sancti et captivitatem, et futuram libertatem, et hanc et illam prædixit, illorum utilitatem procurans, et nobis hinc lucrum adferens. Verum non eadem quilibet e psalms graduum vaticinatur : sed alius calamitates quæ Babylone ipsis acciderunt, alius lætum reductum nuntium, **1482** alius perceptam in itinere lætitiā, et alius bella quæ post reversionem gesta fuere, alius templi instaurationem. Et varietas vaticinationis satietatem hymnorum cantus abigit. Unusquisque autem psalms istorum formatus est ex persona sanctorum, quorum ea tempestate erat chorus. Illos enim propheticus sermo supradicta dicentes inducit. Primus quidem graduum, et calamitates, et divinam benevolentiam narrat. « Ad Dominum cum tribulor clamavi, et exaudivit me. » Exordium mœroris magnitudinem, et divinæ benignitatis excessum docuit. Mœrens enim, ait, Dominum oravi, benevolentiamque consecutus sum. Deinde narrat quibus verbis orando usus sit.

Vers. 2. « Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. » Obsecro, ait, ut ab injuste insidiantibus, dolosisque fraudibus utentibus me liberet. Tales erant ii qui ob precationem Jaquos Danieli posuerunt, acerbi accusatores eorum qui cum Anania erant.

Vers. 3, 4. « Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acuta, cum carbonibus desolatoriis. » Gratia spiritus hoc in loco mœrentes consolatur, et justam sententiam pronuntiatam in eos qui dolis utuntur, tacite inuit. Nam *potentem* quidem universorum Deum vocat: *sagittas vero potentis*, suppliciorum celeritatem, per metaphoram petitam a sagittis, quæ emittuntur, et facile aerem secant. *Carbones autem desolatorios* vocat supplicii **1483** vehementiam, et consumptionem, et desolationem. Hujusmodi enim est natura ignis: quasi dicat: Ne animum despondeas ab iniqua lingua percussus, parata enim sunt supplicia a justo iudice emissa, quæ sagittarum celeritatem, et carbonum desolatoriorum vim imitantur.

* **Vers. 5.** « Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus est. » Hæc, ait, dicebam preces fundens, et cum has benignus exaudivisset, misertus est. *Incolatum* autem vocat, in aliena terra stationem. Septuaginta quippe annorum tempus jure nominatur diuturnum. Tantam enim perfectam hominum vitam Propheta dicit esse. « Dies enim, inquit,

τὰς ἀναβάσεις. Διηλοῦσι μὲντοι αἱ ἀναβάσεις, ἢ οἱ ἀναβαθμοὶ, τοῦ αἰχμαλωτευθέντος λαοῦ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον. Προειδίαι γὰρ ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τὴν ἐσομένην ἐλευθερίαν, καὶ ταῦτα κάκεινα προείρηκε· κάκεινων ὠφέλειαν μηχανημένην, καὶ ἡμῖν τὸ ἐντεῦθεν προσφέρουσα κέρδος. Οὐ τὰ αὐτὰ δὲ ἕκαστος τῶν ἀναβαθμῶν προεσπίζει, ἀλλὰ ὁ μὲν τὰς ἐν Βαβυλῶνι συμφορὰς, ὁ δὲ τῆς ἐπάνοδου τὰ εὐαγγέλια· ὁ δὲ τὴν κατὰ τὴν ὕδιν εὐφροσύνην· ἄλλος τοὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον γεγεννημένους πολέμους· ἕτερος τοῦ ναοῦ τὴν οἰκοδομήν. Καὶ τὸ ποικίλον τῆς προφητείας ἐξελαύνει τῆς μελωδίας τὸν κόρον. Ἐκαστος δὲ τούτων ἐσημάτισται τῶν ψαλμῶν εἰς τὸν τῶν τηνικαῦτα γεγεννημένων ἄγων χορὸν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ προφητικὸς εἰσαγεῖ λόγος τὰ προκείμενα λέγοντας. Ὁ μὲντοι πρῶτος τῶν ἀναβαθμῶν, καὶ τὰς συμφορὰς ἐξηγεῖται, καὶ τὴν θείαν εὐμένειαν. Ἐπρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα, καὶ εἰσῆκουσέ μου. » Καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀνίας ἐδίδαξε τὸ προοίμιον, καὶ τὴν τῆς θείας φιλανθρωπίας ὑπερβολήν. Ἀνιόμενος γὰρ, φησὶν ⁹⁷, ἐδεήθη τοῦ Δεσπότη, καὶ τῆς εὐμενείας ἀπέπλευσα· εἶτα λέγει καὶ τίσιν ἐχρήσατο λόγοις δεόμενος.

β. « Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων, καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίας. » Ἰκετεύω, φησὶ, τῶν ἀδίκως ἐπιβουλεύοντων καὶ δολεραῖς κερημένων ἀπάταις ἀπαλλαγῆναι. Τοιοῦτοι ⁹⁷ ἦσαν περὶ ⁹⁸ τῆς εὐχῆς πάγας τῷ Δανιὴλ θεθεικότες, οἱ πικροὶ τῶν κατὰ τὸν Ἀνανίαν κατήγοροι.

γ, δ. « Τί δοθῆι σοι, καὶ τί προστεθῆι σοι: πρὸς γλῶσσαν δολίαν; Τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἰκονημένα, σὺν τοῖς ἀνθραξὶ τοῖς ἐρημικοῖς ⁹⁹. » Ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα τοὺς ἀθυμοῦντας ψυχαγωγεῖ, καὶ τὴν δικαίαν ψῆφον ὑποδείκνυσιν ἐκφερομένην κατὰ τῶν κερημένων τῷ δόλῳ. *Δυνατὸν μὲν γὰρ καλεῖ τὸν τῶν ὀλων Θεόν· βέλη δὲ δυνατοῦ*, τῶν τιμωριῶν τὴν ὀξύτητα· *ἐκ μεταφορὰς τῶν ἐπιμεμένων ἰβελῶν, καὶ ῥαβδίας τὸν ἀέρα τεμνόντων.* Ἀνθραξὶς δὲ ἐρημικὸς, τὸ τῆς τιμωρίας σφοδρὸν τε, καὶ δαπανητικὸν, καὶ ἐρημοποιόν. Τοιαύτη γὰρ τοῦ πυρὸς ἡ φύσις· ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀθύμει ὑπὸ τῆς ἀδίκου γλώττης βαλλόμενος· εὐτρεπεῖς ⁹⁹ γὰρ αἱ παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ πεμπόμεναι τιμωρίαι, καὶ βελῶν ὀξύτητα, καὶ ἀνθράκων ἐρημοποιῶν μιμούμεναι τὴν ἐνέργειαν.

ε. « Οἱ μοι, ὅτι ἡ παροιμία μου ἐμακρύνθη. » Ταῦτα, φησὶν, ἔλεγον προσευχόμενος, καὶ τούτων ἀκούσας ὁ φιλάνθρωπος ὤκτειρε, *παροιμίαν* δὲ καλεῖ τὴν ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ διαγωγὴν. Ὁ δὲ ἐβδομηκοστῆς χρόνος μακρὸς εἰκότως· *νενομίσται*· τοσαύτην γὰρ τὴν τελείαν τῶν ἀνθρώπων ὁ Προφήτης ἐξη ζωὴν· « Αἱ ἡμέραι γὰρ, φησὶ, τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ *Φησὶν.* Abest a cod. 1. ⁹⁸ *Τοιοῦτοι* cod. 1 *ὄστω δὲ.* ⁹⁹ *Περὶ.* ih. gram. οἱ τὰς. ⁹⁹ *Τοῖς ἐρημ.* Hebr. *Juniperorum*, s. genistarum. Aqu. ἀρχεὺθιαις. 1 cod. 1 ἀριεμένων. ⁹⁹ *Εὐτρεπεῖς* Hanc lectionem delermus cod. 1. Prior lectio erat εὐτρεπεῖς. Conf. pag. 1782, n. 8.

ἑβδομήκοντα ἔτη. — « Κατεσχῆνωσα μετὰ τῶν Ἀ
σκηνωμάτων Κηδάρ. » Ὁ Κηδάρ δεύτερος τοῦ
Ἰσμαήλ υἱός, οἱ δὲ τούτου ἀπόγονοι οὐ πόρρω τῆς
Βαβυλῶνος· μέχρι τῆμερον ἐσκήνωνται. Ἐπειδὴ τοῖνον
ἔνωθεν ἐναντίως διετέθησαν πρὸς ἀλλήλους· « Ἐκ-
βαλε γάρ, φησὶ, τὴν παιδίσκην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς·
οὐ γὰρ μὴ κληρονομίῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ
τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ· εἰκότως σφᾶς αὐτοὺς ὀλοφύ-
ρονται, ὡς τῆς μὲν προτέρας ἐκπετόντες ἐλευθερίας,
ἐγγὺς δὲ τῶν ἡμιδούλων διαύγοντες, καὶ δουλεύειν
ἠναγκασμένοι.

ς'. « Πυλὰ παρήκην ἡ ψυχὴ μου. » Μακρὸς, φησὶ,
τῆς παροικίας ὁ χρόνος. « Μετὰ τῶν μισούσων τὴν
εἰρήνην ἤμην εἰρηνικός· ὅταν ἐλάλουν αὐτοῖς, ἐπο-
λέμουν με δωρεάν^α. » Ἐνταῦθα μὲν^β Βαβυλωνίων
μοχθηρίαν διδάσκει· οὐδὲν γάρ, φησὶν, ἔχοντες ἐγκα-
λαῖν ἐπεδοῦλευον, καὶ τοῖς εἰρήνην ἀσπαζομένοις ὡς
πολεμίοις ἐχρήσαντο.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΚ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

« Ῥθῆ τῶν ἀνταθωμῶν. » Τοῖς ἐν Βαβυλῶνι ἔτι
διάγουσι καὶ οὗτος πρόσφορος ὁ ψαλμός.

α'. Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει
ἡ βοήθειά μου. » Ἰπὸ πολλῶν καὶ παντοδαπῶν πε-
ριστοιχιζόμενος ἀλγεινῶν, πάντοθεν^α περιήγον τοὺς
ὀφθαλμούς, ἐπικουρίας τινας ἀπολαῦσαι ποθῶν.

β'. « Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου, τοῦ ποιήσαν-
τος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἄλλ' οἶδ' ὡς ἀν-
θρωπίνης μὲν οὐδεμιᾶς ῥοπῆς ἀπολαύσω, ἀπόχρη δὲ
μοι μόνῃ τοῦ Θεοῦ ἡ εὐμένεια. Καὶ δεικνύς τῆς βοή-
θειας τὸ δυνατὸν ἐπήγαγε· « Τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐ-
ρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ὁ γὰρ ταῦτα τεκτριναμένος λόγῳ
ικανὸς ἐπαρκέσαι κάμοι. Ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὸ πρα-
κτέον ὁ Προφήτης ἐξηγεῖται.

γ'. « Μὴ δῶψ^α εἰς σάλον τὸν πόδα σου, μηδὲ νυ-
στάξῃ ὁ φυλάσων σε. » Εἰ μένοις, φησὶ, βεβαίαν
ἔχων εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, πάσης παρ' αὐτοῦ τεύξῃ
κηδεμονίας. Τὸ μέντοι, « Οὐ νυστάξῃ ὁ φυλάσων
σε, » ἀνθρωπίνως τέθεικεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν καὶ
ποίμνια, καὶ στρατείας, καὶ πόλεις ἐπιμελῶς φυλατ-
τότων. Ὅτι γὰρ ἀπαθῆς ἡ θεία φύσις, διὰ τῶν ἐπι-
φερομένων ἐδήλωσεν.

δ'. « Ἰδοὺ οὐ νυστίζει, οὐδὲ ὑπνώτει ὁ φυλάσων
τὴν Ἰσραήλ. » Φύσει μὲν ἀγρυπνός ὁ φύλαξ, σοῦ δὲ
σαλευομένου, καὶ αὐτὸς οἶδ' ἵνα νυσταγμὸν δέξεται
τὴν ἀμέλειαν. Οὐκ ἔτι γὰρ σου φροντίζει, ἀλλὰ τοῖς
ἐπιδουλεύειν προηρημένοις^α προήσεται.

ε'. « Κύριος φυλάξει σε, Κύριος σκέπη σοι^α ἐπὶ
χεῖρα δεξιάν σου. » Τοῦτο καὶ ἐν τῷ ιε' ἔφη ψαλμῷ·
« Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός, ὅτι
ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Καὶ ἐνταῦθα

γ' Psal. LXXIX, 10. α' Gen. XXI, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^α Δωρεάν. Abest a textu Hebr., nec apud alium interpretem Græcum exstat. ^β Μέν.cod. ἰ τῆν. ^γ cod. ἰ
πάντοσε. ^δ Δῶψ. Ita leg. in edit. Compl. Rec. lectio est δῶψς. ^ε Προηρημένοις. cod. ἰ πειρωμένοις.
^α cod. ἰ σου, quæ est rec. lectio h. l. Hebr. *umbra tua*.

A annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni 7. » — « Habitavi cum habitantibus Cedar. » Cedar secundus Ismaelis filius fuit : posteri autem istius non longe ab urbe Babylonis usque in hodiernum diem habitant. Quoniam igitur a principio infestam vitam invicem ducebant : « Ejice enim, inquit, ancillam et filium ejus, non erit enim hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac » ; » merito seipso deplorant, ut qui ex pristina libertate exciderant, et prope semiservos habitabant, et servire cogebantur.

Vers. 6. « Jam diu incola fuit anima mea. » Longum, inquit, est peregrinationis tempus. « Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus ; si loquebar cum illis, impugnabant me gratis. » Hoc in loco Babyloniorum pravitatem docet : cum enim nihil, ait, objicere possent, insidiis petebant, et iis qui pacem amplectebantur, velut hostibus utebantur.

1484 INTERP. PSALMI CXX.

« Canticum graduum. » His qui Babylone adhuc debebant etiam hic psalmus convenit.

Vers. 1. « Levavi oculos meos ad montes, unde venit auxilium mihi. » A multis variisque calamitatibus circumdatus, ubique oculos circumferebam, aliquam opem consequi desiderans.

Vers. 2. « Auxilium meum a Domino, qui fecit cælum et terram. » Verum novi me nullum humanum auxilium adepturum esse : quippe satis est mihi Dei benevolentia. Et ostendens auxilii potentiam, subjecit : « Qui fecit cælum et terram. » Qui enim verbo hæc condidit, mihi etiam ferre opem potest. Deinceps quid ipsis faciendum sit Propheta persequitur.

Vers. 3. « Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te. » Si steteris, inquit, armam habens in ipso spem, omnem ab ipso opem consequeris. Illud autem, « Non dormitet qui custodit te, » humano more posuit, per metaphoram ab illis desumptam, qui greges et exercitus et civitates diligenter custodiunt. Nam divinam naturam passionibus obnoxiam non esse, per ea quæ sequuntur declaravit.

Vers. 4. « Ecce non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel. » Natura quidem pervigil est custos : te autem fluctuante, et ipse incuriam de te veluti quemdam somnum accipiet. Non enim amplius de te curam geret, sed insidias tibi necere volentibus permittet.

Vers. 5. « Dominus custodiet te, Dominus protectio tua super manum dexteram tuam. » Hoc etiam in decimo quinto dixit psalmo : « Prævidbam Dominum in conspectu meo 1485 semper,

quoniam a dextris es: mihi, ne commovear a. » Et hoc itaque in loco ait, prope manum tuam dexteram existens, te proteget, et custodiet, et omni auxilio dignabitur.

Vers. 6. « Interdiu sol non uret te, neque luna noctu. » Aiunt lunam non modo humidam, verum etiam calidam esse, et corpora instar solis exurere. Dicit autem, Et noctu, et interdiu, sub ejus agens cura, illæsus custodieris. Admonet autem illos antiquæ historiæ. Etenim cum ab Ægyptiorum servitute liberafi essent, nube tecti solaris flammæ vim non senserunt.

Vers. 7, 8. « Dominus custodiet te ab omni malo, custodiet animam tuam Dominus. Dominus custodiet introitum tuum, et exitum tuum, ab hoc inde tempore usque in sæculum. » Multiplicem Dei providentiam his verbis declaravit, quæ præsentem hostibus superiores evadimus, laqueosque tum eorum qui cernuntur, tum eorum qui non cernuntur, declinamus.

INTERP. PSALMI CXXI.

« Canticum graduum. » Supradictos quidem merentibus Propheta accommodavit: hunc autem qui in manibus est, iis qui reditas lætum nuntium jam acceperant, et quibus jucundissimum iter contigerat. Exsultantes enim et tripudiantes sibi invicem dicunt:

Vers. 1. « Lætatus sum de his qui dixerunt mihi: In domum domini ibimus. » Religionis est hæc vox: nam exsultant et gaudent, **1486** non tanquam domos recepturi, sed velut divinum templum visuri.

Vers. 2. « Stantes erant pedes vestri, in atriis tuis, o Hierosolyma. » Jam, inquit, stare videmur in illis sacris atrii, divinumque cultum peragere.

Vers. 3. « Hierosolyma, quæ ædificatur ut civitas, cujus est participatio simul. » Symmaebus autem sic: *Hierosolyma, quæ ædificatur ut civitas, quæ connexionem habet.* Quæ enim nunc deserta est, domosque disjectas habet, rursus florescet, et frequentabitur, pristinaque mœnia habebit.

Vers. 4. « Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israelis, ad constituendum nomen Domini. » Sub Roboamo divisæ fuerunt tribus, et a Davidico regno decem separatæ: post reversionem vero unum imperium evasit, et omnes Hierosolymam secundum legem concurrerunt, usitatum cultum Deo offerentes. Hoc igitur Propheta

« Psal. xv, 8.

τοίνυν, φησιν, ὅτι παρὰ τὴν δεξιάν σου χεῖρα γινόμενος, καὶ σκεπάσει, καὶ φρουρήσει, καὶ πάσης ἀξιώσει προνοίας.

ζ'. « Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε, οὐδὲ ἡ σελήνη τὴν νύκτα. » Φασὶ τὴν σελήνην μὴ μόνον ὑγρὰν, ἀλλὰ καὶ θερμὴν εἶναι, καὶ καιεῖν ὁμοίως τῷ ἡλίῳ τὰ σώματα. Λέγει δὲ, ὅτι Καὶ νύκτωρ, καὶ μεθ' ἡμέραν, τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας ἀπολαύων, ἀβλαβῆς φυλαχθήσῃ⁹. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς καὶ παλαιὰς ἱστορίας¹⁰. Καὶ γὰρ ἠνίκα τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἠλευθερώθησαν, τῇ νεφέλῃ σκιαζόμενοι, τῆς ἡλιακῆς φλογὸς οὐκ ἐλάμβανον πεῖραν.

ζ', η'. « Κύριος φυλάξει¹¹ σε ἀπὸ παντὸς κακοῦ, φυλάξει τὴν ψυχὴν σου ὁ Κύριος. Κύριος φυλάξει τὴν εἰσοδὸν σου, καὶ τὴν ἐξοδὸν σου, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » Τὴν παντοδαπὴν¹² τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν διὰ τῶν εἰρημένων ἐδήλωσεν· ἧς παρούσης, κρείττους τῶν πολεμούντων γινόμεθα δυσμενῶν, καὶ τὰς τῶν ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν διαφεύγομεν πάγας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΚΑ' ΨΑΛΜΟΥ.

« Ὡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν¹³. » Τοὺς¹⁴ μὲν προειρημένους τοῖς ἀθυμοῦσιν ὁ προφήτης προσθήρμωσε· τοῦτον δὲ τὸν μετὰ χεῖρας, τοῖς ἤδη δεξαμένοις τῆς ἐπανόδου τὰ εὐαγγέλια, καὶ τῆς περιποθῆτου πορείας ἀψαμένοις. Γεγηθότες γὰρ, καὶ χορσύνοντες, πρὸς ἀλλήλους φασίν·

α'. « Εὐφράνθητι ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα. » Εὐσεβείας αὐτῆ φωνή· γάνυνται γὰρ καὶ χεῖρουσιν, οὐχ ὡς τὰς οἰκίας ἀποληψόμενοι, ἀλλ' ὡς τὸν θεῖον οἶκον ἀψόμενοι.

β'. « Ἐστώτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν, ἐν ταῖς αὐλαῖ, σου, Ἱερουσαλήμ. » Ἡδῆ, φησὶν, ἐστάναι δοκούμεν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκείναις αὐλαῖς, καὶ τὰς θείας λειτουργίας ἐπιτελεῖν.

γ'. « Ἱερουσαλήμ οἰκοδομουμένη ὡς πόλις, ἧς¹⁵ ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· *Ἱερουσαλήμ τὴν οἰκοδομουμένην, ὡς πάλιν συνάφειαν ἔχουσαν*¹⁶. Ἡ γὰρ νῦν ἐρημος, καὶ ἐσκεδασμένα; ἔχουσα οἰκίας, καὶ¹⁷ πάλιν ἀνοθήσει, καὶ πυκνωθήσεται, καὶ τοὺς προτέρους ἀπολήφεται περιδόλους.

δ'. « Ἐκεῖ γὰρ ἀνέβησαν αἱ φυλαὶ, φυλαὶ Κυρίου· μαρτύριον τοῦ¹⁸ Ἰσραὴλ, τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου. » Ἐπὶ¹⁹ τοῦ Ροβοάμ διηρέθησαν αἱ φυλαὶ, καὶ τῆς Δαδτικῆς αἱ δέκα²⁰ βασιλείας ἀπεσχονίσθησαν· μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδοι μία γέγονεν ἡγεμονία, καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ συνέτρεχον ἅπαντες κατὰ τὸν θεῖον νόμον, τῷ Θεῷ τῆν

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹ cod. 1 φυλαχθήσῃ. ¹⁰ Ἱστορ. Dea. ibid. ¹¹ cod. Vat. φυλάξει. ¹² Παντοδ. Abest a cod. f. ¹³ Ἀναβ. Textus Hebr. add. ¹⁴ Τοὺς — φασίν. Hæc Origeni tribuuntur apud Cord. t. III, p. 559. ¹⁵ Ἡς τὸ — ἀπὸ. Hebr. quæ juncta: est sibi simul. ¹⁶ Ἐχουσαν. cod. f. add. ἐμοῦ. Ita quoque Montf. in Hexapl. ad h. l. ¹⁷ Καί. Abest a cod. f. ¹⁸ Τοῦ. Rec. lectio h. l. est τῷ. ¹⁹ Ἐπὶ — Κύριος ἐθεός. Ad Orig. hæc referuntur apud Cord. l. c. p. 541. ²⁰ Αἱ δέκα. In cod. f. ponitur post βασιλείας.

συνήθη λειτουργίαν προσφέροντες. Τοῦτο τοῖνον ὁ ¹¹ Α hic vaticinatur, tribus pristinam concordiam rece-
 προφήτης ἐναύθα προθεσπίζει, ὅτι αἱ φυλαὶ τὴν
 προτέραν ὁμόνοιαν ἀπολήψονται, καὶ εἰς τὴν Ἱερου-
 σαλήμ συνδραμοῦνται, συνήθως τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦν-
 τες. *Μαρτύριον* δὲ τὸν θεῖον ἐκάλεσε νόμον, τὴν
 διαβόητον κελεύοντα συντρέχειν τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὸν
 τόπον, ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός.

ε'. « Ὅτι ἐκεῖ ἐκάθισαν θρόνοι εἰς χριστόν, θρόνοι
 ἐπὶ οἶκον Δαβίδ. » Προθεσπίας τὰ θεῖα, προθεσπι-
 ζει καὶ τὰ ἀνθρώπεια. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν Ἱερουσό-
 μοις οὐ μόνον ὁ θεὸς ὑποδομήθη νεώς, ἀλλὰ καὶ τὰ
 βασιλεία· καὶ ἐκεῖ συνέτρεχον ἅπαντες τὰ ἀμφοτε-
 ροῦμενα διαλύοντες, ἀναγκαίως καὶ τοῦτο προηγό-
 ρησεν ὁ προφήτης· ὅτι οὐκ εἰς τὴν Σαμάρειαν αἱ
 δέκα φυλαὶ δραμοῦνται· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ
 ἐκεῖνο εἶχον ἀκλινὲς δικαστήριον, οὕτω καὶ μετὰ ^Β
 τὴν ἐπάνοδον ἐκεῖ ἅπαντες ἀθροισθήσονται.

ς'. « Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερου-
 σαλήμ, καὶ ¹² εὐθηνία τοῖς ἀγαπῶσι σε. » Ὁ δὲ
 Σύμμαχος οὕτως· *Ἀσπάσασθε τὴν Ἱερουσαλήμ,*
ἠρεμήσουσιν οἱ ἀγαπῶντές σε, ἀντὶ τοῦ, *Εἰρήνης*
ἀπολαύσαντες βαθείας, ἀσπάσασθε τὴν οἰκῆσιν τῆς
Ἱερουσαλήμ. Ἐν πάτῃ γὰρ θυμηδία οἱ ταύτην ἀγα-
 πῶντες διατελοῦσι.

ζ'. « Γενέσθω δὲ ¹³ εἰρήνη ἐν ¹⁴ τῇ δυνάμει σου,
 καὶ εὐθηνία ἐν ταῖς πυργωδάραι σου. » Ὁ δὲ Σύμ-
 μαχος οὕτως· *Εἴη εἰρήνη ἐν τῷ περιβόλῳ σου,*
ἡσυχία ἐν τοῖς βασιλείοις σου. Ἐπεύχεται δὲ
 αὐτῇ ὁ θεὸς Δαβὶδ τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ τοὺς περιβό-
 λους, καὶ τὰ βασιλεία, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ οἰκίας, πά- ^Γ
 σης ἀπολαύειν εἰρήνης.

η', θ'. « Ἐνεκα τῶν ἀδελφῶν μου, καὶ τῶν πλη-
 σίον μου ἐλάλουν δὴ εἰρήνην περὶ σοῦ. Ἐνεκα τοῦ
 οἴκου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐξεζήτησα ἀγαθὰ
 σοι. » Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἐπεύχομαι σοι, οὐκ αὐτὸς
 ἐν σοὶ πολιτευόμενος· πῶς γὰρ ὁ γε πρὸ πολλοῦ
 χρόνου τοῦ βίου τὸ πέρασ δεξιόμενος; ἀλλὰ τοὺς
 ὁμοφύλους ἡμεϊρόμενος εἰρήνης τυχεῖν, καὶ τὸν οἶ-
 κον τοῦ Θεοῦ μου τὴν προτέραν περιφάνειαν ἀπο-
 λαβεῖν ἐφιέμενος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ PKB' ΨΑΛΜΟΥ.

« Ἦδη τῶν ἀναβαθμῶν. Καὶ ¹⁵ οὗτος ὁ ψαλμὸς
 τῶν τηλικαῦτα δικαίων δείκνυσιν τὴν εὐσέθειαν.

α'. « Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, τὸν κατ- ^Δ
 οικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ. » Πάτης ἀνθρωπίνης βο-
 θείας καταφρονήσας, τὴν σὴν, ὡ Δέσποτα, προσμένω
 βοήθην, καὶ τῆς σῆς προνοίας ἐξήρημαι· σὲ γὰρ
 οἶδα δεσπότην τῶν οὐρανῶν. Κατοικεῖν δὲ αὐτὸν ἐν
 οὐρανῷ ἔρη, οὐκ ὡς τόπω περιγραφόμενον, ἀλλ' ὡς
 τὸν ¹⁶ ἀοράτοις δυνάμει ταῖς τὸν οὐρανὸν οἰκούσας
 ἐπευφραίνόμενον.

^b Deut. xii, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ Ὁ. lb. præm. καὶ. ¹² Καὶ — ἀγαπ. σε. Hebr. *tranquillitate fruuntur qui amant te.* Symm. ἠρεμή-
 σουσιν οἱ ἀγαπῶντές σε. ¹³ Rec. lectio h. l. est, δὴ.
ius. ¹⁴ Καὶ — εὐσέθειαν. Hæc Origeni tribuuntur
 sunt ad hunc psalmum, ἀντίστροφον — συμφράς

hic vaticinatur, tribus pristinam concordiam rece-
 pturas, Hierosolymamque concursuras, Deum usi-
 tato more landantes. *Testimonium* autem divinam
 nuncupavit legem, palam jubentem ^b ut Israel in
 locum concurrat, quem elegerit Dominus Deus.

Vers. 5. « Quia ibi sederunt sedes in iudicio,
 sedes super domum David. » Divina vaticinatus,
 etiam humana prædicit. Quoniam enim Hieroso-
 lymæ **1487** non modo divinum erectum erat
 templum, verum etiam regia domus, et eo omnes
 confluebant, qui controversias decidere volebant,
 necessario hoc etiam Propheta prædixit, fore ut in
 Samariam decem tribus non confluant, sed sicut
 Davidis tempore illud habebant immobile tribunal,
 sic etiam post reditum ibi omnes convenient.

Vers. 6. « Rogate quæ ad pacem Hierosolymæ
 faciunt, et abundantia diligentibus te. » * Symma-
 chus sic: *Amplectimini Hierosolymam, quiescent
 qui diligunt te;* hoc est, cum profunda pace potiti
 fueritis, Hierosolymæ habitationem amplectimini:
 quandoquidem in omni lætitia, qui hanc diligent,
 degent.

Vers. 7. « Sit pax in virtute tua, et abundantia
 in turribus tuis. » Symmachus autem sic: *Pax in
 mœnibus tuis sit, robur in tuis reglis domibus.* Bona
 autem ipsi precatur divinus David, ut et mœnia,
 et domus regię, et habitationes quæ in ipsa sunt,
 omni pace fruantur.

Vers. 8, 9. « Propter fratres meos et proximos
 meos, loquebar pacem de te. Propter domum Do-
 mini Dei nostri, quæsi vi bona tibi. » Hæc autem,
 inquit, tibi precor, non ego ipse in te degens: quo-
 modo enim ille, qui multo ante Ænem vitæ susce-
 pit, hæc dicere potest? sed desiderans ut contri-
 bules pace fruantur, et exoptans ut domus Dei mei
 pristinum splendorem recipiat.

1488 INTERP. PSALMI CXXII.

« Canticum graduum. » Et hic psalmus pietatem
 justorum illius temporis ostendit.

Vers. 1. « Ad te levavi oculos meos, qui habitas
 in cælo. » Omne humanum auxilium pro nihilo
 habens, tuam, o Domine, opem exspecto, et a tua
 providentia pendeo: te enim novi esse cælorum
 Dominum. Ipsum autem in cælis habitare dicit,
 non velut loco circumscriptum, sed veluti lætan-
 tem de invisibilibus potestatibus quæ cælus inco-
 lunt.

¹⁵ Er eὐθηνία. H. br. in antemurali tuo, tranquill-
 itate fruuntur qui amant te. Symm. ἠρεμή-
 σουσιν οἱ ἀγαπῶντές σε. ¹⁶ Rec. lectio h. l. est, δὴ.
ius. ¹⁷ Καὶ — εὐσέθειαν. Hæc Origeni tribuuntur
 sunt ad hunc psalmum, ἀντίστροφον — συμφράς

VERS. 2. « Ecce sicut oculi servorum intenti sunt in manus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manus dominæ suæ, ita oculi nostri in Dominum Deum nostrum (intenti sunt). » Sicut enim, inquit, famuli ad dominorum manus respiciunt, utpote qui vitæ comæatus inde accipiunt: sic et nos, Domine, a te bonorum fructum percipere præstolamur. Ancillæ igitur non per tautologiam meminit, sed ut affectus magnitudinem ostenderet. Magis enim ancillæ, quam servi, quippe quæ continue versantur in cubiculis suarum dominarum, ad has attendere solent, et earum benevolentiam exoptare: « Donec misereatur nostri. » Non enim præscripto tempore spem definimus, sed expectamus, donec veniam obtineamus.

VERS. 3. « Miserere nostri, Domine, miserere nostri. » Reduplicatio deprecationis studium demonstrat.

« Quia valde repleti sumus contemptu. [VERS. 4.] Admodum repleta est anima nostra. » Efflagitamus **1489** autem, ait, misericordiam, non tanquam digni qui eam consequamur, sed admodum contumeliosi facti. « O, probrium abundantibus, et contemptus superbis. » Symmachus ita: *Anima nostra satiata est, obloquentibus his qui abundant, despicientibus superbis.* Superbis enim Babylonis nobis insultantibus, et exprobrantibus, nos tristitia afficimur. Secundum Septuaginta vero sic intelligendum est: « Opprobrium abundantibus, et contemptus superbis. » Convertite, inquit, Domine, res, et iis qui nunc offeruntur propter felicitatem, qua circumfluunt, nostras calamitates interroga.

INTERP. PSALMI CXXIII.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Post reditum e Babylone, omnes finitimi, Judæorum libertatem ægre ferentes, communiter contra ipsos bellum susceperunt, et barbaras gentes colligentes, conjunctis copiis bellum illis intulerunt, sperantes fore ut eorum quoque memoriam delerent: sed rursus universorum Deus suis quidem opem tulit, omnes vero hostes debellavit. Hoc autem asserunt pluri prophetæ, et Joel, et Ezechiel, et Michæas, et Zacharias, et alii præter hos multi. Hæc etiam hoc in loco vaticinatur beatus David.

« Nisi Dominus fuisset cum nobis, dicat nunc Israel. [VERS. 2, 3.] Nisi Dominus fuisset cum nobis, cum exsurgerent homines in nos. Forte vivos deglutivissent nos. » Nolite, **1490** inquit, vestræ potentia victoriam ascribere; Deus enim hujus

β'. « Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. » Καθάπερ γὰρ, φησὶν, οἰκίται εἰς τὰς τῶν δεσποτῶν ἀποβλέπουσι χεῖρας, ἄτε δὴ τὰς ἀφορμὰς ἐκείθεν δρεπόμενοι τοῦ βίου ²⁷. οὕτω καὶ ἡμεῖς, Δέσποτα, παρὰ σοῦ προσμύνομεν λαθεῖν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Τῆς μέντοι παιδίσκης οὐ ταυτολογῶν ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως δεικνύς τὴν ἐπίτασιν. Πλέον γὰρ τῶν παίδων αἱ παιδίσκαι, ἄτε δὴ καὶ; δεσποίναις ἐν τοῖς θαλάμοις συνοῦσαι, διηνεκῶς προσέχειν ²⁸ ταύταις εὐθέσασιν, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ποθοῦσιν εὐμένειαν. « Ἔως οὐ οἰκτιρηθῆσαι ἡμᾶς. » Οὐ βῆτῳ γὰρ χρόνῳ τήνδε τὴν ἐλπίδα περιορίζομεν, ἀλλὰ προσμύνομεν **B** ἔως ἂν ἀξιωθῶμεν φειδοῦς.

γ'. « Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς. » Ὁ διπλασιασμός δηλοῖ τὸ θερμὸν τῆς αἰτήσεως.

« Ὅτι ἐπιπολὺ ἐπλήσθημεν ἐξουδενώσεως. [δ'] Ἐπι πλείον ἐπλήσθη ἡ ψυχὴ ἡμῶν. » Αἰτούμεν δὲ, φησὶ, τὸν Ἐλεον, οὐχ ὡς ἄξιοι τούτου τυχεῖν, ἀλλ' ὡς ἐπονείδιστοι λαν γενόμενοι. « Τὸ θνητὸς τοῖς εὐθνητοῖσι, καὶ ἡ ἐξουδένωσις τοῖς ὑπερηφάνοις. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, *Ἐχορτάσθη ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπιπαλοῦντων τῶν εὐθνητούντων, ἐξευτελιζόντων τῶν ὑπερηφάνων.* Τῶν γὰρ ἀλαζόνων Βαβυλωνίων ἐπιπαλοῦντων ἡμῖν, καὶ ἐπιετρομούντων, ἡμεῖς ἀνιώμεθα. Κατὰ δὲ τοῦς Ἐβδομήκοντα οὕτω νοητέον: « Τὸ θνητὸς τοῖς εὐθνητοῖσι, καὶ ἡ ἐξουδένωσις τοῖς ὑπερηφάνοις. » Ἀντίστρεψον, φησὶ, τὰ πράγματα, Δέσποτα, καὶ τοῖς ἀλαζονευομένοις νῦν, δι' ἣν περιεχίνται εὐκληρίαν, τὰς ἡμετέρας ἐπάγαγε συμφοράς.

ΕΡΜΗΝ ΤΟΥ ΡΚΓΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ὡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν ²⁹. » Μετὰ τὴν ³⁰ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, ἅπαντες οἱ πλησιόχωροι, δυσχεράναντες τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐλευθερίαν, κοινῇ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀνεδέξαντο πόλεμον, καὶ βάρβαρα ἔθνη συναγαγόντες, κατὰ ταυτὴν αὐτοῖς ἐπεστράτευσαν, ἐπίσαντες καὶ αὐτὴν αὐτῶν κατασθέσειν τὴν μνήμην. Ἀλλὰ πάλιν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῖς μὲν οἰκείοις ἐπήρκεσε, τοῖς δὲ πολεμίοις κατηκόντισεν ἅπαντας. Λέγουσι δὲ ταῦτα τῶν προφητῶν οἱ πλείους, καὶ Ἰωὴλ, καὶ Ἰεζεκιήλ, καὶ Μιχαίας, καὶ Ζαχαρίας, καὶ ἕτεροι πρὸς τούτοις πολλοί. Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος ἐνταῦθα προθεσπίζει Δαβὶδ.

« Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, εἰπάτω δὴ Ἰσραὴλ. [β', γ'] Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἐν πᾶσι ἐπαναστήναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς. Ἄρα ζῶντας ἂν κατέπειον ἡμᾶς. » Μὴ τῆ σφετέρᾳ, φησὶν, ἐπιγράψῃτε δυνάμει τὴν νίκην, Θεὸς γὰρ ταύτης γεγένηται

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ Τοῦ βίου. In cod. 1 ponitur ante τὰς — δρεπόμενοι. ²⁸ Προσέχειν. Absert a cod. 1. ²⁹ Ἀναβ. In textu Hebr. add. יַרְרָה. ³⁰ Μετὰ τὴν x. τ. λ. Hæc et alia multa ex Commentario ad hunc psalmum, Origeni tribuuntur apud Cord. l. c. p. 555 seqq.

χορηγός. Είπατε τοίνυν πρὸς ἀλλήλους, χορευόντες, ἵνα μὴ τῆς εἰσεῖς ἐπικουρίας ἐτύχομεν, τοσοῦτων κατ' ἡμῶν δισμενῶν συνεληθέντων, οὐκ ἂν οὐδὲ ταφῆς ἤξιώθημεν, ἀλλὰ καθάπερ ὑπὸ θηρίων ζῶντες ἂν καταπέσομεν. « Ἐν τῷ ὀργισθῆναι τὸν θυμὸν αὐτοῦ ³¹ ἐπ' ἡμᾶς. » Τὸν φθόνον, καὶ τὴν δυσμενείαν τῶν ἀστυγεϊστικῶν ἐθνῶν διὰ τούτων ἐδήλωσε. Διεπρίοντο γὰρ τὴν Ἰουδαίων ὀρώντας ἐλευθερίαν.

δ', ε'. « Ἄρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπόντισεν ἡμᾶς. Χειμάρθρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν · ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον ³². » Τροπικῶς ἅπαντα εἴρηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, « Ἄρα ζῶντας ἂν κατέπιον ἡμᾶς, » δεικνύσει τὴν τοῦ πλῆθους ὑπερβολὴν, χειμάρθρου δίκην προσβάλλοντος, καὶ συγκαλύψει ἅπαντας, προσδοκῆσαντος. Ἄρμωδους δὲ τοῦ χειμάρθρου τέθεικε τὴν εἰκόνα. Καθάπερ γὰρ ὁ χειμάρθρος ἐκ πολλῶν ἀθροισζόμενος ὕδατων ³³ σφοδρότερος γίνεται, οὕτως οἱ τρινακῶτα τῇ Ἱερουσαλήμ προσβαλόντες ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἐθνῶν συνηθροίσθησαν · ἀλλὰ κατελύθησαν ψήφῳ δικαίᾳ. Τοῦτο γὰρ ὁ ³⁴ προφήτης διδάσκει.

ς'. « Εὐλογητός ὁ Κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θῆραν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν. » Κατὰ ταυτὸν καὶ τὴν ἐκείνων ὠμότητα, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπικουρίαν ἐδήλωσε · τοὺς γὰρ ὀδόντας τέθεικε, δεικνύς τὴν ἐκείνων ὠμότητα.

ζ'. « Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παίδος τῶν θηρευόντων. » Εὐγνωμόνως καὶ τὴν οικίαν ὁμολογοῦσιν ἀσθένειαν, στρουθῷ σφᾶς αὐτοὺς ἀπεικάζοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κηρύττουσι δύναμιν, τῶν πολεμίων δεικνύντες τὸ ἰσχυρόν. Θηρευεὶς γὰρ ἐκείνους ἀποκαλοῦσιν · διδάσκει δὲ καὶ τῆς σωτηρίας τὸν τρόπον. « Ἡ παγὶς συνετριβή, καὶ ἡμῶν ἐρρύσθημεν. » Οὐ γὰρ μόνως ἀπηλαύσαμεν τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐχθρῶν τὸν δλεθρον εἴδομεν

η'. « Ἡ βοήθεια ἡμῶν ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Τούτου χάριν, πάσης ἀνθρωπίνης καταφρονουμένην δυνάμειν, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν ἐπικουρον ἔχοντες, οὐ καὶ ἡ προσηγορία ἡμῖν εἰς σωτηρίαν ἀρκεῖ.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΚΔ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ἦδη τῶν ἀναθαμῶν. » Οἱ ³⁵ τῆς νίκης ἐκείνης τετυχηκότες τὸν ἐπινίκιον ᾄδουσιν ὕμνον, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος κηρύττουσι τὴν ἰσχύϊν. « Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κυρίῳ, ὡς ὄρος Σιών. » Ὁ τῆ εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδι φραττόμενος, ὡς ³⁶ τὸ Σιών ὄρος ἀτρεμῆς μενεῖ, καὶ ἀκλόνητος, ἐπίσημός τε καὶ περιόλεπτος. « Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ κατοικῶν ³⁷ Ἱερουσαλήμ ³⁸. » Τὸν κατοικοῦντα τὴν

largitor fuit. Dicite igitur invicem tripudiantes : Nisi divinam opem consecuti essemus, tot inimicis in nos irruentibus, ne sepulturam quidem nacti fuisssemus, sed veluti a feris viventes absorpti essemus. « Cum excitatus esset furor ejus contra nos. » Invidiam et inimicitias finitimarum gentium per hæc declaravit : frendebant enim Judæorum ceruantes libertatem.

VERS. 4, 5. « Forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransiuit anima nostra ; forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. » Per figuram omnia expressit. Quoniam enim dixerat, « Forsitan vivos deglutivissent nos, ostendit copiarum magnitudinem, torrentis instar irruentium, et omnes operire confidentium. Congruenter autem torrentis similitudinem posuit. Sicut enim torrens ex multis aquis collectus, vehementior evadit : sic illi qui tunc in Hierosolymam irruerunt, ex multis variisque gentibus coacti fuere, sed divina sententia fuerunt profligati. Hoc enim Propheta docet.

VERS. 6. « Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem deuitibus eorum. » Simul et illorum immanitatem, et Dei auxilium demonstravit : dentes enim posuit, ut illorum feritatem ostenderet.

VERS. 7. « Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. » Bona fide et propriam imbecillitatem confitentur, passeri se ipsos comparantes, 1491 et Dei prædicant potentiam, hostium demonstrantes robur. Venatores enim illos appellant. Docet vero etiam salutis modum. « Laqueus contritus est, et nos liberati sumus. » Nam non modo salutem sumus consecuti, verum etiam hostium interuiccionem vidimus.

VERS. 8. « Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum et terram. » Propterea omnem humanam potentiam pro nihilo habemus, et cælorum et terræ opificem auxilio habentes, cujus vel appellatio ad salutem nobis satis est.

INTERP. PSALMI CXXIV.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Qui illam victoriam adepti sunt, triumphalem canunt hymnum, et spei in Deo collocatæ vim prædicant. « Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion. » Qui divina spe munitus est, sicut mons Sion firmus inconcussusque manebit, conspicuus et illustris. « Non commovebitur in æternum, qui habitat in Hierosolyma. » Eum qui Hierosolymam incolit, secundum

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

³¹ Rec. lectio h. l. est αὐτῶν. ³² Τὸ ἀνυπόστατον. Hebr., *superbæ*, s. elatæ, sc. aquæ. Symm. et Theod. τὰ ὑδάτα τὰ ὑπερήφανα. Aqu. ὡς τὰ ὑδάτα οἱ ὑπερήφανοι. ³³ Ἰετῶν. cod. 1 ὀγετῶν. ³⁴ Ὁ ib. præm. καί. ³⁵ Οἱ — ἰσχυρόν. Hæc ut nonnulla alia quæ ad hunc psalmum pertinent, apud Cord. l. c. p. 560 seqq. Origeni ascripta sunt. ³⁶ Ὁς. — ὄρος. Dec. in cod. 1. ³⁷ Ὁ κατοικῶν. Hebr. *sedebit*. ³⁸ Ἱερουσα. Ab hoc nomine in textu Hebr. incipit versic. 2.

Hierosolymæ leges vivere oportet. Iis enim qui sic habitant, et legis scopo obtemperant, firmitatem Propheta pollicetur.

VERS. 2. « Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui. » Sicut enim montes civitatem cingunt, sic divina cura pium munit populum. « Ab hoc inde tempore usque in sæculum. » Non enim temporaria est divina potentia, sed sempiterna: et hac dignatur eos qui **1492** ipsius cultum magni faciunt.

VERS. 3. « Quia non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem justorum. » Et Assyrios *virgam furoris* per Isaiam prophetam Dominus appellavit. « Væ enim, inquit, Assyriis: virga furoris mei, et iræ meæ, in manibus eorum. Indignationem meam in gentem iniquam mittam, et contra populum meum mandabo ut spolia colligat, et prædam e. » Hoc est, veluti quadam virga Assyriis utens, animalversione dignos castigo. Dicit igitur etiam hic Propheta, quod justa utens sententia Dominus universorum, non permissurus sit injustorum virgam cœli justorum infligi. Deinde causam aperit. « Ut non extendant justis ad iniquitatem manus suas. » Ne tensentes, inquit, virtutis studiosi, sine ordine et sine gubernatione omnia ferri, in pejus vergant, et hinc damnum reportent. **μενοι άτακτα είναι πάντα και άκυβέρνητα, βέβωσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐλκύσκει βλάβην.**

VERS. 4. « Benefac, Domine, bonis et rectis corde. » Cum Dei justitiam ostendisset, justas preces fundit: orat enim ut æqualia præmia boni consequantur. Hoc etiam Dominus ait: « Qua mensura metimini, iterum mensurabitur vobis d. » Et: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur e. »

* VERS. 5. « Declinantes autem ad dolosa consilia abducat Dominus cum operantibus iniquitatem. » *Dolosa consilia* Aquila *complicationes* vertit, Symmachus *obliquitates*, Theodotio *perversa*. Nihil autem injusti petit Propheta, sed ut boni bona consequantur, **1493** qui vero rectam viam dereliquerunt, et obligationibus et simultatibus usi sunt, congruentem finem inveniant. « Pax super Israel. » Illis autem interitum recipientibus, hi pace potiti sunt. Sciendum est autem Jacobum hoc nomen adeptum esse, cum divino conspectu dignus habitus fuisset. Cognomines igitur habet omnes qui eisdem mores, et animam fidemque puram habent. Non enim omnes de Israele Israelitæ sunt, sed qui Israelis pietatem amplectuntur.

e Isa. x. 5, 6. d Matth. vii, 2. e Matth. v, 7.

Ἱεροσολῆμ κατὰ τοὺς νόμους τῆς Ἱεροσολῆμ πολιτεύεσθαι δεῖ. Τοῖς γὰρ οὕτω κατοικοῦσι, καὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νόμου πειθόμενοις, τὸ βέβαιον ὁ προφήτης ὑπέσχετο.

β'. « Ὅρη κύκλῳ αὐτῆς, καὶ ὁ Κύριος κύκλῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Καθάπερ γὰρ τὰ ἄρη τὴν πόλιν κύκλοι, οὕτως ἡ θεία κηδεμονία τὸν εὐσεβῆ περιφράττει λαόν. « Ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » Οὐ γὰρ πρόσκαιρος ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἀλλ' αἰώνιος, καὶ ταύτης ἀξιῶ τοὺς τὴν θεραπείαν αὐτοῦ περὶ πολλοῦ ποιουμένους.

γ'. « Ὅτι οὐκ ἀφήσει Κύριος τὴν ῥάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν ἐπὶ τὸν κληρὸν τῶν δικαίων. » Καὶ **29** τοὺς Ἀσσυρίους *ῥάβδον θυμοῦ* διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου προσηγόρευσεν ὁ Θεός, « Οὐαὶ γὰρ, φησὶν, Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου, καὶ τῆς ὀργῆς μου, ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἀνομον ἀποστελῶ, καὶ τῷ **40** ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκύλα, καὶ προνομήν. » Ἀντὶ τοῦ, Καθάπερ τινὶ ῥάβδῳ τοῖς Ἀσσυρίοις κεχρημένος, τοὺς ἀξιῶς παιδεύω. Λέγει τοίνυν ὁ προφήτης καὶ ἐνταῦθα, ὅτι δικαῖα κεχρημένος ψήφῳ τῶν ὄλων ὁ Κύριος, οὐ συγχωρήσει τῶν παρανόμων τὴν ῥάβδον τῆ τῶν δικαίων ἐπιανεχθῆναι συμμορίᾳ. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει. « Ὅπως ἂν μὴ ἐκταίνωσιν οἱ δίκαιοι ἐν ἀνομίαις χεῖρας αὐτῶν. » Ἴνα μὴ νομισάντες, φησὶν, οἱ τοῦ προσήκοντος ἐπιμελοῦμενοι ἐπὶ τὸ χεῖρον, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐλκύσκει

δ'. « Ἀγαθύνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. » Δείξας τοῦ Θεοῦ τὸ δίκαιον, δικαίαν ποιεῖται τὴν δέησιν ἵκετεύει γὰρ τῶν ἴσων τυχεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἀντιδόσεων. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κύριος ἔφη: « Ὁ μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. » Καὶ Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. »

ε'. « Τοὺς δὲ ἐκκλινοντας εἰς τὰς στραγγαλίᾳς ἀπάξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. » Τὰς στραγγαλίᾳς ὁ μὲν Ἀκύλας *διαπλοκάς* ἠρμήνευσε, *σκολιστήτας* δὲ ὁ Σύμμαχος, ὁ δὲ θεοδοσίω *δυστραμμένα*. ἤγησε μέντοι οὐδὲν ἀδικὸν ὁ Προφήτης· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἀγαθῶν ἀπολαῦσαι, τοὺς δὲ τὴν θεῖαν **41** καταλιπόντας ὁδόν, καὶ στραγγαλίᾳς καὶ διαπλοκαῖς κεχρημένους, τὸ κατ' ἄλλῃλον τέλος εὐρεῖν. « Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. » Ἐκείνων δὲ δεξαμένων τὸν βλεθρον, οὗτοι τῆς εἰρήνης ἀπήλασαν. Προσῆκει μὲν τοι εἰδέναι, ὡς ταύτης ἀπήλασε τῆς προσηγορίας ὁ Ἰακώβ τῆς θείας ἀξιωθεὶς θεωρίᾳς. Ὁμωνύμους τοιγαροῦν ἔχει τοὺς ὁμοτρόπους, καὶ καθαρὰν πίστιν **42** κεκτημένους καὶ **43** ψυχῆν. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραήλ, ἀλλ' οἱ τοῦ Ἰσραὴλ ἀσπασζόμενοι τὴν εὐσέβειαν.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

29 Καὶ — βλάβην. Hæc apud Cord. l. c. p. 502. ἀνωσυμὲν exhibentur. **40** Τῷ. cod. l præm. ἐν. **41** Θεῖαν. cod. l εὐθείαν. **42** Πίστιν. ib. καὶ πιστῆν. **43** Καὶ. Des. ibid.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΚΕ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

Α

INTERP. PSALMI CXXV.

α'. « Ὡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν. » Ἄπαντας ⁴⁴ μὲν ὁ Κύριος βασιλεύσας ἐπανελεῖν Ἰουδαίους προσέταξε, μοχθηρὰν δὲ οἱ πλείους ἔχοντες γνώμην, καὶ εἰς ἅπαντα τοῖς θεοῖς ἀντιτείνοντες νόμοις, ἐπανελεῖν οὐκ ἠθέλησαν. Ὅσοι δὲ τῆς προγονικῆς εὐσεβείας ἐπεμελούντο, καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἐπιθύμουν, ἀσπασίως ἐποίησαντο τὴν ἐπάνοδον. Οὗτοι τοῖσιν ἐν τῷδε τῷ Ψαλμῷ τὴν οἰκείαν ἐλευθερίαν ὀρῶντες γεγῆθασιν· εὐχονται δὲ ταύτης καὶ τοὺς ὁμοφύλους τυχεῖν. « Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρακεκλημένοι ⁴⁵. » Τὸ ὡς ἐπιτάσεως ἐνταῦθα σημαντικόν. Πολλῆς, φησὶν, ἀπηλαύσαμεν ⁴⁶ θυμηδίας, λύσαντος τοῦ Θεοῦ τῆς τιμωρίας τὸν ὄρον, καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῖς αἰχμαλώτοις δωρησαμένου.

β'. « Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς ⁴⁷ τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως. » Εὐθύς γὰρ ὑπὸ τῆς θυμηδίας διαχυθέντες ἐκινήσαμεν εἰς ὑμνωδίαν τὰς γλώττας. Τὴν γὰρ ἀγαλλισαίν ὁ μὲν Ἀκύλας ἀνεσιν, ὁ δὲ Σύμμαχος εὐφημίαν, ἠρμήνευσαν. « Τότε ἐροῦσιν ἐν ταῖς ἔθνεσιν, Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν. » Τοῦτο δὲ ἡμᾶς πολυθυλλήτους παρὰ πᾶσιν ἀπέφηνεν. Ἄπαντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοουργίαν θαυμάζουσιν, ὅτι τῆς πικρᾶς ἡμᾶς ἐκείνης δουλείας ἀπέλλαξε· καὶ ἡμεῖς μέντοι βοῶμεν·

γ'. « Ἐμεγάλυνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' ἡμῶν, ἐγενήθημεν εὐφραίνόμενοι. » Ἄτοπον γὰρ τοὺς μὲν τῆς θείας γνώσεως ἐστερημένους τὴν εἰς ἡμᾶς γεγεννημένην θαυμάζειν φιλανθρωπίαν, ἡμᾶς δὲ τοὺς τῆς εὐεργεσίας τετυχηκότας ἀχαριστίαν νοσεῖν.

δ'. « Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάρρους ἐν τῷ νότῳ. » Ἐν ⁴⁸ ἔτυχον ἀγαθῶν, καὶ τοὺς ἄλλους ὁμοφύλους ἀπαιτῶσαι ποθοῦσι, καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην ἀντιβολοῦσι μεταδοῦναι τῆς ἐλευθερίας κάκαιοις, ὥστε χειμάρρους μιμεῖσθαι τῶν ἐπανιόντων τὸ πλῆθος. Νότον δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ καλῶν ⁴⁹, ἀπὸ τῆς θέσεως θέθεικε τὴν προσηγορίαν· οὕτως αὐτὴν καὶ Ἰεζεκιήλ, καὶ Ἀδβακούμ ὀνομάζουσι. Διηλοῖ δὲ καὶ ἕτερον ὁ λόγος. Ὁ γὰρ νότος ἄνεμος ὑγρὸς ὢν, νεφῶν τὸν ἀέρα πληροῖ, καὶ δμβροὺς ἐπάγει σφοδρούς· καὶ μέντοι καὶ τὴν χιόνα πεφυκῶς διαλύειν, ἐμπίπλησι τοὺς χειμάρρους ὑδάτων. Οὕτω τοιγαροῦν, φησὶ, καὶ τοὺς ἡμετέρους ὁμοφύλους πανταχοῦ διεσπαρμένους κέλευσον ἀροισθῆναι, καὶ χειμάρρου δίκην τὴν πορείαν ποιῆσασθαι.

ε'. « Οἱ σπείροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι. » Οὐ μάτην δὲ τὰς ἰκετίας ποιούμεθα, ἀλλὰ τοὺς τῶν δακρύων εἰδότες καρπούς. Οἱ γὰρ μετὰ τούτων τὰ σπέρματα καταβάλλοντες, δαψιλῆ τὸν ἀμητὸν ὀρῶντες εὐφραίνονται.

Vers. 1. « Canticum graduum. » Omnes quidem Judæos redire Cyrus rex jussit, plurimi tamen pravam habentes mentem, et in omnibus divinis legibus repugnantes, regredi noluerunt. Quotquot autem avite pietatis curam gerebant, legisque cultum desiderabant, libentissime redierunt. Hi igitur in hoc psalmo suam cernentes libertatem, exsultant, et precantur pro gentilibus suis, ut eandem consequantur. « Cum converteret Dominus captivitatem Sionis, facti sumus perquam consolati. » Illud *perquam* exaggerationem hoc loco significat. Multam, inquit, lætitiā consecuti sumus, cum Deus finem supplicii solveret, et libertatem captivis largiretur.

Vers. 2. « Tunc repletum est gaudio os nostrum, et lingua nostra exsultatione. » 1494 E vestigio enim voluptate perfusi, linguas in hymnorum cantum impulimus. *Exsultationem* enim Aquila *laudationem*, Symmachus *benedictionem* interpretati sunt. « Tunc dicent inter gentes, Magnificum Dominus se præstitit erga eos. » Hoc vero nos apud omnes celeberrimos reddidit. Omnes enim Dei magnificentiā admirantur, quod ab acerba illa servitute nos liberaverit. Nos itaque clamamus :

Vers. 3. « Magnificum se præstitit erga nos; facti sumus lætantes. » Absurdum enim est ut hi qui divina cognitione sunt orbatī, benignitatem nobis exhibitam admirentur, nos vero, qui beneficia consecuti sumus, ingrati animi vitio laboremus.

Vers. 4. « Convertē, Domine, captivitatem nostram, sicut torrentes in austro. » Quæ bona adepti sunt, ea ut alii gentilium suorum consequantur, desiderant, et communem Dominum obsecrant ut etiam illis libertatem impertiat, ut revertentium frequentia torrentem imitetur. *Austrum* vero Hierosolymam vocans, appellationem a situ petiit. Sic ipsam et Ezechiel et Habacuc nominant. Verum aliud etiam sermo demonstrat. Cum enim auster humidus ventus sit, nebulis aerem implet, et vehementes pluvias inducit, atque etiam cum nivem dissolvere soleat, aquis torrentes implet. Sic igitur, inquit, nostros gentiles undique dissipatos jube congregari, et torrentis instar iter facere.

Vers. 5. « Qui seminant cum lacrymis, cum exsultatione metent. » Non frustra autem preces fundimus, sed scientes 1495 lacrymarum fructus. Qui enim cum his semina jaciunt, uberrimam messem cernentes lætantur.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁴ Ἄπαντας — τυχεῖν. Origeni hæc aliaque eorum quæ sequuntur tribuit Cord. l. c. p. 567 scilicet. ⁴⁵ Ὡσεὶ παρακεκλ. Hebr. Sicut somniantes. Chrys. ἄλλος ἐρμηνευτῆς, ὡσεὶ ἐνυπνιαζόμενοι. ⁴⁶ Ἀπηλαύσαμεν. cod. 1 add. ἐνταῦθα. ⁴⁷ Χαρᾶς. Hebr. risu. ⁴⁸ Ἐν — ποιήσασθαι. Hæc et quæ proxima sunt, Οὐ μάτην — εὐφρ. Cord. l. c. p. 750. ἀνωγομεί apposuit. ⁴⁹ cod. 1 καλεῖ.

VERS. 6. « Euntes ibant, et nebant, spargentes A semina sua. Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. » Diversis modis eandem dixit sententiam, varietate doctrinae majorem utilitatem procurans.

INTERP. PSALMI CXXXVI.

VERS. 1. « Canticum graduum Salomonis. » Olim quidem Salomon divinum erexit templum, sed illud rixatum solo a Babyloniis Zorobabel restituit. Hunc opinor *Salomonem* nominari, et tanquam ex Salomone genus ducentem, et tanquam opus Salomonis instaurantem. Neque enim Salomonis ædificationi congruit sermo prophetæ, sed ei quæ a Zorobabele post reditum facta fuit. Tunc quidem ipsi ædificationem tentarunt: prohibebant autem finitimæ gentes * continue et ipsæ bellum inferentes, et Persarum regem in ipsos irritantes. Hæc vero Esdræ historia manifestius docet. Zorobabel igitur, et Josua filius Salathiel, et qui cum eis pietate præditi erant, hanc psalmi institutionem proferunt: « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam. » Nemo neque ex iis qui ædificant, neque ex iis qui custodiant, propria sit fretus 1496 potentia, sed divinum impleret auxilium. Hoc enim concurrente, utrumque facile est: procrastinante vero eo auxilium, vanum est hominum studium.

VERS. 2. « Vanum est vobis ante lucem surgere: surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris. » Istud *surgite*, non est imperativum, sed infinitivum. Dicit autem omnia vana esse, Deo universorum non concurrente, et ante lucem surgere, et expergisci ob civitatis excubias, et ob præsens ædificium. Quapropter commonefacit eos qui cum dolore propter hostium impetus panem comedunt, ut spes in Deo collocent.

« Cum dederit dilectis suis somnum. [VERS. 3.] Ecce hæreditas Domini, filii, merces fructus ventris. » Somnum hoc in loco per translationem quietem appellavit: quietem vero etiam somnus hominibus præbet. Deo igitur, inquit, propria cura nos dignante, hostes superare poterimus, et sine labore ædificare, et tuto vivere, et sine cura dormire, plurimorumque filiorum patres esse, secundum divinam promissione. Promisit enim se nostrum genus facturum sicut arenam quæ est ad littus maris. Illud et hoc loco dixit: « Ecce hære-

ς. « Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαύον, ἐκλάοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. » Διευφρόως τὴν αὐτὴν διάνοιαν εἴρηκε, τῇ ποιικιλίᾳ τῆς διδασκαλίας πλεονα τὴν ὠφέλειαν πραγματευόμενος.

EPMHN. TOY PKΓ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ῥῆθ τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ Σολομών 60. » Πάλαι 61 μὲν τὸν θεῖον νεῶν Σολομών ἐκκοδόμησε, καταλυθέντα 62 δὲ ὑπὸ Βαβυλωνίων Ζοροβάβελ ἀνέστησε. Τοῦτον οἶμαι *Σολομώντα* ὀνομάζεσθαι, καὶ ὡς ἐκ Σολομώντος τὸ γένος κατάγοντα, καὶ ὡς Σολομώντος ἀνανευόμενον ἔργον. Οὐδὲ γὰρ τῆ Σολομώντος οἰκοδομῆς ὁ προφητικὸς ἀρμόττει λόγος, ἀλλὰ τῆ μετὰ τὴν ἐπάνοδοσ ὑπὸ τοῦ Ζοροβάβελ γεγεννημένη. Τῆνικαῦτα μὲν αὐτοὶ οἰκοδομεῖν ἐπειρῶντο, διεκώλυον 63 δὲ οἱ γειτονεύοντες, καὶ αὐτεῖ συνεχῶς πολεμοῦντες, καὶ τὴν 64 Περσῶν κατ' αὐτῶν ἐρεθίζοντες 65 βασιλείαν 66. Καὶ ταῦτα ἡ τοῦ Ἐσδρα σαφέστερον διδάσκει γραφή· οἱ περὶ τοῦ Ζοροβάβελ τοίνυν, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Σαλαθιηλ, καὶ οἱ μετ' αὐτῶν εὐσεβεῖς κοσμοῦμενοι, τῆνδε τὴν εἰσηγήσειν προσφέρουσι τοῦ ψαλμοῦ· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίσαν οἱ οἰκοδομῶντες. Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγγύνησεν ὁ φυλάσσων. » Μηδεὶς μήτε τῶν οἰκοδομούντων, μήτε τῶν φυλαττόντων, τῆ οἰκείᾳ δυνάμει θαρρήτω, ἀλλὰ τὴν θεῖαν ἐπικαλεῖσθω ῥοπήν. Ταύτης γὰρ συνεργούσης ἐκάτερον ῥάδιον· ἀναβαθμολομένου δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, μάταιος ἡ τῶν ἀνθρώπων σπουδή.

β'. « Εἰς μάτην ὑμῖν ἐστι τοῦ 67 ὀρθρίζειν, ἐγείρεσθε μετὰ τὸ καθῆσθαι 68, οἱ ἐσθίοντες ἄρτον ὀδύνης. » Τὸ *ἐγείρεσθε* 69 οὐκ ἐστι προστακτικόν, ἀλλὰ ἀπαρέμφατον. Λέγει δὲ ὅτι πάντα μάταια, τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων μὴ συνεργούντος, καὶ τὸ ὀρθρίζειν, καὶ τὸ ἀνίστασθαι, εἰς τε φυλακὴν τῆς πόλεως, καὶ εἰς τὴν προκειμένην οἰκοδομίαν. Διὸ πραινέει τοῖς μετ' ὀδύνης τὸν ἄρτον ἐσθίουσι διὰ τῆς τῶν πολεμίων ἐπαναστάσεις, εἰς τὸν θεὸν τὰς ἐλπίδας ἔχειν.

« Ὅταν δὲ 60 τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὑπνόν. [γ.] Ἴδου ἡ κληρονομία Κυρίου υἱοῖ, μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρός. » Ὑπνόν ἐνταῦθα τροπικῶς τὴν ἀνάπαυσιν 61 προσηγόρευσεν· ἀνάπαυαν δὲ καὶ ὁ ὑπνος τοῖς ἀνθρώποις παρέχει. Τοῦ Θεοῦ τοίνυν, φησὶ, τῆς οἰκείας ἀξιοῦντος κηδεμονίας, δυνατὸς μετὰ τῶν πολεμούντων περιγενέσθαι, καὶ ἀπόνω· οἰκοδομήσαι, καὶ διάγειν ἀσφαλῶς, καὶ δίχα φροντίδος καθυεῦδειν, καὶ πλειόνων παιδῶν γενέσθαι πατέρες κατὰ τὴν θεῖαν ὑπόσχεσιν. Ὑπέσχετο γὰρ ποιήσῃν ἡμῶν τὸ γένος, ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

60 Τοῦ Σολομ. Abest a cod. 1. 61 Πάλαι — προσφ. τοῦ ψαλμοῦ. Hæc et multa quæ ad hunc psalmum pertinent, Origeni tribuit Cord. l. c. p. 576 seqq. 62 cod. 1 καταλυθέντος. 63 ib. διεκώλυσαν. 64 Τῆν. cod. 1 τοῖς. 65 ib. ἐρεθίζοντας. 66 ib. βασιλείας. 67 Τοῦ. cod. Vat. τό. 68 Ἐγείρε. μετὰ τὸ καθ. Hebr. Tardantibus sedere. Aqu. βραδυνούσι καθῆσθαι. 69 Ἐγείρεσθε. Ita leg. in cod. 1 et apud Cord. l. c. p. 577. Prior editio habet at ἐγείρεσθαι. 60 Ὅταν δὲ. Hebr. ita dabit. 61 cod. 1 ἀνάπαυαν.

τῆς θαλάττης. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἔφη ⁶⁰. « Ἰδοὺ ἡ Α
κληρονομία Κυρίου υἱοί, ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς
γαστρῆς. » τούτέστιν ⁶¹, ἡ θεία ὑπόσχεσις, καὶ ἡ
περὶ τοὺς παῖδας εὐλογία, καθάπερ τις ἡμῖν μισθὸς
τοῖς εἰς αὐτὸν ἡλικιόσι δωδύρηται.

δ. « Ὡσεὶ βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως οἱ υἱοὶ
τῶν τετιναγμένων ⁶². » Ὁ δὲ Θεοδοσίω, Ὡς ⁶³
βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως υἱοὶ νεότητος.
κατὰ ταύτην δὲ ⁶⁴ καὶ ὁ Ἀκύλας ⁶⁵ καὶ ὁ Σύμμαχος
ἠρμήνευσαν. Λέγει δὲ, ὅτι Ἐσόμεθα τῷ Θεῷ ⁶⁶ πε-
ποιθότες οὐ μόνον πολλοί, ἀλλὰ καὶ δυνατοί, οἷόν
τινα βέλη παρὰ δυνατοῦ τινος ἐπιέμενα. καὶ οἱ νῦν
ἀσθενεῖς, καὶ σφόδρα ταλαιπωρούμενοι (τούτο γὰρ
δηλοῖ τὸ ἐκτετιναγμένων), ἰσχυροὶ ἵαν ἐσόμεθα,
τῆς ἀνωθεν βοῆς ἀπολαύσαντες ⁶⁷.

ε. « Μακάριος ὁς πληρώσει τὴν ἐπιθυμίαν αὐ-
τοῦ ⁶⁸ ἐξ αὐτῶν. » Τούτέστι τῶν πολεμίων. Οὐ μόνον
γὰρ οὐχ ἠττηζόμεθα, ἀλλὰ καὶ περιγενηζόμεθα τού-
των, καὶ ζηλωτοὶ παρὰ πᾶσιν ἐσόμεθα. « Οὐ κατα-
σχυνθήσονται, ὅταν λαλώσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ ⁶⁹ ἐν
πύλαις. » Τούτέστιν, ἤνικα ἂν πρὸ τῶν πυλῶν τοῖς
παρὰ τῶν πολεμίων πεμπομένοις πρέσβεις διαλεξό-
μεθα ⁷⁰. Τοῦτο δὲ εἶπε κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος. οὐδὲ
γὰρ ἰδέοντο εἰσω τῶν πυλῶν τοὺς πεμπομένους
πρέσβεις, ἀλλ' ἐξω τὰς ὑποκρίσεις ⁷¹ ἐποιοῦντο. Διὰ
πάντων δὲ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ ἀμαχον εἰδείξεν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ PKZ ΨΑΛΜΟΥ.

« Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν. » Ὅσων πρέξενον ἀγα-
θῶν τὸ πεποιθέναι Θεῷ δειξας ἐν τῷ προτεταγμένῳ
ψαλμῷ, ἐνταῦθα μακαρίζει τοὺς μετὰ τῆς ἐλπίδος
τῶν θεῶν ἔχοντας φόβον, δι' ὃν καὶ τῆς ἀρετῆς ἡ
κτισις προσγίνεται. Ἀναγκαῖον δὲ τοῖς τῷ Θεῷ πεπι-
στευσκόσιν ἢ κατὰ Θεὸν πολιτεία. οὗτος γὰρ εὐσε-
βείας τέλειος ὁρος.

α'. « Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. »
Οὐ τὸν ἐκ γένους Ἀβραάμ, οὐδὲ τὸν ἐκ σπέρματος
Ἰσραὴλ, ὁ προφητικὸς ἐμακάρισε λόγος, ἀλλὰ τὸν
τῷ θεῷ φόβῳ κοσμούμενον. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος
Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει. « Ἐπ' ἀληθείας
καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός,
ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν, καὶ ἐργα-
ζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἔστιν. » Ὑπέ-
δειξε δὲ ὁ προφητικὸς λόγος καὶ τοῦ θεοῦ φόβου τὸν
χαρακτήρα. Ἐπήγαγε γάρ. « Οἱ πορευόμενοι ἐν
ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. » Οὐ πᾶς γὰρ ὁ λέγων μοι, Κύριε,
Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.
ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρα-
νοῖς. » Ἰδιον τοίνυν τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον,
τὸ μὴ βαίνειν ἐξω τῶν θεῶν ὁδῶν, ἀλλ' ἐν αὐταῖς
ποιεῖσθαι τὴν πορείαν διηνεκῶς.

¹ Act. x, 34, 35. ² Matth. vii, 21.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁰ Ἐφη. ib. εἶπεν. ⁶¹ Τούτέστιν — δωδύρηται. Hæc Athanasio ascripta sunt a Cord. l. c. p. 578. ⁶² Τῶν
τετιν. Hebr. juvenitibus. cod. 1 habet ἐκτετιναγμένων. Ad h. l. conf. Hieron. epist. ad Marcellam. ⁶³ Ὡς.
cod. 1 præm. οὕτως. ⁶⁴ Δέ. ib. sequitur τὴν διάνοιαν. ⁶⁵ Ὁ Ἀκύλας. Hic autem pro νεότητος habet ἐφη-
βίων, teste Montf. in Hexapl. ad h. l. ⁶⁶ Τῷ Θεῷ. Abest a cod. 1. ⁶⁷ ib. ἀπολαύοντες. ⁷⁰ Τῆς ἐπιθ.
αὐτοῦ. Hebr. Pharetram suam. Ita Aqu. Symm. et Theod. ⁷¹ Αὐτοῦ. Præstat lectio rec. αὐτῶν, Ald.
autem et Compl. habent αὐτοῦ. ⁷² cod. 1 διαλεγόμεθα. ⁷³ ib. ἀποκρίσεις. Ita quoque Cord. l. c. p. 579.

ditas Domini, filii, merces fructus ventris, hoc
est, divina promissio, et circa filios benedictio,
veluti quamdam merces nobis, qui in ipso spem con-
stituimus, data est.

VERS. 4. « Sicut sagittæ in manu potentis, ita
filii excussorum. » 1497 Theodotio: Sicut sagittæ
in manu potentis, sic filii juventutis; secundum
hunc quoque sensum Aquila et Symmachus inter-
pretati sunt. Dicit autem, Deo confidentes, non
modo frequentes erimus, verum etiam potentes,
veluti quædam sagittæ a potente aliquo emissæ: et
qui imbecilles nunc sumus, et admodum miseri
(nam hoc indicat excussorum), valde robusti evadimus,
superno auxilio fruentes.

VERS. 5. « Beatus vir qui implevit desiderium
suum ex ipsis, hoc est, hostibus. Nam non modo
non vincemur, verum etiam hos superabimus, et
felices apud omnes erimus. « Non confundentur si
loquentur cum inimicis suis in portis. » Videlicet si
ante portas cum legatis ab hostibus missis sermo-
nem habuerimus. Hoc vero secundum veterem
morem dixit. Non enim intra portas missos legatos
admittebant, sed foris respondebant. Cæterum per
omnia invictum robur spei in Deo collocatæ demon-
stravit.

INTERP. PSALMI CXXVII.

« Canticum graduum. » Cum in præcedente
psalmo ostendisset quantum conciliet boni spei
in Deo collocata, hic beatos eos esse dicit, qui cum
spe divinam habent timorem, per quem virtutis
posseasio acquiritur. Necessaria quippe est his qui
Deo crediderunt, vita secundum Dei voluntatem
1498 composita: quandoquidem hic finis pietatis
perfectus est.

VERS. 1. « Beati omnes qui timent Domi-
num. » Non cum qui ex Abrahamo genus trahit,
aut ex Israelis semine, beatum esse asserit
sermo propheticus, sed eum qui divino timore
est decoratus. Hoc et beatus Petrus in Actibus
ait: « In veritate comperi, personas non accipere
Deum, sed in omni gente, qui timet eum, et ope-
ratur justitiam, acceptum esse illi ». « Ostendit
porro propheticus sermo divini etiam timoris cha-
racterem. Subdit enim: « Qui ambulant in viis
ejus. » Non enim omnis qui dicit mihi, Domine,
Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit
voluntatem Patris mei, qui in cælis est ». Pre-
cipuum igitur est eorum qui Deum timent, a divinis
viis haudquaquam deflectere, sed in ipsis continue
iter facere.

VERS. 2. « Labores manuum tuarum manduca- A bis. » Symmachus: *Laborem manuum tuarum manducans*: ut itaque apertum sit, etiam Septuaginta interpretes καρπούς non fructuum perceptionem vocasse, sed manuum partem. Dicit autem fore ut bonorum quæ a te seminata sunt, fructus decerpas. Hoc etiam beatus ait Apostolus: « Qui parce seminat, parce quoque metet, et qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus quoque metet ^b. » — « Beatus es, et bene tibi erit. » Non enim verbo solo felix et illustris eris, sed re ipsa felicitatem habebis.

VERS. 3. « Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. » Quoniam illa tempestate hæc felicitas censebatur, pollicetur ipsis propheticis sermo etiam uxorum **1499** fecunditatem, ut florentibus vitibus et botris onustis futuræ sint similes. « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. » Etiam in quinquagesimo primo psalmo justum olivæ comparavit: « Ego enim, inquit, sicut oliva fructifera in domo Dei ¹. » Et hic timentis Dominum filios novellis plantis olivarum assimilavit, tanquam pietatis irrigationem, tempestivumque fructum ferentes, et folium minime abjicientes, secundum imaginem viri qui in psalmo primo beatus dicitur.

VERS. 4. « Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. » Nam morum et non generis Deus est iudex. Sic etiam Jobum ex Esau genus ducentem coronis dignatus est; sic etiam Abimelechum ad veritatem deduxit; sic eunuchum, sic Cornelium, sic omnes gentes.

VERS. 5. « Benedicat tibi Dominus e Sione. » Secundum opinionem quæ tunc increbuerat, locutus est. Ibi enim Deus habitare censebatur. « Et videas bona, o Hierosolyma, omnibus diebus vitæ tuæ. » Hoc enim videre sitiebant illi qui e Babylone regressi fuerant, civitatis solitudinem cernentes.

VERS. 6. « Et videas filios filiorum tuorum. » Magna gratia existimabatur ad extremam pervenire senectutem, filiosque filiorum videre. Itaque benedictiones illius temporis opinionibus accommodatas assignat. Bonorum vero possessionem minime in his bonis consistere beatus Isaias docuit: « Ne dicat eunuchus: Ego sum lignum aridum, quoniam hæc dicit Dominus: Eunuchis ^c custodientibus Sabbata mea, et eligentibus quæ ego volo, dabo ipsis in domo mea et in pariete meo locum clarum, et nomen bonum, præstantius **1500** filiis et filiabus. » — « Pax super Israel. » Rursus Israeli pacem precatur: vera autem pax, pax est cum Deo: carnalis vero Israel, cum ex illa excidisset, etiam alia orbatu est.

^b II Cor. ix, 6. ⁱ Psal. li, 8. ^j Isa. lvi, 3, 5.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ Ο και — θερίσει. Hæc Origeni tribuuntur a Cord. l. c. p. 585 seqq. ⁷⁵ Σύ. Abest a cod. 1 et a textu τῶν Ο'. ⁷⁶ Ἀρδεῖται. cod. 1 add. δεχομένους. ⁷⁷ ib. ἐπεπόθουν.

β'. « Τοὺς πόρους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι. » Ὁ ⁷⁶ δὲ Σύμμαχος, *Κόσμον χειρῶν σου ἐσθίων* — ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ οἱ Ἐβδόμηκοντα καρπούς ἐν τὴν ἐπικαρπίαν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ μέρος τῶν χειρῶν. Λέγει δὲ, ὅτι τῶν ὑπὸ σοῦ σπειρομένων ἀγαθῶν τοὺς καρπούς τρυγήσεις. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη, « Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει. καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. » — « Μακάριος εἶ σὺ ⁷⁸, καὶ καλῶς σοι ἔσται. » Οὐ γὰρ λόγῳ μόνῳ ἔση ζηλωτὸς καὶ περιβλεπτός· ἀλλὰ καὶ ἔργῳ ξεῖς τὴν εὐκληρίαν.

γ'. « Ἡ γυνὴ σου, ὡς ἀμπελος εὐθηνούσα ἐν τοῖς κλίμασι τῆς οἰκίας σου. » Ἐπειδὴ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ταύτην εὐπραξίαν ἐνόμιζον, ὑπισχέται αὐτοῖς τὸ λόγος καὶ γυναικῶν εὐκαρπίαν, ὥστε ἀμπέλους παραβάλλεσθαι τετηλυταῖς, καὶ βριθούσαις τοῖς βότρυσιν. « Οἱ υἱοὶ σου, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν, κύκλις τῆς τραπέζης σου. » Καὶ ἐν τῷ πεντηχοστῷ καὶ πρώτῳ ψαλμῷ τὴν δίκαιον ἐλαία παρέβαλεν: « Ἐγὼ γάρ, ἔφη, ὡσαύτ' ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἐν ταῦτα τοῦ φοβομένου τὸν Κύριον τοὺς παῖδας νεοφύτους ἐλαιῶν ἀπέκασεν, ὡς τῆς εὐσεβείας τὴν ἀρδεῖαν ⁷⁶, καὶ τὸν καρπὸν τὸν ὄριμον φέροντας, καὶ τὸ φύλλον οὐκ ἀποβάλλοντας, κατὰ τὸν ἐν τῷ πρώτῳ ψαλμῷ μακαριζόμενον ἄνδρα.

δ'. « Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος, ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. » Τρόπου γὰρ ὁ Θεός, οὐ γένους κριτής. Οὕτω τὴν Ἰώδ ἐκ τοῦ Ἡσαῦ τὸ γένος κατὰγοντα στεφάνων ἤξίωσεν· οὕτω τὴν Ἀδιμέλεχ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγησεν· οὕτω τὸν εὐνοῦχον, οὕτω τὸν Κορηλίον, οὕτω πάντα τὰ ἔθνη.

ε'. « Εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών. » Κατὰ τὴν τότε κατέχουσαν δόξαν. Ἐκεῖ γὰρ οἰκεῖν ὁ Θεός, νενόμιστο. « Καὶ ἴδοις τὰ ἀγαθὰ Ἱερουσαλήμ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. » Τοῦτο γὰρ ἰδεῖν ἐπόθουν ⁷⁷ οἱ ἐκ Βαβυλῶνος ἐπανελθόντες, καὶ τῆς πόλεως τὴν ἐρημίαν ὀρώντες.

ς'. « Καὶ ἴδοις υἱοὺς τῶν υἱῶν σου. » Εὐλογία μεγάλη νενόμιστο εἰς γῆρας ἐλάσαι βαθύ, καὶ παῖδας ἰδεῖν. Συμβαίνουσας τοῖνυν ταῖς γνώμαις ὀρίζει τὰς εὐλογίας· ὅτι δὲ οὐκ ἐν τούτοις εἶδε τῶν ἀγαθῶν τὴν κτήσιν, ὁ μακάριος Ἡσαῖας ἐόδαξε· « Μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ξύλον ξηρὸν, ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Τοῖς εὐνοῦχοις τοῖς φυλαττομένοις τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλεγόμενοις ἃ ἐγὼ θέλω, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχῳ μου, τόπον ὄνομαστόν, καὶ ὄνομα ἀγαθὸν, κρείττον υἱῶν καὶ θυγατέρων. » — « Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. » Πάλιν ἐπεύχεται τῷ Ἰσραὴλ εἰρήνην. Ἀληθὴς δὲ εἰρήνη ἢ πρὸς Θεὸν εἰρήνη. Ὁ δὲ σαρκικός Ἰσραὴλ ἐκείνης ἐκπεσὼν, καὶ τῆς ἄλλης ἐστέρηται.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΚΗ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

A

α'. « Ῥῆθ τῶν ἀναβαθμῶν. » Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς πρὸβῆρσιν ἔχει τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐπαναστάντων Ἰουδαίους ἐθνῶν · καὶ διδάσκονται λέγειν.

Πλεονάξις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου · εἰπάτω δὴ Ἰσραήλ. [β.] Πλεονάξις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου · καὶ γάρ οὐκ ἠδυνήθησάν μοι. » *Νεότητα*⁷⁶ καλεῖ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγὴν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν. Καὶ τὸν εὐεργέτην ὀνύων, τὰς θείας ἀπαριθμεῖται χάριτας, ὅτι Ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς πολλοὶ μοι δυσμενεῖς ἐπανέστησαν, καὶ παντοδαποὶς με περιβαλεῖν κακοὶς ἐπειράθησαν · διὰ δὲ τῆς θείας ἐπιουρίας διέφυγον τὰς ἐκείνων ἐπιβουλὰς. Ἄλλοθιςτερον μέντοι ταῦτα τῷ νέῳ ἀρμόττει λαῶ, πολλὰς μὲν δεξαμένῳ προσβολὰς πολεμίων, πάντων δὲ περιγενομένων, καὶ τοὺς πολεμίους προσκυνητὰς ἀποφάναντι.

γ'. « Ἐπὶ τὸν νῶτόν⁷⁷ μου ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτωλοὶ⁷⁸. » Ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων, ἠροτριᾶσαν ἠρμήνευσαν. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος τὰς μάλιστα, καὶ τὰς αἰκίας, τὰς τῆς ψυχφῶροις μάρτυσιν ἐπενεχθείσας ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν μακάριον ὑπέμειναν Δανιήλ, καὶ οἱ θαυμαστοὶ Ἀνανίας, Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ, καὶ ἐπὶ Ἀντιόχου οἱ Μακκαβαῖοι. « Ἐμάκρυναν⁸¹ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. » Ὁ δὲ Ἀκύλας ἐμήκρυναν, ὁ δὲ Σύμμαχος παρατείνον κακοῦντες · ἀντὶ τοῦ, Ἐπέμειναν μέχρι πολλοῦ μοι⁸² πολεμοῦντες, καὶ τὴν οἰκίαν αὐξοντες ἀνομίαν.

δ'. « Κύριος δίκαιος συνέκοψεν αὐχένας⁸³ ἁμαρτωλῶν. » Τοὺς αὐχένας, βρόχους ὁ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἠρμήνευσαν · ὁ δὲ Θεοδοτίων κλοιούς· πάντα δὲ ἀληθῆ. Καὶ γὰρ οὓς κατεσκευάσαν τοῖς ἀγίοις βρόχους, κατέκοψεν ὁ τούτων Θεός, καὶ τοὺς περιταθέντας⁸⁴ αὐτοῖς κλοιούς συνέτριψε, καὶ αὐτοῦς τῶν ἁμαρτωλῶν τοὺς αὐχένας συνέκοψεν.

ε'. « Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ἔπισω πάντες οἱ μισοῦντες Σιών. » Διαμάρτοιεν, φησὶ, τῶν πονηρῶν ἐγγειρημάτων, καὶ τράποινοντο εἰς φυγὴν οἱ τὴν Σιών πολεμοῦντες.

ς', ζ'. « Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χόρτος δωμάτων, ὃς πρὸ τοῦ ἐκσπασθῆναι ἐξηράνθη. Οὐ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων, καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ ὁ τὰ δράγματα συλλέγων. » Ἐνια τῶν ἀντιγράφων οὐκ, ἐξηρανθῆναι⁸⁵, ἔχει, ἀλλὰ, ἐκσπασθῆναι⁸⁶. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ληθίων γινόμενον ὀρωμεν ἀεὶ. Οὐδεὶς γὰρ ὕγρον ὄντα τὸν ἀσταχυν θερίζειν ἀνέχεται, ἀλλὰ μένει πεπανθῆναι, καὶ διαναυθῆναι, καὶ τότε τὴν δρεπάνην ἐπάγει. Ἡ δὲ ἐπὶ τῶν δωμάτων φουομένη πόα, πρὶν βλαστῆσαι καρπὸν, τῆ τοῦ ἡλίου ξηραίνεται προσβολῇ· τούτοις τῶν πολεμίων τὰς ἐγγειρήσεις ἀπεικασθῆναι παρακαλεῖ, καὶ ταῦταις παραπλησίως ἄωρον δέξασθαι τέλος.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁶ *Νεότητα* — ἀποφάναντι. Haud dissimilia sunt quæ sub Orig. nomine attulit Cord. l. c. p. 592 seqq. ⁷⁷ cod. 1 τοῦ νώτου. ⁷⁸ Ἐτέκταινον οἱ ἁμαρτ. Hebr. araverunt aratores. ⁸¹ Ἐμάκρ. — αὐτῶν. Hebr. Prolongarunt sulcos suos. ⁸² Μοι. Abest a cod. 1. ⁸³ Αὐχένας. Hebr. funes. ⁸⁴ cod. 1 περιτεθέντας. ⁸⁵ Ἐξηρ. ib. ἐξανθῆται. ⁸⁶ Ἐκσπασθ. ib. sequ. ἔχει.

VERS. 8. « Et non dixerunt qui præteribant : Benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini. » Qui uberes segetes intuentur, agricolarum curam admirari solent, et prætereuntes eis benedicunt, **1502** qui talia metunt : colligentibus vero fenum e tectis, nemo unquam tale quiddam dixit.

INTERP. PSALMI CXXIX.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Justorum chorus hanc Deo precessionem offert : testatur autem et hoc psalmi exordium. « De profundis clamavi ad te, Domine. » Hoc est, ab imo, et ex ipso corde preces fundo. Eos enim qui solis labiis utuntur divinæ Litteræ condemnant. Et nunc quidem ait propheta Jeremias Deo universorum : « Prope es ori eorum, et longe a renibus eorum ^k ; » nunc vero Deus ipse per Isaiam prophetam Judæos criminatur, dicens : « Hic populus labiis me honorat, corde autem longe abest a me ^l. » Verum qui in præsentia precantur, ex profundo corde preces emittunt.

VERS. 2. « Domine, exaudi vocem meam : aures tuæ intentæ sint in vocem deprecationis meæ. » Licet humano more verbis usus sit, tamen divinitatem incorpoream esse novit : audiendi enim vim etiam videndi potentiam appellavit. Nostri enim oculi videndi vim habent, et auribus audiendi vis indita est. Deus autem vi illa qua audit, hac etiam videt, et qua videt, hac etiam audit.

VERS. 3. « Si iniquitates observaveris, Domine. » Justorum chorus Dominum precatur, ne penas peccati metiatur. Sic etiam beatus Ananias populi peccata personæ suæ ascripsit. « Domine, quis sustinebit? » **1503** Si enim justitiæ trutinam recte tenebis, quis potest sententiam ab hac irrogatam sustinere? necesse est enim omnes interitum subire.

VERS. 4. « Quia apud te propitiatio est. » Habes benignitatem justitiæ conjunctam, et hac magis, quam illa, uti soles. « Propter nomen tuum sustinui te, Domine : sustinuit anima mea verbum tuum. » Pro *nomen*, Aquila et Theodotio *timorem* **D** verterunt, Symmachus autem *legem*. Cæterum sermonis sensus patet. Dicit enim : Hanc tuam bonitatem sciens (nam veluti lege quadam misericordia uteris), meliorem spem non abjicio, honorum promissionem exspectans. Nam *verbum* hoc in loco

^k Jerem. xii, 2. ^l Isa. ix, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁷ Ὑμῶς. Prior editio habebat ἡμᾶς, quam lectionem, quæ unius Aldinæ fide nititur, commutavimus cum recepta, auctoritate codicis ¹. ⁸⁸ cod. ¹ παρόντες. ⁸⁹ cod. ¹ ἐφθέγγατο. ⁹⁰ τῶν. ib. præm. Ὁ. ⁹¹ Εἰ. ib. sequitur σὺ τοῦ. ⁹² cod. ¹ παρατηρήση. ⁹³ Κύριον. ib. Θεόν. ⁹⁴ Κατάσχης. cod. ¹ ὑπόσχης. ⁹⁵ Ἐρεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Hebr. ut *timearis*. ⁹⁶ Εἰς τὸν λόγον σου. Hebr. *In verbo ejus spem posui*. Sed ἰβηθη ad proximum vers. retulerunt et Ὁ, mutata verbi persona.

η'. « Καὶ οὐκ εἶπον οἱ παράγοντες· Εὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς ⁸⁷, εὐλογήσαμεν ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Οἱ τὰ κομῶντα θεώμενοι λήθα, θαυμάζειν εἰώθασιν τὴν γεωργῶν ἐπιμέλειαν, καὶ εὐλογοῦσι παριόντες ⁸⁸ τοὺς τὰ τοιαῦτα θερίζοντας· τοῖς δὲ τῶν δωμάτων τὸν χόρτον συλλέγουσιν, οὐδεὶς τοιοῦτο οὐδὲν ἐπεφθέγγατο ⁸⁹ πώποτε.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΚΘ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ὡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν. » Τῶν ⁹⁰ δικαίων χορὸς ταύτην τῷ Θεῷ τὴν ἱκεσίαν προσφέρει· μαρτυρεῖ δὲ καὶ αὐτὸ τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον. « Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε. » Ἀντὶ τοῦ, Κάτωθεν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας ἀναπέμψω τὴν ἱκεσίαν. Τῶν γὰρ μόνοις κεχρημένων τοῖς χελεσίμῃ θεία κατηγορεῖ Γραφή. Καὶ νῦν μὲν φησιν ὁ προφήτης Ἰερემίας πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Ἐγγὺς εἰ ⁹¹ στόματος αὐτῶν, καὶ πόρρω ἀπὸ τῶν νεφρῶν αὐτῶν· » νῦν δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου Ἰουδαίων κατηγορεῖ λέγων· « Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χελεσί με τιμᾷ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. » Οἱ δὲ νῦν ἱκετεύοντες ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς καρδίας τὴν εὐχὴν ἀναπέμπουσι.

β'. « Κύριε, εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου, γενηθήτω τὰ ὄτα σου προσέχοντα εἰς τὴν φωνὴν τῆς δεξιᾶς μου. » Καὶ ἀνθρωπίνως τοῖς λόγοις χρησάμενος, οἶδε τὸ θεῖον ἀσώματον· τὴν γὰρ ἀκουστικὴν ἐνέργειαν καὶ ὀπτικὴν προσηγόρευσεν. Ἡμῶν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τὴν ὀπτικὴν ἔχουσι δύναμιν, τὰ δὲ ὄτα τὴν ἀκουστικὴν ἐνέργειαν ἐπιστεύθη. Ὁ δὲ Θεὸς ἢ **C** ἀκούει, ταύτη καὶ βλέπει, καὶ ἢ βλέπει, ταύτη καὶ ἀκούει.

γ'. « Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσης ⁹², Κύριε. » Ὁ τῶν δικαίων χορὸς ἱκετεύει τὸν Κύριον ⁹³ μὴ ταῖς ἀμαρτίαις μετρηῆσαι τὰς τιμωρίας. Οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν μακάριον Ἀνανίαν τοῦ λαοῦ τὰς παρανομίας τῷ προσώπῳ αὐτῶν περιέθεσαν. « Κύριε, τίς ὑποστήσεται ; » Ἐὰν γὰρ δικαίως τὰ τῆς δίκης κατάσχης ⁹⁴ ζυγὰ, τίς ἱκανὸς τὴν ὑπὸ ταύτης ἐκπερομένην ψήφον ὑπενεγκεῖν ; ἀνάγκη γὰρ πάντας ὑπομείναι τὸν δλεθρον.

δ'. « Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστιν. » Ἐχεις φιλικανθρωπῆσαν τῇ δικαιοσύνῃ συνευγεμένην, καὶ ταύτη μᾶλλον κέφυκας, ἢ ἐκεῖνη κεχρηῆσθαι. « Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ⁹⁵ ὑπέμεινά σε, Κύριε, ὑπέμεινεν ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου ⁹⁶. » Ἀντὶ τοῦ ὀνόματος, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοτίων *φόβον* ἠρμήνευσαν, ὁ δὲ Σύμμαχος *νόμον*. Δῆλη δὲ ὁμῶς τοῦ ρητοῦ ἡ διάνοια. Λέγει γὰρ, ὅτι Ταύτην εἰδώς σου τὴν ἀγαθότητα (οἶον γὰρ τινὶ νόμῳ κέχρησαι τῷ ἐλέφ), τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας οὐκ ἀπαγορεύω, ἀναμένων τῶν

ἀγαθῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα τὴν Ἀ ἀγαθὴν ὑπόσχεσιν κέκληκε· φιλανθρωπίαν δὲ τοῖς μετανοοῦσιν ὑπέσχετο.

ε'. « Ἡλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀπὸ ⁹⁷ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός. » Ἀντὶ τοῦ, διὰ πάσης ἡμέρας· φυλακὴ γὰρ πρωία ἢ τελευταία ὥρα τῆς νυκτός· οἱ γὰρ τελευταῖοι φύλακες μέχρι ἐκείνου φυλάττουσι τοῦ καιροῦ.

ς'. « Ἀπὸ φυλακῆς πρωίας ⁹⁸ ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον. » Οὐκ ⁹⁹ ἀρκοῦνται οἱ δίκαιοι μόνον ¹ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἔχειν τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἄπαντας ἐπὶ τὴν ἁμοίαν κτῆσιν προτρέπουσι, καὶ τὸ ἐντεῦθεν φερόμενον δηλοῦσι κέρδος.

ζ'. « Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις. » [² Φιλοκτερίμων γὰρ καὶ φιλό- ^B ἄνθρωπος ὁ Δεσπότης, καὶ τοῖς μεταμελομένοις παρέχει τὴν σωτηρίαν.]

η'. « Καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. » Πρόρρησιν ὁ λόγος ἔχει τὴν κατὰ τὸν Δεσπότην. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἔφη Γαβριὴλ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον· « Τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ῥῆθ τῶν ἀναβαθμῶν ³. » Ταπεινοφροσύνην ὁ προφητικὸς ἐκπαιδεύει λόγος, καὶ τῶν ταύτης ἐρασ- ^C τῶν εἰσάγει τὸ πρόσωπον προσευχομένων, καὶ τὸν Θεὸν λιπαρούντων. « Κύριε, οὐκ ὑψώθη ἡ καρδία μου. » Τῆς καρδίας τὸ ὕψος οὐ μόνον τοῖς δυσσεβέσι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις λυμάνεται. Καὶ διδάσκει τῶν Παραλειπομένων ἢ ἱστορία περὶ τοῦ Ἐζεχίου τοῦ εὐσεβοῦς λέγουσα βασιλέως, « Ὅτι ἐταπεινώθη ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καρδίας αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ παραινέει μαθηταῖς λέγων· « Πᾶς ὁ ταπεινὸς ἐαυτὸν ὑψώθησεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἐαυτὸν ταπεινωθήσεται. » — « Οὐδὲ ἐμετεωρίστησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. » Ἴδιον τῶν ὑπερηφάνων τὰς ὀφθαλμοὺς ἐπαίρειν, καὶ τὴν γνάθον φυσῶν, καὶ πάντων ὑπερφρονεῖν. Οἱ δὲ τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένοι, οὐκ ὡς ^D ἀγνοοῦντα διδάσκουσι τοῦτο τὸν κριτὴν, ἀλλ' ὡς εἰδότες καλοῦσιν εἰς μαρτυρίαν. « Οὐδὲ ἐπορεύθη ἐν μεγάλοις. » Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν μεγαλειότησιν· ὁ δὲ Ἀκύλας ⁴, ἐν μεγαλωσύναις. « Οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ. » Ὁ ⁵ δὲ Σύμμαχος ⁶, Οὐδὲ ἐν ὑπερβάλλουσιν ὑπὲρ ἐμέ. Ἀντὶ τοῦ, Ἐμαυτὸν ἐμέτρον, καὶ τοῖς ὑπερβάλλουσί μου τὴν ἄξιαν οὐκ ἐπαίρησα.

³ Joan. 1, 29. ⁴ Luc. 1, 31. ⁵ II Paral. xxxii, 26. ⁶ Luc. xviii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁷ Ἀπὸ — νυκτός. Hebr. *Plus quam illi qui custodiam habent sub auroram, qui custodiam habent sub diluculum.* ⁹⁸ Ἀπὸ φυλ. πρωίας. Hæc in cod. Alex. exstant quidem, sed aliena sunt a textu Hebr. ⁹⁹ Οὐκ — κέρδος. Origenis nomine hæc præ se ferunt apud Cord. l. c. p. 600. ¹ cod. 1 μόνον. ² E cod. 1. ³ Τῶν ἀναβαθμῶν. cod. Alex. add. τῷ Δαβίδ, præeunte textu Hebr. ⁴ Ἀκύλας. cod. 1 Θεοδοσιῶν. Huic Drusius interpretationem istam vindicat. ⁵ Ὁ ὑπὲρ ἐμέ. Des. in cod. 1. ⁶ Σύμμαχος. Ita quoque Theodotion. Vid. Monif. Hexapla ad li. 1.

A bonam promissionem vocavit: benignitatem autem pœnitentibus pollicitus est.

Vers. 5. « Speravit anima mea in Domino, a custodia matutina usque ad noctem. » Quasi diceret, toto die: quandoquidem *matutina custodia* novissima est noctis hora: postremi enim custodes ad illud usque tempus excubant.

Vers. 6. « A custodia matutina speret Israel in Domino. » Non contenti sunt justi solum divitias sp̄ri in Deo collocatas habere, verum etiam omnes alios ad similem possessionem adhortantur, et fructum qui hinc provenit declarant.

Vers. 7. « Quia apud Dominum est misericordia, et copiosa apud eum redemptio. » [Misericors **1504** enim et hominum amantissimus est Dominus, iisque qui pœnitentiæ locum dant, salutem præstat.]

Vers. 8. « Et ipse redimet Israellem ex omnibus iniquitatibus ejus. » Vaticinationem oratio continet de Domino. Ipse enim est agnus Dei, qui tollit peccata mundi ^m. Sic etiam divinus Gabriel sanctissimæ Virgini inquit: « Paries filium, et vocabis nomen ejus Jesus, quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum ⁿ. »

INTERP. PSALMI CXXX.

Vers. 1. « Canticum graduum. » Propheticus sermo humilitatem docet, et illorum qui hanc diligunt, personam inducit, ceu precantium, Deumque obtestantium. « Domine, non est exaltatum cor meum. » Cordis altitudo non modo impios, sed etiam sanctissimos lædit viros. Et hoc docet Paralipomenon historia, de pio rege Ezechia dicens: « Quoniam humiliatus est ab altitudine cordis sui ^m. » Propterea etiam Dominus sacros suos discipulos adhortatur dicens: « Omnis, qui se humiliaverit, exaltabitur, et qui se exallat, humiliabitur. » — « Neque elati sunt oculi mei. » Proprium superborum est, supercilia erigere, et buccas inflare, et omnes despiciere. Qui vero ab hoc morbo sunt liberi, non hoc docent judicem tanquam nescium, sed tanquam scientem in testimonium advocant. « Neque ambulavi in magnis. » Symmachus, *in majestatisibus*; Aquila **1505** vero, *in magnificentiis*. « Neque in rebus me mirabilioribus. » At Symmachus: *Neque in transcendentibus super me. Hoc est, Me ipsum metiebar, et quæ dignitatem meam excedebant, non sum aggressus.*

VERS. 8. « Et non dixerunt qui præteribant : Benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini. » Qui uberes segetes intuentur, agricolarum curam admirari solent, et prætereuntes eis benedicunt, **1502** qui talia metunt : colligentibus vero fenum e tectis, nemo unquam tale quiddam dixit.

INTERP. PSALMI CXXIX.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Justorum chorus hanc Deo precationem offert : testatur autem et hoc psalmi exordium. « De profundis clamavi ad te, Domine. » Hoc est, ab imo, et ex ipso corde preces fundo. Eos enim qui solis labiis utuntur divinæ Litteræ condemnant. Et nunc quidem ait propheta Jeremias Deo universorum : « Prope es ori eorum, et longe a renibus eorum ¹ ; » nunc vero Deus ipse per Isaiam prophetam Judæos criminatur, dicens : « Hic populus labiis me honorat, corde autem longe abest a me ¹. » Verum qui in præsentia precantur, ex profundo corde preces emittunt.

VERS. 2. « Domine, exaudi vocem meam : aures tuæ intentæ sint in vocem deprecationis meæ. » Licet humano more verbis usus sit, tamen divinitatem incorpoream esse novit : audiendi enim vim etiam videndi potentiam appellavit. Nostri enim oculi videndi vim habent, et auribus audiendi vis indita est. Deus autem vi illa qua audit, hac etiam videt, et qua videt, hac etiam audit.

VERS. 3. « Si iniquitates observaveris, Domine. » Justorum chorus Dominum precatur, ne penas peccatis metiatur. Sic etiam beatus Ananias populi peccata personæ suæ ascripsit. « Domine, quis sustinebit ? » **1503** Si enim justitiæ trutinam recte tenebis, quis potest sententiam ab hac irrogatam sustinere ? necesse est enim omnes interitum subire.

VERS. 4. « Quia apud te propitiatio est. » Habes benignitatem justitiæ conjunctam, et hac magis, quam illa, uti soles. « Propter nomen tuum sustinui te, Domine : sustinuit anima mea verbum tuum. » Pro *nomen*, Aquila et Theodotio *timorem* D verterunt, Symmachus autem *legem*. Cæterum sermonis sensus patet. Dicit enim : Hanc tuam bonitatem sciens (nam veluti lege quadam misericordia uteris), meliorem spem non abjicio, honorum promotionem expectans. Nam *verbum* hoc in loco

¹ Jerem. xii, 2. ¹ Isa. ix, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁷ Ὑμᾶς. Prior editio habebat ἡμᾶς, quam lectionem, quæ unius Aldinæ fide nititur, commutavimus cum recepta, auctoritate codicis 1. ⁸⁸ cod. 1 παρόντες. ⁸⁹ cod. 1 ἐφθέγγατο. ⁹⁰ Τῶν. ib. præm. Ὁ. ⁹¹ Εἰ. ib. sequitur σὺ τοῦ. ⁹² cod. 1 παρατηρήση. ⁹³ Κύριον. ib. Θεόν. ⁹⁴ Κατάσχης. cod. 1 ὑπόσχης. ⁹⁵ Ἐρεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Hebr. ut timearis. ⁹⁶ Εἰς τὸν λόγον σου. Hebr. In verbo ejus spem posui. Sed ἡθηθη ad proximum vers. retulerunt et Ὁ, mutata verbū persona.

γ'. « Καὶ οὐκ εἶπον οἱ παράγοντες Ἐὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς ⁸⁷, εὐλογήσαμεν ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Οἱ τὰ κομῶντα θεώμενοι λήϊα, θαυμάζειν εἰώθασι τὴν γεωργῶν ἐπιμέλειαν, καὶ εὐλογοῦσι παριόντες ⁸⁸ τοὺς τὰ τοιαῦτα θερίζοντας· τοῖς δὲ τῶν δωμάτων τὸν χόρτον συλλέγουσιν, οὐδεὶς τοιοῦτο οὐδὲν ἐφθέγγατο ⁸⁹ πώποτε.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΕΚΘ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ὁδὴ τῶν ἀναβαθμῶν. » Τῶν ⁹⁰ δικαίων χορὸς ταύτην τῷ Θεῷ τὴν ἱκετείαν προσφέρει· μαρτυρεῖ δὲ καὶ αὐτὸ τοῦ ψαλμοῦ τὸ προοίμιον. « Ἐκ βάθων ἐκέραξά σοι, Κύριε. » Ἀντὶ τοῦ, Κάτωθεν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας ἀναπέμπω τὴν ἱκετείαν. Τῶν γὰρ μόνοις κεχρημένων τοῖς χειλεσὶν ἡ θεία κατηγορεῖ Γραφή. Καὶ νῦν μὲν φησὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Ἐγγύς εἰ ⁹¹ στόματος αὐτῶν, καὶ πόρρω ἀπὸ τῶν νεφρῶν αὐτῶν· » νῦν δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου Ἰουδαίων κατηγορεῖ λέγων· « Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χειλεσὶ με τιμᾷ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. » Οἱ δὲ νῦν ἱκετεύοντες ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς καρδίας τὴν εὐχὴν ἀναπέμπουσι.

β'. « Κύριε, εἰσάκουσον τῆς φωνῆς μου, γενεθῆτω τὰ ὄτα σου προσέχοντα εἰς τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου. » Καὶ ἀνθρωπίνως τοῖς λόγοις χρησάμενος, οἶδε τὸ θεῖον ἀσώματον· τὴν γὰρ ἀκουστικὴν ἐνέργειαν καὶ ὀπτικὴν προσηγόρευσεν. Ἡμῶν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τὴν ὀπτικὴν ἔχουσι δύναμιν, τὰ δὲ ὄτα τὴν ἀκουστικὴν ἐνέργειαν ἐπιστεύθη. Ὁ δὲ Θεὸς ἢ ἀκούει, ταύτη καὶ βλέπει, καὶ ἢ βλέπει, ταύτη καὶ ἀκούει.

γ'. « Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσης ⁹², Κύριε. » Ὁ τῶν δικαίων χορὸς ἱκετεύει τὸν Κύριον ⁹³ μὴ ταῖς ἀμαρτίαις μετρησαὶ τὰς τιμωρίας. Οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν μακάριον Ἀνανίαν τοῦ λαοῦ τὰς παρανομίας τῷ προσώπῳ αὐτῶν περιέθεσαν. « Κύριε, τίς ὑποστήσεται ; » Ἐὰν γὰρ δικαίως τὰ τῆς δίκης κατάσχης ⁹⁴ ζυγὰ, τίς ἱκανὸς τὴν ὑπὸ ταύτης ἐκφερομένην ψῆφον ὑπενεγκεῖν ; ἀνάγκη γὰρ πάντας ὑπομεῖναι τὸν βλεθρον.

δ'. « Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστιν. » Ἐχεις φιλοανθρωπίαν τῇ δικαιοσύνῃ συνευγεμένην, καὶ ταύτη μᾶλλον πέφυκας, ἢ ἐκεῖνη κεχρησθαι. « Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ⁹⁵ ὑπέμεινά σε, Κύριε, ὑπέμεινεν ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου ⁹⁶. » Ἀντὶ τοῦ ὀνόματος, ὁ μὲν Ἀκύλας καὶ ὁ Θεοδοσίω φρόβον ἠρμήνευσαν, ὁ δὲ Σύμμαχος νόμον. Δήλη δὲ ὁμοῦ τοῦ ῥητοῦ ἡ διάνοια. Λέγει γὰρ, ὅτι ταύτην εἰδὼς σου τὴν ἀγαθότητα (οἷον γὰρ τινὶ νόμῳ κέχρησαι τῷ ἔλεψ), τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας οὐκ ἀπαγορεύω, ἀναμένων τῶν

ἀγαθῶν τὴν ὑπόσχεσιν. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀγαθὴν ὑπόσχεσιν κέκληκας· φιλανθρωπίαν δὲ τοῖς μετανοοῦσιν ὑπέσχετο.

ε'. « Ἦλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀπὸ ἡ φυλακῆς πρωῒας μέχρις νυκτός. » Ἀντὶ τοῦ, διὰ πάσης ἡμέρας· φυλακὴ γὰρ πρωῒα ἡ τελευταία ὥρα τῆς νυκτός· οἱ γὰρ τελευταῖοι φύλακες μέχρι ἐκείνου φυλάττουσι τοῦ καιροῦ.

ς'. « Ἀπὸ φυλακῆς πρωῒας ἔλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον. » Οὐκ ἄρκοῦνται οἱ δίκαιοι μόνον ἡ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἔχειν τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἐπὶ τὴν ὁμοίαν κτῆσιν προτρέπουσι, καὶ τὸ ἐντεῦθεν φερόμενον δηλοῦσι κέρδος.

ζ'. « Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῷ λύτρωσις. » [Ἐπιλοκίτησιν γὰρ καὶ φιλόανθρωπος ὁ Δεσπότης, καὶ τοῖς μεταμελομένοις παρέχει τὴν σωτηρίαν.]

η'. « Καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. » Πρόρρησιν ὁ λόγος ἔχει τὴν κατὰ τὸν Δεσπότην. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἄμωδός τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὕτω καὶ ὁ θεῖος ἔφη Γαβριὴλ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον· « Τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. »

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ἡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν ἡ. » Ταπεινοφροσύνην ὁ προφητικὸς ἐκπαιδεύει λόγος, καὶ τῶν ταύτης ἐραστῶν εἰσαγαγεῖ τὸ πρόσωπον προσευχομένων, καὶ τὴν Θεὸν λιπαροῦντων. « Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου. » Τῆς καρδίας τὸ ὕψος οὐ μόνον τοῖς δυσσεβέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις λυμαίνεται. Καὶ διδάσκει τῶν Παραλειπομένων ἡ ἱστορία περὶ τοῦ Ἐζεκιῶ τοῦ εὐσεβοῦς λέγουσα βασιλέως, « Ὅτι ἐταπεινώθη ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καρδίας αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ παραίνει μαθηταῖς λέγων· « Πᾶς ὁ ταπεινὸς ἐαυτὸν ὑψώθησεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἐαυτὸν ταπεινωθήσεται. » — « Οὐδὲ ἐμετρωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. » Ἴδιον τῶν ὑπερηφάνων τὰς ὀφθαλμοὺς ἐπαίρειν, καὶ τὴν γνάθον φουσῶν, καὶ πάντων ὑπερφρονεῖν. Οἱ δὲ τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένοι, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκουσι τοῦτο τὸν κριτὴν, ἀλλ' ὡς εἰδῶτα καλοῦσιν εἰς μαρτυρίαν. « Οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις. » Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν μεγαλειότησιν· ὁ δὲ Ἀκύλας ἡ, ἐν μεγαλωσύναις. « Οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἡ, Οὐδὲ ἐν ὑπερβάλλουσιν ὑπὲρ ἐμέ. Ἀντὶ τοῦ, Ἐμαυτὸν ἐμέτρουν, καὶ τοῖς ὑπερβάλλουσί μου τὴν ἀξίαν οὐκ ἐπεχείρησα.

ἡ Joan. 1, 29. ἡ Luc. 1, 31. ἡ II Paral. xxxii, 26. ὁ Luc. xviii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

ἡ Ἀπὸ — νυκτός. Hebr. *Plus quam illi qui custodiam habent sub auroram, qui custodiam habent sub dilucidum.* ἡ Ἀπὸ φυλ. πρωῒας. Hæc in cod. Alex. exstant quidem, sed aliena sunt a textu Hebr. ἡ Οὐκ — κέρδος. Origenis nomen hæc præ se ferunt apud Cord. l. e. p. 600. ἡ cod. 1 μόνον. ἡ E cod. 1. ἡ Τῶν ἀναβαθμῶν. cod. Alex. add. τῷ Δαβὶδ, præeunte textu Hebr. ἡ Ἀκύλας. cod. 1 Θεοδοσιῶν. Huic Drusius interpretationem istam vindicat. ἡ Ὁ ὑπὲρ ἐμέ. Des. in cod. 1. ἡ Σύμμαχος. Ita quoque Theodotion. Vid. Montf. Hexapla ad h. l.

A bonam promissionem vocavit: benignitatem autem pœnitentibus pulcitus est.

VERS. 5. « Speravit anima mea in Domino, a custodia matutina usque ad noctem. » Quasi diceret, toto die: quandoquidem matutina custodia novissima est noctis hora: postremi enim custodes ad illud usque tempus excubant.

VERS. 6. « A custodia matutina speret Israel in Domino. » Non contenti sunt iusti solum divitiis spei in Deo collocatas habere, verum etiam omnes alios ad similem possessionem adhortantur, et fructum qui hinc provenit declarant.

VERS. 7. « Quia apud Dominum est misericordia, et copiosa apud eum redemptio. » [Misericors 1504 enim et hominum amantissimus est Dominus, iisque qui pœnitentiæ locum dant, salutem præstat.]

VERS. 8. « Et ipse redimet Israellem ex omnibus iniquitatibus ejus. » Vaticinationem oratio continet de Domino. Ipse enim est agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Sic etiam divinus Gabriel sanctissimæ Virgini inquit: « Paries filium, et vocabis nomen ejus Jesus, quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum. »

INTERP. PSALMI CXXX.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Propheticus sermo humilitatem docet, et illorum qui hanc diligunt, personam inducit, ceu precantium, Deumque obstantium. « Domine, non est exaltatum cor meum. » Cordis altitudo non modo impios, sed etiam sanctissimos lædit viros. Et hoc docet Paralipomenon historia, de pio rege Ezechia dicens: « Quoniam humiliatus est ab altitudine cordis sui. » Propterea etiam Dominus sacros suos discipulos adhortatur dicens: « Omnis, qui se humiliaverit, exaltabitur, et qui se exaltat, humiliabitur. » — « Neque elati sunt oculi mei. » Proprium superborum est, supercilia erigere, et buccas inflare, et omnes despiciere. Qui vero ab hoc morbo sunt liberi, non hoc docent iudicem tanquam nescium, sed tanquam scientem in testimonium advocant. « Neque ambulavi in magnis. » Symmachus, in majestatibus; Aquila 1505 vero, in magnificentiis. « Neque in rebus me mirabilioribus. » At Symmachus: Neque in transcendentibus super me. Hoc est, Me ipsum metiebar, et quæ dignitatem meam excedebant, non sum aggressus.

VERS. 2. « Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam, sicut ablactatus super matrem suam, sic retribuēs in anima mea. » Symmachus autem: *Nisi similem feci, et comparavi animam meam infanti a lacte depulso apud matrem suam, sic retribuatur animæ meæ.* Si te, ait, non timui, et me ipsum tibi subjeci infantis instar recens ab ubere depulsi, matremque verentis, sed altam habui mentem: obsecro, ut eandem remunerationem consequar.

VERS. 3. « Speret Israel in Domino ab hoc inde tempore usque in sæculum. » Demonstravit propheticus sermo, qua de causa recte factorum narrationem fecerit. Non enim seipsos jactantes propriam virtutem commemorant, sed alios in æqualem amorem accendentes. Propterea totum Israelæm, ut eidem spei inhæreat, adhortati sunt, et ut continue hanc habeat, utque fructus, qui hinc oriuntur, percipiat.

* INTERP. PSALMI CXXXI.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Multam hic psalmus cum octogesimo octavo cognationem habet. Etenim ibi et hic captivi, qui Babylone erant, universorum Deum obsecrant, promissiones magno Davidi ab ipso 1506 factas pro precibus offerentes, et ut veniam consequantur orantes. Vaticinationem etiam continet de Salvatore mundi, qui secundum carnem ex Davidis genere oriturus erat. « Memento, Domine, Davidis, et omnis mansuetudinis ejus. » Quoniam, cum multa peccata commiserimus, omni fiducia orbati sumus, oramus te, Domine, ut Davidis recorderis, illiusque mansuetudinis et pietatis. Hujus sane præcedens psalmus mentionem fecit, et plane docuit ejus mentis moderationem.

VERS. 2-5. « Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacobi. Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei. Si dederō somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem. Et requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacobi. » Hæc planius Paralipomenon historia docet. Nam primum quidem oravit, ut ipse erigeret divinum templum. Postquam autem per prophetam Naliaiem Deus prohibuit, prædixitque templi ædificationem a Salomone instituendam, distulit quidem extructionem, non autem segnitiam amplexus est, sed aurum, et argentum, et ferrum, et æs, et ligna, et lapides coacervavit. Et hæc omnia, ut dixi, liber ille docet eos qui legere voluerint.

• I Paral. xvii et xxii.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹ *Et ὑψωσα.* Hebr. *Si non composui et contempsui.* ² *Ὡς — μου.* Hebr. *Sicut ablactatus, inquam, apud me erat anima mea.* ³ *Ἐξίσωσα.* Prior lectio erat ἤξιωσα. Hanc autem sanior postponere non dubitavimus, auctoritate cod. 1 Aug. et Colbertini illius, cuius meminit Montf. in Hexapl. ad h. l. Vid. quoque Cord. l. c. p. 605. ⁴ *Πραότητος.* Hebr. *Afflictionis ejus.* ⁵ *τῶ θεῷ.* Hebr. *forti.* Ita quoque vers. 5. ⁶ *Καὶ — κροτάφοις μου.* Des. in textu Hebr. ⁷ cod. 1 ναόν. ⁸ *Ἄπαντα.* ibid. sequ. σαφέστερον.

β'. « *Εἰ ἢ ἔταπεινοφρόνου, ἀλλὰ ὕψωσα τὴν ψυχὴν μου, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ὡς ὁ ἀνταποδοῦσαι ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου.* » Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Εἰ μὴ ἔξιωσα, ὁ καὶ ὠμοίωσα τὴν ψυχὴν μου ἀπογαλακτισθέντι πρὸς μητέρα αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδοθεῖη τῇ ψυχῇ μου.* Εἰ μὴ παραπλησίως, φησι, βρέφει νῦν ἀπαλλαγέντι θηλῆς, καὶ τὴν μητέρα δειμαίνοντι, ἔδεισά σε, καὶ ἐμαυτὸν σοι ὑπέταξα, ἀλλὰ ὑψηλὴν ἔσχον διάνοιαν, τῆς αὐτῆς ἀντιδόσεως τυχεῖν ἀξιῶ.

γ'. « *Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.* » Ἐδειξεν ὁ προφητικὸς λόγος, τίνος χάριν ἐποίησατο τὴν τῶν κατορθωμάτων διήγησιν. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς σεμνύνοντες τὴν οἰκίαν διεξίασιν ἀρετῆν, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν ἴσον διεγείραντες ζῆλον. Διὸ πάντα τὸν Ἰσραὴλ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος ἔχουσαι παρεκάλεσαν, καὶ διηνεκῶς ταύτην ἔχειν, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης φουομένους συλλέγειν καρπούς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΑΛ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « *Ὡδὴ τῶν ἀναθαβῶν.* » Πολλὴν ὁ ψαλμὸς οὗτος πρὸς τὸν ὀρθοκαστὸν ὀρθον ἔχει συγγένειαν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα καθεὶ τὸν τῶν ἔλων θεῶν ἰκετεύουσιν οἱ ἐν Βαβυλῶνι δορυάλωτοι, τὰς πρὸς τὸν μέγαν Δαβὶδ ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένας ὑποσχέσεις ἀνθ' ἰκετηρίας προσφέροντες, καὶ τυχεῖν ἀξιοῦντες συγγνώμης. « *Ἐχει δὲ καὶ πρόβῃσιν τοῦ κατὰ σάρκα βλαστήσαντος ἐκ γένους Δαβὶδ τῆς οἰκουμένης Σωτῆρος.* » Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαβὶδ, καὶ πάσης τῆς πραότητος ¹⁰ αὐτοῦ. « *Ἐπειδὴ πολλὰ πεπλημμεληκότες ἡμεῖς πάσης ἐστερήμεθα παρῆρησίας, ἰκετεύομέν σε, Δέσποτα, τοῦ Δαβὶδ ἀναμνησθῆναι, καὶ τῆς ἐκείνου πραότητός τε καὶ εὐσεβείας. Ταύτης δὲ καὶ ὁ πρωτεταγμένος ψαλμὸς ἐμνημόνευσε, καὶ σαφῶς ἐδίδαξε τὴν τοῦ φρονήματος αὐτοῦ μετριότητα.*

β'-ε'. « *Ὡς ὠμοσε τῷ Κυρίῳ, ἠῤῥατο τῷ Θεῷ ¹¹ Ἰακώβ. Εἰ εἰσελεύσομαι εἰς σκῆνωμα οἴκου μου, εἰ ἀναθήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου. Εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμόν. Καὶ ¹² ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου ἕως οὐ ἔβρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ.* » Ταῦτα σαφέστερον ἢ τῶν Παραλειπομένων ἱστορία διδάσκει. Πρῶτον μὲν γὰρ ἰκέτευσεν αὐτὸς τὸν θεῖον οἰκοδομησάιν νεών ¹³. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ προφήτου Νάθαν ἐκώλυσεν ὁ θεὸς, καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐσομένην οἰκοδομίαν προείρηκεν, ἀνεβάλετο μὲν τὴν οἰκοδομίαν, οὐκ ἠσπάσατο δὲ βρατώνην· ἀλλὰ καὶ χρυσὸν, καὶ ἀργυρον, καὶ σίδηρον, καὶ χαλκὸν, καὶ ξύλα, καὶ λίθους συνήγαγε. Καὶ ταῦτα, ὡς ἔφην, ἅπαντα ¹⁴ ἢ βίβλος ἐκείνη διδάσκει τοὺς ἐντυχεῖν βουλομένους.

ζ'. « Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ, εὐρομεν Ἀ αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. » Ἰκέτευεν ¹⁵ οἰκοδομῆσαι ναὸν τῷ Θεῷ· ὁ δὲ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ νεῶν ἑαυτῷ ¹⁶ ἐμφυχόν τε καὶ λογικὸν οἰκοδομήσειεν ὑπέσχετο. Δύο φησιν ἡ προφητεία· « Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ, εὐρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. » Ἐφραθὰ δὲ ἡ νῦν καλουμένη Βηθλεὲμ ὠνομάζετο. Ἐκεῖ γὰρ ¹⁷ ὁ Δεσπότης ἐτέχθη Χριστὸς, ὃς τοῖς Ἰουδαίοις τὸ οἰκεῖον σῶμα ὑποδείξας ἔφησε· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον. » Δρυμοῦ δὲ πεδία καλεῖ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ τὸν τόπον, ἔρημον ὄντα, ¹⁸ καὶ οἰκοδομίαν οὐκ ἔχοντα. Ἐκεῖ γὰρ τὸν ὀλοθρευτὴν ἄγγελον διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἰκετείας ἐπισχῶν ὁ μέγας Δαβὶδ, καὶ βωμὸν ἔστησε, καὶ θυσίαν προσήνεγκε, ¹⁹ καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νεῶ ἀφιέρωσεν. Ἐπειδὴ δὲ δύο σκηναί, ἡ μὲν ἐκ λίθων καὶ ξύλων, ἡ δὲ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, καὶ ἡ μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ Σολομῶντος ἐγένετο, τὴν δὲ ἐν τῇ Βηθλεὲμ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡ χάρις ἐξύφηνεν· οἱ τηνικαῦτα δὲ εὐσεβεῖς τὴν μὲν ἐώρων, τὴν δὲ προσεδόκων· εἰκότως ὁ προφητικὸς λόγος ἔφη· « Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ, » τουτέστιν, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου γενησομένην ²⁰. « Εὐρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ, » τὴν ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος οἰκοδομηθεῖσαν ὑπόσχασιν.

ζ'. « Εἰσελευσώμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. » Τὸν χρόνον ἐνῆλλαξε. Λέγουσι δὲ, ὅτι Ἐκεῖ ²¹ εἰσιόντες προσκυνούμεν, θείας ἐπιφανείας τὸν νεῶν ἠξιώσθαι πιστεύοντες. Ταύτην γὰρ ἔχει διάνοιαν τὴ, « Οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. » Οὐκ ἀσώματον γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπεριγγραφον τὸ Θεῖον εἶναι πιστεύομεν. Σωματικώτερον δὲ ἡ θεία περὶ αὐτοῦ Γραφή διαλέγεται, ταῖς ἀνθρωπίναις ἀκοαῖς μετροῦσα ²² τοὺς λόγους.

η'. « Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου. » Ἀνάστασιν τοῦ Θεοῦ ²³ καλοῦσι τὴν κατὰ νόμον λατρείαν, οὐ ταύτης δεομένην, [²⁴ οὐδὲ ταύτη ἐπιτεροποιμένου.] ἀλλὰ τῶν προσφερόντων τὴν εὐσέθειαν ἀσπαζομένου· καὶ παρακαλοῦσι δὲ αὐθις αὐτοῦ τὴν χάριν ἐπιφανῆσαι, καὶ τὴν προτέραν δοῦναι τῷ ναῷ περιφάνειαν. « Σὺ καὶ ἡ κιθωτὸς τοῦ ἁγιάσματος σου. » ²⁵ « Ἐπειδὴ ἐν τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων ἡ κιθωτὸς ἐκεῖτο τὰς πλάκας ἔχουσα τοῦ νόμου, ἐπέκειτο δὲ ταύτῃ τὸ Ἰλαστήριον, δι' ἐκεῖνου δὲ τῷ ἀρχιερεῖ μηνύματά τινα τῆς θείας ἐπιφανείας ἐγένετο, εἰκότως ἐμνημόνευσε τῆς κιθωτοῦ. Ὁ Θεὸς γὰρ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ. Οὕτω δὲ καὶ ὁ σοφὸς προσηύξατο Σολομῶν· « Εἰ ὁ

VERS. 6. « Ecce audivimus ipsum in Ephrata, invenimus ipsum in campis silvæ. » Orabat, ut Deo templum erigeret: sed unigenitum Dei Verbum ex fructu lumbi **1507** ejus sibi animatum rationisque particeps templum ædificaturum esse promisit. Quapropter dicit vaticinatio: « Ecce audivimus ipsum in Ephrata, invenimus ipsum in campis silvæ. » Ephrata autem illa, quæ nunc appellatur Bethlehem, nominabatur. Ibi enim Dominus Christus natus est, qui Judæis corpus suum ostendens dixit: « Solvite templum hoc °. Campos vero silvæ vocat locum templi Hierosolymitani, qui desertus erat, et ædificium nullum habebat. Ibi enim magnus David, cum exterminatorem angelum per preces Deo susas cohibuisset, et aram erexit, et sacrificium obtulit, et locum istum ædificationi templi consecravit. Quoniam autem duo fuerunt tabernacula, unum ex lignis lapidibusque, aliud vero ex corpore et anima, et illud quidem Hierosolymæ a Salomone conditum est, hoc vero in Bethlehem sancti Spiritus gratia contexuit, et qui ea tempestate pii erant, hoc quidem cernebant, illud vero exspectabant: jure propheticus sermo dicit: « Ecce audivimus ipsum in Ephrata, » hoc est, a Spiritu sancto faciendum; « Invenimus ipsum in campis silvæ, » secundum promissionem Spiritus a Salomone ædificatum.

VERS. 7. « Introeamus in tabernaculum ejus, adoremus in loco ubi steterunt pedes ejus. » Tempus permutavit. Dicunt autem: Nos illum ingressi adoramus, credentes templum divino conspectu dignum effectum esse. Hunc enim sensum habent illa: « Ubi steterunt pedes ejus. » Non modo enim sine corpore divinitatem esse, sed etiam incircumscriptionem credimus. Ad modum autem corporis divina Scriptura de ipso loquitur, humanis auribus sermonem **1508** accommodans.

VERS. 8. « Surge, Domine, ad requiem tuam. » Resurrectionem Dei vocant cultum secundum legem, non hoc indigent, [nec oblectationem inde capientis], sed offerentium pietatem amplectentis: et obsecrant, ut ejus gratia iterum appareat, utque pristinum splendorem templo largiatur. « Tu et arca sanctificationis tuæ. » Quoniam in Sanctis D sanctorum arca stabat tabulas legis habens, huic autem imminabat propitiatorium, per illud vero pontifici indicia quædam divini adventus fiebant, jure arcæ meminit. Nam Deus, qui fecit cælum et terram, secundum beati Pauli vocem P, non in manu factis templis habitat. Sic etiam sapiens Salomo precatus est: « Si cælum et cælum cæli non sufficient tibi q. » Hoc etiam ipse universorum

° Joan. II, 19. P Act. XVII, 24; coll. Hebr. IX, 41. q II Paral. VI, 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Ἰκέτευεν. ih. præm. ὁ μὲν οὖν μακάριος Δαβὶδ. ¹⁶ Ἐυτυχῶ. In cod. 4 ponitur post λογικόν. ¹⁷ Γάρ. ibid. δέ. ¹⁸ Ὅρτα. col. 4 add. πάλιν. ¹⁹ Ἐρησομένην. ih. sequi. σκηνήν. ²⁰ eod. 4 μετ-
 ὠσα. ²¹ Θεοῦ. ih. sequitur ἡμῶν. ²² E cod. 1. ²³ Τοῦ ἁγιάσματος σου. Hebr. Roboris tui.

Deus ait: « Cælum sedes mea est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi? aut quis locus requiei mee est? »

VERS. 9. « Sacerdotes tui induentur iustitiis, et sancti tui exultatione exultabunt. » Hoc enim, ait, perfecto, et domo exstructa, et arca rursus in adytis posita, sacerdotes quidem rem divinam secundum legem facientes justificabuntur: quia vero sacerdotalis dignitatis minime participassunt, pietatis autem sunt studiosi, omni lætitia implebuntur.

VERS. 10. « Propter Davidem servum tuum, non avertas faciem Uncti tui. » Unctum hoc in loco regnum nuncupat. Et 1509 quia tunc eorum reges impii erant, propter Davidem orant, ne regni genus extinguatur. Deinde de promissionibus factis admo-
nent.

VERS. 11. « Juravit Dominus Davidi veritatem, et non frustrabitur eam. » Verax, ait, est ille qui pollicitus est, veritatisque fons est, et fieri haudquaquam potest, quin pollicitatio suam sortiatur finem. « De fructu ventris tui ponam super thronum tuum. » Una quidem promissio hæc est, et finem habuit. Non solus enim Salomo, sed etiam qui ex Salomone originem traxerunt, regios thronos obtinuerunt. Vaticinationis porro finem Dominus Christus confirmavit, Davidis regnum corroborans. Hoc enim et beatus vaticinatus est Isaias: « Quoniam puer natus est nobis, cujus imperium super humero ejus, et vocatur nomen ejus magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi, amen. » Et paulo post. « Super throno Davidis et super regno ejus sedebit, ut corrigat illud, ab hoc inde tempore usque in perpetuum. » Hanc quidem pollicitationem, ut dixi, Dominus Christus confirmavit: alteram vero non interminatam Deus dedit. Dicit autem sic:

VERS. 12. « Si custodierint filii tui testamentum meum, et testimonia mea hæc, quæ docebo eos, et filii eorum usque in sæculum sedebunt super throno tuo. » Talis igitur Domini promissio est, sed illorum iniquitas regni cursum inhibuit. Mox enim Salomo cum in impietatem incidisset, divinam iram sibi ascivit. Quapropter solium tyrannide pressum est, alteriusque 1510 regnum decem tribus admiserunt: postea autem etiam duæ uribus regno Davidico privatæ fuere.

VERS. 13. « Quoniam elegit Dominus Sionem, elegit eam sibi pro habitatione. » Olim, inquit, Domine, hanc aliis urbibus prætulisti, et hanc pro tua habitatione declaravisti.

Α οὐρανός, καὶ ὁ οὐρανός τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσι σοί. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὀλων ἔφη Θεός· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ἐστίν; »

θ'. « Οἱ ἱερεῖς σου ἐνδύσονται δικαιοσύνην, καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιᾶσονται. » Τοῦτου ¹⁶, φησί, γινόμενου, καὶ ὠκοδομημένου τοῦ οἴκου, καὶ τῆς κιβωτοῦ πάλιν τιθεμένης ἐν τοῖς ἀδύτοις, οἱ μὲν ἱερεῖς τὴν κατὰ νόμον ἐπιτελοῦντας λατρείαν δικαιοθθήσονται, οἱ δὲ τῆς μὲν ἱερατικῆς οὐ μετεिल्φότες ἀξίας, εὐσεβείας δὲ ἕμως πεφροντικότες, πάσης εὐφροσύνης πλησθήσονται.

ι'. « Ἐνεκεν Δαβὶδ τοῦ δούλου σου, μὴ ἀποστρέψης τὴ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. » Χριστὸν ἐνταῦθα τὴν βασιλείαν καλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ δυσσεβεῖς οἱ τηνικαῦτα αὐτῶν ἦσαν βασιλεῖς, διὰ τὸν Δαβὶδ ἀξιούσι μὴ ἀποσθῆναι τῆς βασιλείας τὸ γένος. Εἶτα τῶν γεγεννημένων ἀναμνησκουσι ὑποσχέσεων.

ια'. « Ὄμωσε Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν. » Ἀψευδής, φησὶν, ὁ ὑποσχόμενος, καὶ ἀληθείας ὑπάρχει πηγὴ, καὶ τῶν ἀδυνάτων μὴ πέρας λαβεῖν τὴν ὑπόσχεσιν. « Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τὸν θρόνον σου. » Μία μὲν ὑπόσχεσις αὕτη, καὶ τὸ πέρας ἐδέξατο. Οὐ γὰρ μόνος Σολομῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ Σολομῶντος, τῶν βασιλικῶν ἠξιώθησαν θρόνων. Τὸ δὲ τέλος τῆς ὑποσχέσεως ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐβεβαίωσε, τοῦ Δαβὶδ κρατύνας τὴν βασιλείαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος προεθέσπισεν Ἡσαίας: « Ὅτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἀρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἀμήν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ καὶ τὴν ¹⁷ βασιλείαν αὐτοῦ, τοῦ κατορθώσα: αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Ταύτην μὲν, ὡς ἔφη, τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐβεβαίωσε· τὴν μέντοι ἑτέραν οὐκ ἀόριστον δέδωκεν ὁ Θεός· ἔφη δὲ οὕτως·

ιβ'. « Ἐὰν φυλάξωνται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ μαρτύριά μου ταῦτα, ἃ διδάξω αὐτοὺς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἕως τοῦ αἰῶνος καθιῶνται ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. » Ἡ μὲν οὖν τοῦ Δεσπότητος ἐπαγγελία τοιαύτη, ἢ δὲ ἐκείνων παρανομία τῆς βασιλείας τὸν δρόμον διέκοψεν. » Εὐθύς γὰρ ὁ Σολομῶν ἐκπεσὼν εἰς ἀσέβειαν τὴν θεῖαν ὀργὴν ἐπεσπάσατο. Οὗ δὲ χάριν ὁ θρόνος ἐτυραννήθη, καὶ ἑτέρου αἱ δέκα φυλαὶ βασιλείαν ἐδέξαντο· χρόνῳ δὲ ὑστερον καὶ αἱ δύο φυλαὶ τῆς Δαβιτικῆς ἐγυμνώθησαν βασιλείας.

ιγ'. « Ὅτι ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἡρστήσατο αὐτὴν εἰς κατοικίαν ἑαυτοῦ. » Ἄνωθεν, φησὶν, ὁ Δεσπότης, ταύτην τῶν ἄλλων προετίμησας πόλιν, καὶ οἰκεῖον ἀπέφηνας οἰκητήριον.

¹⁶ II Paral. II, 6; Act. VII, 49; Isa. LXVI, 1.   ¹⁷ Isa. IX, 6.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

¹⁶ Τοῦτου. cod. 1 add. γάρ.   ¹⁷ Τῆν. cod. 1 præm. ἐπὶ.

16'. « Αὐτὴ ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » A Ταῦτα, φησὶ, σὺ εἶπας, ὦ Δέσποτα, καὶ ὑπέσχου ἐπαναπαύεσθαι ἐν τῇ Σιών ἀελ. Καὶ τοῦτο δὲ τετύχηκε πέρας. Εἰ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς νεὸς ἔρημος διὰ τὴν Ἰουδαίων μανίαν ἐγένετο, ἀλλ' οὖν ἐκεῖ πάλιν, καὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἀναλήψεως τὰ χωρία διὰ τῆς θείας ²⁶ ἤξιωτο χάριτος· καὶ ἐκ πάσης γῆς καὶ θαλάττης συντρέχουσιν ἅπαντες τὴν ἐν ἐκείνοις ἀναβλύζουσαν εὐλογίαν ἀρῶσασθαι. « Ὡδε κατοικήσω, ὅτι ἠρετισάμην αὐτῆν. » Καὶ τοῦτο τέλους τετύχηκε, καὶ ²⁷ ἐναλλαγὴ τις τῶν οἰκῶν ἐγένετο. Καὶ ὁ προφητικὸς δὲ λόγος τῆς Σιών ἐμνημόνευσεν. Ἐν ἐκείνῃ δὲ καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ²⁸ ἀναστάσεως τόπος.

17'. « Τὴν θῆραν ²⁹ αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω. » O δὲ Σύμμαχος, *τὴν σίτησιν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω*. Τουτέστι, τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς ἀπάντων παρέξω τὴν ἀφθονίαν. « Τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρων. » Παρέξω δὲ καὶ τοῖς δεομένοις τῶν ἀναγκαίων τὴν χρεῖαν.

18'. « Τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω σωτηρίαν. » Ἦν ἄνω δικαιοσύνην ἐκάλεσεν, ἐνταῦθα *σωτηρίαν* ὠνόμασε. Δικαιοσύνης γὰρ σωτηρία καρπός. « Καὶ οἱ ὄσιοι αὐτῆς ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται. » Οἱ δὲ τῆς εὐσεβείας ἐρασταὶ πάσης γενήσονται θυμηδίας ἀνάπλοοι.

19'. « Ἐκεῖ ἐξανατελῶ κέρασ τῷ Δαβὶδ. » Τὸ μὲν οὖν πρόχειρον νόημα τὸν Ζοροβάβελ δηλοῖ. Ἐπειδὴ ἐξ οὗτε εἰς ἐκγόνους, οὗτε μὴν εἰς παῖδας, τὴν ἡγεμονίαν παρέπεμψεν, οὐκ ἂν τις αὐτὸν εἰκότως ὀνομάσει *κέρασ*, ὀλίγον ἡγεμονεύσαντα χρόνον. Τὸ γὰρ κέρασ ἰσχυρόν τι δηλοῖ καὶ μόνιμον. Ἐπειδὴ δὲ τῷ Ζοροβάβελ οὐχ ἀρμόττει ἡ προφητεία, ὁ λόγος τὴν κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ ³⁰ γέννησιν προθεσπίζει. Οὕτω δὲ καὶ ὁ μακάριος Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔφη· « Προφήτης ὑπάρχων ὁ Δαβὶδ, καὶ εἰδὼς ὅτι ὄρκῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ἀναστήσει τὸ κατὰ σάρκα τὸν Χριστόν, καθίσει ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, προειδώς ἐλάλησεν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. » « Ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. » *Λύχνον* πάλιν ὁ προφητικὸς λόγος τὸν ἐκ Δαβὶδ ὀνομάζει ναὸν, τὸ τῆς θεότητος ὑποδείξασθαι φῶς.

20'. « Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐνδύσω αἰσχύνην, ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἅγισμά μου ³¹. » Τῆς μὲν D οὖν αἰσχύνης μάρτυρες Ἰουδαῖοι, τὴν ἐχθρὰν ἀσπασάμενοι, καὶ τὴν αἰσχύνην δρεψάμενοι. Τὸ δὲ *ἅγισμα* ³², αἰ κατὰ πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν Ἐκκλησίαι, σῶμα μὲν τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ χρηματίζουσαι, τῆς ἀγιωσύνης τὰς πηγὰς παρ' αὐτοῦ κοιμίζόμεναι.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ὡδὴ τῶν ἀναβαθμῶν ³³. » Ἐπὶ τοῦ Ῥοβοάμ

¹ Act. II, 30, 31.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

²⁶ *Θείας*. cod. 1 σῆς. ²⁷ *Kal.* ibid. praem. et. ²⁸ *Τῆς*. ib. praem. ὁ. ²⁹ *Θηράν*. Hebr. *cibo ejus*. ³⁰ *Χριστοῦ*. cod. 1 praem. Δεσπότη. ³¹ *Τὸ ἅγισμά μου*. Hebr. *Coronu ejus*. ³² cod. 1 τοῦ δὲ ἁγιάματος. ³³ *Τῶν ἀναβ.* cod. Alex. add. τῷ Δαβὶδ, praecedente textu Hebr.

VERS. 14. « Hæc est requies mea in sæculum sæculi. » Hæc, inquit, tu dixisti, Domine, et pollicitus es in Sione te semper requiem habiturum esse. Atque hoc etiam finem sortitum est. Etsi enim priscum templum ob Judæorum furorem desolatum est : tamen ubi rursus per divinam gratiam, et crucis, et resurrectionis, et assumptionis loca adepta sunt, et ex omni terra et mari omnes concurrunt, et in illis affluentem benedictionem hauriant. « Hic habitabo, quoniam elegi eam. » Et hoc suum sortitum est finem, et ædium aliqua mutatio facta est. Ac propheticus etiam sermo Sionis mentionem fecit. In illa autem est crucis resurrectionisque locus.

VERS. 15. « Venationi ejus benedicens benedicam. » Symmachus autem : *Annonæ ejus benedicens benedicam*. Hoc est, omnium bonorum affluentiam ipsis præbebo. « Pauperes ejus saturabo panibus. » Porro indigentibus largiar necessariorum rerum usum.

VERS. 16. « Sacerdotes ejus induam salute. » Quam superius justitiam vocavit, hoc in loco *salutem* nominavit. Justitiæ enim fructus est salus. « Et sancti ejus exultatione exultabunt. » Virtutis vero studiosi omni voluptate replebuntur.

1511 VERS. 17. « Ibi producam cornu Davidi. » Primus quidem litteralis sensus Zorobabelem designat. Quoniam autem nec in posteros, nec in filios regimen transmisit, non posset quisquam ipsum jure nominare *cornu*, cum parum temporis imperaverit. Cornu enim fortitudinem et firmitatem indicat. Quoniam vero vaticinatio Zorobabeli minime congruit, sermo Christi ortum secundum carnem prædicit. Sic etiam beatus Petrus in Actibus dicit : « Propheta igitur cum esset David, et sciret, jurejurando jurasse illi Deum, fore ut suscitarret de fructu lumbi ejus Christum secundum carnem, quem collocaret super sede ejus, prævidens locutus est de resurrectione ejus ¹. — « Paravi lucernam Uncto meo. » *Lucernam* rursus propheticus sermo templum ex Davide nominat, quod lucem divinitatis exceptit.

VERS. 18. « Inimicos ejus induam confusione, super ipso autem effloreat sanctificatio mea. » Decoris igitur Judæi sunt testes, qui inimicitias amplexi sunt, et confusionem retulerunt. *Sanctificatio* vero sunt Ecclesiæ ubique terra marique : quæ Christi Domini corpus vocantur, sanctitatisque fontes ab ipso reportant.

INTERPR. PSALMI CXXXII.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Sub Roboamo

t. ihus divisæ fuerunt, et decem quidem Jeroboamum secutæ sunt, duæ vero Davidicum regnum sunt amplexæ. Post reditum igitur **1512** e Babylone, et rursus coierunt, et concordiam adamarunt, et unum habuerunt imperium, et communem cultum secundum legem exhibuerunt. Hæc igitur iste psalmus præcinit : « Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres una. » Per ipsos, inquit, eventus didicimus, nihil fraterna concordia jucundius esse. *Fratres* autem appellat tribus, quoniam harum etiam principes, a quibus nomen acceperunt, unius patris filii erant.

VERS. 2. « Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaronis. » Oleum pontificale ex variis odoramentis compositum erat : sed nullum eorum per seipsum tantum odorem emittebat, sed omnium mistio et temperamentum quam plurimum et suavissimum odorem reddebat. Huic merito fraternum consensum comparavit. Multorum enim recte factorum in unum collatio perfectæ virtutis odorem efficit. « Quod descendit in oram vestimenti ejus. » Illi unguento, ait, simile est donum charitatis, quod effundebatur in caput Aaronis : non modo autem ad barbam usque deveniebat, sed ejus etiam tunicam circa pectus sanctam reddebat. *Oram* enim vocavit, quam *collare* appellamus, hoc autem Aquila *vestimentorum os* dixit. Quemadmodum igitur a capite per barbam ad vestem usque sacrum unguentum decurrens, odore sacerdotem implebat : sic a principe ad subditos usque concordie utilitas pervenit.

VERS. 3. « Sicut ros **1513** Hermonis, qui descendit in montem Sion. » Rursus ad aliam similitudinem transit, concordie utilitatem docens : et hanc dixit similem esse rori, qui ab Hermon in Sionem defertur. Tantus autem hic est, ut teguke stillas emittant. *Hermon* autem mons est Palæstinæ, e terra Israelis tantum non contiguus. « Quoniam illic mandavit Dominus benedictionem et vitam usque in sæculum. » Non in Hermone, sed in Sione, in qua vitalis ros sancti Spiritus in sacros apostolos missus fuit, per quem fideles omnes sempiternam gratiam percipiunt.

INTERP. PSALMI CXXXIII.

VERS. 1. « Canticum graduum. » Convenit etiam hic psalmus iis qui e Babylone regressi fuerunt. Piis autem omnibus admonitionem proponit, ut non modo interdium, verum etiam de nocte Deum laudibus prosequantur. « Ecce nunc benedicite

δηρέθησαν αἱ φυλαί, καὶ αἱ μὲν δέκα τῷ Ἰεροβοάμ ἠκολούθησαν, αἱ δὲ δύο τὴν Δαβιθικὴν ἠσπασάντο βασιλείαν. Μετὰ μέντοι τὴν ἀπὸ Βαβυλώνας ἐπάνοδον, καὶ ἄλ' ἄλ' πάλιν συνῆλθον, καὶ τὴν συμφωνίαν ἠγάπησαν, καὶ μίαν ἔσχον ἡγεμονίαν, καὶ κοινήν τὴν κατὰ νόμον ἐπετέλουν λατρείαν. Ταῦτα τοίνυν οὗτος ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει. « Ἴδου δὴ τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ κατοικεῖν ἃ ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; » Δι' αὐτῶν, φησί, μεμαθήκαμεν τῶν πραγμάτων, ὡς οὐδὲν τῆς ἀδελφικῆς θυμηρέστερον συμφωνίας. Ἀδελφούς δὲ καλεῖ τὰς φυλάς, ἐπειδὴ καὶ οἱ τούτων ἐπίνομοι ψύλαρχοι ἐνδὸς ὑπῆρχον παῖδες πατρός.

β'. « Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα τοῦ Ἀαρών. » Τὸ ἀρχιερατικὸν ἔλαιον ἐκ διαφόρων ἡδυσμάτων συνέκτετο ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνουν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τοσαύτην εὐοσμίαν ἢ φέει, ἢ δὲ πάντων μίξις καὶ κρᾶσις πλείστην ὄσσην τὴν εὐωδίαν εἰργάζετο. Τοῦτω τὴν ἀδελφικὴν εἰκότως συμφωνίαν ἀπέκασεν. Ἡ γὰρ τῶν πλείονων κατορθωμάτων συνεισφορὰ τῆς τελείας ἀρετῆς τὴν εὐοσμίαν ἐργάζεται. « Τὸ καταβαῖνον ἐπὶ τὴν ὄαν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ. » Ἐκείνω, φησὶν, ἔοικε τῷ μύρω τῆς ἀγάπης τὸ χάρισμα ἢ, ὃ κατεχεῖτο μὲν τῆς τοῦ Ἀαρών κεφαλῆς, οὐ μέχρι δὲ μόνου τοῦ γενείου κατῆι, ἀλλ' ἢ αὐτοῦ τοῦ χιτῶνος τὸ περὶ τὸ στήθος ἤγαξε. Ὡς γὰρ ἐκάλεσεν, ὃ καλοῦμεν *περιτραχήλιον*. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἀκύλας *στόμα ἐνδύματος* εἶρηκε. Καθάπερ τοίνυν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ γενείου μέχρι τῆς ἔσθῆτος τὸ ἱερὸν διατρέχον μύρον τῆς εὐοσμίας τὸν ἱερέα ἐπλήρου, οὕτως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τῶν ὑπηκόων ἢ ἀπὸ τῆς συμφωνίας ὠφέλεια χωρεῖ.

γ'. « Ὡς δρόσος Ἀερμών ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών. » Πάλιν εἰς ἐξέραν εἰκόνα μετέβη, τῆς συμφωνίας διδάσκων τὸ χρησίμον ἢ καὶ ταύτην ἐφησεν εἰκέναι τῇ δρόσῳ, τῇ ἀπὸ τοῦ ἢ Ἀερμών τῇ Σιών ἐπιφερομένη. Τοσαύτη δὲ αὕτη, ὡς καὶ σταγόνας τοὺς κεράμους ἐκπέμπει. Τὸ δὲ Ἀερμών δρος ἐστὶ, καὶ αὐτὸ τῆς Παλαιστίνης, τῇ γῆ διαφέρων τοῦ Ἰσραήλ. « Ὅτι ἐκεῖ ἐνετελεῖται Κύριος τὴν εὐλογίαν, ζῶην ἕως τοῦ αἰῶνος. » Οὐκ ἐν Ἀερμών, ἀλλ' ἐν τῇ Σιών, ἐν ἣ καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἱερούς ἀποστόλους ἢ ζωποῖδες κατεπέμφθη δρόσος, δι' ἣς ἅπαντες οἱ πιστεύοντες τὴν αἰώνιον εὐλογίαν καρποῦνται.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΓ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ῥδὴ τῶν ἀναβαθμῶν. » Ἀρμόττει ἢ δὲ ἢ καὶ οὗτος τοῖς ἀπὸ Βαβυλώνας ἐπανελθοῦσι. Προσφέρει δὲ καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσι παραίνεσιν, ὥστε μὴ μόνον μεθ' ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖν. « Ἴδου δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ δοῦ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁵ Abest a cod. 1. ¹⁶ *Κατοικεῖν*. cod. 1 præm. τό, ut in textu Hebr. ¹⁷ cod. 1 εὐωδίαν. ¹⁸ *Χάρισμα*. ib. *χρῆμα*. ¹⁹ cod. 1 ἀλλὰ καί. ²⁰ *Τῆς*. ib. præm. τῶν ἄκρων. ²¹ Ἀπὸ τοῦ. Abest a cod. 1. ²² Ἀρμόττει -- ἀνυμνεῖν. Origeni hæc tribuit Cord. l. c. p. 629. ²³ Δέ. cod. 1 μὲν.

λοι Κυρίου. » Οὐ πάντων τὸ ὑμνεῖν, ἀλλὰ τῶν τὴν **A** θείαν δεσποτείαν ἀπαζομένων, καὶ τοῦ δεσπότητος τὴν θεραπείαν περὶ πολλοῦ ποιουμένων. Τῶν γὰρ τῆς ἀμαρτίας δεξαμένων τὰ τραύματα ἴδιον τὸ δακρῦναι, καὶ ὀλοφύρεσθαι, καὶ τὴν θείαν φιλανθρωπίαν αἰτεῖν. « Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν ⁴² αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν. » Παρεγγυήσας ὑμνεῖν, ἐδίδαξε καὶ τῆς ὑμνωδίας τὸν τρόπον. Πανταχοῦ μὲν γὰρ αἶρειν ὁσίους χεῖρας ὁ θεὸς ἐνομοθέτησε Παῦλος· οὐχ ἥκιστα δὲ ἐν τοῖς ἀφιερωμένοις προσήκει χωροῖς ⁴³ τὴν ⁴⁴ ὀφειλομένην τῷ Θεῷ προσφέρειν προσκύνησιν.

β'. « Ἐν ταῖς νυξίν ⁴⁵ ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. » Διδάξας τὸν τρόπον, διδάσκει καὶ τὸν καιρόν. Ἄρμωδια γὰρ **B** εἰς ὑμνωδίαν ἢ νύξ, πολλὴν παρέχουσα τὴν ἡσυχίαν, καὶ τῶν πολλῶν θορύβων ἀπηλλαγμένη. Τὸ δὲ τὰς χεῖρας αἶρειν καὶ ⁴⁶ τὸ κρατήσαν ἔθος παρακλεῖεται.

γ'. « Εὐλογῆσαι σε Κύριος ἐκ Σιών, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἴνα γὰρ μὴ τις ὑπολάβῃ τῇ Σιών περιγεγράφθαι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ⁴⁷, εἰκότως αὐτὸν ἐβείξε τῶν ὄλων δημιουργόν· διὰ γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ ⁴⁸ πᾶσαν τὴν κτίσιν περιέλαβε· ἐν ⁴⁹ οὐρανῷ γὰρ ἄγγελοι, ἐπὶ γῆς δὲ ἄνθρωποι, καὶ τὰ διὰ τούτους γενόμενα.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΔ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ἀλληλουῖα. Ὡδὴ τῶν ἀναθαμῶν ⁵¹. » Αἶνος οὗτος ἕτερος, καὶ ὁ αὐτὸς ὑπὸ τῶν τῆς ἐλευθερίας τετυχηκότων προσνεχθεὶς τῷ Θεῷ. Τοῦ δὲ Ἀλληλουῖα καὶ ἡδὴ τὴν ἔρμηνειαν εἰρήκαμεν. « Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου· αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον. » Ἐπειδὴ ἀόρατος ἡ θεία φύσις, ὑμνεῖν δὲ ταύτην παρακλεῖεται, εἰκότως εἶπεν, « Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. » Ἀρκέσθητε, φησὶ, τῇ τοῦ Θεοῦ προσηγορίᾳ, καὶ μὴ ζητήσητε ἰδεῖν, & μὴ θέμις ἰδεῖν.

β'. « Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν. » Βαβυλωνίων ⁵², φησὶν, ἀπαλλαγέντες δουλείας, καὶ τῆς τῶν θείων αὐλῶν ἀπολαύοντες εὐπρεπειας, τὸν τούτων χορηγὸν τῶν ἀγαθῶν ἀνυμνήσατε.

γ'. « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος. » Ἀφορμὴν τῆς ὑμνωδίας ποιήσατε τοῦ ὑμνουμένου τὴν ἀγαθότητα. « Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν. » Πολλὸ δὲ καὶ ἐντεῦθεν προσγιγόμενον ὁμῖν κέρδος. Εἶτα τῶν εἰς αὐτοὺς γεγενημένων εὐεργεσιῶν ποιεῖται τὴν μνήμην.

δ'. « Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος, Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ. » Ὁ ⁵³ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Καὶ τὸν Ἰσραὴλ εἰς ἐξαιρέστον ἑαυτῷ. Πλείονος αὐτὸν, φησὶν, ἐπιμελείας ἤξιώσε, καὶ οἰκίον λαὸν ἀπεκάλεσε, καὶ πάντων ἀνθρώπων κη-

Domino, omnes servi Domini. » Non omnium est Deum laudare, sed eorum qui divinum imperium amplexi sunt, et Domini cultum magnificiunt. Eorum enim qui peccati vulnera acceperunt, proprium est lacrymas profundere, et lugere, divinamque benignitatem efflagitare. « Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri. » Cum Deum celebrare hortatus esset, docuit etiam laudis modum. Ubique enim, ut puras manus tollant, divinus Paulus præcipit: præsertim autem in consecratis locis **1514** debitum cultum Deo offerre docet.

VERS. 2. « In noctibus extollite manus vestras versus sancta, et benedicite Domino. » Cum locum docuisset, docet etiam tempus, quandoquidem ad hymnos canendos accommodata est nox, quæ multam quietem præbet, et a multis tumultibus est libera. Manus autem tollere, usitatus etiam mos jubeat.

VERS. 3. « Benedicat tibi Dominus e Sione, qui fecit cælum et terram. » * Nam ne quis universorum Deum Sione circumscriptum esse suspicetur, merito ipsum rerum omnium opificem esse demonstravit. Per cælum enim et terram, totum universum comprehendit: nam in cælo sunt angeli, in terra homines, et ea quæ propter hos facta sunt.

INTERP. PSALMI CXXXIV.

VERS. 1. « Alleluia. Canticum graduum. » Hæc est alia laus, et ipsa ab his, qui libertatem adepti fuerunt, Deo oblata. Cæterum *Alleluia* jam interpretati sumus. « Laudate nomen Domini, laudate, servi, Dominum. » Quoniam divina natura laudiquaquam œrni potest, hanc autem laudari jubet, jure dixit: « Laudate nomen Domini. » Contenti estote, inquit, Dei appellatione, et ne quærat is cernere, quæ nefas est cernere.

VERS. 2. « Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri. » A servitute Babyloniorum, inquit, liberati, et divinatorum atriorum magnificentia fruente, horum bonorum largitorem laudate.

VERS. 3. « Laudate Dominum, quia bonus Dominus. » **1515** Ad hymnorum argumentum bonitatem ejus, qui celebratur, arripite: « Psallite nomini ejus, quoniam bonum. » Porro plurimum emolumentum hinc vobis acquiritur. Deinde beneficiorum in ipsos collatorum mentionem facit.

VERS. 4. « Quoniam Jacobum elegit sibi Dominus, Israel sibi in possessionem. » Symmachus autem sic: *Et Israel sibi in selectum quoddam sibi*. Majore, ait, cura ipsum dignatus est, propriumque populum appellavit: et omnium hominum curam

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴² Ἐν — ἡμῶν. Des. in textu Hebr. ⁴³ cod. 1 χωρεῖν. ⁴⁴ Τὴν. ib. præm. καὶ. ⁴⁵ Ἐν ταῖς νυξίν. Hæc ad præc. vers. pertinent. ⁴⁶ Καὶ. col. 1 κατὰ. ⁴⁷ Θεόν. cod. 1 Κύριον. ⁴⁸ Καὶ. Abest a cod. 1. ⁴⁹ Ἐν. ibid. præm. ἐφη. ⁵¹ Ὡδὴ τῶν ἀναθ. Des. in textu Hebr. et Græco τῶν Ὁ. ⁵² Βαβυλ. cod. 1 præm. τῆς τῶν. ⁵³ Ὁ — πεφρόντισ. Origeni hæc tribuuntur a Cod. 1 c. p. 670.

gerens hujus potissimum curam gessit. Hæc autem etiam beatus Moses dixit : « Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adami, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei, et factus est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ». »

VERS. 5. « Quia ego cognovi, magnum esse Dominum, et Deum nostrum præ omnibus diis. » * Per ipsas, inquit, res didicimus Dei nostri robur, et deos, qui a gentibus aliis honorantur, cum ipso minime conferri posse. Nemo enim cum eo quod est, et quod est semper, id quod non est comparat. Deinde e creatione rerum omnium Dei potentiam tacite ostendit.

VERS. 6. « Omnia quæcunque voluit, Dominus fecit in cælo et in terra, et in maribus, et in omnibus abyssis. » Ea quæ facta sunt, non pro ratione potentie sed voluntatis facta sunt. Potuerat enim et plura hisce, et multo majora fabricare, sed tot et talia voluit. Verumtamen omnia sunt ejus opera, cælum et cælestia, terra et terrestria, 1516 mare et ea quæ in ipso sunt. Cæterum *abyssos* vocat immensam aquarum multitudinem. Multitudinis autem numero *maria* vocavit, quoniam unum mare in multa æquora dividitur. Atlanticus enim est sinus, et Oceanus, et Tyrrhæus, et Ionicus, et Ægæus, et Arabicus, et Indicus, et Pontus Euxinus, et Propontis, et Hellespontus, et alia æquora, multo plura quam supradicta.

VERS. 7. « Educens nubes ab extremo terræ. » Etenim aquarum natura, quæ deorsum tendit, divino Verbo subducitur, et sublimis fit, et continentem irrigat. Ab extremo autem terræ dixit nubes sursum tolli, quoniam ex marinis aquis constant : fines vero terræ sunt sinus marini. « Fulgura pluvie fecit. » Prænuntiat autem affluentiam imbrium fulguribus, et ostendit miraculum omnium mirabilissimum. In aquis enim fulguris ignis discurrens, neque illas calefacit, neque ipse exstinguitur. « Qui educit ventos e thesauris suis. » Ventorum thesauros non quasi reconditoria esse dicit : sed quoniam, cum aer vento caret, sæpenumero voluntas divina nutu suo facile illum movet, thesaurum ventorum vocavit. Simul ac annuit, undique spirant. Ubi commune officium et providentiam sic demonstravit, deinceps Judæorum beneficia persequitur.

VERS. 8. « Qui percussit primogenita Ægypti, ab homine usque ad pecus. » Novissimam plagam primam posuit, quoniam libertatem post hanc receperunt.

* Deut. xxxii, 8, 9.

ὁ δὲ θεὸς ἰσχυρὸς, τοῦτου διαφερόντως πεφρόντηκε. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ μακάριος ἔφη Μωσῆς : « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ · καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου, λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολήσιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. »

ε'. « Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα, ὅτι μέγας ὁ Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς. » Δι' αὐτῶν, φησὶ, μεμαθήκαμεν τῶν πραγμάτων τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ τὴν ἰσχύον, καὶ ὅτι οὐδαμῶς αὐτῷ παραβληθῆναι δυνήσονται οἱ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν προσκυνοῦμενοι θεοί. Οὐδεὶς γὰρ τῷ ὄντι καὶ ἀεὶ ὄντι συγκρίνει τὸ μηδαμῶς ὄν, εἴτα ἀπὸ τῆς δημιουργίας ὑποδείκνυσι τὸ τοῦ Θεοῦ δυνατόν.

ς'. « Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις. » Οὐ τῇ δυνάμει σύμμετρα τὰ γενόμενα, ἀλλὰ τῇ βουλήσει. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ πολλαπλάσια τούτων, καὶ πολλῶ μείζονα δημιουργῆσαι · ἀλλὰ τὸσαῦτα καὶ τοσαῦτα ἠθέλησεν. Αὐτοῦ δὲ ὁμοῦ πάντα ποιήματα, οὐρανὸς καὶ τὰ οὐράνια, γῆ καὶ τὰ ἐπίγεια, θάλασσα καὶ τὰ ἐν αὐτῇ. Ἀβύσσους δὲ καλεῖ τὸ ἀπειροντῶν ὑδάτων πλῆθος. Πληθυντικῶς δὲ *θαλάσσας* ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ εἰς πελάγη πολλὰ ἡ μία διήρηται θάλασσα. Ἀτλαντικὸς γὰρ κόλπος, καὶ Ὀκεανὸς, καὶ Τυρρηνικὸς, καὶ Ἰωνικὸς τε, καὶ Αἰγαῖος ⁵⁵, καὶ Ἀραβικὸς, καὶ Ἰνδικὸς, καὶ Εὐξείνους, Πόντος, καὶ Προποντις, καὶ Ἑλλησποντος, καὶ ἕτερα πελάγη πολλαπλάσια τῶν εἰρημένων.

ζ'. « Ἀνάγων ἄνεφλος ⁵⁶ ἐξ ἑσχάτου τῆς γῆς. » Τῷ γὰρ θεῷ Λόγῳ ἡ κατωφερὴς τῶν ὑδάτων φύσις ἀνέλκεται, καὶ μετέωρος γίνεται, καὶ ἄρδει τὴν ἡπειρον ⁵⁷. Ἐξ ἑσχάτου δὲ τῆς γῆς ταύτην εἶπεν ἀνάγεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῶν θαλαττίων ὑδάτων συνίσταται. Τέρματα δὲ τῆς γῆς οἱ θαλάττιοι κόλποι. « Ἀστραπὴς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν. » Προμηνύει ἐκ τῶν ὑπερῶν τὴν χορηγίαν ταῖς ἀστραπαῖς, καὶ δείκνυσι θαῦμα πάντων παραδοξότατον. Ἐν ὕδασι γὰρ τὸ ἀστραπαῖον ⁵⁸ διατρέχον πῦρ, οὔτε ἐκεῖνα ⁵⁹ θερμαίνει, οὔτε αὐτὸ κατασβέννυται. « Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. » Θησαυροῦ ἀνέμων οὐκ ἀποθήκας εἶναι λέγει τινὰς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπῆνεμον ὄντα τὸν ἀέρα πολλακίς ῥυθμῶς ἐβαλεῖσας κινεῖ τὸ βούλημα τὸ θεῖον, θησαυρὸν ἀνέμων ἐκάλεσεν. Ἄμα τε γὰρ νεύει, καὶ πανταχόθεν προσλασιν. Οὕτω τὴν κοινὴν δημιουργίαν καὶ πρόνοιαν ὑποδείξας, τὰς Ἰουδαίων λοιπὸν εὐεργεσίας διέξεισιν.

η'. « Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. » Τὴν τελευταίαν πληγὴν τέθεικε πρώτην, ἐπειδὴ μετὰ ταύτην τὴν ἐλευθερίαν ἐδέξαντο.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁵⁴ Κηδόμενος. cod. 1 φειδόμενος, ascripta tamen altera lectione. ⁵⁵ cod. 1 Αἰγαῖος. ⁵⁶ Νεφέλας. Hebr. vapores. ⁵⁷ Ἠπειρον. cod. 1 γῆν. ⁵⁸ ibid. ἀστραπαῖον. ⁵⁹ ib. ἐκεῖνο.

θ'. « Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ Α σου, Αἴγυπτε. » Τὴς παντοδαπὰς θαυματουργίας καὶ παιδείας διὰ τούτων ἐδήλωσεν. « Ἐν Φαραῶ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ ἤρκειεν ἡ βασιλεία τῶν θεηλάτων αὐτὴν ἀπαλλάξαι μαστίζων, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς καὶ οἱ βασιλεύμενοι καὶ ὁ βασιλεύων κακοῖς περιέπεσεν. Οὕτω καὶ πρὸς τὴν μέγαν Μωσῆν ἔφη ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Ἴδου ἐγὼ πατάσω πᾶν πρωτότοκον τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραῶ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ἕως πρωτοτόκου τῆς αἰχμαλωτίδος τῆς παρὰ τὸν μύλον. »

ι'. « Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά. » Τὰ τὴν Παλαιστίνην πάλαι οἰκήσαντα.

« Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς. [ια'.] Τὴν Σηὸν βασιλεία τῶν Ἀμορραίων· καὶ τὴν Ὠγ βασιλεία τῆς Βισάν. » Τούτων ὁ θεὸς Μωσῆς τὴν βασιλείαν κατέλυσε. « Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν. » Τούτους ὁ μακάριος Ἰησοῦς ἐχειρώσατο, καὶ τὰς ὑπ' ἐκείνων κατασχευμένας χώρας καὶ πόλεις διένειμε τῷ λαῷ. Τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Προφήτης φησί.

ιβ'. « Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν· κληρονομίαν Ἰσραὴλ τῷ λαῷ αὐτοῦ. » Καθ' ὅπερ γὰρ τινα κληρὸν πατρῶον, τὴν ὑπ' ἐκείνων τῶν δυσσεβῶν βασιλείων πάλαι κατασχεθεῖσαν γῆν τῷ Ἰσραὴλ δέδωκεν ὁ τούτων Θεός *.

ιγ'. « Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς τὴν αἰῶνα, καὶ τὸ μνημόσυόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν. » Τὸ μὲν γὰρ μέγεθος τῶν ὑπὸ σοῦ γεγεννημένων θαυμάτων τὸ σὸν ἄπαντας ἐδίδαξεν ὄνομα· καὶ μέντοι καὶ εἰς τὰς ἔσομένας γενεὰς ἡ τῶν σῶν εὐεργεσιῶν φυλαχθήσεται μνήμη.

ιδ'. « Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται. » Οὐ γὰρ περιόψῃ παρὰ τῶν δυσμενῶν ἡμᾶς πολεμουμένους ἐρώων, οὐδὲ ἀξίας τῶν ἡμετέρων ἀμαρτάνων τιμωρίας ἐπάξει, ἀλλ' Ὀψως ἔση καὶ εὐμενής· οὕτω δειξάς τοῦ ὄντος Θεοῦ τὴν δύναμιν, κωμῶδει τῶν καλουμένων μὲν, οὐκ ὄντων δὲ θεῶν τὴν ἀσθένειαν· καὶ ἐπειδὴ Θεοῦ ὠνόμασεν, ἀνέδειξεν εἰ αὐτοὺς μετὰ τοῦ πράγματος καὶ τῆς προσηγορίας ἐρήμους.

ιε'. « Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. » Ὁ μὲν ἡμέτερος Θεὸς τῶν ἀπάντων ἐστὶ, φησὶ, ποιητής, ἐκεῖνοι δὲ οὐ μόνον δημιουργικὴν οὐκ ἔχουσι δύναμιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος παρὰ τέχνης ἀνθρωπείας ἐδέξαντο. Ἐξ ὕλης γὰρ αὐτοῖς καὶ τέχνης ἡ σύστασις.

ις', ις'. « Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται. Ὅτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται. » Εἰκόνας, φησὶν, αἰσθήσεων ἔχουσι, τῆς δὲ ἐνεργείας ἐστέρηνται. « Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » Τούτου δὲ καὶ τῶν ἀλόγων ἡ φύσις μετέλαχεν· ἀναπνεῖ γὰρ τῶν ζώων ἕκαστον. Τὰ δὲ εἰδωλα οὐδὲ τοῖς ἀλόγοις παραπλησίως τούτου μετέχει.

* Exod. xi, 4, 5.

VERS. 9. « Emisit signa et prodigia in medio tui, Ægypte. » 1517 * Omnis generis miracula et animadversiones per hæc declaravit. « In Pharaonem, et omnes servos ejus. » Non enim potuit regnum a flagellis a Deo illatis ipsum liberare, sed in eadem mala et subditi inciderunt et rex. Sic et magno Mosi Deus universorum dixit : « Ecce ego percutio omne primogenitum Ægypti, a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio ejus, usque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam v. »

VERS. 10. « Qui percussit gentes multas. » Quæ olim Palæstinam incolebant.

« Et occidit reges fortes. [VERS. 11.] Sihonem regem Amorrhæorum, et Ogum regem Basan. » Horum regnum divinus Moses everit. « Et omnia regna Chanaan. » Hos beatus Josua expugnavit, et regiones atque civitates, quæ ab illis detinebantur, populo distribuit. Illud et hoc in loco Propheta inquit.

VERS. 12. « Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israeli populo suo. » Nam veluti quamdam hæreditatem paternam, terram, quæ ab impiis illis regibus olim tenebatur, Israeli horum Deus largitus est.

VERS. 13. « Domine, nomen tuum in sæcula, et memoriale tuum in generationem et generationem. » Nam magnitudo miraculorum, quæ a te edita sunt, tuum nomen omnes edocuit : atque etiam in futura sæcula tuorum beneficiorum memoria conservabitur.

VERS. 14. « Quoniam judicabit Dominus populum suum, et in servis suis deprecabitur. » Non enim nos ab hostibus oppugnatos 1518 cernens despicias, neque condigna nostris peccatis supplicia infliges, sed propitius eris et benignus. Ita Dei qui est ostensa potentia, eorum qui dii vocantur, et non sunt, imbecillitatem deridet. Et quoniam deos nominavit, ostendit eos cum re etiam appellatione privatos.

VERS. 15. « Idola gentium, argentum et aurum, opera manuum hominum. » At Deus noster, inquit, omnium est opifex : illi autem non solum efficiendi potentiam non habent, sed etiam ipsam formam ab arte humana acceperunt. Ex materia enim et arte eorum substantia constat.

* VERS. 16, 17. « Os habent, et non loquentur, oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et non audient. » Similitudines, inquit, sensus habent, actione autem privati sunt. « Neque enim est spiritus in ore ipsorum. » Hujus autem etiam ratione carentium natura est particeps : nam quodlibet animalium respirat. Idola autem neque in hoc ratione carentibus assimilari possunt.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

* Τούτων Θεός. cod. 1 τοῦ Θεοῦ Υἱός. * Ἀνέδειξεν. cod. 1 ἄνω· δεικνύς.

VERS. 18. « Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis. » Hujus sensuum defectus digni sunt ut participes fiant, et qui eorum sunt opifices, et qui ipsa colunt. Nam eos qui, cum rationis essent participes, deus censuerunt ea quæ vite sunt expertia et rationis, justum esse defectus rationis illorum esse participes.

VERS. 19. « Domus Israel, benedicite Domino. » Illi quidem, ait, tantum honorem inanibus idolis tribuunt. Vos vero rerum omnium Opificem laudibus prosequimini. « Domus Aaron, benedicite Domino. » Discrevit sacerdotes a populo, et commonefecit ut apud se ipsos et seorsim laudarent : atque hac ratione discrimen illorum **1519** ostendit.

VERS. 20. « Domus Levi, benedicite Domino. » Rursus hæc est alia differentia. Levitæ enim aliis quidem sunt honoratiores, sed sacerdotibus inferiores. Ne igitur et ipsi sacerdotalem dignitatem subripiant (ausi sunt enim et olim hoc divino Mose superstite), necesse erat ut hos quoque a sacerdotibus discerneret. « Qui timetis Dominum, benedicite Domino. » Et hic est alius ordo eorum qui ex Jacobo quidem minime genus ducunt, sed illius pietatem amplectuntur. Sic autem et pios nominabant proselytos. Hoc vero ipsum etiam Judæos docere potest, universorum Deum morum cognationem corporis cognationi præferre.

VERS. 21. « Benedictus Dominus e Sione, qui habitat in Hierosolyma. » Deus cum benedicitur benedicit : sed re benedicit, benedicitur vero sermone. Et qui laudant, verba afferunt : ipse vero rerum ipsarum benedictione remunerat. Ipsum autem Hierosolymæ habitare dicit, non divinam naturam ibi circumscribens, sed ibi Deum tunc apparuisse sciens.

INTERP. PSALMI CXXXV.

VERS. 1. *Alleluia.* Hunc etiam hymnum prophetica gratia eisdem scripsit, per plura documenta utilitatem ipsis procurans. « Conftemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus. » Offerte, inquit, Deo gratiarum actionis hymnum, recordati bonorum, quæ ab ipso suppeditata fuerunt, inexplicabilemque ejus misericordiam admirantes.

VERS. 2. « Conftemini Deo deorum, **1520** quoniam in æternum misericordia ejus. » Deos hoc loco non idola dicit : non enim ipsum Deum deorum, qui non sunt, appellasset. Nam Deus non est Deus mortuorum, sed viventium ². Vocat igitur deos eos, qui sacerdotio præditi sunt, qui filii Dei vocantur. Sic etiam in lege ait : « Diis non detrahes, et principi populi tui non maledices ³. » Et : « Filius primogenitus meus Israel. » Et per

² Matth. xxii, 32. ³ Exod. xxii, 28.

η'. « Ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτῶν, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. » Ταύτης εἶσιν ἄξιοι τῆς ἀναισθησίας μεταλαβεῖν, καὶ οἱ δημιουργοῦντες αὐτά, καὶ οἱ προσκυνοῦντες. Τοὺς γὰρ λόγου μετέχοντας, καὶ θεοῦ ὑπολαμβάνοντας τὰ ζωῆς ἐστερημένα καὶ λόγου, δίκαιον τῆς ἐκείνων μετασεῖν ἀλογίας.

ιβ'. « Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. » Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶ, τὸσαύτην ἀπονέμουσι θεραπείαν τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις ἡμεῖς δὲ τὸν τῶν ἀπάντων ὁμνήσατε Ποιητὴν. « Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. » Διέκρινε τοῦ λαοῦ τοὺς ἱερέας, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ὁμνεῖν παρηγγύησε, ταύτη δεικνύς τὸ διάφορον.

κ'. « Οἶκος Λευὶ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. » Ἐτέρα πάλιν ἐνταῦθα διαφορὰ. Οἱ γὰρ Λευῖται τῶν μὲν ἄλλων τιμιώτεροι, τῶν δὲ ἱερέων ὑποδεέστεροι. Ἴνα τοίνυν μὴ καὶ οὗτοι τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν ἀρπάσωσιν (ἐτόλμησαν γὰρ καὶ πάλαι τοῦτο τοῦ θεσπεσίου Μωσοῦ περιόντος), ἀναγκάως καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἱερέων ἀπέκρινεν. « Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. » Ἐτερον καὶ τοῦτο τάγμα, ἐκ μὲν τοῦ Ἰακώβ οὐ κατάγον τὸ γένος, ἐκεῖνου δὲ τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενον. Οὕτω δὲ καὶ τοῦ εὐσεβεῖς ὀνόμαζον προσηλύτους. Ἰκανὸν δὲ καὶ τοῦτο Ἰουδαίους διδάξαι, ὡς ὁ τῶν ἄλλων θεὸς τῆς σωματικῆς συγγενείας τὴν τῶν τρόπων προκρίνει συγγένειαν.

κα'. « Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ ⁴ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ ⁵. » Εὐλογούμενος ὁ θεὸς εὐλογεῖ ἄλλ' εὐλογεῖ μὲν ἔργῳ, εὐλογεῖται δὲ λόγῳ. Καὶ οἱ μὲν ὁμνοῦντες προσφέρουσι ῥήματα, αὐτὸς δὲ τὴν διὰ πραγμάτων ἀντιδιδῶσιν εὐλογίαν. Κατοικεῖν δὲ αὐτὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ἔφη, οὐ τὴν θεῖαν ἐκεῖ περιγράφων φύσιν, ἀλλ' ἐκεῖ τῆνικαῦτα τὴν θεῖαν ἐπιφάνειαν εἰδώς ⁶.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΕΨ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Ἀλληλοῦτα. Καὶ τόνδε τὸν ὕμνον τοῖς αὐτοῖς ἢ προφητικῆ συνέγραψε χάρις, διὰ πλειόνων αὐτοῖς παιδευμάτων πραγματευομένη τὴν ὠφέλειαν. « Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Προσενέγκατε, φησὶ, τῷ Θεῷ τὸν χαριστήριον ὕμνον, τῶν ὑπ' αὐτοῦ χορηγηθέντων ἀγαθῶν μεμνημένοι, καὶ τὸν ἀμέτρητον αὐτοῦ θαυμάζοντες ἔλεον.

β'. « Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Θεῶν ἐνταῦθα οὐ τῶν εἰδώλων λέγει ἡμεῖς γὰρ ἂν αὐτὴν ἐκάλεσε τῶν οὐκ ὄντων Θεῶν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Καλεῖ τοίνυν θεοὺς τοὺς ἱερῶσιν τετιμημένους, τοὺς υἱοὺς Θεοῦ χρηματίσαντας. Οὕτω καὶ ἐν τῷ νόμῳ φησὶ ὁ Θεοῦ οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. Καὶ ὁ Ἰδὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ. Καὶ διὰ τοῦ Ἡσαίου

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴ Ἐκ. cod. Vat. habet ἐν. ⁵ Ἱερουσα. cod. Ἱσραήλ. ⁶ Εἰδώς. ibid. præm. γεγεννημένην.

« Υιούς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα. » Καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς ·
 « Ἐγὼ εἶπον · Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. »
 Τοὺτους θεοὺς ἐκάλεσεν, ὡς υἱοὺς Θεοῦ χρηματί-
 σαντας.

γ'. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων, ὅτι εἰς
 τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Καὶ βασιλεῖς καὶ ἄρχον-
 τες, παρὰ Θεοῦ λαβόντες τὴν ἐξουσίαν, τῶν ὑπ-
 ηκόων δεσπόζουσιν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἔφη · « Οἱ
 βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ
 ἄρχοντες κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. » Εἰσι δὲ καὶ ἄγ-
 γελοὶ τινες ὀνομαζόμενοι κυριότητες. Διὰ τοῦτο καὶ
 ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφη · « Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσι λεγόμε-
 νοι θεοὶ (πολλοὶ λεγόμενοι, οὐκ ὄντες, δνόματος
 μετέχοντες, οὐ πράγματος), εἴτε ἐν τῷ οὐρανῷ, εἴτε
 ἐπὶ τῆς γῆς, ὡσπερ εἰσι θεοὶ πολλοὶ ⁶⁶· ἀλλ' ἡμῖν
 εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς
 αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ
 πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Τοῦτον ἐκάλεσεν ὁ
 ψαλμὸς Κύριον τῶν ἀληθῶν κυρίων.

δ'. « Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μέγала μόνη, ὅτι
 εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Μεγαλοουργεῖ καὶ αἱ
 τῶν ἐνῶν αὐτοῦ θεραπεύοντων. Ἀλλὰ θεῖα καλοῦ-
 μεν καὶ τὰ Μωσοῦ, καὶ τὰ Ἰησοῦ, καὶ τὰ Ἑλίου
 θαυμάσια· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἀπο-
 στόλων γεγενημένα σημεῖα. Εἰκότως τοῖνον αὐτὸν
 ὁ Προφήτης μόνον ἔφη τῶν μεγάλων θαυμάτων δη-
 μιουργόν. Εἴτα δείκνυσιν αὐτοῦ καὶ τὰ μέγала ποιή-
 ματα.

ε'. « Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, ὅτι
 εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Κηρύττει γὰρ καὶ
 μόνον δρώμενος οὐρανὸς τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Πολὺ
 γὰρ τὸ μέγεθος, καὶ τὸ κάλλος, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ πλεῖστον
 διαμονή.

ς'. « Τῷ στερεώσαντι ⁶⁶ τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων,
 ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ
 ἀξιάγαστον, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερβαῖνον διὰ-
 νοίαν, καὶ ⁶⁷ πανταχόθεν τὴν γῆν περικλυζομένην
 τοῖς ὕδασι ἐσάναι, καὶ ἐπὶ τῆς οἰκείας φύσεως
 διαμένειν. Εἰκότως δὲ τοῖς ῥητοῖς ἅπανσι τὸν αἰώνιον
 ἔκεον ὁ μεγαλογράφος ⁶⁸ συνέξευξεν, ἐπειδὴ οὐ διὰ
 χρεῖαν οἰκείαν, ἀλλὰ διὰ μόνην φιλόανθρωπιαν ἐδη-
 μιούργησεν ὁ φιλόανθρωπος ἅπαντα.

ζ'. « Τῷ ποιήσαντι φῶτα μέγала μόνη ⁶⁹, ὅτι εἰς
 τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ ⁷⁰. » Τῆς θείας μεταλαχόντες
 Προνοίας οἱ ἄνθρωποι ἐξάπτειν λαμπάδας εἰκόθασιν,
 ἀλλ' ὄλον τὸ περιγίειον πῦρ ἐνὸς ἀστέρος οὐ μιμεῖται
 λαμπρότητα. Πάντων δὲ ἀστέρων καὶ σελήνης αὐτῆς
 φανώτατος ἥλιος. Κάκεινους γὰρ φαινόμενος κρύπτει,
 καὶ αὐτῆς τὰς ἀκτῖνας ἀμβλύνει.

η', θ'. « Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, ὅτι ⁷⁰
 εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Τὴν σελήνην, καὶ τοὺς
 ἀστέρας, εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα

Isaiam : « Filios genui et exaltavi ». » Et in psalmis :
 « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes ». » Hos
 deos vocavit, tanquam Dei filios appellatos.

VERS. 3. « Conflitemini Domino dominorum, quo-
 niam in æternum misericordia ejus. » Et reges, et
 principes, cum a Deo potestatem acceperint, sub-
 ditis imperant. Sic etiam Dominus ait : « Reges
 gentium dominantur eis, et principes potestatem
 exercent in ipsos ^b. » Sunt etiam angeli quidam,
 qui dominationes vocantur. Propterea et divinus
 ait Apostolus : « Nam etsi sunt, qui dicantur dii
 (multi qui dicuntur, sed non sunt, nominis partici-
 pes, sed non rei), sive in cælo, sive in terra ; si-
 quidem sunt dii multi ; nobis tamen unus Deus
 Pater, ex quo omnia, et nos in illo, et unus Domi-
 nus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per
 ipsum ^c. » Hunc vocavit psalmus Dominum verum
 dominorum.

VERS. 4. « Qui fecit mirabilia magna solus, quo-
 niam in æternum misericordia ejus. » Miraculorum
 editiones sunt etiam benevolorum servorum ejus.
 Sed divina vocamus etiam Mosis, et Josuæ, et Eliæ
 mirabilia. Similiter autem et signa quæ a sacris
 apostolis sunt facta. Jure **1521** igitur ipsum
 Prophetam solum dicit maximorum miraculorum
 opificem esse. Deinde ostendit etiam opera ejus
 magna.

VERS. 5. « Qui fecit cælos prudenter, quoniam
 in æternum misericordia ejus. » Cælum, si etiam
 tantummodo conspiciatur, Dei sapientiam prædicat :
 multa est enim magnitudo, et pulchritudo, et diu-
 turna perseverantia.

VERS. 6. « Qui firmavit terram super aquis, quo-
 niam in æternum misericordia ejus. » Et hoc est ad-
 miratione dignum, et humanam mentem transcen-
 dit, quod terra undique aquis cincta stet, et super
 propria natura sua permaneat. Merito autem psal-
 mographus omnibus dictis æternam misericordiam
 conjunxit : quoniam non ob propriam necessita-
 tem, sed ob solam benignitatem benignus omnia
 condidit.

VERS. 7. « Qui fecit luminaria magna solus, quo-
 niam in æternum misericordia ejus. » Homines
 divinæ Providentiæ participantes, lampades accen-
 dere solent, sed totus terrestris ignis unius astri
 splendorem haudquaquam imitatur. Præ stellis
 autem omnibus et præ luna ipsa splendidus est
 sol. Nam et illas apparens occultit, et ipsius lunæ
 radios obtundit.

VERS. 8, 9. « Solem in potestatem diei, quoniam
 in æternum misericordia ejus. Lunam et stellas in
 potestatem noctis, quoniam in æternum misericor-

^a Isa. 1, 2. ^c Psal. LXXXI, 6. ^b Matth. XI, 25.

^c I Cor. VIII, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Πολλοί. cod. 1 add. οὕτω καὶ κύριοι πολλοί. ⁶⁷ Τῷ στερεώσαντι. Hebr. expandenti. ⁶⁸ Καί. cod. 1 τό. ⁶⁹ ibid. μεγαλογράφος. ⁷⁰ Μόνῳ. Abest a textu Hebr. ⁷⁰ Ὅτι — αὐτοῦ. Des. in cod 1, h. l. et in reliquis versis.

dia ejus. » Divisit, inquit, luminaribus tempus, et solaribus quidem radiis diem facit, luna vero et astris noctem illuminat : per hæc, quæ facta sunt, propriam bonitatem ostendens.

VERS. 10. « Qui percussit Ægyptum cum primogenitis eorum, quoniam in æternum misericordia ejus. » Sed fortasse aliquis ambigere posset, quomodo per misericordiam mors efficitur? Consideret igitur solutionem præsentium verborum : quod qui injuria affectos miseratur, injuria afflicientes plectit. Illud enim hoc in loco Propheta subjunxit.

VERS. 11. « Qui eduxit Israellem de medio eorum, quoniam in æternum misericordia ejus. » Misericordia erga hunc populum illis pœnam iussit. Et illa autem, et hæc justitiæ conjuncta sunt. Nam et horum juste misertus est, et illos jure suppliciiis affecit.

VERS. 12. « In manu potenti, et in brachio excelso, quoniam in æternum misericordia ejus. » Manum operationem appellavit : brachium vero, robur. Per utraque igitur declaravit, se per salutem populo præbitam potentiam suam monstrasse.

VERS. 13. « Qui divisit mare Rubrum in divisiones, quoniam in æternum misericordia ejus. » Nonnulli, Judæorum fabulas secuti, dixerunt divisiones mari Rubro æqualis numeri cum duodecim tribubus factas esse, quoniam Propheta non divisionem, sed bifariam sectum, ac duo ex uno facta fuisse. Nam aqua ipsis murus erat a dexteris, et murus a sinistris. Quapropter sectionem maris in duas partes divisiones appellavit.

VERS. 14, 15. « Qui eduxit Israellem per medium ejus, quoniam in æternum misericordia ejus. Et excussit Pharaonem, et virtutem ejus in mari Rubro, quoniam in æternum misericordia ejus. » Utraque enim ipsius potentiae opera sunt, et quod his concesserit ut facile pelagus transirent, et quod ille aquis obrutus sit.

VERS. 16. « Qui duxit populum suum per desertum, quoniam in æternum misericordia ejus. » Et vero hoc divinæ virtutis est demonstratio, tantum populum tanto tempore in solitudine aluisse, rerumque necessariorum affluentiam ipsi suppeditasse.

VERS. 17, 18. « Qui percussit reges magnos, quoniam in æternum misericordia ejus. Et occidit reges sortes, quoniam in æternum misericordia ejus. » Summatim hæc jam explanavimus.

» τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Διένειμε, φησὶ, τοῖς φωστῆρσι τὸν χρόνον, καὶ ταῖς μὲν ἡλιακαῖς ἀκτίσι τὴν ἡμέραν ποιεῖ, σελήνην δὲ καὶ ἀστροῖς καταφωτίζει τὴν νύκτα. Διὰ τούτων ἡ γινομένων τὴν οικείαν δεικνύς ἀγαθότητα.

ι'. « Τῷ πατάξαντι Ἀἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ἄλλ' ἔως ἂν τις ἐπαπορήσῃ, πῶς ἐλέω τεκταίνεται θάνατος; Σκοπεῖτω τὸν ἄνθρωπον τὴν λύσιν τῶν προκειμένων ῥητῶν ὡς ὁ τοὺς ἀδικουμένους οἰκτεῖρων, τοὺς ἀδικούντας κολάζει. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα ὁ Προφήτης ἐπέηγαγε.

ια'. « Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ὁ περὶ τοῦτον ἔλεος ἐκείνους τὴν τιμωρίαν ἐπέηγαγε. Κἀκείνους δὲ, καὶ αὐτῆ, δικαιοσύνη συγκέκραται. Καὶ τούτους γὰρ δικαίως ἠλέησε, κἀκείνους ἐνόκω; ἐκόλασεν.

ιβ'. « Ἐν χειρὶ κραταιᾷ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Χεῖρα τὴν ἐνέργειαν ἐκάλεσε, βραχίονα δὲ τὴν ἰσχύον. Δι' ἀμφοτέρων μέντοι ἐδήλωσεν, ὡς διὰ τῆς γεγενημένης τοῦ λαοῦ σωτηρίας τὴν οικείαν ἀπεκάλυψε δύναμιν.

ιγ'. « Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Τινὲς τοῖς Ἰουδαίκοις ἀκολουθήσαντες μύθοις ἰσαριθμοῦς ταῖς δυοκαίδεκα φυλαῖς ἔφασαν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γεγενῆσθαι τὰς διαίρεσεις, ἐπειδὴ ὁ Προφήτης οὐ διαίρεσιν, ἀλλὰ διαίρεσεις εἶπεν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι διχῆ τμηθὲν τὸ πέλαγος δύο ἀν' ἐνὸς ἐγένετο. Τὸ γὰρ ὕδωρ αὐτοῖς τείχος ἐκ δεξιῶν, καὶ τείχος ἐξ εὐωνύμων· οὐ δὴ χάριν διαίρεσις ἐκάλεσε τὴν εἰς δύο τοῦ πελάγους τομὴν.

ιδ', ιε'. « Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ἀμφότερα γὰρ τῆς αὐτοῦ δυνάμειος ἔργα, καὶ τὸ τούτους εὐπετῶς διαβῆναι τὸ πέλαγος, καὶ τὸ ἐκείνον ὑποβρύχιον γενέσθαι τοῖς ὕδασι.

ις'. « Καὶ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας ἰσχύος ἀπόδειξις, τοσοῦτον λαὸν ἐπὶ χρόνῳ τοσοῦτῳ ἐν ἐρήμῳ διαθρέψαι, καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῷ χορηγῆσαι τὴν ἀφθονίαν.

ιζ', ιη'. « Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ἐν κεφαλαίῳ καὶ τούτων ἤδη τὴν ἐρμηνείαν ἐποιήσαμεθα.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷¹ Διὰ τούτων. cod. 1 δι' ἐκάστου. ⁷² Τῆν. cod. 1 πρᾶξ. ὁ. ⁷³ Πητῶν. ib. ζητῶν. ⁷⁴ Τοῦτο — ἐπέηγαγε. Des. ibid. ⁷⁵ Ὑψηλῷ. Hebr. extenso. ⁷⁶ Αὐτοῖς. cod. 1 add. φησὶ. ⁷⁷ Καί. col. 1 τῆ, ut in textu τῶν Ὁ.

ιθ', κ'. « Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Οὐχ ἀπλῶς δὲ, τοὺς ἄλλους παραλιπὼν βασιλέας, τούτων διαφερόντως ἐμνήσθη, ἀλλὰ τὸν λαὸν τῆς θεοσδότου νίκης ἀναμνηστικῶν· ἐπὶ βῶμῃ γὰρ οὗτοι, καὶ δυναστείᾳ, καὶ μεγέθει σώματος ἐσεμνύοντο. Ὁ δὲ Ὠγ καὶ κλίνη ἐπέχρητο σιδηρᾶ, διὰ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος· ἐννέα μὲν πήχεις τὸ μῆκος, πέντε δὲ τὸ εὐρος ἐχούση.

κα', κβ'. « Καὶ δόντι τὴν γῆν κληρονομίαν ⁷⁸, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλη αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ἄπαντας γὰρ ἐκείνους θανάτῳ καταναλώσας, τὸν Ἰσραὴλ δεσπότην τῆς ἐκείνων ἐπέφηνε ⁷⁹ γῆς.

κγ', κδ'. « Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Μένηται τούτων ⁸⁰ καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς· « Ἐστέναξαν γὰρ, φησὶν, οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων, καὶ ἀνέβη ἡ βοή αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ αἰχμαλώτους δὲ πάλιν γενομένους ἔκτειρε, καὶ εἰς τὴν πατρίδα ἐπανήγαγε τῆν. »

κε'. « Ὁ διδοὺς τροφήν πᾶσι σαρκί, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Ἀπὸ τῆς μερικῆς προνοίας πόλιν ἐπὶ τὴν καθόλου μετέθη, τὴν περὶ πάντας ⁸¹ τοῦ Θεοῦ κηρύττων κηδεμονίαν. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλόγοις τὴν κατάλληλον προσφέρει τροφήν. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς ⁸² Εὐαγγελίοις· « Ἀποδέψατε ⁸³ εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἃ οὔτε σπείρει, οὔτε συνάγει εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. »

κς'. « Ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Πάντων μὲν Θεὸς ὁ Θεός· πάντων γὰρ ἐστὶ ποιητής· οὐρανοῦ δὲ κυρίως χρηματίζει Θεός, ὑπὸ τῶν ἐν οὐρανῷ διαιτωμένων ἀγγέλων θεραπευόμενος· ἐκείνο γὰρ τὸ χωρίον καθαρὸν ἀμαρτίας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΓ' ΨΑΛΜΟΥ.

Οὗτος ὁ ψαλμὸς ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις· θρασὺ δὲ τινες πρᾶγμα τετολημηκότες ἐπέγραψαν, « Τῷ Δαβὶδ διὰ Ἰερεμίου ⁸⁴. » καὶ προσέθεσαν τὸ, « Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. » Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πλάσμα τῆς ἐπιγραφῆς κηρύττει τῶν ἐπιγεγραφῶτων τὴν ἀνοιαν. Ἰερεμίας γὰρ οὐκ εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν δορυκλιῶτων ἀπήχθη, ἀλλ' ὀλίγον ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ διάγων ⁸⁵ χρόνον, ὑπὸ τῶν παρανόμων βιασθεῖς Ἰουδαίων, τῆς εἰς Αἴγυπτον αὐτοῖς ὁδοῦ κοινώθηκε· πῶς τοίνυν ἀρμόσκει τῷ Ἰερεμίᾳ λέγειν, « Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν

⁴ Deut. 10, 2. ⁵ Exod. 11, 23. ⁶ Matth. 6, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ Κληρον. In textu τῶν Ὁ priem. αὐτῶν. cod. 1 habet ἀντὶ κληρονομίας. ⁷⁹ cod. 1 ἀπέφηνε. ⁸⁰ Τούτων. ib. priem. δέ. ⁸¹ cod. 1 πάντα. ⁸² ibid. ἐμδέψατε. ⁸³ Διὰ Ἰερ. Hæc inscriptio teste Bosio exstat in edit. Ald. et Compl. cod. Alex. habet tantum τῷ Δαβὶδ, Vatic. add. Ἰερεμίου. ⁸⁴ cod. 1 διαγωγῶν.

VERS. 19, 20. « Sionem regem Amorrhæorum, quoniam in æternum misericordia ejus. Et Ogum regem Basan, quoniam in æternum misericordia ejus. » Non temere autem, alios reges præteriens, hos potissimum in medium attulit, sed populo victoriam divinitus concessam in memoriam revocans : quandoquidem isti ob robur, et ⁴ potentiam, et corporis magnitudinem gloriabantur. Et Og ferro etiam lecto utebatur ⁵, cujus longitudo, ob corporis magnitudinem, novem cubitorum erat, et quinque latitudo.

VERS. 21, 22. « Et dedit terram eorum hereditatem, quoniam in æternum misericordia ejus. Hereditatem Israeli servo suo, quoniam in æternum misericordia ejus. » Omnes enim illos cum B morte multasset, Israelen dominum terræ effecit.

VERS. 23, 24. « Quia in humilitate nostra memor fuit nostri, quoniam in æternum misericordia ejus. Et redemit nos ab inimicis nostris, quoniam in æternum misericordia ejus. » Horum etiam beatus Moses mentionem facit : « Ingemuerunt enim, inquit, filii Israel ob opera, et ascendit clamor eorum **1524** ad Deum ⁶. » Et cum rursus captivi abducti essent, miseratus est et in patriam solum reduxit.

VERS. 25. « Qui dat escam omni carni, quoniam in æternum misericordia ejus. » A particulari providentia rursus ad generalem transiit, Dei curam circa omnes prædicans. Non enim hominibus solum, sed etiam ratione carentibus convenientem cibum præbet. Sic etiam Dominus in sacris Evangeliiis ait : « Respicite volatilia cæli, quæ neque serunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cælestis pascit illa ⁷. »

VERS. 26. « Confitemini Deo, cæli, quoniam in æternum misericordia ejus. » Omnium quidem Deus est Deus, omnium enim est opifex, sed proprie cæli Deus nuncupatur, quod ab angelis, qui in cælis degunt, colatur : ille enim locus a peccato purus est.

INTERP. PSALMI CXXXVI.

Hic psalmus sine titulo est apud Hebræos : sed nonnulli rem audacem ausi, inscripserunt, « Davidi per Jeremiam, » et addiderunt : « Sine titulo apud Hebræos. » Porro hoc inscriptionis signum stultitiam eorum, qui inscripserunt, præ se fert. Jeremias enim Babylonem cum captivis non est abductus, sed cum parum temporis Hierosolymæ vixisset, ab iniquis Judæis coactus in Ægyptum eum ⁸ illis sbire. Quomodo igitur convenit Jeremiæ dicere : « Ad flumina Babylonis, ibi sedimus, et flevimus ? » Ibi ergo **1525** prophetæ

haudquaquam hæc convenire patet ex supradictis. Verumtamen psalmi sensus planus est. Qui enim captivi fuerant abducti, et reditum consecuti, ea narrant quæ Babylone acciderant.

VERS. 1. « Ad flumina Babylonis, ibi sedimus et flevimus, cum recordaremur nos Sionis. » Mœrentes solent deserta loca petere, et ibi suas calamitates deplorare. Hi igitur ad ripas fluviorum assidentes, et suæ metropolis solitudinem perpendentes, multas profundeabant lacrymas, fluviorum fluentia imitantibus.

VERS. 2. « In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra. » Quandoquidem penitus ipsis inutilia erant, cum lex præcipiat, ut in uno loco cultus perficiatur.

VERS. 3. « Quia ibi interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum : et qui abduxerunt nos : Hymnum cantate nobis de canticis Sionis. » Illudentes nobis, et nostris calamitatibus insultantes, nos canere præcipiebant, ut nostris cantibus ipsos demulceremus, non ut hinc aliquam utilitatem perciperent, sed ut nostra deriderent.

VERS. 4. « Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? » Nos autem præcipientibus minime obtemperavimus, scientes iniquitatem ejus quod nobis præcipiebatur. Sane hæc iniquos Judæos redarguunt, legem implere studentes, et extra constitutos locos legalia perficientes.

VERS. 5, 6. « Si oblitus fuero tui, Hierosolyma, oblivioni detur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui. » Hæc a Propheta dicere docentur, ut sacræ civitatis tenacem memoriam habeant, et spe 1526 reditus recreati, eorum, qui ipsos in servitutem abduxerant impietatem non discant. Dicunt igitur : Neque cum a te procul essem, o Hierosolyma, oblivioni memoriam tradidi : et hoc si fecero, hoc patiar, et supernum auxilium ne consequar. Hoc enim vocat dexteram. « Si non posuero Hierosolymam in principio lætitiæ meæ. » Summam, inquit, lætitiæ tui conspectum duco, tuamque instaurationem, et tuas celebritates. Ex his enim veram lætitiā percipio.

VERS. 7. « Memor esto, Domine, filiorum Edom in die Hierosolymæ, qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea. » Idumæi ex Esauo descendentes, in patriis inimicitis perstiterunt. Isti Hierosolyma accensa et destructa, dicebant lætantes : « Exinanite, exinanite usque ad

καὶ ἐκλαύσαμεν ; » Ὅτι μὲν οὐδαμῶς ἐκείνῃ τῷ προφήτῃ προσήκει, ἄλλο ἐκ τῶν εἰρημένων. Σαφῆς δὲ ὁ μῶς τοῦ ψαλμοῦ ἢ ὑπόθεσις. Οἱ γὰρ ἀπαχθέντες αἰχμάλωτοι, καὶ τῆς ἐπανόδου τετυχηκότες, διηγούνται τὰ ἐν Βαβυλῶνι συμβεβηκότα.

α'. « Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν, ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών. » Οἱ ἀθυμοῦντες εἰώθασι τὰ ἐρημότερα καταλαμβάνειν χωρία, κάκει τὰς οἰκίας ὀλοφύρεσθαι συμφορᾶς. Καὶ οὗτοι τοίνυν ταῖς ὄχθεις τῶν ποταμῶν προσκαθήμενοι, καὶ τῆς μητροπόλεως αὐτῶν λογιζόμενοι τὴν ἐρημίαν, πολλὰ προέχον δάκρυα, τῶν ποταμῶν μιμούμενοι ρεύματα.

β'. « Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. » Ἄχρηστα γὰρ αὐτοῖς ἦν παντελῶς ἡ νόμου διαγορευόντος ἐν ἐνὶ τότῳ τὴν λειτουργίαν πληροῦν.

γ'. « Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτευέσσαντες ἡμᾶς, λόγους ψῶδων· καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς· Ὑμνον ᾄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ψῶδων Σιών. » Ἐπιτωθάζοντες ἡμῖν, καὶ ταῖς ἡμετέραις ἐπεμβαίνοντες συμφοραῖς, ᾄδειν ἡμῖν ἐκέλευον, καὶ ταῖς ἡμετέραις αὐτοῦς καταθέλγειν ὕδατι, οὐχ ἵνα ἐντεῦθεν τινα λάθωσιν ὠφέλειαν, ἀλλ' ἵνα γελάσωσι τὰ ἡμέτερα.

δ'. « Πῶς ἄσωμεν τὴν ψῆν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας ; » Ἡμεῖς δὲ τοῦ προστεταγμένου τὸ παράνομον εἰδότες, οὐκ εἴξαμεν τοῖς κελεύουσιν· Ἐλεγχος δὲ ταῦτα Ἰουδαίων τῶν παρανόμων, πληροῦν σπουδαζόντων τὸν νόμον, καὶ ἐξω τῶν νενομισμένων χωρίων ἐπιτελούντων, τὰ νόμιμα.

ε', ς'. « Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἢ δεξιὰ μου. Κολληθεῖ ἢ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ. » Ταῦτα ὑπὸ τοῦ Προφήτου διδάσκονται λέγειν, ἵνα τὴν τῆς ἱερᾶς πόλεως ἄλυστον ἔχουσι μνήμην, ἐν ταῖς ἐλπίσι τῆς ἐπανόδου ψυχαγωγούμενοι, τῶν ἀνδραποδισάντων μὴ μάθωσι τὴν ἀσέβειαν. Λέγουσι τοίνυν, ὅτι Οὐδὲ πόρθω σου τυγχάνων, ὦ Ἱερουσαλήμ, λήθη τὴν μνήμην παραδέδωκα· εἰ δὲ τοῦτο ποιήσαιμι, τοῦτο πάθειμι ἡ, καὶ τῆς ἀνωθεν βοήθειας μὴ τύχοιμι. Ταύτην γὰρ καλεῖ δεξιάν. « Ἐὰν μὴ προσανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου. » Τὸ κεφάλαιον, φησι, τῆς εὐφροσύνης τὴν σὴν ἔχω θεάν, καὶ τὴν σὴν νεουργίαν, καὶ τὰς ἐν σοὶ πανηγύρεις. Δι' ἐκείνων γὰρ καρποῦμαι τὴν ἀληθῆ θυμῆδιαν.

ζ'. « Μνησθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ, τῶν λεγόντων· Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς. » Ἐκ τοῦ Ἡσαῦ οἱ Ἰουμαῖοι καταγόμενοι διέμειναν τὴν πατρίαν δυσμένειαν ἔχοντες. Οὗτοι τῆς Ἱερουσαλήμ ἐμπικραμένης καὶ καταλυομένης, ἔλεγον ἐφηδόμενοι· « Ἐκ-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁸ *Parv. cod.* ἰ πρὸν. ταῦτα. ⁸⁹ *ibid.* ὀπέξαμεν. ⁹⁰ *Ἱερου. ib.* Ἰσραήλ. ⁹¹ *Τοῦτο—πάθειμι. Des.* *ibid.* ⁹² *cod.* προανατάξωμαι, quæ est rec. lectio l. c. ⁹³ *Τῶν υἱῶν.* Præstat lectio τοῖς υἱοῖς, quam habet Drusius.

κενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἔναντι τοῦ, Ἐκ βάθρων αὐτὴν ἀνασπάσατε, ὥστε μὴδὲ αὐτὰ μέναι τῶν θεμελίων τὰ ἔχνη.

η'. «Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαιπῶρος⁹¹.» Οὕτω παραδοῦς τῷ Θεῷ τῶν Ἰουδαίων τὴν χρίσιν, προλέγει καὶ τῇ Βαβυλῶνι τὸν ἐσόμενον δλεθρον. *Talalawron* δὲ αὐτὴν, ὡς ἀθλίαν ἐσομένην, καλεῖ. Ὁ δὲ Ἀκύλας, ἀντι τοῦ *talalawron*, ἡ *προγενομευμένη* εἴρηκεν. «Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπῆδωκας ἡμῖν.» Τί δὲ τοῦτό ἐστιν;

θ'. «Μακάριος ὃς κρατήσῃ, καὶ ἑδαφίει τὰ νηπία σου πρὸς τὴν πέτραν.» Ἐπειδὴ⁹² γὰρ καὶ αὐτοὶ τοῖς αὐτῶν νηπίοις ὠμῶς ἐχρήσαντο, τὴν ἴσῃν αὐτοῖς τιμωρίαν ὁ Προφήτης προείρηκε. *Μακαρίζεται* τοῖσιν ὁ Κύριος, ὁ κάκεινους κολάσας, καὶ τούτους ἐλευθερώσας οὐκ ἐπειδὴ τῆς εἰλικρινοῦς εὐσεβείας τρόφιμος ἦν, ἀλλ' ὅτι τὸν εὐσεβῆ λαὸν τῆς ἐλευθερίας ἤξίωσε, καὶ τὸν θεὸν νεῶν οἰκοδομηθῆναι προσέταξε. Δέχεται δὲ Θεὸς καὶ τοὺς ὀλίγους καρποὺς, καὶ τὰς μεγάλας ἀντιδόσεις παρέχει· οὕτω τοὺς δύο τῆς χήρας ὀβολοὺς ἀνεκρήρυσεν.

EPHIN. TOY PAZ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. *Τῷ Δαβὶδ*⁹³. Μετὰ⁹⁴ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπ' ἀνοδὸν, τὰ ἐπαναστάνα αὐτοῖς οἱ Ἰουδαῖοι καταλύσαντες ἔθνη διὰ τῆς θείας ῥοπῆς, ὕμνον χαριστήριον προσφέρουσι τῷ Θεῷ. Ταῦτα τοῖσιν ὁ θεὸς προαγορεύει *Δαβὶδ*. «Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε⁹⁵, ἐν ὀλι καρδίᾳ μου.» Οὐκ ἐγένοντο περὶ τὸν εὐεργετὴν ἀχάριστοι. Ἄλλ' ἵκετιαν προσενεγκόντες, καὶ βοηθείας τετυχηκότες, τοῖς δυνατοῖς τὰς εὐεργεσίας ἀμείβονται, καὶ ὕμνους ὑπὲρ τῆς ἐπικουρίας προσφέρουσιν. «Καὶ ἐναντίον ἀγγέλων⁹⁶ ψαλῶ σοι⁹⁷.» Μιμησόμεθα, φησὶ, τῶν ἀγγέλων τοὺς δῆμους· καὶ καθάπερ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔκαινοι χορεύοντες ὕμνοῦσι τὸν τῶν ὀλων Θεὸν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν πνευματικὴν σοι μελωδίαν προσείσομεν.

β'. «Προσκυνήσω πρὸς ναὸν ἁγίον σου, καὶ ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου, ἐπὶ τῷ ἔλεει σου, καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου.» Ἔσται δέ μοι ἀντι τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἀφιερωμένος τῷ ὀνόματι σου νεῶς. Ἐν ἐκείνῳ προσκυνήσω σε, καὶ τὴν χαριστήριον δοξολογίαν ποιήσομαι, τὴν εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν κατὰ τῶν πολεμίων δικαιοσύνην ὀρῶν. Τῶν μὲν γὰρ, ὡς ἀδικούντων, ἀληθεῖα χρησάμενος κατεψηφίσω τὸν δλεθρον· ἐμὲ δὲ τῷ σῷ ἔλεει δέσσωσας. Ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα⁹⁸ τὸ ἁγίον σου⁹⁹, ἔτι πάντων γὰρ σιπτῶν τὸ ὄνομά σου· καὶ παρὰ πᾶσιν ἄδεται τοῖς τὴν σὴν θεασασμένοις ἰσχύν.

γ'. «Ἐν ἡ ἄν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε, ταχὺ ἐπακούσόν μου.» Ταύτης τῆς εὐφροσύνης διηνεκῶς ἀπολαύειν ἀντιβολῶ. «Πολυωρήσεις με¹ ἐν ψυχῇ μου

A ejus fundamenta : ἢ hoc est, ex fundamentis ipsam convellite, ut ne vestigia quidem fundamentorum remaneant.

VERS. 8. «Filia Babylonis misera.» Deo Judæorum judicium hoc modo relinquens, prædicit Babylonii futuram perniciem. *Miseram* autem ipsam, tanquam calamitosam futuram vocat. Aquila autem pro *miseram*, dixit *vastata*. «Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.» Quid autem est hoc?

VERS. 9. «Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram.» Quoniam enim et ipsi in Judæorum filios crudeles fuerunt, æqualem ipsis pœnam Propheta prædicit. **1527** Cyrus ergo beatus prædicatur, qui et in illos animadvertit, et hos liberavit : non quia sinceræ pietatis alumnus erat, sed quia pium populum libertate donavit, et ut divinum templum ædificaretur jussit. Deus porro et exiguos fructus suscipit, et magnas remunerationes præbet : sic duos viduæ obolos laudavit.

INTERP. PSALMI CXXXVII.

VERS. 1. *Davidi*. Post reditum ex Babylone, cum gentes, quæ in ipsos irruerunt, Judæi divina ope prodigassent, hymnum gratiarum actionis offerunt. Hæc itaque nunc divinus David vaticinatur. «Constitutebor tibi, Domine, toto corde meo.» Ingrati erga beneficii auctorem non fuerunt : sed cum deprecatione oblata auxilium obtinuissent, pro viribus beneficia compensant, et hymnos offerunt pro auxilio. «Et in conspectu angelorum psallam tibi.» Imitabimur, inquit, angelorum cœtus : et quemadmodum in cœlis illi tripudiantes laudibus universorum Deum prosequuntur, sic etiam nos in terra spiritualem concentum offeremus.

VERS. 2. «Adorabo ad templum sanctum tuum, et constehor nomini tuo, super misericordia tua et veritate tua.» Erit autem mihi pro cælo templum tuo nomini consecratum. In illo adorabo te, et gratiarum actionis laudes referam, benignitatem **1528** qua in me usus es, et justitiam adversus hostes cernens. Hos enim, tanquam injustos, veritate usus ad interitum condemnasti, me autem misericordia servasti. «Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum.» In omnibus enim tuum nomen augustum est, et ab omnibus celebratur, qui tuam potentiam conspexerunt.

VERS. 3. «Quocumque die invocavero te, illico exaudi me.» Ut hac lætitia continue fruatur, precor. «Multa cura dignaberis animam meam virtute tua.»

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹¹ Ἡ *talalawron*. Hebr. *Vastata*. ⁹² Ἐπειδὴ—*ἐλευθερώσας*. Hæc Origeni tribuit Cord. l. c. p. 665. Reliqua ibi desunt. ⁹³ *Τῷ Δαβὶδ*. cod. 1 Ἀλληλοῦτα. In cod. Vatic. hæc leg. inscriptio, Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. ⁹⁴ *Μετὰ—Δαβ.* Origeni hæc quoque tribuuntur apud Cord. l. c. p. 672. ⁹⁵ *Κύριε*. Abest a textu Hebr. ⁹⁶ Ἄγγ. Hebr. *Deorum*. Aqu. et Symm. θεῶν. ⁹⁷ *Σοι*. cod. Vat. add. ὅτι ἤκουσας πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. Eadem verba in cod. 1 Aug. præmittuntur versiculo proximo, a textu Hebr. autem sunt aliena. ⁹⁸ *Τὸ ὄνομα*. Hebr. *Nomen tuum*. ⁹⁹ *Τὸ ἁγίον σου*. Hebr. *verbum tuum*. ¹ *Πολυωρ. με*. Hebr. *Animosum reddidisti me*.

Hoc est, pro tua potentia animam meam curabis, A *δυνάμει σου* ², *Τουτέστιν, Ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν ψυχὴν μου πολιορκήσεις, καὶ ψυχαγωγίας καὶ θάρσους ἐμπλήσεις. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, Συνέστης ³ τῆς ψυχῆς μου δυνάμει. Πολλῆς με, φησὶν, ἐπικουρίας καὶ προνοίας ἔξωσας.*

VERS. 4. « *Conflteantur tibi, Domine, omnes reges terræ, quoniam audierunt omnia verba oris mei.* » Et tunc quidem omnes, maximam illam victoriam cum animadvertissent, universorum Dei potentiam admirati sunt. Præcipue autem post Dei et Salvatoris nostri incarnationem, et reges et principes rerum omnium Opifscem laudant. In illa quidem victoria non verba audierunt, sed rem inusitatam conspexerunt: sed nunc et verba audierunt, et evangelicis prædicationibus fruuntur.

VERS. 5. « *Et content in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini.* » Per modum optandi futura **1529** dicit, rerumque mutationem prædicit: quod Dei providentiam et gubernationem omnes admiraturi sint. *Vias enim gubernationes vocat.*

VERS. ⁶. « *Quoniam excelsus Dominus, et humilia respicit.* » Hoc etiam in alio ait psalmo: « *Qui in excelsis habitat, et humilia respicit ⁵.* » Dicit autem, quod cum natura sublimis sit, et inexplorabilis, neque tenuiores negligit, verum etiam hos sua providentia dignatur. « *Et alta e longinquo cognoscit.* » Novit enim omnia antequam fiant, et quasi e longinquo eos, qui in dignitatibus ac principatibus constituti sunt, cernens, quibuslibet ac- **C** commodata remedia adhibet.

VERS. 7. « *Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me.* » Sinceræ fidei vox est. Confido, ait, licet n.e undique calamitates circumstant, me inimicis superiorem fore, vitamque a tuo auxilio percepturum esse. « *Super iram inimicorum meorum extendisti manus tuas, et salvum me fecit dextera tua.* » Iratus enim hostibus meis, illos quidem suppliciis affecisti, me vero salute dignatus es. Et hinc patet, *manum* quidem actionem quamcunque vocari, *dexteram* vero bonam actionem. Cum hostium enim poena manum conjunxit, cum beneficio in se collato dexteram.

VERS. 8. « *Dominus retribuet pro me.* » Ego, ait, cum homo sim, et peccatis involutus, beneficia compensare nequeo. Verum ipse Dominus, qui hæc largitus est mihi, cum incarnatus fuerit, meamque naturam **1530** assumpserit, meum exsolvet debitum. Consonat his et divinus Apostolus, dicens, dominum Christum delevisse chirographum ^h, quod

^h Psal. cxii, 5, 6. ^h Coloss. ii, 14.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

² *Σου*. Abest a textu Hebr. ³ *Συνέστης* — *δυνάμει*. Allam Symmachi lectionem aliorumque de illa conjecturas recensuit Montf. in Hexapl. ad h. l. cum quo conf. Cord. l. c. p. 675 et 678. Præ reliquis se commendat lectio cod. 1 Aug. quæ hæc est, *σύνες τῆ τῆς ψυχῆς μου δυνάμει*. ⁴ *Πάντα* — *μ. v. Hebr. Cum audierint verba oris tui*. ⁵ *Τοῦ στόματος*. Des. in cod. 1. ⁶ *Εὐχτικῶς* — *καλεῖ*. Ad Orig. hæc retulit Cord. l. c. p. 675. ⁷ *Πίστως* — *καρπ.* Des. in cod. 1. ⁸ *Ἐχθρῶν*. cod. 1 add. *μ.*, ut in textu τῶν *Ο*. ⁹ *Κύρ. ἀγαπ.* cod. Vatic. *Κύριε ἀναποδώσεις*, sed contra textum Hebr. cui lectio cod. Alex. h. l. respondet. ¹⁰ *Ἐνανθρωπήσας*. cod. 1 præm. *Ο*.

^δ. « *Ἐξομολογησάσθωσάν σοι, Κύρια, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ ἤκουσαν πάντα ⁴ τὰ ῥήματα τοῦ στόματος ⁵ μου.* » Καὶ τηλικαῦτα μὲν ἅπαντες τὴν μεγίστην ἐκείνην μαθηθότους νίκην, ἐθαύμασαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν δύναμιν. Διαφερόντως δὲ μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, καὶ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες τῶν ἁπαντῶν ὕμνοισι Ποιητὴν. Ἐπ' ἐκείνης μέντοι τῆς νίκης, οὐ ῥημάτων ἤκουσαν, ἀλλὰ πρᾶγμα παράδοξον ἐθεάσαντο· νῦν δὲ καὶ ῥημάτων ἤκουσαν, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἀπο- **B** λαύουσι κηρυγμάτων.

^ε. « *Καὶ ἀσάτωσαν ἐν ταῖς ὁδοῖς Κυρίου, οἱ ἐμαγὰλη ἢ δόξα Κυρίου.* » Εὐχτικῶς ⁶ τὰ ἐσόμενα λέγει, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων προλέγει μεταβολὴν· οἱ τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν οἰκονομίαν θαυμάσουσιν ἅπαντες. Ὅδοῦς γὰρ τὰς οἰκονομίας καλεῖ.

^ς. « *Ὅτι ὑψηλὸς ὁ ἰσχυρὸς, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ.* » Τοῦτο καὶ ἐν ἑτέρῳ ἔφη φαλιμῶ· « *Ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν.* » Λέγει δὲ, οἱ φύσει ὑψηλὸς ὢν καὶ ἄβρῆτος, οὐδὲ τῶν μικρῶν ἀμελεῖ, ἀλλὰ καὶ τούτους τῆς οικείας ἀξιοῖ προμηθείας. « *Καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀπὸ μακρόθεν γινώσκει.* » Γινώσκει γὰρ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· καὶ πόρρωθεν τοὺς ἐν δυναστείαις ὄρων, ἐκάστῳ φάρμακα προσφέρει **C** κατάλληλα.

^ζ. « *Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ θλίψεως, ζήσεις με.* » Πίστως ⁷ εἰλικρινοῦς ἢ φωνή. Θαρρῶ, φησὶν, οἱ κἄν πανταχόθεν ὑπὸ συμφορῶν περικλιζώμαι, κρείττων ἔσομαι τῶν δυσχερῶν, καὶ ζωὴν ἀπὸ τῆς σῆς ἐπικουρίας καρπώσομαι. « *Ἐπ' ὀργὴν ἐχθρῶν ⁸ ἐξέτεινας χεῖράς σου, καὶ ἔσωσέ με ἡ δεξιὰ σου.* » Ὀργισθεὶς γὰρ κατὰ τῶν ἐμῶν δυσμενῶν, ἐκείνους μὲν τιμωρῶν παρέδωκας, ἐμὲ δὲ σωτηρίας ἔξωσας. Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς χεῖρα μὲν τὴν ἐνέργειαν καλεῖ, *δεξιὰν* δὲ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν. Τῆ γὰρ τιμωρῶν τῶν ἐχθρῶν τὴν χεῖρα συνέσειψες· τῆ δὲ εἰς αὐτὸν εὐεργεσίᾳ τὴν δεξιάν.

^η. « *Κύριος ἀναποδώσει ⁹ ὑπὲρ ἐμοῦ.* » Ἐγὼ, φησὶν, ἄνθρωπος ὢν, καὶ ἁμαρτίαις ἐγκαλινδούμενος, ἀμείψασθαι τὰς εὐεργεσίας οὐ δύναμαι· αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, ὁ τούτων μοι γενόμενος χορηγός, ἐνανθρωπήσας ¹⁰, καὶ τὴν ἐμὴν φύσιν ἀνείληφώς, τὸ ἐμὸν ἐκτίσει χρέος. Συμφωνεῖ τούτοις καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, λέγων, τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐξαλείψαι

τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον. « Κύριε, τὸ ἔλεός σου εἰς τὸν αἰῶνα, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδης. » Ἐπειδὴ τοίνυν ἀμέτρητός σου ὁ ἔλεος, καὶ τῷ αἰῶνι συνεκτεινόμενος, ταχέϊαν τοὺς σοὺς ποιήμασι παράσχωεν τὴν σωτηρίαν. Ταύτην δὲ ὁ Προφήτης προσεήχουεν ὑπὸ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος μεμαθηκῶς χάριτος, ὡς τὸ χρέος τῆς φύσεως ὁ Ποιητὴς ἐκτίσει τῆς φύσεως.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΑΛ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος· Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Ἐν ¹¹ ἐνίοις ἀντιγράφοις πρόσκειται, « Ζαχαρίου εἰς τὴν διασποράν. » Τοῦτο ¹² οὔτε παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὔτε παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐρον ἐρμηνευταῖς· ἀλλὰ τις ὡς ἱβουλίθη νενοηκῶς τὴν ψαλμὸν, τῆς ἐπιγραφῆς ἐποίησεν τὴν προσθήκην. Ὁ μέντοι ψαλμὸς τοῦ Ἰωσίου τοῦ βασιλέως ¹³ πρόρρησιν ἔχει. Οὗτος γὰρ ἐκ δυσσεβοῦς βλαστῆσας πατρός, τοιοῦτου δὲ καὶ πάππου γενόμενος ἔκγονος, τὴν μὲν ἐκείνου ἀσέβειαν ἐβδελύξατο, διὰ πάσης δὲ ὠθεύσεν ἀρετῆς, καὶ ζήλην θεῖην πυρποληθεὶς, τοὺς τῶν εἰδώλων ἱερέας κατηκόντισεν ἅπαντας· τοὺς δὲ τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζομένους πάσης θεραπείας ἤξιωσε. Ταῦτα προλέγει ὁ ψαλμὸς. Εἰσάγει δὲ αὐτὸν ὁ προφητικὸς λόγος προσευχόμενος, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ πρόγνωσιν ἐκπληττόμενος. « Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωσάς με. » Βάσανος ἀρετῆς οὐ μόνον πένια καὶ ἀθυμία, ἀλλὰ καὶ βασιλεία καὶ εὐπραγία. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἀνιαιροῖς δοκιμαζόμεθα, εἰ φέρειν γενναίως δυνάμεθα τὰ προσπίπτοντα λυπηρά· οὕτως καὶ ἐν ταῖς ἐπιμερίαις γυμναζόμεθα, καὶ δεικνύμεθα, εἴτε συνεπαυρόμεθα ταῖς εὐκληρίαις, εἴτε τὴν τούτων ἐπιστάμεθα φύσιν. Βασιλείαν τοίνυν ἐγχειρισθεὶς ὁ μακάριος Ἰωσίας, καὶ μετ' εὐσεβείας αὐτὴν κυβερνήσας, εἰκότως ἔφη·

« Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωσάς με. [β'.] Σὺ ἔγνωσάς με τὴν καθέδραν μου, καὶ τὴν ἔγερσίν μου. » Πάντα, φησὶ, μεμάθηκας ἀκριβῶς, τίνα εἰργαζόμεν καθήμενος, τίνα ἔδρων ἀνιστάμενος. Διὰ γὰρ τῆς καθέδρας καὶ τῆς ἐγέρσεως, πάντα τὸν βίον ἐδήλωσε ¹⁴. Καθαρῶς δὲ ψυχῆς καὶ συνειδότος ἐβρώμενου τὰ ῥήματα. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἐδοκίμασάς με καὶ ἔγνωσάς με, » ἵνα μή τις ὑπολάβῃ μετὰ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων μανθάνειν τὸν θεὸν τὰ γινόμενα, ἀρμοδίως μάλα ἐπήγαγε·

γ'. « Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν. » Ἄνωθεν γὰρ, καὶ ἐξ ἀρχῆς, καὶ πρὸ πολλῶν γενεῶν τῆς ἐμῆς διαπλάσεως, οὐ μόνον τὰς ἐμὰς προεώρακας πράξεις, ἀλλὰ ¹⁵ τοὺς ἐσομένους μοι προεώρακας ¹⁶ λογισμούς. « Τὴν τρίβον μου, καὶ τὴν ¹⁷ σχοῖνόν μου οὐ ¹⁸ ἐξίχνισας. » Ὁ δὲ Θεοδοτίων οὕτως, *Τὴν τρίβον μου, καὶ τὴν ὁδὸν μου ἐξίχνισας* ¹⁹. Ὅδον καὶ τρίβον τὰς πράξεις καλεῖ, σχοῖνον δὲ τὴν τούτων εὐθύτητα· ἐκ μεταφο-

A contra nos erat. « Domine, misericordia tua in saeculum, et opera manuum tuarum ne despicias. » Quoniam igitur immensa est tua misericordia, et simul cum aeternitate extenditur, celerem tuis operibus salutem affer. Hanc autem deprecationem protulit Propheta, cum a Spiritu sancti gratia didicisset, debitum naturæ Opificem naturæ persolutorum esse.

INTERP. PSALMI CXXXVIII.

VERS. 1 « In finem, Psalmus Davidi. » In nonnullis exemplaribus adjunctum est : « Zachariæ in dispersionem. » Hoc nec apud Hebræum, nec apud Septuaginta, nec apud alios interpretes inveni : sed aliquis cum psalmum intellexisset ut volebat, inscriptionis additionem fecit. Caterum psalmus prædictionem de Josia rege continet. Hic enim ex impio patre natus, talisque etiam avi nepos, impietatem quidem illorum execratus est, et in omni virtute incessit, divinoque amore incensus, omnes idolorum sacerdotes confudit, eos vero, qui pietatem colebant, omni cura dignatus est. Hæc psalmus vaticinatur. Inducit autem illum propheticus sermo precantem, et Dei erga se præscientiam admirantem. « Domine, probasti me, et cognovisti me. » Virtutis probatio non solum est paupertas et calamitas, sed etiam **1531** regnum et felicitas. Sicut enim in rebus tristibus probamur, si viriliter ferre possumus molesta quæ accidunt : sic quoque in secundis rebus exercemur, et ostendimur, sive ob prosperitates efferrimur, sive harum naturam cognoscimus. Regnum igitur beato Josiæ cum obligasset, et cum pietate ipsum gubernasset, jure ait :

« Domine, probasti me, et cognovisti me. [Vers. 2.] Tu cognovisti sessionem meam, et resurrectionem meam. » Omnia, inquit, accurate nosti, quæ operabar sedens, et quæ faciebam surgens : per sessionem enim et resurrectionem, totam vitam designavit. Hæc vero puræ animæ et conscientiæ sanæ sunt verba. Et quia dixit : « Probasti me, et cognovisti me, » ne quis suspicaretur Deum post finem rerum ea quæ sunt discere, congruenter admodum subdidit :

D VERS. 3. « Tu intellexisti cogitationes meas a longinquo. » Nam olim, et a principio, et multis sæculis ante meam creationem, non modo meas actiones prævidisti, verum et futuras meas cogitationes præcivisti. « Semitam meam, et funiculum meum investigasti. » Theodotio sic dixit : *Semitam meam, et viam meam investigasti. Viam et semitam actiones vocat, funiculum vero harum rectitudinem, metaphora petita ab iis qui ædes fabricantur, et*

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹¹ Ἐν—ἐκπληττόμενον. Origeni hæc tribuuntur apud Cord. l. c. p. 689. ¹² Τοῦτο. cod. 4 add. δέ. ¹³ Βασιλέως. cod. 4 add. εὐσεβείας. ¹⁴ cod. 4 παραδήλωσε. ¹⁵ Ἄλλ. Ibid. sequ. καί. ¹⁶ Προεώρακας. Ibid. προεώρακας. ¹⁷ Τὴν — ἐξίχν. Hebr. Accubitum meum cinxisti. ¹⁸ Σὺ. Additur in cod. Alex. ¹⁹ Ἐξίχνισας. cod. 4 præm. σύ.

funiculo parietes dirigunt. Cognovisti, inquit, A
exacte meas actiones, et nihil mearum rerum tuam
scientiam latuit.

VERS. 4. « Et omnes vias meas prævīdisti, quia
non est dolus **1532** in lingua mea. » Non modo
prævīdit, verum etiam prævīxit universorum Deus
per prophetas, et Jeroboamo sacrificanti, et juven-
cis divinum honorem offerenti, vaticinatus est i,
filium oriturum esse Davidi, Josiam nomine, et
idolorum sacerdotes morte multaturum, et eorum
ossa in illo altari combusturum.

VERS. 5. « Ecce, Domine, tu cognovisti omnia,
novissima et antiqua. » Per ipsos eventus didici
te omnium scientiam habere, tum eorum quæ olim
facta fuere, tum eorum quæ nondum effecta sunt. B
« Tu formasti me, et posuisti super me manum
tuam. » Quomodo enim meorum aliquid opificem
meum latere potest, qui me intra maternum ven-
trem formavit, et omni cura dignatus est? Hoc
porro: « Posuisti super me manum tuam, » simile
est illi: « Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt
me i. » Indicat autem iisdem verbis curam etiam
post creationem.

VERS. 6. « Mirabilis facta est scientia tua ex me,
confortata est, et non potero ad eam (pertingere). »
Ex his quæ erga me facta sunt, tuam cognovi po-
tentiam, et sapientiam tuam laudare volens, et
assequi pro dignitate non valens, me victum con-
fiteor. Cum ergo et scientiam, et prævīscientiam
universorum Dei admiratus sic esset, et quod nihil
prævītarum et futurarum rerum latere illum
possit, ad aliud transit, hæc dicens:

VERS. 7. « Quo ibo a spiritu tuo? et quo a facie
tua fugiam? » Quomodo fieri potest, ut fugiens
lateat eum, qui adeo manifesto omnia novit? No-
tandum **1533** est autem docuisse eum eandem
operationem habere et Deum et Spiritum sanctum.
« Quo ibo, ait, a spiritu tuo? et quo a facie tua fu-
giam? » Sane quorum est una operatio, una omnino
est potentia, et quorum est una potentia, una
utique est natura. Una igitur est Dei et Spiritus
sancti natura.

VERS. 8. « Si ascendero in cælum, tu ibi es: si
descendero in infernum, ades. » Omnia, inquit, D
implet, et quæ supra sunt, et quæ infra. Unum
enim altitudinis est ultimum, alterum profundita-
tis. Recte autem cælo conjunxit: « Tu ibi es, et
Inferis, ades. » In angelis quippe, qui in cælis
degunt, conquiescit. Ubique autem adest, et rebus
omnibus præsto est: « et in ipso vivimus, secundum
divinum Apostolum, et movemur, et sumus k. »

i III Reg. xiii, 2. j Job x, 8. k Act. xvii, 28.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁹⁹ Δόλος. Hebr. *verbum*. Aqu. *λαλιά*. Symmachus *επερολογία*, ut in edit. Rom. legitur. ¹⁰⁰ Τῆ. Abest a cod. l et a textu των Ο'. ¹⁰¹ Λαθεῖν. cod. l præm. σέ. ¹⁰² Σου. Abest a textu Hebr. bene autem additum ab his interpretibus. ¹⁰³ Ἐξ ἐμοῦ. Hebr. *Præ me*. ¹⁰⁴ Ἐκραταιώθη. Hebr. *Elata*, s. sublimior est. ¹⁰⁵ cod. l γενομένων. ¹⁰⁶ Προσώπου. cod. l præm. τοῦ. ¹⁰⁷ Ἐὰν καταβῶ. Hebr. *Si stratum fecero mihi*.

ῥᾶς τῶν οἰκοδομούντων, καὶ σπαρτίῳ τοὺς τοίχους
διευθύνόντων. Ἐγνως, φησιν, ἀκριθῶς μου τὰς πρά-
ξεις, καὶ οὐδὲν τῶν ἐμῶν τῆν σὴν ἔλαθε γινῶσιν.

δ'. « Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προεῖδες, ὅτι οὐκ
ἔστι δόλος ⁹⁹ ἐν τῇ ¹⁰⁰ γλώσσῃ μου. » Οὐ μόνον προ-
εῖδεν, ἀλλὰ καὶ προεῖρηκεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ τῶν
προφητῶν, καὶ τῷ Ἰεροβοὰμ θύοντι, καὶ ταῖς δα-
μάλεσι τὸ θεῖον σέβας προσφέροντι προεθέσπισεν,
ὡς ἀναστήσεται υἱὸς τῷ Δαβὶδ, Ἰωσίας ἕνομα αὐτῷ,
καὶ τοὺς τῶν εἰδώλων ἱερέας παραδίσει θανάτῳ,
καὶ τὰ τούτων ὅσα ἐν ἐκείνῳ τῷ βωμῷ κατακαύσει.

ε'. « Ἰδοῦ, Κύριε, σὺ ἔγνως πάντα, τὰ ἔσχατα
καὶ τὰ ἀρχαῖα. » Δι' αὐτῶν μεμάθηκα τῶν πραγμά-
των, ὡς ἄπασαν ἔχεις τῆν γινῶσιν, καὶ τῶν πάλαι
γεγενημένων, καὶ τῶν μηδέπω γεγενημένων. « Σὺ
ἐπλάσας με, καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. » Πῶς
γὰρ οἶόν τε λαθεῖν ¹⁰¹ τι τῶν ἐμῶν τὸν ἐμὸν ποιητῆν,
τὸν ἔνδον ἐν τῇ μητρίῳ με διαπλάσαντα νηοῦτι, καὶ
πάσης ἀξιώσαντα προμηθείας; Τὸ δὲ, « Ἐθηκας ἐπ'
ἐμὲ τὴν χεῖρά σου, » ἔοικε τῷ, « Αἱ χεῖρές σου ἐποίη-
σάν με, καὶ ἐπλάσαν με. » Σημαίνει δὲ κατὰ ταυτὸν
καὶ τὴν μετὰ τὴν διάπλασιν προμηθείαν.

ς'. « Ἐθαυμαστώθη ἡ γινῶσις σου ¹⁰² ἐξ ἐμοῦ ¹⁰³,
ἐκραταιώθη ¹⁰⁴, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν. » Ἐκ
τῶν εἰς ἐμὲ γεγενημένων τῆν σὴν ἔγνωνκα δύναμιν·
καὶ ὑμνήσαι τὴν σὴν ὄελον σοφίαν, εἶτα τῆς ἀξίας
διαμαρτάνων, τὴν ἤταν ὁμολογῶ. Οὕτω καὶ τὴν
γινῶσιν, καὶ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων θαυ-
μάσας, καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτὸν ἔλαθεν, οὔτε τῶν γεγε-
νημένων ¹⁰⁵, οὔτε τῶν ἐσομένων, ἐφ' ἕτερον μετα-
θαίνει ταῦτα διηγούμενος.

ζ'. « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ
ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Τὸν οὕτω πάντα
σαφῶς ἐπιστάμενον πῶς δυνατὸν λαθεῖν δραπε-
τεύοντα; Ἐπισημήνησθαι δὲ προσήκει, ὅτι τὴν αὐτὴν
ἐνέργειαν ἔχειν ἐδίδασκε, καὶ τὸν Θεὸν, καὶ τὸ παν-
άγιον Πνεῦμα. « Ποῦ πορευθῶ, φησιν, ἀπὸ τοῦ πνεύ-
ματός σου, καὶ ἀπὸ προσώπου ¹⁰⁶ σου ποῦ φύγω; »
Ἦν δὲ μία ἡ ἐνέργεια, μία πάντως καὶ ἡ δύναμις·
ὦν δὲ μία ἡ δύναμις, μία ἡ φύσις· μία ἄρα τοῦ Θεοῦ
καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ φύσις.

η'. « Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ·
D ἐὰν καταβῶ ¹⁰⁷ εἰς τὸν ἄδην, πάρει. » Ἄπαντα, φησὶ,
πληροῖς, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω. Τὸ μὲν γὰρ τοῦ
ὕψους ἔσχατον, τὸ δὲ τοῦ βάθους. Καλῶς δὲ τῷ μὲν
οὐρανῷ τὸ, « Σὺ ἐκεῖ εἶ, » συνέζευξε, τῷ δὲ ἄδῃ τὸ
πάρει. Τοῖς γὰρ ἐν οὐρανῷ διατιωμένοις ἀγγέλοις
ἐπαναπαύεται. Πανταχοῦ δὲ πάρεστι, καὶ τοῖς πᾶσι
παρίσταται· « καὶ ἐν αὐτῷ ζῶμεν, κατὰ τὸν θεῖον
Ἀπόστολον, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. »

θ', ι. Ἐὰν ἀναλάβοιμι ²⁹ τὰς ³⁰ πτέρυγάς μου ἅ κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὄδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. » Ὁρθρον τὰς ἀνατολάς ἐκάλεσα, δυσμὰς δὲ τῆς θαλάσσης τὰ ἔσχατα. Τῷ γὰρ ὕψει καὶ τῷ βάθει τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος προσέβηκε, διδάσκων τὸ τῆς θείας φύσεως ἀπερίγραφον. Ταύτης δὲ τῆς δυνάμεως τὴν πείραν ἔλαβε καὶ Ἰωνᾶς ὁ προφήτης. Φυγεῖν γὰρ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐπιχειρήσας, καὶ ἦλω, καὶ τοῖς κύμασιν ἐπεδήθη, καὶ ὄϊον εἰρκτῆ τινι παρεδόθη τῷ κῆτει, καὶ πρὸς ἦν ἀπεστάλη πόλιν ἐποδηγήθη. Ἄληθῆ τοῖνον καὶ ἐν ταῦθα δαίκνυται τῆς προφητείας τὰ ῥήματα ὅτι

« Εἰ κατασκηνώσαιμι εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὄδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. [α'] Καὶ εἶπα, Ἄρα σκότος καταπατήσει με ³¹, καὶ νύξ φωτισμὸς ἐν ³² τῇ τρυφῇ μου. » Ὁ δὲ ³³ Σύμμαχος οὕτως· Ἐὰν εἶπω, Ἰσως σκότος περισκεπάσει ³⁴ με, ἀλλὰ καὶ νύξ φωτεινὴ περὶ ἐμέ. Κἂν πρὸς ἀνίσχοντα, φησί, κἂν πρὸς δύομενον ἥλιον καταφύγω, τὴν σὴν οὐ διαφεύξομαι δύναμιν· κἂν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς κατακαλύψασθαι πειραθῶ, οὐδ' οὕτως λήσομαι. Σοὶ γὰρ φῶς ἐστὶ καὶ τὸ σκότος.

ιβ'. « Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Οὐτα σκότος σκοτεινὸν ἔσται ὑπὲρ σέ, ἀλλὰ καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φανεῖται ³⁵. Τὸ σκότος, φησὶν, ἐμοὶ ἐστὶ σκότος· ἐγὼ γὰρ ἔχω φωτὸς καὶ σκότους διαφορὰν. Σοὶ δὲ τῷ νοερῷ φωτὶ, καὶ νύξ φανεωτάτη, καὶ πάσης μεσημβρίας φωτεινότερα. « Ω; ³⁶ τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτως καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. » Καθάπερ γὰρ ἐμοὶ ζοφώδης ἡ νύξ, οὕτως ἐστὶ σοὶ φωτεινὴ.

ιγ'. « Ὅτι σὺ ἐκτίσω τοὺς νεφρούς μου. » Ταῦτα ³⁷ δὲ, φησὶν, οὐχ ἀπλῶς λέγω, ἀλλὰ τῇ σῆ φωτιζόμενος χάριτι, καὶ τοῖς λογισμοῖς τὴν σὴν ἀγλὴν δεχόμενος. Νεφροὺς γὰρ ἐν ταῦθα τοὺς λογισμοὺς προσηγόρευσε. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐγκριεται τοῖς νεφροῖς, οἱ λογισμοὶ δὲ τὴν ταύτης δέχονται προσβολὴν, λογισμοὺς ἐκάλεσε τοὺς νεφρούς. « Ἀντελάβου ³⁸ μου ἐκ γαστρὸς μητρὸς μου. » Σὺ μου γέγονας καὶ παιδοτρέφης, καὶ κηδεμὼν, καὶ διδάσκαλος, καὶ εὐθὺς τῆς μήτρας ἐξεληθὼν τῆς σῆς ³⁹ προνοίας ἀπήλασα.

ιδ'. « Ἐξομολογήσομαι σοὶ, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστάθης ⁴⁰· θαυμάσια τὰ ἔργα σου, καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα. » Τοῦτου δὲ ⁴¹ χάριν ὑμῶν ⁴² διατελῶ, ταῖς σαῖς μεγαλοουργίαις καταυγαζόμενός, καὶ εἰς τοῦτο διεγειρόμενός.

¹ Jonæ 1, 3, seqq.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

²⁹ Rec. lectio h. l. est ἀναλάβω. ³⁰ Τὰς — ὄρθρον. Hebr. *Alas auroræ* cod. Vatie. pro κατ' ὄρθρον habet κατ' ὄρθρον. ³¹ Καταπατήσει με. Symm. ἐπισκεπάσει με. ³² Ἐν — μου. Hebr. *Circa me*. Aqu. et Symm. περὶ ἐμέ. ³³ Ὁ δὲ, x. τ. λ. Nonnulla ex Orig. præmittuntur apud Cord. l. c. p. 694. ³⁴ cod. 1 ἐπισκεπάσει. Ita quoque apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ³⁵ Ἦμ φαν. cod. 1 ἡ ἡμέρα φαίνει. ³⁶ Ὡς φῶς αὐτῆς. Hebr. *Qualis est caligo, talis est lux (tibi)*. ³⁷ Ταῦτα — δεχόμενός. Des. apud Cord. l. c. p. 696. Quæ proxima sunt, ibidem ad Orig. referuntur. ³⁸ Ἀντελ. — μητρὸς μου. Hebr. *Protexisti me in utero matris meæ*. ³⁹ Ἐθαυμ. Hebr. *Mirabiliter formatus sum*. ⁴⁰ cod. 1 δὴ. ⁴¹ Ὑμῶν. Ib. sequ. se.

VERB. 9, 10. « Si sumpsero pennas meas sub diluculo, et habitavero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua. » *Diluculum* vocavit orientem, *maris extrema* occidentem. Alto enim et profundo longitudinem et latitudinem apposuit, docens divinam naturam minime circumscribi. Hanc vero potentiam expertus est propheta Jonas ¹. Universorum enim Deum fugere conatus, et captus fuit, et undis constrictus, et velut in carcerem quemdam in cetum conjectus est, et ad quam missus erat urbem deductus est. Vera igitur hic etiam vaticinationis verba ostenduntur :

« Si habitarem in extremis maris, illuc manus tua deducet me, et **1534** tenebit me dextera tua. [VERS. 11.] Et dixi : Forsitan tenebræ conculcabunt me, et nox illuminatio mea in deliciis meis. » *Symmachus* autem sic : *Si dicam : Fortasse tenebræ operient me, tamen nox lucida me circumstat*. Et si ad orientem, inquit, solem, vel ad occidentem confugero, tuam non effugiam potentiam : et si tenebris noctis me ipsum occultare conatus fuero, neque sic delitescam : tibi enim lux sunt etiam tenebræ.

VERS. 12. « Quoniam tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur. » *Symmachus* autem sic : *Neque tenebræ tenebrosæ erunt super te, sed et nox sicut dies apparebit*. Tenebræ, inquit, tenebræ mihi sunt; ego enim lucis et tenebrarum differentiam habeo. Tibi vero intellectuali lumini, et nox lucidissima est, et omni luce meridiana clarior. « Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus. » Nam quemadmodum mihi tenebrosa est nox, sic est tibi lucida.

VERS. 13. « Quia tu possedisti renes meos. » *Hæc* autem, ait, non temere dico, sed tua illuminatus gratia, et cogitationibus splendore tuo illustratus. *Renes* enim hoc loco cogitationes appellavit. Quoniam enim vis concupiscendi in renibus posita est, cogitationes vero hujus impetum recipiunt, cogitationes *renes* vocavit. « Suscepisti me de utero matris meæ. » Tu factus es pædagogus meus, et gubernator, et præceptor, et cum primum ex utero exirem, tua **1535** providentia mihi contigit.

VERS. 14. « Confitebor tibi, quia terribili modo magnificatus es, mirabilia sunt opera tua, et anima mea cognoscit ea valde. » Propterea igitur te laudare pergo, tuis magnificentiis illustratus, et ad hoc excitatus.

VERS. 15. « Non occultatum fuit os meum a te, A quod fecisti in occulto, et substantia mea in inferioribus terræ. » Omnia, quæ ad me spectant, inquit, exquisite cognoscis. Tu enim me adhuc in materna alvo absconditum finxisti, et perinde ac si in novissima terræ parte fuisset, in lucem eduxisti. Sic enim Aquila interpretatus est : *Non cooperta fuerunt ossa mea a te, quibus in occulto factus sum, varie formatus fui sicut in infimo terræ. Nihil, inquit, te latere potest, qui hominum naturam in recondita naturæ officina formas.*

VERS. 16. « Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur, dies formantur, et nemo in eis. » Symmachus autem sic : *Informem me præviderunt oculi tui, cum omnibus, qui in libro tuo scripti sunt, nullo die deficiente iis qui formantur.* Sic me, ait, vidisti, priusquam effectus et formatus essem, ut eos qui jam in lucem editi et perfecti sunt, et nullo **1536** die indigent, et in tuis libris scripti sunt. Horum librorum etiam beatus Daniel meminit : « Judicium enim, inquit, sedit, et libri aperti sunt. » Et Dominus in sacris Evangeliiis : « Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. » Per libros igitur intelligenda est scientia Dei, quæ omnia complectitur, et nihil obliviscens Dei memoria. Divinis hoc modo explicatis, suum aperit propositum, non ambitione utens, sed utilitatis exemplar proponens.

VERS. 17. « Mihi autem magno in honore sunt amici tui, Deus, valde confortatus est principatus eorum. » Hoc manifesto etiam historia docet. Nam omni observantia divinos sacerdotes dignatus est. Audierunt enim omnes promissiones, quas Abrahamo Deus fecit : « Benedicam, inquit, benedictibus tibi, et maledictibus tibi maledicam. » Pro, « Confortatus est principatus eorum, » Theodotio sic est interpretatus : *Corroborati sunt pauperes eorum.* Qui enim olim propter impiorum regum scelera in tenui et pauperrima vita degebant, omnem honorem a Josia sunt consecuti.

VERS. 18. « Dinumerabo eos, et magis quam arena multiplicabuntur. » Nam regis pietate, et qui olim impii erant, mente illustrati, palinodiam cecinerunt, et cultum secundum legem amplexi sunt : et qui quondam numeratu faciles erant, su-

ᵐ Dan. vii, 26. ᵐ Matth. x, 30. • Gen. xii, 3.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

ᵐ Ὁ ἐποίησας. Hebr. *cum factus sum.* ᵐ Καὶ ἡ ὑπόστ. μου. Hebr. *ἔργον* artificiose factus sum. ᵐ cod. 4 ἐμέ. ᵐ Ἀπὸ σοῦ. Des. ibid. ᵐ Ὡς ἐν κατωτάτῳ. Montf. in Hexapl. ad h. l. habet ἐν τοῖς κατωτάτοις. ᵐ Τὸ ἀκατ. μου. Hebr. *Massam meam.* ᵐ Ἡμέραι — αἰετοῖς. Hebr. *Dies (scripti erant, quibus) formata sunt (membra mea) cum nondum unicus de illis (diebus esset).* ᵐ Προσίδον. Alii Symmacho tribuunt lectionem εἶδον, quam Montf. l. c. Nostro vindicat. ᵐ Montf. l. c. habet ἐγγεγραμμένους. ᵐ Idem l. c. præter hanc attulit etiam lectionem πλάσθησομένους. ᵐ Οὐδέω. Montf. l. c. præm. αὐτοῖς. ᵐ Ἐὰν, φησὶν. Des. in cod. 4. ᵐ Ibid. ἀνακαλύπτει. ᵐ Οἱ φέλοι σου. Hebr. *Cogitationes tuæ*, s. de te. Hanc vocis *פִּלְיוֹן* significationem nemo antiquiorum interpretum h. l. vidit, quam tamen vers. 2 omnes agnoverunt. ᵐ Ἀλαρ — αὐτῶν. Hebr. *Quam magnæ sunt sumptus earum.* ᵐ Θεραπ.

cod. 4 προμηθεας. ᵐ Ib. ἤκουσε.

ἰε'. « Οὐκ ἐκρύβη τὸ ὄστούν μου ἀπὸ σοῦ, ὃ ἐποίησας ᵐ ἐν κρυφῇ, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ᵐ ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. » Ἄπαντα, φησὶν, ἀκριβῶς γινώσκεις τὰ κατ' ἐμοῦ ᵐ. Σὺ γὰρ εἶ με τῇ νηδύϊ τῇ μητρὶ κρυπτόμενον ἐπλασας, καὶ ὁμοίει ἐν τῷ ἐσχάτῳ μέρει τῆς γῆς ὄντα, εἰς φῶς ἤγαγες. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀκύλας ἠρμήνευσεν Ὁὐκ ἐπεκαλύφθη ὄστᾱ μου ἀπὸ σοῦ ᵐ, οἷς ἐποικήθη ἐν ἀποκρύφῳ, ἐποικίλθη ὡς ἐν κατωτάτῳ ᵐ τῆς γῆς. Οὐδὲν σε, φησὶ, λαθεῖν δυνατὸν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλάττοντα τῶ ἀνθρώπων τῆν φύσιν.

ἰς'. « Τὸ ἀκατέργαστόν μου ᵐ εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, καὶ ἐπὶ τῷ βιβλίῳ σου πάντες γραφήσονται ἡμέραι ᵐ πλασθήσονται, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως Ἄμὸρφωτόν με προσίδον ᵐ οἱ ὀφθαλμοί σου, σὺν τοῖς ἐν τῇ βιβλίῳ σου πᾶσι γεγραμμένοις ᵐ, ἡμέρας πλάσσομένους ᵐ οὐκ ἐνδεούσης οὐδεμιᾶς ᵐ. Οὕτω μὲ, φησὶν, εἶδες πρὶν διαπλασθῆναι καὶ μορφωθῆναι, ὡς τοὺς ἤδη γεννηθέντας, καὶ τελείους γεγεννημένους, καὶ οὐδεμιᾶς ἐνδεεῖς ἡμέρας, καὶ ἐν τοῖς σοῖς βιβλίοις ἀναγεγραμμένους. Τοῦτων τῶν βιβλίων καὶ ὁ μακάριος μέμνηται Δανιήλ ὁ Κριτήριον γὰρ, φησὶν, ᵐ ἐκάθισε, καὶ βιβλοὶ ἠνεψῆχθησαν. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, ὁ Ἰωάννης καὶ αἱ τριῖνες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημένα εἰσι. Βίβλους δὲ νοητέον τὴν πάντα περιέχουσαν τοῦ Θεοῦ γνώσιν, καὶ τὴν ἀληθῆν τοῦ Θεοῦ μὴ μὴν. Οὕτω τὰ θεῖα διηγησάμενος, τὸν οἰκτῆρον ἀποκαλύπτει ᵐ σκοπὸν, οὐ φιλοτιμίᾳ χρωμένους, ἀλλ' ὠφελείας ἀρχέτυπον προτιθεῖς.

ἰδ'. « Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι σου ᵐ, ὁ Θεὸς, λίαν ᵐ ἐκραταιώθησαν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν. » Τοῦτο σαφῶς καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει ὅτι πάσης γὰρ τοὺς θεοῦ ἱερέας ἤξιωσε θεραπειᾶς ᵐ. Ἦκουσαν ᵐ γὰρ πάντες τῶν ὑποσχέσεων, ἃς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ὁ Θεὸς ἐποίησται, ἐὺλογῆσω, λέγων, τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι. Ὁ δὲ Θεὸς ἐκραταιώθησαν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν, ὁ Θεοδοτίων οὕτως ἠρμήνευσεν, Ἐκραταιώθησαν οἱ πένητες αὐτῶν. Οἱ γὰρ πάλαι διὰ τὰς τῶν δυσστεῶν βασιλέων παρανομίας ἐν εὐτελείᾳ καὶ πενίᾳ διάγοντες πάσης ἀπήλαυσαν παρὰ τῷ Ἰωσήφ τιμῆς.

ἰε'. « Ἐξαρτιμήσομαι αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ ἀμμον πληθυνθήσονται. » Τῇ γὰρ τοῦ βασιλέως εὐσεβείᾳ, καὶ οἱ πάλαι δυσσεβεῖς, τὴν διάνοιαν φωτισθέντες, παλινοφθίαν ἤσαν, καὶ τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν ἤσπασαντο, καὶ οἱ πάλαι εὐαριθμητοὶ ἀριθμοῦ κρείτ-

τους ἐγένοντο. Προθεσπίζει δὲ κατὰ ταυτὸν ὁ λόγος, καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν γεγεννημένην τῆς οἰκουμένης μεταβολὴν. Νικῶσι γὰρ κατὰ πόλιν ἐκάστην καὶ χώραν τὸν ἀριθμὸν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας ἐπιμελούμενοι. « Ἐξεγέρθη ὁ Θεός, καὶ ἐτι εἰμι μετὰ σοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, « Ἐξυπνήσω, καὶ ἀεὶ ἕσομαι παρὰ σοί. Ἀεὶ γὰρ ἡμαυτὸν διεγείρων, καὶ τῆς ῥαθυμίας τὸν ὕπνον ἀπώσομαι, καὶ τὴν σὴν μνήμην ἐν τῇ διανοίᾳ φυλάξω. Οὕτω γὰρ τῆς σῆς ἀπολαύσομαι προμηθείας.

18'. « Ἐὰν ἀποκτείνῃς ἀμαρτωλοὺς, ὁ Θεός, ἄνδρες αἱμάτων ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἐριστὰί ἐστε εἰς διαλογισμούς. » Ἴδιον τῶν τοὺς ἀγαθοὺς ἀγαπώντων τοὺς ἐναντίους βδελύττεσθαι. Διὸ φησιν, ὅτι Σοῦ τοῦ φιλανθρώπου τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀναιροῦντος, πολλὰ μᾶλλον ἐγὼ τὴν τούτων ἀποστραφήσομαι συνουσίαν, τὴν φιλόνοιον αὐτῶν ἐπιστάμενος γνώμην. Οὐ γὰρ ἀνέχονται τῶν ἀγαθῶν παραινέσεων, ἀλλὰ τῇ δυσκολίᾳ τῆς γνώμης ἀποσιώνται ταύτας.

19'. « Ἀθήσονται εἰς ματαιότητα τὰς πόλεις σου. » Ἀποκτενεῖς δὲ αὐτοὺς, φησιν, οὐκ ἀδίκως, ἀλλ' ἐπειδὴ μάτην τὰς πόλεις οἰκήσουσιν, ὄνησιν οὐδεμίαν ἐκ τῶν σῶν νόμων καρπούμενοι.

20'. « Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς σου ἐξετηχόμην; Τέλειον μίσος ἐμίσησάν αὐτοὺς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι. » Τῆς σῆς ἐξήρημαι ἀγάπης, ὦ Δέσποτα. Ταυτὰ σοὶ βούλομαι καὶ φιλεῖν καὶ μισεῖν. Διὰ τοι τοῦτο τοὺς μὲν τῆς σῆς ἀντεχομένους θεραπείας καὶ φιλῶ καὶ γεραίρω· τοὺς δὲ μισοῦντάς σε, οὐ μόνον μισῶ, ἀλλὰ καὶ ἀνιύμενος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ τηχόμενος διατελῶ. Μισῶ μὲν γὰρ ὡς παρανόμους, οἰκτείρω δὲ ὡς ἀνθρώπους. Καὶ πενθεῖν μὲν αὐτοὺς διὰ τὴν φυσικὴν συμπάθειαν ἀναγκάζομαι· βδελύττομαι δὲ πάλιν αὐτοὺς διὰ τὴν πολλὴν πονηρίαν.

21'. « Δοκίμασόν με, ὁ Θεός, καὶ γνῶθι τὴν καρδίαν μου· ἔτασόν με, καὶ γνῶθι τὰς τρίβους μου. Καὶ εἶδε εἰ ὁδὸς ἀνομίας ἐν ἔμοι, καὶ ὁδὴ ἡσέβησόν με ἐν ὁδοῖς αἰωνίου. » Ταῦτα ἐγὼ μὲν οὕτως ἔχειν ὑπολαμβάνω· σὲ δὲ παρακαλῶ, τὸν ἀριστὸν τῶν ψυχῶν ἱατρὸν, τὸν ἐμὸν βίον καταμαθεῖν ἀκριβῶς, καὶ τὰ τῆς καρδίας ἐξετάσαι κινήματα· καὶ ἂν τι τῶν σῶν νόμων ἐναντίον ἐν τούτοις εὐρεθῆ, ὑπὸ τῆς σῆς εὐδυνθῆναι σοφίας ἀντιβολῶ, καὶ πρὸς τὴν αἰώνιον ὁδηγηθῆναι πορείαν. Ταῦτα ἐβρέθη μὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, προεβρέθη δὲ εἰς Ἰωσήφ τὸν εὐσεβῆ, πρόκειται δὲ πᾶσι τοῖς βουλομένοις ἀφορμὴ σωτηρίας.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΑΘΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. » Διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Σαουλ ὁ μακάριος Δαβὶδ, εἰς ἐπικουρίαν καλεῖ τὸν τῶν ὄλων Θεόν.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

18 cod. 1 ἐγγεγέρθη. 18 "Οτι — διαλ. Ita leg. in ed. Aid. et Compl. Recepta autem lectio est, ὅτι ἐρεῖς εἰς διαλογισμὸν, etsi sint qui legere malunt ὅτι ἐρις. Hebr. qui loquuntur de te scelerate. 19 Ἀθήσονται — πόλεις σου. Hebr. efferunt sese in vanum hostes tui. Ita Aqu. ἤραν εἰς εἰκῆ ἀ' ἐπήρησαν ματαιως ἀντίχρησίν σου. 20 Ἐξετηχ. Hebr. Fastidio afficiar? 21 Πονηρ. cod. 1 παρανομίαν. 22 Τὰς τρίβους μου. Hebr. Cogitationes meas 23 Ἀνομιὰς. Hebr. doloris. 24 Καρδ. cod. διδασκαλίαν. 25 Εὐδυνθ. lb. λαθῆναι.

A periores numero facti sunt. Sermo autem præcinit etiam 1537 mutationem orbis factam post incarnationem Dei et Salvatoris nostri. Vincunt enim numerum per quamlibet civitatem et regionem Dei cultus studiosi. « Exsurrexi, et adhuc sum tecum. » Symmachus autem sic; *Expergiscar, et semper ero apud te.* Semper enim meipsum excitans, et pigritiæ somnum exigam, et tui memoriam in mente conservabo. Sic enim tua perfruar ore.

VERS. 19. « Si occideris, o Deus, peccatores, viri sanguinum, declinate a me, quia litigiosi estis in colloquiis. » Proprium est eorum qui bonos diligunt, contrarios detestari. Idcirco ait: Cum tu, qui benignus es, peccatores interimas, multo magis ego horum consuetudinem aversabor, cum litigiosam eorum mentem noverim. Non enim ferunt bonas admonitiones, sed ob animi morositatem has rejiciunt.

VERS. 20. « Accipient in vanitatem civitates tuas. » Interficias autem ipsos, ait, non injuste, sed quia frustra civitates incolent, utilitatem ex tuis legibus nullam percipientes.

VERS. 21, 22. « Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi. » A tuo amore, Domine, pendeo, et eadem quæ tu et diligere et odio habere volo. Propterea tuo cultui adherentes amio et 1538 honoro: odio vero habentes te, non modo odio prosequor, verum etiam propter eos mæreo, et contabesco. Odi enim ut impios, misereor vero ut homines, et ob naturalem cognationem eos deplorare cogor: detestor autem rursus ipsos ob maximam pravitatem.

VERS. 23, 24. « Proba me, Deus, et scito cor meum: interroga me, et cognosce semitas meas. Et vide num via iniquitatis in me sit, et duc me in via æterna. » Hæc ego quidem ita se habere arbitrator: te autem optimum animarum medicum precor, ut meam diligenter perspicias vitam, cordisque motiones inquiras: et si quid tuis legibus repugnans in his inventum fuerit, ut a tua sapientia curetur obsecro, utique ad æternum iter deducar. Hæc a beato Davide dicta sunt, et de pio Josia prædicta, et omnibus, qui salutis occasionem volunt arripere, sunt proposita.

INTERP. PSALMI CXXXIX.

VERS. 1. « In finem, Psalmus Davidi. » Cum beatus David a Saule persecutionem pateretur, in auxilium Deum universorum vocat.

VERS. 2. « Eripe me, Domine, ab homine malo, a viro iniquo libera me. » Injustus Saul, et erga benefactorem ingratus. Studuit enim beatum Davidem occidere, qui non modo ipsum nulla injuria affecerat, verum etiam multorum beneficiorum ei fuerat auctor.

VERS. 3. « Qui cogitaverant iniquitates corde suo, **1539** toto die constituebant praelia. » Nam non pravis solum usus est cogitationibus, sed etiam opera cogitationibus addidit. Pro toto die autem Symmachus quotidie interpretatus est.

VERS. 4. « Acuerunt linguas suas sicut serpentis, venenum aspidum sub labiis eorum. » Nam sæpius illum dolo interimere conatus est: et sæpe cum jurasset, amicisque verbis usus esset, jusjurandum violavit. Subdolam igitur mentem, et oculum dolum, jure serpentum ferarum veneno comparavit.

VERS. 5. « Custodi me, Domine, (ut evadam) e manu peccatoris, ab hominibus iniquis eripe me. » Justo convenit hæc precatio. Non enim inimicis interitum, sed sibi ipsi salutem efflagitat. « Qui cogitaverunt supplantare gressus meos. » Exactus a Saule: beatus David ad Allophylos fugit: impii autem erant illi, et omnis iniquitatis operarii. Idcirco igitur admiratione dignus est: quippe qui ubique pietatis custos fuit, et tempori inservire noluit. Verumtamen, ait, parum abfuit, quin ille me exigens, gressus pietatis meæ supplantaret.

VERS. 6. « Absconderunt superbi laqueum mihi, et funibus extenderunt laqueum pedibus meis: juxta viam offendicula posuerunt mihi. » Superbum nuncupat ipsum Saulem. Laqueos autem, et funes, et scandala, diversas insidias, fraudes, et dolos. Hæc autem tropice dixit, metaphora desumpta a venatoribus, et laqueos, **1540** casses, et retia extendentibus.

VERS. 7. « Dixi Domino: Deus meus es tu. » Ego autem, despectis omnibus humanis me ipsum tibi commendavi, et te Dominum ac Deum novi, et a te opem expecto.

Exaudi, Domine, vocem deprecationis meæ. **D** [VERS. 8] Domine, Domine, virtus salutis meæ. » Hæc repetitio credentis et amantis est. In te, ait, salutis spem habeo: tu enim solus salutem afferre potes. « Obumbraisti super caput meum die belli. » Et hoc experientia didici: etenim quando cum Goliatho singulare certamen habui, et quando contra Allophylos in æie steti, veluti scuto auxilio tuo munivisti me.

β'. « Ἐξελοῦ με ⁶⁸, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ, ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου βῦσαι με. » Ἄδικος ὁ Σαούλ, καὶ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστος. Οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν ἡδικηκότα τὸν θεῖον Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ πολλῶν αὐτῷ γενόμενον πρόξενον ἀγαθῶν, ἐσπούδαζεν ἀνελεῖν.

γ'. « Οἵτινες ἐλογίσαντο ἀδικίαν ἐν καρδίᾳ, ὅλην τὴν ἡμέραν παρετάσσοντο πολέμους ⁶⁹. » Οὐ γὰρ μόνον πονηροῖς ἐχρήσατο λογισμοῖς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα προσέθηκε τοῖς λογισμοῖς. Τὸ δὲ, ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ Σύμμαχος, κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, ἡρμήνευσε.

δ'. « Ἠκόνησαν γλῶσσαν αὐτῶν ὡσεὶ θφωγῶ· ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. » Δόλιφ γὰρ χρησάμενος πολλάκις ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπεχείρησε· καὶ **B** πολλάκις ὁμομοκῶς, καὶ φιλικῶς χρησάμενος λόγοις, παρέβη τὸν θυρόφυλλον. Τὴν ὑπουλον τοῖσιν γλώσσην, καὶ τὸν κεκρυμμένον δόλον, εἰκότως ἀπέειπεν τῷ τῶν ἐρπιστικῶν θηρίων ἰφ.

ε'. « Φύλαξόν με, Κύριε, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀδίκων ἐξελοῦ με. » Δικαίῳ πρόπουσα ἡ εὐχή. Οὐ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἐλεθρον, ἀλλ' ἑαυτῷ σωτηρίαν αἰτεῖ. « Οἵτινες διελογίσαντο ⁷⁰ τοῦ ὑποσκελίσαι τὰ διαθήματά μου. » Ἐξελανόμενος ὑπὸ τοῦ Σαούλ ὁ μακάριος Δαβὶδ πρὸς τοὺς Ἄλλοφύλους κατέφυγε· δυσσεβεῖς δὲ ἐκεῖνοι, καὶ πάσης παρανομίας ἐργάται. Καὶ διὰ τοῦτο τοιγαροῦν ἀξιάγαστος, ὡς πανταχοῦ φύλαξ τῆς εὐσεβείας γενόμενος, καὶ δουλεύσας ταῖς ἀνάγκαις οὐκ ἀνεχόμενος. Ἄλλ' ὁ μὲν ⁷¹, φησὶν, οὗτος ὁ ἐξελαύμων με, μικροῦ δεῖν ὑπεπκέμισέ μου τῆς εὐσεβείας τὰ διαθήματα.

ς'. « Ἐκρυψαν ὑπερήφανοι παγίδα μοι, καὶ σχοινίοις διέτειναν παγίδα ⁷² τοῖς ποσὶ μου, ἐχόμενα τριβου σκάνδαλα ἐθεντό μοι. » Ὑπερήφανον αὐτὸν καλεῖ τὸν Σαούλ. Παγίδα δὲ, καὶ σχοινία, καὶ σκάνδαλα, τὰς διαφόρους ἐπιβουλὰς, τοὺς λόγους, τὰς ἐνέδρας. Εἶρηκε δὲ ταῦτα τροπικῶς, ἐκ μεταφορᾶς τῶν θηρευόντων καὶ ἀρπεδύνας, καὶ ποδάγρας, καὶ δίκτυα διατεινόντων.

ζ'. « Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Θεός μου εἶ σύ. » Ἐγὼ δὲ, τῶν ἀνθρωπίνων ἀπάντων καταφρονήσας ἑμαυτὸν σοὶ ἀνέθηκα, καὶ σὲ οἶδα Κύριον καὶ Θεόν, καὶ τὴν παρὰ σοῦ προσμένω βοήθειαν.

δ « Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου. [η'.] Κύριε, Κύριε, δύναμις τῆς σωτηρίας μου. » Πιστεύοντος καὶ ποθοῦντος ὁ διπλασιασμός. Ἐν σοὶ, φησὶν, ἔχω τὴν τῆς σωτηρίας ἐλπίδα· σὺ γὰρ μόνος παρέχειν τὴν σωτηρίαν ἰσχύεις. « Ἐπεσκίασας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. » Καὶ τοῦτο τῇ πειρᾷ μεμάθηκα. Καὶ γὰρ ἦνίκα τὴν ἰπρὸς τὸν Γολιάθ ἀνεδεξάμην μονομαχίαν, καὶ ὅτε τοῖς Ἄλλοφύλοις παρεταξάμην, καθάπερ ἀσπίδι με τῇ σῆ ῥοπῇ περιέφραξας.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁸ Ἐξελοῦ με. cod. 1 ἐξελοῦμαι. ⁶⁹ Παρεπ. πολ. Congregant. i. cumulant, bella. ⁷⁰ Rec. lecti h. l. est ἐλογίσαντο. ⁷¹ Ὁ μὲν. cod. 1 ὁμοῦς. ⁷² Καὶ — παγίδα. Rec. lectio h. l. est καὶ σχοινία διέτειναν παγίδας.

θ'. « Μή⁷⁸ παραδῶς με, Κύριε, ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἅμου ἁμαρτωλῶ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Μή δῶς, Κύριε, τὰς ἐπιθυμίας τοῦ παρανόμου. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Θεοδοτίων, καὶ ὁ Ἀκύλας⁷⁹. Τῆς ἐμῆς, φησὶν, ἐπιθυμίας σφαγῆς μὴ δῶς τὴν τῆς ἐπιθυμίας ἀπόλαυσιν. Καὶ κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα οὕτως νοητέον, Μή δι' ἐμοῦ ἀπολαύσαι⁷⁸ ὧν γίλληται. Ἐγὼ μὲν γὰρ⁷⁸ ἐπιθυμῶ σωθῆναι· ἐκεῖνος δὲ ἐπιθυμεῖ ἀνελεῖν με. Μὴ τοίνυν τὴν ἐμὴν ἐπιθυμίαν ἐκείνῳ παράσχη. « Διελογίσαντο⁷⁷ κατ' ἐμοῦ· μὴ ἐγκαταλίπῃς με, μήποτε ὑψωθῶσιν. » Πάντα λογισμὸν κινουσί κατὰ τῆς ἐμῆς σφαγῆς· μὴ τοίνυν με τῆς σῆς γυμνώσης προνοίας, ἵνα μὴ πρόσφασιν αὐτοῖς ἀλαστονείας παράσχη.

ι'. Ἡ⁷⁸ κεφαλὴ τοῦ κυκλώματος αὐτῶν, κόπος τῶν χειλέων αὐτῶν καλύψει αὐτούς. « Ἐντεῦθεν προλέγει τὰ ἐσόμμενα αὐτοῖς κακὰ. Τοῦτο δὲ σαφέστερον⁷⁸ ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν· Ὁ πικρασμὸς τῶν κυκλούντων με, ὁ μύθος τῶν χειλέων αὐτῶν πωμασάτω αὐτούς. Ταῖς οικείαις, φησὶν, ἐπιβουλαῖς περιπέσοιεν, καὶ ἅ κατ' ἐμοῦ τεκταίνουσιν ὑπομείναιεν, καὶ ἡ κατ' ἐμοῦ τυρευομένη πικρία τοὺς ταύτῃ χρωμένους παντελῶς συγκαλύψει⁸⁰. Τοῦτο ἔοικε τῷ ἐν τῷ ἑβδόμῳ εἰρημένῳ ψαλμῷ· « Λάκκον ὥρυξε καὶ ἔσκαψεν⁸¹ αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βέθρον, ὃν εἰργάσατο. »

ια'. « Πεσοῦνται ἐπὶ αὐτοὺς ἄνθρακες, καὶ⁸² ἐν πυρὶ καταβαλεῖς αὐτούς. » Οἶον γὰρ τινα πυρὶ τῇ ὀργῇ καταναλώσεις αὐτούς. « Ἐν ταλαιπωρίαις⁸², καὶ οὐ μὴ ὑποστῶσιν. » Περιπεσοῦνται συμφοραῖς, καὶ οὐ⁸⁴ περιέσονται τούτων⁸³. Ταῦτα δὲ συνέβη τῷ Σαούλ ἐν τῷ κατὰ τοὺς Ἀλλοφύλους πολέμῳ. Ἐκεῖ γὰρ σφαγεὶς ἐδέξατο τοῦ βίου τὸ πέρας.

ιβ'. « Ἄνθρωπος γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. » Τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν συνεχῶς παρὰ τῷ Σαούλ διὰ τούτων αἰνιττεται, τὸν Διῶχη, τοὺς Ζιφαίους, τοὺς ἄλλους, οἱ πολλαῖς συκοφανταῖς ἐκχέροντο. Καὶ διδάσκει ὡς διαμαρτάνουσι τοῦ σκοποῦ οἱ πλοῦτου χάριν καὶ δυναστείας τῆ ψευδολογία χρώμενοι, καὶ οὐ τυγχάνουσιν ὧν ἐφιενται. « Ἄνδρα ἀδικον κακὰ θηρεύσει εἰς διαφθοράν⁸⁵. » Ταῦτα γὰρ καὶ ὁ Σαούλ ὑπέμεινε· ἤλω γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ ἐδέξατο τὴν θανατηφόρον πληγὴν.

ιγ'. « Ἐγὼν ὅτι ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τῶν πτωχῶν⁸⁷, καὶ τὴν δίκην τῶν πενήτων. » Μεμάθηκα, φησὶ, τῆς θείας⁸⁸ ψήφου τοῦ δίκαιον, καὶ οἶδα ὅτι τοὺς πάσης ἀνθρωπείας βοηθείας ἐρήμους οὐκ ἔλασι προχείρους τοῖς πολεμοῦσιν εἰς βλάβην, ἀλλὰ πράξεται δίκας τοῖς ἀδίκους⁸⁹ ἄξιας.

ιδ'. « Πλὴν δίκαιοι ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματι

Psal. vii, 15.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁸ Μή — ἀμαρτωλῶ. Hebr. *Ne annuas. o Jehova, desideris impij.* ⁷⁹ Καὶ ὁ Ἀκύλας. Diversa autem est Aquilæ interpretatio apud Monif. in Hexapl. ad. h. l. ⁷⁸ ὁδ. 1 ἀπολαύσαι. ⁷⁸ Γὰρ. Ibid. sequi. φησὶ. ⁷⁷ Διελογ. — ὑψωθῶσιν. Hebr. *Cogitationem ejus ne provehas, efferent enim sese.* ⁷⁸ Ἡ — αὐτούς. Hebr. *Venenum circumdantium me, labor laborum ipsorum operiat eos.* ⁷⁹ Σαφέστερον. cod. 1 add. αὐτοῖς. ⁸⁰ cod. 1 συγκαλύψοι. ⁸¹ Ib. ἀνέσκαψεν. ⁸² Καλ. Abest a cod. 1 eujus lectio h. l. consentit cum cod. Alex. In cod. Vatic. autem post ἄνθρακες sequi. πυρὸς ἐπὶ τῆς γῆς, καί. ⁸³ Ἐν ταλαιπω. Hebr. *in foveas.* Symm. et Theodot. εἰς βοθῖνους. ⁸⁴ Οὐ. cod. 1 add. μή. ⁸⁵ Τούτων. Ibid. αὐτῶν. ⁸⁶ Διαφθοράν. Ita leg. in cod. Alex. ⁸⁷ Rec. lectio h. l. est τοῦ πτωχοῦ. ⁸⁸ Θείας. Abest a cod. 1. ⁸⁹ Ἀδίκους. cod. 1 ἀξίους.

VERS. 9. « Ne tradas me, Domine, a desiderio meo peccatori. » Symmachus sic: *Ne des, Domine, desideria iniqui.* Similiter autem et Theodotio, et Aquila. *Desideranti, ait, meam cædem ne des desiderii eventum. Et secundum Septuaginta sic intelligendum est: Ne per me consequatur quæ cupit.* Ego enim salvus esse cupio, ille vero me perimere cupit: ne igitur meum desiderium illi præbeas. « Cogitaverunt contra me, ne derelinquas me, ne forte exaltentur. » Omnem cogitationem in meam cædem convertunt: ne igitur me tua providentia privas, ne ansam superbix ipsis præbeas.

VERS. 10. « Caput circumius eorum 1541 et labor labiorum ipsorum operiet eos. » Hinc futura eis mala prædicat. Hoc autem planius Symmachus interpretatus est: *Acerbitas eorum, qui circumdederunt me, labor labiorum ipsorum operiat eos.* In proprias, inquit, insidias incidant, et quæ in me moliti sunt, patiantur, et acerbitas quam adversus me machinati sunt, eos, qui hac utuntur, penitus operiat. Hoc simile est illi, quod in septimo psalmo dictum est; « Lacum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam, quam fecit P. »

VERS. 11. « Cadent super eos carbones, et in ignem dejicies eos. » Nam veluti quodam igne ira ipsos consumes. « In miseriis, et non subsistant. » In calamitates incident, sed his superiores non erunt. Hæc autem Sauli acciderunt in bello contra Allophylos: ibi enim cæsus, vitæ finem sortitus est.

VERS. 12. « Vir linguosus non dirigitur in terra. » Per hæc tacite indicat eos, qui continue apud Saulem ipsum calumniabantur. Hujusmodi fuerunt Doeg, Ziphæi, et alii, qui multis usi sunt calumniis. Et docet eos voti composites non fore, qui ob divitias et imperium falsis utuntur verbis, neque consecuturos quæ desiderant. « Virum injustum mala capient in interitu. » Hæc enim et Saul perpressus est: nam captus est in bello, lethalemque plagam accepit.

VERS. 13. « Cognovi fore ut 1542 Dominus vindicet judicium inopis, et vindictam pauperum. » Sane didici, inquit, divinæ sententiæ justitiam, et novi, quod eos, qui omni humano auxilio privati sunt, minime hostium injuriis expositurus, sed dignas ab improbis poenas exacturus sit.

VERS. 14. « Verumtamen justi confitebuntur no-

mini tuo, et habitabunt recti coram vultu tuo. » ▲ Idecirco igitur justorum chorus te laudat, hoc præsidio a te adjutus: et tuam dignitatem amant, semper de te cogitantes, tuamque faciem se intueri putantes. Hujusmodi est illud, quod in decimo quinto psalmo dictum est: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. »

σου, και κατοικήσουσιν εὐθεῖς σὺν τῷ προσώπῳ σου. » Τούτου δὴ χάριν ὁ τῶν δικαίων ἀνυμνεῖ σε χορὸς, ταύτης παρὰ σοῦ τῆς κηδεμονίας τυγχάνων. Καὶ τὴν σὴν ἀγαπῶσι προσδρεῖαν, ἀεὶ σε φανταζόμενοι, καὶ τὸ σὺν ὄρῳ ὑπολαμβάνοντες πρόσωπον. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ εἰρημένον ψαλμῷ, « Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν σου » μου διαπαντός, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. »

INTERP. PSALMI CXL.

VERS. 1. « Psalmus Davidi. » Hic etiam psalmus eundem habet sensum, quem præcedens. * Nam cum a Saule persecutionem pateretur, Deum obsecrat. « Domine, clamavi ad te, exaudi me. » Clamorem enim animæ alacritatem nuncupat. Sic enim et Mosi tacenti Deus dixit: « Quid clamas ad me? » — « Attende ad vocem orationis meæ, cum clamavero ad te. » Benevole, ait, meas preces admitte, Domine.

VERS. 2 « Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. » Virtutis actionem precibus conjunxit: **1543** quandoquidem manuum erectio hanc declarat: nam opus manibus committi solet. Orat autem, ut perinde ac thuris vapor preces ascendat, illiusque bonum odorem imitentur: eodemque modo ut manuum extensio vespertino sacrificio similis videatur. Vespertini quidem, et non matutini, mentionem fecit, quoniam in calamitatibus et mœroribus versabatur: tenebris autem et nocti similes sunt calamitates.

VERS. 3. « Appone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ circa labia mea. » Duos parietes opifex linguæ dedit, unum dentium, et alterum labiorum, temerarios ejus impetus cohibens. Verumtamen Propheta ut et alias custodias consequatur obsecrat, timens, ne quid indecorum, dum suas deplorabat miseras, diceret. Nam neque ipsum, cum a Saule persecutionem pateretur, aliquod maledictum unquam dicere voluisse, historia testatur. Quin et cum alii ipsum Saulem necare tentassent, ipse Unctum Domini eum vocavit. Et ipsum alloquens, servum se nuncupavit, et eum, qui cædem nuntiabat, se hanc effecisse juveniliter jactantem interemit, dicens: « Sanguis tuus super caput tuum, quoniam tu dixisti occidisse te Unctum Domini. »

VERS. 4. « Non declines cor meum ad verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis. » Obsecrat, ut non solum lingua, sed etiam ipsæ

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » Καὶ ὁ οὗτος ὁ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ προτεταγμένῳ διάνοιαν· διωκόμενος γὰρ ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ἀντιβολεῖ τὸν Θεόν. « Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου. » « Κραυγὴν γὰρ καλεῖ τὴν τῆς ψυχῆς προθυμίαν. Οὕτω γὰρ καὶ Μωσοῦ σιγῶντος ὁ Θεὸς ἔφη, « Τί βοᾶς πρὸς με; » — « Πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεησεώς μου ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς σέ. » Εὐμένως, φησί, Δέσποτα, δέξαι τὴν ἐμὴν ἱκετεῖαν.

β'. « Κατευθυνθήτω ἡ προτευχὴ μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου· ἑπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσιὰ ἐσπερινή. » Τῇ προσευχῇ συνέζησε τὴν πράξιν τῆς ἀρετῆς. Ἡ γὰρ ἑπαρσις τῶν χειρῶν ταύτην παραδολεῖ· τὴν ἐργασίαν γὰρ αἱ χεῖρες ἐνεχειρίσθησαν. Ἰκετεῦει δὲ τῷ τοῦ θυμιάματος ἀτμῷ παραπλησίως ἀναπεμφθῆναι τὴν προσευχὴν, καὶ τὴν ἐκείνου εὐοσμίαν μιμήσασθαι. Ἀσαύτως δὲ καὶ τῶν χειρῶν τὴν ἔκτασιν ἐσπερινῇ θυσιᾷ φανῆναι παραπλησίαν. Ἐσπερινῆς μέντοι, καὶ οὐχ ἑθωνῆς ἐμνημόνευσεν, ἐπειδὴ ἐν συμφοραῖς ἦν καὶ λύπαις· σκότῳ δὲ ἕοικεν ἡ συμφορὰ καὶ νυκτὶ.

γ'. « Θεοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλιά μου. » Δύο μὲν ὁ Δημιουργὸς ἔδωκε τῇ γλώττῃ τείχεα, τὸ τῶν ὀδόντων, καὶ τὸ τῶν χειλέων, τὰς ἀλόγους αὐτῆς ὑπέχων ὁρμάς. Ἄλλ' ὅμως ὁ Προφήτης καὶ ἐτέρας ἀπολαῦσαι παρακαλεῖ φυλακῆς, δεδιώς μὴ τι φθέγγηται σχετιάζων οὐκ εὐπρεπές. Ὅτι γὰρ οὐδ' ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος εἰπεῖν τι βλάσφημον ἠνέσχετο πώποτε, μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία. Ἀλλὰ γὰρ ἀναίρειν' αὐτὴν πειραθέντων, αὐτὸς Χριστὸν ὀνόμασε Κυρίου. Καὶ πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, δοῦλον αὐτοῦ ἀποκαλεῖ, καὶ τὸν μῆνύσαντα τὴν σφαγὴν αὐτοῦ, ταύτην πεποιηκέναι νεανειυσάμενον, ἀνελεν, εἰρηκώς· « Τὸ αἶμά σου ἐπὶ τὴν κεφαλὴν σου, ὅτι σὲ εἶπα; ἀνηρηκέναι τὸν Χριστὸν Κυρίου. »

δ'. « Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας, τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. » Οὐ μόνον γλώτταν φρουρηθῆναι παρα-

α Psal. xv, 8. * Exod. xiv, 15. * II Reg. i, 16.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

Ἰ. Ἐνώπιον. Ib. præm. — ὅτι. Ἰ. Καὶ Θεόν. Hæc et alia hujus psalmi Origeni tribuuntur apud Cord. I. p. 725. seqq. Ἰ. cod. I ἠντιβόλει. Ἰ. Εἰσάκουσόν μου. Hebr. Festina ad me. Ἰ. Γάρ. Abest a cod. I. Ἰ. Καὶ — μου. Hebr. Et custos sis ad januam labiorum meorum. Ἰ. Ἐδωκε. Abest a cod. I. Ἰ. Ib. τείχη. Ἰ. Χειλέων. Ibid. sequi. Ἐδωκεν. Ἰ. Ib. ἐπέχων. Ἰ. Ib. ἀνελεν. Ἰ. Ib. ἀπεκάλει. Ἰ. Ib. σὺ. Ἰ. Τοῦ ἀμαρτ. Hebr. Ut faciam s. peragiam. opera in impietate. Ἰ. Γλώτταν. cod. I præm. τῆν.

καλεῖ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ⁸ τῆς διανοίας· κινήματα, ἵνα A
 ἡδὲ ἐν ἐκείνοις ἑτερός τις παρὰ τοῦ θεοῦ νόμους
 εὐρεθῆ λογισμός. Ἄντι⁹ τοῦ, « Προφασίζεσθαι προ-
 φάσεις ἐν ἁμαρτίαις, ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν, ἐν-
 νοίας¹⁰ παρανόμους. Καὶ κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα
 δὲ οὕτω νοητέον· Ἠδύνατο λογίσσασθαι ὁ μακάριος
 Δαβὶδ, ὅτι Ἐχθρὸς καὶ πολέμιος ὁ Σαούλ, καὶ τῆς
 σφαγῆς ἐφιέμενος τῆς ἐμῆς· οὐκ ἄδικον τοῖνον
 ἀνελεῖν τὸν τοιοῦτον, τοῦ νόμου διαγορευόντος,
 « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν
 ἐχθρόν σου. » Ἀλλὰ τὴν εὐαγγελικὴν προθεωρῶν
 πολιτεῖαν, κατ' ἐκείνην ἤθελε βιοῦν· καὶ εὐχεταί
 μηδεμίαν πρόφασιν εἰς ἁμαρτίαν λαβεῖν. « Σὺν
 ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν, καὶ¹¹ οὐ μὴ
 συνδύασω μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν. » Ταῦτα γάρ,
 φησὶ, δρῶσιν οἱ τῆς παρανομίας ἐργάται· ἐμοὶ δὲ B
 μὴ εἴη τις πρὸς αὐτοὺς κοινωνία, κἂν τὴν ἄκραν
 ἔχωσιν εὐκληρίαν. Ἐκλεκτοὺς γὰρ ἐνταῦθα τῶν
 πονηρῶν τοὺς εὐήμεροῦντας καλεῖ.

ε'. « Παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει
 με· ἔλαιον¹² δὲ ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφα-
 λήν μου¹³. » Αἰρετώτερά μοι¹⁴, φησὶ, τὰ παρὰ
 τῶν δικαίων παιδείας χάριν γινόμενα¹⁵ καὶ ὠφέ-
 λειας λυπηρὰ, τῶν παρὰ τῶν ἁμαρτωλῶν προσφρ-
 σεμένων ἡδέων, κἂν¹⁶ δίκην ἔλαίου λαμπρύναντος
 κεφαλῆν, θυμηρεστέραν μοι ταῦτα παρέχει ζωῆν.
 Αἰροῦμαι γὰρ παρὰ τῶν δικαίων παιδεύεσθαι, ἢ
 παρὰ τῶν ἁμαρτωλῶν θεραπεύεσθαι. « Ὅτι ἔτι
 καὶ ἡ προσευχὴ μου ἐν¹⁷ ταῖς εὐδοκίαις αὐτῶν. »
 Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· « Ἐτι δὲ καὶ ἡ προσευχὴ C
 μου ἐντὸς τῶν κακιῶν αὐτῶν. Τοσοῦτον γὰρ ἀπ-
 ἔχω τοῦ τὴν ἐκείνων εὐήμερίαν ζηλῶσαι, ὅτι καὶ
 αὐτοὺς εὐχομαι μεταβληθῆναι, ἵνα μεταβληθῆσιν
 τῆς εὐπραξίης λάθωσι κακίας μεταβολῆν.

ζ'. « Κατεπόθησαν ἐχόμενα πέτρας¹⁸ οἱ κριταὶ¹⁹
 αὐτῶν. » Οὐκ εἰς μακρὰν, φησὶ, φροῦδοὶ γενήσονται,
 καὶ οἱ τῆς ἄκρας δυναστείας ἐπειλημμένοι, πέ-
 τραις²⁰ ὑφάλοις ὑπὸ ὑδάτων καλυπτομέναις ὑπο-
 θρύχοι παραπλησίως ἔσονται, ἀντὶ τοῦ, λήθη παρα-
 δοθήσονται. « Ἀκούσονται τὰ ῥήματά μου, ὅτι ἡ-
 δύνθησαν. » Τῆ πεῖρα δὲ μαθόντες τῶν ἐμῶν ῥημά-
 των τὸ ἀληθές, καὶ τῆς τούτων ἡδονῆς καὶ ὠφελείας
 ἀσθήσονται.

ζ'. « Ὀσεὶ²¹ πάχος γῆς ἐβῆραγῆ²² ἐπὶ τῆς γῆς,
 δισκορπίσθη τὰ ὀσῆα αὐτῶν²³ παρὰ τὸν ἄδην. » D
 Πάχος γῆς τὸ συνεχές τῆς γῆς καλεῖ, δ τῷ ἀρότρῳ
 τεμνόμενον εἰς βῆλους διαιρεῖται. Τούτοις²⁴, φησὶ,
 τοῖς²⁵ βῆλοις παραπλησίως οἱ νῦν ἔστῳτες²⁶ διαλυ-
 οῦσονται τῷ θανάτῳ, καὶ ἐν τοῖς τάφοις τὰ τούτων

¹ Levit. xix; Matth. v.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁸ Ἀὐτὰ. lb. sequ. τὰ. ⁹ Ἄντι. In cod. 4 sequ. δέ. ¹⁰ Ἐννοίας. lb. πρᾶμ. ἐννοεῖν. Ita quoque apud
 Montf. in Hexapl. ad h. l. ¹¹ Καὶ — αὐτῶν. Hebr. Et ne recar de cupidis eorum. Symm. μὴ συμφά-
 γοιμι τὰ ἡδέα αὐτῶν. ¹² Ἐλαιον — κεφ. μου. Hebr. (hoc erit velut) oleum capitis, s. capiti infusum:
 ne renuat (illud) caput meum. ¹³ Mou. Abest a cod. 4. ¹⁴ Moi. Des. ibid. ¹⁵ Γινόμενα. In cod. 4 ponitur
 post ὠφελείας. ¹⁶ Κἂν. cod. 1 καί. ¹⁷ Ἐν — αὐτῶν. Hebr. Contra mala, s. malitiam, eorum.
¹⁸ Κατεπ. ἐχόμε. πέτρας. Hebr. Demittantur (quasi) in manus petrae. ¹⁹ Οἱ κριταί. Ita leg. in ed. Ald.
 et Compl. Recerpta lectio est οἱ κριταί. ²⁰ Πέτραις. cod. 4 præm. καί. ²¹ Ὀσεὶ — ἄδην. Hebr. As
 si findit et scindit (aliquis ligna) in terra, ita dispersa sunt ossa nostra usque ad ostium sepulcri. ²² Rec.
 lectio h. l. est διεβῆραγῆ. ²³ Αὐτῶν. Præstat lectio cod. Vatic. ἡμῶν. ²⁴ cod. 4 ταύταις. ²⁵ lb. ταῖς.
²⁶ ἔστῳτες. eod. 4 add. καὶ εὐπαθούντας.

A mentis motiones custodiantur, ut ne aia cogitatio
 in ipsis 1544 deprehendatur, nisi divinæ leges.
 Pro « Ad excusandas excusationes in peccatis, »
 Symmachus dixit, cogitationes iniquas. Et secundum
 Septuaginta ita intelligendum est. Poterat sic
 ratiocinari beatus David: Inimicus et hostis est
 Saul, meamque cædem desiderat; non injustum est
 igitur hujusmodi hominem interimere, cum lex
 aperte denuntiet: « Diliges proximum tuum, et
 odio habebis inimicum tuum¹. » Sed evangelicum
 vivendi modum prævidens, secundum illum vivere
 voluit, et precatur, ut nullam peccandi occasionem
 arripiat. « Cum hominibus operantibus iniquita-
 tem, et non communicabo cum electis eorum. »
 Hæc enim, inquit, iniquitatis operarii faciunt:
 mihi autem non sit cum ipsis communicatio, licet
 summam felicitatem habeant. Electos enim hoc
 loco pravos homines feliciter viventes nuncupavit.

VERS. 5. « Corripiet me justus in misericordia, et
 increpabit me, oleum autem peccatoris ne impin-
 guet caput meum. » Eligenda, inquit, potius sunt
 mihi tristia a justis ob correctionem et utilitatem
 profecta, quam dulcia a peccatoribus allata, quam-
 vis hæc, instar olei caput exhilarantis, jucundam
 mihi præbeant vitam. Malo enim a justis corripri,
 quam a peccatoribus coli. « Quoniam adhuc et
 oratio mea in beneplacitis eorum. » Symmachus
 autem 1545 sic: Adhuc autem et precatio mea
 intra malitias ipsorum. Tantum enim abest, ut
 illorum prosperitatem concupiscam, ut precer et
 ipsos mutari, ut mutata felicitate, mali mutationem
 accipiant.

VERS. 6. « Absorpti sunt juncti petrae judices
 eorum. » Brevi, inquit, imbecilles evadent, et qui
 summo imperio inhaerent, instar scopulorum, qui
 in mari delitescunt et aquis obruuntur, submer-
 gentur, hoc est, oblivioni tradentur. « Audient
 verba mea, quoniam dulcia facta sunt. » Cum au-
 tem experientia didicerint meorum verborum veri-
 tatem, et horum dulcedinem et vilitatem sentient.

VERS. 7. « Sicut crassitudo terræ erupta est
 super terram, dissipata sunt ossa eorum prope in-
 fernum. » Crassitudinem terræ eorundem terræ
 nuncupat, quæ aratro prosclissa, in glebas dividitur.
 Instar harum, inquit, glebarum, qui nunc stant,
 morte diasolventur, et eorum ossa in sepulcris

dissipabuntur. *Prope infernum enim sepulcra nuncupavit.*

VERS. 8. « Quoniam ad te, Domine, Domine, oculi mei, in te speravi, ne auferas animam meam. » Ego autem in nullis rebus humanis confido, sed tuam expecto opem, et precor, ne hac mea anima sit privata.

VERS. 9. « Custodi me a laqueo, quem statuerunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem. » Laqueorum istorum **1546** et scandalorum, in precedenti etiam psalmo mentionem fecit. *Laqueos* autem, et *scandala*, insidias vocat, a quibus ut liberetur obsecrat.

VERS. 10. « Cadent in reticulo ejus peccatores. » Hoc est, Dei. Qui enim aliis laqueos parant, divino supplicio comprehendentur, veluti quodam reti, et quæ faciunt, sustinebunt, et quæ aliis machinantur, patientur. « Seorsim positus sum ego, donec transeam. » Ego vero ab istis remotus semper ero, donec vitæ finem accipiam.

INTERP. PSALMI CXLI.

VERS. 1. « Intellectus Davidi, cum esset in spelunca orans. » Planum est psalmi argumentum. Cum enim a Saule beatus David persecutionem pateretur, in speluncam aufugit ^u, et in intimis ejus penetralibus delituit. Deinde conspicatus Saullem illuc delatum, mentis timorem exegit, divinumque auxilium imploravit, et hoc consecutus est.

VERS. 2. « Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea apud Deum deprecatus sum. » Et hinc patet, *clamorem* mentis intentionem vocari. Quomodo enim qui delitescit et latere desiderat, potest uti voce, et clamare? Dicit igitur: Cum omni alacritate Dominum oravi.

VERS. 3. « Effundam in conspectu ejus orationem meam, et tribulationem meam ante ipsum annuntiabo. » Et calamitatem, ait, notam ipsi **1547** feci, et pro ea preceationem sedulo obtuli: preceationis autem vehementiam per illud *effundam* declaravit.

VERS. 4. « Cum deficeret spiritus meus. » Hæc autem faciebam, cum malorum magnitudinem viderem: nam prope ipsam mortem habitabam. « Et tu cognovisti semitas meas. » Omnia mea tibi sunt nuda, et nulla mearum actionum tuum præterit oculum. « In via hæc, qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi. » Et qui venantur ferarum vias investigant, et in illis retia statuunt. Hos imitatus Saul, et de Davide curiosius inquirebat, et ubi ipsum degere intelligebat, ibi insidias parabat. Hoc etiam diabolus facit, et incedenti in via tem-

^u I Reg. xxiv, 1 seq.

« ὅσα σκεδασθήσονται. Παρὰ τὸν βῆθρῆ γὰρ τοὺς τὰ φους ἐκάλεσεν.

η'. « Ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, μὴ ἀντανέλης τὴν ψυχὴν μου. » Ἐγὼ δὲ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων θαρρῶ, ἀλλὰ τὴν σὴν προσμένω βοήθειαν, καὶ παρακαλῶ ταύτης τὴν ἐμὴν μὴ γυμνοθῆναι ψυχὴν.

θ'. « Φύλαξόν με ἀπὸ παγίδος, ἧς συνεστήσαντό μοι, καὶ ἀπὸ σκανδάλων τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. » Τῶν ^u παγίδων τούτων καὶ τῶν σκανδάλων ἐμνημόνευσε καὶ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ. *Παγίδας* δὲ καὶ *σκάνδαλα* τὰς ἐπιβουλὰς καλεῖ, ὧν ἀπαλλαγῆναι παρακαλεῖ.

ι'. « Πεσοῦνται ἐν ἀμφιβλήστρω αὐτοῦ οἱ ἀμαρτωλοί. » Τουτέστι, τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ τοῖς ἄλλοις τὰς παγίδας ^u πηγνύντες, καθάπερ τιμὴ δικτύω, τῇ θείᾳ συλληφθήσονται τιμωρίᾳ, καὶ ἅπερ δρῶσιν ὑπομορσοῖσιν, καὶ πείσονται ἅ τοις ἄλλοις ἐπάγουσιν. « Καταμόνας ^u εἰμι ἐγὼ, ἕως οὗ ^u παρέλθω. » Ἐγὼ δὲ τούτων κεχωρισμένος διατελέσω, ἕως ἂν δέξωμαι τοῦ βίου τὸ πέρας.

ERMHN. TOY PMA' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Συνέσεως τῷ Δαβίδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ προσευχόμενον ^u. » Δήλη ^u τοῦ ψαλμοῦ ἡ ὑπόθεσις. Διωκόμενος γὰρ ὁ θεῖος Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Σαουλ, καταφεύγει μὲν ὑπὸ τὸ σπήλαιον, καὶ ἐν τοῖς ἐνδοτάτοις τούτου κατακρύπτεται χωρίοις. Εἶτα θεασάμενος τὸν Σαουλ ἐκεῖ καταχθέντα, τὴν μὲν δειλίαν τῆς διανοίας ἐξήλασε· τὴν δὲ θείαν ἐπικουρίαν ἐκάλεσε, καὶ ταύτης τετύχηκε.

β'. « Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐδεήθην. » Καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὡς κραυγὴν τὴν τῆς διανοίας προθυμίαν καλεῖ. Πῶς γὰρ ἂν ἐκέκρινε φωνῇ χρησάμενος ὁ κρυπτόμενος, καὶ λαθεῖν προθυμούμενος; Λέγει τοίνυν, ὅτι Μετὰ πάσης προθυμίας ἰκέτευσά τὸν Θεόν.

γ'. « Ἐγχεῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου, τὴν θλίψιν μου ἐνώπιον αὐτοῦ ἐπαγγεῶ ^u. » Καὶ τὴν συμφορὰν, φησὶν, αὐτῷ πεποίηκα δήλην, καὶ τὴν ὑπὲρ ταύτης ἰκετείαν ἐπιμελῶς προσενήνοχα· τὸ πολὺ δὲ τῆς δεήσεως διὰ τοῦ ἐγχεῶ παρεδήλωσεν.

δ'. « Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου. » Ταῦτα δὲ ἔδρων τὴν ὑπερβολὴν θεώμενος τῶν κακῶν· παρ' αὐτὸν γὰρ ἐσκηνοῦμαι τὸν θάνατον. « Καὶ σὺ ἐγnows τὰς τρίβους μου. » Πάντα δὴγὰ σοὶ τὰ ἐμὰ, καὶ οὐδὲν τῶν ἐμῶν πράξων τὸν σὸν ἔλαθεν ὀφθαλμόν. « Ἐν ὁδῷ ταύτῃ, ἧ ἐπορευόμην, ἐκρυψαν παγίδα μοι. » Καὶ οἱ θηρεύοντες τῶν θηρίων τὰς ὁδοὺς ἀνιχνεύουσι, καὶ ἐν ἐκείναις ἰσθᾶσι τὰ θήρατρα. Τούτους μιμούμενος ὁ Σαουλ, περιεργαζόμενος τὰ κατὰ τὸν Δαβὶδ διετέλει, καὶ ἐνθα διάγειν αὐτὸν ἐμάνθανεν, ἐκεῖ ταῖς ἐνέδραις ἐκέχρητο. Τοῦτο καὶ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^u Τῶν. Abest a cod. 1. ^u cod. 1 πάγας. ^u Καταμόνας — παρέλθω. Hebr. *Duncs ego una transeam sc. rete eorum.* ^u Οὗ. cod. 1 ἐν. ^u Προσευχ. Rec. lectio h. l. est προσευχή. ^u Δήλη — τετύχησε. Hæc ut alia hujus psalmi apud Cord. l. c. p. 740. Origeni tribuuntur. ^u cod. 1 ἀπαγγεῶ.

ὁ διάβολος δρᾶ· καὶ τῷ μὲν δδεύοντι τὴν τῆς σω-
φροσύνης ὁδὸν, τίθησι τῆς φιληδονίας τὴν πάγην·
τῷ δὲ ἐλεημοσύνη χαίροντι, τῆς κενοδοξίας τὸ
δίκτυον· τῷ ἀφιλοχρημάτῳ, τῆς πλεονεξίας τὰς
ἀφορμάς· τῇ παρθενίᾳ τὴν ἀλαζονείαν, καὶ ἀπαξ-
απλῶς ἐκάστῳ βίῳ τὸν εὐθάρκτον λόγον.

ε'. « Κατενόουν²² εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ ἐπέβλεπον,
καὶ²³ οὐκ ἦν ὁ ἐπιγινώσκων με. » Οὐδένα, φησὶν,
οὐδαμόθεν εἰρώων ἐπίκουρον. Δεξιὰ γὰρ τὸ πρᾶγμα
τῶν εὐνοστέρων ἐκάλεσεν. « Ἀπώλετο φυγὴ ἀπ'
ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου. »
Ἀφύκτοις ἔρχεται περιπέσσα, καὶ πόρον οὐκ εὕρισκω
φυγῆς, οὐδὲ τὸν ἐπαμυνόμενον.

ς'. « Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε, εἶπα· Σὺ εἶ ἡ ἐλ-
πίς μου. » Σὲ τοίνυν ἱκετεύω, οὐ τὰς ἐμὰς ἐλπίδας
ἐζήρησα.

« Μερὶς μου εἶ ἐν γῆ ζώντων. [ς'.] Πρὸς χάριν πρὸς
τὴν δέξιόν μου, ὅτι ἐταπεινώθην σφόδρα²⁴. » Πολλά-
κις ὁ θεὸς Δαβὶδ μερίδα οἰκείαν ἐκάλεσε τὸν θεόν·
καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως τοῦτο πεποίηκεν. Οὐδεμίαν γὰρ,
φησὶν, ἄλλην ἔχω βοήθειαν, ἀλλὰ σὲ μόνον ἐπίκουρον,
καὶ διὰ σοῦ τυχεῖν ἀντιβιῶν τῆς ζωῆς. Ταπεινωσὶν
δὲ τὰς συμφορὰς ἐνταῦθα καλεῖ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ
Σύμμαχος παρεδήλωσεν, Ἀκρόασαι τὰς λαλιὰς²⁵
μου, ὅτι ἠτόνησα σφόδρα. « Πῦσαι με ἐκ τῶν
καταδιωκόντων με, ὅτι ἐκραταιώθησαν ὑπὲρ ἐμέ. »
Ἰσχυρότεροί μοι²⁶ γεγέννηται οἱ πολέμοιοι· διὰ δὲ
τῆς σῆς ῥοπῆς τὰς φύλας διαφεύξομαι χεῖρας.

η'. « Ἐξάγαγε ἐκ ποτακῆς τὴν ψυχὴν μου, τοῦ
ἐξομολογήσασθαι²⁷ τῷ ὀνόματι σου²⁸. » Ὁ δὲ Ἀκύ-
λας οὕτως, Ἐξάγαγε ἐξ ἀποκλεισμοῦ τὴν ψυχὴν²⁹
μου. Ὡς ἐν εἰρηκτῇ γὰρ τινι καὶ δεσμοτηρίῳ κατ-
εἴχετο, τῶν πολεμίων τῇ θύρᾳ τοῦ σπηλαίου προσ-
καθημένων. Ὑπισχνεῖται δὲ τῆς σωτηρίας τυχῶν
ὑμνοῖς τὰς εὐεργεσίας ἀμείβεσθαι. « Ἐμὲ³⁰ ὑπο-
μενοῦσι δίκαιοι, ἕως οὗ ἀνταποδῶς μοι. » Ὁ δὲ
Σύμμαχος οὕτως, Τὸ δρομά σου στεφανώσονται
δίκαιοι, ὅταν εὐεργετήσης με· τὴν γὰρ εἰς ἐμὲ
γεγεννημένην εὐεργεσίαν ἐνέχυρον τῆς εἰς αὐτοὺς
λήψονται σωτηρίας, καὶ σε τὸν δίκαιον χριτὴν
ἀνυμνήσουσιν.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΒ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Τῷ Δαβὶδ ψαλμὸς, ὅποτε³¹ κατεδίωκεν αὐ-
τὸν Ἀβεσαλώμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. » Ἐν³² ἐνόις ἀντι-
γράφους εὔρον, « Ὅτε αὐτὸν ἐδίωκεν Ἀβεσαλώμ ὁ
υἱὸς αὐτοῦ. » Ὅτε δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὕτε παρὰ
τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς ταύτην εὐρηκα τὴν προσ-
θήκην. Ἐχεται δὲ ὁμοῦ τῆς ἀληθείας. Αὐτὴν γὰρ
ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ὁ ψαλμὸς. « Κύριε, εἰσάκουσον τῆς
προσευχῆς μου, ἐνώτισαι τὴν δέησίν μου ἐν τῇ ἀλη-

▼ II Reg. xvii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²² Κατενόουν — ἐπέβλεπον. Hebr. *Respice* — et vide. ²³ Καλ. Rec. lectio h. l. est ὅτι. ²⁴ Σφόδρα. cod. 1 præm. ἕως. ²⁵ cod. 1 τῆς λαλιᾶς. ²⁶ Ib. μου. ²⁷ Ib. ἐξομολογεῖσθαι. ²⁸ Σου. In textu τῶν Ὁ se iunior Κύριε. ²⁹ Ἐμὲ — μοι. Hebr. *Me circumdabunt, iusti, quando retribuēs mihi.* ³⁰ Ὅποτε — αὐτοῦ. Rec. lectio h. l. est, ὅτε αὐτὸν ὁ υἱὸς κατεδίωκει. ³¹ Ἐν — ὁ ψαλμὸς. Idem scho- lium exstat in edit. Rom. ad h. l.

perantia, luxuria laqueum parat; ei vero qui eleemosynis gaudet, inanis gloriae rete ponit; ei autem qui opes pro nihilo ducit, avaritiae occasiones affert: et virginitati superbiam, et ut uno verbo dicam, cuilibet vivendi modo laqueum venationi accommodatum necit.

VERS. 5. « Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat, qui cognosceret me. » Nullum, inquit, alicunde adiutorem videbam. *Dexteram enim benevolorum auxilium vocavit. « Perii fuga a me, et non est qui requirat animam meam. »* In septa ineluctabilia incidi, et iter non invenio fugæ, nec qui auxilium mihi afferat.

VERS. 6. « Clamavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea. » Te igitur precor, in quo meam spem posui.

« Portio mea es in terra viventium. [VERS. 7.] Attende ad deprecationem meam, quia valde humiliatus sum. » Sæpius divinus David partem suam vocavit Deum: et hoc loco idem fecit. **1548** Opem nullam, inquit, aliam habeo, sed te solum adiutorem, et per te ut vitam consequar precor. *Humilitatem calamitates hoc loco vocat. Hoc enim et Symmachus declaravit: Ausculta loquelas meas, quoniam valde oblangui. « Libera me a persecuentibus me, quia confirmati sunt super me. » Fortiores me facti sunt hostes: per tuam autem auxilium istorum manus declinabo.*

VERS. 8. « Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo. » Aquila sic: *Educ de clausura animam meam.* Nam tanquam in custodia quadam et carcere detinebatur, hostibus speluncæ ostio assidentibus. Pollicetur autem, salutem nactum hymnis beneficia se remuneraturum esse. « Me exspectabunt iusti donec retribuas mihi. » Symmachus sic: *Nomen tuum coronabunt iusti, cum beneficio me affeceris;* quia beneficium in me collatum salutis suæ pignus arripiet, et te iustum iudicem laudabunt.

INTERP. PSALMI CXLII.

VERS. 1. « Psalmus Davidi, quando ipsum persecutus est Absalon filius ejus. » In nonnullis exemplaribus inveni: « Quando ipsum persecutus est Absalon filius ejus. » Neque autem in Hebræo exemplari, nec apud alios interpretes hanc inveni additionem; tamen veritati inhæret. Hoc enim psalmi est **1549** argumentum: Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe deprecationem

meam in veritate tua : exaudi me in tua justitia. » Α θείη σου · εισάκουσόν μου ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. » Pœnas iuens eorum quæ commiserat divinus David, in illa incidit mala. Injustus tamen, et iniquus, et impius, et parricida erat Absalon, qui genitoris eadem desiderabat. Propterea beatus David Deum obsecrat, ut in veritate et justitia preces exaudiat.

VERS. 2. « Et ne intres in iudicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. » In veritate et justitia, inquit, precatus sum te verbis meis, non mea justitia fretus, sed hostium iniquitatem sciens. Novi enim fieri non posse, ut aliquis innocens a tuo tribunali discedat. Si enim hominum vitæ regulam legum a te latarum apposueris, nemo secundum has vixisse videbitur. Si autem tua etiam beneficia in medium attuleris, et quot bona hominibus suppeditaveris, quæ rursus humana justitia tuis donis æquiparabitur ?

VERS. 3. « Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terra vitam meam. » Precor igitur, ut tuam veritatem et justitiam consequar, non ita ut tecum in iudicium descendas, sed ut ego et hostes iudicemur. Regno enim ejectus sum ab illis, et exactus sum patria. Hanc ejus humilitatem etiam historia docet. Nam sine calceis, et absconditus, et lacrymans incedebat. « Collocavit me in obscuris, sicut mortuos sæculi. » Nam nihil differo a mortuo in tenebris detento, 1550 ejectus et in desertis locis degere coactus.

VERS. 4. « Et anxius est super me spiritus meus. » Propterea magno mœrore et tristitia affectus sum. Spiritum enim hoc loco animam vocat. « In me turbatum est cor meum. » Omnes, inquit, cogitationes meæ tumultu et perturbatione plene sunt.

VERS. 5. « Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in operibus tuis, et in factis manuum tuarum meditabar. » Animo, ait, consideravi, a quot calamitatibus majores nostros liberaveris, et expugnabiles inimicis esse non siveris : et recordatus sum gestorum Abrahami, et Isaaci, et Jacobi, et Josephi, et Mosis, et consolationem hinc cepi.

VERS. 6. « Expand manus meas ad te. » Hoc est, cum omni alacritate preces effudi. « Anima mea sicut terra sine aqua tibi. » Sic autem tuum sitio auxilium, veluti arida terra imbrem expectat.

VERS. 7. « Velociter exaudi me, Domine, defecit spiritus meus. » Magnitudinem mœroris per hæc expressit : nam valde dolentium propria est hæc affectio. « Non avertas faciem tuam a me, et similis

Δίκας μὲν τίνων ὁ θεὸς Δαβὶδ ὦν⁴³ ἐλημέλησεν, ἐκείνοις περιέπεσε τοῖς κακοῖς· ἄδικος δὲ ὁμοῦ, καὶ παράνομος, καὶ δυσσεβής, καὶ πατραλόας ὁ Ἄβεσαλώμ, τῆς τοῦ γεγεννηκότος ἐπιθυμήσας σφραγῆς. Διὰ τοι τοῦτο τὸν Θεὸν ὁ μακάριος ἱκετεύει Δαβὶδ ἐν ἀληθείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τῆς προσευχῆς εισακοῦσαι⁴⁴.

β'. « Καὶ μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. » Ἐν ἀληθείᾳ, φησὶ, καὶ δικαιοσύνῃ τοῖς ἐμοῖς σε, φησὶν, ἱκέτευσά λόγους, οὐ τῇ ἐμαυτοῦ δικαιοσύνῃ θαρβῶν, ἀλλὰ τὴν τῶν πολεμίων παρανομίαν εἰδώς. Οὐδα γὰρ ὡς ἀδύνατον ἀδύων τινα τὸν σὸν δικαστήριον ἐκφυγεῖν. Εἰ γὰρ τὸν κανόνα τῶν ὑπὸ σοῦ τεθέντων νόμων τῶν ἀνθρώπων παραθείης βίβη, οὐδεὶς ὀφθήσεται κατὰ τοῦτον βεβιωκώς· εἰ δὲ καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας εἰς μέσον ἀγάγῃς, καὶ ὅσα τοῖς ἀνθρώποις ἔχορήγησας ἀγαθὰ, ποῖα πάλιν ἀνθρωπίνῃ δικαιοσύνῃ ταῖς σαῖς ἐξισωθήσεται δωρεαῖς ;

γ'. « Ὅτι κατεδίωξεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου, ἐταπεινώσεν εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου. » Ἰκετεύω τοίνυν τῆς σῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης τυχεῖν, οὐκ ἐμοὶ καὶ σοῦ κρινομένων, ἀλλ' ἐμοῦ καὶ τῶν πολεμίων δικαζομένων. Ἐκδέβλημαι γὰρ ὑπ' ἐκείνων τῆς βασιλείας, ἐλήλαμαι τῆς πατρίδος. Ταύτην αὐτοῦ τὴν ταπεινώσιν καὶ ἡ ἱστορία διδάσκει. Ἄνυπόδητος γὰρ, καὶ συγκεκαλυμμένος, καὶ δακρύων ἐβάδιζεν. « Ἐκάθισέ με ἐν σκοτεινοῖς, ὡς νεκροὺς αἰώνος. » Οὐδὲν γὰρ διαφέρει νεκροῦ ἐν σκότει καθειργμένου, ἐληλαμένος καὶ ἐν ἐρήμοις χωρίοις διάγειν ἠναγκασμένος.

δ'. « Καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου. » Τοῦτου χάριν ἀθυμίας πολλῆς καὶ ἀχθηδόνος ἐμπέπλησμαι. Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν καλεῖ. « Ἐν ἐμοῖ ἐταράχθη ἡ καρδία μου. » Πάντες, φησὶν, οἱ λογισμοὶ μου ταραχῆς καὶ ζάλης ἐπλήσθησαν.

ε'. « Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, ἐμελέτησα ἐν πασὶ τοῖς ἔργοις σου, ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων. » Ἐλαβον, φησὶν, εἰς διάνοιαν, ὄσων τοὺς ἡμετέρους προγόνους ἠλευθέρωσας συμφορῶν, καὶ εὐχερῆτους γενέσθαι τοῖς πολεμίοις οὐκ εἴσας· καὶ ἀνεμνήσθην τῶν κατὰ τὸν Ἀβραάμ, τῶν κατὰ τὸν Ἰσαάκ, τῶν κατὰ τὸν Ἰακώβ, τῶν⁴⁵ κατὰ τὸν Ἰωσήφ, τῶν κατὰ τὸν Μωσῆα· καὶ φυγαγωγίαν ἐντεῦθεν ἔλαβον.

ς'. « Διεπέτασα πρὸς σὲ τὰς χεῖράς μου. » Ἄντι τοῦ, Σὺν πάσῃ προσθυμίᾳ τὴν ἱκετείαν ἐποίησάμην. « Ἡ ψυχὴ μου, ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι. » Οὕτω δέ σου διψῶ τὴν βοήθειαν, καθάπερ ἡ ἀνυδρὸς γῆ προσμένει τὸν ὑετὸν.

ζ'. « Ταχὺ εἰσάκουσόν μου, Κύριε, ἐξέλιπε τὸ πνεῦμά μου. » Τὴν ὑπερβολὴν ἀθυμίας⁴⁶ διὰ τούτων ἐδήλωσε· τῶν γὰρ λίαν ἀσχαλλόντων ἰδίον τότε τὸ πάθος. « Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ'

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

⁴³ Qr. cod. 1 præm. δι'. ⁴⁴ Ibid. ὑπακοῦσαι, ascripta tamen altera lectione. ⁴⁵ Τῶν Ἰωσήφ. Des. in cod. 1. ⁴⁶ Ἄθυμ. lb. præm. τῆς.

ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῆσμαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς ἅλκκον. » Εἰ γὰρ βεβλήθαι μου τὴν ἰκεταίαν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, παραυτίκα τῷ θανάτῳ παραδοθήσομαι. Τὸν γὰρ θάνατον ἅλκκον ἐκάλεσε τροπικῶς. Καθάπερ γὰρ τὸν καθειργμένον ἐν ἅλκκῳ οὐκ ἔστι δίχα τῶν ἐπικουρούντων διαφυγεῖν, οὕτως ἀναθῶναι τὸν τεθνηκότα τῶν ἀδυνάτων, μὴ βουλομένου Θεοῦ.

η'. « Ἀκουστὸν ποιήσάν μοι τὸ πρῶτ' ἐν τῷ ἐλεός σου, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. » Τὴν σὴν μοι φιλανθρωπίαν, φησὶ, μήνυσον, καὶ τῆς ἐλπίδος μὴ διαμάρτομαι. Πρῶτ' γὰρ ἐνταῦθα τὸ ταχέως ἐκάλεσε. « Γνώρισόν μοι, Κύρια, ὅδον ἐν ἣ πορεύομαι, ὅτι πρὸς σὲ ἤρα τὴν ψυχὴν μου. » Γενῶ μοι, φησὶ, ποδηγός, καὶ τὴν εὐθείαν πορείαν ὑπόδειξον. Πάντων γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων⁴⁶ τὴν ἐμὴν ἀποστήσας ψυχὴν, σοὶ ταύτην προσήγαγον, Δέσποτα.

θ'. « Ἐξελεύ με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, Κύρια, πρὸς⁴⁷ σὲ κατέφυγον. » Φεύγων τοὺς πολεμίους σὲ καταφυγῆς τόπον ἔχω, καὶ τῆς ἐκείνων ἐπιβουλῆς ἀπαλλαγῆναι παρακλήω.

ι'. « Δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι οὐκ εἶ ὁ Θεός μου. » Ἰκετεύω δὲ καὶ⁴⁸ τοῦτο, μὴ μόνον εἰδέναι τί θέλεις, ἀλλὰ καὶ πράττειν ἃ θέλεις⁴⁹. Ἐπειδὴ σὲ Θεὸν ἐμαυτοῦ καὶ Δεσπότην ἐπίσταμαι. « Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ⁵⁰ εὐθείᾳ. » Καὶ ἐνταῦθεν τὴν ἀξίαν τοῦ πνεύματος ἐδιδάχθημεν. Ὅσπερ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγαθός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ὀνόμασται ἀγαθόν· καὶ καθάπερ τὸν Θεὸν ὀδηγήσαι αὐτὸν ἰκέτευσεν, οὕτω καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὀδηγίας ἀπολαῦσαι παρακλήω, ὡς μὴ δὲν αὐτῷ φανῆναι πρόσαντες, μηδὲ δυσχερῆς, ἀλλ' εὐθείαν τὴν ὁδὸν ὀδεῖν, καὶ λείαν, καὶ⁵¹ πλάνης ἀπηλλαγμένην.

ια'. « Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύρια, ζήσεις με. » Εὐ με προσθάλω βασιλεῖα· τῆς σῆς δὲ ψήφου καὶ χειροτονίας ἀπήλαυσα, καὶ δέδια μὴ παροφθεις ὑπὸ σοῦ βλασφημίας πρόξενος τῷ σῷ ὀνόματι γίνωμαι. Μῆ εἰς τὴν ἐμὴν τοίνυν ἀποβλήψης ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ σοῦ ὀνόματος εὐφημίαν μετὰδος μοι τῆς σωτηρίας⁵². « Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἐξέσεις ἐκ θλίψεως τὴν ψυχὴν μου. » Ἐμοὶ γὰρ καὶ τοῖς πολεμίοις δικάσας, δικαίως τῶν ὑπ' ἐκείνων ἐπαγομένων ἀπαλλάξεις με συμφορῶν.

ιβ'. « Καὶ ἐν τῷ ἐλέει σου ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἐχθρούς μου, καὶ ἀπολεῖς πάντας τοὺς θλίβοντας τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἐγὼ δοῦλός σου εἰμι. » Τοῦτο καὶ ἐν τῷ ραβ' ἔφη ψαλμῷ, « Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα ἔφη, « Ἐν⁵³ τῷ ἐλέει σου ἐξολοθρεύσεις τοὺς ἐχθρούς μου. » Ὁ γὰρ περὶ τὸν ἀδικούμενον ἔλεος ἐπάγει τῷ ἀδικούντι τὸν θάνατον. Οὕτως καὶ γεωργός ἀρστος προβρίζους μὲν τὰς ὀκάνθας ἐκτέμνει, ἀρδεὶ δὲ καὶ γεωργεῖ τὰ φυτά.

⁴⁶ Psal. cxxxv, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴⁶ Τῶν ἀνθρ. cod. 1 ἀνθρώπων. ⁴⁷ Πρὸς. In textu τῶν O præcedit ὅτι. ⁴⁸ Καὶ. cod. 1 πρὸς. ⁴⁹ Θέλεις. Ibid. θέμις. ⁵⁰ Γῆ. cod. Vatic. τῆ. ⁵¹ Καὶ. Abest a cod. 1. ⁵² Σωτ. Ib. præm. σῆς. ⁵³ Ἐν — σου. Des. in cod. 1.

ero descendentibus in lacum. » Nam si aversatus fueris meas preces ob peccatum, subito morte multabor : mortem enim lacum tropice vocavit. Nam quemadmodum is, qui in lacu detentus est, non potest sine adiutoribus evadere : sic fieri non potest, ut mortuus in vitam redeat, nolente Deo.

VERS. 8. « Audiam fac mihi misericordiam tuam quia in te speravi. » Tuam, inquit, benignitatem indica mihi, **1551** et de spe ne decidam. Nam mane hoc loco pro *celeriter* dixit. « Notam fac mihi, Domine, viam, in qua ambulem, quia ad te levavi animam meam. » Esto mihi, inquit, dux, rectumque iter mihi ostende. Ab omnibus enim rebus humanis meam abducens animam, eam tibi, Domine, adduxi.

VERS. 9. « Eripe me de inimicis meis, Domine, ad te confugi. » Fugiens hostes, te refugii locum habeo, et ut ab illorum insidiis liberer precor.

VERS. 10. « Docet me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. » Cæterum obsecro, ut non modo sciam quid velis, verum etiam ut faciam quæ velis, quoniam te Deum meum et Dominum scio. « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. » Hinc etiam spiritus dignitatem didicimus. Sicut enim Deus bonus, sic etiam Spiritus nominatus est bonus : et quemadmodum Deum obsecravit ut ipsum deduceret, sic etiam precatur, ut Spiritus sancti ductum consequatur, ut nihil ipsi arduum et difficile appareat, sed rectam viam, et planam, et ab errore liberam sequatur.

VERS. 11. « Propter nomen tuum, Domine, vivificabis me. » Tu regem me creasti, tuum autem suffragium et inaugurationem sum consecutus : et timeo, ne a te despectus, auctor sim ut tuum nomen male audiat. Ne igitur ad meam dignitatem respicias, sed ob celebritatem nominis tui salutem mihi imperti. « In æquitate tua educes de tribulatione animam meam. » Nam cum me et hostes judicaveris, juste **1552** a calamitatibus ab illis irrogatis me liberabis.

VERS. 12. « Et in misericordia tua disperdes inimicos meos : et perdes omnes qui tribulant animam meam, quoniam ego servus tuus sum. » Hoc etiam in centesimo tricesimo quinto psalmo dixit. « Qui percussit Ægyptum cum primogenitis eorum, quoniam in æternum misericordia ejus. » Et hoc in loco ait : « In misericordia tua disperdes inimicos meos. » Nam misericordia erga eum adhibita, qui injuria afficitur, injuria afficienti interitum infligit. Sic etiam optimus agricola radicatus quidem spinas excidit, irrigat autem et colit plantas.

INTERP. PSALMI CXLIII.

A

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΜΓ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

VERS. 1. *Davidi.* In nonnullis exemplaribus inscriptioni hoc additum inveni : « Contra Goliath. » Neque autem in Hebraico exemplari, nec apud alios interpretes, nec apud Septuaginta inveni in Hexaplo. Cæterum hoc habet argumentum. * Gentium, quæ in Judæos post reditum e Babylone consurrexerunt, multi prophetæ mentionem faciunt : sed copiosius quam alii divinus Ezechiel. Dicit autem hæc cum multis aliis : « A diebus plurimis præparaberis, et venies ad terram, quæ eversa est gladio, et congregata est de populis multis, in terram Hierosolymæ, quæ fuit deserta jugiter. Et ipsi ex gentibus egressi sunt, et habitabunt in pace omnes ipsi. Et ascendes quasi imber, et venies quasi tempestas, et quasi nubes, ut operias terram, et cades, tu, et omnia **1553** agmina tua, et gentes multæ tecum γ. » Deinde post multa docet etiam mortis modum. « Et convocabo adversus eum in cunctis montibus meis timorem gladii, ait Adonai Dominus. Gladius hominis contra fratrem ejus erit, et judicabo ipsum in morte, et in sanguine, et imbre inundante, et lapidibus grandinis. Ignem et sulphur pluam super eum, et super omnes, qui sunt cum eo, et super gentes multas, quæ cum eo sunt γ. » Licebit autem ei, qui accuratus hæc discere volet, prophetiam ipsam legere. Hæc et hic Psalmus vaticinatur : « Inclina enim cælos, Domine, et descende, tange montes, et fumigabunt : emitte fulgura tua, et dissipabis eos, emitte sagittas tuas, et conturbabis eos. » Planius autem hæc singularum partium interpretatio docebit. « Benedictus Dominus Deus meus, qui instruit manus meas ad prælium, digitos meos ad bellum. » Nam nuper e Babylone reversi, et muris ac armis privati, per divinum auxilium invadentibus hostibus superiores fuerunt. Sane etiam nobis conveniunt ea quæ dicta sunt. Nam a diaboli tyrannide liberati, a Deo pugnare docti sumus : manibus quidem justitiam operantes, et per digitos crucis signum frontibus imponentes.

VERS. 2. « Misericordia mea, et refugium meum, susceptor meus, et liberator meus, protector meus, in ipso speravi. » Ab entibus appellationes desumpsit. **1554** Tu enim, « misericordia mea » es, a te enim misericordiæ fontes accipi. Tu es « refugium meum ; » nam ad te confugiens servatus sum. Tu es « susceptor meus ; » tuum enim auxilium consecutus, hostes superavi. Tu es « liberator meus, et protector meus. » Tu enim me bello
 γ Ezech. xxxviii, 8, 9. γ* ibid. 20-22.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁵⁶ Τῷ. lb. præm. Ψαλμός. ⁵⁷ Ἐρ — ἐξαπλῶ. Idem Scholion exstat in edit. Rom. et apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ⁵⁸ Ταῦτα. cod. 1 ἐνταῦθα. ⁵⁹ lb. κατοικοῦσιν. ⁶⁰ lb. πεσῆ. ⁶¹ Οὐρ. In cod. sequ. σου. ⁶² Ὁ Θεός μου. Hebr. *Petra mea.* ⁶³ Ἀρμόττει σφαγίδα. Similia ex Orig. habet Cord. l. c. p. 71. ⁶⁴ Ὑπερασπ. μου. In cod. 1 ponitur post ῥύστης μου, ut in textu τῶν O'. ⁶⁵ Rec. lectio h. l. est αὐτῷ. ⁶⁶ cod. 1 καταφεύγων.

α'. Τῷ ⁵⁶ Δαβίδ. Ἐν ⁵⁷ ἐνοις τῶν ἀντιγράφων τῇ ἐπιγραφῇ προσκειμενον εὔρον, « Πρὸς τὸν Γολιάθ. » Οὔτε δὲ παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς, οὔτε μὴν παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα εὔρον ἐν τῷ Ἑξαπλῶ. Ἐχει δὲ ὑπόθεσιν ταύτην· Τῶν ἐπαναστάντων Ἰουδαίους ἐθνῶν, μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, πολλοὶ τῶν προφητῶν ἐμνημόνευσαν· πλατύτερον δὲ τῶν ἄλλων ὁ θεὸς Ἰεζεκιήλ. Λέγει δὲ καὶ ταῦτα ⁵⁸ μεθ' ἐτέρων πολλῶν· « Ἀφ' ἡμερῶν πλειόνων ἐτοιμασθήσῃ, καὶ ἤξεις εἰς γῆν τὴν ἀπεστραμμένην ἀπὸ μαχαίρας, ἠθροισμένην ἀπὸ λαῶν πολλῶν, ἐπὶ γῆν Ἰερουσαλήμ, ἣ ἐγένετο ἐρημος δι' ὄλου. Καὶ αὐτοὶ ἐξ ἐθνῶν ἐξεληλύθασιν, καὶ κατοικήσουσιν ⁵⁹ ἐπὶ εἰρήνης πάντες αὐτοί. Καὶ ἀναβήσῃ ὡς ὕετος, καὶ ἤξεις ὡς καταίγξ, καὶ ὡς νεφέλη, καλύψαι τὴν γῆν, καὶ πέσῃ ⁶⁰ σὺ, καὶ πάντες οἱ περὶ σὲ, καὶ ἐθνη πολλὰ μετὰ σοῦ. » Εἶτα μετὰ πολλὰ διδάσκει καὶ τοῦ θανάτου τὸν τρόπον. « Καὶ συγκαλέσω ἐπ' αὐτὸν φόβον μαχαίρας εἰς πάντα τὰ ὄρη μου, λέγει Ἄδωναὶ Κύριος. Μάχαιρα ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἔσται, καὶ κρινῶ αὐτὸν ἐν θανάτῳ, καὶ ἐν αἵματι, καὶ ὑετῷ κατακλύζοντι, καὶ λίθοις χαλάζης. Καὶ πῦρ καὶ θεῖον βρέξω ἐπὶ αὐτούς, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ ἐθνη πολλὰ τὰ μετ' αὐτοῦ. » Ἐξεστὶ δὲ τῷ βουλομένῳ ταῦτα μαθεῖν ἀκριβέστερον ἐντυγχάνοντι τῇ προφητείᾳ. Ταῦτα καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς προθεσπίζει· « Κλίνον γὰρ οὐρανοῦς ⁶¹, Κύριε, καὶ κατάβηθι· ἄψαι τῶν ὀρέων, καὶ καπνισθήσονται· ἀστραφὸν ἀστραφὴν σου, καὶ σκορπιεῖς αὐτούς· ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς. » Σαφέστερον δὲ ταῦτα ἢ κατὰ μέρος ἐρμηνεῖα διδάξει. « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ θεὸς μου ⁶², ὁ διδάσκων τὰς χεῖράς μου εἰς παράταξιν, τοὺς δακτύλους μου εἰς πόλεμον. » Ἄρτι γὰρ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανεληθόντες, καὶ ὄπλων καὶ περιδόλων ἐστερημένοι, διὰ τῆς θείας ῥοπῆς τῶν ἐπανεληθόντων περιεγένοντο δυσμενῶν. Ἀρμόττει ⁶³ δὲ καὶ ἡμῖν τὰ εἰρημένα. Τῆς γὰρ τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλαγέντες, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πολεμεῖν ἐδιδάχθημεν· τὰς χεῖρας μὲν, ἐργαζόμενοι δικαιοσύνη· διὰ δὲ τῶν δακτύλων, τοῖς μετώποις ἐπιτιθέντες τοῦ σταυροῦ τὴν σφαγίδα.

β'. « Ἐλεός μου, καὶ καταφυγή μου, ὑπερασπιστῆς μου ⁶⁴ ἀντιλήπτωρ μου καὶ ῥύστης μου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ⁶⁵ ἤλιπισα. » Ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὰς προσηγορίας ἐποίησατο. Σὺ γάρ, φησὶν, « Ἐλεός μου· » παρὰ σοῦ γὰρ ἠδεδέξαν τὰς τοῦ ἐλέους πηγὰς. Σὺ « καταφυγή μου »· πρὸς σὲ γὰρ καταφυγῶν ⁶⁶ δισώθη. Σὺ « ἀντιλήπτωρ μου »· τῆς γὰρ στῆς ἀπολαύσας ῥοπῆς, κρείττων ἐγενόμην τῶν πολεμίων. Σὺ « ῥύστης μου καὶ ὑπερασπιστῆς μου. » Σὺ γὰρ με

καὶ περ ἔγραψας πολεμούμενον, καὶ ἐρρύσω πολιορ-
κούμενον. Τὴν εἰς σὲ τοίνυν ἐλπίδα σχίσω βεβαίαν.
« Ὁ ὑποτάσσω τὸν λαόν μου ὑπ' ἐμέ. » Τοῦτο τῷ
Ζοροβάβελ ἀρμόττει, καὶ Ἰησοῦ τῷ ἱεραεῖ· οὗτοι γὰρ
ἠγόουντο τοῦ λαοῦ τηνικαῦτα.

γ'. « Κύριε, τί ἐστὶν ἀνθρώπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐτῷ;
ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογίξῃ αὐτόν; » Ἀντὶ τοῦ
ἐγνώσθης, ἡρωϊκῆ δὲ Σύμμαχος ἠρμήνευσε. Σφόδρα,
φησὶν, ἄγαμαι τὴν ἀμετρὸν σου φιλανθρωπίαν· ὅτι
θεὸς ὢν, καὶ τῶν ἀπάντων δημιουργὸς, τρῶσάτην
τοῦ εὐτελοῦς τούτου ζώου κηδεμονίαν ποιῆ· εἶτα τῆς
φύσεως τὸ ἐπίκρηρον δεικνύει.

δ'. « Ἀνθρώπος ματαιότητι ὠμοιώθη, αἱ ἡμέραι
αὐτοῦ ὡσεὶ σκιά παράγουσιν. » Ὁ Θεοδοτίων, Ἀν-
θρώπος, φησὶν, ἀτμίδι ὠμοιώθη· ὁ δὲ Σύμμαχος,
ἀτμῷ. Ἀτμῷ γὰρ ὁ δίκην συνισταμένου καὶ δια-
λυομένου βραδῶς φθεῖρεται τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσεως,
καὶ σκιά τούτων ὁ βίος παρακλισίως ὀδεύει· ἐπειδὴ
οὕτω ἡ μέλει σοι τῶν ἐπικλήρων ἀνθρώπων.

ε'. « Κύριε, κλίνον οὐρανοὺς σου, καὶ κατάρθθι. »
Ἀνθρώπινως τοῖς λόγοις ἐχρήσατο, οὐκ οὐρανῶ πε-
ριγεγραμμένην τὴν θεῖαν φύσιν εἰδὼς, ἀλλ' εἰς τιμι-
ορίαν τῶν πολεμίων ὁ καλῶν τὸν ἐπίκουρον. « Ἄψαι
τῶν ὀρέων, καὶ καπνισθήσονται. » Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν
τῷ Σινᾷ ἐγένετο βρει. Τὸ γὰρ βρος, φησὶν, ἐκαπνί-
ζετο.

ς'. « Ἀστραψὸν ἀστραπήν, καὶ σκορπιεῖς αὐτοὺς,
ἐξαπόστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐτούς. »
Εὐκτικῶς μὲν σχηματίζει τοὺς λόγους· προλέγει δὲ τὰ
ἐσόμενα, ἃ διὰ τοῦ προφήτου Ἰζεκιήλ προεῖρη-
κεν ὁ θεός· οὕτω γὰρ ἐκείνους ἅπαντας κατανάλω-
σεν.

ζ'. « Ἐξαπόστειλον τὴν χειρὰ σου ἐξ ὕψους. » δι-
δάσκων ὡς ἀρκεῖς νεύων παρασχεῖν τοῖς αἰτοῦσι
τὴν σωτηρίαν. Χεῖρα δὲ τὴν ἐνέργειαν ἐκάλεσεν, ὡς
πολλάκις εἰρήκαμεν. « Ἐξελοῦ με, καὶ ῥῦσαι με ἐξ
ὕδατων πολλῶν. » Πολλά ὕδατα τὸ πλῆθος πολε-
μίων ἐκάλεσεν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ ρκγ' ἐφη ψαλμῷ.
« Χεῖμαρρόν διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, τὸ ὕδωρ τὸ
ἀνυπόστατον. » Καὶ διδάσκων ὅτι τροπικῶς τοὺς
ἐχθροὺς ὕδατα ἐκάλεσεν, ἐπήγαγεν· « Ἐκ χειρὸς
υἱῶν ἀλλοτρίων. » Ἀλλοτρίους δὲ αὐτοὺς, οὐχ ὡς ἀλ-
λοφύλους, ἀλλ' ὡς δυσσεβεῖς προσηγόρευεν.

η'. « Ἄν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα. » Βλασφη-
μίαις, φησὶ, Δέσποτα, τῆς σῆς ἐχρήσαντο ὀδύης.
« Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν, δεξιὰ ἀδικίας. » Τοῖς δὲ λόγοις
συμβαίνει τὰ πράγματα. Ὅσπερ γὰρ τοῖς λόγοις
βλασφημοῦσιν, οὕτω τοῖς ἔργοις ἀδικοῦσιν. Αὐτῆ γὰρ
αὐτῶν ἡ δεξιὰ οὐδὲν ἐργάζεται· δεξιὸν, ἀλλ' ἀδικίας
πέφηνεν ὄργανον.

θ'. « Ὁ θεός, ψόφην καινὴν ἄστομαί σοι, ἐν ψαλτηρίῳ

petitum munivisti, et obsessum liberasti : in te
igitur firmam spem figam. « Qui subdit populum
meam sub me. » Hoc Zorobabeli congruit, et Josuæ
sacerdoti : hi enim tunc populum regabant.

VERS. 3. « Domine, quid est homo, quia inno-
tuisti ei? aut filius hominis, quia reputas eum? »
Pro innotuisti, Symmachus cognosceris interpreta-
tus est. Magnopere, ait, immensam tuam benigni-
tatem admiror : quod cum Deus sis, omniumque
opifex, talem de hujusmodi vili animali curam
geras. Deinde naturæ imbecillitatem ostendit.

VERS. 4. « Homo vanitati similis factus est, dies
ejus sicut umbra prætereunt. » Theodotio : Homo,
inquit, exhalationi similis est; Symmachus, vapor.
Nam instar vaporis conglobati et dissoluti, homi-
num natura facile corrumpitur, et umbræ instar
horum vita incedit : quoniam sic tibi caduci ho-
mines curæ sunt.

VERS. 5. « Domine, inclina cælos tuos, et de-
scende. » Hominum more locutus est, non cælo
divinam naturam circumscriptam esse sciens, sed
implorans adjutorem ad hostium supplicium.
« Tange montes, et fumigabunt. » Hoc enim in
Sinai monte factum est. Nam mons, ait, fuma-
bat.

VERS. 6. « Fulgura emitte 1555 corusca, et
dissipabis eos : emitte sagittas tuas, et contur-
babis eos. » Optando sermonem format. Prædicat
autem futura, quæ per prophetam Ezechielem
Deus prædixit. Sic enim illos omnes consumpsit.

VERS. 7. « Emitte manum tuam ex alto. » Do-
cens te solo nutu posse salutem præbere petenti-
bus. Manum autem vim agendi appellavit, sicut
sæpe diximus. « Eripe me, et libera me de aquis
multis. » Multas aquas dixit hostium multitudinem.
Sic etiam in centesimo vicesimo tertio psalmo ait :
« Torrentem pertransiit anima nostrâ, aquam
intolerabilem. » Et docens se per similitudinem
hostes aquas vocasse, subdidit : « Ex manu filio-
rum alienorum. » Alienos vero illos, non tanquam
alienigenas, sed tanquam impios vocavit.

VERS. 8. « Quorum os locutum est vanitatem. »
« Blasphemiis, inquit, Domine, adversus gloriam
tuam usi sunt. » Et dextera eorum, dextera iniqui-
tatis. » Verbis autem respondent opera. Sicut
enim verbis blasphemis detestantur, sic operibus
injuria afficiunt. Ipsa enim eorum dextera nihil
dexterum efficit, sed injustitiæ instrumentum
est.

VERS. 9. « Deus canticum novum cantabo tibi,

* Psal. cxxiii, 4, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁵ Γόρ. cod. 1 δέ. ⁶⁶ Οὕτω. lh. præm. τοίνυν. ⁶⁷ Τῶν πολεμ. Des. in cod. 1. ⁶⁸ Διά. In cod. 1
hæm. καί. ⁶⁹ ibid. ἀρκεί. ⁷⁰ Πολεμ. ibid. præm. τῶν. ⁷¹ ib. χειμαρρόν. ⁷² Τὸ ὕδωρ. ib. præm.
ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. ⁷³ Τῆς. cod. 1 præm. κατά.

in psalterio decachordo psallam tibi. » Non enim salutem adeptus ingratus ero, sed usitatis musicis instrumentis gratiarum actionis hymnum offeram.

VERS. 10. Qui dat salutem regibus. » Sic enim, inquit, et majores nostros, quibus a te commissum fuerat regnum, **1556** servasti, et invidentium hostium victores reddidisti, Davidem, Josaphatum, Ezechiam, et si quis alius tuum imploravit auxilium. « Qui redemit Davidem servum suum. » Nam propter sœdera cum illis inita omnem de nobis curam geris.

« De gladio maligno [VERS. 11] cripe me, et erue me de manu filiorum alienorum. » *Gladium malignum* furorem et feritatem irruentium vocavit: eisdem vero filios alienos, tanquam impios. « Quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum, dextera iniquitatis. » Ejusdem sermonis repetitione non frustra usus est: sed eorum felicitatem narraturus, pravitatis accusationem instituit, Deum ad opem ferendam excitans. Isti enim, ait, sic te conviciis obruentes, et cum injustitia et malitia viventes, secundis ventis feruntur, et a te bonorum affluentiam accipientes, iniquitatis viaticum felicitatem habent.

VERS. 12. « Quorum filii sicut novellæ plantationes constabilitæ in juventute sua. » Multos et bonos filios consecuti sunt, et a suis filiis circumdantur, novellas plantas imitantes. « Filii eorum compositæ, circumornatæ ut similitudo templi. » Non modo enim naturæ pulchritudo ornat ipsas, sed etiam ab arte magnopere decorantur, ut similes sint templis ornatis ad idolorum honorem. Cæterum hujusmodi est fucus et ars mercetricia.

VERS. 13. « Promptuaria eorum plena sunt, et copiose **1557** producant nunc hoc, nunc illud. » Cum enim viderint cellas supra usum plenas, rursus in alias transferunt supervacua, secundum illud qui dicit: « Destruam horrea mea, et majora ædificabo. »

« Oves eorum fetosæ, abundantes in egressibus suis. [VERS. 14.] Boves eorum crassi. » Porro eorum animalia pingua et secunda sunt. « Non est ruina maceris, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. » Symmachus autem sic: *Nec fractura, nec funeris elatio, nec luctus in plateis eorum.* Sic etiam alii interpretes. Nam per multam felicitatem, et bonorum affluentiam, in deliciis et in

^a Luc. xii, 18.

Α δεκαχόρδῳ ψαλῶ σοι. » Οὐκ ἔσομαι γὰρ ἀγνώμων τῆς σωτηρίας τυχῶν, ἀλλὰ τοῖς συνήθεσιν ὄργανοῖς χρησάμενος τὴν χαριστήριον ὕμνον ἐκτίσω.

ι'. « Τῷ δίδόντι τὴν σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσιν. » Οὕτω γὰρ, φησὶ ⁷⁴, καὶ τοὺς ἡμετέρους προγόνους ὑπὸ σοῦ τὴν βασιλείαν ἐγγχειρισθέντας διέσωσας, καὶ τῶν πολεμίων ἐπαναστάντων νικηφόρους ἀπέφηνας, τὸν Δαβὶδ, τὸν Ἰωσαφάτ, τὸν Ἐζεκιαν, καὶ εἴ τις ἕτερος τὴν σὴν ἐπικουρίαν ἐξήτησεν ⁷⁵. « Τῷ λυτρουμένῳ Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τὰς πρὸς ἐκείνους συνθήκας πᾶσαν ἡμῶν κτθεμονίαν ποιῆ.

« Ἐκ ῥομφαίας πονηρᾶς. [α'] Ῥῦσαί με, καὶ ἐξ. λού με ἐκ χειρὸς υἱῶν ἀλλοτριῶν. » *Ῥομφαίαν πονηρᾶν* τῶν ἐπελθόντων τὸ μακικὸν καὶ θηριῶδες ἐκάλεσε· τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ υἱοὺς ἀλλοτρίους, ὡς δυσσεβεῖς. Β « Ὅν τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας. » Τῇ ταυτολογίᾳ οὐ μάτην ἐχρήσατο· ἀλλὰ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν διηγείσθαι: μέλλων, τὴν τῆς πονηρίας κατηγορίαν ἀνέλαβεν, εἰς ἐπικουρίαν τῶν Θεῶν διεγείρων. Οἱ γὰρ οὕτως σε, φησὶ, βλασφημῦντες, καὶ ἀδικίᾳ καὶ πονηρίᾳ συζῶντες, ἐξ οὐρίων φέρονται, καὶ παρὰ σοῦ δεξάμενοι τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀφθονίαν, ἐφόδιον ἔχουσι τῆς ἀδικίας· τὴν εὐπραξίαν.

ιβ'. « Ὅν ⁷⁶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ὡς νεόφυτα ἡδρυμένα ⁷⁷ ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν. » Ἀπῆλαυσαν, φησὶν, πολυπαιδίας καὶ εὐπαιδίας, καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν κυκλοῦνται, νεοθαλῆ μιμούμενοι φυτὰ. « Αἱ θυγατέρες αὐτῶν κεκαλλωπισμένοι, περιεκεκοσμημένοι ⁷⁸ ὡς ὁμοίωμα ναοῦ. » C Οὐ μόνον γὰρ αὐτὰς τῆς φύσεως ὠραῖζει τὸ κάλλος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπιτεχνήσεως πολλῶν περιεικνεται κόσμος ὡς ἀπεικάσθαι τοῖς ἐπὶ τιμῇ τῶν ἐιδώλων κεκαλλωπισμένοις ναοῖς. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ τὸ κομμωτικὸν καὶ ἐταιρικόν.

ιγ'. « Τὰ ταμεία ⁷⁹ αὐτῶν πλήρη, ἐξερευγόμενα ⁸⁰ ἐκ τούτου εἰς τούτο. » Ὅταν γὰρ ἴδωσιν ὑπὲρ τὴν χρείαν τὰ δοχεῖα πεπληρωμένα, εἰς ἕτερα πάλιν τὰ περιττὰ μεταφέρουσι· κατ' ἐκείνον τὸν λέγοντα, « Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μερίζονας οἰκοδομήσω. »

« Τὰ πρόβατα αὐτῶν πολυτόκα ⁸¹, πληθύνοντα ἐν ταῖς ἐξόδοις αὐτῶν. [ιδ'] Οἱ βόες αὐτῶν παχείς. » Πίσσα δὲ αὐτῶν καὶ πολύγονα τὰ κτήνη. « Οὐκ ἐστὶ κατάπτωμα φραγμαῦ ⁸², οὐδὲ διέξοδος, οὐδὲ κραυγὴ ἐν ταῖς πλατείαις ⁸³ αὐτῶν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, *Ὅστε διακοπή, ὅστε ⁸⁴ ἐκφορὰ, ὅστε κωκιντὸς ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῶν.* Οὕτω δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἐρμηνεύσασιν. Διὰ γὰρ πολλὴν τὴν ⁸⁵ εὐθηνίαν, καὶ τῶν ἀγαθῶν τὴν

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁷⁴ Φησὶ. Abest a cod. 1. ⁷⁵ cod. 1 ἐξήτησεν. ⁷⁶ Ὅν—αὐτῶν. Hebr. Quoniam filii nostri. ⁷⁷ Ἠδρυμ. Hebr. educati. Quidam libri veteres habent ἡδρυμένα, alii ἡδρυμένα vel ἡνδρυμένα. ⁷⁸ Κεκαλλ. περιεκκ. Hebr. Sicut anguli quasi excisæ. ⁷⁹ Rec. lectio h. l. est ταμεία. ⁸⁰ Ἐξερ.—τούτο. Hebr. Producentia de specie ad speciem. ⁸¹ Πολυτόκα—αὐτῶν. Hebr. Multiplicantes se per milleas, imo per decies milleas in plateis nostris. ⁸² Κατάπτωμα φραγμοῦ. Hebr. Ruptura s. clades. ⁸³ Πλατ. Ita in edit. Ald. et Compl. legi observat Bosius. Rec. lectio est ἐπαύλασιν. Hebr. In plateis nostris. ⁸⁴ Ὅστε. cod. 1 præxi. καί. Montf. in Hexapl. ad h. l. pro ὅστε habet οὐκ ἐστὶ. ⁸⁵ Γὰρ πολλὴν τὴν. cod. 1 τὴν πολλήν.

ἀφθονίαν, ἐν τρυφῇ καὶ γέλωτι διατελοῦσι, τῶν πο-
νηρῶν⁶⁶ οὐ δεχόμενοι πείραν. Ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἑβ-
δομηκοστῷ καὶ δευτέρῳ ἔφη ψαλμῷ, ὅτι « Οὐκ ἔστιν
ἀνάνευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν, καὶ στερέωμα ἐν τῇ
μάστιγι· αὐτῶν. Ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἰσὶ, καὶ
μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγώθησονται. » Εὐρίσκομεν
δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις προφήταις συνωδῶ τούτοις
πολλά· ἀλλὰ πάντες ἐπιφέρουσι τῶν ἀμφισθητουμέ-
νων τὴν λύσιν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐναυθα πεποίηκεν ὁ
θεῖος Δαβὶδ. Ἐπήγαγε γάρ·

ιε'. « Ἐμακάρισαν τὸν λαὸν⁶⁷ ᾧ ταῦτά ἐστι, μα-
κάριος ὁ λαὸς, οὗ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ. » Οἱ γὰρ τῆς
ἀληθείας ἀμήτοιο οὐκ ἐπίστανται τῶν πραγμάτων
διακρίνειν τὴν φύσιν, ἀλλὰ τρυφῇ, καὶ πλούτῳ, καὶ
δυναστείᾳ τὴν εὐκληρίαν ὀρίζονται, καὶ τοὺς τούτων
ἀπολαύοντας ζηλωτοὺς ἀποκαλοῦσι, καὶ μακαρίους.^B
Οἱ δὲ μύσται τῆς ἀρετῆς τῆς θείας σοφίας μετελη-
φότες, τὸν ὑπὸ σοῦ προμηθεύμενον λαὸν μακαρί-
ζουσι, καὶ τοῦ βίου παντὸς τὴν σὴν προτιμῶσι κηδε-
μονίαν. Τοὺς τοιοῦτους ἡμᾶς μακαρισμοῖς καὶ ὁ Κύ-
ριος ἐξεπαίδευσεν· « Μακάριοι, λέγων, οἱ πτωχοὶ τῷ
πνεύματι, μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν
δικαιοσύνην, καὶ μακάριοι οἱ πενθοῦντες, καὶ μακά-
ριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· τῶν γὰρ
τοιοῦτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Οἱ δὲ τοῦ
βίου τὴν ἡδονὴν προαιρούμενοι, πρὸς ὀλίγον ταύτης
ἀπολαύσαντες, τὴν μακρὰν ὁδὸν ἐκ τῆς βραχείας
τρυγήσουσιν ἡδονῆς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΑ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Αἴνεσις τῷ Δαβίδ. » Δηλοῖ καὶ ἡ ἐπιγραφή^C
τοῦ ψαλμοῦ τὸν σκοπὸν. Ὑμνεῖν γὰρ παρακαλεῖται
τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ με-
γαλοουργίας, καὶ βασιλείας, καὶ μεγαλοπρεπείας
μακροχρόνου. Πεποίηκε δὲ καὶ ἑτέρους τοιοῦτους
ψαλμοὺς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, εἰς εὐγνωμοσύνην
τῶν⁶⁸ λαῶν ἐκείνων διαγέροντα⁶⁹. Ἔχει δὲ καὶ πρὸς
ῥησιν τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεώς τε καὶ ἐπιγνώσεως.
Κατὰ στοιχεῖον δὲ καὶ οὗτος ὁ ὕμνος σύγκειται, καὶ
διὰ τῆς ταυτολογίας διδάσκει τοῦ Προφήτου τὸν πό-
θον. « Ἐψώσω σε, ὁ Θεὸς μου, βασιλεὺς⁷⁰ μου, καὶ
ἐλόγησάω τὸ ὄνομα σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Φύσει μὲν ὑψιστος ὁ Θεός, καὶ
οὐκ ἐπεισακτον ἔχει τὸ ὕψος. Κηρύττουσι δὲ τοῦτο
τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας δι-
δάσκουσι. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς
εὐαγγελίοις εἰρημένον· « Πάτερ, ἐδόξασά σου τὸ
ὄνομα ἐν τῇ γῆ⁷¹. » Καὶ μετ' ὀλίγα διδάσκει ὡς οὐ
δόξαν ἔδωκεν⁷² αὐτῷ, ἢν μὴ πρότερον εἶχεν, ἀλλ' ἢν
εἶχεν ἐγὺμνωσεν. Ἐφη γὰρ, Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα
τοῖς ἀνθρώποις. Οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ οὐκ ἔδωκε
δόξαν, ἢν μὴ πρότερον εἶχεν· ἀλλ' ἢν εἶχε τοὺς
ἀγνοοῦντας ἐδίδαξε· « Δόξασόν με γὰρ, φησὶν, σὺ

A risu degunt, neque ullas adversitates experiuntur.
Hæc et in septuagesimo secundo ait psalmo :
« Quia non est respectus in morte eorum, et fir-
mamentum in plaga eorum. In laboribus hominum
non sunt, et cum hominibus non flagellabantur^b. »
Cæterum apud alios prophetas multa his conso-
nantia invenimus : sed omnes dubiorum solutio-
nem inferunt. Hoc sane hic etiam divinus David
fecit. Infert enim :

VERS. 15. « Beatum dixerunt populum, cui hæc
sunt, beatus populus, cujus Dominus Deus ejus
est. » Nam veritatis expertes nesciunt rerum natu-
ram discernere, sed deliciis, et opibus, et potentia
felicitem metiuntur, et **1558** qui his perfruunt-
tur, felices et beatos nuncupant. Virtutis autem
studiosi, cum divinam sapientiam acceperint, po-
pulum a te gubernatum beatum esse dicunt, et toti
vitæ tuam curam præferunt. Hujusmodi beatitudi-
nes etiam Dominus nos docuit. « Beati, inquit,
pauperes spiritu ; Beati qui esuriunt et sitiunt
justitiam, et, Beati qui lugent, et, Beati qui perse-
cutionem patiuntur propter justitiam, talium enim
est regnum cælorum. » Qui autem vitæ deliciis
eligunt, his parum temporis perfruentes, ex brevi-
bus deliciis diuturnum dolorem percipient.

INTERP. PSALMI CXLIV.

VERS. 1. « Laudatio Davidi. » Propositum
psalmi inscriptio indicat. Adhortatur enim, ut
Deum universorum laudemus, Dei potentæ, et
magnificentæ, et regni, et majestatis reminiscen-
tes. Alios etiam hujusmodi psalmos gratia Spiritus
fecit, ad grati animi officium illum populum
excitans. Habet porro prædictionem de gentium
vocatione et divina cognitione. Hic autem hymnus
per litterarum seriem compositus est, et per ejus-
dem sermonis repetitionem Prophetæ desiderium
docet. « Exaltabo te, o Deus mi, rex mi, et bene-
dicam nomini tuo in sæculum, et in sæculum
sæculi. » Natura quidem Deus altissimus
est, et minime ascititiam habet altitudinem. Hoc
vero prædicant pietatis alumni, nesciosque edocent.
1559 Tale est illud a Christo in sacris Evangeliiis
dictum : « Pater, glorificavi nomen tuum in ter-
ra^d. » Et paulo post docet illum non gloriam dedisse
ei, quam prius non habebat, sed quam habebat
ignorantibus demonstrasse. Ait enim : Manifestavi
nomen tuum hominibus. Sic etiam Pater Filio non
dedit gloriam, quam prius non habebat, sed quam
habebat inscios docuit. « Glorifica enim me, inquit,

^b Psal. lxxii, 4, 5. ^c Matth. v, 3 seqq. ^d Joan. xvii, 4, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Πονηρῶν. ibid. λυπηρῶν. ⁶⁷ Ἐμακ. τὸν λαόν. Hebr. O beatum populum eum. ⁶⁸ Τόν. cod. 1 præm-
καί. ⁶⁹ Διδωκ. ibid. præm. καὶ ἡμᾶς. ⁷⁰ Βασιλεύς. ib. præm. ὁ, ut in textu τῶν Ὁ. ⁷¹ cod. 1 ἐπὶ τῆς
γῆς. ⁷² ib. δέδωκεν.

tu Pater, claritate, quam habebam apud te, priusquam mundus fieret e. » Non igitur assumpsit quod non habebat, sed quod habebat planum ignorantibus factum est. Hoc igitur in loco etiam Propheta non altum Deum se effecturum promittit, sed ejus altitudinem hominibus ostensurum, quoad fieri potest. Et omnium Deum, et Deum et regem proprium nominat, amoris vi ad hoc faciendum impulsus.

VERS. 2. « Per singulos dies benedicam tibi, et laudabo nomen tuum in sæculum, et in sæculum sæculi. » Semper te, inquit, celebrabo, et nullum diem laudis expertem sinam.

VERS. 3. « Magnus Dominus, et admodum laudabilis, et magnitudinis ejus non est finis. » Quoniam omnis magnitudo sensibilis, si longitudinem, et latitudinem, et profunditatem metiaris, ostenditur magna, merito subdidit: « Magnitudinis ejus non est finis; » ut eum, qui celebratur, incorporum et incircumscriptionem esse demonstret. Nam magnam quidem ipsum, inquit, novi, non tamen comprehendi posse, nec mensurari. Neque enim principium, neque finem magnitudinis invenio: hæc enim infinita est, et omnem mentis captum transcendit.

VERS. 4. « Generatio et generatio laudabit opera tua, et potentiam tuam pronuntiabunt. » Deinceps gentium 1560 præcinit divinam cognitionem. Non solum enim, inquit, nos qui ex Israele descendimus, per hanc generationem te benefactorem laudabimus, sed etiam alia generatio, Ecclesia nimirum magnificentiam prædicabit.

VERS. 5. « Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, et mirabilia tua narrabunt. » Natura ejus qui laudatur Prophetæ vires superat. Nam dignas et naturæ aptas appellationes inquirens, deinde assequi non valens, multa in unum nomina connectit, sanctitatis gloriam et magnificentiam appellans. Hæc igitur præcinit ab alia generatione prædicanda esse.

VERS. 6. « Et virtutem terribilium tuorum dicent et magnitudinem tuam narrabunt. » Videtur quidem tautologia uti, diversa tamen significat. Nam *mirabilia* dicit, miracula in quorundam beneficium edita: *virtutem autem terribilium*, magna opera ob aliorum supplicia peracta. Verbi gratia quod per divinum Moſen Ægypto varia flagella inflixerit, in illius virtutem terribilium intelligenda est: quod in solitudine manna populo suppediterit, et colurnices quasi reti complexus sit, et terram aridam inundaverit, hæc in admirationem gratorum homi-

o Joan. xvii, 5.

Α Πάτερ, τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον παρά σοί, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι. » Οὐ τοίνυν ἔλαβεν ὁ μὴ εἶχεν, ἀλλ' ὁ εἶχε δῆλον τοῖς οὐκ εἰδῶσιν ἐγένετο. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ὁ Προφήτης οὐχ ὑψηλὴν ποιεῖν τὸν Θεὸν ἐπαγγέλλεται, ἀλλὰ τὸ ὕψος αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις, ὡς οἶόν τε δεικνύσαι· καὶ τὸν ἀπάντων Θεὸν, καὶ Θεὸν καὶ βασιλέα ἴδιον ὀνομάζει, ὑπὸ τοῦ φίλτρου τοῦτο ποιεῖν προαγόμενος.

β'. « Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῆσω σε, καὶ αἰνεῶ τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ἄει σε, φησὶν, ὑμῶν διατελέσω, καὶ οὐδεμίαν ἡμέραν ἄμορον ἐάσω τῆς ὑμῶν δόξης.

γ'. « Μέγας Κύριος, καὶ αἰνετὸς σφόδρα, καὶ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. » Ἐπειδὴ πᾶν μέγεθος αἰσθητὸν μήκει, καὶ πλάτει, καὶ βάθει μετρούμενον δεικνύται μέγα, εἰκότως ἐπήγαγεν, ὅτι « Τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας, » ἵνα καὶ ἀσώματον δέξῃ, καὶ ἀπερίγραφον τὸν ὑμνούμενον. Μέγαν μὲν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, οἶδα, οὐ μὴν ἐφικτὸν, οὔτε μὴν ὡς μετρητὸν. Οὔτε γὰρ ἀρχὴν, οὔτε τέλος τοῦ μεγέθους εὐρίσκω. Ἄπειρον γὰρ τοῦτο, καὶ πᾶσαν ὑπερβαῖον κατέληψιν.

δ'. « Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου, καὶ τὴν δύναμιν σου ἀπαγγελοῦσι. » Ἐντεῦθεν τῶν ἐθνῶν προεκήρυξε τὴν θεῖαν ἐπίγνωσιν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, ἡμεῖς, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ο', κατὰ τὴνδε τὴν γενεάν σε τὸν εὐεργετὴν ὑμνήσομεν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα γενεὰ, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τῶν ἔργων σου τὴν μεγαλοφυῶν χρηρῆσαι.

ε'. « Τὴν ὡς μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης τῆς ὁσίου σου ἀγαθότητος σου λαλήσουσι, καὶ τὰ θαυμάσια σου διηγήσονται. » Νικᾷ τοῦ Προφήτου τὴν δύναμιν τοῦ ὕμνουμένου ἢ φύσις. Ἀξίας γὰρ ἐπιζητῶν καὶ προσφύεις ὡς προσηγορίας, εἶτα διαμαρτάνων, πολλὰ κατὰ ταυτὸν ἐπιπλέκει ὀνόματα, ἀγαθότητος δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ὀνομάζων. Ταῦτα μὲν τοι προλέγει ὑπὸ τῆς ἑτέρας κηρυχθήσεσθαι γενεᾶς.

ς'. « Καὶ τὴν δύναμιν τῶν φοβερῶν σου ἐροῦσι, καὶ τὴν μεγαλωσύνην σου διηγήσονται. » Δοκεῖ μὲν ταυτολογία ὡς κεχρῆσθαι, διάφορα δὲ ὁμῶς σημαίνει. Θαυμάσια μὲν γὰρ λέγει, τὰ ἐπ' εὐεργεσίαις τινῶν γινόμενα θαύματα· δύναμιν δὲ φοβερῶν, τὰς ἐπὶ τιμωρίᾳ ἐτέρων δειχθείσας μεγαλοφυῶν· οἶον διὰ τοῦ θεσπεσίου Μωϋσοῦ τῇ Αἰγύπτῳ παντοδαπὰς ἐπήγαγε μάστιγας· ἐκεῖνα νοητὸν δύναμιν φοβερῶν. Ἐν τῇ ἐρήμῳ μάννα ἐκόμισεν τῷ λαῷ, καὶ ὄρυγμα ἄνθρωπος ἐπέδησε, καὶ τὴν ἀνυδρον ἐπέκλυσε· ταῦτα εἰς θαῦμα τῶν εὐγνωμόνων τὰς γλώττας ἐκί-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

o Οὔτε μὴν. ib. οὐδέ. o Ἰσραὴλ. cod. 1 ἐθνῶν. o Τὴν. in textu τῶν Ὁ πρᾶτον καί. o Τῆς — διηγήσονται. Hebr. *Majestatis tuæ, et verba s. opera mirabilia, tua narrabo.* o Προσφύεις. cod. 1 προφανεῖς τὰς. o Διηγήσονται. Hebr. *Narrabo eam.* o cod. 1 ταυτολογίαίς.

νησε. Ταύτην καὶ ὁ θεὸς Ἐπίστολος ἐποίησατο τὴν Α
διαίρεσιν. Ἐφη γάρ, ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος
δεδοσθαι, οὐ μόνον χαρίσματα ἰαμάτων, ἀλλὰ καὶ
ἐνεργήματα δυνάμεων. Καὶ καλεῖ μὲν χαρίσματα ἰα-
μάτων, τῶν χωλῶν τὸν δρόμον, καὶ τῶν ἀρρώστων
τὴν ὑγίειαν, καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, καὶ
ὅσα τοιαῦτα. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων, τὴν τοῦ
Ἐλυμᾶ τυφλότητα, τοῦ Ἁνανίου καὶ τῆς Σαπφείρας
τὴν θάνατον, τοὺς τῷ Σατανᾷ παραδοθέντας, ἵνα παι-
δευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

ζ'. « Μνήμην τοῦ πλήθους τῆς χρηστότητός σου
ἐξερεῦξονται, καὶ τῆ δικαιοσύνη σου ἀγαλλιάσονται. »
Βούλεται μὲν ὁ Προφήτης τῆς θείας ἀγαθότητός τε
καὶ δυνάμεως ὑποδείξει τὸν πλοῦτον ἄνθρωπινῆ δὲ
χρησάμενος γλώττη, καὶ τυχεῖν οὐ δυνάμενος τοῦ
ποθουμένου, πλείονα πάλιν συνάπτει ὀνόματα, καὶ
προλέγει τῆς γενεᾶς τῆς ἐσομένης τὸ εὐγνωμον, ὅτι
τοῖς θεοῖς ἐντροφῶσα λογίσι, καθάπερ τιναῖς ἐρυγᾶς
προσφέρει τὴν τῆς θείας φιλανθρωπίας διήγησιν.
Τοῦτο μὲν τοι καὶ ὁ θεὸς Ἐπίστολος ὑπομένει, καὶ
ἀξίως οὐ δυνάμενος διηγήσασθαι τὰ θεῖα, διὰ πλειό-
νων ὀνομάτων τοῦτο πειράται.¹ « Τὸν ὑπερβάλλοντα
γάρ φησι, πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Ἀλλαχοῦ
δὲ τὴν ἤτταν ὁμολογεῖ, « Ὡς ἀνεξερεῦνητα, λέγων, τὰ
κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! »

η'. « Οἰκτίρων, καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρό-
θυμος, καὶ πολυέλεος. » Τὸ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα πάλιν
ὁ Προφήτης ὑπέμεινεν. Εἰς νοῦν γὰρ λαβῶν, ὅπως
τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν διέπλασεν, ὅσης τιμῆς τε
καὶ προμηθείας ἤξιώσεν, ὅτι πᾶσαν τὴν ὀρωμένην
κτίσιν αὐτοῖς προσφέρει τὴν χρεῖαν ἐνομοθέτησεν,
ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν πλημμυλοῦντων ἀνέχεται,
καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦς καὶ
ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, οὐ
μόνον οἰκτίρμονα καλεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐλεήμονα, καὶ μα-
κρόθυμον, καὶ πολυέλεον. Ἀμετρήτῳ γὰρ χρώμενος
ἀγαθότητι, ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν,
καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, καὶ ἠγά-
πησεν οὕτως τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν
μονογενῆ δοῦναι ὑπὲρ αὐτοῦ.

θ'. « Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπτῃσι,² καὶ οἱ οἰ-
κτιρμολοῦ αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ
μόνον Ἰουδαίων ἐποίησατο πρόνοιαν, ἀλλὰ καὶ εἰς
πάντας ἀνθρώπους τὴν φιλανθρωπίαν ἐξέχεεν. Οὐκ
ἀνθρώπων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἐπιμελεῖ-
ται, καὶ πᾶσι παρέχει τὰ πρόσφορα.

ι'. « Ἐξομολογησάσθωσιν σοι, Κύριε, πάντα τὰ
ἔργα σου, καὶ οἱ ὅσιοί σου εὐλογησάτωσάν σε. » Οὐ
τὰ ἄψυχα τὸν Θεὸν ὕμνει, οὐδὲ τὰ ἄλογα φωνὴν
ἀφίησι λογικῆν· ἀλλὰ καὶ διὰ τούτων οἱ λογικοὶ καὶ
φιλόθεοι τὴν ὕμνηδιαν ὑφαίνουσιν. Εἰς ἕκαστον γὰρ
ἀφορῶντες τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένων, καὶ σοφίας

¹ I Cor. xii, 9, 10. ² Act. xiii, 11. ³ Act. v, 5, 10. ⁴ I Tim. i, 20. ⁵ Rom. ii, 4. ⁶ Rom. xi, 53. ⁷ Psal. cii, 12. ⁸ Joan. iii, 16.

VARIÆ LECTIONES ET NOT.Æ.

¹ Τοῦ. cod. 1 præm. καί. ² Πειρῶται. ibid. præm. ποιεῖν. ³ Σύμπτῃσι. Hæc lectio quæ exstat in edit. Ald. et Compl. respondet textui Hebr. Recepta autem lectio est ὑπομένουσι. ⁴ Καί. Abest a cod. 4.

num linguas impulerunt. Hanc etiam divinus Apo-
stolus divisionem observavit. Ait enim a Spiritu
sancto data fuisse, non modo charismata sanatio-
num, verum etiam operationes virtutum^f. Et vocat
charismata sanationum, claudorum cursum, et
ægotantium salutem, et mortuorum resur-
rectionem, et alia hujusmodi. Operationes vero vir-
tutum,^g cæcitatem Elymæ,^h Ananiz et Sapphiræ
mortem,ⁱ eos qui Satanæ traditi fuerunt, ut di-
scerent non blasphemare.

VERS. 7. « Memoriam abundantiz suavitatis tuæ
cructabunt, et justitia tua exsultabunt. » Vult quid-
dem Propheta divinæ bonitatis et potentiz ostendere
divitias: humana vero usus lingua, et quod desi-
derat assequi nequiens, plurima rursus congerit
nomina, et prædicat futuræ generationis gratum
animam, fore ut, cum divinis oraculis perfrui
licuerit, veluti quosdam ructus divinæ benignitatis
narrationem proferat. Hoc igitur et divinus Aposto-
lus patitur, et cum digne non possit narrare res
divinas, per plura nomina hoc tentat. « Abundantes
enim, inquit, divitias gratiæ ejus i. » Et alibi, se
victum esse confitetur: « Quam incomprehensibilia,
iniquiens, sunt judicia ejus, et investigabiles viæ
ejus k l »

VERS. 8. « Miserator, et misericors Dominus, pa-
tiens, et admodum misericors. » Idem etiam hoc
in loco rursus Propheta passus est. In memoriam
enim revocans, quomodo hominum naturam form-
maverit, et quanto honore et cura eam dignatus
fuerit, et quomodo omnibus creaturis, quæ sub
aspectum cadunt, ut ipsi unum necessarium affe-
rant, præceperit, et quomodo quotidie peccantes
ferat, et oriri faciat solem suum super bonos et
malos, 1562 et pluat super justos et injustos,
non solum misericordem vocat, sed etiam clemen-
tem, et patientem, et admodum misericordem.
Nam immensa utens bonitate, longe fecit a nobis
iniquitates nostras¹, quantum distat ortus occi-
dente: et sic dilexit mundum ut Filium suum uni-
genitum daret pro ipso^m.

VERS. 9. « Suavis Dominus universis, et misc-
rationes ejus super omnia opera ejus. » Non enim
de Judæis modo curam gessit, verum etiam in
omnes homines benignitatem profudit. Non solum
autem homines, sed etiam animalia ratione caren-
tia curat, et omnibus necessaria subministrat.

VERS. 10. « Confiæantur tibi, Domine, omnia
opera tua, et sancti tui benedicant tibi. » Non ea
quæ anima carent Deum laudant, neque feræ ra-
tionis expertes vocem rationis compotem emittunt:
sed per ista, qui rationis participes, Deique stu-
diosi sunt, hymnorum cantum componunt. Singula

enim inuentes eorum, quæ ab ipso facta sunt, et sapientiæ magnificentiam observantes, in laudes linguam impellunt.

VERS. 11, 12. « Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur. Ut notam faciant filiis hominum potentiam tuam, et gloriam magnificentiæ regni tui. » Hi enim sanctissimi viri, sive prophetae sive apostoli, et qui post illos prædicationis ministerium acceperunt, sempiternum regnum, et inexplicabilem potentiam omnes homines **1563** docebunt. Non enim Judæis solis, sed etiam toti hominum naturæ hanc doctrinam afferent.

VERS. 13. « Regnum tuum regnum omnium sæculorum, et dominatio tua in omni generatione et generatione. » Nullo enim sine conclusum habes imperium, et æternum regnum, neque incipiens, neque finiens. « Fidelis Deus in omnibus verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis. » Nam verborum veritas splendet effectibus confirmata, et hi iustitia ornantur.

VERS. 14. « Suffulcit Dominus omnes, qui corruunt, et erigit omnes elisos. » Nam non modo iustitiæ alumnorum curam gerit, sed etiam eorum, qui prolabantur, et franguntur, et peccati vulnera recipiunt. Hos enim firmans cadere non permittit: eos vero qui ceciderunt erigit, dexteram porrigens.

VERS. 15. « Oculi omnium in te sperant et tu das escam illorum tempore opportuno. » Hoc loco sperant non propter affectum posuit: neque enim qui impie vivunt hanc habent spem, nec generum animalium ratione carentium sensum rationis competentem habent: sed docet unumquodque ab ipso congruentem usum accipere. Deinde suppeditanti quoque facilitate indicat.

VERS. 16. « Aperis tu manum tuam, et implem omne animal beneplacito. » Simul enim et vis, et unumquodque consequitur bona **1564** quæ subministras. Sicut enim nobis facile est contractos digitos extendere, et aperire manum: sic tibi facile est puncto temporis honorum affluentiam præbere.

VERS. 17. « Justus est Dominus in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis. » Porro in omnibus tuis dispensationibus iustitia splendet. **D** Vias enim dispensationes vocavit.

VERS. 18. « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate. » Prope non loci spatium significat; natura enim ubique adest Deus. Nam « in ipso vivimus, et movemur, et sumus », secundum divinum Apostolum: sed affectionem et studium his verbis declaravit. Pulchra autem est

^a Act. xvii, 28.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

^a Τὴν δυναστείαν σου. Hebr. Summum robur ejus. ^b Τῆς βασιλείας σου. Hebr. Regni ejus. cod. 1 post σου addit λαλήσουσι. ^c cod. 1 δεξάμενοι. ^d Ἀπέραντον. In cod. 1 sequi γάρ. ^e ἱστορῶν— ἔργοις αὐτοῦ. Totum hoc omnia abest a textu Hebr. exstat autem in versione Syr. Arab. et Æthiop. ^f τοὺς κατεβράχμενους. Hebr. incurvatos. Conf. psal. cxlv, 8. ^g Καταβόρηνυμένων. cod. 1 præm. καί. ^h ib. ἔχουσιν positum ante αἰσθησιν. ⁱ Σὼν. ibid. παρὰ σοῦ. ^k Πᾶσι— αὐτῶν. Des. in cod. 1.

την μεγαλοῦργιαν θεώμενοι, εἰς δοξολογίαν κινουσι τὴν γλῶτταν.

ια', ιβ'. « Δέξαν τῆς βασιλείας σου ἐροῦσι, καὶ τὴν δυναστείαν σου λαλήσουσι. Τοῦ γνωρίσαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τὴν δυναστείαν σου ^b, καὶ τὴν δέξαν τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῆς βασιλείας σου ^c. » Οὗτοι γὰρ οἱ ὄσιοι, εἴτε προφῆται, εἴτε ἀπόστολοι, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν διαδεξάμενοι ^d, τὴν αἰώνιον βασιλείαν, καὶ τὴν ἀβύτητον δύναμιν πάντας ἀνθρώπους διδάξουσιν. Οὐ γὰρ μόνοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῶν ἀνθρώπων τῇ φύσει τήνδε τὴν διδασκαλίαν προσοίσουσιν.

ιγ'. « Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ ἡ δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. » Ἀπέραντον ^e ἔχεις τὸ κράτος, καὶ ἀίδιον τὴν βασιλείαν, οὔτε ἀρξάμενην, οὔτε λήξασαν. « Πιστὸς ^f Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ ὄσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. » Προλαμβάνει γὰρ τῶν λόγων ἀληθεία, βεβαιουμένη τοῖς ἔργοις: καὶ ταῦτα δὲ τῷ δικαίῳ κοσμεῖται.

ιδ'. « Ὑποστηρίζει Κύριος πάντας τοὺς καταπίπτοντας, καὶ ἀνορθοῖ πάντας τοὺς κατεβράχμενους ^g. » Οὐ γὰρ μόνον τῶν τῆς δικαιοσύνης τροφίμων ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀλισθαινόντων καταβόρηνυμένων ^h, καὶ τῆς ἀμαρτίας δεχομένων τὰ τραύματα. Τοὺς μὲν γὰρ ἐρείδων, καταπεσεῖν οὐκ ἔβ' τοὺς δὲ πεσόντας ἀνίστησιν, ὀρέγων τὴν δεξιάν.

ιε'. « Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαιρίᾳ. » Τὸ ἐλπίζουσιν ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ διαθέσεως τέθεικεν: οὔτε γὰρ οἱ δυσσεβεῖς συζῶντες ταύτην ἔχουσι τὴν ἐλπίδα, οὔτε τῶν ἀλόγων τὰ γένη λογικῆν αἰσθησιν ἔχει ⁱ. ἀλλὰ διδάσκει ὡς ἕκαστον παρ' αὐτοῦ τὴν κατάλληλον ὑποδέχεται χρεῖαν. Εἶτα καὶ τὴν εὐκολίαν ὑποδείκνυσι τῆς χορηγίας.

ις'. « Ἀνοίγεις σὺ τὴν χειρὰ σου, καὶ ἐμπιπλῆς πᾶν ζῶον εὐδοκίας. » Ἄμα τε γὰρ βούλει, καὶ ἀπολαύει τῶν σῶν ^k χορηγοῦμένων ἕκαστον ἀγαθῶν. Καθάπερ γὰρ ἡμῖν βόδιον τοὺς συνηγμένους ἐκτείνει δακτύλους, καὶ ἀπλῶσαι τὴν χεῖρα: οὕτω σοι εὐπέτες ἐν ἀκαρεῖ παρασχέει τῶν ἀγαθῶν τὴν φορᾶν.

ιζ'. Δίκαιος Κύριος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ὄσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. » Ἐν ἀπάσαις δὲ σου ταῖς οἰκονομίαις διαλάμπει τὸ δίκαιον. Ὅδοῦς γὰρ τὰς οἰκονομίας ἐκάλεσεν.

ιη'. « Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν, πᾶσι ^l τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ. » Τὸ ἐγγὺς οὐ τοπικῶν σημαίνει διάστημα: φύσει γὰρ πανταχοῦ πάρεστιν ὁ θεός: « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, » κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον: ἀλλὰ τὴν σχέσιν, καὶ τὴν διάθεσιν διὰ τούτων ἐδή-

λωτε ¹⁴. Καλή δὲ καὶ ἡ προσθήκη τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ τοῖς ἀπλῶς ἐπικαλούμενοις πελάζει, ἀλλὰ τοῖς ἐν ἀληθείᾳ τοῦτο δρᾶν προαιρουμένοις. « Οὐ πᾶς γάρ ¹⁵ ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Διὸ ἐπήγαγεν·

16. « Θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούσεται ¹⁷, καὶ σώσει αὐτούς. » Οἱ τὸν θεὸν ἔχοντες φόβον πρότεροι, ποιῶσι τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα. Ἐπειδὴ τοίνυν συμβαίνει αὐτῶν ὁ σκοπὸς πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ¹⁸, ἀναγκαιῶς αὐτῶν ὁ Δεσπότης πληροῖ τὰ θελήματα ¹⁹. Οὐδὲν γὰρ ἐναντίον οἷς βούλεται θέλουσιν.

18. « Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. » ^B Ἐδειξε πῶς δίκαιος ὁ Κύριος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Ἴδιον γὰρ τοῦ δικαίου τὸ πρόσφορον ἀπονέμειν ἐκάστῳ, οὗ δὴ χάριν τοὺς μὲν εὖ περὶ αὐτὸν διακειμένους φρουρεῖ, καὶ φυλάττει, καὶ τῶν ἐπιθούλων ἐλευθεροῖ· τοὺς δὲ τὴν ἐναντίαν ἀσπαζομένους ὁδὸν τιμωρίαις ἐκδίδωσιν.

κα'. « Ἄνυσιν Κυρίου λαλήσει τὸ στόμα μου, καὶ εὐλογήσω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶ, τίνδε τὸν ὕμνον συγγέγραφα. Προσῆκει δὲ ἄπασαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν αἰετῇ δοξολογίᾳ γεραίρειν τὸν ποιητὴν, καὶ πρόσφορον σέβας τῷ θεῷ προσφέρειν ὀνόματι. Ἐπισημῆνασθαι δὲ προσήκει, ὡς καὶ ἐνταῦθα οὐκ Ἰουδαίους τὸν ὕμνον ἀπένευμεν, ἀλλὰ πᾶσαν σὰρκα εἰς τὴν ὕμνωδὴν ἐκάλεσε. Δὴλη τοίνυν ^C ἡ πρόβησις τῇ ἐκβάσει μαρτυρουμένη. Ἐν ἄπασι γὰρ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι, κατὰ τὴν προφητείαν, ὁ τῶν ὄλων ὑμνεῖται Θεός.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΕ΄ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Ἀλληλουῖα. Ἐν ²⁰ ἐνίοις ἀντιγράφοις ²¹ πρόκειται Ἀγγαίον καὶ Ζαχαρίον. Τοῦτο δὲ οὔτε παρὰ τῷ Ἑβραίῳ, οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐρον ²² ἐρμηνευταῖς, οὔτε παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα εὐρον ἐν τῷ Ἐξαπλῷ. Ἵμνειν μὲν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς παρακαλεῖται τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐπιγραφή δηλοῖ. Τὸ γὰρ Ἀλληλουῖα, Ἄνσιτε τὸν Κύριον ἐρμηνεύεται, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν.

β'. « Ἄνει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. » Ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος πᾶσιν ἡμῖν παρεγγυᾶ, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ^D δοξολογίαν ἡμᾶς αὐτοὺς διεγείρειν. « Ἄνισω Κύριον ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. » Ἐν τῷ ἕκτῳ ἔφη ψαλμῷ, « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ᾄδει τίς ἐξομολογήσεται σοι; » Τοῦτου χάριν κατὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον ὑμνεῖν διδασκόμεθα τὸν Θεόν, ἕως ²³ ἂν τοῦδε τοῦ βίου τὸ

additio veritatis. Non enim simpliciter invocantibus adest, sed iis qui in veritate hoc facere decreverunt. « Non enim omnis, inquit, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum Dei, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est. » Ideo infert:

Vers. 19. « Voluntatem eorum qui timent eum faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos. » Qui divinum habent timorem, prius Dei voluntatem faciunt. Quoniam igitur eorum propositum divinæ voluntati respondet, necessario Dominus eorum voluntates perficit: nihil enim repugnans iis quæ vult voluit.

Vers. 20. « Custodit Dominus omnes qui diligunt eum, omnes vero peccatores perdet. » Ostendit quomodo **1565** justus sit Dominus in omnibus viis ejus. Nam proprium justi est, quod congruum est unicuique tribuere. Propterea eos qui erga ipsum bene affecti sunt tuetur et custodit, et ab insidiatoribus liberat: eos vero, qui contrariam ingressi sunt viam, supplicis afficit.

Vers. 21. « Laudationem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus in sæculum, et in sæculum sæculi. » Ego igitur, inquit, hymnum conscripsi. Convenit autem toti hominum naturæ, semper laudibus opificem honorare, congruentemque cultum divino nomini asferre. Notandum est autem eum hic etiam non Judæis hymnum tribuere, sed omnem carnem in hymnorum cantilenam vocasse. Manifesta est igitur vaticinatio, eventu confirmata. In omnibus enim per totum orbem terrarum gentibus secundum vaticinationem universorum Deus laudatur.

INTERP. PSALMI CXLV.

Vers. 1. « Alleluia. » In nonnullis exemplaribus additum est, *Aggæi et Zachariæ*. Hoc vero nec apud Hebræum, nec apud alios interpretes, nec apud Septuaginta inveni in Hexaplo. Hortatur etiam hic psalmus, ut Deum universorum laudibus prosequamur. Id enim inscriptio ipsa significat. Nam *Alleluia, Laudate Dominum* vertitur, ut sæpius diximus.

Vers. 2. « Lauda, anima mea, Dominum. » Spiritus gratia non omnes commonefacit, **1566** ut ad Dei laudes nos excitemus. « Laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quaudiu fuero. » In sexto dixit psalmo: « Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis constebitur tibi? » Idcirco in vitæ tempore Deum laudare docemur, donec hujusce vitæ finem acce-

• Matth. vii, 21. P Psal. vi, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

¹⁴ Ἐδήλωσε. ibid. additur κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον. ¹⁵ Γὰρ. ib. sequi. φησὶ. ¹⁷ Rec. lectio h. l. est εἰσακούσεται. ¹⁸ cod. 1 τῷ θεῷ θελήματι. ¹⁹ Θελήματα. ibid. αἰτήματα. ²⁰ Ἐν — ἕξαπλῷ. idem scilicet in edit. Rom. et apud Montf. in Hexapl. ad h. l. ²¹ ib τῶν ἀντιγράφων. ²² Εὐρον. Abest a cod. 1. ²³ Ἐως — δεξιόμεθα. Des. in cod. 1.

perimus. « Nolite confidere in principibus. » Bona admonitio. Neque enim principes semper imperant, sed ad certum tempus habent imperium, neque omnes principes justitiam honorant. Ut autem utrumque adsit, naturæ imbecillitas respicienda est. Hoc enim subdit:

Vers. 3. « In illis hominum, in quibus non est salus. » Inspice naturam, et ne sis potentia fretus. « Homo enim vanitati similis factus est ^a, » et: « Homo, sicut fenum dies ejus ^r. »

Vers. 4. « Exhibet spiritus ejus, et revertetur in terram suam. » Spiritum hoc in loco animam vocat. Hac vero emigrante, ad cognationem suam corpus revertitur, secundum divinam sententiam: « Quoniam terra es, et ad terram revertentis ^s. »

— « In illo die peribunt omnes cogitationes ejus. » Nam anima separata, et corpore in pulverem dissoluto, inanes cogitationes ostenduntur. Hoc etiam per similitudinem Dominus nos docuit. Cum enim divitem introduxisset, cujus ager uberrimos fructus reddiderat, in animo habentem destruere horrea, et majora ædificare, subdidit: « Stulte, hac nocte repetunt animam a te, **1567** quæ vero congregasti cujus erunt ^t? » Et ex aliis hominibus, hi quidem imperia et potentias, hi vero agrorum possessiones et ædificia cogitant, et alii victorias in bellis somniant, alii vero hostibus mortem struunt: sed irruens mors repentina, imperfectas cogitationes illorum facit. Sic ostensa vanitate spei, quæ in hominibus collocatur, utilitatem spei in Deo fixæ demonstrat.

Vers. 5. « Beatus, cujus adjutor Deus Jacobi, cujus spes in Domino Deo ipsius. » Deum Jacobi non temere vocavit: sed revocans nobis in mentem, quantam opem consecutus fuerit Jacob, cum in Deo spes suas constituisset, et quales quantosque spei fructus perceperit, ut in Deo ejus speremus commonefacit: et Dominum ipsum ac Deum nominat, et per utrumque potentiam prædicat. Deinde ex ipsa operum creatione, ejus bonitatem et potentiam docet.

Vers. 6. « Qui fecit cælum et terram, mare, et omnia quæ in eis sunt. » Brevi totum mundum, qui conspicitur, et qui minime conspici potest, sermone comprehendit. Nam non modo cæli, et terræ, et maris fecit mentionem, sed etiam omnium, quæ in eis sunt. In cælo autem sunt angeli, et naturæ invisibiles, et sol, et luna, et stellarum multitudo. In terra vero et mari, homines, et animalium ratione carentium genera. Talis, ait, universitatis Conditoris est potentia. Cernis igitur, quantum differant eaduci principes a rerum omnium

πέρας δεξώμεθα. « Μη παποιθαι ἐπὶ ἀρχοντας. » Ἀγαθὴ παραίνεσις. Οὐτε γὰρ αἱ οἱ ἀρχοντες ἀρχουσιν, ἀλλὰ πρόσκαιρον ἔχουσιν ἐξουσίαν, οὗτε πάντες οἱ ἀρχοντες τιμῶσι τὸ δίκαιον. Ἴνα δὲ προσῆ καὶ ἀμφοτέρω, χρῆ τῆς φύσεως ἰδεῖν τὸ ἐπίκρηρον. Τοῦτο γὰρ ἐπιφέρει ^α.

γ'. « Ἐπὶ ^β υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία. » Βλέπε τὴν φύσιν, καὶ μὴ θάρρει τῇ ἐξουσίᾳ. « Ἀνθρώπος γὰρ ματαιότητι ὡμοιώθη, καὶ Ἀνθρώπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. »

δ'. « Ἐξελύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ. » Πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν καλεῖ. Ταύτης δὲ ἐξιούσης, εἰς τὴν οἰκίαν συγγενεῖαν τὸ σῶμα χωρεῖ, κατὰ τὴν θεῖαν ἀπόφασιν, « Ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » — « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ ^β. » Τῆς γὰρ ψυχῆς ἀποξευχθείσης, καὶ τοῦ σώματος διαλυθέντος εἰς κόνιν, ἐβέλθη ματαία τῶν λογισμῶν ἡ φαντασία. Τοῦτο καὶ διὰ τῆς παραβολῆς ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν. Εἰσαγαγὼν γὰρ τὸν πλούσιον, οὗ τὴν ὑπόφωρσεν ἡ χώρα, λογιζόμενοι καταλῦσαι τὰς ἀποθήκας, καὶ μεζίζοντας οἰκοδομῆσαι, ἐπήγαγεν. « Ἄφρον, ταύτην τὴν νύκτα ^γ ἀπαιτοῦσι τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ σου, ἃ δὲ ἠτοίμασας τίνοι ἔσται; » Καὶ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων, οἱ μὲν ἀρχὰς καὶ δυναστείας, οἱ δὲ κτήσεις ἀγρῶν καὶ οἰκοδομίας φαντάζονται. οἱ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ὄνειροπολοῦσι νίκας, ἄλλοι δὲ τοῖς ἐχθροῖς τεκταίνουσιν θάλασσον. ἀλλ' ἐπιὼν ἐξαπινάλιος ὁ θάνατος ἀτέλεστον τῶν λογισμῶν τὴν φαντασίαν ἐξῆ. Οὕτω δείξας τῆς ἐπ' ἀνθρώποις ^δ ἐλπίδος τὸ μάταιον, τῆς εἰς τὸν θεὸν πεποιθήσεως τὸ ὄνησιφόρον ἐπιδείκνυσιν.

ε'. « Μακάριος οὗ ὁ θεός Ἰακώβ βοηθός αὐτοῦ, ἡ ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ. » Θεὸν Ἰακώβ οὐχ ἄπλως ὠνόμασεν, ἀλλ' ἀναμνησκῶν ἡμᾶς πόσης προμηθείας ἀπέλαυσεν Ἰακώβ πρὸς τὸν θεὸν ἐλπίσας, καὶ οἶους καὶ ὄσους ἐδρέψατο τῆς ἐλπίδος καρπούς, εἰς τὸν τούτου θεὸν ἐλπίζειν παρεγγυᾷ. καὶ Κύριον αὐτὸν, καὶ θεὸν ὀνομάζει, καὶ δι' ἀμφοτέρων κηρύττει τὸ δυνατόν. Εἶτα ἐκ τῆς τῶν ποιημάτων δημιουργίας διδάσκει αὐτοῦ τὴν ^ε ἀγαθότητα καὶ τὴν δύναμιν.

ς'. « Τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. » Συντόμως ἔπασαν τὴν ὀρωμένην καὶ ἀόρατον τῶ λόγῳ περιέλαβε κτίσιν. Οὐ γὰρ μόνον οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ θαλάσσης ἐμνήσθη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς. Ἐν οὐρανῷ δὲ ἄγγελοι, καὶ τῶν ἀοράτων ἡ φύσις, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ τῶν ἀστέρων τὸ πλῆθος. Ἐν γῆ δὲ καὶ θαλάσσει ἀνθρώποι, καὶ τῶν ἀλόγων τὰ γένη. Τσαύτη, φησί, τοῦ Ποιητοῦ τῶν ὄλων ἡ δύναμις. Βλέπεις τοίνυν ^ς πῶσον ἔστι τὸ διάφορον τῶν φθιτρομένων ἀρχόντων ^ς, καὶ τοῦ δημιουργοῦ τῶν

^a Psal. cxliiii, 4. ^r Psal. cii, 15. ^s Gen. iii, 19. ^t Luc. xii, 20.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

^α Τοῦτο γὰρ ἐπιφ. Des. ibid. ^β Ἐπὶ. In textu τῶν Ὁ' præm. καὶ. ^γ Rec. lectio h. l. est αὐτῶν. ^δ cod. 1 ταύτη τῇ νυκτί. ^ε Ἐπ' ἀνθρώποις. cod. 1 ἀνθρωπείας. ^ς Τὴν. cod. 1 præm. καὶ. ^ς Τοῦτον ib. φησί. ^ς Ἀρχόντων. Des. ibid

ἀπάντων. Οὕτω δείξας αὐτὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν, ἅ
δείκνυσιν αὐτὸν καὶ προμηθοῦμενον ὧν ἐποίησεν.

ζ'. Ἐν τῶν φυλάσσοντα ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα, ποιοῦντα γρίμα τοῖς ἀδικουμένοις, διδόντα τροφὴν τοῖς πεινῶσιν. Ἐψευδὴς γὰρ ἐστὶν ὑπισχνούμενος, καὶ φιλαλήθης τὰς ἐπαγγελίας πληροῖ. Ἐπαμύνει δὲ τοῖς ἀδικουμένοις, καὶ κρίνει δικαίως· παρέχει δὲ καὶ πᾶσι τοῖς πεινῶσι τὴν κατάλληλον τροφὴν. Ἐντεῦθεν καὶ τὰς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγενημένας εὐεργεσίας προλέγει.

η'. Ἐκύριος λύει πεπεδημένους, Κύριος σοφοὶ²² τυφλοῦς, Κύριος ἀνορθοὶ κατεβράχμενους. Ἐταῦτα καὶ διὰ Ἡσαίου προφήτου προηγόρευσεν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Εἰρηκῶς γὰρ, Ἐδέδοκά σε εἰς φῶς ἔθνων, Ἐπήγαγεν, Ἐανοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, Ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. Ἐκαὶ ἐτέρωθι ἐκ προσώπου ἐφη τοῦ Δεσπότη τοῦ Χριστοῦ· Ἐνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔγρισε με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἵσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφρασι, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἐκαὶ ἀλλαχοῦ, Ἐτότε ἀκούσονται κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται.

ἘΚύριος ἀγαπᾷ δικαίους. [θ'] Κύριος φυλάσσει τοὺς προσηλύτους. Ἐκάτω τὰ κατάλληλα προσφέρει τῶν ὄλων ὁ Κύριος. Καὶ τοὺς μὲν ἀγαπῶντας αὐτὸν δικαίους τοῖς ἰσοῖς ἀμειβεται, καὶ ἀγάπην αὐτοῖς καὶ φιλοστοργίαν ἀντιδίδωσι πατρικὴν· τοὺς δὲ τὴν πατρίαν φυγόντας ἀσέβειαν, καὶ μετὰ πίστεως αὐτῷ προσιδόντας, πάσης ἀξιοὶ φυλακῆς τε καὶ προμηθείας. Προσηλύτους γὰρ τοὺς ξένους καλεῖ. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος ἐφη Παῦλος, ὅτι Ἐμὲν ποτε χωρὶς Χριστοῦ ἀπηλλοστρωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἔθνη τῶν διαθηκῶν, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες²³· ἀλλ' οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν ἐγγὺς ἐγενήθημεν. — Ἐὐρφανὸν καὶ χήραν ἀναλήψεται, καὶ ἰδὼν ἀμαρτωλῶν ἀφανιεῖ. ἘΑπὸ τῆς καθόλου Προνοίας ἐπὶ τὰ μερικὰ τὸν λόγον κατήγαγε, καὶ φησιν ὡς οὐδενὸς ἀμελεῖ τῶν ὄλων ὁ πρῶτανις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐρήμους ἀνθρωπίνης κηδεμονίας²⁴ πάσης ἀξιοὶ ἐπιμελείας²⁵, καὶ τὰς κατὰ τούτων ἐπιβουλὰς διαλύει.

ἘΒασιλεύσει Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Θεός σου Σιών εἰς γενεάν καὶ γενεάν. ἘΑἰώνιον γὰρ ἔχει τὸ κράτος, καὶ τὴν βασιλείαν αἰδίου ὁ νῦν, ὧ Σιών, μόνης σου Θεὸς νομιζόμενος.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΣ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. ἘἈλληλουῖα²⁶. Ἐνταῦθα σαφῶς ἐδιδάχθημεν τοῦ ἀλληλουῖα τὴν ἐρμηνείαν. Τὸ γὰρ Ἄβρεῖτε τὸν

opifice. Postquam ad hunc modum ostendit ipsum 1568 rerum omnium conditorem, demonstrat ipsum curam gerere eorum, quæ fecit.

VERS. 7. Ἐ Qui custodit veritatem in sæculum, vindicat iudicium eorum qui injuriam patiuntur, dat escam esurientibus. Ἐ Verax enim est ille qui pollicetur, et veri amans studiose promissa perficit. Adjuvat autem eos, qui injuria afficiuntur, et juste judicat: præbet vero etiam omnibus esurientibus congruentem cibum. Hinc et beneficia in nos per incarnationem Salvatoris collata prædicat.

VERS. 8. Ἐ Dominus solvit compeditos, Dominus sapientes reddit cæcos, Dominus erigit elisos. Ἐ Hæc etiam per prophetam Isaiam Deus universo-rum prædixit. Cum enim dixisset: Ἐ Constitui te lucem gentium, Ἐ subdidit, Ἐ Ut aperires oculos cæcorum, ut educeres e compedibus vinclos, et e domo carceris sedentes in tenebris. Ἐ Et alibi ex persona Domini Christi ait: Ἐ Spiritus Domini super me, eo quod unxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, cæcis visus recuperationem. Ἐ Et alibi: Ἐ Tunc audient surdi verba libri, et qui sunt in tenebris et in nube, oculi cæcorum videbunt. Ἐ

Ἐ Dominus diligit justos. [VERS. 9.] Dominus custodit advenas. Ἐ Deus rerum omnium conditor cuilibet congruentia exhibet. Et justis quidem, qui ipsum diligunt, paria rependit, paternumque amorem ostendit: eos vero, qui paternam impietatem fugerunt, et cum fide ad ipsum accesserunt, omni custodia et ope dignatur. 1569 Proselytos enim advenas vocat. Sic etiam beatus inquit Paulus: Ἐ Eramus quondam sine Christo, alienati a conversatione Israelis, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes: sed nos, qui aliquando longe remoti eramus, facti sumus propinqui. Ἐ — Ἐ Pupillum et viduam suscipiet, et vias peccatorum disperdet. Ἐ Ab universali Providentia ad singularia sermonem transfert, et ait neminem ab universitatis moderatore negligi: sed istum omni humano auxilio destitutos, omni cura dignari, omnesque insidias in hos comparatas dissolvere.

VERS. 10. Ἐ Regnabit Dominus in sæcula, Deus tuus, ο Sion, in generationem et generationem. Ἐ Nam perenne habet robur, regnumque perpetuum is, qui nunc existimatur tui solius, ο Sion. Deus.

INTERP. PSALMI CXLVI.

VERS. 1. Ἐ Alleluia. Hic manifesto discimus interpretationem vocis Alleluia. Laudate enim Domi-

²² Isa. XLII, 6. ²³ Isa. LXI, 1. ²⁴ Isa. XXXIX, 18. ²⁵ Ephes. II, 12, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²² Σοφοί. Hebr. aperit, s. visui restituit. ²³ Ἐ.τ. μὴ ἔχοντες. Des. in cod 1 ²⁴ Κηδεμ. cod. 1 βοηθείας. ²⁵ Ἐπιμ. ib. τημελείας. ²⁶ Ἐλληλ. in textu τῶν Ὁ sequi. Ἐγγαίου καὶ Ζαχαρίου.

num, Alleluia Hebræus dicit : sed Symmachus hoc sine interpretatione reliquit, dicit autem sic : *Alleluia, quoniam bonus est psalmus* : Theodotio vero : *Laudate Ia*, dixit. Ut laudemus igitur etiam hic psalmus nos adhortatur ; prædicit autem reditum e Babylone, et factam postea Hierosolymæ instaurationem. Non enim, ut Judæi expectant, rursus Hierosolyma instaurabitur : sed divinum oraculum illam ædificationem, quæ a Zorobabele jam facta est, vaticinatur. **1570** « Laudate Dominum, quoniam bonus est psalmus, Deo nostro jucunda sit laudatio. » Utilis, inquit, est hymnorum cantus, et bonorum est causa. At non hymnus Deo gratus est, sed laudantium propositum : ipse autem, cum re nulla egeat, gaudet hominum salute.

* **VERS. 2.** « *Ædificans Hierosolymam Dominus, dispersiones Israelis congregabit.* » Et ideo, ait, ipsum laudare decet, quoniam et Hierosolymam eversam ædificabit, et captivos abductos reditu dignabitur. Quod si non omnes reversi sunt, non divinus mentitus est sermo, sed illorum pravitatis patrefacta est. Ipse enim per Cyrum omnibus ut redirent jussit : isti vero repugnantem habentes mentem, peregrinam terram patriæ prætulērunt.

VERS. 3. « *Qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum.* » Corporeis spiritualia conjunxit, et ostendit Deum non modo captivis libertatem donasse, verum etiam iis, qui peccati vulnera susceperant, sanitatem restituisse.

VERS. 4. « *Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina imponit.* » In omnibus Dei potentiam prædicit. *Qui numerat* hic cognitionem vocavit, et *astrorum nomina* astrorum differentias, et horum positionem, et ordinem, et habitum inter se. Non enim nominibus utens universorum Deus *stellas* vocat : hæc quippe inanimæ sunt, et rationis expertes. Homines autem, impie mente utentes, ex fabulis ab ipsis **1571** confictis nomina stellis imposuerunt.

VERS. 5. « *Magnus est Dominus noster, et magna virtus ejus, et sapientiæ ejus non est numerus.* » Immensa sunt omnia, et magnitudo, et robur, et laus : tamen ut possumus, laudamus.

VERS. 6. « *Suscipiens mansuetos Dominus : humilians autem peccatores usque ad terram.* » Symmachus *reficiens* dixit. Et hoc est proprium divinæ Providentiæ, ut eos quidem, qui ob mansuetudinem a quibusdam insidias patiuntur, Providentiæ dignetur : eos vero, qui injuste ipsos invaserint, morte mulctet. Et alios illustres ac spectabiles efficit, aliorum memoriam oblivioni tradit. Sic sanctorum apostolorum chorus celebris fuit : sic celeberrimi martyrum cætus. Eorum vero memoria, qui illos oppugnant, oblivione deleta est.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

²⁷ *Ia*. cod. 1 *δυνα*. ²⁸ *Rec.* tertio h. l. est *ἀγαθόν*. ²⁹ *Tár.* In textu τῶν Ο' præni. καί. ³⁰ cod. 1 ἀνοικοδομήσει. ³¹ *O ἀριθμῶν*. Apud Cord. l. c. p. 810. leg. ἀριθμῶν. Is vero hæc Origeni tribuit.

A *Κύριον, Ἀλληλουΐα* ὁ Ἑβραῖος λέγει · ὁ δὲ Σύμμαχος· καὶ ἀνερμήνευτον αὐτὸ εἶπασ· λέγει δὲ οὕτως, Ἀλληλουΐα, ὅτι ἀγαθὸς ψαλμὸς. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Αἰνεῖτε τὸν Ἰά*²⁷· αἰνεῖν καὶ οὕτως τοῖνον ὁ ψαλμὸς παρακελεύεται· προθεσπίζει δὲ τὴν ἐκ Βαβυλωνίως ἐπάνοδον, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην τῆς Ἱερουσαλήμ οἰκοδομίαν. Οὐ γὰρ, ὡς Ἰουδαῖοι προσδοκῶσιν, αὐθις Ἱερουσαλήμ οἰκοδομηθήσεται, ἀλλὰ τὴν ἡδὴ γεγεννημένην ὑπὸ Ζοροβάβελ οἰκοδομίαν, ὁ προφητικὸς προθεσπίζει λόγος. « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς ²⁸ ψαλμὸς, τῷ θεῷ ἡμῶν ἡδυνθεῖται αἰνεσις. » Ὀνησιμος, φησὶν, ἡ ὑμνωδία, καὶ πρόξενος ἀγαθῶν· θυμῆρη δὲ τῷ θεῷ οὐχ ὁ ὕμνος, ἀλλὰ τῶν ὕμνουμένων ὁ σκοπὸς· αὐτὸς δὲ ἀνευδής χαίρει τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων.

B β'. « Οἰκοδομῶν Ἱερουσαλήμ ὁ Κύριος, τὰς ²⁹ διασπορὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐπισυνάξει. » Καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, αὐτὸν ὑμνεῖσθαι προσήκει, ὅτι καὶ τὴν καταλυθεῖσαν Ἱερουσαλήμ οἰκοδομήσει³⁰, καὶ τοὺς διασπορῶν γεγεννημένους ἀξιώσει τῆς ἐπανόδου. Εἰ δὲ μὴ πάντες ἐπανήλθον, οὐχ ὁ θεὸς διεψεύσατο λόγος, ἀλλ' ἡ ἐκείνων ἡλέγχθη πονηρία. Αὐτὸς μὲν γὰρ διὰ τοῦ Κύρου πᾶσιν ἐπανελεῖν παρεγγύησεν, οἱ δὲ ἀντίτεπον ἐσχηκότες γνώμην, τὴν ἀλλοτριαν ἀντὶ τῆς πατρίδος προεἶλοντο.

γ'. « Ὁ ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καὶ δεσμευῶν τὰ συντρίμματά αὐτῶν. » Συνῆψε τοῖς σαματιτικοῖς τὰ πνευματικὰ, καὶ εἰδείξεν αὐτὸν οὐ μόνον τοῖς αἰχμαλώτοις τὴν ἐλευθερίαν δωρούμενον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τὰ τῆς ἀμαρτίας τραύματα δεξαμένοις τὴν ἴασιν χαρίζομενον.

C δ'. « Ὁ ἀριθμῶν πλήθην ἀστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν. » Διὰ πάντων τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν κηρύττει. Ὁ ἀριθμῶν³¹ δὲ ἐνταῦθα τὴν γνώσιν ἐκάλεσε, καὶ ἀστρων δὲ ὀνόματα τὰς τῶν ἀστέρων διαφορὰς, καὶ τὴν τούτων θέσιν τε καὶ διάταξιν, καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν. Οὐ γὰρ ὀνόματι κςχημένος ὁ τῶν ὄλων θεὸς τοὺς ἀστέρας καλεῖ· ἀψυχὰ γὰρ ταῦτα, καὶ λόγου ἐστερημένα. Ἄνθρωποι δὲ, ἀσεβεῖ γνώμῃ χρησάμενοι, ἀπὸ μύθων ὑπ' αὐτῶν πεπλασμένον ἔθεσαν τοῖς ἀστροῖς ὀνόματα.

ε'. « Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. » Ἀμέτρητα πάντα, καὶ τὸ μέγεθος, καὶ ἡ ἰσχὺς, καὶ ἡ αἰνεσις. Ὡς χαροῦμεν δὲ ὁμοῦ ὕμνοῦμεν.

D ς'. « Ἀναλαμβάνων πράξεις ὁ Κύριος, ταπεινῶν δὲ ἀμαρτωλοῦς ἕως γῆς. » Ὁ Σύμμαχος ἀνοικτώμενος εἰρηκεν. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας ἰσχύος προμηθείας· τοὺς μὲν γὰρ δι' ἐπιεικείαν ὑπὸ τινῶν ἐπιθουλοῦσιν κηδεμονίας ἀξιοῖ· τοὺς δὲ ἀδίκους αὐτοῖς ἐπιόντας παραπέμπει θανάτῳ. Καὶ τοὺς μὲν περιδιδέκτους ποιεῖ καὶ περιφανείς· τῶν δὲ τὴν μνήμην παραδίδωσι λήθη. Οὕτω τῶν ἀγίων ἀποστόλων αἰδοῖμος ὁ χορὸς· οὕτω πολυθρόλλητοι τῶν μορτύρων οἱ δῆμοι. Τῶν δὲ τούτοις πεπολεμηκότων ἡ μνήμη παραδέδοται λήθη.

ζ'. « Ἐξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἑξομολογήσει· ἅλατα τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα. » Ταύτην τοίνυν⁴³ εἰδότες τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, ἄρχεσθε τῆς ὑμνωδίας· ὄργανοις τοῖς συνῆθεσι χρωμένοι.

η'. « Τῷ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῆ ὕετόν. » Ἀμφότερα καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθότητος δείγματα. Ὡς ἀγαθὸς μὲν γάρ, καὶ φιλόανθρωπος, προμηθεύεται τῶν ἐπὶ γῆς· ὡς παντοδύναμος δὲ, μετέωρον φέρει τῶν ὀδάτων τὴν φύσιν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ συγκαλύπτει τὴν θέαν, ἔροφόν τινα μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς διὰ τῶν νεφῶν τεκταινόμενος, καὶ ταῖς ὠδίαις τούτων ἄρδων τὴν γῆν. Εἶτα τὴν ἐντεῦθεν φουρμένην δέικνυσι χρεῖαν. « Τῷ ἐξανατέλλοντι ἐν ἔρεισι χόρτον, καὶ⁴⁴ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » Οὐ γὰρ μόνον τὴν^B ὑπ' ἀνθρώπων γεωργουμένην ἄρδει γῆν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔρη, καὶ τοὺς ἐρήμους χώρους, τὸν ἐκ τούτων φουρμένον χιλὸν προσφέρων τοῖς κτήνεσι. Καὶ τοῦτο μὲν διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν ποιεῖ· τοῖς ἀνθρώποις γὰρ ὑπουργεῖν τὰ κτήνη προσέταξεν.

θ'. Καὶ⁴⁵ δίδόντι κτήνεσι τροφὴν αὐτῶν, καὶ τοῖς νεοσσόις τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. » Οὐ λογικῆ τῶν κοράκων ἢ φύσις, οὐδ' ὅτι λογικῶς ἐπικαλεῖται τὸν ποιητὴν· ἀλλ' ἡ διὰ τὴν χρεῖαν κραυγὴ μιμεῖται τὴν αἴτησιν. Ἐντεῦθεν ἠγοῦμαι καὶ τὸν Δεσπότην Χριστόν, τῶν ἄλλων πτηνῶν καταλιπόντα τὴν μνήμην, τῶν κοράκων μνησθῆναι, καὶ τοῖς μαθηταῖς εἰπεῖν, Ἐποβλέψατε⁴⁶ εἰς τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ⁴⁷ σπειροῦσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτούς. »

ι', ιδ'. « Οὐκ ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἵππου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ. Εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν, καὶ ἐν τοῖς⁴⁸ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τῷ ἔλεος αὐτοῦ. » Οὐ βῶμῃ σώματος, φησὶ, καὶ ἰππικῇ τέχνῃ, καὶ ταχύτητι ποδῶν ὁ Θεὸς ἐπιτέρεσται· ἀλλὰ καλαῖς πράξεσιν⁴⁹, ὧν δημιουργὸς ἢ εὐλάβεια. Οὐ μόνον δὲ τούτων προμηθεύεται σπουδαίως, ἀλλὰ καὶ τῶν περιπεπωκότων ἁμαρτίαις, μεταμελεῖα δὲ χρησαμένων, καὶ στηριχθέντων τῇ τῆ· φιλοανθρωπίας ἐλπιδί. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς τελείοις τῆς ἀρετῆς ἀθληταῖς ἔφη τὸν Θεὸν εὐδοκεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς τὸν Θεὸν προσμένουσιν ἔλεον.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΖ' ΨΑΛΜΟΥ.

Ἄλληλουῖα⁵⁰. Ὑμνεῖν⁵¹ καὶ ἐνταῦθα παρακελεύεται ὁ προφητικὸς λόγος. Προλέγει δὲ καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐπίνοδον γεγεννημένην νίκην. Πρὸς δὲ ταύτην, καὶ τὰ τῶν ἀποστόλων προθεσπίζει κηρύγματα, πᾶσαν ὅτι τάχιστα διαδραμόντα τὴν οἰκουμένην.

⁵² Luc. xii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁴³ Τοίνυν. Abest a cod. 1. ⁴⁴ Καὶ — ἀνθρώπων. Des. in textu Hebr. et in cod. Alex. ⁴⁵ Καὶ. Abest a cod. 1. ⁴⁶ cod. 1 ἐμβλέψατε. ⁴⁷ cod. 1 οὐτε. ⁴⁸ Τοῖς. In textu τῶν Ὁ' præs. πᾶσι. ⁴⁹ Ἄλληλ. καὶ. πράξεσιν. cod. 1 ἀλλὰ ἀγαθαῖς ἐπιτέρεσται πράξεσιν. ⁵⁰ Ἄλληλ. In textu τῶν Ὁ' sequitur Ἄγγελου καὶ Ζαχαρίου. ⁵¹ Ὑμνεῖν — οἰκουμένην. Ad Orig. hæc referuntur apud Cord. l. c. p. 819.

VERS. 7. « Præcinite Domino cum confessione, psallite Deo nostro cum cithara. » Hanc igitur scientes Dei bonitatem, et sapientiam, et virtutem, incipite hymnorum cantilenam usitatis instrumentis utentes.

VERS. 8. « Qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviā. » Utraque sunt signa, et potentia, et bonitatis. Nam ut bonus et benignus, eorum quæ supra terram sunt curam gerit, ut omnipotens autem, aquarum naturam in sublime tollit, cælique aspectum operit, per nebulas fabricans veluti quoddam tectum inter cælum et terram, et harum partibus terram irrigans. Deinde fructum, qui hinc oritur, ostendit. « Qui producit in montibus fenum, et herbam servituti hominum. » Nam non solum terram ab hominibus cultam¹⁵⁷² irrigat, sed etiam montes et deserta loca, pabulum ex his ortum animalibus præbens. Et hoc quidem facit, ut beneficiis homines afficiat: animalia enim hominibus servire jussit.

VERS. 9. « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum. » Non est rationis particeps corvorum natura, neque rationis ductu opificem invocat, sed clamor ob necessitatem emissus petitionem imitatur. Hinc opinor etiam Dominum Christum, aliarum avium memoria præterita, corvorum meminisse, et discipulis dixisse: « Respicite ad corvos, quia non seminant, neque congregant in horrea, et Pater vester cælestis pascit illos. »

VERS. 10, 11. « Non in fortitudine equi delectabitur, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino in eis qui timent eum, et in eis, qui sperant super misericordia ejus. » Non corporis robore, ait, et equestri arte, et pedum celeritate Deus delectatur, sed bonis actionibus oblectatur, quarum auctor est religio. Cæterum non modo horum studiose gerit curam, sed etiam illorum, qui in peccata prolapsi sunt, et pœnitentia utuntur, et benignitatis spe confirmantur. Non solum enim perfectis virtutis athleticis delectari Deum dicit, sed etiam his, qui divinam expectant misericordiam.

1573 INTERP. PSALMI CXLVII.

Alleluia. Etiam hoc in loco sermo propheticus hortatur ut Deum laudemus. Prædicat autem etiam post obtentum reditum victoriam. Ac præterea prædicationes quoque apostolorum vaticinatur, quæ totum terrarum orbem quam celerissime percurre-runt.

VERS. 12, 13. «Lauda, o Hierosolyma, Dominum, A lau:la Deum tuum, Sion. Quoniam confortavit vectes portarum tuarum. » Per inexpugnabile Dei auxilium, et ab hostibus liberata, et non expugnata manens, o Hierosolyma, hymnos beneficii auctori repende. Hierosolymam autem non ædificia vocat, sed ejus incolas. « Benedixit filiis tuis in te. » Nam benedictione accepta de procreandis liberis, et multis, in multitudinem aucta es.

VERS. 14. « Qui ponit fines tuos pacem. » Undique tibi pacem donavit. Exterriti enim eorum, qui in bello occubuerunt, metu, cæteri redire non iterum audent. « Et adipe frumenti satiat te. » Copiose etiam dedit tibi bona e terra orta. Adipem enim frumenti fructuum affluentiam vocavit, a parte totum vocans; nam frumentum est triticum, adeps autem frumenti est pulcherrimus panis. Per hunc autem fructus alios declaravit. Verum hac providentia olim Judæi potiti sunt: post rabiem vero, qua in Salvatore perciti fuerunt, omnibus bonis orbati sunt. Propterea sermo propheticus de illis hæc effatus, gentium vaticinatur salutem.

VERS. 15. « Qui mittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo ejus. » Sermonem hoc loco Evangelii prædicationem vocavit. Hanc 1574 autem non Judæis solum, sed etiam gentibus omnibus misit. « Euntes enim, inquit, docete omnes gentes ». Ostendit vero quoque celeritatem cursus. Brevi enim tempore totam terram et mare doctrina impleverunt. Hoc prævidens Prophetia dicit: « Velociter currit sermo ejus. » Id vero non novum, nec supra fidem est, omnia enim divinæ voluntati cedunt. Itaque aquarum naturam, cum una sit, mox ut voluit, in infinitas species transfert.

VERS. 16, 17. « Qui dat nivem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit. Mittit crystallum suam sicut buccellas. » Nam ex una aquarum natura fit et glacies solida et resistens, et nix rara et mollis, et lanæ fracturam imitans. Fit etiam pulvis humidus: talis enim est nebulæ natura. « Coram frigore ejus quis consistet? » Aerem etiam facile immutat, et eum qui modo calidus erat, paulo post frigidum facit.

VERS. 18. « Emittet verbum suum, et liquefaciet ea, stabit spiritus ejus, et fluent aquæ. » Sed rursus cum vult aquam congelatam facile dissolvit, et per rivus currere facit. Nam spirante austro, et nix, et glacies solvitur. Non temere autem de his narrationem instituit, sed alia per hæc indicans. Quemadmodum enim nix deorsum deleta montes implet,

^a Matth. xxviii, 19.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸¹ Διδόντος. In textu τῶν Ο' præm. τοῦ. ⁸² Κρύσταλλον αὐτοῦ. Hebr. Glaciem suam. ⁸³ Rec. lectio h. l. est ἀποστειλεῖ.

ιβ', ιγ'. « Ἐπαίνει, Ἱερουσαλήμ, τὸν Κύριον, ἀννεῖ τὸν Θεόν σου, Σιών. » Ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μογλοὺς τῶν πυλῶν σου. » Διὰ τὴν ἀμαχὸν τοῦ Θεοῦ ῥοπήν, καὶ τῶν πολεμίων ἀπαλλαγείσα, καὶ ἀπολιόρχητος, ὡς Ἱερουσαλήμ, μείνασα, ὕμνοις ἀμείβου τὸν εὐεργέτην. Ἱερουσαλήμ δὲ οὐ τὰς οἰκοδομίας καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς ταύτης οἰκήτορας. « Εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς σου ἐν σοί. » Εὐπαίδας γὰρ καὶ πολυπαιδίας εὐλογίαν λαβοῦσα εἰς πλῆθος ἠύξηθη.

ιδ'. « Ὁ τιθεὶς τὰ ὅρια σου εἰρήνην. » Δεδώρηται σοὶ καὶ πανταχόθεν εἰρήνην. Ἐκδειματωθέντες γὰρ τῷ δέει τῶν ἀναίρεθέντων ἕτεροι πάλιν ἐπανειθεῖν οὐ τολμῶσιν. » Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε. » Ἐπέκλυσέ τε καὶ τοὶς ἀπὸ γῆς ἀγαθοὺς. Στέαρ γὰρ πυροῦ τῶν καρπῶν τὴν ἀφθονίαν ἐκάλεσεν, ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ πᾶν ὀνομάσας. Πυρὸς γὰρ ἐστὶν ὁ σίτος, στέαρ δὲ πυροῦ ὁ κάλλιστος ἄρτος. Δεδήλωκε δὲ διὰ τούτου καὶ τοὺς ἄλλους καρπούς. Ἀλλὰ ταύτης πάλης τῆς προνοίας ἀπήλαυον Ἰουδαῖοι· κατὰ δὲ τοῦ Σωτήρος λυττήσαντες ἔρημοι πάντων ἐγένοντο τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφητικὸς λόγος ταῦτα περὶ ἐκείνων διεξελθὼν, τῶν ἐθνῶν προθεσπίζει τὴν σωτηρίαν.

ιε'. « Ὁ ἀποστέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῇ γῇ, ἕως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ. » Λόγον ἐνταῦθα εὐαγγελικὸν ἐκάλεσε κήρυγμα. Τοῦτο δὲ οὐκ Ἰουδαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπέστειλε. « Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. » Ἐδειξε δὲ καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ δρόμου. Ἐν ὀλίγῳ γὰρ χρόνῳ πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν τῆς διδασκαλίας ἐπλήρωσαν. Τοῦτο προορῶν ὁ Προφήτης ἔφη, « Ἔως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ. » Καὶ καινὸν οὐδὲν, οὐδὲ παράδοξον. Πάντα γὰρ εἶκει τῷ θεῷ βουλήματι. Αὐτίκα τοίνυν τῶν ὕδατων τὴν φύσιν μίαν οὖσαν εἰς μυρίας ἰδέας βουληθεὶς μεταβάλλει.

ις', ιζ'. « Διδόντος ⁸¹ χιόνα αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον, ὀμίχλην ὡσεὶ σποδὸν πάσσοντος. Βάλλοντος κρύσταλλον αὐτοῦ ⁸² ὡσεὶ φωμούς. » Ἐκ γὰρ τῆς μιάς τῶν ὕδατων οὐσίας γίνεται καὶ ἀντίτυπος κρύσταλλος· γίνεται δὲ χιών μανή τε καὶ μαλακή, καὶ ἐρίου κάταγμα μιμουμένη· γίνεται δὲ καὶ κόνις ὑγρά. Τοιαύτη γὰρ τῆς ὀμίχλης ἡ φύσις. « Κατὰ πρόσωπον τοῦ ψύχους αὐτοῦ τίς ὑποστήσεται; » Καὶ τὸν ἀέρα δὲ μεταβάλλει βᾶδιως, καὶ τὸν ἄρτι φλογώδη μετ' ὀλίγον κρυμώδη ποιεῖ.

ιη'. « Ἐξαποστελεῖ ⁸³ τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τῆξεί αὐτὰ· πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥήσεται ὕδατα. » Ἀλλὰ πάλιν βουληθεὶς τὸ παγὲν ὕδωρ διαλύει βᾶδιως, καὶ κρουνηδὸν φέρεσθαι τοῦτο ποιεῖ. Τοῦ γὰρ νότου πνέοντος, καὶ χιών, καὶ κρύσταλλος λύεται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τούτων ἐποιήσατο τὴν διήγησιν, ἀλλὰ ἕτερα διὰ τούτων σημαίων. Καθάπερ γὰρ ἡ χιών

καταφερομένη τὰ ὄρη πληροῖ· τηχομένη δὲ εἰς τοὺς A
 παρακειμένους χωρεῖ ποταμούς, καὶ χωρίους ἑτέροις
 ἀρδεῖα προσφέρεται· οὕτω τῶν θεοσδότων ἀγαθῶν
 ἢ φορὰ πρῶτοις μὲν προσηρέθη τοῖς Ἰουδαίοις·
 ἐκείνων δὲ παραπεψαμένων τὴν χάριν, διὰ τῶν ἱε-
 ρῶν ἀποστόλων, ὡσπερ διὰ τινων ποταμῶν, ἢ τῆς
 διδασκαλίας ἀρδεῖα προσηρέθη τοῖς ἔθνεσιν.

10'. « Ὁ ⁶¹ ἀποστέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ·
 δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. » Πάλαι
 μὲν τὸν νόμον, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τὴν χάριν· ἀλλ'
 ἀνάξιοι· ἑκατέρων ἐδείχθησαν.

κ'. « Οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρί-
 ματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν ⁶². » Οὐδενὶ γὰρ τῶν ἔθνῶν
 τὸν διὰ Μωσοῦ δέδωκε νόμον, οὔτε τὴν διὰ τῶν προ-
 φητῶν προσεσήνοχεν ὠφέλειαν. Τούτους δὲ μόνους
 τῆς τοιαύτης ἀρδεῖας ἤξιωσεν· ἀλλ' ἀχάριστοι περὶ B
 τὸν εὐεργέτην ἐγένοντο. Τὰ δὲ ἔθνη, διὰ τῶν ἱερῶν
 ἀποστόλων τοῦ νοεροῦ φωτὸς τὴν ἀγλήν δεξάμενα,
 τὸν οἰκεῖον ἐπέγνω δημιουργόν, καὶ τοῦτω προσφέρει
 τὸ σέβας διηνεκῶς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΗ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. « Ἀλληλουῖα, ἀλληλουῖα ⁶³. Διπλῆν ἐποίησατο
 τὴν πρᾶξιόν σου ὁ Προφήτης, εἰς πλεονα προθυμίαν
 τὰς ψυχὰς παραθήγων. Ἦμνος δὲ καὶ αὐτός ἔτερος
 τὴν κρίσιν ἄπασαν, νοητὴν τε καὶ αἰσθητὴν, λογικὴν
 τε καὶ ἄλογον, ἐμφυχόν τε καὶ ἄψυχον, εἰς μίαν συμ-
 φωνίαν τῆς ὑμνωδίας διεγείρωεν. Οὐρανὸν μέντοι καὶ
 γῆν, καὶ ἀβύσσους, καὶ τοὺς κατ' οὐρανὸν φωστῆ-
 ρας, καὶ ὄρη, καὶ φυτὰ, καὶ τ' ἄλλα ὅσα τοιαῦτα,
 ὅσα ⁶⁴ ψυχῆς καὶ λόγου μετέχοντα, προσφέρειν τὸν C
 ὕμνον παρεγγυᾷ. Ἄλλ' εἰς ταῦτα τοῦ λόγου με-
 τεκληχότας ἀποβλέπειν κελεύει, καὶ τὴν ἐν τούτοις
 φαινομένην σοφίαν καταμανθάνοντας τὸν Ποιητὴν
 ἀνυμνεῖν. « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν,
 αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. » Δύο οὐρανοὺς ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι ὁ μέγας ἡμᾶς ἐδίδαξε Μωσῆς·
 τόνδε σὺν τῇ γῆ γεγενημένον, καὶ τὸν ὕστερον μέ-
 σον τῶν ὑδάτων προσταχθέντα γενέσθαι, ὃν καὶ στε-
 ρέωμα προσηγόρευσε. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν οὐρανῶν,
 καὶ ἐκ τῶν ὑψίστων, ὑμνεῖσθαι προσέταξε τὸν Θεόν·
 ἀντὶ τοῦ, καὶ τοὺς ἐν τούτῳ καὶ τοὺς ἐν ἐκείνῳ δι-
 ἀγοντας τῶν ἀσωμάτων χορούς. Ἐπειδὴ καὶ ⁶⁵ ὁ
 θεὸς Μωσῆς οὐδὲν ἡμᾶς περὶ τῆς τῶν νοερῶν φύ-
 σεων δημιουργίας ἐδίδαξεν, ἀναγκαίως ὁ Προφήτης
 ἐνταῦθα καὶ τὴν τοῦτων ἐποίησατο μνήμην. Διὸ καὶ
 προσφέρειν τῷ Ποιητῇ τὸν ὕμνον παρεγγυᾷ. Τοῦτο
 γὰρ αὐτῷ παρὰ τῶν ποιημάτων τὸ χρέος ὀφείλεται,
 καὶ πᾶν ὑπ' αὐτοῦ γενόμενον, καὶ λόγῳ τετιμημένον,
 προσήκει τοῦτο διὰ παντὸς ἐκτίνειν τὸ δόγμα. Εἰ
 δὲ τὰ κτιστὴν ἔχοντα φύσιν ὑμνεῖ, οὐτε δὲ ὁ Ἰῶδς τοῖς
 ὑμνοῦσιν, οὐτε τὰ πανάγιον συντέτακται Πνεῦμα, δη-
 λον ὅτι τῆς κτιστῆς οὐχ ὑπάρχουσι φύσεως· ἢ γὰρ
 ἂν, πρὸ τῶν ἄλλων τὸν ποιητὴν ὑμνησαν, ὡς δικαιο-

liquefacta vero in proximos fluvios fertur, et aliis
 locis irrigationem affert, sic bonorum affluentia
 divinitus data, Judæis primis sane oblata fuit,
 1575 illis vero gratiam renuentibus, per sacros
 apostolos, veluti per quosdam fluvios, doctrinæ
 irrigatio gentibus est oblata.

VERS. 19. « Qui annuntiat verbum suum Jacobo :
 justitias et judicia sua Israeli. » Olim quidem legem,
 postea vero et gratiam : sed utroque indigni cog-
 niti sunt.

VERS. 20. « Non fecit ita ulli nationi, et judicia
 sua non manifestavit. » Nulli enim gentium per Mo-
 sen legem dedit, neque per prophetas utilitatem attulit :
 hos autem solos hac irrigatione dignos habuit.
 Tamen ingrati erga beneficii auctorem fuerunt.
 Gentes autem, cum per sanctos apostolos spiritua-
 lis luminis radium accepissent, creatorem suum
 agnoverunt, et huic continue cultum deferunt.

INTERP. PSALMI CXLVIII.

VERS. 1. *Alleluia, Alleluia.* Duplicem admoni-
 tionem Propheta fecit, ut ad majorem alacritate-
 tem animos accenderet. Hic alius est hymnus,
 omnem creaturam, et quæ sub intelligentiam
 cadit, et quæ sub sensum, rationis compo-
 tem, et rationis expertem, animatam et inanima-
 tam, ad unum quasi concentum canendorum hym-
 norum excitans. Cælum igitur, et terram, et abys-
 sos, et luminaria quæ in cælo sunt, et montes, et
 plantas, et alia hujusmodi quæcunque animam et
 rationem habent, hymnum offerre præcipit. Verum
 in hæc eos qui ratione præditi sunt, intueri juberet,
 et sapientiam quæ in his cernitur discentes, Creatorem
 celebrare. « Laudate 1576 Dominum de cœlis,
 laudate eum in excelsis. » Duos cœlos a Deo factos
 esse magnus Moses nos edocuit, unum simul cum
 terra conditum, alterum postea medium inter aquas
 fieri jussum, quod et firmamentum appellavit. Pro-
 pterea de cœlis et de excelsis Deum laudari præcepit,
 hoc est, eos qui et in hoc, et in illo degunt,
 incorporeorum choros. Quoniam enim divinus
 Moses nihil de naturæ cœlestium spirituum crea-
 tione nos docuit, necessario hic Propheta horum
 etiam fecit mentionem, Propterea ut offerant Crea-
 tori hymnum mandat : quandoquidem hoc illi de-
 bitum a creaturis debetur, et omni quod ab ipso
 conditum et ratione honoratum est, hoc debitum
 semper exsolvere convenit. Quod si autem ea quæ
 creatam naturam habent laudant, et neque Filius,
 neque sanctus Spiritus cum laudantibus connume-
 ratus est, patet, hos creatæ naturæ haudquaquam
 esse : alioquin ante omnes alios opificem laudarent,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁶¹ Ὁ—λόγιον. Rec. lectio est Ἀπαγγέλλων τὸν λόγον. ⁶² Ἐδήλ. cod. I add. αὐτοῖς ut in textu τῶν Ὁ'.
⁶³ Ἀλληλ. Non repetitur in cod. I ⁶⁴ Ὅσα. cod. I οὐχ ὡς. ⁶⁵ Κγλ. cod. I γάρ.

ut fontes justitiae justum honorantes. Sed nec Filius laudat, nec Spiritus sanctus: non igitur creatae naturae est aut Filius, aut Spiritus sanctus. Nimirum laudatur et ipse, et Spiritus sanctus, quandoquidem non est aliud quid medium inter eos qui laudant, et qui laudantur: sed laudat creatura, et Creator laudatur. Si autem aliquis suum Conditorum non laudat, tanquam ingratus non laudat. Verum haec copiosius in libris de Spiritu sancto exposuimus. Ergo ad continuationem interpretationis transeamus.

Vers. 2. « Laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum, omnes virtutes 1577 ejus. » Angelos et Virtutes intelligentes naturas vocat. Angelos quidem, ut qui divina verba transmittant. Virtutes vero, quia corporeis affectibus carent, et jussa perficere possunt. « Potentes enim, inquit, virtute facientes verbum ejus ^b. » Totam enim naturam intelligibilem per haec nomina comprehendit. Caeterum admodum congruenter caelestes choros primos, in hymnorum cantilenam vocavit.

Vers. 3. « Laudate eum, sol et luna; laudate eum, omnia astra et lumen. » Symmachus sic: *Laudate eum, omnes stellae luminis*: sic etiam caeteri. At secundum Septuaginta sic est intelligendum. Primo die lucem Deus fecit, quarto vero luminaria: et propterea seorsum luminis mentionem fecit, non quod per seipsum consistat, sed quia in luminaribus distributum est. Haec vero, ut jam supra diximus, propheta convocat, non veluti animata et rationem habentia: sed ut nos in haec intueamur, Deique sapientiam discamus, et per omnia ut ipsi laudes texamus, adhortatur.

Vers. 4. « Laudate eum, caeli caelorum, et aquae, quae super caelis sunt. » Firmamento aquarum naturam Deus divisit, inexplicabili sapientia maximam ipsis distinctionem impertiens. Et super aquas compactas immensum luminarium ignem decurrere jussit. Aqua autem et ignis sibi invicem adversantur: sed tamen neque ignis aqua exstinguitur, neque coacta illa aqua 1578 immenso igne dissolvitur. Porro haec Dei inexplicabilem potentiam ostendunt. *Caelos* autem multitudinis numero vocavit, non quod multos eos esse sciret, sed quod Hebraeam linguam secutus sit, siquidem numero multitudinis illi hos vocant, sicut nos Athenas et Thebas dicimus. Denique quos hic *caelos caelorum* vocavit, alibi *caelum caeli* nuncupavit. « Coelum enim, inquit, caeli Domino ^c. »

Vers. 5. « Laudent nomen Domini, quia ipse dixit et facta sunt: ipse mandavit et creata sunt. » Dignum est enim laudare illum, qui cuncta verbo fabricatus est.

^b Psal. cii, 20. ^c Psal. cxiii, 16.

σύνης πηγαί τιμῶσαι τὸ δίκαιον. Ἄλλ' οὔτε ὁ Υἱὸς ὕμνει, οὔτε τὸ πανάγιον Πνεῦμα ⁸⁰. οὐ τοίνυν κτιστῆς ἐστὶ φύσεως, οὔτε ὁ Υἱὸς, οὔτε τὸ πανάγιον Πνεῦμα ⁸¹. Ὑμνεῖται δηλονότι καὶ αὐτὸς, καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλο τι μέσον τῶν ὑμνούμετων καὶ ὑμνουμένων, ἀλλ' ἢ μὲν κτίσις ὕμνει, ὁ δὲ Κτίστης ὕμνεται. Εἰ δὲ τις τὸν Κτίστην οὐκ ὕμνει, ὡς ἀχάριστος; οὐκ ὕμνει. Ἄλλὰ ταῦτα πλατύτερον ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος διεξήλθουσαν λόγοις. Οὐκοῦν ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἐρμηνείας βαδίσωμεν.

β'. « Αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ » Ἀγγέλους καὶ δυνάμεις τὰς νοεράς φύσεις καλεῖ. Ἀγγέλους μὲν, ὡς τὰ θεία διαπορμεύοντα ⁸² ῥήματα· δυνάμεις δὲ, ὡς τῶν σωματικῶν παθῶν ἐλευθέρως, καὶ πληροῦν τὰ κειλούμενα δυναμένας. « Δυνατοὶ γάρ, φησὶν, ἰσχυροὶ ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ. » Πᾶσαν μὲν τοι τῶν νοερῶν τὴν φύσιν διὰ τούτων περιέλαβε τῶν ὀνομάτων. Μᾶλα δὲ ἀρμολογεῖ τούτους ἐπουρανίους χορούς πρώτους ⁸³ εἰς ὕμνωδιαν ἐκάλεσε.

γ'. « Αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἀστρα καὶ τὸ φῶς. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως, Ὑμνεῖτε αὐτὸν, πάντες ἀστέρων φωτῶν· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἄλλοι. Κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα δὲ οὕτω νοητέον· Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τὸ φῶς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς, τῇ τετάρτῃ δὲ τοὺς φωστῆρας· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ φωτῶς χωρὶς ἐμνημόνευσεν, οὐκ ὡς καθ' ἑαυτὸ ὑφεστώτος, ἀλλ' ὡς ἐν τοῖς φωστῆρσι διανεμηθέντος. Ταῦτα δὲ, ὡς καὶ ἔδη προειρήκαμεν, οὐκ ἐμψυχα ⁸⁴ καὶ λογικὰ συγκαλεῖ· ἀλλ' ἡμᾶς ἀφορᾶν εἰς ταῦτα, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν καταμανθάνειν, καὶ διὰ πάντων αὐτῷ πλέκειν τὴν ὕμνωδιαν παρεγγυᾷ.

δ'. « Αἰνεῖτε αὐτὸν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Τῷ στερεώματι διεχώρισεν ὁ Θεὸς τῶν ὀδάτων τὴν φύσιν, τῇ ἀβρόβητῳ σοφίᾳ τὴν ἐπὶ πλείστον αὐτοῖς διανομίαν ⁸⁵ μηχανώμενος. Καὶ ἐπὶ τῶν πεπηγῶτων ὀδάτων τὸ ἀπειρον τῶν φωστῆρων ὀδεύειν προσέταξε πῦρ· ὕδωρ δὲ καὶ πῦρ ἐναντία ἀλλήλοισι· ἀλλ' ὅμως οὔτε τοῖς ὕδασι τὸ πῦρ ⁸⁶ κατασβέννυται, οὔτε τὸ πεπηγὸς ὕδωρ τῷ ἀπέλθῳ πυρὶ κατατρίχεται. Δείκνυσι δὲ ταῦτα τοῦ Θεοῦ τὴν ἀβρόβητον δύναμιν. Πληθυντικῶς δὲ τοὺς οὐρανούς ὀνόμασεν, οὐ πολλοὺς τούτους εἰδώς, ἀλλὰ τῇ Ἑβραίων ἀκολουθήσας φωνῇ· πληθυντικῶς γὰρ τούτους ἐκεῖνοι καλοῦσιν, ὡς ἡμεῖς Ἀθήνας, καὶ τὰς Θήβας. Ἀμέλει οὖς ⁸⁷ ἐνταῦθα οὐρανούς οὐρανῶν ἐκάλεσεν, ἐτέρωθι ⁸⁸ οὐρανὸν οὐρανοῦ προσηγόρευσεν. « Ὁ οὐρανὸς γὰρ, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. »

ε'. « Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου· ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ⁸⁹ ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. » Ἄξιον γάρ, φησὶν, ὕμνεῖν τὸν λόγον πάντα ταῦτα τεκτενημένον.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

⁸⁰ Πνεῦμα. cod. 1 add. Εἰ δὲ μὴ ὕμνει ὁ Υἱὸς, μήτε τὸ πανάγιον Πνεῦμα. ⁸¹ cod. 1 πορμεύοντα. ⁸² Πρώτους. Des. in cod. 1. ⁸³ Ἐμψυχα. cod. 1 praem. ὡς. ⁸⁴ cod. 1 διαμονήν, pro διανομήν, ut videtur. ⁸⁵ Τὸ πῦρ. In cod. 1 ponitur post κατασβέννυται. ⁸⁶ Οὖς. cod. 1 praem. ὡς ἐτέρωθι. ⁸⁷ Ἐτέρ. Des. h. in col. 1. ⁸⁸ Αὐτός — ἐκτίσθ. Des. in textu τῶν Γ.

ς'. « Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρεύσεται. » (Ὁ) μόνον δὲ ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ προμηθεύμενος αὐτῶν διατελεῖ· ὅθεν καὶ τὸ διαρκὲς ἔχουσιν, ὡς ⁶⁶ ἂν αὐτὸς ἐθελήσῃ. Οὐδὲ γὰρ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τεθέντας ὄρους παραβῆναι δύνησεται ⁶⁷. Τὰ μὲν οὖν ἄψυχα, καὶ μέντοι καὶ τῶν ἄλλων ⁶⁸ τὰ γέννη, τοὺς τεθέντας αἰσχύνεται νόμους· μόνη δὲ τῶν ἀνθρώπων ἢ φύσις, ἢ λόγῳ τετιμημένη, παραβαίνει τοὺς νόμους. Καὶ ἡ μὲν θάλασσα τοὺς ὄρους ἐπίπταται, καὶ τὴν ψάμμον αἰσχύνεται, καὶ νύξ καὶ ἡμέρα τὰ τεθέντα φυλάττουσι μέτρα· ἄνθρωποι δὲ τῶν θείων νόμων καταφρονοῦσιν. Οὕτω δὲ καὶ ⁷¹ τὰ ἐπουράνια καὶ οὐράνια εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνωδίας καλέσας, εἰς τὴν γῆν μεταβαίνει τὴν κοινήν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἀλόγων μητέρα.

ς'. « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς. » Εἶτα κατὰ μέρος, *Δράκοντες, καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι*. Μέρος τῆς γῆς ἢ θάλασσα, ἐν δὲ ταύτῃ τὰ κήτη. Ἀξιάγατος δὲ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ αὐτῆ ἢ πρόνοια, ὅτι τὰ ὑπερμεγέθη καὶ ὑπέρογκα ζῶα ⁷² δημιουργήσας, τοῖς ἀπλωτοῖς ἐγκαθεῖρε πελάγεσι· δεῖξας μὲν τῇ δημιουργίᾳ, ⁷³ καὶ τῇ τούτων μνήμῃ δεδιετόμενος τοὺς ἀνθρώπους, τῷ δὲ τὴν ἐντεῦθεν κωλύσαι λώθην κηρύττων τὴν ἀγαθότητα.

η'. « Πῦρ, χάλαζα, χιὼν, κρύσταλλος, πνεῦμα καταγίδος. » Καὶ ⁷⁴ ταῦτα ἐξ ὕδατων ἔχει τὴν ἀφορμὴν. Ἐν ἀέρι δὲ γίνεται καὶ χάλαζα, καὶ χιὼν, καὶ κρύσταλλος, καὶ τὰ σφοδρὰ πνεύματα. Ταῦτα γὰρ *καταγίδας* ἐκάλεσε. Καὶ τὸ πῦρ δὲ ὡσαύτως οὐ μόνον ἐν γῆ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀέρι φαινόμενον ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ ἀστραπαὶ, καὶ κεραυνοὶ, καὶ πρηστήρες, ἐξ ἀέρος ἐπιφέρονται. « Τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτα δὲ, φησὶ, τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν εἰκει, οὐχ ὡς ἔμψυχα καὶ λογικὰ, ἀλλ' ὡς ἐπόμενα τῷ βουλήματι. Νεύοντος γὰρ τοῦ Θεοῦ τούτων ἕκαστον γίνεται.

θ'. « Τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοὶ, ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι. » Ἰκανὰ καὶ ταῦτα εἰς εὐχαριστίαν κινήσαι ἡμῶν τὰς γλώττας. Οὐ γὰρ μόνον τὸ τούτων μέγεθος ἀξιάγαστον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐντεῦθεν φουομένη χρεῖα· πλείστη γὰρ καὶ παντοδαπή.

ι'. « Τὰ θηρία, καὶ πάντα τὰ κτήνη. » Κατὰ διαίρεσιν καὶ ταῦτα. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε τὰ τετράποδα, ἀλλὰ διέκρινε τῶν ἡμέρων τὰ ἄγρια. Καὶ διὰ τούτων μέντοι, καὶ δι' ἐκείνων, κελεύει τὸν Ποιητὴν ἀνυμνεῖν. Οὐδὲν γὰρ περιττὸν καὶ ἀχάριστον ⁷⁵, εἰ καὶ τὴν ἡμετέραν διαφύγει γνώσιν. « Ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ πτερωτὰ. » Τῇ μνήμῃ τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν νηκτῶν ἢ φύσις συνείδεσθαι· ἔρπει γὰρ ἐν τοῖς ὕδατιν. Οὕτω δὲ αὐτὰ καὶ ὁ Θεὸς προσηγόρευσεν.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

⁶⁶ Ὁς. cod. 1 ἕως. ⁶⁷ ib. δύναται, a scripta tamen altera lectione. ⁶⁸ Ἄλλων. cod. 1 ἀλόγων. ⁷¹ Ἀὐ καὶ. Abest a cod. 1. ⁷² Ζῶα. cod. 1 μέρη. ⁷³ Δημιουργία. ib. sequ. τὸ δυνατόν. ⁷⁴ Καὶ — ἐπιφέρονται. Hæc Origeni tribuit Cor. l. c. p. 835. ⁷⁵ Καὶ ἀχάριστον. cod. 1 οὐδὲ ἀχρηστον.

VERS. 6. « Statuit ea in æternum, et in sæculum sæculi : præceptum posuit, et non præteribit. » Non modo autem condidit, verum etiam de ipsis curam gerere pergit : unde et perseverantiam habent, prout ipse voluerit. Et enim nec terminos ab ipso positos transgredi poterit. Inanimata igitur, et aliorum genera omnia, leges positas reverentur : sola autem hominum natura, ratione prælita, leges transgreditur. Et mare quidem terminos scit, et arenam veretur, et nox atque dies mensuras positas conservant : homines vero divinas leges pro nihilo ducunt. Sic autem, postquam cælestia, et ea quæ supra cælos sunt, in communionem hymnorum vocavit, ad terram communem matrem hominum et animalium ratione carentium se convertit.

VERS. 7. « Laudate Dominum de terra. » Deinde particulatim, *Dracones, et omnes abyssi*. Pars terræ est mare, et in hoc sunt cete. Admiranda **1579** vero hæc providentia Opificis, quod maxima et immensæ molis animalia ab ipso condita in maribus, quæ navigari non possunt, concluderit, opificio quidem hæc demonstrans, et horum commemoratione homines terrens : suam vero bonitatem prædicans, cum detrimentum, quod hinc oriri posset, impediverit.

VERS. 8. « Ignis, grando, nix, glacies, ventus procellarum. » Et hæc ex aquis ortum habent. In aere autem et grando, et nix, et glacies lit, et vehementes venti : hos enim *procellas* nuncupavit. Et ignis similiter non solum in terra, sed etiam in aere apparens cerni potest : etenim fulgura, et fulmina, et ignei turbines ex aere deferuntur. « Quæ faciunt verbum ejus. » Et hæc porro, ait, ejus nutibus cedunt, non tanquam animata et rationem habentia, sed ut voluntati ejus obsequentia. Nam Deo annunte quodlibet eorum fit.

VERS. 9. « Montes, et omnes colles, ligna fructifera, et omnes cedri. » Et hæc etiam in gratiarum actionem linguas nostras impellere possunt. Nam non modo horum magnitudo admiratione digna est, sed etiam usus, qui hinc oritur : multiplex enim est et diversi generis.

VERS. 10. « Bestiæ, et universa pecora. » Per divisionem etiam hæc dixit. Non enim simpliciter quatuor pedum animalia dixit, sed agrestia a mansuetis sejunxit. Et per hæc igitur et per illa Deum celebrare jubet. Nihil enim supervacaneum et inutile est, licet nostram scientiam **1580** fugiat. « Serpentes et volucres pennatæ. » Serpentium commemorationi etiam natantium natura conjungitur : serpunt enim in aquis. Sic autem illa etiam

Deus appellavit : « Producant enim, inquit, aquæ A reptilia animarum viventium, et volatilia volantia per firmamentum cœli d. » Post hæc omnia eum, qui per omnia laudat, vocat : post omnia enim divina creatione dignus habitus fuit homo. Et hunc porro per classes et ordines convocat, primumque regum introducit eorum, deinde subditorum populos, et ait :

* VERS. 11. « Reges terræ, et omnes populi. » Nec secundos principes hymnorum cantu privat, nec qui hos sequuntur iudices : sed his etiam utilitatis partem communicat. « Principes, et omnes iudices terræ. » Et ætatem unamquamque, et utrumque sexum, virorum et mulierum, hoc facere jubet : et primos quidem et primas, perfectam habentes ætatem.

VERS. 12. « Juvenes et virgines. » Deinde utrumque extremum dicit : « Senes cum junioribus laudent nomen Domini. » Et immatura, inquit, et exsoleta ætas Deum celebret.

VERS. 13. « Quia exaltatum est nomen ejus solius. » Exstincta enim est falsorum deorum memoria, et solius veri Dei venerandum nomen apparet.

VERS. 14. « Confessio ejus super cœlum et terram. » Nam non amplius solum cœlestia ipsum laudant, sed « Tota terra Domini cognitione plena est, ut 1581 multa aqua ad operiendum maria e. » — « Et exaltabit cornu populi sui. » Inexpugnabilem, ait, suum populum, et illustrem reddet. Cornu enim robor vocavit, metaphora desumpta ab animalibus cornutis, quæ robor in illis se habere gloriantur. « Hymnus omnibus sanctis ejus. » Non enim solum fortes eos qui in ipsum crediderunt, sed etiam celebres apud omnes facit. « Filiis Israel, populo appropinquanti sibi. » Hac autem gloria et Israel potitus est, quando Deo adhærebat : sed nunc cum pietate splendor transivit, et hi quidem hoc privati sunt, gentes vero divinis donis lauantur.

INTERP. PSALMI CXLIX.

VERS. 1. *Alleluia, Alleluia.* Hunc offerre hymnum jubentur illi, qui post reditum multas illas gentes divino freti auxilio vicerunt. Habet autem etiam prædictionem, de iis quæ a Machabæis recte gesta fuere.

VERS. 2. « Cantate Domino canticum novum, laus ejus in ecclesia sanctorum. » Non enim iniquorum, sed sanctorum proprium est Deum laudare.

d Gen. i, 20. e Habac. ii, 14.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

76 Κατά. cod. 1 pram. ἐπὶ τῆς γῆς. 77 ib. τοῦτον ἀπάντων. 78 Rec. lectio h. l. est πρεσβύται. 79 Φησὶν. cod. 1 φύσις. 80 ibid. ὕμνεῖτω. Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ. Hebr. Decus ejus. 81 cod. 1 μόνα. 82 Κατακαλ. Conf. p. 1407, n. 3. 83 Ἀλληλ. Non repetitur in cod. 1 nec in textu τῶν Ο'. 84 Κατορθ. Gorderius, quæ hæc p. 841. ad Orig. retulit, leg. κατορθωμάτων.

α. Ἐξαγαγέτω γὰρ, ἔφη, τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ τὰ πετεινὰ πετόμενα κατὰ 76 τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. » Μετὰ ταῦτα πάντα τὸν διὰ πάντων 77 ὕμνουντα καλεῖ· μετὰ πάντα γὰρ τῆς θείας ἡξιώθη δημιουργίας ὁ ἄνθρωπος. Καὶ τοῦτον δὲ κατὰ συμμορίας ἀγείρει· πρῶτον δὲ τὸν τῶν βασιλέων εἰσάγει χορὸν, εἶτα τῶν ὑπηκόων τοὺς δῆμους, καὶ φησιν·

ια'. « Βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ πάντες λαοί. » Οὐκ ἀποστερεῖ δὲ τῆς ὕμνης, οὔτε τοὺς δευτέρους ἀρχοντας, οὔτε τοὺς μετὰ τούτους κριτὰς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ἐντεῦθεν μεταδίδωσιν ὠφελείας. « Ἀρχοντες, καὶ πάντες κριταὶ γῆς. » Καὶ ἡλικίαν δὲ ἐκάστῃν, καὶ γένος ἐκάτερον, τό τε ἄρσεν καὶ τὸ θῆλυ, τοῦτο κελεύει ποιεῖν· καὶ πρῶτους μὲν καὶ πρῶτας τοὺς B τελείαν ἄγοντας τὴν ἡλικίαν.

ιβ'. « Νεανίσκοι καὶ παρθένοι. » Εἶτα ἐκάτερον ἄκρον, « Πρεσβύτεροι 78 μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. » Καὶ ἡ ἄωρος, φησὶν 79, καὶ ἔξωρος ἡλικία τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖτω 80.

ιγ'. « Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου. » Ἐσεβασται γὰρ ἡ μνήμη τῶν ψευδωνύμων θεῶν, καὶ μόνου τοῦ ὄντος Θεοῦ σεπτὸν τὸ ὄνομα πέφηνεν.

ιδ'. « Ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ 81 ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ. » Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν μόνον 82 ὕμνεῖ τὰ ἐπουράνια, ἀλλ' ἐπληρώθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον· ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι 83 θαλάσσας. » — « Καὶ ὑψώσει κέρασ λαοῦ αὐτοῦ. » Ἄμαχον δὲ, φησὶ, δεῖξει καὶ περίελεπτον τὸν οἰκείον λαόν. Κέρασ γὰρ τὴν ἰσχύν ἐκάλεσεν, ἐκ μεταφορᾶς τῶν κερασφόρων ζώων, ἃ τὴν ἰσχύν ἔχουσιν ἐν ἐκείνοις σεμνύνεται. « Ὕμνος πᾶσι τοῖς ὄσίοις αὐτοῦ. » Οὐ μόνον γὰρ ἰσχυροὺς τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας, ἀλλὰ καὶ αἰδιμίους παρὰ πᾶσι ποιεῖ. « Τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, λαὸς ἐγγιζόντι αὐτῷ. » Ταύτης δὲ τῆς εὐκλείας καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἀπήλαυσεν, ἥνικα ἐπέλαζε τῷ Θεῷ· μετέβη δὲ νῦν μετὰ τῆς εὐσεβείας ἡ περιφάνεια, καὶ οἱ μὲν ἐγυμνώθησαν ταύτης, τὰ δὲ ἔθνη ταῖς θεαῖς ἀγάλλεται δωρεαῖς.

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΡΜΘ ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Ἀλληλουῖα, ἀλληλουῖα 84. Τοῦτον προσφέρειν τὸν ὕμνον παρακλεούσιν οἱ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὰ πολλὰ ἔθνη ἐκεῖνα διὰ τῆς θείας νενικηκότης 85 ροπῆς. Ἔχει δὲ πρόρρησιν καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων κατορθωθέντων 86.

β'. « Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ ὄσιων. » Οὐ γὰρ τῶν παρανόμων, ἀλλὰ τῶν ὄσιων ἴδιον τὸν Θεὸν ἀνυμνεῖν.

γ'. ε Εὐφρανθήτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐ- A
τόν, καὶ υἱοὶ Σιών ἀγαλλιᾶσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ
αὐτῶν. » Πάντων μὲν Θεὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἰδίως
δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐχρημάτιζε βασιλεύς. Αὐτίκα
τοῖνον τὴν ἀχαριστίαν νενοσηκότων, καὶ ἕτερον αὐ-
τοῖς αἰτησάντων βασιλέα γενέσθαι, φησὶ πρὸς τὸν
Σαμουὴλ ὁ Θεός, « Οὐ σὲ ἐξουδενήκασιν, ἀλλ' ⁸⁶ ἐμὲ, τοῦ
μη βασιλεῦσιν αὐτῶν. »

δ'. ε Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ, ἐν
τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ. » Διὰ
παντὸς ὄργανου, φησὶ, κατὰ τὸν νόμον τὸν ἡμέτερον
ὁμνήσωμεν τὸν εὐεργέτην.

ε'. ε Ὅτι εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » Πολ-
λῆς ἡμᾶς, φησὶ ⁸⁷, φιλανθρωπίας ἤξιωσε, καὶ τὴν
οἰκίαν ἡμῶν ἔδειξεν ἀγαθότητα. ε Καὶ ὑψώσει ⁸⁸
πραεὶς ἐν σωτηρίᾳ. » Τοὺς δὲ ἐρήμους βοηθείας, καὶ B
τρόποις ἀγαθοῖς κεχρημένους, ὑψηλοῦς ἀποφαναὶ καὶ
περιδέπτους.

ς'. ε Καυχῆσονται ὄσιοι ἐν δόξῃ, καὶ ἀγαλλιᾶ-
σονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. » Καὶ οἱ τὸ δίκαιον
τιμῶντες, ἐν εὐκλείᾳ γενήσονται, πολλῆς ἀπολαύον-
τες ἀναπαύλης. Κοίτην γὰρ τὴν ἀνάπαυλαν ⁸⁹ ἐκά-
λεσεν ἀναπαύλης γὰρ ἡ κλίνη σημαντική.

ζ'. ε Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λαῷ αὐτῶν. »
Διηνεκῶς δὲ τὰς θείας εὐεργεσίας κηρύττουσι, τὸν
τούτων αἴτιον ἀνυμνοῦντες.

ε Καὶ ῥομφαλαὶ δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.
[η'.] Τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς
ἐν τοῖς λαοῖς. » Οὐκ ἐναντίον τῇ ἀναπαύλῃ τὸ ἐν πολέ-
μοις νικᾶν. Πάσης γὰρ ἀναπαύλης τὸ νικᾶν θυμηρέ- C
σερον. Προλέγει μὲντοι διὰ τούτων τὴν τῶν Μακκα-
θαίων ἀνδρίαν, ἣ χρησάμενοι, καὶ τοὺς πλησιοχώρους
ἐχειρώσαντο, καὶ τοὺς Μακεδόνας κατηγωνίσαντο. ?

θ'. ε Τοῦ δῆσαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις,
καὶ τοὺς ἐνδόξους αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς. »
Πολλὰ τοιαῦτα ὄπ' ἐκείνων κατορθῶσθαι ἡ ἱστορία
διδάσκει, καὶ ῥᾶδιον τοῖς ἐντυχεῖν βουλομένοις τῆς
προφητείας καταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν.

ι'. ε Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κριμα ἐγγραπτον. »
"Α γὰρ εἰς ἐκείνους ἐνδίκως εἰργάσαντο, ἀνάγραπτα
γένονε, καὶ μέχρι τῆμερον ⁹⁰ ἀειμνηστον αὐτῶν τὸ
κλέος διέμεινε. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε · Ἀδέξα αὕτη
ἔσται ⁹¹ πᾶσι τοῖς ὄσοις αὐτοῦ. » Μήτηρ γὰρ τῆς
εὐκλείας ἡ δαιοτής, καὶ οἱ ταύτης ἐργάται ⁹² δι' αὐτὴν
δοιδίμοι γίνονται. D

ΕΡΜΗΝ. ΤΟΥ ΠΝ' ΨΑΛΜΟΥ.

α'. Ἀλληλουῖα, ἀλληλουῖα. Ἐπινίκιος καὶ οὗτος
ὁ ὕμνος · προλέγει δὲ τὴν ἰσομένην πᾶσιν ἀνθρώ-
ποις ⁹³ θεογνωσίαν.

β'. ε Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Ἰκανὴ
γὰρ ἀφορμὴ εἰς ὕμνωδιαν αὕτη ⁹⁴. » Εἰ γὰρ ἀπὸ

† I Reg. viii, 7.

VERS. 3. ε *Lætetur Israel de eo qui fecit illum, et filii Sionis exsultent in rege suo. » Omnium quidem Deus universorum est Deus : proprie autem Israeli-tarum rex nuncupabatur. Itaque cum in ingrati animi morbo laborarent, et alium regem peterent, 1582 dixit Deus Samueli : « Non te rejecerunt, sed me, ne regnem super eos f. »*

VERS. 4. ε *Laudent nomen ejus in choro, cum tympano et psalterio psallant ei. » Per omne genus organorum, ait, juxta legem benefactorem nostrum laudibus efferamus.*

VERS. 5. ε *Quia beneplacitum est Domino in populo suo. » Multa benignitate, inquit, nos dignatus est, et bonitatem suam nobis aperuit. « Et exaltabit mansuetos in salute. » Eos autem, qui auxilio destituti sunt, bonisque moribus utuntur, sublimes et illustres reddet.*

VERS. 6. ε *Exsultabunt sancti in gloria, læta-buntur in cubilibus suis. » Et qui justitiam hono-rant, in gloria erunt, multa quiete perfuerentes. Cubile enim quietem appellavit, quia lectus quietem indicat.*

VERS. 7. ε *Exaltationes Dei in gutture eorum. » Divina autem beneficia continue prædicant, horum auctorem celebrantes.*

ε *Et gladii ancipites in manibus eorum. [VERS. 8.] Ad exercendam vindictam in nationibus, increpa-tiones in populis. » Non est quieti repugnans, in bellis vincere. Omni enim quiete jucundius est vin-cere. Prædicat igitur per hæc Machabæorum forti-tudinem, qua usi, et finitimos captivos ceperunt, et Macedones debellarunt.*

VERS. 9. ε *Ad vinciendos reges eorum in compe-dibus, et nobiles eorum in manicis ferreis. » Multa hujusmodi ab illis præclare gesta historia docet, 1583 et facile est legere volentibus prophetiæ veritatem ediscere.*

VERS. 10. ε *Ut faciant in eis judicium conscri-ptum. » Quæ enim in illos juste gesserunt, scriptis mandata sunt, et usque in hodiernum diem cele-berrima eorum gloria permansit. Hoc enim infert. « Gloria hæc erit omnibus sanctis ejus. » Nam glo-riæ mater est sanctitas, et hujus operarii per ipsam celebres fiunt.*

INTERP. PSALMI CL.

VERS. 1. *Alleluia, Alleluia.* Et hic hymnus triumphalis est. Vaticinatur autem omnibus homi-nibus futuram Dei cognitionem.

VERS. 2. ε *Laudate Dominum in sanctis ejus. » Nam hæc est sufficiens occasio canendorum hymno-*

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

⁸⁶ 'Α.Λ.Ι'. cod. 1 add. η. ⁸⁷ φησὶ. Abest a cod. 1. ⁸⁸ Καὶ ὑψώσει. Et ornabit. ⁸⁹ cod. 1 ἀνάπαυσιν. ⁹⁰ Τῆμερον. cod. 1 præm. καί. ⁹¹ Rec. lectio h. l. est ἐστὶ. ⁹² Ἐργάται. cod. 1 ἐραστὰι. ⁹³ Ἀνθρώποις. cod. 1 ἁγίοις, ascripta tamen lectione altera. ⁹⁴ Αὕτη. cod. 1 præm. καί.

rum. Si enim a plantis, et feris, et reptilibus, ad gratiarum actionem ansam arripere jussi sumus, multo magis justum est in sanctos intueri, et horum celebrare Deum. Quis enim cum ea, quæ vel beato Paulo acciderunt, vel divino Petro, vel divinis Joanni, vel aliis apostolis, vel victoribus martyribus, vel cæteris sanctis, vel his qui nunc veritatis athletee sunt, didicerit, linguam non movet ad laudandum eum, qui tantam honorum copiam hominibus largitus est? « Laudate eum in firmamento virtutis ejus. » Symmachus autem sic: *Laudate eum in firmamento inexpugnabili ejus. Solus enim firmus, et immortale, et sempiternum habet 1584 imperium.*

VERS. 3. « Laudate eum in potentatibus ejus. » Ineffabilia enim sunt ea, quæ per sanctos ejus continue recte geruntur. « Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus. » Simile est hoc iis, quæ jam a nobis exposita fuere: « Quoniam magnitudinis ejus non est finis ε. » Infinita enim est ejus, ait, magnitudo, et immensa potentia: per omnia igitur ipsum perpetuo celebrate.

VERS. 4. « Laudate eum sono tubæ. » Sacerdotale erat hoc instrumentum: sacerdotes enim tubis utebantur, tubas quæ in Sinai monte fuerant in memoriam revocantes.

« Laudate eum cum psalterio et cithara. [VERS. 5, 6.] Laudate eum cum tympano et choro: laudate eum chordis et organo. Laudate eum cum cymbalis bene sonantibus, laudate eum cymbalis jubilationis. » His instrumentis olim Levitæ utebantur, Deum in divino templo laudantes: non quod Deus horum sono oblectaretur, sed quoniam propositum eorum, qui hæc faciebant, amplectebatur. Nam Deum minime cantibus et sonis delectari, audimus ipsum Judæis dicentem: « Averte a me sonum cantionum tuarum, et sonum organorum tuorum non audiam h. » Hæc igitur fieri permisit, cum ab idolorum errore eos liberare vellet. Quoniam enim nonnulli ludorum studiosi et risus amatores erant, hæc omnia autem in idolorum templis fiebant, hæc permisit, hoc pacto eos alliciens, et minori damno majus impediens, **1585** et per imperfecta perfecta docens. « Omnis spiritus laudet Dominum. » Non Judæi solum, sed omnes homines. Non enim Judæorum Deus est tantum, secundum divinum Apostolum i, sed etiam gentium. In centesimo igitur et quadagesimo quarto psalmo ait: « Benedicat omnis caro nomini sancto ejus j. » Hoc autem in loco, « Omnis spiritus, dicit, laudet Dominum: » Sed nec ibi solam carnem, nec hic spiritum solum vocavit: verum et per hoc et per illud, et corpore et anima Deum universorum laudari præcipit. Cæterum ad-

Α ψυτῶν, καὶ θηρίων, καὶ ἐρπετῶν, πρόβασι·ν εἰς εὐχαριστίαν λαβεῖν προσετέχθημεν, πολλῶ μᾶλλον εἰς τοὺς ἁγίους ἀφορᾶν, καὶ τὸν τοῦτων Θεὸν ἀνυμνεῖν δικαιοτέρων. Τίς γὰρ τὰ κατὰ τὸν μακάριον διδασκόμενος Παῦλον, ἢ τὸν θεοπέσιον Πέτρον, ἢ τὸν θεϊότατον Ἰωάννην, ἢ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους, ἢ τοὺς νικηφόρους μάρτυρας, ἢ τοὺς ἄλλους ἁγίους, ἢ τοὺς νῦν τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς, οὐ κινεῖ τὴν γλῶτταν εἰς ὑμνωδίαν τοῦ τοσαύτην τοῖς ἀνθρώποις τῶν ἀγαθῶν δωρησαμένου φορᾶν; « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· Αἰνεῖτε ὁ αὐτὸν ἐν στερεώματι τῷ ἀκαθαιρέτῳ αὐτοῦ. Μόνος γὰρ στερεῶν, καὶ ἀνώλεθρον, καὶ αἰώνιον ἔχει τὸ κράτος.

B γ'. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ. « Ἀρβήτα γὰρ τὰ διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ διηνεκῶς κατορθούμενα. Αἰνεῖτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλήθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ. Ἔοικε τοῦτο τοῖς ἤδη παρ' ἡμῶν ἐρμηνευόμενοις ὁ ὅτι τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. » Ἄπειρον γὰρ αὐτοῦ, φησὶ, τὸ μέγεθος, ἀμέτρητος ἡ δύναμις· διὰ πάντα τοῖνον αὐτὸν ὑμνουντες διατελέσατε.

δ. « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤψω σάλπιγγος. » Ἰερaticὸν ἦν τοῦτο τὸ ἔργαρον· οἱ ἱερεῖς γὰρ ἐχρῶντο ταῖς σάλπιγγι, τῶν ἐν Σινᾷ ὄρει γενομένων σαλπικῶν ἀναμιμνήσκοντες.

« Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ. ιε', ε'·] Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῶ· αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις ὁ ὅτι αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ. » Τοῦτοι οἱ Λευῖται· πάλαι τοῖς ὄργανοις ἐχρῶντο ἐν τῷ θεῷ νεψ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες· οὐκ ἐπειδὴ Θεὸς ἐτέρπετο τῆ τοῦτων ἡχῇ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν γιγνομένων τὸν σκοπὸν ἀπεδέχετο. Ὅτι γὰρ ὡδαῖς καὶ κρούμασι τὸ θεῖον οὐκ ἐπιτέρπεται, ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος Ἰουδαίοις· « Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ὡδῶν σου, καὶ φωνῆς ὄργανων σου οὐκ ἀκούσομαι. » Ταῦτα τοῖνον γίνεσθαι συνεχώρησε, τῆς τῶν εἰδώλων αὐτοῦς πλάνης ἀπαλλάξει θελήσας. Ἐπειδὴ γὰρ φιλοπαίγμονες τινες ἦσαν, καὶ φιλογέλωτες, ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐν τοῖς εἰδώλων ἐπετελεῖτο ναοῖς, συνεχώρησε ταῦτα, διὰ τοῦτων αὐτοῦς ἐφελοκόμενος, καὶ τῆ ἐλάττονι βλάβῃ κωλύειν τὴν μείζονα, καὶ διὰ τῶν ἀτελῶν προπαιδεύων ὁ ὅτι τέλεια. « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. » Οὐκ Ἰουδαῖοι μόνον, ἀλλὰ πάντες ἀνθρώποι. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων Θεὸς μόνον, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Ἐν μὲν οὖν τῷ ρ' καὶ μὲ ἔφη ψαλμῶ· « Εὐλογεῖτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου αὐτοῦ. » Ἐνταῦθα δὲ, « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. » Οὕτε δὲ ἐκεῖ μόνην τὴν σάρκα, οὕτε ἐνταῦθα μόνην ἐκάλεισε τὴν πνοήν· ἀλλὰ καὶ δ. ἐκείνου καὶ διὰ τοῦτου, καὶ σώματι καὶ ψυχῇ ὑμνεῖν παρακελεύεται τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Ἀξιάγαστον δὲ

ε Psal. cXLIV, 3.   b Amos v, 23.   i Rom. III, 29.   j Psal. cXLIV, 21.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

ὁ ὅτι Αἰνεῖτε. Ib. ὑμνεῖτε. ὁ ὅτι cod. 1 ἡρμηνευόμενοις. ὁ ὅτι Ἐὐήχοις. — κυμβάλοις. Des. ibid. ὁ ὅτι cod. 1 παιδεύων.

τῆς ὁλης τῶν ψαλμῶν ὡς πραγματείας τὸ τέλος, καὶ τῶ σκοπῷ τῆς προφητείας συμβαῖνον. Καὶ γὰρ ἡ προφητεία τοῖς ἔθνεσι κηρύττει τὴν σωτηρίαν, καὶ τῆς προφητείας ἡ τέλος τοὺς ταύτης τετυχηκότας ὑμνεῖν τὸν εὐεργέτην παρακλαύεται. Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον τῶν ῥημάτων ἀκούομεν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὡς θεωροῦμεν τὰ πράγματα. Ἐν ἐκαστῇ γὰρ καὶ πλεῖ, καὶ κώμη, καὶ ἄγροισι, καὶ ἐν ἐσχατιαῖς, καὶ ὄρεσι, καὶ βουνοῖς, καὶ ἐν τῇ ἀοικήτῳ καὶ παντελῶς ἐρήμῳ, ὁ τῶν ὄλων ὑμνεῖται Θεός.

Ἐγὼ δὲ τοὺς ἐντυγχάνοντας τῆδε τῇ βίβλῳ παρακαλῶ, εἰ μὲν εὐ καὶ καλῶς ἐρμηνεύεσθαι ὀφείζετε, τὴν ἐκ τούτων ὠφέλειαν καρπώσασθαι. Εἰ δὲ πού τῶν κεκρυμμένων τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐφικόμεθα μυστηρίων, μὴ σφόδρα ἡμῖν ἐπιμέμψασθαι. Ἄ γὰρ εὐρεῖν ἠδυνήθημεν ἀφρόνως ἅπασι προτεθείκαμεν, καὶ ἅ παρὰ τῶν Πατέρων ἐδιδάχθημεν, τοῖς μεθ' ἡμᾶς προσενεγκεῖν ἐσπουδίασαμεν. Καὶ τὸν μὲν πόνον ἡμεῖς ἠνεσχόμεθα, ἅπασιν δὲ ἄλλοις ὠφέλειαν προσφέρομεν. Οὐδὲ ἀξίῳ εὐχαῖς τὸν πόνον ἀμείψασθαι. Ἰνα ταύταις ἐρεϊδόμενοι, προσθῶμεν τοῖς λόγοις τὰ ἔργα, καὶ τὸν ἐξ ἐκατέρων συγκείμενον μακαρισμὸν καρπώσωμεθα. «Ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, καὶ διδάξας, μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.» Ἦς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα πρόκειται, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας ἄμην.

miratione dignus est finis hic totius psalmorum operis, et prophetie proposito respondens. Etenim prophetia gentibus praedicat salutem, et prophetie finis eos, qui hanc consecuti sunt, beneficii auctorem laudibus efferre jubet. Nos autem non modo verba audimus, sed hoc etiam in loco eventus perspicimus. In unaquaque enim civitate, et vico, et in agris, et in angulis, et in montibus, et collibus, et in solitudine penitus inculta Deus universorum collaudatur.

Ego autem hujus libri lectores obsecro, ut si bene et apte expositus videatur, utilitatem exinde percipiant. Si ubi vero arcana sancti Spiritus mysteria assecuti non sumus, ne nobis vehementer succenseant. Quae enim invenire potuimus, omnibus sine invidia proposuimus, et quae a Patribus nostris didicimus, posteris nostris asserre studuimus, Et nos quidem laborem suscepimus, aliis autem sine labore fructum proferimus. Quos precor atque obtestor, ut suis precibus nostrum laborem compensent: ut ab ipsis adjuti, verbis opera adjungamus, et hoc modo beatitudinem ex utrisque compositam reportemus. «Qui enim, inquit, fecerit et docuerit, magnus vocabitur in regno caelorum.» Quod quidem utinam nobis omnibus contingat per Christum Jesum Dominum nostrum, cum quo Patri gloria convenit, et cum sancto Spiritu, in saecula saeculorum. Amen.

ἁ Matth. v, 19.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

ἁ Τῶν ψαλμῶν. Abest a cod. 1. ἁ Προφ. ibid. πραγματείας. ἁ Ἐνταῦθα. cod. 1 αὐτά. ἁ ibid. ἠρμηνεύσαι. ἁ Προτεθ. ibid. προσενεγκεῖν ἐσπουδίασαμεν. ἁ Cod. 1 παναγίῳ. ἁ Αἰώνας. lb. sequitur τῶν αἰώνων.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ.

Ψαλμ.	Α	Φύλλ.	Ψαλμ.	Φύλλ.	
1α'	Ἄγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν.	1264	19'	Ἀλαλίξτε τῷ Κυρίῳ, πάντα ἡ γῆ· δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ.	1510
1β'	Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρόκειται.	806	20'	Ἀλαλίξτε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· ψάλλετε δὴ τῷ ὄνομ.	1041
1γ'	Ἀγαλλιᾶσθε τῷ Θεῷ, τῷ βοηθῷ ἡμῶν· ἀλαλίξτε τῷ.	1179	21'	Ἀναστήτω ὁ Θεός καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ.	1055
1δ'	Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχὺς μου· Κύριος στερέωμά μου.	701	22'	Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν, ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ.	1289
1ε'	Δίνει ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Αἰνέσω Κύριον ἐν τῇ ζωῇ.	1565	23'	Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν· ἡ αἰνεσις αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ.	1581
1στ'	Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. Εἰη τό.	1406	24'	Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν, ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν.	1501
1ζ'	Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν.	1576	Γ		
1η'	Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς ψαλμὸς· τῷ Θεῷ ἡμῶν.	1569	25'	Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός, ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα.	1139
1θ'	Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη· ἐπαινέσατε αὐτόν.	1424	Δ		
1ι'	Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτόν.	1583	26'	Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλίξωμεν.	1284
12'	Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον.	1514	27'	Δάσσον, Κύρια, τοὺς ἀδικούντάς με, πολέμησον τοὺς.	819
13'	Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε πάντες οἱ.	913	Ε		
			28'	Ἐάν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον	

Ψαλμ.

Φύλλ.

Ψαλμ.

Φύλλ.

εις μάτην ἐκοπίασαν.
 νς. **Εἰ** ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθείας κρίνατε.
 ρκγ'. **Εἰ** μὴ οὗτος Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, εἰπάτω δὴ Ἰσραὴλ.
 λη'. **Εἶπα**, φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν
 νβ'. **Ἐπεν** ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ— ἐν ἀνομίαις.
 ιγ'. **Ἐπεν** ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ— ἐν ἐπιτηδεύμῳ.
 ρθ'. **Ἐπεν** ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν.
 ις'. **Εἰσάκουσον**, Κύριε, δικαιοσύνης μου, πρόσχες τῇ δεήσει.
 ς. **Εἰσάκουσον**, ὁ Θεός, τῆς δεησεώς μου, πρόσχες τῇ.
 ξγ'. **Εἰσάκουσον**, ὁ Θεός, φωνῆς μου· ἐν τῷ δέεσθαι με.
 ρκθ'. **Ἐκ** βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε, Κύριε, εἰσάκουσον.
 νς'. **Ἐλέησόν** με, ὁ Θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν.
 ν'. **Ἐλέησόν** με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ.
 νε'. **Ἐλέησόν** με, ὁ Θεός, ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος.
 ρ'. **Ἐλεον** καὶ ἰχρίσιν ἄσμοι σοι, Κύριε· ψαλῶ, καὶ συνήσω.
 κη'. **Ἐνέγκατε** τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ.
 ριγ'. **Ἐν** ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκον Ἰακώβ ἐκ λαοῦ.
 δ'. **Ἐν** τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσήκουσάς μου, ὁ Θεός τῆς
 ρκε'. **Ἐν** τῷ ἐπιστρέφαι Κύριον τὴν αἰχμάλωσιν Σιών, ἐγενήθ.
 νδ'. **Ἐνώτισαι**, ὁ Θεός, τὴν προσευχήν μου, καὶ μὴ ὑπερίδης.
 νη'. **Ἐξέλου** με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν.
 ρλθ'. **Ἐξέλου** με, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ, ἀπὸ ἀνδρός.
 μδ'. **Ἐξηρεύξατο** ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ.
 ρθ'. **Ἐξομολογεῖσθε** τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ.
 ρις'. **Ἐξομολογεῖσθε** τῷ Κυρίῳ, ὅτι—εἰπάτω δὴ οἴκος Ἰσραὴλ.
 ρς'. **Ἐξομολογεῖσθε** τῷ Κυρίῳ, ὅτι—εἰπάτωσαν οἱ λευτροί μου.
 ρλε'. **Ἐξομολογεῖσθε** τῷ Κυρίῳ, ὅτι—ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ.
 ρε'. **Ἐξομολογεῖσθε** τῷ Κυρίῳ, ὅτι—τίς λαλήσει τὰς δυναστείας.
 θ'. **Ἐξομολογήσομαι** σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγῆσομαι πάντα.
 ρι'. **Ἐξομολογήσομαι** σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ἐν βουλή εὐθέων.
 ρλζ'. **Ἐξομολογήσομαι** σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, καὶ ἐναντίον.
 οδ'. **Ἐξομολογήσθε** σοι ὁ Θεός· ἐξομολογήσθε σοι.
 ρμζ'. **Ἐπαίνει**, Ἰερουσαλήμ, τὸν Κύριον, αἶνει τὸν Θεόν σου.
 ιθ'. **Ἐπακούσαι** σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὑπερασπίσαι σου.
 ο'. **Ἐπὶ** σοί, Κύριε, ἤλπισα,—τὸ οὖς σου, καὶ σώσόν με.
 λ'. **Ἐπὶ** σοί, Κύριε, ἤλπισα,— τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ.
 ριε'. **Ἐπίστευσα**, διὸ ἐλάλησα, ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθην σφόδρα.
 ι'. **Ἐπὶ** τῷ Κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἔρειτε τῇ ψυχῇ μου.

1195
 982
 1489
 849
 950
 679
 1391
 695
 1007
 1023
 1502
 977
 952
 971
 1312
 778
 1410
 629
 1493
 957
 989
 1538
 886
 1342
 1427
 1365
 1519
 1354
 655
 1399
 1527
 1135
 1573
 725
 1090
 792
 1420
 671

ρλς'.
 ρζ'.
 πθ'.
 ρβ'.
 ργ'.
 λγ'.
 ρμγ'.
 ρκα'.
 ιβ'.
 ριδ'.
 ρκ'.
 ιγ'.
 μθ'.
 ριγ'.
 ρλβ'.
 β'.
 ογ'.
 πε'.
 κε'.
 μδ'.
 ρλη'.
 ρμβ'.
 ρα'.
 ρμ'.
 κ'.
 πθ'.
 ς'.
 λζ'.
 ζ'.
 πζ'.
 η'.
 ρλ'.
 γ'.
 ιδ'.

Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἐκεῖ ἐκαθίσασαμεν, καί.
 Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου.
 Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμ.
 Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου.
 Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, Κύριε ὁ Θεός μου.
 Εὐλόγησά τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, διαπαντός.
 Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεός μου, ὁ δίδασκων τὰς.
 Εὐφράνθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, εἰς οἶκον Κυρίου.
 Ἔως τότε, Κύριε, ἐπιλήθη μου εἰς τέλος; ἔως.
 Η
 Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακουσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεήσεως.
 Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου.
 Θ
 Θεός ἐκδικήσεων Κύριος, Θεός ἐκδικήσεων ἐπαρρησιάσατο.
 Θεός Θεῶν Κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν, ἀπό.
 Ι
 Ἰδοὺ δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ δούλοι Κυρίου.
 Ἰδοὺ δὴ τὴ καλὸν, ἡ τὴν τερπνὸν, ἀλλ' ἡ τὸ κατοικεῖν.
 Ἰνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά.
 Ἰνα τί ὁ Θεός ἀπέσω εἰς τέλος, ὠργίσθη ὁ θυμὸς σου.
 Κ
 Κλῖνον, Κύριε, τὸ οὖς σου, καὶ ἐπακούσόν μου, ὅτι πτωγός.
 Κρίνον μοι, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην.
 Κρίνον μοι, ὁ Θεός, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου.
 Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνω; με· σὺ ἔγνωσ τήν.
 Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, ἐνώτισαι τήν.
 Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου.
 Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου· πρόσχες τῇ φωνῇ.
 Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ Βασιλεὺς.
 Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
 Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, — ἐλέησόν με.
 Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, — ὅτι τὰ βέλη.
 Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σώσόν με ἐκ πάντων.
 Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα, καί.
 Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστόν τὸ ὄνομά σου.
 Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἔμετευσθησαν οἱ.
 Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλιβόντες με; πολλοί.
 Κύριε, τίς παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματί σου; ἡ τίς.

1524
 1377
 1202
 1323
 1330
 812
 1552
 1485
 677
 1417
 1484
 1275
 923
 1513
 1511
 616
 1123
 1209
 764
 876
 1530
 1548
 1315
 1543
 727
 1248
 640
 843
 643
 1321
 649
 1504
 625
 685

Ψαλμ.	Φύλλ.	Ψαλμ.	Φύλλ.
κβ'. Κύριος ποιμαίνει με, και οὐδέν με ὑστερήσει.	747	ιη'. Ὁ Κύριος ἔβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοὶ ὁ καθήμενος.	1306
κγ'. Κύριος φωτισμός μου, και Σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι.	767	μα'. Ὅν τρόπον ἐπιποθεὶ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν.	870
M			
ριη'. Μακάριοι ἄμωμοι ἐν δόξῃ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ.	1436	οδ'. Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχε· ὁ ὀδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον.	1171
ρκζ'. Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, οἱ πορευόμενοι.	1497	εα'. Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγῆσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτῷ.	1012
λα'. Μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, και ὧν ἔπεκαλ.	800	Π	
α'. Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἄσεδῶν.	609	μζ'. Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ.	904
ρκα'. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἐν ταῖς ἑντ.	1403	ρκη'. Πλεονάκις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου, εἰπάτω δὴ.	1500
μ'. Μακάριος ὁ συνιωνέτω πτωχῶν και πένητα, ἐν ἡμέρᾳ.	864	οζ'. Προσέχετε, λαός μου, τῷ νόμῳ μου, κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν.	1148
μζ'. Μέγας Κύριος, και αἰνετὸς σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ.	907	ριθ'. Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα, και.	1481
λζ'. Μὴ παραζηλοῦ ἐν πονηρευομένοις, μηδὲ ζήλου τοῦς.	835	ρκβ'. Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα.	1488
ρλα. Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαβὶδ, και πάσης τῆς πραότητος.	1505	κδ'. Πρὸς σὲ, Κύριε, ἦρα τὴν ψυχὴν μου ὁ Θεός μου.	756
Θ			
οθ'. Ὁ Θεός, ἀπώσω ἡμᾶς, και καθίλες ἡμᾶς ὀργισθῆς, και.	1001	κζ'. Πρὸς σὲ, Κύριε, κεκράξομαι ὁ Θεός μου, μὴ παρασιωπήσης.	774
εθ'. Ὁ Θεός, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσχε, Κύριε εἰς τὸ.	1038	Σ	
νγ'. Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματί σου σώσον με, και ἐν τῇ.	954	ξδ'. Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών, και σοὶ ἀποδοθήσεται.	1026
μγ'. Ὁ Θεός, ἐν τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἠκούσαμεν, οἱ πατέρες.	878	ια'. Σώσον με, Κύριε, ὅτι ἐκλείοιπεν ὀδοί, ὅτι ὀλιγῶθ.	674
πα'. Ὁ Θεός ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρ.	1186	ξη'. Σώσον με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσῆλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς.	1076
ση'. Ὁ Θεός, ἦλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίαναν.	1166	Τ	
με'. Ὁ Θεός, ἡμῶν καταφυγὴ, και δύναμις, βοηθός ἐν θλ.	896	πη'. Τὰ ἔλεῖ σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσπομαι εἰς γενεάν.	1227
κα'. Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχε μοι, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με.	732	ε'. Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε, σύνεες τῆς κραυγῆς.	634
ξβ'. Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω ἐδίψησέ σε ἡ.	1018	να'. Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ ὁ δυνατός; ἀνομίαν ἔδην τὴν ἡμέραν.	945
ξγ'. Ὁ Θεός οἰκτειρήσαι ἡμᾶς, και εὐλόγησαι ἡμᾶς.	1051	κγ'. Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, και τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἡ οἰκουμένη.	750
ρη'. Ὁ Θεός, τὴν αἰνεσίαν μου μὴ παρασιωπήσης, ὅτι.	1381	Υ	
πβ'. Ὁ Θεός, τίς ὀμοιωθήσεται σοι; μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπρ.	1189	λθ'. Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον και προσέχε μοι, και.	855
οα'. Ὁ Θεός, τὸ κρίμά σου τῷ βασιλεὶ ἄδς, και τὴν δικ.	1100	κθ'. Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με, και οὐκ εὐφρανας.	786
κς'. Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Ἄγαπᾷ.	1216	ρμδ'. Ὑψώσω σε, ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεὺς μου, και εὐλόγησω.	1558
ιη'. Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποιῆσιν δὲ χειρῶν.	716	Φ	
ρκε'. Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον, ὡς ὄρος Σιών ὁ σαλευθήσεται.	1491	λε'. Φησὶν ὁ παράνομος τοῦ ἁμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ.	828
ιζ'. Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειά τοῦ Ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ.	1256	ιε'. Φύλαξόν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, εἶπα τῷ.	687
ις'. Ὁ Κύριος ἔβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ εὐφρανθήτ.	1295	ρμα'. Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς Κύριον.	1546
ιδ'. Ὁ Κύριος ἔβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο ἑνεδύσ.	1270	ος'. Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς τὸν Θεόν.	1143
Ω			
		οβ'. Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεός τῷ Ἰσραὴλ, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ.	1113
		κγ'. Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων.	1195

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEODORETUS CYRENSIS					
EPISCOPUS.					
Notitia historica et literaria.	9	— in psalmum XXV.	1043	— in psalmum LXXXVIII.	1573
Epistola nuncupatoria.	21	— in psalmum XXVI.	1047	— in psalmum LXXXIX.	1597
Schulæ ad lectorem.	23	— in psalmum XXVII.	1053	— in psalmum XC.	1607
Præfatio Sirmondi.	29	— in psalmum XXVIII.	1062	— in psalmum XCI.	1615
Testimonia veterum.	29	— in psalmum XXIX.	1069	— in psalmum XCII.	1623
Dissertatio de Vita et Scriptis	35	— in psalmum XXX.	1077	— in psalmum XCIII.	1629
Theodoreti.	35	— in psalmum XXXI.	1087	— in psalmum XCIV.	1639
Ordo Editionis Sirmondi et No-	35	— in psalmum XXXII.	1093	— in psalmum XCV.	1645
vs.	65	— in psalmum XXXIII.	1102	— in psalmum XCVI.	1651
		— in psalmum XXXIV.	1110	— in psalmum XCVII.	1657
		— in psalmum XXXV.	1119	— in psalmum XCVIII.	1663
		— in psalmum XXXVI.	1123	— in psalmum XCIX.	1669
QUÆSTIONES SELECTÆ IN LOCA		— in psalmum XXXVII.	1138	— in psalmum C.	1671
DIFFICILIA SCRIPTURÆ SACRÆ.		— in psalmum XXXVIII.	1143	— in psalmum CI.	1675
Præfatio.		— in psalmum XXXIX.	1151	— in psalmum CII.	1683
Quæstiones in Genesim	77	— in psalmum XL.	1161	— in psalmum CIII.	1693
— in Exodum.	228	— in psalmum XLI.	1167	— in psalmum CIV.	1707
— in Leviticum.	298	— in psalmum XLII.	1173	— in psalmum CV.	1721
— in Numeros.	350	— in psalmum XLIII.	1177	— in psalmum CVI.	1735
— in Deuteronomium.	401	— in psalmum XLIV.	1187	— in psalmum CVII.	1749
— in Josuam.	438	— in psalmum XLV.	1199	— in psalmum CVIII.	1755
— in Judices.	483	— in psalmum XLVI.	1201	— in psalmum CIX.	1765
— in Ruth.	517	— in psalmum XLVII.	1215	— in psalmum CX.	1773
— in libros Regnorum et		— in psalmum XLVIII.	1217	— in psalmum CXI.	1779
Paralipomenon.		— in psalmum XLIX.	1227	— in psalmum CXII.	1783
— in librum I Regno-	529	— in psalmum L.	1237	— in psalmum CXIII.	1789
rum.		— in psalmum LI.	1235	— in psalmum CXIV.	1793
— in librum II Regno-	597	— in psalmum LII.	1239	— in psalmum CXV.	1801
rum.		— in psalmum LIII.	1263	— in psalmum CXVI.	1803
— in librum III Regno-	667	— in psalmum LIV.	1267	— in psalmum CXVII.	1809
rum.		— in psalmum LV.	1291	— in psalmum CXVIII.	1813
— in librum IV Regno-	743	— in psalmum LVI.	1289	— in psalmum CXIX.	1815
rum.		— in psalmum LVII.	1295	— in psalmum CXX.	1817
— in librum I Paralipome-	801	— in psalmum LVIII.	1303	— in psalmum CXXI.	1819
nona.		— in psalmum LIX.	1315	— in psalmum CXXII.	1821
— in librum II Paralipo-	819	— in psalmum LX.	1323	— in psalmum CXXIII.	1823
menon.		— in psalmum LXI.	1330	— in psalmum CXXIV.	1825
		— in psalmum LXII.	1336	— in psalmum CXXV.	1829
INTERPRETATIO IN PSALMOS.		— in psalmum LXIII.	1341	— in psalmum CXXVI.	1829
Præfatio.	857	— in psalmum LXIV.	1345	— in psalmum CXXVII.	1833
Interpretatio in Psalmum	866	— in psalmum LXV.	1351	— in psalmum CXXVIII.	1837
primum.		— in psalmum LXVI.	1371	— in psalmum CXXIX.	1839
— in psalmum II.	871	— in psalmum LXVII.	1375	— in psalmum CXXX.	1901
— in psalmum V.	893	— in psalmum LXVIII.	1399	— in psalmum CXXXI.	1903
— in psalmum VI.	901	— in psalmum LXIX.	1413	— in psalmum CXXXII.	1909
— in psalmum VII.	903	— in psalmum LXX.	1417	— in psalmum CXXXIII.	1911
— in psalmum VIII.	913	— in psalmum LXXI.	1427	— in psalmum CXXXIV.	1913
— in psalmum IX.	919	— in psalmum LXXII.	1441	— in psalmum CXXXV.	1919
— in psalmum X.	931	— in psalmum LXXIII.	1433	— in psalmum CXXXVI.	1923
— in psalmum XI.	941	— in psalmum LXXIV.	1465	— in psalmum CXXXVII.	1929
— in psalmum XII.	945	— in psalmum LXXV.	1471	— in psalmum CXXXVIII.	1935
— in psalmum XIII.	947	— in psalmum LXXVI.	1475	— in psalmum CXXXIX.	1941
— in psalmum XIV.	953	— in psalmum LXXVII.	1485	— in psalmum CXL.	1947
— in psalmum XV.	955	— in psalmum LXXVIII.	1505	— in psalmum CXLI.	1951
— in psalmum XVI.	963	— in psalmum LXXIX.	1509	— in psalmum CXLII.	1953
— in psalmum XVII.	971	— in psalmum LXXX.	1519	— in psalmum CXLIII.	1959
— in psalmum XVIII.	989	— in psalmum LXXXI.	1527	— in psalmum CXLIV.	1963
— in psalmum XIX.	999	— in psalmum LXXXII.	1531	— in psalmum CXLV.	1971
— in psalmum XX.	1003	— in psalmum LXXXIII.	1537	— in psalmum CXLVI.	1977
— in psalmum XXI.	1007	— in psalmum LXXXIV.	1545	— in psalmum CXLVIII.	1983
— in psalmum XXII.	1023	— in psalmum LXXXV.	1535	— in psalmum CXLIX.	1991
— in psalmum XXIII.	1029	— in psalmum LXXXVI.	1561	— in psalmum CL.	1993
— in psalmum XXIV.	1035	— in psalmum LXXXVII.	1567	Index Psalmorum.	1997

FINIS TOMI OCTOGESIMI.

Parisii. — Ex Typis MIGNE.

A000005712793

BR60.M5 1857 t.80

Migne, Jacques Paul, 1800-1875.

Patrologiæ cursus completus.

Series græca.

5712793

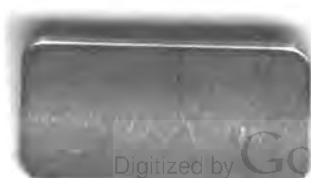
PENNS~~TE~~

UNIVERSITY
LIBRARIES

CIRCULATES

издательство "Мир" Москва

А000005712793

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>